MUḴƏDDƏS KALAM

Təwrat, Zəbur,
Pəyoɣəmbərlər
wə Injil

«Uyoɣurqə Muḳəddəs Kitab»

Birinqi Ḳisim
(Təwrat wə Zəbur)
2025

© Muqəddəs Kitab 2010
www.mukeddeskalam.com
«Uyoqurqə Kalam Tərjimisi»

Muqəddəs Kitab
Məzmunlar

BIRINQI QISIM
(Təwrat wə Zəbur)

Təwrat wə Zəbur (Kona Əhdə)		bət
Təwrat, Zəbur wə Injil tooƣrisida		5
1.	Yaritilix	14
2.	Misirdin qiqix	138
3.	Lawiylar	219
4.	Qəl-Bayawandiki səpər	281
5.	Qanun xərhi	349
6.	Yəxua	413
7.	Batur ħakimlar	451
8.	Rut	498
9.	Samuil «1»	510
10.	Samuil «2»	555
11.	Padixaħlar «1»	600
12.	Padixaħlar «2»	648
13.	Tarih-təzkirə «1»	701
14.	Tarih-təzkirə «2»	743
15.	Əzra	795
16.	Nəħəmiya	817
17.	Əstər	845
18.	Ayup	862
19.	Zəbur	955
20.	Pənd-nəsihətlər	1134
21.	Ħekmət toplioƣuqi	1196
22.	Küylərning Küyi	1222

Həritilər wə Sürətlər

IKKINQI QISIM
(Pəyoƣəmbərlər wə Injil)

Pəyoƣəmbərlər (Kona Əhdə)		bət
23.	Yəxaya	1251
24.	Yərəmiya	1387
25.	Yioƣa-zarlar	1508
26.	Əzakiyal	1524
27.	Daniyal	1618
28.	Ħoxiya	1677
29.	Yoel	1703
30.	Amos	1714
31.	Obadiya	1734
32.	Yunus	1741
33.	Mikaħ	1753
34.	Nahum	1770
35.	Ħabakkuk	1778
36.	Zəfaniya	1793
37.	Ħagay	1803
38.	Zəkəriya	1819
39.	Malaki	1955

Injil (Yengi Əhdə)		bət
Tonuxturuluxi («Yengi Əhdə»)		1
1.	Matta	17
2.	Markus	99
3.	Luqa	142
4.	Yuħannna	228
5.	Rosullarning paaliyətliri	302
6.	Rimliqlaroƣa	372
7.	Korintliqlaroƣa «1»	410
8.	Korintliqlaroƣa «2»	462
9.	Galatiyaliqlaroƣa	497
10.	Əfəsusluqlaroƣa	519
11.	Filippiliqlaroƣa	543
12.	Kolossiliklərgə	562
13.	Tesalonikaliqlaroƣa «1»	580
14.	Tesalonikaliqlaroƣa «2»	589
15.	Timotiyoƣa «1»	603
16.	Timotiyoƣa «2»	620
17.	Titus	635
18.	Filemon	642
19.	Ibraniylaroƣa	649
20.	Yaqup	686
21.	Petrus «1»	700
22.	Petrus «2»	720
23.	Yuħanna «1»	732
24.	Yuħanna «2»	749
25.	Yuħanna «3»	754
26.	Yəħuda	758
27.	Wəħiy	766
Təbirlər		827

Həritilər wə Sürətlər

Muқəddəs Kitab

Təwrat, Zəbur wə Injil tooғrisida kirix səz

Ərxtin nazil қilinoғan bu kalamni tonuxturuxқa insanning tili dərwəқə bəkla ajizliқ қilidu.

Insaniyətning һərқaysi tarihiy dəwrliridə pəylasoplar wə danixmən dəp ataloғanlar өz əқligə tayinip kəzi kərgən ixlardin pərəz қilip, qamisining yetixiqə өzlirining hiyalidiki Yaratқuqisi tooғrisidiki һəқiқətlər üstidə izdinip kəlgən. Dunya miқyasidiki kutuphanilar ularning xu tirixqanliқliridin barliққa kəlgən əsərlər bilən toldurulup turmaқta; biraқ, ularning arisidiki reallиққa yüzləngən bəzi səmimiy kixilər өzlirining otturioғa қoyoғan қaraxliridiki kəmtüklükni etirap қilixidu. Bu һərgizmu əjəblinərlik ix əməs; buning səwəbi xuki, һərtərəplimə qəklimigə uqraydioғan insan qəksiz bir Hudani өz əқligə tayinip pütünləy qüxinip ketəlməydu, əlwəttə! Əng muһimi, gunaһқa petip қaloғan insanlar қandaқmu pak-muқəddəs Yaratқuqisidin birər məlumatni bilip yetəlisun?

Undaқta, Yaratқuqimizni tonuxtin ümid üzüximizgə tooғra keləmdu? Yaқ, һərgiz ümidsizliniximizgə bolmaydu. Əgər Huda Өzini insanlaroғa ayan қilixni halisa һəm xundaқla Өzini ayan қilixtin huxalliқ tapқan bolsa, undaқta əһwal pütünləy baxқiqə bolidu, əlwəttə. Hudaoғa ming mərtəm təxəkkür! Pərwərdigar Huda dəl xundaқ қildi. U Өzini səz һəm yazmilar bilən insanlaroғa ayan қilip, insaniyətkə өzi һəққidə qüxənqə bərdi.

Təwrat yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaқ məқsəttə ata қilinoғan» deyilidu; Zəbur yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaқ məқsəttə ata қilinoғan» deyilidu; Injil yazmilirida «Məzkur kitablar dəl muxundaқ məқsəttə ata қilinoғan» deyilidu.

Injilda Pərwərdigar Hudaning Өz-Өzini ayan қiloғanliқini muəyyənləxtüridioғan ikki yəkün harakterliқ bayan tepilidu: —

«Pütkül muқəddəs yazmilarning һəmmisi Hudaning Roһining yolyoruқ-ilһami bilən yeziloғan bolup, u təlim berix, tənbiһ berix, hataliқlarni tüzitix wə kixilərni һəққaniyət yolioғa baxlaxқa paydiliқtur» («2Tim.» 3:16).

Muxu yərdə «**Pütkül muqəddəs yazmilarning ƫəmmisi**» degən ibarə Injildin ilgiriki Təwrat-Zəbur, xundaqla Injilning əzidiki ƫərbir səz-ayətning Hudadin kəlgənlikini təkitləydu. «**Xuni ƫəmmidin muƫim dəp bilixinglar kerəkki, muqəddəs yazmilardiki ƫeqqaysi wəƫiy pəyoƣəmbərlərning əz qüxənqisi boyiqə yətküzülgən əməs** (yaki «əzliri oylap qikqan əməs»). **Qünki ƫeqqandaq wəƫiy-bexarət insanlarning iradisidin kəlgən əməs, bəlki Hudaning muqəddəs adəmliri Muqəddəs Roƫ təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytqan səz-kalamdur**» («2Pet.» 1:20-21).

Yuqirida biz Təwrat, Zəbur wə Injilni ərxtin nazil qilinoƣan yaki ərxtin ata qilinoƣan, dəp təkitləp əttuq. Undaqta Huda Təwrat, Zəbur wə Injildiki səzlərni pütkən pəyoƣəmbərlərgə wə muqəddəs bəndilirigə ƫuddi ustaz əz xagirtlirioƣa «anglap yezix» məxiqi qiloƣuzoƣandək okup bərgənmidu? Yaki Təwrat, Zəbur wə Injildiki səzlər biwasitə asmandin taxlap berilgənmu?

Yuqiriqi ayətlərgə qarioƣanda, ƫərgiz undaq oylimaymiz. Okurmənlər «nabi» (pəyoƣəmbər) degən səzni bilixi mumkin. Əslidə bu səz ibraniy tilidiki «naba» degən səzdin kelip qikqan. «Naba» degən səz əslidə: «uroƣup qikix», «bolduqlap qikix» degən mənini bildüridu. Muqəddəs Kitabtiki təlimlərgə asasən biz xundaq ixinimizki, Hudaning səzi Uning Roƫining «yolyoruq-ilƫami» bilən pəyoƣəmbərlərgə yətküzülgən, andin bu səzlər yənə pəyoƣəmbərlərning iqidin «**Uning Roƫining yolyoruq-ilƫami bilən**» (grek tilida «Huda nəpisi bilən kirgüzüp») uroƣup qikqan (grek tilida «roƫ» wə «nəpəs» bir səz).

Xundaq ohxitixqa boliduki, Hudaning səz-kalami ƫuddi muzikining sazdin qikqinidək pəyoƣəmbərlərning roƫ-qəlbliridin qikqan bolidu. Sazning əzigə has alaƫidiliki muzikining aƫangioƣa yaki ƫarakterioƣa təsir yətküzidu; lekin sazning alaƫidiliki yaki hususiyiti (ixənqlik saz bolsila) usta sazqioƣa tosaloƣu bolmaydu; usta dutarqi əzi qelixni halaydioƣan pədigə qelix üqün məlum alaƫidiliki yaki ƫarakteri bar dutarni talliwalidu; andin qelix uslubi yaki istilini sazning alaƫidilikigə yaki ƫarakterioƣa maslaxturidu. Xundaq qilip usta sazqining qaloƣan muzikisi bəlkim tehimu yeqimlik ƫəm tehimu təsirlik bolidu. Xuningoƣa ohxax, Hudamu Əzining «sazliri» boloƣan pəyoƣəmbərlərni talliwalidu; Hudaning qoli astida pəyoƣəmbərlərning mejəz-ƫarakteri, ƫətta ularning bexidin ətküzülgənlirimu Huda eytmaqqi boloƣan səzlərni alaƫidə yolda ipadiləxtə wasitə bolidu. Xunga biz ƫəqiqiy pəyoƣəmbərlərning səzlirini ularning roƫ-qəlbidin qikqan ƫəm Hudadin qikqan, dəymiz. Huddi rosul Pawlusning eytqinidək: «**Pütkül muqəddəs yazmilarning ƫəmmisi Hudaning Roƫining yolyoruq-ilƫami bilən yeziloƣan**». Xunga muqəddəs yazmilar Hudaning ƫəmmigə qadir qoli wə ƫoquqi arqilik yətküzülgən, xuning üqün biz uning barliq səzlirini ƫəqiqət ƫəm ƫərbir əqil-huxi jayida boloƣan adəm təripidin ƫəqiqət dəp qobul qilinixi kerək dəp qaraymiz. Hudaning muqəddəs

yazmilarni ata ḳilix yoli toоrisida keyinqə biz yənə kəp qüxənqilərni berimiz; tonuxturux yolida muxunqilik yazoinimiz ḥazirqə yetərlik bolar.

Hudaning səzlirining yətküzülüxidə buningdin baxḳa yollarmu boloan, əlwəttə; məsilən, Musa pəyoəmbər Sinay teoida Hudadin kəlgən, pütüx kerək boloan muḳəddəs ḳanunni wə muḳəddəs qedirning ḳuruluxi toorisidiki yolyoruḳlarni tapxuruwaloanda u muxularni biwasitə ərxtin ḳobul ḳiloan («Mis.» 19-31-bablar); rosul Yuḥanna ahirḳi zamandiki ixlarni wə yengi asman-zeminni ayan ḳiloan wəḥiyni tapxuruwaloanda, bu Wəḥiy asasən uningoa biwasitə ərxtin yətküzülgən (Injil «Wəḥiy» kitab).

Oḳurmənlərning bəzilirigə səl ḥəyran ḳalarlik boluxi mumkinki, Təwrat wə Injil birla muəllip təripidin kəp ḳisimlik bolup pütülgən kitab bolmastin, bəlki ḳiriḳtin artuḳ muəllip təripidin pütülgən kəp ḳisimlik bir kitabtur. Təwratning awwalḳi bəx ḳismi dərwəḳə Musa pəyoəmbər təripidin pütülgən. Bu bəx ḳisimning birinqisi, yəni «Yaritilix» degən ḳisim Hudaning aləmni yaritix jəryanining hatirisi wə insaniyətning Adəm'atimizdin tartip Ibraḥim wə uning ailisidikilərgiqə boloan roḥiy tarihining hatirisidur. Musa pəyoəmbər bu kitabni Hudaning yolyoruḳi bilən pütkən, dəp ixinimiz; əmma u «Yaritilix»ni yezixta pəḳət Hudaning Roḥining yetəkqilikidə əzidin ilgiri məwjut boloan, Ibraḥimning jəmətidə saḳlinip kəlgən birnəqqə aozaki yaki pütüklük tarihlarni toplap hatiriligən tarihxunasning rolini ətigənidi. Bu kitabni Musa miladiyədin ilgiriki 1475-1400-yillarda pütkən, dəp ḳaraymiz. Təwrattiki yənə bir kitabni, yəni «Ayup pəyoəmbər» degən kitab buningdin tehimu burun pütülgən boluxi mumkin dəp ḳaraymiz.

Ibraḥimdin Yəḥudiy həlḳi, yəni «Israil» kelip qiḳḳan. Musaning Israil iqidiki yetəkqiliki wə pəyoəmbərlikidin keyin, Huda Yəḥudiy həlḳining ḥərbir dəwri üqün degüdək pəyoəmbərlərni təyinləp turdi; ular həlḳḳə Hudaning pak-muḳəddəsliki, wədiliri wə yollirini əslitətti ḥəm bəziliri ilgiriki pəyoəmbərlər yətküzgən həwərlərgə kəprək yengi wəḥiylərni yükləytti. Bexarətlərdin baxḳa Təwrattiki bəzi kitablarni tarihiy hatirilər wə bəzilirini ibadət ḳollanmisi yaki ibadət nəzmiliri deyixkə bolidu. Təwratta jəmiy bolup 39 kitab bar (Yəḥudiy həlḳi adəttə bulardin bəzilirini birləxtürüp 22 kitab ḳilidu). Bularning muəllipliri az degəndimu bəlkim 32 adəm bolup, ularning yeziloan waḳitliri bəlkim miladiyədin ilgiriki 1600-yilidin miladiyədin ilgiriki 396-yilioiqə sozuloan boluxi mumkin. Kitablarning muəllipliri han jəmətidikilərdin tartip deḥḳanlaroiqə boloan ḥər təbiḳə wə ḥər dərijilik maarip tərbiyisi kərgən adəmlər idi. Gərqə arḳa kerünüxi xundaḳ ḥər tərəplimilik bolsimu, Təwrat jümlidin Zəburdiki həwərlər Injildiki həwər bilən ḳoxulup ayrilmas mukəmməl boloan bir pütünlüktin ibarəttur.

Undaqta Təwratta zadi qandaq ixlar hatirilinidu?

Bu tooɣrisida biz oqurmənlər üqün təwəndiki addiy ɦəm ihqam yəkünni berimiz: —

(1) Hudaning aləmni yaritixi, xundaqla buningdiki muddia-məqsiti, bolupmu insanoɣa boloɣan muddia-məqsiti hatiriləngən;

(2) Hudaning insan bilən əslidiki yeqin munasiwiti hatiriləngən;

(3) Uxbu munasiwətning insanning gunaɦ sadir qiloɣini tüpəylidin buzuloɣanliqi hatiriləngən;

(4) Hudaning insanning gunaɦi wəjidin qüxidioɣan balayi'apətlər tooɣruluq wəɦiysi wə insaniyətni Өzigə yeqin munasiwətkə qaytidin kəltürüx tooɣruluq wədisi hatiriləngən;

(5) Huda agaɦ-bexarət qiloɣinidək, insanning gunaɦi wəjidin qüxidioɣan «tərbiyilik jaza» boloɣan apətlər (məsilən, Nuɦ pəyoɣəmbər dəwridiki topan, «Babil munari» qatarlik wəqələr) hatiriləngən;

(6) Hudaning insaniyətni Өzigə yeqin munasiwətkə qaytidin kəltürüx tooɣruluq wədisi Ibraɦimni Өzigə qaqirixi bilən baxlinidu. U Ibraɦimoɣa: «**Sən arqilik yər yüzidiki barlik ailə-qəbililərgə bəht ata qilinidu**» dəp wədə qilidu («Yar.» 12:3). Keyin, bu wədining Ibraɦimdin qikqan əlgə, yəni Yəɦudiy həlqigə qalduruloɣanliqi hatiriləngən.

Huda «**ular arqilik yər yüzidiki barlik ailə-qəbililərgə bəht ata qilinidu**» dəp wədə qiloɣan; xundaq iken, u Yəɦudiy həlqi arqilik biz («yər yüzidiki əllər»)gə «bəht yətküzidioɣan» qandaq ixlarni qildi? Biz Yəɦudiylarning tarihioɣa nəzər salidioɣan bolsaq mundaq hulasigə kelələymiz: —

(1) Huda Yəɦudiy həlqigə Өzining mutləq ɦəkqaniylikini wə pak-muqəddəslikini ayan qildi. Bular Huda ularoɣa tapilioɣan barlik qanun-bəlgilimilərdə mujəssəmləxkən. Baxqa əllərmu bu qanunlar arqilik Hudaning təbiitidin azrak bolsimu qüxənqigə igə bolalioɣan.

(2) Yəɦudiy həlqi Musa pəyoɣəmbər arqilik qüxürülgən bu pütkül qanun-tüzümlərgə əməl qilixqa tirixip-tirmixip intilixliri dawamida əzlirining gunaɦkar təbiitining asaritigə əsir bolup qaloɣanlikini bilip yətkən.

(3) Bundaq qattiq sawaqni bilgəndin keyin, Israilda əz gunaɦlik təbiitini obdan bilgən, Hudaoɣa sadiq boloɣan bir «qaldisi» pəyda boldi. Xuning bilən ular əzlirining bir Qutquzoɣuqioɣa boloɣan qət'iy moɦtajlikini tonup yətkən; Qutquzoɣuqi dunyaoɣa kəlgəndə ular uni qobul qilixqa təyyar idi.

(«Hudaning qaldisi»din baxqilar bolsa əzining qayta-qayta ətküzgən səwənliklirigə kəzini yumup, əzlirini baxqa əllər bilən selixturup: «Ɦərɦalda, biz bu «butpərəs kapirlar»din

yahximiz» deyixti. Biraқ Huda ularning қəlbigə қarap ularni əməliyəttə kapirlardin bəttər dəp bildi).

(4) Kəp pəyoɣəmbərlərning ḥayati wə səzliri hatiriləngən Təwrat-Zəburda, ḥərқaysi dəwrlərdə yaxioɣan kəpligən pəyoɣəmbərlərning bayanliri arқilиқ Huda kəlgüsidə bir Қutқuzoɣuqi, yəni Məsiḥni əwətidioɣanliқini insanlaroɣa uқturidu. Məsiḥ kəlgəndə U: (a) Өz azab-oқubətliri bilən Xəytanni məoɣlup қilidu; (ə) awwal Israiloɣa, andin barliқ baxқa əllərgə gunaḥlarning kəqürümini elip kelidu; (b) nijat, yəni yengi (mənggülük) ḥayatni elip kelidu; baxқiqə eytқanda U Hudaning insanda boloɣan əslidiki məқsiti, yəni «**insan obrazimiz wə süritimiz bolsun**» degən məқsitini ahirida əməlgə axuridu («Yar.» 1:26).

(5) Ahirida Israil həlқi arқiliқ Қutқuzoɣuqi-Məsiḥ pak қiz Məryəmdin tuoɣulup, dunyaoɣa kəldi. U dəl «**barliқ əllərgə ata қilinoɣan bəht**»tur.

Yuқirиқidiki bu bəx baskuqni yənə Hudaning padixaḥliқining aldi bilən Xəytanning, andin insanning gunaḥқa teyilip qüxüx səwəbidin buzuloɣan aləmgə kədəmmuқədəm «bəsüp kirix» jəryani dəp süpətlisəkmu bolidu.

Yuқirida tiloɣa elinoɣan birinqi, ikkinqi, üqinqi wə tətinqi bəht-bərikət yətküzidioɣan baskuqlar Təwratning asasiy məzmunidur. «Təwrat» degən səzning mənisi «yolyoruқ», «ḥidayət» degənlik bolup — u pəқət Hudaning əmrila əməs, bəlki insanlaroɣa ularning Hudaoɣa kət'iy moḥtajliқi tooɣruluқ təlim-tərbiyə berip, Huda bilən yaraxturux yolini, yəni nijatni ayan қilidioɣan kitabtur. Injilning asasiy həwiri bolsa Hudaning nijatini elip kəlgən Məsiḥning dunyaoɣa kelixi, əlwəttə; xunga Təwrat wə Injilning bir-biri bilən boloɣan munasiwiti «tən bilən bax»ning munasiwitidur — ayrilmas bir pütünlükning ikki қismidur.

Tərjimə prinsipliri

Təwratning zor kəp қismi ibraniy tilida, az bir қismi aramiy tilida yeziloɣan, Injil қədimki grek tili (Yunan tili)da yeziloɣan. Biz Təwratning ḥərbir қismini tərjimə қiloɣinimizda uningoɣa munasiwətlik ibraniyxunaslarning (ingliz tilida yeziloɣan) əsərlirini oқup paydilanduқ; andin birnəqqə hil ingliz tilidiki tərjimilərdin, hənzu tilidiki «Hehebən», «Xinyibən» wə «Lujenjung» қatarliқ tərjimə nushiliridin wə rus tilidiki «Sinodal» tərjimisidin paydilanduқ. Ḥəmdə biz Məḥmət Xükrining Қəxқərdə 1910-1937-yillirida ixligən uyoɣur tilidiki tərjimisi (torda «www.dunyaningnuri.com») wə xundaқla «Ḥazirқi zaman uyoɣurqə tərjimisi»din (torda «www.hayatnuri.com»də tepilidioɣan қisimliridin) kəp paydilanduқ.

Injilni tərjimə ḳilix hizmitimizdə yuḳirida tiloɣa elinoɣan materiyallardin baxḳa biz grek tilidiki tekistlərni biwasitə kərüp ixliduḳ wə xuningdək ḳədimki grek tilini tətḳiḳ ḳiloɣan nuroɣuniInjilxunaslarning əsərliridin paydilinip turup ixliduḳ.

Ḳolingizdiki bu tərjimə nushisida bizning kəzligən nixan-məḳsitimiz xuki, küqimizning yetixiqə oḳurmənlərgə əslidiki ibraniyqə wə grekqə tekistlərni əynən ipadiləydioɣan xəkil wə səz-ibarilərni ḳollinixḳa tirixtuḳ. Uxbu hizmətni Huda aldida titrəp-ḳorkḳan ḥalda, Uningdin: «Bizgə Өz səz-kalamingni sadiḳlik bilən ipadiləx ḳabiliyitini ata ḳiloɣaysən» dəp ətünüp ixliduḳ. Bizgə yardəm bərgən bir ibraniyxunasning: «Muḳəddəs Kitabni tərjimə ḳiloɣuqi qoḳum əsliy tekistning ḳuli boluxi kerək» degən ḥekmətlik səzini prinsip ḳilduḳ. Ibraniy tilidiki yaki grek tilidiki məlum bir səz-ibarə wə idiomning uyoɣur tilida udul kelidioɣanliri bolsa, biz xuni tərjimimizdə ixlətduḳ, əlwəttə; ḳaysi yərdə ibraniy tilida yaki grek tilida məlum bir səz-ibarə wə idiomni səzmusəz tərjimə ḳiloɣan bolsaḳ oḳurmənlərgə müjməllik, ikki bisliḳ yaki hata təsir yətküzüx eḥtimalliḳi boloɣanda, biz mənisi uningoɣa əng yeḳin ibarini ixlitixkə tirixtuḳ wə kəp yərlərdə əslidiki ibarini izaḥatlirimizda kərsəttuḳ.

Bəzi ayətlərning tərjimimizdə kərsitilginidin yənə baxḳa hil qüxəndürüxliri bolsa, ularni izaḥatlirimizdimu kərsitixkə tirixtuḳ wə bəzidə biz tallioɣan tərjimining səwəblirini kərsəttuḳ.

Təwrat wə Injilning barliḳ ḳisimlirida kitabning arḳa kərünüxini tonuxturidioɣan «kirix səz» bar, wə ahirida qüxinix təs boloɣan ayətlər xərḥlinidioɣan yaki bəzi muḥim nuḳtilar təkitləp kərsitilidioɣan «ḳoxumqə səz»lərni kirgüzduḳ.

Muḳəddəs Kitabni əginix wə qüxinixtiki əng yahxi ḳoral dəl muḳəddəs kitabning əzidur; u oḳuloɣanseri əz-əzigə xərḥ berip qüxənqimizni axurup baridu. Xu wəjidin biz izaḥatlirimizdimu məzkur ayət bilən yeḳin munasiwətlik boloɣan baxḳa ayətlərning ḳəyərdə kərülgənlikini kərsitip ettuḳ.

Tərjimə jəryanida Ḥəmmigə Ḳadir Boloɣuqining bizgə ata ḳiloɣan küq-məditi üqün Uningoɣa sanaḳsiz rəḥmətlərni eytimiz, xundaḳla Uningdin bizgə mədət bərgəndək oḳurmənlərgimu Өz səz-kalamini qüxinixigə mədət berixini qin kənglimizdin ümid ḳilimiz.

Bizning bu tərjimimizni «www.mukeddeskalam.com»tin qüxürüxkə bolidu wə xu tor bəttin munasiwətlik baxḳa materiyallarmu oḳurmənlərgə təminlinidu. Mana bu jayda biz oḳurmənlərning soalliri yaki pikirlirini ḳarxi alimiz wə imkaniyitimiz bariqə silərgə jawab berimiz.

Əsliy tekistlər

Oқurmənlər: «Təwratning əsliy қol yazmisi nədə?», «Injilning əsliy қol yazmisi nədə?», «Silər nemini asas қilip tərjimə қildinglar?» degən soalni қoyuxi mumkin. Bu əlwəttə intayin aқilanilik bilən қuyuloɣan soaldur.

Bu soaloɣa beridioɣan jawabimiz xuki, biz bu izdinixni oқurmənlirimizgə ɧawalə қilimiz. Ixinmizki, қədirlik oқurmənlirimiz təwəndiki addiy həwərni kütüphanilardin yaki «Internet»tin təkxürüp tapalaydu: —

(1) Təwratning yaki Injilning əslidiki қol yazmilirining ɧeqқaysisi bügüngə қədər tepiloɣini yoқ.

(2) ɧalbuki, Təwratning ɧərқaysi қisimlirining heli kəp intayin қədimki kəqürmə nushiliri wə xuningdək Injilning ɧərқaysi қisimlirining intayin kəp қədimki kəqürmə nushiliri məwjut.

(3) Təwrat қisimlirining kəqürmilirining bir-biri bilən selixturuluxidin Yəɧudiy həlқining muқəddəs kalamlarni «kəqürüx hizmiti»diki sadiқliқi wə əstayidilliқi enik kərülidu. Ular muқəddəs kalamlarni kəqürüx hizmiti jəɧəttə dang qiқaroɣan. Bu ɧəқiқətni oquқ ispatlaydioɣan təwəndiki pakitlaroɣa қarap baқayli: —

(a) Miladiyədin keyinki 1930-yiloɣiqə «Təwrattiki əng қədimki kəqürmilər» dəp қaraloɣan yazmilarning yeziloɣan waқti alimlarning pərziqə miladiyədin keyinki 800-yillar idi (bu kəqürülmilər «Masorit tekistliri» deyilidu). 1930-yillarda Iordaniyədə, «Ölük Dengiz»oɣa yeқin əngkürlərdin naɧayiti kəp қədimki oram yazmilar tepiloɣan. Arheologlarning təkxürüp ispatlixiqə bu yazmilarning yeziloɣan waқti az degəndimu miladiyədin ilgiriki 2-əsirgə yaki 3-əsirgə tooɣra kelidu. Bu oram yazmilar «Əstər» қismidin baxқa, Təwratning barliқ қisimlirini əz iqigə alidu. Bu oram yazmilarni 1000 yildin keyinki «Masorit tekistliri» bilən selixturoɣanda bayқaloɣan pərқlər zərriqilik degili bolidu. Xunga қolimizdiki Təwratning kəqürülmiliri mutləқ ixənqlik, dəp ispatlinidu.

(ə) Yəɧudiy həlқi əsirmu-əsir Təwrattiki yazmilarni tolimu қədirləp kəlgən. Ular Təwratning қisimlirini kəqürüx hizmitini intayin muɧim dəp қarioɣaqқa, məlum kəqürmining tooɣriliқini təkxürüxtə ɧərhil təkxürüx yollirini ijad қiloɣan. Bu təkxürüx yolliridin biri «ɧərplərni sanax» bolup, məlum yengi kəqürülmining ɧərp sani birsi artuқ yaki kəm bolsa, yaki pütün kəqürülmining «dəl otturisidiki» ɧərp tooɣra bolmisa ular kəqürmini xu ɧaman yirtip taxlaytti wə yengiwaxtin kəqürüxni baxlaytti (ɧazirқi mətbuat bundaқ қələm bilən kəqürüxni kerəksiz қildi, əlwəttə, lekin bəzi Yəɧudiylar qiraylиқ kərkəm bolsun dəp tehiqə

ḥəsnə hət bilən kəqürüwatidu).

(4) Injilning ḳədimki kəqürülmiliri naḥayiti kəp (dunyaning kəp yərliridin tepiloɣan 8000din artuḳ kəqürmə nushisi bar). Bularning əng ḳədimkiliri miladiyədin keyinki 2-əsirdə yaki ḥətta 1-əsirdə yaziloɣan. Ularning kəp ḳismi bir-birigə selixturuloɣanda pərḳlirining yənila intayin azliḳi bayḳilidu. Biz tərjimimizdə yuḳirida tiloɣa elinoɣan nuroɣun tekistlərdin tallanoɣan «kəp kəqürmilərdin tallanma» degən tekistni asas ḳilduḳ. Izaḥatimizda ḳədimki kəqürülmilərdə əḥmiyiti bar boloɣan pərḳlər bolsa biz xuni kərsitixkə tirixtuḳ. Əmma xundaḳ pərḳlər ḥeqyərdə Injildiki muḥim təlimlərgə ḥeqḳandaḳ təsir kərsitəlməydu.

Pərwərdigar Huda Ḥəmmigə Ḳadirdur. Xunglaxḳa, Uning muḳəddəs səz-kalamioɣa ixinixni wə əstayidillik bilən əgixip mengixni halaydioɣanlar üqün, Pərwərdigarning uni toluḳ, mukəmməl saḳlaxḳa ḳadir ikənlikigə mutləḳ ixinimiz.

«Ḳədimki kəqürülmilər»ning foto nushilirinimu kərüng.

Izaḥat: — Yənə oḳurmənlərgə əskərtməkqimizki, tekist iqidə kərülgən barliḳ kirix səzlər, mawzular, bax ḳurlar, izaḥatlar wə ḳoxumqə səzlər oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular muḳəddəs kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

Yənə kərsətməkqimizki, Təwrat-injildiki «bab»lar wə «ayətlər»ning «tərtip rəḳəmliri» oḳurmənlərgə ḳolaylik bolsun üqün kəqürgüqilər təripidin ḳoxuloɣan bolup, ular əsliy tekistning bir ḳismi əməs idi. Əsli tekistlərdə pəḳət «Zəbur»dila küylərning əsli «tərtip rəḳəmliri» boloɣan.

Əyni tekistkə yənə səz ḳoxḳan bolsaḳ biz bu səzlərni muxu rəngdə berimiz.

Izaḥat: — muxu tərjimimizdə məlum kitabning XX-bab, YY-ayət «XX:YY» dəp ipadiləndi; məsilən, «Yar.» 49:23 bolsa Təwrat, «Yaritilix», 49-bab, 23-ayətni kərsitidu.

TƏWRAT

Kona Əhdə

Təwrat 1-ķisim
«Yaritilix»

Kirix səz

Təwratning bu ķismi Hudaning aləmni apiridə ķiloŋanliķi wə Uning aləmni yaritixtiki məķsətliri toоrisida yeziloŋan ķimmətlik hatiridur. Bu bizning Hudani wə insanlarni qüxiniximizgə nisbətən bizni ķimmətlik asaslar bilən təminləydu. Məzkur kitabni biz ķisķartip «Yaritilix» yaki «Aləmning yaritilixi» dəpmu ataymiz.

Bu kitabta, konkret ḥalda (1) Hudaning ḥərķaysi maddiy xəy'ilər, ḥaywanatlar, xundaķla ahirida insanni yaratķanliķi; (2) Hudaning insanni yaritixida, insan Mən bilən sirdax-dostluķ munasiwəttə bolsun degən muddia-nixanliri; (3) insanning gunaḥ sadir ķilixi bilən xu dostluķ munasiwətning üzülgənliki; (4) Hudaning məlqərligüsiz bədəl tələp insanning Өzi bilən boloŋan munasiwitini əslidiki məķsitidikidək əsligə kəltürüx jəryanining baxlinixi ķatarliķlar hatirilinidu.

Xunga «Aləmning yaritilixi» kitabini ḥərķaysi jəḥətlərdiki «baxlinixlar bayan ķilinoŋan kitab» deyixkimu bolidu.

Xuning bilən biz uxbu kitabtin: — aləmning yaritilixi, bolupmu insanning yaritilixi tooŋruluķ birdinbir ḥəķiķiy hatirini; Hudaning «insanni Өz sürət-obrazida, Өzigə ohxax ķilip» yaritixining məķsətlirini; insanning gunaḥķa petixini; Hudaning insanlarning gunaḥi tüpəylidin insanlarning üstigə qüxürgən birinqi jazasini, xundaķla gunaḥtin ķutķuzidioŋan nijati tooŋruluķ wədisini; insanlarning tunji gunaḥni sadir ķiloŋandin keyin tezla ḥərtürlük buzuķqiliķ wə butpərəslikkə petip ķaloŋanliķini; Hudaning pütkül insanlaroŋa qüxürgən ikkinqi eoŋir jazasini, yəni Nuḥ pəyoŋəmbərning dəwridə yər yüzigə əwətkən topanni; insanlaroŋa qüxürgən üqinqi eoŋir jazasini, yəni insanlarning tilini «Babil munari»da hilmu-hil ķilip bəlüwətkinini wə xundaķla tilni bəlüwetix arķiliķ Xəytanning insanlaroŋa ķaratķan wəswəslirini qəkligənlikini; Ibraḥimning butpərəsliktin ayrilip, yəkkə yiganə Pərwərdigaroŋa ibadət ķilixķa qaķiriloŋanliķini; Ibraḥimoŋa ḥərhil sinaķ-ķiyinqiliķlar arķiliķ əgitilgən ajayib sawaķlarni; Ismail wə Isḥaķning tuoŋuluxi wə ularning tarihini; Əsaw wə Yaķupning tuoŋuluxi wə ularning tarihini; Yüsüpning tuoŋuluxi wə uning tarihini tapalaymiz.

Hudadin ķorķidioŋan barliķ məmin bəndilər Təwratning bu birinqi ķismining muəllipini Musa pəyoŋəmbərning өzi dəp etirap ķilidu. Ḥalbuki, uxbu tarihta hatiriləngən barliķ wəķələr Musa pəyoŋəmbər dunyaoŋa kelixtin bir-ikki ming yil ilgiri yüz bərgənidi. Undaķta, bu tarih Musa pəyoŋəmbərgə ķandaķ yolda tapxuruloŋan? «Aləmning yaritilixi»din xuni bayķaymizki, kitabta awwal Hudaning aləmni yaritixi təswirlinidu, andin on bir «ayrim tarih» bayan ķilinidu. Ḥərbir tarihiy ķisim «təwəndə palanqi-pükünqining dəwrliri... (hatirilinidu)» yaki «təwəndə palanqi-pükünqining tarihi... (hatirilinidu)» degəndək səzlər bilən baxlinidu. Muxu yərdiki «dəwr» yaki «tarih» ibraniy tilida «tolidot» degən səz bilən ipadilinidu; xuning bilən bu on bir ķisim bəzidə «on bir tolidot» dəpmu atilidu.

Ḳədimki zamanlarda tarihlarning kəpinqisi sapal yaki tax tahtaylarоɣa hatirilinətti. Əgər tarih bək uzun bolup kətsə, birnəqqə tahtaylar ixlitixkə tooɣra kelətti; xundaḳ boloɣaqḳa, tahtaylarning tərtipini saḳlax üqün ḥərbir tahtaydiki ahirḳi jümlə keyinki tahtayning bexida təkrarlinatti. «On bir tolidot»ta biz dəl muxundaḳ nushilarni bayḳaymiz. Demək, bir «tolidot»tiki ahirḳi sөzlər keyinki «tolidot»ning bexida ḳaytilinidu. Xunga, «Aləmning yaritilixi»ning tarihliri əslidə tax yaki sapal tahtaylar üstigə pütülgən, degən hulasigə kelimiz. Hudaning orunlaxturuxliri bilən Musa pəyoɣəmbər xu tahtaylarоɣa igə bolup, Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi wə kərsətmiliri bilən xu tahtaylardiki tarihlarni tərtipkə kəltürüp, ularni bir kitab ḳilip jəm ḳiloɣan, dəp ḳaraymiz. Xuning üqün Musa pəyoɣəmbərning «Aləmning yaritilixi» kitabioɣa nisbətən roli xu boldiki, u bu kitabning rəsmiy muəllipi əməs, bəlki Hudaning wəḥiysigə əgixip, yüz bərgən wəḳələrni «toplap rətligüqi» yaki «məzkur toplamning muḥərriri» boloɣan. Uning muxu tarihlarni topliоɣan waḳti təhminən miladiyədin ilgiriki 1475-yili boluxi mumkin.

«Tolidotlar» bolsa təwəndikidək: —

Muḳəddimə:	—	Aləmning yaritilixi (1:1-2:3)
1-tolidot (tarih):	—	«Asman-zeminning tolidoti» (2:4-4:26)
2-tolidot (tarih):	—	«Adəm'atining tolidoti» (5:1-6:8)
3-tolidot (tarih):	—	«Nuḥning tolidoti» (6:9-9:29)
4-tolidot (tarih):	—	«Nuḥning oоɣullirining tolidoti» (10:1-11:9)
5-tolidot (tarih):	—	«Xəmning tolidoti» (11:10-26)
6-tolidot (tarih):	—	«Təraḥning tolidoti» (11:27-25:11)
7-tolidot (tarih):	—	«Ismailning tolidoti» (25:12-18)
8-tolidot (tarih):	—	«Isḥaḳning tolidoti» (25:19-35:29)
9-tolidot (tarih):	—	«Əsawning tolidoti» (36:1-8)
10-tolidot (tarih):	—	«Edomlarning atisi Əsawning tolidoti (uning ikkinqi tolidoti)» (36:9-37:1)
11-tolidot (tarih):	—	«Yaḳupning tolidoti» (37:2-50:37)

Məzmun: —

Məzmun jəhəttin bəlsək bəlünmilər təwədikidək bolidu: —

1. Muḳəddimə: — Aləmning yaritilixi (1:1-2:25)
2. Gunaḥning aləmdə pəyda boluxi (3:1-24)
3. Adəm'atining əwladliri (4:1-5:32)
4. Nuḥ pəyoʏəmbər, topan balasi (6:1-9:29)
5. Nuḥning əwladliri; dunyadiki barlik əl-millətlərning nəsəbnamisi (10:1-32)
6. Babil munari; Hudaning insanning tilini ḳalaymiḳanlaxturuwetixi (11:1-9)
7. Ibraḥimning qaḳirilixi wə uning tərjimiḥali (11:10-25:11)
8. Ibraḥimning əwladliri — Ismail wə Isḥaḳ (25:12-45:28)
9. Yaḳupning jəməti; ularning Yüsüpning wasitisi bilən aqarqiliḳtin ḳutulup, Misiroʏa qüxüxi wə xu yərdə olturaḳlixixi (46:1-50:26)

«Aləmning yaritilixi»da oḳurmənlərgə tunji ḳetim Hudaning maḥiyiti, harakteri wə yolliri tooʏrisidiki yengi muḥim ḥəḳiḳətlər tonuxturuloʏanliḳi üqün bu muḥim temilar üstidə adəttikidin səl uzunraḳ «ḳoxumqə sөz» ḳoxtuḳ. Lekin bu ḳoxumqə sөzlirimiz oḳurmənlərgə bu temilar tooʏruluḳ pütünləy təpsiliy uqur təminliyəlixi natayin. Biz pəḳət ḥər temida bayḳioʏinimizni wə oylirimizni eytip berimiz; bu oylirimizni oḳurmənlərning Muḳəddəs Kitabni dawamliḳ təkxürüp-izdinixlirigə yardimi bolsikən dəp ümid ḳilimiz.

••••••••

Yaritilix

Hudaning aləmni yaritixi

1 [1] Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən
zeminni yaratti.. [2] U qaoɣda yər bolsa
xəkilsiz wə ḳupḳuruḳ ḥalәttə boldi;
ḳarangoɣuluḳ qongḳur sularning yüzini
ḳaplidi; Hudaning Roḥi qongḳur sular üstidə
lərzan pərwaz ḳilatti..
[3] Huda: «Yoruḳluḳ bolsun!» dewidi, yoruḳluḳ
pəyda boldi. [4] Huda yoruḳluḳning yahxi
ikənlikini kərdi; Huda yoruḳluḳ bilən
ḳarangoɣuluḳni ayridi. [5] Huda yoruḳluḳni
«kündüz», ḳarangoɣuluḳni «keqə» dəp atidi.
Xu tərixidə kəq bilən səḥər ətti, bu tunji kün
boldi..
[6] Andin Huda: — Sularning arilikidə bir
boxluḳ bolsun wə sular yuḳiri-təwən ikkigə
ayrilip tursun, dedi.. [7] Xuning bilən Huda bir
boxluḳ ḥasil ḳilip, sularni boxluḳning astioɣa
wə boxluḳning üstigə ayriwətti; ix ənə
xundaḳ boldi.. [8] Huda bu boxluḳni «asman»
dəp atidi. Xu tərixidə kəq bilən səḥər ətti, bu
ikkinqi kün boldi.

[9] Andin Huda: «Asmanning astidiki sular bir
yərgə yioɣilsun, ḳuruḳ tupraḳ kərünsun!»
dewidi, dəl xundaḳ boldi.. [10] Huda ḳuruḳ
tupraḳni «yər», yioɣiloɣan sularni bolsa
«dengizlar» dəp atidi. Huda bularning yahxi
boloɣanlikini kərdi.
[11] Andin Huda yənə: «Yər ḥərhil əsümlüklərni,
uruḳluḳ otyaxlarni, mewə beridioɣan
dərəhlərni türliri boyiqə əzidə ündürsun!
Mewilərning iqidə uruḳliri bolsun!» dewidi,
dəl xundaḳ boldi; [12] yərdiki əsümlüklərni,
yəni uruḳ qikidioɣan otyaxlarni əz türliri
boyiqə, mewə beridioɣan, yəni mewilirining
iqidə uruḳliri boloɣan dərəhlərni əz tür-
liri boyiqə ündürdi. Huda bularning yahxi
boloɣanlikini kərdi. [13] Xu tərixidə kəq bilən
səḥər ətti, bu üqinqi kün boldi.
[14] Huda yənə: «Kündüz bilən keqini ayrip
berix üqün asmanlarda yoruḳluḳ jisimlar
bolsun. Ular künlər, pəsillar wə yillarni ay-
rip turuxḳa bəlgə bolsun;.. [15] ular asmanlar-
da turup nur qixaroɣuqi bolup, yər yüzigə
yoruḳluḳ bərsun!» dewidi, dəl xundaḳ bol-
di.. [16] Huda ikki qong nur qixaroɣuqi jisimni
yaratti; qong nur qixaroɣuqini kündüzni
baxḳuridioɣan, kiqik nur qixaroɣuqni ke-
qini baxḳuridioɣan ḳildi. Ḥəmdə yənə
yultuzlarnimu yaratti. [17-18] Huda bularni
yərgə yoruḳluḳ berip, kündüz bilən keqini
baxḳurup, yoruḳluḳ bilən ḳarangoɣuluḳni
ayrisun dəp asmanlarning gümbizigə orun-
laxturdi. Huda buning yahxi boloɣanlikini
kərdi. [19] Xu tərixidə kəq bilən səḥər ətti, bu
tətinqi kün boldi.
[20] Huda yənə: «Sularda mioŋ-mioŋ janiwarlar
bolsun, uqar-ḳanatlar yərning üstidə, asman
boxluḳida uqsun» dedi.
[21] Xundaḳ ḳilip Huda sudiki qong-qong
məhluḳlarni, xundaḳla sularda mioŋ-mioŋ
janiwarlarni əz türliri boyiqə wə ḥərhil
uqar-ḳanatlarni əz türliri boyiqə yaratti.
Huda buning yahxi boloɣanlikini kərdi..

1:1 «Huda» — Ibraniy tilida «ələoḥim» deyilidu. Bu tooɣuluḳ «Təbirlər»ni kərüng. **«Asmanlar»** — Muḳəddəs Kitab boyiqə üq ḳatlam asman bar; birinqi ḳat asman «atmosfera», ikkinqi ḳat asman «aləm boxluḳi», üqinqi ḳat asman Hudaning ərxidur. Xunga «asman» kəp yərlərdə «asmanlar» deyilidu.
1:1 Ayup 38:4; Zəb. 33:6; 89:11; 136:5-6; Ros. 14:15; Ibr. 11:3
1:2 «boldi» — Bəzi tərjimilərdə «idi» yaki «turatti» dəp elinoɣan. Alimlarning bu ayət üstidiki üq hil ḳarixi tooɣuluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«qongḳur sular»** — dengiz-okyanlarni kərsitidu. **«ḳaplidi»** — yaki «ḳaplioɣanidi». **«lərzan pərwaz ḳilatti»** — muxu ḥalətni ibraniy tilida «(tuhum besiwatḳan) kürük tohudək ḥalәttə turidu» dəp qüxünüxkimu bolidu.
1:5 «kəq bilən səḥər» — «tunji küni»də «kəq bilən səḥər» boloɣanikən, undaḳta «tunji kün» adəttiki bir künni, yəni 24 saətlik bir künni kərsətkən boluxi mumkin.
– Adəttə Muḳəddəs Kitabtiki barlik hatirilərdə, xundaḳla bügüngə ḳədər ibraniylarda «kün»ning bexi kəq yaki ahxam bilən baxlinidu degən ḳarax bar.
1:6 «bir boxluḳ» — ibraniy tilida «yeyiloɣan bir nərsə».
1:6 Zəb. 33:6; 104:3; 136:5-6; Pənd. 8:28; Yəx. 42:5; Yər. 10:12; 51:15
1:7 «sularning ayrilixi» — bu tooɣuluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
1:7 Zəb. 33:7; 136:6; Pənd. 8:24; Zəb. 148:4
1:9 Ayup 26:10; 38:8; Zəb. 24:2; 136:6
1:14 Zəb. 136:7
1:15 Ḳan. 4:19; Yər. 31:35
1:21 «qong-qong məhluḳlar» — bu səz gaḥi waḳitlarda «əjdiḥa»ni bildüridu.

22 Huda bu janlikларoqa bəht-bərikət ata
kilip: «Nəsillinip, kəpiyip, dengiz sulirini
toldurunglar, uqar-kanatlarmu yər yüzidə
awusun» dedi.. 23 Xu tərikidə kəq bilən səhər
ətti, bu bəxinqi kün boldi.
24 Huda yənə: «Yər janiwarlarni əz türliri
boyiqə qikarsun — mal-qarwilarni, əmiligüqi
janiwarlarni wə yawayi haywanlarni əz
türliri boyiqə apiridə kilsun» — dewidi, dəl
xundak boldi. 25 Xundak kilip Huda yərdiki
yawayi haywanlarni əz türliri boyiqə, mal-
qarwilarni əz türliri boyiqə wə yər yüzidə
əmiligüqi barlik janiwarlarni əz türliri boyiqə
yaratti. Huda buning yahxi boloqanlikini
kərdi. 26 Andin Huda: «Əz sürət-obrazimizda,
Bizgə ohxaydioqan kilip insanni yaritayli.
Ular dengizdiki belikлaroqa, asmandiki uqar-
kanatlaroqa, barlik mal-qarwilaroqa, pütkül
yər yüzigə wə yər yüzidiki barlik əmiligüqi
janiwarlaroqa igidarqilik kilsun» dedi..
27 Xundak kilip, Huda insanni Əz sürət-
obrazida yaratti;
Uni Əzining süritidə yaratti;
Ularni ərkək-qixi kilip yaratti..
28 Huda ularoqa bəht-bərikət ata kilip: «Silər
nəsillinip, kəpiyip, yər yüzini toldurup
boysundurunglar; dengizdiki belikлar, as-
mandiki uqar-kanatlaroqa, xuningdək yər
yüzidə yüridioqan hərbir haywanlaroqa
igidarqilik kilinglar» dedi.. 29 Andin Huda
yənə: «Mana, Mən pütkül yər yüzidiki urukluk
otyaxlar bilən urukluk mewə beridioqan
hərbir dərəhlərni silərgə ozukluk bolsun dəp
bərdim;. 30 xundakla yərdiki barlik janiwarlar
bilən asmandiki barlik uqar-kanatlar wə yər
yüzidə barlik əmiligüqilərgə, yəni barlik jan-
janiwarlaroqa ozukluk bolsun dəp barlik gül-
giyahlarni bərdim» dewidi, dəl xundak boldi..
31 Huda yaratkanlirining hammisigə səpselip
karidi, wə mana bularning hammisi nahayiti
yahxi boloqanidi. Xu tərikidə kəq bilən səhər
ətti, bu altinqi kün boldi..

2 1 Xundak kilip asman bilən zemin, pütkül
məwjudatliri bilən koxulup yaritilip boldi..
2 Huda yəttinqi künigiqə kilidioqan ixini ta-
mamlidi. U yəttinqi küni barlik yaritix ixini
tohtitip aram aldi.. 3 Yəttinqi küni Huda
barlik yaritix ixliridin aram aloqan kün
boloqanliki üqün, xu künni bəhtlik kün kilip,
uni «mukəddəs kün» dəp bekitti..

«Asman-zeminning tarihliri» 2:4-4:26
Erəm baoq — Adəm'atini yaritix jəryani

4 Pərwərdigar Huda zemin bilən asmanni
yaratkan künidə, asman-zeminning ya-
ritilix jəryanining tarihliri mundak: —.
5 Zeminda tehi heq gül-giyah, yərdə heq
otyax ünmigənidi; qünki Pərwərdigar Huda
yər yüzigə həl-yeoqin yaoqdurmioqanidi,

1:22 Yar. 8:17.
1:26 «Hudaning sürət-obrazida bolux» — bu tooqruluk wə «Hudaoqa ohxaydioqan kilinix», xundakla Hudaning bu ayəttə «Biz, Bizning» degini tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
1:26 Yar. 5:3, 9:6; Mat. 22:20; 1Kor. 11:7, 15:49; 2Kor. 4:4; Kol. 1:15, 3:10; Yak. 3:9
1:27 Yar. 5:1; 9:6; 1Kor. 11:7; Əf. 4:24; Kol. 3:10.
1:28 Yar. 8:17; 9:1, 2, 7.
1:29 Yar. 9:3; Zəb. 104:14, 15
1:30 Zəb. 104:13-14
1:31 Kan. 32:4; Mar. 7:37.
2:1 «pütkül məwjudatlar» — ibraniy tilida «barlik koxunliri». Bu səz, xübhisizki, barlik janiwarlarnila əməs, asmandiki barlik yultuzlar wə kerub-pərixtilərnimu əz iqigə alidu.
2:2 «aram aldi» — Hudaning «aram elix»i tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
2:2 Mis. 20:11; 31:17; Kan. 5:14; Ibr. 4:4.
2:3 «mukəddəs kün» — «Mukəddəs Kitab»ta, «mukəddəs» degən səz «Hudaoqa məhsus ataloqan», «Hudaning ixlitixigə məhsus ayriloqan», «Hudaoqila mənsup» degəndək mənidə ixlitilidu.
2:4 «Pərwərdigar» — muxu kitabta elinoqan «Pərwərdigar» bolsa, ibraniy tilidiki «Yahwəh» degənning tərjimisidur. «Yahwəh» Hudaning yənə bir ismi bolup, «Mənggülük Boloquqi», «Əzüm bardurmən», «əhdisidə mənggü turoquqi Huda» degənni bildüridu. Bu tooqruluk yənə munasiwətlik təbirlərni kerüng. **«Asman-zeminning yaritilix jəryanining tarihliri mundak»** — ibraniy tilida: «asman-zeminlarning dəwr-tarihliri mundak boldi». «Kirix səz»imizdə eytkinimizdək, «Aləmning Yaritilixi» degən kitabta on bir «tolidot» («tarih») bolup, hərbiri «bular palanqi-pokunqi dəwrining tolidoti (tarihi)...» degən sözlər bilən baxlinidu. Bu yərdə bayan kiliniwatkini tarihning birinqisidur (2:4-4:26).
–«Pərwərdigar Huda zemin bilən asmanni yaratkan küni» degən muxu yərdə bəlkim 24 saətlik bir kün əməs, bəlki 2:4-4:26də bayan kilinoqan pütkül məzgilni kərsətsə kerək.

xundakla yər teriydioɣan adəmmu yoḳ idi.. 6 Lekin yərdin bulaḳ süyi qiḳip, tamam yər yüzini suoɣardi.. 7 Andin Pərwərdigar Huda adəmni yərning topisidin yasap, ḥayatliḳ nəpəsini uning burnioɣa püwlidi; xuning bilən adəm tirik bir jan boldi.. 8 Andin keyin Pərwərdigar Huda məxriḳ tərəptə Erəm degən jayda bir baoɣ bina ḳilip, yasioɣan adəmni xu yərgə orunlaxturdi.. 9 Pərwərdigar Huda yərdin kəzni ḳamlaxturidioɣan qiraylıḳ, mewiliri yeyixlik ḥərhil dərəḥni ündürdi; u yənə baoɣning otturisida «ḥayatliḳ dərihi» wə «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəḥ»ni ündürdi.. 10 Baoɣni suoɣirixḳa Erəmdin bir dərya eḳip qiḳti; andin bəlünüp, tət eḳin boldi. 11 Birinqi eḳinning nami Pixon bolup, altun qiḳidioɣan pütkül Ḥawilaḥ zeminini aylinip ətidu. 12 Bu yurtning altuni naḥayiti esil idi; xu yərdə puraḳliḳ dewirḳay bilən aḳ ḥeḳiḳmu qiḳidu.. 13 Ikkinqi dəryaning nami Gihon bolup, pütkül Kux zeminini aylinip ətidu. 14 Üqinqi dəryaning nami Dijlə bolup, Axurning xərḳidin eḳip ətidu, tətinqi dəryaning nami Əfrat idi..

15 Pərwərdigar Huda adəmni elip Erəm beoɣioɣa ixləp, pərwix ḳilsun dəp uni xu yərgə ḳoyup ḳoydi.. 16 Pərwərdigar Huda adəmgə əmr ḳilip: baoɣdiki ḥərbir dərəḥ mewiliridin halioɣiningqə yə; 17 əmma «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəḥ»ning mewisidin yemigin; qünki uningdin yegən kününgdə jəzmən əlisən, — dedi.

Ḥawa'anining yaritilixi

18 Andin Pərwərdigar Huda yənə səz ḳilip: — Adəmning yaloɣuz turuxi yahxi əməs; Mən uningoɣa mas kelidioɣan bir yardəmqi ḥəmraḥni yasap berəy, — dedi..
19 Pərwərdigar Huda tupraḳtin daladiki barliḳ janiwarlar bilən asmandiki ḥəmmə uqarḳanatlarni yasioɣanidi; ularoɣa adəmning nemə dəp at ḳoyidioɣanliḳini bilix üqün, U ularni adəmning aldioɣa kəltürdi. Adəm ḥərbir janiwaroɣa nemə dəp at ḳoyoɣan bolsa, uning eti xu bolup ḳaldi. 20 Bu tərikidə adəm ḥəmmə mal-qarwilaroɣa, asmandiki uqarḳanatlaroɣa wə daladiki ḥərbir janiwarlaroɣa at ḳoydi; wəḥalənki, adəm əzigə mas kelidioɣan ḥeqbir yardəmqi ḥəmraḥ uqratmidi.
21 Xuning bilən Pərwərdigar Huda adəmgə bir ḳattiḳ uyḳu saldi; u uhlap ḳaldi. U uhlawatḳanda, U uning biḳinidin bir az elip, andin uning ornini ət-gəx bilən etip ḳoydi.. 22 Xuning bilən Pərwərdigar Huda adəmning biḳinidin aloɣan xu ḳisimdin bir ayalni yasap, uni adəmning ḳexioɣa əkəldi.. 23 Adəm'ata huxal bolup: — Mana bu səngəklirimdiki səngək, etimdiki ət boloɣaq, «ayal» dəp atalsun; qünki u ərdin elinoɣandur, — dedi..
24 Xuning üqün ər kixi ata-anisidin ayrilip,

2:5 «ḥeq gül-giyaḥ, yərdə ḥeq otyax ünmigənidi» — bu jümlidə bəlkim Erəm beoɣida alahidə boloɣan əḥwal kəzdə tutuloɣan boluxi mumkin.
2:6 «bulaḳ süyi» — yaki «birhil tuman».
2:7 «Adəm» wə «topa» — ibraniy tilida «topa» wə «adəm» degən səzning tələppuzi yeḳin; u yənə «ḳizil» degən səz bilən munasiwətlik (Ottura Xərḳtə topa ḳiziloɣa mayil bolidu). **«ḥayatliḳ nəpəsi»** — ibraniy tilida «ḥayatlarning nəpəsi»
2:7 1Kor. 15:45, 47.
2:8 «Erəm» — ibraniy tilida «Edən». Mənisi «ləzzət», «ḥuzur».
2:9 «Ḥayatliḳ dərihi» wə «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəḥ» — bu dərəḥlər tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
2:9 Wəḥ. 2:7.
2:12 «dewirḳay» — yaki «mərwayit».
2:14 «Dijlə» —ibraniy tilida «Ḥiddəkəl». **«Axur»** —Asuriyəning qədimki nami.
2:15 «pərwix ḳilsun» —ibraniy tilida «pərwix ḳilix» muxu yərdə yənə «ḳooɣdax, mudapiə ḳilix, ḳarax» degən mənini əz iqigə alidu.
– Enikki, insanning əmgək-hizmət ḳilixi insanning gunaḥkar boloɣanliḳining nətijisi əməs, bəlki Huda insanlaroɣa ata ḳiloɣan birhil bəht-bərikəttur. Biraḳ insanlarning gunaḥḳa petip ḳaloɣandin keyinki ḳiloɣan əmgiki bək japalik bolidu.
2:18 «uningoɣa mas kelidioɣan» — yaki «əzigə ohxax». **«yardəmqi ḥəmraḥ»** — bu səz ḥərgiz ayal kixining ər kixidin məlum tərəptə təwən turidioɣanliḳini kərsətməydu. Qünki Muḳəddəs Kitabtiki bəzi yərlərdə Huda Əzining insanoɣa «yardəmqi» bolidioɣanliḳi kərsitilidu (məsilən, «Zəb.» 10:14, 30:10, 46:1, 54:4də).
2:21 «biḳinidin bir az elip» — yaki «bir tal ḳowuroɣisini elip».
2:22 1Kor. 11:8.
2:23 «ayal» — ibraniy tilida: «ixxaḥ», «ər kixi» «ix» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzlər ərəbqə «insan» wə «nisa» degən səzlər bilən munasiwətlik.
2:23 Mal. 2:14; Əf. 5:30,31.

əz ayalioɣa baoɣlinip bir bolup, ikkisi bir tən bolidu..
25 Adəm'ata bilən ayali ḥər ikkisi yalingaq bolsimu, ḥeq uyalmaytti..

Adəm'atining Hudaning əmrigə hilapliḳ ḳilixi

3 1 Yər yüzidə yilan Rəb Pərwərdigar yaratḳan daladiki ḥaywanlarning ḥəmmisidin ḥiyligər idi. U ayaldin: — Huda rasttinla baoɣdiki dərəḥlərning ḥeqḳaysisining mewisidin yeməŋlar, dedimu? — dəp soridi..
2 Ayal yilanoɣa jawab berip: — Baoɣdiki dərəḥlərning mewilirini yesək bolidu.
3 Əmma baoɣning otturisidiki dərəḥning mewisi tooɣrisida Huda: «Buningdin yeməŋlar, ḳolmu təgküzməŋlar, bolmisa əlisilər» degən, dedi..
4 Yilan ayaloɣa: — Undaḳ əməs! Ḥərgiz əlməysilər!. 5 Bəlki silər uni yegən kününglarda, Huda kəzünglarning eqilip, Hudaoɣa ohxax yahxi bilən yamanni bilidioɣan bolup ḳalidioɣanliḳinglarni bilidu, — dedi..
6 Ayal dərəḥning mewisining yeməklik üqün yahxiliḳini, uning kəzni ḳamlaxturidioɣanliḳini kərüp, ḥəmdə dərəḥning adəmni əḳilliḳ ḳilidioɣan jəlpkarliḳini kərüp, mewidin yedi wə uningdin yenida turoɣan erigimu bərdi; umu yedi.. 7 Yeyixi bilənla ḥər ikkisining kəzliri eqilip, əzlirining yalingaq ikənlikini bilip, ənjür yopurmaḳlirini elip bir-birigə ulap tikip, əzlirigə yapḳuq ḳilip tartti.
8 Kün salḳinlioɣanda, ular Pərwərdigar Hudaning baoɣda mangoɣan xəpisini anglap ḳelip, adəm ayali bilən Pərwərdigar Hudaning ḥazir boloɣinidin ḳeqip baoɣdiki dərəḥlərning arisioɣa yoxurunuwaldi.. 9 Lekin Pərwərdigar Huda towlap adəmni qaḳirip uningoɣa: Sən nədə? — dedi.
10 Adəm'ata jawab berip:
— Mən baoɣda xəpəngni anglap, yalingaq turoɣinim üqün ḳorḳup ketip, yoxurunuwaldim, — dedi.
11 Huda uningoɣa: — Yalingaq ikənlikingni sanga kim eytti? Mən sanga yemə, dəp əmr ḳiloɣan dərəḥning mewisidin yedingmu-ya? — dedi.
12 Adəm jawab berip: — Sən manga ḥəmraḥ boluxḳa bərgən ayal dərəḥning mewisidin manga bərgənidi, mən yedim, — dedi.
13 Pərwərdigar Huda ayaloɣa: — Bu nemə ḳiloɣining? — dedi. Ayal jawab berip: — Yilan meni aldap azdursa, mən yəp saptimən, — dedi..

2:24 «baoɣlinix» — ibraniy tilida: «baoɣlinix» degən bu səzning mənisi «yilim bilən qaplinix» degəngə yeḳindur. **«bir tən»** — yaki: «bir ət». **«bir tən bolidu»** — yaki: «bir tən boluxioɣa tooɣra kelidu».
2:24 Mat. 19:5; Mar. 10:7; Əf. 5:28, 29, 31; 1Kor. 6:16.
2:25 «yalingaq bolsimu, ḥeq uyalmaytti» — bu muḥim ayət tooɣruluḳ biz «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
2:25 Yar. 3:7.
3:1 «yilan... dəp soridi» — bizdə guman yoḳki, yilanni ixlitip səz ḳiloɣuqi Xəytan idi («Wəḥ.» 12:9, 20:2ni kərüng). Oḳurmənlər xuni bayḳayduki, Xəytan «Huda» degini bilən, «Rəb» yaki «Pərwərdigar» degən namlarni ḳət'iy ixlətməydu. U ayaldin soal sorioɣanda Hudaning eytḳan səzidiki «halioɣiningqə» degən səzni qiḳiriwetidu.
3:3 «Baoɣdiki dərəḥlərning mewilirini yesək bolidu» — Ḥawa'animiz Hudaning tapilioɣinini eytḳanda, birinqidin «halioɣiningqə» degən səzni deyixni untup ḳaloɣan, ikkinqidin Hudaning səzigə: «ḳol təgküzməŋlər» degənni ḳoxup ḳoyidu (2:4). Lekin Ḥawa'animiz muxu səzlərni biwasitə Hudadin anglioɣan əməs, eri Adəm'atimiz uningoɣa tooɣra yətküzüxi kerək idi; xunga bu hataliḳning məs'uliyiti Adəm'atimizdimu boluxi mumkin.
–Yənə diḳḳət ḳilimizki, gərqə «baoɣning otturisida» ikki dərəḥ bolsimu, Ḥawa'animiz pəḳət «baoɣning otturisidiki dərəḥ» dəp, birla dərəḥni tiloɣa alidu. Uning kəngli alliḳaqan xu dərəḥkə məptun bolup ḳaloɣan boluxi mumkin.
3:4 2Kor. 11:3.
3:5 Yuḥ. 8:44.
3:6 «Ayal ... kərdi» — Ḥawa'ana uqrioɣan azduruluxni Məsiḥ Əysa uqrioɣan sinaḳ bilən selixtursaḳ ularda ohxax üq amil məwjut — «Luḳa» 4:1-14 wə «1Yuḥ.» 2:16ni kərüng.
–Injil boyiqə Ḥawa'animiz aldinip ḳaloɣuqi, toluḳ gunaḥ sadir ḳiloɣuqi Adəm'atimizdur; qünki u ḥeq ḳarxiliḳ kərsətməy, bilip turup xu mewidin yedi («1Tim.» (1)» 2:14ni kərüng). Adəm'atimiz Ḥawa'anining yenida boloɣini bilən, yənila uni mewini yeyixtin tosmaydu..
3:6 Rim. 5:12, 14-21; 1Tim. 2:14.
3:8 «kün salḳinlioɣanda» — yaki «künning salḳin xamal waḳtida». «Künning salḳinlixix waḳti» Ottura Xərḳtə kəqḳurun baxlinidu.
–ibraniy tilida «ular Pərwərdigar Hudaning awazining baoɣda mangoɣanliḳini anglap ḳelip...».
3:13 Wəḥ. 12:13.

Hudaning yilan, Adəm'ata wə Ḥawa'anini jazalixi

14 Pərwərdigar Huda yilanoɣa mundaḳ dedi:
— «Bu ḳiloɣining üqün,
Sən ḥəmmə mal-qarwilardin,
Daladiki barliḳ ḥaywanatlardin bəkrək lənətkə ḳalisən;
Ḳorsiḳing bilən beoɣirlap mengip,
Ömrüngning barliḳ künliridə topa yəysən.
15 Wə mən sən bilən ayalning arisioɣa,
Sening nəsling bilən ayalning nəslining arisioɣa əqmənlik salimən;
U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu,
Sən ḳopup uning tapinini qeḳip zəhimləndürisən».
16 Andin Huda ayaloɣa: — «Sening ḥamilidarliḳingning japa-muxəḳḳətlirini köpəytimən;
Sən ḳattiḳ toloɣaḳ iqidə boxinisən;
Sən eringdin üstün turuxḳa ḥəwəs ḳilsangmu,
U üstüngdin hojiliḳ ḳilidu» — dedi.

17 Andin U Adəm'atioɣa: — «Sən ayalingning səzigə ḳulaḳ selip,
Mən sanga yemə, dəp əmr ḳiloɣan dərəhtin yegining tüpəylidin,
Sening tüpəylingdin yər-tupraḳ lənitimgə uqraydu;
Ömrüngning barliḳ künliridə pəḳət japaliḳ ixləpla, andin uningdin ozuḳlinisən.
18 Yər sanga tikən bilən ḳamoɣaḳ ündüridu;
Xundaḳtimu sən yərdiki ziraət-otyaxlarni yəysən.
19 Taki sən tuprakḳa ḳaytḳuqə yüz-kəzüng tərgə qümgəndə, andin nan yeyələysən;
Qünki sən əsli tupraḳtin elinoɣansən;
Sən əslidə topa boloɣaq,
Yənə topioɣa ḳaytisən» — dedi.
20 Uning ayali barliḳ jan igilirining anisi bolidioɣini üqün adəm uningoɣa «Ḥawa» dəp at ḳoydi.

21 Pərwərdigar Huda Adəm'ata bilən uning ayalioɣa ḥaywan teriliridin kiyim ḳilip kiydürüp ḳoydi.

Adəm'ata bilən Ḥawa'anining Erəm baoɣdin ḳooɣlinixi

22 Pərwərdigar Huda səz ḳilip: — Mana, adəm Bizlərdin birigə ohxap ḳaldi, yahxi bilən yamanni bildi. Əmdi ḳolini uzitip ḥayatliḳ dərihidin elip yəwelip, ta əbədgiqə yaxawərməsliki üqün uni tosuximiz kerək, dedi.

3:14 «Pərwərdigar Huda yilanoɣa mundaḳ dedi» — Huda yilandin ḥeqḳandaḳ soal sorimaydu. **«bəkrək lənətkə ḳalisən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «pəḳət sənla xu lənətlərgə ḳalisən...». Əmma Adəm'atimizning gunaḥi üqün barliḳ jan igiliri lənətkə ḳelip əlidu; xunga biz 3:14diki tərjimini tooɣra dəp ḳaraymiz. **«Topa yəysən»** — Yilanlarning ozuḳi topa əməs, əlwəttə, biraḳ ular ḥərdaim ozuḳ yegəndə topa yeməy ḳalmaydu. Bu ix yilanning pəsləstürülgənlikini, nomuskə ḳalduruloɣanliḳini təkitləydu.
3:15 «U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu» — ayalning nəsli xundaḳ ḳilidu. **«U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu, sən ḳopup uning tapinini qeḳip zəhimləndürisən»** — muxu bexarəttə kərsitilgən ix xuki, ayal kixining nəsli Xəytanning bexini puti bilən dəssəp yanqioɣanda, Xəytanmu uningoɣa ḥujum ḳilip tapinini yarilanduridu. Bu bexarətni dunyaoɣa kelidioɣan Ḳutḳuzoɣuqi tooɣruluḳ, dəp ixinimiz. Buning üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
3:15 Mat. 4:1; Kol. 2:15.
3:16 «Ḥamilidarliḳingni. ... kəpəytimən» — insan əlidioɣan ḳilinoɣaqḳa, ayal kixi kəprək bala tuoɣuxi kerək. **«Sən eringdin üstün turuxḳa ḥəwəs ḳilsangmu, u üstüngdin hojiliḳ ḳilidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Xundaḳtimu, eringgə küqlük ixtiyaḳ baoɣlaysən wə u seni baxḳuridu». Əmma Hudaning muxu ḥəkümi bilən gunaḥ tüpəylidin ər-ayal arisida ziddiyət wə kürəx pəyda boldi, degənliktur, dəp ḳaraymiz. Ohxax peillarni ixlətkən, ohxax xəkillik bir jümlə 4:7də tepilidu.
– Yənə baxḳa bir tərjimisi: «Xundaḳtimu, xu «Ering»gə (demək, 15-ayəttə tiloɣa elinoɣan Ḳutḳuzoɣuqioɣa) küqlük ixtiyaḳ baoɣlaysən wə U üstüngge bax bolidu»
3:16 1Kor. 14:34; 1Tim. 2:11,12; Tit. 2:5; 1Pet. 3:6.

3:17 «ayalingning səzigə» — ibraniy tilida «ayalingning awazioɣa». **«... dərəhtin yegining tüpəylidin»** — əlwəttə, Adəm'atining bu dərəhning mewisini yeyixini kərsitidu. Əsliy tekist ibraniy tilida «dərəhtin» dəp elinidu.
3:18 «Sən yərdiki ziraət-otyaxlarni yəysən» — Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwrigiqə insanlaroɣa pəḳət ziraət-otyax (gəxni əməs) yeyixkə ruhsət idi (1:29ni kerüng).
3:20 «Ḥawa» — ibraniy tilidiki «ḥayatliḳ» degən səz bilən aḥangdax. Adəm'atining bu səzliri bexarətlik idi; qünki Ḥawa'ana tehiqə bala tuoɣmioɣanidi.
3:21 «Ḥaywan teriliri» — bu terilərni ixlitix üqün məlum gunaḥsiz ḥaywanatlar əlüxi kerək. Bu bəlkim birinqi ḳurbanliḳlar boluxi mumkin. Hudaning Adəm'ata wə Ḥawa'animizoɣa eytḳan səzliri wə ḳiloɣan muamilisi tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
3:21 2Kor. 5:1-5
3:22 «Bizlər» — tooɣruluḳ yənə «ḳoxumqə səz»imizni (1:26 tooɣruluḳ) kərüng. **«Uni tosuximiz kerək»** —

23 Xuning bilən Pərwərdigar Huda uni Erəm
baoŋdin ḳooŋlap qiḳiriwətti; xundaḳ ḳilip
uni yərgə ixləydioŋan, yəni əzi əsli apiridə
ḳilinoŋan tupraḳḳa ixləydioŋan ḳilip ḳoydi.
24 Adəmni ḳooŋliwetip, ḥayatliḳ dərihigə
baridioŋan yolni muḥapizət ḳilix üqün, u
Erəm beoŋining məxriḳ təripigə kerublarni
wə tət tərəpkə pirḳiraydioŋan yalḳunluḳ bir
xəmxərni ḳoyup ḳoydi.

Ḳabil bilən Ḥabil

4 1 Adəm'ata ayali Ḥawa bilən billə
boldi; Ḥawa ḥamilidar bolup Ḳabilni
tuoŋup: «Mən bir adəmgə igə boldum — U
Pərwərdigardur!» — dedi.
2 Andin u yənə Ḳabilning inisi Ḥabilni tuoŋdi.
Ḥabil padiqi boldi, Ḳabil bolsa terikqi boldi.
3 Bekitilgən xundaḳ bir waḳit-saəttə xundaḳ
bir ix boldiki, Ḳabil tupraḳning ḥosulidin
Pərwərdigaroŋa ḥədiyə kəltürdi. 4 Ḥabilmu
padisidin ḳoylirining tunjiliridin, yəni
ularning yeoŋidin ḥədiyə sundi. Pərwərdigar
Ḥabilni wə uning sunoŋan ḥədiyəsini ḳobul
ḳildi. 5 Lekin Ḳabil wə uning sunoŋinioŋa
ḳarimidi. Xu wəjidin Ḳabilning tolimu aqqiḳi
kelip, qirayi tutuldi.
6 Xuning bilən Pərwərdigar
Ḳabiloŋa: Nemixḳa aqqiḳlinisən? Nemə
üqün qiraying tutulup ketidu? 7 Əgər durus
ix ḳilsang, sən kətürülməmsən? Lekin du-
rus ix ḳilmisang, mana gunaḥ ixik aldida
seni paylap beoŋirlap yatidu, u seni əz ilkigə
almaḳqi bolidu; lekin sən uningdin oŋalip
kelixing kerək, dedi.
8 Ḳabil inisi Ḥabiloŋa: «Dalioŋa qiḳip keləyli!»
dedi. Dalada xu wəḳə boldiki, Ḳabil inisi
Ḥabiloŋa ḳol selip, uni əltürdi.
9 Pərwərdigar Ḳabiloŋa: Ining Ḥabil nədə? —
dəp soridi. U jawab berip: Bilməymən, mən
inimning baḳḳuqisimu? — dedi.
10 Huda uningoŋa: — Sən nemə ḳilding?
Mana, iningning ḳeni yərdin manga pəryad
kətürüwatidu! 11 Əmdi iningning ḳolungda
təkülgən ḳenini ḳobul ḳilixḳa aoŋzini aqḳan
yərdin ḳooŋlinip, lənətkə uqraysən. 12 Sən
yərgə ixlisəngmu u buningdin keyin sanga
ḳuwwitini bərməydu; sən yər yüzidə sərsan
bolup, sərgərdan bolisən, — dedi.
13 Buni anglap Ḳabil Pərwərdigaroŋa ja-
wab ḳilip: — Mening bu jazayimni adəm
kətürəlmigüdək! 14 Mana, Sən bügün meni
yər yüzidin ḳooŋliding, mən əmdi Sening

---

muxu sözlər əyni tekisttə yoḳ.

3:24 «Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük wə əng yuḳiri dərijilik pərixtilər yaki məhluḳlar boluxi mumkin. «Təbirlər»ni kerüng.

4:1 «Adəm'ata ayali Ḥawa bilən billə boldi» — ibraniy tilida «Adəm'ata ayali Ḥawani tonidi» bilən ipadilinidu. **«Ḳabil»** — ibraniy tilida «Ḳayin» yaki «Kayin» deyilidu. «Ḳayin» degən isim ibraniy tilida «igə boldum» degən söz bilən aḥangdax. **«Mən bir adəmgə igə boldum — u Pərwərdigardur!»** — baxḳa bir hil tərjimisi: «Pərwərdigarning yardimi bilən bir ooŋuloŋa igə boldum». Əyni tekist «Mən bir adəmgə igə boldum — Pərwərdigar!» degən məzmundidur. Bizningqə Ḥawa'animiz «Hudaning Ḳutḳuzoŋuqi tooŋruluḳ wədisi ḥazir mən tuoŋḳan bala bilən əməlgə axuruldi!» dəp oylap ḳaloŋan bolsa kerək. U naḥayiti tezla Ḳabilning wədə ḳilinoŋan Ḳutḳuzoŋuqi əməslikini bilip yetidu, əlwəttə.

4:2 «Ḥabil» — ibraniy tilida «ḥəbəl» bolup, mənisi «bir tiniḳ», «ḥor», «bus» «ḥeqnemə» degəndəktur. Xübḥisizki, bu isim Ḥawa'animiz yaki Adəm'atimizning birhil ümidsizlinixini bildüridu.

4:3 «Bekitilgən xundaḳ bir waḳit-saəttə» — ibraniy tilida «künlərning ahirida» degən sözlər bilən ipadilinidu. Bu sözgə ḳarioŋanda, Huda Ḥabil wə Ḳabiloŋa Əzining ḥuzurioŋa kiridioŋan bir künni bekitip bərgən boluxi mumkin.

4:4 «ularning yeoŋi» — ḳoylarning əng esil ḳismi dəp ḳarilatti. **«Pərwərdigar Ḥabilni uning sunoŋan ḥədiyəsini ḳobul ḳildi»** — ibraniy tilida «Pərwərdigar uning əzigə wə uning sunoŋan ḥədiyəsigə ḳaridi».

4:4 Ibr. 11:4.

4:7 «Əgər durus ix ḳilsang, sən kətürülməmsən?» — ibraniy tilida «Əgər durus ix ḳilsang, kətürülüx bolmamdu?» deyilidu. Əmdi nemə kətürülidu? Yaki Ḳabilning yüzi yaki elip kəlgən ḳurbanliḳi (tooŋra bolsa) kətürülidu yaki ḳobul ḳilinidu. Yənə bir mumkinqiliki bar tərjimisi xuki: — «Sən (Ḳabil) iningdin yuḳiri (aka süpitigə layiḳ) kətürilisən» degəndək bolidu. **«durus ix ḳilmisang...»** — Nemixḳa Ḳabilning ḥədiyəsi ḳobul ḳilinmidi? «Ḳoxumqə sөz»imizdə azraḳ toḥtilimiz.

4:8 «Ḳabil inisi Ḥabiloŋa: «Dalioŋa qiḳip keləyli!» dedi» — əng kona kөqürümilərdə pəḳət «Ḳabil inisi Ḥabil bilən sөzlixip turup, dalada...» deyilidu.

4:8 Mat. 23:35; 1Yuḥ. 3:12; Yəḥ. 11.

4:10 Ibr. 12:24.

4:11 «aoŋzini aqḳan yərdin ḳooŋlinip...» — demək: (1) yər-zemin Ḥabilning ḳenini ḳobul ḳilixḳa aoŋzini aqḳan wə (2) Ḳabil xu zemindin ḳooŋloŋan.

4:12 Pənd. 28:17.

yüzüngdin yoxurunup yürimən; yər yüzidə sərsən bolup sərgərdanlikta yürimən; xundak boliduki, kimla meni tepiwalsa, əltürüwetidu!, — dedi.
15 Lekin Pərwərdigar uningoɣa jawab berip: — Xundak boliduki, kimki Kabilni əltürsə, uningdin yəttə ḥəssə intikam elinidu, — dedi. Xularni dəp Pərwərdigar Kabiloɣa uqrioɣan birsi uni əltürüwətmisun dəp uningoɣa bir bəlgə koyup koydi.
16 Xuning bilən Kabil Pərwərdigarning ḥuzuridin qikip, Erəmning məxrik təripidiki Nod degən yurtta olturaklixip kaldi.

Kabilning əwladliri — «mədiniyət»ning baxlinixi

17 Kabil ayali bilən billə bolup, ayali ḥamilidar bolup Ḥanohni tuoɣdi. U wakitta Kabil bir xəhər bina kiliwatatti; u xəhərning namini ooɣlining ismi bilən Ḥanoh dəp atidi.
18 Ḥanohtin Irad tərəldi, Iradtin Məḥuyail tərəldi, Məḥuyaildin Mətuxail tərəldi, Mətuxaildin Ləməh tərəldi.
19 Ləməh əzigə ikki hotun aldi. Birining ismi Adaḥ, yənə birining ismi Zillaḥ idi.. 20 Adaḥ Yabalni tuoɣdi. U qedirda olturidioɣan kəqmən malqilarning bowisi idi,. 21 uning inisining ismi Yubal idi. Bu qiltar bilən nəy qaloɣuqilarning bowisi idi.. 22 Zillaḥ yənə Tubal-kayin degən bir ooɣulni tuoɣdi. U mis-təmür əswablarni sokkuqi idi. Tubal-Kayinning Naamaḥ isimlik bir singlisi bar idi.
23 Ləməh bolsa ayallirioɣa səz kilip:
— «Əy Adaḥ bilən Zillaḥ, səzümni anglanglar!
Əy Ləməhning ayalliri, gepimgə kulak selinglar!
Meni zəhimləndürgini üqün mən adəm əltürdüm,
Tenimni zedə kiloɣanliki üqün bir yigitni əltürdüm.
24 Əgər Kabil üqün yəttə ḥəssə intikam elinsa,
Ləməh üqün yətmix yəttə ḥəssə intikam elinidu!» — dedi.

Xet bilən Enox

25 Adəm'ata yənə ayali bilən billə boldi. Ayali bir ooɣul tuoɣup, uningoɣa Xet dəp at koyup: Kabil Ḥabilni əltürüwətkini üqün Huda uning ornioɣa manga baxka bir əwlad tikləp bərdi, dedi..
26 Xettinmu bir ooɣul tuoɣuldi; u uningoɣa Enox dəp at koydi. Xu wakittin tartip adəmlər Pərwərdigarning namioɣa nida kilixka baxlidi..

Adəm'atining əwladliri — Nuḥ pəyoɣəmbərgiqə

1Tar. 1:1-27

5 1 Bu Adəm'atining əwladlirining nəsəb-namisidur: —
Huda insanni yaratkan künidə, uni Özigə

4:14 «kimla meni tepiwalsa, əltürüwetidu!» — roxənki, xu wakitta yər yüzidə adəmlər alliqaqan kəpiyip kətkənidi.
– «Kimla meni tepiwalsa əltürüwetidu!» — Kabil kəyərgila barsa xu yərdiki tuprak ünməs bolup kalidu. U mengiwatkan bir apəttur, xunga uni kərgənla kixi uni yokitixni oylaydu.
4:14 Ayup 15:20, 21.
4:16 «Nod» — mənisi «sərgərdanlik», «biaramlik».
4:17 «Kabilning ayali» — Kabilning ayali bəlkim uning singlisi yaki nəwrə singlisi bolsa kerək («Yar.» 5:4ni kərüng). Xu wakitta yekin tuoɣkanliri bilən nikahlinix mən'i kilinoɣan əməs; yənə bir tərəptin, bundak nikahlinix dəsləpki dəwrlərdə ḥeqkandak irkiy (genetikilik) kəmtüklük yaki kesəl kəltürüp qikarmaytti.
4:19 «Ləməh əzigə ikki hotun aldi» — bu ərlərning tunji ketim ikki ayal elixi idi. Gərqə xu qaoɣda Huda bu tooɣruluk biwasitə əmr bərmigən bolsimu, roxənki, U Adəm'atimizoɣa pəkət bir Ḥawa'animizni yaritip bərgənidi («Mat.» 19:3-6ni kərüng).
4:20 «bowisi» — yaki «piri», «asasqisi»
4:21 «Enox» — yaki «piri», «asasqisi».

4:24 «Ləməh bolsa ayallirioɣa səz kilip... dedi» — Ləməhning bu səzlirining hatirilinixidiki məksət bəlkim insaniyətning omumən naḥayiti təkəbburlixip, mənmənqilikkə petip kətkənlikini kərsitix üqün boluxi mumkin.
4:24 Yar. 4:15.
4:25 «Xet» — ibraniy tilida «bekitilgən» yaki «tikləngən» degən mənidə boluxi mumkin.
4:26 «Enox» — «(ajiz) insan» degən mənidə. Bu səz ərəbqidin uyoɣur tilioɣa kirip «insan» bolup kaloɣan.
– «Adəmlər Pərwərdigarning namioɣa nida kilixka baxlidi» — bu ibarə Hudaoɣa ibadət-dua kilixni bildüridu («Yoel» 2:32, «Ros.» 2:21, «Rim.» 10:13, «1Kor.» 1:2ni kərüng).

ohxax kilip yaratti.. [2] U ularni ər jinis wə ayal jinis kilip yaritip, ularoŋa bəht-bərikət ata kilip, yaritiloŋan künidə ularning namini «adəm» dəp atidi..
[3] Adəm'ata bir yüz ottuz yaxka kirgəndə uningdin əzigə ohxaydioŋan, əz sürət-obrazidək bir ooŋul tərəldi; u uningoŋa Xet dəp at koydi. [4] Xet tuoŋuloŋandin keyin Adəm'ata səkkiz yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi.. [5] Adəm'atimiz jəmiy tokkuz yüz ottuz yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[6] Xet bir yüz bəx yaxka kirgəndə uningdin Enox tərəldi.. [7] Enox tuoŋuloŋandin keyin Xet səkkiz yüz yättə yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [8] Xet jəmiy tokkuz yüz on ikki yil kün kərüp, aləmdin ətti. [9] Enox tokşan yaxka kirgəndə uningdin Kenan tərəldi.. [10] Kenan tuoŋuloŋandin keyin, Enox səkkiz yür on bəx yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [11] Enox jəmiy tokkuz yüz bəx yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[12] Kenan yətmix yaxka kirgəndə uningdin Mahalalel tərəldi. [13] Mahalalel tuoŋuloŋandin keyin Kenan səkkiz yüz kirik yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [14] Kenan jəmiy tokkuz yüz on yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[15] Mahalalel atmix bəx yaxka kirgəndə uningdin Yarəd tərəldi. [16] Yarəd tuoŋuloŋandin keyin Mahalalel səkkiz yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [17] Mahalalel jəmiy səkkiz yüz tokşan bəx yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[18] Yarəd bir yüz atmix ikki yaxka kirgəndə uningdin Hanoh tərəldi.. [19] Hanoh tuoŋuloŋandin keyin Yarəd səkkiz yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [20] Yarəd jəmiy tokkuz yüz atmix ikki yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[21] Hanoh atmix bəx yaxka kirgəndə uningdin Mətuxəlah tərəldi.. [22] Mətuxəlah tuoŋuloŋandin keyin Hanoh üq yüz yiloŋiqə Huda bilən bir yolda mengip, yənə ooŋul-kizlarni tapti.. [23] Hanohning yər yüzidə barlik kərgən künliri üq yüz atmix bəx yil boldi; [24] U Huda bilən bir yolda mengip yaxaytti; u tuyukşiz kəzdin oŋayib boldi; qünki Huda uni Əz yenioŋa elip kətkənidi..
[25] Mətuxəlah bir yüz səksən yättə yaxka kirgəndə uningdin Ləməh tərəldi. [26] Ləməh tuoŋuloŋandin keyin Mətuxəlah yättə yüz səksən ikki yil əmür kərüp, uningdin ooŋul-kizlar tərəldi. [27] Mətuxəlah jəmiy tokkuz yüz atmix tokkuz yil kün kərüp, aləmdin ətti.
[28-29] Ləməh bir yüz səksən ikki yaxka kirgəndə bir ooŋul tepip, uning ismini Nuh atap: — Pərwərdigar tuprakka lənət kildi; xunga biz yərgə ixliginimizdə həmdə kollirimizning japalik əmgikidə bu bala bizgə təsəlli beridu, — dedi.. [30] Nuh tuoŋuloŋandin keyin Ləməh bəx yüz tokşan bəx yil əmür kərüp, uningdin yənə ooŋul-kizlar tərəldi. [31] Ləməh jəmiy yättə yüz yətmix yättə yil kün kərüp, aləmdin ətti.

5:1 «Bu Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisidur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning ikkinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Adəm'atining tolidoti» («Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisi») (5:1-6:8). baxlinidu («tolidot» tooŋruluk «kirix səz»ni kərüng). **«bu Adəm'atining əwladlirining nəsəbnamisidur»** — muxu jümlə yənə kelip bəlkim Adəm'ata əzi hatirilәp kalduroŋan kismining hatimisi boluxi mumkin wə kitabning yengi bir kismining, yəni 3-kismining baxlinixidur (5:1-6:8).
5:1 Yar. 1:26; 9:6; 1Kor. 11:7.
5:2 «Ularni ər jinis wə ayal jinis kilip yaritip,...» — 1-ayättə insan «uni» deyilidu; 2-ayättə «ularni» deyilidu. Demək, 1-ayättə ər-ayalning bir gəwdə ikənliki kərsitilidu; xunga insan «u» deyilidu.
5:2 Yar. 1:26; Mat. 19:4; Mar. 10:6.
5:4 Xet tuoŋuloŋandin keyin Adəm'ata səkkiz yüz yil əmür kərüp...» — ibraniy tilida «Xet tuoŋuloŋandin keyin Adəm'atining künliri səkkiz yüz yil boldi». Bu babtiki ohxax xəkillik jümlilərning ibraniy tilidiki xəkli xundak.
5:4 1Tar. 1:1.
5:6 Yar. 4:26.
5:9 1Tar. 1:2.
5:18 1Tar. 1:3.
5:21 Yəh. 14.
5:22 Ibr. 11:5.
5:24 «Hanoh... Huda bilən bir yolda mengip yaxaytti» —Hanoh bolsa pəyoəmbər idi; u Hudaning qüxüridioŋan jazaliri tooŋruluk agahalanduratti («Yəh.» 14-ayətni kərüng). «Ibr.» 11:5nimu kərüng.
–Uning ooŋlini «Mətuxəlah» dəp atixi bəlkim bexarət boluxi mumkin idi. Qünki «Mətuxəlah»ning mənisi «U əlgəndə, (xu ix) barlikka kelidu!» degən mənidə. Okurmənlər hesablap kərsə, Mətuxəlah əlgən yili Hudaning jazasi boloŋan topan apiti yər yüzigə qüxkənlikini bilidu.
5:24 Ibr. 11:5.
5:28-29 «Nuh» — bu isimning mənisi «aram» degənlik bolup, ibraniy tilida «təsəlli» degən səzgə yekin kelidu.

32 Nuh bəx yüz yaxka kirgəndin keyin,
uningdin Xəm, Ham wə Yafət tərəldi.

Hudaning insanlarning rəzillikidin azablinixi

6 1 Wə xundak boldiki, insanlar yər yüzidə
köpiyixkə baxlioqanda, xundakla kizlarmu
köpləp tuoquloqanda, 2 Hudaning ooqulliri
insanlarning kizlirining qirayliklikini kərüp,
halioqanqə tallap, əzlirigə hotun kilixka
baxlidi.
3 U wakitta Pərwərdigar səz kilip: —
— Mening Rohim insanlar bilən mənggü
kürəx kiliwərməydu; qünki insan ættur, ha-
las. Kəlgüsidə ularning əmri pəkət bir yüz
yigirmə yaxtin axmisun! — dedi.
4 Xu künlərdə (wə xundakla keyin-
ki künlərdimu), Hudaning ooqulliri
insanlarning kizlirining yenioqa berip, ular-
din balilarni tapkinida, gigantlar yər yüzidə
pəyda boldi. Bular bolsa kədimki zamanlardi-
ki danglik palwan-baturlar idi.. 5 Pərwərdigar
insanning ətküzüwatkan rəzilliki yər yüzidə
köpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki
niyətlirining hərkaqan yaman boluwatkinini
kərdi.. 6 Xuning bilən Pərwərdigar yər
yüzidə adəmni apiridə kiloinioqa puxay-
man kilip, kənglidə azablandi. 7 Buning bilən
Pərwərdigar: —
Өzüm yaratkan insanni yər yüzi-
din yokitimən — insandin tartip mal-
qarwilaroqiqə, əmiligüqi haywanlardin as-
mandiki kuxlaroqiqə, həmmisini yok kilimən;
qünki Mən ularni yaratkinimoqa puxaymən
kildim, — dedi.
8 Lekin Nuh bolsa Pərwərdigarning nəziridə
xəpkət tapkanidi.

Nuhning kemə yasixi

9 Nuh wə uning ix-izliri təwəndikiqə: —
Nuh hək̆kaniy, əz dəwridikilər arisida əyibsiz
adəm idi; Nuh Huda bilən bir yolda mengip
yaxaytti.. 10 Nuhtin Xəm, Ham, Yafət degən
üq ooqul tərəldi.
11 Pütkül jahan Hudaning aldida rəzillixip,
həmmə yər zorawanlikka tolup kətkənidi.
12 Huda yər yüzigə nəzər seliwidi, mana, jahan
rəzilləxkənidi; qünki barlik ət igilirining yər
yüzidə kiliwatkini yuzukqilik idi.. 13 Xuning

6:2 «Hudaning ooqulliri» — bu tooqruluk tət hil qüxənqə bar: —
–(1) insan əməs, bəlki ərxtiki bir hil zatlar, pərixtilər yaki rohlardin ibarəttur.
–(2) insan əməs, bəlki jinlar yaki yaman rohlardin ibarəttur.
–(3) hər jəhəttin adəttiki insanlardin yukiri adəmlər, padixah yaki həkümdar.
–(4) Kabilning hudasiz əwladliridək əməs, bəlki Huda yolida mangidioqan xetning ihlasmən əwladliridur.
–Biz birinqi kəzkaraxta bolimiz; «Ayup» 1:6, 2:1, 38:7ni kərüng. Buning səwəbini «koxumqə səz»imizdə berimiz.
6:2 Yəh. 6-7
6:3 «Insan ættur» — «ət» degən ibarə (wə uningoqa ohxap ketidioqan baxka ibarilər) insanlarning gunahliri bilən munasiwətlik halda tiloqa elinoqanda, daim degüdək insanlarning gunahka əsir bolup kelixini, yəni əz etidiki həwəs-ixtiyakliriloqa əsir bolup kelixini təkitləydu. «ət» degən səz Mukəddəs Kitabta muxu yərdə birinqi kətim insanning təbiitini kərsətkən. «Rimlikloqa»diki kirix səznimu kərüng. **«Mening Rohim insanlar bilən mənggü kürəx kiliwərməydu»** — bu jümlining baxka birhil tərjimisi: «Mening Rohim insanlar bilən mənggü yaxawərməydu». Lekin bizningqə Huda bu ayəttə Өz Rohining adəmning gunahini qəkləx üqün uning wijdanida kürəx kilidioqanlikini kərsətkən boluxi kerək; bu tərjimini aldi-kəynidiki bayanlaroqa əng muwapik tərjimə dəp karaymiz. Huda adəmning gunahlirioqa qək koyux üqün uning əmrigə qək (120 yax) koyidu («Tesalonikalikloqa (2)»)diki «koxumqə səz»imiznimu kərüng.
–Okurmənlər xuni baykayduki, Nuhtin ilgiri adəmlər birnəqqə yüz yil yaxaytti.
–«Kəlgüsidə ularning əmri pəkət bir yüz yigirmə yaxtin axmisun» degənning baxka birhil qüxənqisi: «Birak ularoqa yənila bir yüz yigirmə yil (topan kəlgüqə) əmür berimən».

6:4 «gigantlar» — ibraniy tilida «nəfilim» degən səz bilən ipadilinidu. «Nəfilim» degənning əslidiki mənisi «yikiloqanlar» boluxi mumkin. **«danglik palwan-baturlar»** — ular gərqə «palwan-baturlar» bolsimu, ular Hudaning nəziridə intayin rəzil idi (5-ayətni kərüng).
6:5 «hərkaqan» — ibraniy tilida «pütkül künidə».
6:5 Yar. 8:21; Ayup 15:16; Pənd. 6:14; Yər. 17:9; Mat. 15:19; Rim. 3:10,11,12; 8:6.
6:9 «Nuh wə uning ix-izliri təwəndikiqə: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning üqinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Nuhning tarihi» yaki «nuhning tolidoti» (6:9-9:29) baxlinidu («tolidot» tooqruluk «kirix səz»ni kərüng).
6:9 Yar. 5:22.
6:12 «ət igiliri» — bu ibarə Mukəddəs Kitabta adəttə insanlarni kərsitidu (6:3ning izahatinimu kərüng).
–Bəzi wakitlarda «ət igiliri» (məsilən, 19-ayəttə) haywanlarni əz iqigə alidu (6:4ni kərüng).

bilən Huda Nuhqa: —
Mana, aldimoɣa barlik ət igilirining zawallikï yetip kəldi; qünki pütkül yər-jahanni ularning səwəbidin zorawanlik kaplidi. Mana, Mən ularni yər bilən koxup halak kilimən. [14] Əmdi sən əzünggə gofər yaoɣiqidin bir kemə yasap, kemining iqidə bəlməhanilarni kilip, iqi-texini karimay bilən suwa.. [15] Sən uni xundak yasioɣin: — Uzunluki üq yüz gəz, kəngliki əllik gəz wə egizliki ottuz gəz bolsun.. [16] Kemining pexaywini astioɣa bir oqukqilik yasa, uning egizliki bir gəz bolsun; ixikini kemining yenioɣa orunlaxtur; kemini asti, ottura wə üsti kilip üq kəwət yasa.
[17] Qünki mana, Mən Əzüm asmanning astidiki hayatlik tiniki barliki hərbir ət igisini halak kilidioɣan su topanni yər yüzigə kəltürimən; buning bilən yər yüzidiki barlik məhluklar tinikidin tohtaydu. [18] Lekin sən bilən əhdəmni tüzimən. Sən əzüng, ooɣulliring, ayaling wə kelinliringni elip birliktə kemigə kiringlar.. [19] Əzüng bilən təng tirik saklap kelix üqün, barlik jandarlardin hərkaysisidin bir jüp, yəni ərkikidin birini, qixidin birini kemigə elip kirgin;. [20] Tirik kelix üqün kuxlarning hərbir türliridin, mal-qarwilarning hərbir türliridin wə yərdə əmiligüqi janiwarlarning hərbir türliridin bir jüpi kexingoɣa kiridu. [21] Əzüng wə ularning ozukluki üqün hərhil yeməkliklərdin elip, yeningoɣa oɣəmligin, — dedi.

[22] Nuh xundak kildi; Huda əzigə buyruoɣan həmmə ixni u bəja kəltürdi..

Topan balasi

7 [1] Pərwərdigar Nuhqa mundak dedi: —
«Sən pütün əydikiliring bilən kemigə kirgin; qünki bu dəwrdə aldimda seni həkkaniy dəp kərdüm.. [2-3] Həmmə halal haywanlarning ərkək-qixisidin yəttə jüptin, haram haywanlarning ərkək-qixisidin bir jüptin elip, xuningdək asmandiki uqarkanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttə jüptin elip, ularning nəslini pütkül yər yüzidə tirik saklax üqün əzüng bilən billə əkir.. [4] Qünki yəttə kündin keyin uda kirik keqə-kündüz yər yüzigə yamoɣur yaoɣdurimən; Əzüm yasioɣan həmmə janiwarlarni yər yüzidin yokitimən».
[5] Xuning bilən Nuh Pərwərdigar uningoɣa buyruoɣinining həmmisigə əməl kildi.. [6] Yər yüzini topan baskanda Nuh altə yüz yaxta idi. [7] Topandin kutulup kelix üqün Nuh bilən ooɣulliri, ayali wə kelinliri billə kemigə kirdi.. [8-9] Halal haywanlar bolsun, haram haywanlar bolsun, kuxlar bilən yərdə əmiligüqi janiwarlar bolsun, hərbir türdin bir jüp-bir jüptin ərkək-qixi bolup, Huda Nuhqa buyruoɣandək kemigə, Nuhning kexioɣa kirdi. [10] Wə xundak boldiki, yəttə kündin keyin, yər yüzini topan besixqa baxlidi.
[11] Nuhning əmrining altə yüzinqi yili, ikkinqi eyining on yəttinqi künidə qongkur dengizlarning təgliridiki barlik bulaklar

---

–**«Barlik ət igilirining ... kiliwatkini yuzukqilik idi»** — ibraniy tilida «barlik ət igiliri... əz yolini buzoɣanidi».
6:14 «gofər yaoɣiqi» — yaki «arqa yaoɣiqi». **«kemə»** — muxu yərdə «sanduk» degən səz bilən ipadilinidu. Uzunluki, kəngliki wə egizliki wə bularning birbirigə boloɣan nisbiti hazirki zamandiki əng qong kemilərningkigə ohxap ketidu. Lekin xəkli pəkət sanduktək idi. Səwəbi, xu kemining məksiti dengizda mengix əməs, pəkət ləyləp yürəxtin ibarət idi.
6:15 «gəz» — Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning kolning jəynəktin barmakning uqioɣiqə boloɣan arilikï (təhminən 45 santimetr) idi.
6:16 «Kemining pexaywini astioɣa bir oqukqilik yasa» — bu jümlining kəp hil tərjimiliri bar, lekin asasiy mənisi ohxax.
6:18 1Pet. 3:20; 2Pet. 2:5.
6:19 «barlik jandarlar» — ibraniy tilida «ət igiliridin».
–Bəzi wakitlarda «ət igiliri» (məsilən, 7:15də) haywanlarni əz iqigə alidu.

6:22 Yar. 7:5; Ibr. 11:7.
7:1 Yar. 6:9; 2Pet. 2:5.
7:2-3 «Həmmə halal haywanlarning ərkək-qixisidin yəttə jüptin» — yaki «həmmə halal haywanlarning ərkəkqixisidin yəttidin». **«halal» wə «haram»** —Nuhning dəwridə «halal» wə «haram» degən ukum yegili bolidioɣan wə yegili bolmaydioɣan haywanlarni kərsətkən əməs (9:3-34ni kərüng), bəlki kurbanlikqa nemini sunuxqa bolidioɣan yaki bolmaydioɣanlikini kərsətkənidi (8:20ni kərüng). **«uqar-kanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttə jüptin»** — yaki «uqar-kanatlarningmu ərkək-qixisidin yəttidin».
7:2-3 Law. 11.
7:5 Yar. 6:22.
7:7 Mat. 24:38; Luka 17:27; 1Pet. 3:20.

yerilip, asmanning pənjiriliri eqilip kətti.
12 Yamoɣur uda ḳirik keqə-kündüz yər yüzigə
tohtimay yaoɣdi.
13 Dəl yamoɣur baxlanoɣan küni, Nuḥ,
Nuḥning Xəm, Ḥam, Yafət degən ooɣulliri,
Nuḥning ayali bilən üq kelini kemigə kir-
di. 14 Ular bilən billə ḥərhil yawa ḥaywanlar
tür-türi boyiqə, ḥərhil mal-qarwilar tür-türi
boyiqə, yərdə əmiligüqi ḥərhil janiwarlar
tür-türi boyiqə wə ḥərhil uqar-ḳanatlar, yəni
ḥərhil ḳanatlik janiwarlar tür-türi boyiqə
kemigə kirdi. 15 Ət igiliridin, yəni barlik ḥayatlik
tiniḳi boloɣan ḥərhil jandarlardin, bir jüp-
bir jüp bolup, kemigə nuḥning ḳexioɣa kirdi.
16 Kirgənlər Hudaning Nuḥḳa buyruoɣinidək ət
igilirining ḥərtürining ərkək-qixisi idi. Andin
Pərwərdigar ixikni etiwətti.
17 Topan yər yüzini uda ḳirik kün besip, su-
lar uloɣiyip kətti. Kemə yər üstidin kətürülüp
ləyləp ḳaldi. 18 Su uloɣiyip, yər üstidə tehimu
egizləp kətti; kemə su üstidə dawaloɣup turat-
ti. 19 Sular yər yüzidə tolimu uloɣiyip, pütkül
asmanning astidiki barlik egiz taoɣlarnimu
besip kətti. 20 Sular taoɣlardin yənə on bəx
gəz ərləp, taoɣ qokḳilirimu su astida ḳaldi.
21 Buning bilən yər yüzidə yürgüqi ḥəmmə
ət igiliri, uqar-ḳuxlar, mal-qarwilar, yawayi
ḥaywanlar, yərdə əmiligüqi ḥəmmə janiwar-
lar, jümlidin pütkül adəmlər ḥəmmisi əldi;
22 ḳurukluḳta yaxioɣuqi, burnida ḥayatlik
tiniḳi bar boloɣanlarning ḥəmmisi əldi.
23 Yər yüzidiki jeni barlarning ḥəmmisi, in-
san bolsun, mal-qarwilar bolsun, əmiligüqi
ḥaywanlar bolsun, asmandiki ḳuxlar bolsun,
ḥəmmisi ḥalak bolup yər yüzidin yoḳ ḳilindi;
pəḳət Nuḥ wə kemidə uning bilən billə
turoɣanlar ḳutulup ḳaldi. 24 Bir yüz əllik
küngiqə yər yüzini su besip turdi.

7:11 «qongḳur dengizlarning təgliridiki barlik bulaḳlar» — yaki «yərning (astidiki) qongḳur təgliridiki barlik bulaḳlar».
7:16 «Pərwərdigar ixikni etiwətti» — ibraniy tilida «Pərwərdigar uni iqigə solap ḳoydi».
7:21 Luḳa 17:27.
7:23 2Pet. 2:5.
7:24 «yər yüzini su besip turdi» — yaki «su yər yüzining üstidin oɣalib kəldi».
7:24 Zəb. 29:10; 93:1-4; 104:6-9

Topanning yenixi

8 1 Huda Nuḥni, xundaḳla kemidə uning
bilən billə boloɣan barlik yawayi
ḥaywanlar bilən barlik mal-qarwilarni əslidi.
Xuning bilən Huda bir xamal qikirip yər
yüzini yəlpütti wə sular yenixḳa baxlidi.
2 Qongḳur dengizlarning təgliridiki bulaḳlar
wə asmanning pənjiriliri etilip, asmandin
tökülgən yamoɣur tohtidi. 3 Sular baroɣanseri
yər yüzidin yandi; bir yüz əllik kün ətkəndin
keyin heli azlidi.
4 Yəttinqi ayning on yəttinqi küni, kemə Ara-
rat taoɣ tizmiliridiki birining üstidə tohtap
ḳaldi.. 5 Sular oninqi ayoɣiqə baroɣanseri azi-
yip, oninqi ayning birinqi küni taoɣ qokḳiliri
kərünüxkə baxlidi.
6 Ḳirik kündin keyin Nuḥ kemigə əzi
ornatḳan dərizini eqip, 7 bir ḳuzoɣunni
sirtḳa qikardi. U yər yüzidiki sular tartilip
boloɣuqə uyan-buyan uqup yürdi. 8 Uningdin
keyin Nuḥ sularning yər yüzidin tartiloɣan-
tartilmioɣanlikini bilix üqün, bir ḳəptərni
qikardi.. 9 Lekin sular tehiqə pütkül yər yüzi-
ni ḳaplap turoɣaqḳa, ḳəptər putini ḳoyoɣudək
jay tapalmay, Nuḥning ḳexioɣa kemigə yenip
kəldi. Xuning bilən Nuḥ ḳolini sunup uni tu-
tup, kemigə əkiriwaldi. 10 U yəttə kün saḳlap,
bu ḳəptərni kemidin yənə sirtḳa qikardi.
11 Ḳəptər kəqtə uning ḳexioɣa yenip kəldi;
mana, uning tumxuḳida yengi üzüwaloɣan
zəytun yopurmiḳi bar idi. Buni kərüp Nuḥ
sularning yər yüzidin tartiloɣinini bildi. 12 U
yənə yəttə kün saḳlap, ḳəptərni yənə sirtḳa
qikardi, əmma bu ḳetim ḳəptər uning yenioɣa
ḳaytip kəlmidi.
13 Nuḥ altə yüz bir yaxḳa kirgən yili, bi-
rinqi ayning birinqi künidə su yər yüzidin
ḳuruoɣanidi. Nuḥ kemining ḳapḳikini eqip
ḳariwidi, yərning ḳuruoɣinini kərdi. 14 Ik-
kinqi ayning yigirmə yəttinqi küni, yər yüzi
pütünləy ḳurup boldi.
15-16 U waḳitta Huda Nuḥḳa səz ḳilip: — Sən

8:4 «tohtap ḳaldi» —ibraniy tilida «dəm aldi».
–«Ararat taoɣliri» xərḳiy Türkiyədə boluxi mumkin.
8:8 «ḳəptərni» — yaki «pahtək». Ibraniy tilida bu ḳux «yona» dəp atilidu. «Yona» ibraniy tilida ḥəm ḳəptərni ḥəm pahtəknimu kərsitidu.

əzüng, ayaling, ooŋulliring wə kelinliring kemidin qikinglar. [17] Əzüng bilən billə boloŋan barlik ət igiliridin ḥərbir türdiki janiwarlarni, yəni uqar-ḳanatlarni ḥəm mal-qarwilarni, yərdə əmiligüqi ḥaywanlarning ḥəmmisini əzüng bilən ḳoxup kemidin elip qikḳin; xuning bilən ular yər yüzidə tarilip-tarkilip, nəsillinip zeminda kəpəysun, — dedi.
[18] Xuning bilən Nuḥ, ayali, ooŋulliri wə kelinliri bilən billə sirtḳa qikti. [19] Janiwarlarning ḥəmmisi, barlik əmiligüqi ḥaywanlar, barlik uqar-ḳanatlar, yərdə midirlap yüridioŋanlarning ḥərḳaysisi əz türliri boyiqə kemidin qikixti.

Nuḥning Hudaoŋa atap ḳurbanlik sunuxi

[20] Xu qaoŋda Nuḥ Pərwərdigaroŋa atap bir ḳurbangaḥni yasidi; u ḥalal janiwarlar bilən ḥalal ḳuxlarning ḥər türidin elip kelip, ḳurbangaḥning üstidə «køydürmə ḳurbanlik» ətküzdi. [21] Xundak kilip Pərwərdigar huxbuy purap məmnun boldi; Pərwərdigar kənglidə: — «Insanning kəngülniyiti yaxlikidin tartip rəzil bolsimu, Mən insan tüpəylidin yərgə yənə lənət okumaymən wə əmdi bu ḳetimkidək ḥəmmə jandarlarni urup yokitiwətməymən.
[22] Bundin keyin, yər məwjut künliridə,
Terix bilən orma,
Sooŋuk bilən issik,
Yaz bilən ḳix,
Kündüz bilən keqə üzülməy aylinip turidu»
— dedi.

Hudaning Nuḥ bilən əḥdə tüzüxi

9 [1] Huda Nuḥ bilən uning ooŋulliroŋa bəhtbərikət ata ḳilip, ularoŋa mundak dedi: — «Silər jüplixip kəpiyip, yər yüzini toldurunglar.. [2] Yər yüzidiki barlik janiwarlar, asmandiki barlik ḳuxlar, barlik yər yüzidə midirlap yürgüqilər wə dengizdiki barlik belikларning ḥəmmisi silərdin ḳorkup wəḥimidə bolsun; bular ḳolunglaroŋa tapxuruloŋandur. [3] Midirlap yüridioŋan ḥərḳandak janiwarlar silərgə ozuk bolidu; Mən silərgə kək otyaxlarni bərgəndək, bularning ḥəmmisini əmdi silərgə bərdim.
[4] Lekin silər gəxni iqidiki jeni, yəni ḳeni bilən ḳoxup yeməslikinglar kerək.. [5] Ḳeninglar, yəni jeninglardiki ḳan tökülsə, Mən bərḥək uning ḥesabini alimən; ḥərḳandak ḥaywanning ilkidə ḳeninglar bar bolsa Mən uningoŋa tələtküzimən; insanning ḳolida bar bolsa, yəni birsining ḳolida əz ḳerindixining ḳeni bar bolsa, Mən uningoŋa xu ḳanni tələtküzimən.
[6] Kimki insanning ḳenini təksə,
Uning ḳenimu insan təripidin tökülidu;
Qünki Huda insanni Əz sürət-obrazida yaratḳandur..
[7] Əmdi silər, jüplixip kəpiyip, yər yüzidə tarilip-tarkilip kəpiyinglar».
[8-9] Andin Huda Nuḥ bilən uning ooŋulliroŋa səz ḳilip mundak dedi: — «Mana Əzüm silər bilən wə silərdin keyin kelidioŋan əwladliringlar bilən, xundakla silər bilən billə turoŋan ḥərbir jan igisi, uqarḳanatlar, mal-qarwilar, silər bilən billə turoŋan yər yüzidiki ḥərbir yawayi ḥaywanlar, kemidin qikḳanlarning ḥəmmisi bilən — yər yüzidiki ḥeqbir ḥaywanni ḳaldurmay, ular bilən Əz əḥdəmni tüzimən.. [11] Mən silər bilən xundak əḥdə tüzimənki, nə barlik ət igiliri topan bilən yokitilmas, nə yərni wəyran ḳilidioŋan

---

8:17 Yar. 1:22, 28; 9:1.
8:20 «køydürmə ḳurbanlik» — sunuxta ḥaywanning ḥəmmə ḳismi Hudaoŋa atap køydürülidu.
8:20 Law. 11.
8:21 «huxbuy» — ibraniy tilida «aram bərgüqi purak» degən sözlər bilən ipadilinidu. Təwratta ḳurbanliklardin qikḳan «huxbuy» deyilgəndə adəttə «aram bərgüqi purak» degən səz bilən ipadilinidu. **«yaxlikidin tartip»** — yaki «kiqikidin tartip». **«Mən ... yərgə yənə lənət okumaymən wə əmdi bu ḳetimkidək ḥəmmə jandarlarni urup yokitiwətməymən»** — ahirki zamanda Huda pütkül yərni topan bilən əməs, bəlki ot bilən yokitidu (9:11ni, «2Pet.» 3:6-7, «Wəḥ.» 21:1ni kərüng).
8:21 Yar. 6:5; Pənd. 22:15; Mat. 15:19. Mar. 7:21-23
8:22 «Terix bilən orma, sooŋuk bilən issik, yaz bilən ḳix» — Ottura Xərḳtə «yilning altə pəsli» dəp ḳarilidu.
8:22 Yər. 33:20,25.

9:1 Yar. 1:28; 8:17.
9:3 Yar. 1:29.
9:4 Law. 3:17; 7:26; 17:14; 19:26; Ḳan. 12:23.
9:5 Mis. 21:12,28.
9:6 Yar. 1:27; Yioŋ. 4:13; Mat. 26:52; Wəḥ. 13:10.
9:7 Yar. 1:28; 8:17.
9:8-9 Yəx. 54:9.

ḫeqbir topan yənə kəlməs».
12-13 Huda yənə: — «Mən Өzüm silər bilən wə ḳexinglardiki ḫəmmə jan igiliri bilən mənggülük, yəni pütkül əwladliringlarоŋiqə bekitkən muxu əḩdəmning bəlgisi xuki: — Mana, Mən Өzüm bilən yərning otturisida boloŋan əḩdining bəlgisi bolsun dəp ḫəsən-ḩüsinimni bulutlar iqigə ḳoyimən; 14-15 wə xundaḳ boliduki, Mən yərning üstigə bulutlarni qikarоŋinimda, xundaḳla ḫəsən-ḩüsən bulutlar iqidə ayan boloŋinida, Mən silər bilən ət igiliri boloŋan barliḳ janiwarlar bilən tüzgən əḩdəmni yad etimən; buningdin keyin sular ḫərgiz ḫəmmə jandarlarni ḫalak ḳiloŋuqi topan bolmas. 16 Ḫəsən-ḩüsən bulutlar arisida pəyda bolidu; Mən uningoŋa ḳaraymən wə xuning bilən Mənki Huda yər yüzidiki ət igiliri boloŋan barliḳ janiwarlar bilən otturimizda bekitkən əḩdəmni yad etimən», — dedi.
17 Huda Nuḩḳa yənə: — «Mana bu Mən Өzüm bilən yər yüzidiki barliḳ ət igiliri otturisida bekitkən əḩdəmning nixan-bəlgisidur», — dedi.

Nuḩ wə uning ooŋulliri; Nuḩning əz ooŋulliri tooŋruluḳ bexariti

18 Nuḩning kemidin qiḳḳan ooŋulliri Xəm, Ḫam wə Yafət idi. Ḫam Ḳanaanning atisi boldi.
19 Bu üqi Nuḩning ooŋulliri bolup, pütkül yər yüzigə taraloŋan aḫalə xularning nəsil-əwladliridur. 20 Nuḩ terikqilik ḳilixḳa baxlap, bir üzümzarlik bərpa ḳildi. 21 U uning xarabidin iqip, məst bolup ḳelip, əz qediri iqidə kiyim-keqəklirini seliwetip, yalingaq yetip ḳaldi. 22 Ḳanaanning atisi Ḫam kelip, atisining əwritini kərüp, sirtḳa qiḳip ikki ḳerindixioŋa eytti. 23 Xəm bilən Yafət ḳopup yepinjini elip, mürisigə artip, kəyniqə mengip kirip, atisining yalingaq bədinini yepip ḳoydi. Ular yüzini aldi tərəpkə ḳilip, atisining yalingaq tenigə ḳarimidi. 24 Nuḩ xarabning kəypidin oyoŋinip, kənji ooŋlining əzigə nemə ḳiloŋinini bilip: —
25 Ḳanaanoŋa lənət boloŋay!
U ḳerindaxlirining ḳulining ḳuli bolsun,
— dəp ḳaroŋidi.
26 U yənə: —
Xəmning Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḩiyə kəltürülgəy!
Ḳanaan Xəmning ḳuli bolsun.
27 Huda Yafətni awutḳay!
U Xəmning qedirlirida turoŋay,
Ḳanaan bolsa uning ḳuli boloŋay! — dedi.
28 Nuḩ topandin keyin üq yüz əllik yil ömür kərdi. 29 Bu tərikidə Nuḩ jəmiy tokḳuz yüz əllik yil kün kərüp, aləmdin ətti.

Nuḩning üq ooŋlining əwladliri — «Əllərning nəsəbnamisi»

1Tar. 1:1-27

10 1 Təwəndikilər Nuḩning ooŋullirining əwladliridur: — uning ooŋulliri Xəm, Ḫam wə Yafət bolup, topandin keyin ulardin ooŋullar tərəlgən: —

2 Yafətning ooŋulliri bolsa, Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras idi.
3 Gomərning əwladliri: Axkinaz, Rifat wə Togarmaḩ idi.

9:11 «əḩdə» — ibraniy tilida «əḩdəm».
9:18 «Ḳanaan» — muxu «Ḳanaan» degən kixi «Ḳanaaniylar»ning əjdadi idi.
9:18 Yar. 6:10.
9:20 «terikqilik ḳilixḳa baxlap» — ibraniy tilida «tupraḳ əḩli idi» degən sözlər bilən ipadilinidu.
9:23 «yepinqi» — muxu yərdə bəlkim atisining kiyimini kərsitixi mumkin. Bu sözdin ḳarioŋanda, Ḫam uni dadisining qediridin elip qiḳḳan boluxi mumkin.
9:25 «Ḳanaanoŋa lənət boloŋay!» — Yaman ix ḳiloŋini Ḫam tursa, nemixḳa ooŋli Ḳanaan lənətkə ḳaldi? Bu məsilə tooŋruluḳ, xundaḳla Nuḩ pəyoŋəmbərning bu bexaritining baxḳa ḳisimliri üstidə «ḳoxumqə sөz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
9:27 «Nuḩ pəyoŋəmbərning 25-27-ayəttiki bexariti» — Nuḩ pəyoŋəmbərning bu bexariti üstidə «ḳoxumqə sөz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
10:1 «izaḫat» — muxu babtiki nəsəbnamidiki bəzi təpsilatlar wə nəsəbnamidiki yətmix ələning ḫazirḳi ḳaysi əl ikənliki tooŋruluḳ «ḳoxumqə sөz»imizni, xundaḳla munasiwətlik həritini kərüng. **«Təwəndikilər Nuḩning ooŋullirining əwladliridur: — »** — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning tətinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Nuḩning ooŋullirining tolidoti» («Nuḩning ooŋullirining əwladlirining tarihi») (10:1-11:9) baxlinidu.
10:1 1Tar. 1:4
10:2 1Tar. 1:5.

4 Yawanning əwladliri: Elixaḫ, Tarxix, Kittiylar wə Dodaniylar idi.. 5 Bularning əwladliri dengiz boylirida wə arallarda ayrim-ayrim yaxiọlan həlklər bolup, ḫərḳaysisi əz tili, əz ailə-ḳəbililiri boyiqə əz zeminlirida tarḳilip olturaḳlaxḳan.

6 Ḫamning ooọulliri Kux, Misir, Put wə Ḳanaanlar idi..

7 Kuxning ooọulliri Seba, Ḫawilaḫ, Sabtaḫ, Raamaḫ wə Sabtika idi. Raamaḫning ooọulliri Xeba wə Dedan idi. 8 Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə naḫayiti küqtünggür adəm bolup qiḳti.. 9 U Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi boldi; xu səwəbtin «palanqi bolsa Nimrodtək, Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi ikən» degən gəp tarḳaloọan.. 10 Uning padixaḫliḳi Xinar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəḫ degən xəḫərlərdə baxlanoọanidi..11-12 U bu zemindin Axur zeminioọa qiḳip Ninəwə, Rəḫobot-Ir, Kalaḫ wə Ninəwə bilən Kalaḫning otturisidiki Rəsən degən xəḫərlərnimu bina ḳildi (bular ḳoxulup «Katta Xəḫər» boldi)..

13 Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləḫabiylar, Naftuḫiylar, 14 Patrosiylar, Kasluḫiylar (Filistiylər Kasluḫiylardin qiḳḳan) wə Kaftoriylar idi.

15 Ḳanaandin tunji ooọul Zidon tərilip, keyin yənə Ḫət tərəlgən. 16 uning əwladliri bolsa Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, 17 Ḫiwiylar, Arḳiylar, Siniylar, 18 Arwadiylar, Zəmariylar wə Ḫamatiylar idi. Xuningdin keyin, Ḳanaaniylarning ḳəbililiri ḫər tərəpkə tarḳilip kətti. 19 Ḳanaaniylarning yurt qegrisi bolsa Zidondin tartip, Gərar təripigə sozulup, Gazaọa qiḳip, andin Sodom, Gomorra, Admaḫ bilən Zəboim təripigə tutixip, Lexaọiqə yetip baratti.

20 Yuḳirikilar bolsa ḫamning ooọulliri bolup, əz ḳəbilisi wə tilliri boyiqə ḳowm bolup əz zeminlirida olturaḳlaxḳanidi.

21 Xəmmu ooọul pərzəntlik boldi; Xəm bolsa Yafətning akisi, Ebərlərning ata-bowisi boldi.

22 Xəmning ooọulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram;. 23 Aramning ooọulliri Uz, Ḫul, Gətər, Max idi..

24 Arfahxadtin Xelaḫ tərəldi, Xelaḫtin Ebər tərəldi.. 25 Ebərdin ikki ooọul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxiọan dəwrdə yər yüzidə bəlünüx boldi; Pələgning inisining ismi Yoḳtan idi..

10:4 «bularning əwladliri» — Bəzi alimlar «Yafətning barlik əwladliri»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Yənə bəzilər pəḳət Yawanning əwladlirini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Biz ikkinqi pikirgə mayil.

10:6 «Misir» — ibraniy tilida «mitsraim». **«Put»** — «Liwiyə»dikilərning əjdadi boldi.

10:6 1Tar. 1:8.

10:8 «Nimrod» — bu isim «asiy» «isyan kətürgüqi» degən mənidə. Xübḫisizki, bu isim uningọa keyinrək ḳoyulup, uning Hudaọa ḳarxi qiḳḳanliḳini kərsətkən.

10:8 1Tar. 1:10.

10:9 «U Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi boldi» — bu səzlər bəlkim Nimrodning ismini qüxəndüridu. «Owqi» muxu yərdə bəlkim ḫaywanlarnila əməs, insanlarni owlaydioọanliḳini kərsitixi mumkin; bu yərdə «owqi» degən səzning «jaḫangir» degən mənisimu bar. Kona yəḫudiy ustazlar («rabbilar»)ning ḫəmmisi: «Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi» degən səzlər uning Hudaọa ḳarxi turoọanliḳini kərsitidu, dəp ḳaraytti. Qünki Nimrod keyin bərpa ḳiloọan xəḫərlər, jümlidin Babil xəḫiri Huda wə uning həlḳigə ḳarxi qiḳḳan, xundaḳla Hudaọa ḳarxi qiḳixning simwoli bolup ḳaloọan. **«palanqi bolsa Nimrodtək, Pərwərdigarning aldida küqtünggür owqi ikən»** — bu səzning mənisi intayin səlbiy boluxi mumkin: «u naḫayiti ḫətərlik adəm», «naḫayiti təkəbbur bir jaḫangir», «ḫətta Pərwərdigaroọa ḳarxi qiḳixḳa petinidu» degəndək mənilərni kərsitidu.

10:10 «Xinar» — «Babil» yaki «Babilon»ning baxḳa bir namidur. **«ayətning baxḳa hil tərjimisi»** — «uning padixaḫliḳining asasi Xinar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəḫ degən xəḫərlər idi».

10:11-12 «Axur» — yəni «Asuriyə». Mumkinqiliki barki, Nimrod Babil xəḫiridə Hudaọa ḳarxi boloọan ḫərikətkə baxlamqi boloọanidi; xunga keyin (insan tilliri ḳalaymiḳanlaxturuloọanda) u Babil xəḫiridin qiḳip ketixkə məjbur boldi.

–«U bu zeminidin Axur zeminioọa qiḳip» degənning baxḳa birhil tərjimisi «Axur xu zemindin qiḳip,...».

–«bular ḳoxulup «Katta Xəḫər» boldi» — demək, Ninəwə degən «katta xəḫər»ni kərsitidu («Yun.» 1:1, 3:2, 3:3, 4:11ni kərüng). Qünki keyinrək, bu Ninəwə, Rəḫobot-Ir, Kalaḫ wə Rəsən degən tət xəḫər birlixip bir qong katta xəḫər, yəni «Ninəwə xəḫər»i boldi.

–Bəzi alimlar «Katta Xəḫər» pəḳət Kalaḫ bilən Rəsəndin ibarət ikki xəḫərni kərsitidu, dəp ḳaraydu; bizningqə «katta xəḫər» Ninəwə, Rəḫobot-ir, Kalaḫ wə Rəsənlərning ḫəmmisini əz iqigə alidu.

10:22 Yar. 11:10; 1Tar. 1:17.

10:23 «Max» — yaki «Məxək».

10:24 «Ebər» — mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi». «Ibraniy» degən səz bəlkim bu səzdin qiḳḳan.

10:24 1Tar. 1:18.

10:25 «Pələg» — bu səzning tələppuzi «bəlünüx»kə yeḳindur. «U yaxiọan dəwrdə yər yüzidə bəlünüx boldi»

[26] Yoktandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yerah, [27] Hadoram, Uzal, Diklah, [28] Obal, Abimaəl, Xeba, [29] Ofir, Hawilah wə Yobab tərəldi. Bularning həmmisi Yoktanning ooɣulliri idi. [30] Ularning olturoɣan jayliri bolsa Mexadin tartip, Səffar degən rayonning xərk təripidiki taoɣkiqə sozulatti.
[31] Yukirikilar bolsa Xəmning ooɣulliri bolup, əz kəbilisi wə tilliri boyiqə kowm bolup əz zeminlirida olturaklaxkanidi.
[32] Yukiridikilər Nuhning əwladliri bolup, ular əz nəsəbliri wə kowmliri boyiqə hatiriləngən. Topandin keyinki yər yüzidiki barlik kowmlar ularning iqidin tarkaloɣan.

«Babil munari wəkəsi» — Hudaning insanlarning tilini parqiliwetixi

11 [1] U zamanda pütkül yər yüzidiki til həm səz birhil idi. [2] Lekin xundak boldiki, adəmlər məxrik tərəpkə səpər kilip, Xinar yurtida bir tüzləŋlikni uqritip, xu yərdə olturaklaxti. [3] Ular bir-birigə: — Kelinglar, biz hix kuyup, otta pixurayli! — deyixti. Xundak kilip, ular kuruluxta taxning ornioɣa hix, layning ornioɣa karimay ixlətti. [4] Ular yənə: — Kelinglar, əmdi əzimizgə bir xəhər bina kilip, xəhərdə uqi asmanlaroɣa takaxkudək bir munar yasayli! Xundak kilip əzimizgə bir nam tikliyələymiz. Bolmisa, pütkül yər yüzigə tarilip ketimiz, — deyixti. [5] U wakitta Pərwərdigar adəm baliliri bina kiliwatkan xəhər bilən munarni kərgili qüxti. [6] Pərwərdigar: — «Mana, bularning həmmisi bir kowmdur, ularning həmmisining tilimu birdur; bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət kiloɣan harkandak ixini həq tosuwaloɣili bolmaydu. [7] Xunga Biz təwəngə qüxüp ularning bir-birining gəplirini ukalmaslikі üqün ularning tilini baxka-baxka kilip kalaymikanlaxturuwetəyli» — dedi.
[8] Xundak kilip Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti. Xuning bilən ular xəhərni yasaxtin tohtap kaldi. [9] Xunga bu xəhərning nami «Babil» dəp ataldi; qünki u yərdə Pərwərdigar pütkül yər yüzidikilərning tilini kalaymikanlaxturuwətti. Xundak kilip Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti.

Xəmning nəsəbnamisi

1Tar. 1:1-27

[10] Təwəndikilər Xəmning əwladliridur: — topan ətüp ikki yildin keyin, Xəm yüz yexida,

— bu səz həktə üq hil imkaniyət bar: (1) bu səzlər Babil munari wəkəsidə (11-bab), Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundakla «yər yüzidikilərning bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; (2) yər-zeminning əzining bəlünüp kətkənlikini kərsitidu («Yar.» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə birla kurukluk idi, qokum keyinqə məlum wakitta hazirki Asiya, Yawropa, Afrika, Amerika, Awstraliyə wə Antarktika kit'əlirigə bəlüngən); (3) yukirida tiloɣa elinoɣan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu.

10:32 Ros. 17:26

11:1 «pütkül yər yüzidiki til ... birhil idi» — bu til kaysi til boluxi kerək? Biz uni ibraniy tili, dəp karaymiz. Səwəbi: (1) «Aləmning Yaritilixi»da uqraydioɣan, «Babil munari» wəkəsidin ilgiriki barlik nam-isimlar ibraniy tilidiki nam-isimlar idi; (2) «Aləmning Yaritilixi» 1-11 bablardiki kəp ayətlərdə «səz oyuni» ixlitilgənliki bizgə məlum (məsilən, 2:32, 11:9 wə xuningoɣa munasiwətlik izahatlarni kərüng). Əgər xu zamandiki til ibraniy tili bolmioɣan bolsa, undakta, «Aləmning Yaritilixi»da xundak «səz oyuni»ning ixlitilixi mumkin bolmaytti.

11:2 Yar. 10:10.

11:4 «uqi asmanlaroɣa takaxkudək bir munar yasayli» — ularning muxu məksiti bir hil məoɣrurlukni bildürüpla kalmay, bəlki yənə munar arkilik asmandiki rohlar (jin-xəytanlar) bilən alakə kilix («əf.» 2:2), palqilik kilix məksitiningmu barlikini ipadiləydu. Demək, u munar Hudaning yolioɣa karimukarxi boloɣan. Uning üstigə ularning bundak əzlirini tarilip ketixtin saklax tədbiri Hudaning adəmlərgə: «silər jüplixip kəpiyip, **yər yüzini toldurunglar»** (9:1) degən əmrigə hilap idi.

11:4 Kan. 1:28

11:8 Kan. 32:8; Ros. 17:26

11:9 «Babil» — bu səzning ikki mənisi bar: — «Hudaning dərwazisi» wə «kalaymikanqilik»; xübhisizki, xəhərni kuroɣuqilar «muxu xəhər bilən asmanlaroɣa yetimiz» degən məksəttə xəhərgə «Hudaning dərwazisi» degən mənilik namni koyoɣan; lekin keyin «Babil» degən səzning «kalaymikanqilik» degən ikkinqi mənisi xu xəhərgə dəl munasip kəldi. **«Pərwərdigar ularni u jaydin pütkül yər yüzigə taritiwətti»** — bu wəkə 10-babtiki yətmix əl-kowmning kaysi yol bilən bir-biridin ayrilip kəktlənlikini, xundakla Nimrodning Babil xəhiridin qikip kətkənlikini qüxəndüridu. Yənə bir mumkinqiliki barki, Babildikilər keyinki dəwrlərdə qokunoɣan ilah «Marduk» yaki «Mərodak» əslidə Nimrodning əzi idi.

uningdin Arfakxad tərəldi.
11 Arfakxad tuoɣuloɣandin keyin Xəm bəx yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
12 Arfakxad ottuz bəx yaxka kirgəndə uningdin Xelah tərəldi. 13 Xelah tuoɣuloɣandin keyin Arfakxad tət yüz üq yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
14 Xelah ottuz yaxka kirgəndə uningdin Ebər tərəldi. 15 Ebər tuoɣuloɣandin keyin Xelah tət yüz üq yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
16 Ebər ottuz tət yaxka kirgəndə uningdin Pələg tərəldi. 17 Pələg tuoɣuloɣandin keyin Ebər tət yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
18 Pələg ottuz yaxka kirgəndə uningdin Rəu tərəldi. 19 Rəu tuoɣuloɣandin keyin Pələg ikki yüz tokkuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
20 Rəu ottuz ikki yaxka kirgəndə uningdin Serug tərəldi. 21 Serug tuoɣuloɣandin keyin Rəu ikki yüz yəttə yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
22 Serug ottuz yaxka kirgəndə uningdin Nahor tərəldi. 23 Nahor tuoɣuloɣandin keyin Serug ikki yüz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
24 Nahor yigirmə tokkuz yaxka kirgəndə uningdin Tərah tərəldi. 25 Tərah tuoɣuloɣandin keyin Nahor bir yüz on tokkuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi.
26 Tərah yətmix yaxka kirgəndə uningdin Abram, Nahor wə Haran tərəldi.

Tərahning nəsəbnamisi

27 Tərahning əwladliri təwəndikiqə: — Tərahtin Abram, Nahor wə Haran tərəldi; Harandin Lut tərəldi.
28 Lekin Haran tuoɣuloɣan yurti boloɣan, kaldiylərning Ur xəhiridə atisi Tərahning aldida, Tərahtin ilgiri əldi.
29 Abram bilən Nahor ikkisi əyləndi. Abramning ayalining ismi Saray, Nahorning ayalining ismi Milkah idi; Milkah Haranning kizi idi; Haran bolsa Milkah wə Iskahning atisi idi..
30 Lekin Saray tuoɣmas boloɣaqka, uning balisi yok idi.
31 Tərah bolsa ooɣli Abramni, nəwrisi Lut (Haranning ooɣli)ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarayni elip, Kanaan zeminioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəhiridin yoloɣa qikti; birak ular Haran degən jayoɣa yetip kəlgəndə, xu yərdə olturaklixip kaldi.
32 Tərahning kərgən künliri ikki yüz bəx yil bolup, Haranda aləmdin ətti.

Hudaning Ibrahim, yəni Abramni tallixi — Ibrahimning etikadi

12 1 Pərwərdigar əslidə Abramoɣa mundak degənidi: —
Sən əz yurtungdin, əz uruk-tuoɣkanliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioɣan zeminoɣa baroɣin.
2 Xundak kilsang Mən seni uluoɣ bir həlk kilip, sanga bəht-bərikət ata kilip, namingni uluoɣ kilimən; xuning bilən sən əzüng baxkilaroɣa bəht-bərikət boloɣin; 3 kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən, kimki seni horlisa, Mən qokum uni lənətkə

11:10 «Təwəndikilər Xəmning əwladliridur: — » — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning bəxinqi «tolidoti» («tarihi»), yəni «Xəmning tolidoti» («Xəmning əwladlirining tarihi») (11:9-11:26) baxlinidu.
11:10 Yar. 10:22-31; 1Tar. 1:17.
11:13 «Arfakxad ottuz bəx yaxka kirgəndə uningdin Xelah tərəldi. Xelah tuoɣuloɣandin keyin Arfakxad tət yüz üq yil əmür kərüp, ...» — muxu yərdə grek tilidiki LXX tərjimisidə «Arfakxad ottuz bəx yaxka kirgəndə uningdin Kainan tərəldi. Kainan tuoɣuloɣandin keyin Arfakxad tət yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi. Kainan bir yüz ottuz yaxka kirgəndə uningdin Xelah tərəldi. Xelah tərəlgəndin keyin Kainan üq yüz ottuz yil əmür kərüp, uningdin yənə ooɣul-kizlar tərəldi» deyilidu. Luka 3:35-36nimu kərüp, kədimiy kətürgüqilər tasadipiyliktin Kainanning həwiridin ətüp kətti.
11:18 1Tar. 1:25

11:27 «Tərahning əwladliri təwəndikiqə: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning altinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Tərahning tolidoti» («Tərahning əwladlirining tarihi») (11:27-25:11) baxlinidu.
11:27 Yə. 24:2; 1Tar. 1:26.
11:28 «Kaldiylər» — ibraniy tilida «Kasdiylar».
11:29 Yar. 22:20.
11:30 Yar. 16:1, 2; 18:11, 12.
11:31 «Kanaan zeminioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəhiridin yoloɣa qikti» — həritə betini kərüng.
11:31 Yə. 24:2; Nəh. 9:7; Ros. 7:4.
11:32 «Ibrahimning səpiri» — munasiwətlik həritini kərüng.
12:1 Ros. 7:3; Ibr. 11:8.

ḳaldurimən; sən arḳilıḳ yər yüzidiki barlıḳ ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu! — dedi..

4 Abram Pərwərdigar uningoɣa eytḳini boyiqə Ḥarandin ayrildi; Lutmu uning bilən billə mangdi. Abram Ḥarandin qiḳḳinida yətmix bəx yaxta idi.
5 Abram ayali Saray bilən inisining ooɣli Lutni elip, ularning yioɣḳan barlıḳ mal-mülükini ḳoxup, Ḥaranda igidarqilıḳ ḳiloɣan adəmlərni billə ḳetip, Ḳanaan zemінioɣa berix üqün yoloɣa qiḳti; xundaḳ ḳilip ular Ḳanaan zemінioɣa yetip kəldi.. 6 Abram zeminni kezip, Xəkəm degən jaydiki «Morəḥning dub dərihi»ning yenioɣa kəldi (u qaoɣda u zeminda Ḳanaaniylar turatti)..
7 Pərwərdigar Abramoɣa kərünüp, uningoɣa: — Mən bu zeminni sening nəslinggə ata ḳilimən, — dedi.
Xuning bilən u xu yərdə əzigə kərüngən Pərwərdigaroɣa atap bir ḳurbangaḥ saldi..
8 Andin u bu yərdin yətkilip, Bəyt-Əlning xərḳidiki taoɣḳa bardi; oɣərb təripidə Bəyt-Əl, xərḳ təripidə Ayi degən jay bar idi; u xu yərdə qedir tikti. U xu yərdə Pərwərdigaroɣa atap bir ḳurbangaḥ yasap, Pərwərdigarning namini qaḳirip ibadət ḳildi.. 9 Andin keyin Abram tədrijiy kəqüp, jənubidiki Nəgəw rayonioɣa ḳarap yətkəldi.

Abramning Misiroɣa qüxüxi

10 Zeminda aqarqilıḳ boloɣanidi; Abram Misiroɣa qüxti; u xu yərdə waḳtinqə turmaḳqi boloɣanidi, qünki zeminda aqarqilıḳ bək eoɣir idi.. 11 Əmma xundaḳ boldiki, u Misiroɣa yeḳinlaxḳanda, ayali Sarayoɣa: — Mana, mən sening ḥəsün-jamalingning güzəllikini bilimən. 12 Xundaḳ boliduki, misirliḳlar seni kərsə, «Bu uning ayali ikən» dəp, meni əltürüwetip, seni tirik ḳalduridu. 13 Xuning üqün sening: «Mən uning singlisi» deyixingni ətinimən. Xundaḳ ḳilsang, mən seningdin yahxilıḳ tepip, sən arḳilıḳ tirik ḳalimən, — dedi..
14 Abram Misiroɣa kirgəndə xundaḳ boldiki, misirliḳlar dərwəḳə ayalning güzəl ikənlikini kərdi. 15 Pirəwnning əmirlirimu uni kərüp, Pirəwngə uning təripini ḳildi; xuning bilən ayal Pirəwnning ordisioɣa elip kirildi.. 16 Pirəwn Sarayning səwəbidin Abramoɣa yahxi muamilə ḳildi; xuning bilən u ḳoy, kala, ḥangga exəklər, ḳuldedəklər, mada exəklər wə təgilərgə erixti. 17 Əmma Pərwərdigar Pirəwn wə əyidikilirini Abramning ayali Sarayning səwəbidin tolimu eoɣir wabalaroɣa muptila ḳildi.. 18 Xuning üqün Pirəwn Abramni qaḳirip uningoɣa: — «Bu zadi sening manga nemə ḳiloɣining? Nemixḳa uning əz ayaling ikənlikini manga eytmiding? 19 Nemixḳa uni «singlim» dəp mening uni hotunluḳḳa eliximoɣa səwəbkar boloɣili tas ḳalisən! Mana bu ayaling! Uni elip kətkin! — dedi.
20 Pirəwn əz adəmlirigə Abram tooɣrisida əmr ḳildi; ular uni, ayalini wə uning barlıḳini ḳoxup yoloɣa seliwətti.

12:3 «seni horlisa» — yaki «seni təwən kərsə», «seni pəs ḳilsa». **«sən arḳilıḳ yər yüzidiki barlıḳ ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!»** — Hudaning bu intayin muḥim əḥdisi wə xərtliri tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
12:3 Yar. 18:18; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.
12:5 Ros. 7:4.
12:6 Yar. 10:18,19; 13:7.
12:7 «U... Pərwərdigaroɣa atap bir ḳurbangaḥ saldi» — ḳizik bir yeri xuki, Abram birnəqqə ḳurbangaḥ salidu, lekin sunoɣan ḳurbanliḳliri tooɣrisida ḥeqḳandaḳ hatirə yoḳtur. Bəlkim u kənglidə: — «Pərwərdigar manga xundaḳ xapaət kərsətkən tursa, uningoɣa ibadət yolida məlum bir ḳurbanlik sunuxum kerək» dəp oyloɣan bolsimu, lekin nemini ḳurbanlik süpitidə sunuxning muwapiḳ bolidioɣanliḳini bilməy, yasioɣan ḳurbangaḥlar ḳurbanliḳsiz ḳuruḳ turup ḳaloɣan boluxi mumkin.
12:7 Yar. 13:15; 15:18; 17:8; 24:7; 26:4; Ḳan. 34:4.
12:8 «Pərwərdigarning namini qaḳirip ibadət ḳildi» — yaki «Pərwərdigarning namini qaḳirip nida ḳildi». 4:26ni kərüng.

12:10 «qüxti» —Ibraniylaroɣa nisbətən ular Hudaning «muḳəddəs zemin»i boloɣan Ḳanaan (Pələstin)din qiḳip ḥərḳaysi jaylaroɣa (ularning juoɣrapiyilik orni egiz bolsun, pəs bolsun) mangsa, «qüxüx» degən peil bilən ipadilinidu; xuningdək ḥərḳaysi yərdin Pələstingə ḳarap mangsa, «qiḳix» degən peil bilən ipadilinidu. **«Abram Misiroɣa qüxti»** — Abram (Ibraḥim)ning Misiroɣa qüxüxi tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imiz («Ibraḥimning ḥayatidin alidioɣan sawaḳlar wə ibrətlər»)də azraḳ tohtilimiz.
12:13 Yar. 20:12; 26:7.
12:15 «Pirəwn» — Misirning padixaḥining omumiy unwani idi.
12:17 Zəb. 105:14-15

Abram bilən Lutning ayrilip ketixi

13 [1] Xuning bilən Abram ayali wə uning barlik nərsilirini ḥəmdə Lutni elip Misirdin qikip, Kanaanning jənubidiki Nəgəw yurtioŋa mangdi. [2] U qaoŋda Abramning malwaran wə altun-kümüxliri kəp bolup, helila bay idi.
[3] U kəqüp yürüp, jənubtiki Nəgəwdin Bəyt-Əlgə, yəni Bəyt-əl bilən Ayining otturisidiki əslidə qedir tikkən jayoŋa, [4] kurbangaḥ yasioŋan jayoŋa kaytip kəldi. Abram xu yərdə Pərwərdigarning namini qakirip ibadət kildi.
[5] Abram bilən billə mangoŋan Lutningmu koy-kala padiliri wə qedirliri bar idi.
[6] Əmdi ular billə tursa, zemin ularni kamdiy almaytti; [7] bu səwəbtin Abramning padiqiliri bilən Lutning padiqilirining arisida jedəl qikti (u wakitta Kanaaniylar bilən Pərizziylər xu zeminda turatti).
[8] Xunga Abram Lutka: — «Biz bolsak kerindaxlarmiz, sən bilən mening aramda, mening padiqilirim bilən sening padiqiliring arisida talax-tartix pəyda bolmisun. [9] Mana, aldingda pütkül zemin turmamdu? Əmdi sən məndin ayriloŋin; əgər sən sol tərəpkə barsang, mən ong tərəpkə baray; əgər sən ong tərəpkə barsang, mən sol tərəpkə baray», — dedi.
[10] U wakitta Lut nəzər selip kərdiki, Iordan wadisidiki barlik tüzləngliking Zoar xəḥirigiqə ḥəmmila yərning süyi intayin mol idi; Pərwərdigar Sodom bilən Gomorrani wəyran kilixtin ilgiri bu yər bəəyni Pərwərdigarning beoŋi, Misir zeminidək idi. [11] Xuning bilən Lut əzigə Iordan wadisidiki pütkül tüzləngliking talliwaldi; andin Lut məxrik tərəpkə kəqüp bardi. Xundak kilip ikkiylən ayrildi. [12] Abram Kanaan zeminida olturakлaxti; Lut bolsa tüzləngliktiki xəḥərlərning arisida turdi; u bara-bara qedirlirini Sodom xəḥiri tərəpkə yətkidi. [13] Sodom həlki rəzil adəmlər bolup, Pərwərdigarning nəziridə tolimu eoŋir gunaḥkarlar idi.

Abramning Ḥebroŋa kəqüxi

[14] Lut Abramdin ayrilip kətkəndin keyin, Pərwərdigar Abramoŋa: — Sən əmdi bexingni kətürüp, əzüng turoŋan jaydin ximal wə jənubka, məxrik wə məoŋrib tərəpkə karioŋin; [15] qünki sən ḥazir kərüwatkan bu barlik zeminni sanga wə nəslinggə mənggülük berimən. [16] Sening nəslingni yərdiki topidək kəp kilimən; xundakki, əgər birsi yərdiki topini sanap qikalisa, sening nəslingnimu sanap qikalixi mumkin bolidu. [17] Ornungdin tur, bu zeminni uzunluki wə kəngliki boyiqə aylinip qikkin; qünki Mən uni sanga ata kilimən, — dedi.
[18] Xunga Abram qedirlirini yətkəp, Ḥebron xəḥirigə yekin Mamrədiki dubzarlikning yenioŋa berip olturakлaxti; u xu yərdə Pərwərdigaroŋa atap bir kurbangaḥ yasidi.

Abramning Lutni kutkuzuxi

14 [1] Xinarning padixaḥi Amrafəl, əllasarning padixaḥi Ariok, Elamning padixaḥi Kedorlayomər wə Goyimning

13:3 Yar. 12:8.
13:4 Yar. 4:26; 12:8.
13:6 Yar. 36:7.
13:7 «U wakitta Kanaaniylar bilən Pərizziylər xu zeminda turatti» — «Kanaaniylar wə Pərizziylər»ning tiloŋa elinixining səwəbi bəlkim (1) Ibraḥimning ailisidə iqki jedəl bolsa, ətrapidiki butpərəslər aldida Ibraḥimning Huda tooŋruluk bərgən guwaḥlikioŋa daoŋ qüxətti; (2) iqki jedəl ailini ajizlaxturuwetətti, xuning bilən ətrapidiki kəbililər pursəttin paydilinip ularoŋa ḥujum kiliximu mumkin idi.
13:7 Yar. 12:6.
13:9 Yar. 20:15; 34:10.
13:10 «barlik tüzləngliK.... süyi intayin mol idi» — bu yərlər ḥazir «Ölük Dengiz» ətrapidiki kupkuruk kaoŋjirak jaylardur. **«Pərwərdigarning beoŋi»** — demək, Erəm beoŋi. **«Misir zeminidək»** — Misir zemini, bolupmu Nil dəryasi ətrapi tolimu munbət, süyi mol zemindur.
13:13 Yar. 18:20; Əz. 16:49.
13:15 «sən ḥazir kərüwatkan bu barlik zeminni sanga ... berimən» — u kərüwatkan zemin Lut talliwaloŋan Iordan wadisini əz iqigə alatti.
– Bu Hudaning birinqi kətim zeminni Ibraḥimning nəsligila əməs, bəlki yənə Ibraḥimoŋimu berimən, dəp wədə kilixi idi. Lekin əməliyəttə, Ibraḥim əmridə Pələstin zeminidin pəkət bir parqə yərlikla setiwaloŋan (23-bab); xunga Hudaning bu wədisi Ibraḥimning tiriloŋanda, zeminoŋa mirashor bolidioŋanlikini kərsitidioŋan bir bexarət bolsa kerək.
13:15 Yar. 12:7; 15:7,18; 17:8; 26:4; Kan. 34:4; Ros. 7:5.
13:16 Yar. 15:5; 17:4; Kan. 10:22; Yər. 33:22; Rim. 4:17,18; Ibr. 11:12.
13:18 Yar. 14:13.

padixaḥi Tidalning künliridə xu wəkə boldiki, [2] ular birlixip Sodomning padixaḥi Bera, Gomorraning padixaḥi Birxa, Admaḥning padixaḥi Xinab, Zəboimning padixaḥi Xəm'ebər wə Bela (yəni Zoar)ning padixaḥioɣa ḳarxi ḥujumoɣa atlandi. [3] Bu bəxining ḥəmmisi kelixip Siddim wadisioɣa, yəni «Xor Dengizi» wadisioɣa yioɣildi.. [4] Ular on ikki yil Kedorlayomərgə beḳindi boldi, on üqinqi yiloɣa kəlgəndə, Kedorlayomərgə ḳarxi isyan kətürdi.

[5] On tətinqi yili Kedorlayomər wə uningoɣa ittipaḳdax boloɣan padixaḥlar ḥəmmisi yioɣilip, Axtarot-Karnaim degən yərdə Rəfayiylaroɣa, xundaḳla Ḥam degən yərdə Zuziylaroɣa, Xawəḥ-Kiriatayimda Emiylaroɣa ḥujum ḳilip ularni yəngdi;.. [6] andin ular Ḥoriylarni ularning Seir teoɣida məoɣlup ḳilip, qəlning yenidiki Əl-Paranoɣiqə sürüptoḳay ḳildi. [7] Arḳidinla, ular Ən-Mixpatḳa (yəni Ḳadəxkə) yenip kelip, Amaləklərning pütkül yurtini bulang-talang ḳildi; Ḥazazon-Tamarda olturuxluḳ Amoriylarnimu ḥujum ḳilip məoɣlup ḳildi. [8] Xuning bilən Sodomning padixaḥi, Gomorraning padixaḥi, Admaḥ-ning padixaḥi, Zəboimning padixaḥi wə Belaning (yəni Zoarning) padixaḥi qiḳip, Siddim wadisida ularoɣa ḳarxi jəng ḳilixḳa səp tizdi; [9] muxu bəxəylən Elamning padixaḥi Kedorlayomər, Goyimning padixaḥi Tidal, Xinarning padixaḥi Amrafəl, Əllasarning padixaḥi Arioḳ ḳatarliḳlar bilən soḳuxti; yəni tət padixaḥ bilən bəx padixaḥ əzara soḳuxti. [10] Siddim wadisidiki ḥəmmila yərdə ḳarimay orəkliri bar idi. Sodom wə Gomorraning padixaḥliri ḳeqip, orəklərgə qüxüp kətti. Əmma ḳaloɣanlar bolsa taoɣḳa ḳeqip kətti.

[11] Oɣalib kəlgən tət padixaḥ bolsa Sodom bilən Gomorraning ḥəmmə mal-mülkini wə barliḳ ozuḳ-tülükini elip kətti. [12] Ular yənə Abramning jiyəni Lutnimu malliri bilən ḳoxup elip kətti; qünki u Sodomda olturaḳlaxḳanidi.

[13] Ḥalbuki, ḳutulup ḳaloɣan birsi berip bu ixlarni ibraniy Abramoɣa eytti. Xu qaoɣda u Amoriy Mamrəning dubzarliḳining yenida turatti. Mamrə bolsa Əxkol wə Anərning akisi idi; bu üqəylən Abram bilən ittipaḳdax idi.. [14] Abram ḳerindixining əsir bolup ḳaloɣanliḳini anglap, əz əyidə tuoɣuloɣan, alaḥidə tərbiyiləngən üq yüz on səkkiz adəmni baxlap qiḳip, tət padixaḥni ḳooɣlap danoɣiqə bardi.. [15] Keqisi u adəmlirini guruppilaroɣa bəlüp, ular bilən birliktə ḥujum ḳilip ularni məoɣlup ḳilip, ularni Dəməxḳning ximal təripidiki Ḥobaḥ degən jayoɣiqə ḳooɣlap berip, [16] pütkül olja aloɣan mal-mülükni ḳayturuwaldi; əz ḳerindixi Lutni, uning mal-mülki wə hotun-ḳizlirini, xundaḳla barliḳ ḳaloɣan adəmlərni yandurup kəldi.

Məlkizədəkning Abramoɣa bəht tilixi

[17] Abram Kedorlayomər wə uning bilən ittipaḳdax padixaḥlarni məoɣlup ḳilip, ḳaytip kəlgəndə, Sodomning padixaḥi Xawəḥ wadisi (yəni Han wadisi)oɣa uning aldioɣa qiḳti. [18] Salemning padixaḥi Məlkizədəkmu nan bilən xarab elip aldioɣa qiḳti. U zat bolsa, Ḥəmmidin Aliy Təngrining kaḥini idi;.. [19] u Abramni bəht-bərikətləp: — «Abram asman bilən zeminning Igisi boloɣan Ḥəmmidin Aliy Təngri təripidin bərikətlənsun!.. [20] Xundaḳla

14:3 «Xor Dengizi» — « Ölük Dengiz» dəpmu atilidu.
14:5 Yar. 15:20; Ḳan. 2:10,11.

14:13 «ibraniy» — bu yərdə «ibraniy» degən səz birinqi ḳetim tiloɣa elinoɣan. «ibraniy» degən səz təwəndikidək ikki hil mənidə boluxi mumkin: — (1) Ibraḥim Ebər degən kixining əwladi (21:10); (2) «etküqi». «Ibraniy» degənning bəlkim «abar» («ətmək») degən peil bilən munasiwiti boluxi mumkin. Ibraḥim Ḳanaan zeminda turuwatḳanlaroɣa nisbətən «dəryadin ətkən kixi» — demək, u «uluoɣ dərya» (Əfrat dəryasi)din ətüp kəlgən kixi idi. **«bu üqəylən Abram bilən ittipaḳdax idi»** — səl tooɣrirak tərjimə ḳilsaḳ «Abram bu üqəylən bilən ittipaḳdax idi».
14:13 Yar. 13:18.
14:14 «Abram ... tət padixaḥni ḳooɣlap danoɣiqə bardi» — təhminən 150-200 kilometroɣiqə ḳooɣloɣan.
14:18 «Məlkizədək» — bu zat tooɣruluḳ «Zəbur» 110-küydiki izaḥatlarni, xundaḳla «Ibraniylaroɣa»diki 5-7-bablarni wə xularning izaḥatliri, «ḳoxumqə səz»inimu kərüng.
14:18 Ibr. 7:1, 2, 3.
14:19 «Asman bilən zeminning Igisi» — yaki «asman bilən zeminning Yaratḳuqisi».

düxmənliringni əz ḳolungoɣa tapxuroɣan Ḥəmmidin Aliy Təngrigə Ḥəmdusana oḳuloɣay!» — dedi.
Abram bolsa oɟəniymət aloɣan nərsilərning ondin birini uningoɣa bərdi.
21 Andin Sodomning padixaḥi Abramoɣa: — Adəmlərni manga bərgəyla, oɟəniymətlərni əzlirigə aloɣayla, — dedi.
22 Lekin Abram Sodomning padixaḥioɣa jawab berip: — Mən bolsam asman bilən zeminning Igisi boloɣan Ḥəmmidin Aliy Təngri Pərwərdigaroɣa ḳol kətürüp ḳəsəm ḳiloɣanmənki, 23 mən səndin ḥətta bir tal yip nə bir tal booɣḳuqinimu nə sening baxḳa ḥərḳandaḳ nərsəngni almaymən; bolmisa, sən keyin: «mən Abramni bay ḳilip ḳoydom» deyixing mumkin.
24 Xunga yigitlirimning yegən-iqkini, xundaḳla manga ḥəmraḥ boloɣanlar, yəni Anər, Əxkol wə Mamrələrgə tegixlik ülüxtin baxḳa, mən oɟəniymättin ḥeqnərsə almaymən; xular əzlirigə tegixlik ülüxini alsun, — dedi.

Hudaning Abramoɣa kərünüp, uning bilən əḥdə tüzüxi

15 1 Bu ixlardin keyin Pərwərdigarning səz-kalami Abramoɣa alamət kərünüxtə kelip: «Əy Abram, ḳorḳmioɣin; Mən Əzüm ḳalḳining wə zor in'amingdurmən» — dedi.
2 Lekin Abram: — Əy Rəb Pərwərdigar, manga nemə berisən? Mana, mən balisiz tursam, əy-bisatlirimoɣa warisliḳ ḳiloɣuqi muxu Dəməxḳlik Əliezərla bardur, — dedi.
3 Abram yənə: Mana, Sən manga ḥeq nəsil bərmiding, mana əyümdə turuwatḳanlardin biri manga waris bolidu, dedi.
4 Xu ḥaman Pərwərdigarning səz-kalami uningoɣa kelip: «Bu kixi sanga waris bolmaydu, bəlki əz puxtungdin bolidioɣan kixi sanga waris bolidu», — dedi.
5 Xuning bilən Pərwərdigar uni taxḳirioɣa elip qiḳip: — Əmdi asmanoɣa ḳarap yultuzlarni sana — Ḳeni, ularni saniyalamsənkin?! — dedi. Andin uningoɣa: — Sening nəslingmu xundaḳ bolidu, — dedi.
6 Abram Pərwərdigaroɣa ixəndi; Pərwərdigar uningdiki bu ixənqni uning ḥəḳḳaniyliḳi dəp ḥesablidi.. 7 Yənə uningoɣa: Mən bu zeminoɣa igə ḳilixḳa seni Kaldiyədiki Ur xəḥiridin elip qiḳḳan Pərwərdigardurmən, — dedi.
8 Lekin Abram: — I Rəb Pərwərdigar, mən uningoɣa jəzmən igə bolidioɣinimni ḳandaḳ bilimən? — dəp soridi.
9 Pərwərdigar uningoɣa: — Mən üqün üq yaxliḳ bir inək, üq yaxliḳ bir qixi əqkə, üq yaxliḳ bir ḳoqḳar bilən bir kəptər wə bir bajka elip kəlgin, — dedi.
10 Xunga u bularning ḥəmmisini elip, ularning ḥərbirsini yerimdin ikki parqə ḳilip, yerimini yənə bir yerimioɣa udulmu'udul ḳilip ḳoyup ḳoydi; əmma ḳuxlarni parqilimidi.. 11 Ḳaoɣa-ḳuzoɣunlar taplarning üstigə qüxkəndə, Abram ularni ürkütüp ḥəydiwətti.
12 Lekin kün patay degəndə, Abramni eoɣir bir uyḳu basti wə mana, uning üstigə dəḥxətlik bir wəḥimə, tum ḳarangoɣuluḳ qüxti. 13 Andin Pərwərdigar Abramoɣa: — Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioɣan bir zeminda musapir bolup, xu yərdiki həlḳning ḳullukida bolidu wə xundaḳla, bu həlḳ ularoɣa tət yüz

14:24 «yigitlər» — Ibraḥimning əz hizmətkarlirini kərsitidu. Ibraḥimning ḥəmraḥliri Anər, Əxkol wə Mamrə bəlkim Pərwərdigaroɣa etiḳad ḳiloɣuqilar bolmioɣaqka, Ibraḥim əzigə ḳoyoɣan ḳattiḳ tələpni (ḥeq oɟəniymət almaymən degəndək) ularning üstigə ḳoymaydu.
15:1 «Pərwərdigarning səz-kalami Abramoɣa... dedi» — bu ibarə yaki bundaḳ ibarə Təwrat-Zəburda pat-pat kərünüp, «Pərwərdigarning səz-kalami»ning əməliyättə «Üqtə Bir»diki Ikkinqi Xəhs ikənlikini kərsitidu. «Yuḥ,» 1:1-2ni kərüng. **«Mən Əzüm ḳalḳining wə zor in'amingdurmən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən sanga zor in'am bərgüqidurmən».
15:1 Zəb. 16:5; 18:2; 19:11
15:5 Mis. 32:13; Ḳan. 10:22; Rim. 4:18; Ibr. 11:12.
15:6 Rim. 4:3,9,18,22; Gal. 3:6; Yaḳ. 2:23.
15:7 Zəb. 105:9-13
15:10 «qüxənmə» — kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ḳoyni soyup, ikki parqə ḳilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə ḳiloɣan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə ḳəsəm ḳilatti. Bu ixning mənisi, «ḳaysimiz əḥdini buzsaḳ, Huda uni bu soyoɣan maloɣa ohxax ḳilsun!» deməklik boluxi mumkin. Xunga ibraniy tilida «əḥdə tüzüx» adəttə «əḥdə kesix» deyilidu. «Yər.» 34:8, 18-20-ayətlərni kərüng.

yiloŋiqə jəbir-zulum salidu.» 14 Lekin Mən
ularni ḳulluḳḳa saloŋuqi xu taipining üstidin ḥəküm qiḳirimən. Keyin ular nuroŋun
bayliḳlarni elip xu yərdin qiḳidu.» 15 Əmma
sən bolsang, aman-hatirjəmlik iqidə atabowiliringoŋa ḳoxulisən; uzun əmür kərüp
andin dəpnə ḳilinisən.» 16 Lekin xu yərdə tət
əwlad ətüp, nəsling bu yərgə yenip kelidu;
qünki Amoriylarning ḳəbiḥlikining zihi tehi
toxmidi, dedi.»
17 Xundaḳ boldiki, kün petip ḳarangoŋu
boloŋanda, mana, gəxlərning otturisidin
ətüp ketiwatḳan, is-tütək qiḳip turoŋan
bir otdan bilən yalḳunluḳ bir məx'əl kər
ündi.» 18-19 Dəl xu küni Pərwərdigar Abram
bilən əḥdə tüzüp uningoŋa: — «Mən sening
nəslinggə bu zeminni Misirning eḳinidin
tartip Uluoŋ dərya, yəni Əfrat dəryasioŋiqə
berimən; yəni Keniylər, Kənizziylar, Kadmoniylar,» 20 Ḥittiylar, Pərizziylər, Rəfayiylar,
21 Amoriylar, Ḳanaaniylar, Girgaxiylar wə
Yəbusiylarning yurtini ularningki ḳilimən»
dedi.

Ismailning tuoŋuluxi

16 1 Əmma Abramning ayali Saray
uningoŋa ḥeq bala tuoŋup bərmidi; lekin
uning Ḥəjər isimlik misirliḳ bir dediki bar
idi;» 2 Saray Abramoŋa: — Mana, Pərwərdigar
meni tuoŋuxtin tosti. Əmdi sən mening
dedikimning ḳexioŋa kirgin; bəlkim u arḳiliḳ
ana bolup tiklinixim mumkin, — dedi. Abram
bolsa Sarayning səzini ḳobul kərdi.»
3 Xuning bilən Abramning ayali Saray dediki
misirliḳ Ḥəjərni əz eri Abramoŋa toḳallikḳa
apirip bərdi (u waḳitta Abram Ḳanaan zeminida on yil olturoŋanidi). 4 Abram Ḥəjərning
ḳexioŋa kirdi wə u ḥamilidar boldi. Əmma
u əzining ḥamilidar boloŋinini bilginidə, u
ayal hojayinini kəzgə ilmas bolup ḳaldi. 5 Saray Abramoŋa ḳeyidap: — Manga qüxkən bu
horluḳ sening bexingoŋa qüxsun! Mən əz
dedikimni ḳuqiḳingoŋa selip bərdim; əmdi
u əzining ḥamilidar boloŋinini kərgəndə
mən uning nəzиridə kəzgə ilinmidim. Həyr,
Pərwərdigar sən bilən mening otturimizda
ḥəküm qiḳarsun! — dedi.
6 Abram Sarayoŋa: — Mana, dediking əz
ḳolungdidur; sanga nemə layiḳ kərünsə
uningoŋa xuni ḳiloŋin, — dedi. Buning bilən
Saray uningoŋa ḳattiḳliḳ ḳilixḳa baxlidi;
buning bilən u uning aldidin ḳeqip kətti.
7 Əmma Pərwərdigarning Pərixtisi uni
qəldiki bir bulaḳning yenida, yəni Xur
yolining boyidiki bulaḳning yenidin tepip,

15:13 «Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioŋan bir zeminda musapir bolup, ... bu həlḳ ularoŋa tət yüz yiloŋiqə jəbir-zulum salidu» — bu səzlər xeiriy xəḳlidə bolup səzmusəz mundaḳla ipadiləydu: —
– Sening nəsling əzlirining bolmioŋan bir zeminda musapir bolidu
– ular ularning ḳulluḳida bolidu
– ular ularoŋa jəbir-zulum salidu
–(jəmiy bolup) tət yüz yil (bolidu)»,
– Bu 400 yilni yəhudiy alimlar xundaḳ ḥesablaydu: Isḥaḳ («nəsling») tuoŋuloŋan bolup, 60 yaxḳa kirip Yaḳupni tuoŋdurdi; Yaḳup (Israil) 130 yaxḳa kirip Misiroŋa qüxti; Israel jəməti Misirda 210 yil turdi: jəmiy bolup 400 yil ətrapida idi.
15:13 Mis. 12:40; Ros. 7:6; Gal. 3:17.
15:14 Mis. 3:22; 11:2; 12:35,36.
15:15 «ata-bowiliringoŋa ḳoxulisən» — bu səz eytiloŋan obyektḳa ḳarap mənisini bekitix mumkin. Angliоŋuqi etiḳadliḳ kixi bolsa elgəndin keyin uning roḥi ḥəḳḳaniylarning roḥlirining ḳexioŋa ketidu; etiḳadsiz bolsa, ularning roḥi etiḳadsizlar bilən billə bolidu («Luḳa» 16:19-31 wə «ḳoxumqə səz»nimu kərüng).
15:15 Yar. 25:7, 8.
15:16 «Amoriylarning ḳəbiḥliki» — Amoriylar Ḳanaan zeminida turuwatḳan ḳəbililər iqidə «yetəkqi ḳəbilə» ḥesablinatti. «Amoriylarning ḳəbiḥlikining zihi tehi toxmioŋanidi» — demək, Huda ularoŋa towa ḳilix pursiti bərsimu, ular towa ḳilmay, yənila gunaḥḳa petip, Huda bekitkən qəkkə yətkəndə, Ibraḥimning əwladliri boloŋan Israillar arḳiliḳ ularni jazalaydu; Israillar ularni zeminidin ḥəydəp yoḳitidu. Bu ixlar «Qəl-Bayawandiki Səpər», «Ḳanun Xərḥi» wə «Yəxua»da təpsiliy təswirlinidu. «Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
15:16 Mis. 12:40.
15:17 «qüxənmə» — bu nərsilərning əḥmiyiti, xundaḳla Huda Ibraḥim bilən baoŋlioŋan xu əḥdə tooŋrisida «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

15:18-19 Yar. 12:7; 13:15; 24:7; 26:4; Mis. 32:13; Ḳan. 1:8; 34:4.
16:1 «Ḥəjər» — bu isim ibraniy tilida «Ḥagar» dəp elinidu. Biraḳ bəzi oḳurmənlər Ismailning apisini «Ḥəjər» dəp ataxḳa adətlənгən.
16:2 «bəlkim u arḳiliḳ ana bolup tiklinixim mumkin» — ibraniy tilida «bəlkim u arḳilik ḳuruluxum mumkin». Əyni waḳittiki ərp-adətlər boyiqə, ayal hojayinning dediki ayal hojayinning erigə bala tuoŋup bərsə, balini ayal hojayinning balisi ḥesablaxḳa bolatti.

uningoɣa:.. [8] Əy Sarayning dediki Ḥəjər, nədin kəlding, nəgə barisən? — dəp soridi. U jawab berip: — Mən hojayinim Sarayning aldidin ḳeqip qiḳtim, — dedi.
[9] Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa: — Ayal hojayiningning ḳexioɣa ḳaytip berip, uning ḳol astida bol, — dedi.
[10] Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa yənə: — Sening nəslingni xundaḳ awutimənki, kəplükidin uni sanap boloɣili bolmaydu, — dedi.
[11] Andin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa: Mana, sən ḥamilidarsən; sən bir ooɣul tuoɣup, uningoɣa Ismail dəp at ḳoyoɣin; qünki Pərwərdigar sening jəbir-japayingni anglidi..
[12] U yawa exək kəbi bir adəm bolidu; uning ḳoli ḥər adəmgə ḳarxi uzitilidu, xuningdək ḥər adəmning ḳoli uningoɣa ḳarxi uzitilidu; u ḳerindaxlirining udulida ayrim turidu, dedi..
[13] Ḥəjər əz-əzigə: «Mən muxu yərdə meni Kərgüqini arḳisidin kərdüm» dəp, əzigə səz ḳiloɣan Pərwərdigarni: «Sən meni kərgüqi Təngridursən» dəp atidi.. [14] Xuning bilən u ḳuduḳ: «Bəər-laḥay-roy» dəp ataldi. U Ḳadəx bilən Bərəd xəḥirining arilikididur..
[15] Ḥəjər Abramoɣa bir ooɣul tuoɣup bərdi. Abram Ḥəjər uningoɣa tuoɣup bərgən ooɣloɣa Ismail dəp at ḳoydi.. [16] Ḥəjər Abramoɣa Ismailni tuoɣup bərgəndə Abram səksən altə yaxta idi.

Hudaning Əz əḥdisini bekitixi; əḥdə bəlgisi — hətnə

17 [1] Abram toḳsan toḳḳuz yaxḳa kirgəndə, Pərwərdigar Abramoɣa kərünüp uningoɣa: — Mən Ḳadir Təngridurmən. Sən Mening aldimda mengip, kamil boloɣin.. [2] Mən Əzüm bilən sening arangda əḥdəmni bekitip, seni intayin zor kəpəytimən, — dedi.. [3] Abram əzini taxlap yüzini yərgə yeḳip yatti; Huda uning bilən yənə səzlixip mundaḳ dedi: —
[4] Əzümgə kəlsəm, mana, Mening əḥdəm sən bilən tüzülgəndur: — Sən nuroɣun əl-millətlərning atisi bolisən.. [5] Xuning üqün sening isming buningdin keyin Abram atalmaydu, bəlki isming Ibraḥim bolidu; qünki Mən seni nuroɣun əl-millətlərning atisi ḳildim.. [6] Mən seni intayin zor kəpəytimən; xuning bilən səndin kəp əl-ḳowmlarni pəyda ḳilimən, puxtungdin padixaḥlar qiḳidu..
[7] Mən sən wə səndin keyinki nəslingning Hudasi bolux üqün Əzüm sən wə səndin keyinki nəslingning arisida əbədiy əḥdə süpitidə bu əḥdəmni tikləymən;.. [8] Mən sanga wə səndin keyinki nəslinggə sən ḥazir musapir bolup turoɣan bu zeminni, yəni pütkül Ḳanaan zeminini əbədiy bir mülük süpitidə ata ḳilimən; wə Mən ularning Hudasi bolimən, — dedi..
[9] Andin Huda Ibraḥimoɣa yənə: — Sən əzüng Mening əḥdəmni tutḳin, əzüng wə səndin keyinki nəslingmu əwladtin-əwladḳa buni

---

16:7 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — «Təbirlər»ni kərüng. «Pərwərdigarning Pərixtisi» Təwrat dəwridə intayin alaḥidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kərünətti (məsilən, yənə 7-14-ayət, 18-babni kərüng).
16:11 «Ismail» — ibraniy tilida «Ixmail». Mənisi «Huda anglidi».
16:12 «U ḳerindaxlirining udulida ayrim turidu » — yaki «xərḳ təripidə turidu». Məyli ḳaysi tərjimisi tooɣra bolsun, bexarətning asasiy mənisi xuki, Ismail (wə uning əwladliri) baxḳilar bilən, ḥətta əz uruḳ-tukḳanliri bilən arilaxmay ayrim turidu yaki ularoɣa əqmənliktə yaxaydu.
16:12 Yar. 25:18.
16:13 «meni Kərgüqini arḳisidin kərdüm» — yaki pəḳət «meni Kərgüqini kərdüm». Yənə baxḳa birhil tərjimisi: «Meni kərgüqini kərüpmu, yənə tirik ḳaldim!».
16:14 «Bəər-laḥay-roy» — mənisi «meni Kərgüqining ḳuduḳi».
16:14 Yar. 24:62; 25:11.
16:15 Gal. 4:22.

17:1 «Ḳadir Təngri» — ibraniy tilida «əl-Xadday». «Xadday» degən səz bəlkim «mürə» degən mənidiki səzdin qiḳḳan — xuning bilən «xadday» «mən yələngən mürəm» degəndək yeḳimlik mənini bildüridu. **«Mening aldimda mengip»** — Hudaoɣa etiḳad ḳiloɣuqilaroɣa Hudaning təyyarliɣan bir yoli bar, ular uningda mengixi kerək. Demək, etiḳadqilar «Huda meni kərüp turidu, wijdanim boyiqə mengixim kerək» degən uḳumda yaxaydu.
17:1 Yar. 5:22.
17:2 Yar. 12:2; 13:16; 15:5, 18; Mis. 2:24; 6:4; Law. 26:42.
17:4 «mana, Mening əḥdəm sən bilən tüzülgəndur: —» — yaki «mana, Mən sən bilən tüzgən əḥdəm xudur: -».
17:4 Rim. 4:17.
17:5 «Ibraḥim» — ibraniy tilida «Awraḥam». Buning mənisi «nuroɣun əwladlirining atisi» yaki «kəpligən həlḳlərning atisi».
17:6 Mat. 1:6.
17:7 Yar. 13:15.
17:8 Yar. 15:18; Ḳan. 1:8.

tutuxi kerək. 10 Mən sən bilən wə səndin keyinki nəsling bilən tüzgən, silərning tutuxunglar kerək bolоɣan əḥdəm xuki, aranglardiki ḥərbir ərkək hətnə ḳilinsun.
11 Xuning bilən silər hətnilikinglarni kesiwetixinglar kerək; bu Mən bilən silərning aranglardiki əḥdining bəlgisi bolidu. 12 Barliḳ əwladliringlar, nəsildin-nəsilgə aranglarda, məyli əydə tuоɣuloɣanlar bolsun, yaki əwladinglardin bolmay yatlardin puloɣa setiwelinoɣanlar bolsun, ḥəmmə ərkək səkkiz künlük boloɣanda hətnə ḳilinsun.
13 Өyüngdə tuоɣuloɣanlar bilən pulungoɣa setiwaloɣanlarning ḥəmmisi hətnə ḳilinixi kerək. Xundaḳ ḳiloɣanda, Mening əḥdəm tənliringlarda ornap, əbədiy bir əḥdə bolidu. 14 Lekin hətniliki turup, tehi hətnə ḳilinmioɣan ḥərbir ərkək Mening əḥdəmni buzoɣan ḥesablinip, üzüp taxlinidu, — dedi.
15 Huda Ibraḥimoɣa yənə sөz ḳilip: — Ayaling Sarayni əmdi Saray dəp atimioɣin, bəlki ismi Saraḥ bolsun. 16 Mən uningoɣa bəht-bərikət berip, uningdinmu sanga bir oоɣul berimən. Mən dərwəḳə uni bərikətləymən; xuning bilən u əl-millətlərning anisi bolidu; həlḳlərning padixaḥlirimu uningdin qiḳidu, — dedi.
17 Ibraḥim yənə өzini yərgə etip düm yetip külüp kətti wə kөnglidə: «Yüz yaxḳa kirgən adəmmu balilik bolalarmu? Toḳsan yaxḳa kirgən Saraḥmu bala tuоɣarmu?!», — dedi.
18 Ibraḥim Hudaoɣa: — Aḥ, Ismail aldingda yaxisa idi! dedi.
19 Huda uningoɣa: — Yaḳ, ayaling Saraḥ jəzmən sanga bir oоɣul tuоɣup beridu. Sən uningoɣa «Isḥaḳ» dəp at ḳoyoɣin. Mən uning bilən өz əḥdəmni tüzimən; bu uningdin keyin kelidioɣan nəsli bilən baoɣlioɣan əbədiy bir əḥdə süpitidə bolidu. 20 Ismailoɣa kəlsək, uning tooɣrisidiki duayingni anglidim. Mana, Mən uni bərikətləp, nəslini kөpəytip, intayin zor awutimən. Uning puxtidin on ikki əmir qiḳidu; Mən uni uluоɣ bir həlḳ ḳilimən.
21 Biraḳ əḥdəmni bolsa Mən kelər yili dəl muxu waḳitta Saraḥ sanga tuоɣup beridioɣan oоɣul — Isḥaḳ bilən tüzimən, — dedi.
22 Huda Ibraḥim bilən sөzlixip bolup, uning yenidin yuḳirioɣa qiḳip kətti.
23 Xuning bilən xu künila Ibraḥim өz oоɣli Ismailni, өz өyidə tuоɣuloɣanlar wə puloɣa setiwaloɣanlarning ḥəmmisini, yəni uning өyidiki barliḳ ərkəklərni elip, Huda uningoɣa eytḳandək ularning hətnilikini kesip hətnə ḳildi.
24 Ibraḥimning hətniliki kesilip, hətnə ḳilinoɣanda, toḳsan toḳḳuz yaxḳa kirgənidi.
25 Uning oоɣli Ismailning hətniliki kesilip, hətnə ḳilinoɣanda, on üq yaxta idi. 26-27 Ibraḥim bilən uning oоɣli Ismail dəl xu künning өzidə hətnə ḳilindi wə xundaḳla uning өyidiki ḥəmmə ər kixilər, məyli өyidə tuоɣuloɣan bolsun yaki yattin puloɣa setiwelinoɣanlar bolsun, ḥəmmisi uning bilən billə hətnə ḳilindi.

17:10 «Mən sən bilən...» — ibraniy tilida «Mən silər bilən...». Bu «silər» Ibraḥim wə barliḳ өyidiki adəmlərni kөrsitixi kerək.
17:11 Ros. 7:8; Rim. 4:11.
17:12 Law. 12:3; Luḳa 2:21.
17:15 «Saray» — mənisi «mening məlikəm». Lekin «Saraḥ» bolsa pəḳət «məlikə» degən mənidə. Buning əḥmiyiti bəlkim xuki, xu qaoɣdin baxlap Saraḥ pəḳət Ibraḥim өzigila «məlikə» bolupla ḳalmay, bəlki Huda aldidimu etiḳadi tüpəylidin «məlikə» dəp ḥesablinidu («Ibr.» 11:11ni kөrüng).
17:16 «... u əl-millətlərning anisi bolidu» — Saraḥdin boloɣan xu əl-millətlər «Yəhuda», «Israil» (on ḳəbilə) wə «Edom» bolidu. On ḳəbilə sürgün boloɣandin keyin ulardin ḥazirḳi birnəqqə millət xəkilləngən boluxi mumkin.
17:17 «Ibraḥim ... külüp kətti» — Ibraḥim yənə өzini yərgə etip düm yetip külüp kətti ibraḥimning külgənliki bəlkim yerim ixənq, yerim ixənqsizliktin, yerim gumandin, yerim huxalliḳtin bolsa kerək. Lekin «Rim.» 4:17-21də deyilgənlər boyiqə, Ibraḥim tezla toluḳ ixənqkə kəldi. Uning boloɣusi oоɣli «Isḥaḳ»ning ismining mənisi «külkə»dur.
17:18 «Ismail Sening aldingda yaxisa idi!» — Mənisi, bəlkim, «Ismail sən Hudaning bəht-bərikitigə erixsun!» degəndəktur. Heli roxənki, Ibraḥim muxu waḳitḳiqə Ismailni Huda wədə ḳiloɣan oоɣlum, dəp ümid ḳilip kəlgənidi.
17:19 «Isḥaḳ» — mənisi «külkə».
17:19 Yar. 18:10; 21:2.
17:20 «uluоɣ bir həlḳ» — bu ərəblərdur.
17:20 Yar. 16:10; 25:12,16.
17:21 Yar. 21:2.

Ərxtin qüxkən üq meḥman

18 [1] Pərwərdigar Mamrədiki dubzarlıḳning yenida Ibraḥimoɣa kəründi; bu kün əng issioɣan wakıt bolup, u əz qedirining ixikidə olturatti. [2] U bexini kətürüp nəzər seliwidi, mana uning udulida üq kixi ərə turatti. Ularni kərüp u qedirining ixikidin ḳopup, ularning aldioɣa yügürüp berip, yərgə təgküdək təzim ḳilip:.. [3] -- i Rəbbim, əgər peḳir nəzərliridə iltipat tapḳan bolsam, ətünimənki, ḳullirining yenidin ətüp kə tmigəyla;.. [4] azoɣina su kəltürülsun, silər putliringlarni yuyup dərəhning tegidə aram eliwelinglar. [5] Silər əz ḳulunglarning yenidin ətkənikənsilər, mən bir qixləm nan elip qiḳay, silər ḥarduḳunglarni qiḳirip, andin ətüp kətkəysilər, dedi. Ular jawab berip: — Eytḳiningdək ḳiloɣin, dewidi, [6] Ibraḥim qedirioɣa Saraḥning ḳexioɣa yügürüp kirip, uningoɣa: — Üq das esil undin tez hemir yuoɣurup toḳaq ətkin, — dedi..

[7] Andin Ibraḥim kala padisioɣa yügürüp berip, yumran obdan bir mozayni tallap, qakirioɣa tapxurdi; u buni tezla təyyar ḳildi.

[8-9] Andin Ibraḥim seriḳ may, süt wə təyyarlatḳan mozayni elip kelip, ularning aldioɣa tutup, əzi dərəhning tegidə ularning aldida ərə turdi; ular ulardin yedi. Ular uningdin: ayaling Saraḥ nədə, dəp soriwidi, u jawab berip: — Mana, qedirda, dedi.

[10] Birsi: — Mən kelər yili muxu wakıtta ḳexingoɣa jəzmən ḳaytip kelimən, wə mana u wakıtta ayaling Saraḥning bir ooɣli bolidu, — dedi. Saraḥ bolsa uning kəynidiki qedirning ixikidə turup, bularni anglawatatti..

[11] Ibraḥim bilən Saraḥ ikkisi yaxinip, ḳerip ḳaloɣanidi; Saraḥta ayal kixilərdə bolidioɣan adət kərüx tohtap ḳaloɣanidi.. [12] Xunga Saraḥ əz iqidə külüp: — Mən xunqə ḳerip kətkən tursam, rasttinla ləzzət kərələrmənmu? Erimmu ḳerip kətkən tursa? — dəp hiyal ḳildi..

[13] Pərwərdigar Ibraḥimoɣa: — Saraḥning: «Mən ḳerip kətkən tursam, rasttinla bala tuoɣarmənmu?» dəp külgini nemisi? [14] Pərwərdigaroɣa mumkin bolmaydioɣan tilsimat ix barmu? Bekitkən wakıtta, yəni kelər yili dəl bu qaoɣda ḳaytip kelimən wə u wakıtta Saraḥning bir ooɣli bolidu, — dedi..

[15] Əmma Saraḥ ḳorḳup ketip: — Külmidim, dəp inkar ḳildi. Lekin U: — Yaḳ, sən küldüng, — dedi.

Ibraḥimning Hudadin jiyəni Lut üqün ətünuxi

[16] Andin bu zatlar u yərdin ḳopup, Sodom tərəpkə nəzirini aoɣdurdi. Ibraḥimmu ularni uzitip, ular bilən billə mangdi.

[17] Pərwərdigar: — Mən ḳilidioɣan iximni Ibraḥimdin yoxursam bolamdu?.. [18] Qünki Ibraḥimdin uluoɣ wə küqlük bir əl qiḳidu wə xuningdək yər yüzidiki barliḳ əl-millətlər u arḳiliḳ bəht-bərikətkə muyəssər bolidioɣan tursa?.. [19] Qünki Mən uni bilip tallioɣanmən; u qoḳum əz balilirini wə uning əyidikilərni əzigə əgəxtürüp, ularoɣa Pərwərdigarning yolini tutup, ḥəḳḳaniyliḳni wə adalətni yürgüzüxni əgitidu. Buning bilən Mənki Pərwərdigar Ibraḥim tooɣruluḳ ḳiloɣan wədəmni əməlgə axurimən, — dedi..

[20] Andin Pərwərdigar mundaḳ dedi: — «Sodom wə Gomorra tooɣruluḳ kətürülgən dad-pəryad naḥayiti küqlük, ularning gunaḥi intayin eoɣir boloɣini üqün,.. [21] Mən ḥazirla qüximən, ḳilmixliri rasttinla xu

18:2 Ibr. 13:2.
18:3 «Rəbbim» — ibraniy tilida «Adonay». Bu səzigə ḳarioɣanda Ibraḥim bu meḥmanning Pərwərdigar ikənlikini bilip yətkənidi.
18:6 «üq das» — ibraniy tilida «üq seaḥ». Üq seaḥ bəlkim 22 litr un boluxi mumkin idi.
18:10 «Birsi» — ibraniy tilida «u».
18:10 Yar. 17:19,21; 21:2.
18:11 Yar. 17:17; Rim. 4:19; Ibr. 11:11.
18:12 Ḥak. 19:26; 1Pet. 3:6.
18:14 Mat. 19:26; Luḳa 1:37.
18:17 Am. 3:7.
18:18 Yar. 12:3; 22:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.
18:19 «Qünki Mən uni bilip tallioɣanmən; u qoḳum əz balilirini wə uning əyidikilərni əzigə əgəxtürüp...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki Mən... u əz balilirioɣa əgətsun dəp uni bilip talliwaldim». Lekin bundaḳ tərjimə ayətning ikkinqi ḳismioɣa anqə mas kəlməydu.
18:20 «Sodom bilən Gomorra tooɣruluḳ kətürülgən dad-pəryad» — bu pəryad xübḥisizki, Sodom bilən Gomorra təripidin horlanoɣan wə zulum yegənlərdin kətürülgən bolsa kerək («əz.» 16:49ni kərüng).

dad-pəryadlardin Manga məlum boloŋandək xunqə rəzilmu, bilip bakay; unqə rəzil bolmioŋandimu, Mən uni bilixim kerək».
22 Xuning bilən bu kixilər u yərdin kozoŋilip, Sodom tərəpkə yol aldi. Lekin Ibrahim yənila Pərwərdigarning aldida ərə turatti.
23 Ibrahim yekin berip: — Sən rasttinla hək̡kaniylarni rəzillər bilən koxup halak kilamsən? 24 Xəhərdə əllik hək̡kaniy kixi bar boluxi mumkin; Sən rasttinla xu jayni halak kilamsən, əllik hək̡kaniy kixi üqün u jayni kəqürüm kilmamsən? 25 Yak, yak. Bu ix Səndin neri boloŋay! Hək̡kaniylarni rəzillərgə koxup əltürüp, hək̡kaniylaroŋa rəzillərgə ohxax muamilə kilix Səndin neri boloŋay! Pütkül jahanning sorakqisi adalət yürgüzməmdu? — dedi.
26 Pərwərdigar jawab berip: — Əgər Mən Sodom xəhiridə əllik hək̡kaniyni tapsam, ular üqün pütkül jayni ayap kalimən, — dedi.
27 Andin Ibrahim jawab berip: — Mana mən pək̡ət topa bilən küldin ibarət bolsammu, mən Igəm bilən səzləxkili yənə petinalidim.
28 Mubada xu əllik hək̡kaniydin bəx kixi kəm bolsa, Sən bu bəx kixining kəm boloŋini üqün pütkül xəhərni yokitamsən? — dedi.
U: — Əgər Mən xu yərdə kirik bəxni tapsammu, uni yokatmaymən, dedi.
29 Ibrahim Uningoŋa səzini dawam kilip: — Xu yərdə kirik kixila tepilixi mumkin, dewidi, Pərwərdigar: — Bu kiriki üqün uni yokatmaymən, — dedi.
30 U yənə səz kilip: I Igəm, hapa bolmioŋaysən, mən yənə səz kilay. Xu yərdə ottuzi tepilixi mumkin? — dedi.
U: — Əgər Mən u yərdə ottuzni tapsammu, yokatmaymən, — dedi.
31 U yənə səz kilip: — Mana əmdi mən Igəm bilən səzləxkili jür'ət kildim; xu yərdə yigirmisi tepilixi mumkin, — dedi.
Pərwərdigar səz kilip: bu yigirmisi üqün u yərni yokatmaymən, — dedi.
32 U səzləp: — I Igəm, hapa bolmioŋay, mən pək̡ət muxu bir ketimla səz kilay! Xu yərdə oni tepilixi mumkin, dewidi, u jawab berip: — Mən oni üqün uni yokatmaymən, — dedi.
33 Pərwərdigar Ibrahim bilən səzlixip boloŋandin keyin kətti; Ibrahimmu əz jayioŋa kaytip kətti.

Sodom xəhiridikilərning rəzilliki

19 1 Ikki pərixtə kəqtə Sodomoŋa yetip kəldi; xu qaoŋda Lut Sodomning dərwazisida olturatti. Lut ularni kərüpla ornidin turup, aldioŋa qikip yüzi yərgə təgküdək təzim kilip: 2 — Mana, əy hojilirim, kəminilirining əyigə qüxüp putliringlarni yuyup konup kaloŋaysilər; andin ətə səhər kopup yoloŋa qiksanglarmu bolidu, dewidi, bular jawabən: — Yak, biz xəhər məydanida kəqləymiz, — dedi.
3 Əmma u ularni qing tutuwidi, ahir ular uning bilən berip əyigə kirdi. U ularoŋa dastihan selip, petir tokaqlarni pixurup bərdi, ular oŋizalandi.
4 Ular tehi yatmioŋanidi, xəhərdikilər, yəni Sodomning ərkəkliri, yax, kəri həmmisi hərkaysi məhəlliləridin kelip əyni korxiwaldi;
5 ular Lutni qakirip uningoŋa: — Bügün kəqtə seningkigə kirgən adəmlər kəni? Ularni bizgə qikirip bər, biz ular bilən yekinqilik kilimiz, — dedi.
6 Lut dərwazining aldioŋa, ularning kəxioŋa qikip, ixikni yepiwetip, 7 ularoŋa: — Əy buradərlirim, mundak rəzillikni kilmanglar!
8 Mana, tehi hək̡ ər bilən billə bolmioŋan ikki kizim bar; ularni silərgə qikirip berəy. Ular bilən halioŋininglarni kilinglar. Əmma bu adəmlər əgzəmning sayisi astioŋa kirgənikən, silər ularni hək̡nemə kilmanglar! — dedi.
9 Lekin ular jawab berip: «Neri tur!» deginiqə, yənə: — Bu yərdə turuxka kəlgən bu musapir

18:22 «bu kixilər» — keyinki bayanlar boyiqə, Pərwərdigar Ibrahim bilən kaldi; kaloŋan ikki zat Sodomoŋa mangidu wə xu yərdə (19-bab) Lutni kutkuzuwalidu. Xu ikki zat pərixtilər idi (19:1).
18:25 Rim. 3:6.

19:1 «dərwazisida olturatti» — kona zamanlarda pək̡ət xəhərning mətiwərliri wə aksakalliri dərwazida olturuxka muyəssər idi. Xunga Lut Sodom xəhiridə «mətiwər» hesablinatti.
19:2 Yar. 18:4.
19:3 Ibr. 13:2.

ḫakim bolmaḳimikən? Əmdi sanga ularoŋa ḳiloŋandinmu bəttər yamanliḳ ḳilimiz! — dəp Lutni ḳistap, ixikni qeḳixḳa basturup kəldi.
10 Əmma u ikki kixi ḳollirini uzitip Lutni
əygə əz ḳexioŋa tartip əkiriwelip, ixikni
taḳiwaldi 11 wə əyning dərwazisining aldidiki adəmlərni kiqikidin tartip qongioŋiqə korluḳḳa muptila ḳildi; xuning bilən ular dərwazini izdəp, ḫalidin kətti.

Lutning Sodomdin ḳeqixi

12 Andin ikkəylən Lutḳa: — Muxu yərdə yənə birər kiming barmu? Küy'ooŋul, ooŋul yaki ḳizliring wə yaki xəḫərdə baxḳa adəmliring bolsa ularni bu yərdin elip kətkin! 13 Qünki biz bu yərni yoḳitimiz; qünki ular tooŋruluḳ kətürülgən dad-pəryad Pərwərdigarning aldida intayin küqlük boloŋaq, Pərwərdigar bizni uni yoḳitixḳa əwətti, — dedi.
14 Xuning bilən Lut taxḳirioŋa qiḳip, ḳizlirini alidioŋan boloŋusi küy'ooŋullirining ḳexioŋa berip: «Əmdi ḳopup bu yərdin qiḳip ketinglar; qünki Pərwərdigar xəḫərni yoḳitidu» — dedi. Əmma u boloŋusi küy'ooŋullirining nəzirigə qaḳqaḳ ḳiloŋandək kəründi.
15 Tang atḳanda, pərixtilər Lutni aldiritip: — Əmdi ḳopup ayaling bilən ḳexingdiki ikki ḳizingni aloŋin; bolmisa xəḫərning ḳəbiḫlikigə qetilip ḳelip, ḫalak bolisən, — dedi.
16 Əmma u tehiqə arisaldi bolup turoŋanda, Pərwərdigar uningoŋa rəḫim ḳiloŋanliḳi üqün, u ikkiylən Lutning ḳolini, ayalining ḳolini wə ikki ḳizining ḳollirini tutup, ularni xəḫərning sirtioŋa əqiḳip, orunlaxturup ḳoydi. 17 Ularni qiḳaroŋandin keyin xu ix boldiki, ulardin biri uningoŋa: — Jeningni elip ḳaq, ḫalak bolmasliḳing üqün kəyninggə ḳarimay, tüzləngliktiki ḫeq yərdə tohtimay, taoŋḳa ḳaqḳin! — dedi.
18 Lekin Lut ularoŋa: — Undaḳ bolmioŋay, əy hojam, ətünüp ḳalay! 19 Mana, kəminəng kəzüngdə iltipat tapti, jenimni ḳutḳuzdung, manga zor mərḫəmət kərsətting; əmma mən taoŋḳa ḳaqalmaymən; undaḳ ḳilsam, manga birər apət qüxüp, əlüp ketərmənmikin.
20 Ḳara, awu xəḫərgə ḳeqip barsa boloŋudək naḫayiti yeḳin ikən, xundaḳla kiqik xəḫər ikən! Ətünüp ḳalay, mening xu yərgə ḳeqiximoŋa yol ḳoyoŋaysən! U kiqik xəḫər əməsmu?! Jenim xu yərdə aman ḳalidu! — dedi.
21 Pərixtə uningoŋa jawab berip: — Həyr, bu ixtimu sanga maḳul bolay, sən eytḳan xu xəḫərni wəyran ḳilmay. 22 Əmdi u yərgə tezdin ḳeqip baroŋin; qünki sən xu yərgə yetip barmioŋuqə ḫeq ix ḳilalmasmən, — dedi. Xunga u xəḫərning ismi «Zoar» dəp ataloŋan.

Sodom bilən Gomora xəḫərlirining wəyran ḳilinixi

23 Lut Zoaroŋa yetip baroŋanda kün nuri yər yüzigə qeqiloŋanidi. 24 Xu qaoŋda Pərwərdigar Pərwərdigardin Sodom bilən Gomorraning üstigə ərxtin günggürt wə ot yaoŋdurup,
25 xu xəḫərlərni, pütkül tüzləngliki ḫəmdə xəḫərlərdiki barliḳ aḫalilər wə yərdin üngənlərni ḳoxup bərbat ḳildi.
26 Lekin Lutning arḳisidin mangoŋan ayali

19:9 Mis. 2:14; Ros. 7:27; 2Pet. 2:7, 8.
19:18 «hojam» — yaki «Rəbbim».

19:22 «Zoar» — mənisi «kiqik».
–Lutning bu iltimasi tolimu oŋəlitə idi: (1) Zoar əslidə «tüzləngliktiki bəx xəḫər»din biri bolup (14:2), Sodom bilən yeḳin munasiwəttə idi. Xundaḳla Sodomoŋa ohxax gunaḫlaroŋa petip ḳaloŋan boluxi mumkin idi. Xunga pərixtilər əslidə Zoarni yoḳatmaḳqi boloŋan (22-ayət); (2) Lut Sodom xəḫirining gunaḫlirini wə hətərlikini obdan bilip turupmu, yənila uningoŋa ohxaydioŋan yənə bir xəḫərgə ḳaqmaḳqi boldi; (3) gərqə Huda ajayib yol bilən uni wə ailisidiklirini ḳutḳuzoŋan bolsimu, u yənila «taoŋḳa ḳeqix»tin ḳorḳti, u bəlki «birər apət beximoŋa qüxüxi mumkin» dəp oylioŋan boluxi mumkin. Bular uning etiḳadsizliḳi idi. (4) bizningqə, uning xundaḳ iltimas ḳilixining səwəbi, u ««sepillik xəḫər» iqidə tursam aman-esən bolimən» dəp bildi. Ibraḫim bolsa Hudaning baxpanaḫlikioŋa ixinip, sepilsiz qedirlarda turup, tolimu hatirjəm yaxidi. (5) ahir berip Lut Zoarda hatirjəm bolalmay yənila taoŋḳa qiḳip xu yərni makan ḳildi (30-ayət). Bu wəḳələr tooŋruluḳ yənə «ḳoxumqə səz»imizdimu azraḳ tohtilimiz.
19:24 «Xu qaoŋda Pərwərdigar Pərwərdigardin...» — bu ayətning birdinbir toluḳ qüxənqisi Hudaning «Üqtə bir» boloŋanliḳidur. Yəx. 13:19, Yər. 50:40, Am. 4:11nimu kərüng.
19:24 Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 20:16; 49:18; 50:40; Yioŋ. 4:6; Əz. 16:50; Ḫox. 11:8; Am. 4:11; Zəf. 2:9; Luḳa 17:29; 2Pet. 2:6; Yəḫ. 7.

kəynigə ḳariwidi, tuz tüwrükkə aylinip ḳaldi.
27 Ətisi tang səḥərdə, Ibraḥim ḳopup ilgiri Pərwərdigarning aldida turoɣan jayoɣa qiḳip,
28 Sodom bilən Gomorra tərəpkə, xundaḳla tüzlənglikning ḥəmmə yerigə nəzər seliwidi, mana, yər yüzidin humdanning tütünidək tütün ərləwatḳinini kərdi. 29 Əmma xundaḳ boldiki, Huda u tüzlənggliktiki xəḥərlərni wəyran ḳiloɣanda, U Ibraḥimni esigə elip, Lut turoɣan xəḥərlərni bərbat ḳiloɣanda uni balayi'apətning iqidin qiḳirip ḳutḳuzdi.

Lut wə uning ḳizliri

30 Əmma Lut Zoar xəḥiridə turuxtin ḳorkḳaqḳa, Zoardin ketip, taoɣḳa qiḳip, ikki ḳizi bilən xu yərdə makanlaxti. U ikki ḳizi bilən bir əngkürdə turdi. 31 Əmdi qong ḳiz kiqikigə: — Atimiz bolsa ḳerip kətti; dunyaning ḳaidə-yosuni boyiqə bu yurtta bizgə yeḳinqilik ḳilidioɣan ḥeq ər kixi ḳalmidi. 32 Ḳeni, atimizni xarab bilən məst ḳilip ḳoyup, uning bilən billə yatayli; xundaḳ ḳilsaḳ, biz pərzənt kərüp atimizning urukini ḳalduralaymiz, — dedi.
33 Xuning bilən ular u keqisi atisioɣa xarab iqküzüp məst ḳilip ḳoyup, qong ḳizi kirip atisi bilən yatti. Lekin Lut uning kirip yatḳininimu, ḳopup kətkininimu ḥeq səzmidi.
34 Ətisi xundaḳ boldiki, qongi kiqikigə: — Mana, mən ahxam atam bilən yattim; bügün kəqtimu uningoɣa yənə xarab iqküzəyli; xuning bilən sən kirip uning bilən yatḳin; xundaḳ ḳilip, ḥər ikkimiz pərzənt kərüp atimizning nəslini ḳalduralaymiz, — dedi.
35 Xuning bilən ular u keqisi atisioɣa xarab iqküzüp məst ḳilip ḳoyup, kiqik ḳizi ornidin turup uning bilən billə yatti. Əmma Lut uning kirip yatḳininimu, ḳopup kətkininimu ḥeq səzmidi.
36 Xundaḳ ḳilip, Lutning ikkila ḳizi əz atisidin ḥamilidar bolup ḳaldi. 37 Qongi bolsa ooɣul tuoɣup, uning etini Moab ḳoydi; u bügünki Moabiylarning atisidur.

38 Kiqikimu ooɣul tuoɣup, uning etini Bən-Ammi ḳoydi. U bügünki Ammoniylarning atisidur.

Ibraḥim bilən Abimələk

20 1 Ibraḥim u yərdin qiḳip, jənub tərəptiki Nəgəwgə kəqüp kelip, Ḳadəx bilən Xurning arilikida turup ḳaldi; bir məzgildin keyin Gərarda olturaḳlaxti. 2 Xu yərdə Ibraḥim ayali Sarah tooɣrisida: «U mening singlimdur», degənidi. Xuning bilən Gərarning padixaḥi Abimələk adəm əwətip, Sarahni əzigə hotun boluxḳa eliwaldi.
3 Lekin bir küni keqisi qüxidə Huda Abimələkkə kelip uningoɣa: — Mana, sən əzünggə eliwaloɣan ayal səwəbidin əmdi əlgən adəmdursən; qünki u baxḳa birsining ayalidur — dedi.
4 Əmma Abimələk uningoɣa tehi yeḳinqilik ḳilmioɣanidi. U Hudaoɣa: — I Rəb, ḥaḳḳaniy bir həlḳnimu ḥalak ḳilamsən? 5 U əzimu manga: «U mening singlim» dəp eytmidimu? Yənə kelip, bu ayalmu «U mening akam», dəp eytḳanidi. Mən bolsam sap kənglüm wə durus niyitim bilən bu ixni ḳildim, — dedi.
6 Huda qüxidə uningoɣa yənə: — Bu ixni sap kəngül bilən ḳiloɣiningni bilimən; xu səwəbtin Mən seni aldimda gunah ḳilixtin tosup, uningoɣa tegixinggə ḳoymidim. 7 Əmdi u kixining ayalini əzigə ḳayturup bər; qünki u Pəyoɣəmbər, u sening ḥəḳḳingdə dua ḳilidu wə sən tirik ḳalisən. Əgər uni yandurup bərmisəng xuni bilip ḳoyoɣinki, sən wə ḥəmmə adəmliring ḳoxulup jəzmən əlisilər, — dedi.
8 Abimələk ətigən tang səḥərdə ḳopup, ḥəmmə hizmətkarlirini qaḳirip, bu

---

19:26 Luḳa 17:32.
19:29 «u Ibraḥimni esigə elip...» — ibraniy tilida «Huda Ibraḥimni esigə elip...».
19:37 «Moab» — «atining süyi» yaki «atidin boloɣan».
19:38 «Bən-Ammi» — mənisi: «həlḳimning ooɣli».
20:2 Yar. 12:13; 26:7.
20:4 «ḥaḳḳaniy həlḳnimu ḥalak ḳilamsən?» — Abimələkning əyidikilərgə, bolupmu ḳiz-ayallaroɣa bir hil waba qüxkənidi (18-ayət). Xuning bilən muxu yərdə u pəḳət əzi üqünla əməs, bəlki əz həlḳi üqün rəḥim tiliməkqi. Abimələkning kəp jəḥətlərdə heli yahxi tərəpliri bar.
20:5 «sap kənglüm wə durus niyitim bilən...» — ibraniy tilida «ḳolumning pakliki bilən...».

sözlərning ḫəmmisini ularning ḳulaḳlirioɣa saldi; bu adəmlər naḫayiti ḳorḳuxup kətti. 9 Andin Abimələk Ibraḫimni qaḳirip uningoɣa: — Bu bizgə nemə ḳiloɣining? Mən sanga zadi nemə gunaḫ ḳildim, sən mən wə padixaḫliḳimoɣa eoɣir bir gunaḫni yükləp ḳoydung? Manga ḳilmaydioɣan ixlarni ḳilding! — dedi.
10 Abimələk Ibraḫimoɣa yənə: — Sən zadi bizning nemə iximizni kərgining üqün muxu ixni ḳilding? — dedi..
11 Ibraḫim jawab berip: — «Bu yərdə xübḫisizki ḫeqkim Hudadin ḳorḳmaydikən, ular meni ayalim tüpəylidin əltürüwetidu», dəp oyliɣanidim. 12 Əməliyəttə, uning mening singlim ikənliki rast, lekin u mening ata bir, ana bələk singlim; keyin u mening ayalim boldi.. 13 Lekin Huda meni atamning əyidin qiḳirip sərgərdanliḳḳa yürgüzginidə, mən ayalimoɣa: — Biz ḳəyərgila barsaḳ, sən manga xundaḳ xapaət kərsətkəysənki, mening tooɣramda: «Bu mening akam bolidu», degin, — dəp eytḳanidim — dedi..
14 Andin Abimələk ḳoy-kalilar, ḳullar wə dedəklərni elip ularni Ibraḫimoɣa bərdi wə ayali Saraḫnimu uningoɣa ḳayturup bərdi.
15 Abimələk: — Mana mening zeminim bolsa aldingda turuptu; kəzünggə ḳaysi yər yaḳsa xu yərdə turoɣin, — dedi.
16 U Saraḫḳa: «Mana, mən akangoɣa ming kümüx tənggə bərdim; mana bular əz yeningdikilər, xundaḳla ḫəmmə adəmlərning kəz aldida uyatni yapḳuqi bolidu; xuning bilən sən ḫərḳandaḳ daoɣ-əyibtin halas bolisən».. 17-18 Ibraḫim Hudaoɣa dua ḳildi, Huda Abimələk, ayali wə kenizəklirini saḳaytti; andin ular yənə bala tuoɣalaydioɣan boldi; qünki Pərwərdigar Ibraḫimning ayali Saraḫ tüpəylidin Abimələkning əyidiki ḫəmmə hotunlarning baliyatḳulirini etip ḳoyoɣanidi.

Isḫaḳning dunyaoɣa kelixi

21 1 Əmdi Pərwərdigar wədə ḳiloɣinidək Saraḫni yoḳlidi; Pərwərdigar Saraḫḳa deginidək ḳildi.. 2 Saraḫ ḫamilidar bolup, Ibraḫim ḳerioɣanda Huda uningoɣa bekitkən waḳitta bir ooɣul tuoɣup bərdi.. 3 Ibraḫim əzigə tərəlgən ooɣli, yəni Saraḫ uningoɣa tuoɣup bərgən ooɣlining ismini Isḫaḳ ḳoydi.. 4 Andin Ibraḫim Huda uningoɣa buyruoɣinidək əz ooɣli Isḫaḳ tuoɣulup səkkizinqi küni hətnə ḳildi.. 5 Ooɣli Isḫaḳ tuoɣuloɣan qaoɣda, Ibraḫim yüz yaxta idi. 6 Saraḫ: «Huda meni küldürüwətti; ḫərkim bu ixni anglisa, mən bilən təng külüxidu», dedi.
7 U yənə: — Kimmu Ibraḫimoɣa: «Saraḫ bala emitidioɣan bolidu!» dəp eytalaytti? Qünki u ḳerioɣanda uningoɣa bir ooɣul tuoɣup bərdim! — dedi.

Ḫəjər bilən Ismailning ḳooɣlinixi

8 Bala qong bolup, əmqəktin ayrildi. Isḫaḳ əmqəktin ayriloɣan küni Ibraḫim qong ziyapət ətküzüp bərdi. 9 Əmma Saraḫ misirlik Ḫəjərning Ibraḫimoɣa tuoɣup bərgən ooɣulning Isḫaḳni məshirə ḳiliwatḳinini kerüp ḳaldi. 10 Xuning bilən u Ibraḫimoɣa: — Bu dedək bilən ooɣlini ḫaydiwət! Qünki bu

20:10 «sən zadi bizning nemə iximizni kərgining üqün muxu ixni ḳilding?» — Abimələk bu ikkinqi soalni bəlkim ḫaḳiḳiy kəmtərlik bilən sorioɣan bolsa kerək. U xübḫisizki Hudadin ḳorḳḳḳa, Hudaning Ibraḫim tooɣruluḳ «U pəyoɣəmbər» degən sözini esidin qiḳarmidi.
20:12 «lekin u mening ata bir, ana bələk singlim» — ibraniy tilida «lekin u anamning ḳizi əməs, bəlki atamning ḳizi idi».
20:13 «yürgüzginidə» — ibraniy tilida bu peil kəplük xəklidə.
20:13 Yar. 12:13.
20:16 «xuning bilən sən ḫərḳandaḳ daoɣ-əyibtin halas bolisən» — biz xu zamandiki ərp-adətlərdin toluḳ həwərdar bolmioɣaqḳa, Abimələkning bu sowoɣitining əhmiyitini ḫazir qüxiniximiz təsrək bolidu; ḫalbuki, uning məḳsiti enik kərünidu.
21:1 «Pərwərdigar ... Saraḫni yoḳlidi» — Təwrat-Injilda, Huda məlum kixini yaki məlum həlḳni «yoḳlap» uningoɣa yaki ularoɣa yeḳinlaxsa, yaki alaḫidə bəht-bərikət, xapaət kərsitidu, yaki ḳattiḳ jazalaydu. Muxu yərdə bəht-bərikət yətküzüx üqün, əlwəttə.
–Bu ixta ḳizik bir yeri xuki, Ibraḫim baxḳilar üqün «ular balilik bolsun» (20:17-18) dəp dua ḳiloɣandin keyin əzimu pərzənt kəridu.
21:1 Yar. 17:19; 18:10.
21:2 Yar. 18:10,14; Gal. 4:23; Ibr. 11:11.
21:3 «Isḫaḳ» — «külkə».
21:4 Yar. 17:10.

dedəkning ooŋli mening ooŋlum Isḥaḳ bilən təng waris bolsa bolmaydu!, — dedi.
11 Saraḥning bu səzi Ibraḥimoŋa tolimu eoŋir kəldi; qünki Ismailmu uning ooŋli-də!
12 Lekin Huda Ibraḥimoŋa: — Balang wə dediking wəjidin bu səz sanga eoŋir kəlmisun, bəlki Saraḥning sanga degənlirining ḥəmmisigə ḳulaḳ saloŋin; qünki Isḥaḳtin boloŋini sening nəsling ḥesablinidu.
13 Lekin dedəkning ooŋlidinmu bir həlḳ-millət pəyda ḳilimən, qünki umu sening nəsling, — dedi.
14 Ətisi tang səḥərdə Ibraḥim ḳopup, nan bilən bir tulum suni elip Ḥəjərgə berip, əxnisigə yüdküzüp, balini uningoŋa tapxurup, ikkisini yoloŋa selip ḳoydi. Ḥəjər ketip, Bəər-Xebaning qəlidə kezip yürdi.
15-16 Əmdi tulumdiki su tügəp kətkənidi; Ḥəjər balini bir qatḳalning tüwigə taxlap ḳoyup, əz-əzigə: «Balining ələp ketixigə ḳarap qidimaymən» dəp, bir oḳ etimqə yiraḳḳa berip, udulida olturdi. U udulida olturup, pəryad kətürüp yioŋlidi.

17 Huda ooŋulning yioŋa awazini anglidi; xuning bilən Hudaning Pərixtisi asmandin Ḥəjərni qaḳirip uningoŋa: — Əy Ḥəjər, sanga nemə boldi? Ḳorḳmioŋin; qünki Huda ooŋulning yioŋa awazini yatḳan yeridin anglidi. 18 Əmdi ḳopup, ḳolung bilən balini yələp turoŋuz; qünki Mən uni uluoŋ bir əlmillət ḳilimən, — dedi.
19 Xuan Huda Ḥəjərning kəzlirini aqti, u bir ḳudukni kərdi. U berip tulumoŋa su toldurup, ooŋuloŋa iqküzdi.
20 Huda u bala bilən billə boldi; u əsüp qong boldi. U qəldə yaxap, mərgən bolup yetixti. 21 U Paran qəlidə turdi; xu waḳitlarda anisi uningoŋa Misir zeminidin bir ḳizni hotunluḳḳa elip bərdi.

Ibraḥimning Abimələk padixaḥ bilən kelixim tüzüxi

22 U waḳitlarda xundaḳ boldiki, Abimələk wə uning ləxkərbexi Fikol kelip Ibraḥimoŋa: — Ḳiloŋan ḥəmmə ixliringda, Huda sening bilən billidur. 23 Əmdi sən dəl muxu yərdə manga, ooŋlumoŋa wə nəwrəmgə hiyanət ḳilmasliḳḳa Hudaning namida ḳəsəm ḳilip bərgəysən; mən sanga kərsitip kəlgən meḥribanliḳimdək, sənmu manga wə sən ḥazir turuwatḳan yurtḳa meḥribanlik ḳiloŋaysən, — dedi.
24 Ibraḥim: Ḳəsəm ḳilip berəy, dedi.
25 Andin Ibraḥim Abimələkning qakarliri tartiwaloŋan bir ḳuduḳ tooŋrisida Abimələkni əyiblidi. 26 Abimələk: — Bu ixni ḳiloŋan kixini bilməymən; sən bu ixni mangimu eytmapsən; mən bu ixni pəḳət bügünla anglixim, — dedi.
27 Ibraḥim ḳoy-kala elip Abimələkkə təḳdim ḳildi; andin ular ikkilisi əḥdə ḳilixti. 28 Ibraḥim yənə padidin yəttə qixi ḳozini bir tərəpkə ayrip ḳoydi. 29 Abimələk Ibraḥimdin: — Sən bir tərəpkə ayrip ḳoyoŋan bu yəttə qixi ḳozining nemə mənisi bar? — dəp soriwidi, 30 u: — Mening bu ḳudukni koliŋinimni etirap ḳiloŋiningoŋa guwaḥliḳ süpitidə bu yəttə qixi ḳozini ḳolumdin ḳobul ḳiloŋaysən, — dəp jawab bərdi.
31 Bu ikkisi xu yərdə ḳəsəm ḳilixḳanliḳi üqün, u xu jayni «Bəər-Xeba» dəp atidi.
32 Xu təriḳidə ular Bəər-Xebada əḥdə ḳilixti. Andin Abimələk wə uning ləxkərbexi Fikol ḳozoŋilip, Filistiylərning zeminioŋa yenip kətti.
33 Ibraḥim Bəər-Xebada bir tüp yuloŋunni tikip, u yərdə Əbədiy Təngri boloŋan Pərwərdigarning namioŋa nida ḳilip ibadət

21:10 Gal. 4:30.
21:11 «eoŋir» — yaki «yaman».
21:12 Rim. 9:7; Ibr. 11:18.
21:13 Yar. 16:10; 17:20.
21:14 «bala» — xu waḳitta Ismail 15-16 yaxḳa kirgənidi.
21:18 Yar. 16:10; 17:20.
21:23 Yar. 14:23.
21:31 «Bəər-Xeba» — «ḳəsəm ḳuduḳi» degən mənidə. Ibraniy tilida «ḳəsəm» («xeba» yaki «xebua») wə «yəttə» («xeba») degənlərning aḥangi ohxax boloŋaqḳa, yənə «yəttining ḳuduḳi» degən mənisimu bar.
21:32 «Fikol» — Gərar padixaḥning sərdarining omumiy unwani idi (26:26).

kildi. 34 Ibrahim Filistiylərning zeminida uzun wakitkiqə turup kaldi.

Hudaning Ibrahimni sinixi — Ishakni kurbanlik kilix

22 1 Bu ixlardin keyin xundak boldiki, Huda Ibrahimni sinap uningoƣa: — Əy Ibrahim! dedi. U: mana mən! — dəp jawab bərdi.
2 U: — Sən ooƣlungni, yəni sən səyidioƣan yaloƣuz ooƣlung Ishakni elip, Moriya yurtioƣa berip, xu yərdə, Mən sanga eytidioƣan taoƣlarning birining üstidə uni kəydürmə kurbanlik süpitidə sunoƣin, — dedi.
3 Ətisi Ibrahim səhər kopup, exikini tokup, yigitliridin ikkiylən bilən Ishakni billə elip, kəydürmə kurbanlik üqün otun yerip, Huda uningoƣa eytkan yərgə karap mangdi.
4 Üqinqi küni Ibrahim bexini kətürüp karap, yiraktin u yərni kərdi.
5 Ibrahim yigitlirigə: — Silər exək bilən muxu yərdə turup turunglar. Mən balam bilən u yərgə berip, səjdə kilip, andin kexinglaroƣa yenip kelimiz, — dedi.
6 Xuning bilən Ibrahim kəydürmə kurbanlikka kerəklik otunni elip, ooƣli Ishakka yüdküzüp, əzi kolioƣa piqak bilən otni elip, ikkisi billə yürüp kətti. 7 Ishak atisi Ibrahimoƣa: — Əy ata! dewidi, u uningoƣa jawab berip: — Mana mən, ooƣlum, dedi. U uningdin: — Mana ot bilən otunoƣu bar, əmma kəydürmə kurbanlik bolidioƣan koza keni? — dəp soriwidi, 8 Ibrahim jawab berip: — Əy ooƣlum, Huda Əzi Əzigə kəydürmə kurbanlik kozini təminləydu, — dedi. Andin ikkisi birgə yolini dawamlaxturdi.

9 Ahirida ular Huda Ibrahimoƣa eytkan jayoƣa yetip kəldi. Ibrahim u yərdə kurbangah yasap, üstigə otunni tizip koydi. Andin u ooƣli Ishakni baoƣlap, uni kurbangahdiki otunning üstidə yatkuzdi. 10 Andin Ibrahim kolini uzitip, ooƣlini booƣuzlioƣili piqakni aldi.
11 Xuan Pərwərdigarning Pərixtisi asmandin uni qakirip uningoƣa: — Ibrahim, Ibrahim! — dəp warkiridi.
U: — Mana mən, — dedi.
12 U uningoƣa: — Sən balioƣa kolungni təgküzmigin, uni heqnemə kilmioƣin; qünki Mən sening Hudadin korkkanlikingni bildim; qünki sening ooƣlungni, yəni yaloƣuz ooƣlungni Məndin ayimiding, — dedi.
13 Ibrahim bexini kətürüp kariwidi, mana, arkisida münggüzliri qatkaloƣa qirmixip kaloƣan bir koqkarni kərdi. Ibrahim berip koqkarni elip, uni ooƣlining ornida kəydürmə kurbanlik kilip sundi. 14 Xuning bilən Ibrahim xu jayoƣa «Yahwəh-Yirəh» dəp at koydi. Xunga kixilər: «Pərwərdigarning teoƣida təminlinidu» degən bu səz bügüngə kədər eytilip keliwatidu. 15 Pərwərdigarning Pərixtisi asmandin Ibrahimni ikkinqi ketim qakirip uningoƣa: —
16 Sən əz ooƣlungni, yəni yaloƣuz ooƣlungni ayimay bu ixni kiloƣining üqün Mən Əzüm bilən kəsəm kilimənki, dəydu Pərwərdigar,
17 — Mən seni zor bərikətləp, nəslingni asmandiki yultuzlardək nuroƣun kəpəytip, dengiz sahilidiki kumdək oƣolditimən; nəsling bolsa düxmənlirining dərwazilirioƣa igə bolidu. 18 Sən Mening awazimoƣa kulak saloƣining üqün yər yüzidiki barlik əl-yurtlar

---

21:33 «bir tüp yuloƣunni tikip» — yuloƣun tikix hurapiy ix əməs, bəlki uning əhmiyiti koxna əl bilən əhdə tüzgənliki üqün, «muxu yərdə uzun wakit turmakqimən» degəndək mənini bildürüxtin ibarət idi.
21:33 Yar. 4:26.
21:34 «uzun wakit» — ibraniy tilida «nuroƣun künlər».
22:2 «Moriya» — «2Tar.» 3:1ni kərüng. Huda Ibrahimoƣa kərsətkən xu taoƣ bəlkim keyin Sulayman mukəddəs ibadəthanini saloƣan jay, xundakla Əysa Məsih krestlənгən taoƣ (ximal təripi) boluxi mumkin.
22:2 Ibr. 11:17.
22:9 Yak. 2:21.
22:11 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — 16:7 wə izahatini kərüng.
–«Ibrahim, Ibrahim» — Hudaning adəmning ismini ikki ketim qakirixi — uningoƣa boloƣan qongkur mehir-muhəbbitini wə Əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.
22:14 «Yahwəh-Yirəh» — «Yahwəh (Pərwərdigar) təminligüqidur» degən mənidə. **«Pərwərdigarning teoƣida təminlinidu»** — Bu səz etikadqilar arisida bir təmsil bolup kaloƣanidi. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
22:16 Luka 1:73; Ibr. 6:13.
22:17 «dərwazilaroƣa igə bolux» — pütkül xəhərni koloƣa aloƣanoƣa barawər.
22:17 Yar. 24:60.

nəslingning nami bilən əzliri üqün bəht-bərikət tiləydu, — dedi.
19 Andin Ibraḥim yigitlirining ḳexioɣa yenip bardi. Ular ḥəmmisi ornidin turuxup Bəər-Xebaoɣa yol aldi. Ibraḥim Bəər-Xebada turup ḳaldi.

Naḥorning əwladliri

20 Bu ixlardin keyin Ibraḥimoɣa: «Mana Milkaḥmu ining Naḥoroɣa birḳanqə ooɣul tuoɣup beriptu», degən həwər yətti. 21 Ular bolsa tunji ooɣli uz, uning inisi Buz wə Aramning atisi boloɣan Kəmuəl, 22 andin Kəsəd, Hazo, Pildax, Yidlaf wə Betuəl degən ooɣullar idi. 23 (Betuəldin Riwkaḥ tərəldi). Bu səkkizini Milkaḥ Ibraḥimning inisi Naḥoroɣa tuoɣup bərdi. 24 Xuningdək uning keniziki Rəumaḥmu Tebaḥ, Gaḥam, Tahax wə Maakaḥ degənlərni tuoɣup bərdi.

Ibraḥimning Saraḥni dəpnə ḳilixi

23 1 Saraḥ bir yüz yigirmə yəttə yaxḳiqə
əmür kərdi. Bu Saraḥning əmrining yilliri idi. 2 Saraḥ Ḳanaan zeminidiki Kiriat-Arba, yəni Ḥebronda wapat boldi. Ibraḥim berip Saraḥ üqün matəm tutup yioɣa-zar ḳildi. 3 Ibraḥim əz mərḥuməsining yenidin ḳopup, Ḥittiylaroɣa səz ḳilip:
4 — Mən bolsam aranglarda musapir meḥman, halas; silər əmdi aranglardin manga bir yərlik beringlar; xuning bilən mən bu mərḥuməmni aldimda kərünüp turmisun üqün elip berip dəpnə ḳilay, — dedi.
5-6 Ḥittiylar Ibraḥimoɣa jawab berip: —
I hojam, bizgə ḳulaḳ saloɣayla! Sili arimizda Hudaning bir xaḥzadisi ḥesablinila! Arimizdiki əng esil yərlikni tallap, xu yərdə mərḥumələirini dəpnə ḳiloɣayla! Mərḥumələirini dəpnə ḳilixḳa ḥeqḳaysimiz əz yərlikini silidin ayimaydu, — dedi.
7 Ibraḥim ornidin turup, u zemindiki həlḳḳə, yəni Ḥittiylaroɣa təzim ḳilip, 8 ularoɣa: — Əgər mərḥuməmning kəz aldimda turiwərməsliki üqün, uni elip berip, dəpnə ḳiliximni rawa kərsənglar, undaḳta səzümni anglap mening üqün Zoḥarning ooɣli Əfronoɣa səz ḳilip, 9 uning etizining ayioɣida əziningki boloɣan Makpelaḥning oɣarini manga berixini iltimas ḳilinglar. U manga buni silərning aranglarda gəristan boluxḳa toluḳ nərhidə bərsun, — dedi.
10 Xu qaoɣda Əfron Ḥittiylar arisida olturatti. Xuning bilən ḥittiylik Əfron Ḥittiylarning aldida, yəni xəḥirining dərwazisidin kirgüqilərning ḥəmmisining aldida Ibraḥimoɣa jawab berip: — 11 Yoḳsu, əy hojam, manga ḳulaḳ saloɣayla. Bu etizliḳni, xundaḳla uningdiki oɣarni siligə berəy; uni əz həlḳim boloɣan adəmlərning aldida siligə bərdim; əz meyitlirini dəpnə ḳiloɣayla, — dedi.
12 Andin Ibraḥim yənə zemin həlḳi aldida təzim ḳilip, 13 Xu zemindiki həlḳning ḳulaḳliri aldida Əfronoɣa: — Iltimasimoɣa ḳulaḳ saloɣayla; mən bu etizliḳning nərhi boyiqə pul berəy, uni məndin ḳobul ḳiloɣayla, andin mən meyitimni xu yərdə dəpnə ḳilay, — dedi.
14 Əfron Ibraḥimoɣa jawab berip uningoɣa:
15 Əy hojam, manga ḳulaḳ saloɣayla; tət yüz xəkəl kümüxkə yaraydioɣan bir etizlik, sili bilən mening aramda nemə idi? Sili meyitlirini dəpnə ḳiloɣayla — dedi.
16 Ibraḥim Əfronning səzigə ḳoxuldi; andin Əfron Ḥittiylar aldida eytḳan baḥani, yəni xu qaoɣdiki soda əlqimi boyiqə tət yüz xəkəl kümüxni tarazida tartip bərdi. 17 Xundaḳ ḳilip Mamrəning udulidiki Makpelaḥḳa jaylaxḳan Əfronning etizliḳi, yəni etizliḳning əzi, uningdiki oɣar, xundaḳla etizliḳning iqi

22:18 «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar ... bəht-bərikət tiləydu» — yaki «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning wasitisi bilən bəht-bərikət tapidu».
22:18 Yar. 12:3; 18:18; 26:4; Ros. 3:25; Gal. 3:8.
23:4 «beringlar» — Ibraḥimning «beringlar» degini bilən, bu «setip beringlar» degənni bildüridioɣan silik-sipayə mənidiki gəptur (9-ayətni kərüng).
23:4 Ros. 7:5.
23:15 «tət yüz xəkəl kümüxkə yaraydioɣan bir etizlik, sili bilən mening aramda nemə idi?» — əməliyəttə bu baḥa intayin yuḳiri baḥa idi. Ibraḥim uning məḳsitini obdan qüxinətti.
23:16 Yar. 50:13.

wə ətrapidiki barlik dərəhlərning ḥəmmisi.
18 Ḥittiylarning kəz aldida Ibraḥimoɣa tapxurulup, yəni Əfronning xəḥirining dərwazisidin barlik kirgüqilərning aldida uning mülki kilip bekitildi. 19 Xuningdin keyin Ibraḥim ayali Saraḥni Kanaan zeminidiki Mamrə (yəni, Ḥebron)ning udulidiki Makpelaḥning etizlikining oɣarida dəpnə kildi. 20 Xu tərikidə u etizlik wə uningdiki oɣar Ḥittiylar təripidin Ibraḥimoɣa gəristan boluxka tayin kilindi.

Ibraḥimning hizmətkarining Isḥak üqün kiz izdixi

24 1 Ibraḥim kerip, yexi bir yərgə berip kaloɣanidi; Pərwərdigar Ibraḥimoɣa ḥər tərəptə bəht-bərikət ata kiloɣanidi. 2 Ibraḥim əyidiki əng mətiwər hizmətkari, əzining pütün mal-mülkini baxkuridioɣan oɣojidaroɣa: — Kolungni yotamning astioɣa koyoɣin;
3 Mən seni asmanlarning Hudasi xundakla yərning Hudasi boloɣan Pərwərdigarning nami bilən kəsəm kildurimənki, sən mən ḥazir turuwatkan bu Kanaaniylarning arisidin ooɣlumoɣa kiz elip bərməy,
4 Bəlki əz yurtumoɣa, xundakla əz uruk-tuoɣkanlirimning kexioɣa berip, ooɣlum Isḥakka hotun elip bərgəysən, — dedi.
5 Hizmətkari uningoɣa: — Mubada u kiz mən bilən bu yurtka kəlgili unimisa, undakta əzliri qikkan xu yurtka ooɣullirini yandurup apiramdimən? — dedi.
6 Ibraḥim uningoɣa jawab berip: — Ḥezi bol, ooɣlumni ḥərgiz xu yərgə yandurup barmioɣin! 7 Meni atamning əyi bilən tuoɣuloɣan yurtumdin yetəkləp elip kəlgüqi, yəni manga səz kilip: — «Sening nəslinggə bu yurtni berimən», dəp manga kəsəm kiloɣan, asmanning Hudasi boloɣan Pərwərdigar Əz Pərixtisini aldingoɣa əwətidu; xuning bilən sən u yərdin ooɣlumoɣa kiz elip kələləysən.
8 Xundaktimu, əgər kiz sən bilən bu yərgə kəlgili unimisa, mən sanga kilduridioɣan kəsəmdin halas bolisən; əmma ooɣlumni u yərgə ḥərgiz yandurup barmioɣin, — dedi.
9 Xuning bilən hizmətkar kolini hojisi Ibraḥimning yotisining astioɣa koyup turup, bu tooɣrida uningoɣa kəsəm kildi.
10 Andin hizmətkar bu tooɣrida hojisining təgiliridin onni, xundakla hojisining ḥərhil esil nərsilirini elip yoloɣa qikti; u Aram-Naḥaraim rayonioɣa səpər kilip, Naḥorning xəḥirigə yetip kəldi.
11 U xəḥərning sirtidiki bir kudukning yenida təgilirini qəkündurdi: bu kəqkurun, kiz-ayallarning su tartkili qikidioɣan qeoɣi idi. 12 U dua kilip: — Əy hojam Ibraḥimning Hudasi boloɣan Pərwərdigar, ətünimənki, bügün mening iximni ongoɣa tartkaysən, hojam Ibraḥimoɣa xapaət kərsətkəysən..
13 Mana mən bu yərdə kudukning bexida turuwatimən wə xəḥər həlkining kizliri bu yərgə su tartkili keliwatidu. 14 Əmdi xundak bolsunki, mən kaysi kizoɣa: «Komzikingni qüxürsəng, mən su iqiwalsam boptikən!» desəm, u jawab berip: «Mana iqkin, mən təgiliringnimu suoɣirip koyay», desə, u kiz sən kulung Isḥakka bekitkiningning əzi bolsun. Buningdin sening hojam Ibraḥimoɣa xapaət kiloɣiningni biləlaymən, — dedi.
15 U tehi səzini tügətməyla, mana Riwkaḥ kozini mürisidə kətürüp qikip kəldi; u bolsa Ibraḥimning inisi Naḥorning ayali Milkaḥtin tuoɣuloɣan ooɣli Betuəlning kizi idi;
16 Kiz intayin qiraylik bolup, ḥeq ər kixi təgmigən pak kiz idi. U kudukning boyioɣa qüxüp, komzikini toldurup andin qikti. 17 Hizmətkar

---

23:17 Ros. 7:16.
24:2 «əng mətiwər» — yaki «ḥəmmidin yaxanoɣan».
24:2 Yar. 47:29.
24:3 Yar. 28:1.
24:7 Yar. 12:1, 7; 13:15; 15:18; 26:4; Mis. 32:13; Kan. 34:4; Ros. 7:5.
24:10 «Aram-Naḥaraaim» — yaki «Mesopotamiya», yəni «ikki dəryaning otturisidiki rayon».
24:12 «mening iximni ongoɣa tartkaysən» — ibraniy tilida «ixni mening aldimda yüz bərgüzgəysən!». **«xapaət»** — muxu yərdə «xapaət» ibraniy tilida «həsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qongkur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muḥəbbət» yaki «əzgərməs mehribanlik» dəp tərjimə kilinidu. Kəp yərlərdə bir hil əhdə bilən baoɣlik bolidu; xunga səzning uzunrak birhil tərjimisi: «mehir-muḥəbbət əhdisidə ḥaman turidu» degəndək bolidu.
24:15 Yar. 22:23

uning aldiƣa yügürüp berip: — Өtünüp ḳalay, komzikingtin azoƣinə su otliwalay, dedi.
18 U jawab berip: — Iqkəyla, əy hojam! dəpla, komzəkni dərḥal ḳolioƣa elip, uning su iqixi üqün sundi.
19 U süyidin uningoƣa ḳanoƣuqə iqküzgəndin keyin: — Tөgilirigimu ḳanoƣuqə su iqküzüp ḳoyay, — dedi.
20 Xuning bilən u dərḥal komzəktiki suni olaḳḳa tөküwetip, yənə ḳudukḳa su tartḳili yügürüp bardi; u uning ḥəmmə tөgilirigə su tartip bərdi. 21 U kixi uningoƣa kөzini tikkiniqə jimjit turup, Pərwərdigarning yolini ong ḳiloƣan, ḳilmioƣanliḳini bilix üqün kütüwatatti. 22 Tөgilər su iqip ḳanoƣanda, xundaḳ boldiki, ḥeliḳi kixi yerim xəkəllik bir altun burun ḥalḳisi bilən ikki ḳolioƣa on xəkəllik altun biləzükni qiḳirip ḳizoƣa berip uningoƣa: 23 Sən kimning ḳizi bolisən? Manga dəp bərsəng! Atangning өyidə bizgə ḳonoƣudək jay barmu? — dəp soridi.
24 Ḳiz uningoƣa: — Mən Milkaḥning Naḥoroƣa tuoƣup bərgən ooƣli Betuəlning ḳizi bolimən, — dedi, 25 yənə uningoƣa: — Bizningkidə saman bilən booƣuz kəngri, silərgə ḳonoƣili jaymu bar, — dedi.
26 Xuan bu adəm engixip Pərwərdigarning aldida səjdə ḳilip: 27 Өz xapaiti bilən ḥojamdin wapadarliḳini ayimioƣan, hojam Ibraḥimning Hudasi boloƣan Pərwərdigaroƣa ḥəmdusana oḳuloƣay! Pərwərdigar bu səpirimdə meni hojamning ḳerindaxliri turoƣan өygə baxlap kəldi! — dedi.
28 Ḳiz yügürüp berip, bularning ḥəmmisini anisining өydikilərgə eytip bərdi. 29 Əmdi Riwkaḥning Laban degən bir akisi bar idi. Laban ḳudukning bexioƣa, u adəmning ḳexioƣa yügürüp qiḳti. 30 Qünki u singlisining burun ḥalḳisini wə ḳolliridiki biləzüklərni kөrüp, ḥəmdə singlisining: u adəm manga mundaḳ-mundaḳ dedi, deginini anglap, u adəmning ḳexioƣa bardi. Mana, u kixi ḳudukning yenida tөgilərning ḳexida turatti. 31 Laban uningoƣa: — Əy Pərwərdigarning bəht-bərikiti ata ḳilinoƣuqi, kirgəyla! Nemə üqün taxḳirida turdila? Mən өyni təyyarlap ḳoydum, tөgilərgimu jay raslidim, — dedi.
32 U adəm өygə kirdi; Laban tөgilərdin yükni qüxürüp, tөgilərgə saman bilən booƣuz berip, u kixining ḥəm uning ḥəmraḥlirining putlirini yuoƣili su elip kəldi; 33 andin u kixining aldioƣa taam ḳoyuldi; lekin u: — Mən gepimni deməy turup taam yeməymən, — dedi. Laban jawab berip: — Eytḳayla, dedi.
34 U: — Mən bolsam Ibraḥimning hizmətkarimən; 35 Pərwərdigar hojamoƣa kөp bəht-bərikət ata ḳiloƣaqḳa, u uluoƣ bir kixi boldi. U uningoƣa ḳoy bilən kala, kümüx bilən altun, ḳul bilən dedəklərni, tөgə bilən exəklərni bərdi. 36 Hojamning ayali Sarah ḳerioƣanda hojamoƣa bir ooƣul tuoƣup bərgənidi. Hojam ooƣlioƣa өzining barliḳini atidi. 37 Hojam meni ḳəsəm ḳildurup: «Sən mən turuwatḳan zemindiki Ḳanaaniylarning ḳizliridin ooƣlumoƣa hotun elip bərmə, 38 bəlki jəzmən atamning өyigə, өz tuoƣḳanlirimning ḳexioƣa berip, ooƣlumoƣa hotun elip bərgəysən», — dedi. 39 U waḳitta mən hojamoƣa: «U ḳiz mən bilən kəlgili unimisiqu?» — desəm, 40 u manga jawab berip: «Tutḳan yollirim uningoƣa oquḳ boloƣan Pərwərdigarim Өz Pərixtisini sening bilən əwətip, yolungni ong ḳilidu. Bu tərikidə sən mening ailidikilirim arisidin, atamning jəməti iqidin ooƣlumoƣa hotun elip berisən. 41 Xundaḳ ḳilip ailəmdikilərning ḳexioƣa yetip baroƣiningda, sən mən ḳildoroƣan ḳəsəmdin halas bolisən; ular sanga ḳizni bərmisimu ohxaxla ḳəsəmdin halas bolisən», — degənidi.
42 Xunga mən bügün bu ḳudukning ḳexioƣa kelip: — Əy, hojam Ibraḥimning Hudasi boloƣan Pərwərdigar, əgər sən bu səpirimni ong ḳilsang: — 43 mana mən su ḳudukining yenida turuwatimən; wə xundaḳ bolsunki, su tartḳili kəlgən ḳizoƣa: «Komzikingdin manga

24:19 «Tөgilirigimu ḳanoƣuqə su iqküzüp ḳoyay» — ussup kətkən tөgə üq minut iqidə 200 litr su iqixi mumkin.
24:19 Əf. 3:20
24:24 Yar. 22:23.

24:32 «Laban tөgilərdin yükni qüxürüp» — ibraniy tilida «u tөgilərdin yükni qüxürüp».

bir otlam su bərgən bolsang», desəm, [44] u manga: «Sən iqkin, təgiliringgimu su tartip berəy», dəp jawab bərsə, undaqta bu qiz dəl Pərwərdigar Өzi hojamning ooɳli üqün bekitkən qiz bolsun, dəp dua qiloɳanidim. [45] Kənglümdə tehi səzüm tügiməyla, mana, Riwkaɦ komzəkni mürisidə kətürüp qikip, quduqning boyioɣa qüxüp su tartti; mən uningoɣa: — Iltipat qilip, manga su iqkili qoysang, dewidim, [46] u dərɦal komzikini mürisidin qüxürüp: «Iqkəyla, təgilirinimu suoɣirip qoyay», dedi. Xuning bilən mən iqtim; u təgilirimnimu suoɣirip qoydi. [47] Andin mən uningdin: — Kimning qizi bolisən, dəp sorisam, u jawab berip: — Mən Naɦorning Milkaɦdin tuoɣuloɣan ooɳli Betuəlning qizi bolimən, — dedi. Xu qaoɣda mən uning burnioɣa ɦalqa, qollirioɣa biləzüklərni selip qoydum; [48] andin engixip Pərwərdigaroɣa səjdə qildim; hojamning qerindixining qizini uning ooɳli üqün elip ketixkə mening yolumni ong qiloɳini üqün, hojamning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa ɦəmdusana eyttim. [49] Əmdi silər hojamoɣa ihlas qilip xapaət kərsitəyli desənglar, buni manga dənglar. Əgər halimisanglar, unimu manga eytinglar, mən ong tərəpkə yaki sol tərəpkə barimən, — dedi.

[50] Əmdi Laban bilən Betuəl jawab berip: — Bu ix Pərwərdigardin boloɣaq, siligə ya undaq ya bundaq deyəlməymiz. [51] Mana, Riwkaɦ aldilirida turidu; uni elip kətkəyla. U Pərwərdigarning deginidək өz hojilirining ooɳlioɣa hotun bolsun, — dedi.

[52] Ibraɦimning hizmətkari ularning səzlirini anglap, yərgə engixip, Pərwərdigaroɣa səjdə qildi. [53] Andin, hizmətkar kümüx buyumlarni, altun buyumlarni wə kiyim-keqəklərni qikirip, bularni Riwkaɦqa bərdi; u yənə qizning akisi wə anisioɣimu qimmətlik ɦədiyələrni sundi.

[54] Andin u wə ɦəmraɦliri bilən billə yəp-iqip, xu yərdə qonup qaldi. Ətisi səɦərdə qopup, u ularoɣa: meni hojamning qexioɣa yoloɣa selip qoyunglar, dewidi, [55] Qizning akisi bilən anisi uningoɣa: — Qiz birqanqə kün yaki on kün yenimizda tursun; andin barsun, — dedi.

[56] Əmma u ularoɣa: — Pərwərdigar mening səpirimni ong qiloɣanikən, meni tosmanglar; hojamning qexioɣa berixim üqün meni yoloɣa selip qoyunglar, — dedi.

[57] Ular uningoɣa: — Qizni qakirip, uning aoɣzidin anglap bakayli, dəp [58] Riwkaɦni qakirip uningdin: — Bu adəm bilən baramsən? dəp soriwidi, u: — Baray, dəp jawab bərdi.

[59] Xuning bilən ular singlisi Riwkaɦni, uning inik'anisi, Ibraɦimning hizmətkari wə adəmliri bilən qoxup yoloɣa selip qoydi.. [60] U wakitta ular Riwkaɦqa bəht tiləp:

— Əy singlimiz, mingliɣan on mingliɣan adəmlərning anisi boloɣaysən!

Nəsling düxmənlirining dərwazilirioɣa igə boloɣay! — dedi.

[61] Xuning bilən Riwkaɦ bilən uning dedəkliri ornidin turup, təgilərgə minip, u kixigə əgixip mangdi. Xundaq qilip hizmətkar Riwkaɦni elip yoloɣa qikti.

[62] Isɦaq Bəər-laɦay-roy degən jaydin bayila qaytip kəlgənidi; qünki u jənubtiki Nəgəwdə turatti;. [63] Isɦaq kəqqurun istiqamətkə dalaoɣa qikqanidi; u bexini kətürüp qarisa, mana təgilər keliwatatti. [64-65] Riwkaɦ bexini kətürüp, Isɦaqni kərdi; u dərɦal təgidin qüxüp, hizmətkardin: — Səɦrada bizning aldimizoɣa qikiwatqan bu kixi kim bolidu? — dəp soridi.

Hizmətkar: — Bu hojamdur! dedi. Riwkaɦ dərɦal qümbilini tartip yüzini yepiwaldi.

[66] Hizmətkar əmdi qiloɣan ɦəmmə ixlirini Isɦaqqa eytip bərdi. [67] Isɦaq qizni anisi Saraɦning qedirioɣa baxlap kirdi; u Riwkaɦni

24:49 «Əgər halimisanglar, unimu manga eytinglar, mən ong tərəpkə yaki sol tərəpkə barimən» — roxənki, hizmətkar ixning qandaq boluxidin qət'iynəzər, Ibraɦimning ailisidikilərning qexioɣa yetip baroɣinida, ular qizni bərmisimu oɦxaxla qəsəmdin halas bolidioɣanliki enik tursimu, u qizni izdəxtin yanmaytti.

24:50 «siligə ya undaq ya bundaq deyəlməymiz» — Ibraniy tilida: «siligə ya yaman ya yaɦxi deyəlməymiz».

24:59 Yar. 35:8

24:62 Yar. 16:14; 25:11.

əz əmrigə aldi; u uning hotuni boldi. U uni yahxi kərüp ḳaldi; bu tərikidə Isḥaḳ anisining wapatidin keyin təsəlli tapti..

Ibraḥimning baxḳa əwladliri

1Tar. 1:28-42

25 [1] Ibraḥim Kəturaḥ isimlik yənə bir ayalni aloɣanidi. [2] U Ibraḥimoɣa Zimran, Yoḳxan, Medan, Midiyan, Ixbak wə Xuaḥni tuoɣup bərdi.. [3] Yoḳxandin Xeba bilən Dedan tərəldi; Dedanning əwladliri Axuriylar, Letuxiylar wə Leummiylar idi.. [4] Midiyanning ooɣulliri Əfaḥ, Efər, Ḥanoh, Abida wə Əldaaḥ idi. Bular ḥəmmisi Kəturaḥning əwladliri idi. [5] Ibraḥim barliḳini Isḥaḳḳa atiwətkənidi;. [6] Ibraḥim tehi Ḥayat waḳtida kiqik hotunliridin boloɣan ooɣullirioɣa ḥədiyələrni berip, andin bularni ooɣli Isḥaḳtin yiraḳ tursun dəp, kün qiḳix tərəpkə, xərḳiy zeminoɣa əwətiwətkənidi..

Ibraḥimning ölümi wə dəpnə ḳilinixi

[7-8] Ibraḥimning əmrining künliri bir yüz yətmix bəx yil boldi; u tolimu ḳerip, künliri toxup, nəpəstin tohtap wapat boldi; u əz ḳowmining ḳexioɣa berip ḳoxuldi.. [9] Uning ooɣulliri Isḥaḳ wə Ismail uni Mamrəning udulioɣa jaylaxḳan, Ḥittiy Zoḥarning ooɣli Əfronning etizliḳidiki Makpelaḥning oɣarida dəpnə ḳildi. [10] Bu etizliḳni Ibraḥim Ḥittiylardin setiwaloɣanidi; mana bu yərlikkə Ibraḥim dəpnə ḳilindi, ayali Saraḥmu muxu yərgə dəpnə ḳilinoɣanidi.

[11] Ibraḥim wapat boloɣandin keyin xundaḳ boldiki, Pərwərdigar uning ooɣli Isḥaḳni bərikətlidi. Isḥaḳ Bəər-Laḥay-Royning yenida turatti.

Ismailning əwladliri

[12] Təwəndikilər Saraḥning misirlik dediki Ḥəjərdin tuoɣuloɣan, Ibraḥimning ooɣli boloɣan Ismailning əwladliri: —.

[13] Ismailning ooɣullirining, ularning nəsəbnamiliri wə ḳəbililiri boyiqə ismi təwəndikiqə: — Ismailning tunji ooɣli Nebayot; andin Kedar, Adbəəl, Mibsam,. [14] Mixma, Dumaḥ, Massa, [15] Ḥadad bilən Tema, Yətur bilən Nafix wə Ḳədəmaḥ idi. [16] Bular bolsa Ismailning ooɣulliri bolup, ularning kənt wə qedirgaḥliri ularning nami bilən ataloɣan bolup, ular on ikki ḳəbiligə əmir boloɣanidi.

[17] Ismailning əmrining yilliri bir yüz ottuz yəttə yil boldi; u ahirḳi nəpsini tartip wapat bolup, əz ḳowmining ḳexioɣa berip ḳoxuldi.

[18] Uning əwladliri Ḥawilaḥ rayonidin tartip xuroɣiqə olturaḳlaxti (Xur bolsa Misirning utturisida bolup, Axuroɣa baridioɣan yolda idi). Ismail əzining barliḳ ḳerindaxlirining udulida olturaḳlaxti..

Əsaw bilən Yaḳupning dunyaoɣa kelixi

[19] Ibraḥimning ooɣli Isḥaḳning nəslining bayani mundaḳtur: — Ibraḥimdin Isḥaḳ tərəldi.. [20] Isḥaḳ Padan-Aramda olturuxluḳ aramiy Betuəlning ḳizi, aramiy Labanning

---

24:67 «Isḥaḳ anisining wapatidin keyin təsəlli tapti» — Saraḥ bu ixtin burun wapat boloɣanidi (23-babni kərüng).
25:2 1Tar. 1:32.
25:3 «axuriylar» — muxu «axuriylar» bolsa keyinki «Axurlar» yaki «Asuriylər» əməs. «Axurlar» yaki «asuriylər» bolsa xəmning əwladliridin idi (10:22ni kərüng).
25:5 Yar. 24:36.
25:6 «kiqik hotunliri» — Ḥəjər wə Kəturaḥlar idi. Ibraḥimning xundaḳ orunlaxturuxi, xübḥisizki, keyinki waḳitlarda ooɣulliri arisida Huda wədə ḳiloɣan miras (Pələstin zemini) üstidə qiḳixi mumkin boloɣan jedəllərning aldini elix üqün idi.
25:7-8 «əz ḳowmining ḳexioɣa berip ḳoxuldi» — 15:15 wə izaḥatini kərüng.
25:7-8 Yar. 15:15.
25:12 «təwəndikilər .... Ismailning əwladliri» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning yəttinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Ismailning tolidoti» («Ismailning əwladlirining tarihi») (25:12-18) baxlinidu.
25:13 1Tar. 1:29.
25:18 «Ismail əzining barliḳ ḳerindaxlirining udulida olturaḳlaxti» — bu bayan Ismail tooɣrisidiki ilgiriki bexarət (16:12)ning əməlgə axuruluxini kərsitidu; uningdin bəlkim Ismail wə əwladlirining əz ḳerindaxliri boloɣan yəhudiylar wə baxḳilar bilən ḳarxilixixining baxlanoɣanliḳini puratḳan boluxi mumkin.
–Muxu ayəttiki «Axur» Asuriyə əməs, bəlkim Sinay qəlidiki bir rayonni kərsitixi mumkin.
25:19 «Ibraḥimning ooɣli Isḥaḳning nəslining bayani mundaḳtur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning səkkizinqi «tolidot»i («tarihi», yəni «Isḥaḳning tolidoti») («Isḥaḳning nəslining bayani») (25:19-35:26) baxlinidu.

singlisi boloɣan Riwkaḥni hotunlukḳa aloɣanda ḳirik yaxḳa kirgənidi. [21] Əmma Riwkaḥ bolsa tuoɣmas boloɣaqḳa, Isḥak hotuni üqün Pərwərdigaroɣa dua-tilawət ḳildi; Pərwərdigar uning duasini ijabət ḳildi; xuning bilən ayali Riwkaḥ ḥamilidar boldi.. [22] Əmma uning ḳorsiḳidiki ikki bala bir-biri bilən soḳuxḳili turdi. Xuning bilən Riwkaḥ: — Əgər bundaḳlikini bilsəm, ḥamilidar bolup nemə ḳilattim? — dəp Pərwərdigardin səwəbini soriɵili bardi.
[23] Pərwərdigar uningɵa: —
«Sening ḳorsiḳingda ikki əl bardur,
Iqingdin ikki həlḳ qiḳip bir-biridin ayrilidu,
Bir həlḳ yənə bir həlḳtin ɵalib kelidu,
Qongi kiqikining hizmitini ḳilidu» — dedi..

[24] Uning ay-küni toxḳanda, mana uning ḳorsiḳida dərwəḳə bir jüp ḳoxkezək bar idi.. [25] Awwal tuoɣuloɣini ḳizoɣuq bolup, pütün bədini juwidək tüklük idi. Ular uning ismini Əsaw dəp ḳoydi.. [26] Andin inisi ḳoli bilən Əsawning tapinini tutḳan ḥalda qiḳti. Bu səwəbtin uning ismi Yaḳup dəp ḳoyuldi. Ular tuoɣuloɣanda Isḥak atmix yaxta idi..

Əsawning tunjilik ḥoḳuḳi, yəni tunji ooɣulluḳ ḥoḳuḳni setiwetixi

[27] Balilar əsüp qong boldi; Əsaw maḥir owqi bolup, dala-janggalda yüridioɣan adəm boldi. Yaḳup bolsa durus adəm bolup, qedirlarda turatti.. [28] Isḥak Əsawning owlap kəlgən gəxidin daim yəp turoɣaqḳa, uningɵa amrak idi. Lekin Riwkaḥ Yaḳupḳa amrak idi.

[29] Bir küni Yaḳup purqaḳ xorpisi ḳaynitiwatatti; Əsaw daladin ḥerip-eqip ḳaytip kəldi. [30] Əsaw Yaḳupḳa: — Mən ḥalimdin kəttim! Ətünüp ḳalay, awu ḳizildin bərsəng! — Awu ḳizil nərsidin meni ozuḳlandursangqu! Mən ḥalimdin kəttim, — dedi (xu səwəbtin uning eti «Edom» dəpmu ataldi)..
[31] Yaḳup uningɵa: — Undaḳ bolsa, tunjilik ḥoḳuḳungni manga setip bərgin, — dedi..
[32] Əsaw: — Mən ələy dəwatimən, bu tunjilik ḥoḳuḳining manga nemə paydisi? — dedi..
[33] Yaḳup: — Əmisə ḥazir manga ḳəsəm ḳilɵin, dewidi, u uningɵa ḳəsəm ḳilip, tunjilik ḥoḳuḳini Yaḳupḳa setip bərdi.
[34] Xuning bilən Yaḳup Əsawɵa nan bilən ḳizil purqaḳ xorpisini bərdi. U yəp-iqip ornidin turup kətti. Xundaḳ ḳilip Əsaw tunjilik ḥoḳuḳioɣa xunqə etibarsiz ḳarioɣanidi.

Isḥaḳning Gərarda musapir bolup turuxi

26 [1] Ḳanaan zeminida Ibraḥimning waḳtidiki aqarqiliḳtin baxḳa yənə bir ḳetimlik aqarqilik yüz bərdi. Xuning bilən Isḥak Gərar xəḥirigə, Filistiylərning padixaḥi Abiməlәkning ḳexioɣa bardi.. [2] Pərwərdigar uningɵa kərünüp mundaḳ dedi: — Sən Misiroɣa qüxməy, bəlki Mən sanga kərsitip beridioɣan yurtta turoɣin.. [3] Moxu zemindin

25:21 Rim. 9:10.
25:23 2Sam. 8:14; Rim. 9:12.
25:24 «Əsaw» — «tüklük».
25:25 «Yaḳup» — mənisi «tapanoɣa esiloɣuqi» yaki kəqmə mənidə «orun basar» yaki «muḥapizətqi» degənlik idi. Keyin Əsaw Yaḳupḳa əq bolup ḳelip, uning ismini «orun igiliwaloɣuqi» degən səlbiy mənidə ixlitidu (27:36).
25:26 Ḥox. 12:4.
25:27 «qüxənmə» — omumən eytḳanda, Təwratta owqilik ḳilix səlbiy ḳarilidu. «Qedirlarda turatti» Yaḳupni ḥurun adəm degənlik əməs, bəlki ailisidiki ixlar, bolupmu qarwiqilik bilən xuoɣulliniwatḳinini kərsitidu. Yaḳupning təjribilik ḳoyqi ikənliki 29:7din kərünidu.
– Bəzi tərjimilərdə «Yaḳup **jimoɣur** adəm» deyilgini bilən ibraniy tilidiki bu səz («tam» yaki «tamam») Təwratta daim «durus», «kamil» degən mənini bildüridu.

25:30 «Edom» — «ḳizil».
25:31 «tunjilik ḥoḳuḳi» — (yaki «tunji ooɣulluḳ ḥoḳuḳ») — Bu ḥoḳuḳ tət ixni əz iqigə aloɣan boluxi mumkin: —
–(1) pütkül ailisidikilər üqün igidarqilik məs'uliyiti;
–(2) baxḳa ooɣullaroɣa ḳarioɣanda, atisidin mirasni bir ḥəssə kəp elix;
–(3) atisining bəht-bərikət tiləx həyrlik duasidin alaḥidə bəḥriman bolux;
–(4) pütkül ailisidikilər üqün kaḥinlik (dua ḳilix) wəzipisini ətəx.
–Biz «tunjilik ḥoḳuḳi» tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.
25:32 Yəx. 22:13; 1Kor. 15:32.
26:1 «Abimələk» — xu waḳitta Gərar padixaḥining omumiy unwani idi. Bu «Abimələk» Ibraḥimning waḳtidiki «Abimələk» (20-bab) əməs.
26:2 «Sən Misiroɣa qüxməy» — Gərar xəḥiri Ḳanaan zeminining iqidə bolup, Misir zemiɵioɣa baridioɣan yol üstidə idi.

qikmay musapir bolup turoɣin; xuning bilən Mən sən bilən billə bolup, sanga bəhtbərikət ata kilimən; qünki Mən sən wə nəslinggə bu zeminlarning ḥəmmisini berip, atang Ibraḥimoɣa bərgən kəsimimni ada kilimən;
4 nəslingni asmandiki yultuzlardək awutimən wə nəslinggə bu zeminlarning ḥəmmisini berimən; yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzlirigə bəht-bərikət tiləydu;
5 Qünki Ibraḥim Mening awazimoɣa kulak selip, tapilioɣinim, əmrlirim, bəlgilimilirim wə kanunlirimni bəja kəltürdi, — dedi.
6 Xuning bilən Isḥak Gərarda turup kaldi.
7 Əmma u yərlik kixilər uning ayali tooɣrisida sorisa u: — Bu mening singlim bolidu, — dedi; qünki Riwkaḥ intayin qiraylik boloɣaqka, Isḥak əz-özigə: «Bu mening ayalim bolidu», desəm, bu yərlik adəmlər Riwkaḥning səwəbidin meni əltürüwetərmikin, — dəp korkti.
8 Lekin u xu yərdə uzak wakit turoɣandin keyin xundak boldiki, Filistiylərning padixaḥi Abimələk dərizidin kariwidi, mana Isḥak wə ayali Riwkaḥ bir-birigə ərkilixip turatti.
9 Andin Abimələk Isḥakni kakirip: — Mana, u jəzmən sening ayaling ikən! Sən nemə dəp: «U mening singlim», deding? — dewidi, Isḥak uningoɣa: — Qünki mən əslidə uning səwəbidin birsi meni əltürüwetərmikin, dəp ənsirigənidim, — dedi.
10 Abimələk uningoɣa: Bu bizgə nemə kiloɣining? Tas kaptu həlk arisidin birərsi ayaling bilən birgə boloɣili?! Undak boloɣan bolsa sən bizni gunaḥka patkuzoɣan bolatting! — dedi.
11 Andin Abimələk ḥəmmə həlkkə buyrup: — Kimki bu kixigə wə yaki hotunioɣa kol təgküzsə jəzmən əltürülməy kalmaydu, — dəp yarlik qüxürdi.
12 Isḥak u zeminda terikqilik kildi: u xu yili yərdin yüz ḥəssə ḥosul aldi; Pərwərdigar uni bərikətligənidi.
13 Bu kixi bax kətürüp, baroɣanseri rawaj tepip, tolimu katta kixilərdin bolup kaldi.
14 Uning koy-kala padiliri wə əyidiki kulliri intayin kəpəydi; Filistiylər uningoɣa ḥəsət kiloɣili turdi.
15 Bu səwəbtin uning atisi Ibraḥimning künliridə atisining kulliri kolioɣan kuduklarning ḥəmmisini Filistiylər etip, topa bilən tinduruwətti.
16 Abimələk Isḥakka: — Sən bizdin ziyadə küqiyip kətting, əmdi arimizdin qikip kətkin, — dedi.
17 Isḥak u yərdin ketip, Gərar wadisioɣa qedir tikip, xu yərdə turup kaldi.
18 Ibraḥim ḥayat waktida kulliri birmunqə kuduklarni kazoɣanidi; birak Ibraḥim əlgəndin keyin, Filistiylər bularni topa bilən tinduruwətkənidi. Isḥak bu kuduklarni kaytidin kolitip, ularoɣa atisi ilgiri koyoɣan isimlarni yənə koydi.
19 Isḥakning kulliri wadida kuduk kolawatkanda suliri uroɣup qikip akidioɣan bir kudukni tepiwaldi.
20 Lekin Gərardiki padiqilar Isḥakning padiqiliridin uni talixip: — Bu su bizningkidur, — dedi. Ular Isḥak bilən jedəlləxkəqkə, u bu kudukni «Esək» dəp atidi.
21 Ular yənə baxka bir kudukni kolidi, ular yənə bu kuduk tooɣrisida jedəlləxti. Xuning bilən Isḥak buning ismini «Sitnaḥ» dəp atidi.
22 Andin u u yərdin ketip, baxka yərgə berip, xu yərdimu yənə bir kuduk kolidi; əmdi Gərardikilər bu kudukni talaxmidi. Bu səwəbtin u uning etini «Rəḥobot» koyup: «Əmdi Pərwərdigar biz üqün jay bərgənikən, bu zeminda mewilik bolimiz», — dedi.
23 Andin u u yərdin qikip Bəər-Xebaoɣa bardi.
24 Pərwərdigar xu keqisi uningoɣa kərünüp: — Mən bolsam atang Ibraḥimning Hudasidurmən; korkmioɣin, qünki Mən

26:3 Yar. 13:15; 15:18.
26:4 «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzlirigə bəht-bərikət tiləydu» — yaki «yər yüzidiki barlik əl-yurtlar nəslingning wasitisi bilən bəht-bərikət tapidu».
26:4 Yar. 12:3; 18:18; 22:18.
26:8 «Isḥak wə ayali Riwkaḥ bir-birigə ərkilixip turatti» — yaki «Isḥak ayali Riwkaḥni silap turatti».
26:15 «kuduklarning ḥəmmisini Filistiylər etip, topa bilən tinduruwətti» — aqarqilik boloɣan waktida bundak kilix yaman ix ḥesablinatti ḥəm ḥamakətlik bolatti.
26:20 «Esək» — «majira».
26:21 «Sitnaḥ» — «karxilik».
26:22 «Rəḥobot» — «azadə yər».

sən bilən billimən, seni bəht-bərikətləp, nəslingni ḳulum Ibraḥimning səwəbidin awutimən, — dedi.
25 U xu yərdə bir ḳurbangaḥ yasap, Pərwərdigarning namioɣa nida ḳilip ibadət ḳildi. U xu yərdə qedirini tikti, Isḥaḳning ḳulliri xu yərdə bir ḳuduḳ kolidi.

Isḥaḳning Abimələk bilən padixaḥ kelixim tüzüxi

26 Əmdi Abimələk, aoɣinisi Aḥuzzat bilən ləxkərbexi Fikol birgə Gərardin qiḳip, uning ḳexioɣa bardi. 27 Isḥaḳ ularoɣa: — Manga əqmənlik ḳilip, meni aranglardin ḳooɣliwətkəndin keyin, nemə üqün mening ḳeximoɣa kəldinglar? — dedi.
28-29 Ular jawabən: — Biz Pərwərdigarning sən bilən billə boloɣinini roxən bayḳiduḳ, xuning bilən biz sening tooɣrangda: «Ot-turimizda bir kelixim bolsun, yəni bizlər bilən sən bir-birimizgə ḳəsəm berip əḥdə ḳilixayli» deduḳ; xu wəjidin sən bizgə ḥeqḳandaḳ ziyan-zəhmət yətküzmigəysən; biz sanga ḥeq təgmiginimizdək, xundaḳla sanga yahxiliḳtin baxḳa ḥeqbir nemə ḳilmioɣinimizdək (bəlki seni aman-esənlik iqidə yolungoɣa əwətkəniduḳ) sənmu xundaḳ ḳiloɣaysən. Mana ḥazir sən Pərwərdigar təripidin bəht-bərikət kərüwatisən! — deyixti.
30 Xuning bilən u ularoɣa bir ziyapət ḳilip bərdi. Ular bolsa yəp-iqti. 31 Ətisi tang səḥərdə ular ḳopup bir-birigə ḳəsəm ḳilixti; andin Isḥaḳ ularni yoloɣa selip ḳoydi; ular uning ḳexidin aman-esən kətti.
32 U küni xundaḳ boldiki, Isḥaḳning ḳulliri kelip, uningoɣa əzi kolioɣan ḳuduḳ tooɣrisida həwər berip: «Biz su taptuḳ!» dedi. 33 U uning namini «Xibaḥ» ḳoydi. Bu səwəbtin bu xəḥərning ismi bügüngiqə «Bəər-Xeba» dəp atilip kəlməktə.

Əsawning yat ḳəbilidin aloɣan ayalliri

34 Əsaw ḳirik yaxḳa kirgəndə, Ḥittiylardin boloɣan Bəərining ḳizi Yəḥudit bilən Ḥittiylardin boloɣan Elonning ḳizi Basimatni hotunluḳḳa aldi. 35 Əmma bular Isḥaḳ bilən Riwkaḥning kəngligə azab elip kəldi.

Yaḳupning Isḥaḳni aldixi

27 1 Isḥaḳ ḳerip, kəzliri torlixip, kəzi oɣuwa kəridioɣan bolup ḳaloɣanda xundaḳ boldiki, u qong ooɣli Əsawni qaḳirip uningoɣa: — Ooɣlum! — dedi.
U: — Mana mən! — dəp jawab bərdi.
2 U uningoɣa: — Mana mən əmdi ḳerip kəttim, ḳanqilik kün kəridioɣinimnimu bilməymən. 3 Xunga səndin ətünimən, ḳoralliring, yəni sadaḳ wə oḳyayingni elip janggaloɣa qiḳip, mən üqün bir ow owlap kəl; 4 mən yahxi kəridioɣan məzzilik tamaḳtin birni etip, manga kəltürgin. Mən uni yəp, ölüxtin ilgiri kənglümdin sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilay, — dedi.
5 Isḥaḳ ooɣli Əsawoɣa səz ḳiloɣanda Riwkaḥmu anglidi. Əsaw ow owlap kəlgili janggaloɣa qiḳip kətkəndə, 6-7 Riwkaḥ ooɣli Yaḳupḳa: — Mana mən atangning akang Əsawoɣa: «Sən ow owlap kelip, manga məzzilik bir taamni ətkin; mən uni yəp ölüp ketixtin burun Pərwərdigar aldida sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilay», — dəp eytḳinini anglap ḳaldim. 8 Əmdi, i ooɣlum, səzümgə ḳulaḳ selip buyruoɣinimni ḳiloɣin. 9 Sən dərḥal padioɣa berip, əqkilərning iqidin esil ikki ooɣlaḳni elip kəlgin; mən ulardin atang üqün u yahxi kəridioɣan məzzilik bir taam təyyar ḳilay. 10 Sən uni atangning aldioɣa elip kirgin. Xuning bilən u yəp, ölüp ketixtin burun sanga bəht-bərikət tiləp dua ḳilidu, — dedi.
11 Lekin Yaḳup anisi Riwkaḥḳa: — Mana akam Əsaw bolsa tüklük kixi, mən bolsam tüksiz silik tənlik adəmmən. 12 Mubada atam meni silap ḳalsa, undaḳta mən uning

---

26:28-29 «aḥdə ḳilixix» — «əḥdə kesix» degən səzlər bilən ipadilinidu (15:10ni kərüng).
26:33 «Xebaḥ» wə «Xeba» — bu ikki səz «ḳəsəm» degənni bildüridu. «Bəər-Xeba» degənning mənisi «ḳəsəmning ḳuduḳi». Bu bəlkim xu yərdiki ikkinqi ḳuduḳ boluxi mumkin; Ibraḥim əslidə oḥxap ketidioɣan ix tüpəylidin xu yərgə oḥxax isim ḳoyoɣanidi (31:21nimu kərüng).
26:35 Yar. 27:46.

nəziridə uni mazaq kilonuqi adəm bolup kelip, beximonə bərikət əməs, bəlki lənət taparmənmikin, dedi.
13 Anisi uningonə: — Əy oonlum, sanga qüxidionan lənət manga qüxsun; əmma sən pəkət səzümgə kulak selip, berip oonlaklarni elip kəl, — dedi.
14 U berip ularni elip kelip, anisionə bərdi. Anisi uning atisi yahxi kəridionan məzzilik bir taamni təyyar kildi. 15 Andin Riwkah tunji oonli Əsawning өydə өz yenida saklaklik əng esil keyimlirini elip kiqik oonli Yakupka kiydürüp, 16 oonlaklarning terisini ikki koli bilən boynining tüksiz jayionə yөgəp, 17 andin өzi ətkən məzzilik taamlar bilən nanlarni oonli Yakupning kolionə tutkuzdi. 18 Yakup atisining kexionə kirip: — Əy ata! — dedi.
U: — Mana mən! Oonlum, sən kim bolisən? — dewidi, 19 Yakup atisionə jawab berip: — Mən qong oonulliri Əsawmən, manga eytkanliridək kildim; əmdi orunliridin turup, olturup kilonan owumning gөxigə eoniz tegip, andin köngülliridin manga bəht-bərikət tilap dua kilonayla, — dedi.
20 Ishak oonlionə: — Əy oonlum, kandakmu uni xunqə tez tepip kəlding? — dewidi, u jawab berip: — Qünki Pərwərdigar Hudaliri uni dəl yolumonə yolukturdi, — dedi.
21 Ishak Yakupka: — Əy oonlum, yekinrak kəl, sən rast oonlum Əsawmu, əməsmu, silap bakay, — dedi.
22 Xuning bilən Yakup atisi Ishakning kexionə yekin bardi; u uni silap turup: — Awaz Yakupning awazi, lekin kol bolsa Əsawning kolidur, — dedi.
23 Uning kolliri bolsa akisi Əsawning kolliridək tüklük bolonini üqün uni tonuyalmay, uningonə bəht-bərikət tilap dua kildi. 24 Andin u yənə: — Sən rast oonlum Əsawmusən? dəp soriwidi, u jawab berip: — Dəl mən, — dedi.
25 Ishak uningonə: — Taamni elip kəlgin, mən oonlumning ow gөxidin yəp, könglümdin sanga bəht-bərikət tilap dua kilay, — dedi. Yakup uni uning aldionə koydi; u yedi. U xarab kəltürüwidi, unimu iqti.
26 Andin atisi Ishak uningonə: — Əy oonlum, əmdi yekin kelip meni səygin, — dedi.
27 U uning kexionə berip uni səydi. Atisi uning kiyimining purikini purap uningonə bəht-bərikət tilap dua kilip: —
«Mana, oonlumning tenidiki purak
Pərwərdigar bərikətligən kəkləmzarning
hux purikionə ohxaydikən!..
28 Huda sanga asmanning xəbnimi,
Yərning munbət küqini ata kilip,
Axlik-tülük bilən xarabnimu kəp bərgəy..
29 Həlklər sening kullukungda bolonay,
Əl-millətlər aldingda tizlanonay;
Kerindaxliringonə hoja bolonaysən;
Anangning oonulliri sanga tizlanonay;
Sanga lənət kilonanlar lənətkə kalonay;
Sanga bəht tiligənlər bəht tapkay!» — dedi..

Əsawning Ishaktin dua tələp kilixi

30 Xundak boldiki, Ishak Yakupka dua kilip bolup, Yakup atisi Ishakning kexidin qikip boluxionə, akisi Əsaw owdin kaytip kəldi. 31 Umu məzzilik taamlarni etip, atisining kexionə elip kirip, atisionə: — Ata kopkayla, oonullirining ow gөxidin yəp, köngülliridin manga bəht-bərikət tilap dua kilonayla, — dedi.
32 Atisi Ishak uningonə: — Sən kimsən? — dedi. U jawab berip: — Mən oonulliri, qong oonulliri Əsawmən! — dedi.
33 Buni anglap Ishak alakzadilikkə qüxüp, pütün bədini jalaklap titrəp: — Undakta bayatin ow owlap elip kəlgini kim? Sən kelixtin burun uning həmmə nərsisidin yəp, uningonə bəht-bərikət tilap dua kildim; wə bərhək, u bəht-bərikət köridu! — dedi.
34 Əsaw atisining səzlirini anglapla intayin eqinarlik halda ün selip aqqik pəryad kətürüp atisionə: — Menimu, i ata, menimu bəht-bərikətligəyla! — dedi..
35 U jawab berip: — Sening ining hiylə bilən

27:27 «kəkləmzarning hux purikі» — demək, daladiki hərhil gül-giyahning wə ot-qəpning hux purikі singdürülgən.
27:28 Ibr. 11:20.
27:29 Yar. 12:3.
27:34 Ibr. 12:17.

kirip, sanga tegixlik bəht-bərikətni elip ketiptu, dedi.
[36] Əsaw: — Rast uning eti Yaqup əməsmu?! Qünki u ikki qetim meni putlap, ornumni tartiwaldi. Awwal tunjiliq ḥoququmni tartiwaldi wə mana ḥazir u manga tegidioƣan bəht-bərikətni elip kətti, — dedi, Andin yənə: — Mening üqün birər bəht-bərikət qaldurmidilimu? — dedi..
[37] Isḥaq Əsawoƣa jawab berip: — Mana, mən uni üstünggə hoja qildim; ḥəmmə qerindaxlirini uning qulluqida bolidioƣan qildim; axliq wə yengi xarab bilən uni quwwətlidim; əy ooƣlum, əmdi sanga yənə nemimu qilip berələymən? — dedi.
[38] Əsaw atisioƣa yənə: — Əy ata, silidə pəqət xu birla bəht-bərikət bar idimu? Manga, əy ata, mangimu bəht-bərikət tiləp dua qiloƣayla! dedi. Andin u ün selip yioƣlap kətti..
[39] Atisi Isḥaq uningoƣa jawab berip: —
«Mana, turaloƣu jaying yərning munbət küqidin neri,
Egiz asmanning xəbnimidin yiraq bolur;
[40] Sən qiliqingoƣa tayinip jan baqisən,
Iningning hizmitidə bolisən;
Lekin qegridin qiqip kəzginingdə,
Sən boynungdin uning boyunturuqini qiqirip sunduruwetisən» — dedi.
[41] Xunga Əsaw atisi uningoƣa tiligən bəht-bərikət səwəbidin Yaqupqa əqmənlik saqlap yürdi. Əsaw kənglidə: — Atamning matəm künliri yeqinlixip qaldi; xu qaoƣda inim Yaqupni əltürüwetimən, dəp hiyal qildi.
[42] Lekin Riwkaḥ qong ooƣli Əsawning bu səzliridin həwər tapti. U kiqik ooƣli Yaqupni qaqirip uningoƣa: — Mana akang Əsaw seni əltürüwetimən dəp əz-əzidin təsəlli tepiwetiptu; [43] əmdi əy ooƣlum, səzümgə quloq selip, qopup Ḥaranoƣa, akam Labanning qexioƣa qeqip kətkin; [44] akangning qəhri yanoƣuqə, uning qexida birnəqqə waqit turoƣin. [45] Akang aqqiqidin yenip, sening uningoƣa qiloƣiningni untup kətküqə xu yərdə turup turoƣin; andin mən adəm əwətip, seni u yərdin aldurup kelimən. Nemə üqün bir kündila ḥər ikkinglardin məhrum bolup qalay? — dedi.

Yaqupning Labanning yenioƣa səpər qilixi

[46] Əmma Riwkaḥ Isḥaqqa: — Mən muxu Ḥittiy qizlar wəjidin jenimdin jaq toydum. Əgər Yaqupmu bu yurttiki qizlardin, muxundaq Ḥittiy qizni hotunluqqa alsa yaxioƣinimning manga nemə paydisi? — dedi..

28 [1] Xuning bilən Isḥaq Yaqupni qaqirip, uningoƣa bəht-bərikət tiləp, uningoƣa jekiləp: — Sən Qanaaniylarning qizliridin hotun alma; [2] bəlki qopup, Padan-Aramoƣa, anangning atisi Betuəlning əyigə berip, u yərdin anangning akisi Labanning qizliridin hotun aloƣin.. [3] Ḥəmmigə Qadir Təngri seni bəht-bərikətləp, awutup, səndin kəp həlqlərni qiqirip kəpəytkəy, [4] Xundaqla Ibrahimning bəht-bərikitini sanga wə sening bilən nəslinggə bərgəy; xundaq qilip sən ḥazir Musapir bolup turuwatqan yərni, yəni əslidə Huda Ibrahimoƣa bərgən zeminni igiləysən! — dedi..
[5] Xuning bilən Isḥaq Yaqupni yoloƣa saldi. U Padan-Aramoƣa, aramiy Betuəlning ooƣli, Yaqup bilən Əsawning anisi Riwkaḥning akisi Labanning qexioƣa qarap mangdi..

Əsawning yənə bir ayal elixi

[6-7] Əsaw Isḥaqning Yaqupqa bəht-bərikət tiləp, uni Padan-Aramoƣa xu yərdin hotun elixqa əwətkənlikini, xundaqla uningoƣa bəht-bərikət tiləp, uninga jekiləp: Sən Qanaaniylarning qizliridin hotun almioƣin,

27:36 «meni putlap, ornumni tartiwaldi» — bu degənlik ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Oqurmənlərning esidə barki, «Yaqup» degənning bir mənisi «orun igiliwaloƣuqi» (25:26ni kərüng). Muxu yərdə «putlioƣuqi» degən yənə bir mənisi boluxi mumkin.
27:36 Yar. 25:33.
27:38 Ibr. 12:17.
27:46 Yar. 26:35.
28:2 Ḥox. 12:13.
28:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 24:7; 26:3; Qan. 34:4; Ros. 7:5.
28:5 «aramiy» — yəni «suriyəlik».

degənlirini ukup, Yakupningmu əz ataanisioɣa itaət kilip, Padan-Aramoɣa kətkinini kərginidə, [8] Əsaw: — kanaanylarning kizliri atam Isḥakning nəziridə yaman kərünidikən, dəp bilip yətti. [9] U Ismailning kexioɣa berip, ḥazirki hotunlirining üstigə Ibraḥimning ooɣli Ismailning kizi, Nebayotning singlisi Maḥalatni hotunlukka aldi.

Yakupning Bəyt-Əldə qüx kərüxi

[10] Yakup bolsa Bəər-Xebadin qikip, Ḥaran tərəpkə mengip, [11] bir yərgə yetip kəlgəndə, kün olturup kətkəqkə xu yərdə konmakqi boldi. U xu yərdiki taxlardin birini elip, bexioɣa yastuk kilip koyup, uhlioɣili yatti.. [12] U bir qüx kərdi: — Mana, uqi asmanlaroɣa takixidioɣan bir pələmpəy yərdə tikləklik turatti; Hudaning pərixtiliri uningda qikip-qüxüp turuxatti.. [13] Mana, Pərwərdigar uning üstidə turatti. U: — «Mən bolsam atang Ibraḥimning Hudasi wə Isḥakning Hudasi boloɣan Pərwərdigardurmən; Mən sən yatkan bu zeminni sening bilən nəslinggə berimən.. [14] Nəsling bolsa yərning topisidək kəp bolup, sən məoɣrib bilən məxrikkə, ximal bilən jənubka yeyilisən; sən wə nəslingning wasitisi bilən yər yüzidiki barlik ailə-kəbililər bəht-bərikət tapidu.. [15] Mana, Mən sən bilən billidurmən, kəyərgə barsang seni amanesən saklap, bu zeminoɣa seni kayturup kelimən; qünki sanga eytkan səzümni ada kilmay turup, seni taxlimaymən» — dedi.

[16] Andin Yakup oyoɣinip: — Bərḥək, Pərwərdigar bu yərdidur, lekin mən uni bilməptimən, — dedi. [17] U korkup ketip: Bu jay alamət dəḥxətlik bir jay ikən! Bu Hudaning əyi bilən asmanning dərwazisidin baxka ḥeq jay əməstur, — dedi..

[18] Yakup ətisi səḥər kopup, bexining astioɣa koyoɣan taxni elip, hatirə tüwrük süpitidə tikləp, üstigə zəytun meyi kuyup koydi.. [19] U jayning ismini Bəyt-əl dəp atidi; əmma ilgiri u jayning eti Luz idi.

[20] Andin Yakup kəsəm bilən wədə kilip: — Əgər Huda mening bilən billə bolup, bu səpirimdə meni saklap, yegili nan, kiygili kiyim berip, [21] Mən atamning əyigə amanesən yenip barsam, undakta Pərwərdigar mening Hudayim bolidu; [22] Xuningdək mən hatirə tüwrük süpitidə tikləp koyoɣan bu tax Hudaning əyi bolidu; ḥəm xundakla sən manga beridioɣan barlik nərsilərning ondin bir ülüxini sanga təkdim kilmay kalmaymən, — dedi.

Yakupning Labanning əyigə berixi

29 [1] Andin Yakup səpirini dawamlaxturup, məxrikтiki kowmlarning zeminioɣa yetip kəldi. [2] U kariwidi, mana, yaylakta bir kuduk turatti, uning yenida üq top koy padisi turatti; qünki həlk bu kuduktin padilarni suoɣiratti. Kudukning aoɣzioɣa yooɣan bir tax koyukluk idi. [3] Kaqaniki padilarning ḥəmmisi u yərgə yioɣilsa, padiqilar birliktə kudukning aoɣzidiki taxni yumilitiwetip, koylarni suoɣirip, andin taxni yənə kudukning aoɣzioɣa əz ornioɣa koyup koyatti. [4] Yakup padiqilardin: Əy buradərlər, silər kəyərlik? — dəp soridi. Ular: — Biz ḥaranlikmiz, dedi.

[5] U ulardin: — Silər Naḥorning ooɣli Labanni tonumsilər? — dəp soridi. Ular: — Tonuymiz, dedi.

[6] U ulardin: — U salamətmu, dəp soriwidi, ular jawab berip: — U salamət turuwatidu. Mana ənə uning kizi Raḥilə koyliri bilən keliwatidu, dedi.

[7] U: — Mana, kün tehi egiz tursa, ḥazir tehi malning yioɣilidioɣan wakti bolmidi; nemixka koylarni suoɣirip, andin yənə berip otlatmaysilər? — dedi.

28:11 «taxlardin birini elip, bexioɣa yastuk kilip koyup,,...» — yaki «taxlardin birini elip, uning bexioɣa koyup...».
28:12 Yuḥ. 1:52.
28:13 «Pərwərdigar uning üstidə turatti» — mənisi bəlkim «Pərwərdigar Yakupning üstidə turatti»
28:13 Yar. 35:1, 3; 48:3; Kan. 12:20; 19:8.
28:14 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4.
28:17 «asmanning dərwazisi» — təkitləydioɣan ix muxu yərdə «bu jay asmanning kirix yoli» degənlik əməs (bu mənisi bar, əlwəttə), bəlki kədimki xəhərlərning muḥim ixliri xəhər dərwazisida bəja kəltürülgəngə ohxax, «bu jay» dəl asmanlarning muḥim ixliri bəja kəltürülüwatkan jaydur.
28:18 «Bəyt-əl» — «Hudaning əyi».
28:18 Yar. 31:13; 35:14.

8 Ular jawab berip: — Yaḳ, mundaḳ ḳilalmaymiz. Awwal padilarning ḥəmmisi yioɣilip, padiḳilar taxni ḳudukning aoɣzidin yumilitiwətkəndin keyin, andin ḳoylarni suoɣirimiz, dedi.
9 U ular bilən gəplixip turoɣinida, Raḥilə atisining ḳoyliri bilən yetip kəldi; qünki u ḳoy bakḳuqi idi. 10 Xundaḳ boldiki, Yaḳup anisining akisi Labanning ḳizi Raḥilə bilən anisining akisi Labanning ḳoylirini kərgəndə, u ḳopup berip, ḳudukning aoɣzidin taxni yumilitiwetip, anisining akisi Labanning ḳoylirini suoɣardi. 11-12 Andin Yaḳup Raḥiləni səyüp, yuḳiri awaz bilən yioɣlap taxlidi wə Raḥiləgə: — Mən sening atangning tuoɣḳini, Riwkaḥning ooɣli bolimən, dewidi, u yügürüp berip atisioɣa həwər bərdi.
13 Xundaḳ boldiki, Laban əz singlisining ooɣli Yaḳupning həwirini anglioɣanda, uning aldioɣa yügürüp berip, uni ḳuqaḳlap səyüp, əyigə baxlap kəldi. Andin Yaḳup Labanoɣa kəqürmixlirining ḥəmmisini dəp bərdi.
14 Laban uningoɣa: — Sən dərwəkə mening səngək bilən gəxümdursən! — dedi. Buning bilən u uning ḳexida bir ayqə turup ḳaldi.

Yaḳupning aldinip ḳelixi

15 Andin Laban Yaḳupḳa: — Sən mening tuoɣḳinim boloɣaq, manga bikaroɣa hizmət ḳilamsən? Eytḳina, ḥəḳḳinggə nemə alisən? — dedi.
16 Labanning ikki ḳizi bar idi; qongining eti Leyaḥ, kiqikining eti Raḥilə idi. 17 Leyaḥning kəzliri yeḳimlik idi; əmma Raḥiləning bolsa təki-turki kelixkən, ḥəsni-jamali qiraylik ḳiz idi. 18 Yaḳupning kəngli Raḥiləgə qüxkən bolup Labanoɣa: — Mən sening kiqik ḳizing Raḥilə üqün sanga yəttə yil hizmət ḳilay, dedi.
19 Laban jawab berip: — Uni baxḳa kixigə bərginimdin sanga bərginim yahxi. Əmdi meningkidə turoɣin, dedi.
20 Yaḳup Raḥiləni elix üqün yəttə yil hizmət ḳildi. Əmma u uni intayin yahxi kərgəqkə, bu yillar uningoɣa pəḳət birnəqqə kündəkla bilindi. 21 Waḳit toxḳanda Yaḳup Labanoɣa: — Mana mening künlirim toxti. Əmdi ayalimni manga bərgin, mən uning ḳexioɣa kirəy, dedi. 22 Laban xu yərdiki ḥəmmə kixilərni yioɣip, ziyapət ḳilip bərdi. 23 Lekin xundaḳ boldiki, kəq kirgəndə, u qong ḳizi Leyaḥni Yaḳupning yenioɣa elip kəldi; Yaḳup uning ḳexioɣa kirip billə boldi. 24 Laban əz dediki Zilpaḥni ḳizi Leyaḥḳa dedək ḳilip bərdi.
25 Ətisi xundaḳ boldiki, mana aldida Leyaḥ turatti! U Labanoɣa: — Bu zadi manga nemə ḳiloɣining? Əjəba, mən Raḥilə üqün sanga hizmət ḳilmidimmu? Meni nemixḳa xundaḳ aldiding?! — dedi.
26 Laban: Bizning yurtimizda kiqikini qongidin ilgiri yatliḳ ḳilidioɣan rəsim-ḳaidə yoḳ. 27 Əmdi sən qongining yəttə künlük toy murasimini ətküzüp boloɣin; andin yənə ikkinqisinimu sanga berəyli; u sening manga yənə yəttə yil ḳilidioɣan hizmitingning ḥəḳḳi bolidu, — dedi.
28 Yaḳup maḳul bolup, Leyaḥning yəttə künlük toy murasimini ətküzüp boloɣanda, Laban ḳizi Raḥilənimu uningoɣa hotunluḳḳa bərdi. 29 Laban dediki Bilḥaḥni ḳizi Raḥiləgə dedək ḳilip bərdi. 30 Bu tərikidə Yaḳup Raḥiləningmu ḳexioɣa kirdi; u Raḥiləni Leyaḥdin ziyadə yahxi kərdi. Andin keyin u yənə yəttə yil Labanoɣa hizmət ḳildi.

Yaḳupning pərzəntliri

31 Əmma Pərwərdigar Leyaḥning ətiwarlanmioɣanliḳini kərgəndə, uningoɣa tuoɣuxni nesip ḳildi. Lekin Raḥilə tuoɣmas idi.
32 Leyaḥ ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣup:

29:8 «padiḳilar» — ibraniy tilida «ular». Xu padiḳilar bir türküm ḥoḳuḳluḳ padiḳilar bolsa kerək. Yaki bolmisa ular eytḳan ixlar xu yərdə bir ərp-adət bolup ḳaloɣan bolsa kerək.
29:13 «kəqürmixlirining ḥəmmisini» — ibraniy tilida «bu ixlarning ḥəmmisini». Demək, tərjimimizdək «yüz bərgən ḥəmmə ixlarni», yaki u bayatin Raḥiləgə eytḳan ixlarni (tuoɣḳanqilik munasiwətlirini) kərsətsə kerək.
29:17 «Leyaḥning kəzliri yeḳimlik» — ibraniy tilida «Leyaḥning kəzliri mulayim» (yaki «yumxaḳ»). Buning baxḳa hil tərjimiliri bolsa: (1) tiniḳ; (2) ajiz (yahxi kərməydioɣan); (3) nursiz.
29:18 Ḥox. 12:13.
29:31 «uningoɣa tuoɣuxni nesip ḳildi» — ibraniy tilida «u uning baliyatḳusini aqti».

— «Pərwərdigar harlanoɣinimni kərdi; əmdi erim meni yahxi kəridu» dəp uning ismini «Rubən» ḳoydi.
33 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Pərwərdigar ətiwarlanmioɣanliḳini anglap, buni ḥəm manga bərdi» dəp, uning ismini Ximeon ḳoydi.
34 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Əmdi bu ḳetim erim manga baoɣlinidu; qünki mən uningoɣa üq ooɣul tuoɣup bərdim» dəp uning ismini Lawiy ḳoydi.
35 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣup: — «Əmdi bu ḳetim mən Pərwərdigaroɣa ḥəmdusana oḳuy!» dəp uning ismini Yəḥuda ḳoydi. Andin u tuoɣuttin tohtap ḳaldi.

30 1 Əmma Raḥilə əzining Yaḳupḳa bala tuoɣup berəlmiginini kərgəndə, aqisioɣa ḥəsət ḳilip Yaḳupḳa: — Manga bala bərgin; bolmisa əlimən, — dedi.
2 Xuning bilən Yaḳupning Raḥiləgə oɣəzipi kelip: — Mən baliyatḳuning mewisini səndin ayioɣan Hudaning ornidimu?! — dedi.
3 — Mana, dedikim Bilḥaḥ bu yərdə turidu; sən uning ḳexioɣa kirgin, u mening ḳuqiḳimoɣa tuoɣsun; mən u arḳilik balilik bolay, — dedi Raḥilə.
4 Xuning bilən u dediki Bilḥaḥni uningoɣa hotun ḳilip bərdi; Yaḳup uning ḳexioɣa kirdi.
5 Bilḥaḥ ḥamilidar bolup, Yaḳupḳa bir ooɣul tuoɣup bərdi.
6 Raḥilə: — «Huda mən üqün adalət yürgüzüp pəryadimni anglap, manga bir ooɣul bərdi», dəp uning ismini Dan ḳoydi.
7 Raḥiləning dediki Bilḥaḥ yənə ḥamilidar bolup, Yaḳupḳa ikkinqi ooɣlini tuoɣup bərdi.
8 Raḥilə: — «Mən aqam bilən bəslixip ḳattiḳ tutuxup, yəngdim» dəp uning ismini Naftali ḳoydi.
9 Leyaḥ əzining tuoɣuttin tohtap ḳaloɣanini kərüp, dediki Zilpaḥni Yaḳupḳa hotun ḳilip bərdi. 10 Leyaḥning dediki Zilpaḥ Yaḳupḳa bir ooɣul tuoɣup bərdi. 11 Leyaḥ: — «Nemidegən tələylik-ḥə!» dəp uning ismini Gad ḳoydi.
12 Leyaḥning dediki Zilpaḥ Yaḳupḳa ikkinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. 13 Leyaḥ: «Mən bəḥtlikturmən! Qünki hotun-ḳizlar meni bəḥtlik deyixidu!» dəp uning ismini Axir ḳoydi.
14 Buoɣday ormisi künliridə Rubən qiḳip etizliḳḳa bardi wə etizdin birḳanqə muḥəbbətgülini terip, bularni anisi Leyaḥning ḳexioɣa əkəldi. Əmdi Raḥilə Leyaḥḳa: — Ətünüp ḳalay, ooɣlungning muḥəbbətgülidin birnəqqini manga bərgin! — dedi.
15 Leyaḥ uningoɣa jawabən: — Erimni tartiwaloɣining yətməmdu? Əmdi ooɣlumning muḥəbbətgülinimu tartiwalmaḳqimusən? — dedi. Raḥilə jawab berip: — Undaḳ bolsa u ooɣlungning muḥəbbətgülliri üqün bügün keqə sən bilən yatsun, — dedi.
16 Yaḳup kəqḳurun etizdin ḳaytip kəlginidə, Leyaḥ uning aldioɣa qiḳip: — Mening ḳeximoɣa kirixing kerək; qünki mən ooɣlumning muḥəbbətgülliri bilən seni ijarigə aldim, — dedi. Xundaḳ dewidi, u bu keqə uning bilən yatti. 17 Huda Leyaḥning duasini anglidi; u ḥamilidar bolup, Yaḳupḳa

29:32 «Rubən» — «ḳara, bir ooɣul bala!» degən mənidə.
29:33 «Ximeon» — «anglax» yaki «angliɣan» degən mənidə.
29:34 «Lawiy» — «baɣlanoɣan» yaki «ulanoɣan» degən mənidə.
29:35 «Yəḥuda» — «ḥəmd» yaki «mədḥiyə» degən mənidə. Leyaḥning səzi intayin əḥmiyətlik bolup, bu uning ihlasmənliki wə etiḳadini ispatlaydu. Yəḥuda tuoɣuloɣuqə uning barliḳ arzu-tiləkliri eri Yaḳupning muḥəbbitigə erixixtin ibarət idi. Lekin ḥazir erixmigən bolsimu aoɣrinmidi, bəlki Hudaoɣa mədḥiyə oḳup, uningdin təsəlli aldi.
30:3 «u mening ḳuqiḳimoɣa tuoɣsun» — ibraniy tilida «u mening tizlirim üstigə tuoɣsun» — demək, dedək tuoɣḳan balilar Raḥiləning ḥesablinidu. Ibraniy tilida «mən u arḳilik ḳurulimən» yaki «uning wasitisi bilən mening əyüm ḳurulidu».

30:6 «Dan» — «u ḥəküm qiḳardi» yaki «u adillik ḳildi!» degən mənidə.
30:8 «mən aqam bilən bəslixip ḳattiḳ tutuxup, ...» — ibraniy tilida «Hudaning məditi bilən aqam bilən qelixip,...». **«Naftali»** — «elixix» yaki «qelixix» degən mənidə.
30:11 «Gad» — «tələylik» yaki «onguxluḳ» degən mənidə.
30:13 «Axir» — «bəḥtlik» degən mənidə.
30:14 «muḥəbbətgül» — (yaki «mandrak») — bu əsümlük muḥəbbətni ḳozoɣap, ḥamilidar bolux imkaniyitini axuridu, dəp ḳarilatti.

bəxinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. [18] Xuning bilən Leyaḥ: «Dedikimni erimgə bərginimgə Huda əmdi manga «ijarə ḥəkḳim»ni ata ḳildi» dəp uning ismini Issakar ḳoydi.
[19] Leyaḥ yənə ḥamilidar bolup, Yaḳupḳa altinqi ooɣlini tuoɣup bərdi. [20] Leyaḥ: — «Huda manga yahxi toyluḳ ata ḳildi; əmdi erim mening bilən billə turidioɣan boldi; qünki mən uningoɣa altə ooɣul tuoɣup bərdim» dəp uning ismini Zəbulun ḳoydi.
[21] Xuningdin keyin, u bir ḳiz tuoɣup, uning ismini Dinaḥ ḳoydi.
[22] Əmma Huda Raḥilәni yad ḳilip, duasini anglap uni tuoɣidioɣan ḳildi, [23] U ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi. U: — «Huda meni nomustin halas ḳildi», dedi.
[24] U: — «Pərwərdigar manga yənə bir bala bərsə» dəp, uning ismini Yüsüp ḳoydi.

Yaḳupning beyixi

[25] Raḥilə Yüsüpni tuoɣḳandin keyin Yaḳup Labanoɣa: — Meni əz yurtumoɣa, əz wətinimgə kətkili ḳoyoɣin. [26] Mening sanga ixləp erixkən ix ḥəkḳim boloɣan ayallirim bilən balilirimni manga bərgin; mən ketəy; qünki mening sanga ixligən japaliḳ hizmitim əzünggə ayan, — dedi.
[27] Laban uningoɣa jawabən: Nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, ətünüp ḳalay, yenimdin kətmə. Qünki mən Pərwərdigarning sening səwəbingdin manga bərikət bərginini tonup yəttim, dewidi, Yaḳup yənə: — [28] Manga alidioɣan ḥəkḳingni tohtatḳin; mən sanga xuni berəy, dedi.
[29] Yaḳup uningoɣa jawab berip: — Mən sanga ḳandaḳ hizmət ḳilip kəlginim, mening ḳolumda malliringning ḳandaḳ boloɣini əzünggə ayan. [30] Qünki mən kəlməstə meling az idi; əmdi naḥayiti zor bir top boldi. Mening ḳədimim ḳəyərgə yətsə, Pərwərdigar sanga bərikət ata ḳildi. Əmdi mən ḳaqan əz ailəm üqün igilik tikləymən? — dedi.
[31] Xuning bilən Laban: — Mən sanga nemə berəy, dewidi, Yaḳup: — Sən manga ḥeqnemə bərmigin; pəḳət mening xu iximoɣa ḳoxulsangla, mən yənə padangni beḳip, ulardin həwər alimən. [32] Mən bügün pütkül padangni arilap, ala-qipar ḳoylarni, ḳara-ḳongur pahlanlarni, xundaḳla əqkilərning iqidinmu ala-qiparlirini ayrip qiḳimən. Bular mening ix ḥəkḳim bolsun. [33] Keyin, mening ḥəkḳimni təkxürüp kəlgən waḳtingda, ḥəkḳaniy boloɣinim kəz aldingda ispatlinidu; əqkilər arisida ala-qipar bolmioɣanlirining ḥəmmisi, pahlanlar arisida ḳara-ḳongur bolmioɣanlirining ḥəmmisi ooɣrilap kelingən ḥesablansun, — dedi.
[34] u waḳitta Laban: — Maḳul, deginingdək bolsun, — dedi.
[35] Xu küni Laban taoɣil wə ala-qipar tekilərni, ala-qipar qixi əqkilərni, xundaḳla az-paz aḳ qikimi boloɣan barliḳ əqkilərni, barliḳ ḳara-ḳongur ḳozilarni ayrip, əz ooɣullirining ḳolioɣa tapxurup, [36] əzi bilən Yaḳupning otturisida üq künlük arilikni ḳoydi. Yaḳup bolsa Labanning padilirining ḳaloɣinini baḳti.
[37] Lekin Yaḳup terək, badam wə qinar dərəhliridin yumran qiwiḳlarni elip, ḳowziḳini yolluḳ ḳilip xilip, aḳ siziḳlarni qikardi. [38-39] Andin mal küyligən waḳitlirida su iqkili kəlgəndə, u muxu xiloɣan qiwiḳlarni padilar su iqidioɣan yərlərdiki ulaḳlaroɣa malning aldioɣa tikləp ḳoyatti. Mal bu taoɣil qiwiḳlarning aldida jüpləxkəndin keyin ular taoɣil wə ala-qipar ḳozilarni tuoɣdi.
[40] Andin Yaḳup bu ḳozilarni Labanning padisidin ayrip qiḳardi; andin u Labanning padisining yüzlirini taoɣil wə ḳongur

30:18 «Issakar» — «ijarə» yaki «inam» degən mənidə.
30:20 «erim mening bilən billə turidioɣan boldi» — yaki «erim meni ḥərmətləydioɣan boldi». **«Zəbulun»** — «makan ḳilix» yaki «ḥərmətləx» degən mənidə.
30:21 «Dinaḥ» — « (adil) ḥəküm» degən mənidə.
30:22 «uni tuoɣidioɣan ḳildi» — ibraniy tilida «baliyatḳusini eqiwidi».
30:24 «Yüsüp» — «u yənə beridu» yaki «u ḳoxup beridu» degən mənidə.

30:32 «ḳara-ḳongur pahlanlar» — Pələstində ḳongur yaki ḳara rəngliḳ ḳoylar az uqraydu. **«əqkilərning iqidinmu ala-qiparliri»** — Pələstində əqkilərning kəpinqisi pütünləy ḳara yaki pütünləy ḳongurdur. **«bular»** — yaki «bulardin tuoɣuloɣanlar».
30:36 «əzi» — yaki «ular». **«üq künlük arilikni ḳoydi»** — demək, Laban dərḥal padisidin Yaḳupning ḥəkḳi boloɣan malni, xundaḳla kəlgüsidə xundaḳ nəslini qikiralaydioɣanlarni ayrip, Yaḳuptin yiraḳ ḳildi.

qoylirioŋa qaritip jüpləxtürdi; xundaq qilip, u əz melini Labanning melioŋa qoxmay bələk qoyup, əzi üqün ayrim badilarni qildi.
41 Saoŋlam küqlük mal jüpləxkinidə, Yaqup qiwiqlarni padining kəz aldioŋa ulaqlarda qoyatti; mallar xu qiwiqlarning yenida jüplixətti. 42 Lekin jüplixiwatqan mal ajiz bolsa, u qiwiqlarni qoymaytti. Bu tərikidə ajizliri Labanoŋa, küqlükliri Yaqupqa təwə boldi.
43 Xundaq qilip, bu kixi naḥayiti bay bolup, malliri, dedəkliri, qulliri, təgiliri wə exəkliri heli kəp boldi.

Yaqupning Labanning yenidin qeqixi

31 1 Əmma Yaqup Labanning ooŋullirining: — Yaqup atimizning pütün mal-mülkini elip kətti; uning erixkən bu dəliti atimizning təəlluqatidin kəlgən, deginini anglap qaldi.
2 Yaqup Labanning qirayioŋa qariwidi, mana, u əzigə burunkidək hux peil bolmidi. 3 Bu qaoŋda, Pərwərdigar Yaqupqa: — Sən ata-bowiliringning zemiioŋa, əz uruq-tuoŋqanliringning qexioŋa qaytip kətkin. Mən sening bilən billə bolimən, — dedi.
4 Xuning üqün Yaqup adəm əwətip, Raḥilə wə Leyaḥni əz padisi turoŋan kəkləmgə qakirip kelip 5 ularoŋa mundaq dedi: — Mən atanglarning qirayioŋa qarisam manga burunkidək hux peil bolmidi; əmma atamning Hudasi mən bilən billə bolup kəldi. 6 Küqümning yetixiqə atanglaroŋa ixləp bərginim silərgə ayan; 7 ḥalbuki, atanglar meni əhmək qilip, ḥəkkimni on qetim əzgərtti; lekin Huda uning manga ziyan yətküzüxigə yol qoymidi. 8 Əgər u: «Ala-qipar qozilar ḥəkking bolidu», desə, barlik padilar ala-qipar qozilioŋili turdi. U: «Taoŋil qozilar ḥəkking bolsun», desə, barlik padilar taoŋil qozilioŋili turdi. 9 Bu tərikidə Huda atanglarning mallirini tartiwelip, manga bərdi. 10 Padilar küyligən wakitta mən bir qetim qüxümdə beximni kətürüp xuni kərdumki, mana, mallarning üstigə jüplixixkə etiloŋan qoqkar-tekilərning ḥəmmisi taoŋil yaki ala-qipar idi. 11 Andin Hudaning Pərixtisi qüxümdə manga: «Əy Yaqup», dewidi, mən jawab berip: «Mana mən», dedim.
12 U manga: — «Əmdi bexingni kətürüp qarioŋin; mana mallarning üstigə jüplixixkə etiloŋan qoqkar-tekilərning ḥəmmisi taoŋil wə ala-qipardur; qünki Mən Labanning sanga kiloŋinining ḥəmmisini kərdüm. 13 Mən Bəyt-Əldə sanga kərüngən Təngridurmən. Sən xu yərdə tüwrükni məsiḥləp, Manga qəsəm iqting. Əmdi sən orningdin turup, bu zemindin qikip, uruq-tuoŋqanliringning zemioŋa yanoŋin» dedi.
14 Raḥilə wə Leyaḥ uningoŋa jawab berip: — Atimizning əyidə bizgə tegixlik nesiwə yaki miras qalmioŋanmu? 15 Biz dərwəkə uningoŋa yat adəm ḥesablinip qaloŋanmu?! U bizni setiwətti, toylukimiznimu pütünləy yəp kət ti!
16 Xundaq boloŋandin keyin, Huda Atimizdin sanga elip bərgən barlik dələt biz bilən balilirimizningkidur. Əmdi Huda sanga nemə degən bolsa, xuni kiloŋin, — dedi.
17-18 Xuning bilən Yaqup ornidin turup, baliliri wə ayallirini təgilərgə mindurup, erixkən barlik malliri wə barlik təəlluqatini, yəni Padan-Aramda tapkan təəlluqatlirini elip, atisi Isḥakning yenioŋa berixka Kanaan zemioŋa karap yol aldi.

30:40 «Labanning padisining yüzlirini taoŋil wə qongur qoyliri» — Laban bundaq taoŋil wə qongur qoylarni alliqaqan ayrioŋan bolsimu, bu səzlərgə qarioŋanda u yənila bundaqlardin bəzilirini Yaqupqa tapxuroŋan ohxaydu. Əgər Labanning ooŋulliri padilarni bekixka ixənqlik bolmisa, Laban xu «taoŋil wə qongur qoylar»din qong qoylarni Yaqupqa qaytidin tapxuruxi mumkin. Baxka bir imkaniyət barki, Yaqupning bəzi taoŋil yaki qongur qoziliri qong boloŋanda u ularni Labanning ak rənglik qoyliri arisioŋa qoxkan.
–Yaqupning Laban bilən boloŋan waqtidiki tarih tooŋruluk «qoxumqə səz»imizni kərüng.

31:1 «bu dəliti» — ibraniy tilida «bu xan-xərəpni».

31:13 «Məsiḥləx» wə «Məsiḥ» — bu ixlar tooŋrisida «Təbirlər»ni kərüng. Bu yərdə Muqəddəs Kitabta «məsiḥləx» yaki «məsiḥ qilix» degən peilning tunji qetim ixlitilixidur.

31:13 Yar. 28:13,14,15.

31:15 «toyluklirimiz» — muxu yərdə Yaqupning Leyaḥ wə Raḥilənı elix üqün ixliginining qimmitini kərsətsə kerək.

19 Laban bolsa ḳoylirini ḳirḳiơıli kətkənidi;
Raḥilə əz atisioɣa təwə «əy butliri»ni
ooɣrilap eliwaldi.. 20 Yaḳup aramiy Labanoɣa
əz ḳexidin ooɣriliḳqə ḳeqip ketidioɣanliḳini
uḳturmay uni aldap ḳoyoɣanidi.. 21 U bar-
yoḳini elip ḳeqip kətti; u dəryadin ətüp Gi-
lead teoɣi tərəpkə ḳarap yol aldi..

Labanning Yaḳupni ḳooɣlixi

22 Üqinqi küni, Labanoɣa Yaḳupning ḳaqḳini
tooɣrisida həwər yətti. 23 U əz tuoɣḳanlirini
elip, yəttə künlük yoloɣiqə kəynidin ḳooɣlap
berip, Gilead teoɣida uningoɣa yetixti. 24 Lekin
keqisi Huda aramiy Labanning qüxigə kirip
uningoɣa: «Sən ḥezi bol, Yaḳupḳa ya aḳ ya
kək demə!» dedi..

25 Laban Yaḳupḳa yetixip baroɣanda, Yaḳup
qedirini taoɣning üstigə tikkənidi. Labanmu
tuoɣḳanliri bilən Gilead teoɣining üstidə
qedir tikti. 26 Laban Yaḳupḳa: — Bu nemə
ḳiloɣining? Sən meni aldap, ḳizlirimni uruxta
aloɣan oljidək elip kətting? 27 Nemixḳa yoxu-
run ḳaqisən, manga həwər bərməy məndin
ooɣriliḳqə kətting? Manga degən bolsang
mən huxal-huramlik bilən oɣəzəl okup, dap
wə qang qelip, seni uzitip ḳoymamtim?
28 Xundaḳ ḳilip sən manga əz ooɣullirim
wə ḳizlirimni səyüp uzitip ḳoyux pursiti-
nimu bərmiding. Bu ixta əhməḳlik ḳilding..

29 Silərgə ziyan-zəhmət yətküzüx ḳolumdin
kelətti; lekin tünügün keqə atangning Hu-
dasi manga səz ḳilip: «Ḥezi bol, Yaḳupḳa ya
aḳ ya kək demə» dedi. 30 Hox, sən atangning
əyini tolimu seoɣinoɣining üqün kətməy
ḳoymaysən; lekin nemixḳa yənə mening but-
lirimni ooɣriliding? — dedi.

31 Yaḳup Labanoɣa jawab berip: — Mən
ḳorḳup ḳaqtim; qünki seni ḳizlirini məndin
məjburiy tartiwalamdikin, dedim. 32 Əmdi
butliringoɣa kəlsək, ular kimdin qiḳsa xu tirik
ḳalmaydu! Ḳerindaxlirimiz aldida məndin
ḳandaḳla neməngni tonuwalsang, uni elip
kət, — dedi. Ḥalbuki, Yaḳupning Raḥilənıng
butlarni ooɣrilap kəlginidin həwiri yoḳ idi.

33 Laban aldi bilən Yaḳupning qedirioɣa kirip,
andin Leyaḥning qediri həm ikki dedəkning
qedirlirioɣa kirip ahturup ḥeqnemə tapal-
midi. Leyaḥning qediridin qiḳip, Raḥilənıng
qedirioɣa kirdi. 34 Raḥilə bolsa əy butlirini
elip, bularni təgining qomining iqigə tiḳip
ḳoyup, üstidə olturuwaloɣanidi. Laban pütkül
qedirini ahturup, ḥeqnemə tapalmidi.
35 Raḥilə atisioɣa: — Əy hojam, aldingda
turalmioɣinim üqün hapa bolmioɣin; qün-
ki mən ḥazir ayallarning adət məzgilidə
turuwatimən, — dedi. Xundaḳ ḳilip, Laban
ḥəmmə yərni ḳoymay ahturupmu, əy butli-
rini tapalmidi..

36 Xuning bilən Yaḳup aqqiḳlap Laban bilən
jedəllixip kətti. Yaḳup Labanoɣa: — Sən meni
kəynimdin munqə aldirap-tenəp ḳooɣlap
kəlgüdək məndə nemə səwənlik, nemə
gunaḥ bar?

37 Sən ḥəmmə yük-taḳlirimni ahturup
qiḳting, əyüngning nərsiliridin birər nemə
tapalidingmu? Birnemə tapḳan bolsang,
mening ḳerindaxlirim bilən sening
ḳerindaxliringning aldida uni ḳoyoɣin,
ular biz ikkimizning arisida ḥəküm ḳilsun.
38 Mən muxu yigirmə yil ḳexingda turdum;

31:19 «əy butliri» — ibraniy tilida «tərafim». Bu butlar ḳolda kətürgüdək kiqik bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Ḳədimki waḳitlardiki bəzi butpərəs jəmiyətlərdə «tərafim»oɣa igə boloɣan adəm əyning barlik təəlluḳatining igisi, hojayini dəp ḥesablinatti. Xunga bu kiqik «tərafim» kümüx boloɣini üqün əməs, bəlki ḳanuniy əhmiyiti üqün Labanoɣa intayin muḥim idi.

31:20 «uni aldap ḳoyoɣanidi» — ibraniy tilida «uning kənglini ooɣrilidi» bilən ipadilinidu.

31:21 «dərya» — muxu yərdə «əfrat dəryasi»ni kərsitidu.

31:24 «Yaḳupḳa ya aḳ ya kək demə!» — ibraniy tilida «Yaḳupḳa ya yahxi ya yaman gəpni ḳilma!». Bu səzlər bəlkim: «uningoɣa bərikət tilimə yaki uni ḳaroɣima» degənlik bolsa kerək. Huda nemixḳa «Yaḳupḳa yahxi gəp ḳilma» degən? Bizningqə Huda Labanning aldamqi maḥiyitini obdan bilətti; u Yaḳupḳa bərikət tilisə aldamqi niyiti bilən tiləydioɣinini bilətti. Uning «yaman gəp ḳilix»ioɣa, yəni uni ḳaroɣaxḳa yol ḳoymaytti, əlwəttə. Xunga «Yaḳupḳa ya yahxi ya yaman gəpni ḳilma!» degini bəlkim «pəḳət ḥəḳiḳəttin səzlə!» degənlik boluxi mumkin. Biraḳ Labanning Yaḳup bilən boloɣan səḥbitigə ḳarisaḳ u yənila yaloɣanqiliḳtin yiraḳ kətməydu!

31:28 «əz ooɣullirim» — Labanning «ooɣullirim» degini uning ḥiyligərlikini ayan ḳilidu. Uning Yaḳuptin tuoɣuloɣan nəwrə ooɣulliri bar idi, lekin u ularni «mening ooɣullirim» dəp ḥesablaytti.

31:35 «mən ḥazir ayallarning adət məzgilidə turuwatimən» — ibraniy tilida: «ayallarning aditi ḥazir manga qüxti».

ḫeqḳaqan saoɳliḳing wə qixi əqkiliring bala taxliwətmidi; padiliringdin ḳoqḳarliringni yeginim yoḳ. [39] Booɳuwetilgənlirini ḳexingoɳa elip kəlməy, bu ziyanni əzüm toldurdum; keqisi ooɳrilanoɳan yaki kündüzi ooɳrilanoɳan bolsun sən uni məndin tələtip alding. [40] Mening künlirim xundaḳ əttiki, kündüzi issiḳtin, keqisi sooɳuḳtin ḳiynilip, uyḳu kəzümdin ḳaqatti. [41] Mening künlirim muxu yigirmə yilda əyüngdə turup xundaḳ boldi; on tət yil ikki ḳizing üqün sanga hizmət ḳildim, altə yil padang üqün hizmət ḳildim; uning üstigə sən ix ḫəḳḳimni on ḳetim əzgərtting. [42] Əgər atamning Hudasi, yəni Ibraḫimning Hudasi, yəni Isḫaḳning Ḳorḳunqisi Boloɳanning Əzi mən bilən billə bolmisa idi, sən jəzmən meni ḳuruḳ ḳol ḳilip ḳayturuwetətting. Lekin Huda mening tartḳan jəbir-japalirimni, ḳollirimning muxəḳḳitini kərüp tünügün keqə sanga tənbiḫ bərdi, — dedi.

Yaḳupning Laban bilən kelixim tüzüxi

[43] Laban Yaḳupḳa jawab berip: — Bu ḳizlar mening ḳizlirim, bu ooɳullar mening ooɳullirim, bu pada bolsa mening padam bolidu; xundaḳla kəz aldingdiki ḫəmmə nərsə miningkidur; əmma mən bügün bu ḳizlirimni wə ularning tuoɳḳan ooɳullirini nemə ḳilay?.. [44] Ḳeni kəl, sən bilən ikkimiz bir əḫdə tüzüxəyli, bu mən bilən sening otturimizda guwaḫ bolsun, — dedi.

[45] Xuning bilən Yaḳup bir taxni elip ərə tikləp tüwrük ḳilip ḳoydi. [46] Andin Yaḳup ḳerindaxliroɳa: — Tax yioɳinglar, — dewidi, taxlarni elip kelip dəwilidi, xu yərdə tax dəwisining yenida oɳizalinixti. [47] Laban bu dəwini «Yəgar-Saḫaduta» dəp atidi, Yaḳup uningoɳa «Galeəd» dəp at ḳoydi.. [48] Laban: — Bu dəwə bügün sən bilən mening otturamda guwaḫ bolsun, — dedi. Xunga bu səwəbtin dəwining nami «Galeəd» ataldi. [49] U jay yənə «Mizpaḫ», dəpmu ataldi; qünki Laban yənə: — Ikkimiz bir-birimiz bilən kərüxmigən waḳitlarda, Pərwərdigar sən bilən mening otturamda ḳarawul bolup kəzitip tursun.. [50] Əgər sən ḳizlirimni bozək ḳilsang, yaki ḳizlirimning üstigə baxḳa hotunlarni alsang, baxḳa ḫeq kixi ḳeximizda ḫazir bolmioɳan təḳdirdimu, mana, Huda mən bilən sening arangda guwaḫqidur!

[51] Laban Yaḳupḳa yənə: — Mana, bu dəwigə ḳara, mən bilən sən ikkimizning otturisida mən tikləp ḳoyoɳan bu tüwrükkimu ḳara; [52] kəlgüsidə bu dəwə wə bu tüwrükmu mən yaman niyət bilən bu dəwidin sening təripinggə ətməslikim üqün, seningmu niyitingni yaman ḳilip bu dəwə wə bu tüwrüktin ətüp mening təripimgə kəlməsliking üqün guwaḫqi bolsun.. [53] Ibraḫimning ilaḫi, Naḫorning ilaḫi wə bu ikkisining atisining ilaḫliri arimizda ḫəküm qiḳarsun, — dedi. Yaḳup bolsa atisi Isḫaḳning Ḳorḳunqisi Boloɳuqi bilən ḳəsəm ḳildi..

[54] Andin Yaḳup taoɳ üstidə bir ḳurbanliḳ sunup, ḳerindaxlirini əzi bilən tamaḳlinixḳa təklip ḳildi. Ular ḫəmdastihan olturdi wə keqisi taoɳda ḳondi.. [55] Ətisi tang səḫərdə Laban ornidin turup, nəwriliri bilən ḳizlirini səyüp, ularoɳa bəht-bərikət tiləp, əz əyigə rawan boldi.

31:43 «mening ooɳullirim» — 28-ayəttiki izaḫatni kərüng. **«kəz aldingdiki ḫəmmə nərsə miningkidur»** — muxu səzlər pütünləy hata, əlwəttə. Yaḳup bularning ḫəmmisigə əz ḳolining əjri bilən erixkənidi.

31:47 «Yəgar-Saḫaduta» — aramiy tilida, «Galeəd» ibraniy tilida «guwaḫliḳ dəwisi» degən mənidə.

31:49 «Mizpaḫ» — «kəzitix munari» degən mənidə bolup, yənə «u kəzitip tursun» degən səzning aḫangioɳa yeḳin.

31:52 «seningmu niyitingni yaman ḳilip bu dəwə wə bu tüwrüktin ətüp mening təripimgə kəlməsliking üqün guwaḫqi bolsun» — əgər yuḳirida eytḳinimizdək «əy butliri»oɳa igə bolux «əyning əzigə igə boloɳanliḳ» ḫesablansa, undaḳta Labanning bu səzlirining məḳsiti: — «Yaḳup yaki uning əwladliri əy butlirimni elip, mening əy-təəlluḳatlirimni tartiwelix niyitidə mən tərəpkə ḫərgiz kəlmisun» degənliktin ibarət idi.

31:53 «Ibraḫimning ilaḫi, Naḫorning ilaḫi wə bu ikkisining atisining ilaḫliri» — Laban, Ibraḫimning atisi Təraḫ wə Naḫorlar asasən butpərəslər idi («Yəx.» 24:2ni kərüng). «Qiḳarsun» degən peil ḫəplük xəklidə.

31:54 «tamaḳlinixḳa təklip ḳildi» — bu taam bəlkim ḳurbanliḳning gəxi boluxi mumkin. Undaḳta u «inaḳliḳ ḳurbanliḳi» süpitidə sunuloɳan bolsa kerək («Law.» 3-babni kərüng).

Yaqupning Əsaw bilən kərüxüxkə təyyarlinixi

32 [1] Yaqup əz yolioƣa ketip baratti; yolda Hudaning pərixtiliri uningoƣa uqridi..
[2] Yaqup ularni kərüp: — Bu jay Hudaning bargaḥi ikən! — dəp, bu jayning namini «Maḥanaim» dəp ƙoydi..
[3] Andin Yaqup Seir zeminidiki «Edom yayliƙi»oƣa, akisi Əsawning ƙexioƣa aldin həwərqilərni əwətip, [4] ularoƣa jekilәp: — Silər hojamoƣa, yəni Əsawoƣa: «Kəminiliri Yaqup mundaƙ dedi: — Mən Labanning ƙexida musapir bolup, ta muxu waƙitƙiqə turdum. [5] Əmdi məndə kala, exək wə ƙoylar, ƙuldedəklərmu bar; mən əzlirining nəzиridə iltipat taparmənmikin dəp hojamoƣa həwər yətküzüxni layiƙ kərdüm», dənglar, — dedi.
[6] Həwərqilər Yaqupning yenioƣa yenip kelip: — Biz akiliri Əsawning ƙexioƣa barduƙ; u tət yüz kixini elip, silining aldilirioƣa keliwatidu, — dedi.
[7] Yaqup naḥayiti ƙorƙup, oƣəm-oƣussigə qüxüp adəmlirini ƙoy, kala wə təgilirigə ƙoxup, ikki topƙa ayridi. [8] U: — «Əgər Əsaw kelip bir topimizoƣa ḥujum ƙilsa, yənə bir top ƙeqip ƙutulup ƙalar» — dəp oylidi.
[9] Andin Yaqup mundaƙ dua ƙildi: — I atam Ibraḥimning Hudasi wə atam Isḥaƙning Hudasi! Manga: «Θz zemining wə uruƙtuoƣanliringning ƙexioƣa yenip kətkin, sanga yahxiliƙ ƙilimən» dəp wədə ƙiloƣan Pərwərdigar!.. [10] — Mən Sening Θz ƙulungoƣa kərsətkən əzgərməs barliƙ meḥribanliƙing wə barliƙ wapadarliƙing aldida ḥeqnemə əməsmən; qünki mən bu Iordan dəryasidin ətkinimdə yaloƣuz bir ḥasam bar idi. Əmdi mən ikki top adəm bolup ƙaytiwatimən..
[11] Θtünüp ƙalay, meni akam Əsawning ƙolidin ƙutƙuzoƣaysən; qünki u kelip mən bilən hotun-balilirimni əltürüwetəmdikin, dəp ƙorƙimən. [12] Sən: «Mən jəzmən sanga zor yahxiliƙ ƙilip, sening nəslingni dengizdiki ƙumdək ḥəddi-ḥesabsiz kəp ƙilimən», degəniding, — dedi..
[13-15] U xu keqisi xu yərdə ƙonup ƙaldi; andin u ƙol ilikidiki mallardin elip, akisi Əsawoƣa ikki yüz əqkə, yigirmə tekə, ikki yüz saoƣliƙ, yigirmə ƙoqƙar, ottuz qixi təgini taylaƙliri bilən, ƙirik inək, on buƙa, yigirmə mada exək, on ḥangga exəkni sowoƣat ƙilip tə yyarlap,.. [16] Bularni ayrim-ayrim top ƙilip hizmətkarlirining ƙolioƣa tapxurup, ularoƣa jekilәp: — Silər məndin burun mengip, ḥər topning arisida arilиƙ ƙoyup ḥəydəp menginglar, — dedi.
[17] U əng aldidiki top bilən mangoƣan kixikə əmr ƙilip: — Akam Əsaw sanga uqrioƣanda, əgər u səndin: «Kimning adimisən? Kəyərgə barisən? Aldingdiki janiwarlar kimning?» — dəp sorisa, [18] Undaƙta sən jawab berip: «Bular kəminiliri Yaqupning bolup, hojam Əsawoƣa əwətkən sowoƣattur. Mana, u əzimu kəynimizdin keliwatidu» — degin, dedi.
[19-20] Xu tərikidə u ikkinqi, üqinqi wə ulardin keyinki padilarni ḥəydəp mangoƣuqi kixilərgimu ohxax əmr ƙilip: — Əsaw sizlərgə uqrioƣanda, silərmu uningoƣa xundaƙ dənglar, andin: — Mana, kəminiliri Yaqup əzimu arƙimizdin keliwatidu, — dənglar, dedi; qünki u: — Mən aldimda baroƣan sowoƣat bilən uni meni kəqürüm ƙildurup, andin yüzini kərsəm, meni ƙobul ƙilarmikin, — dəp oylioƣanidi..
[21] Xundaƙ ƙilip sowoƣat aldin əwətildi; u xu keqisi bargaḥta ƙonup ƙaldi.

Yaqupning Huda bilən qelixixi

[22] U xu keqidə ƙopup, ikki ayali wə ikki dediki wə on bir ooƣlini elip, Yabbok keqikidin ətüp kətti. [23] U ularni eƙindin ətküzdi,

32:1 Yar. 48:16.
32:2 «Maḥanaim» — buning mənisi «ikki bargaḥ». Bu «ikki bargaḥ» Yaqupning bargaḥi wə Hudaning bargaḥini kərsitidu. Yaqupning «bargaḥ» deginidin ƙarioƣanda, xu jayda kərgən pərixtilər dərwəƙə intayin kəp bolsa kerək.
32:9 Yar. 31:13.
32:10 «ḥeqnemə əməsmən» — ibraniy tilida «intayin kiqikmən».
32:12 Yar. 28:13.
32:13-15 «ḥangga exək» — yaki «təhəy».
32:19-20 «uni meni kəqürüm ƙildurup, andin...» — ibraniy tilida «uning yüzi aldida kəfarət ƙilalaymən, andin...». «Kəfarət» degən ix tooƣuluƙ «Mis.» 29:33 wə izaḥati, xundaƙla «Təbirlər»nimu kərüng.

xundaḳla ḥəmmə təəlluḳinimu u ḳarxi tərəpkə ətküzdi. [24] Yaḳup bolsa bu ḳatta yaloŋuz ḳaldi; bir zat kelip xu yərdə uning bilən tang atḳuqə qelixti. [25] Lekin bu zat uni yengəlməydioŋanliḳini kərüp, uning yotisining yiriḳioŋa ḳolini təgküzüp ḳoydi; xuning bilən ular qelixiwatḳanda Yaḳupning yotisi ḳazandin qiḳip kətti..
[26] U zat: — Meni ḳoyup bərgin, qünki tang atay dəp ḳaldi, dedi.
— Sən meni bərikətlimigüqə, seni ḳoyup bərməymən, dedi Yaḳup..
[27] U uningdin: — Eting nemə? dəp soridi.
U: etim Yaḳup, — dedi.
[28] U uningoŋa: — Sening eting buningdin keyin Yaḳup bolmay, bəlki Israil bolidu; qünki sən Huda bilənmu, insan bilənmu elixip oŋalib kəlding, — dedi..
[29] Andin Yaḳup uningdin: — Namingni manga dəp bərgin, dewidi, u: — Nemixḳa mening namimni soraysən? — dedi wə xu yərdə uningoŋa bəht-bərikət ata ḳildi..
[30] Xuning bilən Yaḳup: — Hudani yüzmu-yüz kərüp, jenim ḳutulup ḳaldi, dəp u jayning namini «Pəniəl» dəp atidi..
[31] U Pəniəldin ətüp mangoŋanda, kün uning üstibexini yorutti; əmma u yotisi tüpəylidin aḳsap mangatti .
[32] Bu səwəbtin Israillar büqüngiqə yotining üqisidiki pəyni yeməydu; qünki xu Zat Yaḳupning yotisining yiriḳioŋa, yəni uning peyigə ḳolini təgküzüp ḳoyoŋanidi.

Yaḳupning Əsaw bilən uqrixixi

33 [1] Yaḳup bexini kətürüp ḳariwidi, mana Əsaw tət yüz kixi bilən keliwatatti. Xuning bilən u balilirini ayrip, Leyaḥ, Raḥilə wə ikki dedəkkə tapxurdi; [2] u ikki dedək wə ularning balilirini ḥəmmining aldida mangdurdi, andin Leyaḥ bilən uning balilirini, əng ahirida Raḥilə bilən Yüsüpni mangdurdi. [3] Əzi bolsa ularning aldioŋa ətüp mangdi, u akisining aldioŋa yetip baroŋuqə yəttə ḳetim yərgə bax urup təzim ḳildi. [4] Əsaw uning aldioŋa yügürüp kelip, uni ḳuqaḳlap, boynioŋa girə selip, uni səydi; ḥər ikkisi yioŋlixip kətti. [5] Andin Əsaw bexini kətürüp ḳarap, ayallar wə balilarni kərüp: — Bu sən bilən billə kəlgənlər kimlər? — dəp soridi.
Yaḳup: — Bular Huda xapaət ḳilip kəminilirigə bərgən balilardur, — dedi.
[6] Andin ikki dedək wə ularning baliliri aldioŋa berip, uningoŋa təzim ḳildi; [7] Andin Leyaḥmu uning baliliri bilən aldioŋa berip, təzim ḳildi, ahirida Yüsüp bilən Raḥilə aldioŋa berip, təzim ḳildi.
[8] Əsaw: — Manga yolda uqrioŋan axu topliringda nemə məḳsiting bar? — dewidi, Yaḳup jawab berip: — Bu hojamning aldida iltipat tepixim üqündur, dedi.
[9] Lekin Əsaw: — Əy ḳerindixim, məndə yetip axḳudək bar. Sening əz nərsiliring əzünggə ḳalsun, dedi.
[10] Əmma Yaḳup: — Undaḳ ḳilmioŋin; əgər mən nəzərliridə iltipat tapḳan bolsam, sowoŋitimni ḳolumdin ḳobul ḳiloŋayla; qünki silining meni huxallik bilən ḳobul ḳiloŋanlirini kərüp, didarlirini kərginimdə Hudaning didarini kərgəndək boldum!
[11] Əmdi sanga kəltürülgən, Hudadin kərgən bu bərikətlirimni ḳobul ḳiloŋayla; qünki Huda manga xapaət kərsətti, ḥəmmə nərsilirim bar boldi, — dəp uningdin ḳayta-ḳayta ətünüwidi, u ḳobul ḳildi.
[12] Andin Əsaw: — Əmdi biz ḳozoŋilip səpirimizni dawamlaxturayli, mən sening aldingda mangay, dedi.
[13] U uningoŋa jawabən: — Hojam kərdilə, balilar kiqik, ḳeximda emidioŋan ḳoza wə mozaylar bar; əgər mən bularni bir künla aldirtip ḳooŋlap mangdursam, pütkül pada ölüp ketidu. [14] Xunga ətünimənki, hojam kəminiliridin aldida mangoŋaq tursun; mən

32:25 «yotisining yiriḳioŋa...» — yaki «yotisining üqisigə».
32:26 Ḥox. 12:4.
32:28 «Israil» — mənisi «Huda bilən billə boloŋan əmir» wə uning bilən təng «Huda bilən elixḳuqi».
32:28 Yar. 35:10.
32:29 «Pəniəl» — (yaki «Pənuəl») — mənisi «Hudaning jamali».
32:30 «Hudani yüzmu-yüz kərüp, jenim ḳutulup ḳaldi» — bu intayin sirliḳ wəḳə üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

aldimdiki mal-qarwilarning mengixioꞑa, xundaķla balilarning mengixioꞑa ķarap asta mengip, hojamning ķexioꞑa Seiroꞑa udul baray, dedi.
15 U waķitta Əsaw: — Undaķ bolsa, mən əzüm bilən kəlgən kixilərdin birnəqqini ķexingda ķoyup ketəy, dedi. Lekin u jawab berip: — Buning nemə ḥajiti? Pəķət hojamning nəziridə iltipat tapsamla xu kupayə, dedi.
16 Əsaw u küni yoloꞑa qiķip Seiroꞑa yenip kətti.
17 Yaķup səpər ķilip, Sukkot degən jayoꞑa kəlgəndə, u yərgə bir əy selip, mallirioꞑa lapaslarni yasidi. Xunga bu yər «Sukkot» dəp ataldi..
18 Xu tərikidə Yaķup Padan-Aramdin ķaytip, Ķanaan zeminidiki Xəkəm xəḥirigə amanesən kəldi. U xəḥərning aldida qedir tikti..
19 Andin u qedir tikkən yərning bir ķisimini Xəkəmning atisi boloꞑan Ḥamorning ooꞑulliridin bir yüz ķəsitigə setiwelip,. 20 Xu yərdə bir ķurbangaḥ selip, namini «Əl-Əloḥə-Israil» dəp atidi..

Xəkəmning Dinaḥning nomusioꞑa tegixi

34 1 Bir küni, Leyaḥning Yaķupķa tuoꞑup bərgən ķizi Dinaḥ yurtning ķizliri bilən kərüxkili qiķti.. 2 Xu yurtning əmiri ḥiwiy Ḥamorning ooꞑli Xəkəm uni kərüp ķelip, uni tutuwelip, zorlap nomusioꞑa təgdi. 3 Əmma uning kəngli Yaķupning ķizi Dinaḥķa qüxüp, uni yahxi kərüp ķaldi wə uningoꞑa muḥəbbiti bilən kəngül soridi. 4 Xuning bilən Xəkəm atisi Ḥamordin: — Bu ķizni manga hotunlukķa elip bərgin, dəp təlap ķildi.
5 Yaķup Xəkəmning ķizi Dinaḥning ippitigə təgkənlikini anglap ķaldi. Uning ooꞑulliri malliri bilən dalalarda idi; xunga Yaķup ular kəlgüqə jim turup turdi. 6 Xəkəmning atisi Ḥamor Yaķupning aldioꞑa uning bilən sözləxkili qiķti; 7 Yaķupning ooꞑulliri həwərni anglapla dalalardin ķaytip kəlgənidi. Bular Xəkəmning ķilmaydioꞑan ixni ķilip, Yaķupning ķizining nomusioꞑa tegip Israil ķəbilisidə xərməndilik ķiloꞑini üqün azablinip, intayin ķattiķ oꞑəzəpləndi.. 8 Ḥamor ularoꞑa söz ķilip: — Ooꞑlum Xəkəmning köngli ķizinglaroꞑa qüxüp ķaptu. Iltipat ķilip uni ooꞑlumoꞑa hotunlukķa bərsənglar! 9 Biz bilən ķuda-baja bolup, ķizliringlarni bizgə beringlar, bizning ķizlirimiznimu silər elinglar; 10 Biz bilən billə turunglar. Mana, yər aldinglarda turuptu; bu yərni makan ķilip, soda ķilip, özünglar üqün əy-mülük elinglar, — dedi.
11 Xəkəm ķizning atisi bilən aka-ukilirioꞑa: — Nəziringlarda iltipat tapsam dəymən; silər nemə desənglar, xuni berəy. 12 Məndin ķanqilik toyluķ yaki sowoꞑat tələp ķilsanglar, manga eytķininglarqə berəy; pəķət bu ķizni manga hotunlukķa bərsənglarla bolidu, dedi.
13 Yaķupning ooꞑulliri bolsa Xəkəm wə atisi Ḥamoroꞑa ḥiylə-mikir bilən jawab bərdi, qünki u singlisi Dinaḥning ippitigə təgkənidi; 14 ularoꞑa: — Biz bundaķ ķilalmaymiz, singlimizni hətnisiz birsigə berixkə maķul deyəlməymiz; qünki bu bizgə nomus bolidu.. 15 Pəķət bir xərtimizgə kənsənglarla silərgə maķul bolimiz; silərning barliķ ərkəkliringlar hətnə ķilinip bizdək bolsa, 16 Ķizlirimizni silərgə berip, silərning ķizliringlarni biz elip aranglarda olturup, bir ķowm bolup ķalimiz. 17 Əmma bizgə ķulaķ salmay hətnə ķilinixķa unimisanglar, undaķta biz ķizimizni elip ketimiz, — dedi.
18 Ularning sözliri Ḥamor wə ooꞑli Xəkəmning nəzirigə yaķti. 19 Yigit bu ixni kəynigə sozmidi, qünki u Yaķupning ķizioꞑa ejil bolup ķaloꞑanidi; u atisining əyidə ḥəmmidin ətiwarliķ idi. 20 Xuning bilən Ḥamor ooꞑli Xəkəm bilən xəḥərning dərwazisioꞑa be-

33:17 «Sukkot» — mənisi «kəpilər» yaki «lapaslar».
33:18 Yə. 24:32; Ros. 7:16.
33:19 «ķəsitə» — pul birliki bolup, ķimmiti bizgə naməlum.
33:20 «əl-Əloḥə-Israil» — mənisi ««əl» Israilning Təngrisidur» (ibraniy tilida «əl» bolsa «ilaḥ», «Huda» degənni bildüridu).
34:1 Yar. 30:21.

34:7 «Israil ķəbilisidə» — ibraniy tilida «Israilda». «Israil» degən bu söz muxu yərdə «Israil ķəbilisi» yaki «Israil həlķi»ni kərsətkən. Buning Muķəddəs Kitabta birinqi ķetim xu mənidə ixlitilixi bolidu.
34:14 Yar. 17:12,13,14.

rip, xəḥərning adəmlirigə səz kilip: — [21] Bu adəmlərning biz bilən inak ətküsi bar. Xunga ular muxu yurtta turup soda-setik kilsun; mana, bu jayning ikki təripi ularoŋa yətküdək kəngridur. Biz ularning kizlirini hotunlukka elip, əz kizlirimizni ularoŋa berimiz. [22] Lekin pəkət arimizdiki ḥəmmə ərkək ular hətnə kilinoŋandək hətnə kilinsa, u adəmlər arimizda turup biz bilən bir həlk boluxka makul dəydu. [23] Xu tərikidə ularning mal-təəllukati, ḥəmmə qarpayliri bizningki bolmamdu? Biz pəkət ularoŋa makul desəkla, ular arimizda turidu, — dedi.

[24] Xuning bilən xəḥərning dərwazisidin kirip-kikidioŋanlarning ḥəmmisi Ḥamor bilən ooŋli Xəkəmning səzigə kulak saldi. Xəḥərning dərwazisidin kirip-qikadioŋanlarning ḥəmmisi hətnə kilindi. [25] Əmma üqinqi küni, ular tehiqə aoŋrik yatkinida xundak boldiki, Yakupning ikki ooŋli, yəni Dinaḥning akiliri Ximeon bilən Lawiy ḥərkaysisi əz kiliqini elip, xəḥər hatirjəmlik iqidə turoŋinida besip kirip, ḥəmmə ərkəkni eltürüwətti;

[26] Ular Ḥamor bilən ooŋli Xəkəmnimu kiliqlap, Dinaḥni Xəkəmning əyidin elip kətti. [27] Andin Yakupning barlik ooŋulliri: «Ular singlimizning nomusioŋa təgdi» dəp, eltürülgənlərning jayioŋa kelip, xəḥərni bulap-talang kildi. [28] Ularning koy-kala, exəklirini, xəḥərdiki ḥəmmini, etizliklardiki ḥəmmini elip kətti, [29] Xundakla ularning barlik mal-mülkini bulap-talap, barlik hotun-balilarni əsir kilip, əy iqidiki barlik nərsilərnimu koxup elip kətti.

[30] Yakup Ximeon wə Lawiyni əyibləp: — Silər meni balaoŋa tikip, zemindikilər — Kanaaniylar bilən Pərizziylərning aldida sesittinglar. Bizning adimimiz az bir həlkturmiz; ular manga karxi qikip yioŋilip ḥujum kilidu; xuning bilən mən wə jəmətim wəyran bolimiz, — dedi.

[31] Əmma ular jawab berip: — Əjəba, singlimizoŋa bir paḥixə ayaloŋa kiloŋandək muamilə kilsa bolamdu? — dedi.

Hudaning Bəyt-Əldə Yakupka baxpanaḥ boluxi

35 [1] Andin Huda Yakupka: — Sən ḥazir Bəyt-Əlgə qikip, xu yərni makan kil, əzüng akang Əsawdin kəqip mangoŋiningda sanga kərüngən Mən Təngrigə bir kurbangaḥ yasioŋin, — dedi.

[2] Xuning bilən Yakup əyidikilər wə əzi bilən billə boloŋanlarning ḥəmmisigə mundak dedi: — Aranglardiki yat ilaḥ butlirini taxliwetip, əzünglarni paklap eginliringlarni yənggüxlənglar. [3] Andin kopup Bəyt-Əlgə qikimiz. Mən xu yərdə kiyinqilikta kaloŋanda duayimni ijabət kilip, yürgən yolumda mening bilən billə bolup kəlgən Təngrigə kurbangaḥ salay, — dedi.

[4] Xuning bilən əz kolliridiki ḥəmmə yat ilaḥ butlirini, xundakla kulakliridiki zirilərni qikirip Yakupka bərdi. Yakup bularni Xəkəmdiki dub dərihining tüwigə kəmüp koydi. [5] Andin ular səpərgə atlandi; əmma ətrapidiki xəḥərlərni Hudadin boloŋan bir wəḥimə baskaqka, ular Yakupning ooŋullirini kooŋlimidi. [6] Bu tərikidə Yakup wə uning bilən billə boloŋanlarning ḥəmmisi Kanaan zeminidiki Luz, yəni Bəyt-Əlgə yetip kəldi. [7] U xu yərdə bir kurbangaḥ yasidi; akisidin kəqip mangoŋinida xu yərdə Huda uningoŋa kərüngini üqün bu jayning ismini «Əl-Bəyt-Əl» dəp atidi.

[8] Riwkaḥning inik'anisi Dəboraḥ bolsa xu yərdə aləmdin ətti. U Bəyt-Əlning ayioŋidiki dub dərihining tüwidə dəpnə

34:25 «Dinaḥning akiliri» — okurmənlərning esidə barki, Ximeon wə Lawiy Dinaḥning bir tuoŋkan (Leyaḥdin tuoŋuloŋan) ikkinqi wə üqinqi akisi idi.

34:25 Yar. 49:6.

34:27 «ular singlimizning nomusioŋa təgdi» — bu tolimu axuruwətkənlik bolidu. Qünki pəkət birla adəm xundak kiloŋanidi.

34:30 «bizning adimimiz az bir həlkturmiz» — ibraniy tilida «mən sanim az adəmmən».

34:31 «Əjəba, singlimizoŋa bir paḥixə ayaloŋa kiloŋandək muamilə kilsa bolamdu?» — bu wəkə tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak toḥtilimiz.

35:1 Yar. 27:43; 28:12,13.

35:7 «Əl-Bəyt-Əl» — mənisi «Bəyt-Əldiki Huda». «Kərüngən» degən peil kəplük xəklidə.

35:7 Yar. 28:19.

kilindi. Bu səwəbtin xu dərəh «Yioqa-Zarning dub dərihi» dəp ataldi.

Hudaning Yakupka yənə bir ketim bəht ata kilip, yengi ismini təkrarlixi

9 Yakup xu yol bilən Padan-Aramdin yenip kəlgəndin keyin, Huda uningoqa yənə bir ketim kərünüp, uningoqa bəht-bərikət ata kildi. 10 Andin Huda uningoqa: — Sening isming Yakuptur; əmma mundin keyin sən Yakup atalmay, bəlki naming Israil bolidu, dəp uning ismini Israil koyup koydi. 11 Andin Huda yənə uningoqa: — Mən Өzüm Həmmigə Kadir Təngridurmən; sən nəsillinip, kəpəygin; bir əl, xundakla bir türküm əllər səndin pəyda bolidu; padixahlarmu sening puxtungdin qikidu. 12 Mən Ibrahim wə Ishakka bərgən zeminni sanga berimən, xundakla səndin keyinki nəslinggimu xu zeminni berimən, — dedi.

13 Andin Huda uning bilən səzləxkən jaydin, uning yenidin yukirioqa kətürüldi. 14 Yakup Huda өzi bilən səzləxkən jayda bir tax tüwrükni tikləp, üstigə bir xarab hədiyəsini təkti wə zəytun meyi kuyup koydi. 15 Yakup Huda өzi bilən səzləxkən xu jayning namini «Bəyt-Əl» dəp atidi.

Rahilələning tuoqutta əlüp ketixi

16 Andin ular Bəyt-Əldin mengip, Əfratka azoqina yol kaloqanda, Rahilələni toloqak tutup ketip, kattik tuoqut azabida kaldi. 17 Əmma toloqiki kattik eoqirlaxkanda, tuoqut anisi uningoqa: — Korkmioqin, bu ketim yənə bir ooqlung bolidioqan boldi — dedi.

18 Xundak boldiki, Rahilə jeni qikix aldida, ahirki nəpisi bilən ooqlioqa «Bən-Oni» dəp isim koydi; əmma uning atisi uni «Bən-Yamin» dəp atidi.

19 Rahilə wapat boldi wə Bəyt-Ləhəm dəp atilidioqan Əfratning yolining boyioqa dəpnə kilindi. 20 Yakup uning kəbrisining üstigə bir hatirə texi tikləp koydi. Bügüngə kədər «Rahilələning Kəbrə Texi» xu yərdə turmakta. 21 Andin Israil səpərni dawamlaxturup Migdal-Edirning u təripidə өz qedirini tikti.

Yakupning ooqulliri

22 Israil u zeminda turoqan wakitida, Rubən berip өz atisining keniziki Bilhah bilən bir orunda yatti; Israil buni anglap kaldi.

Yakupning on ikki ooqli bar idi: —

23 Leyahdin tuoquloqan ooqulliri: — Yakupning tunji ooqli Rubən wə Ximeon, Lawiy, Yəhuda, Issakar həm Zəbulun idi.

24 Rahilədin tuoquloqan ooqulliri: — Yüsüp wə Binyamin idi.

25 Rahilələning dediki Bilhahdin tuoquloqan ooqulliri: — Dan wə Naftali idi.

26 Leyahning dediki Zilpahdin tuoquloqan ooqulliri: — Gad bilən Axir idi. Bular bolsa Yakupka Padan-Aramda tuoquloqan ooqulliri idi.

Ishakning aləmdin ətüxi

27 Əmdi Yakup atisi Ishakning kexioqa, Ibrahim wə Ishak musapir bolup turoqan Kiriat-Arba, yəni Hebronning yenidiki Mamrəgə kəldi. 28 Ishakning kərgən künliri bir yüz səksən yil boldi. 29 Ishak tolimu kerip, künliri toxup, nəpəstin tohtap wapat boldi wə өz kowmining kexioqa berip koxuldi. Uning ooqulliri Əsaw bilən Yakup uni dəpnə kildi.

35:8 «Yioqa-Zarning dub dərihi» — ibraniy tilida «Allon-bakut».
35:9 Hox. 12:5.
35:10 Yar. 32:27; 2Pad. 17:34.
35:11 «bir əl, xundakla bir türküm əllər səndin pəyda bolidu; padixahlarmu sening puxtungdin qikidu» — bu bexarət tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
35:11 Yar. 17:1, 6; 28:3; 48:3
35:14 Yar. 28:18.
35:15 «Bəyt-Əl» — «Hudaning өyi». Bu Yakupning ikkinqi ketim bu namni xu yərgə koyuxi idi. Xübhisizki, u bu namning əhmiyitini bir kədər toluk qüxəngini üqün xundak kildi.
35:18 «Bən-Oni» — (ərəbqə «Ibn-Aniy») — mənisi «kayoqumning ooqli». «Bən-Yamin» (Binyamin) degənning mənisi «ong koldiki ooqul» yaki «amətlik bala».
35:19 Yar. 48:7.
35:21 «Israil» —Yəni Yakup, əlwəttə. **«Migdal-Edir»** — mənisi «koy padisi munari».
35:22 Yar. 49:4.
35:23 Yar. 46:8; Mis. 1:2.
35:29 «künliri toxup,...» — ibraniy tilida «künlər bilən toloqan bolup, ...» degən səzlər bilən ipadilinidu. **«өz kowmining kexioqa berip koxuldi»** — «ibraniy tilida «өz kowmlirioqa koxuldi» — 15:15 wə izahatini kərüng.
35:29 Yar. 25:8.

Əsawning əwladliri

1Tar. 1:35-54

36 [1] Təwəndikilər Əsawning əwladliridur (Əsaw yənə Edom dəpmu atilidu): —
[2] Əsaw ayallirini Kənaaniylarning kizliridin aldi, yəni Hittiylardin bolƣan Elonning kizi Adah bilən hiwiylardin bolƣan Zibeonning nəwrisi, Anahning kizi Oholibamahni aldi; [3] uningdin baxka Ismailning kizi, Nebayotning singlisi Basimatnimu alƣanidi.
[4] Adah Əsawƣa Elifazni tuƣup bərdi; Basimat bolsa Reuəlni tuƣdi. [5] Oholibamah Yəux, Yaalam wə Korahni tuƣdi; bular Kənaan zeminida Əsawƣa tuƣulƣan ooƣullar idi.
[6] Əsaw ayalliri, ooƣul-kizliri, əyidiki həmmə kixilirini wə qarpaylirini, barlik ulaƣlirini, xundakla Kənaan zeminida tapkan barlik təəlluqatlirini elip, inisi Yakuptin ayrilip, baxka bir yurtka kəqüp kətti. [7] Qünki hər ikkisining təəlluqatliri intayin kəp bolƣaqka, bir yərdə billə turalmaytti; musapir bolup turƣan zemin ularning mal-qarwilirining kəplükidin ularni bakalmaytti.. [8] Buning bilən Əsaw (Əsaw Edom dəpmu atilidu) Seir teƣiƣa berip, olturaklixip kaldi..
[9] Təwəndikilər taƣlik rayon Seirdiki Edomiy-§larning ata-bowisi Əsawning əwladliridur: —

[10-13] Əsawning ooƣulliri: — Əsawning ayali adahning ooƣli Elifaz; Əsawning ayali Basimatning ooƣli Reuəl. Elifazning ooƣulliri: — Teman, Omar, Zəfo, Gatam wə Kənaz idi. Əsawning ooƣli Elifazning kiqik hotuni Timna idi; u Elifazƣa Amaləkni tuƣup bərdi. Yukirilar bolsa Əsawning ayali adahning əwladliri idi. Reuəlning ooƣulliri: — Nahat, Zərah, Xammah wə Mizzah idi; bular Əsawning ayali Basimatning əwladliri idi.
[14] Əsawning ayali, yəni Zibeonning qong kizi, Anahning kizi bolƣan Oholibamahning ooƣulliri: u Əsawƣa Yəux, Yaalam wə Korahni tuƣup bərdi.
[15] Əsawning əwladlirining iqidin təwəndiki əmirlər qikkan: — Əsawning tunji ooƣli Elifazning ooƣulliridin: — əmir Teman, əmir Omar, əmir Zəfo, əmir Kenaz, [16] əmir Korah, əmir Gatam wə əmir Amalək qikkan. Bular Edom zeminida Elifazning nəslidin qikkan əmirlər bolup, Adahning əwladliri idi.
[17] Əsawning ooƣli Reuəlning ooƣulliridin əmir Nahat, əmir Zərah, əmir Xammah wə əmir Mizzahlar qikkan; bular Edom zeminida Reuəlning nəslidin qikkan əmirlərdur; bularning həmmisi Əsawning ayali Basimatning əwladliri idi.
[18] Əsawning ayali Oholibamahning ooƣulliridin əmir Yəux, əmir Yaalam wə əmir Korahlar qikkan. Bular Anahning kizi, Əsawning ayali Oholibamahning nəslidin qikkan əmirlər idi.
[19] Bular Əsawning, yəni Edomning əwladliri bolup, Edomiylarning əmirliri idi.

Seirning əwladliri — Horiylar

[20-21] Horiylardin bolƣan Seirning Edom zeminida olturƣan əwladliri: — Lotan, Xobal, Zibeon, Anah, Dixon, Ezər wə Dixan idi. Bular Seirning əwladliri bolup, Edom zeminida

36:1 «Təwəndikilər Əsawning əwladliridur» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning tokkuzinqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Əsaw (Edom)ning əwladlirining tarihi» («Əsawning əwladlirining tarihi») (36:1-8) baxlinidu. **«Edom»** — buning mənisi «kizil» bolup, Seir rayonidiki tuprakning rənggini kərsitidu. Əsaw əzimu «kizil adəm» bolup, «kizil bir zemin»da olturaklaxkan.
36:1 1Tar. 1:35.
36:7 Yar. 13:6.
36:8 Yə. 24:4.
36:9 «Təwəndikilər ... Edomiylarning ata-bowisi Əsawning əwladliridur: —» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning oninqi «tolidot»i («tarihi»), yəni «Əsawning **Seirda olturaklaxkan** əwladlirining tolidoti» («Əsawning **Seirda olturaklaxkan** əwladlirining tarihi») (36:9-37:1) baxlinidu. Əsaw awwal Kənaan zeminida turup birnəqqə pərzənt kərdi; bular 1-8-ayättə hatirilinidu. Andin u «Seir taƣlik rayoni»da turup u yərdə birnəqqə pərzəntlik bolƣan; bu yərdə deyiliwatkini xularning əwladlirini kərsitidu (36:9-37:1).
–Məzkur tarih xu taƣlik rayonluk «Horiylar»ning tarihini əz iqigə alidu. Karioƣanda, Horiylar awwal Əsawlarƣa boysunup, andin ular bilən assimilyatsiyilixip bir millət, yəni «Edomlar» yaki «Edomiylar» bolup kalƣan.

36:15 «əmirlər» — muxu yərdə Əsawning nəslidin qikkan kəbililərning əmirliri (kəbilə baxlikliri)ni kərsətsə kerək.

Ḥoriylarning əmirliri idi.
22 Lotanning ooḷulliri Ḥori bilən Ḥemam idi;
Lotanning singlisi Timna idi. 23 Xobalning
ooḷulliri: Alwan, Manaḥat, Ebal, Xefo wə
Onam idi.
24 Zibeonning ooḷulliri: — Ayaḥ wə Anaḥ idi.
Bu Anaḥ qəldə atisi Zibeonning exəklirini
beḳiwetip, arxanglarni tepiwaloḷan
Anaḥning dəl əzi xu idi.
25 Anaḥning pərzəntliri: ooḷli Dixon;
Anaḥning ḳizi Oḥolibamaḥ idi.
26 Dixonning ooḷulliri: Ḥəmdan, Əxban, Itran
wə Keran idi.

27 Ezərning ooḷulliri: Bilḥan, Zaawan wə Akan
idi.
28 Dixanning ooḷulliri: Uz wə Aran idi.
29-30 Ḥoriylarning əzlirining əmirliri: əmir
Lotan, əmir Xobal, əmir Zibeon, əmir Anaḥ,
əmir Dixon, əmir Ezər wə əmir Dixan idi. Bu-
lar bolsa Ḥoriylarning Seir zeminida əz nam-
liri boyiqə ataloḷan ḳəbililərning əmirliri idi.

Edomdiki padixaḥlar

31 Israillarning üstigə ḥeq padixaḥ tehi
səltənət ḳilmasta Edom zeminida səltənət
ḳiloḷan padixaḥlar təwəndikidək: —
32 Beorning ooḷli Bela Edomda səltənət ḳildi;
uning xəḥirining ismi Dinḥabaḥ idi.
33 Bela əlgəndin keyin, Bozraḥlik Zəraḥning
ooḷli Yobab uning ornida səltənət ḳildi.
34 Yobab əlgəndin keyin, temaniylarning ze-
minidin kəlgən Ḥuxam uning ornida səltənət
ḳildi.
35 Ḥuxam əlgəndin keyin, Bedadning
ooḷli Ḥadad uning ornida səltənət ḳildi.
U Moabning yaylaḳlirida midiyaniylaroḷa
ḥujum ḳilip yənggənidi. Uning xəḥirining
ismi Awit idi.
36 Ḥadad əlgəndin keyin, masrəkaḥlik
Samlaḥ uning ornida səltənət ḳildi.
37 Samlaḥ əlgəndin keyin, «Dəryaning boyi-
diki Rəḥobot»tin kəlgən Saul uning ornida
səltənət ḳildi.
38 Saul əlgəndin keyin, Akborning ooḷli Baal-
ḥanan uning ornida səltənət ḳildi.
39 Akborning ooḷli Baal-ḥanan əlgəndin
keyin, Ḥadar uning ornida səltənət ḳildi.
Uning xəḥirining ismi Pau idi. Uning
ayalining ismi Məḥetabəl bolup, u Məy-
Zaḥabning ḳizi boloḷan Matrədning ḳizi idi.
40-43 Əsawning nəslidin boloḷan əmirlər
ularning at-isimliri, jəmətliri, nəsəbnamiliri
wə turoḷan jayliri boyiqə: əmir Timna, əmir
Alwaḥ, əmir Yəḥət, əmir Oḥolibamaḥ, əmir
Elaḥ, əmir Pinon, əmir Kenaz, əmir Teman
wə əmir Mibzar, əmir Magdiyəl wə əmir
Iramlar idi. Bular Edomiylarning əmirliri bo-
lup, əzliri igiləp olturaḳlaxḳan jaylar əz nam-
liri bilən ataloḷanidi. Mana xu tərikidə Əsaw
Edomiylarning ata-bowisi boldi.

Yüsüp wə uning ḳerindaxliri

37 1 Yaḳup bolsa atisi musapir bolup
turoḷan yərdə, yəni Kanaan zeminida
olturaḳlaxti.
2 Təwəndikilər Yaḳup əwladlirining ix-izliri-
dur.
Yüsüp yigit bolup on yəttə yaxḳa kirgən
qaoḷlirida, akiliri bilən billə ḳoylarni
baḳatti; u atisining kiqik hotunliri Bilḥaḥ
wə Zilpaḥning ooḷulliri bilən billə ixləytti.
Yüsüp atisioḷa ularning naqar ḳiliḳlirini

36:20-21 «Ḥoriylardin boloḷan Seirning Edom zeminida olturoḷan əwladlir» — Ḥoriylar Əsawlar «Seir zemini»oḷa kirixtin ilgirila xu yərdə olturaḳlaxḳanlar idi. Seir ularning əjdadi bolup, zemin uning ismi bilən ataloḷanidi.
36:20-21 1Tar. 1:38.
36:31 1Tar. 1:43.

36:37 «Dərya» — muxu yərdə «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
36:39 «Akborning ooḷli ... əlgəndin keyin, Ḥadar uning ornida səltənət ḳildi» — ḳarioḷanda, Ḥoriylarning padixaḥliri sulalə tüzümi boyiqə əməs, məlum saylam yoli bilən tallinatti.
36:40-43 «mana xu tərikidə Əsaw Edomiylarning ata-bowisi boldi» — yaki «bular bolsa Edomdiki əzliri igiləp olturaḳlaxḳan jaylardiki əmirlər idi». **«mana xu tərikidə Əsaw Edomiylarning ata-bowisi boldi»** — ḳizik bir ix xuki, Israillar tehi musapir bolup yürüwatḳanda, Əsawlar allikaqan mukim zeminlik bolup, padixaḥlik tüzümi boloḷan, xundaḳla helila tərəkḳiy ḳiloḷan bolsa kerək. Birak keyin Israillar ulardin kəp tərəplərdə exip kətti.
36:40-43 1Tar. 1:51.
37:1 Yar. 36:7; Ibr. 11:9.

eytip ḳoyatti.. [3] Yüsüp Israilning ḳerioɣan waḳtida tapḳan balisi boloɣaqḳa, uni baxḳa ooɣulliridin bəkrək yahxi kərətti. Xunga u Yüsüpkə uzun yənglik ton tiktürüp bərdi.. [4] Əmma akiliri atisining uni əzliridin yahxi kəridioɣinini kərüp, uningoɣa əq bolup ḳaloɣanidi wə uningoɣa qiraylik gəp ḳilmatti.
[5] Uning üstigə Yüsüp bir qüx kərgən bolup, uni akilirioɣa dəp beriwidi, ular uningoɣa tehimu əq bolup kətti. [6] Yüsüp ularoɣa mundaḳ dedi: — Mening kərgən xu qüxümni anglap beḳinglar. [7] Mana, biz ḥəmmimiz etizlarda axliḳlarni baoɣlawatḳudəkmiz. Ḳarisam mening ənqəm ərə turuptidək; silərning ənqənglar bolsa mening ənqəmning qərisigə olixip təzim ḳilip turoɣudək! — dedi.
[8] Akiliri uningdin: — Əjəba, sən bizgə padixaḥ bolamsən? Üstimizgə ḥəkümranlik ḳilamsən? — dəp soridi. Uning kərgən qüxliri wə gepidin akiliri uni tehimu yaman kərdi.
[9] Keyin u yənə bir qüx kərdi wə qüxini akilirioɣa dəp: — Mana, mən yənə bir qüx kərdüm. Ḳarisam, ḳuyax bilən ay wə on bir yultuz manga təzim ḳilip turoɣudək! — dedi.
[10] U bu qüxni atisi wə akilirioɣa dəp bərdi. Atisi uningoɣa tənbiḥ berip: — Bu kərgining zadi ḳandaḳ qüx? Əjəba, mən, anang wə aka-ukiliring aldingoɣa berip, sanga yərgə bax urup təzim ḳilimizmu? — dedi..
[11] Xuning bilən akiliri uningoɣa ḥəsət ḳiloɣili turdi. Əmma atisi xu gəpni kəngligə püküp ḳoydi..

Yüsüpning Misiroɣa, ḳullukḳa setilixi

[12] Əmdi Yüsüpning ḳerindaxliri atisining ḳoylirini baḳḳili Xəkəmgə kətkənidi. [13] Israil Yüsüpkə: — Akiliring Xəkəmdə pada beḳiwatidioɣu? Kəl, mən seni ularning ḳexioɣa əwətəy, dewidi, Yüsüp: — Mana mən, dedi.
[14] U uningoɣa: — Əmdi berip akiliring amanesənmu-əməsmu, ḳoylar aman-esənmu-əməsmu, manga həwirini elip kəlgin, dəp uni Ḥebron jiloɣisidin yoloɣa saldi; u Xəkəmgə bardi.
[15] Xu yərdə birsi uning dalada tenəp yürginini kərüp uningdin: — Nemə izdəwatisən, dəp soridi.
[16] U: — Mən akilirimni izdəwatimən. Ularning padilirini ḳəyərdə beḳiwatḳanlikini eytip bərsingiz, dedi.
[17] U adəm jawab berip: — Ular bu yərdin ketip ḳaldi, qünki mən ularning: «Yürünglar, Dotanoɣa barayli» deginini anglidim, dedi.
Xuning bilən Yüsüp akilirining arḳisidin berip, ularni Dotandin tapti.
[18] Ular uni yiraḳtin kərüp, u tehi ularning ḳexioɣa kəlməyla, uni əltürüwetixni məslihətləxti. [19] Ular bir-birigə: — Mana ḥeliḳi qüx kərgüqi keliwatidu. [20] Kelinglar, uni əltürüp muxu yərdiki orəklərdin birigə taxliwetəyli, andin: — Wəḥxiy bir ḥaywan uni yəp ketiptu, dəyli. Xunda, biz uning qüxlirining nemə bolidioɣinini kərimiz! — dedi.
[21] Əmma Rubən buni anglap uni ularning ḳolliridin ḳutḳuzmaḳqi bolup: — Uni əltürməyli, dedi.. [22] Rubən ularoɣa yənə: — Ḳan təkmənglar! Bəlki uni qəldiki muxu orəkkə taxliwetinglar; lekin uningoɣa ḳol təgküzmənglər, dedi (əməliyəttə, u uni ularning ḳolidin ḳutḳuzup, atisining ḳexioɣa ḳayturuwətməkqi idi).
[23-24] Yüsüp akilirining ḳexioɣa yetip kəlgəndə ular uni tutup, uning alaḥidə tonini, yəni kiyiklik uzun yənglik tonini salduruwelip,

37:2 «Təwəndikilər Yaḳup əwladlirining ix-izliridu» — muxu jümlə bilən «Aləmning Yaritilixi»ning on birinqi «tolidot»i (ahirḳi «tolidot» yaki «tarih»), yəni «Yaḳupning əwladlirining tolidoti» («Yaḳupning əwladlirining ix-izliri») (37:2-50:26) baxlinidu. **«Yüsüp atisioɣa ularning naqar kiliḳlirini eytip ḳoyatti»** — oḳurmənlər Yüsüpning akilirining keyinki ixliridin u bərgən bu həwərning rast yaki rast əməslikini kərələydu.
37:3 «uzun yənglik ton» — xu dəwrlərdiki əmirlər wə padixaḥlar əz xaḥzadiliri yaki esilzadilirigə xundaḳ «uzun yənglik ton» kiygüzətti.
–Baxḳa birhil tərjimisi «ala rənglik ton».
37:10 «aka-ukiliring» — Yüsüpning bir ukisi, yəni Binyamin bar idi. Xu waḳitta u bək kiqik idi.
37:11 Ros. 7:9.

37:21 «ḳutḳuzmaḳqi bolup...» — ibraniy tilida «ḳutḳuzup...».
37:21 Yar. 42:22.

orəkkə taxliwətti. Lekin orək ḳuruḳ bolup, iqidə su yoḳ idi.
25 Andin ular tamaḳ yegili olturdi. Ular bexini kətürüp ḳariwidi, mana Ismaillarning bir karwini Gilead tərəptin keliwatatti. Təgilirigə dora-dərməк, tutiya wə murməkkilər artiloɣan bolup, Misir tərəpkə ketiwatatti. 26 Yəhuda ḳerindaxlirioɣa: — Bizning bir tuoɣḳan ḳerindiximizni əltürüp, ḳenini yoxuroɣinimizning nemə paydisi bar? 27 Kelinglar, uni Ismaillaroɣa setiwetəyli; ḳandaḳla bolmisun u bizning inimiz, bir tuoɣḳan ḳerindiximiz; xunga uningoɣa ḳol salmayli, dewidi, ḳerindaxliri buningoɣa ḳulaḳ saldi.. 28 Midiyanliḳ sodigərlər xu yərdin ətüp ketiwatḳanda, ular Yüsüpni orəktin tartip qiḳirip, ularoɣa yigirmə kümüx tənggigə setiwətti. Bular bolsa Yüsüpni Misiroɣa elip kətti..
29 Rubən orəkning yenioɣa ḳaytip kelip, Yüsüpning orəktə yoḳluḳini kərüp, kiyimlirini yirtip, 30 inilirining ḳexioɣa berip: — Bala yoḳ turidu! Əmdi mən nəgə baray?! — dedi.
31 Əmma ular Yüsüpning tonini elip, bir tekini booɣuzlap tonni uning ḳenioɣa miləp, 32 Andin uzun yənglik tonni atisining ḳexioɣa əwətip, uningoɣa: — Buni biz tepiwalduḳ; bu ooɣlungning tonimu-əməsmu, əzüng kərüp baḳḳin, dedi.
33 U uni tonup: — Bu dərwəkə mening ooɣlumning toni ikən; bir wəḥxiy ḥaywan uni yəp kətkən ohxaydu; xübḥisizki, Yüsüp titma-titma ḳiliwetiliptu! — dedi.
34 Xuning bilən Yaḳup kiyimlirini yirtip, beligə bəz baoɣlap, nuroɣun künlərgiqə ooɣli üqün matəm tutti. 35 Uning ḥəmmə ooɣul-ḳizliri yenioɣa kelip uningoɣa təsəlli bərsimu, u təsəllini ḳobul ḳilmay: «Mən təḥtisaraoɣa qüxüp ooɣlumning ḳexioɣa baroɣuqə xundaḳ matəm tutimən!» dedi. Yüsüpning atisi xu peti uningoɣa aḥ-zar kətürüp matəm tutti..
36 Əmdi midiyaniylar Yüsüpni Misiroɣa elip berip, Pirəwnning bir oɣojidari, pasiban bexi Potifaroɣa satti..

Yəhuda bilən Tamar

38 1 U waḳitlarda xundaḳ boldiki, Yəhuda aka-ukilirining ḳexidin ketip, Ḥirah isimlik Adullamliḳ bir kixiningkigə qüxti. 2 Xu yərdə Yəhuda Xua isimlik bir Ḳanaaniyning ḳizini kərdi; u uni hotunluḳḳa elip ḳexioɣa kirip yatti.. 3 U ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi; Yəhuda uningoɣa «ər» dəp at ḳoydi. 4 U yənə ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi wə uningoɣa Onan dəp at ḳoydi. 5 Andin yənə ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi wə uningoɣa Xəlaḥ dəp at ḳoydi. U tuoɣuloɣanda Yəhuda Kezibda idi..
6 Yəhuda tunji ooɣli Ərgə Tamar isimlik bir ḳizni elip bərdi. 7 Lekin Yəhudaning tunji ooɣli Ər Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣaqḳa, Pərwərdigar uni əltürdi.
8 Bu qaoɣda Yəhuda Onanoɣa: — Akangning ayalining ḳexioɣa kirip, uni hotunluḳḳa elip ḳerindaxliḳ burqini Ada ḳilip, akang üqün nəsil ḳaldurоɣin, dedi..
9 Əmma Onan bu nəsilning əzigə təwə bolmaydioɣanliḳini bilip, akisioɣa nəsil ḳaldurmasliḳ üqün ḥər ḳetim akisining ayali bilən billə boloɣanda məniysini yərgə aḳturuwetətti. 10 Uning bu ḳilmixi Pərwərdigarning nəziridə rəzil kərüngəqkə, unimu əltürüwətti.
11 Yəhuda əmdi kelini Tamaroɣa: — Ooɣlum

37:27 «u bir tuoɣḳan ḳerindiximiz» — ibraniy tilida «u bizning ətlirimiz».
37:28 Ḥak. 8:24; Zəb. 105:17-18; Ros. 7:9.
37:35 Yar. 42:38; 44:29,31.

37:36 «pasiban bexi» — xu qaoɣdiki «pasiban bexi» degən mənsəp bəlkim «jallat bexi» degənnimu əz iqigə alatti.
37:36 Yar. 39:1; Zəb. 105:17-18
38:2 «bir Ḳanaaniyning ḳizi» — oḳurmənlərning esidə barki, Ḳanaaniylar imansiz wə əhlaḳsiz bir həlḳ idi.
38:2 1Tar. 2:3.
38:5 Qəl. 26:20.
38:8 «ḳerindaxliḳ burqi» — ḳədimki zamanlarning ərp-adətliri boyiqə, birsi əz mal-mülkigə warisliḳ ḳilidioɣan pərzənti bolmay əlüp kətsə, undaḳta əlgüqining aka yaki ukisi uningoɣa bir waris pərzənt ḳaldurux üqün ayalini hotunluḳḳa elixi kerək idi. Bu ayaldin pərzənt tuoɣulsa, undaḳta u əziningki əməs, bəlki əlgən ḳerindixining ḥesablinatti. Keyin bu ixni Musa pəyoɣəmbər yəhudiylaroɣa ḳanun dəp bekitkən («Ḳan.» 25:5-10).

Xəlaḥ qong boloɳuqə atangning əyidə tul olturup turoɳin, dedi. Qünki u iqidə: — Bumu akilirioɳa ohxax əlüp ketərmikin, dəp ḳorḳti. Xuning bilən Tamar berip atisining əyidə turup ḳaldi. 12 Əmdi kəp künlər ətüp, Xuaning ḳizi, Yəḥudaoɳa təgkən ayal əldi. Yəḥuda təsəlli tapḳandin keyin adullamlik dosti Ḥiraḥ bilən billə əzining ḳoy ḳirḳioɳuqilirining əḥwalini bilixkə Timnaḥḳa qikti.

13 Tamaroɳa: — Ḳeynatang ḳoylirini ḳirḳioɳili Timnaḥḳa yol aldi, degən həwər yətti. 14 Xuning bilən Tamar Xəlaḥ qong boloɳan bolsimu, mən uningoɳa hotunlukḳa elip berilmidim, dəp ḳarap, tulluḳ kiyimini seliwetip, qümbəl tartip bədinini orap, Timnaḥ yolining üstidə Ənaimoɳa kirix eoɳizioɳa berip olturdi.

15 Əmdi Yəḥuda uni yüzi yepiḳlik ḥalda kərgəndə: — Bu bir paḥixə ayal ohxaydu, dəp oylidi.. 16 U yoldin burulup uning yenioɳa berip, əz kelini ikənlikini bilməy: — Kəl, mən sən bilən billə bolay, dedi. U jawab berip: — Mən bilən billə bolsang, manga nemə berisən? dəp soridi.

17 U uningoɳa: — Padamning iqidin bir ooɳlaḳni sanga əwətip berəy, dedi. Ayal: — Sən uni əkelip bərgüqə, manga rənigə birər nərsə berəmsən? dəp soriwidi, 18 U: — Sanga nemini rənigə berəy? — dedi.

U: — Əz məḥürüng bilən uning xoynisini wə ḳolungdiki ḥasangni rənigə bərgin, dewidi, u bularni berip, uning bilən birgə boldi. Xuning bilən u uningdin ḥamilidar bolup ḳaldi.

19 Andin Tamar ornidin turup mangdi; u pərənjini seliwetip, tulluḳ kiyimini kiyiwaldi.

20 Yəḥuda: — U hotunning ḳolidiki rənini yandurup kəlsun dəp adullamlik dostining ḳoli arḳilik ooɳlaḳni əwətti, əmma u uni tapalmidi. 21 U xu jaydiki adəmlərdin: — Ənaimdiki yolning boyida olturoɳan butpərəs paḥixə ḳeni, dəp sorisa, ular: — Bu yərdə ḥeqbir butpərəs paḥixə boloɳan əməs, dəp jawab bərdi..

22 Buning bilən u Yəḥudaning ḳexioɳa yenip berip: — Mən uni tapalmidim; üning üstigə u jaydiki adəmlərmu: «Bu yərdə ḥeqbir butpərəs paḥixə ayal boloɳan əməs» deyixti, dedi.

23 Yəḥuda: — Boptu, u nərsilərni u elip kətsə kətsun; bolmisa, baxḳilarning məshirisigə ḳalimiz. Nemila bolmisun, mən uningoɳa ooɳlaḳ əwəttim, lekin sən u hotunni tapalmiding, dedi.

24 Üq ayqə ətkəndin keyin birsi Yəḥudaoɳa: — Sening kelining Tamar buzuḳqilik ḳildi, uning üstigə zinadin ḥamilidar bolup ḳaldi, degən həwərni yətküzdi. Yəḥuda jawabən: — Uni elip qikinglar, kəydürüwetilsun! — dedi.

25 Lekin u elip qikiloɳanda ḳeynatisioɳa həwər əwətip: — Bu nərsilərning igisi boloɳan adəmdin ḥamilidar boldum! Əmdi sən kərüp baḳ, bu məḥür, xoynisi wə ḥasining kimning ikənlikini etirap ḳiloɳin, dedi.

26 Yəḥuda bu nərsilərni etirap ḳilip: — U manga nisbətən ḥəḳliktur; dərwəkə mən uni ooɳlum Xəlaḥḳa elip bərmidim, dedi. Bu ixtin keyin Yəḥuda uningoɳa yənə yeḳinqilik ḳilmidi..

27 Uning tuoɳut wakti yeḳinlaxti, mana ḳorsikida ḳoxkezək bar idi.. 28 U tuoɳkan wakтida balilardin birsi ḳolini qikiriwidi, tuoɳut anisi dərḥal bir ḳizil yipni elip: «Bu awwal qikti» dəp uning ḳolioɳa qigip ḳoydi.

29 Lekin u ḳolini yənə iqigə tikiwaldi, mana uning inisi qikti. Xuning bilən tuoɳut anisi: «Sən ḳandaḳ ḳilip bəsüp qikting!» dedi; xuning bilən uningoɳa «Pərəz» degən at

38:15 «bu bir paḥixə ayal ohxaydu» — xu wakitlarda paḥixə ayalar yüzini etiwalatti; toy ḳiloɳan ayallar wə ḳizlar adətə qümbəlsiz yürətti. Pəḳət toy ḳilidioɳan layiḳi aldidila ḳizlar yüzini yepiwalatti (24:65ni kərüng).

38:21 «butpərəs paḥixə» — Ḳanaaniylar arisida butpərəslikning paḥixiwazlik bilən ziq munasiwiti bar idi. «Kim bundaḳ «butpərəs paḥixə» bilən billə bolsa, uningoɳa buttin bir bəht-bərikət kelidu» dəp ḳarilatti.

38:26 «U manga nisbətən ḥəḳliktur» — Tamarning bu ixlarda bolux məḳsiti kəngül huxi üqün əməs, bəlki pərzənt kərüx üqün idi.

–Yəḥuda əslidə «Mən uningdin tehimu gunaḥkarmən» deyixkə tooɳra kelətti, əlwəttə.

38:27 1Tar. 2:4.

qoyuldi.… 30 Andin qoliоqa qizil yip qigilgən
akisi tuoquldi. Uning ismi Zərah dəp ataldi.…

Yüsüpning Potifarning əyidə hizmət qilixi

39 1 Yüsüp bolsa Misiroqa elip kelindi; uni
Pirəwnning oqojidari, pasiban bexi
Potifar xu yərgə elip kəlgən Ismaillarning
qolidin setiwaldi.… 2 Lekin Pərwərdigar Yüsüp
bilən billə boloqaqqa, uning ixliri ongoqa
tartti; u misirlik hojisining əyidə turup
qaldi.… 3 Uning hojisi Pərwərdigarning uning
bilən billə ikənlikini, xundaqla u nemə ix
qilsa, Pərwərdigarning uning qolida ronaq
tapquzoqanliqini bayqidi. 4 Xuning bilən
Yüsüp uning nəzaridə iltipat tepip, uning has
hizmətqisi boldi. Hojisi uni əyini baxquruxqa
qoydi wə barlik təəlluqatini uning qoliоqa
tapxurdi.
5 Wə xundaq boldiki, u uni əyi wə barlik
təəlluqatini baxquruxqa qoyoqandin tartip,
Pərwərdigar bu misirlikning əyini Yüsüpning
səwəbidin bərikətlidi; Pərwərdigarning
bərikiti uning pütün ailisi wə barlik
terikqilikioqa kəldi. 6 Xuning bilən Potifar
barlik ixlirini Yüsüpning qoliоqa tapxurup,
əz tamiqini yeyixtin baxqa heqqandaq ix
bilən kari bolmidi.
Yüsüp bolsa qamiti kelixkən, huxqiray yigit idi.
7 Birnəqqə waqit ətkəndin keyin xundaq bol-
diki, uning hojisining ayalining Yüsüpkə kəzi
qüxüp qelip: — Mən bilən yatqin! — dedi.…
8 Əmma u unimay hojisining ayaliоqa mundaq
dedi: — Mana hojam əydiki ixlarni, xundaqla
barlik təəlluqatini qolumoqa tapxurdi,
manga tolimu ixinip ixlirim bilən kari bol-
maydu. 9 Bu əydə məndin qong adəm yoq.
Səndin baxqa u heqbir nərsini məndin ayi-
midi — qünki sən uning ayalidursən! Xundaq
turuqluq mən qandaqmu bundaq rəzillikni
qilip Huda aldida gunahkar bolay? — dedi.
10 Gərqə hər küni Yüsüpkə xundaq desimu,
xundaqla u uning bilən yetip uningoqa
yeqinqilik qilixni yaki uning bilən birgə turux-
ni rət qiloqan bolsimu, 11 xundaq bir wəqə bol-
diki, bir küni u əz ixi bilən əy iqigə kirgənidi,
əydikilərdin heqkaysisi əyning iqidə əməs
idi; 12 bu ayal uning tonini tutuwelip: — Mən
bilən yatqin! dedi. U tonini uning qoliоqa
taxlap qoyup, yügürgən peti qeqip taxqirioqa
qiqip kətti. 13 Ayal Yüsüpning tonini əz qoliоqa
taxlap qeqip qiqip kətkinini kərüp, 14 əyidiki
hizmətqilirini qaqirip ularoqa: — Qaranglar, erim
bizgə haqarət kəltürsun dəp bir ibraniy adəmni
elip kəptu! Bu adəm yenimoqa kirip: «Sən bilən
yatay» dewidi, qattiq warqiridim!… 15 U mening
qattiq warqirioqinimni anglap, tonini yenimoqa
taxlap, taxqirioqa qeqip kətti, dedi.
16 Xuning bilən hojisi əyigə yenip kəlgüqə u
Yüsüpning tonini yenida saqlap qoydi. 17 An-
din u erigimu xu gəpni qilip: — Sən elip kəlgən
heliqi ibraniy qul manga haqarət qilixqa
qeximoqa kirdi. 18 Lekin mən qattiq warqirap-
jarqirdim, u tonini qeximda taxlap, taxqirioqa
qeqip kətti, — dedi.
19 Uning hojisi ayalining: — Sening qulung
meni undaq-mundaq qildi, degən gəplirini
anglap oqəzipi ottək tutaxti. 20 Xuning bilən
Yüsüpning hojisi uni tutup orda munarlik
zindanoqa qamap qoydi. Xu yərgə pəqət
padixahning məhbusliri solinatti. Buning
bilən u xu yərdə solaqta yetip qaldi.…

38:29 «Sən qandaq qilip bəsüp qiqting!» — baxqa birhil tərjimisi: «Sən qandaq qilip bəsüp qiqting? Bundaq ix bexingoqa yənə kelidu!» (əyni səz «bəsüp qiqix» bexingoqa yənə kelidu!»). **«Pərəz»** — «bəsülgən jay» yaki «bəsküqi» degən mənidə.
38:29 Mat. 1:3.
38:30 «Zərah» — Babil yaki aramiy tilida «qipqizil» degən mənidə. Ibraniy tilida «parqirak» degən mənidə.
–Bu babning tarihiy əhmiyiti tooqruluq «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
39:1 Yar. 37:28; Zəb. 105:17
39:2 Ros. 7:9.
39:7 Pənd. 7:13.
39:14 «erim bizgə haqarət kəltürsun dəp...» — ibraniy tilida «U bizgə haqarət kəltürsun dəp...». Ayalning erigə boloqan bihərmətliki enik turidu.
39:20 «*Yüsüpni* tutup orda munarlik zindanoqa qamap qoydi» — yuqiriqi izahatta eytqinimizdək, Potifar «jallat bexi» boluxi mumkin idi. Xunga u Yüsüpni əlüm jazasioqa məhkum qilixqa hoquqluq bolatti. Uning xundaq qilmasliqi kənglidə ayalining gəplirigə guman pəyda boloqanliqioqa ispat boluxi mumkin. Qaysi ayaoq astida dəssilix hətirigə qaloqan ayal əzini bozək qilmaqqi kixining kiyimini tutuwelixni halaytti?
39:20 Zəb. 105:18

[21] Lekin Pərwərdigar Yüsüp bilən billə bolup, uningoŋa xapaət kərsitip, uni zindan begining nəziridə iltipat tapturdi. [22] Xuning bilən zindan begi gundihanida yatkan ḥəmmə məḥbuslarni Yüsüpning koliоŋa tapxurdi. Xu yərdə kilinidioŋan ḥərkandak ix uning koli bilən bolatti. [23] Zindan begi Yüsüpning kolidiki ḥeqkandak ixtin oŋəm kilmatti; qünki Pərwərdigar uning bilən billə bolup, u ḥərnemə kilsa Pərwərdigar uni onguxluk kilatti.

Yüsüpning zindandaxlirining qüxlirigə təbir berixi

40 [1] Bu ixlardin keyin Misir padixaḥining sakiysi wə bax nawiyi Misir padixaḥining zitioŋa tegip gunaḥkar bolup kaldi. [2] Xuning bilən Pirəwn uning bu ikki mənsəpdarioŋa, yəni bax sakiy wə bax nawayoŋa oŋəzəplinip, [3] ularni pasiban bexining sariyioŋa, Yüsüp solakliк munarliк zindanoŋa solap koydi.. [4] Pasiban bexi Yüsüpni ularning hizmitidə bolup ularni kütüxkə təyinlidi. Ular solakta birnəqqə kün yetip kaldi.

[5] Ular ikkisi — Misir padixaḥining sakiysi wə nawiyi gundihanida solakliк turoŋan bir keqidə qüx kərdi. Ḥərbirining qüxining əzigə has təbiri bar idi. [6] Ətisi ətigəndə, Yüsüp ularning kəxioŋa kiriwidi, ularning oŋəmkin olturoŋinini kərdi; [7] xunga u əzi bilən billə hojisining sariyida solakliк yatkan Pirəwnning bu ikki mənsəpdaridin: — Nemixka qirayinglar bügün xunqə soloŋun? — dəp soridi.

[8] Ular uningoŋa jawab berip: — Ikkimiz bir qüx kərduk; əmma qüximizning təbirini yexip beridioŋan kixi yok, dedi. Yüsüp ularoŋa: — Qüxkə təbir berix Hudadin bolidu əməsmu? Qüxünglarni manga eytip beringlar, — dedi.. [9] Buning bilən bax sakiy Yüsüpkə qüxini eytip: — Qüxümdə aldimda bir üzüm teli turoŋudək; [10] bu üzüm telining üq xehi bar ikən. U bih urup qeqəkləp, saplirida uzum pixip ketiptudək; [11] Pirəwnning kədəḥi kolumda ikən; mən üzümlərni elip Pirəwnning kədəḥigə sikip, kədəḥni uning koliоŋa sunuptimən, dedi.

[12] Yüsüp uningoŋa jawabən: Qüxning təbiri xudurki, bu üq xah üq künni kərsitidu. [13] Üq kün iqidə Pirəwn kəddingni ruslitip, seni mənsipinggə kaytidin təyinləydu. Buning bilən sən burun uningoŋa sakiy boloŋandək Pirəwnning kədəḥini uning koliоŋa sunidioŋan bolisən.. [14] Lekin ixliring onguxluk boloŋanda meni yadingoŋa yətküzüp, manga xapaət kərsitip Pirəwnning aldida mening tooŋramda gəp kilip, meni bu eydin qikartkaysən. [15] Qünki mən ḥəkikətən ibraniylarning zeminidin nahək tutup elip kelindim; bu yərdimu meni zindanoŋa saloŋudək bir ix kilmidim, — dedi.

[16] Bax naway Yüsüpning xundak yahxi təbir bərginini kərüp uningoŋa mundak dedi: — Mənmu əzümni qüxümdə kərdüm; mana, beximda ak nan bar üq sewət bar ikən. [17] Əng üstünki sewəttə nawaylar Pirəwngə pixuroŋan ḥərhil nazunemətlər bar ikən; lekin kuxlar beximdiki u sewəttiki nərsilərni yəp ketiptudək, — dedi.

[18] Yüsüp jawabən: — Qüxning təbiri xudurki: — Bu üq sewət üq künni kərsitidu. [19] Üq kün iqidə Pirəwn sening bexingni kesip, jəsitingni dərəḥkə asidikən. Xuning bilən uqarkanatlar kelip gəxüngni yəydikən, — dedi..

[20] Üqinqi küni xundak boldiki, Pirəwnning tuoŋuloŋan küni boloŋaqka, u ḥəmmə hizmətkarliri üqün bir ziyapət kilip bərdi, xundakla dərwəkə hizmətkarlirining arisida bax sakiyning bexini kətürdi wə bax nawayning bexini aldi;. [21] u bax sakiyni

40:3 «pasibanlarning bexi» — Potifar bolsa kerək (39:1ni kərüng).

40:8 «qüximizning təbirini yexip beridioŋan kixi yok» — xu dəwrlərdə Misirda «qüxni yəxküqi» dəydioŋan «alaḥidə kəsp»tiki bir hil adəmlər bar idi.

40:13 «Pirəwn kəddingni ruslitip...» — ibraniy tilida: — «Pirəwn bexingni kətürüp...».

40:19 «Pirəwn sening bexingni kesip,...» — ibraniy tilida: «Pirəwn bexingni üstüngdin kətürüp,...» . Muxu səzlərni 13-ayət bilən selixturoŋili bolidu.

40:20 «bexini aldi» — ibraniy tilida bu ibarə «bexini

qaytidin əz mənsipigə təyinlidi; xuning bilən u Pirəwnning qədəḥini uning qolioƣa qaytidin sunidioƣan boldi. 22 Lekin bax nawayni bolsa Yüsüp ularoƣa təbir bərgəndək esiwətti. 23 Əmma bax saqiy Yüsüpni ḥeq əsliməy, əksiqə uni untup qaldi.

Yüsüpning padixaḥning qüxigə təbir berixi

41 1 Toptooƣra ikki yil ətüp, Pirəwn bir qüx kərdi. Qüxidə u Nil dəryasining boyida turoƣudək. 2 Ḥəm qiraylik ḥəm semiz yəttə tuyaq inək dəryadin qiqip, ƙumuxluƙta otlaptudək. 3 Andin yənə yəttə tuyaq inək dəryadin qiqiptu; ular sət ḥəm oruq bolup, aldinqi inəklərning yenida, dəryaning boyida turuptu. 4 Bu sət ḥəm oruq inəklər u yəttə qiraylik ḥəm semiz inəklərni yəwetiptu. Xu waƙitta Pirəwn oyoƣinip ketiptu.

5 U yənə uhlap, ikkinqi ƙetim qüx kərdi: — Mana, bir tüp buoƣday xehidin toƙ wə qiraylik yəttə baxaƙ qiqiptu. 6 Ulardin keyin yənə yəttə baxaƙ qiqiptu; ular ḥəm oruq wə puqək bolup, xərq xamilida solixip ƙaloƣanidi. 7 Bu oruq baxaƙlar u yəttə semiz, toƙ baxaƙni yutup ketiptu. Andin Pirəwn oyoƣinip ketiptu, bu uning qüxi ikən.

8 Ətisi uning kəngli naḥayiti biaram bolup, Misirdiki ḥəmmə palqi-jadugərlər bilən barlik danixmənlərni qaqirtip kəldi. Pirəwn əz qüxini ularoƣa eytip bərdi; lekin ḥeqkim Pirəwngə qüxlərning təbirini dəp berəlmidi.

9 U qaoƣda bax saqiy Pirəwngə: — Bügün mening ətküzgən hatalikƙlirim esimgə kəldi. 10 Burun Pirəwn janabliri ƙullirioƣa, yəni peqir wə bax nawayoƣa aqqiqlinip, bizni pasiban bexining sariyida solaƙƙa taxlioƣanidila; 11 Xu qaoƣlarda ḥərbirimiz bir keqidə birdin qüx kərduq; ḥər ƙaysimiz kərgən qüxning təbiri baxƙa-baxƙa idi. 12 Xu yərdə biz bilən billə pasiban bexining ƙuli boloƣan bir ibraniy yigit bar idi. Uningoƣa qüxlirimizni eytiwiduq, u bizgə qüxlirimizning təbirini bayan qildi; u ḥərbirimizning kərgən qüxigə ƙarap təbir bərgənidi. 13 Xundaq boldiki, ixlar dəl uning bərgən təbiridə deyilgəndək yüz bərdi; janabliri peqirni əz mənsipimgə ƙaytidin təyinlidilə, bax nawayni daroƣa astila, — dedi.

14 Xuning bilən Pirəwn adəm əwətip, Yüsüpni qaqirdi; ular dərḥal uni zindandin qiqardi. Yüsüp burut-saqilini qüxürüp, kiyimlirini yənggüxləp, Pirəwnning aldioƣa kirdi.

15 Pirəwn Yüsüpkə: — Mən bir qüx kərdüm, əmma uning təbirini eytip berələydioƣan ḥeqkim qiqmidi. Anglisam, sən qüxkə təbir berələydikənsən, — dedi.

16 Yüsüp Pirəwngə jawab berip: — Təbir berix əzümdin əməs; lekin Huda Pirəwngə hatirjəmlik beridioƣan bir jawab beridu, — dedi.

17 Pirəwn Yüsüpkə: — Qüxümdə mən dəryaning ƙiroƣiƙida turuptimən. 18 Ƙarisam, dəryadin ḥəm semiz ḥəm qiraylik yəttə tuyaq inək qiqip ƙumuxluƙta otlaptu. 19 Andin ulardin keyin ajiz, tolimu sət ḥəm oruq yəttə tuyaq inək qiqiptu. Mən Misir zeminida xundaq sət inəklərni kərgən əməsmən. 20 Bu oruq, əski inəklər bolsa awwalqi yəttə semiz inəkni yəwetiptu. 21 Ularni yəwətkən bolsimu, ƙorsiqioƣa bir nemining kirgənliki ḥeq ayan bolmaptu, ularning kərünüxi bəlki burunqidək sət imix. Andin mən oyoƣinip kəttim.

22 Andin yənə bir qüx kərdum, mana bir xahtin yəttə ḥəm toƙ ḥəm qiraylik baxaƙ qiqiptu. 23 Andin yənə yəttə puqək, oruq baxaƙ qiqiptu; ular xərq xamili bilən solixip ƙurup ketiptu. 24 Bu oruq baxaƙlar yəttə qiraylik baxaƙni yəp ketiptu. Mən bu ixni palqi-

---

kətürdi» degən səz bilən ipadilinidu. Lekin bu «bax kətürüx» ornini əstürüx əməs, bəlki kallisini elixni kərsitidu.

41:1 Zəb. 105:19

41:8 «uning kəngli» — ibraniy tilida: — «uning roḥi».

41:11 Dan. 2:2.

41:14 Zəb. 105:20; Dan. 2:25.

41:16 «hatirjəmlik beridioƣan bir jawab» — yaki «amanesənlikkə elip baridioƣan bir jawab».

41:17 «dəryа» — Nil dəryasi. Misirliƙlaroƣa nisbətən pəƙət bir dəryа, yəni Nil dəryasila bardur.

jadugərlərgə dəp bərsəm, manga təbirini eytip beridiоɣan ḥeq kixi qikmidi, dedi.
25 Yüsüp Pirəwngə: — Janabliri Pirəwnning qüxliri bir mənididur. Huda Өzi kilmakqi boloɣan ixlirini Pirəwngə aldin bildürdi. 26 Bu yəttə yahxi inək yəttə yilni kərsitidu; yəttə yahxi baxakmu yəttə yilni kərsitidu. Bu qüxlər ohxax bir qüxtur.
27 Ulardin keyin qikkan yəttə oruk, yaman sət inək yəttə yilni kərsitidu; xərk xamili bilən solixip kaloɣan yəttə kuruk baxakmu xundak bolup, aqarqilik bolidiоɣan yəttə yildur.
28 Mən Pirəwngə dəydiоɣan səzüm xuki, Huda yekinda kilmakqi boloɣan ixni Pirəwngə ayan kildi. 29 Mana, pütkül Misir zeminida yəttə yiloɣiqə məmurqilik bolidu; 30 andin yəttə yiloɣiqə aqarqilik bolidu; xuning bilən Misir zeminida pütkül məmurqilikni unutkuzidiоɣan aqarqilik zeminni wəyran kilidu. 31 Kelidiоɣan aqarqilikning səwəbidin zeminda boloɣan məmurqilik kixilərning esidin kətürülüp ketidu; qünki aqarqilik tolimu eoɣir bolidu. 32 Lekin qüxning yandurulup, Pirəwngə ikki ketim kərünginining əḥmiyiti xuki, bu ix Huda təripidin bekitilgən bolup, Huda uni pat arida əməlgə axuridu.
33 Əmdi Pirəwn əzi üqün pəm-parasətlik ḥəm dana bir kixini tepip, Misir zeminiоɣa koysun.
34 Pirəwn xundak kilsunki, məmurqilik boloɣan yəttə yilda Misir zeminidin qikkan axlikning bəxtin birini toplanglar dəp zeminоɣa nazarətqilərni təyinlisun. 35 Bular xu kelidiоɣan tokqilik yillirida barlik axlikni toplap, xəḥər-xəḥərlərdə yeməklik bolsun dəp buoɣday-konaklarni Pirəwnning kol astiоɣa jəm kilip saklitip koysun. 36 Yiоɣiloɣan xu axliklar Misir zeminida bolidiоɣan yəttə yillik aqarqilikka takabil turux üqün saklansun; xu təriкidə zemin aqarqiliktin ḥalak bolmaydu, — dedi.

Yüsüpning Misirni idarə kilixi

37 Bu səz Pirəwn wə uning hizmətkarlirining nəzirigə taza yakti.. 38 Xuning bilən Pirəwn hizmətkarliriоɣa: — Bu kixidək, iqidə Hudaning roḥi bar yənə birsini tapalamduk?! — dedi..
39 Pirəwn Yüsüpkə: — Huda sanga buning ḥəmmisini ayan kiloɣanikən, səndək pəmlik ḥəm dana ḥeqkim qikmaydu. 40 Sən əmdi mening өyümni baxkuruxka bekitilding, barlik həlkim sening aoɣzingoɣa karap əzlirini tərtipkə tizsun. Pəkət təhttila mən səndin üstün turimən, — dedi..
41 Ahirida Pirəwn Yüsüpkə: — Mana, mən seni pütkül Misir zeminining üstigə təyinlidim, — dedi.
42 Buning bilən, Pirəwn өz kolidin məḥür üzükini qikirip, Yüsüpning koliоɣa saldi; uningoɣa nəpis kanap rəhttin tikilgən libasni kiygüzüp, boyniоɣa bir altun zənjir esip koydi.
43 Uni өzining ikkinqi xaḥanə ḥarwisioɣa olturoɣuzup, uning aldida: «Tiz pükünglar!» — dəp jar saldurdi. Xundak kilip, Pirəwn uni pütkül Misir zeminiоɣa tikləp koydi.
44 Andin Pirəwn Yüsüpkə yənə: — Mən degən Pirəwndurmən; pütkül Misir zeminida sənsiz ḥeqkim kol-putini midirlatmisun! — dedi..
45-46 Pirəwn Yüsüpkə Zafinat-Paaniyaḥ degən namni bərdi wə on xəḥiridiki kaḥin Potifiraḥning kizi Asinatni uningoɣa hotunlukka elip bərdi. Xundak kilip Yüsüp pütkül Misir zeminini baxkurux üqün qərgiləxkə qikti. Yüsüp Misir padixaḥi Pirəwnning hizmitidə boluxka bekitilgəndə ottuz yaxta idi; u Pirəwnning aldidin qikip, Misir zeminining ḥərkaysi jaylirini kəzdin kəqürdi..
47 Məmurqilik boloɣan yəttə yil iqidə zeminning ḥosuli dəwə-dəwə boldi.. 48 Yəttə yilda u Misir zeminidin qikkan axlikni yioɣip, xəḥər-xəḥərgə toplidi; ḥərkaysi xəḥərning

41:37 Ros. 7:10.

41:38 Zəb. 105:20-22
41:40 «tərtipkə tizsun» — yaki «boysunidu».
41:40 Zəb. 105:21-22
41:44 «Mən degən Pirəwndurmən; pütkül Misir zeminida sənsiz ḥeqkim kol-putini midirlatmisun!» — yaki «Mən Pirəwndurmən; lekin pütkül Misir zeminida sening ruhsitingsiz ḥeqkim kol-putini midirlatmisun!».
41:45-46 «Zafinat-Paaniyaḥ» — mənisi «Hudaning səz kilixi bilən u (Yüsüpni demakqi) ḥayat turidu» degən boluxi mumkin. Baxka birhil tərjimisi «Dunyaning Kutkuzoɣuqisi».
41:47 «dəwə-dəwə» — ibraniy tilida «qanggal-qanggal».

ətrapidiki etizlikning axlikini u xu xəhərning əzigə juoqlap koydi. 49 Xu tərikidə Yüsüp dengizdiki kumdək nahayiti kəp axlik toplidi; axlik həddi-həsabsiz boloqaqka, ular həsablaxni tohtatti.
50 Aqarqilik yilliri yetip kelixtin burun Yüsüpkə ikki ooqul tərəldi. Bularni Ondiki kahin Potifərahning kizi Asinat uningoqa tuoqup bərdi.. 51 Yüsüp: «Huda pütün japamuxəkkitim wə atamning pütün ailisini kənglümdin kətürüwətti» dəp tunji ooqlioqa Manassəh dəp at koydi;. 52 andin: «Mən azabokubət qəkkən yurtta Huda meni mewilik kildi» dəp ikkinqisigə Əfraim dəp at koydi..
53 Misir zeminida məmurqilik boloqan yəttə yil ayaoqlaxti. 54 Andin Yüsüpning eytkinidək aqarqilikning yəttə yili baxlandi. U qaoqlarda baxka barlik yurtlardimu aqarqilik boldi; lekin Misir zeminidiki hər yərlərdə nan bar idi.. 55 Aqarqilik pütkül Misir zeminni baskanda, həlk axlik sorap Pirəwngə pəryad kildi. Pirəwn misirlikларning həmmisigə: — Yüsüpning kexioqa berip, u silərgə nemə desə, xuni kilinglar, — dedi.
56 Aqarqilik pütkül yər yüzini besip kətti. Yüsüp hər yərdiki ambarlarni eqip, misirlikларoqa axlik satatti; aqarqilik Misir zeminida intayin eoqir boloqili turdi. 57 Aqarqilik pütkül yər yüzini baskan boloqaqka, barlik yurtlardiki həlkmu axlik aloqili Misiroqa Yüsüpning kexioqa kelətti.

Yüsüpning kerindaxlirining Misiroqa axlik aloqili berixi

42 1 Əmdi Yakup Misirda axlik barlikini bilginidə ooqullirioqa: — Nemixka birbiringlaroqa karixip turisilər? — dedi.
2 Andin yənə: — Manga karanglar, angliximqə Misirda axlik bar ikən. U yərgə berip, andin xu yərdin bizgə axlik elip kelinglar; buning bilən ölüp kətməy, tirik kalimiz, — dedi..
3 Buning bilən Yüsüpning on akisi axlik setiwaloqili Misiroqa yoloqa qikti.. 4 Lekin Yakup Yüsüpning inisi Binyaminning birər yamanlikka uqrap kelixidin korkup uni akiliri bilən billə əwətmidi. 5 Xuningdək aqarqilik Kanaan zeminidimu yüz bərgəkə, Israilning ooqulliri axlik aloqili kəlgənlər arisida bar idi.
6 Yüsüp zeminning waliysi bolup, yurtning barlik həlkigə axlik setip bərgüqi xu idi. Yüsüpning akiliri kelip uning aldida yüzlirini yərgə təgküzüp təzim kildi.. 7 Yüsüp akilirini kərüpla ularni tonudi; lekin u tonuxluk bərməy, ularoqa kopal tələppuzda gəp kilip: — Kəyərdin kəldinglar, dəp soridi. Ular jawabən: — Kanaan zeminidin axlik aloqili kəlduk, — dedi.
8 Yüsüp akilirini tonuoqan bolsimu, lekin ular uni tonumidi. 9 Yüsüp əmdi ular tooqrisida kərgən qüxlirini esigə elip, ularoqa: — Silər jasus, bu ələning mudapiəsiz jaylirini kəzətkili kəldinglar, — dedi..
10 Əmma ular uningoqa jawab berip: — Əy hojam, undak əməs! Bəlki kəminiliri axlik setiwaloqili kəldi! 11 Biz həmmimiz bir adəmning ooqulliri, səmimiy adəmlərmiz. Kəminiliri jasus əməs! — dedi.
12 U ularoqa yənə: — Undak əməs! Bəlki zeminning mudapiəsiz jaylirini kərgili kəldinglar, — dedi.
13 Ular jawab berip: — Kəminiliri əslidə on ikki kerindax iduk; biz həmmimiz Kanaan zeminidiki bir adəmning ooqulliridurmiz; lekin kənji inimiz atimizning kexida kelip kaldi; yənə bir inimiz yokap kətti, — dedi..

41:50 Yar. 46:20; 48:5.
41:51 «Manassəh» — mənisi «untulduroqan».
41:52 «Əfraim» — mənisi «ikki həssə mewilik».
41:54 Yar. 45:6; Zəb. 105:16-17
42:2 Ros. 7:12.
42:3 «Yüsüpning on akisi ... Misiroqa yoloqa qikti» — Yakupning ooqullirining əzlirining Misiroqa berixi ailisining aqarqilik tüpəylidin namratlixip kətkənlikini kərsətsə kerək; baridioqan hizmətqilərmu kalmioqan boluxi mumkin.
42:6 «Yüsüpning akiliri kelip uning aldida yüzlirini yərgə təgküzüp təzim kildi» — bu ix bilən Yüsüpning kərgən qüxliri tehi toluk əməlgə axurulmidi; atisi Yakup, inisi Binyamin wə əgəy anisining Misiroqa kelixi bilən kərgən qüxliri toluk əməlgə axurulidu.
42:6 Yar. 37:7.
42:9 «ələning mudapiəsiz jayliri» — ibraniy tilida «ələning yalingaq jayliri».
42:9 Yar. 37:5.
42:13 Yar. 43:29.

14 Əmma Yüsüp ularoŋa yənə: — Mana mən dəl silərgə eytkinimdək, jasus ikənsilər!
15 Pirəwnning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, kiqik ininglar bu yərgə kəlmigüqə silər bu yərdin qikip ketəlməysilər; silər xuning bilən sinilisilər. 16 Ininglarni elip kəlgili biringlarni əwətinglar, kaloŋanliringlar bolsa solap koyulisilər. Buning bilən eytkininglarning rast-yaloŋanliki ispatlinidu; bolmisa, Pirəwnning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, silər jəzmən jasus! — dedi.
17 Xuning bilən u ularni üq küngiqə solap koydi. 18 Üqinqi küni Yüsüp ularoŋa mundak dedi: — Mən Hudadin korkidioŋan adəmmən; tirik kelixinglar üqün muxu ixni kilinglar: — 19 əgər səmimiy adəmlər bolsanglar, kerindaxliringlardin biri silər solanoŋan gundihanida solakliq turiwərsun, kaloŋininglar aqarqilikta kaloŋan ailənglar üqün axlik elip ketinglar; 20 Andin kiqik ininglarni kəximoŋa elip kelinglar. Xuning bilən səzliringlar ispatlansa, əlməysilər!, — dedi. Ular xundak kilidioŋan boldi.
21 Andin ular əzara: — Bərḥək, biz inimizoŋa kiloŋan iximiz bilən gunaḥkar bolup kalduk; u bizgə yalwursimu uning azabini kərüp turup uningoŋa kulak salmiduk. Xuning üqün bu azab-okubət beximizoŋa qüxti, — deyixti.
22 Rubən ularoŋa jawabən: — Mən silərgə: balioŋa zulum kilmanglar, degən əməsmidim? Lekin unimidinglar. Mana əmdi uning kan kərzi bizdin soriliwatidu, — dedi.
23 Əmma Yüsüp ular bilən tərjiman arkilik səzləxkəqkə, ular Yüsüpning əz gəplirini ukup turuwatkinini bilmidi. 24 U ulardin əzini qətkə elip, yioŋlap kətti. Andin ularning kəxioŋa yenip kelip, ularoŋa yənə səz kilip, ularning arisidin Ximeonni tutup, ularning kəz aldida baoŋlidi.

Yüsüpning akilirining Kanaanoŋa kaytixi

25 Andin Yüsüp əmr qüxürüp, ularning taoŋarlirioŋa axlik toldurup, ḥər birsining pulini kayturup taoŋirioŋa selip koyup, səpər ḥazirlikliримu berilsun dəp buyruwidi, ularoŋa xundak kilindi. 26 Xuning bilən akiliri exəklirigə axlikirini artip, xu yərdin kətti.
27 Əmma ətənggə kəlgəndə ulardin biri exikigə yəm bərgili taoŋirini eqiwidi, mana, əz puli taoŋarning aoŋzida turatti. 28 U kerindaxlirioŋa: — Mening pulumni kayturuwetiptu. Mana u taoŋirimda turidu, dedi. Buni anglap ularning yüriki su bolup, titrixip bir-birigə: — Bu Hudaning bizgə zadi nemə kiloŋinidu? — deyixti.
29 Ular Kanaan zemiioŋa, atisi Yakupning kəxioŋa kelip, bexidin ətkən ḥəmmə wəkələrni uningoŋa səzləp berip: 30 — ḥeliki kixi, yəni xu zeminning hojisi bizgə kopal gəp kildi, bizgə zeminni payliouqi jasustək muamilə kildi; 31 əmdi biz uningoŋa: «Biz bolsak səmimiy adəmlərmiz, jasus əməsmiz. 32 Biz bir atidin boloŋan ooŋullar bolup, on ikki aka-uka iduk; biri yokap kətti, kiqik inimiz ḥazir Kanaan zeminida atimizning yenida kaldi» desək, 33 Ḥeliki kixi, yəni xu zeminning hojisi bizgə mundak dedi: «Mening silərning səmimiy ikənlikinglarni bilixim üqün, kerindaxliringlarning birini mening yenimda kaldurup koyup, aq kaloŋan ailənglar üqün axlik elip ketinglar; 34 andin kiqik ininglarni kəximoŋa elip kelinglar; xundak kilsanglar, silərning jasus əməs, bəlki səmimiy adəmlər ikənlikinglarni bilələymən. Andin kerindixinglarni silərgə kayturup berimən wə silər zeminda sodasetik kilsanglar bolidu» — dedi.
35 Əmma xundak boldiki, ular taoŋarlirini təkkəndə, mana ḥərbirining puldini əz taoŋarlirida turatti! Ular wə atisi əzlirining qigiklik pullirini kərgəndə, korkup kelixti.
36 Atisi Yakup ularoŋa: — Meni ooŋlumdin juda kildinglar! Yüsüp yok boldi, Ximeon-

42:14 «mana mən dəl silərgə eytkinimdək, jasus ikənsilər!» — Yüsüpning buni deginidiki məntikə bəlkim «Kim əz ooŋullirining ḥəmmisini degüdək birakla Misiroŋa baridioŋan hətərlik yoloŋa mangduratti?!» degəndək boluxi mumkin.
42:16 «eytkininglarning rast-yaloŋanliki ispatlinidu» — ibraniy tilida «silərdə ḥəkikət bar-yokluki ispatlinidu».
42:20 Yar. 43:5; 44:23.
42:22 Yar. 37:21,22.
42:34 «zemin» — Misir zeminini kərsitidu.
42:35 Yar. 42:25; 44:1.

mu yoḳ, əmdi Binyaminnimu elip kətməkqi boluwatisilər! Mana bu ixlarning ḫəmmisi mening beximoŋila kəldi! — dedi.
37 Rubən atisioŋa: — Əgər mən Binyaminni ḳexingoŋa ḳayturup elip kəlmisəm, mening ikki ooŋlumni əltürüwətkin; uni mening ḳolumoŋa tapxuroŋin; mən uni ḳexingoŋa yandurup elip kelimən, — dedi.
38 Lekin Yaḳup jawab berip: — Ooŋlum silər bilən billə u yərgə qüxməydu; qünki uning akisi əlüp ketip, u əzi yaloŋuz ḳaldi. Mubada yolda ketiwatḳanda uningoŋa birər kelixməslik kəlsə, silər məndək bir aḳ qaqlik adəmni dərd-ələm bilən təḫtisaraoŋa qüxürüwetisilər, — dedi.

Yüsüpning akilirining Binyaminni Misiroŋa elip berixi

43 1 Aqarqilik zeminni intayin eoŋir baskanidi. 2 Bu səwəbtin ular Misirdin elip kəlgən axlikni yəp tügətkəndə, atisi ularoŋa: — Yənə berip bizgə azoŋina axlik elip kelinglar, — dedi.
3 Lekin Yəḫuda uningoŋa jawabən: — Ḫelikі kixi bizni ḳattik agaḫlandurup: «Ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni kərimən dəp hiyal ḳilmanglar» degən. 4 Əgər inimizni biz bilən billə əwətsəng, biz berip sanga axlik elip kelimiz. 5 Əmma əwətixkə unimisang, biz barmaymiz; qünki ḫelikі kixi bizgə: «Ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni kərimən dəp hiyal ḳilmanglar» degən, — dedi.
6 Israil ularoŋa: — Silər nemixḳa manga xunqə yamanlik ḳilip u kixigə: «Yənə bir inimizmu bar» dedinglar, — dedi.
7 Ular jawabən: — U kixi bizning wə ailimizning əḫwalini sürüxtürüp koqilap: «Atanglar tehi Ḫayatmu? Yənə bir ininglar barmu?» — dəp soridi. Biz uning xu soalioŋa yarixa jawab bərduḳ. Uning bizgə: «Ininglarni elip kelinglar» dəydioŋinini nədin biləyli? — dedi.
8 Yəḫuda atisi Israiloŋa: — Balini mən bilən əwətkin; biz dərḫal ḳozoŋilip yoloŋa qikayli; xundakta biz wə sən, bizlər ḫəm balilirimiz əlməy, tirik ḳalimiz. 9 Mən uningoŋa kepil bolimən; sən uning üqün mening meningdin ḫesab alisən; əgər mən uni sening ḳexingoŋa aman-esən yandurup kelip, yüzüngning aldida turoŋuzmisam, pütkül əmrümdə aldingda gunaḫkar bolay. 10 Qünki ḫayal bolmioŋan bolsaḳ, bu qaoŋḳiqə ikki ḳetim berip keləttuḳ, — dedi.
11 Ularning atisi Israil ularoŋa: — Undaḳ bolsa, mundaḳ ḳilinglar: — U kixigə ḳaqaḳuqanglaroŋa zemindiki əng esil mewilərdin sowoŋat aloŋaq beringlar: yənə azoŋina tutiya, azraḳ ḫəsəl, dora-dərmanlar, murməkki, pistə wə badamlarni aloŋaq beringlar. 12 Ḳolunglarda ikki ḫəssə pul elip, taoŋarliringlarning aoŋzidiki əzünglaroŋa yanduruloŋan pulnimu aloŋaq beringlar. Eḫtimal, bu ixta səwənlik kərülgən boluxi mumkin. 13 Ininglarnimu billə elip, ḳozoŋilip u kixining yenioŋa yənə beringlar. 14 Ḫəmmigə Ḳadir Təngri Əzi silərni u kixining aldida rəḫimgə erixtürgəy. Buning bilən u silərning xu yərdiki ḳerindixinglarni wə Binyaminni ḳoyup berip, silərgə ḳoxup ḳoyarmikin; əzüm nawada balilirimdin juda bolsam bolay! — dedi.
15 Xuning bilən bu adəmlər xu sowoŋatni elip, ḳollirioŋa ikki ḫəssə pulni tutup, Binyaminni elip ḳozoŋilip, Misiroŋa berip Yüsüpning aldida ḫazir boldi. 16 Yüsüp Binyaminni ular bilən billə kərginidə, əz əyini baxḳuridioŋan oŋojidarioŋa buyrup: — Bu adəmlərni əyümgə baxlap kirip, mal soyup taam təyyar ḳiloŋin; qünki bu kixilər qüxlük oŋizani mən bilən yəydu, — dedi.
17 U kixi Yüsüpning buyruoŋinidək ḳilip, adəmlərni Yüsüpning əyigə baxlap kirdi. 18 Ular bolsa Yüsüpning əyigə baxlap kelinginidin ḳorḳuxup: — Aldinḳi ḳetim taoŋarlirimizoŋa yanduruloŋan pulning səwəbidin biz uning əyigə elip kelinduḳ; uning məḳsiti bizgə ḫujum ḳilip, üstimiz-

43:5 Yar. 42:20; 44:23;

43:9 «meningdin ḫesab alisən» — ibraniy tilida «mening ḳolumdin ḫesab alisən».
43:9 Yar. 44:32.

din besip ḳul ḳilip, exəklirimizni tartiwelix ohxaydu, — deyixti.
19 Ular Yüsüpning əyini baxḳuridioŋan oŋojidarning yenioŋa kelip, əyning ixikining tüwidə uningoŋa: —
20 Əy hojam, biz ḥəḳikətən əslidə muxu yərgə axliḳ aloŋili kəlgəniduḳ;.. 21 Xundaḳ boldiki, biz ətənggə kelip əz taoŋarlirimizni aqsaḳ, mana ḥərbirimizning puli, əyni eoŋirliḳi boyiqə taoŋarlirimizning aoŋzida turuptu; xunga biz buni yandurup ḳolimizda aloŋaq kəlduḳ..
22 Axliḳ aloŋili ḳolimizda baxḳa pulmu elip kəlduḳ; əmma taoŋarlirimizoŋa pulni kimning selip ḳoyoŋanliḳini bilmiduḳ, — dedi.
23 U ularoŋa: — Hatirjəm bolunglar, ḳorḳmanglar. Silərning Hudayinglar, atanglarning Hudasi taoŋarliringlarda silərgə baylik ata ḳiloŋan ohxaydu; silərning pulunglarni alliḳaqan tapxurup aldim, — dedi. Andin u Ximeonni ularning ḳexioŋa elip qikti. 24 U kixi ularni Yüsüpning əyigə baxlap kirip, ularning putlirini yuyuxioŋa su əkirip berip, andin exəklirigə yəm bərdi.. 25 Ular Yüsüpning qüxtə kelixigə ülgürtüp sowoŋatni təyyarlap ḳoydi; qünki ular əzlirining xu yərdə oŋiza yəydioŋinini anglioganidi.
26 Yüsüp əygə kəlgəndə ular ḳolliridiki sowoŋatni əygə uning aldioŋa elip kirip, bexini yərgə təgküzüp uningoŋa təzim ḳildi.. 27 U ulardin ḥal sorap, andin: — Silər gepini ḳiloŋan ḳeri atanglar salamətmu? U ḥayatmu? — dedi.
28 Ular jawab berip: — Silining ḳulliri bizning atimiz salamət turuwatidu, u tehi ḥayattur, — dəp uning aldida egilip təzim ḳildi.
29 Yüsüp bexini kətürüp, əz inisi Binyaminni kərüp: — Silər manga gepini ḳiloŋan kiqik ininglar xumu? — dəp sorap: — Əy ooŋlum, Huda sanga xapaət kərsətkəy! — dedi..
30 Yüsüpning əz inisioŋa boloŋan seoŋinix oti ḳattiḳ küqiyip, yioŋliwaloŋudək haliy jay izdəp, aldirap iqkiriki əygə kirip taza bir yi oŋliwaldi.. 31 Andin yüzini yuyup qikip, əzini besiwelip: — Taamlarni ḳoyunglar, — dəp buyrudi.
32 Hizmətkarlar Yüsüpkə ayrim, ularoŋa ayrim wə Yüsüp bilən billə tamaḳḳa kəlgən misirliḳlaroŋimu ayrim tamaḳ ḳoydi; qünki misirliḳlar ibraniylar bilən bir dastihanda tamaḳ yeyixni yirginqlik dəp ḳarap, ular bilən billə tamaḳ yeməytti. 33 Yüsüpning ḳerindaxliri uning udulida, ḥərbiri qongkiqik tərtipi boyiqə olturoŋuzuldi; qongi qonglukioŋa yarixa, kiqiki kiqiklikigə yarixa olturoŋuzuldi; ular bir-birigə ḳarap ḥəyran ḳelixti.
34 Yüsüp aldidiki dastihandiki tamaḳlardin ularoŋa bəlüp bərdi. Əmma Binyaminoŋa bərgini baxḳilarningkigə ḳarioŋanda bəx ḥəssə kəp idi. Ular xarab iqip, uning bilən hux kəyp ḳilixti.

Yüsüpning ḳerindaxlirini ahirḳi ḳetim sinixi

44 1 Andin u əz əyini baxḳuridioŋan oŋojidarioŋa buyrup: — Bu kixilərning taoŋarlirini elip kətürəligüdək axliḳ ḳaqilap, ḥərbirining pulini taoŋirining aoŋzioŋa selip ḳoyoŋin; 2 andin mening jamimni, yəni kümüx jamni axliḳning puli bilən billə əng kiqikining taoŋirining aoŋzioŋa selip ḳoyoŋin, — dedi. U adəm Yüsüpning deginidək ḳildi.
3 Ətisi tang yorioŋanda, ular exəkliri bilən billə yoloŋa selip ḳoyuldi. 4 Lekin ular xəḥərdin qikip anqə uzun mangmayla, Yüsüp oŋojidarioŋa: — Ornungdin tur, bu adəmlərning kəynidin ḳooŋlioŋin; ularoŋa yetixkiningdə ularoŋa: «Nemixḳa yahxiliḳḳa yamanlik ḳayturdunglar? 5 Hojam xu jamda xarab iqidu ḥəmdə uningda pal aqidu əməsmu?! Mundaḳ ḳiloŋininglar rəzillik ḳiloŋininglar bolmamdu!» degin, — dedi..
6 Bu adəm ularning kəynidin yetixip berip,

43:20 Yar. 42:3.
43:21 Yar. 42:27,35.
43:24 Yar. 18:4.
43:26 Yar. 37:10; 42:6.
43:29 Yar. 42:13.
43:30 Yar. 45:2.
44:5 «Ḥojam xu jamda xarab iqidu ḥəmdə uningda pal aqidu əməsmu?!» — Yüsüp Hudaning pəyoŋəmbiri boloŋaqḳa, «pal eqix» ḳatarlik ixlarni ḳət'iy ḳilmaytti. Uning gepi akilirini sinax məḳsitidə eytiloŋan, halas.

ularoɣa bu sözlərni kilidi. 7 Ular uningoɣa jawabən: — Hojimiz nemixka mundak gəp kilidu? Mundak ixni kilix kəminiliridin neri bolsun! 8 Biz əslidə taoɣarlirimizning aoɣzidin tapkan pulnimu Kanaan zeminidin silining kaxlirioɣa kayturup berixkə əkəlgəniduk. Xundak turukluk kandakmu hojilirining əyidin altun-kümüxni ooɣrilayli? 9 Kəminiliringning arisida kimdin bu jam tepilsa, xu əlümgə məhkum bolsun, bizmu hojimizning kulliri bolayli, — dedi.

10 Oɣojidar jawabən: — Eytkan sözliringlardək bolsun; jam kimning yenidin tepilsa, xu kixi kulum bolup kelip kalsun, kaloɣanliringlar bigunah bolisilər, — dedi.

11 Xuning bilən ular aldirap-tenəp, taoɣarlirini yərgə qüxürüp, hərbiri əz taoɣirini eqip bərdi. 12 Oɣojidar qongiringkidin baxlap kiqikiningkigiqə ahturdi, jam Binyaminning taoɣiridin tepildi. 13 Buni kərüp ular kiyimlirini yirtixip, hərbiri exikigə kaytidin yükni artip, xəhərgə kaytti.

Yəhudaning Binyamin üqün yelinixi

14 Xundak kilip Yəhuda wə kerindaxliri Yüsüpning əyigə kəldi; u tehi xu yərdə idi. Ular uning aldioɣa kelip əzlirini yərgə etixti. 15 Yüsüp ularoɣa: — Bu silərning zadi nemə kiloɣininglar? Meningdək adəmning qokum pal aqalaydioɣanlikini bilməmtinglar? — dedi.

16 Yəhuda jawabən: — Biz hojimizoɣa nemimu deyələymiz? Nemə gəp kilalaymiz, kandak kilip əzimizni akliyalaymiz? Huda kəminlirining kəbihlikini axkara kildi. Mana, biz wə kolidin jamliri tepiloɣan kixi həmmimiz hojimizoɣa kul bolidioɣan bolduk, — dedi.

17 Lekin Yüsüp: — Mundak kilix məndin neri bolsun! Bəlki jam kimning kolidin tepiloɣan bolsa pəkət xu kixi mening kulum bolidu. Lekin kaloɣanliringlar aman-esən atanglarning kexioɣa ketinglar, — dedi.

18 Andin Yəhuda uningoɣa yekin berip mundak dedi: — Əy hojam, kəminilirigə kulak selip hojamning kulikioɣa bir eoɣiz gəp kilixkə ijazət bərgəyla. Oɣəzəpliri kəminilirigə tutaxmioɣay; qünki əzliri Pirəwngə ohxax ikənla. 19 Əslidə hojam kəminiliridin: «Atanglar ya ininglar barmu?» dəp soriwidila, 20 biz hojimizoɣa jawabən: «Bizning bir kəri atimiz bar wə u kərioɣanda tapkan, yax bir balisimu bar. Bu balining bir anisidin boloɣan akisi əlüp ketip, u əzi yaloɣuz kaldi; uning atisi uni intayin səyidu» desək, 21 Sili kəminilirigə: «Uning əzini kəximoɣa elip kelinglar, mən uni əz kəzüm bilən kərəy» dedilə. 22 Biz hojimizoɣa jawab berip: «Yigit atisidin ayrilalmaydu; əgər atisidin ayrilsa, atisi əlüp ketidu» desək, 23 Sili yənila kəminilirigə: «Əgər kiqik ininglar silər bilən billə kəlmisə, yüzümni yənə kərimiz dəp hiyal kilmanglar» degənidila. 24 Xuning bilən biz kəminiliri atimizning kexioɣa baroɣanda hojamning səzlirini uningoɣa eyttuk; 25 andin atimiz yənə: «Yənə berip, bizgə azrak axlik elip kelinglar» dewidi, 26 Biz jawabən: «Biz xu yərgə kaytidin qüxəlməymiz; əgər kiqik inimiz biz bilən billə bolsa, undakta barimiz; qünki kiqik inimiz biz bilən billə bolmisa, u zatning yüzi aldida turalmaymiz», deduk.

27 Silining kulliri bizning atimiz bizgə yənə: «Silərgə məlumki, ayalim manga ikki ooɣul tuoɣup bərgənidi. 28 Biri mening yenimdin qikip, yok bolup kətti; mən: u jəzmən titma-titma kiliwetiliptu, dəp oylidim, xundakla uni bügüngiqə kərmidim. 29 Əmdi silər bunimu mening kəximdin elip ketip, uningoɣa bir kelixməslik kelip kalsa, silər məndək bir ak qaqlik adəmni dərd-ələm bilən təhtisaraoɣa qüxürüwetisilər», degə

44:15 «Meningdək adəmning qokum pal aqalaydioɣanlikini bilməmtinglar?» — 5-ayəttiki izahatni kerüng.

44:16 «Huda kəminlirining kəbihlikini axkara kildi» — Yəhudaning muxu gepi muxu yərdə bəlkim Yüsüpning jami taoɣarliridin tepiloɣanlikini əməs, bəlki ular ətkəndə inisi Yüsüpkə ətküzgən yamanlikni kərsətsə kerək. Yəhuda əzlirining aldida turoɣinining Yüsüp ikənlikini bilməytti, əlwəttə.

44:21 Yar. 42:15.

44:23 Yar. 43:3, 5

44:26 «U zatning yüzi aldida turalmaymiz» — ibraniy tilida «xu kixining yüzini kaytidin kərəlməymiz».

44:28 Yar. 37:33.

nidi.. 30 Əmdi mən silining ḳulliri mening atamning ḳexioɣa baroɣanda, xu bala biz bilən bolmisa uning jeni balining jenioɣa baoɣlanoɣan boloɣaqḳa, 31 xundaḳ boliduki, u balining yoḳluḳini kərsə, jəzmən ölüp ketidu; xuning bilən silining ḳulliri bizning atimiz boloɣan bu aḳ qaqni dərd-ələm iqidə təḥtisaraoɣa qüxürüwətkən bolimiz. 32 Qünki mənki kəminiliri atamoɣa bu yigit üqün kepil bolup: «Əgər mən uni ḳexingoɣa ḳayturup kəlmisəm pütkül əmrümdə atamning aldida gunaḥkar bolay» degənidim.. 33 Xunga ḥazir ətünüp ḳalay, mənki kəminiliri u yigitning ornida hojamning ḳexida ḳul bolup tursam, u yigit ḳerindaxliri bilən billə ḳaytip kətsə!
34 Qünki yigit mən bilən bolmisa, mən ḳandaḳmu atamning ḳexioɣa baralaymən? Atamoɣa xundaḳ azab-oḳubətning qüxüxini kəzüm kərgüqi bolmisun! — dedi.

Yüsüpning ḳerindaxlirioɣa əzini axkarilixi

45 1-2 Yüsüp əz yenida turoɣanlarning aldida əzini tutalmay: — Ḥəmmə adəm aldimdin qiḳiriwetilsun! dəp warḳiridi. Xuning bilən Yüsüp əzini ḳerindaxlirioɣa axkara ḳiloɣanda uning ḳexida ḥeqkim bolmidi. U ḳattiḳ yioɣlap kətti; misirliḳlar uni anglidi, Pirəwnning ordisikilərmu buningdin tezla həwər tapti.. 3 Yüsüp ḳerindaxlirioɣa: — Mən Yüsüp bolimən! Atam ḥazir ḥayatmu?! — dəp soridi. Əmma ḳerindaxliri uningoɣa ḳarap ḥodukup ketip, ḥeq jawab berəlməy ḳaldi. 4 Lekin Yüsüp ularni: — Ḳeni, manga yeḳin kelinglar, dəp qaḳiridi. Ular yeḳin kəldi, u yənə: — Mən silərning ininglar, yəni silər Misiroɣa setiwətkən Yüsüp bolimən..
5 Əmdi meni muxu yərgə setiwətkininglar üqün azablanmanglar, əzünglarni əyibkə buyrumanglar; qünki Huda adəmlərning ḥayatini saḳlap ḳelix üqün meni silərdin burun bu yərgə əwətti.. 6 Qünki ḥazir zemindiki aqarqiliḳḳa ikki yil boldi; lekin tehi yənə bəx yiloɣiqə ḥeq teriloɣumu bolmaydu, ormimu bolmaydu. 7 Xuning üqün silərgə dunyada bir ḳaldini saḳlap ḳelix üqün, uluoɣ bir nijatliḳ kərsitip, silərning tirik ḳutuluxunglar üqün Huda meni silərdin burun bu yərgə əwətti. 8 Xundaḳ boloɣanikən, meni muxu yərgə əwətküqi silər əməs, bəlki Hudadur. U meni Pirəwngə atining ornida ḳilip, uning pütkül əyigə hoja ḳilip tikləp, pütkül zeminoɣa bax wəzir ḳilip ḳoydi.. 9 Əmdi tezdin atamning ḳexioɣa berip, uningoɣa: — Sening ooɣlung Yüsüp: «Huda meni pütkül Misiroɣa hoja ḳilip ḳoydi. Sən ḥayal ḳilmay, mening ḳeximoɣa kəlgin; 10 sən Goxən yurtida turisən; xuning bilən sən əzüng, ooɣulliring, nəwriliring, ḳoyliring, kaliliring wə ḥəmmə təəlluḳatliring bilən manga yeḳin turisilər. 11 Əzüng, ailəng wə ḥəmmə təəlluḳatingni namratliḳ besiwalmisun dəp mən seni xu yərdə baḳimən; qünki yənə bəx yil aqarqiliḳ bardur», dedi, — dənglar.
12 — Mana silərning kəzliringlar wə inim Binyaminning kəzliri silərgə gəp ḳiliwatḳan mening əz aoɣzim ikənlikini kərüwatidu. 13 Atamoɣa mening Misirdiki bu barliḳ xan-xəripim ḥəmdə silərning barliḳ kərgininglar tooɣrisida eytip, atamni tezdin bu yərgə elip kelinglar, — dedi..
14 Xuning bilən u əzini Binyaminoɣa etip uning boynioɣa girə selip yioɣlap kətti; Binyaminmu uning boynioɣa yəlinip yioɣlidi. 15 Andin Yüsüp barliḳ ḳerindaxlirini səyüp, ularni bir-birləp ḳuqaḳlap yioɣlidi. Andin ḳerindaxliri uning bilən paranglaxti.
16 Yüsüpning ḳerindaxliri kəldi, degən həwər Pirəwnning ordisioɣa yətküzüldi; bu Pirəwn wə hizmətkarlirining nəziridə ḳutluḳ ix boldi. 17 Pirəwn Yüsüpkə: — Ḳerindaxliringoɣa: — «Silər əmdi mundaḳ ḳilinglar;

44:29 Yar. 42:38.
44:32 Yar. 43:9.
45:1-2 «Misirliḳlar uni anglidi, Pirəwnning ordisikilərmu buningdin tezla həwər tapti» — yaki «Misirliḳlar, xundaḳla Pirəwnning ordisidikilər uni anglidi».
45:4 Yar. 37:28; Zəb. 105:17; Ros. 7:9, 13.
45:5 Yar. 50:19,20,21.
45:8 «atining ornida ḳilip» — muxu yərdə bəlkim Yüsüpning Pirəwngə qong məslihətqi ikənlikini kərsətsə kerək.
45:13 Ros. 7:14.

ulaoɣliringlaroɣa yük artip, Ḳanaan zeminioɣa berip, 18 atanglar wə jəmətinglarni elip mening ḳeximoɣa kelinglar; mən Misir zeminidin əng esil yərlərni silərgə berəy; silər bu zemindin qiḳḳan nazu-nemətlərdin yəysilər» — degin. 19 Sanga boloɣan əmrim xuki, sən ularoɣa: «Baliliringlar wə ayalliringlarni elix üqün Misir zeminidin ḥarwilarni elip beringlar. Xuningdək atanglarnimu bu yərgə yətküzüp kelinglar. 20 Pütkül Misir zeminidin əng esil jaylar silərningki boloɣaqḳa, əz sərəmjanliringlaroɣa karinglar bolmisun» dəp buyruoɣin, — dedi.

21 Xuning bilən Israilning ooɣulliri xundaḳ ḳildi; Yüsüp Pirəwnning buyruḳi boyiqə ularoɣa ḥarwilarni berip, yoli üqünmu ozuḳ bərdi. 22 Ularning ḥərbirigə bir ḳur kiyim bərdi; lekin Binyaminoɣa bolsa u üq yüz kümüx tənggə, bəx ḳur kiyim bərdi. 23 U atisioɣimu xu ḥədiyələrni, yəni Misirning esil məḥsulatliri artiloɣan on ḥangga exək ḥəmdə axliḳ, nan wə atisioɣa yol təyyarliḳi artiloɣan on mada exəkni əwətti. 24 Andin u ḳerindaxlirini yoloɣa selip, ularoɣa: — Yolda jedəlləxmənglar, dəp jekilidi. Ular yoloɣa rawan boldi. 25 Ular Misirdin qiḳip, Ḳanaan zemineioɣa atisi Yaḳupning ḳexioɣa berip, 26 uningoɣa Yüsüp əzlirigə eytḳan gəplərni yətküzüp: «Yüsüp tehi ḥayat ikən! U pütkül Misir zemineioɣa bax wəzir ikən!» dedi. Əmma u ularoɣa ixənməy, yüriki ḳetip ḥoxidin ketəy dəp ḳaldi.

27 Lekin ular Yüsüpning əzlirigə eytḳan barliḳ səzlirini uningoɣa degəndə, xundaḳla Yüsüpning əzini elip kelixkə əwətkən ḥarwilarnimu kərgəndə, ularning atisi Yaḳupning roḥioɣa jan kirdi. 28 Israil xuning bilən: — Əmdi arminim yoḳ! Ooɣlum Yüsüp tehi ḥayattur! Mən əlməstə berip uni kərüwalay, — dedi.

Yaḳupning pütün ailisini elip Misiroɣa mengixi

46 1 Xuning bilən Israil barliḳ təəlluḳatini elip yoloɣa qiḳip, Bəər-Xebaoɣa kəldi. U xu yərdə atisi Isḥaḳning Hudasioɣa ḳurbanliḳlarni sundi. 2 Keqisi Huda alamət kərünüxlərdə Israiloɣa: — Yaḳup, Yaḳup! dewidi, u jawab berip: — Mana mən! — dedi. 3 U: — Atangning Təngrisi boloɣan Huda Məndurmən. Sən Misiroɣa berixtin ḳorḳmioɣin, qünki Mən seni xu yərdə uluoɣ bir ḳowm ḳilimən. 4 Mən sening bilən Misiroɣa billə barimən wə Mən Əzüm jəzmən yənə seni xu yərdin yandurup kelimən. Yüsüp əz ḳoli bilən sening kəzüngni yumduridu, — dedi.

5 Andin Yaḳup Bəər-Xebadin yoloɣa qiḳti; Israilning ooɣulliri atisi Yaḳup wə ularning bala-qaḳilirini Pirəwn uni epkelix üqün əwətkən ḥarwilaroɣa olturoɣuzup, 6-7 qarpayliri bilən Ḳanaan zeminida tapḳan təəlluḳatlirini elip mangdi. Bu tərikidə Yaḳup bilən barliḳ əwladliri Misiroɣa kəldi; ooɣullirini, ooɣul nəwrilirini, ḳizlirini, ḳiz nəwrilirini yioɣip, nəsillirining ḥammisini əzi bilən billə elip Misiroɣa kəldi.

8 Israilning ooɣulliri, yəni Yaḳupning Misiroɣa kəlgən əwladliri təwəndikiqə: — Yaḳupning tunji ooɣli Rubən; 9 Rubənning ooɣulliri Ḥanoh, Pallu, Ḥəzron bilən Karmi.

10 Ximeonning ooɣulliri: — Yəmuəl, Yamin, Oḥad, Yaḳin, Zoḥar wə Ḳanaaniy ayaldin boloɣan Saul.

45:20 «əz sərəmjanliringlaroɣa karinglar bolmisun» — ibraniy tilida «kəzünglar sərəmjanliringlaroɣa ḥəsrət qəkmisun».

45:24 «yolda jedəlləxmənglar» — bu nəsiḥətni bəlkim ularning əzini Misiroɣa setiwətkənliki tooɣruluḳ bir-birini yənə əyiblixidin ənsirəp eytḳan bolsa kerək.

46:2 «Yaḳup, Yaḳup» — Hudaning adəmning ismini ikki ḳetim qaḳirixi Hudaning uningoɣa boloɣan qongḳur meḥirmuḥəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.

46:3 Yar. 13:16; 16:10; 17:2; 22:17; 26:24; 28:13; 32:9; 35:11; 48:4.

46:4 «Yüsüp əz ḳoli bilən sening kəzüngni yumduridu» — demək, Yüsüp Yaḳup səkratḳa qüxüp ḳaloɣanda uning yenida bolidu. «Mən Əzüm jəzmən yənə seni xu yərdin yandurup kelimən» degən yuḳiriḳi səzlər xübḥisizki, Yaḳup Ḳanaan zeminida dəpnə ḳilinipla ḳalmay, bəlki Ḳanaan zeminida ahirḳi zamanda tirilidu, degən mənini kərsitidu.

46:4 Qəl. 20:15; Ḳan. 10:22; Yə. 24:4, 5, 6; Zəb. 105:23, 24; Yəx. 52:4; Ḥox. 11:1.

46:5 Ros. 7:15.

46:8 Mis. 1:2; 6:13; Qəl. 26:5; 1Tar. 4-8.

46:10 «Saul» — yaki «Xaul».

46:10 Mis. 6:15; 1Tar. 4:24.

11 Lawiyning oƣulliri: — Gərxon, Koһat wə
Mərari..
12 Yəһudaning oƣulliri: — Ər, Onan, Xəlaһ,
Pərəz wə Zəraһ. Əmma Ər wə Onan Ƙanaanning
zeminida ələüp kətkənidi. Pərəzning oƣulliri
 Һəzron bilən Һamullar idi..
13 Issakarning oƣulliri: — Tola, Puaһ, Yob wə
Ximron..
14 Zəbulunning oƣulliri: — Sərəd, Elon wə Jaһliyəl.
15 Bular Leyaһning Yaƙupƙa Padan-Aramda
tuƣup bərgən oƣul-əwladliri idi; u yənə ƙizi
Dinaһni tuƣup bərdi. Buning bu oƣul-ƙiz
pərzəntliri jəmiy bolup ottuz üq jan idi.
16 Gadning oƣulliri: — Zifion, Һaggi, Xuni,
Əzbon, Eri, Arodi wə Arəli..
17 Axirning oƣulliri: — Yimnaһ, Yixwaһ, Yixwi wə Beriyaһ. Ularning singlisi Seraһ idi;
Beriyaһning oƣulliri Һəbər wə Malkiəl idi..
18 Bular bolsa Laban ƙizi Leyaһƙa dedək
boluxƙa bərgən Zilpaһning Yaƙupƙa tuƣup
bərgən oƣulliri bolup, jəmiy on altə jan idi..
19 Yaƙupning ayali Raһiləning oƣulliri Yüsüp
wə Binyamin.
20 Yüsüpkə Misir zeminida tərəlgən oƣulliri
Manassəһ wə Əfraim; bularni Ondiki kaһin
Potifiraһning ƙizi Asinat uningƣa tuƣup bərdi..
21 Binyaminning oƣulliri: — Belaһ, Bəkər,
Axbəl, Gera, Naaman, Eһi, Rox, Muppim,
Ҥuppim wə Ard..
22 Bular Raһiləning Yaƙupƙa tuƣup bərgən
oƣul-əwladliri bolup, jəmiy on tət jan idi.
23 Danning oƣli: — Ҥuxim.
24 Naftalining oƣulliri: — Yaһziəl, Guni,
Yəzər wə Xilləm..
25 Bular Laban ƙizi Raһiləgə dedək boluxƙa
bərgən Bilһaһning Yaƙupƙa tuƣup bərgən
oƣul-əwladliri bolup, jəmiy yəttə jan idi..
26 Yaƙupning kelinliridin baxƙa, Yaƙupning
puxtidin boloƣan, uning bilən birgə Misiroƣa
kəlgənlər jəmiy atmix altə jan idi.
27 Yüsüpning Misirda tuƣuloƣan oƣulliri ikki
idi. Yaƙupning jəmətidin bolup, Misiroƣa
kəlgənlər jəmiy yətmix jan idi..

Yaƙup wə uning jəmətining Misiroƣa yetip kelixi

28 Yaƙup Yüsüptin kərsətmə elip, əzlirini
Goxəngə baxlap berixƙa Yəһudani Yüsüpning
ƙexioƣa əwətti. Xundaƙ ƙilip ular Goxən
yurtioƣa kelip qüxti.. 29 Yüsüp əzining wəzirlik
ҥarwisini ƙatƙuzup, atisi Israilning aldioƣa
Goxəngə qiƙti. U əzini uning aldioƣa ҥazir ƙilip
atisioƣa əzini etip boynioƣa girə selip ƙuqaƙlap,
uzundin uzun yioƣlidi. 30 Israil Yüsüpkə: Mən
sening yüzüngni kərüp, tirik ikənlikingni bildim; əmdi ələsəmmu arminim yoƙ, — dedi..
31 Andin Yüsüp ƙerindaxliri wə atisining
əydikilirigə mundaƙ dedi: — Mən ҥazir qiƙip
Pirəwngə həwər berip: «Ƙanaan zeminida
olturoƣan ƙerindaxlirim, xundaƙla atamning
əyidikilər ƙeximoƣa kəldi; 32 bu adəmlər padiqilar bolup, mal beƙix bilən xuoƣullinip kəlgən,
ƙoy-kaliliri, xundaƙla barliƙ mal-mülüklirini
elip kəldi» dəp eytay. 33 Xundaƙ boliduki,
Pirəwn silərni qaƙiridu; xu qaoƣda u silərdin:
«Nemə oƙitinglar bar?» dəp sorisa, 34 silər jawab berip: — Kəminiliri kiqikimizdin tartip atabowilirimizoƣa ohxax pada beƙip kəlgənmiz,
— dənglar. Xundaƙ desənglar Goxən yurtida
olturup ƙalisilər; qünki padiqilarning ҥəmmisi
misirliƙlar arisida kəzgə ilinmaydu..

46:11 1Tar. 5:27.
46:12 Yar. 38:3, 4, 5; 1Tar. 2:5.
46:13 «Puaһ» — yaki «Puwaһ». «Qəl.» 36:23ni kərüng. **«Yob»** — yaki «Yaxub».
46:16 1Tar. 5:11.
46:17 1Tar. 7:30.
46:18 Yar. 29:24.
46:20 Yar. 41:50; 48:5.
46:21 «Belaһ» — yaki «Bela».
46:21 1Tar. 7:6; 8:1.
46:24 1Tar. 7:13.
46:25 Yar. 29:29.
46:27 Ƙan. 10:22; Ros. 7:14.
46:28 «Yaƙup Yüsüptin kərsətmə elip, əzlirini Goxəngə baxlap berixƙa Yəһudani Yüsüpning ƙexioƣa əwətti» — yaki «əzliri Goxəngə berixtin awwal Yəһudani Yüsüpkə uƙturux üqün əwətti».
46:30 «ələsəmmu arminim yoƙ» — ibraniy tilida «ələsəm bolidu».
46:34 «qüxünmə» — xu gepi bilən Yüsüp: (1) əz ailisidikilərning Misir iƙtisadioƣa yük bolmaydioƣanliƙini, əzlirining jenini baƙalaydioƣanliƙini kərsətməqi; (2) ularning Goxən degən qət rayonda turuxini bekitməqi. –Xundaƙ boloƣanda, Israil həlƙi Misirliƙlar bilən anqə assimiliyatsiyə bolmaydu, xundaƙla Misirdin ƙeqix kerək bolsa, Goxən yurti Ƙanaan zeminioƣa birƙədər yeƙinraƙ idi.
46:34 Yar. 43:32; Mis. 8:22.

47 [1] Yüsüp Pirəwnning ḳexioŋa kelip: — Atam bilən ḳerindaxlirim ḳoykaliliri, xundaḳla ḥəmmə mal-mülüklirini billə elip Ḳanaan zeminidin kəldi. Mana, ular ḥazir Goxən yurtioŋa qüxti, dəp həwər berip,.. [2] ḳerindaxlirining iqidin bəxəylənni elip, Pirəwnning aldioŋa ḥazir ḳildi. [3] Pirəwn uning ḳerindaxliridin: — Nemə oḳitinglar bar, dəp soriwidi, ular Pirəwngə jawab berip: — Kəminiliri ata-bowilirimizoŋa ohxax mal baḳḳuqilarmiz, — dedi..
[4] Andin ular Pirəwngə iltimas ḳilip: — Ḳanaan zeminida ḳattiḳ ḳəḥətqilik boloŋaqḳa, kəminilirining ḳoylirimizni baḳidioŋanoŋa yaylaḳmu yoḳ; xunga bu zeminda musapir bolup turuxḳa kəlduḳ; janabliridin tələp ḳilimizki, kəminilirining Goxən yurtida turuxioŋa ijazət bərgəyla, — dedi.
[5] Pirəwn Yüsüpkə: — Atang wə ḳerindaxliring ḳexingoŋa kəldi; [6] mana Misir zemini sening aldingda turuptu; atang wə ḳerindaxliringni zeminning əng esil yeridə olturoŋuzoŋin; ular Goxən yurtida makan ḳilsun. Xuningdək, əgər sən ularning iqidiki ḳabil kixilərni bilsəng, bularni mening qarpaylirimoŋa nazarətqi ḳiloŋin, — dedi.
[7] Keyin, Yüsüp atisi Yaḳupni elip, Pirəwnning aldioŋa ḥazir ḳildi; Yaḳup Pirəwngə bəhtbərikət tilidi.
[8] Andin Pirəwn Yaḳuptin: — Əmrüngning yil-künliri nəqqigə yətti? — dəp soridi. [9] Yaḳup Pirəwngə jawab berip: — Musapirliḳ səpirimning künliri bir yüz ottuz yiloŋa yətti; əmrümning künliri az ḥəm japa-muxəkḳətlik bolup, ata-bowilirimning musapirliḳ əmür səpirining künlirigə tehi yətmidi, — dedi..
[10] Xuning bilən Yaḳup Pirəwngə bəht-bərikət tiləp, aldidin qiḳip kətti. [11] Xuning bilən Yüsüp atisi bilən ḳerindaxlirini Misir zeminida olturaḳlaxturup ḳoydi; Pirəwnning buyruoŋinidək ularoŋa zeminning əng esil yeridin, yəni Ramsəs degən yurttin təwəlik bərdi. [12] Yüsüp atisi, ḳerindaxliri, xundaḳla atisining ḥəmmə əydikilirini balaqaḳilirining sanlirioŋa ḳarap axliḳ bilən təminləp baḳti.

Yüsüpning dana ḥəkümranliḳi

[13] Əmma aqarqiliḳ ḳattiḳ eoŋir boloŋaqḳa, zeminning ḥeq yeridə ozuḳ-tülük tepilmidi; Misir zemini bilən Ḳanaan zemini aqarqiliḳtin haraplixip kətti. [14] Yüsüp axliḳ setip Misir zemini bilən Ḳanaan zeminidiki barliḳ pulni yioŋiwaldi. Andin Yüsüp bu pulni Pirəwnning ordisioŋa yətküzüp bərdi. [15] Əmma Misir zemini bilən Ḳanaan zeminidiki Pul tügəp kətkəndə misirliḳlarning ḥəmmisi Yüsüpning aldioŋa kelip: — Bizgə nan bərgəyla! Pul tügəp kətkini üqün silining aldilirida əlimizmu? — dedi.

[16] Yüsüp jawabən: — Pulunglar ḳalmioŋan bolsa, qarpayliringlarni elip kelip bərsənglar, mən malliringlarioŋa ozuḳ-tülük tegixip berimən, — dedi.
[17] Buning bilən ular qarpaylirini Yüsüpning ḳexioŋa elip kəlgili turdi; Yüsüp ularning atliri, ḳoy padiliri, kala padiliri wə exəklirining ornioŋa ozuḳ-tülük bərdi; xu yili mallirining ornioŋa ularoŋa ozuḳ-tülük berip baḳti. [18] U yil ayaoŋlixip, ular ikkinqi yili uning ḳexioŋa kelip uningoŋa: — Biz hojimizdin ḥeqnemini yoxurmaymiz; pulimiz tügidi, qarpay mal padilirimiz bolsa hojimizning ilkidə, hojimizning aldida tənlirimiz bilən yerimizdin baxḳa ḥeqnərsə ḳalmidi. [19] Nemixḳa kəz aldilirida biz ḥəm yerimizmu əlüp kətsun? Əmdi sili əzimiz wə yerimizni ozuḳ-tülükkə tegixip eliwaloŋayla; əzimiz wə yerimiz Pirəwnning bolup, uningoŋa ḳul bolayli. Biz əlüp kətməy, tirik turuximiz, yerimizmu wəyran bolmasliḳi üqün bizgə uruḳ-tülük bərgəyla, dedi.
[20] Bu tərikidə Yüsüp Misirning pütkül teriloŋu yerini Pirəwn üqün setiwaldi; qünki aqarqiliḳ ḳattiḳ boloŋaqḳa, misirliḳlarning ḥərbiri əz etizini setip bərdi. Xuning bilən yər-zemin Pirəwnning bolup ḳaldi. [21] Yüsüp həlḳni Misirning bu qetidin yənə

47:1 Yar. 45:10.
47:3 Yar. 46:34.
47:9 Zəb. 119:19; Ibr. 11:9,13.

bir qetigiqə ḥərkaysi xəḥərlərgə kəqürdi.
22 Pəkət kaḥinlarning yerini u almidi; qünki kaḥinlaroɣa Pirəwn təripidin alaḥidə təminat berilgəqkə, ular Pirəwn təripidin təminlənggən ülüxini yəp, əz yərlirini satmioɣanidi.
23 Yüsüp həlkkə: — Mana, mən bügün əzünglar bilən yərliringlarni Pirəwn üqün setiwaldim. Mana silərgə uruk! Əmdi yər teringlar.
24 Əmdi xundak kilisilərki, qikkan ḥosuldin bəxtin birini Pirəwngə berip, kaloɣan tət kismini əzünglaroɣa elip kelinglar; u urukluk ḥəmdə əzünglaroɣa, jümlidin əyüngdikilərgə wə kiqik baliliringlaroɣa ozuk bolsun, — dedi.
25 Ular jawabən: — Sili jenimizni kutkuzdila. Hojimizning nəziridə iltipat tapkan bolsakla, Pirəwnning kulliri bolup turayli, — dedi.
26 Xuning bilən Yüsüp: — «Ḥosulning bəxtin biri Pirəwngə berilsun» dəp bu ixni bügüngə kədər Misir zemini üqün kanun-bəlgilimə kildi. Pəkət kaḥinlarning yerila buning sirtida bolup, Pirəwngə təwə bolmidi.

Yakupning ahirki təlipi

27 Israillar Misir zeminida, Goxən əlkisidə olturakliaxti; ular xu jayda yər-zeminlik bolup, awup, tolimu kəpəydi. 28 Yakup Misir zeminida on yəttə yil əmür kərdi; buning bilən Yakupning əmür künliri bir yüz kirik yəttə yiloɣa yətti. 29 Israilning künliri səkratka yekinlaxkanda, ooɣli Yüsüpni qakirtip, uningoɣa: — Əgər nəziringdə iltipat tapkan bolsam, kolungni yotamning astioɣa koyup, manga xapaət wə sadakətlikni kərsitip, meni Misirda dəpnə kilma; 30 bəlki mən atabowilirim bilən yatidioɣan waktimda meni Misirdin elip ketip, ularning gəristanioɣa dəpnə kiloɣin, dedi. U jawab berip: — Mən eytkiningdək kilay, — dedi.
31 Yakup uningoɣa: — Manga kəsəm kilip bərgin, — dedi. U uningoɣa kəsəm kilip bərdi; andin Israil karwatning bax təripidə səjdə kildi.

Yakupning Əfraim wə Manassəḥkə həyrlik dua kilixi

48 1 Bu ixlardin keyin birsi Yüsüpkə: — Mana atang kesəl bolup kaptu, dəp həwər bərdi. U ikki ooɣli Manassəḥ bilən Əfraimni billə elip bardi. 2 Birsi Yakupka: — Mana ooɣlung Yüsüp kexingoɣa keliwatidu, dəp həwər beriwidi, Israil küqəp kopup kariwatta olturdi.
3 Yakup Yüsüpkə: — Ḥəmmigə Kadir Təngri manga Kanaan zeminidiki Luz degən jayda ayan bolup, meni bərikətləp 4 manga: Mana, Mən sening nəslingni kəpəytip, seni intayin zor awutimən, səndin bir türküm həlk qikirimən; bu zeminni səndin keyinki nəslinggə əbədiy miras kilip berimən, dəp ey tkanidi. 5 Əmdi mən Misiroɣa kelixtin ilgiri sanga Misir zeminida tuoɣuloɣan ikki ooɣlung mening ḥesablinidu; Əfraim bilən Manassəḥ bolsa, huddi Rubən bilən Ximeonoɣa ohxax, ḥər ikkisi mening ooɣullirim bolidu. 6 Ulardin keyin tapkan baliliring əzüngning bolidu; ular kəlgüsidə miraska erixkəndə akilirining nami astida bolidu. 7 Manga kəlsək, Padandin keliwatkinimda Rahilə Kanaan zeminida yol üstidə Əfratka az kaloɣanda meni taxlap

47:21 «qüxənmə» — həlklərning yezilardin xəḥərlərgə kəqürülüxining səwəbi: (1) tuprakta giya ünməs bolup kaloɣaqka, həlkning xu yərdə turuwerixining paydisi yok idi; (2) həlk xəḥərdə tursa ularoɣa «kutkuzux axliki» tarkitip berixkə kolaylik bolatti. Bu wakitlik tədbir bolup, keyin Yüsüp ularoɣa uruk bərgəndə (23-ayət) həlk bəlkim əz yurtlirioɣa kaytkan boluxi mumkin.
–Baxka birhil tərjimisi: «Xu tərikidə Yüsüp həlkni Misirning bu qetidin yənə bir qetigiqə kullukioɣa kirgüzdi».
47:29 Yar. 24:2.

47:31 «Israil karwatning bax təripidə səjdə kildi» — kona grekqə tərjimisi (LXX)də «u (Israil) ḥasisioɣa yəlinip Hudaoɣa səjdə kildi» deyilidu. Muxu yərdə ikki mənisi boluxi mumkin («Ibr.» 11:21nimu kərüng).
47:31 Ibr. 11:21.
48:3 Yar. 17:1.
48:4 Yar. 28:3; 35:11.
48:5 «ḥər ikkisi mening ooɣullirim bolidu» — keyin Manassəḥ wə Əfraimdin boloɣan kəbililər Israilning on ikki kəbilisidin ikkisi ḥesablandi.
48:5 Yar. 41:50; 46:20.
48:6 «ular kəlgüsidə miraska erixkəndə akilirining nami astida bolidu» — demək, əgər Yüsüpning keyin ooɣulliri bolsa, Manassəḥning kəbilisi yaki Əfraimning kəbilisining bir əzasi ḥesablinip, xu kəbilining bir kismi süpitidə tegixlik miras alalaytti.

əlüp kətti. Mən uni xu yərdə, yəni Əfratḳa (yəni Bəyt-Ləḥəmgə) baridioŋan yolda dəpnə ḳildim, — dedi.
8 Andin Israil Yüsüpning ooŋullirioŋa ḳarap: — Bular kimdur, — dəp soridi.
9 Yüsüp atisioŋa jawabən: — Bular bolsa Huda manga bu yərdə bərgən ooŋullirimdur, — dedi. U: — Ularni aldimoŋa yeḳin kəltürgin, mən ularoŋa bəht-bərikət tiləy, — dedi.
10 Əmdi Israilning kəzliri ḳerilikidin oŋuwalixip yahxi kərəlməytti. Xunga Yüsüp ularni uning aldioŋa yeḳinraḳ kəltürdi; u ularni səyüp ḳuqaḳlidi. 11 Andin Israil Yüsüpkə: — Mən sening yüzüngni kərələymən dəp ḥeq oylimioŋanidim; lekin Huda meni sening baliliringnimu kərüxkə nesip ḳildi, — dedi.
12 Yüsüp balilarni Yaḳupning tizlirining arilikidin elip, yüzini yərgə təgküzüp təzim ḳildi.. 13 Andin Yüsüp bu ikkiylənni Israilning aldioŋa yeḳin elip kelip, Əfraimni ong ḳoli bilən tutup Israilning sol ḳolioŋa udullap turoŋuzdi; Manassəḥni sol ḳoli bilən tutup Israilning ong ḳolioŋa udullap turoŋuzdi. 14 Lekin Israil ong ḳolini uzitip, kənji balisi Əfraimning bexioŋa ḳoydi, sol ḳolini Manassəḥning bexioŋa ḳoydi. Manassəḥ tunjisi bolsimu, u ikki ḳolini ḳayqilap tutup xundaḳ ḳoydi. 15 U Yüsüpkə bəht-bərikət tiləp: — Atilirim Ibraḥim bilən Isḥaḳ Huda dəp bilip yüzi aldida mangoŋan, meni pütkül əmrümdə bu küngiqə padiqidək yetəkləp beḳip kəlgən Huda, 16 manga ḥəmjəmət bolup meni ḥəmmə bala-ḳazadin ḳutḳuzoŋan Pərixtə bu ikki ooŋulni bərikətlisun; ular mening ismim wə atilirim boloŋan Ibraḥim wə Isḥaḳning isimliri bilən atilip, yər yüzidə kəp awuoŋay! — dedi.
17 Yüsüp atisining ong ḳolini Əfraimning bexioŋa ḳoyoŋinini kərüp kənglidə hapa boldi; xunga u atisining ḳolini tutup, Əfraimning bexidin elip Manassəḥning bexioŋa yətkiməkqi bolup, 18 atisioŋa: — Əy ata, bundaḳ ḳilmioŋin; qünki mana, tunjisi budur; ong ḳolungni uning bexioŋa ḳoyoŋin! — dedi.
19 Lekin atisi rət ḳilip: — Bilimən, i ooŋlum, bilimən; uningdinmu bir ḳowm qiḳip, əzimu uluoŋ bolidu, əmma dərḥəḳiḳət uning inisi uningdin tehimu uluoŋ bolidu; uning nəslidin naḥayiti kəp ḳowmlar pəyda bolidu, — dedi..
20 Xuning bilən xu küni u bu ikkisini bərikətləp: — Kəlgüsidə Israillar bəht-bərikət tiligəndə: «Huda seni Əfraim bilən Manassəḥdək uluoŋ ḳilsun!» dəydioŋan bolidu, dedi. Bu tərixidə u Əfraimni Manassəḥtin üstün ḳoydi..
21 Andin Israil Yüsüpkə yənə: — Mana, mən əlimən; lekin Huda silər bilən billə bolup, silərni ata-bowiliringlarning zemineioŋa ḳayturup baridu. 22 Mən sanga ḳerindaxliringningkidin bir ülüx yərni artuḳ bərdim; xu yərni əzüm ḳiliq wə oḳyayim bilən Amoriylarning ḳolidin tartiwaloŋanidim.

48:7 «meni taxlap əlüp kətti» — yaki «meni ḥəsrətkə ḳaldurup əlüp kətti». **«mən uni Raḥilәni xu yərdə, yəni Əfratḳa baridioŋan yolda dəpnə ḳildim»** — Raḥilə Yüsüpning əz anisi, əlwəttə. Bəlkim anisining əlümi tooŋruluḳ təpsilatlar uning esidə anqə ḳalmioŋan boluxi mumkin idi.
48:7 Yar. 35:19.
48:12 «Yaḳupning» — ibraniy tilida «uning».
48:15 Ibr. 11:21.
48:16 «...ḥəmjəmət bolup ... ḳutḳuzoŋan» — ibraniy tilida «goel» degən peil bilən ipadilinidu. Muxu yərdə «goel» degən peil Təwratta birinqi ḳetim ixlitilidu. «Ayup» 19:25 wə izaḥatini wə «Təbirlər»nimu kərüng.
48:16 Yar. 31:42; 32:1.
48:17 «Yüsüp atisining ong ḳolini Əfraimning bexioŋa ḳoyoŋinini kərüp kənglidə hapa boldi» — ibraniy tilida «atisining ong ḳolini Əfraimning bexioŋa ḳoyoŋini Yüsüpning kəzlirigə yaman ixtək kəründi».
48:19 Rut 4:11,12.
48:20 Yər. 31:20.
48:22 «Mən sanga ... bir ülüx yərni artuḳ bərdim» — degən sezlərning yənə mumkin boloŋan ikki mənisi bar: — (1) «sanga... axu «yaoŋliḳ rayon» (kəp zəytun meyini qiḳidioŋan zemin)ni təḳdim ḳildim,...» yaki (2) «sanga... Xəkəm degən yərni ... təḳdim ḳildim» (34-babni kərüng). Əməliyəttə üq mənə ohxaxla tooŋra boluxi mumkin.
48:22 Yə. 13:7; 16:1; 17:1; 24:8.

Yaḳupning wəsiyiti — ooŋullirioŋa tiligən bəht-bərikətliri wə bərgən bexarətliri

49 [1] Andin Yaḳup ooŋullirini qaḳirip
ularoŋa mundaḳ dedi: — Ḥəmminglar
jəm bolunglar, mən silərgə keyinki künlərdə
silər yoluḳidioŋan ixlarni eytip berəy: —
[2] Yioŋilip kelip anglanglar, i Yaḳupning
ooŋulliri;
Atanglar Israiloŋa ḳulaḳ selinglar.
[3] Əy Rubən, sən mening tunji ooŋlumsən,
Küq-ḳudritimsən,
Küqüm bar waḳtimning tunji mewisidursən,
Salapət wə ḳudrəttə aldi iding,
[4] Lekin ḳaynap texip qüxkən sudək,
Əmdi aldi bolalmassən;
Qünki sən atangning kərpisigə qiḳting,
Xuning bilən sən uni buloŋiding!
U mening kərpəmning üstigə qiḳti!
[5] Ximeon bilən Lawiy ḳerindaxlardur;
Ularning ḳiliqliri zorawanliḳning
ḳoralliridur!
[6] Aḥ jenim, ularning məsliḥitigə kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilən qetilip
ḳalmioŋay!
Qünki ular aqqiḳida adəmlərni əltürüp,
Əz beximqiliḳ ḳilip buḳilarning peyini kəsti.
[7] Ularning aqqiḳi əxəddiy boloŋaqḳa lənətkə
ḳalsun!
Oŋəzipimu rəḥimsiz boloŋaqḳa lənətkə
ḳalsun!
Mən ularni Yaḳupning iqidə tarḳitiwetimən,
Israilning iqidə ularni qeqiwetimən.

[8] Əy Yəḥuda! Seni bolsa ḳerindaxliring
təriplər,
Ḳolung düxmənliringning gəjgisini basar.
Atangning ooŋulliri sanga bax urar,
[9] Yəḥuda yax bir xirdur;
Əy ooŋlum, sən owni tutupla qiḳting;
U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa,
Yaki qixi xirdək yetiwalsa,
Kimmu uni ḳozoŋaxḳa petinar?
[10] Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip ḳalmaydu,
Yəḥudaning puxtidin ḳanun qiḳaroŋuqi
əksüməydu,
Taki xu ḥoḳuḳ Igisi kəlgüqə kütidu;
Kəlgəndə, jaḥan həlḳliri uningoŋa itaət
ḳilidu.
[11] U təhiyini üzüm telioŋa,
Exək balisini sortluḳ üzüm telioŋa baoŋlap
ḳoyar.
U libasini xarabta yuyup,
Tonini üzüm xərbitidə yuyar.
[12] Uning kəzliri xarabtin ḳizirip ketər,
Qixliri süt iqkinidin ap'aḳ turar.

49:3 Yar. 29:32; Ḳan. 21:17; Zəb. 78:51.

49:4 «U mening kərpəmning üstigə qiḳti!» — Rubənning atisining toḳili Bilḥaḥ bilən billə yatḳinini kərsitidu (35:22).
–Yaḳupning bu uluŋ bexarətliri tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə təpsiliyrək tohtilimiz.

49:4 Yar. 35:22; 1Tar. 5:1.

49:5 «Ularning ḳiliqliri zorawanliḳning ḳoralliridur!» — 34:25-31ni kərüng.

49:6 Yar. 34:25.

49:7 «tarḳitiwetimən,... qeqiwetimən» — Yaḳup pəyoŋəmbər boloŋaqḳa uning muxu səzliri Hudaning səzigə barawər bolidu. Bu səzni Huda Əzi Yaḳupning aoŋzi arḳilиḳ eytḳan bolsa kerək.

49:7 Yə. 19:1; 21:3-45.

49:8 «Seni bolsa ḳerindaxliring təriplər» — oḳurmənlərning esidə barki, «Yəḥuda» degənning mənisi «təripləx» yaki «mədḥiyə»dur (29:35ni kərüng).

49:9 «sən ow tutupla qiḳting» — bu səz, xübḥisizki, Yəḥudaning kəlgüsidə toluḳ oŋəlibə ḳilidioŋanliḳini kərsitidu. «Xirdək qəküp sozulup yatsa yaki qixi xirdək yetiwalsa» degən səzlərgə «owning yenida» degən səzlərni ḳoxup kirgüzduḳ; qünki bizningqə bu jümlə aldinḳi jümlə bilən ziq baoŋlinixlиḳ. Demək, Yəḥuda oŋəlibə ḳilipla ḳalmay, bəlki oŋəlibining mewiliridin bimalal ḥuzurlinixḳa muyəssər bolidu. Yəḥuda Məsiḥning əjdadi boloŋaqḳa, muxu səzlər Məsiḥning əzi tooŋrisida tehimu inawətlik boluxi kerək.
–«U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa, yaki qixi xirdək yetiwalsa,...» degənning baxḳa birḥil tərjimisi: «U xirdək yaki qixi xirdək Maraxḳa yetiwalsa,...».

49:9 Qəl. 24:9; Mik. 5:7.

49:10 «Yəḥudaning puxtidin» — ibraniy tilida «Yəḥudaning putliri arisidin» — demək, uning nəslidin, puxtidin. **«ḳanun qiḳaroŋuqi»** — yaki «idarə ḳiloŋuqining tutḳan tayiḳi». **«xu ḥoḳuḳ Igisi»** — ibraniy tilida «Xiloḥ» degən səz bilən ipadilinidu. Bu uluŋ bexarət tooŋrisida «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

49:10 Əz. 21:27; Mat. 2:6.

49:11 «xarabta» — ibraniy tilida «üzüm ḳenida». **«exək balisini sortluḳ üzüm telioŋa baoŋlap ḳoyar, ... libasini xarabta yuyup, Tonini üzüm xərbitidə yuyar»** — demək, Yəḥuda ḳəbilisi xunqə bay boliduki, təhəyni əng esil üzüm telioŋa baoŋlaydu, təhəyning uni tartip yuluwetixidin yaki uni yəp ketixidin ḳorḳmaydu wə halisa keyimini yuoŋanda suning ornida xarab ixlitidu.

49:12 «ḳizirip ketər» — yaki «nurlinar».

[13] Zəbulun dengiz boyini makan ḳilar,
Makani kemilərning panaḫgaḥi bolar,
Yər-zemini Zidonoƣiqə yetip barar.
[14] Issakar bəstlik bərdəm bir exəktur,
U ikki ḳotan arisida yatḳandur;
[15] U aramgaḫning yahxi ikənlikigə ḳarap,
Zeminning esilliḳini kərüp,
Yük kətürüxkə mürisini egip,
Alwanoƣa ixləydioƣan ḳul bolup ḳalar.
[16] Dan Israil ḳəbililiridin biri bolar,
Өz həlḳigə ḫəküm qiḳirar.
[17] Dan yol üstidiki yilan,
Qioƣir yol üstidə turoƣan zəḫərlik bir yilandur.
U atning tuyiḳini qeḳip,
At mingüqini arḳioƣa mollaḳ atḳuzar.
[18] I Pərwərdigar, nijatingoƣa təlmürüp kütüp kəldim!

[19] Gadḳa bolsa, ḳaraḳqilar ḳoxuni ḫujum ḳilar;
Lekin u tapinini besip zərbə berər.
[20] Axirning tamiḳida zəytun meyi mol bolar,
U xaḫlar üqün nazu-nemətlərni təminlər.
[21] Naftalidin qiraylik gəplər qiḳar,
U ərkin ḳoyuwetilgən maraldur.
[22] Yüsüp mewilik dərəḫning xehidur,
Bulaḳning yenidiki kəp mewilik xahtəktur;
Uning xahqiliri tamdin ḫalḳip kətkəndur.
[23] Ya atḳuqilar uningoƣa azar ḳilip,
Uningoƣa oḳ atti, uningoƣa nəprətləndi.
[24] Ḫalbuki, uning oḳyayi məzmut turar,
Ḳol-biləkliri əplik turoƣuzular,
Xu küq Yaḳuptiki ḳudrət Igisining ḳolliridindur —
(Israilning Ḳoram Texi, yəni uning Padiqisi Uningdin qiḳar!).
[25] Axu küq atangning Təngrisidindur — (U sanga mədət berər!)
Yəni Ḫəmmigə Ḳadirdindur — U seni bərikətlər!
Yuḳirida asmanning bərikətliri bilən,
Təwəndə yatḳan qongḳur sularning bərikətliri bilən,
Əmqək bilən baliyatḳuning bərikiti bilən seni bərikətlər!
[26] Sening atangning tiligən bərikətliri atabowilirimning tiligən bərikətliridin ziyadə boldi,
Ular mənggülük taoƣ-edirlarning qətlirigiqə yetər,
Ular Yüsüpning bexioƣa qüxər,
Yəni өz ḳerindaxliridin ayrim turoƣuqining qoḳḳisioƣa tegər.
[27] Binyamin yirtḳuq bəridəktur;
Ətigəndə u owni yər.
Kəqḳurun u oljisini təḳsim ḳilar» — dedi.
[28] Bularning ḫəmmisi Israilning on ikki ḳəbilisi bolup, məzkur sözlər bolsa atisining ularoƣa tiligən bəht-bərikət sözliridur. U xuning bilən ularning ḫərbirigə mas kelidioƣan bir bərikət bilən ularoƣa bəht-bərikət tilidi.

Yaḳupning өlümi wə ahirḳi wəsiyiti

[29] Andin Yaḳup ularoƣa mundaḳ tapilidi: — «Mən əmdi өz ḳowmimning ḳexioƣa ḳoxulimən. Silər meni ata-bowilirimning yenida, Ḫittiylardin boloƣan Əfronning

49:13 Yə. 19:10,11.
49:15 «aramgaḫ» — bəlkim Huda өzigə wədə ḳiloƣan miras zeminining yahxi bir ḳismini kərsətsə kerək.
49:16 «Dan» — bu namning mənisi «ḫəküm» yaki «ḫəküm qiḳaroƣuqi» yaki «sotqi».
49:19 «Gad» — ibraniy tilida «Gad»ning mənisi «ḳoxun» yaki «ḫujum».
49:20 «Axirning tamiḳida zəytun meyi mol bolar» — yaki «Axirning yeridin mol axliḳ qiḳar».
49:22 «dərəḫning xehi» — ibraniy tilida muxu yərdə «mewilik dərəḫning balisi» degən sözlər bilən ipadilinidu. Bu ikki jümlə iqidiki «mewilik» degən səz «əfraim» degən səz bilən ipadilinidu; oḳurmənlərning esidə barki «əfraim» degənning mənisi «ikki ḫəssə mewilik».
«uning xahqiliri» — ibraniy tilida «uning ḳizliri».
49:22 1Tar. 5:1.
49:23 Yar. 50:20.

49:24 «Israilning ḳoram texi, yəni uning padiqisi uningdin qiḳar!» — demək, «Israilning Ḳoram Texi», «uning ḫəḳiḳiy Padiqisi», yəni Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḫ Hudaning Өzidin qiḳisu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «(Yəni Israilning Ḳoram Texidin, uning Padiqisidindur)».
49:25 «Ḫəmmigə Ḳadir» —Hudaning bir namidur.
49:26 «Ular mənggülük taoƣ-edirlarning qətlirigiqə yetər» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Ular mənggülük taoƣlarning bərikətliridin ziyadə boldi». **«өz ḳerindaxliridin ayrim turoƣuqining...»** — yaki «өz ḳerindaxliri arisidin əmir boloƣuqining...»
49:26 Ḳan. 33:16

etizlikidiki oʏaroʏa dəpnə kilinglar; [30] u oʏar bolsa Kanaan zeminida Mamrəning udulida, Makpelahning etizlikida. Oʏarni Ibrahim gəristan bolsun dəp xu etizlik bilən koxup Hittiy Əfrondin setiwaloʏanidi.. [31] Xu yərdə Ibrahim ayali Sarah bilən dəpnə kilinoʏan; xu yərdə Ishak ayali Riwkah bilənmu dəpnə kilinoʏan; xu yərdə mənmu Leyahni dəpnə kildim.. [32] Bu etizlik həm iqidiki oʏar Hətning əwladliridin setiwelinoʏanidi».
[33] Yakup ooʏullirioʏa bu wəsiyətni tapilap bolup, putlirini kariwatta tüzləp, nəpəs tohtap əz kowmioʏa koxuldi..

Yakupning dəpnə kilinixi

50 [1] Yüsüp atisining yüzigə əzini etip, uning üstidə yioʏlap, uni səydi. [2] Andin Yüsüp əz hizmitidə boloʏan tewiplaroʏa atisini mumiya kilixni buyrudi; xuning bilən tewiplar Israilni mumiya kildi.. [3] Buni kilixka kirik kün kətti, qünki mumiya kilixka xunqilik kün ketətti. Misirliklar uningoʏa yətmix kün matəm tutti.
[4-5] Uningoʏa haza tutux künliri ətüp boloʏanda, Yüsüp Pirəwnning ordisidikilərgə: — Mən nəziringlarda iltipat tapkan bolsam, Pirəwnning kulaklirioʏa səz kilinglarki: — Atam manga kəsəm kildurup: «Mana mən əlimən; sən meni mən Kanaan zeminida əzüm üqün kolap koyoʏan gərgə dəpnə kiloʏin» degənidi. Əmdi Pirəwn manga ijazət bərgəy, mən berip atamni dəpnə kilip bolup yenip kəlsəm, — dedi..
[6] Pirəwn jawabən: — Sən berip əzünggə atang kəsəm kilduroʏandək uni dəpnə kiloʏin, dedi.
[7] Xuning bilən Yüsüp atisini dəpnə kiloʏili mangdi. Pirəwnning barlik hizmətkarliri, ordining aksakalliri həm Misir zeminidiki akсakallar uning bilən həmrah bolup mangdi. [8] Yüsüpning əyidiki həmmisi, kerindaxliri wə atisining əyidikilərmu billə bardi; ular pəkət kiqik baliliri, koy-kala padilirini Goxən yurtida koyup kətti. [9] Uning bilən yənə jəng harwiliri wə atliklarmu billə bardi; xuning bilən ular nahayiti qong bir koxun boldi.
[10] Ular Iordan dəryasining u təripidiki «Atadning hamini»oʏa yetip kəlgəndə, xu yərdə kattik wə həsrətlik yioʏa-zar kilip matəm tutup yioʏlaxti. Yüsüp atisi üqün yəttə kün matəm tutti. [11] Xu yurtta olturuxluk Kanaaniylar Atadning haminida boloʏan bu matəmni kərüp: — Bu misirliklarning intayin kattik tutkan hazisi boldi, deyixti. Bu səwəbtin u jayning nami «Abəl-Mizraim» dəp ataldi; u Iordan dəryasining u təripididur..
[12] Yakupning ooʏulliri uning əzlirigə tapilioʏinidək kildi; [13] uning ooʏulliri uni Kanaan zeminioʏa elip berip, Mamrəning udulida, Makpelahning etizlikining iqidiki oʏarda dəpnə kildi. Xu oʏarni Ibrahim kəbristanlik kilay dəp Makpelahning etizliki bilən koxup Hittiy Əfrondin setiwaloʏanidi..
[14] Yüsüp atisini dəpnə kiloʏandin keyin, əzi, kerindaxliri, xundakla atisini dəpnə kilixka uningoʏa həmrah bolup qikkan həmmə həlklər Misiroʏa yenip kəldi.

Yüsüpning kerindaxlirini hatirjəm kilixi

[15] Lekin Yüsüpning kerindaxliri atisining əlüp kətkinini kərgəndə: — Əmdi Yüsüp bizgə düxmən bolup bizning uningoʏa kiloʏan barlik yamanlikimizni üstimizgə yandurarmikin, deyixti.
[16] Ular Yüsüpning kexioʏa adəm əwətip: — Atiliri əlüxtin ilgiri bizgə wəsiyət kilip tapilap: — [17] «Silər Yüsüpkə: — Akiliring sanga rəzillik kiloʏanidi; əmdi ularning asiyliki həm gunahini kəqürgin! — dənglar» — degənidi.

49:30 Yar. 23:9,16.
49:31 Yar. 25:9; 35:29; Ros. 7:16.
49:33 Ros. 7:15.
50:2 «mumiya kilix» — adəmning jəsitini qirixtin saklaxtin ibarəttur. Misirda alahidə mumiya kilix kəspi bilən xuoʏullanoʏuqilar bar idi; lekin u kixilər mumiya kiloʏanda kəp butpərəslik murasimlirini ətküzətti, xunga Yüsüp ularni ixlətməy, bəlki əz tewiplirini xu ixka buyrudi.
50:4-5 Yar. 47:29.
50:11 «Abəl-Mizraim» — mənisi: «misirliklarning matimi» wə «misirliklarning etizliki» degənlərni bildürüxi mumkin. «Iordan dəryasining u təripidə» bolsa Iordan dəryasining xərkiy təripidə.
50:13 Yar. 23:16; Ros. 7:15,16.

Ḥazir silidin ətünümizki, atilirining Hudasining bəndilirining asiylikini kəqürgəyla! — dedi. Yüsüp bu gəplərni anglap yioɳlidi.
18 Andin akiliri kelip uning aldida əzlirini yərgə etip: — Mana, biz silining ḳulliridurmiz! — dedi.
19 Lekin Yüsüp ularoɳa jawabən: — Ḳorḳmanglar! Mən Hudaning ornida tur uwatamdim?.. 20 Silər dərwəḳə manga xu ixni yaman niyət bilən ḳildinglar; lekin Huda bügünki kündikidək nuroɳunlioɳan həlḳning jenini tirik saḳlap ḳelix üqün xu ixni yahxilikḳa bekitkənidi. 21 Xunga əmdi ḳorḳmanglar; mən ḥəm silərni ḥəm balaqaḳiliringlarni baḳimən, — dedi wə ularning kənglini hatirjəm ḳilip meḥirlik gəp ḳildi.

Yüsüpning aləmdin ətüxi

22 Yüsüp atisining jəməti bilən billə Misirda turup ḳaldi. Yüsüp bir yüz on yil əmür kərdi. 23 Bu tərikidə Yüsüp Əfraimning üqinqi əwladini kərdi; Manassəḥning ooɳli Makirning balilirimu uning tizliri üstidə tuoɳuldi.. 24 Yüsüp ḳerindaxlirioɳa: — Mən əlüp ketimən; lekin Huda qoḳum silərni yoḳlap silərni bu zemindin qikirip, Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupḳa berixkə ḳəsəm ḳilip wədə ḳiloɳan zeminoɳa yətküzidu, — dedi..
25 Andin Yüsüp yənə ḳerindaxlirioɳa ḳəsəm iqküzüp: «Huda silərni qoḳum yoḳlaydu; xu qaoɳda silər mening səngəklirimni elip, bu yərdin qikip ketixinglar kerək», — dedi..
26 Yüsüp bir yüz on yaxḳa kirgəndə wapat tapti. Ular uni mumiya ḳilip, Misirda bir meyit sanduḳioɳa selip ḳoydi.

50:19 Yar. 45:5.

50:23 «Makirning balilirimu uning tizliri üstidə tuoɳuldi» — degən ibarə bəlkim: (1) Yüsüp muxu qəwrilirigə əzining ooɳulliridək ḳaraytti; (2) muxu qəwriliri Yüsüpning biwasitə mirashori ḳilindi.
50:23 Qəl. 32:39.
50:24 «Hudaning yoḳlixi» — ibraniy tilida «yoḳlax» degən bu peil Huda bilən munasiwətlikIxlitilgən bolsa, Uning oɟəmhorluḳ ḳilixi, insanning ḥalidin həwər elixini əz iqigə alidu.
50:24 Ibr. 11:22.
50:25 «yoḳlax» — tooɟruluḳ 24-ayət wə izaḥatini kərüng.
50:25 Mis. 13:19; Yə. 24:32.

Qoxumqə səz

«Huda» degən nam ibraniy tilida («Əloḥim») dəp elinidu

Ibraniy tilining mundaq ḳizik ikki alaḥidiliki bar. Birinqi, bəzi sɵzlər pəḳət kɵplük xəklidə ipadilinidu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») degən kɵplük xəkilla bar; «su» degən birlik xəkil yoḳ. «asmanlar» («xamayim») degən kɵplük xəkilla bar; «asman» degən birlik xəkil yoḳ. Ibraniy tilida adəttə «Huda» deyəlməydu, «Hudalar» («Əloḥim» yaki «Eloḥim») deyilidu, lekin mənisi yənila «Huda»dur. «Huda» «birlik xəkil»də ipadilənsə, «Əl» deyilidu, məsilən «Əl-Xaday» (Ḥəmmigə Ḳadir Huda). Bu xəkil az uqraydu.

Ikkinqidin, ibraniy tilida «kɵplük»ni bildüridiƣan ikki hil «ḳoxumqə» bar. Birinqi ḳoxumqə «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinqi ḳoxumqə «-im» yaki «-ḥim» bolup, «üq» yaki «üqtin kɵp»ni bildüridu. Uyoƣur tilidiki «kitab» degən sɵzni türlɵp kɵrsətsək uning xəkilliri mundaq bolatti: —

«Kitab» — birla kitab
«Kitabot» — ikki kitab
«Kitabim» — Üq yaki üqtin kɵp kitab.

Ibraniy tilida «Huda» birlik xəklidə ipadilənsə, «Əl» deyilidu. Biz buni adəttə «Ilaḥ» yaki «Təngri» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Əmdi yənə «Aləmning yaritilixi» 1:1ni kɵrəyli: — «**Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**».

Dərwəḳə, «Huda» degən sɵz muxu yərdə ibraniy tilidiki «Əloḥim» degən sɵzning tərjimisi. Yuḳirida deginimizdək, «Əloḥim» «kɵplük», yəni «üq, yaki üqtin kɵp» xəkildə ipadilinidu. Xundaḳ bolsimu, uning bilən munasiwətlik peil bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. Xuning bilən Muḳəddəs Kitabning: — «**Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**» degən birinqi jümlisidə «Huda» degən sɵz «üq yaki üqtin kɵp» degən xəkildə, yəni «Əloḥim» degən xəkildə ipadilinidu, lekin peil («yaratti») bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. «Yaratti» degən peil «ikkilik xəklidə» yaki «kɵplük xəklidə» uqrimaydu.

Ibraniy tilida əgər bu jümlining igisi Huda «birinqi xəhs» bilən ipadilənsə, undaḳta «yaratti» degən peil «yarattuḳ» deyilməy, yənila «yarattim» deyilətti.

Demək, Muḳəddəs Kitabning birinqi jümlisidə Huda kɵplük xəhstə bolsimu, birla xəhstək ix kɵridu, degən uḳum puritilidu. Kɵp alimlar bu uḳumoƣa asasən Huda «üqning birliki» yaki «üq bir gəwdə», dəp qüxəndüridu. Gərqə xundaḳ bir ipadə muḳəddəs yazmilarda biwasitə tepilmisimu, bu ḥəḳiḳətni Təwratta ḥəm Injilda roxən kɵrsitilgən bir təlim, dəp ixinimiz.

Təwratta hatiriləngən Hudaning ḥərḳandaḳ ix-ḥərikətliridə «əloḥim» degən nam ixlitilgən bolsa, xu ayətlərning ḥəmmisidə degüdək Hudaning ḥərikiti «birlik xəkli»diki peil bilən ipadilinidu.

Pərwərdigar degən nam (ibraniy tilida «Yaḥwəḥ»)

Təwratta «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilinoƣan sɵzning ibraniy tilidiki tələppuzi «Yaḥwəḥ» dəp elinixi mumkin. «Misirdin qiḳix» dəwridə Musa pəyoƣəmbərgə ata ḳilinoƣan wəḥiy boyiqə bu namning mənisi «Əzəldin Bar Boloƣuqi», «Mənggülük Boloƣuqi» yaki «Ɵzüm Bardurmən» degəndək bolidu («Mis.» 3:15). «Yaḥwəḥ» degən nam «Aləmning yaritilixi» 2:4də birinqi ḳetim ixlitilgən. Huda ḥər ḳetim insan bilən əḥdə bekitkən qaoƣlirida yaki insan bilən yeḳin munasiwəttə sɵzligən qaoƣlirida asasən xu nam kɵrülidu; səwəbi xübḥisizki, xu nam Uning əzgərməs maḥiyitini, üzülməs

kəyümqanlikini wə ezgərməs meһribanlikini, xuningdək Uning һərdaim һərbir wədə səzliridə təwrənməy qing turidioʏanlikini təkitləydu. Parsqə «Pərwərdigar» degən bu səz xu mənigə əng yekin kelixi mumkin, qünki Pərwərdigar degən səzning Pars tilidiki mənisi «Həwər Aloʏuqi» «Pərwix Kiloʏuqi» degənlik bolidu. Bəzi alimlar uni yənə «Daim Boloʏuqi» dəpmu tərjimə kilidu.

Bəzidə xeirlarda «Yaһwəһ» degən nam «Yaһ» dəp kiskartilip elinidu.

Kim yaritix jəryanini kərgən?

Hudadin baxka һeqkim yaritix jəryanining birinqi baskuqioʏa guwaһqi boloʏan əməs, əlwəttə. «Asman-zemin»ni yaratkandin keyin andin pərixtilər guwaһqi boloʏan («Ayup» 38:7). Adəm Hudaning ahirki yaratkini idi. Undakta, Musa pəyoʏəmbər məzkur kitabtiki «yaritilix bayanliri»ni nədin aldi?

Jawab xuki: — (1) Huda bularning məlumatlirini Adəm'atimizoʏa tapxuroʏan, andin u əwladliri üqün hatiriligən, yaki (2) Huda bu həwərlərni biwastə wəһiy bilən Musaoʏa tapxuroʏan.

«Yaritilix hatiriliri»ning rasttinla Hudaning biwasitə wəһiyliri ikənlikini ayan kilidioʏan kəp ispatlar bar. Təwəndə «Yaritilix hatirisi»də boloʏan «yəttə»lər» tooʏruluk izaһatlirimizni kərüng.

Hudaning aləmni yaritix jəryanida bir «arilik» boloʏanmu?

1:1-2 «**Mukəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti. U qaoʏda yər bolsa xəkilsiz wə kupkuruk һaləttə boldi; karangoʏuluk qongkur sularning yüzini kaplidi...**».

Təwratxunaslarning ikkinqi ayətning birinqi kismining mənisi tooʏruluk asasən ikki hil pikri bolup kəlməktə. Bu pikirlərni towəndikidək ihqamlaymiz: —

(1-pikir) «1- wə 2-ayətlər asasən aləmning yokluktin yaritilixini təswirləydu».

Xuning bilən ular ikkinqi ayətning birinqi kismini «u qaoʏda yər bolsa xəkilsiz wə kupkuruk һaləttə boldi» wə xundakla «karangoʏuluk qongkur sularning yüzini kaplioʏanidi» dəp qüxinidu. Baxkiqə eytkanda, birinqi wə ikkinqi ayət asasən Hudaning yaritix jəryanini baxlioʏan qaoʏdiki yər-zeminning əslidiki «ham əxya»sining dəsləpki xəklining bayan kilinixidur. Bu pikirgə asasən, yaritilix birinqi küni 1-ayət һəm 2-ayəttə eytiloʏan ixlarni wə 3-5-ayəttiki ixlarni əz iqigə alidu.

(2-pikir) «**Xəkilsiz wə kupkuruk һalət**» һəm «**karangoʏuluk**» degən ibarilər məlum birhil apətning akiwitining bayanidur».

Bu pikir boyiqə ikkinqi ayətning birinqi kismini «u qaoʏda yər bolsa xəkilsiz wə kupkuruk һaləttə boldi» wə xundakla «karangoʏuluk qongkur sularning yüzini kaplidi» dəp qüxəndüridu, xundakla 1-ayət һəm 2-ayəttiki ixlar arisida wakti naməlum boloʏan bir arilik bar. Mukəddəs yazmilardiki «**xəkilsiz wə kupkuruk һalət**» (ibraniy tilida «tohu wabohu») degən ibarə uqrioʏan baxka yərlərdin bundak pikirgə ispat kəltürülidu. Məsilən, «Yəx.» 34:11 wə «Yər.» 4:23də dəl bu ibarə ixlitilip, Hudaning jazasining akiwitini kərsitidu. Ibaridiki birinqi səz («tohu» — «kuruk» yaki «bikar») Təwratta yigirmə ketim ixlitilidu. Bu yigirmə ketimning һəmmisidə səlbiy mənidə ixlitilidu. Xəytanning aləm apiridə boloʏanda isyan kətürgənliki tooʏruluk wəһiylər («Yəx.» 14:4-23 wə «Əz.» 28:11-16)gə karioʏanda, muxu yərdimu «**xəkilsiz wə kupkuruk**» wə «**qongkur sularni kaplioʏan karangoʏuluk**» degən һalətlər dəl xu isyanning nətijisi degən kəzkarax məntikioʏə tolimu uyoʏun bolidu. Yənə kelip, Adəm'atimiz Erəm baoʏda turoʏuzuloʏan wakitida wəzipisi: «**Ixləp, pərwix kilix**» idi (2:15). Ibraniy tilida ikkinqi səz «shamar» bolsa, «pərwix kilix» «kəzət kilix» yaki «karawul bolux» degən mənini əz

iqigə aloɣaqka, məlum düxmənning yeқinla yərdə ikənliki purutup berilidu. Ḥalbuki, muxu yərdə xu düxmənning kim ikənliki biwasitə eytilmaydu.

Yuқiriқi tekisttiki ispatlaroɣa asasən biz ikkinqi pikirgə mayilmiz. Ikkinqi pikirdikilər iqidə «ariliқtiki apət»ning təpsilatliri tooɣruluқ yənə bəx hil pikir bar. Xaraitlar yar bərsə bu pikirlər tooɣruluқ ayrim kitabta muzakirə қilmaқqimiz. Ixənginimizdək ikkinqi kəzқarax tooɣra bolsimu, tekisttə apət qüxürülüp, Huda «yaritix» ixini yengidin baxlioɣiqə қanqilik waқit ətkənliki tooɣruluқ məlumat yoқ; ariliқtiki waқit intayin қiska boloɣan boluxi mumkin.

«Sularni ayrix» — «su қatlimi»

«**Andin Huda: «Sularning ariliқida bir boxluқ bolsun wə sular yuқiri-təwən ikkigə ayrilip tursun» — dedi. Xuning bilən Huda bir boxluқ ḥasil қilip, sularni boxluқning astioɣa wə boxluқning üstigə ayriwətti; ix ənə xundaқ boldi**».

Bu ayətlərgə mumkinqiliki bar bir təbir xuki, Huda yər-zeminni yaratқanda pütkül yər xarini қaplap turoɣan sudin tərkib tapқan qong bir қatlam bar idi. Uningdiki xu қuyax, ay wə yultuzlarning nurini normal ḥaləttə yər xarioɣa ətküzətti, lekin su қatlimi yər-zeminoɣa ornitiloɣan bir «parnik»tək bolatti; nətijidə, pütkül yər yüzidə, ḥətta ximal wə jənubiy қutuplardimu mətidil, raḥətlik temperaturilarni ḥasil қilatti; u қatlam yər yüzidiki barliқ janiwarlarni ziyanliқ, ḥayatliқni ḥalak қiloɣuqi «boxluқ radiyatsiyəsi»ning təsiridin қooɣdaytti.

Yər xarining ikki қutupida «taxқa aylanoɣan» kəp hil əsümlük wə janiwarlarning tepiloɣanliқi xu қutuplarning əslidə issiқ yaki mətidil kilimatliқ ikənlikini ispatlaydu. Etiқadi boloɣan kəp biologlarning қarixiqə Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topanning yerimi xu «su қatlimi»ning oɣulixidin ḥasil boloɣan, yerimi yər astidiki wolқanliқ ḥərikətlərdin ḥasil қilinoɣan, dəp қaraydu — 7:11ni kərüng. «Su қatlimi»ning oɣulixi wə uningdiki «boxluқ radiatsiyəsi»ni tosidioɣan «mudapiəlik қalқan»ning elip taxliwetilixi topandin keyinki waқitta insaniyətning əmrining tuyuқsiz қiskaroɣanliқini qüxəndürələydu (məsilən, Nuḥ 950 yil əmür kərgən (9:29), Ibraḥim 175 yil əmür kərgən (25:7), Yüsüp 110 yil əmür kərgən (50:26).

Yənə bir ixni dəp ətkümiz bar; biologiyə pənliri bilən xuoɣulliniwatқan oқurmənlər «karbon 14 (C^{14}) arқilik dəwr bekitix» usuli boyiqə, nuroɣun «taxқa aylanoɣan ḥaywanlar»oɣa birnəqqə milyon yillik tarihi bar dəp ḥəküm qiқirilidioɣanliқini bilidu; lekin əməliyəttə ular pəқət birnəqqə ming yil ilgiri tirik boloɣan ḥaywanlar boluxi mumkin; qünki bularning: «nəqqə miliyon yil boluxi»ni atmosfera radiatsiyəsining topan waқtida tuyuқsiz ərləp ketixi ḥasil қiloɣan, halas.

«Aləmning yaritilixi»diki «yəttə kün» 24 saətlik künlərmu?

Tarihta, alimlarning bəziliri: «yaritilixtiki «yəttə kün» 24 saətlik kün əməs, bəlki ular simwol harakterlik bolup, «yəttə kün»ning ḥərbiri uzun bir dəwrni yaki eonni bildüridu» degən kəzқaraxni otturioɣa қoyup kəlgən. Bu əməliyəttə «Aləmning yaritilixi»diki bayanlarni ḥazirқi zaman pən-tehnika nəziriyəliri bilən, yəni aləmning milyon yaki milyard (bilyon) yillik tarihi bar degən kəzқaraxlar bilən birləxtürüxkə urunuxtur. Muқəddəs yazmilardiki bəzi yərlərdə «kün» birnəqqə yillarni bildürgini bilən (məsilən, «Yar.» 2:4, «Қan.» 12:8, 32:35, «Yər.» 30:7 wə «Yoel» 1:15, 3:14, 18 wə «Pərwərdigarning küni»ni kərsətkən ayətlər) «birinqi kün», «ikkinqi kün» қatarliқ ibarilər yaki «kəq bilən səḥər» degən ibarilər bilən ixlitilginidə (məsilən, «Yar.» 1:5, 8 қatarliқlar), adəttə

normal 24 saətlik günlərni kərsitidu; xuning üqün biz «Aləmning yaritilixi» 1-babtiki «kün»ni ḥeqḳandaḳ baxḳa mənidə qüxinixning səwəbi yaki ḥajiti yoḳ, dəp ḳaraymiz.

«Өz türliri boyiqə» degən ibarə

Məsilən: «**Huda yənə: «Yər ḥərhil əsümlüklərni, uruḳluḳ otyaxlarni, mewə beridioɣan dərəhlərni türliri boyiqə özidə ündürsun! Mewilərning iqidə uruḳliri bolsun!» dewidi, dəl xundaḳ boldi; yərdiki əsümlüklərni, yəni uruḳ qiḳidioɣan otyaxlarni əz türliri boyiqə, mewə beridioɣan, yəni mewilirining iqidə uruḳliri boloɣan dərəhlərni əz türliri boyiqə ündürdi**» (12:1-13).

«Өz türliri boyiqə» degən ibarə 11-, 12-, 24- wə 25-ayəttə kərülidu. Muxu ibaridə kərsitilkən asasiy mənə xuki, ḥərbir türlük əsümlük yaki janiwar Huda təripidin bekitilgən asasiy tərkibi wə ḳurulmisi boyiqə nəslini ḳaldurup kəpiyidu. Itlar jüplinip nəsilləngəndin keyin bəzidə qong, bəzidə kiqik küqüklərni küqükligini bilən, ḳalduruloɣan nəsillər bəribir itlardin ibarəttur, halas, baxḳa birhil janiwarlaroɣa aylanduruloɣan yaki «tədrijiy tərəkḳiy ḳiloɣan» əməs. Dunyadiki ḥərbir it dunyadiki baxḳa itlar bilən nəsillinələydu, birak müxük yaki maymunlar bilən nəsillinəlməydu. Məlum bir türlük ḥaywan ḥərhil xəkil, rəngdə, wə qong-kiqik boloɣini bilən bular bəzi alimlarning eytḳinidək «tədrijiy tərəkḳiyatning ipadiliri» əməs. Əksiqə nəslidin-nəsligə ḥərbir it wə müxük asasiy gen ḳurulmisi jəḥəttə op'ohxax turiweridu. Darwin təxəbbus ḳiloɣan «tədrijiy tərəkḳiyat nəziriyəsi» boyiqə, məlum ḥaywanlarning məlum bir türi muḥitning besimi yaki əzgirixi bilən, milyonlioɣan yillarning ətüxi bilən baxḳa bir ḥaywan türigə aylinidu; birak 250 yildin beri paleontologlar yər yüzining bulung-puqḳakliridin kolap-kezip qikaroɣan taxḳa aylanoɣan ḥaywanlarning iqidə məlum türdiki ḥaywanning baxḳa birhil ḥaywanoɣa əzgirixidiki atalmix «arilikṭiki xəkli»gə birər misalmu tapḳan əməs.

Darwinning hudasizlikni aloɣa sürməkqi bolup təxəbbus ḳiloɣan «tədrijiy tərəkḳiyat nəziriyəsi» tooɣrisida səḥipə qəklimisi boloɣaqḳa muxu yərdə təpsiliy tohtalmiduḳ. Ḥalbuki, uning «tədrijiy tərəkḳiyat nəziriyəsi» yeḳinḳi yillarda «məntiḳigə uyoɣun əməs» dəp ḳaraloɣan bolsimu, lekin təbiiy pənlərni asas ḳiloɣan aliy məktəplər uning ornioɣa ḥeqḳandaḳ nərsə tapalmay ḳaldi. Ular Yaratḳuqi boloɣan Hudaoɣa ixinixning ornioɣa, 250 yillik nətijisiz kolap izdəxlərdin keyin ular yənila ḳarioɣularqə «künlərning biridə» adəmni ḳayil ḳiloɣudək tədrijiy tərəkḳiyat jəryanini kərsitidioɣan məlum birhil ispatni kütüxni halaydu.

Insan — «Hudaning obraz-süriti»-dur

«**Өz sürət-obrazimizda, bizgə ohxaydioɣan ḳilip insanni yaritayli**» (26:1)

Roxənki, Huda muxu yərdə pərixtilərgə səzligən əməs; qünki pərixtilər ḥeqḳandaḳ nərsini yaritix küq-ḳudritigə igə əməs; uning üstigə, insanlar ḥeqḳaqan «pərixtilərning obrazi» yaki «pərixtilərning süriti» dəp təswirləngən əməs.

Xunga «Əloḥim» tooɣrisidiki izaḥatimizdək, muxu yərdə Huda («Əloḥim»)ning «**yaritayli**» degən səzidin Hudaning Өzining «Üq bir gəwdə» ikənlikining enik bir ipadisi kərünidu, dəp ixinimiz.

Undaḳta, «**Hudaning sürət-obrazi**» degən ibarə nemini kərsitidu?

Bu yərdə tiloɣa elinoɣan «sürət-obraz» wə «ohxaydioɣan» ḳilix bolsa jismaniy ohxaxlikni əməs, bəlki birhil roḥiy ohxaxlikni ḥəm iqki dunyadiki ohxaxlikni kərsitidu. Xunga yaoɣaq yaki taxtin jansiz bir məbud yasap: — «Mana Hudaning ohxixi!» deyixkə kət'iy bolmaydu wə xundaḳ ḳilix Təwratta kət'iy mən'i ḳilinoɣan. Qünki undaḳ jansiz bir nərsini «Hudaning ohxixi» deyix tirik Hudaoɣa ḥakarət kəltürgənlik

bolidu. «Hudaning obraz-süriti» insanning roḥida wə harakterida məwjut bolup turidu. Xunga dəsləptin tartip biz bu ixta Hudaning mənggülük muddia-məḳsitini kərüp yetələymiz; Hudaning məḳsiti dəl «Insan Mening harakterim wə təbiitimdə bolsun» degəndin ibarət bolup, uning ikki uluoŋ təripi bar: — (1) Insan pütkül aləmgə Hudaning xanxəripini əks əttürələydioŋan bolux. Buningdinmu uluoŋ təripi xuki: (2) Insan Hudaning ḥəmrahḷikidin ḥuzurlinip, Uning iqki sirlirioŋa wə oylirioŋa ortaḳ boluxi kerək. Xunga, xundaḳ eytixḳa boliduki, Hudaning insanni yaritixi Өz kənglidiki ixlarni qüxinidioŋan bir ḥəmrahni barlikḳa kəltürüx üqün idi.

Hudaning Adəm'atimizdiki bu obrazi uning gunaḥi tüpəylidin intayin hunükləxkən, buzuloŋan wə insanning Huda bilən boloŋan alaḳisimu üzülgənidi. Gərqə xundaḳ bolsimu, ḥətta gunaḥkar insanda yənila Hudaning obrazi gaḥi qaoŋlarda ipadilinidu; məsilən, bir-birimizgə meḥribanlik kərsətsək, təbiətning kərkəmlikidin ḥuzurlansaḳ yaki өzimiz birər nadir əsər ijad ḳilsaḳmu Hudaning təbiiti ḳaytidin bizdə bəzidə əks etidu.

Hudaning insanda boloŋan «sürət-obraz»i tooŋrisidiki birnəqqə jəḥətlərni kərüp ətəyli. Bu jəḥətlərni toluḳ xərḥliməkqi əməsmiz, pəḳət oḳurmənlər üqün paydilik boloŋan ḥəm oylinixḳa ərziydioŋan birnəqqə temilarni kərsətməkqimiz: —

(a) Huda insanning Өzidək meḥriban boluxini ḥəm xu meḥribanliḳi bilən baxḳilaroŋa meḥir yətküzüxini, Өzi nemidin nəprətlənsə, insanningmu xuningdin nəprətlinixini halaydu; xuningdək Huda Өzi kəqürümqan, səwr-takətlik, rəḥimdil, kəyümqan wə sehi boloŋinidək insanningmu xundaḳ boluxini, xundaḳla Uning Өzining barliḳ yahxi hususiyətlirigə insanningmu igə boluxini halaydu.

(ə) Huda insanlaroŋa «yaritix ḳabiliyiti»ni ata ḳiloŋan — bu «yaritix ḳabiliyiti» bolsa Өziningkidək «yoḳ»tin əməs, bəlki ham əxyalardin yaki ham materiyallardin güzəl nərsilərni yasax ḳabiliyitidin ibarət.

(b) Huda insanlaroŋa tallax ḳabiliyitini ata ḳiloŋan (buningda insanlarning tallax dairisi Uningkidək kəng bolmaydu, əlwəttə).

(p) Huda əslidə insanlaroŋa yər yüzidiki ḥaywanat wə əsümlüklərni idarə ḳilix imtiyazini, xundaḳla ulardin həwər elix ḥəmdə ularni pərwix ḳilix məs'uliyitini ata ḳildi (1:26-27). Buningdin biz insanlarning Hudaning pütkül aləmni idarə ḳilidioŋanliḳini wə uningdin həwər alidioŋanliḳini qüxinələymiz.

(t) Ər-ayal meḥir-muḥəbbətlik bolsa, Hudaning «sürət-obraz»i xuningda Өz ipadisini tapidu, xuningdək Hudaning Өzidə xundaḳ bir meḥir-muḥəbbətning barliḳi ayan ḳilinidu; Injilda eytiloŋandək «**Huda Өzi meḥir-muḥəbbəttur**» («1Yḥ.» 4:8).

Adəm'atimizning gunaḥi səwəblik uning barliḳ əwladlirining uning gunaḥlik təbiitini miras ḳilixi tüpəylidin, Hudaning insanda boloŋan «sürət-obraz»i tolimu hunükləxkən ḥəm buzuloŋan bolsimu, Hudaning insanda boloŋan uluoŋ wə əbədiy muddia-məḳsitidə ḥeqḳandaḳ өzgirix boloŋini yoḳ. Hudaning Məsiḥ arḳilik kəltürgən nijatining məḳsiti xuki, insanni Өzi bilən əslidiki inaḳlik alaḳigə ḳayturux, xundaḳla Muḳəddəs Roḥining küq-ḳudriti bilən «Hudaning sürət-obrazi»ni ḳaytidin yaritixtin ibarəttur. Bu nijatni Məsiḥ Өzigə iman eytḳan barliḳ məsiḥiylər (Əysani Rəb dəp tonuoŋuqilar) üqün bədəl tələp təyyarlioŋan, xundaḳla Uningoŋa təxna boloŋan barliḳ kixilərgə ata ḳilixḳa təyyar turidu.

«Aləmning yaritilixi»diki «yəttə»lər

«Aləmning yaritilixi» degən kitabning ibraniy tilidiki nushisida «yəttə» degən rəḳəm kəp uqraydu. Oḳurmənlərgə roxənki, Muḳəddəs Kitabta «yəttə» degən rəḳəm kəp

ķetim «mukəmməllik» yaki «tamamlanmaķ» degən uķumni bildürgən. Uning Hudaning ķiloŋanliri bilən munasiwətlik yərliri az əməstur. Bularning ħəmmisini bu yərdə kərsitix mumkin əməs, pəķət təwəndə 1:1-2:3tiki birnəqqə misallarnila kərsitimiz: —

(a) «Aləmning yaritilixi»ning yəttə küni bar.
(ə) «Aləmning yaritilixi»ning muxu birinqi ķismida (1:1-2:3də) yəttə abzas bar.
(b) 1-ayəttə yəttə səz bar; muxu jümlidə 28 ħərp, yəni 7x4 ħərp bar.
(p) 2-ayəttə 14, yəni 7x2 səz bar;
(t) Bu ķisimning asasiy məzmunini kərsitidiŋan üq isim bar, bularning ħərķaysisining ixlitilix sani yəttining məlum ħəssisi bolidu:
(i) «Huda» («əloħim») degən səz 35 ķetim (5x7) kərünidu; (ii) «Zemin» degən səz (ərəts) 21 ķetim (3x7) kərünidu; (iii) «asman» (yaki «asmandiki boxluķ») («xamayim») 21 ķetim (3x7) kərünidu;
(q) Yəttə asasiy ix tooŋruluķ «ħasil ķilinsun» yaki «ħasil bolsun» dəp eytilidu.
(j) Birinqi abzasta «yoruķluķ» wə «kün» jəmiy yəttə ķetim kərünidu.
(h) 2- wə 3- abzasta «sular» degən səz yəttə ķetim kərünidu.
(d) 5- wə 6-abzasta ibraniy tilida «ħayat» degən səz yəttə ķetim kərünidu.
(r) «yahxi kərünidu» degən ibarə yəttə ķetim kərünidu.
(z) Yəttinqi abzastiki mərkiziy səz dəl «yəttinqi kün».
(ẓ) Yəttinqi abzasta (yəttinqi kün tooŋruluķ) (2:1-3də) jəmiy 35 səz bar; otturidiki üq ibarining ħərķaysisida yəttə səz bar wə ħərķaysisida «yəttinqi» degən səz kərünidu.

Ibraniy tilidiki ħərbir ħərp rəķəmnimu bildüridu (məsilən, «aləf» (a) 1ni, «bət» (ə) 2ni bildüridu). «Aləmning yaritilixi»ning bu birinqi ķismi (1:1-2:3)diki «tiziloŋan ħərplər» san dəp ķaralsa, undaķta uningda 150din artuķ «yəttə»gə munasiwətlik ajayib matematikiliķ əməl kərünidu. «Aləmning yaritilixi»da «yəttə» degən rəķəmning xundaķ tilsimat orunlaxturuluxi məzkur yazmini yazdüroŋuqining Hudaning Өzi ikənlikini ispatlaydu, xundaķla Hudaning mukəmməlliki yaratķan aləmdə roxən bolidioŋanliķini kərsitidu (yuķirida kərginimizdək, «7» degən rəķəm Muķəddəs Kitabta daim degüdək «mukəmməllik» yaki «tamamlimaķ» degən mənilərni sürətləydu yaki kərsitidu).

«Huda aram aldi»

«**Huda aram aldi**» degən ibarə degən xərħqi alimlarni səl ķaymaķturup kəlgən. Ibraniy tilidiki «aram elix» («xabat») degən səzning asasiy mənisi «tohtax» degən uķumni bildürsimu, yənila «aram elix» degən mənimu əz iqigə alidu. Huda keyin Israil həlķigə ħərbir yəttə kün iqidə bir künni dəm elix küni ķilinglar, dəp əmr ķiloŋan; xu küni «xabat küni» dəp ataloŋan. Lekin Hudaning Өzi əsla qarqimaydu ħəm ħerip ķalmaydu («Yəx.» 40:28). Undaķta U ķaysi jəħəttə «aram aldi»?

Bu səz Huda Өzi ħəmmə nərsini yaratķandin keyin, Өzining ijad ķiloŋanliridin «raħətlinip» ħuzur elixini kərsətkən əməsmu? Təwrat «Aləmning yaritilixi» degən ķismini okuoŋanseri, məsilən 1:4, 10, 18, 21, 25 wə bolupmu 31-də dəl xundaķ ix puritilidu: — «**Huda ħəmmə yaratķinioŋa ķarap turdi, mana ularning ħəmmisi intayin yahxi idi**». Insan «Hudaning obrazi boyiqə yaritiloŋan» bolup, ularmu birər ijadiyətni barliķķa kəltürgəndin keyin, ohxaxla «aram aloŋaq» uningdin ħuzurlanmamdu?

«**Hudaning aramliķi**» Uning jismaniy jəħəttə «qarqioŋini»din əsligə kelixi əməs,

bəlki ibraniy tilidiki «xabat» degən sözning mənisini өz iqigə alоɳan ḥuzurlinixni kərsitidu. «Xabat»ning birinqi mənisi «tohtax», uning «aram» degən mənisimu bar («aram» ibraniy tilida «nuham» degən söz bilənmu ipadilinidu. Bu sözdin «Nuḥ» degən isim qiḳidu («Yar.» 5:29ni kərüng). Injilda, bolupmu «Ibraniylarоɳa» 4-babta, bizgə bu uluоɳ tema üstidiki tehimu kөprək wəḥiylər təminlinidu. Xu məktuptiki «ḳoxumqə söz», «Hudaning aramliḳi» üstidiki sözlirimiznimu kərüng.

Insanlarning sinilixi — «ḥayatliḳ dərihi» wə «yahxi bilən yamanni bilgüz-güqi dərəh»

Bəzilər: «Huda insanning «**yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh**»ning mewisini yeyixini qəkligən bolsa nemixḳa uni Erəm baoɳning otturisioɳa tikip ḳoyidu?» yaki bolmisa «Nemixḳa Huda Adəm'atimiz yaki Ḥawa'animizning xu mewini yeyixini tosimioɳan?» degən soallarni ḳoyidu. Bundaḳ soal imansizliḳ nuḳtiinəziridin ḳoyuloɳan bolsun-bolmisun uningoɳa jawab tepixḳa tooɳra kelidu. Biz awwal yuḳiriḳi soaldin baxḳa «Insanning maḥiyiti nemə?» wə «Hudaning insanda boloɳan məḳsiti nemə?» degən ikki soaloɳa jawab berip baḳayli.

Biz yuḳirida Huda insanni Өzi bilən alaḳidə bolup sirdax bolsun, wə xuningdək Өzi insanni səygəndək insanmu Өzini səysun, degən arzu-istək bilən uni Өz sürət-obrazi boyiqə yaratḳan, deduḳ. Xuni eniḳ biliximiz kerəkki, səyüx yaki meḥir-muḥəbbətning ayrilmas bir ḳismi ixənq, tallax wə tayinixtur. Xuning üqün Erəm baoɳda insanning Hudaoɳa boloɳan iman-ixənqini ipadiləydioɳan bir wasitə boluxi kerək idi; əyni qaoɳda xu yol dəl «**yahxi-yamanni bilgüzgüqi dərəhtin yeməslik**» idi. Demək, Hudaoɳa ixinix-ixənməslikni tallax yoli məwjut idi; qünki tallaxmu meḥir-muḥəbbətning ayrilmas bir ḳismidur. Bay wə küqlük adəmning kəngli məlum bir ḳizoɳa qüxkən bolsa, bay boloɳini üqünla ḳiz uningoɳa yatliḳ boluxḳa razi boloɳinining nemə əḥmiyiti? Biraw bir top lükqəkni yallap bir ḳizni ḳorḳitip, əzigə tegixkə məjburlisa, bundaḳ nikaḥning nemə əḥmiyiti bolsun? Yaki birsi seḥirgərlik ixlitip, bir ḳizni өzining iradisi boyiqə maxina adəmdək kontrol ḳiliwalsa buningmu nemə əḥmiyiti bolsun? Undaḳ ər-ayallik munasiwəttə muḥəbbət məwjut bolattimu? Bay adəm xundaḳ ḳilsa, əslidə uning xu ḳizoɳa nisbətən ḥeqḳandaḳ ḥəḳiḳiy muḥəbbiti yaki ḥərmiti bolmioɳan bolidu; qünki u ḳizning өzini ḳobul ḳilix yaki rət ḳilix ərkinlikigə yol ḳoymidi. Ḳiz ahiri uningoɳa baoɳlanoɳan bolsa, ḳizning muḥəbbiti bir yərdə tursun, ḥətta uningoɳa ḥeqḳandaḳ ḥəḳiḳiy mənidiki amraḳliḳimu bolmaydu. Huda insanning Өzini səyüxini halaydu; lekin bundaḳ səyüxning pəḳət Uning insanoɳa nemə bərgənliki yaki berələydioɳanliḳi üqün əməs, bəlki Өzining Huda boloɳini üqün, Yaratḳuqisi boloɳini üqün boluxini halaydu; U yənə insanning Өzini səyüxkə məjburlinidioɳan birhil maxina adəmdək boluxini halimaydu. Xuningdək, insanning Erəm baoɳda Hudaoɳa ḥəḳiḳiy birhil meḥir-muḥəbbət baoɳlixioɳa wə xu meḥir-muḥəbbitining əsüxigə Erəm baoɳda məlum ixinix wə tallax mumkinqiliki boluxi kerək idi.

Biz yənə bayḳaymizki, Huda insanoɳa «**yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh**»ning mewisini yeyixning nətijisi ölüm bolidioɳanliḳini sinaḳ ḳilip ispatlap bərmigən. Hudaning ularoɳa esil mewə-qiwilərgə toloɳan bir güzəl baoɳni təḳdim ḳilixi Өzining ularoɳa baoɳlioɳan meḥir-muḥəbbitining ixənqlik ikənlikigə yetərlik pakit boluxi kerək idi. Insanlar «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»ning mewisidin yeməsliki arḳiliḳ əzlirining Hudaoɳa: «Sening bizgə nemə ixlarning yahxi, nemə ixlarning yaman ikənlikini pərḳləndürüxtə Sanga tayinimiz» dəp өz muḥəbbitini ipadilixi kerək idi; ḳiskisi, insanda Hudaoɳa toluḳ tayinip yaxax pursiti bar idi. Əksiqə, Adəm'atimizning xu mewini

yeyixi — nemə ixlarning yahxi, nemə ixlarning yaman ikənlikini bekitixtə Hudaoƣa tayanmay yaxaxni halaydioƣanlikini elan kiloƣinioƣa barawərdur. Huda bir məzgildin keyin sinax dərihini baoƣdin elip ketixi mumkin idi; lekin bu tooƣrisida bizgə kitabta ḥeqkandak məlumat yok.

Ikkinqi dərəh, yəni sirlik «**ḥayatlik dərihi**» tooƣruluk Huda Adəm'atimizoƣa ḥeqkandak ayrim bir əmr bərmigənidi; lekin baoƣqidiki barlik dərəhlərning mewisi tooƣruluk: «**haliƣiningqə yesəng bolidu**» degənidi. Xunga Adəm'atimiz «ḥayatlik dərihi»ning mewisinimu baoƣqidiki baxka dərəhlərning mewisini yegəndək yesəm bolidu, dəp qüxinixi kerək idi. Lekin Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz baoƣqidin ḥaydiwetilgəndə, Pərwərdigar mundak dəydu: «**Mana, adəm Bizlərdin birigə ohxap kaldi, yahxi bilən yamanni bildi. Əmdi kolini uzitip ḥayatlik dərihidin elip yəwelip, ta əbədgiqə yaxawərməsliki üqün uni tosuximiz kerək**». Xuningdin bilimizki, u ḥayatlik dərihidin yemigən. Adəm'atimiz xu dərəhtin yegən bolsa, uning «əbədkiqə ḥayat kalidioƣini»ni bilduk. Bundak bibaḥa iltipatni pəkət birnəqqə ming yildin keyin Rəb Əysa Məsih Өz səzi bilən insanlaroƣa aqkan: —«**Ərxtin qüxkən ḥayatlik neni Өzümdurmən; kimdəkim bu nandin yesə, əbədil'əbədkiqə yaxaydu. Mən beridioƣan xu nan bolsa Mening ət-tenimdur, pütkül dunyadikilər ḥayatka igə bolsun dəp, Mən uni atimakqimən**» («Yḥ.» 6:51).

U xübḥisizki, Erəm baoƣdiki «ḥayatlik dərihi»ning mewisi idi — U insanoƣa mənggülük ḥayatni yətküzidioƣan mewə (nan)dur. Bu ix arkilik Huda tooƣruluk ajayib bir ixni əginimizki, — Huda bəzi wakitlarda Өzini yoxuridu. U «ḥayatlik dərihi» tooƣruluk biwasitə ḥeqkandak əmr bərmigən — lekin Adəm'atimiz dərəhning namioƣa yoxurunoƣan mənə tooƣrisida qongkur oylanoƣan bolsa, xübḥisizki, uningdin yegən bolatti. Huda bizning Өzini ihtiyarən talliweliximizni halaydu. Hudaning Əysa Məsiḥdə boloƣan xan-xəripi wə ḥayati bolsa, roḥiy təlpünüxi bar wə roḥiy kəzliri oquk adəmlərgə roxən axkarilanoƣanidi; lekin baxkilar uni pəkət Pələstinni kezip yüridioƣan, sərgərdan bir yaoƣaqqi dəpla bildi; uning mutlək oƣorigil turmuxta bolup, əzlirining Uni padixah kilmakqi boloƣan siyasiy pilanlirini mutlək rət kiloƣanlikini muxundak kixilərgə nisbətən yəxküsiz bir tepixmak idi. Huda kəzlirini aqkan, Məsiḥni ḥakikiy salaḥiyitidə kərgən kixi dərḥakikət bəhtliktur!

«Adəm'ata bilən ayali ḥər ikkisi yalingaq bolsimu, ḥeq uyalmaytti» (2:25)

Ajayib bir ix xuki, Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh»tin yegəndin keyin ular dərḥal əzlirining yalingaq ikənlikini səzdi wə uyilip kətti. Bu yərdə xuningoƣa munasiwətlik bir soal pəyda bolidu: «Ular bu ixtin ilgiri yalingaq bolsimu nemixka nomus kilmidi?».

Biz yukirida insanning Hudaning sürət-obrazi boloƣanlikï üstidə azrak tohtalduk. Zəburda kizik bir bayan tepilidu: —«**Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədḥiyə kaytur, i jenim!**

I Pərwərdigar Hudayim, intayin uluoƣsən;

Xanu-xəwkət wə ḥəywət bilən kiyingənsən;

Yoruklukta libastək pürkəngənsən,

Asmanlarni qedir pərdisi kəbi yeyip koyoƣansən» («Zəbur» 104:1-2).

Bu bayandin xuni pərəz kilalaymizki, insan «**Hudaning sürət-obrazi**»də boloƣaqka, birhil nur ularning tenigə keyim-keqəktək oraloƣan, xuning bilən ularning teni parlap turoƣan boluxi mumkin. Ular gunaḥ sadir kiloƣanda bu «nurluk kiyim» yokilip, ular uyatka kaldi.

Ḥazir bolsa gunaḥ insan təbiitidə yiltiz tartip kətti. Adəm'atimiz wə Ḥawa'ani-

mizning yalingaq yürüxi əslidə pak ix boloɣan bolsimu, ular gunaḥ ətküzgəndin keyin, həlḳ'aləm aldida bədinini oquḳ ḳoyux ḥeqḳaysi waḳitta Hudaning iradisi boloɣan əməs.

«**Sən uning** (mən'i ḳilinoɣan mewə)**din yegən küningdə jəzmən əlisən**» (2:17)

Adəm'atimiz gunaḥ ḳiloɣandin keyin uzun əmür kərüp 930 yil yaxioɣan (5:3-5); xunga «**yegən küningdə jəzmən əlisən**» degən səzning mənisi nemə? Bəzi alimlar ayəttə kərsitilgən «kün»ni bir ming yil dəp ḳaraydu («2Pet.» 3:8). Xuningda guman yoḳki, Adəm'atining jismaniy əlümi uning gunaḥining nətijisi idi — dərwəḳə yər yüzidiki barliḳ əlüm-yetimlar uning gunaḥi arḳiliḳ pəyda boldi («Rim.» 5:12) — ḥalbuki, «jəzmən əlisən» degən səzdə kərsitilgən əlüm bolsa, xübḥisizki, birinqidin roḥiy jəḥəttiki əlüm, ikkinqidin jismaniy əlümdin ibarəttur. Gunaḥ ḳilix bilən Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning roḥliri əldi, «Hudaoɣa nisbətən əldi», yəni ular Hudadin ayrildi. Bu əng ḳorḳunquluḳ, ḥəḳiḳiy əlümdur; uning ahirḳi mənzili yaki mewisi dozahtur. «Yḥ.» 5:21-25, «Əf.» 2:1, 5, «Kol.» 2:13, «Wəḥ.» 3:1ni kərüng. Demək, gunaḥ səwəbidin insanning roḥida məwjut boloɣan, Huda bilən alaḳidə yaxax imkaniyiti üzüldi. Adəmning roḥi Huda bilən ərkin alaḳə baoɣlaxning ornioɣa, əz tenidiki wə kallisidiki arzu-ḥəwəslirigə əsir bolup ḳaldi. Insanlar xu dərijidə xəhsiy arzu-istəklirigə ixtiyaḳ baoɣlap beḳindi boloɣanki, Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwridə Huda: «**Insan ətturˮ** dəp bayan ḳiloɣanidi («Yar.» 6:3). Demək, insan əz jismaniy arzu-ḥəwəslirining iskənjisigə pütünləy qüxüp ḳaloɣanidi — insanda ḥeqḳandaḳ roḥiy ḥayatning iznasi ḳalmioɣanidi.

Oḳurmənlər yuḳirida kərsitilgən ayətlərdin kərələyduki, Məsiḥning dunyaoɣa kelixtiki məḳsiti insanlarni əz roḥiy ələmidin oyoɣitixtin ibarəttur.

Adəm'ata wə Ḥawa'animiz gunaḥ ḳiloɣandin keyin Hudaning ularoɣa eytḳan səzliri wə ḳiloɣan muamilisi; Hudaning ularoɣa terilərdin kiyim ḳilip kiydürüxi

Adəm'atimiz gunaḥ ḳiloɣandin keyin bizning oylioɣinimiz bəlkim asmandin qaḳmaḳ-güldürmama qüxüp, Huda yaki pərixtining dəḥxətlik awaz bilən uning tegixlik jazasini jakarlioɣanliḳi boluxi mumkin. Birak adəmni ḥəyran ḳalarliḳ ix xuki, Pərwərdigar Əzi ularoɣa yeḳinlixip, ularoɣa mulayim tələppuzda səz ḳilidu (dərwəḳə 3-babtin bilimizki, Uning ilgiri ularning yenioɣa kelip səzlixix aditi boloɣan). Buni kərgən Adəm'atimiz, Ḥawa'animiz məkünüwalidu. Biz keyinki ixḳa yənə ḥəyran ḳalimiz; qünki Huda adəmni qaḳirip: «**Sən nədə?**» dəp soraydu. Hudadin ḳorḳquqi ḥəmmə adəm Hudaning barliḳ ixlarni bilidioɣanliḳini, ḥeqḳandaḳ soal soraxning ḥajiti yoḳluḳini obdan bilidu! Lekin Hudaning xu soali Adəm'atimizoɣa ətküzgən gunaḥini əzlükidin etirap ḳilixḳa pursət təminləydu. U bu pursəttin paydilanmaydu, bəlki əzining yalingaq ikənlikini wə uyat bolidioɣanliḳini etirap ḳilidu. Arḳidinla U: «**Sən... yegənmu?**» degən yənə bir soalni soraydu. Hudaning birinqidin Ḥawa'animizdin əməs, bəlki Adəm'atimizdin bu soalni sorixidiki səwəb, Adəm'atimiz bu ixta ḥəḳiḳiy gunaḥkar idi; Ḥawa'animiz xu ixta aldinip azduruloɣuqi idi («1Tim.» 2:14ni kərüng), lekin Adəm'atimiz gunaḥ ḳiloɣanda nemə ḳiliwatḳinini əzi enik bilətti.

Hudaning ikkinqi soalioɣa ḳarita Adəm'ata əz jawabkarliḳini əz üstigə almay: — «**Sən manga ḥəmraḥ boluxḳa bərgən ayal dərəḥning mewisidin manga bərgənidi, mən yedim**» dəp jawab beridu. Adəm'atimizdin tartip ta ḥaziroɣiqə insanlar baxḳa kixilərni əyibləx yaki dənggəp ḳoyux arḳiliḳ əz məs'uliyitidin ḳeqip kəlməktə. Adəm'atimiz awwal ayalini, andin ḥətta əslidə Ḥawa'animizni uningoɣa ata ḳiloɣan

Hudaning Өzinimu əyibləydu. Ər kixigə nisbətən ayal kixi əng ⱪimmətlik sowoⱪattur, lekin Adəm'atimizning səzidin ⱪarioⱪanda, u bu nuⱪtini pütünləy untup kətkənidi. Huda bundaⱪ məs'uliyəttin өzini ⱪaquruxni bir dəⱪiⱪimu ⱪobul ⱪilalmaydu, əlwəttə. U keyin Ḫawa'animizoⱪa gunaḫini etirap ⱪilixⱪa pursət beridu, lekin umu məs'uliyitidin ⱪeqip: «**Yilan meni aldap azdursa, mən yəp saptimən**» dəydu.

Hudaning insanlardin gunaḫini etirap ⱪilixini izdigənlikidin xu ḫəⱪiⱪətni kərimiz: — Insan nemə gunaḫ sadir ⱪiloⱪan boluxidin ⱪət'iynəzər, Huda aldida uningoⱪa yüzlinip baḫanə kərsətməy, toluⱪ tonup yətkən bolsa, undaⱪta Huda gunaḫning məsilisini bir tərəp ⱪilip nijatini yətküzidu. Insanlar Hudaning rəḫimi wə xapaitigə erixixtiki birdinbir xərt mutləⱪ səmimiyliktur. Huda Өz aldida pütünləy səmimiylik bilən gunaḫliriⱪa yüzlənгən ḫərⱪandaⱪ kixini өzgərtələydu; undaⱪ xaraitlarda Uning yardimining ḫeqⱪandaⱪ qeki yoⱪtur: —

«**Өz gunaḫlirini yoxuroⱪan kixi ronaⱪ tapmas; birak ularni tonup iⱪrar ⱪilip, towa ⱪiloⱪan kixi rəḫim-xəpⱪətkə erixər**» («Pənd.» 28:13).

Huda ahirida diⱪⱪitini yilanoⱪa ⱪaritip səzləydu; lekin u uningdin ḫeqⱪandaⱪ soal sorimaydu. Ḫəmmimizgə ayanki, yilan Iblisning aoⱪzi boloⱪaqⱪa, uningoⱪa towa ⱪilixⱪa ḫeqⱪandaⱪ pursət yoⱪtur. Uning ornida uningoⱪa bir lənət oⱪulidu; lənətning məzmuni Adəm'atimiz wə Ḫawa'animizning anglixi üqün nijat tooⱪruluⱪ bir wədini өz iqigə aloⱪan. Bu ⱪimmətlik wədini ḫazir kərəyli: —

«**Pərwərdigar Huda yilanoⱪa mundaⱪ dedi: —**

«Sən bu ⱪiloⱪining üqün,

Sən ḫəmmə mal-qarwilardin,

Dalidiki barliⱪ ḫaywanatlardin bəkrək lənətkə ⱪalisən;

Ⱪorsiⱪing bilən beoⱪirlap yürüp,

Өmrüngning barliⱪ künliridə topa yəysən.

Wə Mən sən bilən ayalning arisioⱪa, sening nəsling bilən ayalning nəslining arisioⱪa өqmənlik salimən,

U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu,

Sən ⱪopup uning tapinini qeⱪip zəhimləndürisən» (3:14-15)

Biz bu lənətning təpsilatlirini bir-birləp kərəyli: —

(a) «**Sən ḫəmmə mal-qarwilardin,**

Dalidiki barliⱪ ḫaywanatlardin bəkrək lənətkə ⱪalisən;

Ⱪorsiⱪing bilən beoⱪirlap yürüp,

Өmrüngning barliⱪ künliridə topa yəysən»

Muxu ayətlərdin ⱪarioⱪanda, Xəytanning wəkili boloⱪan yilan əslidə tik ḫaləttə yüridioⱪan boluxi mumkin. Ḫərⱪandaⱪ yilanning iskilitliridiki umurtⱪisining yenida tət kiqik ustihan bar. «Tədrijiy tərəkⱪiyat»ni təxəbbus ⱪiloⱪuqilar: — bu əslidə put idi, «tədrijiy tərəkⱪiyat jəryanida yoⱪap kətkən» dəp ⱪaraydu; lekin yoⱪap ketixi «tədrijiy tərəkⱪiyat» arⱪilik əməs, bəlki Hudaning ləniti bilən boloⱪan. «Topa yeyix» degən səzlər nomuskə ⱪaloⱪan ḫalətni təswirləydu. yilanlarning ozuⱪi topa əməs, lekin ularning yegən nərsilirigə ḫaman topa arilixip kelidu.

(ə) Yilan (wə Xəytan) bilən ayalning otturisidiki өqmənlik: —

«**Sən bilən ayalning arisioⱪa ... өqmənlik salimən**». Ayal kixilər bilən yilanlarning otturisidiki өqmənlik ḫəmmigə ayandur; lekin Xəytanning ⱪiz-ayallaroⱪa pəwⱪul'addə өqi bardur. Buning səwəbining bir ⱪismi ayətning keyinki ⱪismida tepilidu: —

(b) «**Xəytanning nəsli**» bilən «**ayalning nəsli**»ning otturisidiki өqmənlik: —

«**Mən ... nəsling bilən ayalning nəslining arisioⱪa өqmənlik salimən**».

«**Ayalning nəsli**» degənning tiloɣa elinixi intayin ķizik bir ix. Barlik mukəddəs yazmilarda insanlarning nəsəbnamiliri kərsitilgəndə ḥərkixining kelip qikixi daim degüdək atisining ismi bilən hatirilinidu. Xuning üqün pəķət muxu yərdə tepiloɣan «**ayalning nəsli**» degən ibarə intayan sirliķtur. Ayalning nəsli ayətning keyinki ķismida Xəytanni məoɣlup ķiloɣuqi bolup kərünidu — U Ķutķuzoɣuqi-Məsiḥ boluxi kerək, əlwəttə.

Ḥalbuki, Təwrat dəwridə bu bexarətning təpsilatliri pəķət birnəqqə ming yildin keyin Yəxaya wə Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin qüxəndürülidu («Yəx.» 7:41, «Yər.» 31:22) andin Injilda «Wəḥiy» 12-babta tehimu enikləxturulidu; xu yərdə «ayalning nəsli» awwal Məsiḥning Өzi andin uning hizmətkarliri ikənliki deyilidu.

Əgər «ayalning nəsli» Məsiḥ bolsa, undaķta «yilanning nəsli» bəlkim «Məsiḥning rəķibi», yəni «dəjjal»ni kərsitixi kerək.

(p) Xəytan bilən «ayalning nəsli» otturisida bolidioɣan kürəx: —

Bu kürəx tolimu kəskin bolidu. «**U sening bexingni dəssəp zəhimləndüridu**» — demək, «ayalning nəsli» Xəytanoɣa adəm yilanning bexini dəssəp yanjixtək əjəllik bir zərbə beridu. «**Sən ķopup uning tapinini qeķip zəhimləndürisən**» — xu insan Өzi azab tartidu, qünki yilan burulup Uning tapinini qaķidu yaki tapinioɣa sanjiydu.

Ķədimdin tartip Hudadin ķorkķuqi adəmlər Hudaning yilanoɣa eytķan səzlirini Ķutķuzoɣuqi, yəni Xəytanni məoɣlup ķiloɣuqining dunyaoɣa kelixi tooɣruluk wədisi dəp ķarap kəlgən. Lekin Ķutķuzoɣuqi bu kürəxtə azab tartidu. Injilda Xəytan bilən Məsiḥning otturisidiki kürəx kresttə yüz bərgən, dəp elan ķilinidu. Xu yərdə Məsiḥning tapini dərwəķə «yanjildi», «qeķildi» yaki «sanjildi» — Rimlik ləxkərlər bolķining zərbisi bilən yooɣan mihni soķup ikki putining oxuķioɣa sanjidi; əmma Hudaoɣa ming xükri, Məsiḥ xu yərdə Xəytanning üstidin əhlak wə roḥiy jəḥəttə zor oɣəlibə ķazandi («1Yḥ.» 3:8, «Kol.» 2:15).

Hudaning Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizni kiyindürüxi

Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz gunaḥ ķiloɣandin keyin əzlirigə ənjür yopurmaķlirini kiyim ķilip yasioɣanidi. Roxənki, bu ix Huda aldida tooɣra əməs; qünki «**Pərwərdigar Huda Adəm'ata bilən uning ayalioɣa terilərdin kiyim ķilip kiydürüp ķoydi**» dəp oķuymiz. Xübḥisizki, bu Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizoɣa wə xuningdək bizgimu intayin muḥim bir dərsni əgitidu. Gunaḥning aķiwətlirini yepix üqün pak wə gunaḥsiz bir ḥayat ķurbanlik ķilinixi kerək — muxu yərdə gunaḥsiz bir yaki birķanqə ḥaywan ķurbanlik boloɣan bolsa kerək — bolmisa bu «terilər» nədin kelidu? Pəķət Huda Өzila insanlarning gunaḥlirini yapalaydu — Insanlarning əķil-parasiti wə tirixip-tirmixip singdürgən əjirlirining «ənjür yopurmaķliri»dək Huda aldida tolimu əḥmiyiti yoķ. Xundaķtimu nuroɣun insanlar tehiqə xu ixni ķilixķa intilməktə — barlik diniy paaliyətlirining ḥəmmisi Huda aldida pəķət «ənjür yopurmaķliri», halas. Nuroɣun kixilər əzlükidin əjir singdürsək ünümlük bolidu, dəp hiyal ķilidu — buddistlar bolsun, musulmanlar bolsun, hristiyanlar bolsun, ular dualar, roza tutuxlar, məsqittə namaz oķuxlar, buthanida qoķunuxlar, qerkawda dua ķilixlar, sadiķə berix, mukəddəs yazmilarni yadlax ķatarliķlar mukəmməl ḥayat bolidu, u Hudaning kəqürümigə erixtürələydu, dəp oylaydu. Bundak oy pütünləy ham hiyaldur. Lekin «mukəmməl ḥayat» ķaysi diniy əlqəm bilən əlqinixtin kət'iynəzər, insanlar bügündin baxlap toluk ḥəkķaniy, mukəmməl ḥayat ətküzimən desimu wə xundak ķilsimu (ḥeqķandak adəm Hudaning Mukəddəs Roḥisiz ḥəkikiy

mukəmməl ḥayatning nemə ikənlikini qüxinip yetəlməydu; mana bu ḥəḳikəttu!) lekin bundaḳ ḳilix ḳandaḳmu ətkən ḥayatining birər gunaḥini yapalisun? Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz əzlirini Huda aldida təwən tutup, ənjür yopurmaḳlirini selip taxlidi. Huddi Adəm'atimiz Huda təripidin kiydürülgəndək (qünki Huda Өzi ularni kiyindürgən) insanlar Hudaning xapaitini ḥəḳsiz bir sowoɣat süpitidə ḳobul ḳilixi bilən gunaḥlardin ḳutḳuzulidu («Əf.» 2:5, 8). Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz xu kiyim-keqəkni kəmtərlik bilən ḳobul ḳiloɣini üqün Hudaning kəqürümigə erixkən, dəp ḳaraymiz. Biraḳ bügün ḳobul ḳilix keriki ḥaywanlarning teriliri əməs, bəlki Məsiḥning Өzining ḥəḳḳaniylikidin ibarəttur («Rim.» 2:22, 26, 4:6-9, «Əf.» 4:24, «Tit.» 3:5, «Wəḥ.» 19:8).

4:9 Nemixḳa Ḳabilning ḥədiyəsi ḳobul ḳilinmidi?

Ḳabilning sowoɣiti rət ḳilinip, Ḥabilning ḳobul ḳilinoɣini dəsləptə bəlkim adəmni tolimu oylanduridioɣan ix boluxi mumkin. Ḥalbuki, Injildiki ikki yazma muxu ixni yorutidu: —

«**Etiḳadi boloɣaqḳa Ḥabil Ḳabilningkidinmu yahxi bir ḳurbanliḳni Hudaoɣa atioɣan; etiḳadi boloɣaqḳa, Huda uning atioɣanlirini təripləp, uningoɣa ḥəḳḳaniy dəp guwaḥlik bərdi. Gərqə əlgən bolsimu, etiḳadi bilən u yənila bizgə gəp ḳilmaḳta**» («Ibr.» 11:4)

«**Qünki silər dəsləptin anglap keliwatḳan həwər mana dəl xuki, bir-birimizgə meḥirmuḥəbbət kərsitiximiz kerəktur. Rəzil boloɣuqidin boloɣan, inisini əltürgən Ḳabiloɣa ohxax bolmasliḳimiz kerək; u nemixḳa inisini ḳətl ḳildi? Uning əzining ḳiloɣanliri rəzil, inisining ḳiloɣanliri ḥəḳḳaniy boloɣanliḳi üqün xundaḳ ḳiloɣan**» («1Yḥ.» 3:11-12).

«Ibraniylaroɣa»diki xu ayət bizgə Ḥabilning ḳurbanliḳini «etiḳad bilən» elip kəlgənlikini ayan ḳilidu. Etiḳad wə ixənq Hudaning səz-kalamini anglax wə ḳobul ḳilix bilən barliḳḳa kelidu (məsilən, «Rim.» 10:17, «Yəx.» 53:1ni kərüng). Undaḳta, Ḥabil Hudaning «etiḳad elip kəlgən» ḳaysi səzini angliɣan? Adəm'ata ooɣulliri Ḳabil bilən Ḥabiloɣa Hudaning əzlirining uyatini yepix üqün gunaḥsiz ḥaywanning teriliri bilən kiydürgənliki tooɣruluḳ birər həwərni eytip bərgənmu, yaki Huda ularoɣa biwasitə birər səzni ḳiloɣanmu? Ḥeqbolmioɣanda, Ḥabilda etiḳad boloɣan bolsa, undaḳta Huda ularoɣa Өzigə yeḳinlixix üqün ḳurbanliḳ ḳilix kerəkliki tooɣruluḳ wəḥiy yətküzgən, dəp jəzmləxtürələymiz.

Ḳabil üqün qong məsilə xuki, u deḥḳan wə baoɣwən idi; ḳurbanliḳḳa kerək boloɣan ḳoylarning igisi uning inisi Ḥabil idi. Ḳabil təkəbburluḳidin inisidin ḳurbanliḳḳa ḳoy soraxni halimaytti; xuning ornida u əz beoɣidiki məḥsulatlardin elip kelidu. Muxu ayətlərdin eniḳki, Huda uning sowoɣitini pəḳət ḳobul ḳilmayla ḳalmay, bəlki Ḳabilning əzimu Hudaoɣa yaḳmidi: «**Huda Ḳabil wə uning sunoɣinioɣa ḳarimidi**». Munasiwətlik ayətlərdin kərünüp turiduki, Ḳabilning pozitsiyisi pəḳət ḥakawurluḳ idi; Huda uning sowoɣitini rət ḳiloɣandin keyin Hudaning səmimiy gəplirigə ḳulaḳ selixning ornida u intayin oɣəzəplinidu. Muxuningdin biz uning kənglidiki hiyallirini angliɣandək bolimiz: «Mana bu sowoɣat tirixip-tirmixip qiḳaroɣan əz əjrimdur! Ajayib bir ḥədiyədur! Əslidə Hudaning manga rəḥmət eytixioɣa tooɣra kelətti!».

Ḳabilda wə Ḥabilda ikki yol bizgə kərünidu («Yəḥ.» 11-ayəttiki «Ḳabilning yoli»ni kərüng). Birinqi yolni «diniy yol», ikkinqi yolni «etiḳad yoli» deyixkə bolidu. Muxu yərdə «diniy yol» deginimiz, bir insan əzining tirixix-tirmixixliri wə oy-hiyalliri bilən Hudani razi ḳilmaḳqi boloɣan yol. Pütkül dunya boyiqə kəp adəmlər Ḳabil oylioɣandək: «Mən kəp dualarni ḳiloɣinim üqün, ḥər ḥaptə məsqitkə (yaki bolmisa

qerkawoɣa yaki buthana ḳatarliḳlaroɣa) baroɣinim üqün, kəmbəoɣəllərgə kəp sadiḳə bərginim üqün, muḳəddəs yazmilarni (Təwrat bolsun, Zəbur bolsun, Injil bolsun, Ḳur'an bolsun, Budda «nomliri» bolsun) yadlioɣinim üqün Huda meni ḳobul ḳilip, gunaḥlirimni kəqürüm ḳilidu» dəp oylap yüridu. Biraḳ Təwrat-Injil boyiqə, gunaḥni bir tərəp ḳilidioɣan birdinbir ix — ḳurbanliḳtur. Hudaning nijati sowoɣat bolup, Məsiḥning Özidə U kerək boloɣan ḳurbanliḳni təminligən. Etiḳadi bar adəmlər Uning bu tooɣruluḳ səz-kalamini ḳobul ḳilip, huxallıḳ bilən Uning sowoɣitini ḳuqaḳlaydu. Ḥabil bolsa bu yoloɣa, yəni Hudaning xapaitini ḳobul ḳilidioɣan etiḳadliḳ yoloɣa wəkil bolidu. Ḥalbuki, bəzilər ḥətta Ḳabildək əzlirining əjirliri üqün Huda meni təriplixi kerək, dəp oylaydu.

«**Qünki silər xəpḳət bilənla ixənq arḳiliḳ ḳutḳuzuldunglar. Bu ix özünglardin kəlgən ix əməs, bəlki Hudadin kəlgən iltipat, — u zadila adəmlərning əməl-əjridin kəlməydu, bu ḥəm ḥeqkimning mahtanmasliḳi üqündur**» («Əf.» 2:8-9).

Ahirda Ḳabil inisini əltürgini üqün Hudaning uningoɣa qüxürgən jazasi tooɣruluḳ azraḳ tohtilimiz. Adəm'ata wə Ḥawa'ana gunaḥ ḳiloɣandin keyin, Huda xapaət bilən ularoɣa gunaḥlirini tonup yetix pursitini bərgənidi, wə u xundaḳ pursətni ḥətta Ḳabiloɣimu yətküzüp: «**Ining nədə?**» dəp soraydu. Xundaḳtimu Ḳabil pursətni rət ḳilip, Huda aldida turupmu yaloɣan səzləydu. Xuning üqün Huda uningoɣa xundaḳ «yenik jaza» bərdimu? Nemixḳa u nəḳ məydanda əltürülməydu?

Jazaning təpsilatliridin: «**Sən əmdi ḳolungdin iningning ḳenini ḳobul ḳiloɣili aoɣzini aqḳan yərdin ḳooɣlinip lənətkə uqraysən. Sən yərgə ixlisəngmu u buningdin keyin sanga ḳuwwitini bərməydu, sən yər yüzidə sərsan bolup, sərgərdan bolisən**» dəp oḳuymiz.

Yər-tupraḳ Adəm'atimizning gunaḥi tüpəylidin alliḳaqan lənətkə uqrioɣan bolup, Adəm'atimizoɣa: «**Sən tupraḳḳa yanoɣuqə arilikta yüz-kəzüng tərgə qəmgəndila nan yəysən**» degəndək, teriḳqiliḳ təslixip kətkənidi. Əmdi Ḳabiloɣa bolsa nəgila barsa teriḳqiliḳ ḥəssiləp təslixip ketətti. Uning Hudaoɣa: «**Kimla meni tepiwalsa, əltürüwetidu!**» — degənliki əjəblinərlik əməs (xu qaoɣda yər yüzidə bəlkim pəḳət üq insan yaxaytti — lekin Ḳabil kəlgüsidə insanlarning kəpiydioɣinini kəzdə tutup səzləydu — 1:28, 3:16, 5:3-5ni kərüng). Kimmu Ḳabilning əz yenida halaydu dəysiz?! U nəgila barsa tupraḳ xu ḥaman tuoɣmas bolup ketətti! Xuning üqün Huda baxḳilarning Ḳabilni əltürməsliki üqün uning pexanisigə məlum bir bəlgə ḳoyidu. Biraḳ u ḳəyərgə barsa ular uni dərḥal arisidin ḥəydiwetidu. Xundaḳ ḳilip Ḳabil gunaḥning aḳiwitini kərsitidioɣan birhil «mangoɣun agaḥ» yaki «sərgərdan təxwiḳatqi», pütkül yər-zeminoɣa Hudaning adilliḳi wə muḳəddəsliki, gunaḥni jazalaydioɣanliḳi tooɣruluḳ «halis» jakarqi, guwaḥqi yaki həwərqi bolup ḳalidu.

6-bab — «Hudaning ooɣulliri insanlarning ḳizlirini ... əzlirigə hotun ḳilixḳa baxlidi» — bu nemini kərsitidu?

«**Wə xundaḳ boldiki, insanlar yər yüzidə kəpiyixkə baxlioɣanda, xundaḳla ḳizlarmu kəpləp tuoɣuloɣanda, Hudaning ooɣulliri insanlarning ḳizlirining qiraylikliḳini kərüp, halioɣanqə tallap, əzlirigə hotun ḳilixḳa baxlidi**».

Tekisttiki izaḥatimizda eytḳinimizdək, «Hudaning ooɣulliri» ḥəḳḳidə üq hil qüxənqə bar: —

1. Insan əməs, bəlki ərxtiki bir hil zat, pərixtə yaki roḥtin ibarət (bəzi alimlar xu ibarini jin-xəytanlarni kərsitidu, dəp ḳaraydu).

2. Dərijidin taxkiri adəm bolup, padixah yaki hökümdar.
3. Kabilning hudasiz əwladliridək əməs, bəlki Huda yolida mangidioɣan Xetning əwladliridur.

Biz mutlak birinqi kəzkaraxta bolimiz. Qünki 2- yaki 3-pikirdə eytiloɣandək «**Hudaning ooɣulliri**» degən ibarə Xetning ihlasmən əwladliri yaki bolmisa yər yüzidiki uluoɣ zatlarni kərsətkən bolsa, undakta ularning «**insanlarning kizlirining qiraylikliкini kərüx**»i andin «**halioɣanqə tallap, əzlirigə hotun kilix**»ining zadi nemə hatalik yaki yamanlik bolatti?! Qünki əyni tekisttə: «rəzil adəmlərning kizliri» tooɣruluk gəp yok, pəkət «insanlarning kizliri» deyilidu — demək, addiy kiz-ayallarnila kərsitidu. Xunga «Hudaning ooɣulliri» degənlik bir türküm pərixtilərni kərsitidu, dəp karaymiz («Ayup» 1:6, 2:1, 38:7, «Zəbur» 29:1, 89:6ni kərüng). Muxu pərixtilər kiz-ayallarning güzəllikini kərüp, ular bilən jinsiy munasiwət ətküzüxni ħəwəs kiloɣan wə xundak kilix üqün Huda əzlirigə bekitkən hizmət ornini taxlap («Yəħ.» 6-ayət), məlum bir insaniy, jismaniy xəkilgə kirgən. Tekisttin karioɣanda ularning əwladliri «palwan-baturlar» yaki «küqlük isyanqi»lar, binormal gigantlar idi. «Aləmning yaritilixi»ning muəllipi mundak wəkəning yüz berixi pəkət bir ketimla əməs dəp puritidu; qünki u keyinki wakitlardimu baxka gigantlar tuoɣuloɣan, dəp hatiriləydu: — «**Xu künlərdə (wə xundakla keyinki künlərdimu), Hudaning ooɣulliri insanlarning kizlirining yenioɣa berip, ulardin balilarni tapkinida, gigantlar yər yüzidə pəyda boldi. Bular bolsa kədimki zamanlardiki danglik palwan-baturlar idi**» (4-ayət). Bu bəlkim mukəddəs yazmilardiki baxka yərlərdə tiloɣa elinoɣan, topandin keyin tuoɣuloɣan gigantlarni kərsitidu; məsilən, «Qəl.» 13:33, «Kan.» 2:20-21, 3:11, «2Sam.» 21:15-22ni kərüng.

Injilda, rosul Yəħuda bu wəkəning məzmunini gumanni yokatkan ħalda enik kilidu: — «**Wə silər xunimu bilisilərki, əslidiki ornini tutmay, bəlki əz makanini taxlap kətkən pərixtilərni Rəb uluoɣ kiyamət künining sorikioɣiqə mənggü kixənləp mudhix karangoɣulukta solap saklimakta. Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəħərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qikkan buzuklukka wə oɣəyriy xəħwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning akiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək kilinip kəydürülgən**».

Bu ayətlərning ahirki kismida awwal bəqqiwazlik xəħwaniy ħəwəslərgə berilgən «**Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəħərlərdikilər**» tiloɣa elinidu; andin Sodomdikilərning «**xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qikkan buzuklukka wə oɣəyriy xəħwətlər** (grek tilida: «oɣəyriy ətlər»)**gə berilip kətkən**»liki kərsitilidu. Huda pərixtilərning ħeqkaqan «**oɣəyriy xəħwətlər** («oɣəyriy ətlər»)**gə berilixi**»ni iradə kiloɣan əməs; wə xuningoɣa ohxax, ħərgiz ər kixilərning ayal kixilər bilən normal ər-ayallik munasiwətni halimay, baxka ər kixilərgə ħəwəs kiloɣuqi boluxini iradə kiloɣan əməs.

«2Pet.» 2:4 wə muxu yərdə, «Yəħuda» 6-ayəttin karioɣanda, aləmning dəslipidə Hudaoɣa karxi Xəytan bilən birgə isyan kətürgən pərixtilər bilən selixturoɣanda, muxu pərixtilər eoɣirrak jazaoɣa uqrioɣan («Wəħ.» 12:3-4tiki izaħatlirimizni kərüng). Axu isyan kətürgüqi pərixtilər (ħazirki jinlar) bügün dunyani kezip, insanlarni ezikturup, Hudaning məmin bəndilirining roħ-kəlbilirigə jəng kilip yürməktə; «Yəħuda» 6-ayəttə tiloɣa elinoɣan pərixtilərni bolsa: «**Rəb uluoɣ kiyamət künining sorikioɣiqə mənggü kixənləp mudhix karangoɣulukta solap saklimakta**». Ularoɣa nemixka (solanmioɣan jinlar bilən selixturoɣinida) eoɣirrak jaza berilidu? Xübhisizki, addiy səwəbi xu boluxi kerəkki, muxu pərixtilər Hudaning gunaħ üstidin yürgüzgən birnəqqə jazalirioɣa — (1)

aləmning dəslipidə, Xəytanni jazalap ərxtin ḥəydiwətkinigə; (2) Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz gunaḥ ḳiloɣandin keyinki jazalioɣinioɣa; (3) Ḥabilni eltürgən Ḳabilning üstigə qüxürgən jazasioɣa guwaḥ bolup turuḳluḳ, yənila Huda aldida gunaḥ ḳiloɣini üqün ularning Huda aldidiki jawabkarliḳi kəprək bolatti.

Əlwəttə, bəzilər bu pikrimizni anglap Rəb Əysaning insanlarning tirilixi tooɣruluḳ: «**Əlümdin tirilgəndin keyin, insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki Hudaning ərxtiki pərixtilirigə ohxax bolidu**» («Mat.» 22:30) degən mubarək sözlirini nəḳil kəltürüp ḳarxi qiḳidu. Demək, pərixtilər ḥeqbolmioɣanda əylənməydu wə ularning jinsiyiti yoḳ. Lekin ularning halisila jinsiyətkə igə bolux imkaniyiti yoḳ əməs. Degənlirimiz dəl muxu. «Aləmning yaritilixi»da bayan ḳilinoɣan bu pərixtilər Huda bekitkən tərtiptin yaki tüzümdin ḥalḳip qiḳti wə xuning bilən jazalandi. Ular rosul Yəḥuda təswirligən Sodomdiki adəmlərgə ohxax «**buzuḳluḳḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən... mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən**».

Bu wəḳədin keyin insanlarning ḳəlbliri tehimu rəzillik bilən tolup kətkəndək ḳilidu: — «**Pərwərdigar insanning ətküzüwatḳan rəzilliki yər yüzidə kəpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki niyətlirining ḥərḳaqan yaman boluwatḳinini kərdi**».

9:25-27 Nuḥ pəyoɣəmbərning Xəm, Ḥam wə Yafət tooɣruluḳ bexarətlik sözliri

Nuḥ pəyoɣəmbər əz üzümzarliḳining xarabini iqip məst boloɣandin keyin uni kərgən ooɣli Ḥam akiliri Xəm bilən Yafətning yenioɣa berip, atisini mazaḳ ḳiloɣan ḥalda xu əḥwalni ularoɣa eytḳan, dəp hatirilinidu. Ular ikkiylən bolsa ḥərmət bilən ədiyalni elip kəyniqə mengip, atisini yepip ḳoyidu. Nuḥ pəyoɣəmbər oyoɣinip, nemə ixlarning yüz bərginini bilip, təwəndiki bexarətni elan ḳildi: —

«**Nuḥ xarabning kəypidin oyoɣinip, kənji ooɣlining əzigə nemə ḳiloɣinini bilip: —**

Ḳanaanoɣa lənət boloɣay!

U ḳerindaxlirining ḳulining ḳuli bolsun, — dəp ḳaroɣidi.

U yənə: — Xəmning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə kəltürülgəy!

Ḳanaan Xəmning ḳuli bolsun.

Huda Yafətni awutḳay!

U Xəmning qedirlirida turoɣay,

Ḳanaan bolsa uning ḳuli boloɣay! — dedi».

Birinqi soal, yaman ix ḳiloɣini Ḥam boloɣandin keyin, nemixḳa tunji ooɣli Ḳanaan lənətkə ḳaldi?

Hudaning ḥəkümliri «**qongḳur tilsimat dengizlardəktur**» («Zəb.» 36:6); dərwəḳə biz paniy dunyada boloɣinimizda ularning səwəbliri yaki əḥmiyitini toluḳ tonup yetəlməymiz; lekin Ḥamning kəp ooɣulliri arisidin pəḳət Ḳanaanla lənətkə ḳaloɣan, degən pakittin Ḥamning yaman ix ḳilixida ooɣli Ḳanaanning təsiri bar yaki atisini mazaḳ ḳilixḳa ḳutratḳuqi xu Ḳanaandur, dəp pərəz ḳilsaḳ eḥtimaloɣa yeḳinraḳ boluxi mumkin (bəzi alimlar ikkinqi bir pikirdə bolup, Ḳanaan Ḥamning əng amraḳ ooɣli, xunga Ḥamni jazalax üqün Nuḥ Ḳanaanning kəlgüsigə lənət oḳuydu, dəp ḳaraydu).

«**Ḳulning ḳuli**» — bu ibarə əng təwən ḳulluḳ yaki təwən hizmətni kərsitidu.

Nuḥ pəyoɣəmbər Pərwərdigarni «Xəmning Hudasi» dəp təswirləydu. Demək, Xəm wə uning əwladliri Huda bilən yeḳin munasiwəttə bolidu. Xəmning nəslidin «Ebər» degən zat tərilidu; «Ebər» — mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi», xunga Ebər bəlkim tunji «Ibraniy» boluxi mumkin. Ebərning nəslidin Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳup andin Yaḳuptin Israil degən həlḳ qiḳḳan;

Israil Huda Өzini Xəytanning zulmitidə ḳaloŋan dunyaoŋa tonuxturuxḳa talliwaloŋan wasitiqi idi. Nuḥning oḳuoŋan ləniti boyiqə, Ḳanaanni keyin «**Xəmning ḳuli**» dəp bekitkən. Bu ix Israilning keyinki tarihida əməlgə axuruloŋan (məsilən, «2Tar.» 8:1-8ni kərüng).

Nuḥning bexaritidə Yafət tooŋruluḳ «**Huda Yafətni awutḳay!**» andin «**U Xəmning qedirlirida turoŋay**» dəydu. Keyin mədəniyət köprək tərəḳḳiy ḳiloŋan əllər, bolupmu Yawropadiki əllərning köpinqisi Yafəttin qiḳḳan. Yafətning əwladlirining arisida Babil, Grek (Yunan) wə Rim imperiyəliridikilər boloŋan. Bu imperiyələr Axurning zeminini egilipla ḳalmay, bəlki Pələstin zeminini ixoŋal ḳiloŋan wə xundaḳla Ḳanaanning əwladlirini өz ḳulluḳioŋa saloŋan. Nuḥning Yafət tooŋruluḳ bexariti keyin yənə roḥiy jəḥəttimu əməlgə axuruloŋan — qünki Injil dəwridə hux həwərni awwal ḳobul ḳiloŋanlarning köpinqisi Yafəttin qiḳḳan həlḳlər boloŋan.

«Ḥam» degən səz «ḳara» degən mənidə. Xunga Afriḳidiki köp ḳara tənlik həlḳlər dərwəḳə Ḥamning əwladliridin boluxi mumkin. Lekin bəzilərning Nuḥ pəyoŋəmbərning bu bexaritidin paydilinip, «Hudaning iradisi» dəp baḥanə ḳilip ḳara tənlik həlḳlərni («Ḥamning əwladliri» dəp) ḳullukḳa selixi mutləḳ qong gunaḥ bolidu. Qünki bexarəttə Ḥam өzi yaki Ḳanaandin baxḳa əwladliridin ḥətta birimu tiloŋa elinoŋan əməs.

10-bab — «Əllərning nəsəbnamisi» — bu əllər ḥazir nədə yaki nəgə kətkən?

Bu babtiki «əllərning nəsəbnamisi»da yər yüzidiki barliḳ əllərning əjdadliri hatirilinidu. Bu tizimlanoŋan həlḳlərning ḥazirḳi həlḳlər yaki əllər bilən boloŋan munasiwətliridin bəziliri məlum, bəziliri naməlum. Məlum boloŋanliri tooŋruluḳ təwəndə azraḳ tohtilimiz: —

(Oḳurmənlər buningoŋa munasiwətlik həritinisimu kərsun)

10:2 «**Yafətning ooŋulliri: — Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras**».

Gomər — «Kimmərlər»ning əjdadi. Germaniyə bilən munasiwətlik.

Magog — jənubiy Rusiyə wə Ottura Asiyaning tüzlənglik rayonliridiki bir həlḳ. «Magog»ning «Skitlar» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin; Ottura Asiyadiki ḥazirḳi həlḳlərdin bəziliri, xübḥisizki, Magogdin qiḳḳan («Əzakiyal» 38-39-bablarni kərüng).

Maday — «Mediyalar» (ḥazirḳi «Kurdlar») ḥəmdə Ḥindistandiki bəzi həlḳlərning əjdadi.

Yawan — Greklər (Yunanlar)ning əjdadi

Tubal — «Ḳara Dengiz»oŋa munasiwətlik bəzi ḳəbililərning əjdadi. Keyinqə bularning Rusiyəning ḳədimki paytəhti, yəni Tobolsk xəḥiri bilən munasiwiti boloŋan boluxi mumkin.

Məxək — «Muxkular» degən ḳədimki həlḳning əjdadi. Bular Rusiyəning ḥazirḳi paytəhti Moskwa wə Ərminiyədiki Moxḳi taoŋliri bilən munasiwiti boluxi mumkin.

Tiras — ḳədimki «Trakiylar» yaki «Ətruskiylar» yaki bular ikkisining əjdadi. Bu həlḳlərdin bəziliri keyin «Fenekiylər» bilən munasiwiti bar boldi.

10:3 «Gomərning əwladliri: Axkinaz, Rifat wə Torgamaḥ»

Axkinaz — Ḥindi-Germanlarning ximaliy kəbililirining əjdadi wə bəlkim yənə «Skitlar»ning bir kismining əjdadi boluxi mumkin. Eḥtimaloɣa yekinki, ḥazirki Türklər Skitlardin qikkan.

Rifat — ximaliy Suriyədə wə xərkiy Türkiyədə yaxioɣan bir kəbilining əjdadi. Torgamaḥ — xərkiy Türkiyəning qegrisidiki «Tabal»oɣa yekin boloɣan bir kəbilining əjdadi

10:4 «Elixaḥ, Tarxix, Kittiylar bilən Dodaniylar»

Elixaḥ — Seprusta ḥəm bəlkim Krettə olturaklaxkan bir kəbilining əjdadi. Ular keyin «Ottura Dengiz»ning boyidiki baxka yərlərdə olturaklaxkan.

Tarxix — «Ottura Dengiz»ning boyliridin Ispaniyəgiqə wə Əngliyədimu olturaklaxkan bir həlk boldi.

Kittiylar — Seprusta olturaklaxkan yənə bir həlk.

Dodaniylar — Greklər wə «Roda» degən aral bilən munasiwətlik bir həlk.

10:6 «Ḥamning ooɣulliri Kux, Misir, Put wə Kanaan»

«Ḥam» degənning mənisi «kara» boloɣaqka, mumkinliki barki, Afrikidiki həlklərning kəpinqisi ḥamdin qikkan boluxi mumkin. Təwəndə kərimizki, Ḥamning əwladliridin birnəqqisi dərwəkə Afrikida olturaklaxkan.

Kux — Uning əwladliri Efiopiyədə (Nubiyada) olturaklaxkan

Misir — Mizraim — Uning əwladliri üstün Misir wə astin Misirda olturaklaxkan (ibraniy wə ərəb tillirida «Mizraim» degən səz «ikki Misir» degənni bildüridu).

Put — uning əwladliri Libiyədə (Nubiyada) wə Somaliyədə olturaklaxkan

Kanaan — uning əwladliri Pələstində olturaklaxkan, andin «Kanaaniylar» degən yəttə kəbilə boloɣan.

10:7 «Kuxning ooɣulliri Seba, Ḥawilaḥ, Sabta, Raamaḥ wə Sabtikaḥ; Raamaḥning ooɣulliri Xeba wə Didan idi»

Seba — Üstün Misirda, Nil dəryasioɣa yekin olturaklaxkan bir kəbilə

Ḥawilaḥ — (mənisi «kumluk» yaki «kumluk tüzlənglik») — jənubiy Ərəbistanda olturaklaxkan bir kəbiləsabta — Pars koltukining boylirida olturaklaxkan bir kəbilə

Raamaḥ — Oɣərbiy jənubiy Ərəbistanda olturaklaxkan bir kəbiləsabtikaḥ — Pars koltukining xərkiy təripidiki «samudaki» degən jayda olturaklaxkan bir kəbilə

Xeba — oɣərbiy jənubiy Ərəbistandiki bir kəbilə boldi; keyin «Sabiylar» padixaḥlikini kuroɣan; ularning ayal padixaḥi keyin danalik izdəp Sulayman padixaḥni yoklap baroɣan («1Pad.» 10-bab).

Dedan — Ximaliy Ərəbistanda olturaklaxkan bir kəbilə

10:8 «Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə naḥayiti küqtünggür adəm bolup qikti» — «Nimrod» degən isimning mənisi «asiylik kiloɣuqi» degənlik bolidu. U tooɣruluk eytiloɣan səzlərning ḥəmmisini səlbiy jəḥəttə qüxinix kerək. Uningdin Hudaning həlkigə düxmən boloɣan ikki xəḥər wə imperiyə qikkan — yəni Babil (Hudaoɣa karxilikini bildürgən Babil munari kuruloɣan jay) wə Ninəwə (Asuriyə imperiyəsining paytəhti), ular təwəndikidək: —

10:9 «U Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi; xunga «palanqi bolsa, Pərwərdigarning aldida Nimrodtək, zəbərdəs owqi ikən!» dəydioɣan gəp pəyda boldi» — Buning mənisi izaḥatlirimizda kərsitilgəndək, Nimrod «owqi» muxu yərdə bəlkim ḥaywanlarni əməs, insanlarni owlaydioɣanlikini kərsitixi mumkin, wə xundakla uning nami ḥətta ərxkimu yətti. Bizdə ḥeqkandak guman yokki, Nimrod degən kixi kəlgüsidiki «dəjjal»ni sürətligən bir hil «bexarətlik rəsim»dur. Qünki kəlgüsidə dəjjal

(qaytidin qurulidiƣan) Babil xəhirining padixahi bolidu.

10:10 «Uning padixahliqi Xinar zeminidiki Babil, Ərək, Akkad wə Kalnəh degən xəhərlərdə baxlanƣanidi» — burunqi Yəhudiy əlimilar (Rabbilar)ning həmmisi: **«Pərwərdigar aldida küqtünggür owqi boldi»** degən sözlər uning Hudaƣa qarxi turoƣanlikini kərsitidu, dəp qaraytti. Qünki Nimrod keyin bərpa qiloƣan xəhərlər, jümlidin Babil xəhiri Huda wə Uning həlqigə qarxi qikkan, xundakla Hudaƣa qarxi qikixning simwoli bolup qaloƣan.

10:11-12 «U bu zemindin Axur zeminiƣa qikip Ninəwə, Rəhobot-ir, Kalah, wə Ninəwə wə Kalahning otturisidiki Rəsən degən xəhərlərnimu bina qildi (bular qoxulup «Katta xəhər» boldi)» — Axur (Asuriyə imperiyəsini təsis qiloƣuqi) Xəmning əwladi idi (22-ayət).

Axur Ninəwə, Rəhobot-Ir, Kalah, wə Rəsən degən tət xəhər birlixip bir qong katta xəhər, yəni «Ninəwə xəhəri» boldi.

10:13 «Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləhabiylar, Naftuhiylar» — Bu tət həlq Nil dəryasi deltisidin tartip, ximaliy Afrikiƣiqə olturqlaxkan.

10:14 «Patrosiylar, Kasluhiylar (Filistiylər Kasluhiylardin qikkan) wə Kaftoriylar»

Patrusiylar wə Kasluhiylarmu üstün Misirda wə Krettə olturaqlaxkan. «Filistiylər» keyin xu yərdin qikip Pələstinning oƣərbiy təripidə olturaqlaxkan. Kaftoriylar Kretkə andin «Ottura Dengiz»din yiraq boloƣan, bizgə hazir naməlum rayonlardimu olturaqlaxkan boluxi mumkin.

10:15-18 «Kanaandin tunji ooƣul Zidon tərilip, keyin yənə Hət tərəlgən. Uning əwladliri bolsa Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, Hiwiylar, Arkiylar, Siniylar, Arwadiylar, Zəmariylar wə Hamatiylar idi. Xuningdin kiyin, Kanaaniylarning kəbililiri hər tərəpkə tarkilip kətti» — Zidondin Fenekiylər qikkan. Bu həlq kədimki zamandiki yiraq yurtlaroƣa baroƣan jahankəzdi dengizqilar idi. Xundak ispatlarmu barki, Fenekiylər hətta jənubiy Amerikiƣa wə «Tinq Okyan»diki yiraq arallaroƣimu yetip baroƣan.

Həttin «Hittiylar» qikkan. Ularning əz imperiyəsi bar idi. Imperiyəsi ƣuliƣandin keyin Hittiylar xərqtiki yiraq rayonlaroƣa kəqüp kətkən. Ular «Siniylar» bilən birlixip hazirki Hənzu, Mongoƣul wə Yapon millətliri bolup qaloƣan, andin hətta xu yərdin «Bering Booƣuzi»din ətüp ximaliy Amerikidiki «Indianlar» boloƣan boluxi mumkin. Bu həlqlərning qaloƣan qismining həmmisi Pələstin, Liwan wə Suriyəni igiligən kəbililər bolup qaloƣan. Israillar ahirda ularni xu yərlərdin həydəp qikirip, Huda əzlirigə miras qilixka bekitkən bu zeminiƣa igə boloƣan.

10:21-22 «Xəmmu ooƣul pərzəntlik boldi; Xəm bolsa Yafətning akisi, Ebərlərning atabowisi boldi. Xəmning ooƣulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram...»

«Elam» degənning mənisi «yukiriki jaylar». Elamdin boloƣan həlq Babilning xərqidə yaxiƣan bolup, harirki irandiki həlq-millətlər bilən munasiwətlik.

«Axur» — Asuriylər degən həlq boloƣan.

«Arfahxad» — Ninəwə xəhirining ximaliy xərqidə yaxiƣan, «kaldiylər» bilən munasiwətlik boluxi mumkin.

«Lud» — Tigris (Dijlə) dəryasiƣa yekin yaxiƣan «Ludbu» həlqi boloƣan boluxi mumkin.

«Aram» — Suriyəning ximaliy tərəpliridə wə Babilning ximalidiki wə xərqidiki tüzləngliklərdə yaxiƣan həlq boloƣan.

10:23 «Aramning ooƣulliri Uz, Hul, Gətər, Max idi». Bu kəbililər tooƣruluk məlumat az. Ular baxka xərqiy həlqlərning əjdadliri boloƣan boluxi mumkin. «Hul»ning Ərminiyə

bilən, «Gətər»ning Afoɣanistan bilən boloɣan munasiwitini kərsitidioɣan azrak ispat bar.

10:24 «Arfahxadtin Xelaḫ tərəldi, Xelaḫtin Ebər tərəldi».

«**Ebər**» — Mənisi bəlkim «(dəryadin) ətküqi». «ibraniy» degən səz bəlkim bu səzdin qikkan.

10:25 «Ebərdin ikki ooɣul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi; Pələgning inisining ismi Yoḳtan idi».

«**Pələg**» degən səzning tələppuzi «bəlünüx»kə yekindur. «**u yaxioɣan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi**» — üq imkaniyət bar: (a) bu səzlər Babil munaridiki wəkədə, Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundakla «yər yüzidikilər bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; (ə) yər-zeminning bəlünüp kətkənlikini kərsitidu («Yaritilix» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə birla kuruḳluk idi; andin keyin qokum məlum wakitta ḥazirki Asiya, Yawropa, Afrika, Amerika wə Antarktika kit'əlirigə bəlünüp kətkən. Dunya həritisigə karisingiz, bu yəttə kit'əning xəkillirini bir-birigə «jipsilaxturma rəsim»dək jipsiləxkə bolidu, xunga əslidə bir pütün boloɣan bolsa kerək; (b) yukirida tiloɣa elinoɣan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu. Biz birinqi yaki üqinqi pikirgə mayilmiz.

«**Yoḳtan**» Ərəbistandiki bir kəbilə boldi.

10:26-29 «Yoḳtandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yeraḫ, Ḥadoram, Uzal, Diklaḫ, Obal (yaki «Ebal»)**, Abimaəl, Xeba, Ofir, Ḥawilaḫ, Yobab tərəldi»** — bularning ḥəmmisi Ərəbistandiki kəbililər boldi.

10:30-32 «Ularning olturoɣan jayliri bolsa Mexadin tartip, Səffar degən rayonning xərk təripidiki taoɣkiqə sozulatti. Yukirikilar bolsa xəmning ooɣulliri bolup, əz kəbilisi wə tilliri boyiqə kowm bolup əz zeminlirida olturaklaxkanidi. Yukiridikilər Nuḫning əwladliri bolup, ular əz nəsəbliri wə kowmliri boyiqə hatiriləngən. Topandin keyinki yər yüzidiki barlik kowmlar ularning iqidin tarkaloɣan». Bu nəsəbnamining hulasisidur. Ayrim-ayrim boloɣan əl-kəbililərning sani jəm'i yətmixtur.

Hudaning «Babil munari»diki wəkədə boloɣan məksiti

Huda nemə məksət bilən əl-yurtlarning tillirini bir-biridin ayriwətkən?

Izaḫatimizda eytkinimizdək, əllərning yərdə «**Asmanlaroɣa takaxkudək bir munar yasayli**» degən ixi birinqidin «Hudaning iradisigə hilaplik kilayli» degəndək məoɣrurlukning bir hil ipadisi idi. Qünki Huda əslidə «**Silər jüplixip kəpiyip, yər yüzini toldurunglar**» (9:1) degənidi. Ular: «**Əzlirini tarilip ketixtin saklax üqün**», yəni munar selix arkilik kəp həlklərni əzlirigə mayil kilix üqün qong munarni kuroɣan, xuning bilən Hudaning əmrigə hilaplik kiloɣan.

Ikkinqidin, ularning bu munar arkilik asmandiki roḫlar (jin-xəytanlar) bilən alakə kilip, palqilik kilix məksiti bar idi. Muxundak palqilik yaki munəjjimlik Hudaning iradisigə hilap idi («Kan.» 18:9-12). Xu ikki səwəbtin u munarni Hudaning yolioɣa karimukarxi boloɣan, deyixkə bolidu.

Munarning akiwiti wə nətijisi xundakki: «**Bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət kiloɣan hərkandak ixini ḫeq tosuwaloɣili bolmaydu**» deyilidu. Buningoɣa Huda əlwəttə yol koymaydu. Insanlarning bundak küqlük bolup ketixi ahirki ḫesabta əzlirigə həwp kəltüridu; Nimrodtək rəzil niyətlik bir adəmlər kəp bilim yaki ilim-pənni əzləxtürsə, nətijidə u xu bilimni ixlitip barlik insanlarni əzigə bekindürüp kontrol kiliwalidu.

Xunga Huda «**Ularning tilini baxka-baxka kilip kalaymikanlaxturuwetidu**». Hudaning ularning tilini bəlüxi ularning ḫəmkarlixip ixləx məksitini tosapla kalmay,

bəlki keyin Nimrodtək zalim bir mustəbitning barliқ insaniyətni əz ilkigə eliwelixioƣa mustəһkəm tosaloƣu bolidu. Qünki һakimmutləқlik қanqilik küqlük boluxidin қət'iynəzər, uning baxқa tilda səzləydioƣanlarni kontrol қilixi qəklimigə uqraydu. Pəқət qəklimə boloƣandila u ularning bir-biri bilən boloƣan alaқilixlirini wə xundaқla ularning oy-pikirlirini tizginliyəlməydu. Xundaқ deyixkə boliduki, xu qaoƣdin tartip «til tosaloƣusi» insaniyətni toluқ bir mustəbitliktin қooƣdap kəlməktə.

Xundaқtimu bəzi adəmlər һazirқi zaman kompyuter tehnikisidin paydilinip, «tərjimə programmiliri»ni tüzüxi bilən Huda қoyoƣan «til tosaloƣusi»ni bilər-bilməs buzmaқqi boluwatidu. Yənə bəziliri bügünki künlərdə һətta «yengi insanlarni yaritayli» dəp laboratoriyəliridə insanning tərəlmə һüjəyrilirini təjribə obyekti қilixқimu petiniwatidu. Demək: «**Bu ularning ixining baxlinixidur! Bundin keyin ularning niyət қiloƣan һərқandaқ ixini һeq tosuwaloƣili bolmaydu**» degənni қaytidin deyixkə tooƣra kəlməmdu? Xunga Hudaning pütkül yər yüzidikilərgə ahirқi һeküm-jazalirining qüxidioƣan küni bizgə yiraқ əməs, desək hata bolmaydu.

Ibraһimning һayatidin elixқa bolidioƣan bəzi sawaқlar wə ibrətlər

Injilda, rosul Pawlus Ibraһim tooƣruluқ «**U etiқadqi boloƣan bizlərning atimizdur**» dəydu («Rim.» 4:16; yənə «Gal.» 3:29ni kərüng). Huda ixlarni xundaқ bekitip orunlaxturoƣandin keyin, uning һayatidin etiқad tooƣruluқ nuroƣun yahxi dərslərni əginiximiz mumkin, dəp oylisaқ hata bolmaydu. Təwəndə xu dərslərdin bəzilirini kərimiz.

(1) Xapaət, etiқad, itaətmənlik — 12:1-9

Dəsləptə Hudaning Ibraһim (əslidə Abram»)oƣa boloƣan qaқirixioƣa səpselәp қarayli. «Ros.» 7:2-3tin xuni kərimizki, Huda Ibraһimni u Ҳaran xəһiridə turuxtin ilgiri, yəni Kaldiyəning Ur xəһiridə turoƣinida qaқiroƣanidi; xu ayəttə «**Atimiz Ibraһim tehi Mesopotamiyə rayonida turuwatқanda, yəni Ҳaran xəһirigə kəqüp makanlixixtin ilgiri, xan-xərəpning Igisi Huda uningoƣa ayan bolup: «Sən əz yurtung wə uruқ-jəmətingdin ayrilip qiқip, Mən sanga kərsitidioƣan yərgə baroƣin» degənidi**» deyilidu.

«Aləmning yaritilixi» 12:1də «**Pərwərdigar Abramoƣa mundaқ degənidi: —**

Sən əz yurtungdin, əz uruқ-қerindaxliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioƣan zeminoƣa baroƣin» dəp hatirilinidu. «Rosullarning paaliyətliri»diki ayət boyiqə, xu gəplər Ibraһimoƣa deyilgən gəplər u Ҳaranda əməs, bəlki Ur xəһiridə turuwatқan waқtida deyilgən.

«Ҳaran» əslidə Ibraһimning «yurti» əməs wə uning «**uruқ-қerindaxliri**» yaki «**ata jəməti**»ning kəpinqisi Ҳaranda turoƣan əməs, bəlki urda turoƣanidi. Xunga Hudaning qaқirixini anglioƣandin keyin Ibraһim urdin yoloƣa qiқmaқqi bolidu. Ҳalbuki, muқəddəs yazmilarda: «**Tərah bolsa ooƣli Abramni, nəwrisi Lut (Ҳaranning ooƣli)ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarahni elip, Қanaan zeminiƣa berix üqün kaldiylərning Ur xəһiridin qiқti; biraқ ular Ҳaran degən jayoƣa yetip kəlgəndə, xu yərdə olturaқlixip қaldi**» dəp hatirilinidu.

Buningdin təwəndikilərni bayқaxқa bolidu: —

(a) Ibraһimning Urdin qiқixida қanqilik raһət-paoƣarətni taxlap kətkənlikini һazir təsəwwur қiliximiz təs. Arheologlarning қedirip təkxürüxidin məlum boluxiqə, Ur xəһiri kəng-azadə, naһayiti bayaxat, turmuxi

rahətlik bir xəhər ikən. Ularda ḥazirki zamandək əylərni issitidioɣan birhil par sistemisimu bar idi. Ḳədimki zamanda sepillik xəhərlərgə has boloɣan aman-esənliktə turuxni ḥəmmə adəm halaytti; lekin Ibraḥim bu aman-esənlikni taxlap səpərlərdə yürüp, qedirlarda turuxni tallidi. Uning üstigə, xu künlərdə «həritə» dəydioɣan nərsə məwjut əməs idi; səpər uningoɣa nisbətən pütünləy naməlum bir ix idi. Yolda ḳandaḳ həwp-hətərlərning uni kütüp turuwatḳinini ḥeqkim bilməytti. Ḳaraḳqilar wə banditlar xübḥisizki az əməs idi.

(ə) Roxənki, Ibraḥim Hudaoɣa itaət ḳilixni tallioɣan bolsimu, lekin u toluḳ itaət ḳilmidi. Qünki u «ata jəməti»din tehi pütünləy ayrilmioɣanidi. Kərünüp turuptiki, atisi əməliyəttə Hudaning Ibraḥimni Ḳanaanoɣa qaḳirioɣinini anglap, xu qaḳirikni əz təxəbbusioɣa aylandurup: «Biz Ḳanaanoɣa barayli» degən. Biz 11-babtin: «**Tərah bolsa ooɣli Abramni, nəwrisi Lut (Ḥaranning ooɣli) ni wə kelini, yəni Abramning ayali Sarahni elip, Ḳanaan zemenioɣa berix üqün kaldiylərning Ur xəḥiridin qiḳti**» dəp oḳuymiz. Birak ular yerim yolda, yəni Ḥaranda tohtap ḳelip, Ḳanaanoɣa barmidi. Ibraḥim Hudaning qaḳirikioɣa əgixix üqün qedir bilən təng yürüxi kerək idi; lekin atisining: «Ḥaran xəḥiridə aman esən bolimiz» degəndək gepi bilən, u qedir turmuxini taxlap, yənə sepillik xəḥərdə turdi. Xuning bilən Ibraḥim Hudaning qaḳirikioɣa toluḳ əməl ḳilmay atisi bilən xu yərdə tohtap ḳaldi. Ular alliḳaqan 1000 kilometr yol baskan bolup, Ḳanaanoɣa baridioɣan yolning yənə 800 kilometri ḳaloɣanidi. Tərah Ibraḥimni keqiktürüp ḳoydi. Ḳizikki, «Tərah» degən isimning mənisi «keqiktürüx» degən mənisi bar idi.

(b) Huda Ibraḥimni «ḳismən etiḳad»i yaki təhir ḳiloɣini üqün uningdin waz kəqməydu; qünki u Pələstingə yetip baroɣanda Pərwərdigar yənə bir ḳetim uningoɣa kərünidu. Ata əz balisining ayioɣi qiḳip tunji ḳədimini baskinini kərüwatḳanlikini təsəwwur ḳilayli; Huda muxu yərdə «etiḳadlik balisi» Ibraḥimning birinqi ḳədimini kərüwatḳan əməsmu? Xuning bilən Pərwərdigar uni əyibliməydu, bəlki uning buyruloɣan səpirini ayaoɣlaxturoɣinida uningoɣa ayan boluxi bilən uningdin hux boloɣanlikini ispatlaydu.

(p) 12:5din Ibraḥim ahirida Ḥarandin kəqüp kətkinidə «**... inisining ooɣli Lutni elip ... kətti**» dəp oḳuymiz. U nəwri inisi Lutning əzi halap əzigə əgixip mangoɣinini tosiyalmaytti, əlwəttə, lekin uni billə elip mangoɣaqḳa, u Hudaning əmridin ḥalḳip ketip, uning üqün jawabkarlikni əz üstigə alidu. Keyin bu ix bəzi qataḳlarni tuoɣduridu (13-bab).

12:1-3 Hudaning Ibraḥim bilən boloɣan əḥdisi

«**Sən əz yurtungdin, əz uruḳ-ḳerindaxliringdin wə əz ata jəmətingdin ayrilip, Mən sanga kərsitidioɣan zeminoɣa baroɣin.**

Xundaḳ ḳilsang Mən seni uluoɣ bir həlḳ ḳilip,

Sanga bəht-bərikət ata ḳilip, namingni uluoɣ ḳilimən;

Xuning bilən sən əzüng baxḳilaroɣa bəht-bərikət bolisən;

Kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən,

Kimki seni horlisa Mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən;

Sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!»

Biz muxu yərdə əḥdining barlik təpsilatliri üstidə səḥipə qəklimisi bilən təpsiliy tohtalmaymiz. Biz pəḳət Hudaning Ibraḥimning itaət ḳilixi arḳilik uning bilən boloɣan əḥdisining: «**Sən arḳilik yər yüzidiki barlik ailə-ḳəbililər bəht-bərikət ata**

ķilinidu!» degən nətijisi üstidə azraķ tohtilimiz. Bu bəht-bərikətning pütkül dunyaoƣa kelixining birinqi basķuqi Israil həlķi arķilik boldi, qünki Huda ular arķilik üq jəhəttin əzini ayan ķildi, yəni: — (a) əzining ḥəķikiy birdinbir Huda ikənlikini, «butlar»ning ḥeqnərsə əmslikini; (ə) barlik ķanun-əķidiliridə Өz pak-mukəddəs mahiyitini (p) kərsətkən karamət-məjiziliridə Ḥəmmigə Ķadir boloƣan ķudritini (b) pəyƣəmbərlərning səzliri arķilik nijat-xapaətlik məķsət-muddialirini ayan ķildi.

Bəht-bərikətning ikkinqi basķuqi, yəni ḥəmmidin muḥim basķuqi Məsiḥ-Ķutķuzoƣuqining kelixidin ibarət idi.

Biz yənə xuningoƣa ixinimizki, Hudaning xu əḥdidə Ibrahimning əzi wə əwladliri tooƣruluķ: «**Kimlər sanga bəht-bərikət tilisə Mən ularni bərikətləymən, kimki seni horlisa Mən qoķum uni lənətkə ķaldurimən**» degən wədisining əzi kəp əl-yurtlarning wə xəhslərning tarihining sirlirini aqidioƣan aqķuqtin ibarəttur. Ķaysi əl-yurtlar Yəḥudiy həlķini ķobul ķilip ularoƣa meḥribanə muamilə kərsətkən bolsa, xu əl-yurt rawaj tapķan; əmma ķaysi əl-millətlər ularoƣa ziyankəxlik yətküzgən yaki ularni ķəstligən bolsa, ahir berip ohxax yolda yoķap ketidu yaki azablinidu. Uning üstigə Ibrahimning «roḥiy əwladliri», yəni Məsiḥkə etiķad ķiloƣuqilarning Məsiḥning hux həwirini ərkinlik bilən tarķitixioƣa yol ķoyoƣan əl-yurt bolsa ronaķ tapķan; lekin ķaysi əl-yurt hux həwərning jakarlinixini tosmaķqi bolup etiķadqilarning jamaətlirigə ziyankəxlik ķiloƣan bolsa, ziyan tartip kəlməktə.

(2) Ibraḥimning Misiroƣa qüxüxi 12:10-20

Ibraḥimning «Misiroƣa qüxüxi»də uqrioƣan awariqilikkə (Pirəwnning Sarayni elip ketixigə) ķarioƣanda, uning Misiroƣa qüxüxi tooƣra boloƣanmu yaki tooƣra bolmioƣanmu? Hudaning uningoƣa eytķan tunji səzi: «**Mən sanga kərsitidioƣan zeminoƣa baroƣin**» (12:1) degəngə ķarisaķ, Huda kərsətkən «zemin» «Ķanaan zemini» ikənliki Ibrahimoƣa eniķ boluxi kerək idi. Zeminda aqarqliķ boloƣanda Huda uningoƣa biwasitə yolyoruķ bərgənliki tooƣruluķ tekisttə gəp yoķ; Ibraḥim Hudadin yol sorioƣanmu-sorimioƣanmu, bu tooƣrulukmu gəp yoķ. Lekin ḥeq bolmioƣanda, Huda Ibraḥimoƣa xu zeminni alahidə kərsitip baxlioƣanikən, Ibraḥimning: «Huda muxu zeminda barlik moḥtajliklirimni təminləp beridu, degən ixənqtə boluxi məntikioƣə tolimu uyoƣun idi. Bu ixķa ķarioƣanda, Huda Ibraḥimoƣa bu ix bilən uningoƣa birinqi sinaķni ķoyoƣan boluxi mumkin.

Misir zeminioƣa kirix üqün bekitilgən qegra «Misir eķini»din ətüxi kerək idi; Ibraḥim qegridin ətüxi bilən əzining «Huda bekitkən zemin»din qiķip kətlənliki əzigə eniķ boloƣan bolsa kerək.

Xunga (zeminda xu aqarqiliķ boloƣaqķa) xundaķ hulasigə kelimizki, Ibraḥimda «Hudaning manga bekitkən zeminda mən üqün kerək boloƣanni təminləydu» degüdək ixənq kəm boloƣan. Uningdin sirt biz yənə təwəndiki ixlarnimu bayķaymiz: —

(a) Misiroƣa qüxkəndin keyin Ibraḥimning: «Birsi Sarayni məndin tartiwalarmikin» degən ənsirəxliri uning Hudaning əzigə ķiloƣan bəht-bərikət tooƣruluķ wədilirigə, jümlidin «**Seni uluƣ bir əl ķilimən**» degən wədisigə tehiqə toluķ ixənmigənlikini ispatlaydu; qünki birsi ayalini igiliwalsa u balisiz bolup ķalatti, əlwəttə; lekin Huda «**balilik bolisən**» degən wədini ķiloƣan.

(ə) Huda dərwəķə uni kəp bərikətlidi; uning ayali atmix yaxtin axķan bolsimu, ər kixilərning kəngli uningoƣa qüxüxi mumkin idi.

(b) Ibraḥimning Sarayoƣa eytķan səzliri Sarayning bihətərliki tooƣruluķ əməs, pəķət əzining bihətərliki tooƣruluķ boloƣan (13-

ayət). Lekin u kəp ətməyla baxka birhil pozitsiyəni kərsitidu, Lutka kəyünüp uning üqün əz jenini təwəkkül kilixka razi bolidu (14-bab).

(p) Uning Pirəwngə boloɣan səzliri «yerim rast» (Saray uning bir atidin boloɣan singlisi idi — 20:12ni kərüng) bolsimu, xundakʧimu uning eytkanlirini yaloɣan dəp hesablax kerək.

(t) Ibrahimning xundak ixənqsizlik tərəpliri bar bolsimu, Huda uningdin heq waz kəqməydu; qünki Huda Ibrahimning etikadi tüpəylidin allikaqan uni bərikətləxkə wə koodaxka wədə kiloɣanidi. Pirəwn əz ordisidikilərgə qüxkən wabalarning Sarayning səwəbidin qüxkənlikini tonup yetidu (17-ayət). Ahir berip Pirəwn Sarayning wəjidin Ibrahimoɣa bərgən sowoɣatlarmu uningoɣa mənsup boliweridu (13:1-2)!

(3) Ibrahimning məminliki; Hudaning tərbiyilik jazaliri; Lut bilən boloɣan majira — 13-bab

Misirdin kaytkandin keyin Ibrahim əslidə Kanaandin Misiroɣa yoloɣa qikkan jayoɣa kaytip baridu (3-ayət). Bu ixning əzi bizgə uning Misiroɣa qüxkənlikining hata boloɣanlikini tonup yətkənlikigə ispat beridu.

Gərqə Lut uningdin yax bolsimu, Lutning padiqiliri majira qikarmakqi boloɣanda, u ular yaki Lut bilən heq talax-tartix kilmaydu; buning bir səwəbi, u Lut bilən kerindax boloɣaqka, zemindiki butpərəslər aldida talax-tartix kilixni xərməndilik ix dəp bilgən (7-8-ayət). Huda uningoɣa allikaqan bu zeminni «**sanga berimən**» dəp wədə kiloɣanidi; xuning bilən majira boloɣanda Ibrahim Lutka: Bu yərdin kəqüp kətkin, dəp buyruxka hokukluk idi, dəp oyliximiz mumkin. Birak Ibrahim Hudaning wədisi boyiqə bu zemin bəribir meningki dəp tolimu hatirjəm halda Lutka: — Kaysi yərdə turay desəng, xu yərgə baroɣin, dəp toluk tallax hokukini Lutka beridu. Lut həm bayaxatlik həm aman-esənlikni birinqi orunoɣa koyup Sodom tərəptiki yərlərni tallap: «**Sodom həlki rəzil adəmlər bolup, Pərwərdigarning nəziridə tolimu eoɣir gunahkarlar idi**» degən bilən kari bolmidi. Ahir berip u bu qong hatalik üqün bədəl tələydu.

Dərwəkə Lut I'ordan dəryasining tüzlənglikini tallioɣandin keyin, Pərwərdigar Ibrahimoɣa Əzi eytkan səzini kaytilap: «**Sən kərüwatkan barlik zeminlar** (jümlidin Lut tallioɣan jaylar!) **seningki**» dəydu. Ibrahimning bu ixta boloɣan pozitsiyisi Mukəddəs Kitabtiki «məmin» degən muhim səzning mənisini bizgə nahayiti yahxi sürətləp beridu. Yənə bu tooɣruluk «Qəl.» 12:3, «Zəbur» 25:9, «Mat.» 5:5, 11:29, «1Tim.» 2:25nimu kərüng.

(4) «Rohiy urux»; Məlkizədək — 14-bab

Lut Sodom xəhiridə turup ularning awariqiliklirigə qetilip kaloɣan bolsimu, Ibrahim u tooɣruluk «karim yok» «hop boldi!» deməydu, bəlki uni kutkuzux üqün az bir kisim adəmlərni (jəmiy 300 adəmni) baxlap yoloɣa qikidu. Ular pütün keqə yüz kilometr yol baskandin keyin Huda ularoɣa oɣəlibə ata kilidu.

Ibrahim kaytip berixi bilənla sirlik zat Məlkizədək təripidin karxi elinidu. Məlkizədəkning salahiyiti tooɣruluk Injildiki «Ibraniylaroɣa»da (7-bablarda) birkədər təpsiliy bayan kilinoɣaqka, biz xu jaydiki «koxumqə səz»də uning üstidə tohtilimiz.

U «**nan bilən xarab elip aldioɣa qikti**» — bu ix bizgə Rəb Əysa Məsihning «mukəddəs ziyapət» yaki «**Rəbning ziyapiti**»ni bekitkənlikini əslitidu («Mat.» 26:26-28, «Luka» 22:16-20).

Ibrahim Məlkizədəkning bərikətlixi bilən küqləndürülgən bolup, Sodom padixahining oljilardin in'am aloɣin degən təxəbbusini rət

kilidu. Rət kilixining səwəbi xübhisizki, u bu rəzil adəm bilən heqkandak alakidə boluxni halimaytti. Uning bu rət kilixi Sodomning padixahini rənjitkən boluxi mumkin, xuning bilən bu ixtin keyin Pərwərdigar Ibrahimoqa «korkma» dəp təsəlli beridu (15:1).

Ibrahim əz-əzigə: «Sodom padixahi bilən alakəm bolmisun» degən qəklimini (heqkandak in'am almaymən degəndək) üq dosti Anər, Əxkol wə Mamrəgə koymaydu. Qünki ular Pərwərdigaroqa etikad kiloquqilardin bolmioqaqka, Ibrahim əzigə koyoqan kattik tələpni ularoqa koymaydu. Ular halisa oljidin tegixlik bir in'amni alsa bolidu, deyilidu (24-ayət).

(5) Həkkaniylik Hudaning mehir-xəpkiti wə insanning etikadi arkilik bolidu — 15-bab

Izahatlirimizda eytkinimizdək, Pərwərdigarning Ibrahimoqa 15:1də eytkan sözlirini ikki tərəptin, yəni «**Mən Əzüm kalkining wə zor in'amingdurmən**» yaki «**Mən Əzüm kalkining, sanga zor in'am bərgüqidurmən**» dəp qüxinixkə bolidu. Ibrahim, xübhisizki, bu bayanni ikkinqi mənidə qüxinidu. Lekin Təwrattiki baxka yərlərdin, yəni «Kan.» 10:9, «Zəb.» 16:5, 73:26, 142:5, «Yər.» 16:10, 19:51, «Yioq.» 3:24 wə Injildiki həkikətlərdin, məsilən «Yh.» 17:23, 26, «1Kor.» 1:2, «2Pet.» 1:4 wə kəp baxka yərlərdin Hudaning bu bayanini yukiriki birinqi mənisi boyiqə, yəni əng muhim mənisi boyiqə: «Huda dəl Əzini Əz pərzəntlirigə təkdim kilmakqi» dəp qüxiniximiz kerək.

Birak Huda Ibrahimning qüxəngini boyiqə uningoqa jawab beridu wə uningoqa bir ooqul pərzənt ata kilixka wədə beridu. Ibrahimning pəkət Saraydin ibarət birla ayali boloqaqka, u xübhisizki, Huda manga baxka heqbiri arkilik əməs, bəlki xu birdinbir ayalim arkilikla pərzənt kərgüzidu, dəp qüxəngən bolsa kerək. Huda bu ketim uningoqa «**Sening nəslingmu yultuzlardək kəp bolidu**» dəp wədə kiloqan. Pərzənt tooqruluk birinqi ketimlik wədisidə «**Sening nəslingni yərdiki topidək kəp kilimən**» deyilgənidi (13:16). Muxu yərdə Ibrahimning ikki hil nəsli, birsi «topa»dək, yəni paniy dunyaoqa təwə boloqan nəsli (Israil), yənə birsi «ərxtin» boloqan nəsli (yəni «Məsihdin tuoquloqan» jamaəttiki barlik etikadqi məmin bəndilər) bolidu, dəp puritiloqanlikioqa nəzirimizni aoqduruximiz kerək («Rim.» 4:1ni kərüng).

Kandakla bolmisun, bir ix bizgə roxənki, Ibrahimning Hudaoqa baoqlioqan etikadi tüpəylidin Huda uni həkkaniy dəp hesablidi. Huda bu dəwrdə Əzi əwətkən Məsihini ularning gunahlirining kəqürüm kilinixi üqün ölümdin tirildürgənlikigə etikad baoqlioqanlarning həmmisini həkkaniy dəp hesablaydu («Rim.» 4:22-25, 10:8-9).

Kədimki zamanlarda əhdilər intayin muhim idi. Xunga Huda Əzining Ibrahimoqa eytkan sözini mutlək jəzmləxtürüx üqün uning bilən əhdə tüzidu. Əhdə bilən wədining otturisidiki pərk bolsa əz'ara eytilidioqan kəsəmdidur. Xu künlərdə kəp əhwalda kəsəm buka, koy yaki əqkə elip ularni soyup, hərbir haywanni ikki bələkkə bəlüp, andin bir-birigə kəsəm iqməkqi boloqanlar xu haywanning ikki bəlikining arilikidin billə təng ətüxi arkilik ipadilinətti. Xübhisizki, ularning əz'ara kiloqan kəsimi: «Mən bu kəsəmgə əməl kilmisam, Huda meni muxu haywanlaroqa kilinoqinidək kilsun yaki uningdin artuk kilsun!» degəndək bolatti («Yər.» 34:13-20ni kərüng). Xunga Ibrahim Hudaning əzi bilən əhdə tüzməkqi boloqanlikini bilip, enək, əqkə, koqkar, kəptər wə pahtəkni soyidu, jəsətlirini ikki dəwə kilip koyidu. Andin u Hudaning əzi bilən əhdə tüzüxkə kelixini kütidu. Xu issik kündə u əzini uykudin saklixi wə kurbanliklarning gəxini kaoqa-kuzoqunlardin saklax üqün ularni kooqlap turuxi kerək idi. Ahir berip kəq kirgəndə u uhlap kalidu. Uni korkunquluk, dəhxətlik birhil karangoquluk basidu,

ҡarangoɣuluҡ bəlkim əz əwladliri kəlgüsidə Misirda kəridioɣan zulumni aldin'ala kərsitidioɣan bexarət boluxi mumkin (13-14-ayət). Lekin u uyҡusidin oyoɣanoɣanda Hudaning Өzila (is-tütək qiҡip turoɣan bir otdan bilən yalҡunluҡ bir məx'əl kərünüxidə) «**gəxlərning otturisidin ətüp ketiwatҡan**»liҡini kəridu. Bu ixlaroɣa ҡarioɣanda, Huda bu əҳdisini jəzmləxtürginidə Ibraһimdin iltipatini ҡobul ҡilixҡa iman-ixənqtin baxҡa ҳeqnemə tələp ҡilmioɣanidi! Bu xübһisizki, Injildiki «yengi əҳdə»gə aldin'ala bexarət beridu; yengi əҳdidə Huda həlҡigə ҡayta-ҡayta: «**Mən ҡilimən..., Mən ҡilimən,..., Mən ҡilimən,...**» dəydu («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:26-32). Bizgə birdinbir kerək boloɣan ix ҡobul ҡilixtin ibarət, halas!

(6) Huda wədə ҡiloɣan ixni kütüx — «Insanning əz əҡlidin qiҡҡan pilani» — Ҳəjər (16-bab)

Ҳalbuki, Ibraһim Huda wədə bərgən pərzəntni kütidu, kütidu. Hudaning wədisidin ҳeqҡandaҡ nətijə qiҡmaydu. On yil ətidu. Hudaning wədilirini kütüx bəlkim insanlar uqraydioɣan sinaҡlarning iqidə əng ҡiyinliridin biri boluxi mumkin. Ahirida ayali Saray «obdan bir əҡil-tədbir» tapidu. Hudaning pilanlirining əməlgə axuruluxi üqün biz tapҡan «yaһxi əҡillirimiz»ning yardimi kerək bolamdu?! Ҳalbuki, Ibraһim ahirida Sarayning kərsətkən əҡiligə ҡoxulup, Sarayning dedikini toҡallikҡa alidu. Xu dəwrlərdiki ҡanunlar boyiqə birsining ayali tuoɣmas bolsa, kenizək yaki toҡaldin tuoɣuloɣan balilar tuoɣmas ayalning balisi ҳesablinatti (məsilən, «Yar.» 30:2-13ni kərüng).

Ҳəjər ҳamilidar bolidu. U Hudani tehi tonumaydioɣini üqün təkəbburlixip, Sarayni mazaҡ ҡilidu. Xübһisizki, u Ibraһimoɣa amraҡ bolup, Sarayning ornini basalaymən, dəp oylioɣanidi. Saray hapa bolup bu kəngülsizlik üqün erini əyibləp: — «**Manga qüxkən bu horluҡ sening bexingoɣa qüxsun!**» dəydu. U tooɣrimu? Tooɣra, dəp ҡaraymiz; qünki adəmning əyidiki ixlaroɣa ait barliҡ ҡararlarda ər kixi ailə baxliҡi süpitidə məs'uliyətni əz üstigə elixi kerək. Əslidə bu ix Sarayning əҡli bolsimu, eri uningoɣa ҡoxuloɣanidi.

Ҳazirҡi pütkül dunyaoɣa təsir yətküzüwatҡan əng dəҳxətlik jedəl-majirilardin biri boloɣan, Isһaҡtin qiҡҡan Yəһudiy həlҡi bilən Ismaildin qiҡҡan Ərəblər otturisidiki jedəl dəl bu kiqikkinə əydiki ziddiyət bilən baxlandi, xundaҡla Hudaoɣa toluҡ ixinixtin yenix bilən baxlandi, degili bolidu.

Ibraһim Ҳəjərni Sarayning ҡolioɣa tapxuroɣanda, Saray uni xunqə ҡattiҡ harlayduki, Ҳəjər ҡeqip ketidu. Bu ҡattiҡ muamilə, yəni Ҳəjərni əydin ҳəydiwetix Hudaning nəzirigə tooɣra ixmu? Jawabimiz xuki, bu tooɣra əməs, əlwəttə. Qünki Pərwərdigarning Pərixtisi uni ayal hojayinining yenioɣa ҡayturidu (9-ayət)! Ibraһim bilən Saraymu əslidə undaҡ məs'uliyətsizlik ҡilmasliҡi kerək idi; ular Ҳəjərgə boloɣan rəһimsiz muamilisi üqün jawabkar boluxni əginixi kerək; Hudaning barliҡ həlҡimu xuni əginixi kerək.

Ҳəjər qəl-bayawanoɣa ҡaqҡanda nemə oy-hiyalda boldi? Ҳamilidar boloɣan ilajsiz bir ҡizni qəl-bayawanoɣa ҳəydiwetidioɣan rəһimsiz kixilərni təstikləydioɣan Huda ҡandaҡ bir Hudadur? Dunyani qüxinix nemidegən təs! Huda əgər xundaҡ Huda bolsa uni qüxinix dunyani qüxinixtin tehimu təs bolatti!

Kütülmigəndə, Ҳəjər «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning awazining ərxtin əzigə səzləwatҡinini anglaydu! Oқurmənlər «təbirlər»diki «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning salaһiyiti tooɣruluҡ səzlirimizni kərsun. Xu yərdə bayan

kiloŋinimizdək, bu uluoŋ Zat insan boluxka dunyaoŋa kelip tuoŋuluxidin ilgiri nijat məksətliridə insanlaroŋa pərixtə xəklidə ayan boloŋan, Hudaning Ooŋli boloŋan Kutkuzoŋuqi-Məsihdin baxka heqbiri əməs, dəp ixinimiz. Lekin «Ibr.» 13:7də eytiloŋandək «**Əysa Məsih tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu!**» — U əzəldin, hazir wə kəlgüsidə hərdaim «Yahxi Padiqi» bolidu («Yh.» 10-bab, «Luka» 15:3-7, 19:10). U muxu yərdə Hejərni «tapidu», uningoŋa soal koyidu. Bu ixta Misirlik dedək boloŋan bu biqarə kizoŋa bəlkim pütün əmridə birsining əz halioŋa həkikiy kəyünüxi, uning nemə kiliwatkinioŋa kizikixi tunji ketim boluwatkan boluxi mumkin idi. Huda uningoŋa əzi wə balisidin həwər elixka, hətta balisidin «**uluoŋ bir əl**» qikirixkimu wədə kilidu. Heqkim Hudaning Hejərgə kiloŋan wədisini əməlgə axuroŋanlikioŋa guman kilalmaydu, əlwəttə; Ərəb əlliri bolsa dərwəkə bügün 250 milyon nopuska igə naheyiti «**uluoŋ bir əl**». Ismail «**Yawa exək kəbi bir adəm bolidu; uning koli hər adəmgə karxi uzitilidu, xuningdək hər adəmning koli uningoŋa karxi uzitilidu; u kerindaxlirining udulida ayrim turidu**» (yaki «xərk təripidə turidu») degəndək bolidu; uning əwladlirining kəpinqisi ohxax mijəzdə bolup kəlməktə.

Bu ərəb millitini baxka millətlərgə karioŋanda gunahkarrak degənlik əməs, əlwəttə. Dunyadiki barlik əl-millətlərning herbirining əzigə tuxluk «gunahkar təbiiti» bardur (məsilən, «Tit.» 1:12ni kərüng) — wə hemmimiz Hudaning Məsihdə boloŋan nijatioŋa tolimu mohtajmiz.

Bu ixlar yüz bərgəndin keyin Hejərning əzigila has boloŋan, Hudani qakiridioŋan: «**Meni kərgüqi Təngri!**» degən namni koyuxi əjəblinərlik ix əməs (13-ayət).

Bu barlik ixlarda roxən bir hatalik boloŋini bilən, Ibrahim Huda Ismailni mening warisim süpitidə kobul kilsa idi, degən ümidni sakiap kelidu. Lekin 17-babtin kərginimizdək, Huda uning ümididək kilmaydu; Ismail qong boluwatkan on üq yilda Huda Ibrahimoŋa nisbətən süküt kilidu (16:16-17:1); xunqilik uzun wakit ətkəndin keyin u kayta uningoŋa səz kilixka baxlaydu (17-bab).

(7) Təwrənməs, mutlək iman-ixənq — bir atining etikadi (17-bab)

Kərginimizdək, Huda əslidə Ibrahimni Əz xapaiti bilən qakiroŋandin keyin, gərqə u «yerim yolda» uzun wakitta atisi bilən Haranda turup kaloŋan bolsimu, Huda uningdin waz keqip taxliwətmidi. Muxu pəyttə, «etikad yoli»ning yerimida, Huda yənila uningdin waz kəqməydu. Gərqə Ismail Ibrahimning «tirixix-tirmixixliri» bilən tuoŋuloŋan bolsimu, gərqə bu ixtin ailisidə kəngülsizlik wə inaksizlik pəyda boloŋan bolsimu, u yənila Ismailoŋa warislik kilidioŋan ooŋlum dəp ixəngən yaki ümid kilip, etikad yolida yənə «otturida» tohtioŋan bolsimu, Huda yənila uning iman-etikadini kamalətkə yətküzməkqi bolidu. Uzun muddətlik süküttin keyin uningoŋa: «**Mən Kadir Təngridurmən. Sən Mening aldimda mengip, kamil boloŋin**» dəydu.

Huda izdəydioŋan undak «kamalət»ning (ibraniy tilida «tamam» deyilidu) əng muhim təripi etikad jəhəttiki kamaləttur. Hərkandak adəm Hudani «Hemmigə Kadir» dəp bilmisə kamil bolalmaydu; lekin biz uni həkikətən Hemmigə Kadir dəp bilsək, undakta U hemmə ixni kilalaydu, jümlidin etikadimiz wə yürüx-turuxlirimizni kamalətkə yətküzələydu, dəp ixinimiz kerək.

Ibrahim Hudaning yənə uning bilən səzləxkinidin huxal bolup əzini yərgə etip səjdidə düm yatidu. Hudaning keyinki səzliri uni bək təəjjüpləndüridu. Qünki gərqə u waris jəhətidə ooŋul pərzəntsiz bolsimu,

Huda uning ismini өzgərtip: «**Sening isming buningdin keyin Abram** («hөrmətlik ata») **atalmaydu, bəlki isming Ibrahim** («kөp əl-millətlərning atisi») **bolidu; qünki Mən seni nurоqun əl-millətlərning atisi kilidim**» dөydu. Muxu yərdə etikad wə Hudaning səzi tooqruluk tolimu asasiy həkikətni kөrimiz — Huddi rosul Pawlus eytkinidək: «**Huda məwjut bolmioqan nərsilərni bar dəp məwjut kilidu**» («Rim.» 4:17). Etikadi bar boloqanlar Hudaning səzlirining nətijisini tehi kөrmigən bolsimu, ularni reallik dəp kobul kilidu. Xuning bilən Ibrahim yengi ismini heq ikkilənməy kobul kilidu wə өyigə kaytkinida xuningoqa asasən Hudaning xu qaoqda өzi bilən tüzgən əhdisining bəlgisi boloqan sünnətni barlik ərkək kixilərning tenidə wujudka kikiridu. Uning yengi ismini anglioqanlarning iqidə uni «sarang» dəp qakiroqanlarmu az əməs boloqan boluxi mumkin idi. Lekin rosul Pawlus Mukəddəs Rohning wəhiyi bilən bu əhwalni təswirləp, Ibrahimning etikadi xunqə küqlükki, өz tenidiki ajizlikka, yəni jismaniy jəhəttin ooqul pərzənt kөrüx ümidining yoklukioqa salmaklik bilən karioqan wə xuning bilən ooqul pərzənt kөrmiginidə, bu ixning pəkət Hudaning uluoqlukini tehimu ayan kilidioqanlikioqa ixəngən, dəp bizgə mundak qüxəndüridu: — «**U yüz yaxka yekinlap, tenini əlgəndək hesablisimu, xundakla ayali Sarahningmu baliyatkusini əldi dəp karisimu, yənila etikadta ajizlaxmidi; Hudaning wədisigə nisbətən etikadsizlik kilip heq ikkilənmidi, əksiqə u etikadi arkilik küqəytildi wə Hudani uluoqlidi, «U nemini wədə kiloqan bolsa xuni əməlgə axurux kudritigə Igidur» dəp toluk ixənduruldi. Xuning bilən bu «uning həkkaniyliki hesablandi»**» («Rim.» 4:19-22). Muxu yərdə Hudaning wədisi qokum Saray arkilik əməlgə axurulidu, dəp enikləxturulidu. Ibrahim xu həwərni anglap, imanidin wə huxallikidin külüp ketidu (17-ayət); lekin u yənila Ismail üqün dua kilidu wə duasi ijabət kilinidu. U өzigə əmr kilinoqini boyiqə kilixka өyigə kaytidu.

Bu yərdə xuni kөrsitip ətüx artukluk kilmayduki, sünnət ətküzüx üqün səkkizinqi küni əng muwapik pəyttur. Tibabətqilik ilmi boyiqə səkkizinqi küni operatsiyə kilix yalluoqlinix ehtimaliki əng təwən wə azabi əng yenik qaoq bolidu. Ibrahimdin tartip Yəhudiy həlki ooqullirini xu küni sünnət kilip kəlməktə.

Sarayning ismimu Saraydin («mening məlikəm») Sarahka («məlikə») өzgərtilidu. Buning əhmiyiti xuki, xu wakittin tartip Sarayning «məlikə»lik salahiyiti pəkət Ibrahim təripidinla əməs, bəlki həmmə adəm təripidin etirap kilinidu.

(8) Hudaning Ibrahimning ooqul pərzənt kөrüxi tooqruluk wədisini yənə kaytilixi — Ibrahimning həkikiy pəyoqəmbərlik salahiyiti, yəni Hudaning oylirini, iradisini qüxinip dua kilixi — 18-bab

Uzun ətməyla, Pərwərdigar yənə Ibrahimoqa Өzini ayan kilidu. Bu ketimki ayan bolux uningoqa Ishak («külkə»)ning dunyaoqa kelix waktining yekinlaxkanlikini ukturux həm bu «yoklax» arkilik Sarahning etikadini küqləndürüx wə pəyoqəmbər degənning həkikiy mənisini (qünki Ibrahim dərwəkə pəyoqəmbər idi) kөrsitix üqün bolidu.

Pərwərdigar bu ketim Өzini Ibrahimoqa ayan kiloqinida, ikki həmrahni baxlap kelip, Өzini insan kiyapitidə kөrsitixni tallaydu. Keyin Uning ikki həmrahining pərixtilər ikənliki məlum bolidu (19:15). Ibrahim awwal ularni pəkət addiy mehmanlar dəp oylap kalidu («Ibr.» 13:2ni kөrüng); lekin keyinki parangda Pərwərdigar Ibrahimoqa: «**Mən kelər yili muxu wakitta kexingoqa jəzmən kaytip kelimən, wə mana u wakitta ayaling Sarahning bir ooqli bolidu**» dəp eytkan qaoqkiqə Ibrahim allikaqan bu üqining

arisidiki hojayinning kim ikənlikini bilip yətkənidi. Sarah ixənqsizliki üqün əyiblinidu, əmma xuning bilən bir waqitta yaxanoƣan bolsimu (90 yaxqa kirgən) ooƣul pərzənt tuoƣuxqa kerək boloƣan jismaniy küqkə igə bolidioƣanliqioƣa etiqadta küqləndürülidu («Ibr.» 11:11).

Rəb Sodom xəhirigə qarap yoloƣa qiqidu, əmma yolda ketiwetip: «**Mən qilidioƣan iximni Ibrahimdin yoxursam bolam-du? Qünki Ibrahimdin uluoƣ wə küqlük bir əl qiqidu wə xuningdək yər yüzidiki barlik əl-millətlər u arqilik bəht-bərikətkə muyəssər bolidioƣan tursa? Qünki Mən uni bilip tallioƣanmən; u qoqum əz balilirini wə uning əyidikilərni əzigə əgəxtürüp, ularoƣa Pərwərdigarning yolini tutup, həkkaniylikni wə adalətni yürgüzüxni əgitidu. Buning bilən Mənki Pərwərdigar Ibrahim tooƣruluq qiloƣan wədəmni əməlgə axurimən**» dəydu.

Muxu yərdə, Hudaning səzliridin pəyoƣəmbər degən səzning həqiqiy mənisi namayan bolidu; pəyoƣəmbər boloƣuqi pəqət «kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytquqi»la əməs, bəlki Huda Əz sirliri həkkidə Uning bilən səzlixidioƣan, Hudaning kəngli, oy-muddialiri wə arzu-nixanlirini qüxinələydioƣan, xundaqla bu arzu-nixanlirini əziningki qilidioƣan adəmni kərsitidu. Kərimizki, Huda dərwəqə xundaq adəmlərni izdiməktə; uning barlik dəwrlərdə insanlaroƣa boloƣan qaqiriqining jəwhiri dəl muxu sirdaxliqtin ibarəttur.

Xuning bilən Huda Əzining: «**Sodom bilən Gomorra tooƣrisidiki dad-pəryad**» (yəni Sodom bilən Gomorra təripidin horlanoƣan wə zulum yegənlərdin kətürülgən dad-pəryad)ni təkxürüx məqsitini ayan qilidu; əhwal dərwəqə xu dad-pəryad boyiqə bolsa u ularni jazalaydu. Ibrahim dərhal nəwri inisi Lutni oylaydu wə uning üqün dua-tilawət qilixqa kirixidu — hətta bundaq dua-tilawət qiliwerixqa əz hayatini təwəkkül qilip Hudaning oƣəzipini tosimaqqi bolup, Hudaning mangidioƣan yolini tosap turidu. U Lut wə ailisidikilərni qoqum həkkaniy adəmlər, xundaqla xəhərdə ularoƣa ohxax baxqa həkkaniylar bolsa kerək dəp oylap: «Sən Huda əng adil soraqqi boloƣaqqa, ularning wəjədin xəhərni ayixing kerək» degəndək iltija qilidu. Dəslipidə «həkkaniylarning sani» əllik dəp dua qilidu; ahiri onoƣa qüxidu. Qaysi xəhər zadi xunqə rəzil, uningda pəqət onla həkkaniy kixi bar? Əməliyəttə, Sodom dəl muxundaq rəzil bir xəhər idi. Ibrahim Rəb mening iltijayimni anglidi dəp bilip, əyigə qaytidu.

(9) Lutning qutuluxi — roqiy dərslər — 19-bab

Ibrahim Luttin ayriloƣandin keyin, Lut Sodom tərəptiki zeminda turuxni tallioƣanda: «**Lut bolsa tüzləngliktiki xəhərlərning arisida turdi; u bara-bara qedirlirini Sodom xəhiri tərəpkə yətkidi**» dəp hatirilinidu (13:12). Lekin hazir u xəhər iqidə olturaqlaxqanidi; xundaq bolupla qalmay, u yənə jəmiyətning «mətiwərliri» arisida boldi; qünki u muhim ərbab dəp hesablinip, «dərwazida olturoƣanlar»din, yəni xəhərning aqsaqal-liridin biri boloƣan. «Qazanoƣa yoluqsang qarisi yuqar, yamanoƣa yoluqsang yalisi» degən təmsil Lutning ailisining keyinki ixlirioƣa bəkmu mas kelidu.

Pərwərdigar Ibrahimni yoklioƣanda, uningoƣa həmrah boloƣan ikki pərixtə kəq kirgəndə Sodom xəhirigə yetip kelidu. Lut ularoƣa mehmandostluq kərsətkənliki səwəbidin Huda xəhərgə qüxüridioƣan balayi'apəttin qutquzulup qalidu. Lut xəhərning əhlaq jəhəttə qüxkünlükini obdan bilgəqkə, (xu pərixtilərni adəttiki insanlar dəp bilip) koqida qonup qalsa, ularning bihətərlikidin ənsirəp, əyigə kirixkə zorlaydu.

Sodomdiki ər kixilər ikki meһman tooɣruluқ həwər tapқanda oɣəyriy jinsiy һəwəslirigə əgixip ixik aldioɣa besip kelidu. Xundaқ oɣəyriy һəwəslər (bəqqiwazliқ) Huda yaratқan tərtipkə roxən hilap wə Təwratta һəm Injilda eoɣir gunaһ һesablinidu («Law.» 18:22, «Rim.» 1:26-27, «1Kor.» 6:9). Xundaқ gunaһlar tüpəylidin Sodom, Gomorra wə I'ordan dəryasi boyidiki tüzləngliktiki baxқa üq xəһər wəyran қilinoɣan, degən hulasigə keliximiz mumkin. Əmma Əzakiyal pəyoɣəmbər bizgə tehimu qongқur, tüp səwəbini kərsitidu: «**Mana, muxu singling Sodomning қəbiһliki — u wə қizlirining təkəbbuluқi, nanliri mol, əndixisiz azadilik künliridə ajiz-namratlarning қolini һeq küqəytmigənliki idi**» («Əz.» 49:16). Қaysi yərdə Hudaning yahxiliқi bilən insanlar bayaxat kün kəqürsə (ular əzining xu bayaxatliқining Hudadin kəlgənlikini bilsun, bilmisun) bayaxatliқini pəқət əz һəwəslirini wə nəpsilirini қandurux üqünla ixlitip, kəmbəoɣəllərning wə meyiplarning һajətliridin qiқmioɣan bolsa, xundaқ jəmiyət daim һərhil oɣəyriy һəwəslərgə qüxüp, pütünləy buzuқqiliқ wə qüxkünlüktə қalidu. Andin ular muxu yərdə hatiriləngəndək Hudaning biwasitə jazalirioɣa uqraydu; yaki bolmisa ularning jəmiyiti iqidin qirip iқtisadiy wə siyasiy jəһətlərdə tügixip gumran bolidu.

Eniқki, gərqə Lut natonux meһmanlarni əyigə təklip қilip, xundaқla ularoɣa baxpanaһ bolmaқqi bolup, yüksək pəzilitini kərsətkən bolsimu, meһmanlarni қooɣdaymən dəp əzining ikki қizini u pohur xəһwətpərəslərgə tutup bərməқqi boloɣini tolimu əhlaқsizliқ wə қorқunqaқliқtin baxқa nərsə əməs.

Xuan pərixtilər əz salaһiyiti wə қudritini ayan қilip xu bir top lükqəklərni kor қilip қoyidu. Lekin xu qaoɣda intayin қorқunqluқ əһwalni kərimiz. Kor қilinip uruloɣan xu adəmlər rəzil əməllirimiz tüpəylidin Hudaning jazalirioɣa uqriduқ dəp eniқ bilip turup, yənila қorқmay «**dərwazini izdəp, һalidin kətti**»! Bu ix bizgə xundaқ қattiқ agaһlandurux beriduki — adəmlər gunaһқa berilip kətsə, ahirida һətta dozahning əzidə turoɣandimu xu gunaһқa tehimu əsir bolup uningoɣa yənila һəwəs қilidu, mənggü қanaətlənməydu. Muxundaқ adəmlər towa қilix imkaniyitidinmu һalқip kətkən bolidu.

Lutning boloɣusi küy'ooɣulliri uning «**xəһərdin qiқip ketiximiz kerək**» degən meһir-xəpқətlik һəm jiddiy səzlirini qaқqaқ dəp қarap rət қilidu. Gərqə dəl xu küni keqidə əz əyi buzuқ adəmlərning һujum қilix obyekti boloɣan bolsimu wə muxundaқ buzuқqiliқ қaplioɣan yərdə turiwərsə əz ailisidikilərning əhlaқiy һətərdə қalidioɣanliқini bilip tursimu, Lut yənila u yərdin қeqixқa ikkinilip қalidu (16-ayət). Mana bu dəl raһət-paraoɣət turmuxning һətərlik jayidur! Uning ayalining tehimu kətküsi yoқ idi, u pərixtining agaһioɣa қulaқ salmay xu rəzil dunyaoɣa nəpsi tartixip kəynigə қarap «**tuz tüwrüki**»gə aylinip һəmmimizgə mənggülük agaһ bolup қaldi («Luқa» 17:32).

Bu barliқ wəқələrdin keyin, Lutning Zoar xəһiridə turuxni halioɣinini қandaқ qüxinimiz?! U pərixtining taoɣқa қeqip baroɣin deginini rət қilidu, bəlki Huda һalakətkə buyruoɣan bəx xəһərdin biridə turuxni halaydu (17-23-ayət). U əz əyigə һujum қilioɣan xəһərdiki adəmlərgə qüxürülgən jazalaroɣa, xundaқla əz ayalioɣa qüxkən jazaoɣa əz kəzi bilən guwaһqi boloɣan; tolimu roxənki, Huda əzigə rəһim қilip, uni қutқuzuxқa Əz pərixtilirini əwətkən; lekin u yənila taoɣ baoɣrida tursa Hudaning Əzi wə ikki қizini қooɣdiyalixidin gumanlanoɣan! Raһət-paoɣarətkə kənüp қaloɣan adəmlərning məntiқsizliқi wə baһaniliri mana xundaқ bolidu! Adəmni tehimu һəyran қalduroɣini xuki, Huda uning: «**U kiqik xəһər əməsmu?! Jenim xu yərdə aman қalidu!**» degən oɣəplətlik məntiқsiz iltimasioɣa ijazət қilidu.

Andin tehimu məntiqsiz ix qilip, Huda uningoƣa aman-esənliktin wədə qilip Zoar xəhirini ayap qoyoƣan bolsimu, u baxqa tət xəhərning bərbat qilinoƣinini kərgəndin keyin xu yərdə turiwerixtin qorqup, Huda əslidə uningoƣa kərsətkən taoƣoƣa qiqip axu yərdə turidu. U wə uning ikki qizi taoƣda turoƣanda nahayiti xərməndə ixtin biri yüz beridu; yəni, ikki qizi uni məst qilip uning bilən yatidu. Muqəddəs Kitabta muxu ix heqqandaq yoxurun əməs, bəlki əynən hatiriləngən. Biz bu nomussiz ixtin Lutning ikki qizining Sodomdin ibarət bu əhlaqta qüxkünləxkən jaydin muxundaq iplaslikni əgəngənlikini kərüwalalaymiz. Uning üstigə, əz atisi təripidin əzi wə ikki mehmanni qooƣdax üqün xəhwətpərəs bir top lükqəklərgə «qurbanlik qozilar» boluxqa sunuloƣan ikki qizning xundaq bir atioƣa xundaq bihərmətlik kərsitixi adəmni həyran qalduridioƣan ixmu əməs. Xuning bilən ular uning bilən yatidu. Məqsiti əməliyəttə xəhwaniy həwəsi üqün əməs, bəlki kəlgüsidiki bihətərlikkə erixix üqün idi — qünki ularning eri yoq bolup, ümidi muxundaq qilikliri arqilik atisi əlgəndin keyin yaxanoƣanda əzliridin həwər alidioƣan ooƣul pərzənt kərüxtin ibarət idi.

Ikki ooƣlidin boloƣan əwladliri waqitning ətüxi bilən Moab wə Ammon degən ikki millət bolidu; ular Ismaildək Israiloƣa düxmənlər bolidu.

Ibrahim I'ordan tüzlənglikigə qarap, xəhərlər kəyüp ulardin is-tütək ərləp kətkinini kərgəndə nemə oylidikin tang? Huda mening duayimni anglimioƣan ohxaydu, dəp oylioƣanmidu? Əməliyəttə, əhwal dəl əksiqə idi (19:29). Hudani xuning üqün mədhiyələymizki, uning dualirimizoƣa boloƣan jawabliri dəl tilək qiloƣinimizdək jawablar bilən tohtimaydu; u bəlki daim duayimizdiki tüp mənini anglap əng muwapiq, əng əwzəl yolda ijabət qilidu!

(10) Filistiyədə turux — kona adətlərni ahiri taxlax; Hudaning baxqilar üqün dua qiloƣuqi adəmgə bərgən jawabi — 20-bab

Muxu babta iman-ixənqi küqlük Ibrahimdək adəmdə oƣalitə bir iqki dawaloƣuxni bayqaymiz — yənə bir qetim yaqa yurtqa kəlgəndə əzini qooƣdax üqün u yənila Sarahning salahiyiti tooƣruluq yaloƣan gəp eytidu. Enikki, bu Ibrahimning yaman qiliqi «kona aditi» idi, Misirda turoƣan waqtida xu ixtin toluq towa qilmioƣaqqa, bu yaman adət uningda bir tərəp qilinoƣan əməs. Xuning üqün Huda uni Gərarda Misirdiki əhwaloƣa ohxap ketidioƣan əhwaloƣa uqraxqa orunlaxturidu; Ibrahim qaytidin əzining xu qilikioƣa yüzlinixkə məjburlanoƣanda, yaloƣanqiliqtin panah izdəxtin ahirida towa qilixi bilən azad bolidu. Misirda yüz bərgəndək, yərlik padixah Abimələk Sarahning qiraylikliqini kərüp uni ordisioƣa elip ketidu. Lekin u (yənə Misirning padixahidək) Sarahni Ibrahimoƣa qayturup bərgüqə heli awariqilikkə uqraydu. Huda Abimələkkə Ibrahim pəyoƣəmbərdur, degən; lekin xu pakittin enikki, pəyoƣəmbərlər həmmila ixni bilip kətməydu! Qünki Ibrahim əslidə Gərarda heqkim Hudadin qorqmaydu, dəp oylioƣan; əməliyəttə əhwal dəl əksiqə idi, Abimələk Hudadin heli qorqatti (20:6). Yənə bir ix enikki, Abimələk Sarahni aloƣandin keyin həqiqiy əhwalni bilgüqə heli waqit ketidu; qünki Sarahning səwəbidin birhil kesəllik Gərardiki ayallaroƣa tarqilidu, wə xu ixning yüz berixi üqün məlum waqit ətüxi kerək idi. Yənə enikki, Huda Ibrahimning xu waqitlarda heli ənsirəx wə oƣəm-oƣussə qilixioƣa yol qoydi!

Pərzənt kərüx Ibrahim üqün əng küqlük arzu qiloƣan ix idi, əlwəttə. Biraq xu ixtin keyin, u arzu qiloƣinini əzi üqün əməs, bəlki Abimələkning ayalliri wə Gərardiki ayallar üqün tilixi kerək idi. Xübhisizki, xundaq dua qilix kerəkliki əz qəlbigə sinaq boldi. Andin

bu ixtin uzun ətməyla Sarah əzi ḥamilidar bolidu (21:1).

(11) Ḥəjər wə Ismailning Ibraḥimning əyidin ayrilip ketixi — «roḥ» wə «ət» — 21-bab

Ibraḥimning ailisidə boloɣan aramsizliḳ Ibraḥim Isḥaḳni əmqətin ayrix təbriklәx ziyapitini ətküzməkqi boloɣanda əwjigə qiḳidu. Ismail Isḥaḳni mazaḳ ḳilidu (xu qaoɣda Isḥaḳ pəḳət üq yaxḳa kirgən bolsa kerək). «Mazaḳ ḳilix» degən səzning yənə «bozək ḳilix» degən mənimu əz iqigə elixi mumkin. Sarah bu ixlarni kərgəndə, Ismailning xu pozitsiyisidin əz ooɣlining jenioɣa təḥdit bar dəp qüxinip, Ibraḥimni Ismail wə anisini əydin ḥaydəxkə dəwət ḳilidu. Ilgiri, Ibraḥim Hudadin ḥeq yol sorimay wə Hudaning əzigə boloɣan wədisini esidə tutmay, ayalining səzlirigə ḳulaḳ saloɣaqḳa, qong hataliḳ ətküzgənidi. Lekin Huda ḥazir uningoɣa ayalingning səzlirigə ḳulaḳ saloɣin, uningda məḳsətlirim bar dəp buyriydu. Ibraḥim kəzi ḳiymioɣan ḥalda əmma Huda Ismail üqün ḳiloɣan dualirimni anglidi dəp bilip (17:20), u Ḥəjər bilən Ismailni bir'az yol təyyarliḳi bilən yoloɣa salidu (keyin u Ismailoɣa kəprək təminat-sowoɣatlarni təḳdim ḳilidu — 25:6ni kərüng).

Bundaḳ muamilə ḳattiḳ ḳolluḳtək kərünsimu, Ibraḥimning bu tooɣruluḳ boloɣan ixənqi tooɣra qiḳidu — Huda dərwəḳə Ḥəjər wə Ismaildin həwər alidu. Lekin bu ixta Huda Ḥəjərning iman-ixənqini sinimay ḳoymaydu. Ḥəjər yoldin ezip kətkən boluxi mumkin; u bəlkim yurtum Misiroɣa ḳaytaymu, ḳaytmaymu dəp ikkilinip ḳalidu (Bəər-Xeba Misiroɣa mangidioɣan yol üstidə). Tulumdiki su tügəp ḳaloɣaqḳa, u ümidsizlәngənidi. Xu qaoɣda u birinqi ḳetim qəl-bayawanda ezip ḳelip, meni ḥəmmə adəm untidi, pütünləy tügəxtim degən qaoɣda Hudaning əzigə: «**Ismailni uluoɣ bir əl ḳilimən**» degən wədisini esidin qiḳaroɣan yaki uningoɣa ixənmigən (16:7-11). U ḥazir pəḳət mənla əməs, Ismailmu ɛlüp ketidu, dəp oylaydu wə xu səwəbtin yioɣlaydu. Hudaning Pərixtisi uningoɣa: «**Huda ooɣulning yioɣa awazini yatḳan yeridin anglidi**» dəydu. Huda uningkini əməs, Ismailning awazini angliоɣan boloɣaqḳa, muxu səzlərdə Ḥəjərning ixənməslikigə səmimiy bir tənbiḥ bardur. Uning üstigə, ularning yenida bulaḳ bar idi, lekin Huda Ḥəjərning kəzlirini uni kərüxtin ḳaldуroɣan (19-ayət). Hudaning Pərixtisi ḳaytidin Ismail tooɣruluḳ uningoɣa «**Mən uni uluoɣ bir əl-millət ḳilimən**» dəydu. Hudaning aldida «uluoɣ» degən səz pəḳət sani, baylikliri yaki küq-ḥoḳuḳi jəḥəttinla əməs, bəlki roḥiy jəḥəttin, əməllər wə etiḳad jəḥəttinmu boluxi kerək, xunga kəlgüsidə Ərəb ḥəlḳi ahirḳi zamanda Məsiḥni tonup uning nijatini jakarlaxta muḥim rol oynaydu, dəp ḳaraymiz.

Ismail wə anisi bulaḳtin su iqkəndin keyin, «**Huda uning** (Ismail) **bilən billə**» dəp oḳuymiz. Xunga əyni waḳitta Ismailning Ibraḥimning Isḥaḳtin boloɣan nəsligə yaki Israil həlḳigə düxmən boloɣanliḳioɣa ixənməymiz; lekin Ismailning əwladliri boloɣan ərəblərdin kəp adəmlər bügünki künlərgiqə Israiloɣa düxmənlik ḳilip keliwatidu. Ḥalbuki, ḳaytilaymizki, ərəblərdin kəp adəmlər keyin Məsiḥgə ixinip, muxu pozitsiyisidin towa ḳilidu, dəp ixinimiz.

Bu wəḳələr yənə «Gal.» 4:21-31də təmsil süpitidə ixlitilidu.

(12) Ibraḥim wə Isḥaḳning iman-etiḳadining sinilixi — Isḥaḳni ḳurban-gaḥning üstigə ḳoyuxi — 22-bab

Ismail ketip, on nəqqə yaki yigirmə nəqqə yil ətkən boluxi mumkin. Isḥaḳ qopqongla bir yigit bolup ḳaldi. U Ibraḥimning «**birdinbir yeganə ooɣli**» (2-ayət) bolupla ḳalmay, bəlki xunqə kəp yil ətüp ata ḳilinoɣini üqün atisining ḳanqilik

amrak ikənlikini təsəwwur kiloıili bolidu. Lekin Huda Ibrahimni: «**Sən ooqlungni, yəni sən səyidioqan yaloquz ooqlung Isḥakni elip, Moriya yurtioqa berip, xu yərdə, Mən sanga eytidioqan taoqlarning birining üstidə uni köydürmə qurbanlik süpitidə sunoqin**» dəp qakiroqanda uningda ḥeqkandak ikkilinix, talax-tartix, aoqrinix yaki yalwurup ətünüx bolmidi. U Hudaoqa: «**Mana mən!**» degən jawabni bərgəndin keyin, uning ḥərbir kədimidə itaət kilixtin baxka ḥeqkandak ix bolmidi. Ibrahimning xundak ihlasmən inkasidin xuni eytalaymizki, Huda Ibrahimoqa eytkandək «**Sən mening aldimda mengip, kamil boloqin**» degən əmrni bizgə eytkan bolsa, undakta u Ḥəmmigə Kadir boloqaqka, Ibrahimda ḥasil kiloqinidək ohxax itaətmən ḥəm Өzigə toluk tayanoqan bir kəlbni bizdimu ḥasil kilalaydu, əlwəttə. Əmdi Rəb Əysa Məsih dərwəkə bizgimu ohxax yolda: «**Ərxtiki atanglar mukəmməl boloqinidək, silərmu mukəmməl bolunglar**» dəp buyruydu («Mat.» 5:48). Biz Hudani tolimu mukəmməl, xundakla Uni əz Atimiz dəp bilsək, undakta xundak əmrgə əməl kilix mumkin bolidu, dəp kət'iy ixinimiz.

Ibrahim Isḥakni «qurbanlik kilix»ka «**Mana mən!**» dəp jawab berix bilən təng kənglidə: gərqə Isḥakni soyup «köydürmə qurbanlik» kilsammu Huda uni ölümdin tirildürməy kalmaydu» degəndək ixənq barlikini baykaymiz. Qünki u yigitlirigə: «**Silər exək bilən muxu yərdə turup turunglar. Mən balam bilən u yərgə berip, səjdə kilip, andin kexinglaroqa yenip kelimiz**» dəydu (5-ayət).

Huda əlwəttə ḥərgiz Өzi yaratkan jan igiliridin əzining pəzilətlirigə muwapik bolmioqan tələpni kilmaydu, dəp ixinimiz. Xuningdək, Təwrat wə Injildiki wəḥiylərgə asasən yənə xuni bayan kilimizki, Huda Өzi kilip bakmioqan yaki Өzi halimaydioqan ixnimu ḥərgiz yaratkan jan igiliridin tələp kilmaydu. Xunga muxu yərdə Ibrahim əz ooqlini qurbanlik kilixka qakirildi; Huda Өzi xundak ix kilip bakkanmu? Injiloqa asasən jawabimiz, «kiloqan!» əlwəttə. Lekin Ibrahimoqa ahirda xu ixni toluk ada kilix (gərqə kəlbidə u xundak kilixka təyyar turoqan bolsimu) ḥajət bolmidi; lekin Huda əməliyəttə dəl xu ixni Өzi üstigə aldi. Huda bu ixni kiloqan yər bolsa dəl Ibrahim Isḥakni elip baroqan jay bolup, yəni dəl Moriya teoqi idi. Keyin Sulayman Yerusalemdiki mukəddəs ibadəthanini xu taoqda qurdi («2Tar.» 3:1); Əysa Məsih ibadəthana quruloqan taoqning ximaliy təripidə krestləndi.

Mukəddəs Injildin, Məsihning qurbanlik boluxi Uning jismaniy jəḥəttiki ölümi bolupla kalmay, yənə gunaḥlirimizni Өzigə elip kətürüp, Atisining mukəddəs ḥuzuridin «üzülüx»ni əz iqigə alidu, dəp bilimiz («Zəb.» 22:1, «Mat.» 27:46); andin U üq kündin keyin tirildi.

Ibrahim «ot wə piqak» kətürgəndək (6-ayət), Məsihning qurbanliki Ata təripidin ətküzüldi; «yaoqaq» bolsa ooquloqa yüdüp koyuloqan (6-ayət) andin ooqul yaoqaqka «baoqlanoqan» (9-ayət). Isḥak atisidin «**köydürmə qurbanlik bolidioqan koza kəni?**» dəp sorioqanda, uningoqa: «**Əy ooqlum, Huda əzi əzigə köydürmə qurbanlik kozini təminləydu**» dəp eytilidu. Bu bayanni «**Huda Өzi Өzi üqün köydürmə qurbanlik kozini təminləydu**» yaki «**Huda köydürmə qurbanlik koza üqün Өzini təminləydu**» dəp qüxənsəkmu bolidu. Huda Isḥakning ornioqa qurbanlik təminligəndə u koza əməs, bəlki koqkar təminləydu. Ibrahim pəyoqəmbər boloqaqka, uning «koza» tooqruluk sözliri qokum mutlək ḥalda əməlgə axurulidu, xunga «koqkar»ni bu sözlirining dəl əməlgə axuruluxi, dəp karimaymiz. Demək, «koza» tehi kəlmidi. Bir ming səkkiz yüz yil keyin qümüldürgüqi Yəḥya pəyoqəmbər Rəb Əysa kəlgəndə U tooqruluk: «**Mana, pütkül dunyaning gunaḥlirini elip taxlaydioqan Hudaning kozisi!**» degən həwərni jakarlaydu

(«Yḥ.» 1:29). Xuning bilən Ibrahim Isḥaqni «qurbanlik qilix»ida pəqət Hudaoƣa etiqad, iman-ixənq wə muḥəbbət baoƣlaxning nemə ikənlikini kərsitipla qalmay, bəlki özining wə Isḥaqning xəhsən əməlliridə tarihtiki əng uluoƣ ix, yəni Məsiḥning kresttə qurbanlik qilinixini namayan qilidu.

«**Mana, ... münggüzliri qatqaloƣa qirmixip qaloƣan bir qoqqar!**». Xundaq bir qoqqarning tuyuqsiz pəyda boluxi, xuningdək, qoqqarning pəqət münggüzila qatqaloƣa qirmixip, tenining baxqa jayliri ziyan-zəhmətkə uqrimay, qurbanlikqa layiq boluxi intayin karamət ix idi. Xunga: «**Kixilər: «Pərwərdigarning teoƣida təminlinidu» degən bu səz bügünggə qədər eytilip keliwatidu**» deyilidu. Biz bar-yoqimizning həmmisini Hudaoƣa tapxuroƣanikənmiz, u bizgə kerək boloƣanni molqilik bilən təkidu, dəp jəzm qilalaymiz; sehilik jəhəttə barlik sowoƣat bərgüqilər iqidə sehi bərgüqi boloƣan Hudadin heqkim exip ketəlməydu!

(13) Saraḥning ölümi — 23-bab

Muqəddəs yazmilarning bu qisimda səl oƣəlitə bir pakit bayqilidu. 2-ayəttə Saraḥ əlgəndin keyin «**Ibrahim berip Saraḥ üqün matəm tutup yioƣa-zar qildi**» dəp oqüymiz. Bu bayandin Ibrahimning xu qaoƣda ayalidin ayrim turoƣanliqi kərünidu. Qədimki Yəhudiy «rabbi»lar (əlimilar) Ibrahimning Isḥaqni Saraḥning yenidin elip ketip uni qurbanlik qilixqa təyyar boloƣanliqi Saraḥ üqün qidioƣusiz ix boloƣaqqa, u uningdin rənjip ayrilip kətkən, dəp qaraytti. Bəzilər hətta Saraḥ uningdin ajraxqan, dəp qaraytti. Biz bundaq kəzqaraxlar orunluq dəp qaraymiz; bundaq ix bolmioƣan bolsa, qandaqmu 2-ayəttiki bayanni qüxəndürələymiz?

Əhwal dərwəqə xundaq boloƣan bolsa, undaqta 22-bab, 23-bab wə 24-babtiki barlik ix-wəqələr təwəndiki ajayib birhil bexarətlik selixturmioƣa qüxidu: —

«Yaritilix» (Təwrat dəwri)	Əməlgə axuruluxi (Injil dəwri)
22-bab: Ibrahim Isḥaqni Moriya teoƣida qurbanlik qilidu	Ata Ooƣulni Moriya teoƣida «qurbanlik qilidu»
Bir jəhəttin eytqanda Isḥaq «tirilidu»	Ooƣul həqiqətən ölümdin tirilidu
23-bab: Saraḥ «ooƣulning ölümi» tüpəylidin (etiqadsizlik qilip) Ibrahimdin ayrilidu	Israil («Hudaning ayali» («Yəxaya» 50:1, 54:6, «Əzakiyal» 16-babni kərüng) «Ooƣulning ölümi» tüpəylidin (etiqadsizlik qilip) Hudadin ayrilidu
24-bab: Ibrahim qulini ooƣli üqün qiz tepixqa yiraq yurtqa əwitidu	Ata Quli (Muqəddəs Roḥ)ni Ooƣli üqün yat əlliklərdin qiz (jamaət) tepixqa əwitidu

Biz təwəndə 24-babtiki tema tooƣruluқ tohtilimiz.

Muxu yərdə 23-babtiki yənə bir ix tooƣruluқ pəқət bir eoƣiz səzimiz bar: — gərqə Huda Ibraһimoƣa «**Pütkül Қanaan zeminini sanga təқdim қilimən**» dəp wədə қiloƣan bolsimu, u yər yüzidə turoƣan waқtida uning zemindin birdinbir igiligən yeri pəқət Saraһni dəpnə қilix üqün əzi pul tələp setiwaloƣan kiqikkinə bir parqə yərlik idi. Lekin tirilix künidə buning һəmmisi (demək, Қanaan zemini) uningki bolidu, əlwəttə («Mar.» 12:26). Xu ixlardin Ibraһimning һayatidiki yənə bir prinsipni kərimizki, Hudadin biwasitə bir əmr kəlmisə, u wədə қilinoƣan zemindin һeqbir yərni urux yoli bilən tartiwalmaytti; yuқirida 23-bab üstidə tohtaloƣinimizdək, u bizgə məmin-kəmtərliktin qong bir ülgə қalduroƣan. Xu yərning igisi Ibraһimning puliƣa kəzi қizaroƣinini qandurmaymən dəp (15-ayət) «**tət yüz xəқəl kümüx**»ning kari qaoƣliқ dəydu wə xu arқiliқ yərgə naһayiti yuқiri baһa қoyidu, xundaқla Ibraһimni: «yüzümni saқlixim kerək» dəp қobul қilidu, dəp oylaydu. Uning üstigə Ibraһim xu yərgə jiddiy eһtiyajliқ boloƣaqқa nemini sorisam, xuni bərməy amali yoқ, dəp oylioƣan bolsa kerək. Ibraһim dərwəқə talaxmaydu; bu uning ajiz boloƣinidin əməs, bəlki məmin-kəmtərlikidin boloƣan. Bu ikkisining pərқi qongdur.

(14) «Ooƣul üqün қiz tepix» — 24-bab

24-bab Ibraһimning Isһaққa қiz tepix üqün əzining sadiқ namsiz қulini əwətkənliki tooƣrisidiki ajayib bir hatiridur. Қulning namsizliқining əzi Muқəddəs Roһning Injil dəwridiki ajayib hizmitini kərsətkən karamət bir «bexarətlik rəsim»dur. Rəbbimiz Muқəddəs Roһ tooƣruluқ təlim bərgəndə «**Lekin U, yəni Һəқiқətning Roһi kəlgəndə silərni barliқ һəқiқətkə baxlap baridu. Qünki U Өzlükidin səzliməydu, bəlki nemini anglioƣan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioƣan ixlardin silərgə həwər beridu**» dəydu («Yuһanna» 16-bab).

Ibraһimning қuli əz namini dəp bərməydu, əzi üqün һeqқandaқ salaһiyət yaki tonuluxini izdiməydu. Uning birdinbir məқsiti hojisi əzigə tapxuroƣan wəzipini ada қilixtin ibarət idi; u һətta əz məқsitini eytmioƣuqə, meһmandarqiliқning əқəlliy ədəp-rəsmiyətlirigimu riayə қilmaydu (24:33). Қulning bu ixliri Muқəddəs Roһning yər yüzigə qüxüp ooƣul (Məsiһ) üqün jamaətni yioƣip, Ooƣulning yenioƣa, ərxkə elip berixқa kəlgənlikigə kamil bir bexarətlik rəsimdur («jamaət» sadiқ yatliқ қilinoƣan қizoƣa oһxitilidu — «Wəһ.» 21:2, 9, 22:17, «əf.» 5:22-32). Қul bolsa əz igisining bay ikənlikini wə səmimiylikini ispatlax üqün nuroƣun қimmətlik sowoƣatlarni elip kelidu; Muқəddəs Roһ bizgə Məsiһning ölümdin tirilip, Hudaning barliқ bayliқlirioƣa igə boloƣanliқini ispatlax üqün, nuroƣun məjizilik roһiy sowoƣatlarnimu elip kelidu («1Kor.» 1:4-8).

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» «U ata-bowilirining yenioƣa kətti» қatarliқ ibarilər (25:8)

«**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» wə xuningoƣa oһxap ketidioƣan nuroƣun baxқa ibarilərni qüxinix üqün «təbirlər»ni kərüng.

Isһaқ — Məsiһning «ooƣul»luқ salaһiyitini kərsitidioƣan bexarətlik rəsimdur

Kitabta Isһaқ tooƣruluқ bayanlar yaki tarihlar anqə kərünərlik əməslikini bayқaymiz. U nuroƣun ixlarda pəқət atisining қiloƣanlirini қaytilaydu (26:18); u ayalining tuoƣmasliқida atisi uqrioƣan oһxax sinaққa uqraydu (25:20-21). U һətta atisining gunaһini қaytilaydu! (26:6-12) Xuning bilən u kəp jəһətlərdə Məsiһning «ooƣul»luқ

salahiyitigə bexarətlik sürət bolidu — bolupmu uning mukəmməl ooʏuldək atisiʏa ta ələmigiqə boysunoʏanlikida: — «**Ooʏul əzlükidin ḥeqnemə kilalmaydu, bəlki pəkət Atining nemə kiliwatkanlikini kərüp, andin xu ixni kilidu. Ata nemə ix kilsa, Ooʏul ḥəm xundak kilidu**» («Yḥ.» 5:19-20).

Isḥak, Riwkah, Yakup, Əsaw — «tunjilik ḥokuki» («tunji ooʏulluk ḥokuk») wə Isḥakning «bəht-bərikət tiləydiʏan həyrlik duasi»

Yakup degən isimning məniliridin biri «orun igiliwaloʏuqi» degənlik bolidu. U dərwəkə ikki kətim akisining ornini igiliwalidu. U ḥəm «tunjilik ḥokuki» («tunji ooʏulluk ḥokuk») ḥəm atisi Isḥak akisi Əsawoʏa kilmakqi boloʏan «**bəht-bərikət tiləydioʏan həyrlik dua**»ni elip ketidu.

«Tunjilik ḥokuk» degən nemə? Alimlar bu tooʏruluk birnəqqə pikirdə bolup kəlgən, lekin az degəndimu təwəndiki ixlar uning iqigə elinoʏan bolsa kerək: —

(a) Tunji ooʏul daim Hudaoʏa alahidə atilatti («Mis.» 22:29).

(ə) Tunji ooʏul izzət-ḥərməttə daim ata-anisioʏa əng yekin orunda turatti («Yar.» 49:3).

(b) Atisining mal-mülkidin baxka ooʏulliridin bir ülüx kəp alatti («Kan.» 21:17) (buning bir səwəbi atisi dunyadin kətkəndin keyin tunji ooʏulning pütkül jəmətiki ajizlar, tul hotunlar, yetim-yesirlərdin həwər elix məs'uliyiti bar idi — təwəndiki ixni kərüng).

(p) Tunji ooʏul atisining ailisigə igidarqilik kilatti yaki padixahlikining ornini basatti («2Tar.» 21:3).

(t) Harun jəmətidikilər kahin bolux tüzümi yoloʏa koyuluxtin burun, tunji ooʏul əz ailisi üqün kahinlik rolini əz üstigə alatti (məsilən, «Ayup» 1:5ni kərüng).

(q) Halbuki, Əsawoʏa tunji ooʏul salahiyiti tüpəylidin kelidioʏan «tunjilik ḥokuk»i yənə heli muḥim wə uluoʏ bir ixni, yəni Hudaning birinqidin Ibrahimoʏa, andin əwladlirioʏa kiloʏan rohiy wədilirini əz iqigə alatti. Ibrahimning birinqi əwladi Isḥak idi, əlwəttə. Bu wədilərdə təwəndiki üq amil bar idi: (a) Ibrahimning əwladlirining pütkül Pələstin (Kanaan) zeminioʏa miraslik kilixi; (ə) Ibrahimning əwladliri arkilik bəht-bərikət pütkül dunyaoʏa kelixi (12:1-3); (b) məzkur «bəht-bərikət»ni «Yar.» 3:15diki bexarəttiki yoruklukta turup qüxənsək kimdə «tunjilik ḥokuk» bar bolsa, Məsih xu kixi arkilik tuoʏulup dunyaoʏa kelidu. Xuning üqün «tunjilik ḥokuk»ning əng muḥim kismi Isḥak igə boloʏan mal-mülük əməs (gərqə bu mal-mülük az bolmisimu — 26:12-14ni kərüng), bəlki Hudaning kəlgüsidə əməlgə axurulidioʏan wədəliridin ibarət idi. Lekin Əsaw əzigə nisbətən naməlum kəlgüsini halimay yaki uningoʏa ixənməy, bəlki «kəz aldidiki əyniyət»ni talliwelip, Yakupning sunoʏan purqak xorpisini kobul kilip, uni «tunjilik ḥokuk» bilən tegixiwetidu; u xu yol bilən «tunjilik ḥokuk»ni kəzigə ilmaydu (25:34, «Ibr.» 12:16-17). Yakup etikadlik adəm boloʏaqka, «tunjilik ḥokuki»ni bək əzizləydu; halbuki, u Əsawning ajizlikini obdan bilgəqkə, xu ḥiylini ixlitip uni kolioʏa kirgüzidu.

Yakup wə Əsaw tehi tuoʏulmioʏanda Huda Riwkahka «**Sening korsikingda ikki əl bardur, iqingdin ikki həlk qikip bir-biridin ayrilidu, bir həlk yənə bir həlktin oʏalib kelidu, qongi kiqikining hizmitini kilidu**» dəp gəp kiloʏan, əlwəttə. Xu gəptə ḥeqkandak guman yokki, Hudaning iradisi Yakupning tunjilik ḥokukioʏa igə boluxidin ibarət idi. Lekin Huda bir nemini wədə kiloʏan bolsa, xuningoʏa erixix üqün ḥiyligərlik yaki aldamqilik ixlitix ḥərgiz kerək bolmaydu. Roxənki, Yakup bu nuktini qüxənməytti; «tunjilik ḥokuki»oʏa baoʏlioʏan ixənq ahirida Pərwərdigar təripidin tonulup təriplinidu; əmma, u Hudaning tərbiyilik jazaliri bilən awwal aldamqilik wə yaloʏanqilikning Hudaoʏa boloʏan ihlaslik yolidin intayin yirak turidioʏanlikini, uningoʏa pütünləy yirginqlikini əginixi kerək bolidu!

Yaqupning birinqi qetimlik ḥiylə-mekir qilixi bilən «tunjilik ḥoquqi»ni igiligəndin keyin, u atisining həyrlik duasioƣa erixix üqün tehimu küqlük bir ḥiylə əgixip kelidu. Bu ixni u anisining qutritixi bilən qiloƣan, əlwattə; anisi «**Əy ooƣlum, sanga qüxidioƣan lənət manga qüxsun**» degən. Xuning bilən Yaqup akisining namini setip kəzi intayin ajiz boloƣan atisining aldioƣa kiridu. Atisi pəqət silax wə awazni anglax arqilik aldida turoƣanning kim ikənlikini bilələytti. Isḥaq aldinip Yaqup üqün alaḥidə həyrlik duasi bilən uningoƣa bəht-bərikət tiləydu, xundaqla u tooƣruluq bexarət beridu; andin Yaqup uning aldidin qikip ketidu. Əsaw qaytip kəlgəndə, yaloƣanqilik axkarilinidu; Isḥaq Yaqupning əzini aldioƣinini bilip, qorqup sarasimioƣa qüxidu; lekin u əzining Yaqup üqün bəht-bərikət tiligən bexarətlik duasini Huda ḥəmmə ixni baxquruxi bilən mening aoƣzimdin qikaroƣan, dəp bilidu. Ḥazir əzi halisimu xu tiligən bəht-bərikət dualirini yanduruwalalmaytti (33-ayət).

Muxu ix-wəqələrdin üq əḥwalni baykiyalaymiz: — birinqidin, Isḥaq Əsawoƣa yan besixi bilən Hudaning Yaqup tooƣruluq Riwkaḥqa: «**Qongi kiqikining hizmitini qilidu**» dəp eytqan bexaritigə qulaqlirini yopurdi. Roxənki, u Hudaning xu bexaritini etiwaroƣa almay, «tunjilik ḥoquqi»oƣa təwə boloƣan bəht-bərikət tiləxlirini Yaqupqa əməs, bəlki Əsawoƣa beoƣixlimaqqi idi. Ikkinqidin, bəzilər muxu bayanlardin Yaqupni anisining gepigə kiridioƣan, kuliqi yumxaq ayal mijəzlik, əydin qikmaydioƣan adəm, Əsaw bolsa «batur-əzimət» dəp qaraydu. Əmma baxqa yərlərdin Yaqupning japadin qorqmaydioƣan wə tirixqan padiqi ikənliki enik turidu (29:7-10ni kərüng); u pəqət ow uwlaxni yahxi kərməy, ailisining qedirgaḥining ətrapida pada beqixni yahxi kərətti, halas (25:27); Əsaw owoƣa qiqixni yahxi kərətti.

Üqinqidin, əgər Yaqup Hudaning yollirini, Hudaning Өz səzidə turmay qalmaydioƣanliqini bilip yətkən bolsa, xundaqla pütünləy Hudaoƣa tayanoƣan bolsa, undaqta ḥeq aldamqilik ixlətməy tunji ooƣuloƣa təwə boloƣan ḥoquq wə tegixlik bəht-bərikətlər bəribir uningki qilinatti, dəp mutləq ixinimiz. Əmma ḥərkimning Hudaoƣa tayanmay, insaniy amallirioƣa tayinixining aqiwətliridin biri xuki, u Hudaning qutquzux yolida daim ayan bolidioƣan xan-xərəpkə guwaḥqi bolux pursitigə ḥərgiz muyəssər bolalmaydu.

Əmma Yaqup üqün aldamqilikining birinqi nətijisi bəht-bərikət əməs, bəlki əy-yurtidin qeqip ayrilix idi. Qaqqanda Huda uningoƣa xapaət kərsitip qüxidə kərünidu wə uni ḥimayə qilidioƣanliqioƣa wədə qilidu. Yaqup toluq ixənmigəqkə: «Əgər Sən rast manga muxundaq baxpanaḥ bolsang (Huda alliqaqan xundaq wədə qiloƣan!), undaqta mən bolsam... undaq-mundaq qilimən» degəndək ixənqsiz birhil qəsəmni iqidu.

Huda uning aldamqi maḥiyitini bir tərəp qilmaqqi bolidu. Xuning bilən uni taoƣisi Labanning əyigə apiridu. Laban Yaquptin tehimu ḥiliygər wə quw bir xəhs idi. Xundaq yol bilən Huda xapaət qilip, bizni kəp qetim əzimizning aqqiq mewisini tetixqa məjburlaydu, xundaqla bizgə towa qilix pursitini yətküzidu. Yaqup üqün bu jəryan intayin uzun wə aqqiq boldi; bu jəryan ahir berip yigirmə yil dawamlaxti. Huda nemə qilsa xuni izqil, üzül-kesil qilidu!

Yaqupning ikki ayallik boluxioƣa kəlsək, bu ix ya əzining ya ularning tallixi əməs idi, dəp esimizgə kəltürüximiz kerək. Yaqupning ikki ayalidin əng ihlasmini Leyaḥ ikənlikini bayqaymiz (uning 29:35də hatiriləngən səzlirini kərüng).

«Ққongur rəng, taoқil wə ala-qipar ққozilar» — bu zadi nemə ix? (30-31-bablar)

Yaқupning Labandin ix ҳəққi üqün padiliri wə mal-mülkigə igə bolux yolining təpsilatliri bəlkim bizgə səl müjməl bolsimu, əslidə Yaқup ix ҳəққi tooқruluқ Labanoқa intayin adil bir yolni təxəbbus қiloқan — u bolsimu, tohtamdin keyin tuoқuloқan «**taoқil wə ala-qipar ққozilar**»ning ҳəmmisi Yaқupқa təwə bolidu. Labanning bu pilanoқa boloқan inkasi padiliridiki barliқ xundaқ mallarni Yaқuptin yiraқ bir jayoқa apiriwetixtin ibarət boldi (padilirim arisida xundaқ pahlanlar tuoқulmisun dəp!). Lekin Huda Yaқupni izqil bərikətləydu; gərqə Laban altə yil iqidə Yaқupning ix ҳəққini azaytmaқqi bolup bu xərtlərni on қetim өzgərtkən bolsimu, Huda ҳərbir қetim Labanning yaman niyətlirini tosap, Yaқupni bərikətləydu (31:7, 41). Keyin Yaқup Leyaҳ wə Raҳiləgə өzining «**ққongur rəng, taoқil wə ala-qipar mallar**»ni tallixi Hudaning wəҳiysi bilən boldi, dəp qüxəndüridu (30:10-12). Padilar suoқiriloқinida Yaқupning «**terək, badam wə qinar xahqilirini elip, ққowziқini yolluқ қilip xilip, aқ sizиқlar qiқiriloқan yumran qiwиқlar**»ni mallarning aldioқa ққoyuxining ularni nəsilləndürüxkə boloқan təsirining ilmiy asasi bar-yoқluқini bilməymiz (bar boluxi mumkin). Lekin bundaқ asas bolsun, bolmisun, қaysila qaoқda Yaқupning ҳəққi boluxқa қandaқ rəngdiki mal bekitilsun dəl xundaқ balilioқanliқining tüp səwəbini Pərwərdigarning bərikitidin baxқa nərsə əməs, dəp qüxinimiz.

Yaқupning «Huda bilən qelixixi» (32-bab)

Yaқup bilən qelixқan sirliқ zat Hudadin baxқa ҳeqkim əməs, deyilidu (32:28). Yaқup xu ixni jəzmləxtürüp əslitix üqün xu yərning ismini «Pənuəl» («Hudaning yüzi») dəp қoyidu. Qelixqi zat yənə «adəm» deyilidu (24-ayət).

Bu zatni «Pərwərdigarning Pərixtisi»din baxқa ҳeqkim əməs, yəni Hudaning əyni ipadisi boloқan Məsiҳning Өzidur, dəp ixinimiz («Ққox.» 12:4). Oқurmənlər üqün xuni eytiximiz kerəkki, ibraniy tilida ҳəm Yunan tilida «pərixtə» degən səz «ҳəwərqi», «əlqi» yaki «əwətilgüqi» degən mənini bildüridu (ibraniy tilida «malak», Yunan tilida «anjilos»). Məsiҳ adəttiki «pərixtə» əməs, əlwəttə, bəlki Huda alaҳidə əҳwalda əwətkən «əwitilgüqi»dur. Təwrattiki birnəqqə baxқa yərlərdə bayan қilinoқandək, Məsiҳ yər yüzigə kelip tuoқuluxtin ilgiri xu yolda birnəqqə қetim ayan boloқan.

«Pərwərdigarning Pərixtisi» tooқruluқ «təbirlər»nimu kerüng.

Ximeon wə Lawiyning Xəkəmdikilərgə boloқan muamilisi (34-bab)

Xəkəm xəҳirining xaҳzadisi Xəkəmning Yaқupning қizi Dinaҳқa boloқan muamilisini kərgəndin keyin, Ximeon wə Lawiyning Xəkəmdikilərgə boloқan muamilisigə қandaқ қaraymiz? Ximeon wə Lawiy, xübҳisizki, atisining ilgiriki ҳiylə-mikirlirini өgəngən. Xəkəmning қiloқanlirini tooқra deyəlməymiz, əlwəttə. Xəkəmdikilərning Israillar bilən sülҳ tüzüx məқsətliri jəzmən sap aқ köngüllüktin boloқan əməs idi («**Bu tərиқidə ularning mal-təəlluқati, ҳəmmə qarpayliri bizningki bolmamdu? Biz pəқət ularoқa maқul desəkla, ular arimizda turidu**» — 34:23). Ққalbuki, Hudaning həlқining ҳərқandaқ kixi bilən қilixқan ҳərқandaқ tohtam yaki keliximi bar bolsa (məyli ular etiқadqi bolsun, etiқadsiz bolsun) uningda qing turuxi kerəktur (məsilən, «Əz.» 17:11-12ni kərüng). Lekin Ximeon bilən Lawiyning Xəkəm bilən tüzgən tohtimida əslidila səmimiyliki yoқ idi. Xübҳisizki, ikki adəmning yaloқuz pütkül xəҳərdiki ərkək adəmlərni biraқla eltürüxi bir hil «dadillиқ» yaki baturluқni kərsətsimu, Yaқup keyin bu ixқa tooқra baҳa berip «rəҳimsizlik» dəp ataydu wə ular tooқruluқ boloқan bexarəttə

ularning oŋəzipigə lənət okuydu (49:5-7) wə kinayilik bilən ularni «kerindaxlar» dəp ataydu — demək, ular rəhimsizliki bilənmu bir-birigə kerindaxtur.

Yəhudaning Tamar bilən ətküzgən gunahining tarihiy muhimliki — nemixkə Huda bu wəkəning hatirilinixini halaydu? (38-bab)

Yəhuda wə kelini Tamar otturisidiki yüz bərgən oŋəlitə wəkə nemixkə Yüsüp tooŋrisidiki tarihning otturisida səzlinidu?

Birinqidin, Yəhudaning nəsilliri «xahanə jəmət» bolidu, Məsih ularning ətküzgən munasiwitidin boloŋan balisi Pərəzning əwladi idi.

Ikkinqidin, bu wəkə wə Dinahkə munasiwətlik wəkə (34-bab) yərlik Kanaaniylarning buzuk, napak ərp-adətlirining Yakupning ailisigə təsir yətküziwatkanlikini kərsitidu. Yəhuda heqwəkəsi yok dəp Kanaaniy bir pahixə ayal bilən yatidu (heq bolmioŋanda, u Tamar bilən yatkanda pahixə ayal bilən yattim, dəp oylioŋan). Tamarmu (Kanaanlik bir kiz) ez kiyn'atisi bilən billə boluxka xundak bir pilanni (umu «heqwəkəsi yok» dəp) oylap qikidu. Huda Əz həlkining Kanaaniylarni Pələstindin haydiwətküdək küqkə igə boluxioŋiqə, (xundakla Əzi Yəhudiy həlkigə wədə kiloŋan zeminni igilətküqə) həlkini ularning xu yaman təsiridin wə ərp-adətliridin ayrip turuxka bir tədbir tepixi kerək idi. Huda tallioŋan tədbir bolsa həlkini baxka bir yərgə wakitlik yətkəxtin ibarət idi. Xu yər dəl Misir idi; Misirliklar qarwiqi həlkni mənsitməydioŋanliki üqün ular Israillaroŋa ayrim bir rayonni bəlüp beridu.

Uning üstigə, muxu yərdə koxup eytiximiz kerəkki, Tamarning xu ixlarda boloŋan məksiti məlum bir xəhwaniy həwisini kandurux üqün əməs, bəlki hamilidar bolux üqün idi (dərwəkə u hamilidar boldi). Əgər u ooŋul pərzənt kərsə: (a) uning jəmiyət aldida anilik salahiyiti bolatti; (ə) Yəhudaning mal-mülkidin miras alidioŋan ooŋli bolatti; (b) ezi yaxanoŋanda xu ooŋul uningdin həwər alatti.

Yüsüp

Yüsüpning qüxliri

Yüsüp — Məsihni kərsitidioŋan «bexarətlik rəsim»

Yüsüpning hayatidin atilarning pərzəntlirigə yan besixining hətərlik ikənlikini kərimiz. Yakupning atisi Isxakning Əsawoŋa boluxkanliki wə uningdin kelip qikkan apətlər ata-anilarning birər pərzəntigə boluxuxka bolmaydioŋanlikini əskərtidu! Birak Yakupmu ohxax hatalikni ətküzüp, ohxaxla pajiəlik akiwətni pəyda kildi. Ata-anilaroŋa xundak səmimiy agahlandurux beriliduki, pərzəntliringizgə barawər muamilə kiling!

«Zəbur» 105:17-22də Yüsüp tooŋruluk wəhiy berilgən: —

«U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi,
Yüsüp kul kilip setiloŋanidi.
Uning putliri zənjirdə aoŋridi,
Uning jeni təmürgə kirip kisildi;
Xundakla ta ezigə eytiloŋan wəhiy əməlgə axuruloŋuqə,
Pərwərdigarning səz-kalami uni sinap tawlidi;
Pirəwn adəmlirini əwətip uni boxatkuzdi,
Kowmlar hökümdari uni hərlükkə qikardi.
Uni ez ordisioŋa oŋojidar kilip koydi,
Pütün mal-mülkigə baxlik kilip təyinləp,
Əz wəzirlirini uning ihtiyarida bolup tərbiyilinixkə,
Aksakallirioŋa danalik əgitixkə tapxurdi».

Dərwəkə, Yüsüp ez qüxliri arkilik «**Pərwərdigarning səz-kalami**»oŋa erixmigən bolsa uqrioŋan awariqiliklər az boluxi

mumkin bolatti! Ularning məzmuni dəl uning ətrapida yüz beriwatқinining əksiqə idi; uning қerindaxliri uni ҳeqқaqan ҳərmətlimidi, əksiqə u ular təripidin qətkə қeқildi. Ularning uni qətkə қeқixi ahirida tehimu yamanlixip, uni қullukқa setiwetixigə yətti. Xundaқ қilip, Huda qüxliri arқiliқ uning қəlbini wə etiқadini sinidi.

Misirda bolsa Yüsüpning ixliri ikki қetim ongdin kelip, keyin ҳər ikki қetim қamlaxmidi; andin ümidliri üzüp taxlandi. Ikkinqi қetimda türmidə Pirəwnning bax saқiyi wə bax nawayining qüxlirigə tooɳra təbir bərgəndin keyin, u bax saқiy mening meҳribanliқimni esigə kəltürüp, qüxigə tooɳra təbir bərginimdin mening aldamqi wə zinahor əməslikimni, bəlki Hudaning adimi ikənlikimni ispatlaydu wə mən üqün ҳərikət қilidu, dəp ümid қildi. Ḥalbuki, muқəddəs yazmilarda xu qaoɳdin tartip Pirəwn ҳalқiliқ qüxlərni kərgüqə: «**toptooɳra ikki yil ətti**» dəp hatirilinidu. Xübҳisizki, «Zəbur» 105-küydə «**uning jeni təmür iqigə kirdi**» dəp hatiriləngəndək (ibraniy tilidiki səzmusəz tərjimisi) uning etiқadi xu ixta қattiқ sinaldi.

Bəzi alimlar «Yüsüp toluқ pəyoɳəmbər əməs», pəқət «qüx kərgüqi» wə «təbir bərgüqi», xundaқla naҳayiti ihlasmən bir adəm dəp қaraydu. Lekin qüxlərgə daim toptooɳra təbir berixning əzi pəyoɳəmbərlik hasiyiti əməsmu? Uning üstigə, u Pirəwngə səz қiloɳanda «**Huda Pirəwngə hatirjəmlik beridioɳan** (aman-esənlikkə elip baridioɳan) **bir jawab beridu**» dəydu — bu səzlər pəқət pəyoɳəmbərla eytidioɳan səzlərdur.

Қəp alimlar Yüsüpning ҳayatining Məsiҳning yər yüzidiki ҳayatioɳa ohxap ketidioɳan yərliri heli kəp, xuning bilən Yüsüp təwəndikidək kəp jəҳətlərdə Məsiҳni aldin'ala kərsitidioɳan «bexarətlik rəsim» dəp bayқaydu («Ros.» 7:9-15də Istifan dəl muxu ixlarni tiloɳa alidu): —

(1) Yüsüp məhsus Israil həlқini ҳəm taipilərnimu қutқuzux üqün (45:5) қerindaxliridin ayriloɳan (49:6); atisi təripidin intayin kəp səyülgən.

Məsiҳ ҳəm Israil həlқini ҳəm taipilərnimu қutқuzux üqün қerindaxliridin ayriloɳan (məsilən, «Yəx.» 49:1-3); atisi təripidin intayin kəp səyülgən.

(2) Yüsüpning қerindaxliri uni əltürüxkə қəstləydu; keyin u қulning baҳasida (20 kümüx tənggigə) taipilərning қolioɳa setiwetilidu.

Məsiҳning қerindaxliri, yəni Yəҳudiy həlқi uni əltürüxkə қəstləydu; keyin u қulning baҳasida (30 kümüx tənggigə) taipilərning қolioɳa setiwetilidu.

(3) Yüsüpning tartқan azab-oқubətliri қədəmmuқədəm awuydu.

Əysa Məsiҳning tartқan azab-oқubətlirimu қədəmmuқədəm awuydu.

(4) Yüsüp uwal қilinip, sahta xikayət bilən jinayətqi dəp bekitilidu.

Əysa Məsiҳ uwal қilinip sahta xikayət bilən jinayətqi dəp bekitilidu.

(5) Yüsüp dəҳxətlik ҳalda ҳaқarət қilinip harlinidu, barliқ xəҳrət-inawəttin məҳrum қilinidu.

Əysa Məsiҳ dəҳxətlik ҳalda ҳaқarət қilinip harlinidu, barliқ xəҳrət-inawəttin məҳrum қilinidu (lekin Məsiҳning Yüsüp bilən xundaқ pərқi barki, Məsiҳ Əzi halap bu azabliқ yolni talliɳanidi — «Fil.» 2:5-11).

(6) Yüsüp oquқ-axkarə ҳalda Hudaning ixlirida boluxi bilən, yəni Pirəwngə qüx ərüp berixi bilən türmidin қutulup mərtiwisi kətürüldi — u qaoɳda u ottuz yaxқa kirgənidi.

Əysa Məsiҳ oquқ-axkarə ҳalda Hudaning ixlirida boloɳinida, yəni hux həwərni jakarlaxni baxliɳinida ottuz yaxқa kirgənidi. Keyin u ölümdin tirildürülüp ərxkə kətürüldi — u qaoɳda U ottuz üq yaxta idi.

(7) Yüsüp kətürülgəndin keyin Pirəwngə (padixaҳliқning ikkinqi ornida) bax wəzir dəp tiklinidu.

Rəbbimiz kətürülgəndin keyin, Hudaning ong təripigə «Rəb» dəp tiklinidu («Ros.» 2:36, «Fil.» 2:5-11).

(8) Yüsüp Pirəwngə bax wəzir boloɳanda (Misirda turoɳan) taipilərgə nijat kəltüridu.

Pirəwn uningoƣa «Zafinat-Paaniyaḥ» degən intayin aliy namni ḳoyidu («Dunyaning ḳutḳuzoƣuqisi» degən mənidə ikənliki eḥtimaloƣa yeḳin).

Rəbbimiz Əysa Məsiḥ Hudaning ong təripidə turup taipilərgə nijat kəltüridu. Huda Uningoƣa ḥəmmə namdin üstün boloƣan namni ḳoyidu «Fil.» 2:7); uni dərwəḳə «Dunyaning Ḳutḳuzoƣuqisi» degili bolidu («Yḥ.» 4:24).

(9) Pirəwn Yüsüpkə «taipilərdin boloƣan» bir ḳizni hotunluḳḳa beridu (45:41).

Huda Rəbbimizgə «taipilərdin boloƣan» bir «ḳiz»ni, yəni jamaətni beridu («Wəḥ.» 21:2, 9, 22:17, «Əf.» 5:22-32).

(10) Yüsüpning ḳerindaxliri uning bilən yəttə yil azab-oḳubətlər arḳilik əpləxtürülidu.

Kəlgüsidə «Məsiḥning ḳerindaxliri» yəni Yəhudiy həlḳi yəttə yil azab-oḳubətlər (yəni «dəḥxətlik azab-oḳubət», «Yər.» 30:37, «Mat.» 24:21-22) arḳilik Uning bilən əpləxtürülidu.

(11) Yüsüpning qətkə ḳekilixi arḳilik ḥəm Israil ḥəm taipilər ḳutḳuzulidu. Bu Hudaning pilani idi (50:20).

Rəbbimizning qətkə ḳekilixi arḳilik ḥəm Israil ḥəm taipilər ḳutḳuzulidu. Bu Hudaning pilani idi («Ros.» 2:23).

Yüsüpning ḳerindaxlirioƣa boloƣan ḳattiḳ ḳol muamilisi ularning gunaḥidin towa ḳiloƣan-ḳilmioƣanliḳini eniḳlax üqün idi. Nətijidə, u ularning towa ḳilipla ḳalmay, bəlki ular arisidin Rubən wə Yəhuda ikkisi atisioƣa boloƣan muḥəbbiti üqün əz ərkinlikini ḳurban ḳilip, ḳerindixi Bənyaminni (Bənyamin Yüsüptək ularning bir tuoƣḳan inisi əməs idi) ḳutḳuzuxḳa əzini pida ḳilixḳa təyyar turidioƣinini kəridu. Xunga Yüsüpning ularoƣa boloƣan muamilisi, gərqə ḳattiḳ ḳolluḳ kərünsimu, intayin danaliḳ bilən yürgüzülgənlikini kərimiz.

Yaḳupning bexarətliri (49-bab)

Ahirida biz Yaḳupning on ikki ooƣli tooƣruluḳ boloƣan bexarətlirining ḳandaḳ yol bilən əməlgə axuruloƣinini kərüp ətimiz: —

(49-babtin)

Rubən (3-4-ayət)

«Əy Rubən, sən mening tunji ooƣlumsən,
Küq-ḳudritimsən,
Küqüm bar waḳtimning tunji mewisidursən,
Salapət wə ḳudrəttə aldi iding,
Lekin ḳaynap texip qüxkən sudək,
Əmdi aldi bolalmassən;
Qünki sən atangning kərpisigə qiḳting,
Xuning bilən sən uni buloƣiding!
U mening kərpəmning üstigə qiḳti!»

«**Sən atangning kərpisigə qiḳting**» Rubən atisining toḳili Bilḥaḥ bilən billə yatḳini üqün tunjiliḳ ḥoḳuḳidin məḥrum bolidu (35:22). Dəl Yaḳup bexarət bərgəndək, keyin Israil iqidə ḥeqḳandaḳ yetəkqi yaki mətiwər Rubən ḳabilisidin qiḳmaydu. Ular erixkən yərlər Huda wədə ḳiloƣan zeminning əng qetigə jaylixidu. «Ḥak.» 5:15də Rubən ḳabilisining xu qaoƣlarda yetəkqilik jəḥəttə layaḳətlik bolmioƣanliḳi kərsitilidu.

Ximeon wə Lawiy (5-7-ayət)

«Ximeon bilən Lawiy ḳerindaxlardur;
Ularning ḳiliqliri zorawanliḳning ḳoralliridur!
Aḥ jenim, ularning məsliḥitigə kirmigin!
I izzitim, ularning jamaiti bilən qetilip ḳalmioƣay!
Qünki ular aqqiḳida adəmlərni əltürüp,
Əz beximqiliḳ ḳilip buḳilarning peyini kəsti.
Ularning aqqiḳi əxəddiy boloƣaqḳa lənətkə ḳalsun!
Oƣəzipimu rəḥimsiz boloƣaqḳa lənətkə ḳalsun!
Mən ularni Yaḳupning iqidə tarḳitiwetimən,
Israilning iqidə ularni qeqiwetimən».

Yaқup tiloɣa aloɣan wəқələr tooɣrisida 34-bab, bolupmu 24-31-ayətlərni kərüng. Ximeon wə Lawiy dəl u bexarət bərgəndək «**Israil iqidə tarқitilidu**», ularning қəbililiridin ҳeqқaysisining muқim territoriyəsi yaki rayoni bolmaydu («Yəxua» 19:1). Ҳalbuki, ahir berip Lawiy қəbilisining «tarқitiloɣanliқi»ning səwəbi birinqidin keyinki dəwrdiki Lawiylarning Hudaoɣa kərsətkən sadiқliқi tüpəylidin bolidu («Mis.» 32:26-28, «Qəl.» 25:6-13, «Қan.» 10:8-9, 33:6, «Mal.» 2:4-9ni kərüng). Ularning xu sadaқətliki tüpəylidin Huda ularni Israillaroɣa Təwrat қanunini əgitixkə, xundaқla ibadət wə ҳərhil kaҳinliқ wəzipilərni ətüxkə tikləp, ularni pütkül həlқ iqidə jay-jaylaroɣa tarқitip orunlaxturoɣan.

Yəҳuda (8-12-ayət)

«Əy Yəҳuda! Seni bolsa қerindaxliring təriplər, қolung düxmənliringning gəjgisini basar.

Atangning ooɣulliri sanga bax urar.

Yəҳuda yax bir xirdur;

Əy ooɣlum, sən owni tutupla qiқting;

U xirdək owning yenida qəküp sozulup yatsa, yaki qixi xirdək yetiwalsa, kimmu uni қozoɣaxқa petinar?

Xaҳanə ҳasa Yəҳudadin ketip қalmaydu, Yəҳudaning puxtidin қanun qiқaroɣuqi əksümәydu, taki xu ҳoқuқ Igisi kəlgüqə kütidu;

Kəlgəndə, jaҳan həlқliri Uningoɣa itaət қilidu.

U təhiyini üzüm teliɣa, exək balisini sortluқ üzüm teliɣa baoɣlap қoyar.

U libasini xarabta yuyup, tonini üzüm xərbitidə yuyar.

Uning kəzliri xarabtin қizirip ketər, qixliri süt iqkinidin ap'aқ turar»

Təҳlil қilayli: —

«Əy Yəҳuda! Seni bolsa қerindaxliring təriplər» — «Yəҳuda» degənning mənisi «təripləx» yaki «mədҳiyə»dur (35:29ni kərüng). Yaқupning səzliri Israilning barliқ қəbililirigə boloɣan yetəkligüqi yaki səltənət қiloɣuqining Yəҳuda қəbilisidin qiқidioɣanliқini kərsitidu.

«**Ow tutupla qiқting**» degən səz, xübҳisizki, kəlgüsidə Yəҳudadin bolidioɣan, toluқ oɣəlibə қilidioɣan yetəkqilikni kərsitidu. Bu yetəkqilik birinqidin Dawut wə Sulaymanda boloɣan, andin Dawutning xaҳanə jəmətidin boloɣan, Pərwərdigardin əyminidioɣan barliқ padixaҳlarda kərüngən; ahir berip Məsiҳning Өzidə əng roxən kərüngən.

«**Xirdək qəküp sozulup yatsa yaki qixi xirdək yetiwalsa, kimmu uni қozoɣaxқa petinar?**» — xir owni tutuwaloɣandin keyin, u awwal қorsiқini toқlaydu, andin keyin muxu taptin kəprək tamaқlar qiқidu, dəp bilip ətrapida sozulup yetip қalidu. Undaқ əҳwalda kimmu uni қozoɣaxқa petinalaydu? Xuning bilən bu səzlər Yəҳudaning ҳəm toluқ oɣəlibə қilidioɣinini, xundaқla uning aloɣan oljidin tolimu ҳuzurlinip aram alidioɣanliқini kərsitidu. Toluқ bexarətni pütünləy əməlgə axuroɣuqi Yəҳudadin qiқidioɣan Məsiҳning Өzidur; xuning bilən u dərwəқə «**Yəҳuda қəbilisidin boloɣan xir**» dəp atilidu («Wəҳ.» 5:5).

«**Xaҳanə ҳasa Yəҳudadin ketip қalmaydu, Yəҳudaning puxtidin қanun qiқaroɣuqi əksümәydu, taki xu ҳoқuқ Igisi kəlgüqə kütidu;**

Kəlgəndə, jaҳan həlқliri uningoɣa itaət қilidu».

Yəҳuda tooɣruluқ bexarətning jəwҳirigə əmdi kəlduқ.

Bexarətni қisim-қisimlap təҳlil қilayli: —

(a) Ibraniy tilida «**Yəҳudaning puxtidin**» «Yəҳudaning putliri arisidin» degən səzlər bilən ipadilinidu. Xunga, pütkül Israilni idarə қilix ҳoқuқi («xaҳanə ҳasa») wə қanun qiқirix ҳoқuқi Yəҳuda қəbilisidə bolidu; ҳalbuki, bexarət bu ҳoқuқning қaysi waқit Yəҳudaoɣa ətidioɣanliқini kərsətməydu (bexarəttin 600 yil keyin, yəni Dawutning waқtida

ḥoḳuḳ ətidu).

(ə) Ḥoḳuḳ Yəḥuda ḳəbilisigə ətküzülgəndin keyin, Dawutning əwladi boloɣan Məsiḥ kəlgüqə xu ḳəbilidin kətməydu. Ibraniy tilida «xu ḥoḳuḳ igisi» degən ibarə «Xiloḥ» degən sөz bilən ipadilinidu. Ḳət'iy ixinimizki, bu sөzning əng yahxi tərjimisini dəl xu — «Əz.» 21:27din kөrüng.

Bu əḥwal (ḥoḳuḳ Yəḥuda ḳəbilisidə turoɣanliḳi) ḥətta Babiloɣa sürgün ḳilinoɣan waḳitlarda wə keyinki dəwrlərdimu dawamlaxḳan. Israilning «ḳaldisi» sürgündin Pələstingə ḳaytip kəlgəndə ularoɣa Pars imperatori bekitkən waliy Dawutning əwladi boloɣan Zərubbabəl idi. Pəḳət ahirda Ḥerod (Edomluḳ kixi) padixaḥliḳni Rim imperiyəsidin «setiwaloɣan» waḳtidila, andin Məsiḥ dunyaoɣa kelip tuoɣuldi.

Bügünki künlərdə bolsa, (Hudadin alaḥidə wəḥiy kəlmisə) Yəḥudiylarning ḳaysisining ḥəḳiḳiy Yəḥuda ḳəbilisidin kəlgənlikini yaki baxḳa on bir ḳəbilining birsidin kəlgənlikini dəp berix mumkin əməs; qünki Israillarning barliḳ nəsəbnamiliri yoḳap kətkən yaki wəyran ḳilinoɣan.

(b) «U (Məsiḥ) **kəlgəndə, jaḥan həlḳliri uningoɣa itaət ḳilidu**» — demək, taipilər Məsiḥni tonup ḳobul ḳilidu. Bexarətning əzidə Yəḥudiylar yaki Israillarning «Xiloḥ»ḳa tutidioɣan pozitsiyisi yaki ularning Məsiḥning ular arisida boloɣanliḳidin ibarət imtiyazdin muyəssər bolidioɣanliḳi enik deyilməydu. Əməliyəttə, ḥəmmimizgə ayanki, Israil həlḳi omumən Məsiḥni qətkə ḳaḳti.

Xunga bexarətning əməlgə axuruloɣini tarihiy pakitlardur. Məsiḥni ḳobul ḳiloɣanlar («itaət ḳiloɣanlar»)ning köpinqisi «jaḥan həlḳliri», yəni taipilərdin boloɣan.

«U təhiyini üzüm telioɣa, exək balisini sortluḳ üzüm telioɣa baoɣlap ḳoyar.

U libasini xarabta yuyup, tonini üzüm xərbitidə yuyar.

Uning kəzliri xarabtin ḳizirip ketər, qixliri süt iqkinidin ap'aḳ turar».

Bu ayət Məsiḥning səltənitidin qiḳḳan bayaxatliḳni kərsitidu. Üzüm talliri xunqə köp, xunqə esil wə küqlük əsiduki, ḥətta birsi exikini ularoɣa baoɣlisimu qataḳ bolmaydu. Ḥətta üzümlər bilən intayin eoɣirlixip kətkən tal xunqə məzmut turiduki, exəkning uyan-buyan tartixliri uningoɣa ziyan yətküzməydu; üzümlirimu xunqə köp boliduki, igisi exəkning ularni yəp ketixidin ḳorḳmaydu. Bu sөzning yənə bir mənisi boluxi mumkinki, birla üzüm teli qiḳaroɣan üzümlər xunqə köp boliduki, ularni kətürüxkə bir exək kerək bolidu. Bexarəttə Məsiḥning exəkkə mingini kərülidu; dərwəḳə, Rəbbimiz Əysa Məsiḥ ahirḳi ḳetim Yerusalemoɣa kirginidə, exəkkə minip kirdi («Zək.» 9:9, «Mat.» 21:1-9).

Üzümlər xunqə mol boliduki, Məsiḥ halisa eginlirini suning ornida üzüm xərbiti (ibraniy tilida «**üzüm ḳeni**»)də yuyidu (yənə «Yəx.» 63:1-6 wə «Wəḥ.» 14:17-20ni kərüng). Üzüm məḥsulatliri bolupla ḳalmay, bəlki ḥər türlük süt məḥsulatlirimu köp bolidu.

Bügüngə ḳədər Yəḥuda ḳəbilisi igiligən zeminda dərwəḳə intayin köp ḥəm bək esil üzüm talliri bardur.

Zəbulun (13-ayət)

«**Zəbulun dengiz boyiTBni makan ḳilar, makani kemilərning panaḥgaḥi bolar, yərzemini Zidonoɣiqə yetip barar**».

Zəbulun tooɣruluḳ üq ix deyilidu: —

(a) U «**dengiz boyini** (yaki dengizoɣa yeḳin) **makan ḳilidu**».

(ə) Uning zeminining əzi kemilərgə aramgaḥ bolidu yaki xundaḳ aramgaḥ (port)ḳa yeḳin bolidu.

(b) U igiligən zemin Zidonning zeminioɣa tutixidu.

Gərqə Zəbulunning igiligən zemini dengizning əzigə tutaxmioɣan bolsimu («Yəxua» 19:10-16), qegrisi dengizoɣa bək yeḳin boloɣaqḳa, ular dengiz arḳiliḳ köp soda-setiḳ bilən xuoɣullanoɣan. Ular ḳiloɣan sodisining köp bir ḳismi Fenekiylərning porti Zidon arḳiliḳ boloɣan. Məsiḥning kəlgüsidiki «ming yilliḳ səltənət»idə

Zəbulunning zemini dengizoƣa tutixidu («Əz.» 48:26).

Issakar (14-15-ayət)

«**Issakar bəstlik bərdəm bir exəktur, u ikki ƣotan arisida yatƣandur;**

U aramgaḥning yahxi ikənlikigə ƣarap, zeminning esilliƙini kərüp, yük kətürüxkə mürisini egip, alwanoƣa ixləydioƣan ƣul bolup ƣalar».

Issakar yahxi ixliyələydioƣan, birak əmgəkni əməs, bəlki aramni yahxi kəridioƣan bərdəm bir exəkkə ohxitilidu. Dərwəkə Issakar intayin küƣlük bir ƣəbilə bolup ƣaldi; Musa pəyoƣəmbərning künliridə Issakarda jənggə qiƙalaydioƣan adəmlər 64300 («Qəl.» 26:25) wə keyin 87000 idi («1Tar.» 7:1-5). Yəxua pəyoƣəmbər boloƣan waƙtida Issakar ƣəbilisigə intayin munbət yər boloƣan Yizrəəl jiloƣisi təƙdim ƙilinoƣan («Yəxua» 19:17-23). Ḥalbuki, ƣəbilə xu yahxi zeminni pütünləy igiləx üqün ahiroƣiqə kürəx ƙilixƙa təyyar turmidi; bu ix ƙorƙunqaƙliƙtin əməs, bəlki ḥurunluƙtin idi. Nətijidə, ular ahirida Ƙanaaniy ƣəbililirigə ḥaxarqi bolup ixlidi.

«**Aramgaḥ**» bəlkim Huda Issakaroƣa wədə ƙiloƣan miras zeminning yahxi bir ƙismini kərsətsə kerək.

Dan (16-18-ayət)

«**Dan Israil ƣəbililiridin biri bolar, əz həlƙigə ḥəküm qiƙirar.**

Dan yol üstidiki yilan, qioƣir yol üstidə turoƣan zəḥərlik bir yilandur.

U atning tuyiƙini qəƙip, at mingüqini arƙioƣa mollaƙ atƙuzar.

I Pərwərdigar, nijatingoƣa təlmürüp kütüp kəldim!»

Dan degən namning mənisi «ḥəküm» yaki «ḥəküm qiƙaroƣuqi» yaki «sotqi» bolidu. Bexarəttə uning ismi jismioƣa layiƙ bolidu, deyilidu. Xübḥisizki, bu Ximxonda əməlgə axuruldi; Ximxon Israiloƣa «Batur Ḥakim» boloƣanlardin biri idi, Dan ƣəbilisidin qiƙƙan («Ḥak.» 13-16-bablar).

Dan «Israil ƣəbililiridin biri bolar» degən sөz bizgə səl oƣəlitə kərünüxi mumkin. Danning Israildin boloƣanliƙi kimgə ayan əməs? Keyin, Israilning ƣəbililiri tizimlanoƣanda, Dan ƣəbilisi daim degüdək ahirida tiloƣa elinidu. «Qəl.» 10:25 wə «Yəxua» 19:40-48din, Israilning qəldə səpər ƙiloƣanda Dan ƣəbilisining əng ahirida mangoƣanliƙi kərünidu. Bəzidə Dan ƣəbilisi Israil ƣəbililiri tizimlikidin ƙelip ƙalidu (məsilən, «Wəḥiy» 7-babta) lekin Əzakiyal» 48:1-2, 32din enik bilimizki, Dan ƣəbilisi Məsiḥning padixaḥliƙida kəm bolsa bolmaydu. Dan ƣəbilisini atliƙ əskərgə kəynidin ḥujum ƙilidioƣan yilanoƣa ohxitix kəlgüsidə ular pistirma jəng ƙilidioƣan həlƙ bolidioƣanliƙini kərsitidu. Danlarning xu harakterda boloƣanliƙi Ximxonning mijəzidə wə ḥayatida wə keyin Danlarning Laix xəḥirigə boloƣan ḥujumidin kərülidu («Ḥak.» 18:18-31); bu xəḥər keyin Danlarning pəytəhti boldi.

Dan wə uning maḥiyiti tooƣruluƙ oylax Yaƙupni ḥayajanlandurup: «**I Pərwərdigar, nijatingoƣa təlmürüp kütüp kəldim!**» dəp nida ƙilduridu. Bu ündəx jümlə Danni ḥəƙƙaniy ƙilip Huda bilən inaƙliƙƙa kəltürüx üqün ḥəƙiƙətən uluoƣ birhil nijatning kerək bolidioƣanliƙini kərsətsə kerək (Danlar keyin butpərəslikkə intayin mayil bolup ƙaloƣan — «Ḥak.» 18-babni, «1Pad.» 12:29, «Amos» 8:14ni kərüng). Dərwəkə undaƙ uluoƣ nijatliƙ Məsiḥ arƙiliƙ barliƙƙa kəltürülidu («Ibr.» 2:3) wə Uning arƙiliƙ Dan ƣəbilisi ƙutƙuzulup Məsiḥning ming yilliƙ padixaḥliƙi iqidə ḥəƙƙaniy ƙilinip kərülidu («Əz.» 48:1).

Gad (19-ayət)

«**Gadƙa bolsa, ƣaraƙqilar ƙoxuni ḥujum ƙilar;**

Lekin u tapan besip zərbə berər».

Bu ƙiskа ayəttə pəƙət altə sөz bar, uningda «Gad» degən nam bilən sөz oyuni ƙilinidu. Ibraniy tilida «Gad»ning mənisi (1) tələylik; (2) «ƣaraƙqi ƙoxun» yaki «ḥujum» bolup, bu jümlə: «Gadƙa bolsa, ƣaraƙqilar ƙoxuni ḥujum ƙilidu; lekin u (Gad) ƙoxun bolup ularoƣa tapan

besip zərbə beridu» degəndək bolidu. Xuning bilən Gad kəbilisi daim baxka millättin boloɣan karakqi koxunlar wə düxmənlər təripidin hujumoɣa uqraydu. Uning zemini I'ordan dəryasining xərkiy təripigə jaylixidu; xu yər qəl-bayawanda turuwatkan həlk-millətlər təripidin hujumoɣa uqraydu («Yər.» 49:1). Lekin u «**ularning tapinini besip zərbə beridu**» — ularoɣa karxi hujum kilidu wə ahir berip ularning üstidin oɟəlibə kazinidu. Gad kəbilisining jənggə boloɣan mahariti «Kan.» 3:20 Wə «1Tar.» 5:18-22də tiloɣa elinidu. «1Tar.» 12:8-15də birnəqqə Gadlarning Dawutning alahidə talliwaloɣan koxunining bir kismi bolidioɣanliki tiloɣa elinidu.

Axir (20-ayət)

«**Axirning tamikida zəytun meyi mol bolar, u xahlar üqün nazu-nemətlərni təminlər**».

Axirning kəlgüsidiki bayaxatliki muxu yərdə təkitlinidu (Musa pəyoɣəmbər «Kan.» 33:24dimu Axir tooɣruluk bexarət bərgəndə ohxax eytilidu). Keyin, Axir kəbilisi erixkən zemin «Ottura Dengiz» boyida bolup büginggə kədər esil süpətlik zəytun dərəhliri bilən dangki qikkan. Axir hətta padixahlaroɣa has məhsulatlarni qikiridu.

Naftali (21-ayət)

«**Naftalidin qiraylik gəplər qikar,**
U ərkin koyuwetilgən maraldur».

Naftali tooɣruluk kəlgüsidiki ikki əhwal kərsitilidu: —

(a) U Maraldək ərkin, kəng-azadiliktə yaxaydioɣan bir həlk bolidu; dərwəkə Naftali kəbilisi Yəxua pəyoɣəmbərning təkdim kilixi bilən taoɣlik bir rayonoɣa miraslik kilidu wə xu zeminda erixkən ərkinlikini əziz bilip kolidin bərməslik üqün kerək boloɣan jəng maharitigə igə bolidu («Hak.» 4:41-24ni kərüng).

(ə) Uningdin «**qiraylik gəplər qikar**» — gəpkə usta, pasahətlik, xeiriy səz kilalaydioɣan bolidu. Buningdin bir misal «Hak.» 5:1-31də kərülidu — bu səzlərning bir kismi Naftaliy Barakning aoɣzidin qikkan).

Yüsüp wə uning ooɣulliri Əfraim wə Manassəh tooɣruluk (22-26-ayət)

«**Yüsüp mewilik dərəhning xehidur, bulakning yenidiki kəp mewilik xahtəktur;**

Uning xahqiliri tamdin halkip kətkəndur.

Ya atkuqilar uningoɣa azar kilip, uningoɣa ok atti, uningoɣa nəprətləndi.

Halbuki, uning okyayi məzmut turar, kol-bilәkliri əplik turoɣuzular, xu küq Yakup tayanoɣan Küqlük Boloɣuqining kolliridindur —

(Israilning Koram Texi, yəni uning Padiqisi Uningdin qikar!)

Axu küq atangning Təngrisidindur — (U sanga mədət berər!)

Yəni Həmmigə Kadirdindur — U seni bəriklətlər!

Yukirida asmanning bərikətliri bilən,

Təwəndə yatkan qongkur sularning bərikətliri bilən, əmqək bilən baliyatkuning bərikiti bilən seni bərikətlər!

Sening atangning tiligən bərikətliri ata-bowilirimning tiligən bərikətliridin ziyadə boldi,

Ular mənggülük taoɣ-edirlarning qətlirigiqə yetər,

Ular Yüsüpning bexioɣa qüxər, yəni əz kerindaxliridin ayrim turoɣuqining qokkisioɣa tegər»

Yüsüp wə uning əwladliri «**xahqiliri baoɣning temidin halkip kətkən**»

«**Mewilik dərəhning xehi**» bolidu — demək, mewə-qiwiliri xunqə mol boliduki, baoɣning temidin halkip ətidu. «Qəl-Bayawandiki Səpər» 1-babta hatiriləngən royheti boyiqə Yüsüpning adəmliri Yəhudaningkidin az bolidu; lekin «Qəl-Bayawandiki səpər» 26-babtiki royhət boyiqə ular Yəhudaningkidin kəp bolidu. U «**bulakning** (yaki «kuduk»ning) **yenida**» bolidu — demək, uning əziningki mukim su mənbəəsi bar bolup, yamoɣuroɣa tayinixning hajiti bolmaydu.

23-ayəttə Yüsüp uqrioɣan ziyankəxlik, yəni əz kerindaxliri, Potifar wə Potifarning

ayali təripidin uqrioɣan muamililər xeiriy ohxitixlar bilən təswirlinidu. Birak Yüsüp bu muamililərdin ətüp aman ɣalidu — «**Ḥalbuki, uning okyayi məzmut turar, ɣol-biləkliri əplik turoɣuzular, xu küq Yaɣup tayanoɣan Küqlük Boloɣuqining ɣolliridindur**». U uqrioɣan sinaɣlar arkilik wə Pərwərdigarning küqləndürüxliri bilən düxmənlirining «okliri» qətlitilip uningoɣa təgmidi wə əzining «**ɣol-biləkliri əplik turoɣuzuldi**»; qünki ḥəkikiy Küqlük Boloɣuqi uni ɣuwwətləndürdi. Andin bexarəttə Yaɣup Məsihni Hudaning Өz yenidin qikɣan «Israilning Padiqisi» («Zəkəriya» 11-bab wə «Yuḥanna» 10-babni kərüng) wə «**Israilning Ɣoram Texi**» dəp təswirləydu. Təwratta ḥəm Injilda «**Israilning Ɣoram Texi**» yaki «Ɣoram Tax» Məsihni kərsitioɣan simwol süpitidə kəp yərlərdə baykilidu.

25-ayəttə Yaɣup Yüsüp kəlgüsidə bəḥrimən bolidioɣan bəht-bərikətni «**Yukirida asmanning bərikətliri bilən, təwəndə yatkan qongkur sularning bərikətliri bilən**» dəp aldin'ala eytidu. Andin: «**Əmqək bilən baliyatkuning bərikiti bilən seni bərikətlər**» dəp eytilidu — bular bilən Yüsüp əng qong kəbilə bolidu (Əfraim wə Manassəḥ ikkisi birləxtürülgəndə). Israillar «jənubiy padixaḥlik» («Yəḥuda») wə «ximaliy padixaḥlik» («Israil»)oɣa bəlüngəndin keyin Əfraim kəbilisi ahirida xunqə küqlük boliduki, bəzidə ximaliy padixaḥlik ayrim ḥalda «Əfraim» nami bilənla atilidu (məsilən, «2Tar.» 25:7, «Yəx.» 7:2ni kərüng).

Xuning bilən, bexarət boyiqə, Yüsüp ɣarxilixixka yüzləngən ḥalda ronak tapidu.

Bənyamin (27-ayət)

«**Bənyamin yirtkuq bəridəktur;**

Ətigəndə u owni yər, kəqkurun u oljisini təksim kilar».

Bexarəttə Bənyamin kəbilisining jənggiwar, uruxkak haraktеri təkitlinidu. U kəp ketimlap oɣəlibə kazinidu: «**ətigəndə u owni yər**» wə xundak oɣəlibilik boloɣandin keyin: «**kəqkurun u oljisini təksim kilar**» — kazanoɣan oɣəlibisining olja-oɣəniymitini baxkilaroɣimu təksim kilip uningdin ortak bəḥrimən bolidu.

Dərwəkə, Bənyamin kəbilisidin bəzi dangki bar jəngqilər qikti — Əḥud («Ḥak.» 3:15-30), Saul («1Sam.» 9:1-11:15), Yonatan («1Sam.)» 14:1-52); wə intayin kəysər, etikadi küqlük bəzi ər-ayallar — məsilən, Mordikay wə Əstər ulardin qikti. Rosul Pawlus Bənyamindin qikti; uning ismi «Saul» wakitida, u Rəb Əysa Məsihni tehi uqratmioɣanidi, towa kilixtin ilgiri, uning harakteri dərwəkə «**yirtkuq bəridək**» dəhxətlik idi. Lekin Hudaoɣa ming təxəkkür, ḥərbirimizning kona harakterimiz Məsihning nijati wə küq-kudriti bilən uningkigə ohxax muḥəbbətlik, mehir-xəpkətlik, rəḥimdillikka əzgərtilidu («Rim.» 11:1-2, «Ros.» 26:9-11», «1Tim.» 1:13ni kərüng)!

Amin!

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» «U ata-bowilirining yenioɣa kətti» ɣatarlik ibarilər (25:8)

«**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibarə Təwrattiki «Təbirlər»ni kərüng.

Təwrat 2-ķisim

«Misirdin qiķix»

Kirix səz

Məzkur kitab xəksiz Musa pəyoɣəmbərning ɵz yazmisidur. Kitabta Hudaning Ibraĥimoɣa eytķan: «**Sən arķilik yər yüzidiki barlik ailə-ķəbililər bəhtbərikət tapidu!»** degən wədisining əməlgə axuruluxning dawami hatiriləngən. Muxu wədə awwal Yəĥudiy həlķining «tuoɣuluxi», andin əng ahirida Məsiĥning Yəĥudiy həlķi arķilik dunyaoɣa kelixi bilən əməlgə axuruloɣan. «Yəĥudiy həlķining tuoɣuluxi» məzkur kitabning muĥim bir temisidur.

Israil həlķi nemixķa «tət dəwr» Misirda musapir boloɣan?

«Yaritilix»tiki «ķoxumqə səz»imizdiki, 38-bab tooɣruluk bayanlardin nəķil kəltürsək: —

«Huda Ɵz həlķining Ķanaaniylarni Pələstindin ĥəydiwətküdək küqkə igə boluxioɣiqə, (xundakla Ɵzi Yəĥudiy həlķigə wədə kiloɣan zeminni igilətküqə) həlķini ularning xu yaman təsiridin wə ərp-adətliridin ayrip turuxķa bir tədbir tepixi kerək idi. Huda tallioɣan tədbir bolsa həlķini baxķa bir yərgə wakitlik yetkəxtin ibarət idi. Xu yər dəl Misir idi; Misirliklar qarwiqi həlķni mənsitməydioɣanliķi üqün ular Israillaroɣa ayrim bir rayonni bələp bərdi».

«Misirdin qiķix» degən kitabta hatiriləngən tarih Israillar Misirda musapir bolup turoɣan ahirki wakitlardin baxlinidu. Bu wakitta Israillar helila kəpiyip, qong bir ķowm bolup ķaloɣanidi — təhminən ikki milyonoɣa yətkənidi. Misirliklar ularoɣa zulum ķilip, ularni ķul ķilip ixlitixkə baxlioɣanidi. Bu zulumning məlum bir səwəbi: «**Israillar bizdin kəp, xundakla ular küqlük bolup ketixi mumkin**» degən ķorķunqtin boloɣanidi. Misir padixaĥi Pirəwn ibraniylarning bowakirini tuoɣuluxi bilənla ɵltürünglar, dəp yarlik qüxürgənidi. Musaning ata-anisi uningdin ķorķmay, yarlikķa pisənt ķilmay Musani ɵz ɵyidə yoxurun bakidu. Üq aydin keyin ular ķomux sewətni «kemə» ķilip yasap, uni Nil dəryasidiki ķomuxlukķa yoxurup ķoyidu. Pirəwnning ķizi uni tasadipiy uqritip, uni bekiwalidu. Musaning tarihi, xundakla Israilning Misirdin ķutulup qiķix tarihi mana xuningdin baxlinidu.

Bu wakit təhminən miladiyədin ilgiriki 1525-yili idi. Misirning xu qaoɣdiki Pirəwni Tutmos I idi (1526-1512); Musani dəryada ləyləp turoɣan sewəttin tapķan Pirəwnning ķizi dəl Tutmos I-ning ķizi Hutxəpsut bolsa kerək. Muxu dəwrdiki kəprək tarihiy təpsilatlar tooɣruluk «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

Musa padixaĥ ordisida xaĥzadə süpitidə qong ķilinip tərbiyə kəridu («Ros.» 7:22). Lekin u ɵz həlķini untup ķalmaydu. Ahirida u: Huda ɵzümni wasitə ķilip Ɵz həlķini ķulluktin ķutķuzup, ularoɣa wədə ķiloɣan zeminoɣa baxlap kirgüzidu, degəndin həwərdar boldi. Uning xu həwərdin ķandak yol bilən həwərdar boloɣanliķi bizgə naməlum, lekin xundak boloɣanliķida xək yok («Ros.» 7:23-25). Ĥalbuki, Israil həlķi uning yetəkqiliki wə yardimini rət ķilidu («Ros.» 7:25-29). Nətijidə, u qəl-bayawanoɣa

ḳeqixḳa məjbur bolidu, andin xu yərdə ḳirik yil padiqi bolup turup ḳalidu. Pəḳət xu ḳirik yil ətkəndin keyinla Huda ḳaytidin uningoŋa söz ḳilip, өz qaḳiriḳi boyiqə həlḳini Misirning ḳulluḳidin ḳutḳuzuxḳa ḳaytidin əwətidu.

Hudaning ḳandaḳ yol bilən өz niyətlirini əməlgə axuroŋanliḳini zeḥin ḳoyup oḳux ḥərḳaqan intayin kөngüllük ix bolidu, uningdin kөp ḥekmətlərni bilgili bolidu. Huda Israilni ḳutḳuzux yolida Musa wə Ḥarunni, Israil həlḳi wə Misir həlḳini, Pirəwn wə uning əməldarlirini sinaydu, xundaḳla ularning ḥərbirigə Өzigə ixinixi wə tayinixioŋa ḳimmətlik pursətlər bilən təminləydu. Bular bizning ḥərḳaysi dəwrlərdə paydiliniximiz üqün məzkur kitabta hatiriləngən. Bularning bəziliri üstidə «ḳoxumqə söz»imizdə tohtilimiz.

Xuning bilən Musa pəyoŋəmbərning wasitisi arḳiliḳ Israillar «həlḳ boluxḳa» tuoŋulidu; ular Misirdin ḳutḳuzulidu, «Ḳizil Dengiz»oŋa qüxüp birhil «qəmüldürülüx»ni ḳobul ḳilip, Hudaning muḳəddəs ḳanun-bəlgilimilirini tapxuruwalidu; ular Hudaning Өzining ularning otturisida, yəni «muḳəddəs qedir»da turuxioŋa muyəssər bolidu; qəlbayawanda Hudaning sinaxlirioŋa uqraydu (ahirida Yəxua pəyoŋəmbərning yetəkqilikidə Huda өzlirigə wədə ḳilоŋan Ḳanaan zemenioŋa baxlap kelinidu). Məzkur «Misirdin qiḳix» degən kitab Hudaning bu uluoŋ ixining hatirisidur.

Məzmun: —

1. Israillarning Misirda ḳulluḳta boluxi (1-bab)
2. Musa pəyoŋəmbərning tuoŋuluxi wə qaḳirilixi (2-4-bablar)
3. Musaning Misiroŋa ḳaytixi; Misir padixaḥi Pirəwnning jaḥillik ḳilip Hudaning əmrini rət ḳilixi; Huda Misirliḳlaroŋa qüxürgən apətlər (5-11-bablar)
4. Өtüp ketix ḥeyti wə Misirdin qiḳix (12-babtin 15-bab 21-ayətkiqə)
5. Ḳizil dengizdin Sinay teoŋioŋa səpər ḳilix (22:15tin 18-babḳiqə)
6. Muḳəddəs ḳanunning qüxürülüxi wə əḥdining tüzülüxi (19-24-bablar)
7. Ibadət qedirining yasilixi, ḳuruluxning ḳurulmisi wə bəlgilimiliri (25-31-bablar)
8. Israillarning butlaroŋa berilip asiylik ḳilixi; Musaning ular üqün ḳiloŋan dua-tilawətliri (32-34-bablar)
9. Ibadət qedirining yasilixi (35-40-bablar)

••••••••

Misirdin qiķix

Israillarning Misirda tartķan azabliri

1 [1] Wə təwəndikilər Israil bilən billə
Misiroƣa baroƣan ooƣullirining isimliri
(ular ḥərķaysisi əz bala-qaķilirini elip, Yaķup
bilən billə Misiroƣa baroƣanidi): —
[2] Rubən, Ximeon, Lawiy, Yəḥuda,
[3] Issakar, Zəbulun, Binyamin,
[4] Dan, Naftali, Gad wə Axir.
[5] Əmdi Yaķupning puxtidin boloƣanlar jəmiy bolup
yətmix adəm idi. Bu waķitta Yüsüp Misirda
idi.
[6] Keyin Yüsüp, uning barliķ ķerindaxliri
ḥəmdə barliķ zamandaxliri ölüp tügidi.
[7] Xundaķtimu, Israillar kəp tuƣulup, tez
awup, intayin küqəydi; ular zeminoƣa bir
kəldi.
[8] U waķitlarda Yüsüpni bilməydioƣan
yengi bir padixaḥ Misirda təḥtkə qiķti..
[9] U
ḥəlķigə: Mana, Israillarning ḥəlķi bizdin
ziyadə awup ḥəmdə bizdinmu küqlinip kətti.
[10] Əmdi biz ularoƣa nisbətən aķilanə ix tutayli;
bolmisa, ular tehimu awup ketidu, mubada
urux partlap ķalsa, xundaķ boliduki, ular
düxmənlirimiz tərəpkə ötüp, bizgə ḥujum
ķilip, yurttin qiķip ketixi mumkin, — dedi.
[11] Xuning bilən ular ularni ķiliwatķan
əmgəklərdə harlax üqün ix baxlirini təyinləp
nazarətqilikkə ķoydi. Xuning bilən Israillar
Pirəwn üqün Pitom bilən Raamsəs degən
maddiy əxya saķlaydioƣan xəḥərlərni yasap
bərdi.
[12] Lekin ularni ķanqə əzgənseri, bular
xunqə kəpiyip ḥəmmə yərni ķaplidi; buning
bilən misirliķlar Israillaroƣa əq bolup kətti..
[13] Xuning bilən misirliķlar Israillaroƣa zu-
lum ķilip, ularni tehimu ķattiķ ixlitip eoƣir
ixlaroƣa saldi.
[14] Misirliķlar ularni layqiliķ,
hix-kesək ķuyux wə etizlarning ḥərhil
əmgəklirigə selip, ixning ķattiķliķi bilən
ularning turmuxioƣa ķattiķ eoƣirqiliķ saldi;
ularni nemə əmgəkkə salmisun, intayin
japaliķ idi.
[15] Misir padixaḥi ikki ibraniy tuoƣut anisioƣa
səz ķilip (ularning birining ismi Xifraḥ, yənə
birining ismi Puaḥ idi):
[16] — silər ķaqanliki ibraniy hotunlarni
tuoƣursanglar, tuoƣķanda obdan ķaranglar;
bowaķ ooƣul bolsa, ëltürüwetinglar; ķiz bol-
sa, tirik ķoyunglar, — dedi..
[17] Lekin tuoƣut aniliri Hudadin ķorķup,
Misirning padixaḥi ularoƣa eytķandək
ķilmay, bəlki ooƣul bowaķlarni tirik ķoydi.
[18] Xunga Misirning padixaḥi tuoƣut anilirini
qaķirtip ulardin: — Bu nemə ķiloƣininglar?!
Ooƣul balilarni nemixķa tirik ķoydunglar? —
dəp soridi.
[19] Tuoƣut aniliri Pirəwngə jawab berip: —
Ibraniy ayallar misirliķ ayallaroƣa ohxi-
maydu. Ular küqlük, saoƣlam-timən boloƣini
üqün tuoƣut aniliri ularning ķexioƣa yetip
baroƣuqə, əzliri tuoƣup bolidu, — dedi.

[20] Nətijidə, Huda tuoƣut anilirioƣa iltipat
kərsətti; Israil həlķi dawamliķ kəpiyip, tehi-
mu küqəydi.
[21] Xundaķ boldiki, tuoƣut aniliri
Hudadin ķorķidioƣan ihlasmən boloƣanliķi
üqün Huda ularni aililik boluxķa muyəssər
ķildi.
[22] Buning bilən Pirəwn barliķ puķralirioƣa: —
Israillardin yengi tuoƣuloƣan ooƣul balilarning
ḥəmmisini dəryaoƣa taxlanglar, lekin ķiz

1:1 «Wə» — «wə» degən bu səz «Misirdin qiķix» degən kitabning «yaritilix» degən kitab bilən ziq baoƣlinixliķ ikənlikini kərsitidu. «Yar.» 50:26ni kərüng. **«Israil»** — okurmənlərning esidə barki, Huda Yaķupning ismini «Israil»oƣa əzgərtkənidi («Yar.» 32:28, 35:10ni kərüng).
1:1 Yar. 46:8; Mis. 6:14.
1:5 Yar. 46:27; Ķan. 10:22; Ros. 7:14.
1:7 Ķan. 26:5; Ros. 7:17
1:8 «Yüsüpni bilməydioƣan yengi bir padixaḥ» — bəlkim «Ḥiksos Pirəwnlər» sulalisini aoƣduroƣan kixi «Akmos» (miladiyədin ilgiri 1570-1546-yillar) boluxi mumkin.
1:8 Ros. 7:18
1:10 Ros. 7:19
1:11 «ular ularni ķiliwatķan əmgəklərdə harlax üqün..» — ķarioƣanda, Misirliķlar aliķaqan Israillarni əzliri üqün əmgək ķilixķa saloƣanidi. **«Raamsəs»** — baxķa yərlərdə «Ramsəs» dəp atilidu.
1:12 «Israillaroƣa əq bolup kətti» — yaki «Israillar tüpəylidin azar yedi».
1:12 Zəb. 105:24-25
1:15 «Ibraniylar» — yəḥudiylarni, yəni Israillarni kərsitidu.
1:16 «tuoƣķanda obdan ķaranglar» — Ibraniy tilida «tooƣut orundukida səpselip ķaranglar».

balilarning ḥəmmisini tirik ḳaldurunglar, dəp əmr ḳildi.

Musaning dunyaoɣa kelixi

2 [1] Lawiyning jəmətidin boloɣan bir kixi berip, Lawiyning nəslidin boloɣan bir ḳizni ḥotunlukḳa aldi. [2] Bu ayal ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi. Ana uning ḳiraylik ikənlikini kərüp, uni üq ay yoxurup saḳlidi.
[3] Uni yənə yoxuruxḳa amalsiz ḳaloɣanda, ḳomuxtin bir sewət yasap, uningoɣa yaryelim wə mom suwap, balini iḳigə selip, dəryaning ḳiroɣiḳidiki ḳomuxluḳ arisioɣa ḳoyup ḳoydi.
[4] Andin balining ḥədisi uningoɣa nemə bolarkin dəp yiraḳtin ḳarap turdi. [5] U waḳitta Pirəwnning ḳizi suoɣa qəmülgili dərya tərəpkə kəldi; uning qəriliri dərya boyida aylinip yürdi. Pirəwnning ḳizi ḳomuxluḳning arisida turoɣan sewətni kərüp, has qərisini uni elip qiḳixḳa əwətti. [6] U sewətni eqip ḳariwidi, mana, bir ooɣul balini kərdi wə u bala yioɣlap kətti. Məlikə uningoɣa iq aoɣritip: — Bu xübḥisizki ibraniylarning baliliridin biri ikən, dedi.
[7] U qaoɣda balining ḥədisi Pirəwnning ḳizidin: — Mən berip, sili üqün balini emitip baḳidioɣan bir ibraniy inik ana tepip keləymu? — dəp soridi.
[8] Pirəwnning ḳizi uningoɣa: — Baroɣin, dedi. Ḳiz berip bowaḳning anisini qaḳirip kəldi.
[9] Pirəwnning ḳizi uningoɣa: — Bu balini elip ketip mən üqün emitip beḳip bər; ḥəḳḳingni berimən, dedi. Xuning bilən ayal balini elip ketip, uni emitip baḳti.
[10] Bala qong boloɣanda uni Pirəwnning ḳizining ḳexioɣa elip bardi; u uningoɣa ooɣul boldi. U: «Mən uni sudin qiḳiriwaloɣan» dəp uningoɣa Musa degən isimni ḳoydi.

Musaning Israilni ḳutḳuzmaḳqi boluxi wə Midiyan dəlitigə ḳeqip ketixkə məjbur boluxi

[11] Musa qong boloɣandin keyinki künlərdə xundaḳ boldiki, u əz ḳerindaxlirining yenioɣa bardi wə ularning eoɣir əmgəkkə seliniwatḳanliḳini əz kəzi bilən kərdi. Arida, bir misirliḳning ibraniy ḳerindaxliridin birini uruwatḳanliḳini kərdi. [12] U tət ətrapioɣa ḳarap, adəm yoḳluḳini kərüp, ḥeliḳi misirliḳni urup əltürüp, ḳumoɣa kəmüp yoxurup ḳoydi. [13] Ətisi u yənə qiḳip ḳariwidi, mana ikki ibraniy bir-biri bilən soḳuxuwatatti; u yolsizliḳ ḳiliwatḳan kixigə: — Əz ḳerindixingni nemixḳa urisən? — dedi.
[14] Ḥeliḳi kixi jawab berip: — Kim seni bizgə ḥakim wə soraḳqi ḳilip ḳoydi? Ḥeliḳi misirliḳni əltürginingdək menimu əltürməkqimusən? — dedi.
Musa bu gəpni anglap ḳorḳup əz iqidə: «Mən ḳiloɣan ix jəzmən axkara bolup ḳaptu!» dəp oylidi.
[15] Pirəwn ḥəm bu ixtin həwər tepip, Musani əltürməkqi boldi; lekin Musa Pirəwnning aldidin ḳeqip, Midiyan zemenioɣa berip olturaḳlaxti. Bir küni, u ḳudukning yenioɣa kelip olturdi. [16] Midiyanning kaḥinining yəttə ḳizi bar idi; ular kelip, atisining

---

1:22 «dərya» — məzkur kitabta «dərya» pəḳət Nil dəryasini kərsitidu. Misirda ḥeqḳandaḳ baxḳa qong dərya yoḳ. Bügüngə ḳədər Misirliḳlar «dərya» desə, pəḳət Nil dəryasinila kərsitidu.
–Muxu wəḳələr yüz bərgən zamanlarda Misirliḳlar yənə Nil dəryasini «əz ilaḥlirimizdin biri» dəp ḥesablap uningoɣa qoḳunatti.
1:22 Ros. 7:19
2:1 Mis. 6:20; Qəl. 26:59
2:2 1Tar. 23:13; Ros. 7:20; Ibr. 11:23
2:3 «sewət» — ibraniy tilida «sanduḳ» — bu səz «Yar.» 6:14də Nuḥ pəyoɣəmbər yasioɣan «kemə»nimu bildüridu.
«dəryaning ḳiroɣiḳidiki ḳomuxluḳ arisioɣa ḳoyup ḳoydi» — misirliḳlar Nil dəryasini ilaḥ dəp ḳarioɣaḳa, misirlik ayallarning Nil dəryasida daim yuyunux aditi bar idi. Xübḥisizki, Musaning anisining xundaḳ ḳilixi misirlik bir ayalning uni tepiwelip, uningoɣa rəḥim ḳilip beḳiwalsun, degənni məḳsət ḳiloɣanidi.
2:5 «sewətni» — ibraniy tilida «sanduḳni». 3-ayəttiki izaḥatni kərüng.
2:5 Ros. 7:21; Ibr. 11:23

2:10 «Musa» — ibraniy tilida «Musa» degən səz «tartip qiḳirix» degən səz bilən aḥangdaxtur; ḳədimki Misir tilida «suning balisi» degən mənidə boluxi mumkin. Ahirida Musaning xərəplik burqi Israilni «su (yəni, Ḳizil Dengiz) din yaki su arḳilik ḳutḳuzup qiḳirixtin ibarət bolidu.
–Oḳurmənlər dikḳət ḳilsa, Pirəwnlərning isimlirining kəpinqə «mos» yaki «mosis» degən ḳoxumqə bilən ahirlaxḳinini bayḳiyalaydu.
2:11 Ros. 7:23; Ibr. 11:24,25
2:14 Ros. 7:27
2:15 Ros. 7:29

qoylirini suoɣirixqa su tartip oqurlaroɣa quyup tolduruxqa baxlidi. 17 U waqitta yərlik padiqilar kelip, ularni ḥəydidi, Musa qopup qizlaroɣa yardəm berip, qoylirini suoɣirixip bərdi.
18 Ular atisi Reuəlning qexioɣa yenip kəlgəndə, ulardin: — Nemixqa bügün xunqə tez yenip kəldinglar? — dəp soridi.
19 Ular jawab berip: — Bir misirlik adəm bizni padiqilarning qolidin qutquzdi ḥəmdə biz üqün su tartip, qoy padimizni suoɣiripmu bərdi! — dedi.
20 U qizlirioɣa: — Undaqta u kixi ḥazir nədə?! Uni nemixqa sirtta taxlap kəldinglar? Uni tamaqqa qaqiringlar, — dedi.
21 Musa u kixi bilən billə turuxqa maqul boldi. U qizi Zipporaḥni uningoɣa hotunluqqa bərdi.
22 U ayal uningoɣa bir ooɣul tuoɣup bərdi; Musa «Mən yaqa yurtta musapirdurmən» dəp, uning ismini Gərxom dəp qoydi..
23 Nuroɣun künlər ətüp, Misirning padixaḥi əldi. Israillar əz qulluq ḥaliti tüpəylidin aḫzar urup, nalə-pəryad kətürdi; qulluqtin boloɣan pəryadi Hudaning ḥuzurioɣa berip yətti. 24 Huda ularning aḫ-zarlirini anglap, Əzining Ibraḥim bilən, Isḥaq bilən wə Yaqup bilən tüzgən əḥdisini esigə aldi.. 25 Xuning bilən Huda Israillarning ḥal-əḥwalini kərdi wə Huda ularoɣa kəngül bəldi.

Hudaning Musani qaqirixi

3 1 Musa bolsa qeynatisi Midiyanning kaḥini Yətroning qoy padisini baqatti. U qoylarni baxlap qəlning əng qetigə Hudaning teoɣi, yəni Ḥorəb teoɣining baoɣrioɣa kəldi.. 2 Xu yərdə bir azoɣanliqtin ərləp qiqiwatqan ot yalquni iqidin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa kəründi. Mana, azoɣanlik otta kəyüwatqan bolsimu, lekin azoɣan əzi kəyüp kətmigənidi.. 3 Musa: — Mən berip, bu ajayip mənzirini kərüp baqay; azoɣanlik nemixqa kəyüp kətməydioɣandu? — dəp oylidi.
4 Pərwərdigar uning buni kərgili yoldin qətnəp azoɣanlikqa kəlginini kərdi; Huda azoɣanlik iqidin uni: — Musa! Musa! — dəp qaqirdi. U: Mana mən! — dəp jawab bərdi..
5 U uningoɣa: — Bu yərgə yeqin kəlmə; putliringdin kəxingni saloɣin; qünki sən turoɣan bu yər mukəddəs jaydur.. 6 Mən atangning Hudasi, Ibraḥimning Hudasi, Isḥaqning Hudasi wə Yaqupning Hudasidurmən, — dedi.
Buni anglap Musa Hudaoɣa qaraxtin qorqup, yüzini etiwaldi..
7 Pərwərdigar uningoɣa mundaq dedi: — Bərḥək, Mən Misirda turuwatqan qowmimning tartiwatqan azab-oqubətlirini kərdum, nazarətqilərning ularni harlawatqanlikidin qiloɣan pəryadini anglidim; qünki Mən ularning dərdlirini bilimən.. 8 Xunga Mən ularni misirliqlarning qolidin qutquzup, xu zemindin qiqirip, yahxi ḥəm kəng bir zeminoɣa, süt bilən ḥəsəl eqip turidioɣan bir zeminoɣa, yəni Qanaaniy, Ḥittiy, Amoriy, Pərizziy, Ḥiwiylar wə Yəbusiylarning yurtioɣa elip berixqa qüxtüm. 9 Mana əmdi Israillarning nalə-pəryadi

---

2:22 «Gərxom» — muxu isim «yaqa yurtluq» degən səz bilən aḫangdax. Musaning tunji balisioɣa bu isimni qoyuxi bəlkim Huda uningoɣa tapxurmaqqi boloɣan ḫizmət ornining xu yərdə əməslikini bildürüx üqün boluxi mumkin.
2:22 Mis. 18:2, 3
2:24 Yar. 15:14
3:1 «Yətro» — Reuəlning yənə bir ismi. Bəzidə «Yətər» dəpmu yezilidu. **«U qoylarni baxlap...»** — Ottura Xərqtə padiqilar adəttə qoylirini baxlap ularning aldida mangidu. **«Ḥorəb»** — Sinay teoɣining yənə bir nami.
3:2 «Xu yərdə bir azoɣanliqtin ərləp qiqiwatqan ot yalquni iqidin Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa kəründi» — yaki «Xu yərdə Pərwərdigarning Pərixtisi bir azoɣanliqtin ərləp qiqiwatqan ot yalquni süpitidə uningoɣa kəründi». **«Pərwərdigarning Pərixtisi»** — Təwrat dəwridə intayin alaḥidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda u Hudaning ornida kərünətti. «Təbirlər» ḥəm «Qoxumqə səz»imizning kərüng.
3:4 «Musa, Musa» — adəmning ismini ikki qetim qaqirix — Hudaning uningoɣa boloɣan qongqur meḫir-muḥəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.
3:5 «Mukəddəs jay» — «Mukəddəs Kitab»ta, «mukəddəs» degən səz «Hudaoɣa məḫsus ataloɣan», «Hudaning ixlitixigə məḫsus ayriloɣan», «Hudaoɣila mənsup» degəndək mənidə ixlitilidu.
3:5 Yə. 5:15
3:6 Mat. 22:32; Mar. 12:26; Luqa 20:37; Ros. 7:32
3:7 Ros. 7:34

Manga yətti, misirliklarning ularoŋa kandak zulum kiloŋanlikinimu kərdüm. 10 Əmdi sən kəl, Mən seni həlkim Israillarni Misirdin elip qikirix üqün Pirəwnning aldioŋa əwətimən, — dedi.
11 Lekin Musa Hudaoŋa: — Mən kim idim, Pirəwnning aldioŋa berip Israillarni Misirdin qikiralioŋudək? — dedi.
12 U jawab berip: — Bərhək, Mən sən bilən billə bolimən; sən kowmni Misirdin elip qikkandin keyin bu taoŋda Hudaoŋa ibadət kilisilər; bu ix mana əzünggə Mening seni əwətkinimning ispat-bəlgisi bolidu, — dedi.
13 Xuning bilən Musa Hudaoŋa: — Mən Israillarning kexioŋa berip ularoŋa: «Ata-bowiliringlarning Hudasi meni kexinglaroŋa əwətti» desəm, ular məndin: «Uning nami nemə?» — dəp sorisa, ularoŋa nemə dəp jawab berimən? — dedi.
14 Huda Musaoŋa: — Mən «Əzəldin bar Boloŋuqi»durmən — dedi.
Andin U: — Berip, Israillaroŋa: ««Əzəldin bar Boloŋuqi» meni kexinglaroŋa əwətti» dəp eytkin, dedi.
15 Huda Musaoŋa yənə: — Israillaroŋa: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi, Ibrahimning Hudasi, Ishakning Hudasi wə Yakupning Hudasi boloŋan «Yahwəh» meni kexinglaroŋa əwətti; U: Yahwəh degən bu nam əbədgiqə Mening namim bolidu, dəwrdin-dəwrgiqə Mən xu nam bilən əskə elinimən, dəydu» — degin.

16 — Berip, Israilning aksakallirini yioŋip ularoŋa: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi, yəni Ibrahim, Ishak wə Yakupning Hudasi boloŋan Pərwərdigar manga kərünüp: — Mən silərni yoklap kəldim, Misirda silərgə kandak muamilə kiliniwatkanlikini kərdüm;
17 xuning üqün səzüm xudurki, Mən silərni Misirning zulumidin qikirip, Kanaaniylar, Hittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Hiwiylar wə Yəbusiylarning zemini, yəni süt bilən həsəl ekip turidioŋan zeminoŋa elip barimən, dedi, — degin, dedi.
18 — Xuning bilən ular sening səzünggə kulak salidioŋan bolidu. U wakitta sən, əzüng wə Israilning aksakalliri bilən birgə Misir padixahining aldioŋa berip, uningoŋa: «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar biz bilən kərüxti. Əmdi sizdin ətünimizki, bizgə üq künlük yolni besip, qəlgə berip, Hudayimiz Pərwərdigaroŋa kurbanlik kilixka ijazət bərgəysiz» — dənglar.
19 Lekin Misir padixahining hətta kudrətlik bir kolning astida turupmu, silərni yənila koyup bərməydioŋinini bilimən. 20 Xunga kolumni uzitip, misirliklarni Mən əz zemini iqidə kərsətməkqi boloŋan hərhil karamətməjizilirim bilən urimən; andin Pirəwn silərni koyup beridu.
21 Bu kowmni misirliklarning aldida iltipat tapturimən wə xuning bilən xundak boliduki, silər xu yərdin qikkiningларda, kuruk kol qikmaysilər. 22 Bəlki hərbir ayal kixi əz koxnisidin wə əz əyidə olturuxluk yat ayaldin kümüx zinnət buyumliri, altun zinnət buyumliri wə kiyim-keqəklərni tələp kilidu. Bu nərsilərni ooŋul-kizliringlaroŋa takaysilər, kiydürisilər; xu tərikidə misirliklardin olja aloŋan bolisilər, — dedi.

3:10 Zəb. 105:26; Ḥox. 12:14; Mik. 6:4; Ros. 7:35
3:12 «sən kowmni Misirdin elip qikkandin keyin bu taoŋda Hudaoŋa ibadət kilisilər; bu ix mana əzünggə Mening seni əwətkinimning ispat-bəlgisi bolidu» — kizik ix xuki, Huda Musaoŋa kərsətməkqi boloŋan ispat-bəlgə u Hudaning əmrigə itaət kilip, uzun wakit ətkəndin keyin andin kərülidu; demək, Musaning iman-etikadi xuning bilən sinilidu.
3:12 Yə. 1:5
3:14 «Mən «Əzəldin bar Boloŋuqi»durmən» — yaki «Mən əsli Özümdurmən» yaki «Həmixə barning Özi Məndurmən». Bu nam (ibraniy tilida «Yahwəh»), xübhisizki, Hudaning heq əzgərməydioŋanlikі, uning hərdaim «wakittin sirt»ta turuwatkanlikі, ətmüx, hazir yaki kəlgüsi wakitlar bilən qəklənməydioŋanlikini kərsitip təkitləydu. Adəttə tərjimimizdə bu nam «Pərwərdigar» dəp tərjimə kilinidu.
3:15 «Yahwəh» — daim tərjimimizdə «Pərwərdigar» degən nam bilən tiloŋa elinidu. U tooŋruluk 3:14tiki izahatni kərüng.

3:16 «Yoklax» — bu peil Huda bilən munasiwətlik ixlitilgən bolsa, oŋəmhorluk kilix, insanning halidin həwər elixni əz iqigə alidu.
3:22 Mis. 11:2; 12:35; Əz. 39:10

Hudaning Musaoɣa alahidə ikтidar ata kilixi

4 [1] Musa jawab berip: — Mana, ular manga
ixənməy turup, səzümgə kulak salmaydu,
bəlki: «Pərwərdigar sanga kərünmidi»,
deyixi mumkin, dedi.
[2] Pərwərdigar uningoɣa: — Kolungdiki bu
nemə? — dəp soridi.
U: — Bu bir hasa, dəp jawab bərdi.
[3] U: — Uni yərgə taxla, dedi. Uni yərgə taxliwidi, u bir yilanoɣa aylandi; Musa uning aldidin kaqti. [4] Andin Pərwərdigar Musaoɣa: —
Kolungni uzitip, uni kuyrukidin tut, dewidi,
u kolini uzitip, uni tutti. U yənə uning kolida
hasioɣa aylandi.
[5] Pərwərdigar yənə: — Buning bilən ular atabowilirining Hudasi, yəni Ibrahimning Hudasi, Ishakning Hudasi wə Yakupning Hudasi
boloɣan Pərwərdigarning sanga kərünginigə
ixinidu, — dedi.
[6] Pərwərdigar uningoɣa yənə: — Kolungni
koynungoɣa saloɣin, dewidi, u kolini koynioɣa
selip qikiriwidi, mana, koli pesə-mahaw
kesiligə giriptar bolup kardək akirip kətti.
[7] Andin uningoɣa: — Kolungni yənə
koynungoɣa saloɣin, dewidi, kolini koynioɣa
saldi. Uni yənə koynidin qikiriwidi, mana, əz
əksigə kelip ətlirining baxka yərliridək boldi.
[8] Pərwərdigar yənə: — Xundak boliduki,
əgər ular sanga ixənməy, aldinki məjizilik
alamətkə kəngülximisə, ular ikkinqi
məjizilik alamətkə ixinidu.. [9] Halbuki, ular bu
ikki məjizigə yənila ixənmisə wə ya səzünggə
kulak salmisa, undakta sən Nil dəryasining
süyidin elip, kuruk yərgə təkkin. Xuning
bilən sən dəryadin aloɣan su kuruk yər üstidə
kanoɣa aylinidu, dedi..
[10] Andin Musa Pərwərdigaroɣa: — Əy Igəm,
mən əslidinla gəpkə usta əməstim, sən
kulungoɣa səz kiloɣandin keyinmu yənila
xundak; qünki mən aoɣzim kalwa wə tilim
eoɣir adəmmən, — dedi.
[11] Pərwərdigar uningoɣa: — Kim insanoɣa
eoɣiz bərgən? Kim adəmni gaqa yaki gas,
kərgüqi yaki kor kiloɣan? Xundak kiloɣuqi
Mən Pərwərdigar əməsmu? [12] Əmdi sən
baroɣin, Mən Өzüm sening aoɣzing bilən
billə bolimən, nemə səzləydioɣiningni sanga
əgitip turimən, — dedi..
[13] Lekin u: — Əy Igəm! Səndin ətünüp kalay,
Sən bu ixka halioɣan baxka birsini əwətip,
xuning koli bilən kiloɣin! — dedi.
[14] Buni anglap Pərwərdigarning oɣəzipi
Musaoɣa tutixip: — Lawiylardin boloɣan
akang Harun bar əməsmu? Uning gəpni obdan kilalaydioɣinini bilimən. Mana, u əmdi
sening aldingoɣa qikixka allikaqan yoloɣa
qikti; u seni kərsə, kəngli tolimu hux bolidu. [15] Əmdi dəydioɣan gəplərni uningoɣa
eyt; Mən Өzüm sening aoɣzing bilən billə wə
uning aoɣzi bilən billə bolimən, nemə kilix
kerəklikinglarni silərgə əgitimən.. [16] Harun
sening ornungda həlkkə səzləydu; xundak
boliduki, u sanga eoɣiz bolidu, sən uningoɣa
Hudadək bolisən. [17] Bu hasini kolungoɣa
elip, uning bilən xu məjizilik alamətlərni
kərsitisən, — dedi.

Musaning Misiroɣa kaytixi

[18] Xuning bilən Musa kеynatisi Yətroning
kexioɣa yenip berip, uningoɣa: — Manga
ijazət bərgəyla, Misirdiki kerindaxlirimning
kexioɣa baray, ular hayatmu, əməsmu kərüp
keləy, dedi. Yətro Musaoɣa: — Aman-esən berip kəlgin, — dedi.
[19] Musa tehi Midiyandiki waktida, Pərwərdigar uningoɣa yənə: — Misiroɣa yenip
baroɣin! Qünki sening jeningni istigən kixilər
ölüp kətti, — dedi.
[20] Xuning bilən Musa ayali wə ooɣullirini elip,
ularni bir exəkkə mindürüp, Misir zemininioɣa
berixka yoloɣa qikti. Mangoɣanda Musa
Hudaning hasisini aloɣaq kətti.
[21] Pərwərdigar Musaoɣa: — Misiroɣa yenip

4:8 «Aldinki məjizilik alamətkə kəngülximisə, ular ikkinqi məjizilik alamətkə ixinidu» —Ibraniy tilida «aldinki məjizilik alamətning gepigə kulak salmisa, ular ikkinqi məjizilik alamətning gepigə ixinidu».
4:9 Mis. 7:19
4:12 Mat. 10:19; Mar. 13:11; Luka 12:12
4:15 «əmdi dəydioɣan gəplərni uningoɣa eyt» — ibraniy tilida «uningoɣa gəp kilip aoɣzioɣa dəydioɣan səzlərni saloɣin».
4:15 Mis. 7:2

baroɣiningda sən agaḥ bol, Mən ḳolungoɣa tapxuroɣan barlik karamətlərni Pirəwnning aldida kərsətkin. Lekin Mən uning kənglini həlḳni ḳoyup bərmigüdək ḳattik ḳilimən.
[22] Sən Pirəwngə: — «Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Israil Mening ooɣlum, Mening tunji ooɣlum bolidu. [23] Xuning üqün Mən sanga: Ooɣlumni Өzümgə ibadət ḳilixḳa ḳoyup bər, dedim. Uningoɣa yol ḳoyuxni rət ḳilidioɣan bolsang, sening tunji ooɣlungni əltürimən» — degin, — dedi..
[24] Əmma Musa səpər ḳilip bir ḳonaloɣuoɣa kəlgəndə, Pərwərdigar uningoɣa uqrap, uni əltürüwətməkqi boldi. [25] Xuning bilən Zipporaḥ bir qaḳmaḳ texini elip, ooɣlining hətnilikini kesip, uni erining ayioɣioɣa taxlap: — Sən dərwəḳə aldimda ḳan təkər ər ikənsən! — dedi..
[26] Xuning bilən Pərwərdigar uni ḳoyup bərdi (bu qaoɣda Zipporaḥ uningoɣa: «Sən dərwəḳə aldimda ḳan təkər bir ər ikənsən!» — dedi. Bu səzini u hətnə tüpəylidin eytti)..
[27] Pərwərdigar Ḥarunoɣa: — Sən qəlbayawanoɣa berip, Musa bilən kərüxkin, dewidi, u berip Hudaning teoɣida uning bilən uqrixip, uni səydi.
[28] Musa əzini əwətkən Pərwərdigarning ḥəmmə səzliri bilən ḳilixḳa buyruoɣan barlik məjizilik alamətlərni Ḥarunoɣa dəp bərdi. [29] Andin Musa bilən Ḥarun berip, Israillarning barlik aḳsaḳallirini yioɣdi. [30] Ḥarun Pərwərdigarning Musaoɣa eytḳan ḥəmmə səzlirini bayan ḳildi wə həlḳning kəz aldida xu məjizilik alamətlərni kərsətti. [31] Buni kərüp, həlḳ ixəndi; Pərwərdigarning Israillarni yoḳlap, ular uqrioɣan harliḳlarni kərgənlikini anglioɣan ḥaman, baxlirini egip səjdə ḳilixti.

Musa wə Ḥarunning Pirəwn bilən kərüxüxi

5 [1] Andin Musa bilən Ḥarun Pirəwnning aldioɣa berip, uningoɣa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar sanga: — «Ularning berip qəldə Manga ibadət ḳilip, ḥeyt ətküzüxigə ḳowmimoɣa yol ḳoysun» dəydu, — dedi.
[2] Lekin Pirəwn jawab berip: — Uning səzigə ḳulaḳ selip, meni Israiloɣa yol ḳoyoɣuzidioɣan ḳandaḳ Pərwərdigar ikən u? Mən u Pərwərdigarni tonumaymən ḥəm Israiloɣimu yol ḳoymaymən, dedi..
[3] Ular səz ḳilip: — Ibraniylarning Hudasi biz bilən kərüxti. Xunga ətünimizki, bizgə Pərwərdigar Hudayimizoɣa ḳurbanliḳ sunux üqün bizgə qəlgə berixḳa üq künlük yoloɣa ruhsət bərgəysiz. Bolmisa, U bizni waba yaki ḳiliq bilən uruxi mumkin, — dedi..
[4] Lekin Misirning padixaḥi ularoɣa jawab berip: — Əy Musa wə Ḥarun, nemixḳa ikkinglar həlḳni ixliridin tohtitip ḳoymaḳqi bolisilər? Berip өz əpkixinglarni kətürünglar! — dedi.
[5] Pirəwn yənə: — Mana, həlḳ yurtta ziyadə awup kətti. Silər bolsanglar, ularni əpkəxliridin halas ḳilmaḳqisilər, dedi.
[6] Xu küni Pirəwn nazarətqilərgə wə nazarətqilərning ḳol astidiki ix baxlirioɣa buyruḳ qüxürüp: —
[7] Ḥazirdin baxlap həlḳḳə ilgirikidək kesək ḳuyuxḳa saman bərmənglar! Ular samanni өzliri yioɣsun. [8] Lekin ilgiri ḳanqilik kesək ḳuyup kəlgən bolsa, ḥeliḥəm kəm ḳilmay xunqilik kesək ḳuydurunglar; qünki ular ḥurunlixip: «Hudayimizoɣa ḳurbanliḳ ətküzüxkə bizni baroɣili ḳoy» dəp oɣəlwə ḳilixiwatidu. [9] Əmdi ularni өz ixioɣa toluḳ bənd bolup, yaloɣan-yawidaḳ gəplərgə ḳulaḳ salmasliḳi üqün, bu adəmlərning üstigə tehimu eoɣir əmgəklərni yükləŋlar, — dedi.
[10] Xuning bilən həlḳning üstidiki nazarətqilər bilən ix baxliri qiḳip həlḳḳə: Pirəwn xundaḳ dediki, mən əmdi silərgə saman bərməydioɣan boldum. [11] Өzünglar

4:23 «Ooɣlumni Өzümgə ibadət ḳilixḳa ḳoyup bər, dedim. Uningoɣa yol ḳoyuxni rət ḳilidioɣan bolsang, sening tunji ooɣlungni əltürimən» — yaki «Ooɣlumni Өzümgə ibadət ḳilixḳa ḳoyup bərgin degən bolsammu, sən uni ḳoyup bərmiding. Bu səwəbtin Mən əmdi sening tunji ooɣlungni əltürimən».
4:25 «hətnilikini... ayioɣioɣa taxlap» — yaki «hətnilikini... ayioɣioɣa təgküzüp». **«Sən dərwəḳə aldimda ḳan təkər ər ikənsən!»** — Zipporaḥning bu səzi wə bu sirliḳ wəḳə toоɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
4:26 «hətnə tüpəylidin» — muxu yərdə ibraniy tilida «hətnə» kəplük xəklidə — «hətnilər».

5:2 Mis. 3:19; Ayup 21:15
5:3 Mis. 3:18

beringlar, əzünglar üqün qəyərdin saman tapalisanglar, xu yərdin elip kelinglar; lekin qilidioŋan ixliringlar bolsa qilqilikmu keməytilməydu, — dedi.
12 Buning bilən həlq pütkül Misir zeminioŋa tarilip, samanning ornioŋa pahal yioŋixqa baxlidi.
13 Nazarətqilər bolsa ularni qistap: Silərgə saman berilgən qaoŋdikidək ḥazirmu ḥər künlük ixni xu küni qilinglar, dedi.
14 Israillarning üstigə Pirəwnning nazarətqiliri təripidin qoyuloŋan Israilliq ix baxliri tayaq yedi wə: — Tünügün wə bügün nemixqa kesək quyux wəzipsini burunqidək toxquzup orunlimidinglar?! — dəp til ixitti.
15 Andin Israillik ix baxliri Pirəwnning aldioŋa berip: Nemixqa əz qullirioŋa mundaq muamilə qilidila? 16 Əz qullirioŋa ḥeq saman berilmidi. Lekin nazarətqilər yənila «kesək quydurunglar» dəp bizni buyruydu. Mana, əz qulliri tayaq yəwatidu, əmma əyib bolsa əzlirining adəmliridə, dəp pəryad qildi.
17 Lekin u yənə: — Silər ḥurun ikənsilər! Ḥurun ikənsilər! Xunga silər: «Berip Pərwərdigaroŋa qurbanlik ətküzüximizgə ijazət bər dəwatisilər. 18 Qaytip berip ixingni qilix! Silərgə saman berilməydu, biraq kesəklərni bəlgiləngən san boyiqə awwalqidək toluq tapxuruxisən, dedi.
19 Israillik ix baxliri Pirəwnning: «Silər ḥərkünlük wəzipənglarni, yəni tələp qiloŋan kesəklərni bəlgiləngən sandin keməytsənglar qət'iy bolmaydu» deginigə qarap, bexioŋa bala-qazaning qüxidioŋanlikini bilixti. 20 Ular Pirəwnning aldidin qiqip keliwatqinida, ular bilən kerüxüxkə kelip xu yərdə saqlap turoŋan Musa wə Ḥarun bilən uqrixip qaldi. 21 Ular Musa bilən Ḥarunoŋa: — Bizni Pirəwnning nəziridə wə uning əməldarlirining nəziridə sesitip, bizni əltürüxkə ularning qolioŋa qiliq tutquzoŋininglar üqün, Pərwərdigar silərning üstünglaroŋa ḥəküm qilsun! — dedi.

Hudaning Israillarni azad qilixqa wədə qilixi

22 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning aldioŋa yenip berip uningoŋa: — Əy Igəm, nemixqa bu həlqni balaoŋa tiqting? Sən nemə üqün meni əwətting? 23 Qünki mən Pirəwnning aldioŋa kirip Sening naming bilən səz qiloŋinimdin tartip, u bu həlqning üstigə tehimu ziyadə azab qiloŋili turdi. Əmma Sən tehiqə qowmingni ḥeq qutquzmiding, — dedi.

6 1 Lekin Pərwərdigar Musaoŋa: — Əmdi sən Mening Pirəwngə qilidioŋanlirimni kərisən; qünki u qudrətlik bir qoldin məjburlinip, ularni qoyup beridu, qudrətlik bir qolning səwəbidin əzining zeminidin ularni qooŋlap qiqiriwetidu, — dedi.
2 Andin Huda Musaoŋa yənə səz qilip mundaq dedi: — Mən Pərwərdigardurmən. 3 Mən Ibrahimoŋa, Isḥaqqa wə Yaqupqa Qadirmutləq Təngri süpitidə kəründüm; lekin «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoŋa axkara tonulmidim.. 4 Mən ular bilən: — «Silər musapir bolup olturoŋan zeminni, yəni Kanaan zeminini silərgə berimən» dəp, ular bilən əḥdə baoŋlixip wədə qiloŋanmən. 5 Əmdi Mən misirliqlar qul qilip zulum saloŋan Israillarning aḥ-zarlirini anglap, qiloŋan xu əḥdəmni esimgə aldim.
6 Xunga Israillaroŋa mundaq degin: — «Mən Pərwərdigardurmən; Mən Özüm silərni misirliqlarning eoŋir yükliri astidin qiqirip, ularning qulluqidin azad qilip, qolumni uzitip ularoŋa qong balayi'apətlərni qüxürüp, silərgə ḥəmjəmət bolup ḥərlükkə erixtürimən.. 7 Silərni Öz qowmim boluxqa

5:21 «əməldarliri» — ibraniy tilida «hizmətkarliri» yaki «qulliri». Gərqə muxu kixilər Pirəwnning ordisida əməldarlik orunda turoŋan bolsimu, lekin ular yənila Pirəwnning «qulliri» dəp ḥesablanoŋan bolsa kerək.
6:3 «Yaḥwəḥ» — muxu namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə qilimiz. «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoŋa axkara tonulmidim» degən sözlər tooŋruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
6:6 «silərgə ḥəmjəmət bolup ḥərlükkə erixtürimən» — ibraniy tilida «gaal» degən bir peil bilənla ipadilinidu. Bu peil tooŋruluq «Təbirlər» wə «Ayup» 19:25 wə izaḥatinimu kərüng.

qobul qilimən wə Özüm Hudayinglar bolimən; xuning bilən silər ezünglarni misirliqlarning yüklirining astidin qutquzup qikaroquqining Mən Hudayinglar Pərwərdigar ikənlikini bilisilər. 8 Mən xuning bilən silərni qol kətürüp Ibrahimoqa, Isxaqqa wə Yaqupqa berixkə qəsəm qilogan zeminoqa elip barimən; Mən u yərni silərgə miras qilip zeminliqqa berimən; Mən Pərwərdigardurmən».

9 Bularning ƕəmmisini Musa Israillaroqa dəp bərdi; lekin ular eoqir qulluq azabidin pioqanoqa qüxkən bolup, uningoqa qulaq salmidi.

10 Andin Pərwərdigar Musaoqa yənə: — 11 Berip Misirning padixaƕi Pirəwngə: «Israillarning zeminingdin ketixigə yol qoy», dəp eytqin, dedi.

12 Lekin Musa Pərwərdigarning aldida: Mana, Israillar manga qulaq salmioqan yərdə, Pirəwn qandaqmu məndək kalpuki hətnə qilinmioqan bir adəmgə qulaq salsun? — dedi.

13 Əmma Pərwərdigar Musa wə Ƕaronoqa səzləp, ularning Israillaroqa wə Misirning padixaƕi Pirəwngə Israillar tooqruluq: — «Ular Misir zeminidin elip qikirilsun» degən əmr yətküzüxini buyrudi.

Musa bilən Ƕarunning əjdadliri, nəsəbnamisi

14 Təwəndikilər jəmət baxliqliri: — Israilning tunji ooqli boloqan Rubənning ooqulliri Ƕanuq, Pallu, Ƕəzron wə Karmi. Bular bolsa Rubənning nəsilliri idi.

15 Ximeonning ooqulliri: — Yəmuəl, Yamin, Oƕad, Yaqin, Zoƕar wə qanaanliq ayaldin boloqan Saullar idi; bular Ximeonning nəsilliri idi.

16 Lawiyning ooqullirining isimliri, nəsəbnamilirigə asasən: Gərxon, Koƕat wə Mərari; Lawiyning əmrining yilliri bir yüz ottuz yəttə yil boldi.

17 Gərxonning ooqulliri aililiri boyiqə: — Libni wə Ximəy.

18 Koƕatning ooqulliri: — Amram, Yizƕar, Ƕebron bilən Uzziəl. Koƕat bir yüz ottuz üq yil əmür kərdi.

19 Mərarining ooqulliri: — Maƕli wə Muxi. Bular nəsəbnamiliri boyiqə Lawiyning nəsilliri idi.

20 Amram əz ƕammisi Yokəbədni hotunluqqa aldi, Yokəbəd uningoqa Ƕarun wə Musani tuoqup bərdi. Amram bir yüz ottuz yəttə yil əmür kərdi.

21 Yizƕarning ooqulliri: — Koraƕ, Nəfəg wə Zikri idi.

22 Uzziəlning ooqulliri: — Mixaəl, Əlzafan wə Sitri idi.

23 Ƕarun bolsa Naƕxonning singlisini, yəni Amminadabning qizi Elixebani hotunluqqa aldi. U uningoqa Nadab bilən Abiƕuni, wə Əliazar bilən Itamarni tuoqup bərdi.

24 Koraƕning ooqulliri: — Assir, Əlkanaƕ wə Abi'asaf; bular Koraƕlarning nəsilliri idi.

25 Ƕarunning ooqli Əliazar Putiəlning qizlirining birini hotunluqqa aldi; u uningoqa Finiƕasni tuoqup bərdi; bular bolsa əz nəsəbi boyiqə ƕammisi Lawiylarning jəmət baxliqliri idi.

26 Pərwərdigarning: — Israillarni qoxunlardək top-topi bilən Misir zeminidin elip qikinglar, degən əmrini tapxuruwaloquqilar dəl muxu Ƕarun bilən Musa idi. 27 Israillar Misirdin qikirilsun, dəp Misirning padixaƕi Pirəwngə səz qiloqanlar dəl bu kixilər, yəni muxu Musa bilən Ƕarun idi.

Ƕarunning Musaoqa wakalitən səzlixi

28 Pərwərdigar Misirning zeminida Musaoqa

6:9 «pioqanoqa qüxkən bolup,...» — yaki «səwrsizliktin qidimay,...»

6:12 «kalpuki hətnə kilinmioqan» — bu səzlər bilən Musa əzining aozi kalwa bolupla qalmay, yənə (əzining 4:10-17də hatiriləngən Hudaoqa boloqan qaqxaxlirini əsləp) əzining Hudaning aldida heli nalayik ixlarni qiloqanliqini, gəp-səzdə gunaƕi bar adəm ikənlikinimu kərsətməkqi.

6:14 Yar. 46:9; Qəl. 26:5; 1Tar. 5:3

6:15 Yar. 46:10; Qəl. 26:12; 1Tar. 4:24

6:16 Yar. 46:11; Qəl. 3:17; 26:57; 1Tar. 6:1-30

6:17 1Tar. 6:2; 23:7

6:18 1Tar. 6:3; 23:12

6:19 1Tar. 6:4; 23:21

6:20 «Amram əz ƕammisi Yokəbədni hotunluqqa aldi» — xu qaoqda əz ƕammisini hotunluqqa elix mən'i qilinoqan əmr («Law.» 18:12-23) tehi Israiloqa berimligənidi.

6:20 Mis. 2:1; Qəl. 26:59

6:23 Qəl. 3:2; 26:60; 1Tar. 5:29; 24:1

səz kilоqan waqtida [29] Musaoqa: «Mən Pərwərdigardurmən. Sanga eytqinimning ҳəmmisini Misirning padixaҳi Pirəwngə degin», dəp əmr kildi.
[30] Lekin Musa Pərwərdigarning aldida: — Məndək kalpuki hətnə kilinmioqan bir kixigə Pirəwn qandaqmu qulaq salsun?» — dəp jawap bərgənidi..

7 [1] Xuning bilən Pərwərdigar Musaoqa: — Mana, Mən Pirəwnning aldida seni Hudaning ornida kildim. Akang Ҳarun bolsa sening pəyoqəmbiring bolidu. [2] Mən sanga buyruoqinimning ҳəmmisini uningoqa dəysən; andin akang Ҳarun Pirəwngə uning əz zeminidin Israillarni qoyup berixi kerəkliki tooqrisida səz kilidu.. [3] Lekin Mən Pirəwnning kənglini qattiq kilimən; buning bilən Mən Misir zeminida məjizilik alamətlər wə karamətlirimni kəpləp kərsitimən. [4] Xundaqtimu, Pirəwn silərgə qulaq salmaydu. Əmma Mən Misirning üstigə ҳəküm qikirip qolumni uzitip, qong balayi'apətlərni qüxürüp, qoxunlirim boloqan Əz qowmim Israillarni Misir zeminidin qikirimən. [5] Əz qolumni Misirning üstigə sozoqinimda, Israillarni ularning arisidin qikaroqinimda misirliklar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu, — dedi.
[6] Musa bilən Ҳarun xundaq kildi; Pərwərdigar ularoqa qandaq tapilioqan bolsa, ularmu xundaq kildi.

[7] Ular Pirəwngə səz kiloqan waqitta Musa səksən yaxqa, Ҳarun səksən üq yaxqa kirgənidi.

Ҳarunning ҳasisi

[8] Pərwərdigar Musa bilən Ҳarunoqa səz kilip: —
[9] Əmdi Pirəwn silərgə: — Əzünglarni təstiklap bir məjizə kərsitinglar, desə, sən Ҳarunoqa: — Ҳasangni elip Pirəwnning aldioqa taxlioqin, dəp eytqin. Xundaq kilixi bilənla ҳasa yilanoqa aylinidu, dedi.
[10] Xuning bilən, Musa bilən Ҳarun Pirəwnning aldioqa berip, Pərwərdigarning buyruoqinidək kildi; Ҳarun ҳasisini Pirəwn bilən uning əməldarlirining aldioqa taxliwidi, u yilanoqa aylandi.. [11] U waqitta Pirəwn danixmənliri wə seҳirgərlirini qaqirtip kəldi; Misirning jadugərlirimu əz jadusi bilən oxxax ixni kildi. [12] Ularning ҳərbiri əz ҳasisini taxlidi; ularmu yilanoqa aylandi. Lekin Ҳarunning ҳasisi ularning ҳasilirini yutup kətti. [13] Birak Pərwərdigar eytqandək Pirəwnning kəngli qattiqliq bilən Pərwərdigar eytqandək ularoqa qulaq salmidi.

Birinqi apət — qan apiti

[14] Andin Pərwərdigar Musaoqa mundaq dedi: — Pirəwnning kəngli qattiq; u qowmni qoyup berixni rət kilidu. [15] Əmdi sən ətə səҳərdə Pirəwnning qexioqa baroqin (xu waqitta u su boyioqa qikidu) — Sən uning bilən kərüxüxkə dəryaning boyida saklap turoqin; yilanoqa aylanoqan ҳasini qolungoqa eliwal. [16] Sən uningoqa mundaq degin: — «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar meni aldingoqa: «Qəldə Manga ibadət kilixi üqün qowmimni qoyup bər» deyixkə əwətkənidi; lekin mana, bu waqitkiqə ҳeq anglimiding. [17] Xunga Pərwərdigar sanga: — «Sən xu alamət bilən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən», dəydu — Mana, mən qolumdiki ҳasa bilən dəryaning süyini ursam, su qanoqa aylinidu, [18] dəryaning belikliri ələp, dəryaning süyi sesip ketidu; misirliklar sudin səskinip, iqəlməydioqan bolup qalidu».
[19] Pərwərdigar Musaoqa yənə: — Sən Ҳarunoqa: — Ҳasangni elip misirliklarning suliri qanoqa aylansun dəp ularning üstigə, yəni ekinliri, əstəngliri, kelliri wə su ambarliri üstigə qolungni uzatkin. Xuning bilən

6:30 Mis. 6:12; Mis. 4:10
7:2 «Ҳarun bolsa sening pəyoqəmbiring bolidu» — demək, Ҳarun əzi Musaning səzlirini Pirəwngə yaki həlkkə yətküzidu.
7:2 Mis. 4:14
7:10 «Pirəwnning əməldarliri» — məzkur kitabta «Pirəwnning əməldarliri» ibraniy tilida «hizmətkarliri» degən səz bilən ipadilinidu.

pütkül Misir zeminida, ḫətta yaoŋaq wə tax ḳaqilardiki sularmu ḳanoŋa aylinidu, degin, dedi.
20 Musa bilən Ḫarun Pərwərdigarning buyruoŋinidək ḳildi; Ḫarun Pirəwn wə əməldarlirining kəz aldida ḫasini kətürüp, dəryaning süyini uruwidi, pütün dəryaning süyi ḳanoŋa aylinip kətti.. 21 Dəryadiki belikḷar ələp, dəryaning süyi sesip kətti. Misirlikḷar dəryaning süyini iqəlməydioŋan bolup ḳaldi, pütkül Misir zemini ḳanoŋa toldi. 22 Lekin Misirning jadugərlirimu əz jaduliri bilən ḫəm xundaḳ ḳildi. Bu səwəbtin Pərwərdigar eytḳandək Pirəwnning kəngli ḳattiḳ bolup, ularoŋa ḳulaḳ salmidi; 23 əksiqə Pirəwn əyigə ḳaytip ketip, bu ixḳa ḫeq pisənt ḳilmidi. 24 Dəryaning süyini iqəlmigini üqün barliḳ misirlikḷar iqkündək su tepix üqün dəryaning ətraplirini kolidi.
25 Pərwərdigar dəryani urup, yənə yəttə kün ətti.

Ikkinqi apət — paḳa apiti

8 1 Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Pirəwnning aldioŋa berip uningoŋa: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Manga ibadət ḳilixḳa Əz ḳowmimni ḳoyup bər. 2 Lekin ularni ḳoyup berixni rət ḳilsang, mana, Mən dəlitingning ḫəmmə yerini paḳilar bilən basturup urimən. 3 Dəryada top-top paḳilar pəyda bolup, dəryadin qikip ordangoŋa, ḫujrangoŋa, orun-kərpənggə, əməldarliringning əylirigə kiriwalidu, xuningdək həlḳingning uqisioŋa, tonur wə təngniliringgə yamixip qikiwalidu.. 4 Paḳilar əzüngning üstibexioŋa, həlḳingning üstibexioŋa wə ḫəmmə əməldarliringning üstibexioŋa yamixip qikiwalidu» — degin, — dedi. 5 Pərwərdigar Musaoŋa: — Sən Ḫarunoŋa: Paḳilarning Misir zeminining üstigə qikixi üqün ḳolungni uzitip, ḫasangni eḳinlar, əstənglər wə kəllərning üstigə xiltioŋin, degin — dedi. 6 Xuning bilən Ḫarun ḳolini Misirning suliri üstigə uzatti; xundaḳ ḳiliwidi, paḳilar qikip Misir zeminini ḳaplidi.
7 Lekin jadugərlərmu əz jaduliri bilən ohxax ixni ḳilip, Misir zemini üstigə paḳilarni pəyda ḳildi. 8 Pirəwn Musa bilən Ḫarunni qaḳirtip: — Paḳilarni məndin wə həlḳimdin neri ḳilix üqün Pərwərdigardin ətününglar. Xundaḳ bolsa, mən həlḳingni Pərwərdigaroŋa ḳurbanliḳ ḳilsun dəp ḳoyup berimən, dedi.
9 Musa Pirəwngə: — Boptu, mən izzitingni ḳilay, pəḳət dəryadiki paḳilarla ḳelip, baxḳiliri əzüngdin wə əyliringdin ayrilsun dəp, sən, əməldarliring wə həlḳing üqün mening dua ḳilidioŋan waḳtimni bekitkin, dedi..
10 U jawab berip: — Ətə bolsun, dedi.
Musa uningoŋa: — Hudayimiz Pərwərdigaroŋa ohxax ḫeqbirining yoḳluḳini bilixing üqün sening deginingdək bolsun. 11 Paḳilar səndin, əyliringdin, əməldarliring wə həlḳingdin qikip ketidu; pəḳət dəryadila ḳalidu, dedi.
12 Xuning bilən Musa wə Ḫarun Pirəwnning aldidin qikip kətti. Andin Musa Pirəwnning üstigə əwətilgən paḳilar tooŋrisida Pərwərdigaroŋa nida ḳildi.
13 Pərwərdigar Musaning tiliginidək ḳildi. Buning bilən əylərdiki, ḫoylilardiki wə etizlardiki paḳilar əldi.
14 Həlḳ ularni yioŋip dəwə-dəwə ḳildi, pütkül yurt-zemin sesiḳqilikḳa toldi. 15 Lekin Pirəwn apəttin halas boloŋinini kərgəndə, kənglini ḳattiḳ ḳilip, Pərwərdigar eytḳinidək ularoŋa ḳulaḳ salmidi..

Üqinqi apət — paxa apiti

16 Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Sən Ḫarunoŋa: — Ḫasangni uzitip, yərning topisini uroŋin. Buning bilən u paxioŋa aylinip, pütkül Misir zeminini ḳaplaydu, degin, — dedi..
17 Ular xundaḳ ḳildi; Ḫarun ḳolini uzitip ḫasisi bilən yərning topisini uruwidi, adəmlər wə ḫaywanlarning üstibexini paxa

7:20 Mis. 17:5; Zəb. 78:44; 105:29
8:3 «ordangoŋa» — yaki «əyünggə».
8:9 «mən izzitingni ḳilay» — ibraniy tilida «məndin izzətkə muyəssər boloŋin».
8:15 Mis. 7:14
8:16 «paxioŋa» — baxḳa hil tərjimisi: «pitlaroŋa». Baxḳa hil ḫaxarətlərnimu kərsitixi mumkin.

basti; pütkül Misir zeminidiki topa-qanglar paxioɣa aylandi.. [18] Jadugərlərmu өz jadu-liri bilən xundak kilip paxa pəyda kilixka urunoɣan bolsimu, pəyda kilalmidi. Paxilar bolsa ħəm adəmlərning ħəm ħaywanlarning üstibexini kaplap kətti. [19] Andin jadugərlər Pirəwngə: — Bu ix Hudaning barmikining kiloɣini! — deyixti. Lekin Pirəwn kənglini kattik kilip, Pərwərdigar eytkinidək ularoɣa kulak salmidi.

Tətinqi apət — kəküyünlər apiti

[20] Pərwərdigar Musaoɣa: — Ətə səhər kopup Pirəwnning aldioɣa berip turoɣin — (xu wakitta u su boyioɣa qikidu) uningoɣa: «Pərwərdigar mundak dəydu: — Manga ibadət kilixi üqün Өz kowmimni koyup bər! [21] Qünki əgər kowmimni koyup bərmisəng, mana Mən sening wə əməldarliring, həlking üstigə, əyliringgə kəküyünlərni əwətimən; xuning bilən misirliklarning əyliri wə ħətta ular turuwatkan tuprakmu kəküyünlər bilən tolidu..

[22] Lekin xu künidə Өz kowmim turuwatkan Goxən yurtini baxkiqə kilimən; xundak boliduki, u yərdə kəküyünlər tepilmaydu. Xuning bilən sən Mən Pərwərdigarning bu zeminda boloɣanlikimni bilisən..

[23] Xundak kilip Mən Өz kowmimni sening həlkingdin pərkləndürimən; bu məjizilik alamət ətə yüz beridu», dəp eytkin, dedi.

[24] Pərwərdigar deginini kildi. Pirəwnning əylirigə, əməldarlirining əylirigə kəküyünlər top-top bolup kirdi; pütkül Misir zeminining ħəmmə yeri kəküyünlər təripidin harab boluxka baxlidi.. [25] Pirəwn Musa bilən Ħarunni qakirtip kelip ularoɣa: Berip muxu zeminda Hudayinglaroɣa kurbanlik ətküzünglar, — dedi. [26] Lekin Musa jawab berip: — Bundak kilix bizgə taza muwapik bolmaydu; qünki biz Pərwərdigar Hudayimizoɣa sunmakqi boloɣan kurbanlik mal misirliklaroɣa nisbətən yirginqliktur. Əmdi əgər biz misirliklarning kəz aldida yaman kərüngən nərsini kurbanlik kilsak ular bizni qalma-kesək kiliwətməmdu?.. [27] Biz üq künlük yolni besip, qeldə Pərwərdigar Hudayimiz bizgə buyruɣinidək uningoɣa kurbanlik sunuximiz kerək, dedi.

[28] Pirəwn: — Silərni Pərwərdigar Hudaying-laroɣa qeldə kurbanlik ətküzüxkə baroɣili koyimən; pəkət bək yirak ketip kalmanglar, mening üqün dua kilinglar, dedi. [29] Musa ja-wab berip: — Mana, mən sening aldingdin qikip Pərwərdigaroɣa iltija kilimən wə kəküyünlər sən Pirəwndin, əməldarliringdin wə həlkingdin ətə qikip ketidu; lekin Pirəwn yənə ħiylə ixlitip, həlkni Pərwərdigaroɣa kurbanlik kilixka berixtin toskuqi bolmisun, dedi.

[30] Musa Pirəwnning aldidin qikip, Pərwərdigaroɣa xundak iltija kildi. [31] Pərwərdigar Musa tiliginidək kildi; u kəküyünlərni Pirəwn, əməldarliri wə həlkidin qikiriwətti; ħətta bir tal kəküyünmu kalmidi.

[32] Lekin Pirəwn bu ketimmu kənglini kattik kilip, kowmni koyup bərmidi..

Bəxinqi apət — waba apiti

9 [1] Andin Pərwərdigar Musaoɣa: — Pirəwnning aldioɣa berip uningoɣa: — «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar

8:17 Zəb. 105:31

8:21 «kəküyünlər» — bularning kaysi ħaxarət ikənliki ħazir bizgə naməlum. «Zəb.» 78:45də bu ħaxarətlər adəmlərni qakidioɣanliki eytilidu, xunga bu ħaxarət kəküyün yaki xuningoɣa ohxap ketidioɣan bir hil qiwin bolsa kerək.

8:22 «...sən Mən Pərwərdigarning bu zeminda boloɣanlikimni bilisən» —Yaki «...sən Mən Pərwərdigarning yər yüzidə məwjut ikənlikimni bilisən».

8:24 Zəb. 78:45; 105:31

8:26 «Hudayimizoɣa sunmakqi boloɣan kurbanlik mal misirliklaroɣa nisbətən yirginqliktur» — misirliklaroɣa nisbətən «yirginqlik boloɣini» koylardin ibarət idi. Ular koylarni, xundakla koyqilarnimu yirginqlik dəp karioɣan; lekin paydini kəzləp Misirdiki bəzi yərlərdə koy bekilatti («Yar.» 46:34ni kərüng).

–Muxu ayətning baxka birhil qüxəndürülüxi boyiqə, misirliklar bəzi mallaroɣa (məsilən, kalilarning bəzi hillirioɣa) qokunatti. Əgər Israillar ular qokunoɣan birhil malni kurbanlik kilsa, ular oɣəzəplinətti, əlwəttə.

8:26 Yar. 43:32; 46:34

8:32 Mis. 8:11

mundaķ dəydu: — Manga ibadət ķilixioŋa Θz ķowmimni ķoyup bər. [2] Əgər ularni ķoyup berixni rət ķilip, yənila tutup turuwalidioŋan bolsang, [3] mana, Pərwərdigarning ķoli etizliķtiki qarpayliringning üstigə, atexəklər, təgilər, wə ķoy-kaliliringning üstigə qüxüp intayin eoŋir bir waba kəltüridu. [4] Lekin Pərwərdigar Israilning qarpaylirini misirliķlarning qarpayliridin pərķləndüridu. Nətijidə, Israilning qarpayliridin ħeqbiri əlməydu» — degin, dedi. [5] Pərwərdigar waķitni bekitip: — Ətə Pərwərdigar zeminda bu ixni ķilidu, dedi. [6] Ətisi Pərwərdigar xundaķ ķildi; misirliķlarning barlik qarpayliri əldi; lekin Israillarning qarpayliridin birimu əlmidi. [7] Pirəwn adəm əwətip təkxüriwidi, mana, Israillarning qarpayliridin birimu əlmigənidi. Lekin Pirəwnning kəngli ķattiķ ķilinip, u ķowmni ķoyup bərmidi.

Altinqi apət — qaķa apiti

[8] Andin Pərwərdigar Musa wə Ħarunoŋa: — Humdanning külidin qanggilinglarni toxķuzup elinglar, andin Musa uni Pirəwnning kəz aldida asmanoŋa ķaritip qaqsun. [9] Xundaķ ķilixi bilən kül pütkül Misir zeminini ķaplaydioŋan qang-tozan bolidu wə Misir zeminidiki ħəmmə yərdə adəmlər wə ħaywanlarning bədinigə qüxüxi bilən ħürrək-ħürrək qaķa qiķiridu, — dedi. [10] Xuning bilən ular humdandin kül elip, Pirəwnning aldioŋa berip turdi wə Musa uni asmanoŋa ķaritip qaqti; u adəmlər wə ħaywanlarning bədinigə qüxüxi bilən ħürrək-ħürrək qaķa qiķardi. [11] Jadugərlər qaķilar dəstidin Musaning aldida turalmay ķaldi; qünki jadugərlərning bədininimu, baxķa barliķ misirliķlarnimu ohxax qaķa besip kətkənidi. [12] Lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini ķattiķ ķildi; xunga Pərwərdigar dəl Musaoŋa eytķinidək u ularoŋa ķulaķ salmidi.

Yəttinqi apət — məldür apiti

[13] Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Ətə tang səħər ķopup, Pirəwnning aldida turup uningoŋa: «Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Ķowmimni Manga ibadət ķilixķa ķoyup bər; [14] qünki Mən bu ķetim ħəmmə balayi'apətlirimni yürikinggə, əməldarliring wə puķraliringning üstigə əwətimən. Buning bilən sən pütkül yər yüzidə Məndək baxķa birining yoķ ikənlikini bilisən. [15] Qünki Mən ķolumni uzitip, əzüng wə ķowmingni waba bilən uroŋan bolsam'idi, bu waķitķiqə sən yər yüzidin yoķilip ketətting. [16] Ħalbuki, Mening seni ornungoŋa tikliximdiki məķsitim xu idiki, dəl Θz ķudritimni sanga kərsitix, xundaķla namimning pütkül yər yüzidə jakarlinixi üqün idi..

[17] Sən yənə ķowmimoŋa qongqilik ķilip, ularni ķoyup berixni rət ķiliwerəmsən? [18] Mana, ətə muxu waķitlarda Misir dəliti bina boloŋandin buyan ħeq kərülüp bakmioŋan ķattiķ məldürni yaoŋdurimən. [19] Xuning üqün adəm əwətip, ħaywan wə etizda bar-yoķungni yioŋip iqkiri solioŋin; qünki əygə ķayturulmay sirtta ķaloŋan adəm wə ħaywanlarning ħəmmisi məldürning astida ķelip əlüp ketidu! — degin, dedi.

[20] Buni anglap Pirəwnning əməldarlirining arisidin Pərwərdigarning səzidin ķorkķan ħərbir adəm əz ķulliri wə qarpaylirini yügürtüp əylirigə elip kəldi. [21] Lekin Pərwərdigarning səzini etibaroŋa almioŋanlar əz ķul wə mallirini taxķirida ķaldurup ķoydi.

[22] Pərwərdigar Musaoŋa: — Misir zeminidiki ħər yərdə, adəmlər üstigə, mallarning üstigə, xundaķla Misir zeminidiki dalalarning ħəmmə ot-qəplirining üstigə məldür yaoŋsun dəp, asmanoŋa ķarap ķolungni kətürgin, dedi. [23] Musa xuning bilən ħasisini asmanoŋa ķaritip kətürüwidi, Pərwərdigar güldürmamini güldürlitip, məldür yaoŋdurdi, yər yüzidə qaķmaķ qeķindiliri qepip yürətti. Xundaķ ķilip Pərwərdigar Misir zemini üstigə məldür yaoŋdurdi.. [24] Məldür yeoŋip, məldür bilən ot arilax qüxti; məldür xunqə eoŋir bol-

9:16 Rim. 9:17
9:23 «yər yüzidə qaķmaķ qeķindiliri qepip yürətti» — yaki «ot yər yüzigə tohtawisiz qüxti».

diki, Misir dəliti bina boloɣandin tartip undaq ḳattiḳ məldür yeoɣip baḳmioɣanidi. [25] Məldür pütkül Misir zeminining ḥər yeridə qüxüp, insan bolsun, ḥaywan bolsun, ḥəmmisini urdi; məldür etizdiki ḥəmmə ot-qəpni urup, yərdiki ḥəmmə dəl-dərəhlərnimu sunduruwətti. [26] Pəḳət Israillar olturuxluḳ Goxən zeminidila məldür yaoɣmidi.

[27] Pirəwn adəm əwətip Musa bilən Ḥarunni qaḳirtip ularoɣa: — Mən bu ḳetim gunaḥ ḳildim! Pərwərdigar ḥəḳḳaniydur; Səwənlik bolsa mən wə həlḳimdin ətti.. [28] Yənə berip Pərwərdigardin ətünüp iltija ḳilinglar! Hudadin qiḳḳan bu ḳattiḳ güldürmamilar wə məldür yetip axti! Silərni ḳoyup berəy; silər əmdi muxu yərdə turiwərsənglar bolmaydu, — dedi.

[29] Musa uningoɣa jawab berip: — Mən xəḥərdin qiḳḳanda, Pərwərdigar tərəpkə ḳarap ḳollirimni yeyip kətürimən; güldürmamilar xu ḥaman besiḳip məldür yənə yaoɣmaydu. Yər yüzi Pərwərdigarningkidur, dəp bilixing üqün xundaḳ bolidu. [30] Lekin sən wə sening əməldarliring, silərning Pərwərdigar Hudadin tehiqə ḳorḳmaywatḳininglarni bilimən, dedi.

[31] Xu qaoɣda arpa bax qiḳirip, zioɣir oɣunqilioɣan boloɣaqḳa, zioɣir wə arpa məldürdin wəyran ḳilindi. [32] Lekin buoɣday bilən ḳara buoɣday keyinrək bih qiḳaroɣaqḳa, wəyran ḳilinmidi.

[33] Musa Pirəwnning aldidin ketip, xəḥərdin qiḳip Pərwərdigar tərəpkə ḳarap ḳollirini yeyip kətürdi. Xuning bilən güldürmama wə məldür tohtap, yamoɣur yərgə yənə tekülmidi. [34] Əmma Pirəwn yamoɣur, məldür wə güldürmamilarning tohtioɣinini kərgəndə, yənə gunaḥ sadir ḳildi; umu, əməldarlirimu kənglini ḳattiḳ ḳilixti. [35] Bu tərixidə Pirəwnning kəngli ḳattiḳ turuwerip, Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən eytḳandək, Israillarni ḳoyup berixni rət ḳildi..

Səkkizinqi apət — qekətkə apiti

10 [1] Andin Pərwərdigar Musaoɣa: — Pirəwnning aldioɣa baroɣin; qünki ularning arisida bu məjizilik alamətlərni kərsitixim üqün Pirəwnning kənglini wə əməldarlirining kənglini ḳattiḳ ḳilip ḳo ydum.. [2] Bu ix bilən Mening misirliḳlarni ḳandaḳ rəswa ḳiloɣanliḳim wə ularning arisida kərsətkən məjizilik alamətlirimni sən ooɣlungning andin nəwrəngning ḳuliḳioɣa yətküzisən. Buning bilən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisilər, dedi.. [3] Xuning bilən Musa bilən Ḥarun Pirəwnning aldioɣa berip, uningoɣa: — Ibraniylarning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Əzüngni aldimda təwən tutuxni ḳaqanoɣiqə rət ḳilisən? Manga ibadət ḳilix üqün ḳowmimni ḳoyup bər.

[4] Qünki əgər sən ḳowmimni ḳoyup berixni rət ḳilsang, mana, Mən ətə sening yurtungoɣa qekətkə əwətimən. [5] Ular silər zemin yüzini kərmigüdək ḳilip yepiwetidu, silərning məldürdin aman ḳaloɣan nərsiliringlarnimu, dalalarda əskən ḥəmmə dəl-dərəhliringlarnimu yəp ketidu. [6] Ular orda-sarayliringoɣa, əməldarliringning sarayliri, xundaḳla barliḳ misirliḳlarning əylirigə tolup ketidu; bundaḳ apətni ata-bowangliring wə ata-bowiliringning ata-bowilirimu yər yüzidə apiridə boloɣandin tartip kərüp baḳmioɣan» — dedi-də, burulup Pirəwnning aldidin qiḳip kətti. [7] Pirəwnning əməldarliri uningoɣa: — Bu adəm bizgə ḳaqanoɣiqə tuzaḳ bolar? Əz Hudasi Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilixḳa bu adəmlərni ḳoyup bərgəyla! Misirning harab boloɣinini tehiqə kərməywatamdila? — dedi.

[8] Xuning bilən Musa bilən Ḥarun Pirəwnning aldioɣa yənə qaḳiritip kelindi. U ularoɣa: — Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilix üqün beringlar; lekin baridioɣanlar zadi kimlər? — dedi.

[9] Musa jawab berip: — Yaxlirimiz wə ḳeriqürilər bilən, ooɣullirimiz wə ḳizlirimiz bilən,

9:27 «Səwənlik bolsa mən wə həlḳimdin ətti» — yaki «mən əzüm wə həlḳim rəzildur».
9:35 Mis. 4:21; 7:3

10:1 Mis. 4:21; 9:34
10:2 «ḳandaḳ rəswa jazalioɣanliḳim» — yaki «ḳattiḳ jazalioɣanliḳim».

qoy wə kala padilirimizni elip ḫəmmimiz barimiz; qünki biz Pərwərdigar üqün ḫeyt ətküzüximiz kerək, dedi.
10 U ularoƣa: — Silərni bala-qaqanglar bilən qoxup qoyup bərginimdə, Pərwərdigar silər bilən billə boloƣay! Mana, aldinglarda balayi'apət turuptu! 11 Yoqsu, bundaq qilixinglaroƣa bolmaydu! Pərwərdigaroƣa ibadət qilixqa pəqət aranglardin ər kixilərla barsun! Qünki silərning təlipinglar dəl xu əməsmidi! — dedi-də, ular Pirəwnning aldidin qooƣlap qikirildi.
12 Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Misir zeminining üstigə qolungni uzatqin. Xundaq qilsang, qekətkilər Misir zeminini besip, zemindiki ḫərhil otyaxlarni, yəni məldürdin aman qaloƣanning ḫəmmisini yəp ketidu, dedi.
13 Musa ḫasisini Misir zeminining üstigə uzatti; Pərwərdigar xu küni wə keqisi zemin üstigə xərq xamili qikardi. Səḫərdə, xərq xamili qekətkilərni uqurup kəldi. 14 Qekətkilər Misirning pütkül zeminioƣa yeyilip, Misirning pütün qegrisinimu basti. Apət intayin eoƣir boldi; ilgiri bundaq qekətkə apiti bolup bakmioƣan, mundin keyinmu uningdək bolmaydu.
15 Ular pütkül zeminning yüzini qaplidi, yər qarangoƣulixip kətti; ular məldürdin aman qaloƣan zemindiki ḫəmmə otyaxlarni wə dəl-dərəḫlərning barlik mewilirini yəp kətti. Xuning bilən pütkül Misir zemini təwəsidiki dəl-dərəḫlərdə yaki daladiki gül-giyaḫlarda ḫeq yexillik qalmidi.
16 Andin Pirəwn aldirap-tenəp Musa bilən Ḫarunni qakirtip ularoƣa: — Mən ḫəm Hudayinglar Pərwərdigar aldida ḫəm silərning aldinglarda gunaḫ kildim. 17 Əmdi muxu bir ketim gunaḫimdin ətüp Pərwərdigar Hudayinglardin bu ələmni məndin elip ketixini iltija kilixinglarni ətünimən, — dedi.
18 Xuning bilən Musa Pirəwnning aldidin qikip Pərwərdigaroƣa iltija kildi. 19 Xuning bilən Pərwərdigar xamalni burap oƣərb tərəptin intayin küqlük boran qikirip, qekətkilərni uqurup, Kizil Dengizoƣa oƣərk kildi; Misirning pütkül təwəsidə bir talmu qekətkə qalmidi. 20 Lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini qattik kilip qoyoƣini üqün u Israillarni qoyup bərmidi.

Tokkuzinqi apət — qarangoƣuluk apiti

21 Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Qolungni asmanoƣa qaritip uzatqin; xuning bilən qattik bir qarangoƣuluk bolidu, ḫətta adəm silisa qolioƣa tuyuloƣudək qoyuk qarangoƣuluk Misir zeminini qaplaydu, — dedi.
22 Andin Musa qolini asmanoƣa qaritip uzitiwidi, qoyuk bir qarangoƣuluk Misir zeminini üq küngiqə qaplap turdi. 23 Üq küngiqə biri yənə birini kərəlməs wə ya ḫeqkim əz jayidin qozoƣilalmas boldi; lekin barlik Israillar olturoƣan jaylarda yorukluk bar idi.
24 Pirəwn Musani qakirtip uningoƣa: — Berip, Pərwərdigaroƣa ibadət kilinglar. Pəqət qoy wə kala padiliringlar qalsun; balaqakiliringlarnimu elip barsanglar bolidu, dedi. 25 Musa jawabən: — Undakta Hudayimiz Pərwərdigaroƣa qurbanlik kilixqa inakliq qurbanliki wə kəydürmə qurbanlikioƣa lazimlik qarpaylarni sən bizgə berəmsən?
26 Əzimizning qarpaylirimiz biz bilən birgə ketixi kerək, bir tuyikimu kəynidə qalsa bolmaydu; qünki Hudayimiz Pərwərdigaroƣa ibadət kilixqa qurbanlik kilidioƣinimizni bulardin talliximiz lazim. U yərgə ye-

10:10 «Pərwərdigar silər bilən billə boloƣay!» — bu təḫdit salidioƣan, naḫayiti kinayilik, ḫəjwiy gəp, əlwəttə.
–Baxqa birhil tərjimisi «Pərwərdigarni silər bilən bolsun dəp, silərni bala-qaqanglar bilən qoxup qoyup berəmdim?». **«Mana, aldinglarda balayi'apət turuptu!»** — ibraniy tilida «yamanlik», «apət» yaki «balayi'apət» «ra» degən səz bilən ipadilinidu. Lekin misirlikларning muḫim ilaḫi — «kuyax ilaḫi»ning namimu «Ra» boloƣaqqa, Pirəwnning səzi ikki bislik boluximu mumkin; undaq boloƣanda ikkinqi mənisi: «Mening ilaḫim «Ra» silərni jazalaydu!» degənlik bolidu («aldinglarda «ra» turuptu!).
–Muxu ibarə baxqa tərjimilərdə «Mana, silərdə yaman niyət bar!» dəpmu tərjimə kilinidu.
10:13 Zəb. 78:46; 105:34,35
10:22 Zəb. 105:27,28
10:25 «bizgə» — ibraniy tilida «qolimizoƣa». **«bizgə berəmsən?»** — yaki «bizgə berixing kerək!».

tip barmioɣuqə, Pərwərdigaroɣa kaysi kurbanlikлар bilən ibadət kilidioɣinimizni bilməymiz, — dedi.
27 Lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini kattik kildi; u ularni yənila koyup bərmidi.
28 Pirəwn Musaoɣa: — Aldimdin yoкal! Ңezi bol, ikkinqi manga kərüngüqi bolma! Qünki yüzümni yənə kərgən kününg jeningdin ayrilisən, — dedi.
29 Musa uningoɣa: — Rast eytting! Mən sening yüzüngni ikkinqi kərgüqi bolmaymən, — dedi..

Oninqi apət — pütün Misirdiki tunji balilarning ələüxi. Musaning Pirəwngə eytkan ahirki sözliri

11 1 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoɣa: — Yənə bir apətni Pirəwnning üstigə wə Misirning üstigə qüxürimən. Andin u silərni bu yərdin ketixkə yol koyidu wə u silərni ңəmmə nərsiliringlar bilən koxup koyup berip, bu yərdin mutləк kooɣlap qikiridu..
2 Əmdi sən ңəlkkə tapilap: — Ңər biringlar, ər kixilərning ңərbiri əz koxnisidin, ayal kixilərning ңərbiri əz koxnisidin kümüx buyumlarni, altun buyumlarni sorap alsun, degin, — dedi..
3 (Pərwərdigar ңəlkini misirlikлarning aldida iltipat tapkuzdi. Xuningdək Musa degən bu adəm Misir zeminida Pirəwnning əmaldarlirining nəzиridə bolsun, pukralarning nəzиridə bolsun, naңayiti uluoɣ zat boldi)..
4 Andin Musa yənə: — Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən yerim keqidə qikip Misirni kezip qikimən..
5 Xu wakitta təhttə olturuwatkan Pirəwnning tunji ooɣlidin tartip yaroɣunqak tartidioɣan dedəkning tunji ooɣlioɣiqə, xundakla barlik qarpaylarning tunjiliri, yəni Misirdiki barlik tunji jan igiliri əlidu..
6 Bu səwəbtin pütkül Misir zeminida kattik bir pəryad kətürülidu; uningdin ilgiri xundak pəryad bolup bakmioɣanidi, mundin keyinmu bundak pəryad anglanmaydu.
7 Lekin Israillaroɣa, məyli adəmliri, məyli ңaywanatlirioɣa bolsun, ңətta bir tal itmu kawap koymaydu. Buningdin Pərwərdigarning misirlikлar bilən Israilni pərkləndüridioɣanlikini bilisilər».
8 — Xuning bilən bu əmaldarliringning ңəmmisi aldimoɣa kelip, manga təzim kilip: «Sili əzliri wə siligə əgəxkən barlik kowmliri qikip ketixkəyla!» dəp eytidu, andin qikip ketimən» — dedi-də, kattik oɣəzəp bilən Pirəwnning aldidin qikip kətti..
9 Pərwərdigar Musaoɣa: — Misir zeminida Mening karamət məjizilirimning kəpləp kərsitilixi üqün Pirəwn silərgə kulak salmaydu, — degənidi.
10 Musa bilən Ңarun bu karamət məjizilərning ңəmmisini Pirəwnning aldida kərsitip boldi; lekin Pərwərdigar Pirəwnning kənglini kattik kilip koyoɣini üqün u Israillarni uning zeminidin kətkili koymidi..

Ötüp Ketix ңeyti

12 1 Pərwərdigar Misir yurtida Musa wə Ңarunoɣa mundak dedi: —
2 Bu ay silərgə aylarning iqidə bexi, yilning tunji eyi bolidu..
3 Silər pütün Israil jamaitigə səz kilip: — Bu ayning oninqi küni ңəmminglar atiliringlarning ailisi boyiqə bir kozini elinglar; ңərbir ailigə birdin koza eli

10:29 Ibr. 11:27
11:1 «Yənə bir apətni Pirəwnning üstigə wə Misirning üstigə qüxürimən...» — bu sözlərni Musa tehi Pirəwnning aldidin qikmay turup Pərwərdigar uningoɣa eytkan bolsa kerək (8-ayətni kərüng).
11:2 «ləlkkə tapilap...» — ibraniy tilida «ləlkning kulaklirioɣa səz kilip...».
11:2 Mis. 3:22; 12:35
11:3 Mis. 12:36
11:4 Mis. 12:29
11:5 Mis. 12:12
11:8 «Xuning bilən bu əmaldarliringning ңəmmisi aldimoɣa kelip, manga təzim kilip: .. andin qikip ketimən» — dedi-də, kattik oɣəzəp bilən Pirəwnning aldidin qikip kətti» — 1-8 ayəttə hatirilənгənlər Musa bilən Pirəwnning otturisida boloɣan jedəl (10-babta hatirilgən)ning dawami bolsa kerək.
11:8 Mis. 12:30
11:10 Mis. 9:16; Rim. 9:17
12:2 «Bu ay silərgə ... yilning tunji eyi bolidu» — bu wakittin ilgiri Hudaning ləlki üqün yilning bexi küzdə (Sentəbrdə) baxlinatti (Mukəddəs Kitabta buningdin ilgiriki barlik wakitlar xundak ңesablinatti). Ottura xərktiki əllərning ңəmmisining xundak kalendari bar idi.

nglar.. [4] Əgər məlum bir ailə bir qozini yəp bolalmioqudək bolsa, undakta əy igisi yenidiki qoxnisi bilən birlixip adəm sanioqa karap bir qoza elinglar; hərbir kixining ixtihasioqa karap hesablap muwapik bir qoza hazirlanglar. [5] Hərbiringlar tallaydioqan qozanglar bejirim, bir yaxlik ərkək bolsun; qoy yaki əqkə padiliridin tallansimu bolidu.. [6] Qozini bu ayning on tətinqi künigiqə yeninglarda turoquzunglar, — degin.

— Xu küni Israilning pütkül jamaiti tallioqan melini gugumda soysun.. [7] Andin ular uning kenidin elip gəx yeyilgən əyning ixikning bax təripigə həm ikki yan kexikigə sürkəp koysun. [8] Ular xu keqisi gəxini otta kawap kilip yesun; uni petir nan wə aqqik-qüqük kəktat bilən koxup yesun.. [9] Kət'iy ham yaki suda pixurup yeməngla, bəlki uni bax, put wə iq-karinliri bilən otta kawap kilip yənglar. [10] Uning heqnemisini ətigə kaldurmanglar. Əgər ətigə exip kaloqanliri bolsa, uni otka selip kəydürüwetinglar.

[11] Silər uni mundak halättə yənglar: — Uni yegəndə bəlliringlarni qing baoqlap, ayaoqliringlaroqa kəx kiyip, kolliringlarda hasa tutkan halda tez yənglar. U bolsa Pərwərdigarning «ətüp ketix» kozisidur.. [12] Qünki Mən u keqisi Misir zeminini kezip ətimən; Mən Misir zeminida məyli insan bolsun, məyli haywan bolsun ularning tunji tuoquloqan ərkikining həmmisini eltürimən; xuning bilən Mən Misirning barlik butilahlirining üstidin həküm qikirimən; Mən Pərwərdigardurmən.. [13] Xu kurbanlikning keni silər olturoqan əylərdə silərgə nijat bəlgisi bolidu; bu kanlarni kərginimdə silərgə ətüp turimən. Xuning bilən Misir zeminini uroqinimda halakət elip kelidioqan waba-apət silərgə təgməydu..

Petir nan heyti

[14] Bu kün silərgə hatirə kün bolsun; uni Pərwərdigarning heyti süpitidə ətküzüp təbrikləngla; əbədiy bəlgilimə süpitidə nəsildin-nəsilgə mənggü ətküzünglar.. [15] Yəttə kün petir nan yənglar; birinqi küni əyünglardin barlik hemirturuqlarni yok kilinglar; qünki kimki birinqi kündin tartip yəttinqi küngiqə bolduruloqan nan yesə, xu kixi Israil kataridin üzüp taxlinidu. [16] Birinqi küni silər mukəddəs ibadət soruni tüzünglar; yəttinqi künimu həm xundak bir mukəddəs ibadət soruni ətküzülsun. Bu ikki kün iqidə heqkandak ix-əmgək kilinmisun; pəkət hər kixining yəydioqinini təyyarlaxka munasiwətlik ixlarnila kilsanglar bolidu.. [17] Mən dəl xu küni silərni koxun-koxun boyiqə Misir zeminidin qikaroqinim üqün silər petir nan heytini ətküzünglar; xu künni nəsildin-nəsilgə əbədiy bəlgilimə süpitidə heyt küni kilip bekitinglar. [18] Birinqi ayning

12:3 «koza» —Ibraniy tilida «koza» degən səz ooqlaknimu kərsitidu.

12:5 Law. 1:3; 22:21; Mal. 1:8; 1Pet. 1:19

12:6 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatkan qaoqdin karangoqu qüxküqə boloqan arilikiki wakit. «Birinqi kəq» kəqkurun yaki kün petix, «ikkinqi kəq» keqini kərsətsə kerək.

–Israilda ixlitilgən kalendar boyiqə yengi kün kəq kirixi bilən baxlinidu. Xunga xu keqə bilən birinqi ayning on bəxinqi küni baxlinidu.

12:8 Qəl. 9:11; 1Kor. 5:8

12:11 «U bolsa Pərwərdigarning «ətüp ketix» kozisidur» — ibraniy tilida «Bu Pərwərdigarning «pasha»sidur». Ibraniy tilida «pasha» yaki «pesah» «ətüp ketix» degən ukumni bildüridu. «Ətüp ketix» degənning muxu yərdə nemini kərsətkini tooqrisida 13-ayət wə izahatini kerüng.

12:12 «Misirning barlik ilahlirining üstidin həküm kilimən» — bu muhim ix tooqruluk «koxumqə səz»imizni kerüng. Misirliklarning 80din kəp ilahliri bar idi.

12:13 «silərgə ətüp turimən» — yaki «silərdin ətüp ketimən» degən səzlər tooqruluk ikki hil pikir bar: — (1) Pərwərdigarning «ətüp ketix»i uning Israillarni jazalimay əyigə kirmə «ətüp ketixi», (2) Pərwərdigar əwətkən «halak pərixtisi» (23-ayət wə «Zəb.» 78:49ni kərüng) Israillarning əylirigə yetip kəlgəndə Pərwərdigar Əzi ularning əylirining ixikining aldioqa «ətüp turux»i bilən halak pərixtisining yolini tosup, muhapizət kilip sak kalduruxini kərsitixi mumkin. Biz ikkinqi pikirgə kayil bolduk («Yəx.» 31:5ni wə izahatinimu kərüng).

12:14 Mis. 5:1

12:16 «ibadət soruni» — muxu yərdiki «sorun» degən səz «sorunoqa qakirilix» degənni bildüridu. Nəgə qakirilidu? Mukəddəs Kitabta adəttə təkitlinidioqan ix halkning jəm boluxi əməs, bəlki «**Hudaning** yenioqa yioqilixka qakirilix»tin ibarət bolidu. Lekin muxu yərdə, bolupmu qəl-bayawandin ətüp səpər kiloqan waktida, pütkül jamaət «mukəddəs qedir»ning aldioqa yioqilixi mumkin, wə keyin Pələstin zeminida turoqanda, ərkəklər bu əmr boyiqə hər yili «mukəddəs qedir»oqa, andin mukəddəs ibadəthanioqa yioqilidioqan bolidu («Kan.» 16:16).

on tətinqi küni, kəqkurundin tartip xu ayning yigirmə birinqi küni kəqkurunoŋiqə, petir nan yənglar.
19 Yəttə kün iqidə əyliringlarda ḥeq hemirturuq bolmisun; qünki musapir bolsun, zeminda tuoŋuloŋan bolsun, kimki bolduruloŋan nərsilərni yesə xu kixi Israil jamaitidin üzüp taxlinidu.
20 Silər ḥeqkandak bolduruloŋan nərsini yeməy, kəyərdila tursanglar, petir nan yənglar.

Tunji «ətüp ketix ḥeyti», yəni «pasha ḥeyti»

21 Musa Israilning barlik akṣakallirini qakirip ularoŋa: — Berip ḥərbiringlarning ailisi boyiqə əzünglaroŋa bir ḳozini tartip qikirip pasha ḳozisini soyunglar.
22 Andin bir tutam zupa elip uni ḳaqidiki ḳanoŋa qilap, ḳaqidiki ḳanni ixikning bexi wə ikki kexikigə sürkənglar. Silərdin ətigəngiqə ḥeqkim əyining ixikidin kət'iy qikmisun.
23 Qünki Pərwərdigar misirlikḷarni urup ḥalak ḳilix üqün, zeminni kezip ətidu; U ixikning bexi wə ikki kexikidiki ḳanni kərgəndə, Pərwərdigar ḥalak ḳiloŋuqining əyliringlaroŋa kirip silərni uruxidin tosux üqün muḥapizət ḳilip ixikning aldioŋa ətüp turidu.
24 Bu rəsim-ḳaidini əzünglar wə baliliringlar üqün əbədiy bir bəlgilimə süpitidə tutunglar.
25 Silər Pərwərdigar Əz wədisi boyiqə silərgə beridioŋan zeminoŋa kirgininglarda bu ḥeytlik ibadətni tutunglar.
26 Baliliringlar silərdin: «bu ibaditinglarning mənisi nemə?» — dəp sorisa,
27 silər: «Bu misirlikḷarni uroŋinida, Misirda Israillarning əylirining aldioŋa ətüp turup, bizning əydikilirimizni ḳutḳuzoŋan Pərwərdigaroŋa boloŋan «ətüp ketix» ḳurbanliḳi bolidu» — dənglar. Xuni anglioŋanda, həlḳ engixip Hudaoŋa səjdə ḳildi.
28 Andin Israillar ḳaytip berip, Pərwərdigar dəl Musa bilən Ḥarunoŋa əmr ḳiloŋandək ix kərdi.

Tunji tuoŋuloŋan ərkəklərning əltürülüxi

29 Wə xundaḳ boldiki, yerim keqə boloŋanda, Pərwərdigar Pirəwnning təhtidə olturuwatḳan tunjisidin tartip zindanda yetiwatḳan məḥbusning tunjisioŋiqə, Misir zeminidiki tunji ooŋullarning ḥəmmisini urup əltürdi, xundakla u ḥaywanatlarning tunji tuoŋuloŋanliriningmu ḥəmmisini əltürdi.
30 Adəm əlmigən birmu əy ḳalmioŋaqḳa, xu keqisi Pirəwnning əzi, uning barlik əməldarliri wə barlik misirlikḷar keqidə ornidin ḳopti; Misir zeminida intayin ḳattik pəryad kətürüldi.
31 Pirəwn keqidə Musa bilən Ḥarunni qakirtip: — Turunglar, silər wə Israillar bilən billə mening həlḳimning arisidin qikip ketinglar; eytḳininglardək berip, Pərwərdigaroŋa ibadət ḳilinglar!
32 Silərning degininglar boyiqə ḳoy, əqkə, kala padilirinimu elip ketinglar; mən üqünmu bəht-bərikət tilənglar, — dedi.
33 Misirlik puḳralarmu «ḥəmmimiz ölüp kətküdəkmiz» deyixip, həlḳni zemindin tez qikiriwetix üqün ularni ketixkə aldiratti.
34 Həlḳ tehi bolmioŋan hemirlirini elip, uni təngnilərgə

12:18 Law. 23:5; Qəl. 28:16

12:19 «Israil jamaitidin üzüp taxlinidu» — «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» yaki «jamaəttin üzüp taxlinidu» degənning mundaḳ birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar Əzi uni əltüridu; (2) jamaət uni əltürüxi kerək; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin ḥaydiwetixi yaki pütkül jəmiyət uni paliwetixi kerək; (4) uningdin ḥeq nəsil ḳaldurulmaydu. Bizningqə baxḳa ayəttə enik buyruḳ kərsitilmigəqkə, birinqi qüxənqə (Huda Əzi xu adəmni dunyadin kətküzidu) tooŋra boluxi mumkin, dəp ḳaraymiz.

12:20 Ḳan. 16:3

12:21 «tartip qikirip...» — ibraniy tilida «tutuwelip...». **«pasha»** — yəni «ətüp ketix ḥeyti».

12:21 Ibr. 11:28

12:22 «zupa» — zupa birhil əsümlük; baxḳa bir ismi «lepəkgül».

12:23 «ḥalak ḳiloŋuqi» — bəlkim birhil pərixtini kərsətsə kerək («Zəb.» 78:49ni kərüng). **«ətüp turux»** — «ətüp turux» yaki «ətüp ketix» degənning mənisi tooŋruluḳ 12:13tiki izaḥatni kərüng.

12:23 Ibr. 11:28

12:24 «bu rəsim-ḳaidə» — Hudaning keyinki əmrliri boyiqə, «ətüp ketix ḥeyti»da (1) ḥərbir ailining bir ḳozini ḳurbanlik ḳilixi; (2) uning gəxini keqidə yeyixi; (3) bu gəxni petir nan wə aqqiḳ kəktatlar bilən billə yeyixi ḳatarliḳlar tələp ḳilinidu («Qəl.» 9:1-14, «Ḳan.» 16:1-8ni kərüng).

12:26 Yə. 4:6

12:28 Ibr. 11:28

12:29 Zəb. 78:51; 105:36; 135:8; 136:10

12:30 Zəb. 105:36,38

selip, kiyim-keqəkliri bilən yəgəp, mürilirigə elip kətürüp mengixti. 35 Israillar Musaning tapilioŋini boyiqə ķilip, misirliķlardin kümüx buyumlar, altun buyumlar wə kiyim-keqəklərni sorap elixti.. 36 Pərwərdigar həlķni misirliķlarning kəz aldida iltipat tapķuzoŋini üqün misirliķlar ularning əzliridin sorioŋanlirini bərdi; xundaķ ķilip Israillar misirliķlardin oŋəniymətlərni elip kətti.

Israillarning Misirdin qiķip ketixi

37 Xuning bilən Israillar balilarni ḥesabķa almioŋanda altə yüz mingqə ərkək bolup, Ramsəstin qiķip, Sukkot xəḥirigiqə piyadə mangdi. 38 Ular bilən billə qong bir top xaloŋut həlķmu ularoŋa ķoxulup mangdi, yənə nuroŋun qarwilar, kəpligən kala-ķoy padiliri bilən billə qiķti..
39 Misirdin aloŋaq qiķķan hemirdin ular petir nan-toķaqlarni ətti; qünki ular Misirda birdəm-yerim dəm turoŋuzulmay ḥaydəlgini üqün hemir bolmioŋanidi; ular əzliri üqün yeməklik təyyarliwelixķimu ülgürəlmigənidi.
40 Israillarning Misirda musapir bolup turoŋan wakti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi.. 41 Xundaķ boldiki, xu tət yüz ottuz yil toxķanda, dəl xu künidə Pərwərdigarning barliķ ķoxunliri Misir zeminidin qiķip kətti. 42 Xu küni keqidə ular Misir zeminidin qiķiriloŋini üqün, xu keqini ular Pərwərdigarning keqisi dəp tutuxi kerək; xu keqini barliķ Israillar əwladtin əwladķiqə Pərwərdigaroŋa atap tutup, tünixi kerək.

Ətüp ketix ḥeytining ķaidə-tüzümliri

43 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa mundaķ degənidi: — Pasha ķozisi tooŋrisidiki bəlgilimə xu bolsunki: — Ḥeqķandaķ yat əllik adəm uningdin yemisun. 44 Lekin ḥərkimning puloŋa setiwaloŋan ķuli bolsa, u hətnə ķilinsun, andin uningdin yesun.
45 Əmma əyünglarda wakitlik turuwatķan musapir yaki mədikar buningdin yesə bolmaydu.
46 Gəxni baxķa bir əygə elip qiķmioŋin; birla əydə yeyilsun; ķozining ḥeqbir səngiki sundurulmisun..
47 Pütkül Israil jamaiti bu ḥeytni ətküzsun.
48 Əgər sening bilən birgə turoŋan musapir bolsa, Pərwərdigaroŋa atap pasha ḥeytini ətküzməkqi bolsa, undaķta aldi bilən barliķ ərkəkliri hətnə ķilinsun; andin kelip ḥeyt ətküzsun. U zeminda tuoŋuloŋan kixidək sanalsun. Lekin ḥeqbir hətnisiz adəm uningdin yemisun. 49 Zeminda tuoŋuloŋan kixi ḥəm aranglarda turoŋan musapir üqün ohxax ķanun-bəlgilimə bolsun.
50 Xuning bilən Israillarning ḥəmmisi dəl Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa buyruoŋandək xu ixlarni ada ķildi. 51 Xu künning əzidə Pərwərdigar Israillarni ķoxun-ķoxun boyiqə Misir zeminidin qiķardi.

Tunji tuoŋuloŋanni Hudaoŋa atax

13 1 Pərwərdigar Musaoŋa: 2 — Israillar arisida baliyatķuning barliķ tunji ərkək mewisini, məyli u insanning yaki ḥaywanning bolsun, Manga atap muķəddəs ķiloŋin; u Manga mənsuptur, degənidi..
3 Musa həlķkə mundaķ dedi: — Silər Misirdin ibarət «ķulluķ makani»din qiķķan bu künni yad etinglar; qünki Pərwərdigar silərni bu yərdin ķudrətlik ķoli bilən qiķardi. Buning üqün ḥeq bolduruloŋan nərsə yeyilmisun.
4 Abib eyining bügünki küni yoloŋa qiķķan kün.. 5 Əmdi Pərwərdigar sanga berixkə ata-

12:35 Mis. 3:21; 11:2; Zəb. 105:37
12:38 «xaloŋut həlķ» — keyinki wəkələrdin (məsilən, «Qəl.» 11:4 ķatarliķlar) ķarioŋanda, Israillardin baxķa birnəqqə millətlərdin boloŋan bir türküm kixilərni kərsətsə kerək.
12:40 «Israillarning Misirda musapir bolup turoŋan wakti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi» — bəzi kona oram yazmilarda «Israillar wə atilirining Kanaan ḥəm Misirda musapir bolup turoŋan wakti jəmiy tət yüz ottuz yil boldi» deyilidu.
12:40 Yar. 15:13; Ros. 7:6; Gal. 3:17
12:46 Qəl. 9:12; Yuḥ. 19:36
13:2 Mis. 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13; 8:17; Luķa 2:23
13:4 «Abib eyi» — Israilning kalendari boyiqə yilning birinqi eyidur, ibraniylar ixlətkən kalendar boyiqə, bəzi yillirida Mart eyida, bəzi yillirida Aprilda baxlinidu (12:2ni kərüng). «Abib» degənning mənisi: «bih urux», «əsüp qiķix»tur.
13:4 Mis. 23:15

bowiliringoɣa kəsəm kiloɣan, süt bilən ḥəsəl ekip turidioɣan zeminoɣa, yəni Kanaaniy, Ḥittiy, Amoriy, Ḥiwiy wə Yəbusiylarning zeminioɣa seni elip baroɣinida muxu Abib eyida xu ibadətni tutkin. [6] Yəttə küngiqə petir nan yənglar; yəttinqi künidə Pərwərdigaroɣa alaḥidə atioɣan ḥeyt ətküzülsun. [7] Yəttə kün iqidə petir nan yeyilsun; silərning aranglarda ḥeqkandak bolduruloɣan nan tepilmisun wə ya qegriliring iqidə ḥeq hemirturuqmu kərünmisun. [8] Xu küni sən əz ooɣlungoɣa: «Misirdin qikkinimda Pərwərdigarning manga kərsətkən iltipatini yad kilip təxəkkur bildürüx üqün, bu ḥeytni ətküzimən», dəp qüxəndürgin.

[9] Pərwərdigarning kanun-təlimining ḥəmixə aoɣzingdin qüxməsliki üqün, bu bəlgilimini kolungoɣa bəlgə kilip seliwal, pexanənggə kaxkidək əslətmə kilip ornitiwal; qünki Pərwərdigar seni kudrətlik koli bilən Misirdin qikardi. [10] Əmdi bu bəlgilimini yilmu-yil bekitilgən waktida tutkin.

[11] Pərwərdigar sən bilən ata-bowiliringoɣa kiloɣan kəsimi boyiqə seni Kanaaniylarning zeminioɣa elip berip, uni sanga təkdim kiloɣandin keyin, xundak kilixing kerək: — [12] barlik baliyatkuning tunji mewisini Pərwərdigaroɣa atap sunisən; xundakla qarpay melingning ḥəmmə tunji ərkəklirimu Pərwərdigaroɣa mənsup bolsun.[a] [13] Əmma exəklərning ḥəmmə tunjilirining ornioɣa birdin koza bərgin. Əgər uning ornioɣa birnərsə bərmisəng, uning boynini sunduruwətkin. Ooɣulliringlar arisida barlik tunjilirining ornioɣa ḥərlük bədili tələxüng kerək.[b]

[14] Keyinki künlərdə ooɣlung səndin: «buning mənisi nemidur», dəp sorisa, sən uningoɣa jawab berip: «Pərwərdigar kudrətlik koli bilən bizni Misirdin qikirip, «kulluk makani»din azad kildi. [15] Xundak boldiki, Pirəwn boyni kattiklik kilip bizni koyup berixni rət kiloɣinida, Pərwərdigar Misir zeminidiki barlik tunji tuoɣuloɣanlarni, insanning bolsun, malning bolsun, ḥəmmisini urup eltürdi; buning üqün mən malning baliyatkusining tunji mewisini, yəni ḥəmmə tunji tuoɣuloɣan ərkəklirini Pərwərdigaroɣa atap kurbanlik kilip sunimən wə ooɣullirimning ḥərbir tunjiliri üqün ḥərlük bədili tələp berimən», dəp eytkin. [16] Bu bəlgilimini kolungoɣa əslətmə-bəlgə kilip seliwal, pexanənggə kaxkidək əslətmə kilip ornitiwal, qünki Pərwərdigar kudrətlik koli bilən bizni Misirdin qikardi» — degin.[c]

Bulut tüwrüki wə ot tüwrüki

[17] Əmma Pirəwn həlkni ketixkə koyoɣandin keyin, Filistiylərning zeminidiki yol yekin bolsimu, Huda ularni xu yol bilən baxlimidi; qünki u: «həlkim jənggə uqrap kalsa, korkup puxayman kilip, Misiroɣa yenip ketixi mumkin» dəp oylioɣanidi. [18] Xu səwəbtin Huda həlkni aylandurup, Kizil Dengiz tərəptiki qəlning yoli bilən baxlap mangdi. Xundak kilip Israillar Misirdin qikkinida, korallinip jənggə təyyar bolup tərtip bilən mangdi.

[19] Musa Yüsüpning səngəklirinimu billə eliwaldi; qünki Yüsüp əslidə Israilning ooɣulliri boloɣan kerindaxlirini: «Huda qokum silərni yoklap ḥalinglardin həwər alidu; xu qaoɣda silər mening səngəklirimni muxu yərdin billə elip ketinglar» dəp kəsəm kilduroɣanidi.[d] [20] Andin ular Sukkottin qikip, qəlning qetidiki Etam degən yərdə qedirlirini tikti. [21] Əmdi Pərwərdigar ularoɣa yol kərsitixkə kündüzi bir bulut tüwrükidə, keqisi yorukluk berixkə ot tüwrükidə bolup ularning aldida yürətti. Xuning bilən ular keqə-kündüz

---

13:12 «... Ḥəmmə tunji ərkəklirimu Pərwərdigaroɣa mənsup bolsun» — Pərwərdigar Misirda barlik tunjilarni ölümdin kutkuzoɣan bolup, ularning ḥəmmisi «ölümdin tirilgəndək» uningoɣa mənsup idi. Əmma (insan bolsun, mal bolsun) tunji tuoɣuloɣanlar bolsa pütkül ailigə wəkillik kilatti.

13:12 Mis. 22:30; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 8:17; Əz. 44:30

13:13 «exəklərning ḥəmmə tunjilirining ornioɣa birdin koza bərgin...» — omumən eytkanda, ulaoɣlarni kurbanlik kilixka bolmaytti; pəkət koy, kala, ooɣlak wə kəptər katarliklarla bolatti. Yənə kelip, ulaoɣlarning ornioɣa koylarni kurbanlik kilixka ruhsət berilixidə ulaoɣlarning iktisadiy kimmitining yukiriliki nəzərgə elinoɣan.

13:16 Mis. 13:9; Kan. 6:8; Pənd. 3:3

13:19 «...yoklap ḥalinglardin həwər alidu» — bu ibraniy tilida pəkət «yoklap» degən birla səz bilən ipadilinidu.

13:19 Yar. 50:25; Yə. 24:32

yol yürələytti. 22 Bulut tüwrüki kündüzi,
ot tüwrüki keqisi həlĸtin ayrilmay, aldida
yürətti.

Israillarning Ķizil Dengizdin ətüxi

14 1 Pərwərdigar Musaoƣa: 2 — Sən
Israillaroƣa: «Silər burulup Migdol
bilən dengizning arilиķidiki Pi-Ḥaḥirotning
aldioƣa berip qedir tikinglar; Baal-Zefonning
udulidiki dengizning boyida qedir tikinglar»,
degin.. 3 Xuning bilən Pirəwn: «Israillar
zeminda ezip ķaldi, qəlning iqidə ķamilip
ķaldi» dəp oylaydu; 4 Israillarni ķooƣlisun dəp
Mən Pirəwnning kənglini ķattiķ ķilimən;
xundaķ ķilip, Mən Pirəwn wə uning pütkül
ķoxunliri arķiliķ Өz uluoƣlukumni ayan
ķilimən; wə misirliķlar Mening Pərwərdigar
ikənlikimni bilidu, — dedi.
Israillar Hudaning səzi boyiqə ķildi..
5 «U həlķ ķeqip kətti» dəp Misirning
padixaḥioƣa həwər beriliwidi, Pirəwn bilən
əməldarliri həlķ tooƣrisidiki ķararidin yenip:
«Israillarni ķulluķtin ķoyuwətkinimiz, bu
zadi nemə ķiloƣinimiz?!» — deyixti.
6 Pirəwn dərḥal jəng ḥarwisini ķoxturup, əz
həlķini baxlap yoloƣa qiķti. 7 U yənə altə yüz
hillanoƣan jəng ḥarwisi, xundaķla Misirdiki
barliķ jəng ḥarwilirini yioƣdurup, ularning
ḥərbirigə ləxkər baxliķlirini olturoƣuzup elip
mangdi. 8 Pərwərdigar Misirning padixaḥi
Pirəwnning kənglini ķattiķ ķiloƣini üqün,
u Israillarni ķooƣlidi. Bu qaoƣda Israillar
ķollirini egiz kətürüxkən ḥalda Misirdin
qiķip boloƣanidi..
9 Misirliķlarning ḥəmmisi yəni Pirəwnning
barliķ atliri bilən jəng ḥarwiliri, atliķ
ləxkərliri bilən pütkül ķoxuni ularni
ķooƣlap, Israillar dengiz boyioƣa qedir
tikkən jayda, yəni Pi-Ḥaḥirotning yenida,
Baal-Zefonning udulidaularoƣa yetixti..
10 Pirəwn yeķinlaxķanda, Israillar bexini
kətürüp ķariwidi, mana, misirliķlar ularning
arķisidin yürüx ķilip ķooƣlap keliwatatti!
Xuni kərgəndə Israillar tolimu ķorķuxup,
Pərwərdigaroƣa nida-pəryad kətürdi. 11 Ular
Musaoƣa: — Misirda gəristan tepilmasmidi, sən bizni qəldə əlsun dəp muxu yərgə
elip kəldingoƣu?! Bizni Misirdin elip qiķip,
bizgə mundaķ ķiloƣining nemisi?! 12 Misirda turoƣan waķtimizda biz sanga: «Bizni misirliķlarning ķulluķida boluximizoƣa
ķoyoƣin, biz bilən karing bolmisun» dəp
eytmioƣanmiduķ? Misirliķlarning ķulluķida
boloƣinimiz qəlgə kelip əlginimizdin əwzəl
bolatti! — dedi..
13 Buning bilən Musa həlķķə: — Ķorķmay,
tik turunglar, Pərwərdigarning bügün
silərgə yürgüzidioƣan nijatini kərisilər; qünki silər bügün kərgən misirliķlarni ikkinqi
kərməysilər. 14 Pərwərdigar silər üqün jəng
ķilidu, lekin silər bolsanglar jim tursanglarla
boldi, dedi.
15 Andin Pərwərdigar Musaoƣa: — Nemixķa
sən Manga pəryad kətürisən? Israillaroƣa:
«Aldioƣa menginglar» dəp buyruoƣin. 16 Lekin
sən ḥasangni kətürüp ķolungni dengizoƣa
uzitip, uni ikkigə bəlgin; xundaķta, Israillar
dengizning otturisidin ķuruķ yər bilən ətüp
ketidu..
17 Mana, Mən ularni ķooƣlisun dəp
misirliķlarning kəngüllirini ķattiķ ķilimən,
xuning bilən Mən Pirəwn wə uning pütkül
ķoxuni, jəng ḥarwiliri wə atliķliri arķiliķ
Өz uluoƣlukimni ayan ķilimən. 18 Xundaķ
ķilip, Mən Pirəwn wə uning jəng ḥarwiliri
wə atliķliri arķiliķ Өz uluoƣlukimni ayan
ķiloƣinimda, misirliķlar Mening Pərwərdigar
ikənlikimni bilidu, dedi.
19 Israilning ķoxunining aldida yürüwatķan
Hudaning Pərixtisi əmdi ularning kəynigə
ətti; xuningdək ularning aldida mangoƣan

14:2 «dengiz» — «Ķizil Dengiz»ni kərsitidu. Həritini kərüng.
14:2 Qəl. 33:7
14:4 Mis. 4:21; 10:20
14:8 «ķollirini egiz kətürüxkən ḥalda» — huxallik, mərdanilik bilən, demək.

14:9 Yə. 24:6
14:12 Mis. 6:9
14:16 «ətüp ketidu» — bu ikkinqi «ətüp ketix»tur. «ətüp ketix ḥeyti»da aldinki wə bu «ətüp ketix» əslinidu (12:13, 23nimu kərüng).

bulut tüwrükimu ularning kəynigə yətkilip,
20 misirliklarning qedirgahi bilən Israilning qedirgahining arilikida tohtidi; bu bulut bir tərəptə karangoluk qüxürüp, yənə bir tərəptə keqini yorutti. Buning bilən pütün bir keqə bir koxun yənə bir koxunoqa yekin kelələmidi.
21 Musa kolini dengizning üstigə uzatti; Pərwərdigar pütün keqə xərktin küqlük bir xamal qikirip, dengizning süyini kəynigə yandurdi; U suni yandurup dengizni kuruk yər kildi, sular ikkigə bəlündi.
22 Xu tərikidə Israillar dengizning otturisidiki kuruk yərdin mengip, ətüp kətti; sular bolsa ularning ong wə sol yenida kətürülüp tamdək turatti.
23 Əmma misirliklar ularni koqlap keliwatatti — Pirəwnning barlik atliri, jəng harwiliri wə atlik ləxkərliri ularning kəynidin dengizning otturisioqiqə kəldi. 24 Tang atkanda xundak boldiki, Pərwərdigar ot bilən bulut tüwrükidə turup misirliklarning koxunioqa karidi wə misirliklarning koxunioqa parakəndiqilik qüxürdi. 25 U ularning harwilirining qaklirini patkuzup, həydəp mengixini müxkül kildi. Misirliklar: — Yürünglar, Israilning aldidin kaqayli, qünki Pərwərdigar ular üqün misirliklaroqa karxi jəng kiliwatidu, — deyixti.
26 Pərwərdigar Musaoqa: — Sular yenip misirliklarning üstigə, ularning jəng harwilirining üstigə wə atlikirining üstigə ekip berip, ularni qəktürüwətsun dəp kolungni dengizning üstigə uzatkin, — dedi.
27 Musa kolini dengizning üstigə uzitiwidi, tang atkanda dengizning süyi yənə əsliy halitigə yenip kəldi. Kəqiwatkan misirliklar ekinoqa karxi yügürüxti, Pərwərdigar ularni dengizning otturisida mollak atkuzdi.
28 Su əsligə yenip kelip, jəng harwiliri bilən atliklarni, yəni Israillarning arkidin kooqlap dengizoqa kirgən Pirəwnning pütkül koxunini oqərk kiliwətti; ulardin birimu sak kalmidi.
29 Lekin Israillar dengizning otturisidiki kuruk yər bilən mengip ətüp kətti; sular ularning ong wə sol yenida kətürülüp tamdək turatti.
30 Xu tərikidə Pərwərdigar u küni Israillarni misirliklarning kolidin kutkuzdi; Israillar misirliklarning dengizning boyida ölük yatkinini kərdi.
31 Israil həlki Pərwərdigarning misirliklaroqa ixlətkən zor kudritini kərüp, Pərwərdigardin korkti; ular Pərwərdigaroqa wə uning kuli Musaoqa ixəndi.

Musaning Hudaoqa mədhiyə okuxi

15 1 Xu qaoqda Musa bilən Israillar Pərwərdigaroqa mədhiyə okup munu küyni eytti: —

«Mən Pərwərdigarni mədhiyilәp küy eytay,
Qünki U karamət uluolukini kərsətti;
U at wə mingüqini dengizoqa taxliwətti.
2 Mening küqüm hәm mening küyüm Yah Өzidur;
U manga nijat boldi;
U mening Təngrimdur, mən Uni uluoqlaymən;
U mening atamning Hudasidur, mən Uni aliy dəp mədhiyilәymən.
3 Pərwərdigar jəngqidur,
Yahwəh Uning namidur.
4 Pirəwnning jəng harwilirini hәm koxunlirini dengizoqa taxliwətti;

14:19 «Hudaning Pərixtisi» — bu zat tooqruluk 3:2 wə uning izahatini kərüng.
14:20 «bu bulut bir tərəptə karangoluk qüxürüp...» — xu wakit ayning otturisi boloqaqka, adəttə ayding bolatti.
14:21 Yə. 4:23; Zəb. 78:13; 106:9; 114:1-7
14:22 «ətüp kətti» — Yahudiylar «ətüp ketix» heytini təbrikligəndə, muxu Kizil Dengizdin «ətüp ketix»nimu əsləp təbrikləydu.
14:22 1Kor. 10:1; Ibr. 11:29
14:25 «u ularning harwilirining qaklirini patkuzup,...» — baxka birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
14:28 Zəb. 78:53; 106:11
14:29 Zəb. 77:19
15:1 «U karamət uluolukini kərsətti» — yaki «U xanlik oqəlibə kuqti».
15:1 Zəb. 106:12
15:2 «Yah» —Muxu tərjimidə biz Hudaning «Yahwəh» yaki «Yəhowah» degən namini «Pərwərdigar» dəp tərjimə kilduk. «Yah» bolsa «Yahwəh» degən bu ismining kiskartiloqan xəklidur.
15:2 Zəb. 18:2; Zəb. 118:14; Yəx. 12:2
15:3 «Yahwəh» —Muxu tərjimidə biz Hudaning «Yahwəh» yaki «Yəhowah» degən namini adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə kilduk. Mənisi «Əzəldin Boloquqi». 3:13-14 wə izahatni kərüng.

Uning aliy ləxkər baxlikliri Kizil Dengizda oɣərk kilindi.
5 Qongkur sular ularni kəmüwətti,
Ular huddi taxtək dengiz tegigə qəküp kətti..
6 Sening ong kolung, əy Pərwərdigar,
Kudriti bilən xan-xərəp tapti;
Sening ong kolung, əy Pərwərdigar,
Düxmənni kukum-talkan kiliwətti..
7 Өz uluolukungning həywisi bilən Өzünggə
karxi qikkanlarni nabut kilding,
Sən otluk oɣəzipingni əwətting,
U samanni kəydürgən ottək ularni yutuwətti.
8 Dimioingning nəpisi bilən sular dəng bolup ərlidi,
Juxkunlioan dolkunlar dəng kəbi tik turdi,
Dengizning otturisidiki qongkur sular katurup koyuldi..
9 Düxmən dedi: «Mən ularni koolaymən,
yetiximən, olja elip üləxtürimən,
Ulardin dərdimni qikirimən,
Kiliqimni suoɣurup, өz kolum bilən ularni nabut kilimən».
10 Lekin Sən nəpising bilən püwliding,
Dengiz ularni kəmüwətti;
Ular juxkunluk sularda kooɣuxundək qəküp kətti..
11 Ilahlarning arisida, əy Pərwərdigar,
Kim Sening təngdixing bolsun?
Pak-mukəddəslik iqidə Өz həywitingni kərsitidioɣan,
Həmd-mədhiyilər arisida dəhxətlik turidioɣan,
Məjizə-karamət yaritidioɣan,
Səndək kim bolsun?
12 Sən ong kolungni uzitixing bilən,
Yər-zemin ularni yutuwətti.
13 Lekin Өzünggə həmjəmət kilip kutkuzoɣan
kowmni rəhimdilliking bilən baxlap qikting;
Sən ularni Өz mukəddəs makaningoɣa
kudriting bilən hidayət kilip yetəkliding..
14 Yat həlklər buni anglap, titrixip kətti;
Filistiyədə turuwatkanlarni toloɣaktək azab tutti.
15 Andin Edomning əmirliri dəkkə-dükkigə qüxti;
Moabning palwanlirini bolsa, rasa titrək basti;
Kanaan zeminidikilərning yüriki su bolup akti;..
16 Korkunq wə dəhxət ularni basti;
Bilikingning həywiti bilən ular huddi taxtək midirliyalmay kaldi;
Həlking ətüp kətküqə, i Pərwərdigar,
Өzüng rənə tələp hər kiloɣan həlking ətüp boloɣuqə.
17 Ularni baxlap kirip,
Өz mirasing boloɣan taoɣda kəqəttək tikisən,
Өz makaning kiloɣan jayoɣa, i Pərwərdigar,
Өz kolliring təyyarloɣan mukəddəs jayoɣa, i Rəb, ularni elip barisən..
18 Pərwərdigar əbədil'əbədgiqə padixah bolup həküm süridu!
19 Qünki Pirəwnning atliri,
Jəng harwiliri atlikliri bilən billə dengizoɣa kirip boldi;
Pərwərdigar dengizning sulirini ularning üstigə yandurdi,
Lekin Israillar bolsa dengizning otturisidin kuruk yərdin mengip ətüp kətti»..
20 Andin Harunning hədisi pəyoɣəmbər Məryəm koliɣa dapni aldi, barlik kiz-

---

15:5 Nəh. 9:11
15:6 Zəb. 118:15,16
15:8 «Dimioingning nəpisi bilən» — yaki «kəhringning rohi bilən».
15:8 Yəx. 63:12,13; Hab. 3:10
15:10 Zəb. 74:13; 106:11
15:13 «həmjəmət kilip kutkuzoɣan» — muxu ibarə ibraniy tilida «daal» degən bir peil bilənla ipadilinidu. Bu peil tooɣruluk «Təbirlər» wə «Ayup» 19:25 wə izahatinimu kərüng. **«Өz mukəddəs makaningoɣa»** — ibraniy tilida «Өz mukəddəslikingning makanioɣa».
15:15 Kan. 2:4
15:16 «Өzüng rənə tələp hər kiloɣan həlking» — bu ukum yukiriki 13-ayəttiki «Sən həmjəmət kilip kutkuzoɣan... həlking» degən ukumoɣa yekindur. **«... Өzüng rənə tələp hər kiloɣan həlking ətüp boloɣuqə»** — bu ayət bexarət bolup: (1) Kanaandiki həlk wə Moabtiki ahalilər Hudaning həlkining Misirdin qikkinini anglap ulardin intayin korkidu («Yə.» 2:8-11ni kərüng); (2) keyinki künlərdə Israil Kanaan zeminini igiləxkə Iordan dəryasidin «ətidu». Bu ix boloɣuqə heqkandak baxka əl-millət ularning yolini tosuwalalmaydu (17-ayətni kərüng).
15:16 Kan. 2:25; 11:25; Yə. 2:9
15:17 1Pad. 8:13, 39; Yu. 14:2
15:19 «...kuruk yərdin mengip ətüp kətti» — bəzi tərjimilərdə Musaning bu xeiri 18-ayət bilən tohtaydu.

ayallarmu ḳolioŋa dap elip, ussul oynixip uningoŋa əgəxti..
21 Məryəm ularoŋa jawabən mundaḳ küyni oḳudi: —
«Pərwərdigarni mədhiyiləp küy eytinglar,
Qünki U zor uluoŋluḳini kərsətti;
U at wə mingüqini dengizoŋa taxliwətti!»..

Huda həlḳni sinaydu — Maraḥtiki aqqiḳ su

22 Andin Musa Israillarni Ḳizil Dengizdin baxlap, Xur qəligə elip bardi. Ular uda üq kün qəldə yürüp, su tapalmidi. 23 Andin ular Maraḥḳa yetip kəldi; lekin u yərning süyi aqqiḳ bolup, süyini iqkili bolmaytti; xunga u jayning nami «Maraḥ» dəp ḳoyuloŋan.. 24 U waḳitta halayiḳ: — Biz nemə iqimiz? — dəp Musadin aoŋrinip oŋotuldaxḳili turdi.
25 U Pərwərdigaroŋa pəryad kətürdi; Pərwərdigar uningoŋa bir dərəhni kərsətti; u dərəh yaoŋiqini elip, suoŋa taxliwidi, su tatliḳ suoŋa aylandi. U yərdə Pərwərdigar ularoŋa ḥəküm-bəlgilimə bekitip, ularni sinap, mundaḳ dedi: — 26 «Əgər silər kəngül ḳoyup Hudayinglar Pərwərdigarning səzini anglap, Uning nəziridə durus boloŋanni ḳilip, əmrlirigə ḳulaḳ selip, barliḳ ḥəkümlirini tutsanglar, undaḳta, Mən misirliḳlarning üstigə saloŋan kesəllərdin ḥeqbirini üstünggə salmaymən; qünki Mənki silərgə xipaliḳ bərgüqi Pərwərdigardurmən»..
27 Andin ular Elimoŋa yetip kəldi. Xu yərdə on ikki bulaḳ bilən yətmix horma dərihi bar idi; ular xu yərdə sularning boyida qedir tikti.

Manna bilən bədünə

16 1 Andin Israillarning pütkül jamaiti Elimdin yoloŋa atlandi; Misir zeminidin qiḳip, ikkinqi eyining on bəxinqi künidə Elim bilən Sinayning otturisidiki Sin qəligə yetip kəldi.. 2 Əmma Israillarning pütkül jamaiti qəldə Musa bilən Ḥarunning yaman gepini ḳilip oŋotuldaxḳili turdi. 3 Israillar ularoŋa: — Pərwərdigarning ḳoli bizni Misir yurtidila əltürüwətkən bolsa bolmasmidi! Xu yərdə biz gəx ḳaynawatḳan ḳazanlarni qəridəp olturup, toyoŋudək nan yemigənmiduḳ? Lekin silər bu jamaətning ḥəmmisini aqlik bilən əltürməkqi bolup bizni bu qəlgə elip kəldinglar! — deyixti..
4 Buning bilən Pərwərdigar Musaoŋa: — Mana, Mən asmandin silərgə nan yaoŋdurimən; xuning bilən həlḳ ḥər küni qiḳip, bir künlük lazimliḳini yioŋiwalsun. Bu tərikidə Mən ularning Mening ḳanun-əmrlirimdə mangidioŋan-mangmaydioŋanliḳini sinaymən.. 5 Ḥər ḥəptining altinqi küni xundaḳ boliduki, ular yioŋiwaloŋanlirini təyyarlisun; u baxḳa künlərdə erixidioŋinidin bir ḥəssə kəp bolidu, — dedi.. 6 Andin Musa bilən Ḥarun barliḳ Israillaroŋa: — Bügün ahxam silərni Misir zeminidin elip qiḳḳuqining Pərwərdigar ikənlikini bilisilər wə 7 ətə silər Pərwərdigarning xan-xəripini kərisilər; qünki U silərning Uning yaman gepini ḳilip oŋotuldaxḳininglarni anglidi; bizgə kəlsək, silər yaman gepimizni ḳilip oŋotuldioŋudək biz kim iduḳ? — dedi.
8 Musa yənə: Pərwərdigar bügün ahxam silərgə yegili gəx berip, ətə ətigəndə toyoŋudək nan bərgəndə buni bilisilər; qünki Pərwərdigar silər Uning yaman gepini ḳilip oŋotuldioŋininglarni anglidi. Əmdi biz nemə iduḳ? Silərning oŋotuldaxḳininglar bizlərgə

15:20 1Sam. 18:6
15:21 «U zor uluoŋluḳini kərsətti» — yaki «U xanliḳ oŋəlibə ḳuqti».
15:23 «Maraḥ» — «aqqiḳ» degən mənidə.
15:23 Qəl. 33:8
15:26 «Pərwərdigarning səzini» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning awazini».

16:1 Qəl. 33:5-49
16:3 «Pərwərdigarning ḳoli bizni Misir yurtidila əltürüwətkən bolsa bolmasmidi!...» — ularning ḳaḳxaxliri tolimu orunsiz idi, əlwəttə. Qünki birinqidin, Israillarning Misirdin elip kəlgan qarwa malliri az əməs idi (12:38ni kərüng). Ikkinqidin, ular Misirda ḳulluḳta boloŋan qaoŋliridimu ular erixidioŋan yeməkliklər anqə kəp boloŋan əməs idi («Ḳan.» 3:7, 8:1-3ni kərüng).
16:3 Qəl. 11:4; 1Kor. 10:10
16:4 Zəb. 78:24; 105:40
16:5 «altinqi kün» — bu jümə künidur. Xu küni Yəhudiylar yioŋḳan «manna»din ikki künlük tamaḳni təyyarliwelixi kerək idi. Qünki ətisi, yəni yəttinqi küni xabat küni («dəm elix küni») idi.

ķaritiloŋan əməs, bəlki Pərwərdigaroŋa ķaritiloŋandur, — dedi.
9 Andin Musa Ḥarunoŋa: — Sən Israillarning pütkül jamaitigə: «Pərwərdigarning aldioŋa kelinglar; qünki U yaman gəp bilən oŋotuldaxķininglarni anglidi», dəp eytķin, — dedi. 10 Xundaķ boldiki, Ḥarun Israillarning pütkül jamaitigə səzləp turoŋinida, ular qəl tərəpkə ķariwidi, mana, Pərwərdigarning julasi bulutta ayan boldi.[16:10] 11 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoŋa mundaķ dedi: —
12 — Mən Israillarning yaman gəp ķilip oŋotuldaxķinini anglidim; əmdi ularoŋa: «Gugumda silər gəx yəysilər wə ətigəndə nandin toyunisilər, xuning bilən silər Mening Pərwərdigar Hudayinglar ikənlikimni bilip yetisilər» — dəp eytķin, dedi.[16:12]
13 Kəqķurunda xundaķ boldiki, bədünilər uqup kelip, qedirgaḥni ķaplap kətti; ətisi ətigəndə, qedirgaḥning ətrapidiki yərlərgə xəbnəm qü xkənidi.[16:13] 14 Ətrapta yatķan xəbnəm kətürülüp kətkəndin keyin, mana, qəllükning yər yüzidə ķirawdək nepiz, kiqik-kiqik yumilaķ nərsilər turatti.[16:14] 15 Israillar uni kərgəndə, uning nemə ikənlikini bilmigini üqün: — Bu nemidu? — dəp soraxti.
Musa ularoŋa jawabən: — Bu Pərwərdigar silərgə ata ķiloŋan ozuķ-tülüktur.[16:15]
16 Pərwərdigar xu ixni əmr ķilip dediki, «Ḥərbiringlar yəydioŋininglaroŋa ķarap uningdin yioŋiwelinglar; ḥərbiringlar ailidiki adəm sanioŋa ķarap, ḥərbir adəmgə bir omər miķdarda yioŋinglar; ḥər adəm əz qedirdiki kixilər üqün yioŋinglar» — dedi.[16:16]
17 Israillar xundaķ ķilip, bəzisi kəprək, bəzisi azraķ yioŋiwaldi. 18 Ular uni omər miķdari bilən əlqiwidi, kəp yioŋķanlarningkidin exip kətmidi, az yioŋķanlarningmu kəmlik ķilmidi; ḥərbir kixi əz yəydioŋinioŋa ķarap yioŋķanidi.[16:18]
19 Musa ularoŋa: — Ḥeqķandaķ adəm bulardin ḥeqnemini ətigə ķaldurmisun, dedi.
20 Xundaķ bolsimu, ular Musaning səzigə ķulaķ salmidi; bəzilər uningdin bir ķismini ətigə saķlap ķoydi. Əmma saķlap ķoyoŋini ķurtlap sesip kətti. Bu ix üqün Musa ularoŋa hapa bolup aqqiķlandi. 21 Xu səwəbtin ularning ḥərbiri ḥər ətigini qiķip əz yəydioŋinioŋa ķarap yioŋiwalatti; ķaloŋanliri bolsa aptap qiķķanda erip ketətti.
22 Lekin altinqi küni xundaķ boldiki, ular künlük ozuķning ikki ḥəssisini yioŋdi; demək, ḥərbir kixi üqün ikki omər miķdarda yioŋiwaldi; andin jamaət əmirliri ḥəmmisi kelip buni Musaoŋa eytti.
23 Musa ularoŋa: — Mana Pərwərdigarning degini: — Ətə aram küni, Pərwərdigaroŋa ataloŋan muķəddəs xabat küni bolidu; pixuridioŋininglarni pixurup, ķaynitidioŋininglarni ķayinitip, exip ķaloŋanning ḥəmmisini ətigə saķlap ķoyunglar, — dedi.
24 Ular Musa buyruoŋandək, exip ķaloŋanni ətisigə saķlap ķoyuwidi, ular sesip ķalmidi, ķurutlapmu kətmidi. 25 Musa ularoŋa: — Buni bügün yənglar; qünki bügün Pərwərdigaroŋa ataloŋan xabat küni boloŋini üqün bügün daladin tapalmaysilər. 26 Altə kün silər yioŋsanglar bolidu; lekin yəttinqi küni xabat

16:10 Mis. 13:21
16:12 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu. 12:6 wə izaḥatni kərüng.
16:12 Yuḥ. 6:49,58
16:13 Qəl. 11:31; Zəb. 105:40
16:14 Qəl. 11:7; Nəḥ. 9:15; Zəb. 78:24; 105:40
16:15 Yuḥ. 6:31; 1Kor. 10:3
16:16 «bir omər» — «əfaḥ»ning ondin bir ķismi, yəni ikki litrqə idi.

16:18 «ḥərbir kixi əz yəydioŋinioŋa ķarap yioŋķanidi» —yənə bir tərjimisi: «ḥəmməylənning yioŋiwaloŋini əz ehtiyajioŋa dəlmudəl idi».
–Bu ayətni ikki hil qüxinix mumkin: — (1) Hudaning bəlgilimisi boyiqə bir kixi üqün dəl bir omər miķdarda yeməklik təķdim ķilinatti. Xuning bilən ḥəmməylən yioŋķandin keyin, omər miķdari bilən əlqiginidə, ozuķtülük («manna»)ni artuķ yioŋiwaloŋan kixi az yioŋķan kixigə kəm boloŋanni toldurup berətti. Ahir ḥəmmə kixigə kerək boloŋan yeməklik təng təmin etilətti. Bu məjizə əməs, təbiiy ix idi.
–(2) həlķ məyli kəp manna yioŋķan bolsun, yaki azraķ yioŋķan bolsun, Hudaning karamiti bilən yioŋiwaloŋini dəl əz ailisining ehtiyajioŋa mas boldi. Bu ixning əzi məjizə idi, əlwəttə. «manna»ning ḥər küni asmandin qüxüi məjizə bolupla ķalmay, mannaning miķdarimu dəl ḥəmməylənggə kerək boloŋanoŋa barawər idi.
–Bizningqə, «2Kor.» 8:15 boyiqə, birinqi qüxənqə tooŋra bolsa kerək; qünki xu ayəttə rosul Pawlus «manna yioŋix» degən ixni misal ķilip, Hudaning bəndilirini bir-birigə berixkə rioŋbətləndüridu.
16:18 2Kor. 8:15

boloŋini üqün u künidə ḥeqnemə tepilmaydu, — dedi.
27 Ḥalbuki, yəttinqi küni həlktin birnəqqisi ozuk-tülük yioŋkili qikiwidi, ḥeqnemə tapalmidi. 28 Pərwərdigar Musaoŋa: «Silər kaqanoŋiqə Mening əmrlirim wə kanun-bəlgilimilirimni tutuxni rət kilisilər? 29 Mana, Pərwərdigar silərgə xabat künini bekitip bərdi; xunga yəttinqi küni ḥərbiringlarni əz ornida turup, sirtlaroŋa qikmisun dəp, altinqi küni ikki künlük ozuk beridu», — dedi.
30 Xuning bilən həlk yəttinqi küni aram aldi.
31 Israillar bu ozukni «manna» dəp atidi; uning xəkli yumoŋakşüt urukidək, rənggi ak bolup, təmi ḥəsəlgə miləngən koturmaqka ohxaytti.
32 Musa laroŋa: — Pərwərdigarning əmri xuki, — Keyinki əwladliringlaroŋa Mən silərni Misirdin elip qikkanda, Mən silərgə qəldə yeyixkə ata kiloŋan nanni kərsitix üqün, uningdin komzəkkə bir omər toxkuzup, ular üqün sakŋlap koyunglar, — dedi.
33 Musa Ḥarunoŋa: — Kəlgüsi əwladliringlaroŋa kərsitixkə sakŋax üqün bir komzəkni elip, uningoŋa bir omər mikdarda manna selip, Pərwərdigarning ḥuzurida koyup koyoŋin, — dedi.
34 Keyin, Ḥarun Pərwərdigar Musaoŋa buyruoŋandək komzəkni sakŋax üqün uni ḥəküm-guwaḥlik sanduķining aldida koyup koydi.
35 Xu tərikidə Israillar adəm olturakŋaxkan bir zeminoŋa yetip kəlgüqə kirik yil «manna» yedi; ular Kanaan zeminining qegraliriola yətküqə manna yedi.
36 Əyni qaoŋda bir «omər» «əfaḥ»ning ondin birigə barawər idi.

Koram taxtin qikkan su

17 1 Andin pütkül Israil jamaiti kopup, Sin qəlidin qikip, Pərwərdigarning əmri boyiqə səpər kilip, Rəfidim degən yərgə kelip qedirlirini tikti. Əmma u yərdə həlkkə iqkili su yok idi. 2 Xuning bilən həlk Musa bilən jedəllixip: — Bizgə iqkili su bərgin! — dedi. Lekin Musa laroŋa: — Nemixka mening bilən jedəllixisilər? Nemixka Pərwərdigarni sinaysilər? — dedi.
3 Lekin həlk qangkap, su tələp kilip, Musadin aoŋrinip oŋotuldixip: — Sən nemixka bizni, balilirimizni wə melimizni ussuzluk bilən əltürüxkə Misirdin elip kəlding? — dedi.
4 Xuning bilən Musa Pərwərdigaroŋa pəryad kətürüp: — Bu həlkni kandak kilsam bolar?! Ular ḥelila meni qalma-kesək kilixi mumkin! — dedi.
5 Pərwərdigar Musaoŋa jawabən: — Sən Israilning akşakalliridin birnəqqisini əzüng bilən billə elip qikip, Nil dəryasining süyini uroŋiningda ixlətkən ḥasangni kolungoŋa elip həlkning aldioŋa baroŋin;. 6 Mana, Mən xu yərdə, Ḥorəb teoŋidiki koram taxning üstidə sening aldingda turimən; sən koram taxni uroŋin. Buning bilən uningdin həlkkə iqkili su qikidu, — dedi.
Musa Israilning akşakallirining kəz aldida xundak kildi. 7 Musa Israillarning jedəlləxkini wə ularning «Pərwərdigar zadi arimizda barmu-yokmu?» deyixip Pərwərdigarni sinioŋini üqün, u yərni «Massaḥ» wə «Məribaḥ» dəp atidi.

16:31 «manna» — «nemə bu?» degən mənidə (15-ayətni kərüng).
16:31 Qəl. 11:7
16:33 Ibr. 9:4
16:34 «ḥəküm-guwaḥlik» — muxu yərdə «ḥəküm-guwaḥlik» Hudaning Israiloŋa bərməkqi boloŋan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən bolidioŋan əḥdisini kərsitidu (20-babni kərüng). Hudaning mukəddəs maḥiyiti wə Harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoŋaqka, «ḥəküm-guwaḥlik» dəpmu atilidu. Xu əmrlər «əḥdə sanduķi» iqidə sakŋaklik tax tahtaylar üstigə pütülgən (40:20ni kərüng). **«... Uni ḥəküm-guwaḥlik sanduķining aldida koyup koydi»** — əḥdə sanduķining təswirini bilix üqün 25-bab, 10-22-ayətlərgə karalsun. «Ibr.» 9:4tin karioŋanda, «manna» komziki keyinki wakitta əḥdə sanduķi **iqigə**, mukəddəs kanun taxliri aldioŋa koyuloŋan.

16:35 Yə. 5:12; Nəḥ. 9:15
17:2 Qəl. 20:3, 4
17:5 Mis. 7:20
17:6 «Ḥorəb teoŋi» — Sinay teoŋining baxka bir ismi.
17:6 Qəl. 20:9; Zəb. 78:15-16; 114:8; 1Kor. 10:4
17:7 «Massaḥ» — «sinax» degən mənidə, «Məribaḥ» — «jedəl-majra» degən mənidə.

Amaləklər bilən jəng ķilix

[8] Xu qaoɣda Amaləklər kelip Rəfidimdə Israiloɣa ḥujum ķildi.. [9] Musa Yəxuaoɣa: Sən əzimizdin Amalək bilən jəng ķilixķa adəm tallioɣin. Mən ətə Hudaning ḥasisini ķolumoɣa elip dəngning qoķķisida turup turimən, dedi.. [10] Yəxua Musa buyruoɣinidək ķilip, Amaləklər bilən jəng ķildi. Musa, Ḥarun wə Hur dəngning qoķķisioɣa qiķti. [11] Xundaķ boldiki, Musa ķolini kətürüp tursa, Israil oɣalib kelətti, lekin u ķollirini pəskə qüxürüp tursa, Amalək oɣalib kelətti. [12] Musaning ķolliri eoɣirlixip kətti; ular bir taxni elip kelip uning astioɣa ķoydi; u uning üstidə olturdi; andin Ḥarun bilən Hur biri bir təripidə, biri yənə bir təripidə uning ķollirini yəlap turdi; bu təriķidə uning ķolliri taki kün patķuqə məzmut turdi. [13] Xundaķ ķilip, Yəxua Amalək wə uning həlķini ķiliqlap nabut ķildi..

[14] Pərwərdigar Musaoɣa: — Bir əslimə bolsun dəp bu ixlarni bir kitabķa yezip ķalduroɣin, xundaķla xularni Yəxuaning ķulaķlirioɣa oķup bər; qünki Mən Amaləkning namini asmanlarning astidin, ḥətta adəmlərning esidinmu mutlək əqürüwetimən, dedi..

[15] Andin Musa bir ķurbangaḥni yasap, namini «Pərwərdigar tuoɣumdur» dəp atidi. [16] wə Musa: — Yaḥning təhti aldida bir ķol kətürülüp: — «Pərwərdigar əwladtin əwladķiqə Amaləkkə ķarxi jəng ķilidu» deyilgənidi, — dedi..

Yətroning Musani Ziyarət ķilixi wə uningoɣa nəsiḥət ķilixi

18 [1] Musaning ķeynatisi, yəni Midiyanning kaḥini Yətro Hudaning Musa üqün ḥəmdə Əz həlķi Israil üqün barlik ķiloɣanliri tooɣruluķ anglidi, yəni Pərwərdigarning Israilni Misirdin qiķaroɣanlikidin həwər tapti.. [2-3] Xuning bilən Musaning ķeynatisi Yətro Musaning əslidə əz yenioɣa əwətiwətkən ayali Zipporaḥ wə uning ikki ooɣlini elip yoloɣa qiķti (birinqi ooɣlining ismi Gərxom dəp ķoyuloɣanidi; qünki Musa: «mən yaķa yurtta musapir bolup turuwatimən» degənidi.. [4] Yənə birining ismi Əliezər dəp ķoyuloɣanidi; qünki Musa: «Atamning Hudasi manga yardəmdə bolup, meni Pirəwnning ķiliqidin ķutķuzdi», degənidi).. [5] Xundaķ ķilip Musaning ķeynatisi Yətro Musaning ooɣulliri bilən ayalini elip, Musaning qəldə, Hudaning teoɣining yenida qedir tikkən yerigə yetip kəldi.

[6] U əslidə Musaoɣa: — «Mana, mənki ķeynatang Yətro sening ayalingni wə uning ikki ooɣlini elip yeningoɣa ketiwatimən» dəp həwər əwətkənidi. [7] Xuning bilən Musa əz ķeynatisining aldioɣa qiķip, təzim ķilip, uni səydi. Ular bir-biridin ḥal-əḥwal sorixip qediroɣa kirdi; [8] Andin Musa ķiynatisioɣa Israilning wəjidin Pərwərdigarning Pirəwn wə misirliķlaroɣa ķiloɣan ḥəmmə əməllirini səzləp, ularning yol boyi bexioɣa qüxkən jəbir-japalarni bayan ķilip, Pərwərdigarning ķandaķ ķilip ularni ķutķuzoɣinini eytip bərdi. [9] Buni anglap Yətro Pərwərdigarning Israiloɣa kərsətkən barlik yahxilikidin, ularni misirliķlarning ķolidin ķutķuzoɣanlikidin xadlandi. [10] Yətro xadlinip: — Silərni misirliķlarning wə Pirəwnning ķolidin ķutķuzoɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkurlər boloɣay! U bu ķowmni misirliķlarning ķolidin ķutķuzdi! [11] Mən Pərwərdigarning barlik ilaḥlardin üstün turidioɣanlikini əmdi

---

17:8 Ķan. 25:17,18

17:9 «Sən əzimizdin Amalək bilən jəng ķilixķa adəm tallioɣin» — yaki «Sən əzimizgə adəmlərni tallap, Amalək bilən soķuxķili qiķķin».

17:13 «ķiliqlap,...» — ibraniy tilida «ķiliq bisi bilən urup,...».

17:14 Qəl. 24:20; Ķan. 25:17, 18, 19; 1Sam. 15:2, 3

17:15 «Pərwərdigar tuoɣumdur» — ibraniy tilida «Yaḥwəḥ-nissi».

17:16 «Yaḥ» — «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning ķiskartilma xəklidur. **«Yaḥning təhti aldida bir ķol kətürülüp: ....»** — kimning ķolining Hudaning təhti aldida kətürülgənliki enik eytilmaydu; bizningqə bu sirlik ix ərxtə Hudaning aldida yüz bərgən bolup, ķəsəm ķilip «kətürülgən ķol» bolsa «Pərwərdigarning ķoli» («Yəx.» 25:10, 41:20, 53:1, 66:14, «Yuḥ.» 12:38), yəni «Pərwərdigarning **Ķuli**» boloɣan Məsiḥ («Yəx.» 42:1, 19, 49:6, 52:13)ni kərsətsə kerək.

17:16 1Sam. 15:2

18:1 Mis. 2:16; 3:1

18:2-3 «Gərxom» — «yaķa yurtluķ» degən səz bilən aḥangdax.

18:2-3 Mis. 2:22

18:4 «əliezər» — «Hudayim yardəmdur» degən mənidə.

bildim; qünki U dəl ular yooɣanqilik kiloɣan ixta Өzining ulardin üstün turidioɣanlikini namayan kildi — dedi.
12 Andin Musaning kеynatisi Yətro Hudaoɣa atap bir kеydürmə kurbanlik wə birnəqqə təxəkkur kurbanliklirini elip kəldi; Harun bilən Israilning hərbir akśakili Musaning kеynatisi bilən billə Hudaning huzurida taam yеyixkə kəldi.

Yətroning akilanə məslihiti

13 Ətisi Musa həlkning ix-dəwaliri üstidin hөküm qikirixka olturdi; həlk ətigəndin tartip kəqkiqə Musaning qərisidə turuxti. 14 Musaning kеynatisi uning həlki üqün kiloɣan ixlirini kərgəndə uningdin: — Sening həlkkə kiliwatkan bu ixing zadi nemə ix? Nemixka sən bu ixta yaloɣuz olturisən, barlik həlk nemə üqün ətigəndin kəqkiqə sening qərəngdə turidu? — dedi.
15 Musa kеynatisioɣa jawab berip: — Həlk Hudadin yol izdəxkə mening kеximoɣa kelidu. 16 Kaqanki ularning bir ix-dəwasi qikśa ular yenimoɣa kelidu; xuning bilən mən ularning otturisida hөküm qikirimən wə xundakla Hudaning kanun-bəlgilimilirini ularoɣa bildürimən, — dedi.
17 Musaning kеynatisi uningoɣa: — Bu kiloɣining yahxi bolmaptu. 18 Sən jəzmən өzüngni həmdə qərəngdə turoɣan həlknimu qarqitip koyisən; qünki bu ix sanga bək eoɣir kelidu. Sən uni yaloɣuz kilip yetixəlməysən. 19 Əmdi mening sөzümgə kulak saloɣin, mən sanga bir məslihət berəy wə xundak kilsang, Huda sening bilən billə bolidu: — Sən өzüng Hudaning aldida həlkning wəkili bolup, ularning ixlirini Hudaoɣa məlum kiloɣin; 20 sən həlkkə kanun-bəlgilimilərni өgitip, mangidioɣan yolni kərsitip, ularning kandak burqi barlikini ukturoɣin. 21 Xuning bilən bir wakitta sən pütkül həlkning arisidin Hudadin korkidioɣan, nəpsaniyətqilikni yaman kəridioɣan həm kabiliyətlik həm diyanətlik adəmlərni tepip, ularni həlkning üstigə bax kilip, bəzisini mingbexi, bəzisini yüzbexi, bəzisini əllikbexi, bəzisini onbexi kilip təyinligin.. 22 Xuning bilən bular hərkandak wakitta həlkning ix-dəwalirini soraydu. Əgər qong bir ix-dəwa qikip kalsa, buni sanga tapxursun; lekin həmmə kiqik ix-dəwalarni ular өzliri bejirisun. Xundak kilip, ular sening wəzipəngni yeniklitip, yükünggni kətürüxüp beridu. 23 Əgər xundak kilsang wə Huda sanga xundak buyrusa, өzüng wəzipəngdə put tirəp turalaysən wə həlkingmu hatirjəmlik bilən өz jayioɣa kaytip ketidu, dedi.
24 Musa kеynatisining sөzigə kulak selip deginining həmmisini kildi.. 25 Musa pütkül Israil arisidin kabiliyətlik adəmlərni tallap, ularni həlkning üstigə bax kilip, bəzisini mingbexi, bəzisini yüzbexi, bəzisini əllikbexi, bəzisini onbexi kilip koydi. 26 Bular hərkandak wakitta həlkning ix-dəwalirini sorap turdi; təsrək ix-dəwalarni bolsa, Musaoɣa yollaytti, kiqik ix-dəwalarni bolsa өzliri soraytti.
27 Andin Musa kеynatisini yoloɣa selip koydi, u өz yurtioɣa kaytip kətti.

Israillar Sinay teoɣida

19 1 Israillar Misir zeminidin qikip, dəl üqinqi eyining baxlanoɣan küni Sinay qəligə yetip kəldi.. 2 Ular Rəfidimdin qikip, Sinay qəligə yetip kelip, qəldə qedir tikti; Israil xu yərdə, taoɣning udulida tohtap qedir tikti. 3 Musa Hudaning aldioɣa qikiwidi, Pərwərdigar taoɣdin uningoɣa hitab kilip mundak dedi: — Sən Yakupning jəmətigə səz

18:11 «ular yooɣanqilik kiloɣan ixta» — muxu yərdə «ular» sahta ilahlar, butlarni kərsitidu (12:12, 15:11ni kərüng). Bəzi alimlar bu səz misirliklarni kərsitidu, dəp karaydu.
18:11 Mis. 1:10,16,22; 5:7; 14:18
18:12 «təxəkkur kurbanlikliri» — ibraniy tilida «zəbak» deyilidu. Harun wə akśakallarning Yətro bilən billə xu kurbanliklardin yegənliki ularning təxəkkur kurbanliki ikənlikini ispatlaydu. Qünki «təxəkkur kurbanlikliri»din sunoɣuqi kiximu yesə bolatti.

18:21 «diyanətlik adəmlər» — ibraniy tilida «həkikətkə təwə adəmlər».
18:24 Kan. 1:9
19:1 «üqinqi eyining baxlanoɣan küni» — baxka birhil tərjimisi boyiqə «üqinqi ay» yilning (kalendarning) üqinqi eyini kərsitidu.

kilip, Israillaroɣa munu həwərni yətküzgin: —
4 «Mening misirliklaroɣa nemə kiloɣinimni,
xundakla Mən silərni huddi bürküt balilirini
kanatlirioɣa mindürüp elip yürgəndək,
Öz keximoɣa elip kəlginimni əzünglar
kərdünglar.
5 Əmdi silər dərhəkikət Mening
səzümni anglap, əhdəmni tutsanglar,
undakta barlik əllərning arisida Manga
has bir gəhər bolisilər — qünki pütkül yər
Meningkidur —
6 wə silər Manga kahinlardin
tərkib tapkan has bir padixahlik wə
mukəddəs bir kowm bolisilər». Mana bu sən
Israillaroɣa deyixing kerək boloɣan səzlərdur,
— dedi.
7 Xuning bilən Musa yenip kelip, həlkning
aksakallirini qakirtip, Pərwərdigar uningoɣa
buyruoɣan xu səzlərning həmmisini ularoɣa
yətküzdi.
8 Həlkning həmmisi bir eoɣizdin: —
Pərwərdigar buyruoɣanning həmmisigə
qokum əməl kilimiz! — dəp jawab bərdi.
Andin Musa həlkning jawab səzlirini
Pərwərdigarning kexioɣa berip yətküzdi.
9 Pərwərdigar Musaoɣa: — Mana, Mən sanga
səz kiloɣinimda həlk awazimni anglisun,
həmixə sanga ixənsun dəp, yeningoɣa kara
bulutning karangoɣuluki iqidə kelimən,
dəp eytti. Musamu həlkning degənlirini
Pərwərdigaroɣa anglatti.
10 Pərwərdigar Musaoɣa yənə: — Sən
həlkning kexioɣa berip, bügün wə ətə ular-
ni pak-mukəddəs kilip, kiyim-keqəklirini
yuduroɣin. 11 Ular üqinqi künigə təyyar
tursun; qünki üqinqi küni barlik həlkning
kəz aldida Pərwərdigar Sinay teoɣioɣa qüxi-
du. 12 Sən həlk üqün taoɣning ətrapioɣa bir
pasil kilip, ularoɣa: «Silər ehtiyat kilinglar,
taoɣka qikmanglar yaki uning etikigə tegip
kətmənglar. Kimki taoɣka təgsə əltürülməy
kalmaydu;
13 Uningoɣa hətta birər koli tegip
kətsimu, qalma-kesək kilip əltürülsun yaki
ok etip əltürülsun. Məyli haywan yaki insan
bolsun, xundak kilsa, tirik kaldurulmisun» —
dəp eytkin. Lekin Kanay uzun qelinsa, ular
taoɣning tüwigə qikşun, dedi.
14 Musa taoɣdin qüxüp həlkning kexioɣa be-
rip, həlkni Hudaoɣa atap mukəddəs kildi;
ular kiyim-keqəklirini yudi. 15 Andin Musa
həlkkə: — Üqinqi künigə təyyar turunglar;
heqkim ayali bilən yekinqilik kilmisun, dedi.
16 Üqinqi küni boloɣanda, tang yoruxi bilən
xundak boldiki, güldürmamilar güldürləp,
qakmak qekip, taoɣ üstidə koyuk bir parqə
bulut pəyda boldi, zor kattik qelinoɣan
kanayning awazi anglandi. Buni kərüp
qedirgahdiki pütkül həlk korkunqidin titrəp
kətti.
17 Musa həlkni Hudaning aldida hazir
boluxka qedirgahdin elip qikti. Ular kelip
taoɣning tüwidə ərə turdi.
18 Pərwərdigar Si-
nay teoɣioɣa otta qüxüp kəlgini üqün is-tütək
pütkül taoɣni kaplidi; is-tütək humdandin
ərligən is-tütəktək üstigə ərləp qikti. Püt-
kül taoɣ kattik təwrinixkə baxlidi.
19 Kanay
awazi baroɣanseri küqiyip intayin kattik
qikti. Musa səz kiliwidi, Huda anglap ünlük
awaz bilən jawab bərdi.
20 Pərwərdigar Özi

19:3 Ros. 7:38
19:4 «huddi bürküt balilirini kanatlirioɣa mindürüp elip yürgəndək,...» — bəzidə ana bürküt balilirioɣa uquxni əgətkəndə ularni dümbisigə mindürüp uqidu.
19:4 Kan. 29:1; 32:11
19:5 Kan. 7:6; 10:14,15; 14:2; 26:18; Zəb. 135:4; Yəx. 41:8; Tit. 2:14
19:6 «silər manga kahinlardin tərkib tapkan has bir padixahlik ... bolisilər» — baxka birhil tərjimisi: «silər manga padixahlar wə kahinlar ...bolisilər».
19:6 1Pet. 2:9
19:8 Mis. 24:3
19:12 «həlk üqün taoɣning ətrapioɣa» — yaki «həlk ətrapioɣa».
19:12 Ibr. 12:18
19:13 «Uningoɣa... tegip kətsimu» — demək, taoɣka tegix. Baxka birhil tərjimisi «uningoɣa (taoɣka təgkən kixigə) adəmning koli təgmisun...». **«qalma-kesək kilinsun yaki ok etip əltürülsun»** — demək, taoɣka təgkən kixini əltürüxi kerək; birak hilaplik kiloɣan undak bir kixini taoɣ etikidə (kət'iy qəklənqan jayoɣa kirgənliki səwəblik) əltürüx üqün hərkandak kixi uningoɣa təgsə yaki uningoɣa yekin barsa bolmaytti; xunga uni qalma-kesək kilix yaki ok bilən əltürüx kerək idi. Baxka birhil tərjimisi «(Huda təripidin) əltürülidu».
19:15 1Sam. 21:4; 1Kor. 7:5
19:16 «güldürmamilar» — ibraniy tilida «awazlar». **«kanayning awazi»** — yaki «buroɣa awazi».
19:16 Ibr. 12:18
19:17 Kan. 4:10,11
19:18 Hak. 5:4; Zəb. 68:8; 77:18; 114:4; 144:5; Hab. 3:10
19:19 «Musa səz kiliwidi, Huda anglap ünlük awaz bilən jawab bərdi» — baxka birhil tərjimisi: «Musa səz kiliwatatti, Huda anglap ünlük awaz bilən jawab beriwatatti».

Sinay teoɳioɳa, taoɳning qokkisioɳa qüxti; andin Pərwərdigar Musani taoɳning qokkisioɳa qakiriwidi, Musa taoɳka qikti.
21 Pərwərdigar Musaoɳa: — Sən qüxüp halayikni agahlandurup: Ular «Pərwərdigarni kərimiz» dəp pasildin bəsüp ətmisun; undak kilsa, ulardin kəp adəm halak bolidu, dəp eytkin. 22 Pərwərdigaroɳa yekin kelələydioɳan kahinlarmu əzlirini Manga atap mukəddəs kilsun; bolmisa, Pərwərdigar sepilni bəskəndək ularoɳa halakət yətküzidu, — dedi.
23 Musa Pərwərdigaroɳa: — Halayikning Sinay teoɳioɳa qikixi mumkin əməs; qünki Sən Özüng bizgə kattik agahlandurdung: taoɳni «mukəddəs» dəp karap, uning ətrapioɳa pasillarni bekitinglar, dəp əmr kilding, — dedi.
24 Pərwərdigar Musaoɳa: — Mang, sən qüxüp kətkin. Andin sən Harunni elip, billə qikkin; lekin kahinlar wə həlk bolsa Pərwərdigarning kexioɳa barayli dəp pasildin bəsüp ətmisun; bolmisa, Pərwərdigar sepilni bəskəndək ularning üstigə qüxidu, — dedi.
25 Xuning bilən Musa həlkning kexioɳa qüxüp, ularoɳa bu səzni yətküzdi.

On pərz

20 1 Huda munu barlik səzlərni bayan kilip mundak dedi: —
2 Mən seni «kulluk makani» boloɳan Misir zeminidin qikirip kəlgən Pərwərdigar Hudayingdurmən.
3 Sening Məndin baxka heqkandak ilahing bolmaydu. 4 Sən özüng üqün məyli yukiridiki asmanda bolsun, məyli təwəndiki zeminda bolsun, yaki yər astidiki sularda bolsun, harkandak nərsining kiyapitidiki heqkandak oyma xəkilni yasima.
5 Sən bundak nərsilərgə bax urma yaki ularning kullukioɳa kirmə. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizlikka həsət kiloɳuqi Təngridurmən. Məndin nəprətləngənlərning kəbihliklirini əzlirigə, ooɳullirioɳa, hətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxür imən,
6 Əmma Meni səyidioɳan wə əmrlirimni tutidioɳanlaroɳa ming əwladioɳiqə özgərməs mehribanlik kərsitimən.
7 Pərwərdigar Hudayingning namini kalaymikan tiloɳa alma; qünki kimdəkim namini kalaymikan tiloɳa alsa, Pərwərdigar uni gunahkar hesablimay kalmaydu.
8 Xabat künini mukəddəs dəp bilip tutkili yadingda sakliɳin. 9 Altə kün ixləp barlik ixliringni tügətkin; 10 lekin yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoɳa ataloɳan xabat künidur; sən xu küni heqkandak ix kilmaysən; məyli sən yaki ooɳlung bolsun, məyli kizing,

20:2 Mis. 13:3; Kan. 5:6; Zəb. 81:10

20:4 «Sən özüng üqün ... hərkandak nərsining kiyapitidiki heqkandak oyma xəkilni yasima» — 5-ayəttin enik kərünidiki, 4-ayəttə hatirilənqən: «özüng üqün ... xəklidə.. yasima» degən bu əmrning kəzdə tutkini adəmlər qokunux məksitidə yasioɳan hərkandak xəkillərdur. Demək, bu yazmilarda sən'ətning özi yaki bədiiy ijadiyət, məsilən rəssamlik yaki həykəltiraxlik mən'i kilinoɳan əməs. Məsilən, «mukəddəs qedir» wə keyinki «mukəddəs ibadəthana»da birnəqqə sürətlər (herublar, güllər, horma dərəh katarliklarning sürətliri) kərünidu. Bular butlar əməs, pəkət bezəx məksitidə ixlənqən.
20:4 Law. 26:1; Zəb. 97:7
20:5 «wapasizlikka həsət kiloɳuqi Təngri» — bu ibarə tooɳruluk «təbirlər» wə «kanun xərhi»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
–«Məndin nəprətlənqənlərning kəbihliklirini əzlirigə, ooɳullirioɳa, hətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən» — bu muhim səz tooɳruluk «koxumqə səz»imizni, xundakla «Əzakiyal»diki «koxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooɳruluk) kərüng.
20:6 «əmrlirimni tutidioɳanlaroɳa mingioɳan əwladioɳiqə» — baxka birhil tərjimisi: «əmrlirimni tutidioɳan mingliɳanlirioɳa...». Birak «Kan.» 7:9 tərjimimizgə mas kelidu. **«əzgərməs mehribanlik»** — muxu yərdə «özgərməs mehribanlik» ibraniy tilida «həsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qongkur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muhəbbət» yaki «əzgərməs mehribanlik» dəp tərjimə kilinidu. Kəp yərlərdə bir hil əhdə bilən baoɳlik bolidu; xunga səzning uzunrak birhil tərjimisi: «mehir-muhəbbət tüpəylidin əhdidə daim turidioɳanliki» degili bolidu. Məsilən, bu səz «Yar.» 21:23, 24:12, 32:10, «Mis.» 15:13, 34:6, 7lərdə ixlitilgən.
20:7 Law. 9:12; Mat. 5:33
20:8 Əz. 20:12
20:9 Mis. 23:12; 34:21; Luka 13:14

məyli ķulung, məyli dediking, məyli buķang yaki sən bilən bir yərdə turuwatķan musapir bolsun, ḥeqķandaķ ix ķilmisun.. 11 Qünki altə kün iqidə Pərwərdigar asman bilən zeminni, dengiz bilən uning iqidiki barini yaratti andin yəttinqi künidə aram aldi. Buning üqün Pərwərdigar xabat künini bəht-bərikətlik kün ķilip, uni muķəddəs kün dəp bekitti..
12 Ata-anangni ḥərmət ķil. Xundaķ ķilsang Pərwərdigar Hudaying sanga ata ķilmaķqi boloɣan zeminda uzun əmür kərisən..
13 Ķatillik ķilma..
14 Zina ķilma..
15 Ooɣrilik ķilma.
16 Ķoxnang tooɣruluķ yaloɣan guwaḥlik bərmə..
17 Sən ķoxnangning əy-imaritigə kəz ķiringni salma, nə ķoxnangning ayali, nə uning ķulioɣa, nə uning dediki, nə uning kalisi, nə uning ixiki yaki ķoxnangning ḥərķandaķ baxķa nərsisigə kəz ķiringni salma..

Həlķning wəḥimisi

18 Pütkül həlķ güldürmamilarni, qeķinyalķunlarni, kanayning awazi wə taoɣdin ərləp qiķķan is-tütəklərni kərdi wə anglidi; ular bularni kərüp, titrixip yiraķ turuxti 19 wə Musaoɣa: — Bizgə sənla səz ķiloɣaysən, biz anglaymiz; lekin Huda bizgə Əzi səz ķilmisun; qünki undaķ ķilsa əlüp ketimiz, dedi..
20 Musa halayiķķa jawabən: — Ķorķmanglar; qünki Hudaning bu yərgə kelixi silərni sinax üqün, yəni silərning Uning dəḥxətlikini kəz aldinglaroɣa kəltürüp, gunaḥ ķilmasliķinglar üqündur, — dedi.. 21 Xuning bilən halayiķ nerida turdi; lekin Musa Huda iqidə turoɣan ķoyuķ bulutning ķexioɣa yeķin bardi..

Ķurbangaḥ tooɣrisidiki nizam

22 Pərwərdigar Musaoɣa: — Sən berip Israillaroɣa munu səzlərni yətküzgin: «Silərgə ərxtin səz ķiloɣinimni kərdünglar. 23 Silər Mening ornumda ilaḥ dəp kümüxtin butlar yasimanglar, yaki əzünglar üqün altundin butlarni yasimanglar.
24 — Sən Mən üqün tupraķtin bir ķurbangaḥ yasap, xu yərdə kəydürmə ķurbanlik wə inaķlik ķurbanliķliringni, ķoy-əqkə bilən kaliliringni sunoɣin. Omumən Mən həlķķə namimni ḥərmət bilən əslitidioɣan barlik jaylarda, yeningoɣa kelip sanga bəht-bərikət ata ķilimən..
25 — Əgər Manga atap taxlardin ķurbangaḥ yasimaķqi bolsang, yonuloɣan taxlardin yasimioɣin; qünki taxlaroɣa əswabingni təgküzsəng, ular napak bolup ķalidu..
26 Ķurbangaḥimoɣa qiķidioɣan pələmpəy bolmisun; undaķ boloɣanda, pələmpəydin qiķķuqə əwriting kərünüp ķelixi mumkin», — dedi.

Ķullaroɣa muamilə ķilixtiki ḥəküm-bəlgilimilər

21 1 — Sən ularning aldioɣa ķoyidioɣan ḥəküm-bəlgilimilər munulardur: —
2 Əgər sən bir ibraniy ķulni setiwaloɣan bolsang, u altə yiloɣiqə hizmitingdə bolup, yəttinqi yili tələmsiz ḥər ķilinsun.. 3 U ķul

20:10 «yəttinqi küni.....xabat künidur» — ibraniy tilida «xabat» wə «yəttinqi» degənlər aḥangdax səz. **«sən bilən bir yərdə turuwatķan»** — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatķan» degən səz bilən ipadilinidu.
20:11 Yar. 2:2; Ibr. 4
20:12 Mat. 15:4; Əf. 6:2
20:13 Mat. 5:21
20:14 Mat. 5:27
20:16 «Ķoxnang tooɣruluķ yaloɣan guwaḥlik bərmə» — Təwrat-Injil boyiqə «ķoxnang» Huda bizning yenimizoɣa yeķin ķiloɣan ḥərbir adəmni kərsitidu, əlwəttə.
20:17 «ķoxnang» — bu səz tooɣruluķ yuķiriķi izaḥatni kərüng.
20:17 Rim. 7:7
20:19 Ķan. 5:25; Ibr. 12:19
20:20 «silərning Uning dəḥxətlikini kəz aldinglaroɣa kəltürüp, gunaḥ ķilmasliķinglar üqündur» — yaki «Uningdin boloɣan ķorķunq sening kəz aldida bolup, bu gunaḥ ķilmasliķinglar üqündur».
20:21 Mis. 19:17; Ibr. 12:18
20:24 Mis. 27:1; 38:1
20:25 «taxlaroɣa əswabingni təgküzsəng, ular napak bolup ķalidu» — 4-ayəttiki əmr boyiqə, Hudani bildüridioɣan ḥeqķandaķ sürət yaki xəkil bolmaydu. Bu ayəttiki əmr ķurbangaḥ taxlirining üstidə ḥeqķandaķ xəkil-sürətlərning bolmasliķi («napak» bolmisun dəp), butpərəslik gunaḥining aldini elix üqün berilgən.
20:25 Ķan. 27:5; Yə. 8:30, 31
21:2 Ķan. 15:12; Yər. 34:14

kilinixka tənha halättə elip kelingən bolsa, tənha halättə kətsun. Ayali bilən birgə elip kelingən bolsa, ayalimu uning bilən billə kətsun.
4 Əgər hojisi uningoɣa hotun elip bərgən bolsa, xundakla ayali uningoɣa ooɣul-kizlarni tuoɣup bərgən bolsa, ayal baliliri bilən hojisioɣa kelip, ər yaloɣuz kətsun. 5 Lekin əgər kul elan kilip: «Mən hojam, ayalim wə balilirimoɣa muhəbbitim boloɣini üqün hər bolup kətməymən» desə,.. 6 undakta uning hojisi uni Hudaning ibadət sorunining aldioɣa elip berip, uni ixikning aldida yaki ixikning kexikining aldida turoɣuzsun; andin hojisi bigiz bilən uning kulikini təxsun. Xundak kilip, u mənggügə hojisining kuli bolup kalidu..
7 Əgər birkim kizini dedəklikkə setiwətkən bolsa, u ər kullar hər kilinoɣandək hər kilinmisun. 8 Əgər özigə has setiwaloɣan kiz hojisioɣa yakmisa, undakta u kiz tərəpning hək tələp uni hər kilixioɣa yol koyuxi kerək. Lekin hojisining uni yat həlkkə setix hokuki bolmaydu; qünki hojisi uningoɣa wapasizlik kiloɣandur.. 9 Əgər u kizni ooɣlioɣa has bekitkən bolsa, undakta u bəlgilimilər boyiqə uningoɣa öz kizidək muamilə kilsun.
10 Əgər hojisi yənə hotun alsa, əslidə əmrigə aloɣan dedikining yemək-iqmikini, kiyim-keqikini wə ər-hotunqilik burqini keməytmisun. 11 Əgər u xu üq ixni ada kilmisa, undakta u bədəl təliməy hər bolsun.

Urux-talax həkkidə

12 Kimki bir adəmni urup öltürüp koysa, umu qokum öltürülsun.. 13 Lekin əgər u kixi əlgüqining jenini paylap turup kəstən öltürmigən, bəlki mən Huda uning koli arkilik xu kixining ölüxigə yol koyoɣan bolsam, undak əhwalda Mən uningoɣa kaqidioɣan bir jayni orunlaxturimən. 14 Lekin əgər birsi öz koxnisini hiylə bilən öltürimən dəp, uningoɣa kəstən hujum kilsa, u gərqə panah izdəp kurbangahimoɣa keqip kəlsimu, u xu yərdə tutulsun wə ölümgə məhkum kilinsun.
15 Kimki öz atisi yaki anisioɣa kol təgküzsə, qokum öltürülsun..
16 Kimki bir adəmni bulap satkan bolsa yaki uning kolida barliki məlum bolsa, jəzmən öltürülüxi kerək.
17 Kimki öz atisi yaki anisioɣa lənət kilip karoɣioɣan bolsa, jəzmən öltürülüxi kerək..

Baxkilarni zəhimləndürüx həkkidə

18 Əgər ikki kixi uruxup kelip, biri yənə birini tax ya moxti bilən ursa, uruloɣan kixi ölməy, orun tutup yetip kaloɣan bolsa, 19 u kixi kopup hasioɣa tayinip taxkirioɣa qikkudək bolsa, undakta uni uroɣan kixi jazadin halas kilinsun; pəkət zəhimləngüqining yetip ixtin kaloɣan wakti üqün tələm berip, uni dawalitip səllimaza sakaytsun.
20 Əgər birsi kuli yaki dedikini tayakta ursa, xundakla kul yaki dedək nək məydanda ölüp kətsə, uning üqün igisi qokum jazaoɣa tartil sun.. 21 Lekin əgər tayak yegüqi bir-ikki kün tirik tursa, undakta kul hojayinining xəhsi mal-mülki boloɣini üqün, kulning jazasioɣa tartilmisun.
22 Əgər kixilər bir-biri bilən uruxup kelip, hamilidar bir ayalni urup salsa, hamilidar ayalda balisi baldur tuoɣuluxidin baxka zəhimlinix bolmisa, ayalning erining tələm təlipi boyiqə hakimlarning təstikidin ətküzülüp jərimanə tölisun.. 23 Əgər ayal yaki

21:5 Kan. 15:16
21:6 «Hudaning ibadət sorunining aldioɣa» — yaki «Hudaning aldioɣa» yaki «hakimlarning aldioɣa». Ibraniy tilida «əlohimning aldioɣa». Zəbur 82:1,6ni kerüng. **«andin hojisi bigiz bilən uning kulikini təxsun»** — demək, kulning kulikini ixik kanitioɣa yaki ixik kexikigə yekip turup, kulikining yumxikini ixikkə yaki ixikning kexikigə mihlaydu.
21:8 «hojisi uningoɣa wapasizlik kiloɣandur» — adəttə ər kixi dedək setiwaloɣan bolsa, uni öz keniziki yaki tokili kilip əmrigə aloɣan hesablinatti. Xunga dedəkning kəm degəndimu tokallik hokuki bar idi.
21:12 Law. 24:17
21:15 Mat. 15:4
21:17 Law. 20:9; Pənd. 20:20; Mat. 15:4; Mar. 7:10
21:20 «uning üqün igisi qokum jazaoɣa tartilsun» — ibraniy tilida «uning intikami qokum elinidu».
21:22 «balisi baldur tuoɣuluxidin baxka» — yaki «balisi qüxüp ketixtin baxka». Aldi-kəyni səzlərgə karioɣanda, muxu yərdə pəkət «baldur tuoɣulsa» degən tərjimisi

bala ziyan-zəhətkə uqrioŋan bolsa, undakta jenioŋa jan,[24] kəzigə kəz, qixioŋa qix, kolioŋa kol, putioŋa put,[25] kəyükkə kəyük, zəhimgə zəhim, kəkkə kək tələnsun. [26] Əgər birsi əz kul ya dedikining kəzini urup nakar kilip koysa, kəzi wəjidin uni azad kilsun. [27] Xuningdək birsi əz kuli ya dedikining qixini urup qikiriwətkən bolsa, qixi wəjidin uni azad kilsun».

Mal-ulaoŋlar tooŋruluk bəlgilimilər

[28] Əgər bir kala bir ər yaki ayal kixini üsüp əltürüp koysa, xu kala qokum qalma-kesək kilinixi kerək, uning gəxi yeyilmisun. Lekin kalining igisigə gunah kəlmisun.[29] Lekin bu uyning ilgiridin üsüx aditi bolup, igisigə bu hakta agah berilgən bolsa, lekin yənila uni baoŋlimioŋini üqün ər-ayal kixilərni üsüp əltürüp koyoŋan bolsa, undakta kala qalma-kesək kilinsun, igisimu əlümgə məhkum kilinsun. [30] Lekin uningdin hun hakki tələp kilinsa, əz jenining ornida uningoŋa kanqilik tələm koyuloŋan bolsa xuni bərsun. [31] Kalidin üsülgüqi ooŋul yaki kiz bala bolsa, kalining igisi ohxaxla yukiriki həkümdikidək bir tərəp kilinsun. [32] Kala kul yaki dedəkni üskən bolsa, kalining igisi üsülgüqining hojisioŋa ottuz xəkəl kümüx bərsun; andin kala qalma-kesək kilinsun.

[33] Əgər birsi bir orining aoŋzini oquk koyup yaki kolawatkan orining aoŋzini yapmay, kala yaki exək uningoŋa qüxüp kətsə,[34] Undakta orining igisi mal igisining ziyinini toluk tələp bərsun; əlgən mal uningki bolidu.

[35] Əgər birsining kalisi yənə birsining kalisini üsüp əltürüp koyoŋan bolsa, undakta ular tirik kaloŋan kalini setip, pulni barawər bəlüxsun həm əlük kalinimu xundak bəlüxsun. [36] Lekin kalining ilgiridin üsidioŋan aditi barliki enik turup, igisi uni baoŋlimay koyuwətkən bolsa, undakta üsküqi kalining igisi kalioŋa kala tələp bərsun, əlük kala uning bolsun.

Tələm tələx hakkidiki nizam

22 [1] Əgər birsi bir kala yaki koyni ooŋrilap, uni soysa ya setiwətsə, u bir kalining ornioŋa bəx kala, bir koyning ornioŋa tət koy təlisun.

[2] Ooŋri tam təxkəndə tutulup kelip, tayak yəp əlüp kalsa, əltürgüqigə hun jazasi kəlmisun. [3] Lekin xu wəkə boloŋan pəyttə kün qikip kaloŋan bolsa, undakta əltürgüqi hun jazasioŋa tartilsun.

Ooŋri ooŋrilioŋinini tələp ziyanni tolukləp berixi kerək; uningda bir nemə bolmisa, kullukka setilip, ooŋrilioŋan nərsini təlixi kerək.

[4] Ooŋri tutuloŋanda ooŋrilioŋan nərsə, kala bolsun, exək bolsun, koy bolsun uning kolida tirik halattə tepilsa, u ikki həssə kimmättə tələp bərsun.

[5] Əgər birsi əz mal-qarwilirini etizlikka yaki üzümzarlikka otlaxka koyuwetip, baxkilarning baoŋ-etizlikida otlaxka yol koysa, undakta u əzining əng esil məhsulatliridin yaki üzümzarlikining əng esil mewisidin ziyanni tələp bərsun.

[6] Əgər ot ketip, tikənlikkə tutixip ketip, andin ənqilərni, bax tartip pixkan ziraətni kəydürüp, pütkül etizlikni kül kiliwətsə, undakta ot koyoŋuqi barlik ziyanni tələp bərsun.

---

tooŋra bolsa kerək.

21:23 «Əgər ayal yaki bala ziyan-zəhətkə uqrioŋan bolsa,...» — ibraniy tilida pəkət «Əgər zərər-zəhmət bolup qikşa,...» deyilidu.

21:24 Law. 24:20; Kan. 19:21; Mat. 5:38

21:28 Yar. 9:5

21:33 «bir orining aoŋzini» — yaki «bir kudukning aoŋzini».

22:1 «... u bir kalining ornioŋa bəx kala, bir koyning ornioŋa tət koy təlisun» — nemixka kalini bəx həssə, koyni tət həssiləp tolukləx kerək? Kala-koy hər ikkisi gəx, yungterə wə süt berələydu, kala yənə əmgək kilalaydu; xunga kalining kəmliki kəprək ziyanni kaltüridu.

22:1 2Sam. 12:6

22:4 «Ooŋri tutuloŋanda ooŋrilioŋan nərsə, ... uning kolida tirik halattə tepilsa, u ikki həssə kimmättə tələp bərsun» — nemixka bu ayəttə kərsitilgən jaza 1-ayəttiki jazioŋa ohximaydu? Bəzi alimlarning pikriqə: (a) ooŋrilanoŋan mal tehi ooŋrining kolida boloŋaqka, igisining ziyini 1-ayəttikidin az boluxi mumkin; (ə) bu ooŋri tehi 1-ayəttiki ooŋridək yamanlikni əgəngən əməs; (p) 4-ayəttiki ooŋrining kala-koyni ooŋrilax gunahini əzlükidin ikrar kiloŋan boluximu mumkin. Biz bu üq pikrigə kayilmiz.

22:6 «tikənlik» — etizlar arisidiki qitlar yaki kaxalar adəttə tikənlərdin kilinidu.

7 Əgər birsi qoxnisioɣa pul yaki mal-dunyasini amanət kiloɣan bolsa, bular əyidin ooɣrilinip kətsə, xundakla ooɣri keyin tutulsa, u ooɣrilioɣinini ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun. 8 Lekin ooɣri tepilmisa, əy igisining qoxnisining melioɣa qol təgküzgən ya təgküzmigənliki məlum bolsun dəp, ḥakimlarning aldioɣa kəltürülsun.. 9 Ḥərhil hiyanət, u məyli kala, exək, qoy, kiyim-keqək bolsun, yittürüp qoyoɣan nərsə bolsun, ular tooɣruluk bir qoxnisi: «əməliyəttə mundak idi» dəp talaxqan bolsa, hər ikkisining dəwasi ḥakimlarning aldioɣa kəltürülsun; ḥakimlar kaysioɣa gunaḥ bekitsə, xu qoxnisioɣa ikki ḥəssə kimməttə tələp bərsun..

10 Əgər birsi qoxnisioɣa exək, kala, qoy yaki baxqa bir qarpayni amanət kilsa, bu amanət meli kixi kərməy əlüp kətsə, yaki zəhimlənsə, yaki ḥəydəp əkitilsə,. 11 undakta qoxnisining melioɣa qol təgküzgən ya təgküzmigənliki məlum bolsun dəp, Pərwərdigarning aldida ularning otturisida bir qəsəm iqürülsun. Mal igisi bu qəsəmni qobul kilsun; qoxnisi uningoɣa tələm tələp bərmisun.. 12 Lekin mal ooɣrilanoɣan bolsa, u igisigə tələp bərsun. 13 Əgər uni wəḥxiy ḥaywan booɣup qoyoɣan bolsa, u malning qaldukini guwaḥlik üqün kərsitip, uni tələp bərmisimu bolidu.

14 Əgər birsi qoxnisidin bir ulaoɣni ətnə elip, ulaoɣ igisi yok yərdə zəhimlənsə yaki əlüp qalsa, ətnə aloɣuqi toluk tələp bərsun. 15 Lekin igisi nək məydanda bolsa, ətnə aloɣuqi tələp bərmisun; ulaoɣ ijarigə elinoɣan bolsa, aloɣuqi tələm təlimisun; qünki uni ijarə tələp əkəlgən.

22:8 «ḥakimlarning aldioɣa» — Ibraniy tilida «ələḥimning («ilaḥlarning») aldioɣa». Zəbur 82:1,6ni kərüng.

22:9 «ḥakimlarning aldioɣa» — Ibraniy tilida «ələḥimning («ilaḥlarning») aldioɣa». Zəbur 82:1,6ni kərüng. **«ḥakimlar qaysioɣa...»** — yaki «Huda qaysioɣa...».

22:10 «ḥəydəp əkitilsə» — ibraniy tilida bu səz adəttə «bulinix» degən səz bilən ipadilinidu; lekin muxu yərdə bəlkim tasadipiy bir ixni, məsilən qəqüp ketip, qeqilip ketixini kərsitixi mumkin; ooɣrilinix məsilisi 12-ayəttə kərsitilidu.

22:11 «Pərwərdigarning aldida ularning otturisida bir qəsəm iqürülsun» — bu qəsəmni bəlkim, igisi: «Mən ḥəqiqətən xu nərsini palanqi kixigə tapxurup amanət kildim» degəndək, amanətni qobul kiloɣuqi kixi: «Mən xu amanətni ḥəqiqətən yittürüp qoydum, uni ooɣrilimidim, baxqilaroɣa satmidim» degəndək kilixi mumkin.

Ijtimaiy məs'uliyət

16 Əgər bir adəm tehi yatlik bolmioɣan bir qizni azdurup, uning bilən billə yatsa, undakta u uning toylukini berixi kerək, andin uni hotunlukka alsun. 17 Lekin qizning atisi uni uningoɣa bərgili unimisa, zina qiloɣuqi pak qizlarning toylukioɣa barawər kelidioɣan kümüx pulni tarazida əlqəp bərsun.

18 Jadugər hotunni tirik qoymioɣin..

19 Ḥaywan bilən jinsiy munasiwət ətküzgən ḥərbiri jəzmən ölümgə məḥkum kilinsun..

20 Kimdəkim birdinbir Pərwərdigardin baxqa ḥərqandak ilaḥqa qurbanlik sunsa, ḥaram dəp mutlək ḥalakətkə məḥkum kilinsun..

21 Silərmu Misirda musapir bolup turoɣanikənsilər, musapir boloɣan kixini ḥeq harlimanglar wə yaki uningoɣa ḥeq zulum kilmanglar..

22 Ḥərqandak tul hotun yaki yetim balini ho rlimanglar.. 23 Sən ularni ḥərqandak tərəptə horlisang, ular manga pəryad kətürsə, Mən ularning awazini qoqum anglaymən; 24 xuning bilən oɣəzipim tutixip, silərni qiliqlap öltürimən, silərning hotunliringlar tul kilinip, baliliringlar yetim bolup qalidu.

25 Əgər sən Mening həlkimning iqidin sanga qoxna boloɣan kəmbəoɣəlgə qərz bərgən bolsang, uningoɣa jazanihorlardək muamilə kilmioɣin; uningdin əsüm almanglar..

26 Əgər sən qoxnangning qapinini gərügə aloɣan bolsang, kün olturmasta uningoɣa yandurup bər.. 27 Qünki qapini uning birdinbir yepinqisi bolup, bədinini yapidioɣan kiyim xudur. U bolmisa, u nemini yepinip yatidu? Bu səwəbtin Manga pəryad kilsa, pəryadini anglaymən; qünki Mən xəpkətlikturmən.

28 Ḥakimlaroɣa kupurluk kilma, wə həlking-

22:18 Qan. 18:10,11

22:19 Law. 18:23; 20:15

22:20 «mutlək ḥalakətkə məḥkum kilinsun» — ibraniy tilida ««ḥaram» kilinsun»; «ḥaram» — «mutlək ḥalak kilinix kerək» degənni bildüridu.

22:20 Qan. 17:2, 3, 4, 5

22:21 Law. 19:34

22:22 Zək. 7:10

22:25 Law. 25:36,37; Qan. 23:18,19; Zəb. 15:5; Pənd. 28:8; əz. 18:8

22:26 Qan. 24:12,13

ning əmirlirinimu ķaroŋap tillima.
29 Haminingning ḥosulining axķinidin wə
xarab-zəytun meyi kəlqikingdin taxķinidin
Manga ḥədiyə sunuxni ḥayal ķilmioŋin.
Sən ooŋulliringning tunjisini Manga atioŋin.
30 Kala bilən ķoyliringning tunji balilirinimu
ḥəm xundaķ atioŋin; tunji bala yəttə küngiqə
anisi bilən billə tursun; əmma səkkizinqi
küni uni Manga atap sunoŋin.
31 Silər Manga ataloŋan mukəddəs kixilər
bolisilər; xunga dalada yirtķuq ḥaywan
təripidin booŋuloŋan ḥaywanning gəxini
yeməŋlar, bəlki uni itlaroŋa taxlap beringlar.

Ḥəkķaniyət wə adillik

23 1 Yaloŋan gəpni yaymioŋin wə ya
yaloŋan guwaḥlik berip rəzil adəmgə
yan basmioŋin.
2 Topķa əgixip rəzil ixta bolma yaki dəwa-
dəsturlarda guwaḥlik bərgəndə topķa əgixip
ḥəķiķətni burmilima. 3 Kəmbəoŋəl dəwa ķilsa,
uningoŋa yan basma.
4 Düxminingning kala ya exiki ezip ketip,
sanga uqrap ķalsa, uni elip kelip, igisigə
qoķum tapxurup bər. 5 Əgər sanga əq
boloŋanning exiki yükni kətürəlməy yükning
astida yatķinini kərsəng, uni yardəmsiz tax-
limay, bəlki uningoŋa yardəmlixip exikini
ķopuruxup berixing zərür.
6 Arangdiki kəmbəoŋəlning dəwasida adalətni
burmilima.

7 Ḥərķandaķ sahta ixtin əzüngni neri tart;
bigunaḥ adəm bilən ḥəķķaniy adəmni
əltürmigin; qünki Mən rəzil adəmni ḥərgiz
adil dəp aķlimaymən. 8 Xuningdək ḥeqķandaķ
para yemə; qünki para kəzi oquķlarni kor
ķilip, ḥəķķaniylarning səzlirini burmilaydu.
9 Musapir kixilərgə zulum ķilma; qünki
əzünglar Misir zeminida musapir bolup
turoŋan boloŋaqķa, musapirning roḥiy ḥalini
bilisilər.

«Xabat yili» wə xabat küni

10 Altə yil əz yeringni terip, ḥosullirini al.
11 Lekin yəttinqi yili yərgə aram berip uni
box ķoy; həlķingning namratliri uningdin
yioŋip yesun, ulardin axķinini janggaldiki
ḥaywanlar yesun; xundaķla üzümzarliķing
bilən zəytunzarliķingnimu xundaķ ķiloŋin.
12 Altə kün iqidə əz ixingni ada ķilip, yəttinqi
küni aram elixing zərür. Buning bilən kala-
exəkliring aram tapidu, dedikingning ooŋli
bilən musapir kiximu ḥardukini qiķiridu.
13 Mən sanga eytķinimning ḥəmmisini
kəngül bəlüp ada ķil; baxķa ilaḥlarning na-
mini tilingoŋa alma; bular ḥətta aoŋzingoŋimu
qiķmisun.

Üq muḥim ḥeyt-bayram

14 Ḥər yilda üq ķetim mening üqün ḥeyt
ətküzgin. 15 Aldi bilən «petir nan ḥeyti»ni
ətküz; sanga əmr ķiloŋinimdək Abib eyidiki
bekitilgən künlərdə yəttə kün petir nan ye-
gin; qünki xu ayda sən Misirdin qiķķaniding.
Xu ḥeytta ḥeqkixi aldimoŋa ķuruķ ķol
kəlmisun.
16 Sən əjir ķilip terioŋan etizdiki ziraitingning

22:28 «Ḥakimlaroŋa» — ibraniy tilida «ələoḥim»(oŋa). Bu səz bəzidə Hudaning wəkilliri boloŋan «ḥakimlar»ni bildüridu («Zəb.» 82-küy wə izaḥatlirini kərüng). Xunga bəzi tərjimilərdə «Hudaoŋa» deyilidu.
22:28 Mis. 21:6, 8; Ros. 23:3, 4, 5
22:29 «Haminingning ḥosuli ...din taxķinidin Manga ḥədiyə sunuxni ḥayal ķilmioŋin» — bu ayəttə kəzdə tutuloŋini (baxķa yərliri bilən selixturuloŋanda) tunji ḥosulni kərsitidu, lekin bu ayətning əzidə undaķ biwasitə eytilmaydu. Ayətning ikkinqi ķismi «tunji ooŋullarning Hudaoŋa atilixi» tooŋruluķ ḥəm 30-ayət «qarpayning tunjiliri» tooŋruluķ boloŋaqķa, 29-ayətning birinqi ķismi bəlkim «tunji ḥosul» tooŋruluķ boluxi mumkin.
22:29 Mis. 13:2,12
22:30 Mis. 23:19; Law. 22:27; Əz. 44:30
22:31 Law. 22:8; Əz. 44:31
23:3 Law. 19:15
23:4 Ķan. 22:1, 2; Luķa 6:27; Fil. 2:4
23:5 Ķan. 22:4
23:6 Ķan. 27:19
23:8 Ķan. 16:19; 1Sam. 8:3; Pənd. 19:6; Top. 7:7
23:9 Mis. 22:21; Law. 19:33; Ķan. 24:17
23:11 «Lekin yəttinqi yili yərgə aram berip uni box ķoy;...» — Huda Əz həlķigə xundaķ əmr bərgənikən, əlwəttə ulardin həwər alidu. Bu əmrgə baoŋlik wədilər tooŋrisida «Law.» 25:1-7, 11, 12ni, bolupmu 20-22-ayətlərni kərüng.
23:11 Law. 25:4, 5
23:12 Mis. 20:8; 31:13-17.
23:13 «Mən sanga eytķinimning ḥəmmisini kəngül bəlüp ada ķil» — ibraniy tilida «Mən silərgə eytķinim... ada ķilinglar» deyilidu.
23:13 Qəl. 32:38; Yə. 23:7; Zəb. 16:4; Ḥox. 2:19; Zək. 13:2
23:15 Mis. 12:14,15; 13:3; 34:20; Ķan. 16:16

tunji ḫosulini oroɣanda «orma ḥeyti»ni ətküz; xundakla sən əjir singdürüp yərdin ahirki ḫosul-məḫsulatliringni yil ahirida yioɣanda «ḫosul yioɣix ḥeyti»ni ətküz.
17 Yilda üq ketim ərkəkliringning ḫammisi Rəb Pərwərdigarning ḫuzurioɣa ḫazir bolsun.
18 Sən manga ataloɣan qurbanlikning kenini hemirturuq selinoɣan nan bilən sunmioɣin; ḥeyt qurbanlikining yeoɣini bolsa keqiqə qondurup ətigiqigə saklima.
19 Zeminingdiki dəsləpki ḫosulning əng yahxsini Pərwərdigar Hudayingning əyigə elip kəl.
Ooɣlakni anisining sütidə qaynitip pixurma.

Pərwərdigarning Pərixtisining yollarni təyyarlixi

20 Mana, Mən bir Pərixtini yolda seni qooɣdap, Mən sanga təyyarlioɣan yərgə elip barsun dəp, aldingda yürüxkə əwətimən. 21 Sən uning aldida əzünggə agaḫ bol, uning awazioɣa kulak sal. Uning zitioɣa təgmə; bolmisa, u itaətsizlikliringni kəqürməydu; qünki Mening namim uningdidur. 22 Lekin əgər sən uning awazioɣa kulak selip, Mening barlik buyruoɣanlirimoɣa əməl kilsang, Mən düxmənliringgə düxmən, küxəndiliringgə küxəndə bolimən. 23 Qünki Mening Pərixtəm aldingda yürüp, seni Amoriy, Ḥittiy, Pərizziy, Kanaaniy, Ḥiwiy wə Yəbusiylarning zeminioɣa baxlap kiridu; Mən ularni yokitimən.
24 Sən ularning ilahlirioɣa bax urup ibadət kilma wə yaki ular kiloɣandək kilma; bəlki ularning butlirini üzül-kesil qekiwət, but tüwrüklirini üzül-kesil kukum-taloɣan kiliwət; 25 Lekin Hudayinglar Pərwərdigarning ibaditidə bolunglar. Xundak kilsanglar U nan bilən süyünglarni bərikətləydu; Mən barlik kesəllikni aranglardin qikirip taxlaymən.
26 Buning bilən zeminingda boyidin ajrap ketidioɣan yaki tuoɣmas ḥeqbir ayal yaki qarpay bolmaydu; əmrüngning künlirini toluk kilimən.
27 Mən sening aldingda wəḫimimni əwətimən, kaysi taipigə yekinlaxsang xularni parakəndə kilimən; xuning bilən ḫəmmə düxmənliringni kəynigə yandurup kaqurim ən. 28 Ḥiwiylar, Kanaaniylar wə Ḥittiylarni aldingdin kooɣlap qikiriwetixkə serik ḫarilərni aldingda yürüxkə əwətimən.
29 Əmma zeminning Harabilixip, dalada wəḫxiy ḫaywanlar awup sanga həwp bolup kalmaslikï üqün, xu əllərni aldingdin bir yiloɣiqə ḫaydiwətməymən, 30 Bəlki sən awup, zeminni pütünləy miras kilip boloɣuqə, az-azdin ḫaydəp turimən.
31 Sening zeminingning qegrilirini Kizil Dengizdin tartip Filistiylərning dengizioɣiqə, xuningdək qəldin tartip Əfrat dəryasioɣiqə bekitimən; qünki zeminda turuwatkanlarni ḫaydiwetip yerini igilixing üqün, ularni kolungoɣa tapxurim ən. 32 Sən ular bilən wə yaki ilahliri bilən ḥeqkandak bir əhdə tüzmə. 33 Ularning seni aldimda gunahka patkuzmaslikï üqün ularni zeminingda kət'iy turoɣuzma. Qünki

---

23:16 «orma ḥeyti» — muxu ḥeyt yənə «ḫaptilər ḥeyti» ḫəm «dəsləpki orma ḥeyti» dəpmu atilidu. **«ḫosul-məḫsulatliring»** — muxu «ḫosul-məḫsulatliring» axliklarni ḫəm ḫərhil mewə-qiwə məḫsulatlirini əz iqigə alidu. **«ḫosul yioɣix ḥeyti»** — muxu ḥeyt yənə «kəpilər ḥeyti» dəpmu atilidu.
23:18 «kurbanlik» — bu səz adəttə «inaklik kurbanliki» yaki «təxəkkur kurbanliki»ni kərsitidu.
23:19 «Ooɣlakni anisining sütidə kaynitip pixurma» — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs həlklərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɣruluk yənə «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
23:19 Mis. 34:26
23:20 Mis. 33:2
23:21 «ezünggə agaḫ bol» — ibraniy tilida «əzünggə kara» («xamar») degən peil bilən ipadilinidu. 20-ayəttə Pərixtining ularni «kooɣdaydioɣanliki» (ibraniy tilida «karaydioɣanliki») «hamar» degən ohxax peil bilən ipadlinidu.
23:22 Yar. 12:3
23:24 «ularning butlirini üzül-kesil qekiwət,...» — yaki «ularni (Kanaaniylarning) yokitip,...».
23:25 Mis. 15:26; Kan. 7:15
23:26 Kan. 7:14
23:27 Mis. 14:24; Yə. 10:10
23:28 «serik ḫərə» — bu isim ibraniy tilida adəttiki ḫəridin qong wə tehimu qakkak birhil ḫərini kərsətsə kerək.
23:28 Kan. 7:20; Yə. 24:12
23:31 «Filistiylərning dengizi» — «Ottura Dengiz»ni kərsitidu.
23:31 Qəl. 34:3, 4
23:32 Mis. 34:12,15; Kan. 7:2

mubada sən ularning ilaḫlirining ibaditidə bolsang, bu ix sanga tuzaḳ bolidu.

Hudaning Musaning wasitisi bilən Israil həlḳi bilən muḳəddəs əḥdini tüzüxi

24 [1] U Musaoɣa yənə: — «Sən berip, əzüng bilən billə Ḥarun, Nadab, Abiḥuni wə Israillarning aḳsaḳalliri arisidin yətmix adəmni elip, Pərwərdigarning ḥuzurioɣa qikip, yiraḳta turup səjdə ḳilinglar. [2] Pəḳət Musala Pərwərdigarning aldioɣa yeḳin kəlsun; baxḳilar yeḳin kəlmisun, həlḳ uning bilən billə üstigə qikmisun, — dedi.

[3] Musa kelip Pərwərdigarning barlik səzliri bilən ḥəkümlirini halayiḳḳa dəp bərdi; pütkül halayik bir awazda: — Pərwərdigarning eytḳan səzlirining ḥəmmisigə əməl ḳilimiz! — dəp jawab berixti.
[4] Andin Musa Pərwərdigarning ḥəmmə səzini hatiriliwelip, ətisi səḥər ḳopup taoɳning tüwidə bir ḳurbangaḥni yasap, xu yərdə Israilning on ikki ḳəbilisining sani boyiqə on ikki tax tüwrükni tiklidi. [5] Yənə Israillarning birnəqqə yigitlirini əwətti, ular berip Pərwərdigaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳlar sundi, inaḳlik ḳurbanliḳi süpitidə birnəqqə torpaḳnimu soyup sundi. [6] Andin Musa ḳanning yerimini ḳaqilaroɣa ḳaqilidi, yənə yerimini ḳurbangaḥ üstigə qaqti. [7] Andin u əḥdinamini ḳolioɣa elip, həlḳḳə oḳup bərdi. Ular jawabən: — Pərwərdigarning eytḳinining ḥəmmisigə ḳulaḳ selip, itaət ḳilimiz! — deyixti.
[8] Xuning bilən Musa ḳaqilardiki ḳanni elip, həlḳḳə sepip: — Mana, bu Pərwərdigar muxu səzlərning ḥəmmisigə asasən silər bilən baoɳlioɣan əḥdining ḳenidur, dedi.
[9] Andin keyin Musa wə Ḥarun, Nadab wə Abiḥu Israillarning aḳsaḳalliridin yətmix adəm bilən billə taoɳ üstigə qikixti. [10] Ular xu yərdə Israilning Hudasini kərdi; uning ayioɳining astida huddi kək yaḳuttin yasaloɣan nəpis payandazdək, asman gümbizidək süpsüzük bir jisim bar idi.
[11] Lekin u Israillarning mətiwərlirigə ḳol təgküzmidi; ular Hudani kərüp turdi ḥəmdə yəp-iqixti.

Musaning yənə Sinay teoɳioɣa qikixi

[12] Pərwərdigar Musaoɣa: — Taoɳ üstigə, ḳeximoɣa qikip xu yərdə turoɳin. Sanga ularoɣa əgitixkə tax tahtaylarni, yəni Mən yezip ḳoyoɣan ḳanun-əmrni berimən, dedi.
[13] Xuning bilən Musa ḳopup, Yardəmqisi Yəxuani elip mangdi. Musa Hudaning teoɳioɣa qikti. [14] U awwal aḳsaḳallaroɣa: Biz yenip kəlgüqə muxu yərdə bizni saḳlap turunglar. Mana, Ḥarun bilən hur silərning yeninglarda ḳalidu; əgər birsining ix-dəwasi qikṣa, ularning aldioɣa barsun, — dedi.
[15] Xuning bilən Musa taoɳning üstigə qikti wə taoɳni bulut ḳaplidi. [16] Pərwərdigarning julasi Sinay teoɳining üstidə tohtidi; bulut uni altə küngiqə ḳaplap turdi; yəttinqi küni, Pərwərdigar bulut iqidin Musani qaḳirdi; [17] Pərwərdigarning julasining ḳiyapiti Israillarning kəz aldida taoɳning qokḳisida ḥəmmini yutḳuqi ottək kəründi. [18] Musa bulutning iqigə kirip, taoɳning üstigə qikip kətti. Musa ḳirik keqə-kündüz taoɳda turdi.

Ibadət qediri üqün sunulidioɣan ḥədiyələr

25 [1] Pərwərdigar Musaoɣa mundaḳ dedi: — [2] Sən Israillaroɣa eytḳin, ular Manga bir «kətürmə ḥədiyə»ni kəltürsun; kimning kəngli ḥədiyə sunuxḳa hux bolsa, uningdin Manga sunulidioɣan «kətürmə

23:33 Yə. 23:13; Ḥak. 2:3
24:3 Mis. 19:8; 24:7; Ḳan. 5:27
24:7 **«həlḳḳə oḳup bərdi»** — ibraniy tilida «həlḳning ḳulaḳlirioɣa oḳup bərdi».
24:8 Ibr. 9:20; 1Pet. 1:2
24:10 **«ular xu yərdə Israilning Hudasini kərdi»** — yəni, Hudaning Əzini ayan ḳiloɣanliḳini kərdi.
24:10 Wəḥ. 4:6
24:17 Ibr. 12:29

ḥədiyə»ni tapxuruwelinglar.
3 Silər ulardin tapxuruwalidioŋan kətürmə ḥədiyə: — Altun, kümüx, mis, 4 kək, səsün wə kizil rəŋglik yip, kanap rəht, tiwit, 5 kizil boyaloŋan koqkarning teriliri, delfinning teriliri, akatsiyə yaoŋiqi,
6 qiraoŋ üqün zəytun meyi, «məsiḥləx meyi» wə huxbuy üqün huxbuy dora-dərməklər, 7 əfod bilən «koxen»oŋa ornitilidioŋan ak ḥekik wə baxka esil taxlar bolsun.
8 Mening əzliri arisida makan kilixim üqün xulardin Manga bir mukəddəs turaloŋuni yasisun. 9 Uni Mən sanga barlik kərsətməkqi boloŋinimoŋa asasən, yəni ibadət qedirining nushisi wə barlik əswab-saymanlirining nushisioŋa op'ohxax kilip yasanglar.

Əḥdə sanduki

10 Ular akatsiyə yaoŋiqidin bir sanduk yasisun. Uning uzunluki ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir yerim gəz bolsun.
11 Sən uni sap altun bilən kaplioŋin; iqi wə sirtini altun bilən kaplap, uning üstünki kismining qərisigə altundin girwək qikar.
12 Uningoŋa altundin tət ḥalka kuydurup, tət qetikioŋa bekitkin. Bir təripigə ikki ḥalka, yənə bir təripigə ikki ḥalka bolsun.
13 Sən ḥəm akatsiyə yaoŋiqidin ikki baldak yasap, ḥər ikkisini altun bilən kaplioŋin;
14 andin sanduk ular arkilik kətürülsun dəp, baldaklarni sandukning ikki yenidiki ḥalkiliridin ətküzüp koyoŋin.
15 Baldaklar ḥəmixə sanduktiki ḥalkida tursun; ular uningdin qikirilmisun.

16 Mən sanga beridioŋan ḥəküm-guwaḥlikni sandukka koyoŋin.
17 Sandukning yapkuqi süpitidə sən altundin uzunluki ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz boloŋan bir «kəfarət təhti» yasioŋin.
18 Ikki kerubni altundin soküp yasioŋin. Ularni kəfarət təhtining ikki təripigə ornatkin.
19 Bir kerubni bir təripigə, yənə bir kerubni yənə bir təripigə ornitix üqün yasioŋin. Ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə ki linglar.
20 Kerublar bir-birigə yüzlənsun, kanatlirini kəfarət təhtining üstigə kerip, kanatliri bilən uni yapsun; kerublarning yüzi kəfarət təhtigə karitilsun.
21 Sən kəfarət təhtini sandukning üstigə koyup, Mən sanga beridioŋan ḥəküm-guwaḥlikni sandukning iqigə koyoŋin.
22 Mən

25:2 «kətürmə ḥədiyə» — kaḥin yaki ḥədiyəni sunoŋuqi Pərwərdigarning aldioŋa ikki kollap egiz kətürüp apiridioŋan alaḥidə ḥədiyə. Muxu ayəttə deyilgən «kətürmə ḥədiyə» kəpligən həlk elip kelidioŋan, qong kələmlik ḥədiyə bolidu. Xübḥisizki, məzkur «kətürmə ḥədiyə»ning ḥərbir kismini sunoŋuqi kixi əzi Huda aldida ikki kollap kətürüp uningoŋa ataydu (35:22, 24).
25:2 Mis. 35:5; 1Tar. 29:3,5,9,14; Əzra 2:68; 3:5; Nəḥ. 11:2
25:5 «delfinning teriliri» — yaki «dengiz eyikining teriliri» yaki «borsukning teriliri».
25:7 «əfod» wə «koxen» —Bular tooŋruluk 6-14-ayətlərgə karalsun. U jilitkidək birhil alaḥidə kiyim bolup, iqidə Hudaning kerək boloŋan ixlar tooŋruluk yolini yaki iradisini kərsitidioŋan «Urim» wə «Tummim» degən alaḥidə ikki tax saklaklik idi.
25:7 Mis. 28:4-14
25:10 «akatsiyə yaoŋiqi» — intayin kattik, uzunoŋiqə qirimaydioŋan birhil yaoŋaqtur. **«gəz»** —Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» — adəmning jəynikidin barmikining uqioŋiqə boloŋan arilikioŋa (təhminən 45 santimetr) barawər kelidu.
25:10 Mis. 37:1; Ibr. 9:1
25:12 «tət qetikioŋa» — yaki «tət putioŋa».
25:15 1Pad. 8:8
25:16 «sanga beridioŋan ḥəküm-guwaḥlik» — Huda Musaoŋa tapxuridioŋan «on pərz» yaki «on əmr» pütülidioŋan ikki tax tahtayni kərsitidu (31:18ni kərüng). Nemixka «guwaḥlik» deyilidu? Qünki «on pərz» Hudaning ḥəkkaniy təbiitigə guwaḥlik beridu.
25:16 Ibr. 9:4
25:17 «kəfarət» — (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») degənning tüp mənisi «yepix»tin ibarət. Gunaḥlaroŋa «kəfarət kəltürüx» degənlik «gunaḥlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaḥlarni wakitlik «yapatti» wə xuningdək xu gunaḥlardin towa kilip kurbanlik kəltürgən bəndilirini kəqürüm kilatti. Injil dəwri kəlgəndə u Məsiḥning kurbanliki wasitisi bilən insanlarning gunaḥlirini «elip taxlaydu» («Yuḥ.» 1:29, 36ni kərüng).
–Muxu yərdə sanduknıng yapkuqini «kəfarət təhti» dəp tərjimə kilduk, qünki 22-ayəttə: «Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kəfarət təhti üstidə... turup sanga ... səz kilimən» deyilidu. Demək, bu jay Hudaning olturoŋan bir təhtigə ohxaxtur.
25:17 Mis. 37:6
25:18 «Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük wə əng yukiri dərijilik pərixtilər yaki məhluklar boluxi mumkin. «Təbirlər»ni wə munasiwətlik shemini kərüng.
25:18 Ibr. 9:5
25:19 «ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə kilinglar» — yaki «ikki təripidiki kerublar bilən kəfarət təhti bir pütün altundin yasalsun».
25:20 Ibr. 9:5
25:21 Ibr. 9:4, 5

xu yərdə sən bilən kərüximən; kəfarət təhti üstidə, yəni ḥəküm-guwaḥlik sanduķining üstidiki ikki kerubning otturisida turup sanga Israillaroɣa yətküzüxkə tapxuridioɣan barlik əmrlirim tooɣrisida səz kilimən.

Xirə

23 Ḥəm akatsiyə yaoɣiqidin uzunluķi ikki gəz, kəngliki bir gəz, egizliki bir yerim gəz boloɣan bir xirə yasioɣin. 24 Uni sap altun bilən ķaplap, uning üstünki kismining qərisigə altundin girwək qikar. 25 Sən xirəning qərisigə tət ilik egizliktə bir ləw yasioɣin; bu ləwning qərisigimu altundin bir girwək qikar.
26 Sən u xirəgə altundin tət ḥalķa yasap, bu ḥalķilarni xirəning tət burjikidiki qetikķa ornatķin. 27 Xirəni kətürüxkə baldaķlar ətküzülsun dəp, ḥalķilar xirə lewigə yeķin bekitilsun. 28 Baldaķlarni akatsiyə yaoɣiqidin yasap, altun bilən ķaplioɣin; xirə ular arķilik kətürilidu.
29 Xirəgə yandap legən, ķaqa-təhsə, piyalə wə xarab ḥədiyəlirini qaqidioɣan ķədəḥlərni yasioɣin; ularni sap altundin yasioɣin. 30 Mening ḥuzurumda turuxķa sən xirəgə ḥəmixə «təķdim nan»ni ķoyoɣin.

Qiraoɣdan

31 Sən ḥəm sap altundin bir qiraoɣdan yasioɣin. U qiraoɣdan soķup yasalsun; qiraoɣdanning puti, oɣoli, ķədəḥliri, oɣunqə wə qeqəkliri pütün bir altundin soķulsun.
32 Qiraoɣdanning oɣolining ikki yenidin altə xahqə qikirilsun — qiraoɣdanning bir yenidin üq xahqə, qiraoɣdanning yənə bir yenidin üq xahqə qikirilsun; 33 bir yenidiki ḥərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan üq ķədəḥ qikirilsun, yənə bir yenidiki ḥərbir xahqidə badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan üq ķədəḥ qikirilsun. Qiraoɣdanoɣa qikiriloɣan altə xahqining ḥəmmisi xundak yasalsun. 34 Qiraoɣdanning oɣolidin badam güli xəklidə oɣunqisi wə qeqiki boloɣan tət ķədəḥ qikirilsun.. 35 Bulardin baxķa birinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə, ikkinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə, üqinqi ikki xahqining astida bir oɣunqə bolsun; qiraoɣdanoɣa qikiriloɣan altə xahqining asti ḥəmmisi xundak bolsun. 36 Uning xu oɣunqiliri ḥəm xahqiliri qiraoɣdan bilən bir gəwdə ķilinsun — bir pütün sap altundin soķup yasalsun.
37 Sən qiraoɣdanning yəttə qirioɣini yasioɣin; qiraoɣlar uduloɣa yoruk qüxürəlixi üqün üsti tərəpkə ornitilsun. 38 Uning pilik ķayqiliri bilən küldanliri sap altundin yasalsun. 39 Qiraoɣdan wə uning barlik əswabliri bir talant sap altundin yasalsun.. 40 Sanga taoɣda ayan ķilinoɣan nusha boyiqə bularni eḥtiyat bilən yasioɣin..

Ibadət qediri — yopukliri

26 1 Mukəddəs qedirni on parqə yopukţin yasatķin; yopukļar nepiz tokuloɣan ak kanap rəhtkə kək, səsün wə ķizil yiplar arilaxturulup ixlənsun; uningoɣa kerublarning süritini qewər ķollaroɣa nəpis ķilip kəxtiləp qikaroɣuzoɣin.. 2 Ḥərbir yopukning uzunluķi yigirmə səkkiz gəz, kəngliki tət gəz bolup, ḥərbir yopuk ohxax qong-kiqikliktə bolsun. 3 Yopuklarning bəxi bir-birigə ulansun, ķaloɣan bəx yopukmu

---

25:22 Qəl. 7:89
25:25 «egizliktə» — yaki «kəngliktə». Munasiwətlik shemini kərüng. **«ləw» wə «ləwning qərisigə qikiriloɣan girwək»** — bularning roli bəlkim xirəning üstidiki nanlarni qüxüp ketixtin saķlaxtur.
25:30 «təķdim nanlar» — ibraniy tilida «ḥuzuri nanlar» («Hudaning ḥuzuridiki nanlar»). Adəttə jəmiy on ikki parqə nan ķoyulatti. Bu Israillarning on ikki ķəbilisigə wəkillik ķilatti. Israil kaḥinliri nanlarni tizip ķoyux arķilik, əzlirining əmgək mewilirini Pərwərdigaroɣa ataxni halaydioɣanlikini, bu arķilik əzliri erixkən mol ḥosulning Pərwərdigarning ata ķiloɣanlikini etirap ķilixni bildürüx idi («Law.» 24:5-6).
25:31 «qiraoɣdanning... ķədəḥliri, oɣunqə wə qeqəkliri» — bular qiraoɣdanoɣa qikiriloɣan xu hil nushilarni kərsitidu. 32-40-ayətlər wə munasiwətlik shemini kərüng.
25:31 Mis. 37:17
25:34 «oɣolidin» — yəni oɣolining üstünki ķismidin. 35-ayətni kərüng.
25:39 «bir talant altun» — bəlkim 4.4 kilogramqə boluxi mumkin.
25:40 Ros. 7:44; Ibr. 8:5
26:1 Mis. 36:8

ḫəm bir-birigə ulansun. [4] Sən ulap qikiloŋan birinqi qong parqining əng qetidiki kismioŋa bir təripigə rənggi kək izmə kadioŋin, xuningdək ulap qikiloŋan ikkinqi qong parqining əng qetidikisining bir təripigimu ḫəm xundak kiloŋin. [5] Birinqi qong parqining əng qetidiki kismioŋa əllik izmə kadioŋin, ikkinqi qong parqining əng qetidikisigimu əllik izmə kadioŋin. Izmilər bir-birigə udulmuudul bolsun. [6] Mukəddəs qedir bir pütün bolsun üqün altundin əllik iloŋu yasap, ikki qong parqə yopukni xu iloŋular bilən bir-birigə tutaxturoŋin.

[7] Mukəddəs qedirni yepix üqün əqkə tiwitidin yopuklarni yasioŋin; yopuktin on bir parqə yasioŋin.. [8] Yopuklarning ḫərbirining uzunluki ottuz gəz, kəngliki tət gəz bolup, on bir yopukning ḫəmmisi ohxax qongkiqikliktə bolsun. [9] Yopuklarning bəxini ulap bir kilip, kaloŋan altə yopuknimu ulap bir kilip, altinqi yopukni ikki kat kilip, qedirning aldi təripigə sanggilitip koyoŋin..

[10] Sən birinqi ulap qikiloŋan qong parqining əng qetidiki kismioŋa əllik izmə, ikkinqi ulap qikiloŋan qong parqining əng qetidiki kismioŋa əllik izmə kadioŋin. [11] Sən ḫəm mistin əllik iloŋu yasap, qedir bir pütün bolsun üqün ularni izmilərgə ətküzüp ikki qong parqini ulap koyoŋin. [12] Lekin yopukning qedirning kəynidin exip kaloŋan kismi, yəni exip kaloŋan yerim parqisi qedirning kəyni təripidə sanggilap tursun. [13] Qedir yopuklirining qedirning boyidin artuk kismi, yəni u təripidin bir gəz, bu təripidin bir gəz, qedirning ikki təripidin sanggilap, uni toluk yapsun..

[14] Buningdin baxka, qediroŋa kizil boyaloŋan koqkar terisidin yopuk yasap yapkin, andin uning üstidinmu delfin terisidin yasaloŋan yənə bir yopukni kaplioŋin.

[15] Mukəddəs qedirning tik tahtaylirini akatsiyə yaoŋiqidin yasap tikligin. [16] Ḫərbir tahtayning uzunluki on gəz, kəngliki bir yerim gəz bolsun. [17] Ḫərbir tahtayning ikkidin turumi bolsun, ḫər ikki tahtay xular bilən bir-birigə qetilsun; qedirning barlik tahtaylirini xundak yasioŋin.

[18] Qedirning tahtaylirini xundak yasioŋin; yigirmisini jənub tərəpkə tikligin; [19] bu yigirmə tahtayning tegigə kümüxtin kirik təglik yasioŋin; bir tahtayning astidiki ikki turumi üqün ikkidin təglik, yənə bir tahtayning ikki turumi üqün ikkidin təglik yasioŋin. [20] Xuningdək qedirning udul təripidə, yəni ximal təripidə yigirmə tahtay bolsun; [21] bularning kirik təgliki kümüxtin bolsun; bir tahtayning tegigə ikkidin təglik, yənə bir tahtayning tegigə ikkidin təglik orunlaxturulsun. [22] Qedirning kəyni təripigə, yəni oŋərb tərəpkə altə tahtay yasap tikligin. [23] Qedirning kəyni təripidiki ikki bulungoŋa ikki tahtay yasap ornatkin. [24] Bu bulung tahtayliri astidin üstigiqə ikki kat kilinip tahtaylarni əzara qetixtursun, üsti bir ḫalkioŋa bekitilsun. Ḫər ikkisi xundak kilinip, ikki bulungoŋa tiklə… [25] Arka tərəptə səkkiz tahtay bolidu, ularning kümüxtin yasaloŋan on altə təgliki bolidu; bir tahtayning tegidə ikki təglik, yənə bir tahtayning tegidə ikki təglik bolidu.

[26] Buningdin baxka sən akatsiyə yaoŋiqidin baldak yasioŋin; qedirning bu təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldakni, [27] qedirning u təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldakni, qedirning arka təripidiki tahtaylaroŋa, yəni

26:7 Mis. 36:14

26:9 «qedirning aldi təripigə sanggilitip koyoŋin» — yaki «qedirning kəynigə kayrip koyoŋin». Munasiwətlik shemini kərüng.

26:13 «qedirning ikki təripidin sanggilap, uni toluk yapsun» — kanap rəhttin (kəndir rəhttin) kilinoŋan iqidiki yopukning uzunluki yigirmə səkkiz gəz boloŋaqka, qedirning ikki təripigə toluk yətməytti; yopuk bilən yərning arilikida bir gəz arilik kalatti. Ɵqkə tiwitidin kilinoŋan yopukning uzunluki ottuz gəz boloŋaqka, qedirni toluk yapatti. Qedirning shemilirini kərüng (wə munasiwətlik shemini kərüng).

26:24 «...tahtayliri ... ikki kat kilinip tahtaylarni əzara qetixtursun» — bulung tahtaylirining kaysi xəkildə ikənlikigə birnemə deyix təs. Ḫeq bolmioŋanda ular kəynidiki tahtaylar ḫəm yandiki tahtaylarni bir-birigə tutaxturux rolini oynixi kerək; bizningqə bulung tahtayliri yenidiki tahtaylaroŋa turumliri bilən qetilixi kerək (17-ayətni kərüng). Bəzi alimlarning pikriqə bulung tahtayliri otturisidin egilip, «üq burjəklik sizoŋuq xəkli»də (yəni «L» xəklidə) kilinoŋan boluxi mumkin. Munasiwətlik shemini kərüng.

oŋərb təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldakni yasioŋin. 28 Tahtaylarning otturisidiki ottura baldak bu tərəptin u tərəpkə yetidioŋan bolsun.
29 Tahtaylarni altun bilən kaplap, baldaklar ətküzülidioŋan halkilarni altundin yasap, baldaklarni altun bilən kaplioŋin. 30 Qedirni sanga taoŋda ayan kilinoŋan nusha boyiqə yasap tikligin.
31 Sən nepiz tokuloŋan ak kanap rəhtkə kək, səsün wə kizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasioŋin; uni qewər kollar kerublarning süritini nəpis kilip qüxürüp kəxtiləp qikşun. 32 Uni akatsiyə yaoŋiqidin yasaloŋan tət hadioŋa esip koyoŋin. Bu hadilar altun bilən kaplansun, harbirining altun ilmiki bolsun; hadilar kümüxtin yasaloŋan tət təglikkə ornitilsun. 33 Pərdə qedir yopukidiki ilməklərgə esilip sanggilitip koyulsun; andin həküm-guwahlik sandukini xu yərgə kəltürüp, pərdining iqigə elip kirgin. Xuning bilən pərdə silər üqün mukəddəs jay bilən əng mukəddəs jayning otturisidiki bir ayrima pərdə bolsun. 34 Andin sən «kəfarət təhti»ni əng mukəddəs jaydiki həküm-guwahlik sandukining üstigə koyoŋin.
35 Xirə bolsa pərdining texioŋa orunlaxturulsun; qiraoŋdanni xirəning udulioŋa, qedirning jənub təripigə koyoŋin; xirəni ximal təripigə koyoŋin.
36 Buningdin baxka sən qedirning kirix eoŋizioŋa nepiz tokuloŋan ak kanap rəhtkə kək, səsün wə kizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasioŋin; u kəxtiqi təripidin kəxtil ənsun. 37 Bu pərdə üqün akatsiyə yaoŋiqidin bəx hada yasap, ularni altun bilən kaplioŋin; harbirining altun ilmiki bolsun; ularning tegigə bəx danə təglikni mistin kuyup təyyarlatkin.

Kurbangah

27 1 Sən kurbangahni akatsiyə yaoŋiqidin yasioŋin. Kurbangah tət qasa bolsun; uzunluki bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz kilinsun. 2 Uning tət burjikigə koyulidioŋan münggüzlirini yasioŋin; münggüzliri kurbangah bilən bir gəwdə kilinsun. Kurbangahni mis bilən kaplioŋin. 3 Kurbangahning yaoŋ wə külini elixka daslarni yasioŋin; uningoŋa has boloŋan gürjəklərni, korilarni, lahxigirlarni wə otdanlarnimu yasioŋin; uning barlik əswablirini yasaxka mis ixlətkin. 4 Kurbangah üqün mistin bir xala yasioŋin; xalaning tət burjikigə tət mis halka yasap bekitip koyoŋin. 5 Xalani kurbangahning kap belining astidiki girwəktin təwənrək turidioŋan kiloŋin, xundakta xala kurbangahning dəl otturisida bolidu. 6 Kurbangahka ikki baldak yasioŋin; ular akatsiyə yaoŋiqidin bolsun, ularni mis bilən kaplioŋin. 7 Kurbangahni kətürgəndə, baldaklar uning ikki yenida boluxi üqün, ularni halkilaroŋa ətküzüp koyoŋin. 8 Kurbangahni tahtaylardin yasioŋin, iqi box bolsun; u taoŋda sanga ayan kilinoŋan nusha boyiqə hünərwənlər təyyar kilsun.

Ibadət qedirining hoylisi

9 Mukəddəs qedirning hoylisinimu yasioŋin. Hoylining jənubioŋa, yəni jənubka yüzləngən təripigə nepiz tokuloŋan ak kanap rəhttin pərdilərni tokuoŋin; xu təripining uzunluki yüz gəz bolsun. 10 Pərdilərni esixka yigirmə hada yasalsun; ularning tegigə koyuxka yigirmə mis təglik yasalsun; hadilarning ilmiki bilən baldaklar bolsa kümüxtin yasalsun.

26:30 Mis. 25:9,40; Ros. 7:44; Ibr. 8:5
26:31 Mis. 36:35
26:36 Mis. 36:37

27:1 Mis. 38:1
27:5 «xala» — barlik ayətlərdin karioŋanda, xalaning funksiyisi mundak: (1) kurbangahning othanisidiki otni kətürüx; (2) xalani kətürgəndə kurbangahmu təng kətürülüx; xala kurbangahning asti təripigə, yənə girwəkning astioŋa koyuloŋaqka, xalani kətürgəndə girwəkkə terilip kurbangahmu təng kətürülətti. «Koxumqə səz»imiz həm qedirning shemilirini kərüng (munasiwətlik shemini kərüng).
27:9 Mis. 38:9
27:10 «baldaklar» — ular hadilarni əzara qetip turidioŋan tayakqilar bolup, hadilarni mukimlaxturux wə

11 Xuningoŋa ohxax ximal təripidimu
uzunluki yüz gəz kelidioŋan pərdə bolsun.
Pərdilərni esixka yigirmə hada yasalsun;
ularning tegigə koyuxka yigirmə mis təglik
yasalsun; hadilarning ilmiki bilən baldaklar
bolsa kümüxtin yasalsun.
12 Hoylining oŋərb təripidə uzunluki əllik gəz
kelidioŋan pərdə bolsun; uning on hadisi wə
on təgliki bolsun.

13 Hoylining xərk təripi, yəni kün qikixka
yüzləngən təripining kəngliki əllik gəz
bolsun. 14 Bir təripidə on bəx gəz kelidioŋan
pərdə bolsun; uning üq hadisi bilən üq
təgliki bolsun. 15 Yənə bir təripidə on bəx gəz
kelidioŋan pərdə bolsun; uning üq hadisi bilən
üq təgliki bolsun. 16 Hoylining kirix eoŋizioŋa
yigirmə gəz kelidioŋan bir pərdə koyulsun;
pərdə nepiz tokuloŋan ak kanap rəhtkə kək,
səsün wə kizil yiplar arilaxturulup, kəxtiqi
təripidin kəxtilənsun. Uning tət hadisi bilən
tət təgliki bolsun.
17 Hoylining qərisidiki həmmə hadilar
kümüxtin yasaloŋan baldaklar bilən bir-
birigə qetilsun; ularning ilməkliri kümüx-
tin, təglikliri mistin yasalsun. 18 Hoylining
uzunluki yüz gəz, kəngliki hər ikki təripi əllik
gəz bolsun; nepiz tokuloŋan ak kanap rəhttin
ixləngən pərdining egizliki bəx gəz kilinsun;
hadilarning təglikliri mistin yasalsun.
19 Mukəddəs qedirning ix-hizmitidə ixlitilidi-
oŋan barlik əswab-saymanliri həmdə barlik
mik-kozukliri, xundakla hoylining barlik mik-
kozukliri mistin bolsun.

Yenik turidioŋan qiraoŋ həkkidiki bəlgilimə

20 — Qiraoŋning həmixə yenik turuxi
üqün, qiraoŋka ixlitixkə zəytundin sokup
qikiriloŋan sap mayni kexingoŋa kəltürüxkə
Israillarni buyruoŋin.. 21 Jamaət qedirining
iqidə, həküm-guwahlik sandukining ududidi-
ki pərdining taxkirida Harun wə ooŋulliri hər
keqisi ətigəngiqə Pərwərdigarning aldida
qiraoŋlarning yenik turoŋuzux ixida bolsun.
Bu ix dəwrdin-dəwrgiqə Israillaroŋa əbədiy
bir kanun-bəlgilimə bolsun..

Kahinlarning mukəddəs kiyimliri

28 1 Sən Israillarning iqidin akang Harun
wə uning ooŋullirini əz kexingoŋa
kəltürgin; ularni, yəni Harun wə ooŋulliri
Nadab, Abihu, Əliazar wə Itamarlarning
Mening kahinlik hizmitimdə boluxi üqün
yeningoŋa kəltürgin.. 2 Akang Harunoŋa
həm xərəp həm güzəllik üqün mukəddəs
kiyimlərni təyyarlioŋin. 3 Harunning
Manga mukəddəs kilinip, Mening kahinlik
hizmitimdə boluxi üqün, Mən əkil-
parasətning rohi bilən kəlblirini tolduroŋan
qewər kixilərning hərbirigə səz kilip, ularni
alahidə kiyimlərni tikixkə buyruoŋin. 4 Ular
tikidioŋan kiyimlər munulardin ibarət: — bir
koxen, bir əfod, bir ton, kəxtiləngən bir halta
kənglək, bir səllə wə bir bəlwaoŋ. Mening
kahinlik hizmitimdə boluxi üqün, ular
akang Harunoŋa wə ooŋullirioŋa mukəddəs
kiyimlərni tiksun..

Əfodning layihilinixi

5 Uningoŋa altun wə kək, səsün, kizil yiplar
bilən nepiz tokuloŋan ak kanap rəht ix-
litilsun; 6 əfodni ular altun wə kək, səsün,
kizil yiplar bilən nepiz tokuloŋan ak kanap
rəhtlərni təyyarlap, qewər kollaroŋa nəpis
kilip kəxtilitip ixlətsun.. 7 Əfodning ikki
bexini bir-birgə tutaxturux üqün ikki dolisida mürilik tasma bolsun.. 8 Əfodning üsti-

pərdilərnimu kətürüx rolini oynaydu (38:17ni kərüng).
–«Baldaklar»ning baxka tərjimiliri: «halkilar» yaki «qəmbərlər».
27:20 Law. 24:2

27:21 «Jamaət qediri» — bu ibadət qedirioŋa berilgən baxka bir nam.
28:1 Ibr. 5:4
28:4 «əfod» wə «koxen» — bular wə katarliklar tooŋruluk «Təbirlər»ni wə munasiwətlik shemilarni kərüng. «Əfod» jilitkigə ohxaydioŋan birhil kiyim, «koxen» kahinning məydisigə takilidioŋan məydə yanquk bolup, üstigə on ikki kəbiligə wəkillik kilidioŋan on ikki kimmətlik tax bekitilgən.
28:6 Mis. 39:2
28:7 «...ikki dolisida mürilik tasma bolsun» — munasiwətlik shemini kərüng.

din baoŋlaydioŋan, kəxtiləngən bəlwaoŋ əfod bilən bir pütün ķilinsun wə uningoŋa ohxax sipta ixlinip, altun wə kək, səsün, ķizil yiplar wə nepiz tokuloŋan aķ kanap rəhttin yasalsun.
9 Ikki aķ ḥeķiķni tepip, ularning üstigə Israilning ooŋullirining namlirini oyduroŋin;
10 ularning namlirining altisi bir yaķutķa oyulsun, ķaloŋan altisi bolsa yənə bir yaķutķa oyulsun, ḥəmmisi tuoŋulux tərtipi boyiqə pütülsun.
11 Huddi yaķut nəķixqiliri ixligəndək, məḥür oyuloŋandək Israilning ooŋullirining namlirini ikki yaķutķa oyduroŋin; ular altundin yasaloŋan kəzlükkə bekitilsun.
12 Israilning ooŋullirioŋa əslətmə tax bolsun üqün, ikki yaķutni əfodning ikki mürilik tasmisioŋa ķadioŋuzoŋin; xundaķ boloŋanda, Ḥarun Pərwərdigarning aldida ularning namlirini əslətmə süpitidə müriliridə kətürüp yüridu.
13-14 Buningdin baxķa, sən altundin yənə ikki kəzlük wə sap altundin xoynidək exip etilgən ikki zənjir yasatķin; andin exilmə zənjirlər kəzlüklərgə bekitilsun.

Ķoxenning yasilixi

15 «Ḥəküm ķoxeni»ni qewər ķollaroŋa nəpis ķilip kəxtilitip yasatķin; uni ḥəm əfodni ixligən usulda yasioŋan, altun wə kək, səsün, ķizil yiplar bilən nepiz tokuloŋan aķ kanap rəhttin yasioŋin.
16 U ikki ķat, tət qasa ķilinsun; uzunluķi bir oŋeriq, kənglikimu bir oŋeriq bolsun.
17 Uning üstigə tət ķatar ķilip gəḥərlərni ornatķin: — birinqi ķataroŋa ķizil yaķut, serik gəḥər wə zumrət ornitilsun;
18 ikkinqi ķataroŋa kək ķaxtexi, kək yaķut wə almas ornitilsun;
19 üqinqi ķataroŋa səsün yaķut, piroza wə səsün kwarts ornitilsun;
20 tətinqi ķataroŋa beril yaķut, aķ ḥeķiķ wə anartax ornitilsun; bularning ḥəmmisi altun kəzlük iqigə ornitilsun.
21 Bu gəḥərlər Israilning ooŋullirining namlirioŋa wəkil ķilinip, ularning sanidək on ikki bolup, məḥür oyoŋandək ḥərbir gəḥərgə on ikki ķəbilining nami birdin-birdin pütülsun.
22 Ķoxenoŋa xoynidək exilgən sap altundin ikki exilmə zənjir yasioŋin.
23 Ķoxenoŋa altundin ikki ḥalķa etip, ikki ḥalķini ķoxenning yuķiriķi ikki burjikigə bekitkin;
24 andin altundin exilip yasaloŋan ikki zənjirni ķoxenning yuķiriķi ikki burjikidiki ḥalķidin ətküzüp,
25 exilgən xu zənjirlərning ikki uqini ikki kəzlükkə bekitip, kəzlüklərni əfodning ikki mürilik tasmisining aldi ķismioŋa ornatķin.
26 Buningdin baxķa sən altundin ikki ḥalķa yasap, ularni ķoxenning asti təripidiki ikki burjikigə bekitkin; ular əfodķa tegixip turidioŋan ķilinip iqigə ķadalsun .
27 Mundin baxķa sən altundin yənə ikki ḥalķa yasap, ularni əfodning ikki mürilik tasmisining aldi təwənki ķismioŋa, yəni əfodķa ulinidioŋan jayoŋa yeķin ķilip, kəxitiləngən bəlwaoŋdin egizrək ķilip bekitkin.
28 Ķoxenning əfodning kəxitiləngən bəlweoŋidin yuķirirak turuxi, ķoxenning əfodtin ajrap kətməsliki üqün ķoxenning ḥalķisini kək xoyna bilən əfodning ḥalķisioŋa qetip ķoyoŋin.
29 Xundaķ ķiloŋanda, Ḥarun mukəddəs jayoŋa kirgəndə, ḥəküm ķoxenini takioŋaqķa, Israilning ooŋullirining namlirini əslətmə süpitidə yürikining üstidə Pərwərdigarning aldida daim kətürüp yürgən bolidu.
30 Ḥarun Pərwərdigarning aldioŋa kirgəndə, urim bilən tummim uning yüriki üstidə boluxi üqün, bularni ḥəküm ķoxenining iqigə aloŋin; muxundaķ ķiloŋanda, Ḥarun Israilloroŋa baoŋlik ḥəkümlərni ḥəmixə

28:8 «əfodning bəlweoŋi» — 5-ayəttə tiloŋa elinoŋan bəlwaoŋ əməs. «Law.» 8:7ni kərüng.
28:13-14 «yənə ikki kəzlük» — muxu ikki kəzlük əfodning ikki mürisigə bekitilgən, 9-12-ayətlərdə tiloŋa elinoŋan ikki aķ ḥeķiķ orunlaxturuloŋan kəzlüklərdur.
28:15 «Ḥəküm ķoxeni» — iqidiki «urim wə tummim» degən taxlar arķilik Hudaning məlum ix tooŋrisidiki iradisini yaki ḥəkümini sorax üqün ixlitilgən (30-ayətni kərüng).
28:15 Mis. 39:8
28:16 «U ikki ķat, tət qasa ķilinsun» — demək, yanquķ xəklidə.
28:23 «ķoxenning yuķiriķi ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ķoxenning ikki bexioŋa».
28:26 «ķoxenning asti təripidiki ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ķoxenningIkki bexioŋa».
28:29 «ķoxen» — ķoxen wə uning munasiwətlik təpsilatlirini kərüx üqün munasiwətlik shemini kərüng.

Pərwərdigarning ḫuzurida əz yüriki üstidə kətürüp yürgən bolidu.

Bax kaḫin kiyidioɣan baxḳa kiyimlər; bax kaḫinning ooɣullirining kiyimliri

31 Əfodning iqidiki tonni pütünləy kək rənglik ḳiloɣin. 32 Tonning baxḳa kiyilidioɣan təxüki dəl otturisida bolsun; uning yirtilip kətməsliki üqün huddi bapkar toḳuoɣandək, sawutning yaḳisioɣa ohxax qərisigə pəwaz qiḳirilsun. 33-34 Uning etikining qərisigə kək, səsün wə ḳizil yiptin anarlarni toḳup askiɲ ḫəmdə altun ḳongoɣuraḳlarni yasap, qərisidiki anarlarning arilikioɣa birdin esip ḳoyoɣin; tonning etikining pütkül qərisigə bir altun ḳongoɣuraḳ, bir anar, yənə bir altun ḳongoɣuraḳ, bir anar... bekitilsun. 35 Ḫarun hizmət ḳiloɣan waḳtida xu tonni kiysun; buning bilən Ḫarun Pərwərdigarning aldioɣa baroɣanda, yəni muḳəddəs jayoɣa, Pərwərdigarning aldioɣa kirip-qiḳḳanda uning awazi anglinip turidu-də, u ələmdin aman ḳalidu.

36 Andin keyin sən sap altundin nəpis bir otuoɣatni yasap, uning üstigə məḫürgə nəḳixləngəndək: «Pərwərdigaroɣa muḳəddəs ḳilindi» dəp oyoɣin; 37 uni kək rənglik yip bilən səllisigə qigkin; u səllining aldi təripigə taḳalsun; 38 u Ḫarunning pexanisidə tursun. Buning bilən Ḫarun Israillarning muḳəddəs ḳilip kəltürgən barliḳ muḳəddəs ḫədiyəlirigə qaplaxḳan gunaḫlarni əz üstigə elip kətüridu; ḫədiyələrning Pərwərdigarning aldida ḳobul ḳilinixi üqün otuoɣat ḫəmixə uning pexanisigə taḳaḳlik tursun.

39 Buningdin baxḳa aḳ kanap rəhttin bir kənglək toḳuoɣin, xuningdək kanap rəhttin toḳuloɣan bir səllə təyyarlioɣin; kəxtiləngən bir bəlwaoɣ yasioɣin.

40 Ḫarunning ooɣullirioɣa halta kəngləklərni tikkin; ularoɣimu bəlwaoɣlarni təyyarla, ularoɣa egiz bəklərnimu tikkin; bular ularoɣa ḫəm xərəp ḫəm güzəllik bolsun. 41 Bularning ḫəmmisini sən akang Ḫarun wə uning ooɣullirioɣa kiydürgin; andin ularning Mening aldimda kaḫinlik hizmitimdə boluxi üqün ularni məsiḫləp, Manga muḳəddəs ḳilip ayrioɣin.

42 Ularning əwrətlirining yepiḳ turuxi üqün ularoɣa kanap rəhttin tambal əttürgin; u belidin yotisioɣiqə yepip tursun. 43 Ḫarun wə ooɣulliri jamaət qedirioɣa kirgəndə yaki muḳəddəs jayda hizməttə bolux üqün ḳurbangaḫḳa yeḳinlaxḳanda, ular gunaḫkar bolup ələp kətməsliki üqün tambalni kiyiwalsun. Bu uningoɣa wə uningdin keyinki nəsilliri üqün əbədiy bir bəlgilimə bolsun.

28:30 «urim wə tummim» — alaḫidə birhil taxlar. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. Ḫəmdə ulardin ḫərhil jawab qiḳatti; məsilən, «xundaḳ», «yaḳ» degəndək. Bəzi əḫwallarda ḫeqḳandaḳ jawab bərməslikimu mumkin (məsilən, «Ḫak.» 20:23, «1Sam.» 14:37, 23:2-4, 28:6, «2Sam.» 2:1 ḳatarliḳlarni kərüng). «Urim»ning mənisi «nurlar», «Tummim»ning mənisi «muḳəmməllik» yaki «muḳəmməl ixlar» degənlik; lekin ularning təpsilatliri ḫazir bizgə naməlum.

28:31 «əfodning iqidiki ton» — ton əfodning iqigə kiyilidu (munasiwətlik shemini kərüng).

28:31 Mis. 39:22

28:32 «sawut» — jəngqining alaḫidə kiyimi.

28:33-34 «anarlar» — muxu «anarlar» marjandək qongluḳta toḳuloɣan boluxi kerək.

28:35 «Ḫarun ... Pərwərdigarning aldioɣa kirip-qiḳḳanda *ḳongoɣuraḳlarning* awazi anglinip turidu-də, u ələmdin aman ḳalidu» — ḳongoɣuraḳlarning awazliri Hudaoɣa bax kaḫinning Israiloɣa wəkillik ḳilidioɣanliḳini əslitidu.

28:36 «otuoɣat» — bax kiyimigə taḳilidioɣan kiqik tahta yaki mənsəp bəlgisidin ibarət.

28:36 Mis. 39:30

28:38 «Israillarning muḳəddəs ḳilip kəltürgən barliḳ muḳəddəs ḫədiyəlirigə qaplaxḳan gunaḫlar» — buning mənisi: (1) Israillarning muxu ḫədiyə-ḳurbanliḳlarni kəltürüxtin məḳsiti (Hudaning səzigə asasən) gunaḫini yepixtin ibarəttur, xunga ḫədiyələr gunaḫ bilən munasiwətliktur; (2) Israillar ḫədiyə-ḳurbanliḳlirini kəltürginidə kəltürüx usulida dikḳətsizliktin ḫədiyələr gunaḫḳa qetilip ḳelixi mumkin yaki ḫədiyə kəltürgüqining niyətlirigə məlum yaman oɟərəz qetilixliḳ boluxi mumkin. Biz ikkinqi qüxənqigə mayil.

28:39 «kanap rəhttin bir kənglək toḳuoɣin» — yaki «kanap rəhttin aliqipar bir halta kənglək tikkin». **«kəxtiləngən bir bəlwaoɣ yasioɣin»** — bu bəlwaoɣ əfodningki əməs. «Law.» 8:7ni kərüng.

28:41 «Mening aldimda kaḫinlik hizmitimdə bolux» — bu ayəttiki «aldimda kaḫinlik hizmitimdə bolux» ibraniy tilida «ḳoloɣa tutḳuzux» yaki «ḳoloɣa berix» degən səz bilən ipadilinidu. Kaḫinlik wəzipisi asasən Hudaning ḳurbanliḳlirini əz ḳolioɣa elix bilən baxlinatti; xunga ular ḳolioɣa ḫeqḳandaḳ baxḳa ixlarni elixioɣa bolmaytti.

28:43 «jamaət qedirioɣa kirgəndə» — muxu yərdə

Ḥarun wə uning ooɳullirining kaḥinlikḳa ayrilixi

29 [1] Ularning Manga mukəddəs ḳilinip, kaḥinlik hizmitimdə boluxi üqün mundaḳ ixni ada ḳilixing kerək: — sən bir yax ərkək torpaḳ bilən ikki ḳoqḳarni talla (ḥəmmisi bejirim bolsun). [2] Ḥəmdə petir nan, zəytun meyi iləxtürülgən petir toḳaq wə zəytun meyi sürülüp məsiḥləngən petir ḥəmək nanlarni təyyarla, bularning ḥəmmisini buoɳday unidin ḳiloɳin; [3] nanlarning ḥəmmisini bir sewətkə selip, sewətni, torpaḳni wə ikki ḳoqḳarni billə ḥədiyə ḳilip kəltürgin.

[4] Sən Ḥarun wə uning ooɳullirini jamaət qedirining kirix eoɳizioɳa yeḳin elip kelip, ularni su bilən yuoɳin; [5] andin kiyimlirini elip kelip, Ḥarunoɳa halta kənglək, əfod toni wə əfodni kiydürgin, ḳoxenni taḳioɳin; andin beligə əfodning kəxtiləngən bəlweoɳini baoɳlioɳin. [6] Bexioɳa səllini yəgəp, səlligə mukəddəs otuoɳatni taḳap ḳoyoɳin. [7] Andin məsiḥləx meyini elip, bexioɳa ḳuyup uni məsiḥligin.

[8] Andin sən uning ooɳullirini elip kelip, ularoɳa halta kəngləklərni kiydürgin; [9] ularoɳa, yəni Ḥarun wə uning ooɳullirioɳa bəlwaoɳlarni baoɳlap, egiz bəklərni kiydürgin. Xuning bilən əbədiy bəlgilimə boyiqə, kaḥinlik hizmiti ularningki bolidu; xundaḳ ḳilip, sən Ḥarun bilən uning ooɳullirini Hudaoɳa mukəddəs ḳilip ayrip təyinligin.

[10] — Sən torpaḳni jamaət qedirining aldioɳa elip kəlgin; elip kəlginingdə Ḥarun bilən uning ooɳulliri ḳollirini torpaḳning bexioɳa ḳoysun. [11] Andin sən bu torpaḳni Pərwərdigarning aldida, jamaət qedirining kirix eoɳizining yenida booɳuzlioɳin; [12] torpaḳning ḳenidin elip barmiḳing bilən uni ḳurbangaḥning münggüzlirigə sürüp, ḳaloɳan ḳanning ḥəmmisini ḳurbangaḥning tüwigə təküp ḳuyoɳin. [13] Iq ḳarnini yəgəp turoɳan barlik mayni, xundaḳla jigərning üstidiki qawa may, ikki bərək wə ularning üstidiki mayni ajritip bularni ḳurbangaḥta kəydürgin. [14] Torpaḳning gəxi, terisi wə tezikini bolsa qedirgaḥning sirtioɳa elip qikip, otta kəydürüwətkin; bu gunaḥ ḳurbanliḳi bolidu.

[15] Andin sən ḳoqḳarlarning birini elip kəlgin; Ḥarun bilən uning ooɳulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioɳa ḳoysun; [16] andin sən bu ḳoqḳarni booɳuzlap, uning ḳenidin ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioɳa səpkin. [17] Ḳoqḳarni parqilap, uning iq ḳarni bilən paqaḳlirini yuyup, ularni gəx parqiliri wə baxning üstigə ḳoyup, [18] pütün ḳoqḳarni ḳurbangaḥta kəydürgin. Bu Pərwərdigaroɳa ataloɳan kəydürmə ḳurbanlik — ot arḳilik sunulidioɳan, Pərwərdigaroɳa huxbuy yətküzidioɳan ḥədiyə bolidu. [19] Keyin sən ikkinqi ḳoqḳarni elip kəlgin; Ḥarun wə uning ooɳulliri ḳollirini ḳoqḳarning bexioɳa ḳoysun. [20] Andin bu ḳoqḳarni booɳuzlap ḳenidin elip, Ḥarunning ong ḳulikining yumxikioɳa, uning ooɳullirining ong ḳulikining yumxikioɳa, ularning ong ḳollirining qong barmiḳi bilən ong putlirining qong barmikioɳa sürkəp ḳoyoɳin, ḳaloɳan ḳanni ḳurbangaḥning üsti ḳismining ətrapioɳa səpkin. [21] Andin ḳurbangaḥ üstidiki ḳandin wə məsiḥləx meyidin elip, Ḥarunning üstigə, uning

qedirning ḥoyliioɳa kirixni kərsitidu.

29:1 Law. 8:2; 9:2

29:2 «toḳaq» — ibraniy tilida bu səz yaki ḥalḳisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.

29:5 «əfod toni» — tonning əfod bilən ziq munasiweti boloɳaqḳa, bəzi yərlərdə «əfod toni» deyilidu.

29:7 Mis. 30:25

29:10 «ḳollirini torpaḳning bexioɳa ḳoysun — Təwrat wə Injil dəwridimu «ḳollarni baxḳa ḳoyux» ḳol ḳoyoɳuqilarning ḳol ḳoyuloɳuqi bilən bir tərəptə turidioɳanliḳi yaki uning ornida bolidioɳanliḳini bildüridu. Muxu yərdə Ḥarun wə ooɳullirining «ḳollirini baxḳa ḳoyux»i «biz muxu ḳurbanlikḳa ohxax Hudaoɳa mutləḳ ataloɳanmiz» degənni bildürməkqi bolidu.

29:10 Law. 1:3

29:14 Law. 4:12; Ibr. 13:11

29:16 Ibr. 9:12,19

29:20 «ḳulikining yumxikioɳa» — yaki «ḳulikining uqioɳa».

kiyimlirigə, xuningdək uning ooɣullirining üstigə wə ularning kiyimlirigimu səpkin. Xundaq kilip u wə uning kiyimliri, uning ooɣulliri wə ularning kiyimlirimu uning bilən təng Hudaoɣa atap mukəddəs kilinoɣan bolidu.
22 Andin sən koqkarning meyi, kuyruk meyi, iq karnini yəgəp turoɣan barlik may, jigərning üstidiki qawa may, ikki bərək wə ularning üstidiki mayni qikar həmdə ong arka putini aloɣin — (qünki bu koqkar kahinlikka tikləx kurbanlikioɣa ataloɣan koqkardur) — 23 — buningdin baxka sən Pərwərdigarning aldida koyuloɣan petir nan sewitidin bir girdini, zəytun meyi iləxtürülgən petir tokaqtin birni wə petir həmək nandin birni elip, 24 bularning həmmisini Harunning kollirioɣa wə uning ooɣullirining kollirioɣa koyup, ularni «pulanglatma hədiyə» süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatkuzoɣin. 25 Andin sən bularni ularning kolliridin tapxurup elip, Pərwərdigarning aldida huxbuy qikarsun dəp, kurbangahtiki kəydürmə kurbanlikning üstidə koyup kəydürgin. Bu ot arkilik Pərwərdigaroɣa sunuloɣan hədiyə bolidu.
26 Sən Harunni kahinlikka tikləx kurbanlikioɣa ataloɣan koqkarning təxini elip «pulanglatma hədiyə» süpitidə Pərwərdigarning huzurida pulanglatkin; bu sening ülüxüng bolidu. 27 Xuningdək, sən kahinlikka tikləx kurbanlikioɣa ataloɣan koqkarning «pulanglatma hədiyə» süpitidə pulanglitiloɣan təxi bilən «kətürmə hədiyə» süpitidə egiz kətürüp pulanglitiloɣan arka putini, yəni Harun wə uning ooɣullirioɣa beoɣixlanoɣan xu ülüxlərni «mukəddəs» dəp ayrip bekitkin. 28 Xuning bilən bu nərsilər əbədiy bəlgilimə boyiqə Israillar təripidin Harun wə ooɣullirioɣa beoɣixlanoɣan nesiwə bolidu; qünki u kətürmə hədiyədur. Bular Israillar təripidin sunulidioɣan inaklik kurbanlikliridin ayrip qikilip, ularning Pərwərdigaroɣa atap «egiz kətürgən hədiyə»si hesablinip, «kətürmə hədiyə» bolidu.
29 Harunning mukəddəs kiyimlirigə keyin ooɣulliri warislik kilidu. Ular məsihlinip, kahinlikka təyinləngəndə xu kiyimlərni kiysun. 30 Ooɣullirining kaysisi uning ornini besip kahin bolsa, jamaət qedirioɣa kirip mukəddəs jayning iqidə hizmətkə kirixkəndə, bu kiyimlərni uda yəttə kün kiyip yürsun.
31 Sən kahinlikka tikləx kurbanlikioɣa ataloɣan koqkarni elip, uning gəxini mukəddəs jayda pixuroɣin; 32 andin Harun wə ooɣulliri koqkarning gəxi bilən sewəttiki nanlarni jamaət qedirining kirix eoɣizida yesun; 33 ular əzlirining kahinlikka təyinlinixidə Hudaoɣa atap mukəddəs kilinoɣanda kəfarətkə ixlitilgən nərsilərni yesun, lekin bular mukəddəs boloɣaqka, yat kixi buningdin heqnemini yemisun. 34 Əgər kahinlikka tikləx kurbanlik gəxidin yaki nandin ətigə azrak exip kalsa, exip kaloɣanni otta kəydürüwət; bular mukəddəs boloɣaqka, heqkim uningdin yesə bolmaydu.
35 Sən xu tərikidə Harun wə uning ooɣulliri tooɣrisida buyruoɣinimning həmmisini bəja kəltürüp, uda yəttə küngiqə ularni kahinlikka tikləx wəzipisini ada kiloɣin. 36 Hər küni kəfarət kilinixka gunah kurbanliki süpitidə bir torpakni sunoɣin. Kurbangahning əzini gunahtin pak kilixka uning üqünmu kəfarət kəltürgin, mukəddəs kilinsun dəp, uni zəytun meyi bilən məsihligin. 37 Yəttə küngiqə sən kurbangah üqün kəfarət kəltürüp, uni mukəddəs kiloɣin. Buning bilən u «əng

29:26 «pulanglatma hədiyə» — Pərwərdigarning aldida egiz kətürüp alahidə pulanglatkan hədiyədur. «Pulanglatma hədiyə» adəttə barlik kahinlaroɣa təwə bolidu.
29:27 «kətürmə hədiyə» — kahin yaki hədiyəni sunoɣan kixi Pərwərdigarning aldioɣa ikki kollap alahidə egiz kətürüp atioɣan hədiyə. «kətürmə hədiyə» adəttə kurbanlikka məs'ul kahinoɣa təwə bolidu.
29:28 Law. 7:31,34; 10:14
29:31 «mukəddəs jay» — muxu yərdə ibadət qedirning hoylisini kərsitidu («Law.» 8:31ni kərüng). **«pixuroɣin»** — yaki «kaynatkin».
29:32 Law. 8:31; 24:9
29:33 «yat kixi» — muxu yərdə kahin bolmioɣan kixini kərsitidu.
29:33 Law. 10:14; Mat. 12:4

muķəddəs nərsilərning biri» ḥesablinidu; uningoɣa təgkən ḥəmmə nərsə muķəddəs ḥesablinidu.

Kündilik ķurbanlik tooɣrisida

38 Mana, ķurbangaḥta ḥəmixə sunidioɣanliring munular: — ḥər küni bir yaxlik ikki ķoza ķurbanlik ķilinsun. 39 Birini ətigəndə, yənə birini gugumda ķurbanlik ķilip sunoɣin. 40 Birinqi ķoza bilən birgə zəytun meyidin bir ḥinning təttin biri iləxtürülgən buoɣday unidin əfaḥning ondin biri wə yənə xarab ḥədiyəsi süpitidə təttin bir ḥin xarab ķoxup sunulsun. 41 Ikkinqi ķozini gugumda sunoɣin; uni ətigənlik ķurbanlikningkidək, huxbuy boluxi üqün ot arķilik Pərwərdigaroɣa ataloɣan ķurbanlik süpitidə axlik ḥədiyəsi wə xarab ḥədiyəsi bilən ķoxup sunoɣin. 42 Xu tərikidə bu kəydürmə ķurbanlik nəsildinnəsilgə jamaət qedirining kirix eoɣizida Pərwərdigarning ḥuzurida ətküzülüp daimlik ķurbanlik bolsun; Mən Pərwərdigar xu yərdə silər bilən kərüxüp, sən bilən səzliximən. 43 Xuningdək Mən xu yərdə Israillar bilən uqriximən, xuning bilən u jay Mening xanxəripim bilən muķəddəs ķilinidu. 44 Mən jamaət qediri bilən ķurbangaḥni Ɵzümgə atap muķəddəs ķilimən; Ḥarun wə uning ooɣullirinimu Ɵzümgə kaḥinlik hizməttə boluxķa ayrip muķəddəs ķilimən. 45 Xundak ķilip Mən Israillarning arisida makan ķilip, ularning Hudasi bolimən. 46 U wakitta ular Mening ularning arisida makan ķilixim üqün ularni Misir zeminidin qikirip kəlgən Hudasi Pərwərdigar ikənlikimni bilidu; Mən ularning Hudasi Pərwərdigardurmən.

Huxbuygaḥ

30 1 Sən yənə huxbuy yandurux üqün bir huxbuygaḥni yasatķin; uni akatsiyə yaoɣiqidin təyyarlioɣin. 2 U tət qasa, uzunluķi bir gəz, kəngliki bir gəz, egizliki ikki gəz bolsun. Uning tət burjikidiki münggüzlər uning bilən bir pütün ķilip yasalsun. 3 Sən uni, yəni uning üstini, tət ətrapini ḥəm münggüzlirini sap altun bilən ķaplatķin; uning üsti ķismining qərisigə altundin girwək qikaroɣin. 4 Uningoɣa altundin ikki ḥalķa yasap, uning girwikining astioɣa bekitkin; ularni ikki yenioɣa udulmu'udul bekitkin. Huxbuygaḥni kətüridioɣan ikki baldakni selix üqün bularni huxbuygaḥning ikki təripigə orunlaxturoɣin. 5 Baldaķlirini akatsiyə yaoɣiqidin yasap, altun bilən ķaplioɣin.

6 Huxbuygaḥni ḥəküm-guwaḥlik sandukining udulidiki pərdining sirtioɣa, yəni Mən sən bilən kərixidioɣan jay boloɣan ḥəküm-guwaḥlik sandukining üstidiki kəfarət təhtining udulioɣa ķoyoɣin.

7 Ḥarun xuning üstidə esil huxbuy ətirni yandursun; ḥər küni ətigənliki qiraoɣlarni pərligili kəlgəndə, huxbuylarni yandursun.

8 Xuningdək Ḥarun gugumda qiraoɣlarni tizip yaķķanda, huxbuy yandursun. Xundak ķilip Pərwərdigarning aldida nəsildin-nəsilgə huxbuy ḥəmixə əqürülməy yenik bolidu.

9 Silər uning üstidə nə ḥeqķandak oɣəyriy huxbuy yandurmanglar, nə kəydürmə

29:37 «Buning bilən u «əng muķəddəs nərsilərning biri» ḥesablinidu; uningoɣa təgkən ḥəmmə nərsə muķəddəs ḥesablinidu» — muķəddəs qedirdiki barlik jabduklar «əng muķəddəs» wə «muķəddəs» dəp bəlinidu. «Əng muķəddəs» boloɣanlaroɣa təgkənlər xu munasiwət bilən alaḥidə «Hudaningki» dəp ḥesablinatti (30:29, «Law.» 6:18, 27, «Əz.» 46:20nimu kərüng). Adəttə xundak ķiloɣan kixilər ələmgə məḥkum ķilinixi kerək idi; lekin panaḥ izdigənlər ķurbangaḥning münggüzlirini tutsa bolatti («1Pad.» 1:50ni kərüng).

29:38 Qəl. 28:3

29:39 «gugumda» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatķan qaoɣdin ķarangoɣu qüxküqə boloɣan arilikтiki wakit.

29:40 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr. Bir ḥin təhminən 3.6 litr.

29:45 Mis. 25:8; Law. 26:12; Zəb. 78:60; Zək. 2:14; 2Kor. 6:16; Wəḥ. 21:3

30:1 «Huxbuygaḥ » — munasiwətlik shemini kərüng.

30:1 Mis. 37:25

30:4 «ikki yenioɣa» — yaki «ikki burjikigə». Munasiwətlik shemini kərüng.

30:7 1Sam. 3:3

30:8 «gugumda» — 12:7diki izaḥatni kərüng. **«qiraoɣlarni tizip yaķķanda»** — qiraoɣlar daim yenik turidu, asasən əqürülməydu (27:20, «Law.» 24:2ni kərüng). Muxu səz bəlkim qiraoɣdanning üstidiki yəttə ķədəḥni bir-birlər qüxürüp, zəytun meyini ķuyup andin ķaytidin yanduruxni bildürüxi mumkin.

kurbanlik nə axlik hədiyəsi sunmanglar, xundakla uning üstigə heqkandak xarab hədiyəsini təkmənglar.
10 Hər yilda Harun bir ketim huxbuygahning münggüzlirigə kəfarət kəltürsun; hər ketim kəfarət kəltüridiɣan gunah kurbanlikining keni bilən uning üqün kəfarət kəltürsun. Nəsildin-nəsilgə xundak kilinglar; bu huxbuygah Pərwərdigaroɣa «əng mukəddəs» hesablinidiɣan nərsilərning kataridindur.

Sanaktin ətküzülgəndə tapxurulidiɣan kəfarət puli

11 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
12 Sən Israillarning sanini enikɣlax üqün ularni saniɣiningda, ularning sanilixi wəjidin arisioɣa balayi'apət kəlməsliki üqün, ularni saniɣiningda hərbir adəm əz jeni üqün Pərwərdigaroɣa kəfarət puli tapxursun.
13 Royhətkə elinip, sanaktin ətkənlərning həmmisi berixi kerək boloɣini xuki, hərbiri mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yerim xəkəl bərsun (bir xəkəl yigirmə gərahka barawər kelidu). Bu yerim xəkəl Pərwərdigaroɣa «kətürmə hədiyə» bolidu.
14 Royhətkə elinip, sanaktin ətkənlər, yəni yigirmə yax yaki uningdin qonglarning hərbiri Pərwərdigaroɣa xu «kətürmə hədiyə»ni bərsun. 15 Əz jeninglaroɣa kəfarət kəltürüx üqün Pərwərdigaroɣa kətürmə hədiyə bərgininglarda bay kixi yerim xəkəldin artuk bərmisun, kəmbəoɣəl kiximu yerim xəkəldin kəm bərmisun. 16 Sən Israillardin xu kəfarət pulini tapxurup elip, jamaət qedirining hizmitigə beoɣixlap ixlətkin; u pul Israillaroɣa Pərwərdigarning huzurida əslətmə süpitidə jeninglaroɣa kəfarət kəltüridiɣan bolidu.

Yuyunux desi, yəni «paklinix desi»

17 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
18 Sən yuyunuxka ixlitixkə mistin yooɣan bir das wə uningoɣa mistin bir təglik yasatkin; uni jamaət qediri bilən kurbangahning otturisioɣa orunlaxturup, iqigə su toxturup koyoɣin. 19 Harun bilən uning ooɣulliri uningdiki su bilən put-kollirini yusun. 20 Ular jamaət qedirioɣa kirgəndə əlməsliki üqün su bilən əzini yuyuxi kerək; ular hizmət kilix üqün, kurbangahka yekin berip Pərwərdigaroɣa ot arkilik atilidiɣan kurbanlik sunmakqi boloɣinidimu, xundak kilsun. 21 Ular əlməsliki üqün put-kollirini yusun; bu ix ularoɣa, yəni əzi wə uning nəsilliri üqün əwladtin əwladkiqə əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Mukəddəs may təyyarlax yoli

22 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
23 Sən həmmidin esil huxbuy dora-dərməklərdin təyyarla, yəni murməkki suyukluqidin bəx yüz xəkəl, darqindin ikki yüz əllik xəkəl, egirdin ikki yüz əllik xəkəl,
24 kowzakdarqindin bəx yüz xəkəl elip (bu əlqəmlər mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bolsun) wə zəytun meyidinmu bir hin təyyarla;
25 bu dora-dərməklər bilən məsih kilix üqün bir mukəddəs may — ətirqi qikaroɣandək bir huxbuy may qikaroɣuzoɣin. Bu «mukəddəs məsihləx meyi» bolidu.
26 Sən uning bilən jamaət qedirini, həkümguwahlik sanduqini, 27 xirə wə uning barlik kaqa-kuqilirini, qiraoɣdan wə uning

30:12 «ularni saniɣiningda hərbir adəm əz jeni üqün Pərwərdigaroɣa kəfarət puli tapxursun» — Nemixka sanaktin ətküzülüx wəjidin kəfarət kəltürüxi kerək? Həlkning sanini enikləxtin ikki hil gunah pəyda boluxi mumkin: (1) Israil həlki əzlirining kəplükini bilip, təkəbburlixip ketixi mumkin; (2) kiyinqilikka duq kəlgəndə, ular Hudaoɣa tayanmay, bəlki əz küq-kudritigə tayinixi mumkin idi. Israillardin bu pulni elix ularoɣa əzlirining gunahlik təbiiti tooɣruluk agahlanduruxtin ibrət idi; dərwəkə bu pul mukəddəs qedirda ularoɣa kəfarət kəltürüxkə kahinlar tərəpidin ətküzülidiɣan hizməttə ixlitilətti (16-ayət).
–Hudaning buyruki bolmisa həlkni sanaktin ətküzüxkə kət'iy bolmaytti (məsilən, «1Tar.» 21:1-5ni kərüng).
30:12 Qəl. 1:2
30:13 «mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə» — «xəkəl» kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramoɣa barawər boluxi mumkin. «Mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübhisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp, mukəddəs jayda saklanoɣan mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəm birliki bolsa kerək.
30:13 Law. 27:25; Qəl. 3:47; Əz. 45:12

30:16 Mis. 38:25
30:23 «500 xəkəl» — təhminən 6 kilogram.
30:24 «bir hin» — təhminən 3.6 litr.

əswablirini, huxbuygaḥni, [28] kəydürmə ķurbanlik ķurbangaḥi wə uning əswablirini, yuyunux desi wə uning təglikini məsiḥligin; [29] sən xu tərzdə ularni «əng mukəddəs nərsilər» ķatarida mukəddəs ķiloɣin. Ularoɣa təgkən ḥərķandak nərsimu «mukəddəs» ḥesablinidu.

[30] Ḥarun bilən uning ooɣullirini bolsa Manga kaḥinlik hizməttə boluxi üqün məsiḥləp mukəddəs ķiloɣin. [31] Israillaroɣa səz ķilip mundak eytķin: — Bu may əwladtin əwladķiqə Manga ataloɣan mukəddəs məsiḥləx meyi bolidu.

[32] Uni adəmning bədinigə ķuysa bolmaydu; xuningdək uningoɣa ohxaydioɣan yaki tərkibi ohxixidioɣan ḥeqķandak maylarni yasimanglar. U mukəddəs boloɣini üqün silərgimu mukəddəs boluxi kerək. [33] Kimki tərkibi xuningoɣa ohxaydioɣan may təngxisə, yaki uni elip yat birsigə sürsə, u əz həlķi arisidin üzüp taxlinidu.

Huxbuy yasax usuli

[34] Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
Sən huxbuy dora-dərməklər, yəni huxbuy yelim, dengiz ķululisi meyi, ak dewirķay wə sap məstiki təyyarlioɣin. Bularning ḥəmmisi ohxax mikdarda bolsun; [35] Huddi ətirqi may qikaroɣanoɣa ohxax, ularni təngxəp huxbuy yasioɣin; u tuzlanoɣan, sap wə mukəddəs purakliķ ətir bolidu. [36] Sən uningdin azrak elip, talķandək obdan ezip, jamaət qediridiki ḥəküm-guwaḥlik sandukining udulioɣa, yəni Mən silər bilən kərüxidioɣan jayning aldioɣa ķoyoɣin. Bu silərgə Pərwərdigaroɣa ataloɣan «əng mukəddəs nərsilər» ķatarida ḥesablansun.

[37] Silər yasioɣan bu huxbuyning retsepi bilən əzünglaroɣimu ohxax bir huxbuyni yasiwalsanglar bolmaydu. U sanga nisbətən eytķanda Pərwərdigaroɣa has ķilinoɣan mukəddəs bolidu. [38] Kimki uning purikini purap ḥuzurlinix üqün uningoɣa ohxap ketidioɣan ḥərķandak bir huxbuyni yasisa, u əz həlķi arisidin üzüp taxlansun.

Ibadət jayini yasioɣuqi ustilarning tallinixi

31 [1] Pərwərdigar Huda Musaoɣa mundak dedi: —
[2] Mana, Mən Əzüm Yəḥuda ķəbilisidin boloɣan Hurning nəwrisi, urining ooɣli Bəzalələlni ismini atap qakirdim; [3] uni Hudaning Roḥi bilən toldurup, uningoɣa danalik, əķil-parasət, ilim-ḥekmət igilitip, [4] türlük-türlük ḥünərlərni ķilalaydioɣan, yəni altun, kümüx wə mis ixlirini ķilalaydioɣan, [5] yakutlarni kesip-oyalaydioɣan, ularni zinnət buyumlirioɣa ornitalaydioɣan, yaoɣaqlaroɣa nəķix qikiralaydioɣan, ḥərhil ḥünər ixlirini ķamlaxturalaydioɣan ķildim.
[6] Xuningdək mana, Mən yənə Dan ķəbilisidin Aḥisamakning ooɣli Oḥoliyabni uningoɣa yardəmqilikkə təyinlidim, xundakla Mən sanga buyruoɣan ḥəmmə nərsilərni yasisun dəp, barlik pəm-parasətlik kixikərning kəngligə tehimu əķil-parasət ata ķildim; [7] xuning bilən ular jamaət qedirini, ḥəküm-guwaḥlik sandukini, uning üstidiki kəfarət

30:29 «əng mukəddəs nərsilər» wə «mukəddəs» — mukəddəs qedirdiki barlik jabduklar «əng mukəddəs» wə «mukəddəs» dəp bəlinidu. «əng mukəddəs» boloɣanlaroɣa təgkənlər xu munasiwət bilən alahidə «Hudaningki» dəp ḥesablinatti (30:29, «Law.» 6:18, 27, «əz.» 46:20nimu kərüng).
30:32 «adəmning bədinigə» — ibraniy tilida «adəmning ətlirigə». **«*mukəddəs məsiḥləx meyi* adəmning bədinigə ķuysa bolmaydu»** — bəzi alimlar buni «kaḥinlardin baxķilaroɣa ķuysa bolmaydu» dəp qüxinidu. Lekin «Zəbur» 132:2gə ķarioɣanda, məsiḥləx meyi kaḥinlarni məsiḥləp ķuyuloɣanda ularning bədinigə təgməy, bəlki bax kiyimidin ekip sakaldin ətüp kiyim-keqəklirigə qüxətti.
30:33 «Kimki... yat birsigə sürsə,...» — demək, kaḥinlardin baxķilarning üstigə. **«u əz həlķi arisidin üzüp taxlinidu»** — 19:12diki izaḥatni kərüng.
30:34 «dengiz ķululisi meyi» — yaki «oniķa» yaki naməlum birhil əsümlükning yelimi. **«ak dewirķay»** — yaki «galbanum». Buning puriķi aqqik bolsimu, dorilaroɣa iləxtürülgəndə ularning kəyüx waķtini uzartidu wə ularni tehimu hux purakliķ ķilidu.

31:2 «ismini atap qakirdim» — muxu səzlər Hudaning məlum bir kixini məlum muḥim bir ix üqün alahidə tallap qakiroɣanlikini kərsitidu. «Yəx.» 45:3, 4ni kərüng.
–«Bəzalələ» — mənisi «Hudaning sayisidə» yaki «Hudaning baxpanaḥida».
31:2 Mis. 35:30; 1Tar. 2:20

təhtini, qedirining ḥəmmə əswablirini, 8 xirə bilən uning kaqa-kuqilirini, sap altundin yasilidioŋan qiraoŋdan bilən uning barlik əswablirini, huxbuygaḥni, 9 kəydürmə kurbanlik kurbangaḥi bilən uning barlik əswablirini, yuyux desi bilən uning təglikini yasiyalaydioŋan, 10 hizmət kiyimliri, yəni kaḥinlik hizmitidə kiyilidioŋan, Ḥarun kaḥinning mukəddəs kiyimliri wə uning ooŋullirining kaḥinlik kiyimlirini tokuyalaydioŋan,.. 11 məsiḥləx meyi wə mukəddəs jayoŋa təyyarlinidioŋan esil doradərməklərdin huxbuyni yasiyalaydioŋan boldi. Mən sanga əmr kiloŋinim boyiqə ular barlik ixni bəja kəltüridu.

Xabat küni, yəni «dəm elix küni»ni tutux kerək

12 Pərwərdigar Musaoŋa əmr kilip mundak dedi: —

13 Sən Israillaroŋa əmr kilip ularoŋa: — «Silər Mening xabat künlirimni qokum tutunglar; qünki bular silərning əzünglarni pakmukəddəs kiloŋuqining Mən Pərwərdigar ikənlikini bilixinglar üqün Mən bilən silərning otturanglardiki bir nixanə-bəlgə bolidu. 14 Xabat küni silərgə mukəddəs kilip bekitilgini üqün, uni tutunglar; kimki uni buzsa, ələüm jazasioŋa tartilmisa bolmaydu; bərḥək, kimki u künidə ḥərkandak ixni kilsa, əz həlki arisidin üzüp taxlansun.. 15 Altə kün iqidə ix kilinsun; lekin yəttinqi küni Pərwərdigaroŋa ataloŋan mukəddəs kün bolup, aram alidioŋan xabat küni bolidu; kimki xabat künidə birər ix kilsa, ələüm jazasioŋa tartilmisa bolmaydu. 16 Israillar xabat künini tutuxi kerək; ular əbədiy əḥdə süpitidə uni əwladtin əwladkiqə tutsun. 17 Bu Mən bilən Israillarning otturisida əbədiy bir nixanəbəlgə bolidu; qünki Pərwərdigar altə kün iqidə asman bilən zeminni yaritip, yəttinqi künidə aram elip raḥət tapkanidi», — degin..

18 Huda Sinay teoŋida Musaoŋa bu sözlərni kilip boloŋandin keyin, ikki ḥəküm-guwaḥlik tahtiyini uningoŋa tapxurdi. Tahtaylar taxtin bolup, sözlər Hudaning barmiki bilən ularoŋa pütülgənidi..

Altun Mozayoŋa qokunux gunaḥi

32 1 Həlk Musaning taoŋdin qüxməy ḥayal bolup kaloŋinini kərüp, Ḥarunning kexioŋa yioŋilip uningoŋa: — Sən kopup, bizgə aldimizda yol baxlap mangidioŋan bir ilaḥ yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin qikirip kəlgən Musa degən ḥelikі kixigə nemə bolup kətkənlikini bilməymiz, — deyixti..

2 Ḥarun ularoŋa: — Hotunliringlar bilən ooŋul-kizliringlarning kulakliridiki altun zirə ḥalkilarni qikirip, mening keximoŋa elip kelinglar, dedi.

3 Xuning bilən pütkül həlk əz kulakliridiki altun zirə ḥalkilarni qikirip Ḥarunning kexioŋa elip kəldi. 4 U bularni ularning kolidin elip, iskinə bilən kuyma bir mozayni yasatkuzdi. Xuning bilən ular: — Əy Israil, seni Misir zeminidin qikirip kəlgən Hudayinglar mana budur! — deyixti.

5 Ḥarun uni kərüp uning aldida bir kurbangaḥni yasitip andin: «Ətə Pərwərdigar üqün bir ḥeyt ətküzülidu», dəp elan kildi.

6 Ətisi ular səḥər kopup, kəydürmə kurbanliklarni sunup, inaklik kurbanliklirinimu kəltürdi; andin halayik olturup yəpiqixti, kopup əyx-ixrət kilixti..

7 Xu qaoŋda Pərwərdigar Musaoŋa: — Ornungdin tur, tezdin pəskə qüxkin! Qünki sən Misir zeminidin qikirip kəlgən həlking buzukqilikka berilip kətti.. 8 Mən ularoŋa buyruoŋan yoldin xunqə tezla qətnəp, əzliri üqün bir kuyma mozayni yasap, uningoŋa qokunup kurbanlik kəltürüxti ḥəmdə: «Əy Israil, seni Misir zeminidin qikirip kəlgən

31:10 «hizmət kiyimliri» — yaki «kaḥinlik hizmət kiyimliri».
31:14 Mis. 20:8; Kan. 5:12; Əz. 20:12
31:17 Yar. 1:31; 2:2, 3; Mis. 20:11
31:18 Mis. 32:16
32:1 Ros. 7:40
32:6 «kopup əyx-ixrət kilixti» — yaki «kopup ussul oynioŋili turdi».
32:6 1Kor. 10:7
32:7 Kan. 32:5

Hudaying mana xudur!», deyixti, — dedi.
9 Andin Pərwərdigar Musaoŋa: — Mana, bu
həlkni kərüp ķoydum; mana, ular dərwəkə
boyni ķattiķ bir həlķtur. 10 Əmdi Meni tosma,
Mən oŋəzəp otumni ularning üstigə qüxürüp,
ularni yutuwetimən; andin seni uluoŋ bir əl
ķilimən, — dedi.
11 Lekin Musa Hudasi Pərwərdigardin ətünüp
iltija ķilip mundaķ dedi: — Əy Pərwərdigar,
nemixķa sən oŋəzəp otungni Əzüng zor
ķudrət wə küqlük ķol bilən Misir zeminidin
qikirip kəlgən həlkingning üstigə qüxürisən?
12 Misirliklar mazaķ ķilip: — Ularning bexioŋa
bala qüxürüx üqün, ularni taoŋlarning üstidə
əltürüp yər yüzidin yoķitix üqün, ularning
Hudasi ularni elip kətti, — deyixsunmu?
Əz otluķ oŋəzipingdin yenip, Əz həlkinggə
balayi'apət kəltürüx niyitingdin yanoŋaysən!
13 Əz ķulliring Ibrahim, Isḥaķ wə Israilni
yad ķiloŋin; Sən ularoŋa ķəsəm bilən wədə
ķilip: «Nəslinglarni asmandiki yultuzlardək
awutimən, Əzüm uning tooŋrisida səzligən
muxu zeminning ḥəmmisini nəslinglaroŋa
berimən, ular uningoŋa mənggü igidarqilik
ķilidioŋan bolidu» degənidingoŋu, — dedi.
14 Xuning bilən Pərwərdigar Əz həlkining
üstigə: «Balayi'apət qüxürimən» degən niyi-
tidin yandi.
15 Musa kəynigə burulup, ikki ḥəküm-
guwaḥlik tahtiyini ķolioŋa elip taoŋdin
qüxti. Tahtaylarning ikki təripigə səzlər
pütülgənidi; u yüzigimu, bu yüzigimu
pütüklük idi. 16 Bu tahtaylar bolsa Hudaning
Əzining yasioŋini, pütülgənliri bolsa
Hudaning Əzining pütkini idi, u tahtaylaroŋa
oyuloŋanidi.
17 Yəxua həlkning kətürgən quķan-
sürənlirini, warķiraxlirini anglap Musaoŋa:
— Qedirgaḥdin jəngning hitabi qikiwatidu,
dedi.
18 Lekin u jawab berip: — Angliniwatķan awaz
nə nusrət təntənisi əməs, nə məoŋlubiyətning
pəryadi əməs, bəlki nahxa-küy sadasi! —
dedi.
19 Musa qedirgaḥoŋa yeķin kelip, mozayni
wə jamaətning ussuloŋa qüxüp kətkənlikini
kərüp xundaķ dəroŋəzəp boldiki, tahtaylarni
ķolidin taxlap taoŋning tüwidə qekiwətti.
20 Andin ular yasioŋan mozayni otķa selip
kəydürüp, uni yanjip kukum-talķan ķilip, su
üstigə qeqip Israillarni iqixkə məjburlidi.
21 Andin Musa Ḥarunoŋa: Sən ularni xunqə
eoŋir gunaḥķa patķuzoŋudək, muxu həlk
sanga nemə ķildi? — dedi.
22 Ḥarun jawab berip: — Hojamning oŋəzəp-
aqqiki tutaxmioŋay! Bu həlkning ķandaķ
ikənlikini, ularning zəzillikkə mayil
ikənlikini obdan bilisən. 23 Ular manga: —
«Bizgə aldimizda yol baxlap mangidioŋan bir
ilaḥni yasap bərgin; qünki bizni Misir zemi-
nidin qikirip kəlgən Musa degən xu adəmgə
nemə boloŋinini bilməymiz», dedi. 24 Mən
ularoŋa: «Kimdə altun bolsa xuni qikirip
bərsun» desəm, ular manga tapxurup bərdi;
mən uni otķa taxliwidim, mana, bu mozay
qikti, — dedi.
25 Musa həlkning ķandaķsigə tizginsiz bo-
lup kətkənlikini kərdi; qünki Ḥarun ularni
düxmənlirining aldida məshirə obyekti
boluxķa əz məyligə ķoyuwətkənidi. 26 Musa
qedirgaḥning kirix eoŋizioŋa berip, xu yərdə
turup: — Kimki Pərwərdigarning təripidə
bolsa mening yenimoŋa kəlsun! — dedi. Xuni
dewidi, Lawiylarning ḥəmmisi uning ķexioŋa
yioŋildi.
27 U ularoŋa: — Israilning Hudasi Pərwərdigar
mundaķ dəydu: — «Hərbir kixi əz ķiliqini
yanpixioŋa esip, qedirgaḥning iqigə kirip,
bu qetidin u qetigiqə kezip yürüp, ḥərbiri əz
ķerindixini, əz dost-buradirini, əz ķoxnisini

32:8 1Pad. 12:28
32:9 Mis. 33:3; Ķan. 9:6,13; Yəx. 48:4; Yər. 5:3; Ḥox. 4:16
32:10 «Meni tosma» — yaki «meni ķoyup bər».
32:11 Zəb. 106:19-23
32:12 Qəl. 14:13-19.
32:13 «... Ibrahim, Isḥaķ wə Israilni yad ķiloŋin» — oķurmənlarning esidə bolsunki, Yaķupning ikkinqi ismi «Israil» idi.
32:13 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13; Ķan. 34:4
32:16 Mis. 31:18; Ķan. 9:10
32:19 Ķan. 9:17
32:20 Ķan. 9:21
32:22 1Yuḥ. 5:19
32:24 «qikirip bərsun» — ibraniy tilida «üzüp bərsun».

əltürsun!» — dedi.
28 Xuning bilən Lawiylar Musaning buyruoɣini boyiqə ix kərdi; xu küni həlkning iqidin üq ming kixi əltürüldi.
29 Andin Musa: — Ḥərbiringlar bügün əzünglarni Pərwərdigaroɣa has boluxka atidinglar; qünki ḥərbiringlar ḥətta əz ooɣlunglar ḥəm kerindixinglarnimu ayimidinglar; xuning bilən bügün bəht-bərikətni üstünglaroɣa qüxürdunglar, dedi.
30 Ətisi Musa həlkkə səz kilip: — Silər dərwəkə naḥayiti eoɣir bir gunaḥ sadir kildinglar. Əmdi mana, mən Pərwərdigarning aldioɣa qikimən; gunaḥinglar üqün kəfarət kəltürələymənmikin, — dedi.
31 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning aldioɣa yenip berip: — Ḥəy...! Bu həlk dərwəkə eoɣir bir gunaḥ sadir kilip, əzlirigə altundin ilaḥlarni yasaptu! 32 Lekin əmdi Sən ularning gunaḥini əpu kilixka unioɣaysən..., unimisang, ismimni Əzüng yazoɣan dəptiringdin əqürüwətkin! — dedi.
33 Pərwərdigar Musaoɣa jawab berip: — Kimki Mening aldimda gunaḥ kiloɣan bolsa, uning etini Əz dəptirimdin əqürüwetimən.
34 Əmdi sən berip, Mən sanga eytkan jayoɣa həlkni baxlap baroɣin. Mana, Mening Pərixtəm aldingda mangidu. Lekin ularoɣa jaza beridioɣan künüm kəlgəndə, ularoɣa gunaḥi üqün jaza berimən, dedi.
35 Bu səzdin keyin Pərwərdigar həlkning Ḥarunning koli bilən mozayni kuydurup yasatkini üqün ularni waba bilən jazalidi.

Pərwərdigarning Israillarni Sinay teoɣidin ketixkə buyruxi

33 1 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: — Sən ornungdin turup, əzüng Misir zeminidin elip kəlgən həlk bilən billə muxu yərdin ketip: «Mən sening nəslinggə uni berimən» dəp kəsəm kilip Ibraḥimoɣa, Isḥakkа wə Yakupkа wədə kiloɣan zeminoɣa baroɣin. 2 Xuning bilən sening aldingda bir Pərixtə əwətip, Kanaaniy, Amoriy, Ḥittiy, Pərizziylərni, Ḥiwiy bilən Yəbusiylarni ḥəydəp qikirip, 3 seni süt bilən ḥəsəl ekip turidioɣan zeminoɣa kəltürimən. Qünki silər boyni kattik bir həlk boloɣaqka, yolda silərni ḥalak kiliwətməslikim üqün, Əzüm silərning aranglarda bolup, xu zeminoɣa billə qikmaymən, — dedi.
4 Halayik bu kattik səzni anglap, kayoɣuoɣa qəmüp ḥeqkaysisi əz zibu-zinnətlirini takimidi. 5 Qünki Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip: — Sən berip Israillaroɣa: «Pərwərdigar: — Silər boyni kattik bir həlk ikənsilər; əgər Mən Pərwərdigar aranglaroɣa qikip bir dəkikila tursam, silərni yokitiwətkən bolattim. Əmdi silər əzünglardiki zibu-zinnətlərni eliwetinglar; xu qaoɣda Mən silərgə nemə kilidioɣinimni bilimən, dedi», dəp eytkin, — degənidi.
6 Xunga Israillar Ḥorəb teoɣidin ayrilipla zibu-zinnətlirini əzliridin eliwətti.

«Kərüxüx qediri»

7 Xuning bilən Musa əz qedirini elip, uni qedirgaḥning sirtida, qedirgaḥdin nerirak bir jayoɣa tikip, uni «kərüxüx qediri» dəp atidi. Kimki Pərwərdigarni izdəp, yol sorimakqi bolsa qedirgaḥning sirtidiki «kərüxüx

32:27 «bu qetidin u qetigiqə» — ibraniy tilida «bu kirix eoɣizidin u kirix eoɣizioɣa».
32:29 «Pərwərdigaroɣa has boluxka atidinglar» — ibraniy tilida «Pərwərdigar üqün kolliringlarni toldurunglar» — demək, ular əzlirini uning hizmitigə beoɣixlidi.
32:34 «ularoɣa jaza beridioɣan künüm» — ibraniy tilida «Mən ularni yokioɣan künidə». «Hudaning yokixi» — U yekin kelip jazasini qüxüridu yaki bolmisa bəht-bərikitini kəltüridu. «Təbirlər»nimu kərüng.

33:1 Yar. 12:7; 26:4; 28:13
33:2 «sening aldingda bir Pərixtə əwətip, ...» — xübḥisizki, 32:34də tiloɣa elinoɣan pərixtə.
33:3 «Əzüm silərning aranglarda bolup, xu zeminoɣa billə qikmaymən» — demək, Huda Əzi «mukəddəs qedir»ni makan kilip ularning arisida turmay, ular bilən billə barmaydu, Əz orniɣa ular bilən billə berixka «Əz Pərixtəm»ni əwətidu. Əməliyəttə «Pərwərdigarning Pərixtisi» Pərwərdigarning Əz ḥuzuroɣa barawər idi; lekin Musa pəyoɣəmbər wə həlk bu nuktini tehi qüxənməytti (4-ayətni kərüng). 3:2-3, izaḥat wə «Təbirlər»ni kərüng.
33:3 Mis. 32:9; Kan. 9:13
33:6 «Xunga Israillar ... zibu-zinnətlirini əzliridin eliwətti» — yaki «Xuning bilən, Israillar Ḥorəb (Sinay) teoɣidin ayriloɣandin tartip, zinnət buyumlarni zadi takimidi».

qediri»oŋa baratti.. [8] Xundaķ bolattiki, ħər ķetim Musa qediroŋa qiķsa, pütkül halayiķ ķopup, ħərbiri əz qedirining ixikidə ərə turup, Musa qediroŋa kirip boloŋuqə uning kəynidin ķarixip turatti. [9] Andin Musa ħər ķetim qediroŋa kirip kətsə xundaķ bolattiki, bulut tüwrüki qüxüp, qedirning kirix eoŋizida tohtaytti; xuning bilən Pərwərdigar Musa bilən səzlixətti.. [10] Pütkül halayiķ bulut tüwrükining jamaət qedirining kirix eoŋizida tohtioŋinini kərətti; uni kərginidə həlķning ħəmmisi ķopup, ħərbiri əz qedirining ixikidə turup səjdə ķilixatti.

[11] Xu qaoŋlarda Pərwərdigar Musa bilən kixilər əz dost-buradiri bilən səzləxkəndək, yüzmuyüz səzlixətti. Andin Musa qedirgaħoŋa yenip kelətti; lekin uning hizmətkari boloŋan Nunning ooŋli Yəxua degən yax yigit qedirning iqidin qiķmaytti.

Musaning Pərwərdigarning xan-xəripini kərüxi

[12] Musa Pərwərdigaroŋa mundaķ dedi: — Mana, Sən daim manga: «Bu həlķni elip qiķķin» dəp kəlding; lekin Əzüng manga: «Mən seni ismingni bilip tonuymən», wə xuningdək «Nəzirim aldida iltipat tapting» degən bolsangmu, Sən mening bilən birgə kimni əwətidioŋiningni manga ayan ķilmiding.. [13] Əgər mən rasttinla nəziringdə iltipat tapķan bolsam, əzümning Seni tonuxum üqün, nəziringdə iltipat tepiwerixim üqün manga Əz yolungni ayan ķiloŋaysən; mana, bu həlķning Əz həlķing boloŋinini nəziringdə tutķaysən! — dedi.

[14] U jawab berip: Mən Əzüm sən billə billə berip, sanga aram ata ķilimən, — dedi..

[15] Musa uningoŋa jawabən: — Əgər Sən Əzüng biz bilən billə mangmisang, bizni bu yərdin qiķarmioŋaysən; [16] qünki, mən wə həlķing nəziringdə iltipat tapķinimiz nemidin bilinidu? Əjəba, Əzüngning biz bilən billə mangoŋiningdin bilinməmdu? Xu səwəbtin mən wə həlķing yər yüzidiki ħərbir taipilərdin alaħidə pərķlənməmduķ?! — dedi..

[17] Pərwərdigar Musaoŋa: — Muxu iltijayingnimu ijabət ķilimən; qünki sən nəzirimdə iltipat tapting wə Mən seni ismingni bilip tonuymən, dedi..

[18] Xuning bilən Musa: — Əz xan-xərpingni manga kərsətkəysən, — dedi.

[19] Pərwərdigar: — Əzümning pütkül meħribanliķimni sening kəz aldingdin ətküzimən wə aldingda «Yaħwəħ» degən namni jakarlaymən. Kimgə xapaət ķilmaķqi bolsam xuningoŋa xapaət kərsitimən, kimgə rəħim-xəpķət kərsətməkqi bolsam, xuningoŋa rəħim-xəpķət kərsitimən, dedi..

[20] Pərwərdigar uningoŋa: — Sən yüzümni kərəlməysən; qünki ħeq adəmzat Meni kərsə tirik ķalmaydu, dedi.

[21] Andin Pərwərdigar: — Mana, yenimda bir jay bardur; sən xu yərdiki ķoram taxning üstidə turoŋin. [22] Mening xan-xəripim ətidioŋan waķitta, xundaķ boliduki, Mən seni xu ķoram taxning yeriķida turoŋuzup, Mən ətüp boloŋuqə seni ķolum bilən yepip turimən.

33:7 «Musa əz qedirini elip, ...» — yaki «Musa qedirni elip, ...». Bizningqə «mukəddəs qedir» tehi yasalmioŋanidi. **«kərüxüx qediri»** — qong mukəddəs qedir yasaloŋandin keyin umu «kərüxüx qediri» yaki «jamaət qediri» dəp atilidu. **«Kimki Pərwərdigarni izdəp, yol sorimaķqi bolsa qedirgaħning sirtidiki «kərüxüx qediri»oŋa baratti»** — Hudaning 3- wə 5-ayəttiki səzigə ķarioŋanda, Musa: «Huda əmdi arimizda, yəni qedirgaħ otturisidiki «mukəddəs qedir»da turmaķqi əməs; xunga qedirni yasioŋinimiz bikar bolidu, Huda uningda bəribir turmaydu» — dəp oylioŋan bolsa kerək. Xunga Huda bilən səzlixix üqün u qedirning ornida qedirgaħning sirtida əz qedirini tikkən.

33:9 «bulut tüwrüki qüxüp, ... tohtaytti; xuning bilən Pərwərdigar Musa bilən səzlixətti» — demək, Hudaning ħuzuri bulut tüwrükidə turatti.

33:12 «Mən seni ismingni bilip tonuymən» — bu səzlər Hudaning məlum bir kixini (muxu yərdə Musani) alaħidə səyidioŋinini yaki tallioŋanliķini kərsitidu.

33:14 «...*Mən* sanga aram ata ķilimən» — yuķirida, 32:10də Huda Musaoŋa: «Meni tosma» (ibraniy tilida «Manga aram bərgin!» yaki «Meni ķoyoŋin») degənidi; lekin u ħazir Musaoŋa «Mən sanga aram ata ķilimən» dəydu.

33:16 Ķan. 4:7

33:17 «...Mən seni ismingni bilip tonuymən» — 12-ayət wə izaħatini kərüng.

33:19 «Yaħwəħ» — oķurmənlərning esidə boluxi mumkinki, «Yaħwəħ» Hudaning alaħidə namidur, mənisi «Mənggü Bar Boloŋuqi» degəndək. Biz bu namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ķilimiz.

33:19 Rim. 9:15

23 Andin ḳolumni tartiwalimən; xuning bilən sən Mening arḳa təripimni kərisən, lekin yüzüm kərünməydu, — dedi..

Ḥəküm-guwaḥliḳ tahtaylirining ḳayta berilixi

34 1 Pərwərdigar Musaoƣa: — Sən awwalḳioƣa ohxax əzüng üqün taxtin ikki tahtayni yonup kəl; Mən bu tahtaylaroƣa sən ilgiri qeḳiwətkən tahtaylardiki sözlərni yezip ḳoyimən.. 2 Sən ətə ətigəngiqə təyyar bolup, səḥərdə Sinay teoƣioƣa qiḳip, xu yərdə taoƣning qoḳḳisida Mening aldimda ḥazir boloƣin. 3 Lekin ḥeq kixi sən bilən billə qiḳmisun wə yaki taoƣning ḥeq yeridə baxḳa adəm kərünmisun, ḳoy-kalilarmu taoƣning tüwidə otlimisun, — dedi..
4 Musa awwalḳioƣa ohxax taxtin ikki tahtayni yonup, ətisi tang səḥər ḳopup, bu ikki tax tahtayni ḳolida elip, Pərwərdigarning buyruoƣini boyiqə Sinay teoƣioƣa qiḳti.
5 Xuning bilən Pərwərdigar bulutta qüxüp, xu yərdə Musaning ḳexida turup, «Yaḥwəḥ» degən namini jakarlidi.. 6 Pərwərdigar uning kəz aldidin ətüp: — «Pərwərdigar, Pərwərdigar, rəḥimdil wə meḥir-xəpḳətliktur, asan oƣəzəplənməydioƣan, xapaət bilən wapasi kəng Təngridur,.. 7 mingliƣan-on mingliƣanlaroƣa rəḥim-xapaət kərsitip, ḳəbiḥlik, asiyliḳ wə gunaḥni kəqürgüqidur; lekin u gunaḥkarlarni ḥərgiz gunaḥsiz dəp ḳarimaydioƣan, bəlki atilarning ḳəbiḥlikining jazasini baliliri wə nəwrlirigiqə, xundaḳla üqinqi wə tətinqi əwladioƣiqə yükləydioƣan Təngridur» — dəp jakarlidi..
8 Xuning bilən Musa dərḥal yərgə bax ḳoyup səjdə ḳilip: —
9 — Əy Rəb, əgər mən rasttinla nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, undaḳta i Rəb, arimizda biz bilən mangoƣaysən; qünki bu həlḳ dərwəḳə boyni ḳattiḳ bir həlḳtur; bizning ḳəbiḥlikimizni wə gunaḥimizni kəqürgəysən, bizni Өz mirasing boluxḳa ḳobul ḳiloƣaysən! — dedi..

Yengiwaxtin əḥdə tüzüx

10 Xuning bilən u Musaoƣa: — Mana, Mən bir əḥdə tüzimən; sening barliḳ həlḳing aldida pütkül yər yüzining ḥeqbir jayida yaki ḥeqbir əl arisida ḳilinip baḳmioƣan məjizilərni yaritimən. Xuning bilən sən arisida boloƣan həlḳingning ḥəmmisi Pərwərdigarning karamət əməlini kəridu; qünki Mening silərgə ḳilidioƣan əməlim dərwəḳə dəḥxətlik ix bolidu.. 11 Mən bügün sanga tapilaydioƣan əmrlirimni tutḳin; mana, Mən silərning aldinglardin Amoriy, Ḳanaaniy, Ḥittiy, Pərizziy, Ḥiwiy wə Yəbusiylarni ḥəydəp qiḳirimən. 12 Əmdi ḥezi boloƣinki, sən baridioƣan zeminda turuwatḳanlar bilən ḥeq əḥdə baoƣlaxmioƣin; bolmisa, bu ix silərgə tuzaḳ bolidu;.. 13 bəlki silər ularning ḳurbangaḥlirini quwup, but tüwrüklirini sundurup, «Axərah» butlirini kesip taxlanglar.. 14 Qünki sən ḥeqḳandaḳ baxḳa ilaḥḳa ibadət ḳilmasliḳing kerək — qünki Mənki Pərwərdigarning nami

33:23 «... sən Mening arḳa təripimni kərisən» — «... sən Mening kəynimdə ḳaloƣan iznalirimni kərisən» degəndək tərjimilirimu uqrixi mumkin. **«lekin yüzüm kərünməydu»** — yaki «lekin yüzümning kərülüxi bolmaydu».
34:1 Ḳan. 10:1
34:3 Mis. 19:12,13
34:5 «Yaḥwəḥ» — 33:19 wə izaḥatni kərüng.
34:6 «Pərwərdigar, Pərwərdigar» — ibraniy tilida «Yaḥwəḥ, Yaḥwəḥ». **«xapaət»** — ibraniy tilida «həsəd» bilən ipadilinidu (20:6 wə izaḥatni kərüng).
34:6 Mis. 33:19
34:7 «rəḥim-xapaət» — ibraniy tilida «həsəd» degən söz bilən ipadilinidu (20:6 wə izaḥatni kərüng). **«atilarning ḳəbiḥlikining jazasini baliliri wə nəwrlirigiqə, xundaḳla üqinqi wə tətinqi əwladioƣiqə yükləydioƣan»** — bu muḥim söz tooƣruluḳ «ḳoxumqə söz»imizni (20:5, 34:7 tooƣruluḳ), xundaḳla «əzakiyal»diki «ḳoxumqə söz»imizni (18-, 33-bablar tooƣruluḳ) kərüng.
34:7 Mis. 20:6; Qəl. 14:18; Ḳan. 5:10; Zəb. 86:14; 103:8; 145:8; Yər. 32:18
34:9 Law. 25:38; Zəb. 28:9; 33:12; Zək. 2:16
34:10 «Mening silərgə ḳilidioƣan əməlim» — ibraniy tilida «Mening sanga ḳilidioƣan əməlim».
34:10 Ḳan. 5:2; Yə. 10:12,13
34:12 Mis. 23:32; Qəl. 33:51; Ḳan. 7:2
34:13 «axərah butliri» — bəlkim butpərəslikkə beoƣixlanoƣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloƣan yaki nəḳixləngən boluxi mumkin.

«Wapasizlikķa Ḥəsət Ķiloɳuqi» bolup, ḥəsət ķiloɳuqi bir ilaḥdurmən.. 15 Bolmisa, xu zeminda turuwatķanlar bilən əḥdə tüzüxüng mumkin; andin ular ilaḥlirining kəynidin yürüp buzukqilik ķilip, ilaḥlirioɳa ķurbanliķlar ətküzginidə, silərni qaķirsa ularning ķurbanliķliridin yəp ketixinglar mumkin; 16 sən xundaķla yənə ularning ķizlirini ooɳulliringoɳa hotunluķķa elip berixing mumkin; u ķizlar əz ilaḥlirining kəynidin yürüp buzukqilik ķiloɳinida, ular ooɳulliringnimu əz ilaḥlirining arķisidin mangoɳuzup, buzukqilik ķilduruxi mumkin..
17 Өzüng üqün ḥeqķandaķ ķuyma butlarni yasatmioɳin.
18 Petir nan ḥeytini tutunglar; Mening əmr ķiloɳinimdək Abib eyida, bekitilgən wakķitta yəttə kün petir nan yənglar. Qünki silər Abib eyida Misirdin qikķansilər..
19 Baliyatķuning tunji mewisi Meningki bolidu; qarpay malliringning iqidin dəsləp tuoɳuloɳan ərkəklər, kala bolsun, ķoy bolsun ularning tunjilirining ḥəmmisi Meningki bolsun..
20 Lekin exəklərning tunji təḥəylirining ornioɳa ķoza bilən bədəl təlixing lazim bolidu. Əgər ornioɳa ķoza bərmisəng, təḥəyning boynini sunduruwətkin. Tunji ooɳulliringni bolsa, uloroɳa bədəl təlәp ķayturuwal. Ḥeqkim Mening ḥuzurumoɳa ķuruķ ķol kəlmisun..
21 Sən altə kün iqidə ix-əməlingni ķilip, yəttinqi küni aram elixing zərür; yər ḥəydəx wakti bolsun, orma wakti bolsun, aram elixing zərür..
22 Yengi buoɳdayning tunji ḥosulini təbrikləydioɳan «ḥəptilər ḥeyti»ni ətküzünglar; yilning ahirida «ḥosul yioɳix ḥeyti»ni ətküzünglar..
23 Sening ḥərbir ərkək kixiliring yilda üq ķetim Israilning Hudasi boloɳan Rəb Pərwərdigarning aldioɳa ḥazir bolsun..
24 Qünki Mən taipilərni aldingdin ḥəydiwetip, qegraliringni kengəytimən; xuningdək sən yilda üq ķetim Pərwərdigar Hudayingning aldioɳa ḥazir boluxķa qikip barsang, ḥeqkim yeringgə kəz ķirini salmaydu.
25 Manga sunulidioɳan ķurbanliķning ķenini bolduruloɳan nan bilən billə sunmioɳin; yaki ətüp ketix ḥeytining ķurbanliķining gəxini ətigə ķaldurma..
26 Zeminingning dəsləpki ḥosulidin tunji məḥsulatlarni Pərwərdigar Hudayingning əyigə kəltürüp ata.
Ooɳlakni anisining sütidə ķaynitip pixurma..
27 Pərwərdigar Musaoɳa: — Bu səzlərni əzüng üqün yeziwaloɳin; qünki Mən muxu səzlərni asas ķilip sən bilən wə Israil bilən əḥdə baoɳlidim, dedi.
28 U wakķitta Musa xu yərdə Pərwərdigarning ḥuzurida ķirik keqə-kündüz turdi; u ḥeqnərsə yemidi, ḥeq su iqmidi. U yərdə Pərwərdigar tahtaloroɳa əḥdining səzliri boloɳan on əmrni pütti..

34:14 Mis. 20:5
34:16 1Pad. 11:2
34:18 Mis. 12:15; 23:15
34:19 Mis. 13:2; 22:29; Əz. 44:30
34:20 «... tunji təḥəylirining ornioɳa ķoza bilən bədəl təlixing lazim bolidu» — demək, ķoza təḥəyning ornioɳa ķurbanlik ķilinidu.
34:20 Mis. 13:13; 23:15; Ķan. 16:16
34:21 Mis. 20:9

34:22 «yilning ahirida» — ibraniy tilida «yilning əzgirixidə» — yəni küzdə. **«ḥosul yioɳix ḥeyti»** — muxu ḥosul bolsa mewə-qewilərningkidur. Ibraniylar ixlətkən kalendar boyiqə, ḥeyt yəttinqi ayda, bəzi yillirida Sentəbrdə, bəzi yillarda Əktəbrdə bolatti.
34:22 Mis. 23:16
34:23 Mis. 23:17; Ķan. 16:16
34:25 «Manga sunulidioɳan ķurbanliķning...» — ibraniy tilida «Mening ķurbanliķimning...». Muxu yərdə bu səz bəlkim yuķirida tiloɳa elinoɳan üq ḥeyttiki kəydürmə ķurbanliklarni yaki inaklik ķurbanliklirini kərsətsə kerək. «Mening ķurbanliķimning ķeni» bolsa məzkur ḥeytlarda ķurbangaḥ üstigə təkülidioɳan ķanlarni kərsitidu.
34:25 Mis. 23:18
34:26 «Ooɳlakni anisining sütidə ķaynitip pixurma» — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs ḥəlkilərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɳruluk yənə «Lawiylar»diki «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
34:26 Mis. 23:19; Law. 22:27; Ķan. 14:21
34:28 «u ḥeqnərsə yemidi» — ibraniy tilida «ḥeq nanni yemidi». **«U yərdə Pərwərdigar tahtaloroɳa əḥdining səzliri boloɳan on əmrni pütti»** — ibraniy tilida «U yərdə u tahtaloroɳa əḥdining səzliri boloɳan on əmrni pütti». Bəzilər: «U» Musani kərsitidu, dəp ķaraydu, birak «Ķan.» 10:2-4tin enik kərüniduki, bu səzlərni pütküqi Huda Өzidur.
34:28 Mis. 24:18; 31:18; 34:1; Ķan. 4:13; 9:9,18

Musaning yüzining parkirap turuxi

29 Musa Sinay teoɣidin qüxkəndə xundak boldiki (u taoɣdin qüxkəndə ikki həkümguwahlik tahtiyi uning kolida idi), əzining Pərwərdigar bilən səzləxkini üqün yüzining parkirap kətkinini bilməytti.. 30 Əmdi Harun wə barlik Israillar Musani kərdi, mana, uning yüz terisi parkirap turatti; ular uningoɣa yekin berixtin korkuxti.
31 Lekin Musa ularni qakiriwidi, Harun wə jamaətning barlik baxliri yenip, uning kexioɣa kəldi; Musa ular bilən səzləxti.
32 Xuningdin keyin, barlik Israillar uning yenioɣa kəldi; u wakitta Musa Pərwərdigar əzigə Sinay teoɣida səz kiloɣinida tapxuroɣan barlik əmrlərni uloroɣa tapilidi.
33 Musa uloroɣa dəydioɣinini dəp tügətti.
U səzligəndə yüzigə bir qümpərdə tartiw aloɣanidi;.....
34 Kaqanki Musa Pərwərdigar bilən səzlixixkə uning huzurioɣa kirsə, qümpərdini eliwetətti, taki u yenip qikkuqə xundak bolatti; yenip qikkanda əzigə nemə tapilanoɣan bolsa, xuni Israillaroɣa eytip berətti. 35 Israillar Musaning yüz terisining parkirap turoɣinini kərətti; xunga Musa yənə taki Pərwərdigar bilən səzləxkili uning huzurioɣa kirgüqə yüzigə qümpərdə tartiwalatti.

Xabat küni, yəni «aram elix küni»ning bəlgilimiliri

35 1 Musa Israillarning pütkül jamaitini yioɣip uloroɣa: — Pərwərdigar silərgə kilixka buyruoɣan əmrlər munulardur: —
2 Altə kün ix-əmgək küni bolsun; lekin yəttinqi küni silərgə nisbətən mukəddəs bir kün bolup, Pərwərdigaroɣa ataloɣan aram alidioɣan xabat küni bolsun. Harkim xu künidə ix-əmgək kilsa ələmgə məhkum kilinsun.. 3 Xabat künidə barlik turaloɣuliringlarda hərgiz ot kalimanglar, — dedi..

Ibadət jayi üqün hədiyə sunux

4 Musa Israillarning pütkül jamaitigə səz kilip mundak dedi: — «Pərwərdigar buyruoɣan əmr mana xuki: —
5 Əzünglarning aranglardin Pərwərdigaroɣa bir «kətürmə hədiyə» kəltürünglar; kəngli halioɣanlarning hərbiri Pərwərdigaroɣa bir «kətürmə hədiyə»sini kəltürsun: yəni altun, kümüx, mis,. 6 kək, səsün wə kizil yip, ak kanap rəht, əqkə tiwiti,. 7 kizil boyaloɣan koqkar terisi, delfin terisi, akatsiyə yaoɣiqi,. 8 qiraoɣdan üqün zəytun meyi, «məsihləx meyi» bilən huxbuy üqün ixlitilidioɣan esil dora-dərməklər,. 9 əfodka həm koxenoɣa ornitilidioɣan həkik wə baxka yakutlarni kəltürünglar».

Ibadət qedirining materiyal-üskünlirini yasax

10 — «Aranglardiki barlik mahir ustilar kelip Pərwərdigar buyruoɣanning həmmisini yasap bərsun:. 11 — mukəddəs qedir bilən uning iqki wə taxki yopuklirini, iloɣulirini, tahtaylirini, baldaklirini, hadilirini wə bularning təgliklirini,. 12 əhdə sanduki wə uning baldaklirini, «kəfarət təhti»ni, «ayrima pərdə-yopuk»ni, 13 xirə wə uning baldaklirini, uning barlik kaqa-kuqilirini wə «təkdim nan liri»ni,. 14 yorukluk üqün yasaloɣan qiraoɣdan wə uning əswablirini, uning qiraoɣliri wə qiraoɣ meyini, 15 huxbuygah wə uning baldaklirini, «Məsihləx meyi»ni, dora-dərməklərdin ixləngən huxbuyni, mukəddəs qedirining kirix eoɣizidiki «ixik pərdisi»ni,. 16 kəydürmə kurbanlik kurbangahi wə

34:29 2Kor. 3:7
34:33 «U sezligəndə yüzigə bir qümpərdə tartiwaloɣanidi» — yaki «u (Musa) uloroɣa səzləp boloɣanda yüzigə nikab tartiwaldi».
34:33 2Kor. 3:7,13
35:1 Mis.34:32
35:2 Mis. 20:8; 31:15; Law. 23:3; Kan. 5:12; Luka 13:14
35:3 Mis. 16:23
35:5 Mis. 25:2
35:6 Mis. 25:4
35:7 Mis. 25:5
35:8 Mis. 25:6
35:9 Mis. 25:7; 28:17,20
35:10 «mahir ustilar» — ibraniy tilida «kəngli danalar».
35:11 Mis. 26:26
35:13 Mis. 25:23, 30
35:15 Mis. 26:36; 30:1; 31:11

uning mis xalasini, baldaķlirini wə barlıķ əswablirini, yuyunux desi wə uning təgl ikini,
17 ḥoylining pərdilirini, uning hadiliri wə ularning təgliklirini, ḥoylining kirix eoʏizidiki pərdini,
18 qedirning mih-ķozuķlirini, ḥoylining mih-ķozuķlirini, xundaķla barlıķ tanilirini,
19 toķulidioʏan kiyimlər, yəni muķəddəs jayning hizmitigə kaḥinlıķ hizmitidə kiyilidioʏan, Ḥarun kaḥinning muķəddəs kiyimlirini ḥəm uning ooʏullirining kiyimlirini təyyar ķilsun».

Həlķning «kətürmə ḥədiyə»si

20 Xuning bilən pütkül Israil jamaiti Musaning yenidin qiķip ketixti.
21 Andin kəngli tartķanlarning ḥərbiri, roḥi əzlirigə türtkə boloʏanlarning ḥərbiri kelip, jamaət qedirini yasaxķa, xundaķla qedirning hizmitidə ixlitilidioʏan barlıķ sərəmjanlarni yasaxķa wə muķəddəs kiyimlərni tikixkə Pərwərdigaroʏa ataloʏan «pulanglatma ḥədiyə»ni kəltürgili turdi.
22 Ular ərlərmu, ayallarmu kelip, sunuxķa kəngli hux boloʏanlarning ḥərbiri ḥədiyə kəltürüp, bulapka, zirə-ḥalķa, üzük, zunnar-biləzük ķatarlıķ ḥərhil altun buyumlarni elip kəldi; altunni «kətürmə ḥədiyə» ķilip berəy degənlərning ḥərbiri uni Pərwərdigaroʏa sundi.
23 Kimdə kək, səsün, ķizil yip bilən aķ kanap rəht, əqkə tiwiti, ķizil boyaloʏan ķoqķar terisi wə delfin terisi bolsa, xularni elip kelixti.
24 Kümüx ya mistin kətürmə ḥədiyə kəltürəy degənlərning ḥərbiri xuni Pərwərdigaroʏa ḥədiyə ķilip sundi. Kimdə qedirning hizmitidə ixlitilidioʏan ḥərhil sərəmjanlaroʏa yarioʏudək akatsiyə yaoʏiqi bolsa, uni elip kəldi.
25 Ķoli qewər ayallarning ḥərbiri əz ķolliri bilən egirip, xu egirgən yip wə rəhtlərni, yəni kək, səsün wə ķizil yip bilən aķ kanap rəhtlərni kəltürdi,
26 Xuningdək kəngli ķozoʏaloʏan ayallarning ḥəmmisi ḥünirini ixlitip əqkə tiwitidin yip egirixti.
27 Əmirlər əfod wə ķoxenoʏa ornitilidioʏan ḥekiķlar wə yaķutlarni,
28 dora-dərməklərni, qiraoʏķa wə məsiḥləx meyioʏa ixlitilidioʏan zəytun meyini, huxbuyoʏa ixlitilidioʏan esil dora-dərməklərni kəltürdi.
29 Xu tərikidə Israillar Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən buyruoʏan ixlarning ḥərķaysioʏa bir nərsə berixkə kəngli tartķan bolsa, ər bolsun ayal bolsun ḥərbiri xuni elip kelip, Pərwərdigaroʏa atap ihtiyariy ḥədiyə bərdi.

Ibadət qedirini Yasioʏuqi ḥünərwənlər

30 Andin Musa Israillaroʏa mundaķ dedi: —
«Mana, Pərwərdigar Yəḥuda ķəbilisidin hurning nəwrisi, Urining ooʏli Bəzalələni ismini atap qaķirip,
31 uni Hudaning Roḥi bilən toldurup, uningoʏa danalıķ, əķil-parasət, ilim-ḥekmət igilitip, uni ḥərtürlük ixni ķilixķa ķabiliyətlik ķilip,
32 uni türlük-türlük ḥünərlərni ķilalaydioʏan — altun, kümüx wə mis ixlirini ķilalaydioʏan,
33 yaķutlarni kesip-oyalaydioʏan, zinnət buyumlirioʏa ornitalaydioʏan, yaoʏaqlaroʏa nəķix qiķiralaydioʏan, ḥərhil ḥünər ixlirini ķamlaxturalaydioʏan ķildi.
34 U yənə uning kəngligə, xuningdək ḥəm Dan ķəbilisidin boloʏan Aḥisamaķning ooʏli Oḥoliyabning kəngligə baxķilaroʏa ḥünər əgitix niyətistikini selip,
35 ularning kəngüllirini danalıķ-ḥekmət bilən toldurup, ularni ḥərhil nəķķaxlıķ-oymiqilıķ ixlirioʏa maḥir ķilip, kək, səsün wə ķizil yip bilən aķ kanap rəht bilən kəxtiqilik ķilixķa ḥəmdə bapkarlıķķa iķtidarlıķ ķildi. Xuning bilən ular ḥərhil

35:16 Mis. 27:4; 30:18
35:17 Mis. 27:9,16
35:18 Mis. 27:19
35:19 «toķulidioʏan kiyimlər» — yaki «kaḥinlıķ hizmət kiyimliri».
35:19 Mis. 28; 31:10
35:22 «Ular ərlərmu, ayallarmu kelip,...» — yaki «ər kixilər ayal kixilərgə əgixip,...».
35:25 «ķoli qewər» — ibraniy tilida «kəngli dana».
35:25 Pənd. 31:19
35:28 Mis. 25:6
35:30 «ismini atap qaķirip,...» — bu sözlər Hudaning məlum bir kixini məlum muḥim bir ix üqün alaḥidə tallap qaķiroʏanlikini kərsitidu. «Yəx.» 45:3, 4ni kərüng.
–«Bəzalələ» — mənisi «Hudaning sayisidə» yaki «Hudaning baxpanaḥida».
35:30 Mis. 31:2
35:31 Mis. 31:3
35:32 Mis. 31:4
35:33 Mis. 31:5

ḫünär ixlirining wə ḫərhil layiḫiləx ixlirining ḫəddisidin qiḳalaydioɣan boldi.

36 [1] Xuning bilən Bəzaləl wə Oḫoliyablar, xuningdək Pərwərdigar muḳəddəs qedir yasaxning ḫərhil ixlirioɣa kerək boloɣan danaliḳ-ḫekmət wə əḳil-parasətni ata ḳiloɣan maḫir ustilarning ḫərbiri ularoɣa ḳoxulup, xu ixni uning əmr ḳiloɣini boyiqə əməlgə axuridu».

Həlḳning ḫədiyəliri

[2] Xu waḳitta Musa Bəzaləl wə Oḫoliyabni, xundaḳla Pərwərdigar danaliḳ-ḫekmət bilən kəngüllirini tolduroɣan, kəngli əzini xu ixni ḳilixḳa ḳatnixixḳa dalalət ḳiloɣan barliḳ ḫünərwən-kasiplarni qaḳirip yioɣdi. [3] Ular kelip muḳəddəs qedirni yasaxḳa, xundaḳla uning ix-hizmətlirigə kerəklik sərəmjanlarni yasaxḳa Israillar elip kəltürgən barliḳ «kətürmə ḫədiyə»lərni Musadin tapxuruwaldi. Israil həlḳi yənila əz məyli bilən ḫər küni ətigini Musaoɣa ihtiyariy ḫədiyə kəltürüp turatti. [4] Andin muḳəddəs qedirning ixlirini ḳiliwatḳan ustilarning ḫəmmisi ḳolidiki ixini ḳoyup ḳoyup kelip, [5] Musaoɣa: — Həlḳning elip kəlgini Pərwərdigar bizgə ḳilixḳa buyruoɣan ixni pütküzüxkə eḫtiyaj boloɣinidin kəp exip kətti! — deyixti.

[6] Andin Musa əmr ḳilip, pütkül qedirgaḫ boyiqə: «Mana, ər bolsun, ayal bolsun, ḫeqkim muḳəddəs qedirni yasax üqün «kətürmə ḫədiyə» süpitidə yənə ḫeqḳandaḳ nərsə təyyarlap kəlmisun!» dəp jakarlatti. Buning bilən kəpqilik ḫədiyələr kəltürüxtin tohtitildi. [7] Qünki ular təyyarlioɣan materiyallar pütkül ḳurulux ixioɣa yetətti, ḫətta exip ḳalatti.

Ibadət qedirining yasilixi

[8] Muḳəddəs qedirning ḳurulux ixini ḳiliwatḳan ustilarning ḫərbiri nepiz toḳuloɣan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup ixləngən on parqə yopuḳ yasap, kerublarning süritini yopuḳlaroɣa qewərlik bilən layiḫiləp nəpis ḳilip kəxtiləp qiḳti. [9] Ḫərbir yopuḳning uzunluḳi yigirmə səkkiz gəz, kəngliki tət gəz bolup, ḫərbir yopuḳ ohxax qong-kiqikliktə ḳilindi. [10] Bəzaləl yopuḳlarning bəxini birbirigə ulidi, ḳaloɣan bəx yopuḳnimu ḫəm birbirigə ulidi. [11] U ulap qiḳiloɣan birinqi qong parqining əng qetidiki ḳismining bir təripigə rənggi kək izmilərni ḳadidi, xuningdək ulap qiḳiloɣan ikkinqi qong parqining əng qetidikisining bir təripigimu xundaḳ ḳildi. [12] Birinqi qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə ḳadidi, ikkinqi qong parqining əng qetidikisigimu əllik izmə ḳadidi. Izmilər birbirigə udulmuudul ḳilindi. [13] Muḳəddəs qedir bir pütün bolsun üqün u altundin əllik iloɣu yasap, ikki parqə yopuḳni xu iloɣular bilən birbirigə tutaxturdi.

[14] U muḳəddəs qedirni yepix üqün əqkə tiwitidin yopuḳlarni yasidi; yopuḳtin on bir parqə yasidi. [15] Yopuḳlarning ḫərbirining uzunluḳi ottuz gəz, kəngliki tət gəz bolup, on bir yopuḳning ḫəmmisi ohxax qong-kiqikliktə ḳilindi. [16] Yopuḳlarning bəxini u ulap bir ḳilip, ḳaloɣan altə yopuḳnimu ulap bir ḳildi. [17] U birinqi ulap qiḳiloɣan qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə, ikkinqi ulap qiḳiloɣan qong parqining əng qetidiki ḳismioɣa əllik izmə ḳadidi. [18] U qedir bir pütün bolsun üqün ḫəm mistin əllik iloɣu yasap, ikki qong parqini ulap ḳoydi.

[19] U buningdin baxḳa qedioɣa ḳizil boyaloɣan ḳoqḳar terisidin yopuḳ yasap yapti, andin uning üstidinmu delfin terisidin yasaloɣan yənə bir yopuḳni ḳaplidi.

[20] U muḳəddəs qedirning tik tahtaylirini akatsiyə yaoɣiqidin yasap tiklidi. [21] Ḫərbir tahtayning uzunluḳi on gəz, kəngliki bir ye-

35:35 Mis. 26:1

36:9 Mis. 26:2
36:11 Mis. 26:4
36:12 Mis. 26:5,10
36:13 Mis. 26:6
36:18 Mis. 26:11
36:19 Mis. 26:14
36:20 Mis. 26:15

rim gəz ķilindi.. [22] Ḥərbir tahtayning ikkidin turumi bar idi, ḥər ikki tahtay xular bilən bir-birigə qetildi; u qedirning barlıķ tahtaylirini xundaķ yasidi..
[23] U qedirning tahtaylirini xundaķ yasidi; yigirmisi jənub tərəpkə ornitildi;.. [24] u bu yigirmə tahtayning tegigə kümüxtin ķirik təglik yasidi; bir tahtayning astidiki ikki turumi üqün ikkidin təglik, yənə bir tahtayning ikki turumi üqün ikkidin təglikni yasidi..
[25] Xuningdək u qedirning udul təripigə, yəni ximal təripigə yigirmə tahtay yasidi,.. [26] xundaķla bularning ķirik təglikini kümüxtin yasidi; bir tahtayning tegigə ikkidin təglik, yənə bir tahtayning tegigə ikkidin təglik orunlaxturuldi.. [27] Qedirning kəyni təripigə, yəni oŋərb tərəpkə altə tahtayni yasap ornatti.. [28] U qedirning kəyni təripidiki ikki bulungoŋa ikki tahtayni yasap ornatti.. [29] Bu bulung tahtayliri astidin üstigiqə ikki ķat ķilip tahtaylarni əzara qetixturdi, üsti bir ḥalķioŋa bekitildi. U ḥər ikkisini xundaķ yasap, ikki bulungoŋa ornatti.. [30] Xunglaxķimu u təripidə səkkiz tahtay boldi, ularning kümüxtin yasaloŋan on altə təgliki bar idi; bir tahtayning tegidə ikki təglik, yənə bir tahtayning tegidə ikki təglik bar idi..
[31] Buningdin baxķa u akatsiyə yaoŋiqidin baldaķ yasidi; qedirning bu təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldaķni,.. [32] qedirning u təripidiki tahtaylaroŋa bəx baldaķni, qedirning arķa təripidiki tahtaylaroŋa, yəni oŋərb təripidiki tahtaylaroŋimu bəx baldaķni yasidi.. [33] U tahtaylarning otturidiki ottura baldaķni bu tərəptin u tərəpkə yətküzüp yasidi.. [34] U tahtaylarni altun bilən ķaplap, baldaķlar ətküzülidioŋan ḥalķilarni altundin yasap, baldaķlarni altun bilən ķaplidi..
[35] U nepiz toķuloŋan aķ kanap rəhtkə kək, səsün wə ķizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasidi; uni kerublarning süritini qewərlik bilən layiḥiləp nəpis ķilip qüxürüp, kəxtiləp qiķardi.. [36] Uni esixķa u akatsiyə yaoŋiqidin tət hada yasap, altun bilən ķaplidi. Ularning ilməkliri altundin yasaldi; hadilaroŋa u kümüxtin tət təglikni ķuyup yasidi..
[37] U qedirning kirix eoŋizioŋa nəpis toķuloŋan aķ kanap rəhtkə kək, səsün wə ķizil yiplar arilaxturulup ixləngən bir pərdə yasidi, uni kəxtiqigə kəxtilətti.. [38] U yənə bu pərdining bəx hadisini ilməkliri bilən ķoxup yasidi; ularning baxlirini wə baldaķlirini altun bilən ķaplidi; ularning bəx təgliki mistin yasaldi..

Əḥdə sanduķini yasax

37 [1] Andin Bəzalél əḥdə sanduķini akatsiyə yaoŋiqidin yasidi; uning uzunluķi ikki yerim gəz, egizliki bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz idi.. [2] U uning iqi wə sirtini sap altun bilən ķaplidi, uning üstünki ķismining qərisigə altundin girwək qiķardi. [3] U uning üqün altundin tət ḥalķa ķuyup, ularni uning tət qetiķioŋa bekitti; bir təripigə ikki ḥalķa, yənə bir təripigə ikki ḥalķa bekitti.. [4] U ḥəm akatsiyə yaoŋiqidin ikki baldaķ yasap, ḥər ikkisini altun bilən ķaplidi; [5] andin sanduķ ular arķilik kətürülsun

36:21 Mis. 26:16
36:22 Mis. 26:17
36:23 Mis. 26:18
36:24 Mis. 26:19
36:25 Mis. 26:20
36:26 Mis. 26:21
36:27 Mis. 26:22
36:28 Mis. 26:23
36:29 Mis. 26:24
36:30 Mis. 26:25
36:31 Mis. 26:26
36:32 Mis. 26:27
36:33 Mis. 26:28
36:34 Mis. 26:29
36:35 Mis. 26:31
36:36 Mis. 26:32
36:37 Mis. 26:36
36:38 « *bəx hadining* baxlirini wə baldaķlirini altun bilən ķaplidi» — 26:37-ayəttiki muxu hadilarni «altun bilən ķaplioŋin» deyilidu. Muxu ayəttə ķaplinix kəlümi dairisi enik kərünidu — ķarioŋanda, pütün hadilar əməs, bəlki pəķət «baxliri» wə «qetik»liri altun bilən ķaplinidu.
–«Baldaķlar» — ular hadilarni əzara qetip turidioŋan tayakķilar bolup, hadilarni muķimlaxturux wə pərdilərnimu kətürüx rolini oynaydu (38:17ni kərüng). «Baldaķlar»ning baxķa tərjimiliri: «ḥalķilar» yaki «qəmbərlər».
36:38 Mis. 26:37
37:1 Mis. 25:10
37:3 «tət qetiķioŋa» — yaki «tət putioŋa».

dəp, baldaqlarni sanduqning ikki yenidiki halqiliridin ətküzüp qoydi.
6 U sanduqning yapquqi süpitidə altundin
uzunluqi ikki yerim gəz, kəngliki bir yerim
gəz bolоqan bir «kəfarət təhti» yasidi. 7 U ikki
kerubni altundin soqup yasidi; ularni kəfarət
təhtining ikki təripigə ornatti; 8 bir kerubni
bir təripigə, yənə bir kerubni yənə bir təripigə
ornatti. U ikki təripidiki kerublarni kəfarət
təhti bilən bir gəwdə qildi. 9 Kerublar bir-
birigə yüzlinip, qanatlirini kəfarət təhtining
üstigə kerip, qanatliri bilən uni yepip turatti;
kerublarning yüzi kəfarət təhtigə qaritildi.

Xirə

10 U həm xirəni akatsiyə yaoqiqidin yasidi;
uning uzunluqi ikki gəz, kəngliki bir gəz,
egiz-liki bir yerim gəz idi. 11 U uni sap al-
tun bilən qaplap, uning üstünki qismining
qərisigə altundin girwək qikardi. 12 U
xirəning qərisigə tət ilik egizliktə bir ləw
yasidi; bu ləwning qərisigimu altundin bir
girwək qikardi. 13 U xirəgə altundin tət
halqa yasap, bu halqilarni xirəning tət bur-
jikidiki qetiqqa ornatti. 14 Xirəni kətürüxkə
baldaqlar ətküzülsun dəp, halqilar xirə
lewigə yeqin bekitildi. 15 Xirə üqün u
baldaqlarni akatsiyə yaoqiqidin yasap, altun
bilən qaplidi; xirə ular bilən kətürülətti. 16 U
xirəning üstigə qoyulidioqan barlik buyum-
larni, yəni legənlirini, qaqa-quqa təhsilirini,
xarab hədiyəlirini quyidioqan kədəh wə
piyalilərning həmmisini sap altundin yasidi.

Qiraoqdanni yasax

17 U həm qiraoqdanni sap altundin yasidi;
qiraoqdanni soqup yasidi; qiraoqdanning
puti, oqoli, qədəhliri, oqunqiliri wə gülliri bir
pütün altundin soquldi. 18 Qiraoqdanning
oqolining ikki yenidin altə xahqə qikirildi
— qiraoqdanning bir yenidin üq xahqə,
uning yənə bir yenidin üq xahqə qikirildi;
19 bir yenidiki hərbir xahqidə badam güli
xəklidə oqunqisi wə qeqiki bolоqan üq
kədəh qikirildi, yənə bir yenidiki hərbir
xahqidə badam güli xəklidə oqunqisi wə qe-
qiki bolоqan üq kədəh qikirildi. Qiraoqdanoqa
qikiriloqan altə xahqining həmmisi xundak
yasaldi. 20 Qiraoqdanning oqolidin badam
güli xəklidə oqunqisi wə qeqiki bolоqan tət
kədəh qikirildi. 21 Bulardin baxqa birinqi
ikki xahqining astida bir oqunqə, ikkinqi
ikki xahqining astida bir oqunqə, üqinqi ikki
xahqining astida bir oqunqə yasaloqanidi;
qiraoqdanoqa qikiriloqan altə xahqining
astining həmmisi xundak idi. 22 Uning xu
oqunqiliri həm xahqiliri qiraoqdan bilən bir
gəwdə qilindi — bir pütün sap altundin soqup
yasaldi. 23 U qiraoqdanning yəttə qirioqini,
xundakla uning pilik qayqiliri bilən küldan-
lirini sap altundin yasidi. 24 U qiraoqdan wə
uning barlik əswablirini bir talant sap altun-
din yasidi.

Huxbuygahni yasax

25 U yənə huxbuygahni akatsiyə yaoqiqidin
yasidi. Uning uzunluqi bir gəz, kəngliki bir
gəz, egizliki ikki gəz bolup, tət qasa qilip ya-
saldi; tət burjikidiki münggüzlər uning bilən
bir pütün qilip yasaldi. 26 U uni, yəni uning
üstini, tət ətrapini həm münggüzlirini sap
altun bilən qaplidi; uning üsti qismining
qərisigə altundin girwək qikardi. 27 Uningoqa

37:8 «U ikki təripidiki kerublarni kəfarət təhti bilən bir gəwdə qildi» — yaki «U kerublar bilən kəfarət təhtini bir pütün altundin yasidi».
37:8 Mis. 25:19
37:9 Mis. 25:20
37:10 Mis. 25:23
37:11 Mis. 25:24
37:12 Mis. 25:25
37:13 Mis. 25:26
37:14 Mis. 25:27
37:16 Mis. 25:29
37:17 Mis. 25:31
37:18 Mis. 25:32
37:19 Mis. 25:33
37:20 «oqolidin» — yəni oqolining üstünki qismidin. 35-ayətni kərüng.
37:20 Mis. 25:34
37:22 Mis. 25:36
37:23 Mis. 25:37,38
37:24 «bir talant altun» — bəlkim 4.4 kilogramqə boluxi mumkin.
37:24 Mis. 25:39
37:25 Mis. 30:1, 2
37:26 Mis. 30:3

altundin ikki ḥalḳa yasap, uning girwikining astioŋa bekitti; ularni ikki yenioŋa udulmu'udul bekitti. Huxbuygaḥni kətüridioŋan ikki baldaḳni selix üqün bularni huxbuygaḥning ikki təripigə orunlaxturdi.[27] [28] U baldaḳlarni akatsiyə yaoŋiqidin yasap, altun bilən ḳaplidi.[28] [29] U ḥəm muḳəddəs Məsiḥləx meyini yasidi, andin ətirqi qiḳaroŋandək dora-dərməklərni təngxəp sap huxbuyni yasidi.[29]

Ḳurbangaḥni yasax

38 [1] U kəydürmə ḳurbanlik ḳurbangaḥini akatsiyə yaoŋiqidin yasidi. Ḳurbangaḥ tət qasa bolup, uzunluḳi bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz ḳilindi.[30] [2] U uning tət burjikigə ḳoyulidioŋan münggüzlirini yasidi; münggüzliri ḳurbangaḥ bilən bir gəwdə ḳilindi. Ḳurbangaḥni mis bilən ḳaplidi.[31] [3] U ḳurbangaḥning barlik əswablirini — uningoŋa has boloŋan daslarni, gürjəklərni, korilarni, lahxigirlarni wə otdanlarnimu yasidi; uning barlik əswablirini mistin yasidi.[32] [4] Ḳurbangaḥ üqün mistin bir xala yasidi; xalani ḳurbangaḥning ḳap belining astidiki girwəktin təwənrək turidioŋan ḳildi; xala ḳurbangaḥning dəl otturisida idi.[33] [5] U xalaning tət burjikigə baldaḳlar ətküzülidioŋan tət mis ḥalḳini ḳuyup yasidi. [6] U baldaḳlarni akatsiyə yaoŋiqidin yasap, ularni mis bilən ḳaplidi. [7] Andin u ḳurbangaḥni kətürüx üqün baldaḳlarni ḳurbangaḥning ikki yenidiki ḥalḳilaroŋa ətküzüp ḳoydi. U ḳurbangaḥni tahtaylardin, iqini box ḳilip yasidi.[34]

Yuyunux desini yasax

[8] U yənə yuyunux desini mistin, uning təglikinimu mistin yasidi; u bularni «kərüxüx qediri»ning kirix eoŋizining aldida hizməttə boloŋan ayallarning mis əynəkliridin yasidi.[35]

Ibadət jayining ḥoylisi

[9] Andin u qedirning ḥoylisinimu yasidi. Ḥoylining jənubioŋa, yəni jənubḳa yüzləngən təripigə nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin pərdilərni yasidi; uning uzunluḳi yüz gəz idi.[36] [10] Pərdilərni esixḳa yigirmə hada wə hadilarning yigirmə təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaloŋanidi.

[11] Xuningoŋa ohxax ximal təripidimu uzunluḳi yüz gəz kelidioŋan pərdə bar idi. Pərdilərni esixḳa yigirmə hada wə hadilarning yigirmə təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaloŋanidi.

[12] Xuningoŋa ohxax oŋərb təripidə uzunluḳi əllik gəz kelidioŋan pərdə bar idi; pərdilərni esixḳa on hada wə hadilarning on təglikini u mistin yasidi. Hadilarning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaldi.

[13] Ḥoylining xərḳ təripi, yəni kün qiḳixḳa yüzləngən təripining kəngliki əllik gəz idi. [14] Bir təripidə on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolup, uning üq hadisi bilən üq təgliki bar idi. [15] Yənə bir təripidimu on bəx gəz kelidioŋan pərdə bolup, uning üq hadisi bilən üq təgliki bar idi. [16] Ḥoylining qərisidiki pərdilərning ḥəmmisi nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhttin tikilgənidi.

[17] Ḥoylining qərisidiki ḥəmmə hadilarning təgliki mistin, ularning ilməkliri wə baldaḳliri kümüxtin yasaldi; hadilarning baxlirimu kümüxtin ḳaplanoŋanidi. Ḥoylining qərisidiki ḥəmmə hadilar kümüxtin yasaloŋan baldaḳlar bilən bir-birigə qetildi.

[18] Ḥoylining kirix eoŋizidiki pərdə nepiz toḳuloŋan aḳ kanap rəhtkə kək, səsün wə ḳizil yiplar arilaxturulup, kəxtiqilər təripidin kəxtiləndi; uning uzunluḳi yigirmə gəz, egizliki ḥoylidiki pərdilərning egizlikigə

37:27 «ikki yenioŋa...» — yaki «ikki burjikigə...».
37:27 Mis. 30:4
37:28 Mis. 30:5
37:29 Mis. 30:22,34
38:1 Mis. 27:1
38:2 Mis. 27:2
38:3 Mis. 27:3
38:4 Mis. 27:4, 5
38:7 Mis. 27:8
38:8 Mis. 30:18
38:9 Mis. 27:9

ohxax bolup bəx gəz idi. [19] Uning tət hadisi bilən mistin yasalоŋan tət təgliki bar idi; hadilarning ilməkliri kümüxtin yasaldi, ularning baxliri kümüx bilən ĸaplandi wə baldaĸliri kümüxtin yasaldi.
[20] Muĸəddəs qedirning ḥəm qərisidiki ḥoylining barliĸ miĸ-ĸozuĸliri mistin yasaldi.

Ibadət qediri üqün ataloŋan materiyallar

[21] Muĸəddəs qedir, yəni «ḥəküm-guwaḥliĸi qediri» üqün ataloŋan materiyallarning sani təwəndə hatiriləngən (ular Musaning buyruĸi bilən, kaḥin Ḥarunning ooŋli Itamarning ĸol astidiki Lawiylar məs'ul bolup sanaĸtin ətküzülüp, Hudaoŋa ataloŋanidi: —)
[22] Yəḥuda ĸəbilisidin boloŋan Hurning nəwrisi, Urining ooŋli Bəzaləl Pərwərdigar Musaoŋa buyruoŋanning ḥəmmisini ada ĸildi; [23] Dan ĸəbilisidin boloŋan Aḥisamaĸning ooŋli Oholiyab uning yardəmqisi idi; u bolsa nəĸĸaxliĸ-oymiqiliĸ ustisi, layiḥiligüqi ḥəmdə kək, səsün, ĸizil yiptin aĸ kanap rəhtkə kəxtə tikələydioŋan usta idi.
[24] Muĸəddəs qedirni yasaxĸa ixlitilgən altun, yəni «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə kəltürülgən altunning ḥəmmisi muĸəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yigirmə toĸĸuz talant yəttə yüz ottuz xəkəl idi.. [25] Jamaət arisidin sanaĸtin ətküzülgən adəmlər təripidin kəltürülgən kümüx bolsa muĸəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bir yüz talant bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl idi.. [26] Bu kümüx nopusi royhətkə elinoŋan kixilərdin elinoŋanidi — demək, kimki yigirmə yax ya uningdin qong, sanaĸtin ətküzülgənlərning ḥərbiri bir beka, yəni muĸəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə yerim xəkəl kümüx bərdi. Sanaĸtin ətkən kixi altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi idi.
[27] Muĸəddəs jayning təgliklirini ḥəm otturisidiki pərdining təgliklirini ĸuyuxĸa yüz talant kümüx kətti; yüz talant kümüxtin yüz təglik yasilip, ḥərbir təglik üqün bir talant ixlitildi. [28] U ĸaloŋan bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl kümüxtin hadilarning ilməklirini yasidi, ularning baxlirini ĸaplidi, xuningdək ularni bir-birigə qatidioŋan baldaĸlarni yasidi.
[29] «Pulanglatma ḥədiyə» süpitidə kəltürülgən mis bolsa yətmix talant, ikki ming tət yüz xəkəl qiĸti.. [30] Buningdin u jamaət qedirining kirix eoŋizining təgliklirini, mis ĸurbangaḥni, uning mis xalasi wə ĸurbangaḥning barliĸ əswablirini, [31] ḥoylining qərisidiki hada təgliklirini, ḥoylining kirix eoŋizidiki təgliklərni, qedirning barliĸ ĸozuĸlirini wə ḥoylining qərisidiki ĸozuĸlarning ḥəmmisini yasidi.

Kaḥinlarning muĸəddəs kiyimlirining tikilixi

39 [1] Pərwərdigar Musaoŋa buyruoŋinidək kək, səsün wə ĸizil yiplar ixlitilip, muĸəddəs qedirning hizmitidə kiyilidioŋan kaḥinliĸ kiyimlər, xundaĸla Ḥarunning muĸəddəs kiyimliri təyyar ĸilindi..
[2] Bəzaləl altun wə kək, səsün, ĸizil yiplar bilən nepiz toĸuloŋan aĸ kanap rəhtlərdin əfodni yasap təyyarlidi.. [3] Ular altunni soĸup nepiz ĸilip, uni kesip yip ĸildi, andin bularni maḥirliĸ bilən kək yiplar, səsün yiplar wə ĸizil yiplardin aĸ kanap rəhtkə laḥayiləngən

38:24 «yigirmə toĸĸuz talant yəttə yüz ottuz xəkəl...» — bir «talant» 3000 xəkəl idi. «muĸəddəs jaydiki xəkəl»ning birliki (altun) 224 gram boloŋan bolsa, undaĸta bu altunlarning eoŋirliĸi təhminən 2 tonna boloŋan bolidu.
38:25 «jamaət arisidin sanaĸtin ətküzülgən adəmlər...» — bu «adəmlər» ərkək kixilərni kərsitidu («Qəl.» 1:2-46ni kərüng). **«bir yüz talant bir ming yəttə yüz yətmix bəx xəkəl ...»** — kümüxkə nisbətən «talant» wə «xəkəl»ning birliki altunningkigə ohxax bolsa, bu kümüxlərning eoŋirliĸi təhminən 6.7 tonna boloŋan bolidu.

38:29 «yətmix talant, ikki ming tət yüz xəkəl...» — bir «talant» mis 1500 xəkəl yaki bəzidə 3000 xəkəl ḥesablinidu; bir xəkəl mis 224 gram yaki 540 gram boluxi mumkin. Undaĸta bu misning eoŋirliĸi 23-92 tonna otturisida bolsa kerək.
39:1 Mis. 31:10; 35:19
39:2 Mis. 28:6

nushilar üstigə toqudi.
4 Ular əfodning aldi wə kəyni qismini bir-
birgə tutaxturup turidiоqan ikki mürilik
tasma yasidi; əfodning ikki təripi bir-birigə
tutaxturuldi. 5 Əfodning üstigə baоqlaydiоqan
bəlwaоq əfod bilən bir pütün qilinоqan bolup,
uningоqa ohxax sipta ixlinip, altun wə kək,
səsün, qizil yiplar wə nepiz toquloqan aq kanap
rəhttin yasaldi; həmmisi Pərwərdigarning
Musaоqa buyruоqinidək qilindi. 6 Ular ikki
aq həkiqni ikki altun kəzlükkə ornitip,
ularning üstigə huddi məhür oyоqandək
Israilning ooqullirining namlirini oyup yasi-
di. 7 Israilning ooqullirioqa əslətmə tax bolsun
üqün, Pərwərdigar Musaоqa buyruоqandək
ikki yaqutni əfodning ikki mürilik tasmisioqa
bekitip qoydi.

Həküm qoxenini yasax

8 U qoxenni qewər qollaroqa nəpis qilip
kəxtilitip yasidi; uni əfodni ixligən usulda
altun wə kək, səsün, qizil yiplar bilən ne-
piz toquloqan aq kanap rəhttin yasidi. 9 Ular
qoxenni ikki qat, tət qasa qilip yasidi; ikki qat
qilinоqanda uzunluqi bir oqeriq, kənglikimu
bir oqeriq kelətti. 10 Uning üstigə tət qatar
qilip gəhərlərni ornatti: — bir qatardikisi qizil
yaqut, serik gəhər wə zumrətlər idi; bu birin-
qi qatar idi. 11 Ikkinqi qataroqa kək qaxtexi,
kək yaqut wə almas, 12 üqinqi qataroqa səsün
yaqut, piroza wə səsün kwarts, 13 tətinqi
qataroqa beril yaqut, aq həkiq wə anartax or-
nitildi; bularning həmmisi altun kəzlükkə be-
kitildi. 14 Bu gəhərlər Israilning ooqullirining
namlirioqa wəkil qilinip, ularning sanidək on
ikki bolup, məhür oyоqandək qarbir gəhərgə
on ikki qəbilining nami birdin-birdin pütüldi.
15 Ular qoxenoqa xoynidək exilgən sap altun-
din ikki exilmə zənjir yasidi; 16 ular qoxenoqa
altundin ikki kəzlük wə ikki qalqa etip, ikki
qalqini qoxenning yuqiriqi ikki burjikigə
bekitti; 17 andin xu altundin exilip yasaloqan
ikki zənjirni qoxenning yuqiriqi ikki bur-
jikidiki qalqidin ətküzüp, 18 exilgən xu
zənjirlərning ikki uqini ikki kəzlükkə bekitip,
kəzlüklərni əfodning ikki mürilik tasmisining
aldi qismioqa ornatti. 19 Buningdin baxqa
ular altundin ikki qalqa yasap, ularni
qoxenning asti təripidiki ikki burjikigə be-
kitti; ular əfodqa tegixip turidiоqan qilinip
iqigə qadaldi. 20 Mundin baxqa ular altundin
yənə ikki qalqa yasap, ularni əfodning ikki
mürilik tasmisining aldi təwənki qismioqa,
əfodqa ulinidiоqan jayoqa yeqin, kəxitiləngən
bəlwaоqdin egizrək qilip bekitti. 21 Ular
qoxenning əfodning bəlweoqidin yuqirirak
turuxi, qoxenning əfodtin ajrap kətməsliki
üqün kək xoyna bilən qoxenning qalqisini
əfodning qalqisioqa qetip qoydi. Bularning
həmmisi Pərwərdigarning Musaоqa
buyruоqinidək qilindi.

Kaqinlar kiyidioqan baxqa kiyimlərning tikilixi

22 Bəzalәl əfodning iqidiki tonni pütünləy kək
rənglik qildi. 23 Tonning baxqa kiyilidioqan
təxüki dəl otturisida, huddi sawutning
yaqisidək ixləngənidi; yirtilip kətməsliki
üqün uning qərisigə pəwaz ixləndi. 24 Ular
tonning etikining qərisigə kək, səsün wə
qizil yiptin anarlarni toqup esip qoydi.
25 Ular qəmdə altun qongoquraqlarni yasap,
qongoquraqlarni tonning etikining qərisigə,
anarlarning arilikioqa birdin esip qoydi; qər
ikki anarning otturisioqa bir qongoquraq
esip qoyuldi. 26 Qaqinlik hizmitigə ait
qongoquraqlar tonning etikining qərisigə
bekitildi; bir altun qongoquraq, bir anar,

39:3 «Ular altunni soqup nepiz qilip, uni kesip yip qildi, ... kək, səsün, qizil yiplardin aq kanap rəhtkə laqayilәngən nushilar üstigə toqudi» — əyni ibraniy tekistni qüxinix bir qədər təs. Uning birnəqqə hil tərjimisi uqrixi mumkin.
39:3 Mis. 28:6
39:5 Mis. 28:8
39:6 Mis. 28:9,10,11
39:7 «... ikki yaqutni əfodning ikki mürilik tasmisioqa bekitip qoydi» — əfod tooquluq munasiwətlik shemini kərüng.
39:7 Mis. 28:12
39:9 Mis. 28:16
39:10 Mis. 28:17
39:11 Mis. 28:18

39:16 «ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ikki bexioqə».
39:19 «ikki burjikigə» — ibraniy tilida «ikki bexioqə».
39:23 «sawut» — jəngqining alahidə kiyimi.

bir altun kongoɣurak, bir anar kilip bekitildi; ḥammisi Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək kilindi.
27 Ular Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa nepiz tokuloɣan ak kanap rəhttin halta kəngləklərni tikti;
28 səllini ak kanap rəhttə yasidi, xundakla qiraylik egiz bəklərni ak kanap rəhttə, tamballarni nepiz tokuloɣan ak kanap rəhttə təyyarlidi;
29 buningdin baxka ular bəlwaoɣnimu kək, səsün wə kizil yip arilaxturulup kəxtiləngən, nepiz tokuloɣan ak kanap rəhttə təyyarlidi; bularning ḥammisi Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək kilindi.
30 Ular yənə nəpis tahtayni, yəni mukəddəs otuoɣatni sap altundin yasap, uning üstigə məḥür oyoɣandək: «Pərwərdigaroɣa mukəddəs kilindi» dəp oyup pütti;
31 ular otuoɣatka kək rənglik yipni baoɣlap, uning bilən otuoɣatni səlligə takidi, bular Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək kilindi.

Musaning yasaloɣan sərəmjanlarni kəzdin kəqürüxi

32 Xu tərikidə jamaətning ibadət qedirining ḥəmmə kuruluxi pütküzüldi; Israillar Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinining ḥəmmisini xu boyiqə kildi; xu tərikidə ḥəmmisini püttürdi.
33 Ular qedirni Musaning yenioɣa elip kəldi — qedir yopukirini, uning barlik əswablirini, ilməklirini, tahtayliri ni, baldakirini, hadiliri bilən təgliklirini,
34 xuningdək kizil boyaloɣan koqkar terisidin yasaloɣan yopuk bilən delfin terisidin yasaloɣan yopukni, «ayrima pərdə»ni,
35 əḥdə sanduki wə uning baldakirini, «kəfarət təhti»ni,
36 xirə wə uning barlik əswablirini, xundakla «təkdim nanlar»ni,
37 sap altundin yasaloɣan qiraoɣdan bilən uning qiraoɣlirini, yəni üstigə tiziloɣan qiraoɣlarni, uning barlik əswabliri ḥəm qiraoɣ meyini,
38 altun huxbuygaḥ, məsiḥləx meyi, doradərməklərdin yasaloɣan huxbuyni, qedirning kirix eoɣizining pərdisini,
39 mis kurbangaḥ bilən uning mis xalasini, uning baldakliri bilən ḥəmmə əswablirini, yuyux desi bilən uning təglikini,
40 ḥoylining qərisidiki pərdilərni, uning hadiliri wə ularning təgliklirini, ḥoylining kirix eoɣizining pərdisi bilən ḥoylining taniliri wə kozukirini, mukəddəs qedirning, yəni jamaət qedirioɣa ait hizmətkə ixlitilidioɣan barlik əswablarni,
41 mukəddəs jayoɣa ait hizmət üqün tikilgən kaḥinlik kiyimini, yəni Ḥarun kaḥinning mukəddəs kiyimliri bilən uning ooɣullirining kaḥinlik kiyimlirini bolsa, ḥəmmisini elip kəldi.
42 Bu ixlarning ḥəmmisini Israillar Pərwərdigarning Musaoɣa barlik buyruoɣanliri boyiqə ənə xundak ada kiloɣanidi.
43 Musa ixlarning ḥəmmisigə təpsiliy karidi, mana, ular Pərwərdigarning buyruoɣini boyiqə bu ixlarni pütküzgənidi; buyruloɣandək, dəl xundak kiloɣanidi; Musa bularni kərüp, ularoɣa bəht-bərikət tilap dua kildi.

Ibadət qedirining tiklinixi

40 1 Andin Pərwərdigar Musaoɣa mundak əmr kildi: —
2 Birinqi ayning bexi, ayning birinqi küni sən jamaət qedirining mukəddəshanisini tikligin.
3 Ḥəküm-guwaḥlik sanduqini uning iqigə koyup, iqki pərdə arkilik əḥdə sanduqini tosup koyoɣin;
4 xirəni qedirning iqigə əkirip, üstigə tizilidioɣan nərsilərni tizoɣin; andin qiraoɣdanni əkirip, üstigə qiraoɣlarni orunlaxturoɣin.
5 Altun bilən kaplanoɣan huxbuy kəydürgüqi kurbangaḥni ḥəküm-guwaḥlik sanduqining udulioɣa

39:27 Mis. 28:39
39:30 Mis. 28:36; 29:6
39:31 Mis. 28:37
39:33 Mis. 35:11
39:36 Mis. 31:8

39:38 «altun huxbuygaḥ» — ibraniy tilida «altun kurbangaḥ».
39:41 Mis. 31:10
40:2 «mukəddəshanisi» — demək, qedirning əzi, yəni «mukəddəs jay» bilən «əng mukəddəs jay».
40:4 «qiraoɣlarni orunlaxturoɣin» — yaki «qiraoɣlarni yekip koyoɣin».
40:4 Mis. 26:35; 27:20

tikləp ķoyoŋin; qedirning kirix eoŋizining pərdisini esip ķoyoŋin.
6 Køydürmə ķurbanlik ķurbangahini mukəddəshanining, yəni jamaət qedirining kirix eoŋizining aldioŋa ķoyoŋin; 7 andin yuyux desini jamaət qediri bilən ķurbangahning otturisioŋa orunlaxturup, su toxturup ķoyoŋin.
8 Ḥoylining qərisigə pərdilərni bekitip, ḥoylining kirix eoŋizining pərdisini askin;
9 andin «məsihləx meyi»ni elip, ibadət qediri wə uning iqidiki barlik nərsilərni məsihləp, uni wə barlik ḥəmmə əswablirini Hudaoŋa atap mukəddəs kiloŋin. Xundak kilip pütkül qedir mukəddəs bolidu. 10 Sən køydürmə ķurbanlik ķurbangahini, xundakla uning barlik əswablirini məsihləp, uni Hudaoŋa atap mukəddəs kiloŋin; buning bilən ķurbangah «əng mukəddəs nərsilər» katarida bolidu.
11 Sən yənə yuyunux desi wə uning təglikini məsihləp mukəddəs kiloŋin. 12 Andin Ḥarun bilən uning ooŋullirini jamaət qedirining kirix eoŋiziŋa yekin əkilip, ularni su bilən yuoŋin; 13 Ḥarunoŋa mukəddəs kiyimlərni kiydürüp, Manga kahinlik hizmättə boluxi üqün uni məsihləp, Manga ayrip mukəddəs kiloŋin.
14 Andin uning ooŋullirini elip kirip, ularoŋa halta kəngləklərni kiydürüp, 15 ularning atisini məsihliginingdək Manga kahinlik hizmitidə boluxi üqün ularnimu məsihligin. Xuning bilən ularning bu məsihlinixi ular üqün əwladtin əwladkiqə əbədiy kahinlikning bəlgisi bolidu.
16 Musa xundak kildi; Pərwərdigar uningoŋa nemə buyruoŋan bolsa, u xundak bəja kəltürdi.
17 Xundak boldiki, ikkinqi yilning birinqi eyida, ayning birinqi künidə ibadət qediri tikləndi.
18 Musa qedirni tikip, təgliklirini orunlaxturup, tahtaylirini tizip, ularning baldakirini bekitip, hadilirini tiklidi. 19 Mukəddəs qedirning üstigə iqki yopukni yapti, andin uning üstigə taxki yopukni yepip ķoydi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋinidək kilindi.
20 Andin u ḥəküm-guwahlikni elip, uni sanduk iqigə ķoydi; baldaklarni əḥdə sandukining ḥalkiliridin ətküzüp, «kəfarət təhti»ni sandukning üstigə orunlaxturdi.
21 Əḥdə sandukini mukəddəs qedir iqigə elip kirip, otturioŋa «ayrima pərdə»ni tartti; xundak kilip u ḥəküm-guwahlik sandukini pərdə arkilik tosup ķoydi. Ḥəmmə ix Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋinidək kilindi.
22 U xirəni jamaət qedirioŋa elip kirip, mukəddəs jayning ximal təripigə, «əng mukəddəs jay»diki pərdining sirtioŋa ķoydi. 23 «Təkdim nanlar»ni xirəning üstigə, Pərwərdigarning aldioŋa tizip ķoydi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋinidək kilindi.
24 Andin u qiraoŋdanni jamaət qedirioŋa elip kirip, uni mukəddəs jayning jənub təripigə, xirəning udulioŋa ķoydi, 25 qiraoŋlarni Pərwərdigarning aldioŋa orunlaxturdi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋinidək kilindi.
26 Andin u huxbuyni køydürgüqi altun ķurbangahni iqidiki pərdining aldioŋa tikli di;
27 Uning üstidə esil huxbuyni køydürdi; bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning Musaoŋa buyruoŋinidək kilindi.
28 U ibadət qedirining kirix eoŋiziŋa pərdə tartti. 29 Andin køydürmə ķurbanlik

40:5 «huxbuy køydürgüqi ķurbangah» — huxbuygahni kərsitidu.
40:5 Mis. 26:36
40:8 Mis. 27:16
40:10 Mis. 29:37
40:15 «Ularning atisini məsihliginingdək manga kahinlik hizmitidə boluxi üqün ularnimu məsihligin» — bu ixning, yəni Ḥarun wə ooŋullirini məsihləp kahinlikka təyinləx murasimining təpsilatliri «Law.» 8-babta hatirilängən.

40:17 «ikkinqi yili» — demək, Misirdin qikkandin keyinki ikkinqi yili.
40:17 Qəl. 7:1
40:20 ḥəküm-guwahlik» — Huda Musaoŋa tapxuroŋan «on pərz» yaki «on əmr» pütülgən ikki tax tahtayni kərsitidu (31:18ni kərüng).
40:21 Mis. 35:12
40:23 Mis. 25:30
40:26 «huxbuy køydürgüqi altun ķurbangah» — huxbuygahni kərsitidu.

qurbangaһini jamaət qediridiki muqəddəs jayning kirix eoɣizioɣa yeqin qoydi; uning üstidə kəydürmə qurbanliq wə qoxumqə axliq һədiyəsini ətküzdi; bularning һəmmisi Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək qilindi.
30 Yuyunux desini jamaət qediri bilən qurbangaһning otturisioɣa qoyup, yuyuxqa ixlitilidioɣan suni daska toxquzup quydi.
31-32 Musa wə Һarun bilən uning ooɣulliri qaqanla jamaət qedirioɣa kirsə yaki qurbangaһqa yeqin barsa, Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək qollirini xu suda yuyatti. Bular Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidək qilindi.
33 Andin u qedir һəm qurbangaһning ətrapioɣa һoyla pərdisini tikləp, һoylining kirix eoɣizining pərdisini tartti. Xu tərikidə Musa pütkül ixni tamamlidi.

Pərwərdigarning parlaq nurining ibadət qedirini qaplixi

34 Xuning bilən bulut jamaət qedirini qaplap, Pərwərdigarning julasi ibadət qedirini toldurdi.. 35 Bulut sayə qüxürüp, Pərwərdigarning julasi qedirni tolduroɣini üqün, Musa jamaət qedirioɣa kirəlmidi.
36 Qaqanki bulut jamaət qediridin kətürülsə, Israillar səpərgə atlinatti. Һərbir qetim səpərdə xundaq bolatti. 37 Bulut kətürülmisə ular qozoɣalmay, taki kətürülidioɣan küngiqə səpərgə qikmaytti. 38 Qünki kündüzi Pərwərdigarning buluti mukəddəs qedir üstidə turatti, keqisi uning üstidə ot kərünətti; pütkül Israil jəmətining kəz aldida ularning barliq qiloɣan səpərliridə xular kərünətti..

40:29 ***«kəydürmə qurbanliqning*** **qoxumqə axliq һədiyəsi»** — һərbir kəydürmə qurbanlikqa bir axliq һədiyəsi qoxup sunuluxi kerək (məsilən, «Qəl.» 28-29-bablarni kərüng).

40:34 Qəl. 9:15; 1Pad. 8:10
40:38 Mis. 13:21; Qəl. 14:14; Qan. 1:33; Nəһ. 9:19; Zəb. 78:14; 105:39; 1Kor. 10:1

Ққoxumqə səz

«Ққoxumqə səz»də biz adəttikidək kitabtiki kixilərning diққitini bəkrək tartidiоqan bəzi ixlar yaki qüxinix təsrək boloqan bəzi yərlər üstidə tohtilimiz.

Misirdiki «18-sulalə» wə uning bəzi tarihiy təpsilatliri

Misirdiki «18-sulalə» «Ңiskoslar» sulalisini aoqdurup ornini basti. «Ңiskoslar» xəmning əwladliri bolup, ular Xəmning əwladliridin boloqan Yəһudiy qəbililirigə iltipat kərsətkən boluxi mumkin. Misirdiki «18-sulalə»ning tarihiy təpsilatliri Misirda bəzi qədimki abidilər wə papiruslarda (arheologlar tapqan qədimki oram yazmilarda) hatiriləngən bolup, təpsilatlirini «Misirdin qiqix»ning tarihi bilən selixturux tolimu əһmiyətlik bir ix bolidu. Xu abidilər wə papiruslardin biliximizqə, «18-sulalə» dəwridiki Pirəwnlərning һəküm sürgən waqitliri һəm ularning təpsilatliri təwəndikidək: —

1. Aqmos (miladiyədin ilgiriki 1570-1546-yillar).

Aqmos Yəһudiylaroqa dost boloqan «Ңiskoslar»ni aoqduroqan padixaһ idi. Xunga u tooqruluq: «**U waqitlarda Yüsüpni bilməydioqan yengi bir padixaһ Misirda təhtkə qiqti**» dəp hatirilinidu (1:8)

2. Amənhotəp I (miladiyədin ilgiriki 1546-1526-yillar).

Amənhotəp bəlkim Yəһudiy ooqul bowaqlarni eltürüx yarliqini qüxürgən padixaһ boluxi mumkin (1:22).

3. Tutmos (I) (miladiyədin ilgiriki 1526-1512-yillar).

Tutmos (I)ning birinqi hanixi uningoqa «Hutxəpsut» degən bir qizni tuoqup bərdi. Tutmos I əlgəndin keyin, Hutxəpsutning ana bələk bir tuoqqan inisi (Tutmos II) təhtkə qikqudək yaxqa kirgüqə Hutxəpsut Misiroqa «muwəkkət padixaһ» bolup turdi.

Ixənqimiz barki, Musani bowaq waqtida dəryadin süzüwaloqan «Pirəwnning qizi» dəl muxu Hutxəpsut idi. U qoyoqan «Musa» (ibraniy tilida «moxi») degən isimning mənisi «sudin tartiwaloqan» idi; һalbuki, Misir padixaһliri (Pirəwnlər) pərzəntlirigə isim qoyoqanda, adəttə əzlirining məlum bir butining namioqa «mos» yaki «moxi» degən qoxumqini qoxup, andin uni əz pərzəntining ismi qilatti. Məsilən, yuqiriqi «Tutmos»ni alsaq, «Tut» bir butning nami, «moxi» yaki «mos» degənlər bolsa, «sowoqat» yaki «tartuq» degənlik bolup, «Tutmos» degən isim ««Tut» bərgən adəm» degənlik bolatti (oqurmənlər «mos» degən qoxumqini Misir padixaһlirining nəsəbnamisidin kəp uqritalaydu). Yənə alayluq, Misirliqlar quyaxqa qoqunatti. Xunga, «quyax» (Misir tilida «Ra») ularning bir buti һesablinatti; Misirda ətkən padixaһ «Ramos» yaki «Ramosis» degənning mənisi: «Quyax bərgən» degənlik bolidu.

Xunga kərüwelixqa boliduki, «Musa» degən isim uning ismining ikkinqi tərkibi boluxi mumkin. Lekin ismining birinqi tərkibi Misirliqlarning məlum bir butining nami boloqaqqa, bu qismini eliwetip, pəqət «Moxi» degən qoxumqini əz ismi qilip ixlətkən boluxi mumkin.

4. Tutmos II (miladiyədin ilgiriki 1512-1504-yillar).

Ixinimizki, Tutmos II һəküm sürgən waqitlarda «**Musa misirliqlarning barliq bilim-һekmiti bilən tərbiyilinip, səzdə wə əməldə intayin qabiliyətlik adəm bolup qiqti**» («Ros.» 7:20).

5. Tutmos III (miladiyədin ilgiriki 1504-1447-yillar)

Tutmos III Hutxəpsutqa əq bolup, uning bilən munasiwətlik boloqan adəmlərni wə nərsilərni kəzidin yoqitixqa urunatti. Musa xu qaoqlarda xaһzadə һesablanoqaqqa,

adəttikidək uning məlum bir «ḳul bexi»ni əltürüxi «ḥeq gəp əməs» idi; lekin Musa Hutxəpsut bilən munasiwətlik boloḷaqḳa, ḳul bexini əltürgəndin keyin uning əḥwalimu qataḳ idi. Tutmos III Hutxəpsutning əlümidin keyin ḳirik yil ḥəküm sürdi; Musamu muxu waḳitlarda qəl-bayawanda turdi.

6. Amənhotəp II (miladiyədin ilgiriki 1447-1425-yillar)

Amənhotəp II bəlkim Musa pəyoḷəmbərning: «**Pərwərdigarning həlḳini ḳoyup bərgin**» degən təlipini rət ḳiloḷan, «Misirdin qiḳix»ta təswirlinidioḷan «**kəngli ḳattiḳ, jaḥil Pirəwn**» dəl xu bolsa kerək. Israillar u ḥəküm sürgən waḳitta Misirdin qiḳḳan bolsa kerək.

7. Tutmos IV (miladiyədin ilgiriki 1425-1417-yillar).

Tutmos IV Misirning tarihnamisi boyiqə Amənhotəp IIning «tunji ooḷli» əməs idi. Amənhotəp IIning «tunji ooḷli»ning nemə boloḷanliḳi «Misirdin qiḳix»ni oḳuoḷan barliḳ oḳurmənlərgə ayandur.

8. Amənhotəp III (miladiyədin ilgiriki 1417-1379-yillar)

Amənhotəp III ajiz bir padixaḥ bolup, əslidə u ḥəküm sürgən «Ḳanaan zemini» ḳolidin qiḳip kətti. Dəl xu waḳitlarda Yəxua pəyoḷəmbər Ḳanaan zeminioḷa kirip uni igiligənidi.

9. Amənhotəp IV (miladiyədin ilgiriki 1379-1361-yillar) Amənhotəp IVmu ajiz bir padixaḥ idi, u sirttiki ḥeqḳandaḳ əllərgə tajawuz ḳilmioḷan; uning dəwridə «Batur Ḥakimlar» Israillar turoḷan Pələstingə ḥəküm sürüxni baxlioḷanidi.

«Mis.» 3:14-15, 6:3
Hudaning «Yaḥwəḥ» degən alaḥidə nami — «Mən əzümdurmən» «Əzəldin bar Boloḷuqimən»

«Yaḥwəḥ» degən namni adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilimiz. Muxu 6:3-ayəttə Huda Musaoḷa Əzini axkara ḳiloḷandin keyin: «**Mən Ibraḥimoḷa, Isḥaḳḳa wə Yaḳupḳa ḳadir-mutləḳ Təngri süpitidə kəründüm; lekin «Yaḥwəḥ» degən namim bilən ularoḷa axkara tonulmidim**» degən səzlirini oḳuoḷan səgək oḳurmənlər bəlkim səl ḥəyran ḳelixi mumkin. Qünki Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning tərjimiḥalini oḳuoḷanlar bu üq atimizning Hudaning namining «Yaḥwəḥ» ikənlikini bilidioḷanliḳini bilidu (məsilən, «Yar.» 12:7, 8, 14:22, 26:22-25, 28:13). Əmdi bu ayətning mənisi nemə?

Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳup kəqürmixliridə dərwəḳə Hudani kəprək «Ḥəmmigə Ḳadir» dəp tonuoḷan — demək, Hudaning küq-ḳudritining zor, uluoḷ ikənlikini bexidin kəp ətküzgən. Ḥalbuki, Hudaning «Yaḥwəḥ» degən namining mənisi ularoḷa tehi toluḳ ayan bolmioḷan. Qünki «Mən əzümdurmən» degənning yaki «Əzəldin Bar Boloḷuqimən» degən bu nam Hudaning (a) əzgərməs təbiitini; (ə) Əz əḥdisigə mutləḳ sadiḳ bolidioḷanliḳini, yəni «Əz əḥdisidə turoḷuqi Huda» ikənlikini təkitləydu. Hudaning harakterining bu ikki təripi pəḳət waḳitning ətüxi bilənla ispatlinip kərsitilixi mumkin. Musa pəyoḷəmbər dəl xu ixni ispatlioḷanki, Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning dəwridin tət yüz yil keyinki Musaning dəwridimu Hudaning Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳup bilən baoḷlioḷan əḥdiliri yənila pütünləy inawətlik bolidu. Adəmlər əzining ḳiloḷan wədilirini untup ḳalidu yaki uningoḷa əməl ḳilmaydu, əmma Huda ḥərgiz Əzi eytḳan birmu səzni yaki Əz aldida etiḳad bilən ḳilinoḷan ḥərḳandaḳ iltijaning birmu səzini untumaydu. Xuning bilən Musa wə xu dəwrdikilər Hudaning harakterining ata-

bowiliri kərmigən bir təripini bilip ispatlaxqa muyəssər bolidu.

3:2-22 «Pərwərdigarning Pərixtisi»

Bu uluoŋ zatning salahiyiti tooŋruluq oqurmənlər «tərbirlər»ni kərsun.

4:24-26

«Əmma Musa səpər kilip bir konaloŋuoŋa kəlgəndə, Pərwərdigar uningoŋa uqrap, uni əltürüwətməkqi boldi»

Bu ayət, xübhisizki, oqurmənlərgə intayin oŋəlitə tuyuluxi kerək; Huda Musani qakirip uni Misiroŋa kaytquzoŋandin keyin nemixka hazir «uni əltürüwətməkqi boldi»?

Bu ixta ayan kilinidioŋan hakikət intayin qongkur mənilik wə əhmiyətlik bolup, həmmimizning Hudadin korkux yolini tooŋra igiliximiz üqün bu hakikətni toluk biliximizgə tooŋra kelidu; Musa pəyoŋəmbər bu hakikətni əz həlkigə əgitixtin ilgiri, əzi uni bu dəhxətlik wə korkunquluk yolda obdan əginixi kerək idi.

Musa Misirlik xahzadə süpitidə bekip qong kilinoŋan bolsimu, dəslipidə əz anisi təripidin emitilgən, əmqəktin ayriloŋan xundakla qong kilinip tərbiyə kərgən (anisi bu ix üqün Pirəwnning kizi təripidin ix hakki alatti! — «Mis.» 2:9-10). Xunga Musa əz anisidin, Yəhudiy həlkining Ibrahimning əwladliri ikənlikini, xunga Yəhudiy həlkining Huda Ibrahimoŋa əhdə bilən berixkə wədə kiloŋan zeminoŋa mirashorlar ikənlikini anglap bilgən bolsa kerək; wə yənə xu əhdining hərmitining bəlgisi wə simwoli süpitidə Israilda tuoquloŋan hərbir ooŋul bala səkkizinqi künidə sünnət kilinixi kerək, dəp əgəngən bolsa kerək.

«Misirdin qikix» 4-babtin kərüniduki, Musa pəyoŋəmbər ooŋulliridin birini (bəlkim ikkinqi ooŋli Əliezərni) sünnət kilmay, Hudaoŋa itaət kilixtin bax tartkan bolsa kerək. Bəlkim ayali Zipporah Yəhudiy bolmioŋini üqün dəsləptə Musaning xundak kilixioŋa karxi qikkan boluxi mumkin (4:25-26). Uning Musadin aqqiklinip eytkan səzlirigə karioŋanda («**Sən dərwəkə aldimda kan təkər bir ər ikənsən!**»), Zipporah sünnət kilixni kanlik həm əhmiyətsiz bir murasim dəp karioŋan bolsa kerək.

Əmdi Huda Musani əz həlkini kutkuzuxka qəl-bayawanda qakiroŋinida nemixka uni xu ixni kilmioŋanliki tooŋruluk əslətmidi? Bəlki, nemixka uning aldioŋa kelip, uni tosup, itaətsizliki tüpəylidin «**uni əltürüwətməkqi boldi**»? Bu bəkmu oŋəlitə kərünməmdu?

Bu ixta Hudaning mutlək pakmukəddəslikining wə xundakla Uning Əz həlkini tərbiyiləxkə sadik boloŋanlikining bir kismini oŋil-pal kərüp kalimiz; Uning həlkigə kiloŋan tərbiyisi bolsa ularningmu pakmukəddəs boluxi üqündur. Bu pakmukəddəslikning bir kismi Uning barlik səzkalamioŋa pütünləy kəngül bəlüximizdin ibarət bolidu.

Əməliyəttə Huda Musa pəyoŋəmbərni sinap keliwatatti, uning ata-bowiliri arkilik tapxuruwaloŋan Əzining səz-kalamini kədirləydioŋan yaki kədirlimaydioŋanlikini kəzitiwatatti. Bu ix huddi Huda Musaoŋa: «Mən sanga məlum bir ixni birla kətim eytsam, kupayə bolmasmu?» yaki «Həmmə əmrimni sanga biwasitə deyixim kerəkmu?» degəndək bolatti. Əmma Musa pəyoŋəmbər xu wakitkiqə əz hayatidiki kiloŋan həmmə ixini tooŋra dəp karap kəlgən bolsa kerək — bəlkim: «Huda Əzi manga karamət bir wəzipini amanət kiloŋan əməsmu, xunga həmmə ixim mukəmməldur» dəp oylioŋan boluxi mumkin.

Musa ayali təripidin kutkuzulidu. Ayali ooŋlining sünnitini əzi ətküzidu. Biz xuni enik kərimizki, Hudaning «**əltürməkqi**

boloɣini» Musaning ayali əməs, bəlki Musaning əzidur; xunga yənə kərimizki, Huda bu ixning məs'uliyitini Zipporaḥdin əməs, bəlki Musadin soraydu. Musa pəyoɣəmbər əz ailisidə pəyda boloɣan bu itaətsizlikkə məs'ul idi. Xuningdək, Hudaning ailisi boloɣan jamaət üqün məs'uliyətkə muyəssər kilinoɣan kixilər Hudaning səz-kalamioɣa itaət kilixka mutlək köngül bəlüxi kerək, xundakla ḥeqkandak baxbaxtaklik kilmasliki yaki ixni addiy qaoɣlimasliki kerək: — «**Kimgə köp berilsə, uningdin tələp kilinidioɣini köp bolidu. Qünki adəmlər kimgə köp amanət koyoɣan bolsa, uningdin tələp kilidioɣinimu köp bolidu**» («Luka» 12:48).

Xunga biz təwəndiki hulasilərgə kəlsək bolidu: —

(a) ḥərkandak xəhs, ḥətta pəyoɣəmbərmu Hudaning yolyoruki bilən, xundakla Hudaning bərikitini kərgən ḥalda məlum bir ixni ijra kiliwatkan bolsimu, bu uning barlik ixlirining durus ikənlikigə barawər bolmaydu. Hudadin kəlgən bəht-bərikətning əzi xuni kərgüqi adəmning ḥəmmə ixini kəm-kütisiz dəp ispatlioɣan bolmaydu.

(ə) Xunga, gərqə əz ḥayatimizda Hudadin bəht-bərikətni yaki iltipat (jümlidin Hudaning alaḥidə yolyorukini kobul kilip) kərüwatkan bolsakmu, «ḥəmmə iximiz durustur» dəp oylap kətməslikimiz kerək («1Kor.» 4:4ni kərüng). Xuning bilən biz ḥərkandak wakitta «**ḥər tərəptə kəmtər bolup**» («Ros.» 20:19) wə tooɣra bolsa baxkilarning pikrini kobul kilixka təyyar turuximizoɣa tooɣra kelidu («Yak.» 3:17). Ḥətta rosullarmu bəzidə ixlarni hata qüxinip kalidu («Gal.» 2:11-14).

Misir zemininoɣa qüxkən apətlər — «Misirning but-ilaḥlirining üstidin ḥəküm qikirix» (12:12)

Huda Musa pəyoɣəmbərgə Misirliklarning butliri tooɣruluk intayin kizik bir səz kilidu: — «**Qünki Mən u keqisi Misir zeminini kezip ətimən; mən Misir zeminida məyli insan bolsun, məyli ḥaywan bolsun ularning tunji tuoɣkan ərkikining ḥəmmisini əltürimən; xuning bilən mən Misirning barlik but-ilaḥlirining üstidin ḥəküm qikirimən; mən Pərwərdigardurmən**» (12:12)

Bu ix tooɣrisida Huda keyin yənə Musaoɣa əslitidu: —

«**Bu qaoɣda Misirliklar ularning arisidiki Pərwərdigar təripidin əltürülgənlərni, yəni barlik tunji ooɣullirini dəpnə kiliwatkanidi; Pərwərdigar Misirliklarning məbudlirining üstidin ḥəküm qüxürdi**» («Qəl.» 33:4).

Mukəddəs yazmilardiki təlimlərdin xuni bilimizki, butlar yaki «ilaḥlar» əməliyəttə insanlarning təsəwwuridin yaki jin-xəytanlarning aldamqilikidin qikkan nərsilərdur. Undakta Huda kaysi jəḥəttə ularning üstidin «**ḥəküm qikiridu**»?

Bu, xübḥisizki, «aldamqining salaḥiyitini pax kilix», «təsirlirini yokitix» «butpərəslikning əhməkanilikini axkara kilix» degənlik bolsa kerək.

Biliximizqə, Misirliklar səksəndin köp but-ilaḥka qokunatti. Ular ḥərbir but-ilaḥ kainatning məlum bir dairisini baxkuridu, dəp karaytti. Bu dairə xu but-ilaḥning «ḥəkümranliki» bolatti. Injilda jin-xəytanlarning xundak dairisi qəklik «ḥəkümranlik»lirining məwjut boloɣanliki bayan kilinidu (məsilən, «Mat.» 24:29, «Rim.» 8:38, «Əf.» 3:13, 6:12, «Kol.» 2:15ni kərüng). Lekin Huda Misiroɣa qüxürgən on balayi'apətning ḥərbiri Misirliklarning məlum birnəqqə butlirining «ḥəkümranlik»lirining yok boloɣanlikini yaki Hudaning ḥəkümranliki aldida ḥeqnemigə ərzimədioɣanlikini ispatlaytti. Muxu yərdə səḥipə qəklimisi boloɣaqka, buni təpsiliy kərsətməymiz, lekin təwəndiki üq misal buni enik kərsitidu: —

(a) 1-apət, yəni Nil dəryasini kanoɣa aylandurux təwəndiki butlaroɣa «təsir yətküzdi»: —

«Nil dəryasini ⱪanoƣa aylandurux» degən apət «ilaḫ» dəp ⱪaralоƣan Nil dəryasioƣa, «Nil dəryasini mudapiə ⱪiloƣuqi ilaḫ» dəp ⱪaralоƣan «Knu» degən butⱪa, «Nil dəryasining roḫi» dəp ⱪaralоƣan «Ḥapi» degən butⱪa, Nil dəryasi «uning ⱪeni» dəp ⱪaralоƣan «Osiris» degən butⱪa wə Nil dəryasining «Timsaḫ ilaḫ»ioƣa qüxüp, ularning üstidin «ḫəküm qiⱪaroƣan» — məsilən, Nil dəryasidiki barliⱪ timsaḫlar əlgən yaki dəryadin ḫəydiwetilgən bolsa kerək.

(ə) 5-apət, yəni Misirliⱪlarning qarpay mallirioƣa qüxürülgən waba; bu təwəndiki butlaroƣa «təsir yətküzdi»: —

«Taḫ» degən ilaḫning wəkili boloƣan, muⱪəddəs dəp ⱪaralоƣan «Apis» degən buⱪa; «Ra» degən «Kattiwax ilaḫ»ning wəkili boloƣan muⱪəddəs dəp ⱪaralоƣan «Nəwis» degən buⱪa; «Non» degən butⱪa wəkil boloƣan muⱪəddəs dəp ⱪaralоƣan ⱪoⱪⱪar. Bu butlarning wəkili boloƣan bu ḫaywanlar daim etizlarda beⱪiloƣaqⱪa, xəksiz waba bilən əltürülgənidi

(b) 9-apət, yəni ⱪarangoƣuluⱪ apiti. Bu Misirliⱪlarning «asmanlar wə ḫawa rayini baxⱪuroƣuqi» dəp ⱪaralоƣan kəp butlirioƣa, bolupmu «Kattiwax ilaḫ», yəni «Ⱪuyax ilaḫi» boloƣan «Ra»oƣa təsir yətküzgən bolsa kerək. Pirəwn «Raning ooƣli» dəp ⱪarilatti.

Bu yolda Misirliⱪlar ⱪədəmmu-ⱪədəm asman-zeminni yaratⱪan ḫəⱪiⱪiy Hudani tonuxⱪa yetəkləndi. Bu baxlinix jəryani awwal ularoƣa anqə eoƣir azab kəltürmidi. Awwalⱪi üq apət bolsa ḫəmmə adəmgə təsir yətküzdi; tətinqi apəttin baxlap Huda Өz həlⱪini Misirliⱪlardin pərⱪ etip, apətlər pəⱪət Misirliⱪlaroƣa qüxti. Misirliⱪlarning towa ⱪilip Israilning Hudasioƣa etiⱪad ⱪilixioƣa ularoƣa eniⱪ bir pursət yaritip berilsun dəp, xu yolda apətlər tədrijiy ⱪattiⱪ dərijigə yətti.

20:5 «Sən bundaⱪ nərsilərgə bax urma yaki ularning ⱪullukioƣa kirmə yaki ularoƣa hizmət ⱪilma. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizliⱪⱪa ḫəsət ⱪiloƣuqi Hudadurmən. Məndin nəprətləngənlərning ⱪəbiḫliklirini əzlirigə, ooƣullirioƣa, ḫətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən».

Balilar Өz atisining gunaḫlirining təsirigə uqraydu, əlwəttə; lekin muxu yərdə: «**Məndin nəprətləngənlərning ⱪəbiḫliklirini əzlirigə, ooƣullirioƣa... qüxürimən**», xundaⱪla «ḫətta nəwrə-qəwrilirigiqə» degənning mənisi nemə?

Muⱪəddəs Kitabtiki «jaza» degən səzning ḫərhil mənisi üstidə oylinix paydiliⱪ ixtur. Muⱪəddəs Kitabning ḫər yərliridin roxənki, Hudaning bizning gunaḫimiz üstigə adil, tegixlik boloƣan birla jazasi bolsa dozahtur — bu Hudadin ayrilip, Uning ḫuzuridin məḫrum bolux degənlik, bu yənə «mənggülük ölüm» dəpmu atilidu (ḫər jayda pat-pat təkrarlioƣinimizdək, hux həwər xuki, bizdə kəqürüm-məoƣpirət wə nijat pursiti bolsun dəp, Əysa Məsiḫ ḫəmmimizning barliⱪ gunaḫimizning jazasini Өz teni wə roḫida kətürüp ⱪobul ⱪiloƣan).

«Mis.» 20:5tə «**ⱪəbiḫliklirini... qüxürüx**» (ibraniy tilida «pahad»)ning kəp tərəplik mənisi bar: — asasiy mənisi «yoⱪlax»tur. Huda bizni «yoⱪlisa», towa ⱪilmioƣan bolsaⱪ nətijisi «jaza» bolidu; towa ⱪiloƣan bolsaⱪ «yoⱪlax»ning nətijisi bəht-bərikət bolidu. Xuning bilən bu ayəttə «yoⱪlax»ning mənisi qoⱪum «jaza»ni ipadilixi kerək. Əgər bu jaza toluⱪ bolsa, nətijisi balilar atisining gunaḫliri tüpəylidin dozahⱪa qüxüxi kerək idi. Undaⱪta ḫeqⱪaysimizda ümid yoⱪ bolatti. Biraⱪ «jaza» bəzi waⱪitlarda toluⱪ mənisidə əməs, ayrim mənidə ixlitilidu; u «tərbiyə»ning mənisidə boluxi mumkin; məsilən, ata Өz balilirini tərbiyə üqün jazalioƣinida: «Balamni ⱪandaⱪ jazalisam bolar?» dəp oylimaydu, bəlki «Ⱪandaⱪla jaza bolsa uningoƣa sawaⱪ, uningoƣa tərbiyə

bolsun?» dəp oylaydu. Əməliyəttə Muқəddəs Kitabning kəp yərliridə «jaza» xu mənidə ixlitilidu, xu yərlərdə «jaza» Hudaning adəmni dozahқa qüxüridioŋanliқini, yəni «gunahқa tegixlik wə adil boloŋan jaza»sini kərsətməydu.

Əmdi «Mis.» 5:20gə kəlsək, atining gunahŀirining bəzi nətijilirini balilirioŋa qüxidu degili bolidu. Bizningqə təwəndiki hulasilərgə kelixkə tooŋra kelidu: —

(1) Atining gunahŀiri balilaroŋa xu tərəptə təsir yətküziduki, balilar atining gunahŀirini kərüp ularni dorisa, atilirioŋa boloŋan jaza bolidu; xu yolda bəzi qaoŋlarda atilar baliliri arқiliқ əz қilmixlirining nətijə-mewisini kəridu wə tetiydu, ҳəmdə қilmixlirining yirginqlikini kərüp, towa қilixi mumkin.

(2) Atining gunahŀiri balilaroŋa xu tərəptə təsir yətküziduki, balilar bu dunyada atisining gunahŀirining aқiwitidin japa tartidu. Məsilən, bir ҳaraқkəx dada bolsa, u pulni ҳaraққa buzup qaqsa, baliliri yahxi əginix pursitigə erixəlməydu. Əzakiyal pəyoŋəmbər buningoŋa bir misal bolidu — əz həlқining ata-bowilirining gunahŀiri tüpəylidin, u amalsiz sürgün boloŋan («Əzakiyal» 1-babni wə izahatlarni kərüng). Baxқa misallardin yənə ikkini kərüx üqün Təwrat, «2Sam.» 12:1-25, wə «Yəx.» 39:3-8 ayətlərnimu kərüng. Birinqi misaldin, Natan pəyoŋəmbərning Dawut pəyoŋəmbərni gunahŀiri üqün əyibliginini, gunahŀirining aқiwiti, jümlidin Dawutning yengila tuoŋuloŋan bowiқining dunyadin kətkinini kərimiz, ikkinqi misaldin Ҳəzəkiya padixahning təkəbburlixip kətkinining keyinki dəwrlərgə yətküzgən ziyanlirini kərgili bolidu.

(3) Israil Misirdin qiққandin keyinki dəwrlərdə, Əzakiyal pəyoŋəmbərning: «**Ooŋul atisining қəbiһlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooŋlining қəbiһlikining jazasini kətürməydu**» («Əz.» 18:20) degən bayani Hudaning Musaoŋa eytқan səzining pütünləy tərbiyə berix, tooŋra yoloŋa baxlax yolida eytiloŋinini ayan қilidu. «Əz.» 18:20də bolsa «jaza» əzining toluқ mənisidə, yəni roһiy, mənggülük ҳayat-mamat jəһəttə ixlitilgən bolsa kerək. Atining gunahŀiri ooŋlining towa қilixi kerəklikini bilip yetixigə tosaloŋu bolmaydu wə xuningdək, uningoŋa towa қilmasliқi üqün ҳeqқandaқ baһanə bolalmaydu. Ooŋul əz gunaһioŋa towa қilsa, uning Hudaning ҳuzurida turuxioŋa, mənggülük ҳayatқa erixixigə ҳeqқandaқ tosaloŋu məwjut əməs. «**Gunaһ sadir қiloŋuqi jan igisi əlidu**» degənning mənisi «Əz.» 33:8də izahlioŋinimizdək, jismaniy jəһəttiki ölümdin baxқa yənə bir ölümni kərsitixi kerək. Ҳəmmimiz əlimiz — biraқ xu qaoŋda biz Hudaning ҳuzuridin ayriloŋan ҳalda əlsək, bu ҳəқiқətən bir pajiədur, mənggülük ölümdur. Ohxaxla «**Rəzil kixi barliқ gunahŀiridin yenip towa қilip, Mening barliқ bəlgilimilirimni tutup, adilliқ ҳəm adalətni yürgüzgən bolsa, u jəzmən ҳayat bolidu, u əlməydu**» («Əz.» 18:21) wə uningoŋa ohxaydioŋan baxқa ayətlərdimu kərsitilgən «ҳayat» pəқət «ölümdin aman қelix» yaki «turmuxning dawami» əməs, bəlki «aliy dərijidiki bir ҳayat»ni, «ҳəқiқiy ҳayat»ni kərsitixi kerək. Bu dəl Injil bizgə yətküzgən təlim: «**Mana mənggülük ҳayat — u bolsimu, Sən ҳəқiқiy Hudani ҳəm Sən əwətkən Əysa Məsiһni tonuxtin ibarəttur**» («Yһ.» 3:17). Mənggülük ҳayat jismaniy ölüm bilən əməs, bəlki ҳəқiқiy imanning pəyda boloŋan dəқiқisi bilən baxlinidu; u pəқət «yaxaxning üzlüksiz dawami»la əməs, bəlki tirik Huda bilən boloŋan munasiwəttin ibarəttur.

Bu ҳəқiқəttin bilimizki, Hudaning Musa pəyoŋəmbərgə eytқan «**қəbiһlikni... qüxürüx**»i pəқət waқitliқ, jismaniy birhil ҳəküm-jazaning dairisidila qəklinidu. «Ikkinqi, üqinqi yaki tətinqi əwladlar»da, ata-bowilirining ətküzgən gunahŀiridin towa қilix niyiti boloŋanlaroŋa bu jismaniy jazalar

qəklinixi yaki pütünləy əməldin qalduruluxi mumkin — ḥəmmidin muḥimi xuki, Məsiḥ bu dunyaoƣa kaytip kəlgüqə, Huda bilən ḥəkiḳiy alaḳidə bolup ḥayat ətküzüx yoli barliḳ insanlaroƣa izqil oquḳ turidu.

«Ḳanaaniylarni yoḳitinglar» degən əmr tooƣruluḳ

«Mening Pərixtəm sening aldingda mengip, seni Amoriylar, Ḥittiylar, Pərizziylər, Ḳanaanlar, Ḥiwiylar wə Yəbuslarning zeminioƣa elip kiridu; Mən bolsam ularni yoḳitimən. ularning ilaḥlirioƣa bax egip ibadət ḳilma, ularning ḳilmixlirini dorima, bəlki ularni yoḳitip, ularning butlirini urup qeḳiwət» («Mis.» 23:23-24, «Ḳan.» 7-babnimu kərüng).

Təwrat wə Injilni oḳuydioƣan aḳkəngül kixilərning bexi bəzidə xu nuḳta tooƣruluḳ ḳaymuḳup ḳalidu. Injilda Rəb Əysa Məsiḥ bizgə ḥətta düxmənlirimizgimu meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, dəp buyruoƣan yərdə, Təwratta «Misirdin qiḳix»tiki muxu yərdə nemixḳa Israillaroƣa muxu adəmlərni yoḳitinglar, dəp buyruloƣan? Nemixḳa Təwratning baxḳa yərliridimu xundaḳ buyruḳ kərülidu? Hudaning iradisi zadi nemə? Undaḳ buyruḳ zalimliḳ əməsmu?

Bundaḳ soaloƣa jawab berix üqün biz awwal Ḳanaanlarning əḥwali bilən Israillarning əḥwalini təpsiliy kərüp qiḳiximizoƣa tooƣra kelidu: —

(a) Ḳanaaniylarning əḥwali

Tət yüz yil ilgiri Huda Ibraḥimoƣa Ḳanaan zeminini berixkə wədə ḳiloƣan waḳtida uningoƣa yənə mundaḳ degənidi: —

«Pərwərdigar Abramoƣa: Jəzmən bilixing kerəkki, sening nəsling əzlirining bolmioƣan bir zeminda musapir bolup, xu yərdiki həlḳning ḳulluḳida bolidu wə xundaḳla, bu həlḳ ularoƣa tət yüz yiloƣiqə jəbir-zulum salidu. Lekin Mən ularni ḳullukḳa saloƣuqi xu taipining üstidin ḥəküm qiḳirimən. Keyin ular nuroƣun baylikларni elip xu yərdin qiḳidu. Əmma sən bolsang, aman-hatirjəmlik iqidə ata-bowiliringoƣa ḳoxulisən; uzun əmür kərüp andin dəpnə ḳilinisən. Lekin xu yərdə tət əwlad ətüp, nəsling bu yərgə yenip kelidu; qünki Amoriylarning ḳəbiḥlikining tehi zihi toxmidi» («Yar.» 15:15-17).

«Amoriylarning ḳəbiḥlikining tehi zihi toxmidi» yaki **«Amoriylarning ḳəbiḥliki tehi toxmioƣanidi»** degən sözlər bizgə, gərqə zemindikilərning gunaḥi xu zamanda naḥayiti eoƣir boloƣini bilən, Huda ularning bexioƣa ḥəkümini qüxürgüqə ularoƣa tehi towa ḳiloƣudək waḳit bərməkqi idi, dəp kərsitidu. Əgərdə «ḳəbiḥlikining zihi toxḳan» bolsa, undaḳta insan gunaḥḳa toloƣan bolupla ḳalmay, bəlki uning ahir berip Huda aldida towa ḳilip ḳilmixlirini tüzitix pursətlirini rət ḳiloƣanliḳini kərsitidu. Xunga Hudaning Ibraḥimoƣa boloƣan bu sözi xuni kərsitiduki, kəlgüsi bir zamanda u bu rəzil ḳəbililərni (Amoriylar Ḳanaaniylar ḳəbililərning kattabexidur) zeminidin, xundaḳla yər yüzidin yoḳatmaḳqi idi.

Biz «Ḳanaaniylarning yürüx-turuxliri ḳandaḳ idi?» dəp Muḳəddəs Kitabning baxḳa ḳisimliridin izdisək yaki arheologiyilik ispattin təkxürsək, nətijisi ohxax qiḳidu; ular dərwəkə «wəḥxiy ilaḥlaroƣa» qoḳunoƣuqilar bolup, butpərəslikkə baoƣliḳ ḥərhil nəprətlik wə yirginqlik ixlarni ḳilatti, jümlidin insanlar (bolupmu əz baliliri)ni ḳurbanliḳ ḳilatti. Buthanilirida ḥərhil paḥixiwazliḳ wə bəqqiwazliḳ ətküzülətti (xuning bilən ular arisida ḥərhil saḳaymas jinsiy kesəlliklər tarḳaloƣan idi), ərp-adətliri ḥərhil zulum-rəḥimsizliktin ayrilmaytti. Xundaḳ bir həlḳ Hudaning həlḳi Israilni buloƣapla ḳalmay, bəlki yirginqliklikini pütkül dunyaoƣa yuḳturuxi mumkin idi. Yahxi bir taxḳi kesəl dohturi adəmni ḳutḳuzux üqün uning tenidin ölük ətlirini kesiwətkinidək, Hudamu xu kixilərni dunyadin kesiwətməkqi idi; Israil bolsa uning piqiḳi bolatti.

(ə) Israilning əḥwali: —

Təwrat dəwridiki Hudaning Israilоға tapilioған barliқ əmrliri tooғruluқ tohtaloқinimizda, ularning Hudaning nijatini tehi toluқ kərmigən bir həlқ ikənlikini yadimizda tutuximiz kerək. Xunga Təwratta hatiriləngən əmrlər bəlkim Hudaning kənglidikidək məқsət-muddialirini toluқ bildürüp ketələməsliki mumkin; bəlki U kəngli қattiқ bir həlқ қobul қiloқudək, ularоға nisbətən mumkin bolidioған, ular ada қilalioқudək əmrlərni tapxuroған. Bu ix Rəbbimizning «Mat.» 19:3-9-ayəttə «talaқ berix» tooғruluқ boloған səzliridə enik qüxəndürülidu, bolupmu 7-8-ayəttə hatiriləngən bu misalda: —

«Pərisiylər uningdin yənə: — undaқta, Musa pəyoғəmbər nemə üqün Təwrat қanunida ər kixi өz ayalioға talaқ hetini bərsila andin uni қoyuwetixkə bolidu, dəp buyruoған? — dəp soraxti.

U ularоға: — Tax yürəklikinglardin Musa pəyoғəmbər ayalliringlarni talaқ қilixқa ruhsət қiloған; lekin aləmning baxlimida bundaқ əməs idi» — dedi».

Hudaoға ming təxəkkur, «yengi əḥdə» tüzülüxi bilən, yəni Өz Roḥining küq-қudriti wə qəksiz iltipati bilən, Hudaning barliқ əmrlirigə, jümlidin «**Silərgə düxmənlik boloған lərоға meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, silərdin nəprətləngənlərgə yahxiliқ қilinglar, silərgə ziyankəxlik қiloған lərоға dua қilinglar**» («Mat.» 5-babni kərüng) deginigə əməl қilixқa uroған qiқidioған yengi қəlblər wə yengi roḥlar bardur. Mana bu «yengi əḥdə»diki pak-muқəddəsliktur. «Kona əḥdidiki pak-muқəddəslik» bolsa baxқiqə idi — Huda Өz həlқini buloқioқuqi amillardin saқlinixқa ularning ətrapioға birhil «қaxa» selixi kerək. Қanaaniylarni zemindin qiқiriwetix ḥəm keyin ularning Israil zeminining sirtidiki қaldukliri bilən ḥeqқandaқ bardi-kəldi қilmasliқi bolsa, Israilni Məsiḥning dunyaoға kelixigiqə ayrim saқlaydioған muxu «қaxa»ning dəl kerək boloған bir қismi idi.

Biz «Əfəsuslukлarоға»diki «қoxumqə səz»imizdin nəқil kəltürimiz: —

«Məsiḥning kelixi bilən bu «қaxa» kerəksiz boloғanidi; Israil Məsiḥ təripidin қutқuzuloған bolsa, yənə taipə қoxnilirining buloқioқuqi təsirlirigə beқinip ketixi mumkin bolmaytti; əksiqə, ular tolup taxқan pak-muқəddəs muḥəbbət bilən өz ətrapidikilərgə təsir kərsitixi mumkin bolatti. Xunqə paskinilik arisida turoған bolsimu, ularda pak-muқəddəs turuweridioған birhil pak-muқəddəslik bar bolatti; ḥərқandaқ əqmənlik wə nəprət arisida turoған bolsimu, ularda meḥribanlik turuweridioған birhil muḥəbbət bar bolatti (xunga ḥazir barliқ etiқadqilaroға, Yəḥudiy bolsun, Yəḥudiy bolmisun, ḥeqқandaқ «қaxa» kerək əməs)».

Lekin kona əḥdə dəwridə, yəni Təwrat dəwridə bolsa (Hudaning Roḥi tehi ata қilinmioқaqқa), xundaқ birnəqqə «қaxa» boloған əmrlər intayin kerək idi («қaxa» boloған əmrlərning əng қattiқi «Қanaaniylarni қiringlar, ḥəydiwetinglar» degəndək əmrni өz iqigə elixi kerək idi). Lekin bular ḥazir dərwəқə Məsiḥning muḥəbbət wə küq-қudrətkə toloған yüksək əmrliri təripidin bikar қilinoғandur; Hudaning meḥir-xəpқiti bilən ularda mangayli!

Musa pəyoғəmbər Sinay teoқioға zadi қanqə қetim qiқip-qüxkən?

Biz ḥesablap bəx қetim dəymiz: —

(1) Taoқning baoғrioға berip, Hudaning qaқiriқini anglaydu (19:3)

(2) Huda bilən uqrixix üqün taoқning qoққisioға qiқidu; həlқ bolsa taoқning tüwidə turidu (19:17, 20)

(3) Huda ḥəmməyləngə «on pərz»ni qüxürgəndin keyin, həlқ Musadin əzlirigə wəkil bolup, Hudaoға yeқinlixixini ətünidu. Musa

Pərwərdigardin birnəqqə təpsiliy ḥəküm-bəlgilimilərni tapxuruwalidu (20:19-23:33).

(4) Musa, Ḥarun, Ḥarunning ooɣulliri wə Israilning akṣakalliri Huda təripidin taoɣka qakirilidu. Musa awwal Hudaning həlk bilən baoɣlioɣan əḥdisini həlkning ḳobul ḳiloɣinining bəlgisi süpitidə ularning üstigə ḳan sepidu, andin Ḥarun ḳatarliklar bilən taoɣ etikigə kelidu. Huda uni tehimu kəp ḥəküm-bəlgilimilər, xundakla tax tahtaylarni ḳobul ḳilixka tehimu yukirioɣa qikixka qakiridu (24:1-12). U taoɣning baoɣrioɣiqə, qokkisioɣa yekin qikidu (24:16-17) andin taoɣning qokkisida Hudaning ḥuzurioɣa kiridu (24:18). U xu yərdə kirik kün turidu; Huda uningoɣa «mukəddəs qedir»ning təpsilatlirini ḥəm uning xəkil-nushisini kərsitidu (25-31-bablar, «Ibr.» 8:5).

(5) Kirik kündin keyin Huda Musaoɣa: — Həlkning manga asiylik ḳilip, butlaroɣa qokunup kətti, dəp həwərləndüridu. U taoɣdin qüxidu wə dərwəkə həlkning dəl xundak ḳiloɣanlikini bayḳaydu. U oɣəzəplinip, ikki tax tahtayni etip qekiwetidu. Musa həlk üqün dua-tilawət ḳilidu, andin Hudaning xan-xəripigə guwaḥqi boluxka yənə bir ḳetim taoɣka qakirilidu (32-33-bablar). Bu ḳetim u əzi ikki tax tahtayni oyup qikidu (lekin u ularning üstigə ḥeqnərsə pütməydu). U taoɣda turuwatkinida Hudaning xan-xəripi aldidin ətidu. Musa yənə bir ḳetim həlk üqün dua ḳilidu wə xuning bilən kəprək ḥəküm-bəlgilimilərni tapxuruwalidu (34:1-27). U yənə ḥeq yeməy-iqməy kirik kün turoɣandin keyin, taoɣdin yenip qüxidu; Huda yənə tax tahtaylar üstigə «on pərz»ni yazidu (34:28-35).

Xu künlərdə Musa pəyoɣəmbər səksən kündin artuk ḥeqnemə yemigən wə iqmigənidi.

Huxbuygaḥning roli

(1) Adəttə huxbuygaḥ «əng mukəddəs jay»diki pərdining aldida turatti (40:5). Ḥər küni ətigəndə wə kəqtə uning üstidə huxbuy kəydürülətti.

(2) Yilda bir ḳetim «kafarət küni»də, Bax kaḥin «əng mukəddəs jay» iqigə kirixtə, uningda kəprək huxbuy kəydürətti. Xu yol bilən huxbuydin bir bulut qikip, «kafarət təhti»ni ḳaplaytti («Law.» 16:12-13). Xuning üqünmu məlum jəḥəttin «huxbuygaḥ» «əng mukəddəs jay»oɣa təwə dəp ḳarilidu («Ibr.» 9:4, «Wəḥ.» 8:3).

Misirdin ḳutkuzulux — mənggülük nijatni kərsitidioɣan «bexarətlik rəsim»

Israilning Misirdin ḳutkuzuluxi ḥəm qəlbayawandin ətüp «wədə ḳiloɣan zemin»oɣa baridioɣan səpiri Injilda wə Təwratning əzidimu Məsiḥdə boloɣan əbədiy nijatni kərsətküqi «bexarətlik rəsim» süpitidə kəp yərlərdə tiloɣa elinidu.

Ulardiki ohxaydioɣan yərlər intayin kəptur; təwəndə biz pəkət əḥmiyətlik, ibrətlik selixturmilardin bəzilirini kərsətməkqimiz. Awwal biz Musa pəyoɣəmbər bilən Məsiḥning otturisidiki selixturmioɣa, bolupmu ularning ikkisining Israil bilən boloɣan munasiwitigə ḳarap bakayli: —

Musa pəyoɣəmbər «Israilni Ḳutkuzoɣuqi» süpitidə kəlgüsidiki «Məsiḥ»ni kərsətkən bexarət bolidu

Musaning (ḥayatida) Məsiḥni kərsətkən bexarətlik yərliri təwəndiki ixlarni əz iqigə alidu (baxkilarmu bar): —

(1) Musa pəyoɣəmbər «Israilning Ḳutkuzoɣuqisi» bolup, u tuoɣuloɣanda ata-anisioɣa Hudaning wəḥiysi bilən Hudaning məḳsətlirini əməlgə axuroɣuqi alaḥidə bala dəp tonuloɣan («Mis.» 2:2, «Ibr.» 11:23).

Məsiḥ «Dunyaning Ḳutkuzoɣuqisi» bolup, tuoɣuloɣanda ata-anisi, xundakla kəp həlklərgə Hudaning wəḥiysi bilən Hudaning məḳsətlirini əməlgə axuroɣuqi alaḥidə bala dəp tonuloɣan («Mat.» 2:2-12, «Luka» 2:1-39).

(2) «Қutқuzoɳuqi Musa» tuoɳuloɳanda düxmənlər uni əltürməkqi boloɳan, lekin Huda uni alaḥidə saḳlidi («Mis.» 1:22-2:10).

Қutқuzoɳuqi Məsiḥ tuoɳuloɳanda düxmənlər uni əltürməkqi bolup izdigən, lekin Huda uni alaḥidə saḳlidi («Mat.» 2:13-18).

(3) Musa pəyoɳəmbər ḳirik yaxḳa kirgəndə Hudaning Θz həlḳini ḳutқuzuxḳa əzini qaḳiroɳinini qüxəndi («Ros.» 7:23).

Məsiḥ anisining ḳorsiḳidiki qaoɳdin tartipla (əməliyəttə, əzəldinla) kənglidə Hudaning Θz həlḳini ḳutқuzuxḳa əzini qaḳiroɳinini bilətti («Zəb.» 22:9-10, «Yəx.» 49:1, 5).

(4) Musa pəyoɳəmbər əz həlḳini ḳutқuzuxḳa Misirdiki ordining xəḥrət-bayliḳliridin waz keqixkə razi boldi («Ibr.» 11:23).

Məsiḥ Θz həlḳini ḳutқuzuxḳa ərxlərning bayliḳliri wə xan-xəripidin waz keqixkə razi boldi («Fil.» 2:5-8, «Yḥ.» 1:14, «2Kor.» 8:9).

(5) Musaning Hudaning adimi boloɳanliḳi asmandin qüxkən bir awaz bilən təstiḳlanoɳan («Mis.» 19:19)

Məsiḥning Hudaning Ooɳli boloɳanliḳi asmandin qüxkən bir awaz bilən təstiḳlanoɳan («Mat.» 3:17, 17:5, «Yḥ.» 12:28)

(6) Israil Musa pəyoɳəmbərni, yəni Huda təripidin ularni ḳulluḳtin ḳutқuzuxḳa ḥəm ularni aman-hatirjəmlikkə erixtürüxkə əwətilgüqini qətkə ḳaḳti («Mis.» 2:11-14, «Ros.» 7:19-29). Ularning qətkə ḳeḳixining nətijisidə, Musa qəl-bayawanda azab tartidu.

Israil Məsiḥni, yəni Huda təripidin ularni gunaḥdin ḳutқuzuxḳa ḥəm ularni mənggülük aman-hatirjəmlikkə erixtürüxkə əwətilgüqini qətkə ḳaḳti («Mat.» 21:42, «Mar.» 8:13, 12:10, «Luḳa» 9:22, 12:14, 19:42, «Ros.» 3:14). Ularning qətkə ḳeḳixining nətijisidə, Məsiḥ əng dəḥxətlik ɵlümni bexidin ətküzidu.

(7) Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɳandin keyin, Musa pəyoɳəmbər ulardin ayrilidu, uzun waḳit (40 yil) ular bilən boloɳan alaḳisi üzülidu. Bu waḳit iqidə u Yəḥudiy bolmioɳan bir ḳizni ḳutқuzidu wə uni əmrigə alidu («Mis.» 2:15-22).

Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɳandin keyin, Məsiḥ ulardin ayrildi, uzun waḳit (ḥaziroɳiqə təhminən 1990 yil) ular bilən boloɳan alaḳisi (omumiy jəḥəttin eytḳanda) üzüldi. Bu waḳit dawamida U kəp ḳisim Yəḥudiy bolmioɳanlardin boloɳan jamaətni ḳutқuzdi wə ḳutқuziwatidu, xundaḳla uni «ḳiz süpitidə» «Θz əmrigə» elip kəlməktə («Ros.» 15:14, «Rim.» 11:11, «Kol.» 1:27, «əf.» 5:22-32, «Wəḥ.» 21:2, 9).

(8) Musa həlḳḳə boloɳan muḥəbbiti bilən, həlḳning gunaḥlirini əz üstigə elip, ularni dəp Hudadin ayrilip lənət boluxḳa təyyar boloɳan («Mis.» (32:30-34)

Məsiḥ pütkül dunyaoɳa boloɳan muḥəbbiti bilən, dunyadiki həlḳning gunaḥlirini Θz üstigə elip, ularni dəp Hudadin ayrilip lənət boluxḳa təyyar boloɳan wə dərwəḳə xu yolda əzini ḳurbanliḳ ḳildi («2Kor.» 5:18»).

(9) Bu uzun waḳittin keyin Musa pəyoɳəmbər Misir zeminioɳa ḳaytip, Hudaning küq-ḳudriti bilən nuroɳun alamət-karamətlərni kərsitidu; u Israil təripidin Huda əwətkən Қutқuzoɳuqi dəp tonulidu wə ularni Pirəwnning ḳulluḳidin ḳutқuzidu.

Zamanning ahirida Məsiḥ Israil təripidin tonulidu («Zək.» 12:10-13:1); U küq-ḳudriti bilən nuroɳun alamət-karamətlərni kərsitip bu dunyaoɳa ḳaytip, Israilni gunaḥliridin ḳutқuzidu, xundaḳla ularni yoḳatmaḳqi boloɳanlarning ḥəmmisidin ḳutқuzidu (məsilən, «Zək.» 12-bab wə 14:1-9ni kərüng).

Israillarning Misirdin ḳutқuzuluxi — u mənggülük nijatni kərsitidioɳan bir «bexarətlik rəsim»

Ohxap ketidioɳan yərliri: —

(1) Israil awwal mutləḳ ajiz wə ümidsizlik ḥalətkə qüxüp, andin Pərwərdigaroɳa nida ḳilidu («Mis.» 2:23).

Adəmlər əz ajizlikini tonup, ümidsizliktin Rəbgə nida kilidu; insanlar pəkət xundak ḥalətkə qüxkəndə gunaḥdin kutkuzuluxtin bolоan nijatka erixidu («Ros.» 2:38-39 «Rim.» 10:12-13).

(2) Israil kutkuzulux üqün Huda əwətkən Kutkuzoquqi Musa pəyoəmbərgə pütünləy ixinixi kerək idi.

Insanlar gunaḥliridin kutkuzulux üqün Huda əwətkən Kutkuzoquqi Məsiḥgə pütünləy etikad kilixi kerək.

(3) Israilning Musa pəyoəmbərgə bolоan ixənqi azab-okubətlər arkilik sinalidi («Mis.» 5:1-21).

Ixəngüqilərning Məsiḥgə ḥəkikiy imanixənqi bolsa, undakta ularning etikadi azab-okubət arkilik sinilidu («Mat.» 3:21, 24:9, «Ros.» 14:22, «1Tes.» 1:6, «2Tes.» 1:5, «2Tim.» 3:12)

(4) Israilning kutuluxi kozining kəni arkilik wujudka qikti («Mis.» 12:3-13).

Insanlarning gunaḥdin kutuluxi «Hudaning kozisi», yəni Məsiḥning kəni arkilik wujudka qikidu («Yḥ.» 1:29, «1Kor.» 5:7-8, «Wəḥ.» 7:14).

(5) Pütün Israil kozining gəxini («aqqikqüqük kəktat wə petir nan bilən») yeyixi kerək idi («Mis.» 8:12-13).

Pütkül jamaət Məsiḥni yeyixi kerək («Yḥ.» 31:6-35, 48-63, «1Kor.» 7:5-8).

(6) Israil kulluktin kutkuzulux üqün birhil «əlüm»din, yəni «Kizil Dengiz»din ətüxi kerək idi. Bu ətüxni birhil «qəmüldürülüx» degili bolidu; keyin rosul Pawlus bu «qəmüldürülüx»ni ««bulut ḥəm dengiz»ning wasitisi bilən Pirəwnning kulluкidin «Musaning yetəkqilikigə ətüx» dəydu («Mis.» 14:19-31, «1Kor.» 10:1-2). Demək, bu «qəmüldürülüx» ularni Musa pəyoəmbər bilən yengi birhil munasiwətkə kirgüzdi; Musa pəyoəmbər Hudaning yolyoruki astida ularoa bax, yetəkqi wə yaryəlәkqi boldi.

Hudaning jamaiti gunaḥning kulluкidin Məsiḥning əlümining wasitisi («Kizil Dengiz» Əysaning kenioa yaki əlümigə wəkillik kilidu) bilən wə Mukəddəs Roḥning kuq-kudriti («bulut» Mukəddəs Roḥka wəkillik kilidu) bilən «Xəytanning kulluкidin» «Məsiḥ Əysaoa kirixkə qəmüldürülüp» kutkuzulidu («Yḥ.» 3:3-5, «Rim.» 6:3-4, «1Kor.» 12:13, «Kol.» 2:11-12).

(7) Israil Kizil Dengizdiki «əlüm»i bilən düxmini bolоan Pirəwn wə uning barlik koxunlirining küqidin mənggügə halas kilinip kutkuzuldi.

Məsiḥning əlümi bilən wə xundakla bizning Uning xu əlümi iqigə eliniximiz bilən Uningoa ixəngüqilər əzlirining düxmini bolоan «bu dunyaning ḥəkümdari», yəni Xəytandin, xundakla koxunliri bolоan barlik jinlarning küqidin mənggügə halas kilinip kutkuzuldi («Kol.» 2:11-12, «Ibr.» 2:14-15, «1Yḥ.» 3:8).

Ḥazir Xəytan wə barlik jinlarning Məsiḥgə etikad kiloan ḥərkandak kixining üstidin ḥeqkandak ḥokuki yaki baxkurux küqi yoktur («Luka» 10:19, «Əf.» 2:1-7, bolupmu 2-ayətni kərüng). Ḥalbuki, biz «**Ibliska ḥeqkandak orun koyup bərməslik**»imiz kerək («Əf.» 4:27) wə daim «**Iblisning ḥiylə-nəyrənglirigə takabil turuxi**»miz lazimdur («Əf.» 6:11).

(8) Hudaning kudrətlik kutkuzuxi arkilik Israil uning bilən yengi bir alakigə kirdi; bu munasiwət bilən u ularning otturisida («mukəddəs qedir»da) makan kildi wə kaḥinliri arkilik ular bilən alakilixatti.

Məsiḥning zor nijati arkilik etikad kiloquqilar Huda bilən yengi bir alakigə kiridu; U Əz Roḥi arkilik ular arisida ḥəm iqidə makan kilidu wə ularning «bax kaḥin»i bolоan Məsiḥ arkilik ular bilən alakilixiwatidi («Əf.» 2:19-22, «Ibr.» 4:14-16, 12:18-28).

(9) Israilning Musa pəyoəmbərning yetəkqiliki astida yaxixi üqün ularoa yengi bir kanun-tüzüm beoixlandi; bu kanuntüzüm əḥdə süpitidə taxlaroa pütüldi («Mis.» 19-23-bablar).

Hudaning jamaiti Məsiһning yetəkqiliki astida pütünləy yengi bir қanun yaki tooғrirak eytқanda yengi bir қanuniyətkə kirgüzülidu. Bu қanuniyət sirttiki məlum birhil əlqəmgə yetixkə tirixixtin ibarət əməs («Rim.» 2:29, 7:6, «2Kor.» 3:6), bəlki iqidiki yengi bir һayatning küqi wə türtkisi, yəni Hudaning Roһi arқilиқ Hudaning ularning қəlbigə pütkən bir əһdisi bilən bolidu: — **«Qünki Məsiһ Əysada bolоған һayatliқni bəһx etidiоған Roһning қanuniyiti adəmni gunaһқa wə ələmgə elip baridiоған қanuniyəttin bizni halas қildi»** («Rim.» 8:1-4, «2Kor.» 3-bab).

Musa pəyoғəmbərning tərjimiһalidin elinoған bəzi sawat-sawaқlar

Musaning tərjimiһalidin intayin muһim bir roһiy prinsipning süpətlənginini kərüxkə bolidu. U rosul Pawlus təripidin bayan қilinidu: —

«Bəlki Huda danalarni hijalətkə қaldurux üqün bu dunyadiki əһmәқ sanaloғanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə қaldurux üqün bu dunyadiki ajiz sanaloғanlarni talliwaldi; U yənə bu dunyadiki қədirsizlərni, pəs kərülidiоғanlarni talliwaldi, «yoқ bolоған nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yoққa қiқiriwetix üqün talliwaldi. Uning məқsiti Huda aldida һeq ət igisi mahtanmaslиқ üqündur. ... xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəһirlinip mahtiоғuqi bolsa Rəbdin pəһirlinip mahtisun!» («1Kor.» 1:27-29, 31).

Huda Өz қulini Misiroға қayta əwətixtin burun «qəlning əng qetidə» (3:1) қiriқ yil yoxurun turoғuzuxioға bəlkim һəyran қeliximiz mumkin. Birinqidin, u (Musa) əz həlқigə yardəmlixix niyitidə boloғanda, ularning qətkə қeқixining dərdini yətküqə tartti; uningoға nisbətən Pirəwnning ordisida əzləxtürgən barliқ bilim-һekmətliri «qəlning əng qetidə» paydisizdək kərünətti; həlқni қutқuzuxtək uluoғ bir ixning ornioға, u qəldiki қoyqilarning japaliқ һayatini ətküzüp, adəmlərdin əməs, bəlki қoylardin həwər almaқta idi. U biһudə ətüwatқan künlirini oyliоғinida wə əz həlқini dəp əgəngən bilim-һekmət, ordidiki һoқuқ wə һərmət-xəһrətni taxliwətkinini əsliginidə, ularning һəmmisi mutləқ bikaroға kətқəndək kərünətti. Uning Israilni қutқuzuxқa baoғlioған ümidimu yoққa qiққandək қilatti.

Rosul Pawlus bayan қiloған prinsipқa yənə қaraydioған bolsaқ, Huda karamət uluoғ bir ixni barliққa kəltürüp, əz küq-қudritini kərsətməkqi bolsa, u bu ix üqün muwapiқ bir wasitiqi tepixi kerək, dəp bilimiz. Lekin xu wasitiqi daim degüdək əzini «ajiz», dəp bilidioған, baxқilar təripidin «қədirsiz», «pəs kərülidioған», һətta «ələning nəziridə yoқ» dəp һesablanoған bir adəm boluxi kerək. Өzini «dana.», «küqlük» dəp sanaydioған adəm bolsa bolmaydu. Bolmisa, Huda niyət қiloған bu ix ada қilinoғanda, wasitiqi adəm: «Mən nemidegən uluoғ bir ixni қildim-һə!» dəp oylixi, yaki bu ixni kərgənlər «Palanqi-pokunqi қaltis ikən, u karamət bir ixni қiptu!» deyixi mumkin. Hudaning wasitiqisi bolup, uning təripidin ixlitilixi üqün, insan ajiz («2Kor.» 12:9-10, 13:3-4), yəni əzining қabiliyiti yaki küqigə tayanmaydioған boluxi kerək («Fil.» 3:3-8); uning tayanqisi pəқət Pərwərdigar Өzidur, uning ixənq-ümidi pütünləy Pərwərdigarda bolidu. Xuning bilən bu ix tamam boloғanda u xan-xərəpni pütünləy Pərwərdigarningkidur dəp bilidu — wə baxқa adəmlərmu xuni bilidu — **«Pəһirlinip mahtioғuqi bolsa Rəbdin pəһirlinip mahtisun!»**.

Musa pəyoғəmbər qəl-bayawanda uzun yillarni ətküzgəqkə, u Huda ixlitixkə muwapiқ kərgən xundaқ «қədirsizlər» yaki «ələning nəziridə yoқlar»din boloған bir wasitiqi bolup qiқti. U Hudaning wəzipisini ətiginidə, əzining kərgən qongқur tərbiyisi wə igiligən bilimigə tayanmidi. Bundaқ deginimiz Huda Musani Pirəwnning aldioға

əwətip, Israilni Misirdin qutquzoqinida, u kəp yil burun özləxtürgən tərbiyə wə bilimni ixlətmidi, degənlikimiz əməs; pəqət Musa pəyoqəmbər Hudaning uluoq qutquzuxini: «özümning qabiliyiti yaki ḥekmitidin boloqan» dəp ḥesablimaytti. Lekin Musa həlqini «**xamal ḥuwlaydioqan dəḥxətlik bayawan**»din baxlap mangoqanda («Qan.» 32:10), xübḥisizki, uning qəldə ətküzgən qirik yillik «mənisiz künliri»ning təjribisining paydisi qikip, heli karoqa kəldi. Əməliyəttə, Musaning kənglidiki tügün bolsa, «Mən Hudaning ixioqa yarimaymən» degəndək birhil ixənqsizlik idi («Mis.» 4:10-17).

Ahir berip, uning kənglidiki xu tügüni yexildi; u ḥaman təjribisini yaki bilimini «tayanq» kilmay, pəqət Hudaoqila tayandi.

Hudaning muqəddəs qanun-bəlgilimilərni ata kilixining «muqəddəs qedir» bilən boloqan munasiwiti

Hudaning həlqni qutquzux tərtipi bizni Uning yollirini heli qüxinidioqan kilidu: —

(a) Həlqning kətürgən nalə-pəryadini anglap ular üqün boloqan kəyümqanlikini kərsitixi (4:31)

(ə) Ularni Misirdin qutquzuxi (5-15-bablar) ḥəmdə ularni qəl-bayawanda aman-esən saqlap, ularoqa yemək-iqmək təminlixi bilən Öz küq-qudritini kərsitixi (16-18-bablar)

(b) Ularoqa muqəddəs qanunini tapxurux arkilik Özining mutlək ḥəkqaniy ḥəm pak-muqəddəs harakterini ayan kilixi (19-24-bablar)

(p) Israilning otturisida makan kilixqa boloqan arzusini ipadilәp, ularoqa «**Manga bir qedir kurunglar**» dəp əmr kilixi (25-31-bablar). Keyin Musa Hudaoqa mundaq dua kildi: «**Əgər Sən Özüng biz bilən billə mangmisang, bizni bu yərdin qikarmioqaysən**» (33:14-15).

Muxu tərtiptə biz Hudaning nijatta boloqan muddia-məqsətlirini, yəni ahir berip Öz həlkining qəlbliridə makan kilixtin ibarət təxnasini kərələymiz. Bizning Hudani tonux, xundaqla Uning bizgə boloqan mənggülük muddia-məqsətlirini tonup yetix yoli kəpinqimiz üqün eytqanda, qədimki Israilning Hudaning məqsətlirini tonux yolioqa ohxax tərtiptə bolidu: —

(a) biz Uningoqa nalə-pəryad kətürsək, Uning bizgə boloqan meḥir-muḥəbbitini tonuxqa baxlaymiz;

(ə) U bizning pəryadimizni anglap, küq-qudritini kərsitidu

(b) U Özining pak-muqəddəs harakteri tooqruluk bizgə əgitidu.

(p) U Özining pəqət «**biz bilən billə**» əməs, bəlki «**bizdə, qəlbimizdə**» makan kilixtiki muddia-məqsitini bizgə ayan kilidu («Yḥ.» 14:17)

(t) Uning Muqəddəs Roḥi qəlbimizdin orun aloqanda, uning muddia-məqsiti əməlgə axurulidu!

«Muqəddəs qedir»ning «bexarətlik shemisi»

Rosul Pawlusning «Rim.» 15:4, «1Kor.»» 10:11 wə «Kol.» 2:16-17diki bayanliri boyiqə Təwratta barlik hatiriləngən ixlar Injil dəwridimu Hudaning həlqi üqün kəp ibrət-sawatlarni beridu; qünki ular biz Məsiḥdə muyəssər boloqan bəht-bərikət wə imtiyazlarni aldin'ala kərsətti. «Ibraniylar»-ning muəllipimu «muqəddəs qedir»ni bügün etiqad arkilik bizgə nesip boloqan ərxtiki əməliyətlərning nushisi yaki sayisidur, dəp alaḥidə kərsitidu («Ibr.» 9:1-5, 23, 10:1-2).

Xuning üqün biz qedirning barlik təpsilatlirining (ḥətta «**ḥoylining hadiliri**»ning atmix mis təglikidin tartip «**eqkə tiwitidin ixləngən yopuk**»ning ikki parqisini bir-birigə baoqlaydioqan «**əllik mis ilmək**»kiqə (öz waktida tehi əməlgə axurulmioqan), ḥəmmisining Məsiḥdə

boloŋan nijatni aldin'ala ayan kilidioŋan birhil roһiy əһmiyiti bar, dəp ixinimiz. Injilning birnəqqə kisimlirida okurmən bu «bexarətlik shema»ning bəzi jəһətlirining qüxəndürüxini kərələydu.

«Bexarətlik shema»ning əng enik wə muһim təripi bolsa intayin addiydur; mukəddəs qedirda birinqidin Hudaning ҳuzuri «ap'ak bir tam» bilən, yəni ҳoylisining pərdisi bilən tosaloŋan. Pərdə bəx gəz egizliktə boloŋaqka, insan ҳoylining iqini kərəlməytti. Xübһisizki, ҳoylisining xu egiz ak kanap rəhtlik pərdisi Hudaning mutlək һəkkaniylikini kərsitidu — insan uning sirtida turoŋanda iqini kərəlməytti wə uningdin ətüp kirəlməytti («Wəһ.» 15:6, 19:8, 14ni kərüng).

Ikkinqidin Hudaning ҳuzuri qedir bilən yoxurunatti. Hudaning julasi qedirning iqidə boloŋini bilən, u insanlarning kəzlirigə yoxurun idi; qünki qedir bək kelin bolup, tət kat pərdə-yopuk bilən tosuloŋan. Hudaning parlak xan-xəripi bügünmu tehiqə insanning kəzliridin yoxurun turidu («1Tim.» 6:1). Ħalbuki, ҳoylida, andin qedirining əzidə bir «kirix eoŋizi» bardur! Əmdi biz bügün bu «kirix eoŋizi»ni kəyərdin tapimiz? Jawabni Injildin tapimiz; qünki Rəbbimiz Əysa Məsiһ Əzi tooŋruluk naһayiti enik kilip bizgə: «**Mən Ixikturmən**» («Yһ.» 10:9) andin «**Mən Yoldurmən**» dəydu («Yһ.» 14:6).

Rəbbimizning ölümidə bu ixning toluk əһmiyitini kərimiz: «**Wə mana, xu pəyttə ibadəthanining iqkiri pərdisi yukiridin təwəngə ikki parqə bəlüp yirtildi. Yər-zemin təwrinip, taxlar yerildi,...**» («Mat.» 27:51). Bu ix, dərwəkə, etikad kiloŋuqi barlik kixilər üqün Hudaning ҳuzurioŋa baridioŋan yolni mənggü oquk turidu, dəp kərsitidu. Bu yol «**yirtiloŋan pərdə**»din, yəni Məsiһning yirtiloŋan ət-tenidin ətidu («Ibr.» 10:20).

Mukəddəs qedirning «bexarətlik shema» boloŋanlikining nuroŋun baxka tərəplirimu bardur. Huda buyrusa, bularni ayrim yərdə təpsiliyrak xərһləymiz. Xundak deginimiz bilən bilginimiz intayin qəkliktur, bu bizning qedirning ҳərkaysi inqikə təpsilatlirini qüxəndürələymiz, degənlikimiz əməs (Huda bizni təlwilərqə təsəwwurlardin saklisun!). Xundaktimu, qedirning qüxəngili bolidioŋan kəp jəһətliri bar; bularni qüxinip yətsək, etikad kədəmlirimizgə rioŋbət berip küqləndüridu.

Okurmənlər mukəddəs qedirning türlük kisimliri, xundakla kaһinlik kiyimlərni süpətləydioŋan rəsim-shemilarnimu kərsun.

Təwrat 3-ḳisim

«Lawiylar»

(«Kaḥin-lawiylarning dəsturi»)

Kirix səz

Hudaning Yəḥudiy həlḳini Misirdin qiḳirip, Sinay teoɣida ularoɣa Θz ḥəkḳaniyliḳi ayan ḳilinoɣan ḳanun-bəlgilimilərni tapxuroɣandin keyinki Musa pəyoɣəmbərgə tapiliɣan tunji əmri xuki, «**Israillaroɣa buyruoɣinki, ularning arisida turuxum üqün manga bir turaloɣu yasisun**» («Mis.» 25:1-8). Uning arzu-təxnasi Θz həlḳigə yeḳinlixixtin ibarət idi. Ḥalbuki, pak-muḳəddəs bir Huda ḳandaḳmu gunaḥkar həlḳ arisida tursun? «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən məzkur kitab bu soaloɣa ḳismən jawablarni təminləydu — gunaḥsiz bir ḥayat ḳurbanliḳ ḳilinip, andin insanlar Hudaoɣa yeḳinlaxsa bolidu. Demək, gunaḥsiz bir ḥaywanning ḳeni təkülüp, ḳurbanliḳ ḳilinixi bilən Hudaning muḳəddəs qedirida uningoɣa yeḳin berixni arzu ḳiloɣuqilarning gunaḥliri yepiloɣan («kafarət ḳilinoɣan») ḥesablinatti. Bu gunaḥsiz ḥayat buḳa, ḳoy, əqkə yaki ḥətta kəptərning ḥayati bolatti. Injilda bu soaloɣa toluḳ jawab berilidu: — Huda insaniyətning barliḳ gunaḥliri üqün «ahirḳi ḳurbanliḳ»ni təminligənidi; Məsiḥ Əysaning, yəni birdinbir mukəmməl gunaḥsiz adəmning ölümi arḳiliḳ ḥərḳandaḳ ixəngüqi Hudaning ḥuzurioɣa biwasitə kirip, uningoɣa yeḳinlixalaydu.

Demək, «kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən kitab ḳurbanliḳ ḳilixning təpsiliy ḳollanmisidur; uningda yənə Hudaning Θz həlḳidin tələp ḳilidioɣan «rəsimiy paklik» (murasimlaroɣa ḳatnixixtiki xərtlər) wə ḥəḳiḳiy, roḥ-kəngüldiki pak-muḳəddəslik tooɣruluḳ təpsilatlar bayan ḳilinidu. Bu kərsətmilər awwal kaḥin-lawiylaroɣa tapxuruloɣan (xunga məzkur kitabni «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» dəp atiduḳ). Kaḥin-lawiylar bu kərsətmilərni puḳralaroɣa əgitixkə məs'ul idi.

Gərqə pütün dunyadiki musulman həlḳlər ḥər yili «ḳurban ḥeyt»ta «ḳurbanliḳ» ḳilsimu, əməliyəttə ular «bu ḳurbanliḳ ḳilixning gunaḥlarni yepix üqünliki»din ibarət əslidiki uḳumdin naḥayiti yiraḳlap kətti. Adəttə ḥeyttiki bu «ḳurbanliḳ» pütünləy əyidikilər wə dostlar təripidin yəwetilidu; bəzidə uningdin bir ḳismi kəmbəoɣəllərgə berilidu. Əmma Təwratta əgitilixiqə «ḳurbanliḳ» ḥəmmidin awwal Hudaning Θzi üqündur. Təwratta, əgər ḳurbanliḳ ḳiloɣuqi kixining ḳurbanliḳi «inaḳliḳ ḳurbanliḳi» yaki «təxəkkür ḳurbanliḳi» bolsa, undaḳta uning ḳurbanliḳtin bir ḳismini yeyix imtiyazi bolidu; biraḳ u hildiki ḳurbanliḳ bolmisa, u uningdin azraḳmu yeyixkə bolmaydu. Bəzidə ḳurbanliḳni ətküzüwaloɣuqi kaḥin, xundaḳla uning ailisidikilər uningdin yeyixkə bolatti, əmma ḥərhil ḳurbanliḳning kəp ḳismi, bəzidə uning ḥəmmisi Hudaoɣa atap kəydürülətti.

Məzkur kitabta jəmiy bəx hil ḥədiyə-ḳurbanliḳ təswirlinidu; xundaḳla kaḥinlarning kaḥinliḳ hizmət-wəzipilirigə kirixixtiki «səkkiz künlük təyyarliḳ»ning təpsilatliri kərsitilidu wə yuḳirida eytḳinimizdək, Hudaning «rəsimiy paklik»

ḫəm «roḫ-kəngüldiki paklik» tooɣruluq təpsiliy tələpliri kərsitilidu. Uningda yənə Israil üqün bekitkən yəttə qong ḫeyt-bayramning təpsilatliri, həlkḳə itaətmənlikning bəht ata ḳilidioɣanliḳi ḫəmdə itaətsizlikning bəhtsizlik elip kelidioɣanliḳi tooɣruluq bayan ḳilinoɣan bexarətlərmu kərsitilidu.

«Muḳəddəs» wə «pak»liḳ tooɣruluq

Oḳurmənlər üqün izaḫat: — Təwrat-injilda, «muḳəddəs» degən səz «mutləḳ pak», «Hudaoɣa ataloɣan» «Hudaoɣa alaḫidə has», «Huda alaḫidə ixlitidioɣan» (məyli adəmlər yaki nərsilər bolsun) degən mənini bildüridu (uyoɣur həlḳi arisidiki «uluoɣ» degən mənidə əməs).

Hudaning ibadət qediridiki hizmitini yürgüzüx üqün kaḫinlar rəsimiy «muḳəddəs» boluxi kerək; Lawiylar bolsa ularoɣa ḫəmdəmdə bolux üqün rəsimiy «pak» boluxi kerək idi. Əmma Hudaning həlḳining ḫəmmisi roḫ-kəngül jəḫəttə ḫərdaim muḳəddəs turuxi kerək: «**Mən Hudayinglar Pərwərdigar muḳəddəs boloɣaqḳa, silərmu muḳəddəs boluxunglar kerək**» (19:2).

«Təbirlər»diki «**əzünglarni pak ḳilinglar**» wə «**əzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar**» degənnimu kərüng.

Muxu yərdə eytip ətüximiz kerəkki, Təwrat dəwridə «təndiki napaklik» kixilərning Hudaoɣa dua ḳilixioɣa ḫeqḳandaḳ tolsaloɣu əməs idi.

Məzmun: —

(a) Bəx hil ḫədiyə-ḳurbanliḳ (1-7-bablar)
(ə) Kaḫinlarning wəzipisigə kirixixi (8-10-bablar)
(b) «Pak» wə «napak» ḫaywanlar (11-bab)
(p) «Rəsimiy paklik» tooɣruluq bəlgilimilər (12-15-bablar)
(t) «Kafarət küni» (16-bab)
(j) Ḳurbanliḳ ḳilix tooɣruluq baxḳa bəlgilimilər (17-bab)
(q) Hurapiyliḳlar wə ḫərhil yirginqlik ixlar (18-20-bablar)
(h) Kaḫinlarni baxḳuridioɣan bəlgilimilər (21-22-bablar)
(d) Pərwərdigar bekitkən yəttə ḫeyt-bayram (23-bab)
(r) Qiraoɣdan üqün zəytun meyini təyyarlax wə baxḳa ixlar (24-bab)
(z) «Xabat yili» wə «azad yili» (25-bab)
(ẓ) Bərikət wə lənətlər (26-bab)
(s) Ḳəsəmlər (27-bab)

••••••••

Lawiylar

«Kaһin-lawiylarning dəsturi» Køydürmə ķurbanliķ tooғrisidiki bəlgilimilər

1 [1] Wə Pərwərdigar Musani qaķirip jamaət
qediridin uningoғa səz ķilip mundaķ dedi:
— [2] Sən Israillaroғa səz ķilip ularoғa
mundaķ degin: — Əgər silərdin biringlar
Pərwərdigarning aldioғa bir ķurbanliķni
sunmaķqi bolsanglar, ķurbanliķinglarni qar-
paylardin, yəni kala yaki uxxaķ mallardin
sunuxunglar kerək.
[3] Əgər uning sunidioғini kalilardin køydürmə
ķurbanliķ bolsa, undaķta u bejirim ərkək
ћaywanni kəltürsun; uning Pərwərdigarning
aldida ķobul boluxi üqün uni jamaət
qedirining kirix aoғzining aldida sunsun.
[4] U ķolini køydürmə ķurbanliķning bexioғa
ķoysun; xuning bilən ķurbanliķ uning
ornioғa kəfarət boluxķa ķobul ķilinidu.
[5] Andin u Pərwərdigarning ћuzurida buķini
booғuzlisun; kaћinlar boloғan Ћarunning
ooғulliri ķenini kəltürüp, jamaət qedirining
kirix aoғzidiki ķurbangaћning üsti ķismining
ətrapioғa səpsun. [6] Andin ķurbanliķ ķiloғuqi
køydürmə ķurbanliķ ķilinoғan ћaywanning
terisini soyup, tenini parqilisun [7] wə Ћarun
kaћinning ooғulliri ķurbangaћta ot ķalap
otning üstigə otunlarni tizsun. [8] Andin
kaћinlar boloғan Ћarunning ooғulliri gəx
parqilirini, bexi wə meyi bilən ķoxup,
ķurbangaћdiki otning üstidiki otunning
üstigə tərtip bilən tizip ķoysun.. [9] Lekin uning
iq-ķarni bilən paqaķlirini ķurbanliķ sunoғuqi
suda yusun; andin kaћin ћəmmisini elip
kelip ķurbangaћning üstidə køydürsun. Bu
ot arķiliķ sunulidioғan ķurbanliķ ћesabida,
Pərwərdigaroғa huxbuy qiķirilidioғan
køydürmə ķurbanliķ bolidu.

Ķoy padisidin ķilinoғan ķurbanliķ

[10] Əgər u køydürmə ķurbanliķ ķilix üqün
uxxaķ mallardin ķoy ya əqkə ķurbanliķ
ķilay desə, undaķta u bejirim boloғan bir
ərkikini kəltürsun. [11] U uni ķurbangaћning
ximal təripidə Pərwərdigarning
ћuzurida booғuzlisun. Andin kaћinlar
boloғan Ћarunning ooғulliri ķenini elip,
ķurbangaћning üsti ķismining ətrapioғa
səpsun. [12] ķurbanliķ ķiloғuqi bolsa gəxni par-
qilap, bexi bilən meyini kesip ayrisun. An-
din kaћin bularni elip ķurbangaћtiki otning
üstidiki otunning üstidə tərtip boyiqə ti-
zip ķoysun. [13] Lekin uning iq-ķarni bilən
paqaķlarni ķurbanliķ sunoғuqi suda yusun; an-
din kaћin ћəmmisini elip kelip ķurbangaћning
üstidə køydürsun. Bu ot arķiliķ sunulidioғan
ķurbanliķ ћesabida, Pərwərdigaroғa huxbuy
qiķirilidioғan køydürmə ķurbanliķ bolidu.

Uqar-ķanatlardin ķilinoғan køydürmə ķurbanliķ

[14] Əgər ķurbanliķ ķiloғuqi Pərwərdigaroғa
atap uqar-ķanatlardin køydürmə ķurbanliķ
ķilay desə, undaķta u pahtəklərdin yaki
kəptər baqkiliridin ķurbanliķ kəltürsun.
[15] Kaћin uni ķurbangaћning yenioғa elip ke-
lip, bexini toloғap üzüp uni ķurbangaћning
üstidə køydürsun; uning ķeni sikilip
ķurbangaћning temioғa sürtülsun. [16] Lekin
taxliķini pəyliri bilən ķoxup ķurbangaћning

1:1 «Wə» — «Lawiylar» yaki «Kaћin-lawiylarning dəsturi» degən kitab «wə» degən səz bilən baxlinidu. Xuning bilən bu səz «Kaћin-lawiylarning dəsturi»ni «Misirdin qiķix» degən kitabning əng ahirķi ayiti (40-bab, 38-ayət) bilən ziq baoғlaydu. Məzkur kitab uning dawamidur. «Kirix səz»imizni kərüng. **«jamaət qediri»** — yaki «kərüxüx qediri». «jamaət qediri» degən səzdiki «jamaət» ibraniy tilida «Huda bilən uqrixix» yaki «Huda bilən didarlixix» degən uķumni bildüridu.

1:3 Mis. 29:10

1:4 «kəfarət *bolux*» — (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») tüp mənisi «yepix». Gunaћlaroғa «kəfarət kəltürüx» degənlik «gunaћlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaћlarni waķitliķ yapatti wə xuningdək xu gunaћlardin towa ķilip ķurbanliķ kəltürgən bəndilirini kəqürüm ķilatti. Injil dəwri kəlgəndə u Məsiћning ķurbanliķi wasitisi bilən insanlarning gunaћlirini «elip taxlaydu» («Yuћ.» 1:29, 36ni kərüng).

1:8 «kaћinlar boloғan Ћarunning ooғulliri» — Ћarun bax kaћin, ooғulliri kaћinlar ķilip bekitilgənidi («Mis.» 28:1).

xərk təripidiki küllükkə taxliwətsun; [17] u
qurbanlikni ikki kanitining otturisidin
yarsun, birak uni ikki parqə kiliwətmisun.
Andin kahin buni elip qurbangahdiki otning
üstidiki otunning üstigə koyup kəydürsun;
bu ot arkilik sunulidiolan qurbanlik hesabida,
Pərwərdigaroła huxbuy qikirilidiolan
kəydürmə qurbanlik bolidu.

Axlik hədiyəliri

2 [1] Əgər birkim Pərwərdigarning huzuriola
axlik hədiyəsi sunmakqi bolsa hədiyəsi
esil undin boluxi kerək; u uningola zəytun
meyi kuyup andin üstigə məstiki salsun.
[2] U uni elip kahinlar bololan Harunning
oolullirining aldiola kəltürsun; andin kahin
hədiyə sunoluqining yadlinixi üqün zəytun
meyi iləxtürülgən undin bir qanggal elip,
həmmə məstiki bilən koxup, bu hədiyəni
qurbangahta kəydürsun; bu ot arkilik
sunulidiolan, Pərwərdigaroła huxbuy
qikirilidiolan hədiyə bolidu. [3] Əmma axlik
hədiyəsidin kaloini bolsa, Harun bilən uning
ooullirioła təwə bolsun. Bu Pərwərdigaroła
ot arkilik sunuloanlarning iqidə «əng
mukəddəslərning biri» hesablinidu.

Pixuruloan axlik hədiyəliri

[4] Əgər sən tonurda pixuruloan nərsilərdin
axlik hədiyəsi sunay desəng, ular zəytun meyi
iləxtürülgən esil undin pixuruloan tokaqlar
yaki zəytun meyi sürülüp məsihlənqən petir
həmək nanlardin bolsun.

[5] Əgər sening kəltüridiolan hədiyəng tawida
pixuruloan axlik hədiyəsi bolsa u zəytun
meyi ixləxtürülüp esil undin petir halda
etilsun. [6] Sən uni oxtup üstigə zəytun meyi
kuyoqin; u axlik hədiyəsi bolidu.
[7] Sening kəltüridiolan hədiyəng kazanda
pixuruloan axlik hədiyəsi bolsa undakta
u esil un bilən zəytun meyida etilsun. [8] Xu
yollarda təyyarlanoqan axlik hədiyəlirini
Pərwərdigarning huzuriola kəltürgin; uni
kahinoqa bərgin, u uni qurbangahka elip ba-
ridu. [9] Kahin bolsa axlik hədiyəsidin «yad-
linix ülüxi»ni elip qurbangahning üstidə
kəydürsun. Bu ot arkilik sunulidiolan,
Pərwərdigaroła huxbuy qikirilidiolan
hədiyə bolidu. [10] Əmma axlik hədiyəsidin
kaloini bolsa, Harun bilən uning
ooullirioła təwə bolsun. Bu Pərwərdigaroła
ot arkilik sunuloanlarning iqidə «əng
mukəddəslərning biri» hesablinidu.

[11] Silər Pərwərdigarning huzuriola
sunidiolan hərkandak axlik hədiyəliri
eqitku bilən təyyarlanmisun. Qünki
silərning Pərwərdigaroła otta sunulidiolan
hədiyənglarning heqkaysisida eqitku yaki
həsəlni kəydürüxkə bolmaydu. [12] Bularni
Pərwərdigarning aldiola «dəsləpki hosul»
süpitidə sunsanglar bolidu, lekin ular huxbuy
süpitidə qurbangahning üstidə kəydürülüp
sunulmisun.

[13] Sening hərbir axlik hədiyəng tuz bilən
tuzlinixi kerək; hədiyəngni Hudayingning
əhdə tuzidin məhrum kilmay, həmmə axlik
hədiyəliringni tuz bilən tuzlioin.
[14] Əgər sən Pərwərdigaroła «dəsləpki
hosul»din axlik hədiyəsi sunay desəng,
undakta ziraətning yengi pixkan kək bexini
elip, danlarni otta korup, ezip talkan süpitidə
sunoqin; bu «dəsləpki hosul» hədiyəsi bolidu;
[15] sən uningola zəytun meyi kuyup üstigə
məstiki saloqin; bu axlik hədiyəsi bolidu.
[16] Kahin bolsa uningdin, yəni korup ezilgən

1:16 «taxlikini pəyliri bilən koxup...» — yaki «kuyruk pəyliri bilən üqəylirini koxup...».
2:1 «esil un» — ibraniy tilida təkitlənqini yahxi tartiloan, birhil yumxaklikta, heqkandak kepək arilaxmioan un.
2:1 Mis. 6:15; 9:17; Qəl. 15:4
2:2 Law. 6:8
2:3 «Pərwərdigaroła ot arkilik sunuloanlarning iqidə «əng mukəddəslərning biri»» — hədiyə-kurbanliklar «əng mukəddəs» wə «mukəddəs» dəp bəlinidu. ««əng mukəddəs» boloqan hədiyə-kurbanliklarni pəkət kahinlar əzila yeyixkə, xundakla mukəddəs jaydila yeyixkə bolatti. «mukəddəs» hesablanoqan taamlardin ailidikiliri yeyixkə bolatti.
2:3 Law. 10:12
2:4 «tokaqlar» — ibraniy tilida bu səz yaki halkisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.

2:12 Qəl. 18:12
2:13 Mar. 9:49

danlar bilən zəytun meyidin bir kismini elip ḥəmmə məstiki bilən koxup, bolarni «yadlinix ülüxi» süpitidə kəydürsun. Bu ot arkilik Pərwərdigaroɣa sunuloɣan ḥədiyə bolidu.

Inaklik kurbanlikliri

3 [1] Birsining sunidioɣini inaklik kurbanliki bolsa, xundakla kalilardin sunsa, u Pərwərdigarning ḥuzurioɣa bejirim bir ərkikini yaki qixisini kəltürsun. [2] U sunidioɣan bu ḥaywanning bexioɣa kolini koyup, andin uni jamaət qedirining kirix eoɣizi aldida booɣuzlisun. Andin kaḥinlar boloɣan Ḥarunning ooɣulliri kenini kurbangaḥning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. [3] Sunoɣuqi kixi bu inaklik kurbanlikidin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥədiyə süpitidə bir kismini elip beoɣixlisun, yəni iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip. [4] ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḥəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. [5] Ḥarunning ooɣulliri bolsa bularni kurbangaḥning üstigə kəltürüp ot üstigə koyuloɣan otunning üstidiki kəydürmə kurbanlikka koxup kəydürsun. Bu ot arkilik sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa huxbuy qikiridioɣan kurbanlik bolidu.

Koy padisidin boloɣan inaklik kurbanliki

[6] Birsining Pərwərdigaroɣa kilidioɣan inaklik kurbanliki üqün sunidioɣini uxxak maldin bolsa, undakta u bejirim bir ərkikini yaki qixisini kəltürsun. [7] Əgər uning kurbanliki koy bolsa uni Pərwərdigarning aldioɣa kəltürüp, [8] kurbanlik kilidioɣan bu ḥaywanning bexioɣa kolini koyup, andin uni jamaət qedirining kirix aoɣzining aldida booɣuzlisun. Andin Ḥarunning ooɣulliri kenini elip kurbangaḥning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. [9] Sunoɣuqi kixi bu inaklik kurbanlikidin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥədiyə süpitidə bir kismini, yəni uning meyini elip beoɣixlisun, — pütün maylik kuyrukini uning omurtkisioɣa yekin yərdin ajritip elip, iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip, [10] ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḥəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. [11] Kaḥin bularni kurbangaḥning üstidə kəydürsun; bu otta sunulidioɣan, Pərwərdigaroɣa ataloɣan taam ḥədiyəsi bolidu.

[12] Uning sunidioɣini əqkə bolsa, buni Pərwərdigarning ḥuzurioɣa kəltürsun. [13] U kolini uning bexioɣa koyup, andin uni jamaət qedirining aldida booɣuzlisun. Andin Ḥarunning ooɣulliri kenini elip kurbangaḥning üsti kismining ətrapioɣa səpsun. [14] Andin sunoɣuqi kixi bu kurbanliktin Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan ḥədiyə süpitidə bir kismini elip beoɣixlisun, yəni iq karnini yəgəp turoɣan mayni, xundakla barlik iq meyini elip, [15] ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḥəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini kesip, elip kəlsun. [16] Kaḥin bularni kurbangaḥning üstidə kəydürsun; bu otta sunulidioɣan, huxbuy qikiridioɣan taam ḥədiyəsi bolidu. Mayning ḥəmmisi Pərwərdigaroɣa təwədur.

[17] Bu ḥərkandak turar jayinglarda silərgə əbədiy bəlgilimə bolidu; silər ḥeqkandak may yaki kan yeməslikinglar kerək.

Gunaḥ kurbanliki, yəni «gunaḥni tiləx kurbanliki»

4 [1] Pərwərdigar Musaoɣa sөz kilip mundak dedi: —

[2] Israillaroɣa sөz kilip mundak degin: — «Birsi bilməy ezip, Pərwərdigar «kilma» dəp buyruoɣan ḥərkandak əmrlərdin birigə

3:3 Mis. 29:13,22
3:5 Mis. 29:25; Law. 6:5
3:11 Law. 21:6,8,17,21,22; 22:25; Əz. 44:7; Mal. 1:12
3:17 «əbədiy» — Təwrattiki «əbədiy» degən sөz ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu: (1) mənggü; (2) xu wakittiki qeki bekitilmigən, kərəlsiz, məḥlətsiz uzun bir məzgilni kersitidu. «koxumqə sөz»imiznimu kerüng.
3:17 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10,14

hilaplik ḳilip selip, gunaḥ ḳilsa, təwəndikidək ḳilsun: —
3 — əgər məsiḥləngən kaḥin həlḳni gunaḥḳa putlaxturidioɣan bir gunaḥni ḳilsa, undaḳta u bu ḳiloɣan gunaḥi üqün bir bejirim yax torpaḳni elip kelip, Pərwərdigaroɣa gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə sunsun.. 4 U torpaḳni jamaət qedirining kirix aoɣzining yenioɣa, Pərwərdigarning aldioɣa kəltürüp, ḳolini uning bexioɣa ḳoyup, andin torpaḳni Pərwərdigarning ḥuzurida booɣuzlisun. 5 Andin məsiḥləngən kaḥin torpaḳning ḳenidin azoɣina elip, jamaət qediri iqigə kətürüp aparsun;. 6 kaḥin xu yərdə barmiḳini ḳanoɣa qilap, ḳanni əng muḳəddəs jayning pərdisining aldida, Pərwərdigarning ḥuzurida yəttə mərtiwə səpsun. 7 Xundaḳla kaḥin ḳandin elip, jamaət qediri iqidə Pərwərdigarning aldida turoɣan huxbuygaḥning münggüzlirigə sürsun. Torpaḳning ḳaloɣan ḥəmmə ḳenini bolsa, jamaət qedirining kirix aoɣzining aldidiki kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥining tüwigə təküp ḳoysun;. 8 andin u gunaḥ ḳurbanliḳi boloɣan torpaḳning iqidin ḥəmmə meyini ajritip qiḳarsun — yəni iq ḳarnini yəgəp turoɣan may bilən ḳaloɣan iq meyi,. 9 ikki bərəkni wə ularning üstidiki ḥəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini ajratsun 10 (huddi inaḳlik ḳurbanliḳi boloɣan kalining iqidiki may ajritiloɣandək); andin kaḥin bularni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥining üstidə kəydürsun.. 11 Lekin torpaḳning terisi bilən ḥəmmə gəxi, bax bilən paqaḳliri, iq ḳarni bilən zinini,. 12 yəni pütkül torpaḳning ḳaloɣan ḳisimlirini qedirgaḥning sirtioɣa elip qiḳip, pak bir yərgə, yəni küllər təkülidioɣan jayoɣa elip qiḳip, otunning üstidə otta kəydürsun. Bular küllər təkülidioɣan jayda kəydürüwetilsun..

13 Əgər pütkül Israil jamaiti əzi bilmigən ḥalda ezip gunaḥ ḳiloɣan bolsa, Pərwərdigarning «ḳilma» dəp buyruoɣan ḥərḳandaḳ əmrlirigə hilaplik ixlarning birini ḳilip selip, gunaḥḳa qüxüp ḳalsa,. 14 xundaḳla ularning sadir ḳiloɣan gunaḥi aydinglaxḳan bolsa, undaḳta jamaət gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir yax torpaḳni sunup jamaət qedirining aldioɣa kəltürsun. 15 Jamaətning aḳsaḳalliri Pərwərdigarning aldida ḳollirini torpaḳning bexioɣa ḳoyup, andin torpaḳni Pərwərdigarning aldida booɣuzlisun. 16 Məsiḥləngən kaḥin torpaḳning ḳenidin azoɣina elip jamaət qediri iqigə elip kirsun;. 17 xu yərdə barmiḳini ḳanoɣa qilap, ḳanni əng muḳəddəs jayning pərdisining aldida, Pərwərdigarning ḥuzurida yəttə mərtiwə səpsun. 18 Xundaḳla kaḥin ḳandin elip jamaət qediri iqidə Pərwərdigarning aldida turoɣan huxbuygaḥning münggüzlirigə sürsun. Torpaḳning ḳaloɣan ḥəmmə ḳenini bolsa, jamaət qedirining kirix aoɣzining aldidiki kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥining tüwigə təküp ḳoysun; 19 kaḥin torpaḳning iqidin barliḳ meyini ajritip elip, ḳurbangaḥning üstidə kəydürsun. 20 U gunaḥ ḳurbanliḳi boloɣan ilgiriki torpaḳni ḳiloɣinioɣa ohxax bu torpaḳnimu xundaḳ ḳilsun; wə dəl xundaḳ ḳilixi kerək; xu yol bilən kaḥin ular üqün kəfarət kəltüridu; xu gunaḥ ulardin kəqürülidu. 21 Andin u torpaḳni qedirgaḥning taxḳirioɣa elip qiḳip, ilgiriki torpaḳni kəydürgəndək bu torpaḳnimu kəydürsun. Bu jamaət üqün gunaḥ ḳurbanliḳi bolidu.

22 Əgər bir əmir bilməy uning Hudasi Pərwərdigarning «ḳilma» degən ḥərḳandaḳ

4:3 «məsiḥləngən kaḥin» — bəlkim «bax kaḥin»ni kərsitixi mumkin. «Məsiḥ ḳilix» yaki «məsiḥləx» toоrisida «Mis.» 28:41ni wə izaḥatini kərüng.
4:5 Law. 16:14; Qəl. 19:4
4:7 Law. 9:9
4:8 Law. 3:3, 4
4:10 Law. 3:5
4:11 Mis. 29:14; Qəl. 19:5
4:12 «küllər» — muxu yərdə ḳurbanliḳlarning küllirini kərsitidu.
4:12 Law. 16:27; Qəl. 19:3; Ibr. 13:11
4:13 «jamaət əzi bilmigən» — bu ibraniy tilida «bu ix jamaətning kəzigə yətmigən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
4:13 Law. 9:15; Qəl. 15:24-31
4:16 «Məsiḥləngən kaḥin» — yaki «məsiḥ ḳilinoɣan kaḥin» bəlkim «bax kaḥin»ni kərsitixi mumkin.

əmrlirining birigə hilaplik kilip selip, gunahka qüxüp kalsa, [23] wə kiloan gunahi özigə məlum kilinoan bolsa, undakta u özi kurbanlik üqün bejirim bir tekini sunsun;
[24] u kolini tekining bexioa koyup, andin uni köydürmə kurbanlik kilinidioan haywanlarni booquzlaydioan jayoa elip berip Pərwərdigarning aldida booquzlisun. Bu bir gunah kurbanliki bolidu. [25] Kahin gunah kurbanlikining kenidin barmikioa azoina elip, uni köydürmə kurbanlik kurbangahining münggüzlirigə sürüp koysun; andin kaloan kenini köydürmə kurbanlik kurbangahining tüwigə təküp koysun. [26] U inaklik kurbanliki kilinoan haywanning meyini köydürgəndək, uning barlik meyini kurbangahta köydürsun. Bu yol bilən kahin uni gunahidin paklandurux üqün kəfarət kəltüridu wə xu gunahi uningdin kəqürülidu.

[27] Əgər pukralardin biri bilməy uning Hudasi Pərwərdigarning «kilma» degən harkandak əmrlirining birigə hilaplik kilip selip, gunahka qüxüp kalsa, [28] wə kiloan gunahi özigə məlum kilinoan bolsa, undakta u özining, yəni u sadir kiloan gunahi üqün kurbanlik kilixka bejirim bir qixi öqkini sunsun; [29] u kolini gunah kurbanlikining bexioa koyup, andin uni köydürmə kurbanliklarni booquzlaydioan jayoa elip berip booquzlisun. [30] Andin kahin uning kenidin barmikioa azoina elip uni köydürmə kurbanlik kurbangahining münggüzlirigə sürüp koysun; kaloan barlik kenini kurbangahning tüwigə təküp koysun. [31] Inaklik kurbanliki kilinoan haywanning meyi iqidin ajritiloandək uningmu həmmə meyini ajritip qikarsun; kahin uni Pərwərdigarning aldida huxbuy kəltürsun dəp kurbangahning üstidə köydürsun. Xu yol bilən kahin uning üqün kəfarət kəltüridu; xu gunah uningdin kəqürülidu.

[32] Əgər u kixi gunah kurbanliki üqün koza kəltürüxni halisa, bejirim bir qixi kozini sunsun. [33] U kolini gunah kurbanliki kozisining bexioa koyup, köydürmə kurbanliklar booquzlinidioan jayoa elip berip, uni gunah kurbanliki süpitidə booquzlisun. [34] Andin kahin gunah kurbanlikining kenidin barmikioa azoina elip uni köydürmə kurbanlik kurbangahining münggüzlirigə sürüp koysun; uning kaloan barlik kenini u kurbangahning tüwigə təküp koysun. [35] Inaklik kurbanliki kilinoan kozining meyi iqidin ajritiloandək, uningmu həmmə meyini ajritip qikarsun; kahin bularni Pərwərdigaroa atap otta sunulidioan barlik kurbanliklaroa koxup, kurbangahning üstidə köydürsun. Xu yol bilən kahin uning sadir kiloan gunahi üqün kəfarət kəltüridu; xu gunah uningdin kəqürülidu.

Itaətsizlik kurbanliki, yəni «itaətsizlikni tiləx kurbanliki»

5 [1] Əgər birsi məlum ixka guwahqi bolup, xundakla uningoa kəsəm buyruloinida körgini yaki bilginidin məlumat bərmisə, undakta u kəbihlikining jazasioa tartilidu.
[2] Əgər birsi özi bilməy napak bir nərsigə tegip kətsə — məyli u napak bir haywanning jəsiti bolsun, məyli napak bir qarpayning jəsiti bolsun, yaki napak bir əmiligüqi haywanning jəsiti bolsun, muxundak nərsigə tegip kətsə umu napak sanilip gunahkar hesablinidu;
[3] əgər xuningdək birsi özi tuymay məlum kixining adəmni napak kilidioan harkandak nijasitigə tegip kətsə, xundakla u buni bilip yətsə, undakta u gunahkar hesablinidu.
[4] Əgər birsi angsiz rəwixtə yaman yaki yahxi bir ixni kilay dəp kəsəm kilip salsa (kixilər

4:23 «wə» — ibraniy tilida «wa» degən səz bilən ipadilinidu; hamdə «wə» ham «yaki» degən ikki hil mənini bildüridu.
4:27 Qəl. 15:27
4:28 «wə kiloan gunahi özigə məlum kilinoan bolsa...» — ibraniy tilida «wə» «wa» degən səz bilən ipadilinidu; hamdə «wə» ham «yaki» degən ikki hil mənini bildüridu.
4:31 Mis. 29:18; Law. 3:3, 4 ,14
5:2 Hag. 2:13; 2Kor. 6:17

ḫərtürlük ix tooɣrisida angsiz rəwixtə kəsəm kilixi mumkin), xundakla u buni tonup yətsə, u bu ixlar tüpəylidin gunahkar ḫesablinidu.
5 Birsi yukiriki ḫərkaysi ixlarda mən gunahkar boldum dəp bilsə, u əz gunahini «mən mundak gunah kildim» dəp ikrar kilsun; 6 andin əzi sadir kiloɣan gunahining kafariti üqün Pərwərdigarning aldioɣa «itaətsizlikni tiligüqi kurbanlik» süpitidə uxxak maldin saoɣlik wə ya bir qixi əqkini gunah kurbanliki kilip kəltürsun; andin kahin uni gunahidin paklanduruxka uning üqün kəfarət kəltürsun.

7 Əgər u koylardin kurbanlik kilixka kurbi yətmisə, u kiloɣan itaətsizliki üqün ikki pahtək yaki ikki baqkini elip kelip, birini gunah kurbanliki üqün, yənə birini kəydürmə kurbanlik üqün Pərwərdigarning aldioɣa sunsun.. 8 U bularni kahinning kexioɣa kəltürgəndə, kahin awwal gunah kurbanlikioɣa təyyarlanoɣanni kurbanlik kilip boynini üzməy, bexioɣa yekin jayidin toloɣisun, lekin bexini boynidin üzüwətmisun;.. 9 andin gunah kurbanlikining kenidin azoɣina elip kurbangahning temioɣa qaqsun; kaloɣan keni bolsa kurbangahning tüwigə sikip qikirilsun. Buning əzi gunah kurbanliki bolidu.
10 Əmma ikkinqisini bolsa bekitilgən bəlgilimə boyiqə kəydürmə kurbanlik kilip sunsun. Bu yol bilən kahin uning kiloɣan gunahi üqün kəfarət kəltüridu wə xu gunah uningdin kəqürülidu..
11 Əgər ikki pahtək yaki ikki baqkini kəltürüxkə kurbi yətmisə, undakta gunah kiloɣan kixi gunah kurbanliki üqün esil undin bir əfahning ondin birini kəltürsun; bu gunah kurbanliki boloɣaqka u uning üstigə zəytun meyi kuymisun yaki üstigə ḫeqkandak məstiki salmisun; qünki u gunah kurbanliki bolidu.. 12 U uni kahinning kexioɣa kəltürsun wə kahin buningdin sunoɣuqining «yadlinix ülüxi» süpitidə bir qanggal elip, xuni Pərwərdigaroɣa atap otta sunuloɣan kurbanliklaroɣa koxup, kurbangahning üstidə kəydürsun. Buning əzi gunah kurbanliki bolidu.. 13 Bu yol bilən u xu gunahlardin kaysisini kiloɣan bolsa, kahin uning üqün kəfarət kəltüridu. Axlik ḫədiyəliridikigə ohxax kaloɣan kismi kahinoɣa təwə bolidu..
14 Andin Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
15 Birsi bilməy Pərwərdigaroɣa ataloɣan mukəddəs nərsilərgə nisbətən itaətsizlik kilip gunah ətküzsə, undakta u Pərwərdigarning aldioɣa uxxak maldin bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip kəltürsun; xu itaətsizlik kurbanliki boloɣan koqkarning bahasini sən mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə kümüx xəkəlgə tohtatkin.. 16 Andin xu kixi mukəddəs nərsilərgə nisbətən ətküzgən hatalikidin boloɣan ziyanni toldursun, xundakla ziyanning bəxtin biri boyiqə koxup kahinoɣa tələm təlisun. Bu yol bilən kahin itaətsizlik kurbanliki boloɣan koqkarning wasitisi bilən uning üqün kəfarət kəltüridu; xu gunah uningdin kəqürülidu..

5:7 Law. 12:8; Luka 2:24
5:8 «kahin awwal gunah kurbankikioɣa ...» — ibraniy tilida «u awwal gunah kurbankikioɣa..».
5:8 Law. 1:15
5:10 Law. 1:15
5:11 «bir əfah» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr.
5:12 Law. 2:2; 4:35
5:13 Law. 2:3
5:15 «sən... tohtatkin» — bu ayəttiki əmr Musa pəyoɣəmbərgə eytiloɣan; xübhisizki, uningdin keyin kaysi kahin məs'ul bolsa xuningoɣimu eytilidu. **«xəkəl»** — kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramoɣa barawər boluxi mumkin. «Mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübhisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp mukəddəs jayda saklanoɣan, mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəm birliki bolsa kerək. **«...uxxak maldin bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip kəltürsun; xu itaətsizlik kurbanliki ... əlqəm birliki boyiqə kümüx xəkəlgə tohtatkin»** — yənə birhil tərjimisi: — «... uxxak maldin bejirim bir koqkarni itaətsizlik kurbanliki kilip sunsun yaki itaətsizlik kurbanlikining ornioɣa sən kahin mukəddəs jaydiki kümüx xəkəlning birliki boyiqə tohtatkan baha boyiqə kümüx xəkəl kəltürisun».
5:15 Mis. 30:13; Law. 27:2-27.
5:16 «... hatalikidin boloɣan ziyanni toldursun, xundakla ziyanning bəxtin biri boyiqə koxup kahinoɣa tələm təlisun» — muxu ayətlərdiki «ziyan» əslidə kəltürüx kerək boloɣan bir kurbanlik yaki ḫədiyəning kimmitini yaki

17 Əgər birsi bilməy Pərwərdigarning «ķilma» degən ḥərķandaķ əmrlirining birərisigə hilaplik ķilip, gunaḥkar boloγan bolsa u kəbiḥlikining jazasioγa tartilidu; 18 xundaķ bolsa, u uxxaķ maldin sən tohtatķan ķimməttə bejirim bir ķoqķarni itaətsizlik ķurbanliķi ķilip sunsun. Bu yol bilən kaḥin uning bilməy ətküzgən itaətsizliki üqün kəfarət kəltüridu wə xu itaətsizlik gunaḥi uningdin kəqürülidu.
19 Bu itaətsizlik ķurbanliķi bolidu; qünki u dərḥəķiķət Pərwərdigarning aldida itaətsizlik ķiloγan.

6 1 Andin Pərwərdigar Musaoγa səz ķilip mundaķ dedi: —
2 Əgər birsi gunaḥ ķilip Pərwərdigarning aldida wapasizlik ķilip, ķoxnisi əzigə amanət yaki kapalətkə bərgən bir nərsə yaki ķoxnisidin zorawanlik bilən buliwaloγan məlum bir nərsə tooγrisida yaloγan gəp ķiloγan bolsa yaki ķoxnisidin naḥəķlik bilən məlum nərsini tartiwaloγan bolsa, 3 yaki yitip kətkən bir nərsini tepiwelip uningdin tansa yaki kixilərning gunaḥ sadir ķiloγan ḥərķandaķ bir Ixi tooγrisida yaloγan kəsəm iqsə, 4 U gunaḥ ķiloγan ixta əzini gunaḥkar dəp tonup yətsə, undaķta u buliwaloγan yaki naḥəķ tartiwaloγan nərsə yaki uningoγa amanətkə berilgən nərsə bolsun, yaki yitip ketip tepiwaloγan nərsə bolsun, 5 yaki u ḥərķandaķ nərsə tooγrisida yaloγan kəsəm iqkən bolsun, uning ḥəmmisini toluķ baḥasi boyiqə təlisun, xundaķla xu baḥaning bəxtin bir ķismi boyiqə ķoxup təlisun; u itaətsizlik ķurbanliķini ķiloγan künidə tələmni igisigə tapxurup bərsun. 6 Andin u Pərwərdigarning aldioγa itaətsizlik ķurbanliķi süpitidə uxxaķ maldin sən tohtatķan ķimmət boyiqə bejirim bir ķoqķarni itaətsizlik ķurbanliķi ķilip kaḥinning ķexioγa elip kəlsun. 7 Kaḥin bu yol bilən uning üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu wə u ḥərķaysi ixta itaətsizlik ķiloγan bolsimu u uningdin kəqürülidu.
8 Pərwərdigar Musaoγa səz ķilip mundaķ dedi: —
9 Sən Ḥarun bilən ooγullirioγa kəydürmə ķurbanlik tooγrisida əmr ķilip mundaķ degin: — Kəydürmə ķurbanlik tooγrisidiki ķaidə-nizam mundaķ bolidu: — Kəydürmə ķurbanlik pütün keqə tang atķuqə ķurbangaḥtiki oqaķning üstidə kəyüp tursun; wə ķurbangaḥning otini əqürməy yeniķ turoγuzunglar. 10 Kaḥin kanap tonini kiyip, yalingaqlikini yepip, saoγrisioγiqə kanap iq tambal kiyip tursun; ķurbangaḥning üstidiki ot bilən kəydürülgən kəydürmə ķurbanliķning külini elip, ķurbangaḥning bir təripidə ķoysun; 11 andin kiyimlirini seliwetip baxķa kiyimlərni kiyip, külini qedirgaḥning sirtioγa elip qiķip pakiz bir jayda ķoysun.
12 Ķurbangaḥning oti bolsa ḥəmixə yenip tursun; uni ḥeq wakit əqürüxkə bolmaydu, kaḥin əzi ḥər küni ətigəndə uningoγa otun selip, üstigə kəydürmə ķurbanliķni tizsun wə uning üstigə inaķlik ķurbanliķlirining meyini ķoyup kəydürsun. 13 Üzülməs bir ot ķurbangaḥning üstidə ḥəmixə kəyüp tursun; u ḥərgiz əqürülmisun.

Addiy puķralarning axlik ḥədiyəliri

14 Axlik ḥədiyəsi tooγrisidiki ķaidə-nizam mundaķ: — Ḥarunning ooγulliridin biri uni Pərwərdigarning aldioγa, ķurbangaḥning aldioγa kəltürsun. 15 U axlik ḥədiyəsi boloγan esil unoγa ķolini selip uningdin xundaķla uningdiki zəytun meyidin bir qanggal elip wə ḥədiyəning üstidiki barlik məstikini

napak ḥaləttə buloγap ķoyoγan mukəddəs nərsilərning ķimmitini kərsətsə kerək. Undaķ gunaḥ ķiloγan kixi: (1) bejirim bir ķoqķar elip kelidu; (2) kaḥin xu ķoqķaroγa baḥa ķoyidu; (3) ķoqķarning baḥasi ziyandin kəm bolsa xu kixi tolduridu; (4) uningdin baxķa ziyanoγa bəxtin birini ķoxup təloydu.

6:3 Qəl. 5:6

6:4 «u gunaḥ ķiloγan ixta əzini gunaḥkar dəp tonup yətsə,...» — yənə birhil tərjimisi: «u gunaḥ ķiloγan ixta itaətsizlik ķilsa,...».

6:6 «sən tohtatķan ķimmət boyiqə...» — «sən» bu yərdə Ḥarunni kərsitidu; xübḥisizki, uningdin keyin ķaysi kaḥin məs'ul bolsa xunimu kərsitidu.

6:11 Ibr. 13:11-13, Yu. 19:41

6:14 Qəl. 15:4-21.

қоxup, bularni қurbangaһ üstidə kəydürsun; bu һədiyəning «yadlinix ülüxi» bolup, Pərwərdigarning aldida huxbuy kəltürüx üqün қilinoɣan bolidu.. 16 Exip қaloɣanlirini bolsa Һarun bilən ooɣulliri yesun; u eqitқu selinmay pixurulup muқəddəs bir jayda yeyilsun; ular uni jamaət qedirining һoylisida yesun. 17 U mutləқ eqitқusiz pixurulsun. Mən otta Manga sunulidioɣan қurbanliқ-һədiyələr iqidin xuni ularning əz ülüxi bolsun dəp ularoɣa һəқ қilip bərdim; u gunaһ wə itaətsizlikni tiligüqi қurbanliқlaroɣa oһxax «əng muқəddəslərning biri» һesablinidu. 18 Һarunning əwladidin boloɣan ərkəklərning һəmmisi buningdin yesun; bu dəwrdin-dəwrgə aranglarda əbədiy bir bəlgilimə bolidu; Pərwərdigaroɣa atap otta sunuloɣanliridin bular ularning ülüxi bolsun. Uningoɣa қol təgküzgüqi jəzmən muқəddəs boluxi kerək..

19 Pərwərdigar Musaoɣa səz қilip mundaқ dedi: —
20 Һarun məsiһlinidioɣan künidə u wə ooɣullirining Pərwərdigarning aldioɣa sunidioɣini mundaқ boluxi kerək: — Ular üzülməs axliқ һədiyəsi süpitidə esil undin bir əfaһning ondin birini sunuxi kerək; ətigini yerimini, ahximi yənə yerimini sunsun.. 21 U tawida zəytun meyi bilən etilsun; u zəytun meyioɣa qilap pixuruloɣandin keyin sən uni elip kir; axliқ һədiyəsining pixuruloɣan par-қilirini huxbuy süpitidə Pərwərdigaroɣa atap sunoɣin.. 22 Һarunning ooɣullirining қaysisi uning ornida turuxқa məsiһləngən bolsa umu һədiyəni xundaқ təyyarlap sunsun; bu əbədiy mutləқ bir bəlgilimə bolidu. Bu һədiyə Pərwərdigaroɣa atap toluқ kəydürülsun. 23 Kaһinning һərbir axliқ һədiyəsi bolsa pütünləy kəydürülsun; u һərgiz yeyilmisun.

Gunaһ қurbanliқi tooɣrisidiki қaidə-nizam

24 Pərwərdigar Musaoɣa səz қilip mundaқ dedi: —
25 Һarun bilən ooɣullirioɣa mundaқ degin: — Gunaһ қurbanliқi tooɣrisidiki қaidə-nizam mundaқ: — Gunaһ қurbanliқimu kəydürmə қurbanliқ booɣuzlinidioɣan jayda, Pərwərdigarning aldida booɣuzlansun; bu hil қurbanliқ «əng muқəddəslərning biri» һesablinidu. 26 Gunaһ қurbanliқini ətküzgüqi kaһin əzi uni yesun; қurbanliқ muқəddəs bir yərdə, jamaət qedirining һoylisida yeyilsun.. 27 Uning gəxigə қol təgküzgüqi һərkim muқəddəs bolmisa bolmaydu, xuningdək əgər uning қeni birsining kiyimigə qaqrap kətsə, undaқta қan qeqiloɣan jay muқəddəs bir yərdə yuyulsun. 28 Қaysi sapal қazanda қurbanliқ қaynitilip pixuruloɣan bolsa, u sundurulsun. Əgər u mis қazanda қaynitip pixuruloɣan bolsa, u қirip sürülsun һəm su bilən yuyulsun. 29 Kaһinlardin boloɣan barliқ ər kixilər uningdin yesə bolidu. Bu «əng muқəddəslərning biri» һesablinidu.
30 Һalbuki, muқəddəs jayda kəfarət kəltürüx üqün қeni jamaət qedirioɣa kirgüzülgən һərқandaқ gunaһ қurbanliқi bolsa, һərgiz yeyilmisun, bəlki pütünləy kəydürülsun..

Itaətsizlik қurbanliқi tooɣrisidiki қaidə-nizam

7 1 Itaətsizlik қurbanliқi tooɣrisidiki қaidə-nizam mana mundaқ: — Bu қurbanliқ «əng muқəddəslərning biri» һesablinidu. 2 Kəydürmə қurbanliқ booɣuzlinidioɣan jayda itaətsizlikni tiləx қurbanliқimu booɣuzlinidu; kaһin қenini қurbangaһning üsti қismining ətrapioɣa səpsun. 3 Қurbanliқ қiloɣuqi kixi barliқ meyini sunsun; yəni maylиқ қuyruқi bilən iq қarnini yəgəp turoɣan mayni, 4 ikki bərəkni wə ularning üstidiki һəmdə ikki yanpixidiki mayni ajritip, jigərning bərəkkiqə boloɣan qawa meyini ajritip

6:15 Law. 2:9
6:18 «uningoɣa қol təgküzgüqi jəzmən muқəddəs boluxi kerək» — yaki «uningoɣa təgküqi һərқandaқ nərsə muқəddəs nərsə boluxi kerək».
6:18 Mis. 29:37
6:20 «bir əfaһ» — təһminən 2 kürə yaki 22 litr.
6:21 «... keyin sən uni elip kir» — «sən» bu yərdə Һarunni kərsitidu; xübһisizki, uningdin keyin қaysi kaһin məs'ul bolsa xunimu kərsitidu.

6:26 Һox. 4:8
6:30 Law. 4:5; Ibr. 13:11
7:3 «Қurbanliқ қiloɣuqi kixi» — ibraniy tilida «U».

sunsun. [5] Kaһin bularni Pərwərdigarоɣa atap otta sunulidiоɣan ḳurbanlik süpitidə ḳurbangaһta kөydürsun. Bu itaətsizlik ḳurbanliḳi bolidu. [6] Kaһinlardin bolоɣan ər kixilərning һəmmisi buni yesun; u muḳəddəs yərdə yeyilsun; u «əng muḳəddəslərning biri» һesablinidu.
[7] Gunaһ ḳurbanliḳi ḳandaḳ bolsa itaətsizlik ḳurbanliḳimu xundaḳ bolidu; ular ikkisi tooɣrisidiki ḳaidə-nizam ohxax; bu ḳurbanlik kəfarət kəltürüxkə ḳurbanlik ətküzgüqi kaһinning өzigə təwə bolsun.

Kөydürmə ḳurbanliḳlar wə axlik һədiyəliridin kaһinlaroɣa tegidiоɣan ülüxi tooɣruluḳ bəlgilimə

[8] Kaһin birsining sunоɣan kөydürmə ḳurbanliḳini ətküzgən bolsa, kөydürmə ḳurbanliḳning terisi xu kaһinning bolidu. [9] Tonurda pixuruloɣan һərbir axlik һədiyəsi, xundaḳla ḳazanda yaki tawida etilgən һərbir axlik һədiyəsi bolsa uni ətküzgən kaһinning bolidu, yəni kaһinning өzigə təwə bolidu. [10] Ңərbir axlik һədiyəsi, məyli zəytun meyi arilaxturuloɣan bolsun, yaki ḳuruḳ kəltürülgən bolsun, bular Ңarunning ooɣullirining һərbirigə barawər bəlüp berilidu.

Inaḳlik ḳurbanliḳi tooɣrisidiki ḳaidə-nizam

[11] Pərwərdigaroɣa atap kəltürülgən inaḳlik ḳurbanliḳi tooɣrisidiki ḳaidə-nizam mundaḳ: —
[12] Sunmaḳqi bolоɣan kixi uni təxəkkür eytix üqün sunsa, undaḳta u «təxəkkür ḳurbanliḳi» bilən billə zəytun meyi iləxtürülgən petir toḳaqlar, zəytun meyi sürülüp məsiһləngən petir һəmək nanlar wə esil undin zəytun meyioɣa qilap pixuruloɣan toḳaqlarnimu kəltürsun. [13] Xu toḳaqlardin baxḳa, yənə təxəkkür eytidiоɣan inaḳlik ḳurbanliḳi bilən billə eqitḳu selinoɣan nanlarnimu sunsun; [14] u xu sunoɣanlirining һərbir türidin birni elip Pərwərdigar üqün ḳox ḳollap sunidiоɣan «kətürmə һədiyə» ḳilip kəltürsun; bu inaḳlik ḳurbanliḳining ḳenini ḳurbangaһning üstigə səpkən kaһinning өzigə təgsun. [15] Təxəkkür bildüridiоɣan inaḳlik ḳurbanliḳining gөxi bolsa ḳurbanlik ḳilinoɣan xu küni yeyilixi kerək; ḳurbanliḳni sunoɣuqi kixi tang atḳuqə uning һeq nemisini ḳaldurmisun.
[16] Əgər uning sunoɣan ḳurbanliḳi ḳəsimigə has ḳurbanlik yaki ihtiyariy kəltürgən ḳurbanlik bolsa, undaḳta һaywanning gөxi ḳurbanlik ḳilinoɣan kündə yeyilsun; uningdin exip ḳaloɣinini bolsa, ətisimu yeyixkə bolidu; [17] lekin ḳurbanliḳning gөxidin üqinqi künigiqə exip ḳalsa, u otta kөydürülüxi kerək. [18] Inaḳlik ḳurbanliḳining gөxidin üqinqi künidə yeyilsə, undaḳta ḳurbanlik ḳobul bolmaydu, ḳurbanlik sunoɣuqining һesabioɣimu һesablanmaydu, bəlki məkruһ bolidu; kimdəkim uningdin yesə өz ḳəbiһlikining jazasioɣa tartilidu.
[19] Xundaḳla napak nərsigə tegip ḳaloɣan gөxmu yeyilməsliki kerək, bəlki otta kөydürülüxi kerək. Ңərḳandaḳ pak adəm napak nərsigə təgmigən ḳurbanliḳning gөxini yesə bolidu. [20] Lekin kimki napak һaləttə turup Pərwərdigaroɣa ataloɣan inaḳlik ḳurbanliḳidin yesə, undaḳta u өz һəlḳidin üzüp taxlinidu. [21] Kimki napak bir nərsigə tegip kətsə (məyli napak һaləttiki

7:6 «muḳəddəs yərdə» — bu sөzlər muḳəddəs jayning ətrapidiki ҳoylini kөrsitidu, «muḳəddəs qedir» («əng muḳəddəs jay» wə «muḳəddəs jay»)ni өz iqigə almaydu.
7:12 «petir toḳaqlar» — ibraniy tilida bu sөz yaki һalḳisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kөrsitidu.
7:12 Zəb. 116:17
7:14 «kətürmə һədiyə» — kaһin yaki һədiyəni sunoɣan kixi Pərwərdigarning aldioɣa ikki ḳollap alaһidə egiz kətürüp atioɣan һədiyə. «Kətürmə һədiyə» adəttə ḳurbanliḳḳa məs'ul kaһinoɣa təwə bolidu.
7:15 «ḳurbanliḳni sunoɣuqi kixi» — ibraniy tilida «u».
7:16 Law. 19:6
7:20 «өz һəlḳidin üzüp taxlinidu» — muxu sөzlərning mundaḳ birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar Өzi uni өltüridu; (2) jamaət uni өltürüxi kerək; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin һaydiwetixi yaki pütkül jəmiyət uni paliwetixi kerək; (4) uningdin һeq nəsil ḳaldurulmaydu. Bizningqə baxḳa ayəttə enik buyruḳ kөrsitilmigəqkə, muxu yərdə birinqi qüxənqə (Huda Өzi xu adəmni dunyadin kətküzidu) tooɣra boluxi mumkin, dəp ḳaraymiz.
7:20 Law. 15:3

adəm bolsun, napak bir ḥaywan bolsun yaki ḥərkəndak napak yirginqlik nərsə bolsun) wə xundakla Pərwərdigarƣa has ataloƣan inakliḳ ḳurbanliḳining gəxidin yesə, undakta u əz həlḳidin üzüp taxlinidu.

Addiy puḳralarƣa ḳaritiloƣan bəlgilimilər

22 Pərwərdigar Musaƣa səz ḳilip mundak dedi: —
23 Israillarƣa mundak degin: — Silər kala, ḳoy wə əqkilərning meyini ḥərgiz yeməngla r. 24 Əzlükidin əlgən yaki yirtḳuqlar booƣup ḳoyoƣan ḥaywanning jəsitining meyini ḥərkəndak ixka ixlətkili bolidu, lekin ḥərgiz uningdin yeməngla r. 25 Qünki kimki Pərwərdigarƣa atap otta sunulidioƣan ḥərkəndak ḥaywanning meyini yesə, xuni yegən kixi əz həlḳiridin üzüp taxlinidu.
26 Silər ḥərkəndak turar jayinglarda ḥeqkəndak ḳanni, yəni uqar-ḳanatlarning bolsun yaki qarpaylarning bolsun ḳenini ḥərgiz estimal ḳilmanglar. 27 Kimdəkim ḥərkəndak ḳanni estimal ḳilsa, xu kixi əz həlḳiridin üzüp taxlinidu.

Inakliḳ ḳurbanliḳlirining kaḥinlarƣa təḳdim ḳilinidioƣan ḳisimliri

28 Pərwərdigar Musaƣa səz ḳilip mundak dedi: —
29 Israillarƣa mundak degin: — Kimki Pərwərdigarƣa atap bir inakliḳ ḳurbanliḳi sunsa, undakta u Pərwərdigarƣa has boloƣan ḥədiyəni xu inakliḳ ḳurbanliḳtin ayrip kəltürsun. 30 Əz ḳoli bilən Pərwərdigarƣa atioƣan, otta sunulidioƣan ḥədiyələrni, yəni may bilən təxni ḳoxup elip kelip, təxni «pulanglatma ḥədiyə» süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatsun.
31 Kaḥin meyini ḳurbangaḥ üstidə kəydürüwətsun. Təx bolsa Ḥarun bilən uning ooƣullirioƣa has bolsun.
32 Inakliḳ ḳurbanliḳliringlarning ong arka putini silər «kətürmə ḥədiyə» süpitidə kaḥinoƣa beringlar. 33 Ḥarunning ooƣulliridin ḳaysisi inakliḳ ḳurbanliḳining ḳeni bilən meyini sunoƣan bolsa əz ülüxi üqün ong arka putini əzi alsun. 34 Qünki Mən Israillarning inakliḳ ḳurbanliḳliridin «pulanglatma ḥədiyə» boloƣan təx bilən «kətürmə ḥədiyə» boloƣan arka putini əbədiy bir bəlgilimə bilən Israillardin elip, kaḥin Ḥarun wə uning ooƣullirining ḥəkḳi bolsun dəp ularƣa təḳdim ḳildim.

35 Musa Ḥarun bilən ooƣullirini Pərwərdigarning ḳullukida kaḥin boluxka uning aldioƣa kəltürgən künidə, ularƣa Pərwərdigarƣa atap otta sunulidioƣan ḳurbanliḳlardin təḳdim ḳilinidioƣan kaḥinliḳ ülüxi mana xudur. 36 Musa ularni məsiḥligən künidə, Pərwərdigar bu ülüxni Israillardin elip ularƣa berilsun dəp əmr ḳiloƣan. Bu Israillaroƣa dəwrdin dəwrgiqə əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Hulasə

37 Kəydürmə ḳurbanliḳ bilən axliḳ ḥədiyəsi, gunaḥ ḳurbanliḳi bilən itaətsizlik ḳurbanliḳi, kaḥinliḳka tikləx ḳurbanliḳi bilən inakliḳ ḳurbanliḳi tooƣrisidiki ḳaidə-nizam mana xudur. 38 Pərwərdigar Israillarƣa: «Silər

7:21 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.
7:25 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.
7:26 Yar. 9:4; Law. 3:17; 17:14
7:27 «əz həlḳidin üzüp taxlinidu» — 20-ayət wə izaḥatini kerüng.

7:30 «pulanglatma ḥədiyə» — Pərwərdigarning aldida egiz kətürüp alaḥidə pulanglitidioƣan ḥədiyədur. «Pulanglatma ḥədiyə» adəttə barliḳ kaḥinlarƣa təwə bolidu.
7:30 Mis. 29:24
7:34 «əbədiy bir bəlgilimə» — Təwrattiki «əbədiy» degən səz ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu: (1) mənggü; (2) xu waḳittiki qeki bekitilmigən, kərəlsiz, məḥlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imizningmu kerüng.
7:34 Mis. 29:27; Qəl. 18:11
7:35 «Musa» — ibraniy tilida «u».
7:36 «Musa» — ibraniy tilida «u».
7:37 «kaḥinliḳka tikləx ḳurbanliḳi» — bu hil ḳurbanliḳ inakliḳ ḳurbanliḳioƣa ohxap ketidu, bu 8-bab, 22-32-ayətlərdə təpsiliy təswirlinidu. Ibraniy tilida «kaḥinliḳka tikləx ḳurbanliḳi» «(ḳollarni) toldurux

bu Sinay bayawanida Pərwərdigarning aldioŋa ḳurbanliḳliringlarni sununglar» dəp buyruoŋan künidə, u bularning ḥəmmisini Sinay teoŋida Musaoŋa tapxuroŋanidi.

Kaḥinlarning has hizmətlərgə ayrilixi — «Mis.» 40:17-38nimu kərüng

8 [1] Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip: — [2] Ḥarunni ooŋulliri bilən billə, wə ularning məhsus kiyimlirini, «məsiḥləx meyi»ni, gunaḥ ḳurbanliḳi bolidioŋan torpaḳ bilən ikki ḳoḳarni, petir nan selinoŋan sewətni elip kelip, [3] Israilning pütün jamaitini jamaət qedirining kirix aoŋzining aldioŋa jəm ḳiloŋin, — dedi.

[4] Musa Pərwərdigar uningoŋa buyruoŋinidək ḳildi, jamaət jamaət qedirining kirix aoŋzining aldioŋa yioŋildi. [5] Andin Musa jamaətkə: — Pərwərdigar buyruoŋan ix mana mundaḳ, — dedi.

[6] Xuning bilən Musa Ḥarun bilən uning ooŋullirini aldioŋa kəltürüp ularni su bilən yuyup, [7] Ḥarunoŋa kənglək kiydürüp, bəlwaoŋ baoŋlap, tonni kiydürdi wə üstigə əfodni yapti; u əfodning bəlweoŋini baoŋlap, əfodni uningoŋa taḳap ḳoydi. [8] Andin Musa uningoŋa «ḳoxen»ni taḳap, ḳoxenning iqigə «urim bilən tummim»ni selip, [9] Bexioŋa səllə yəgəp Pərwərdigar uningoŋa buyruoŋinidək səllining aldi təripigə «altun tahtilik mukəddəs otuoŋat»ni bekitip ḳoydi.

[10] Andin Musa məsiḥləx meyini elip ibadət qediri bilən iqidiki barliḳ nərsilərning ḥəmmisini məsiḥləp mukəddəs ḳildi. [11] U maydin elip ḳurbangaḥḳa yəttə mərtiwə qeqip, ḳurbangaḥ bilən uning barqə ḳaqaḳuqilirini, yuyunux desi wə təglikini Hudaoŋa atap mukəddəs ḳilixḳa məsiḥlidi. [12] U yənə məsiḥləx meyidin azraḳ elip Ḥarunning bexioŋa ḳuyup uni Hudaoŋa atap mukəddəs ḳilixḳa məsiḥlidi.

[13] Andin Musa Ḥarunning ooŋullirini aldioŋa kəltürüp, Pərwərdigar uningoŋa buyruoŋinidək ularoŋa kənglək kiydürüp, bəllirigə bəlwaoŋ baoŋlap, ularoŋa egiz bəklərnimu taḳap ḳoydi.

Kaḥinlarni «Hudaoŋa atap tikləx» ḳurbanliḳliri

[14] Andin u gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioŋan torpaḳni yetiləp kəldi; Ḥarun bilən uning ooŋulliri gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioŋan torpaḳning bexioŋa ḳollirini ḳoydi. [15] U uni booŋuzlidi, andin Musa ḳenidin elip, əz barmiḳi bilən ḳurbangaḥning münggüzlirigə, qərisigə sürüp ḳurbangaḥni gunaḥtin paklidi; ḳaloŋan ḳanni bolsa u ḳurbangaḥning tüwigə təküp, mukəddəs boluxḳa kəfarət kəltürdi. [16] Andin u iq ḳarnini yəgəp turoŋan mayning ḥəmmisini, jigərning üstidiki qawa mayni, ikki bərək wə üstidiki maylirini ḳoxup aldi; andin Musa bularni ḳurbangaḥning üstidə kəydürdi. [17] Biraḳ Musa torpaḳning terisi bilən gəxi wə tezikini bolsa Pərwərdigar əzigə buyruoŋinidək qedirgaḥning taxḳirida otta kəydürüwətti.

[18] Andin u kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilinidioŋan ḳoḳarni kəltürdi; Ḥarun bilən uning ooŋulliri

---

ḳurbanliḳi» degən səzlər bilən ipadilinidu — qünki Huda bu murasim arḳiliḳ Ḥarunning əwladliri boloŋan kaḥinlarning ḳollirini (1) ḳurbanliḳlar bilən wə (2) kaḥinliḳ məs'uliyitini tapxurux bilən «toldurdi».

8:2 «məsiḥləx meyi» — bu tooŋruluḳ «Mis.» 30:23-33ni kərüng.

8:2 Mis. 28:1, 2; 30:25

8:5 Mis. 29:4

8:7 Mis. 28:4

8:8 «əfod», «ḳoxen», «urim wə tummim» — kaḥinliḳ kiyimlər; «əfod», «ḳoxen» («məydilik») wə «urim wə tummim» tooŋruluḳ «Mis.» 28-babni kərüng.

8:8 Mis. 28:30

8:9 Mis. 28:36; 29:6

8:12 Zəb. 133:2

8:13 «egiz bəklər» — bu səz Ḥarunning bax kiyimidin baxḳa birhil bax kiyimni, bəlkim egizrək birhil bax kiyimni kərsitixi mumkin.

8:13 Mis. 29:9

8:14 Mis. 29:1

8:16 «Andin u iq ḳarnini...» — «u» Ḥarunni kərsitixi mumkin.

8:17 «Musa...» — ibraniy tilida «u» — Musani kərsitixi mumkin.

8:17 Mis. 29:14; Law. 4:11

қollirini қoqқarning bexioға қoydi.. 19 Ҩarun қoqқarni booға uzlidi; andin Musa қenini elip қurbangaһning üsti қismining ətrapioға səpti;. 20 Ҩarun қoqқarni parqə-parqə қilip parqilidi; andin Musa bexini, parqilanoған gəxlirini barliқ meyi bilən қoxup kəydürdi.. 21 Üqəy-қerinliri bilən paqaқlirini suda yudi. Andin Musa қoqқarni pütün peti қurbangaһ üstidə kəydürdi. Bu Pərwərdigar Musaoға buyruoған, «Pərwərdigaroға atap otta sunulidioған huxbuy qiқidioған қurbanliқ» idi..

22 Andin u kaһinliққa tikləx қurbanliқi қilinidioған қoqқarni, ikkinqi қoqқarni kəltürdi; Ҩarun bilən uning ooғulliri қollirini қoqқarning bexioға қoydi. 23 U uni booғuzlidi; wə Musa uning қenidin elip Ҩarunning ong қuliқining yumxiқi bilən ong қolining bax barmiқioға sürüp wə ong putining qong barmiқioғimu suwap қoydi.. 24 Andin Musa Ҩarunning ooғullirini aldioға kəltürüp, қandin elip ularning ong қulaқlirining yumxiқi bilən ong қollirining bax barmaқlirioға sürdi, ularning ong putlirining qong barmaқlirioғimu suwap қoydi, қaloған қanni Musa қurbangaһning qərisigə səpti. 25 Xundaқ қilip, u meyi bilən maylиқ қuyruқini, iq қarnini yəgəp turoған barliқ may bilən jigərning üstidiki qawa meyini, ikki bərək wə üstidiki maylirini қoxup elip ong arқa putinimu kesip elip,. 26 Pərwərdigarning aldidiki petir nan selinoған sewəttin bir petir toқaq bilən bir zəytun may toқiqi wə bir danə һəmək nanni elip bularni may bilən ong arқa putning üstidə қoydi; 27 andin bularning һəmmisini Ҩarun bilən uning ooғullirining қollirioға tutқuzup, pulanglatma һədiyə bolsun dəp Pərwərdigarning aldida pulanglatti.. 28 Andin Musa bularni ularning қolliridin elip қurbangaһtiki kəydürmə қurbanliқning üstidə қoyup kəydürdi. Bu «kaһinliққa tikləx қurbanliқi» bolup, Pərwərdigaroға atap otta sunulidioған, huxbuy qiқidioған қurbanliқ idi. 29 Andin Musa təxni elip pulanglatma һədiyə süpitidə Pərwərdigarning aldida pulanglatti; Pərwərdigarning uningoға buyruoғini boyiqə, «kaһinliққa tikləx қurbanliқi» boloған қoqқarning bu қismi Musaning ülüxi idi..

Ҩarun wə ooғullirini məsiһ қilix

30 Andin Musa məsiһləx meyidin wə қurbangaһning üstidiki қandin bir'az elip, Ҩarun bilən uning kiyimlirigə wə ooғulliri bilən ularning kiyimlirigə səpti. Xundaқ қilip, u Ҩarun wə kiyimlirini, ooғulliri bilən ularning kiyimlirini muқəddəs қildi..

31 Musa Ҩarun bilən uning ooғullirioға mundaқ buyrudi: — «Bu gəxni jamaət qedirining kirix aoғzida қaynitip pixurup xu yərdə olturup «kaһinliққa tikləx қurbanliқi»oға təwə boloған sewəttiki nan bilən қoxup yənglar; bularni Ҩarun bilən ooғulliri yesun, dəp buyruoғinimdək uni yənglar;. 32 lekin gəx bilən nandin exip қaloған lirining һəmmisini otta kəydürüwetinglar.

33 Silər yəttə küngiqə jamaət qedirining kirix aoғzidin qiқmay, Hudaoға atap kaһinliққa tikləx künliringlar toxқuqə xu yərdə turunglar; qünki silərni Hudaoға atap kaһinliққa tikləx üqün yəttə kün ketidu..

34 Bügün қilinoған ixlar Pərwərdigarning buyruoғini boyiqə silər üqün kəfarət kəltürülsun dəp қilindi.. 35 Silər əlməslikinglar

8:18 «...u ... kəltürdi;...» — «u» Musani kərsitixi mumkin.
8:19 «Ҩarun қuқarni booғuzlidi...» — ibraniy tilida «u қuқarni booғuzlidi...».
8:20 «Ҩarun қuқarni parqə-parqə қilip parqilidi» — ibraniy tilida «u қuқarni parqə-parqə қilip parqilidi;...».
8:21 Mis. 29:18
8:23 «U uni booғuzlidi...» — «u» Ҩarunni kərsitixi mumkin.
8:25 Mis. 29:22
8:27 Mis. 29:24
8:29 Mis. 29:26; Law. 7:33
8:30 Mis. 29:21
8:31 Mis. 29:32; Law. 24:9
8:33 «Hudaoға atap kaһinliққa tikləx» — bu ayəttiki «Hudaoға atap kaһinliққa tikləx» ibraniy tilida «қolni toldurux» degən ibarə bilən ipadilinidu. 7:37 wə «Mis.» 28:41 wə izaһatini kərüng. Kaһinliқ wəzipisi asasən Hudaning қurbanliқlirini ez қolioға elix bilən baxlinatti.
8:34 «Bügün қilinoған ixlar ... kəfarət kəltürülsun dəp қilindi» — yaki «silər üqün kəfarət kəltürülsun dəp, bügün қilinoғandək mundin keyinmu ҩəm қilinsun, dəp

üqün Pərwərdigarning əmrini tutup jamaət qedirining kirix aoŋzining aldida keqə-kündüz yəttə kün turuxunglar kerək; qünki manga xundak buyruldi».
36 Ḥarun bilən ooŋulliri Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən buyruoŋinining ḥəmmisini bəja kəltürdi.

Kaḥinlarning hizmitining mukəddəs ibadət qedirida baxlinixi

9 1 Səkkizinqi küni Musa Ḥarun bilən uning ooŋulliri wə Israilning akṣakallirini qakirip, 2 Ḥarunoŋa mundak dedi: — «Sən gunaḥ kurbanlikioŋa bejirim bir mozayni, kəydürmə kurbanlikka bejirim bir koqkarni əzüng üqün elip, Pərwərdigarning aldioŋa kə ltürgin,» 3 andin Isrāillaroŋa səz kilip: — Silər gunaḥ kurbanliki üqün bir tekə elip kelinglar, kəydürmə kurbanlik üqün bir mozay wə bir koza elip kelinglar, ḥər ikkisi bejirim, bir yaxka kirgən bolsun; 4 Pərwərdigarning aldida sunuxka inaklik kurbanliki süpitidə bir torpak bilən bir koqkarni elip, zəytun meyi ilәxtürülgən axlik ḥədiyəsi bilən billə kəltürünglar; qünki bügün Pərwərdigar Əzini silərgə ayan kilidu, degin».

5 Ular Musa buyruoŋan nərsilərni jamaət qedirining aldioŋa elip kəldi; pütkül jamaət yekin kelip, Pərwərdigarning al-dida ḥazir bolup turdi. 6 Musa: — Mana, bu Pərwərdigar buyruoŋan ixtur; buni kilsanglar Pərwərdigarning xan-xəripi silərgə ayan bo-lidu, dedi.
7 Xuning bilən Musa Ḥarunoŋa: — Sən kurbangaḥka yekin berip gunaḥ kurbanliking bilən kəydürmə kurbanlikingni sunup əzüng wə həlk üqün kəfarət kəltürgin; andin həlkning kurbanlikinimu sunup, Pərwərdigar əmr kiloŋandək ular ḥəkkidə kəfarət kəltürgin» — dedi.

8 Xuni dewidi, Ḥarun kurbangaḥka yekin be-rip əzi üqün gunaḥ kurbanliki bolidioŋan mo-zayni booŋuzlidi. 9 Ḥarunning ooŋulliri kanni uningoŋa sunup bərdi; u barmikini kanoŋa təgküzüp, kurbangaḥning münggüzlirigə sürdi, kaloŋan kanni kurbangaḥning tüwigə kuydi. 10 Gunaḥ kurbanlikining meyi bilən ikki bərək wə jigərning üstidiki qawa mayni elip, Pərwərdigar Musaoŋa buyruoŋinidək ularni kurbangaḥ üstidə kəydürdi. 11 Gəx bilən terisini bolsa qedirgaḥning taxkirioŋa elip qikip otta kəydürdi.
12 Andin u kəydürmə kurbanlik kilidioŋan koqkarni booŋozlidi; Ḥarunning ooŋulliri uningoŋa kanni sunup bərdi; u buni kurbangaḥning üsti kismining ətrapioŋa səpti. 13 Andin ular parqə-parqə kilinoŋan kəydürmə kurbanlikni bexi bilən billə uningoŋa sunup bərdi; u bularni kurbangaḥta kəydürdi. 14 U iq karni bilən paqaklirini yu-yup, bularnimu kurbangaḥning üstidə, kəydürmə kurbanlikning üstigə koyup kəydürdi.
15 Andin u həlkning kurbanlikini kəltürdi; həlkning gunaḥ kurbanliki boloŋan tekini booŋuzlap, ilgiri ḥaywanni sunoŋandək unimu gunaḥ kurbanliki kilip sundi.» 16 U kəydürmə kurbanlik kilidioŋan malni kəltürüp buni-mu bəlgilimə boyiqə sundi. 17 Andin u axlik ḥədiyəsini kəltürüp uningdin bir qanggal elip ətigənlik kəydürmə kurbanlikka koxup kurbangaḥ üstidə kəydürdi.»

18 Andin həlkkə bolidioŋan inaklik kurbanliki bolidioŋan torpak bilən koqkarni booŋuzlidi. Ḥarunning ooŋulliri kenini uningoŋa sunup bərdi; u buni kurbangaḥning üsti kismining ətrapioŋa səpti. 19 Ular torpak bilən koqkarning may kismini, yəni maylik kuyruki, iq karnini yəgəp turoŋan maylirini, ikki bərək wə jigərning qawa meyini elip, 20 Bu may parqilirini ikki təxning üstidə

Pərwərdigar buyrudi».
9:2 Mis. 29:1
9:7 Law. 16:6; Ibr. 7:27
9:15 Law. 4:13
9:17 «ətigənlik kəydürmə kurbanlik» — ḥər ətigəndə sunuluxi kerək boloŋan koza kurbanliki («Mis.» 29:38-40ni kerüng).
9:17 Mis. 29:38; Law. 2:1

қoydi, Һарун bularni қurbangaһning üstidə kөydürdi.. 21 Ahirida Һарун ikki tөx bilən ong arқa putini pulanglatma һədiyə süpitidə Musaning buyruoқinidək Pərwərdigarning aldida pulanglatti.. 22 Andin Һарун қollirini həlққə қaritip kətürüp, ularoқa bəht tilidi; u gunaһ қurbanliқi, kөydürmə қurbanliқ wə inaқliқ қurbanliқini sunup, қurbangaһtin qüxti.

23 Musa bilən Һарун jamaət qedirioқa kirip, yənə yenip qiқip həlққə bəht tilidi; xuning bilən Pərwərdigarning xan-xəripi pütkül həlққə ayan boldi; 24 Pərwərdigarning aldidin ot qiқip, қurbangaһ üstidiki kөydürmə қurbanliқ bilən maylarni yutup kətti. Pütkül həlқ buni kərüp, towlixip, düm yiқilixti..

Nadab bilən Abiһu wə «oқəyriy ot»

10 1 Һарunning ooқulliri Nadab bilən Abiһu ikkisi өz huxbuydenini elip uningoқa ot yeқip üstigə huxbuyni selip, Pərwərdigar ularoқa buyrup bақmioқan oқəyriy bir otni Pərwərdigaroқa sundi;. 2 xuning bilən Pərwərdigarning aldidin ot qiқip ularni yəwətti; xuan ular Pərwərdigarning aldida əldi..

3 Musa Һарunoқa: — Mana, bu Pərwərdigarning: «Mən Manga yeқin kəlgən adəmlərdə Өzümning muқəddəs ikənlikimni kərsitimən wə barliқ həlқning aldida uluoқlinimən» degən səzining өzidur, dedi. Xuni dewidi, Һарун jim turup қaldi..

4 Musa Һарunning taoқisi Uzziəlning ooқulliri boloқan Mixaəl bilən Əlzafanni qaқirip ularoқa: — Silər yeқin kelip өz қerindaxliringlarni muқəddəs jayning aldidin kətürüp, qedirgaһning taxқirioқa elip qiқinglar» — dedi.

5 Xuning bilən ular yeқin kelip, ularni kiyiklik kөngləkliri bilən kətürüp Musaning buyruoқinidək qedirgaһning taxқirioқa elip qiқti.

6 Musa Һарun wə ooқulliri Əliazar bilən Itamaroқa: — Silər baxliringlarni oquқ қoymanglar, kiyimliringlarni yirtmanglar; bolmisa өzünglar өlüp, pütkül jamaətқə oқəzəp kəltürisilər; lekin қerindaxliringlar boloқan pütkül Israil jəməti Pərwərdigar yaққan ot tüpəylidin matəm tutup yioқlisun. 7 Əmma silər bolsanglar Pərwərdigarning məsiһləx meyi üstünglaroқa sürülgən boloқaqқa, jamaət qedirining taxқirioқa qiқmanglar; bolmisa өlisilər, dedi.

Xuni dewidi, ular Musaning buyruoқinidək қildi..

Һарun wə əwladlirioқa tapilanoқan bəlg ilimilər

8 Pərwərdigar Һарunoқa səz қilip mundaқ dedi: — 9 «Sən өzüng wə ooқulliring xarab wə ya baxқa küqlük һaraқlarni iqip, jamaət qedirioқa һərgiz kirmənglar; bolmisa, өlüp ketisilər. Bu silər üqün dəwrdin-dəwrgə əbədiy bir bəlgilimə bolidu. 10 Xundaқ қilsanglar, muқəddəs bilən adəttikini, pak bilən napakni pərқ etip ajritalaydioқan bolisilər; 11 xundaқla Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən Israillaroқa tapxuroқan һəmmə bəlgilimilərni ularoқa өgitələysilər».

12 Musa Һарun wə uning tirik қaloқan ooқulliri Əliazar bilən Itamaroқa mundaқ dedi: — «Silər Pərwərdigaroқa atap otta sunulidioқan қurbanliқ-һədiyələrdin exip қaloқan axliқ һədiyəsini elip uni қurbangaһning yenida eqitқu arilaxturmioқan һalda yənglar; qünki u «əng muқəddəslərning biri» һes ablinidu.. 13 Bu Pərwərdigaroқa atap otta

9:20 «Һарun ... kөydürdi» — ibraniy tilida «u ... kөydürdi».
9:21 Law. 7:32
9:24 1Pad. 18:38; 2Tar. 7:1
10:1 «oқəyriy ot» — Nadab wə Abiһu bəlkim (1) huxbuy puritixta qooқni bəlkim қurbangaһtin baxқa bir yərdin aloқan; (2) ular sunidioқan huxbuyni tooқra arilaxturmioқan («Mis.» 30:9ni kərüng); (3) ular huxbuy sunoқanda Pərwərdigarning ibadəthanisioқa munasiwətlik əmrlərning birərsigə hilaplik қiloқan bolsa kerək.
10:2 Qəl. 3:4; 26:61; 1Tar. 24:2
10:3 Law. 8:35
10:7 Law. 21:12
10:12 «otta sunulidioқan қurbanliқ-һədiyələr» — «otta sunulidioқan қurbanliқ-һədiyələr»din bəzidə bir қisimi қaldurulup, kaһinoқa wə bəzidə sunoқuqi kixining өzigimu yeyixkə berilidu. Қaloқan қismi kөydürülidu, əlwəttə.

sunulidioɣan nərsilərdin sening nesiwəng wə ooɣulliringning nesiwisi boloɣaqka, uni mukəddəs jayda yeyixinglar kerək; qünki manga xundak buyruloɣandur.» [14] Uningdin baxka pulanglatma hədiyə kilinoɣan təx bilən kətürmə hədiyə kilinoɣan arka putni sən wə ooɣul-kizliring billə pak bir jayda yənglar; qünki bular sening nesiwəng bilən ooɣulliringning nesiwisi bolsun dəp, Israillarning inaklik kurbanlikliridin silərgə berilgən. [15] Ular kətürmə hədiyə kilinoɣan arka put bilən pulanglatma hədiyə kilinoɣan təxni otta sunulidioɣan mayliri bilən koxup, Pərwərdigarning aldida pulanglatma hədiyə süpitidə pulanglitix üqün kəltürsun; Pərwərdigarning buyruoɣini boyiqə bular sening wə ooɣulliringning nesiwisi bolidu; bu əbədiy bir bəlgilimə bolidu».

Gunah kurbanlikining buzuluxi

[16] Andin Musa gunah kurbanliki kilidioɣan tekini izdiwidi, mana u allikaqan kəydürülüp boloɣanidi. Bu səwəbtin u Harunning tirik kaloɣan ikki ooɣli əliazar bilən Itamaroɣa aqqiklinip: [17] — Nemixka silər gunah kurbanlikining gəxini mukəddəs jayda yemidinglar? Qünki u «əng mukəddəslərning biri» hesablinatti, Pərwərdigar silərni jamaətning gunahini kətürüp ular üqün uning aldida kəfarət kəltürsun dəp, xuni silərgə təksim kiloɣanidi. [18] Mana, uning kəni mukəddəs jayning iqigə kəltürülmidi; silər əslidə mən buyruoɣandək uni mukəddəs jayda yeyixinglar kerək idi, — dedi.»

[19] Lekin Harun Musaoɣa: — Mana, bular bügün tooɣra ix kilip əzlirining gunah kurbanliki bilən kəydürmə kurbanlikini Pərwərdigarning aldida sundi; mening beximoɣa xu ixlar kəldi; əgər mən bügün gunah kurbanlikining gəxini yegən bolsam, Pərwərdigarning nəziridə obdan bolattimu? — dedi.

[20] Musa buni anglap jawabidin razi boldi.

Halal wə haram janiwarlar

11 [1] Pərwərdigar Musa bilən Harunoɣa mundak dedi: —

[2] Israillaroɣa mundak degin: — Yər yüzidiki barlik haywanlarning iqidin silərgə yeyixkə bolidioɣan janiwarlar xuki: —

[3] Haywanlar iqidə həm tuyakliri pütün aqimak (tuyakliri pütünləy yerik) həm kəxigüqi haywanlarning harbirini yesənglar bolidu. [4] Lekin kəxigüqi yaki aqimak tuyaklik haywanlardin təwəndikilərni yeməslikinglar kerək: —

Təgə: qünki u kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs. Xunga u silərgə haram bolidu.

[5] Suoɣur bolsa kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs — u silərgə haram bolidu.

[6] Toxkan bolsa bumu kəxigini bilən tuyiki aqimak əməs — u silərgə haram bolidu.

[7] Qoxka bolsa tuyakliri aqimak (tuyakliri pütünləy yerik) boloɣini bilən kəximigini üqün silərgə haram bolidu.

[8] Silər xu haywanlarning gəxidin yeməslikinglar kerək wə ularning əlükigimu təgmənglar. Ular bolsa silərgə haram bolidu.

[9] Suda yaxaydioɣan janiwarlardin təwəndikilərni yeyixkə bolidu: — sudiki, yəni dərya-dengizlardiki janiwarlardin kaniti wə kasirakliri boloɣanlarni yeyixkə bolidu; [10] lekin dərya-dengizlarda yaxaydioɣan, yəni sularda top-top üzidioɣan barlik janiwarlardin, kasirakliri yaki kaniti bolmioɣanlirini yeməslikinglar kerək; ular silərgə yirginqlik sanalsun.

[11] Məzkur janiwarlar dərwəkə silərgə yirginqlik sanalsun; silər ularning gəxidin

---

10:13 Law. 2:3; 6:16

10:18 «uning kəni mukəddəs jayning iqigə kəltürülmidi» — kahinlar wə pütün həlk jamaitining gunah kurbanlikining kəni mukəddəs jayning iqigə elip kirilidu; kahinlar muxu hil kurbanlikning gəxini yeyixigə bolmaytti (4:1-21ni kərüng).

10:18 Law. 4:5; 6:26; 16:27

11:2 Kan. 14:4; Ros. 10:14

11:3 «kəxigüqi» — muxu yərdə ikki-üq axkazini bar haywanlarnila əməs, bəlki yənə ozukni yumxak qaynaydioɣan barlik haywanlarni kərsitidu.

11:5 «suoɣur» — yaki «siqkan» — taoɣlarda yaxaydioɣan kiqik bir haywan.

yeməslikinglar kerək; ularning ölükini yirginqlik dəp ḳaranglar. 12 Sudiki janiwarlarning iqidin ḳaniti bilən ḳasiriḳi bolmioɣan janiwarlarning ḥəmmisi silərgə yirginqlik sanalsun.

Ḥalal wə ḥaram ḳuxlar

13 Uqar-ḳanatlardin təwəndikilər silərgə yirginqliktur; ular yeyilməsliki kerək wə silərgə yirginqlik bolsun: — yəni bürküt, ḳorultaz-tapḳuxlar, dengiz bürküti,
14 ḳarlioɣaq ḳuyruḳluḳ sar, laqin wə ularning hilliri, 15 ḥəmmə ḳaoɣa-ḳozoɣunlar wə ularning hilliri, 16 müxükyapilaḳ, təgiḳux, qayka, sar wə ularning hilliri, 17 ḥuwḳux, ḳarna, ibis,
18 aḳḳu, saḳiyḳux, belik'aloɣuq,
19 ləylək, turna wə uning hilliri, ḥəpüp wə xəpərəng ḳatarliḳlar silərgə ḥaram sanalsun.

Ḥalal wə ḥaram ḥaxarətlər

20 Buningdin baxḳa tət putlap mangidioɣan, uqidioɣan uxxaḳ janiwarlarning ḥəmmisi silərgə yirginqlik bolidu. 21 Ḥalbuki, tət putlap mangidioɣan, uqidioɣan uxxaḳ janiwarlardin təwəndikilərni yesənglar bolidu: — puti bilən ügilik paqiḳi bolup, yər yüzidə səkriyələydioɣanlarni yesənglar bolidu;
22 bularning iqidin silərgə yeyixkə bolidioɣanliri: — qekətkə wə uning hilliri, ḳara qekətkə wə uning hilliri, tomuzoɣa wə uning hilliri, qaḳqiḳiz wə uning hilliri. 23 Lekin tət putluḳ boloɣan əmiligüqi ḥəm uqidioɣan ḥəmmə baxḳa janiwarlar silərgə yirginqlik sanalsun.

Ölüklər tooɣruluḳ

24 Bu janiwarlardinmu mundaḳ yol bilən napak bolisilər; birkim ularning ölük tenigə təgsə kəq kirgüqə napak ḥesablinidu. 25 Kimdəkim bularning ölükining bir ḳismini kətürsə əz kiyimlirini yuyuxi kerək, u kixi kəq kirgüqə napak ḥesablinidu.
26 Tuyaḳliri aqimaḳ, biraḳ pütünləy bəlünmigən yaki kəximəydioɣan ḥaywanlarning ḥəmmisi silərgə ḥaramdur; ḥərkim ularning ölükigə təgsə napak sanalsun.
27 Tət puti bilən mangidioɣan ḥaywanlarning iqidin tapini bilən mangidioɣanlarning ḥəmmisi silərgə napak bolup, ḥərkim ularning ölük tənlirigə təgsə kəq kirgüqə napak sanilidu. 28 Kimki ularning ölükini kətürsə əz kiyimlirini yuyuxi kerək, u kixi kəq kirgüqə napak turidu. Bu ḥaywanlar bolsa silərgə ḥaram bolidu.

29 Yər yüzidə əmiligüqi uxxaḳ janiwarlarning iqidin silərgə ḥaram boloɣanlar munular: — ḳarioɣu zokor, qaxḳan, kəslənqük wə ularning türliri,
30 salma, ḳizil kəslənqük, tam kəslənqüki, tügürük kəslənqük wə hameleon ḳatarliḳlar ḥaram bolidu.
31 Bularning ḥəmmisi yər yüzidə əmiligüqi ḥəmmə uxxaḳ janiwarlarning iqidə silərgə ḥaram bolidu; ularning ölükigə təgsə, kəq kirgüqə napak sanilidu.
32 Bu janiwarlarning ölüki ḥərḳandaḳ nemigə qüxüp ḳalsa xu nemə napak ḥesablinidu —

11:13 «ḳorultaz-tapḳuxlar» — ibraniy tilida «ustihan qaḳḳuqi ḳux». Yəni bir tərjimisi «belik'aloɣuq».
11:17 «ḥuwḳux» — yaki «kiqik ḥuwḳux». **«ḳarna»** — yaki «suoɣa sunggügüqi». Buning ḳandaḳ ḳux ikənlikini bilix təs.
11:18 «aḳḳu» — buning ḳandaḳ ḳux ikənlikini bilix təs. **«belik'aloɣuq»** — yaki «dooɣdaḳ»
11:19 «turna» — yaki «ḳotan». **«..., turna wə uning hilliri, ḥəpüp wə xəpərəng ḳatarliḳlar...»** — bu tizimliktiki ḳuxlarning kəpinqisining ibraniy tilidiki nami Təwratta pəḳət bir-ikki ḳetim kərüngən boloɣaqḳa, ularning ḳaysi ḳuxlar ikənlikini toptooɣra bekitix bəzidə mumkin bolmaydu. Ḥalbuki, ularning omumiy tipliri, xübḥisizki, tərjimimizdək bolidu.
11:21 «tət putlap mangidioɣan» — ibraniylarning kəzḳarixiqə ḥaxarətlər tət puti bilən mangidu, ularning aldinḳi ikkisi «ḳol» ḥesablinidu.
11:23 «silərgə yeyixkə bolidioɣanliri: — qekətkə wə uning hilliri, ... qaḳqiḳiz wə uning hilliri... ḥəmmə baxḳa janiwarlar silərgə yirginqlik sanalsun» — «qekətkə»din baxḳa, ibraniy tilidin bu ḥaraxətlərning namlirini jəzmləxtürüx təs. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə ḥalal-ḥaram ḥaywanlar üstidə toḥtilimiz.
11:26 «ḥərkim ularning ölükigə təgsə...» — ibraniy tilida «ḥərkim ularoɣa təgsə...» — xübḥisizki, bu ularning ölüklirini kərsitidu (24-ayətni kerüng). Qünki alayli, exəkni minix adəmni napak ḳilmaydu.
11:29 «qaxḳan» — yaki «sesiḳ küzən».
11:30 «... tügürük kəslənqük wə hameleon ḳatarliḳlar» — «hameleon»din baxḳa janiwarlarning namlirini ibraniy tilidin jəzmləxtürüx təs.

ḫərḳandaḳ yaoŋaq ḳaqa-ḳuqa bolsun, kiyim bolsun, terə bolsun, taoŋar bolsun, ḫərḳandaḳ ixḳa ixlitilidioŋan əswab bolsun, suoŋa qilinixi kerək; ular kəq kirgüqə napak sanilip, keyin pak bolidu.
33 Bularning biri sapaldin yasaloŋan ḫərḳandaḳ ḳaqa iqigə qüxüp ḳalsa, xu ḳaqa iqidiki ḫəmmə nərsə napak sanalsun wə ḳaqa əzi sundurulsun. 34 Əgər ḳaqidiki sudin ax-taam üstigə qaqrap kətsə, ax-taam napak sanalsun wə xundaḳla ḳaqidiki ḫərḳandaḳ iqimlikmu napak sanalsun. 35 Ḫərnemigə undaḳ ələkning birər ḳismi qüxüp ḳalsimu, napak sanalsun. Əgər tonur wə oqaḳ bolsa, napak boldi dəp qeḳiwetilsun; ular silərgə ḫaram bolsun. 36 Lekin xundaḳ əḫwalda bulaḳ yaki su yioŋilidioŋan kəlqək yənila pak sanilidu; əmma birkim ularning ələk tenigə təgsə napak bolidu. 37 Əgər undaḳ ələkning birər ḳismi terixḳa təyyarlanoŋan danlaroŋa qüxüp ḳalsa, bumu yənila pak sanilidu. 38 Lekin əgər danning üstigə su ḳuyuloŋandin keyin xundaḳ bir ələkning birər ḳismi qüxüp ḳalsa, undaḳta bu danlar silərgə napak sanalsun.
39 Əgər silərgə yeyixkə bolidioŋan ḫaywanlardin biri ələp ḳalsa, uning ələkigə təgkən kixi kəq kirgüqə napak sanalsun. 40 Kimki undaḳ ələkning gəxidin yesə, əz kiyimlirini yuyuxi kerək wə kəq kirgüqə napak sanalsun; xundaḳla undaḳ bir ələkni kətürgən kiximu kiyimlirini yuyuxi kerək wə u kixi kəq kirgüqə napak sanalsun.
41 Yər yüzidə əmiligüqi ḫəmmə uxxaḳ janiwarlar yirginqlik sanilip, ḫərgiz yeyilmisun. 42 Ḳorsiḳi bilən beoŋirlap mangidioŋan janiwar bolsun, yər yüzidə yürüp tət puti bilən yaki kəp putliri bilən mangidioŋan əmiligüqi janiwarlarning ḫərtürlükini bolsa, ularni ḫərgiz yemənglar; qünki ular yirginqliktur.
43 Silər bolsanglar mundaḳ əmiligüqi janiwarning səwəbidin əzünglarni yirginqlik ḳilmasliḳinglar kerək. Əzünglarni ular tüpəylidin napak ḳilmanglar, bolmisa ularning səwəbidin buloŋinip ḳalisilər; 44 qünki Mən Hudayinglardurmən. Silər əzünglarni Əzümgə atap muḳəddəs ḳilixinglar kerək; Mən Əzüm muḳəddəs boloŋaq silərmu əzünglarni muḳəddəs tutuxunglar kerək. Silər əzünglarni yər yüzidə əmiligüqi uxxaḳ ḫərḳandaḳ janiwarlarning səwəbidin napak ḳilmanglar. 45 Qünki Mən əz Hudayinglar boluxḳa silərni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Pərwərdigardurmən; silər muḳəddəs bolunglar, qünki Mən muḳəddəsturmən.
46 Xular bolsa qarpay bilən uqar-ḳanatlar, suda yüridioŋan ḫərbir janiwar bilən yər yüzidə əmiligüqi ḫərbir uxxaḳ janiwarlar tooŋrisidiki ḳanun-bəlgilimidur. 47 Bular bilən ḫaram-ḫalalni uḳup, yeyixkə bolidioŋan ḫaywan bilən yeyixkə bolmaydioŋan ḫaywanlarni pərḳ etələysilər.

Ayal kixining tuoŋuttin keyinki «paklinixi»

12 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Israillaroŋa səz ḳilip mundaḳ degin: — «Ayal kixi ḫamilidar bolup ooŋul tuoŋsa, adət kərüp aoŋriḳ boloŋan künliridikidək yəttə küngiqə napak sanalsun. 3 Səkkizinqi küni ooŋli bolsa hətnə ḳilinsun. 4 Ayal bolsa xuningdin keyin ottuz üq küngiqə «ḳan paklinix»ta tursun; paklinix künliri tamam bolmioŋuqə ḫeqbir muḳəddəs nərsigə təgmisun, muḳəddəs jayoŋimu kirmisun. 5 Əgər u ḳiz tuoŋsa undaḳta adət künliridikidək ikki ḫəptigiqə napak turup, andin atmix altə küngiqə «ḳan

11:32 Law. 15:12

11:44 Law. 19:2; 20:7; 1Pet. 1:16

12:2 «adət kərüp aoŋriḳ boloŋan künliri» — ibraniy tilida «ayrim turux künliri». Ḳiz-ayallar adət kərgən waḳtida «napak» ḫesablinip, eri bilən billə bolsa erimu kəq kirgüqə «napak» ḫesablinidu, xundaḳla muḳəddəs ibadəthanioŋa kirsə yaki ḳurbanliḳlarning gəxliridin yesə bolmaydu. Lekin Təwrat-Injil boyiqə ḫərḳandaḳ waḳitlarda Hudaning həlḳi dua-ibadət ḳilsa boluweridu!

12:3 «hətnə ḳilinsun» — ibraniy tilida «uning hətniliki kesilsun» degən sözlər bilən ipadilinidu.

12:3 Yar. 17:12; Luḳa 1:59; 2:21; Yuḫ. 7:22

12:4 «xuningdin keyin ottuz üq küngiqə «ḳan paklinix»ta tursun» — ayal əz erigə yeḳinlixix tərəptə «pak» ḫesablinatti, lekin muḳəddəs qediroŋa kirip ḳurbanliḳ ḳilixḳa bolmaytti.

paklinix»ta tursun.
6 Məyli ooɣul yaki kiz tuoɣsun, kan paklinix künliri tamam boloɣandin keyin u ayal kəydürmə kurbanlik üqün bir yaxka kirgən kozini, gunah kurbanliki üqün bir baqka yaki pahtəkni elip jamaət qedirining kirix aoɣzioɣa, kahinning kəxioɣa kəltürsun.
7 Kahin uni Pərwərdigarning aldida sunup, xu ayal üqün kəfarət kəltüridu; xuning bilən u hunidin pak bolidu. Ooɣul yaki kiz tuoɣkan ayal tooɣrisidiki kanun-bəlgilimə mana xudur.
8 Əgər uning kozioɣa kurbi yətmisə, u ikki pahtək yaki ikki baqka kəltürsun; ularning biri kəydürmə kurbanlik üqün, yənə biri gunah kurbanliki üqün bolidu; xu yol bilən kahin uning üqün kəfarət kəltüridu; u ayal pak bolidu.

Hərhil terə kesəlliri tooɣruluk bəlgilimilər

13 1 Pərwərdigar Musa bilən Harunoɣa səz kilip mundak dedi: —
2 Birsining bədinining terisidə bir qikan, yaki təmrətkə yaki parkirak taxma qikip, uningdin bədinining terisidə pesə-mahaw kesilining jarahiti pəyda boloɣan bolsa, u kixi Harun kahinning yaki uning kahin ooɣulliridin birining kəxioɣa kəltürülsun.
3 Kahin uning bədinining jarahitigə karaydu; jarahət boloɣan jayning tüki akirip kətkən həmdə jarahətmu ətrapidiki teridin kenikrak kərünsə, bu pesə-mahaw kesəllikidur. Xunga kahin uni kərgəndin keyin xu kixini «napak» dəp jakarlisun.
4 Lekin əgər uning bədinining terisidiki pəyda boloɣan axu yaltirak qikan ak bolup, ətrapidiki teridin kenikrak kərünmisə wə tükimu akirip kətmigən bolsa, kahin bu jarahət bar kixini yəttə küngiqə ayrim solap koysun.
5 Yəttinqi küni kahin uningoɣa karisun wə əgər jarahət ohxax turup, terisidə kengiyip kətmigən bolsa, kahin uni yənə yəttə küngiqə ayrim solap koysun.
6 Yəttinqi küni kahin uningoɣa yənə karisun wə jarahətning ranggi suslaxkan wə kengiyip kətmigən bolsa, undakta kahin uni «pak» dəp jakarlisun; jarahətning pəkət bir qaka ikənliki bekitilip, kesəl kixi əz kiyimlirini yuyup pak sanalsun.
7 Lekin əgər u kahinoɣa kərünüp «pak» dəp jakarlanoɣandin keyin xu qaka terisidə kengiyip kətsə, undakta u yənə bir kətim kahinoɣa kərünsun.
8 Kahin uningoɣa yənə karisun wə əgər qaka uning terisidə kengiyip kətkən bolsa, kahin uni «napak» dəp jakarlisun; u jarahət pesə-mahawdur.
9 Əgər birkimdə pesə-mahaw jarahiti pəyda bolup kalsa kahinning kəxioɣa kəltürülsun.
10 Kahin uning jarahitigə səpselip karisun; wə əgər terisidə ak bir qikan pəyda boloɣan, tüki akirip kətkən bolsa wə qikan qikkan jayda ət-gəxi kərünüp kaloɣan bolsa,
11 bu uning bədinining terisigə qüxkən kona pesə-mahaw jarahitining kaytidin kozoɣilixi bolup, kahin uni «napak» dəp jakarlisun. U napak boloɣini üqün uni solaxning hajiti yok.
12 Lekin əgər pesə-mahaw kozoɣilip, jarahiti bar kixining terisigə yeyilip kətkən bolsa, kahin nəgila karisa xu yərdə xu «pesə-mahaw» bolsa, terisini bexidin putioɣiqə kaplap kətkən bolsa,
13 undakta kahin uningoɣa səpselip karisun; mana, xu pesə-mahaw jarahiti pütün bədinini kaplap kətkən bolsa, u jarahiti bar kixini «pak» dəp jakarlisun; qünki uning pütün bədini akirip kətkən bolup, u «pak» dəp sanalsun.
14 Lekin kaqaniki uningda ət-gəxi kərünüp kalsa, u kixi napak sanalsun.
15 Kahin mundak kərüngən ət-gəxigə karap, u kixini «napak» dəp jakarlisun; qünki xu ət-gəx napak bolup, u pesə-mahaw kesilidur.
16 Halbuki, əgər ət-gəxi kaytidin əzgirip, akarsa u kixi yənə kahinning kəxioɣa kəlsun.

12:8 «Əgər uning kozioɣa kurbi yətmisə...» — ibraniy tilida: — «əgər uning koza elixka koli kiskilik kilsa...». **«u ayal pak bolidu»** — bu babtiki «ayallarning paklikiɣi» degən tema tooɣruluk kəp ukuxmasliklar boloɣaqka, biz u tooɣruluk «kəxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
13:2 «bədinining terisidə» — demək, sakal yaki qaqliri iqidə əməs (29-37nimu kərüng). **«pesə-mahaw»** — bu bablardiki «pesə-mahaw» kesili pəkət mahaw kesili bolupla kalmay, bəlki nəqqə hil terə kesəlliklirini kərsitixi mumkin. «Kəxumqə səz»imizni kərüng.

17 Kaһin uningoɣa səpselip ⱪarisun; jaraһət
akⱪaroɣan bolsa, kaһin jaraһiti bar kixini
«pak» dəp jakarlisun; u pak sanilidu.
18 Əgər birkimning bədinining terisigə
ⱨürrək qikip sakiyip, 19 ⱨürrəkning orn-
ida ak qikan yaki ⱪizoɣuq daoɣ pəyda boloɣan
bolsa, kaһinoɣa kərsitilsun. 20 Kaһin uningoɣa
səpselip ⱪarisun; əgər daoɣ ətrapidiki teridin
ⱪenikⱪrak kərünsə, xundakla uningdiki tüklər
akirip ⱪaloɣan bolsa, undakta kaһin uni «na-
pak» dəp jakarlisun; qünki bu ⱨürrəktin
ⱪozoɣilip pəyda boloɣan pesə-mahaw kesili
jaraһitidur.
21 Lekin kaһin uningoɣa səpselip ⱪarioɣanda,
daoɣ qikⱪan jayda akirip ⱪaloɣan tüklər bol-
misa, wə daoɣmu ətrapidiki teridin ⱪenikⱪrak
bolmisa, rənggi səl susrak boloɣan bolsa,
undakta kaһin uni yəttə küngiqə ayrim solap
ⱪoysun. 22 Əgər daoɣ dərwəkə terisigə yeyilip
kətkən bolsa, kaһin uni «napak» dəp jakar-
lisun; qünki bu pesə-mahaw jaraһitidur.
23 Əmma əgər daoɣ əz jayida tohtap
yeyilmioɣan bolsa, bu pəkət ⱨürrəkning
zəһmi, halas; kaһin uni «pak» dəp jakarlisun.

Kəyük yarisi tooɣruluⱪ

24 Əgər birsining bədinining terisining məlum
jayi kəyüp ⱪelip, kəygən jay aⱪ-ⱪizoɣuq
yaki pütünləy aⱪ daoɣ bolup ⱪalsa, 25 kaһin
uningoɣa səpselip ⱪarisun; əgər xu daoɣdiki
tüklər akirip kətkən, daoɣmu ətrapidiki teri-
din ⱪenikⱪrak bolup ⱪaloɣan bolsa, undakta bu
kəyük yarisidin pəyda boloɣan pesə-mahaw
kesilidur; kaһin uni «napak» dəp jakarlisun;
qünki u pesə-mahaw jaraһitidur.
26 Lekin əgər kaһin səpselip ⱪarioɣanda,
daoɣning ornida ⱨeqⱪandaⱪ akirip kətkən
tük bolmisa, xundakla daoɣmu ətrapidiki te-
ridin ⱪenik bolmisa, bəlki rənggi sus bolsa,
undakta kaһin uni yəttə küngiqə ayrim solap
ⱪoysun. 27 Yəttinqi küni kaһin uningoɣa yənə
ⱪarisun; daoɣ terisidə kengiyip kətkən bolsa,
kaһin uni «napak» dəp jakarlisun; qünki u
pesə-mahaw jaraһitidur.
28 Əmma əgər daoɣ jayida tohtap, yeyilmioɣan
bolsa, xundakla rənggi sus bolsa, bu pəkət
kəyüktin boloɣan qawartⱪu, halas; kaһin uni
«pak» dəp jakarlisun; qünki u kəyükning
tatuki, halas.

Qaq yaki saⱪal iqidə pəyda boloɣan jaraһətlər

29 Əgər bir ər yaki ayal kixining bexida
yaki saⱪilida jaraһət pəyda bolsa, 30 kaһin
jaraһətkə səpselip ⱪarisun; əgər jaraһət
ətrapidiki teridin ⱪenikⱪrak kərünsə, üstidə
xalang serik tük bolsa, undakta kaһin uni
«napak» dəp jakarlisun; qünki bu jaraһət
ⱪakaq bolup, bax yaki sakaldiki pesə-
mahawning alamitidur.
31 Əgər kaһin ⱪakaq jayoɣa səpselip
ⱪarioɣanda, u ətrapidiki teridin ⱪenik
kərünmisə, xundakla uning iqidə ⱨeqⱪandaⱪ
ⱪara tükmu bolmisa, undakta kaһin ⱪakiqi
bar kixini yəttə küngiqə ayrim solap ⱪoysun.
32 Kaһin yəttinqi küni ⱪakaqⱪa yənə səpselip
ⱪarisun; ⱪakaq kengiyip kətməy, üstidimu
ⱨeqⱪandaⱪ serik tük bolmisa, xundakla ⱪakaq
ətrapidiki teridin ⱪenik kərünmisə, 33 jaraһiti
bar kixi barlik qaq-sakilini qüxürüwətsun;
ⱪakaqning əzini oɣirdimisun. Kaһin ⱪakiqi
bar kixini yənə yəttə küngiqə ayrim so-
lap ⱪoysun. 34 Yəttinqi küni kaһin ⱪakaqⱪa
səpselip ⱪarisun; əgər ⱪakaq teridə kengiyip
kətmigən bolsa, xundakla ətrapidiki teridin
ⱪenik kərünmisə, kaһin uni «pak» dəp ja-
karlisun. Andin u kiyimlirini yusun; xuning
bilən u pak sanilidu.
35 Lekin əgər u «pak» dəp jakarlanoɣandin
keyin ⱪakaq teridə kengiyip kətsə, 36 kaһin
uningoɣa yənə səpselip ⱪarisun; əgər ⱪakaq
teridə kengiyip kətkən bolsa, serik tükning
bar-yoklukini təkxürüxning ⱨajiti yok;
qünki bu kixi napaktur. 37 Əgər ⱪakaq jayida
xu peti ⱪelip, üstidin ⱪara tük ünüp qikⱪan
bolsa, ⱪakaq sakayoɣan bolidu; xu kixi pak
boloɣaqⱪa, kaһin uni «pak» dəp jakarlixi
kerək.
38 Əgər ər yaki ayal kixining bədinining
terisidə daoɣ pəyda bolup, bu daoɣlar parⱪirak
ⱨəm aⱪ bolsa 39 kaһin səpselip ⱪarisun; əgər
bədənning terisidiki xu daoɣlar suslixip boz

rənggə yüzləngən bolsa, bu teridin qikkan bir taxma, halas; bu kixi pak sanalsun.

Paynəkbax tooɣruluk

40 Əgər birkimning bexining tükliri qüxüp kətkən bolsa, u pəkət bir takir bax, halas; u pak sanalsun. 41 Əgər uning bexining tüki pexanə təripidin qüxkən bolsa, u pəkət paynəkbax, halas; u yənila pak sanalsun. 42 Lekin əgər uning takir bexi yaki paynək bexida kizoɣuq ak daoɣ kərünsə, undakta xu jarahət uning takir bexi yaki paynək bexidiki pesə-mahaw kesilining bir alamitidur. 43 Kahin jarahitigə səpselip karisun; əgər uning takir bexida yaki paynək bexida ixxik jarahət bolsa həmdə pesə-mahaw kesilining alamitidək kizoɣuq ak kərünsə, 44 undakta u pesə-mahaw kesiligə giriptar boloɣan adəm bolup, napak hesablinidu. Uning bexioɣa xundak jarahət qüxkən boloɣaq, kahin uni mutlək «napak» dəp jakarlisun.

45 Xundak jarahiti bar pesə-mahaw kesili boloɣan kixi kiyimliri yirtik, qaqliri quwuk, burut-sakili yepiklik halda: «Napak, napak!» dəp towlap yürüxi kerək. 46 Xu jarahiti boloɣan barlik künlərdə u «napak» sanilidu; u napak boloɣaqka, ayrim turuxi kerək; uning turaloɣusi qedirgahning sirtida bolsun.

Kiyim-keqək, rəht yaki terə-hurumlarda pəyda boloɣan «pesə-mahaw» kesili

47 Əgər bir kiyimdə, məyli yungdin yaki kanaptin tikilgən bolsun uningda pesə-mahaw izdeoɣi pəyda bolsa, 48 yəni kanap yaki yungdin tokuloɣan rəhttə, ərüx yipida yaki arkak yiplirida bolsun, terə-hurumda yaki teridin etilgən hərkandak nərsilərdə pesə-mahaw iz-deoɣi bolsa, 49 xundakla kiyim-keqək yaki terə-hurumda, ərüx yip yaki arkak yiplirida, ya terə-hurumdin etilgən nərsilərdə pəyda boloɣan iz-daoɣ yexilrak yaki kizoɣuq bolsa bu iz-daoɣ «pesə-mahaw iz-deoɣi» dəp karilip kahinoɣa kərsitilsun. 50 Kahin daoɣka səpselip karisun, andin iz-daoɣ pəyda boloɣan nərsini yəttə küngiqə ayrim saklisun. 51 U yəttinqi küni iz-daoɣka karap bakşun; iz-daoɣ qüxkən kiyim-keqək, məyli arkak yipta yaki ərüx yipta bolsun, yaki terə-hurumda yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, u kengiyip kətkən bolsa, bu iz-daoɣ qiritküq pesə-mahaw kesili dəp hesablinip, ular napak sanalsun. 52 Xuningdək kahin ərüx yip yaki arkak yipida iz-daoɣ bolsa kiyim-keqək yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə xundak iz-daoɣ bolsa ularnimu kəydürüwətsun; qünki bu qiritküq pesə-mahaw kesilidur. Mundak nərsilərning həmmisini otta kəydürüx kerəktur.

53 Lekin kahin uningoɣa səpselip karioɣanda, iz-daoɣ kiyim-keqəktiki ərüx yipta bolsun, arkak yipta bolsun, yaki terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, iz-daoɣ kengəymigən bolsa, 54 undakta kahin deoɣi bar nərsini yuyulsun dəp buyrup, ikkinqi kətim uni yəttə küngiqə saklisun. 55 Bu nərsə yuyuloɣandin keyin kahin yənə daoɣka səpselip karisun; əgər uning rənggi özgərmigən bolsa (gərqə kengiyip kətmigən bolsimu), u yənila napaktur; sən uni otta kəydürgin. Qünki məyli uning iz-deoɣi iq yüzidə bolsun yaki tax yüzidə bolsun u qiritküq iz-daoɣ hesablinidu.

56 Lekin əgər kahin səpselip karioɣanda, mana, daoɣning rənggi yuyuloɣandin keyin suslixip kətkən bolsa, u xu kismini kiyim-keqəktin, ərüx yiptin yaki arkak yiptin bolsun, yaki terə-hurumdin bolsun uni yirtip elip, taxliwətsun. 57 Əgər bu iz-daoɣ kiyim-keqəktə, məyli arkak yipta yaki ərüx yipta bolsun, ya terə-hurumdin etilgən nərsidə kərünsun, bu kengiydioɣan birhil pesə-mahaw iz-deoɣi dəp sanalsun; sən u

13:45 «qaqliri quwuk» — yaki «bexi oquk».
13:45 Yioɣ. 4:15
13:47 «pesə-mahaw iz-deoɣi» — ibraniy tilida «pesə-mahaw yarisi».
13:48 «ərüx yipida» — yaki «təg yipi» — tokulmilarning boyioɣa tartiloɣan yipi.
13:49 «...kiyim-keqək yaki terə-hurumda ... pəyda boloɣan iz-daoɣ yexilrak yaki kizoɣuq bolsa bu iz-daoɣ «pesə-mahaw iz-deoɣi» dəp karilip kahinoɣa kərsitilsun» — bu ayətlərdə tiloɣa elinoɣan «pesə-mahaw kesili»ning rəht-kiyimgə yaki terə-hurumoɣa yukuxi bəlkim adəmni həyran kaldurarlik ix boluxi mumkin. Bu tooɣruluk «koxumqə söz»imizni kərüng.

qaplaxqan kiyim-keqəkni kəydürüwətkin.
58 Lekin əgər iz-daoŋ kiyim-keqəktə bolsun
(ərüx yipida yaki arqaq yipida bolsun) yaki
terə-hurumdin etilgən nərsidə bolsun, yuyu-
lux bilən qiqip kətsə, undaqta bu egin ikkinqi
qetim yuyulsun, andin pak sanalsun.
59 Pesə-mahaw kesiliningkidək iz-daoŋ pəyda
boloŋan yung yaki kanap rəhttin toquloŋan
kiyim-keqək (iz-daoŋ ərüx yipta yaki arqaq
yipta bolsun) yaki terə-hurumdin etilgən
nərsilər tooŋrisidiki qanun-bəlgilimə mana
xudur; buning bilən ularni pak yaki napak
jakarlaxqa bolidu.

Pesə-mahaw kesəlliridin paklinix bəlgilimiliri

14 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz qilip
mundaq dedi: —
2 Pesə-mahaw boloŋan kixi pak qilinidioŋan
künidə bəja qilix kerək boloŋan qanun-
bəlgilimə mana təwəndikidəktur: — U
kahinning aldioŋa kəltürülsun.. 3 Kahin
qedirgahning taxqirioŋa qiqip, pesə-mahaw
boloŋan kixigə səpselip qarisun; əgər pesə-
mahaw boloŋan kixi kesilidin sakayoŋan bol-
sa, 4 Undaqta kahin pak qilinidioŋan kixigə
pak, tirik quxtin ikkini uningoŋa qoxup ke-
dir yaoŋiqi, qizil rəht wə zofa kəltürüxkə
buyrusun.. 5 Andin kahin quxlarning birini
eqin su qaqilanoŋan sapal kozining üstidə
booŋuzlanglar dəp buyrusun;.. 6 andin ti-
rik quxni bolsa, kahin uni kedir yaoŋiqi,
qizil rəht wə zofa bilən elip kelip, bu
nərsilərning həmmisini tirik qux bilən birgə
eqin suning üstidə booŋuzlanoŋan quxning
qenioŋa qilisun, 7 andin pesə-mahawdin pak
qilinidioŋan kixigə yəttə qetim sepixi bilən
uni pak dəp jakarlisun; wə tirik quxni dalaoŋa
qoyup bərsun.

«Pak qilinix»tiki yəttə kün

8 Pesə-mahawdin pak qilinidioŋan kixi ki-
yimlirini yuyup, bədinidiki barlik tüklərni
qüxürüp, suda yuyunoŋandin keyin pak
hesablinidu. Andin uningoŋa qedirgahqa
kirixkə ijazət bolidu; pəqət u yəttə küngiqə
əz qedirining texida turuxi kerək. 9 Yəttinqi
küni u bədinidiki həmmə tüklərni qüxürsun;
baxning qaq-saqalliri wə qexini, yəni barlik
tüklirini qüxürsun; u kiyimlirini yuyup əz
bədinini suda yusun, andin pak bolidu.

Səkkizinqi küni

10 Səkkizinqi küni u ikki bejirim ərkək qoza
bilən bir yaxqa kirgən bejirim qixi qozidin
birni, xuningdək bir əfahning ondin üqigə
barawər zəytun meyi iləxtürülgən esil un
«axlik hədiyəsi»ni, bir log zəytun meyini
kəltürsun.. 11 Uni «pak» dəp jakarlaydioŋan
bu rəsim-qaidini ətküzidioŋan kahin pak
qilinidioŋan kixini wə u nərsilərni jamaət
qedirining kirix aoŋzida, Pərwərdigarning
aldida hazir qilsun. 12 Andin kahin ərkək
qozilarning birini elip itaətsizlik qurbanliqi
qilip sunup, uning bilən billə xu bir log
zəytun meyinimu kəltürüp, pulanglatma
hədiyə süpitidə Pərwərdigarning aldida
pulanglatsun. 13 Qoza bolsa mukəddəs
bir jayning iqidə gunah qurbanliqi bilən
kəydürmə qurbanliklar booŋuzlinidioŋan jay-
da booŋuzlansun; qünki itaətsizlik qurbanliqi
bolsa gunah qurbanlikioŋa ohxax, kahinoŋa
təwə bolup «əng mukəddəslərning biri» sa-
nilidu..
14 Kahin itaətsizlik qurbanlikining qenidin
elip pak qilinidioŋan kixining ong qulikining
yumxikioŋa wə ong qolining qong barmiqi
bilən ong putining qong barmikioŋimu
sürüp qoysun. 15 Andin kahin xu bir log
zəytun meyidin elip, əzining sol qolining
alikinioŋa azoŋina quysun. 16 Kahin ong
barmikini sol qolidiki zəytun meyioŋa qilap,

14:2 Mat. 8:4; Mar. 1:44; Luka 5:14; 17:14
14:4 «qizil rəht» — yaki «qizil yip». **«zofa»** — birhil əsümlük; baxqa bir ismi «lepəkgül».
14:5 «eqin su qaqilanoŋan sapal kozining üstidə...» — yaki «eqin su üstidə tutup turuloŋan sapal kozining üstidə...».
14:10 «bir log» — bəlkim təhminən bir letrning yerimi boluxi mumkin.
14:13 «mukəddəs bir jay» — muxu yərdə mukəddəs jayning hoylisini kərsitidu.
14:13 Law. 7:7

Pərwərdigarning aldida yəttə ḳetim barmiḳi bilən səpsun.
17 Andin kaḥin ḳolidiki ḳaloŋan maydin elip,
pak ḳilinidioŋan kixining ong ḳuliḳining
yumxiḳioŋa, ong ḳolining bax barmiḳioŋa
wə ong putining bax barmiḳioŋa sürülgən
itaətsizlik ḳurbanliḳining ḳenining üstigə
sürüp ḳoysun. 18 Sürüp bolup, kaḥin ḳolidiki
exip ḳaloŋan mayni pak ḳilinidioŋan kixining
bexioŋa ḳuysun. Bu yol bilən kaḥin uning
üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət
kəltüridu. 19 Andin kaḥin gunaḥ ḳurbanliḳini
sunup, pak ḳilinidioŋan kixini napaklikidin
pak ḳilixḳa kəfarət kəltüridu; ahirida u
kəydürmə ḳurbanliḳni booŋuzlisun. 20 Kaḥin
kəydürmə ḳurbanlik bilən axlik ḥədiyəsini
ḳurbangaḥta sunsun. Bu yol bilən kaḥin
uning üqün kəfarət kəltürüp, u kixi pak bolidu.
21 Lekin u kəmbəoŋəlliktin xundak ḳilixḳa
ḳurbi yətmisə, əzigə kəfarət kəltürüx üqün
«pulanglatma ḥədiyə» süpitidə yaloŋuz
bir ərkək ḳozini itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip
kəltürsun, xuningdək axlik ḥədiyəsi üqün
bir əfaḥning ondin birigə barawər zəytun
meyi iləxtürülgən esil un bilən bir log zəytun
meyini kəltürsun[a] 22 wə əz əḥwalioŋa yarixa
ikki pahtək yaki ikki baqka elip kəlsun; biri
gunaḥ ḳurbanliḳi üqün, yənə biri kəydürmə
ḳurbanlik üqün bolsun; 23 səkkizinqi
küni bularni əzining pak ḳilinixi üqün
jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa elip kelip,
Pərwərdigarning aldida kaḥinning ḳexioŋa
kəltürsun. 24 Kaḥin itaətsizlik ḳurbanliḳi
bolidioŋan ərkək ḳoza bilən xu bir log mayni
elip, bularni pulanglatma ḥədiyə süpitidə
Pərwərdigarning aldida pulanglatsun.
25 Itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilinoŋan ərkək
ḳozini bolsa əzi booŋuzlisun; andin kaḥin
itaətsizlik ḳurbanliḳining ḳenidin azoŋina
elip, pak ḳilinidioŋan kixining ong ḳuliḳining
yumxiḳioŋa, ong ḳolining bax barmiḳioŋa
wə ong putining bax barmiḳioŋa sürsun.
26 Andin kaḥin maydin elip, sol ḳolining
aliḳinioŋa azoŋina ḳuysun. 27 Xundak ḳilip,
kaḥin ong barmiḳi bilən sol ḳolidiki maydin Pərwərdigarning aldida yəttə ḳetim
səpsun. 28 Andin kaḥin əzi ḳolidiki maydin
elip, pak ḳilinidioŋan kixining ong ḳuliḳining
yumxiḳioŋa wə ong ḳolining bax barmiḳi
bilən ong putining bax barmiḳioŋa itaətsizlik
ḳurbanliḳining ḳenining üstigə sürsun.
29 Xuning bilən Pərwərdigarning aldida
uningoŋa kəfarət kəltürüxkə kaḥin ḳolidiki
mayning ḳaloŋinini pak ḳilinidioŋan kixining
bexioŋa ḳuysun; 30 andin xu kixi əz ḳurbioŋa
ḳarap pahtəktin birni yaki baqkidin birni
sunsun; 31 əz ḳurbioŋa ḳarap, birini gunaḥ
ḳurbanliḳi, yənə birini kəydürmə ḳurbanlik
ḳilip axlik ḥədiyəsi bilən billə sunsun. Bu
yolda kaḥin Pərwərdigarning aldida pak
ḳilinidioŋan kixi üqün kəfarət kəltüridu.
32 Əzidə pesə-mahaw boloŋan, pak ḳilinixi
üqün wajip bolidioŋan nərsilərni kəltürüxkə
ḳurbi yətməydioŋan kixilər tooŋrisidiki
ḳanun-bəlgilimə mana xulardur.

Pesə-mahaw kesili basḳan əylər tooŋruluḳ

33 Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoŋa mundak
dedi: — 34 — Silər Mən əzünglaroŋa miras
ḳilip beridioŋan Ḳanaan zeminioŋa kirgəndin
keyin, Mən silər igə bolidioŋan xu zemindiki bir əygə birhil pesə-mahaw yarisini
əwətsəm, 35 əyning igisi kaḥinning ḳexioŋa
berip, uningoŋa buni məlum ḳilip: «Mening
əyümgə waba yuḳḳandək kərünidu», dəp
məlum ḳilixi kerək.[b]
36 Kaḥin bolsa: — Əydiki ḥəmmə nərsilər napak bolmisun üqün mən berip bu wabaoŋa
səpselip ḳaraxtin burun əyni bikarlanglar,

14:21 «kəfarət kəltürüx üqün ... yaloŋuz bir ərkək ḳozini itaətsizlik ḳurbanliḳi ḳilip kəltürsun» — muxu yərdə «itaətsizlik ḳurbanliḳi»ning səwəb-məḳsiti enik kərünidu — kesəl boloŋan kixi kesili tüpəylidin Hudaoŋa ḥeqḳandak ḳurbanlik yaki ḥədiyə sunalmisa, xu wakittiki sunmioŋan ḳurbanliḳliri üqün Hudaoŋa ḳərzdar dəp ḥesablinidu. «Itaətsizlik ḳurbanliḳi» bolsa bu ḳərzning ornida bolatti. Məsilən məzkur kitab, 5-bab, 14-19-ayətni kərüng.

14:35 «mening əyümgə waba yuḳḳandək kərünidu» — bu ayətlərdə tiloŋa elinoŋan «pesə-mahaw Kesili»ning əylərgə yuḳuxi bəlkim adəmni ḥəyran ḳilarlik ix boluxi mumkin. Bu tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

dəp buyrusun. Andin kaһin kirip əygə səpselip ķarisun. 37 U xu wabaoŋa səpselip ķarioŋinida, mana əyning tamlirioŋa waba daoŋliri yukķan jaylar kawak bolsa, һəm yexiloŋa mayil yaki ķizoŋuq bolup, tamning yüzidin ķenikrak bolsa,[14:37] 38 kaһin əyning ixikining aldioŋa qikip, ixikni yəttə küngiqə takap ķoysun. 39 Andin kaһin yəttinqi küni yenip kelip, səpselip ķarioŋinida, əyning tamliridiki iz-daoŋ kengiyip kətkən bolsa, 40 kaһin: — Waba yukķan taxlarni qikirip xəһərning sirtidiki napak bir jayoŋa taxliwetinglar, dəp buyrusun. 41 Xuning bilən birgə u əyning iqining tət ətrapini ķirdursun wə ular ķiroŋan suwaķni bolsa xəһərning texidiki napak bir jayoŋa təküwətsun. 42 Andin ular baxķa taxlarni elip, ilgiriki taxlarning ornida ķoysun wə baxķa һak lay etip, uning bilən əyni ķaytidin suwisun.

43 Əgər u taxlarni qikirip, əyni ķirdurup ķaytidin suwatķandin keyin, əydə waba deoŋi yənə pəyda bolsa, 44 undakta kaһin yənə kirip buningoŋa səpselip ķarisun. Səpselip ķarioŋinida, mana iz-daoŋ əydə kengiyip kətkən bolsa, bu əygə yukķini qiritküq waba bolidu; əy napak sanilidu. 45 Bu wəjidin ular əyni, yəni yaoŋaq-tax wə barlik suwiķi bilən billə qüxürüp, һəmmisini kətürüp xəһərning sirtidiki napak bir jayoŋa taxliwətsun. 46 Kimdəkim əy takaloŋan məzgildə uningoŋa kirsə, u kəq kirgüqə napak sanilidu. 47 Əgər birkim əy iqidə yatķan bolsa, kiyimlirini yusun; wə əgər birsi əydə oŋizalanoŋan bolsa, umu əz kiyimlirini yusun. 48 Lekin kaһin kirip, əygə səpselip ķarioŋinida əy suwaloŋandin keyin waba uningda kengiyip kətmigən bolsa, undakta kaһin əyni «pak» dəp jakarlisun; qünki uningdiki waba sakayoŋan bolidu.

49 Andin u əyning pak ķilinixi üqün ikki ķux, kedir yaoŋiqi, ķizil rəht bilən zofa elip kelip, 50 ķuxlarning birini ekin su ķaqilanoŋan sapal kozining üstidə booŋuzlisun;[14:50] 51 andin u kedir yaoŋiqi, zofa, ķizil rəht wə tirik ķuxni billə elip kelip, bu nərsilərning һəmmisini booŋuzlanoŋan ķuxning ķenioŋa, xundakla ekin suoŋa qilap, əygə yəttə mərtiwə səpsun; 52 bu yol bilən u əyni ķuxning ķeni, ekin su, tirik ķux, kedir yaoŋiqi, zofa wə ķizil rəht arķilik napakliktin paklaydu. 53 Andin u tirik ķuxni xəһərning sirtida, dalada ķoyup bərsun. U xundak ķilip, əy üqün kəfarət kəltüridu; u əy pak sanilidu.

54 Bular bolsa һərhil pesə-mahaw jaraһiti, ķakaq, 55 kiyim-keqək wə əygə yukķan pesə-mahaw wabasi, 56 teridiki qikanlar, təmrətkə wə parķirak ak iz-daoŋlar tooŋrisidiki ķanun-bəlgilimidur. 57 Xu bəlgilimilər bilən bir nərsining ķaysi əһwalda napak, ķaysi əһwalda pak bolidioŋanlikini pərk etixkə kərsətmə berixkə bolidu; mana bu pesə-mahaw tooŋrisidiki ķanun-bəlgilimidur.

Akma tooŋruluk

15 1 Pərwərdigar Musa bilən Һarunoŋa səz ķilip mundak dedi: —

2 Israillaroŋa mundak dənglar: — Һərķandak ərkəkning əz tenidin akma qikşa xu kixi xu akma səwəbidin napak sanalsun.[15:2] 3 Akma qikixtin boloŋan napaklik tooŋrisidiki һəküm xuki, akmisi məyli tenidin ekip tursun yaki ekixtin tohtitiloŋan bolsun, xu kixi yənila napak sanalsun; 4 mundak akma boloŋan kixi yatķan һərbir orun-kərpə napak sanilidu wə u ķaysi nərsining üstidə oltursa xu nərsimu napak sanilidu. 5 Kimki u yatķan orun-kərpigə təgsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun, andin kəq kirgüqə napak sanalsun. 6 Xuningdək kimki mundak akma boloŋan kixi olturoŋan nərsidə oltursa əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. 7 Kimki akma boloŋan kixining tenigə təgsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun, wə kəq kirgüqə napak sanalsun.

14:37 «... kawak bolsa» — yaki «tompiyip qikķan bolsa». Ibraniy tilidiki bu səz Mukəddəs Kitabta birla ķetim tepilidu.

14:50 «...ekin su ķaqilanoŋan sapal kozining üstidə» — yaki «... ekin su üstidə tutup turuloŋan sapal kozining üstidə».

15:2 «...ərkəkning əz tenidin akma qikşa...» — bu ayətlərdiki «ərkəkning teni» degən səz kəp yərlərdə əwrət, uyat yərlirini kərsitidu.

[8] Əgər akma boloŋan kixi pak birsigə tükürsə, xu kixi əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun, kəq kirgüqə napak sanalsun.
[9] Kaysibir egər-tokumning üstigə akma boloŋan kixi minsə, xu nərsə napak sanalsun.
[10] Kimki uning tegidə koyuloŋan nərsilərgə təgsə kəq kirgüqə napak sanilidu; wə kimki xu nərsilərni kətürsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun, wə kəq kirgüqə napak sanalsun.
[11] Akma boloŋan kixi kolini yumastin birkimgə təgküzsə, xu kixi əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. [12] Akma boloŋan kixi sapal kaqini tutup salsa, xu kaqa qekiwetilsun; yaoŋaq kaqa bolsa suda yuyulsun.

«Akmidin paklinix» tooŋruluk

[13] Kaqaniki akma bar kixi akma halitidin kutulsa, əzining pak kilinixi üqün yəttə künni hesablap ətküzüp, andin kiyimlirini yuyup, ekin suda yuyunsun; andin pak sanilidu. [14] Səkkizinqi küni ikki pahtək yaki ikki baqkini elip, jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa, Pərwərdigarning aldioŋa kəltürüp, kahinoŋa tapxursun. [15] Kahin ulardin birini gunah kurbanliki üqün, yənə birini kəydürmə kurbanlik üqün sunsun. Bu yol bilən kahin Pərwərdigarning aldida uning akma boloŋanlikioŋa kəfarət kəltüridu.
[16] Əgər bir ərkəkning məniysi əzlükidin qikip kətkən bolsa, u pütün bədinini suda yusun, u kəq kirgüqə napak sanalsun. [17] Xuningdək adəmning məniysi kaysi kiyimigə yaki terisigə yukup kalsa, suda yuyulsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.
[18] Ər wə ayal kixi bir-birigə yekinlixixi bilən məniy qikşa, ikkisi yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.

Ayal kixilərdiki akma kelix tooŋruluk

[19] Əgər ayal kixilər akma kelix halitidə tursa wə akmisi hun bolsa, u yəttə küngiqə «ayrim» tursun; kimki uningoŋa təgsə kəq kirgüqə napak sanalsun. [20] «Ayrim» turux məzgilidə, kaysi nərsining üstidə yatsa, xu nərsə napak sanilidu, xundakla kaysi nərsining üstidə olturoŋan bolsa, xu nərsimu napak sanalsun. [21] Harkim uning orun-kərpisigə təgsə əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. [22] Harkim u olturoŋan nərsigə təgsə, əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. [23] Wə əgər birkim u yatkan yaki olturoŋan jayda koyuloŋan birər nərsigə təgsə, kəq kirgüqə napak sanalsun.
[24] Əgər bir ər kixi xu halattiki ayal bilən birgə yatsa, xundakla uning hun napakliki xu ərgə yukup kalsa, u yəttə küngiqə napak sanalsun; u yatkan harbir orun-kərpimu napak sanalsun.
[25] Əgər ayal kixining adət waktining sirtidimu birnəqqə küngiqə huni kelip tursa, yaki hun akmisi adət waktidin exip kətkən bolsa, undakta bu napak kan ekip turoŋan künlirining hammisidə, u adət künlirida turoŋandək sanalsun, yənə napak sanalsun.
[26] Kan kəlgən harbir kündə u kaysi orun-kərpə üstidə yatsa, bular u adət künlirida yatkan orun-kərpilərdək hesablinidu; u kaysi nərsining üstidə olturoŋan bolsa, xu nərsə adət künlirining napakliqidək napak sanalsun. [27] Harkim bu nərsilərgə təgsə napak bolidu; xu kixi kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq kirgüqə napak sanalsun.

15:12 Law. 6:21; 11:33

15:19 «akma kelix haliti» — bu ayətlərdə kərsilitilgən aoŋriklarning kəpinqisi əwrət, uyat yərliridiki halətlətni kərsətsə kerək. **«ayrim»** — bu ayəttiki «ayrim» — ayrim solap koyulsun degənni bildürməydu (məsilən, 24-ayətni kərüng).
15:24 «hun napakliki» — ər-ayal billə yatkanda ayalning aditi tuyuksiz kelip kelip, hun keni tasadipiyliktin ər kixigə tegip ketixini kərsitidu. Əgər ər kixi ayalning adət kərginini bilip turup uningoŋa yekinlaxkan bolsa, undakta hər ikkisi (ayal kixi məjburlanmioŋan bolsa, əlwəttə) Hudaning biwasitə kərsitidioŋan jazasioŋa uqraydu (20:18ni kərüng). Xübhisizki, Hudaning bu əmrdiki məksiti, ayal kixilərgə ayning əng kiyin waktida aram berixtin ibarət idi.
15:24 Law. 18:19
15:25 Mat. 9:20

Ayal kixilərning ḥəyizdin baxḳa hun kelixtin paklinixi

28 Ayal kixi ḳaqan hun kelixtin saḳaysa, u yəttə künni ḥesablap, ətküzüp boloŋanda pak sanilidu. 29 Səkkizinqi küni u ikki pahtək yaki ikki baqkini elip jamaət qedirining kirix aoŋzioŋa, kahinning ḳexioŋa kəltürsun. 30 Kahin bularning birini gunah ḳurbanliḳi üqün, yənə birini kəydürmə ḳurbanlik üqün ətküzsun; bu yol bilən kahin uning napak aḳma ḳenidin pak boluxioŋa uning üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu.

Hulasə

31 Silər muxu yol bilən Israillarni napaklikidin üzünglar; bolmisa, ular napaklikida turuwerip, ularning arisida turoŋan mening turaloŋu qedirimni buloŋixi tüpəylidin napak ḥalitidə ölüp ketidu. 32 Aḳma kelix ḥalitidə boloŋan kixi wə məniy ketix bilən napak boloŋan kixi tooŋrisida, 33 Xuningdək hun kelix künliridiki aoŋrik ayal kixi tooŋruluḳ, aḳma ḥaləttə boloŋan ər wə ayal tooŋruluḳ, napak ḥaləttiki ayal billə yatḳan ər tooŋruluḳ kəlgən ḳanunbəlgilimə mana xulardur.

«Kəfarət küni»

16 1 Ḥarunning ikki ooŋli Pərwərdigarning aldioŋa yeḳinlixixi bilən ölüp kətti. Ular ölüp kətkəndin keyin, Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳildi.[16:1] 2 Pərwərdigar Musaoŋa mundaḳ dedi: — «Sən əz ḳerindixing Ḥarunoŋa: «Sən ölüp kətməsliking üqün pərdining iqidiki muḳəddəs jayoŋa ḳoyuloŋan əḥdə sanduḳining üstidiki «kəfarət təhti»ning aldioŋa ḥər waḳit kəlmə», degin. Qünki Mən «kəfarət təhti»ning üstidiki bulutta ayan bolimən.[16:2] 3 Ḥarun əng muḳəddəs jayoŋa munu yol bilən kirsun: — Gunah ḳurbanliḳi üqün bir yax torpaḳ, kəydürmə ḳurbanlik üqün bir ḳoqḳarni kəltürsun; 4 əzi muḳəddəs kanap halta kəngləkni kiyip, ətlirini yapidioŋan kanap ixtannimu kiyip, beligə bir kanap bəlwaoŋni baoŋlap, bexioŋa kanap səllini yəgəp kəlsun. Bular muḳəddəs kiyimlər boloŋaqḳa, kiyixtin ilgiri bədinini suda yusun.[16:3] 5 U Israillarning jamaitidin gunah ḳurbanliḳi üqün ikki tekə, kəydürmə ḳurbanlik üqün bir ḳoqḳarni tapxuruwalsun. 6 Xuning bilən Ḥarun awwal gunah ḳurbanliḳi bolidioŋan torpaḳni sunup, əzi wə əz əyidikilər üqün kəfarət kəltürüxi kerək.[16:4] 7 Andin u ikki tekini elip, ularni jamaət qedirining kirix aoŋzining aldioŋa kəltürüp, Pərwərdigarning aldida turoŋuzsun. 8 Andin Ḥarun bu ikki tekə tooŋrisida qək taxlisun; qəkning birini «Pərwərdigar üqün», yənə birini «azazəl üqün» taxlisun.[16:5] 9 Ḥarun Pərwərdigaroŋa qək qüxkən tekini kəltürüp, gunah ḳurbanliḳi süpitidə sunsun. 10 Lekin «azazəl»gə qək qüxkən tekini bolsa, kəfarət kəltürüxi üqün qəlgə ḥəydilixkə, xundaḳla «azazəl»gə əwətilixkə Pərwərdigarning aldida tirik ḳaldurulsun. 11 Andin Ḥarun gunah ḳurbanliḳini, yəni əzi üqün boloŋan torpaḳni kəltürüp, əzi wə əz əyidikilər üqün kəfarət kəltürüxkə əzigə gunah ḳurbanliḳi bolidioŋan bu torpaḳni booŋuzlisun; 12 Andin u Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥtin elinoŋan qooŋ bilən toloŋan bir huxbuydanni elip, ikki ḳollap yumxaḳ ezilgən esil huxbuy ətir bilən toldurup, buni pərdining iqigə elip barsun; 13 andin huxbuy is-tütiki ḥəküm-guwaḥ sanduḳining üstidiki kəfarət təhtini ḳaplisun dəp, huxbuyni Pərwərdigarning ḥuzuridiki otning üstigə ḳoysun; xuning bilən u ölməydu. 14 U torpaḳning ḳenidin

16:1 Law. 10:1, 2
16:2 Mis. 30:10; Ibr. 9:7
16:4 «ətliri» — bu ayəttiki «ətliri» degən səz əwrət, uyat yərlirini kərsitidu.
16:6 Ibr. 7:27,28
16:8 «Azazəl» — alimlar «azazəl» tooŋruluḳ tət pikirdə bolup kəlgən: (1) bu isim «tekə» bilən «ḥaydəlmək» degən sezlərning birikmisi bolup, «ḥəydiwətkən tekə» degənni bildüridu; (2) «wəyranə ḳilix» yaki «elip taxlinix» degənni bildüridu; (3) tik bir yar; (4) bir hil jin-alwastining ismi. Biz birinqi yaki ikkinqi pikirgə mayilmiz (ikkilisi tooŋra boluxi mumkin). «ḳoxumqə səz»imizdə bu tooŋruluḳ tohtilimiz. Ḥeq bolmioŋanda tətinqi pikirni əng namuwapiḳ dəp ḳaraymiz; 23-bab wə «ḳoxumqə səz»ni kərüng.

elip əz barmiḳi bilən kəfarət təhtining xərk təripigə qeqip, kəfarət təhtining aldioŋimu əz barmiḳi bilən ḳandin elip, yəttə ḳetim səpsun.[16:14a]
15 Andin u həlḳ üqün gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioŋan tekini booŋuzlisun; ḳenini pərdining iqigə kəltürüp, torpaḳning ḳenini ḳiloŋandək ḳilsun, yəni uning ḳenidin elip kəfarət təhtigə wə kəfarət təhtining aldioŋa qaqsun. 16 U bu yol bilən muḳəddəs jay üqün kəfarət kəltürüp, uni Israillarning napaklikidin, ḥəmmə itaətsizliklirini elip baridioŋan gunaḥliridin paklaydu wə xuningdək ularning napakliḳi arisida turuwatḳan jamaət qediri üqünmu xundak kəfarət ḳilsun. 17 U kəfarət kəltürüx üqün əng muḳəddəs jayoŋa kirgəndin tartip uningdin qiḳḳuqə ḥeqbir adəm jamaət qediri iqidə bolmisun; bu yol bilən u əzi, əyidikilər wə Israilning pütkül jamaiti üqün kəfarət kəltüridu.
18 Andin u Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥḳa qiḳip, uning üqünmu kəfarət kəltüridu; xuningdək torpaḳning ḳeni bilən tekining ḳenidin elip ḳurbangaḥning qərisidiki münggüzlərgə sürsun;[16:18] 19 u barmiḳi bilən ḳandin elip ḳurbangaḥning üstigə yəttə ḳetim səpsun; xuning bilən u uni Israillarning napakliḳliridin paklap Hudaoŋa atap muḳəddəs ḳilidu.

Gunaḥ ḳurbanliḳi bolidioŋan tirik tekə tooŋruluḳ

20 — Muḳəddəs jay, jamaət qediri wə ḳurbangaḥ üqün kəfarət kəltürüp boloŋandin keyin, u tirik tekini kəltürsun; 21 andin Ḥarun ikki ḳolini tirik tekining bexioŋa ḳoyup turup, uning üstidə turup, Israillarning barliḳ kəbiḥlikliri wə itaətsizliklirini elip baridioŋan gunaḥlirini iḳrar ḳilip, ularni tekining bexioŋa artsun; andin uni yenida təyyar turidioŋan bir adəmning ḳoli bilən qəlgə əwət iwətsun..[16:22] Bu yol bilən tekə ularning ḥəmmə kəbiḥliklirini əz üstigə elip, adəmzatsiz qəlgə ketidu. Xunga u tekini qəlgə ḳoyuwətsun..[16:27]

Ahirḳi rəsmiyətlər

23 — Andin Ḥarun jamaət qedirioŋa kirip muḳəddəs jayoŋa kirgən wakitta kiygən kanap kiyimlirini selip xu yərdə ularni ḳoyup ḳoysun. 24 U muḳəddəs yərdə əz bədinini suda yuyup, əz kiyimlirini kiyip taxḳirioŋa qiḳip, əzining kəydürmə ḳurbanliḳi bilən həlḳning kəydürmə ḳurbanliḳini sunup, xu yol bilən əzi wə həlḳ üqün kəfarət kəltüridu.
25 Xundaḳla u gunaḥ ḳurbanliḳining meyini ḳurbangaḥta kəydürsun.
26 «Azazəl»gə bekitilgən tekini elip berip ḳoyuwətkən kixi əz kiyimlirini yuyup, bədinini suda yuyup, andin qedirgaḥḳa kirixkə bolidu. 27 Kəfarət kəltürüx üqün ḳeni əng muḳəddəs jayoŋa elip kirilip, gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinoŋan torpaḳ bilən gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinoŋan tekini birsi qedirgaḥning taxḳirioŋa elip qiḳip, ularning terisi, gəxi wə tezəklirini otta kəydürsun.[16:27] 28 Ularni kəydürgən kixi əz kiyimlirini yuyup, bədinini suda yuyup, andin qedirgaḥḳa kirixkə bolidu.

Omumiy bəlgilimilər

29 — Mana bu silərgə bir əbədiy ḳanunbəlgilimə bolsun: — Ḥər yəttinqi ayning oninqi künidə silər əz nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar wə ḥeqḳandak ix ḳilmanglar; məyli yərliklər bolsun yaki aranglarda turuwatḳan Yaḳ. yurtluḳlar

---

16:14 «xərḳiy təripi» — sanduḳning aldi təripi. **«kəfarət təhtining aldioŋimu»** — bəlkim kəfarət təhtining aldidiki yər yüzigə.
16:14 Law. 4:6; Ibr. 9:25; 10:4
16:18 «Pərwərdigarning aldidiki ḳurbangaḥ» — (1) muḳəddəs jaydiki «huxbuygaḥ» yaki (2) ḥoylidiki ḳurbangaḥni kərsitidu. Bizningqə, 20-ayəttiki sözlərdin (ibadət qedirining üq ḳismi üqün kəfarət kəltürülgənlikidin) ḳarioŋanda, muḳəddəs jaydiki huxbuygaḥni kərsitixi mumkin.
16:21 «...ikki ḳolini tirik tekining bexioŋa ḳoyup turup» — ibraniy tilida: «ikki ḳolini tirik tekining bexioŋa ḳoyup eoŋirini artip,...»
16:22 «... Xunga u tekini qəlgə ḳoyuwətsun» — bu ikki tekə tooŋrisidiki təpsilatlar tooŋruluḳ «ḳoxumqə sez»imizningmu kərüng.
16:27 Law. 6:23; Ibr. 13:11

bolsun xundaḳ ḳilixinglar kerәk. 30 Qünki xu künidә silәrni paklaxḳa silәr üqün kәfarәt kәltürülidu; Pәrwәrdigarning aldida silәr ḥәmmә gunaḥliringlardin pak bolisilәr. 31 Bu kün silәrgә pütünlәy aram alidioŋan xabat küni bolup, nәpsinglarni tartip өzünglarni tәwәn tutisilәr; bu әbәdiy bir bәlgilimidur.
32 Kimki atisining ornida kaḥinliḳ yürgüzüx üqün mәsiḥ ḳilinip, Hudaoŋa atap tiklingәn kaḥin bolsa xu yol bilәn kәfarәt kәltüridu. U kanaptin etilgәn muḳәddәs kiyimni kiyip turup, 33 әng muḳәddәs jay üqün kәfarәt kәltüridu; jamaәt qediri bilәn ḳurbangaḥ üqünmu kәfarәt kәltüridu; ḳaloŋan kaḥinlar bilәn barliḳ ḥәlḳning jamaiti üqün ḥәm kәfarәt kәltüridu.

34 Bu bolsa silәr üqün әbәdiy bir bәlgilimә bolidu; xuning bilәn Israillarni barliḳ gunaḥliridin paklax üqün yilda bir ḳetim kәfarәt kәltürüp berisilәr».
Xuning bilәn Ḥarun Pәrwәrdigar Musaoŋa buyruoŋinidәk ḳildi.

Butpәrәslikning aldini elix — tooŋra ibadәt tooŋruluḳ

17 1 Pәrwәrdigar Musaoŋa sөz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Ḥarun bilәn ooŋulliri wә barliḳ Israillaroŋa mundaḳ degin: — Pәrwәrdigar silәrgә buyruoŋan ḥөküm xuki: —
3-4 Israilning jәmәtliridin boloŋan ḥәrḳandaḳ kixi ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolup, kala yaki ḳoy yaki өqkini jamaәt qedirining kirix aoŋzida, Pәrwәrdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa, Pәrwәrdigaroŋa ataloŋan ḳurbanliḳ süpitidә yetilәp әpkәlmәy, bәlki qedirgaḥning iqidә yaki taxḳirida booŋuzlisa, uningdin aḳḳan ḳan xu kixining gәdinigә artilidu; bu adәm «ḳan tөkkәn» dәp, өz ḥәlḳidin üzüp taxlinidu. 5 Bu ḥөkümning mәḳsiti Israillarning ḥazirḳidәk dalada mal soyup ḳurbanliḳ ḳilixning ornioŋa, ḳurbanliḳlirini jamaәt qedirining kirix aoŋzida Pәrwәrdigarning aldioŋa kәltürüp, kaḥinoŋa tapxurup Pәrwәrdigaroŋa inaḳliḳ ḳurbanliḳliri süpitidә sunup booŋuzlixi üqündur. 6 Kaḥin ḳanni elip jamaәt qedirining kirix aoŋzining yenidiki Pәrwәrdigarning ḳurbangaḥining üstigә sepip, Pәrwәrdigaroŋa huxbuy kәltürüx üqün mayni kөydürsun. 7 Xuning bilәn ular әmdi burunḳidәk buzuḳluḳ ḳilip tekә-jinlarning kәynidә yürüp, ularoŋa өz ḳurbanliḳlirini ötküzüp yürmisun. Mana bu ular üqün dәwrdin-dәwrgiqә әbәdiy bir bәlgilimә bolsun.
8 Sәn ularoŋa: — Israilning jәmәtidin yaki ularning arisida turuwatḳan yaḳa yurtluḳlardin biri kөydürmә ḳurbanliḳ yaki baxḳa ḳurbanliḳ ötküzmәkqi bolsa, 9 uni Pәrwәrdigaroŋa atap sunux üqün jamaәt qedirioŋa kirix aoŋzining aldioŋa kәltürmisә, u kixi өz ḥәlḳliridin üzüp taxlansun» — degin.

ḲAn yemәslik tooŋruluḳ

10 Әgәr Israilning jәmәtidin boloŋan ḥәrḳandaḳ adәm yaki ularning arisida turuwatḳan yaḳa yurtluḳlar ḳan yesә, Mәn yüzümni ḳanni yegәn xu kixigә ḳarxi

16:29 «nәpsinglarni tartip өzünglarni tәwәn tutunglar» — ibraniy tilida birla sөz bilәn ipadilinidu. Yәhudiy әn'әniliri boyiqә bu ixlar roza tutuxni өz iqigә alatti.
«mәyli yәrliklәr bolsun...» — «yәrliklәr» Ḳanaan zeminda tuoŋuloŋan Israillarni kөrsitidu.
16:29 Law. 23:27
16:31 «pütünlәy aram alidioŋan xabat» — ibraniy tilida «xabatlarning xabati».
16:32 «Hudaoŋa atap tiklingәn kaḥin» — bax kaḥin, demәk.
16:34 Mis. 30:10; Ibr. 9:7

17:3-4 «izaḥat» — bu ayәt yәnә «Israilning jәmәtliridin boloŋan ḥәrḳandaḳ kixi kala, ḳoy yaki өqkini qedirgaḥning iqidә yaki taxḳirida booŋuzlap, jamaәt qedirining kirix aoŋzida, yәni Pәrwәrdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa kәltürüp Pәrwәrdigaroŋa atap ḳurbanliḳ süpitidә sunmioŋan bolsa, undaḳta, aḳḳan ḳan xu kixining gәdinigә artilidu» dәp tәrjimә ḳilinidu. Bu tәrjimini ḳollaydioŋan pikirlәrgә mayil әmәsmiz. Qünki altә yüz ming aililik ḥәr küni өzliri üqün (ḳurbanliḳ üqün әmәs) soyidioŋan malni «qedirining kirix aoŋzida» soyuxi ḥәrgiz mumkin әmәs. «Ḳoxumqә sөz»imizni kөrüng.
–«Өz ḥәlḳidin üzüp taxlinix» — Hudaning Өzi xu adәmning bexioŋa biwasitә jaza qüxüridioŋanliḳini kөrsәtsә kerәk. Bizningqә bu sөzlәr (baxḳa sөzlәr ḳoxulmioŋan әḥwalda) Israillaroŋa: — «silәr xu adәmni өlümgә mәḥkum ḳilixinglar kerәk» degәnlik әmәs.
17:6 Mis. 29:18; Law. 4:31

kilimən, uni əz həlkidin üzüp taxlaymən.
11 Qünki hərbir janiwarning jeni bolsa
uning kenididur; Mən uni jeninglar üqün
kurbangah üstigə kəfarət kəltürüxkə
bərgənmən. Qünki kan əzidiki janning wa-
sitisi bilən kəfarət kəltüridu. 12 Xunga bu
səwəbtin Mən Israillarogа: — «Silərning
heqbiringlar kan yeməslikinglar kerək,
aranglarda turuwatkan yaka yurtlukларmu
kan yeməsliki kerək» — degənidim. 13 Əgər
Israillardin biri yaki ularning arisida
turuwatkan yaka yurtlukларning biri yeyixkə
bolidiogan bir qarpay haywan yaki kuxni
owlap, kenini təksə, uni topa bilən yepip
koysun. 14 Qünki hərbir janiwarning jeni bol-
sa, uning kenidin ibarəttur. Uning jeni kenida
bologaq mən Israillarogа: «Silər heqkandak
janiwarning kenini yemənglar, qünki hərbir
janiwarning jeni uning kenididur; kimki uni
yesə üzüp taxlinidu» — dedim.

Haywanlarning ölükliri toogruluk

15 Kimdəkim ölüp kalogan yaki yirtkuqlar
boogup titma-titma kiliwətkən bir haywanni
yesə, məyli u yərlik yaki yaka yurtluk bolsun
əz kiyimlirini yuyup, suda yuyunsun wə kəq
kirgüqə napak sanalsun; andin u pak bolidu.
16 Lekin u yaki kiyimlirini yumisa, yaki suda
bədinini yumisa, xu kixi əz kəbihlikining ja-
zasini tartidu.

Itaətmən həlk bolux — mən'i kilinogan jinsiy munasiwətlər

18 1 Pərwərdigar Musaoga səz kilip
mundak dedi: — 2 Sən Israillarogа
mundak degin: — «Mən bolsam Hudayinglar
Pərwərdigardurmən. 3 Silər ilgiri turogan
Misir zeminidikidək ixlarni kilmanglar wə
yaki Mən silərni elip baridiogan Kanaan
zeminidikidək ixlarni kilmanglar; ularning
rəsim-adətliridə yürmənglar, 4 bəlki
Mening həkümlirimgə əməl kilip, kanun
bəlgilimilirimni tutup xu boyiqə menginglar.
Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
5 Silər qokum Mening bəlgilimilirim
bilən həkümlirimni tutuxunglar kerək;
insan ularogа əməl kilidiogan bolsa
ularning səwəbidin hayatta bolidu. Mən
Pərwərdigardurmən.
6 — Heqkim əzigə yekin tuogkan bologan
ayalogа yekinlik kilip əwritini aqmisun. Mən
Pərwərdigardurmən.
7 Anangning əwritigə təgmə, bu atangning
əwritigə təgkining bolidu; u sening anang
bologaqka uning əwritigə təgsəng bolmaydu.
8 Atangning ayalining əwritigimu təgmə,
qünki xundak kilsang atangning əwritigə
təgkəndək bolidu.
9 Sən aqa-singlingning, bir atidin bologan yaki
bir anidin bologan, yaki xu əydə tuoguloган
yaki baxka yərdə tuoguloган bolsun, uning
əwritigə təgmə.
10 Sən əz oglungning kizi wə yaki kizingning
kizining əwritigə təgmə; qünki ularning
əwriti sən əzüngning əwritidur.
11 Sən atangning ayalining kizining əwritigə
təgmə; u atangdin tuoguloган, sening aqa-
singling, xunga uning əwritigə təgmə.
12 Sən atangning aqa-singlisining əwritigimu
təgmə, qünki u atangning birtuoginidur.
13 Sən anangning aqa-singillirining əwritigimu
təgmə, qünki u anangning birtuoginidur.
14 Atangning aka-inilirining ayalining
əwritigə təgmə; ularning ayallirioga yekinlik
kilma; qünki ular sening hammangdur.

17:10 Yar. 9:4; Law. 3:17; 7:27; 19:26; Kan. 12:16,23; 1Sam. 14:33
17:11 «hərbir janiwarning...» — ibraniy tilida «hərbir ət igisining».
17:14 Yar. 9:4
17:15 Mis. 22:31; Law. 11:40; Əz. 44:31
18:5 «hayatta bolidu» — əhmiyətlik, həkikiy rohiy hayatta.
18:5 Əz. 20:11,13; Rim. 10:5; Gal. 3:12
18:7 «əwrətkə tegix» — jinsiy munasiwət ətküzmək (ibraniy tilida «əwrətni eqix» degən səz bilən ipadilinidu). Ibraniy tilida «anangning əwritini aqma, bu atangning əwritini aqkining». Huda aldida ər-hotun bir tən bologaqka, anisining əwritini eqix atisining əwritini aqkanoga barawərdur. Mundak kilmix anisioimu, atisioimu qong hərmətsizlik, əlwəttə.
18:8 Law. 20:11; 1Kor. 5:1
18:11 «atangning ayali» — muxu yərdə əgəy anisi yaki atisining tokilini kərsitidu.
18:11 Law. 20:17
18:12 Law. 20:19
18:14 Law. 20:20; Əz. 22:11

15 Sən kelininggning əwritigə təgmə; u sening
oƣlungning ayali boloƣaqķa, uning əwritigə
təgsəng bolmaydu.
16 Sən aka-iniliringning ayalining əwritigə
təgmə; qünki bu əz aka-iniliringning
əwritigə təgkəndək bolidu.
17 Sən bir ayaloƣa wə xuning bilən birgə
uning ķizining əwritigə təgmə; xundaķla
uning ooƣlining ķizi wə ķizining ķizinimu
hotunluķķa elip əwritigə təgmə. Ular bir-
birigə yeķin tuoƣķan boloƣaqķa, mundaķ ix
pəsəndiliktur.
18 Sən ayaling ħayat waķtida, uning aqa-
singlisini hotunluķķa elip əwritigə təgmə.
Undaķ ķilsang hotunungoƣa kündəxlik aza-
bini kəltürisən.
19 Sən bir ayalning adət kərüp napak turoƣan
waķtida yeķinlik ķilip əwritigə təgmə.
20 Sən əz ķoxnangning ayali bilən zina ķilip
əzüngni uning bilən napak ķilma.
21 Sən əz nəslingdin ħeqbirini Molək
məbudioƣa atap ottin ətküzsəng ķət'iy bol-
maydu. Əgər xundaķ ķilsang Hudayingning
namini napak ķiloƣan bolisən. Mən Əzüm
Pərwərdigardurmən.
22 Sən ayallar bilən birgə boloƣandək ər kixi
bilən birgə bolma. Bu ix yirginķliktur.
23 Sən ħeq ħaywan bilən munasiwət ķilip
əzüngni napak ķilma; xuningdək ayal kiximu
munasiwət ķildurux üqün bir ħaywanning
aldioƣa barmisun. Bu ix nijisliķtur.
24 Silər bu ixlarni ķilip əzünglarni na-
pak ķilmanglar, qünki mən silərning
aldinglardin qiķiriwatķan taipilər bolsa
xundaķ ixlarni ķilip əzlirini napak ķiloƣan
25 wə zeminimu napak boloƣandur. Buning
üqün Mən u zeminning ķəbiħlikini əz bexioƣa
qüxürimən, xuningdək u zeminmu əzidə
turuwatķanlarni ķusup qiķiriwetidu.
26 Lekin silər bolsanglar Mening bəlgili-
milirim bilən ħəkümlirimni tutunglar;
silərdin ħeqkim, məyli yərlik yaki aranglarda
turuwatķan yaķa yurtluķ bolsun bu yirgin-
qlik ixlardin ħeqbirini ķilmisun. 27 (qünki bu
barliķ yirginqlik ixlarni silərdin ilgiri xu ze-
minda turoƣan həlķ ķilip kəlgəqkə, zeminning
əzi napak bolup ķaldi). 28 Xundaķ ķilip ze-
minni napak ķilsanglar, zemin əzi silərdin il-
giri əzidə turoƣan əllərni ķusup qiķaroƣandək,
silərnimu ķusup qiķiriwetidu. 29 Qünki bu
yirginqlik ixlarning ħərķandiķini ķiloƣuqi, —
mundaķ ķilmixlarni ķiloƣan ħərķandaķ kixi
əz həlķi arisidin üzüp taxlinidu.
30 Silər Mən silərgə tapilioƣinimoƣa əməl
ķilixinglar zərürdur; — demək, silər
əzünglardin ilgiri ətkənlər tutķan xu yirgin-
qlik rəsim-ķaidilərni tutup, əzünglarni na-
pak ķilmaslikinglar kerək. Mən Hudayinglar
Pərwərdigardurmən.

Ħərhil bəlgilimilər wə ħəkümlər

19 1 Pərwərdigar Musaoƣa səz ķilip
mundaķ dedi: —
2 Sən Israillarning pütkül jamaitigə səz ķilip
ularoƣa mundaķ degin: — «Mən Hudayinglar
Pərwərdigar mukəddəs boloƣaqķa, silərmu
mukəddəs boluxunglar kerək.
3 Silər ħərbiringlar ananglar bilən atanglarni
izzətlənglar; Mening xabat künlirimni bol-
sa, ularni tutuxunglar kerək. Mən əzüm
Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
4 Silər ərziməs butlaroƣa tayanmanglar,
əzünglar üqün ķuyma butlarni yasimanglar.
Mən əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
5 Silər Pərwərdigaroƣa inaķlik ķurbanlikini

18:15 Law. 20:12
18:16 Law. 20:21
18:17 Law. 20:14
18:19 «adət kerüp» — ibraniy tilida «ayrim ħaləttə bolup» degən səzlər bilən ipadilinidu.
18:19 Law. 20:18
18:20 Law. 20:10; Ķan. 22:22; Yuħ. 9:5
18:21 «Sən əz nəslingdin ħeqbirini ... ottin ətküzsəng ķət'iy bolmaydu» — «ottin ətküzüx» insaniy ķurbanliklarni kərsətsə kerək.
18:21 Law. 20:2; Ķan. 18:10; 2Pad. 17:17; 23:10
18:22 Law. 20:13
18:23 Law. 20:15,16
18:26 Law. 20:22
18:29 «əz həlķidin üzüp taxlinidu» — 17-bab, 5-ayət wə uning izaħatini kerüng.
19:2 Law. 11:44; 20:7,26; 1Pet. 1:16
19:3 Mis. 20:12; 31:13; Law. 26:2
19:4 «ərziməs butlar» — ibraniy tilida «ərziməs ilaħlar» degən səzlər bilən ipadilinidu.
19:4 Mis. 34:17

kəltürüxni halisanglar, ḳobul ḳilinoɣudək yol bilən uni sununglar. [6] Silər uni sunoɣan küni wə ətisi u yeyilsun; üqinqi künigə ḳaloɣini bolsa otta kəydürülsun.[a] [7] Əgər uningdin bir ḳismi üqinqi küni yeyilsə ḳurbanlik ḥaram ḥesablinip ḳobul ḳilinmaydu. [8] Kimki uningdin yesə əz gunaḥini əz üstigə alidu, qünki u Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs ḳilinoɣan nərsini napak ḳildi; undak kixi əz həlḳidin üzüp taxlinidu.

[9] Silər zemininglardiki ḥosulni yioɣsanglar, sən etizingning bulung-puxḳaḳlirioɣiqə tamam yioɣiwalma wə ḥosulungdin ḳaloɣan wasangni teriwalmioɣin.[b] [10] Üzüm talliringni pasangdiwatma wə üzüm talliridin qüxkən üzümlərnimu teriwalma, bəlki bularni kəmbəoɣəllər bilən musapirlaroɣa ḳoyoɣin. Mən Əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

[11] Silər ooɣrilik ḳilmanglar, aldamqilik ḳilmanglar, bir-biringlaroɣa yaloɣan səzlimənglar.[c]
[12] Mening namim bilən yaloɣan ḳəsəm iqmənglar, undak ḳilsang Hudayingning namini buloɣaysən. Mən Pərwərdigardurmən.[d]
[13] Əz ḳoxnangoɣa zulum ḳilma, uningkini əzüngning ḳiliwalma.
Mədikarning ḥəkḳini keqiqə yeningda ḳondurup ḳalma.[e]
[14] Gas kixini tillima, kor kixining aldida putlixangoɣu nərsini ḳoyma; bəlki əz Hudayingdin ḳorkḳin. Mən Pərwərdigardurmən.
[15] Ḥəküm ḳiloɣiningларda ḥeq naḥəḳlik ḳilmanglar; namratḳimu yan basmay, bayoɣimu yüz-hatirə ḳilmay, bəlki adillik bilən əz ḳoxnang üstidin tooɣra ḥəküm ḳiloɣin.[f]
[16] Əz həlḳingning arisida gəp toxuoɣuqi bolup yürmə; ḳoxnangning jenioɣa ḥeqḳandak ziyan-zəhmət yətküzmə. Mən Pərwərdigardurmən.[g]
[17] Sən kənglüngdə əz ḳerindixingdin nəprətlənmigin; ḳoxnangda gunaḥ bolsa sən uning səwəbidin bexingoɣa gunaḥ kelip ḳalmasliḳi üqün uningoɣa tənbiḥ-nəsiḥət bərgin.[h]
[18] Sən intiḳam almioɣin wə əz həlḳingning nəsligə ḥeq adawətmu saḳlimioɣin, bəlki ḳoxnangni əzüngni səygəndək səygin. Mən Pərwərdigardurmən.[i]
[19] Silər Mening ḳanun-bəlgilimilirimni tutunglar. Sən əz qarpayliringni baxḳa nəsillər bilən qepixturma, etizingoɣa ikki hil uruḳ salmioɣin, ikki hil yiptin tokuloɣan kiyimni kiymə.[j]
[20] Əgər bir ər kixi ḳiz-qokan bilən yetip munasiwət ətküzsə, wə u baxḳa biri bilən wədiləxkən dedək bolsa, bu dedəkning ḥərlük puli tapxurulmioɣan bolsa, yaki uningoɣa ḥərlük berilmigən bolsa, muwapiḳ jaza berilsun. Lekin ḳiz-qokan ḥər ḳilinmioɣaqḳa, ḥər ikkisi əltürülmisun.[k] [21] Ər kixi bolsa əzining itaətsizlik ḳurbanliḳini jamaət qedirining kirix aoɣzining aldioɣa, Pərwərdigarning aldioɣa kəltürsun; itaətsizlik ḳurbanliḳi bir ḳoḳar bolsun. [22] Kaḥin u itaətsizlik ḳurbanliḳi üqün kəltürgən ḳoḳarni elip uning sadir ḳiloɣan gunaḥi üqün Pərwərdigarning aldida kəfarət kəltüridu; uning ḳiloɣan gunaḥi uningdin kəqürülidu.
[23] Silər zeminoɣa kirip ḥərhil yəydioɣan mewilik dərəhlərni tikkən bolsanglar, mewilirini «hətnisiz» dəp ḳaranglar; üq yiloɣiqə buni «hətnisiz» dəp ḳarap uningdin yemənglar. [24] Tətinqi yili ularning ḥəmmə mewiliri Pərwərdigaroɣa mədḥiyə süpitidə mukəddəs ḳilip beoɣixlansun. [25] Andin bəxinqi yildin tartip silər ularning mewiliridin yeyixkə

19:6 Law. 7:16
19:9 Law. 23:22; Ḳan. 24:19
19:11 Mis. 20:15
19:12 Mis. 20:7; Ḳan. 5:11
19:13 Ḳan. 24:14; Yaḳ. 5:4
19:15 Ḳan. 1:17; 16:19; Pənd. 24:23
19:16 Mis. 23:1
19:17 Mat. 18:15; Luḳa 17:3; 1Yuḥ. 2:9,11; 3:15
19:18 Mat. 5:39,43,44; 22:39; Luḳa 6:27; Rim. 12:19; 13:9; 1Kor. 6:7; Gal. 5:14; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9; Yaḳ. 2:8
19:19 Ḳan. 22:9,11
19:20 **«muwapiḳ jaza berilsun»** — bəlkim ər kixi dedəkning igisigə yaki uning bilən wədiləxkən kixigə jərimanə təlixi kerək.

baxlanglar. Xundaḳ ḳilsanglar zemin məḥsulatlirini silərgə ziyadə ḳilidu. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
26 Silər ḳan qiḳmioɣan nərsini yeməŋlar. Nə palqiliḳ nə jadugərlik ḳilmanglar.
27 Silər bexinglarning qekə-qərisidiki qaqni qüxürüp dügilək ḳiliwalmanglar, saḳalning uq-yanlirini buzmanglar.

28 Silər əlgənlər üqün bədininglarni zəhim yətküzüp tilmanglar, əzünglaroɣa ḥeqḳandaḳ gül-sürət qəkmənglar. Mən Pərwərdigardurmən.
29 Sən ḳizingni buzuḳluḳ-paḥixilikkə selip napak ḳilmioɣin. Bolmisa, zemindikilər buzuḳluḳ-paḥixilikkə berilip, pütkül zeminni əyx-ixrət ḳaplap ketidu.
30 Silər Mening xabat künlirimni tutunglar, Mening muḳəddəs jayimni ḥərmətləŋlar. Mən Pərwərdigardurmən.
31 Jinkəxlər bilən seḥirgərlərgə tayanmanglar, ularning kəynidin yürüp əzünglarni napak ḳilmanglar. Mən əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
32 Aḳ bax kixining aldida ornungdin tur, ḳerilarni ḥərmət ḳiloɣin; Hudayingdin ḳorkḳin. Mən Pərwərdigardurmən.
33 Bir musapir zeminda aranglarda turuwatḳan bolsa silər uningoɣa zulum ḳilmanglar,
34 bəlki aranglarda turuwatḳan musapir silərgə yərlik kixidək bolsun; uni əzüngni səygəndək səygin; qünki silərmu Misir zeminida musapir boloɣansilər. Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
35 Silərning ḥəküm qiḳirixinglarda, uzunluḳ, eoɣirliḳ wə ḥəjim əlqəxtə ḥeqḳandaḳ naḥəḳlik bolmisun; 36 silərdə adil taraza, adil taraza taxliri, adil əfaḥ kəmqini bilən adil ḥin kəmqini bolsun. Mən silərni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
37 Silər Mening barliḳ ḳanun-bəlgilimilirim wə barliḳ ḥəkümlirimni tutup, ularoɣa əməl ḳilinglar; mən Pərwərdigardurmən.

Əlümgə layiḳ gunaḥlar

20 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
2 Sən Israillaroɣa səz ḳilip mundaḳ degin: — Əgər Israillarning biri wə yaki Israil zeminida turuwatḳan musapirlarning biri Moləḳ butioɣa nəslining birini beoɣixlisa, uningoɣa əlüm jazasi berilixi kerək; zemindikilər uni qalma-kesək ḳilsun. 3 Wə Mən Əz yüzümni bu kixigə ḳarxi ḳilimən, qünki əzi əz əwladlirining birini Moləḳ butioɣa beoɣixlap muḳəddəs jayimni paskina ḳilip, Mening namimni buloɣioɣini üqün uni əz həlḳidin üzüp taxlaymən. 4 Əgər zeminda turuwatḳanlar əz nəslidin birini Moləḳkə beoɣixlioɣanda xu kixigə kəzlirini yumup, uning bilən kari bolmisa, xundaḳla uni əltürmisə, 5 Mən Əzüm yüzümni u kixi bilən uning ailisigə ḳarxi ḳilimən, uni wə uningoɣa əgixip buzuḳqiliḳ ḳiloɣuqilar, yəni Moləkning kəynidin yürüp buzuḳqiliḳ ḳiloɣuqilarning ḥəmmisini əz həlḳidin üzüp taxlaymən.
6 Jinkəxlər bilən seḥirgərlərgə tayinip, ularning kəynigə kirip buzuḳqiliḳ ḳilip yürgüqilər bolsa, Mən yüzümni xu kixilərgə ḳarxi ḳilip, uni əz həlḳidin üzüp taxlaymən.
7 Xunga əzünglarni pak ḳilip muḳəddəs bolunglar, qünki Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən. 8 Ḳanun-bəlgilimilirimni tutup, ularoɣa əməl ḳilinglar; Mən bolsam silərni muḳəddəs ḳiloɣuqi Pərwərdigardurmən.
9 Əgər birkim əz atisi yaki anisini ḳaroɣisa,

19:26 «Silər ḳan qiḳmioɣan nərsini yeməŋlar» — ḳan yeyix əpsunqilik-jadugərlikning ayrilmas bir ḳismi bolatti.
19:27 Law. 21:5
19:28 Ḳan. 14:1
19:31 Law. 20:6
19:33 Mis. 22:21

19:36 «bir əfaḥ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr. **«bir ḥin»** — təhminən 3.6 litr.
19:36 Pənd. 11:1; 16:11; 20:10
20:2 Law. 18:21
20:5 «əz həlḳidin üzüp taxlaymən» — bu ibarə adəttə adəmning Hudaning biwasitə jazasi bilən dunyadin juda ḳilinixini kərsitidu.
20:6 Law. 19:31
20:7 Law. 11:44; 19:2; 1Pet. 1:16

ularoɣa ɵlüm jazasi berilmisə bolmaydu; qünki u ɵz ata-anisini ḳaroɣioɣini üqün ɵz ḳeni ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
10 Əgər birkim baxḳisining ayali bilən zina ḳilsa, yəni ɵz ḳoxnisining ayali bilən zina ḳilsa, zina ḳiloɣan ər bilən ayal ikkisi ɵlüm jazasini tartmisa bolmaydu.
11 Əgər birsi atisining ayali bilən yatsa, ɵz atisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkisi ɵlüm jazasini tartmisa bolmaydu; ularning ḳeni ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
12 Birsi ɵz kelini bilən yatsa, ikkisi nijislik ḳiloɣini üqün ɵlüm jazasini tartmisa bolmaydu; ularning ḳeni ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
13 Birsi ayal kixi bilən yatḳandək ər kixi bilən yatsa ikkisi yirginqlik ix ḳiloɣan bolidu; ularoɣa ɵlüm jazasi berilmisə bolmaydu. Ɵz ḳeni ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
14 Əgər birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup hotunlukḳa alsa pəsəndilik ḳiloɣan bolidu. Ər bilən ikki ayal otta kɵydürülsun. Xuning bilən aranglarda ḥeq pəsəndilik ix bolmaydu.
15 Birsi bir ḥaywan bilən munasiwət ətküzsə, u ɵlüm jazasini tartsun, ḥaywannimu ɵlturünglar.
16 Əgər ayal kixi bir ḥaywanning ḳexioɣa berip munasiwət ḳildursa, ayal bilən ḥaywanning ikkisini ɵltürünglar; ɵz ḳeni ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
17 Birsi aqa-singlisini, yəni atisidin yaki anisidin boloɣan ḳizni elip, əwritigə təgsə wə bu ḳizmu uning əwritigə təgsə uyatlik ix bolidu; xuning üqün ər-ayal ikkisi ɵz həlḳining kɵz aldidin üzüp taxlansun; u ɵz aqa yaki singlisining əwritigə təgkəqkə, ɵz ḳəbiḥliki ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
18 Birsi adət kɵrgən aoɣrik waḳtida bir ayal bilən birgə yetip, uning əwritigə təgsə, undaḳta u uning ḳan mənbəsigə təgkən, ayalmu ḳan mənbəsini eqip bərgən bolup, ikkisi ɵz həlḳidin üzüp taxlinidu.
19 Sən ɵz anangning aqa-singlisi wə atangning aqa-singlisining əwritigə təgmə; qünki kimki xundaḳ ḳilsa yeḳin tuoɣḳinining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisining ɵz ḳəbiḥliki ɵz bexioɣa qüxkən bolidu.
20 Birsi taoɣisining ayali bilən yatsa taoɣisining əwritigə təgkən bolidu; ikkilisi ɵz gunaḥini ɵz bexioɣa alidu; ular pərzəntsiz ɵlidu.
21 Birsi aka-inisining ayalini alsa paskina bir ix bolidu. U ɵz birtuoɣḳan aka-inisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisi pərzəntsiz ḳalidu.

Paklik, muḳəddəslik, itaətmənlik

22 Silər Mening barlik ḳanun bəlgilimilirim bilən barlik ḥəkümlirimni tutup, buningoɣa muwapik əməl ḳilinglar; bolmisa, Mən silərni elip berip turoɣuzidioɣan zemin silərni ḳusup qiḳiriwetidu. 23 Silər Mən aldinglardin ḥəydiwetidioɣan əllərning rəsim-ḳaidiliri boyiqə mangsanglar bolmaydu; qünki ular bu yirginqlik ixlarning ḥəmmisini ḳilip kəldi, wə xuning üqün ular Manga yirginq-

20:9 Mis. 21:17; Pənd. 20:20; Mat. 15:4
20:10 Law. 18:20; Ḳan. 22:22; Yuḥ. 8:5
20:11 «atisining ayali» — muxu yərdə əgəy anisi yaki atisining toḳilini kərsitidu.
20:11 Law. 18:8
20:12 Law. 18:15
20:13 Law. 18:22
20:14 «birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup hotunlukḳa alsa» — yaki «... birsi ḳizi bilən anisini ḳoxup ular bilən zina ḳilip yatsa...». **«otta kɵydürülüx»** — ular booɣuzlanoɣandin keyin, əlwəttə. Bu jaza bolsa ularni dəpnə ḳilinix imtiyazidin məḥrum ḳilidu.
20:14 Law. 18:17
20:15 Law. 18:23

20:17 Law. 18:9
20:18 Law. 18:19
20:19 Law. 18:12,13
20:20 Law. 18:14
20:21 «....U ɵz birtuoɣḳan aka-inisining əwritigə təgkən bolidu; ular ikkilisi pərzəntsiz ḳalidu» — 18-19-bablarda agaḥ ḳiloɣan gunaḥlarning jazaliri 20-babta kərsitilgən bolup, bu jazalarning türliri səkkiz hil: — (1) ɵlüm jazasi (naməlum yol bilən); (2) qalma-kesək ḳilix (məsilən, 1-ayət); (3) «ɵz həlḳidin üzüp taxlinix» — Hudaning bir kixini biwasitə jazalap uni bu dunyadin juda ḳilixi; (4) «uning ḳeni uning bexioɣa qüxidu» — naməlum yol bilən Huda təripidin ɵlüm jazasi berilidu; (5) dəpnə ḳilinmay otta kɵydürülüx (booɣuzlanoɣandin keyin); (6) «həlḳning kɵz aldidin üzüp taxlinix» — bu həlḳning kɵz aldida Huda təripidin naməlum yol bilən ɵlüm jazasioɣa tartilix; (7) «ɵz gunaḥi ɵz bexioɣa qüxkən bolidu» — buningda, bəlkim, Hudaning xu kixigə biwasitə muwapik əmma naməlum bir jazani qüxürüxi; (8) əwladsiz ḳaldurux.
20:21 Law. 18:16
20:22 Law. 18:26

lik boldi.. 24 Xuning üqün Mən silərgə: «Silər
ularning zeminini miras qilip alisilər; Mən
xu süt bilən ḥəsəl akidioɣan zeminni silərgə
berimən», dəp eytqanidim; silərni baxqa
həlklərdin ayrim qiloɣan Hudayinglar Pərw
ərdigardurmən.. 25 Xunga silər pak wə na-
pak qarpaylarni pərq etip, pak wə napak
uqar-qanatlarni tonup, Mən silər üqün ayrip,
napak qilip bekitip bərgən janiwarlarning
iqidin ḥərqandiki, qarpay yaki uqar-qanat
bolsun yaki yərdə əmiligüqi janiwar bolsun,
ularning ḥeqbiri bilən əzünglarni na-
pak qilmanglar.. 26 Silər Manga has pak-
muqəddəs boluxunglar kerək; qünki Mən
Pərwərdigar pak-muqəddəsturmən, silərni
Manga has bolsun dəp barlik əllərdin ayrim
qiloɣanmən.

Jinkəx-jadugərlərdin agaḥ bolux tooɣruluk

27 Jinkəx yaki seḥirgər boloɣan ḥərqandak
ər yaki hotun kixigə ölüm jazasi berilmisə
bolmaydu; həlk ularni qalma-kesək qilsun;
ularning qeni əz bexioɣa qüxkən bolidu..

Kaḥinlarni baxquridioɣan bəlgilimilər

21 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz qilip
mundak dedi: —
Sən kaḥinlar boloɣan Ḥarunning ooɣullirioɣa
mundak degin: — bir kaḥin əz həlqining
arisidiki əlgənlər wəjidin əzini napak
qilmisun. 2 Pəqət əzining yeqin tuoqanliri
üqün — anisi bilən atisi, ooɣli bilən qizi wə
aka-inisining ölüki tüpəylidin əzini napak
qilsa bolidu; 3 xuningdək əgər aqa-singlisi
ərgə təgməy pak qiz ḥalättə əzi bilən billə
turuwatqan bolsa, uning ölüki tüpəylidin
əzini napak qilsa bolidu; 4 qünki kaḥin əz
həlqining arisida mətiwər boloɣaqqa, əzini
napak qilip buloɣimasliqi kerək..

5 Kaḥinlar bexini yerim-yata qilip
qüxürməsliki, saqilining uq-yanlirini
ḥəm qüxürməsliki, bədinigimu zəhim
yətküzüp tilmasliqi kerək, 6 bəlki ular əz
Hudasioɣa muqəddəs turup, Hudasining
namini buloɣimasliqi kerək; qünki ular
Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan
qurbanliqlarni, əz Hudasining nenini sunidu;
xunga ular muqəddəs boluxi kerək.
7 Ular bir ayalni əz əmrigə aloɣanda paḥixə
ayalnimu, buzuk ayalnimu almasliqi kerək
wə eri qoyuwətkən ayalnimu almisun. Qün-
ki kaḥin bolsa əz Hudasioɣa has muqəddəs
qilinoɣan. 8 U Hudayingning nenini sunoɣini
üqün u sanga nisbətən muqəddəs dəp sa-
nilixi kerək; qünki silərni muqəddəs qiloɣuqi
Pərwərdigar Əzüm muqəddəsturmən.
9 Əgər bir kaḥinning qizi paḥixilik qilip əzini
buloɣioɣan qilsa, əz atisini buloɣioɣan bolidu; u
otta kəydürülsun.

Bax kaḥin tooɣruluk bəlgilimilər

10 Bexioɣa məsiḥləx zəytun meyi təkülgən,
kaḥinlik kiyimlərni kiyixkə tiklənqən,
əz qerindaxlirining arisida bax kaḥin
qilinoɣan kixi yalangbax bolmisun, kiyim-
lirinimu yirtmisun;.. 11 U yənə ḥeq ölükkə
yeqinlaxmasliqi kerək, ḥətta atisi wə yaki
anisining ölüklirining wəjidin əzini na-
pak qilmasliqi kerək.. 12 U wəzipisidə
turuwatqanda muqəddəs jaydin ḥərgiz
ayrilmisun wə xuningdək Hudasining
muqəddəs jayini buloɣimasliqi kerək; qünki
uning Hudasining uni Əzigə has qiloɣan

20:23 Law. 18:3,30
20:24 Mis. 3:8
20:25 Law. 11:2; Qan. 14:4
20:27 Qan. 18:10; 1Sam. 28:7
21:4 «qünki kaḥin əz həlqining arisida mətiwər boloɣaqqa, əzini napak qilip buloɣimasliqi kerək» — baxqa birhil tərjimisi: «qünki u (kaḥin) əz həlqi iqidə ayalning eri süpitidə əzini napak qilip buloɣimasliqi kerək». Bu tərjimining mənisi: «u ayal tərəpning uruq-tuoqanlirining ölüklirigə yeqin kəlməsliki, uningoɣa təgməsliki kerək».
21:10 ««yalangbax bolux» wə «kiyimlərni yirtix»» — ḥər ikki ḥərikət matəm tutuxning birhil ipadisi idi. Bax kaḥinning alaḥidə ḥəm muqəddəs wəzipisi boloɣaqqa, ḥətta matəm ixliridimu hizmət orni wə burqidin ayrilmasliqi kerək idi (11-12-ayətnimu kerüng).
21:11 «U yənə ḥeq ölükkə yeqinlaxmasliqi kerək,... ölüklirining wəjidin əzini napak qilmasliqi kerək» — birsi ölükkə təgsə «napak» dəp ḥesablanoɣaqqa, kaḥin bir ölükkə təgkən bolsa əz wəzipisini yürgüzəlməydioɣan bolup qalidu.

«məsihləx meyi» uning bexida turidu. Mən Pərwərdigardurmən.
13 U hotun alsa pak kizni elixi kerək; 14 tul wə yaki ərdin koyuwetilgən ayal wə yaki buzuk wə yaki paḥixə ayal bolsa bularni almasliki, bəlki əz həlkidin bolоɳan pak kizni hotunlukka elixi kerək. 15 Bolmisa u əz həlkining arisida əz urukini napak kilidu; qünki uni mukəddəs kiloɳuqi Pərwərdigar Məndurmən.

Kaḥinlar tooɳrisidiki yənə birnəqqə bəlgilimə

16 Pərwərdigar Musaoɳa səz kilip mundak dedi: — 17 Sən Ḥarunoɳa mundak degin: — «Əwladtin-əwladkiqə sening nəslingdin bolоɳan birsi meyip bolsa, Hudaning nenini sunux üqün yekin kəlmisun; 18 meyip bolоɳan ḥərkandak kixi ḥərgiz yekin kəlmisun — yaki kor bolsun, tokur bolsun, panak bolsun yaki bir əzasi yənə bir jüpidin uzun bolоɳan adəm bolsun, 19 puti yaki koli sunuk bolsun, 20 dok bolsun, parpa bolsun, kəzidə ak bolsun, kiqixkak bolоɳan bolsun, təmrətkə baskan bolsun yaki urukdeni ezilgən hərkim bolsun,[a] 21 Ḥarun kaḥinning nəslidin bolоɳan undak meyip kixilərning ḥeqbiri Pərwərdigaroɳa atap otta sunulidioɳan nərsilərni kəltürüxkə yekin barmisun; undak kixi meyiptur; u əz Hudasining nenini sunuxka yekin kəlmisun. 22 Ḥalbuki, u əz Hudasining nenini, yəni «əng mukəddəs» wə «mukəddəs» ḥesablanoɳan nərsilərning ḥər ikkisidin yesun. 23 Pəkət u pərdidin ətüp iqkirisigə kirməsliki yaki kurbangaḥkimu yekin barmasliki kerək; qünki u meyiptur; bolmisa, u Mening mukəddəs jaylirimni buloɳioɳan bolidu; qünki ularni mukəddəs kiloɳuqi Pərwərdigar Əzümdurmən».
24 Bu səzlərning ḥəmmisini Musa Ḥarun bilən uning ooɳulliri wə Israillarning ḥəmmisigə eytip bərdi.

Mukəddəs nərsilərdin kim bəḥrimən bolidu?

22 1 Pərwərdigar Musaoɳa səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Ḥarun bilən uning ooɳullirioɳa mundak degin: — «Silər Israillarning Manga atioɳan mukəddəs ḥədiyələrni eḥtiyatqanlik bilən bir tərəp kilinglar, bolmisa ular namimni buloɳixi mumkin. Mən Pərwərdigardurmən».
3 Ularoɳa mundak degin: — «Silər ḥərbir dəwrlərdə, barlik nəsillinglardin ḥərkaysisi Israillar Pərwərdigaroɳa atioɳan pak nərsilərgə napak ḥaləttə yekinlaxsa, undak kixi Mening aldimdin üzüp taxlinidu. Mən Pərwərdigardurmən.
4 Ḥarunning nəslidin biri pesə-mahaw yaki akma kesili bolоɳan bolsa, pak bolmioɳuqə mukəddəs nərsilərdin yemisun. Birkim əlükning səwəbidin napak bolоɳan birkimgə wə yaki məniysi ekip kətkən kixigə tegip kətsə,[a] 5 yaki adəmni napak kilidioɳan əmiligüqi janiwaroɳa təgsə yaki ḥərkandak yukup kalidioɳan napakliki bar bir adəmgə tegip kətsə, (napakliki nemidin boluxidin kət'iynəzər) 6 mundak nərsilərgə təgkən kixi kəq kirgüqə napak bolup, mukəddəs nərsilərdin yemisun. U bədinini suda yusun 7 andin kün olturoɳanda pak sanilip, mukəddəs nərsilərdin yeyixkə bolidu; qünki bular uning ozukidur.
8 U əzlükidin ölgən wə yaki yirtkuqlar booɳup koyoɳan ḥaywanni yeyix bilən əzini napak kilmisun. Mən Pərwərdigardurmən.[a]
9 Ular Mening bu tapilioɳanlirimni tutuxi kerək; bolmisa, buningoɳa ihlassizlik kilsa, xu əlük tüpəylidin gunaḥkar bolup əlidu; ularni mukəddəs kiloɳuqi Pərwərdigar Əzümdurmən.
10 Kaḥinlaroɳa yat bolоɳan ḥeqkandak kixi mukəddəs nərsilərdin yemisun. Kaḥinning yenidiki musapir-meḥman wə yaki mədikari bolsun ularmu mukəddəs nərsilərdin yemisun. 11 Ḥalbuki, kaḥin əzi pul qikirip setiwaloɳan kul uningdin yeyixkə bolidu;

21:20 «yarpa bolsun» — yaki «yigləp kaloɳan bolsun».

22:4 Law. 15:2
22:8 Mis. 22:31; Law. 17:15; Əz. 44:31

xuningdək uning əyidə tuoɣuloɣan kiximu uningdin yesə bolidu.
12 Kaһinning ḳizi yat kixigə təgkən bolsa umu «kətürmə һədiyə» süpitidə ataloɣan muḳəddəs nərsilərdin yemisun.. 13 Lekin əgər kaһinning ḳizi tul bolup ḳelip, yaki ḳoyup berilip pərzəntsiz һaləttə atisining əyigə yenip kelip, yax waḳtidikidək olturoɣan bolsa, undaḳta atisining taamidin yeyələydu; lekin һeqbir yat kixi uningdin yeməsliki kerək..
14 Əgər birkim bilməy, muḳəddəs nərsilərdin yəp salsa, undaḳta u uningoɣa xuning bəxtin birini ḳoxup, muḳəddəs nərsining əzi bilən kaһinoɣa ḳayturup bərsun.
15 Kaһinlar Israillarning Pərwərdigaroɣa atioɣan nərsilirini buloɣimasliḳi kerək;.
16 bolmisa, həlḳ muḳəddəs һədiyilərdin yeyixi bilən, kaһinlar həlḳning gədinigə itaətsizlik gunaһini yükləp ḳoyoɣan bolidu; qünki ularni muḳəddəs ḳiloɣuqi Pərwərdigar Əzümdurmən»..

Ḳəsəmgə baoɣliḳ ḳurbanliḳ wə ihtiyariy ḳurbanliḳlar

17 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: — 18 Sən Ḥarun bilən uning ooɣulliri wə Israillarning һəmmisigə mundaḳ degin: — Əgər Israil jəmətidin biri wə yaki Israil zeminida turuwatḳan musapirlarning biri əz ḳəsəmlirigə baoɣliḳ ḳurbanliḳ yaki ihtiyariy ḳurbanliḳni sunup, Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsa, 19 undaḳta u ḳobul ḳilinixi üqün bejirim ərkək kala, ḳoy yaki əqkilərdin kəltürünglar. 20 Əyibi bolmioɣan bir janiwarni sunuxunglar kerək; qünki xundaḳ boloɣini silər üqün ḳobul ḳilinmas.
21 Birsi kalilardin yaki uxxaḳ maldin əz ḳəsəmlirigə baoɣliḳ ḳurbanliḳ yaki ihtiyariy ḳurbanliḳni sunup, Pərwərdigaroɣa atap inaḳliḳ ḳurbanliḳi ḳilmaḳqi bolsa, sunuloɣan һaywan ḳobul ḳilinixi üqün bejirim boluxi kerək; uning һeqḳandaḳ əyibi bolmisun.. 22 Kor yaki aḳsaḳqolaḳ, qonaḳ yaki yarisi yiringdap kətkən, təmrətkə baskan yaki ḳotur-qaḳa besip ḳaloɣan һaywanlar bolsa — bularni Pərwərdigaroɣa atap sunsanglar yaki bularni Pərwərdigaroɣa atap ḳurbanliḳ süpitidə ḳurbangaһta otta kəydürsənglar bolmaydu.
23 Torpaḳ yaki ḳoyning məlum jüp əzasidin biri uzunraḳ ya ḳiskə bolsa, mundaḳlarni ihtiyariy ḳurbanliḳ süpitidə ətküzsəng bolidu, lekin ḳəsəmgə baoɣliḳ bolsa ḳurbanliḳ üqün ḳobul ḳilinmas.
24 Uruḳdini zəһimlənqən, ezilip kətkən, yeriloɣan yaki piqiloɣan һaywanni Pərwərdigaroɣa atap ḳurbanliḳ ḳilmanglar. Mundaḳ ixni əz zemininglardimu һərgiz ḳilmanglar.
25 Hudayinglarning neni süpitidə yaḳa yurtluḳ kixining ḳolidin xundaḳ һaywanlardin һeqḳaysisini elip sunmanglar; qünki ular meyip boloɣaqḳa, silər üqün ḳobul ḳilinmaydu..

Baxḳa birnəqqə bəlgilimə

26 Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: — 27 Bir mozay, ḳoza yaki ooɣlaḳ tuoɣulsa yəttə küngiqə anisini əmsun; səkkizinqi künidin baxlap Pərwərdigaroɣa atap otta sunidioɣan ḳurbanliḳ süpitidə ḳobul boluxḳa yaraydu..
28 Məyli kala bolsun, ḳoy bolsun, silər anisi

22:12 «yat kixi» — muxu yərdə kaһin bolmioɣan kixini kərsitidu.
22:13 Law. 10:14
22:15 «Kaһinlar» — ibraniy tilida «Ular». Kaһinlar həlḳning muḳəddəs nərsilərdin yeməslikigə məs'ul idi (16-ayətni kərüng). Bəzi alimlar «ular»ni «həlḳ» dəp tərjimə ḳilidu.
22:16 «qünki ularni muḳəddəs ḳiloɣuqi Pərwərdigar Əzümdurmən» — muxu yərdə «ularni» bəlkim kaһinlarning əzlirini kərsitixi mumkin.
22:21 Ḳan. 15:21; 17:1
22:25 «Hudayinglarning neni» — uningoɣa ataloɣan türlük һədiyə-ḳurbanliḳlar. Muxu yərdə kəzdə tutuloɣini һaywanlardur.
– Baxḳa birһil tərjimisi: «Hudayinglarning neni süpitidə silər yaḳa yurtluḳ kixining ḳolidin һeq ḳurbanliḳni elip sunmanglar wə silər xundaḳ һaywanlar (meyip һaywanlar)din һeqḳaysisini sunmanglar; qünki ular meyip boloɣaqḳa, silər üqün ḳobul ḳilinmaydu». Lekin bizningqə bu tərjimə tooɣra əməs; qünki Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə yaḳa yurtluḳlar hətnə ḳobul ḳilsa, ḳurbanliḳlarni sunuxḳa bolatti. **«silər üqün ḳobul ḳilinmaydu»** — muxu yərdə «silər» ḳurbanliḳ sunoɣan yaḳa yurtluḳni əz iqigə alidu.
22:27 «anisini əmsun» — ibraniy tilida «ana astida tursun».

bilən balisini bir kündə booɣuzlimanglar.
29 Silər Pərwərdigarɣa atap bir təxəkkür
ɋurbanliɋi sunmaɋqi bolsanglar, ɋobul
ɋilinixɋa layiɋ boloɣan yol bilən sununglar. 30 U
sunuloɣan künidə yeyilixi kerək; uningdin
ɦeqnemini ətisigə ɋaldurmasliɋinglar kerək.
Mən Pərwərdigardurmən.
31 Silər Mening əmrlirimni qing tutup, ularɣa
əməl ɋilinglar. Mən Pərwərdigardurmən.
32 Mening mukəddəs namimni buloɣimanglar,
Mən əmdi Israillarning arisida mukəddəs
dəp bilinimən. Mən silərni mukəddəs ɋiloɣuqi
Pərwərdigar bolup, 33 Hudayinglar boluxɋa
silərni Misir zeminidin qiɋirip kəldim. Mən
Pərwərdigardurmən.

Huda Israiloɣa bekitkən ɦeyt-bayramlar

23 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz ɋilip
mundaɋ dedi: — 2 Sən Israillaroɣa
mundaɋ degin: — Pərwərdigar bekitkən
ɦeytlar, silər mukəddəs sorunlar bolsun
dəp qaɋirip jakarlaydioɣan ɦeytlirim mana
munulardur: —
3 (altə kün ix-əmgək ɋilinsun; lekin yəttinqi
küni «has xabat küni», mukəddəs sorunlar
küni bolidu; u küni ɦeqɋandaɋ ix-əmgək
ɋilmanglar. Ɋəyərdila tursanglar bu kün
Pərwərdigarɣa ataloɣan xabat küni bolidu).

22:30 Law. 7:15
23:2 «Pərwərdigar bekitkən ɦeytlar» — muxu ibarini tooɣriraɋ bayan ɋilsaɋ «Pərwərdigar bekitkən waɋit-pəsillər» degən bolidu. Bu «pəsil-waɋitlar»ning kəpinqisi xadlinidioɣan, huxal pəytlər bolsimu, lekin «kəfarət küni» undaɋ kün əməs. **«sorunlar»** — muxu yərdə «sorun» (yaki «yioɣilix») degən səz «sorunɣa qaɋirilix» degən mənini bildüridu. Nəgə qaɋirilidu? Təkitlinidioɣan ix ɦəlɋning jəm boluxi əməs, bəlki «**Hudaning** yenioɣa yioɣilixɋa qaɋirilix»tin ibarəttur. Əməliyəttə, bəzi ɦeytlar wə xabat künliridə ɦəlɋning ɦəmmisi yioɣilip əməs, bəlki ɦərbir ailə «ɋəyərdə tursa», xu өy-qedirlardə jəm bolup Huda bərgən aramdin bəɦrimən bolidu. Xundaɋla ular xu küni Hudani seoɣinip, uningɣa təxəkkür-mədɦiyə ɋayturuxi mumkin, lekin bu ixlar mukəddəs ɋanunda rəsmiy bekitilgən əməs.
23:3 «has xabat küni» — ibraniy tilida «xabatlarning xabati» — məɦsus aram alidioɣan kün. **«sorunlar»** — muxu «sorunlar» degənning mənisi tooɣruluɋ 2-ayəttiki izaɦatni kerüng. **«xabat küni»** — muxu yərdə «xabat küni»ning tiloɣa elinixining səwəbi bəlkim xuki, məlum bir ɦeyt xabat künigə tooɣra kelip ɋaloɣan bolsa, xu künidə ohxaxla ix ɋilmay aram elixi kerək idi.
23:3 Mis. 20:9; 23:12; Ɋan. 5:13; Luɋa 13:14

«Ətüp ketix ɦeyti» wə «petir nan ɦeyti»

4 Silər bekitilgən künliri mukəddəs sorunlar bolsun dəp qaɋirip jakarlaydioɣan, Pərwərdigarning ɦeytliri mana munulardur: —
5 Birinqi ayning on tətinqi küni gugumda Pərwərdigarɣa ataloɣan «ətüp ketix ɦeyti» bolidu.
6 Xu ayning on bəxinqi küni Pərwərdigarɣa ataloɣan «petir nan» ɦeyti bolidu; silər yəttə küngiqə petir nan yəysilər. 7 Birinqi künidə silər mukəddəs yioɣilix ɋilip, ɦeqɋandaɋ ix-əmgək ɋilmanglar. 8 Silər yəttə küngiqə Pərwərdigarɣa atap otta sunidioɣan ɋurbanliɋlarni sunup turunglar. Yəttinqi künidə mukəddəs yioɣilix bolidu; ɦeqɋandaɋ ix-əmgək ɋilmanglar.

«Dəsləpki ɦosul» ɦeyti

9 Pərwərdigar Musaoɣa səz ɋilip mundaɋ dedi: —
10 Sən Israillaroɣa mundaɋ degin: — Silər Mən өzünglarɣa təɋdim ɋilidioɣan zeminɣa kirip, uningdin ɦosul yioɣininglarda, ɦosulunglarning dəsləpki pixɋinidin bir baoɣlamni kaɦinning ɋexioɣa elip beringlar.
11 Kaɦin silər üqün ɋobul boluxɋa uni Pərwərdigarning aldida pulanglatsun; uni pulanglatɋan waɋit bolsa xabatning ətisi bolidu. 12 Silər uni pulanglatɋan kündə silər bir yaxɋa kirgən bejirim bir ɋozini Pərwərdigarɣa atap kөydürmə ɋurbanliɋ süpitidə sununglar; 13 xuningɣa ɋoxup axliɋ

23:4 «Pərwərdigarning ɦeytliri» — ɦeytlar tooɣruluɋ «Qəl.» 28-bab, «Ɋan.» 16:1-17nimu kerüng.
23:5 «gugumda» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — Demək, kün petiwatɋan qaoɣdin ɋarangoɣu qüxküqə boloɣan arilikтiki waɋit. **«ətüp ketix *«pasha»* ɦeyti»** — bu ɦeyt tooɣruluɋ «Misirdin qiɋix» 12-bab, bolupmu 13-ayət wə izaɦatini, xundaɋla «ɋoxumqə səz»imizni kerüng.
23:5 Mis. 12:18; 23:15; Qəl. 28:16; Ɋan. 16:1
23:10 «ɦosulunglarning dəsləpki pixɋinidin bir baoɣlamni kaɦinning ɋexioɣa elip beringlar» — bu ayəttiki ɦosul bolsa arpa ɦosuli idi. Buoɣday ɦosuli keyin bolidu (16-ayət).
23:11 «uni pulanglatɋan waɋit bolsa xabatning ətisi bolidu» — «ətüp ketix» (birinqi ayning on tətinqi küni) ɦeytining ətisidin baxlap yəttə künlük «petir nan ɦeyt»i bolidu. Yəɦudiy ən'əniliri boyiqə bu yəttə kün iqidə kəlgən xabat künining ikkinqi küni «dəsləpki ɦosul ɦeyti» bolidu.

ḫədiyəsi süpitidə zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bir əfaḫning ondin birini Pərwərdigarƣa huxbuy kəltürsun dəp otta sununglar; buningƣa ḳoxup xarab ḫədiyəsi süpitidə xarabtin bir ḫinning təttin birini sununglar. [14] Silər Hudayinglarƣa has bolƣan bu ḫədiyəni sunidiƣan kündin ilgiri yengi ḫosuldin ḫeqnemini, nə nan nə ḳomaq nə kək bax bolsun yemənglar. Bu dəwrdindəwrgiqə silər üqün ḳəyərdə tursanglar əbədiy bir bəlgilimə bolsun.

«Ḫəptilər ḫeyti» — bəzidə «orma ḫeyti», «dəsləpki orma ḫeyti» dəpmu atilidu

[15] Andin silər xu xabat künning ətisidin, yəni xu bir baƣlamni pulanglatma ḫədiyə süpitidə sunoƣan künning ətisidin tartip, yəttə ḫəptə sananglar (ular toluḳ ḫəptə boluxi kerək);[a] [16] yəttinqi xabatning ikkinqi künigiqə əllik künni sananglar; andin Pərwərdigarƣa atap yengi ḫosuldin bir axliḳ ḫədiyəsi sununglar. [17] Өzünglar turuwatḳan jaylardin pulanglatma ḫədiyə süpitidə esil undin bir əfaḫning ondin ikkisidə etilgən ikki nanni elip kəltürünglar; ular eqitḳu selip etilgən bolsun; bular Pərwərdigarƣa ataloƣan dəsləpki ḫosul ḫədiyəsi dəp ḫes ablinidu.[b] [18] Nandin baxḳa yənə bir yaxliḳ yəttə bejirim ḳoza, yax bir torpaḳ wə ikki ḳoqḳarni kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə Pərwərdigarƣa atap sununglar; ularƣa has axliḳ ḫədiyəliri wə xarab ḫədiyəlirini ḳoxup, ḫəmmisi Pərwərdigarƣa huxbuy kəltürüxkə sunulsun.

[19] Buningdin baxḳa silər gunaḫ ḳurbanliḳi üqün bir tekini, inaḳliḳ ḳurbanliḳi üqün bir yaxliḳ ikki ḳozini kəltürünglar; [20] kaḫin bularni, yəni xu ikki ḳozini dəsləpki ḫosul nanlirioƣa ḳoxup pulanglatma ḫədiyə süpitidə Pərwərdigar aldida pulanglatsun. Bular bolsa Pərwərdigarƣa ataloƣan muḳəddəs sanilip, kaḫinoƣa təgsun. [21] Xu küni silər «bügün bizlərgə muḳəddəs yioƣilix bolidu» dəp jakarlanglar; xu küni ḫeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar. Bu silər üqün ḳəyərdila tursanglar əbədiy bir bəlgilimə bolidu.

Ḫosul orux tooƣruluḳ bəlgilimə

[22] Etizingning bulung-puqḳaḳlirioƣiqə tamam yioƣiwalmanglar, wə ḫosulungdin ḳaloƣan wasangni teriwalmioƣin, bəlki bularni kəmbəƣəllər bilən musapirlarƣa ḳoyoƣin. Mən Өzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.[c]

«Kanay qelix ḫeyti»

[23] Pərwərdigar Musaƣa mundaḳ dedi: — [24] Sən Israillarƣa mundaḳ degin: —

Silər yəttinqi ayning birinqi küni toluḳ aram elip, kanaylar qelinix bilən əslətmə yosunda ḫeyt ḳilip, muḳəddəs sorunlarni tüzünglar.[d] [25] U kündə ḫeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar; Pərwərdigarƣa atap otta sunulidioƣan bir ḳurbanliḳ sununglar.

«Kəfarət küni»

[26] Pərwərdigar Musaƣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —

[27] Yəttinqi ayning oninqi küni bolsa kəfarət küni bolidu; u kün silər üqün muḳəddəs yioƣilix küni bolidu; xu küni nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup, Pərwərdigarƣa atap otta sunulidioƣan ḳurbanliḳni sununglar;[e] [28] U kündə ḫeqḳandaḳ ix-əmgək ḳilmanglar; qünki u bir kəfarət küni bolup, xu kün əzünglar üqün Hudayinglar Pərwərdigar aldida kəfarət ḳilinixḳa bekitilgəndur. [29] Ḫərkim xu küni nəpsini tartmay əzini təwən tutmisa əz

---

23:15 Ḳan. 16:9,10

23:17 «bular ... dəsləpki ḫosul ḫədiyəsi dəp ḫesablinidu» — bu ḫosul bolsa, buƣday ḫosuli idi. «Dəsləpki ḫosul ḫeyti»diki ḫosul bolsa arpa ḫosuli idi.

23:22 Law. 19:9; Ḳan. 24:19

23:24 «kanaylar» — yaki «buroƣilar» (ḳoqḳarning münggüzliri).

23:24 Qəl. 29:1

23:27 «kəfarət küni» — ibraniy tilida «kəfarətlər küni».

«nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup, ...» — ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Yəhudiy ən'əniliri boyiqə bu ixlar roza tutuxni əz iqigə alatti. 16:29-31nimu kərüng.

23:27 Law. 16:29,31; Qəl. 29:7

həlkidin üzüp taxlinidu. 30 Kimdəkim xu kündimu ḥərkandak bir ix kilsa, Mən xu adəmni əz həlkidin üzüp taxlaymən. 31 Xu küni ḥeqkandak ix kilmanglar; bu dəwrdin-dəwrgiqə silər üqün kəyərdə tursanglar bir əbədiy bəlgilimə bolidu. 32 U kün silər üqün toluk aram alidioŋan xabat küni bolidu; nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutunglar. Xu ayning tokkuzinqi küni gugumdin tartip ətisi gugumoŋiqə xabat künigə riayə kilip aram elinglar.

«Kəpilər ḥeyti»

33 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
34 Sən Israillaroŋa mundak degin: — Yəttinqi ayning on bəxinqi künidin baxlap, yəttə küngiqə Pərwərdigarning «kəpilər ḥeyti» bolidu.. 35 Birinqi kündə mukəddəs yioŋilix bolidu; ḥeqkandak ix-əmgək kilmanglar. 36 Yəttə küngiqə Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan kurbanlik sununglar; səkkizinqi kündə silərgə mukəddəs yioŋilix bolidu; Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan kurbanlik sununglar. Bu əzi təntənilik yioŋilix boloŋaq, u küni ḥeqkandak ix-əmgək kilmanglar..
37 Silər «mukəddəs sorunlar bolsun» dəp jakarlaydioŋan, yəni Pərwərdigar bekitkən ḥeytlar mana xulardur. Xu sorunlarda silər ḥərkaysi küngə bekitilgini boyiqə, Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan ḥədiyə-kurbanlik, yəni kəydürmə kurbanlik, axlik ḥədiyəsi, baxka ḥərhil kurbanliklar wə xarab ḥədiyəlirini sunisilər; 38 bulardin baxka, Pərwərdigarning xabat künlirini tutisilər wə Pərwərdigaroŋa atap kaloŋan ḥədiyəliringlarni berip, kəsəm kurbanlikliringlarning ḥəmmisini ada kilip, ihtiyariy kurbanlikliringlarning ḥəmmisini sunisilər.
39 Silər əmdi zemindin ḥosul-məḥsulatlirini yioŋip bolup, yəttinqi ayning on bəxinqi künidin baxlap yəttə kün Pərwərdigarning ḥeytini ətküzünglar. Birinqi küni toluk aram elix bolidu, səkkizinqi konidimu toluk aram elix bolidu.. 40 Birinqi küni silər esil dərəhlərdin xah-putaklarni qatap, yəni horma dərəhliri bilən koyuk yopurmaklik dərəhlərning xahlirini kesip, erik boyidiki səgət qiwiklirini kirkip Hudayinglar Pərwərdigar aldida yəttə künni xundak xad-huram ətküzisilər.. 41 Silər ḥər yili bu yəttə künni Pərwərdigaroŋa atioŋan bir ḥeyt süpitidə ətküzünglar; dəwrdin-dəwrgiqə bu silər üqün əbədiy bir bəlgilimə bolidu. Silər ḥeytni yəttinqi ayda ətküzünglar. 42 Yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar. Israilda tuoŋuloŋanlarning ḥəmmisi kəpidə tursun.. 43 Buning bilən Mən Israillarni Misir zeminidin qikaroŋinimda, ularni kəpilərdə turoŋuzoŋinimni əwladliringlar bilidu. Əzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
44 Xundak kilip Musa Pərwərdigarning bekitkən xu ḥeytlirini Israillaroŋa bayan kildi.

«Qiraoŋdan» wə «təkdim nan xirəsi tooŋrisidiki bəlgilimilər

24 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
2 Israillaroŋa qiraoŋ ḥəmixə yenik turuxi üqün zəytundin sokup qikiriloŋan sap mayni sanga elip kelixkə buyruoŋin. 3 Ḥarun jamaət qedirining iqidə, ḥəküm-guwaḥlik sandukining udulidiki pərdining sirtida ḥər keqisi ətigəngiqə Pərwərdigarning aldida qiraoŋlarni xundak pərləp tursun. Bu dəwrdin-dəwrgiqə silər üqün əbədiy bir bəlgilimə bolidu.. 4 Ḥarun ḥəmixə

23:34 «yəttinqi ay» — ibraniy tilida «bu yəttinqi ay».
23:34 Mis. 23:16; Qəl. 29:12; Kan. 16:15
23:36 Yuḥ. 7:37

23:39 «ḥosul-məḥsulatliri» — muxu «ḥosul-məḥsulatliri» axlikлар ḥəm ḥərhil mewə-qiwə məḥsulatlirini əz iqigə alidu.
23:40 «esil dərəhlərdin xah-putaklarni qatap, ...» — ibraniy tilida «esil dərəhlərdin mewini qatap, ...».
23:42 «Yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar, ...» — bu kəpilər yukiridiki xah-qiwiklardin yasilixi kerək.
24:3 «ḥəküm-guwaḥlik sanduki» — muxu yərdə «ḥəküm-guwaḥlik» Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloŋan əhdisini kərsitidu;

Pərwərdigarning aldida bu qiraoŋlarni pak qiraoŋdanning üstigə tizip qoysun.
5 Sən yənə esil buoŋday unidin on ikki toqaqni ətkin. Ḥərbir toqaq bir əfaḥning ondin ikkisigə barawər bolsun. 6 Andin sən Pərwərdigarning aldidiki pak xirəning üstigə altidin ikki qatar qilip tizoŋin.. 7 Ḥərbir qatarning üstigə sap məstiki qoyoŋin; xuning bilən ular Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan ḥadiyə, əslətmə nan bolidu.

8 Bularni u Israillaroŋa wakalitən ḥərbir xabat küni Pərwərdigarning aldida tizsun; bu əbədiy bir əḥdidur. 9 Nanlar Ḥarun bilən uning ooŋullirioŋa təwə bolidu; ular ularni muqəddəs jayda yesun; qünki bu nərsilər Pərwərdigaroŋa atap otta sunuloŋan nərsilər iqidə «əng muqəddəslərning biri» dəp sanilip, Ḥarunoŋa təwə bolidu; bu əbədiy bir bəlgilimidur.

Hudaning namioŋa kupurluq qilix gunaḥining jazasi

10 Anisi Israiliy, atisi Misirlik bir ooŋul bar idi. U Israillarning arisioŋa bardi; u qedirgaḥta bir Israiliy bilən uruxup qaldi. 11 Ular soquxqanda Israiliy ayalning ooŋli kupurluq qilip, Pərwərdigarning namini buloŋap qaroŋidi. Həlq uni Musaning aldioŋa elip bardi. U kixining anisining ismi Xelomit bolup, u Dan qəbilisidin boloŋan Dibrining qizi idi..
12 Xuning bilən ular Pərwərdigarning ḥəküm buyruqi qikquqə u kixini solap qoydi..
13 Andin Pərwərdigar Musaoŋa səz qilip mundaq dedi: —
14 Qaroqioquqini qedirgaḥning taxqirioŋa elip qiqinglar. Uning eytqinini angliloŋanlarning ḥəmmisi qollirini uning bexioŋa qoysun, andin pütkül jamaət bir bolup uni qalma-kesək qilsun.
15 Ḥəmdə sən Israillaroŋa mundaq degin: — Əgər birkim əz Hudasini ḥaqarətləp qaroqisa əz gunaḥini tartidu. 16 Pərwərdigarning namioŋa kupurluq qiloŋan ḥərqandaq kixi əlümgə məḥkum qilinsun; pütkül jamaət qoqum bir bolup uni qalma-kesək qilsun; məyli u musapir bolsun yaki yərlik bolsun, muqəddəs namoŋa kupurluq qilsa əltürülsun..
17 Əgər birsi baxqa birsini urup əltürsə, u əlümgə məḥkum qilinsun.
18 Birsi bir qarpayni əltürsə, uning üqün ḥaywanni təlap, janoŋa-jan təlap bərsun.
19 Birkim əz qoxnisini meyip qilsa, u əzgigə qandaq qiloŋan bolsa, uning əzigimu xundaq qilinsun. 20 Birər əzasi sunduruwetilgən bolsa, uningmu sundurulsun; kəzigə-kəz, qixioŋa-qix nakar qilinsun; baxqa kixini qandaq zəhimləndürgən bolsa umu ḥəm xundaq qilinsun..
21 Kimdəkim bir qarpayni əltürsə, qarpay təlap bərsun; adəmni urup əltürgən kixi bolsa, əlüm jazasioŋa məḥkum qilinsun.
22 Silərdə birla qanun bolsun. musapir yaki yərlik bolsun, barawər muamilə qilinsun; qünki Mən Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
23 Musa Israillaroŋa xularni dedi; xuning bilən ular xu qaroqioquqini qedirgaḥning taxqirioŋa elip qiqip, qalma-kesək qildi. Xundaq qilip, Israillar Pərwərdigarning Musaoŋa əmr qiloqinidək qildi.

Zeminning «xabat yili»

25 1 Pərwərdigar Sinay teoŋida Musaoŋa səz qilip mundaq dedi: — 2 Sən Israillaroŋa mundaq degin: — Mən silərgə beridioŋan zeminoŋa kirgininglarda u zeminning əzimu

Hudaning muqəddəs maḥiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan qilinoŋaqqa, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu. Oqurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əḥdə sanduqi iqidə saqlaqlik tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduq «ḥəküm-guwaḥlik sanduqi», ibadət qediri bolsa, «ḥəküm-guwaḥlik qediri» dəp atilidu.
24:4 «pak qiraoŋdan» — yaki «sap altun qiraoŋdan».
24:6 «pak xirə» — yaki «sap altun xirə».
24:9 Mis. 29:32; Law. 8:31; 1Sam. 21:6; Mat. 12:4
24:11 «muqəddəs nam» — muxu yərdə ibraniy tilida «muqəddəs nam» əməs, pəqət «Nam» deyilidu. Demək, Pərwərdigarning nami (16-ayətni kərüng).
24:12 «...Pərwərdigarning ḥəküm buyruqi qikquqə,...» — ibraniy tilida «...Pərwərdigarning aoŋzioŋa qarap, u ḥəküm qikaroquqə,...».

24:16 «muqəddəs nam» — muxu yərdə ibraniy tilida pəqət «Nam» deyilidu.
24:20 Mis. 21:24; Qan. 19:21; Mat. 5:38

Pərwərdigarоԓa atap bir xabat aramini alsun.
3 Sən altə yil etizingni terip, altə yil tallиқ
beoԓingni qatap, ulardin ḥosullarni yioԓқin;
4 əmma yəttinqi yili zeminning əzi üqün bir
«xabatliқ aram» bolsun; u Pərwərdigarоԓa
ataloԓan bir «xabat» ḥesablinidu. Xu yili
sən etizingni terimaysən wə tallиқingni
qatimaysən. 5 Əzlükidin ünüp qiққan ḥosulni
ormaysən; wə qatalmioԓan talliringning
üzümlirini üzməysən; qünki xu yil zemin
aram alidioԓan yildur.
6 Ḥalbuki, zemin xabat yilida qiқaroԓan ḥosul
ḥəmminglaroԓa ozuқ bolidu, yəni əzüng
üqün, қul-dediking üqün, mədikaring üqün
wə seningkidə turuwatқan musapir üqün,
xuningdək mal-waranliring üqün 7 Wə
zeminingdiki yawayi ḥaywanlar üqünmu
ozuқ bolidu; zeminning ḥəmmə ḥosuli ozuқ
bolidu.

«Kanay-buroԓa qalidioԓan yili», yəni «azadliқ yili», «xadliқ yili»

8 Xuningdək sən yəttə қetimliқ xabat yilini,
yəni yəttə ḥəssə yəttə yilni sanioԓin; yəttə xa-
bat yil künliri қirиқ toққuz yil bolidu. 9 Xun-
qilik wақit ətüp, yəttinqi ayda, ayning oninqi
küni, kəfarət künidə buroԓa qelip sadasini
yuқiri qiқirisilər; kəfarət künining əzidə silər
pütkül zemininglarda buroԓining sadasini
anglitisilər.
10 Xu əllikinqi yilini silər muқəddəs dəp
bilip, pütkül zeminda uningda barliқ
turuwatқanlarning ḥəmmisigə azadliқni
jakarlixinglar kerək. Xu yil silərgə
«azadliқ yili» bolidu, ḥərbiringlar əz yər-
mülükliringlaroԓa қaytisilər, ḥərbiringlar
əz ailə-jəmətinglaroԓa қaytip barisilər.
11 Bu əllikinqi yili silərgə bir azadliқ yili bolsun;
u yili ḥeq nemə terimaysilər, əzlükidin
ünüp qiққan ḥosulnimu ormaysilər wə
qatalmioԓan talliringlarning üzümlirи-
nimu yioԓmaysilər. 12 Qünki bu azadliқ yili
bolup, silərgə muқəddəs ḥesablansun;
uning ḥosulini bolsa, etiz-dalilardin tepip
ḥəmminglar yəysilər.

Yər-mülüklərning yanduruluxi

13 Azadliқ yili aranglardiki ḥərbir adəm əz
yər-mülkigə қaytsun. 14 Silər қoxnanglaroԓa
birnemə setip bərsənglar, yaki
қoxnanglardin birnemə setiwalsanglar, bir-
biringlarni bozək қilmanglar.
15 Қoxnangdin
yərni setiwalsang, undaқta «azadliқ yili»din
keyin ətkən yillarning sanini ḥesablap
uningdin setiwelixing kerək; umu қaloԓan
yillarning sanioԓa қarap, yərning keyinki
ḥosullirioԓa asasən sanga setip bərsun.
16 «Azadliқ yili»oԓiqə boloԓan yillar kəprək
bolsa, baḥasini xuningoԓa muwapiқ yuқiri
kətürisən; қaloԓan yillar azraқ bolsa,
baḥasini xuningoԓa muwapiқ keməytsun.
Qünki қaloԓan yillarning ḥosulliri қanqə
bolsa, u xu boyiqə sanga setip beridu. 17 Silər
bir-biringlarni bozək қilmanglar, bəlki
Hudayinglardin қorқunglar; qünki Mən bol-
sam Hudayinglar Pərwərdigardurmən.
18 Silər Mening bəlgilimilirimni tutup,
ḥəkümlirimdə turup, xularoԓa əməl қilinglar;
silər xundaқ қilsanglar, zemininglarda tinq-
aman turisilər. 19 Xuning bilən zemin silərgə
əz mewisini beridu, silər toyoԓudək yəp,
uningda tinq-aman turisilər.
20 Əgər silər: — Mana, bizgə terip ḥosulni
yioԓixқa ijazət berilmisə, yəttinqi yili nemə
yəymiz, dəp sorisanglar, 21 silərgə məlum

25:2 Mis. 23:10

25:7 «... zeminingdiki yawayi ḥaywanlar üqünmu ozuқ bolidu; zeminning ḥəmmə ḥosuli ozuқ bolidu» — demək, (1) etiz-tallиқning igisi əz yeridin əzlükidin ünüp qiққan «təbiiy ḥosul»ni oroԓaқ wə piqaқ bilən ḥərgiz almasliқi kerək; (2) barliқ ḥəlқ xu «təbiiy ḥosul»din, xundaқla ḥərḥil dərəḥlərning mewisini wə zemindiki baxқa təbiiy ozuқluқni (kimning yeridə boluxidin қət'iynəzər) halioԓanqə қol bilən üzsə bolatti; (3) ḥətta zemindiki yawayi ḥaywanlarmu uningdin bəḥrimən boluxқa bolatti; xuning üqün etiz ətrapidiki qit-қaxalarni eqip berixi kerək idi.

25:10 «Azadliқ yili» — əslidə ibraniy tilida «buroԓa (qelix) yili» dəp atilatti. Keyin, uning qüxənqisi tezla «azadliқ yili», «xadliқ yili» degəngə əzgərdi.

25:12 «xabat yili» — bu ix tooԓrisidiki bəlgilimilərni, 5-7-ayətlərdin wə izaḥatliridin kerüng.

25:14 «Silər қoxnanglaroԓa birnemə setip bərsənglar, yaki қoxnanglardin birnemə setiwalsanglar» — bu ayəttiki «birnemə» xübḥisizki yər-zeminlarni yaki igilikni kərsitidu (13-ayətni kərüng).

bolsunki, altinqi yilida üq yilning ḫosulini bərsun dəp, Mən üstünglaroɣa bərikitimni «qüx» dəp buyruymən. [22] Wə xundaḳ bolidiki, silər səkkizinqi yili teriysilər, əmma toḳḳuzinqi yilioɣiqə exip ḳaloɣan kona ḫosuldin tehiqə yəysilər; xu toḳḳuzinqi yilioɣiqə silər kona axliḳtin yəysilər.

[23] Yər-zemin setilsa, mənggülük setilmisun, qünki zeminning əzi Meningkidur, silər bolsanglar Mening yenimdiki musapir wə meḫman, halas. [24] Silər igə bolidioɣan pütkül zeminda yər-zeminning igilirigə uni «ḳayturuwelix ḫoḳuḳi»ni yaritip berixinglar kerək. [25] Əgər ḳerindaxliringlardin biri kəmbəoɣəllixip, əz miras yerini setiwətkən bolsa, uning yeḳin tuoɣkini, yəni «ḫəmjəmət xapaətqi»si kelip əz ḳerindixi satḳan yərni ḳayturup setiwalsun.. [26] Əgər uning ḫeq xapaətqi tuoɣkini bolmisa, lekin u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalisa,.. [27] Undaḳta satḳinioɣa ḳanqə yil boloɣanliḳini ḫesablap, azadliḳ yilioɣiqə ḳaloɣan yillar üqün setiwaloɣan kixigə muwapiḳ pul berip, əz yerigə ḳaytsun. [28] Lekin əgər u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalmisa, əzi setip bərgən yər azadliḳ yilioɣiqə aloɣuqining ḳolida tursun; azadliḳ yili kəlgəndə yər yər setiwaloɣuqining ḳolidin qiḳsun, əz igisi əz yər-mülkigə ḳaytsun.

Setip bərgən əylər tooɣruluḳ

[29] Əgər birsi sepilliḳ xəḫərning iqidiki bir turaloɣu əyni satḳan bolsa, setip bir yil iqidə uni yanduruwelix ḫoḳuḳi bardur. Toluḳ bir yil tügəp boloɣuqə, yanduruwelix ḫoḳuḳi bardur. [30] Lekin pütün yil iqidə yanduruwelinmisa, sepilliḳ xəḫərning iqidiki bu əy nəsildin-nəsilgə aloɣan kixining ḳolida bolup, azadliḳ yili kəlsimu yandurulmas.

[31] Lekin sepilsiz kəntlərning əyliri bolsa zeminning etizliridək ḫesablinidu; ularni yandurup setiwaloɣili bolidu; azadliḳ yili kəlgəndə əsli igisining ḳolioɣa yandurulidu.

[32] Lekin Lawiy xəḫərliridə bolsa, Lawiylar əz mirasi boloɣan xəḫərlərdiki əylirini halisa ḫərḳaqan ḳayturuwelix ḫoḳuḳi bardur.. [33] Lawiylardin biri əylirini, yəni əz mirasi boloɣan xəḫərdiki bir əyni ḳayturuwelix ḫoḳuḳi bar bolsimu, lekin ḳayturup almioɣan bolsa, undaḳ əḫwalda u azadliḳ yili kəlgəndə yandurulidu; qünki Lawiy xəḫərlirining əyliri bolsa Lawiylarning Israillarning arisidiki mirasi bolidu.. [34] Xundaḳ ḫəm bularning xəḫərlirining qərisidiki etiz-yərliri bolsa, ularning əbədiy mirasi boloɣaqḳa, setilsa bolmaydu..

Ḳərzlər wə ḳullar tooɣruluḳ bəlgilimilər

[35] Sanga ḳoxna boloɣan, ḳerindaxliringlardin biri kəmbəoɣəllixip, əz jenini baḳalmay ḳalsa, sən uni musapir yaki yaḳa yurtluḳ meḫmandək yeningda turoɣuzup, uningdin həwər aloɣin. [36] Sən uningdin əsüm wə yaki payda almioɣin; sən Hudayingdin ḳorḳup, ḳerindixingni ḳexingda turuxḳa ḳoyoɣin.. [37] Pulungni uningoɣa əsümgə bərmə, axliḳingnimu payda elix məḳsitidə uningoɣa ətnə bərmigin.

[38] Hudayinglar boluxḳa, Ḳanaan zeminini silərgə berixkə silərni Misir zeminidin qiḳirip kəlgən Hudayinglar Pərwərdigar Əzümdurmən.

25:25 «ḫəmjəmət xapaətqi» — muxu səz ibraniy tilidiki «goel»ning tərjimisidur. Təwrattiki nuroɣun yərlərdə bu səz tepilidu (məsilən, «Ayup» 19:25ni wə izaḫatni kərüng). Bəzidə «ḫəmjəmət ḳutḳuzoɣuqi» dəp tərjimə ḳilinidu. Bu səz omumən birsining məlum awariqilikkə uqrioɣinida, uningoɣa tuoɣkanqilik (ḫəmjəmətlik) ḳilip uni ḳutḳuzux üqün bədəl tələydioɣan ḳutḳuzoɣuqi tuoɣkinini bilduridu.

25:26 «lekin u yanduruwelixḳa kerəklik pulni tapalisa» — ibraniy tilida «u» «uning ḳoli» degən səz bilən ipadilinidu.

25:32 «Lawiylarning xəḫərliri» — Israil iqidə Lawiylaroɣa alaḫidə has boloɣan 48 xəḫər bar idi («Qəl.» 35-bab, «Yəxua» 21-babni kərüng).

25:33 «Lawiylardin biri əylirini... ḳayturuwelix ḫoḳuḳi bar bolsimu,... u azadliḳ yili kəlgəndə yandurulidu» — yaki «Əgər Lawiylardin biri baxḳa birsidin (yəni baxḳa bir Lawiy adəmdin) əz mirasi boloɣan xəḫiridə bir əyni setiwalsimu, azadliḳ yili kəlgəndə yandurulidu». Bu ayətning yənə bəzi baxḳa tərjimiliri yaki xərḫliri uqrixi mumkin.

25:34 «... bularning xəḫərlirining qərisidiki etiz-yərliri ... setilsa bolmaydu» — bu etizlar ularning hususiy təəlluḳati əməs, bəlki ularning «kollektip» təəlluḳi idi.

25:36 Mis. 22:25; Ḳan. 23:18; Pənd. 28:8; Əz. 18:8; 22:12

39 Əgər sanga qoxna boloŋan kerindixing kəmbəoŋəllixip, əzini sanga satsa, uni quldək qulluq hizmitigə salmioŋin;.. 40 bəlki u kexingda mədikar yaki musapirdək tursun; azadlik yilioŋiqə sening hizmitingdə bolsun; 41 andin azad bolup əzi bilən baliliri kexingdin qikip, əz jəmətigə yenip berip, ata-bowilirining yər-mülkigə qaytsun..
42 Qünki ular Mən Əzüm Misir zeminidin qikirip elip kəlgən qul-bəndilirim boloŋaqqa, ularni quldək setixqa yol qoymanglar. 43 Sən ularoŋa qattik qolluq bilən hojilik qilmaysən, bəlki Hudayingdin qorkqin..
44 Lekin əzünggə qul yaki dedək almaqqi bolsang, ularni ətraptiki yat əllərdin xundak qul ya dedək setiwalsang bolidu. 45 Bulardin baxqa, aranglarda olturaqlaxqan musapirlarning pərzəntlirini wə xularning jəmətidin, yəni silər bilən billə turuwatqan, zemininglarda tuoquloŋanlardin qullar setiwalsanglar bolidu; xuning bilən ular silərning mülkünglar bolup qalidu. 46 Silər muxularni əzünglardin keyinki baliliringlaroŋa miras qilip, ularoŋa mülük boluxqa qaldursanglar bolidu; muxularni əbədgiqə qul qilsanglar bolidu; lekin əz qerindaxliringlar boloŋan Israillar arisida bolsa, bir-biringlaroŋa qattik qolluq bilən hojilik qilmaslikinglar kerək.
47 Əgər aranglarda olturuxluq bir musapir yaki yaqa yurtluq beyioŋan wə uningoŋa qoxna qerindixing kəmbəoŋəllixip, əzini xu qoxna musapiroŋa wə yaki xu musapirning məlum bir əwladioŋa satsa, 48 u setiloŋandin keyin uningda pul tələp hərlükkə qikix hoquqi qalidu; uning aka-ukilirining hərqaysisi uni hərlükkə setiwalsa bolidu. 49 Xuningdək uning taoqisi yaki taoqisining ooli wə yaki jəmətidin boloŋan hərqaysi yeqin tuoqqini uni hərlükkə setiwalsa bolidu; yaki əzining qurbi yətsə, pul berip əz-əzini hərlükkə setiwalsa bolidu.. 50 Uni setiwalidioŋan kixi uning hojisi bilən gəplixip setiloŋan yildin tartip azadlik yilioŋiqə qanqilik boloŋanlikini hesablap, setiwelix bahasini yillarning sanioŋa qarap hesablisun; hərlük puli hesablaxta qulning hojisioŋa ixləxkə kerək boloŋan qaloŋan künlirining həkki «mədikarning ixligən künliri»dək hesablansun.. 51 Azadlik yilioŋa yənə heli yillar bolsa, xuni hesablap, setiloŋan pulning nisbiti boyiqə hərlük pulini hesablap bərsun; 52 əgər azadlik yilioŋa az yillar qaloŋan bolsa, uni hesab qilip, qaloŋan qulluq yillirioŋa muwapiq pulni yandurup bərsun.
53 Bolmisa, qul xu hojisining yenida yillik mədikardək turuxi kerək; uning hojisi sening kəz aldingda uningoŋa qattik qolluq bilən hojilik qilmisun..
54 Əgər qul yukiriki yollar bilən hərlükkə qikalmisa, azadlik yili kəlgəndə qoyup berilsun — u baliliri bilən qoxulup azad bolidu. 55 Qünki Israillarning əzi Manga qul-bəndilərdur; ular Mən Əzüm Misir zeminidin qikirip kəlgən qul-bəndilirimdur. Hudayinglar Pərwərdigar Əzümdurmən.

Hudaoŋa itaətmən boluxning bəhtbərikiti, itaətsizlik kəltüridioŋan balayi'apətlər

26 1 Silər əzünglar üqün heqqandak but yasimanglar yaki əzünglaroŋa heq oyma məbud yaki həykəl-tüwrükni turoquzmanglar yaki ularoŋa bax uruxqa oyuloŋan nəqixlik

25:39 Mis. 21:2; Kan. 15:12; Yər. 34:14
25:41 «andin *qul* azad bolup əzi bilən baliliri ... ata-bowilirining yər-mülkigə qaytsun» — «Mis.» 21:2-6-ayətlərdə berilgən bəlgilimilər boyiqə ibraniy qul altə yil ixləp boloŋandin keyin azadlikqa qoyup berilixi kerək. Lekin «azadlik yili» uning ixləxkə kerək boloŋan altə yil toxmayla kəlsə, xu yili u ailisi bilən azadlikqa qikidu.
25:43 əf. 6:9; Kol. 4:1

25:49 «...əzining qurbi yətsə, pul berip əz-əzini hərlükkə setiwalsa bolidu» — demək, hojayini yat əllik bolsa, «Mis.» 21:2-6-ayətlərdiki «qul altə yil ixləp andin azad bolidu» degən bəlgilimə inawətlik bolmaydu.
25:50 «... qaloŋan künlirining həkki «mədikarning ixligən künliri»dək hesablansun» — demək, qaloŋan yillaroŋa mədikarning ix həkki əlqimi boyiqə pul hesablap təlixi kerək.
25:53 «... uning hojisi sening kəz aldingda uningoŋa qattik qolluq bilən hojilik qilmisun» — demək, Yəhudiylardin biri yaqa yurtluq bir hojayinning qol astida qul bolup ixlisə, qoxna boloŋan Yəhudiy qerindaxliri uning haliŋa yetip, uningdin həwər elixi kerək.

taxlarni zemininglarda ḥərgiz tiklimənglar; qünki Өzüm Hudayinglar Pərwərdigardu rmən.
2 Mening xabat künlirimni tutup, muḳəddəs jayimoɣa ihlasmən bolunglar. Mən Pərwərdigardurmən.
3 Əgər silər mening bəlgilimilirimdə mengip, əmrlirimni tutup ularoɣa əməl ḳilsanglar,
4 Mən yeringlarning өz ḥosulini berip turuxioɣa, daladiki dərəhlərning mewisini qiḳirixioɣa waḳtida yamoɣurliringlarni yaoɣdurup turimən.
5 Xuning bilən haman tepix waḳti üzüm yioɣix pəsligiqə bolidu, üzüm yioɣix waḳti teriloɣu waḳtioɣiqə bolidu; silər neninglarni toyunoɣuqə yəp, өz zemininglarda tinq-aman turisilər.
6 Mən zeminoɣa aram-tinqlik ata ḳilimən, xuning bilən ḥeqkim silərni ḳorḳutalmaydu, aramhuda yetip uhlaysilər; wəḥxiy ḥaywanlarni zemindin yoḳitimən, ḳiliqmu zemininglardin ət məydu;
7 silər düxmənliringlarni ḳooɣlaysilər, ular aldinglarda ḳiliqlinip yiḳilidu.
8 Silərdin bəx kixi yüz kixini ḳooɣlaydu, yüz kixi on mingni ḳaquridu; düxmənliringlar bolsa aldinglarda ḳiliqlinip yiḳilidu.
9 Mən silərgə yüzümni ḳaritip, silərni pərzənt kərgüzüp kəpəytimən, silər bilən baoɣlioɣan əḥdəmni məzmut turoɣuzimən.
10 Silər tehiqə uzun saḳlanoɣan kona axliḳni yəwatḳininglarda, yengi axliḳ qiḳidu; yengisi wəjidin konisini qiḳiriwetisilər.
11 Mən Өz makanimni aranglarda turoɣuzimən wə ḳəlbim silərdin nəprətlənməydu.
12 Mən aranglarda mengip silərning Hudayinglar bolimən wə silər Mening həlḳim bolisilər.
13 Mən silərni Misirda ularning ḳulliri boluxtin ḥər ḳilixḳa xu zeminidin qiḳaroɣan Hudayinglar Pərwərdigardurmən; Mən boyunturuḳunglarning asarətlirini sundurup, ḳəddinglarni tik ḳilip mangoɣuzdum.
14 Ḥalbuki, əgər silər Manga ḳulaḳ salmay, bu əmrlərning ḥəmmisigə əməl ḳilmay,
15 bəlgilimilirimni taxlap, ḳəlbinglardin ḥəkümlirimni yaman kərüp, barliḳ əmrlirimni tutmay, əḥdəmni buzsanglar,
16 Mənmu bexinglaroɣa xu ixlarni qüxürimənki, — Mən silərgə wəḥimə selip, kəzünglarni kor ḳilidioɣan, jeninglarni zəipləxtüridioɣan sil-waba kesili, kezik kesilini bexinglaroɣa qüxürimən. Silər uruḳunglarni bikar qeqip-teriysilər, qünki düxmənliringlar uni yəp ketidu.

17 Mən yüzümni silərgə ḳarxi ḳilimən, xuning bilən silər düxmənliringlardin urulup ḳaqidioɣan bolisilər; silərni əq kərgüqilər üstünglardin ḥəkümranliḳ ḳilidu; ḥeqkim silərni ḳooɣlimisimu, ḳaqisilər.
18 Bulardin ḥeq ibrət almay, bəlki Manga yənə ḳulaḳ salmisanglar, Mən gunaḥliringlar tüpəylidin silərgə boloɣan jazani yəttə ḥəssə eoɣirlitimən,
19 küq-ḥaywənglardin boloɣan ḥakawurluḳinglarni sundurimən; asminglarni təmürdək ḳilip, yeringlarni mistək ḳiliwetimən;
20 əjir-japayinglar bikaroɣa ketidu, yeringlar ḥosul bərməydu, daladiki dərəhlərgə mewə qüxməydu.
21 Əgər yənila Mən bilən ḳarxi mangsanglar, xundaḳla Manga ḳulaḳ salmisanglar, Mən gunaḥliringlaroɣa layiḳ bexinglaroɣa qüxidioɣan waba-külpətlərni yənə yəttə ḥəssə eoɣirlitimən.
22 Aranglaroɣa silərni baliliringlardin juda ḳilidioɣan, ḳarpayliringlarni yoḳitidioɣan, silərni azlitidioɣan yawayi ḥaywanlarni əwətimən; yol-koqiliringlar adəmzatsiz qəldək bolup ḳalidu.
23 Silər bu ixlar arḳiliḳ ibrət-tərbiyə almay, bəlki yənila Manga ḳarxi mangsanglar,
24 Mənmu silərgə ḳarxi mengip, gunaḥinglar tüpəylidin boloɣan jazani yənə yəttə ḥəssə eoɣirlitip, Mən

26:1 Mis. 20:4; Ḳan. 5:8; 16:22; Zəb. 97:7
26:2 Law. 19:30
26:3 Ḳan. 28
26:5 Law. 25:19
26:6 Ayup 11:18,19
26:8 Yə. 23:10
26:11 Əz. 37:26; 2Kor. 6:16
26:14 Ḳan. 28:15; Yioɣ. 2:17; Mal. 2:2
26:17 Pənd. 28:1
26:19 «... asminglarni təmürdək ḳilip, yeringlarni mistək ḳiliwetimən» — demək, asmandin ḥəl-yeoɣin qüxməydu ḥəmdə bəlkim ularning dualiri asmandin yuḳirioɣa ətməydu, yər susiz bolup intayin ḳattiḳlixip bolidu.

Өзүм силәрни урималә; 25 үстүнлаңла әһдәмни buzoңanlikқning intikamini alidioңan қiliq qüxürimän; xuning bilän силәр хәһәрләргә yioңiliwalisilәr, Мән aranglaңla waba qüxürimän; xuning bilän силәр düxmänlәrning қolioңa qüxisilәr. 26 Силәргә yәlәnqük boloңan axlikқni қurutuwetimän; on ayal bir bolup bir tonurda nan yeқip, nanlarni силәргә tarazida tartip beridu, әmma buni yegininglar bilän toymaysilәр.
27 Әгәр булардин һеq ibrәt almay, manga қulaқ salmisanglar, bәlki manga қarxi mangsanglar, 28 Мәnmu қәһr bilän силәргә қarxi mangimän; Мән, yәni Мән Өзүм gunahliringlar tüpәylidin jaza-tәrbiyini yәnә yәttә һәssә eoңirlitip qüxürimän. 29 Xuning bilän силәр ooңulliringlarning gөxi wә қizliringlarning gөxini yәysilәр;. 30 xundaқla Мән қurbanlik «yuқiri jay»liringlani wәyran қilip, «күн tüwrük»liringlarni sundurup, әlүkliringlarni sunuқ butliringlarning üstigә taxliwetimän; Mening қәlbim силәрдин nәprәtlinidu.. 31 Мән хәһәrliringlarni wәyran қilip, muқәddәs jayliringlarni harab қilip, қurbanliқinglarning huxbuylirini yәnә purimaymän; 32 zeminni һalakәtkә elip barimän; uningda olturaқlaxқan düxmänliringlar bu әһwaloңa һәyranuһәs қalidu. 33 Силәрни әllәrning arisioңa taritip, kәyninglardin қiliqni suoңurup қooңlaymän; xuning bilän zemininglar wәyran bolup хәһәrliringlar harab қilinidu. 34 U waқitta, силәр düxmänliringlarning zeminida turuwatқiningларda, zemin wәyranә boloңan barliқ künlәrdә, zemin өz xabat künliridin sөyünidu; u zamanda zemin dәrwәқә aram elip өz xabatliridin sөyünidu.. 35 Өzi wәyranә bolup turoңan barliқ künliridә u aram alidu, yәni силәр uningda turuwatқan waқittiki xabat künliringlarda һeq almioңan aramni әmdi alidu.
36 Aranglardin қutulup қaloңanlar bolsa, ular düxmänlәrning zeminlirida turoңinida kөngüllirigә yürәkzadilik salimän, xuning bilän ular qüxkän bir yopurmaқning xәpisini anglisa қiliqtin қaqқandәk қaqidu; һeqkim қooңlimisimu yiқilip qüxidu. 37 Gәrqә һeqkim ularni қooңlimisimu, dәrwәқә қiliqtin yiқitiloңandәk ular bir-birining üstigә putlixip yiқilidu; силәрдә düxmänliringlaңla қarxi turoңudәk küq қalmaydu. 38 Әllәrning arisida һalak bolisilәr, düxmänliringlarning zemini силәрни yәp ketidu. 39 Aranglardin қutulup қaloңanliri bolsa өz rәzilliki tüpәylidin düxmänliringlarning zeminida zәiplixidu; wә ata-bowilirining rәzillikidimu yürüp, xular zәipläxkәndәk ularmu zәiplixidu.

Gunaһlarni iқrar қilip nijat tepix

40 Һalbuki, ular өzi қiloңan rәzilliki bilän ata-bowilirining sadir қiloңan rәzillikini, Manga yüz өrüp asiylik қiloңinini, xundaқla ularning Manga қarxi turup mangoңinini boynioңa alidu,. 41 xuningdәk Mening ularoңa қarxi mangoңinimoңa, xuningdәk ularni düxmänlirining қolioңa tapxuroңinimoңa iқrar bolidu. Xunga әgәr u waқitta ularning һәtnisiz kөngli tөwän қilinip, өz қәbiһlikining jazasini қobul қilsa, 42 undaқta Мән Yaқup bilәn baoңioңan әһdәmni yad

26:24 2Sam. 22:27; Zәb. 18:26-27
26:26 «силәргә yәlәnqük boloңan axlikқni қurutuwetimän; ...» — sөzmusөz tәrjimә қiloңanda «Мән силәрning «nan һasa»nglarni sunduruwәtkinimdә, ...». «Yәlәnqük» degәn sөz ibraniy tilida adәttә «tayaқ» yaki «һasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, қәdimki zamanlarda Yәһudiy һәlқi өz nanlirini bir tayaқta (zihқa ətküzgәndәk) kөtürüp mangatti. Omumән, mәnisi bizning tәrjimә қiloңinimizdәk bolsa kerәk.
26:29 Қan. 28:53; 2Pad. 6:28; Yioң. 4:10
26:30 «yuқiri jaylar» — Israil wә Yәһuda uzundin beri taoң qoққiliri қatarlik jaylarda һәrһil butlaroңa qoқunup, һәtta axu jaylarda «insan қurbanlik»larni қilip kәlgәn («Әz.» 16:21, 20:28 қatarliқlarni kөrüng). **««күн tüwrük»liringlarni»** — «күн tüwrük»lәr bәlkim küngә qoқunuxқa munasiwәtlik but-һәykәllәr boluxi mumkin. Baxқa birһil tәrjimisi: — «isrikdanliringlarni».
26:30 2Tar. 34:7
26:34 Law. 25:2
26:39 «ata-bowilirining rәzillikidimu yürüp, xular zәipläxkәndәk ularmu zәiplixidu» — yaki «өzliridiki, xundaқla ata-bowilirining rәzillikidә yürüp zәiplixidu».
26:40 «... Manga қarxi turup mangoңinini boynioңa alidu» — xu ayәtning қizik bir yeri xuki, uningda enik һalda һәlқning birla qong rәzilliki, birla qong asiyliқi kөrsitilgәndәk turidu. Қaysi «birla gunaһ» desәk, jawab xübһisizki, Injilda tepilidu — u bolsimu, өz Қutқuzoңuqi-Mәsiһini rәt қilixtin ibarәt.

kilip, Isḥak bilən baoɣlioɣan əḥdəmnimu wə Ibraḥim bilən baoɣlioɣan əḥdəmnimu esimgə kəltürimən, zeminnimu yad kilimən.
43 Qünki zemin ulardin taxlinip, ularsiz bolup harabə turoɣan wakitta, xabat künliridin səyünidu; ular bolsa əz kəbiḥlikining jazasini kobul kilidu; səwəbi dəl xuki, ular Mening ḥəkümlirimni taxlidi, bəlgilimilirimni kəlbidin yaman kərgənidi.
44 Ḥalbuki, xundak bolsimu, ular əz düxmənlirining zeminida turoɣinida Mən ularni taxlimaymən yaki ularoɣa əqlük kilmaymən, xuningdək ular bilən baoɣlioɣan əḥdəmni buzmaymən, ularni yokatmaymən; qünki Mən Əzüm ularning Hudasi Pərwərdig ardurmən..
45 Mən bəlki ularni dəp, ularning Hudasi boluxka əllərning kəzi aldida Misir zeminidin qikirip kəlgən ata-bowiliri bilən baoɣlaxkan əḥdəmni esimdə tutimən. Mən Pərwərdigardurmən.

Hulasə

46 Pərwərdigar Musani wasitə kilip, Sinay teoɣida əzi bilən Israillarning otturisida bekitkən ḥəkümlər, bəlgilimilər wə kanunlar mana xular idi.

Koxumqə kisim — Kəsəm bilən Hudaoɣa ataloɣan kixilər tooɣuluk

27 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Israillaroɣa mundak degin: — Əgər birsi pəwkul'addə bir kəsəm kilip məlum kixining jenini Pərwərdigaroɣa atioɣan bolsa, undakta xu kixigə sən bekitkən jenining kimmitining nərhi təwəndikidək bolidu;.. 3 Yexi yigirmə bilən atmixning arilikida boloɣan ər kixi bolsa, sən tohtitidioɣan kimmiti mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə bolsun; uning kimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitils un..
4 Ayal kixi bolsa, aranglarda tohtitioɣan kimmiti ottuz xəkəl bolsun.
5 Əgər yexi bəx bilən yigirmining arilikida bolsa, ərkək üqün tohtitilidioɣan kimmiti yigirmə xəkəl bolup, ayal kixi üqün on xəkəl bolsun.
6 Əgər yexi bir ay bilən bəx yaxning arilikida bolsa, tohtitilidioɣan kimmiti ooɣul bala üqün bəx xəkəl, kiz bala üqün üq xəkəl kümüx bolsun.
7 Əgər atmix ya uningdin qongrak yaxtiki kixi bolsa, tohtitilidioɣan kimmiti ər kixi üqün on bəx xəkəl, hotun kixi üqün on xəkəl bolsun.
8 Əgər birsi tohtitioɣan kimmitini tələxkə kurbi yətmisə, u əzini kaḥinning aldida tak kilsun; kaḥin uning kimmitini bekitsun. Kaḥin kəsəm kiloɣuqining əḥwalioɣa karap uning kimmitini tohtitip bərsun.

Koxumqə kisim — kəsəm üqün Hudaoɣa ataloɣan ḥaywanlar tooɣuluk

9 Əgər birsi kəsəm kilip Pərwərdigaroɣa kurbanlik boluxka layik bolidioɣan bir ḥaywanni uningoɣa atioɣan bolsa, undakta xundak ḥaywanlar Pərwərdigaroɣa atap mutlək mukəddəs sanalsun;.. 10 ḥaywan naqar bolsa uning ornioɣa yahxini yaki yahxining ornioɣa naqirini tegixixkə yaki ornioɣa baxkisini almaxturuxka ḥərgiz bolmaydu. Mubada atioɣuqi u ḥaywanning ornioɣa yənə bir ḥaywanni yənggüxliməkqi bolsa, Awwalkisi bilən ornioɣa əkəlginining ḥər ikkisi mukəddəs sanalsun. 11 Əgər ḥaywan Pərwərdigaroɣa ataloɣan kurbanlikka layik bolmaydioɣan bir «napak» ḥaywan bolsa, undakta u ḥaywanni kaḥinning aldioɣa elip kəlsun; 12 andin kaḥin əzi uning yahxiyamanlikioɣa karap kimmitini tohtatsun;

26:44 Kan. 4:31; Rim. 11:1,26
27:2 «sən bekitkən jenining kimmitining nərhi təwəndikidək bolidu» — xübḥisizki, muxu yərdə «sən» bax kaḥin yaki bu ixka məs'ul boloɣan kaḥinni kərsitidu.
27:3 «mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» — xübḥisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp mukəddəs jayda saklaklik, mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəmlərdin biri boluxi kerək. «Xəkəl» kümüxning (yaki altunning) əlqimi bolup, adəttə 11.4 gram ətrapida boluxi mumkin. **«... Uning kimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitilsun»** — ibraniy tilida «sən... uning kimmitini tohtitip bərgin» deyilidu. Biz uni «...uning kimmiti ... tohtitilsun» dəp məjḥul xəkildə alduk. Keyinki ayətlərdimu biz xu ibarini «məjḥul xəkil»də ipadiliduk.
27:9 «Pərwərdigaroɣa atap mutlək mukəddəs sanalsun» — demək, kurbanlikloroɣa layik boloɣan ḥaywanlar kəsəm bilən Hudaoɣa ataloɣan bolsa, keyin ularni pul tələp kaytuwelixka ḥeq bolmaydu. U yaki kurbanlik bolidu yaki Hudaoɣa wakalitən turoɣan kaḥin-lawiylaroɣa tegidu.

kahin kimmitini kanqə tohtatkan bolsa xundak bolsun.
13 Əgər igisi pul tələp haywanni kayturuwalmakqi bolsa, tohtitiloɣan kimmitigə yənə uning bəxtin birini koxup bərsun.

Kəsəm üqün Hudaoɣa ataloɣan əylər tooɣruluk

14 Əgər birsi Pərwərdigaroɣa mukəddəs bolsun dəp əyini uningoɣa atap mukəddəs kilsa, kahin uning yahxi-yamanlikioɣa karap kimmitini tohtatsun; kahin uning kimmitini kanqə tohtatkan bolsa, xu kimmiti inawətlik bolidu. 15 Keyin əgər əyni atioɣuqi kixi uni kayturuwalmakqi bolsa, u tohtitiloɣan kimmitigə uning bəxtin birini koxup bərsun; andin əy yənə uning bolidu.

Kəsəm üqün Hudaoɣa ataloɣan yər-etizlar tooɣruluk

16 Əgər birsi əz mal-mülki boloɣan etizlikning bir kismini Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs kilsa, kimmiti uningoɣa kanqilik uruk terilidioɣanlikioɣa karap tohtitilsun; bir homir arpa uruki ketidioɣan yər bolsa, kimmiti əllik xəkəl kümüxkə tohtitilsun.. 17 Əgər birsi «azadlik yili»din tartip əz etizlikini mukəddəs kilsa, sən kanqə tohtatsang xu bolsun.. 18 Lekin əgər birsi «azadlik yili»din keyin əz etizlikini mukəddəs kiloɣan bolsa, kahin kelidioɣan azadlik yilioɣiqə kanqilik yillar kaloɣanlikini hesablap kimmitini tohtatsun. Ətüp kətkən yillaroɣa karap toluk bahadin muwapik pul kemətilsun.

19 Əgər birsi əz etizlikini mukəddəs kiloɣandin keyin pul tələp uni kayturuwalmakqi bolsa, u sən tohtatkan kimmitigə yənə uning bəxtin birini koxup bərsun; xuning bilən etizlik uning əz kolioɣa kaytidu.
20 Əgər u pul berip etizlikni kayturuwalmioɣan bolsa yaki baxka birsigə setip bərgən bolsa, keyin xu etizlikni kayturuwelixka bolmaydu,..
21 Bəlki azadlik yili kəlgəndə etizlik «igisigə kayturulidioɣanda» u mutlək beoɣixlanoɣan yərgə ohxax, Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs kilinip, miras hokuki kahinoɣa ətidu..
22 Əgər birsi setiwaloɣan əmma əz mirasi bolmioɣan bir parqə yər-etizni Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs kiloɣan bolsa, 23 kahin azadlik yilioɣiqə kaloɣan yilni hesablap, kimmitini tohtatsun. Andin u küni xu kixi tohtitiloɣan kimmitini Pərwərdigaroɣa mukəddəs kiloɣan nərsə süpitidə kəltürsun.
24 Lekin azadlik yili kəlgəndə, etizlik kimdin elinoɣan bolsa, xu kixigə, yəni əslidiki igisigə kayturup berilsun.
25 Sən tohtitidioɣan barlik kimmətlər bolsa həmixə mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə hesablansun; bir xəkəl yigirmə gərahka barawər bolidu..

Tunji tuoɣuloɣinini Hudaoɣa bədəl tələp kayturuwelix

26 Lekin qarpayning tunji balisi tunji bala boloɣanlikı səwəbidin əslidinla Pərwərdigaroɣa atilidioɣan boloɣaqka, kala bolsun, koy-eqkə bolsun heqkim uni «Hudaoɣa atap» mukəddəs kilmisun; qünki u əslidə Pərwərdigarning

---

27:16 «Etizlikni Pərwərdigaroɣa atap mukəddəs kilix» — bu ix bəlkim etizlikni Hudaning wəkilliri, yəni kahinlawiylaroɣa tapxurux idi; xundak bolsa, ular xu etizlikning paydisini yilmu-yil alalaytti; yaki bolmisa atioɣuqi kixi əzi kahin təripidin tohtitiloɣan pulini biwasitə kahinlawiylaroɣa tapxuratti. **«homir»** — «homir»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» bolup, təhminən 220-300 litr.
27:17 «... sən kanqə tohtatsang xu bolsun» — bu ayəttiki «sən» xübhisizki, əyni wakittiki kahinni kərsitidu. «azadlik yilidin tartip» hesabliɣan baha bolsa qokum yukiriki 16-ayət boyiqə kanqə homir uruk qeqilidioɣan bolsa, uning əllik həssisi (tooɣirak, 49 həssisi) boloɣan xəkəl bolidu, degən kərsətmə bilən hesablinidu. 18-19-ayəttə baxka əhwallar kərsitilidu.

27:20 «... yaki baxka birsigə setip bərgən bolsa,...» — «yaki» degənning baxka bir hil tərjimisi: «birak». **«baxka birsigə setip berix»** — bəlkim ixlitix hokukini baxka birsigə setix. Bəzi xərhilər muxu yərni «baxka birsigə satkuqi»ni etizlikka məs'ul kahinni kərsitidu, dəp karaydu.
27:21 «mutlək beoɣixlanoɣan yərgə ohxax» — «mutlək beoɣixlanoɣan» ibraniy tilida «hərəm» yaki «hərəm» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz adəttə Hudaoɣa mutlək ataloɣan nərsining heqkandak adəmgə təwə bolmaydioɣanlikini bildüridu. Gahi əhwalda «hərəm» dəp bekitilgən (Hudaoɣa mutlək ataloɣan) nərsilər pütünləy wəyran kilinixi kerək.
27:25 Mis. 30:13; Qəl. 3:47; Əz. 45:12

idi.[27:26] [27] Əgər u napak bir ḥaywandin tuoɣuloɣan bolsa, igisi sən tohtatḳan ḳimmətkə yənə uning bəxtin birini ḳoxup berip, andin əzigə ḳayturuwalsun; lekin əgər igisi uni əzigə ḳayturuwalmaymən desə, bu ḥaywan sən tohtatḳan ḳimmətkə setilsun.[27:27]

Pərwərdigaroɣa mutləḳ ataloɣan nərsilər tooɣruluḳ

[28] Əgər birsi Pərwərdigaroɣa əz melidin, adəm bolsun, ḥaywan bolsun yaki miras yeri bolsun, Pərwərdigaroɣa mutləḳ atioɣan bolsa, undaḳ nərsə ḥərgiz setilmisun yaki bədəl tələx bilənmu ḳayturulmisun. Pərwərdigaroɣa mutləḳ ataloɣan ḥərnərsə bolsa «əng muḳəddəslərning biri» ḥesablinip, uningoɣa has bolidu.[27:28] [29] Əgər bir adəm Hudaoɣa mutləḳ has ataloɣan bolsa, undaḳta uning üqün bədəl berilip, ḳayturuwelinixḳa ḥərgiz bolmaydu; u qoḳum əltürülüxi kerək.[27:29]

«Ondin bir» əxrə boloɣan nərsilərni ḳayturuwelix tooɣruluḳ

[30] Yər-zemindin qiḳḳan ḥəmmə ḥosulning ondin biri boloɣan əxrə bolsa, yərning danliḳ ziraətliri bolsun yaki dərəhlərning mewisi bolsun, Pərwərdigarningki bolidu; u Pərwərdigaroɣa muḳəddəs ḳilinoɣandur.[27:30] [31] Birsi əz əxriliridin məlum birnərsini bədəl berip ḳayturuwalmaḳqi bolsa, u xuningoɣa yənə uning ḳimmitining bəxtin birini ḳoxup berip, ḳayturuwalsun.

[32] Kala yaki ḳoy-əqkə padisidin elinidioɣan əxrə bolsa padiqining tayiḳi astidin ətküzülgən ḥaywanlardin ḥər oninqisi bolsun; Pərwərdigaroɣa atilip muḳəddəs ḳilinoɣini xu bolsun. [33] Ḥeqkim uning yahxi-yamanliḳioɣa ḳarimisun wə yaki uni almaxturmisun; əgər uni almaxturimən desə, Awwalḳisi bilən ornioɣa almaxturuloɣan ḥər ikkisi muḳəddəs sanalsun; u ḥərgiz bədəl tələp ḳayturuwelinmisun.

[34] Pərwərdigar Sinay teoɣida Musaoɣa tapiloɣan, Israillaroɣa tapxurux kerək boloɣan əmrlər mana xular idi.

27:26 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Qəl. 3:13; 8:17

27:27 «...igisi sən tohtatḳan ḳimmətkə yənə uning bəxtin birini ḳoxup berip,...» — bu ayəttiki «sən» xübḥisizki, əyni waḳittiki kaḥinni kərsitidu. **«... bu ḥaywan sən tohtatḳan ḳimmətkə setilsun»** — «Mis.» 34:19-20-ayətnimu kərüng. Birinqi bəlgilimə qəl-bayawanda boloɣan waḳitta inawətlik idi, bu ikkinqi bəlgilimə bolsa zeminoɣa kirgəndin keyin inawətlik bolatti.

27:28 Yə. 6:18; 7:13-26.

27:29 «u əltürülüxi kerək» — Huda Əzi bir nərsini «bu Manga «ḥərəm» (yaki «hərəm») (mutləḳ ataloɣan) bolsun» degən bolsa, adəttə xu nərsə yirginqlik bolup, ḥalakətkə layiḳ idi. «Ḥərəm» degən səz «yoḳitix kerək boloɣan» degən mənidə. Birnəqqə misallar təwəndiki ayətlərdə tepilidu: — «Mis.» 22:20, «Qəl.» 18:14, 21:2-3, «Kan.» 13:15, «Yəxua» 6:17-18, 21. Bəzidə «ḥərəm» Hudaoɣa ataloɣan esil, yahxi nərsinimu kərsitidu.

27:30 «... ḥəmmə ḥosulning ondin biri boloɣan əxrə» — «əxrə» degən səz muxu yərdə Hudaoɣa ataloɣan, məḥsulatlardin ondin birini kərsitidu. **«danliḳ ziraətliri»** — ibraniy tilida «danliri».

Қoxumqə səz

«Əbədiy» wə «mənggü» tooɣruluқ

«Əbədiy» wə «mənggü» ibraniy tilida «əl-olam» degən səz bilən ipadilinidu. Təwratta «əl-olam» degən səz kəp қisim yərlərdə «əbədiy» yaki «mənggü» dəp tərjimə қilinidu. Ḥalbuki, bu səzning toluқ mənisi: — «insanlaroɣa ḥazir naməlum boloɣan, bilgili bolmaydioɣan kəlgüsidiki bir mənzilgiqə» degəndək bolidu. Undaқ waқit intayin uzun boluxi kerək, əlwəttə. Ḥalbuki, əgər bundaқ «mənzil»ning qekini bekitixkə қət'iy mumkin bolmisa yaki aldi-kəynidiki səzlərdin ḥeqқandaқ baxқa mənə qiқmisa, undaқta «mənggü» yaki «əbədiy» «qeki yoқ» degən mənidə qüxənsək tooɣra bolidu. Bularoɣa misal: —

(«Yar.» 3:22) «**Pərwərdigar Huda səz қilip: Mana, adəm yahxi bilən yamanni bilidioɣan, Bizlərdin biridək bolup қaldi. Əmdi қolini uzitip ḥayatliқ dərihidin elip yəp, əbədgiqə ḥayat қalmisun üqün uni tosuximiz kerək, dedi**».

(«Mis.» 15:3) «**Huda Musaoɣa yənə: — Israillaroɣa: —**

«Ata-bowiliringlarning Hudasi, Ibraḥimning Hudasi, Isḥaқning Hudasi wə Yaқupning Hudasi boloɣan «Yaḥwəḥ» meni қexinglaroɣa əwətti; U: Yaḥwəḥ degən bu nam əbədgiqə Mening namim bolidu, dəwrdin-dəwrgiqə Mən xu nam bilən əskə elinimən, dəydu» — degin».

Ḥalbuki, Muқəddəs Kitabta, «əl-owlam» degən səz ixilitilgən ayətlər tooɣruluқ keyin Huda təripidin bir wəḥiy qüxüp, uningda mənzil-qək ayan қilinoɣan bolsa, undaқta «əl-owlam» degən bu səzni: «xu mənzilgiqila boloɣan» degən mənidə qüxinix kerək. Təwəndə buningoɣa misal: —

(«Mis.» 29:28) «**Xunga, buningdin keyin... Israillar inaқliқ қurbanliқini bərgəndə, u ikki hil gəx Ḥarun wə uning ooɣullirining nesiwisi bolidu. Bu mənggülük** («əl-owlam») **bir bəlgilimə bolidu**»

(«Qəl.» 25:13) «**«U uningoɣa wə uning əwladlirioɣa təwə bolidioɣan mənggülük** («əl-owlam») **kaḥinliқ əḥdisi bolidu, qünki u əz Hudasini dəp wapasizliққa ḥəsət қilip, Israillar üqün kafarət kəltürdi» — dəp jakarlioɣan**»

(«Қan.» 23:6) «**Silər ḥəmmə künliringlarda ularning** (Қanaanliқlarning) **aman-esənliki bilən awatliқini ḥərgiz** («əl-owlam») **istimənglar**».

(«Top.» 1:4) «**Bir dəwr ətidu, yənə bir dəwr kelidu;**

Birақ yər-zemin mənggügə («əl-owlam») **dawam қilidu**».

Bu tət ayəttə birhil «mənzil, nuқta» bar. Ḥarunoɣa tapxuruloɣan kaḥinliқ tooɣirisida Injildin bizgə məlumki, xu kaḥinliқ əslidə Məsiḥ dunyaoɣa kelip ölüp tirilgüqə bekitilgənidi; Məsiḥ ḥəқiқətən «**Məlkizədəқning kaḥinliқ tüzümi tərtipidə mənggü kaḥindur**» («Zəb.» 110:4, «Ibr.» 7:11-28).

Қanaanliқlaroɣa bolsa, ularning üstigə bekitilgən lənət («Қan.» 23:6) elip taxlanoɣan, qünki Rəb Əysa Məsiḥ barliқ insanlar üqün ularoɣa tegixlik boloɣan lənətni əz üstigə aloɣan («Gal.» 3:13, «Mat.» 5:28).

Yər-zemin bolsa, u Huda bekitkən waқitқiqə turidu («Top.» 1:4). Insanlar uni wəyran қilalmaydu, lekin Huda məlum bir küni xundaқ қilidu; U uni yoқitip ornioɣa yengi asman yengi zemin yaritidu («2Pet.» 3:10-13).

Bəx hil ḥədiyə-ḳurbanliḳlar wə ularning əḥmiyiti (1-7-bab)

Ḥəmmidin awwal xuningoƣa diḳḳət ḳilayli: — «ḳurban» yaki «ḳurbanliḳ» əslidə ibraniy tilidiki «ḳorban» degən sözdin kəlgən. «Ḳorban»ning yiltizi «ḳaraw» bolup, xu sözning mənisi «yeḳin kelix»tur. Demək, «ḳurbanliḳ»ning tüp mənisi wə tüp məḳsiti «Hudaoƣa yeḳinlixix», «Huda bilən alaḳidə bolux»tin ibarəttur.

Ḥədiyə-ḳurbanliḳ bəx hil bolidu: —

(a) kəydürmə ḳurbanliḳ (1-bab)
(ə) axliḳ ḥədiyə (2-bab)
(b) inaḳliḳ ḳurbanliḳi (3-bab)
(p) gunaḥ ḳurbanliḳi (4:1-5:13)
(t) itaətsizlik ḳurbanliḳi (5:14-6:7)

1:1-7:6-ayətlərdə ḥədiyə-ḳurbanliḳ tüzümi ḥədiyə-ḳurbanliḳ sunoƣuqi kixilərning nuḳtisidin bayan ḳilinidu.

6:8-7:38-ayətlərdə ḥədiyə-ḳurbanliḳ tüzümi kaḥin nuḳtisidin bayan ḳilinidu.

Rosul Pawlusning «Kol.» 2:16-17 wə Injildiki baxḳa yərlərdə uqraydioƣan təlimi boyiqə, muḳəddəs ḳanunning barliḳ rəsmiy təpsilatliri bolsa, «Məsiḥning jismidin qüxkən kələnggə»dur, ular kəlgüsi zaman (Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ dunyaoƣa kelidioƣan zaman)diki reallikni kərsitidu. Xunga biz bu bəx hil ḥədiyə-ḳurbanliḳni «Məsiḥning kələnggisi»ning muḥim bir ḳismi, yəni «məsḥning ḳurbanliḳining kələnggisi» dəp ḳaraymiz. Bu ḳarax «Zəb.» 40:6-8də təstiḳlinidu ḥəm xundaḳla xuningoƣa ispat berix üqün, «Ibr.» 10:5din bu ayətlərni nəḳil kəltürimiz: —

«**Nə ḳurbanliḳ** (inaḳliḳ ḳurbanliḳi),
Nə ax ḥədiyələr Sening tələp-arzuyung əməs,
Birak Sən manga oquḳ ḳulaḳlarni (yaki «tən») **təyyarlap bərding;**
Nə kəydürmə ḳurbanliḳ, nə gunaḥ ḳurbanliḳini tələp ḳilmiding;
Xunga jawab bərdimki — «Mana mən kəldim!» — dedim.
Yəgimə ḳanun dəsturungda mən tooƣruluḳ pütülgən: —
«Hudayim, Sening kənglüngdiki bolsa, əzümning hursənlikimdur;
Sening Təwrat-ḳanuning ḳəlbimdə pütüklüktur».

Bu bexarəttə Məsiḥ Özi Dawutning aoƣzi arḳiliḳ Özining dunyaoƣa kelixi tooƣruluḳ eytidu (Dawut Məsiḥtin 1000 yil ilgiri yaxioƣan, əlwəttə). Bexarəttə xu eniḳki, bu tət hil ḥədiyə-ḳurbanliḳ Hudaning tələp-arzusini ḳanaətləndürəlməydu; birak Huda Məsiḥkə beridioƣan teni, xundaḳla xu təndə ətəydioƣan hizmiti bolsa Hudaning tələp-arzusini toluḳ ḳanaətləndüridu.

Səḥipə qəklimisi boloƣaqḳa, muxu yərdə xu uluoƣ ixlar tooƣruluḳ təpsiliy tohtiyalmaymiz. Biz pəḳət ḥərhil ḳurbanliḳlardin bayḳioƣinimizni eytip berimiz; bu oylirimiz oḳurmənlər üqün əzlirining dawamliḳ təkxürüp-izdinixlirigə azraḳ yardəmdə bolar dəp ümid ḳilimiz.

(a) Kəydürmə ḳurbanliḳ

Birsi Hudaoƣa pəḳətla Uning maḥiyitining güzəlliki wə jula-xəripi üqün ibadət ḳilmaḳqi bolsa, kəydürmə ḳurbanliḳ sunatti. Xu ḳurbanliḳ ḥeqḳandaḳ tələp, məlum bir bəht-bərikət üqün təxəkkür eytix yaki məlum gunaḥ tiləxkə baoƣlanoƣan əməs; kəydürmə ḳurbanliḳ bolsa pütünləy pəḳət Hudaoƣila sunulidu wə Uning üqün bolidu.

Məsiḥning ölümi kəydürmə ḳurbanliḳḳa munasiwətlik bexarətning əməlgə axuruloƣanliḳidur («Zəb.» 40:8, «Ibr.» 9:14); U Özini tolimu bejirim ḳurbanliḳ süpitidə Hudaoƣa atioƣan boloƣaqḳa, Hudaning barliḳ arzu-təxnalirini toluḳ ḳanaətləndürgən bolidu.

(ə) Axlik ḥədiyə

Keyinki mukəddəs ayətlərdin kərimizki, «axlik ḥədiyə» ḥeqkaqan ayrim sunulmaydu; u daim kəydürmə kurbanlikka koxup sunulatti (məsilən, «Qəl.» 28-29-bablarni kərüng). Xundakla, ḥərbir axlik ḥədiyə bolsa zəytun meyi bilən etilətti, yaki zəytun meyioŋa qilinatti yaki zəytun meyi sürülətti (ibraniy tilida «məsiḥ kilinoŋan»). Uning üstigə daim məstiki koyulatti.

Iixinimizki, «axlik ḥədiyə» (bolupmu Hudaning nuktisidin) Məsiḥning ḥayatini kərsitidu; «kəydürmə kurbanlik» bolsa uning ölümini bildüridu. Xu səwəbtin axlik ḥədiyə daim kəydürmə kurbanlik bilən billə sunulidu. Qünki Məsiḥning ölümining əḥmiyiti dəl xuki, axu ölümigiqə u pütünləy daoŋsiz, gunaḥsiz bir ḥayatni ətküzgən; bu ix Huda təripidin təstiklanoŋan wə mukəddəs yazmilarda tolimu ispatlanoŋandur.

Mukəddəs yazmilarda may (zəytun meyi) daim Hudaning Өz Roḥini, xundakla Uningdin kəlgən xad-huramlik ḥəm saoŋlamlikni bildüridu («Zəb.» 45:7, 104:15). Məsiḥ Roḥtin tuoŋuloŋan («zəytun meyi bilən etilgən»dək — «Luka» 1:35), Roḥ bilən məsiḥ kilinoŋan («Luka» 3:22, 4:18, «Ros.» 10:38), Roḥ bilən toldurulоŋan («Luka» 4:1). Uning yər yüzidiki barlik künliridə ḥəm Uning ölümidimu ḥəkikiy insan süpitidə Hudaning Roḥioŋa pütünləy tayanoŋan («Ibr.» 9:14).

Axlik ḥədiyə «esil un»din boluxi kerək idi. «Esil» degən səz ibraniy tilida «pütünləy ezilgən» «yumxak tartiloŋan» degənni bildüridu. Demək, unning ḥəmmisi bir hil idi; bir-birigə ohximaydioŋan yeri yok idi. Mana bu Məsiḥning iqki harakteri wə mijəzidur. Uning ḥeqkandak bir hil bolmioŋan yeri yoktur — ḥəmmisi ohxax. ḥayatidiki ḥəmmə ix Hudaoŋa ḥəm insanoŋa baoŋlanoŋan mukəmməl mukəddəs muḥəbbətkə uyoŋun kelidu.

(b) Inaklik kurbanliki

Inaklik kurbanliki ismi-jismioŋa layik Huda bilən baoŋlanoŋan alakini təbrikləx üqün sunulatti. Bəzidə alaḥidə bir bəht-bərikət üqün sunulidu, bəzidə məlum bir dua-tiləkkə baoŋlanoŋan kəsəm bilən sunulidu. Xuning bilən uni sunoŋuqi kaḥin ḥəm elip kəlgüqi kixi ikkisi uningdin yəp bəḥrimən boluxi muwapik idi.

Ixinimizki, «inaklik kurbanliki» Məsiḥning insanlarning Huda bilən inak alakə ornitixini bildüridu. Etikad kiloŋuqilar Huda bilən ornitiloŋan xu yengi inak alakidin bəḥrimən bolidu, xundakla Hudaning barlik mukəddəs bəndiliri bilənmu yengi inak alakidə yaxiyalaydu (məsilən, «Əf.» 2:14-15ni kərüng).

(p) Gunaḥ kurbanliki

Gunaḥ kurbanlikining əḥmiyiti enik kərünüp turidu; u adəmning gunaḥliri üqün «kafarət» (ibraniy tilida «kofar», ərəb tilida «kafarət») kəltürətti, yəni ularni Huda aldida yepip koyatti. «Kəydürmə kurbanlik» kəltürməkqi boloŋan ḥərbir kixi awwal gunaḥ kurbanlikini kəltürüxi kerək idi.

«Kaḥin-lawiylarning dəsturi» 4-5-bablarni əstayidillik bilən okusak, «gunaḥ kurbanliki» pəkət bilmigən ḥalda yaki məksətsiz türdə sadir kiloŋan gunaḥlar üqün kilinatti. Bu ixning əzi biz insanlarning hətərlik əḥwalini wə gunaḥining kanqilik eoŋir ḥaloŋa kelip kaloŋanlikini ayan kilidu — Ḥəmmigə Kadiroŋa gunaḥ kiliximiz, xundakla kiloŋan gunaḥimizni bilməy kəliximiz mumkindur! Ḥalbuki, gunaḥ kurbanliki mukəddəs kanun astida ölüm jazasini elip kelidioŋan gunaḥlarni yapalmaytti. Bundak gunaḥlaroŋa kəqürüm tepix üqün gunaḥ sadir kiloŋan kixi pəkət Hudadin biwasitə tiliyələytti. Lekin gərqə Hudaning kəqürümigə erixsimu, xu kəqürüm uni kanunning jazasi, yəni jismaniy ölümdin kutuldurmaytti.

Biz Məsiһning «gunaһ ҡurbanlиҡi»ni əməlgə axuroŋanliҡi tooŋruluҡ təwəndə, «itaətsizlik ҡurbanliҡi» degən temida tohtilimiz.

(t) Itaətsizlik ҡurbanliҡi

Itaətsizlik ҡurbanliҡi bilən gunaһ ҡurbanliҡining otturisidiki pərҡ xuningda kərüniduki, ətküzgən gunaһi səwəbidin kelip qiҡҡan ziyanni һəsablaxҡa bolidioŋan bolsa, undaҡta itaətsizlikini tiləx ҡurbanliҡi kerək bolatti. Bu ziyanni Huda tartҡan boluxi mumkin (məsilən, birsi iqkən ҡəsəmni ada ҡilmioŋan yaki məlum bir ҡurbanliҡni natooŋra yosunda ətküzgən bolsa) yaki insan tartҡan boluxi mumkin (məsilən, birsi baxҡa birsining nərsisini ooŋriliоŋan yaki əzigə amanət ҡilinoŋan məlum bir nərsini yittirip ҡoyoŋan bolsa). Ңalbuki, itaətsizlik ҡurbanliҡi uni sunoŋuqi kixini xu ziyanni ҡayturup berixning yaki ixni əsligə kəltürüx pərzidin halas ҡilmaydu. Ңərhil əһwalning təpsilatliri 5:14-6:17də təminlinidu.

Əstayidil oҡurmənlər bəlkim ooŋriliҡ tooŋrisida məzkur kitabtiki bəlgilimilər bilən «Mis.» 22:1-6diki bəlgilimilərdə təswirlәngən jazalarda pərҡlərning barliҡini bayҡixi mumkin. Məzkur kitabtiki bəlgilimilərdə kəzdə tutuloŋini gunaһ sadir ҡiloŋan kixi əzlükidin gunaһini ikrar ҡiloŋan əһwaldur. «Misirdin qiҡix»tiki bəlgilimilərdə, kəzdə tutuloŋini ooŋri baxҡilar təripidin tutuloŋanliҡi bolidu. Xunga «Misirdin qiҡix»ta bekitilgən jazalar eoŋirrak boloŋanliҡi tolimu muwapiҡ.

Əmdi Məsiһning ҡurbanliҡ ələmining ҡaysi tərəpliri bu ikki (gunaһ wə itaətsizlik tiligüqi) ҡurbanliҡta əks ettürülidu?

Gunaһ ҡurbanliҡida, «gunaһ»ning adəmning wujudida yoxurunoŋan harakteri wə maһiyiti, xundaҡla yoxurun ҡiloŋuqi bir küq-amil boloŋanliҡi ayan ҡilinidu. Xunga gunaһ ҡurbanliҡida, Məsiһning ələmining «gunaһning küqi»ni bir tərəp ҡiloŋanliҡi kərsitilidu, dəp ҡaraymiz. Məsiһning ələmi (Injildiki hux həwərni ҡobul ҡilsaҡ) adəmni gunaһning iqki küq-ҡudritidin azad ҡilidu («Rimliҡlaroŋa» 6-bab wə xuningoŋa baoŋliҡ izaһatlirimizni kərüng). «Itaətsizlik ҡurbanliҡi» bolsa uning ələmi «gunaһlar»ni, yəni biz sadir ҡiloŋan əməliy gunaһlirimizni bir-birlәp bir tərəp ҡiloŋanliҡini kərsitidu. «Gunaһ» (birhil küq-ҡudrət) bilən «gunaһlar» otturisidiki bundaҡ pərҡ rosul Pawlusning «Rimliҡlaroŋa»diki nijat tooŋrisidiki xərһliridə ayan bolidu — 1:1-5:11də «gunaһlardin halas bolux», 5:12-8-babta «gunaһtin azad bolux» dəp bayan ҡilinidu).

Ahirida eniҡ ҡilip eytsaҡ, «itaətsizlik ҡurbanliҡi» bizgə xuni eniҡ kərsitiduki, Huda aldida «towa ҡilix» pəҡət Hudaoŋa gunaһlirimizni ikrar ҡilix bolupla ҡalmay, bəlki baxҡilaroŋa yətküzgən ziyanning ornini tolduruximizni əz iqigə alidu. Bu ҳərbir wijdan igisigə eniҡ boluxi kerək. Ooŋriliоŋan nərsilərni muwapiҡ ҡoxumqə tələmlər bilən igisigə yanduruximiz kerək, yaloŋan gəplərni (bolupmu təһmət ҡiloŋanda) tüzitiximiz kerək, ҳərbir ҡərzni igilirigə ҡayturux kerək; yətküzgən ziyanni һesablaxҡa mumkin bolmisa, ziyan tartҡanlardin əpu sorax lazim. Dərwəҡə, bundaҡ ixlarni ada ҡilix ҡiskа waҡit iqidila boluxi mumkin əməs, əmma ҳalҡiliҡ məsilə ҡəlbimizdə xundaҡ niyət-iradə barmu-yoҡ? Demisəkmu, barliҡ ҡəlblərni təkxürgüqi Huda undaҡ ҡararlarning ҡəlbimizdə bar-yoҡluҡini eniҡ kəridu; bar bolsa, undaҡta gunaһlirimizni ikrar ҡiloŋan xu dəҡiҡidin baxlap uning toluҡ kəqürümi berilidu («1Yһ.» 1:8).

Ңədiyə-ҡurbanliҡlarning ikkigə bəlünüxi

Xundaҡ ҡaraymizki, ҳədiyə-ҡurbanliҡlar ikki bələkkə bəlünidu. Birinqisi awwalҡi üq ҳədiyə-ҡurbanliҡ, ikkinqisi, ahirҡi ikki ҳədiyə-ҡurbanliҡ, ularning bəzi pərҡliri təwəndikidək: —

(a) birinqi bələktiki üq qurbanlik «Hudaoƣa huxbuy kəltüridu», ikkinqi bələktiki ikki qurbanlikning undak məzmuni yok.

(ə) birinqi bələktikisi ihtiyarən bolidu, ikkinqi bələktikisi məjburiy bolup, qokum kəltürülüx kerək.

(b) birinqi bələktikisi məzkur kitabta Hudaning birinqi eytkan səzi bilən təswirlinidu, ikkinqi bələktikisi Uning ikkinqi səzi bilən təswirlinidu.

(p) birinqi bələktikisi Huda bilən bolоƣan alakə-inaklikni təkitləydu, təbriklәydu wə dawamlaxturidu; ikkinqi bələktikisi xu alakə üzülgən halәttə uni əsligə kəltürüx üqün, Hudaning kəqürümigə erixix üqün sunuluxi kerək bolidu.

Gunah qurbanliki wə itaətsizlik qurbanliklirining birkanqə xərt-qəkliri: —

(a) xu qurbanliklar pəkət iman-ixənqtə bolоƣanlar üqün inawətlik idi

(ə) xu ikki hil qurbanlik pəkət birkanqə hil gunahlarni bir tərəp kilatti. Kəstən kiloƣan gunahlaroƣa nisbətən wə ölüm jazasi kəltüridioƣan gunahlaroƣa nisbətən karoƣa kəlməytti.

(b) qurbanliklardin bolidioƣan nətijilər wə imtiyazlar pəkət Huda əhdiləxkən həlk Israillaroƣila tegətti

(p) kafarət künidiki qurbanliklardin baxka, adəmlər hərbir gunahi üqün ayrim bir qurbanlik elip kelixi kerək idi.

(t) məzkur qurbanliklarning nətijiliri (Təwrattiki pəyoƣəmbərlərning yazmiliri wə Injiloƣa asasən) əməliyəttə qurbanliklarning əzliridin, qanliridin yaki xu murasimlarning əzidin bolmaydu, bəlki ular arkilik bexarət kilinoƣan Məsihning ölümidin bolidu. Xuning bilən Təwrat dəwridikilər (Hudaning səzigə həkikiy iman-ixənqtə bolsa) əz gunahlirini yepix üqün («kafarət» kəltürüx üqün) elip kəlkən haywan qurbanliklirini Huda qobul kilip ularni kəqürdi. Qünki Huda xu sunoƣan kixilərning etikadi bilən elip kəlgən haywan qurbanliklirini Əzi aldin orunlaxturoƣan Məsihning ölümining kimmitigə ohxax hesablaytti.

Deyixning hajiti yokki, məzkur ikki hil qurbanlikta bexarət kilinoƣan Məsihning qurbanliki boloƣan ölümidə biz yukirida eytkan qəklər yok — u hər dəwrning hərbir waktida yaxawatkan hər yərdiki adəmlərning hərbir gunahi üqün pəkət kafarət (yepix)nila əməs, bəlki mənggülük kəqürüm kəltüridu hәmdə ixəngüqi adəmni xu gunahning küqidin azad kilidu. Bu «kafarət»tin ming hәssə qong bir ixtur.

Nemixka haywanlarni «pak» wə «napak» dəp bekitkən?

Hәmmidin awwal bizgə kəp uqraydioƣan ukuxmaslikni hәl kilmakqimiz. Kəp adəmlər: «Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanunda pəkət ikki hil, yəni «haram» wə «halal» haywanlar bar», dəp oylaydu. Əmma Təwratta haywanlar tooƣrisida ikki hil pərk bar: — «pak» hәm «napak» (haywanlar) wə «yegili bolidioƣan» (halal) hәm «yegili bolmaydioƣan» (haram) haywanlar.

«Pak» haywanlarni yegili bolupla kalmay, bəlki ular qurbanlik kilinip, Huda təripidin kobul kilinixka muwapik bolidu. Məsilən «Yar.» 7:2ni kərüng. Nuh pəyoƣəmbərgə qong topandin ilgiri pəkət mewə-kəktatlarnila yeyixkə ruhsət idi; lekin xu qaoƣdimu u kaysi haywanning pak, kaysilirining napaklikini bilətti («Yar.» 7:2) — qünki pak haywanlarnila qurbanlik kilixka bolatti (8:20ni kərüng. Topandin keyin uningoƣa barlik haywanlarni yeyixkə ruhsət berilgən (9:3)).

Israiloƣa məsilən jərən yeyixkə ruhsət idi («Kan.» 14:5). Lekin uni qurbanlik haywan süpitidə sunuxka bolmaytti.

Bu bəlgilimilərning birinqi məksiti bolsa, Israilni ətrapidiki butpərəs əllərdin ayriydioƣan birhil «ara tam» yaki «kaxa»

ķilix idi, dəp ixinimiz («Misirdin qiķix»tiki «ķoxumqə səz»imizdə «Ķanaaniylarni yoķitix» (məsilən, «Mis.» 23:23-24) degən tema tooŋrisidiki bayanimizni kərüng). Ḥəmmimizgə tolimu ayanki, birsi bilən ḥəmdastihan bolalmisa, undaķta uning bilən dost bolux mumkin bolmaydu.

Bu bəlgilimilərdə salamətlik tərəplirimu boluxi mumkin — məsilən, qoxķilar wə sədəplər muḥitni buloŋaydioŋan nərsilərni yeyix bilən uni əz tenigə singdürüwalidu; Ottura Xərķtə ularning gəxliri tez qirip ketixi mumkin. Ḥalbuki, muxu tərəplər Hudaning bəlgilimilərdiki alaḥidə məķsiti bolmisa kerək, dəp oylaymiz.

Xundaķtimu, biz Hudaning ķədimki həlķi üqün nemilərni yeyixkə bolidioŋan, nemilərni yeyixkə bolmaydioŋanliķi tooŋrisidiki bəlgilimilirining ḥeq bolmioŋanda yənə bir məķsiti bar idi, dəp ķaraymiz, yəni bexarət bolux. Yukirida eytķinimizdək, bu təpsiliy bəlgilimilərni ««Məsiḥning jismidin qüxkən kələnggə», ular kəlgüsi zaman (Məsiḥning jismidin qüxkən kələnggə», ular kəlgüsi zaman (Ķutķuzoŋuqi-Məsiḥ dunyaoŋa kelidioŋan zaman)diki reallikni kərsitidioŋan bexarətlər» dəpmu ķaraymiz.

Muxu hil bexarətlər bu «yegili bolidioŋan» wə «yegili bolmaydioŋan» nərsilərning bu tizimlikliridə ķandaķmu kərünidu?

Muxu yərdə ḥərbir nərsə tooŋruluķ tohtalmaymiz. Birinqidin, ulardin bəzilirining ibraniyqə isimlirini ķandaķ tərjimə ķilsaķ tooŋra bolidioŋanliķi bügün bizgə naməlum. Ḥalbuki, ulardin bəzilirini tallap misal ķilip elip, Məsiḥdə boloŋan ḥayatimiz üqün ķandaķ danaliķ yaki kərsətmilərning barliķi tooŋruluķ pikir berələymiz: —

(a) «pak» yaki yegili bolidioŋan ḥaywanlar bolsa ozukni kəxigüqilər, yumxaķ qaynap yəydioŋanlar wə aqimaķ tuyaķlik ḥaywanlardur. Bu alamətlər Hudaoŋa ḥayati pak bir adəmni bildürəmdu? Ular roḥiy ozuķ boloŋan Hudaning səzini obdan «qaynaydioŋan»lar, yəni Uning səzini qongķur oylinip əzigə singdüridioŋanlar wə ix-əməlliridə «ayrix» yaki «bəlünüx»ning izliri barlardur — ular Hudani narazi ķilidioŋan barlik ḥərķandaķ ixlardin əzlirini ayriydu.

(ə) «napak» yaki yegili bolmaydioŋan ḥaywanlar bolsa bəzidə baxķilarni owlaydioŋan yaki olja ķilidioŋan ḥaywanlar. Hudaning həlķining ḥayatida undaķ ixlar (baxķa adəmlərni əz oljisi ķilix) bolmaydu.

(b) hameleonni yeyixkə bolmaydu (11:10). Bundaķ ḥaywan əz rənggini ətrapidiki mənzirigə ohxax ķilip əzgərtələydu. Xübḥisizki, u bizgə sahtipəzlikning harakterini obdan kərsitidu! Sahtipəzlər ḥərdaim əzining ətrapidiki adəmələrgə ohxax ikənlikini kərsitixkə yaki xu kixilərning «yahxi kəridioŋan nəmunə»sidək kərünüxkə tirixidu.

(p) suda yaki dengizda yüridioŋan «pak» yaki yegili bolidioŋan ḥaywanlar «ekimoŋa ķarxi» yürüxkə küqi bar ḥaywanlardur — napaklar bolsa (məsilən, sədəplər yaki ķalpaķlik meduza) daim ekin bilən təng degüdək ləyləp ekip ketidu. Hudaning həlķi «xamaloŋa əgəxküqi»lər əməs, bəlki birinqi tiptin bolup «ekimoŋa ķarxi» yürələydu.

Ķiz-ayallardiki «napaklik» wə bəzi qong uķuxmasliķlar (12-bab)

Bu ix tooŋruluķ kəp uķuxmasliķlar boloŋaqķa, u tooŋruluķ birnəqqə eoŋiz səz ķilixķa tooŋra kelidu: —

(a) Tuoŋutning əzi ayalni «napak» ķilmaydu. Bala tuoŋux əslidə ayalar üqün bəhtlik bir ix; məsilən «Yar.» 1:28, «Zəb.» 127:3, 128:3də bu nukta enik kərsitilidu.

(ə) Tuoɳutta boloɳan «napaklik» təndiki akma (muxu yərdə Qan. 4:5, 7:4) tüpəylidin bolidu. «Law.» 15:19-33də bu nukta enik kərsitilidu. Ər kixilər (tenidiki) akmilar tüpəylidin «napak» bolidu («Law.» 15:1-18). Muxu yərdə ər-ayallar karikoyuk muamiligə uqraydu — heqkandak «jinsiy kəmsitix» yok. Tuoɳutta kəp kan təkülüx wə kattik azablar Adəm'atimizning gunahi pütün insaniyətkə elip kəlgən bir nətijə, dəp karaymiz («Yar.» 3:16ni kərüng).

(b) Yukirida tiloɳa elinoɳan «napaklik» hərgiz birhil əhlakiy yaki rohiy napaklik əməs, bəlki «rəsimiy» napaklik idi. Xu napaklikning mənisi — kurbanliklardin yeyixkə bolmaytti yaki mukəddəs qediroɳa yekinlixixka bolmaytti.

(p) Təndiki akmilar (məyli kan bolsun baxka nərsə bolsun)oɳa baoɳlik barlik bəlgilimilərgə ohxax, bu kurbanlikmu həm ər kixigə həm ayaloɳa (ər kixi ayali üqün kurbanlik sunuxi kerək, əlwəttə) pütün insanlarning gunahlik halətkə qüxkən wə pakət kurbanlik keni bilən uningdin pak kilinixka bolidioɳanlikioɳa enik bir əslətmə idi.

(t) Nemixka kiz balini tuoɳkandin keyin «paklinix wakti» uzunrak, yəni 80 kün, ooɳul balini tuoɳkandin keyinki paklinix wakti pakət 40 kün bolidu? Səwəbini bilip yetix anqə asan əməs. Bəlkim bir səwəbi ooɳul-kiz üqün əsli 80 kün ətküzüxi kerək idi. Lekin ooɳul balining «səkkizinqi künidə» hətnisini kilix kerəkliki («Yar.» 17:12) tüpəylidin əslidiki «napaklik»tiki aldinki ikki həptə bir həptigə kiskartiloɳanidi. Bolmisa, ayal kixining «napakliki» hətnə ətküzüxkə birhil dəhli yaki tosaloɳu bolatti. Xu nisbət boyiqə, kaloɳan 66 künlük wakit 33 küngə kiskartiloɳanidi.

(j) Ahirki kurbanliklar (həm gunah kurbanliki həm kəydürmə kurbanlik)ning ooɳul bala wə kiz bala üqün ohxax ikənliki Huda aldida kiz bala həm ooɳul balining kimmitining ohxaxlikini ispatlaydu.

Insanlarda bolidioɳan «pesə-mahaw kesili» kandak kesəl? (13-14-bablar)

Bu «pesə-mahaw kesili» kandak kesəl? Bu bablarni okup təkxürgən dohturlar muxu yərlərdə kəzdə tutuloɳan kesəlning alamətlirigə karap, «pesə-mahaw kesili» (ibraniyi tilida «tsarat») birbəqqə kesəlni əz iqigə elixi mumkin, dəp karaydu. Ularning iqidə mahaw kesili («Hansənning kesili») qokum bar. Uning üstigə muxu bablarda yənə birkanqə baxka terə kesəllikning alamətlirimu təswirlinidu, hətta bəlkim bügünki kündiki natonux intayin yukumluk birhil terə kesəllikini kərsitidu. Xu kəzkariximiz Yəhudiylarning kona tarihiy kitablirini asas kilidu. Qünki kədimki Yəhudiy əlimalarning həmmisi: «pesə-mahaw kesili» heqkaqan xipa tapkan əməs, dəydu. Xunga bu «pesə-mahaw kesili»gə giriptar boloɳan birər bimarning «paklinix»ioɳa munasiwətlik 14-babta təpsiliy təswirləngən murasim Israilning 1500 yillik tarihida bir ketimmu ətküzülgən əməs! Xu səwəbtin «Rabbilar» (Yəhudiy əlimalar) Kutkuzoɳuqi-Məsih kəlginidə, Uning alahidə hizmiti «pesə-mahaw kesili»ni sakaytixni qokum əz iqigə alidu, dəp karaytti. «Mat.» 8:2-4ni kərüng. Əysa Məsih muxu yərdə «pesə-mahaw kesili»gə giriptar boloɳan kixini sakaytkandin keyin uni kahinlarning aldioɳa muxu babtiki murasimni ətküzüxkə əwətti. Buning bilən kahinlaroɳa Uning kim ikənliki tooɳruluk enik ispat boloɳan bolatti. Əmma xu kixi Rəbbimiz uningoɳa tapilioɳinini ada kiloɳan əməs («Mar.» 1:40-45).

Hudaning muxu bəlgilimilərdə kəzdə tutkan məksitining bir kismi, xübhisizki, Əz həlkining omumiy salamətlikini kəzdə tutkan: — məzkur kesəlning tarap ketixining aldini elixtin ibarət idi. Bu tibabətqiliktiki hazirki zamandiki «ayrix» yaki «karantin» degən ixka ohxax idi.

«Pesə-mahaw kesili» bizgə bexarəttək gunaḥning əzining nemə ikənlikini obdan sürətləydu. U awwal bək kiqikkinə bir alamət bilən pəyda bolidu, asta-asta adəmning pütün bədinini ḳaplaydu. Nətijidə, insan bilən insan ḥəm insan bilən Huda ayrilidu («pesə-mahaw kesili» boloŋan kixi muḳəddəs qediroŋa kirixkə bolmaytti, ḥəmdə baxḳilardin ayrim turuxi kerək idi). Ahir berip u ḥəmmə yərni ḳaplap əlümgə elip baridu. Pəḳət Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ Özi uni bir tərəp ḳilalaydu — ḥəm xundaḳ ḳilixḳa razidur, Hudaoŋa təxəkkür! («Mat.» 8:2-3ni kərüng).

«Pesə-mahaw kesili» — ḳandaḳmu rəht-teridə wə imarətlərdə pəyda bolsun? (13-14-bablar)

Muxu bablarda kəzdə tutuloŋan «pesə-mahaw kesili» ḥəm insanlaroŋa, ḥəm rəht-terilərgə ḥəm əy-imarətlərning suwaḳ, hixlar wə yaoŋaqliroŋa yuḳux əḥwali təswirlinidu. Bu ix bəlki oḳurmənlərgə səl oŋəlitə tuyulixi mumkin. Lekin biz yuḳirida eytḳinimizdək, Təwrattiki birnəqqə ḳisimlarda tiloŋa elinoŋan «pesə-mahaw kesili» (ibraniy tilida «tsarat» degən səz) pəwḳul'addə bir kesəl (mahaw kesili)din baxḳa nəqqə hil yuḳumluḳ waba-kesəlni əz iqigə aloŋandək, muxu bablarda u maddiy buyumlaroŋa yuḳḳuqi birnəqqə ziyandax yuḳḳaḳ zəmburuoŋlarni əz iqigə alidu. Xuning bilən muxu ayətlərdə təswirləngən rəht-kiyimdə pəyda boloŋan ḥalətlər dərwəḳə ḥəl klimatlardiki kiyim-keqək, əylərgə intayin ziyanliḳ boloŋan türlük «kəkirik zəmburuoŋ»larni əz iqigə alidu. Xuningdək əy-imarətlərgə tegidioŋan, xu bablarda kərsitilgən xu «pesə-mahaw kesili»diki ḥalətlər «ḳuruḳ qirix kesili»nimu əz iqigə alidu. Xunga «pesə-mahaw kesili» əməliyəttə yənə birhil «zəmburuoŋ waba» bolup, əy-imarətlərgə qong ziyan yətküzidu (xunglaxḳa, əgər aldi elinmisa bək hətərlik əḥwallarni pəyda ḳilidu). Yeḳinda ilim-pən tərəḳḳiy ḳilip, uni bir tərəp ḳilidioŋan birnəqqə hil dora barliḳḳa kəldi; lekin xu dorilar məydanoŋa kəlgüqə «ḳuruḳ qirix kesili»ni bir tərəp ḳilidioŋan birdinbir tədbir bu bablarda eytiloŋandək, əy-imarətlərdin təsir yətküzülgən barliḳ yərlər (taxlar, hixlar, yaoŋaq, suwaḳ ḳatarliḳ)ni qiḳirip taxlaxtin ibarət idi.

Ottura Asiyada klimatimiz ḳuroŋaḳ boloŋaqḳa (Hudaoŋa təxəkkür!), bizdə xundaḳ ḥalətlər az uqrioŋan.

16-bab «Kafarət küni» tooŋruluḳ

Bu kün bax kaḥin «əng muḳəddəs jay»oŋa kirixkə bolidioŋan birdinbir kün idi. Injildiki «Ibraniylar»ni yazoŋuqi xu kitabtiki 9-babta bu ix tooŋruluḳ xərḥ beridu, xu babni kərüng. Bax kaḥin awwal əz gunaḥliri üqün andin həlḳ üqün kafarət berixi kerək idi.

Bu babta eytiloŋan ikki əqkə nemini kərsitidu? Ḳiskisi, ikki əqkə Məsiḥning əlümining ikki təripini bildüridu, dəp ḳaraymiz; ḳurbanliḳ ḳilinoŋan birinqisi Uning jismaniy tərəptiki əlümini aldin'ala kərsitidu; qəlgə (**«azazəl üqün»**) ḥəydiwetilgən ikkinqisi Məsiḥning bizning gunaḥimizni kətürüp boloŋan əlümidə ḥəm insanlar təripidin ḥəm uningdin muḥimi, Huda təripidin taxliwetilgənlikini aldin'ala kərsitidu.

Əmdi «**azazəl**» (16:8, 10, 26) degən kim yaki nemə? Yuḳirida 16:8diki izaḥatimiz boyiqə, «azazəl» degən səz ḥəm «əqkə» ḥəm «ḥəydəlgən» yaki «taxlanoŋan» yaki «qətkə ḳeḳiloŋan» degən mənilərni bildüridu. Əqkining «azazəl»gə qəl-bayawanoŋa ḥəydəlgənliki: (a) Məsiḥning Israil təripidin wə ḥətta Özining muhlisliri təripidinmu qətkə ḳeḳilix azab-oḳubətlirini aldin'ala kərsitidu (muhlislarning ḥəmmisi Uni taxlap yenidin ḳaqḳanidi — «Mat.» 26:31, «Yḥ.» 16:32) wə: (ə) Uning bizni dəp Huda təripidin qətkə ḳeḳilix azab-oḳubətlirini

tartidioŋanlikinimu aldin'ala kərsitidu. U bizning gunahlirimizni kətürdi wə bizni dəp Өzi gunahning өzini bir tərəp kildi — mana Uning: «**Mening Hudayim, Mening Hudayim, nemixka Sən Meni taxiliwətkənsən?!**» dəp warkirixining səwəbidur («Mat.» 26:46, «2Kor.» 5:18). Gunah өzi uningda wəyran kilinip, Uning pak-diyanətlik wə mukəddəsliki həqkandak daoŋ-nukşan yukulmay mutlək pak haləttə kelip, U Huda'Atisining yenioŋa kaytidin kobul kilindi.

17:3-4 Tərjimisi tooŋruluk

Bizning tərjimimiz: —

«Israilning jəmətliridin boloŋan hərkandak kixi kurbanlik kilmakqi bolup, kala yaki koy yaki өqkini jamaət qedirining kirix aoŋzida, Pərwərdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa, Pərwərdigaroŋa ataloŋan kurbanlik süpitidə yetiləp əpkəlməy, bəlki qedirgahning iqidə yaki taxkirida booŋuzlisa, uningdin akkan kan xu kixining gədinigə artilidu; bu adəm «kan tөkkən» dəp, өz həlkidin üzüp taxlinidu»

Baxka birhil tərjimisi: — «Israilning jəmətliridin boloŋan hərkandak kixi kala, koy yaki өqkini qedirgahning iqidə yaki taxkirida booŋuzlap, jamaət qedirining kirix aoŋzida, yəni Pərwərdigarning turaloŋu qedirining aldioŋa kəltürüp Pərwərdigaroŋa atap kurbanlik süpitidə sunmioŋan bolsa, undakta, akkan kan xu kixining gədinigə artilidu».

Keyinki tərjimini tooŋra degən kөzkaraxta boloŋanlar mundak pikirdə turidu: —

(1) Israillar qəl-bayawanda yürginidə kəp gөx yeməytti («Mis.» 16-babni kərüng). Kala-koylarning kəpinqisi süt üqün bekilatti;

(2) Ular hazir Misirdin yengila qikkan boloŋaqka, Misirdiki butpərəslikning təsiridin toluk azad boluxi kerək, adəttiki «mal soyux» bilən «kurbanlik kilix» asanla arilixip ketidioŋan boloŋaqka, gөx yeyix üqün mal soymakqi boloŋan hərbir kiximu qokum uni mukəddəs qedir aldida kurbanlik süpitidə soyuxi kerək (17:7, 10-15-ayəttə, Misirliklarning butpərəs ərp-adətliri kərsitilixi mumkin). Muxu alimlarning pikriqə, uxbu həküm Israillar pəkət qəl-bayawanda yürgən wakittila inawətlik bolup, keyin Pələstin zeminioŋa kirgəndin keyin əməldin kaloŋan («Kan.» 12:15-28ni kərüng).

Ularning bu degini orunlukтək kərünsimu, bizningqə 7- wə 8-9-ayətkə karioŋanda, kəzdə tutuloŋan muhim ix gөx yeyix üqün mal soyux əməs, bəlki yənila kurbanlik kilixning өzidin ibarət idi. Əməliyəttə, bizningqə, Israilning bargahida turoŋan ikki miliyon həlkining qarpay meli az bolsimu, bir kündə gөx yəymiz degən hərbir ailining həmmisi soymakqi boloŋan malni booŋuzlax üqün mukəddəs qedirning aldioŋa elip kelixi mumkin bolmaytti.

Israiloŋa bekitilgən heyt-bayramlar — Ularning bexarətlik mahiyiti (23-bab)

Bu uluoŋ tema tooŋruluk xərh sөzlər kəp bolsimu, lekin yənila səhipə qəklimisi bilən kiskirak birnəqqə sөz kilimiz; Huda buyrusa, xular okurmənlərgə aqkuqtək nəqqə yengi istikamət yollirini aqsun degən ümidtə bolimiz.

Bu babta yəttə heyt-bayram təswirlinidu. Mukəddəs yazmilarda «yəttə» sani kərülsə, xu «yəttə» kəp jaylarda «təт» wə «üq»kə bəlünidu (okurmən өzi təkxürsun). Bu yərdimu xundaktur: —

Birinqi türküm: (Məsihning dunyaoŋa birinqi kətimlik kelixini aldin'ala kərsitidu)

(a) «ətüp ketix heyti»
(ə) «petir nan heyti»
(b) «dəsləpki hosul heyti»

(p) «ḫəptilər ḫeyti» (ḫosul elix ḫeyti)

Ikkinqi türküm: (Məsiḫning dunyaoƣa ikkinqi ḳetimlik kelixini aldin'ala kərsitidu)

(t) «kanay qelix ḫeyti»
(j) «kafarət küni»
(q) «kəpilər ḫeyti»

Muxundaḳ bəlünüxtə birinqi türküm ḫeytlarning ḫəmmisi ḳiskа bir waḳitḳа (yəni yəttə ḫəptə iqidə) mərkəzləxkən, ḫəmmisi terim pəslining bexida pəḳət yəttə ḫəptə iqidə ətküzülidu; ikkinqi türküm ḫeytlar yioƣim pəslining ahirida, mewə ḫosulni yioƣix waḳtida üq ḫəptə iqidə ətküzülidu.

Əmdi ḫərbir ḫeytning təminligən bexarətliri nemə?

(a) «Ətüp ketix» ḫeyti

Bu ḫeyt, xübḫisizki, Məsiḫning ölümini kərsitidu. Birinqi «ətüp ketix»tiki ḳozining ölümi wə ḳenining təkülüxi bilən Israil Misirning ḳullukidin ḳutḳuzulup yengi bir ḫayatḳa qiḳirilip azad ḳilinoƣan. Qəmüldürgüqi Yəḫya xu səwəbtin Rəbbimiz Məsiḫni kərsitip Uni «**dunyaning gunaḫini elip ketidioƣan Hudaning ḳozisi**» dəp atidi («Yḫ.» 1:29). «1Kor.» 5:7, 10:1-2ni kərüng.

(ə) «Petir nan» ḫeyti

Muḳəddəs yazmilarda «hemirturuq» yaki eqitḳuni daim gunaḫ, təkəbburluḳ yaki sahtipəzlikning simwoli ḳilip ixlitidu. «Petir nan» ḫeyti waḳtida, ḫərbir Israiliy əydin barlik eqitḳulirini izdəp tepip taxliwetidu. Bu ix ḫazirḳi ḫayatimizda bizning «ətüp ketix» ḫeytidiki ḳozimiz boloƣan Məsiḫ Əysani istemal ḳilip, əzimizdin barlik «konilik»ni tazilax, towa ḳilix jəryanini bildüridu. «Yəttə» bolsa «kamillik»ni bildüridioƣan rəḳəm bolup, bizgə Hudaoƣa ixənsək, towa ḳilix jəryani arḳilik u «barlik eqitḳu»ni bizdin elip taxlaydu, dəp rioƣbətləndüridu: —«**«Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yooƣinitidu» dəp bilməmsilər?**

Kona hemirturuqni qiḳiriwetinglar; xuning bilən silər əsli hemirturuqsiz hemirdək yengi bir zuwula bolisilər; qünki «ətüp ketix ḫeyti»diki Ḳozimiz boloƣan Məsiḫ ḳurbanlik ḳilindi; xunga ḫeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloƣan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə ḫəḳiḳət boloƣan petir nan bilən təntənə ḳilip ətküzəyli» («1Kor.» 5:6-8)

(b) «Dəsləpki ḫosul ḫeyti»

Bu ḫeytning Məsiḫning ölümdin tirilixini kərsitidioƣan bir bexarət ikənliki bək enik kərünidu. Məsiḫning ölümdin tirilixi dəl xu künidə, yəni birinqi «ətüp ketix» ḫeytidin keyinki birinqi xabatning keyinki künidə (ḫəptining birinqi künidə, yəni yəkxənbə) boldi. Rəbbimiz Өzi Өz tirilixi tooƣruluḳ sözligəndə, «Mening ölümüm mol «ḫosul»ning uruḳi bolidu» dəp təswirləp, Өzüm xu «ḫosulning dəsləpkisi» dəp kərsətkən — «Yḫ.» 12:24, «1Kor.»» 15:20, 23ni kərüng. Xu ḫeytta, arpa ḫosulining birinqi beoƣi Pərwərdigar aldida Uningoƣa atap kətürülgəndək, Rəbbimiz tirilgəndin keyin Hudaatioƣa kətürüldi («Yḫ.» 20:17).

(p) «Ḫəptilər ḫeyti» («ḫosul elix ḫeyti», «dəsləpki orma ḫeyti»)

Məzkur ḫeyt ətiyazdiki arpa ḫəm buoƣday ḫosullirini yioƣixni təbrikləx ḫeyti idi (xunga bəzidə «dəsləpki ḫosul ḫeyti» dəpmu atilidu — qünki buoƣday ḫosuli ḫeyt waḳtida baxlinidu). Xu buoƣday danliridin etilgən nan Pərwərdigaroƣa atap sunulidu. Oƫəlitə ix xuki, xu ikki nan eqitḳu bilən yeḳilixi kerək.

Muḳəddəs Roḫ jamaətning üstigə qüxüxi dəl xu künidə boloƣaqḳa («Ros.» 2-bab), biz ikkilənməy xu ikki nan jamaətning salaḫiyitini kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Jamaət

ikki tərəptin, yəni Yəhudiylar wə Yəhudiy əməslər («yat əllər»)din tərkib tapqan. Sirtqi kərünüxtə xu adəmlər dərwəqə ikki türküm bolidu, lekin Huda aldida ular əməliyəttə birdur («Əf.» 2:15-16ni kərüng). Nanlarda qaloɣan hemirturuq bolsa xuni kərsitiduki, Məsihning jamaiti (xundaqla Uning ɦərbir əzasi) tuoɣulixidila yənə əzidin tazilap qikirix kerək boloɣan, əzigə tehi yoxurun birnəqqə illət məwjut idi. Ɦərbirimiz Huda təripidin qobul kilinoɣinimiz bilən əzimizdiki «eqitku» qəyərdə tepilsa xu yərdin qikirix burqi bardur («1Kor.» 5:6-8). Jamaət nijat tepip, Mukəddəs Roɦ təripidin roɦiy ɦayat ata kilinix bilənla, mukəddəs kilinix jəryani baxlinidu ɦəmdə Rəbbimiz qaytip kəlgüqə dawamlixidu.

Qizik bir ix xuki, Israilning Təwrattiki kalendarida ɦeytsiz bir arilik tepilidu. Muxu 23-babta təswirləngən xu ikki türküm ɦeyt otturisida ɦosul elix tooɣrisidiki birnəqqə bəlgilimilər tiloɣa elinidu. Awwalqi ɦeytlarning tətinqisi jamaətning tuoɣuluxini bildüridu. Ahirqi üq ɦeyt deginimizdək ahirqi zaman (Məsih qaytip kelidioɣan zaman)ni kərsitidu. «Jamaətning tuoɣuluxidin tartip (miladiyə 33-yilidiki «orma ɦeyti» boluxi mumkin) ɦaziroɣiqə wə muxu dəwrdin ahirqi zamanoɣiqə boloɣan arilikтiki waqit dərwəqə ɦosul waqti bolidu. Hux həwər arkilik nuroɣun kixilər Rəbbimizgə qoxulup Hudaning padixaɦliqi üqün mol ɦosul bolmakta.

(t) Kanay qelix ɦeyti

Bu ɦeyt yəttinqi ay (Sentəbr yaki Əktəbr) ning birinqi küni bolidioɣan ɦeyt bolup, «kanay qelix»tin baxqa ɦeqqandaq alaɦidiliki yoktək kərünidu. Israilning qedirgaɦida kanaylar həlqni yaki yioɣilixqa yaki yoloɣa qikixqa qakirix üqün, agaɦ signali berix yaki qurbanliklarni elan kilix üqün ixlitilətti («Qəl.» 10:1-10ni kərüng).

Israil xu ɦeyt üqün Yerusalemoɣa yioɣilixqa qakiriloɣan əməs; «Mis.» 23:15-17 bizgə kərsitiduki, mundaq ix yilda pəkət üq ketimla — yəni «ətüp ketix ɦeyti» (xundaqla «petir nan ɦeyti»), «ɦosul orux ɦeyti» wə yəttinqi ayning on bəxinqi künidə bolidioɣan «kəpilər ɦeyti»də bolatti (Qan.» 16:16nimu kərüng). Xübɦisizki, «kanay qelix ɦeyti» künining məksiti, həlqni ikki əng muɦim ɦeyt, yəni «kafarət küni» wə «kəpilər ɦeyti» yekinlaxti, dəp oyoɣitixtin ibarət idi.

Əzakiyal pəyoɣəmbər bir qaoɣda kuruk-kakxal sөngəklərgə toloɣan bir jiloɣini kərsətkən oɣayibanə bir kərünüxni kərgən («Əzakiyal» 37-bab). Huda uningdin: «**Insan ooɣli, bu sөngəklər yaxinamdu?**» dəp soridi. Pəyoɣəmbər uningoɣa: — «**I Pərwərdigar, Sən Өzüng bilisən!**» dəp akilanə jawab bərdi. Huda uningoɣa: «**Muxu sөngəklərgə «yioɣilinglar» dəp bexarət jakarlioɣin!**» dəp buyrudi. U xundak kiliwidi, sөngəklər bir-birigə ulinip, ularning üstigə ət-gəxlər pəyda boldi. Ɦalbuki, ular tehi tirik ɦaləttə əməs idi. Xuning bilən Əzakiyaloɣa: «**Xamaloɣa, bu sөngəklər üstigə püwligin, dəp bexarət kiloɣin**» dəp eytildi. Xundak kilip sөngəklər tirildi. Andin Əzakiyaloɣa «**Insan ooɣli, bu sөngəklər pütkül Israil jəmətidur...**» deyildi. Xuningdək, Israilning yənə əl-dələt boluxqa «tirilixi» ikki baskuqta bolidu: —

(a) Israillarni əz zeminiɣa kayturux;

(ə) Ular iqigə roɦiy ɦayatni püwləx. Birinqi baskuq, yəni Israillar əz zeminiɣa kayturuluxi allikaqan baxlanoɣan. Israilning qedirgaɦida ularni oyoɣitip yioɣilixqa ixlətkən kanaylardək, «kanay qelix ɦeyti» ularni roɦida oyoɣitip yioɣixni bildürəmdu? Kandakla bolmisun, ətkən 20-30 yil iqidə, Məsih Əysani əz Kutkuzoɣuqum dəp etirap kiloɣan Yəhudiylar buningdin ilgiriki 1500 yil tarihida oyoɣinip ixəngən Yəhudiylardin kəp boldi.

(j) «Kafarət küni»

«Ətüp ketix ɦeyti» Məsihning krestlinip əlgənlikini bildürsə, yənə bir ɦeyt küni xu ixni bildürüxning nemə ɦajiti? Okurmənlər bəlkim xuni bayqioɣanduki, bu ikki ɦeytning

bir pərki xuki, «kafarət küni»də Hudaning həlki «**өz nəpsini tartip, өzini төwən tutux**»i kerək idi. Tarihta adəmni əng həyran kilidiоlan pakitlardin biri xuki, Israil Məsih tooғruluk xunqə enik bexarətlərgə igə boloғini bilən, Uni tonup yətməy Uni kobul kilixni rət kilipla kalmay, bəlki Uni qətkə kekip ölüm jazasioға tapxuroғanidi. Təwratta hətta bu ixning өzimu bexarət kilinidu wə uni aldin'ala sürətləydioған birnəqqə tarihiy təswirlər uqraydu: (a) həzriti Yüsüpning tarihi («Yar.» 37-45-bablar), Musa pəyoғəmbərning tarihi («Mis.» 2-4-bablar), Dawut padixahning tarihi («Samuil (1)» 16-bab-«Samuil (2)» 5:5). Huda təripidin Israilni kutkuzuxni bekitkən bu adəmlərning həmmisi Israil təripidin awwal qətkə kekiloғanidi; pəkət keyinki wakitlarda kiyinqilikka uqrioғandila andin ular muxu adəmlərning hərbirini өz tərtipidə yetəkqimiz wə kutkuzoғuqimiz dəp etirap kiloған. «Kan.» 33:15-21, «Zəbur» 22-küy, «Yəx.» 53-babnimu kərüng.

Halbuki, Israilning өz gunahkar halitini tonup yetip, Huda bizlərni kutkuzuxka əwətkən nijatkarni rət kilduk dəp ikrar kilidioған uluoғ bir küni kelidu! Axu küni Rəbbimizning ölümining əməliy nətijiliri ularningki bolidu. Ular Huda өzlirini kutkuzuxka əwətkən Məsihni qətkə kakkanlikioға oyoғitilip kattik yioға-zarlar kətüridu. «Zək.» 12:10-13:1, «Amos» 8:10ni kərüng. Mukəddəs Rohtin kəlgən bu wəhiygə asasən Zəkəriya pəyoғəmbər mundak dəydu: —

«**Xu küni Dawut jəməti həm Yerusalemda turuwatkanlar üqün gunahni wə paskinilikni yuyidioған bir bulak eqilidu**».

Yəxaya pəyoғəmbər: — «**Kimning muxundak ix tooғruluk həwiri bardu?**

Kim muxundak ixlarni kərüp bakkan?

Zemin bir əlni bir kün iqidila tuoғidioған ix barmu?

Dəkikə iqidila bir əlning tuoғuluxi mumkinmu?

Qünki Zionning toloғikini basay deyixigila, u ooғul balilirini tuoғdi!» (66:8).

Rosul Pawlus: «**Andin pütün Israil kutkuzulidu. Bu tooғruluk mukəddəs yazmilarda mundak yeziloған:** —

«Kutkuzoғuqi Ziondin kelip,

Yakupning əwladidin iplaslikni yok kilidu.

Mən ularning gunahlirini elip taxliwətkinimdə,

Mana bu ular bilən tüzidioған əhdəm bolidu» dəp bayan kilidu («Rim.» 11:26).

Pütkül Israil həlki rohiy əl boluxka bir kündila oyoғinip, mənggülük hayatka erixtürülüp tuoғulidu.

(q) «Kəpilər heyti»

«Kəpilər heyti» barlik heytlarning iqidə əng daoғduoғilik bolidioған, yukiri pəlligə qikidioған heyt bolup, səkkiz kün ətküzülidu. Yioғim pəslining ahirida kelip, barlik hosulni, dan wə mewə hosullirini təbrikləydu; xuningdək u yənə muxu ahirki zamandiki rohiy hosuloға təmsil bolidu. Israil bu heytta өz hosulliridin xad-huram kiloғinidək, Huda wə Өzigə təwə boloған barlik insanlar Məsihning («ətüp ketix heyti»da bildürülgən) ölümidin boloған rohiy hosuldin xad-huram bolidu. «Kəpilər heyti» yənə Israilning Misirdin birinqi kətimlik azad boluxini əsləx üqün Israiloға dərəhlərning xah-qiwikliridin өzlirigə addiy qedir-kəpilərni yasax buyrulidu. Bu ix ularning Misirdin qikip qəl-bayawandin ətüp mangoғinida qedir-kəpilərdə turuxi kerək boloғanlikі tooғruluk bir əslətmə bolux üqün idi. Oғəlitə bir ix xuki, Israil Yəxua pəyoғəmbərning wakıtidin tartip Nəhəmiyaning dəwrigiqə heytning xu təripini saklap kəlmigənidi («Nəh.» 8:17). Səwəb xübhisizki, səkkiz kün bir qedirda turux anqə «kolaylik» yaki «rahətlik» əməs idi.

Bu heyt tooғruluk hulasimiz xuki, u həmmidin awwal Hudaning («ətüp ketix

ḫeyti»da təbrikləngən) Məsiḫning ölümidiki «insanlar bilən makan tutux» degən tüp məḳsitini kərsitidu («2Pet.» 3:13, «Wəḫ.» 21:3; yənə «Yḫ.» 1:14 wə izaḫatlirini kərüng). «Kəpilər ḫeyti» bolsa ḫəm Məsiḫning yər yüzini baxḳuridiоɳan ming yilliḳ padixaḫliḳini ḫəm xuningdin yiraḳ kəlgüsidiki yengi asman wə yengi zemindiki ahirḳi wə tüpki «Insanlar bilən billə makanlixiмən» degən məḳsitini sürətləp beridu, dəp ixinimiz.

Məsiḫning ming yilliḳ padixaḫliḳiоɳa kəlsək, xuning bexida Israil alliḳaqan nijat tapidu («Zəf.» 3:14-20) wə Məsiḫ əllərning üstigə Israil arḳiliḳ ḫəkümran bolidu («Yəx.» 2:1-4, «Wəḫ.» 19:11-20:6). Xu waḳitta barliḳ yər yüzidikilər ḫər yili «kəpilər ḫeyti»ni təbrikləxkə Yerusalemоɳa qiḳixi kerək bolidu. «Zək.» 14:16-21ni kərüng.

Bu ixlar toоɳrisida yənə tohtilidiоɳan nuroɳun sözlirimiz bar idi; pəyt-pursət yar bərsə, xularni bəja kəltürimiz!

Təwrat 4-ḳisim

«Qəl-Bayawandiki səpər»

(«Nopus sani» dəpmu atilidu)

Kirix səz

Təwratning kəp tərjimiliridə, məsilən kona grekqə (LXX-tərjimə), inglizqə wə hənzuqə tərjimilərdə məzkur kitab «Nopus sani» dəp atilidu. Səwəbi, kitabta Israil həlḳining ikki ḳetimliḳ sanaḳtin ətküzülüp royhətkə elinoɣanliḳi hatirilinidu — birinqi ḳetimki royhət ularning qəl-bayawandin ətidioɣan səpərning bexida, ikkinqi ḳetimliḳi 38 yildin keyin, xu səpərning ahirida boldi. Əmma kitabning asasiy temisi xu ottuz səkkiz yil qəl-bayawandin ətidioɣan sərgərdanliḳ səpər boloɣaqḳa, biz uni «Qəl-Bayawandiki səpər» dəp atiduḳ.

Nemixḳa Israil həlḳi xundaḳ uzun waḳitni qəl-bayawanda ətküzgəndu? Təwrattiki «ḳanun xərḥi»ning bexida: «**Ḥorəb teoɣidin qiḳip, Seir teoɣining yoli bilən Ḳadəx-Barneaoɣa baroɣuqə jəmiy on bir künlük yol idi**» dəp həwərlinimiz. Əmdi Hudaning ḳutḳuzuxi bilən Misirning ḳulluḳidin ḳutulup, xu yərdin qiḳip «**süt wə ḥəsəl eḳip turidioɣan**» Ḳanaan zeminioɣa yetip berixḳa on bir kün ketidioɣan səpərgə nemixḳa ahirida ottuz səkkiz yil waḳit kerək boldi? Məzkur kitab xu soaloɣa jawab beridu.

Dərwəḳə Hudaning əslidiki məḳsiti Israillarni Ḳanaan zeminioɣa kirixtin ilgiri ularoɣa qəl-bayawandiki səpərning japa-muxəkḳətlirini tetitix idi. Səwəbi Təwratning bəxinqi ḳismida birḳədər eniḳ bayan ḳilinoɣan: — «**Dərwəḳə U seni təwən ḳilip, seni aq ḳoyup, sən əslidə bilməydioɣan, xundaḳla ata-bowiliring kərüp baḳmioɣan «manna» bilən ozuḳlanduroɣan; U sanga insan pəḳət yeməklik bilənla əməs, bəlki Pərwərdigar Hudayingning aoɣzidin qiḳḳan barliḳ səzliri bilənmu yaxaydioɣanliḳini bildürüx üqün xundaḳ ḳildi**» («Ḳan.» 8:3). Ḥalbuki, Hudaning əslidə xu səpərgə bekitkən məḥliti pəḳət bir yil ikki ayqə idi. Bu waḳitning bir ḳismi Sinay teoɣida muḳəddəs ḳanunni tapxuruwelix, «ibadət qediri» yasap tikix wə Lawiy-kaḥinlarning roḥiy hizmitini baxlax bilən ətti («Misirdin qiḳix» 19-40-bab, «Kaḥin-lawiylar»). Xu məzgil ətkəndin keyin, gərqə ular səpər jəryanida Hudaning ajayib wə məjizilik təminləxlirini kəp kərüp kəlgən bolsimu, Pərwərdigar ularni Өzi wədə ḳiloɣan Ḳanaan zeminining qegrasioɣa elip kəlgəndə, ular ḳorḳunq wə ixənqsizlik bilən zeminoɣa kirixtin bax tartḳan. Ular ḥətta Huda bizni muxu yərgə eltürüx məḳsitidə əkəlgən, dəp ḳaḳxixip Musa wə Ḥarunoɣa: «Ikkinglarni eltürüwetimiz!» — dəp təḥdit saldi.

Huda ularoɣa tapxuroɣan ḳanun-tüzüm tolimu yengi idi, xuningdək U ularning əl bolup tuoɣuluxining bexida, ularning kəm-kütilirigə heli rəḥimdil bolup kəlgənidi. Əmma U ularning Өzigə minnətdar bolup Өzigə ixinixini ümid ḳiloɣanidi. Ḥalbuki, ular xu ixni ḳilmidi. Pərwərdigar ularoɣa: — «Silərdin Manga asiyliḳ ḳiloɣan qonglar (xu waḳitta yigirmə yaxtin axḳanlar)ning ḥərbiri ölüp tügəp, zeminoɣa kirixkə təyyar boloɣan yengi bir dəwr kəlgüqə qəl-bayawanda yürisilər» dedi. Dərwəḳə Huda ularni xundaḳ jazalidi. Xu məzgil ottuz səkkiz yil idi; ular jəmiy bolup ḳiriḳ yil qəl-bayawanda yürdi.

Səpərning ahirida asiylik ķiloɣan ilgiriki dəwrdikilərning ḥərbiri əlüp kətkənliki ikkinqi ķetimlik royhət bilən ispatlandi; xübḥisizki, royhətkə elixning məḳsətlirining biri Hudaning xu ḥəkümining əməlgə axuruloɣanlikini ispatlaxtin ibarət idi. Xu ilgiriki dəwrdikilərdin pəḳət ikki adəm, yəni Kaləb wə Yəxua Hudaoɣa sadik dəp ḥesablanoɣaqķa, yengi zeminni kərüxkə muyəssər boldi (Musa Pəyoɣəmbər bir ķetimlikla Pərwərdigaroɣa ixənmigini üqün, həlķķə sawak bolsun dəp, Pərwərdigar uningoɣa «zeminoɣa kirməysən» degənidi).

Buning bilən oķurmənlər bu kitabning Israil həlķining xükürsizlik, ixənqsizlik wə asiyliķining tarihi ikənlikini roxən bayķaydu. «Ķoxumqə səz»imizdə biz muxu ixlar üstidə təpsiliyrək tohtilimiz.

Birinqi royhəttin xu məlumki, Misirdin qikķan qaoɣda həlķtin yigirmə yaxtin axķan ərkəklərning sani altə yüz mingdin kəp idi. Xundakla ķirik yildin keyinki ikkinqi royhəttimu Ķanaan zeminoɣa kirixkə təyyar turoɣan ərkəklərning sani xuningoɣa yeķin idi. Buningdin həlķning pütkül nopus sani, jümlidin barlik bala-qakiliri ikki milyondin kəm əməs idi, dəp məlqərlisək hata bolmaydu. Dəwrdin dəwrgə kapirlar muxu sanlaroɣa ķarap, xunqə kəp kixilər xundak dəḥxətlik janggalda, ḥətta gül-giyaḥ ünmigən susiz bir qəl-bayawanda ķirik yillik səpərdin tirik qikix ḥərgiz mumkin əməs, dəp məshirə ķilip kəldi. Huda həlķni ḥərküni məjizilik yeməklik bilən təminləytti («Misirdin qikix» 16-bab) wə birnəqqə yərlərdə ularoɣa karamət yollar bilən su ata ķildi («Mis.» 17:1-7, «Qəl.» 20:1-13). Bundak ķirik yillik təminləx pütkül insaniyətning tarihida bəlkim əng uzun wakitlik məjizə dəp ḥesablinixi kerək; əmma biz Hudaning ḥəkikətən asman-zeminni Yaratķuqi Huda ikənlikigə ixənsək, bu ixning Uning üqün təs ix əməslikigə ixinimiz!

Məzmun: —

1:1-10:10 Sinay teoɣida — ķanunning əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (19 kün)
Həlķ royhətkə elinidu
Bargaḥning tərtipi wə paklikі

10:11-12:16 Səpərlər — Sinay teoɣidin Ķadəxkiqə (11 kün)

13:1-20:21 Ķadəxtə — Ķanunning yənə birnəqqə əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (wakti naməlum)
Həlķning asiyliki, Huda jazalirini jakarlaydu

20:22-21:35-Səpərlər — Ķadəxtin Moabķiqə (38 yil)

22:1-36:13 Ķanunning yənə birnəqqə əmr-bəlgilimiliri tapxurulidu (3 ay)
Həlķ ikkinqi ķetim royhətkə elinidu
Zeminni bəlüp təķsimləx tooɣruluķ kərsətmilər

••••••••

Qəl-bayawandiki səpər

Israil həlkining birinqi ketim royhətkə elinixi

1 [1] Wə Israillar Misirdin qikkandin keyin ikkinqi yili ikkinqi ayning birinqi küni Pərwərdigar Sinay qəlidə, jamaət qedirida turup Musaoƣa mundak dedi: —
[2] Silər pütkül Israil jamaitini kəbilisi, ata jəməti boyiqə sanini elip qikinglar; adəmlərning ismi asas kilinip, barlik ərkəklər tizimlansun. [3] Israillar iqidə omumən yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣanlarni Ƕarun bilən ikkinglar ularning koxun-kismiliri boyiqə sanaktin ətküzünglar. [4] Ƕərbir kəbilidin silərgə yardəmlixidioƣan birdin kixi bolsun; ularning hərbiri ularning ata jəmətining bexi bolidu. [5] Təwəndikilər silərgə yardəmlixidioƣanlarning isimliki: — Rubən kəbilisidin Xidərning ooƣli Əlizur; [6] Ximeon kəbilisidin Zuri-xaddayning ooƣli Xelumiyəl; [7] Yəhuda kəbilisidin Amminadabning ooƣli Nahxon; [8] Issakar kəbilisidin Zuarning ooƣli Nətanəl; [9] Zəbulun kəbilisidin Ƕelonning ooƣli Eliab; [10] Yüsüp əwladliri iqidə Əfraim kəbilisidin Ammihudning ooƣli Əlixama; Manassəh kəbilisidin Pidahzurning ooƣli Gamaliyəl; [11] Binyamin kəbilisidin Gideonining ooƣli Abidan; [12] Dan kəbilisidin Ammixaddayning ooƣli Ahiezər; [13] Axir kəbilisidin Okranning ooƣli Pagiyəl; [14] Gad kəbilisidin Deuəlning ooƣli Əliasaf; [15] Naftali kəbilisidin Enanning ooƣli Ahira».
[16] Bular jamaət iqidin qakiriloƣanlar, yəni ata jəmət-kəbililirining baxlikliri, mingloƣan Israillarning bax sərdarliri idi. [17] Xuning bilən Musa bilən Ƕarun ismi ataloƣan bu kixilərni baxlap, [18] ikkinqi ayning birinqi küni pütkül jamaətni yioƣdi; ular həlkning hərbirining kəbilə-nəsəbi, ata jəməti boyiqə ismini asas kilip, yigirmə yaxtin yukirilarning həmmisini bir-birlər tizimlidi. [19] Pərwərdigar Musaoƣa kandak buyruoƣan bolsa, Musa Sinay qəlidə ularni xundak sanaktin ətküzdi.
[20] Israilning tunji ooƣli Rubənning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣan ərkəklərning həmmisi bir-birlər tizimlandi; [21] Rubən kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik altə ming bəx yüz kixi boldi.
[22] Ximeonning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣan ərkəklərning həmmisi bir-birlər tizimlandi; [23] Ximeon kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik tokkuz ming üq yüz kixi boldi.
[24] Gadning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣanlarning həmmisi bir-birlər tizimlandi; [25] Gad kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bəx ming altə yüz əllik kixi boldi.
[26] Yəhudaning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣanlarning həmmisi bir-birlər tizimlandi; [27] Yəhuda kəbilisidin sanaktin ətküzülgənlər jəmiy yətmix tət ming altə yüz kixi boldi.
[28] Issakarning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas kilinip, yigirmə yaxtin axkan, jənggə qikalaydioƣanlarning həmmisi bir-birlər tizimlandi; [29] Issakar kəbilisidin

1:1 «Wə Israillar Misirdin qikkandin keyin» — «wə» degən bu səz «Qəl-bayawndiki səpər» degən kitabning «Kahin-lawiylarning dəsturi» wə «Misirdin qikix» degən kitablar bilən ziq baoƣlanoƣanlikini kərsitidu. «Misirdin qikix» 40-bab, 1- wə 38-ayətni kərüng. Məzkur kitab bu ikki kitabning dawamidur. **«jamaət qediri»** — yaki «kerüxüx qediri». «jamaət qediri» degən səzdə «jamaət» degənlik ibraniy tilida «Huda bilən uqrixix» degən ukumni bildüridu.
1:2 Mis. 30:12

1:16 «jamaət iqidin qakiriloƣan» — demək, Huda təripidin. Baxka birhil tərjimisi: «jamaət təripidin saylanoƣan».
1:21 «ming» — bəzi alimlar ibraniy tilidiki «ming» degən səzni «jəmət» dəp tərjimə kilidu. Lekin undak tərjimə məzkur kitabning kəp yərlirigə zit kelixi mumkin.

sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy əllik tət ming tət yüz kixi boldi.
30 Zəbulunning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 31 Zəbulun qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy əllik yəttə ming tət yüz kixi boldi.
32 Yüsüpning əwladliri: — uning ooŋli Əfraimning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 33 Əfraim qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy kirik ming bəx yüz kixi boldi.
34 Yüsüpning ikkinqi ooŋli Manassəḥning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 35 Manassəḥ qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy ottuz ikki ming ikki yüz kixi boldi.
36 Binyaminning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 37 Binyamin qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy ottuz bəx ming tət yüz kixi boldi.
38 Danning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 39 Dan qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy atmix ikki ming yəttə yüz kixi boldi.
40 Axirning əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 41 Axir qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy kirik bir ming bəx yüz kixi boldi.
42 Naftalining əwladliri ata jəməti, ailisi boyiqə, ismi asas qilinip, yigirmə yaxtin axqan, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi bir-birləp tizimlandi; 43 Naftali qəbilisidin sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy əllik üq ming tət yüz kixi boldi.
44 Yuqirikilar bolsa sanaqtin ətküzülgənlər bolup, Musa bilən Ḥarun ḥəm Israillarning on ikki əmiri (ḥərbiri əz ata jəmətigə wəkil boldi) ularni sanaqtin ətkəzgən. 45 Xundaq qilip, Israillarning ḥəmmisi, yəni Israilda yigirmə yaxtin axqanlardin, jənggə qiqalaydioŋanlarning ḥəmmisi ata jəmətliri boyiqə tizimlandi; 46 Sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi boldi.

Lawiylarning ḥesabqa kirgüzülmigənliki

47 Biraq Lawiylar ata jəmət-qəbilisi boyiqə sanaqning iqigə kirgüzülmidi.
48 Qünki Pərwərdigar Musaoŋa səz qilip: —
49 «Sən pəqət Lawiy qəbilisinila xu ḥesabqa kirgüzmigin, ularning omumiy saninimu Israillarning qatarioŋa kirgüzmigin. 50 Lekin sən Lawiylarni Hudaning ḥəküm-guwaḥliqi saqlaqliq qedir wə uning iqidiki barliq qaqa-quqa əswablarni ḥəm uningoŋa dair barliq nərsilərni baxquruxqa təyinligin; ular ibadət qedirini wə uning iqidiki barliq qaqa-quqa əswablarni kətüridu; ibadət qedirining hizmitini qiloquqilar xular bolsun, ular qedirning tət ətrapida əz qedirlirini tiksun.
51 Qedirni kəqüridioŋan qaoŋda uni Lawiylar səksun; qedirni tikidioŋan qaoŋda uni Lawiylar tiksun; Lawiylaroŋa yat boloŋan ḥərqandaq adəm uningoŋa yeqinlaxsa əlümgə məḥkum qilinsun. 52 Israillar bargaḥ quroŋanda ḥər adəm əz qismida, əzigə has tuoŋ astioŋa qedir tiksun. 53 Biraq Hudaning oŋəzipi Israil jamaitining üstigə qüxməsliki üqün, Lawiylar Hudaning ḥəküm-guwaḥliqi saqlaqliq qedirning tət ətrapioŋa bargaḥ qursun; Lawiylar Hudaning ḥəküm-guwaḥliqi saqlaqliq

1:46 Mis. 38:26
1:49 «Sən pəqət Lawiy qəbilisinila xu ḥesabqa kirgüzmigin» — keyin Musa ularni ayrim sanaqtin ətküzüxi kerək idi (26:32).
1:50 «Hudaning ḥəküm-guwaḥliqi saqlaqliq qedir» — «ibadət qediri»ning baxqa bir nami. «Guwaḥliq» yaki «ḥəküm-guwaḥliq» bolsa Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini, xundaqla uning Israil bilən boloŋan əhdisini kərsitidu; Hudaning muqəddəs maḥiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan qilinoŋaqqa, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu.
1:52 «tuoŋ» — muxu yərdə bəlkim ḥər qəbilining əz tuoŋini kərsitidu (2:2ni kərüng).

qedirni muḫapizət kilixkа məs'ul bolidu» — degənidi.
54 Israillar ənə xundak kildi; Pərwərdigar Musaoɣa kandak buyruoɣan bolsa, ular xundak kildi.

Ḫərkaysi kəbililərning bargaḫ kurux tərtipi wə orni

2 1 Pərwərdigar Musa bilən Ḫarunoɣa mundak dedi: —
2 Israillar ḫərbiri əzlirining tuoɣi astioɣa, əzlirining ata jəmətining bayriki astida qedir tiksun; jamaət qedirining tət ətrapidin səl yirakrak bargaḫ kursun.
3 Kün qikix tərəpkə, xərk tərəpkə karitip əz tuoɣi astida koxun-kismi boyiqə bargaḫ kuridioɣini Yəḫuda bolsun; Yəḫudalarning əmiri Amminadabning ooɣli Naḫxon bolsun.
4 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy yətmix tət ming altə yüz kixi. 5 Uning yenida bargaḫ kuridioɣini Issakar kəbilisi bolsun; Issakarlarning əmiri Zuarning ooɣli Nətanəl bolsun. 6 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik tət ming tət yüz kixi. 7 Ularning yenida yənə Zəbulun kəbilisi bolsun; Zəbulunlarning əmiri Ḫelonning ooɣli Eliab bolsun. 8 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik yəttə ming tət yüz kixi. 9 Omumən Yəḫuda bargaḫioɣa karaydioɣanlarning ḫəmmisi, yəni koxun-kisimliri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz səksən altə ming tət yüz kixi; ular aldi bilən yoloɣa qikşun.
10 — Jənub tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḫ kuridioɣini Rubən kəbilisi bolsun; Rubənlarning əmiri Xidərning ooɣli Əlizur bolsun. 11 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik altə ming bəx yüz kixi. 12 Uning yenida bargaḫ kuridioɣini Ximeon kəbilisi bolsun; Ximeonlarning əmiri Zurixaddayning ooɣli Xelumiyəl bolsun. 13 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik tokkuz ming üq yüz kixi. 14 Ularning yenida Gad kəbilisi bolsun; Gadlarning əmiri Deuəlning ooɣli Əliasaf bolsun. 15 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bəx ming altə yüz əllik kixi. 16 Rubən bargaḫioɣa karaydioɣanlarning ḫəmmisi, yəni koxuni boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz əllik bir ming tət yüz əllik kixi; ular ikkinqi səp bolup yoloɣa qikşun.
17 Andin jamaət qediri bilən Lawiylarning bargaḫi baxka bargaḫlarning otturisida mangsun; ular kandak bargaḫ kuroɣan bolsa, xundak yoloɣa qikşun; ḫər kaysisi əz ornida əz tuoɣi astida bolsun.
18 — Kün petix tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḫ kuridioɣini Əfraim kəbilisi bolsun; Əfraimlarning əmiri Ammiḫudning ooɣli Əlixama bolsun. 19 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik ming bəx yüz kixi. 20 Uning yenida bargaḫ kuridioɣini Manassəḫ kəbilisi bolsun; Manassəḫlərning əmiri Pidaḫzurning ooɣli Gamaliyəl bolsun. 21 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz ikki ming ikki yüz kixi. 22 Ularning yenida Binyamin kəbilisi bolsun; Binyaminlarning əmiri Gideonining ooɣli Abidan bolsun. 23 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ottuz bəx ming tət yüz kixi. 24 Omumən Əfraim bargaḫioɣa karaydioɣanlarning ḫəmmisi, yəni koxun kisimliri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz səkkiz ming bir yüz kixi; ular üqinqi səp bolup yoloɣa qikşun.
25 — Ximal tərəptə, tuoɣ tikləp, koxun tərtipi bilən bargaḫ kuridioɣini Dan kəbilisi bolsun. Danlarning əmiri Ammixaddayning ooɣli Aḫiezər bolsun. 26 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy atmix ikki ming yəttə yüz kixi. 27 Uning yenida bargaḫ kuridioɣini Axir kəbilisi bolsun; Axirlarning əmiri Okranning ooɣli Pagiyəl bolsun. 28 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy kirik bir ming bəx yüz kixi. 29 Ularning yenida Naftali kəbilisi bolsun; Naftalilarning əmiri Enanning ooɣli aḫira bolsun. 30 Uning koxuni, yəni sanaktin ətküzülgənlər jəmiy əllik üq ming tət yüz kixi. 31 Dan bargaḫioɣa karaydioɣanlarning ḫəmmisi, yəni koxun-kisimliri boyiqə

2:14 «Deuəl» — yaki «Reuəl».

sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy bir yüz əllik yəttə ming altə yüz kixi; ular əz tuoɳliri astida ḥəmmining kəynidə yoloɳa qikṣun.
32 Yukiridikilər əz ata jəməti boyiqə sanaqtin ətküzülgən Israillardur; ḳoxun-ḳisimliri boyiqə bargaḥlarda sanaqtin ətküzülgənlər jəmiy altə yüz üq ming bəx yüz əllik kixi boldi.. 33 Birak Lawiylarla, Pərwərdigarning Musaoɳa ḳiloɳan əmri boyiqə, Israillar ḳatarida sanaqtin ətküzülmidi..
34 Israillar Pərwərdigarning Musaoɳa ḳiloɳan barlik əmri boyiqə ix tutup, əzlirining tuoɳi boyiqə bargaḥ ḳuratti; ular əz ḳəbilisi wə ata jəməti tərtipi boyiqə yoloɳa qikatti.

Ḥarunning əwladliri

3 1 Pərwərdigar Sinay teoɳida Musa bilən səzləxkən künlərdə, Ḥarun bilən Musaning əwladliri təwəndikilərdin ibarət idi.. 2 Ḥarunning ooɳullirining ismi mundaḳ: tunji ooɳlining ismi Nadab idi, uning yənə Abiḥu, Əliazar, Itamar degən ooɳulliri bar idi.. 3 Ḥarunning ooɳullirining ismi ənə xundak idi, ular məsiḥlənгən kaḥinlar idi; Musa ularni kaḥinlik wəzipisini ətəxkə Hudaoɳa atap ayrioɳanidi.. 4 Lekin Nadab bilən Abiḥu Sinay qəlidə oɳəyriy bir otni Pərwərdigarning aldioɳa sunoɳini tüpəylidin Pərwərdigar aldida əldi wə ularning ḥeq nəsli ḳaldurulmidi; Əliazar bilən Itamar əz atisi Ḥarun aldida kaḥinlik wəzipisini ətidi..

Lawiylarning wəzipisi

5 Pərwərdigar Musaoɳa səz ḳilip: —
6 Sən Lawiy ḳəbilisini aldingoɳa kəltürüp, ularni kaḥin Ḥarunning hizmitidə boluxḳa uning aldioɳa ḥazir ḳil.. 7 Ular Ḥarunning ḥajiti wə pütkül jamaətning ḥajitidin qikip jamaət qedirining aldida wəzipə ətəp, ibadət qedirining hizmitini bejirsun. 8 Ular yənə jamaət qediridiki barlik ḳaqa-ḳuqa əswablarni baxḳurux bilən Israillarning hizmitidə bolup wəzipə ətəp, ibadət qedirining ixlirini bejirsun. 9 Sən Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooɳullirioɳa təḳsimləp bərgin; ular Israillar iqidin məhsus uningoɳa tallap berilgən. 10 Ḥarun bilən ooɳullirini bolsa sən əzining kaḥinlik wəzipisini ətəxkə bekitkin; ḥərḳandak yat kixi yeḳinlaxsa əltürülsun, — dedi.

Lawiylarning tallinixi

11 Andin Pərwərdigar Musaoɳa mundaḳ dedi:
—
12 — Ḳara, Mən Israillar iqidin Lawiylarni tallidim, ularni Israil iqidə baliyatḳuning barlik tunji mewisining ornioɳa, yəni qong ooɳullirining ornioɳa ḳoyimən, xunga Lawiylar Mening bolidu.. 13 Qünki tunji ooɳullarning ḥəmmisi Meningkidur; Mən Misir zeminida tunji tuoɳuloɳanlarning ḥəmmisini ḳətl ḳiloɳan künidə Israillarning iqidiki tunjilarning ḥəmmisini, məyli adəm bolsun yaki ḥaywan bolsun, muḳəddəs ḥesablap Meningki ḳiloɳanidim. Ular Meningkidur; Mən Pərwərdigardurmən..

2:32 Mis. 38:26; Qəl. 1:46
2:33 Qəl. 1:48, 49
3:1 «künlərdə» — ibraniy tilida «kündə».
3:2 Mis. 6:23
3:3 «Hudaoɳa atap ayrix» — bu ayəttiki «Hudaoɳa atap ayrix» ibraniy tilida «ḳoloɳa selix» yaki «ḳolni toldurux» bilən bildürülidu. «Mis.» 28:41 wə izaḥatini kerüng. Kaḥinlik wəzipisi asasən Hudaning ḳurbanliklirini əz ḳolioɳa elixi bilən baxlinatti.
3:4 Law. 10:1-7; Qəl. 26:61; 1Tar. 24:2
3:6 Qəl. 16:9; 18:2
3:12 «tunji balilar Meningkidur» — Huda əslidə Israillarni Misirdin ḳutḳuzux yolida Misirliklarning barlik tunji ooɳullirini wə ḥətta ḥaywanlarning tunji balilirinimu əltürüwətkənidi. Birak Israillar «ətüp ketix ḥeytining ḳozisi» («pasha ḳoza»)ning ḳenini ixik kexəklirigə sepixi bilən, ularning tunji ooɳulliri wə ḥaywanlarning tunji baliliri xu aḳiwəttin ḳutḳuzup ḳilinoɳan. Huda Israillarning tunjilirini alayitən ḳutḳuzoɳan boloɳaqka, ḥazir həlḳkə: «tunji balilar Meningkidur» dəydu. Demək, ular əslidə Hudaning ḳulluḳida boluxi kerək idi, lekin Huda «Mən ularning ornioɳa Lawiylarni ḳoyimən» dəp Əz hizmitigə Lawiylarni ularning ornioɳa ḳobul ḳildi (13-ayətnimu kerüng).
3:12 Mis. 13:2
3:13 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 8:16; Luḳa 2:22

Lawiylarning nopusining sanaqtin ətküzülüxi

14 Andin Pərwərdigar Sinay qəl-bayawanida
Musaoŋa: —
15 — Sən Lawiylarni ata jəməti, ailisi
boyiqə sanaqtin ətküz; barliq ərkəklərni,
yəni bir ayliqtin axqanlarning ḥəmmisini
sanaqtin ətküz, — dedi. 16 Xuning bilən
Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə, əzigə
deyilgəndək Lawiylarni sanaqtin ətküzdi.
17 Lawiyning ooŋullirining ismi mundaq:
— Gərxon, Koḥat, Mərari.. 18 Gərxonning
ooŋullirining ismi aililiri boyiqə Libni wə
Ximəy idi. 19 Koḥatning ooŋulliri aililiri
boyiqə Amram, Izḥar, Ḥebron wə Uzziəl
idi. 20 Mərarining ooŋulliri aililiri boyiqə
Maḥli wə Muxi idi. Bularning ḥəmmisi ata
jəməti boyiqə Lawiylarning jəməti boldi.
21 Gərxondin Libnilarning jəməti bilən
Ximəylərning jəməti wujudqa kəldi; bu-
lar Gərxonlarning jəmətliri idi. 22 Barliq
ərlərning saniŋa asasən, bir ayliqtin
axqanlirining sanaqtin ətküzülgənliri jəmiy
yəttə ming bəx yüz kixi boldi. 23 Gərxonning
jəməti ibadət qedirining arqa təripidə,
yəni oŋərb tərəptə bargaḥ qurdi; 24 Gərxon
jəmətining əmiri Laəlning ooŋli Əliasaf idi.
25 Gərxonlarning jamaət qediridiki wəzipisi
ibadət qedirining əzidiki astinqi ikki yapquq-
pərdə, uning üstidiki yopuq wə jamaət
qedirining ixik pərdisigə,. 26 xundaqla ḥoyla
ətrapidiki pərdilər, ḥoyla dərwazisining
pərdisi (ḥoyla pərdiliri ibadət qediri bilən
qurbangaḥni qəridəp turatti) wə ḥoylida
ixlitilidioŋan munasiwətlik barliq tanilaroŋa
qarax idi.
27 Koḥattin Amramlarning jəməti,
Izḥarlarning jəməti, Ḥebronlarning jəməti
wə Uzziəllərning jəməti wujudqa kəldi;
bu Koḥatlarning jəmətliri idi. 28 Barliq
ərkəklərning sani boyiqə, bir ayliqtin axqanlar
jəmiy səkkiz ming altə yüz adəm bolup
qikti; ular mukəddəs jayoŋa qarax wəzipisini
ətəydioŋan boldi. 29 Koḥat əwladlirining
jəmətliri jamaət qedirining jənub təripidə
bargaḥ tikti. 30 Koḥat jəmətining əmiri
Uzziəlning ooŋli Əlizafan idi. 31 Ularning
wəzipisi əḥdə sanduqi, xirə, qiraoŋdan, ikki
qurbangaḥ, xuningdək mukəddəs jayning
iqidə ixlitidioŋan qaqa-quqa, pərdə wə ibadət
qedirining iqidə ixlitidioŋan barliq nərsilərgə
qarax idi.
32 Lawiylarning əmirlirining əmiri bol-
sa kaḥin Ḥarunning ooŋli Əliazar idi;
u mukəddəshanioŋa qarax wəzipisini
ətəydioŋanlar üstidin nazarət qilidioŋan boldi.
33 Məraridin Maḥli jəməti bilən Muxi jəməti
wujudqa kəldi; bular Mərarining jəmətliri
boldi. 34 Barliq ərkəklərning saniŋa asasən,
bir ayliqtin yuqiri boloŋanlar sanaqtin
ətküzülgəndə jəmiy altə ming ikki yüz
kixi qikti. 35 Mərarining jəmətining əmiri
Abiḥayilning ooŋli Zuriyəl boldi; ular ibadət
qedirining ximal təripigə bargaḥ qurdi.
36 Mərari əwladlirining wəzipisi ibadət
qedirining tahtayliri, baldaqliri, hadiliriŋa,
təglikliri barliq əswab-jabduklириŋa
qarax, xuningdək bularoŋa munasiwətlik
ixlitilidioŋan barliq nərsilərgə, 37 xundaqla
ḥoylining tət ətrapidiki hadilaroŋa wə
ularning təglikliri, qozuq wə tanilaroŋa
məs'ul boluxqa bəlgilənidi.
38 Ibadət qedirining aldioŋa, xərq təripigə,
yəni jamaət qedirining künqiqix təripigə
bargaḥ quroŋanlar Musa, Ḥarun wə
Ḥarunning ooŋulliri idi; ular Israillarning
hizmitidə bolux wəzipisini ətəp, mukəddəs
jayoŋa qaraydioŋan boldi; ularoŋa yat
boloŋan ḥərqandaq adəm mukəddəs jayoŋa
yeqinlaxsa, eltürülətti..
39 Musa bilən Ḥarun Pərwərdigarning əmri
boyiqə, sanaqtin ətküzgən barliq Lawiylar,
jəmətliri boyiqə, yəni bir ayliqtin yuqiri
sanaqtin ətküzülgən ərkəklər jəmiy yigirmə
ikki ming qikti.

3:17 Mis. 6:16, 17, 18; Qəl. 26:57; 1Tar. 6:1, 16; 23:6
3:25 «qedirining əzidiki astinqi ikki yapquq-pərdə» — ibraniy tilida «turaloŋu əzi wə qedirni» — mənisi qoqum tərjimimizdək boluxi kerək. «Mis.» 25:1-13ni kərüng.

3:38 Qəl. 3:10; 16:40

Lawiylarning Israillarning tunjilirining ornini besip Hudaoƣa atilixi

40 Pərwərdigar Musaoƣa: — Sən Israillar iqidə
bir aylikṯin axkan tunji ooƣullarni sanaktin
ətküzüp, isim-familisi boyiqə tizimlap
qikᵲ. 41 Sən Lawiylarni Israillarning barlik
tunjilirining ornida Manga has kil (Mən
Pərwərdigardurmən); Lawiylarning mal-
qarwilirinimu Israillarning barlik tunji mal-
qarwilirining ornida Manga has kil, — dedi.
42 Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə,
Israillarning tunjilirini koymay sanaktin
ətküzdi. 43 Bir aylikṯin yukiri tunji ooƣul balili-
rini isim-familisi bilən sanaktin ətküzgəndə,
ular jəmiy yigirmə ikki ming ikki yüz yətmix
üq kixi qikṯi.
44 Pərwərdigar Musaoƣa mundak dedi: — 45 Sən
Lawiylarni Israillarning tunjilirining ornida
Manga talla, xundakla Lawiylarning mal-qar-
wilirinimu Israillarning mal-qarwilirining
ornida Manga talla; xuning bilən Lawiylar
Meningki bolidu; Mən Pərwərdigardurmən.
46 Wə Lawiylarning sanidin artuk qikkan
Israillarning tunjiliri, yəni xu ikki yüz yətmix
üqi üqün hərlük həkkini kobul kiloƣin;
47 xularning hərbiri üqün bəx xəkəl kümüx
al, kixi sanioƣa karap bolsun; mukəddəs jay-
diki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə ulardin
aloƣin (bir xəkəl yigirmə gərahdur).. 48 Artuk
qikkan adəmlərning, yəni hərlük həkkini
təlixi kerək boloƣanlarning kümüxini Harun
bilən uning ooƣullirioƣa bər.
49 Əmdi Lawiylar təripidin «hərlükkə
qikiriloƣan» dəp hesablanoƣan tunji ooƣul-
lardin artuk qikkanlardin bolsa, Musa ular-
din xu hərlük həkkini aldi; 50 u Israillarning
tunjiliridin xu kümüxni, yəni mukəddəs
jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə
jəmiy bir ming üq yüz atmix bəx xəkəl al-
di.. 51 Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə
«hərlükkə qikiriloƣan»larning kümüxini dəl
Pərwərdigar buyruƣinidək, Harun bilən
uning ooƣullirioƣa bərdi.

Kohat əwladlirining wəzipisi

4 1 Andin Pərwərdigar Musa bilən Harunoƣa
səz kilip mundak dedi: —
2 Sən Lawiylar iqidin ata jəməti boyiqə Kohat
əwladlirining omumiy sanini tizimlioƣin, 3 ot-
tuz yaxtin əllik yaxkiqə boloƣan, jamaət qe-
dirida ix-hizmət kilixka kelələydioƣanlarning
həmmisini tizimlap qikᵲ. 4 Kohat
əwladlirining jamaət qediri iqidiki wəzipisi
əng mukəddəs buyumlarni baxkurux bo-
lidu. 5 Bargah kəqürülidioƣan qaoƣda, Harun
bilən uning ooƣulliri kirip «əng mukəddəs
jay»diki «ayrima pərdə-yopuk»ni qüxürüp,
uning bilən həküm-guwahlik sandukini
yəgisun; 6 andin uning üstini delfinning teri-
sidin etilgən yopuk bilən orap, üstigə kək bir
rəhtni yepip, andin kətüridioƣan baldaklarni
ətküzsun.. 7 Təkdim nan tiziloƣan xirəgə kək
bir rəht selinip, üstigə legən, təhsə, piyalə wə
xarab hədiyəlirini qaqidioƣan kədəhlər tizip
koyulsun; xirədimu «daimiy nan» tizilip tu
riwərsun;.. 8 bu nərsilərning üsti kizil rəht
bilən, uning üsti yənə delfin terisidə etilgən
bir yopuk bilən yepilip, andin kətiridioƣan
baldaklar ətküzüp koyulsun. 9 Ular kək
rəht elip, uning bilən qiraoƣdan bilən üsti-
diki qiraoƣlarni, pilik kiskuqlarni, küldan-

3:46 «ikki yüz yətmix üqi» — «Israillarning tunji ooƣulliri»ning sani 22273 (43-ayət) «Lawiylarning» bolsa 22000 idi (39-ayət), əmdi «Lawiylarning sanidin artuk qikkan Israillarning tunjiliri»ning sani 273 adəm idi.
3:47 «bir xəkəl» — təhminən 11.4 gram boluxi mumkin, bəx xəkəl 57 gram. **«mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki»** — «mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki» xübhisizki, pütkül əl üqün əzgərməs əlqəm bolsun dəp, mukəddəs jayda saklaklik, mukim bekitilgən birnəqqə hil əlqəmlərdin biri boluxi kerək idi.
3:47 Mis. 30:31; Law. 27:25; Qəl. 18:16; Əz. 45:12

3:50 «bir ming üq yüz atmix bəx xəkəl» — təhminən 16.4 kilogram.
4:3 «ix-hizmət kilixka kelələydioƣanlar» — ibraniy tilida «ix-hizmət kilixka kelələydioƣan koxun» degən səzlər bilən ipadilinidu.
4:6 «delfinning terisi» — yaki «dengiz eyikining terisi» yaki «borsukning terisi».
4:7 «təkdim nan xirəsi» — yaki «huzuriy nan xirəsi» («Hudaning huzuridiki nan»lar) — Muxu yərdə pəkət «Hudaning huzuridiki xirə» degən səz bilən ipadilinidu. Nanlar wə altun xirə tooƣuluk «Mis.» 25:23-30 wə «Law.» 24:5-9ni kərüng. **«daimiy nan»** — «təkdim nan»ning baxkiqə atilixi.
4:7 Mis. 25:30

larni wə qiraoŋdanoŋa ixlitidioŋan, barlik may kaqilaydioŋan kaqilarni yepip koysun.
10 Ular yənə qiraoŋdan bilən qiraoŋdanoŋa ixlitidioŋan ħəmmə kaqa-kuqa əswablarni delfin terisidin etilgən yopuk bilən yəgəp, andin əpkəxkə selip koysun.
11 Altun huxbuygaħka kək bir rəht selip, yənə delfin terisidə etilgən yopuk bilən yepip, andin kətürgüqkə kox baldaklarni ətküzüp koysun.. 12 Mukəddəs jayning iqidə ixlitidioŋan barlik kaqa-kuqilarni kək bir rəht bilən yəgəp, andin üstigə delfin terisidə etilgən yopukni yepip, andin bir əpkəxkə selip koysun.
13 Ular kurbangaħni külidin tazilap, üstigə səsün rənglik bir rəhtni yeyip koysun. 14 Andin yənə kurbangaħta ixlitilidioŋan əswablar — küldan, ilmək, bəlgürjək, qinilər, xundakla barlik əswablarni kurbangaħ üstigə tizip, andin delfin terisidə etilgən bir yopuk bilən yepip, andin kətüridioŋan baldaklarni ətküzüp koysun.
15 Pütün bargaħtikilər yoloŋa qikidioŋan qaoŋda, Ħarun bilən uning ooŋulliri mukəddəs jay wə mukəddəs jaydiki barlik kaqa-kuqa əswablarni yepip boloŋandin keyin, Koħatning əwladliri kelip kətürsun; lekin ölüp kətməslik üqün mukəddəs buyumlaroŋa kol təgküzmisun. Jamaət qediri iqidiki nərsilərdin xularni Koħatning əwladliri kətürüxi kerək.
16 Ħarunning ooŋli Əliazarning wəzipisi qiraoŋ meyi, huxbuy ətir, daimiy təkdim kilinidioŋan axlik ħədiyəsi bilən məsiħləx meyioŋa karax, xundakla pütkül ibadət qediri bilən uning iqidiki barlik nərsilər, mukəddəs jay ħəm mukəddəs jaydiki kaqa-kuqa əswablaroŋa karaxtin ibarət..
17 Andin Pərwərdigar Musa bilən Ħarunoŋa səz kilip mundak dedi: —
18 Silər Koħat jəmətidikilərni Lawiylar arisidin kət'iy yokitip koymanglar; 19 bəlki ularning əlməy, ħayat kelixi üqün ular «əng mukəddəs» buyumlaroŋa yekinlaxkan qaoŋda, Ħarun bilən uning ooŋulliri kirip ularning ħərbirigə kilidioŋan wə kətüridioŋan ixlarni kərsitip koysun; 20 ular pəkət mukəddəs jayoŋa kirgəndə mukəddəs buyumlaroŋa bir dəkikimu karimisun, undak kilip koysa ölüp ketidu..

Gərxon əwladlirining wəzipisi

21 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip mundak dedi: —
22-23 Gərxon əwladliri iqidə ata jəməti wə aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qediri iqidə hizmət kilix sepigə kirələydioŋan ħəmmisini sanaktin ətküzüp omumiy sanini al.. 24 Gərxon aililirining kilidioŋan hizmiti wə ular kətüridioŋan nərsilər təwəndikiqə: 25 — ular jamaət qedirining əzini, yəni astidiki iqki pərdiliri wə sirtki pərdilirini, uning yapkuqini, xundakla üstigə yapkan delfin terisidə etilgən yopukni wə jamaət qedirining kirix ixikining pər disini,. 26 ibadət qediri bilən kurbangaħni qəridəp tartiloŋan ħoylidiki pərdilər bilən kirix dərwazisining pərdisini, xularoŋa has tanilirini wə ixlitidioŋan barlik kaqa-kuqa əswablarni kətürsun; bu əswab-üskünilərgə munasiwətlik kerək boloŋan ixlarni kilsun.
27 Gərxon əwladlirining pütün wəzipisi, yəni ular kətüridioŋan wə bejiridioŋan barlik ixlar Ħarun wə uning ooŋullirining kərsətmiliri boyiqə bolsun; ularning nemə

4:9 Mis. 25:31,38
4:11 «altun huxbuygaħ» — ibraniy tilida «altun kurbangaħ».
4:16 Mis. 29:40; 30:23,24,34,35

4:20 «ular pəkət ... bir dəkikimu karimisun» — demək, Ħarunning ooŋulliri kaħinlar mukəddəs buyumlarni yepiwatkan wakitta mukəddəs qediroŋa kirməsliki kerək, pəkət buyumlar yepiloŋandin keyin kirixkə bolidu.
4:22-23 «hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlar» — ibraniy tilida «jənggə qikalaydioŋan koxundikilər» degən səzlər bilən ipadilinidu. Iqki mənisi, xübħisizki, kaħinlarning mukəddəs jayda Israil üqün kurbanliklarni ətküzüp, ularoŋa roħiy wəkil boluxi Israillar üqün jin-xəytanlar bilən roħiy urux hizmiti kiloŋanoŋa barawər.
4:25 «astidiki iqki pərdiliri wə sirtki pərdiliri» — ibraniy tilida «turaloŋuning pərdiliri wə jamaət qediri». Mənisi qokum tərjimimizdək bolidu. Qedirning tət kəwət yopuki bar idi; (1) iqki pərdiliri; (2) eqkə teriliri; (3) kizil buyaloŋan koqkar teriliri; (4) delfin teriliri. Bəzi wakitlarda 2-kəwiti, yəni əqkə terisidin etilgən pərdilər «jamaət qedir»ning əzi dəp ħesablinatti. «Misirdin qikix» 25□1-15ni kərüng.

kətüridioŋanlikini silər bəlgiləp beringlar. 28 Gərxon əwladlirining jəmətlirining jamaət qedirining iqidə kilidioŋan hizmiti xular; ular kahin Harunning ooli Itamarning kol astida turup ixlisun.

Mərari əwladlirining wəzipisi

29 Mərarining əwladlirinimu, ularni ata jəməti, aililiri boyiqə, sanaktin ətküz; 30 ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qediri iqidə hizmət kilix sepigə kirələydioŋan hammisini sanaktin ətküzüp omumiy sanini al.. 31 Ularning jamaət qediri iqidiki barlik hizmiti, yəni kətürüx wəzipisi mundak: — Ular jamaət qedirining tahtayliri, baldakliri, hadiliri wə ularning təglikliri, 32 hoylining tət ətrapidiki hadilar, ularning təglikliri, kozukliri, tanaliri, barlik əswab-üskünə həm xularoŋa kerəklik boloŋan barlik nərsilərni kətürüx bolsun; ular kətüridioŋan əswab-üskünilərni namini atap bir-birləp hər adəmgə kərsitip beringlar. 33 Mərari jəmət-aililirining jamaət qediri iqidə kilidioŋan barlik ixliri ənə xular; ular kahin Harunning ooli Itamarning kol astida turup ixlisun.

Lawiylarning nopusining sanaktin ətküzülüxi

34-35 Musa bilən Harun wə jamaətning əmirliri Kohatning əwladlirining ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlarning hammisini ata jəməti, aililiri boyiqə sanaktin ətküzdi.. 36 Ulardin jəməti boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ikki ming yəttə yüz əllik kixi bolup qikti. 37 Muxular Kohat jəmətidin sanaktin ətküzülgənlər bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan harbiri, yəni Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Harun sanaktin ətküzgənlər idi.

38-39 Gərxonlarning ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət kilix sepigə kirələydioŋan hammisi sanaktin ətküzüldi; 40 ata jəməti, aililiri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy ikki ming altə yüz ottuz kixi bolup qikti. 41 Muxular Gərxon jəmətidin sanaktin ətküzülgənlər bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan harbiri, yəni Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Harun sanaktin ətküzgənlər idi.

42-43 Mərarilarning ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət kilix sepigə kirələydioŋan hammisi sanaktin ətküzüldi; 44 ata jəməti, aililiri boyiqə sanaktin ətküzülgənlər jəmiy üq ming ikki yüz kixi bolup qikti. 45 Muxular Mərari jəmətidin sanaktin ətküzülgənlər bolup, jamaət qedirida ix kilidioŋan harbiri, yəni Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən kiloŋan əmri boyiqə Musa bilən Harun sanaktin ətküzgənlər idi.

46-47 Sanaktin ətküzülgən Lawiylar mana xular idi; Musa bilən Harun həm Israillarning əmirliri ulardin ata jəməti, aililiri boyiqə, ottuz yaxtin əllik yaxkiqə boloŋan, jamaət qedirida hizmət kilix wə yük kütürüx wəzipisigə kirələydioŋanlarni sanaktin ətküzgən. 48 Ularning sani jəmiy səkkiz ming bəx yüz səksən adəm bolup qikti. 49 Pərwərdigarning əmri boyiqə, ular Musa təripidin sanaktin ətküzüldi; harkim əzi kilidioŋan Ixi wə kətüridioŋan yükigə asasən sanaktin ətküzüldi. Bularning hammisi Pərwərdigarning Musaoŋa əmr kiloŋinidək boldi.

Napaklarni bargahtin ayrix kerək

5 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz kilip: — 2-3 Sən Israillaroŋa əmr kilip: «Silər pisəmahaw kesili bilən akma kesiligə giriptar boloŋanlarni, xundakla ələkkə tegixi bilən napak bolup kaloŋan hammisini ərayal deməy bargahtin qikiriwetinglar. Bargahlarni buloŋiwətməsliki üqün ularni bargahtin qikiriwetinglar; qünki Mən bargah

4:30 «hizmət kilix sepigə kirələydioŋanlar» — 23-ayətni wə izahatini kerüng.
4:34-35 «sepigə kirələydioŋanlar» — 23-ayətni wə izahatini kerüng. 39-, 43-ayəttə ohxax səzlər tepilidu.

otturisida makan kildim» — degin, — dedi.
4 Israillar xundak kilip ularni bargahtin
qikiriwətti; Pərwərdigar Musaoɣa kandak
əmr kiloɣan bolsa, Israillar xundak kildi.

Tələm tələx nizami — «itaətsizlik kurbanliki» wə koxumqə tələm

5 Pərwərdigar Musaoɣa sez kilip mundak
dedi: —
6 Sən Israillaroɣa eytkin: — Məyli ər yaki ayal
bolsun, əgər u insanlarning Pərwərdigaroɣa
wapasizlik kilidioɣan hərkandak gunahliridin
birini sadir kilip, xuning bilən gunahkar
dəp bekitilsə, 7 undakta u əzi ətküzgən
gunahioɣa ikrar kilip, itaətsizliki kəltürüp
qikaroɣan, ziyanlanoɣuqining ziyinini
toluk tələp berixi kerək wə uning sirtida u
kixigə yənə bəxtin bir ülüxni koxup tələp
bərsun. 8 Ziyanlanoɣuqining mubada
itaətsizlik kəltürüp qikaroɣan ziyanoɣa
berilgən tələm pulini aloɣudək tuoɣkini bol-
misa, tələm puli gunahkar boloɣan kixining
kafaritigə sunulidioɣan koxkaroɣa koxulup,
Pərwərdigaroɣa atilip, kahinoɣa berilsun.
9 Xuningdək Israillarning Hudaoɣa atioɣan
barlik mukəddəs hədiyəliri, yəni kahinoɣa
kəltürgən nərsilərdin barlik «kətürmə
kurbanlik-hədiyə»lər kahinoɣa hesab
bolsun. 10 Hərkim Hudaoɣa atioɣan hədiyələr
mukəddəs dəp hesablansun, xundakla
kahinning bolsun; kixilər kahinoɣa nemə
hədiyə kilsa, uning həmmisi kahinning
bolsun.

Zina kildi dəp ərz kilinoɣan hotunni sinax usuli wə bir tərəp kilix nizami

11 Pərwərdigar Musaoɣa sez kilip mundak
dedi: —
12 Sən Israillaroɣa sez kilip mundak degin: —
Əgər birsining hotuni əz eridin yüz ərügən,
sadakətsizlik kiloɣan bolsa, 13 — demək, baxka
birsi bilən yekinlaxkan, xundakla uning
buloɣanoɣanliki erining kəzliridin yoxurun
boloɣan bolsa, heq guwahqi bolmioɣan həm
gunah kiloɣan qeoɣida tutulupmu kalmioɣan
bolsa, 14 xundak əhwalda, eri əz hotunidin
guman kilip künlisə, hotuni rastla zina kilip
buloɣanoɣan bolsa (yaki əz hotunioɣa guman
kilip künlisimu, hotuni zina kilmioɣan wə
buloɣanmioɣan bolsa) 15 əhwalini ispatlax
üqün bu adəm hotunini kahinning yenioɣa
əkəlsun həm hotuni üqün zərür axlik
hədiyəsi, yəni arpa undin ondin bir əfahni
aloɣaq kəlsun; xu hədiyəning üstigə u heq
zəytun meyi kuymisun yaki heq məstiki
koxup koymisun; qünki bu kündaxlik
hədiyəsi, əslətmə axlik hədiyəsi bolup,
ularning kəbihlikigə boloɣan əslətmidur.
16 Kahin u hotunni aldioɣa kəltürüp,
Pərwərdigarning huzurida turoɣuzsun.
17 Kahin komzəkkə mukəddəs sudin kuyup,
ibadət qedirining yər topisidin bir qimdim
elip suoɣa qeqip koysun. 18 Kahin u hotunni
Pərwərdigarning huzurida turoɣuzup, bexini
eqip, əslətmə axlik hədiyəsi, yəni kündaxlik
hədiyəsini uning kolioɣa tutkuzsun, andin
kahin kolioɣa karoɣix kəltürgüqi ələm süyini
alsun. 19 Kahin u hotunoɣa kəsəm iqküzüp,
uningoɣa «Dərwəkə sən heqkandak adəm
bilən billə yatmioɣan, eringning ornida
baxka birsi bilən billə boluxka ezip buzukluk
kilmioɣan bolsang, undakta sən bu karoɣix
kəltürgüqi ələm süyidin halas boloɣaysən.
20 Lekin sən eringning ornida baxka birsigə
yekinlixip əzüngni buloɣioɣan bolsang,
eringdin baxka bir ər sən bilən billə yatkan

5:2-3 «pisə-mahaw kesili bilən akma kesiligə giriptar boloɣanlar» — «Law.» 13-babni, 15-bab 16-, 19-, 25-, 31-ayətni kərüng. **«əlükkə tegixi bilən napak bolup kaloɣan...»** — məsilən, uruk-tuoɣkinini dəpnə kilixi bilən. **«bargahlar»** — hərkaysi kəbililərning əz bargahliri, deməkqi.
5:2-3 Law. 13:3, 46; 15:2; 21:1
5:6 Law. 5:21, 22
5:7 Law. 5:24
5:8 Law. 5:21-26
5:10 Law. 10:12

5:15 «bir əfah» —— təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi.
5:17 «mukəddəs su» — «yuyunux desi»din elinoɣan su bolsa kerək.
5:19 «eringning ornida» — bu degənlikning baxka birhil tərjimisi «eringning əmri astida turup».

bolsa, —» desun; [21-22] andin kaḫin u hotunoɣa ḳaroɣix ḳəsimini iqküzgəndin keyin, yənə uningoɣa: «— Pərwərdigar yotangni yiglitip, ḳorsiḳingni ixxitiwətsun, xuningdək Pərwərdigar seni əz həlḳing iqidə ḳaroɣix wə ḳəsəm iqix dəstikigə aylandursun; bu ḳaroɣix süyi iq-ḳarningoɣa kirip, ḳorsiḳingni ixxitiwətsun, yotangni yiglitiwətsun» degəndə, u hotun: «Amin, amin» desun.

[23] Xuningdək kaḫin bu ḳaroɣix səzlirini dəptərgə pütüp ḳoysun, xundaḳla yazoɣan səzlərni ələm süyigə qilisun, [24] andin u hotunoɣa bu ḳaroɣix kəltürgüqi ələm süyini iqküzsun, bu ḳaroɣix kəltürgüqi su uning iqigə kirixi bilənla uningoɣa azab-ələm bolidu. [25] Kaḫin u hotunning ḳolidin kündaxlik axlik ḥədiyəsini elip, uni Pərwərdigarning ḥuzurida pulanglitip boloɣandin keyin, ḳurbangaḫḳa elip kəlsun. [26] Kaḫin ḥədiyədin bir siḳim un elip, hatirə ḥesabida ḳurbangaḫḳa ḳoyup kəydürsun; andin u hotunoɣa bu suni iqküzsun.

[27] Kaḫin əmdi u hotunoɣa suni iqküzgəndin keyin, əgər u ḥəḳiḳiy buloɣanoɣan bolup, əz erigə sadaḳətsizlik ḳiloɣan bolsa, qoḳum xundaḳ boliduki, bu ḳaroɣix süyi uning iqigə kirgəndin keyin uningoɣa azab-ələm kəltüridu; uning ḳorsiḳi ixxip, yotisi yigiləp ketidu; xuning bilən u hotun əz həlḳi iqidə ḳaroɣixḳa ketidu. [28] Lekin əgər u hotun buloɣanmioɣan pak bolsa, xu ixtin halas bolidu wə əksiqə ḥamilidar bolup pərzəntlik bolidu.

[29] Mana bu kündaxlik tooɣrisidiki ḳanundur; hotun əz erining ornida baxḳa birsi bilən billə boluxi bilən ezip buloɣanoɣan bolsa, [30] wə yaki birsi hotunidin guman ḳilip künlisə, undaḳta u hotunini Pərwərdigarning aldida turoɣuzsun, kaḫin uningoɣa xu ḳanun boyiqə ḥəmmini ijra ḳilsun. [31] Ənə xundaḳ ḳiloɣanda, ər gunaḫtin halas bolup, hotun əz gunaḫini kətiridu.

«Nazariylar»ning nizami

6 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —

[2] Sən Israillaroɣa eytḳin: «Məyli ər yaki ayal bolsun, «Əzümni Pərwərdigaroɣa atap, nazariylardin bolimən» degən alaḫidə bir ḳəsəmni iqkən bolsa, [3] undaḳta u əzini ḥaraḳ-xarabtin ayrip pərḥiz tutsun; ḥaraḳ-xarab bilən ixləngən sirkinimu iqmisun yaki ḥərḳandaḳ üzüm xərbitini iqmisun wə ḥəl-ḳuruḳ üzümlərnimu yemisun. [4] Əzini Pərwərdigaroɣa atioɣan barliḳ künlərdə, üzüm telidin qiḳḳan ḥərḳandaḳ nərsini, məyli üzüm uruḳi bolsun, posti bolsun, ularni yeyixkə bolmaydu.

[5] Əzümni Pərwərdigaroɣa atidim dəp ḳəsəm ḳiloɣan künliridə, ularning bexioɣa ustira təgküzüxkə bolmaydu; əzini Pərwərdigaroɣa atioɣan künlər ətüp bolmioɣuqə, u muḳəddəs boluxi kerək; ular qaqlirini uzun ḳoyuxi kerək. [6] U ḳəsəm iqkən barliḳ künliridə ḥeqḳandaḳ ələklərgə yeḳinlixixḳa bolmaydu. [7] Uning əz atisi, anisi, ḳerindixi yaki ḥədə-singilliri ələp ḳaloɣan bolsa, ularni dəp əzini napak ḳilmasliḳi kerək; qünki bexida Pərwərdigaroɣila has bolimən dəp bərgən wədisining bəlgisi bolidu. [8] Əzini Hudaoɣa atiwətkən barliḳ künlərdə u Pərwərdigar aldida muḳəddəs bolup tursun.

5:29 «eringning ornida» — bu degənlikning baxḳa birḥil tərjimisi «erining əmri astida turup».

5:31 «hotun əz gunaḫini kətüridu» — gunaḫi bar bolsa, əlwəttə. Bu ḳanunda ər bilən hotunoɣa nisbətən birər barawərsizlik barmu? Muxu ix tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

6:2 «Nazariy» — «nazariy» degən səz «(Hudaoɣa) atioɣan» degən mənini bildüridu.

6:4 «Nazariy bolimən» — «Nazariy bolimən» dəp ḳəsəm ḳiloɣan kixilər əzini məlum bir məḫləttə yaki əmürwayət Hudaoɣa ataydu (məsilən, «Ḥak.» 13:5, «Luḳa» 1:15ni kərüng).

6:5 «qaqlirini uzun ḳoyuxi kerək» — bu ixta (a) matəm bildürüxtə qaqlirini qüxürüx mən'i ḳilinidu; (ə) əzigə birhil nomusluḳ kəltüridu (qünki u ayaldək kərünidu). Xuning bilən əzini ḳəsəm iqip Hudaoɣa atioɣanliḳini ḥəmmə adəmgə ayan bolidu.

6:5 Ḥak. 13:5; 1Sam. 1:11

6:6 «ələklər» — bu səz ḥaywanlarning taplirinimu əz iqigə alidu.

6:7 «əzini napak ḳilmasliḳi» — oḳurmənlərgə ayanki, kim bir jəsətkə təgkən bolsa waḳitliḳ «napak» dəp ḥesablinidu (uning muḳəddəs jayoɣa yeḳinlixixioɣa yaki ḳurbanliḳ ḳilixioɣa bolmaytti. «Lawiylarning dəsturi» 5:2-3, 11-babni kərüng). **«bexida... bəlgisi bolidu»** — uzun qaqliri, demək.

9 Mubada bir kixi uning yenida tuyuksiz ölüp
kelip, özini Pərwərdigarƣa atiƣanlikning
bəlgisi boloƣan bexi buloƣanoƣan bolsa, u
özini paklax küni wə keyinki yəttinqi küni-
mu qeqini aldursun. 10 Səkkizinqi küni u
ikki pahtəkni yaki ikki baqkini elip jamaət
qedirining dərwazisi aldida kaһinoƣa
tapxursun. 11 Kaһin birini gunaһ kurbanliki,
yənə birini kəydürmə kurbanlik süpitidə
sunup, ölük səwəbidin napak bolup kaloƣan
gunaһini tiləp kəfarət kilsun; nazariy xu
künning özidə əz bexini kaytidin mukəddəs-
pak kilsun, 12 u özini Pərwərdigarƣa atiƣan
künlirini yengiwaxtin baxlisun, xuning
bilən bir yaxlik bir ərkək kozini itaətsizlik
kurbanliki kilip sunsun; ilgiriki künliri bolsa
inawətsiz һesablansun; qünki uning özini
Pərwərdigarƣa atiƣan һaliti buloƣanoƣan.
13 Nazariylardin biri özini Pərwərdigarƣila
atiƣan künlər toxkan künidə u tooƣruluk
kanun-bəlgilimə mundak: — Kixilər uni
jamaət qedirining dərwazisi aldiƣa əkəlsun;
14 u özi Pərwərdigarƣa sunulidiƣan
kəydürmə kurbanlik üqün bir yaxlik bejı-
rim ərkək kozini, gunaһ kurbanliki üqün
bir yaxlik qixi bejirim bir kozini, inaklik
kurbanliki üqün bejirim bir koxkarni
kəltürsun, 15 xundakla bir sewət petir
nan, zəytun meyi iləxtürülgən esil undin
pixuruloƣan tokaqlar һəmdə zəytun meyi
sürülüp məsiһlənƣən petir һəmək nan-
lar wə xu kurbanliklarning koxumqə axlik
һədiyəliri wə xarab һədiyəlirini kəltürsun.
16 Kaһin bularni Pərwərdigarning һuzuriƣa
kəltürüp, Nazariyning xu gunaһ kurbanliki
bilən kəydürmə kurbanlikini sunsun; 17 u
Pərwərdigarƣa ataloƣan inaklik kurbanliki
süpitidə koxkarni sunsun, uningƣa koxup
bir sewət petir nanni sunsun; kaһin xular
bilən təng Nazariy koxup təkdim kiloƣan axlik
һədiyəsi bilən xarab һədiyəsini kəltürüp
sunsun. 18 Nazariy jamaət qedirining
dərwazisi aldida özini Pərwərdigarƣa
atiƣanlikiƣa bəlgə kilip koyuwətkən qeqini
qüxürüp, qeqini elip inaklik kurbanliki asti-
diki otka koysun. 19 Nazariy xu tərikidə özini
Pərwərdigarƣila atiƣanlik qeqini qüxürüp
boloƣandin keyin, kaһin kaynap pixiriloƣan
koxkarning bir aldi kolini һəm sewəttin
bir petir nan bilən bir petir һəmək nanni
elip kelip Nazariyning koliƣa tutkuzsun.
20 Kaһin bularni Pərwərdigarning aldida
pulanglatma kurbanlik süpitidə ərüsun; bu-
lar pulanglatma kurbanlik süpitidə sunoƣan
təx bilən kətürmə һədiyə kilinoƣan aldi kol
bilən koxulup, mukəddəs dəp һesablinip
kaһinoƣa berilsun; andin keyin Nazariy xarab
iqsə bolidu.
21 Xular bolsa kəsəm iqkən Nazariy tooƣrisida,
özini Pərwərdigarƣa ataxta sunux zərür
boloƣan kurbanlik-һədiyələr tooƣrisida
bekitilgən kanun-bəlgilimidur; xuningdək
uning koli nemigə yətsə xuni sunsimu boli-
du; u iqkən kəsimi boyiqə, yəni özini Hudaƣa
atax wədisi tooƣruluk xu nizam-bəlgilimə
boyiqə һəmmə ixni ada kilsun; wədisigə əməl
kilsun.

Kaһinlarning bəht-bərikət tiləp kiloƣan sözi

22 Pərwərdigar Musaƣa söz kilip mundak
dedi: —
23 Sən Һarun bilən uning ooƣullириƣa söz kilip
mundak degin: — Silər Israillaroƣa mundak
bəht-bərikət tilənglar: —
24 «Pərwərdigar silərgə bəht-bərikət ata
kiloƣay, silərni Өz panaһida sakliƣay;
25 Pərwərdigar yüzini silərning üstünglarda
yorutup, silərgə xapaət kiloƣay;
26 Pərwərdigar yüzini üstünglaroƣa karitip
kətürüp, silərgə hatirjəmlik bərgəy!» — dəp
tilənglar.

27 Ular xundak kilip namimni Israillarning
üstigə konduridu wə Mən ularƣa bəht-
bərikət ata kilimən.

6:15 «tokaqlar» — ibraniy tilida bu söz yaki һalkisiman yaki qəkküq bilən texilgən birhil nanlarni kərsitidu.

6:18 Ros. 21:24
6:20 Mis. 29:27

Ḥərkaysi kəbilə əmirlirining ḥədiyəliri

7 [1-2] Musa ibadət qedirini tikligən küni, u qedirni məsiḥ kilip maylap mukəddəs kildi, xundakla uning iqidiki barlik əswab-jabduklar, kurbangaḥ wə uning barlik kaqa-kuqa əswablirini məsiḥ kilip maylap mukəddəs kildi; xü küni xundak boldiki, Israilning əmirliri, yəni ularning ata jəmətining baxlikliri bologan, kəbilə əmirliri kelip ḥədiyələrni sundi; xu kəbililərning əmirliri sanaktin ətküzük ixiog nazarət kiloquqilar idi.. [3] Ular əzlirining ḥədiyəlirini Pərwərdigarning ḥuzurioga ḥazir kilixti, kəltürülgən bu ḥədiyələr jəmiy bolup altə ḥarwa, on ikki əküzdin ibarət idi; ḥər ikki əmir birlixip birdin sayiwənlik ḥarwa, ḥərbir əmir birdin əküz elip kəldi; ular bu ḥədiyələrni qedirining aldiog əkilixti. [4] Pərwərdigar Musaog səz kilip: —

[5] Jamaət qedirining ixlirioga ixlitix üqün sən bu nərsilərni kobul kilip, Lawiylarning ḥərbirining bejiridiogan ixliri boyiqə ularning ixlitixigə bərgin, — dedi.

[6] Xuning bilən Musa ḥarwa bilən əküzlərni kobul kilip Lawiylarog tapxurup bərdi. [7] U Gərxon əwladlirining kilidiogan ixlirioga asasən, ularog ikki ḥarwa bilən tət əküz bərdi. [8] Mərari əwladlirining kilidiogan ixlirioga asasən, ularog tət ḥarwa bilən səkkiz əküz bərdi; ularning ḥəmmisi kaḥin Ḥarunning ooli Itamarog karaytti; [9] lekin u Koḥatning əwladlirioga ḥeqnemə bərmidi; qünki ular mukəddəs nərsilərni kətürüxkə məs'ul idi; demək, ular məs'ul bologan nərsilərni əz mürisidə kətürətti..

[10] Kurbangaḥ maylinip məsiḥlangən küni, uni Hudaog beoixlax yolida əmirlər sunidiogan ḥədiyəlirini elip kelip, kurbangaḥ aldiog koyuxti. [11] Pərwərdigar Musaog: —

Ular kurbangaḥni beoixlax yolida ḥədiyəlirini sunsun; ḥərbir əmir əz künidə sunsun, — dedi.

[12] Birinqi küni ḥədiyə sunoguqi Yəḥuda kəbilisidin Amminadabning ooli Naḥxon boldi. [13] U sunogan ḥədiyə eoirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidiogan bir kümüx legən, eoirliki yətmix xəkəl kelidiogan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturulogan esil un tolduruloganidi;. [14] on xəkəl eoirlikta, ḥuxbuy tolduruloqan bir altun piyalə; [15] keydürmə kurbanlik üqün bir ərkək torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [16] gunaḥ kurbanliki üqün bir tekə; [17] inaklik kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Amminadabning ooli Naḥxon sunogan ḥədiyələr idi.

[18] Ikkinqi küni ḥədiyə sunoguqi Issakarning əmiri Zuarning ooli Nətanəl boldi. [19] U sunogan ḥədiyə eoirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidiogan bir kümüx legən, eoirliki yətmix xəkəl kelidiogan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturulogan esil un tolduruloganidi; [20] on xəkəl eoirlikta, ḥuxbuy tolduruloqan bir altun piyalə; [21] keydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [22] gunaḥ kurbanliki üqün bir tekə; [23] inaklik kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Zuarning ooli Nətanəl sunogan ḥədiyələr idi.

[24] Üqinqi küni ḥədiyə sunoguqi Zəbulun əwladlirining əmiri Ḥelonning ooli Eliab boldi. [25] U sunogan ḥədiyə eoirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidiogan bir kümüx legən, eoirliki yətmix xəkəl kelidiogan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturulogan esil un

---

7:1-2 «ibadət qediri tikləx» katarlik ixlar «Mis.» 40-bab, 17-34-ayətlərdə təswirlinidu. Demək, «xu küni»diki ixlar «Qəl.» 1-6-bablardiki ixlardin awwal, xundakla «Law.» 8:11tiki ixlardin keyin yüz bərgənidi.

7:1-2 Mis. 40:18

7:9 «mukəddəs nərsilər» — baxka birhil tərjimisi «mukəddəs jay».

7:13 «xəkəl» — kümüxning əlqimi bolup, adəttə 11.4 gramoga barawər boluxi mumkin. Xunga 130 xəkəl 1.5 kilogram, 70 xəkəl 0.8 kilogram boluxi mumkin. **«mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə»** — 3:47-ayəttiki izaḥatni kərüng.

toldurulоŋanidi; [26] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [27] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [28] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [29] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Ḥelonning ooŋli Eliab sunoŋan ḥədiyələr idi.
[30] Tətinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Rubən əwladlirining əmiri Xidərning ooŋli Əlizur boldi. [31] U sunoŋan ḥədiyə eоŋirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eоŋirliki yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un toldurulоŋanidi; [32] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [33] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [34] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [35] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Xidərning ooŋli Əlizur sunoŋan ḥədiyələr idi.
[36] Bəxinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Ximeon əwladlirining əmiri Zuri-xaddayning ooŋli Xelumiyəl boldi. [37] U sunoŋan ḥədiyə eоŋirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eоŋirliki yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un toldurulоŋanidi; [38] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [39] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [40] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [41] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Zuri-xaddayning ooŋli Xelumiyəl sunoŋan ḥədiyələr idi.
[42] Altinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Gad əwladlirining əmiri Deuəlning ooŋli Əliasaf boldi. [43] U sunoŋan ḥədiyə eоŋirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eоŋirliki yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un toldurulоŋanidi; [44] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [45] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [46] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [47] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Deuəlning ooŋli Əliasaf sunoŋan ḥədiyələr idi.
[48] Yəttinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Əfraim əwladlirining əmiri Ammiḥudning ooŋli Əlixama boldi. [49] U sunoŋan ḥədiyə eоŋirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eоŋirliki yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un toldurulоŋanidi; [50] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [51] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [52] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [53] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Ammiḥudning ooŋli Əlixama sunoŋan ḥədiyələr idi.
[54] Səkkizinqi küni ḥədiyə sunoŋuqi Manassəḥ əwladlirining əmiri Pidaḥzurning ooŋli Gamaliyəl boldi. [55] U sunoŋan ḥədiyə eоŋirliki bir yüz ottuz xəkəl kelidioŋan bir kümüx legən, eоŋirliki yətmix xəkəl kelidioŋan bir kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi; axlik ḥədiyəsi bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi arilaxturuloŋan esil un toldurulоŋanidi; [56] on xəkəl eоŋirlikta, huxbuy toldurulоŋan bir altun piyalə; [57] kəydürmə kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza; [58] gunah kurbanliki üqün bir tekə; [59] inakliк kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular Pidaḥzurning ooŋli Gamaliyəl sunoŋan ḥədiyələr idi.

60 Tokkuzinqi küni hədiyə sunoluqi Benyamin
əwladlirining əmiri Gideonining ooli Abidan
boldi. 61 U sunolan hədiyə eolirliki bir yüz ot-
tuz xəkəl kelidiolan bir kümüx legən, eolirliki
yətmix xəkəl kelidiolan bir kümüx das bolup,
bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axlik hədiyəsi bolsun dəp
ikkisigə zəytun meyi arilaxturulolan esil un
tolduruloanidi; 62 on xəkəl eolirlikta, huxbuy
tolduruloan bir altun piyalə; 63 kəydürmə
kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir
yaxlik bir ərkək koza; 64 gunah kurbanliki
üqün bir tekə; 65 inaklik kurbanliki üqün ikki
buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx
ərkək koza; bular Gideonining ooli Abidan
sunolan hədiyələr idi.
66 Oninqi küni hədiyə sunoluqi Dan
əwladlirining əmiri Ammixaddayning ooli
Ahiezər boldi. 67 U sunolan hədiyə eolirliki
bir yüz ottuz xəkəl kelidiolan bir kümüx
legən, eolirliki yətmix xəkəl kelidiolan bir
kümüx das bolup, bular mukəddəs jaydiki
xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəndi;
axlik hədiyə bolsun dəp ikkisigə zəytun meyi
arilaxturulolan esil un tolduruloanidi; 68 on
xəkəl eolirlikta, huxbuy tolduruloan bir al-
tun piyalə; 69 kəydürmə kurbanlik üqün bir
torpak, bir koqkar, bir yaxlik bir ərkək koza;
70 gunah kurbanliki üqün bir tekə; 71 inaklik
kurbanliki üqün ikki buka, bəx koqkar,
bəx tekə, bir yaxlik bəx ərkək koza; bular
Ammixaddayning ooli Ahiezər sunolan
hədiyələr idi.
72 On birinqi küni hədiyə sunoluqi Axir
əwladlirining əmiri Okranning ooli Pagiyəl
boldi. 73 U sunolan hədiyə eolirliki bir yüz ot-
tuz xəkəl kelidiolan bir kümüx legən, eolirliki
yətmix xəkəl kelidiolan bir kümüx das bolup,
bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axlik hədiyəsi bolsun dəp
ikkisigə zəytun meyi arilaxturulolan esil un
tolduruloanidi; 74 on xəkəl eolirlikta, huxbuy
tolduruloan bir altun piyalə; 75 kəydürmə
kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir
yaxlik bir ərkək koza; 76 gunah kurbanliki
üqün bir tekə; 77 inaklik kurbanliki üqün ikki
buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik bəx
ərkək koza; bular Okranning ooli Pagiyəl
sunolan hədiyələr idi.
78 On ikkinqi küni hədiyə sunoluqi Naftali
əwladlirining əmiri Enanning ooli Ahira
boldi. 79 U sunolan hədiyə eolirliki bir yüz ot-
tuz xəkəl kelidiolan bir kümüx legən, eolirliki
yətmix xəkəl kelidiolan bir kümüx das bolup,
bular mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm bir-
liki boyiqə əlqəndi; axlik hədiyəsi bolsun dəp
ikkisigə zəytun meyi arilaxturulolan esil un
tolduruloanidi; 80 on xəkəl eolirlikta, huxbuy
tolduruloan bir altun piyalə; 81 kəydürmə
kurbanlik üqün bir torpak, bir koqkar, bir
yaxlik bir ərkək koza; 82 gunah kurbanliki
üqün bir tekə; 83 inaklik kurbanliki üqün
ikki buka, bəx koqkar, bəx tekə, bir yaxlik
bəx ərkək koza; bular Enanning ooli Ahira
sunolan hədiyələr idi.
84 Kurbangah maylinip məsihləngən
künidə, Israil əmirliri kurbangahka sunolan
hədiyələr: — jəmiy on ikki kümüx legən, on
ikki kümüx das, on ikki altun piyalə boldi,
85 hərbir kümüx legənning eolirliki bir yüz
ottuz xəkəl, hərbir kümüx dasning eolirliki
yətmix xəkəl idi; muxu kaqa-kuqiola kətkən
kümüx mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm
birliki boyiqə əlqəngəndə, jəmiy ikki ming tət
yüz xəkəl qikti; 86 huxbuy bilən tolduruloan
altun piyalə on ikki bolup, mukəddəs jaydiki
xəkəlning əlqəm birliki boyiqə əlqəngəndə,
hərbir altun piyalining eolirliki on xəkəl
qikti; bu altun piyalilərning altuni jəmiy
bir yüz yigirmə xəkəl qikti; 87 kəydürmə
kurbanliklar üqün boloan mallar: — jəmiy
on ikki torpak, on ikki koqkar, on ikki bir
yaxlik ərkək koza idi, hərbiri tegixlik axlik
hədiyəliri bilən billə sunuldi; on ikki tekə
gunah kurbanliki üqün sunuldi; 88 inaklik
kurbanlikliri üqün sunuloini jəmiy yigirmə
tət buka, atmix koqkar, atmix tekə, bir yaxlik
atmix ərkək koza idi. Kurbangah maylinip
məsihlinip, uni Hudaola beoixlax yolida
sunuloan hədiyələr mana muxular.
89 Musa Pərwərdigar bilən səzləxkili jamaət
qedirioa kirgən qeoida, u «həküm-guwahlik

sanduḳi»ning üstidiki «kəfarət təhti»ning ikki təripidiki kerubning otturisidin uning əzigə gəp ḳiloɣan awazini anglap turdi; Pərwərdigar xu yolda uningoɣa səz ḳilatti.

Altun qiraoɣdan

8 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz ḳilip: —
[2] Sən Ḥarunoɣa: «Sən qiraoɣlar yaḳidioɣan qaoɣda yəttə qiraoɣning ḥəmmisi qiraoɣdanning aldini yorutidioɣan bolsun» dəp eytip ḳoy, — dedi.
[3] Ḥarun xundaḳ ḳildi; u qiraoɣdan üstidiki qiraoɣlarning ḥəmmisini yandurup, huddi Pərwərdigarning Musaoɣa eytḳinidək, qiraoɣ nurini qiraoɣdanning aldini yorutidioɣan ḳilip ḳoydi. [4] Qiraoɣdanning yasilixi mundaḳ: u altundin bolḳa bilən soḳup yasaloɣan, putidin güllirigiqə bolḳa bilən soḳup qiḳiriloɣan. Pərwərdigar Musaoɣa kərsətkən nushidək, u qiraoɣdanni xundaḳ yasatti.

Lawiylarning Hudaning hizmitigə atap paklinip ayrilixi

[5] Pərwərdigar Musaoɣa mundaḳ dedi: —
[6] «Sən Israillarning iqidin Lawiylarni tallap qiḳip paklioɣin. [7] Ularni paklax üqün ularoɣa mundaḳ ḳil: «kəfarət süyi»ni ularning bədinigə qaqḳin; andin ular əzliri pütün bədinini ustura bilən qüxürsun, kiyimlirini yuyup əzini pak ḳilsun. [8] Andin keyin ular bir torpaḳ bilən xuningoɣa ḳoxup axliḳ ḥədiyəsini, yəni zəytun meyi iləxtürülgən esil unni kəltürsun; sən gunaḥ ḳurbanliḳi üqün yənə bir torpaḳni kəltür. [9] Sən Lawiylarni jamaət qedirining aldioɣa kəltür wə pütün Israil jamaitini yioɣip kəl; [10] Lawiylarni Pərwərdigarning ḥuzurioɣa ḥazir ḳiloɣin; andin Israillar kelip ḳollirini ularning üstigə ḳoysun. [11] Ḥarun Lawiylarni Israillarning «pulanglatma ḳurbanliḳ»i süpitidə Pərwərdigarning hizmitini ḳilsun dəp, Pərwərdigaroɣa ḥədiyə ḳilsun. [12] Lawiylar ḳollirini ḥeliḳi ikki torpaḳning bexioɣa ḳoysun; sən birini gunaḥ ḳurbanliḳi bolsun, birini kəydürmə ḳurbanliḳ bolsun, Lawiylar üqün kəfarət kəltürsun dəp Pərwərdigaroɣa sunoɣin. [13] Sən andin Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooɣullirining aldida turoɣuzup, ularni pulanglatma ḳurbanliḳ süpitidə Pərwərdigaroɣa ḥədiyə ḳil.
[14] Lawiylar Meningki bolsun dəp, sən Lawiylarni ənə xu təriḳidə Israillardin ayrip qiḳ.
[15] Andin Lawiylar kirip jamaət qedirining ixlirini ḳilsa bolidu; sən ularni paklandur, ularni pulanglatma ḳurbanliḳ süpitidə ḥədiyə ḳil. [16] Qünki ular Israillar iqidə pütünləy Manga ataloɣan; Mening ularni Meningki bolsun dəp tallixim ularni Israillarning arisida baliyatḳuning tunji mewisi ornida ḳoyoɣanliḳimdur. [17] Qünki Israillarning tunjisi, məyli u insan yaki ḥaywan bolsun, pütünləy Manga təwədur; Mən Misir zeminida barliḳ tunjilarni əltürgən küni ularni Əzümgə muḳəddəs ḳilip eliwaloɣanidim.
[18] Mening Lawiylarni u yol bilən tallixim ularni Israillarning iqidiki tunjilirining ornida ḳoyuxum üqündur. [19] Wə jamaət qedirida Israillarning hizmitidə bolsun wə Israillarning gunaḥini tiləp kəfarət kəltürsun, xuningdək Israillar muḳəddəs jayoɣa yeḳinlaxḳanda ular arisida bala-ḳaza qiḳmisun dəp, Mən Israillar iqidin Lawiylarni Ḥarun bilən uning ooɣullirioɣa bərdim».
[20] Musa, Ḥarun wə pütkül Israil jamaiti Lawiylarni xundaḳ ḳildi; Pərwərdigarning Lawiylar tooɣruluḳ Musaoɣa buyruoɣinidək Israillar ḥəmmisini bəja kəltürdi. [21] Lawiylar xundaḳ ḳilip əzlirini gunaḥtin paklap, kiyim-keqəklirini yuyup pakizlidi; Ḥarun

7:89 «Pərwərdigar bilən» — Ibraniy tilida «uning bilən». **«Pərwərdigar xu yolda...»** — Ibraniy tilida «U xu yolda...».
8:2 Mis. 25:37
8:4 Mis. 25:31
8:7 «kəfarət süyi» — ibraniy tilida «gunaḥ süyi» yaki «gunaḥdin paklax süyi». Bu su 19-babta təpsiliy təswirlinidu.
8:11 «ḥədiyə ḳilsun» — ibraniy tilida «iroɣanglatsun».
8:12 «sən ... Pərwərdigaroɣa sunoɣin» — Təwrat boyiqə, bu Musa pəyoɣəmbərning əzi kaḥinning ornida birdinbir ḳurbanliḳ ḳiloɣan waḳti idi.
8:14 Qəl. 3:45
8:17 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13; Luḳa 2:23
8:18 Qəl. 3:12

ularni pulanglatma qurbanlik süpitidə Pərwərdigaroƣa ḥədiyə kildi; Ḥarun yənə ularni paklaxka gunaḥini tiləp kəfarət kildi.
22 Andin keyin Lawiylar kirip Ḥarunning aldida, xundakla uning ooƣullirining aldida, jamaət qediri iqidiki ixlarni kilixka kirixti; Pərwərdigar Lawiylar tooƣruluk Musaoƣa kandak buyruoƣan bolsa, Israillar uni xu boyiqə bəja kəltürdi.
23 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
24 «Lawiylarning wəzipisi mundak bolsun: — Yigirmə bəx yaxtin yukiriliri kirip jamaət qediri iqidiki ixlarni kilixka səpkə kirsun; 25 əllik yaxka yətkəndin keyin səptin qekinip xu hizmətni kilmisun; 26 lekin ular jamaət qediri iqidə kerindaxlirioƣa yardəmlixip, ularning ḥajətliridin qikixka bolidu, əmma qedirdiki rəsmiy wəzipidə bolmisun. Lawiylarning wəzipiliri ḥəkkidə ularoƣa ənə xundak kil».

Sinay qəl-bayawanida «ətüp ketix ḥeyti»ni ətküzüx

9 1 Misir zeminidin qikkandin keyinki ikkinqi yili birinqi ayda, Pərwərdigar Sinay qəlidə Musaoƣa buyrup: —
2 Israillar bekitilgən wakitta ətüp ketix ḥeytini ətküzsun; 3 yəni muxu ayning on tətinqi küni gugumda, bekitilgən wakitta, barlik bəlgilimə wə kaidə-tərtip boyiqə ḥeytni ətküzünglar, — dedi. 4 Xuning bilən Musa Israillaroƣa səz kilip ətüp ketix ḥeytini ətküzüxni buyrudi. 5 Ular birinqi ayning on tətinqi küni gugumda, Sinay qəlidə ətüp ketix ḥeytini ətküzdi; Pərwərdigar Musaoƣa kandak buyruoƣan bolsa, Israillar xundak kildi.
6 Bir nəqqəylən bir əlükkə tegip ketip napak bolup kaloƣanliki üqün, ular xu küni ətüp ketix ḥeytini ətküzəlmidi-də, ular xu küni Musa bilən Ḥarunning aldioƣa kelip Musaoƣa: —
7 Biz əlüp kaloƣan adəmgə tegip ketip napak bolup kaloƣan bolsakmu, lekin nemixka Israillarning katarida, bekitilgən wakitta Pərwərdigaroƣa sunuxka kerək boloƣinini elip kelixtin rət kilinimiz? — deyixti.
8 — Tohtap turunglar, mən berip Pərwərdigar silər tooƣranglarda nemə buyruydikin, anglap bakay, — dedi Musa ularoƣa.
9 Pərwərdigar Musaoƣa səz kilip mundak dedi: —
10 Sən Israillaroƣa mundak degin: «Silər wə silərning əwladliringlar iqidə bəzilər əlüklərgə tegip ketip napak bolup kaloƣan bolsa yaki uzak səpər üstidə bolsa, ular yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzüxkə bolidu. 11 Undak kixilər ikkinqi ayning on tətinqi küni gugumda ḥeytni ətküzsun; ḥeyt taamini petir nan wə aqqik kəktatlar bilən billə yesun; 12 ulardin ətigə azrakmu kaldurmisun wə kozisining ustihanliridin birərsinimu sunduroƣuqi bolmisun; ular ḥeytni ətüp ketix ḥeytining barlik bəlgilimiliri boyiqə ətküzsun. 13 Ḥalbuki, pak boloƣan, səpər üstidimu bolmioƣan əmma ətüp ketix ḥeytini ətküzüxkə etibar bərmigən kixi bolsa əz həlkidin üzüp taxlinidu; qünki bekitilgən wakitta Pərwərdigaroƣa sunux kerək boloƣinini sunmioƣanliki üqün, u əz gunaḥini əz üstigə alidu. 14 Əgər aranglarda turuwatkan yat əllik bir musapir Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzüxni halisa, u ətüp ketix ḥeyti tooƣrisidiki bəlgilimə wə kaidə-tərtip boyiqə ətküzsun; yat əllik musapirlar üqün wə zeminda tuoƣuloƣanlar üqünmu aranglarda xu birla nizam bolsun.

8:24 «səpkə kirsun» — ibraniy tilida «jəng üqün koxunoƣa kirsun» degən sözlər bilən ipadilinidu. 4:23ni wə izaḥatini kerüng.
9:2 Mis. 12:1-28; Law. 23:5; Qəl. 28:16; Kan. 16:2
9:3 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən sözlər bilən ipadilinidu — demək xəpək wakti, «kün petix» wə karangoƣuluk arilikida boloƣan wakit.
9:5 «gugum» — 3-ayəttiki izaḥatni kerüng.
9:10 «ular yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ətküzüxkə bolidu» — yaki «u yənila Pərwərdigar üqün ətüp ketix ḥeytini ətküzidu».
9:11 «gugum» — 3-ayəttiki izaḥatni kerüng.
9:12 ««ətüp ketix ḥeyti»diki koza» — «Mis.» 12:46, «Yuḥ.» 19:36ni kerüng.
9:12 Mis. 12:46; Yuḥ. 19:33, 36
9:13 «əz həlkidin üzüp taxlinidu» — bu ibarə adəttə adəmning Hudaning biwasitə jazasi bilən dunyadin ketixini kərsitidu. «Mis.» 12:19diki izaḥatni kerüng.
9:14 Mis. 12:49

Hudaning Israillarni qəl-bayawanda Өz buluti wə oti bilən yetəklixi

15 Ibadət qediri tikləngən küni, bulut ibadət
qedirini, yəni ḥəküm-guwaḥlik qedirini
ḳaplap turdi; kəqtin taki ətigəngiqə, bulut
huddi ottək ibadət qedirining üstidə tur-
di.. 16 Daim xundaḳ bolatti; kündüzi bulut
ibadət qedirini ḳaplap turatti, keqisi u otḳa
ohxaytti. 17 Ḳaqaniki bulut jamaət qedirining
üstidin kətürülsə, Israillar yoloṇa qiḳatti;
bulut ḳəyərdə tohtisa, Israillar xu yərdə
bargaḥ tikətti. 18 Israillar Pərwərdigarning
buyruḳi boyiqə mangatti, Pərwərdigarning
buyruḳi boyiqə bargaḥ tikətti; bulut ibadət
qedirining üstidə ḳanqə uzaḳ tohtisa, ular
bargaḥta xunqə uzaḳ turatti.. 19 Bulut ibadət
qedirining üstidə heli künlərgiqə tohtap tur-
sa, Israillarmu Pərwərdigarning kərsitmisini
tutup səpərgə qiḳmaytti; 20 mubada bulut
ibadət qedirining üstidə pəḳət birnəqqə
künla tohtisa, ular Pərwərdigarning buyruḳi
boyiqə xu waḳitta bargaḥ ḳurup yatatti, an-
din yənə Pərwərdigarning buyruḳi boyiqə
səpərgə atlinatti. 21 Wə mubada bulut pəḳətla
kəqtin ətigəngiqə tohtap, əttigəndə bulut
yənə kətürülsə, ular yənə yoloṇa qiḳatti;
məyli kündüzi yaki keqisi bulut kətürülsila,
ular səpərgə qiḳatti. 22 Bulut ibadət
qedirining üstidə uzunraḳ tursa, məyli ikki
kün, bir ay, bir yil tursimu, Israillar yoloṇa
qiḳmay bargaḥta turuwerətti; lekin bulut
kətürülüp mangsila ular səpirini dawam-
laxturatti.. 23 Pərwərdigarning buyruḳi
bilən ular bargaḥ ḳuratti, Pərwərdigarning
buyruḳi bilən ular səpərni dawamlaxturat-
ti; ular Pərwərdigarning Musaning wastisi
bilən bərgən əmri boyiqə, Pərwərdigarning
kərsitmisini tutatti.

Kümüx kanay qelinix waḳitliri

10 1 Pərwərdigar Musaoṇa səz ḳilip
mundaḳ dedi: —
2 Sən əzünggə ikki kanay yasatḳin; ularni
kümüxtin soḳtur. Ular jamaətni yioṇixḳa,
xundaḳla jamaətni bargaḥlirini yioṇixturup
yoloṇa qiḳixḳa qaḳirix üqün ixlitilidu. 3 Ikki
kanay qelinoṇanda pütkül jamaət sening
yeningoṇa jamaət qediri dərwazisining
aldioṇa yioṇilidioṇan bolsun. 4 Əgər yaloṇuz
biri qelinsa, əmirliri, yəni mingliolan
Israillarning mingbexiliri sening yeningoṇa
kelip yioṇilsun. 5 Silər ḳattiḳ yuḳiri awaz
bilən qaloṇanda kün qiḳix tərəptiki bargaḥlar
yoloṇa qiḳsun.. 6 Andin silər ikkinqi ḳetim
ḳattiḳ, yuḳiri awaz bilən qaloṇanda jənub
tərəptiki bargaḥlar yoloṇa qiḳsun; ular yoloṇa
qiḳḳan qaoṇda kanay ḳattiḳ, yuḳiri awaz bilən
qelinixi kerəktur.
7 Jamaətni yioṇilixḳa qaḳiridioṇan qaoṇda,
kanay qelinglar, əmma ḳattiḳ, yuḳiri awaz
bilən qalmanglar; 8 Ḥarunning əwladliri,
kaḥin boloṇanlar kanaylarni qalsun; bular
silərgə əwladmu-əwlad bir əbədiy bəlgilimə
bolsun.. 9 Əgər silər əz zemininglarda silərgə
zulum saloṇan düxmininglar bilən jəng
ḳilixḳa qiḳsanglar, ḳattiḳ, yuḳiri awaz bilən
qelinglar. Xuning bilən əzünglarning Hudasi
boloṇan Pərwərdigarning aldida yad etilip,
düxmininglardin ḳutulisilər. 10 Buningdin
baxḳa, huxal künliringlarda, bekitilgən
ḥeytliringlarda wə ayning birinqi
künliridə, silər kəydürmə ḳurbanliḳ wə
inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sunoṇininglarda,
ḳurbanliḳlarning aldida turup kanay
qelinglar; xuning bilən kanaylar silərni
Hudayinglaroṇa əslətküqi bolidu; Mən
Hudayinglar Pərwərdigardurmən.

Sinaydin yoloṇa qiḳix tərtipi

11 Ikkinqi yili, ikkinqi ayning yigirminqi küni
bulut ḥəküm-guwaḥlik qedirining üstidin

9:15 «Ibadət qedirini ḳaplioṇan bulut» — «Mis.» 40:34-38ni kerüng.
9:15 Mis. 40:34
9:18 1Kor. 10:1
9:22 Mis. 40:36, 37

10:5 «ḳattiḳ yuḳiri awaz bilən» — baxḳa birhil tərjimisi: «agaḥ awazi bilən».
10:8 «bular» — kanaylar əzliri.

kətürüldi;. [12] xuning bilən Israillar Sinay qəlidin qikip, yol elip səpərlirini baxlidi; bulut Paran qəlidə tohtidi. [13] Bu ularning birinqi ketim Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən kiloɣan əmri boyiqə yoloɣa qikixi boldi. [14] Yəhuda bargahi əzining tuoɣi astida koxun-koxun bolup aldi bilən yoloɣa qikti; koxunning baxliki Amminadabning ooɣli Nahxon idi.. [15] Issakar kəbilisi koxunining baxliki Zuarning ooɣli Nətanəl idi. [16] Zəbulun kəbilisi koxunining baxliki Helonning ooɣli Eliab idi. [17] Andin ibadət qediri quwulup, Gərxonning əwladliri bilən Mərarining əwladliri uni kətürüp yoloɣa qikti.

[18] Rubən bargahi əzining tuoɣi astida koxun-koxun bolup yoloɣa qikti; koxunning baxliki Xidərning ooɣli Əlizur idi. [19] Ximeon kəbilisi koxunining baxliki Zuri-xaddayning ooɣli Xelumiyəl idi. [20] Gad kəbilisi koxunining baxliki Deuəlning ooɣli Əliasaf idi. [21] Andin Kohatlar mukəddəs buyumlarni kətürüp yoloɣa qikti; ular yetip kelixtin burun ibadət qedirini kətürgüqilər kelip uni tikləp koyuxkanidi..

[22] Əfraim bargahi əzining tuoɣi astida koxun-koxun bolup yoloɣa qikti; koxunning baxliki Ammihudning ooɣli Əlixama idi. [23] Manassəh kəbilisi koxunining baxliki Pidahzurning ooɣli Gamaliyəl idi. [24] Binyamin kəbilisi koxunining baxliki Gideonining ooɣli Abidan idi.

[25] Dan bargahi həmmə bargahlarning arka muhapizətqisi bolup, əzining tuoɣi astida koxun-koxun bolup yoloɣa qikti; koxunning baxliki Ammixaddayning ooɣli Ahiezər idi. [26] Axir kəbilisi koxunining baxliki Okranning ooɣli Pagiyəl idi. [27] Naftali kəbilisi koxunining baxliki Enanning ooɣli Ahira idi.

[28] Bular Israillar yoloɣa qikkanda koxun-koxun bolup mengix tərtipi idi; ular xu tərikidə yoloɣa qikti.

Musaning keynakisi Hobabka boloɣan təlipi

[29] Musa əzining keynatisi, Midiyanlik Reuəlning ooɣli Hobabka: — Biz Pərwərdigar wədə kiloɣan yərgə karap səpər kiliwatimiz, U: «Mən u yərni silərgə miras kilip berimən» degən; əzlirining biz bilən billə mengixlirini ətünimən, biz siligə yahxi karaymiz, qünki Pərwərdigar Israil tooɣuluk bəht-saadət ata kilimən dəp wədə bərgən, — dedi.

[30] Lekin Hobab Musaoɣa: — Yak, mən əz yurtum, əz uruk-tuoɣkanlirimoɣa ketimən, — dedi.

[31] Musa uningoɣa: Bizdin ayrilip kətmisilə; qünki sili qəldə kandak bargah kuruximiz kerəklikini bilila, sili bizgə kəz bolup bərsilə. [32] Xundak boliduki, biz bilən billə barsila, kəlgüsidə Pərwərdigar bizgə kandak yahxilik kilsa, bizmu siligə xundak kilimiz! — dedi.

[33] Israillar Pərwərdigar teoɣidin yoloɣa qikip üq kün yol mangdi; Pərwərdigarning əhdə sanduki ularoɣa aram alidioɣan yər izdəp ularning aldida üq kün yol baxlap mangdi.

[34] Ular qedirlirini yioɣixturup yoloɣa qikidioɣan qaoɣlarda, Pərwərdigarning buluti haman ularning üstidə bolatti. [35] Əhdə sanduki yoloɣa qikidioɣan qaoɣda Musa: «Ornungdin turoɣaysən, i Pərwərdigar; düxmənliring tiripirən bolsun; Sanga əqlər yüzüngning aldidin kaqsun!» — dəytti..

[36] Əhdə sanduki tohtioɣan qaoɣda u: «Kaytip kəlgəysən, i Pərwərdigar, mingliɣantümənligən Israil həlki arisioɣa kaytip kəlgəysən!» — dəytti.

Həlkning yol boyi oɣotuldixip Pərwərdigarning aqqikini kəltürüxi

11 [1] Wə xundak boldiki, həlk oɣotuldixatti, ularning oɣotuldaxliri Pərwərdigarning kulikioɣa yetip intayin

10:11 «həküm-guwahlik» — muxu yərdə «həküm-guwahlik» Hudaning Israilioɣa ata kiloɣan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən bolidioɣan əhdisini kərsitidu («Mis.» 20-babni kerüng). Hudaning mukəddəs mahiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoɣaqka, uning «həküm-guwahlik»i dəpmu atilidu. Xu əmrlər «əhdə sanduki» iqidə saklaklik tax tahtaylar üstigə pütülgən («Mis.» 40:20ni kerüng).

10:14 Qəl. 1:7; 2:3

10:21 Qəl. 4:4

10:35 Zəb. 68:1-2

rəzil anglandi; U bu sözlərni anglidi wə Uning oŋəzipi ḳozoŋaldi; Pərwərdigarning otyalḳuni ularning arisida tutixip, bargaḥning qetidiki bəzilərni kəydürüxkə baxlidi..
[2] Həlḳ bu qaoŋda Musaoŋa yalwuriwidi, Musa Pərwərdigardin tilidi; xuning bilən ot pəsiyip əqti. [3] Pərwərdigarning oti ularning otturisida tutaxḳanliḳi üqün u u yərgə «Tabəraḥ» dəp at ḳoydi..

Həlḳning ozuḳ tooŋruluḳ oŋotuldaxliri

[4] Ularning arisidiki xaloŋut kixilərning nəpsi taḳildap kətti, Israillarmu yənə yioŋlaxḳa baxlidi: «Əmdi bizgə kim gəx beridu?... [5] Ḥelimu esimizdiki, biz Misirdiki qaoŋlarda pul həjliməy turupmu beliḳ yeyələyttuḳ, yənə tərhəmək, tawuz, piyaz wə küdə piyaz bilən samsaḳmu bar idi. [6] Mana bu yərdə ḥazir kəz aldimizda mannadin baxḳa ḥeqnemə yoḳ, əmdi bizning jenimizmu ḳurup ketiwatidu» deyixti.
[7] Manna goya yumoŋaḳsüt urukioŋa, kərünüxi goya kəḥriwaoŋa ohxaytti.. [8] Kixilər uyanbuyan qepip uni yioŋip, bəzidə yaroŋunqaḳta ezip, bəzidə ḥawanqida soḳup, ya bəzidə ḳazanda pixurup nan ḳilip yəytti; təmi zəytun mayliḳ toḳaqlaroŋa ohxaytti.. [9] Keqidə bargaḥḳa xəbnəm qüxkəndə, mannamu xuning üstigə qüxətti.
[10] Musa həlḳning ailimu-ailə ḥərbiri əz qedirining ixiki aldida yioŋa-zar ḳilixiwatḳinini anglidi; buningoŋa Pərwərdigarning oŋəzipi ḳattiḳ ḳozoŋaldi, bu ix Musaning nəziridimu yaman kəründi.
[11] Musa Pərwərdigaroŋa: —
Sən bu barliḳ həlḳning eoŋir yükini manga artip ḳoyup, mən ḳulungni nemixḳa bundaḳ ḳiynaysən; nemixḳa mən Sening aldingda iltipat tapmaymən? [12] Ya mən bu pütün həlḳḳə ḥamilidar bolup, ularni tuoŋdummu? Sən tehi manga: «Sən ularni Mən ḳəsəm iqip ularning ata-bowilirioŋa miras ḳiloŋan xu yərgə yətküzgüqə, huddi baḳḳan atisi əmqəktiki bowaḳni baoŋrioŋa aloŋandək baoŋringoŋa elip kətürüp mang» dəwatisən? [13] Mən bu həlḳḳə nədin gəx tepip berələymən? Qünki ular manga yioŋlap: «Sən bizgə yegüdək gəx tepip bər!» deyixməktə. [14] Mən bu həlḳni kətürüxni yaloŋuz üstümgə elip ketəlməydikənmən, bu ix manga bək eoŋir keliwatidu. [15] Əgər Sən manga muxundaḳ muamilə ḳilmaḳqi bolsang, mən ətünüp ḳalay, bu harab ḥalitimni manga kərsətməy, iltipat ḳilip meni əltürüwət! — dedi.

Pərwərdigarning Musaoŋa yətmix aḳsaḳalni tallap qiḳixni buyruxi

[16] Pərwərdigar Musaoŋa mundaḳ dedi: —
Israil aḳsaḳalliri iqidin, sən yenimoŋa tonuydioŋan həlḳ aḳsaḳalliri wə bəglərdin yətmixni tallap yioŋḳin, ularni jamaət qedirining aldioŋa əkəl. Ular sening bilən billə xu yərdə tursun. [17] Mən xu yərgə qüxüp sening bilən səzliximən; wə sening üstüngdə turuwatḳan Roḥni elip ularning üstigimu bəlüp ḳoyimən. Xuning bilən ular sən bilən billə həlḳni kətürüx məs'uliyitini üstigə alidu, andin sən uni əzüng yaloŋuz kətürməydioŋan bolisən.. [18] Sən həlḳḳə mundaḳ degin: «Ətə gəx yiyixkə təyyarlinip əzənglərni Hudaoŋa atap paklanglar; qünki silər Pərwərdigarning ḳulḳini aoŋritip yioŋlap: «Əmdi kim bizgə gəx beridu? Aḥ, Misirdiki ḥalimiz bək yahxi idi!» degənidinglar əməsmu? Pərwərdigar dərwəḳə silərgə gəx beridu, silər uningdin yəysilər. [19] Silər bir kün, ikki kün əməs, bəx kün, on kün əməs, yigirmə künmu əməs, [20] bəlki pütün bir ay yəysilər, taki burninglardin etilip qiḳip ḥə boloŋuqə yəysilər; qünki silər aranglarda turuwatḳan Pərwərdigarni mənsitməy, uning aldida yioŋlap turup: «Biz nemə üqün Misirdin qiḳtuḳ?» — dedinglar»..

11:1 Ḳan. 9:22; Zəb. 78:21; 106:13-18
11:3 «Tabəraḥ» — «kəyüx» degən mənidə.
11:4 «xaloŋut kixilər» — bəzilər «bikar tələplər» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin keyinki səzlərdin ḳarioŋanda, ular bəlkim Israillardin ayrim, baxḳa birnəqqə millətlərdin boloŋan bir türküm kixilər boluxi mumkin.
11:4 Mis. 12:38; 16:3; Zəb. 106:14; 1Kor. 10:6
11:7 Mis. 16:14, 31; Zəb. 78:24-25; Yuḥ. 6:31, 49
11:8 «təmi zəytun mayliḳ toḳaqlaroŋa ohxaytti» — yaki «təmi tatliḳ zəytun mayoŋa ohxaytti».
11:17 «sening üstüngdə turuwatḳan Roḥ» — xübḥisizki, Hudaning Əzining Muḳəddəs Roḥi. 29-ayətni kərüng.
11:20 Qəl. 21:5

21 Musa: — Mən ularning arisida turuwatqan
bu həlqtin yoloƣa qiqalaydioƣan ərkəklər
altə yüz ming tursa, Sən tehi: «Mən ular-
ni gəx yəydioƣan, ḥətta pütün bir ay gəx
yəydioƣan qilimən» dəysən;.. 22 əmisə qoy,
kala padilirining ḥəmmisi soyulsa ularoƣa
yetəmdu? Yaki dengizdiki ḥəmmə belik
ularoƣa tutup berilsə, ularning yiyixigə
yitərmu? — dedi..
23 Xuning bilən Pərwərdigar Musaoƣa: —
Pərwərdigarning qoli qisqa bolup qaptimu?
Əmdi kərüp baqqinə, Mening sanga degən
səzüm əməlgə axurulamdu-yoq? — dedi..
24 Xuning bilən Musa qiqip Pərwərdigarning
səzini həlqqə yətküzdi wə həlq iqidiki
aqsaqallardin yətmix adəmni tallap yioƣip
ularni jamaət qedirining ətrapida turoƣuzdi.
25 Andin Pərwərdigar bulut iqidin qüxüp,
Musa bilən səzlixip, uningdiki Roḥtin elip
yətmix aqsaqaloƣa qoydi; Roḥ ularning üstigə
qonuxi bilən ular bexarət berixkə kirixti. Le-
kin xu waqittin keyin ular undaq qilmidi. 26 Le-
kin u qaoƣda ulardin ikki adəm bargaḥta qaldi;
birsining ismi Əldad, ikkinqisi Medad idi (ular
əslidə aqsaqallarning arisida tizimlanoƣanidi,
lekin ibadət qedirioƣa qiqmay qaloƣanidi).
Roḥ ularning üstidimu qondi wə ular bargaḥ
iqidə bexarət berixkə baxlidi. 27 Yax bir yigit
yügürüp kelip Musaoƣa: —
Əldad bilən Medad bargaḥta bexarət beriwa-
tidu, — dedi. 28 Musaning hizmətkari, Musa
tallioƣan sərhil yigitliridin biri, Nunning ooƣli
Yəxua qopup: —
I hojam Musa, ularni tosuoƣayla, — dedi.
29 Lekin Musa uningoƣa: — Sən mening
səwəbimdin ḥəsət qiliwatamsən?
Pərwərdigarning pütün həlqi pəyoƣəmbər
bolup kətsə idi, Pərwərdigar Özining Roḥini
ularning üstigə qoysa idi! — dedi.
30 Xuning bilən Musa bilən Israil
aqsaqallirining ḥəmmisi bargaḥqa qaytip
ketixti.

Pərwərdigarning bədünə qüxürüxi

31 Əmdi Pərwərdigar aldidin bir xamal qiqip,
u dengiz tərəptin bədünilərni uqurtup kelip,
bargaḥning ətrapioƣa yeyiwətti; bədünilər
bargaḥning u təripidimu bir künlük yol, bu
təripidimu bir künlük yol kəlgüdək yər yü-
zini ikki gəz egizliktə kəlgüdək qaplidi..
32 Həlq ornidin turup pütkül xu küni, xu ke-
qisi wə ətisi pütün kün bədünə tutup yioƣdi,
əng az degənlirimu alaḥazəl ikki homir
yioƣdi; ular bularni bargaḥning tət ətrapioƣa
əzliri üqün yeyixti.. 33 Ular gəxni qaynap ezip
bolmay, gəx tehi qixliri arisida turoƣanda,
Pərwərdigarning oƣəzipi ularoƣa qozoƣilip,
həlqni intayin eoƣir bir waba bilən urdi..
34 Xunga kixilər xu yərni «Qibrot-Ḥattawaḥ»
dəp atidi; qünki ular xu yərdə nəpsi
taqildioƣan kixilərni yərlikkə qoyoƣanidi..
35 Keyin həlq Qibrot-Ḥattawaḥtin yoloƣa
qiqip Ḥazirotqa kelip, Ḥazirotta tohtidi.

Məriyəm bilən Ḥarunning Musaoƣa qara qaplioƣanliqi

12 1 Məriyəm bilən Ḥarun Musaning
ḥəbəxlik qizni hotunluqqa aloƣini
üqün uningoƣa qarxi səz qildi (qünki u
ḥəbəxlik bir qizni aloƣanidi).. 2 Ular: —
Pərwərdigar pəqət Musa bilənla səzlixip, biz

11:21 «yoloƣa qiqalaydioƣan ərkəklər» — yaki «piyadə əskərlər». 1:46ni kərüng.
11:22 Yuḥ. 6:7
11:23 Yəx. 50:2; 59:1

11:31 «Yər yüzini ikki gəz egizliktə kəlgüdək qaplidi.» — baxqa birhil tərjimisi: «yər yüzidin alaḥazəl ikki gəz egizliktə uqup kəldi». **«gəz»** — Muqəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning qolining jəynəktin barmaqning uqioƣiqə boloƣan ariliqi (təhminən 45 santimetr) idi.
11:31 Mis. 16:13; Zəb. 78:26-28
11:32 «homir» —— Bir «homir» təhminən 2-300 litrgə barawər. Bədünilərning yeyilixi, xübḥisizki, gəxini qaqlax üqün idi.
11:33 «Pərwərdigarning oƣəzipi ularoƣa qozoƣilip, həlqni... urdi» — Huda nemixqa həlq qaqxioƣan waqtida əməs, bəlki dəl bədünilərgə eoƣiz təgkəndə ularni urdi? Xübḥisizki, U ularni xu ixta sinidi. Ular əslidə Uningdin narazi bolup gumanlinip: «Əmdi bizgə kim gəx beridu?» — deyixkənidi (4-ayət). Biraq Huda ularoƣa kəz aldida gəx bərgini bilən, ular gumanidin towa qilmidi yaki təxəkkur eytmidi.
11:33 Zəb. 78:29-31
11:34 «Qibrot-Ḥattawaḥ» — mənisi «Nəpsaniyətning qəbriliri».
12:1 «Ḥəbəxlik» — «Efiopiyəlik» degənning baxqiqə atilixi. Tekisttə, Musaning birinqi ayali boloƣan Zipporaḥning ḥayat yaki ḥayat əməsliki tooƣruluq həwər berilməydu.

bilən səzləxməptimu? — deyixti. Bu gəpni Pərwərdigar anglidi. [3] Musa degən bu adəm intayin kəmtər-məmin adəm bolup, bu tərəptə yər yüzidikilər arisida uning aldioŋa ətidioŋini yoķ idi.
[4] Pərwərdigar Musa, Ḥarun wə Məriyəmgə tuyuķsiz: — Silər üqünglar jamaət qedirioŋa kelinglar, — dedi.
Üqilisi qiķip kəldi.
[5] Andin Pərwərdigar ərxtin bulut tüwrüki iqidə qüxüp, jamaət qedirining aldida tohtap, Ḥarun bilən Məryəmni ķiqķiriwidi, ular aldioŋa kəldi.
[6] U ularoŋa: — Əmdi silər gepimni anglanglar, əgər silərning aranglarda pəyoŋəmbər bolsa, Mən Pərwərdigar alamət kərünüxtə uningoŋa Өzümni ayan ķilimən, qüxidə uning bilən səzliximən. [7] Lekin ķulum Musaoŋa nisbətən undaķ əməs; u barliķ ailəm iqidə tolimu sadiķtur; [8] Mən uning bilən tepixmaķ eytip olturmay, yüzmu yüz turup biwasitə səzliximən; u Mən Pərwərdigarning ķiyapitini kərələydu. Əmdi silər nemixķa ķulum Musa tooŋruluķ yaman gəp ķilixtin ķorķmidinglar? — dedi.
[9] Pərwərdigarning otluķ oŋəzipi ularoŋa ķozoŋaldi wə u ketip ķaldi.

Məryəmning mahaw bolup ķaloŋanliķi

[10] Xuning bilən bulut jamaət qediri üstidin kətti, wə mana, Məryəm huddi ap'aķ ķardək pesə-mahaw bolup kətti; Ḥarun burulup Məryəmgə ķariwidi, mana, u pesə-mahaw bolup ķaloŋanidi. [11] Ḥarun Musaoŋa: —
Way hojam! Nadanliķ ķilip gunaḥ ətküzüp ķoyoŋanliķimiz səwəbidin bu gunaḥni bizning üstimizgə artmioŋaysən. [12] U huddi anisining ķorsiķidin qiķķandila bədini yerim qirik, ələük tuoŋuloŋan balidək bolup ķalmioŋay! — dedi.
[13] Xuning bilən Musa Pərwərdigaroŋa: — I Təngri, uning kesilini sakaytiwətkən bolsang, — dəp nida ķildi.
[14] Pərwərdigar Musaoŋa: — Əgər atisi uning yüzigə tükürgən bolsa, u yəttə kün hijilqiliķ iqidə turoŋan bolatti əməsmu? Əmdi u bargaḥning sirtioŋa yəttə kün ķamap ķoyulsun, andin u ķaytip kəlsun, — dedi.
[15] Xuning bilən Məryəm bargaḥ sirtioŋa yəttə kün ķamap ķoyuldi, taki Məryəm ķaytip kəlgüqə həlķ yoloŋa qiķmay turup turdi. [16] Andin keyin həlķ Ḥazirottin yoloŋa qiķip, Paran qəlidə bargaḥ ķurdi.

Musaning Ķanaanni qarlap kelixkə on ikki qarlioŋuqi əwətixi

13 [1] Pərwərdigar Musaoŋa səz ķilip: —
[2] Mən Israillaroŋa miras ķilip bərgən Ķanaan zeminini qarlap kelixkə adəmlərni əwətkin; ḥərbir ata jəmətkə təwə ķəbilidin birdin adəm qiķirilsun, ular əz ķəbilisidiki əmir bolsun, — dedi. [3] Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə, ularni Paran qəlidin yoloŋa saldi; ularning ḥəmmisi Israillarning baxliri idi.
[4] Təwəndikilər ularning isimliri: — Rubən ķəbilisidin Zakkurning ooŋli Xammuya, [5] Ximeon ķəbilisidin Horining ooŋli Xafat, [6] Yəḥuda ķəbilisidin Yəfunnəḥning ooŋli Kaləb, [7] Issakar ķəbilisidin Yüsüpning ooŋli Igal, [8] Əfraim ķəbilisidin Nunning ooŋli Ḥoxiya, [9] Binyamin ķəbilisidin Rafuning ooŋli Palti, [10] Zəbulun ķəbilisidin Sodining ooŋli Gaddiyəl, [11] Yüsüp ķəbilisidin, yəni Manassəḥ ķəbilisidin Susining ooŋli Gaddi, [12] Dan ķəbilisidin Gimallining ooŋli Ammiyəl, [13] Axir ķəbilisidin Mikailning ooŋli Sətur, [14] Naftali ķəbilisidin Wofsining ooŋli Naḥbi, [15] Gad ķəbilisidin Makining ooŋli Geuəl. [16] Mana bular Musa qarlap kelinglar dəp Ķanaan zeminioŋa əwətkən adəmlərning ismi. Musa Nunning ooŋli Ḥoxiyani Yəḥoxuya dəp atidi.
[17] Musa ularni qarlap kelixkə Ķanaanoŋa səpərwər ķilip: — Silər muxu yərdin Nəgəw

12:8 «yüzmu yüz» — ibraniy tilida «eoŋizmu eoŋiz».
12:8 Mis. 33:11; Ķan. 34:10

12:14 «atisi uning yüzigə tükürgən bolsa, u yəttə kün hijilqiliķ iqidə turoŋan bolatti əməsmu?» — bu səzlər ibraniylar arisidiki ķədimki bir ərp-adətni kərsətsə kerək.
13:16 «Ḥoxiya» — ibraniy tilida «u ķutķuzidu», «Yəḥoxuya» — «Pərwərdigar (Yaḥwəḥ) ķutķuzidu» degən mənidə. Ķiskartiloŋan xəkli «Yəxua». «Əysa» ibraniy tilida dəl xu isimdur.

qəli tərəpkə ḳarap menginglar, andin taoŋliḳ rayonoŋa qiḳinglar.. 18 U yərning ḳandaḳ ikənlikini, u yərdikilərning küqlük-ajizliḳini, az yaki kəplükini kərüp beḳinglar; 19 ular turuwatḳan yərning ḳandaḳ ikənlikini, yahxi-yamanliḳini kərünglar; ular turuwatḳan xəḥərlərning ḳandaḳ ikənlikini, bargaḥliḳ xəḥər yaki sepil-ḳələlik xəḥər ikənlikini; 20 u yərning munbət yaki munbətsiz ikənlikini, dəl-dərəḥlirining bar-yoḳluḳini kərüp kelinglar. Yürəklikrək bolup, mewə-qiwiliridin aloŋaq kelinglar, — dedi.

Bu qaoŋ dəl üzüm pixip ḳaloŋan waḳit idi. 21 Ular xu tərəplərgə qiḳip, zeminni Zin qəlidin tartip taki Ḥamat eoŋizining yenidiki Rəḥobḳiqə berip qarlaxti. 22 Ular jənub tərəptə Ḥebronoŋa bardi, u yərlərdə Anaḳiylarning əwladliridin Aḥiman, Xixay, Talmay degənlər olturuxluḳ idi. Əslidə Ḥebron xəḥiri Misirdiki Zoan xəḥiridin yəttə yil ilgiri yasaloŋanidi.. 23 Ular «Əxkol jiloŋisi»oŋa kəldi, u yərdə bir sap üzümi bar bir üzüm xehini kesip, bir baldaḳḳa esip ikki adəmgə kətürgüzüp mangdi; ular azraḳ anar bilən ənjürmu elip ḳaytip kəldi.. 24 Israillar xu yərdə kesiwaloŋan əxu üzüm səwəbidin u yər «Əxkol jiloŋisi» («üzüm sapiḳi jiloŋisi») dəp ataldi.

25 Ular ḳirik kündin keyin u yərlərni qarlap tügitip, ḳaytip kəldi.

Qarlioŋuqilarning məlumati

26 Ular kelip, Paran qəllükidiki Ḳadəxtə Musa, Ḥarun wə pütün Israil jamaiti bilən kərüxti. Ular ikkiyləngə ḥəm pütkül Israil jamaitigə məlumat bərdi ḥəm zeminning mewilirini ularoŋa kərsətti. 27 Ular Musaoŋa məlumat berip: —

Biz əzliri beringlar degən yərlərgə barduḳ, rasttinla süt bilən ḥəsəl eḳip turidioŋan yər ikən, mana bular xu yərning mewiliri.. 28 Biraḳ u yərdikilər bək küqtünggür ikən, xəḥərlər sepillik bolup ḥəm puhta-ḥəywətlik ikən. Uning üstigə, biz u yərdə Anaḳiylarning əwladlirinimu kərduḳ. 29 Amaləklər jənub tərəptə turidikən; Ḥittiylar, Yəbusiylar, Amoriylar taoŋlarda turidikən; Ḳanaaniylar dengiz boylirida wə Iordan dəryasi boylirida turidikən, — dedi.

30 Kaləb Musaning aldida kəpqilikni tinqitip: —

Biz dərḥal atlinip berip u yərni igiləyli! Qünki biz qoḳum oŋalip kelimiz — dedi.

31 Lekin uning bilən billə qiḳḳan baxḳilar bolsa: —

Ular bizdin küqlük ikən, xunga ularoŋa ḥujum ḳilsaḳ bolmaydu, — deyixti. 32 Andin qarlioŋuqilar əzliri qarlap kəlgən zeminning əḥwalidin Israillaroŋa yaman məlumat berip: — Biz kirip qarlap ətkən zemin bolsa əz aḥalisini yəydioŋan zemin ikən; biz u yərdə kərgənlərning ḥəmmisi yooŋan adəmlər ikən. 33 Biz u yərlərdə «Nəfiliylər» degən gigant adəmlərni kərduḳ (dərwəḳə Anaḳiylarning əwladliri Nəfiliylərdin qiḳḳandur); biz əzimizgə ḳarisaḳ qekətkidək turidikənmiz, biz ularoŋimu xundaḳ kərinidikənmiz, — dedi..

Israillarning tapa-tənə ḳilixi

14 1 Xuning bilən barlik jamaət dad-pəryad kətürüp yioŋlidi; ular keqiqə yioŋa-zar ḳilixip qiḳti. 2 Israillar Musa bilən Ḥarunoŋa tapa-tənə ḳilip: — Biz baldurla Misirda ölüp kətsək boptikən! Muxu qəl-jəziridə ölüp kətsək boptikən! 3 Pərwərdigar nemixḳa bizni ḳiliq astida əlsun, hotun bala-qaḳilirimiz bulinip, düxmənning oljisi

13:17 «Nəgəw qəli» — «Nəgəw» degən qəl Pələstinning jənubi təripidə bolup, muxu yərdə wə kəp baxḳa yərlərdə «jənub»ni bildüridu.

13:22 «jənub» — ibraniy tilida «Nəgəw».

13:23 «Əxkol» — mənisi «üzümlər».

13:27 Mis. 3:8; 33:3

13:33 «Nəfiliylər» — topandin ilgiri pəyda boloŋan gigantlar idi. Ḥəmmisi topanda yoḳitiloŋan boloŋaqḳa, qarlioŋuqilarning xu gepi pəḳət əzlirining toḳuoŋan əpsaniliri, halas. Gərqə «Anaḳiylar»mu gigantlar bolsimu («Ḳan.» 9:1-2ni kərüng), ularning «Nəfiliylər» bilən ḥeqḳandaḳ munasiwiti yoḳ idi.

–Ḥalbuki, roḥiy jəḥəttin bu gigantlarning «Nəfiliylər»ning əslidiki kelip qiḳixi bilən munasiwiti boluxi mumkin («Yar.» 6:1-4).

bolsun dəp bizni bu yərgə baxlap kəlgəndu? Uningdin kərə, Misiroɣa ḳaytip kətkinimiz yahxi əməsmu? — dəp oɣotuldaxti. [4] Xuning bilən ular bir-birigə: — Baxḳidin bir baxlıḳ tikləp Misiroɣa ḳaytip ketəyli, — deyixti.
[5] Musa bilən Ḥarun pütün Israil jamaiti aldida yiḳilip düm yatti. [6] Xu yərni qarlap kəlgənlər iqidiki Nunning ooɣli Yəxua bilən Yəfunnəḥning ooɣli Kaləb kiyimlirini yirtip, [7] pütün Israil jamaətqilikigə: — Biz qarlap kelixkə ətüp baroɣan zemin intayin bək yahxi zemin ikən. [8] Əgər Pərwərdigar bizdin səyünsə, bizni xu zeminoɣa, yəni ḥəsəl bilən süt ekip turidioɣan xu zeminoɣa baxlap berip, uni bizgə beridu. [9] Silər pəḳət Pərwərdigaroɣa asiylıḳ ḳilmanglar! U zeminidikilərdin ḳorḳmanglar, qünki ular bizgə nisbətən bir oɣizadur; ularning panaḥdarliri ulardin kətti, Pərwərdigar bolsa biz bilən billə; ulardin ḳorḳmanglar, — dedi.
[10] Ḥalbuki, pütkül jamaət tərəp-tərəptin: — U ikkisini qalma-kesək ḳilip ətürüwetəyli, deyixti. Lekin Pərwərdigarning julasi jamaət qedirida Israillaroɣa ayan boldi.

Hudaning jazasi, Musaning helḳ üqün nida ḳiloɣanliḳi

[11] Pərwərdigar Musaoɣa: — Bu həlḳ Meni ḳaqanoɣiqə mənsitməydu? Gərqə ularning otturisida xunqə məjizilik alamətlərni yaratḳan bolsammu, lekin ular Manga ḳaqanoɣiqə ixinixməydikən? [12] Mən ularni waba bilən urup yoḳitimən, xuning bilən seni ulardin tehimu qong wə ḳudrətlik bir əl ḳilimən, — dedi.
[13] Musa bolsa Pərwərdigaroɣa mundaḳ dedi: —

«Bundaḳ bolidioɣan bolsa bu ixni misirliḳlar anglap ḳalidu, qünki Sən uluoɣ ḳudriting bilən bu həlḳni ularning arisidin elip qiḳ ḳaniding;[14] wə Misirliḳlar bu ixni xu zemindiki həlḳlərgimu eytidu. U zemindiki aḥalimu Sən Pərwərdigarning bu həlḳning arisida ikənlikingni, Sən Pərwərdigarning ularning aldida yüzmuyüz kerüngənlikingni, Sening buluting daim ularoɣa sayə qüxürüp kəlgənlikini, xundaḳla Sening kündüzi bulut tüwrükidə, keqisi ot tüwrükidə ularning aldida mangoɣanliḳingni angliɣanidi.[15] Əmdi Sən bu həlḳni huddi bir adəmni ətürgəndək ətürüwətsəng, Sening nam-xəḥritingni angliɣan əllərning ḥəmmisi: [16] «Pərwərdigar bu həlḳni Өzi ularoɣa berixkə ḳəsəm ḳiloɣan zeminoɣa baxlap baralmaydioɣanliḳi üqün, xunga ularni əxu qəl-jəziridə ətürüwetiptu» dəp ḳalidu.[17] Əmdi ətünimənki, Rəbbim ḳudritingni jari ḳilduroɣaysən, Өzüngning: [18] «Pərwərdigar asanliḳqə aqqiḳlanmaydu, Uning meḥir-muḥəbbiti texip turidu; U gunaḥ wə itaətsizlikni kəqüridu, lekin gunaḥkarlarni ḥərgiz gunaḥsiz dəp ḳarimaydu, atilarning ḳəbiḥlikini atisidin balisioɣiqə, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə ularning üstigə yükləydu» degining dək ḳil oɣaysən.[19] Meḥir-xəpḳitingning kəngriliki boyiqə, Misirdiki qaoɣdin taki ḥaziroɣiqə daim kəqürüp kəlginingdək, bu həlḳning ḳəbiḥlikini kəqürgəysən!».
[20] Pərwərdigar: — «Boptu, sən degəndək ularni kəqürdüm. [21] Lekin Өz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, pütkül yər yüzi Mən Pərwərdigarning xan-xəripi bilən tolidu.
[22] Ḥalbuki, Mening julayimni, Misirda wə qəljəziridə kərsətkən məjizilik alamətlirimni kərüp turupmu Meni muxundaḳ on ḳetimlap sinap yənə awazimoɣa ḳulaḳ salmioɣanlar, [23] Mən ḳəsəm iqip ularning ata-bowilirioɣa miras ḳilip berimən degən u zeminni ḥərgiz kərəlməydu; Meni mənsitmigənlərdin birimu u yurtni kərəlməydu.[24] Lekin əzidə baxḳiqə bir roḥning boloɣini, pütün ḳəlbi bilən Manga əgəxkini üqün ḳulum Kaləbni u kirgən yərgə

14:9 Ḳan. 20:3
14:13 Mis. 32:12
14:14 Mis. 13:21; 40:38
14:16 Ḳan. 9:28
14:18 **«atilarning ḳəbiḥlikini atisidin balisioɣiqə, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə ularning üstigə yükləydu»** — bu muḥim səz tooɣruluḳ «Əzakiyal»diki «ḳoxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooɣruluḳ) kerüng.
14:18 Mis. 20:5; 34:6; Ḳan. 5:9; Zəb. 86:15; 103:8; 145:8; Yun. 4:2
14:21 Yəx. 6:3, 11:9; Zəb. 72:9; Ḥab. 2:14
14:23 Ḳan. 1:35, 36

baxlap kirimən; uning əwladlirimu u yərgə mirashor bolidu.. [25] (xu qaoɣda Amaləklər bilən Ḳanaaniylar taoɣlik jiloɣilarda turuwatatti) — ətə silər yolunglardin burulup, Ḳizil Dengizoɣa baridioɣan yol bilən mengip qəlgə səpər ḳilinglar» — dedi.

Pərwərdigarning Israillarni jazalixi

[26] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi:
[27] — Mən Mening yaman gepimni ḳilip oɣotuldixidioɣan bu rəzil jamaətkə ḳaqanoɣiqə qidixim kerək? Israillarning Mening yaman gepimni ḳiloɣanliri, xu tohtawsiz oɣotuldaxlirining ḥəmmisini anglidim.. [28] Sən ularoɣa: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, həp, Mən silərgə ḳulikimoɣa kirgən səzliringlar boyiqə muamilə ḳilmaydioɣan bolsam!.. [29] Silərning ölükünglar muxu qəldə yatidu; silərning iqinglarda sanaḳtin ötküzülgənlər, yəni yexi yigirmidin axḳan, Mening yaman gepimni ḳilip oɣotuldioɣanlarning ḥəmmisi pütün sani boyiqə.. [30] Silərgə ḳol kətürüp ḳəsəm ḳilip, turaloɣunglar ḳilip berimən degən zeminoɣa ḥeq kirəlməydu; pəḳət Yəfunnəḥning ooɣli Kaləb bilən Nunning ooɣli Yəxuala kiridu.. [31] Silərning kiqik baliliringlar, yəni «Bulinip, düxmənning oljisi bolup ḳalidu» deyilgənlərni Mən baxlap kirimən, ular silər kəmsitkən u zemindin bəḥrimən bolidu. [32] Biraḳ silər bolsanglar, silər yiḳilip, ölükünglar bu qəldə ḳalidu. [33] Silərning baliliringlar buzukluḳ-wapasizliḳinglarning əlimini tartip, ölükünglar qəldə yoḳaloɣuqə, bu qəldə ḳirik yil sərgərdan bolup yüridu.. [34] Silərning xu zeminni qarlioɣan künliringlarning sani boyiqə, ḳirik künning ḥərbir künini bir yil ḥesablap, ḳəbiḥlikliringlarni ḳirik yil əz üstünglaroɣa elip yürisilər; xu qaoɣda Mening əzünglardin yatlaxḳinimning nemə ikənlikini bilip yetisilər» — degin.. [35] Mən Pərwərdigar xundaḳ degənikənmən, yioɣilip Manga ḳarxi qiḳḳan bu rəzil həlḳ jamaitigə Mən qoḳum xundaḳ ḳilimən; ular muxu qəljəziridə yəwetilidu, xu yərdə əlidu.
[36] Musa u zeminni qarlap kelixkə əwətkənlər ḳaytip kəlgəndə, u zemin tooɣruluḳ yaman həwər elip kelix bilən pütün jamaətni oɣotulditip, Musaning yaman gepini ḳiloɣuzoɣanlar, [37] yəni u zemin tooɣruluḳ yaman həwər əkəlgən bu kixilərning ḥəmmisi waba kesili tegip Pərwərdigarning aldida əldi.. [38] Zeminni qarlap kelixkə baroɣan adəmlər iqidin pəḳət Nunning ooɣli Yəxua bilən Yəfunnəḥning ooɣli Kaləbla ḥayat ḳaldi.

Əz məyliqə ḥujumoɣa ətüp məoɣlup bolup ḳeqix

[39] Musa bu gəplərni pütkül Israil jamaitigə eytiwidi, ḥəmmisi bək ḥəsrət qəkti. [40] Ular ətigən tang atḳanda turup taoɣḳa qiḳip: — Mana biz kəlduḳ! Pərwərdigar eytḳan yurtḳa qiḳip ḥujum ḳilayli; qünki biz gunaḥ ḳilduḳ, — deyixti.
[41] — Silər yənə nemixḳa Pərwərdigarning əmrigə hilaplik ḳilisilər? — dedi Musa, — Bu ix oɣəlibilik bolmaydu!.. [42] Pərwərdigar aranglarda bolmioɣaqḳa, düxmənning ḳiliqi astida əlüp, məoɣlup bolmaslikinglar üqün ḥujumoɣa qiḳmanglar. [43] Qünki Amaləklər bilən Ḳanaaniylar u yurtta, silərning aldinglarda turidu; silər ḳiliq astida əlüp ketisilər; qünki silər Pərwərdigardin tenip kəttinglar, Pərwərdigar silər bilən billə bolmaydu.
[44] Lekin, gərqə Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi wə Musa bargaḥtin ḳozoɣalmioɣan bolsimu, ular yənila əz məyliqə taoɣḳa qiḳip ḥujumoɣa ətti. [45] Xuning bilən Amaləklər bilən xu taoɣda turuxluḳ Ḳanaaniylar qüxüp

14:24 Yə. 14:8, 9
14:27 Zəb. 106:24-26
14:28 Qəl. 26:65; 32:11
14:29 Ḳan. 1:35; İbr. 3:17
14:30 Yə. 14:6
14:33 **«buzukluḳ-wapasizliḳinglar»** — ibraniy tilida «paḥixiwazliḳliringlar». Hudadin ezip ketix Təwrat-Injilda «paḥixiwazlik» dəp ḥesablinidu.

14:34 Zəb. 95:8-11
14:37 1Kor. 10:10; Yəḥ. 5
14:41 Ḳan. 1:41

ularni taki Hormaḫoŋiqə ḳooŋlap, bitqit ḳilip ḳiroŋin ḳildi.

Türlük ḳurbanliḳlar tooŋrisidiki ḳaidə-nizam

15 [1] Pərwərdigar Musaoŋa sөz ḳilip mundaḳ dedi: —
[2] Sən Israillaroŋa mundaḳ degin: — Silər makanlixixinglar üqün silərgə təḳdim ḳilip beridioŋan zeminoŋa kirgən qeoŋinglarda, [3] əgər Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan, uningoŋa huxbuy bolsun dəp birər ḫədiyə-ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsanglar, ḳurbanliḳ kala yaki ḳoy-өqkə padisidin bolsun. U kөydürmə ḳurbanliḳ bolsun, ḳəsəmni ada ḳilix ḳurbanliḳi bolsun, ihtiyariy ḳurbanliḳ yaki silərgə bekitilgən ḫeytlardiki zərür ḳurbanliḳ bolsun,[4-5] ḳurbanliḳ sunoŋuqi kixi Pərwərdigaroŋa atioŋinioŋa bir axliḳ ḫədiyəsini ḳoxup kəltürsun. Kөydürmə ḳurbanliḳ yaki baxḳa ḳurbanliḳ ḳoza bolsa, undaḳta axliḳ ḫədiyəsi zəytun meyidin bir ḫinning təttin biri iləxtürülgən esil undin əfaḫning ondin biri bolsun; uningoŋa yənə xarab ḫədiyəsi süpitidə təttin bir ḫin xarabni ḳoxup sunsun.
[6] Ḳurbanliḳing ḳoqḳar bolsa, sən uningoŋa axliḳ ḫədiyəsi süpitidə üqtin bir ḫin zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḫning ondin ikkisi bolsun [7] wə xarab ḫədiyəsi süpitidə üqtin bir ḫin xarabni ḳoxup sunsun; bular Pərwərdigaroŋa huxbuy qiḳarsun dəp sunulsun. [8] Əgər sən Pərwərdigaroŋa kөydürmə ḳurbanliḳ, yaki ḳəsəm ada ḳilix ḳurbanliḳi yaki inaḳliḳ ḳurbanliḳi süpitidə torpaḳ atioŋan bolsang, [9] undaḳta torpaḳḳa axliḳ ḫədiyəsi süpitidə yerim ḫin zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfaḫning ondin üqini, [10] xarab ḫədiyəsi süpitidə yerim ḫin xarabni ḳoxup sunoŋin; bular Pərwərdigaroŋa atilip otta sunulup, huxbuy qiḳarsun dəp kəltürülsun.
[11] Ḫərbir sunuloŋan torpaḳ, ḳoqḳar, ḳoza yaki ooŋlaḳḳa nisbətən muxundaḳ ḳilinsun. [12] Silər sunidioŋininglarning sani boyiqə, ḫərhil ḳurbanliḳning sanioŋa ḳarap xundaḳ ḳilisilər.
[13] Xu zeminda tuoŋuloŋanlarning ḫəmmisi Pərwərdigaroŋa huxbuy qiḳarsun dəp, otta sunulidioŋan ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsa ənə xundaḳ ḳilsun. [14] Xuningdək silər bilən billə turuwatḳan musapir yaki əwladmu-əwlad silər bilən billə turuwatḳanlar bolsa, huxbuy qiḳarsun dəp otta sunulidioŋan ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsa, silər ḳandaḳ ḳiloŋan bolsanglar, ularmu xundaḳ ḳilsun. [15] Pütkül jamaətkə, məyli silər bolunglar yaki silər bilən billə turuwatḳan musapir bolsun, ḫəmminglar üqün ohxax bir bəlgilimə bolidu; silər üqün dəwrmu-dəwr əbədiy bir bəlgilimə bolidu; Pərwərdigar aldida silər ḳandaḳ bolsanglar, musapirlarmu xundaḳtur.
[16] Silərgimu, aranglarda turuwatḳan musapirlaroŋimu ohxax bir ḳanun-bəlgilimə, ohxax bir ḫəküm bolsun.
[17] Pərwərdigar Musaoŋa sөz ḳilip mundaḳ dedi: —
[18] Sən Israillaroŋa sөz ḳilip ularoŋa mundaḳ degin: — «Silər Mən silərni əkiridioŋan zeminoŋa yetip baroŋanda, [19] xu yərdin qiḳḳan axliḳni yəydioŋan qeoŋinglarda, Pərwərdigaroŋa bir «kətürmə ḫədiyə» təḳdim ḳilinglar. [20] Silər ḫərbir yengi hemirdin pixḳan nanlardin birini «kətürmə ḫədiyə» ḳilip təḳdim ḳilinglar; silər uni təḳdim ḳiloŋanda huddi hamanning «kətürmə ḫədiyə»sigə ohxax bolsun.
[21] Dəwrdin-dəwrgə silər dəsləpki ḫosuldin

15:3 «birər ḫədiyə-ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi bolsanglar» — bu ayəttə kəzdə tutuloŋan ḳurbanliḳlarning ḫəmmisi «kөydürmə ḳurbanliḳ» yaki «inaḳliḳ ḳurbanliḳi»dur (5-ayətni kөrüng).
15:4-5 «bir əfaḫ» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi. Bir ḫin təhminən 3.6 litr idi.
15:4-5 Law. 2:1; 6:14
15:15 Mis. 12:49; Qəl. 9:14
15:20 «Silər ḫərbir yengi hemirdin pixḳan nanalardin birini «kətürmə ḫədiyə» ḳilip təḳdim ḳilinglar» — baxḳa birhil tərjimisi: «Silər dəsləpki ḫosuldin qiḳḳan hemirdin bir nan pixurup uni «kətürmə ḫədiyə» ḳilip təḳdim ḳilinglar» (biraḳ tərjimimiz «əz.» 44:30din ḳarioŋanda tooŋrirak boluxi mumkin). **«hamanning «kətürmə ḫədiyə»sigə ohxax bolsun»** — oḳurmənlərgə məlumki, Israillar yengi pixḳan ḫosulning tunji ḳismini hamandin ayrip, Hudaoŋa atixi kerək («Mis.» 23:19, 34:22 wə 26ni kөrüng.)

qikkan hemirdin bir nanni «kətürmə hədiyə» süpitidə Pərwərdigarƣa sununglar.

Bilməy kilƣan gunahi üqün kəfarət kəltürüx

22 Əgər silər əzünglar bilməy ezip gunah kilip, Pərwərdigarning Musaƣa buyruƣan bu barlik əmirlirigə əməl kilmiƣan bolsa nglar,[a] 23 yəni Pərwərdigar buyruƣan kündin etibarən barlik əwladliringlarƣiqə Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən silərgə buyruƣan barlik ixlirioƣa əməl kilmiƣan bolsanglar, 24 jamaət xundak birər gunahning bilməy ətküzülgənlikidin həwərsiz bolsa, undakta pütkül jamaət Pərwərdigarƣa huxbuy qikarsun dəp yax bir torpakni kəydürmə kurbanlik süpitidə sunsun həmdə kaidə-nizam boyiqə uningƣa munasiwətlik axlik hədiyəsi bilən xarab hədiyəsini koxup sunsun, wə uning üstigə bir tekini gunah kurbanliki süpitidə sunsun. 25 Xu yol bilən kahin pütkül Israil jamaiti üqün kəfarət kəltürüp, bu gunah ulardin kəqürüm kilinidu; qünki bu bilməy ətküzüp koyoƣan gunah wə ular əzlirining bilməy ətküzüp koyoƣan gunahi üqün kurbanlik, yəni Pərwərdigarƣa atap otta sunulidioƣan kurbanlik wə gunah kurbanlikini birliktə Pərwərdigar aldioƣa sunoƣan. 26 Bu gunah pütkül Israil jamaiti bilən ularning arisida turuwatkan musapirlarning həmmisidin kəqürüm kilinidu, qünki bu pütkül həlk bilməy turup ətküzüp koyoƣan gunahtur.

27 Əgər bir kixi bilməstin gunah kilip koyoƣan bolsa, u bir yaxlik bir qixi ooƣlakni gunah kurbanliki süpitidə sunsun.[b] 28 Kahin xu yol bilən bilməy gunah kilip koyoƣan adəm üqün kəfarət kəltüridu; uning üqün kəfarət kəltürsə uning Pərwərdigar aldida bilməy ətküzgən gunahi uningdin kəqürüm kilinidu. 29 Bilməy birər səwənlik ətküzüp koyoƣan barlik kixilərgə, məyli xu zeminda tuoƣuloƣan Israillar bolsun yaki ularning arisida turuwatkan musapirlarƣa bolsun, — silərning həmminglarƣa ohxax bir kanun-bəlgilimə tətbikliniDu.

Bilip turup kilƣan gunahlar tooƣruluk

30 Lekin yürikini kaptək kilip ix kərgən kixi, məyli u zeminda tuoƣuloƣan bolsun yaki musapir bolsun, Pərwərdigarƣa hakarət kəltürgən bolidu; u haman əz həlkidin üzüp taxlinidu. 31 U Pərwərdigarning səzini mənsitmigənikən, Pərwərdigarning əmrigə hilaplik kilƣanikən; xuning üqün u qokum üzüp taxlinidu; gunahi əzining bexioƣa qüxidu.

Xabat künigə hilaplik kilƣuqilarƣa berilidioƣan jaza

32 Israillar qəl-jəziridiki wakitlirida, bir kixining xabat künidə otun tərgənliki baykaldi.[c] 33 Otun teriwatkanlikini baykap kaloƣanlar uni Musa, Harun wə pütkül jamaətning aldioƣa elip kəldi. 34 Uni kandak bir tərəp kilix kerəkliki tehi kərsitilmigəkə, ular uni kamap koydi.[d] 35 Pərwərdigar Musaƣa: — U adəm eltürülmisə bolmaydu; pütün jamaət uni bargahning texioƣa əpqikip qalma-kesək kilip eltürsun, — dedi. 36 Andin pütün jamaət u adəmni bargah sirtioƣa əpqikip, huddi Pərwərdigar Musaƣa buyruƣandək, qalma-kesək kilip eltürdi.

Kiyim-keqəklərgə quqa tutux nizami

37 Pərwərdigar Musaƣa səz kilip mundak dedi: —

38 Sən Israillarƣa mundak degin, ular əwladmu-əwlad kiyim-keqəklirining qərisigə quqilarni tutsun həm burjikidiki quqilirining hərbirigə kək xoyna tikip ko ysun;[e] 39 bu hil quqilar silərning uni tikip turuxunglar üqün bolidu; uni kərgəndə Pərwərdigarning barlik əmrlirini esinglarda

---

15:22 «əməl kilmiƣan bolsanglar» — bu ayətlərdə kəzdə tutuloƣan gunah Hudaning əmrlirigə **əməl kilmasliktin** ibarət; «Law.» 4-babta tiloƣa elinoƣan kurbanliklar Hudaning əmrlirigə **hilaplik kilƣan ixlarƣa** kəfarət kəltüridioƣan kurbanliklardin ibarət.

15:27 Law. 4:27

15:32 «bir kixining xabat künidə otun tərgənliki baykaldi» — xübhisizki, bu wəkə yukiriki 30-31-ayəttiki prinsipka misal kəltürülüx üqün bayan kilinidu.

15:34 Law. 24:12

15:38 Kan. 22:12; Mat. 23:5

tutup, ularoɣa əməl ḳilixinglar üqün bu silərgə bir əslətmə bolidu; xuningdək silərning ḥazirḳidək əzünglarning kənglünglar wə kəzünglarning kəynigə kirip, ḳatirap buzuḳluḳ ḳilip kətməslikinglar,
40 Mening barliḳ əmrlirimni əstə tutuxunglar ḥəm uningoɣa əməl ḳilip, Hudayinglaroɣa atap pak-muḳəddəs boluxunglar üqün bolsun.
41 Mən Hudayinglar bolux üqün silərni Misir zeminidin elip qiḳḳan Pərwərdigardurmən; Mən Pərwərdigar Hudayinglardurmən.

Koraḥ, Datan wə Abiramning asiyliḳ ḳilixi

16 1 Lawiyning əwrisi, Koḥatning nəwrisi, Izḥarning ooɣli Koraḥ wə Rubənning əwladliridin Eliabning ooɣulliri Datan bilən Abiram wə Pələtning ooɣli On.
2 Israillar iqidiki jamaət əmirliri boloɣan, jamaət iqidin saylap qiḳiloɣan mətiwərlərdin ikki yüz əllik kixini baxlap kelip Musaoɣa ḳarxi qiḳti.
3 Ular yioɣilip Musaoɣa ḳarxi ḥəm Ḥarunoɣa ḳarxi qiḳip: —
Silər ḥəddinglardin bək axtinglar, pütkül jamaətning ḥəmmisi pak-muḳəddəs, Pərwərdigarmu ularning arisida, xundaḳ turuoɣluḳ silər nemə dəp əzünglərni Pərwərdigarning jamaitidin üstün ḳoyusilər? — dedi.
4-5 Musa ularning gepini anglap düm yiḳilip, Koraḥ bilən uning guruḥidikilərgə səz ḳilip: —
Ətə ətigəndə Pərwərdigar kimlərning Əzigə mənsup ikənlikini, kimlərning pak-muḳəddəs ikənlikini ayan ḳilidu; xu kixini Əzigə yeḳinlaxturidu; kimni tallioɣan bolsa, uni Əzigə yeḳinlaxturidu.
6 Silər mundaḳ ḳilinglar: — Sən Koraḥ wə sening guruḥingdikilər ḥəmmisi huxbuydanlarni əpkelinglar;
7 ətə Pərwərdigarning aldida huxbuydanlaroɣa ot yeḳip, huxbuyni uning üstigə ḳoyunglar; Pərwərdigar kimni tallisa, xu muḳəddəs-pak boloɣan bolsun! Əy silər Lawiylar, ḥəddinglardin bək axtinglar! — dedi.
8 Musa yənə Koraḥḳa:
— I Lawiylar, gepimgə ḳulaḳ selinglar.
9-10 Israilning Hudasi Pərwərdigar silərni Əzining qedirining ixlirini ḳilsun dəp ḥəmdə jamaətning aldida ularning hizmitidə bolsun dəp Əzigə yeḳinlaxturux üqün silərni Israil jamaitidin ayrip qiḳḳan — yəni Pərwərdigar seni wə sening ḥəmmə ḳerindaxliring boloɣan Lawiyning əwladlirini birdək Əzigə yeḳinlaxturoɣanliḳi silərqə kiqik ixmu? Silər yənə tehi kaḥinliḳ wəzipisini tama ḳiliwatamsilər?
11 Xu wəjidin sən wə sening guruḥingdikilər ḥəmmisi yioɣilip Pərwərdigaroɣa ḳarxi qiḳiwetipsilər-də; Ḥarun nemidi, silər uning üstidin xunqilik aoɣrinip oɣotuldixip kətküdək? — dedi.
12 Musa Eliabning ooɣli Datan bilən Abiramni ḳiqḳirip kelixkə adəm əwətiwidi, ular:
— Barmaymiz!
13 Sening bizni süt bilən ḥəsəl aḳidioɣan zemindin baxlap qiḳip bu qəl-jəziridə əltərməkqi boloɣanliḳingning əzi kiqik ixmu? Sən tehi əzüngni padixaḥ ḥesablap bizning üstimizdin ḥəkümranliḳ ḳilmaḳqimu?
14 Ḥalbuki, sən bizni süt bilən ḥəsəl aḳidioɣan yurtḳa baxlap kəlmiding, etiz wə üzümzarliḳlarnimu bizgə miras ḳilip bərmiding. Sən bu həḳning kəzinimu oyuwalmaḳqimu? Biz barmaymiz! — dedi.
15 Buni anglap Musa ḳattiḳ oɣəzəplinip Pərwərdigaroɣa: —
Ularning sowoɣat-ḥədiyəsigə etibar ḳilmioɣaysən; mən ularning ḥətta birər exikinimu tartiwalmidim, birər adimigimu ḥeq ziyan-zəhmət yətküzmidim, — dedi.

15:39 «buzuḳluḳ» — Təwrattiki kəp ḳisimlarda kərsitilgən bu «buzuḳluḳ»ning ḥəm jismaniy jəḥəti (əyx-ixrət) ḥəm roḥiy jəḥəti (butpərəslik ḳilip Hudaoɣa wapasizliḳ ḳilix) bardur.
16:1 Qəl. 26:9; 27:3; Yəḥ. 11

16:9-10 «Pərwərdigar silərni, *yəni Lawiylarni...* Əzigə yeḳinlaxturux üqün silərni Israil jamaitidin ayrip qiḳḳan...» — oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Huda əslidə Lawiy ḳəbilisi iqidin Ḥarun wə uning əwladlirini əzigə kaḥin boluxḳa tallioɣanidi, ḳaloɣan Lawiylarni muḳəddəs qedirdiki hizmättə bolup kaḥinlaroɣa yardəmqi rolda boluxḳa bekitkənidi.
16:13 «bizni süt bilən ḥəsəl aḳidioɣan zemindin baxlap qiḳip...» — muxu adəmlər Misir zeminini mahtimaḳqi bolup, xu yərdiki ḳulluḳ ḥayatini pütünləy untudi.
16:15 1Sam. 12:3

Hudaning jazasi

16 Musa Koraḫqa: —
Ətə sən wə sening guruḫingdikilər — sən, ular wə Ḫarun Pərwərdigarning aldioƣa kelinglar. 17 Ḫərbiringlar əzünglarning huxbuydanliringlarni əkilip uning üstigə huxbuyni selinglar; ḫərbiringlar əzünglarning huxbuydanliringlarni, yəni jəmiy ikki yüz əllik huxbuydanni elip uni Pərwərdigarning ḫuzurida tutup turunglar; sənmu, Ḫarunmu ḫərbiringlar əz huxbuydanliringlarni elip kelinglar, — dedi.
18 Xuning bilən ḫərbir adəm əzining huxbuydanini elip, otni yeḳip, huxbuy selip, Musa wə Ḫarun bilən birliktə jamaət qedirining dərwazisi aldida turuxti. 19 Koraḫ Musa bilən Ḫarunoƣa ḫujum ḳiloƣili pütün jamaətni yioƣip jamaət qedirining dərwazisi aldioƣa keliwidi, Pərwərdigarning julasi pütkül jamaətkə ayan boldi. 20 Pərwərdigar Musa bilən Ḫarunoƣa səz ḳilip: —
21 Silər bu həlḳning arisidin neri turunglar, mən kəz yumup aqḳuqə ularni yutuwetimən, — dewidi, 22 Musa bilən Ḫarun düm yiḳilip: — I Təngrim, barliḳ ət igilirining roḫlirining Hudasi, bir adəm gunaḫ ḳilsa, oƣəzipingni pütün jamaətkə qaqamsən? — dedi.
23 Pərwərdigar Musaoƣa səz ḳilip: — 24 Sən jamaətkə: «Silər Koraḫ, Datan wə Abiramning turar jayliridin ayrilip ulardin neri ketinglar» — dəp buyruḳ bər, — dedi.
25 Xuning bilən Musa ornidin turup Datan bilən Abiram tərəpkə ḳarap mangdi; Israil aḳsaḳallirimu uningoƣa əgixip mangdi. 26 Musa jamaətkə: — Silərdin ətünimən, bu rəzil adəmlərning qedirliridin yiraḳ ketinglar, ularning barliḳ gunaḫliri səwəbidin ular bilən billə wəyran bolmasliḳinglar üqün ularning ḫeqnərsisigə ḳol təgküzmənglar, — dedi.
27 Xuning bilən jamaət Koraḫ, Datan, Abiramning qedirlirining tət ətrapidin neri kətti; Datan bilən Abiram bolsa əz ayallirini, ooƣul-ḳizlirini wə bowaḳlirini elip qiḳip əz qedirining ixiki aldida turdi.
28 Musa: — Buningdin silər xuni bilisilərki, bu ixlarning ḫəmmisi mening kənglümdin qiḳḳan əməs, bəlki Pərwərdigar meni ularni ada ḳilixḳa əwətkən: 29 — əgər bu adəmlərning əlümi adəttiki adəmlərning əlümigə ohxax bolidioƣan yaki ularning bexioƣa qüxidioƣan ḳismətlər adəttiki adəmlər duqar bolidioƣan ḳismətlərgə ohxax bolidioƣan bolsa, Pərwərdigar meni əwətmigən bolatti. 30 Əgər Pərwərdigar yengi bir ixni ḳilip, yər aoƣzini eqip ularni wə ularning pütün nərsisini yutup ketixi bilən, ular tirikla təḫtisaraoƣa qüxüp kətsə, u qaoƣda silər bu adəmlərning Pərwərdigarni mənsitmigənlikini bilip ḳalisilər, — dedi.
31 Musaning bu gepi ahirlixixi bilənla ularning puti astidiki yər yerildi. 32 Yər aoƣzini eqip ularni barliḳ ailisidikilər bilən, xuningdək Koraḫḳa təwə ḫəmmə adəmlərni ḳoymay təəlluḳatliri bilən ḳoxup yutup kətti.. 33 Xundaḳ ḳilip, ular wə ularning təwəsidikilərning ḫəmmisi tirikla təḫtisaraoƣa qüxüp kətti, yər ularning üstidə yepildi. Ular xu yol bilən jamaətning arisidin yoḳaldi. 34 Ularning ətrapida turoƣan Israillarning ḫəmmisi ularning nalisini anglap: «Yər biznimu yutup ketərmikin!» deyixip ḳeqixti.
35 Andin Pərwərdigarning aldidin bir ot qiḳip, huxbuy sunuwatḳan ḫeliḳi ikki yüz əllik adəmnimu yutup kətti..

Yadnamə ḳilixḳa ḳalduruloƣan huxbuydanlar

36 Pərwərdigar Musaoƣa mundaḳ dedi: —
37 Sən kaḫin Ḫarunning ooƣli Əliazaroƣa buyruoƣin, u huxbuydanlarni ot arisidin teriwelip, qooƣlirini yiraḳlaroƣa qeqiwətsun, qünki u huxbuydanlar Hudaoƣa ataloƣandur; 38 xunga əzining jenioƣa əzi zamin boloƣan gunaḫkarlarning huxbuydanlirini teriwaloƣin; ular ḳurbangaḫni ḳaplax üqün soḳup nepiz tünikə ḳilinsun, qünki bu huxbuydanlar əslidə Pərwərdigarning ḫuzurioƣa

16:22 Qəl. 27:16; Ibr. 12:9

16:32 Qəl. 26:10; 27:3; Ḳan. 11:6; Zəb. 106:17
16:35 Zəb. 106:18

sunulup uningoŋa atalip muḳəddəs ḳilinoŋan. Xundaḳ ḳilip ular keyin Israillaroŋa ibrət bolidioŋan ixarət-bəlgə bolidu.
39 Xuning bilən kaḥin əliazar otta kəydürüwetilgənlər sunoŋan mis huxbuydanlarni teriwaldi; ular ḳurbangaḥni ḳaplitixḳa nepiz tünikə ḳilip soḳuldi. 40 Xuning bilən ḳurbangaḥning bu ḳaplimisi Ḥarunning əwladliriоŋa yat adəmlərning huddi Koraḥ bilən uning guruḥidikilərgə ohxax ḳismətkə ḳalmasliḳi üqün, Pərwərdigarning ḥuzurida huxbuy kəydürüxkə yeḳinlaxmasliḳioŋa Israillar üqün bir əslətmə boldi. Bu Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən əliazaroŋa buyruoŋanliridur.

Jamaətning Ḥarunning yalwuruxi səwəbidin ḳutulup ḳelixi

41 Ətisi pütkül Israil jamaiti Musa bilən Ḥarunning yaman gepini ḳilip: —
Silər Pərwərdigarning həlḳini eltürdünglar, — dəp oŋotuldaxti. 42 Wə xundaḳ boldiki, jamaət Musa bilən Ḥarunoŋa ḥujum ḳilixḳa yioŋiliwatḳanda, jamaət burulup jamaət qedirioŋa ḳariwidi, wə mana, bulut qedirni ḳapliwaldi ḥəm Pərwərdigarning julasi ayan boldi. 43 Xuning bilən Musa bilən Ḥarun jamaət qedirining aldioŋa berip turdi.
44 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip: —
45 Mən kəzni yumup aqḳuqə ularni yoḳitip taxlixim üqün ikkinglar bu jamaəttin qiḳip neri ketinglar, — dəp buyruwidi, ikkiylən yiḳilip yərdə düm yatti. 46 Musa Ḥarunoŋa: —
Sən huxbuydanni elip uningoŋa ḳurbangaḥtiki ottin sal, uningoŋa huxbuy ḳoyup, ular üqün kəfarət kəltürüxkə tezliktə jamaətning arisioŋa apar; qünki kəḥr-oŋəzəp Pərwərdigarning aldidin qiḳti, waba baskili turdi, — dedi. 47 Ḥarun Musaning deginidək ḳilip, huxbuydanni elip jamaətning arisioŋa yügürüp kirdi; wə mana, waba kixilərning arisida baxlanoŋanidi; u huxbuyni huxbuydanoŋa selip, həlḳ üqün kəfarət kəltürdi. 48 U ölüklər bilən tiriklər otturisida turuwidi, waba tohtidi. 49 Koraḥning wəkəsi munasiwiti bilən ölgənlərdin baxḳa, waba səwəbidin ölgənlər on tət ming yəttə yüz kixi boldi.. 50 Ḥarun jamaət qedirining dərwazisi yenida turoŋan Musaning yenioŋa yenip kəldi; waba tohtidi.

Ḥarunning ḥasisining qeqəklixi

17 1 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: — 2 «Sən Israillaroŋa səz ḳilip, ulardin ata jəməti boyiqə, ḥər kəbilining əmiridin birdin on ikki ḥasa aloŋin; sən ularning ḥərbirining ismini əzining ḥasisioŋa yezip ḳoyoŋin. 3 Lawiy kəbilisining ḥasisioŋa Ḥarunning ismini yazoŋin, qünki ḥərbir ata jəmət kəbilə baxliḳi üqün bir ḥasa wəkil bolidu. 4 Sən bu ḥasilarni jamaət qediridiki ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳining aldioŋa, yəni Mən sening bilən kərüxidioŋan yərgə ḳoyoŋin.. 5 Wə xundaḳ boliduki, Mən talliоŋan kixining bolsa, uning ḥasisi bih süridu; xundaḳ ḳilip Israillarning silərgə oŋuduraxḳan gəplirini tohtitip Manga anglanmaydioŋan ḳiliwetimən».
6 Xuning bilən Musa Israillaroŋa xundaḳ səz ḳildi; ularning ḥəmmə əmirliri uningoŋa birdin ḥasini, jəmiy bolup on ikki ḥasini bərdi; ḥərbir ata jəmətkə bir ḥasa wəkil boldi, Ḥarunning ḥasisimu xularning iqidə idi.
7 Musa ḥasilarni ḥəküm-guwaḥliḳ qedirioŋa əkirip Pərwərdigarning ḥuzurioŋa ḳoydi.
8 Wə xundaḳ boldiki, Musa ətisi ḥəküm-guwaḥliḳ qedirioŋa kiriwidi, mana, Lawiy jəmətigə wəkil boloŋan Ḥarunning ḥasisi bih sürüp, oŋunqilap, qeqəkləp, badam

16:49 ««Koraḥ wə ailisidikilər» tooŋuluḳ — izaḥat» — Koraḥ wə ailisidikilər xundaḳ əxəddiy aḳiwətkə uqrioŋini bilən, uning keyinki bəzi əwladliri «Zəbur»ning bəzi ḳisimlirini (məsilən, 42-49-küylərni) yazoŋan. Koraḥdikilərning bəziliri 24-ayəttə kərsitilgən əmrgə itaət ḳiloŋan bolsa kerək.

17:4 «ḥəküm-guwaḥliḳ» — muxu yərdə «ḥəküm-guwaḥliḳ» Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini, xundaḳla uning Israil bilən boloŋan əhdisini kərsitidu; Hudaning muḳəddəs maḥiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan ḳilinoŋaqḳa, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu. – Oḳurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əhdə sanduḳi iqidə saḳlaḳliḳ tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduḳ «ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳi», ibadət qediri «ḥəküm-guwaḥliḳ qediri» dəp atilidu.

17:4 Mis. 25:22

qüxkənidi. [9] Musa ḫasilarning ḫəmmisini Pərwərdigarning aldidin elip qikip, Israil həlkigə kərsətti; ular kərgəndin keyin ḫərkim əz ḫasilirini elip ketixti.
[10] Pərwərdigar Musaoɣa: — Xu asiylik kiloɣuqi balilaroɣa bir agaḫ bəlgisi bolsun dəp Ḫarunning ḫasisini ḫəküm-guwaḫning aldioɣa əkirip koyoɣin. Xundak kilsang sən ularning oɣuduraxkan gəplirini tohtitip, Manga anglanmaydioɣan kilisən; ularmu xuning bilən əlüp kətməydu, — dedi.[17:10]
[11] Musa xundak kildi; Pərwərdigar əzigə kandak buyruoɣan bolsa u xundak kildi.
[12] Israillar Musaoɣa səz kilip: —
Biz nəpəstin kalay dəwatimiz, biz tügəxtuk, biz ḫəmmimiz tügəxtuk! [13] Pərwərdigarning ibadət qedirioɣa yekinlaxkanlar əlməy kalmaydu, xundak ikən, biz ḫəmmimiz mutlək nəpəstin kəliximiz kerəkmu? — deyixti.

Kaḫin wə Lawiylarning wəzipisi

18 [1] Pərwərdigar Ḫarunoɣa mundak dedi: —
Sən, ooɣulliring wə ata jəmətingdikilər sening bilən birliktə mukəddəs jayoɣa munasiwətlik boloɣan gunaḫni, xuningdək sən wə ooɣulliring birliktə kaḫinlik wəzipisigə munasiwətlik boloɣan gunaḫni üstünglaroɣa alisilər.[18:1] [2] Sən kerindaxliring boloɣan Lawiy kəbilisidikilərni, yəni atabowiliringning kəbilisidikilərni əzüng bilən birləxtür ḫəm ularni hizmitingni kilixi üqün baxlap elip kəl; birak sən bilən ooɣulliring sening bilən birliktə ḫəküm-guwaḫlik qediri aldida hizmətlərni kilsun.[18:2] [3] Ular sening buyrukliringoɣa təyyar turup, xundakla qedirdiki barlik hizmət-wəzipisini ətəydu; pəkət mukəddəs jaydiki kaqa-kuqa əswablaroɣa wə kurbangaḫka yekinlaxmisun; undak kilsa, ularmu, silərmu əlüp ketisilər.
[4] Ular sening bilən birlixip, jamaət qediridiki wəzipini ətəp, kilidioɣan ḫərbir ixini kilsun; pəkətla ḫeq yat kixilər silərgə yekinlaxmisun.
[5] Kəḫr-oɣəzəp yənə Israillarning bexioɣa qüxmisun üqün, silər mukəddəs jaydiki wəzipə bilən kurbangaḫdiki wəzipini ətəxkə məs'ul bolunglar. [6] Mana, Mən Əzüm silərning kerindaxliringlar boloɣan Lawiylarni Israillar iqidin tallap qiktim; ular jamaət qedirining ixlirini kilixka Pərwərdigaroɣa təkdim kilinoɣan bolup, silərgə sowoɣa süpitidə ata kilinoɣan.[18:6] [7] Lekin sən wə ooɣulliring sening bilən birliktə kaḫinlik wəzipənglərdə turup, kurbangaḫtiki barlik ixlarni ḫəm pərdə iqidiki ixlarni bejiringlar; silərning wəzipənglər xundak bolsun. Kaḫinlik wəzipisini, hizmitimdə boluxunglar üqün silərgə sowoɣa kilip bərdim; yat adəmlər yekinlaxsa, eltürüwetilsun.

Kaḫinlarning elixka tegixlik ülüxi

[8] Pərwərdigar Ḫarunoɣa mundak dedi: —
Mən Manga sunuloɣan kətürmə ḫadiyələrni, yəni Israillar Manga mukəddəs dəp atioɣan barlik nərsilərni ülüxünglar bolsun dəp, mana mənggülük bəlgilimə bilən sanga wə sening əwladliringoɣa təkdim kildim. [9] Israillar otta sunidioɣan, «əng mukəddəs» nərsilərdin silərgə munular kaldurup berilidu: — ularning Manga atap sunoɣan barlik nərsiliri, yəni barlik axlik ḫədiyəliridin, barlik gunaḫ kurbanlikliridin, barlik itaətsizlik kurbanlikliridin «əng mukəddəs» ḫesablanoɣanliri, sanga wə əwladliringoɣa ata kilinidu. [10] Sən xu ülüxüngni «əng mukəddəs» süpitidə yegin, silərdin boloɣan

17:10 «ḫəküm-guwaḫ» — 17:4tiki izaḫatta kərsitilgəndək, muxu yərdə «ḫəküm-guwaḫ» Hudaning Israiloɣa boloɣan tüp əmrlirini kərsitidu, xundakla ularni saklaydioɣan əḫdə sandukini kərsitidu.
17:10 Ibr. 9:4
18:1 «mukəddəs jayoɣa munasiwətlik boloɣan gunaḫ» — demək, mukəddəs jay bilən munasiwətlik məlum gunaḫ ətküzülsə, xu gunaḫning məs'uliyitini birinqi üstigə aloɣuqi kaḫinlar ḫəm Lawiylar bolidu; gunaḫ kaḫinlik bilən munasiwətlik ix bolsa məs'uliyətni birinqi üstigə aloɣuqi kaḫinlar boluxi kerək. Muxu agaḫ, xübḫisizki, 17-babtiki wəkə bilən munasiwətlik agaḫtur.

18:2 «birləxtür» — bu səz muxu yərdə wə 4-ayəttə ibraniy tilida «Lawiy» degən səz bilən ipadilinidu («Yar.» 29:34ni kərüng).
18:6 Qəl. 3:45

ḫərbir ər kixi uni yesun; u sanga «əng mukəddəs» dəp bilinsun..
11 Munularmu sening bolidu: — Israillarning sowoɣatliri iqidin kətürmə ḫədiyələr, barlik pulanglatma ḫədiyələr sening; Mən ularni sanga, xundakla ooɣulliring bilən kizliringoɣa mənggülük bəlgilimə bilən təkdim kildim; sening əyüngdiki ḫərbir pak adəm uningdin yesə bolidu.. 12 Zəytun meyidin əng esilini, yengi xarabtin əng esilini, xundakla axliktin əng esilini, yəni Israillar Pərwərdigaroɣa atap sunoɣan dəsləpki pixkan məḫsulatlarning ḫəmmisini Mən sanga təkdim kilip bərdim. 13 Ular yərdin elip Pərwərdigaroɣa atap əkəlgən dəsləpki pixkan nərsilərning ḫəmmisi sening bolsun; əyüngdiki ḫərbir pak adəm uningdin yesə bolidu.
14 Israilda Hudaoɣa mutlək atilidioɣan ḫərbir nərsə sening bolidu..
15 Ular Pərwərdigaroɣa atap kəltüridioɣan barlik janiwarlarning tunjiliri, məyli insan yaki ulaoɣ-qarpay bolsun sening bolidu; ḫalbuki, insanlarning tunjilirini bolsa ularni tələm tələp yanduruwalsun wə napak ḫaywanlarning tunjilirini tələm tələp yanduruwalsun.. 16 Tələm tələx kerək boloɣanlar üqün yexi bir ayliktin axkanda tələm puli tələnsun; ularoɣa sən tohtatkan baḫa boyiqə, yəni mukəddəs jaydiki xəkəlning əlqəm birliki boyiqə (bir xəkəl yigirmə gəraḫdur) baḫa koyup, bəx kümüx xəkəl al.. 17 Pəkət tunji kala, tunji koy yaki tunji ooɣlakka tələm alsang bolmaydu; ularning ḫəmmisi mukəddəstur. Sən ularning kenini kurbangaḫka qeqip, meyini Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan, Uningoɣa huxbuy kəltüridioɣan kurbanlik süpitidə kəydürgin. 18 Ularning gəxi sening bolidu; huddi «kətürmə ḫədiyə» kilinoɣan təx wə ong arka putioɣa ohxax, sanga təwə bolidu. 19 Israillar Pərwərdigaroɣa atap sunoɣan mukəddəs nərsilər iqidiki kətürmə ḫədiyə-kurbanlikning ḫəmmisini Mən sanga wə sening bilən billə turuwatkan ooɣul-kizliringoɣa mənggülük bəlgilimə bilən təkdim kildim. Bu Pərwərdigar aldida sən wə sening bilən billə turuwatkan əwladliring üqün mənggülük tuzluk əḫdə bolidu.

Lawiylarning wəzipiliri ḫəm ülüxliri

20 Pərwərdigar Ḫaruoɣa mundak dedi: —
Israil zeminida sening ḫeqkandak mirasing bolmaydu, ularning arisidimu ḫeqkandak nesiwəng bolmaydu; Israillar arisida mana Mən Özüm sening nesiwəng, sening mirasing-durmən.. 21 Lawiylaroɣa bolsa, ularning ətəydioɣan hizmətliri, yəni jamaət qediridiki hizmiti üqün, mana Mən Israilda təkdim kilinoɣan barlik «ondin bir ülüx»ning ḫəmmisini ularoɣa miras kilip bərgənmən.
22 Buningdin keyin, gunaḫkar bolup ölüp kətməsliki üqün, Israillar jamaət qedirioɣa yekinlaxmisun. 23 Jamaət qediridiki hizmətni bolsa, uni ətigüqilər pəkət Lawiylarla bolidu wə xu ixta boloɣan gunaḫini özliri üstigə alidu, bu silər üqün əwladmu-əwlad mənggülük bir bəlgilimə bolidu; ularning Israillarning iqidə ḫeqkandak mirasi bolmaydu.. 24 Qünki Israillarning Pərwərdigaroɣa atap kətürmə ḫədiyə süpitidə sunoɣan «ondin bir ülüxi»ni Lawiylaroɣa miras kilip təkdim kilidioɣan boldum; xunga Mən ular tooɣruluk: Israillar iqidə ḫeqkandak mirasi bolsa bolmaydu, — dedim.
25 Pərwərdigar Musaoɣa mundak dedi: —
26 Sən Lawiylaroɣa eytkin: «Silər Israillarning kolidin Mən silərgə miras bolsun dəp təkdim kiloɣan «ondin bir ülüx»ni aloɣan ikənsilər, silər xu ondin bir ülüxning yənə ondin

18:10 «sən xu ülüxüngni «əng mukəddəs» süpitidə yegin» — «əng mukəddəs» ḫesablanoɣan nərsilər «mukəddəs yərdə», yəni mukəddəs jaydiki ḫoylida yeyilixi kerək idi. Məsilən, «Law.» 6:16ni kərüng.
18:11 Law. 10:14
18:14 Law. 27:28
18:15 «barlik janiwarlarning tunjiliri» — ibraniy tilida «barlik ət igisi (boloɣan janiwar)ning baliyatkusini aqidioɣanlar». **«tələm tələp yanduruwalsun»** — demək, ḫəlk ularning ornida kaḫinlaroɣa pul berixi kerək.
18:15 Mis. 13:2; 22:29; Law. 27:26; Qəl. 3:13
18:16 Mis. 30:13; Law. 27:25; Qəl. 3:47; Əz. 45:12
18:20 Kan. 10:9; 18:2; Əz. 44:28
18:23 «xu ixta boloɣan gunaḫini özliri üstigə alidu» — demək, mubada Lawiylar mukəddəs qedirni buloɣap, gunaḫ sadir kilsa, xundakla ularning bihəstəlikidin həlk mukəddəs qedirni buloɣap ḫərkandak gunaḫ sadir kiloɣan bolsa, bax məs'uliyətni Lawiylar əz üstigə elixi kerək.

bir ülüxini ayrip, uni Pərwərdigarƣa atap kətürmə ḥadiyə süpitidə sununglar. [27] Bu yol bilən silərning xu «kətürmə ḥadiyə»nglar silərgə «hamandiki axlikinglar»din ḥəm «xarab kəlqikidiki tolup taxkan xarabinglar»din ataloƣanlar ḥesablinidu.» [28] Bundak boloƣanda, silər Israillarning kolidin aloƣan ondin bir ülüxning ḥəmmisidin Pərwərdigarƣa atap kətürmə ḥadiyə sunisilər; silər Pərwərdigarƣa atioƣan xu «kətürmə ḥadiyə»ni kaḥin Ḥarunƣa beringlar. [29] Silərgə təkdim kilinoƣan barlik nərsilərdin əng esilini elip xularni mukəddəs ḥesablap «Pərwərdigarƣa ataloƣan toluk kətürmə ḥadiyə» süpitidə sununglar».

[30] Xunga sən Lawiylarƣa eytkinki, «Silər xulardin əng esilini kətürüp sunsanglar, bu silər Lawiylarning hamandiki axlikinglar wə xarab kəlqikidiki xarabinglarƣa ohxax ḥesablinidu. [31] Xundak kiloƣandin keyin silər wə əydikiliringlar xu «ondin bir ülüx»lərni haliƣan yərdə yesənglar bolidu, qünki bu silərning jamaət qediridiki hizmitinglarning in'ami bolidu;» [32] Silər xu ülüxlərdin əng esilini kətürüp sunsanglar, muxu ixinglar səwəbidin gunaḥkar bolmaysilər. Undak kilsanglar silər Israillar atioƣan mukəddəs nərsilərni buloƣimaysilər, xuning bilən əlməysilər».

Kizil siyirning küli

19 [1] Pərwərdigar Musa bilən Ḥarunƣa səz kilip mundak dedi: —

[2] Mən Pərwərdigar əmr kiloƣan kanun-bəlgilimə xuki: — Sən Israillarƣa buyruƣin, ular bejirim, nukṣansiz, boyunturuk selinmioƣan kizil yax siyirdin birni sening yeningƣa əkəlsun. [3] Sən siyirni kaḥin Əliazarƣa tapxur, u uni qedirgaḥning sirtioƣa əpqiksun, andin birsi siyirni uning aldida booƣuzlisun.»

[4] Kaḥin Əliazar barmikini kanƣa miləp, jamaət qedirining aldioƣa karitip yəttə mərtəm qaqsun.» [5] Andin birsi Əliazarning kəz aldida pütkül siyirni kəydürsun, yəni uning terisi, gəxi, kəni wə tezəklirini kəyd ürsun.» [6] Kaḥin kedir yaƣiqi, zofa əsümlüki wə kizil rəhtni siyir kəydürülidioƣan otka taxlisun.» [7] Andin kaḥin əz kiyimini yusun wə bədinini suda yusun, andin keyin bargaḥka kirixkə bolidu; lekin kaḥin kəq kirgüqə napak sanalsun. [8] Siyirni kəydürgən kiximu kiyimlirini su bilən yuyup, əz bədinini suda yusun, andin u kəq kirgüqə napak sanalsun. [9] Pak bir adəm siyirning külini yioƣip bargaḥning sirtidiki pak bir yərgə koysun; u Israil jamaiti üqün «napaklikni qikarƣuqi su»ni yasaxka xu yərdə sakḷansun, u bir «gunaḥni pakliƣuqi»dur. [10] Siyirning külini yioƣixturoƣan adəm əzining kiyimlirini yusun wə kəq kirgüqə napak sanalsun. Bu Israillarƣa wə ularning arisida turuwatkan musapirlarƣa mənggülük kanun-bəlgilimə bolidu.

Həlkni napakliktin paklax nizami

[11] — Ölükkə, yəni ḥərkandak əlgən kixining jəsitigə tegip kətkən ḥərbir kixi yəttə kün napak sanilidu.» [12] U adəm üqinqi küni axu su bilən əzini paklisun, ḥəmdə yəttinqi künimu paklisun, andin u pak sanilidu; əgər u üqinqi küni ḥəmdə yəttinqi küni əzini paklimisa, pak sanalmaydu.» [13] Ḥərkandak

18:27 «...silərning xu «kətürmə ḥadiyə»nglar... din ataloƣanlar ḥesablinidu» — Lawiylarning ḥeqkandak hamini yaki xarab kəlqəkliri yok idi, əlwəttə. Xunga ular əzliri həlktin kobul kiloƣan «ondin bir ülüx»lərdin ondin birini elip, Pərwərdigarƣa «kətürmə ḥadiyə»lərni atixi kerək. Xu yol bilən ularning sunoƣini huddi dehkanlarning Pərwərdigarƣa əz ḥosulidin sunoƣinioƣa ohxax bolidu.

18:31 «silər wə əydikiliringlar» — muxu yərdə Lawiylarni kərsitidu.

18:32 «silər Israillar atioƣan mukəddəs nərsilərni buloƣimaysilər, xuning bilən əlməysilər» — baxka bir hil tərjimisi: «silər Israillar atioƣan mukəddəs nərsilərni ḥeq buloƣimanglar; bolmisa, əlisilər».

19:3 Ibr. 13:11, 12

19:4 Ibr. 9:13

19:5 Mis. 29:14; Law. 4:11, 12

19:6 «kizil rəhtni» — yaki «kizil yipni».

19:11 Qəl. 31:19; Ḥag. 2:13

19:12 «Izaḥat» — toluk ayətning baxka bir hil tərjimisi: «U adəm üqinqi küni ənə xundak (napaklikni qikarƣuqi) su bilən əzini paklisun, yəttinqi küni u pak sanilidu; əgər u üqinqi küni əzini paklimisa, yəttinqi küni pak sanalmaydu».

adəm ələkkə, yəni ḥərḳandaḳ ølgən kixining jəsitigə tegip kətsə, ḥəmdə əzini paklimisa, Pərwərdigarning qedirini buloŋioŋan bolidu; xu kixi Israil arisidin üzüp taxlinidu; qünki «napaklikni qikaroŋuqi su» uningoŋa sepilmigəqkə, u napak sanilidu; uning napakliḳi tehiqə üstidə turidu.
14 Əgər birər kixi bir qedir iqidə ələp ḳaloŋan bolsa, u tooŋruluḳ ḳanun-bəlgilimə mundaḳ bolidu: — xu qediroŋa kirgən ḥərbirsi wə qedirda turup ḳaloŋanlarning ḥərbiri yəttə kün napak sanilidu. 15 Ḥərbir oquḳ turoŋan, aoŋzi yepilmioŋan ḳaqa-ḳuqilarning ḥəmmisi napak sanilidu. 16 Xuningdək dalada ḳiliqxəmxər bilən ələtürülgənlərgə, yaki əzi ələp ḳaloŋanning ələkigə, yaki adəmning ustihininioŋa yaki ḳəbrisigə təgkən ḥərbir kixi yəttə küngiqə napak sanilidu. 17 Kixilər bu napak kixi üqün «paklanduroŋuqi ḳurbanlik»ning külidin azraḳ elip komzəkkə selip, ularning üstigə eḳin su ḳuysun. 18 Andin pak bir kixi zofa əsümlükini elip xu suoŋa təgküzüp uni qediroŋa wə iqidiki barliḳ ḳaqa-ḳuqilaroŋa ḥəm xu yərdə turoŋan barliḳ kixilərning üstigə sepip ḳoysun, wə yənə uni ustihanoŋa, ələtürülgüqigə yaki ḳəbrigə təgkən kixining üstigə sepip ḳoysun.. 19 Üqinqi küni wə yəttinqi küni ḥeliḳi pak adəm pak bolmioŋan adəmlərning üstigə xu suni sepip ḳoysun; xundaḳ ḳiloŋanda, yəttinqi künigə kəlgəndə u kixi paklanoŋan bolidu; andin u kixi kiyimlirini yuyup, bədinini suda yusun, kəq kirgəndə u pak sanilidu.
20 Lekin napak bolup ḳelip, əzini paklimioŋan kixi Pərwərdigarning muḳəddəs jayini buloŋioŋini üqün, jamaət arisidin üzüp taxlinidu; «napaklikni qikaroŋuqi su» uning üstigə sepilmigən, xunga u napak sanilidu. 21 Bu Israillaroŋa mənggülük bəlgilimə bolidu, «napaklikni qikaroŋuqi su»ni səpkən kixi bolsa əzining kiyimlirini yusun wə «napaklikni qikaroŋuqi su»oŋa təgkən kixi kəq kirgüqə napak sanalsun. 22 Napak kixi təgkən ḥərḳandaḳ nərsimu napak sanilidu; bu nərsilərgə təgkən kixilərmu kəq kirgüqə napak sanalsun.

19:18 Zəb. 51:7

Məryəmning wapat boluxi

20 1 Birinqi ayning iqidə Israillar, yəni pütkül Israil jamaiti Zin qəligə yetip kelip, Ḳadəxtə turup ḳaldi; Məryəm xu yərdə wapat boldi wə xu yərgə dəpnə ḳilindi.

Məribaḥ süyi — həlḳning yənə ḳaḳxixi

2 Jamaətkə iqidioŋanoŋa su yoḳ idi, ular yioŋilip Musa bilən Ḥarunoŋa ḥujum ḳiloŋili turdi. 3 Həlḳ Musa bilən təgixip: — Ḳerindaxlirimiz Pərwərdigarning aldida ølgən qaoŋda bizmu billə ølsək boptikən!.. 4 Silər nemə üqün biz wə qarpaylirimizni bu yərdə ələp kətsun dəp, Pərwərdigarning jamaitini bu qəl-jəzirigə baxlap kəldinglar? 5 Silər nemə üqün bizni Misirdin elip qikip bundaḳ dəḥxətlik yərgə əkəldinglar? Bu yərdə ya terikqilik ḳiloŋili yər bolmisa, ya ənjür, üzüm, anar bolmisa, iqidioŋanoŋa sumu bolmisa, — deyixti.
6 Xuning bilən Musa bilən Ḥarun jamaəttin ayrilip jamaət qedirining dərwazisi aldioŋa kelip düm yikiliwidi, Pərwərdigarning julasi u ikkisigə ayan boldi. 7 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
8 Ḥasini ḳolungoŋa al, andin sən akang Ḥarun bilən birliktə jamaətni yioŋip, ularning kəz aldidila ḳoram taxḳa buyruḳ ḳil; xundaḳ ḳilsang ḳoram tax əz süyini qikiridu; xu yol bilən sən ularoŋa su qikirip, jamaət wə qarpayliri iqidioŋanoŋa su berisən.. 9 Xuning bilən Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning ḥuzuridin ḥasini aldi. 10 Musa bilən Ḥarun ikkisi jamaətni ḳoram taxning aldioŋa yioŋdi wə Musa ularoŋa: — Gepimgə ḳulaḳ selinglar, i asiylar! Biz silərgə bu ḳoram taxtin su qikirip berəylimu?! — dedi.. 11 Andin Musa ḥasisi bilən ḳoram taxni ikki ḳetim uruwidi, naḥayiti kəp su ekip qikti, sudin jamaətmu, qarpaylarmu iqixti.. 12 Pərwərdigar Musa

20:3 Qəl. 16:32, 49
20:8 «ḥasini ḳolungoŋa al» — Musaning xu ḥasisi kəp ḳetim Hudaning yolida ixlitilip kelingən. Birinqi ḳetimkisi «Mis.» 4:2də tepilidu.
20:8 Nəḥ. 9:15; Zəb. 78:15, 16; 105:41; 114:8
20:10 Ḳan. 32:51; Zəb. 106:32,33
20:11 Zəb. 78:15-16; 105:41; Yəx. 43:20; 48:21; 1Kor. 10:4

bilən Ḥarunoɣa: —
Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muḳəddəs dəp ḥərmətlimigininglar üqün, ikkinglarning bu jamaətni Mən ularoɣa təḳdim ḳilip bərgən zeminoɣa baxlap kirixinglaroɣa yol ḳoymaymən, — dedi.
13 Su qiḳiriloɣan jay «Məribaḥ suliri» dəp ataloɣan; Israillar xu yərdə Pərwərdigar bilən takallaxḳanliḳi üqün, U ularning otturisida Өzining muḳəddəs ikənlikini kərsətti.

Edomlarning Israillarning qegridin ətüxigə yol ḳoymasliḳi

14 Musa Ḳadəxtin Edom padixaḥi bilən kərüxüxkə əlqi əwətip uningoɣa: «Ḳerindaxliri Israil mundaḳ dəydu: — Biz tartiwatḳan jəbr-japalarning ḳandaḳliḳi əzlirigə məlum,
15 bizning ata-bowilirimiz Misiroɣa qüxkən bolup, biz Misirda uzaḳ zaman turup kəttuḳ; misirliḳlar bizgimu, bizning ata-bowilirimizoɣimu yaman muamilə ḳildi;
16 biz Pərwərdigaroɣa yeliniweduḳ, U bizning zarimizoɣa ḳulaḳ selip, Pərixtə əwətip bizni Misirdin elip qiḳti. Ḥazir mana, biz əzlirining qegrisioɣa jaylaxḳan Ḳadəx degən bir xəḥərdə turuwatimiz.
17 Əmdi bizning zeminliridin ətüximizgə ruhsət ḳiloɣan bolsila, biz etiz-eriḳ wə üzümzarliḳlardin ətməymiz, ḳuduḳliringladin sumu iqməymiz; «Han yoli» bilən mengip qegriliridin ətüp kətküqə ong-soloɣa burulmaymiz» — dedi.
18 Lekin Edomlar uningoɣa: «Silərning bizning zeminimizdin ətüxünglərgə bolmaydu, ətimən desənglar ḳiliq kətürüp silərgə jənggə qiḳimiz» — dedi.
19 Israillar uningoɣa: «Biz «kətürülgən yol» bilən mangimiz, əzimiz wə mallirimiz süyünglarni iqsək, nərhi boyiqə ḥəḳḳini berimiz; biz pəḳət piyadə ətüp ketimiz, baxḳa ḥeq təlipimiz yoḳ» dewidi,
20 Edom padixaḥi: «Yaḳ. Ətməysilər!» dedi. Edom padixaḥi naḥayiti kəp adimini baxlap qiḳip Israillaroɣa zor ḥəywə kərsətti.
21 Xundaḳ ḳilip Edomlar Israillarning ularning təwəlikidin ətüxigə ənə xu yosunda yol ḳoymidi; xuning bilən Israillar Edomlarning aldidin burulup kətti.

Ḥarunning wapat boloɣanliḳi

22 Ular Ḳadəxtin yoloɣa qiḳti; pütkül Israil həlḳi Ḥor teoɣioɣa kəldi.
23 Pərwərdigar Edomning qegrisidiki Ḥor teoɣida Musa bilən Ḥarunoɣa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
24 Ḥarun əz həlḳlirigə ḳoxulup ketidu; ikkinglar Məribaḥ suliri degən jayda Mening əmrimgə hilapliḳ ḳiloɣininglar üqün, uning Mən Israillaroɣa təḳdim ḳilip bərgən zeminoɣa kirixigə bolmaydu.
25 Sən Ḥarun bilən ooɣli Əliazarni elip Ḥor teoɣioɣa qiḳḳin;
26 Ḥarunning kiyimlirini saldurup, ooɣli Əliazaroɣa kiydürüp ḳoy; Ḥarun xu yərdə ölüp, əz həlḳlirigə ḳoxulidu.
27 Musa Pərwərdigarning deginidək ḳildi, üqəylən pütkül jamaətning kəz aldida Ḥor teoɣioɣa qiḳti.
28 Musa Ḥarunning kiyimlirini saldurup uning ooɣli Əliazaroɣa kiydürüp ḳoydi; Ḥarun taoɣning qoḳḳisida öldi. An-

---

20:12 «Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muḳəddəs dəp ḥərmətlimigininglar üqün» — Musa bilən Ḥarunning «Israillar aldida Hudani muḳəddəs dəp ḥərmətliməslik» gunaḥi tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz. «Ḳoram tax» tooɣruluḳ «1Kor.» 10:4ni wə izaḥatini kərüng.
20:12 Qəl. 27:14; Ḳan. 1:37
20:13 «Məribaḥ» — «takallixix» degən mənidə. **«Pərwərdigar ularning otturisida əzining muḳəddəs ikənlikini kərsətti»** — Huda Musa wə Ḥarunning Өzini ḥərmətlimigini üqün, ularni jazalap, Musaning həlḳ aldida ḳiloɣan biḥərmətlik sezlirining Өzigə wəkillik ḳilmaydioɣanliḳini ipadiləp, həlḳ aldida Өzining pakmuḳəddəslikini kərsətti.
20:14 Ḳan. 23:6; Ob. 10; Ob. 12
20:16 «Pərixtə» — bəzilər «əlqi» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin «Mis.» 23:20, 23, 34:32din ḳarioɣanda, mənisi dərwəḳə «Pərixtə»dur.
20:16 Mis. 2:23; 14:19

20:18 «... bizning zeminimizdin ... silərgə jənggə qiḳimiz» — ibraniy tilida «... mening zeminimdin... silərgə jənggə qiḳimən» deyilidu.
20:19 «biz» — ibraniy tilida «mən».
20:20 «Edom padixaḥi» — ibraniy tilida «Edom».
20:21 Ḥak. 11:18
20:22 Qəl. 33:37
20:24 «əz həlḳlirigə ḳoxulux» — muxu ibarə tooɣruluḳ «Yar.» 25:8 wə izaḥatini kərüng. Xübḥisizki, bu ibarə adəm əlgəndin keyin, roḥining yənila ḥayat bolidioɣanliḳini kərsitidu.
20:25 Qəl. 33:38; Ḳan. 32:50

din Musa bilən Əliazar taoŋdin qüxüp kəldi.
29 Pütkül jamaət Ḥarunning ölgənlikini bildi;
xuning bilən pütün Israil jəməti Ḥarun üqün
ottuz kün matəm tutti.

Kanaaniylarning məoŋlup kilinixi

21 1 Jənubta turuxluk Arad məmlikitining
Kanaaniylardin boloŋan padixaḥi
Israillarning Atarim yoli bilən
keliwatkanlikini anglap, qikip ular bilən
sokuxup, nəqqəylənni tutkun kilip kətti.
2 Andin Israillar Pərwərdigaroŋa kəsəm
iqip: «Əgər bu həlkni bizning kolimizoŋa
pütünləy tapxuridioŋan bolsang, ularning
xəḥərlirini wəyran kilip taxlaymiz» — dedi.
3 Pərwərdigar Israillarning pəryadini anglap,
Kanaanliylarni ularning kolioŋa tapxurdi,
xuning bilən ular Kanaaniylarni ularning
xəḥərliri bilən koxup wəyran kildi; xu
səwəbtin ular xu yərni «Hormaḥ» dəp atidi.

Zəḥərlik yilanlar bilən mis yilan

4 Ular Ḥor teoŋidin yoloŋa qikip, Edom zemininі aylinip ətüx üqün, Kizil Dengiz boyidiki yolni boylap mangdi; həlk muxu yol
səwəbidin kənglidə tolimu takətsiz bolup,
5 Hudaoŋa wə Musaoŋa karxi qikip: — Silər
nemə üqün bizni qəl-jəziridə əlsun dəp Misir zeminidin baxlap qikkansilər? Bu yərdə
ya axlik, ya su yok, kənglimiz bu ərziməs
nanlardin bizar boldi, deyixti.
6 Xu səwəbtin
Pərwərdigar ularning arisioŋa zəḥərlik yilanlarni əwətti; yilanlar ularni qakti, xu səwəbtin
Israillardin nuroŋun adəm ölüp kətti.
7 Həlk
Musaning aldioŋa kelip uningoŋa: — Biz
aoŋzimizni buzup, Pərwərdigaroŋa ḥəm sanga
ḥujum kilip, yaman gəp kilip gunaḥ kilduk;
Pərwərdigaroŋa tilawət kilsang, u bu yilanlarni arimizdin elip kətkəy, — dewidi, Musa
həlk üqün dua kildi.
8 Pərwərdigar Musaoŋa: —

Sən bir zəḥərlik yilanning xəklini yasap
hadioŋa esip koyoŋin; yilan qekiwaloŋan
hərbiri uningoŋa karisila kayta ḥayatka
erixidu, — dedi.
9 Musa mistin bir yilan yasitip hadioŋa esip koydi; wə xundak boldiki,
yilan birkimni qekiwaloŋan bolsa, u bu mis
yilanoŋa karisila, ular ḥayat kaldi.

Obottin Pisgaḥoŋiqə mengix

10 Israillar yənə yoloŋa qikip Obotka kelip qedir tikti.
11 Yənə Obottin yoloŋa qikip, Moab
zeminining udulida kün qikix tərəptiki
Iyə-Ibarimoŋa kelip qedir tikti. 12 Ular yənə
u yərdin yoloŋa qikip Zərəd jiloŋisida qedir
tikti. 13 Yənə u yərdin mengip Amoriylarning
zeminining qetidin qikip qəl-bayawandin
ətüp, ekip turoŋan Arnon dəryasining u
kətida qedir tikti (qünki Arnon dəryasi
Moabiylarning qegrisi bolup, Moabiylar
bilən Amoriylarning otturisida idi.
14-15 Xunga «Pərwərdigarning jəngnamisi»
degən kitabta: —
«Sufaḥdiki Waḥəb wə dərya-wadiliri,
Arnon dəryasi wə jiloŋilirining yanbaoŋirliri,
Arning turaloŋusioŋiqə yetip,
Moabning qegrisioŋa qüxidu» dəp
pütülgənidi).
16 Israillar yənə u yərdin mengip Bəərgə
kəldi; «Bəər» kuduk degən mənidə bolup,
ilgiri Pərwərdigar Musaoŋa: «Sən həlkni yioŋ,
Mən ularoŋa iqidioŋan su berəy» degəndə xu
kudukni kəzdə tutkan. 17 Xu qaoŋda Israillar
munu nahxini eytixkan: —

20:28 Kan. 10:6; 32:50
21:1 «Jənubta» — ibraniy tilida «Nəgəwdə». Nəgəw bolsa Pələstin zeminining jənub təripidiki qong qəllük yərdur.
21:3 «Hormaḥ» — degənning mənisi «wəyranə».
21:5 «ərziməs nanlar» — bu səz Huda ularning üstigə ḥər küni qüxüridioŋan «manna»ni kərsitidu. «Mis.» 16:13-36ni kərüng.
21:6 «zəḥərlik yilanlar» —— Ibraniy tilida «ot yilanlar».
21:6 1Kor. 10:9
21:8 Yuḥ. 3:14
21:9 «mistin bir yilan... yasitip hadioŋa esip koyoŋin» — bu wəkə tooŋruluk yənə «Yuḥ.» 3:14-15ni kərüng.
21:9 2Pad. 18:4; Yuḥ. 3:14
21:10 Qəl. 33:43
21:13 Ḥak. 11:18
21:14-15 «tərjimə» — bu kədimki xeirning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Bu yərdə Musa pəyoŋəmbərning uni nəkil kəltürüxining məksiti, xübḥisizki, Pərwərdigar kədimdin tartip Moab üqün bekitkən qegraning Arnon dəryasi bilən Ar xəḥiri ikənlikini ispatlax üqündur.

«Ah ḳuduḳ, qiḳsun süyüng bulduḳlap,
Nahxa eytinglar, ḳuduḳḳa beoḫixlap:
18 Bu ḳudukni əmirlər,
Həlḳning kattiliri ḳazoḫan,
Ḳanun qiḳaroḫuqining səzi bilən,
Ḥasiliri bilən ḳazoḫan».
Israillar qəl-bayawandin yənə Mattanahḳa,
19 Mattanahtin Nahaliyəlgə, Nahaliyəldin
Bamotḳa, 20 Bamottin Moab dalasidiki
jiloḫioḫa, yənə qəl-bayawan tərəpkə ḳarap
turoḫan Pisgah teoḫining qoḳḳisioḫa yetip
bardi.

Amoriylarning padixahi bilən Baxan padixahini yənggənliki

21 Israillar Amoriylarning padixahi
Sihonning aldioḫa əlqilərni əwətip:
22 — Bizning əz zeminliridin ətüweliximizgə
ijazət bərgəyla; biz silining etizliḳlirioḫa wə
üzümzarliḳlirioḫa kirməymiz, ḳuduḳliridin
sumu iqməymiz; təwəliridin ətüp kətküqə
«Han yoli»din qiḳmaymiz, — dedi.
23 Sihon
Israillarni əz qegrisidin ətkili ḳoymayla
ḳalmastin, əksiqə u Israillar bilən soḳuximən
dəp, əzining barliḳ həlḳini yioḫip qəlgə
ḳarap atlandi. U Yahazoḫa kelip Israiloḫa
ḫujum ḳildi.
24 Israillar uni ḳiliq bilən qepip
əltürüp, uning yurtini Arnon dəryasidin
Yabbok dəryasioḫiqə, yəni Ammoniylarning
qegrisioḫiqə igilidi; Ammoniylarning qe-
grisi bolsa bək mustəḥkəm idi.
25 Israil-
lar bu yərdiki ḫəmmə xəḫərni igilidi ḫəm
Amoriylarning xəḫərlirigə, yəni Ḫəxbonoḫa
wə uningoḫa təwə barliḳ yeza-ḳixlaḳloroḫimu
kirip orunlaxti.
26 Qünki Ḫəxbon əslidə
Amoriylarning padixahi Sihonning mərkiziy
xəḫiri idi; Sihon əslidə Moabning ilgiriki
padixahi bilən soḳuxḳan, uning Arnon
dəryasioḫiqə boloḫan ḫəmmə zeminini
tartiwaloḫanidi. 27 Xu səwəbtin xairlar: —
«Ḫəxbonoḫa kelinglar!
Mana Sihonning xəḫiri yengiwaxtin
ḳurulsun,
Sihonning xəḫiri məḫkəm ḳilinsun.
28 Qünki Ḫəxbonning əzidin qiḳti bir ot,
Sihonning xəḫiridin bir yalḳun yalḳunlap,
Yutuwətti Moabtiki Ar xəḫirini,
Arnondiki egiz jaylarning əmirlirini.
29 Way sanga əy Moab!
Ḫəy Kemoxning ümmiti, tügəxtinglar!
Qünki Kemox əz ooḫullirini ḳaqḳunoḫa aylan-
durdi,
Ḳizlirini əsirlikkə berip, Amoriylarning
padixahi Sihonoḫa tutup bərdi!
30 Biz ularni
yiḳitiwəttuḳ,
Ḫəxbon taki Dibonoḫiqə ḫalak boldi;
Biz ḫətta Nofaḫḳiqə (Nofaḫtin Mədəbaoḫa ye-
tidu) ularning yurtini wəyran ḳiliwəttuḳ!» —
dəp xeir yezixḳanidi.
31 Xuning bilən Israillar ənə xu tərikidə
Amoriylarning yurtioḫa orunlaxti. 32 Musa
Yaazərni qarlap kelixkə qarlioḫuqilarni
əwətti; andin Israillar Yaazərning yeza-
ḳixlaḳlirini ixoḫal ḳilip, u yərlərdiki Amo-
riylarni yeridin ḳooḫliwətti. 33 Xuningdin
keyin Israillar burulup, Baxanning yolini
boylap mangdi; Baxanning padixahi Og wə
uning barliḳ həlḳi qiḳip ədrəydə Israillar
bilən jəng ḳilixḳa səp tüzdi.
34 Pərwərdigar
Musaoḫa: — Ḳorḳma, Mən uni, uning barliḳ
həlḳi ḫəm zeminini ḳolungoḫa tapxurimən;
sən uni ilgiri Ḫəxbonda turuxluḳ
Amoriylarning padixahi Sihonni ḳiloḫandək

21:18 «ḳanun qiḳaroḫuqining səzi bilən» — baxḳa birhil tərjimisi: — «tayaḳliri bilən». **«həlḳning kattiliri ḳazoḫan, ... ḫasiliri bilən ḳazoḫan»** — bu ixning xu alahidiliki barki, pəḳət addiy puḳralarla əməs, həlḳning kattilirimu əmgək ḳilip ḳuduḳ kolaxti.
21:21 «izahat» — «Ḳan.» 2:26-3:11nimu kərüng.
21:21 Ḳan. 2:26; Ḥak. 11:19
21:22 Qəl. 20:17
21:23 Ḳan. 2:30; 29:7; Yə. 24:8; Ḥak. 11:20
21:24 «Ammoniylarning qegrisioḫiqə igilidi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ammoniylarning qegrisi Yaazər idi» (32-ayətni kərüng).
21:24 Ḳan. 2:33,37; 29:7; Yə. 12:2; 24:8; Ḥak. 11:2; Zəb. 135:10-12; 136:19-21; Am. 2:9
21:25 Ḳan. 2:34, 35
21:28 Yəx. 48:45
21:29 «Kemox» — Kemox Moab qoḳunoḫan but idi. Moabiylarning uningoḫa əz balilirini ḳurbanliḳ ḳilix aditi bar idi («2Pad.» 3:27ni kərüng). Bu tarihḳa ḳarioḫanda, Kemoxning «əz həlḳiga» ḫeq paydisi bolmioḫanidi!
21:29 1Pad. 11:7, 33
21:30 «biz ularni yiḳitiwəttuḳ» — yaki «biz uloroḫa attuḳ».
21:33 Ḳan. 3:1; 29:7

kilisən, — dedi.» 35 Xuning bilən ular Og bilən uning ooƣullirini ħəm barlik həlkining birini koymay kirip taxlidi wə uning zeminini igilidi.»

Moab padixaĥi Balakning Balaamni Israilni karoƣaxka qakirixi

22 1 Israillar yənə yoloƣa qikip Moab tüzləngliklиridə, yəni Iordan dəryasining xərktəripidə, Yerihoning udulida qedir tikti. 2 Israillarning Amoriylaroƣa kiloƣan ixlirining ħəmmisini Zipporning ooƣli Balak kərüp turoƣanidi. 3 Moablar həlktin intayin korkuxti, qünki ular bək kəp idi; Moabiylar Israillarning səwəbidin bək alakzadə bolup ketixti. 4 Moabiylar Midiyan aksakallirioƣa: «Bu bir top adəm ətrapimizdiki ħəmmə nərsini, huddi kala etizdiki otni yalmioƣandək yalmap yəp ketidioƣan boldi» — deyixti. U qaoƣda Zipporning ooƣli Balak Moabning padixaĥi idi.

5 U əlqilərni Beorning ooƣli Balaamning aldioƣa, Balaamning ana yurtidiki uluoƣ dərya boyidiki Petor xəĥirigə berip, Balaamni qakirip kelixkə əwətip: padixaĥimiz: — «Karisila, bir həlk Misirdin qikkanidi; mana, ular pütün zeminoƣa yamrap kətti, mana ular bizning udulimizoƣa kelip qüxti.» 6 Ular meningdin küqlük boloƣaqka, əmdi əzliri kelip bu həlkni mən üqün bir karoƣap bərgən bolsila; bəlkim mən ularni yengip, bu zemindin koƣlap qikirixim mumkin; qünki əzliri kimgə bəht tilisilə xuning bəht kuqidioƣanlikini, kimni karoƣisila, xuning karoƣixka kalidioƣanlikini bilimən» dəydu, dənglar, — dedi. 7 Moabning akşakalliri bilən Midiyanning akşakalliri kollirida pal selix in'amlirini elip mangdi; ular Balaamning aldioƣa kelip Balakning gəplirini yətküzdi. 8 Balaam ularoƣa: —

Bügün ahxam muxu yərdə konup kelinglar, mən Pərwərdigarning manga kiloƣan sözi boyiqə silərgə jawap yətküzimən, — dedi. Xuning bilən Moabning xu əmirliri Balaamningkidə konup kaldi.»

9 Huda Balaamningkigə kelip: —

Sening bilən billə turoƣan bu adəmlər kim? — dewidi, 10 Balaam Hudaoƣa: — Moab padixaĥi Zipporning ooƣli Balak əlqilərni əwətip manga: 11 «Karisila, Misirdin bir həlk qikkanidi, ular pütün zeminoƣa yamrap kətti; bu yərgə kelip mening üqün ularni karoƣap bərsilə, xundak kilsila bəlkim ularni yengip, bu yərdin koƣliwetəlixim mumkin» — dedi, — dedi.

12 Huda Balaamoƣa:

Sən ular bilən billə barsang bolmaydu, u həlkni karoƣisangmu bolmaydu, qünki ularoƣa bəht-bərikət ata kilinoƣan, — dedi. 13 Balaam ətigən turup Balakning əməldarlirioƣa: —

Silər əz yurtunglaroƣa kaytip ketinglar, qünki Pərwərdigar mening silər bilən billə beriximoƣa ruhsət kilmidi, — dedi. 14 Moabning əməldarliri kopup Balakning yenioƣa kelip uningoƣa: —

Balaam biz bilən billə kelixkə unimidi, — dedi.

15 Xuning bilən Balak tehimu kəp wə tehimu mətiwər əməldarlarni əwətti, 16 Ular Balaamning aldioƣa kelip uningoƣa: —

«Zipporning ooƣli Balak mundak dəydu: — «Heqnemə silining yenimoƣa kelixlirini tosmioƣay; 17 qünki mən əzlirini zor xanxəhrətkə igə kilimən; nemə desilə makul dəymən; xunga manga əxu həlkni karoƣap bərsilila bolidu», — dedi.

18 Balaam Balakning hizmətkarlirioƣa jawabən: —

Balak manga əzining altun-kümüxkə lik toloƣan əz əyini bərsimu, məyli qong yaki kiqik ix kilay, Hudayim Pərwərdigarning manga buyruoƣanliridin ħalkip ketəlməy mən.» 19 Silərmu bügün ahxam muxu yərdə konup kelinglar, Pərwərdigar yənə xu ixlar tooƣrisida manga nemə dəydikin, xuni biləy,

21:34 Zəb. 136:20
21:35 Zəb. 136:20, 21, 22
22:5 «Balaam» — Balaamning kim ikənliki tooƣruluk yənə «koxumqə səz»imizni kerüng.
22:5 Yə. 24:9
22:8 «Uluoƣ dərya» — əfrat dəryasini kərsitixi mumkin.
22:18 Qəl. 24:13

— dedi.
20 Xu keqisi Huda Balaamningkigə kelip
uningoŋa: —
U kixilər seni təklip kilip kəlgən bolsa, ular
bilən billə baroŋin, lekin sən Mening sanga
eytidioŋanlirim boyiqə ix kilixing kerək, —
dedi.

Pərwərdigarning Pərixtisi bilən Balaamning exiki

21 Balaam ətigən turup exikini tokup
Moabning əmirliri bilən billə mangdi. 22 Huda
Balaamning mangoŋanlikidin oŋəzəpləndi;
Pərwərdigarning Pərixtisi uni tosuxka yol-
da turatti. U xu qaoŋda exikigə minip ikki
oŋulami bilən billə ketiwatatti. 23 Mada exək
Pərwərdigarning Pərixtisining kolioŋa kiliq
aloŋan ḥalda yolda turoŋanlikini kərüp, yol-
din qikip etizlik bilən mengiwidi, Balaam
exəkni yoloŋa qikip mengixka dumbalap ur-
di. 24 Pərwərdigarning Pərixtisi ikki təripi
tosma tam bilən tosuloŋan üzümzarlikтiki tar
bir yolda turuwaldi. 25 Exək Pərwərdigarning
Pərixtisini kərüp, tamoŋa kistilip mengip,
Balaamning putini tamoŋa kistap yarilan-
durup koydi; Balaam exəkni yənə dumba-
lidi. 26 Pərwərdigarning Pərixtisi bolsa yənə
aldioŋirak berip, ong ya soloŋa buruluxka
bolmaydioŋan tehimu tar bir yərdə kütüp
turdi. 27 Exək Pərwərdigarning Pərixtisini
kərüp mangmay, Balaamning astida yetiwal-
di; Balaam kattik hapa bolup, exəkni ḥasisi
bilən kattik dumbalap kətti. 28 Bu qaoŋda
Pərwərdigar exəkkə zuwan kirgüzüwidi,
exək Balaamoŋa: —
Meni üq kətim dumbalaydioŋanoŋa sanga
nemə yamanlik kiptimən? — dewidi, 29 Ba-
laam exəkkə: —
Sən meni sətləxtürdüng, koLumda kiliq
boloŋan bolsa idi, seni qepip əltürüwetəttim!
— dedi.
30 Exək Balaamoŋa: — Mən seningki
boloŋinimdin tartip minip kəlgən exiking
mən əməsmu? Ilgiri mən sanga muxundak
kilix aditim bolup bakkanmu? — dewidi,
— Yak, — dedi Balaam.

Balaamning əyiblinixi

31 Ənə xu qaoŋda Pərwərdigar Balaamning
kəzlirini aqti, Balaam Pərwərdigarning
Pərixtisining kiliqini oŋilipidin qikirip, yolda
turoŋanlikini kərdi; u yərgə bexini koyup
səjdə kildi. 32 Pərwərdigarning Pərixtisi
uningoŋa: —
Sən exikingni nemə üqün üq kətim
dumbalaysən? Karioŋina, mangoŋan yolung
Mening nəzirimdə tətür boloŋaqka, seni
tosuxka qikkuqi Mən Özüm idim. 33 Exək
Meni kərüp üq kətim Mening aldimdin bu-
rulup kətti; əgər exək Mening aldimdin bu-
rulup kətmigən bolsa, Mən allikaqan seni
əltürüp exəkni tirik kalduroŋan bolattim, —
dedi.
34 Balaam Pərwərdigarning Pərixtisigə: —
Mən gunahkarmən, Özlirining yolda meni
tosup turoŋanlikлirini kərməptimən; muba-
da əmdi mening berixim nəzərliridə rəzil
kərünsə, mən kaytip ketəy, — dedi.
35 Pərwərdigarning Pərixtisi Balaamoŋa yənə:
— Boptu, bu kixilər bilən billə baroŋin, birak
pəkət Mən sanga degən səznila degin, — dedi.
Xuning bilən Balaam Balakning əməldarliri
bilən billə mangdi.

Balakning Balaamni karxi elixi

36 Balak Balaamni keliwetiptu dəp anglap,
karxi elix üqün Moabning Arnon dəryasining
boyidiki, qegrining əng bexidiki xəḥirigə
kəldi:. 37 — Mən silini qakirixka xunqə jid-
diy əlqi əwətkənidim, nemə üqün kelixkə
unimidila? Mən silini xan-xəḥrətkə igə

22:20 «U kixilər seni təklip kilip kəlgən bolsa» — yaki « =U kixilər (yənə) seni təklip kilip kəlsə, ...».
22:22 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alaḥidə bir xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kərünətti (məsilən, Təwrattiki «Yar.» 16:4-17-ayət, 18-babni ḥəmdə «Təbirlər»nimu kərüng).
22:23 2Pet. 2:16; Yəḥ. 11
22:28 2Pet. 2:16; Yəḥ. 11
22:32 2Pet. 2:15
22:36 «əng bexidiki xəḥirigə» — padixaḥning meḥmanni karxi elix üqün, xunqə uzun yoloŋa berip aldioŋa qikixi uningoŋa boloŋan qongkur ḥərmitini bildürüx üqün idi, əlwəttə.

kilalmayttimmu? — dedi Balak Balaamoɣa.
38 — Karisila, mana kəldimoɣu, əmdi mən əz aldimoɣa birnemə deyələyttimmu? — dedi Balaam, — Huda aoɣzimoɣa nemə gəpni salsa, mən xunila dəymən.
39 Balaam Balak bilən billə yoloɣa qikip Kiriat-Huzotka kəldi. 40 Balak kala, koylarni soyup kurbanlik kilip, ularning gəxidin Balaam wə uning bilən billə boloɣan əmirlərgə əwətip bərdi. 41 Andin Balak ətisi səhərdə Balaamni Baalning egiz jayliriɣa elip qikti; u xu yərdin Israil həlkining əng qəttiki bir kismini kərdi.

Balak bilən Balaamning kurbanlik sunuxi

23 1 Balaam Balakka: —
Sili muxu yərgə manga yəttə kurbangah yasitip bərsilə, muxu yərgə yənə yəttə buka bilən yəttə koxkarmu hazirlap bərsilə, — dedi. 2 Balak Balaamning deginidək kilip bərdi; Balak bilən Balaam ikkisi hərbir kurbangahka kurbanlik kilixka birdin buka bilən birdin koxkar sundi. 3 Balaam Balakka: —
Sili əz kəydürmə kurbanlikliriningyenida tursila, mən aldioɣa barimən, Pərwərdigar mening bilən kərüxüxkə keləmdikin? U manga nemə dəp kərsətmə bərsə, mən əzlirigə xuni dəp berimən, — dedi wə bir dənggə qikti.
4 Huda Balaam bilən kərüxti; Balaam Hudaoɣa: —
Mən yəttə kurbangah hazirlattim, hərbir kurbangahka kurbanlik süpitidə birdin buka bilən birdin koxkar sundum, — dedi.
5 Pərwərdigar Balaamning aoɣzioɣa bir səzni selip: — Balakning yenioɣa kaytip berip uningoɣa mundak, mundak degin, — dedi.
6 Xuning bilən u Balakning yenioɣa kaytip bardi. Mana, u wə Moabning barlik əmirliri uning kəydürmə kurbanlikining yenida turatti.

22:41 «Baalning egiz jayliriɣa elip qikti» — «Baal» butning ismi. Xu qaoɣlarda butpərəslər daim əz butliriɣa kurbanlik kilip ibadət kilixka yekin ətraptiki məlum birnəqqə egiz jayloroɣa qikatti. Baxka birhil tərjimisi: «Bamot-Baaloɣa elip qikti».

Balaamning birinqi kətim bexarət berixi

7 Balaam kalam səzini aoɣzioɣa elip mundak dedi: —
Balak meni Aram degən yurttin,
Moab xahi Balak meni məxrik taoɣliridin elip kelip,
Mundak dedi: —
Kəl, mening üqün Yakupni karoɣioɣin.
Kəl, Israilni rasa bir səküp əyibligin.
8 Təngri Əzi karoɣimioɣan birawni mən kandak karoɣay?
Pərwərdigar Əzi səküp əyiblimigən birawni mən kandak səküp əyibləy?
9 Mən koram taxlarning qokkilirida turup uni kərməktimən,
Dənglərdə turup uningoɣa nəzər salmaktimən;
Mana, ular yəkkə yaxaydioɣan bir kowm,
Ular baxka kowmlarning katarida sanalmaydu.
10 Yakupning topilirini kim hesablap qikalaydu?
Hətta Israilning tettin birinimu kim sanap qikalaydu?
Mening jenim hakkaniyning əlümidək əlsun,
Mening ahirim uningkidək boloɣay!
11 Balak Balaamoɣa karap: —
Sən manga nemə kiliwatisən?! Mən seni düxmənlirimni karoɣap berixkə qakiritkan tursam, mana sən əksiqə pütünləy ularoɣa amət tiliding! — dedi.
12 — Pərwərdigarning aoɣzimoɣa saloɣinini yətküzüxkə kəngül koymisam bolamti? — dəp jawap bərdi Balaam.
13 Balak Balaamoɣa: — Mening bilən billə baxka bir yərgə barsila, ularni xu yərdin kərələyla; birak ularning hammisini əməs, ularning qegridiki bir kisminila kərələyla;

23:7 «kalam səzi» — Huda əgatkən səz (5-ayətni kərüng). Gərqə Balaam əski adəm, hətta «sahta pəyoɣəmbər» wə palqi boloɣini bilən, Huda muxu yərdə uning aoɣzi arkilik Israiloɣa boloɣan mehir-xəpkitini enik kərsitidu.
23:9 Kan. 33:28
23:10 «Yakupning topilirini kim hesablap qikalaydu?» — mənisi balkim «tolilikida topidək boloɣan Yakupni kim hesablap qikalaydu?» — degəndək boluxi kerək.

sili xu yərdə turup ularni mən üqün qaroɣap bərsilə, — dedi.
14 Xuning bilən Balaq Balaamni «Zofimning dalasi»ɔɣa, Pisgah teoɣining qokkisioɣa baxlap berip, xu yərdə yəttə qurbangah saldurup, hərbir qurbangahqa qurbanlik süpitidə birdin buqa, birdin qoxqar sundi.[23:14] 15 Balaam Balaqqa: —
Sili muxu yərdə əzlirining kəydürmə qurbanliklirining yenida turup tursila, mən awu yaqqa berip kərüxüp kelәy, — dedi.[23:15]
16 Pərwərdigar Balaam bilən kərüxüp, uning aoɣzioɣa bir səzni selip: —
Sən Balaqning yenioɣa qaytip uningoɣa mundaq, mundaq degin, — dedi.[23:16] 17 Balaam Balaqning yenioɣa qaytip kəlgəndə, mana, u wə Moabning barlik əmirliri uning kəydürmə qurbanlikining yenida turatti.
— Pərwərdigar nemə dedi? — dəp soridi Balaq.

Balaamning ikkinqi qetim bexarət berixi

18 Balaam kalam səzini aoɣzioɣa elip mundaq dedi: —
«Hәy Balaq, sən qopup anglioɣin,
Aһ , Zipporning ooɣli, manga qulaq saloɣin.
19 Təngri insan əməstur, U yaloɣan eytmaydu,
Yaki adəm balisimu əməstur, U puxayman qilmaydu.
U degənikən, ixqa axurmay qalamdu?
U səz qiloɣanikən, wujudqa qikarmay qalamdu?[23:19]
20 Mana, manga «bərikətlə» dəp tapxuruldi,
U bərikətligənikən, buni mən yanduralmaymən.
21 U Yaqupta heq gunah kərmigən,
Israilda nahəqliqni uqratmioɣan.
Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə,
Padixahning təntənə awazi uning arisididur.[23:21]
22 Təngri uni Misirdin elip qikqan;
Uningda yawa kaliningkidək küq bardur.[23:22]
23 Qünki Yaquparoɣa əpsun karoɣa kəlməydu,
Israilloɣimu pal karoɣa kəlməydu.
Waqti-saiti kəlgəndə,
Yaqup bilən Israil tooɣrisida: —
«Təngri nəqədər karamət ix qilip bərgən-hə!»
Dəp jakarlanmay qalmaydu!
24 Mana, bu qowm qixi xirdək qopidu,
Ərkək xirdək qəddini ruslaydu;
Өzi owlioɣan owni yemigüqə,
Өltürgənlərning qenini iqmigüqə,
Hərgiz yatmaydu!».
25 Balaq Balaamoɣa: — Boldi, sili ularni azraqmu qaroɣimisila, uloɣa amətmu tilimisilə! — dedi.
26 Balaam Balaqqa jawab qilip: — Mən siligə: — «Pərwərdigarning manga eytqanlirining hәmmisigə əməl qilmisam bolmaydu» degən əməsmidim? — dedi.

Balaamning üqinqi qetim bexarət berixi

27 Balaq Balaamoɣa: — Kəlsilə, mən silini baxqa bir yərgə apiray, Hudaning nəzirida sili xu yərdə turup ularni qaroɣaxliri muwapiq tepilarmikin? — dedi. 28 Xuning bilən Balaq Balaamni baxlap, qəl-bayawanoɣa qaraydioɣan Peor teoɣining qokkisioɣa kəldi.
29 Balaam Balaqqa: — Sili bu yərdə manga yəttə qurbangah saldurup bərsilə, yəttə buqa bilən yəttə qoxqarmu təyyarlap bərsilə, — dedi. 30 Balaq Balaamning deginidək qildi, hərbir qurbangahqa birdin buqa bilən birdin qoqqar sundi.

24 1 Balaam Pərwərdigarning Israilloɣa bəht-bərikət ata qilixni muwapiq kərgənlikini kərüp yetip, aldinqi ikki qetimqidikidək sehir ixlitixkə barmidi,

23:14 «Zofimning dalasi» — yaki «Kəzətqilərning dalasi».
23:15 «kərüxüp keləy» — Pərwərdigar bilən kərüxüx, əlwəttə. Balaam Balaqni hapa qilmaslik üqün, bəlkim Pərwərdigarning namini biwasitə tiloɣa almaydu.
23:16 Qəl. 22:35
23:19 1Sam. 15:29; Yaq. 1:17
23:21 «nahəqlik» — yaki «balayi'apət» yaki «balayi'apətning səwəbi». **«padixahning təntənə awazi»** — yaki «padixahning (qarxi elinix) təntənisi».
23:21 Zəb. 32:1, 2; 51:9-10; Yər. 50:20; Rim. 4:7
23:22 «uningda yawa kaliningkidək küq bardur» — ibraniy tilida «uning yawa kalining münggüzliri bardur».
23:22 Qəl. 24:8

bəlki yüzini qəl-bayawan tərəpkə qaratti.
2 Balaam bexini kətürüp Israillarning qəbilə
boyiqə qedirlarda olturaqlaxqanliqini kərdi,
Hudaning Roḥi uning üstigə qüxti. 3 Xuning
bilən u aoŋzioŋa kalam səzini elip mundaq
dedi: —
«Beorning ooŋli Balaam yətküzidioŋan kalam
səzi,
Kəzi eqilmioŋan adəmning eytidioŋan kalam
səzi,
4 Yəni Təngrining səzlirini angliouqi,
Ḥəmmigə Qadirning alamət kərünüxini
kərgüqi,
Mana əmdi kəzi eqilip düm yiqiloŋan kixi
yətküzgən kalam səzi: —
5 Aḥ Yaqup, qedirliring nəqədər güzəl,
Turaloŋuliring nəqədər güzəl, aḥ Israil!
6 Goya kengəygən dərya wadiliridək,
Huddi dərya boyidiki baoŋlardək,
Goya Pərwərdigar tikip əstürgən ud
dərəhliridək,
Dərya boyidiki kedir dərəhliridək;
7 Sular uning sooŋiliridin ekip qiqidu,
Əwladliri süyi mol jaylarda bolidu;
Padixaḥi Gogdin exip ketidu,
Uning padixaḥliqi üstün qilinip güllinidu.
8 Təngri uni Misirdin elip qiqqan,
Uningda yawa buqining küqi bardur;
Düxmən əllərni u yəp ketidu,
Ustihanlirini ezip taxlaydu,
Okya etip ularni texip taxlaydu.
9 U baoŋirlap yatsa, ərkək xirdək,
Yatsa ḥəm qixi xirdək,
Kim uni ḳozoŋitixqa petinar?
Kim sanga bəht-bərikət tilisə, bəht-bərikət
tapidu.
Kim seni qaroŋisa, qaroŋixqa ketidu».
10 Balaq Balaamoŋa aqqiqlinip, qolini qolioŋa
urup kətti; Balaq Balaamoŋa: — Mən silini
düxminimni qaroŋap berixkə qiqirtqanidim
wə mana, sili üq qetim pütünləy ularoŋa
amət tilidilə! 11 Əmdi tezdin yurtlirioŋa qeqip
kətsilə; mən əslidə silining izzət-ḥərmətlirini
katta qilay degənidim, mana Pərwərdigar si-
lini bu katta izzət-ḥərmətkə nail boluxtin to-
sup qoydi, — dedi.
12 Balaam Balaqqa: — Mən əslidə əzlirining
əlqilirigə: 13 «Balaq manga əzining altun-
kümüxkə liq toloŋan əz əyini bərsimu,
Pərwərdigarning buyruoŋinidin ḥalqip, əz
məylimqə yahxi-yaman ix qilalmaymən;
Pərwərdigar manga nemə desə, mən xuni
dəymən» degən əməsmidim?. 14 Əmdi mən
əz həlqimgə qaytimən; kəlsilə, mən əzlirigə
bu həlqning künlərning ahirida silining
həlqlirigə qandaq muamilə qilidioŋanliqini
eytip berəy, — dedi.

Balaamning tətinqi qetim bexarət berixi

15 U kalam səzini aoŋzioŋa elip mundaq dedi:
—
Beorning ooŋli Balaam yətküzidioŋan kalam
səzi,
Kəzliri eqilmioŋan kixi eytqan kalam səzi,
16 Təngrining səzlirini angliouqi,
Ḥəmmidin Aliyning wəḥiylirini bilgüqi,
Ḥəmmigə Qadirning alamət kərünüxini
kərgüqi,
Mana əmdi kəzi eqiloŋan düm yiqilioŋan kixi
yətküzidioŋan kalam səzi: —
17 Mən Uni kərimən, lekin ḥazir əməs;
Mən Uningoŋa qaraymən, lekin yeqin yərdin
əməs;
Yaquptin qiqar bir yultuz,

24:4 «kəzi eqilip düm yiqiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi» — baxqa birhil tərjimisi: «... kəzliri eqiloŋan adəm eytidioŋan kalam səzi», yəni «Təngrining səzlirini angliouqi, Ḥəmmigə Qadirning alamət kərünüxini kərgüqi, kəzi oquq turup düm yiqiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi». Mumkinqiliki barki, Balaam 22-babtiki wəqəni əsləydu; xu qaoŋda «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni uning exiki kərgən, əmma u kərmigən, andin Huda «uning kəzini aqti»
24:7 «Gog» — baxqa bir hil tərjimisi «Agag».
24:7 Əz.38:1-16, 17, 39-bab
24:8 Qəl. 23:22; Ḥox.11:1

24:9 Yar. 49:9; Qəl. 23:24
24:13 Qəl. 22:18
24:16 «kəzi eqiloŋan düm yiqilioŋan kixi yətküzidioŋan kalam səzi» — baxqa birhil tərjimisi: «... kəzliri eqiloŋan adəm eytidioŋan kalam səzi». Demək, «Təngrining səzlirini angliouqi, Ḥəmmigə Qadirning alamət kərünüxini kərgüqi, kəzi oquq düm yiqiloŋan kixi yətküzgən kalam səzi».

Kətürülər Israildin bir xaḫanə ḫasa;
Qeḳiwetər u Moabning qekisini,
Barliḳ Xetlərning bexini yanjiydu.
18 Edom uningoɣa təwə bolidu,
Yənə tehi düxmini Seirlar uningoɣa təwə bolidu;
Israil bolsa baturluḳ ḳilidu.
19 Yaḳuptin qiḳḳan biri səltənət süridu,
Xəḫərdə ḳaloɣan ḫəmməylənni yoḳitidu».

Balaamning ahirḳi bexariti

20 Andin Balaam Amaləkni kərüp, mundaḳ kalam səzini eytti: —
«Amalək idi əsli əllər arisida bax,
Əmdi ḫalakəttur təḳdir-ḳismiti».

21 Andin Balaam Keniylərni kərüp mundaḳ kalam səzini eytti: —
«Sening makaning mustəḫkəm bolup,
Qanggang ḳoram tax iqidə bolsimu,
22 Lekin silər Keniylər ḫalak ḳilinip turisilər;
Taki Axur silərni tutḳun ḳilip kətküqə».

23 Balaam yənə kalam səzini dawam ḳilip mundaḳ dedi: —
«Aḫ , Təngri bu ixlarni ḳiloɣan qeoɣida,
Kim tirik ḳelixḳa ḳadir bolar?
24 Kittim tərəpliridin kemilər kelip,
Zulum-zəḫmət salidu Axuroɣa,
Zulum-zəḫmət salidu Ebərgə;
Lekin Kittimdin kəlgüqi əzimu ḫalakətkə yüzlinər.
25 Xuning bilən Balaam ornidin ḳopup əz yurtioɣa ḳaytti; Balaḳmu əz yolioɣa mangdi.

Israillarning Peorda eziḳturulup buzuḳluḳ ḳilixi

25 1 Israillar Xittimda turoɣan məzgildə, ḫəlḳ Moab ḳizliri bilən buzuḳluḳ ḳilixḳa berilip kətti. 2 U ḳizlar Israillarni əz ilaḫlirioɣa ataloɣan ḳurbanliḳlaroɣa ḳatnixixḳa qaḳirdi; Israillarmu ḳurbanliḳlardin yəydi-oɣan, ularning ilaḫlirioɣa birliktə qoḳunidioɣan boldi. 3 Israillar Baal-Peor bilən ənə xu təriḳidə baoɣlinip kətkənliki üqün, Pərwərdigarning Israillaroɣa aqqiḳi ḳozoɣaldi. 4 Pərwərdigar Musaoɣa: —
Pərwərdigarning ḳattiḳ oɣəzipi Israillaroɣa qüxmisun üqün, ḫəlḳning əmirlirining ḫəmmisini tutup, ularni Mening aldimda ap-

---

24:17 «yeḳin yərdin əməs» — yaki «pat arida əməs». **«Xetlər»** — məlum kəbilini yaki tehimu mumkinqiliki barki, Adəm'atining ooɣli Xetning əwladlirini, yəni (Nuḫ pəyoɣəmbərning əwladliri boloɣan) barliḳ insanlarni kərsitixi mumkin. Undaḳta bu bexarət Məsiḫning barliḳ insanlar üstidin ḫəkümranliḳ ḳilidioɣanliḳini kərsitidu. «Xetlər» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «oɣowoɣatopilang kətürgüqilər». **«bexarətni xərḫləx»** —bu bexarət (16-19) awwal Dawut padixaḫni, andin Dawutning əwladi boloɣan Məsiḫni kərsitidu. Bu bexarəttə Dawut padixaḫning Moab, Edom wə Seirni (Seir Edom turoɣan yurtning baxḳa bir ismi) ixoɣal ḳilidioɣanliḳi eytilidu, dərwəḳə Dawut u yərlərni ixoɣal ḳilidu («2Sam.» 8:2, «Zəb.» 60:1-2). Ahirḳi zamanda Məsiḫ Israilni ḳutḳuzux üqün, Israillarning düxmənlirigə xu ohxax ixlarni ḳilidu.
24:17 Yər. 48:45
24:19 «Xəḫər» — bəlkim Moabning paytəhtini kərsitixi mumkin. «Xəḫərdə ḳaloɣan ḫəmməylən» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «xəḫərning ḳalduḳi» (demək, xəḫərning ḳaloɣan yərliri).
24:19 2Sam. 8:14
24:20 «Amalək idi əsli əllər arisida bax» — bəlkim ḫəjwiy, kinayilik gəp. Amalək degən əl Israiloɣa birinqi bolup ḫujum ḳiloɣanidi, bəlkim ular əzlirini «əllərning bexi» dəp qaoɣlioɣan boluxi mumkin — Lekin ular ḫalak bolidu. Bu ix awwal Saul padixaḫ («1Sam.» 14-15-bab) andin Dawut padixaḫ arḳiliḳ («1Sam.» 27:8, «2Sam.» 12:8), ahirida Ximeonlar arḳiliḳ boloɣan («2Tar.» 4:34).
24:22 «Axur» — Asuriyəni kərsitidu. Bexarət bəlkim Asuriyə imperiyəsi təripidin əməlgə axuruloɣan. Asuriyə imperatori Tiglat-Pilasər III miladiyədin ilgiriki 742-yili, Xalmanezər V miladiyədin ilgiriki 722-yili keniylərni Israillar bilən birgə tutḳun ḳilip, elip kətkən boluxi mumkin. Bəzi alimlar bexarətni baxḳa bir «Axur» dəp ataloɣan ḫəlḳni kərsitidu, dəp ḳaraydu («Yar.» 25:3, «2Sam.» 2:9).
24:24 «Ebər» — Ibraniylarning əjdadini, xundaḳla muxu yərdə Yəhudiy ḫəlḳini kərsitixi mumkin. **«Kittim»** — Təwratning awwalḳi dəwrliridə «Kittim» Kretlərni kərsitətti. Bexarət awwal miladiyədin ilgiriki 13-əsirdə Filistiylərning ottura xərḳḳə tajawuz ḳilixini kərsitidu. Keyinki waḳitlarda «Kittim» degən bu isim Ottura Dengiz tərəptin yaki məoɣrib tərəptin kelip tajawuz ḳilidioɣan ḫərḳaysi əllərni kərsətkən. Xunga bu bexarət yənə Rim imperiyəsining ottura xərḳḳə tajawuz ḳilixini (miladiyədin ilgiriki 190-yili baxlanoɣan) kərsitixi mumkin («Dan.» 11:30ni wə izaḫatlarni kerüng). Ahir berip Rim imperiyəsi ḫalak boldi; u ahir zamanda yənə bir ḳetim dəjjalning baxḳuruxi astida bolup, yənə bir xəkildə pəyda boluxi mumkin; ahirda Məsiḫ dəjjalning imperiyəsini mutləḳ ḫalak ḳilidu.
25:1 Qəl. 31:16; 33:49
25:2 Zəb. 106:28; Ḫox. 9:10
25:3 «Baal» — butning ismi; «Baal-Peor» degən səz Peor degən jayni «alaḫidə baxḳuroɣan Baal»ni kərsitidu.
25:3 Zəb. 106:29

tapta esip ḳoyoŋin, — dedi.
5 Xuning bilən Musa Israilning sorakḳilirioŋa:
— Silər berip ḥərbiringlar əzünglarning
Baal-Peor bilən baoŋlinip kətkən adəmlirini
əltürüwetinglar, — dedi.
6 Wə Musa pütkül Israil jamaiti bilən jamaət
qedirining dərwazisi aldida yioŋa-zar ḳilip
turuwatḳanda, mana Israillardin birəylən ke-
lip ularning kəz aldidila Midiyaniy bir ḳizni
əz ḳerindaxlirining yenioŋa elip mangdi.
7 Kaḥin Ḥarunning nəwrisi, Əliazarning ooŋli
Finiḥas buni kərüp, jamaət iqidin ḳopti-də,
ḳolioŋa nəyzə elip,
8 ḥeliḳi Israil adəmning
arḳisidin qedirning iqkirigə kirip, ḳiz bilən
ikkisining ḳarnioŋa nəyzə tiḳiwətti. Israillar
arisida tarḳaloŋan waba ənə xu qaoŋdila toh-
tidi. 9 Xu qaoŋda waba tegip əlgənlər jəmiy
yigirmə tət ming adəmgə yətkənidi.
10 Andin
Pərwərdigar Musaoŋa mundaḳ dedi:
—
11 — «Kaḥin Ḥarunning nəwrisi, Əliazarning
ooŋli Finiḥas Meni dəp wapasizliḳḳa boloŋan
ḥəsitimni əz ḥəsiti bilip, Mening Israillaroŋa
boloŋan oŋəzipimni yandurdi. Xunga gərqə
Mən wapasizliḳḳa boloŋan ḥəsitimdin
oŋəzəpləngən bolsammu, Israillarni yoḳit
iwətmidim.
12 Xunga sən: — «Mana, Mən
uningoŋa əz aman-hatirjəmlik əḥdəmni
təḳdim ḳilimən!
13 Bu əḥdə uningoŋa
wə uning əwladlirioŋa təwə bolidioŋan
mənggülük kaḥinlik əḥdisi bolidu, qünki u əz
Hudasini dəp wapasizliḳḳa ḥəsət ḳilip, Israil-
lar üqün kəfarət kəltürdi» — dəp jakarlioŋin».
14 Əltürülgən yəni ḥeliḳi Midiyaniy ḳiz bilən
billə əltürülgən Israil adəmning ismi Zimri
bolup, Saluning ooŋli, Ximeon ḳəbilisidiki bir
jəmətning əmiri idi. 15 Əltürülgən Midiyaniy
ḳizning ismi Kozbi bolup, Zurning ḳizi idi;
Zur bolsa Midiyaniy bir ḳəbilining baxliḳi idi.
16 Pərwərdigar Musaoŋa: —
17 Sən Midiyaniylaroŋa aram bərməy zərbə bə
rgin;
18-19 Qünki ular ḥiylə-mikir ixlitip silərgə
aram bərmigən; Peordiki ixta, xundaḳla
ularning singlisi boloŋan Midiyanning bir
əmirining ḳizi Kozbining ixidimu ḥiylə-mikir
ixlitip silərni azduroŋan, — dedi. Kozbi waba
tarḳaloŋan künidə Peordiki ix səwəbidin
əltürüldi.

25:4 Ḳan. 4:3; Yə. 22:17
25:7 Zəb. 106:30
25:9 1Kor. 10:8
25:11 2Kor. 11:2
25:12 Zəb.106:31
25:17 Qəl. 31:2

Israillarning ikkinqi ḳetim sanaḳtin ətküzülüxi

26 1 Wabadin keyin Pərwərdigar Musa
bilən Ḥarunning ooŋli Əliazaroŋa səz
ḳilip: —
2 Silər pütkül Israillarning jama-
iti iqidə yigirmə yaxtin axḳan, jənggə
qiḳalaydioŋanlarni ata jəməti boyiqə
ḥesablap sanaḳtin ətküzünglar, — dedi.
3 Xuning bilən Musa bilən kaḥin Əliazar
Moab tüzləngliklиridə, yəni Yerihoning yeni-
diki Iordan dəryasining boyida Israillar bilən
səzlixip ularoŋa: 4 «Pərwərdigarning Musa
wə Misirdin qiḳḳan Israillaroŋa buyruoŋini
boyiqə, silərdin yigirmə yaxtin axḳanlarning
ḥəmmisi tizimlinip sanaḳtin ətküzülüxi
kerək» dəp uḳturdi. tizimlitiloŋan sanlar
mundaḳ boldi: —
5 Israilning tunji ooŋli Rubən idi. Rubənning
əwladliri, yəni Ḥanuḳning nəslidin boloŋan
Ḥanuḳ jəməti; Palluning nəslidin boloŋan
Pallu jəməti;
6 Ḥəzron nəslidin boloŋan
Ḥəzron jəməti; Karmi nəslidin boloŋan Karmi

25:18-19 Wəḥ. 18:6
26:1 wabadin keyin — bu waba bilən əyni qaoŋda Pərwərdigaroŋa asiyliḳ ḳiloŋan qonglarning ḳaldukliri əltürüldi (64-65-ayətlərni kərüng).
26:2 Qəl. 1:3
26:4 ḥəmmisi tizimlinip sanaḳtin ətküzülüxi kerək — bu sanaḳtin ətküzüxning məḳsətliri xübḥisizki:
–(1) Ḳanaan zeminiоŋa kirgəndin keyin ular kəp ḳetim jənggə qiḳixi kerək bolatti. Xuningoŋa təyyarliḳ ḳilix üqün Israillarning ḥərbir jəngqisi səp-səplərdə orunlaxturuluxi kerək;
–(2) ular Ḳanaan zeminiоŋa kirix aldida turidu; pat arida xu zemin ḥərbir ḳəbiligə, jəmətkə, ailigə sanliriоŋa ḳarap təḳsim ḳilinidu (34:16-29). Xunga həlḳning sanliri ḳəbilə-jəmət boyiqə təpsiliy eniḳlinixi kerək idi;
–(3) Hudaning səzining əməlgə axuruluxi bilən əslidə əzigə ḳarxi qiḳḳan «qonglar»ning ḥəmmisining yoḳaloŋanliḳini ispatlax üqün boldi (64-65-ayətni kərüng).
26:4 Qəl. 1:1, 2, 3
26:5 Yar. 46:9; Mis. 6:14; 1Tar. 5:1

jəməti. 7 Bular Rubənning jəmətliri bolup,
ulardin sanaqtin ətküzülgini jəmiy kirik üq
ming yəttə yüz ottuz kixi boldi.
8 Palluning ooɣli Eliab; 9 Eliabning ooɣulliri
Nimuəl, Datan, Abiram idi. Datan bilən Abiram
əslidə jamaət iqidin qaqiriloɣan mətiwərlər
bolsimu, Koraḥ guruḥidikilər Pərwərdigar
bilən takallaxqanda, ular bilən birlixip Musa
wə Ḥarun bilən takallaxqanidi.** 10 Yər aoɣzini
eqip ularni Koraḥ bilən birgə yutup kətkən;
xu qaoɣda Koraḥ guruḥidikilərning ḥəmmisi
əlgən; baxkilaroɣa ibrət bolsun dəp, ot uning
ikki yüz əllik adimini yutup kətkən. 11 Lekin
Koraḥning əwladliri ölüp kətmigən.
12 Ximeonning əwladliri, jəmət boyiqə,
Nəmuəlning nəslidin boloɣan Nəmuəl jəməti;
Yamin nəslidin boloɣan Yamin jəməti; Yakin
nəslidin boloɣan Yakin jəməti;* 13 Zəraḥ
nəslidin boloɣan Zəraḥ jəməti; Saul nəslidin
boloɣan Saul jəməti. 14 Bular Ximeonning
jəmətliri bolup, jəmiy yigirmə ikki ming ikki
yüz adəm qikti.
15 Gad kəbilisidin, jəmət boyiqə, Zəfon
nəslidin boloɣan Zəfon jəməti; Ḥaggi nəslidin
boloɣan Ḥaggi jəməti; xuni nəslidin boloɣan
xuni jəməti; 16 Ozni nəslidin boloɣan Ozni
jəməti; eri nəslidin boloɣan eri jəməti;
17 Arod nəslidin boloɣan Arod jəməti; Arəli
nəslidin boloɣan Arəli jəməti. 18 Bular Gad
əwladlirining jəmətliri bolup, ular jəmətliri
boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy kirik
ming bəx yüz adəm qikti.
19 Yəḥudaning ooɣulliri Er bilən Onan idi;
bu ikkisi Kanaan zeminida ölüp kətkən.**
20 Yəḥudaning əwladliri, jəməti boyiqə,
Xilaḥning nəslidin boloɣan Xilaḥ jəməti;
Pərəzning nəslidin boloɣan Pərəz jəməti;
Zəraḥning nəslidin boloɣan Zəraḥ jəməti.
21 Pərəzning əwladliri Ḥəzronning nəslidin
boloɣan Ḥəzron jəməti; Ḥamulning nəslidin
boloɣan Ḥamul jəməti.** 22 Bular Yəḥudaning
jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaqtin
ətküzülgəndə jəmiy yətmix altə ming bəx
yüz adəm qikti.
23 Issakarning əwladliri, jəmət boyiqə,
Tolaning nəslidin boloɣan Tola jəməti;
Puaḥning nəslidin boloɣan Puaḥ
jəməti; 24 Yaxubning nəslidin boloɣan Yaxub
jəməti; Ximronning nəslidin boloɣan Ximron
jəməti. 25 Bular Issakarning jəmətliri bolup,
ular jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə
jəmiy atmix tət ming üq yüz adəm qikti.
26 Zəbulunning əwladliri, jəməti boyiqə,
Sərədning nəslidin boloɣan Sərəd jəməti; Elon
nəslidin boloɣan Elon jəməti; Jaḥliyəlning
nəslidin boloɣan Jaḥliyəl jəməti. 27 Bular
Zəbulunning jəmətliri bolup, ular jəmət
boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy atmix
ming bəx yüz adəm qikti.
28 Yüsüpning ooɣulliri: — jəmət boyiqə,
Manassəḥ bilən Əfraim idi. 29 Manassəḥning
əwladliri: — Makirning nəslidin boloɣan
Makir jəməti (Makirdin Gilead tərəlgən),
Gileadning nəslidin boloɣan Gilead jəməti
idi.** 30 Təwəndikilər Gileadning əwladliri:
— Yəəzərning nəslidin boloɣan Yəəzər
jəməti; Ḥələkning nəslidin boloɣan Ḥələk
jəməti; 31 Asriyəlning nəslidin boloɣan Asriyəl
jəməti; Xəkəmning nəslidin boloɣan Xəkəm
jəməti; 32 Xəmidaning nəslidin boloɣan
Xəmida jəməti; Ḥəfərning nəslidin boloɣan
Ḥəfər jəməti. 33 Ḥəfərning ooɣli Zəlofiḥad
ooɣul pərzənt kərməy kiz pərzənt kərgən;
Zəlofiḥadning kizlirining ismi Maḥlaḥ,
Noaḥ, Ḥoglaḥ, Milkaḥ, Tirzaḥ idi.** 34 Bular
Manassəḥning jəmətliri bolup, sanaqtin
ətküzülgəndə jəmiy əllik ikki ming yəttə yüz
adəm qikti.
35 Təwəndikilər Əfraimning əwladliri,
jəməti boyiqə: — Xutilaḥning nəslidin
boloɣan Xutilaḥ jəməti; Bəkərning nəslidin
boloɣan Bəkər jəməti; Taḥanning nəslidin
boloɣan Taḥan jəməti. 36 Xutilaning
əwladliri Eranning nəslidin boloɣan Eran
jəməti. 37 Mana bular Əfraim əwladlirining

26:9 «qakiriloɣan mətiwərlər bolsimu» — baxka birhil tərjimisi: «qakiriloɣan bolsimu,...»
26:9 Qəl. 16:12
26:12 «Nəmuəl» —— «Yar.» 46:10də «Yəmuəl».
26:19 Yar. 38:7, 10; 46:12
26:21 Yar. 46:12
26:29 Yə. 17:1
26:33 Qəl. 27:1

jəmətliri bolup, ḥərkaysi jəmətlər boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy ottuz ikki ming bəx yüz adəm qikti. Jəmətliri boyiqə, ularning ḥammisi Yüsüpning əwladliri idi.
38 Binyaminning əwladliri, jəməti boyiqə, Belaning nəslidin bolоған Bela jəməti; Axbəlning nəslidin bolоған Axbəl jəməti; Aḥiramning nəslidin bolоған Aḥiram jəməti; 39 Xəfufamning nəslidin bolоған Xufam jəməti; Ḥufamning nəslidin bolоған Ḥufam jəməti.. 40 Ard bilən Naaman Belaning ooқulliri idi; Ardning nəslidin bolоған Ard jəməti; Naamanning nəslidin bolоған Naaman jəməti. 41 Bular Binyaminning əwladliri bolup, jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy kirik bəx ming altə yüz adəm qikti.
42 Təwəndikilər Danning əwladliri bolup, jəmət boyiqə, Xuḥamning nəslidin bolоған Xuḥam jəməti; jəmət boyiqə bular Danning jəmətliri idi. 43 Xuḥamning ḥammə jəməti sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy atmix tət ming tət yüz adəm qikti.
44 Axirning əwladliri, jəmət boyiqə, Yimnaḥning nəslidin bolоған Yimnaḥ jəməti; Yixwining nəslidin bolоған Yixwi jəməti; Beriyaḥning nəslidin bolоған Beriyaḥ jəməti. 45 Beriyaḥning əwladliri, jəmət boyiqə, Ḥəbərning nəslidin bolоған Ḥəbər jəməti; Malkiəlning nəslidin bolоған Malkiəl jəməti. 46 Axirning kizining ismi Seraḥ idi.. 47 Bular Axir əwladlirining jəmətliri bolup, ular jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy əllik üq ming tət yüz adəm qikti.
48 Naftalining əwladliri, jəmət boyiqə, Yaḥziəlning nəslidin bolоған Yaḥziəl jəməti; Gunining nəslidin bolоған Guni jəməti; 49 Yəzərning nəslidin bolоған Yəzər jəməti; Xilləmning nəslidin bolоған Xilləm jəməti. 50 Bular Naftalining jəmətliri bolup, jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy kirik bəx ming tət yüz adəm qikti.
51 Yukirikilar Israillardin sanaqtin ətküzülgənlər bolup, jəmiy altə yüz bir ming yəttə yüz ottuz adəm qikti.

52 Pərwərdigar Musaoға səz kilip mundaq dedi: —
53 Zemin muxularoға royhətkə elinoған san boyiqə miras kilip təksim kilinsun.. 54 Mirasni adəm sani kəp kəbililərgə kəprək, adəm sani az kəbililərgə azrak bəl; miras royhəttin ətküzülgən adəm sanioға karap ḥərbir adəmgə bəlüp berilsun.. 55 Ḥalbuki, zemin qək taxlinix yoli bilən bəlünsun; ular miraska əzlirining ata jəmət-kəbilisining nami boyiqə warislik kilsun.. 56 Miras ularoға qək taxlax yoli bilən adəm sanining azkəplükigə karap ḥərbir ailə-jəmətkə bəlüp berilsun.
57 Təwəndikilər ata jəmət boyiqə sanaqtin ətküzülgən Lawiylar: — Gərxonning nəslidin bolоған Gərxon jəməti; Koḥatning nəslidin bolоған Koḥat jəməti; Mərarining nəslidin bolоған Mərari jəməti.. 58 Bular Lawiylarning jəmətliri: — Libni jəməti, Ḥebron jəməti, Maḥli jəməti, Muxi jəməti, Koraḥ jəməti. Koḥattin Amram tərəlgən. 59 Amramning ayalining ismi Yokəbəd bolup, Lawiyning Misirda tuoulоған kizi idi; u Amramoға Ḥarun, Musa wə ularning aqisi Məryəmni tuoup bərgən..
60 Ḥarundin Nadab, Abiḥu, Əliazar, Itamar tərəlgən. 61 Lekin Nadab bilən Abiḥu Pərwərdigarning aldioға oүəyriy bir otni sunoғanda əlüp kətkən.. 62 Lawiylar iqidə bir ayliktin axkan barlik ərkəklər sanaqtin ətküzülgəndə jəmiy yigirmə üq ming adəm qikti. Ular Israillar iqidə sanaqtin ətküzülmigən, qünki ularoға Israillar iqidə ḥeqkandak miras zemin bəlüp berilmigən.
63 Yukirida eytiloған adəmlər Moab tüzlənglikliridə, Yerihoning udulidiki Iordan dəryasi boyida Musa bilən kahin Əliazar təripidin sanaqtin ətküzülgən Israil-

26:39 «Xəfufamning» — yaki «Xufamning».
26:46 «Seraḥ» — yaki «Saraḥ».

26:53 «royhətkə elinoған san boyiqə» — ibraniy tilida «adəm ismi bilən elinoған san boyiqə».
26:54 Qəl. 33:54
26:55 Qəl. 33:54; Yə. 11:23; 14:2
26:57 Mis. 6:17, 18, 19, 20
26:59 Mis. 2:1, 2; 6:19
26:61 «oүəyriy ot» — muxu wəkə «Law.» 10-babta hatirilinidu; «Law.» 10:1diki izaḥatnimu kerüng.
26:61 Law. 10:2; Qəl. 3:4; 1Tar. 24:2

lardur. [64] Birak bu adəmlər iqidə Musa bilən kahin Harun ilgiri Sinay qəlidə sanaktin ətküzgəndə sanaktin ətküzülgən birmu adəm yok idi. [65] Qünki Pərwərdigar ular tooɣrisida: «Ular qəldə əlməy kalmaydu» dəp eytkanidi. Xunga, Yəfunnəhning ooɣli Kaləb bilən Nunning ooɣli Yəxuadin baxka birimu kalmioɣan.

Zəlofihadning kizliri — Miras tooɣrisidiki alahidə bəlgilimilər

27 [1] Yüsüpning ooɣli Manassəhning nəslidin boloɣan jəmətlər iqidə Manassəhning qəwrisi, Makirning əwrisi, Gileadning nəwrisi, Həfərning ooɣli Zəlofihadning kizliri bolup, ularning ismi Mahlah, Noah, Hoglah, Milkah, wə Tirzah idi. [2] Ular jamaət qedirining dərwazisi aldioɣa kelip, Musa bilən kahin Əliazar wə əmirlər bilən pütkül jamaətning aldida turup: [3] — Bizning atimiz qəldə ölüp kətkən; u u yərdə Pərwərdigaroɣa hujum kiloɣili yioɣiloɣanlardin əməs, yəni Korah guruhidikilərdin əməs; u bəlki əz gunahi iqidə ölgən, wə uning ooɣul pərzənti yok idi. [4] Nemə üqün atimizning ooɣli yokluki səwəblik uning nami uning jəmətidin əqürüwetilidu? Əzlirining bizgə atimizning kerindaxliri katarida miras bəlüp berixlirini ətünimiz, — dedi.

[5] Musa ularning bu ixini Pərwərdigarning aldioɣa koydi. [6] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —

[7] Zəlofihadning kizlirining eytkini durus, sən qokum ularoɣa atisining kerindaxliri katarida miras bər; ularning atisining mirasini ularoɣa ətküzüp bərgin. [8] Sən Israillaroɣa eytkin: «Bir adəm ölüp kətkən qaoɣda uning ooɣli bolmisa, undakta silər uning mirasini kizioɣa ətküzüp beringlar. [9] Kizi bolmisa, mirasini kerindaxlirioɣa beringlar. [10] Kerindaxliri bolmisa, mirasini ata jəmət taoɣilirioɣa beringlar.

[11] Əgər uning atisining kerindaxliri bolmisa, undakta uning mirasini uning jəmətidiki əng yekin bir tuoɣkinioɣa beringlar; u adəm uning mirasioɣa igə bolsun. Bu Pərwərdigar Musaoɣa buyruoɣandək, Israillaroɣa qüxürülgən həküm, kanun-bəlgilimə bolup kalsun».

Yəxuaning Musaning wəzipisigə warislik kilixi

[12] Pərwərdigar Musaoɣa: —

Sən mawu Abarim teoɣioɣa qikip, Mən Israillaroɣa təkdim kiloɣan zeminoɣa karap bak. [13] Kərüp boloɣandin keyin sənmu akang Harunoɣa ohxax əz həlkliringgə koxulisən. [14] Qünki Zin qəlidə, jamaət jedəl qikaroɣan qaoɣda, ikkinglar Mening buyrukimoɣa asiylik kilip, suning ixida (Zin qəlidə, Kadəxtiki «Məribah suliri» degən jayda) Meni jamaətning aldida mukəddəs dəp hərmətlimidinglar, — dedi.

[15] Musa Pərwərdigaroɣa səz kilip: [16-17] — I Pərwərdigar, barlik ət igilirining rohlirining Hudasi, Əz jamaitining padiqisiz padidək bolup kelixining aldini elix üqün jamaətni idarə kilidioɣan, ularning aldioɣa kirip qikalaydioɣan, ularni baxlap mangalaydioɣan bir adəmni tikləp berixingni tiləymən, — dedi.

[18] Sən Nunning ooɣli Yəxuani tallioɣin, — dedi Pərwərdigar Musaoɣa, — Uningda Rohim bar, sən kolungni uning bexioɣa koy, [19] uni

---

26:65 Qəl. 14:28, 29, 34, 35; 1Kor. 10:5, 6
27:1 Qəl. 26:33; 36:2; Yə. 17:3
27:3 Qəl. 14:35; 16:1; 26:64
27:7 Qəl. 36:2

27:12 «Izahat» — «Kan.» 31:1-8nimu kərüng.
27:12 Kan. 32:48, 49
27:13 «əz həlkliringgə koxulisən» — bu ibarə tooɣruluk «Yar.» 25:8 wə izahatini kərüng.
27:13 Qəl. 20:24
27:14 Qəl. 20:12
27:16-17 «aldioɣa kirip qikalaydioɣan» — ibraniy tilida «(həlkning) aldida qikip kirələydioɣan». Bu ibarə ibraniy tilida həlkni sirttiki düxmənlərgə takabil turuxka yetəkqilik kilalaydioɣan wə iqki ixlarni obdan bir tərəp kilalaydioɣan degənni bildüridu. **«baxlap mangalaydioɣan»** — ibraniy tilida «baxlap qikip kirələydioɣan». Yukiriki izahatni kərüng.
27:16-17 Qəl. 16:22; Ibr. 12:9; 1Pad. 22:17; Mat. 9:36; Mar. 6:34
27:18 «Rohim bar» — ibraniy tilida «Roh bar» — Hudaning Mukəddəs Rohi.
27:18 Kan. 3:21; 34:9

kahin əliazar wə barlik jamaətning aldida turoɣuzup wəzipigə koy. [20] Sən pütkül Israil jamaiti uning gepigə kirixi üqün əzüngning izzət-xəhritingdin bir kismini uningoɣa bərgin. [21] U kahin əliazarning aldida tursun, əliazar urimning hökümini wasitə kilip turup, Pərwərdigarning huzurida uning üqün yol sorisun; Israil həlki, yəni pütkül jamaət uning buyruki bilən qikidu, uning buyruki bilən kirixi kerək.

[22] Xuning bilən Musa Pərwərdigarning buyruki boyiqə ix kərüp, Yəxuani baxlap kelip, kahin əliazarning wə barlik jamaətning aldida turoɣuzdi; [23] əliazar kolini uning bexioɣa koyup, uni Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən buyruoɣinidək wəzipigə koydi.

Daimlik kəydürmə kurbanlik, yəni künlük kəydürmə kurbanlik sunux tooɣrisidiki nizam

28 [1] Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip mundak dedi: —

[2] Sən Israillaroɣa buyrup: — «Manga sunuloɣan hədiyə-kurbanliklarni, yəni Manga ozuk bolidioɣan, huxbuy kəltüridioɣan otta sunulidioɣan hədiyə-kurbanliklarni bolsa, silər hərbirini bekitilgən kərəlidə sunuxka köngül koyunglar» — degin. [3] Sən ularoɣa yənə: «Silərning Pərwərdigaroɣa atap otta sunidioɣan kəydürmə kurbanlikinglar mundak bolidu: — hər küni bejirim bir yaxlik ərkək kozidin ikkini daimiy kəydürmə kurbanlik kilinglar. [4] Ətigini birni, gugumda birni sununglar; [5] yənə təttin bir hindin sokup qikiriloɣan zəytun meyi iləxtürülgən esil undin ondin bir əfahni axlik hədiyəsi süpitidə sununglar. [6] Sinay teoɣida bəlgiləngən, Pərwərdigaroɣa atap huxbuy qikarsun dəp, otta sunulidioɣan daimiy kəydürmə kurbanlik mana xudur. [7] Hərbir koza üqün uningoɣa koxulidioɣan xarab hədiyəsi təttin bir hin xarab bolidu; eqitma iqimlik boloɣan xarab hədiyəsi mukəddəs jayda Pərwərdigaroɣa sunup təkülsun. [8] Sən ikkinqi bir kozini gugumda sunoɣin; uni ətigənkidək axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi bilən koxup sunoɣin; u huxbuy kəltürüx üqün Pərwərdigaroɣa atap otta sunulidioɣan kəydürmə kurbanlik bolidu.

Xabat küni sunulidioɣan kurbanlik

[9] — Xabat küni bejirim bir yaxlik ikki ərkək koza sunulsun; uningoɣa koxup zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfahning ondin ikkisi axlik hədiyəsi süpitidə sunulsun wə xarab hədiyəsi sunulsun; [10] bu hərbir xabat künidə sunulidioɣan xabat künidiki kurbanliktur; uning bilən daimiy kəydürmə kurbanlik wə koxumqə sunulidioɣan xarab hədiyəsi billə sunulsun.

Ayning birinqi küni sunulidioɣan kurbanlik

[11] — Hər ayning birinqi küni Pərwərdigaroɣa atilidioɣan kəydürmə kurbanlik sununglar; yəni ikki yax torpak, bir koqkar, bir yaxlik bejirim yəttə ərkək kozini sununglar. [12] Hər torpak bexioɣa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfahning ondin üqi axlik hədiyəsi süpitidə, koxkaroɣa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfahning ondin ikkisi axlik hədiyəsi süpitidə, [13] hərbir koza bexioɣa zəytun meyi iləxtürülgən esil undin əfahning ondin biri axlik hədiyəsi süpitidə sunulsun; bu Pərwərdigaroɣa otta sunulidioɣan, huxbuy qikiridioɣan bir kəydürmə kurbanliktur. [14] Ularning xarab hədiyəliri bolsa: — hərbir

27:21 «urim» — birhil tax idi. Ularning kandak ikənlikini hazir bir nemə demək təs. Lekin ular arkilik Huda Özining iradisini izdəydioɣanlaroɣa yol kərsitətti. «Mis.» 28:30 wə izahatni kərüng.
27:21 Mis. 28:30; Law. 8:8
28:1 «Daimlik kəydürmə kurbanlik» — yaki «daimiy kəydürmə kurbanlik» yaki «künlük kəydürmə kurbanlik». «Mis. » 29:38-46nimu kərüng.
28:3 Mis. 29:38
28:4 «gugum» — ibraniy tilida «ikki kəq arilikida» degən səz bilən ipadilinidu — demək, kün petiwatkan wakit bilən karangoɣu qüxüx arilikida boloɣan wakit.
28:5 «bir əfah» — təhminən 2 kürə yaki 22 litr idi. Bir hin təhminən 3.6 litr idi.
28:5 Mis. 16:36; 29:40; Law. 2:1
28:7 «mukəddəs jay» — muxu yərdə ibadət qedirining hoylisini kərsətsə kerək.

torpaq bexioŋa xarabtin yerim ḫin, ḳoxḳar bexioŋa ḫinning üqtin biri, ḫərbir ḳoza bexioŋa ḫinning təttin biri sunulsun. Bu ḫər ayda sunulidioŋan aylik kəydürmə ḳurbanlik bolup, yilning ḫər eyida xundak ḳilinsun. [15] Bularning üstigə Pərwərdigaroŋa atilidioŋan gunah ḳurbanlik süpitidə bir tekə sunulsun; xularning ḫəmmisi daimiy kəydürmə ḳurbanlik wə ḳoxumqə xarab ḫədiyəsi bilən billə sunulsun.

«Ətüp ketix ḫeyti» ḫəm «petir nan ḫeyti»diki ḳurbanliḳlar

[16] Birinqi ayning on tətinqi küni Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» ḳozisi sunulsun.. [17] Xu ayning on bəxinqi küni ḫeyt baxlinidu; yəttə kün petir nan yeyilsun. [18] Birinqi küni muḳəddəs yioŋilix ətküzülsun, ḫeqḳandak ix-əmgək ḳilmasliḳinglar kerək,. [19] xu küni otta sunulidioŋan, Pərwərdigaroŋa ataloŋan kəydürmə ḳurbanlik süpitidə yax torpaḳtin ikkini, bir ḳoqḳar wə yəttə bir yaxlik ərkək ḳoza sununglar; ular aldinglarda bejirim kərünsun; [20] xularoŋa ḳoxulidioŋan axlik ḫədiyəliri zəytun meyi iləxtürülgən esil un bolup, ḫərbir torpaq bexioŋa əfaḫning ondin üqi, ḳoqḳar bexioŋa əfaḫning ondin ikkisi, [21] xu yəttə ḳoza bexioŋa əfaḫning ondin biri sunulsun; [22] xuningdək gunaḫinglar üqün kəfarət kəltürüxkə gunah ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sunulsun. [23] Bularning ḫəmmisini ətigənlik kəydürmə ḳurbanlik, yəni daimiy kəydürmə ḳurbanliḳtin ayrim sununglar. [24] Silər bu tərikidə uda yəttə kün Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan, huxbuy kəltüridioŋan axundak ḫədiyə-ḳurbanliḳlarni sununglar; xularning ḫəmmisi daimiy kəydürmə ḳurbanlik wə ḳoxup sunulidioŋan xarab ḫədiyəsining sirtida sunulidu.. [25] Yəttinqi küni muḳəddəs yioŋilix ətküzünglar, xu küni ḫeqḳandak ix-əmgək ḳilixḳa bolmaydu.

«Ḫəptilər ḫeyti», yəni «Dəsləpki orma ḫeyti»diki ḳurbanliḳlar

[26] «Dəsləpki orma» küni, yəni «ḫəptilər ḫeyti»nglarda silər yengi axlik ḫədiyəsini Pərwərdigaroŋa sunoŋan qaoŋda muḳəddəs yioŋilix ətküzünglar; ḫeqḳandak ix-əmgək ḳilmanglar.. [27] Silər Pərwərdigaroŋa ataloŋan, huxbuy kəltüridioŋan kəydürmə ḳurbanlik süpitidə yax torpaḳtin ikkini, ḳoqḳardin birni, bir yaxlik ərkək ḳozidin yəttini sununglar. [28] Xularoŋa ḳoxup sunulidioŋan axlik ḫədiyəsi zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup, ḫərbir torpaq bexioŋa əfaḫning ondin üqi, ḳoqḳar bexioŋa əfaḫning ondin ikkisi, [29] xu yəttə ḳoza bexioŋa əfaḫning ondin biri sunulsun; [30] xuningdək silərning gunaḫinglar üqün kəfarət kəltürüxkə gunah ḳurbanliḳi süpitidə bir tekə sunulsun. [31] Xularning ḫəmmisi daimiy kəydürmə ḳurbanlik wə uning axlik ḫədiyəsigə ḳoxup (bularning ḫəmmisi aldinglarda bejirim kərünsun), xarab ḫədiyəliri bilən billə sunulsun.

Kanay qelix ḫeytidiki ḳurbanliḳlar «Law.» 23:23-25nimu kərüng

29 [1] Yəttinqi ayning birinqi küni silər muḳəddəs yioŋilix ətküzünglar; u küni ḫeqḳandak ix-əmgək ḳilmasliḳinglar kerək. Bu silər üqün kanaylar qelinidioŋan küni bolidu.. [2] Silər Pərwərdigaroŋa ataloŋan, huxbuy kəltüridioŋan kəydürmə ḳurbanlik süpitidə yax bir torpaq, bir ḳoqḳar, yəttə

28:16 «Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» ḳozisi sunulsun» —— Ibraniy tilida «Pərwərdigaroŋa ataloŋan «ətüp ketix» bolidu». Bu ḫeyt tooŋruluḳ «Law.» 23.5-14nimu kərüng.
28:16 Mis. 12:18; 23:15; Law. 23:5
28:18 Law. 23:7
28:24 «huxbuy kəltüridioŋan axundak ḫədiyə-ḳurbanliḳlarni sununglar» — demək, birinqi kündiki «gunah ḳurbanliḳi» (tekə) sunulmaydu; qünki u «huxbuy kəltüridioŋan» ḳurbanlik əməs.
28:26 ««Dəsləpki orma» küni, yəni «ḫəptilər ḫeyti»nglarda» — yaki «yəni (silər) ḫəptənglarni (demək, yəttə ḫəptə) ətküzgəndin keyin». «Law.» 23:15-22nimu kərüng.
29:1 «muḳəddəs yioŋilix» — «muḳəddəs yioŋilix»lar yaki «muḳəddəs sorun»lar tooŋruluḳ «Law.» 23:2 wə izaḫatini kərüng.
29:1 Law. 23:24

bir yaxlik bejirim ərkək kozini sununglar.
3 Xularoŋa koxup sunulidioŋan axlik hədiyəsi
zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup,
hərbir torpak bexioŋa əfahning ondin üqi,
koqkar bexioŋa əfahning ondin ikkisi, 4 xu
yəttə koza bexioŋa əfahning ondin biri
sunulsun; 5 xuningdək silərning gunahinglar
üqün kəfarət kəltürüxkə gunah kurbanliki
süpitidə bir tekə sunulsun. 6 Xularni ayning
birinqi künidiki kəydürmə kurbanlik wə
uningoŋa koxumqə boloŋan axlik hədiyəsi,
daimiy kəydürmə kurbanlik, uningoŋa
koxumqə boloŋan axlik hədiyəsi wə bularoŋa
koxulidioŋan xarab hədiyəlirining sirtida
sununglar; bularning hammisi hərbiri
bəlgilimə boyiqə Pərwərdigaroŋa atap otta
huxbuy kəltürsun dəp sunulsun.

Kəfarət küni sunulidioŋan kurbanliklar «Law.» 23:26-32nimu kərüng.

7 Yəttinqi ayning oninqi küni silər mukəddəs
yioŋilix ətküzünglar; nəpsinglarni tar-
tip əzünglarni təwən tutunglar. U küni
hequandak ix-əmgək kilixka bolmaydu.
8 Silər Pərwərdigaroŋa ataloŋan, huxbuy
kəltüridioŋan kəydürmə kurbanlik süpitidə
yax bir torpak, bir koqkar, bir yaxlik ərkək
kozidin yəttini sununglar (bularning
hammisi aldinglarda bejirim kərünsun).
9 Xularoŋa koxup sunulidioŋan axlik hədiyəsi
zəytun meyi iləxtürülgən esil undin bolup,
hərbir torpak bexioŋa əfahning ondin üqi,
koqkar bexioŋa əfahning ondin ikkisi, 10 xu
yəttə koza bexioŋa əfahning ondin birini,
11 xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir
tekə sununglar; ularning hammisi kəfarət
künidiki gunah kurbanliki, daimiy kəydürmə
kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə
bularning xarab hədiyəliri billə sunulsun.

«Kəpilər heyti»diki kurbanliklar «Law.» 23:33-44nimu kərüng.

12 Yəttinqi ayning on bəxinqi küni mukəddəs
yioŋilix ətküzünglar; u küni hequandak ix-
əmgək kilixka bolmaydu. Pərwərdigaroŋa
atap yəttə kün heyt kilinglar; 13 silər
Pərwərdigaroŋa atap, huxbuy kəltürsun
dəp otta sunulidioŋan kəydürmə kurbanlik
süpitidə yax torpaktin on üqni, ikki koqkar,
bir yaxlik ərkək kozidin on tətni sununglar
(xular hammisi bejirim bolsun). 14 Xularoŋa
koxup sunulidioŋan axlik hədiyəsi zəytun
meyi iləxtürülgən esil undin bolup, on
üq torpak bexioŋa əfahning ondin üqi,
ikki koqkar bexioŋa əfahning ondin ikkisi,
15 on tət koza bexioŋa əfahning ondin bi-
rini, 16 xuningdək gunah kurbanliki süpitidə
bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy
kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik
hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
17 Ikkinqi küni yax torpaktin on ikkini, ikki
koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on tətni
sununglar (xular hammisi bejirim bolsun)
18 wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək
kozilarning sanioŋa karap bəlgilimə boyiqə
koxumqə sunulidioŋan axlik hədiyəliri
bilən xarab hədiyəlirini sununglar.
19 Xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir
tekə sununglar; xularning üstigə daimiy
kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik
hədiyəsi wə xularning xarab hədiyəliri billə
sunulsun.
20 Üqinqi küni bir yax torpaktin on birni,
ikki koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on tətni
sununglar (xular hammisi bejirim bolsun)
21 wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək
kozilarning sanioŋa karap bəlgilimə boyiqə
koxumqə sunulidioŋan axlik hədiyəliri
bilən xarab hədiyəlirini sununglar;
22 xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir
tekə sununglar; xularning üstigə daimiy
kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik
hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
23 Tətinqi küni yax torpaktin onni, ikki
koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on
tətni sununglar (xular hammisi bejirim

29:7 «nəpsinglarni tartip əzünglarni təwən tutup» —— Ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu. Yəhudiy ən'əniliri boyiqə bu ixlar roza tutuxni əz iqigə alatti. 16:29-31nimu kərüng.
29:7 Law. 16:29, 31; 23:27
29:8 Qəl. 28:19

bolsun) [24] wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək kozilarning sanioɣa karap bəlgilimə boyiqə koxumqə sunulidioɣan axlik hədiyəliri bilən xarab hədiyəlirini sununglar; [25] xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
[26] Bəxinqi küni yax torpaktin tokkuzni, ikki koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on tətni sununglar (xular həmmisi bejirim bolsun) [27] wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək kozilarning sanioɣa karap bəlgilimə boyiqə koxumqə sunulidioɣan axlik hədiyəliri bilən xarab hədiyəlirini sununglar; [28] xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
[29] Altinqi küni yax torpaktin səkkizni, ikki koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on tətni sununglar (xular həmmisi bejirim bolsun) [30] wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək kozilarning sanioɣa karap bəlgilimə boyiqə koxumqə sunulidioɣan axlik hədiyəliri bilən xarab hədiyəlirini sununglar; [31] xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
[32] Yəttinqi küni yax torpaktin yəttini, ikki koqkar, bir yaxlik ərkək kozidin on tətni sununglar (xular həmmisi bejirim bolsun) [33] wə xundakla torpaklar, koqkarlar wə ərkək kozilarning sanioɣa karap bəlgilimə boyiqə koxumqə sunulidioɣan axlik hədiyəliri bilən xarab hədiyəlirini sununglar; [34] xuningdək gunah kurbanliki süpitidə bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
[35] Səkkizinqi küni silər mukəddəs yioɣilix ətküzünglar; u küni heqkandak ix-əmgək kilmanglar.. [36] Silər Pərwərdigaroɣa atap, huxbuy kəltürsun dəp otta sunulidioɣan kəydürmə kurbanlik süpitidə bir torpak, bir koqkar wə bir yaxlik ərkək kozidin on tətni (xular həmmisi bejirim bolsun) [37] həmdə torpak, koqkar wə ərkək kozilarning sanioɣa karap, bəlgilimə boyiqə koxumqə sunulidioɣan axlik hədiyəliri bilən xarab hədiyəlirini sununglar; [38] xuningdək gunah kurbanliki süpitidimu bir tekə sununglar; xularning üstigə daimiy kəydürmə kurbanlik, uning koxumqə axlik hədiyəsi wə xarab hədiyəsi billə sunulsun.
[39] Bəlgilənqən heytliringlarda Pərwərdigaroɣa atap sunulidioɣan kurbanlik-hədiyələr ənə xulardur; silərning kəsəmgə baoɣlik yaki ihtiyarən sunidioɣanliringlar, kəydürmə kurbanlikliringlar, axlik hədiyəliringlar, xarab hədiyəliringlar wə inaklik kurbanlikliringlar bolsa, ularning sirtididur.
[40] Xundak kilip, Musa Pərwərdigarning əzigə buyruoɣanlirining həmmisini kaldurmay Israillaroɣa ukturdi.

Kəsəm kilix nizami

30 [1] Musa Israillarning kəbilə baxlikliriɣa səz kilip mundak dedi: — Pərwərdigarning buyruoɣanliri mundak: —
[2] Əgər biraw Pərwərdigaroɣa kəsəm iqkən bolsa yaki əz əzini qəkliməkqi bolup kəsəm iqkən bolsa, ləwzidin kaytixka bolmaydu, haman aoɣzidin qikkan həmmə gəp boyiqə ix tutuxi kerək..
[3] Kiz bala yax bolup, tehi atisining əyidiki qaoɣda, əz-əzini qəkləx tooɣruluk Pərwərdigaroɣa kəsəm bərgən bolsa, [4] əmma atisi kizining kəsimini yaki əz-əzini qəkləx tooɣrisida bərgən wədisini angliɣan wə kizining aldida ündimay xük turoɣan bolsa, undakta uning barlik kəsəmliri wə əz-əzini qəkləx tooɣrisida kiloɣan həmmə wədisi inawətlik bolidu. [5] Lekin kizning atisi angliɣan qaoɣda uni toskan bolsa, uning kiloɣan kəsəmliri yaki əz-əzini qəkləx tooɣrisida kiloɣan wədiliridin heqbiri inawətlik bolmaydu; atisi uni toskan boloɣaqka, Pərwərdigarmu uni kəqüridu.

29:35 Law. 23:36

30:2 Kan. 23:20

6 — Əgər u kəsəm kiloɣan yaki öz-özini qəkləxkə
aoɣzida təntəklik bilən wədə kiloɣan ɦalättə
ərgə təgkən bolsa, 7 eri xuni angliloɣan bolsa,
lekin angliloɣan küni ündiməy xük turoɣan
bolsa, undakta uning kiloɣan kəsəmliri yaki
öz-özini qəkləxkə kiloɣan gəpliri inawətlik
bolidu. 8 Əgər eri angliloɣan küni uni toskan
bolsa, uning kiloɣan kəsimini wə öz-özini
qəkləx tooɣruluk aoɣzidin qikaroɣan təntək
gəplirini bikar kilsa, undakta ular inawətsiz
bolidu; Pərwərdigar uni kəqüridu.
9 Lekin tul hotun yaki eridin ajrixip kətkən
hotunlar kiloɣan kəsəm, yəni uning özini
qəkləx tooɣruluk kiloɣan barlik wədiliri bolsa
inawətlik bolidu. 10 Əgər u erining öyidə kəsəm
kiloɣan yaki öz-özini qəkləx tooɣruluk kəsəm-
wədə iqkən, 11 eri anglap turukluk xük turu-
welip tosmioɣan bolsa, undakta uning barlik
kiloɣan kəsəmliri wə öz-özini qəkləx tooɣruluk
kiloɣan barlik wədiliri inawətlik bolidu. 12 Lekin
uning eri anglap turoɣan qaoɣda uning kəsəm-
wədilirini enik rət kiloɣan bolsa, ayal aoɣzidin
qikaroɣan wədə berix wə öz-özini qəkləp turux
tooɣruluk kiloɣan barlik wədilirining ɦeqkaysisi
inawətlik bolmaydu; uning eri bularni rət
kiloɣan boloɣaqka, Pərwərdigar uni kəqüridu.
13 Ayalning bərgən wədisini wə uning
qidap turup özümni qəkləymən däp kiloɣan
kəsəm-wədisini uning eri inawətlikmu
kilalaydu, inawətsizmu kilalaydu. 14 Əgər
uning eri ɦərküni uning aldida xük turuwe-
lip gəp kilmisa, undakta uning bərgən barlik
kiloɣan kəsəmlirini wə öz-özini qəkləp turux
tooɣruluk kiloɣan ɦəmmə wədilirini inawətlik
kiloɣanlikï ɦesablinidu; qünki erining anglap
turoɣan künidə gəp kilmay xük turoɣanlikï
uning ayalining kəsəm-wədilirini küqkə igə
kiloɣanlikïdur. 15 Lekin eri ayalining kəsəm-
wədilirini anglap naɦayiti uzak wakïtlardin
keyin andin uning kəsəm-wədilirini
inawətsiz kilsa, undakta u ayalining gunaɦini
öz üstigə aloɣan bolidu.
16 Yukïrikïlar Pərwərdigarning Musaoɣa
buyruoɣanliri, yəni eri bilən ayali, ata bilən
öz öyidə turuwatkan, tehi yaxlikïda boloɣan
kizi otturisidiki nizam-bəlgimilərdur.

Midiyanlaroɣa jəng kilix wəzipisi

31 1 Pərwərdigar Musaoɣa söz kilip: —
2 Sən Midiyanlardin Israillarning
intikamini al, andin öz ɦəlkliringgə
koxulisən, — dedi.
3 Musa ɦəlkkə mundak dedi: — Aranglardin
jənggə qikïxka bir türküm adəmlərni
korallandurunglar; andin ular Midiyanlardin
Pərwərdigar üqün intikam elixka atlansun.
4 Silər Israillarning ɦərbir kəbilisidin jəng
kilixka mingdin adəm mangdurunglar.
5 Xuning bilən tümənligən Israil ɦəlkining
ɦər kəbilisidin mingdin, jəmiy on ikki ming
adəm jəng kilixka korallanduruldi. 6 Musa
ɦər kəbilidin mingdin adəmni jəng
kilixka mangdurdi ɦəmdə Əliazarning
ooɣli Finiɦasni ular bilən billə mangdurdi,
Finiɦasning kolida mukəddəs əswablar wə
agaɦ kanay bar idi.
7 Ular Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣini
boyiqə Midiyanlar bilən sokuxkili qikïp,
ərkəklərning ɦəmmisini öltürüwətti;
8 muxu öltürülgənlərdin baxka, yənə Midiyanning
Əwi, Rəkəm, Zur, Hur wə Rəba degən bəx
padixaɦini öltürdi; yənə Beorning ooɣli
Balaamni kiliq bilən qepip taxlidi.
9 Israil-
lar Midiyanlarning hotun-kizliri wə balili-
rini tutkun kilip kətti, yənə ularning pütün
qarwa malliri, koy padiliri wə mal-mülükli-
rini olja kildi; 10 ular turuwatkan yərlərdiki
barlik xəɦər wə barlik bargaɦlirioɣa ot
koyuwətti; 11 ular adəm bolsun mal bolsun
barlik oɣəniymət, barlik oljini elip kətti;
12 ular tutkan əsirlərni ɦəm olja-oɣəniymətni
Moab tüzləngliklirigə, Iordan dəryasi boyioɣa
jaylaxkan Yerihoning udulidiki bargaɦka
əkilip, Musa bilən kaɦin Əliazaroɣa, xundakla

31:2 Qəl. 25:17; 27:13
31:6 «mukəddəs əswablar» — nemə ikənliki ɦazir enik əməs. «urim» wə «tummim» boluxi mumkin. «Agaɦ kanay» bəlkim 10:2də tiloɣa elinoɣan ikki kanay idi.
31:7 «Midiyanlar bilən sokuxkili qikïp, ərkəklərning ɦəmmisini öltürüwətti» — Pərwərdigarning Midiyanlar tooɣruluk bu buyruki 25:16-18dimu hatirilinidu. «ərkəklərning ɦəmmisi» — jənggə katnaxkan ərkəklər, əlwättə.
31:8 Yə. 13:21, 22
31:11 Kan. 20:14

Israillarning jamaitigə tapxurdi. 13 Musa, kahin Əliazar wə jamaətning barlik əmirliri bargahning sirtiqa qikip ularni karxi aldi.
14 Lekin Musa jəngdin kaytkan harbiy sərdarlarqa, yəni mingbexi, yüzbexilarqa hapa bolup: —
15 Silər ayallarning hammisini tirik kaldurdunglarmu? 16 Karanglar, dəl xular Balaamning hiylə-məslihəti bilən Peordiki ixta Israillarni Pərwərdigar aldida gunahka patkuzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaqduruloqan əməsmu?.. 17 Əmdi silər barlik ooqul balilarni eltürüwetinglar, ərlər bilən munasiwət etküzgən ayallarni koymay eltürüwetinglar.. 18 Birak yax kizlar, yəni ərlər bilən munasiwət etküzmigənlərni bolsa, ezliringlarqa tirik kaldurunglar..
19 Silər bargah sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar; adəm eltürgən wə ölükkə təgkən harkim üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun; silər wə silər əsir kiloqan kixilərning hammisi xundak kilsun.. 20 Barlik kiyim-keqək, terə əswab üskünilər, tiwitta tokuloqan barlik nərsilər həm yaoqaq əswab-üskünilərning hammisini paklanglar, — dedi.
21 Kahin Əliazar jənggə qikip kaytkan ləxkərlərgə:
— Mana Pərwərdigar Musaoqa buyruoqan kanun-bəlgilimə: 22 altun, kümüx, mis, təmür, kələy, kooquxun katarlik 23 otka qidamlik nərsilərning hammisini ottin ətküzünglar, xundak kilsanglar pak hesablinidu; xundaktimu, yənila «napaklikni qikaroquqi su» bilən pakizlanglar; otka qidamsiz nərsilərni xu sudin ətküzünglar.. 24 Yəttinqi küni kiyimliringlarni yuyunglar, andin silər pak hesablinisilər; andin keyin bargahka kirsənglar bolidu, — dedi.

Jəng oqəniymətlirining təksim kilinixi

25 Pərwərdigar Musaoqa sez kilip mundak dedi: —
26 Sən kahin Əliazar wə jamaət iqidiki kəbilə kattiliri bilən birliktə elinoqan olja-oqənimətning, adəm bolsun, qarpay bolsun, xularning omumiy sanini hesablap qikkin;
27 olja-oqəniymətni ikkigə bəl, yerimini jənggə qikkanlaroqa bər, kaloqan yerimini barlik jamaətkə bər.. 28 Sən yənə qikip jənggə katnaxkan ləxkərlər alidioqan adəm, kala, exək yaki koy padiliridin bəx yüzdin birini Pərwərdigaroqa ataloqan ülüx bolsun dəp ayrioqin; 29 silər xuni ləxkərlərgə təwə boloqan yerimidin elip Pərwərdigaroqa ataloqan «kətürmə hədiyə» süpitidə kahin Əliazaroqa tapxurunglar. 30 Israillaroqa təwə boloqan yerimining adəm, kala, exək, koy padiliri, xundakla hərhil haywanlardin əlliktin birini Pərwərdigarning jamaət qedirioqa karaxka məs'ul boloqan Lawiylaroqa beringlar.
31 Xuning bilən Musa bilən kahin Əliazar Pərwərdigarning Musaoqa buyruoqinidək kildi.
32 Əmdi olja-oqəniymət, yəni jənggə qikkan ləxkərlər eliwaloqan nərsilərdin kaloqini koy jəmiy altə yüz yətmix bəx ming, 33 kala yətmix ikki ming, 34 exək atmix bir ming, 35 ərkəklər bilən munasiwət ətküzmigən kizlar ottuz ikki ming qikti. 36 Jənggə qikkanlarning ülüxi, yəni ularoqa təwə yerimi, koy jəmiy üq yüz ottuz yəttə ming bəx yüz; 37 bu koy padiliridin Pərwərdigaroqa ataloqini altə yüz yətmix bəx boldi; 38 kala ottuz altə ming, buningdin Pərwərdigaroqa ataloqini yətmix ikki boldi. 39 Exək ottuz ming bəx yüz qikti, buningdin Pərwərdigaroqa ataloqini atmix bir boldi. 40 Adəm on altə ming qikti, buningdin Pərwərdigaroqa ataloqini ottuz ikki adəm boldi. 41 Musa Pərwərdigar əzigə buyruoqini boyiqə Pərwərdigaroqa sunulidioqan «kətürmə hədiyə» boloqan ülüxni kahin

31:16 « *Midiyanlik ayallar ...* **Israillarni... gunahka patkuzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaoqduruloqan əməsmu?»** — bu waba tooqruluk 25:1-3ni kerüng.
31:16 Qəl. 25:1, 2, 18; 2Pet. 2:15; Wəh. 2:14
31:17 Hak. 21:11
31:18 «yax kizlar» — yaki «kiz balilar».
31:19 «Silər bargah sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar... üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun» — yaki «harkim adəm eltürgən wə ölükkə təgkən bolsa, silər bargah sirtida yəttə kün qedir tikip turunglar; harkim üqinqi küni wə yəttinqi küni əzini paklisun».
31:23 Qəl. 19:9
31:27 1Sam. 30:24

Əliazarоŋa tapxurup bərdi.
42 Israillarоŋa təwə bolоŋan yerimi, yəni Musa
jənggə qikip kəlgənlərdin elip bəlüp bərgini
— 43 jamaətkə təwə bolоŋan xu yerimi — ķoy
üq yüz ottuz yəttə ming bəx yüz, 44 kala ot-
tuz altə ming, 45 exək ottuz ming bəx yüz,
46 adəm on altə ming idi. 47 Musa Pərwərdigar
əzigə buyruоŋini boyiqə, Israillarоŋa təwə
bolоŋan xu yerimining, məyli adəm yaki
ĥaywan bolsun, əlliktin birini ayrip elip
Pərwərdigarning ibadət qedirioŋa ķaraxķa
məs'ul bolоŋan Lawiylarоŋa tapxurdi.
48 Pütkül ķoxunning sərdarliri, ming bexi,
yüz bexiliri Musa bilən kərüxkili kelip,
49 Musaoŋa: — Hizmətkarlirining ķol astida
jəng ķiloŋan ləxkərlərning omumiy sanini
sanaķtin ətküzsək birimu kəm qikmidi.
50 Xunga, mana Pərwərdigarning ĥuzurida
əzimizning gunaĥining kafariti üqün
ĥərķaysimiz erixkənlərni Pərwərdigarоŋa
ataloŋan ĥədiyə ķilimiz — altun buyumlar,
put-ķol zənjirliri, biləzük, məĥür üzük, zirə-
ĥalķa, marjanlarning ĥəmmisini elip kəlduķ,
— dedi.
51 Xuning bilən Musa bilən kaĥin Əliazar ular
əkəlgən altunlarni, yəni altunda yasaloŋan
ĥərhil buyumlarni aldi. 52 Ularning ming
bexi wə yüz bexiliridin aloŋini Pərwərdigarоŋa
ataloŋan «kətürmə ĥədiyə» süpitidə sunuldi;
barliķ altun jəmiy on altə ming yəttə yüz
əllik xəkəl qikti 53 (ləxkərlərning ĥərbiri
əzliri üqün mal-mülükni bulang-talang
ķilixķanidi).
54 Musa bilən kaĥin Əliazar
ming bexi wə yüz bexilirining ķolidin al-
tunni elip, jamaət qedirining iqigə əkirip,
uni Pərwərdigarning ĥuzurida Israillar üqün
yadnamə ķildi.

Ikki ķəbilining dəryaning kün qikix təripidiki zeminni tələp ķiloŋanliķi

32 1 Rubənning əwladliri bilən Gadning
əwladlirining kala padiliri tolimu
kəpəygənidi; ularning Yaazərning zemini
bilən Gileadning zeminiоŋa kəzi qüxti;
wə mana, xu zemin qarwa beķixķa mas
kelidioŋan yər idi.
2 Xunga ular Musa, kaĥin
Əliazar wə jamaətning əmirlirining aldioŋa
kelip ularoŋa: —
3 Atarot, Dibon, Yaazər, Nimraĥ, Ĥəxbon,
Ələaləĥ, Səbam, Nebo, Bəon degən yərlər,
4 yəni Israil jamaiti aldida Pərwərdigar
məoŋlup ķilip bərgən yərlər bolup, qarwa
beķixķa bap yərlər ikən, ķullirining mu qar-
wa meli bar, — dedi 5 wə yənə: — Əgər silining
aldilirida iltipatlirioŋa erixkən bolsaķ, bizni
Iordan dəryasidin ət deməy, bu yərni bizgə
miras ķilip bərsilə, — dedi.
6 Musa Gadning əwladliri bilən Rubənning
əwladlirioŋa: — Ķerindaxliringlar
jənggə qikķan waķtida silər muxu
yərdə turamtinglar? 7 Silər nemə üqün
Israillarning dəryadin ətüp Pərwərdigar
ularoŋa ata ķilip bərgən zeminoŋa kirixigə
kəngullirini sowutisilər? 8 Ilgiri mən Ķadəx-
Barneadin ata-bowiliringlarni xu zeminni
qarlap kelixkə əwətkinimdə ularmu xundaķ
ķilixķanidi.
9 Ular Əxkol jiloŋisioŋa qikip,
u zeminni kərüp, Israillarning kənglini
Pərwərdigar ata ķilip bərgən zeminoŋa kirix-
tin sowutķan. 10 Xu qaoŋda Pərwərdigarning
aqqiķi kelip ķəsəm ķilip: 11 «Misirdin qikķan
yigirmə yaxtin yuķirilar qin kənglidin Manga
əgəxmigəqkə, ular Mən Ibraĥim, Isĥaķ,
Yaķuploroŋa «Silərgə ata ķilimən» dəp ķəsəm
ķiloŋan zeminni kərsə, Mən Pərwərdigar
bolmay ketəy!
12 Pəķət kənizziylərdin
boloŋan Yəfunnəĥning ooŋli Kaləb bilən
Nunning ooŋli Yəxuala Manga qin kənglidin
əgəxkən boloŋaqķa, zeminni kərələydu»,
degənidi. 13 Xuning bilən Pərwərdigarning
Israillaroŋa aqqiķi ķozoŋaloŋaqķa,
Pərwərdigarning aldida rəzil boloŋanni
ķiloŋan əxu bir əwlad ələp tügigüqə, u ular-
ni qəl-bayawanda ķirik yil sərgərdanliķta
yürgüzdi. 14 Əmdi mana, gunaĥkarlarning

31:41 Qəl. 18:8,19
31:53 Ķan. 20:14

32:1 «Izaĥat» — «Ķan.» 3:12-22nimu kərüng.
32:3 «Sibmaĥ» — yaki «Sibmaĥ».
32:8 Qəl. 13:3; Ķan. 1:22
32:11 Qəl. 14:28; Ķan. 1:35

əwladliri boloŋan silərmu ata-bowanglarning izini besip Pərwərdigarning Israillaroŋa boloŋan ḳattiḳ oŋəzipini tehimu ḳozoŋimaḳqi bopsilər-də! [15] Əgər silər uningoŋa əgixixtin burulup kətsənglar, undaḳta U Israillarni yənə qəl-bayawanoŋa taxliwetidu, bu ḥalda silər bu barliḳ həlḳni harab ḳiloŋan bolisilər, — dedi.

[16] Ikki ḳəbilining adəmliri Musaning aldioŋa kelip uningoŋa: —

Biz bu yərdə mallirimizoŋa ḳotan, balilirimizoŋa ḳəl'ə-xəḥər salayli. [17] Biz bolsaḳ ḳorallinip, Israillarni əzigə təwə jaylirioŋa baxlap baroŋuqə səpning aldida mangimiz; bu zemindiki yat həlḳlər səwəblik, bizning kiqik balilirimiz mustəḥkəm xəḥərlərdə turuxi kerək. [18] Israillar əz miraslirioŋa igə bolmioŋuqə biz əyimizgə ḥargiz ḳaytmaymiz. [19] Qünki biz ular bilən Iordan dəryasining kün petix təripidiki zeminoŋa yaki uningdinmu yiraḳtiki zeminoŋa təng igidar bolmaymiz, qünki mirasimiz Iordan dəryasining bu təripidə, yəni kün qiḳixtidur, — dedi.

[20] Musa ularoŋa: — Əgər xundaḳ ḳilsanglar, yəni Pərwərdigarning aldida ḳorallinip jənggə qiḳip, [21] silərdin ḳorallanoŋanlarning ḥəmmisi Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Əz düxmənlirini ularning zeminidin ḳooŋlap qiḳirip boloŋanda, [22] xu zemin Pərwərdigar aldida boysundurulup boloŋanda andin ḳaytsanglar, silər Pərwərdigar wə Israillar aldida gunaḥsiz ḥesablinisilər; bu zeminmu Pərwərdigar aldida silərgə miras ḳilip berilidu. [23] Lekin bundaḳ ḳilmisanglar, mana, Pərwərdigar aldida gunaḥkar bolisilər; xuni obdan bilixinglar kerəkki, gunaḥinglar əzünglarni ḳooŋlap bexinglaroŋa qüxidu. [24] Əmdi silər aoŋzinglardin qiḳḳan gepinglar boyiqə ix tutunglar, baliliringlar üqün xəḥər, ḳoy padiliringlar üqün ḳotan selinglar, — dedi.

[25] Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri Musaoŋa: —

Ḳulliri oŋojam eytḳinidək ḳilidu. [26] Hotunbala qaḳilirimiz, kalilar wə barliḳ qarpaylirimiz Gileadning ḥərḳaysi xəḥərliridə ḳalidu; [27] Lekin ḳulliri, jənggə təyyarlinip ḳorallanoŋanlarning ḥərbiri oŋojam eytḳandək dəryadin ətüp Pərwərdigarning aldida jəng ḳilidu, — dedi.

[28] Xuning bilən Musa ular tooŋruluḳ kaḥin Əliazar bilən Nunning ooŋli Yəxuaoŋa wə Israilning barliḳ ḳəbilə baxliḳlirioŋa tapilap,.. [29] ularoŋa: — Əgər Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri ḳorallinip Pərwərdigarning aldida jənggə qiḳixḳa silər bilən birliktə Iordan dəryasidin ətsə, u zemin silərning aldinglarda boy sundurulsa, undaḳta silər Gilead zeminini ularoŋa miras ḳilip beringlar. [30] Əgər ular ḳorallinip silər bilən billə ətməymiz desə, undaḳta ularning mirasi aranglarda, yəni Ḳanaan zeminida bolsun, — dedi.

[31] Gadning əwladliri bilən Rubənning əwladliri: —

Pərwərdigar ḳullirioŋa ḳandaḳ buyruoŋan bolsa, biz xundaḳ ḳilimiz. [32] Biz ḳorallinip Pərwərdigarning aldida dəryadin ətüp Ḳanaan zeminioŋa kirimiz, andin Iordan dəryasining bu yeḳidiki zemin bizgə miras ḳilip berilidioŋan bolidu, — deyixti.

[33] Xuning bilən Musa Amoriylarning padixaḥi Siḥonning padixaḥliḳi bilən Baxanning padixaḥi Ogning padixaḥliḳini, zemin wə təwəsidiki xəḥərlərni, ətrapidiki xəḥərlər bilən ḳoxup, ḥəmmisini Gadning əwladlirioŋa, Rubənning əwladlirioŋa wə Yüsüpning ooŋli Manassəḥning yerim ḳəbilisigə bərdi.. [34] Gadning əwladliri Dibon, Atarot, Aroər, [35] Atrot-Xofan, Yaazər, Yogbihaḥ, [36] Bəyt-Nimraḥ, Bəyt-Ḥaran ḳatarliḳ mustəḥkəm xəḥərlərni saldi wə xundaḳla ḳotanlarni saldi. [37] Rubənning əwladliri yengidin Ḥəxbon, Ələləḥ, Kiriatayim, [38] Nebo, Baal-Meon (yuḳiriḳi isimlar əzgirtilgən) wə Sibmaḥni saldi; ḥəm ular saloŋan xəḥərlərgə yengidin nam bərdi.

[39] Manassəḥning ooŋli Makirning əwladliri Gileadḳa yürüx ḳilip, u yərni elip, xu yərdə

32:28 Yə. 1:13; 4:12
32:33 Ḳan. 3:12; Yə. 13:8; 22:4

turuxluk Amoriylarni ḳoọḷiwətti.. 40 Xuning
bilən Musa Gileadni Manassəḥning ooḷi
Makiroḷa beriwidi, u xu yərdə turup ḳaldi.
41 Manassəḥning ooḷi Yair Amoriylarning
yeza-ḳixlaḳlirini ḥujum ḳilip elip, bu yeza-
ḳixlaḳlarni Ḥawwot-Yair dəp atidi..
42 Nobaḥ Kinat wə uningoḷa ḳaraxlik yeza-
ḳixlaḳlarni ḥujum ḳilip elip Kinatni əz ismi
bilən Nobaḥ dəp atidi.

Misirdin Abəl-Xitimoḷiqə boloḷan ḳirik yillik sərgərdanlik səpər

33 1 Təwəndikilər əz ḳoxunliri
boyiqə, Musa bilən Ḥarunning
yetəkqiliki astida Misir zeminidin qikḳan
Israillarning mangoḷan yolliridur; 2 Musa
Pərwərdigarning əmri boyiqə, əzlirining
səpər ḳiloḷan yollirini pütüp ḳoydi, ularning
səpər ḳiloḷan yolliri mundaḳ: —
3 Birinqi ayning on bəxinqi küni Israillar
Ramsəs xəḥiridin səpərgə qikti; ətüp ketix
ḥeytining ətisi ular barlik Misirliklarning
kəz aldida mərdanilik bilən yoloḷa qikti..
4 Bu qaoḷda Misirliklar ularning arisidiki
Pərwərdigar təripidin əltürülgənlərni, yəni
barlik tunji ooḷullirini dəpnə ḳiliwatḳanidi;
Pərwərdigar Misirliklarning məbudlirining
üstidin ḥəküm qüxürdi.. 5 Israillar Ramsəstin
yoloḷa qikip Sukkotḳa berip qedir tikti. 6 Ular
Sukkottin yoloḷa qikip qəl-bayawanning
ayioḷidiki Etamoḷa berip qedir tikti.. 7 Etam-
din yoloḷa qikip, aylinip Baal-Zefonning
udulidiki Pi-Hahirotḳa berip Migdolning
aldida qedir tikti.. 8 Pi-hahirottin yoloḷa
qikip, dengizning otturisidin ətüp, Etam
qəlidə üq kün yol yürüp Maraḥta qedir tikti..
9 Maraḥdin yoloḷa qikip Elimgə kəldi; Elimdə
on ikki bulaḳ bilən yətmix horma dərihi bar
idi; ular xu yərdə qedir tikti.. 10 Elimdin yoloḷa
qikip Ḳizil Dengiz boyida qedir tikti. 11 Ḳizil
Dengizdin yoloḷa qikip Sin qəlidə qedir tikti..
12 Sin qəlidin yoloḷa qikip Dofḳaḥḳa kelip qe-
dir tikti. 13 Dofḳaḥdin yoloḷa qikip Aluxḳa be-
rip qedir tikti. 14 Andin keyin Aluxtin yoloḷa
qikip Rifidimoḷa kelip qedir tikti, u yərdə
həlḳḳə iqidioḷan su tepilmay ḳaldi.. 15 Rifi-
dimdin yoloḷa qikip, Sinay qəligə berip qedir
tikti..

Qəldə sərgərdan bolux

16 Sinay qəlidin yoloḷa qikip Ḳibrot-
Ḥattawaḥḳa kelip qedir tikti.. 17 Ḳibrot-
ḥattawaḥdin yoloḷa qikip Ḥazirotta qedir
tikti. 18 Ḥazirottin yoloḷa qikip Ritmaḥta
qedir tikti. 19 Ritmaḥdin yoloḷa qikip
Rimmon-Pərəzdə qedir tikti. 20 Rimmon-
Pərəzdin yoloḷa qikip Libnaḥta qedir tik-
ti. 21 Libnaḥdin yoloḷa qikip Rissaḥta qedir
tikti. 22 Rissaḥdin yoloḷa qikip Kəḥələtaḥta
qedir tikti. 23 Kəḥələtaḥdin yoloḷa qikip Xa-
fir teoḷida qedir tikti. 24 Xafir teoḷidin yoloḷa
qikip Ḥaradaḥta qedir tikti. 25 Ḥaradaḥdin
yoloḷa qikip Makḥilotta qedir tikti.
26 Makḥilottin yoloḷa qikip Taḥatta qedir tik-
ti. 27 Taḥattin yoloḷa qikip Təraḥta qedir tikti.
28 Təraḥdin yoloḷa qikip Mitḳaḥda qedir tikti.
29 Mitḳaḥdin yoloḷa qikip Ḥaxmonaḥta qedir
tikti. 30 Ḥaxmonaḥtin yoloḷa qikip Moxərotta
qedir tikti.. 31 Moxərottin yoloḷa qikip Bənə-
Yaakanda qedir tikti. 32 Bənə-Yaakandin
yoloḷa qikip Hor-Ḥagidgadḳa berip qe-
dir tikti. 33 Hor-Ḥagidgadtin yoloḷa qikip
Yotbataḥḳa kelip qedir tikti. 34 Yotbataḥtin
yoloḷa qikip Abronaḥḳa kelip qedir tikti.
35 Abronaḥtin yoloḷa qikip Əzion-Gəbərgə
kelip qedir tikti. 36 Əzion-Gəbərdin yoloḷa

32:39 Yar. 50:23
32:41 «Ḥawwot-Yair» — «Yairning yeziliri» degən mənidə.
33:3 «mərdanilik bilən» — ibraniy tilida «ḳolini yuḳirioḷa kətürgən ḥalda».
33:3 Mis. 12:37
33:4 «Pərwərdigar Misirliklarning məbudlirining üstidin ḥəküm qüxürdi» — «Mis.» 12:12ni wə izaḥatini kərüng.
33:6 Mis. 13:20
33:7 Mis. 14:2
33:8 Mis. 15:22, 23
33:9 Mis. 15:27
33:11 Mis. 16:1
33:14 Mis. 17:1
33:15 Mis. 19:1
33:16 Qəl. 11:34, 35
33:30 Ḳan. 10:6

qikip Zin qəlidə, yəni Kadəxtə qedir tikti..
37 Kadəxtin yoloɣa qikip Edom zemininin
qegrisidiki Hor teoɣida qedir tikti.. 38 Israillar
Misir zeminidin qikkandin keyinki kirikinqi
yili bəxinqi ayning birinqi küni, kahin Harun
Pərwərdigarning əmri boyiqə Hor teoɣioɣa
qikip xu yərdə əldi.. 39 Harun Hor teoɣida
əlgən qeoɣida bir yüz yigirmə üq yaxta idi.

40 U qaoɣda, Kanaan zeminining jənubida
turuxluk Kanaaniylarning padixahi Arad
Israillar keliwetiptu dəp angliɣanidi.. 41 Is-
raillar Hor teoɣidin yoloɣa qikip Zalmonahta
qedir tikti.. 42 Zalmonahdin yoloɣa qikip
Punonoɣa kelip qedir tikti. 43 Punondin
yoloɣa qikip Obotka kelip qedir tikti.. 44 Obot-
tin yoloɣa qikip Moabning qegrisidiki Iyə-
Abarimoɣa kelip qedir tikti. 45 Iyimdin yoloɣa
qikip Dibon-Gadka kelip qedir tikti.. 46 Dibon-
Gadtin yoloɣa qikip Almon-Diblatayimoɣa ke-
lip qedir tikti. 47 Almon-Diblatayimdin yoloɣa
qikip Neboning aldidiki Abarim taoɣlikioɣa
kelip qedir tikti. 48 Abarim taoɣlikidin yoloɣa
qikip Yerihoning udulida Iordan dəryasining
boyidiki Moab tüzlənglikliridə qedir tikti.
49 Moab tüzlənglikliridə Iordan dəryasini
boylap tikkən qedirliri Bəyt-Yəximottin tar-
tip Abəl-Xittimoɣiqə bardi..

50 Pərwərdigar Moab tüzlənglikliridiki Iordan
dəryasi boyida Yerihoning udulida Musaoɣa
səz kilip mundak dedi: —
51 Sən Israillaroɣa səz kilip mundak
buyruoɣin: — «Silər Iordan dəryasidin ətüp
Kanaan zemininoɣa kəlgən qeoɣinglarda, 52 ze-
mindiki barlik turuwatkanlarni aldinglardin
həydiwetinglar, ularning barlik oyma,
kuyma butlirini qekip taxlanglar həm barlik
«yukiri jay»lirini wəyran kilip taxlanglar..
53 Silər xu zeminni igiləp makanlixinglar,
qünki Mən u zeminni silərgə miras kilip
bərgənmən. 54 Silər jəmət boyiqə qək
taxlap, zeminni əzünglərgə miras kilip
elinglar; adimi köprəklərgə köprək miras
bəlüp beringlar; adimi azraklaroɣa azrak
miras bəlüp beringlar; qək taxlanoɣanda
kimlərgə kəyər qikkan bolsa, xu yər uning
mirasi bolsun; silər miraska ata kəbilə-jəmət
boyiqə warislik kilinglar.. 55 Halbuki, əgər
u zeminda turuwatkanlarni aldinglardin
həydiwətmisənglar, ulardin kelip kaloɣanlar
qokum közünglərgə tikən, bikininglaroɣa
yantak bolup sanjilidu, turoɣan
zeminglarda silərni parakəndə kilidu;
56 wə
xundak boliduki, Mən əslidə ularoɣa kandak
muamilə kilmakqi boloɣan bolsam, silərgə
xundak muamildə bolimən».

Kanaan zeminining qegrasi

34 1 Pərwərdigar Musaoɣa səz kilip
mundak dedi: —
2 Sən Israillaroɣa səz kilip mundak buyruoɣin:
«Silər Kanaan zemininoɣa kirgən qaoɣda,
silərgə miras boluxka təksim kilinidioɣan
zemin Kanaan zemini bolidu; zeminning
bekitilgən jay-qegraliri mundak bolidu: —
3 Silərning jənub təripinglər Zin qəlidin bax-
lap Edom qegrisioɣa takalsun; andin jənub
tərəptiki qegranglar «Xor Dengizi»ning
jənub təripining əng ayioɣioɣa yətsun;
4 xu
yərdin qegranglar «Serik Exək dawini»ning
jənub təripidin burulup zinoɣa ətsun; uning
ayioɣi toptooɣra Kadəx-Barneaning jənubida

33:36 Qəl. 20:1
33:37 Qəl. 20:22
33:38 Qəl. 20:25; Kan. 32:50
33:40 Qəl. 21:1
33:41 Qəl. 21:4
33:43 Qəl. 21:10
33:45 «Iyim» — «Iyə-Abarim» degənning kiskartiloɣan xəkli.
33:49 «Abəl-Xittim» —— «Akatsiyə qimənzarlik» degən mənidə.
33:49 Qəl. 25:1; Yə. 2:1

33:52 ««yukiri jay»lar» — əslidə butpərəslər məbudlirioɣa qokunidioɣan, tawap kilidioɣan taoɣ qokkiliri katarlik jaylar idi. Israillar keyinki wakitlarda xu yərlərdə Pərwərdigaroɣa ibadət kilatti, birak uzun ətməyla butpərəs həlklərgə əgixip xu yərlərni butpərəslik kilidioɣan jaylar kiliwaldi. «Law.» 26:30ni wə izahatini kerüng.
33:52 Kan. 7:2-26
33:54 Qəl. 26:54-65
33:55 Yə. 23:13; Hak. 2:3
34:3 «Xor Dengizi» — yənə «Ölük Dengiz» dəpmu atilidu.
34:3 Yə. 15:1

bolidu; andin u yərdin yənə Ḥazar-Addaroɣa berip, Azmonoɣa tutixidu;.. [5] andin qegra Azmondin burulup mengip, Misir eḳinioɣa baridu wə dengizoɣiqə tutixidu.

[6] Kün petix tərəptə qegranglar «Uluoɣ dengiz»ning əzi bolidu, yəni uning boyliri bolidu; mana bu silərning kün petix tərəptiki qegranglar bolidu..

[7] Ximal tərəptiki qegranglar mundaḳ bolidu: — «Uluoɣ dengiz»din baxlap ḥor teoɣioɣiqə pasil sizilsun; [8] pasil siziḳi Ḥor teoɣidin baxlap Hamat eoɣizioɣa sozulup, andin qegra Zədadḳa tutaxsun;.. [9] qegra yənə Zifronoɣa ətüp Ḥazar-Enanda ahirlaxsun; mana bu silərning ximaliy qegranglar bolidu.

[10] Andin xərḳiy qegrayinglarning pasil siziḳi Ḥazar-Enandin Xefamoɣiqə sizilsun. [11] Bu qegra Xefamdin Ayinning kün qiḳix təripidiki Riblaḥḳa qüxidu; andin qegra xu yərdin qüxüp Kinnərət dengizining dawinidin ətüp kün qiḳix tərəpkə tutixidu.. [12] Andin qegra təwənləp Iordan dəryasini boylap qüxüp, Xor Dengizioɣiqə yətsun. Mana bu qegralar bilən bekitilgən zemininglar bolidu».

[13] Musa Israillaroɣa sөz ḳilip mundaḳ dəp buyrudi: — «Mana bu Pərwərdigar toḳḳuz ḳəbilə wə yerim ḳəbiligə təḳdim ḳilinsun dəp buyruoɣan, qək taxlinix arḳilиḳ əzünglar warisliḳ ḳilidioɣan zemininglar bolidu; [14] qünki Rubən ḳəbilisidikilər ata jəməti boyiqə wə Gad ḳəbilisidikilər ata jəməti boyiqə əz mirasioɣa alliḳaqan warisliḳ ḳilip uni igiligən, Manassəḥning yerim ḳəbilisimu əz mirasioɣa warisliḳ ḳilip uni igiligən; [15] Bu ikki ḳəbilə wə yerim ḳəbilə Yerihoning udulida, Iordan dəryasining xərḳiy ḳiroɣiḳidiki kün qiḳix tərəptə əz miraslirini elip boloɣan».

Zeminni təḳsim ḳilixḳa nazarət ḳiloɣuqi hadimlar

[16] Pərwərdigar Musaoɣa sөz ḳilip mundaḳ dedi: — [17] Təwəndikilər zeminni silərgə təḳsim ḳilip bərgüqilərning isimliki: — Kaḥin Əliazar wə Nunning ooɣli Yəxua.. [18] Silərmu yənə zemin təḳsim ḳilixḳa yardəmlixix üqün ḥər ḳəbilidin birdin əmir tallap beringlar.

[19] Bularning ismi mundaḳ: — Yəḥuda ḳəbilisidin Yəfunnəḥning ooɣli Kaləb.. [20] Ximeon ḳəbilisidikilərdin Ammiḥudning ooɣli Xəmuəl.. [21] Binyamin ḳəbilisidin Kislonning ooɣli Əlidad. [22] Dan ḳəbilisidikilərdin Yoglining ooɣli, əmir Bukki idi. [23] Yüsüpning əwladliridin: — Manassəḥ ḳəbilisidikilərdin Əfodning ooɣli əmir Ḥanniyəl [24] ḥəm Əfraim ḳəbilisidikilərdin Xiftanning ooɣli əmir Kəmuəl. [25] Zəbulun ḳəbilisidikilərdin Parnaḳning ooɣli əmir Əlizafan; [26] Issakar ḳəbilisidikilərdin Azzanning ooɣli əmir Paltiyəl; [27] Axir ḳəbilisidikilərdin Xelomining ooɣli əmir Ahiḥud; [28] Naftali ḳəbilisidikilərdin Ammiḥudning ooɣli əmir Pədaḥəl idi.

[29] Mana bular Pərwərdigar əmr ḳilip Israillaroɣa Ḳanaan zeminidiki miraslirini təḳsim ḳilixḳa bekitkənlər idi.

Lawiylarning xəḥərliri

35 [1] Pərwərdigar Yerihoning udulida, Iordan dəryasining boyidiki Moab tüzləngliklиridə Musaoɣa sөz ḳilip mundaḳ dedi: —

[2] Sən Israillaroɣa mundaḳ əmr ḳil, ular miras ḳilip erixkən zemindiki bəzi xəḥərlərni Lawiylarning olturuxioɣa bərsun; u xəḥərlərning өpqөrisidiki yaylaḳlarnimu Lawiylaroɣa bərsun.. [3] Xundaḳ ḳilip ularning turidioɣan xəḥərliri bolidu wə xu xəḥərlərgə təwə yaylaḳlaroɣa ularning qarpayliri, baxḳa mal-mülükliri ḥəmdə barliḳ ḥaywanliri orunlaxturulidu.

34:4 «Serik Exək dawini» — ibraniy tilida «Akrabbim dawini».
34:6 «Uluoɣ dengiz» — ḥazir «Ottura dengiz» dəp atilidu.
34:8 «Hamat eoɣizi» — yaki «Libo-Hamatḳa».
34:11 «Kinnərət dengizi» — yaki «Kinnərət kəli» keyin «Galiliyə dengizi», «Tiberius dengizi» dəpmu ataloɣan. «Kinnərət»ning mənisi «qiltar» — kəlning xəkli qiltarsimandur.

34:17 Yə. 14:1
34:19 «Yəḥuda Yəḥuda ḳəbilisidin» — yaki «Yəḥuda ḳəbilisi üqün».
34:20 «Xəmuəl» — yaki «Samuil».
35:2 Yə. 21:2

4 Silər Lawiylaroŋa beridioŋan xəḥərlərdiki yaylaḳlar sepilidin baxlap ḥesablioŋanda ming gəz bolsun.. 5 Silər yənə xəḥər sirtidin kün qiḳix tərəpkə ḳarap ikki ming gəz, jənub tərəpkə ḳarap ikki ming gəz, kün petix tərəpkə ḳarap ikki ming gəz, ximal tərəpkə ḳarap ikki ming gəz ələnglar, xəḥər otturida bolsun; xəḥərlər ətrapidiki muxu yərlər ular üqün yaylaḳlar bolsun.. 6 Silər Lawiylaroŋa bərgən xəḥərlər iqidə altə xəḥər «panaḥliḳ xəḥiri» bolsun; silər xularni adəm ələtürüp ḳoyoŋan kixilərning xu xəḥərlərgə ḳeqip beriwelixioŋa bikitinglar; bulardin baxḳa ularoŋa yənə ḳirik ikki xəḥər beringlar.. 7 Silər Lawiylaroŋa beridioŋan xəḥərlər jəmiy ḳirik səkkiz bolup, xu xəḥərlər bilən ularoŋa təwə yaylaḳlar ularoŋa berilsun. 8 Silər ularoŋa beridioŋan xu xəḥərlər Israillar miras ḳiloŋan təwəliklərdin bolsun; adimi kəprək boloŋanlardin kəprək, adimi azraḳ boloŋanlardin azraḳ elinglar; ḥərbir ḳəbilə əzigə təḳsim ḳilinoŋan miraḳa asasən xəḥərlərdin bəzilirini elip Lawiylaroŋa təḳsim ḳilip bərsun..

Panaḥliḳ xəḥirliri
«Ḳan» 19:1-13; «Yəxua» 20:1-9ni kərüng

9 Pərwərdigar Musaoŋa səz ḳilip mundaḳ dedi: —
10 Sən Israillaroŋa mundaḳ degin: «Silər Iordan dəryasidin ətüp Ḳanaan zeminioŋa kirgininglarda,.. 11 tasadipiyliḳtin adəm ələtürüp ḳoyoŋanlarning panaḥlinixi üqün ḳeqip beriwelixioŋa birnəqqə xəḥər tallap bekitinglar. 12 Xundaḳ ḳiloŋanda bu xəḥərlər adəm ələtürgüqi taki jamaət aldida soraḳḳa tartiloŋuqə, ḳisaskarning ələtürüp ḳoyuxidin panaḥlinidioŋan xəḥərlər bolidu.. 13 Silər bekitkən bu xəḥərlər silərgə panaḥlinidioŋan altə xəḥər bolidu. 14 Panaḥliḳ xəḥiri üqün Iordan dəryasining kün qiḳix təripidə üq xəḥər, Ḳanaan zeminidimu üq xəḥərni ayrip ḳoyunglar.. 15 Bu altə xəḥər Israillar, yat əldikilər wə ularning arisida arilixip olturoŋan musapirlar üqün panaḥliḳ xəḥərliri bolsun; tasadipiyliḳtin adəm ələtürüp ḳoyoŋan ḥərbir kixi xu yərlərgə ḳeqixḳa bolidu.
16 — Əgər biraw təmür əswab bilən urup adəm ələtürüp ḳoyoŋan bolsa, u ḳəstən adəm ələtürgən ḳatil bolidu; ḳəstən adəm ələtürgüqi jəzmən ələtürülüxi kerək. 17 Əgər biraw ḳol kətürüp adəm ələtürgüdək tax bilən urup adəm ələtürüp ḳoyoŋan bolsa, u ḳəstən adəm ələtürgən ḳatil bolidu; ḳəstən adəm ələtürgüqi jəzmən ələtürülüxi kerək. 18 Əgər biraw adəm ələtürgüdək kaltək bilən urup adəm ələtürüp ḳoyoŋan bolsa, u ḳəstən adəm ələtürgən ḳatil bolidu; ḳəstən adəm ələtürgüqi jəzmən ələtürülüxi kerək. 19 Ḳan ḳisas aloŋuqi kixi xu ḳatilni ələtürsun; u ḳatilni uqratḳan yeridə ələtürsun. 20 Əgər biraw əqmənlik bilən birsini ittirip yiḳitiwetip yaki məküp turup birər nərsə etip ələtürüp ḳoyoŋan bolsa,.. 21 yaki əqəkixip muxt bilən urup ələtürüp ḳoyoŋan bolsa, adəm uroŋuqi jəzmən ələtürülüxi kerək, qünki u ḳatil bolidu; ḳan ḳisas aloŋuqi kixi ḳatilni uqrioŋan yərdə ələtürüwətsun.

35:4 «gəz» — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə tooŋra kelidu — yəni adəmning jəynikidin barmaḳlirining uqioŋiqə boloŋan arilix (təhminən 45 santimetr).
35:5 «ayətning xərḥi» — muxu ayəttiki «ikki ming gəz» bəlkim xu yaylaḳlarning uzunluḳi boluxi mumkin. Demək, Lawiylarning ular turidioŋan xəḥər ətrapida ularoŋa yaylix ḳilip ayriloŋan tət parqə yeri bar idi; ḥərbir parqə yər sepiloŋa yandax bolup, uzunluḳi ikki ming gəz, kəngliki bir ming gəz kelətti.
35:6 «qüxənqisi» — təwəndiki 10-34-ayətlərdiki ḳanunni kerüng.
35:6 Yə. 21:21
35:8 «panaḥliḳ xəḥərliri» — Lawiylar yaloŋuz bu xəḥərlərdə turoŋan əməs; birak bəlkim əzliri xu xəḥərlərdin turuxḳa halioŋan əylərni ətraptiki ḳabilidikilərdin awwal tallax ḥoḳuḳi boluxi mumkin. Məsilən, «Ḥak.» 9:1də «Xəḳəm» (Lawiylarning bir xəḥiri) də yənə «Abimələk wə ḳerindaxliri» turatti.
35:10 Ḳan. 19:2; Yə. 20:2
35:12 «Ḳisaskar» *yaki «ḳisas aloŋuqi»* — (ibraniy tilida «goel») muxu yərdə ələtürülgüqining yeḳin bir tuoḳinini kərsitidu. Birsi baxḳa birsini (məyli ḳəstən yaki ḳəstən bolmisun) ələtürgən bolsa, ələtürülgüqining ailisidin birsi «ḳan ḳisasi alimən» degən bir kixi ələtürgüqining ḳenini elix ḥoḳuḳi bar idi. «Panaḥliḳ xəḥərlər» degən nizam-tüzüm ələtürüx ixning ḳatillix yaki tasadipiyliḳtin boloŋanliḳini eniḳlaxḳa yitərlik waḳit bolsun degən məḳsət bilən bekitilgən. «Goel» tooŋruluḳ yənə «Ayup» 19:25 wə izaḥatini kərüng.
35:14 Ḳan. 4:41; Yə. 20:8
35:20 Ḳan. 19:11

22 Lekin u adəmning əqi yoķ, tasadipiy ittiriwetix yaki məķsətsizla birər nərsə etip,
23 yaki adəm əltürgüdək ḥərķandaķ bir taxni adəmni kərməy etip selip, adəm əltürüp ķoyoŋan bolsa, uning əslidə uningoŋa ḥeqķandaķ əqi bolmisa, uningoŋa ziyankəxlik ķilix niyitimu bolmisa; 24 bundaķ əḥwalda, jamaət xu ķanun-ḥəkümlərgə asasən adəm əltürgüqi bilən ķan ķisas aloŋuqi otturisida kesim ķilsun. 25 Jamaət tasadipiy adəm əltürüp ķoyoŋuqini ķan ķisas aloŋuqi kixining ķolidin jəzmən ķutķuzuwalsun; ular uni ķeqip beriwaloŋan panaḥlik xəḥirigə aman-esən ķayturup bərsun; andin muķəddəs may bilən məsiḥləngən bax kaḥin əlüp kətküqə u xu xəḥərdə tursun. 26 Lekin tasadipiyliķtin adəm əltürüp ķoyoŋan kixi əgər ķeqip beriwaloŋan panaḥlik xəḥirining təwəsidin qiķip kətkən bolsa, 27 xundaķla ķan ķisas aloŋuqi kixi uni panaḥlik xəḥirining pasillirining sirtida uqritip ķelip əltürüwətkən bolsa, undaķta ķan ķisas aloŋuqi ķan təküx gunaḥini tartmaydu; 28 qünki tasadipiyliķtin adəm əltürüp ķoyoŋan kixi əslidə bax kaḥin əlüp kətküqə panaḥlik xəḥiridə turuxi kerək idi; bax kaḥin əlüp kətkəndin keyin əz təwəliki boloŋan zeminoŋa ķaytip barsa bolidu.

29 — Bular silər turuxluķ ḥəmmə yərdə əwladmu-əwlad ķanun-bəlgilimilər bolsun.

30 Baxķa birsini əltürgən ķatilni bolsa, birnəqqə guwaḥqining guwaḥliķidin keyin andin əltürüxkə bolidu; lekin pəķət birla guwaḥqining guwaḥliķi bolsa, u uni əltürüxning səwəbi bolmaydu.

31 Əlümgə layiķ gunaḥ ətküzgənlərgə, yəni ķəstən adəm əltürgənlər üqün silər ḥeqķandaķ tələm pulini ķət'iy ķobul ķilmanglar; undaķ kixi jəzmən əltürülüxi kerək. 32 Xuningdək panaḥlik xəḥərgə ķeqip beriwaloŋan kixi üqün bax kaḥin əlüp ketixtin ilgiri əz yerigə ķaytip keliwelixioŋa ḥeqķandaķ tələm pulini ķət'iy ķobul ķilmanglar.

33 Xundaķ ķilsanglar, əzünglar turoŋan zeminni buloŋioŋan bolmaysilər, qünki ķan zeminni buloŋaydu; zeminda təkülgən ķanoŋa dəl xu ķanni təkkən kixining əz ķenidin baxķa ḥeqķandaķ kəfarət kəltürüxkə bolmaydu. 34 Əzünglar olturoŋan zeminni, yəni Mən Əzüm makan ķiloŋan zeminni buloŋimanglar; qünki Mən Pərwərdigar Israillar arisida makan tutķuqidurmən.

Ayal mirashorning turmux ķuruxi tooŋrisidiki nizam

36 1 Yüsüp əwladlirining jəmətliridin Manassəḥning nəwrisi, Makirning ooŋli Gileadning əwladlirining jəmət baxliķliri Musa wə Israillarning kattiliri boloŋan əmirlərning aldioŋa kelip mundaķ dedi: — 2 «Pərwərdigar ilgiri oŋojamoŋa qək taxlap zeminni Israil həlķigə miras ķilip təķsim ķilip berixni buyruoŋan; oŋojammu Pərwərdigarning ķerindiximiz Zəlofiḥadning mirasini uning ķizlirioŋa təķsim ķilip berix tooŋrisidiki buyruķinimu aloŋan.
3 Lekin, ular Israillarning baxķa ķəbilisidikilərgə yatliķ bolup kətsə, ularning mirasimu atabowilirimizning mirasidin qiķip ularning ərlirining ķəbilisining mirasioŋa ķoxulup ketidu; undaķ boloŋanda biz qək taxlap erixkən miras tügəydu. 4 Israillarning «azadliķ yili» kəlgəndə ularning mirasi ularning ərlirining ķəbilisining mirasioŋa ķoxulup ketidu; bundaķ boloŋanda ularning mirasi bizning ata-bowilirimizning mirasidin elip ketilidu».

5 Musa Pərwərdigarning səzi boyiqə Israillaroŋa səz ķilip mundaķ əmr ķilip: — Yüsüp ķəbilisidikilər tooŋra eytidu. 6 Zəlofiḥadning ķizliri tooŋrisida Pərwərdigarning buyruoŋini mundaķ: «Ular əzliri haliоŋan ərgə yatliķ bolsa boluweridu, lekin əz jəməti, əz ata ķəbilisidin boloŋan

35:22 «məķsətsizla» — ibraniy tilida «məküngən ḥalda əməs bolup...».
35:30 Ķan. 17:6; 19:15

36:2 Qəl. 26:55, 56; 27:7; 33:54; Yə. 17:3, 4
36:4 «azadliķ yili» — əslidə ibraniy tilida «buroŋa (qəlix) yili» dəp atilatti. Keyin, uning qüxənqisi tezla «azadliķ yili», «xadliķ yili» degəngə əzgərdi. «Law.» 25-bab, bolupmu 25:10 wə izaḥatini kerüng.

birigə yatlik boluxi kerək. [7] Xundak bolоanda Israillarning mirasi bir kəbilidin yənə bir kəbiligə yətkilip kətməydu; Israillarning ħərbiri əz ata-bowilirining kəbilisining mirasini qing tutup koyup bərməsliki kerək. [8] Israillarning ħərbiri əz ata-bowilirining mirasini igiləx üqün Israil kəbililiridin miraska warislik kiloan ħərbir kiz-ayal əz ata-bowilirining kəbilisidin boloan birsigə yatlik boluxi kerək. [9] Muxundak boloanda, Israillarning mirasi bir kəbilidin yənə bir kəbiligə yətkilip kətməydu; qünki Israil kəbililiri əz mirasini kolidin bərməsliki kerək, — dedi.

[10] Pərwərdigar Musaoa kandak əmr kiloan bolsa, Zəlofiħadning kizlirimu xundak kildi. [11] Zəlofiħadning kizliridin Maħlaħ, Tirzaħ, Ħoglaħ, Milkaħ wə Noaħlar əz taoilirining ooullirioa yatlik boldi.. [12] Ular Yüsüpning ooli Manassəħning əwladlirining jəmətidikilərgə yatlik boldi; ularning mirasi yənila atisining kəbilisi iqidə kaldi.

[13] Bular Pərwərdigar Yerihoning udulida, Iordan dəryasining boyidiki Moab tüzləngliklиridə Musaning wasitisi bilən Israillaroa buyruoan əmrlər wə ħəkümlərdur.

36:11 Qəl. 27:1

Қoxumqə səz

Biz «Qəl-bayawandiki səpər»din қaysi sawaқ, қaysi ibrətlərni alimiz?

«Kirix səz»imizdə eytқinimizdək, «Qəl-bayawandiki səpər» degən kitab Hudaning tohtawsiz kərsətkən xapaətliri wə məjizilik təminləxlirigə muhalip kelidiоɳan xükürsizlik, ixənqsizlik wə asiylikni hatiriligən bir tarihtur. Buningdin Israilning axu dəwridiki adəmlərni ziyadə rəzil yaki xu dəwrni intayin қəbiһ bir dəwr ikən, һeqbolmioɳanda biz ulardin yahxikənmiz, degən hulasigə keləmduқ?

Biz xundaқ bir hulasigə қət'iy kəlməslikimiz kerək. Kim bilidu, biz ohxax əһwallar astida nemə ixlarni қilattuқkin? Dərwəқə, biz Yərəmiya Pəyoɳəmbərning təlimidin xundaқ qüxiniximiz kerəkki, «**Қəlb һəmmidin aldamqi, uning dawasi yoқtur. Kimmu uni qüxinəlisun?**» («Yər.» 17:9). Israil əz gunaһida kerünginidə baxқa insanlardin bəttər boloɳan əməs, bəlki «Hudaning қanun-əmrlirining sinaxliri wə təkxürüxliri astida (pax қilinoɳan) insaniyətning bir əwrixkisi boloɳan, halas» deginimiz tüzük. Ularning kənglidə yoxurun bolup kəlgən nuroɳun gunaһ wə ixənqsizlik əslidə bar idi, xundaқla «normal əһwalda» ular dawamlik yoxurun қalatti; Hudaning Israiloɳa tapxuroɳan қanun əmrliri bolsa xu yoxurun gunaһ wə ixənqsizlikni pax қilix қorali boloɳan, halas («Rim.» 7:13, «Gal.» 3:24-25). Əgər Hudaning һeqқandaқ siniқi bolmisa, muxundaқ gunaһlar yoxurun қeliweridu, əlwəttə. Ularning pajiəlik tarihidin paydilinip, һərbirimiz əzimizning gunaһқar təbiitimizning Israil həlқining ixlirida əks etilgənlikini biliximiz kerək.

Қədimki zamandiki bir alim mundaқ dedi: — «Huda üqün Əz həlқini Misirdin қiқirix asan gəp, lekin Əz həlқining қəlbidin Misirni qiқirix (Misiroɳa baoɳliқ arzu-һəwəslər, gunaһlar wə butpərəslikni qiқirix) intayin təs boldi!». Əz həlқini Misirdin қutқuzuxta pəқət jismaniy məjizilərla kerək idi. Lekin қəlbimiz, roһimizni əzgərtip paklap sap қilix roһiy məjizidindur; buning əməlgə exixida Rəb Əysa Məsiһning ələüxi wə ölümdin tirilixi kerək idi. Hudaoɳa ming təxəkkur, bu uluoɳ ix barliқ etiқad қiloɳanlar üqün əməlgə axuruloɳan reallиқtur!

Etiқad қiloɳan bolsaқ, rosul Pawlusning məzkur kitabta hatiriləngən wəқələr üstidə tohtaloɳan səzlirigə kəngül bələyli: —

«**Qünki, i қerindaxlar, mən silərning ata-bowilirimizning һəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə һəmmisining dengizdin ətüp mangoɳanliқidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; ularning һəmmisi bulutta һəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən; ularning һəmmisi ohxax roһiy taamni yegən, һəmmisi ohxax roһiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə һəmraһ bolup əgixip yürgən roһiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiһning Əzi idi); xundaқtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmioɳanidi; qünki Hudaning jazasi bilən «ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip қaloɳan».**

Əmma bu ixlar ularning bexioɳa bizlərgə misal-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məқsət bizning ularning yaman ixlaroɳa һəwəs қiloɳinidək һəwəs қilmasliқimiz üqündur. Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butқa qoқunidioɳanlardin bolmanglar; bular tooɳruluқ: «həlқ yəp-iqixkə ulturdi, andin kəyp-sapaoɳa turdi» dəp pütülgən. Biz yənə ularning bəzilirining buzuқluқ қiloɳinidək buzuқluқ қilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi. Yənə ularning bəzilirining Məsiһni sinioɳinidək Məsiһni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeқixi bilən һalak boldi. Yənə ularning

бәзиливи аоғриноғандәк аоғринип қақхиманглар — нәтиҗидә, улар јан алоғуқи пәрихтә тәрипидин әлтүрүлди. Әмди бу вәқәләрниң һәммиси уларниң бехиоға бехарәтлик мисаллар сүпитидә қүхән вә ахирқи заманлар бехимизоға келиватқан бизләрниң улардин сават-ибрәт елиximиз үқүн һатириләнгәнидиқ. Хуниң билән «Мән қинг тирәп турмақтимән» дегән кихи өзиниң јиқилип кетихидин һези болсун!» («1Кор.» 10:1-12).

Зина қилди дәп әрз қилиноған аялни «ләнәт кәлтүридиоған әләм сүйи» билән синах усули вә низамида (5:11-31) — баравәрсизлик барму-йоқ?

Бәзиләр бу низам бәлгилимини оқуп: «Немихқа бундақ синах пәқәт аял кихиләргила ихлитилгән? Аял кихи өз ери тооғруluқ «У зина қилди» дәп гуманланоған болса, бу синах усулини немихқа әргә тәтбиқлахқа болмайду» дәп оилихи мумкин.

Әмәлиәттә болса бу соал «Тәврат-Инјилоға асасән, әр-аялliқ мунасивәт қандақ болухи керәк?» дегән тәһиму кәң соалниң бир қисмидур; муху йәрдә биз унингоға пәқәт бир қисмән јавап берәлиximиз мумкин. Һәммидин авwал хуни енiқ баян қилиximиз керәкки, Тәврат һәм Инјилдики тәлимгә асасән «Аял кихи әр кихining бир хил тәәллуқати, халас», дегән уқум қәт'иј қәтқә қеқилидu. Қиз-аял кихining салаһиjити вә қимmити Мусаоға қүхүрүлгән муқәддәс қанун алдида, Инјилдики тәлим алдида әр кихiningкигә оп'оххах. Мәсилән, Тәврат боjиқә аял кихini әлтүргән қатил вә әр кихini әлтүргән қатил оххахла әлүм јазасini тартатti.

Инјилда әр-һотунluқ тооғрисидики берилгән тәлим боjиқә аял кихи Мәсиһгә әгихәј десә, бириnqи мәс'uliјiti Рәбning Өзигә боysunux, ikkinqidin erigә boysunuxtur; erigә boysunmasliқning пәқәт бир тооғра сәwәби bar; mubada eri өzidin birәr naәhlaқ yaki sәmiməjәtsizlik қilixni tәlәp қilsa, undaқta u boysunmaydu. Baxқa normal әһwallarda boysunux uning burqidur. Bu ixlar biz «Korintliқlaroғa»(1)»diki izaһatlar wә «қoxumqә sөz»dә sәl tәpsiliyraқ tohtilimiz. Mana bu һazirқi soaldin кәngrәk soaldur.

Muxu yәrdә «**қaroғix кәltürgüqi әlәm süyi**» degәn mәsilidә ikkinqi bir mәsilini, yәni Musa Pәjoғәmbәrning wasitisi bilәn tapxuruloғan қanunning mәқsiti wә qәklimiliri tooғruluқ bir mәsilini uqritimiz. Mәsilәn, Injilda Rәbbimiz Өzigә әgәxkәnlәrgә, әr-hotunluқ tooғruluқ pәқәt wapasizliқ, buzukluқ қilix sәwәbidin baxқa, өz jorisioғa talaқ berixkә bolmaydu, dәp tәlim beridu. Xunga Pәriysilәr buni bilip uningdin «**Undaқta, Musa Pәjoғәmbәr nemә üqün Tәwrat қanunida әr kihi өz ayalioғa talaқ hetini bәrsila, uni қoyuwetixkә bolidu, dәp buyruoғan?**» — dәp soraxti. Jawabәn Rәbbimiz Tәwrattiki қanunning qәklimilirini tiloғa elip mundaқ dedi: —

«**Tax yürәklikinglardin Musa Pәjoғәmbәr ayalliringlarni talaқ қilixқa ruhsәt қiloғan; lekin alәmning baxlimida bundaқ әmәs idi**» («Matta» 19:8).

Muқәddәs қanun Musa Pәjoғәmbәrning wasitisi bilәn tapxuruloғan qaoғda Hudaning Mәsiһdә boloғan toluқ nijati tehi nazil қilinoғan әmәs — xu qaoғda Mәsiһ tehi әlmigәqkә, Muқәddәs Roһ tehi kәlmigәn. Biz һazir baxқiqә bir dәwrdә bolup, Hudaning xapaәtlik Roһi etiқad қiloғuqilarda ixligәqkә: «**Hudaning güzәl haһixi boyiqә silәrning iradә tiklixinglaroғa wә uni әmәlgә axuruxunglarda iqinglarda ixliguqi Uning Өzidur**» («Fil.» 2:13). Etiқad қilsaқ, Huda bizdin «**tax yürәk**»imizni elip taxlap bizgә «**meһriban bir қәlb**» ata қilidu («Әz.» 11:19, 36:26). Xuning bilәn Hudaoғa ming tәxәkkur, uning barliқ, toluқ әmrlirigә әmәl қilixқa küq-қudritimiz bardur.

 Һalbuki, Huda Musa arқiliқ xu қanunni tapxuroғan Israil xundaқ әmәs idi. Huda ularning қәlblirining қattiқliқini obdan

bilətti; ər kixilərgimu ohxax bir sinaқ usuli bekitilgən bolsa tolimu adil bolatti, lekin u xundaқ bekitkən bolsimu, Israil ohxaxla xundaқ bəlgilimigə қət'iy riayə қilmaytti wə yaki uni burap barliқ mənisini wə məzmunini uningdin məһrum қilidiоɣanliқini obdan bilətti («Zəbur» 119:126, «Markus» 7:13). Kəp səwəblər iqidə mana bu xundaқ bəlgilimə berilmigənlikning addiy bir səwəbi bolidu.

Gərqə ayal kixilərgə baoɣlanoɣan 5:11-31də tapxuruloɣan bəlgilimə yuқirida eytқinimizdək qəklik boloɣini bilən, uningda Hudaning danaliқi tolimu küqlük idi. Qünki bu bəlgilimə ayal kixilərni ər-ayalliқ otturisidiki əng zəһərlik wə һətərlik amillardin biri boloɣan һəsəthorluқtin, xundaқla һəsəthorluқtin daim qiқidioɣan zorawanliқ muamilidin қoоɣdax tədbiri idi. Pərwərdigarning xapaiti һəm wədisidə turoɣanliқioɣa tolimu ixəngən ihlasmən bir ayal kixi adalətsizliktin «zina қiloɣan» dəp ərz қilinoɣan bolsa, əzi xundaқ bir sinaқni ətküzsun dəp tələp қilatti. Uning eri rət қilsa («**kündaxliқ «axliқ һədiyəsi»**» üqün un qiқaroɣuqi xu ər kixi bolatti, əlwəttə) undaқta uning ayali xəһərdiki aқsaқal-sotqilardin erining xikayətni tohtitixini tələp қilatti. Mubada ər kixi: «Way-wuy, qəldiki azraқ topa arilaxқan suni iqkəngə, uningoɣa һeq ziyan yətməydu, bu sinaқ һesablanmaydu!» desə, undaқta u əzining Hudaoɣa ixənmigüqi kapir ikənlikini ispatlioɣan bolidu. Qünki Huda Əzi bekitkən sinaққa «kimning gunaһi bar, kimning gunaһi yoқluқini ispatlaymən» degən wədisini қoxқanidi.

Musa Pəyoɣəmbər su qiқirix üqün қoram taxni uroɣanda, Huda uni əyibləp: «Meni jamaətning aldida muқəddəs dəp һərmətlimidinglar» dəp, uning gunaһioɣa bərgən jaza nemixқa xundaқ қattiқ boldi? («Qəl.» 20:1-13)

Biz bu ixni hatiriligən munu ayətlərni қaytidin oқuyli: —

«Pərwərdigar Musaoɣa səz қilip mundaқ dedi: — Һasini қolungoɣa al, andin sən akang Һarun bilən birliktə jamaətni yioɣip, ularning kəz aldidila қoram taxқa buyruқ қil; xundaқ қilsang қoram tax əz süyini qiқiridu; xu yol bilən sən uloroɣa su qiқirip, jamaət wə qarpayliri iqidioɣan su berisən.

Xuning bilən Musa Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning һuzuridin һasini aldi. Musa bilən Һarun ikkisi jamaətni қoram taxning aldioɣa yioɣdi wə Musa uloroɣa: — Gepimgə қulaқ selinglar, i asiylar! Biz silərgə bu қoram taxtin su qiқirip berəylimu?! — dedi. Andin Musa һasisi bilən қoram taxni ikki қetim uruwidi, naһayiti kəp su ekip qiқti, sudin jamaətmu, qarwa qarpaylarmu iqixti. Pərwərdigar Musa bilən Һaruoɣa: —

Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muқəddəs dəp һərmətlimigininglar üqün, silərning bu jamaətni Mən uloroɣa təқdim қilip bərgən zeminoɣa baxlap kirixinglaroɣa yol қoymaymən, — dedi».

Musa Pəyoɣəmbər muxu yərdə қaysi tərəplərdə Pərwərdigaroɣa itaətsizlik қiloɣan? Birinqidin, Huda («Mis.» 17:6də hatiriləngən) ilgiriki xuningoɣa ohxap ketidioɣan bir əһwal astida uningoɣa «**Қoram taxni uroɣin**» degən əməs, bəlki «**Uningoɣa səz қiloɣin**» dəp buyruoɣan. Musa undaқ қilmidi. Buningoɣa қarap Huda uningoɣa «**Silər Manga ixənmidinglar**» dəp əyiblidi.

Ikkinqidin, gərqə həlқ xundaқ қaқxap aoɣrinoɣan wə Əzidin gumanlanoɣan bolsimu, muқəddəs yazmilardin қarioɣanda Huda xu waқitta uloroɣa oɣəzəpləngən əməs. Gərqə xundaқ bolsimu, lekin Musa əzi oɣəzəpləndi («Zəb.» 106:32).

Uning üstigə Pərwərdigarning: «**Silər Manga ixənməy, Israillar aldida Meni muқəddəs dəp һərmətlimigənsilər**» degən

сөзлиридин қарioғанда Мусаning итаәтсизликидә yуқириқи ikki ixtin tehimu eoғir bir gunaһi boloғan boluxi kerәk. Bu сөзлөр Musa bilәn Һarunoғa eytiloғan, bolupmu Musani kөrsitixi kerәk. Әmdi Pөrwөrdigarni «**muқәddәs dөp һөrmәtlөx**» degөn uқumning nemә ikөnlikini soriximiz kerәk. Tөwratning baxқa yөrliridә kөrsөtkinimizdәk, «muқәddәs» degөnning birnөqqә tөrөpliri bardur. Hudaning Өz xөһsidә barliқ yaratқan mөwjudatliridin mutlәқ üstün қandaқtur bir hil saplиқ, paklik, mukөmmөllik bardur, U һөrdaim «ayrim» turidu. U Yөxaya Pөyoғөmbөrgө mөbudlar tooғruluқ gөp қiloғanda:

«**Mөn Pөrwөrdigardurmөn; mening namim xudur;**

Xan-xөripimni baxқa birsigө,

Yaki Manga tөwө boloғan mөdһiyini oyuloғan mөbudlaroғa bөrmөymөn» degөn («Yөx.» 42:8).

Butlarni qөtkө қaқidioғan bu сөz Hudaning xan-xөripini Өziningki қilmaқqi boloғan insanlarnimu ohxax qөtkө қaқidu. Muқәddәs Roһ Huda қiloғan uluoғ ixlarni insanlarning «Mөn қiloғan» degөndөk mөoғrulukioғa қөt'iy yol қoymaydu. Lekin bizning kөzқariximizqө Musa Pөyoғөmbөr muxu yөrdө dөl xu ixni қiloғan ohxaydu. U: «**Gepimgө қulaқ selinglar, i asiylar! Biz silөrgө bu қoram taxtin su qiқirip berөylimu?!**» dedi.

U қandaқsigө: — (1) өzi bilөn Һarunlarni «su bөrgüqilөr» dөp kөrsөtsun? (2) өzini wө bөlkim Һarunnimu Hudaning Өzigө xerik қilip «biz» desun? Bu «xerik қilix» kupurluқ gunaһi өmөsmu? Mana bu, Musa wө Һarunning «**Meni muқәddәs dөp һөrmөtlimigөn**»liki idi.

Roһiy yetөkqilik mөs'uliyiti barlar Hudaning padisi boloғan addiy mөmin bөndiliri bilөn selixturuloғanda, Huda tөripidin eoғirraқ jaza-tөrbiyilөrni kөridu («Yaқ.» 13:1). Xu jaza-tөrbiyilөrning bir қismi bөzi wақitlarda Hudaning қoziliri putlaxturulmasliқi üqün ularning kөz aldida qüxürilidu. Muxu yөrdimu xundaқ. Musaning naqar ülgisi bilөn Israillar gunaһқa patқuzulmasliқi üqün, Pөyoғөmbөr oquқ jazalinidu.

Gөrqө xu wақitta Musaoғa zeminoғa kirixkө yol қoyulmioғan bolsimu, Huda keyin uning kөnglidiki tөlөp-tөxnani ijabөt қiloғan. Bir ming bөx yüz yildin keyin Musaning roһi «**julaliқta kөrünüx**» teoғi (bөlkim Pөlөstindiki «Һөrmon teoғi»)da Mөsiһ Әysaning Өzi bilөn kөrüxtürüldi. Xübһisizki, xu qaoғda Musa halioғan bolsa, u Huda wөdө қiloғan zeminoғa yahxi қariwaloғan bolatti. Әmma barliқ xөripi iqidө kөrüngөn Hudaning Өz Ooғli bilөn robiro didarlixix һөm sirdixixtөk қimmөtlik pursөtkө muyөssөr boloғaqқa, bizningqө xu qaoғda uning xu zeminoғa қaroғusi yoқ deyөrlik boluximu mumkin idi («Matta» 17:1-13, «Markus» 9:1-12, «Luқa» 9:26-36).

«**Hudaoғa xan-xөrөp bөrmөslik**»tiki yөnө bir қorқunqluқ misal «Ros.» 12:21-23dө uqraydu.

(22-24-bablar) Beorning ooғli Balaam — U kim? Huda uni nemixқa xundaқ eoғir jazalidi?

Balaamning tarihi, Balaқ Padixaһning uni Israillarni қaroғax üqün yalliоғini Tөwrattiki өng oғөlitө bayanlardin biri boluxi kerәk. Uningda birinqi sir — Balaam өzidur, — U zadi қandaқ adөm?

«Yөxua» 13:22dө Balaam «palqi» dөp atilidu. U pөyoғөmbөr өmөs, bөlki butpөrөslөr üqün pal-dөm salidioғan seһirgөr idi. Xu dөwrdiki butpөrөslөrning kөzқarixiqө, һөrһil ilaһlarning өz tөsir dairisi yaki

baxқuridioŋan zemini boloŋan (kəp yərlərdə hənzularning tutқan buddizmi dəl xundaқ uқumdidur); həlқlərning қarixiqə, Balaamdək bir küqlük palqi ҳərhil ilahlaroŋa təsir kərsitələydu, dəp oylaytti. Birsi baxқilarni қaroŋaxni yaki baxқilaroŋa təsir kərsitixni oylisa, xu kixigə panaҳ yaki muҳapizətqi boloŋan ilaҳ bilən alaқə қilip, xu ilaҳni xundaқ қilixқa mayil қilix kerək; bolmisa қaroŋax yoli karoŋa kəlməytti. «Mayil қilix» jəryani türlük ҳaywanlarni қurbanliқ қilix, xundaқla Balaam tooŋrisidiki bayanda oқuoŋinimizdək (23:1-4ni kərüng), xuni қilixta muwapiқ jayni tepix kerək idi. Balaam Israilning Hudasi Pərwərdigar ikənlikini obdan biləttі, xunga u Israilni қaroŋap pul tapmaқqi bolsa, Pərwərdigarni xu ixni қilixқa mayil қilix kerək dəp qüxinətti. Balaamning tarihidin қarioŋanda, u dəsləptə Pərwərdigarni kəpligən ilahlarning iqidiki birsi halas, dəp bilgən; uning asman-zeminni yaratқan Pərwərdigardin baxқa ҳeqқandaқ ilahning yoқluқi tooŋrisida həwiri yoқ idi. Injilda ayan қilinoŋandək, Pərwərdigardin baxқa «ilahlar» bolsa, pəқət adəmlərni əzlirigə ilaҳ süpitidə qoқunuxқa aldaydioŋan jinlardin ibarət, əlwəttə. Dərwəқə Balaam Israilni қaroŋaxtiki yolni izdiginidə, u tezla Pərwərdigarning birdinbir «Ilahlarning ilaҳi» ikənlikini tonup yətkənidi (22:18də u «Pərwərdigar Hudayim» dəydu).

Balaқning əlqiliri ikkinqi қetim uni əkelixkə baroŋanda (arilix 150 kilometr idi) Huda uni sinaydu. U yənə bir қetim Israilni қaroŋax yolini izdəmdu-yoқ? Huda allikaqan uningoŋa Israil həlқini қaroŋaxқa bolmaydioŋanliқini roxən ayan қiloŋandin keyin, u dərwəқə yənila Hudadin yənə xu ix tooŋruluқ soraydu. Bu ixtin keyin uning өz aoŋzidin munu sözlər qiқidu: «**Huda insan əməstur, U yaloŋan eytmaydu, yaki adəm balisimu əməstur, puxayman қilmaydu**» (23:19). Uning xuni bilip turup Hudadin қaroŋax yolini sorixi Hudaning oŋəzipini қozoŋaydu; əmma Huda uningoŋa ijazət tərixisidə: «**U kixilər seni təklip қilip kəlgən bolsa, ular bilən billə baroŋin, lekin sən Mening sanga eytidioŋanlirim boyiqə ix қilixing kerək**» — dəydu. Huda əməliyəttə uni wə Balaқni oquқ jazalap, Өz қudritini, xundaқla Israiloŋa boloŋan muҳəbbitini kərsətməkqi idi. Xunga bu pəқət bir ijazət, əmr əməs idi. Puloŋa kəzi қizirip, өz mənpə'itini kəzləp Hudadin: «Өz niyitingdin yanoŋaysən» dəp tiləx intayin hətərlik ix bolidu. Qünki Balaamning kənglidə pulpərəsliktin baxқa ҳeqқandaқ nərsə yoқ idi. U Hudaning hizmətkari əməs. Xunga Injil bizgə «**Balaamning yoli**» («2Pet.» 2:15) wə «**Balaamning azoŋan yoli**» («Yəҳ.» 11) tooŋruluқ қattiқ agaҳlanduridu. Muxu «yol» «Hudaning yolida mangimən» dəp turup, pul-mənpəətni kəzləxtin baxқa nərsə əməstur. Bundaқ yolda mengix Rəbbimizning nəzиridə intayin eoŋir gunaҳ bolidu. Xuning bilən Pərwərdigarning Pərixtisi Balaam Balaқ bilən kərüxüxkə ketiwatқinida, uning exikini zuwanoŋa kəltürüp, Balaamning xu gunaҳini қattiқ əyibləydu. Bu wəқə arқilиқ Balaam Hudaning uningoŋa «Exikingning roҳiy kəzliri bar, lekin seningdə yoқ!» degəndək agaҳini қobul қilixi kerək idi (exək Pərwərdigarning Pərixtisini kəridu, Baalam kərməydu).

Balaam Balaқ təripidin қarxi elinoŋandin keyin Hudaning Roҳining təsiri astida Israil tooŋruluқ tət қetim bexarət berip, ularni Huda təripidin nuroŋun bəht-bərikət kəridu, dəydu. Tətinqi қetimliқ bexaritidə u ҳətta ahirқi zamanlar wə Məsiҳning kelixi tooŋruluқ səzləydu. Balaқ Balaamoŋa қattiқ aqqiқlinip, ҳər ikkisi өz yolioŋa mangidu. Ҳalbuki, keyin Moabiy қiz-ayallar bilən Midiyaniy қiz-ayallar birlixip Israil ərkəklirini buzuқluққa, andin butpərəslikkə eziқturoŋanliқini bayқaymiz (25:1-3). Xuning bilən Hudaning oŋəzipi Israilning bexioŋa qüxidu. Məzkur kitabta, 31:8də Balaamning Midiyanlar arisida turoŋanliқini bayқaymiz. Midiyanlarning bolsa, yuқirida

baykiоqinimizdək Moabiylar bilən munasiwiti bar idi. 31:16də Midiyaniy kiz-ayallarning Israillarni eziкturuxini əslidə Balaamning əkli ikən, dəp uкimiz: —

«**Karanglar, dəl xular Balaamning ңiylə-məsliңiti bilən Peordiki ixta Israillarni Pərwərdigar aldida gunaңқa patкuzuxi bilən, Pərwərdigarning jamaitigə waba yaoқduruloқan əməsmu?**»

Bu əңwaloқa karioқanda, Balaam əzining Israilni қaroқiyalmaydioқanliкini tonup yətkən bolsimu (qünki Huda ular üqün bəht-bərikət bekitkənidi), u yənila ularoқa ziyan yətküzüxkə rəzil bir tədbirni oylap qikti. Əgər Israillar əzliri Hudaoқa itaətsizlik kilixқa, xundaқla Uning muқəddəs namini buloқaxқa eziкturulsa, undaқta əzlirini Hudaning қaroқixi astida қoyoқan bolatti. Məlum bir waкitta u muxu təxəbbusini otturioқa қoyuxқa Balaқning yenioқa қaytқan bolsa kerək, wə xübңisizki, u munasip bir tartuкқa igə boldi. Xunga ahir berip, Musa Midiyaniylardin Huda buyruoқan intiқamni aloқanda Balaamning ularning arisida əltürülüxi tolimu muwapiқ idi (31:8).

Rəbbimiz Əysa Injilning «Wəңiy» degən ahirқi kismi bilən ahirқi səzini rosuli Yuңannaoқa yətküzgən qaoқda «**Balaamning yoli**» əməs, bəlki «**Balaamning təlimi**» tooқruluқ agaңlanduridu: —

«**Lekin sanga xu birnəqqə etirazim barki, aranglarda Balaamning təlimigə əgəxkənlərdin bəzilər bolmaқta — Balaam bolsa Balaққa Israillarni butқa atap қurbanliқ kilinoқan gəxni yeyix wə jinsiy buzuқluқ kilixқa azduruxni əgətkənidi**» («Wəңiy» 2:14).

Xunga «**Balaamning təlimi**» pəқət Hudaning yolidin paydilinip, Hudaning padisidin mal-dunyasini aldap eliwelix bolupla қalmay, yənə ularoқa: — «Buzuқluқ wə butpərəslik ətküzüx gunaң əməs, ңeqwəқəsi yoқ» dəp əgitixtinmu ibarət bolidu. Bundaқ əңwal ңətta Junggo zeminidimu, kəz aldimizda bolmaқta (məsilən «Xərқtin qikқan qaқmaқ» degən məzңəptikilərning təlimi xundaқtur). Bundaқ lənətlik ixlarni əgitidioқanlarning bexioқa Rəbbimizning əng қattiқ jazasi qüxməy қalmaydu.

Təwrat 5-ḳisim

«Ḳanun xərḥi»

(Muḳəddəs Ḳanun — Təwrat Ḳanunining Xəḥri)

Kirix səz

Arḳa kərünüx

Bəzi tərjimilərdə məzkur kitab «Ḳanunning (ḳaytidin) jakarlinixi» (məsilən, hənzuqə tərjimilərdə), «Ikkinqi ḳanun» (grek tili tərjimisidə) yaki «Ḳanun xərḥi» dəp atilidu. Məzkur kitabta Musa əslidə Sinay teoɣida qüxürülgən muḳəddəs ḳanunning bəzi muḥim nuḳtilirini həlḳ üqün ikkinqi ḳetim ḳayta jakarlaydu.

Əslidə Musa pəyoɣəmbərning wasitisi bilən nazil ḳilinoɣan Təwrattiki «Misirdin qiḳix» wə «Kaḥin-lawiylarning dəsturi» degən ḳisimlarda eniḳ hatiriləngən ḳanun-əmrlər nemixḳa yənə Musa təripidin bundaḳ ḳayta jakarlinidu?

Əməliyəttə bu muḳəddəs ḳanun ottuz toḳḳuz yil ilgiri qüxürülgənidi. Əslidə Huda həlḳḳə ḳanun-əmrlirini tapxuroɣandin keyin, u ularni Ḳanaan zeminining qegrisioɣa jaylaxḳan Ḳadəx-Barneaoɣa baxlap kelip, xu yərdə ularoɣa: «**Mən silərgə miras ḳilidioɣan zeminoɣa kirip uni igiləydioɣan waḳtinglar kəldi**» degən hux həwərni yətküzgənidi. Əslidə bundaḳ həwərdin huxal boluxḳa tooɣra kelətti. Həlḳ on ikki adəmni u zemindiki əḥwalni bilip kelixkə əwətti. Ulardin on adəm ḳaytip kelip: «**Bu zemin dərwəḳə süt bilən ḥəsəl eḳip turidioɣan munbət zemin ikən; ḥalbuki, uningda turuwatḳanlar gigant adəmlər ikən, ularning nəziridə biz qekətkidək ikənmiz, halas!**» dəp həlḳning kənglini parakəndə ḳildi. Ḳaloɣan ikki qarlioɣuqi, yəni Yəxua wə Kaləb bolsa: «**Dərwəḳə zeminda gigant adəmlər boloɣini bilən, bizni Misir zeminidin ḥərhil məjizə-karamətlər bilən ḳutḳuzup qiḳḳan, qəl-bayawanda yürginimizdə barliḳ ḥajitimizdin toluḳ qiḳḳan Huda bizni xu zeminoɣa kirgüzüp, uni igilitidu wə bu gigant adəmlərni bizgə ozuḳ ḳilip beridu!**» dəp həlḳni rioɣbətləndürdi. Lekin eqinixliḳi xuki, asiy həlḳ imansiz on adəmning həwirini ḳobul ḳilip, iman-ixənqlik Yəxua bilən Kaləbningkini rət ḳildi. Ular Musa wə Ḥarunoɣa narazilik bildürdi, ḥətta ahir berip Yəxua bilən Kaləbni qalma-kesək ḳilmaḳqi boldi.

Təbiiyki, Özigə biḥərmətlik ḥesablinidioɣan bundaḳ ixənqsizlik Hudaning oɣəzipini ḳozoɣidi. Xuning bilən: «**Manga ixinixni rət ḳilip: «Gigant adəmlər balilirimizni yəp ketidu» degən qonglardin ḥeqḳaysisi bəhtlik zeminoɣa kirələməydu; baliliri bolsa, ular zeminoɣa kirip uni igiləydu**» degən ḥəkümni anglatti.

Muxu pajiəlik ix Təwrattiki «Qəl-bayawandiki səpər» degən ḳisimda hatiriləngən. Xundaḳ boldiki, Israillar miras ḳilip berilgən zeminoɣa kirixning ornioɣa, Hudaning jazasi bilən yənə bir dəwrni (ḳirik yil) qəl-bayawanda sərgərdan bolup yürüxkə məḥkum ḳilindi. Ottuz səkkiz yil ətkəndə, Huda dəl ularoɣa jakarlioɣandək, Hudaoɣa asiylik ḳiloɣan yigirmə yaxtin yuḳiri boloɣan

ḫərbir adəm ələüp tügidi. Pəḳət Yəxua bilən Kaləb tirik ḳaldi. Ular bilən u zeminoɣa təng kirixkə təyyar turoɣan yengi bir dəwr adəmliri xu zeminning qegrisi aldida turuwatatti. Bundaḳ əḫwal astida bu yengi dəwr üqün Musa pəyoɣəmbərning: (a) Hudaning ḳandaḳ ḳilip ata-bowilirini Misirdiki ḳulluḳtin qiḳirip məjizə-karamətlər bilən ḳutḳuzoɣanliḳini, xundaḳla qəl-bayawandin ətüxkə yetəkligən tarihni bayan ḳilixi; (ə) Ata-bowilirioɣa alliburun tapxuruloɣan ḳanun-əmrlərning muḫim təpsilatliri ḫəm jəwḫiri, xuningdək zeminoɣa kirgəndin keyinki yengi əḫwallaroɣa baoɣlanoɣan yengi ḳanun-əmrlərni jakarlixi; (b) Ularning keləqiki tooɣruluḳ bexarət berixi tolimu zərür idi.

«Muḳəddəs ḳanun xərḫi» degən kitabning dəl bu üq ḳisimoɣa bəlüngənlikini bayḳaymiz, ular təwəndikidək: —

(a) Ətmüx; Hudaning həlḳkə kərsətkən məjizə-karamətliri (1:1-4:43)
(ə) Ḫazirḳi əḫwal; kona əmrlərning ḳaytidin jakarlinixi, yengi əmrlərning ḳoxuluxi (4:44-26:19)
(b) Kəlgüsi zamanlar; bexarətlər wə agaḫlar (27:1-34:12)

Huda alliḳaqan Musaoɣa əz ələümi tooɣruluḳ agaḫlandurup ḳoyoɣanidi. Məzkur kitabning ahirḳi babida xu ix (bəlkim Yəxua pəyoɣəmbər təripidin) hatiriləngən. Musa pəyoɣəmbər dəl bu ḳanun-əmrlər wə jekiləxlirini həlḳkə tapxuroɣandin keyin «**taoɣḳa qiḳip,... Pərwərdigarning aldida ələdi**».

Xuning bilən «muḳəddəs ḳanun xərḫi» degən kitabni atining əz balilirioɣa tapxuroɣan ahirḳi səzliri yaki wəsiyiti deyixkə bolidu. Kitab yənə ḳədimki waḳitlardiki padixaḫlar əz həlḳi bilən kelixip tüzgən bir «əḫdinamə» xəklididur — demək, Huda məzkur kitabta Əzining Israil bilən boloɣan əḫdisini ḳaytidin bayan ḳilidu. Xunga kitabni oḳuoɣan ḫərbir Israil həlḳi dərḫal: «Huda dərwəḳə bizning Padixaḫimizdur, bizmu Uningoɣa has həlḳmiz» dəp bilip yetidu.

Əlwəttə, biz «ḳoxumqə səz»imizdə oḳurmənlərning dikḳitini kitabning alaḫidə ḳizik nuḳtilirioɣa yaki qüxinixkə təsrək bolidioɣan bəzi yərlirigə tartimiz. Biraḳ buningdin awwal oḳurmənlərgə tət ix tooɣruluḳ səl tohtaloɣimiz kelidu: —

(a) Məzkur kitabta berilgən kəp əmrlər Ḳanaan zeminida turuwatḳan əllərning ix-əməllirining dəl əksini kərsitidu. Məsilən, Huda ularoɣa butpərəslikning barliḳ xəkil-türlirigə, palqiliḳ wə jinkəxlik ḳilix (yəni jinlaroɣa ḳarax)ḳa, insanlarni soyup ḳurbanliḳ ḳilixḳa, ḫərhil jinsiy buzuḳluḳ, jümlidin oɣəyriy ḫəwəslərning kəynigə kirip bəqqiwazliḳ wə yeḳin tuoɣḳanliri bilən zinahorluḳ ḳilixḳa, meyiplaroɣa rəḫimsizlik ḳilixḳa, ḳerilaroɣa bihərmətlik ḳilixḳa kət'iy ḳarxi turunglar dəp agaḫlanduridu. Bularning ḫəmmisi dəl əyni waḳittiki Ḳanaanliḳlar arisida kəng tarḳaloɣan adətlər boloɣanidi. Məsilən, Israillaroɣa ḳaritiloɣan «**Sən ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixursang bolmaydu**» degən bir əmrmu bayan ḳilinidu (21:14). Bundaḳ əmrning əhlaḳiy əḫmiyiti barmu-yoḳ? — degən soal kallimizni ḳaymaḳturuxi mumkin. Əməliyəttə Ḳanaaniylar arisida: «Ooɣlaḳni anisining sütidə pixursaḳ, uni əz anisi bilən qetixturoɣanoɣa barawər bolidu, xundaḳ ḳilsaḳ yər-zeminning munbətlikini axurimiz» degəndək birhil hurapiy kəzḳarax bar idi. Məlum bir Israiliy xundaḳ ixni ḳilip ḳalsa, bundaḳ hurapiy muddia uningda boluxi natayin. Lekin Israillarning butpərəslik tərəpkə ezip ketixining aldini elix üqün Huda ularoɣa uni ḳət'iy mən'i ḳilixni buyruoɣan. Qünki baxḳilarning xu ixioɣa ḳarap «Bizlərmu xundaḳ ḳilsaḳ bolidu» dəp putlixip ketixi mumkin idi.

Қanaaniylarning yuқirida tiloɣa elinoɣan kəp rəzil adətliri tüpəylidin Pərwərdigar ularni yoқutuxni buyruoɣan. Muxu ix tooɣruluқ «Misirdin qiқix»tiki «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.

(ə) Kitabta, Pələstin (Қanaan) zemini tooɣruluқ: «**Bu zemin Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan zemin**» degən bayanni daim uqritimiz. Bu bayan bizgə wə ularoɣa xuni təkitləyduki, gərqə Huda zeminni Yəһudiy həlқigə bərgini bilən, ular əməliyəttə Hudaning meһmanliridur, xuningdək ular zemindin paydilanoɣanda Huda aldida məs'ul idi. Zeminda muқim turuxi ularning itaətmənliki bilən ziq baoɣliқtur. Ular Hudaoɣa itaətsizlik қiloɣan bolsa, zeminda makan tutux imtiyazidin məһrum bolatti; bu ix tarihta alliқaqan üq қetim yüz bərgən.

(b) Məzkur kitabta «**Pərwərdigar Hudayinglar һəsət қiloɣuqi bir Hudadur**» degən səzni uqritimiz. Bu səz bəlkim oқurmənlərning bexini səl қaymaқturuxi mumkin. Һəmmigə igə boloɣan Huda қandaқmu «һəsət» қilsun?

Өz ayalini mutləқ, sap, xəhsiyətsiz wə tolimu mukəmməl muһəbbət bilən səyidioɣan bir ər kixi bar dəyluқ. Mubada xu kixining ayali baxқa birsi bilən wapasizliқ ətküzüxkə azdurulup kətkən bolsa, undaқta xu kixining inkasi bolmay қalmaydu: —

(1) «Nemixқa ayalim uningoɣa kərsətkən meһir-muһəbbitimdin razi bolmidi?» dəp, arzulirining yərdə қaloɣanliқidin azablinidu. Adalətlik bir adəmning buningoɣa oɣəzipi keləmdu-yoқ? Kelidu, əlwəttə.

(2) Өz ayalioɣa boloɣan kəyümi bilən uningoɣa əng yahxini bərgüsi boloɣaqқa, uni azduroɣuqi kixining azduruxidin wə aldixidin azad қilip əzigə қayturuxni halaydu. Qünki һeliқi ikkinqi bir adəm uningoɣa һəқiқiy kəngül bəlməydu, pəқət əz һəwəslirini қanduruxnila halaydu, halas.

(3) Undaқ ər kixidə Hudaning harakteri bar bolsa, u (һəm əzini һəm ayalini dəp) ayalining wapasizliқini tonup yetip, towa қilixini halaydu. U towa қiloɣan bolsa uni kəqüridu wə əzigə қaytidin қobul қilidu. Pəқət u һəқiқətən towa қiloɣan bolsa, əlwəttə.

Bu üq ixni Hudaning Өz həlқigə boloɣan «һəsət»ining asasiy amili desəkmu bolidu. U Өz həlқining butpərəslikning aldam haltisioɣa qüxüp, ziyan tartixioɣa yol қoyalmaydu. U Өzigə boloɣan undaқ wapasizliқtin azab tartidu, əlwəttə, lekin yənə ularning һəmmə butpərəslik wə hurapiyliқ elip kelidioɣan ziyan-talapətkə uqrixining aldini elixni halaydu. Qünki barliқ butpərəslik wə hurapiyliқ jin-xəytanlar bilən dostlaxқanoɣa barawərdur.

(p) Musa pəyoɣəmbər birinqi қetim Hudaning wəһiysi bilən muқəddəs қanun-bəlgilimilirini («Misirdin qiқix», «Kahin-lawiylarning dəsturi») қobul қiloɣandin keyin қirik yil Huda bilən billə mangoɣaqқa, jəzmən tehimu qongқur dərijidə bu muқəddəs қanunning һəkümlirini qüxinip yətkən bolsa kerək, dəp oylaymiz. Xunga bu «Қanun xərһi»ning kəp қisimlirida u angliouqilaroɣa Hudaning əmrlirining tüp muddia-məқsətlirini eqip beridu. Bu ix uning 32:2-ayəttə, yəni: —

«**Təlimim bolsa yamoɣurdək yaoɣidu, səzlirim xəbnəmdək tamidu,yumran ot-qəp üstigə qüxkən sim-sim yamoɣurdək, kəkzarliқning üstigə qüxkən hasiyətlik yamoɣurdək bolidu**» degən səzliridə ayan bolidu. Xunga məzkur kitabning «қanun jəwһiri» dəp atiliximu muwapiқ boluxi mumkin.

Məzmunlar: —

(a) Kirix sөz (1:1-5)
(ə) Tarihiy mulaḥizə (1:6-4:49)
(b) Iman-ixənqning asasiy məntiķ-prinsipliri (5-11-bab)
(p) Təpsiliy ķanun bəlgilimilər (12-26-bab)
(t) Hudaning jaza-tərbiyiliri tooŋruluķ agaḥlanduruxliri (27-30-bab)
(j) Guwaḥqilarni qaķirix (kona əḥdinamilərdə padixaḥlar өz «ilaḥliri»ni guwaḥliķ berixkə qaķiratti, lekin məzkur «əḥdinamə»də Huda «asman-zemin», jümlidin barliķ pərixtilərni Өzining guwaḥqiliri boluxķa qaķiridu) (30:19 , 31:19, 32-bab)
(q) Hudaning Өz həlķining keləqiki üqün orunlaxturuxliri (31-bab, 33-34-bablar)

Ḳanun xərḥi

Pərwərdigarning meḥribanliḳi — tarihni ḳayta bayan ḳilix

1 [1] Təwəndə hatiriləngini Musaning Iordan dəryasining xərḳiy təripidiki Paran bilən Tofəl, Laban, Ḥazirot, Di-Zaḥabning otturisida, yəni Sufning udulidiki ḳeltüzləngliktə, pütkül Israiloɣa eytḳan səzliridur: —
[2] Ḥorəb teoɣidin ḳiḳip, Seir teoɣining yoli bilən Ḳadəx-barneaoɣa baroɣuqə jəmiy on bir künlük yol idi. [3] Ḥalbuki, Musa bu barliḳ səzlərni Pərwərdigarning ularni dəp əzigə tapilioɣini boyiqə Israillaroɣa eytḳan waḳti ḳiriḳinqi yili, on birinqi ayning birinqi küni boldi; [4] bu waḳit Musa Ḥəxbonni paytəht ḳiloɣan Amoriylarning padixaḥi Siḥonni wə Axtarot wə Ədrəyni paytəht ḳiloɣan Baxanning padixaḥi Ogni məoɣlup ḳiloɣandin keyinki məzgil idi. [5] Xuning bilən Iordan dəryasining xərḳiy təripidiki Moab zeminida Musa pəyoɣəmbər bu ḳanun-təlimni xərḥləxkə baxlap, mundaḳ dedi: —
[6] «Pərwərdigar Hudayimiz Ḥorəb teoɣida bizgə səz ḳilip: — «Silərning muxu taoɣ ətrapida turoɣan waḳtinglar yetərlik boldi; [7] əmdi burulup səpərgə atlinip, Amoriylar turuwatḳan egizlikkə wə uningoɣa yeḳin boloɣan barliḳ jaylaroɣa, jümlidin Arabaḥ tüzləngliḳigə, taoɣliḳlaroɣa, oymanliḳḳa, jənubḳa, dengiz boylirioɣa, uluoɣ dərya, yəni Əfrat dəryasioɣiqə Ḳanaaniylarning zemirioɣa ḥəm Liwan zemirioɣa beringlar. [8] Mana, Mən xu zeminni silərning aldinglaroɣa ḳoydum; kiringlar, Pərwərdigar ata-bowiliringlaroɣa, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳup wə ularning əwladlirioɣa: «Silərgə berimən» dəp ḳəsəm ḳiloɣan zeminni igiləngla» — degənidi.
[9] Xunga Mən xu qaoɣda silərgə: — «Mən yüküngla yaloɣuz kətürəlməymən. [10] Pərwərdigar Hudayinglar silərni kəpəytti; mana, bügün silər asmandiki yultuzlardək nuroɣunsilər. [11] Ata-bowanglarning Hudasi boloɣan Pərwərdigar dərwəḳə silərni ḥazirḳidin yənə ming ḥəssə kəpəytkəy, xundaḳla wədə ḳiloɣinidək silərgə bəhtbərikət ata ḳiloɣay! [12] Lekin mən əzüm yaloɣuz ḳandaḳmu silərning japaliringla, yüküngla wə talax-tartixinglarni kətürələymən? [13] Əzüngla üqün ḥərḳaysi ḳəbililiringlardin danixmən, yorutuloɣan mətiwərlərni tallanglar, mən ularni üstüngla oɣa yolbaxqi ḳilimən» — dedim.
[14] Silər bolsanglar manga: — «Sening eytḳining yahxi gəp boldi», dedinglar. [15] Xuning bilən mən ḳəbililiringlardin munəwwər adəmlərni, yəni danixmən ḥəm mətiwər adəmlərni tallap, üstüngla oɣa yolbaxqi ḳilip, mingbexi, yüzbexi, əllikbexi wə onbexi ḳilip təyinləp, ḳəbililiringla üqün ḥərhil əməllərni tutuxḳa tiklidim. [16] Xu qaoɣda mən aranglardiki sorakqilaroɣa: «Ḳerindaxliringla arisidiki ərz-dəwalarni soranglar, ḳerindax bilən ḳerindaxning otturisida wə puḳraying bilən ḳoxna olturoɣan yaḳa yurtluḳla otturisida adil ḥəküm qiḳ iringlar; [17] ḥəküm qiḳaroɣanda ḥeqḳandaḳ kixining yüz-hatirisini ḳilmanglar; məyli kiqik bolsun, qong bolsun silər ḥəmmisiningla ixlirini soranglar. Silər insanlarning səlitidin ḳorḳmasliḳinglar kerək, qünki muxu ḥəküm qiḳirix ixi Hudaoɣa təwə ixtur. Silərgə təs qüxidioɣan ix bolsa, mening aldimoɣa elip kelinglar, mən uni anglaymən» — dedim.
[18] Əyni qaoɣda mən ḳilixḳa kerək boloɣan barliḳ ixlar tooɣruluḳ tapilioɣanmən.

Ḳadəx-Barneadiki Hudaoɣa boloɣan ixənqsizlik

[19] Biz Pərwərdigar Hudayimiz bizgə buyruoɣandək Ḥorəbtin qiḳip, Amoriylarning taoɣliḳioɣa barduḳ wə silər xu yoldiki bi-

1:4 Qəl. 21:24,33
1:8 Yar. 15:18; 17:7, 8
1:9 Mis. 18:18
1:16 Yuḥ. 7:24
1:17 Law. 19:15; 1Sam. 16:7; Pənd. 24:23; Yaḳ. 2:1

payan, dəhxətlik qəlni kərdunglar; biz uning ҳəmmisidin ətüp, Қadəx-Barneaoɣa kəlduқ. [20] Wə mən silərgə: — «Silər Pərwərdigar Hudayimiz bizgə ata қilidioɣan, Amoriylarning teoɣioɣa yetip kəlduқ. [21] Mana, Pərwərdigar Hudayinglar bu zeminni aldinglaroɣa қoydi; ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigar silərgə eytқandək, xu yərgə qiқip uni igiləngla; қorқmanglar, ҳeq ҳoduқmanglar» — dedim.

[22] Xuning bilən silər ҳəmminglar yenimoɣa kelip manga: — «Biz zeminoɣa kirixtin ilgiri aldin adəmlərni əwətəyli; ular biz üqün u yərni kəzitip, qiқiximiz kerək boloɣan yol wə biz uqraydioɣan xəҳərlər tooɣruluқ həwər yətküzsun» — dedinglar.

[23] Bu ix nəzirimgə muwapiқ kərünüp, mən aranglardin on ikki adəmni, yəni ҳərқaysi қəbilidin birdin adəmni tallidim.. [24] Ular yoloɣa atlinip taoɣқa berip, əxkol jiloɣisioɣa qüxüp u yərni təkxürüp kərüxti.. [25] Ular қollirioɣa xu zemindiki mewilərdin elip bizgə kəltürdi wə məlumat berip: «Pərwərdigar Hudayimiz bizgə təқdim қiloɣan bu zemin yahxidur» — dedi.

[26] Ҳalbuki, silər zeminoɣa qiқixқa unimidinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning əmrigə қarxi qiқip Uningoɣa asiylиқ қil dinglar. [27] wə əz qediringlarda қaқxap: «Pərwərdigar bizgə əq boloɣanliқidin bizni Amoriylarning қolioɣa tapxurup ҳalak қilix üqün Misir zeminidin qiқaroɣan. [28] Əmdi biz nəgə bararmiz? Qünki kerindaxlirimiz: «Xu yərdiki adəmlər bizdin qong ҳəm egiz bir həlқ ikən; ularning xəҳərliri intayin qong, sepilliri asmanoɣa takixidikən; uning üstigə biz xu yərdə Anakiylarni bayқiduқ», dəp kənglimizni parakəndə қiliwətti» — dedinglar..

[29] Xunga mən silərgə: «Қorқmanglar, ularning aldida dəkkə-dükkigə qüxmənglar; [30] silərning aldinglarda mangidioɣan Pərwərdigar Hudayinglar Misir zeminida kəz aldinglarda barliқ қiloɣanliridək silər üqün jəng қilidu; [31] silər yənə qəl-bayawandimu barliқ mangoɣan yolliringlarda muxu yərgə yetip kəlgüqə insan əz ooɣlini қuqiқida kətürginidək Pərwərdigar Hudayinglarningmu silərni kətürginini kərdunglar. [32-33] Xuningdək gərqə U yənə keqidə otta, kündüzdə bulut iqidə silərning aldinglarda mengip, bargaҳ tikküdək yərlərni izdəp tepix üqün yürgən bolsimu, bu ixta Pərwərdigar Hudayinglaroɣa ixənmidinglar..

[34] Pərwərdigar bu səzlərni қiloɣan awazinglarni anglap oɣəzəplinip: [35] «Bu rəzil dəwrdikilərdin ҳeqbir adəm ҳərқandaқ yol bilən Mən ata-bowilirioɣa təқdim қilixni қəsəm қiloɣan bu yahxi zeminni kərgüqi bo lmaydu!. [36] Pəқət Yəfunnəҳning ooɣli Kaləb pütün қəlbi bilən Pərwərdigaroɣa əgəxkəqkə, xula zeminni keridu wə u əz puti bilən kezip qiққan barliқ yərni uningoɣa wə uning balilirioɣa berimən» — dəp қəsəm қildi..

[37] Xu qaoɣda Pərwərdigar silərning səwəbinglardin məndinmu aqqiқlandi wə: «Sənmu xu yərgə kirgüqi bolmaysən.. [38] lekin aldingda hizməttə turuwatқan Nunning ooɣli Yəxua kirələydu. Uni küqləndürgin, qünki u Israillarni uningoɣa miras қilduridu. [39] Xuningdək silərning: «Ular düxmənlərning oljisi bolup қalidu» degən kiqik baliliringlar, yəni bügünki kündə yahxi-yamanni pərқ etəlməydioɣan baliliringlar bolsa, kiridu; Mən u yərni ularoɣa ata қilimən wə ular uni igiləydu.

[40] Lekin silər bolsanglar, burulup Қizil

1:23 Qəl. 13:2-38.
1:24 «yoloɣa atlinip» — ibraniy tilida «yoloɣa burulup»
1:24 Qəl. 13:23
1:26 Qəl. 14:2
1:28 «qong ҳəm egiz bir həlқ» — yaki «kəp ҳəm egiz bir həlқ». **«Anakiylar»** — yooɣan boyluқ gigant adəmlər idi («Qəl.» 13:33, «Қan.» 2:10, 21, 9:2ni kərüng).
1:28 Qəl. 13:28

1:32-33 Mis. 13:21
1:35 Qəl. 14:22, 23; Zəb. 95:10-11
1:36 «Pəқət Yəfunnəҳning ooɣli Kaləb pütün қəlbi bilən Pərwərdigaroɣa əgəxkəqkə,...» — muxu wəқə «Qəl.» 13-14-babta hatirilinidu.
1:37 «Xu qaoɣda Pərwərdigar silərning səwəbinglardin məndinmu aqqiқlandi» — muxu wəқə «Qəl.» 20:1-13də hatirilinidu.
1:37 Qəl. 20:12; 27:14; Қan. 3:26; 4:21; 34:4

Dengizoŋa baridioŋan yol bilən qəl-bayawanoŋa kayttinglar» — dedi.
41 Xu qaoŋda silər manga jawab berip: «Biz dərwəkə Pərwərdigar aldida gunah sadir kilduk. Xuning üqün biz hazir Pərwərdigar Hudayimiz bizgə kiloŋan barlik əmri boyiqə jəng kiloŋili qikimiz» — dedinglar. Xuning bilən silərning hərbiringlar əz beximqilik kilip koral-yarakliringlarni esip, taoŋka qikmakqi boldunglar. 42 Lekin Pərwərdigar manga: Ularoŋa: — «Qikmanglar, jəng kilmanglar, qünki Mən aranglarda əməsmən; silər qokum düxmənliringlar aldida məoŋlup bolisilər», degin, dedi.
43 Mən silərgə səz kildim, lekin silər kulak salmidinglar, bəlki Pərwərdigarning səzigə karxi qikip asiylik kilip, əz beximqilik kilip taoŋka qiktinglar. 44 Lekin taoŋda turoŋan Amoriylar silərgə karxi atlinip, bir top hərilərdək silərni taki Hormahoŋiqə kooŋlap, Seirda silərni kiliqlap eltürdi. 45 Silər kaytip kelip Pərwərdigar aldida yioŋa-zar kətürdünglar, əmma Pərwərdigar pəryadinglarni anglimidi, ya uningoŋa kulak salmidi.
46 Xuning bilən silər Kadəxtə nuroŋun künlər turup kaldinglar — silər kanqə künlər xu yərdə turdunglar!

Kadəx-barneadin Moabka boloŋan səpər

2 1 Andin biz burulup, Pərwərdigar manga eytkandək Kizil Dengizoŋa baridioŋan yol bilən səpərgə atlanduk; biz nuroŋun künlər Seir teoŋi ətrapida aylinip yürduk.
2 Pərwərdigar manga səz kilip: —
3 «Silərning muxu taoŋni aylinip turoŋan waktinglar yetərlik boldi; əmdi ximal tərəpkə burulunglar. 4 Həlkkə: — Silər Seirda turuwatkan kerindixinglar Əsawlarning qegrisidin ətidioŋan boldunglar; ular silərdin korkidu, xunga bək ehtiyat kilip, 5 ularoŋa jəng kozoŋimanglar; qünki mən silərgə ularning zeminidin hətta tapanqilik yərnimu bərməymən; qünki Seir teoŋini Əsawoŋa miras kilip bərdim.. 6 Silər ularoŋa pul tələp ozuk-tülük setiwelinglar, pul tələp su setiwelinglar.. 7 Qünki Pərwərdigar Hudayinglar kolunglardiki barlik əjirni bərikətləp kəlgən; U silərning bu bipayan qəl-bayawandin mengip ətüwatkininglarda həmmini bildi; Pərwərdigar Hudayinglar bu kirik yil silər bilən billə boldi; heq nərsidin kəm bolmidinglar» — dedi.
8 Xuning bilən biz Seirda turuwatkan kerindaxlirimiz Əsawlarning zeminidin wə Arabah tüzlənglikidin, xundakla Elat wə Ezion-Gəbərdin ətüp, burulup Moabdiki qəl-bayawan yoli bilən mangduk. 9 Pərwərdigar manga: «Moabiylarni awarə kilmanglar yaki ularoŋa jəng kozoŋimanglar; qünki Mən ularning zeminini silərgə miras kilip bərməymən; qünki Mən Ar xəhər-zeminini Lutning əwladlirioŋa miras kilip bərdim» — dedi. 10 (Əmiylər əslidə xu yərdə turatti; ular Anakiylaroŋa ohxax küqlük, sani kəp, egiz boyluk bir həlk idi. 11 Ular Anakiylardək «gigantlar» dəp hesablinidu; lekin Moabiylar ularni «Əmiylər» dəp ataydu.. 12 Seirda əslidə Horiylar turatti; lekin Əsawlar Horiylarni zeminidin həydiwetip, ularni yokitip ornioŋa olturaklaxti — huddi Israillar Mənki Pərwərdigar ularoŋa təkdim kiloŋan, ularning təwəliki boloŋan zeminoŋa kiloŋinioŋa ohxax).
13 Pərwərdigar: «Əmdi hazir ornunglardin turup Zərəd ekinidin ətünglar» dedi. Buni

1:40 «Kizil Dengiz» — yaki «Komuxluk dengiz».
1:46 «...silər Kadəxtə nuroŋun künlər turup kaldinglar — silər kanqə künlər xu yərdə turdunglar!» — bu ayətning ibraniy tilidiki mənisini qüxinix təs. Baxka ikki hil tərjimisi: «... silər Kadəxtə allikaqan turoŋan künlərdək (yəni 40 kün) xu yərdə turup kaldinglar» yaki «...silər baxka yərlərdə kanqilik turoŋan bolsanglar, Kadəxtimu xunqilik turup kaldinglar» (demək, qəl-bayawanda kezip yürgən 38 yilning yerimi, yəni 19 yil Kadəx-Barneada ətkən).

2:5 Yar. 36:8
2:6 «Silər ularoŋa pul tələp...» —ibraniy tilida «Silər ularoŋa kümüx tələp...».
2:7 «...U silərning... ətüwatkininglarda həmmini bildi»...» — muxu səz bəlkim «U (Huda) silərdin həwər elip kəldi» degən mənini əz iqigə alidu.
2:9 «Lutning əwladliri» — demək, Moabiylar wə Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni kerüng).
2:11 «Ular Anakiylardək «gigantlar» dəp hesablinidu» — ibraniy tilida «Rəfayiylar» degən səzlər bilən ipadilinidu.

anglap biz Zərəd ekinidin ettuk.
14 Qadəx-Barneadin ayrilip Zərəd ekinidin ətküqə bolоqan künlər ottuz səkkiz yil boldi; bu dəl huddi Pərwərdigar ularоqa qəsəm kiloqinidək, u dəwrdiki jəngqilər bargahtin pütünləy yoqitiloquqə bolоqan arilиktiki waqit idi.. 15 Dərwəqə Pərwərdigarning qoli ularni bargahtin yoqitip tügətküqə ularni halak kilixqa qarxi qikqanidi.
16 Wə xundaq boldiki, xu jəngqilər ələp həlq arisidin pütünləy tügigəndin keyin, 17 Pərwərdigar manga səz kilip: —
18 «Silər bügün Moabning, yəni Arning qegrisidin ətisilər. 19 Xuning bilən silər Ammoniylaroqa yekin kelisilər; əmma ularni awarə kilmanglar yaki ularoqa jəng qozoqimanglar; qünki Mən Ammoniylarning zeminini silərgə miras kilip bərməymən; qünki Mən uni Lutning əwladlirioqa miras kilip bərdim» — dedi..
20 (bu zeminmu «gigantlarning zemini» hesablinidu; qünki ilgiri gigantlar xu yərdə turoqanidi; Ammoniylar ularni «Zamzumlar» dəp ataydu.. 21 Ular Anakiylaroqa ohxax küqlük, sani kəp, egiz boyluk bir həlk idi. Pərwərdigar ularni Ammoniylarning aldida yoqitixi bilən Ammoniylar ularni zeminidin məhrum kilip, ularning ornioqa olturaklaxkanidi. 22 Pərwərdigar Seirda turoqan Əsawlar üqünmu ohxax ix kildi, ularning aldidin Horiylarni yokatti; xuning bilən Əsawlar ularni zeminidin məhrum kilip, bügüngə kədər ularning ornioqa olturaklaxkanidi. 23 Wə Gaza xəhirigiqə kənt-kixlaklarda olturaklaxkan awwiylarni bolsa, Kaftordin qikkan Kaftoriylar yokitip, ularning ornioqa olturaklaxti)..
24 — «Əmdi ornunglardin kozoqilinglar, səpiringlaroqa qikinglar; Arnon dəryasidin ətünglar; mana, Mən Həxbonning padixahi Amoriy Sihonni wə uning zemininimu kolunglaroqa tapxurdum; ixni baxlanglar, zeminni igiləxkə, uning bilən jəng kilixka qikinglar; 25 Mən bügündin baxlap silərning korkunqunglar wə wəhxitinglarni pütkül asman astidiki həlklər üstigə qüxürimən; ular silərning həwiringlarni anglap silərning tüpəylinglardin titrəp dəkkə-dükkigə qüxidu».

Həxbonning padixahi Sihon məoqlup bolidu

26 Xu qaoqda mən Həxbonning padixahi Sihonoqa Kədəmot qəlidin əlqilərni əwətip, tinqlik salimi yollap: —.
27 «Bizning zeminingdin ətüximizgə yol koyoqaysən; ongoqa, soloqa burulmay, pəkətla yoldin qikmay mangimiz.. 28 Sən manga ozuk-tülükni puloqa setip berisən, suni puloqa setip berisən; biz pəkətla piyadə mengip ətimiz, halas. 29 Seirda turuwatkan Əsawlar, Arda turuwatkan Moabiy-lar bizgə muamilə kiloqandək sənmu biz Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayimiz bizgə təkdim kilidioqan zeminoqa kirgüqə xundak muamilə kiloqaysən» — dedim.
30 Lekin Həxbonning padixahi Sihonning bizning u yərdin ətüximizgə yol koyoqusi yok idi; qünki Pərwərdigar Hudayinglar uni silərning kolunglaroqa tapxurux üqün uning roh-kəlbini kattik, kənglini jahil kiliwətkən (bügünki əhwal dərwəkə xundak). 31 Pərwərdigar manga: «Mana, Mən aldinglarda Sihonni wə uning zeminini

2:14 «Qadəx-Barneadin ayrilip Zərəd ekinidin ətküqə bolоqan künlər ottuz səkkiz yil boldi...» — 1:34-39ni wə «Qəl.» 14:26-34ni kərüng. Hudaning səzigə ixənmigən, yigirmə yaxtin axkan barlik «jəngqilər»ning həmmisi («xu dəwr»də 20 yaxtin 60 yaxkiqə bolоqanlar) Huda wədə kiloqan zeminni kərməy qəl-bayawanda ələp tügigənidi.
2:19 «Lutning əwladliri» — demək, Moabiylar wə Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni kərüng).
2:20 «gigantlarning zemini» — yaki «Rəfayiylarning zemini».
2:23 «Gaza» — muxu yərdə Gaza «Azzah» deyilidu.
«...kənt-kixlaklarda olturaklaxkan awwiylarni bolsa, Kaftordin qikkan Kaftoriylar yokitip, ularning ornioqa olturaklaxti» — Musa pəyoqəmbər nemixka Israillaroqa bu tət yərdiki gigantlar (Əmiylar, Anakiylar, Horiylar wə Awwiylar)ni tiloqa alidu? Xübhisizki, u Israillaroqa: «Karanglar, Huda bu etikadsiz həlklər (Ammoniylar, əsawlar katarlik) aldida bu gigantlarni yokatkan yərdə, silər Kanaanoqa qikip xu yərdə turuwatkan gigantlar bilən sokuxuxtin zadi nemixka korkisilər?» dəp rioqbətləndürməkqi bolidu.
–Kaftor — Kret arali.
2:26 Qəl. 21:21; Hak. 11:19
2:27 Qəl. 21:21,22

silərgə tapxuruxḳa baxlidim; ixni baxlanglar, uning zeminini igiləx üqün uni ixoɣal ḳilixḳa kirixinglar» — dedi.
32 Sihon dərwəḳə əzi wə barliḳ həlḳi biz bilən ḳarxilixix üqün jəng ḳilixḳa Yahazoɣa qiḳti..
33 Lekin Pərwərdigar Hudayimiz uni bizning aldimizda ḳolimizoɣa tapxurdi; biz uning əzini, ooɣullirini wə barliḳ həlḳini urup məoɣlup ḳilduḳ..
34 Xu qaoɣda biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoɣal ḳilip ularni pütünləy ḥalak ḳilduḳ; ulardiki barliḳ ərkək, ḳiz-ayal wə balilarni birinimu ḳoymay yoḳattuḳ; ulardin ḥeqḳaysisini tirik ḳoymiduḳ..
35 Biz pəḳət əzlirimiz üqün qarwa mallirini wə ixoɣal ḳiloɣan xəḥərlərdin olja oɣəniymət alduḳ.
36 Arnon dəryasi boyidiki Aroərdin wə xu yərdiki jiloɣidiki xəḥərdin tartip Gileadḳiqə ḥeqḳandaḳ xəḥər bizgə təng keləlmidi; Pərwərdigar Hudayimiz bizning aldimizda ḥəmmisini məoɣlubiyətkə uqratti..
37 Ḥalbuki, silər Ammoniylarning zeminioɣa, qegrisi boloɣan pütkül Yabbok wadisioɣa, taoɣdiki xəḥərlərgə yaki Pərwərdigar Hudayimiz bizgə mən'i ḳiloɣan ḥərḳaysi yərgə yeḳinlaxmidinglar.

Baxanning padixaḥi Ogning məoɣlup ḳilinixi

3 1 Andin biz burulup, Baxanoɣa baridioɣan yol bilən qiḳip mangduḳ; Baxanning padixaḥi Og wə barliḳ həlḳi bizgə ḳarxi jəng ḳilixḳa Ədrəygə qiḳti..
2 Pərwərdigar manga: «Uningdin ḳorḳmioɣin; qünki Mən uni, uning həlḳi wə zeminini ḳolungoɣa tapxurdum; Ḥəxbonda turoɣan Amoriylarning padixaḥi Sihonni nemə ḳiloɣan bolsa, unimu xundaḳ ḳilisən» — dedi..
3 Pərwərdigar Hudayimiz dərwəḳə Baxanning padixaḥi Ogni wə barliḳ həlḳini ḳolimizoɣa tapxurdi; biz uningoɣa ḥujum ḳilip ulardin ḥeqkimni ḳaldurmay ḳirduḳ.
4 Xu waḳitta biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoɣal ḳilduḳ; biz uning xəḥərliridin igilimigən birsimu ḳalmidi. Bular Baxandiki Ogning padixaḥliḳi, yəni pütkül Argob rayoni bolup, jəmiy atmix xəḥər idi.
5 Bu xəḥərlərning ḥəmmisi egiz sepillar wə baldaḳliḳ ḳowuḳliri bilən mustəḥkəm ḳilinoɣanidi; ularoɣa ḳaraxliḳ yeza-kəntlər intayin kəp idi.
6 Biz ularni Ḥəxbonning padixaḥi Sihonni ḳiloɣinimizdək təltəküs yoḳattuḳ — Barliḳ xəḥərlər, ərlər, ayal-balilarni ḳoymay ḥəmmisini təltəküs yo ḳattuḳ..
7 Biz pəḳət əzlirimiz üqün barliḳ qarwa-mallarni wə xəḥərlərdin olja oɣəniymət alduḳ.
8 Xu qaoɣda biz Iordan dəryasining xərḳ təripidə turuxluḳ Amoriylarning ikki padixaḥining ḳolidin zeminini, yəni Arnon dəryasidin Ḥərmon teoɣioɣiqə boloɣan zeminini tartiwalduḳ.
9 (Ḥərmon teoɣini Zidoniylar «Sirion», Amoriylar «Senir» dəp ataydu);
10 Biz yənə tüzləngliktiki barliḳ xəḥərlər, pütkül Gilead wə Baxan padixaḥi Ogning padixaḥliḳidiki Salikaḥ wə Ədrəy xəḥərlirigiqə, Baxanning barliḳ zeminini igiliduḳ
11 (xu qaoɣda gigantlarning ḳaldukidin pəḳət Baxanning padixaḥi Og ḳaloɣanidi; uning kariwiti təmürdin yasaloɣanidi; mana, u Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥiridə sakliniwatmamdu? Uning uzunluḳi toḳḳuz gəz, kəngliki tət gəz. «Gəz» — adəttiki adəmning jəyniki əlqəm ḳilinoɣan)..

2:32 Qəl. 21:23
2:33 Ḳan. 29:6
2:34 «...biz uning barliḳ xəḥərlirini ixoɣal ḳilip ularni pütünləy ḥalak ḳilduḳ» — «ḥalak ḳilduḳ» degən sezlər Hudaning buyruxi bilən məlum bir əl, xəḥər yaki ḥərtürlük nərsini təltəküs yoḳitixni bildüridu.
2:36 «Arnon dəryasi boyidiki Aroərdin wə xu yərdiki jiloɣidiki xəḥərdin tartip...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Arnon dəryasi boyidiki Aroər, yəni jiloɣidiki xəḥərdin tartip...». **«ḥeqḳandaḳ xəḥər bizgə təng keləlmidi»** — yaki «bizgə nisbətən ḥeq xəḥər sepili egiz kəlmidi».
3:1 Qəl. 21:33; Ḳan. 29:6
3:2 Qəl. 21:34
3:6 «təltəküs yoḳitix» — muxu səz Hudaning buyruxi bilən məlum bir əl, xəḥər yaki ḥərtürlük nərsini toluḳ yoḳitixni bildüridu.
3:8 «Iordan dəryasining xərḳ təripidə» — ibraniy tilida «Iordan dəryasining bu təripidə»
3:11 «gigantlarning ḳaldukliridin» — ibraniy tilida «Rəfayiylarning ḳaldukliridin». **«uning kariwiti»** — yaki «uning meyit sanduḳi». **«gəz»** — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə

12 Biz xu qaoɣda igiligən zemin mundaḳ: — Arnon dəryasi yenidiki Aroər xəḥiridin tartip, Gilead taoɣliḳining yerimini wə uningdiki xəḥərlərni Rubən wə Gad ḳəbilisidikilərgə təḳdim ḳildim;
13 Gileadning ḳaloɣan zemini wə Og padixaḥning zemini boloɣan pütkül Baxanni mən Manassəḥning yerim ḳəbilisigə təḳdim ḳildim (pütkül Argob rayoni, yəni pütkül Baxan «gigantlarning zemini» deyilidu.
14 Manassəḥning ooɣli Yair pütkül Argob rayonini, yəni Baxanni Gəxuriylar wə Maakatiylarning qegrisioɣiqə igiligən wə uni əz ismi bilən «Ḥawwot-Yair» dəp atioɣan. Bügüngə ḳədər u xundaḳ atalmaḳta).
15 Gileadni bolsa mən Makiroɣa təḳdim ḳildim.
16 Rubəndikilər wə Gadtikilərgə mən Gileadtin Arnon dəryasioɣiqə (wadining otturisi qegra idi), xundaḳla Ammoniylarning qegrasi boloɣan Yabbok dəryasioɣiqə boloɣan zeminni təḳdim ḳildim;
17 yənə Pisgaḥ taoɣliḳi astida yatḳan Arabaḥ tüzləngliki (taoɣlik tüzləngliḳning xərḳiy təripidə) wə Iordan dəryasining Kinnərət kəlidin tartip Tuz dengizoɣiqə boloɣan ḳismini uloroɣa qegra ḳilip bərdim.

Iordan dəryasining xərḳiy təripidiki ikki yerim ḳəbiligə boloɣan kərsətmilər

18 Mən xu qaoɣda silərgə: —
Pərwərdigar Hudayinglar əzünglarning təəlluḳatinglar bolsun dəp igilixinglar üqün bu zeminni silərgə ata ḳiloɣan; aranglardiki jəngqilər jənggə təyyarlinip ḳorallanoɣan ḥalda ḳerindaxliringlar boloɣan Israillarning aldida dəryadin ətünglar;
19 Pəḳət balaqaḳiliringlar wə mal-qarwiliringlar (mal-qarwiliringlarning kəplikini bilimən) mən silərgə təḳsim ḳiloɣan xəḥərlərdə ḳalsun;
20 Pərwərdigar ḳerindaxliringloroɣa silərning aram aloɣininglardək aram bərgüqə, ular Pərwərdigar Hudayinglar Iordan dəryasining u təripidə uloroɣa təḳdim ḳiloɣan zeminni igiligüqə ular bilən birgə jəng ḳilinglar; andin silər ḥərbiringlar mən silərgə təḳsim ḳiloɣan əz təəlluḳatinglaroɣa ḳaytisilər» — dəp tapilioɣanmən.
21 Xu qaoɣdimu mən Yəxuaoɣa: «Sən Pərwərdigar Hudayinglarning muxu ikki padixaḥḳa ḳiloɣanlirining ḥəmmisini əz kəzüng bilən kərdüng; Pərwərdigar sən baridioɣan yərdiki padixaḥliḳlarnimu xuningoɣa ohxax ḳilidu.
22 Silər ulardin ḳorḳmanglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar əzi silər üqün jəng ḳilidu» — dəp tapilioɣanmən.
23 Xu qaoɣda mən Pərwərdigardin ətünüp: —
24 «I Rəb Pərwərdigar, Sən Əz ḳulungoɣa Əz uluoɣluḳung wə küqlük ḳolungni ayan ḳilixḳa kirixting; qünki məyli asmanlarda yaki zeminda bolsun Sening ḳiloɣanliringoɣa wə küq-ḳudritinggə təng kəlgüdək xundaḳ ilaḥ barmu?.
25 Səndin ətünümənki, meni Iordan dəryasidin ətüp, xu yərdiki yahxi zeminni — Xu yahxi taoɣliḳni wə Liwanni kərüxkə nesip ḳiloɣaysən», — dedim.
26 Lekin Pərwərdigar silərning səwəbinglar tüpəylidin manga oɣəzəplinip iltijayimoɣa ḳulaḳ salmidi, bəlki manga: «Boldi, bəs! Bu ixni aldimda ikkinqi tiloɣa aloɣuqi bolma.
27 Sən Pisgaḥning qoḳḳisioɣa qiḳip bexingni kətürüp, əz kəzüng bilən məoɣribkə, ximaloɣa, jənubḳa wə məxriḳḳə tikilip ḳara; qünki sən muxu Iordan dəryasidin ətməysən.
28 Yəxuaoɣa wəzipini tapilioɣin, uni rioɣbətləndürüp yürəklik ḳil; qünki u bu həlḳning aldidin ətüp sən kəridioɣan xu zeminoɣa ularni igə ḳiloɣuzidu» — dedi.

---

toоɣra kelidu, yəni adəmning jəynikidin barmaḳlirining uqioɣiqə boloɣan arilik (təhminən 45 santimetr) idi. Muxu yərdə «gəz» «gigantlar»ning jəyniki bilən əməs, «adəttiki adəm»ning jəyniki bilən ḥesablinidu.

3:12 Qəl. 32:33

3:13 «gigantlarning zemini» — yaki «Rəfayiylarning zemini».

3:14 «Ḥawwot-Yair» — yəni «Yairning yeza-kəntliri». Yair Manassəḥning əwladi.

3:17 «Kinnərət kəli» — «Kinnərət kəli» keyin «Galiliyə dengizi», «Tiberius dengizi» dəpmu ataloɣan. «Kinnərət»ning mənisi «qiltar» — kəlning xəkli qiltarsimandur. **«Tuz dengizi»** — yəni «Ölük Dengiz».

3:18 Qəl. 32:20

3:21 Qəl. 27:18

3:24 1Sam. 2:2; Zəb. 89:7, 8, 9

3:26 «...Pərwərdigar ... səwəbinglar ... manga oɣəzəplinip iltijayimoɣa ḳulaḳ salmidi» — «Qəl.» 20:1-13ni kərüng.

3:26 Ḳan. 1:37; 31:2; 34:4

[29] Xuning bilən biz Bəyt-Peorning udulidiki wadida turup ḳalduḳ.

Əḥdidə kərsitilgən imtiyazlar — Musa səzini dawam ḳilidu

4 [1] — Əmdi, i Israil, mən silərgə əgitidioƣan muxu bəlgilimilərgə ḥəm ḥəkümlərgə ḳulaḳ selinglar; ularoƣa əməl ḳilsanglar ḥayatliḳ tapisilər wə xundaḳla ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə təḳsim ḳilidioƣan zeminoƣa kirip uni igiləysil ər.. [2] Mən silərgə tapxuridioƣan Pərwərdigar Hudayinglarning muxu əmrlirigə əməl ḳilixinglar üqün, mən silərgə əmr ḳiloƣan səzgə ḥeqnemini ḳoxmanglar ḥəmdə uningdin ḥeqnemini qiḳiriwətmənglar..
[3] Silər əz kəzlirnglar bilən Pərwərdigarning Baal-Peorning tüpəylidin ḳiloƣan ix-lirini kərgənsilər; qünki Baal-Peoroƣa əgəxkənlərning ḥəmmisini Pərwərdigar Hudayinglar aranglardin yoḳatti;.. [4] Le-kin Pərwərdigar Hudayinglaroƣa qing baoƣlanoƣanlardin ḥərbiringlar bügüngə ḳədər ḥayat turuwatisilər.
[5] Mana, mən Pərwərdigar Hudayim manga əmr ḳiloƣandək, kirip igiləydioƣan zeminda turoƣanda ularoƣa əməl ḳilsun dəp silərgə bəlgilimə ḥəm ḥəkümlərni əgəttim. [6] Silər ularni qing tutup əməl ḳilinglar; qünki xundaḳ ḳilsanglar bu ḥəkümlərning ḥəmmisini angliƣan həlḳlərning kəz al-dida silərning dana wə yorutuloƣan bir həlḳ ikənlikinglar ispatlinidu; ular dərwəḳə: «Bu uluƣ əl dərḥəḳiḳət dana ḥəm yorutuloƣan bir həlḳ ikən» — dəydu. [7] Qünki Pərwərdigar Hudayimizning bizning Uningoƣa nida ḳiloƣan ḥərbir tiləklirimizdə bizgə yeḳin turoƣinidək, əzigə yeḳin turoƣan bir Hu-dasi boloƣan bizgə ohxax baxḳa bir uluƣ əl barmu?. [8] Mən aldinglaroƣa ḳoyoƣan muxu pütkül ḳanundikidək adil bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərgə igə boloƣan silərdək baxḳa bir uluƣ əl barmu?

Ḥorəbtiki əḥdə tooƣruluḳ əslitip-agaḥlandurux

[9] Əz kəzünglar bilən kərgən ixlarni untumasliḳinglar, ḥətta əmrünglarning barliḳ künliridə ḳəlbinglardin qiḳarmasliḳinglar üqün əzünglaroƣa eḥtiyat ḳilinglar wə ihlasliḳ bilən ḳəlbinglarni ezixtin saḳlanglar; xuningdək silər kərginiŋlarni baliliringlaroƣa wə baliliringlarning balilirioƣa yətküzünglar;.. [10] Silər Ḥorəb teoƣida Pərwərdigar Hudayinglarning aldida turoƣan küni Pərwərdigar manga: «Həlḳni Mening səzlirimni anglixi üqün yenimoƣa yioƣḳin; xuning bilən ular səzlirimni əginip, yər yü-zidiki barliḳ künliridə Məndin əyminidu wə balilirioƣa əgitidu» — degənidi. [11] Silər yeḳin kelip taoƣning tüwidə turdunglar; bu taoƣning oti asmanlarning baoƣrioƣiqə kəyüp yətti, ḥəmdə ḳarangoƣuluḳ, bulut-lar wə sür taoƣni ḳaplidi;.. [12] Pərwərdigar otning otturisidin silərgə səz ḳildi; silər səzlərning sadasini anglidinglar, lekin ḥeq xəkilni kərmidinglar; silər pəḳət bir awazni anglidinglar. [13] Wə U xu qaoƣda silərgə əmr ḳiloƣan əḥdisini, yəni «on əmr»ni ayan ḳildi wə ularni ikki tax tahtay üstigə pütti.. [14] Wə xu qaoƣda Pərwərdigar manga əmr ḳilip, silər dəryadin ətüp igiləydioƣan zeminda ularni ularoƣa əməl ḳilixinglar üqün silərgə bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərni əgitixni tapi-lidi.
[15] Əzünglaroƣa naḥayiti eḥtiyat ḳilinglarki (qünki Pərwərdigar Ḥorəb teoƣida ot otturi-sidin silərgə səz ḳiloƣanda ḥeqḳandaḳ xəkilni kərmigənsilər), [16-18] əzünglarni buloƣap, məyli ərkək yaki ayal süritidə, məyli yər yüzidiki ḥərḳandaḳ ḥaywan yaki asmanda

4:1 Law. 19:37; 20:8; 22:31
4:2 Ḳan. 13:1; Pənd. 30:6; Wəḥ. 22:18
4:3 «Baal-Peor» — bir hil but. «Qəl.» 25-babni kərüng. **«Pərwərdigarning Baal-Peorning tüpəylidin ḳiloƣan ixlirini kərgənsilər»** — «Qəl.» 25-babni kərüng.
4:3 Qəl. 25:4; Yə. 22:17
4:7 Ḳan. 26:19
4:9 Ḳan. 6:7; 11:19
4:11 Mis. 19:18
4:13 «on əmr» — ibraniy tilida «on səz».

uqidioŋan ḥərkəndak kux bolsun, məyli yər üzidə ḥərkəndak əmiligüqi ḥaywan yaki yər astidiki sulardiki ḥərkəndak belik bolsun, ularning süritidə ḥeqkəndak xəkil-kiyapəttiki oyma butni əzünglar üqün yasimanglar, [19] yaki xuningdək, bexinglarni kətürüp asmanlaroŋa karap, kuyax, ay, yultuzlar, yəni pütkül samawi koxunni kərüp, kənglünglar mayil bolup ularoŋa bax egip kullukioŋa kirmənglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlik həlklər üqün orunlaxturoŋan.. [20] Lekin silərni bolsa Pərwərdigar Θz mirasi boloŋan bir həlk boluxunglar üqün «təmür tawlax humdani»din, yəni Misirdin elip qikti.. [21] Lekin Pərwərdigar silərning wəjənglardin manga oŋəzəplinip, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras bolux üqün ata kilidioŋan yahxi zemin tooŋrisida: — «Sən xu yərgə kirixkə Iordan dəryasidin ətməysən» dəp kəsəm kildi. . [22] Xunga mən muxu zeminda əlüxüm mukərrər; Iordan dəryasidin ətməymən; birak silər bolsanglar uningdin ətüp xu yahxi zeminni igiləysilər.

[23] Pərwərdigar Hudayinglarning silər bilən tüzgən əḥdisini untumaslikinglar, xundakla əzünglar üqün Pərwərdigar Hudayinglar silərgə mən'i kiloŋan oyma butni yaki ḥərkəndak nərsining xəkil-kiyapitini yasimaslikinglar üqün əzünglaroŋa ḥezi bolunglar. [24] Qünki Pərwərdigar Hudayinglar ḥəmmini yutkuqi bir ot, wapasizlikka ḥəsət kiloŋuqi bir Hudadur..

Əḥdidin yenixning akiwiti wə uningoŋa itaət kilixning bərikiti

[25] Silər pərzəntlər, pərzəntinglarning pərzəntlirini kərüp, zeminda uzak wakit turoŋandin keyin, birhil xəkil-kiyapəttə boloŋan oyma butni yasioŋan, xuningdək Pərwərdigar Hudayinglarni rənjitip uning nəzaridə rəzil boloŋanni kilip əzünglarni buloŋioŋan bolsanglar, [26] mən asman-zeminni üstünglaroŋa guwaḥqi boluxka qakirimən, silər Iordan dəryasidin ətüp, igiləydioŋan xu zemindin tezla pütünləy yok kilinisilər; silərning uningda yaxioŋan künliringlar uzun bolmaydu, silər bəlki uningdin pütünləy yok kilinisilər. [27] Pərwərdigar silərni barlik həlklər arisioŋa tarkitidu, Pərwərdigarning silərni ḥəydixi bilən silər xu əllər arisida kiqik bir kalduk bolisilər.. [28] Silər xu yərlərdə turup yaoŋaqtin yaki taxtin yasaloŋan, nə kərəlməydioŋan, nə angliyalmaydioŋan, nə yeməydioŋan, nə puralmaydioŋan, pakət insanning kolining yasioŋini boloŋan ilaḥlarning kullukida bolisilər.. [29] Silər xu yərlərdə Pərwərdigar Hudayinglarni izdəysilər; pütün kəlbinglar wə pütün jeninglar bilən uni izdisənglar, uni tapisilər. [30] Silər eoŋir azab-okubət tartkininglarda, bu ixlarning ḥəmmisi bexinglaroŋa qüxkəndə, silər Pərwərdigar Hudayinglaroŋa yenip kelisilər wə uning awazioŋa kulak salisilər. [31] Qünki Pərwərdigar Hudayinglar rəḥimdil bir Hudadur; U silərni taxliwətməydu, nə ḥalak kilmaydu, nə ata-bowiliringlar bilən kəsəm iqip tüzgən əḥdisini ḥeq untumaydu.

4:19 «Pərwərdigar Hudayinglar bularni pütkül asman astidiki barlik həlklər üqün orunlaxturoŋan» — «samawi koxun» degən səz (1) kün, ay wə nuroŋunlioŋan yultuzlarni; (2) bular bilən munasiwətlik pərixtilər yaki asmandiki roḥiy küqlərni kərsitidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəlkim asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar («Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəḥ.» 12:4ni kərüng).

–Bu ayəttiki uquroŋa karioŋanda Huda (1) kün, ay wə yultuzlarni pütkül insaniyətning mənpəəti (yər yüzidikilərgə nur wə təpt berix, yoluqilar üqün yənilixni kərsitip berix katarlik)ni kəzləp yaratti; (2) ular bilən munasiwətlik boloŋan samawi küqlər Hudaoŋa has bəndilərning hizmitidə boluxka təyyar turidu («Ibr.» 1:14ni kərüng); (3) Huda **Θzigə has bəndilirid**in (muxu yərdə Israildin) həwər aloŋanda pəkət pərixtilər arkilik yardəmlixipla kalmay, bəlki əzi xəhsən ḥalini soraydu.

4:20 Mis. 19:5

4:21 Kan. 1:37; 3:26; 31:2; 34:4

4:24 «Pərwərdigar Hudayinglar ... wapasizlikka ḥəsət kiloŋuqi bir Hudadur» — muxu «həsət» Israilning Hudasioŋa əməs, bəlki türlük yirginqlik butlaroŋa ibadət kiloŋanlikioŋa karap Mukəddəs Roḥning «ibadət pəkət Hudaoŋila mənsup bolux kerək» dəp butlaroŋa yaki butlarning kəynidə turuwatkan jin-xəytanlaroŋa wə ularning wəkili boloŋan sahta pəyoŋəmbərlərgə boloŋan ḥəsitini kərsitidu. Bu tema tooŋruluk «kirix səz»imiznimu kərüng.

4:24 Mis. 20:5; 34:14; Kan. 5:9; 6:15; 9:3; Ibr.12:29

4:27 Kan. 28:62,64

4:28 Zəb. 115:4-7; 135:15-17

32 Əmdi, silərdin ilgiri, Huda insanni yər
yüzidə yaratqan künidin tartip ətkən künlər
tooɣuluq sürüxtə kilinglar, xundakla
asmanlarning bir qetidin yənə bir qetigiqə
sürüxtə kilinglarki, muxuningoɣa ohxax
uluoɣ bir ix bolup bakkanmu? Uningoɣa
ohxax bir ixni anglap bakkanmu? 33 Silərgə
ohxax, Hudaning ot iqidin qikkan awazini
anglap tirik kaloɣan baxka bir həlk barmu?
34 Pərwərdigar Hudayinglar kəz aldinglarda
silər üqün Misir zeminida kiloɣanliridək,
kiyin sinaklar bilən, məjizilik alamətlər bilən,
karamətlər bilən, urux bilən, küqlük kol həm
uzitiloɣan bilək bilən wə dəhxətlik wəhimilər
bilən silərdin baxka bir həlkni yat bir ələning
arisidin qikirip Өzigə has kilix üqün ke-
lip urunup bakkanmu? 35 Pərwərdigarla
Hudadur, uningdin baxka birsi yoktur,
dəp bilixinglar üqün silər bu uluoɣ ixlarni
kərüxkə muyəssər kilinoɣansilər. 36 Silərgə
təlim berix üqün U asmanlardin silərgə Өz
awazini anglatti; U yər yüzidə Өzining uluoɣ
otini kərsətti; silər xu otning otturisidinmu
uning awazini anglidinglar.
37 Uning üstigə, ata-bowiliringlaroɣa
baoɣlioɣan muhəbbiti tüpəylidin həmdə
ularning keyinki əwladlirini tallioɣanliki
üqün, U silərni Misirdin xəhsən Өzi
zor kudriti bilən kutkuzup qikardi;
38 U xuningdək silərning aldinglardin
əzünglardin kəp wə küqlük boloɣan əllərni
zeminidin həydəp, silərni uningoɣa kirgüzüp,
uni bügünki kündikidək silərgə miras kilix
üqünmu xundak kiloɣandur. 39 Xunga bügün
xuni bilip koyunglarki wə kənglünglarni
xuningoɣa bəlünglarki, Pərwərdigar
yukiridiki asmanlarda bolsun, astidiki yər-
zeminda bolsun Hudadur; Uningdin baxka
həqbiri yoktur. 40 Xuningdək silərning wə
keyinki balilar-əwladliringlarning əhwali
yahxi bolux üqün, Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə ata kilidioɣan zeminda künliringlarni
uzun, hətta mənggülük kilix üqün mən
bügünki kündə silərgə tapilawatkan Uning
bəlgilimiliri wə əmrlirini tutunglar».

Musa pəyoɣəmbər «panahlik xəhər»lərni ayrip bekitidu
Təpsilatliri «Qəl.» 35:6-34də kərsitilidu

41 Andin Musa Iordan dəryasining xərkiy
təripidə üq xəhərni ayrip bekitti; 42 məksiti,
həqkandak əq-adawiti bolmay, tasadipiy
koxnisini əltürüp koysa, əltürgən kixi xu
yərlərgə, yəni xu xəhərlərdin birigə kəqip
berip aman-esən kelixtin ibarət idi. 43 Bu
xəhərlər bolsa: — Rubənlərning zeminidin
qəl-bayawandiki Bəzər, Gadlarning zemini-
din Gileadtiki Ramot, Manassəhlərning ze-
minidin Baxandiki Golandin ibarət idi.

Əhdining kayta jakarlinixi

44 Musa Israillarning aldioɣa koyoɣan kanun
mana təwəndikidək: —
45 (bular bolsa Israillar Misirdin qikkanda
Musa pəyoɣəmbər ularoɣa jakarlioɣan
agah-guwahlar, bəlgilimilər həm
həkümlərdur; 46 Musa wə Israillar Misirdin
qikkanda Amoriylarning Həxbon xəhiridə
turuxluk padixahi Sihonni əltürgənidi;
Musa bu əmrlərni Sihonning zeminida,
Iordan dəryasining xərk təripidə, Bəyt-
Peorning udulidiki wadida Israillaroɣa jak
arlioɣan. 47 Xu qaoɣda Israillar Sihonning
wə Baxanning padixahi Ogning zeminini,
yəni Iordan dəryasining kün qikix təripidiki
Amoriylarning ikki padixahining zemini-
nimu igiligənidi; 48 ularning zemini Arnon

4:34 «...kelip urunup bakkanmu?» — «kelip» degən səz Hudaning həlkini kutkuzux üqün Өzi xəhsən kəlgənlikini kərsitidu. **«...dəhxətlik wəhimilər bilən silərdin baxka bir həlkni ... Өzigə has kilix üqün kelip urunup bakkanmu?»** — baxka birhil tərjimisi: «....dəhxətlik wəhimilər bilən baxka bir həlkni... əzigə has kilixi üqün kelip urunup bakkan bir ilah barmu?».
4:35 Kan. 32:39; Yəx. 45:5,18,22; Mar.12:29,32
4:37 «ularning keyinki əwladlirini» — ibraniy tilida «uning keyinki nəslini». **«xəhsən Өzi»** — ibraniy tilida «Өzining yüzi bilən».
4:37 Mis. 13:3,9,14

4:41 Qəl. 35:6,14
4:43 Yə. 20:8
4:46 «xərk təripidə» — ibraniy tilida «bu təripidə».
4:46 Qəl. 21:24; Kan. 1:4
4:47 Qəl. 21:33; Kan. 3:3

dəryasining kiroikidiki Aroərdin tartip Sion (yəni Hərmon) teoioiqə, [49] xundakla Iordan dəryasining xərk təripidiki pütkül Arabah tüzləngliki wə Pisgah teoining baorioa jaylaxkan «Tüzlənglikliki dengiz»oiqə idi).

Əhdigə xərh berix — kirix səz

5 [1] Xuning bilən Musa pütkül Israilni qakirip ularoa mundak dedi: — «I Israil, mən bügün kulakliringlaroa anglitiwatkan bu bəlgilimilərgə həm həkümlərgə kulak selinglar, ularni əginginglar, ularoa əməl kilixka köngül bəlünglar!

[2] Pərwərdigar Hudayimiz biz bilən Horəb teoida əhdə tüzdi. [3] Bu əhdini Pərwərdigar ata-bowilirimiz bilən tüzgən əməs, bəlki biz bilən, yəni bügünki kündə tirik kaloan bizlər bilən tüzdi. [4] Taoıda ot iqidə turup Pərwərdigar silər bilən yüz turanə səzləxkənidi [5] (xu qaoıda silərgə Pərwərdigarning səz-kalamini jakarlax üqün mən silər wə Pərwərdigarning otturisida turoanidim; silər otning aldida korkup, taoka qikixni halimidinglar).

On əmr

[6] U mundak dedi: — «Mən seni Misir zeminidin, yəni «kulluk makani»din qikaroan Pərwərdigaring Hudadurmən.

[7] Sening Məndin baxka heqkandak ilahing bolmaydu.

[8] Sən əzüng üqün məyli yukiridiki asmanda bolsun, məyli təwəndiki zeminda bolsun, yaki yər astidiki sularda bolsun, hərkandak nərsining kiyapitidiki heqkandak oyma xəkilni yasima; [9] Sən bundak nərsilərgə bax urma yaki ularning kullukioa kirmə. Qünki Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizlikka həsət kiloquqi Hudadurmən. Məndin nəprətləngənlərning kəbihliklirini əzlirigə, ooullirioa, hətta nəwrə-qəwrilirigiqə qü xürimən. [10] Əmma Meni səyidioan wə əmrlirimni tutidioanlaroa ming əwladioiqə əzgərməs mehribanlik kərsitimən.

[11] Pərwərdigar Hudayingning namini kalaymikan tiloa alma; qünki kimdəkim namini kalaymikan tiloa alsa, Pərwərdigar uni gunahkar hesablimay kalmaydu.

[12] Pərwərdigar Hudaying sanga əmr kiloandək xabat künini mukəddəs dəp bilip tut, uningoa əməl kil. [13] Altə kün ixləp barlik ixliringni tügətkin; [14] lekin yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoa ataloan xabat künidur. Sən xu küni heqkandak ix kilmaysən; məyli sən yaki ooulung bolsun, məyli kizing, məyli kulung, məyli dediking, məyli bukang, məyli exiking, məyli hərkandak baxka ulioing, yaki sən bilən bir yərdə turuwatkan musapir bolsun, heqkandak ix kilmisun; xuning bilən kulung wə dediking səndək aram alalaydu. [15] Sən ezüngning əslidə Misir zeminida kul boloanlikingni, Pərwərdigar Hudaying küqlük koli wə uzatkan biliki bilən seni xu yərdin qikaroanlikini esingdə tut; xu səwəbtin Pərwərdigar Hudaying sanga xabat künini tutuxni əmr kiloan.

[16] Pərwərdigar Hudaying sanga əmr kiloandək ata-anangni hərmət kil. Xundak kilsang Pərwərdigar Hudaying sanga ata kilmakqi boloan zeminda uzun ömür kərisən, haling yahxi bolidu.

4:49 «Tüzlənglikliki dengiz» — muxu yərdə «Ölük Dengiz»ni kərsitidu.
5:2 Mis. 19:5
5:5 Mis. 19:16; 20:18
5:6 Mis. 20:2-21; Zəb. 81:10
5:8 «əzüng üqün ... xəklidə... yasima» — bu əmrning kəzdə tutkini adəmlər qokunux məksitidə yasioan harkandak xəkillərdur. Baxka məksətlər bilən yasioan xəkillər tooruluk səz yok.

5:9 «Məndin nəprətləngənlərning kəbihliklirini əzlirigə, ooullirioa, hətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən» — bu muhim səz tooruluk «Misirdin qikix»tiki «koxumqə səz»imizni (20:5, 34:7 tooruluk), xundakla «Əzakiyal»diki «koxumqə səz»imizni (18-, 33-bablar tooruluk) kərüng.
5:9 Mis. 20:5; 34:7,14; Yər. 32:18
5:10 «ming əwladioiqə...» — əslidə «minglioan əwladioiqə...».
–Ayətning baxka birhil tərjimisi: — «Əmma Meni səyidioan wə əmrlirimni tutidioan minglioanlirioa əzgərməs mehribanlik kərsitimən». Birak 7:9ni kərüng.
5:11 Law. 19:12; Mat. 5:33
5:12 Yar. 2:2; Mis. 23:12; 35:2; Law. 23:3; Əz. 20:12; Ibr. 4:4
5:14 «xabat küni» — ibraniy tilida «xabat» wə «yəttinqi» degənlər ahangdax səz. **«sən bilən bir yərdə turuwatkan»** — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatkan» degən səz bilən ipadilinidu.
5:16 Law. 19:3; Mat. 15:4; Luka 18:20; Əf. 6:2, 3

17 Ḳatillik ḳilma..
18 Ḥəm zina ḳilma..
19 Ḥəm ooɣrilik ḳilma.
20 Ḥəm ḳoxnang tooɣruluḳ yaloɣan guwaḥlik
bərmə..
21 Ḥəm ḳoxnangning ayalini təmə ḳilma wə
nə uning өyi, uning etizi, uning ḳuli, nə uning
dediki, nə uning kalisi, nə uning exikigə yaki
ḳoxnangning ḥərḳandaḳ baxḳa nərsisigə kөz
ḳiringni salma»..
22 — Bu sөzlərni Pərwərdigar taoɣda, ot, bulut
wə sürlük ḳarangoɣuluḳ iqidin küqlük awazi
bilən silərning pütkül jamaitinglaroɣa eytḳan
wə ularoɣa ḥeq baxḳa sөzlərni ḳoxmioɣan;
u ularni ikki tax tahtayoɣa pütüp manga
tapxurdi..
23 Wə xundaḳ boldiki, ḳarangoɣuluḳtin qiḳḳan
awazni angliоɣininglarda wə otluḳ taoɣ
kөyginidə silər, yəni ḳəbilə baxliḳliringlar
wə aḳsaḳalliringlar yenimoɣa kelip: —
24 «Mana, Pərwərdigar Hudayimiz өz xan-
xəripi wə uluoɣluḳini ayan ḳildi wə biz uning
awazini ot otturisidin angliduḳ, xuning
bilən biz bügünki kündə Huda insanlar
bilən sөzləxkən bolsimu, ularning tirik
ḳaloɣanliḳini kөrduḳ. 25 Əmdi biz jenimizoɣa
təwəkkül ḳiliximizning nemə ḥajiti? Qünki
muxu dəḥxətlik ot bizni yutuwetidu. Əgər
biz Pərwərdigar Hudayimizning awazini
anglawərsək өlüp ketimiz. 26 Qünki ət igi-
liridin ḥayat igisi Hudaning otning otturi-
sidin sөzligən awazini anglap, bizdək tirik
turuwatḳanlardin kim bar?. 27 Sən өzüng
Pərwərdigar Hudayimizoɣa yeḳinlixip,
uning sөzligənlirining ḥəmmisini angliоɣin;
andin Pərwərdigar Hudayimiz sanga
sөzligənlirining ḥəmmisini bizgə eytip
berisən; xuning bilən biz uni anglap əməl
ḳilimiz» — dedinglar..
28 Pərwərdigar silərning bu manga eytḳan
sөzliringlarni anglap manga: «Bu həlḳning
sanga eytḳan sөzlirini anglidim; ularning
barliḳ eytḳan sөzliri durustur. 29 Kaxki
ularda Məndin ḳorḳup, əmrlirimni izqil
tutidioɣan bir ḳəlb bolsidi, ularning ḥali
wə baliliringning ḥali mənggügə yahxi bo-
latti! 30 Sən berip ularoɣa: «Qediringlaroɣa
ḳaytinglar» — degin. 31 Sən bolsang yenim-
da turoɣin; Mən sening ularoɣa өgitixing
kerək boloɣan əmrlər, bəlgilimilər wə
ḥөkümlərning ḥəmmisini sanga eytip
berimən; xuning bilən ular Mən ularoɣa
təwəlik ḳilip beridioɣan zeminda turup
ularoɣa əməl ḳilidioɣan bolidu.
32 Əmdi Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə əmr ḳiloɣandək ḳilixḳa kөngül
bөlünglar; uningdin ong wə soloɣa
taymanglar! 33 Pərwərdigar Hudayinglar
silərgə əmr ḳiloɣan barliḳ yollirida
menginglar; xundaḳ ḳilsanglar ḥayatliḳ te-
pip, ḥalinglar yahxi bolidu wə silər igidarqilik
ḳilidioɣan zeminda turup künliringlar uzun
bolidu»..

Hudaning əḥdisining jəwḥiri — Uning əmrlirigə əməl ḳilixning bəht-bərikiti

6 1 «Mana, bular Pərwərdigar manga silər
dəryadin өtüp igiləydioɣan zeminda
turoɣininglarda ularoɣa əməl ḳilixinglar
üqün silərgə өgitixni tapilioɣan əmrlər,
bəlgilimilər ḥəm ḥөkümlərdur: —
2 (xuning bilən silər, yəni sən өzüng, ooɣlung
wə nəwrəng barliḳ tirik künliringlarda
Pərwərdigar Hudayinglardin ḳorḳup,
mən silərgə tapilawatḳan uning barliḳ
bəlgilimə wə əmrlirini tutisilər, xundaḳla
uzun künlərni kөrisilər. 3 Sən, i Israil, ular-
ni anglap əməl ḳilixḳa kөngül ḳoyunglar;
xuning bilən ata-bowiliringlarning Hudasi
Pərwərdigar silərgə deginidək, süt bilən
ḥəsəl ekip turidioɣan munbət zeminda turup,

5:17 Mat. 5:21; Luḳa 18:20; Rim. 13:9
5:18 Luḳa 18:20
5:20 «Ḳoxnang tooɣruluḳ yaloɣan guwaḥlik bərmə» — Təwrat-Injil boyiqə «ḳoxnang» Huda bizning yenimizoɣa yeḳin ḳiloɣan ḥərbir adəmni kөrsitidu.
5:21 Rim. 7:7
5:22 Ḳan. 9:10, 11
5:26 Ḳan. 4:33; Ḥak. 13:22
5:27 Mis. 20:19; Ibr. 12:19

5:33 «...ḥayatliḳ tepip, ḥalinglar yahxi bolidu» — Hudaning barliḳ əmrliri bu məḳsəttidur. Bu tema «Ḳanun Xərḥi»diki kөp yərlərdə kөrülidioɣan bir temidur.

ḥalinglar yahxi bolidu wə saninglar intayin
kəpiyidu): —
4 — Anglanglar, əy Israil: — Pərwərdigar
Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur;
5 sən
Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing
bilən, pütün jening bilən wə pütün küqüng
bilən səygin.
6 Mən sanga bügün tapilioɣan bu səzlər
ḳəlbingdə bolsun; 7 Sən ularni baliliringoɣa
singdürüp əgət, məyli əydə olturoɣanda,
yolda mangoɣanda, ornungda yatḳanda
wə ornungdin turuwatḳanda ḥər waḳit
ular tooɣruluḳ səzligin;
8 ularni ḳolungoɣa
əslətmə-bəlgə ḳilip tengiwal, pexanənggə
ḳaxḳidək simwol ḳilip ornitiwal; 9 Sən ularni
əyüngdiki kexəkliringgə wə dərwaziliringoɣa
pütküzgin.
10 Wə Pərwərdigar Hudaying seni ḳəsəm
ḳilip ata-bowiliringoɣa, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ
wə Yaḳupḳa wədə ḳiloɣan zeminni sanga
ata ḳilix üqün seni uningoɣa baxlioɣanda, —
əzüng ḳurmioɣan uluoɣ wə esil xəḥərlərgə,
11 əzüng bisatliḳ ḳilmioɣan alliḳaqan esil
bisatliḳ ḳilinoɣan əylərgə, əzüng kolimioɣan,
alliḳaqan kolanoɣan ḳuduḳlaroɣa, əzüng
tikmigən üzümzarlar wə zəytunzarlaroɣa
muyəssər ḳilinixing bilən sən yəp
toyunoɣandin keyin,
12 — əyni qaoɣda seni
Misir zeminidin, yəni «ḳulluḳ makani»din
qiḳaroɣan Pərwərdigarni untuxtin ḥezi bol.
13 Sən Pərwərdigar Hudayingdin ḳorḳḳin,
ibaditidə boloɣin wə ḳəsəm ḳilsang uning
nami bilənla ḳəsəm iqkin.
14 Silər baxḳa
ilaḥlar, yəni ətrapingdiki əllərning ilaḥlirini
ḳət'iy izdiməngla; 15 Qünki aranglarda
turuwatḳan Pərwərdigar Hudaying
wapasizliḳḳa ḥəsət ḳiloɣuqi Təngridur. Əgər
xundaḳ ḳilsang Pərwərdigar Hudayingning
oɣəzipi sanga ḳozoɣilip, U seni yər yüzidin
yoḳatmay ḳalmaydu.
16 Silər Pərwərdigar Hudayinglarni Massaḥta
sinioɣandək Uni sinimanglar.
17 Pərwərdigar
Hudayinglarning əmrlirini, silərgə tapilioɣan
guwaḥ-ḥəkümliri wə bəlgimilirini kəngül
ḳoyup tutunglar.
18 Pərwərdigar Hudayinglarning nəziridə
durus wə yahxi boloɣanni ḳilinglar; xundaḳ
ḳiloɣanda ḥalinglar yahxi bolidu wə
Pərwərdigar ata-bowiliringlaroɣa berixkə
kəsəm ḳiloɣan zeminoɣa kirip uni igiləysilər,
19 xundaḳla Pərwərdigar wədə ḳiloɣandək
barliḳ düxmənliringlarni aldinglardin
ḥəydəp qiḳiriwetisilər.

Keyinki dəwrlərni əslitix

20 Kəlgüsidə ooɣlung səndin: — «Pərwərdigar
Hudayimiz silərgə tapilioɣan agaḥ-guwaḥ,
bəlgilimə ḥəm ḥəkümlər nemə?» dəp so-
risa, 21 sən ooɣlungoɣa mundaḳ dəysən: «Biz
əslidə Misirda Pirəwnning ḳulliri ikənmiz;
biraḳ Pərwərdigar bizni Misirdin küqlük bir
ḳol bilən qiḳaroɣan. 22 Pərwərdigar kəz aldi-
mizda uluoɣ ḥəm dəḥxətlik məjizilik alamətlər
wə karamətlərni kərsitip, Pirəwnning üstigə
ḥəm uning barliḳ ailisidikilərning üstigə
qüxürdi; 23 U ata-bowilirimizoɣa kəsəm iqip
wədə ḳiloɣan zeminni bizgə ata ḳilip, uningoɣa
bizni baxlap kirixkə xu yərdin yetəkləp
qiḳaroɣan. 24 Pərwərdigar bizgə bu barliḳ
bəlgilimilərni tutuxni, Pərwərdigar Hudayi-
mizdin ḳorḳuxni tapilioɣan; U ḥalimizning
daim yahxi boluxi wə bizning bügünkidək
tirik saḳlanoɣandək, Uning panaḥida bo-
luximiz üqün xundaḳ tapilioɣandur; 25 wə
Pərwərdigar Hudayimizning aldida u bizgə
tapilioɣandək bu barliḳ əmrlərgə əməl ḳilixkə
kəngül bəlsək bu biz üqün ḥəḳḳaniylik bo-
lidu».

6:4 «Pərwərdigar Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur» — «**birlik**» degən səz ibraniy tilida «aḳad» deyilidu. Bu səz adəttə ikki yaki birnəqqə nərsining bir gəwdilikini bildüridu («Yar.» 2:24, «Mis.» 24:3 ḳatarliḳlar).
–Baxḳa bir hil tərjimisi: «Pərwərdigar Hudayimizdur, Pərwərdigar birdur».
6:4 Ḳan. 4:35; Mar. 12:29; Yuḥ. 17:3; 1Kor. 8:4, 6
6:5 Ḳan. 10:12; Mat. 22:37; Luḳa 10:27
6:7 Ḳan. 4:9; 11:19
6:11 Ḳan. 8:9,10
6:13 Ḳan. 10:20; Mat. 4:10; Luḳa 4:8

6:16 «Silər Pərwərdigar Hudayinglarni Massaḥta sinioɣandək Uni sinimanglar» — «Mis.» 17:2-7ni kərüng. «Massaḥ» degənning mənisi «sinax».
6:16 Mis. 17:2; Qəl. 20:3; Mat. 4:7; Luḳa 4:12

Butpərəs əl-millətlərni zemindin yoқitix

7 [1] Pərwərdigar Hudaying seni ҳazir igiləxkə ketiwatқan zeminoɣa baxlap kirgüzgəndin keyin, aldingdin kəp yat əl-millətlərni, yəni Hittiylar, Girgaxiylar, Amoriylar, Қanaaniylar, Pərizziylar, Hiwiylar, Yəbusiylarni — səndin küqlük əl-millətlərni ҳaydiwetidu.. [2] Əmdi Pərwərdigar Hudaying aldingda ularni қolungoɣa tapxuruxi bilən sən ularoɣa ҳujum қiloɣiningda, sən ularni təltəküs yoқitixing kerək; ular bilən ҳeq əhdə tüzixinggə wə ularoɣa ҳeq rəҳim қilixingoɣa bolmaydu.. [3] Sening ular bilən nikaҳlixixingoɣa bolmaydu; sən қizingni ularning ooɣullirioɣa berixinggimu wə ularning қizini ooɣlungoɣa elip berixinggimu bolmaydu;. [4] qünki ular ooɣlungni Manga əgixixtin ezikүturidu wə xuning bilən ooɣulliring baxқa ilaҳlaroɣa qoқunidu; u qaoɣda Pərwərdigarning oɣəzipi silərgə қozoɣilip, silərni tezla yoқitidu.

[5] Sən ularoɣa xundaқ muamilə қiloɣinki, ularning қurbangaҳlirini buzuwetinglar, but tüwrüklirini qeқiwetinglar, Axəraҳ butlirini kesiwetinglar wə oyma butlirini ot bilən kəydürüwetinglar;.. [6] qünki silər Pərwərdigar Hudayinglaroɣa pak-muқəddəs bir həlқtursilər; Pərwərdigar Hudayinglar silərni yər yüzidiki barliқ baxқa həlқlərdin üstün қilip, Өzigə has bir həlқ boluxқa talli waloɣan.. [7] Pərwərdigarning silərgə meҳir qüxüp silərni talliwaloɣini silərning baxқa həlқlərdin kəp boloɣanliқinglar üqün əməs, əməliyəttə silər barliқ həlқlər arisida əng az idinglar, [8] Pərwərdigarning silərni səygini səwəbidin wə ata-bowiliringlar aldida bərgən қəsimigə sadiқ boloɣanliқi üqün Pərwərdigar silərni küqlük қol bilən қutқuzup, ҳərlük bədili tələp «қulluқ makani»din, yəni Misir padixaҳi Pirəwnning қolidin qiқaroɣan.. [9] Xunga silər Pərwərdigar Hudayinglarning bərҳəқ Huda, wədisidə turoɣuqi Təngri ikənlikini bilixinglar kerək; U Өzini səyüp, əmrlirini tutқanlaroɣa ming dəwrgiqə ezgərməs meҳir kərsitip əhdisidə turoɣuqidur;.. [10] lekin Өzigə eqmənlərning ix-lirini ez bexioɣa oquқ-axkarə qüxürüp, ularni yoқitidu; Өzigə eqmənlərning ҳərbirigə ezi қiloɣan ixlirini ularning bexioɣa oquқ-axkarə қayturuxқa ҳayal қilmaydu.. [11] Silər Mən bügün silərgə tapilioɣan əmr, bəlgilimilər ҳəm ҳəkümlərgə əməl қilix üqün ularni qing tutunglar.

Əhdini tutuxning bəht-bərikətliri

[12] Qoқum xundaқ boliduki, bu bəlgilimilərgə қulaқ selip, kəngül қoyup əməl қilisanglar, Pərwərdigar Hudayinglar ata-bowiliringlaroɣa қəsəm bilən wədə қiloɣan əhdə wə meҳirni silərgə kərsitip turidu;.. [13] Seni səyüp bərikətləp, ata-bowiliringoɣa қəsəm bilən sanga berixkə wədə қiloɣan zeminda turoɣuzup kəpəytidu; xu yərdə pərzəntliringni, yər-tupriқingdiki məҳsulatlarni, buoɣdiyingni, yengi xarabingni, zəytun meyingni, kaliliringning nəslini wə қoyliringning қozilirini bərikətləp kəpəytidu.. [14] Sən barliқ əllərdin ziyadə bəht-bərikət kərisən; arangda, ər-ayal yaki mal-qarwang arisida ҳeq tuoɣmasliқ bolmaydu;..

7:1 Қan. 31:3

7:2 «...ularoɣa ҳeq rəҳim қilixingoɣa bolmaydu» — bu əmr (wə uningoɣa ohxap ketidioɣan baxқa barliқ əmrlər) tooɣruluқ «қoxumqə sez»imizni kerüng.

7:2 Mis. 23:32; 34:15; Qəl. 33:52; Yə. 11:11

7:3 Mis. 34:16; 1Pad. 11:2

7:5 «axərəҳ» — «ayal butlar», bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəҳliklərdur. Dərəҳlər bəlkim but xəқlidə oyuloɣan yaki nəқixləngən boluxi mumkin.

7:5 Mis. 23:24; 34:13; Қan. 12:2, 3

7:6 Mis. 19:5; Қan. 4:20; 14:21; 26:18; 28:9; 1Pet. 2:9

7:8 «ҳərlük bədili tələp ...qiқaroɣan» — muxu sirliқ səzlər tooɣruluқ «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.

7:8 Қan. 10:15

7:9 Mis. 20:5; Қan. 5:9

7:10 Naҳ. 1:2

7:12 Law. 26:3; Қan. 28:1

7:13 «pərzəntliring» — muxu yərdə ibraniy tilida «baliyatқuning mewisi» bilən ipadilinidu.

7:14 «sən barliқ əllərdin ziyadə bəht-bərikət kərisən...» — muxu yərdə «sən» degən səz Huda pütkül Israilni bir adəmdək kərüp, ularoɣa bir gəwdə süpitidə səzləydu. **«arangda, ər-ayal yaki mal-qarwang arisida...»** — ibraniy tilida «arangda, məyli ərkəklər məyli ayallarda yaki mal-qarwang arisida....».

7:14 Mis. 23:26

15 Pərwərdigar səndin barlik kesəllərni
neri kilidu wə sən əzüng kərgən Misirdiki
dəhxətlik wabalardin heqkaysisini üstünggə
salmaydu, bəlki sanga əq boloƣanlaroƣa sa-
lidu.

Aranglardiki barlik butpərəslik iz-kalduklirini yokitix kerək

16 Sən Pərwərdigar sanga tapxuroƣan barlik
həlklərni yokitixing kerək; sən ularni
kərgəndə, ularoƣa heq rəhim kilmasliking
kerək, sən ularning ilahlirining kullukioƣa
kirməsliking kerək; əgər xundak kilsang,
bu ix sanga kiltak bolidu.. 17 Əgər sən
kənglüngdə: «Bu əllər məndin küqlük;
mən kandak kilip ularni zeminidin
koƣliwetələymən?» — desəng, 18 ulardin
korkma; Pərwərdigar Hudayingning Pirəwn
həm barlik Misirliklarni kandak kiloƣanlikini
əsligin, 19 — yəni Pərwərdigar Hudaying
seni xu yərdin qikirix üqün wasitə kiloƣan,
əz kəzüng bilən kərgən dəhxətlik həküm-
sinaklar, məjizilik alamətlər wə karamətlər,
küqlük kol wə sozuloƣan biləkni məhkəm
esingdə tut; Pərwərdigar sən korkuwatkan
barlik həlknimu xundak kilidu.. 20 Uning
üstigə Pərwərdigar Hudaying taki ularning
səndin yoxuruno̧an kalduk̨liri yokitiloƣuqə
ularning arisioƣa serik hərilərni əwətidu;..
21 Sən ulardin korkmasliking kerək; qün-
ki Pərwərdigar Hudaying arangdidur;
U uluƣ wə dəhxətlik bir Ilahdur.
22 Pərwərdigar Hudaying xu əllərni aldingdin
pəydinpəy həydəydu; sən ularni birakla
yokitiwetəlməysən; birakla yokitiwətkən
təkdirdimu, daladiki haywanlar kəpiyip,
üstünggə basturup kelixi mumkin.
23 Lekin aldingoƣa ilgiriləp mangoƣiningda
Pərwərdigar Hudaying ularni kolungoƣa
tapxuridu wə ularni parakəndə kilip,
yokitiloƣuqə dəkkə-dükkigə salidu. 24 U
ularning padixahlirini kolungoƣa tapxu-
ridu, sən ularning namlirinimu asman as-
tidin yok kilisən; ularni yokatkuqə heqbir
adəm aldingda turalmaydu. 25 Silər ularning
oyma butini ot bilən kəydürüwetinglar;
kəz kiringlarni xularning üstidiki altun-
kümüxkə salmanglar, ularni almanglar;
bolmisa u silərgə kiltak bolidu; qünki u
Pərwərdigar Hudaying aldida yirginqlik
bir nərsidur. 26 Sən heqkandak yirginqlik
nərsini əyünggə elip kəlmə; bolmisa sən
uningoƣa ohxax lənətlik nərsə bolup kalisən;
sən uningdin kattik yirgən, uningoƣa mutlək
nəprətlən; qünki u lənətlik bir nərsidur.

Pərwərdigarning təminatlirini əsləx

8 1 Mən silərgə bügün tapilioƣan bu
barlik əmrlərgə əməl kilixka kəngül
koyunglar; xundak kiloƣanda silər hayat
bolisilər, kəpiyisilər wə Pərwərdigar ata-
bowiliringlaroƣa kəsəm kilip wədə kiloƣan
zeminoƣa kirip uni igiləysilər. 2 Pərwərdigar
Hudaying seni təwən kilip, kənglüngdə
nemə barlikini, uning əmrlirini tutidioƣan-
tutmaydioƣanlikingni biləy dəp seni sinax
üqün bu kirik yil qəl-bayawanda yetəkligən
yolni əsligin. 3 Dərwəkə u seni təwən kilip,
seni aq koyup, sən əslidə bilməydioƣan,
xundakla ata-bowiliring kərüp bakmioƣan
«manna» bilən ozuklanduroƣan; U sanga
insan pəkət yeməklik bilənla əməs, bəlki
Pərwərdigar Hudayingning aoƣzidin qikkan
barlik səzliri bilənmu yaxaydioƣanlikini
bildürüx üqün xundak kildi.. 4 Bu kirik
yilda kiyim-keqiking konirimidi, putung
ixxip kətmidi.. 5 Sən xuni bilip koyoƣinki,
adəm əz ooƣlini tərbiyiligəndək, Pərwərdigar

7:16 «...ularni kərgəndə, kuloroƣa heq rəhim kilmasliking kerək...» — ibraniy tilida «sening kəzüng ularni heq ayimisun...».
7:19 Kan. 4:34; 29:3
7:20 «serik hərə» — adəttiki həridin tehimu qong wə qakkak birhil hərini kərsitixi mumkin.
7:20 Mis. 23:28; Yə. 24:12

8:3 «manna» — bu ix tooƣruluk «Mis.» 16-babni kərüng.
«... Hudayingning aoƣzidin qikkan barlik səzliri» — ibraniy tilida «...Hudayingning aoƣzidin barlik qikkanliri». Okurmənlərning esidə barki, Adəm'ata əslidə «Hudaning nəpisi» bilən hayatka erixti.
8:3 Mis. 16:14,15; Mat. 4:4; Luka 4:4
8:4 Kan. 29:6; Nəh. 9:21

Hudaying seni tərbiyiləydu;
[6] Xunga sən Uning yollirida mengip wə Uningdin ḳorḳup, Pərwərdigar Hudayingning əmrlirini tutḳin.
[7] Qünki Pərwərdigar Hudaying seni yahxi bir zeminoƣa — eriḳ-eḳinliri, bulaḳliri wə jiloƣa-dənglərdə uroƣup qiḳidioƣan uluoƣ suliri bar bir zeminoƣa —
[8] buoƣday wə arpa, üzüm talliri, ənjür dərəhliri wə anarliri bar bir zeminoƣa, zəytun dərəhliri wə ḥəsəl bar bir zeminoƣa,
[9] — sən ḥeqnemidin kəmlik tartmay ozuḳluḳ yəydioƣan bir zeminoƣa — taxliri təmür, taoƣliridin mis kolaydioƣan bir zeminoƣa yetəkləp kiridu;
[10] sən xu yərdə yəp toyunisən wə Pərwərdigar Hudaying sanga ata ḳiloƣan xu yahxi zemin üqün uningoƣa təxəkkür-mədḥiyə eytisən.

[11] Mən sanga bügün tapilioƣan Pərwərdigar Hudayingning əmrliri, bəlgilimiliri ḥəm ḥəkümlirini tutmasliḳtin, Uni untup ḳelixtin ḥezi bol;
[12] bolmisa, sən yəp toyunoƣandin keyin, esil əylərni ḳurup ularda olturaḳlaxḳandin keyin,
[13] kalaḳoy padiliring kəpiyip, altun-kümüxüng, xundaḳla sening barliḳing kəpəygəndin keyin,
[14] kənglüng məoƣrurlinip seni Misir zeminidin, yəni «ḳulluḳ makani»din qiḳirip ḳutḳuzoƣan Pərwərdigar Hudayingni untuysən;
[15] (U seni bipayan wə dəḥxətlik qəl-bayawandin, yəni zəḥərlik yilanlar wə qayanlar ḳaplap kətkən, susirap ḳaoƣjirap kətkən bir qəl-bayawandin yetəkləp qiḳḳan, xu yərdə sanga qaḳmaḳ texidin su qiḳirip bərgən,
[16] seni əzini təwən tutsun dəp sinap, sanga ahir raḥət-bərikət kərsitix üqün qəl-bayawanda ata-bowiliring kərüp baḳmioƣan «manna» bilən ozuḳlanduroƣan).
[17] — əgər uni untusang, kənglüngdə: «Θz küqüm, əz ḳolumning ḳudriti meni muxu dələtkə erixtürgən» deyixing mumkin.
[18] Xunga Pərwərdigar Hudayingning Θzi seni dələtkə erixtürgüqi ḳudrətni bərgüqi ikənlikini əsləp, Uni esingdə tut; xuning bilən u ata-bowiliringoƣa ḳəsəm ḳilip wədə ḳiloƣan əḥdini bügünki kündikidək məḥkəm ḳilidu.
[19] Əgər sən Pərwərdigar Hudayingni ḳaqaniki untusang, baxḳa ilaḥlaroƣa əgəxsəng, ularning ḳulluḳida bolup ularoƣa bax ursang, mən silərgə bügün xu agaḥni berəyki, xundaḳ boliduki, silər təltəküs ḥalak bolisilər.
[20] Pərwərdigar kəz aldinglarda yoḳitiwatḳan əllərdək silərmu yoḳitilisilər; qünki silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioƣa ḳulaḳ salmioƣansilər.

Hudaning əllərni Ḳanaan zeminidin ḥəydixining səwəbi

9 [1-2] Angla, i Israil! Sən bügün əzüngdin qong wə küqlük əllərgə igə bolux üqün, sepilliri asmanoƣa taḳixidioƣan qong xəḥərlərni igiləx üqün, Anakiylarni ḳooƣlap qiḳirix üqün Iordan dəryasidin ətisən (sən ularni bilisən, ular tooƣruluḳ «kim Anakiylar aldida turalisun!» dəp angliƣansən).
[3] Sən bügünki kündə xuni bilip ḳoyoƣinki, sening aldingda mangoƣuqi Pərwərdigar Hudayingning Θzidur, U yalmap yutḳuqi ottur; u muxu əllərni ḥalak ḳilidu, aldingda ularni tezdin yiḳitidu; sən ularning təwəlikini igiləp, Pərwərdigar sanga eytḳandək ularni tezdin yoḳitisən.
[4] Pərwərdigar ularni aldingdin ḥəydigəndə sən kənglüngdə: «Ḥəḳḳaniylikim səwəbidin Pərwərdigar meni zeminni igiləx üqün uningoƣa yetəkləp kirdi» demigin; bəlki xu əllərning rəzilliki tüpəylidin Pərwərdigar sening aldingda ularni təəlluḳatidin məḥrum ḳilidu.
[5] Sən ularning zeminioƣa kirip uni igilixing sening ḥəḳḳaniy boloƣanlikingdin yaki kənglüngning durusluḳidin əməs, bəlki bu əllərning rəzillikidin wə Pərwərdigar ata-bowiliring Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupḳa ḳəsəm ḳiloƣan səzigə əməl ḳilix üqünmu Pərwərdigar Hudaying ularni sening

8:5 «Sən xuni bilip ḳoyoƣinki...» — ibraniy tilida «Sən ḳəlbingdə xuni bilginki...»
8:10 Ḳan. 6:11,12
8:15 «zəḥərlik yilanlar...» — ibraniy tilida «otluḳ yilanlar».
8:15 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 78:15-16; 114:8
8:16 Mis. 16:14,15
9:1-2 Qəl. 13:32,33
9:3 Ḳan. 4:24; Ibr. 12:29

aldingda təəlluqatidin məhrum qilidu.» [6] Əmdi xuni bilip qoyoŋlarki, Pərwərdigar Hudaying bu yahxi zeminni sanga miras qiloŋini sening ħəkkaniyliqingdin əməs, qünki sən əsli boyni qattiq bir həlqsən.

Israilning jaħilliqi

[7] Əmdi sening qəl-bayawanda Pərwərdigar Hudayingni qandaq oŋəzəpləndürgənlikingni esingdə tutqin — Uni untuma. Sən Misir zeminidin qiqqan kündin beri taki bu yərgə kəlgüqə Pərwərdigaroŋa asiyliq qilip kəlding.» [8] Silər Ħorəb teoŋida Pərwərdigarni oŋəzəpləndürgən wə Pərwərdigar silərgə aqqiqlinip, silərni ħalak qilmaqqi boldi.» [9] Xu qaoŋda mən tax tahtaylarni, yəni Pərwərdigar silər bilən tüzgən əħdə tahtaylirini tapxuruwelix üqün taoŋka qiqqanidim; mən taoŋda kirik keqə-kündüz turdum (mən nə tamaq yemidim, nə su iqmidim);» [10] Xuning bilən Pərwərdigar manga Əz barmiqi bilən pütkən ikki tahtayni tapxurdi; ularda Pərwərdigar taoŋda ot iqidə silərgə səzligən qaoŋda, jamaət yioŋiloŋan küni eytqan barliq səzlər pütülgənidi.» [11] Wə xundaq boldiki, kirik keqə-kündüz ətüp, Pərwərdigar manga ikki tax tahtay, yəni əħdə tahtaylirini bərdi. [12] Wə Pərwərdigar manga: «Ornungdin turoŋin, muxu yərdin qüxkin; qünki sən Misirdin qikaroŋan həlking əzlirini buloŋidi; ular tezla Mən ularoŋa tapiliŋan yoldin qətnəp əzlirigə quyma bir butni yasidi» dedi. [13] Pərwərdigar manga səz qilip: «Mən bu həlqni kərüp yəttim; mana, u boyni qattiq bir həlqtur.» [14] Meni tosma, Mən ularni yoqitimən, ularning namini asmanning tegidin əqürüwetimən wə xundaq qilip, seni ulardin qong wə uluŋ bir həlk qilimən» — dedi.» [15] Mən burulup, taoŋdin qüxtüm; taoŋ bolsa ot bilən yalqunlawatatti; ikki əħdə tahtiyi ikki qolumda idi. [16] Mən kərdüm, mana silər Pərwərdigar Hudayinglar aldida gunaħ qilipsilər; silər əzünglar üqün quyma bir mozayni yasapsilər; silər tezla Pərwərdigar silərgə tapiliŋan yoldin qətnəp ketipsilər. [17] Mən ikki tahtayni ikki qolumoŋa elip, qərüp taxlap, ularni kəz aldinglarda qeqiwəttim. [18] Silər Pərwərdigarni oŋəzəpləndürüp barliq ətküzgən gunaħinglar, yəni Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloŋanni qiloŋininglar üqün, yənə awwalqidək Pərwərdigar aldida yiqilip, kirik keqə-kündüz düm yattim (mən ħeq nərsə yemidim, su iqmidim)» [19] qünki mən Pərwərdigarning silərni yoqitidioŋan qattiq oŋəzipi ħəm qəħridin qorqtum. Pərwərdigar xu qaoŋdimu mening tilikimni anglidi. [20] Pərwərdigar Ħarundin oŋəzəplinip, unimu yoqatmaqqi boldi; mən Ħarun üqünmu dua qildim. [21] Mən silərning gunaħinglarni, yəni yasioŋan mozayni elip uni otta kəydürdüm wə uni yanjip kukum-talqan qilip eziwəttim; uning topisini elip taoŋdin qüxidioŋan erik süyigə qeqiwəttim» [22] (silər yənə Tabərah, Massah, Kibrot-Ħattawaħdimu Pərwərdigarni oŋəzəpləndürdünglar.» [23] Pərwərdigar silərni Qadəx-Barneadin Qanaanoŋa mangdurmaqqi bolup silərgə: «Qiqip, Mən silərgə təqdim qiloŋan zeminni igiləngiar» — degəndimu, silər Pərwərdigar Hudayinglarning səzigə qarxi qiqip asiyliq qildinglar, nə Uningoŋa ixənmidinglar, nə awazioŋa ħeq qulaq salmidinglar.» [24] Mən silərni tonuoŋan kündin tartip silər Pərwərdigar Hudayinglaroŋa asiyliq qilip kəldinglar).

[25] Xuning bilən mən axu qaoŋda Pərwərdigar aldida əzümni yərgə etip yənə kirik keqə-kündüz düm yattim; dərwəqə düm yattim; qünki Pərwərdigar silərgə qarap «ularni yoqitimən» degənidi. [26] Xunga mən Pərwərdigaroŋa dua qilip: «I Rəb Pərwərdigar, Sən Əz uluoŋlukung arqiliq

9:5 Yar. 12:7; 13:15; 15:7; 17:8; 26:4; 28:13
9:7 Mis. 14:11; 16:2; 17:2; Qəl. 11:4
9:8 Mis. 32:4; Zəb. 106:19-21
9:9 Mis. 24:18; 34:28
9:10 «Əz barmiqi bilən pütkən...» — ibraniy tilida «Hudaning barmiqi bilən pütkən».
9:10 Mis. 31:18
9:13 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Qan. 10:16; 31:27; 2Pad. 17:14
9:14 Mis. 32:10; Zəb. 106:23

9:18 «mən ħeq nərsə yemidim...» — ibraniy tilida «mən ħeq nanni yemidim...».
9:21 Mis. 32:20
9:22 Mis. 17:7; Qəl. 11:1,4,34
9:23 Qəl. 13:3; 14:1

Өzüng üqün ḥərlük bədili tələp setiwaloɣan, Misirdin küqlük ḳolung bilən qikaroɣan Өz həlḳing boloɣan mirasingni yoḳatmioɣaysən;
27 Өz ḳulliring Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupni esingdə tutḳaysən; bu həlḳning baxbaxtaḳlikioɣa, ularning rəzilliki yaki gunaḥioɣa ḳarimioɣaysən; 28 bolmisa, sən bizni elip qikḳan xu zemindikilər: «Pərwərdigar bu həlḳni ularoɣa wədə ḳiloɣan zeminni igiləxkə elip kirəlməydioɣanliḳi üqün wə ularoɣa nəprətləngini tüpəylidin ularni qəlbayawanda yoḳitixḳa Misirdin qikardi» — dəydu.

29 Ḳandaḳla bolmisun, ular zor küqüng wə uzartiloɣan biliking bilən Misirdin qikaroɣan həlḳing wə sening mirasingdur» — dedim.

Yengi pursət

10 1 Xu qaoɣda Pərwərdigar manga: «Өzüng üqün awwalḳidək ikki tax tahtayni oyup qiḳip, taoɣḳa yenimoɣa kəl. Өzünggə yaoɣaqtin bir sanduḳ yasioɣin.. 2 Mən bu tahtaylaroɣa sən qeḳiwətkən awwalḳi tahtaylardiki səzlərni yazimən; sən ularni sanduḳḳa ḳoyisən» — dedi.

3 Xuning bilən mən akatsiyə yaoɣiqidin bir sanduḳ yasidim, awwalḳidək ikki tax tahtay oyup qiḳtim; ikki tahtayni ḳolumda kətürüp taoɣḳa qiḳtim. 4 Pərwərdigar əslidə ot iqidin taoɣda jamaət yioɣiloɣan kündə silərgə eytḳan xu on əmrni awwalḳi pütüktək tahtaylaroɣa yazdi; Pərwərdigar ularni manga tapxurdi.. 5 Mən burulup taoɣdin qüxüp tahtaylarni өzüm yasioɣan sanduḳḳa ḳoydum; Pərwərdigar manga tapilioɣinidək ular tehi uningda turmaḳta.

Qəl-bayawandiki səpərning hatimisi

6 Xu qaoɣda Israillar Bəərot-Bənə-Yaakandin Mosərahḳa yol elip mangdi; Ḥarun xu yərdə əldi wə xu yərdə dəpnə ḳilindi; uning ooɣli Əliazar uning ornini besip kaḥinliḳ ḳildi.. 7 Israillar xu yərdin Gudgodaḥḳa, andin Gudgodaḥtin Yotbataḥḳa səpər ḳildi (Yotbataḥ eriḳ-eḳini mol yərdur).. 8 Xu qaoɣda Pərwərdigar əḥdə sanduḳini kətürüxkə, Pərwərdigarning aldida hizmitidə turup uning namida bəht-bərikət tiləxkə Lawiy ḳəbilisini өzigə tallap ayridi. Wə bügüngə ḳədər xundaḳ boluwatidu. 9 Xunga Lawiy ḳəbilisining Israil ḳerindaxliri iqidə nesiwisi yaki mirasi yoḳtur; Pərwərdigar uningoɣa eytḳandək, Pərwərdigar Өzi uning mirasidur.

10 Mən əmdi awwalḳi künlərdikidək ḳirik keqə-kündüz Pərwərdigar aldida taoɣda turdum; Pərwərdigar xu qaoɣdimu tilikimgə ḳulaḳ saldi; u silərni yoḳatmidi..

11 Pərwərdigar manga: «Ornungdin tur, həlḳni baxlap aldida yol aloɣin; xuning bilən ular Mən ularoɣa təḳdim ḳilixḳa atabowilirioɣa ḳəsəm ḳilip wədə ḳiloɣan zeminni igiləx üqün uningoɣa kirsun» — dedi.

Pərwərdigarni səygin, həlḳni səygin

12-13 Əmdi, i Israil, Pərwərdigar Hudaying səndin nemə tələp ḳilidu? — Ḥaling yahxi bolsun dəp mening bügün silərgə muxu tapilioɣanlirimdin baxḳa nərsini tələp ḳilarmu? — Uning tələp ḳiloɣini bolsa Pərwərdigar Hudayingdin ḳorḳup, Uning kərsətkən barliḳ yollirida mengip, Uni səyüp, pütkül ḳəlbing wə pütkül jening bilən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə bolup, Pərwərdigarning əmrliri wə bəlgilimilirini

---

9:26 «Өz həlḳing boloɣan mirasing» — «Hudaning mirasi» muxu yərdə Өz həlḳini kərsitidu. Məsilən, «Mis.» 34:9ni kərüng.
9:26 Mis. 32:11; Qəl. 14:13
9:28 Mis. 32:12; Qəl. 14:16
10:1 Mis. 34:1
10:4 «on əmr» — ibraniy tilida «on səzni».
10:6 Qəl. 20:28; 33:30,38
10:7 Qəl. 33:32,33
10:9 «Lawiy ḳəbilisining... nesiwisi yaki mirasi yoḳtur» — Ḳanaan zemiɣioɣa kirgəndin keyin Lawiylar wə kaḥinlarning (baxḳa ḳəbililərningkidək) xəhsiy yərzemin yaki xəḥərliri bolmaydu. Ulardiki ḥərbir ailigə Israillarning xəḥərliri iqidin birər turar jay berilidu.
10:9 Qəl. 18:20-32; Ḳan. 18:1; Əz. 44:28
10:10 Ḳan. 9:18, 19

tutuxtin ibarət əməsmu?
14 Mana, asmanlar wə asmanlarning asmini Pərwərdigar Hudayingoɣa mənsuptur;
yər yüzi wə uningdiki ḥəmmə nərsilərmu
Uningoɣa mənsuptur. 15 Ḥalbuki,
Pərwərdigar pəḳət ata-bowiliringlardin
səyünüp, ularni səydi wə xuning bilən
bügünkidək barliḳ əllər arisidin ata-
bowiliringlarning keyinki nəslini, yəni
silərni tallidi. 16 Xunga kənglünglarni
hətnilik ḳilinglar, boynunglarni yənə ḳattiḳ
ḳilmanglar.
17 Qünki Pərwərdigar Hudayinglar
hudalarning Hudasi, rəblərning Rəbbi,
uluoɣ Ilaḥ, Ḳudrətlik wə Dəḥxətlik Boloɣuqi,
insanlarning yüz-hatirisini ḳilmioɣuqi,
ḥeqḳandaḳ parini almioɣuqidur; 18 U yetim-
yesir wə tul hotunlarning dəwasini soraydu,
musapirni səyüp uningoɣa yemək-iqmək wə
kiyim-keqəkni bərgüqidur. 19 Xunga silərmu
musapirni səyüxünglar kerək; qünki silərmu
Misir zeminida musapir idinglar.
20 Sən Pərwərdigar Hudayingdin ḳorkḳin;
sən Uning ibaditidə boloɣin, Uningoɣa
baoɣlanoɣin wə pəḳət Uning namidila ḳəsəm
iqkin. 21 U sən üqün əz kəzüng bilən kergən
bu uluoɣ wə dəḥxətlik ixlarni ḳiloɣan; U sən
mədḥiyiləydioɣan, sening Hudayingdur;
22 ata-bowiliring jəmiy yətmix jan Misiroɣa
qüxkənidi; wə ḥazir Pərwərdigar Hudaying
seni asmandiki yultuzlardək kəp ḳildi.

Hudaoɣa itaətmən boluxning bəht-bərikiti

11 1 Əmdi sən Pərwərdigar Hudayingni
səygin, Uning tapilioɣini, bəlgilimi-
lirini, ḥəkümlirini ḥəm əmrlirini izqil tutkin.
2-3 Xu ixlarni bügün esinglarda tutunglar,
qünki mən Pərwərdigar Hudayingning
jaza-tərbiyisi, uluoɣluḳi, küqlük ḳoli wə
uzartiloɣan bilikini, Misir zeminida Misir
padixaḥi Pirəwngə ḥəm uning pütkül zemini
üstigə kərsətkən məjizilik alamətliri wə
ḳiloɣanlirini kərmigən baliliringlaroɣa səz
liməymən. 4 (qünki ular Pərwərdigarning
Misirning ḳoxuni, ularning atliri, ularning
jəng ḥarwiliroɣa ḳiloɣan ixliri, yəni Ḳizil
Dengizning suliri bilən ularni oɣərḳ ḳilip,
üzül-kesil ḥalak ḳiloɣanliḳi, 5 Uning silər
muxu yərgə kəlgüqə silərgə nemə ḳiloɣanliḳi,
6 Uning Rubənning əwladi, Eliabning ooɣulliri
Datan wə Abiramoɣa nemə ḳiloɣanliḳi,
yəni pütün Israillar arisida yər yüzining
aoɣzini ḳandaḳ eqip ularni ailisidikiliri wə
qedirliri bilən ḳoxup barliḳ təəlluḳatliri
bilən yutuwətkənlikini kər-migənidi;). 7 mən
bəlki silərgə səz ḳilimən; qünki silərning
kəzliringlar Pərwərdigar ḳiloɣan barliḳ uluoɣ
ixlarni kərdi.

Wədə ḳilinoɣan zeminning mol bayliḳliri

8 Əmdi, mən silərgə bügün tapilioɣan barliḳ
əmrlərni tutunglar; xundaḳ ḳilsanglar küqlinip, ḥazir ətüp igiliməkqi boloɣan zeminoɣa
kirip uni igiləysilər 9 wə Pərwərdigar ata-
bowiliringlaroɣa ḳəsəm ḳilip ularoɣa ḥəm
əwladliroɣa berixkə wədə ḳiloɣan zeminda,
yəni süt bilən ḥəsəl eḳip turidioɣan munbət
bir zeminda turup uzun əmür kərisilər.
10 Qünki silər igiləxkə kiridioɣan xu zemin
silər qiḳkan Misir zeminidək əməs; u yər
bolsa, silər uningoɣa uruḳ qaqḳandin keyin
putunglar bilən suoɣiridioɣan kəktatliḳtək
zemin idi; 11 biraḳ silər igiləxkə ətidioɣan xu

10:12-13 Ḳan. 6:5; Mat. 22:37; Luḳa 10:27
10:14 Yar. 14:19; Zəb. 24:1; 115:16
10:16 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Ḳan. 9:13; Yər. 4:4
10:17 2Tar. 19:6, 7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḥ. 17:14
10:18 «yetim-yesir» — ibraniy tilida «atisizlar».
10:20 Ḳan. 6:13; 13:4; Mat. 4:10; Luḳa 4:8
10:22 «ata-bowiliring jəmiy yətmix jan Misiroɣa qüxkənidi...» — yaki «ata-bowiliring yətmix jan bilən Misiroɣa qüxkənidi...».
10:22 Yar. 15:5; 46:27; Mis. 1:5; Ros. 7:14

11:2-3 «xu ixlarni bügün esinglarda tutunglar...» — ibraniy tilida «xu ixlarni bügün bilinglarki,...».
11:4 «...Pərwərdigarning Misirning ḳoxuni,,ni .... üzül-kesil ḥalak ḳiloɣanliḳi» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning Misirning ḳoxuni..ni ...taki bügüngə ḳədər ḥalak ḳiloɣanliḳi» — bu ibarə ularning tüptin ḥalak ḳilinoɣanliḳini təkitləydu.
11:6 Qəl. 16:31; 27:3; Zəb. 106:16-17
11:10 «putunglar bilən suoɣiridioɣan zemin» —

zemin bolsa taoŋ-jiloŋiliri boloŋan bir zemindur; u asmandiki yamoŋurdin su iqidu, 12 u Pərwərdigar Hudaying Өzi əzizləydioŋan bir zemindur; qünki Pərwərdigar Hudayingning kəzliri yilning bexidin yilning ahirioŋiqə üzlüksiz uningoŋa tikilidu. 13 Xundaq boliduki, silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, pütkül qəlbinglar wə pütkül jeninglar bilən uning ibaditidə bolux üqün mən silərgə bügün tapilioŋan əmrlərgə kəngül qoyup qulaq salsanglar, 14 U: «Mən zemininglaroŋa əz pəslidə yamoŋur, yəni dəsləpki wə keyinki yamoŋurlarni ata qilimən; xuning bilən axliqliringlar, yengi xarabinglar wə zəytun meyinglarni yioŋalaysilər;… 15 Mən xundaqla mal-waranliring üqün ot-qəp berimən; sən yəp-iqip toyunisən» — dəydu.

Itaətmən bolux wə balilaroŋa tərbiyə berixning bəhti

16 Qəlbinglar aldinip, baxqa ilahlarning qulluqioŋa kirip, ularoŋa qoquxunup kətməslikinglar üqün əzünglaroŋa həzi bolunglar;… 17 bolmisa, Pərwərdigarning oŋəzipi silərgə qozoŋilip, yamoŋur yaoŋmasliqi üqün asmanlarni etiwetip yamoŋur yaoŋdurmaydu, tupraq məhsulatlirini bərməydu wə Pərwərdigar silərgə ata qilidioŋan munbət zemindin yoqitilisilər.

18 Silər mening bu səzlirimni qəlbinglaroŋa püküp jeninglarda saqlanglar, qolunglaroŋa əslətmə-bəlgə qilip tengiwelinglar, pexanənglərgə qaxqidək simwol qilip ornitiwelinglar;… 19 Silər ularni baliliringlaroŋa əgitisilər; əydə olturoŋininglarda, yolda mengiwatqininglarda, yatqininglarda wə orundin qopqininglarda ular tooŋruluq səz ləngla r;… 20 Ularni əyünglardiki kexəklərgə wə dərwaziliringlaroŋa pütüp qoyunglar. 21 Xuning bilən silərning Pərwərdigar atabowiliringlaroŋa berixkə qəsəm qilip wədə qiloŋan zeminda turidioŋan künliringlar wə baliliringlarning künliri uzun bolidu, yər yüzidiki künliringlar asmanning künliridək bolidu.… 22 Mən bügünki kündə silərgə tapilioŋan bu pütkül əmrni ihlas bilən tutsanglar, yəni Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, uning barliq yollirida mengixinglar bilən uningoŋa baoŋlansanglar, 23 undaqta Pərwərdigar silərning kəz aldinglarda bu barliq əllərni zeminidin məhrum qilip həydəydu wə silər əzünglardin qong wə küqlük əllərning təəlluqatini igiləysilər. 24 Tapiningliar dəssigən hərbir jay silərningki bolidu; qegranglar qəl-bayawandin tartip, Liwanoŋiqə wə Əfrat dəryasidin Ottura Dengizoŋiqə bolidu.… 25 Heqkim aldinglarda turalmaydu; Pərwərdigar Hudayinglar silərgə eytqinidək, silərdin boloŋan qorquŋ wə dəhxətni silər dəssigən barliq jaylar üstigə salidu.…

Musa «bəht-bərikət wə lənət»ni Israilning aldioŋa qoyidu

26 Mana, mən bügün aldinglaroŋa bəht-bərikət wə lənətni qoyimən; 27 Mən silərgə bügün tapilioŋan Pərwərdigar Hudayinglarning əmrlirigə itaət qilsanglar, bəht-bərikət bolidu; 28 Pərwərdigar Hudayinglarning əmrlirigə itaət qilmisanglar, bəlki silər tonumioŋan baxqa ilahlaroŋa əgixip, mən bügün tapilioŋan yoldin qətnəp kətsənglar, silərgə lənət qüxidu.

29 Xundaq qilixinglar kerəkki, Pərwərdigar Hudayinglar silərni silər igiləxkə kiridioŋan zeminoŋa elip kirgəndin keyin, bəht-

Misirda etizlar (bügüngə qədər) insanning puti bilən aylanduridioŋan bir hil addiy nasus bilən suoŋirilidu.

11:14 «dəsləpki wə keyinki yamoŋurlar» — «dəsləpki yamoŋurlar» 10-ayda yaoŋidu wə tupraq yumxitilixi bilən yər həydəxkə andin uruq qeqixqa mumkin bolidu. «keyinki yamoŋurlar» bolsa Qanaanda 3- yaki -4-ayda yeoŋip, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga hərbir dehqan «keyinki yamoŋur»oŋa təxnadur, ular uni bək qədirləydu.

11:16 Qan. 8:19

11:18 Qan. 6:6, 8

11:19 Qan. 4:9; 6:7

11:21 «yər yüzidiki künliringlar asmanning künliridək bolidu» — mənisi bəlkim künlər kəp həm bəhtlik bolidu, degəndək boluxi mumkin. Baxqa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

11:24 «Ottura Dengizoŋiqə...» — ibraniy tilida «kəyni dengizoŋiqə....».

11:24 Yə. 1:3; 14:9

11:25 Mis. 23:27

bərikətni Gərizim teoɣi üstidə wə lənətni Əbal teoɣi üstidə turup jakarlaysilər.» [30] Bu taoɣlar Iordan dəryasining ƙarxi təripidə, Gilgalning udulidiki Arabaḥ tüzləngliкidə turuwatƙan Ƙanaaniylarning zeminida, məoɣrib yolining arƙisida, Morəḥtiki dub dərəhlirigə yeƙin yərdə əməsmu?

[31] Qünki silər Pərwərdigar Hudayinglar silərgə təƙdim ƙiliwatƙan zeminni igiləx üqün uningoɣa kirixkə Iordan dəryasidin ətisilər; silər dərwəƙə uni igiləysilər wə uningda olturaƙlixisilər. [32] Silər mən aldinglaroɣa ƙoyoɣan bu barliƙ ḥəkümlər wə bəlgilimilərgə əməl ƙilixƙa kəngül ƙoyunglar.

Huda tallaydioɣan jayda, muƙəddəshanida ibadət ƙilix

12 [1] Ata-bowiliringlarning Hudasi boloɣan Pərwərdigar silərning igilixinglaroɣa beridioɣan zeminda turoɣanda, yər yüzidiki barliƙ künliringlarda kəngül ƙoyup tutuxunglar kerək boloɣan bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlər mana munulardur: —

[2] Silər ḥəydəp qiƙaroɣan əllərning egiz taoɣlar, dənglər wə ḥərbir yexil dərəh astidiki əz ilaḥlirining ƙulluƙida boloɣan ibadətgaḥlirini təltəküs yoƙitixinglar kerək;

[3] Ularning ƙurbangaḥlirini buzunglar, but tüwrüklirini qeƙinglar wə Axərahlirini ot bilən kəydürüwetinglar; ilaḥlirining oyma məbudlirini kesip taxlanglar; ularning isim-namlirinimu xu yərdin yoƙitixinglar kerək.

[4] Silər Pərwərdigar Hudayinglarning hizmitidə ulardək ƙilmanglar, [5] bəlki Pərwərdigar Hudayinglar Əz namini tikləx üqün barliƙ ƙəbililiringlarning zeminliri arisidin tallioɣan, Əz turaloɣusi boloɣan jayni izdənglar, xu yərgə kelinglar; [6] xu yərgə silər kəydürmə wə inaƙlik ƙatarlik ƙurbanliƙinglarni, məḥsulatliringlardin ondin biri boloɣan əxrilərni, ƙolunglardiki kətürmə ḥədiyələrni, ƙəsəmgə baoɣliƙ ḥədiyələrni, ihtiyariy ḥədiyələrni wə ƙoy-kala padiliringlarning tunji balilirini əkilisilər; [7] Silər ailəngdikilər bilən ƙoxulup xu yərdə Pərwərdigar Hudayinglarning aldida ziyapət ƙilinglar, silər Pərwərdigar Hudayinglar silərni bərikətligən ƙol əmgikinglarning mewisidin xadlinisilər.. [8] Silər biz bügün ƙiloɣinimizdək, yəni ḥərbiringlar əz bilgininglarqə ƙiloɣininglardək ƙilmasliƙinglar kerək; [9] Qünki Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan aramliƙ ḥəm miraska tehi yetip kəlmidinglar.

[10] Biraƙ silər Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras ƙilip beridioɣan zeminoɣa olturaƙlaxƙandin keyin, xundaƙla u silərni ətrapinglardiki barliƙ düxmənliringlardin ƙutƙuzup aram bərgəndin keyin, silər tinq-aman turoɣanda, [11] xu qaoɣda Pərwərdigar Hudayinglar Əz namini ƙoyidioɣan bir jay bolidu; silər xu yərgə kəydürmə wə inaƙlik ƙatarlik ƙurbanliƙinglarni, məḥsulatliringlardin ondin biri boloɣan əxrilərni, ƙolunglardiki kətürmə ḥədiyələrni wə Pərwərdigaroɣa atap ƙəsəm ƙiloɣan esil ḥədiyələrni əkilisilər;

[12] wə Pərwərdigar Hudayinglar aldida xadlinisilər, yəni silər, ooɣul-ƙizliringlar, ƙul-dedəkliringlar wə silər bilən bir yərdə turuwatƙan Lawiylar (qünki ularning aranglarda ḥeqƙandaƙ nesiwisi yaki mirasi yoƙtur) ḥəmminglar xadlinisilər.

[13] Sən kəydürmə ƙurbanliƙliringni udul kəlgən jaylarda ƙilmasliƙ üqün kəngül

11:29 «Gərizim teoɣi üstidə... wə .. Əbal teoɣi üstidə turup jakarlaysilər» — ibraniy tilida «Gərizim teoɣi üstigə... wə .. Əbal teoɣi üstigə ƙoyusilər». Bu yərlərdə əḥdidiki bəht-bərikətlər wə lənətlər jakarlinidu ḥəm tax üstigə pütülidu. Muxu ixning təpsilatliri 27-28-bablarda wə «Yəxua» 8:30-35də tepilidu.

11:29 Ƙan. 27:12,13; Yə. 8:33

12:2 Mis. 34:12,13; Ƙan. 7:5

12:3 Ḥak. 2:2

12:5 2Tar. 7:12

12:7 «ƙol əmgikinglarning mewisidin...» — ibraniy tilida «ƙolunglardiki okəttin...»

12:11 1Pad. 8:29

12:12 «silər bilən bir yərdə turuwatƙan...» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatƙan» degən səz bilən ipadilinidu.

12:12 Qəl. 18:20; Ƙan. 10:9; 18:1

ḳoyoɳin; [14] Pəḳət Pərwərdigar ḥəmmə ḳəbililiringning zeminliri arisidin tallioɳan jayda keydürmə ḳurbanliḳliringni ḳil wə xu jayda mening sanga barliḳ tapilioɳinimoɳa əməl ḳil.
[15] Ḥalbuki, sən kənglüng tartḳiniqə Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligini boyiqə xəḥər-yeziliringda ḥalal ḥaywanlarni soyup (huddi jərən yaki keyik gəxidin yegəngə ohxax), gəx yesəng bolidu; məyli pak, məyli napak kixilər bolsun ularning gəxini yesə bolidu.. [16] Silər pəḳət uni ḳeni bilən ḳoxup yeməslikinglar kerək; silər ḳenini su təkkəndək yərgə təküwetixinglar kerək.. [17] Sən axliḳtin, yengi xarabtin, zəytun meyidin ondin biri boloɳan əxriliringni yaki kala-ḳoy padiliringning tunji balilirini, yaki ḳəsəmgə baoɳliḳ ḥədiyəliringni, ihtiyariy ḥədiyəliringni yaki ḳolungdiki kətürmə ḥədiyəliringni xəḥər-yeziliringda yeməsliking kerək;. [18] bəlki bularni Pərwərdigar Hudaying aldida, Pərwərdigar Hudaying tallaydioɳan jayda yeyixing kerək, yəni sən, ooɳlung, ḳizing, ḳul-dediking wə sən bilən bir yərdə turuwatḳan Lawiylar birgə yesəng bolidu; wə sən Pərwərdigar Hudaying aldida əmgikingning barliḳ mewisidin xadlinisən.. [19] Əzünggə ḥezi boloɳinki, sən zeminda turoɳan barliḳ künliringdə Lawiylardin waz kəqməsliking kerək.

Ḳanni yeməslik kerək

[20] Pərwərdigar Hudaying sanga wədə ḳiloɳandək qegraliringni kengəytkəndə, sən kənglüng tartip: «gəx yəymən» desəng, sən kənglüngning tartḳiniqə gəx yesəng bolidu.. [21] Əgər Pərwərdigar Hudayinglar Əz namini ḳoyuxḳa tallaydioɳan jay səndin bək yiraḳ bolsa, sən Pərwərdigar sanga təḳdim ḳiloɳan kala-ḳoylardin elip soyisən; mən sanga tapilioɳandək ularni soyisən wə xəḥər-yeziliring iqidə kənglüng tartḳiniqə booɳuzlap yəysən.. [22] Jərən yaki keyik yegəndək ularni yəysən; məyli pak məyli napak kixilər bolsun uning gəxidin yesə bolidu. [23] Pəḳət xuningdin ḥezi boloɳinki, ularning ḳenini yemə; qünki jan degən ḳandidur; sən gəxni jan bilən ḳoxup yeməsliking kerək. [24] Sən ḳanni yeməsliking kerək; bəlki uni suni yərgə təkkəndək yərgə təküwət. [25] Sən uni yeməsliking kerək; xundaḳ ḳilsang ḥaling wə səndin keyinki baliliringning ḥali yahxi bolidu; qünki sən Pərwərdigarning nəziridə durus boloɳanni ḳiloɳan bolisən.
[26] Biraḳ səndiki Pərwərdigaroɳa atioɳan wə ḳəsəmgə baoɳliḳ nərsilərni bolsa, sən ularni elip Pərwərdigar tallaydioɳan jayoɳa apirisən; [27] sən xu yərdə Pərwərdigar Hudayingning ḳurbangaḥi üstidə keydürmə ḳurbanliḳliringni, gəx bilən ḳenini sunoɳin; baxḳa ḳurbanliḳliringning ḳeninimu Pərwərdigar Hudayingning ḳurbangaḥi üstidə ḳuyoɳin wə gəxini yegin.
[28] Mən sanga tapilioɳan bu barliḳ səzlərgə ḳulaḳ selip kəngül bəlgin. Xundaḳ ḳilsang, Pərwərdigar Hudayinglarning nəziridə yahxi wə durus boloɳanni ḳiloɳan bolisən wə əz ḥaling wə səndin keyinki əwladliringning ḥali yahxi bolidu.

Butlarning yirginqliki

[29] Pərwərdigar Hudaying sən baridioɳan yərdiki əllərning zeminini igilixing üqün ularni sening aldingda yoḳitidu. Xu qaoɳda, sən ularning zeminini igiləp xu yərdə turoɳiningda, [30] Xu əllər aldingda yoḳitiloɳandin keyin, ularning izidin mengixḳa eziḳturulmasliḳing üqün əzünggə ḥezi bol wə: — «Bu əllər əz ilaḥlirining ibaditini ḳandaḳ tutḳan boloɳiydi? Mənmu xundaḳ ḳilip baḳayqu!» dəp ularning ilaḥlirini ḥeq

12:15 «xəḥər-yezanglarda...» — Ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.
12:16 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Ḳan. 15:23
12:17 «xəḥər-yezanglarda turoɳan» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə turoɳan» degən səzlər bilən ipadilinidu.
12:18 «sən bilən bir yərdə turuwatḳan» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə turuwatḳan» degən səz bilən ipadilinidu. **«əmgikingning barliḳ mewisidin...»** — ibraniy tilida «ḳolunglardiki barliḳ oḳəttin...»
12:20 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Ḳan. 15:23

12:21 «xəḥər-yeziliringlar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.

izdimə. 31 Sən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə bolqiningda qət'iy ularning yoli boyiqə ix tutmasliqing kerək; qünki nemə ix Pərwərdigarqa yirginqlik bolsa, nemə ix Uningqa nəprətlik bolsa, ular əz ilahliri üqün xu ixlarni qilqan; ular hətta əz ooqullirini wə qizlirinimu ilahlirioqa atap otta kəydürüp kəlgən.

Butpərəslik wə sahta pəyoqəmbərlər

32 Mən silərgə tapilioqanliki əməllərgə əməl qilixqa köngül bəlünglar; uningqa heq nemə qoxmanglar, uningdin heq nərsini qikiriwətmənglar.

13 1 Əgər aranglardin pəyoqəmbər yaki qüx kərgüqi qikip, silərgə məlum bir məjizilik alamət yaki karamətni kərsitip berəy desə 2 wə u silərgə aldin'ala degən məjizilik alamət yaki karamət əməlgə axurulsa, əmma xuning bilən munasiwətlik «baxqa ilahlaroqa (yəni silər tonumioqan ilahlaroqa) əgixəyli» wə «ularning qulluqida bolayli» desə, 3 xu pəyoqəmbər yaki qüx kərgüqining səzlirigə qulaq salmanglar; qünki xu tapta Pərwərdigar Hudayinglar silərning uni, yəni Pərwərdigar Hudayinglarni pütün qəlbinglar wə pütün jeninglar bilən səyidioqan-səymədioqininglarni bilix üqün sinawatqan bolidu.

4 Silər Pərwərdigar Hudayinglaroqa əgixip mengixinglar kerək; silər Uningdin qorqunglar, əmrlirini tutunglar, Uning awazioqa qulaq selinglar; silər Uning hizmitidə bolup Uningqa baoqlininglar.

5 Xu pəyoqəmbər yaki qüx kərgüqi bolsa ölümgə məhkum qilinixi kerək; qünki u silərni Misir zeminidin qutquzup qikaroqan, yəni «qulluq makani»din hərlük bədili tələp qutquzoqan Pərwərdigar Hudayinglaroqa asiylik qilixni qutratti, xundaqla Pərwərdigar Hudayinglar seni mengixqa əmr qiloqan yoldin eziqturuxqa urundi; silər muxundaq rəzillikni aranglardin yoqitixinglar kerək.

ailining iqidə pəyda boloqan sahta pəyoqəmbərlər

6-7 Qerindixing, məyli anangning ooqli yaki əz ooqlung yaki qizing, jan-jigiring boloqan ayaling yaki jan dostung astirtin seni azdurmaqqi bolup: «Barayli, baxqa ilahlarning qulluqioqa kirəyli» desə, yəni əzüng yaki ata-bowiliring heq tonumaydioqan, ətrapingdiki əllərning ilahliri bolsun, yeqin bolsun, yiraq bolsun, hətta yər yüzining bu qetida yaki u qetida bolsun, xularning qulluqioqa kirəyli desə, 8 undaqta sən uningqa qoxulma yaki uningqa qulaq salma; sən uni heq ayima, uningqa rəhim qilma wə uning gunahini heq yoxurma; 9 qandaqla bolmisun, uni əltürgin; uni əltürüxkə tunji qol saloquqi sən bol, andin barliq həlqning qolliri əgixip xundaq qilsun. 10 U seni Misir zeminidin, «qulluq makani»din qutquzup qikaroqan Pərwərdigar Hudayingni taxlaxqa eziqturmaqqi boldi, xunga sən uni əltürüxüng, qalma-kesək qilixing kerək; 11 Xuning bilən pütkül Israil anglaydu, qorqidu, xuningdin keyin yənə xundaq rəzil ixni aranglarda qilmaydu.

Məlum yurttikilər toplixip qiloqan butpərəslikning jazasi

12-13 Əgər Pərwərdigar Hudaying olturaqlixixqa sanga təqdim qiloqan məlum bir xəhərdə: «Arimizdin bəzi rəzil adəmlər qikip: «Barayli, baxqa ilahlarning qulluqida bolayli» dəp silər heq tonumaydioqan ilahlaroqa əgixixkə əz xəhiridikilərni eziqturdi» degən həwərni anglisang, 14 xu

12:32 Qan. 4:2; Pənd. 30:6; Wəh. 22:18
13:4 Qan. 10:20
13:5 Qan. 18:20; Yər. 14:15
13:6-7 «jan-jigiring boloqan ayaling» — ibraniy tilida «quqiqingdiki ayaling».
13:6-7 Qan. 17:2
13:8 «sən uni heq ayima...» — ibraniy tilida «kəzüng ularni heq ayimisun...».
13:9 Qan. 17:7
13:11 Qan. 17:13
13:12-13 «bəzi rəzil adəmlər...» — ibraniy tilida «belial

hаman təkxürüp sürüxtə kil; rast bolsa, dərwəkə bu yirginqlik ix aranglarda yüz bərgənliki ispatlanoqan bolsa, 15 undakta sən xu xəhərdikilərni kiliq bilən eltürüp, bu xəhərni wə uning iqidiki barlik nərsilərni, jümlidin mal-waranlirini təltəküs halak kiliwət. 16 Uningdiki barlik oljini otturidiki qong məydanoqa yioqip, xu xəhərni barlik oljisi bilən koxup Pərwərdigar Hudayingoqa ataloqan køydürmə kurbanlikтək ot bilən køydürüwət; u mənggügə harabilik bolidu — kaytidin kurulmaslikі kerək. 17 Təltəküs halakətkə bekitilgən heqbir nərsə kolungoqa qaplaxmisun; xundak kilsang Pərwərdigar oqazipidin yenip sanga rəhim kərsitidu; U sanga iqini aoqritip, ata-bowiliringoqa kəsəm kiloqandək seni køpəytidu. 18 Sən mən bügün tapiloqan Pərwərdigar Hudayingning barlik əmrlirini tutup, uning nəziridə durus boloqanni kilix üqün awazioqa kulak salsang, haling xundak yahxi bolidu.

Pərwərdigar aldidiki halallik wə haramlik — halal wə haram janiwarlar

14 1 Silər Pərwərdigar Hudayinglarning pərzəntliridursilər; əlgənlər üqün bədininglarni heq kəsməslikinglar kerək wə yaki manglay qeqinglarni kirip takir kilmaslikinglar kerək; 2 qünki sən Pərwərdigar Hudayingoqa ataloqan mukəddəs bir həlktursən; Pərwərdigar yər yüzidiki barlik həlklər arisidin Өzining alahidə gəhiri boloqan bir həlk boluxi üqün seni tallioqandur. 3 Sən heqkandak yirginqlik nərsini yeməsliking kerək.

4 Təwəndikilər silər yeyixkə bolidioqan haywanlar: — kala, koy, əqkə; 5 keyik, jərən, buoqa, yawa əqkə, ahu, bəkən, yawa koy, 6 xundakla haywanlar iqidə tuyakliri pütünləy aqimak (tuyakliri pütünləy yerik) həm kəxigüqi haywanlarning hərhilini yesənglar bolidu. 7 Lekin, kəxigüqi yaki aqimak tuyaklik haywanlardin təwəndikilərni yeməslikinglar kerək: —

Təgə, toxkan wə suoqur (qünki ular kəxigüqi boloqini bilən tuyiki aqimak əməstur. Xunga ular silərgə haram bolidu).

8 Qoxka bolsa tuyakliri aqimak boloqini bilən kəximigini üqün silərgə haram bolidu. Xundak haywanlarning gəxini yeməslikinglar kerək wə həm əlüklirigə təgməslikinglar kerək.

9 Suda yaxaydioqan janiwarlardin təwəndikilərni yeyixkə bolidu: — sudiki janiwarlardin kaniti wə kasirakliri boloqanlarni yeyixkə bolidu, 10 lekin kaniti wə kasirakliri bolmioqanlarni yeməslikinglar kerək; ular silərgə nisbətən haram bolidu.

11 Barlik halal kuxlarni yesənglar bolidu; 12 birak təwəndiki uqar-kanatlarni yeməslikinglar kerək: yəni bürküt, tapkux-oqeqirlar, dengiz bürküti, 13 karlioqaq kuyrukluk sar, laqin, korultaz-tapkuxlar wə ularning hilliri, 14 həmmə kaoqa-kozoqunlar wə ularning hilliri, 15 müxükyapilak, təgikux, qayka, sar wə ularning hilliri, 16 huwkux, ibis, ak ku, 17 sakiykux, belik'aloquq, karna, 18 ləylək, turna wə uning hilliri, həpüp bilən xəpərəng degənlər silərgə haram sanalsun.

19 Hərbir kanatlik əmiligüqi haxarətlər bolsa silərgə nisbətən haram bolidu; ularni yeməslikinglar kerək.

(Iblis)ning bəzi baliliri...».

14:1 «əlgənlər üqün ... manglay qeqinglarni kirip takir kilmaslikinglar kerək» — butpərəs Kanaaniylar arisida xundak ərp-adətlər køp idi.

14:1 Law. 19:27,28; 21:5

14:2 Kan. 7:6; 26:18

14:4 Law. 11:2

14:6 «kəxigüqi haywanlar» — muxu yərdə ikki-üq axkazini bar haywanlarnila əməs, bəlki yənə ozukni yumxak qaynaydioqan barlik haywanlarni əz iqigə alidu.

14:7 «suoqur» — yaki «siqkan» — taoqlarda yaxaydioqan kiqik bir haywan.

14:12 «tapkux-oqeqirlar» — ibraniy tilida «ustihan qakkuqi kux». Yəni bir tərjimisi «belik'aloquq».

14:16 «huwkux» — yaki «kiqik huwkux». **«ak ku»** — ibraniy tilidin buning kandak kux ikənlikini bilix təs.

14:17 «sakiykux» — sakiykux yaki «suoqa sünggügüqi». Ibraniy tilidin buning kandak kux ikənlikini bilix təs. **«karna»** — yaki «kotan».

14:18 «turna» — yaki «kotan». **«ləylək, turna ... degənlər silərgə haram sanalsun»** — bu halal wə haram nərsilər tooqruluk «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

14:19 «Hərbir kanatlik əmiligüqi haxarətlər ... ularni yeməslikinglar kerək» — bu tizimliktiki kuxlarning

20 Silər barlik ḥalal ḳuxlarni yesənglar bolidu.
21 Silər ḥeqḳandak əlük janiwarni yeməslikinglar kerək; silər undak nərsini xəḥər-yezanglar iqidə turuwatḳan musapirlaroɣa beringlar; ular uningdin yesə bolidu yaki uni yat əlliklərkə setiwətsimu bolidu; qünki sən Pərwərdigar Hudayingoɣa ataloɣan muḳəddəs bir həlḳtursən. Sən ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixursang bolmaydu.

Pərwərdigaroɣa beoɣixlax

22 Sən jəzmən ḥər yili etizdiki ḥəmmə terikqilik məḥsulatliringning ondin birini ayrixing kerək; 23 sən xularni, yəni axliking, yengi xarabing, zəytun meyingning ondin birini Pərwərdigar Hudayingning aldida, yəni U Θz namini ḳalduruxḳa tallaydioɣan jayda yə, xundakla kala-ḳoy padiliridin ayriloɣan tunji balilirini xu yərdə yə; xundak ḳilsang Pərwərdigar Hudayingdin daim ḳorḳuxni əginisən.
24 Wə Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligəndə, U Θz namini ḳalduruxḳa tallioɣan xu jay səndin intayin yirak bolup, məḥsulatliringni xu yərgə apiralmioɣudək bolsang, 25 sən xu qaoɣda uni puloɣa setip, pulni ḳolungoɣa tengip, Pərwərdigar Hudaying tallioɣan jayoɣa baroɣin wə 26 wə kənglüng nemə tartsa, məyli kala, ḳoy, məy-xarab, musəlləs bolsun, yaki xuningdək kənglüng tartḳan ḥərḳandak nərsini xu puloɣa alsang bolidu; andin sən wə əyüngdikilər xu yərdə uningdin yəp-iqip, Pərwərdigar Hudaying aldida xad-huram bolisilər.
27 Xəḥər-yeziliringda turuwatḳan Lawiylarni untumaslikiɣ kerək, qünki aranglarda uning ḥeqḳandak nesiwisi yaki mirasi yoḳ.
28 Ḥər üq yilning ahirida sən xu yildiki məḥsulatliringdin ondin birini əxrə ḳilip qikar; sən uni xəḥər-yeziliring iqidə topla;
29 xuning bilən Lawiylar (qünki aranglarda uning ḥeqḳandak nesiwisi yaki mirasi yoḳ), musapir, yetim-yesirlər wə tul hotunlar kelip uningdin yəp toyunsun; xundak ḳilsang Pərwərdigar Hudaying ḳolungdiki barlik mewini bərikətləydu.

Ḳərzlərdin halas ḳilix

15 1 Ḥərbir yəttə yilning ahirida sən bir «halas ḳilix»ni jakarlioɣin. 2 Bu «halas ḳilix» mundak bolidu: — barlik ḳərz igiliri ḳoxnisioɣa bərgən ḳərzni kəqürüm ḳilixi kerək; uni ḳoxnisidin yaki ḳerindixidin tələp ḳilmasliki kerək; qünki Pərwərdigar aldida bir «halas ḳilix» jakarlandi. 3 Qətəlliktin bolsa tələp ḳilixḳa bolidu; lekin ḳerindixingda boloɣan ḳərzni kəqürüm ḳilixing kerək.
4 Ḥalbuki, aranglarda ḥajətmənlər bolmaydu; qünki Pərwərdigar Hudaying silərgə miras bolux üqün igilixinglaroɣa beridioɣan xu zeminda turoɣiningda seni ziyadə bərikətləydu;
5 Pəḳət silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa ḳulak selip, mən silərgə bügün tapilioɣan bu pütün əmrgə əməl ḳilixḳa kəngül bəlsənglar xundak bolidu. 6 Qünki Pərwərdigar Hudaying sanga wədə ḳiloɣandək u seni bərikətləydu; sən kəp əllərgə kapalətlik elip ḳərz berisən, lekin ulardin ḳərz almaysən; sən kəp əllər üstigə ḥəküm sürisən, lekin ular üstüngdin ḥəküm sürməydu.

---

kəpinqisining ibraniy tilidiki nami Təwratta pəḳət bir-ikki ḳetim kərüngən boloɣaqḳa, ularning ḳaysi ḳuxlar ikənlikini toptooɣra bekitix bəzidə mumkin bolmaydu. Ḥalbuki, ularning omumiy tipliri, xübḥisizki, tərjimimizdək bolidu.

14:21 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən sözlər bilən ipadilinidu.

«ooɣlaḳni anisining sütidə ḳaynitip pixursang bolmaydu» — bu əmr bəlkim ətraptiki butpərəs həlklərning məlum ərp-aditigə əgəxməslik kerəklikini kərsitixi mumkin. Bu tooɣruluḳ yənə «Lawiylar»diki «ḳoxumqə söz»imizni kərüng.

14:21 Mis. 23:19; 34:26

14:23 Ḳan. 12:17,18

14:26 Mat. 21:12

14:27 «Xəḥər-yeziliringda» — ibraniy tilida «Dərwaziliring iqidə» degən söz bilən ipadilinidu.

14:27 Qəl. 18:20, 24; Ḳan. 10:9; 12:12; 18:1, 2; 26:12

14:28 «xəḥər-yeziliring iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqidə» degən söz bilən ipadilinidu.

15:1 Mis. 21:2; Yər. 34:14

15:2 «... Pərwərdigar aldida bir «halas ḳilix» jakarlandi» — bəzi alimlar bu «halas ḳilix» degənning mənisi, ḳərz igiliri **yəttə yil iqidə** ḳərzdarlardin ḳərzni sorimasliki kerək; lekin yəttinqi yildin keyin ḳərzlərni ḳaytidin soraxḳa bolidu, dəp bekitilgən, dəp ḳaraydu.

Sehiy bolunglar!

7 Pərwərdigar Hudaying sanga beridioŋan zeminda xəḥər-yezanglar iqidə turuwatqan qerindaxliring arisidin kəmbəoŋəl bir adəm bolsa, sən uningoŋa kənglüngni qattiq qilma yaki ḥajiti qüxkən qerindixingoŋa qolungni yumuwalma;
8 sən bəlki sehiyliq bilən uningoŋa qolungni oquq qil wə uningda nemə kəm bolsa qoqum ḥajitidin qiqip uningoŋa ətnə berip tur. 9 Kənglüngdə namrat qerindixingdin aoŋrinip: Yəttinqi yil, yəni «halas yili» yeqinlaxti, dəp rəzil oyda boluxtin, uningoŋa ḥeq nərsə bərməsliktin ḥezi bol; xundaq bolup qalsa u sening tooŋrangda Pərwərdigaroŋa pəryad kətürüxi bilən bu ix sanga gunaḥ ḥesablinidu.
10 Sən qoqum uningoŋa sehiyliq bilən bərgin; uningoŋa bərginingdə kənglüngdə narazi bolma; qünki bu ix üqün Pərwərdigar Hudaying seni barliq ixliringda wə qolungdiki barliq əmgikingdə bərikətləydu.
11 Qünki kəmbəoŋəllər zemindin yoqap kətməydu; xunga mən sanga: «Sən sehiyliq bilən zemindiki qerindixingoŋa, yəni sening namratliringoŋa wə ḥajətmənliringgə qolungni aqqin» — dəp tapilidim.

Qullarni qoyuwetix

12 Sening qerindixing, məyli ibraniy ər yaki ibraniy ayal bolsun sanga setiloŋan bolsa, u altə yil qulluqungda bolidu, andin yəttinqi yilida sən uni əzüngdin halas qilip qoyuwət.
13 Uni qoyuwətkəndə quruq qol qoyuwətsəng bolmaydu; 14 sən qoqum qoyliringdin, haminingdin wə xarab kəlqikingdin təkdim qilixing kerək; Pərwərdigar Hudaying seni bərikətligini boyiqə sən uningoŋa bər. 15 Sening əslidə Misir zeminida qul boloŋanliqingni, xuningdək Pərwərdigar Hudaying seni ḥərlük bədili tələp qutquzoŋanliqini yadingda tut; xunga mən bügün bu ixni sanga tapilidim.
16 Ḥalbuki, xu qulung sanga: «mən səndin kətməymən» desə (qünki u seni wə ailəngdikilərni səyidu, sening bilən ḥali yahxi bolidu) 17 — xu qaoŋda sən bigizni elip uning quliqini ixiktə təx. Xuning bilən u mənggügə sening qulung bolidu. Xuningdək dedikinggimu xundaq muamilə qiloŋin.
18 Qulungni yeningdin qoyuwetix sanga eoŋir kəlmisun; qünki u qulluqungda altə yil boloŋaqqa, qimmiti mədikarningkidin ikki ḥəssə artuq bolidu; uni qoyuwətsəng Pərwərdigar Hudaying barliq ixliringda seni bərikətləydu.

Hudaoŋa əng esilni beoŋixlax

19 Kaliliring wə qoyliring arisida tuoŋuloŋan barliq tunji ərkək mozay-qoziliringni Pərwərdigar Hudayingoŋa ata; kaliliringning tunjisini ḥeqqandaq əmgəkkə salma, qoyliringning tunjisini qirqima.
20 Sən wə əyüngdikilər ḥər yili xu melingni Pərwərdigar Hudaying aldida, Pərwərdigar tallaydioŋan jayda yənglar.
21 Birak xu ḥaywanlarning bir yeri meyip bolsa, məyli u məjruḥ , kor yaki uningda ḥərqandaq nuqsan bolsa, uni Pərwərdigar Hudayingoŋa qurbanliq qilmasliqing kerək.
22 Bəlki uni xəḥər-yezanglar iqidə yesəng bolidu; kixilər məyli pak yaki napak bolsun, uni jərən yaki keyikni yegəndək yesə bolidu.
23 Pəqət sən uning qenini yemə; qenini suni yərgə təkkəndək təküwət.

15:7 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqida» degən sözlər bilən ipadilinidu.
15:9 «...namrat qerindixingdin aoŋrinip» — ibraniy tilida «namrat qerindixingoŋa kəzüngni rəzil qilip» degən sözlər bilən ipadilinidu.
15:10 Mat. 5:42; Luqa 6:35
15:11 Mat. 26:11; Yuḥ. 12:8
15:12 Mis. 21:2; Yər. 34:14
15:17 Mis. 21:6
15:18 «qimmiti mədikarningkidin ikki ḥəssə artuq bolidu» — qul ḥərküni igisi üqün ixləydioŋan waqit mədikar ixligən waqitning ikki ḥəssidin kəp boluxi mumkin; qünki qul keqə-kündüz hojayinning buyruqi astida turuxi kerək.
15:19 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Qəl. 3:13
15:21 Law. 22:20; Qan. 17:1
15:22 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliring iqida» degən söz bilən ipadilinidu.
15:23 Qan. 12:16,23

«Өtüp ketix ḥeyti» wə «petir nan ḥeyti»

16 [1] Abib eyini alaḥidə esingdə tut wə ətüp ketix ḥeytini Pərwərdigar Hudayingoɳa atap təbrikligin; qünki Pərwərdigar Hudaying seni Abib eyida Misirdin keqidə qikaroɳan.. [2] Sən «ətüp ketix ḥeyti»ning melini (məyli ḳoy yaki kala padisidin bolsun) Pərwərdigar Hudaying tallap bekitidioɳan jayda uningoɳa atap ḳurbanlik ḳiloɳin; [3] xundakla sən ḥeqḳandak bolduruloɳan nanni yeməsliking kerək; sən uning bilən yəttə kün petir nan, yəni «külpət neni»ni yeyixing kerək; qünki sən Misir zeminidin aldiraxlikta qikting; xuning bilən sən əmrüngning barlik künliridə Misir zeminidin qikḳan xu künni yadingda tutḳaysən.. [4] Yəttə kün qegraliring iqidə, əyüngdə ḥeqḳandak eqitku tepilmisun; sən birinqi küni kəqtə ḳiloɳan ḳurbanlik gəxlərni ətigəngə ḳaldurmaslikiŋ kerək..

[5] Sən ətüp ketix ḥeyti ḳurbanlikini Pərwərdigar Hudaying sanga təḳdim ḳilidioɳan xəḥər-yeziliringning ḥərḳandikida ḳilsang bolmaydu; [6] bəlki ətüp ketix ḥeyti ḳurbanlikini sən Pərwərdigar Hudaying Өz namini turoɳuzux üqün tallaydioɳan jaydila ḳil; uni kəqḳurun, kün petix wakitida, yəni Misirdin qikḳandiki wakitka ohxax wakitta ḳilisən. [7] Uni Pərwərdigar Hudaying tallaydioɳan jayda pixurup yegin; andin ətigəndə qedirliringoɳa ḳaytsang bolidu.

[8] Sən altə kün petir nan yəysən; yəttinqi küni Pərwərdigar Hudaying aldida təntənilik sorun küni bolidu; sən ḥeqḳandak ix-əmgək ḳilmaysən.

«Ḥəptilər ḥeyti»

[9] Andin yəttə ḥəptini sanaysən; axlikḳa oroɳak saloɳandin baxlap yəttə ḥəptini sanaxḳa baxlaysən;.. [10] andin sən «ḥəptilər ḥeyti»ni Pərwərdigar Hudaying aldida ḳolungdiki ihtiyariy ḥədiyə bilən ətküzisən; Pərwərdigar Hudaying sanga bərikətliginigə ḳarap uni ihtiyarən sunisən. [11] Xuning bilən sən Pərwərdigar Hudaying aldida, U Өz namini turoɳuzuxḳa tallaydioɳan jayda xadlinisən; sən özüng, ooɳlung, ḳizing, ḳulung, dediking, sən bilən bir yərdə turuwatḳan Lawiy-lar, aranglardiki musapirlar, yetim-yesirlər wə tul hotunlar xadlinisilər. [12] Sən xuning bilən əslidə Misirda ḳul boloɳanlikingni esinggə kəltürüp, bu barlik bəlgilimilərni tutup əməl ḳiloɳin.

[13-14] Sən «kəpilər ḥeyti»ni yəttə kün ətküzisən; sən haman wə xarab kəlqikingni yioɳkan qeoɳingda, ooɳlung, ḳizing, ḳulung, dediking, xəḥər dərwazisi iqidə turidioɳan Lawiylar, musapirlar, yetim-yesirlər wə tul hotunlar xu ḥeytta xadlinisilər.. [15] Pərwərdigar tallaydioɳan jayda sən yəttə kün Pərwərdigar Hudaying aldida ḥeyt ətküzisən; qünki Pərwərdigar Hudaying barlik məḥsulatliringda, ḳolung ḳiloɳan ix-larda seni bərikətləydu wə sən dərwəkə pütünləy xadlinisən.

[16] Yilda üq ḳetim, petir nan ḥeyti, ḥəptilər ḥeyti wə kəpilər ḥeytida sening barlik ərkəkliring Pərwərdigar Hudaying aldida, u tallaydioɳan jayda ḥazir boluxi kerək; ular Pərwərdigar aldida ḳuruḳ ḳol ḥazir bolsa bolmaydu;.. [17] bəlki Pərwərdigar Hudayingning sanga təḳdim ḳiloɳan bərikiti boyiqə hərbiri ḳolidin kelixiqə sunsun.

Adalət yürgüzüx

[18] Həlḳning üstidin adalət yürgüzüp adil ḥəküm qikirix üqün, sən Pərwərdigar Hudaying sanga təḳdim ḳilidioɳan barlik xəḥər-yeziliring iqidə hərbir ḳəbilidə sorakqi wə əməldarlarni bekitixing kerək.. [19] Adalətni

---

16:1 **«Abib *yaki «Nisan»* eyi»** — Huda ibraniylaroɳa tapxuroɳan kalendarning birinqi eyi. «Mis.» 12-babni kərüng. **«ətüp ketix ḥeyti»** — ibraniy tilida «pəsah» yaki «pasha» degən səz bilən bildürülidu.
16:1 Mis. 12:2; Law. 23:5; Qəl. 9:1; 28:16
16:3 Mis. 12:19; 34:18
16:4 Mis. 12:10, 13:7, 23:18, 34:25
16:9 **«axlik»** — muxu yərdə arpini kərsitidu.
16:9 Mis. 23:16; Law. 23:15; Qəl. 28:26
16:13-14 Mis. 23:16; Law. 23:34
16:16 Mis. 23:15, 17; 34:23
16:18 **«xəḥər-yezanglar iqidə»** — ibraniy tilida

burmilisang bolmaydu; adəmlərgə yüz-hatirə kilsang bolmaydu; para alsang bolmaydu; para bolsa akilanilərning kəzlirini kor kilidu ḥəm adillarning səzlirini burmilaydu.. 20 Sən mutlək adalətni izdixing kerək; xundak kilsang ḥayat kərisən ḥəmdə Pərwərdigar Hudaying sanga təkdim kilidioŋan zeminni igiləysən.

Ḥərkandak butpərəsliktin yirak turux

21 Sən əzüng üqün yasaydioŋan Pərwərdigar Hudayingning kurbangaḥining ətrapioŋa «Axərah» buti kilinidioŋan ḥeqkandak dərəh tikməsliking kerək.. 22 wə əzüng üqün ḥeqkandak but tüwrüki tiklimäsliking kerək; undak nərsilər Pərwərdigar Hudayingoŋa yirginqliktur.

17 1 Pərwərdigar Hudayingoŋa ḥərkandak nukṣani yaki baxka kəmqiliki boloŋan kala yaki koyni kurbanlik süpitidə sunmaslikiŋ kerək; qünki undak kilix Pərwərdigar Hudayingoŋa yirginqliktur.. 2-3 Pərwərdigar Hudaying sanga təkdim kilidioŋan xəḥər-yezang iqidə ər bolsun, ayal bolsun, birsining Pərwərdigar Hudayingning aldida birər rəzil ixni kiloŋanliki — Uning əḥdisigə hilaplik kiloŋanliki, baxka ilaḥlaroŋa (məsilən, Mən sanga ibadət kilixka mən'i kiloŋan kuyax, ay yaki pütkül samawi koxun boloŋan yultuzlaroŋa), ibadət kilip ularoŋa bax uroŋanliki baykalsa,.. 4 — xundak bir ixtin həwər tapkan yaki uni angliogan bolsang, undakta sən əstayidillik bilən sürüxtürgin; bu ix ispatlinip rast qiksa, dərwəkə Israilda xundak yirginqlik ix kilinoŋan bolsa, 5 sən xu rəzil ixni kiloŋan ər yaki ayalni dərwaziliringoŋa elip qikip, xu ər yaki ayalni ölümgə məḥkum kilip qalma-kesək kilixing kerək. 6 Birsini ölümgə məḥkum kilix üqün ikki-üq guwaḥqining səzliri boluxi kerək. Birsini birla guwaḥqining səzi bilən ölturüxkə bolmaydu.. 7 Öltürülidioŋanda awwal guwaḥqilar kol salsun, andin barlik həlk kol salsun; xundak kilsanglar silər rəzillikni aranglardin ḥəydiwetisilər..

Aliy sot

8 Xəḥər-yezanglarda ḥəküm qikirixka sanga təs kelidioŋan bir ix qikṣa, məyli hun dəwasi, ḥək-tələp dəwasi yaki zorawanlik dəwasida, ḥərkandak talax-tartix bolsa ornunglardin turup Pərwərdigar Hudaying tallaydioŋan jayoŋa beringlar.. 9 Silər Lawiy kaḥinlarning wə xu qaoŋda bolidioŋan sorakqi bəgning yenioŋa barisilər wə ulardin ḥəküm soraysilər; ular silər üqün ḥəküm qi kiridu.. 10 Silər Pərwərdigar tallaydioŋan axu yərdə turoŋanlarning silərgə tapxuridioŋan ḥəküm səzi boyiqə ijra kilisilər; ularning silərgə kərsətkinining ḥəmmisigə əməl kilip kəngül bəlüxünglar kerək.. 11 Silər ularning silərgə kərsətkən kanun ḥəkümi boyiqə, qikiridioŋan karari boyiqə kilisilər; ular silərgə tapxuridioŋan səzdin ong ya soloŋa qətnəp kətmənglar. 12 Wə baxbaxtaklik kilip, Pərwərdigar Hudayingning hizmiti üqün xu

«dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu.
16:19 Mis. 23:8; Law. 19:15; Kan. 1:17
16:21 «axərah buti» — bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloŋan yaki nəkixlənqən boluxi mumkin idi.
17:1 Law. 22:20-25; Kan. 15:21
17:2-3 «xəḥər-yezanglar iqidə» — ibraniy tilida «dərwaziliringlar iqidə» degən səzlər bilən ipadilinidu. **«samawi koxun boloŋan yultuzlar»** — bular tooŋruluk 4:19ni wə izaḥatini kərüng.
17:2-3 Kan. 13:7
17:6 Qəl. 35:30; Kan. 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28
17:7 Kan. 13:10
17:8 «... məyli hun dəwasi, ḥək-tələp dəwasi yaki zorawanlik dəwasida, ḥərkandak talax-tartix bolsa,... » — ibraniy tilida «kan wə kan arisida, dəwa bilən dəwa arisida, muxt-tayak bilən muxt-tayak arisida bolsun, ḥərkandak talax-tartix bolsa...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
17:8 2Tar. 19:10; Mal. 2:7
17:9 «Lawiy kaḥinlar» — kaḥinlar Lawiylarning kəbilisidin bəlgilinidu.
17:10 «Pərwərdigar tallaydioŋan axu jay» — muxu 8-13-ayətlərdə «(Huda) tallaydioŋan jay»... «Pərwərdigar tallaydioŋan jay...» bəlkim Lawiylar wə kaḥinlar ḥəmdə «sorakqi bəg» (demək, xu dəwrdiki «batur ḥakim») turidioŋan xəḥər-yezilarni kərsitixi mumkin. «Yəxua» 21:13-19ni kərüng. Təwrattiki «Batur ḥakimlar» wə «Samuil»da «dəwa sorap ḥəküm qikirix» ixliri kəp uqraydu.

yərdə turidioŋan kahinoŋa yaki sorakqi bəgkə kulak salmioŋan kixi bolsa, xu adəm ölümgə məhkum bolidu; xuning bilən silər rəzillikni Israildin həydəp qikirisilər. 13 Xundakla, barlik həlk bularni anglap korkidu wə yənə baxbaxtaklik kilmaydu.

Padixah kandak boluxi kerək?

14 Sən Pərwərdigar Hudaying sanga təkdim kilidioŋan zeminoŋa kirip uni igiligəndə, xundakla uningda turoŋanda: «Mən ətrapimdiki əllərningkidək əzümgə bir padixah tikliməkqimən» desəng, 15 xu qaoŋda sən özünggə pəkət Pərwərdigar Hudaying tallaydioŋinini tikləysən; üstünggə kerindax bolmioŋan qətəllikni bekitməsliking kerək. 16 Padixah bolsa özi üqün atlarni kəpəytməsliki yaki atlarni kəpəytimən dəp həlkni Misiroŋa kayturmasliki kerək; qünki Pərwərdigar silərgə: «Silər xu yol bilən hərgiz kaytmaslikinglar kerək» degənidi.

17 Padixah kəp ayallarni öz əmrigə almasliki kerək; bolmisa uning kəngli ezip ketixi mumkin. U özi üqün altun-kümüxni kəpəytməsliki kerək.

18 Padixahlik təhtigə olturoŋinida u özi üqün Lawiy kahinlarning aldida muxu kanunni bir dəptərgə kəqürüp pütüxi kerək. 19 Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni əmrining barlik künliridə okuxi kerək; xundak kilsa u Pərwərdigar Hudasidin korkup, muxu kanunning səzliri wə bəlgilimilirini tutup ularoŋa əməl kilixni öginidu. 20 Xundakla uning kəngli kerindaxliri aldida hakawurlixip kətməydu, bu əmrlərdin ong ya soloŋa qətnəp kətməydu wə xuningdək Israil arisida uning wə ooŋullirining padixahlik künliri kəp bolidu.

Lawiylar wə kahinlarning nesiwisi

18 1 Lawiy kahinlar wə xuningdək barlik Lawiylar kəbilisining Israilda heqkandak nesiwisi yaki mirasi bolmaydu; ular Pərwərdigaroŋa atap otta sunulidioŋan kurbanliklardin wə Pərwərdigarning mirasidin yeyixkə bolidu,. 2 Birak ularning kerindaxliri arisida heqkandak mirasi bolmaydu; Pərwərdigar eytkandək, U Özi ularning mirasidur.. 3 Kahinlarning kurbanlik kilidioŋan həlktin alidioŋan ülüxi mundak: — (məyli kala yaki koy bolsun) kol, engək gəxi wə üqəy-kerini kahinlaroŋa berilidu. 4 Silərning axlikinglardin, yengi xarabinglardin wə zəytun meyinglardin dəsləpki pixkan hosulni wə koyliringlardin dəsləpki kirkiloŋan yungni uningoŋa berisilər; 5 qünki Pərwərdigar Hudaying uni wə uning əwladlirini Öz namida hizmitidə daim turuxka barlik kəbililiringlar iqidin talliwaloŋan.

6 Əgər Lawiy boloŋan bir adəm pütkül Israildiki hərkandak xəhər-yezidin, yəni özi makanlaxkan jaydin qikip, Pərwərdigar tallaydioŋan jayoŋa kəlsə 7 wə xu yərdə Pərwərdigar aldida turoŋuqi barlik kerindaxlirioŋa ohxax Pərwərdigar Hudasining namida hizmättə turoŋan bolsa, 8 undakta (məyli u atisidin kaloŋan mirasini setiwətkən yaki setiwətmigən bolsun) uning yəydioŋan ülüxi kerindaxliriningkidək boluxi kerək..

Səhir-jadugərlik kilixka bolmaydu, həkikiy pəyoŋəmbərgə kulak selinglar

9 Sən Pərwərdigar Hudaying sanga beridioŋan zeminoŋa kirgən qaoŋda, sən xu yərdiki əllərning yirginqlik adətlirini əgənməsliking kerək. 10 Aranglarda öz ooŋli yaki kizini ottin ətküzidioŋan, palqilik, rəmqilik, əpsaniylik, jadugərlik.. 11 yaki dəmidiqilik kiloŋuqi yaki jinkəx, səhirgər yaki əlgənlərdin yol

17:20 «bu əmrlərdin...» — ibraniy tilida «bu əmrdin...».

18:1 «Pərwərdigarning mirasidin yeyix» — demək, Pərwərdigarning mirasi boloŋan zemindiki məhsulatlardin yeyix.

18:1 Qəl. 18:20; Kan. 10:9; 1Kor. 9:13

18:2 Qəl. 18:20-32; Kan. 10:9; Əz. 44:28

18:8 «məyli u atisidin kaloŋan mirasini setiwətkən yaki setiwətmigən bolsun,...» — Lawiylarning öz aldioŋa qong zemini bolmaytti, bəlki pəkət bəzi xəhərlərdə koru-jayliri wə ətrapida qəklik yaylaklirila bolatti. «Qəl.» 35:1-8ni kərüng. Baxka nəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

18:10 «...balilirini ottin ətküzüx» — bəlkim «insan kurbanliki»ni kərsitixi mumkin.

18:10 Law. 18:21; 20:27; 1Sam. 28:7; Yəx. 8:19

soriоԓuqi ḥeqḳandaḳ kixi bolmisun; [12] qünki bundaḳ ixlarni ḳilidioԓan ḥərḳandaḳ kixi Pərwərdigaroԓa nəprətlik bolidu; bu yirginqlik ixlar tüpəylidin Pərwərdigar Hudaying xu əllərni aldinglardin ḥəydəp qiḳiridu.
[13] Sən Pərwərdigar Hudaying aldida əyibsiz mukəmməl boluxung kerək; [14] qünki sən zemindin ḥəydəydioԓan bu əllər rəmqilər wə palqilaroԓa ḳulaḳ salidu; biraḳ Pərwərdigar Hudaying seni undaḳ ḳilixḳa yol ḳoymaydu.

Kəlgüsidiki uluoԓ pəyoԓəmbər

[15] Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, ḳerindaxliringlar arisidin manga ohxaydioԓan bir pəyoԓəmbər turoԓuzidu; silər uningoԓa ḳulaḳ selinglar.
[16] Bu silər Ḥorəb teoԓida yioԓiloԓan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin: «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa əlüp ketimiz» dəp tələp ḳiloԓininglaroԓa pütünləy mas kelidu..[17] Xu qaoԓda Pərwərdigar manga: «Ularning manga degən səzi yahxi boldi. [18] Mən ularoԓa ḳerindaxliri arisidin sanga ohxaydioԓan bir pəyoԓəmbərni turoԓuzimən, Mən Өz səzlirimni uning aoԓzioԓa salimən wə u Mən uningoԓa barliḳ tapilioԓinimni ularoԓa səzləydu.. [19] Wə xundaḳ boliduki, u Mening namimda dəydioԓan səzlirimgə ḳulaḳ salmaydioԓan ḥərḳandaḳ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən..
[20] Əmma Mening namimda baxbaxtaḳlik ḳilip Mən uningoԓa tapilimioԓan birər səzni səzlisə yaki baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioԓan pəyoԓəmbər bolsa, xu pəyoԓəmbər əltürülsun..

[21] Əgər sən kənglüngdə: «Pərwərdigar ḳilmioԓan səzni ḳandaḳ pərḳ etimiz» desəng, [22] bir pəyoԓəmbər Pərwərdigarning namida səz ḳiloԓan bolsa wə u bexarət ḳiloԓan ix tooԓra qiḳmisa yaki əməlgə axurulmisa, undaḳta bu səz Pərwərdigardin qiḳmioԓan; xu pəyoԓəmbər baxbaxtaḳlik bilən səzligən dəp, uningdin ḳorḳma.

Adəm əltürüx tooԓrisidiki ḳanun — panaḥlik xəḥərliri

19 [1] Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioԓan zemindiki taipilərni silərning aldinglardin üzüp taxlioԓan waḳtida wə silər xundaḳla ularning xəḥərliri wə əyliridə turoԓininglarda, [2] silər xu qaoԓda Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioԓan zeminda üq xəḥərni ayrim ḳilixinglar kerək;
[3] xundaḳla, adəm əltürgən ḥərbir kixi xu yərlərgə, xu xəḥərlərning birigə ḳeqip beriwalsun dəp yol ḥazirlap, Pərwərdigar Hudayinglar miras boluxḳa silərgə beridioԓan zeminni üq rayonoԓa bəlisilər. [4] Tirik ḳelix üqün xu yərlərgə ḳeqip beriwaloԓan, adəm əltürgən kixi tooԓruluḳ bəlgilimə mundaḳ: — u ḳoxnisini tasadipiyliḳtin urup əltürüp ḳoyoԓan, xundaḳla əslidə uningoԓa əq-adawiti bolmioԓan bolsa, xu yərgə ḳeqip beriwalsa bolidu.. [5] Məsilən, u ḳoxnisi bilən otun kesixkə ormanoԓa kirgən bolup, dərəhni kesixkə paltini kətürgəndə palta bexi sepidin ajrap ketip ḳoxnisioԓa tegip ketip uni əltürüp ḳoysa, undaḳta jawabkar kixi bu xəḥərlərdin birigə ḳeqip beriwelip ḥayat ḳalidu; [6] bolmisa, ḳan ḳisasi aloԓuqi oԓəzipi ḳayinioԓanda adəm əltürgən kixini ḳooԓlaydu wə yol uzun boloԓaqḳa, uningoԓa yetixiwelip əltürüwetixi mumkin; əməliyəttə, u kixi ölümgə layiḳ əməs, qünki uning əslidə ḳoxnisioԓa ḥeqḳandaḳ əq-adawiti yoḳ idi.. [7] Xunga mən silərgə:

18:15 Yuḥ. 1:46; Ros. 3:22; 7:37
18:16 Mis. 20:19; Ḳan. 5:25; Ibr. 12:19
18:18 Yuḥ. 4:25
18:19 « *xu pəyoԓəmbər* Mening namimda dəydioԓan səzlirimgə ḳulaḳ salmaydioԓan ḥərḳandaḳ kixi bolsa, mən uningdin ḥesab alimən» — bu uluoԓ pəyoԓəmbərning salaḥiyiti tooԓruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
18:20 «baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioԓan pəyoԓəmbər ... ɵltürülsun» — baxḳa birhil tərjimisi: «baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioԓan pəyoԓəmbər ... ɵlidu» — demək, ɵzlükidin ɵlidu. Bizningqə muxu yərdə Hudaning kərsətkini xu pəyoԓəmbərni ɵltürüx kerəkliki bolsa kerək.
18:20 Ḳan. 13:6; Yər. 14:14

19:2 Mis. 21:13; Qəl. 35:9-34; Yə. 20:2
19:4 Mis. 21:13; Ḳan. 4:41,42
19:6 «ḳan ḳisasi aloԓuqi» — ḳan ḳisasioԓa elixḳa ḥoḳuḳluḳ kixining roli tooԓrisidiki ḳanun-bəlgilimilər «Qəl.» 35:10-35də kərsitilidu. **«yol uzun boloԓaqḳa»** — birla panaḥlinidioԓan xəḥər boloԓanda, adəm əltürgən kixi

«Əzünglar xundak üq xəhərni ayrixinglar kerək» dəp əmr kilimən.
8 Pərwərdigar Hudayinglar ata-bowiliringlaroɣa kəsəm kiloɣinidək qegrayinglarni kengəytixni, ata-bowiliringlaroɣa wədə kiloɣan barlik zeminni silərgə təkdim kilixni halaydu;
9 silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüx wə uning yollirida daim mengix üqün mən silərgə bügün tapiliɣan bu əmrni tutsanglarla U xundak kilidu, undakta silərmu əzünglar üqün bu üq xəhərdin baxka yənə üq xəhərni koxisilər.
10 Wə xundak kilsanglar Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras kilip təkdim kilidiɣan zemin arisida nahək kan tökülməydu wə xuningdək gədininglaroɣa hun gunahi qüxməydu.
11 Lekin birsi koxnisiɣa əq-adawət tutkan bolsa, paylap turup uningoɣa hujum kilip, urup əltürüwətsə wə xu xəhərlərdin birigə kəqip beriwaloɣan bolsa,
12 undakta uning əz xəhiridiki aksakallar adəm əwətip uni xu yərdin yandurup kelixi kerək, andin uni əltürülsun dəp «kan kisasi aloɣuqi»ning kolioɣa tapxuruxi kerək.
13 Sən uni həq ayimioɣin, xundak kiloɣanda Israildin təkülgən gunahsiz kanning deoɣini tazilioɣan bolisilər; andin halinglar yahxi bolidu.

Guwahqilar tooɣruluk kanun

14 Pərwərdigar Hudaying sanga igiləx üqün təkdim kilidioɣan zeminda burunkilar miras yeringdə bekitkən, koxnangning pasil texini yətkiməsliking kerək.
15 Məlum jinayət yaki gunah tooɣrisida birsigə «U gunah kiloɣan» dəp ərz-xikayət kilixta yaloɣuz birla guwahqi bolsa kupayə kilmaydu, bəlki həmmə ix ikki yaki üq guwahqining səzi bilən bekitilsun.
16 Birsi tooɣruluk «palanqi-pokunqi gunah kiloɣan» dəp ərz kilidioɣan kara niyətlik bir guwahqi qikса, 17 dəwalixip kaloɣan ikki adəm Pərwərdigarning aldida, xu künlərdə bolidioɣan kahinlar wə sorakqi bəglər aldida hazir bolsun; 18 sorakqi bəglər əstayidillik bilən təkxürsun; əgər heliki guwahqi yaloɣan guwahqi bolup, əz kerindixi tooɣruluk yaloɣan guwahlik bərgən bolsa, 19 undakta, silər dəl u kerindixioɣa kilmakqi boloɣinidək uningoɣimu xundak kilinglar. Xundak kilsanglar rəzillikni aranglardin yokitisilər.
20 Kaloɣan həlkmu bu ixni anglaydu wə korkidu wə xundakla, aranglarda undak rəzil ixni yənə kilmaydu. 21 Silər həq rəhim kilmanglar; janoɣa jan, kəzgə kəz, qixka qix, koloɣa kol, putka put elinsun.

Düxmənlər bilən jəng kilix tooɣruluk

20 1 Əgər sən düxmənliringgə jəng kiloɣili qikip, at wə jəng harwilirini, xundakla əzüngdin kəp boloɣan bir əlni kərsəng, ulardin həq korkma. Qünki seni Misir zeminidin qikirip kəlgən Pərwərdigar Hudaying Əzi sən bilən billidur. 2 Silər jənggə qikix aldida kahin əzi aldioɣa qikip həlkkə səz kilip 3 ularoɣa: Əy Israil, anglanglar! Silər bügün düxmənliringlar bilən sokuxux aldida turuwatisilər. Kəngülliringlar jür'ətsiz bolmisun; korkmanglar, titrimənglar, ularning səwəbidin dəkkə-dükkigə qüxmənglar;
4 qünki Pərwərdigar Hudaying Əzi düxmənliringlar üstidin oɣlibə kilixinglar üqün silər bilən billə jənggə qikidu» — dəp eytsun.
5 Xu qaoɣda əməldarlar həlkkə mundak desun: — «Aranglarda bir yengi əy selip, uni

turoɣan jay u xəhərgə yirak bolup kelixi mumkin; xunga, Pələstində bir-biridin tarkak altə xəhər (andin yənə üq xəhər) tallinip «panahlik xəhər» dəp bekitilgən.
19:8 Yar. 28:13; Kan. 12:20
19:9 «mən silərgə bügün tapiliɣan bu əmr» — bəlkim «Kanun Xərhi» degən kitabtiki əhdə, yəni barlik əmr-pərmanlarni kərsitixi mumkin.
19:9 Yə. 20:7
19:11 Yar. 9:6; Mis. 21:12,14; Law. 24:17; Qəl. 35:16
19:13 «sən uni həq ayimioɣin» — ibraniy tilida «kəzüng uni həq ayimisun».
19:14 Pənd. 22:28
19:15 Qəl. 35:30; Kan. 17:6; Mat. 18:16; Yuh. 8:17; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:2
19:19 Pənd. 19:5
19:21 «Silər həq rəhim kilmanglar» — ibraniy tilida «kəzüng həq ayimisun». **«janoɣa jan, qixka qix, putka put ... elinsun»** — bu səzlər «kisas elix» prinsipi əməs, bəlki Hudaning mukəddəs kanunining adil təlipidur. Hudaoɣa təxəkkür, Uning mehir-xəpkiti adillikidin ziyadə halkip qikidu! «Mat.» 5:38-48ni kərüng.
19:21 Mis. 21:23; Law. 24:20; Mat. 5:38

Hudaoŋa atimioŋan birsi barmu? Undakta u əz əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə əlüp ketip, baxka kixi kelip uni Hudaoŋa atixi mumkin.
6 Tək selip üzümzar bərpa kilip, tehi uning mewisini yemigən birkim barmu? Bar bolsa əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə əlüp kətsə, baxka kixi kelip uning mewisini yeyixi mumkin.
7 Bir kiz bilən wədiləxkən bolup, tehi uni əz əmrigə almioŋan birkim bolsa, u əyigə yenip kətsun, bolmisa u jəngdə əlüp kətsə, baxka kixi kelip uni əzigə hotunlukka elixi mumkin».
8 Andin mənsəpdarlar həlkkə yənə səzləp: «Korkup kətkən, jür'ətsi birkim barmu? U əyigə yenip kətsun. Bolmisa kerindaxlirining yürikimu uningkidək jasarətsiz bolup kelixi mumkin» dəp eytsun.
9 Əməldarlar həlkkə xularni eytkandin keyin ular həlkning aldida yetəkqilik kilixka koxunlaroŋa sərdarlarni tiklisun.
10 Silər hujum kilixka məlum bir xəhərgə yekinlaxkininglarda awwal uningoŋa sülhi tooŋrisida səz kilinglar. 11 Əgər ular sülhini halaymiz, dəp jawab berip əz dərwazilirini silərgə aqsa, undakta uningda turuwatkan həmmə həlk silərgə bekinip kulluk haxarda bolidu. 12 Lekin silər bilən sülhi kilixka unimay, bəlki silər bilən jəng kilmakqi bolsa silər uni korxanglar. 13 Pərwərdigar Hudayinglar uni kolunlaroŋa tapxuroŋanda uningdiki hərbir ərkəkni kiliqlap əltürünglar; 14 lekin ayallar bilən baliliri, kala bilən xəhərdiki həmmə nərsini, yəni barlik oŋəniymətni əzünglaroŋa olja kilip elinglar; Pərwərdigar Hudayinglar əz düxmənliringlardin silərgə elip bərgən oljidin yəp səyünisilər. 15 Silərdin yirakta boloŋan, zeminoŋa təwə bolmioŋan əllərning xəhərlirigə xundak kilinglar.

Kanaaniylar bilən jəng kilixtiki kanun

16 Lekin Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras kilip beridioŋan zemindiki əllərning xəhərlirini bolsa, ularning iqidiki tiniki bar heq nərsini tirik koymay, 17 bəlki Pərwərdigar Hudayinglar silərgə buyruoŋandək Hittiylar bilən Amoriylar, Kanaaniylar bilən Pərizziylər, Hiwiylar bilən Yəbusiylarning həmmisini təltəküs yokitixinglar kerək. 18 Bolmisa, ular əz ilahlirioŋa qokunuxtiki həmmə yirginqlik ixlirini silərgə əgitip, Pərwərdigar Hudayinglaroŋa gunah kilidioŋan bolisilər.
19 Bir xəhərni igiləx üqün uzun wakit jəng kilip korxap turuxka tooŋra kəlsə, uning ətrapidiki dərəhlərni palta bilən kesip wəyran kilmanglar; qünki ularning mewisini yesənglar bolidu. Xunga ularni kəsmənglar; qünki daladiki dərəhlər korxiwelix kerək boloŋan adəmmidi? 20 Lekin silər mewilik dərəh əməs dəp bilgən dərəhlərni kesip yokitip, silər bilən sokuxkan xəhərni hujum kilip oŋulitixka xu dərəhlərdin istihkampotəylərni yasisanglar bolidu.

Enikланmioŋan katillik delosi tooŋrisida

21 1 Əgər Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras kilip igiləxkə beridioŋan zeminda, dalada əltürülgən bir jəsət tepilsa, əmma uni əltürgən adəm məlum bolmisa, 2 akşakalliringlar bilən sorakqi bəgliringlar qikip ölük tepiloŋan yər bilən ətrapidiki xəhərlərning arilikini əlqisun; 3 əltürülgüqining jəsitigə əng yekin xəhərning akşakalliri bolsa ixka selinmioŋan, boyunturukmu selinmioŋan inək tepip kəlsun; 4 xu xəhərning akşakalliri inəkni süyi tohtimay akidioŋan, həydilip terilmioŋan bir jiloŋioŋa elip berip, xu jiloŋining əzidə inəkning boynini sunduruwətsun; 5 xu qaoŋda Lawiyning əwladliri boloŋan kahinlar ularning kexioŋa kəlsun; qünki Pərwərdigar Hudayinglar ularni Əzining aldida hizməttə

20:6 Law. 19:23,24,25
20:7 Kan. 24:5
20:8 Hak. 7:3

20:16 Qəl. 33:52; Kan. 7:1, 2

bolup, Pərwərdigarning namida bəht-bərikət tiləxkə tallioɣandur. Ḥərbir dəwa wə ḥərbir tayaḳ jazasi ularning səzi boyiqə kesilsun. [6] Əltürülgüqining jəsitigə əng yeḳin xəḥərdiki aḳsaḳallarning ḥəmmisi xu jiloɣioɣa kelip, boyni sunduruloɣan inəkning üstidə turup, ḳollirini yuyup [7] guwaḥliḳ berip: «Ḳollirimiz bolsa bu ḳanni təkmidi, kəzlirimiz bu ixni kərmidi; [8] əy Pərwərdigar, Sən Өzüng ḥərlük bədili tələp ḳutḳuzoɣan həlḳing Israilni kəqürgəysən wə naḥəḳ aḳḳan ḳanning gunaḥini Israil həlḳinggə artmioɣaysən» — desun; xundaḳ ḳilip bu ḳan gunaḥioɣa kəfarət kəltürülgən bolidu. [9] Silər xundaḳ ḳilip Pərwərdigarning nəzəridə tooɣra boloɣanni ḳilip naḥəḳ təkülgən ḳanning gunaḥini өzünglardin qiḳiriwətkən bolisilər.

Hotunluḳḳa elinoɣan əsir tooɣruluḳ ḳanun

[10] Əgər silər düxmənliringlar bilən jəng ḳiloɣili qiḳḳininglarda Pərwərdigar Hudayinglar ularni ḳolunlaroɣa bərgəq, ulardin əsir aloɣan bolsanglar, [11] bu əsirlərning arisida qiraylik bir ayalni kərüp, kənglüng uningoɣa qüxüp, uni əmringgə elixni halisang, [12] undaḳta uni өyünggə elip baroɣin; u qeqini qüxürüp, tirnaḳlirini yasap, [13] əsirliktə kiygən kiyimlirini selip, өyüngdə olturup toluḳ bir ay ataanisi üqün matəm totsun; andin sən uning ḳexioɣa kirip uni өzünggə ayal ḳilip uningoɣa ər bolsang bolidu. [14] Keyin, əgərdə kənglüng uningdin səyünmisə, u ḳəyərni halisa, baroɣili ḳoyuxung kerək; uni puloɣa satmioɣin wə uningoɣa dedəktək muamilə ḳilmioɣin, qünki sən uningoɣa yeḳinliḳ ḳilip uyat ḳiloɣansən.

Balilar tooɣruluḳ ḳanun

[15] Əgər birsining ikki ayali bolup ularning birigə amraḳliḳ, yənə birigə əqlük ḳiloɣan bolsa wə amraḳ wə əq boloɣan ḥər ikkisidin ooɣul tuoɣuloɣan bolsa, tunjisini əq ayalidin tapḳan bolsa [16] undaḳta u kixi ooɣullirioɣa barini miras üqün üləxtürüp bərgən künidə əq ayalining ooɣli, yəni uning tunji ooɣlining ornioɣa amraḳ ayalining ooɣlini tunji ooɣullukḳa ḳoyuxḳa bolmaydu. [17] U bəlki əq ayalining ooɣlini tunji ooɣlum dəp etirap ḳilsun; qünki bu uning küq-ḳuwwiti bar waḳtidiki dəsləpki mewisidur; tunji ooɣulluḳ ḥoḳuḳi uningki boloɣaqḳa, atisi barliḳ mal-mülüktin uningoɣa ikki ülüx miras bərsun.

[18] Əgər birsining baxbaxtaḳ wə itaətsiz ooɣli bolsa, u nə atisining səzigə, nə anisining səzigə ḳulaḳ salmay, ḥətta tayaḳ-tərbiyimu kar ḳilmay, ularning gepini yənila anglimisa, [19] Uning ata-anisi uni tutup, xəḥərning dərwazisioɣa elip berip, xəḥərning aḳsaḳallirining ḳexioɣa kəltürsun;[20] ular xəḥərning aḳsaḳallirioɣa ərz ḳilip: — «Bu ooɣlimiz baxbaxtaḳliḳ wə itaətsizlik ḳilip, səzimizni anglimay yüridu; u nəpsi yaman, xarabhor bolup ḳaldi» dəp eytsun. [21] Xuning bilən xəḥərning ḥəmmə həlḳi bir bolup uni qalma-kesək ḳilip əltürsun. Silər bu yol bilən өzünglardin rəzillikni qiḳiriwetisilər; pütkül Israil bu ixni anglap ḳorḳidioɣan bolidu.

Jinayətqining jəsiti

[22] Əgər birsi əlüm jazasioɣa layiḳ gunaḥ sadir ḳilip, əltürülgən bolsa wə jəsitini bir dərəhkə esip ḳoyoɣan bolsanglar, [23] əlüki keqiqə dərəhtə ḳalmisun; ḳandaḳla bolmisun, silər dərəhkə esiloɣuqini xu kündə kəmüwetinglar (qünki kimdəkim dərəhkə esiloɣan bolsa, Huda təripidin lənətkə ḳalduruloɣan kixi ḥesablinidu). Xundaḳ ḳilsanglar, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras ḳilip bərgən zeminni buloɣimioɣan bolisilər.

Yitkən janiwarlar, kiyinix ḳatarliḳlar tooɣruluḳ bəlgilimilər

22 [1] Sən ḳerindixingning kalisi ya ḳoyi ezip kətkinini kərsəng, qatiḳing bolmay yürmə; ḳandaḳla bolmisun, uni ḳerindixingning ḳexioɣa yətküzüp bər.

21:17 Yar. 49:3; 1Tar. 5:1; Zəb. 78:51
21:19 «... uni tutup, xəḥərning dərwazisioɣa ... xəḥərning aḳsaḳallirining ḳexioɣa kəltürsun» — kona zamanlarda xəḥərning aḳsaḳalliri soraḳ-dəwalar üstidin ḥəküm qiḳirix üqün xəḥər dərwazisida olturatti.
21:23 Gal. 3:13
22:1 Mis. 23:4

2 Əgərdə ḳerindixing sanga yeḳin olturmisa wə yaki igisini tonumisang, xu ḥaywanni əz əyünggə elip kelip, ḳerindixing uni izdəp kəlgüqə əzüng saḳlap andin uningoŋa tapxurup bərgin. 3 Sən ohxaxla uning yitkən exiki yaki kiyimlirinimu xundaḳ ḳil; xundaḳla ḳerindixingning ḥərḳandaḳ yitkən nərsisini tepiwalsang, unimu xundaḳ ḳiloŋin; sən əzüngni bu ixtin ḳaqurmioŋin.
4 Əgər ḳerindixingning exiki yaki kalisining yolda yiḳilip qüxkinini kərsəng, sən bu əḥwaldin əzüngni ḳaqurmioŋin; ḳerindixingoŋa yardəmlixip ulioŋini tartip turoŋuzoŋin.
5 Ayal kixi bolsa ərlərning kiyimini kiymisun; xuningoŋa ohxaxla ər kixi ayal kixining kiyimini kiymisun; qünki kimki xundaḳ ḳilsa, Pərwərdigar Hudayingning aldida yirginqlik bolidu.
6 Əgər sən yolda ketiwetip, bir dərəhtə yaki yərdə baliliri yaki tuhumliri boloŋan ḳuxning uwisioŋa uqrisang, anisi tuhum yaki balililirini besip yatḳan bolsa, ana-balililirini biraḳla almioŋin; 7 ḥeq bolmioŋanda sən anisini ḳoyuwetip, balililirinila alsang bolidu; xundaḳ ḳilsang sanga yahxi bolup uzun əmür kərisən.
8 Yengi bir əy salsang, əgzənggə bir tosma tam yasioŋin; bolmisa birsi uningdin yiḳilip qüxsə, əzünggə ḳan təkülüx gunaḥini kəltürüxüng mumkin.

Saplik tooŋrisidiki ixlar

9 Əz üzümzarliḳingoŋa ikki hil uruḳ qaqmioŋin; bolmisa terioŋiningning ḥəmmisi wə üzümzarliḳning məḥsulatliri buloŋanoŋan ḥesablinidu.

22:9 «Əz üzümzarliḳingoŋa ikki hil uruḳ qaqmioŋin» — mənisi (1) üzümzar iqidə ikki hil axliḳ terixḳa bolmaydu; (2) üzümzar iqidə, üzüm uruḳliridin baxḳa uruḳlarni terixḳa bolmaydu. Bizningqə birinqi mənisi tooŋridur («Law.» 19:19ni kerüng). «buloŋanoŋan ḥesablinidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «muḳəddəslikkə musadirə ḳilinidu» — demək, musadirə ḳilinip Hudaoŋa, yəni ibadəthanidiki hizməttə ixlitixkə tapxuruluxi kerək.
–Xübḥisizki, bu ayəttiki wə 10-11-ayətlərdiki əmrlərning ḥəm əməliy paydisi bar ḥəm roḥiy jəḥəttin kəp kəqmə mənisi bar. Oḳurmənlər əzliri Injildin xu kəp kəqmə mənilirini tapalaydu.
22:9 Law. 19:19

10 Sən kala bilən exəkni birgə ḳoxup yər ḥəydimigin.
11 Yung wə kanaptin ibarət ikki hil yiptin toḳuloŋan kiyimni kiymigin.
12 Sən yepinoŋan tonungning tət burjikigə pəpük ḳoyoŋin.

Ər-hotunluḳta sap dillik bolux kerək

13 Əgər biri hotun elip uningoŋa yeḳinqilik ḳiloŋandin keyin uningoŋa əq bolup, 14 Uning yaman gepini ḳilip, uningoŋa bətnam qaplap, ərz ḳilip: «Mən bu hotunni aldim, lekin uningoŋa yeḳinqilik ḳilsam uning ḳiz əməslikini bildim» desə, 15 undaḳta ḳizning ata-anisi ḳizning paklik ispatini elip xəḥər dərwazisida olturoŋan xəḥərning aḳsaḳallirioŋa kəltürsun, 16 andin ḳizning atisi aḳsaḳallaroŋa sөz ḳilip: «Mən ḳizimni bu kixigə hotunluḳḳa bərdim, lekin u uningoŋa əq bolup ḳaldi; 17 wə mana, u uning yaman gepini ḳilip, bətnam qaplap ərz ḳilip: «Ḳizingning ḳiz əməslikini bildim» dəydu. Biraḳ mana ḳizimning paklik ispati!» dəp, ispat rəhtni aḳsaḳallarning aldida yeyip ḳoysun. 18 U waḳitta xəḥərning aḳsaḳalliri erini tutup uningoŋa tayaḳ-tərbiyə berip, 19 Israildiki bir pak ḳizning yaman gepini ḳilip, uningoŋa bətnam qapliding dəp, yüz xəkəl kümüx tələtsun; andin ular pulni ḳizning atisioŋa bərsun dəp bekitsun. Əmma ḳiz bolsa xu kixining hotuni bolup turuwerixi kerək; ər pütün əmridə uni ḳoyup bərsə bolmaydu.
20 Lekin bu sөz rast qiḳip, ḳizning paklik ispati bolmisa, 21 ḳizni atisining əyining dərwazisi aldioŋa aparsun wə atisining əyidə buzuḳluḳ ḳilip Israilning iqidə xərməndilik ḳiloŋanliḳi üqün uning xəḥirining adəmliri xu yərdə uni qalma-kesək ḳilip əltürsun. Xundaḳ ḳiloŋininglarda silər əzünglardin rəzillikni qiḳiriwetisilər.
22 Əgər birsi eri bar hotun bilən zina ḳilip tutulup ḳalsa, zina ḳilixḳan ər-hotun ikkilisi əltürülsun. Xundaḳ ḳiloŋanda Israilning iqi-

22:12 Qəl. 15:38; Mat. 23:5

din rəzillikni qikiriwetisilər.
23 Əgər birsi xəhərdə biraw bilən wədilixip
koyoŋan bir kizni uqritip, uning bilən billə
bolsa, 24 ikkilisini xəhərning dərwazisioŋa
elip qikip qalma-kesək kilip eltürünglar; kiz
bolsa xəhərdə turup warkirimioŋini üqün,
ər bolsa baxkisining wədiləxkən kizi bilən
yatkini üqün eltürülsun. Xundak kilip, silər
əzünglardin rəzillikni qikiriwetisilər.
25 Əgər ər kixi baxkisi bilən wədiləxkən kizni
dalada uqritip, uni tutuwelip uning bilən yat-
sa, pəkət kiz bilən yatkan ər kixi eltürülsun.
26 Kizoŋa bolsa, heqnemə kilmanglar, qünki
kizning əzidə ölümgə layik heq gunah yok.
Bu ix bolsa birsi koxnisioŋa hujum kilip
uni eltürwətkəngə ohxax ixtur. 27 Qün-
ki u baxkisioŋa wədiləxkən kizni dalada
tutuwaloŋanda, kiz towlioŋan bolsimu uni
kutkuzoŋudək kixi tepilmioŋan.

28 Əgər birsi birər ər bilən wədiləxmigən kizni
tutuwelip, uning bilən yetip hər ikkisi tutul-
sa, 29 kiz bilən yatkan adəm kizoŋa yekinqilik
kilip har kiloŋini üqün kizning atisioŋa əllik
xəkəl kümüx berixi kerək; andin kizni əzigə
hotun kilip elixi kerək; u pütkül əmridə uni
koyup bərsə bolmaydu.
30 Heqkim atisining hotunini almasliki kerək,
atisining yotkinini aqmasliki kerək.

Jamaətning sapliki

23 1 Kimki sokulux yaki kesilix
tüpəylidin ahta kiliwetilgən bolsa,
Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun.

2 Kimki haramdin tuoŋuloŋan bolsa
Pərwərdigarning jamaitigə kirəlməs; on-
inqi əwladioŋiqə mundakilardin heqkim
Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun.
3 Heqbir Ammoniy wə ya heqbir Moabiy
Pərwərdigarning jamaitigə kirmisun;
oninqi əwladioŋiqə ulardin heqkim
Pərwərdigarning jamaitigə hərgiz kirmisun.
4 Səwəb xuki, silər Misirdin qikkiningларда
ular aldinglaroŋa yeməklik, su elip qikmidi
wə silərgə ziyankəxlik kilixka silərni
karoŋisun dəp, Aram-Nahəraimdiki Petorluk
Beorning ooŋli Balaamni yallidi. 5 Lekin
Pərwərdigar Hudayinglar bolsa Balaamning
səzini anglimay, bəlki silər üqün karoŋixni
bərikətkə aylanduruwətti; qünki Pərwərdigar
Hudayinglar silərgə muhəbbət baoŋlioŋan.
6 Silər həmmə künliringlarda Ammoniylar
wə Moabiylarning aman-esənliki wə bəhtini
hərgiz istimənglar.
7 Lekin Edomiylar kerindixinglar boloŋaq,
ularoŋa nəprət bilən karimanglar.
Misirlikloroŋimu nəprət bilən karimanglar,
qünki silər ularning zeminida musapir bolup
turoŋanidinglar. 8 Bularning üqinqi əwladidin
tuoŋuloŋan balilar Pərwərdigarning ibadət
jamaitigə kirsə bolidu.

Xəhsiy tazilik

9 Düxmənliringgə karxi jənggə qikip qedir
tiksəng, hərhil napakliktin ehtiyat kiloŋin.
10 Əgər aranglarda keqisi birsi qüxidə Xəytan
atlap napak boloŋan bolsa, u qedirgahdin
qikip kətsun; qedirgahka udulla kirmisun;
11 kəqkurun kirgəndə u suoŋa qüxüp, kün
patkanda qedirgahoŋa yenip kirsun.
12 Hajitinglar üqün qedirgahning sirtida bir
jayinglar bolsun; tərətkə xu yərgə beringlar.
13 Saymanliring iqidə bir gürjək bolsun; sən

22:22 Law. 20:10
22:29 Mis. 22:16
22:30 «atisining hotuni» — əgəy anisi yaki atisining tokili. **«atisining yotkinini aqmasliki kerək»** — demək, atisining tokili yaki əgəy anisi bilən munasiwət ətküzsə atisining nomusioŋa təgkən bolup hesablinidu.
23:1 «Pərwərdigarning jamaiti» — bu ibarə: birinqidin mukəddəs jay aldida bolsun yaki baxka yərlərdə bolsun ibadət sorunlirini, xundakla Pərwərdigar Israiloŋa tapxuroŋan heyt-bayramlaroŋa katnixix imtiyazini kərsitidu; ikkinqidin, Israildiki toluk hokukluk pukralar, yəni əməldar, akşakallar yaki sorakqi bolalaydioŋanlarni kərsətsə kerək.
–«...ahta bolup kaloŋan bolsa Pərwərdigarning ibadət jamaitigə kirəlməs» — kədimki zamanlarda butpərəslər əz butlirioŋa sadakətlikini bildürüx üqün bəzidə əz jinsiy əzalirini kesiwetətti.

23:3 Nəh. 13:1
23:4 «ular aldinglaroŋa yeməklik, su elip qikmidi» — ibraniy tilida «ular aldinglaroŋa nan, su elip qikmidi».
23:4 Qəl. 22-24
23:10 «Xəytan atlap» — biz muxu səzni tərjimimizdə ixlətkinimiz Xəytanning bu ixka məs'ul ikənlikini kərsətkinimiz yok. Okurmənlər bu səzgə tonux boloŋanliki üqün ixlättuk, halas.

sirtta tərətkə oltursang, uning bilən orək kolap təritingni kəmüwət. [14] Qünki Pərwərdigar Hudaying seni ḳutḳuzuxḳa, düxmənliringni aldinglaroɣa tapxuruxḳa qedirgaḥing otturisida yüridu; xunga sening qedirgaḥing pak bolsun. Bolmisa U seningkidə birər paskinilik kərsə səndin ayrilip ketixi mumkin.

Ḳullaroɣa ḳandaḳ muamilə ḳilix

[15] Əz hojisidin ḳeqip yeningoɣa kəlgən ḳulni əz hojisioɣa tutup bərmigin. [16] U aranglarda silər bilən billə turup, ḳaysi xəḥərning dərwazisi iqidə ḳaysi yərni tallisa, xu yərdə tursun. Silər uningoɣa zulum ḳilmanglar.
[17] Israilning ḳizlirining arisida ḥeqbir paḥixə bolmisun, Israilning ooɣullirining arisida ḥeqbir paḥixə ḥəziləḳ bolmisun. [18] Bir ḳəsəmni bəja kəltürmək üqün Pərwərdigar Hudayinglarning əyigə paḥixining pulini yaki ḥəziləkning pulini kəltürmigin; qünki bu ikkisi Pərwərdigar Hudayingning aldida yirginqliktur.

Əsüm wə ḳəsəmlər tooɣruluḳ

[19] Silər əz ḳerindixinglardin əsüm almanglar; pulning əsümi bolsun, axliḳning əsümi bolsun yaki ḥərḳandaḳ əsüm aloɣudək baxḳa nərsining əsümini alsanglar bolmaydu. [20] Əmma qətəlliktin əsüm alsanglar bolidu, lekin ḳerindixinglardin ḥeq əsüm almanglar. Xundaḳ ḳilsanglar Pərwərdigar Hudayinglar silər uni igiləxkə kiridioɣan zeminda, ḳolliringlarning barliḳ əmgikidə silərgə bərikət beridu.
[21] Sən Pərwərdigar Hudaying aldida bir nərsini ataxḳa ḳəsəm ḳiloɣan bolsang, uningoɣa əməl ḳilixḳa ḥayal ḳilma. Bolmisa, Pərwərdigar Hudaying uni səndin tələp ḳiloɣinida gunaḥkar bolisən. [22] Lekin əgər sən bir nərsini ataxḳa ḳəsəm ḳilmisang, u sanga ḥeq gunaḥ bolmaydu.

[23] Aoɣzingdin qiḳḳanoɣa əməl ḳiloɣin; Pərwərdigar Hudayingoɣa ḳəsəm ḳilip atioɣiningni, yəni aoɣzingning səzi boyiqə ihtiyariy ḥədiyəngni sunuxung kerək.
[24] Sən ḳoxnangning tallikioɣa kirsəng halioɣiningqə yəp toyun, əmma ḳaqaḳuqangoɣa elip mangmioɣin.
[25] Ḳoxnangning pixḳan ziraətlikigə kirsəng, ḳolung bilən ziraətning bexini üzüp alsang bolidu; əmma ḳoxnangning ziraətlirigə oroɣaḳ saloɣuqi bolma.

Talaḳ heti berix tooɣruluḳ

24 [1] Əgər birsi bir ayalni əmrigə aloɣandin keyin uningda birər sət ixni bilip, uningdin səyünmisə, undaḳta u talaḳ hetini pütüp, uning ḳolioɣa berixi kerək; andin uni əz əyidin qiḳiriwətsə bolidu. [2] Ayal uning əyidin qiḳḳandin keyin baxḳa ərgə təgsə bolidu. [3] Bu ikkinqi ərmu uni yaman kərüp, talaḳ hetini yezip ḳolioɣa berip uni əz əyidin qiḳiriwətsə yaki uni aloɣan ikkinqi eri ölüp kətsə [4] uni ḳoyup bərgən awwalḳi eri uni napak ḥesablap, ikkinqi ḳetim hotunluḳḳa almisun; qünki undaḳ ḳilsa, Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu. Sən Pərwərdigar Hudaying sanga miras ḳilip beridioɣan zeminning üstigə gunaḥ yüklimigin.

Rəḥimdilliḳ, mahaw kesili wə adalət tooɣruluḳ

[5] Əgər birkim yengidin hotun aloɣan bolsa uningoɣa nə jənggə qiḳix, nə baxḳa birər ixḳa buyrulmisun; u bəlki aloɣan hotunini hux ḳilix üqün bir yiloɣiqə ərkin-azad bolup əyidə oltursun.

23:18 «ḥəziləḳ» — ibraniy tilida «it». Ayəttə alaḥidə kəzdə tutuloɣini butpərəslik yolida paḥixə bolup tenini satḳuqilar.
23:19 Mis. 22:25; Law. 25:36; Nəḥ. 5:2-13; Luḳa 6:34, 35
23:21 Qəl. 30:3
23:25 Mat. 12:1
24:1 «birsi... *ayalida* birər sət ixni bilip,...» — bu yərdiki «sət (uyatliḳ) ix» zinani kərsətməydu; zinahorluḳ bolsa ölüm jazasi beriləttı. Xunga «sət ix» bəlkim ayalining baxḳa ərlərgə ḳarap naz-kərəxmə ḳilixi, zina ḳilmay lekin baxḳa birsi bilən birhil oynixini kərsitixi mumkin.
24:1 Mat. 5:31; 19:7; Mar. 10:4
24:4 «...undaḳ ḳilsa, Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu» — nemixḳa bu ix «Pərwərdigarning aldida yirginqlik ix bolidu»? Bu məsilə tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ toḥtilimiz.
24:5 Ḳan. 20:7

6 Hеqkim yaroɣunqaq yaki tügmənning üsti texini kapalətkə almisun; qünki bu ix birsining ḥayatini kapalətkə aloɣandək bolidu.
7 Əgər birkim Israillardin boloɣan kerindixining birini bulap kelip, uni kuldək ixlətsə wə yaki uni setiwətsə xu bulangqi eltürülsun; silər xundaq kilsanglar aranglardin rəzillikni qikiriwetisilər.
8 Pesə-mahaw wabasi pəyda bolsa, əzünglaroɣa pəhəs bolunglar, Lawiy kaḥinlarning silərgə barlik kərsətkinini kilinglar; mən ularoɣa kandak əmr kiloɣan bolsam xuningoɣa kəngül koyup əməl kilinglar.
9 Misirdin qikkininglarda Pərwərdigar Hudayinglarning yolda Məryəmgə kandak kiloɣinini əskə elinglar.
10 Əgər sən əz buradər-koxnangoɣa kərz bərsəng, kapalət elix üqün əyigə kirmigin;
11 bəlki taxkirida turup tur; sanga kərzdar kixi əzi sanga beridioɣan kapalətni taxkirioɣa elip qiksun. 12 Xu kixi yoksul bolsa sən uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yepinip uhlimioɣaysən;. 13 Heq bolmioɣanda sən bəlki kapalətni kün patkanda uningoɣa kayturup bərgin; xundak kilsang u əz tonini yepinip uhlioɣanda, sanga bəht-bərikət tiləydu. Xundak kilsang bu ix sanga Pərwərdigar Hudayingning aldida ḥakkaniylik sanilidu.
14 Ajiz, namrat mədikaroɣa naḥakliq kilma, məyli u kerindaxliringlardin bolsun yaki yeza-xəḥərliringlarda turoɣan musapirlardin bolsun.. 15 U namratliktin əz ḥakkigə intizar boloɣaqka, u ixligən xu küni kün petixtin burun ḥakkini qokum bərgin; bolmisa, u sening tooɣrangda Pərwərdigaroɣa pəryad kətüridu, bu ix gunaḥ bolup bexingoɣa qüxidu.
16 Balilirining jinayiti üqün ata eltürülmisun, balilarmu atining jinayiti üqün eltürülmisun; bəlki jinayiti bar boloɣan ḥərbir kixi əz gunaḥi üqün ölüm jazasini tartsun..
17 Sən musapir yaki yetim tooɣrisidiki ḥəkümni burmilima; tul ayalning kiyim-keqəklirinimu kapalətkə alma,. 18 bəlki əzüngning Misirda kul bolup Pərwərdigar Hudaying seni xu yərdin ḥər kilip kutkuzup kəlginini yadingoɣa kəltürgin. Xunga mən sanga buningoɣa əməl kiloɣin dəp buyruymən.
19 Sən etizlikingning ḥosulini yioɣkiningda bir baoɣ ənqini untup kaloɣan bolsang, uni elip kelix üqün yenip barmioɣin; u ənqə musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun. Xundak kiloɣanda Pərwərdigar Hudaying sening kolliringning barlik əmgikini bərikətləydu..
20 Zəytun dərihingni kakkiningdin keyin xahlirida kaloɣanlirini kayta kakma; kaldukliri musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun.
21 Üzümzarlikingning üzümlirini yioɣip boloɣandin keyin waxang kilmioɣin. Kaldukliri musapir, yetim-yesir wə tul hotunoɣa təgsun.
22 Əzüngning Misir zeminida kul boloɣiningni yadingoɣa kəltürgin; xunga mən sanga buningoɣa əməl kiloɣin dəp buyruymən.

Ḥər türlük kanun-bəlgilimilər

25 1 Əgər ikki kixi birnərsini talixip kelip, ḥəküm berixni tələp kilip sot aldioɣa kəlsə, undakta sorakqilar dəwaoɣa ḥəküm qikirip ḥakdarni ḥak, gunaḥi bar adəmni gunaḥkar dəp jakarlisun. 2 Əgər gunaḥkar adəm dərrigə layik bolsa, sorakqi uni əzining aldida yərgə yatkuzup, uning kiloɣan gunaḥioɣa layik sanap dərrilisun. 3 Lekin pəkət kirik dərrila urulsun; xuningdin ziyadə urulmisun, kəp urulsa xu kerindixing kəz aldingda kəmsitilgən bolidu.

24:7 Mis. 21:16
24:8 Law. 13:2
24:9 «... Pərwərdigar Hudayinglarning yolda Məryəmgə kandak kiloɣinini əskə elinglar» — «Qəl.» 12:1-15ni kərüng.
24:9 Qəl. 12:10
24:12 «sən uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yepinip uhlimioɣaysən» — yaki «kəqtə uhlioɣiningda uningdin kapalətkə aloɣan kiyimni yeningda kaldurmioɣin».
24:13 Mis. 22:26
24:14 Law. 19:13; Yak. 5:4
24:16 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4; Yər. 31:30; Əz. 18:20
24:17 Mis. 22:21,22; Pənd. 22:22; Yəx. 1:23; Yər. 5:28; 22:3; Əz. 22:29; Zək. 7:10
24:19 Law. 19:9; 23:22
25:3 2Kor. 11:24

4 Sən haman tepiwatqan kalining aoɣzini
booɣmioɣin.
5 Əgər bir yərdə turidioɣan qerindax aka-
inilarning biri bala yüzi kərməy əlüp
kətsə, əlgən kixining ayali yat bir kixigə
təgmisun; bəlki uning erining birtuoɣqan
qerindixi uning qexioɣa kirip uni hotunlukqa
elip, birtuoɣqan qerindaxlik burqini ada
qilsun;
6 əlgən qerindixining ismi Israildin
əqürülməsliki üqün ayalning tunji balisioɣa
uning ismi qoyulsun.
7 Lekin əgər bu kixi yənggisini elixni ha-
limisa, yənggisi xəḥər dərwazisidiki
aqsaqallarning qexioɣa berip: «Erimning
birtuoɣqan qerindixi əz qerindixining ismini
Israilda qalduruxqa unimidi; u mən üqün
birtuoɣqan qerindaxlik burqini ada qilixqa
unimidi», dəp eytsun.
8 Andin uning xəḥiridiki aqsaqallar uni
qaqirtip uningoɣa nəsihət qilsun; əgər u:
«Mən uni hotunlukqa elixni halimaymən»,
dəp qing turuwalsa, 9 yənggisi aqsaqallarning
kəz aldida uning qexioɣa berip, uning putidin
kəxini saldurup, yüzigə tükürüp: «Bir tuoɣqan
qerindixi üqün ailə quruxqa unimioɣan
kixigə xundaq qilinsun!» dəp jakarlisun.
10 Xu kixining nami Israilning iqidə: «Kəxi
selinoɣuqining əyi» dəp atalsun.
11 Əgər ikki adəm bir-biri bilən uruxup
qaloɣinida birining ayali əz erigə yardəmlixip
erini uroɣuqining qolidin ajratmaqqi bolup,
qolini uzitip uroɣuqining jan yerini tutuwal-
sa, 12 undaqta sən uningoɣa ḥeq rəḥim qilmay
qolini kesiwət.
13 Sening haltangda qong-kiqik ikki hil ta-
raza texi bolmisun.
14 Əyüngdə qong-kiqik ikki hil əfaḥ saqlima.
15 Taraza texing toptooɣra, durus bolsun;
əfaḥingmu toptooɣra, durus bolsun. Xundaq
qilsang Pərwərdigar Hudaying sanga
beridioɣan zeminda əmrüng uzun bolidu.
16 Qünki kimki xundaq ixlar qilsa, kimki
nahək ix qilsa, Hudaying Pərwərdigarning
aldida yirginqlik sanilidu.

Amaləklərdin kelidioɣan hətərni yoqitix

17 Misirdin qiqip keliwatqininglarda
Amaləklərning silərgə nemə qiloɣinini
esinglarda tutunglar;
18 ular Huda-
din qorqmay, yolda silərgə uqrap, silər
ḥerip-qarqap ḥalinglar qalmioɣan qaoɣda,
kəyninglarda qaloɣan ajiz kixilərni urup
yoqatmidimu? U Hudadin ḥeq qorqmidi.
19 Xunga, Pərwərdigar Hudaying mirasing
bolsun dəp sanga igiləxkə beridioɣan ze-
minda, Pərwərdigar Hudaying ətrapingdiki
barlik düxmənliringdin amanlik bərginidə,
Amaləklərning namini asmanning tegidə
əslənmigüdək dərijidə əqürüwət; bu ixni
unutma.

Mewə wə baxqa məḥsulatlardin «birinqi ḥosul»ni Hudaoɣa atax

26 1 Sən Pərwərdigar Hudaying sanga
miras qilip beridioɣan zeminoɣa kirip
uni əzüngning qilip igiləp olturaqlaxqanda,
2 Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɣan
zeminning ḥosulini aloɣanda, sən yərning
dəsləpki pixqan mewisini elip, sewətkə
selip Pərwərdigar Hudaying Əz namini
qoyuxqa tallaydioɣan jayoɣa elip berixing ke
rək;
3 andin xu waqittiki kaḥinning qexioɣa
kəltürüp, uningoɣa: «Pərwərdigar Əzi bizgə
berixkə ata-bowilirimizoɣa qəsəm qiloɣan
zeminoɣa kirdim, bügün mən Pərwərdigar
Hudayingning aldida xundaq boloɣinioɣa
guwaḥmən», dəp eytisən.

4 Kaḥin sewətni qolungdin elip uni
Pərwərdigar Hudayingning qurbangaḥining
aldida qoyidu; 5 andin sən Pərwərdigar

25:4 1Kor. 9:9; 1Tim. 5:18
25:5 Mat. 22:24; Mar. 12:19; Luqa 20:28
25:7 Rut 4:7
25:9 Rut 4:5
25:12 «sən uningoɣa ḥeq rəḥim qilmay...» — ibraniy tilida «kəzüng uni ḥeq ayimay...».
25:14 «əfaḥ» — axliq-danlarning əlqəm birliki, təḥminən 20 yaki 27 litr.
25:16 Pənd. 11:1
25:17 Mis. 17:8
26:2 Mis. 23:19; 34:26; Law. 2:14; 23:10; Qəl. 15:17

Hudayingning aldida səz kilip mundak
dəysən: — «Mening atam əsli oɣerib bir
aramiy idi; Misiroɣa qüxüp olturaklaxti;
ular xu yərdə sani az musapir bolsimu,
baroɣanseri kəpiyip uluoɣ, küqlük, qong bir
həlk boldi.. 6 Lekin Misirliklar bizgə kattik
kolluk kilip, zulum selip bizni eoɣir əmgəkkə
saldi. 7 Əmma biz ata-bowilirimizning Hu-
dasi Pərwərdigaroɣa pəryad kiliwiduk,
Pərwərdigar awazimizni anglap biz
tartiwatkan harlik, japa wə zulumoɣa nəzirini
saldi. 8 Xuning bilən Pərwərdigar küqlük kol
wə uzartkan bilək, dəhxətlər wə mejizilik
alamətlər wə karamətlər bilən bizni Mi-
sirdin qikirip 9 bizni bu yərgə elip kelip bu
zeminoɣa, yəni süt bilən həsəl ekip turidioɣan
bir zeminoɣa igə kildi!
10 Əmdi mana, əy Pərwərdigar, Sən manga
bərgən bu zeminning mewisining dəsləpki
pixkinini Sening kexingoɣa əkəldim»,
dəysən.
Xularni dəp, sewətni Pərwərdigar
Hudayingning huzurida koyup, Pərwərdigar
Hudayingning aldida səjdə kilisən; 11 xundak
kilip sən wə əyüngdikilər Pərwərdigar
Hudayingning silərgə ata kiloɣan həmmə
nemətliridin hux bolunglar; əzüng, Lawiy-
lar wə aranglarda turidioɣan musapirlar
koxulup xadlininglar.

Üqinqi yildiki əxrə

12 Sən hər üqinqi yilida, yəni ondin biri
boloɣan əxrə yilida həmmə hosulungning
ondin birini əxrə ayrip boloɣandin keyin,
sən Lawiy bilən musapiroɣa, yetim-yesir,
tul hotunlaroɣa dərwaziliringning iqidə
xulardin yəp toyunsun dəp berisən;.. 13 wə
sən Pərwərdigar Hudayingning aldida
səz kilip xundak dəysən: «Mən əyümdin
Hudaoɣa mukəddəs kilinoɣan nərsilərni ay-
rip elip qikip, Sən manga tapilioɣan əmr
boyiqə bularni Lawiy bilən musapiroɣa,
yetim-yesir, tul hotunlaroɣa bərdim; mən
Sening əmrliringning heqbirini nə buzmi-
dim, nə heqkaqan unutmidim;.. 14 matəm
tutkanlirimda xulardin heqnemini yemi-
dim, napak halattə turup buningdin birne-
mini almidim; əlgən kixigə atap buningdin
heqnemə bərmidim, bəlki Pərwərdigar
Hudayimning awazini anglap hər ixta Sən
manga əmr kiloɣining boyiqə kildim. 15 Əmdi
Sən mukəddəs makaning boloɣan asmanlar-
din nəzər selip Əz həlking Israilni, xundakla
ata-bowilirimizoɣa kəsəm bilən kiloɣan
wədəng boyiqə, həsəl bilən süt akidioɣan,
bizgə bərgən bu zeminni bərikətligəysən»..

Hulasə

16 Bügün Pərwərdigar Hudaying bu
bəlgilimilərgə həm həkümlərgə əməl kilixka
əmr kildi; pütün kəlbing, pütün jening bilən
ularni tutup ularoɣa əməl kil.
17 Sən bügün Pərwərdigarni əzüngning
Hudaying boluxka, xundakla Uning yolli-
rida mengixka, Uning bəlgilimilirigə, Uning
əmrlirigə, Uning həkümlirigə əməl kilip
Uning awazioɣa kulak selixka kobul kilding;..
18 wə Pərwərdigar bolsa bügün silərni
Əzining has həlki boluxka, Uning barlik
əmrlirini tutuxka (U silərgə wədə kiloɣandək)
silərni kobul kildi..
19 Xundak bolsa, U silərgə izzət, nam-
xəhrət wə xan-xərəp berip, Əzi yaratkan
barlik əllərdin silərni üstün kilidu. Buning
bilən silər Uning eytkinidək, Pərwərdigar
Hudayinglar üqün mukəddəs bir həlk
bolisilər..

Xəkəmdə yioɣilix — bəht-bərikət wə lənətlik ixlar

27 1 Musa wə Israilning aksakalliri həlkkə
buyrup mundak dedi: —
«Mən bügün silərgə tapilioɣan bu barlik

26:5 «Mening atam əsli oɣerib...» — yaki «mening atam əsli sərgərdan» yaki «mening atam əsli yokap ketəy degən».
26:5 Yar. 46:1
26:12 Law. 27:30; Qəl. 18:24; Kan. 14:28, 29
26:13 Kan. 14:27
26:15 Yəx. 63:15
26:17 Yar. 17:7
26:18 Mis. 19:5; Kan. 7:6; 14:2
26:19 Kan. 4:7

əmrni tutunglar. [2] Iordan dəryasidin ətüp Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioŋan zeminoŋa kirgən kündə, silər qong-qong taxlarni tikləp ularni ḥak bilən akartinglar;
[3] andin ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə wədə kiloŋinidək, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioŋan, süt bilən ḥəsəl ekip turidioŋan zeminoŋa kirixinglar üqün dəryadin ətkininglərdə, bu ḳanunning ḥəmmə səzlirini xu taxlaroŋa pütüp ḳoyunglar. [4] Silər Iordan dəryasidin ətüp, mening bügünki əmrim boyiqə xu taxlarni Ebal teoŋida tikləp, ularni ḥak bilən akartinglar. [5] Silər xu yərdə Pərwərdigar Hudayinglar üqün təmür əswab təgmigən taxlardin ḳurbangaḥ yasanglar;
[6] Pərwərdigar Hudayinglarning bu ḳurbangaḥi yonulmioŋan, pütün taxlardin yasalsun; uning üstidə kəydürmə ḳurbanliḳlarni Hudayinglar Pərwərdigaroŋa atap sununglar, [7] wə xu yərdə inaḳlik ḳurbanliḳlirinimu sununglar, ulardin yəp Pərwərdigar Hudayinglarning ḥuzurida xadlininglar. [8] Silər xu taxlar üstigə bu ḳanunning ḥəmmə səzlirini enik pütüp ḳoyunglar».

[9] Andin Musa bilən Lawiy kaḥinlar pütkül Israiloŋa səz ḳilip: «Əy Israil, xük turup anglanglar! Silər bügün Pərwərdigar Hudayinglarning həlḳi boldunglar. [10] Əmdi Pərwərdigar Hudayinglarning awazioŋa ḳulaḳ selip, mən bügün silərgə tapilioŋan uning əmrliri wə bəlgilimilirigə əməl ḳilinglar» — deyixti.

[11] Xu küni Musa həlḳḳə əmr ḳilip mundaḳ dedi: —

[12] Silər Iordan dəryasidin ətkəndin keyin, bular, yəni Ximeon, Lawiy, Yəḥuda, Issakar, Yüsüp bilən Binyaminlar Gərizim teoŋining üstidə turup, həlḳḳə bəht-bərikət tilisun.
[13] Bular, yəni Rubən, Gad, Axir, Zəbulun, Dan bilən Naftali Ebal teoŋining üstidə lənət oḳuxḳa tursun.

Əḥdidə kərsitilgən lənətlik ixlar

[14] U wakitta Lawiylar Israillarning ḥəmmisigə yuḳiri awaz bilən: —

[15] «Kimki ḥünərwənning ḳoli bilən birər oyma yaki ḳuyma məbudni yasap qikṣa (Pərwərdigar aldida yirginqlik ixtur!), uni yoxurunqə tikləp ḳoysa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[16] «Kimki ata-anisini kəzgə ilmisa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[17] «Kimki ḳoxnisining pasil texini yətkisə lənətkə ḳalsun», dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[18] «Kimki bir korni yoldin azdursa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[19] «Kimki musapir, yetim-yesir wə tul hotun tooŋrisidiki ḥəkümni burmilisa, lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[20] «Kimki atisining hotuni bilən yatsa, atisining yotḳinini aqḳan boloŋaqḳa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
[21] «Kimki ḥaywan bilən munasiwət ḳilsa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
[22] «Kimki atisining ḳizi yaki anisining ḳizi boloŋan əz ḥəmxirisi bilən yatsa lənətkə ḳalsun» — dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
[23] «Kimki ḳeynanisi bilən yatsa lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: Amin! — desun.
[24] «Kimki ḳoxnisini paylap turup yoxurun əltürsə lənətkə ḳalsun» dəp jakarlisun. Andin həlḳning ḥəmmisi jawabən: — Amin! desun.
[25] «Kimki gunaḥsiz adəmni əltürüp uning ḳeni üqün ḥaḳ alsa lənətkə ḳalsun» dəp ja-

27:2 Yə. 4:1
27:5 Mis. 20:25; Yə. 8:31
27:12 Ḳan. 11:29

27:15 «lənətkə ḳalsun» — muxu səzning muxu yərdiki asasiy uḳumi həlḳning lənitigə ḳaloŋanliḳi əməs, bəlki «Huda lənət ḳildi», «Hudaning jazasioŋa uqraydioŋan» degən uḳumni bildüridu.
27:20 «atisining yotḳinini aqḳan...» — bu səzlər tooŋruluḳ 22:30ni wə izaḥatini kərüng.

karlisun. Andin həlқning ҳəmmisi jawabən: — Amin! desun.
26 «Kimki bu қanunning səzlirigə kəngül bəlməy, uningoɣa əməl қilixta qing turmisa, lənətkə қalsun» dəp jakarlisun. Andin həlқning ҳəmmisi jawabən: — Amin! desun.

Əҳdining bəht-bərikətliri

28 1 Əgər sən Pərwərdigar Hudayingning səzini anglap, Uning mən bügün sanga tapxuridioɣan əmrlirigə əməl қilixқa kəngül bəlsəng, Hudaying Pərwərdigar seni yər yüzidiki ҳəmmə əllərning üstigə qong қilidu; 2 Pərwərdigar Hudayingning səzini anglisang bu ҳəmmə bəht-bərikətlər sanga əgixip üstünggə qüxidu: —

3 Sən xəҳərdə bəht-bərikətlik bolisən, səҳradimu bəht-bərikətlik bolisən.
4 Baliyatқungning mewisi bilən yeringning mewisi, qarpayliringning mewisi, yəni kalangning nəsilliri wə қoy padiliring tuoɣқini bolsa, bəht-bərikətlik bolidu.
5 Sewiting bəht-bərikətlik bolidu, təngnəngmu bəht-bərikətlik bolidu.
6 Sən kirsəngmu bəht-bərikətlik bolisən, qiқsangmu bəht-bərikətlik bolisən.
7 Sanga қarxi qiққan düxmənliringni Pərwərdigar aldingda məoɣlup қilidu; ular bir yol bilən sanga ҳujumoɣa kelip, yəttə yol bilən aldingdin қaqidu.
8 Sening ambarliringda wə қolung bilən қilidioɣan barliқ ixliringda Pərwərdigar üstünggə bəht-bərikət buyruydu; Pərwərdigar Hudaying sanga beridioɣan zeminda U seni bərikətləydu.
9 Əgər sən Pərwərdigar Hudayingning əmrlirini tutup yollirida mangsang, Өzi қəsəm bilən sanga wədə қiloɣandək Pərwərdigar seni tikləp Өzigə muқəddəs bir həlқ қilidu. 10 Xuning bilən yər yüzidiki ҳəmmə həlқlər sening Pərwərdigarning nami bilən ataloɣiningni kərüp səndin қorқidu. 11 Pərwərdigar seni yaxnitidu; sanga berixkə ata-bowiliringoɣa қəsəm bilən wədə қiloɣan zeminda seni өz bədiningning mewisi bilən qarpayliringning mewisi wə yeringning mewisini mol wə bərkətlik қilidu.
12 Pərwərdigar sening zeminingoɣa өz waқtida yamoɣur berip қolliringning ҳəmmə ixlirini bərikətləx üqün өz həzinisi boloɣan asmanni sanga aqidu; өzüng ҳeq kimdin қərz almaysən, bəlki kəp əllərgə қərz berisən.
13 Pərwərdigar seni қuyruқ əməs, bax қilidu; sən pəқət üsti bolup, asti bolmaysən. Əgər mən silərgə bügün tapilioɣan Pərwərdigar Hudayingning əmrlirigə қulaқ selip, ularni tutup əməl қilsang, 14 xundaқla mən bügün silərgə buyruoɣan ҳəmmə səzlərning ҳeq biridin ong yaki soloɣa qətnəp kətmisəng, baxқa ilaҳlaroɣa əgixip қulluқioɣa kirmisəng, xundaқ bolidu.

Bəht-bərikətning lənətkə aylinixi

15 Lekin xundaқ boliduki, əgər Pərwərdigar Hudayingning awazioɣa қulaқ salmay, mən bügün silərgə tapilioɣan uning barliқ əmrliri bilən bəlgilimilirini tutmisanglar ҳəmularoɣa əməl қilmisanglar, bu lənətlərning ҳəmmisi sanga əgixip üstünggə qüxidu: —
16 Sən xəҳərdə lənətkə қalisən, səҳradimu lənətkə қalisən.
17 Sewiting lənətkə қalidu, təngnəngmu lənətkə қalidu.
18 Baliyatқungning mewisi, yeringning mewisi, kalangning nəsilliri wə қoy padiliringning tuoɣқini lənətkə қalidu.
19 Sən kirsəngmu lənətkə қalisən, qiқsangmu lənətkə қalisən.
20 Sening Pərwərdigarni taxlioɣan rəzil қilmixliring üqün u sən yoқ қilinoɣuqə, tezdin ҳalak қilinoɣuqə, қolung қiloɣan barliқ ixliringda sening üstünggə lənət, parakəndilik wə dəxnəm qüxüridu.
21 Pərwərdigar sən igiləxkə kiridioɣan zemindin seni yoқatқuqə sanga waba qaplaxturidu. 22 Pərwərdigar seni sil-waba kesili, kezik

27:26 Gal. 3:10
28:1 Law. 26:3
28:11 Қan. 30:9
28:15 Law. 26:14; Yioɣ. 2:17; Dan. 9:11,13; Mal. 2:2

kesili, yalluoɣluq kesili wə bəzgək kesiligə giriptar kilip, kuroɣakqilik, qawirix apiti wə ħal apitigə muptila kilidu. Bu apətlər sən yoq kilinoɣuqə seni koɔlaydu.
23 Bexingning üstidiki asman mistək, ayioɣingning astidiki yər təmürdək bolidu. 24 Pərwərdigar sening zeminingda yaoɣidioɣan yamoɣurni topa-qang wə kum kilidu; ular taki sən ħalak boloɣuqə asmandin üstünggə qüxidu.
25 Pərwərdigar Əzi seni düxmənliringning aldida məoɣlup kilidu. Sən ularoɣa karxi bir yol bilən berip, ularning aldidin yəttə yol bilən kaqisən; yər yüzidiki ħəmmə əllərni dəkkə-dükkigə salidioɣan obyekt bolup kalisilər. 26 Əlükliringlar asmandiki barlik uqar-kanatlar bilən yər yüzidiki ħaywanlaroɣa yəm bolidu; ularni ħəydiwetidioɣan ħeqkim qikmaydu.
27 Pərwərdigar seni Misirdiki sakaymas yara-qakiliri, qikan-ħürrəklər, təmrətkə, kiqixkak bilən uridu. 28 Pərwərdigar seni saranglik, korluk wə parakəndilik bilən uridu. 29 Sən küpkündüzdə kor kixi karangoɣuda təmtiligəndək təmtiləp yürisən, barlik yolliring akmaydu; sən kündin-küngə pəkət zulum bilən bulangqilikka uqrioɣuqi bolisən, seni kutkuzidioɣan ħeqkim qikmaydu.
30 Sən bir hotun bilən wədiləxsəng baxka bir adəm uning bilən yatidu; əyni salsang uningda olturalmaysən, tək tikkən bolsang mewisini yeyəlməysən. 31 Kalang kəzliringning aldida soyulidu, lekin gəxidin yeyəlməysən; karap turup exiking səndin bulap ketilidu, sanga yenip kəlməydu. Koyliring düxmənliringning kolioɣa qüxüp ketidu, ularni yandurup kelixkə yardəmgə ħeqkim qikmaydu.
32 Ooɣul bilən kizliring baxka bir əlning kolioɣa qüxüp, kəzliring pütün kün ularoɣa təlmürüx bilən qarqaydu; lekin kolung ularni kutkuzuxka amalsiz kalidu.
33 Yeringning məħsulatliri bilən əmgikingning barlik mewisini sən tonumaydioɣan bir əl yəp ketidu; sən barlik künliringdə ezilip zulum tartisən;
34 Kəzliring kərgən ixlardin sən sarang bolup ketisən. 35 Pərwərdigar seni tapiningdin qokkangoɣiqə, tizing bilən paqak-putliringoɣiqə sakaymas dəħxətlik yara-qakilar bilən uridu.
36 Pərwərdigar seni əz üstünggə tikligən padixaħingoɣa koxup əzüng wə atabowiliring tonumioɣan bir əlgə tutup beridu. Sən xu yərdə turup yaoɣaq wə taxtin yasaloɣan baxka ilaħlaroɣa qokunisən. 37 Sən Pərwərdigar seni elip baridioɣan ħəmmə əllər arisida wəħimə, səz-qəqək wə tapatənining obyekti bolup kalisən.

Bəht-bərikətning lənətkə aylinixi — dawami

38 Sən etizlikka berip kəp uruk qaqisən, lekin qekətkilər ularni yəp ketip, uningdin az yioɣip kelisən.
39 Tallarni tikip pərwix kilsangmu, ularni kurtlar yəp ketip, nə mewisini yioɣalmaysən, nə xarab iqəlməysən.
40 Zeminingning ħər yeridə zəytun baoɣliring bolsimu, uning meyi bilən bədiningni məsiħləp mayliyalmaysən; qünki dərəhlərdiki mewilər pixmayla qüxüp ketidu.
41 Ooɣul wə kiz pərzənt kərsəngmu, lekin ular yeningda turmaydu; qünki ular sürgün bolup ketidu.
42 Sening ħərbir dərihing bilən yeringning barlik məħsulatlirini qekətkilər əzining kilidu.
43 Aranglarda turuwatkan musapir səndin baroɣanseri üstün bolup, sən baroɣanseri təwən bolup kalisən. 44 U sanga kərz bərgüqi bolidu, əmma sən uningoɣa kərz berəlməysən.

28:22 «kuroɣakqilik» — yaki «kiliq». **«qawirix apiti»** — yaki «kuroɣak xamal».
28:22 Law. 26:16
28:23 Law. 26:19
28:27 «Misirdiki sakaymas yara-qakiliri...» — bəlkim Huda Israilni Misirdin kutkuzoɣanda Misirliklaroɣa qüxürgən yara-qakilarni kərsitixi mumkin («Mis.» 9:9-11ni kərüng).
28:27 Mis. 9:9
28:38 Mik. 6:15; Ħag. 1:6

U bax bolidu, sən ḳuyruḳ bolisən.
45 Sən Pərwərdigar Hudayingning awazioɣa ḳulaḳ salmay, U sanga tapilioɣan əmr wə bəlgilimilərni tutmioɣining üqün bu lənətlərning ḥammisi sən ḥalak ḳilinoɣuqə seni ḳooɣlap yetip, üstünggə qüxidu. 46 Bu lənətlər əzüng wə nəslingning üstigə mənggülük qüxidioɣan məjizilik alamət wə karamət bolup ḳalidu.
47 Sən kəngriqiliktə xadliḳ wə kəngül huxluḳi bilən Pərwərdigar Hudayingning ḳulluḳida bolmioɣaqḳa, 48 buning ornioɣa sən aqliḳ wə ussuzluḳ, yalingaqliḳ wə ḥər nərsining kəmqilikidə bolup Pərwərdigar sanga ḳarxi əwətidioɣan düxmənliringning ḳulluḳida bolup ḳalisən; U seni ḥalak ḳiloɣuqə boynungoɣa təmür boyunturuḳni salidu. 49 Pərwərdigar yiraḳtin, yəni yər yüzining qetidin sən tilini bilməydioɣan, bürküttək xungoɣup kelidioɣan bir əlni sanga ḳarxi əwətidu. 50 U əlpazi əxəddiy, ḳerilaroɣa yüz-hatirə ḳilmaydioɣan wə yaxlaroɣa meḥir kərsətməydioɣan bir əl bolidu. 51 U sən ḥalak boloɣuqə, qarwiliringning nəsli bilən yeringning məḥsulatlirini yəp ketidu; qünki u seni yoḳitip bolmioɣuqə sanga nə axliḳ, nə yengi xarab, nə zəytun meyi, nə kalangning mozayliri nə ḳoy padiliringning ḳoziliridin bir nemini ḳoymaydu. 52 Sən tayanoɣan pütkül zeminingdiki ḥəmmə egiz, məḥkəm sepilliring ərülüp qüxküqə, u pütkül zeminingdiki barliḳ dərwaziliring aldioɣa kelip, seni ḳorxiwalidu; u Pərwərdigar Hudaying sanga bərgən zeminingning ḥər yeridiki ḥəmmə dərwaziliring aldioɣa kelip, seni ḳorxiwalidu. 53 Xu waḳitta düxmənliringning ḳistap kelixliri bilən boloɣan ḳamal-ḳistangning azab-oḳubətliri iqidə, Pərwərdigar Hudaying sanga ata ḳiloɣan, əz teningning mewisi boloɣan ooɣulliringning gəxini wə ḳizliringning gəxini yəysən.. 54 Wə xundaḳ boliduki, aranglardiki nazuk, intayin siliḳ-sipayə bir adəm ḳerindixi, ḳuqiḳidiki ayali, xundaḳla tehi tirik baliliridin ḳizoɣinip, ularoɣa yaman kəzi bilən ḳaraydu; 55 xunga, düxmənliringning ḳamal-iskənjisidə sən əz dərwaziliring iqidə ḳiynaloɣiningda ḥeqnemə ḳalmioɣanliḳi üqün, u əzi yəwatḳan balilirining gəxidin ularning ḥeqḳaysisioɣa azraḳmu bərməydu.
56-57 Aranglardiki əslidə nazuk wə siliḳ-sipayə boloɣan, siliḳ-sipayiliki wə nazukluḳidin puti bilən yərgə dəssəxnimu halimaydioɣan ayal ḳuqiḳidiki eri, ooɣul-ḳiz pərzəntliridin ḳizoɣinip, ularoɣa yaman kəzi bilən ḳaraydu; qünki düxmənliringning ḳamal-iskənjisi bilən sən əz dərwaziliring iqidə ḳiynaloɣiningda ḥeqnərsə ḳalmioɣaqḳa, u əz puti ariliḳidin qiḳḳan bala ḥəmraḥi bilən əzi tuoɣḳan balilirini yoxurunqə yəydu.

Hudaning əḥdisidin qiḳixning aḳiwiti

58 Sən bu kitabta pütülgən bu ḳanunning barliḳ səzlirigə əməl ḳilixḳa kəngül bəlmisəng, Pərwərdigar Hudayingning uluoɣ wə ḥəywətlik namidin ḳorḳmisang, 59 Pərwərdigar sening üstünggə qüxüridioɣan wabalar ḥəm nəslingning üstigə qüxüridioɣan wabalarni ajayib ḳilidu; U dəḥxətlik, uzaḳḳa sozulidioɣan wabalarni wə eoɣir, uzaḳḳa sozulidioɣan kesəllərni üstünggə wə nəslinggə qüxüridu; 60 Pərwərdigar sən ḳorḳidioɣan, Misirdiki barliḳ kesəllərni üstünggə qüxürüp, sanga qaplaxturidu. 61 Xuningdək bu ḳanuniy kitabta pütülmigən ḥəmmə kesəl wə ḥəmmə wabanimu Pərwərdigar taki sən ḥalak boloɣuqə üstünggə qüxüridu. 62 Xuning bilən əslidə asmandiki yultuzlardək nuroɣun bolsanglarmu, əmdiliktə az bir türküm kixilər bolup ḳalisilər; qünki silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa ḳulaḳ salmidinglar.
63 Wə xundaḳ boliduki, Pərwərdigar ilgiri silərgə yahxilik ḳilip, silərni awutḳinidin səyüngəndək, U əmdi silərni yoḳitip ḥalak ḳilidioɣinidin səyünidu; xuning bilən silər igiləxkə kiridioɣan zemindin yulup taxlin isilər.. 64 Pərwərdigar silərni yər yüzining bu qetidin u qetigiqə boloɣan ḥəmmə

28:53 Law. 26:29; 2Pad. 6:29; Yioɣ. 4:10

28:63 Yəx. 1:24

əllərning arisioŋa tarkitidu; silər əzünglar yaki ata-bowiliringlar tonumioŋan yaoŋaq bilən taxtin yasaloŋan ilaḥlarning kullukida bolisilər;.. 65 Silər u əllərning arisida nə aram tapalmaysilər, nə tapininglar tirəp turoŋudək ḥeq məzmut jay bolmaydu; Pərwərdigar bəlki xu yərdə silərning kənglünglarni oŋuwalaxturup titritip, kəzünglarni karangoŋulaxturup jeninglarni solaxturidu. 66 Silər karap turup jeninglar kilda esikliktək turidu; silər keqə-kündüz dəkkə-dükkidə bolup jenimdin ayrilip kalarmənmu? — dəp korkisilər; 67 kənglüngni baskan wəḥimə wə parakəndiqilik wə kəzliring kərgən kərünüxlər tüpəylidin ətigini: «Kaxki kəq bolsidi!», kəqtə bolsa: «Kaxki ətigən bolsidi!» dəysən. 68 Pərwərdigar silərgə wədə kilip: «Silər bu yolni ikkinqi yənə kərməysilər» degən xu yol bilən silərni kemigə qüxürüp Misiroŋa yanduridu. Silər xu yərdə düxmənliringlaroŋa kul-dedək boluxka əzünglarni satisilər, lekin silərni aloŋili adəm qikmaydu.

Musa pəyoŋəmbər həlkkə səz kilidu — əsləx wə jekiləx

29 1 Təwəndikilər Pərwərdigar Israillar bilən əḥdə baoŋlax üqün Moab zeminida Musaoŋa tapilioŋan səzlərdur. Bu əḥdə Pərwərdigar ular bilən Ḥorəbdə kiloŋan əḥdidin baxka bir əḥdə idi.

2 Musa pütkül Israilni qakirip ularoŋa mundak dedi:

«Silər Pərwərdigarning Misir zeminida Pirəwngə, uning barlik hizmətkarliri wə zeminning ḥəmmə yeridə kəz aldinglarda nemə ix kiloŋinini kərdünglar,.. 3 yəni xu qong apətlər bilən uluoŋ məjizilik alamət wə karamətlərni əz kəzünglar bilən kərdüng lar.. 4 Lekin Pərwərdigar silərgə bügüngiqə qüxəngüdək kəngül, kərgüdək kəz wə angliouqudək kulak bərmidi. 5 Mən kirik yil silərni bayawanda yetəkləp yürdüm; xu wakitlarda üstünglardiki kiyimliringlar konirimidi, putunglardiki kəxinglarmu konirap kətmidi. 6 Huda Əzining silərning Pərwərdigar Hudayinglar ikənlikini bilsun dəp, silərgə yeyixkə nan, iqixkə xarab yaki küqlük iqimlik nesip kilmidi. 7 Silər bu jayoŋa yetip kəlginiŋlarda Ḥəxbonning padixaḥi Sihon bilən Baxanning padixaḥi Og biz bilən jəng kiloŋili qikti; əmma biz ularni urup məsoŋlup kiliduk;.. 8 biz ularning zeminlirini elip Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəḥning yerim kəbilisigə miras kilip bərduk..

9 Əmdi silər ḥəmmə ixliringlarda rawaj tepix üqün bu əḥdining səzlirini tutup, ularoŋa əməl kilinglar.

10 Bügün ḥəmminglar — kəbilə baxlikliringlar, akskalliringlar, əməldarliringlar, xuningdək Israilning ḥəmmə ərliri, 11 kiqik balilliringlar, ayalliringlar, qedirgaḥinglarda turuwatkan musapirlar, xundakla otun kəsküqiliringlar wə su toxuoŋuqiliringlarmu, ḥəmminglar Pərwərdigarning aldida ḥazir turuwatisilər; 12 məksət xuki, Pərwərdigar Hudayinglarning əḥdisigə, yəni Pərwərdigar Hudayinglar bügün silərgə bərgən kəsimi bilən baoŋlioŋan əḥdigə dahil boluxunglar üqündur, 13 Wə xuning bilən təng U silərni bügün Əzigə has bir həlk kilip silərgə wədə kiloŋinidək, ata-bowiliringlaroŋa, yəni Ibraḥim, Isḥak wə Yakupka kiloŋan kəsimi boyiqə əzi silərgə Huda boluxtur.. 14 Lekin mən bu əḥdə wə kəsəmni yaloŋuz silər bilənla əməs, 15 bəlki bügün biz bilən bu yərdə Pərwərdigar Hudayimizning aldida turuwatkanlar, xundakla bügün bu yərdə biz bilən birgə bolmioŋan kixilərning ḥəmmisi bilənmu tü züximən.. 16 (qünki silər bizning Misir zeminida kandak turoŋanlikimiz wə səpirimizdə əllərning otturisidin kandak ətüp kəlginimizni obdan bilisilər; 17 Silər ularning

28:64 Kan. 4:27; Nəḥ. 1:8
29:2 Mis. 19:4
29:3 Kan. 4:34; 7:19

29:7 Qəl. 21:24,33; Kan. 2:32; 3:1
29:8 Qəl. 32:33; Kan. 3:12; Yə. 13:8
29:13 Yar. 17:7
29:15 «Lekin mən bu əḥdə... kixilərning ḥəmmisi bilənmu tüzüximən» — muxu səzlərdə (14-15-ayəttə) «mən» degən səzligüqi Musa pəyoŋəmbər bolsa kerək.

arisidiki yirginqlik nərsilərni, ularning arisidiki yaoŋaq, tax, altun wə kümüxtin yasaloŋan butlarni kərdünglar). [18] Əhdining məkṣiti bolsa, silərning aranglardiki ḥərbir ər, ḥərbir ayal, ḥərbir ailə wə ḥərbir kəbililiringlardin bügün kəngli Pərwərdigar Hudayimizdin yenip, xu əllərning ilaḥlirining ḳullukioŋa kirip ketidioŋan ḥeq kixi bolmisun, xundakla aranglarda ət süyi wə əmən qikiridioŋan yiltiz pəyda bolup ḳalmisun üqündur.. [19] Dərwəkə xundak boliduki, xu lənət səzlirini angliоŋanda əz kənglidə əz-əzini bəht-bərikətlik sanap: «Mən ḳanqə baxbaxtaḳlik bilən mangsammu, tinq-amanlikta turuwerimən», degüqi xundak bir kixi bolidu; nətijidə, nəm yərmu qangkak yərgə ohxaxla wəyran ḳilinidu.. [20] Pərwərdigar mundak kixini əpu ḳilmaydu, bəlki Pərwərdigarning oŋəzipi bilən otluk kəḥri tütündək xu kixigə qüxidu; bu kitabta pütülgən ḥəmmə lənətlər uning bexioŋa qüxidu; Pərwərdigar uning ismini asmanning tegidin əqüridu. [21] Pərwərdigar bu ḳanun kitabida pütülgən əhdining ḥəmmə lənətliri boyiqə Israilning barlik kəbililiridin uni ayrip qikip, apətkə muptila ḳilidu.

[22] Kəlgüsi dəwr bolsa, yəni silərdin keyin qikidioŋan baliliringlar wə xundakla yirak yurttin kəlgən musapirlar Pərwərdigar xu zeminning üstigə əwətkən balayi'apətlər bilən kesəllərni kəridu; [23] Pərwərdigar oŋəzipi wə kəḥri bilən wəyran ḳiloŋan Sodom, Gomorra, Admaḥ wə Zəboimlarning wəyranqilikidək zeminning ḥəmmə yeri günggürtlixip, xorlixip, kəyüp kətkinini, terikqilikmu, ḥosulmu bolmioŋinini, otqəpmu ünmiginini kəridu; [24] buni kərgənlər, ḥətta ḥəmmə əl-yurt: «Nemixka Pərwərdigar bu zeminoŋa mundak ḳiloŋandu? Nemixka Uning oŋəzipi xunqə ḳattik, əxəddiy boloŋandu?» dəp soraydu;.. [25] andin ularoŋa jawab berilip: «Ular ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarning ularni Misir zeminidin ḳutḳuzup qikaroŋinida ular bilən bekitkən əhdini taxlap, [26] berip ularning nesiwisi bolmioŋan, əzimu tonumioŋan ilaḥlarning ḳullukioŋa kirip, ularoŋa qoḳunoŋini üqün xundak boldi. [27] Mana bu səwəbtin Pərwərdigarning oŋəzipi bu zeminoŋa tutixip, bu kitabta pütülgən ḥəmmə lənətni uning üstigə kəltürdi. [28] Xuning üqün Pərwərdigar oŋəzəp, aqqik wə zor kəḥr bilən ularni yurtidin yulup, baxka bir yurtka taxlidi» — deyilidu.

[29] Ḥərbir yoxurun sirlar bolsa Pərwərdigar Hudayimizningkidur; lekin ḥərkandak axkarilanoŋan wəḥiylər bolsa bu ḳanunning səzlirigə əməl ḳiliximiz üqün əbədgiqə biz wə balilirimizningkidur.

30 [1] Wə xundak boliduki, bu barlik ixlar, yəni mən sening aldingda ḳoyoŋan bu bərikət bilən lənət bexingoŋa qüxkinidə, Pərwərdigar Hudaying seni ḥəydiwətkən əllərning arisida turup bularni esinggə elip kəngül bəlüp, [2] əzüng wə baliliring Pərwərdigar Hudayingning yenioŋa yenip Uning awazioŋa ḳulak selip, mən bügün sanga əmr ḳiloŋan barlik ixlaroŋa pütün ḳəlbing wə pütün jening bilən itaət ḳilsang, [3] xu qaoŋda Pərwərdigar Hudaying seni sürgünlüktin ḳayturup, sanga iqini aoŋritip, Pərwərdigar Hudaying Əzi ḥəydiwətkən əllərdin yioŋip kelidu.. [4] Gərqə aranglardin ḥətta asmanlarning qetigiqimu ḥəydilip kətkənlər bolsimu, Pərwərdigar Hudaying seni xu yərdin yioŋip jəm ḳilip kelidu.. [5] Pərwərdigar Hudaying seni ata-bowiliringning təwəliki boloŋan zeminoŋa kəltüridu wə sən uni igiləysən; U sanga yahxilik ḳilip ata-bowiliringning sanidin ziyadə kəp ḳilidu; [6] Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening bilən səyüxkə Pərwərdigar Hudaying ḳəlbingni wə

29:18 Ros. 8:23; Ibr. 12:15
29:19 «nəm yərmu qangkak yərgə ohxaxla wəyran ḳilinidu» — yaki «məst kixi ussuz kixigə ḳoxulup yoḳitilidu». Baxka birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin. Lekin omumiy mənisi xübḥisizki, ḥəmmə adəm apətkə uqrap yoḳitilidu.
29:24 Yər. 22:8
30:3 Nəḥ. 1:8; Zəb. 106:45-47; Yər. 32:37
30:4 Nəḥ. 1:9

nəsilliringning kəlbini hətnə kilidu; xuning bilən silər ḥayat yaxaysilər.. 7 Xundakla Pərwərdigar Hudayinglar bu ḥəmmə lənətlərni düxmənliringlarning üstigə, silərgə nəprətlinidioŋanlarning üstigə, silərgə ziyankəxlik kiloŋanlarning üstigə qüxüridu. 8 Silər bolsanglar yenip kelip Pərwərdigar Hudayinglarning awazioŋa kulak selip, mən bügün silərgə tapilioŋan ḥəmmə əmrlirigə əməl kilisilər. 9 Xundak kilsanglar, Pərwərdigar Hudayinglar kolliringlarning ḥəmmə ixida, bədiningларning mewisini, qarpay malliringlarning mewisini wə yeringning mewisinimu awutup silərni zor yaxnitidu. Qünki Pərwərdigar silərning ata-bowiliringlaroŋa yahxilik kilixtin səyüngəndək, silərgə yahxilik kilixtin səyü nidu.. 10 Silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioŋa kulak selip, bu kanun kitabida pütülgən əmrlər bilən bəlgilimilərni tutup, pütün kəlbinglar, pütün jeninglar bilən Pərwərdigar Hudayinglarning təripigə burulsanglarla, xundak bolidu..

11 Qünki mən bügün sanga tapilioŋan bu əmr sən üqün karamət ix əməs yaki səndin yirakmu əməs.. 12 Bu əmr asmanning üstidə əməs, sening: «Bizning uningoŋa əməl kilmikimiz üqün kim asmanoŋa qikip uni elip qüxüp bizgə anglitidu?» deyixingning ḥajiti bolmaydu.. 13 Wə xuningdək bu əmr dengizning u təripidimu əməstur, sening: «Bizning uningoŋa əməl kilmikimiz üqün kim dengizdin ətüp, uni elip kelip bizgə anglitidu» deyixingning ḥajiti bolmaydu. 14 Qünki bu səz bolsa uningoŋa əməl kilmiking üqün sanga bək yekin, yəni aoŋzingda wə kənglüngdə bardur..

15 Mana, mən bügün aldinglarda ḥayat bilən yahxilik, ələüm bilən yamanlikni koydum; 16 qünki əzüm sanga ḥəküm berip: — Silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, Uning yollirida mengip, əmrliri, bəlgilimiliri ḥəm ḥəkümlirigə əməl kilinglar, dəp bügün silərgə tapilidim; xundak kilsanglar silər yaxap awup, uni igiləxkə kiridioŋan zeminoŋa baroŋininglarda Pərwərdigar Hudayinglar silərni bərikətləydu. 17 Lekin əgər kənglüngni tətür kilip, kulak salmay azdurulup, baxka ilahlaroŋa bax urup qokunoŋili tursang, 18 mən xuni bügün silərgə agahlandurup eytip koyayki, silər ḥalak bolmay kalmaysilər; silər uni igiləxkə Iordan dəryasidin ətüp baridioŋan zeminoŋa kirgininglarda uzun əmür kərəlməysilər.

19 Mən bügün ḥayat bilən ələümni, bərikət bilən lənətni aldingda koyoŋinimoŋa asman bilən zeminni üstünggə guwah boluxka qakirimən; əmdi əzüng wə nəsling yaxay desənglar, ḥayatni talliwal;.. 20 Pərwərdigar Hudayingni səyüp, Uning awazioŋa kulak selip, Uningoŋa baoŋlanoŋin; qünki U Əzi sening ḥayating wə əmrüngning uzunlukidur; qünki xundak kilsang Pərwərdigar ata-bowiliring boloŋan Ibrahim, Isḥak wə Yakupka: «Mən silərgə uni berimən» dəp kəsəm kilip wədə kiloŋan zeminda turisən»..

Yəxua Musaoŋa orun basar kilip bekitilidu

31 1 Andin Musa berip ḥəmmə Israiloŋa səz kildi; 2 u mundak dedi: «Mən bügün bir yüz yigirmə yaxka kirdim; əmdi silərgə sərdar yaki baxlioŋuqi bolalmaymən. Pərwərdigar manga: Sən bu Iordan dəryasidin ətməysən, degənidi..

30:6 Yər. 32:39; Əz. 11:19; 36:26
30:9 Kan. 28:11
30:10 Ibr. 3:7, 4:7
30:11 «bu əmr sən üqün karamət ix əməs» — bu ayəttiki «karamət» degən səz adəttə pəkət Hudala kilidioŋan ixni yaki Hudaning süpitini kərsitidu. Birak 10-ayəttiki «pütün kəlbinglar, pütün jeninglar bilən Pərwərdigar Hudayinglarning təripigə burulsanglarla...» degənlik bilən ziq munasiwiti bar.
30:12 Rim. 10:6-8
30:14 «... bu səz ... sanga bək yekin, yəni aoŋzingda wə kənglüngdə bardur» — «Rim.» 10:6-10ni kərüng.
30:19 Kan. 4:26
30:20 «...qünki U Əzi sening ḥayating wə əmrüngning uzunlukidur;» — muxu yərdə «U Əzi» degənning baxka birhil qüxənqisi «bu ix» (yəni, Hudaning əmrlirini tutux).
31:2 «silərgə sərdar yaki baxlioŋuqi bolalmaymən» — muxu yərdə ibraniy tilida «silərning aldinglarda qikip-kirip yürəlməymən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
31:2 Qəl. 27:12; Kan. 3:26

3 Lekin Pərwərdigar Hudayinglar Özi
silərni yetəkləp dəryadin ətüp, bu əllərni
aldinglarda wəyran kilidu; xuning
bilən ularning mal-mülkini igiləysilər;
Pərwərdigarning eytkinidək, Yəxua
silərning aldinglarda baxlap dəryadin ət
idu.. 4 Pərwərdigar Sihon bilən Og degən
ikki Amoriy padixahi wə ularning zeminini
halak kiloqandək, u bu əllərgimu xundak kili
du.. 5 Əmma Pərwərdigar ularni kolunglaroqa
tapxuroqinida, mən silərgə tapiloqan püt-
kül əmr boyiqə ularoqa muamilə kilisilər..
6 Jür'ətlik wə kəysər bolunglar, ularning al-
dida titrimənglar, ulardin heq korkmanglar;
qünki silər bilən birgə baroquqi Pərwərdigar
Hudayinglar Özidur; U silərdin waz
kəqməydu, silərni hərgiz taxliwətməydu!»..
7 Andin Musa Yəxuani qakirip pütkül
Israilning kəz aldida uningoqa səz kilip: «Sən
jür'ətlik wə kəysər boloqin; qünki bu həlk
Pərwərdigar ularning ata-bowilirioqa kəsəm
kilip berixkə wədə kiloqan zeminoqa kirgəndə
sən ular bilən billə berixing kerək; sən ularoqa
uni igilitip miras kildurisən. 8 Mana, sening
aldingda mangoquqi Pərwərdigar Özidur; U
sən bilən billə bolup səndin waz kəqməydu,
seni hərgiz taxliwətməydu! Sən korkmioqin,
parakəndə bolma!» — dedi..

Musaning əhdinamə yezip tapxuruxi

9 Musa bu kanunni yezip bolup, uni
Pərwərdigarning əhdə sandukini
kətüridioqan Lawiyning əwladi boloqan
kahinlar bilən Israilning barlik aksakallirioqa
tapxurup bərdi. 10 Musa ularoqa mundak buy-
rudi: —
«Hər yəttə yilning ahirki yilida, yəni «halas
yili»vdəp bekitilgən wakitta, «kəpilər heyti»
baxlanoqanda, 11 Israilning həmmisi kelip
Pərwərdigar Hudayingning huzurida jəm
bolux üqün u tallaydioqan jayoqa yioqiloqanda,
uni anglisun dəp pütkül Israilning al-
dida bu kanunni okup berisən.. 12 Xuning
üqün xu qaoqda barlik həlkni, ər bolsun,
ayal bolsun, bala bolsun, kowukliringning
iqidə turuwatkan musapir bolsun, ularning
həmmisi anglap, əginip, Pərwərdigar
Hudayinglardin korkup, bu kanunning
barlik səzlirini tutup uningoqa əməl kilsun,
dəp ularni yioqkin.. 13 Xundak bolsa, ularning
bu kanunni tonumioqan balilirimu uni anglap
əginip, silər igiləxkə Iordan dəryasidin ətüp
baridioqan zeminda yaxioqan barlik künliridə
Pərwərdigar Hudayinglardin korkidioqan bo-
lidu».

Musa Yəxuaoqa əz wəzipisi tooqruluk buyruydu

14 Andin Pərwərdigar Musaoqa səz
kilip: «Mana sening əlidioqan wakting
yekinlixip kaldi. Əmdi Yəxuani qakiroqin,
ikkinglar jamaət qedirioqa berip xu yərdə
hazir bolunglar. Mən uningoqa wəzipə
tapxurimən» dedi.
Xuning bilən Musa bilən Yəxua ikkisi berip,
jamaət qedirida hazir boldi. 15 Pərwərdigar
bulut tüwrükining iqidə kəründi; bulut
tüwrüki qedirning dərwazisining üstidə toh-
tidi.
16 Pərwərdigar Musaoqa mundak dedi: «Mana,
sən ata-bowiliringning kexida uhlax aldida
turisən; andin bu həlk kozoqilip, baridioqan
zemindiki yat ilahlaroqa əgixip buzukqilik
kilip, Meni taxlap, Mən ular bilən baoqlioqan
əhdini buzidu.. 17 Xu wakitta Mening oqəzipim
ularoqa tutixip, Mən ularnimu taxlap, ulardin
yüzümni yoxurimən. Ular yutuwetilidu, kəp
balayi'apət wə külpətlər bexioqa qüxidu wə
ular xu wakitta: «Xübhisizki, Hudayimiz ari-
mizda bolmioqini üqün, bu balalar beximizoqa

31:3 Qəl. 27:18
31:4 Qəl. 21:24,33
31:5 Kan. 7:1, 2
31:6 Yə. 1:5; Ibr. 13:5
31:8 Yə. 1:9

31:11 Əzra 10:8; Nəh. 8:1,2,3,8
31:12 «... kowukliringning iqidə turuwatkan musapir» — demək, «silər bilən billə turuwatkan musapir». «Silər bilən billə turuwatkan» ibraniy tilida adəttə «kowukliringlar iqidə turuwatkan» degən səzlər bilən ipadilinidu.
31:16 «buzukqilik kilix» — muxu yərdə Hudaoqa wapasizlik yaki asiylik kilixni bildüridu. Kanaandiki əllər arisida «buzukqilik» rohiy jəhəttə bolupla kalmay, jismaniy jəhəttimu butpərəslikkə munasiwətlik jinsiy buzukqilik məwjut idi.

qüxti» — dəydu.[18] Lekin Mən ularning baxḳa ilaḥlaroŋa mayil bolup əgixip, ḳiloŋan ḥəmmə rəzillikliri üqün xu küni yüzümni pütünləy yoxurimən.
[19] Əmdi silər əzünglar üqün bu oŋəzəlni pütüp, uni Israillaroŋa əgitinglar; bu oŋəzəlning keyin Israillarning əyibigə Mən üqün guwaḥqi boluxi üqün uni ularning aoŋziоŋa saloŋin.
[20] Qünki Mən ularni Mən ata-bowilirioŋa ḳəsəm bilən wədə ḳiloŋan, süt bilən ḥəsəl eḳip turidioŋan yurtḳa kirgüzimən; andin ular yəp toyup, səmrigəndə baxḳa ilaḥlaroŋa əgixip, ularning ḳullukioŋa kiridu wə Meni kəzgə ilmay əḥdəmni buzidu. [21] Əmma xundaḳ boliduki, kəp balayi'apətlər bilən külpətlər ularning bexioŋa qüxkinidə, bu oŋəzəl ularni əyibləp guwaḥ beridu; qünki bu oŋəzəl ularning əwladlirining aoŋzida untulmaydu. Qünki Mən ularni ularoŋa ḳəsəm bilən wədə ḳiloŋan zeminoŋa tehi kirgüzməyla ularning nemə hiyal ḳiliwatḳinini obdan bilimən».
[22] Xularni dəp, Musa xu küni bu oŋəzəlni yezip, Israillaroŋa əgətti. [23] Andin Pərwərdigar Nunning ooŋli Yəxuaoŋa: «Jür'ətlik wə ḳəysər boloŋin, qünki sən Mən Israillaroŋa ḳəsəm bilən wədə ḳiloŋan zeminoŋa ularni baxlap kirisən wə Mən sən bilən billə bolimən» dəp əmr ḳildi.
[24] Musa bu ḳanunning səzlirini bir kitabḳa pütünləy yezip boloŋandin keyin [25] u Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini kətürüp mangoŋan Lawiylaroŋa buyrup mundaḳ dedi:
[26] — Bu ḳanun kitabini silərning əyibinglərgə guwaḥqi bolup turuxi üqün Pərwərdigar Hudayinglarning əḥdə sanduḳining yenioŋa ḳoyunglar.[27] Qünki mən silərning asiy wə boynunglar ḳattiḳ ikənlikinglarni bilimən. Mana, mən tehi aranglarda tirik tursam Pərwərdigaroŋa asiylik ḳilip kəldinglar; əlümümdin keyin silər tehimu xundaḳ ḳilisilər!
[28] Mən ularning ḳulaḳlirioŋa bu səzlərning ḥəmmisini anglitixim üqün, xundaḳla yər bilən asmanni ularning əyibigə guwaḥqi boluxḳa qaḳirixim üqün əmdi mening aldimoŋa ḳəbililiringlarning ḥəmmə aḳsaḳalliri wə əməldarlirini yioŋinglar. [29] Qünki ölümümdin keyin silərning tüptin buzulup, mən silərgə əmr ḳiloŋan yoldin qətnəp ketidioŋiningларni bilimən. Xuning bilən künlərning ahirida külpətlər bexinglaroŋa qüxidu; qünki silər Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ḳilip, ḳolliringlarning ixliri bilən uning oŋəzipini ḳozoŋaysilər».
[30] Andin Musa Israillarning pütkül jamaiti aldida bu oŋəzəlning tekistini baxtin-ahiroŋiqə oḳup bərdi: —

Əḥdə xərtlirigə guwaḥqilarni qaḳirix — Musaning oŋəzili

32 [1] «Ḳulaḳ selinglar, əy asmanlar, mən səzləy;
Aoŋzimning səzlirini angla, i yər-zemin!
[2] Təlimim bolsa yamoŋurdək yaoŋidu,
Səzlirim xəbnəmdək tamidu,
Yumran ot-qəp üstigə qüxkən sim-sim yamoŋurdək,
Kəkzarliḳning üstigə qüxkən hasiyətlik yamoŋurdək bolidu.
[3] Qünki mən Pərwərdigarning namini bayan ḳilimən;
Əmdi Hudayimizni uluoŋ dəp jakarlanglar!
[4] U ḳoram taxtur, Uning əməlliri mukəmməldur;
Uning barliḳ yolliri ḥəḳḳaniydur.
U naḥəḳliḳi yoḳ, wapadar bir Huda,
Adil wə diyanətliktur.
[5] Əmma Əz həlḳi uningoŋa buzuḳluḳ ḳildi;
Ularning ḳilmixliri Uning Əz balilириningkidək bolmidi — mana bu ularning əyibidur!
Ular əgri wə iplas bir nəsildur!
[6] Əy əhməḳ wə nadan həlḳ,
Pərwərdigarning yaḥxiliḳini xundaḳ yanduramsən?

31:17 «xu waḳitta» — ibraniy tilida «xu küni».
31:23 Yə. 1:6
31:26 2Pad. 22:8

31:29 «künlərning ahirida» — ahirḳi zamanni kərsətsə kerək.
31:30 «pütkül jamaiti aldida» — ibraniy tilida «...pütkül jamaitining ḳulaḳliri iqigə....».

U seni bədəl tələp hər kiloɣan atang
əməsmu?
U seni yaritip, seni tikligən əməsmu?
7 Ətkən künlərni esinggə aloɣin,
Dəwrdin-dəwrgiqə ətkən yillarni oylioɣin;
Atangdin sora, u sanga dəp beridu;
Aksakalliringoɣa soal koy, ular seni
həwərləndüridu.
8 Həmmidin aliy boloɣuqi əllərning ülüxini
uloroɣa üləxtürgəndə,
Adəm'atining pərzəntlirini bir-biridin
bəlginidə,
U həlklərning qegrilirini Israil balilirining
sanioɣa karap bekitkən.
9 Qünki Pərwərdigarning nesiwisi bolsa
uningoɣa has boloɣan həlkidur;
Yakup huddi qək taxlinip qikkandək, Uning
mirasidur.
10 U uni qəl bir zeminda,
Xamal huwlaydioɣan dəhxətlik bir bayawan-
da uni tapti;
Uni orap ətrapida koodap turdi,
Uni kəz kariqukidək saklidi;
11 Huddi bürküt əz qanggisini təwritip,
Balilirining üstidə pərwaz kilip,
Kanatlirini yeyip ularni pəylirining üstigə
elip kətürginidək,
12 Pərwərdigarmu uningoɣa xundak yaloɣuz
yetəkqilik kildi;
Heqkandak yat ilah uning bilən billə əməs idi.
13 U uni yər yüzining egiz jaylirioɣa mindürdi,
Wə u etizlikning məhsulatidin yedi,
U uningoɣa kiya taxtin həsəl xoritip,
Qakmak texidin zəytun meyi xoratti;
14 Sanga kala kaymiki bilən koy sütini
iqküzüp,
Kozilarning yeoɣini,
Baxandiki koqkarlar wə tekilərning gəxini
yegüzüp,
Esil buoɣdayning esil danliridin yegüzdi,
Sən bolsang üzüm kəni boloɣan sap xarabni
iqting.
15 Lekin Yəxurun səmrip təpkək bolup kaldi;
Bərhək, sən səmrip kətting,
Bordilip kətting,
Toyunup kətting!
U əzini yaratkan Təngrini taxlap,
Əz nijatining Koram Texini kəzgə ilmidi.
16 Ular bolsa yat ilahlaroɣa əgixip Uning
wapasizlikka boloɣan həsitini kozoɣidi,
Yirginqlik ixlar bilən Uning oɣəzipini
kəltürdi.
17 Ular Igə-Təngrisi əməs jinlaroɣa,
Əzi bilməydioɣan ilahlaroɣa,
Ata-bowilirimu korkmaydioɣan,
Yengi pəyda bolup kaloɣan ilahlaroɣa
kurbanlik kildi.
18 Sən əzüngni tərəldürgən Koram Taxni
kənglüngdin qikarding,
Seni apiridə kiloɣan Təngrini untudung.
19 Pərwərdigar buni kərüp,
Ooɣul-kizlirining Uning aqqikini kəltür-
ginidin, ulardin bizar bolup mundak dedi: —
20 «Mən ulardin yüzümni yoxurimən,
Ularning akiwitini kərüp bakay;
Qünki ular iplas bir nəsildur,
Kəlbidə wapadarliki yok balilardur.
21 Igə-təngrisi əməslər bilən həsitimni
kəltürdi,
Ərzimәs məbudliri bilən kəhrimni kozoɣidi;
Xunga «heq həlk əməs» boloɣan bir həlk
arkilik ularning həsitini kozoɣaymən,
Nadan bir əl arkilik ularning aqqikini
kəltürimən.
22 Qünki Mening oɣəzipimdin bir ot tutaxti;
U təhtisaraning tegigiqə kəyüp baridu,
U yər bilən uning məhsulatini yəp ketidu,

32:8 «U həlklərning qegrilirini Israil balilirining sanioɣa karap bekitkən» — bəzi kona kəqürmilərdə: «U həlklərning qegralirini Hudaning ooɣullirining sanioɣa karap bekitkənidi» deyilidu.
32:9 «Yakup» — muxu yərdə Israillarni kərsitidu.
32:10 «uni orap ətrapida koodap turdi» — baxka birhil tərjimisi: «u uni koodap yürüp uni tərbiyilidi».
32:10 Yar. 1:2
32:11 Yar. 1:2, Mat. 23:37
32:13 Kan. 33:26; Yəx. 58:14

32:15 «Yəxurun» — Israilning yənə bir ismi — mənisi «tik turidioɣan», «durus» degənlik.
32:21 «Xunga «heq həlk əməs» boloɣan bir həlk arkilik... Nadan bir əl arkilik ularning aqqikini kəltürimən» — u uluoɣ bexarətning əməlgə axuruluxi tooɣruluk «Hox.» 1:9, 2:32, «Rim.» 10:19ni kərüng.
32:21 Rim. 10:19

Wə taoŋlarning ullirinimu tutaxturidu.
23 Mən ularning üstigə balayi'apətlərni
dəwiləymən;
Ya-okŀirimni birni ḳoymay ularoŋa atimən.
24 Ular aqarqiliḳtin yegiləp ketidu,
Tomuz issiḳ wə wabaning nəxtərliri təripidin
yəp ketilidu;
Ularoŋa ḳarxi yirtḳuq ḥaywanlarning qixlirini,
Topida əmiligüqilərning zəḥirini əwətimən.
25 Taxḳirida ḳiliq ularni musibətkə salidu,
Iqkiridə wəḥimə basidu;
U yigit bilən ḳizni,
Əmqəktiki bala bilən aḳ qaqliḳni ḥəmmisini
yoḳitidu.
26 Mən: «Ularni qepiwetimən,
Insanlarning arisidin ularning namini
əqürimən» — dəyttim,
27 Biraḳ düxmənning məshirə ḳilixidin
ḳorḳtum;
Israilning rəḳibliri bu ixni hata qüxinip: —
Bu ix bizning ḳolimizning küqlüklükidin
boloŋan bolsa kerək,
Pərwərdigar buni ḥeq ḳilmidi» demisun dəp,
bu ixni ḳilmidim.
28 Israil nəsiḥəttin məḥrum boloŋan bir əl,
Ularning ḥeq əḳil-pəmi yoḳtur.
29 Aḥ, ular dana bolsidi!
Xundaḳ bolsa buni qüxinip,
Əz aḳiwiti ḳandaḳ bolidioŋinini oylaytti!
30 Əgər ularning Ḳoram Texi ularni
setiwətmigən bolsa,
Pərwərdigar ularni düxmənlirigə taxlap
bərmigən bolsa,
Bir kixi ḳandaḳmu ming kixini əz aldidin
ḥəydiyələytti?,
Ikki kixi ḳandaḳmu on ming kixini
ḳaquralaytti?
31 Qünki baxḳilarning ḳoram texi bolsa
bizning Ḳoram Teximizdək əməstur.
Buningoŋa düxmənlirimiz əzliri guwaḥlik
bərsun!
32 Qünki ularning üzüm teli Sodomning
üzüm telidin,
Gomorraning etizliḳliridin qiḳḳandur;
Üzümliri zəḥərlik üzümlərdur,
Ularning ḥərbir sapiḳi aqqiḳtur,
33 Xarabi bolsa əjdiḥalarning zəḥiridur,
Kobralarning əjəllik zəḥiridur.
34 Pərwərdigar: «Bularning ḥəmmisi
Meningkidə saḳlaḳlik əməsmu?
Əz həzinilirimdə məḥürlängən əməsmu?
35 Intiḳam Meningkidur,
Yamanliḳni ḳayturuxmu xundaḳ,
Bular ular putlixidioŋan waḳitḳiqə saḳlaḳlik
turidu,
Qünki ularning balayi'apətlik küni yeḳin-
laxmaḳta,
Ularning bexioŋa qüxidioŋan ixlar bolsa tez
keliwatidu.
36 Qünki Pərwərdigar ularning küqi tügəp
kətkənlikini, ularning aziyip, ḥətta ajiz yaki
meyiplərningmu ḳalmioŋinini kərgəndə,
U Əz həlḳining üstigə ḥəküm qiḳiridu,
Əz bəndilirigə meḥir-xəpḳət kərsitidu.
37 U waḳitta U mundaḳ dəydu: «Ḳeni,
ularning ilaḥliri?
Əzigə tayanq ḳiloŋan ḳoram texi əmdi
ḳəyərdidur?
38 Ularning ətküzgən ḳurbanliḳlirining
yeoŋini yegən,
Ularning xarab ḥədiyəliridiki xarabini
iqkənlər ḳəyərgə kətti?
Əmdi ular ornidin turup silərgə yardəm be-
rip, panaḥinglar bolsun!

32:22 Yər. 15:14

32:26 «Ularni qepiwetimən» — yaki «Ularni tarḳitimən», «Ularni qeqiwetimən».

32:35 «... Bular ular putlixidioŋan waḳitḳiqə saḳlaḳlik turidu» — bizningqə muxu ayəttiki «ular» Israillarni kərsitidu. Bəzi alimlar «Hudaning düxmənliri (yat əllər) ni kərsitidu» dəp ḳaraydu. Lekin Huda intiḳamliri bilən ahirida Israilning əng ajiz pəytidə ularni ḳutḳuzidu («Yər.» 30-babni, uxbu babtiki 36-, 42-ayətni kərüng).

32:35 Rim. 12:19; Ibr. 10:30; 1Pet. 2:23

32:36 «...ularning aziyip, ḥətta ajiz yaki meyiplərningmu ḳalmioŋinini kərgəndə» — baxḳa birhil tərjimisi: «yaki kiqik yaki qong bolsa, ularning aziyip ḥeqkimning ḳalmioŋinini kərgəndə,...». **«Əz həlḳi üstigə ḥəküm qiḳiridu»** — əz iqiga ikki tərəpni elixi kerək: (1) Hudaning həlḳi uning tərbiyə jazalirini kərgəndin keyin gunaḥlirini iḳrar ḳilip, uning kəqürümigə muyəssər bolidu; (2) Huda Əz həlḳigə rəzillik ḳiloŋuqilaroŋa əzining ḳiloŋan rəzillikini əzigə yanduridu. **«Əz bəndilirigə meḥir-xəpḳət kərsitidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Əz bəndiliri tooŋruluḳ niyitidin yenidu».

32:36 Ḳan. 32:36; Ibr. 30:10

32:38 «Əmdi ular ornidin turup silərgə yardəm berip,

39 Əmdi Mən Özüm, pəqət Mənla «Xu»durmən,
Manga həmrah həqqandak ilahning
yoqluqini kərüp bilinglar.
Mən öltürüp tirildürimən,
Zəhimləndürüp sakaytimən;
Wə həqkim Mening qolumdin qutquzal-
maydu.
40 Qünki Mən qolumni asmanlarоqa kətürüp:
—
«Əbədgiqə hayatturmən» dəp eytip,
41 Qaqnap turidiоqan qiliqimni ittik qilimən,
Mening qolum adalətni qoral qilip tutidu,
Düxmənlirimdin intiqam alimən,
Məndin nəprətləngüqilərning qiloqanlirini
ularоqa yandurimən!
42 Mən ya oqlirimni qan iqküzüp məst
qilimən,
Mening qiliqim gəx yəydu,
Mən ularni öltürülgənlər bilən əsirlərning
qenini,
Düxmənning sərdarlirining baxlirini yəp-
iqidiоqan qilimən».
43 Əy əllər, Uning həlqi bilən billə xadli-
ninglar,
Qünki U Öz bəndilirining qenining intiqamini
alidu,
Öz düxmənlirigə qisas yanduridu,
Öz zemini bilən həlqi üqün kəqürüm-kəfarət
kəltürüp beridu».

Musa oqəzili tooqrisida buyruq qüxüridu

44 Əmdi Musa bilən Nunning ooqli Yəxua kelip
bu oqəzəlning barliq səzlirini həlqning aldida
oqup bərdi.. 45 Andin Musa bu həmmə səzlərni
barliq Israil aldida ahirlaxturup 46 ularоqa
səz qilip: «Mən bügün otturanglarda silərni
agahlandurup guwahliq bərgən bu barliq
səzlərgə kəngül bəlünglar; silər bularni
baliliringlaroqa tapilap: «Bu qanunning
həmmə səzlirigə əməl qilixqa kəngül
qoyunglar» dəp buyruxunglar kerək. 47 Qün-
ki bu səz silərgə munasiwətsiz, quruq səz
əməs, bəlki silərning hayatinglardur! Silər u
zeminni igiləxkə Iordan dəryasidin ətisilər;
ətkəndin keyin u zeminda bu səz arqilik
uzun əmür kərisilər» — dedi.

Musaning əlümi tooqruluq buyruqlar

48 Yənə xu küni Pərwərdigar Musaоqa səz
qilip mundaq dedi: —
49 Sən uxbu Abarim teoqioqa, yəni Yerihoning
utturidiki, Moabning zeminidiki Nebo
teoqioqa qikqin wə xu yərdə Mən Israillaroqa
əz təwəliki bolux üqün beridioqan Qanaan
zeminini kərgin.. 50 Andin akang Harun
Hor teoqida əlüp əz həlqlirigə qoxuloqandək,
sənmu qikqidioqan xu taoqda əlüp həlqliringgə
qoxuloqin;. 51 qünki silər Zin qəlidiki
Məribah-Qadəxning sulirining yenioqa
baroqanda, ikkinglar Israillarning ari-
sida Manga wapasizlik kərsitip,
Israillarning arisida Meni «muqəddəs» dəp
hərmətlimidinglar.. 52 Xunga sən Israillaroqa
beridioqan xu zeminni udulungda kərisən,
lekin uningoqa kirəlməysən.

Musa pəyoqəmbər Israiloqa dua qilip bəht tiləydu

33 1 Hudaning adimi boloqan Musaning
əlümidin ilgiri Israillarni bərikətləxkə
tiligən bəht-tiləkliri munular: —
2 U mundaq dedi: —
«Pərwərdigar Özi Sinay teoqidin kelip,
Seirdin qikip Israil üstigə parlidi;
Paran teoqidin pəyda bolup qaknidi,
U tümənligən muqəddəslərning otturisidin
qikip kəldi;

panahinglar bolsun!» — Huda muxu yərdə Israil əslidə tayanoqan butlarni məshirə qilidu.
32:39 «Manga həmrah həqqandak ilahning yoqluqini kərüp bilinglar» — yaki «Məndin baxqa həqqandak ilah bolmioqanlikini kərüp belinglar».
32:39 Qan. 4:35; 1Sam. 2:6; Yəx. 45:5,18,22
32:41 Ibr. 10:27
32:42 Zəb. 7:12-13; 68:21-23; Yəx. 34:6; Əz. 21:9-11
32:43 Rim. 15:10
32:44 «Nunning ooqli Yəxua» — ibraniy tilida: «Nunning ooqli Hoxiya» (Hoxiya Yəxuaning baxqa birhil atilixi).

32:49 Qəl. 27:12
32:50 Qəl. 27:13; 33:38
32:51 Qəl. 20:12

Ong ḳolidin Israiloɣa ataloɣan otluḳ bir ḳanun
qiḳti.
3 Dərḥəḳiḳət, U həlḳni səyidu;
Sening barliḳ muḳəddəs bəndiliring
ḳolungdidur;
Ularning ḥərbiri ayioɣing aldida olturup,
Səzliringgə muyəssər bolidu.
4 Musa bizgə bir ḳanun buyrup,
Buni Yaḳupning jamaitigə miras ḳilip bərdi;
5 Həlḳning sərdarliri jəm bolup,
Israilning ḳəbililiri bir yərgə yioɣiloɣanda,
U Yəxurunning otturisida padixaḥdək boldi.

Musaning ḳəbililər üqün tiligən həyr-dualiri wə bərgən bexarətliri

6 «Rubən bolsa, adəmliri ölüp kətməy, ḥayat
tursun;
Uning adəmliri az bolmisun».
7 Musaning Yəḥuda tooɣrisida tiligən bəhti
mundaḳ: —
«Yəḥudaning awazini angliɣaysən, i
Pərwərdigar;
Uni əz həlḳigə ḳobul ḳilduroɣaysən;
Uning ḳolliri ular üqün kürəx ḳilsun;
Əmdi əzini əzgüqilərgə ḳarxi turuxḳa
uningoɣa mədət boloɣaysən».
8 U Lawiy tooɣrisida mundaḳ dedi: —
«Sening urim wə tummim taxliring Sening
bu muḳəddəs bəndənggə tapxuruloɣan;
Sən uni Massaḥda siniding,
Məribaḥning sulirining yenida uning bilən
talaxting.
9 U əz ata-anisi tooɣrisida: «Ularoɣa yüz-
hatirə ḳilmaymən», dəp eytti,
Əz ḳerindaxlirining ḥeq yüzini ḳilmay,
Əz balilirinimu tonuxni halimay,
Bəlki Sening səzünggə əməl ḳilip, əḥdəngni
qing tutti.
10 Mana, Lawiylar Yaḳupḳa ḥəkümliringni
uḳturidu,
Ular Israiloɣa ḳanunungni əgitidu;
Ular dimioɣingoɣa huxbuyni sunidu,
Ḳurbangaḥingoɣa pütün kəydürmə ḳurban-
liḳlarni kəltüridu.
11 I Pərwərdigar, uning təəlluḳatini bərikət-
ligəysən,
Uning ḳollirining əjri Seni hux ḳiloɣudək
boloɣay,
Uningoɣa ḳarxi qiḳḳanlar wə uningdin
nəprətlənggənlər bolsa,
Ularni ḳopalmioɣudək ḥalda bəllirini
sunduroɣaysən!»
12 U Binyamin tooɣrisida mundaḳ dedi: —
«Pərwərdigarning səygini bolsa,
U Uning yenida bihətər makan ḳilidu,
Pərwərdigar sayə bolup pütün kün uni
saḳlaydu,
U uni mürisi otturisida makanlaxturidu»
13 Yüsüp tooɣrisida u mundaḳ dedi: —
«Uning zemini Pərwərdigar təripidin
bərikətlik boloɣay!
Asmanlarning esil nemətliri bilən,
Xəbnəm bilən,
Yər tegidiki nemətliri bilən,
14 Kündin ḥasil bolidioɣan esil məḥsulatliri bilən,

33:2 «Seirdin Israillar qiḳip üstigə parlidi» — «Israillar» ibraniy tilida: «ular». **«muḳəddəslər»** — pərixtilərni kərsətsə kerək. **«... Israiloɣa ataloɣan»** — ibraniy tilida: «..uloroɣa ataloɣan». **«... uloroɣa ataloɣan otluḳ bir ḳanun qiḳti»** — baxḳa ikki hil tərjimisi: «...uloroɣa (Israiloɣa) ataloɣan ot yalḳunliri qiḳti» yaki «...uloroɣa (Israiloɣa) yetəkligüqi ot yalḳuliri qiḳti».
33:2 Ḥab. 2:3, 4
33:5 «U Yəxurunning otturisida padixaḥdək boldi» — muxu jümlidiki «U» Musani kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Bəzi alimlar Hudani kərsitidu, dəp ḳaraydu.
33:7 «Uni əz həlḳigə ḳobul ḳilduroɣaysən» — ibraniy tilida səzmusəz «Uni əz həlḳining arisioɣa kirgüzgaysən» deyilidu. Yəḥudaning keyinki tarihioɣa ḳarioɣanda, bu bexarət Musa pəyoɣəmbərning Yəḥudaning nəsli boloɣan Dawutning padixaḥliḳi, əng muḥimi Dawutning nəsli Məsiḥ tooɣruluḳ bexarətlik duasi boluxi kerək. **«U ḳolliri ular üqün kürəx ḳilsun»** — buningda «ular» «əz həlḳi»ni kərsətsə kerək. **«Uning ḳolliri ular üqün kürəx ḳilsun»** — buning baxḳa birhil tərjimisi: «Uning ḳolliri əz ḥajitidin qiḳsun».

33:8 «urim wə tummim» — tooɣruluḳ «Mis.» 28:30ni kərüng. Huda Lawiylarni tallixining bir səwəbi 32:25-29də kərülidu; Huda uni Əz hizmitidə boluxḳa talliɣaqḳa, muxu yərdə Huda uni «Mening muḳəddəs bəndəm» dəp ataydu. **«Massaḥ»** — «Massaḥ» degən jayning mənisi «sinax» («Mis.» 17:7ni kərüng). **«Məribaḥ»** — «Məribaḥ» degən jayning mənisi «talax-tartix, kürəx» («Qəl.» 20:13 wə 24ni kərüng).
33:9 «Əz ḳerindaxlirining ḥeq yüzini ḳilmay, ...bəlki Sening səzünggə əməl ḳilip, əḥdəngni qing tutti» — kəzdə tutuloɣan wəḳələr «Mis.» 32:21-29də hatirilinidu.
33:13 «yər tegi» — bəlkim yər astidiki sularni yaki dengiz təglirini kərsitidu.
33:13 Yar. 49:25

Aydin ḫasil bolidioɣan esil nemətliri bilən,
15 Kədimki taoɣlarning aliy nemətliri bilən,
Mənggülük dənglərning esil nemətliri bilən,
16 Yərning esil nemətliri wə uningoɣa toloɣan
ḫəmmə məwjudatliri bilən,
Azoɣanliḳta turoɣuqi Zatning xapaiti bilən
bərikətlənsun!
Bularning ḫəmmisi Yüsüpning bexioɣa,
Yəni əz ḳerindaxliridin ayriloɣanning
qoḳḳisioɣa qüxsun..
17 Uning ḫəywisi əz buḳisining tunjisidəktur;
Uning münggüzliri yawa kalining
münggüzliridəktur,
Ular bilən u əl-yurtlarning ḫəmmisini birak-
la yər yüzining qətlirigiqə üsidu.
Mana Əfraimning tümənligən adəmliri,
Manassəḫning mingliɣan adəmliri xundak
bolidu»..
18 Zəbulun tooɣrisida u mundak dedi: —
«Əy Zəbulun, sən qiḳḳiningda xadlanoɣin;
Əy sən Issakar, əz qedirliringda hux boloɣin!
19 Mana ular həlḳlərni taoɣka qaḳiridu,
Xu yərdə ular həkkaniyliḳning ḳurban-
liḳlirini sunidu,
Qünki ular dengizdiki mol dələtlərni,
Ḳumoɣa kəmülgən gəḫərlərni sümürüp
ularoɣa muyəssər bolidu».
20 Gad tooɣrisida u mundak dedi: —
«Gadning zeminini kengəytküqigə bəht-
bərikət boloɣay;
Gad bolsa qixi xirdək olturaḳlaxti;
U bilək ḫəm bax terisini titma-titma
ḳiliwetidu;.

21 Xu yərdə u əng esil nesiwini talliwaldi;
Qünki xu yərdimu u ḫəküm bekitküqining
ülüxi boloɣan jay saḳlaḳliktur;
U həlḳning sərdarliri bilən kelip,
Israil bilən birgə Pərwərdigarning adaliti
bilən ḫəkümlirini yürgüzdi»..
22 Dan tooɣrisida u mundak dedi: —
«Dan bolsa yax bir xirdur;
U Baxandin taḳlap ətidu»..
23 Naftali tooɣrisida u mundak dedi: —
«Əy Naftali, iltipatḳa toyunoɣansən,
Pərwərdigar təripidin kəlgən bəht-bərikətkə
tolup,
Məoɣrib bilən jənubni əzünggə mülük ḳilip
igiləysən».
24 Axir tooɣrisida u mundak dedi: —
«Axir ooɣullar bilən bərikətlinidu;
U ḳerindaxliri arisida iltipat kərsun;
Puti mayoɣa qilansun..
25 Dərwaza baldaḳliring təmür bilən mistin
bolidu;
Künliring ḳandak bolsa, küqüngmu
xuningoɣa muwapiḳ təng bolidu»..
26 «— Əy Yəxurun, Təngringdək baxḳa
ḫeqkim yoḳtur;
U sanga yardəmgə asmanlar üstigə,
Zor ḫəywisi bilən bulutlarning üstigə minip
kelidu..
27 Əzəliy Huda sening baxpanaḫingdur,
Astingda əbədiy biləklər turidu.
U sening aldingdin düxmənni ḫəydəp: —
«Ularni ḫalak ḳiloɣin!» dəp sanga buyruydu..
28 Xuning bilən Israil axliḳ bilən yengi xarab
mol boloɣan bir zeminda turup,

33:16 «Azoɣanliḳta turoɣuqi Zat» — muxu zat Pərwərdigarning Pərixtisidur («Mis.» 3:2-6ni kərüng).
33:16 Yar. 49:26
33:17 «Uning ḫəywisi əz buḳisining tunjisidəktur» — baxḳa birhil tərjimisi: «uning buḳisining tunjisi uningoɣa xərəp kəltürsun». **«uning münggüzliri yawa kalining münggüzliridəktur»** — yawa kala bolsa nəsli ḳuroɣan intayin yooɣan birhil kala idi. **«...Manassəḫning mingliɣan adəmliri xundak bolidu»** — toluḳ ayətning mənisi: (1) bu ikki ḳəbilə Yüsüpning münggüzliridur; (2) yuḳirida eytiloɣan bəht-bərikətlər Yüsüpkə has bolup, bu ikki ḳəbilining bexioɣa qüxidu. Biz ikkinqi mənigə mayilmiz.
33:20 «Gad bolsa qixi xirdək olturaḳlaxti» — yaki «Gad.... yetiwaldi». **«U bilək ḫəm bax terisini titma-titma ḳiliwetidu»** — bəlkim Gadning düxminigə ḳattiḳ zərbə beridioɣanliḳini kərsitidu.

33:21 «ḫəküm bekitküqi» — (1) ḳanun bərgüqi (Musa pəyoɣəmbərning əzi)ni; (2) Ḳanaan zeminini bəlüp təksim ḳiloɣuqi (Yəxua pəyoɣəmbər)ni kərsitidu. Bizningqə Musani pəyoɣəmbərni kərsitidu, qünki u Gadning yeridə Huda təripidin dəpnə ḳilinoɣan.
33:22 «U Baxandin taḳlap ətidu» — bu sözlər bəlkim «Ḫak.» 18:27-28də hatiriləngən wəkəni kərsitidioɣan bexarət boluxi mumkin.
33:24 «Axir.... puti mayoɣa qilansun» — keyin, Axir turoɣan jayda kəp zəytun meyi ixlap qikaroɣan.
33:25 «Dərwaza baldaḳliring» — yaki «Ayioɣingning booɣuqiliri».
33:26 «Əy Yəxurun, Təngringdək baxḳa ḫeqkim yoḳtur» — yaki «Əy Yəxurun, Təngridək baxḳa ḫeqkim yoḳtur».
33:26 Ḳan. 32:13; Yəx. 58:14
33:27 Pənd. 8:23

Yaloꝡuz aman-esən makan tutidu,
Yakupning buliḳi ohxaxla aman-esən bolidu;
Uning asmanlirimu xəbnəm temitip turidu.
29 Bəhtliksən, i Israil!
Səndək Pərwərdigarning Өzi ḳutḳuzoꝡan
həlḳtin yənə kim bar?
U bolsa sening mədətkar ḳalḳining,
Ḥəywətlik ḳiliqingdur!
Sening düxmənliring sanga zəiplixip boys-
unidu;
Sən ularning egiz jaylirida dəssəp mangisən».

Musa pəyoꝡəmbərning ələümi

34 1 Andin Musa Moabning tüzlənglikliridin qiḳip Nebo teoꝡining üstigə, yəni Yerihoning utturisidiki Pisgaḥ teoꝡining qoḳḳisioꝡa qiḳti. Xu yərdə Pərwərdigar uningoꝡa pütkül zeminni kərsətti; Gileadtin Danoꝡiqə, 2 pütkül Naftali bilən Əfraim wə Manassəḥning zeminini, Yəḥudaning pütkül zemini bilən ḳoxup məoꝡribtiki dengizoꝡiqə, 3 jənubtiki Nəgəw zeminini, «Horma xəḥiri» dəp ataloꝡan Yeriho wadisidiki tüzləngliki Zoar xəḥirigə ḳədər, ḥəmmini uningoꝡa kərsətti.
4 Andin Pərwərdigar uningoꝡa səz ḳilip: «Mən ḳəsəm ḳilip: «Bu zeminni sening nəslinggə berimən» dəp Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yakupḳa wədə ḳiloꝡan zemin mana muxudur. Əmdi sanga uni əz kəzüng bilən kərüxkə nesip ḳildim, lekin sən xu yərgə ətüp kirəlməysən» dedi.
5 Andin Pərwərdigarning eytḳinidək, Pərwərdigarning ḳuli Musa xu yərdə, yəni Moabning zeminida wapat boldi. 6 U uni Moabning zeminidiki taoꝡ jiloꝡisida, Bəyt-Peorning utturisida dəpnə ḳildi; uning ḳəbrisining ḳəyərdə ikənlikini bügüngiqə ḥeqkim bilməydu.
7 Musa wapat boloꝡan waḳitta bir yüz yigirmə yaxḳa kirgənidi, lekin kəzliri ḥeq torlaxmioꝡan wə maoꝡduridin ḥeq kətmigənidi.
8 Israillar Musa üqün Moabdiki tüzləngliktə ottuz küngiqə matəm tutti. Xuning bilən Musa üqün matəm tutup yioꝡlaydioꝡan künlər tügigənidi.
9 Musa ḳollirini uning üstigə ḳoyoꝡaqḳa, Nunning ooꝡli Yəxua danaliḳ bərgüqi Roḥ bilən toloꝡanidi. Xuning bilən Israil-lar uningoꝡa itaət ḳilip, Pərwərdigarning Musaoꝡa buyruoꝡinidək ḳildi.
10 Musadin keyin uningdək Pərwərdigar bilən yüz turanə səzləxkən ikkinqi bir pəyoꝡəmbər Israil iqidə qiḳmidi; 11 Pərwərdigarning uni Misir zemnioꝡa əwətixi bilən u xu yərdə Pirəwngə, uning hizmətkarliri wə pütkül zeminidikilər aldida kərsətkən ḥəmmə məjizilik alamət wə karamətlərgə, 12 ayan ḳilinoꝡan xu barliḳ uluoꝡ ḳudrətkə wə Musaning pütkül Israilning kəz aldida kərsətkən barliḳ dəḥxətlik ḥəywisigə təng turoꝡudək ḥeqḳandaḳ adəm qiḳmidi.

33:28 «... Israil ... mol boloꝡan bir zeminda turup, yaloꝡuz aman-esən makan tutidu» — muxu jümlidiki «yaloꝡuz» Hudadin baxḳa ḥeqḳandaḳ panaḥ yaki muḥapizət kerək bolmaydu, degənlikni kərsitidu.
–«Yakupning buliḳi»: — (1) Israilning zeminidiki su mənbələirini kərsitixi mumkin; (2) Huda uloroꝡa bulaḳtək roḥiy ḥayatliḳ mənbəsi bolup, əzgərməy məzmut turidioꝡanlikini kərsitixi mumkin. Biz ikkinqi mənisigə mayilmiz.
33:28 Yər. 23:6; 33:16; Zəb. 68:26
34:1 Ḳan. 3:27
34:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13
34:9 Qəl. 27:18
34:12 «... ayan ḳilinoꝡan xu barliḳ uluoꝡ ḳudrətkə...» — ibraniy tilida «ayan ḳilinoꝡan xu barliḳ uluoꝡ ḳudrətlik ḳoloꝡa...».

Қoxumqə sөz

Kəmbəoɣəllər tooɣruluқ

«Ḥalbuki, aranglarda ḥajətmənlər bolmaydu» (15:4)

Hudaning Israilоɣa bərgən xu ajayib wədisi ularning Hudaoɣa boloɣan itaətmənliki bilən baoɣliқ, əlwəttə (5-ayət).

«Pəқət silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa қulaқ selip, Mən silərgə bügün tapilioɣan bu pütün əmrgə əməl қilixқa kөngül bəlsənglar xundaқ bolidu».

11-ayəttə Huda ularoɣa **«Əməliyəttə, silər Manga itaətmən bolmaysilər»** dəp aldin eytidu; xunga, ular arisida ḥərdaim baxқilarning yardimigə moḥtaj bolidioɣan ḥajətmən həlқlər məwjut bolidu.

Қisas tooɣruluқ: «Kөzigə kөz, qixқa qix» degən қanun bəlgilimə (19:21)

Oқurmənlər Təwratta ḥəm Injilda Hudaning: **«Sən intiқam almioɣin wə өz həlқingning nəsligə ḥeq adawətmu saқlimioɣin, bəlki қoxnangni өzüngni səygəndək səygin. Mən Pərwərdigardurmən»** («Law.» 19:18, «Rim.» 12:19), **«Intiқam Meningkidur»** («Қan.» 32:35) degən bayanlirini oқuoɣandin keyin biz yənila: **«Kөzgə kөz, qixқa qix, қoloɣa қol, putқa put, kөyükkə kөyük, zəhimgə zəhim, kəkkə kək tөlənsun»** («Mis.» 21:24, «Law.» 24:20, «Қan.» 19:12) degən əmrni oқuoɣinimizda səl ḥəyran қeliximiz mumkin. Ḥalbuki, oқurmənlər muxu ayətlərni təspiliyrək oқux arқiliқ өzi üqün jəzmənləxtürələyduki, **«kөzgə kөz, qixқa qix»** degən bəlgilimə ziyan tartқan kixining қisas alidioɣanliқioɣa baoɣliқ ix əməs, bəlki jəmiyəttə toluқ adalət bolsun dəp ijra қilix tələp қilinoɣan ixtur. Əməliyəttə, bu Musaoɣa qüxürülgən mukəddəs қanunoɣa ait prinsip bolup, adəmlər yaki pütkül aililər, қəbililərning arisida bir-biridin tohtawsiz қisas alidioɣan, uzun waқit sozulidioɣan, baroɣanseri ədəp ketidioɣan xu hil dəḥxətlik jedəl-adawətning otturioɣa qiқixining aldini elixtiki yoldur.

Injil dəwridə, Rəbbimiz bu ix tooɣruluқ təlim bərgəndə, mukəddəs қanunning adil tələpliridin ḥalқip, Өzigə əgəxkənlərgə: Ḥəmmila adəmlərgə muḥəbbət kərsitinglar, ḥətta düxmənliringlarnimu kəqürüm қilip, ular üqün dua-tilawət қilinglar dəp өgitidu («Mat.» 5:38-48).

«Қanaaniylarni yoқitinglar» degən əmr tooɣruluқ

Bu muḥim tema üstidə «Misirdin qiқix»tiki «қoxumqə sөz»imizni kөrüng.

«Қan.» 7:8 tooɣruluқ

«Pərwərdigarning silərni səygini səwəbidin wə ata-bowiliringlar aldida bərgən қəsimigə sadiқ boloɣanliқi üqün Pərwərdigar silərni küqlük қol bilən қutқuzup, ḥərlük bədili tələp «қulluқ makani»din, yəni Misir padixaḥi Pirəwnning қolidin qiқaroɣan»

Oқurmənlər Təwratni oқuoɣinida **«Huda bədəl tələp өz bəndilirini setiwaldi»**, **«Huda ḥərlük bədili tələp həlқini қutқuzdi»** **«Huda Өz həlқi üqün bədəl tələp ularni azad қildi»** degəndək ibarilər kəp uqraydu. Bular Mukəddəs Kitabning muxu yeridə tunji қetim kərülidu. Ibraniy tilida muxu ibarə «padaḥ» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «қul baziridin setiwelix» «gərü tələp azad қilix» «rənigə қoyoɣan nərsini қayturuwelix» degəndək mənilərdə ixlitilidu. Əmdi yuқiriқi ayəttə Huda həlқini Misirdin қutқuzux üqün «ḥərlük bədili» təligən bolsa, «bu bədəl» yaki «bu tələm» kimgə tələngən? — degən soal dərḥal kallimizoɣa kelidu. Huda

Israilni Misirdin ⱪutⱪuzoɣanda Pirəwngə ḥeq tələm təlimidi; əməliyəttə Israillar nəqqə yüz yil ⱪullukta boloɣini üqün Pirəwn Israiloɣa tələm bərdi! Bəzilər oɣəlitə oyda bolup, Huda həlⱪini ⱪutⱪuzuxⱪa Ibliskа nemidur bir tələm təlidi, dəp ⱪaraydu, lekin ḥazir təwəndə kəridioɣinimizdək, bu kəzⱪarax pütünləy hatadur.

Oɣəlitə ix xuki, «Tələm kimgə tələngən?» degən soaloɣa boloɣan jawab Təwrattin, «Yəxaya» 53-bab wə «Zəbur» 40-küydin baxⱪa ḥeq yeridə biwasitə kərülməydu. Soalning toluⱪ jawabi Injilda təminlinidu. Əməliyəttə Hudaning Təwrattiki pəyoɣəmbərlər arⱪiliⱪ «padaḥ» («bədəl tələp ⱪutⱪuzux») degən səzni ixlətkinining Өzi kəlgüsi ixlarni kərsətkən birhil bexarət idi. Buni qüxinix üqün təwəndiki ixlar tooɣruluⱪ oyliniximiz kerək: —

(a) Huda mutləⱪ ḥəkⱪaniy boloɣaqⱪa, ḥeqⱪaqan gunaḥni jazalimay ⱪoymaydu. U Өzining pak-muⱪəddəs maḥiyitigə namuwapiⱪ ḥeqⱪandaⱪ ix ⱪilmaydu. Buni sürətləx üqün, əz padixaḥliⱪi üqün ətraplıⱪ türlük adil ⱪanun-bəlgilimilərni qiⱪaroɣan ḥəkⱪaniy bir padixaḥ tooɣruluⱪ oylinayluⱪ. Bəlgilimilər arisida, birsi omumning mal-mülkigə ziyan yətküzsə, ziyanni təligəndin sirt, jərimanə tələx kerək, degən bir ⱪanun maddisi bar dəyli. Bir küni padixaḥ əzi soraⱪ üstidə olturoɣinida, ⱪədinas bir dostining əzining aldioɣa kəltürülginini kərüp qəqüp ketidu. Xu ⱪədinas dosti dəl xu gunaḥ bilən əyiblinidu! Uning üstigə uning dosti xu gunaḥni əz üstigə alidu. Əmma dosti ⱪoli ⱪiskⱪilikidin tələm wə jərimanini tapxuralmaydu. Xundaⱪ əḥwalda ⱪanunning təlipi xuki, gunaḥkar zindanoɣa solinip əmgək bilən tələmni wə jərimanini təlixi kerək. Dosti kəltürüp qiⱪaroɣan ziyan intayin eoɣirki, uni tümən yil ixlisimu, uni təliyəlixi mumkin əməs idi. Xuning bilən u zindanda əmürwayət yatidu wə xu yərdə əlidu, ailisidikilər yar-yələksiz ⱪalidu. Padixaḥ ⱪandaⱪ ⱪilar? Uning ḥoⱪuⱪi ḥəmmidin üstün boloɣaqⱪa, adalətni ⱪoyup ⱪoyup, əz adil ⱪanun-bəlgilimilirigə ⱪarimay, dostini kəqürüm ⱪilalaydu, əlwəttə. Undaⱪta, uning puⱪraliri uning «adaliti» tooɣruluⱪ nemə deyixidu? «dərwəⱪə, arⱪa tiriki barlar üqün bir ⱪanun, baxⱪilar üqün bir ⱪanun!» deyixidu, əlwəttə. Bundaⱪ əḥwal ḥəmmimizgə intayin tonux. Əgər padixaḥ adil bolup dosti üstidin adil ḥəküm qiⱪirip, xu eoɣir tələm-jərimanini ⱪoyoɣan bolsiqu? Xübḥisizki, kəpqilik padixaḥning ḥətta əz dostioɣimu adillikni yürgüzginini kərüp, soraⱪhanini intayin sürlük bir jimjitliⱪ basidu. Xübḥisizki, uning dosti yüzi tatirip, titrigən ḥalda turidu, lekin ḥeqnemə deyəlməydu; qünki uning üstidin qiⱪiriloɣan ḥəküm tolimu adildur. Ḥalbuki, padixaḥ xuan: «Mən əzüm bu tələm wə jərimanini əz həzinəmdin qiⱪirip tələp berimən» dəp elan ⱪilidu. Ḥeqkim ⱪarxi qiⱪalmaydu; demək, padixaḥ adil jazani əz üstigə elix bilən ḥeliⱪi kixigə rəḥimini kərsətti; biz buni «bədəl tələp dostini ⱪutⱪuzdi» desəkmu bolidu. Buning bilən ḥəm adalət ḥəm rəḥim-xəpⱪət ⱪanaətləndürüldi. Buni Zəburdiki təwəndiki səzlər bilən hulasilisək tolimu muwapiⱪ bolidu: —

«**Өzgərməs muḥəbbət wə ḥəkⱪikət əz'ara kərüxti;**

Ḥəkⱪaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti» («Zəb.» 85:10).

(ə) Məsiḥ krestkə mihlanoɣinida dəl muxu ixni ⱪildi. Huda Өzi Məsiḥdə insanlarning barliⱪ gunaḥlirini kəqürüm ⱪilixⱪa bədəl tələydu, xundaⱪla Uning insanlaroɣa kərsitidioɣan barliⱪ meḥir-xəpⱪiti üqün ul salidu. ⱪaytilaymizki, Huda ḥərgiz gunaḥtin ətüp «ḥeq wəkəsi yoⱪ» deyəlməydu. Uning təlimini tələx kerək, wə Məsiḥ Өzi dəl xu məⱪsət bilən dunyaoɣa kəldi: —

«**Qünki Insan'oоlimu dərwəkə xu yolda kəpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida kilix bədiligə nuroun adəmlərni hərlükkə qikiray dəp kəldi**» («Mar.» 10:45)

Baxka bir yərdiki bir bayanni nəkil kəltürsək: —«Bu «kalam» — yəni Məsih, gunahkar adəmlərning ornida əyiblinix üqün, Өzini krestkə (daroa) mihlitip əlüxkə tutup bərgən. U gunahsiz, mukəmməl adəm bolup, qəklik wakit iqidə burunki wə keyinki həmmə adəmlərning barlik gunahlirini üstigə aloan, u bizning ornimizda Hudaning gunah üstigə təkməkqi boloan oəzəplik jazalirini kobul kiloan. Gunahning jazasi — Hudadin ayrilixtur; xunglaxka Uning rohi Hudadin üq saətlik ayriloan. Xu üq saətning əng ahirki minutlirida: —

«**Əysa yukiri awaz bilən warkirap: «Əlohiy, əlohiy! Ləmə xəwaktani?» — dedi. (mənisi: Hudayim, Hudayim! Nemixka Meni taxliwətting?)**» («Mat.» 27:46, «Mar.», 15:24)

Demək U, dunyadiki milyonlioan adəmlərning mənggülük dozah azablirini (dozah — Hudadin ayriwetixtur) qəklik wakit iqidila bexidin ətküzgən, barlik bədəlni təliwətkən. Huda mana muxu wasitisi bilən birla wakitta, həm əzining adillikini kanaətləndürgən həm hərbir adəmni əzining rəhimdillikigə mənggülük erixələydioan kiloan. Huda əz kalami boloan Məsihning mukəmməl kurbanlikini kobul kiloan. təwəndiki ayətlərdimu bu həkikət kərsitilidu: —

«**Huda Uni** (Məsihni) **gunahlarning jazasini kətürgüqi kafarət kurbanliki süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning kurbanlik kenioa ixənq baolixi bilən kurbanlik inawətliktur. Huda bu arkilik burunki zamandikilərning sadir kiloan gunahlirioa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining adillik ikənlikini kərsətti. Buningoa ohxax bu kurbanlik arkilik u hazirki zamanda boloan həkkaniylikinimu kərsətkən. Xundak kilip U Өzining həm həkkaniy ikənlikini həm Əysaning etikadida boloquqini həkkaniy Kiloquqi ikənlikini namayan kildi**» (Rim.» 3:25-26).

«**Gunahlirimizni ikrar kilsak,** (Huda) **bizning gunahlirimizni kəqürüm kilip, bizni barlik həkkaniysizliktin pak kilixka ixənqlik həm adildur**» («1Yh.» 1:9)

Xuning bilən Huda hərkandak adəmgə rəhim-xəpkət kərsətkinidə, Өzining «bədəl təligini» hərdaim kəz aldida turidu. Ibrahimning nəsli Israilni Өz həlki boluxka qarkiroandin keyin U bu həkikətni ularoa tonuxturuxka baxlaydu; qünki U ularni Misirdin kutkuzoinida: «**Mən silərni bədəl tələp kutkuzoanidim**» dəydu. Xuningdək bu həkikətni ularoa singdürüp əgitix üqün hər kətim «ətüp ketix heyti»da Israillar Hudaning kutkuzuxi (uning ularni jazalimay üstidin «ətüp ketix»i)ni əsləp təbrikliginidə hərbir ailə əzi üqün bir kozini kurbanlik kilip estimal kilixi kerəklikini bekitkən. Həmmimizgə ayanki, bu koza Məsihning kurbanlikini kərsitdioan bir bexarətlik simwol yaki sürəttur («Yh.» 1:29, «1Kor.» 5:7ni kerüng).

Tərjimimizdə, okurmənlərning bu həkikət üstidə oylinixi üqün Təwrattiki kəp yərlərdə «padah» degən xu səzni «bədəl tələp kutkuzux» dəp tərjimə kilduk.

«Ondin biri» boloan əxrə — üq hil əxrə

Okurmən məzkur kitabni wə xundakla Təwrattiki «mukəddəs kanun»ning baxka kisimlirini okup boloandin keyin bəlkim xuni baykayduki, Hudaoa tapxuruxi kerək boloan «əxrə» (ondin biri)din üq hili bardur. Bularni təwəndikidək yioinqakliyalaymiz: —

(a) «Omumiy əxrə» — hər yillik barlik hosullardin wə (igisidin əxrə elinoan wakitta kol ilkidə boloan) barlik mallardin

ondin biri («Law.» 27:30-33, «Qəl.» 18:21-32, «Qan.» 12:5-11). Bu Lawyilaroŋa tapxurilidu, Lawiylarmu uningdin yənə «ondin biri»ni kaḥinlaroŋa beoŋixlaydu.

(ə) Ḥər yilliq axliq wə ḥərhil danlardin ondin biri. Uni «**Huda Өz namini ḳoyoŋan jay**»oŋa elip berip xu yərdə əzliri wə Lawiylarning yəp-iqip, ḥeytlarni təbriklixigə ixlitidu. Bu əxridin yərlik Lawiylaroŋa berixkimu bolatti wə xu əxrilərdinmu bəlkim muḳəddəs əygə kerək boloŋan kəp ḳurbanliḳlar təminləngən boluxi mumkin idi («Qan.» 14:22-27).

(b) Ḥər üq yilda yuḳiriḳi «ondin biri» («ə»)ni ayrip, yərlik Lawiylar, kəmbəoŋəllər wə meyiplarning bəḥrimən boluxioŋa əz yurt-xəḥərliri iqidə toplaytti («Qan.» 14:28-29).

Bəzi alimlar bu üqinqi hildiki (ḥər üqinqi yilda elinidioŋan) əxrini birinqi wə ikkinqi əxridin ayrim bir əxrə, dəp ḳaraydu; biz xundaḳ ḳarimaymiz; üqinqi əxrini pəḳət ikkinqi hil əxrining əzi xu, dəp ḳaraymiz; bu ikkinqi hildiki əxrə birinqi wə ikkinqi yili ibadət yolida ixlitilidu, lekin üqinqi yiloŋa kəlgəndə, kəmbəoŋəllər wə meyiplarning bəḥrimən boluxi üqün ixlitilidu, dəp ḳaraymiz.

Ḥazirḳi zamandiki nuroŋun «təlim bərgüqilər» jamaəttikilərgə «Kiriminglardin «ondin biri (əxrə)»ni «Hudaning adəmlirigə» atixinglar kerək» dəp bekitip, Təwrattiki əxrə tüzümini ḥazirḳi dəwrgə sürəp kelidu. Ḥəmmigə ayan boluxi kerəkki, Injil dəwrigə kəlgəndə, Injilda «əxrə» tooŋruluḳ təlim zadi yoḳ. Uning ornida biz bəlkim bu ḥəḳiḳətlərni bayḳaymizki: —

(a) Barliḳ pulimiz wə təəlluḳatlirimiz (jümlidin waḳit, ḳabiliyətlər wə talantlirimiz) əməliyəttə bizningki əməs, bəlki Hudaning bizgə məs'uliyətqan oŋojidar süpitidə ixlitiximizgə tapxuroŋini, dəp tonup yetiximiz kerək;

(ə) Xunga biz Huda bizgə tapxuroŋan bu barliḳ bayliḳimizni, jümlidin pulimizni ḳandaḳ ixlitiximiz kerəkliki tooŋrisidiki alaḥidə yolyoruḳini Hudaning Өzidin izdiximiz lazimdur.

(b) Barliḳ həyr-sahawət wə Hudaoŋa beoŋixlax ixliri toluḳ xad-huramliḳ iqidə ətküzülüxi kerək: «**Hər adəm ḥeq ḳiynilip ḳalmay yaki məjburən əməs, bəlki əz kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliḳ bilən bərgüqini yahxi köridu**» («2Kor.» 9:7). «Ḳiynilip bərgən»din bərmigən yahxi, qünki uni Huda ḳobul ḳilmaydu!

18-bab (15-19-ayət) kəlgüsidiki uluoŋ pəyoŋəmbər

«**Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, ḳerindaxliringlar arisidin manga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbər turoquzidu; silər uningoŋa ḳulaḳ selinglar. Bu silər Ḥorəb teoŋida yioŋiloŋan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin: «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ələp ketimiz» dəp tələp ḳiloŋininglaroŋa pütünləy mas kelidu. Xu qaoŋda Pərwərdigar manga: «Ularning Manga degən sözi yahxi boldi. Mən ularoŋa ḳerindaxliri arisidin sanga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbərni turoquzimən, Mən Өz sözlirimni uning aoŋzioŋa salimən wə u Mən uningoŋa barliḳ tapilioŋinimni ularoŋa sözləydu. Wə xundaḳ boliduki, u Mening namimda dəydioŋan sözlirimgə ḳulaḳ salmaydioŋan ḥərḳandaḳ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən**».

Bu «**uluoŋ pəyoŋəmbər**» tooŋrisidiki bexarəttin xu ixni eniḳ ispatlaydioŋan birnəqqə nuḳtilarni bayḳaymiz, «kəlgüsidiki

pəyoɣəmbər» Məsiһdin baxқa һeqkim bolmaydu: —

(a) Pəyoɣəmbər «**Aranglardin, қerindaxliring arisidin**» bolidu — demək, u əzi Ibraniylar arisida tuoɣuluxi wə əzi ibraniy boluxi mukərrər.

(b) Kelidioɣan xu pəyoɣəmbərning əzi həlқning: «**Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəһxətlik otni kərməyli, bolmisa ələp ketimiz!**» degən təlipigə dəl Hudadin kəlgən jawabi bolidu. Hudaning xan-xəripining iqi napak insanlar arisida toluқ ayan қilinixi қət'iy mumkin əməs; uni kərüxning nətijisi ələmdin ibarət bolidu. Undaқta Huda қandaқ yol bilən Өzining «Insanlar meni tonusun, toluқ bilsun» degən uluoɣ muddia-məқsitini əməlgə axuridu? Birdinbir yol awwal Өzini «insanlar yeқinlaxқudək қiyapəttə» ayan қilsa andin mumkin bolatti (andin yənə insanning қəlbini paklaydioɣan nijatlik bilən təminlixi bilən bolatti, ələwəttə!). Mana dəl xu ix Məsiһning Өzidə əməlgə axuruloɣan: —

«**Kalam insan boldi һəm arimizda makanlaxti wə biz Uning xan-xəripigə қariduқ; u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meһir-xəpқət wə һəқiқətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningkidur... qünki Təwrat қanuni Musa pəyoɣəmbər arқilik yətküzülgənidi; lekin meһir-xəpқət wə һəқiқət Əysa Məsiһ arқilik yətküzüldi. Hudani һeqkim kərüp baққan əməs; biraқ Atining қuqiқida turoɣuqi, yəni Uning birdinbir Ooɣli Uni ayan қildi**» («Yһ.» 1:14-17; yənə məsilən, «Yһ.» 2:11, 14:6-11ni kərüng).

(b) Huda Musa pəyoɣəmbərgə: «**Sanga ohxaydioɣan bir pəyoɣəmbərni turoɣuzimən**» dəydu. Bu «ohxaxlik» az degəndə üq jəһəttə kərülidu, dəp қaraymiz: —

Birinqidin, Musaning pəyoɣəmbərlik hizmitining Təwrat dəwri iqidiki alaһidə təripi «**Huda uning bilən yüz turanə səzləxkən**»liki idi («Qəl.» 12:6-8, «Қan.» 34:19). Xunga kəlgüsi «pəyoɣəmbər» bolsa Musaoɣa ohxax Huda bilən xundaқ yeқin alaқidə boluxi kerək.

Ikkinqidin, Huda Musa arқilik kərsətkən məjizilər, alamət-karamətlərning sani Huda Təwrattiki һərқandaқ baxқa pəyoɣəmbərlər arқilik kərsətkinidin kəptin kəp idi. Һalbuki, Injilni һərbir oқuoɣuqioɣa xu ayan boliduki, Məsiһni Musa bilən selixturoɣanda, Musa kərsətkinidin tehimu kəp, tehimu uluoɣ məjizilər, jümlidin ələnlərni tirildürüxni kərsətti («Yһ.» 21:25).

Üqinqidin, Təwrat dəwridə Musa Hudaning «kona əһdə»ni tüzüx wasitiqisi bolup, Sinay teoɣida Israilni Huda bilən birgə əһdilik munasiwətkə kirgüzgüqi «aqқuqluқ pəyoɣəmbər» idi. Məsiһ bolsa Israilnila əməs, bəlki barlik etiқadqilarni Huda bilən birgə yengi munasiwəttə bolux üqün təngdaxsiz uluoɣ «yengi əһdə»gə kirgüzidu. Bu yengi əһdə Musa pəyoɣəmbər arқilik berilginidin ələqigüsiz dərijidə uluoɣdur, bu nuқta «Yər.» 31:31-34, «2Kor.» 3:6-18, «Ibr.» 7:22, 8:6də kerünərlik.

Biraқ bir jəһəttin «kəlgüsi pəyoɣəmbər» Musaoɣa «op'ohxax» əməs, bəlki uningdin kəp üstün turidu: —

«**Mən Өz səzlirimni uning aoɣzioɣa salimən wə u Mən uningoɣa barlik tapilioɣinimni ularoɣa səzləydu**».

Musa pəyoɣəmbər Huda təripidin birinqi қetim qaқiriloɣanda, Hudaning səzigə toluқ kirmigən boloɣaqқa («Mis.» 4:10-17), wə keyin əzi oɣəzəpləngənliki səwəbidin («Qəl.» 20:7-13, «Қan.» 3:23-26) Hudaning səzlirini һərbir қetim həlққə toptooɣra, əyni peti yətküzgən əməs. Lekin Məsiһ bolsa xundaқ қilidu.

Məsiһ bilən Musa pəyoɣəmbərning baxқa

оһхаydиоԓан ортақ yәрliri тооԓрисида «Misirdin қиқix»тики «ԛоxумқә сәz»имизни кәрүng.

Barliқ оқурмәнләр Hudaning bu pәyоԓәmbәr тооԓруluқ Musa arқiliқ eytқan ahirқi sәzlirigә kәngүl bәlsun: —

«Wә xundaқ boliduki, u Mening namimda dәydиоԓan sәzlirimgә ԛulaқ salmaydиоԓan һәrқandaқ kixi bolsa, Mән uningdin һesab alimән».

24:1-4 тооԓruluқ

«Әgәr birsi bir ayalni әmrigә aloԓandin keyin uningda birәr sәt ixni bilip uningdin sәyünmisә, undaқta u talaқ hetini pütüp, uning ԛoliоԓa berixi kerәk; andin uni өz өyidin qiқiriwәtsә bolidu. Ayal uning өyidin qiққandin keyin baxқa әrgә tәgsә bolidu. Bu ikkinqi әrmu uni yaman kөrüp, talaқ hetini yezip ԛoliоԓa berip uni өz өyidin qiқiriwәtsә, yaki uni aloԓan ikkinqi eri өlüp kәtsә, uni ԛoyup bәrgәn awwalқi eri uni napak һesablap, ikkinqi қetim hotunluққa almisun, qünki xundaқ қilsa, Pәrwәrdigarning aldida yirginqlik ix bolidu. Sәn Pәrwәrdigar Hudaying sanga miras қilip beridiоԓan zeminning üstigә gunaһ yüklimigin»

ԛoyuwetilgәn ayalni қayturuwelix nemixқa **«yirginqlik ix»** bolidu? Bu ayәtlәr тооԓrisidiki bәzi baykiоԓinimizni tөwәndә berimiz: —

(1) Injil dәwrigә kәlgәndә, Rәb Әysa «talaқ қilix» тооԓrisidiki mәsilә тооԓrisida yengi tәlim bәrgәn; U Өzigә etiқad қilip әgәxkәnlәrgә: Talaқ қilix degәn ix (өz jәrisining zina қiloԓan әһwaldin sirt) қәt'iy bolmaydu, dәydu. U bu ayәtlәr тооԓruluқ: **«Tax yürәklikinglardin Musa pәyоԓәmbәr ayallіringlarni talaқ қilixқa ruhsәt қiloԓan»** dәydu. «Matta» wә «Korintliқlaroԓa (1)»diki (talaқ қilix тооԓruluқ) «ԛoxумqә sәz»lirimizni kәrүng.

(2) Ayalini ԛoyuwәtmәkqi boloԓan әr kixi awwal guwaһliқi boloԓan «talaқ heti»ni bejirixi kerәk. Bu ix ayaliоԓa өzigә tәwә boloԓan nәrsilәr wә kerәk boloԓan yük-taқlirini yiоԓixturup, өydin qiқixқa tәyyarlaxқa bir muddәt waқit beridu. Dunyadiki bәzi қanun-tüzümlәr astida, әr kixi pәқәt ayaliоԓa üq қetim: «Sәn talaқ» deyixi bilәnla andin ayal kixi һeq tәyyarliқ қilmay dәrһal өydin qiқixi kerәk.

(3) Mәzkur ayәtlәrdә birinqi hil talaқ қilix sәwәbi: «Ayalida birәr sәt ixni bilip uningdin sөyünmәslik» degәnliktur. Bu «sәt ix» zinahorluқ yaki buzuқluқ bolalmaydu, qünki zinahorluқ yaki buzuқluқ sadir қiloԓan kixi әr bolsun, ayal bolsun өlümgә mәһkum қilinixi kerәk idi. Xunga sәwәbi bәlkim ayali baxқa әr kixilәr aldida naz-kәrәxmә қilixi yaki baxқilaroԓa һәddidin axқan yeқinqilikni kөrsitixi mumkin. U ayalini өyibligәn xu xaraitlar astida u uni ԛoyuwәtkinidә, ayali pәқәt toyluқ wә өzigә tәwә boloԓan nәrsilәrnila өydin elip ketixi kerәk boloԓan boluxi mumkin (demәk, ayalning erining һeqқandaқ mal-mülkini elip qiқix һoқuқi yoқ). Ikkinqi hil «talaқ қilix»ta alaһidә sәwәb eytilmaydu, pәқәt ayalini yaқturmioԓini üqün talaқ қiliwetidu. Xu dәwrdiki Қanaanning әtrapidiki baxқa әllәrning қanun-nizam doklatliriоԓa қariоԓanda bundaқ xaraitlar astida ayal kixining ikkinqi erining өyidin qiққinida uning mal-mülkidin mәlum bir ülüxini elip qiқix һoқuқi bar idi.

(4) Tekistkә қariоԓanda, ayal kixining ikkinqi eri өlgәndin keyin yaki uning eri өzini ԛoyuwәtkәndin keyin ayal kixi halisa қaytidin baxқa birsi bilәn toy қilixқa bolidu. Lekin birinqi erigә nesbәtәn u «napak» һesablinidu. Birinqi eri uni қaytidin әmrigә alsa bu ix nemixқa Huda aldida «yirginqlik» deyilidu?

Insanlarning gunaḥlik təbiiyitigə ḳarap, bizningqə səwəbi təwəndiki ikki ixlardin biri boluxi mumkin: —

(a) Ayal kixining awwalḳi eri əməliyəttə uningda ḥeqḳandaḳ «sət ix» kərmigənidi, bəlki kəz ḳirini baxḳa bir ḳiz yaki ayaloɣa taxlioɣan boluxi mumkinidi. Uning: Ayalimning «sət ix»ini kərdüm, degini xu ikkinqi ayalni elixioɣa bir baḥanə idi, halas. Lekin yuḳiriḳi ḳanun bəlgilimə uningoɣa: «Ḥazirḳi ayalingni ḳoyuwətsəng uni ḳayta əmringgə alalmaysən» dəp agaḥ ḳilidu. Huda ayal kixini ər kixigə təwə birhil mal-mülük boluxḳa yaratḳan əməs; ḥərḳandaḳ insan məlum bir mal yaki tamaḳni zakas ḳilinoɣandək, birdəm «alimən», birdəm «almaymən» degəndək muamiligə uqrisa bolmaydu. Bundaḳ muamilə Huda aldida ḥəḳiḳiy «yirginqlik»tur. Xunga məzkur bəlgilimə ər kixining ayalini talaḳ ḳilixtin ilgiri ularning ər-hotunning munasiwitining ḳimmiti tooɣruluḳ obdan oylinixḳa türtkə bolux üqün berilgən, dəp ḳaraymiz.

(ə) Ikkinqi mumkinqiliki barki, ər kixi ḥəḳiḳətən ayalida məlum «sət ix» kərgən bolup talaḳ ḳiloɣanidi. Ḥalbuki, ayal kixi ikkinqi eri əlgəndin keyin yaki uning təripidin ḳoyuwetilgəndin keyin awwalḳi eri uni mal-mülüklük dəp bayḳap, uning bilən ḳaytidin toy ḳilmaḳqi. Lekin buning səwəbi sahtipəzliktin baxḳa ḥeq nərsə əməs. Toy ḳilix niyiti muḥəbbət əməs, sap aq kəzlüktin ibarəttur. Xungamu xundaḳ məḳsət bilən ḳaytidin toy ḳilix Huda aldida «yirginqlik» dəp bekitilidu wə bu ər kixigə nisbətən uning burunḳi ayali «napak» deyilidu. Lekin, xu ayal baxḳa ər kixi bilən toy ḳilsa bolidu.

Təwrat 6-ḳisim

«Yəxua»

(Yəxua pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Arḳa kərünüxi

Israil həlḳi Misirdin qiḳip, qəl-bayawanda ḳirik yil ḥər jayda sərgərdanlik turmuxini kəqürgəndin keyin Huda ularoɣa təḳdim ḳilixḳa «wədə ḳiloɣan zemin»oɣa kirixkə təyyar turidu. Musa pəyoɣəmbər wapat bolup, u əz ornini besixḳa ḳoyoɣan Yəxua həlḳni xu zeminoɣa baxlap kirix aldida turatti. Musa əslidə Hudaning Yəxuaning yetəkqilikidə ḳilmaḳqi boloɣan karamətlirini təkitləx üqün uning ismini Ḥoxiya (nijat-ḳutḳuzux)din Yəxuaoɣa (Pərwərdigar nijat-ḳutḳuzuxtur degən mənidə) əzgərtkənidi. Yəxua həlḳḳə baxlamqi boloɣanda səksən yaxḳa kirgən bolsimu, yənila küqlük, tolimu saoɣlam adəm idi. U pəyoɣəmbər bolup, əzi Hudaning səz-kalamini həlḳḳə yətküzidu (məsilən, 23- wə 24-babni kərüng).

Məzkur kitabtin, Hudaning wədilirining əməlgə axuruloɣanlikini kərüpla ḳalmay, yənə Uning ḳanun əmrlirining Yəxua arḳilik bəja kəltürülginini wə Uning əḥdisini toluḳ tutmasliḳi tüpəylidin Israillaroɣa bərgən agaḥlirini ularning bexioɣa qüxürgənlikini kərimiz.

Kitabtiki kəpinqə məzmun Israilning Ḳanaaniylarning yəttə ḳəbilisi bilən boloɣan jənglirining tarihidur. Huda əslidə Israilni xu ḳəbililərni yoḳitixi kerək, dəp bekitkənidi; buning səwəbi üstidə «Misirdin qiḳix»tiki «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

Uxbu tarihta Hudaning wədilirigə tayinixning muḥimliḳi təkitlinidu. Bundaḳ iman-ixənq bu tarihta hatiriləngən Israilning oɣəlibiliri wə «təbiiy məjizilər»gə aqḳuqtur. «Təbiiy məjizilər» deginimizgə misal, Yerihoning sepillirining yiḳilixi yər təwrəx bilən boloɣan boluxi mumkin; lekin bu «təbiiy wəḳə» dəl Israil Pərwərdigardin mədət tiləp nida ḳiloɣan dəḳiḳidila yüz bərgən. Yəxua Pərwərdigaroɣa Israilning oɣalib kelixi üqün jəng waḳtini uzartip bərgəysən dəp nida ḳiloɣan waḳtida yüz bərgən məjizə Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən barliḳ məjizilər iqidə əng qong dairilik boluxi mumkin — qünki Huda ḳuyax wə ayni asmanda tohtitidu. Buni bügünki zamanda biz «Huda xu ixni ḳilix üqün yər xarining aylinixini tohtatḳan bolsa kerək» deyiximiz mumkin, lekin bu Uning xu məjizini ḳandaḳ yaratḳanlikioɣa nisbətən ḥeqḳandaḳ qüxəndürüx ḥesablanmaydu, əlwəttə!

Arheologiyilik ispatlar

«Yəxua» degən kitabning kəp tarihiy wə juoɣrapiyilik təpsilatliri, məsilən ḥətta bəzi kiqik yeza-kəntlərning namliri yeḳindiki 200 yillik arheologiyilik tepilmilar bilən təstiḳlanoɣan.

Həritilər

Oḳurmənlərning məzkur kitabning kəp təpsilatliri, bolupmu juoʏrapiyilik təpsilatlirini obdanraḳ qüxinixi üqün həritilərni kərsun. Uxbu kitabta tiloʏa elinoʏan ḳədimki zamandiki kəp xəḥərlər, ḥətta kənt-ḳixlaḳlar arheologiyilik təkxürüxlər arḳilik tepiloʏan bolsimu, ularning bəzilirining nəgə jaylaxḳini tehi naməlum.

Məzmun: —

1-bab	Hudaning Yəxuani Musaning orun basarliḳioʏa bekitip, uningoʏa wəzipə tapxuruxi
2-5-bab	Zeminoʏa kirix
6-12-bab	Zeminni igiləx
13-22-bab	Zeminning qək taxlinip, 12 kəbiligə təḳsim ḳilinixi
23-24-bab	Yəxuaning həlḳḳə ahirḳi agaḥ-jekiləxliri; uning ölümi wə dəpnə ḳilinixi

•••••••

Yəxua

Pərwərdigarning Yəxua pəyoɣəmbərni qakirixi, uningoɣa wəzipə tapxuruxi

1 [1] Wə Pərwərdigarning ķuli boloɣan Musa wapat boloɣandin keyin xundaķ boldiki, Pərwərdigar Musaning hizmətkari, Nunning ooɣli Yəxuaoɣa səz ķilip mundaķ dedi: —
[2] Mening ķulum Musa wapat boldi. Əmdi sən ķozoɣilip, bu həlķning ḥəmmisini baxlap Iordan dəryasidin ətüp, Mən ularoɣa, yəni Israillaroɣa təķdim ķilidioɣan zeminoɣa kirgin.
[3] Mən Musaoɣa eytķinimdək, putunglarning tapini ķəyərgə təgkən bolsa, xu jayni silərgə bərdim; [4] qegranglar qəl-bayawandin tartip Liwanoɣiqə, Ḥittiylarning zeminini əz iqigə elip, Əfrat dəryasidin kün petixtiki Ottura Dengizoɣiqə bolidu. [5] Sening barlik ḥayat künliringdə ḥeqkim sanga ķarxi turalmaydu. Mən Əzüm Musa bilən billə boloɣandək sening bilən billə bolup, seni ḥərgiz taxliw ətməymən. [6] Sən jür'ətlik wə ķəysər boloɣin; qünki sən bu həlķni Mən ata-bowilirioɣa berixkə ķəsəm bilən wədə ķiloɣan zeminoɣa mirashor ķilip igilitisən. [7] Mening ķulum Musa sanga buyruoɣan barlik ķanunoɣa əməl ķilixķa kəngül bəlüp, ķət'iy jür'ətlik wə tolimu ķəysər boloɣin; sən ķəyərgila barsang ixliring oɣəlibilik boluxi üqün uningdin ya ong ya soloɣa qətnəp kətmə; [8] bu ķanun kitabini əz aoɣzingdin neri ķilmay, uning iqidə pütülgənning ḥəmmisini tutup, uni keqə-kündüz zikir kilip oyla; xundaķ ķilsang yolliringda oɣəlibilik bolup, əzüng ronaķ tapisən. [9] Mana sanga: — Jür'ətlik wə ķəysər bol, dəp buyruoɣanidimoɣu? Xunga ḥeq wəḥimigə qüxmə, yürəksiz bolma; qünki ķəyərgə barsang Pərwərdigar Hudaying sən bilən birgidur.

Yəxuaning həlķni Ķanaanoɣa kirip jəng ķilixķa təyyarlixi

[10] Xuning bilən Yəxua həlķning baxlirioɣa buyrup: —
[11] Silər qedirgaḥtin ətüp həlķķə: — Əzünglar üqün ozuķ-tülük təyyar ķilinglar, qünki üq kün toxķanda silər Iordan dəryasidin ətüp Pərwərdigar Hudayinglar silərgə beridioɣan zeminni igiləx üqün kirisilər, — dənglar, dedi.
[12] Yəxua Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəḥning yerim ķəbilisigə səz ķilip: —
[13] Hudaning ķuli boloɣan Musaning silərgə buyrup: — Pərwərdigar Hudayinglar silərgə aramlik ata ķilip bu zeminni silərgə bərgən, dəp eytķinini esinglarda tutunglar.
[14-15] Hotun bala-qakanglar wə qarpayliringlar Musa əzi silərgə təksim ķiloɣan, Iordan dəryasining bu təripidiki zeminda ķalsun, lekin aranglarda ķanqilik batur palwan bolsanglar, silər əz ķerindaxliringlarning aldida səptə turup ularoɣa yardəm berip jəng ķilinglar; taki Pərwərdigar Hudayinglar ķerindaxliringlaroɣa silərgə ata ķiloɣinioɣa

---

1:1 «Wə Pərwərdigarning ķuli boloɣan Musa wapat boloɣandin keyin...» — muxu jümlə «wə» degən səz bilən baxlinip, «Yəxua» degən kitabning «Ķanun Xərḥi» degən kitab bilən ziq baoɣlanoɣanlikini kərsitidu. «Ķan.» 34:12-ayətni kerüng.
1:1 Ķan. 1:38; 34:5
1:2 «Mening ķulum Musa wapat boldi» — okurmənlərning esidə barki, Musa taoɣķa qikip Hudaning ḥuzurida yaloɣuz əlgən wə Huda təripidin dəpnə ķilinoɣan. Ḥeqkim bu ixlaroɣa kəz guwaḥqi bolmioɣanidi *(«Ķan.» 34:5-6)*.
1:3 Ķan. 11:24; Yə. 14:9
1:4 «Ottura Dengizoɣiqə...» — ibraniy tilida «Uluoɣ Dengizoɣiqə...».
1:5 Ķan. 31:6, 8; Ibr. 13:5, 6
1:6 Ķan. 31:23
1:7 «...ķət'iy jür'ətlik wə tolimu ķəysər boloɣin» — ḥərķandaķ kixi Hudaning əmrlirigə asasən barlik həlķķə yetəkqilik ķilip, həlķning ixlirini idarə ķilix üqün intayin jür'ətlik boluxi kerək.
1:7 Ķan. 5:32; 28:14
1:8 «kitabtiki bu ķanun kitabi» — *(yaki «muķəddəs ķanundiki bu kitab» yaki «kitabtiki bu ķanun»)* — yaki «Ķanun Xerḥi» yaki «Musa pəyoɣəmbərning bəx kitabi»ni *(yəni «Yaritilix», «Misirdin Qikix», «Lawiylar» «Qəl-bayawandiki səpər», xundaķla «Ķanun Xerḥi»ni)* kərsitidu.
1:8 Zəb. 1:2
1:13 «Pərwərdigar Hudayinglar .... bu zeminni silərgə bərgən, dəp eytķinini esinglarda tutunglar» — Musa pəyoɣəmbərning «Huda... silərgə aramlik ata ķilip bu zeminni silərgə bərgən» degən səzliri muxu ikki yerim ķəbilining Iordan dəryasining **xərķ təripidin** əzliri üqün baldurla yər-zemin igiligənlikini kərsitidu. Həlķ ḥazir dəryadin ətüp oɣərbiy tərəptiki zeminni igiləxkə kiridu. Musa pəyoɣəmbərning bu səzliri «Ķan.» 3:18-20də tepilidu.

ohxax aram ata kilip, kerindaxliringlarola u ularola miras kilip beridiolan zeminni igilətküdə xundak kilinglar. Andin silər təwəlikinglar bololan zeminni, yəni Hudaning kuli bololan Musa silərgə təksim kiloan, Iordan dəryasining kün qikix təripidiki bu zeminni igiləx üqün kaytip beringlar, — dedi..
16 Ular Yəxuaola jawab berip: — Sən bizgə
əmr kiloanning hammisigə əməl kilimiz, sən
bizni kəyərgə əwətsəng, xu yərgə barimiz.
17 Biz hammə ixta Musaning səzigə kulak
saloinimizdək sanga kulak salimiz; birdinbir
tilikimiz, Pərwərdigar Hudaying Musa bilən
billə bololandək sening bilənmu billə bololay!
18 Kimki sening əmringgə itaətsizlik kilip, sən
bizgə buyruolan hərkandak səzliringgə kulak
salmisa, əltürülidu! Sən pəkətla jür'ətlik wə
kəysər bololin, — dedi.

Qarlioquqilarni əwətix

2 1 Əmdi Nunning ooli Yəxua ikki qarlioquqini Xittimdin əwətkən bolup ularola: — Silər berip u zeminni, bolupmu Yeriho xəhirini qarlap kelinglar, dedi. Xuning bilən ular u yərgə berip, Rahab atlik bir pahixining əyigə kirip kondi.. 2 Lekin birsi kelip Yeriho padixahiola: — Bügün keqə Israillardin birnəqqə kixi bu zeminni qarlioili kəptu, dəp həwər yətküzdi.
3 Xuning bilən Yeriho padixahi Rahabning kexiola adəm əwətip: — Sening kexingola kelip, əyünggə kirgən xu kixilərni bizgə tapxurup bərgin, qünki ular bu zeminning hər yerini payliqili kəptu, — dedi.
4 Lekin u ayal u ikki kixini elip qikip yoxurup koyolanidi; u jawab berip: — Dərwəkə bu kixilər mening keximola kəldi, lekin mən ularning nədin kəlgənlikini bilmidim; 5 karangolu qüxüp, kowukni etidiolan wakit kəlgəndə xundak boldiki, bu adəmlər qikip kətti. Mən ularning kəyərgə kətkinini bilməymən. Ularni tezdin koolisanglar, qokum yetixiwalisilər, — dedi.
6 Lekin u ayal ularni əgzigə elip qikip, əgzining üstidə rətləp yeyip koyolan zioir pahallirining astiola yoxurup koyolanidi. 7 U wakitta ularning kəynidin izdəp koolioquqilar Iordan dəryasining yoli bilən qikip dərya keqiklirigiqə koolap bardi. Ularni koolioquqilar xəhərdin qikixi bilənla, xəhərning kowuki takaldi.
8 Xu wakitta, u ikkiylən tehi uhlaxka yatmiolanidi, Rahab əgzigə qikip ularning kexiola berip 9 ularola: — Pərwərdigarning bu zeminni silərgə miras kilip bərgənlikini, xundakla silərdin bololan wəhimənglar bizlərgə qüxüp, bu zemindikilərning hammisi aldinglarda halidin ketəy deginini bilimən; 10 qünki biz silər Misirdin qikkininglarda Pərwərdigarning aldinglarda Kizil Dengizni korutkanlikini, xundakla silərning Iordan dəryasining u təripidiki Amoriylarning ikki padixahi Sihon bilən Ogni kandak kiloanlikinglarni, ularni mutlək yokatkanlikinglarni angliduk.. 11 Buni anglap yürikimiz su bolup, silərning səwəbinglardin hərkaysimizning rohi qikip kətti. Qünki Pərwərdigar Hudayinglar bolsa yukirida, asmanlarning hamdə təwəndə yərning Hudasidur..12-13 Əmdi silərdin ətünimənki, mən silərgə kərsətkən himmitim üqün silərmu mening atamning jəmətigə himmət kilixka Pərwərdigarning nami bilən manga kəsəm kilinglar, xundakla ata-anamni, akauka, aqa-singil kerindaxlirimni wə ularola təwə barlikiola qekilmaslikinglar, jenimizni tirik kaldurup, ölümdin kutkuzuxunglar toorisida manga bir kapalət bəlgisini beringlar, — dedi.
14 Ikkiylən uningola: — Əgər sən bu iximizni axkarilap koymisang, silər jeninglardin ayrilsanglar, bizmu jenimizdin ayriloaymiz! Xuningdək xundak boliduki, Pərwərdigar bizgə bu zeminni igə kilouzoanda, biz

1:14-15 «bu tərəp» — dəryaning xərk təripi, hazirki Suriyə zeminini kərsitidu.
2:1 «Əmdi Nunning ooli Yəxua ikki qarlioquqini Xittimdin əwətkən bolup..» — bu buyruk 1:10-ayəttiki buyruk səl aldida idi.

2:10 Mis. 14:21; Qəl. 21:24, 34; Yə. 4:23
2:11 Kan. 4:39

jəzmən silərgə meḥribanlarqə wə səmimiy muamilidə bolimiz, dedi.
15 Xuning bilən ayal ularni pənjiridin bir tana bilən qüxürüp ḳoydi (qünki uning əyi xəḥərning sepilida bolup, u sepilning üstidə olturatti).

16 Ayal u ikkisigə: — Ḳooŋlioŋuqilar silərgə uqrap ḳalmasliḳi üqün, taoŋḳa qiḳip, u yərdə üq kün yoxurunup turunglar; ḳooŋlioŋuqilar xəḥərgə ḳaytip kəlgəndin keyin, andin silər əz yolunglaroŋa mangsanglar bolidu, — dedi.
17 Ikkisi ayaloŋa: — Əgər sən bizning deginimizdək ḳilmisang, sən bizgə ḳiloŋuzoŋan ḳəsəmdin halas bolimiz: — 18 Mana, biz zeminoŋa kirgən qaoŋda, sən bizni qüxürüxkə ixlətkən bu ḳizil tanini pənjirigə baoŋlap ḳoyoŋin; andin ata-anangni, aka-uka ḳerindaxliringni, xundaḳla atangning barliḳ jəmətidikilərni əyünggə, əzünggə yioŋip jəm ḳiloŋin. 19 Xundaḳ boliduki, əyüngning ixikliridin taxḳirioŋa qiḳḳan ḥərkimining ḳeni əz bexida bolidu; biz uningoŋa məs'ul əməsmiz; lekin biraw əyüngdə sən bilən billə boloŋan birsining üstigə ḳol salsa, undaḳta uning ḳeni bizning beximizoŋa qüxkəy! 20 Əgər sən bu iximizni axkarilap ḳoysang, sən bizgə ḳiloŋuzoŋan bu ḳəsəmdin halas bolimiz, — dedi.
21 Raḥab jawab berip: — Silərning degininglərdək bolsun dəp, ularni yoloŋa selip ḳoydi. Ular kətkəndin keyin, ayal pənjirigə u ḳizil tanini baoŋlap ḳoydi.
22 U ikkisi u yərdin ayrilip, taoŋḳa qiḳip, ḳooŋlioŋuqilar xəḥərgə ḳaytip kətküqə u yərdə üq kün turdi. Ḳooŋlioŋuqilar yol boyidiki ḥəmmə yərni izdəpmu ularni tapalmidi. 23 Andin bu ikkisi taoŋdin qüxüp, ḳaytip mangdi; ular dəryadin ətüp, Nunning ooŋli Yəxuaning ḳexioŋa kelip, bexidin kəqürgənlirining ḥəmmisini uningoŋa dəp bərdi. 24 Ular Yəxuaoŋa: — Pərwərdigar dərwəḳə barliḳ zeminni ḳolimizoŋa tapxurdi; zeminda turuwatḳanlarning ḥəmmisi bizning tüpəylimizdin roḥi qiḳip kətti, — dedi.

2:19 Mat. 27:25

Israilning Iordan dəryasidin ətüxi

3 1 Yəxua ətisi tang səḥərdə turup, pütkül Israil bilən Xittimdin ayrilip Iordan dəryasioŋa kəldi; ular dəryadin ətküqə xu yərdə bargaḥ tikip turdi. 2 Üq kün toxup, sərdarlar qedirgaḥtin ətüp,„ 3 həlḳḳə əmr ḳilip: — Silər Pərwərdigar Hudayinglarning əḥdə sanduḳini, yəni Lawiylarning uni kətürüp mangoŋinini kərgən ḥaman, turoŋan ornunglardin ḳozoŋilip, əḥdə sanduḳining kəynidin əgixip menginglar. 4 Lekin uning bilən silərning arliḳinglarda ikki ming gəz arilik ḳalsun; ḳaysi yol bilən mangidioŋininglarni bilixinglar üqün, uningoŋa yeḳinlaxmanglar; qünki silər ilgiri muxu yol bilən mengip baḳmioŋansilər, — dedi.
5 Yəxua həlḳḳə: — Əzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar, qünki ətə Pərwərdigar aranglarda məjizə-karamətlərni kərsitidu, — dedi. 6 Andin Yəxua kaḥinlaroŋa: — Əḥdə sanduḳini kətürüp həlḳning aldida dəryadin ətünglar, dəp buyruwidi, ular əḥdə sanduḳini elip həlḳning aldida mangdi.
7 Pərwərdigar Yəxuaoŋa səz ḳilip: — Ḥəmmə Israilning Mening Musa bilən billə boloŋinimdək, sening bilənmu billə bolidioŋanliḳimni bilixi üqün bügündin etibarən seni ularning nəziridə qong ḳili mən.. 8 Əmdi sən əḥdə sanduḳini kətürgən kaḥinlaroŋa: — Silər Iordan dəryasining süyining boyioŋa yetip kəlgəndə, Iordan dəryasi iqidə turunglar, — degin, — dedi.
9 Yəxua Israillaroŋa: — Bu yaḳḳa kelinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning səzini anglanglar, dedi.
10-11 Andin Yəxua: — Mana, silər xu ix arḳiliḳ mənggülük ḥayat Təngrining aranglarda ikənlikini, xundaḳla Uning silərning aldinglardin Ḥittiylar, Girgaxiylar, Amoriylar, Ḳanaaniylar, Pərizziylar, Ḥiwiylar, Yəbusiylarni ḥəydiwetidioŋanliḳini bilisilər — pütkül yər-zeminning igisining əḥdə sanduḳi silərning aldinglarda Iordan dəryasi iqidin

3:2 Yə. 1:10
3:7 Yə. 1:5

ətküzülidu. [12] Əmdi Israilning kəbililiridin on ikki adəmni tallanglar, hərkaysi kəbilidin birdin bolsun; [13] xundak boliduki, pütkül yərzeminning Igisi bolоған Pərwərdigarning əhdə sandukini kətürgən kahinlarning tapini Iordan dəryasining süyigə təgkəndə, Iordan dəryasining süyi, yəni bax ekinidin ekip kəlgən sular üzüp taxlinip, dərya kətürülüp dəng bolidu, — dedi.

[14] Əmdi xundak boldiki, həlk qedirliridin qikip Iordan dəryasidin ətməkqi bolоған, əhdə sandukini kətürgən kahinlar həlkning aldida mangdi; [15] əhdə sandukini kətürgüqilər Iordan dəryasioға yetip kelip, putliri suoға tegixi bilənla (orma waktida Iordan dəryasining süyi dəryaning ikki kiroқikidin texip qikidu), [16] yukiri ekindiki sular heli yiraktila, Zarətanning yenidiki Adəm xəhirining yenida tohtap, dəng boldi; Arabah tüzləngliki boyidiki dengizoға, yəni «Xor Dengizi»oға ekip qüxüwatkan keyinki ekimi üzülüp kaldi; həlk bolsa Yeriho xəhirining udulidin dəryadin ətüp mangdi. [17] Pütkül Israil kuruk yərni dəssəp, barlik həlk Iordan dəryasidin pütünləy ətüp bolоquqilik, Pərwərdigarning əhdə sandukini kətürgən kahinlar Iordan dəryasining otturisida kuruk yərdə məzmut turdi.

Dəryadin ətkənliki hatiriləx

4 [1] Pütkül həlk Iordan dəryasidin tamamən ətüp bolоқanda, Pərwərdigar Yəxuaoға səz kilip: —

[2] Həlkning arisidin on ikki adəmni tallioқin, hər kəbilidin birdin adəm bolsun, [3] uларoға: — Silər Iordan dəryasining otturisidin, kahinlarning putliri məzmut turoған jaydin on ikki taxni elip, ularni kətürüp kelip əzünglar bügün keqə bargah tikidioған yərgə koyunglar, degin, dedi.

[4] Xuning bilən Yəxua hər kəbilidin birdin adəmni, yəni Israillar arisidin tallioған on ikki kixini qakirdi; [5] andin Yəxua uларoға: — Silər Iordan dəryasining otturisioға qüxüp Pərwərdigar Hudayinglarning əhdə sandukining aldioға berip, Israilning on ikki kəbilisining sanioға mas halda birdin taxni elip mürənglərgə koyunglar. [6] Qünki bu aranglarda bir əslətmə-bəlgə bolidu; kəlgüsidə baliliringlar: — Bu taxlarning silərgə nemə əhmiyiti bar? — dəp sorap kalsa, silər uларoға: —

[7] Iordan dəryasining suliri Pərwərdigarning əhdə sandukining aldida üzüp koyuldi; əhdə sanduki Iordan dəryasidin ətküzülgəndə Iordan dəryasining suliri üzüp koyuldi; xunga bu taxlar Israillaroға mənggülük bir əslətmə-bəlgə bolidu, — dəp jawap berisilər.

[8] Xuning bilən Israillar Yəxua uларoға buyruoғandək kildi. Pərwərdigarning Yəxuaoға kiloған əmri boyiqə Israilning kəbililirining sanioға muwapik Iordan dəryasining otturisidin on ikki taxni elip, konidioған jayoға kətürüp berip, xu yərdə koyup koydi.

[9] Buningdin baxka Yəxua Iordan dəryasining otturisida əhdə sanduқini kətürgən kahinlarning putliri mustəhkəm turoған jayda on ikki taxni tikləp koydi. Bu taxlar bolsa bügüngiqə xu yərdə turidu.

[10] Pərwərdigar Yəxuaoға həlkkə eytixka tapilioған barlik ixlar orunlanoquqilik, yəni Musa əslidə Yəxuaoға buyruoғanlirining həmmisi bəja kəltürülgüqə, əhdə sanduқini kətürgən kahinlar Iordan dəryasining otturisida tohtap turdi. Həlk xu yərdin tezdin ətüwatatti. [11] Xundak boldiki, barlik həlk tamamən ətüp bolоқanda, Pərwərdigarning əhdə sanduki bilən kahinlar həlkning aldidin ətti. [12] Rubənlər bilən Gadlar wə Manassəhning yerim kəbilisidikilərmu Musaning uларoға buyruoқinidək səptə tüzüp Israillarning aldida dəryadin ətti.

3:13 Zəb. 114:3
3:14 Ros. 7:45
3:15 1Tar. 12:16
3:16 **«Adəm xəhiri»** — «Adəm» xəhərning nami. **«Xor Dengizi»** — hazir «Ölük Dengiz» dəp atilidu.
4:1 Yə. 3:12
4:7 Yə. 3:13
4:12 **«...Musaning uларoға buyruoқinidək səptə tüzüp,...»** — yaki «Musaning uларoға buyruoқinidək koral-yaraoқlarni kətürüp,...».
4:12 Qəl. 32:20, 29

13 jəmiy bolup kirik mingqə korallanoŋan kixi Pərwərdigarning aldidin ətüp, Yeriho tüzləngliklirigə kelip, jəng kilixka təyyar turdi.
14 U küni Pərwərdigar Yəxuani pütkül Israilning nəziridə qong kildi; ular uning pütün əmridə Musadin korkkandək uningdinmu korkti.
15 Pərwərdigar Yəxuaoŋa səz kilip: —
16 Həküm-guwahlik sandukini kətürgən kahinlaroŋa: — Iordan dəryasidin qikinglar, dəp buyruoŋin, dedi.

17 Xunga Yəxua kahinlaroŋa: — Iordan dəryasidin qikinglar, dəp buyrudi. 18 Xundak boldiki, Pərwərdigarning əhdə sandukini kətürgən kahinlar Iordan dəryasining otturisidin qikip, putlirining tapini kurukluknı dəssixi bilənla, Iordan dəryasining süyi yənə əz jayioŋa kaytip kelip, awwalkidək ikki kiroŋikioŋiqə texip ekixka baxlidi.
19 Həlk bolsa birinqi ayning oninqi küni Iordan dəryasidin ətüp, Yerihoning xərkining əng qət təripidiki Gilgaloŋa kelip qedirgah tikti.
20 Ular Iordan dəryasidin aloŋaq kəlgən on ikki taxni bolsa, Yəxua ularni Gilgalda tikləp koydi; 21 andin Israillaroŋa: — Keyin baliliringlar əz atiliridin: — Bu taxlarning əhmiyiti nemə, dəp sorisa, 22 silər baliliringlaroŋa mundak ukturup koyunglar: — «Israil ilgiri kuruk yərni dəssəp Iordan dəryasidin ətkənidi; 23 qünki Pərwərdigar Hudayinglar biz Kizil Dengizdin ətküqə aldimizda uning sulirini kurutup bərgəndək, Pərwərdigar Hudayinglar silər ətküqə aldinglarda Iordan dəryasining süyini kurutup bərdi;. 24 yər yüzidiki barlik əllər Pərwərdigarning kolining kanqilik küqlüklükini bilsun, xundakla silərning Pərwərdigar Hudayinglardin həmixə korkuxunglar üqün U xundak kildi» — dedi.

5 1 Xundak boldiki, Iordan dəryasining oŋərb təripidiki Amoriylarning həmmə padixahliri bilən dengizning yenidiki Kanaaniylarning həmmə padixahliri Pərwərdigarning Israillar ətüp kətküqə ularning aldidin Iordan sulirini kandak kurutup bərginini angliоŋanda, yürəkliri su bolup, Israillarning səwəbidin ularning rohi qikay dəp kaldi.

Yengi bir dəwrning sünnət kilinixi

2 U wakitta Pərwərdigar Yəxuaoŋa səz kilip: — Sən qakmak taxliridin piqaklarni yasap, Israillarni ikkinqi ketim hətnə kiloŋin, dedi.
3 Xuning bilən Yəxua qakmak taxliridin piqaklarni yasap, Israillarni «Hətnilik dənglüki»də hətnə kildi.. 4 Yəxuaning ularni hətnə kilixining səwəbi xu idiki, Misirdin qikkan jənggə yarioŋudək həmmə ərkəklər Misirdin qikkandin keyin qəllükning yolida ələp tügigənidi. 5 Qünki Misirdin qikkan barlik həlk hətnə kilinoŋan bolsimu, lekin Misirdin qikip qəllükning yolida yürgən wakitta Israil arisida tuoŋuloŋanlarning həmmisi hətnisiz kaloŋanidi; 6 Qünki əslidə Pərwərdigarning awazioŋa kulak salmioŋan, Misirdin qikkan həlk iqidiki jənggə yarioŋudək barlik ərkəklər ələp tügigüqə Israillar kirik yil qəldə yürgənidi; Pərwərdigar ularoŋa: — Silərni Mən ata-bowiliringlaroŋa berixkə kəsəm bilən wədə kiloŋan zeminni, yəni süt bilən həsəl akidioŋan yurtni kərgüqilər kilmaymən, dəp kəsəm kiloŋanidi.. 7 Lekin Pərwərdigar ularning ornini basturoŋan əwladliri bolsa, yolda hətnə

4:14 Yə. 3:7
4:16 **«Həküm-guwahlik sanduki»** — muxu yərdə «həküm-guwahlik» Hudaning Israiloŋa boloŋan tüp əmrlirini, xundakla uning Israil bilən boloŋan əhdisini kərsitidu; Hudaning mukəddəs mahiyiti wə harakteri xu əmrlərdə ayan kilinoŋaqka, «həküm-guwah» dəpmu atilidu. Okurmənlərgə ayanki, xu əmrlər əhdə sanduki iqidə saklaklik tax tahtaylar üstidə pütüklük idi. Xunga bəzidə sanduk «həküm-guwahlik sanduki», ibadət qediri «həküm-guwahlik qediri» dəp atilidu.

4:23 Mis. 14:21
5:2 Mis. 4:25
5:3 **«Hətnilik dənglüki»** — ibraniy tilida «Gibeah haaralot».
5:6 Qəl. 14:23

kilinmioŋaqka, Yəxua əzi ularni hətnə kildi.
8 Barlik həlk hətnə kilinip, sakayoŋuqilik qedirlirida, əz orunliridin qikmay turdi.
9 U wakitta Pərwərdigar Yəxuaoŋa: — Bügün Mən Misirning ar-nomusini üstünglardin yumilitiwəttim, dedi. Xuning bilən u jayoŋa «Gilgal» dəp nam koyulup, taki bügüngiqə xundak atalmakta.
10 Xuning bilən Israillar Gilgalda qedir tikip turdi. Birinqi ayning on tətinqi küni ahximi Yeriho diyarining tüzlənglikliridə «ətüp ketix heyti»ni ətküzdi. 11 «Ətüp ketix heyti»ning ətisi ular xu yərning axlik məhsulatliridin yedi, jümlidin xu küni petir nanlarni wə komaqlarni yedi. 12 Ular xu zeminning axlik məhsulatliridin yegəndin keyin, ətisi «manna»ning qüxüxi tohtidi. Xu wakittin tartip Israillaroŋa heq manna bolmidi; xu yilda ular Kanaan zeminining məhsulatliridin yedi.

Yeriho xəhirining üstidin oŋəlibə kilix

13 Əmma Yəxua Yerihooŋa yekin kəlgəndə, bexini kətürüp kariwidi, mana uning aldida suoŋuruloŋan kiliqni tutup turoŋan bir adəm turatti. Yəxua uning kexioŋa berip uningdin: — Sən biz tərəptimu, yaki düxmənlirimiz tərəptimu? — dəp soridi.
14 U jawab berip: — Yak, undak əməs, bəlki Mən Pərwərdigarning koxunlirining Sərdari bolup kəldim» — dedi.
Yəxua yərgə düm yikilip səjdə kilip uningoŋa: — Rəbbimning kulioŋa nemə tapxurukliri barkin? dəp soridi.
15 Pərwərdigarning koxunining Sərdari Yəxuaoŋa: — Putungdiki kəxingni saloŋin, qünki sən turoŋan yər mukəddəs jaydur, dewidi, Yəxua xundak kildi.

6 1 Yeriho sepilining kowuk-dərwaziliri Israillarning səwəbidin məhkəm etilip, heqkim qikalmaytti, heqkim kirəlməytti.
2 Pərwərdigar Yəxuaoŋa səz kilip: — Mana, Mən Yeriho xəhirini, padixahini həmdə batur jəngqilirini kolungoŋa tapxurdum.
3 Əmdi silər, yəni barlik jəngqilər xəhərni bir ketim aylinip menginglar; altə küngiqə hər küni xundak kilinglar. 4 Həmdə yəttə kahin əhdə sandukining aldida koqkar münggüzidin etilgən yəttə buroŋini kətürüp mangsun; yəttinqi künigə kəlgəndə silər xəhərni yəttə ketim aylinisilər; kahinlar buroŋilarni qalsun. 5 Xundak boliduki, ular koqkar buroŋiliri bilən sozup bir awaz qikaroŋinida, barlik kixilər buroŋining awazini anglap, kattik təntənə kilip towlisun; buning bilən xəhərning sepilliri tegidin ərülüp qüxidu, hərbir adəm aldioŋa karap etilip kiridu, — dedi.
6 Xuning bilən Nunning ooŋli Yəxua kahinlarni qakirip ularoŋa: — Silər əhdə sandukini kətürüp menginglar; yəttə kahin Pərwərdigarning əhdə sanduking aldida yəttə koqkar buroŋisini kətürüp mangsun, dedi
7 U həlkkə: — Qikip xəhərni aylininglar; korallik ləxkərlər Pərwərdigarning əhdə sanduking aldida mangsun, dedi.
8 Yəxua buni həlkkə buyruoŋandin keyin, Pərwərdigarning aldida yəttə koqkar buroŋisini kətürgən yəttə kahin aldioŋa

5:9 «Misirning ar-nomusi» — bu nemini kərsitidu? Bizningqə u mundak üq jəhətni əz iqigə alidu: *(1)* sünnət kilinixi bilən ular butpərəs Misirliklaroŋa ohximaydioŋan boldi, Hudaning əhdisigə baoŋlanoŋan kixilərdin boldi *(«Yar.» 17:10-14ni kərüng)*; *(2)* Misirliklar əslidə ularni mazak kilip: «ular qəl-bayawanda ölməy kalmaydu» degən boluxi mumkin *(«Mis.» 32:12)*; ular wədə kilinoŋan zeminoŋa kirixi bilən bu mazak səzi yok bolatti; *(3)* Israillar hazir kulukta kelix nomuslukidin azad boloŋan. **«Gilgal»** — «yumilax» degən mənidə.
5:10 Mis. 12:6
5:11 Mis. 12:39; Law. 2:14
5:13 Mis. 23:23

5:14 «Yəxua yərgə düm yikilip səjdə kilip...» — heli roxənki, Yəxua bu zatni Hudaning süpitidə dəp bilip səjdə kiloŋanda, u zat uni tosmidi. Keyin *(6:2)* «Pərwərdigarning koxunining Sərdari» boloŋan xu zat Pərwərdigardək səzləydu. Bu «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Hudaning əzini axkarilixi bolup, yəni Məsihning Özidin baxka heqkim əməstur. «Yar.» 16:7ni wə izahatni kərüng.
5:14 Yar.18:1-3; Mis.23:20-22
5:15 Mis.3:5

mengip buroŋilarni qaldi; Pərwərdigarning əhdə sanduki bolsa ularning kəynidin elip mengildi. [9] Qorallik ləxkərlər buroŋa qeliwatkan kahinlarning aldida mangdi; əhdə sandukining arkidin qooŋdioŋuqi qoxun əgixip mangdi. Kahinlar mangoŋaq buroŋa qalatti.

[10] Yəxua həlkkə buyrup: — Mən silərgə: «Towlanglar» demigüqə nə towlimanglar, nə awazinglarni qikarmanglar, nə aoŋzinglardin heqbir səzmu qikmisun; lekin silərgə «Towlanglar» degən künidə, xu qaoŋda towlanglar, — degənidi.
[11] Xu tərikidə ular Pərwərdigarning əhdə sandukini kətürüp xəhərni bir aylandi. Halayik qedirgahka kaytip kelip, qedirgahta kondi.
[12] Ətisi Yəxua tang səhərdə kopti, kahinlarmu Pərwərdigarning əhdə sandukini yənə kətürdi; [13] Pərwərdigarning əhdə sandukining aldida yəttə koqkar buroŋisini kətürgən yəttə kahin aldioŋa mengip tohtimay qelip mangatti; kahinlar mangoŋaq buroŋa qaloŋanda, korallik ləxkərlər ularning aldida mangdi, arkidin qooŋdioŋuqi qoxun əgixip mangdi..
[14] Ikkinqi künimu ular xəhərning ətrapini bir ketim aylinip, yənə qedirgahka yenip kəldi. Ular altə küngiqə xundak kilip turdi.
[15] Yəttinqi küni ular tang səhərdə kopup, ohxax haləttə yəttə ketim xəhərning ətrapini aylandi; pəkət xu künila ular xəhərning ətrapini yəttə ketim aylandi. [16] Yəttinqi ketim aylinip bolup, kahinlar buroŋa qaloŋanda Yəxua həlkkə: — Əmdi towlanglar! Qünki Pərwərdigar xəhərni silərgə tapxurup bərdi! [17] Lekin xəhər wə uning iqididki barlik nərsilər Pərwərdigaroŋa mutlək ataloŋanlikiŋ üqün silərgə «haram»dur; pəkət pahixə ayal Rahab bilən uning pütün əyidikilərla aman kalsun; qünki u biz əwətkən əlqilirimizni yoxurup koyoŋanidi.. [18] Lekin silər kandakla bolmisun «haram» dəp bekitilgən nərsilərdin əzünglarni tartinglar; bolmisa, «haram» kilinoŋan nərsilərdin elixinglar bilən əzünglarni haram kilip, Israilning qedirgahinimu haram kilip uning üstigə apət qüxürisilər. [19] Əmma barlik altun-kümüx, mis wə təmürdin boloŋan nərsilər bolsa Pərwərdigaroŋa mukəddəs kilinsun; ular Pərwərdigarning həzinisigə kirgüzulsun, — dedi..
[20] Xuning bilən həlk towlixip, kahinlar buroŋa qaldi. Xundak boldiki, həlk buroŋa awazini angliŋinida intayin kattik towliwidi, sepil tegidin ərülüp qüxti; həlk uning üstidin ətüp, hərbiri əz aldioŋa atlinip kirip, xəhərni ixoŋal kildi.. [21] Ular ər-ayal bolsun, keri-yax bolsun, koy-kala wə exəklər bolsun xəhər iqididki həmmini kiliqlap yokatti.
[22] Yəxua u zeminni qarlap kəlgən ikki adəmgə: — Silər u pahixə hotunning əyigə kirip, uningoŋa bərgən kəsiminglar boyiqə uni wə uningoŋa təwə boloŋanlarning həmmisini elip qikinglar, dedi..
[23] Xuning bilən ikki qarlioŋuqi yax yigit kirip, Rahabni ata-anisi bilən kerindaxlirioŋa koxup həmmə nərsiliri bilən elip qikti; ular uning barlik uruk-tuoŋkanlirini elip kelip, ularni Israilning qedirgahining sirtioŋa orunlaxturup koydi. [24] Halayik xəhərni wə xəhər iqididki həmmə nərsilərni ot yekip kəydürüwətti. Pəkət altun-kümüx, mis wə təmürdin boloŋan kaqa-kuqa əswablarni yioŋip, Pərwərdigarning əyining həzinisigə əkirip koydi.
[25] Lekin Yəxua pahixə ayal Rahabni, ata jəmətidikilərni wə uningoŋa təwə

6:13 «kahinlar mangoŋaq buroŋa qaloŋanda, korallik ləxkərlər ularning aldida mangdi, arkidin qooŋdioŋuqi qoxun əgixip mangdi» — yaki «korallik adəmlər bolsa ularning aldida mangdi, arkidin qooŋdioŋuqi qoxun əgixip buroŋa qaloŋaq mangdi».

6:17 «Pərwərdigaroŋa mutlək ataloŋanlikiŋ üqün silərgə haram bolidu» — «haram» ibraniy tilida «hərəm» *(yaki «hərəm»)*. Muxu ukum ibraniy tilida pəkət «Pərwərdigaroŋa «hərəm» dəp atilidu» degən səzlər bilən ipadilinidu. Ibraniy tilida «hərəm» dəp bekitilgən hərbir nərsə adəttə mutlək halak kilinixi kerək *(24-ayətni kərüng)*. Lekin muxu ketim xəhərdin elinoŋan metaldin yasaloŋan nərsilər Pərwərdigarning yolida ixlitilixkə saklansun, dəp buyruloŋanidi *(19-ayətni kərüng)*.
6:19 Qəl. 31:54
6:20 Ibr. 11:30
6:22 Yə. 2:14; Ibr. 11:31

boloŋanlirining ḥəmmisini tirik saḳlap ḳaldi; u bügüngiqə Israil arisida turuwatidu; qünki u Yəxua Yerihoni qarlaxḳa əwətkən əlqilərni yoxurup ḳoyoŋanidi.
26 U qaoŋda Yəxua agaḥ-bexarət berip: — Bu Yeriho xəḥirini ḳaytidin yasaxḳa ḳopḳan kixi Pərwərdigarning aldida ḳaroŋix astida bolidu; u xəḥərning ulini saloŋanda tunji ooŋlidin ayrilidu, xəḥərning ḳowuḳlirini orunlaxturidioŋan qaoŋda kiqik ooŋlidinmu ayrilidu, — dedi.
27 Pərwərdigar Yəxua bilən billə idi; uning nam-xəḥriti pütkül zeminoŋa kəng tarḳaldi.

Aḳanning gunaḥ ḳilip Israil üstigə apət qüxürüxi

7 1 Lekin Israil «ḥaram» nərsilər üstidə itaətsizlik ḳildi; qünki Yəḥuda ḳəbilisidin boloŋan Zəraḥning əwrisi, Zabdining nəwrisi, Karmining ooŋli Aḳan degən kixi ḥaram dəp bekitilgən nərsilərdin aloŋanidi. Buning bilən Pərwərdigarning oŋəzipi Israiloŋa ḳozoŋaldi.
2 Yəxua Yerihodin Bəyt-Əlning xərḳ təripidiki Bəyt-Awənning yenida boloŋan Ayi xəḥirigə birnəqqə adəm əwətip ularoŋa: — U yərgə qiḳip u zeminni qarlap kelinglar, dəp buyrudi. Xuning bilən u adəmlər qiḳip Ayi zeminini qarlap kəldi. 3 Ular ḳaytip kelip, Yəxuaoŋa: — Ḥəmmə həlḳning u yərgə berixining ḥajiti yoḳ ikən, ikki-üq mingqə adəm bolsila Ayioŋa ḥujum ḳilip uni igiliyələydu; u yərdə olturuxluḳ kixilər az boloŋaqḳa, pütkül həlḳni awarə ḳilip u yərgə əwətmigin, — dedi.
4 Xuning bilən həlḳtin üq mingqə kixi u yərgə qiḳti; lekin bular Ayining adəmliri aldidin ḳeqip ketixti. 5 Ayining adəmliri ulardin ottuz altiqə kixini urup əltürdi; ḳaloŋanlarni sepil ḳowuḳining aldidin Xebarimoŋiqə ḳooŋlap berip, u yərdiki dawanda ularni urup məoŋlup ḳildi. Andin həlḳning yüriki su bolup, ḳattiḳ sarasimgə qüxti.. 6 Yəxua kiyimlirini yirtip, Israilning aḳsaḳalliri Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining aldida yərgə düm yiḳilip, baxlirioŋa topilarni qeqip, u yərdə kəq kirgüqə yetip ḳaldi. 7 Yəxua: — Aḥ, Rəb Pərwərdigar, sən bizni Amoriylarning ḳolioŋa tapxurup ḥalak ḳilix üqün, bu həlḳni nemixḳa Iordan dəryasining bu təripigə ətküzgənsən? Biz Iordan dəryasining u təripidə turiwərgən bolsaḳ boptikən! 8 Əy Rəbbim! Israil əz düxmənlirining aldidin burulup ḳaqḳan yərdə mən nemimu deyələymən? 9 Ḳanaaniylar, xundaḳla zeminda barliḳ turuwatḳanlar buni anglisa bizni ḳapsiwelip yər yüzidin namimizni üzüp taxlaydu; xu qaoŋda Sən uluoŋ nam-xəḥriting üqün nemilərni ḳilisən?! — dedi.
10 Lekin Pərwərdigar Yəxuaoŋa jawab berip mundaḳ dedi: — «Ornungdin ḳop! Nemixḳa xundaḳ düm yatisən? 11 Israil gunaḥ ḳildi! Ular yənə Mən ularoŋa tapilioŋan əḥdəmgə hilapliḳ ḳilip, ḥaram dəp bekitilgən nərsilərdin elip, ooŋrilik ḳilip, aldamqiliḳ ḳilip ḥəm ḥaram bekitilgənni əz mallirining arisioŋa tiḳip ḳoydi. 12 Xunga Israillar düxmənlirining aldida tik turalmaydu; ular əzlirini «ḥaram» ḳilip bekitip, mutləḳ yoḳitilixḳa yüzləngəqkə, düxmənlirining aldidin burulup arḳisioŋa ḳaqidu. Əgər silər «ḥaram» dəp bekitilgənni aranglardin tamamən yoḳ ḳilmisanglar, mundin keyin mən silər bilən billə bolmaymən.
13 Əmdi sən turup həlḳni pak-muḳəddəs ḳilip ularoŋa: — «Ətə üqün əzünglarni pak ḳilinglar; qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Əy Israil, səndə «ḥaram» dəp bekitilgən nərsə bardur; bu ḥaram nərsini aranglardin yoḳ ḳilmioŋuqilik düxmənliringlarning aldida tik turalmaysilər. 14 Ətə səḥərdə silər ḳəbilə boyiqə ḥazir ḳilinisilər; xundaḳ bo-

6:26 «U qaoŋda Yəxua agaḥ-bexarət berip...» — baxḳa birhil tərjimisi: - «U qaoŋda Yəxua ḳəsəm iqip...». Lekin bizningqə Yəxuaning sezi ḳəsəm əməs. **«...xəḥərning ḳowuḳlirini orunlaxturidioŋan qaoŋda kiqik ooŋlidinmu ayrilidu»** — bu bexarətning əməlgə axuruluxi «1Pad.» 16:34də hatirilinidu.
6:26 1Pad. 16:34
7:1 Yə. 22:20; 1Tar. 2:7

7:5 «...ḳaloŋanlarni sepil ḳowuḳining aldidin Xebarimoŋiqə» — yaki «ḳaloŋanlarni sepil ḳowuḳining aldidin «dəzlər» degən jayoŋiqə».

liduki, Pərwərdigar bekitkən kəbilə jəmət-jəməti boyiqə birdin-birdin aldioɣa kəlsun; Pərwərdigar bekitkən jəmət ailə-ailə boyiqə birdin-birdin ḥazir bolup aldioɣa kəlsun; andin Pərwərdigar bekitkən ailidiki ərkəklər birdin-birdin aldioɣa kelip ḥazir bolsun.. 15 Xundaķ boliduki, ḥaram dəp bekitilgən nərsini əz yenida saķlioɣan kixi tepiloɣanda, Pərwərdigarning əḥdisigə hilaplik ķiloɣanliķi üqün ḥəm xundaķla Israil iqidə rəzillik sadir ķiloɣini üqün u wə uningoɣa barlik təwə boloɣanlar otta kəydürülsun, — dəydu», dəp eytķin».

16 Yəxua ətisi tang səḥərdə turup Israilni aldioɣa yioɣip, kəbilə-kəbilini ḥazir ķiliwidi, Yəḥuda kəbilisi bekitildi; 17 u Yəḥudaning jəmətlirini ḥazir ķiliwidi, Zarḥiylar jəməti bekitildi. U Zarḥiylar jəmətini ailə-ailə boyiqə aldioɣa kəltürüwidi, Zabdi degən kixi bekitildi.. 18 Zabdi əz ailisidiki ərkəklərni birdin-birdin ḥazir ķiliwidi, Yəḥuda kəbilisidin Zərahning əwladi, Zabdining nəwrisi, Karmining ooɣli Akan bekitildi..

19 Xuning bilən Yəxua Akanoɣa: — Əy ooɣlum, Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa xan-xərəpni kayturup berip, Uning ḥərmiti üqün ķiloɣanliringni ikrar ķiloɣin; məndin ḥeqnemini yoxurmay, ķiloɣiningning ḥəmmisini manga eytķin, dedi..

20 Akan Yəxuaoɣa jawab berip: — Mən dərwəkə Israilning Hudasi Pərwərdigar aldida gunaḥ ķilip, mundaķ-mundaķ ķildim: 21 mən oljining arisidin Xinarda qikķan qiraylik bir tonoɣa, ikki yüz xəkəl kümüx, əllik xəkəl eoɣirlikṭiki altun tahtioɣa kəzüm ķizirip ularni eliwaldim. Mana, bu nərsilərni qedirimning otturisidiki yərgə kəmüp ķoydum, kümüx ularning astida, — dedi..

22 Xularni dewidi, Yəxua əlqilərni əwətti, ular qediroɣa yügürüp bardi wə mana, nərsilər dərwəkə qedirda yoxurukluk bolup, kümüx bularning astida idi. 23 Ular bu nərsilərni qedirdin elip qikip Yəxuaoɣa, xundakla barlik Israillarning ķexioɣa kəltürüp, Pərwərdigarning aldioɣa ķoydi. 24 Andin Yəxua bilən pütkül Israil jamaiti ķopup Zərahning ooɣli Akanni, kümüx, ton wə altun tahta bilən ķoxup, uning ooɣulliri bilən ķizlirini, uyliri bilən exəkliri, ķoyliri, qediri bilən barlik təwəliklirini elip Akor jiloɣisioɣa kəltürdi.

25 Yəxua Akanoɣa: — Sən beximizoɣa ķanqilik apət kəltürdüng! Mana, bügün Pərwərdigar sening üstünggə apət kəltüridu, — dedi. Andin pütkül Israil jamaiti uni qalma-kesək ķilip əltürdi. Ular ailisidikilərnimu qalma-kesək ķilip əltürgəndin keyin, ḥəmmini otta kəydürüwətti.. 26 Andin halayik bir qong dəwə taxni uning üstigə dəwiləp ķoydi. Bügüngə kədər u u yərdə turmakta. Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi yandi. Xuning bilən xu yərgə «Apət jiloɣisi» «(Akor jiloɣisi)» dəp nam ķoyuldi wə bu küngiqə xundaķ atalmakta..

Israilning Ayi xəḥiri üstidin oɣəlibə ķilixi

8 1 Pərwərdigar Yəxuaoɣa: — Sən ḥeq ķorķma, ḥəm ḥodukmioɣin. Turup, barlik jəngqilərni əzüng bilən elip, Ayi xəḥirigə qikķin. Mana, Mən Ayining padixaḥi, həlki, xəḥiri wə zeminini ķoxup sening ķolungoɣa

7:14 «Pərwərdigar bekitkən kəbilə jəmət-jəməti boyiqə birdin-birdin aldioɣa kəlsun...» — Huda ķaysi yol bilən gunaḥkar kəbilini kərsətkənliki muxu yərdə ayan ķilinmaydu; xübḥisizki, kərsitix yoli qək taxlax yaki bax kaḥin kətürgən «urim wə tummim» arķilik boloɣan bolsa kerək.

7:17 «Zarḥiylar jəməti» — yaki «Zarḥiylar». «Zarḥiylar» degən «Zərahlar»ning baxķa bir xəkli *(1:7ni kərüng)*.

7:18 «Zərahning əwladi» — ibraniy tilida «Zərahning ooɣli».

7:19 «Pərwərdigaroɣa xan-xərəpni ķayturup berip Uning ḥərmiti üqün ķiloɣanliringni ikrar ķiloɣin» — Akanning ķiloɣanlirini ikrar ķiloɣinining əzi Hudaoɣa xan-xərəpni ķayturuxni bolidu, qünki bu ix Hudaning ḥəmmə ixtin həwərdar boloɣinini halayik aldida kərsitidioɣan ixtur.

7:21 «Xinar» — Babilning baxķa bir namidur.

7:25 «...Israil jamaiti *Akanni* qalma-kesək ķilip əltürdi. Ular ailisidikilərnimu qalma-kesək ķilip əltürgən...» — Akanning ailisidikilər qalma-kesək ķilindi; qünki ailisidikilər uning gunaḥini kərüp turup uning tooɣruluk jim turoɣaqka, uningoɣa xerik bolup kaloɣan.

7:26 «Apət jiloɣisi» — ibraniy tilida «Akor jiloɣisi».

tapxurdum.. [2] Sən Yeriho bilən uning
padixaḥioŋa ḳandaḳ ḳiloŋan bolsang Ayi
xəḥiri bilən uning padixaḥioŋimu xundaḳ
ḳilisən. Pəḳət silər bu ḳetim xəḥərdin olja
wə qarpaylarni alsanglar bolidu. Əmdi sən
xəḥərning kəyni təripigə ḥujum ḳilixḳa
pistirma ḳoyoŋin, — dedi..
[3] Xuning bilən, Yəxua bilən ḥəmmə jəngqilər
ḳozoŋilip, Ayioŋa ḥujum ḳilixḳa qiḳti. Yəxua
ottuz ming batur jəngqini iloŋap keqidə
ularni mangdurdi [4] wə uloroŋa mundaḳ tapi-
lidi: — «Silər agaḥ bolup, xəḥərdin bək neri
kətməy xəḥərning kəynidə məkünüp turup,
ḥəmminglar bəktürmə ḥujumoŋa təyyar
turunglar. [5] Mən əzüm bilən ḳaloŋan ḥəmmə
kixilərni elip xəḥərgə yeḳin barimən;
xundaḳ boliduki, ular baldurḳidək aldimizoŋa
qiḳip ḥujum ḳiloŋanda, biz ularning aldidin
ḳaqimiz; [6] ular jəzmən bizning kəynimizdin
ḳooŋlaydu; ular: «Israillar baldurḳidək aldi-
mizdin ḳeqip kətti» dəp oylaydu, biz ularni
azdurup xəḥərdin yiraḳ elip qiḳimiz. Xuning
üqün biz ularning aldidin ḳaqimiz. [7] U waḳitta
silər bəktürmidin ḳopup qiḳip, xəḥərni ixoŋal
ḳilinglar; qünki Pərwərdigar Hudayinglar
bu xəḥərni silərning ḳolunglaroŋa tapxu-
ridu. [8] Xəḥərni ixoŋal ḳiloŋandin keyin
Pərwərdigarning tapilioŋini boyiqə u xəḥərni
ot yeḳip kəydürüwetinglar. Mana, mən
silərgə əmr bərdim».
[9] Yəxua ularni yoloŋa saldi, ular berip Bəyt-
Əl bilən Ayining otturisida, Ayining oŋərb
təripidə bəktürmə selip marap olturdi. Yəxua
bolsa u keqisi həlḳning arisida ḳondi. [10] Ətisi
səḥər Yəxua ḳopup, həlḳni yioŋip təkxürdi;
andin u Israilning aḳsaḳalliri bilən billə
həlḳning aldida Ayioŋa ḳarxi mangdi. [11] Uning
bilən billə boloŋan ḥəmmə jəngqilərmu
uning bilən qiḳip, xəḥərning aldioŋa yeḳin
berip, Ayining ximal təripidə qedir tikti.
Ular qüxkən jay bilən Ayining otturisida bir
jiloŋa bar idi. [12] Yəxua bəx mingqə adəmni
tallap elip berip, Bəyt-Əl bilən Ayining ot-
turisida, xəḥərning oŋərb təripidə bəktürmə
turoŋuzoŋanidi. [13] Xundaḳ ḳilip, barliḳ həlḳ,
yəni xəḥərning ximal təripidiki bargaḥtiki
ḳoxun bilən oŋərb təripidiki pistirma ḳoxun
orunlaxturup bəlündi. Xu keqisi Yəxua
əzi jiloŋining otturisioŋa qüxti. [14] Ayining
padixaḥi xu əḥwalni kərdi wə xəḥərdikilər
aldirap səḥər ḳopuxti; padixaḥ bilən barliḳ
həlḳi Israil bilən soḳuxux üqün bəlgiləngən
waḳitta Arabaḥ tüzləngliḳigə qiḳti. Lekin
padixaḥning xəḥərning kəynidiki pistirma
ḳoxundin həwiri yoḳ idi.. [15] Yəxua bilən barliḳ
Israil bolsa əzlirini ulardin yengilgəngə selip,
qəl tərəpkə ḳaqti. [16] Xəḥərdə bar həlḳning
ḥəmmisi ularni ḳooŋlaxḳa qaḳirildi; ular ke-
lip Yəxuani ḳooŋlioŋanda, ular azdurulup
xəḥərdin yiraḳ ḳilindi. [17] Ayi bilən Bəyt-
Əlning iqidə Israilni ḳooŋlaxḳa qiḳmioŋan
ḥeqbir ər kixi ḳalmidi; ular xəḥərni oquḳ
ḳoyup, ḥəmmisi Israilni ḳooŋlap qiḳip kətti.
[18] U waḳitta Pərwərdigar Yəxuaoŋa: —
Ḳolungdiki nəyzini Ayioŋa ḳaritip uzatḳin;
qünki Mən uni sening ḳolungoŋa tapxurdum,
— dewidi, Yəxua ḳolidiki nəyzini xəḥərgə
ḳaritip uzatti. [19] U ḳolidiki nəyzini uzatḳan
ḥaman pistirmida yatḳanlar jayidin tezla
qiḳip, yügürginiqə xəḥərgə etilip kirip, uni
ixoŋal ḳilip xuan ot yeḳip kəydürüwətti.
[20] Ayining adəmliri burulup ḳariwidi, mana
xəḥərdin asman-pələk ərləwatḳan tütünni
kərdi, ya u yaḳḳa ya bu yaḳḳa ḳaqayli desə, ḥeq
ḥali ḳalmioŋanidi; qəl tərəpkə ḳaqḳan Israil-
lar burulup əzlirini ḳooŋlap keliwatḳanloroŋa
ḥujum ḳildi. [21] Yəxua bilən barliḳ Israil pis-
tirma ḳoxunning xəḥərni elip boloŋanliḳini,
xundaḳla xəḥərdin tütünning ərləp qiḳḳinini
kərüp, yenip kelip, Ayining adəmlirini
əltürgili turdi. [22] Xuning bilən bir waḳitta
xəḥərni aloŋanlarmu xəḥərdin qiḳip uloroŋa
ḥujum ḳildi. Xuning bilən ular Israillarning
otturisida, bəziliri bu tərəptin, bəziliri u
tərəptin ḳapsilip ḳaldi. Israillar ularning
ḥeqbirini ḳoymay, ḥəmmisini əltürüwətti..

8:1 Ḳan. 1:21; 7:18
8:2 Ḳan. 20:14; Yə. 6:21

8:14 «bəlgiləngən waḳitta» — bəlkim Bəyt-Əldikilər bilən pütüxkən məlum bir waḳit boluxi mumkin *(17-ayətni kərüng)*. Baxḳa birhil tərjimisi «bəlgiləngən jayda».
8:22 Ḳan. 7:2

23 Ular Ayining padixaḥini tirik tutup,
Yəxuaning aldioɣa elip bardi. 24 Israil dalada
uqrioɣan barlik Ayiliklarni, yəni əzlirini
qəlgiqə kooɣlap kəlgənlərni kirip yokatkandin
keyin (ularning ḥəmmisi kiliqlinip
yokitiloɣanidi), barlik Israil Ayioɣa yenip ke-
lip, u yərdikilərni kiliqlap əltürdi. 25 Xundak
boldiki, xu künidə əltürülgən ər-ayallar,
yəni Ayiliklarning ḥəmmisi on ikki ming
adəm idi. 26 Qünki Yəxua Ayida turuwatkan
ḥəmmə adəm yokitilmioɣuqə kolidiki uzutup
turoɣan nəyzisini yioɣmioɣanidi. 27 Ḥalbuki,
Pərwərdigarning Yəxuaoɣa buyruoɣan səzi
boyiqə Israillar xəḥərdiki qarpay bilən oljini
əzliri üqün aldi.. 28 Andin Yəxua Ayi xəḥirini
kəydürüp, uni əbədgiqə Harabilik dəwisigə
aylanduruwətti; taki bügüngiqə u xundak
turmakta.
29 Ayining padixaḥini bolsa, u bir dərəhkə
asturup, u yərdə kəqkiqə turoɣuzdi. Kün
patkanda Yəxua əmr kiliwidi, kixilər uning
əlükini dərəhtin qüxürüp, uni xəḥərning
kowukining aldioɣa taxlap, üstigə qong
bir dəwə taxni dəwiliwətti; bu tax dəwisi
bügüngiqə turmakta..

Israilning əzlirini Pərwərdigarning əḥdisigə kaytidin baoɣlixi

30 Andin Yəxua Ebal teoɣida Israilning Hu-
dasi Pərwərdigaroɣa kurbangaḥ yasidi.
31 Pərwərdigarning kuli Musaning Israiloɣa
buyruoɣini boyiqə, Musaoɣa nazil kilinoɣan
kanun kitabida pütülgəndək, kurbangaḥ
ḥeqbir təmür əswab təgküzülmigən pütün
taxlardin yasaloɣanidi. Uning üstidə həlk
Pərwərdigaroɣa atap kəydürmə kurbanlikлar
wə inaklik kurbanlikliri sunup turdi.. 32 Xu
yərdə Yəxua uning taxlirining üstigə püt-
kül Israilning aldida Musa pütkən kanunni
kəqürüp pütüp koydi.. 33 Andin pütkül Is-
rail həlki, ularning akṣakalliri, əməldarliri
bilən ḥakimliri, məyli musapirlar bolsun
yaki ularning arisida tuoɣuloɣanlar bolsun,
ḥəmmisi Pərwərdigarning əḥdə sandukining
ikki təripidə, əḥdə sandukini kətürgən
kaḥinlar boloɣan Lawiylarning aldida ərə
turdi; Pərwərdigarning kuli Musaning
dəsləptə buyruoɣini boyiqə, Israillarning
bəht-bərikitini tiləxkə həlkning yerimi
Gərizim teoɣi aldida, yənə bir yerimi Ebal
teoɣi aldida turdi..
34 Andin Yəxua kanun kitabida pütülgənning
ḥəmmisigə muwapik kanundiki ḥəmmə
səzlərni, jümlidin bəht-bərikət səzliri wə
lənət səzlirini okup bərdi. 35 Yəxua bu-
larni pütkül Israil jamaitigə, jümlidin ayal-
lar, balilar wə ularning arisida turuwatkan
musapirlaroɣa okup bərdi; Musaning barlik
buyruoɣanliridin ḥeqbir səzni kaldurmidi..

Gibeonluklarning Israilni aldap koyuxi

9 1 Əmdi xundak boldiki, Iordan dəryasining
oɣərb təripidiki, yəni taoɣlik rayondiki,
Xəfəlaḥ oymanlikidiki, Uluoɣ Dengiz
boyidiki, Liwanning uduliqiqə sozuloɣan
barlik yurtlardiki padixaḥlar wə xuningdək
Ḥittiylar, Amoriylar, Kanaaniylar,
Pərizziylər, Ḥiwiylar, Yəbusiylarning
padixaḥliri bu ixtin həwər tapkanda,
2 ḥəmmisi bir bolup Yəxua bilən Israiloɣa
karxi jəng kiloɣili ittipakлaxti.
3 Əmma Gibeon aḥaliliri Yəxuaning Yeriho
bilən Ayioɣa nemə kiloɣinini anglioɣanda,
4 ular ḥiylə-mikir ixlitip, əzlirini uzun
səpərdə boloɣandək kərsitip, exəklərgə kona
taoɣar-hurjun bilən kona, yirtik-yamak xa-
rab tulumlirini artip, 5 putlirioɣa yamak
qüxkən kona kəxlərni kiyip, kona jul-jul
eginlərni üstigə orioɣan idi; ular səpərgə

8:27 Qəl. 31:22, 26; Yə. 8:2
8:29 Kan. 21:22, 23
8:31 Mis. 20:25; Kan. 27:4
8:32 Kan. 27:3

8:33 «Andin pütkül Israil həlki... ḥəmmisi ... kaḥinlar boloɣan Lawiylarning aldida ərə turdi; ... həlkning yerimi Gərizim teoɣi aldida, yənə bir yerimi Ebal teoɣi aldida turdi» — bu ixni Huda ilgiri Israiloɣa bekitkən *(«Kan.» 11:29 wə 27-28-bablarni kərüng)*.
8:35 Kan. 31:11
9:1 «Uluoɣ dengiz» — ḥazirki «Ottura Dengiz»dur.
9:4 «əzlirini uzun səpərdə boloɣandək kərsitip...» — yaki «əzlirini əlqilər kilip kərsətkən,...» yaki «birmunqə ozuktülük təyyarlioɣan,...».

aloŋan nanlarning ḥəmmisi pahtilixip ḳurup kətkənidi.. 6 Ular Gilgal qedirgaḥioŋa berip Yəxuaning ḳexioŋa kirip uning bilən Israillaroŋa: — Biz yiraḳ yurttin kəlduḳ; biz bilən əḥdə tüzsənglar, dedi.
7 Lekin Israillar Ḥiwiylaroŋa jawab berip: — Silər bizning arimizda turuwatḳan muxu yərliklər boluxunglar mumkin; undaḳta biz silər bilən ḳandaḳmu əḥdə tüzimiz? — dedi.
8 Ular Yəxuaoŋa: — Biz sening ḳulliringmiz, dedi. Yəxua ulardin: — Silər kim, ḳəyərdin kəldinglar? — dəp soridi.
9 Ular uningoŋa jawab berip: — Sening ḳulliring bolsa Pərwərdigar Hudayingning namini angliοŋanliḳi üqün naḥayiti yiraḳ yurttin kəldi. Qünki biz Uning namxeḥritini wə Uning Misirda ḳiloŋan ḥəmmə ixlirini, 10 xundaḳla Uning Iordanning u təripidiki Amoriylarning ikki padixaḥi, yəni Ḥəxbonning padixaḥi Sihon bilən Axtarotta turuḳluḳ Baxanning padixaḥi Ogḳa nemə ḳiloŋinini angliduḳ.. 11 Xunga aḳsaḳallirimiz bilən yurtta turoŋuqi ḥəmmə həlḳ bizgə səz ḳilip: — Ḳolunglaroŋa səpərgə lazimliḳ ozuḳtülük elip, berip Israillar bilən kərüxüp ularoŋa: «Biz silərning ḳulluḳunglarda bolimiz; xunga biz bilən əḥdə tüzünglar», dənglar, dəp bizni əwətti. 12 Silərning ḳexinglaroŋa ḳarap yoloŋa qiḳḳan künidə biz səpirimiz üqün əyimizdin aloŋan nan issiḳ idi, mana ḥazir u ḳurup, pahtilixip ketiptu.
13 Bu xarab tulumliri bolsa xarab ḳaqilioŋanda yengi idi, mana əmdi yirtilip ketiptu. Biz kiygən bu kiyimlər wə kəxlər səpərning intayin uzunluḳidin konirap kətti, — dedi.
14 Xuning bilən Israillar ularning ozuḳtülükidin azraḳ aldi, lekin Pərwərdigardin yol sorimidi..
15 Xundaḳ ḳilip, Yəxua ular bilən sülḥi tüzüp, ularni tirik ḳoyuxḳa ular bilən əḥd baoŋlidi; jamaət əmirlirimu ularoŋa ḳəsəm ḳilip bərdi.
16 Ular əḥdə baoŋlixip üq kündin keyin, bu həlḳning əzlirigə ḳoxna ikənlikini, əzlirining arisida olturuxluḳ ikənliki ularoŋa məlum boldi. 17 Israillar səpirini dawamlaxturup üqinqi küni ularning xəḥərlirigə yetip kəldi; ularning xəḥərliri Gibeon, Kəfiraḥ, Bəərot bilən Kiriat-Yearim idi. 18 Jamaətning əmirliri ilgiri Israilning Hudasi Pərwərdigarning nami bilən ularoŋa ḳəsəm ḳiloŋan boloŋaqḳa, Israillar ularoŋa ḥujum ḳilmidi. Buning bilən pütkül jamaət əmirlər üstidin oŋotuldaxḳili turdi. 19 Lekin əmirlərning ḥəmmisi pütkül jamaətkə: — Biz ularoŋa Israilning Hudasi Pərwərdigarning nami bilən ḳəsəm ḳilip bərgəqkə, ularoŋa ḳol təgküzəlməymiz.
20 Biz ularoŋa ḳiloŋan ḳəsəmimiz tüpəylidin, üstimizgə oŋəzəp qüxməsliki üqün ularni tirik ḳalduruxmiz kerək; ularoŋa xundaḳ ḳilmisaḳ bolmaydu, dedi. 21 Andin əmirlər jamaətkə yənə: — Ularni tirik ḳoyunglar; ḥalbuki, ular pütkül jamaət üqün otun yaroŋuqi wə su toxuoŋuqilar bolidu, dedi. Bu ix əmirlər jamaətkə degəndək boldi.
22 U waḳitta Yəxua ularni qaḳirip ularoŋa: — Silər arimizdiki yərliklər turup, nemixḳa biz yiraḳtin kəlduḳ, dəp bizni aldidinglar?
23 Buning üqün silər əmdi lənətkə ḳelip, aranglarda Hudayimning əyi üqün otun yaridioŋan wə su toxuydioŋan ḳul boluxtin birər adəmmu mustəsna bolmaydu, — dedi.
24 Xuning bilən ular Yəxuaoŋa jawab berip: — Pərwərdigar Hudayingning Əz ḳuli boloŋan Musaoŋa əmr ḳilip, barliḳ zeminni silərgə berixkə, xundaḳla zeminda turuwatḳanlarning ḥəmmisini aldinglardin yoḳitixḳa wədə ḳiloŋanliḳi ḳulliring boloŋan peḳirlaroŋa eniḳ məlum ḳilindi; xunga biz silərning tüpəylinglardin jenimizdin jəzmən ayrilip ḳalimiz dəp wəḥimigə qüxüp, bu ixni ḳilip salduḳ.. 25 Əmdi biz ḳolungoŋa qüxtuḳ; nəziringgə nemə yahxi wə durus kərünsə xuni ḳiloŋin, — dedi.

26 Yəxua ənə xundaḳ ḳilix bilən ularni Israilning ḳolidin ḳutḳuzdi; Israillar

9:5 «səpərgə aloŋan nanlar... ḳurup kətkənidi» — yaki «səpərgə aloŋan nanlar... uwilip kətkənidi».
9:10 Qəl. 21:24, 33; Ḳan. 1:4
9:14 «ularning ozuḳ-tülükidin azraḳ aldi» — bəlkim ularning səzliri rast-yaloŋanliḳini bilix üqün ozuḳtülüktin azraḳ elip tetip baḳḳan boluxi mumkin.
9:24 Ḳan. 7:1, 2

ularni əltürmidi. [27] Lekin xu küni Yəxua Pərwərdigar tallaydioƣan jayda jamaət üqün wə Pərwərdigarning ƙurbangahi üqün ularni otun yaroƣuqilar wə su toxuoƣuqilar dəp bekitti. Ular bügüngə ƙədər xundaƙ ƙilip kəlməktə.

Amoriylarning ittipaƙdax ƙoxunning üstidin oƣalib kelixi — ajayib bir məjizə

10 [1] Xundaƙ boldiki, Yerusalemning padixahi Adoni-zədək Yəxuaning Ayi xəhirini ixoƣal ƙilip, uni mutləƙ yoƙatƙanlikini, Yeriho bilən uning padixahioƣa ƙiloƣinidək, Ayi bilən uning padixahioƣimu xundaƙ ƙiloƣinini, Gibeonda olturoƣuqilarning Israil bilən sülh tüzüp, ularning arisida turuwatƙanlikini anglap, [2] u wə həlki ƙattiƙ ƙorƙti; qünki Gibeon bolsa Ayidin qong xəhər bolup, paytəht xəhərliridək idi; uning ħəmmə adəmliri tolimu batur palwanlar idi. [3] Xuning bilən Yerusalemning padixahi Adoni-zədək Ħebronning padixahi Ħoham, Yarmutning padixahi Piram, Lakixning padixahi Yafiya wə Əglonning padixahi Dəbirgə həwər əwətip: — [4] Mening yenimoƣa kelip Gibeonlaroƣa ħujum ƙiliximiz üqün manga mədət beringlar; qünki ular bolsa Yəxua wə Israillar bilən sülh tüzüwaldi, — dedi.

[5] Xundaƙ ƙilip Amoriylarning bəx padixahi, yəni Yerusalemning padixahi, Ħebronning padixahi, Yarmutning padixahi, Lakixning padixahi wə Əglonning padixahi — ular əzliri barlik ƙoxunliri bilən billə qikip, Gibeonning udulida bargah tikip, uningoƣa ħujum ƙildi.

[6] Buning bilən Gibeonluƙlar Gilgaldiki qedirgahƙa, Yəxuaning ƙexioƣa adəm əwətip: — Sən əz ƙulliringni taxliwətməy, dərħal ƙeximizoƣa kelip mədət berip, bizni ƙutƙuzoƣin; qünki taoƣlik rayonda olturuxluƙ Amoriylarning barlik padixahliri birlixip bizgə ħujum ƙildi, — dedi.

[7] Buni anglap Yəxua barlik jəngqilərni, yəni ħəmmə batur palwanlarni elip Gilgaldin yoloƣa qikti. [8] Pərwərdigar Yəxuaoƣa: — Ulardin ƙorƙmioƣin; qünki Mən ularni sening ƙolungoƣa tapxurdum, ularning ħeqbiri aldingda put tirəp turalmaydu, — dedi.

[9] Yəxua Gilgaldin qikip pütün keqə mengip ularning üstigə tuyuksiz qüxti. [10] Pərwərdigar ularni Israilning aldida tiripirən ƙildi, Yəxua ularni Gibeonda ƙattiƙ məoƣlup ƙilip ƙirip, Bəyt-Ħoronoƣa qikidioƣan dawan yolida ƙooƣlap, Azikah bilən Makkədahƙiqə sürüp-toƙay ƙildi. [11] Ular Israildin ƙeqip, Bəyt-Ħoronning dawanidin qüxüwatƙanda, Pərwərdigar taki ular Azikahƙa yətküqə asmandin ularning üstigə qong-qong məldür-taxlarni yaoƣurdi. Ular əldi; muxu məldürlər bilən əltürülgənlər Israillar ƙiliƙlap əltürgənlərdin kəp idi.

[12] Andin Yəxua Pərwərdigaroƣa səz ƙildi, — yəni Pərwərdigar Amoriylarni Israilning aldioƣa tapxuroƣan künidə u Israilning kəz aldida Pərwərdigaroƣa mundaƙ dedi: — «Əy ƙuyax, Gibeon üstidə tohtap tur! Əy ay, Ayjalon jiloƣisi üstidə tohtap tur!»

[13] Xuni dewidi, həlk düxmənlərdin intiƙam elip boloƣuqilik ƙuyax mangmay tohtap turdi, aymu tohtap turdi. Bu wəkə Yaxarning kitabida pütülgən əməsmidi? Ƙuyax təhminən pütün bir kün asmanning otturisida tohtap olturuxƙa aldirimidi. [14] Pərwərdigar bir insanning nidasioƣa ƙulaƙ saloƣan xundaƙ bir kün ilgiri bolup baƙmioƣan wə keyinmu bolup baƙmidi; qünki Pərwərdigar Israil üqün jəng ƙildi.

[15] Andin Yəxua bilən pütkül Israil Gilgaldiki qedirgahƙa yenip kəldi. [16] Əmma u bəx padixah bolsa ƙeqip Makkədahtiki oƣaroƣa yoxurunuwaldi.

[17] Xuning bilən birsi Yəxuaoƣa məlum ƙilip: — U bəx padixah tepildi; ular Makkədahtiki

10:1 «Yerusalemning padixahi Adoni-zədək» — oƙurmənlərgə eniƙki, xu qaoƣda Yerusalem xəhiri tehi Israillaroƣa təwə əməs.
10:1 Yə. 6:15; 9:15

10:6 «sən əz ƙulliringni taxliwətməy,...» — ibraniy tilida «ƙolungni ƙulliringdin elip kətmigəy,...».
10:13 «Yaxarning kitabi» — yaki «Adalətpərwər kixining kitabi». Bu kitab Təwratta tepilmaydu; «2Sam.» 1:18dimu tiloƣa elinidu.

oŋaroŋa yoxurunuwaptu, dedi. [18] Yəxua: — Undaq bolsa oŋarning aoŋzioŋa qong-qong taxlarni yumilitip qoyunglar, andin uning aldida adəmlərni kəzətkə qoyunglar. [19] Lekin silər tohtap qalmay düxmənliringlarni qoonlap kəynidə qaloŋanlarni qiringlar; ularni əz xəhərlirigə kirgüzmənglar, qunki Pərwərdigar Hudayinglar ularni qolunglaroŋa tapxurup bərdi, — dedi.

[20] Andin xundaq boldiki, Yəxua bilən Israillar bularni qirip qattiq məoŋlup qilip yoqatti; lekin qeqip qutuloŋan bir qalduq mustəhkəm xəhərlirigə kiriwaldi. [21] Andin barliq həlq Makkədaḥtiki qedirgaḥqa, Yəxuaning qexioŋa tinq-salamət yenip kəldi. Ḥeqkim Israillaroŋa qarxi eoŋiz eqixqa jür'ət qilalmidi.

[22] Yəxua: — Oŋarning aoŋzini eqip, u bəx padixaḥni oŋardin qikirip mening qeximoŋa elip kelinglar, — dedi.

[23] Ular xundaq qilip bəx padixaḥni, yəni Yerusalemning padixaḥi, Ḥebronning padixaḥi, Yarmutning padixaḥi, Laqixning padixaḥi wə Əglonning padixaḥini oŋardin qikirip uning qexioŋa elip kəldi. [24] U padixahlar Yəxuaning qexioŋa kəltürülgəndə, Yəxua Israilning ḥəmmə adəmlirini qakirip, əzi bilən jənggə qikqan ləxkər sərdarlirioŋa: — Kelip putliringlarni bu padixaḥlarning gədinigə qoyunglar, — dedi. Xundaq dewidi, ular kelip putlirini ularning gədənlirigə qoydi. [25] Andin Yəxua uloroŋa: — Qorqmanglar wə ḥeq ḥoduqmanglar, qəysər wə oŋəyrətlik bolunglar; qünki Pərwərdigar silər ḥujum qiloŋan barliq düxmənliringlaroŋa xundaq ixni qilidu, — dedi.

[26] Andin Yəxua padixaḥlarni qiliqlap əltürüp, jəsətlirini bəx dərəhkə esip qoydi; ular dərəhlərning üstidə kəqkiqə esiqlik turdi. [27] Kün patqanda Yəxuaning buyruqi bilən kixilər əlüklərni dərəhlərdin qüxürüp, ular ilgiri yoxuruno̧an oŋaroŋa taxlap, oŋarning aoŋzioŋa qong-qong taxlarni qoyup qoydi. Bu taxlar taki bükünggə qədər xu yərdə turmaqta.

Zeminning jənubiy təripidə urux qilix

[28] U küni Yəxua Makkədaḥni ixoŋal qilip, uning padixaḥi bilən xəḥiridiki ḥəmmə həlqning birinimu qoymay qiliqlap mutləq yoqatti; u Yerihoning padixaḥioŋa qiloŋinidək Makkədaḥning padixaḥioŋimu xundaq qildi.

[29] Andin Yəxua bilən barliq Israillar Makkədaḥtin qikip, Libnaḥqa berip Libnaḥ xəḥirigə ḥujum qildi. [30] Pərwərdigar unimu padixaḥi bilən qoxup Israilning qolioŋa tapxurup bərdi; Yəxua uni qiliq bilən urup, xəḥiridiki ḥəmmə həlqning birinimu qoymay qiliqlap əltürdi; u Yerihoning padixaḥioŋa qiloŋinidək uning padixaḥioŋimu xundaq qildi.

[31] Andin Yəxua bilən barliq Israil Libnaḥdin qikip, Laqixqa berip, uni qamal qilip uningoŋa ḥujum qildi. [32] Pərwərdigar Laqixni Israilning qolioŋa tapxurdi; ular ikkinqi künila uni qiliq bilən elip, dəl Libnaḥqa qiloŋinidək, xəḥiridiki həlqning birinimu qoymay qiliqlap əltürdi.

[33] U waqitta Gəzərning padixaḥi Ḥoram Laqix xəḥirigə mədət berix üqün qikip kəldi; lekin Yəxua uni barliq adəmliri bilən qoxup urup, ulardin ḥeqkimni tirik qoymay əltürdi.

[34] Andin Yəxua bilən barliq Israil Laqixtin qikip, Əglonoŋa berip uni qamal qilip, u xəḥərgə ḥujum qildi. [35] Ular xu küni xəḥərni elip, uningdiki adəmlərni qiliqlidi; xu küni Yəxua xəḥərdiki barliq kixilərni təltəküs yoqatti; u dəl Laqixqa qiloŋinidək, uloroŋimu xundaq qildi. [36] Andin Yəxua bilən Israilning ḥəmmisi Əglondin qikip Ḥebronoŋa berip, u xəḥərgə ḥujum qildi. [37] Ular uni elip, dəl Əglonda qiloŋandək uning padixaḥini qiliqlap, uningoŋa qaraxliq ḥəmmə yezakəntlirini elip, ularning iqidə olturuxluq ḥəmmə adəmning ḥeqbirini qoymay qiliqlap yoqatti. Yəxua xəḥərni wə iqidiki barliq adəmlərni mutləq yoqatti.

[38] Andin Yəxua bilən barliq Israillar Dəbirgə berip, u xəḥərgə ḥujum qildi. [39] U xəḥərni elip wə uningoŋa qaraxliq ḥəmmə yezakəntlirini qiliq bilən urup, padixaḥini tutup, bulardiki barliq adəmlərning ḥeqbirini qoymay təltəküs yoqatti. Yəxua Ḥebronoŋa

10:21 «...qarxi eoŋiz eqixqa jür'ət qilalmidi» — yaki «... təhdit selixqa jür'ət qilalmidi».
10:26 Qan. 21:23; Yə. 8:29

kiloɣinidək, Libnahka wə uning padixahioɣa kiloɣinidək, Dəbir bilən uning padixahioɣimu xundak kildi.
40 Bu tərikidə Yəxua xu pütün yurtni, yəni taoɣlik rayonni, jənubiy Nəgəw yurtini, Xəfəlah oymanlikini, dawandiki yurtlarni hujum kilip elip, həmmə yurtni ixoɣal kilip barlik padixahliri bilən məoɣlup kildi. Israilning Hudasi Pərwərdigar buyruoɣinidək, u heqkimni koymay, bəlki nəpəsi barlarning həmmisini mutlək yokatti.. 41 Yəxua Kadəx-Barneadin tartip Gazaoɣiqə boloɣan yurtlarni, xuningdək Goxənning pütkül yurtini taki Gibeonoɣiqimu hujum bilən aldi. 42 Bu ketimki uruxta Yəxua bu padixahlarni məoɣlup kilip, ularning zeminini igilidi. Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar Israil tərəptə turup jəng kildi.
43 Andin Yəxua bilən barlik Israil Gilgaldiki qedirgahka yenip kəldi.

Ximaliy ittipakdax əllər bilən urux kilix

11 1 Əmma Hazorning padixahi Yabin bularni anglap Madonning padixahi Yobab bilən Ximronning padixahi wə Akşafning padixahioɣa adəm əwətti, 2 xundakla ximaldiki taoɣlik rayondiki padixahlaroɣa, Kinnərotning jənubidiki tüzlənglik, oymanlik wə oɣərbtiki Dor egizlikidiki həmmə padixahlaroɣa əlqi əw ətti;. 3 U yənə xərk bilən oɣərb tərəptiki Kanaaniylar, Amoriylar, Hittiylar, Pərizziylər bilən taoɣlik rayondiki Yəbusiylar wə Hərmon teoɣining etikidiki Mizpah yurtida turuwatkan Hiwiylarni qakirdi. 4 Ular, yəni padixahliri wə barlik koxunliri qikti; ularning sani dengiz sahilidiki kumdək kəp idi, ularning nuroɣun at wə jəng harwiliri bar idi. 5 Bu həmmə padixahlar bir bolup yioɣilip, Israil bilən jəng kilix üqün Mərom sulirining boyida qedirlarni tikti.
6 Lekin Pərwərdigar Yəxuaoɣa: — Sən ulardin heq korkmioɣin; qünki Mən ətə muxu wakitlarda ularning həmmisini Israilning aldida halakətkə tapxurimən. Sən ularning atlirining pəylirini kesip, harwilirini otta kəydürüwetisən, — dedi.
7 Buni anglap Yəxua bilən uning həmmə jəngqiliri Mərom sulirining yenioɣa berip, ularning üstigə tuyuksiz qüxüp hujum kildi. 8 Pərwərdigar ularni Israilning koliola tapxurdi; ularni urup Qong Zidon wə Misrəfot-Mayimoɣiqə, xundakla xərk tərəptiki Mizpah wadisioɣiqə sürüp berip, ulardin heqbirini koymay kiliqlap əltürdi. 9 Yəxua Pərwərdigarning əzigə buyruoɣinidək kilip, ularning atlirining pəylirini kesip, harwilirini otta kəydürüwətti.
10 Xu qaoɣda Yəxua kaytip berip, Hazorni ixoɣal kilip, uning padixahini kiliqlap əltürdi. Hazor bolsa xu dəwrlərdə axu barlik əllərning bexi idi. 11 Israillar xəhər iqidə olturuxluk həmmisini kiliqlap əltürüp, heq nəpəs igisini koymay həmmisini üzül-kesil yokatti; Hazorni Yəxua otta kəydürüwətti, 12 xu padixahlarning barlik paytəht xəhərlirini elip, ularning padixahlirini məoɣlup kildi; Pərwərdigarning kuli boloɣan Musa buyruoɣinidək, u ularni kiliqlap üzül-kesil yokatti.. 13 Lekin egizlikkə selinoɣan xəhərlərni bolsa, Israil kəydürmidi; Yəxua ulardin pakət Hazornila kəydürüwətti. 14 Israillar bu xəhərlərdiki oɣəniymətlərni wə qarpaylarni əzlirigə olja kilip aldi, lekin iqidiki həmmə adəmlərni kiliqlap yokatti; ular birmu nəpəs igisini tirik koymidi.
15 Pərwərdigar Əz kuli boloɣan Musaoɣa nemə buyruoɣan bolsa, Musamu Yəxuaoɣa xuni buyruoɣanidi wə Yəxuamu xundak kildi. U Pərwərdigarning Musaoɣa buyruoɣinidin heqnemini kaldurmay həmmini xu boyiqə ada kildi..
16 Xu tərikidə Yəxua xu zeminning həmmisini, yəni taoɣlik rayondiki zeminlarni, barlik jənubiy Nəgəw zeminini, barlik

10:40 Kan. 7:2; 20:16, 17; Yə. 8:2
11:2 «Dor egizliki» — yaki «Nafat-Dordiki».
11:12 Kan. 20:16, 17; Yə. 10:40
11:15 Mis. 23:32, 33; 34:12; Qəl. 33:52; Kan. 7:2; 20:16

Goxən zeminini, oymanlikʼtiki zeminlarni, tüzləngliktiki zeminlarni wə Israilning taoqlik rayonlirini wə Xəfəlah oymanlikʼini,
17 Seir dawinioqiqə sozuloqan Ḥalak teoqidin taki Ḥərmon teoqining etikidiki Liwan jiloqisioqa jaylaxkʼan Baal-Gadkʼiqə boloqan zeminni igilidi; u ularning ḥəmmə padixaḥlirini tutup ularni əlümgə məḥkum kʼildi..
18 Xu tərikʼidə Yəxua bu ḥəmmə padixaḥlar bilən uzun wakʼit jəng kʼildi.
19 Gibeonda olturakʼlaxkʼan Ḥiwiylardin baxkʼa, ḥeqbir xəḥər Israil bilən sulḥ tüzmidi. Israil ularning ḥəmmisini jəng arkʼilikʼla aldi.
20 Qünki ularning kənglining kʼattik kʼilinixi, Israil bilən jəng kʼilix niyitidə boluxi Pərwərdigardin idi; buning məkʼsiti, ularning üzül-kesil yokʼitilixi; yəni, ularoqa ḥeq rəḥim kʼilinmay, əksiqə Pərwərdigar Musaoqa buyruoqinidək ularning yokʼitilixi üqün idi.
21 U wakʼitta Yəxua kelip Anakiylaroqa ḥujum kʼilip ularni taoqlik rayondin, Ḥebrondin, Dəbirdin, Anabdin, Yəḥudaning ḥəmmə taoqlik rayoni bilən Israilning ḥəmmə taoqlik rayonidin yokʼatti; Yəxua ularni xəḥərliri bilən kʼoxup üzül-kesil yokʼatti..
22 Xuning bilən Israillarning zeminida Anakiylardin ḥeqbirimu kʼaldurulmidi; pəkʼət Gaza, Gat wə Axdodta birnəqqisila kʼaldi.
23 Xu tərikʼidə Yəxua Pərwərdigar Musaoqa wədə kʼiloqandək pütkül zeminni aldi; Yəxua uni Israiloqa ularning kʼoxun-kʼəbilisi boyiqə miras kʼilip təkʼsim kʼildi. Andin zemin jəngdin aram tapti.

Ixoqal kʼilinoqan zemin wə xəḥərlər

12 1 Israil Iordan dəryasining u təripidə, yəni kün qikʼix təripidə ikki padixaḥni əltürdi. Ular ularning zeminini, yəni Arnon dəryasidin tartip Ḥərmon taoqlikʼioqa tutaxkʼan zemin bilən xərk tərəptiki barlik Arabaḥ tüzləngliki igilidi. Xu ikki padixaḥlar bolsa: —
2 birsi Ḥəxbonda turuxluk Amoriylarning padixaḥi Sihon; u Aroər (Aroər Arnon dəryasining boyida) wə Arnon jiloqisidiki xəḥərdin tartip, Gileadning yerimini əz iqigə aloqan Yabbok dəryasioqiqə (bu Ammoniylarning qegrisi idi) boloqan yərlərdə səltənət kʼilatti;
3 u səltənət kʼiloqan zemin yənə xərk tərəptiki Kinnərot dengizidin tartip Arabaḥ dengizioqiqə, yəni Xor Dengizioqiqə sozuloqan Arabaḥ tüzləngliki, xundakʼla xərk tərəptiki Bəyt-Yəximotkʼa baridioqan yolni wə jənub təripidə Pisgaḥ teoqining dawanlirining qetigiqə sozuloqan zeminni əz iqigə alatti..
4 Uningdin baxkʼa Israil Baxan padixaḥi Ogning zeminini aldi; u Rəfayiylar deyilidioqan gigantlarning kʼaldukʼidin biri idi (ular Axtarot wə Ədrəydə turatti)..
5 U Ḥərmon teoqidiki yurtlaroqa, Salkaḥ wə pütkül Baxan zemiioqa, yəni Gəxuriylar bilən Maakatiylarning qegrisioqiqə, xuningdək Gileadning yerimioqa, taki Ḥəxbonning padixaḥi Sihonning qegrisioqiqə səltənət kʼilatti.
6 Pərwərdigarning kʼuli boloqan Musa bilən Israillar bularoqa ḥujum kʼilip məoqlup kʼiloqanidi wə Pərwərdigarning kʼuli Musa xu zeminni Rubənlərgə, Gadlaroqa wə Manassəḥning yerim kʼəbilisigə miras kʼilip bərgənidi..
7 Təwəndikilər Yəxua bilən Israillar Iordan dəryasining oqərb təripidə ḥujum kʼilip məoqlup kʼiloqan padixaḥlardur; ularning zeminliri Liwan jiloqisidiki Baal-Gadtin tartip, Seirning dawanlirining yenidiki Ḥalak teoqioqiqə boloqan zeminlardin ibarət idi. Yəxua bu zeminlarni Israilning kʼoxun-kʼəbililiri boyiqə ularoqa miras kʼilip bərdi,
8 jümlidin taoqlik yurtni, Xəfəlah oymanlikʼini, Arabaḥ tüzləngliki, egizliktiki dawanlarni, qəllükni wə jənubtiki Nəgəw

11:16 «Israil taoqlik rayonliri» — xu rayonning keyinki nami.
11:17 «Ḥalak teoqi» — yaki «Silik Taoq».
11:21 «Anakiylar» — gigantlardin boloqan bir kʼəbilə.
12:1 «Izaḥat» — muxu bablardiki məzmunlarni obdanrak qüxinix üqün munasiwətlik ḥəritilərni kərüng.
12:3 «Kinnərot dengizi» — yaki «Galiliyə dengizi». **«Xor Dengizi»** — ḥazir «Ölük Dengiz» dəp atilidu.
12:4 Kan. 1:4
12:6 Qəl. 21:24; 32:33
12:7 Yə. 10:40

zeminini, Ḥittiylar, Amoriylar, Kənaaniylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylarning zeminlirini bəlüp bərdi: —
9 Ularning padixaḥlirining biri Yerihoning padixaḥi, biri Bəyt-Əlning yenidiki Ayining padixaḥi, 10 biri Yerusalemning padixaḥi, biri Ḥebronning padixaḥi, 11 biri Yarmutning padixaḥi, biri Lakixning padixaḥi, 12 biri Əglonning padixaḥi, biri Gəzərning padixaḥi, 13 biri Dəbirning padixaḥi, biri Gədərning padixaḥi, 14 biri Hormaḥning padixaḥi, biri Aradning padixaḥi, 15 biri Libnaḥning padixaḥi, biri Adullamning padixaḥi, 16 biri Makkədaḥning padixaḥi, biri Bəyt-Əlning padixaḥi, 17 biri Tappuaḥning padixaḥi, biri Ḥəfərning padixaḥi, 18 biri Afəkning padixaḥi, biri Laxaronning padixaḥi, 19 biri Madonning padixaḥi, biri Ḥazorning padixaḥi, 20 biri Ximron-Məronning padixaḥi, biri Akṣafning padixaḥi, 21 biri Taanakning padixaḥi, biri Məgiddoning padixaḥi, 22 biri Kədəxning padixaḥi, biri Karməlning yenidiki Yokneamning padixaḥi, 23 biri Dor egizlikidiki Dorning padixaḥi, biri Goyimning padi xaḥi, 24 biri Tirzaḥning padixaḥi bolup, jəmiy ottuz bir padixaḥ idi.

Pərwərdigarning yənə Yəxuaoƣa səz kilixi

13 1 Əmma Yəxua yaxinip, yexi heli bir yərgə berip kalоƣanidi. Pərwərdigar uningoƣa mundak dedi: — «Sən əmdi kərip kalding, yexingmu qongiyip kaldi, lekin yənə igilinixi kerək boloƣan nuroƣun zemin bar. 2 Bu zeminlar bolsa munular: — Filistiylərning wə Gəxuriylarning barlik yurtliri, 3-4 yəni Misirning xərk təripidiki Xihor dəryasidin tartip, ximal təripidiki Əkron xəhirining qegralirioƣiqə sozuloƣan yərlər (xu yurt Kənaaniylarning zemini ḥesablinatti), jümlidin Gaza, Axdod, Axkelon, Gat wə Əkrondiki bəx Filistiy əmir baxkuridioƣan yurtlar bilən Awwiylarning jənub tərəptiki yurtliri; Zidoniylaroƣa təwə boloƣan Məaraḥdin tartip Afək bilən Amoriylarning qegrasioƣiqə boloƣan Kənaaniylarning barlik zemini; 5 Gəbaliylarning zemini wə barlik Liwan zemini, yəni kün qikix tərəptiki Ḥərmon teoƣining etikidiki Baal-Gadtin tartip, Hamat rayonioƣa kirix eoƣizioƣiqə boloƣan zeminlar; 6 Liwandin tartip Misrəpot-Mayimoƣiqə sozuloƣan taoƣlikta barlik olturuwatkanlarning, yəni Zidoniylarning zemini katarliklardin ibarəttur. Bu zemindiki həlkning ḥəmmisini Mən Israil aldidin kooƣliwetimən. Xunga sən qokum Mening sanga buyruoƣinim boyiqə buni qək taxlap Israillikлaroƣa miras kilip təksim kilip berixing kerək. 7 Sən əmdi bu zeminlarni tokkuz kəbilə bilən Manassəḥning yerim kəbilisigə miras kilip bəlgin».

Iordan dəryasining xərk təripidiki miras zeminlar

8 Rubənlər bilən Gadlar bolsa, Manassəḥning yerim kəbilisi bilən birliktə Iordan dəryasining u kəti, yəni xərk təripidə Musaning ularoƣa bərgən mirasioƣa igə boldi; buni Pərwərdigarning kuli boloƣan Musa ularoƣa miras kilip bərgənidi: —. 9 Ularning zeminliri Arnon jiloƣisining boyidiki Aroərdin tartip, jümlidin jiloƣining otturisidiki xəhər wə Dibonoƣiqə sozuloƣan Mədəba tüzləngliki, 10 Ḥəxbonda səltənət kiloƣan, Amoriylarning padixaḥi Sihonning Ammoniylarning qegrisioƣiqə boloƣan ḥəmmə xəhərliri; 11 Gilead bilən Gəxuriylar wə Maakatiylarning qət yurtliri, Ḥərmon teoƣining ḥəmmisi wə Salkaḥoƣiqə sozuloƣan barlik Baxan zemini; 12 gigantlar boloƣan Rəfayiylarning kalduk nəslidin boloƣan Axtarot bilən Ədrəydə səltənət kiloƣan Ogning Baxandiki pütkül padixaḥlik zeminidin ibarət idi; muxu zemindikilərni Musa

12:23 «Dor egizlikidiki Dorning padixaḥi» — yaki «Nafat-Dordiki dorning padixaḥi».

13:3-4 «Məaraḥdin» —yaki «Araḥdin».
13:5 «Hamat rayonioƣa kirix eoƣizioƣiqə...» — yaki «Libo-Hamatkiqə...».
13:8 «Rubənlər bilən Gadlar bolsa, Manassəḥning yerim kəbilisi bilən birliktə...» — ibraniy tilida «Rubənlər bilən Gadlar bolsa, uning bilən birliktə...».

məoŋlup kilip, zeminlirioŋa igə boldi.. [13] Lekin Israillar Gəxuriylar bilən Maakatiylarni əz yurtliridin kooŋliwətmidi; xunga Gəxuriylar bilən Maakatiylar bügüngiqə Israil arisida turmakta.

[14] Lekin Musa Lawiy kəbilisigə heq miras zeminni bərmigən; Israilning Hudasi Pərwərdigar ularoŋa eytkinidək, Pərwərdigaroŋa atap otta sunuloŋan kurbanliklar ularning mirasidur..
[15] Musa Rubənlər kəbilisigə, jəmət-aililiri boyiqə yurtlarni miras kilip bərdi. [16] Ularning zemini bolsa Arnon jiloŋisining yenidiki Aroərdin tartip, jiloŋining otturisidiki xəhər wə Mədəbaning yenidiki pütkül tüzlənglik, [17] Həxbon wə uningoŋa karaxlik tüzlənglikiki həmmə xəhərlər, Dibon, Bamot-Baal, Bəyt-Baal-Meon, [18] Yahaz, Kədəmot, Məfaat,. [19] Kiriatayim, Sibmah, wə «Jiloŋa teoŋi»diki Zərət-Xahar, [20] Bəyt-Peor, Pisgah teoŋidiki dawanlar, Bəyt-Yəximot, [21] tüzlənglikiki barlik xəhərlər wə Həxbonda səltənət kiloŋan, Amoriylarning padixahi boloŋan Sihonning pütkül səltənitining zeminini əz iqigə aldi. Bu padixah wə uning bilən xu yurtta olturuxluk, Sihonoŋa bekinoŋan sərdarlar əwi, Rəkəm, Zur, Hur wə Rəba katarlik Midiyan əmirliri bolsa Musa təripidin əltürülgənidi. [22] Xu wakitta Israillar əltürgənlər iqidə Beorning ooŋli palqi Balaammu bar idi; unimu ular kiliqlap əltürgənidi..
[23] Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi idi. Rubənlərning jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa bəlüngən mirasi mana bu xəhərlər bilən kənt-kixlakliri idi..

[24] Musa yənə Gad kəbilisigə, yəni Gadlarning jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa miras bəlup bərgənidi. [25] Ularning zeminliri bolsa Yaazər bilən Gileadning barlik xəhərliri, Ammoniylarning zeminining yerimi taki Rabbah aldidiki Aroərgiqə, [26] Həxbondin tartip Ramat-Mizpəh wə Bətonimoŋiqə, Mahanayimdin tartip Dəbirning qegrisioŋiqə, [27] jiloŋioŋa jaylaxkan Bəyt-Haram, Bəyt-Nimrah, Sukkot wə Zafonlar, Həxbonning padixahi Sihonning səltənitining Iordan dəryasining xərkiy ketidiki kaloŋan kismi, dəryani yakilap Kinnərət Dengizining u bexioŋiqə idi.
[28] Gadlarning jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa bəlüngən mirasi mana bu xəhərlər bilən kənt-kixlakliri idi.
[29] Musa Manassəhning yerim kəbilisigimu miras bərgənidi; Manassəhning yerim kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə bu miras bəlup berilgənidi: — [30] zeminliri Mahanayimdin tartip, pütkül Baxan zemini, Baxanning padixahi Ogning pütkül səltənitining zemini wə Yairning barlik yeza-kəntliri (bu yeza-kəntlər Baxanning əzigə jaylaxkan bolup, jəmiy atmix idi),. [31] Gileadning yerimi bilən Baxan padixahi Ogning səltənitidiki Axtarot wə Ədrəy xəhərliri Manassəhning ooŋli Makirning əwladioŋa təwə kilinoŋan bolup, Makirlarning yerim kismioŋa jəmət-aililiri boyiqə miras kilip bəlup berilgənidi.
[32] Musa Iordan dəryasining xərk ketida, Yerihoning udulida, Moabning tüzlənglikliridə boloŋan wakitda bəlüp bərgən miraslar mana bu zeminlar idi..
[33] Lekin Musa Lawiy kəbilisigə heq miras zeminni təkdim kilmidi; Israilning Hudasi Pərwərdigar ularoŋa eytkinidək, U Əzi ularning mirasidur..

13:12 «Rəfayiylar» — gigantlar idi. Ular tooŋuluk «Kan.» 2:10-11, 20, 3:11ni kərüng.
13:14 «... Musa Lawiy kəbilisigə heq miras zeminni bərmigən» — ibraniy tilida «... u Lawiy kəbilisigə heq miras zeminni bərmigən».
13:18 «Yahaz» — yaki «Yahazah».
13:22 Qəl. 31:8
13:23 «Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi idi» — ibraniy tilida «Rubənlərning zeminining qegrasi Iordan dəryasining əzi wə uning qegrisi idi».
13:23 Qəl. 34:14, 15
13:30 Qəl. 32:14; Kan. 3:4, 14
13:32 «Musa Iordan dəryasining xərk ketida, Yerihoning udulida, Moabning tüzlənglikliridə boloŋan wakitda...» — «Qəl.» 22-babni kərüng.
13:33 Qəl. 18:20; Kan. 10:9; 18:2

Yəhudaoƣa təkdim kilinoƣan zeminlar

14 [1] Israillarning Kanaan zeminidin
aloƣan mirasliri təwəndikidək;
Əliazar kahin bilən Nunning oоƣli Yəxua
wə Israil kəbililiridiki jəmət-ailə baxlikliri
muxu miraslarni ularoƣa bəlüp bərgən.
[2] Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən tokkuz
yerim kəbilə tooƣrisida buyruoƣinidək,
ularning hərbirining ülüxi qək taxlax bilən
bəlüp berildi.
[3] Qünki kaloƣan ikki kəbilə bilən
Manassəhning yerim kəbilisining mirasini
bolsa Musa Iordan dəryasining u təripidə
ularoƣa təksim kiloƣanidi; lekin u Lawiylaroƣa
ularning arisida heq miras bərmigənidi
[4] (Yüsüpning əwladliri Manassəh wə Əfraim
degən ikki kəbiligə bəlüngənidi. Lawiylaroƣa
bolsa, turuxka bolidioƣan xəhərlər bekitilip,
xundakla xu xəhərlərgə təwə yaylaklardin
qarpaylirini bakidioƣan wə mal-mülüklirini
orunlaxturidioƣan yərlərdin baxka ularoƣa
heq ülüxlərni bərmigənidi).
[5] Pərwərdigar Musaoƣa kandak buyruoƣan
bolsa, Israillar xundak kilip zeminni
bəlüxüwaldi.

Kaləbkə təkdim kilinoƣan zemin

[6] Yəhudalar Gilgaloƣa, Yəxuaning kəxioƣa
kəldi, Kənizziy Yəfunnəhning oоƣli Kaləb
Yəxuaoƣa mundak dedi: — «Pərwərdigar
Əz adimi boloƣan Musaoƣa mən bilən
sening tooƣrangda Kadəx-Barneada nemə
degənlikini bilisənoƣu;
[7] Pərwərdigarning
adimi Musa meni Kadəx-Barneadin zeminni
qarlap kelixkə əwətkəndə, mən kirik yaxta
idim; qin etikadlik kənglüm bilən uningoƣa
həwər yətküzgənidim.
[8] Əmma mən bilən
qikkan kerindaxlirim həlkning kənglini
su kiliwətkənidi. Lekin mən bolsam pütün
kəlbim bilən Pərwərdigar Hudayimoƣa
əgəxtim.
[9] U küni Musa kəsəm kilip: —
«Sən pütün kəlbing bilən Pərwərdigar
Hudayingoƣa əgəxkining üqün, sening
putung dəssigən zemin jəzmən əbədgiqə
sening bilən nəslingning mirasi bolidu» —
degənidi. [10] — Mana Israil qəldə sərgərdan
bolup yürgəndə, Pərwərdigar Musaoƣa xu
səzlərni degən künidin keyinki kirik bəx
yil iqidə Əzi eytkinidək meni tirik saklidi.
Mana mən bügün səksən bəx yaxka kirdim.
[11] Mən muxu kündimu Musa meni qarlaxka
əwətkən kündikidək küqlükmən, məyli
jəng kilix bolsun yaki bir yərgə berip-kelix
bolsun, mening yənila baldurkidək küq-
dərmanim bardur.
[12] Əmdi Pərwərdigar xu
künidə wədə kiloƣan bu taoƣlik yurtni manga
miras kilip bərgin; qünki u küni sənmu u
yərdə Anakiylar turidioƣanlikini, xundakla
qong həm mustəhkəm xəhərlər barlikini
anglidingoƣu. Lekin Pərwərdigar mən bilən
billə bolsila, Pərwərdigar eytkinidək mən
ularni koƣliwetimən».
[13] Buni anglap Yəxua Yəfunnəhning oоƣli
Kaləbkə bəht-bərikət tilap, Hebronni
uningoƣa miras kilip bərdi. [14] Xunga Hebron
taki bügüngiqə Kənizziy Yəfunnəhning
oоƣli Kaləbning mirasi bolup turmakta;
qünki u pütün kəlbi bilən Israilning Hudasi
Pərwərdigaroƣa əgəxkən [15] (ilgiri Hebron bol-
sa Kiriat-Arba dəp atilatti. Arba degən adəm
Anakiylar arisida əng dangki qikkan adəm
idi). Xundak kilip zemin jəngdin aram tapti.

Yəhudalaroƣa təkdim kilinoƣan zeminning qegrasi wə xəhərliri

15 [1] Yəhudalar kəbilisining mirasi bolsa
jəmət-aililiri boyiqə qək taxlinip
erixkən zemin bolup, jənubiy tərəpning
uqi Edomning qegrisioƣa wə Zin qəligə

14:1 Qəl. 34:17
14:2 Qəl. 26:55
14:6 Qəl. 14:24; Kan. 1:36
14:7 **«qin etikadlik kənglüm bilən»** — ibraniy tilida «pütün kənglüm bilən» dəp ipadilinidu. Qarlioƣuqilardin pakət Kaləb bilən Yəxuala zemin tooƣruluk adəmning iman-etikadini rioƣbətləndüridioƣan həwərlərni yətküzgənidi *(«Qəl.» 13-14-bab)*.

14:8 Qəl. 14:24
14:11 **«...bir yərgə berip-kelix bolsun...»** — ibraniy tilida «qikix-kirix bolsun...» bilən ipadilinidu.
14:11 Qəl. 27:17; Kan. 31:2
14:12 **«Anakiylar»** — gigantlardin boloƣan bir kəbilə.
14:15 **«Kiriat-Arba»** — «Arbaning yeza-kəntliri» degən mənidə.

tutaxti; [2] jənubiy qegrisi «Xor Dengizi»ning
ayioŋidin, yəni jənubiy tərəpkə qokƣiyip
qikƙan ƙoltukƭtin baxlinip,
[3] «Serik Exək
dawini»ning jənub təripidin ətüp, Zinoŋa
tutaxti; andin Ƙadəx-Barneaning jənubini
yakilap Ƕəzroŋoŋa ətüp, Addaroŋa berip,
Karkaaƕka burulup,
[4] Azmonoŋa ətüp Misir
eƙini bilən qikip, uqi dengizoŋa takixatti. Bu
ularning jənubiy qegrisi idi.
[5] Xərkiy qegrisi bolsa Xor Dengizidin Ior-
dan dəryasining dengizoŋa ƙuyulidioŋan
eoŋizioŋiqə idi; ximaliy qegrisi bolsa
dengizning Iordan dəryasining dengizoŋa
ƙuyulidioŋan eoŋizidin baxlinip, [6] andin
Bəyt-Ƕoglaƕka berip, Bəyt-Arabaƕning xi-
malidin ətüp, Rubənning ooŋli Boƕanning
texining ƙexioŋiqə idi; [7] andin qegra Akor
jiloŋisidin Dəbirgə ƙarap ətüp, u yərdin ximal
təripigə burulup, jiloŋining jənub təripidiki
Adummimoŋa qikidioŋan dawanning udulidi-
ki Gilgaloŋa yetip berip, andin Ən-Xəməx su-
liridin ətüp, Ən-Rogəl bulikioŋa tutixatti; [8] u
yərdin «Bən-Ƕinnomning jiloŋisi»oŋa qikip,
Yəbusiylar egizlikidin, yəni Yerusalemning
jənub təripidiki dawandin ətüp, andin
Ƕinnom jiloŋisining aldioŋa, yəni oŋərb
tərəpkə, Rəfayiylarning jiloŋisining ximaliy
bexidiki taoŋning qokƙisioŋa qikti;
[9] qegra
bu taoŋning qokƙisidin Nəftoaƕ süyining
bulikioŋa berip, andin Əfron teoŋidiki
xəƕərlirining yeni bilən qikip, u yərdin
Baalaƕ (yəni Kiriat-Yearim)oŋa yetip be-
rip, [10] andin Baalaƕtin ətüp, oŋərb təripigə
ƙayrilip Seir teoŋioŋa berip, Yearim teoŋi (yəni
Kesalon)ning ximaliy baoŋridin ətüp, Bəyt-
Xəməxkə qüxüp, Timnaƕtin ətti; [11] andin
ximaloŋa ƙarap Əkronning dawini bilən qikip
Xikroŋoŋa ətüp, Baalaƕ teoŋining yenioŋa tu-
tixip, Yabnəəlgə yetip, andin uqi dengizoŋa
takaxƙanidi. [12] Oŋərb təripidiki qegrisi bolsa
«Uluoŋ Dengiz» boyliri idi. Yəƕudalarning
jəmət-aililiri boyiqə uloroŋa tohtitiloŋan tət
təripidiki qegra mana xu idi.

[13] Yəfunnəƕning ooŋli Kaləbgə bolsa,
Pərwərdigarning Yəxuaoŋa bərgən əmri
boyiqə, uningoŋa Yəƕudalarning arisida
bir ülüx, yəni Anakning atisi Arbaning
xəƕiri boloŋan Ƕebron ata ƙilindi.
[14] Kaləb
xu yərdin Xexay, Aƕiman wə Talmay
degən üq Anakiyni ƙooŋliwətti; ular üqi
Anakning əwladi idi.
[15] Andin xu yərdin
qikip, Dəbirdə turuwatƙanloroŋa ƕujum
ƙildi (ilgiri Dəbirning nami Kiriat-Səfər idi).
[16] Kaləb: — Kimki Kiriat-Səfərgə ƕujum ƙilip
uni alsa, uningoŋa ƙizim Aksaƕni hotunlukƙa
berimən, degənidi.
[17] Kaləbning ukisi Kenazning ooŋli Otniyəl
uni ixoŋal ƙildi, Kaləb uningoŋa ƙizi Aksaƕni
hotunlukƙa bərdi. [18] Xundak boldiki, ƙiz
yatlik bolup uning ƙexioŋa barar qaoŋda, erini
atisidin bir parqə yər soraxƙa ündidi. Aksaƕ
exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin: — Sening
nemə təliping bar? — dəp soridi.
[19] U jawab berip: — Meni alaƕidə bir
bərikətligəysən; sən manga Nəgəwdin
ƙaoŋjirak yər bərgənikənsən, manga birnəqqə
bulaknimu bərgəysən, — dedi. Xuni dewidi,
Kaləb uningoŋa üstün bulaklar bilən astin
bulaklarni bərdi.

[20] Təwəndikilər Yəƕuda ƙəbilisigə ularning
jəmət-aililiri boyiqə təgkən miras ülüxlərdur:
—

15:2 «Xor Dengizi» — yənə «Əlük Dengiz» dəpmu atilidu.
15:2 Qəl. 34:4
15:3 «Serik Exək dawini» — ibraniy tilida «Akrabbim dawini», bəzidə xundak atilidu.
15:4 «uqi dengizoŋa takixatti» — bu dengiz «Ottura Dengiz»dur. **«ularning jənubiy qegrisi»** — ibraniy tilida «silərning jənubiy qegranglar».
15:8 «Bən-Ƕinnom» — «Ƕinnomning ooŋli» degən mənidə.
15:12 «Uluoŋ Dengiz» — yəni «Ottura Dengiz».
15:12 Qəl. 34:6
15:13 Yə. 14:15; Ƕak. 1:20
15:14 Ƕak. 1:10
15:18 «Aksaƕ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin ... soridi» — bu ix sə sirlik tuyulidu. Nemixka Otniyəlning əzi bu tələpni ƙoymaydu? 18-ayətkə ƙarioŋanda, pursət kəlkəndə, Aksaƕ əzi dadisioŋa 19-ayəttiki tələpni ƙoyidu.
15:19 «sən manga Nəgəwdin ƙaoŋjirak yər bərgənikənsən...» — ibraniy tilida pakət «sən manga Nəgəwdin yərni bərgənikənsən...» deyilidu. Əməliyəttə Dəbir degən xəhər Nəgəwdə əməs *(Nəgəw Yəƕudaning jənubiy təripidiki qəllük idi)*, bəlki taoŋlik rayonda idi. Lekin ətrapida su az boloŋaqka, Aksaƕ xu yərni «Nəgəwdək *(demək, ƙaoŋjirak)* bir yər» dəp puritidu.

21 Yəhuda ḳəbilisining əng jənubiƣa jaylaxḳan, Edom qegrisi tərəptiki xəhərlər:
— Kabzəəl, Edər, Yagur, 22 Kinah, Dimonah,
Adadah, 23 Kədəx, Ḥazor, Yitnan, 24 Zif,
Tələm, Bealot, 25 Ḥazor-ḥadattah, Keriot-
Ḥəzron (yəni Ḥazor), 26 Amam, Sema,
Moladah, 27 Ḥazar-Gaddah, Ḥəxmon,
Bəyt-Pələt, 28 Ḥazar-Xual, Bəər-Xeba, Bi-
ziotiya, 29 Baalah, Ijim, Ezəm, 30 Əltolad,
Kesil, Hormah, 31 Ziklag, Madmannah,
Sansannah, 32 Libaot, Xilḥim, Ayin wə Rim-
mon ḳatarliḳlar jəmiy yigirmə tokḳuz xəhər
wə ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi.

33 Xəfələh oymanliḳidiki xəhərlər bolsa
Əxtaol, Zoreah, Axnah, 34 Zanoah, Ən-
Gannim, Tappuah, Ənam,
35 Yarmut, Adullam, Sokoh, Azikah, 36 Xaar-
ayim, Aditaim, Gədərah wə Gədərotaim bo-
lup, jəmiy on tət xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ
kənt-ḳixlaḳlar idi. 37 Bulardin baxḳa
yənə Zinan, Ḥadaxah, Migdal-Gad, 38 Di-
lean, Mizpah, Yoḳtəəl, 39 Laḳix, Bozkat,
Əglon, 40 Kabbon, Laḥmas, Ḳitlix, 41 Gədərot,
Bəyt-Dagon, Naamah wə Makkədah bolup,
jəmiy on altə xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ kənt-
ḳixlaḳlar idi.
42 Buningdin baxḳa yənə Libnah, Etər, Axan,
43 Yəftah, Axnah, Nəzib, 44 Keilah, Aḳzib wə
Marəxah bolup, jəmiy tokḳuz xəhər wə
yənə ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlarmu bar
idi; 45 yənə Əkron bilən uningƣa ḳaraxliḳ
yeza-kəntlər, 46 xundaḳla Əkronning ƣərb
təripidin tartip Axdodning yenidiki ḥəmmə
xəhərlər bilən ularning kənt-ḳixlaḳliri
ḳoxulup, 47 Axdod wə uningƣa ḳaraxliḳ
yezilar wə kənt-ḳixlaḳlar, Gaza xəḥiri
wə xundaḳla Misir eḳiniƣiqə wə Uluƣ
Dengizning ḳiroḳiḳiƣiqə, uningƣa ḳaraxliḳ
yezilar wə kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
48 Taoḳliḳ rayondiki xəhərlər: — Xamir, Yat-
tir, Sokoh, 49 Dannah, Kiriat-Sannah (yəni
Dəbir), 50 Anab, Əxtəmoh, Anim, 51 Goxən,
Ḥolon wə Giloh bolup, jəmiy on bir xəhər wə
ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi.
52 Buningdin baxḳa yənə Arab, Dumah, Exan,
53 Yanim, Bəyt-Tappuah, Afikah, 54 Ḥumtah,
Kiriat-Arba (yəni Ḥebron) wə Zior bolup,
jəmiy tokḳuz xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ kənt-
ḳixlaḳlar bar idi.
55 Buningdin baxḳa yənə Maon, Karməl, Zif,
Yuttah, 56 Yizrəəl, Yokdeam, Zanoah, 57 Kayin,
Gibeah wə Timnah bolup, jəmiy on xəhər wə
ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
58 Buningdin baxḳa yənə Ḥalḥul, Bəyt-Zur,
Gədor, 59 Maarat, Bəyt-Anot wə Əltəkon bo-
lup, jəmiy altə xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ
kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
60 Buningdin baxḳa yənə Kiriat-Baal (yəni Ki-
riat-Yearim) wə Rabbah degən ikki xəhər wə
ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar bar idi.
61 Qəldiki xəhərlər bolsa: — Bəyt-Arabah,
Middin, Səkakah, 62 Nibxan, «Xor Xəḥiri» wə
Ən-Gədi, jəmiy altə xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ
kənt-ḳixlaḳlar idi.

63 Lekin Yerusalemda olturuḳluḳ Yəbusiylarni
bolsa Yəhudalar ḳoƣliwetəlmigən; xunga ta
bügüngiqə Yəbusiylar Yəhudalar bilən Yeru-
salemda billə turmaḳta.

Yüsüf ḳəbilisining mirasi — yəni Əfraim wə Manassəh ḳəbililirining mirasi

16 1 Yüsüpning əwladliriƣa qək taxlinip
qiḳḳan miras zemin bolsa Yerihooƣa
tutax boloƣan Iordan dəryasidin tartip,
Yerihoning xərḳ təripidiki kəllərgiqə boloƣan
yurtlar wə Yerihodin qiḳip, qəldin ətüp Bəyt-
Əlning taoƣliḳ rayoniƣa sozuloƣan yurtlar
idi. 2 Qegrisi Bəyt-Əldin tartip Luzoƣa, andin
Arkiylarning qegrisidiki Atarotḳa yetip,
3 andin ƣərb təripigə berip, Yaflətiylərning
qegrisiƣa tutixup, Astin Bəyt-Ḥoronning

15:32 «... jəmiy yigirmə tokḳuz xəhər wə ularƣa ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar idi» — tizimlanoƣan xəhərlər 29 əməs, bəlki 36 xəhər; tizimlanoƣan xəhərlərning namliri bəlkim «ḳaraxliḳ kənt-ḳixlaḳlar»din birnəqqisini əz iqigə alsa kerək *(məsilən, 23- wə 25-ayəttiki «Ḥazor»)*.
15:38 «Mizpah» — yaki «Mizpəḥ».
15:40 «Laḥmas» — yaki «Laḥmam».
15:49 «Kiriat-Sannah» — yaki «Kiriat-Səfər».
15:50 «Əxtəmoh» — yaki «Əxtəmoa».
15:62 «Xor Xəḥiri» — yaki «Ir-Ḥammələh».
16:1 «xərḳ təripidiki kəllərgiqə» — yaki «xərḳ təripidiki bulaḳlaroƣiqə».

qetigə qüxüp, Gəzərgə berip dengizda ahirlixatti. 4 Yüsüpning əwladliri, yəni Manassəḥ bilən Əfraimlar erixkən miras ülüxi mana xu idi.
5 Əfraimlarning jəmət-ailiri boyiqə aloɣan zeminining qegrisi təwəndikidək: — miras zeminning xərḳ tərəptiki qegrisi Atarot-Addardin tartip üstün Bəyt-Ḥoronoɣiqə yetip, 6 andin dengizoɣa berip ximaloɣa ḳarap Mikmitatḳa qiḳti; andin yənə xərḳ təripidiki Taanat-Xiloḥḳa ḳayrilip, uningdin ətüp xərḳ tərəpkə ḳarap Yanoaḥḳa, 7 Yanoaḥdin qüxüp Atarot bilən Naaratḳa yetip, Yerihooɣa tutixip Iordan dəryasioɣa qiḳti.
8 Qegra Tappuaḥdin oɣərb tərəpkə qiḳip Kanaḥ eḳinioɣiqə berip, dengizoɣa yetip ayaoɣlaxti. Əfraimning ḳəbilisigə, yəni ularning jəmət-aililigə təgkən miras ülüxi xu idi. 9 Buningdin baxḳa Əfraimlar üqün Manassəḥning mirasining otturisida birnəqqə xəḥərlər ayriloɣanidi; bu ayriloɣan xəḥərlərning ḥəmmisi ḳaraxlik kənt-ḳixlaḳliri bilən ḳoxuloɣanidi. 10 Əmma Əfraimlar Gəzərdə olturuxluḳ Ḳanaaniylarni ḳoɣliwətmigənidi; xunga Ḳanaaniylar ta bügüngiqə Əfraimning arisida turup, məhsus ḥaxarqi mədikarlar bolup turmaḳta.

Manassəḥning mirasi

17 1 Manassəḥ Yüsüpning tunji oɣli boloɣaqḳa, uning ḳəbilisigimu qək taxlinip miras berilgən. Manassəḥning tunji oɣli Makirning əwladliri (Makir Gileadning atisi idi) batur palwan boloɣaqḳa, ularoɣa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi.
2 Manassəḥning ḳaloɣan əwladlirimu, jümlidin Abiezərlər, Ḥələklər, Asriəllər, Xəkəmlər, Ḥəfərlər bilən Xemidalar əz jəmət-aililiri boyiqə miras ülüxini aldi. Bular bolsa Yüsüpning oɣli Manassəḥning ər jəmət aililiri idi.
3 Əmdi Manassəḥning qəwrisi, Makirning əwrisi, Gileadning nəwrisi, Ḥəfərning oɣli Zəlofiḥadning ooɣul pərzəntliri yoḳ bolup, pəḳət ḳizlirila bar idi. Uning ḳizlirining isimliri Maḥlaḥ, Noaḥ, Ḥoglaḥ, Milkaḥ wə Tirzaḥ idi.
4 Ular kaḥin Əliazar bilən Nunning oɣli Yəxua wə əmirlərning ḳexioɣa berip ularoɣa: — Pərwərdigar Musaoɣa biz tooɣruluḳ ḳerindaxlirimiz ḳatarida miras berixkə əmr ḳiloɣanidi, dedi. Xuni dewidi, Yəxua Pərwərdigarning əmri boyiqə ularning atisining ḳerindaxliri ḳatarida ularoɣa miras bərdi.
5 Buning bilən Iordan dəryasining u təripidiki Gilead bilən Baxan zeminliridin baxḳa, Manassəḥkə yənə on ülüx yər berildi. 6 Qünki Manassəḥning ḳizliri uning ooɣullirining ḳatarida miraskə igə boloɣanidi; Gilead zemini Manassəḥning ḳaloɣan əwladlirioɣa təgkənidi.
7 Manassəḥning zeminining qegrisi bolsa Axirdin tartip Xəkəmning utturidiki Mikmitatḳa berip, andin jənub təripigə ḳayrilip, Ən-Tappuaḥta turoɣuqilarning jayioɣiqə tutixatti.
8 Qünki Tappuaḥning zemini bolsa Manassəḥkə təgkənidi; lekin Manassəḥning qegrisidiki Tappuaḥ xəḥiri Əfraimoɣa təwə idi. 9 Qegrisi u yərdin Kanaḥ eḳinioɣa qüxüp, jiloɣining jənub təripi bilən qiḳti. U yərdiki xəḥərlər bolsa Manassəḥning xəḥərlirining arisida bolsimu, Əfraimoɣa təgdi. Manassəḥning qegrisi jiloɣining ximal təripi bilən berip dengizoɣa yetip ahirlixatti.
10 Jiloɣining jənub təripidiki zemin Əfraimoɣa, ximal təripidiki zemin Manassəḥkə təwə idi; oɣərb təripining qegrisi dengiz idi. Ularning zemini ximal təripidə Axirning ülüxigiqə yetip, xərḳ təripi Issakarning ülüxigə tutaxḳanidi.
11 Manassəḥkimu Issakar bilən Axirning

17:1 «...ularoɣa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi» — ibraniy tilida «...uningoɣa Gilead bilən Baxan miras ḳilip berildi». Muḳəddəs Kitabda pütün bir jəmət bəzidə pəḳət atisining ismi bilən atilip bir adəmdək kərsitilidu.
17:1 Yar. 46:20
17:3 Qəl. 26:33; 27:1
17:4 Qəl. 27:7; 36:2
17:6 «Manassəḥning ḳizliri uning ooɣullirining ḳatarida...» — muxu ayəttiki «Manassəḥning ḳizliri» wə «ooɣulliri» degən səz uning ḳiz əwladliri wə ooɣul əwladlirini kərsitidu.
17:7 «jənub təripi» — muxu yərdə ibraniy tilida «ong təripi» degən səzlər bilən ipadilənɣən.

ülüxliri iqidin Bəyt-Xean wə uningoƣa ķaraxlik kəntlər, Ibleam bilən uningoƣa ķaraxlik kəntlər, Dor aḥalisi bilən Doroƣa ķaraxlik kəntlər, Ən-Dor aḥalisi bilən Ən-Doroƣa ķaraxlik kəntlər, Taanak aḥalisi bilən Taanakķa ķaraxlik kəntlər wə Megiddo aḥalisi bilən Megiddooƣa ķaraxlik kəntlər, yəni «Üq Egizlik» degən yurt təgdi.. [12] Lekin Manassəḥ bu xəḥərdikilərni ķooƣliwitəlmidi; Ķanaaniylar xu yurtlarda turuwerixkə niyət baoƣlioƣanidi.. [13] Israiillar baroƣanseri küqəygəqkə Ķanaaniylarni əzlirigə ḥaxarqi ķilip beķindurdi, lekin ularni əz yərliridin mutləķ ķooƣliwetəlmidi.

[14] Yüsüplər bolsa Yəxuaoƣa: — Bizlər Pərwərdigar ḥaziroƣiqə xundak bərikətləp kəlgən, qong bir həlk tursak, sən nemixkə qək taxlax bilən bizgə pəķət bir ülüx miras, bir parqə yərla bərding? — dedi.
[15] Yəxua ularoƣa jawab berip: — Əgər silər qong bir həlk bolsanglar, Əfraimning taoƣlik yurti silərgə tar kəlgən bolsa, ormanoƣa berip u yərdiki Pərizziylər bilən gigant Rəfayiylar yurtida dərəḥlərni kesip, əzünglar üqün bir jayni qikiriwelinglar, dedi.

[16] Lekin Yüsüplər: — Taoƣlik yurt bizgə yətməydu; xuning bilən bir wakitta jiloƣida turuwatķanlar, məyli Bəyt-Xeanda wə uningoƣa ķaraxlik kəntlərdə bolsun yaki Yizrəəl jiloƣisida turuwatķan Ķanaaniylar bolsun, ḥəmmisining təmürdin jəng ḥarwiliri bar ikən, dedi.
[17] Xundak dewidi, Yəxua Yüsüp jəməti boloƣan Əfraim bilən Manassəḥkə səz ķilip: — Silər dərwəkə qong bir həlksilər wə zor küqünglar bardur; xunga silərgə pəķət bir ülüxla miras berilsə bolmaydu; [18] axu pütkül taoƣlik yurtmu silərgə berilidu; gərqə u ormanlik bolsimu, silər uni kesip boxitisilər wə uning ətrapliriƣimu igə bolisilər; Ķanaaniylarning təmür jəng ḥarwiliri bar, xundakla küqlük bolsimu, silər ularni ḥaydəp qikiriwitələysilər, — dedi..

Xiloḥda yioƣilix — ķaloƣan yəttə ķəbilining mirasi

18 [1] Pütkül Israiillar jamaiti Xiloḥķa yioƣilip, u yərdə ibadət qediri tikti. Gərqə zemin ularning aldida boysunduruloƣan bolsimu,. [2] lekin Israiillar arisida əz miras ülüxi tehi təkşim ķilinmioƣan yəttə ķəbilə ķaloƣanidi. [3] Xunga Yəxua Israiillaroƣa mundak dedi: — «Ata-bowiliringlarning Hudasi Pərwərdigar silərgə bərgən bu zeminni ķolunglaroƣa elixķa susluk ķilip ķaqanoƣiqə kəynigə sürisilər? [4] Silər əzünglar üqün ḥər ķəbilidin üq adəmni tallanglar; mən ularni ķozoƣilip bu pütkül zeminni aylinip qikip, uni ḥərbir ķəbilə əz miras ülüxigə muwapik sizip-hatiriləxkə, andin ķeximoƣa yenip kelixkə əwətimən. [5] Ular zeminni yəttə ülüxkə bəlsun; lekin Yəḥuda ķəbilisi bolsa jənubtiki əz ülüx zeminida turiwərsun, Yüsüpning jəmətimu ximal tərəptiki əz ülüx zeminida turiwərsun. [6] Silər zeminni yəttə ülüxkə bəlüp, pasilini hatiriləp sizip yenimoƣa kelinglar; andin mən Pərwərdigar Hudayimizning aldida bu yərdə silər üqün qək taxlaymən. [7] Əmma Lawiylarning bolsa, aranglarda ülüxi bolmaydu, qünki Pərwərdigarning kaḥinliki ularning mirasidur. Gad bilən Rubən wə Manassəḥ yerim ķəbilisi bolsa Iordan dəryasining u ķeti, xərk təripidə Pərwərdigarning ķuli boloƣan Musa ularoƣa miras ķilip bərgən yərlərni allikaqan aloƣandur».
[8] Zeminni hatiriləxkə bekitkən kixilər ķozoƣilip yoloƣa qikķanda, Yəxua ularoƣa ķattik jekiləp: — Silər berip zeminni aylinip, uni sizip-hatiriləp mening ķeximoƣa yenip kelinglar; andin mən muxu yərdə, Xiloḥning

17:11 «Bəyt-Xean» — bəzigə «Bəyt-Xan» deyilidu. **««Üq Egizlik» degən yurt»** — baxķa birnəqqə tərjimilirini uqrixi mumkin.
17:12 Ḥak. 1:27

17:18 «uning ətrapliriƣimu igə bolisilər» — demək, pəķət taoƣlik rayonoƣa əməs, bəlki ətrapidiki wə otturisidiki jiloƣilarda turoƣan Ķanaaniylarni ḥaydiwetip, xu yərlərgimu igə bolisilər.
18:1 «Xiloḥ» — mukəddəs qedir tunji tikləngən xəḥər idi.

özidə Pərwərdigarning aldida silər üqün qək taxlaymən, dedi.
9 Xundaķ dewidi, bu adəmlər berip zeminni aylinip, uni sizip-hatiriləp, xəḥərlər boyiqə yəttə ülüxkə bəlüp, hatirigə sizip, Xiloḥdiki qedirgaḥķa, Yəxuaning ķexioɣa yenip kəldi.
10 Andin Yəxua Xiloḥda Pərwərdigarning aldida ular üqün qək taxlidi wə xu yərdə ķəbilə-jəməti boyiqə zeminni Israillaroɣa təķsim ķilip bərdi.

Binyaminning mirasi

11 Binyaminlar ķəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə qək tartildi; ular qək arķilik erixkən zemin Yəḥudalar bilən Yüsüplərning zemini otturisidiki yurt boldi. 12 Ularning ximaliy qegrisi Iordan dəryasidin baxlap, Yerihoning ximal təripidiki dawanni yandap, oɣərb təripigə ķarap taoɣlik yurtķa qikip wə Bəyt-Awənning qəligə tutixatti;
13 andin Luzoɣa qikip, luz, yəni Bəyt-Əlning jənub təripini yandap ötüp, astin Bəyt-Ḥoronning jənubidiki taoɣķa yeķin Atarot-Addaroɣa qüxti; 14 qegra xu yərdin ötüp oɣərbtin jənubķa ķayrilip, Bəyt-Ḥoronning jənubining udulidiki taoɣdin Yəḥudalarning xəḥərliridin biri boloɣan Kiriat-Baal (yəni Kiriat-Yearim)oɣa tutaxti. Bu oɣərb tərəpning qegrisi idi. 15 Jənub tərəpning qegrisi Kiriat-Yearimning qetidin baxlap oɣərb təripigə mengip, Nəftoaḥtiki su mənbəsigə tutaxti ;
16 qegra andin Rəfayiylarning jiloɣisining ximal təripigə jaylaxķan Bən-Ḥinnomning jiloɣisining udulidiki taoɣning bexioɣa qüxüp, andin Ḥinnomning jiloɣisi bilən yənə qüxüp, Yəbusiylarning egizlikining jənub təripi bilən mengip, andin Ən-Rogəl bulikioɣa yətti;
17 andin ximal təripigə ķayrilip Ən-Xəməx bulikidin ötüp, Adullam dawinining udulidiki Gəlilotķa berip, Rubənning ooɣli Boḥanning texioɣa qüxüp,
18 wə Arabaḥ tüzlənglikining ximal təripidiki egizliktin ötüp, Arabaḥ tüzlənglikigə qüxti. 19 Andin qegra ximal təripigə qikip Bəyt-Ḥoglaḥning dawinioɣa tutixip, Iordan dəryasining jənubiy eoɣizida, yəni Xor Dengizining ximaliy ķoltuķida ahirlaxti. Bu jənub tərəpning qegrisi idi.
20 Xərķ qegrisi bolsa Iordan dəryasining özi idi. Bu Binyaminlarning ülüxi bolup, ularoɣa jəmət-ailiri boyiqə tohtitiloɣan miras zeminining qegrisi xu idi.
21 Binyaminlar ķəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə təgkən xəḥərlər bolsa təwəndikilərdur: — Yeriho, Bəyt-Ḥoglaḥ, Emək-Kəziz, 22 Bəyt-Arabaḥ, Zəmarayim, Bəyt-Əl, 23 Awwim, Paraḥ, Ofraḥ, 24 Kəfar-Ḥaamonay, Ofni wə Geba bolup, jəmiy on ikki xəḥər wə ularoɣa ķaraxlik kənt-ķixlaķlar idi; 25 Buningdin baxķa Gibeon, Ramaḥ, Bəərot, 26 Mizpaḥ, Kəfiraḥ, Mozaḥ, 27 Rəkəm, Irpəəl, Taralaḥ, 28 Zəlaḥ, Ḥa-ələf, Yəbusi (yəni Yerusalem), Gibeaḥ wə Kiriat bolup, jəmiy on tət xəḥər wə uningoɣa ķaraxlik kənt-ķixlaķlarmu bar idi. Bu bolsa Binyaminlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoɣa berilgənidi.

Ximeonning mirasi

19 1 Ikkinqi qək Ximeonoɣa qikti, yəni Ximeonlar ķəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; ularning mirasi bolsa Yəḥudalarning miras ülüxining arisida idi.
2 Ularning erixkən mirasi iqidə Bəər-Xeba, Xeba, Moladaḥ, 3 Ḥazar-Xual, Balaḥ, Ezəm, 4 əltolad, Bitul, Hormaḥ, 5 Ziklag, Bəyt-Markabot, Ḥazar-Susaḥ, 6 Bəyt-Libaot wə Xaruḥən bolup, jəmiy on üq xəḥər wə ularoɣa ķaraxlik kənt-ķixlaķlar idi.
7 Buningdin baxķa yənə Ayin, Rimmon, Etər, Axan bolup, jəmiy tət xəḥər wə ularoɣa ķaraxlik kənt-ķixlaķlar 8 Ḥəmdə jənub tərəptiki Baalat-Bəər (yəni jənubdiki Ramaḥ) oɣiqə boloɣan bu tət xəḥərning ətrapidiki ḥəmmə kənt-ķixlaķlarmu bar idi. Bular Ximeonlar ķəbilisining ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə erixkən mirasi idi.

18:12 Yə. 7:2
18:15 **«Nəftoaḥtiki su mənbəsigə»** — ibraniy tilida «Nəftoaḥtiki sularning bulikioɣa».
18:16 Yə. 15:7, 8
18:17 Yə. 15:6
18:28 **«Ḥa-ələf»** — yaki pəķət «ələf» *(menisi «ming»)*

9 Ximeonlarning miras ülüxi Yəḥudalarning ülüxining iqidin elip berildi; qunki Yəḥudalarning miras ülüxi əzlirigə kəplük kiloŋanidi, xunga Ximeonlarning miras ülüxi ularning miras ülüxining iqidin berildi.

Zəbulunning mirasi

10 Üqinqi qək Zəbulunlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; ularning miras qegrisi Saridkə baratti, 11 qegrisi oŋərb tərəptə Marealaḥkə berip Dabbəxətkə yetip Yokneamning udulidiki ekinoŋa tutixatti; 12 U Saridtin xərk təripigə kayrilip, kün qikixkə burulup Kislot-Tabor yurtioŋa tutixip, Dabiratkə ətüp, Yafiyaoŋa bardi; 13 andin xu yərdin u xərk təripigə kün qikixkə yənə burulup, Gat-Ḥəfər wə Ət-Kazinoŋa kelip Neaḥkə sozuloŋan Rimmon yurtioŋa yetip bardi. 14 Andin u yərdin ximal tərəpkə kayrilip, Ḥannatonoŋa yetip berip, Yiftaḥ-Əlning jiloŋisida ahirlaxti. 15 Ularning ülüxi yənə Kattat, Naḥalal, Ximron, Yidalaḥ wə Bəyt-Ləḥəmnimu orap, jəmiy on ikki xəḥər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklarnimu əz iqigə alatti.

16 Bu bolsa, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar Zəbulunlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Issakarning mirasi

17 Tətinqi qək Issakaroŋa qikti, yəni Issakarlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; 18 ularoŋa berilgən yurtlar Yizrəəlgiqə bolup, Kəsullot, Xunəm, 19 Ḥafarayim, Xion, Anaḥarat, 20 Rabbit, Kixion, Ebəz, 21 Rəmət, Ən-Gannim, Ən-Ḥaddaḥ wə Bəyt-Pazzəzni əz iqigə aldi; 22 andin qegrisi Tabor, Xaḥazimaḥ wə Bəyt-Xəməxkə yetip, Iordan dəryasida ahirlaxti; ularning ülüxi jəmiy on altə xəḥər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar idi.

23 Bu bolsa, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar Issakarlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Axirning mirasi

24 Bəxinqi qək Axirlar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; 25 ularning zemini Ḥəlkat, Ḥali, Bətən, Akşaf, 26 Allammələk, Amead wə Mixalni əz iqigə aldi; qegrisi oŋərb tərəptə Karməl bilən Xiḥor-Libnatkə tutixip, 27 andin xərk tərəpkə kayrilip Bəyt-Dagonoŋa berip, Zəbulun zemini bilən Yiftaḥ-əl jiloŋisining ximal təripidin ətüp, Bəyt-Emək bilən Neiəlgə yetip berip Kabulning ximal təripigə qikti;[a] 28 Ebron, Rəḥob, Ḥammon wə Kanaḥni əz iqigə elip Qong Zidonoŋa yetip bardi. 29 andin qegrisi Ramaḥ təripigə kayrilip, Tur degən mustəḥkəm xəḥirgə berip, Hosaḥkə kayrilip, Akzib bilən Ḥəbəlgə tutax boloŋan dengizda ahirlaxti;[b] 30 zemini Ummaḥ, Afək wə Rəḥobnimu əz iqigə aloŋan; jəmiy yigirmə ikki xəḥər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklarni əz iqigə aloŋanidi.

31 Bu bolsa, yəni bu xəḥərlər wə ularoŋa karaxlik kənt-kixlaklar Axirlarning miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Naftalining mirasi

32 Altinqi qək Naftalioŋa qikti, yəni Naftalilar kəbilisigə jəmət-aililiri boyiqə tartildi; 33 ularning qegrisi bolsa Ḥələftin qikip, Zaananimdiki dub dərihidin ətüp, Adami-Nəkəb wə Yabnəəldin qikip, Lakkumoŋa yetip Iordan dəryasioŋa berip ahirlaxti..[c] 34 Andin oŋərb tərəpkə kayrilip Aznot-Taboroŋa berip, xu yərdin Ḥukkokkə qikip, jənubta Zəbulunning ülüx zeminioŋa tutixip, ximalda Axirning ülüx zemioŋa yetip, kün qikix təripidə Iordan dəryasining yenida, Yəḥudaning ülüx zemioŋa ulaxti. 35 Naftalining mustəḥkəm xəḥərliri Ziddim, Zər, Ḥammat, Rakkat, Kinnərət, 36 Adamaḥ, Ramaḥ, Ḥazor, 37 Kədəx, Ədrəy, Ən-Ḥazor, 38 Yiron, Migdal-əl, Ḥorəm, Bəyt-Anat wə Bəyt-Xəməxlər bolup, jəmiy on tokkuz xəḥər wə ularoŋa karaxlik kənt-

---

19:27 «ximal təripi» — ibraniy tilida «sol təripi» degən sözlər bilən ipadilinidu.

19:29 «Akzib bilən Ḥəbəlgə tutax boloŋan» — yaki «Akzib yurtining yenida».

19:33 «Adami-Nəkəb» — yaki «Adami, Nəkəb».

kixlaklar idi.
39 Bu bolsa, yəni bu xəhərlər wə ularoŋa
karaxlik kənt-kixlaklar Naftalilar
kəbilisining miras ülüxi bolup, jəmət-aililiri
boyiqə ularoŋa berilgənidi.

Danning mirasi

40 Yəttinqi qək Danlarning kəbilisigə qikti;
u ularning jəmət-aililiri boyiqə tartildi.
41 Ularning miras zemini bolsa Zoreah,
Əxtaol, Ir-Xəməx, 42 Xaalabbin, Ayjalon, Yi
tlah,[a] 43 Elon, Timnatah, Əkron,[b] 44 Əl-təkəh,
Gibbeton, Baalat, 45 Yəhud, Bənə-Barak, Gat-
Rimmon, 46 Mə-Yarkon, Rakkon wə Yafoning
udulidiki yurtni əz iqigə aldi.
47 Lekin Danlarning zemini əz kolidin kətkən
boloŋaqka, Danlar qikip Ləxəmgə hujum kilip
uni ixoŋal kildi; ahalisini kiliqlap yokitip, u
yərni əzining kilip makanlaxti; andin ular
Ləxəmgə atisi Danning ismini koyup, uni Dan
dəp atidi.[c]
48 Mana bular, yəni bu xəhərlər wə ularoŋa
karaxlik kənt-kixlaklar Danlar kəbilisigə,
ularning jəmət-aililiri boyiqə miras kilip
berilgənidi.

Yəxua pəyoŋəmbərning miras ülüxi

49 Bu tərikidə Israillar zeminni qegra-qegra
boyiqə bəlüp boldi; andin ular Nunning
ooŋli Yəxuaoŋa əz arisidin miras bəlüp
bərdi. 50 Pərwərdigarning buyruki boyiqə
Yəxua tiliginidək uningoŋa Əfraim taoŋlik yurti-
diki Timnat-Serah degən xəhərni bərdi; buning
bilən u xəhərni kurup qikip, uningda turdi.
51 Mana bular Əliazar kahin bilən Nunning
ooŋli Yəxua wə Israilning kəbilə-jəmətlirining
kattabaxliri bir bolup Xiloh̄da, jamaət
qedirining dərwazisining aldida turup,
Pərwərdigarning aldida qək taxlap bəlüp
təksim kiloŋan miraslardur. Bu tərikidə ular
zeminning təksimatini tügətti.

19:42 «Xaalabbin» — yaki «Xaalbim».
19:43 «Timnatah» — yaki «Timnah».
19:47 «Lekin Danlarning zemini əz kolidin kətkən boloŋaqka, Danlar qikip...» — baxka birhil tərjimisi: — «Lekin Danlarning zemini xular *(xu xəhərlər)* bilən qəkləngən boloŋaqka, Danlar qikip...».

Panahlik xəhərlər

20 1 Pərwərdigar Yəxuaoŋa səz kilip
mundak dedi: —
2 Sən Israillaroŋa mundak degin: — «Əzüm
Musaning wasitisi bilən silərgə buyruoŋandək,
əzünglar üqün «panahlik xəhərlər»ni tallap be
kitinglar;[d] 3 bilməy, tasadipiylikətin adəm urup
eltürüp koyoŋan hərkandak kixi u xəhərlərgə
kəqip kətsun. Buning bilən bu xəhərlər silərgə
kan intikamini aloŋuqidin panahgah bolidu.
4 Adəmni xundak eltürgən kixi bu xəhərlərning
birigə kəqip berip, xəhərning koŋukioŋa kelip,
xu yərdə xəhərning akśakallirioŋa əz əhwalini
eytsun; ular uni əzigə kobul kilip xəhərgə
kirgüzüp, uning əzliri bilən billə turuxioŋa
uningoŋa jay bərsun.[e]
5 Əmdi kan kisasini aloŋuqi uni koŋlap kəlsə,
ular adəm eltürgən kixini kisaskarning
kolioŋa tapxurup bərmisun; qünki xu
kixining burundin əz koxnisioŋa heq əq-
adawiti bolmioŋan, bəlki tasadipiy urup
eltürüp koyoŋan. 6 Adəm eltürgən kixi jamaət
aldida sorak kilinoŋuqə xu xəhərdə tursun;
andin xu wakittiki bax kahin əlüp kətkəndə,
u xu xəhərdin ayrilip, əz xəhirigə, yəni kəqip
qikkan xəhərdiki əyigə yenip kəlsun.
7 Xuning bilən ular Naftali taoŋlik yurti-
diki Kədəxni, Əfraimning taoŋlik yurtidiki
Xəkəmni wə Yəhudaning taoŋlik yurtidiki
Kiriat-Arba, yəni Hebronni, 8 Yerihoning
xərk təripidiki, Iordan dəryasining u kətidiki
Rubən kəbilisining zeminidin tüzlənglikning
qəlidiki Bəzərni, Gad kəbilisining zeminidin
Gileadtiki Ramotni wə Manassəh kəbilisining
zeminidin Baxandiki Golanni tallap bekitti.[f]
9 Mana bu xəhərlər barlik Israillar wə
ularning arisida turuwatkan musapir-
lar üqün panahgah boluxka bekitilgən
xəhərlərdur; kimki bilməy, tasadipiylikətin
adəm eltürgən bolsa, uning jamaət aldida
sorak kilinixidin burun, kan kisaskarning
kolida elməsliki üqün xu xəhərlərgə kəqip
ketixkə bu xəhərlər bekitilgən.

20:2 Mis. 21:13; Qəl. 35:6; Kan. 19:1, 2
20:4 Qəl. 35:22, 23; Kan. 19:4, 5
20:8 Kan. 4:43

Lawiylarning turuxioŋa xəḥərlərni bekitix

21 [1] U wakitta Lawiy jəmətlirining kattiwaxliri kaḥin Əliazar, Nunning ooŋli Yəxua wə Israil kəbililirining kattiwaxlirining kexioŋa berip,
[2] Kanaan zeminidiki Xiloḥda ularoŋa: — Musaning wasitisi arkilik Pərwərdigar biz tooŋruluk: «Ularoŋa turuxka xəḥərlərni, malliri üqün yaylakларni koxup bərgin», dəp eytkan, dedi.
[3] Xuni dewidi, Israillar Pərwərdigarning əmri boyiqə əz miras ülüxliridin munu xəḥərlər bilən yaylakларni koxup Lawiylaroŋa bərdi: —
[4] birinqi taxlanoŋan qək Koḥat jəmətlirigə qikti; qək taxlinip, Lawiylar iqidiki kaḥin Ḥarunning əwladlirioŋa Yəḥuda kəbilisi, Ximeon kəbilisi wə Binyamin kəbilisining zeminliridin on üq xəḥər bekitildi; [5] Andin Koḥatning kaloŋan əwladlirioŋa qək taxlinip, Əfraim kəbilə-jəmətlirining zeminidin, Dan kəbilisining zeminidin wə Manassəḥ yerim kəbilisining zeminliridin on xəḥər bekitildi.
[6] Gərxonning əwladlirioŋa qək taxlinip, Issakar kəbilə-jəmətlirining zeminidin, Axir kəbilisining zeminidin, Naftali kəbilisining zeminidin wə Manassəḥning yənə bir yerim kəbilisining zeminidin on üq xəḥər bekitildi.
[7] Mərarining əwladlirioŋa, jəmət-aililiri boyiqə qək taxlinip, Rubən kəbilisining zeminidin, Gad kəbilisining zeminidin wə Zəbulun kəbilisining zeminidin on ikki xəḥər bekitildi.
[8] Bu tərikidə Pərwərdigar Musaning wasitisi bilən buyruoŋinidək Israillar qək taxlap bu xəḥərlər bilən yaylakларini koxup, Lawiylaroŋa bərdi.
[9] Ular Yəḥudaning kəbilisi bilən Ximeonning kəbilisining zeminidin təwəndə tizimlanoŋan munu xəḥərlərni bərdi: — [10] (qək taxlanoŋanda, Lawiylarning nəsli boloŋan Koḥatlar jəmətidiki Ḥarunning əwladlirioŋa birinqi qək qikkaqka munu xəḥərlər berildi): —
[11] ularoŋa Yəḥudaning taoŋlik rayonidiki Kiriat-Arba (Arba Anakning atisi idi), yəni Ḥebron bilən ətrapidiki yaylakларni koxup bərdi. [12] Lekin xəḥərgə təwə etizlar bilən kənt-kixlaklarni Yəfunnəḥning ooŋli Kaləbkə miras kilip bərdi. [13] Xundak kilip ular Ḥarun kaḥinning əwladlirioŋa adəm əltürgən kixilər panaḥlinidioŋan xəḥər Ḥebron wə yaylaklirini, yənə ularoŋa Libnaḥ bilən yaylaklirini, [14] Yattir bilən yaylaklirini, Əxtəmoa bilən yaylaklirini, [15] Ḥolon bilən yaylaklirini, Dəbir bilən yaylaklirini, [16] Ayin bilən yaylaklirini, Yuttaḥ bilən yaylaklirini, Bəyt-Xəməx bilən yaylaklirini bərdi; bu ikki kəbilining zeminliridin jəmiy tokkuz xəḥərni bərdi. [17] Mundin baxka ularoŋa Binyamin kəbilisining zeminidin Gibeon bilən yaylaklirini, Geba bilən yaylaklirini, [18] Anatot bilən yaylaklirini, Almon bilən yaylaklirini koxup jəmiy tət xəḥər bərdi.
[19] Bu tərikidə kaḥinlar, yəni Ḥarunning əwladlirioŋa berilgən xəḥərlər on üq boldi; bular ətrapidiki yaylakliri bilən berildi.
[20] Ular yənə Lawiylarning nəslidin boloŋan Koḥatning kaloŋan jəmətlirigimu xəḥərlərni bərdi. Qək taxlax bilən ularoŋa bekitilgən xəḥərlər munular: — ularoŋa Əfraim kəbilisining zeminidin [21] Əfraimning taoŋlik rayonidiki adəm əltürgən kixilər panaḥlinidioŋan xəḥər Xəkəm bilən yaylaklirini, yənə Gəzər bilən yaylakliri, [22] Kibzaim bilən yaylakliri wə Bəyt-Ḥoron bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi; [23] buningdin baxka Dan kəbilisining zeminidin Əltəkəḥ bilən yaylakliri, Gibbeton bilən yaylakliri, [24] Ayjalon bilən yaylakliri wə Gat-Rimmon bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəḥərni bərdi. [25] Buningdin baxka Manassəḥ yerim kəbilisining zeminidin Taanak bilən yaylakliri, Gat-Rimmon bilən yaylakliri bolup, jəmiy ikki xəḥərni bərdi. [26] Bu tərikidə Koḥatlarning kaloŋan jəmətlirigə berilgən xəḥərlər on boldi; bular ətrapidiki yaylakliri bilən berildi.
[27] Lawiylarning jəmətliridin boloŋan Gərxonlaroŋa bolsa ular Manassəḥning yerim

21:1 1Tar. 6:39
21:2 Qəl. 35

qəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panahlinidioƣan xəhər Baxandiki Golan bilən yaylakliri, xundakla Bəəxterah bilən yaylakliri, jəmiy ikki xəhərni bərdi; [28] yənə Issakar qəbilisining zeminidin Kixion bilən yaylakliri, Dabirat bilən yaylakliri,
[29] Yarmut bilən yaylakliri wə Ən-Gannim bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəhərni bərdi; [30] buningdin baxqa Axir qəbilisining zeminidin Mixal bilən yaylakliri, Abdon bilən yaylakliri, [31] Həlkat bilən yaylakliri wə Rəhob bilən yaylakliri bolup, jəmiy bolup tət xəhərni bərdi; [32] buningdin baxqa Naftali qəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panahlinidioƣan xəhər Galiliyədiki Kədəx bilən yaylaklirini, yənə Hammot-Dor bilən yaylakliri wə Kartan bilən ətrapidiki yaylakliri bolup, jəmiiy üq xəhərni bərdi.
[33] Bu tərikidə Gərxonlaroƣa berilgən xəhərlər on üq boldi; bular ətrapidiki yaylakliri bilən berildi.
[34] Qaloƣan Lawiylaroƣa, yəni Mərarilar jəmətlirigə Zəbulun qəbilisining zeminidin Yokneam bilən yaylakliri, Kartah bilən yaylakliri, [35] Dimnah bilən yaylakliri wə Nahalal bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəhərni bərdi. [36] Buningdin baxqa Rubən qəbilisining zeminidin Bəzər bilən yaylakliri, Yahaz bilən yaylakliri,
[37] Kədəmot bilən yaylakliri wə Məfaat bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəhərni bərdi. [38] Buningdin baxqa Gad qəbilisining zeminidin adəm əltürgən kixilər panahlinidioƣan xəhər Gileadtiki Ramot bilən yaylaklirini, yənə Mahanayim bilən yaylakliri, [39] Həxbon bilən yaylakliri wə Jaazər bilən yaylakliri bolup, jəmiy tət xəhərni bərdi.
[40] Bular bolsa qaloƣan Lawiylarning jəmətlirigə, yəni Mərarilar jəmətlirigə berilgən barlik xəhərlərdur; ularoƣa qək taxlinix bilən berilgən ülüxi on ikki xəhər idi.
[41] Israillarning zemini iqidin Lawiylaroƣa bekitip berilgən xəhərlər jəmiy kirik səkkiz idi; bular ətrapidiki yaylakliri bilən berildi. [42] Bu xəhərlərning hərbirining ətrapida yaylakliri bar idi; xəhərlərning hammisi xundak idi.
[43] Pərwərdigar xu tərikidə Israillarning atabowilirioƣa berixkə kəsəm bilən wədə kiloƣan pütkül zeminni ularoƣa bərdi; ular kelip uni igiləp, u yərdə olturdi.
[44] U wakitta Pərwərdigar ilgiri ularning atabowilirioƣa kəsəm bilən wədə kiloƣinidək, ularoƣa hər ətrapida tinq-aramlik bərdi; ularning düxmənliridin heqkandiki ularning aldida kəddini ruslap tik turalmaytti; bəlki Pərwərdigar hammə düxmənlirini ularning kolioƣa tapxurdi. [45] Pərwərdigarning Israilning jəmətigə wədə kiloƣan himmətliridin heqbiri kaldurulmay əməlgə axuruldi.

Xərk tərəptiki zeminlar təksim kilinoƣan qəbililərning əz mirasioƣa kaytip berixi

22 [1] U wakitta Yəxua Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim qəbilisidikilərni qakirip ularoƣa: —
[2] Silər bolsanglar Pərwərdigarning kuli Musaning silərgə buyruƣinining hammisigə əməl kildinglar, mening silərgə əmr kiloƣan barlik sözlirimgimu kulak saldinglar;
[3] silər bu nuroƣun künlərdə taki bügüngə kədər kerindaxliringlarni taxliwətməy, bəlki Pərwərdigar Hudayinglar silərgə əmr kiloƣan wəzipini tutup kəldinglar; [4] əmdi Pərwərdigar Hudayinglar wədə kiloƣinidək, kerindaxliringlaroƣa aramlik bərdi; xunga silər Pərwərdigarning kuli Musa Iordan dəryasining u təripidə silərgə bərgən miras zemininglaroƣa, əz qedirliringlaroƣa kaytip beringlar.
[5] Pəkətla Pərwərdigarning kuli Musa silərgə buyrup tapxuroƣan kanun-əmrlərgə əməl kilixka, yəni Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, Uning barlik yollirida mengip, əmrlirini tutup uningoƣa baoƣlinip, pütün kəlbinglar wə pütün jan-dilinglar bilən Uning hizmitidə boluxka ihlas bilən

21:28 «Dabirat» — yaki «Dabrat».
21:36 «Yahaz» — yaki «Jahzah» yaki «Yahazah».

22:2 Qəl. 32:20; Kan. 3:18
22:4 Qəl. 32:33; Kan. 3:13; 29:8; Yə. 13:8

kəngül bəlünglar, — dedi.
6 Xuning bilən Yəxua ularni bəht-bərikət tiləp, yoloƣa saldi; ular əz qedirlirioƣa ƙaytip ketixti.
7 Manassəh yerim ƙəbilisigə bolsa Musa ularoƣa Baxanni miras ƙilip bərgənidi; yənə bir yerim ƙəbiligə Yəxua Iordan dəryasining bu ƙeti, yəni oƣərb təripidə ularning ƙerindaxlirining arisida miras bərdi. Yəxua ularni əz qedirlirioƣa ƙaytix yolioƣa saloƣan waƙtida, u ularoƣimu bəht-bərikət tiləp, 8 ularoƣa: — Intayin kəp baylikƙlar, intayin kəp qarpaylarni, xundaƙla kəp mikdarda kümüx, altun, mis, təmür wə kiyim-keqəklərni elip, əz qediringlaroƣa ƙaytip beringlar; düxmənliringlardin aloƣan oljini ƙerindaxliringlaroƣa üləxtürüp beringlar, dedi.
9 U wakitta Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim ƙəbilisi Kanaan zeminidiki Xiloƙdin qikip Israillardin ayrilip, Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən ƙiloƣan əmri boyiqə ularning təəlluƙati boloƣan əz miras zemini Gilead yurtioƣa ƙarap ƙaytip mangdi.

Qong uƙuxmaslik — iqki uruxning aldini elix

10 Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim ƙəbilisi Kanaan zeminidiki Iordan dəryasining boyidiki Gəlilotƙa yetip kəlgəndə, u yərdə Iordan dəryasining boyida bir ƙurbangaƙni yasidi; ƙurbangaƙ naƙayiti qong wə ƙəywətlik yasaloƣanidi.
11 Israillaroƣa: «Mana Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim ƙəbilisi Kanaan zeminidiki Iordan dəryasining u ƙetidiki Gəlilotta, yəni Israillarning udulida bir ƙurbangaƙni yasaptu» degən həwər anglandi.
12 Israillar bu həwərni angliƣan ƙaman, ularning pütkül jamaiti ular bilən uruxux üqün Xiloƙƙa toplandi.
13 U wakitta Israillar kaƙin əliazarning ooƣli Finiƙasni Gilead zeminidiki Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim ƙəbilisigə mangdurdi 14 wə xundaƙla uning bilən on əmirni, Israilning ƙərbir ƙəbilisidin jəmət baxliƙi boloƣan birdin əmirni uningoƣa ƙəmrah ƙilip əwətti; ƙərbir əmir ƙərƙaysi ata jəmättiki mingliƣan Israillarning kattiwexi idi.
15 Bular əmdi Gilead zeminioƣa, Rubənlər, Gadlar wə Manassəh yerim ƙəbilisigə kelip ularoƣa: — 16 Mana Pərwərdigarning pütkül jamaiti silərgə mundaƙ dəydu: «Silərning Pərwərdigaroƣa əgixixtin yenip, əzünglaroƣa ƙurbangaƙni yasap, Israilning Hudasidin yüz ərüp, Pərwərdigaroƣa asiylik ƙilip ətküzgən bu rəzillikinglar zadi ƙandaƙ ix?
17 Peorda burun ətküzgən ƙəbiƙlikimiz bizgə yetip axmasmu? Gərqə Pərwərdigarning jamaitining bexioƣa waba qüxkən bolsimu, biz tehi bügüngə ƙədər bu ixtin əzimizni paklandurmiduƙ. 18 Silər bügün Pərwərdigaroƣa əgixixtin yandinglar; xundaƙ boliduki, silər bügün Pərwərdigaroƣa asiylik ƙiloƣan boloƣaqƙa, u jəzmən ətə Israilning pütkül jamaitigə oƣəzəplinidu. 19 Ƙalbuki, mubada silər miras ƙilip aloƣan zemin napak bolup ƙaloƣan bolsa, Pərwərdigarning təwəliki boloƣan zeminoƣa, Uning qediri tiklənƣən yurtƙa yenip kelip, arimizda miras elinglar. Pəƙət Pərwərdigar Hudayimizning ƙurbangaƙidin baxƙa əzünglar üqün ƙurbangaƙ yasax bilən Pərwərdigaroƣa wə bizlərgə asiylik ƙilmanglar. 20 Zərahning ooƣli Akan ƙaram bekitilgən nərsilərdin elip, itaətsizlik ƙiloƣan əməsmu? Xu səwəbtin ƙəbiƙliki üqün yaloƣuz ular əltürülüp ƙalmay,

---

22:5 Ƙan. 10:12
22:8 «aloƣan oljini ƙerindaxliringlaroƣa üləxtürüp beringlar» — yaki «aloƣan oljini ƙerindaxliring bilən ülixip elinglar».
22:10 «...dəryasining boyidiki Gəlilotƙa» — nuning baxƙa birhil tərjimisi: «...dəryasining boyidik dairisi» yaki «... dəryasining boyidik dügilək dəwiliri».
22:10 Yə. 18:7
22:16 «Silərning Pərwərdigaroƣa əgixixtin yenip, əzünglaroƣa ƙurbangaƙni yasap...» — Musa pəyoƣəmbərgə nazil ƙilinoƣan ƙanun boyiqə, Pərwərdigarning ibaditi üqün yaloƣuz birla ƙurbangaƙ bekitilgən, xundaƙla ƙurbangaƙ Pərwərdigar əzi bekitkən jayda turuxi kerək idi *(«Mis.» 24:20, «Law.» 17:3-4, «Ƙan.» 12:5-6ni kərüng)*.
22:17 «Peorda burun ətküzgən ƙəbiƙlikimiz bizgə yetip axmasmu?» — Peorda ətküzgən gunaƙlar wə keyinki wəƙə «Qəl.» 25-babta hatirilənƣən.
22:17 Qəl. 25:3; Ƙan. 4:3

Pərwərdigarning oŋəzipi yənə pütkül Israil jamaitining üstigə qüxkən əməsmu?».
21 Xuning bilən Rubənlər, Gadlar wə Manassəḥ yerim ḳəbilisi minglioŋan Israillarning kattiwaxlirioŋa jawab berip mundaḳ dedi: —
22 «Ilaḥlarning ilaḥi Pərwərdigardur! Ilaḥlarning ilaḥi boloŋan Pərwərdigar Өzi buni bilidu, Israilmu uni bilgəy! Əgər bu ix asiyliḳ bolsa yaki Pərwərdigaroŋa itaətsizlik bolsa, əmdi bizlərni bügun ölümdin ayimanglar!
23 Əgər bizning ezimiz üqün ḳurbangaḥni yasiximiz Pərwərdigaroŋa əgixixtin yenix üqün boloŋan bolsa, xundaḳla ḳurbangaḥning üstidə køydürmə ḳurbanliḳ sunux, axliḳ ḥədiyəlirini sunux, inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sunux üqün boloŋan bolsa, undaḳta Pərwərdigar Өzi bu ix tooŋruluḳ bizdin ḥesab alsun; 24 əksiqə bu ixni ḳiliximizning səwəbi ḥaḳiḳətən xuki, kəlgüsidə silərning baliliringlar bizning balilirimizoŋa: «Silərning Israilning Hudasi Pərwərdigar bilən ḳandaḳ munasiwitinglar bar? 25 Əy Rubənlər wə Gadlar, Pərwərdigar biz bilən silərning otturimizda Iordan dəryasini qegra ḳilip ḳoyoŋan əməsmu? Xunga silərning Pərwərdigardin ḥeqḳandaḳ nesiwənglar yoḳtur!» deyixidin əndixə ḳilduḳ. 26 Xunga biz: «Ḳopup bir ḳurbangaḥ yasayli; lekin bu køydürmə ḳurbanliḳlar üqünmu əməs, baxḳa hil ḳurbanliḳlar üqünmu əməs, 27 bəlki kəlgüsidə Pərwərdigarning aldida køydürmə ḳurbanliḳlirimiz bilən baxḳa hil ḳurbanliḳlirimiz wə inaḳliḳ ḳurbanliḳlirimiz bilən uning ibaditidə boluximiz üqün, silər wə bizning otturimizda, xundaḳla keyinki dəwrlirimizdə bir əslətmə guwaḥliḳ bolsun üqün uni yasiduḳ; baliliringlarning kəlgüsidə balilirimizoŋa «Pərwərdigardin ḥeqḳandaḳ nesiwənglar yoḳ» deməsliki üqün xundaḳ ḳilduḳ.
28 Əgər ular kəlgüsidə biz bilən əwladlirimizoŋa xundaḳ desə, biz jawab berip: «Mana, køydürmə ḳurbanliḳ sunux üqün yaki baxḳa hil ḳurbanliḳlarni sunux üqün yasaloŋan əməs, bəlki silər bilən bizning otturimizda bir guwaḥliḳ bolsun dəp yasaloŋan, bu Pərwərdigarning ata-bowilirimiz yasioŋan ḳurbangaḥining əndizisidur!» deyələymiz.
29 Pərwərdigaroŋa asiyliḳ ḳilip, Pərwərdigaroŋa əgixixtin yenip, Pərwərdigar Hudayimizning qedirining aldida turoŋan ḳurbangaḥtin baxḳa ikkinqi bir ḳurbangaḥni yasap, uning üstidə køydürmə ḳurbanliḳ, axliḳ ḥədiyəliri wə baxḳa hil ḳurbanliḳlarni ətküzüx niyiti bizdin neri boloŋay!».
30 Kaḥin Finiḥas wə uning bilən billə kəlgən jamaət əmirliri, yəni mingliоŋan Israillarning kattiwaxliri Rubənlər, Gadlar wə Manassəḥlərning eytḳan səzlirini angliоŋanda ular xuningdin hux boldi. 31 Əliazarning ooŋli kaḥin Finiḥas Rubənlər, Gadlar wə Manassəḥlərgə: — Silər Pərwərdigaroŋa bu itaətsizlikni ḳilmioŋininglar üqün Pərwərdigarning otturimizda turuwatḳanliḳini əmdi bilduḳ; silər bu ix bilən Israillarni Pərwərdigarning ḳolidin ḳutḳuzdunglar, dedi.
32 Andin Əliazar kaḥinning ooŋli Finiḥas bilən əmirlər Rubənlər wə Gadlarning yenidin, Gilead zeminidin qiḳip Ḳanaan zemiоŋa Israillarning yenioŋa yenip kelip bu həwərni ularoŋa dəp bərdi. 33 Bu ix Israillarning nəzaridə yahxi kəründi; Israillar Hudaoŋa ḥəmdusana eytip, Rubənlər bilən Gadlaroŋa ḥujum ḳilip, ular bilən uruxup ularning turuwatḳan zeminini wəyran ḳilayli, degən gəpni ikkinqi tiloŋa almidi.
34 Rubənlər bilən Gadlar bu ḳurbangaḥḳa «Guwaḥliḳ» dəp at ḳoydi; qünki ular: — «U arimizda Pərwərdigarning Huda ikənlikigə guwaḥtur» dedi.

Yəxua pəyoŋəmbərning Israilning əmir-aḳsaḳallirini agaḥlandurup, ularoŋa nəsiḥət berixi

23 1 Pərwərdigar Israiloŋa ətrapidiki düxmənliridin aram berip uzun zamanlar ətüp, xundaḳla Yəxua ḳerip,

22:22 Zəb. 50:1
22:27 Yar. 31:48; Yə. 24:27

22:34 **«Guwaḥliḳ»** — ibraniy tilida «Ed».

yeximu qongiyip ḳaloŋanda, 2 Yəxua pütkül Israilni, ularning aḳsaḳallirini, baxlikliri, ḥakim-soraḳḳiliri bilən bəg-əməldarlirini qaḳirip ularoŋa mundaḳ dedi: — «Mən ḳerip ḳaldim, yeximmu qongiyip ḳaldi. 3 Pərwərdigar Hudayinglarning silər üqün muxu yərdiki barliḳ taipilərgə ḳandaḳ ixlarni ḳiloŋinini əzünglar kərdünglar; qünki silər tərəptə turup jəng ḳiloŋuqi Pərwərdigar Hudayinglar Əzidur. 4 Mana, mən əzüm yoḳatḳan ḥəmmə əllərning zeminliri bilən ḳaloŋan bu taipilərning zeminlirini ḳoxup ḳəbilə-jəmətinglar boyiqə qək taxlap Iordan dəryasidin tartip kün petix tərəptiki Uluŋ Dengizoŋiqə, silərgə miras ḳilip təḳsim ḳilip bərdim. 5 Pərwərdigar Hudayinglar Əzi ularni aldinglardin ḳooŋlap qiḳirip, kəzünglardin neri ḳilip, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə eytḳinidək silər ularning zeminioŋa igə bolisilər.[a] 6 Xunga silər tolimu ḳəysər bolup Musaning ḳanun kitabida pütülgənning ḥəmmisini tutup, ong ya soloŋa qətnap kətməy, uningoŋa əməl ḳilixḳa köngül bəlünglar;[b] 7 xundaḳ ḳilip, aranglarda ḳelip ḳaloŋan bu taipilər bilən bardi-kəldi ḳilmanglar; xuningdək ularning ilaḥlirining namlirini tiloŋa almanglar yaki ularning nami bilən ḳəsəm ḳilmanglar; ularoŋa ibadət ḳilmanglar, ularoŋa bax urmanglar;[c] 8 bəlki bügüngiqə ḳiloŋininglardək, Pərwərdigar Hudayinglaroŋa baoŋlinip turunglar.[d] 9 Qünki Pərwərdigar aldinglardin qong-qong wə küqlük əllərni ḳooŋlap qiḳiriwətkəndur; bügüngiqə ḥeqḳandaḳ adəm aldinglarda put tirəp turalmidi. 10 Pərwərdigar Hudayinglar silərgə eytḳini boyiqə silər tərəptə turup jəng ḳiloŋini üqün silərdin bir adiminglar ularning ming adimini tiripirən ḳilidu.[e]

11 Xunga Pərwərdigar Hudayinglarni səyüx üqün əz kənglünglaroŋa ḳattiḳ səgək bolunglar! 12 Qünki əgər silər Uningdin yüz ərüp aranglarda ḳaloŋan bu əllər bilən arilixip-baoŋlinip, ular bilən ḳuda-baja bolup, ular bilən berix-kelix ḳilsanglar, 13 undaḳta silərgə xu ix ayan bolsunki, Pərwərdigar Hudayinglar aldinglardin bu əllərni ikkinqi ḳooŋlap qiḳarmaydu, bəlki bular silərgə ḳapḳan wə ḳiltaḳ bolup, biḳininglaroŋa ḳamqa bolup qüxüp, kəzünglərgə tikən bolup sanjilidu; ahirda Pərwərdigar Hudayinglar silərgə bərgən bu yahxi zemindin məḥrum bolup yoḳilisilər.

14 Mana, mən bügün barliḳ adəmlər muḳərrər besip ətidioŋan yolni mangimən; silərning pütün dilinglar wə wujudunglaroŋa xu roxənki, Pərwərdigar Hudayinglarning silər tooŋruluḳ ḳiloŋan mubarək wədilirining ḥeqbiri əməlgə axurulmay ḳalmidi; ḥəmmisi silər üqün bəja kəltürülüp, ḥeqḳaysisi yərdə ḳalmidi. 15-16 Lekin silər Pərwərdigar Hudayinglarning silərgə əmr ḳilip tohtatḳan əḥdisini buzoŋanda, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə wədə ḳiloŋan ḥəmmə bərikət üstünglaroŋa qüxürülgəndək, xundaḳ boliduki, Pərwərdigar Hudayinglar silərni Əzi silərgə bərgən zemindin yoḳatḳuqə barliḳ agaḥ ḳiloŋan ixni qüxüridu; silər berip, uning əḥdisini buzup baxḳa ilaḥlaroŋa ibadət ḳilip bax ursanglar, Pərwərdigarning oŋəzipi silərgə tutixip, silərni Əzi silərgə bərgən yahxi zemindin tezla yoḳ ḳilidu».

Yəxua pəyoŋəmbərning pütkül Israilni agaḥlandurup, ularoŋa nəsiḥət ḳilixi

24 1 Andin Yəxua Israilning ḥəmmə ḳəbililirini Xəkəmgə yioŋip, Israilning aḳsaḳalliri, baxlikliri, ḥakim-sotqiliri bilən bəg-əməldarlirini qaḳirdi; ular əzlirini Hudaning ḥuzurioŋa ḥazir ḳiloŋanda 2 Yəxua pütkül həlḳḳə: Israilning Hudasi Pərwərdigar: — «Ḳədimki zamanda ata-bowiliringlar, jümlidin Ibraḥim bilən Naḥorning atisi Təraḥ dəryaning u təripidə olturatti; ular baxḳa ilaḥlarning ḳulluḳida bolatti.[f]

23:5 Mis. 14:14; 23:27; Qəl. 33:53; Ḳan. 6:19; Yə. 13:6
23:6 Ḳan. 5:32; 28:14
23:7 Mis. 23:13; Zəb. 16:4; Yər. 5:7; Zəf. 1:5; əf. 5:3
23:8 Ḳan. 11:22
23:10 Law. 26:8; Ḳan. 32:30

24:2 «dəryaning u təripidə» — muxu yərdə «dərya» «əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
24:2 Yar. 11:26, 31; Ḳan. 26:5

3 Lekin Mən atanglar Ibrahimni dəryaning
u təripidin elip kelip, uni baxlap pütkül
Kanaan zeminini aylandurup, uning nəslini
awutup uningoƣa Isḥakni bərdim.. 4 Andin
Mən Isḥakka Yakup bilən Əsawni bərdim;
Əsawoƣa Seir taoƣlik rayonini təwəlik kilip
bərdim, Yakup bilən ooƣulliri bolsa Misiroƣa
qüxüp bardi.. 5 Keyinrək Mən Musa bilən
Ḥarunni əwətip, Misirliklar arisida əməllirim
bilən ularoƣa dəḥxətlik wabalarni qüxürdum;
andin silərni xu yərdin elip qiktim.. 6 Mən
bu tərikidə ata-bowiliringlarni Misirdin elip
qikip, ular Kizil Dengizoƣa yetip kəlginidə,
misirliklar jəng ḥarwiliri wə atlik əskərliri
bilən ata-bowiliringlarni kooƣlap dengizoƣiqə
kəldi.. 7 Israillar xuan Pərwərdigaroƣa nida
kiliwidi, U silər bilən Misirlikларning arisioƣa
tum karangoƣuluk qüxürdi; andin dengizni
ularning üstigə basturup yapti. Silər Өz
kəzliringlar bilən Mening Misirda nemə
kiloƣinimni kərdünglar; andin silər uzun
wakitkiqə qəldə turdunglar. 8 Keyinrək Mən
silərni Iordan dəryasining u təripidə turoƣan
Amoriylarning zemineioƣa baxlap kəldim;
ular silər bilən sokuxkanda mən ularni
kolunglaroƣa berip, silər ularning zeminini
igilidinglar. Mən ularni aldinglardin
yokitiwəttim..
9 U wakitta Moabning padixaḥi, Zipporning
ooƣli Balak kopup, Israil bilən jənggə qüxti wə
silərni karoƣax üqün Beorning ooƣli Balaamni
qakirip kəldi; 10 lekin Mən Balaamning səzigə
kulak salmidim; xuning bilən u silərgə kayta-
kayta bəht-bərikət tilidi wə Mən silərni
Balakning kolidin kutkuzdum.
11 Keyinrək silər Iordan dəryasidin ətüp
Yerihooƣa baroƣanda Yerihoning adəmliri
Amoriy-lar, Pərizziylər, Kanaaniylar,
Ḥittiylar, Girgaxiylar, Ḥiwiylar wə
Yəbusiylar silər bilən uruxka kopkini bilən
Mən ularni kolunglaroƣa tapxurup bərdim;..
12 Mən aldinglaroƣa serik ḥərini əwəttim,
serik ḥərə Amoriylarning ikkila padixaḥini
ḥəydiwətkəndək ularnimu ḥəydiwətti; bu ix
silərning kiliqinglar yaki okyayinglar bilən
bolmidi.. 13 Mən silərgə өz kolunglar bilən
əmgək singdürmigən bir zeminni, өzünglar
yasimioƣan xəḥərlərni bərdim, wə silər xu-
larda makan kildinglar; өzünglar tikmigən
üzümzarlikлar bilən zəytunzarlikлardin me-
wilirini yəwatisilər» dəydu, — dedi..
14 — Xunga əmdi silər Pərwərdigardin koркup
ihlasmənlik wə ḥəkikət iqidə uning ibaditidə
bolunglar; ata-bowiliringlar dəryaning u
təripidə wə Misirda kokunoƣan ilaḥlarni
taxlap, pəkət Pərwərdigarning kulukida
bolunglar..
15 Lekin əgər Pərwərdigarning ibadi-
ti silərgə yaman kərünsə, kimgə ibadət
kilidioƣininglarni talliwelinglar — məyli
ata-bowiliringlar dəryaning u təripidə
turoƣanda kokunoƣan ilaḥlar bolsun yaki
silər turuwatkan zemindiki Amoriylarning
ilaḥliri bolsun, ularni tallanglar; lekin mən
bilən өyümdikilər bolsak Pərwərdigarning
ibaditidə bolimiz, — dedi.
16 Həlk jawab berip: — Pərwərdigarni tərk
etip baxka ilaḥlarning ibaditidə bolux biz-
din neri bolsun! 17 Qünki biz bilən ata-bo-
wilirimizni «kulluk makani» boloƣan Misir
zeminidin qikirip, kəzimizning aldida bu
qong məjizilik alamətlərni kərsitip, kaysi
yolda mangmayli, kaysi həlkning arisidin
ətməyli, bizni sakliƣuqi Pərwərdigar Hu-
dayimiz Өzidur! 18 Pərwərdigar bu zeminda
turoƣan barlik taipilərni, jümlidin Amoriy-
larni aldimizdin kooƣliwətti; xunga bizmu
Pərwərdigarning ibaditidə bolimiz; qünki U
bizning Təngrimizdur! — dedi.

24:3 «dəryaning u təripidin» — muxu yərdə «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.
24:3 Yar. 12:1; 21:2.
24:4 Yar. 25:24; 36:8; 46:1
24:5 Mis. 3:10-22; 4:1-17; 12:37
24:6 «ular Kizil Dengizoƣa yetip kəlginidə» — muxu yərdə «ular» ibraniy tilida «silər» eytilidu.
24:6 Mis. 14:1
24:8 Qəl. 21:21, 33
24:11 Yə. 3:14; 6:1, 20; 10:8; 11:8
24:12 «serik ḥərə» — ibraniy tilida adəttiki ḥəridin tehimu qong wə qakkak birhil ḥərini kərsitixi mumkin.
24:12 Mis. 23:28; Kan. 7:20; Zəb. 44:3
24:13 Kan. 6:10, 11, 12
24:14 «dəryaning u təripidə» — muxu yərdə «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu.

19 Yəxua həlkḳə: — Silər Pərwərdigarning
ibaditidə bolalmaysilər, qünki U mukəddəs
bir Hudadur; U wapasizlikḳa ḥəsət kiloɳuqi
bir Təngri boloɳaqḳa, itaətsizlikliringlar
bilən gunahliringlarni kəqürəlməydu. 20 Əgər
silər Pərwərdigarni taxlap, yat ilahlaroɳa
qokunoɳan bolsanglar Umu silərdin yüz
ərüp, silərgə yahxilik kilip kəlgənning ornida
silərgə bala kəltürüp yokitidu, — dedi.
21 Lekin həlk Yəxuaoɳa jawab berip: — Ḥərgiz
undak bolmaydu! Biz Pərwərdigarning
ibaditidə bolimiz, — dedi.
22 Buni anglap Yəxua həlkḳə: — Өzünglarning
Pərwərdigarni, Uning ibaditidə boluxni
tallioɳanlikinglaroɳa əz-əzünglaroɳa guwaḥqi
boldunglar, dewidi, ular: — Өzimiz guwaḥ! —
dəp jawab berixti.
23 U: — Undak bolsa əmdi aranglardiki yat
ilahlarni qikirip taxliwetip, kənglünglarni
Israilning Hudasi Pərwərdigaroɳa intilidioɳan
kilinglar, dedi.
24 Həlk Yəxuaoɳa jawab berip: — Biz
Pərwərdigar Hudayimizning ibaditidə bolup,
uning awazioɳila kulak salidioɳan bolimiz,
dedi.
25 Xuning bilən Yəxua u küni həlk bilən
əḥdə baoɳlixip, Xəkəmdə ular üqün ḥəküm-
bəlgilimilərni tohtitip bərdi.. 26 Andin Yəxua
bu ḥəmmə səzlərni Pərwərdigarning kanun
kitabioɳa pütüp, yooɳan bir taxni elip kelip,
uni Pərwərdigarning mukəddəs jayining
yenidiki dub dərihining astioɳa tikləp
koydi. 27 Andin Yəxua həlkḳə: — Mana bu
tax bolsa bizgə guwaḥ bolup turidu; qünki
u Pərwərdigarning bizgə kiloɳan ḥəmmə
səzlirini anglap turdi; u Pərwərdigar
Hudayinglardin tanmaslikinglar üqün
üstünglarda guwaḥqi bolup turidu, — dedi.
28 Yəxua xularni dəp həlkni yoloɳa selip,
ḥərbirini əz miras yerigə yandurdi.
29 Bu ixlardin keyin Nunning ooɳli,
Pərwərdigarning kuli Yəxua bir yüz on
yexida wapat boldi. 30 Ular uni elip berip,
əfraim taoɳlik rayonida, Gaax teoɳining ximal
təripidiki əz miras ülüxi boloɳan Timnat-
Serah degən jayda dəpnə kildi..
31 Yəxuaning pütkül ḥayat künliridə,
xundakla Yəxuadin keyin kaloɳan,
Pərwərdigarning Israil üqün kiloɳan ḥəmmə
məjizilik əməllirini obdan bilidioɳan
akṣakallarning pütkül ḥayat künliridimu Is-
rail Pərwərdigarning ibaditidə bolup turdi.
32 Yüsüpning səngəklirini bolsa, Israillar
ularni Misirdin elip kəlgənidi. Ular bular-
ni Xəkəmgə elip berip, Yakup Xəkəmning
atisi Ḥamorning ooɳulliridin yüz kəsitah
kümüxkə setiwaloɳan yərdə dəpnə kildi. Xu
yər Yüsüplərning miras ülüxi bolup kaldi..
33 Ḥarunning ooɳli Əliazarmu wapat boldi;
ular uni ooɳli Finihaska miras kilip berilgən
Əfraimning taoɳlik rayonidiki Gibeah degən
jayda dəpnə kildi..

24:20 Yə. 23:15
24:25 Mis. 15:25

24:30 Yə. 19:50; Ḥak. 2:9
24:32 **«kəsitah»** — ḥaziroɳiqə kimmiti enikланmioɳan birhil kümüx tənggə idi *(«Yar.» 33:19 wə «Ayup» 42:11).*
24:32 Yar. 33:18-20; Yar. 50:25; Mis. 13:19
24:33 **«əfraimning taoɳlik rayonidiki Gibeah»** — yaki «əfraimning taoɳlik rayonidiki dəng».

Қoxumqə səz

Təwəndə biz uxbu tarihta təswirləngən birnəqqə ix-wəқələr wə adəmlər üstidə azrақ tohtilimiz.

Qarlioɣuqilarni əwətix — bu tooɣra ixmu?

Huda əslidə Israil Pələstin (Қanaan)diki zeminni berixkə wədə қiloɣan wə uning üstigə xu zeminni «intayin yahxi» dəp bayan қiloɣan. Undaқta zeminni təkxürüp qiқixқa qarlioɣuqilarni əwətix imanslik қiloɣanlikmu?

Biz undaқ oylimaymiz. Keyin Rəb Əysa Məsih insanning Hudaning yolioɣa qiқixi, yəni Өzigə muhlis boluxtin awwal, uningda қanqilik bədəl təliximiz kerək degənni olturup ḥesablisun, degən prinsipni kərsitidu («Luқa» 14:25-35, bolupmu 28-ayətni kərüng). Yəxuaning qarlioɣuqilarni əwətixi dəl xu prinsip boyiqə boloɣan. Israil zeminoɣa erixix üqün urux қilixқa қanqilik bədəl təliximiz kerək dəp ḥesablixi kerək idi — Huda ular üqün jəngdə ular bilən billə bolatti, əlwəttə; lekin U Israilning Қanaan zeminioɣa kirixtin awwal Өzigə ixinixkə қət'iy niyət baoɣlixini halatti.

Paḥixə ayal Raḥab

Raḥab paḥixə bolsimu, Injilda iman-etiқadi üqün təriplinidu: —

«**Etiқadi boloɣaqқa, paḥixə ayal Raḥab Israil qarlioɣuqilirini dostlarqə kütüwaloɣaqқa, itaətsizlər boloɣan өz xəḥiridikilər bilən birliktə ḥalak bolmidi**» («Ibr.» 11:31)

«**Muxuningoɣa ohxax, paḥixə ayal Raḥab Israil qarlioɣuqilirini өz өyidə kütüp, ularni baxқa yol bilən қaquruwətkənliki üqün, u ohxaxla ix-əmili bilən ḥəққaniy dəp jakarlanoɣan bolmamdu?**» («Yaқ.» 2:25).

Ibraniylaroɣa yeziloɣan məktupta uning etiқadi kərsitilidu, rosul Yaқup yazoɣan hetidə xuning etiқadidin qiққan əməllirini təripləydu. U yaloɣan səzliri üqün əməs (2:5), bəlki u өzining «qarlioɣuqilarni Hudaning adəmliri boloɣaqқa, қooɣdixim kerək» degəndək iman-ixənqi üqün təriplinidu. Keyin Raḥab Yəḥuda қəbilisidiki Salmon isimlik adəmgə yatlik bolup, Boazning anisi boldi wə xundaқla, Dawut padixaḥ uning qəwrisi idi; xu təriқidə u Məsiḥning dunyaoɣa kelixidiki «zənjirni ulaxtiki bir ḥalқa» bolup қaldi.

Pərwərdigarning қoxunlirining Sərdari (5:13-6:5)

Oқurmənlər Yeriho xəḥirigə ḥujum қilixtin ilgiri Yəxuaning «**suoɣuruloɣan қiliqni tutқan**» «**Pərwərdigarning қoxunlirining Sərdari**» degən sirlik zatni uqratқanliқini bilidu. Yəxua təbiiy ḥalda uningdin: —

«**Sən biz tərəptimu, yaki düxmənlirimiz tərəptimu?**» dəp soraydu. Uning jawabi Yəxuani dəsləptə bəlkim səl қaymaқturup қoyoɣan boluxi mumkin: — «**Yaқ. Undaқ əməs, bəlki Mən Pərwərdigarning қoxunlirining sərdari bolup kəldim**».

Qünki Hudani ḥərgiz өz қolaylikimiz üqün ixlitəlməymiz. Ḥalқilik, əng muḥim soal: — «U biz tərəptə turamdu?» degən soal əməs, bəlki «Biz uning təripidə turamduқ?» degəndin ibarəttur. Yəxua gərqə yər yüzidə Israilning sərdari boloɣini bilən pəқət asmandiki sərdaroɣa boysunsa oɣəlibə қazinidu. Israil gərqə Huda təripidin tallanoɣan bolsimu, ular wə xundaқla bizlərmu bu muḥim sawaқni өginiximiz kerək.

Yəxuaning muxu zatni kərgən qaoɣdiki inkasi dərḥal düm yiқilip uningoɣa səjdə қilix boldi. U bu ḥarikət üqün əyibləngən əməs;

xunga bu zatni biz pəkət bir pərixtə halas, dəp karimaymiz («Wəh.» 19:10 wə 22:9də rosul Yuhanna pərixtigə səjdə kiloɣanliki tüpəylidin əyiblinidu). Biz bu zatni ilahiy zat, Hudaliki bar zat dəp karaymiz; U «Pərwərdigarning Pərixtisi», Hudaning Өz ipadisi wə Kalami boloɣan Məsihtin baxka heqkim əməstur; Təwrat dəwridə U xu tərikidə dunyada tuoɣuluxtin awwal kəp ketim kəründi.

Akandin aloɣan birnəqqə sawaklar (7-bab)

Akanning tarihidin təwəndiki nuktilaroɣa dikkət kilixka tegixlik dəp karaymiz: —

(a) Akanning gunahi pütkül həlkkə səlbiy təsir yətküzdi. Biz Iblisning «gunah pəkət əzünggila ziyan yətküzidu» degən aldamqilikini kobul kilmaslikimiz kerək. U pəkət əzimizgila əməs, bəlki ailimizgə, xundakla hətta pütkül həlkimizgə təsir yətküzələydu («Pənd.» 14:34).

(ə) Izahatlirimizda kərsətkinimizdək, pəkət Akanla əməs, bəlki uning barlik ailisidikilər ələüm jazasioɣa tartildi. Səwəbi, ularning jim turup, uning gunahi tooɣruluk heqnemə deməsliki uningoɣa xerik boloɣanoɣa barawər idi.

(b) Keyin Hoxiya pəyoɣəmbər Akan qalma-kesək kilinoɣan jay, yəni «Akor jiloɣisi» tooɣruluk bexarət beridu: —

«Wə Mən uningoɣa xu yərdə üzümzarlirini kayturimən wə «Akor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» kilip berimən» («Hox.» 2:15, yənə «Yəx.» 65:10ni kərüng). Bu bexarətning mənisi nemə?

«Akor jiloɣisi»da biz bir adəmning gunah tüpəylidin azab tartkanlikini kərimiz. Buning nətijisidə, pütkül həlk azabtin kutkuzulidu. Demək, kariximizqə bexarətning mənisi — kəlgüsidə yaloɣuz bir adəm (yəni Məsih, əlwəttə) gunahni üstigə alidu, nətijidə barlik etikadi bar adəmlər, yəni Hudaning həlki gunahtin azad bolup kutkuzulidu («Yh.» 11:50).

«Wədə kilinoɣan zemin» — Məsihdə boloɣan mirasni kərsitidioɣan birhil «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik sürət»

Kəp etikadqilar «wədə kilinoɣan zemin» jənnətni, xundakla «I'ordan dəryasidin ətüx» degən wəkəni «ələümdin ətüp jənnətkə kirix»ni kərsətkən «bexarətlik sürət» yaki «bexarətlik simwol» dəp karaydu. Dərwəkə, Israilning qəl-bayawandin ətüp səpər kilixi, xübhisizki, bizning kapkan-kiltak bilən tolduruloɣan, ezitku wə əgri-tokay bu dunyadin ətidioɣan, Hudaning küq-kudritigə tayanoɣan rohiy səpirimizni kərsitidu («1Kor.» 10:1-14, «1Pet.» 1:17, 2:11).

Biz «I'ordan dəryasidin ətüx» bilən ««wədə kilinoɣan zemin»oɣa kirix»ni «bexarət» dəp karaydikənmiz, undakta bu bexarəttə muhim kərsitilgən ix jismaniy ələüx əməs, bəlki Məsihdə bolup «gunahka, xundakla muxu rəzil dunyaoɣa nisbətən ələüx», andin Məsihdə boloɣan toluk rohiy mirasimizoɣa erixixtur, dəp karaymiz. Demək, bexarəttə kərsitilgini bizning əzgərtilip, Huda niyət kiloɣan həlkning harakterida bolup kikiximizdin ibarəttur.

Buningoɣa heqkandak guman bolmaslikə kerək, qünki Israil «wədə kilinoɣan zemin»oɣa erixix üqün jəng kilixi kerək idi; jənnəttə bolsa heqkandak jəng bolmaydu!

Bu «bexarətlik sürət»tin, yəni «wədə kilinoɣan zeminoɣa kirixtiki jəng» bilən «rohiy hayatka erixtürüxtiki jəng»ning selixturmisidin, təwəndiki birnəqqə yüzəki baykioɣanlirimiz bardur: —

(a) «I'ordan dəryasidin ətüx» dərwəkə ələmning bir simwolidur — Lekin pikrimizqə bu «ələm» jismaniy ələmni əməs, bəlki bu ələm xəhsiy arzu-ḥəwəsliri aldida ələxni bildüridu, yəni Rəbbimizning «**Mən üqün əz ḥayatidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu**» degəndək ələxni, yaki suoɣa qəmüldürülüxtə «**gunaḥqa nisbətən ələx**»ni kərsitidu («Mat.» 10:38-39, «Rim.» 6:1-14, «Kol.» 2:10-12). Barliq baxqa nərsilərgə — məyli pul-baylikiarоɣa, mənsəp-ḥoquqqa, nam-abroy yaki baxkilarning səygü-ḥərmitigə nisbətən ələxkə razi bolmioɣan kixi ḥeqkaqan Hudaning əz ḥayati, yəni mənggülük ḥayatioɣa muyəssər bolalmaydu.

(ə) Israil zeminoɣa kirgəndin keyin küqlük bir düxməngə yüzlinixi kerək idi. Bizning Hudaning nijatioɣa toluq muyəssər boluxmizoɣa pütkül küqi bilən qarxi turuwatqan bir düxminimiz bardur.

(b) Gərqə u xundaq küqlük bolsimu, Hudaning meḥri-xəpkitigə tayansaq uning wə barliq jinlirining üstidin oɣəlibə kilmay qalmaymiz («Qan.» 7:17-24).

(p) Məsiḥdə boloɣan toluq wə mol ḥayattin bəḥrimən bolux üqün biz ḥeqqandaq butpərəslik, hurapiylik, aqkəzlük yaki rəzil arzu-ḥəwəslər bilən murəssə kilmaslikimiz kerək («Qan.» 7:1-6, 25-26).

(t) Gərqə Israil jəng kilip «wədə kilinoɣan zemin»din nuroɣun jismaniy bəht-bərikətlərni kərgən bolsimu (wə kəlgüsidə ohxax bəht-bərikətlərni kəridu — «Qan.» 7:12-16), jamaətning Məsiḥdə erixkining kəpinqisi roḥiy bəht-bərikətlərdur («Əf.» 3:1).

(q) Pütkül zeminda ḥərbir qəbilining, ḥərbir jəmətning, ḥərbir ailining əz miras zemini boloɣan. Xuningoɣa ohxax, jamaətning ḥərbir əzasioɣa Hudadin miras boloɣan has qakirik, roḥiy iltipat, funksiyə wə hizmət imtiyazliri bardur («1Kor.» 12:4-11, «Əf.» 4:47).

(j) Israilning barliq qəbililiri məlum bir qəbilisining əz mirasioɣa igə boluxi üqün kəp ketimlap ular bilən birgə jəng kildi («Qəl.» 32-bab, «Yəx.» 22:1-9). Buningoɣa ohxax bizmu bir-birimizgə mədət berip, Huda ḥərbirimiz üqün əzəldin təyyarlioɣan roḥiy miraska wə iltipatlirioɣa igə boluxqa wə Uning qakiriki bilən boloɣan hizmətkə kirixixkə kəp ixlarda bir-birimizgə mədət berip rioɣbətləndürüximizgə tooɣra kelidu.

Muxundaq selixturuxtin baxqa yənə nuroɣun paydilik sawaqlar bardur, səḥipə wə wakit yar bərsə muxu muzakirini dawamlaxturmaqqimiz.

Təwrat 7-ḳisim

«Batur ḥakimlar»

Kirix səz

«Batur ḥakimlar» degən zatlar kimlər?

Roxənki, Yəxua pəyoɣəmbər Israil həlḳigə əzining ölümidin keyin Hudaning ularoɣa ḳandaḳ bir hil yetəkqini beridioɣanliḳi tooɣruluḳ ḥeq səz ḳilmidi. U bəlki pəḳət ularoɣa kəngülliridə Pərwərdigaroɣa əgixixkə ḳət'iy niyət tikləxkə kəp jekiləxlər wə ḳattiḳ agaḥlarni tapxurdi («Yəxua» 24-bab, bolupmu 23-ayətni kərüng). Ḥərbir ḳəbilining əz aḳsaḳalliri bar idi, əmma on ikki ḳəbilə birliktə ix kərüxi kerək bolsa, undaḳta Hudaning ḳandaḳ kərsətmisi bardu? Huda ularoɣa xu qaoɣda eniḳ birhil yetəkqilik xəklini bərmiginining əzi bizgə Hudaning «Batur ḥakimlar» dəwridiki muddia-məḳsətliri tooɣruluḳ azraḳ bir həwərni puritip beridu. U ularning Өzigə boloɣan ḳət'iy ḥajitini birinqi muḥim ix dəp tonuxini halaytti.

2:10-19də biz təwəndikilərni oḳup kərəyli: —

«(Yəxua pəyoɣəmbər wə aḳsaḳallarni tonuydioɣan) **...bu dəwridikilərning ḥəmmisi ölüp əz ata-bowilirioɣa ḳoxulup kətti; ulardin keyin Pərwərdigarnimu tonumaydioɣan, xundaḳla Uning Israil üqün ḳiloɣan əməllirini bilmigən bir dəwr pəyda boldi. Xuningdin tartip Israil Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳilip Baal-butlarning ibaditigə kirixti. Ular əzlirini Misir zeminidin qiḳirip taipilərning ilaḥliridin boloɣan yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularoɣa bax urup, Pərwərdigarning oɣəzipini ḳozoɣidi...**

Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa tutixip, harab ḳilinsun dəp, U ularni talan-taraj ḳiloɣuqilarning ḳolioɣa taxlap bərdi, yəni ətrapidiki düxmənlirining ḳolioɣa tapxurup bərdi; xuning bilən ular düxmənlirining aldida bax kətürəlmidi. Ular ḳəyərgə barmisun, Pərwərdigarning ḳoli ularni apət bilən urdi, huddi Pərwərdigarning deginidək, wə Pərwərdigarning ularoɣa ḳəsəm ḳiloɣinidək, ular tolimu azabliḳ ḥalətkə qüxüp ḳaldi. Andin Pərwərdigar ularning arisidin batur ḥakimlarni turoɣuzdi, ular Israillarni talan-taraj ḳiloɣuqilarning ḳolidin ḳutḳuzup qiḳti.

Xundaḳtimu, ular əz ḥakimlirioɣa ḳulaḳ salmidi; əksiqə ular yat ilaḥlaroɣa əgixip buzuḳluḳ ḳilip, ularoɣa bax urup qoḳundi; ata-bowilirining mangoɣan yolidin, yəni Pərwərdigarning əmrlirigə itaət ḳilix yolidin tezla qiḳip kətti; ular ḥeq itaət ḳilmidi. Pərwərdigar ḳaqaniki ular üqün batur ḥakimlarni turoɣuzsa, Pərwərdigar ḥaman xu batur ḥakim bilən billə bolatti, batur ḥakimning ḥayat künliridə ularni düxmənlirining ḳutḳuzup qiḳatti; qünki ularni harlap əzgənlər tüpəylidin kətürülgən aḫ-zarlarni anglaoɣan Pərwərdigar ularoɣa iqini aoɣritatti.

Lekin batur ḥakim ölüp ketixi bilənla, ular arḳisioɣa yenip, yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularning ḳullukioɣa kirip, ularoɣa bax uruxup, əzlirini ata-bowiliridinmy ziyadə buloɣaytti; ular nə xu ḳilmixliridin tohrimaytti, nə əz jaḥil yolidin ḥeq yanmaytti».

Bu ayətlərdin kərüxkə boliduki, «ḥakimlar» birinqidin «krizis koziri» idi, yəni həlḳ Hudaning yardimini tiləp, nalə-pəryad kətürginidə U ular üqün tuyuḳsiz

turoɣuzidioɣan adəmlər idi. Ibraniy tilida bu adəmlər «xafat»lar dəp atilidu. Bu səzning mənisi adəttə «ḥəküm qikaroɣuqi» yaki «sorakqi» degən mənimu bildüridu. Ularning rolining bir kismi, xübḥisizki, ḥərhil kanuniy ixlar wə sot-dəwalarni ḥəl kilix wə xuningdək on ikki kəbiligə qetixlik kararlarni qikirixtin ibarət idi («1Sam.» 7:16).

Ikkinqidin, «batur ḥakimlar» padixaḥlardək əməs idi, bəlki həlk arisidiki addiy pukra idi; ḥakimlik ixi bilən bir yərgə barsa, ixi tügigüqə pəkət addiy ey wə yemək-iqməklikla kerək bolatti. Baxka tərəptin eytkanda «ḥakim» «akṣakallar arisidiki akṣakal» idi. «Ḥakimlar» əz ḥakimlikini ooɣullirioɣa ətküzüp, ḥeqkandak «sulalə» bərpa kiloɣan əməs. Kerək boloɣanda Huda həlk arisidin yengi bir ḥakimni turoɣuzoɣan. Xuning üqün həlk ḥərdaim Hudaning iltipatioɣa karap, Uning əzlirigə muwapik yetəkqi turoɣuzuxi üqün Uningoɣa tayinixi lazim idi.

Yakup pəyoɣəmbərning ḥayatining ahirida bərgən bexaritidin Israilning ahirda padixaḥlik bir həlk bolidioɣanliki, xundakla xu padixaḥlikning ahirida Kutkuzoɣuqi-Məsihgə təwə bolidioɣanliki enik kərünidu demək, Məsih Əzi ahirki padixaḥ bolidu; «Yar.» 49:10ni kərüng: —

«**Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip kalmaydu,**

Yəḥudaning puxtidin kanun qikaroɣuqi (yaki «idarə kiloɣuqining tutkan tayiki») **əksümaydu,**

Taki xu ḥokuki Igisi kəlgüqə kütidu,

Kəlgəndə jaḥan həlkliri Uningoɣa itaət kilidu».

Huda Musa pəyoɣəmbər tapxuroɣan «Kanun xərḥi» degən kitabta Huda Israiloɣa «Silərni padixaḥlik boloɣan həlk kilimən» degəndək wədə kilidu. Bu bexarət wə xundakla «ḥakimlik dəwri»ning zərüriyitining səwəbi tooɣruluk «Samuil» 1- wə 2- kitabning «koxumqə səz»idə tohtilimiz.

Hudaning muxu kitabta ayan kilinoɣan məkṣiti (1)

Təwrat wə Injilni okuoɣuqilar baxka adəmlərdin kəp jəḥətlərdə zor artukqiliklaroɣa muyəssər bolidu — ulardin biri tarih tooɣruluk qüxənqilərni əzləxtürüxtin ibarəttur.

Tarihxunaslarning arisida dawam kiliniwatkan birhil talax-tartix bar. Birinqi kəzkarax: — tarihning «yənilixi» bar («insaniy dunya məlum tüp prinsip boyiqə kəynigə kaytmay, dəwrlənməy «ilgiriləydu»»); ikkinqi kəzkarax: — tarih «dəwriylik» bolidu (yəni, gərqə imperiyələr pəyda bolup yokap tursimu, ḥeqkandak tüp əzgirixlər yaki «ilgiriləx»lər bolmaydu). Təwrat ḥəm Injilda ayan kilinoɣanki, məlum jəḥəttin xu ikki kəzkaraxning ḥər ikkisi tooɣridur. Əməliyəttə, tarihning ikki «tarihiy ekini»i bar. Ulardin biri «nijatlik ekini» — yəni, Hudaoɣa etikad kilip, Uning mənggü muddia-məkṣətlirigə baoɣlanoɣanlarning tarihiy ekini. Ikkinqisi, etikadsiz insanlarning tarihiy ekini — ular gunaḥning kulluki ḥəm əzlirining qirikliki tüpəylidin tügimәs bir dəwriylikkə qüxüp, uningoɣa əsir bolup kaloɣan bolidu. Kiyim-keqəkliridə əzgirixlər bolsimu, pən-tehnikida «ilgiriləxlər» bolsimu, əmma gunaḥ wə qiriklik katarlik tüp ḥadislər huddi ərdəkkə su yukmioɣandək xu peti keliweridu. Insan raketani ay xarioɣa yətküzəlsimu, əz mijəzini baxkuralmaydu.

«Nijatlik tarihiy ekini»ning tüp prinsipi Hudaning Ibraḥimoɣa: «**Mən sanga bəht-bərikət ata kilimən... sən arkilik yər yüzidiki barlik ailə-kəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən wədisidə ayan kilinidu («Yar.» 12:1-3). Hudaning bu məkṣitining ḥəm uzun wakit dawamida ajayib əməlgə axuruluxi Ibraḥimning Hudaning qakirikioɣa kulak

selip, iman-ixənqning birinqi kədəmlirini besixi bilən baxlinidu. Huda Ibrahimdin Ishakni, Ishaktin Yakupni, Yakuptin Israil həlkini qikiridu; U Өzining pak-mukəddəs harakterini Israiloƣa wəhiy bilən ayan kilidu; Israildin Məsih qikidu wə Məsihdin barlik insanlar üqün nijat həm mənggülük həyat qikidu.

Okurmənning kolidiki Təwratning «Batur hakimlar» degən kismida biz bu ikki «tarihiy ekin»ni kərimiz; halbuki, gunah wə qiriklikning dəwriyliki əng kərünərlik bolidu. Israilning tarihida biz xu «dəwriylik»ni pəwkul'addə bir xəkildə kərimiz: —

(a) Israil gunahliri tüpəylidin məlum birhil zulumoƣa uqraydu.
(ə) Israil Pərwərdigar aldida gunahidin yenip Uningoƣa: «Bizni kutkuzoƣaysən» dəp nida kilip pəryad kətüridu.
(p) Pərwərdigar ularni kutkuzux üqün bir kutkuzoƣuqi «batur hakim»ni turoƣuzidu.
(b) Israil yənə bir kətim gunahka, bolupmu butpərəslik gunahioƣa qüxüp ketidu.
(t) «Dəwriylik» yənə baxlinidu. Israil yənə bir kətim zulumoƣa uqraydu.

Muxu kətimlik zulum birinqi kətimkisidin eoƣirrak bolidu. U ularning zeminining baxka millətlər təripidin ixoƣal kilinixini əz iqigə aloƣan boluxi mumkin. Yukirida nəkil kəltürgən ayətlirimizdə (2:11-23də) bu «dəwriylik» yəkünlinidu.

Əməliyəttə Israilning tarihida xu «gunahlik dəwr» kayta-kayta təkrarlinidu. Okurmən «batur hakimlar» degən kitabda uning yəttə kətim kaytilanoƣinini baykaydu. Hudaning bu ixlarda tüp məksiti rosul Pawlusning «Rimliklaroƣa» yazoƣan hetidiki: «**Qünki yaritiloƣan kainat Hudaning lənitі astida kelip, bimənilikkə qəktürüldi. Bu, kainatning əz ihtiyari bilən əməs, bəlki uni Qəktürgüqining iradisi bilən boldi wə xundak ümidi bilən boldiki, kainatning əzimu qirkilixixi boloƣan kullukidin kutkuzulup, Hudaning pərzəntlirigə beoƣixlinidioƣan xan-xərəpkə təwə boloƣan hərlükkə erixtürülüxtin ibarət idi. Qünki pütkül kainatning hazirokiqə nalə-pəyad kətürüp, tuoƣut toloƣikining azabini birliktə tartiwalatkanlikini bilimiz**» degən sirlik bayanida təswirlinidu («Rim.» 8:20-22).

Pəkət insanlar əz kabiliyitidin, yəni əz-əzini gunahning kullukidin kutkuzuxidin ümidini üzgən bolsa, andin Məsihdə boloƣan nijatni kobul kilixka təyyar bolidu. Xu qaoƣkiqə bu «dəhxətlik dəwriylik» dawamlixiweridu. Mana bu «Batur hakimlar» degənning tüp həwiridur; Huda insanning «Meni kutkuzoƣaysən» degən nalə-pəryadini kütidu; Məsih kəlgüqə gunahtin tamamən kutulux yolining bolmaydioƣanlikini ukimiz.

Hudaning xu künlərdə Israiloƣa karatkan wakitlik məksiti «batur hakimlar»da tət kətim kaytlanoƣan bir bayanida puritilidu: —

«**Xu künlərdə Israilda heq padixah bolmidi; hərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni kilatti**» (17:5, 18:1, 19:1, 21:25). «**Xu künlərdə**» degən ibarə bizgə xuni ukturiduki, «Batur hakimlar» degən kitab pütülgən wakitlarda Israilda padixahlik bar idi; Samuil pəyoƣəmbərning xu məzkur hatirilərning muəllipi bolux ehtimaliki bar. Israilning halити padixah boloƣanda yahxirak bolidu; halbuki, ular yənə bexidin kəp aqqik ixlarni kəqüridu; xuning bilən ular padixah mukəmməl bolmisa, iximiz yənila qatak bolidikən, dəp bilip yetidu! Bu jəryanlar arkilik ularning arzu-ümidliri yənila pəkət «mukəmməl padixah» süpitidə boloƣan Məsihgila baoƣlinidu; Məsihning padixah bolidioƣanliki tooƣrisida «Yar.» 49:10də bexarət berilidu. Bu ixlar tooƣruluk

«ḳoxumqə səz»imizdə ḥəmdə «Samuil» wə «Padixaḥlar» degən kitablardiki «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»lərdə yənə tohtilimiz.

Oḳurmənning ḥayatidiki «gunaḥ dəwriyliki» «ḥakimlar»da hatiriləngəndək bolmisun, uning Hudaoʏa nida ḳilixi bilən əzining «nijatliḳ tarihi» baxlansun!

Kitabning ḳurulmisi wə məzmuni: —

(1) Israilning daim gunaḥḳa murəssə ḳilixi; Hudaning ularoʏa boloʏan sadaḳətliki (1-2-bablar)

(2) «Gunaḥning dəwriyliki» dawamlixidu; Hudaning «ḳutḳuzoʏuqi ḥakimlar»i — Otniəl, Əhud, Xamgar, Dəborah bilən Barak, Gideon, Tola, Yair, Elon, Ibzan, Abdon wə Ximxon (3-16-bablar)

(3) Israil tehimu buzuḳqilliḳḳa patidu: —

(a) Ximaliy tərəptiki butpərəslik («Dan»da)
(ə) Jənubiy tərəptiki buzuḳqiliḳ («Binyamin»da) (17-21-bablar)

••••••••

Batur Ңakimlar

Israillarning Ҡanaaniylar bilən jəng ҡilip, zeminini ҡismən igilixi

1 [1] Wə Yəxua wapat boloŋandin keyin xundaҡ boldiki, Israillar Pərwərdigardin: — Bizdin kim awwal qiҡip Ҡanaaniylar bilən soҡuxsun? — dəp soridi.
[2] Pərwərdigar səz ҡilip: — Yəhuda qiҡsun; mana, Mən zeminni uning ҡolioŋa tapxurdum, — dedi.
[3] U waҡitta Yəhuda akisi Ximeonoŋa: — Sən mening bilən billə Ҡanaaniylar bilən soҡuxuxҡa, manga qək taxlinip miras ҡilinoŋan zeminoŋa qiҡsang, mənmu sanga qək taxlinip miras ҡilinoŋan zeminoŋa sən bilən billə qiҡip soҡuximən, dewidi, Ximeon uning bilən billə qiҡti.
[4] Yəhuda u yərgə qiҡҡanda, Pərwərdigar Ҡanaaniylar wə Pərizziylərni ularning ҡolioŋa tapxurdi. Xuning bilən ular Bezək degən jayda ularni urup ҡirip, on ming adimini eltürdi.
[5] Ular Bezəktə Adoni-Bezək degən padixaһ bilən uqrixip ҡelip, uning bilən soҡuxup Ҡanaaniylar bilən Pərizziylərni urup ҡirdi.
[6] Adoni-Bezək ҡaqti, ular ҡooŋlap berip, uni tutuwelip, ҡollirining qong barmiҡi bilən putlirining qong barmiҡini kesiwətti.
[7] Xuning bilən Adoni-Bezək: — Əyni qaoŋda ҡollirining qong barmiҡi bilən putlirining qong barmiҡi kesiwetilgən yətmix padixaһ dastihinimning tegidiki uwaҡlarni terip yegənidi. Mana əmdi Huda mening ҡiloŋanlirimni əzümgə yandurdi, dedi.
Andin ular uni Yerusalemoŋa elip bardi, keyin u xu yərdə əldi.

[8] Yəhudalar Yerusalemoŋa ҳujum ҡilip xəһərni ixoŋal ҡiloŋanidi; ular u yərdə olturoŋuqilarni ҡiliqlap ҡirip, xəһərgə ot ҡoyuwətkənidi.
[9] Andin Yəhudalar qüxüp, taoŋliҡ rayon, jənubdiki Nəgəw wə Xəfələһ oymanliҡida turuwatҡan Ҡanaaniylar bilən soҡuxti.
[10] Andin Yəhudalar Ңebrondiki Ҡanaaniylaroŋa ҳujum ҡilip, Xexay, Aһiman wə Talmaylarni urup ҡirdi (ilgiri Ңebron «Kiriat-Arba» dəp atilatti).. [11] Andin ular u yərdin qiҡip, Dəbirdə turuwatҡanlaroŋa ҳujum ҡildi (ilgiri Dəbir «Kiriat-Səfər» dəp atilatti).

[12] Kaləb: — Kimki Kiriat-Səfərgə ҳujum ҡilip uni alsa, uningoŋa ҡizim Aksaһni hotunluҡҡa berimən, degənidi.
[13] Kaləbning ukisi Kenazning ooŋli Otniyəl uni ixoŋal ҡildi, Kaləb uningoŋa ҡizi Aksaһni hotunluҡҡa bərdi. [14] Wə xundaҡ boldiki, ҡiz yatliҡ bolup uning ҡexioŋa barar qaoŋda, erini atisidin bir parqə yər soraxҡa ündidi. Aksaһ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin: — Sening nemə təliping bar? — dəp soridi.

1:1 «Wə Yəxua wapat boloŋandin keyin xundaҡ boldiki...» — muxu jümlə «Wə» degən səz bilən baxlinip, «Batur Ңakimlar» degən kitabning «Yəxua» degən kitab bilən ziq baoŋlanoŋanliҡini kərsitidu. «Yəxua» 24:33-ayətni kərüng. Məzkur kitab «Yəxua» degən kitabning dawamidur.
1:1 Ңak. 20:18
1:2 «Yəhuda» — muxu yərdə Yəhuda ҡəbilisini kərsitidu.
1:3 «Ximeon» — muxu yərdə Ximeon ҡəbilisini kərsitidu.
«Sən mening bilən billə Ҡanaaniylar bilən soҡuxuxҡa, manga qək taxlinip miras ҡilinoŋan zeminoŋa qiҡsang,....» — muxu ayəttiki «sən», «mən», «manga», «uning» degənlər ҡəbilidiki kəp adəmlərni kəristidu.
1:5 «Adoni-Bezək» — bəlkim xu padixaһning ismi əməs, bəlkim uning unwani boluxi mumkin; mənisi «Bezəkning əmiri».
1:7 «...Andin ular *Adoni-Bezəkni* Yerusalemoŋa elip bardi, keyin u xu yərdə əldi» — Yəhuda wə Ximeonlarning Adoni-Bezəkni tirik ҡalduruxi Musa pəyoŋəmbər wə Yəxua pəyoŋəmbərning bu taipilər toоrisida tapiliоinioŋa hilap idi *(məsilən, «Ҡan.» 7:16, «Yə.» 10:40, 11:12)*.
1:8 «...xəһərni ixoŋal ҡiloŋanidi... xəһərgə ot ҡoyuwətkənidi» — bu ixlar aliҡaqan yüz bərgənidi. Yə. 15:63ni kərüng.
1:8 Yə. 15:63
1:9 Yə. 10:36; 11:21; 15:13
1:10 «Xexay, Aһiman wə Talmaylar» — bu üq adəm gigant idi *(«Yə.» 15:14)*.
– Dəsləptə Yəxua Ңebron xəһirini ҡolioŋa aloŋanidi *(Yə. 10:36-37)*. Ҡarioŋanda Ҡanaaniylar uni ҡayturuwaloŋanidi,
1:10 Yə. 10:36-37: 15:14
1:11 Yə. 15:15-19.
1:12 Yə. 15:16-19
1:14 «Aksaһ exəktin qüxüxigə Kaləb uningdin ... soridi» — bu ix səl sirliҡ tuyulidu. Nemixҡa otniyəlning əzi bu tələpni ҡoymaydu? Aksaһ toyoŋa baroŋanda uning atisimu uningoŋa ҳəmraһ bolup baroŋan bolsa kerək; xuning bilən Otniyəlningkigə baroŋanda Aksaһ əzi aldirap ketip biwasitə atisioŋa xu tələpni ҡoyoŋan bolsa kerək.

15 U jawab berip: — Meni alaḥidə bir
bərikətligəysən; sən manga Nəgəwdin
ḳaoŋjirak yər bərgənikənsən, manga
birnəqqə bulaknimu bərgəysən, dedi. Xuni
dewidi, Kaləb uningoŋa üstün bulaklar bilən
astin bulaklarni bərdi.

16 Musaning ḳeynatisining əwladliri boloŋan
Keniylər Yəḥudaoŋa ḳoxulup «Ḥormilik
Xəḥər»din qikip Aradning jənub təripidiki
Yəḥuda qəligə berip, xu yərdiki həlk bilən
billə turoŋanidi.
17 Yəḥuda bolsa akisi Ximeon bilən billə be-
rip, Zəfat xəḥiridə turuwatkan Ḳanaaniylarni
urup ḳirip, xəḥərni mutlək wəyran ḳildi;
xuning bilən xəḥərning ismi «Hormaḥ» dəp
ataloŋan.
18 Andin Yəḥudalar Gaza bilən uning ətrapini,
Axkelon bilən uning ətrapini, Əkron bilən
uning ətrapini igilidi. 19 Pərwərdigar Yəḥuda
bilən billə boloŋaq, ular taoŋlik yurtni məoŋlup
ḳilip aldi; lekin jiloŋidikilərni bolsa, ularning
təmür jəng ḥarwiliri boloŋaqka, ularni zemi-
nidin ḳooŋliwetəlmidi.
20 Ular Musaning buyruoŋinidək Ḥebronni
Kaləbkə bərdi. Xuning bilən Kaləb Anakning
üq ooŋlini u yərdin ḳooŋliwətti.

21 Lekin Binyaminlar bolsa Yerusalem-
da olturuwatkan Yəbusiylarni ḳooŋlap
qikiriwetəlmidi; xunga ta bügüngiqə
Yəbusiylar Binyaminlar bilən Yerusalemda
billə turmakta.

22 Yüsüpning jəməti Bəyt-Əlgə ḥujum ḳildi;
Pərwərdigar ular bilən billə idi. 23 Yüsüpning
jəməti Bəyt-Əlning əḥwalini bilip kelixkə
qarlioŋuqilarni əwətti (ilgiri xəḥərning nami
Luz idi).. 24 Qarlioŋuqilar xəḥərdin bir kixining
qikip keliwatkinini baykap uningoŋa: —
Xəḥərgə kiridioŋan yolni bizgə kərsitip
ḳoysang, sanga xapaət kərsitimiz, — dedi.
25 Xuning bilən xu kixi xəḥərgə kiridioŋan
yolni ularoŋa kərsitip ḳoydi. Ular berip
xəḥərdikilərni urup ḳiliqlidi; lekin u adəm
bilən ailisidikilərni aman ḳoydi.. 26 U adəm
keyin Ḥittiylarning zeminioŋa berip, xu
yərdə bir xəḥər bərpa ḳilip, namini Luz dəp
atidi. Ta bügüngiqə uning nami xundak
atalmakta.
27 Lekin Manassəḥlər bolsa Bəyt-Xeanni wə
uningoŋa ḳaraxlik kəntlərni, Taanakni wə
uningoŋa ḳaraxlik kəntlərni ixoŋal ḳilmidi;
ular Dor wə uningoŋa ḳaraxlik kəntlərdiki
həlkni, Ibleam wə uningoŋa ḳaraxlik
kəntlərdiki həlkni, Megiddo wə uningoŋa
ḳaraxlik kəntlərdiki həlkni ḳooŋliwətmidi,
zeminni almidi; Ḳanaaniylar xu zemin-
da turuwerixkə bəl baoŋloŋanidi.. 28 Israil
baroŋanseri küqəygəqkə Ḳanaaniylarni
əzlirigə ḥaxarqi ḳilip bekindurdi, lekin ular-
ni əz yərliridin pütünləy ḳooŋliwətmidi.
29 Əfraimlarmu Gəzərdə turuwatkan
Ḳanaaniylarni ḳooŋliwətmidi; xuning
bilən Ḳanaaniylar Gəzərdə ular bilən billə
turiwərdi.
30 Zəbulun nə Kitronda turuwatkanlarni nə

1:15 «sən manga Nəgəwdin ḳaoŋjirak yər bərgənikənsən» — ibraniy tilida pəkət «sən manga Nəgəwdin yər bərgənikənsən...» deyilidu. Əməliyəttə Dəbir degən xəḥər Nəgəwdə əməs *(Nəgəw Yəḥudaning jənubiy təripidiki qəllük idi)*; bəlki taoŋlik rayonda idi. Lekin ətrapida su az boloŋaqka, Aksaḥ xu yərni «Nəgəwdək *(demək, ḳaoŋjirak)* bir yər» dəp puritidu.

1:16 «Ḥormilik Xəḥər» — Yerihoning baxka bir nami. Yəxua Yeriho xəḥirini harabə ḳiloŋanidi *(«Yə.» 6:24)*; xunga «Ḥormilik Xəḥər» muxu yərdə Yerihoning ətraplirini kərsətsə kerək. **«Musaning ḳeynatisining əwladliri boloŋan Keniylər Yəḥudaoŋa ḳoxulup ... xu yərdiki həlk bilən billə turoŋanidi»** — bu həwərni berixning səwəbi Keniylərning Yəḥuda ḳabilisidikilərgə boloŋan amrakliḳini kərsitixtin ibarət bolsa kerək.

1:17 «Ḥormaḥ» — buning mənisi «wəyran ḳilix».

1:19 «...jiloŋidikilər» — baxka birhil tərjimisi: «... təwən yurttikilər».

1:20 Qəl. 14:24; Yə. 14:13

1:23 Yar. 28:19

1:25 «... xu kixi xəḥərgə kiridioŋan yolni ularoŋa kərsitip ḳoydi» — Yüsüpning jəmətidikilər xəḥərni alliḳaqan ḳorxiwaloŋanidi; bu kixi xəḥərgə kiridioŋan məhpiy yolni kərsitip ḳoyoŋan ohxaydu.

1:27 «Manassəḥlər» — oḳurmənlərning esidə barki, Yüsüp ḳəbilisi Manassəḥ ḳəbilisi wə Əfraim ḳəbilisi dəp ikkigə bəlünətti.

1:27 Yə. 17:11, 12

1:29 «Əfraimlarmu...» — yuḳiriḳi 27-ayəttiki izaḥatni kərüng. Yüsüp ḳəbilisi Manassəḥ ḳəbilisi wə Əfraim ḳəbilisi dəp ikkigə bəlünətti.

1:29 Yə. 16:10

Naҳalolda turuwatқanlarni қooлliwətmidi;
xuning bilən Қanaaniylar ularning arisida
olturaқlixip, ularoлa ҳaxarqi mədikar boldi.

31 Axir bolsa nə Akkoda turuwatқanlarni nə
Zidonda turuwatқanlarni қooлliwətmidi,
xundaқla Aҳlab, Aқzib, Ҳəlbaҳ, Afək
Rəҳoblarda turuwatқanlarnimu қooлli
wətmidi. 32 Xuning bilən Axirlar xu ze-
minda turuwatқanlarning arisida, yəni
Қanaaniylarning arisida olturaқlixip қaldi;
ular Қanaaniylarni əz yeridin қooлliwətmidi.
33 Naftalilar nə Bəyt-Xəməxtə turuwat-
қanlarni nə Bəyt-Anatta turuwatқanlarni
қooлliwətmidi; xuning bilən ular xu ze-
minda turuwatқanlarning arisida, yəni
Қanaaniylarning arisida olturaқlixip қaldi;
Bəyt-Xəməx wə Bəyt-Anattiki həlқ ularoлa
ҳaxarqi mədikar boldi.
34 Amoriylar Danlarni taoлliқ rayonoлa məjburiy
ҳaydəp qiқiriwetip, ularni jiloлa-tüzlənglikkə
qüxüxkə yol қoymidi. 35 Amoriylar Ҳərəs
teoқi, Ayjalon wə Xaalbimda turuwerixkə
niyət baoлlioлanidi; lekin Yüsüp jəmətining
қoli küqəygəndə, Қanaaniylar ularoлa ҳaxarqi
mədikar boldi. 36 Amoriylarning qegrisi bolsa
«Seriқ Exək dawini»din қoram texioлa ətüp
yuқiri təripigə baratti.

Pərwərdigarning Pərixtisining Israiloлa tənbiҳ berixi

2 1 Pərwərdigarning Pərixtisi Gilgaldin
Bokimoлa kelip: — Mən silərni Misirdin
qiқirip, ata-bowiliringlaroлa kəsəm қilip
bərgən zeminoлa elip kelip: «Mən silər
bilən қiloлan əҳdəmni əbədgiqə bikar қil
maymən; 2 Lekin silər bu zeminning həlқi
bilən ҳeqқandaқ əҳdə baoлlimanglar, bəlki
ularning қurbangaҳlirini buzup taxlixinglar
kerək» — degənidim; lekin silər Mening
awazimoлa қulaқ salmidinglar. Bu silərning
nemə қiloлininglar?! 3 Xunga Mən xu
qaoлda silərgə: «Xundaқ қilsanglar ularni
silərning aldinglardin қooлliwətməymən;
ular biқininglaroлa yantaқ bolup sanjilidu,
ularning ilaҳliri silərgə tor-tuzaқ bolidu» —
dəp agaҳlandurdum, — dedi.
4 Pərwərdigarning Pərixtisi barliқ Israillaroлa
bularni degəndə, ular ün selip yioлlap ketixti.
5 Xuning bilən bu jayning nami «Bokim» dəp
қoyuldi; ular xu yərdə Pərwərdigaroлa atap
қurbanliқlarni sundi.

Yəxua pəyoлəmbərning dəwridin keyin boloлan ixlar təkrar ətküzüx

6 Yəxua həlқni tarқitiwetiwidi, Israiллar
ҳərқaysisi əzlirigə miras қilinoлan zeminni
igiləx üqün қaytip ketixti. 7 Yəxuaning püt-
kül ҳayat künliridə, xundaқla Yəxuadin keyin
қaloлan, Pərwərdigarning Israil üqün қiloлan
ҳəmmə karamət əməllirini obdan bilgən
aқsaқallarning pütkül ҳayat künliridimu
Israil həlқi Pərwərdigarning ibaditidə bolup
turdi. 8 Əmdi Nunning ooлli, Pərwərdigarning
қuli Yəxua bir yüz on yexida wapat boldi.
9 Ular uni elip berip, Əfraim taoлliқ rayo-
nida, Gaax teoлining ximal təripidiki əz mi-
ras ülüxi boloлan Timnat-Serah degən jayda
dəpnə қildi. 10 Bu dəwrdikilərning ҳəmmisi
ələp əz ata-bowilirioлa қoxulup kətti; ular-
din keyin Pərwərdigarnimu tonumaydioлan,

1:30 «Naҳalol» — yaki «Naҳalal».
1:31 «Afək» — yaki «Afik».
1:36 «Seriқ Exək dawini» — bəzidə *(ibraniy tilioлa əgixip)* «Akrabbim dawini» dəp atilidu. **қoram texi»** — yaki «Sela». **«Amoriylarning qegrisi ... «Seriқ Exək dawini»din қoram texioлa ətüp yuқiri təripigə baratti»** — baxқa birhil tərjimisi: «Amoriylarning qegrisi bolsa «Seriқ Exək dawini»diki қoram texidin tartip yuқiri təripigə baratti».

2:1 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — «təbirlər»ni kərüng.
2:1 Yar. 17:7; Mis. 23:20-22; Қan. 29:13, 14
2:2 Қan. 7:2; 12:3
2:3 «ular biқininglaroлa yantaқ bolup sanjilidu» — yaki «ular silərni қiltaқlaroлa qüxüridu».
2:3 Mis. 23:33; 34:12; Қan. 7:16; Yə. 23:13
2:5 «Bokim» — mənisi «yioлlioлuqilar». **«... ular xu yərdə Pərwərdigaroлa atap қurbanliқlarni sundi»** — bu ixқa қarioлanda, «Pərwərdigarning Pərixtisi» ayan boloлan qaoлda, xu yərlərdə қurbanliқ қilsa bolatti. Adəttə pəқət Huda bekitkən jaydila қurbanliқ sunuxқa bolatti *(«Қan.» 12:5-14ni kərüng)*.
2:6 Yə. 24:28
2:9 «Timnat-Serah» — yaki «Timnat-Ҳərəs».

xundakla uning Israil üqün kiloɣan əməllirini bilmigən bir dəwr pəyda boldi.

Israilning gunaḥni üzlüksiz təkrarlixi

11 Xuningdin tartip Israil Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni kilip Baal-butlarning ibaditigə kirixti. 12 Ular əzlirini Misir zeminidin qikirip elip kəlgən ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarni taxlap, ətrapidiki taipilərning ilaḥliridin boloɣan yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularoɣa bax urup, Pərwərdigarning oɣəzipini kozoɣidi. 13 Ular Pərwərdigarni taxlap, Baal wə Axərahlarning kullukioɣa kirixti.. 14 Buning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa tutixip, harab kilinsun dəp, u ularni talan-taraj kiloɣuqilarning kolioɣa taxlap bərdi, yənə ətrapidiki düxmənlirining kolioɣa tapxurup bərdi; xuning bilən ular düxmənlirining aldida bax kətürəlmidi.. 15 Ular kəyərgə barmisun, Pərwərdigarning koli ularni apət bilən urdi, huddi Pərwərdigarning deginidək, wə Pərwərdigarning ularoɣa kəsəm kiloɣinidək, ular tolimu azablik ḥalətkə qüxüp kaldi.. 16 Andin Pərwərdigar ularning arisidin batur ḥakimlarni turoɣuzdi, ular Israillarni talan-taraj kiloɣuqilarning kolidin kutkuzup qikti. 17 Xundaktimu, ular əz ḥakimlirioɣa kulak salmidi; əksiqə ular yat ilaḥlaroɣa əgixip buzukluk kilip, ularoɣa bax urup qokundi; ata-bowilirining mangoɣan yolidin, yəni Pərwərdigarning əmrlirigə itaət kilix yolidin tezla qikip kətti; ular ḥeq itaət kilmidi. 18 Pərwərdigar kaqaniki ular üqün batur ḥakimlarni turoɣuzsa, Pərwərdigar ḥaman xu batur ḥakim bilən billə bolatti, batur ḥakimning ḥayat künliridə ularni düxmənlirining kolidin kutkuzup qikatti; qünki ularni harlap əzgənlər tüpəylidin kətürülgən aḫ-zarlarni angliɣan Pərwərdigar ularoɣa iqini aoɣritatti.

19 Lekin batur ḥakim ölüp ketixi bilənla, ular arkisioɣa yenip, yat ilaḥlaroɣa əgixip, ularning kullukioɣa kirip, ularoɣa bax uruxup, əzlirini ata-bowiliridinmu ziyadə buloɣaytti; ular nə xu kilmixliridin tohtimaytti, nə əz jaḥil yolidin ḥeq yanmaytti.. 20 Xuning bilən Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa kattik tutaxti, U: — «Bu ḥəlk Mən ularning ata-bowilirioɣa tapiliɣan əḥdəmni buzup, awazimoɣa kulak salmioɣini üqün, 21 buningdin keyin Mən Yəxua ölgəndə bu yurtta kalduroɣan taipilərdin ḥeqbirini ularning aldidin kooɣliwətməymən;. 22 buningdiki məksət, Mən xular arkilik Israilning ularning ata-bowiliri tutkandək, Mən Pərwərdigarning yolini tutup mangidioɣan-mangmaydioɣanlikini sinaymən» — dedi.
23 Xuning bilən Pərwərdigar xu taipilərni kaldurup, ularni nə dərḥalla zeminidin məḥrum kilip kooɣliwətmidi nə Yəxuaning kolioɣimu tapxurup bərmigənidi..

3 1 Təwəndikilər Pərwərdigar Kanaaniylar bilən boloɣan jəngni bexidin ətküzmigən Israilning əwladlirini sinax üqün kaldurup koyoɣan taipilər 2 (U Israillarning əwladlirini, bolupmu jəng-uruxlarni kərüp bakmioɣanlarni pəkət jəngni əgünsun dəp kalduroɣanidi): —
3 — ular Filistiylərning bəx əmirliki, barlik Kanaaniylar, Zidonluklar wə Baal-Ḥərmon teoɣidin tartip Hamat eoɣizioɣiqə Liwan taoɣlikida turuwatkan Ḥiwiylar idi;. 4 Ularni kaldurup koyuxtiki məksiti Israilni sinax, yəni ularning Pərwərdigarning Musaning wasitisi bilən ata-bowilirioɣa buyruoɣan əmrlirini tutidioɣan-tutmaydioɣanlikini bilix üqün idi. 5 Xuning bilən Israillar Kanaaniylar, yəni

---

2:13 **«Axərahlar»** ***yaki Axərah butlar»*** — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloɣan yaki nəkixlənгən boluxi mumkin.
2:14 **Zəb. 44:12-14; Yəx. 50:1**
2:15 **Law. 26; Kan. 28**
2:19 **Ḥak. 3:12**
2:21 **Yə. 23:13**
2:23 **«Xuning bilən Pərwərdigar xu taipilərni kaldurup, ularni ... nə Yəxuaning kolioɣimu tapxurup bərmigənidi»** — bu ayətlər, yəni 10-23-ayətlər «Batur Ḥakimlar» degən kitabning kiska yəkünidin ibarəttur.
3:3 **«Hamat eoɣizioɣiqə...»** — yaki «Libo-Ḥamatkiqə...».

Ңittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Ңiwiylar wə Yəbusiylar arisida turdi; [6] Israillar ularning ḳizlirioƣa əylinip, əz ḳizlirini ularning ooƣullirioƣa berip, ularning ilaһlirining ḳullukioƣa kirdi.

Birinqi «batur ҳakim» — Otniyəl

[7] Israillar Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni ḳilip, əz Hudasi Pərwərdigarni untup, Baallar wə Axəraһlarning ḳullukioƣa kirdi. [8] Xuning bilən Pərwərdigarning oƣəzipi Israilioƣa tutixip, ularni Aram-Naһaraimning padixaһi Ḳuxan-Rixataimning ḳolioƣa tapxurdi. Bu tərikidə Israillar səkkiz yiloƣiqə Ḳuxan-Rixataimoƣa beḳindi boldi.. [9] Israillar Pərwərdigaroƣa pəryad kətürgəndə, Pərwərdigar ular üqün bir ḳutḳuzoƣuqini turoƣuzup, u ularni ḳutḳuzdi. U kixi Kaləbning inisi Kenazning ooƣli Otniyəl idi.
[10] Pərwərdigarning Roһi uning üstigə qüxüp, u Israilioƣa ҳakimlik ḳildi; u jənggə qikiwidi, Pərwərdigar Aramning padixaһi Ḳuxan-Rixataimni uning ḳolioƣa tapxurdi; buning bilən u Ḳuxan-Rixataimning üstidin oƣalib kəldi.. [11] Xuningdin keyin zeminda ḳirik yiloƣiqə amanlik boldi; Kenazning ooƣli Otniyəl aləmdin ətti.

Israilning yənə gunaһ ḳilixi wə jazalinixi, «batur ҳakim Əһud»

[12] Andin Israillar yənə Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni ḳildi; ular Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni ḳiloƣaqḳa, u Moabning padixaһi Əglonni Israil bilən ḳarixilixixḳa küqləndürdi. [13] U Ammoniylar wə Amaləkiylərni əzigə tartip, jənggə qikip Israilni urup ḳirip, «Ңormilik Xəһər»ni ixoƣal ḳildi.. [14] Buning bilən Israillar on səkkiz yiloƣiqə Moabning padixaһi Əglonoƣa beḳindi boldi.
[15] Xuning bilən Israillar Pərwərdigaroƣa pəryad kətürdi; Pərwərdigar ular üqün bir ḳutḳuzoƣuqi, yəni Binyamin ḳəbilisidin boloƣan Gəraning ooƣli Əһudni turoƣuzdi; u solhay idi. Israil uning ḳoli bilən Moabning padixaһi Əglonoƣa sowoƣat əwətti.
[16] Əmdi Əһud əzigə bir gəz uzunluḳta ikki bisliḳ bir xəmxər yasatḳanidi; uni kiyimining iqigə, ong yotisining üstigə ḳisturuwaldi; [17] U xu ḥaləttə sowoƣatni Moabning padixaһi Əglonning aldioƣa elip kəldi. Əglon tolimu semiz bir adəm idi. [18] Əһud sowoƣatni təḳdim ḳilip boloƣandin keyin, sowoƣatni kətürüp kəlgən kixilərni kətküzüwətti; [19] andin əzi Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jaydin yenip, padixaһning ḳexioƣa kelip: — Əy padixaһ, məndə əzlirigə dəydioƣan bir məһpiyətlik bar idi, — dewidi, padixaһ: — Jim tur! — dedi. Xuning bilən ətrapidiki hizmətkarlarning һəmmisi sirtḳa qikip kətti.. [20] Andin Əһud padixaһning aldioƣa kəldi; padixaһ yaloƣuz salḳin balihanida olturatti. Əһud: — Məndə sili üqün Hudadin kəlgən bir səz bar, dewidi, padixaһ orunduḳtin ḳopup ərə turdi. [21] Xuning bilən Əһud sol ḳolini uzitip ong yotisidin xəmxərni suoƣurup elip, uning ḳorsikioƣa tikti. [22] Xundaḳ ḳilip xəmxərning dəstisimu tioƣi bilən ḳoxulup kirip kətti, semiz eti xəmxərni ḳisiwaloƣaqḳa, Əһud xəmxərni ḳorsikidin tartip qikiriwalmidi; üqəy-poḳi arḳidin qikti.. [23] Andin Əһud dalanoƣa qikip, balihanining ixiklirini iqidin etip ḳuluplap ḳoydi. [24] U qikip kətkəndə, padixaһning hizmətqiliri kelip ḳarisa, balihanining ixikliri ḳuluplaḳlik idi. Ular: — Padixaһ salḳin əydə qong tərətkə olturoƣan bolsa kerək, dəp oylidi..
[25] Ular uzun saḳlap kirmisək sət bolarmu

3:8 «Hamat eoƣizioƣiqə...» — «Aram-Naһaraim» yaki «Mesopotamiya», yəni «Ikki dəryaning otturisidiki rayon».
3:10 «Aram» — «Suriyə»ning ḳədimki nami.
3:13 «Ңormilik Xəһər» — Yerihoning baxḳa bir nami.

3:19 «Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jay...» — yaki «Gilgalning yenidiki tax oymilar bar jay oyma butlar...» yaki «Gilgalning yenidiki taxliḳlar...». **«Jim tur!»** — bu buyruḳ muxu yərdə «Bu məһpiy һəwərni hizmətkarlirim aldida demə, mən haliy boluxum kerək» degən mənidə bolsa kerək. Xunga hizmətkarliri qekinidu.
3:22 «... üqəy-poḳi arḳidin qikti» — ayətning bu ahirḳi ḳismining baxḳa ikki-üq tərjimiliri bar: «u *(xəmxər)* arḳidin qikti», «u *(xəmxər)* ikki puti otturisidin qikti», «u *(Əһud) (balihanining)* kəynidin qikti».
3:24 «qong tərətkə olturoƣan bolsa kerək» — ibraniy tilida: «putlirini yapḳan bolsa kerək» degən sözlər bilən ipadilinidu.

dəp oylaxti; u yənila balihanining ixiklirini aqmioŋandin keyin, aqkuqni elip ixiklərni eqiwidi, mana, hojisining yərdə ölük yatkinini kərdi. [26] Əmdi ular ikkilinip karap turoŋan wakʼtida, Əhud kəqip qikkanidi; u tax oymilar bar jaydin ətüp, Seirahka kəqip kəlgənidi. [27] Xu yərgə yətkəndə, u Əfraim taoŋlik rayonida kanay qeliwidi, Israillar uning bilən birgə taoŋlik rayondin qüxti, u aldida yol baxlap mangdi. [28] U uloroa: — Manga əgixip yürünglar, qünki Pərwərdigar düxmininglar Moabiylarni kolunglaroa tapxurdi, — dewidi, ular uningoa əgixip qüxüp, Iordan dəryasining keqiklirini tosup, heqkimni ətküzmidi. [29] U wakʼitta ular Moabiylardin on mingqə əskərni eltürdi; bularning hammisi təmbəl palwanlar idi; ulardin heqbir adəm kəqip kutulalmidi.

[30] Xu küni Moab Israilning kolida besikturuldi. Zemin səksən yiloqiqə amantinqlikʼta turdi.

Xamgar

[31] Əhuddin keyin Anatning ooŋli Xamgar hakim boldi; u altə yüz Filistiyəlikni birakla kala sanjioquq bilən eltürdi; umu Israilni kutkuzdi.

Dəborah wə Barak

4 [1] Əmdi Əhud wapat boloŋandin keyin Israillar Pərwərdigarning nəzirida yənə rəzil boloŋanni kiloqili turdi. [2] Xuning bilən Pərwərdigar ularni Kanaaniylarning padixahi Yabinning kolioa taxlap bərdi. Yabin Hazor xəhiridə səltənət kilatti; uning koxun sərdarining ismi Sisera bolup, u Haroxət-Goyim degən xəhərdə turatti. [3] Israillar Pərwərdigaroa nalə-pəryad kətürdi, qünki Yabinning tokkuz yüz təmür jəng harwisi bolup, Israillaroa yigirmə yildin buyan tolimu zulum kilip kəlgənidi.

[4] U wakʼitta Lapidotning hotuni Dəborah degən ayal pəyoŋəmbər Israiloa hakim idi. [5] U Əfraim taoŋlikʼidiki Ramah bilən Bəytəlning otturisidiki «Dəborahning horma dərihi»ning tüwidə olturatti; barlik Israillar dəwaliri tooqrisida həküm sorioqili uning kexioa kelətti.

[6] U adəm əwətip Naftali yurtidiki Kədəxtin Abinoamning ooŋli Barakni qakʼirtip kelip, uningoa: — Mana, Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak əmr kiloŋan əməsmu?! U: — Sən berip Naftalilar kəbilisi həm Zəbulun kəbilisidin on ming adəmni özüng bilən billə elip Tabor teoqioa qikkin; [7] xuning bilən Mən Yabinning koxun sərdari Siserani jəng harwiliri wə koxunliri bilən koxup Kixon ekinining boyioa, sening kexingoa baroqusi niyətkə selip, uni kolungoa tapxurimən degən, — dedi.

[8] Barak uningoa: — Əgər sən mən bilən billə barsang, mənmu barimən. Sən mən bilən barmisang, mənmu barmaymən! — dedi.

[9] Dəborah jawabən: — Makul, mən sən bilən barsam baray; halbuki, səpiring sanga heq xan-xərəp kəltürməydu; qünki Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining kolioa tapxuridu, — dedi. Xuning bilən Dəborah kopup Barak bilən billə Kədəxkə mangdi.

3:29 «...ular Moabiylardin on mingqə əskərni eltürdi...» — bu on mingqə əskər bəlkim Moabning Israillarni kullukʼta qing tutup turux üqün Israil zeminini idarə kilixka kalduroŋan koxuni bolsa kerək. Əhudning Iordan dəryasining keqiklirini tosuxi ularning Moab zemininoa kəqix yolini tosuxtin ibarət idi. **«... təmbəl palwanlar...»** — yaki «... semiz palwanlar..».

3:31 «əhuddin keyin Anatning ooŋli Xamgar hakim boldi... umu Israilni kutkuzdi» — Xamgarning Filistiylər bilən jəng kiloŋanlikʼi uning Israilning məoŋrib təripidə, dengiz boyidiki tüzlənglikʼtə hakim ikənlikini kərsitixi mumkin. 4:1gə karioŋanda, «Dəborah wə Barak» Xamgar bilən zamandax bolsa kerək; lekin ular zeminning ximal wə xərk təripidə hakimlik kilatti.

4:2 «Kanaaniylarning padixahi Yabin...» — «Yabin» Hazor padixahining ismi əməs, bəlki uning unwani boluxi mumkin. **«... Yabinning kolioa taxlap bərdi»** — ibraniy tilida «Yabinning kolioa setip bərdi». **«Haroxət-Goyim degən xəhər...»** — yaki «Taipilərning ormanlik xəhiri».

4:2 1Sam. 12:9

4:6 «... Pərwərdigar mundak əmr kiloŋan əməsmu?!» — yaki «... Pərwərdigar sanga əmr kiloŋan əməsmu?».

4:6 Ibr. 11:32

4:7 Zəb. 83:9-10

4:9 «... Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining kolioa tapxuridu» — ibraniy tilida «Pərwərdigar Siserani bir ayal kixining kolioa setip beridu».

10 Barak Zəbulunlar wə Naftalilarni Kədəxkə
qakirtti; xuning bilən on ming adəm uningoɣa
əgəxti; Dəborahmu uning bilən qikti 11 (xu
qaoɣda Keniylərdin boloɣan Ҳəbər əzini
Musaning kəyninisi Ҳobabning nəslidin
boloɣan keniylərdin ayrip qikip, Kədəxning
yenidiki Zaanaimning dub dərihining yenida
qedir tikkənidi)..

12 Əmdi Siseraoɣa: — Abinoamning ooɣli
Barak Tabor teoɣioɣa qikiptu, degən həwər
yətküzüldi. 13 Xuni anglap Sisera barlik
jəng ҳarwilirini, yəni tokkuz yüz təmür
jəng ҳarwisini wə barlik əskərlirini yioɣip,
Ҳaroxət-Goyimdin qikip, Kixon ekinining
yenida toplidi.
14 Dəborah Barakka: — Kopkin; bügün
Pərwərdigar Siserani sening kolungoɣa
tapxuridioɣan kündür. Mana, Pərwərdigar
aldingda yol baxlioɣili qikti əməsmu?!
— dedi. Xuni dewidi, Barak wə on ming
adəm uningoɣa əgixip Tabor teoɣidin qüx-
ti. 15 Pərwərdigar Siserani, uning ҳəmmə
jəng ҳarwiliri wə barlik koxunini koxup
Barakning kiliqi aldida tiripirən kildi; Sise-
ra əzi jəng ҳarwisidin qüxüp, piyadə kəqip
kətti..
16 Barak jəng ҳarwilirini wə koxunni Ҳaroxət-
Goyimgiqə koɣlap bardi; Siseraning barlik
koxuni kiliq astida yikildi, birimu kalmidi.
17 Lekin Sisera piyadə kəqip, Keniylərdin
boloɣan Ҳəbərning ayali Yaəlning qedirioɣa
bardi; qünki Ҳazorning padixahi Yabin bilən
Keniylərdin boloɣan Ҳəbərning jəməti ottu-
risida dostluk alakisi bar idi.
18 Yaəl Siserani karxi elixka qikip uningoɣa: —
Əy hojam, kirginə! Korkma, meningkigə kir-
gin, dedi.
Xuning bilən Sisera uning qedirioɣa kirdi, u
uning üstigə yotkan yepip koydi.
19 U uningoɣa: — Mən ussap kəttim, manga
bir otlam su bərginə, dewidi, ayal berip süt
tulumini eqip, uningoɣa iqküzüp, andin yənə
uni yepip koydi..
20 Andin Sisera uningoɣa: — Sən qedirning
ixikidə sakɣap turoɣin. Birkim kelip səndin: —
Bu yərdə birərsi barmu, dəp sorisa, yok dəp
jawab bərgin, — dedi.
21 Əmdi Ҳəbərning ayali Yaəl kopup, bir qe-
dir kozukini elip, kolida bolkini tutkiniqə
xəpə qikarmay uning kexioɣa bardi; u ҳerip
kətkəqkə, kattik uhlap kətkənidi. Yaəl uning
qekisigə kozukni xundak kaktiki, kozuk qe-
kisidin ətüp yərgə kirip kətti. Buning bilən u
əldi.
22 Xu qaoɣda, Barak Siserani koɣlap kəldi,
Yaəl aldioɣa qikip uningoɣa: — Kəlgin, sən
izdəp kəlgən adəmni sanga kərsitəy, — dedi.
U uning qedirioɣa kirip kariwidi, mana Sisera
ölük yatatti, kozuk tehiqə qekisigə kekikliк
turatti.
23 Xundak kilip, Huda xu küni Kanaan
padixahi Yabinni Israillarning aldida
təwən kildi. 24 Xu wakittin tartip Israillar
baroɣanseri küqiyip, Kanaan padixahi Ya-
bindin üstünlükni igilidi; ahirda ular Kanaan
padixahi Yabinni yokatti.

Nusrət nəzmisi

5 1 Xu küni Dəborah wə Abinoamning ooɣli
Barak mundak nəzmə okudi: —

2 Israilda yetəkqilər yol baxlioɣini üqün,
Həlk ihtiyarən əzlirini pida kiloɣini üqün,
Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədhiyə okunglar!
3 Əy padixahlar, anglanglar,
Əy əmirlər, kulak selinglar!
Mən, mən Pərwərdigaroɣa atap nəzmə
okuymən,
Mən Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa küy
eytimən.
4 I Pərwərdigar, sən Seirdin qikkiningda,
Edomning yayliкidin qikip yürüx
kiloɣiningda,
Yər titrəp, asmanlardin sular tamqidi,

4:11 «kəyninisi Ҳobab» — ibraniy tilida «kəynini» degən bu səz kixining ayalidiki ҳərkandak ər kerindixini bildürələydu.
4:11 Qəl. 10:29; Ҳak. 1:16
4:15 Zəb. 83:9-10
4:19 Ҳak. 5:25

Xundaқ, bulutlar yamoƣurlirini yaoƣdurdi;
5 Taoƣlar Pərwərdigarning aldida təwrəndi,
Ənə Sinay teoƣimu təwrinip kətti,
Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida.
6 Anatning ooƣli Xamgarning künliridə,
Ңəm Yaəlning künliridə,
Qong yollar taxlinip ҝelip,
Yoluqilar əgri-toқay qioƣir yollar bilən mangatti;
7 Israilda əzimətlər yoқap kətti,
Taki mənki Dəborah ҝozoƣilip,
Israilda bir ana süpitidə pəyda boloƣinimoƣiqə.
8 Israillar yengi ilahlarni tallidi;
Urux dərwazilirioƣa yetip kəldi.
Ҝirik mingqə Israillikning arisida,
Ya bir ҝalқan ya bir nəyzə tepilisiqu?!
9 Ҝəlbim Israilning əmirlirigə ҝayildur,
Ular həlқ arisida əzlirini ihtiyarən pida ҝildi;
Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədhiyə oқunglar!
10 I aқ exəklərgə mingənlər,
I nəpis zilqilərning üstidə olturoƣanlar,
I yolda yürgənlər, kəngül bəlünglar!
11 Su əkilidioƣan jaylarda olja bəlüxüwatқanlarning juxқun awazilirini anglanglar!
Ular xu yərlərdə Pərwərdigarning ңəққaniy əməllirini mədhiyiləp,
Uning Israildiki əzimətlirining ңəққaniy əməllirini təriplixidu.
Xu waқitta Pərwərdigarning həlқi qüxüp dərwazilaroƣa yetip kelip: —

12 «I Dəborah, oyoƣan, oyoƣan!
Oyoƣan, oyoƣan, oƣəzəl eytқin!
Ornungdin tur, i Barak,
Əsirliringni yalap mang, i Abinoamning ooƣli!» — deyixidu.
13 Mana həlқning az bir ҝaldisi aliyjanablaroƣa əgixix üqün qüxti,
Pərwərdigarning həlқi yenimoƣa palwan kəbi qüxüp kəldi.
14 Mana, Əfraimlardin Amaləktə yiltiz tartip ҝaloƣanlar kəldi;
Mana, Binyaminlarmu ҝowmliringoƣa ҝoxulup əgixip kəldi;
Makirdin əmirlər qüxüp kəldi,
Zəbulundin sərdarlik ңasisini tutқanlar yetip kəldi.
15 Issakarning əmirliri Dəborahқa ҝoxuldi;
Barak nemə ҝiloƣan bolsa Issakarmu xundaқ ҝilip,
Uning kəynidin jiloƣioƣa tap basturup etilip qüxti!
Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluƣ niyətlər ҝəlbirigə pükülgənidi!
16 Sən nemixқa ҝotanlarning iqidə turup,

5:4 Zəb. 68:7, 8, 9

5:5 «... Ənə Sinay teoƣimu təwrinip kətti, Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida» — yaki «yəni Sinay teoƣida ayan boloƣan Hudaning aldida,

–— Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida».

5:5 Mis. 19:18; Zəb. 68:15, 16, 17; 97:5

5:7 «Israilda əzimətlər yoқap kətti» — yaki «Israilda kəntқixlaқlar yoқap kətti».

5:8 «Urux dərwazilirioƣa yetip kəldi» — demək, Israil tirik Hudani taxlap butlarni talliwaloƣini üqün Hudaning xu jazasi ularning bexioƣa qüxti.

5:10 «nəpis zilqilərning üstidə olturoƣanlar» — yaki «toқumlarning üstidə olturoƣanlar». **«I aқ exəklərgə mingənlər, i nəpis zilqilərning üstidə olturoƣanlar, i yolda yürgənlər...»** — bu ayəttə puritiloƣan mənə bəlkim «I, Israilda ңazir raңət künlərni kərgüqilər, silər üqün əz ңayatini təwəkkül ҝiloƣanlarni əslənglar!» degəndək boluxi mumkin.

5:11 «Su əkilidioƣan jaylarda olja bəlüxüwatқanlar...» — demək, nusrət ҝazanoƣanliқtin ңətta su əkəlgili qiққanlarmu oljidin əzara bəlüxidu.

–Baxқa birhil tərjimisi: — «Okyaqilarning oƣowoƣasidin ҝutuloƣanlar su alidioƣan jaylarda turup, Pərwərdigarning ңəққaniy əməllirini mədhiyiləp, uning Israildiki əzimətlirining ңəққaniy əməllirini təriplixidu. Xu waқitta...».

5:12 «I Dəborah, oyoƣan, oyoƣan! ... ornungdin tur, i Barak!...» — 12-ayəttiki nəzmə həlқ ҝeqip qiқiwaloƣan taoƣliқtin aman-esən qüxüp, əz xəңirining dərwazilirioƣa kəlgəndə huxalliқidin Dəborah wə Barakқa eytқan səyünüx sözliri bolsa kerək.

5:13 «Mana həlқning az bir ҝaldisi aliyjanablaroƣa əgixix üqün qüxti» — demək, Hudaoƣa sadiқ boloƣan «həlқ ҝaldisi» az bolsimu, Barak wə baxқa jasarətlik əzimətlərgə əgaxkən. Baxқa birhil tərjimisi: «Həlқning az bir ҝaldisi küqlüklərning üstidin oƣalib kəldi». **«Pərwərdigarning həlқi yenimoƣa palwan kəbi qüxüp kəldi»** — baxқa birhil tərjimisi: «Pərwərdigarning həlқi zalimlaroƣa ҝarxi qiқixқa mening yenimoƣa qüxti». Bu ayətning yənə birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

5:14 «Mana, Əfraimlardin Amaləktə yiltiz tartip ҝaloƣanlar kəldi» — Əfraim kəbilisi əslidə Amaləklərning zeminini igiligən wə ularni ңəydiwətkənidi. **«Makirdin...»** — «Makir» muxu yərdə Manassəң kəbilisigə wəkillik ҝilidu.

5:15 «Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida» — yaki «Rubənning eқinlirining boyida». **«Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluƣ niyətlər ҝəlbirigə pükülgənidi!»** — bu naңayiti ңəjwiy, kinayilik gəp. Rubənlərdə xunqə yüksək niyət boloƣini bilən ңeqnemə ҝilmidi *(16-ayətni kərüng)*.

Қoylaroɣa qelinoɣan nəyning awazini
anglaxni halap қalding?
Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida
xunqə uluoɣ niyətlər қəlbliriɣə pükülgənidi!
17 Gileadlar bolsa Iordan dəryasining u
təripidə turup қaldi;
Danlarmu nemixқa kemilərning yenida
tohtap қaldi?
Axirlar bolsa dengiz boyida jim olturuwaldi,
Dengiz қoltuқlirida turup қaldi.
18 Zəbulunlar janlirini ələümgə təwəkkül қildi;
Naftalilarmu jəng məydanidiki yuқiri jaylarda ҳəm xundaқ қildi!

19 Padixaҳlar ҳəmmisi kelip, soқuxti,
Қanaaniylarning padixaҳlirimu uruxқa
qiқti;
Taanaқta, Megiddoning su boylirida uruxti.
Lekin bir'azmu kümüx olja alalmidi!
20 Asmanlarda yultuzlarmu jəng қildi,
Orbitiliridin Siseraoɣa қarxi jənggə atlandi.
21 Kixon dəryasining eқini düxmənni eқitip
kətti;
Xu қədimiy dərya, u Kixon dəryasidur!
Əy mening jenim, pütün küqüng bilən aloɣa
baskin!
22 Ularning atlirining tuyaқliri takirang-
takirang қilmaқta,
Tulparliri qapmaқta, qapmaқta.
23 Mərozoɣa lənət oқunglar, dəydu
Pərwərdigarning Pərixtisi,
U yərdə olturoɣuqilaroɣa lənət oқunglar,
Қattiқ lənət oқunglar;
Qunki ular Pərwərdigaroɣa yardəmgə
kəlmidi,
Zalimlaroɣa қarxi Pərwərdigaroɣa yardəmgə
kəlmidi.

24 Ayallar iqidə kəniylik Ҳəbərning ayali Yaəl
bəht-bərikətlənsun,
Qedirda turoɣan ayallar iqidə u bəht-bərikət
tapsun!
25 Sisera su soriwidi, u uningoɣa süt bərdi,
Esilzadilərgə layiқ bir қaqida қaymaқ tutti;
26 U sol қolini qedir қozuқioɣa,
Ong қolini təmürqining bolқisioɣa uzatti;
Siserani urup,
Bax səngükini qeқip,
Qekisidin yanjip ətküzüwətti.
27 Sisera uning ikki putining arilikioɣa
қiysaydi,
U yiқildi, u ələüktək yatti,
U uning ikki putining arilikioɣa қiysaydi, u
yiқildi,
Қiysayoɣan yərdə u yiқilip, jan bərdi.

28 Siseraning anisi pənjiridin sirtқa səp saldi,
U pənjirining rojikidin towlap: —
«Uning jəng ҳarwisi nemixқa xunqə
uzaққiqə kəlməydu?
Jəng ҳarwilirining atlirining tuyaқ sadasi
nemixқa xunqə ҳayal bolidu? — dedi.
29 Uning dedəkliri arisida danalar jawab beridu,
Xundaқla, u dərwəқə əz-əzigə jawab beridu:
—
30 «Ular oljilirini yioɣip bəlüxüwatқan bolmisun yənə?!
Ҳərbir ərkəkkə ayaoɣ asti қilixқa bir-ikkidin
қiz təgkəndu,
Siseraoɣa rəngdar kiyimlər,
Gül kəxtiləngən rəngdar kiyimlərdin olja
təgkəndu,
Bulangqining boynioɣa aldi-kəyni
kəxtiləngən rəngdar kiyimlər təgkən bolsa
kerək!
31 I Pərwərdigar, Sening barliқ düxmənliring
ənə xundaқ yoқitiloɣay!

5:21 «Kixon dəryasining eқini ularni eқitip kətti» — muxu sözlər yuқiriқi «asmanlardiki yultuzlar jəng қildi» degən sözlərni yorutidu. Yazda Kixon dəryasi eқinida su yoқ deyərlik bolidu; қixta küqlük aқidu. Xunga, xu hulasigə kelimizki, ҳawa rayi əzgirip, kəp yamoɣur yaoɣқaqқa, Kixon dəryasi texip, Siseraning jəng ҳarwilirini eқitip kətti yaki ularni patқaққa paturup қoydi *(4-ayəttə xu қattiқ yamoɣur tiloɣa elinidu)*.

5:23 «Zalimlaroɣa қarxi Pərwərdigaroɣa yardəmgə kəlmidi» — yaki «Baturlirini elip, Pərwərdigaroɣa yardəmgə kəlmidi».

5:26 «*Yaəl* sol қolini qedir қozuқioɣa, ... qekisidin yanjip ətküzüwətti» — bu ayətlərgə қarioɣanda Yaəl Siseraning bexioɣa қaққan қozuқni bolқa bilən üq қetim uroɣan.

5:30 «Bulangqining boynioɣa aldi-kəyni kəxtiləngən rəngdar kiyimlər təgkən bolsa kerək!» — yaki «Mening boynumoɣa ikki aldi-kəyni kəxtiləngən kiyimlər olja қilip təgkən bolsa kerək!».

Lekin Seni səygənlər ḳuyaxning
ərləwatḳandiki ḳudritidək küḳlük boloɣay!».
Xuning bilən zemin ḳirik yiloɣiḳə tinq-
amanlik tapti.

Israilning gunaҳ ḳilixi, jazalinixi; Hudaning Gideonni ҳakimlikḳa qaḳirixi

6 [1] Israillar Pərwərdigarning nəzidə rəzil
boloɣanni ḳildi; xuning bilən Pərwərdigar
ularni yəttə yiloɣiḳə Midiyaniylarning ḳolioɣa
tapxurup bərdi. [2] U wakitta Midiyaniylar
Israilning üstidin oɣalib kelip, Israil
Midiyaniylarning səwəbidin əzliri üqün
taoɣlardin, əngkürlərdin wə ḳoram taxlardin
panah jaylarni yasidi.
[3] Ҳər ḳetim Israillar uruḳ terioɣanda xundaḳ
bolattiki, Midiyaniylar, Amaləkiylər wə
məxriḳtikilər kelip ularoɣa ҳujum ḳilatti.
[4] Ularoɣa ҳujum ḳilixḳa bargahlarni tikip,
zemindiki ҳosulni wəyran ḳilip, Gazaoɣiqə
Israiloɣa ҳeqḳandaḳ axlik ḳaldurmay,
ularning ḳoy, kala, exəklirinimu elip ketətti.
[5] Qünki ular qekətkilərdək kəp bolup, əz
mal-qarwiliri wə qedirlirini elip kelətti;
ularning adəmliri wə təgiliri san-sanaḳsiz
bolup, zeminni wəyran ḳilix üqün tajawuz
ḳilatti. [6] Xuning bilən Israil Midiyaniylarning
aldida tolimu har ҳalətkə qüxüp ḳaldi; andin
Israillar Pərwərdigaroɣa nalə-pəryad kətürdi.

[7] Midiyaniylarning dəstidin Israil
Pərwərdigaroɣa pəryad kətürginidə
xundaḳ boldiki, [8] Pərwərdigar Israiloɣa bir
pəyoɣəmbərni əwətti. U kelip ularoɣa: —
Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: «Mən silərni Misirdin qiḳirip,
«ḳulluḳ makani»din elip qiḳḳanidim;
[9] silərni misirliḳlarning ḳolidin, xundaḳla
silərgə barliḳ zulum ḳiloɣuqilarning ḳolidin
ḳutḳuzup, ularni aldinglardin ḳoɣliwetip,
ularning zeminini silərgə bərdim [10] wə
silərgə: «Mana, Mən Pərwərdigar silərning
Hudayinglardurmən; silər Amoriylarning
zeminida turoɣininglar bilən ularning
ilaҳliridin ḳorḳmanglar» degənidim. Lekin
silər Mening awazimoɣa ḳulaḳ salmidinglar»,
— dedi.
[11] Andin Pərwərdigarning Pərixtisi ke-
lip Ofraҳ degən jayda Abiezər jəmətidiki
Yoaxḳa təwə boloɣan dub dərihining tüwidə
olturdi. U wakitta Yoaxning ooɣli Gideon
Midiyaniylarning bulangqilikidin saḳlinix
üqün xarab kəlqiki iqidə buoɣday tepiwatatti.
[12] Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa
kerünüp: — Əy jasarətlik palwan, Pərwərdigar
sən bilən billidur! — dedi.
[13] Gideon uningoɣa jawab berip: — I hojam,
əgər Pərwərdigar biz bilən billə boloɣan bol-
sa, bu kərgülüklər nemixḳa üstimizgə kəldi?
Ata-bowilirimiz bizgə səzləp bərgən uning
barliḳ məjiziliri ḳeni? Bular tooɣrisida ata-
bowilirimiz: «Mana, Pərwərdigar bizni Mi-
sirdin qiḳirip kəlmigənmidi?» — dedi. Lekin
bügünki kündə Pərwərdigar bizni taxlap,
Midiyanning ḳolioɣa tapxurup bərdi! — dedi.
[14] Pərwərdigar uningoɣa ḳarap: — Sən muxu
küqünggə tayinip, berip Israilni Midiyanning
ḳolidin ḳutḳuzoɣin! Mana, Mən seni əwətkən
əməsmu? — dedi.
[15] Gideon Uningoɣa: — I Rəb, mən Israilni
ḳandaḳ ḳutḳuzalaymən? Mening ailəm bolsa
Manassəҳ ḳəbilisi iqidə əng namriti, əzüm
atamning jəmətidə əng kiqikidurmən, —
dedi.
[16] Pərwərdigar uningoɣa: — Mən jəzmən sən
bilən billə bolimən; xunga sən Midiyanlarni
bir adəmni uroɣandək urup ḳirisən, — dedi.
[17] Gideon Uningoɣa iltija ḳilip: — Mən
nəziringdə iltipat tapḳan bolsam, mən
bilən səzləxküqining ҳəḳiḳətən Sən
Əzüng ikənlikigə bir alamət kərsətkəysən;
[18] ətünimən, mən yenip kelip əz ҳədiyə-
ḳurbanliḳimni aldingoɣa ḳoyoɣuqə bu yərdin
kətmigəysən, — dedi.

6:2 «ḳoram taxlardin panah jaylarni yasidi» — yaki «ḳoroɣanlardin panah jaylarni yasidi». Ibraniy tilida «istiҳkamlik jaylardin panah jaylarni yasidi».

6:10 2Pad. 17:35, 38

6:11 «... xarab kelqiki iqidə buoɣday tepiwatatti» — xarab kəqlikidə buoɣday tepix tolimu ḳolaysiz, əlwətə; bu Gideonning Midiyaniylardin ḳorḳḳanlikini kərsitidu.

6:14 1Sam. 12:11; Ibr. 11:32

U jawab berip: — Sən yenip kəlgüqə kütimən, dedi.
19 Gideon berip əygə kirip bir ooɣlaқni təyyarlap, bir əfaҳ esil undin petir nan pixurup, gəxni sewətkə selip, xorpisini koriоɣa usup bularni uning қexioɣa elip kelip, uningoɣa sundi (U tehiqə dub dərihining tüwidə olturatti).. 20 Andin Hudaning Pərixtisi uningoɣa: — Bu gəx bilən petir nanlarni elip berip, muxu yərdiki қoram taxning üstigə қoyup, xorpini təkkin, — dewidi, u xundaқ қildi. 21 Pərwərdigarning Pərixtisi қolidiki ҳasini uzitip uqini gəx bilən petir nanlaroɣa təkküziwidi, қoram taxtin ot qiқip, gəx bilən petir nanlarni yəp kətti. Xu ҳaman Pərwərdigarning Pərixtisimu uning kəzidin oɣayib boldi.
22 Xuning bilən Gideon uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bilip: — Apla, i Rəb Pərwərdigar! Qataқ boldi, qünki mən Pərwərdigarning Pərixtisi bilən yüzmuyüz kərüxüp қaldim...! — dedi.
23 Lekin Pərwərdigar uningoɣa: — Hatirjəm boloɣin! Қorқmioɣin, əlməysən, — dedi..
24 Xuning bilən Gideon Pərwərdigaroɣa atap u yərdə bir қurbangaҳ yasap, uning ismini «Yaҳwəҳ-xalom» dəp atidi. Bu қurbangaҳ ta bügüngiqə Abiezər jəmətining Ofraҳ degən jayida bar..
25 U keqisi Pərwərdigar uningoɣa: — Sən atangning qong bukisi wə yəttə yaxliқ ikkinqi bukisini elip atangoɣa təwə boloɣan Baal қurbangaҳini ərüp, uning yenidiki Axəraҳ butini kesiwətkin.. 26 Andin muxu қoroɣanning üstigə Pərwərdigar Hudayingoɣa ataloɣan, bəlgiləngən rəsim boyiqə bir қurbangaҳ yasap, ikkinqi bir bukini elip, əzüng kesiwətkən Axəraҳning parqilirini otun қilip қalap, uni kəydürmə қurbanliқ қiloɣin, — dedi..
27 Xuning bilən Gideon əz hizmətqiliridin on adəmni elip berip, Pərwərdigarning əzigə eytқinidək қildi; lekin u atisining əyidikilərdin wə xəҳər adəmliridin қorққini üqün, u bu ixni kündüzi қilmay, keqisi қildi.
28 Ətisi səҳərdə xəҳər həlқi қopup қarisa, mana, Baal қurbangaҳi ərüwetilgən, uning yenidiki Axəraҳ buti kesiwetilgənidi wə yengi yasaloɣan қurbangaҳning üstidə ikkinqi buқa қurbanliқ қilinoɣanidi. 29 Buni kərüp ular bir-birigə: — Bu ixni kim қiloɣandu? — deyixti. Ular sürüxtüriwidi, buni Yoaxning ooɣli Gideonning қiloɣanliқi məlum boldi. 30 Xuning üqün xəҳərning adəmliri Yoaxқa: — Ooɣlungni qiқirip bərgin! U Baal қurbangaҳini ərüp, uning yenidiki Axəraҳni kesiwətkini üqün eltürülsun! — dedi.
31 Biraқ Yoax əzigə қarxilixixқa turoɣan kəpqilikkə jawab berip: — Silər Baal üqün dəwalaxmaқqimusilər? Silər uni қutқuzmaқqimu? Kimki uning tooɣrisida dəwalaxsa ətigə қalmay ölümgə məҳқum қilinsun! Əgər Baal dərwəқə bir huda bolsa, undaқta uning қurbangaҳini birsi ərüwətkini üqün, u xu adəm bilən əzi dəwalaxsun! — dedi..

6:19 «bir əfaҳ» — 22 litr. Axliқ az boloɣan künlərdə namrat bir ailə üqün bu naҳayiti qong bir ҳədiyə-қurbanliқ bolatti.

6:23 «Hatirjəm boloɣin» — ibraniy tilida «Xalom eləykum!» *(Salamuələykum)*. Ibraniy tilida mənisi adəttə «sanga aman-salamətlik boloɣay!».

6:24 «Yaҳwəҳ-xalom» — buning mənisi: «Pərwərdigar hatirjəmliktur».

6:25 «Sən atangning bukisi wə yəttə yaxliқ ikkinqi bukisini elip...» — baxқa birhil tərjimisi: «Sən atangning yax bukisini, yəni uning yəttə yaxliқ ikkinqi bukisini elip,...». **«Baal қurbangaҳini ərüp...»** — Baaloɣa ataloɣan қurbangaҳ bək qong bolsa kerək. Ikki buқa bəlkim қurbangaҳni tartip ərüx üqün kerək boluxi mumkin. **«... uning yenidiki Axəraҳ butini kesiwətkin»** — ««Axəraҳ»lar tooɣruluқ 2:13 wə izaҳatini kərüng.

6:26 «...muxu қoroɣanning üstigə...» — yaki «...қoram texining üstigə...» **«bəlgiləngən rəsim boyiqə»** — «Қan.» 25:6-7ni kərüng. **«əzüng kesiwətkən Axəraҳning parqilirini otun қilip қalap, uni kəydürmə қurbanliқ қiloɣin»** — 2:5 wə izaҳatini kərüng. Pərwərdigarning Pərixtisi yaki Pərwərdigar Θzi məmin bəndilirigə kərüngən yərlərdə, u қurbangaҳlar wə қurbanliқlar tooɣrisidiki bekitkən bəlgilimilər bəzidə baxқiqə boluxi mumkin. Gərqə xu yər Pərwərdigar Israillaroɣa қurbanliқ қilix üqün rəsmiy bekitkən jay bolmisimu, xundaқla Gideon əzi kaҳin bolmisimu, Huda bəribir əzi bekitkən bəlgilimilirigə əzi igidur; uning Gideonoɣa қiloɣan bu əmrliri əzining xundaқ pəwқul'addə jiddiy əҳwallarda gaҳi waқitlarda əz bəlgilimilirini əzgərtidioɣanliқini ispatlaydu.

6:31 «Silər Baal üqün dəwalaxmaқqimusilər?» — yaki «Silər Baal üqün jəng қilmaқqimusilər?». **«...ətigə қalmay ölümgə məҳқum қilinsun!»** — yaki «...muxu

[32] Bu səwəbtin atisi Gideonni «Yərubbaal» dəp atidi, qünki atisi: «U Baalning qurbangaһini ərüwətkini üqün, Baal əzi uning bilən dəwalaxsun!» degənidi.
[33] Əmma Midiyan, Amaləklər wə məxriқtikilərning һəmmisi yiғilip, Iordan dəryasidin ətüp Yizrəəl jiloғisida qedirlirini tikixti. [34] U waқitta Pərwərdigarning Roһi Gideonning üstigə qüxti; u kanay qeliwidi, Abiezər jəmətidikilər yiғilip uning kəynidin əgixip mangdi. [35] Andin u əlqilərni Manassəһning zeminiғa berip, u yərni aylinip kelixkə əwətiwidi, Manassəһlər yiғilip uningғa əgixip kəldi. U Axirlarға, Zəbulunlarға wə Naftalilarға əlqi əwətiwidi, ularmu uning aldiғa qikixti.

Gideonning Hudadin ikki қetim alamət sorixi

[36] Gideon Hudaғa: — Əgər Sən һəқikətən eytқiningdək mening қolum bilən Israilni қutқuzidiғan bolsang, [37] Undaқta mana, mən hamanға bir parqə қoy terisi қoyup қoyimən; əgər pəқət terining üstigila xəbnəm qüxüp, qərisidiki yərlərning һəmmisi қuruқ tursa, mən Өzüng eytқiningdək mening қolum arқilиқ Israilni қutқuzmaқqi boloғiningni bilimən, — dedi.
[38] Ix dərwəқə xundaқ boldi. Ətisi səһərdə Gideon қopup, yungni siқiwidi, liқ bir piyalə xəbnəm süyi qiқti.
[39] Andin Gideon Hudaғa yənə: Oғəzipingni manga қozoғimiғaysən, mən pəқət muxu bir қetimla dəymən! Səndin ətünəy, mən pəқət yənə bu қetim bu terə bilən sinap baқay; iltija қilimənki, əmdi bu қetim pəқət terə қuruқ bolup, qərisidiki yərning һəmmisigə xəbnəm qüxkəy, — dedi.
[40] Bu keqisimu Huda xundaқ қildi; dərwəқə pəқət terila қuruқ bolup, qərisidiki yərning һəmmisigə xəbnəm qüxkənidi.

Hudaning Gideonni ikki қetim sinixi wə hatirjəm қilixi

7 [1] Yərubbaal (yəni Gideon) wə əzigə қoxuloғan һəmmə həlқ ətisi səһər қopup, Ңarod degən bulaқning yenioғa berip qedir tikti. Midiyaniylarning ləxkərgaһi bolsa uning ximal təripidə, Morəһ egizlikining yenidiki jiloғida idi. [2] Əmdi Pərwərdigar Gideonға: — Sanga əgəxkən həlқning sani intayin kəp, xunga Mən Midiyaniylarni ularning қolioғa tapxuralmaymən. Bolmisa Israil: «Өzimizni өzimizning қoli қutқuzdi» dəp mahtinip ketixi mumkin. [3] Xuning üqün sən əmdi həlққə: «Kimlər қorқup titrək baskan bolsa, ular Gilead teoғidin yenip kətsun» dəp jakarlioғin — dedi.
Xuning bilən həlқning arisidin yigirmə ikki ming kixi қaytip ketip, pəқət on mingila қelip қaldi.
[4] Pərwərdigar Gideonға yənə: — Həlқning sani yənila intayin kəp; əmdi sən bularni suning lewigə elip kəlgin. U yərdə Mən ularni sən üqün sinaқtin ətküzəy; Mən kimni kərsitip: «U sən bilən barsun desəm», u sən bilən barsun; lekin Mən kimni kərsitip: «U sən bilən barmisun» desəm, u sən bilən barmisun, — dedi.
[5] Xuning bilən Gideon həlқni suning lewigə elip kəldi. Pərwərdigar uningғa: — Kimki it su iqkəndək tili bilən yalap su iqsə, ularni ayrim bir tərəptə turoғuzoғin; һəm kimki tizlinip turup su iqsə, ularnimu ayrim bir tərəptə turoғuzoғin, — dedi.
[6] Xundaқ boldiki, oqumini aoғioғa təgküzüp yalap su iqkənlərdin üq yüzi qiқti. Қaloғanlarning һəmmisi tizlinip turup su iqti. [7] Andin Pərwərdigar Gideonға: — Mən muxu suni yalap iqkən üq yüz adəmning қoli bilən silərni қutқuzup, Midiyanni sening қolungoғa tapxurimən; lekin қaloғan həlқ bolsa һəmmisi əz jayioғa yenip kətsun, — dedi.

ətigəndila қalmay ələümgə məһқum қilinsun!».
6:32 «Bu səwəbtin atisi...» — ibraniy tilida «Bu səwəbtin u...» yaki «Bu səwəbtin ular...». **«Yərubbaal»** — bu isimning mənisi: «Baalning əzi uning bilən jəng қilsun!» *(yaki «dəwalaxsun!»)*.
6:39 Yar. 18:32

7:3 Қan. 20:8
7:7 «Mən muxu suni yalap iqkən üq yüz adəmning қoli bilən silərni қutқuzup, Midiyanni sening қolungoғa tapxurimən...» — bu sinaxning əһmiyiti bəlkim kimning jəng tərəpkə oyoғak turuwatқanliқini kərsitixi mumkin.

[8] Xuning bilən bu üq yüz adəm ozuқ-tülük wə kanaylirini қolioɣa elixti; Gideon Israilning қaloɣan barliқ adəmlirini əz qedirioɣa қayturuwetip, pəқət xu üq yüz adəmni elip қaldi. Əmdi Midiyaniylarning ləxkərgaһi bolsa ularning təwən təripidiki jiloɣida idi.

[9] Xu keqisi xundaқ boldiki, Pərwərdigar uningoɣa: — Sən қopup ləxkərgaһқa qüxkin, qünki Mən uni sening қolungoɣa tapxurdum; [10] əgər sən qüxüxtin қorқsang, əz hizmətkaring Puraһni billə elip ləxkərgaһқa qüxkin. [11] Sən ularning nemə deyixiwatқinini anglaysən, andin sən ləxkərgaһқa ҳujum қilip qüxüxkə jür'ət қilalaysən, dedi.

Buni anglap u hizmətkari Puraһni elip ləxkərgaһning qetidiki əskərlərning yenioɣa bardi.. [12] Mana Midiyan, Amaləк wə barliқ məxriқtikilər qekətkilərdək kəp bolup, jiloɣining boyioɣa yeyiloɣanidi; ularning təgiliri kəplikidin dengiz saһilidiki қumdək һəddi-һəsabsiz idi..

[13] Gideon baroɣanda, mana, u yərdə birsi һəmraһioɣa kərgən qüxini səzləp beriwatatti: — Mana, mən bir qüx kərdum, qüxümdə mana, bir arpa toқiqi Midiyanning ləxkərgaһioɣa domulap qüxüptudək; u qediroɣa kelip soқuluptidək, xuning bilən qedir ərulüp, düm kəmtürülüp ketiptu — dəwatatti.

[14] Uning һəmraһi jawabən təbir berip: — Buning mənisi xuki, u toқaq Yoaxning ooɣli, Israillиқ adəm Gideonning қiliqidin baxқa nərsə əməstur; Huda Midiyan wə uning barliқ қoxunini uning қolioɣa tapxuruptu, dedi.

[15] Xundaқ boldiki, Gideon bu qüxni wə uning berilgən təbirini anglap, səjdə қildi. Andin u Israilning ləxkərgaһioɣa yenip kelip: — Қopunglar, Pərwərdigar Midiyanning ləxkərgaһini қolunglaroɣa tapxurdi, — dedi.

Gideonning oɣəlibə қilixi

[16] Xuning bilən u bu üq yüz adəmni üq guruppioɣa bəlüp, һəmmisining қolioɣa birdin kanay bilən birdin қuruқ komzəkni bərdi; һərbir komzək iqidə birdin məx'əl қoyuldi.

[17] U laroɣa: — Silər manga қarap, mening қiloɣinimdək қilinglar. Mana, mən ləxkərgaһning қexioɣa baroɣanda, nemə қilsam, silərmu xuni қilinglar; [18] mən wə mən bilən һəmraһ bolup mangoɣan barliқ adəmlər kanay qalsaқ, silərmu ləxkərgaһning qərisidə turup kanay qelinglar wə: «Pərwərdigar üqün һəm Gideon üqün!» dəp towlanglar, — dedi.

[19] Keyinki yerim keqilik kəzətning baxlinixida, kəzətqilər yengidin almaxқanda, Gideon wə uning bilən billə boloɣan yüz adəm ləxkərgaһning қexioɣa kəldi; andin ular kanay qelip қolliridiki komzəklərni qaқti. [20] Xu һaman üq guruppidikilərning һəmmisi kanay qelip, komzəklərni qeқip, sol қollirida məx'əllərni tutup, ong қollirida kanaylarni elip: — Pərwərdigaroɣa wə Gideonoɣa ataloɣan қiliq! — dəp towlaxқiniqə, [21] ularning һərbiri ləxkərgaһning ətrapida, əz jayida turuxti; yaw қoxuni tərəp-tərəpkə petirap, warқirap-jarқirioɣan peti қaqқili turdi. [22] Bu üq yüz adəm kanay qaloɣanda, Pərwərdigar pütkül ləxkərgaһtiki yaw ləxkərlirini bir-birini қiliqlaxқa selip қoydi, xuning bilən yaw қoxuni Zerərahқa baridioɣan yoldiki Bəyt-Xittaһ tərəpkə қaqti; ular Tabbatning yenidiki Abəl-Məһolaһning qegrisioɣiqə қaqti..

[23] Andin Naftali, Axir wə pütkül Manassəһning қəbililiridin Israillar qaқirip kelindi wə ular Midiyaniylarni қoɣlidi.

[24] Xuning bilən Gideon Əfraim pütkül taoɣliқini arilap kelixkə əlqilərni əwətip Əfraimlaroɣa: — «Silər qüxüp Midiyaniylaroɣa ҳujum қilinglar, Bəyt-Baraһқiqə, xundaқla Iordan dəryasioɣiqə barliқ eқin keqiklirini igiləp, ularni tosuwelinglar», dedi. Xuning bilən Əfraimning һəmmə adəmliri yioɣilip, Bəyt-Baraһқiqə wə Iordan dəryasioɣiqə barliқ eқin keqiklirini igilidi. [25] Ular Midiyanning

Su iqkəndə tizlinip yüzini suoɣa tiқip iqkənlər hətərgə anqə səgək bolmisa kerək. Bu ixlar tooɣruluқ baxқa hil qüxənqlərmu bar.

7:11 «jür'ət қilalaysən» — ibraniy tilida «қolung küqləndürülidu».

7:12 Ҡak. 6:3, 5, 33

7:22 Zəb. 83:9-10

Orəb wə Zəəb degən ikki əmirini tutuwaldi; Orəbni ular «Orəb ķoram texi» üstidə, Zəəbni «Zəəb xarab kəlqiki»də əltürdi, Midiyaniylarni ķooŋlap berip, Orəb wə Zəəbning baxlirini elip, Iordan dəryasining u təripigə Gideonning ķexioŋa kəldi.

8 [1] (Keyin, Əfraimlar uningoŋa: — Sən nemixķa bizgə xundaķ muamilə ķilisən, Midiyaniylar bilən soķuxķa qiķķanda, bizni qaķirmidingoŋu, dəp uning bilən ķattiķ deyixip kətti.. [2] U ularoŋa jawabən: — Mening ķiloŋaninglaroŋa təngləxtürgili bolsun? Əfraimning üzümlərni pasangdioŋini, Abiezərlərning üzüm üzginidin artuķ əməsmu? [3] Huda Midiyanning əmirliri Orəb bilən Zəəbni ķolunglaroŋa tapxuroŋan yərdə, mening ķolumdin kəlginini ķandaķmu silərning ķiloŋininglaroŋa təngləxtürgili bolsun? — dedi. Xundaķ dewidi, ularning uningoŋa boloŋan aqqiķi yandi).

[4] Əmdi Gideon Iordan dəryasining boyioŋa yetip kəldi. U wə əzigə ħəmrah boloŋan üq yüz adəm ħerip kətkən bolsimu, ular yənila Midiyaniylarni ķooŋlap dəryadin ətti.. [5] Gideon Sukkot xəħiridikilərgə: — Manga ħəmrah bolup kəlgən kixilərgə nan bərsənglar, qünki ular ħerip-qarqap kətti. Biz Midiyanning ikki padixaħi Zəbaħ wə Zalmunnani ķooŋlap ketip barimiz, — dedi.

[6] Lekin Sukkotning qongliri jawab berip: — Zəbaħ wə Zalmunna ħazir sening ķolungoŋa qüxtimu?! Biz sening muxu ləxkərliringgə nan berəmduķ?! — dedi..

[7] Gideon: — Həp! Xundaķ boloŋini üqün Pərwərdigar Zəbaħ wə Zalmunnani mening ķolumoŋa tapxuroŋanda, ətliringlarni qəldiki yantaķ wə xoha bilən hamanda tepimən, — dedi.

[8] Gideon u yərdin Pənuəlgə berip, u yərdiki adəmlərgimu xundaķ dewidi, Pənuəldiki kixilərmu uningoŋa Sukkottikilərdək jawab bərdi. [9] U Pənuəldikilərgə: — Mən oŋəlibə bilən yenip kəlginimdə, bu munaringlarni ərüwetimən, — dedi..

[10] U qaoŋda Zəbaħ wə Zalmunna Karkor degən jayda idi; ular bilən mangoŋan ķoxunda on bəx mingqə ləxkər bar idi. Bular bolsa məxriķliklərning pütkül ķoxunidin ķelip ķaloŋanliri idi, qünki ulardin ķiliq tutķanliridin bir yüz yigirmə mingi əltürülgənidi. [11] Gideon bolsa Nobaħ wə Yogbihaħning xərķidiki kəqmənlər yoli bilən qiķip Midiyanning ləxkərgaħioŋa ħujum ķilip, ularni tarmar ķildi; qünki ləxkərgaħtikilər tolimu əndixsiz turoŋanidi..

[12] Zəbaħ wə Zalmunna ķeqip kətti; Gideon kəynidin ķooŋlap berip, Midiyanning bu ikki padixaħi Zəbaħ wə Zalmunnani tutuwaldi; u pütkül ləxkərgaħtikilərni alaķzadə ķilip tiripirən ķiliwətti..

[13] Andin Yoaxning ooŋli Gideon Ħərəs dawinidin ətüp, jəngdin ķaytip kəldi. [14] U Sukkotluķ bir yax yigitni tutuwelip, uningdin sürüxtə ķiliwidi, yigit uningoŋa Sukkotning qongliri wə aķsaķallirining isimlirini yezip bərdi. Ular jəmiy bolup yətmix yəttə adəm idi. [15] Andin Gideon Sukkotning adəmlirining ķexioŋa yetip baroŋanda: — Silər meni zanglik ķilip: «Zəbaħ wə Zalmunna ħazir sening ķolungoŋa qüxtimu? Biz sening bilən billə mangoŋan muxu ħaroŋin adəmliringgə nan berəmduķ?»

7:25 Zəb. 83:11-12; Yəx. 10:26

8:1 Ħak. 12:1

8:3 «ularning uningoŋa boloŋan aqqiķi yandi» — ibraniy tilida «uningoŋa ķarap ularning roħliri tinqlanduruldi».

8:4 «Əmdi Gideon Iordan dəryasining boyioŋa yetip kəldi... dəryadin ətti» — 1-3-ayəttə hatirilənən wəkələr *(Əfraimlarning Gideonlaroŋa aqqiķlinixi)* 4-21-ayətlərdə hatirilənən wəkələrdin keyin boloŋan bolsa kerək.

8:6 «Zəbaħ wə Zalmunna ħazir sening ķolungoŋa qüxtimu?!» — ibraniy tilida «Zəbaħ wə Zalmunnaning alķanliri ħazir sening ķolungoŋa qüxtimu?!». **«Biz sening muxu ləxkərliringgə nan berəmduķ?!»** — ularning nan bərməslik səwəbi bəlkim xuki, biz nan bərgəndin keyin Gideon məoŋlup bolsa *(uning aran üq yüz adimi bar idi)*, Midiyaniylar ķaytip kelip bizdin əq alidu, dəp ķorķķan yaki bolmisa ularning Midiyaniylar bilən ittipaķi bolsa kerək.

8:9 «Mən oŋəlibə bilən yenip kəlginimdə...» — ibraniy tilida «Mən aman-tinqlik elip yenip kəlginimdə...».

8:11 «... xərķidiki kəqmənlər yoli...» — ibraniy tilida «... xərķidiki qedirlarda turoŋuqilar yoli». Xu yər Midiyaniylarning zemini iqidə idi.

8:12 Zəb. 83:11-12

degənidinglar! Mana, u Zəbaḥ wə Zalmunna degənlər! — dedi.
16 Xuni dəp u xəḥərning aḳsaḳallirini tutup kelip, qəldiki yantaḳ bilən xohilarni elip kelip, ular bilən Sukkotning adəmlirini urup ədipini bərdi.
17 Andin u Pənuəlning munarini ərüp, xəḥərdiki adəmlərni əltürdi.
18 Gideon Zəbaḥ wə Zalmunnani soraḳ ḳilip: — Silər ikkinglar Taborda əltürgən adəmlər ḳandaḳ adəmlər idi? — dəp soriwidi, ular jawab berip: — Ular sanga intayin ohxaytti; ularning ḥərbiri xaḥzadidək idi, — dedi.
19 U buni anglap: — Ular mening bir tuoŋḳanlirimdur, biz bir anining ooŋullirimiz. Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, silər əyni waḳitta ularni tirik ḳoyoŋan bolsanglar, mən silərni ḥərgiz əltürməyttim, — dedi;
20 xuning bilən u qong ooŋli Yətərgə: — Sən ḳopup bularni əltürgin, — dedi. Lekin ooŋul kiqik boloŋaqḳa ḳorḳup, ḳiliqini suoŋurmidi.
21 Xuning bilən Zəbaḥ wə Zalmunna: — Sən əzüng ḳopup bizni əltürgin; qünki adəm ḳandaḳ bolsa küqimu xundaḳ bolidu, — dedi. Xundaḳ dewidi, Gideon ḳopup Zəbaḥ wə Zalmunnani əltürdi. U təgilirining boynidiki ḥilal ay xəkillik bezəklərni eliwaldi.

Gideonning padixaḥ boluxni rət ḳilixi wə butpərəslik yolioŋa kirixi

22 Andin Israillar Gideonoŋa: — Sən bizni Midiyanning ḳolidin ḳutḳuzoŋanikənsən, əzüng bizgə padixaḥ boloŋin; ooŋlung wə ooŋlungning ooŋlimu bizning üstimizgə ḥəküm sürsun, — dedi.
23 Əmma Gideon ularoŋa jawab berip: — Mən üstünglaroŋa səltənət ḳilmaymən, ooŋlummu üstünglərgə səltənət ḳilmaydu; bəlki Pərwərdigar Өzi üstünglərgə səltənət ḳilidu, dedi.
24 Andin Gideon ularoŋa yənə: — Silərgə pəḳət birla iltimasim bar: — Ḥər biringlar əz oljanglardin ḥalḳa-zerilərni manga beringlar, dedi (Midiyanlar Ismaillardin boloŋaqḳa, ḥərbiri altun zirə-ḥalḳilarni taḳaytti).

25 Ular jawabən: — Berixkə razimiz, dəp yərgə bir yepinqini selip, ḥərbiri uning üstigə oljisidin zirə-ḥalḳilarni elip taxlidi. 26 U sorap yioŋḳan altun zirilərning eoŋirliḳi bir ming yəttə yüz xəkəl altun idi, buningdin baxḳa Midiyan padixaḥliri əzigə asḳan ḥilal ay xəkillik buyumlar, zunnar, uqisioŋa kiygən səsün eginlər wə təgilərning boynioŋa asḳan altun zənjirlərmu bar idi.
27 Gideon bu nərsilərdin bir əfod yasitip, əz xəḥiri Ofraḥta ḳoyup ḳoydi. Nətijidə, pütkül Israil uni izdəp buzuḳqiliḳ ḳildi. Buning bilən bu nərsə Gideon wə uning pütün ailisigə bir tor-tuzaḳ boldi.
28 Midiyaniylar xu tərikidə Israillarning aldida boysundurulup, ikkinqi bax kətürəlmidi; zemin Gideonning künliridə ḳirik yiloŋiqə tinq-aramliḳ tapti.
29 Yoaxning ooŋli Yərubbaal ḳaytip berip,

8:15 «Zəbaḥ wə Zalmunna» — ibraniy tilida «Zəbaḥ wə Zalmunnaning alḳanliri».
8:16 «... ular bilən Sukkotning adəmlirini urup ədipini bərdi» — yaki «...ular bilən Sukkotning adəmlirini «ḥamanda təpti»». Ularni əltürgən boluxi mumkin *(17-ayətnimu kərüng)*.
8:21 Zəb. 83:11-12

8:23 «Mən üstünglaroŋa səltənət ḳilaymən» — Israilning təlipi *(22-ayət)*: «Sən Gideon bizgə padixaḥ boloŋaysən» degənliktur. Gideon ularoŋa ḥakimliḳ ḳiloŋini bilən ularning təlipini ḳət'iy rət ḳilidu *(«Kirix səz»imizni, «Samuil (1)»* 8- wə 12-bab wə «Samuil *(1)*»diki «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng).
8:26 «1700 xəkəl» — altun bolsa bəlkim 20 kilogramqə kelətti.
8:27 «əfod» — əslidə Bax kaḥin kiyidioŋan alaḥidə birhil kiyim idi. U tooŋruluḳ «Mis.» 28:6-30 wə izaḥatlirini kərüng. Musa pəyoŋəmbər Israillaroŋa bekitkən ḳanun boyiqə pütkül Israil üqün pəḳət birla əfod boluxi kerək; uning üstigə pəḳət Bax kaḥinla uni taḳixi kerək idi. **«... pütkül Israil *əfodni* izdəp buzuḳqiliḳ ḳildi»** — Musa pəyoŋəmbər bekitkən ḳanun boyiqə «əfod» arḳiliḳ Israil həlḳi Hudadin yol soriyalaytti. Lekin Gideon yasioŋan bu əfod Huda bekitkən əfod əməs wə kaḥinlarning yetəkqiliki astida ixlitilgən əməs. Nətijidə Gideon wə ailisidikilər xu əfod arḳiliḳ ḥoḳuḳini qəktin axurup yürgüzgən wə Israillar əfodḳa but süpitidə qoḳunup kətkən oxxaydu.
–«Buzuḳqiliḳ» — Huda aldida ḥərḳandaḳ butpərəslik «roḥiy buzuḳluḳ» yaki «roḥiy paḥixiwazliḳ» dəp ḥesablinidu.

əz əyidə olturdi. [30] Gideonning ayalliri kəp
bolоŋaqkа, uning puxtidin yətmix ooŋul
tərəldi. [31] Xəkəmdə uning bir kenizikimu bar
idi; u uningоŋa bir ooŋul tuоŋup bərdi, Gideon
uning ismini «Abimələk» dəp қoydi.
[32] Yoaxning ooŋli Gideon uzun əmür kərüp,
қerip aləmdin ətti. U Abiezərlərgə təwə
bolоŋan Ofraһda, əz atisi Yoaxning қəbrisigə
dəpnə қilindi.
[33] Gideon əlgəndin keyin Israillar kəynigə
yenip, Baal butlariоŋa əgixip buzuқqilik
қildi wə «Baal-Berit»ni əzlirining ilaһi қilip
bekitti. [34] Xundaқ қilip Israillar əzlirini
ətrapidiki barliқ düxmənlirining қolidin
қutқuzоŋan əz Hudasi Pərwərdigarni unt-
udi [35] wə xuningdək Gideonning Israiloŋa
қiloŋan һəmmə yahxiliқlirini һeq əsliməy,
Yərubbaal (yəni Gideon)ning jəmətigə
һeqbir meһribanliқ kərsətmidi.

Abimələkning aka-ukilirini əltürüxi wə padixaһ boluwelixi

9 [1] Əmdi Yərubbaalning ooŋli Abimələk
Xəkəmdiki anisining aka-ukilirining
қexiоŋa berip, ular wə anisining atisining
pütkül jəmətidikilərgə: — [2] Silər Xəkəmdiki
barliқ adəmlərning қuliқiоŋa səz қilip ularоŋa:
«Silər üqün yətmix kixi, yəni Yərubbaalning
ooŋulliri üstünglaroŋa һəküm sürgini yahximu
yaki birla adəmning üstünglardin һəküm
sürgini yahximu? Esinglarda bolsunki, mən
silərning қan-қerindixinglarmən» — degən
gepimni yətküzünglar, — dedi.
[3] Xuning bilən uning anisining aka-ukili-
ri u tooŋruluқ bu gəplərning һəmmisini
Xəkəmdikilərning қulaқliriоŋa eytti.
Ularning kəngli Abimələkkə mayil bolup:
— U bizning қerindiximiz ikənoŋu, deyixip,
[4] Baal-Beritning buthanisidin yətmix xəkəl
kümüxni elip, uningоŋa bərdi. Bu pul bilən
Abimələk birmunqə bikar tələp lükqəklərni
yallap, ularоŋa bax boldi. [5] Andin u Ofraһqa,
atisining əyigə berip əzining aka-ukiliri, yəni
Yərubbaalning ooŋulliri bolup jəmiy yətmix
adəmni bir taxning üstidə əltürüwətti.
Lekin Yərubbaalning kiqik ooŋli Yotam
yoxurunuwaloŋaqkа, қutulup қaldi.
[6] Andin pütkül Xəkəmdikilər wə Bəyt-
Millodikilərning һəmmisi yiоŋilixip be-
rip Abimələkni Xəkəmdiki dub dərihining
tüwidə padixaһ қilip tiklidi.
[7] Bu həwər Yotamоŋa yətküzüldi; u berip
Gərizim teoŋining qoққisiоŋa qiқip, u yərdə
turup yuқiri awazda kəpqilikkə towlap: —
Əy Xəkəm qongliri, mening səzümgə қulaқ
selinglar, andin Hudamu silərgə қulaқ sali-
du. [8] Künlərdin bir küni dərəһlər əzlirining
üstigə һəküm süridiоŋan bir dərəһni
məsiһləp padixaһ tikləxkə izdəp qiқip,
zəytun dərihigə: — Üstimizgə padixaһ bo-
lup bərgin, dəptikən. [9] Zəytun dərihi ularоŋa
jawab berip: — Hudaoŋa wə insanlaroŋa
boloŋan һərmətni ipadiləydioŋan meyimni
taxlap, baxқa dərəһlərning üstidə turup
pulanglaxқa ketəmdim? — dəptu.
[10] Buni anglap dərəһlər ənjür dərihining
қexiоŋa berip: — Sən kelip üstimizgə padixaһ
boloŋin, dəp iltija қiliptu; [11] Ənjür dərihi
ularоŋa jawab berip: — Mən əz xirnəm bilən
yahxi mewəmni taxlap, baxқa dərəһlərning
üstidə turup pulanglaxқa ketəmdim? —
dəptu.
[12] Xuning bilən dərəһlər üzüm talliқining
қexiоŋa berip: — Sən kelip bizning üstimizgə
padixaһ boloŋin, dəptu, [13] üzüm teli ularоŋa
jawab berip: — Mən Huda bilən adəmlərni
hux қilidioŋan yengi xarabni taxlap, baxқa

8:31 «...u *Gideonоŋa* bir ooŋul tuоŋup bərdi, Gideon uning ismini «Abimələk» dəp қoydi» — қizиқ bir yeri xuki, Gideon padixaһ boluxni rət қiloŋini bilən padixaһdək kəp ayalliқ boloŋan wə Xəkəmdiki kenizikidin tuоŋuloŋan ooŋlioŋa «mening atam padixaһdur» *(«Abimələk»)* dəp isim қoyoŋan.

9:2 «...mən silərning қan-қerindixinglarmən» — ibraniy tilida «...mən silərning səngək wə ətliringlardinmən».

9:6 «*ular*... yiоŋilixip berip Abimələkni Xəkəmdiki dub dərihining tüwidə padixaһ қilip tiklidi» — ilgiri Yəxua pəyoŋəmbər xu jayda həlқ bilən «Hudaning yolida mangayli» dəp əһdə tüzüp, əһdinamini xu dub dərihining tüwigə kəmüp қoyoŋan *(«Yə.» 24:26)*.

9:6 Yə. 24:26

9:7 «u berip Gərizim teoŋining qoққisiоŋa qiқip, u yərdə turup yuқiri awazda kəpqilikkə towlap...» — demisəkmu, Gərizim teoŋi Xəkəm xəһirining udulida turidu.

dərəhlərning üstidə turup pulanglaxқa ketəmdim? — dəptu.
14 Andin dərəhlərning ҳəmmisi azoғanning қexioғa berip: — Sən kelip bizning üstimizgə padixaҳ boloғin, dəptu; 15 azoғan ularoғa jawab berip: — Əgər silər meni səmimiy niyitinglar bilən üstünglaroғa padixaҳ қilixni halisanglar, kelip mening sayəmning astida panaҳlininglar; bolmisa, azoғandin bir ot qiқidu wə Liwanning kedir dərəhlirini yəp ketidu! — dəptu.
16 Əgər silərning Abimələkni padixaҳ қiloғininglar rast səmimiy wə durus niyət bilən boloғan bolsa, Yərubbaal wə uning ailisidikilərgə yahxilиқ қiloғan, uning қiloғan əməlliri boyiqə uningoғa қayturoғan bolsanglar — 17 (qünki atam silər üqün jəng қilip, əz jenini hətərgə təwəkkul қilip silərni Midiyanning қolidin қutқuzdi! 18 Lekin silər bügün atamning jəmətigə қarxi қozoғilip, uning ooғullirini, jəmiy yətmix adəmni bir taxning üstidə əltürüp, uning dedikining ooғli Abimələkni tuoғқininglar boloғini üqün Xəkəm həlқining üstigə padixaҳ қilip tikləpsilər!) 19 — əmdi əgər silər Yərubbaal wə jəmətigə səmimiy wə durus muamilə қiloғan bolsanglar, silər Abimələktin huxallиқ tapқaysilər, umu silərdin huxallиқ tapқay! 20 Lekin bolmisa, Abimələktin ot qiқip, Xəkəmdikilər wə Bəyt-Milloning həlқini yəp kətsun; xundaқla, Xəkəmdikilər wə Bəyt-Milloning həlқidin ot qiқip, Abimələkni yəp kətsun! — dedi.
21 Yotam қerindixi Abimələktin қorқup, қeqip Bəər degən jayoғa berip, u yərdə olturaқlixip қaldi.
22 Abimələk Israiloғa üq yil səltənət қildi. 23 Huda Abimələk bilən Xəkəmning adəmliri otturisioғa bir yaman roh əwətti; xuning bilən Xəkəmdikilər Abimələkkə asiylиқ қilixқa қozoғaldi. 24 Buning məқsiti, Yərubbaalning yətmix ooғlioғa қilinoғan zorawanliқ wə қan қərzni ularni əltürgən қerindixi Abiməlәkning boynioғa qüxürüx, xundaқla əz aka-ukilirini əltürüxkə uni қollap-қuwwətligən Xəkəmdiki kixilərning bexioғa qüxürüxtin ibarət idi.

25 Xəkəmdiki kixilər Abimələkni tutmaқqi bolup, taoғlarning qoққilirioғa paylaқqilarni bəktürmə қilip turoғuzdi; ular u yərdin ətkən yoluqilarning ҳəmmisini bulang-talang қildi. Bu ix Abiməlәkkə yətküzüldi.
26 Əbədning ooғli Gaal əz aka-ukiliri bilən Xəkəmgə kəqüp keliwidi, Xəkəmdiki kixilər uningoғa ixənq baoғlap uni əz yar-yəliki қildi. 27 Xundaқ қilip ular xəҳərdin etizliққa qiқip, üzümzarlarning üzümlirini üzüp siқip, xarab yasap, xadliқ қilip əz butining ibadəthanisioғa kirip, yəp-iqixip Abiməlәkning üstidin lənət oқuoғili turdi.
28 Əbədning ooғli Gaal: — Abimələk degən kim idi? Xəkəm degən nemə idi, biz nemə dəp uningoғa hizmət қiloғudəkmiz?! U Yərubbaalning ooғli əməsmu? Zəbul uning nazarətqisi əməsmu? Silər Xəkəmning atisi Ҳamorning adəmlirining hizmitidə bolsanglar bolidu! Biz nemixқa Abiməlәkning hizmitidə bolidikənmiz? 29 Kaxki bu həlқ mening қol astimda bolsa idi! U qaoғda mən

9:15 «... bolmisa, azoғandin bir ot qiқidu wə Liwanning kedir dərəhlirini yəp ketidu!» — Yotamning bu təmsili əz atisini kərsitidu, əlwəttə; Gideon gərqə «tegi pəs» adəm bolsimu, Israiloғa yetəkqilik қilixқa əz ҳayatini birnəqqə қetim təwəkkül қildi; xuning üqün Israillar uningoғa wə ailisigə meҳir-xəpқət kərsitixi kerək.
9:16 «Yərubbaal» — yəni «Gideon» — 6:32ni kərüng.
«uning қiloғan əməlliri boyiqə...» — ibraniy tilida «uning қollirining əməlliri boyiqə...».

9:23 «bir yaman roh» — bir jin, demək.
9:27 «xarab yasap,...» — ibraniy tilida «üzümlərni dəssəp,...».
9:28 «Abimələk degən kim idi? Xəkəm degən nemə idi, biz nemə dəp uningoғa hizmət қiloғudəkmiz?! U Yərubbaalning ooғli əməsmu?» — oқurmənlərning esidə barki, «Yərubbaal» degənning mənisi «Baalning əzi kelip uning bilən jəng қilsun!» degənlik bolup, Gideon *(yəni, Yərubbaal)*ningmu Baaloғa қarxi turidioғanliқini bildürətti. Xunga Gaalning səzining mənisi Xəkəmdikilər baalpərəslər turup, nemixқa Baaloғa қarxi turoғan adəmning ooғlining hizmitidə bolidu?» degəndək idi. **«silər Xəkəmning atisi Ҳamorning adəmlirining hizmitidə bolsanglar bolidu»** — oқurmənlərning esidə barki, Yaқup pəyoғəmbərning dəwridə Xəkəmdikilər Ҳamor degən bir kixigə beқindi idi *(«Yar.» 34-babni kərüng)*. Ҳamor tunji ooғlioғa xəҳərning namini isim қilip қoyoғan. «Xəkəmning atisi» dəl muxu Ҳamorni kərsitidu; Abimələk xəҳərni soraxtin burun «xəҳər baxliқi» Ҳamorning jəmətidikilərdin qiққan bolsa kerək.

Abiməlәkni ҳaydiwetәttim! Mәn Abiməlәkkә: — Өz ҡoxuningni kөpәytip, jәnggә qikҡin! — degәn bolattim.
30 Әmdi xәҳәr baxliқi Zәbul әbәdning ooɳli Gaalning bu sөzlirini angliɵinida, aqqiқi kelip, 31 әlqilәrni Abiməlәkning ҡexiɵa yoxurunqә әwәtip: «Mana, Gaalning ooɳli ҡerindaxliri bilәn Xәkәmgә keliwatidu; mana, xәҳәrni siligә ҡarxi qikixkа ҡutritiwatidu.. 32 Xunga sili adәmlirini elip bügün keqә xәҳәr ətrapidiki etizlikkа berip marap olturoɳayla; 33 ətә kün qikҡan ҳaman ҡozoɳilip xәҳәrgә ҳujum ҡilo ɳayla; u wә uning adәmliri siligә ҡarxi qikҡanda, sili әҳwaloɳa ҡarap uningoɳa takabil turoɳayla, — dedi.
34 Buni anglap, Abiməlәk ҳәmmә adәmlirini elip, keqisi qikip, tөt topkа bөlünüp, yoxurunup Xәkәmgә ҳujum ҡilixkа marap olturdi.
35 Әbәdning ooɳli Gaal sirtkа qikip xәҳәrning dәrwazisida ərə turoɳanda, Abiməlәk өz adәmliri bilәn yoxurunoɳan jaydin qikti. 36 Gaal hәlқni kөrüp Zәbuloɳa: — Mana taoɳ qokҡiliridin adәmlәr qüxüwatidu, dedi. Lekin Zәbul uningoɳa jawabәn: — Taoɳlarning kөlәnggisi sanga adәmlәrdәk kөrünidu, — dedi.
37 Gaal yәnә sөz ҡilip: Mana, bir top adәmlәr dөnglәrdin qüxüp keliwatidu, yәnә bir top adәmlәr «Palqilarning dub dərihi»ning yoli bilәn keliwatidu, — dedi.
38 Andin Zәbul uningoɳa: — Sening: «Abiməlәk degәn kim idi, biz uning hizmitidә bolattuқmu?» dәp qong gәp ҡiloɳan aoɳzing ҳazir ҡeni? Mana bular sәn kөzgә ilmioɳan hәlқ әmәsmu? Әmdi qikip ular bilәn soқuxup bakҡin! — dedi.
39 Xuning bilәn Gaal Xәkәmdikilәr bilәn qikip Abiməlәk bilәn soқuxuxkа baxlidi. 40 Lekin Abiməlәk uni məoɳlup ҡilip ҡooɳlidi; u uning aldidin ҡaqti, xundakla nuroɳun yarilanoɳan adәmlәr xәҳәrning dərwazisioɳiqә yetixip kətkənidi. 41 Andin Abiməlәk Arumaҳta turup ҡaldi. Zәbul bolsa Gaal wә uning ҡerindaxlirini ҡooɳlap, ularning Xәkәmdә turuxioɳa yol ҡoymidi. 42 Ətisi Gaaldikilәr dalaoɳa qikti; bu həwər Abiməlәkkә yətkəndə 43 u hәlқini elip, ularni üq topkа bөlüp, dalada yoxurunup marap turdi; u ҡarap turuwidi, Xәkәm hәlқi xәҳәrdin qikti. U ҡopup ularoɳa ҳujum ҡildi. 44 Abiməlәk wә uning bilәn boloɳan birinqi top atlinip xәҳәrning dərwazisining aldioɳa besip berip, u yərdə turdi; ҡaloɳan ikki top etilip berip dalada turoɳan adәmlərgә ҳujum ҡilip ularni ҡiriwətti. 45 Xu tərikidə Abiməlәk pütün bir kün xәҳәrgә ҳujum ҡilip, uni elip, uningda turuwatkan hәlқni eltürüp, xәҳәrni haniwəyran ҡilip üstigә tuzlarni qeqiwətti.
46 Xәkәm munaridiki adәmlərning ҳәmmisi buni anglap, Berit degən butning ibadəthanisidiki ҡoroɳanoɳa kiriwaldi.. 47 Xәkәm munaridiki adәmlər bir yərgә yioɳiliwaptu, degən həwər Abiməlәkkә yətti. 48 Xuning bilәn Abiməlәk adәmlirini elip Zalmon teoɳioɳa qikti; u ҡolioɳa paltini elip dərəhning bir xehini kesip elip, өxnisigә ҡoyup, andin өzi bilәn boloɳan hәlқkа: — Mening nemə ҡiloɳinimni kərdünglar, əmdi silərmu tezdin xundak ҡilinglar, — dedi.
49 Buni anglap hәlқning ҳərbiri Abiməlәktәk birdin xahni kesip elip, uningoɳa əgixip berip, xahlarni ҡoroɳanning yenioɳa dөwiləp, ot ҡoyup ҡoroɳan wə uningda boloɳanlarni kөydürüwətti. Buning bilәn Xәkәmning munaridiki ҳәmmə adәmlər, jəmiy mingqə ərayal əldi.
50 Andin Abiməlәk Təbəzgə berip, u yərdə bargaҳ ҡurup Təbəzkə ҡorxap, ҳujum ҡilip uni ixoɳal ҡildi. 51 Lekin xәҳәrning otturisida mustәҳkəm bir munar bar idi; barliқ ər-ayal, jümlidin xәҳәrning ҳәmmə qongliri u yərgə kөqip berip, dərwazini iqidin takap, munarning üstigə qikiwaldi.

9:31 «Mana, xәҳәrni siligə ҡarxi qikixkа ҡutritiwatidu» — yaki «Mana, xәҳәrni siligə ҡarxi turuxkа mustəҳkəmləwatidu».

9:46 «Xəkəm munaridiki adəmlər... buni anglap, Berit degən butning ibadəthanisidiki ҡoroɳanoɳa kiriwaldi» — bu ayətkə ҡarioɳanda «Xəkəm munari» Xəkəm xəҳiridin ayrim tursa kerək. Mumkinqiliki barki, u «Bəyt-Millo» degən jayoɳa ohxaxtur *(9:20-ayəttə hatiriləngən lənətni kərüng)*.

52 Abimələk munaroƣa ḥujum ḳilip, uningoƣa ot ḳoyuxḳa munarning dərwazisioƣa yeḳinlaxḳanda, 53 bir ayal yaroƣunqaḳning üstünki texini Abiməlәkning bexioƣa etip uning bax sәngikini sunduruwətti.. 54 Andin Abimələk dərḥal өz yarioƣini kətürgüqi yigitni qaḳirip uningoƣa: — Ḳiliqingni suoƣurup meni өltürüwətkin; bolmisa, həlḳ mening tooƣramda: «Bir ayal kixi uni өltürüwetiptu» deyixidu, — dedi. Buni anglap yigit uni sanjip өltürüwətti.

55 Andin Israilning adəmliri Abiməlәkning өlginini kərüp, ularning ḥəmmisi өz jaylirioƣa ḳaytip ketixti. 56 Xundaḳ ḳilip Huda Abiməlәkning өzining yətmix akaukisini өltürüp, atisioƣa ḳiloƣan rəzillikini uning өz bexioƣa yandurdi; 57 xuningdәk Huda Xәkəmning adəmliri ḳiloƣan barlıḳ yamanliḳlirinimu ularning bexioƣa yandurup qüxürdi. Buning bilən Yərubbaalning ooƣli Yotam eytḳan lənət ularning üstigə kəldi.

Tola wə Yairning «ḥakim» boluxi

10 1 Abiməlәktin keyin Issakar ḳəbilisidin boloƣan Dodoning nəwrisi, Puaḥning ooƣli Tola degən kixi Israilni ḳutḳuzuxḳa turdi; u Əfraimning taoƣliridiki Xamir degən jayda turatti; 2 u Israiloƣa yigirmə üq yil ḥakim bolup aləmdin ətti wə Xamirda dəpnə ḳilindi.

3 Uningdin keyin Gileadlıḳ Yair turdi; u Israiloƣa yigirmə ikki yil ḥakim boldi. 4 Uning ottuz ooƣli bolup, ular ottuz təḥəygə minip yürətti. Ular ottuz xəḥərgə igidarqilik ḳilatti; bu xəḥərlər Gilead yurtida bolup, ta bügüngiqə «Yairning kəntliri» dəp atalmaḳta.. 5 Yair wapat bolup, Kamonda dəpnə ḳilindi.

Israilning yənə gunaḥḳa petixi

6 Lekin Israillar yənə Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloƣanni ḳilip, Baal bilən Axərah butlirioƣa bax urup, xundaḳla Suriyəning ilaḥliri, Zidondikilərning ilaḥliri, Moabning ilaḥliri, Ammoniylarning ilaḥliri wə Filistiylərning ilaḥlirining ibaditigə kirip, Pərwərdigarni taxlap, uningoƣa ibadəttə bolmidi.. 7 Xuning bilən Pərwərdigarning oƣəzipi Israiloƣa ḳozoƣilip, ularni Filistiylərning wə Ammoniylarning ḳolioƣa taxlap bərdi.. 8 Bular bolsa xu yili Israillarni ḳattiḳ besip əzdi; andin ular Iordan dəryasining məxriḳ təripidə Amoriylarning zeminidiki Gileadta olturuxluḳ barlıḳ Israil həlḳigə on səkkiz yiloƣiqə zulum ḳildi.. 9 Ammoniylar yənə Iordan dəryasidin ətüp, Yəḥuda, Binyamin wə Əfraim jəmətigə ḳarxi ḥujum ḳildi: xuning bilən pütkül Israil ḳattiḳ azablandi.

10 Xuning bilən Israillar Pərwərdigaroƣa pəryad ḳilip: — Biz sanga gunaḥ ḳilduḳ, өz Hudayimizni taxlap, Baal butlirining ḳulluḳioƣa kirip kəttuḳ, dedi.

11 Pərwərdigar Israillaroƣa: — Mən silərni misirliḳlardin, Amoriylardin, Ammoniylardin wə Filistiylərdin ḳutḳuzoƣan əməsmidim? 12 Zidoniylar, Amaləklər wə Maonlar kelip silərgə zulum ḳiloƣinida, Manga pəryad ḳiloƣininglarda silərni ularning ḳolidin ḳutḳuzoƣan əməsmidim? 13 Xundaḳtimu, silər yənə Meni taxlap, yat ilaḥlarning ḳulluḳioƣa kirdinglar. Mən silərni əmdi ḳutḳuzmaymən!.. 14 Əmdi berip өzünglar talliоƣan ilaḥlaroƣa pəryad ḳilinglar, ḳiyinqilikḳa ḳaloƣan qeoƣinglarda xular silərni ḳutḳuzsun, — dedi.

15 Əmma Israillar Pərwərdigaroƣa yalwurup: — Biz gunaḥ ḳilduḳ! Əmdi nəziringgə nemə yahxi kərünsə bizgə xundaḳ ḳiloƣin, bizni pəḳət muxu bir ḳetimla ḳutḳuzuwaloƣaysən! — dedi.

16 Xuning bilən Israil yat ilaḥlarni өz arisidin qiḳirip taxlap, Pərwərdigarning ibaditigə kirixti; Pərwərdigar Israilning tartiwatḳan azab-oḳubətlirini kərüp, kəngli yerim boldi.

9:53 2Sam. 11:21

10:4 «Yairning kəntliri» — yaki «Ḥawwot-Yair».

10:6 «Suriyə» — ibraniy tilida «Aram».

10:6 Ḥak. 2:11; 3:7; 4:1; 6:1

10:7 «... Ammoniylarning ḳolioƣa taxlap bərdi» — ibraniy tilida «...Ammoniylarning ḳolioƣa setip bərdi».

10:8 «... Iordan dəryasining məxriḳ təripidə» — ibraniy tilida «... Iordan dəryasining u təripidə».

10:13 Ḳan. 32:15; Yər. 2:13

Оҷerip adəmning sərdar boluxi — Yəftaҳ

17 Xu wақitta Ammoniylar toplinip Gileadta qedirgaҳ tikti; Israillarmu yioҷilip kelip Mizpaҳқa qüxüp qedirgaҳ tikti. 18 Gileadtiki həlқning qongliri əzara: — Kim Ammoniylar bilən soқuxuxқa baxlamqi bolsa, u barliқ Gileadttikilərgə bax bolidu, dedi.

11 1 Xu qaoҷda Gileadliқ Yəftaҳ degən kixi batur palwan idi. U bir paҳixə ayalning ooҷli bolup, Gileadtin tərəlgənidi.— 2 Lekin Gileadning əz ayali uningoҷa birnəqqə ooҷul bala tuoҷup bərgənidi; bu ayaldin tuoҷuloҷan ooҷulliri qong boloҷanda Yəftaҳni əydin қooҷlap: — Sən baxқa hotundin boloҷan ooҷul boloҷaqқa, atimizning əyidin miraskа igə bolmaysən, — dedi.
3 Xuning bilən Yəftaҳ қerindaxliridin қeqip, Tob degən zeminda turup қaldi. Xu yərdə birmunqə bikar tələplər Yəftaҳning ətrapioҷa bir-birləp yioҷildi. Ular uning bilən kirip-qiқip yürətti.
4 Əmma birnəqqə wақit ətkəndə Ammoniylar Israil bilən soқuxқa qiқti. 5 Ammoniylar Israiloҷa ҳujum қiloҷanda Gileadning aқsaқalliri Yəftaҳni Tob zeminidin elip kəlməkqi bolup uning yenioҷa bardi. 6 Ular berip Yəftaҳқa iltija қilip: — Bizning Ammoniylar bilən urux қiliximiz üqün sən kelip bizgə sərdar bolup bərgin, — dedi.
7 Yəftaҳ Gileadning aқsaқallirioҷa jawabən: — Silər meni əq kərüp atamning jəmətidin ҳaydiwətkənidinglaroҷu, əmdi bexinglaroҷa balayi'apət qüxkəndə қandaқsigə mening қeximoҷa kelip қaldinglar, — dedi.
8 Gileadning aқsaқalliri Yəftaҳқa: — Durus, lekin seni biz bilən billə berip Ammoniylaroҷa қarxi jəng қilip, Gileadta ҳəmmə olturuwatқanlaroҷa bax bolsun dəp, қexingoҷa kəlduқ, — dedi.
9 Yəftaҳ Gileadning aқsaқalliridin: — Əgər silər meni Ammoniylar bilən soқuxuxқa yandurup baroҷininglarda, Pərwərdigar ularni mening қolumoҷa tapxursa, mən silərgə bax bolamdimən? — dəp soridi.
10 Gileadning aқsaқalliri Yəftaҳқa jawab berip: —Eytқiningdək қilmisaқ, Pərwərdigar Əzi arimizda guwaҳ bolup ҳəküm qiқarsun! — dedi.
11 Buni anglap Yəftaҳ Gileadning aқsaқalliri bilən bardi; həlқ uni əzlirigə ҳəm bax ҳəm sərdar қilip tiklidi. Yəftaҳ Mizpaҳқa baroҷanda ҳəmmə sözlirini Pərwərdigarning aldida bayan қildi.

Yəftaҳning tarihtin dərs berixi

12 Andin Yəftaҳ Ammoniylarning padixaҳioҷa əlqilərni əwətip, uningdin: — Mening zeminimoҷa besip kirip, mən bilən soқuxuxқa məndə nemə ҳəққing bar idi? — dəp soridi.
13 Ammoniylarning padixaҳi Yəftaҳning əlqilirigə jawab berip: — Qünki Israillar Misirdin qiқip kəlgəndə ular Arnon dəryasidin tartip ximaldiki Yabbok eқiniоҷiqə wə oҷərbtə Iordan dəryasioҷiqə mening zeminimni bulap igiliwaloҷanidi. Əmdi sən bu yərlərni tinqliқ bilən manga yandurup bər! — dedi.
14 Yəftaҳ əlqilərni Ammoniylarning padixaҳining қexioҷa yənə əwətip 15 uningoҷa: — Yəftaҳ səz қilip mundaқ dəydu: «Israil nə Moabning zeminini nə Ammonning zeminini igilimidi,16 bəlki ular Misirdin qiқip kəlgəndə qəl-bayawanda mengip Қizil Dengizdin ətüp, andin Қadəx degən jayoҷa yetip kəlgənidi;

10:18 Ҳak. 11:6, 9, 10, 11

11:1 « *Yəftaҳ* **bir paҳixə ayalning ooҷli bolup, Gileadtin tərəlgənidi»** — Yəftaҳning atisi Gilead Manassəҳning nəwrisi Gilead əməs, əlwəttə *(«Qəl.» 26:29)*. Lekin u Gileadtikilər arisida ularning qonglirining biri bolsa kerək.
–«Gilead» *(mənisi «taxliқ rayon»)* degən jay heli burunla xu nam bilən tonuloҷan *(məsilən «Yar.» 31:21)*. Manassəҳning nəwrisi Gileadқa xu yərning namini isim қilip қoyoҷan ohxaydu; keyin uning əjdadliri dərwəқə xu rayonda olturaқlaxti.

11:1 Ibr. 11:32

11:3 **«... qiқip-kirip yürətti»** — ibraniy tilida bu ibarə bəlkim bulangqiliқ қilixқa qiқixni kərsitixi mumkin.

11:11 **«...ҳəmmə sözlirini Pərwərdigarning aldida bayan қildi»** — baxқa birhil tərjimisi: «ҳəmmə ixlarni Pərwərdigarning aldida yürgüzətti».

11:15 Qəl. 21:13; Қan. 2:9, 19

17 xu qaoɣda Israilliқlar Edom padixaһining қexioɣa əlqilər əwətip: «Zeminliridin kesip ətüwelixқa ijazət bərgəyla» dəp soriwidi, Edom padixaһi unimioɣanidi. Xuning bilən ular Moab padixaһining қexioɣa iltija bilən əlqilərni əwətsə, umu қoxulmioɣanidi. Xu səwəbtin Israillar Қadəxtə turup қaloɣan;
18 andin ular qəl-bayawan bilən mengip Edom zemini bilən Moab zeminini aylinip ətüp, Moab zeminining xərқ təripidin kelip, ahirida Arnon dəryasining xu қetida qedir tikti. Ular Moabning qegrisi iqigə kirmidi; qünki Arnon dəryasi Moabning qegrasidur. 19 Andin Israil Amoriylarning padixaһi Siһonoɣa, yəni Ңəxbonning padixaһining қexioɣa əlqilərni əwətip: «Bizning zeminlirining iqidin ətüp əz jayimizoɣa beriweliximizoɣa ijazət bərgəyla» — dedi.
20 Lekin Siһon Israiloɣa ixənq қilalmay, yurtidin ətkili қoymidi; u bəlki həlқlirining һəmmisini yioɣip, Jaһzaһ degən jayoɣa qüxüp qedirgaһ tikip, Israil bilən uruxti. 21 Əmma Israilning Hudasi Pərwərdigar Siһonni barliқ həlқi bilən қoxup Israilning қolioɣa tapxurdi, Israillar ularni urup қirdi. Andin Israil xu yərdə olturuxluқ Amoriylarning һəmmə zeminini igilidi. 22 Arnon dəryasidin tartip Yabbok eқinioɣiqə, qəl-bayawandin tartip Iordan dəryasioɣiqə Amoriylarning pütkül zeminini igilidi.. 23 Israilning Hudasi Pərwərdigar Amoriylarni Əz həlқi boloɣan Israilning aldidin қooɣlap qiқardi, əmdi sən xu yurtқa igə bolmaқimusən? 24 Sening ilaһing Қemox sanga igilətkən yərgə ezüng igə boldungoɣu? Xuningoɣa ohxax Pərwərdigar Hudayimiz aldimizdin һaydəp qiқiriwətkən həlқning yerigə bolsa, bizmu xuningoɣa igə bolimiz.
25 Əmdi sən dərwəқə Moabning padixaһi boloɣan Zipporning ooɣli Balaқtinmu küqlükmu? U қaqan Israil bilən tirkəxkən yaki Israil bilən jəng қilixқa jür'ət қiloɣan? 26 Yənə kelip, Israil Ңəxbon wə uningoɣa қaraxliқ yeza-қixlaқlarda, Aroər wə uningoɣa қaraxliқ yeza-қixlaқlarda һəmdə Arnon dəryasining boyidiki barliқ xəһərlərdə üq yüz yil makan tutup olturoɣan waқitlarda, nemixқa silər xu yərlərni қayturuwalmidinglar?
27 Xunga mən sanga gunaһ қilmidim, bəlki manga tajawuz қilip, yamanliқ қiloɣuqi sən əzüngdursən. Birdinbir adalət qiқaroɣuqi Pərwərdigar Əzi bügün Israillar bilən Ammoniylarning otturisida һəküm qiқarsun!» — dedi.
28 Lekin Ammoniylarning padixaһi Yəftaһning əlqi əwətip eytқan sözlirini tingximidi.

Yəftaһning қəsəm қilixi

29 Xu waқitta Pərwərdigarning Roһi Yəftaһning üstigə qüxüp, u қuwwətlinip Gilead bilən Manassəһlərning yurtidin ətüp Gileadtiki Mizpaһқa berip, andin Gileadtiki Mizpaһdin Ammoniylar tərəpkə mangdi. 30 Xu qaoɣda Yəftaһ Pərwərdigaroɣa қəsəm iqip: — Əgər Sən dərwəқə Ammoniylarni қolumoɣa tutup bərsəng, 31 undaқta mən Ammoniylarning қexidin tinq-aman yenip kəlginimdə, əyümning ixikidin qiқip manga tunji yoluққini Pərwərdigaroɣa ataloɣan bolidu, mən uni kəydürmə қurbanliқ қilimən, — dedi.
32 Xuning bilən Yəftaһ qiқip Ammoniylar bilən soқuxқili ular tərəpkə ətti; Pərwərdigar ularni uning қolioɣa tapxurdi. 33 Xuning bilən u Aroərdin tartip Minnitқiqə ularni қattiқ urup қirip, yigirmə xəһərni elip, Abəl-Қeramimoɣiqimu yetip bardi. Buning bilən Ammoniylar Israiloɣa boysunduruldi.

11:17 Qəl. 20:17
11:19 Qəl. 21:22; Қan. 2:26
11:22 Қan. 2:36
11:24 «Sening ilaһing Қemox sanga igilətkən yərgə ezüng igə boldungoɣu?» — Yəftaһning «ilaһing Қemox» degini һərgizmu Қemoxni һəқiқətən «bir huda» dəp etirap қiloɣini əməs, əlwəttə. U pəқət ixlarni Ammoniylarning padixaһining kezқarixi boyiqə bayan қilidu, halas. 27-ayətni kərüng.

11:25 Qəl. 22:2
11:26 «Israil Ңəxbon ... һəmdə Arnon dəryasining boyidiki barliқ xəһərlərdə üq yüz yil makan tutup olturoɣan waқitlarda» — bu «300 yil»ning қandaқ һesablanoɣanliқini «қoxumqə sez»imizdin kərüng.
11:31 «.... əyümning ixikidin qiқip manga tunji yoluққini...» — Yəftaһning muxu yərdə kəzdə tutқini əslidə insan əməs, bəlki birər qarpay bolsa kerək.

[34] Andin Yəftaḥ Mizpaḥḳa ḳaytip əyigə kəlgəndə əz ḳizi dap qelip ussul oynap uning aldioƣa kərüxkili qiḳti. Bu uning yaloƣuz ḳizi bolup, uningdin baxḳa ḥeq ooƣul-ḳizi yoḳ idi. [35] U uni kərgəndə əz iginlirini yirtip: — Aḥ, aḥ, mening ḳizim! Sən meni intayin yaman ḥaloƣa qüxürdung, meni dərdkə qüxürgüqilərdin biri bolup ḳalding; qünki mən Pərwərdigaroƣa aoƣzimni eqip, eytḳan gepimdin yeniwalalmaymən, — dedi.

[36] Ḳizi uningoƣa: — Əy ata, Pərwərdigaroƣa aoƣzingni eqip wədə ḳiloƣan bolsang, aoƣzingdin qiḳḳini boyiqə, manga xuni ḳiloƣin; qünki Pərwərdigar sening düxmənliring boloƣan Ammoniylardin intiḳamingni elip bərdi, — dedi.

[37] Andin u atisioƣa yənə: — Mening xu iltimasimni ḳobul kərginki, manga ikki aylik məḥlət bərsəng; mən ḳiz dostlirim bilən berip taoƣlarda yürüp, ḳizliḳim üqün matəm tutuwalay, — dedi.

[38] Atisi jawab berip: — Baroƣin, dedi. Uningoƣa ikki aylik məḥlət berip dalaoƣa əwətti. U berip, ḳiz dostlirini elip taoƣlaroƣa qiḳip, ikki ayoƣiqə əzining ḳiz peti ḳaloƣinioƣa aḥ-zar kətürüp yioƣlap yürdi. [39] Xundaḳ boldiki, u ikki aydin keyin atisining ḳexioƣa yenip kəlgəndə, atisi uning üstigə ḳiloƣan ḳəsimini bəja kəltürdi. Bu ḳiz bolsa ḥeq ər kixigə yeḳinlaxmioƣanidi. Xuning bilən Israilda xundaḳ bir ərp-adət pəyda boldiki, [40] ḥər yili Israilning ḳizliri əydin qiḳip Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp hatiriləydioƣan boldi.

Israilda ḥəsəthorluḳ tüpəylidin jedəl pəyda boluxi

12 [1] Lekin Əfraimiylar bolsa toplixip Zafon tərəpkə ətüp Yəftaḥḳa soal ḳoyup: — Sən Ammoniylar bilən jəng ḳiloƣili baroƣiningda nemixḳa bizni billə berixḳa qaḳirmaysən? Əmdi biz əyüngni əzüng bilən ḳoxup otta kəydürüwetimiz, — dedi.

[2] Yəftaḥ ularoƣa jawab berip: — Mən bilən həlḳim Ammoniylaroƣa ḳarxi ḳattiḳ jəng ḳiliwatḳanda, silərni qaḳirsam, meni ularning ḳolidin ḳutḳuzmidinglar. [3] Silərning kelip meni ḳutḳuzmaydioƣanliḳinglarni kərüp, jenimni alḳinimoƣa elip ḳoyup, Ammoniylaroƣa ḥujum ḳilixḳa atlandim, Pərwərdigar ularni ḳolumoƣa tapxurdi. Əmdi silər nemixḳa bügün kelip manga ḥujum ḳilmaḳqisilər? — dedi.

[4] Lekin Əfraimlar Gileadlarni ḥaḳarətləp: — Silər i Gileadlar, Əfraimning arisida wə Manassəḥning arisida turuwatḳan musapirlar, Əfraimda turuwatḳan ḳaqḳunsilər, halas! — dedi. Xuning bilən Yəftaḥ barliḳ Gileadtikilərni yioƣip Əfraim bilən soḳuxti. Ular Əfraimlarni urup ḳirip məoƣlup ḳildi.

[5] Andin Gileadtikilər Iordan dəryasining keqiklirini tosup, Əfraimlarni ətküzmidi. Xundaḳ boldiki, Əfraimliḳ birər ḳaqḳun keqikkə kelip: — Meni ətkili ḳoyoƣin, desə Gileadtikilər uningdin: — Sən Əfraimiymu? — dəp soraytti. U kixi «yaḳ» desə, [6] ular uningoƣa: — «Xibolət» degin! — dəytti. Əgər u kixi natooƣra tələppuz ḳilip «sibolət» dəp jawab berip ḳalsa, ular uni tutup Iordan dəryasining keqikining yenida əltürüwetətti.

11:35 «Sən meni intayin yaman ḥaloƣa qüxürdung, meni dərdkə qüxürgüqilərdin biri bolup ḳalding» — ibraniy tilida: «Sən meni bək pəskə qüxürdung, meni parakəndə ḳiloƣuqilarning biri bolup qiḳting».

11:37 «...ḳizliḳim üqün matəm tutuwalay» — demək, əyoqaḳsiz, pərzəntsiz bolup bu dunyadin ketidioƣini üqün.

11:39 «...atisi *Yəftaḥ* uning üstigə ḳiloƣan ḳəsimini bəja kəltürdi» — Yəftaḥ əz ḳizini ḳurbanliḳ ḳildimu? Yaki bu səzlərning baxḳa mənisi barmu? «Ḳoxumqə səz»imizdə alimlarning pikirliri tooƣruluḳ azraḳ mulaḥizə yürgüzimiz.

11:40 «...Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp hatiriləydioƣan boldi» — yaki «... Yəftaḥning ḳizini tət kün əsləp matəm tutidioƣan boldi».

12:1 «...Zafon tərəpkə ətüp...» — yaki «ximal tərəpkə ətüp...».

12:1 Ḥak. 8:1

12:3 «...ḥujum ḳilixḳa atlandim» — ibrabiy tilida «... ḥujum ḳilixḳa ettüm». Məlum bir dərya-əstəngdin ətkən bolsa kerək.

12:4 «Silər i Gileadlar, Əfraimning arisida wə Manassəḥning arisida turuwatḳan musapirlar, Əfraimda turuwatḳan ḳaqḳunsilər, halas!» — Gileadlar əslidə Manassəḥ ḳəbilisidin kelip qiḳḳanidi.

12:5 «Andin Gileadtikilər Iordan dəryasining keqiklirini tosup, Əfraimlarni ətküzmidi» — yaki «Andin Gileadtikilər Əfraimning udulidiki Iordan dəryasining keqiklirini tosuwaldi».

Xu tərikidə xu wakitta kirik ikki mingqə
əfraimiy eltürüldi..
7 Yəftah altə yil Israiloɣa ҳakim boldi. An-
din Gileadlik Yəftah aləmdin ətüp, Gilead
xəҳərlirining biridə dəpnə kilindi.

Ibzanning ҳakim boluxi

8 Uningdin keyin Bəyt-Ləҳəmlik Ibzan
Israiloɣa ҳakim boldi. 9 Uning ottuz ooɣli, ot-
tuz kizi bolup, ottuz kizini sirtka ərgə berip,
sirttin ottuz kizni ooɣullirioɣa elip bərdi. U
yəttə yiloɣiqə Israiloɣa ҳakim boldi.. 10 Andin
Ibzan əlüp, Bəyt-Ləҳəmdə dəpnə kilindi.

Elon wə Abdonning ҳakim boluxi

11 Uningdin keyin Zəbulun kəbilisidin boloɣan
Elon Israiloɣa ҳakim bolup, on yil Israilda
ҳəküm sürdi. 12 Andin Zəbulun kəbilisidin
boloɣan Elon əlüp, Zəbulun zeminidiki Ayja-
lon degən jayda dəpnə kilindi.
13 Uningdin keyin Piratonluk Ҳillələning
ooɣli Abdon Israiloɣa ҳakim boldi. 14 Uning
kirik ooɣli wə ottuz nəwrisi bar idi. Ular
yətmix exəkkə minip mangatti. U Israiloɣa
səkkiz yil ҳakim boldi.. 15 Andin Piratonluk
Ҳillələning ooɣli Abdon əlüp, Əfraim zemini-
da, Amaləklərning taoɣlik rayonidiki Piraton
degən jayda dəpnə kilindi.

Ximxonning tuoɣuluxi

13 1 Lekin Israillar Pərwərdigarning
nəziridə yənə rəzil boloɣanni kildi;
xuning bilən Pərwərdigar ularni kirik
yiloɣiqə Filistiylərning koloɣa taxlap koydi..

2 Xu qaoɣda Zoreaҳ degən jayda, Dan
jəmətidin boloɣan, Manoaҳ isimlik bir kixi
bar idi. Uning ayali tuoɣmas bolup, ҳeq ba-
lisi yok idi. 3 Pərwərdigarning Pərixtisi bu
ayaloɣa ayan bolup uningoɣa: — Mana, sən
tuoɣmas boloɣining üqün bala tuoɣmiding;
lekin əmdi sən ҳamilidar bolup bir ooɣul
tuoɣisən. 4 Əmma sən səgək bolup, xarab yaki
küqlük ҳarak iqmə, ҳeq napak nərsinimu ye-
migin.. 5 Qünki mana, sən ҳamilidar bolup bir
ooɣul tuoɣisən. Bu bala anisining korsikidiki
qaoɣdin tartip Hudaoɣa ataloɣan «nazariy»
bolidioɣini üqün, uning bexioɣa ҳərgiz ustira
selinmisun. U Israilni Filistiylərning kolidin
kutkuzux ixini baxlaydu, — dedi..
6 Ayal erining kexioɣa berip, uningoɣa: —
Mana, Hudaning bir adimi yenimoɣa kəldi;
uning turki Hudaning Pərixtisidək, intayin
dəҳxətlik ikən; lekin mən uningdin: «Nədin
kəlding» dəp sorimidim, umu əz nam-
xəripini manga dəp bərmidi.. 7 U manga:
— «Mana, sən ҳamilidar bolup bir ooɣul
tuoɣisən; u bala anisining korsikidiki qaoɣdin
tartip əlidioɣan künigiqə Hudaoɣa ataloɣan
bir nazariy bolidioɣan boloɣaqka, əmdi sən
xarab yaki küqlük ҳarak iqmə wə ҳeq napak
nərsinimu yemigin» dedi, — dedi.
8 Buni anglap Manoaҳ Pərwərdigaroɣa
dua kilip: — Aҳ Rəbbim, Sən bu yərgə
əwətkən Hudaning adimi bizgə yənə ke-
lip, tuoɣulidioɣan balioɣa nemə kiliximiz
kerəklikini əgitip koysun, dəp iltija kildi.
9 Huda Manoaҳning duasini anglidi; ayal
etizlikta oltuoɣinida, Hudaning Pərixtisi
yənə uning kexioɣa kəldi. Əmma uning eri
Manoaҳ uning kexida yok idi. 10 Andin ayal
dərҳal yügürüp berip, erigə həwər berip:
— Mana, ҳeliki küni yenimoɣa kəlgən adəm
manga yənə kəründi, dewidi, 11 Manoaҳ
dərҳal kopup ayalining kəynidin mengip, u
adəmning kexioɣa kelip: — Bu ayaloɣa kelip

12:6 «Xibolət» —Bu səzning mənisi «ekin» yaki «kəlkün» bolup, muxu wakitlarda pəkət keqikkə yətkən adəmlərning tələppuzini sinax üqün ixlitilgən, halas. Roxənki, Əfraimiylar adəttə «x»ning tələppuzini qikaralmaytti. **«Sibolət»** — buning mənisi «buoɣday baxiki».

12:9 « ***Ibzanning*** **ottuz ooɣli, ottuz kizi bolup...»** — roxənki, Ibzan Yəftahka ohximaytti, u kəp ayallik boloɣanidi.

12:14 Ҳak. 10:4

13:1 Ҳak. 2:11; 3:7; 4:1; 6:1; 10:6

13:4 Qəl. 6:2, 3

13:5 «Nazariy» — Hudaning yolioɣa alahidə ataloɣan bir kixi. Ular tooɣruluk «Qəl.» 6-bab wə izahatlarni kərüng.

13:5 Qəl. 6:5; 1Sam. 1:11

13:6 «Hudaning Pərixtisidək» — ayal kərgən muxu Pərixtining «Hudaning pərixtisi» yaki «Pərwərdigarning Pərixtisi» *(demək, Məsih)* degən zatning əzi *(«Təbirlər»imizni wə keyinki 16-ayətni kərüng)*.

söz қilоған adəm sənmu? — dəp soriwidi, u jawabən: — Xundaқ, məndurmən, dedi.
12 Manoaҳ uningdin: — Eytқan sözliring bəja kəltürülgəndə, bala қaysi tərikidə qong қilinixi kerək, u nemə ixlarni қilidu? — dəp soridi.
13 Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaҳқa jawab berip: — Mən bu ayaloға eytқan nərsilərning ҳəmmisidin u ҳezi bolup əzini tartsun; 14 u üzüm telidin qikқan ҳeqқandaқ nərsidin yemisun, xarab yaki küqlük ҳaraқ iqmisun, ҳeq napak nərsilərdin yemisun; mən uningоға barliқ əmr қiloғinimni tutsun, dedi.
15 Manoaҳ Pərwərdigarning Pərixtisigə: — Iltipat қilip, kətməy tursila, əzlirigə bir ooғlaқ təyyarlayli, dewidi, 16 Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaҳқa jawab berip: — Sən Meni tutup қalsangmu, Mən neningdin yeməymən; əgər sən birər kөydürmə қurbanliқ sunmaқqi bolsang, uni Pərwərdigaroға atap sunuxung kerək, dedi (uning xundaқ deyixining səwəbi, Manoaҳ uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bilmigənidi).
17 Andin Manoaҳ Pərwərdigarning Pərixtisidin: — Өzlirining nam-xəripi nemidu? Eytip bərgən bolsila, sözliri əməlgə axuruloғinida, siligə ҳərmitimizni bildürəttuқ, — dedi.
18 Pərwərdigarning Pərixtisi uningоға jawabən: — Namimni sorap қaldingoғu? Mening namim karamət tilsimattur, — dedi..
19 Xuning bilən Manoaҳ ooғlaқ bilən axliқ ҳədiyəsini elip berip uni қoram taxning üstidə Pərwərdigaroға atap sundi. Pərwərdigarning Pərixtisi ularning kөz aldida ajayip karamət bir ixni қilip kөrsətti; Manoaҳ wə ayali қarap turdi. 20 Xundaқ boldiki, ot yalқuni қurbangaҳtin asmanоға kətürülgəndə, Pərwərdigarning Pərixtisimu қurbangaҳtin qikқan ot yalқuni iqidə yuқirioға qiқip kətti. Manoaҳ bilən ayali buni kөrüp, əzlirini yərgə taxlap yüzlirini yərgə yeқip düm yatti.
21 Xuningdin keyin Pərwərdigarning Pərixtisi Manoaҳқa wə uning ayalioға қayta kөrünmidi. Manoaҳ xu waқitta uning Pərwərdigarning Pərixtisi ikənlikini bildi. 22 Andin Manoaҳ ayalioға: — Mana, biz qoқum əlimiz, qünki biz Hudani kөrduқ! — dedi..
23 Lekin ayali uningоға jawab berip: — Əgər Pərwərdigar bizni өltürüxkə layiқ kөrgən bolsa, undaқta u kөydürmə қurbanliқ bilən axliқ ҳədiyəsini қolimizdin қobul қilmioғan bolatti, bu ixnimu kөrsətmigən bolatti wə xundaқla bundaқ sözlərni bizgə eytmioғan bolatti, — dedi.
24 Xu ixtin keyin ayal bir ooғul tuoғdi, uning ismini Ximxon қoydi. Bu bala өsüp, qong boldi wə Pərwərdigar uni bərikətlidi..
25 Zoreaҳ bilən Əxtaolning otturisidiki Maҳanəҳ-Danda Pərwərdigarning Roҳi uningоға өz təsirini kөrsitixkə baxlidi..

Ximxonning Filistiy bir қizni əmrigə almaқqi boluxi

14 1 Bir waқitta, Ximxon Timnaҳқa qüxüp, u yərdə bir қizni kөrdi; u Filistiy қizliridin biri idi.. 2 U xu yərdin qiқip ata-anisining yenioға қaytip: — Mən Timnaҳta Filistiy қizliridin birini kөrdüm, uni manga hotunluққa elip beringlar, — dedi.
3 Biraқ ata-anisi uningоға: — Қerindaxliringning қizlirining iqidə yaki bizning pütkül қowmimizning arisidin sanga bir қiz qiқmasmu? Nemixқa hətnisiz boloғan Filistiylərning қexioға berip, ulardin hotun almaқqi bolisən? — dedi; əmma Ximxon atisioға: — Uni manga elip bərgin, qünki u manga bək yaқti, — dedi..

13:18 «Namimni sorap қaldingoғu? Mening namim karamət tilsimattur» — Manoaҳ өz duasioға jawabən kəlgən Pərwərdigarning Pərixtisini insan dəp oylaydu. «Karamət tilsimat» degən muxu süpət ibraniy tilida *(«pələ»)* pəқət Hudaning Өzini yaki uning қiloғan ixlirini süpətləx üqün ixlitilidu.

13:22 Mis. 33:20; Қan. 5:26; Ҳak. 6:22, 23
13:24 «Ximxon» — «қuyaxtək *(küqlük)*» yaki «roxən, parliқ adəm».
13:24 Ibr. 11:32
13:25 «Maҳanəҳ-Dan» — yaki «Danning bargaҳi».
14:1 «Timnaҳ» — yaki «Timnataҳ».
14:3 «bizning pütkül қowmimizning arisidin...» — ibraniy

[4] Uning ata-anisi bu ixning Pərwərdigar təripidin boloŋinini bilmidi. Qünki Filistiylər xu qaoŋda Israil üstidin ҳəküm sürüp turoŋan boloŋaqka, U Filistiylərgə takabil turuxka pursət yaratmakqi idi..
[5] Əmdi Ximxon ata-anisi bilən Timnaҳka qüxti; ular Timnaҳdiki üzümzarliklaroŋa yetip kəlgəndə, mana bir yax xir ҳərkirigən peti uningoŋa etildi. [6] Xuan Pərwərdigarning Roҳi uning üstigə qüxüp, u kolida ҳeqnemə bolmioŋan ҳaləttə xirni tutup, uni ooŋlakni yirtkandək yirtip titma-titma kiliwətti. Lekin u bu ixni ata-anisioŋa demidi.. [7] Andin u Timnaҳka qüxüp, u kiz bilən paranglaxti, u kiz Ximxonoŋa bək yarap kətti.
[8] Birməzgildin keyin u kizni elip kelix üqün kayta baroŋanda, xirning ələkini kərüp bakay dəp yoldin burulup kariwidi, mana xirning iskilitining iqidə bir top ҳəsəl ҳəriliri bilən ҳəsəl turatti. [9] U ҳəsəldin oqumioŋa elip yəp mangdi; ata-anisining yenioŋa kəlgəndə, ularoŋimu bərdi, ularmu yedi, lekin əzining ҳəsəlni xirning iskilitining iqidin elip kəlginini ularoŋa demidi. [10] Uning atisi uningoŋa ҳəmraҳ bolup qüxüp kizning əyigə kəldi, u yərdə Ximxon bir ziyapət bərdi, qünki burundinla toy kilidioŋan yigitlər xundak kilidioŋan rəsm-kaidə bar idi. [11] Ular Ximxonni kərüp, uningoŋa ҳəmraҳ boluxka ottuz yigitni tepip kəldi; ular uningoŋa ҳəmraҳ boldi.. [12] Ximxon ularoŋa: — Mən silərdin bir tepixmak soray, əgər silər ziyarət kilinidioŋan yəttə kün iqidə uning mənisini manga dəp berəlisənglar, mən silərgə ottuz danə kanap kəynək bilən ottuz yürüx egin berimən; [13] əgər uni yexip berəlmisənglar, silər manga ottuz danə kanap kəynək bilən ottuz yürüx egin beringlar, — dedi. Ular uningoŋa: — Makul, undak bolsa tepixmikingni eytkin, kəni anglayli, — dedi.
[14] U ularoŋa: — Yeyilidioŋini yegüqining iqidin qikti; tatlik küqtünggürning iqidin qikti, bu nemə? — dedi. Ular üq küngiqə bu tepixmakni tapalmidi. [15] Yəttinqi küni xundak boldiki, ular Ximxonning ayalining kəxioŋa berip: — Sən eringni aldap-siylap, tepixmakning mənisini bizgə eytip berixkə makul kiloŋin; bolmisa seni atangning əyi bilən koxup kəydürüwetimiz. Silər biz-ni yoksul kilixka bu yərgə qakiroŋanmu?! — dedi..
[16] Ximxonning ayali uning aldida yioŋlap turup: — Sən manga əq, meni pəkət səyməysən; sən mening kowmimning baliliridin bir tepixmakni soriding, əmma manga mənisini eytip bərmiding, dəp yioŋlioŋili turdi. Ximxon uningoŋa jawabən: — Mana, mən uni ata-anamoŋimu dəp bərmigən tursam, sanga dəp berəmdim? — dedi.
[17] Ziyapət ətküzülgən yəttə künidə u erining aldida yioŋlapla yürdi. Xundak boldiki, yəttinqi küni boloŋanda ayali uni kistap turuwaloŋaqka, uningoŋa tepixmakning mənisini eytip bərdi. Andin ayal berip əz həlkining adəmlirigə tepixmakning mənisini dəp bərdi.. [18] Xuning bilən yəttinqi küni kün patmasta, xəҳərning adəmliri uningoŋa jawab berip: — Ҳəsəldinmu tatliki barmu? Xirdinmu küqtünggüri barmu? — dedi.
U ularoŋa jawab berip: — Əgər silər mening inikim bilən yər aoŋdurmioŋan bolsanglar, tepixmikimni ҳargiz tapalmayttinglar! — dedi.
[19] U wakitta Pərwərdigarning Roҳi uning üstigə qüxti; u Axkelonoŋa qüxüp,

tilida «mening pütkül kowmim arisidin...».
14:4 «...yaratmakqi idi» — ibraniy tilidiki muxu səz adəttə «izdiməkqi idi» degənni bildüridu. Mumkinqiliki barki, Hudaning Roҳi Ximxonni tezrək Filistiylərgə ҳujum kilixka kozoŋioŋini bilən, lekin u Hudaning Roҳining xu türtkisigə tehiqə etiwar kilmaywatatti.
14:6 «Lekin *Ximxon* bu ixni ata-anisioŋa demidi» — Ximxon «nazariy» boloŋaqka, ҳeqkandak üzümdin boloŋan nərsini yeməsliki kerək idi. Xunga Ximxon üzümzarlik bilən mangmay, ata-anisidin ayrilip mangoŋan bolsa kerək. Lekin ata-anisi «nazariy» bolmioŋaqka üzümzarliktin udul ətsə bolatti. Xu səwəbtin Ximxonning ata-anisi uning xirni eltürginini bilmidi.
14:11 «...ottuz yigitni tepip kəldi» — ximxunning toyida uningoŋa ҳəmraҳ boluxka qakiroŋan bolsa kerək.

14:15 «yəttinqi küni...» — bəzi kona kəqürmilərdə «tətinqi küni...» deyilidu.
14:17 «Ziyapət ətküzülgən yəttə künidə u erining aldida yioŋlapla yürdi» — yaki «Ziyapət ətküzülgən yəttə künlük ziyapətning kaloŋan waktida u uningoŋa *(Ximxonoŋa)* exiliwelip yioŋlapla turdi».

Axkelondikilərdin ottuz kixini əltürüp, ulardin olja elip, oljidin iginlərni elip kelip, tepixmaqning mənisini yexip bərgənlərgə bərdi. Xuningdək Ximxonning oŋəzipi kelip, ata-anisining əyigə yenip kətti.
20 Andin Ximxonning ayali Ximxonning ҳəmraһliridin qoldax boloŋan yigitkə təwə kilindi.

Ximxonning Filistiylər bilən qarxilixixqa baxlixi

15 1 Əmma birnəqqə waqit ətüp buoŋday orux məzgili kəlgəndə xundaq boldiki, Ximxon bir ooŋlaqni elip əz ayalining əyigə berip: «Mən hotunumning qexioŋa uning ҳujrisioŋa kirimən» dedi. Lekin ayalining atisi uni iqkirigə kirixigə yol qoymidi. 2 Qeynatisi uningoŋa: — Mən ҳəqiqətən sizni uningoŋa mutləq əq bolup kətti, dəp oylidim; xunga mən uni sizning qoldixingizoŋa beriwatkənidim. Ҳalbuki, uning kiqik singlisi uningdin tehimu qiraylikqu? Uning ornioŋa xuni aloŋan bolsingiz! — dedi.
3 Əmma Ximxon ularoŋa: — Əmdi mən bu qetim Filistiylərgə ziyan yətküzsəm, manga gunaһ bolmaydu! — dedi.
4 Xuni dəp Ximxon berip üq yüz qilbərini tutup kelip, otqaxlarni təyyarlap, qilbərilərni jüpləp quyruklirini bir-birigə qetip, ikki quyrukining otturisioŋa birdin otqaxni asti;
5 otqaxlaroŋa ot yekip qilbərilərni elip berip, Filistiylərning etizdiki ormioŋan ziraətlirigə qoyup bərdi. Xuning bilən u dəwə-dəwə ənqilərni, orulmioŋan ziraətlərni, xundaqla zəytun baoŋlirinimu kəydürüwət ti.. 6 Filistiylər buni kərüp: Buni kim kildi, — dəp sorisa, həlq jawab berip: — Timnaһlik adəmning küy'ooŋli Ximxon kildi; qeynatisi uning ayalini uning qoldixioŋa beriwətkini üqün xundaq kildi, — dedi. Xuning bilən Filistiylər qikip, u ayal bilən atisini otta kəydürüwətti.
7 Ximxon ularoŋa: — Silər xundaq kiloŋininglar üqün, mən silərdin intikam almay boldi kilmaymən, — dedi.
8 Xuning bilən Ximxon ularni kir-qap kilip qətl kiliwətti; andin u berip Etam qoram texining əngkiridə turdi..
9 U waqitta Filistiylər qikip, Yəһuda yurtida qedir tikip, Leһi degən jayda yeyildi..
10 Yəһudalar bolsa: — Nemixqa bizgə ҳujum kilmakqi bolisilər? — dewidi, ular jawab berip: — Biz Ximxonni tutup baoŋlap, u bizgə qandaq kiloŋan bolsa, bizmu uningoŋa xundaq kilimiz, dəp qiktuk, — dedi.
11 Xuning bilən Yəһuda yurtidiki üq ming kixi Etam qoram texining əngkirigə qüxüp, Ximxonoŋa: — Sən Filistiylərning üstimizdin ҳəküm sürüwatkinini bilməmsən? Xuni bilip turup, sən nemixqa bizgə xundaq kilding? — dedi. U ularoŋa: — Ular manga kiloŋandək, mənmu ularoŋa kildim, dəp jawab bərdi.
12 Ular uningoŋa: — Biz seni baoŋlap Filistiylərning qolioŋa tapxurup berix üqün kəlduk, dewidi, Ximxon ularoŋa: — «Biz əzimiz sanga ҳujum kilip əltürməymiz», dəp manga qəsəm kilinglar, dedi.
13 Ular uningoŋa: — Seni əltürməymiz; pəqət seni qing baoŋlap, ularning qolioŋa tapxurup berimiz; ҳərgiz əlümgə məһkum kilmaymiz, dəp jawab bərdi. Xuni dəp ular ikki yengi aroŋamqa bilən uni baoŋlap, qoram taxning üstidin elip mangdi. 14 U Leһigə kəlgəndə, Filistiylər warkiraxkiniqə uning aldioŋa yügürüxüp kəldi. Əmma Pərwərdigarning Roһi uning üstigə qüxüp, qollirini baoŋlioŋan aroŋamqilar ot tutaxqan kəndir yiptək üzülüp, tügüqlər qolliridin yexilip kətti. 15 Andin

14:19 «Axkelon» — Filistiylərning qong bir xəһiri.
14:20 «qoldax boloŋan yigitkə...» — yaki «əzigə aoqinə kiloŋan yigitkə».
15:2 «...uni sizning qoldixingizoŋa beriwətkənidim» — yaki «uni sining aoqinənggə beriwətkənidim».
15:4 «üq yüz qilbərə» — bəzi tərjimilərdə «üq yüz tülkə» deyilidu. Lekin qilbərilər top bolup yürgəqkə, azrak gəxni yəmqük kilix bilən ularni tutuwelix tülkilərni tutuwelixtin kəp asan bolidu.
15:5 «etizdiki ormioŋan ziraətliri» — ibraniy tilida «etizdiki ərə turoŋan ziraətliri» — demək, pixay dəp kaloŋan ziraətlər.
15:8 «Ximxon ularni kir-qap kilip qətl kiliwətti» — ibraniy tilida «Ximxon ularni yota wə paqakliriоŋa urup, ularni əltürüwətti».
15:9 «Leһi degən jayda yeyildi» — yaki «Leһi degən jayda jənggə səp tüzdi».

u exəkning yengi bir engək səngikini kərüp,
ķolini uzitipla elip, uning bilən ming adəmni
urup əltürdi.
16 Ximxon: —
«Exəkning bir engək səngiki bilən adəmlərni
əltürüp,
Ularni dəwə-dəwə ķiliwəttim,
Exəkning bir engək səngiki bilən ming
adəmni əltürdüm!» — dedi.
17 Bularni dəp exəkning engək səngikini
taxliwətti. Xuningdək u xu jayoŋa «Ramot-
Leḥi» dəp nam ķoydi.
18 U intayin ussap Pərwərdigaroŋa pəryad
ķilip: — Sən Өz ķulungning ķoli bilən bunqə
qong nusrətni barlikķa kəltürdüng, əmdi
mən ḥazir ussuzluķtin əlüp, hətnisizlərning
ķolioŋa qüxüp ķalarmənmu? — dedi.
19 Xuning bilən Huda Leḥidiki azgalni yardi,
su uningdin uroŋup qikti. Ximxon iqip, roḥi
uroŋup jan kirdi. Bu səwəbtin bu bulakķa «Ən-
Ḥakkorə» dəp nam ķoyuldi; ta bügüngiqə u
Leḥida bar.
20 Ximxon Filistiylərning dəwridə yigirmə
yiloŋiqə Israiloŋa ḥakim boldi.

Ximxonning məoŋlup boluxi

16 1 Andin Ximxon Gazaoŋa bardi, u u
yərdə bir paḥixə ayalni kərüp, kirip
uning bilən yeķinqilik ķildi. 2 Lekin Gazalikļar
birsining: — Ximxon bu yərgə kəldi, deginini
anglap, xəḥərni ķorxap, keqiqə xəḥərning
ķowuķida ün qikarmay marap turdi wə: Ətə
tang yoruoŋanda uni əltürimiz, — deyixti.
3 Ximxon yerim keqigiqə yatti; andin ornidin
turup xəḥər ķowuķining ikki ķanitini tutup,
uni ikki kexiki wə baldak-takiki bilən ķoxup,
birakļa ķomurup, əxnisigə artip Ḥebronning
udulidiki taoŋķa elip qikip kətti.
4 Keyin u Sorək jiloŋisida olturuxluk Dililaḥ
isimlik bir ayalni kərüp, uningoŋa axik bolup
ķaldi. 5 Buni bilip Filistiylərning əmirliri u
ayalning ķexioŋa berip uningoŋa: — Sən uni
aldap, uning küqtünggürlükining zadi nədin
boloŋanlikini kolap sorap, bizning ķandak
ķilsak uni yengələydioŋanlikimizni, uni
baoŋlap boysunduralaydioŋanlikimizni eytip
bərsəng, biz ḥərbirimiz sanga bir ming bir
yüz kümüx tənggə berimiz, — dedi.
6 Xuning bilən Dililaḥ Ximxondin: —
Sən küqtünggürlüküngning zadi nədin
boloŋanlikini, xundakļa ķandak ķiloŋanda
seni baoŋlap boysunduroŋili bolidioŋanlikini
eytip bərgin! — dedi.
7 Ximxon uningoŋa jawabən: — Adəmlər meni
yəttə tal ķurutulmioŋan yengi ya kiriqi bilən
baoŋlisa, mən ajizlap baxķa adəmlərdək bo-
lup ķalimən, — dedi.
8 Xuning bilən Filistiylərning əmirliri yəttə
tal ķurutulmioŋan yengi ya kiriqini elip ke-
lip, bu ayaloŋa beriwidi, u bu kiriqlər bilən
uni baoŋlap ķoydi 9 (Dililaḥ birnəqqə adəmni
ḥujrida paylap turuxķa yoxurup ķoyoŋanidi).
U Ximxonoŋa: — Əy Ximxon, Filistiylər seni
tutķili kəldi! — dedi.
U ķopup kiriqlərni qigə xoyna otta kөyüp
üzülüp kətkəndək üzüwətti. Xuning bilən
uning küqtünggürlikining siri axkarilan-
midi.
10 Buni kərüp Dililaḥ Ximxonoŋa: — Mana,
sən meni aldap, manga yaloŋan eytipsən!

15:15 «u exəkning yengi bir engək səngikini kərüp...» — kona səngək boloŋan bolsa, qürüklikidin asanla sunup kətkən bolatti.

15:16 «Ularni dəwə-dəwə ķiliwəttim» — yaki «Ularni ikki dəwə ķiliwəttim». Bu xeirdin ķarioŋanda, Ximxon ikki yaki uningdin kəp ķetim Filistiylər bilən soķuxķan boluxi mumkin.

15:17 «Ramot-Leḥi» — «Leḥining egizliki».

15:18 1Sam. 17:26, 36; 2Sam. 1:2

15:19 «ən-Ḥakķorə» — «pəryad kətürgüqining buliki».

15:20 «Ximxon .... yigirmə yiloŋiqə Israiloŋa ḥakim boldi» — Ximxonning ḥakim boloŋan waķti bəlkim Abimələk wə Yəftaḥning ḥəküm sürgən waķitliri bilən zamandax bolsa kerək; u Pələstinning oŋərbidə, ular xərk wə ximalida ḥəküm sürətti.

16:3 «Ḥebronning udulidiki taoŋ» — bəlkim Gazadin 40 kilometer yiraķlikta idi.

16:7 «Adəmlər meni yəttə tal ķurutulmioŋan yengi ya kiriqi bilən baoŋlisa...» — Ximxon nazariy boloŋaqka, «yengi ya kiriqliri» əslidə elük ḥaywanning jəsitidin elinidioŋini üqün uningoŋa nisbətən «napak» ḥesablinatti. Uning gepi yaloŋan boloŋini bilən, ḥəkikətkə yeķin idi; uning küqtünggürlüki uning nazariy boloŋanlikidin boloŋan. Uning «yengi» *(baxķilar ixlətmigən)* deyixining səwəbi «Birsi meni xundak yengi kiriqlər bilən baoŋlisa, kiriqlərning meni napak ķilix təsiri azrak bolidu» dəp oylioŋinidin bolsa kerək.

Əmdi manga seni nemə bilən baoŋlisa bolidioŋanlikini eytip bərgin, — dedi..
11 U jawap berip: — Adəmlər meni ҳeq
ixlətmigən yengi aroŋamqa bilən baoŋlisa,
mən ajizlap baxқa adəmlərdək bolup
қalimən, — dedi.
12 Xuning bilən Dililaҳ yengi aroŋamqa elip
kelip, uni baoŋlap: — Əy Ximxon, Filistiylər
seni tutқili kəldi! — dedi (əslidə birnəqqə
adəm ҳujrida yoxurunup, uni paylap
turuxқanidi). Lekin Ximxon əz қolidiki
aroŋamqilarni yipni üzgəndək üzüp taxlidi.
13 Buni kərüp Dililaҳ Ximxonoŋa: — Sən
ҳaziroŋiqə meni aldapsən, manga yaloŋan
eytipsən; əmdi manga seni nemə bilən
baoŋlisa bolidioŋanlikini eytip bərgin, — dedi.
U jawap berip: — Sən mening beximdiki yəttə
ərüm qaqni dukandiki ərüx yip bilən қoxup
ərüp қoysangla bolidu, — dedi..
14 Xuning bilən (Ximxon uhlioŋanda u uning
bexidiki yəttə tal qaqni ərüx yip bilən қoxup
ərüp), қozukқa baoŋlap қoyup uningoŋa: — Əy
Ximxon, Filistiylər seni tutқili kəldi! — dedi.
Ximxon uyқudin oyoŋinip, ərüx yip bilən
қozukni birakla tartip yuluwətti..
15 Andin ayal uningoŋa: — Manga kənglüng
yoқ turup, қandaқsigə sanga axiқ bol-
dum, dəysən? Sən meni üq қetim aldap,
küqtünggürlüküngning nədin boloŋanlikini
manga eytip bərmidingoŋu, — dedi.
16 Uning ҳərküni səzliri bilən uni қistaxliri
wə yalwuruxliri bilən Ximxonning elgüdək
iqi puxti wə xundaқ boldiki, 17 u kənglidiki
sirini қoymay uningoŋa axkara қilip: — Mən
anamning қorsiқidiki qaoŋdin tartip Hudaoŋa
atilip nazariy boloŋinim üqün, beximoŋa
ҳərgiz ustira selinip baқmioŋan; əgər mening
qeqim qüxürüwetilsə, küqüm məndin ke-
tip, mən ajizlap baxқa adəmlərdək bolup
қalimən, — dedi.
18 Dililaҳ uning əzigə kənglidiki ҳəmmə si-
rini dəp bərginini kərüp, Filistiylərning
əmirlirini qarқirip kelixkə adəm mangdurup:
— «Bu қetim silər yənə bir qiқinglar, qünki
Ximxon kənglidiki ҳəmmə sirni manga ax-
kara қildi» dedi. Xuning bilən Filistiylərning
əmirliri қollirioŋa kümüxlərni elip, uning
қexioŋa qiқti.
19 Andin Dililaҳ uni əz yotisioŋa yatқuzup,
uhlitip қoyup, bir adəmni qaқirip kirip uning
bexidiki yəttə ərüm qaqni qüxürüwətti;
xundaқ қilip u Ximxonning bozək қilinixini
baxlioŋuqi boldi. Ximxon küqidin kətkənidi.
20 U: — Əy Ximxon, Filistiylər seni tutқili
kəldi! — dewidi, u uyқudin oyoŋinip: —
Mən ornumdin turup, ilgiriki birқanqə
қetimқidək, boxinip ketimən, dəp oylidi.
Lekin u Pərwərdigarning əzidin kətkinini
bilməytti. 21 Xuning bilən, Filistiylər uni tu-
tuwelip, kəzlirini oyup, Gazaoŋa elip qüxüp,
uni mis zənjirlər bilən baoŋlap, zindanda un
tartixқa saldi..
22 Lekin bexidiki qüxürüwetilgən qeqi yənə
əsüxkə baxlidi.

Ximxonning xərəplik ҳalda əlüxi wə dəpnə қilinixi

23 Keyin, Filistiylərning əmirliri əz ilaҳi
boloŋan Dagon üqün qong bir қurbanlik
ətküzüxkə ҳəm təbrikləp xadlinixқa yioŋildi.
Qünki ular: — Mana, ilaҳimiz düxminimiz
boloŋan Ximxonni қolimizoŋa tapxurup
bərdi, — deyixti.
24 Həlk Ximxonni kərgəndə, əz ilaҳini
danglap: — Ilaҳimiz bolsa, yurtimizni wəyran
қiloŋuqini, adəmlirimizni kəp eltürgən düx-
minimizni қolimizoŋa qüxürüp bərdi! —
deyixti.
25 Ular taza xad-huramlik kəypigə qəmüp:
— Ximxon kəltürülsun, u bizgə bir oyun
kərsitip bərsun, deyixti; ular Ximxonni zin-
dandin elip qiқti. U ularning aldida oyun

16:10 «Mana, sən meni aldap, manga yaloŋan eytipsən! ....» — roxənki, «paylap olturoŋuqilar» baoŋlax usulining nətijisini kütüp əzliri yoxurunoŋan yərdin qiқmidi. Ximxon əydə Dililaҳ bilən ikkimizla bar, dəp oylaydu.

16:13 «dukandiki ərüx yip bilən» — yaki «dukandiki təg yipi bilən», yəni tokulmilarning boyioŋa tartiloŋan yipi bilən.

16:14 «Ximxon uhlioŋanda u uning bexidiki yəttə tal qaqni ərüx yip bilən қoxup ərüp...» — muxu səzlərni kona grek nushisidin alduқ.

16:21 «uni mis zənjirlər bilən baoŋlap, zindanda un tartixқa saldi» — un tartix adəttə ayal kixining ixi idi.

kərsətti. Əmdi ular uni ikki tüwrükning otturisida tohtitip ḳoyoŋanidi. [26] Xuning bilən Ximxon ḳolini tutup turoŋan yigitkə: — Meni ḳoyuwət, əyni kətürüp turoŋan tüwrüklərni silap, ularoŋa yəliniwaloŋili ḳoyoŋaysən, — dedi.
[27] U qaoŋda əy ər-ayallar bilən liḳ toloŋanidi, Filistiylərning əmirlirining ḥəmmisimu xu yərdə idi; əgzidimu Ximxonning kərsitiwatḳan oyunini kərüwatḳan təhminən üq mingqə ər-ayal bar idi.
[28] Ximxon Pərwərdigaroŋa nida ḳilip: — Əy Rəb Pərwərdigar, meni yad ḳilip pəḳət muxu bir ḳetim manga küq ata ḳiloŋaysən; i Huda, xuning bilən ikki kəzümning intiḳamini Filistiylərdin bir yolila aloŋuzoŋaysən! — dedi.
[29] Ximxon xularni dəp əyni kətürüp turoŋan otturidiki ikki tüwrükni tutuwaldi; birini ong ḳoli bilən, yənə birini sol ḳoli bilən tutup, ularoŋa tayinip turdi.
[30] Andin: «Filistiylər bilən birliktə ölüp kətsəm!» dəp bədinini egip küqini yioŋip ittiriwidi, əy ərülüp, u yərdiki əmirlər bilən barliḳ həlḳning üstigə qüxti. Buning bilən əz ölümi bilən öltürgən adəmlər uning tirik waḳtida öltürgənliridin kəp boldi. [31] Andin keyin uning ḳerindaxliri wə atisining barliḳ jəməti qüxüp, uni kətürüp, Zoreaḥ bilən Əxtaolning otturisioŋa elip berip, atisi Manoaḥning ḳəbrisidə dəpnə ḳildi. U yigirmə yil Israiloŋa ḥakim boloŋanidi.

Israillarning butpərəslik yolioŋa kirixi

17 [1] Əfraimning taoŋlirida Mikaḥ isimlik bir kixi bar idi. [2] U anisioŋa: — Sening ḥeliḳi bir ming bir yüz kümüx tənggəng ooŋrilap ketilgənidi; sən tənggilərni ḳaroŋiding wə buni manga dəp bərding. Mana, kümüx məndə, uni mən aloŋandim, dewidi, anisi: — Əy ooŋlum, Pərwərdigar seni bərikətligəy!, — dedi.

[3] Mikaḥ bu bir ming bir yüz kümüx tənggini anisioŋa yandurup bərdi. Anisi: — Mən əslidə bu pulni sən ooŋlumni dəp Pərwərdigaroŋa beoŋixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa atiwətkənidim; əmdi yənila sanga berəy, dedi.
[4] Lekin Mikaḥ kümüxni anisioŋa ḳayturup bərdi; anisi uningdin ikki yüz kümüx tənggini elip bir zərgərgə berip, bir oyma but bilən bir ḳuyma but yasatti; ular Mikaḥning əyigə ḳoyup ḳoyuldi. [5] Mikaḥ degən bu kixi əslidə bir buthana pəyda ḳiloŋan, xuningdək əzigə bir əfod bilən birnəqqə «tərafim»ni yasioŋanidi; andin əz ooŋulliridin birini kaḥinliḳḳa məhsus təyinləp, uni əzigə kaḥin ḳildi.
[6] Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti.

Mikaḥning bir Lawiyni «kaḥin bolux»ḳa yallixi

[7] Yəḥuda jəmətining təwəsidiki Bəyt-Ləḥəmdə Lawiy ḳəbilisidin boloŋan bir

---

16:28 Ibr. 11:32

17:2 «...tənggilərni ḳaroŋiding...» — ḳaroŋaxning məzmuni bəlkim «Bu pul bərikətlik bolmisun, aloŋuqi kixigə palakət qüxürsun» degəndək bolsa kerək. **«...wə buni manga dəp bərding»** — ibraniy tilida: «...wə mening ḳulaḳlirimoŋa sözliding».

17:3 «Mən əslidə bu pulni sən ooŋlumni dəp Pərwərdigaroŋa beoŋixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa atiwətkənidim; əmdi yənila sanga berəy» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən ḥazir bu pulni sən ooŋlumni dəp Pərwərdigaroŋa beoŋixlap, uning bilən oyma but wə ḳuyma but yasaxḳa atiwetimən; əmdi buni ḥazir sanga berəy». Bundaḳ tərjimisi tooŋra bolsa, mənisi «Mening ḳaroŋixim ooŋlumoŋa qüxmisun dəp, ḥazir bu pulni Pərwərdigaroŋa beoŋixlaymən» degəndək boluxi mumkin.

17:4 «...anisi uningdin ikki yüz kümüx tənggini elip bir zərgərgə berip, bir oyma but bilən bir ḳuyma but yasatti...» — muxu sözdin ḳarioŋanda, apisi niyitidin yenip, pulning bir ḳismini özidə ḳalduroŋanidi.

17:5 «əfod» — «əfod» tooŋruluḳ 8:27 wə izaḥatini kərüng. «əfod» əslidə bax kaḥin kiyidioŋan alaḥidə birhil kiyim idi. U tooŋruluḳ «Mis.» 28:5-30 wə izaḥatlirini kərüng.

«tərafim» — ibraniy tilidiki sez bolup, «əy butliri» degənni bildüridu. Bu butlar ḳolda kətürgüdək kiqik bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Ḳədimki waḳitlardiki bəzi butpərəs jəmiyətlərdə «tərafim»oŋa igə boloŋan adəm əyning barliḳ təəlluḳatining igisi, hojayini dəp ḥesablinatti. **«... əz ooŋulliridin birini kaḥinliḳḳa məhsus təyinləp, uni əzigə kaḥin ḳildi»** — pəḳət Ḥarunning əwladlirila kaḥin boluxḳa ḥoḳuḳluḳ idi.

17:6 «Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni ḳilatti» — muxu sözlər, xübḥisizki, Hudaning waḳti kəlgəndə Israiloŋa Əzi padixaḥ təyinləx məḳsitidə boloŋanliḳini kərsitidu.

17:6 Ḥak. 18:1; 21:25

yigit bar idi; u xu yərdə musapir bolup turup ḳaloŋanidi.. [8] Bu yigit bir jay tepip turay dəp, Yəhudalarning yurtidiki Bəyt-Ləḥəm xəḥiridin qiḳti. U səpər ḳilip, Əfraim taoŋliḳioŋa, Mikaḥning əyigə kelip qüxti. [9] Mikaḥ uningdin: — Ḳəyərdin kəlding, dəp soriwidi, u uningoŋa jawabən: — Mən Yəhudalarning yurtidiki Bəyt-Ləḥəmlik bir Lawiymən, bir jay tepip turay dəp qiḳtim, — dedi.

[10] Mikaḥ uningoŋa: — Undaḳ bolsa mən bilən turup, manga ḥəm ata ḥəm kaḥin bolup bərgin; mən sanga ḥər yili on kümüx tənggə, bir yürüx egin wə kündilik yemək-iqmikingni berəy, — dedi. Buni anglap Lawiy kixi uningkigə kirdi.

[11] Lawiy u kixi bilən turuxḳa razi boldi; yigit xu kixigə əz ooŋulliridin biridək bolup ḳaldi. [12] Andin Mikaḥ bu Lawiy kixini kaḥinliḳḳa məhsus təyinlidi. Xuning bilən Lawiy yigit uningoŋa kaḥin bolup, Mikaḥning əyidə turup ḳaldi..

[13] Andin Mikaḥ: — Bir Lawiy kixi manga kaḥin boloŋini üqün, Pərwərdigarning manga yahxiliḳ ḳilidioŋinini bilimən, — dedi..

Dan ḳəbilisining əzliri üqün bir miras jayni tepixi

18 [1] Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; xundaḳla xu künlərdə Danlarning ḳəbilisi əzlirigə olturaḳlixix üqün jay izdəwatḳanidi, qünki xu küngiqə ular Israil ḳəbililiri arisida qək taxlinip bekitilgən miras zeminoŋa erixmigənidi.. [2] Xuning bilən Danlar pütkül jəmətidin Zoreaḥ wə Əxtaolda olturuxluḳ bəx palwanni zeminni qarlap kelixkə əwətti wə ularoŋa tapilap: — Silər berip zeminni qarlap kelinglar, dedi. Ular səpər ḳilip Əfraim taoŋliḳ yurtioŋa kelip Mikaḥning əyigə qüxüp u yərdə ḳondi. [3] Ular Mikaḥning əyining yenida turoŋinida Lawiy yigitning awazini tonup, uning ḳexioŋa kirip uningdin: — Seni kim bu jayoŋa elip kəldi? Bu yərdə nemə ix ḳilisən? Bu jayda nemigə erixting? — dəp soridi..

[4] U ularoŋa jawabən: — Mikaḥ manga mundaḳ-mundaḳ ḳilip, meni yallap əzigə kaḥin ḳildi, dedi.

[5] Buni anglap ular uningoŋa: — Undaḳ bolsa bizning mangoŋan səpirimizning onguxluḳ bolidioŋan-bolmaydioŋanliḳini bilmikimiz üqün, Hudadin sorap bərgin, — dedi.

[6] Kaḥin ularoŋa: — Hatirjəm beriweringlar. Mangoŋan yolunglar Pərwərdigarning aldididur, — dedi..

[7] Xuning bilən bu bəx adəm qiḳip, Laix degən jayoŋa yetip kəldi. Ular u yərdiki həlḳning tinq-aman yaxawatḳinini, turmuxining Zidoniylarning ərp-adətliri boyiqə ikənlikini, hatirjəmlik wə raḥət iqidə turuwatḳinini kərdi; xu zeminda ularni har ḳiloŋuqi ḥeqḳandaḳ ḥoḳuḳdar yoḳ idi; ular Zidoniylardin yiraḳta turatti, xundaḳla baxḳilar bilənmu ḥeqḳandaḳ bardi-kəldi ḳilixmaytti..

17:7 «Yəhuda jəmətining təwəsidiki Bəyt-Ləḥəm» — Bəyt-Ləḥəm Lawiylaroŋa bekitilgən xəḥərlərdin əməs idi. Bu kixining xu yərgə nemigə baroŋini enik əməs.

17:12 «Mikaḥ bu Lawiy kixini kaḥinliḳḳa məhsus təyinlidi» — ibraniy tilida: «Mikaḥ bu Lawiy kixining ḳolini toldurdi». Bu səz muxu yərdə ikki bisliḳtur — *(1)* u Mikaḥning ḳolini məhsus kaḥinlik wəzipisi bilən «toldurdi» wə *(2) (ḥəjwiy jəḥəttin)* pul bilən toldurdi. **«Xuning bilən Lawiy yigit uningoŋa kaḥin bolup, Mikaḥning əyidə turup ḳaldi»** — pəḳət Ḥarunning əwladlirila kaḥin boluxḳa ḥoḳuḳluḳ idi; baxḳa Lawiylarning kaḥin bolux ḥoḳuḳi yoḳtur, əlwəttə.

17:13 «Bir Lawiy kixi manga kaḥin boloŋini üqün, Pərwərdigarning manga yahxiliḳ ḳilidioŋinini bilimən» — demisəkmu, bu səzlər pütünləy hurapiy bir kəzḳarax, əlwəttə. 18-babta səzlərning hataliḳi qiḳip turidu.

18:1 «Xu künlərdə Danlarning ḳəbilisi əzlirigə olturaḳlixix üqün jay izdəwatḳanidi» — «Yəxua» 19:40-48də bu ixlar bayan ḳilinidu. Xu ayətlərdin ḳarioŋanda: «qək taxlinip bekitilgən miras zeminoŋa erixmigənidi» degənning mənisi «...toluḳ erixəlmigənidi» degəndək bolsa kerək.

18:1 Ḥak. 17:6; 21:25

18:3 «Lawiy yigitning awazini tonup...» — yaki «Lawiy yigitning tələppuzini tonup...».

18:6 «Mangoŋan yolunglar Pərwərdigarning aldididur» — demək, yolunglar Hudaning nəzirigə yahxi kərünidu.

18:7 «turmuxining Zidoniylarning ərp-adətliri boyiqə ikənlikini» — muxu xəḥər bəlkim Zidoniylarning bir mustəmlikisi boloŋan boluxi mumkin idi. **«xu zeminda ularni har ḳiloŋuqi ḥeqḳandaḳ ḥoḳuḳdar yoḳ idi»** — əgər Laixtikilərdin paydilinidioŋan baxḳa bir yərlik ḥakimiyət bar bolsa, Laixni igiləx üqün muxu ḥakimiyət bilənmu soḳuxux kerək bolatti, əlwəttə.

–Xu səzning baxḳa birhil tərjimisi: «ularning üstidə nomus ixlarni əyibləydioŋan ḥeqḳandaḳ ḥakim yoḳ idi».

[8] Bəx palwan Zoreaҳ wə Əxtaoloɣa əz ҡerindaxlirining ҡexioɣa ҡaytip kəldi. Ҡerindaxliri ulardin: — Nemə həwər elip kəldinglar? — dəp soridi.
[9] Ular jawabən: — Biz ҡopup ularoɣa ҳujum ҡilayli! Qünki biz xu zeminni qarlap kəlduҡ, mana, u intayin yahxi bir yurt ikən. Əmdi nemixҡa ҡimir ҡilmay jim olturisilər? Əmdi dərҳal berip, u yurtni elixҡa əzmənglərni əzmənglar, berip ҳujum ҡilip zeminni igilənglar. [10] U yərgə baroɣiningларda silər tinq-aman turuwatҡan bir həlҡni, ҳər ətrapioɣa sozuloɣan kəng-azadə bir zeminni kərisilər! Huda u yərni silərning ҡolunglaroɣa tapxuroɣandur. U yurtta yər yüzidə tepilidioɣan barliҡ nərsilərdin ҳeqbiri kəm əməs, dedi.
[11] Xuning bilən Danlarning jəmətidin altə yüz adəm jənggə ҡorallinip, Zoreaҳ wə Əxtaoldin qiҡip mangdi. [12] Ular Yəҳuda yurtidiki Kiriat-Yearim degən jayoɣa berip, qedir tikti (xunga bu jay taki bügüngiqə «Danning ləxkərgaҳi» dəp atalmaҡta; u Kiriat-Yearimning arҡa təripigə jaylaxҡanidi).… [13] Andin ular u yərdin Əfraim taoɣliҡ rayonioɣa berip, Mikaҳning əyigə yetip kəldi.
[14] Laix yurtioɣa qarlax üqün baroɣan bəx kixi əz ҡerindaxlirioɣa: — Biləmsilər? Bu əydə bir əfod toni, birnəqqə tərafim butliri, bir oyma məbud wə ҡuyma məbud bardur! Əmdi ҡandaҡ ҡilixinglar kerəklikini oylixinglar! — dedi.…
[15] Ular burulup Lawiy yigitning əyigə (Mikaҳҡa təwə əygə) kirip uningdin ҳal soridi. [16] Dan ҡəbilisidin boloɣan jəng ҡorallirini kətürgən altə yüz kixi dərwaza aldida turup turdi. [17] U zeminni qarlaxҡa baroɣan bəx adəm buthanioɣa kirip, oyma but, əfod toni, tərafim butliri wə ҡuyma butni elip qiҡti. Kaҳin jəng ҡorallirini kətürgən altə yüz kixi bilən billə dərwazida turatti. [18] Bu bəx adəm Mikaҳning əyigə kirip oyma but, əfod tonini, tərafim butliri wə ҡuyma butni elip qiҡҡanda kaҳin ulardin: — Bu nemə ҡiloɣininglar?! — dəp soridi.
[19] Ular uningoɣa: — Ün qiҡarmay, aoɣzingni ҡolung bilən etip, biz bilən mengip, bizgə ҳəm ata ҳəm kaҳin bolup bərgin. Sening pəҡət bir adəmning əyidikilərgə kaҳin boloɣining yahximu, yaki Israilning bir jəməti boloɣan pütün bir ҡəbiligə kaҳin boloɣining yahximu? — dedi.
[20] Xundaҡ dewidi, kaҳinning kəngli hux bolup, əfod, tərafim butliri wə oyma məbudni elip həlҡning arisioɣa kirip turdi. [21] Andin ular burulup, u yərdin kətti; ular baliliri wə qarpaylarni wə yük-taҡlirining ҳəmmisini aldida mangduruwətkənidi. [22] Mikaҳning əyidin heli yiraҡlioɣanda Mikaҳning əyining ətrapidiki həlҡlər yioɣilip, Danlaroɣa ҡooɣlap yetixti. [23] Ular Danlarni towlap qaҡirdi, Danlar burulup Mikaҳҡa: — Sanga nemə boldi, bunqiwila kəp həlҡni yioɣip kelip nemə ҡilmaҡqisən?! — dedi.
[24] U jawab berip: — Silər mən yasatҡan məbudlarni kaҳinim bilən ҡoxup aldinglar, andin kəttinglar! Manga yənə nemə ҡaldi?! Xundaҡ turuҡluҡ silər tehi: «Sanga nemə boldi?» — dəwatisiləroɣu! — dedi.
[25] Danlar uningoɣa: — Ününgni qiҡarma, bolmisa aqqiҡi yaman kixilər seni tutuwelip, seni wə ailəngdikilərni janliridin juda ҡilmisun, yənə, — dedi.
[26] Bularni dəp Danlar əz yolioɣa mangdi; Mikaҳ ularning əzidin küqlük ikənlikini kərüp, yenip əz əyigə kətti.
[27] Ular Mikaҳ yasatҡuzoɣan nərsilər wə uning kaҳinini elip, Laixҡa ҳujum ҡildi; u yərdiki həlҡ tinq-aman wə hatirjəm turuwatҡanidi; ular ularni ҡiliqlap kirip, xəҳərni otta kəydürüwətti. [28] Xəҳərni ҡutҡuzoɣudək ҳeq adəm qiҡimidi; qünki bu xəҳər Zidondin yiraҡta idi, həlҡi ҳeqkim bilən bardi-kəldi ҡilixmaytti. Xəҳər Bəyt-Rəҳobning yenidiki jiloɣida idi. Danlar xəҳərni ҡaytidin ҡurup, olturaҡlaxti. [29] Ular bu xəҳərgə Israilning ooɣulliridin boloɣan, əz atisi Danning ismini ҡoyup Dan dəp atidi. Ilgiri u xəҳərning nami Laix idi.…

18:12 «Danning ləxkərgaҳi» — ibraniy tilida «Maҳanəҳ-Dan». **«arҡa təripi»** — bu səzning baxҡa birhil tərjimisi «oɣərb təripi».
18:12 Ҳak. 13:25
18:14 «tərafim butliri» — 17:5diki izaҳatni kərüng.
18:29 Yə. 19:47

30 Danlar xu yərdə bu oyma butni əzlirigə tiklidi; Musaning ooɳli Gərxomning əwladi Yonatan wə uning ooɳulliri bolsa xu zeminning həlkі sürgün boluxқa elip ketilgən küngiqə Danlarning қəbilisigə kaһin bolup turoɳan idi.. 31 Hudaning əyi Xiloһda turoɳan barlik waқitlarda, Danlar əzliri üqün tikligən, Mikaһ yasatқuzoɳan oyma məbud Danda turoɳuzuldi..

Əxəddiy buzuқqilik

19 1 Israilda tehi padixaһ tiklənmigən xu künlərdə, əfraim taoɳlik rayonining qət təripidə olturuxluқ bir Lawiy kixi bar idi; u Yəһuda yurtidiki Bəyt-Ləһəmlik bir қizni kenizəklikkə aldi.. 2 Lekin u kenizək erigə wapasizlik қilip, uning yenidin qikip, Yəһuda yurtidiki Bəyt-Ləһəmgə atisining əyigə berip, tət ayqə turdi..

3 U waқitta uning eri қopup kenizikigə yahxi gəplərni қilip, kənglini elip yandurup kelixkə kenizikining yenioɳa kəldi. U bir hizmətkarini wə ikki exəkni elip bardi. Kenizək erini atisining əyigə elip kirdi; atisi uni kərüp hux bolup қarxi aldi. 4 Uning қeynatisi, yəni қizning atisi uni tutup қaldi, u u yərdə üq küngiqə yəp-iqip, uning bilən yetip қopti. 5 Tətinqi küni Lawiy kixi səһər қopup mangoɳili təyyarliniwidi, kenizikining atisi küy'ooɳlioɳa: — Bir tooɳram nan yəp yürikingni қuwwətləndürüp andin mangoɳin, — dedi.

6 Xuning bilən ular ikkisi olturup billə yəpiqip tamaқlandi. Қizning atisi u kixigə: — Səndin ətünəy, bu keqimu қonoɳin, kənglüng eqilsun, dedi.

7 Bu kixi mangoɳili қopuwidi, lekin қeynatisi uni zorlap, yənə elip қaldi, u yənə bir kün қondi. 8 Bəxinqi küni u səһər қopup mangoɳili təyyarlandi, lekin қizning atisi uningoɳa: — Awwal yürikingni қuwwətləndürgin, dedi. Xuning bilən ular ikkisi kün egilgüqə olturup, billə tamaқlandi.

9 Andin bu kixi keniziki wə hizmətkarini elip mangoɳili təyyarliniwidi, қeynatisi, yəni қizning dadasi uningoɳa: — Mana, kəq kirəy dəwatidu, səndin ətünəy, bu yərdə yənə bir keqini ətküzünglar; mana, kün məoɳribkə egiliptu, bu yərdə қonoɳin, kənglüng eqilsun; andin ətə səһərdə yoloɳa qikip, əyünglaroɳa ketinglar, — dedi..

10 Lekin u kixi əmdi yənə bir keqə қonuxқa unimay, қopup yoloɳa qikip Yəbusning, yəni Yerusalemning udulioɳa kəldi. Uning bilən billə ikki toқuқluқ exək wə keniziki bar idi.

11 Ular Yəbusқa yeқin kəlgəndə kün olturay dəp қaloɳaqқa, hizmətkari oɳojisioɳa: — Yəbusiylarning bu xəһirigə kirip, xu yərdə қonayli, dedi.

12 Lekin oɳojisi uningoɳa jawab berip: — Biz Israillar turmaydioɳan, yat əllər turidioɳan xəһərgə kirməyli, bəlki Gibeaһқa ətüp ketəyli, dedi.

13 Andin u yənə hizmətkarioɳa: — Kəlgin, biz yeқindiki jaylardin birigə barayli, Gibeaһta yaki Ramaһta қonayli, dedi.

14 Xuning bilən ular mengip, Binyamin yurtidiki Gibeaһning yenioɳa yetip baroɳanda kün olturoɳanidi. 15 Ular Gibeaһқa kirip, u yərdə қonmaқqi boldi; xəһərning qong məydanioɳa kirip olturuxti; lekin һeqkim ularni қonduruxқa əyigə təklip қilmidi.

16 Һalbuki, u keqisi қeri bir adəm ixini tügitip, etizliқtin yenip keliwatқanidi. U əslidə Əfraim taoɳlik rayonilik adəm idi, u Gibeaһta musapir bolup, olturaқlixip қaloɳanidi; lekin u yərdiki həlklər Binyaminlardin idi.

17 U bexini kətürüp қarap, bu yoluqining xəһərning məydanida olturoɳinini kərüp

18:30 «Gərsomning əwladi» — ibraniy tilida «Gərsomning ooɳli».

18:31 «Hudaning əyi Xiloһda turoɳan barlik waқitlarda» — Xiloһ xəһiri muқəddəs qədir tunji tiklənən jay idi *(«Yə.» 18:10, 19:51, «1Sam.» 3:1ni kərüng)*. Sulayman padixaһ ibadəthanini Yerusalemda kuruxtin ilgiri *(қaysi waқit ikənliki bizkə naməlum)* Xiloһ ibadət soruni süpitidə ixlitilməy taxliwetilgənidi *(«Yər.» 7:12ni kərüng)*.

19:1 Ҡak. 17:6; 18:1; 21:25

19:2 «Lekin u kenizək erigə wapasizlik қilip...» — yaki «lekin u kenizək eridin yamanlap ketip...».

19:9 «andin ətə səһərdə ... əyünglaroɳa ketinglar» — ibraniy tilida «andin ətə səһərdə ... qədiringlaroɳa ketinglar».

uningdin: — Қəyərdin kəlding? Қəyərgə barisən? — dəp soridi.
18 U jawab berip: — Biz Yəhuda yurtidiki Bəyt-Ləhəmdin Əfraim taoғlikining qət yakilirioға ketip barimiz; mən əsli xu jaydin bolup, Yəhuda yurtidiki Bəyt-Ləhəmgə baroғanidim; ixlirim Pərwərdigarning əyigə munasiwətlik idi; lekin bu yərdə ҳeq kim meni əyigə təklip kilmidi.» 19 Bizning exəklirimizgə beridioған saman wə booғuzimiz bar, əzüm, dedəkliri, xundakla kəminiliring bilən boloған yigit-kimu nan wə xarablar bar, bizgə ҳeq nemə kəm əməs, — dedi.
20 Buni anglap keri kixi: — Tinq-aman boloғaysən; siləring moҳtajliringlarning ҳəmmisi mening üstümgə bolsun, əmma koqida yatmanglar! — dəp, 21 uni əz əyigə elip berip, exəklirigə yəm bərdi. Meҳmanlar putlirini yuyup, yəp-iqip oғizalandi. 22 Ular kənglidə hux bolup turoғinida, mana, xəҳərning adəmliridin birnəqqəylən, yəni birқanqə lükqək kelip əyni қorxiwelip, ixikni urup-kekip, əyning igisi boloған keri kixigə: — Sening əyünggə kəlgən xu kixini bizgə qikirip bərgin, uning bilən yekinqilik kilimiz, — dedi.»
23 Buni anglap əy igisi ularning kexioға qikip uларoға: — Bolmaydu, əy buradərlirim, silərdin ətünüp kalay, mundak rəzillikni kilmanglar; bu kixi mening əyümgə meҳman bolup kəlgənikən, silər bundak iplaslik kilmanglar. 24 Mana, mening pak bir kizim bar, yənə u kixining keniziki bar. Mən ularni kexinglaroға qikirip berəy, silər ularni ayaoғ asti kilsanglar məyli, nəziringlaroға nemə hux yakса ularni xundak kilinglar, lekin bu kixigə muxundak iplaslik ixni kilmanglar, — dedi.»
25 Lekin u adəmlər uningoға kulak salmidi; yoluqi kenizikini ularning aldioға sərəp qikirip bərdi. Ular uning bilən billə bolup kəqtin ətigəngiqə ayaoғ asti kildi; ular tang yoruoғanda andin uni қoyup bərdi.
26 Qokan tang səҳərdə kaytip kelip, uning oғojisi қonoғan əyning dərwazisining bosuoғisioға kəlgəndə yikilip kelip, tang atkuqə xu yərdə yetip kaldi. 27 Ətigəndə uning oғojisi қopup əyning ixikini eqip, yoloға qikmakqi bolup texioға qikiwidi, mana, uning keniziki boloған qokan əyning dərwazisi aldida қolliri bosuoғining üstigə қoyukluk ҳalda yatatti. 28 U uningoға: — Қopkin, biz mangayli, dedi. Lekin qokan ҳeqbir jawab bərmidi. Xuning bilən u qokanni exəkkə artip, қozoғilip əz əyigə yürüp kətti.»
29 Əz əyigə kəlgəndə, piqakni elip kenizikining jəsitini səngəkliri boyiqə on ikki parqə kilip, pütkül Israil yurtining qət-yakilirioғiqə əwətti.
30 Xundak boldiki, buni kərgənlərning ҳəmmisi: «Israil Misirdin qikkan kündin tartip bügüngiqə bundak ix bolup bakmioғanidi yaki kərülüp bakmioғanidi. Əmdi bu ixni obdan oylixip, қandak kilix kerəklikini məslihətlixəyli» — deyixti.

Iqki uruxning partlixi

20 1 Xuning bilən Israillarning ҳəmmisi qikip, jamaət Dandin tartip Bəər-Xebaoғiqə yioғilip Gilead zeminining həlki bilən қoxulup Mizpaҳta, Pərwərdigarning aldioға kelip bir adəmdək boldi.» 2 Pütkül

19:18 «Pərwərdigarning əyi , *yəni mukəddəs qedir*» — xu qaoғda Yerusalemda əməs, Xiloҳda idi.
19:22 «lükqək» — ibraniy tilida «Belialning *(Iblisning)* baliliri».
–Baxka birhil tərjimisi «xəҳərdiki adəmlər, lükqəklər...»
19:22 Yar. 19:1-4; Ҳox. 9:9; 10:9
19:24 «Mana, mening pak bir kizim bar, yənə u kixining keniziki bar... silər ularni ayaoғ asti kilsanglar məyli...» — xu keri adəm meҳmandostlukni wə meҳmanlaroға boloған məs'uliyətqanlikni xunqə «mukəddəs» dəp karisimu, uning aoғzidin qikkan yukiriki gəpliridin xu qaoғdiki Israillarning buzukqilik-əhlaksizlikining kandak dərijigə berip yətkənliki enik kərünidu. Meҳmanlarning ҳayatini қooғdax üqün əz ҳayatini pida kilsa bolatti; lekin əz kizini muxu rəzillərgə «ҳədiyə kilix»kа ҳərkandak wijdan igisigə yirginqlik bolsa kerək.
19:28 «*Lawiy kixi* uningoға: — Қopkin, biz mangayli, dedi» — bu qokanning «oғoja»sining tax yürəkliki bilən xu yərlik lükqəklərning rəzillikining pərki barmu?
20:1 «Dandin tartip Bəər-Xebaoғiqə yioғilip, Gilead zeminining həlki bilən қoxulup...» — Dan xəҳiri *(18:29də kərsitilgən)* zeminning ximaliy qetidə; Bəər-Xeba xəҳiri bolsa zeminning jənubiy qetidə; «Gilead» bolsa

ḳowmning qongliri, yəni Israilning ḥəmmə ḳəbilisining baxlikḳliri Hudaning həlḳining jamaiti arisida ḥazir boldi. Jamaət jəmiy bolup tət yüz ming ḳiliq tutḳan piyadə əskər idi [3](Binyaminlar Israilning Mizpaḥta jəm bolo꞊inidin əmdi həwər tapḳanidi).
Israillar sürüxtə ḳilip: «Bu rəzil ix ḳandaḳ yüz bərdi?» — dəp soridi..
[4]Əltürülgən qokanning eri Lawiy kixi jawab berip mundaḳ dedi: — «Mən bolsam əz kenizikimni elip, Binyaminning Gibeaḥ xəḥirigə ḳono꞊ili baro꞊anidim; [5]Gibeaḥning bəgliri keqidə manga ḥujum ḳilmaḳqi bolup, meni dəp əyni ḳorxiwaldi. Ular meni əltürüxni ḳəstlidi, kenizikimni bolsa ular ayao꞊ asti ḳilip əltürüwətti.. [6]Xuning bilən mən kenizikimning jəsitini parqə-parqə ḳilip, kixilərgə kətürtküzüp Israilning mirasi bolo꞊an zeminning ḥərbir yurtio꞊a əwəttim. Qünki ular Israil iqidə pasiḳlik wə iplaslik ḳildi. [7]Mana, əy barliḳ Israillar, silər ḥəmminglar oylinip, məsliḥət kərsitinglar».
[8]Xuning bilən ḥəmmə həlḳ bir adəmdək ḳopup:—Arimizdin nə ḥeqkim əzqedirigə barmisun nə ḥeqkim əz əyigə ḳaytmisun, [9]bəlki biz Gibeaḥḳa xundaḳ ḳilayliki: — Biz qək taxlap uningo꞊a ḥujum ḳilayli; [10]biz Israilning ḥəmmə ḳəbilisidikilərdin yüzning iqidin onni, mingdin yüzni, on mingdin mingni tallap qiḳip, ularni həlḳ üqün ozuḳ-talḳan yətküzüxkə təyinləyli. Xundaḳ ḳilip həlḳ Binyamin yurtidiki Gibeaḥ xəḥirigə berip, ularning Israil iqidə ḳilo꞊an barliḳ iplaslikini ularning əz bexio꞊a yandursun, — deyixti.
[11]Xuning bilən Israilning ḥəmmə adəmliri bir adəmdək bolup, u xəḥərgə ḥujum ḳilixḳa toplandi.

[12]Andin Israil ḳəbililiri Binyaminning barliḳ jəmətlirigə əlqi əwətip: — Aranglarda yüz bərgən bu rəzillik zadi nemə ix? [13]Əmdi Gibeaḥdiki bu lükqəklərni bizgə tutup beringlar. Xuning bilən biz ularni əlümgə məḥkum ḳilip, Israildin rəzillikni yoḳ ḳilayli, — dedi. Lekin Binyaminlar əz ḳerindaxliri bolo꞊an Israillarning səzini tingximidi,..
[14]bəlki Binyaminlar Israilo꞊a ḳarxi jəng ḳilix üqün xəḥər-xəḥərlərdin kelip Gibeaḥta yio꞊ildi. [15]U waḳitta Binyaminlardin xəḥər-xəḥərlərdin tizimlano꞊anlar yigirmə altə ming ḳiliq tutḳan ərkək idi. Uningdin baxḳa Gibeaḥdin hillano꞊an yəttə yüz əskər bar idi. [16]Bu pütkül ḳoxun arisida hillano꞊an yəttə yüz solhay əskər bolup, salo꞊uo꞊a taxni selip nixano꞊a atsa, ḳilqimu ḳeyip kətməytti..
[17]Binyamin ḳəbilisidin baxḳa, Israilning adəmliri sanaḳtin ətküzülüwidi, ḳiliq tutḳanlar tət yüz ming ərkək qiḳti; bularning ḥəmmisi jəngqilər idi.
[18]Israil ḳopup Bəyt-Əlgə qiḳip Hudadin: — Bizning arimizdin kim awwal qiḳip Binyaminlar bilən soḳuxsun, dəp soriwidi, Pərwərdigar jawab berip: — Yəḥuda awwal qiḳsun, dedi..
[19]Xuning bilən Israillar ətisi səḥər ḳopup Gibeaḥning udulida qedirgaḥ tikti. [20]Andin Israilning adəmliri Binyamin bilən uruxuxḳa qiḳip, Gibeaḥning yenida raslinip ularo꞊a ḳarxi səp tüzdi. [21]Xu küni Binyaminlar Gibeaḥdin qiḳip, Israildin yigirmə ikki ming kixini əltürüp, yərgə yəksan ḳiliwətti.
[22]Lekin Israilning adəmliri jasarətkə kelip, awwalḳi küni səp tüzgən jayda ik-

zeminning Iordan dəryasining xərḳ təripidiki qət ḳismi idi. Demək *(Binyamin həlḳidin baxḳa)*, pütkül Israilning adəmliri Mizpaḥḳa yio꞊ildi.
20:3 «... Israillar sürüxtə ḳilip: «bu rəzil ix ḳandaḳ yüz bərdi?» — dəp soridi» — xu qao꞊da Binyaminlarning wəkillirining nəḳ məydanda bar-yoḳluḳi enik əməs. Lawiy kixi, xübḥisizki, kenizikining jəsitidin bir ḳismini ularo꞊imu əwətkən *(11:29)*. Bu soal Binyamin wəkillirigə ḳoyulo꞊an bolsa, «Bu rəzil ixning səwəbini bizgə qüxəndürüp beringlar» degəndək tərjimə ḳilinixi kerək idi. Lekin 4-ayəttin ḳario꞊anda soal Lawiy kixigə ḳoyulo꞊an.
20:5 «...meni dəp əyni ḳorxiwaldi» — yaki «... mən bar əyni ḳorxiwaldi».

20:13 «lükqəklər» — ibraniy tilida «Belialning *(Iblisning)* baliliri».
20:13 Ḥak. 19:22; Ḥox. 9:9; 10:9
20:16 Ḥak. 3:15
20:18 «Israil ḳopup Bəyt-Əlgə qiḳip Hudadin: ... dəp soriwidi» — bu ayəttin ḳario꞊anda, Hudaning muḳəddəs qediri gərqə xu yillarda Xiloḥda bolsimu *(«Yə.» 18:1, «Ḥak.» 18:31, 21:12, «1Sam.» 1:3ni kərüng)*, məlum səwəbtin *(düxmənlərning tajawuzliri tüpəylidin?)* Bəyt-Əldə waḳitliḳ turo꞊uzulo꞊an ohxaydu *(27-28-ayətni kərüng)*.

kinqi küni yənə səp tüzdi. 23 səp tüzüxtin awwalқi ahximi Israil Pərwərdigarning aldioƣa berip, kəq kirgüqə pəryad kilip yioƣlap, Pərwərdigardin yol sorap: — Biz əz kerindiximiz boloƣan Binyamin nəsilliri bilən yənə uruxuxқa qikşak bolamdu, bolmamdu? — dəp soriwidi, Pərwərdigar jawab berip: — Ularoƣa ҳujum kilinglar, dedi.

24 Xuning bilən Israillar ikkinqi küni Binyaminlaroƣa yekin kelip ҳujum kildi. 25 Binyaminmu ikkinqi küni Gibeaҳdin qikip Israillar bilən soқuxup, ularning on səkkiz ming adimini əltürüp, yərgə yəksan kiliwətti; bularning ҳəmmisi kiliq tutқanlardin idi.

26 Andin Israillarning ҳəmmisi, yəni pütün қoxun қopup Bəyt-Əlgə qikip yioƣlap, xu küni Pərwərdigarning aldida kəqkiqə roza tutup, Pərwərdigarning aldida kəydürmə қurbanlik bilən inakliқ қurbanlikliri ətküzdi. 27-28 Xu künlərdə Hudaning əҳdə sanduқi xu yərdə bolup, Ҳarunning əwladi, Əliazarning ooƣli Finihas uning aldida hizmət kilatti; xuning bilən Israillar Pərwərdigardin yol sorap: — Biz əz kerindiximiz boloƣan Binyaminning nəsilliri bilən yənə uruxuxқa qikamduқ yaki tohtap қalamduқ? — dəp soridi; Pərwərdigar jawabən: — Qikinglar, qünki ətə Mən ularni sening қolungoƣa tapxurimən, dedi.

29 Buni anglap Israil həlқi Gibeaҳning ətrapioƣa əskərlərni pistirma қoydi; 30 üqinqi küni Israillar ilgiriki ikki қetimқidək Binyaminlaroƣa ҳujum kilixқa Gibeaҳning udulioƣa kelip səp tüzdi. 31 Binyamin Israil həlқigə қarxi jənggə qikiwidi, həlқ ularni xəҳərdin azdurup qikti. Ular Bəyt-Əlgə qikidioƣan yol wə Gibeaҳқa baridioƣan yolning üstidə ҳəm dalada həlқni ilgiriki ikki қetimқidək urup kiroƣili turdi. Israilning adəmliridin ottuzqə kixini əltürdi. 32 Binyaminlar: — Ular yənila awwalқidək məoƣlup boldi, — deyixti. Əmma Israil: — Bizlər қeqip ularni xəҳərdin əgəxtürüp qikip, yollaroƣa elip qikayli, dəp məslihətlixiwaloƣanidi.

33 Xuning bilən Israilning ҳəmmə adəmliri əz jayidin қopup Baal-Tamaroƣa berip səp tüzdi, pistirmida turoƣan Israillarmu əz jayidin, yəni Gebadiki qimməndin qikip kə ldi.. 34 Israilning arisidin sərhil on ming kixi Gibeaҳning udulidin uningoƣa ҳujum kildi, jəng қattiқ boldi. Lekin Binyaminlar əzlirining üstigə bala yekinlaxқinini bilməy қaldi.

35 Pərwərdigar Binyaminlarni Israilning aldida məoƣlup kiloƣaqқa, ular u küni Binyaminlardin yigirmə bəx ming bir yüz kiliq tutқan adəmni əltürdi. 36 Əmdi Binyaminlar əzlirining məoƣlup boloƣinini kərdi.

Israilning adəmliri əslidə Gibeaҳқa қoyoƣan pistirmidiki kixilirigə ixənq kilip, Binyaminlarni aldap, aldida qekingənidi. 37 U wakitta pistirmidikilər tezdin atlinip Gibeaҳқa ҳujum kilip besip kirip, xəҳərdikilərning ҳəmmisini kiliqlap kirdi.. 38 Israillar əslidə pistirmidikilər bilən aldin'ala nixan üqün bəlgə bekitkənidi, yəni xəҳərgə ot қoyup, kelin tütün tüwrükining asmanoƣa kətürülüxini bəlgə kilixқa kelixiwaloƣanidi. 39 Xunga Israilning adəmliri uruxtin wakтinqə qekingəndə, Binyaminlar Israilning adəmlirini urup soқup, ottuzqə kixini əltürüp: — Mana, Israil awwalқi jəngdikidək aldimizda xəksiz tarmar bolidu, — deyixti.

40 Lekin xəҳərning iqidin tütün tüwrük ərləp qikқanda, Binyaminlar kəynigə burulup қariwidi, mana, pütkül xəҳər is-tütək bolup asmanlaroƣa kətürülüp ketiwatatti. 41 Xu ҳaman Israilning adəmliri burulup yenip kəldi, Binyaminning adəmliri bolsa: Bizgə bala yekinlaxti dəp, wəҳimigə qüxti.

20:27-28 «Israillar Pərwərdigardin yol sorap: — ... — dəp soridi» — xu qaoƣda, Israilning Pərwərdigardin «yol sorixi» xübhisizki, bax kahin Finihasning kahinlik kiyimigə takaloƣan əfodtiki «urim wə tummim» arkilik idi *(«Mis.» 28-babni wə izaҳatlirini kərüng)*.

–Israillarning tartқan talapətliri, xübhisizki, Hudaning pütkül қowmining üstigə қoyoƣan agah-jazaliri idi. Hudaning yolidin qikқanlar pəkət Binyaminlarla əməs, bəlki pütkül Israil həlқi boluxi mumkin idi.

20:29 Yə. 8:4

20:33 «Gebadiki» — yaki «Gibeahdiki». «Gibeah» wə «Geba» *(a)* ohxax bir jay boluxi mumkin, yaki *(ə)* bir-birigə intayin yekin ikki jay boluxi mumkin. **«qimməndin qikip kəldi»** — yaki «oƣərb tərəptin qikip kəldi».

20:37 «Gibeaҳқa ҳujum kilip...» — bu sözlərning baxқa birhil tərjimisi: «Gibeahoƣiqə baxlamqilik kilip».

42 Ular Israillarning aldidin burulup qəllükkə
mangidioŋan yol bilən ḳeqip kətti; lekin jəng
ularning kəynidin iz besip mangdi; ətrapidiki
ḫərkaysi xəḫərlərdin adəmlər qiḳip ularni
arioŋa elip ḫalak ḳildi. 43 Xu tərikidə ular Bi-
nyaminlarni ḳorxiwaldi, ularni kün qiḳix
təripidiki Gebaning uduliοŋiqə tohtimay
ḳooŋlap berip, qəyləp əltürdi.. 44 Buning
bilən Binyaminlardin on səkkiz ming kixi
əldi, ularning ḫəmmisi batur palwanlar
idi. 45 Baxḳiliri burulup qəl tərəpkə ḳeqip,
Rimmon ḳoram texioŋa bardi; əmma Israil-
lar yollarda huddi baxaḳ tərgəndək ulardin
bəx ming adəmni əltürdi; andin ularning
kəynidin Gidomoŋiqə ḳooŋlap berip, yənə ikki
ming adəmni əltürdi.
46 U küni Binyaminlardin əltürülgənlər
yigirmə bəx ming adəm idi. Bularning
ḫəmmisi palwanlar bolup, ḳiliq tutḳanlar idi.
47 Ḫalbuki, ulardin pəḳət altə yüz adəm
ḳaloŋanidi, ular burulup qəl tərəpkə ḳeqip,
Rimmondiki tik yaroŋa bardi. Ular Rimmon-
diki tik yarda tət ay turdi..
48 Israillar yənə Binyaminlarning zemінioŋa
yenip kelip, ḫəmmə xəḫərlərdiki adəmlərni,
qarpaylarni ḫəm uqrioŋanlarning ḫəmmisini
ḳiliq bilən ḳiriwətti, xundaḳla ot ḳoyup,
udul kəlgən xəḫərlirining ḫəmmisini
kəydürüwətti.

Binyamin ḳəbilisining nəsli ḳurup ketixtin ḳutuluxi

21 1 Əslidə Israilning adəmliri Mizpaḫta
ḳəsəm ḳilixip: — Bizning iqimizdin
ḫeqkim əz ḳizini Binyaminlaroŋa hotunluḳḳa
bərmisun, — deyixkənidi. 2 Xuning
üqün həlḳ Bəyt-Əlgə kelip, u yərdə kəq
kirgüqə Hudaning aldida pəryad kətürüp
ḳattiḳ yioŋlixip: — 3 Əy Israilning Hudasi
Pərwərdigar, Israilda nemixḳa xundaḳ ix yüz
beridu, nemixḳa Israilning ḳəbililiridin biri
yoḳap kətsun? — deyixti.
4 Ətisi həlḳ səḫər ḳopup, u yərdə ḳurbangaḫ
yasap, kəydürmə ḳurbanliḳ wə inaḳlik
ḳurbanliḳliri sundi. 5 Israillar əzara: —
Israilning ḫərḳaysi ḳəbililiridin jamaətkə
ḳoxulup Pərwərdigarning aldida ḫazir
boluxḳa kəlmigən kimlər bar? — dəp soraxti,
qünki ular kimki Mizpaḫḳa Pərwərdigarning
aldida ḫazir bolmisa, u xəksiz əlümgə
məḫkum ḳilinsun, dəp ḳattiḳ ḳəsəm
ḳilixḳanidi. 6 Israil əz ḳerindixi boloŋan Bin-
yamin tooŋruluḳ puxayman ḳilip: — Mana,
əmdi Israil arisidin bir ḳəbilə üzüwetildi. 7 Biz
Pərwərdigarning namida bizning iqimizdin
ḫeqḳaysimiz əz ḳizimizni Binyaminlaroŋa
hotunluḳḳa bərməymiz, — dəp ḳəsəm
ḳiloŋaniduḳ; əmdi ḳandaḳ ḳilsaḳ ulardin
ḳaloŋanlirini hotunluḳ ḳilalaymiz — deyixti.
8 Ular yənə əzara: — Israil ḳəbililiridin ḳaysisi
Mizpaḫḳa, Pərwərdigarning aldioŋa qiḳmidi?
— dəp soraxti. Mana, Yabəx-Gileadliḳlardin
ḫeqḳaysisi qedirgaḫḳa, jamaətkə ḳoxuluxḳa
kəlmigənidi. 9 Qünki həlḳni sanap kərgəndə
Yabəx-Gileadning adəmliridin u yərdə
ḫeqkim yoḳ idi. 10 Xuning bilən jamaət on ikki
ming palwanni u yərgə əwətip, ularoŋa tapi-
lap: — Yabəx-Gileadta turuwatḳanlarni, jüm-
lidin ayallar wə balilarni urup-ḳirip ḳiliqlap
əltürüwetinglar; 11 xundaḳ ḳilinglarki, barliḳ
ərkəklərni wə ərlər bilən billə boloŋan barliḳ
ayallarni əltürüwetinglar, dedi..
12 Ular xundaḳ ḳilip Yabəx-Gileadtiki
həlḳining iqidə tehi ərlər bilən billə bolup
baḳmioŋan tət yüz ḳizni tepip, ularni tutup
Ḳanaan zeminidiki Xiloḫḳa, qedirgaḫoŋa elip
kəldi.
13 Andin pütkül jamaət Rimmondiki tik yar-
diki Binyaminlaroŋa adəm əwətip, ularoŋa
tinqliḳ salimini jakarlidi.. 14 Xuning bilən
Binyaminlar ḳaytip kəldi; Israillar Yabəx-
Gileadtiki ḫayat ḳaloŋan ḳizlarni ularoŋa

20:43 «Geba» — yaki «Gibeaḫ». Əmma xu zeminning juoŋrapiyilik ornioŋa ḳarioŋanda u Geba boluxi mumkin. Bu ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar. **«... ularni kün qiḳix təripidiki Gebaning uduliοŋiqə tohtimay ḳooŋlap berip, qəyləp əltürdi»** — bu sözlərning baxḳa hil tərjimisi: «ularni Noḫaḫdin ḳooŋlap berip, Gebaḫning xərḳ təripidiki bir yərdə qəyləp əltürdi».
20:47 Ḫak. 21:13

21:11 Qəl. 31:17
21:13 Ḫak. 20:47

hotunlukҡa bərdi, lekin bular ularoŋa yetixmidi. [15] Wə həlk Binyamin tooŋruluk puxayman kilidi; qünki Pərwərdigar Israilning kəbililirining arisida kəmtük pəyda kilip koyoŋanidi.
[16] Bu wakitta jamaətning akсakalliri: — Binyaminning kiz-ayalliri yokitiwetildi, əmdi biz kandak kilsak kaloŋanlirini hotunluk kilalaymiz, — dedi.
[17] Andin yənə: — Binyamindin keqip kutuloŋan kaldisioŋa miras saklinixi kerəkki, Israilning bir kəbilisimu əqüp kətməsliki kerək. [18] Pəkət bizla kizlirimizni ularoŋa hotunlukҡa bərsək bolmaydu, qünki Israillar: «Өz kizini Binyaminlaroŋa hotunlukҡa bərgən kixi lənətkə kalsun!» dəp kəsəm kilixkan, — deyixti.
[19] Ular yənə: — Mana, Bəyt-Əlning ximal təripidiki, Bəyt-Əldin Xəkəmgə qikidioŋan yolning xərk təripidiki, Libonaҥning jənub təripidiki Xiloҥda hər yili Pərwərdigarning bir ҥeyti bolup turidu, — dedi. [20] Andin Israillar Binyaminlaroŋa buyrup: — Silər berip, xu yərdiki üzümzarliklaroŋa yoxurunuwelinglar. [21] Kəzitip turunglar, kaqaniki Xiloҥdiki kizlarning ussul oynioŋili qikkinini kərsənglar, üzümzarliklardin qikip hərbiringlar Xiloҥning kizliridin birini əzünglaroŋa hotunlukҡa elip keqinglar, andin Binyaminning zemininioŋa ketinglar. [22] Xundak boliduki, əgər ularning atiliri ya aka-ukiliri kelip bizgə pəryad kətürsə, biz ularoŋa: «Bizgə yüz-hatirə kilip, ularoŋa yol koyunglar, qünki biz jəngdə ularning ҳəmmisigə hotunlukҡa toluk birdin kiz alalmiduk; uning üstigə silər bu ketim kizliringlarni əz ihtiyarlikinglar bilən ularoŋa bərmidinglar; ihtiyarən bərgən bolsanglar, gunaҥka tartilattinglar», dəymiz, — dedi.
[23] Binyaminlar xundak kilip sani boyiqə ussul oynaydioŋan kizlardin əzlirigə hotunlukҡa elip keqip, əz miras zemininioŋa kaytip berip, xəҥərlərni yənə yasap u yərdə turdi.
[24] U wakitta Israil u yərdin ayrilip, ҳərbiri əz kəbililiri wə jəmətigə yenip bardi, andin ҳərbiri əz miras zemininioŋa kətti.
[25] Xu künlərdə Israilda ҳeq padixaҥ bolmidi; ҳərkim əz nəzəridə yahxi kərüngənni kilatti.

21:22 «...jəngdə ularning ҳəmmisigə hotunlukҡa toluk birdin kiz alalmiduk» — əslidə Binyaminlardin altə yüz kixi ayalsiz kaloŋanidi. Israillar Yabəx-Gileadlar bilən jəng kilip kizdin tət yüzni tapkanidi, lekin yənila ikki yüz adəm ayalsiz kaldi. Xuning üqün ular «jəngdə ularning ҳəmmisigə hotunlukҡa toluk birdin kiz alalmiduk» dəydu. **«silər ... kizliringlarni əz ihtiyarlikinglar bilən ularoŋa bərmidinglar; ihtiyarən bərgən bolsanglar, gunaҥka tartilattinglar»** — ularning əzlidiki «ҳeqkim Binyaminlaroŋa əz kizini bərmisun» degən kəsimi bilən, «silər Xiloҥtikilər kizliringlarni Binyaminlaroŋa ihtiyarən yatlik kiloŋan bolsanglar, gunaҥkar bolattinglar. Ҳazir bolsa, kizliringlar bulap ketildi, Xua silər gunaҥkar ҳesablanmaysilər» degəndək məntikidə boloŋan.
21:25 «...ҳərkim əz nəzəridə yahxi kərüngənni kilatti» — 17:6 wə izaҳatini kerüng.
21:25 Ҳak. 17:6; 18:1; 19:1

Қoxumqə səz

Kitabning məқsiti (2)

Hudaning Israil bilən baoлioлan əһdisigə boloлan sadaқətlikining namayəndisi

Kirix səzimizdə biz məzkur kitabning tüp məқsitini, yəni Israilning gunaһning қulluқida boloлanliқini, xundaқla ularning Қutқuzoлuqi-Məsiһgə boloлan mutləқ moһtajliқini (һəm bizningkini, əlwəttə) ayan қilixtin ibarət bolidu, dəp bayan қiloлaniduқ.

Muxu səһipilərdə Hudaning Өz həlқi bilən baoлioлan əһdisigə mutləқ sadaқətliki birinqidin, ular Өzigə itaətmən bolsa bəht-bərikət ata қilixi bilən, ikkinqidin, itaət қilmisa ularni қədəmmu-қədəm jazalixi bilən, üqinqidin, ularda һəқiқiy towa bolsa ularni kəqürüm қilip əsligə kəltürüxi bilən enиқ kərünidu. Baxқa «қoxumqə səzlər»də biz Hudaning Israil bilən boloлan əһdisidə uning «jaza-tərbiyisining bəx baskuqi» barliқini kərsətkəniduқ. Biz təwəndə oқurmənlər üqün bularni yənə bayan қilimiz: —

Hudaning Israil bilən tüzgən əһdisi — «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx baskuqi»

(Huda Israil bilən tüzgən əһdidiki «jaza-tərbiyining bəx baskuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoлəmbər arқiliқ berilgən, «Law.» 26:14-26 wə «Қan.» 28-babta tepilidu).

Қisқiqə қilip eytқanda, Huda Israiloлa, Өzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə meһir-xəpқət kərsətküqi wə қooлdioлuqi bolimən, dəp kəp yərlərdə enиқ wədə қiloлan. Biraқ ular əksiqə itaətmən bolmioлan bolsa, uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioлa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx baskuqini təwəndikidək yioлinqaқlaxқa bolidu. Itaətsizliki eoлirlaxқanseri jaza-tərbiyimu eoлirlixip baridu: —

(1) Waba-қizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoлlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoлur az, һosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtқuq һaywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroлa wə mallaroлa һujum қilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki muқimsizliқ, tərtipsizlik wə қanunsizliқnimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəһərlərning muһasirigə elinixi, қəһətqilik, ularning düxmənlər wə yaқa yurtluқlarning aldida boysunduruluxi wə xularning қattiқ baxқurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning əq elixi, қaytidin xəһərlərni қorxiwelixi, xəһərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloлinida wəһimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Batur һakimlar»diki hatirilərdin oқurmənlərning өzi bu tədrijiy jazalar arқiliқ Israiloлa wə Yəһudaoлa kərsitilgən agaһ-bexarətlərni bayқiyalaydu. Һalbuki, bəxinqi baskuq, yəni «sürgün қilinix» bolsa pəқət Israilning tehimu kəp itaətsizlik wə asiyliқidin keyin kelidu. Israil қət'iy towa қilmioлaqқa, sürgün boluxioлiqə xunqə uzun muddətning berilixi bizgə Pərwərdigarning səwr-taқitining uluoлluқioлa qong bir ispat boluxi kerəktur.

Gideonning tarihidin elinoɣan bəzi sawaq-ibrətlər

Gideon batur ḥakimlar iqidə rosul Pawlus Injilda bayan qiloɣan ikki zərür roḥiy prinsipni namayan qiloɣan ajayib ülgə idi.

Birinqi prinsip: — «**Bəlki Huda danalarni hijalətkə qaldurux üqün bu dunyadiki əhmək sanaloɣanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə qaldurux üqün bu dunyadiki ajiz sanaloɣanlarni talliwaldi; U yənə bu dunyadiki kədirsilərni, pəs kərülidioɣanlarni talliwaldi, «yoq boloɣan nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yoqqa qikiriqetix üqün talliwaldi. Uning məqsiti Huda aldida ḥeq ət igisi mahtanmaslik üqündur... xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəhirlinip mahtanoɣuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtisun!»**» («1Kor.» 1:27-29, 31).

Huda Israilni Midiyanlardin qutquzux üqün talliɣan kixi ixənqi kamil, əzi batur, əzimət kixi əməs idi; u bəlki «**Midiyaniylarning bulangqilikidin saqlini üqün xarab kəlqiki iqidə buoɣday tepiwatqan**», «**ajiz sanaloɣan**», «**pəs kərülidioɣan**» bir adəm idi. U yənə əzi tooɣruluq «**I Rəb, mən Israilni qandaq qutquzalaymən? Mening ailəm bolsa Manassəḥ qəbilisi iqidə əng namriti, əzüm atamning jəmətidə əng kiqikdurmən**» — dəydu. Huda uningoɣa ailisidiki «Baal» degən butqa ataloɣan qurbangaḥni ərüp, yengi bir qurbangaḥ yasap, uningda ailisidə məhsus qurbanliққa saqlanoɣan bir torpaqni qurbanlik qilixni əmr qiloɣandin keyin, u bu ixni yoxurunqə qilidu. Ḥalbuki, Huda uning xundaq qiloɣinini Əzigə itaət qilix dəp qobul qilip, uning atisining wasitisi bilən Gideonning etiqadini küqləndüridu (6:11-32).

Gideon dadillik bilən Israilni qoxun boluxqa qaqiroɣandin keyin Huda «qoy terisi wə xəbnəm» alamətliri arqilik yənə uning iman-ixənqini rioɣbətləndüridu (6:36-40). Andin U qoxunning sanini 32000din 300gə azaytixi bilən uning iman-ixənqini sinaydu. Awwal Huda Gideonoɣa: «**Barlik qorkup kətkənlər əygə qaytsun**» degən əmrni tapxuruxi bilən 22000 adəm əygə qaytip ketidu; 10000i qalidu. Andin u ularoɣa «**Su boyioɣa qüxüp su iqsun**» degən pərman qiqiridu. Pəqət «**It su iqkəndək tili bilən yalap su iqkənlər**» Huda təripidin Midiyaniylarning sanaqsiz qoxuni bilən soquxuxqa bekitilidu!

Dərwəqə, nusrət qazanoɣandin keyin Israil bu nusrəttin «**pəhirlinip mahtioɣanda**» əzini əməs, bəlki «**Rəbdin pəhirlinip danglaydioɣan**» bolidu! Bərḥəq, xan-xərəp Gideonningki əməs, Hudaningki idi!

Ikkinqi prinsip: (təwəndiki səzlərdə tepilidu) — (Huda Ibrahim pəyoɣəmbərgə eytiloɣan) «**«Seni nuroɣun qowmning atisi qildim» dəp yeziloɣandək, Ibrahim ḥəmmimizning atisidur. Dərḥəqiqət, u ölüklərni tirilduridioɣan, məwjut bolmioɣan nərsilərni bar dəp məwjut qilidioɣan, əzi etiqad baoɣlioɣan Huda aldida ḥəmmimizning atisi boldi**» («Yar.» 17:4, «Rim.» 4:17). Bərḥəq, Huda bolsa «**ölüklərni tirilduridioɣan, məwjut bolmioɣan nərsilərni bar dəp məwjut qilidioɣan**» Hudadur. Mana bu ikkinqi prinsiptin ibarəttur.

Muxu yərdə Huda Ibrahimoɣa səzligən waqtida, gərqə Ibrahim warislik nuqtisidin balisiz bolsimu, Huda yənila uningoɣa «**Seni nuroɣun qowmning atisi qildim**» dəydu. Kimdə ḥəqiqiy iman-ixənq bolsa, məyli barlik kərünüxlər wə əḥwallar Hudaning deginining əksi bolsimu, u yənila Uning deginini ḥəqiqət dəp ḥesablaydu. Gideon əzini ajiz ḥəm kəraksiz dəp kərətti (dərwəqə əzimu xundaq idi); ḥalbuki, Pərwərdigarning Pərixtisi uningoɣa səz qiloɣanda, U uni «**Əy jasarətlik palwan, Pərwərdigar sən bilən billidur!**» dəp qaqirdi (6:12). Ibrahim Hudaning: «Seni ata qildim» degən səzini qin kənglidin (allikaqan əməlgə axuruloɣandək) qobul qilixi bilən Hudaning bu səzi əməlgə axuruldi; ahirida Yəḥudiy wə ərəbiy həlqlər uningdin qikti. Ohxax yolda, Hudaning

səzini qobul qilоqaqqa, Gideonmu qorquncaq bir yigittin əzimət wə batur yetəkqigə aylanduruldi.

Gideonning tarihidin yənə kəp qimmətlik sawat-ibrətlərni əgəngili bolidu; muxu yərdə biz pəqət uning padixaһlиq ornini qobul qilixni rət qiloqanliqi üstidila tohtilimiz (8:23). Bu ixta u һəkikətən Hudaning «һakimlar» dəwrigə boloqan iradisini bilip yətkənidi. Hudaning halioqini xuki, həlqqə padixaһ bekitilixtin ilgiri, ularning əzlirining һəkikiy һəküm sürgüqisining Uning Өzi ikənlikini obdan bilip yetixidin ibarət idi («1Sam.» 8:1-9, 11:16-25nimu kərüng). (Etiqadqilar jamaətlirimu muxundaq «Өzi üqün padixaһ izdəx» degən azduruxlardin saqlinixi kerək; demək, jamaətlər iqidə һəmmə adəmgə һəmmə ixta nemini qilix kerək, dəp əmr qilidioqan məlum bir kixini tikliməsliki yaki yoloqa qoymasliqi kerək; qünki Hudaning «yengi əһdisi»də, Uning iradisi xuki, һərbir ailə һəm ayrim xəһs əz məs'uliyətqanliqi bilən wijdanioqa qarap əzigə kerəklik qararlirini əzliri qikarsun, degənliktur).

Əmdi Gideon padixaһliq ornini rət qiloqandin keyin, əzini kaһin qilip tikləp əzigə «bir əfod yasax»qa ezip kətkini nemidegən pajiəlik ix-һə! (bu «əfod»ning təpsilatliri tooqruluq «Mis.» 25:14-26 wə izaһatlarni kərüng). Keyin, xu «tor-tuzaq»tin, yəni kaһinlik ornini izdəxtin (8:27) əz ailisidə qikqan əz'ara һəsəthorluqlar pütkül əyidikilərni degüdək һalakətkə elip bardi («Һak.» 9-bab).

«Batur һakimlar»diki tarih tooqruluq:

11:26 «**Yənə kelip, Israil Һəxbon wə uningoqa qaraxliq yeza-kixlaqlarda, Aro'ər wə uningoqa qaraxliq yeza-kixlaqlarda һəmdə Arnon dəryasining boyidiki barliq xəһərlərdə üq yüz yil makan tutup olturoqan waqitlarda, nemixqa silər xu yərlərni qayturuwalmidinglar?**» (Yəftaһning səzi).

Yəftaһning Israil Qanaan zeminini ixoqal qilip turoqan waqitni «üq yüz yil» dəp eytixi (bəlkim təһminiy bir san boluxi mumkin) «batur һakimlar»ning һəküm sürgən dəwrining təһminən 350 yil ikənlikini ispatlaydu (Yəftaһ һəküm sürgən waqtidin Samuil pəyoqəmbərning waqtioqiqə bəlkim təһminən 50 yil boluxi mumkin). Yəftaһ һəküm sürüp, ikkinqi yilidin Sulayman səltənitining tətinqi yilioqiqə boloqan 144 yilni, wə «Misirdin qikix»tin Һəxbonni ixoqal qiloquqə boloqan 38 yilni bu 300 yiloqa qoxqanda, undaqta omumiy waqit 482 (38+300+144) yil bolidu. «1Pad.» 6:1də Sulayman səltənitining tətinqi yili, yəni padixaһ mukəddəs ibadəthanini Hudaoqa atap beoqixlioqan yili dəl «**Israillar Misirdin qikqandin keyinki 480-yili idi**» deyilidu; bu ikki san bir-birigə bək yeqin.

Israillar Qanaan zemini oqa kirgəndin tartip «Һak.» 11:26diki waqitqiqə jəmiy 319 yil bolidu; biraq Ammoniylar Israilning zeminini ixoqal qilip ularoqa zulum saloqan 18 yilni xu sandin qikiriwətkəndə 301 yil bolidu. Xundaq һesablanoqanda, Yəftaһ eytkan təһminiy san «300 yil» tooqra qikidu; xuning bilən Ammoniy padixaһning hataliqi pax qilinidu.

Huda buyrusa biz kəlgüsidə Mukəddəs Kitabtiki yilnamilərni təpsiliy jədwəlləxtürüp qikarmaqimiz.

Һazirqə «batur һakimlar» tarihining yilnamilirini təwəndiki jədwəldikidək dəp oylaymiz: —

Isra'il dəwri wə ḥəküm sürgüqi		Yil sani
«Misirdin qiḳix» wə qəl-bayawanda yürüxlər — Musa pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə		40
Ḳanaan zeminini ixoɣal ḳilix jəryani — Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə		7
Zeminning təḳsim ḳilinixidin Kuxanning zulum selixioɣiqə (Yəxua pəyoɣəmbər)		10
Kuxanning zulum selixi (2-bab, 8-ayət)		8
Otniyəlning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər		40
Moabning zulum selixi		18
Əḥudning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər		80
Yabinning zulum selixi		20
Barakning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər		40
Midiyanning zulum selixi		7
Gide'onning ḥəküm sürüxi; aman-tinqliḳ künlər		40
Abimələk «padixaḥ»ning ḥəküm sürüxi		3
Tolaning ḥəküm sürüxi		23
Ya'irning ḥəküm sürüxi		22
–		jəmiy 358
I'ordan dəryasining ikki təripi		–
Oɣərbiy — Filistiylər	**Xərḳiy**	–
(1) Əḥdə sanduḳidin məḥrum boluxi	(1) Ammoniylarning zulum selixi	–
(2) Ximxonning əməlliri, Samuil pəyoɣəmbərning qiḳixi	(2) Yəftaḥning ḥakim boluxi	–
(3) Filistiylərning məoɣlup ḳilinixi; Samuilning ḥəküm sürüxi	(3) Ibzanning ḥakim boluxi	–
(4) Əḥdə sanduḳidin ḳayturuluxi	(4) Elonning ḥakim boluxi	–
-	(5) Abdonning ḥakim boluxi	jəmiy 59
Saulning ḥəküm sürüxi (Samuil pəyoɣəmbərning ḥakim boloɣandin keyinki 20 yil)		20
Dawutning Ḥəbronda ḥəküm sürüxi		7
Dawutning Yerusalemda ḥəküm sürüxi		33
Sulaymanning muḳəddəs ibadəthanini beoɣixlixioɣiqə ḥəküm sürüxi		3
Yillarning omumiy sani («Padixaḥlar (1)» 6:1 bilən selixturung)		480

Oқurmən kərələyduki, 10:4də puritiloɣandək, «batur ḥakimlar»din bəziliri zamandax bolup ohxax waқitta Israilning baxқa-baxқa қismi üqün məs'ul boloɣan.

Yəftaḥning iqkən қəsimi — U ḥəқiқətən əz қizini қurban қildimu? (11:29-40)

(11:29-40) Yəftaḥ «**uning üstigə қiloɣan қəsimini bəja kəltürdi**». Yəftaḥ əz қizini қurbanlиқ қiloɣanmu-yoқ? Yaki bu səzlərning baxқa mənisi barmu?

Yəftaḥ ḥəқiқətən əz қizini Hudaoɣa kəydürmə қurbanlиқ süpitidə sunoɣan, dəp қaraydioɣan wə xundaқ қarimaydioɣan alimlar bar. «Қurbanlиқ қilmioɣan» dəp қaraydioɣanlar Yəftaḥ əməliyəttə қizini mukəddəs qedirоɣa munasiwətlik Hudaning hizmitigə atap beoɣixlioɣan, dəp қaraydu. Ularning muxu kəzқaraxta boluxi təwəndikidək munasiwətlik səwəbliri bar: —

(1) Mukəddəs qedirda ixləydioɣan, əzlirini Hudaoɣa atap beoɣixlioɣan bir türküm қiz-ayallar boloɣan boluxi mumkin («Mis.» 38:8, «1Sam.» 2:22)

(2) «Insan қurbanliқi» Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan қanun boyiqə oquқ mən'i қilinoɣan, xundaқla Hudaoɣa «yirginqlik ix» dəp қaraloɣan («Law.» 18:21, 20:2-5, «Қan.» 12:31, 18:10)

(3) Yəftaḥning bu қəsəmni қiloɣan waқti dəl «**Pərwərdigarning Roḥi uning üstigə qüxkən**» waқittin keyin idi (11:30-31). Қəsəm dərwəқə Mukəddəs Roḥning təsiri bilən қilinoɣan bolsa, undaқta uning ḥeqқandaқ insan қurbanliқini sunuxқa қəsəm қilixi қət'iy mumkin əməs bolatti. Bu kəzқaraxning əksiqə қaraxta boloɣanlar 30-ayət wə 31-ayətning arisida məlum bir waқit bar, dəp қaraydu; lekin əyni tekisttə bundaқ waқitning ḥeqқandaқ sayisi kərünməydu.

(4) Bu tekistlərdə pəқət Yəftaḥning қizining «қizliқi üqün matəm tutuwelix»i təқitlinidu. Əgər mukəddəs qedirоɣa xu yol bilən beoɣixlanoɣan bolsa, undaқta əyoqaqlиқ, balilиқ boluxқa muyəssər bolalmaytti.

(5) Məzkur kitabning muəllipi Yəftaḥning əz қizini kəydürmə қurbanlиқ қiloɣanliқi tooɣruluқ biwasitə ḥeqyərdə hatiriligən əməs.

(6) Yəftaḥning Ammoniylarning padixaḥioɣa eytқan məntiқilik səzliri uning eoɣir-besiқ, salmaқ bir xəhs ikənlikini ispatlaydu. U қaram, təntək adəm əməs idi.

Ḥalbuki, baxқa alimlar, tekist bizgə Yəftang tooɣruluқ pəқət: «**Uning** (demək, қizining) **üstigə қiloɣan қəsimini bəja kəltürdi**» degən intayin addiy, biwasitə həwər yətküzidu, dəp oylaydu. Xu қaraxiqə, gərqə Musaoɣa qüxürülgən mukəddəs қanun boyiqə insan қurbanliқi қət'iy bolmaydu (yuқiriқi (3)-səwəbini kərüng) degən bolsimu, «batur ḥakimlar»ning künliridə kaḥinlar wə Lawiylar həlққə mukəddəs қanunni əgitix wəzipisidə («Mal.» 2:7) heli məs'uliyətsizlik қilip həlқni tolimy oɣəpləttə қaldurdi. Xunga «**Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni қilatti**» (17:5, 18:1, 19:1, 21:25). Injilda Yəftaḥ iman-etiқadi tüpəylidin təriplinidu («Ibr.» 11:31). Xuning bilən bu alimlarning pikri mundaқ: U ḥəқiқətən «**uning** (demək, қizining) **üstigə қiloɣan қəsimini bəja kəltürdi**», қizni қurbanlиқ қildi. Xundaқ kilizi səmimiylik bilən qin kənglidin boloɣan bolsimu, uning undaқ қiloɣini Huda aldida tooɣra bolmidi. Xunga (bu alimlarning pikriqə) «batur ḥakimlar»ni yazoɣan tarihqining bu ixlarni hatiriləxtiki məқsiti: «**Xu künlərdə Israilda ḥeq padixaḥ bolmidi; ḥərkim əz nəziridə yahxi kərüngənni қilatti**» degən pakitni təқitləx üqün idi.

«Batur ḥakimlar» degən kitabning «Rut» degən kitab bilən boloɣan munasiwiti

«Batur ḥakimlar»da hatiriləngən qüxkünlük ḥəm pajiələrdin Israil həlḳining ḥəmmisini ḳarangoɣuluḳ wə zulmət-oɣəplət iqidə yaxawatḳan, dəp hulasigə keliximiz mumkin. Xuning üqün biz «Batur ḥakimlar» degən tarih bilən zamandax boloɣan «Rut» degən hatiridiki güzəl tarihni oḳuoɣinimizda, kənglimiz kətürülidu. Qünki «Rut» degən tarihta bir ailə iqidə boloɣan əz'ara meḥir-muḥəbbət, sadaḳətlik wə ḥərmət-izzətni kərələymiz. Muxu tarih bizgə Hudaning kəlgüsidə Israiloɣa nisbətən nemə pilanliri barliḳini kərsitidu. «Rut»tiki «ḳoxumqə səz»imizdə məzkur ikki kitabning munasiwiti üstidə tohtilimiz.

Təwrat 8-ķisim

«Rut»

Kirix səz

Arķa kərünüxi

Təwratning «Rut» degən ķismi «batur ḥakimlar» dəwridə ətkən Yəhudiy bolmiоɳan Rut wə uni ķobul ķiloɳan Yəhudiy ailisi tooɳrisidiki hatiridur. Biz «Batur ḥakimlar»ning «ķoxumqə səz»idə deginimizdək: ««Batur ḥakimlar»da hatirilәngən qüxkünlük ḥəm pajiələrdin Israil həlķining ḥəmmisini ķarangoɳuluķ wə zulmət-oɳəplət iqidə yaxawatķan, dəp hulasigə keliximiz mumkin. Xuning üqün biz «batur ḥakimlar» degən tarih bilən zamandax boloɳan «Rut» degən hatiridiki güzəl tarihni oķuoɳinimizda, kənglimiz kətürülidu. Qünki «Rut» degən tarihta bir ailə iqidə boloɳan əz'ara meḥir-muḥəbbət, sadaķətlik wə ḥərmət-izzətni kərələymiz. Muxu tarih bizgə Hudaning kəlgüsidə Israiloɳa nisbətən nemə pilanliri barliķini kərsitidu».

Məzkur tarih Huda pajiəni xad-huramlikķa aylanduroɳan bir tarihtur. Muxu dəwrdə Israil ķəḥətqilik apitigə uqraydu. Hudaning Israil bilən boloɳan əḥdisigə ķarioɳanda, bu ḥeqķandaķ «tasadipiy ix» əməs, bəlki Hudaning Өzigə wapasiz bir həlķning üstigə yürgüzgən ḥəkümidin ibarət idi (ķəḥətqilik bolsa «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basķuqi»-ning ikkinqi basķuqining bir ķismi idi. «Batur ḥakimlar»diki «ķoxumqə səz»imizdə, «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basķuqi» üstidə tohtaloɳiniduķ). Israillik Əlimələk degən kixi ailisi bilən jan beķixķa əz yurtini tərk etip Moab zemiоioɳa baridu wə Moabning xəḥərliridə turmay, bəlki səḥrasioɳa berip turidu.

Moabiylar Lutning əwladliri idi; ularning əjdadi Lut əslidə Israilning əjdadi Ibraḥimning dua-tilawətliri arķilik Hudaning jazalixidin ķutķuzuloɳan boloɳaqķa, Israil həlķigə dost boluxi kerək bolatti («Yar.» 18-19-bab; Moabning kelip qikixi tooɳruluķ 19:30-38ni kərüng). Ḥalbuki, əksiqə Moab Israiloɳa ḥəsəthorluķ ķilip («Qəl.» 22-25-bablar), Israil ajiz boloɳan wakitlarda daim uloroɳa ḥujum ķilip bulang-talang ķilatti («Ḥak.» 3-bab, «1Sam.» 12:9). Uning üstigə, Moabiylar «Kemox» degən butķa qoķunoɳuqi butpərəslər idi; ularning bu «ilaḥ»i Moabtikilərdin «insan ķurbanliķi» wə kəp baxķa yirginqlik ixlarni «tələp ķilatti» (1:15, «1Pad.» 7:11, «2Pad.» 3:27).

Yukirida tiloɳa elinoɳan əqmənlik wə yirginqlik butpərəslik tüpəylidin Əlimələk wə ailisidikilərning Moabiylar arisida kün ətküzüxi intayin təskə tohtioɳan bolsa kerək. Buningdin ularning Moabning xəḥərlirining biridə turmay, bəlki səḥrada turuxining səwəbini qüxiniwelix təs əməs.

Əlimələk naməlum bir ix səwəbidin Moabta əlidu; uning ikki ooɳli Maḥlon wə Kiliyon Moablik ķizlardin hotun alidu. Məlum bir wakittin keyin wə yənə naməlum bir səwəbtin Maḥlon wə Kiliyonmu ķaza ķilidu. Lekin kütmigən yərdin, ular əmrigə aloɳan ikki ayal ķeyn'anisi Naomioɳa wapadar wə meḥriban bolup qikidu. Naomi (bəlkim Israil zeminidin ayriloɳan wakitdin on yil ətkəndin keyin) Israil zemiоioɳa ķaytixni ķarar ķilidu; Rut bolsa əz ailisi, wətini wə həlķidin waz keqip Naomioɳa yar-yeləktə boluxķa uningoɳa ḥəmraḥ bolup birgə ķaytixķa niyət baoɳlaydu. Uning bu əḥmiyətlik ķarari tolimu uluoɳ nətijilərni elip

kelidu. Rut Dawut padixaḥning əjdadi, xuningdək Məsiḥning əjdadi bolup qiḳidu.

«Ḥəmjəmət ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət nijatkar»

Bu tarihning bir nuḳtisini səl təpsiliyrək qüxəndürüx kerək. Musaoɳa tapxuruloɳan ḳanun boyiqə, birsi namratlixip ḳərzdar bolup ḳelip, əz yərlirini setixḳa, ḥətta əzi yaki ailisidikilərni ḳulluḳḳa setixḳa məjbur boloɳanda, bundaḳ soda-setiḳ mudditi «azadliḳ yili» (yəni «kanay-buroɳa qalidioɳan yili», «xadliḳ yili», hər 50-yili)oɳiqə bolatti («Lawiylar» 25:10-55ni kərüng). Xu yilda barliḳ təwəliklər əslidiki igisigə yaki (u aləmdin ətkən bolsa) əng yeḳin tuoɳḳinioɳa ḳayturuluxi kerək idi. Ḥalbuki, «azadliḳ yili»din ilgiri namrat kixining məlum bir tuoɳḳinining uni yaki ailisini namratliḳtin ḳutḳuzux niyiti bolsa, undaḳta ularning yerini ḳayturup setiwelix ḥoḳuḳi bar idi; ailisi ḳulluḳta bolsa ularni ḳulluḳtin hər ḳilip setiwelix ḥoḳuḳi bar idi. Ḳanun boyiqə baḥasi adil bolsa ḥeqkim ḥeliḳi tuoɳḳanning bu yolini tosiyalmaytti. Ibraniy tilida bundaḳ tuoɳḳinini süpətləydioɳan səz «goel» deyilətti; biz «goel»ni uyoɳurqioɳa tərjimə ḳiloɳanda «ḥəmjəmət ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət nijatkar» degənni talliwalduḳ.

Ailining bir əzasi baxḳilar təripidin məlum zəhimgə uqrioɳan yaki əjəllik bir zərbə bilən əlgən bolup, pakiti toluḳ bolsa, xu ailining əzasioɳa «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi»liḳ rolini əz üstigə elixḳa razi boloɳan bir tuoɳḳinining jawabkardin ziyanni təlitiwelix ḥoḳuḳi bar idi («Ḳan.» 19:1-13, «Yəxua» 20:1-9).

Naomi wə Rut Pələstin (Ḳanaan) zemininoɳa ḳaytḳanda bəlkim tolimu yoḳsul bolsa kerək. Ularning bəhtigə yarixa, ularoɳa tuoɳḳan boloɳan birsi, yəni Boaz isimlik bir kixi ularoɳa ḥər tərəptin «ḥəmjəmət nijatkar» boluxḳa razi bolidu.

Bu ixlar tooɳrisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Məzmunlar wə qong temilar: —

(1) Bir ḳeyn'ana uqrioɳan külpət; Əlimələk ailisining Moabḳa berixi (1:1-5)
(2) Bir kelinning wapadarliḳi; Naomi bilən Rutning birgə Bəyt-Ləḥəmgə ḳaytip kelixi (1:6-22)
(3) «Ḥəmjəmət nijatkar»ning meḥir-muḥəbbiti: —
(a) Rutning «tasadipiyliḳtin» Boazning etizida baxaḳ terixi (2-bab)
(ə) Rutning hamanoɳa berip, Boaz bilən kərüxüxi (3-bab)
(b) Boazning Rutni nikaḥioɳa elixi (4:1-12)
(4) Padixaḥ Dawutning nəsəbnamisi: Dawut padixaḥ Boaz bilən Rutning əwladidur (4:13-22)

••••••••

Rut

Əlimələk ailisining Moabkə berixi

1 [1] Batur Hakimlar həküm sürgən məzgildə xundak boldiki, zeminda aqarqilik yüz bərdi. Xu wakitta bir adəm ayali wə ikki oolini elip Yəhuda zeminidiki Bəyt-Ləhəmdin qikip, Moabning səhralirida bir məzgil turup kelixkə bardi. [2] U kixining ismi Əlimələk , ayalining ismi Naomi, ikki oolining ismi Mahlon bilən Kilyon idi. Ular Bəyt-Ləhəmdə olturukluk, Əfrat jəmətidin idi. Ular Moabning səhrasiola kelip xu yərdə olturaklaxti. [3] Keyin Naomining eri Əlimələk əldi; ayali ikki ooli bilən kaldi. [4] Ular Moab kizliridin əzlirigə hotun aldi. Birining eti Orpah, yənə birining eti Rut idi. Ular xu yərdə on yildək turdi.

[5] Mahlon bilən Kilyon hər ikkisi əldi; xuning bilən apisi eri həm oolulliridin ayrilip yaloluz kaldi.

Naomi bilən Rutning Bəyt-Ləhəmgə kaytip kelixi

[6] Xuning bilən ayal ikki kelini bilən kopup Moabning səhrasidin kaytip kətməkqi boldi; qünki u Pərwərdigarning Əz həlkini yoklap, axlik bərgənliki tooqrisidiki həwərni Moabning səhrasida turup anglioqanidi. [7] Xuning bilən u ikki kelini bilən billə turoqan yeridin qikip, Yəhuda zeminioqa kaytixka yoloqa qikti. [8] Naomi ikki kelinigə: — hər ikkinglar kaytip əz ananglarning əyigə beringlar. Silərning mərhumlaroqa wə manga mehribanlik kərsətkininglardək Pərwərdigarmu silərgə mehribanlik kərsətkəy! [9] Pərwərdigar silər ikkinglarni əz eringlarning əyidə aram tapkuzoqay! — dəp, ularni səyüp koydi. Ular hərkirəp yioqlixip [10] uningoqa: — Yak, biz qokum sening bilən təng əz həlkingning yenioqa kaytimiz, — deyixti.

[11] Lekin Naomi: — Yenip ketinglar, əy kizlirim! Nemixka mening bilən barmakqisilər? Korsikimda silərgə ər boloqudək ooqullar barmu? [12] Yenip ketinglar, əy kizlirim! Qünki mən kerip kətkəqkə, ərgə tegixkə yarimaymən. Dərhəkikətən bügün keqə bir ərlik boluxka, xundakla ooqulluk boluxka ümid bar degəndimu, [13] ular yigit boloquqə səwr kilip turattinglarmu? Ularni dəp baxka ərgə təgməy saklap turattinglarmu? Yak, bolmaydu, kizlirim! Qünki Pərwərdigarning koli manga karxi bolup meni azablaydioqini üqün, mən tartidioqan dərd-ələm silərningkidin tehimu eoqir bolidu, — dedi.

[14] Ular yənə hərkirəp yioqlaxti. Orpah keynanisini səyüp hoxlaxti, lekin Rut uni qing kuqaklap turuwaldi. [15] Naomi uningoqa: — Mana, kelin singling əz həlki bilən ilahlirining yenioqa yenip kətti! Sənmu kelin singlingning kəynidin yenip kətkin! — dedi.

[16] Lekin Rut jawabən: — Mening sening yeningdin ketiximni wə sanga əgixix niyitimdin yenixni ətünmə; qünki sən nəgə barsang mənmu xu yərgə barimən; sən nədə konsang mənmu xu yərdə konimən; sening həlking meningmu həlkimdur wə sening Hudaying meningmu Hudayimdur. [17] Sən nədə əlsəng mənmu xu yərdə əlimən wə xu yərdə yatimən; əlümdin baxkisi meni səndin ayriwətsə Pərwərdigar meni ursun həm uningdin axurup jazalisun! — dedi.

[18] Naomi uning əzigə əgixip berixka kət'iy niyət kiloqinini kərüp, uningoqa yənə eoqiz aqmidi.

1:1 «məzgildə» — ibraniy tilida «künlərdə». **«səhralirida»** — ibraniy tilida «etizliklirida». Moabtikilər Yəhudiylaroqa əq idi. Bu Əlimələk wə ailisidikilərning Moabning xəhərlirigə əməs, bəlki səhrasioqa berixining bir səwəbi bolsa kerək.

1:13 «Mən tartidioqan dərd-ələm silərningkidin tehimu eoqir bolidu» — gərqə Rut bilən Orpah hər ikkisi eridin ayrilix azabini tartkan tul hotunlar bolsimu, Naomining azabi tehimu eoqir idi; uning eridin həm ikki ooqlidin ayrilip kelix azabi bar idi. Uning üstigə, u ikki kelinining əzidək yaka yurtta tul bolup turux dərdini taritixini halimaytti.

–Bu səzning yənə ikki tərjimisi bar: «Mən silər üqün *(tul kaloqanlikinglardin)* intayin azablinimən» yaki «Mening dərd-ələmim silərgə bək eoqir yük bolup kalidu, silər kətürəlməysilər»

1:17 «Pərwərdigar meni ursun həm uningdin axurup jazalisun!» - ibraniy tilida: «... Pərwərdigar mangimu xundak kilsun wə uningdin axurup kilsun!»

19 Ikkisi mengip Bəyt-Ləḥəmgə yetip kəldi. Xundaq boldiki, ular Bəyt-Ləḥəmgə yetip kəlginidə pütkül xəḥərdikilər ularni kərüp zilziligə kəldi. Ayallar bolsa: — Bu rasttinla Naomimidu? — deyixti.
20 U ularoŋa jawabən: — Meni Naomi deməy, bəlki «Mara» dənglar; qünki Ḥəmmigə Qadir manga zərdab yutquzdi. 21 Toqquzum təl ḥaləttə bu yərdin qiqtim; lekin Pərwərdigar meni quruq qaytquzdi. Pərwərdigar meni əyibləp guwaḥliq bərdi, Ḥəmmigə Qadir meni harlioŋanikən, nemixqa meni Naomi dəysilər? — dedi.
22 Xundaq qilip Naomi bilən kelini Moab qizi Rut Moabning səḥrasidin qaytip kəldi; ular ikkisi Bəyt-Ləḥəmgə yetip kelixi bilən təng arpa ormisi baxlanoŋanidi.

Rutning Boazning etizida baxaq terixi

2 1 Naomining erigə tuoŋqan kelidioŋan Boaz isimlik bir adəm bar idi. U Əlimələkning jəmətidin bolup, intayin bay adəm idi. 2 Moab qizi Rut Naomioŋa: — Mən etizliqqa baray, birərkimning nəziridə iltipat tepip, uning kəynidin mengip arpa baxaqlirini tərsəm? — dedi.
U uningoŋa: — Baroŋin, əy qizim, dedi.
3 Xuning bilən u qiqip etizliqlaroŋa kelip, u yərdə ormiqilarning kəynidin baxaq tərdi. Bəhtigə yarixa, dəl u kəlgən etizlik Əlimələkning jəməti boloŋan Boazning etizliqliri idi.

4 Mana, u waqitta Boaz Bəyt-Ləḥəmdin qiqip kelip, ormiqilar bilən salamlixip: — Pərwərdigar silər bilən billə boloŋay! — dedi.
Ular uningoŋa jawabən: — Pərwərdigar sanga bəht-bərikət ata qiloŋay! — dedi.
5 Boaz ormiqilarning üstigə nazarətkə qoyuloŋan hizmətkaridin: — Bu yax qokan kimning qizi bolidu? — dəp soridi.
6 Ormiqilarning üstigə qoyuloŋan hizmətkar jawab berip: — Bu Naomi bilən billə Moabning səḥrasidin qaytip kəlgən Moabiy qokan bolidu. 7 U: «Ormiqilarning kəynidin ənqilərning arisidiki qeqilip kətkən baxaqlarni teriwalaymu?» dəp tələp qildi. Andin u kelip ətigəndin ḥaziroŋiqə ixləwatidu; u pəqət kəpidə bir'az dəm aldi, — dedi.
8 Boaz Rutqa: — Əy qizim, anglawatamsən?! Sən baxaq tərgili baxqa bir kimning etizliqioŋa barmioŋin, bu yərdinmu kətmə, mening dedəklirim bilən birgə muxu yərdə turoŋin. 9 Diqqət qiloŋin, qaysi etizda orma oroŋan bolsa, dedəklərgə əgixip baroŋin. Mən yigitlərgə: Uningoŋa qeqilmanglar, dəp tapilap qoydum! Əgər ussap qalsang berip, idixlardin yigitlirim quduqtin tartqan sudin iqkin, — dedi.

10 Rut əzini yərgə etip tizlinip, bexini yərgə təgküzüp təzim qilip, uningoŋa: — Mən bir biganə tursam, nemixqa manga xunqə oŋəmhorluq qiloŋudək nəziringdə xunqilik iltipat tapqanmən? — dedi.
11 Boaz uningoŋa jawabən: — Ering ələp kətkəndin keyin qeynanangoŋa qiloŋanliringning ḥəmmisi, xundaqla sening ata-anangni wə əz wətiningdin qandaq ayrilip, sən burun tonumaydioŋan bir həlqning

1:20 «Meni Naomi deməy...» -- «Naomi» degənning mənisi: «yeqimlik», «kəngüllük», «ḥuruzluq»; «Mara» bolsa «aqqiq», «ələmlik», «zərdablik» degən mənidə.
1:21 «Pərwərdigar meni əyibləp guwaḥliq bərdi» — baxqa birhil tərjimiliri: — «Pərwərdigar manga qarxi qiqti» yaki «meni azablidi». Bu sözlər tooŋruluq «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
2:1 Mat. 1:5
2:2 «Baxaq terix» - Təwrat qanuni boyiqə namrat kixilər wə yaqa yurtluqlarning ormiqilarning arqisidin qeqilip kətkən baxaqlarni terixigə ruhsət berilixi kerək *(«Law.» 19:9-10ni kərüng)*.
–Gərqə Naomining əzining bir parqə etizi bar bolsimu *(4:3)*, uningoŋa xu pəsildə birnərsə terilmioŋanidi. Rut muxu iltimasi bilən Naomini «baxaq terix» hijalətqilikidin qutquzidu, əlwəttə.

2:5 «Hizmətkaridin» - ibraniy tilida «yigitidin». **«Bu yax qokan kimning qizi bolidu? »** - Xu qaoŋda Rut tehi tul boloŋaqqa, xuningoŋa yarixa alahidə kiyimlirini kiywatqan idi. 3:3ni wə izahatini kərüng.
2:7 «Kəpidə» - ibraniy tilida «əydə». Orma məzgildə ormiqilar bəlkim etizliqta dəm elixqa waqitlik kəpə saloŋan bolsa kerək.
2:8 «Dedəklirim bilən birgə muxu yərdə turoŋin» - dedəklərning ixi bəlkim arpa paylirini yioŋip ənqə qilix idi. Rut «ularning qexida» ixlisə kəprək baxaqlarni terələytti, əlwəttə.

arisioŋa kəlgining manga pütünləy ayan boldi; [12] Pərwərdigar kiloŋiningoŋa muwapik sanga yanduroŋay, sən ķanatlirining tegidə panah izdigən Israilning Hudasi Pərwərdigar təripidin sanga Uning toluk in'ami berilgəy, dedi. [13] Rut jawabən: — Əy hojam, nəziringdə iltipat tapķaymən; mən sening dediking boluxķimu yarimisammu, sən manga təsəlli berip, dedikinggə meḥribanə sözlərni kilding, — dedi.
[14] Tamak waktida Boaz uningoŋa: — Ķeni, buyakķa kəlgin, nandin yə, nanni sirkigə təgürgin! — dedi. Rut ormiqilarning yenioŋa kelip olturdi; Boaz ķomaqtin elip uningoŋa tutti. U uningdin toyoŋuqə yedi wə yənə azrak axurup ķoydi.
[15] U baxak tərgili ķopkanda, Boaz yigitlirigə buyrup: — Uni ḥətta ənqilərning arisida baxak tərgili ķoyunglar, uni ḥeq hijaləttə ķaldurmanglar. [16] Ḥətta ḥəm uning üqün azrak baxaklarni ənqilərdin ətəy ayrip, uningoŋa tərgili qüxürüp ķoyunglar, uni ḥeq əyiblimənglar, dedi.
[17] Xundak kilip u kəqkiqə etizlikta baxak tərdi, teriwaloŋanlirini sokķanda, təhminən bir əfah arpa qikti.. [18] Andin u arpisini elip, xəḥərgə kirdi, ķeynanisi uning tərgən arpisini kərdi; u yənə u yəp toyunoŋandin keyin saklap ķoyoŋinini qikirip uningoŋa bərdi.
[19] Ķeynanisi uningoŋa: — Sən bügün nədə baxak tərding, nədə ixliding? Sanga oŋəmhorluk kiloŋan xu kixigə bəht-bərikət ata kilinoŋay! — dedi.
U ķeynanisioŋa kimningkidə ix kiloŋinini eytip: — Mən bügün ixligən etizning igisining ismi Boaz ikən, dedi.
[20] Naomi kelinigə: — Tiriklərgimu, əlgənlərgimu meḥribanlik kilixtin bax tartmioŋan kixi Pərwərdigardin bəht-bərikət kərgəy! — dedi. Andin Naomi uningoŋa yənə: — U adəm bizning yeķin tuoŋķinimizdur, u bizni ķutķuzalaydioŋan ḥəmjəmətlərdin biridur, — dedi..
[21] Moab kizi Rut yənə: — U manga yənə: «Mening yigitlirim pütün ḥosulumni yioŋip boloŋuqə ular bilən birgə boloŋin» dedi, — dedi.
[22] Naomi kelini Rutķa: — Əy kizim, birsining sanga yamanlik kilmasliki üqün baxkisining etizlikioŋa barmay, uning dedəkliri bilən billə qikip ixlisəng yahxidur, dedi..
[23] Xuning bilən arpa wə buoŋday ḥosuli yioŋilip boloŋuqə, Rut Boazning dedəkliri bilən yürüp baxak tərdi. U ķeynanisi bilən billə turiwərdi.

Rutning hamanoŋa berip, Boaz bilən kərüxüx

3 [1] Xu künlərdə, ķeynanisi Naomi uningoŋa: — Əy kizim, ḥal-əḥwalingning yahxi boluxi üqün, sening aram-bəhtingni izdiməymənmu?. [2] Sən dedəkliri bilən ixligən Boaz bizgə tuoŋķan kelidu əməsmu? Mana, bügün ahxam u hamanda arpa soruydu. [3] Əmdi sən yuyunup-tarinip, əzünggə ətirlik may sürüp, esil kiyimliringni kiyip, hamanoŋa qüxkin; lekin u ər kixi yəp-iqip bolmioŋuqə, əzüngni uningoŋa kərsətmigin.. [4] U yatķanda uning uhlaydioŋan yerini kərüwal. Andin sən kirip,

2:13 «dediking» - ibraniy tilida «dedək»ni təswirləydioŋan ikki söz bar. Rut bu ayəttə bulardin əng təwən orunni kərsitidioŋan sözni ixlitip əzini təswirləydu.
2:17 «Bir əfah arpa» - təhminən 15 kilogramqə idi.
2:20 «Bizni ķutķuzalaydioŋan ḥəmjəmətlərdin biri» - *(«ḥəmjəmət-nijatkar»imizdin biri» yaki ««ḥəmjəmət-ķutķuzoŋuqi»imizdin biri»)* — bu ibraniy tilida «goel» degən söz bilən ipadilinidu. Bu sözining alahidə mənisi bar. Birsi namratliktin özini kullukķa setiwətkən bolsa yaki baxķa kiyin əḥwaloŋa uqrap mal-mülükini satķan bolsa, Musa pəyoŋəmbər tapxuruwaloŋan ķanunoŋa asasən, xu kixining yeķin uruķ-tuoŋķanliri, ḥəmjəmətlirining uni hərlükkə qikirip ķutķuzux ḥoķuķi bar idi. Demək, u setiwaloŋuqioŋa adil bir bahada pul bərsila, u uning əz kerindixini hər kilip ķutķuzux ḥoķuķi bar idi. Ḥoķuķni ixlitix ḥəmjəmətining əz ihtiyarliki bilən bolatti, əlwəttə. U ḥoķuķini ixlətməkqi bolsa, ḥeqkim uni tosalmaytti. Naomi muxu yərdə: «Bizdin həwər elix məs'uliyiti boloŋan yeķin tuoŋķanlirimizdin biri bar» deməkqi bolidu.
2:22 «Birsining sanga yamanlik kilmasliki üqün» - Naomining bu agah sözliri bizgə «Batur Ḥakimlar» dəwridiki omumiy əḥwalni ayan kilsa kerək.
3:1 «Sening aram-bəhtingni izdiməymənmu?» - Naomining muxu «aram-bəht» degini Rutni ķaytidin əy-oqaklik kilixni kərsitidu.
3:3 «Əzünggə ətirlik may sürüp» - ibraniy tilida «əzüngni məsiḥ kilip» yaki «əzüngni məsiḥləp».

ayaoŋ təripini eqip, xu yərdə yetiwaloŋin. Andin u sanga nemə kilix kerəklikini eytidu, — dedi.
5 Rut uningoŋa: — Sən nemə desəng mən xuni kilimən, — dedi. 6 U hamanoŋa qüxüp, keynanisi uningoŋa tapilioŋandək kildi. 7 Boaz yəp-iqip, kənglini hux kilip qəxning ayioŋioŋa berip yatti. Andin Rut xəpə qikarmay kelip, ayaoŋ təripini eqip, xu yərdə yatti. 8 Yerim keqidə Boaz qəqüp, aldioŋa engixkəndə, mana bir ayal ayioŋida yatatti!
9 Kim sən?! — dəp soridi u.
Rut jawabən: — Mən hizmətkaring Rut bolimən. Sən mening ħəmjəmət-nijatkarim boloŋining üqün hizmətkaringning üstigə tonungning etikini yeyip koyoŋaysən, — dedi.
10 U jawabən: — Əy kizim, Pərwərdigardin bəht-bərikət tapkaysən! Sening keyin kərsətkən sadakət-mehribanliking ilgiri kərsətkiningdinmu artuktur; qünki seni izdigən yigitlər, məyli kəmbəoŋəl bolsun, bay bolsun, ularning kəynidin kətmiding.
11 I kizim, əmdi korkmioŋin! Deginingning ħəmmisini orundap berimən; qünki pütkül xəhirimizdiki mətiwərlər seni pəzilətlik ayal dəp bilidu.
12 Durus, sanga ħəmjəmət-nijatkar boloŋinim rast; lekin sening məndin yekinrak yənə bir ħəmjəməting bar. 13 Əmdi keqiqə bu yərdə kaloŋin; ətə səhərdə əgər u ħəmjəmətlik hokukini ixlitip seni elixni halisa, u alsun; lekin ħəmjəmətlik hokuki boyiqə seni almisa, Pərwərdigarning ħayati bilən kəsəm kilimənki, mən sanga ħəmjəmətlik kilip seni alay. Tang atkuqə bu yərdə yetip turoŋin! — dedi.
14 U uning ayioŋida tang atkuqə yetip, kixilər bir-birini tonuoŋudək boluxtin burun kopti. Qünki Boaz: — bir ayalning hamanoŋa kəlginini ħeqkim bilmisun, dəp eytkanidi.
15 U yənə Rutka: — Sən kiygən yepinqini eqip turoŋin, dedi. U uni eqip turuwidi, Boaz arpidin altə kəmqən kəmləp berip, uning əxnisigə artip koydi. Andin u xəhərgə kirdi. 16 Rut keynanisining yenioŋa kəldi. U: — Əy kizim, sən ħazir kim?! — dəp soridi. Xuning bilən u keynanisioŋa u kixining kiloŋanlirining ħəmmisini dəp bərdi. 17 U: — U bu altə kəmqən arpini manga bərdi, qünki u: «keynanangning yenioŋa kuruk kol kaytip barmioŋin» dedi, — dedi.
18 Naomi: — Əy kizim, bu ixning ahirining kandak bolidioŋinini bilgüqə muxu yərdə təhir kiloŋin; qünki u adəm bügün muxu ixni pütküzməy aram almaydu, dedi.

3:8 «Qəqüp, ...» - baxka birhil tərjimisi «titrəp ketip, ...». Ħeqbolmioŋanda, Boaz putlirioŋa sooŋuk uruloŋanda oyoŋinip kətkən bolsa kerək. **«Engixkəndə»** - baxka birhil tərjimisi «ərülgəndə»

3:9 «Hizmətkaring» — okurmənlərning esidə barki, ibraniy tilida «dedək»ni təswirləydioŋan ikki səz bar. Bu ayəttə Rut ornini yukirirak kərsitidioŋan səzni əzigə ixlətti *(2:13ni wə izaħatni kərüng)* **«Ħəmjəmət-nijatkar»** degən ukum tooŋruluk 2:20ni wə izaħatni kərüng. **«Toningning etikini hizmətkaringning üstigə yepip koyoŋaysən»** - Rut eytkan «Toningning etikini hizmətkaringning üstigə yepip koyoŋaysən» degən ibarə: — «Meni sayəngning astioŋa aloŋin, meni əmringgə aloŋin» degənni wə əzining Boazning ayali boluxka razi ikənlikini bildüridu. Hudamu Israilni əz kaniti astioŋa aloŋanliki tooŋruluk xu səzni kiloŋan — «Əz.» 16:8ni kərüng.

3:10 «Seni izdigən yigitlər» - Boazning səzigə karioŋanda *(xübhisizki, u ħəm tirixqan ħəm qiraylik boloŋaqka)* Rutni birkanqə yigit izdəp kəlgən. Lekin Rut əz məyligə əgixip ularni tallimay, bəlki ornioŋa keynanisi Naomioŋa yahxi bolsun dəp rəhmətlik erigə «ħəmjəmət-nijatkar» boloŋan Boazning panahlikini izdigən. Xuning bilən Boaz Rutning kiloŋini tooŋruluk: «Sening keyin kərsətkən sadakət-mehribanliking ilgiri kərsətkiningdinmu artuktur» dəydu. Rutning «ilgiri kərsətkən *(sadakət-mehribanliki)*» bolsa keynanisioŋa boloŋan sadakətlikini, uningoŋa ħəmrah bolup əz yurtini taxlap Israillarning arisioŋa kəlgənlikini kərsitidu. Boazning «Sən keyin kərsətkən sadakət-mehribanlik» degini bolsa əzini izdigənlikini kərsitidu.

3:11 «Pütkül xəhirimizdiki mətiwərlər» - ibraniy tilida «həlkimning xəhirining dərwazisidiki kixilər» — kədimki zamanda «xəhərning dərwazisi» aksakallar wə mətiwərlər olturidioŋan jay idi; xu yərdə sot eqilatti. Xunga Boazning səzining toluk mənisi «Mening xəhirimdiki barlik mətiwərlər seni pəzilətlik ayal dəp karaydu».

3:14 «Eytkanidi» - ibraniy tilida «eytkanidi» yaki «oylioŋanidi» degən mənə birla səz bilən ipadilinidu. Biz bu yərda «eytkanidi» dəp tərjimə kilduk.

3:15 «Altə kəmqən» - bəlkim «altə əfaħ», yəni 27-45 kilogramni kərsitixi mumkin.

3:16 «Sən ħazir kim?» - Naomining bu soali bilən Rutning ħazirki salaħiyitini soraydu: u: «Ħazir sən Boazning ayali boldungmu-yok?» degən mənini bildüridu.

Boaznıng Rutni nikaḫıoŋa elixi, ḫəmjəmət-nijatkarlik burqini ada ķilixi

4 [1] Boaz xəḫər dərwazisioŋa qikip, xu yərdə olturdi. Mana, u wakıtta Boaz eytkan ḫelikı ḫəmjəmətlik ḫokukioŋa igə kixi keliwatatti. Boaz uningoŋa: — Əy buradər, kelip bu yərdə olturoŋin, dewidi, u kelip olturdi.
[2] Andin Boaz xəḫərning akşakalliridin on adəmni qakirip, ularoŋimu: — Bu yərdə olturunglar, dedi. Ular olturoŋanda [3] u ḫəmjəmətlik ḫokukioŋa igə kixigə: — Moabning səḫrasidin yenip kəlgən Naomi ķerindiximiz Əlimələkkə təwə xu zeminni satmakqi boluwatidu. [4] Xunga mən muxu ixni sanga həwərləndürməkqi idim, xundakla muxu yərdə olturoŋanlarning aldida wə həlkimning akşakallirining aldida «Buni setiwaloŋin» deməkqimən. Sən əgər ḫəmjəmətlik ḫokukioŋa asasən alay desəng, aloŋin; ḫəmjəmətlik ķilmay, almaymən desəng, manga eytkin, mən buni biləy; qünki səndin awwal baxķisining ḫəmjəmətlik ḫokuķi bolmaydu; andin səndin keyin mening ḫokukum bar, dedi.
U kixi: — Ḫəmjəmətlik ķilip uni alimən, dedi.
[5] Boaz uningoŋa: — Undakta yərni Naomining ķolidin aloŋan künidə mərḫumning mirasioŋa uning nami bilən ataloŋan birər əwladi ķalduruluxi üqün mərḫumning ayali, Moab ķizi Rutnimu elixing kerək, — dedi.
[6] Ḫəmjəmət kixi: — Undak bolsa ḫəmjəmətlik ḫokukumni ixlitip etizni alsam bolmioŋudək; alsam əz mirasimoŋa ziyan yətküzgüdəkmən. Ḫəmjəmətlik ḫokukini sən əzüng ixlitip, yərni setiwaloŋin; mən ixlitəlməymən, dedi.
[7] Kədimki wakıtlarda Israilda ḫəmjəmətlik ḫokukioŋa yaki almaxturux-tegixix ixioŋa munasiwətlik mundak bir rəsim-ķaidə bar idi: — ixni kəsmək üqün bir tərəp əz kəxini selip, ikkinqi tərəpkə berətti. Israilda soda-setikni bekitixtə mana muxundak bir usul bar idi. [8] Xunga ḫəmjəmət ḫokukioŋa igə kixi Boazoŋa: — Sən uni aloŋin, dəp, əz kəxini seli wətti. [9] Boaz akşakallaroŋa wə kəpqilikkə: — Silər bügün mening Əlimələk kə təwə boloŋan ḫəmmini, xundakla Kilyon bilən Maḫloŋoŋa təwə boloŋan ḫəmmini Naomining ķolidin aloŋinimoŋa guwaḫtursilər. [10] Uning üstigə mərḫumning nami ķerindaxliri arisidin wə xəḫirining dərwazisidin əqürülməsliki üqün mərḫumning mirasioŋa uning nami boloŋan birər əwladi ķaldurulsun üqün Maḫlonning ayali, Moab ķizi Rutni hotunlukka aldim. Silər bügün buningoŋa guwaḫtursilər, dedi.
[11] Dərwazida turoŋan ḫəmmə həlk bilən akşakallar: — Biz guwaḫturmiz. Pərwərdigar sening əyünggə kirgən ayalni Israilning jəmətini bərpa ķiloŋan Raḫilə bilən Leyaḫ ikkisidək ķiloŋay; sən əzüng Əfrataḫ jəməti iqidə bayaxat bolup, Bəyt-Ləḫəmdə namizziting ziyadə boloŋay; [12] Pərwərdigar sanga bu yax qokandin tapķuzidioŋan nəsling tüpəylidin sening jəməting Tamar Yəḫudaoŋa tuoŋup bərgən Pərəzning jəmətidək boloŋay! — dedi.

4:1 «Əy buradər!» - ibraniy tilida «Əy, palanqi-pokunqi!» deyilidu. Bu adəm bəlkim Rut wə Naomioŋa ķarita ḫəmjəmətlik burqini əz üstigə elixni rət ķiloŋaqka, u bu bayanda namsiz ķaloŋan bolsa kerək.

4:5 «Moab ķizi Rutnimu elixing kerək» — «Law.» 25:25-34 wə 47-55gə, wə «Ķan.» 25:5-10oŋa ķarang. «Rut» 4:6-12-ayəttiki ixlaroŋa ķarioŋanda, Bəyt-Ləḫəmdə «pərzəntsiz ķaloŋan ķerindixining tul hotunini elix» tooŋrisidiki bəlgilimə bəja kəltürülüwatķanda, ķoxumqə maddilar ķoxuloŋan bolsa kerək *(əslidiki ķanun bəlgilimisi boyiqə, birsi pərzəntsiz əlgən bolsa, uning akisi yaki ukisi uning mirasioŋa mirashor ķaldurux üqün tul hotunini elix kerək idi; Bəyt-Ləḫəmdikilər muxu bəlgilimigə aka-ukisidin baxķa barlik uruķ-tuoŋķanlirinimu əz iqigə alidu, dəp ķoxķan ohxaydu).* «Yar.» 38:8-10nimu kerüng.

4:6 «mən *xu ḫokukni* ixlitəlməymən» - bu kixi bəlkim: «Əgər Ruttin pərzənt kərsəm, ular mening balilirim ḫesablanmaydu; ḫalbuki, ular baxķa ayalimdin boloŋan pərzəntlirim bilən təng mening mirasimoŋa waris boluxi mumkin, xuning bilən əz pərzəntlirim erixidioŋan mirasining ülüxi əslidikidin azlap ketidu» dəp oylisa kerək; xunga u «almaymən» degən ķararoŋa kəlgən.

4:7 Ķan. 25:7

4:8 «Əz kexini seliwətti» - bu kəxni Boaz elip ketidu. U məzkur soda-setikka ispat bolidu. Kəx bəlkim bir parqə yərning təwəlikigə simwol boluxi mumkin idi *(«Ķan.» 11:24 wə 25:7-10ni kərüng).*

4:10 «Xəḫərning dərwazisi» - okurmənlərning esidə barki, «xəḫərning dərwazisi» ķədimki zamanlarda akşakallar wə mətiwərlər olturidioŋan jay idi.

4:11 «Raḫilə wə Leyaḫ» - Yakupning ikki ayali bolup, kəp pərzənt kərgən.

4:11 Yar. 29:32-35; 30:1-25; 35:17, 18

4:12 Yar. 38:29; 1Tar. 2:4; Mat. 1:3

Padixaḫ Dawut Boaz bilən Rutning əwladidur

13 Andin Boaz Rutni əmrigə elip, uningoɣa yeḳinliḳ ḳildi. Pərwərdigar uningoɣa xapaət ḳilip, u ḫamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi. 14 Ḳiz-ayallar Naomioɣa: — Israilning arisida sanga ḫəmjəmət-nijatkar nəslini üzüp ḳoymioɣan Pərwərdigaroɣa təxəkkürmədḫiyə ḳayturulsun! Xu nəslingning nami Israilda izzət-abruyluḳ boloɣay! 15 U sanga jeningni yengilioɣuqi ḫəm ḳerioɣiningda seni əzizlioɣuqi bolidu; qünki seni səyidioɣan, sanga yəttə ooɣuldin əwzəl boloɣan kelining uni tuoɣdi, — dedi. 16 Naomi balini elip, baoɣrioɣa basti wə uningoɣa baḳḳuqi ana boldi. 17 Uningoɣa ḳoxna boloɣan ayallar «Naomioɣa bir bala tuoɣuldi» dəp, uningoɣa isim ḳoydi. Ular uningoɣa «Obəd» dəp at ḳoydi. U Yəssəning atisi boldi, Yəssə Dawutning atisi boldi.

Dawut padixaḫ, yəni Dawut pəyoɣəmbərning nəsəbnamisi

18 Pərəzning nəsəbnamisi təwəndikidəktur:
— Pərəzdin Ḫəzron tərəldi,
19 Ḫəzrondin Ram tərəldi, Ramdin Amminadab tərəldi,
20 Amminadabtin Naḫxon tərəldi, Naḫxondin Salmon tərəldi,
21 Salmondin Boaz tərəldi, Boazdin Obəd tərəldi,
22 Obədtin Yəssə tərəldi wə Yəssədin Dawut tərəldi.

4:14 «ḫəmjəmət-nijatkar» - xu «ḫəmjəmət-nijatkar» bolsa tuoɣuloɣan bala əzidur. 15-ayətni kərüng.
4:16 «baḳḳuqi ana» — bəlkim ḳanun jəḫəttin balining ataḳ anisi boloɣanliḳini kərsitixi mumkin.
4:17 «Obəd» — «ḳul», «hizmətkar» degən mənidə. **«Dawut»** — Dawut padixaḫ, Dawut pəyoɣəmbər.

4:18 1Tar. 2:5; Mat. 1:3

Қoxumqə səz

Biz «Rut» degən kitabni oқuoɣinimizda, uni «Batur ḥakimlar» degən tarih bilən selixturup oқusaқ paydiliқ bolidu. Ikki tarih ohxax bir dəwrni bayan қiloɣan. Lekin kəp jəḥətlərdin ikki tarihning otturisidiki pərқlər intayin qong.

«Batur ḥakimlar» bilən «Rut» degən kitabning selixturmisi: —

(a) «Batur ḥakimlar»da tarihқa munasiwətlik xəhslər intayin kəp; «Rut»ta intayin az.

(ə) «Batur ḥakimlar» birқədər uzun kitab; «Rut» bolsa intayin қiskа.

(b) «Batur ḥakimlar»da pütkül Israil həlқi wə zeminining ixliri yeziloɣan; «Rut»ta pəқət kiqikkinə bir xəḥərdiki ixlar yeziloɣan.

(p) «Batur ḥakimlar»ning tarihi 300 yilliқ bir məzgilni өz iqigə alidu; «Rut» pəқət bir əwladning ixlirini өz iqigə alidu.

(t) «Batur ḥakimlar»ning tarihida қiroɣinqiliқ, basқunqiliқ, bir kenizəkning jəsitining parqə-parqə қilinixi, iqki urux, rəzil kaḥinlar қatarliқlar bayan қilinoɣan. Bu wəқələrning bəziliri yüz bərgən Binyamin zemini Bəyt-Ləḥəm xəḥirigə pəқət üq-tət kilometr kəlsimu, lekin «Rut»ta hatiriləngən ixlar «Batur ḥakimlar»da hatiriləngən ixlaroɣa mutləқ ohximaydu.

Bu ikki kitabni selixturup oқux arқiliқ biz mundaқ addiy bir sawatқa igə bolimiz: — gərqə өz dəwrimizdikilərning ḥəmmisi degüdək қayta-қayta gunaḥ қiliwəridioɣan «gunaḥning dəwrliki»gə qüxüp қelixқan bolsimu, uningoɣa ezip əgixixgə məjburlanoɣan əməsmiz. Biz Hudadin əyminip, Uni izdisək, ḥayatimiz ətrapimizdikilərdin tolimu pərқliқ bolalaydu.

Əlimələқning Israilni tərk қilix қarari

Əgər Əlimələқ wə Naomi əjdadi Ibraḥimning ailisidiki tarihtin sawat-ibrət aloɣan bolsa, ozuқ-tülük tapimiz dəp Huda Israil həlқigə ata қiloɣan zemindin qiқip ketixining daim qataқlarni pəyda қilidioɣanliқidin ibarət sawaқni bilgən bolatti. Ibraḥim, Isḥaқ wə Yaқuplarning tarihlirining ḥəmmisi bu ixқa guwaḥliқ beridu. Huda Өz həlқigə «Silərgə yahxi zeminni ata қilimən» degən wədini қiloɣanikən, Uning xu yərdə olturaқlaxқan Israillarni beқixi turoɣan gəp idi. Əmma məzkur tarihta Əlimələқning zemindin ayrilixi tooɣruluқ Pərwərdigardin yol sorioɣanliқi ḥəққidə ḥeqқandaқ səz yoқ; қarioɣanda, uning bu pilanini Hudadin əməs, bəlki pütünləy bir «insaniy pilan» degili bolidu. Қəḥəqiliktə ular Pərwərdigardin yol sorioɣan bolsa, xübḥisizki, Huda buning məlum bir yol arқiliқ ularoɣa yürgüzgən «tərbiyilik jaza»sining bir қismi ikənlikini, xuningdək Өz həlқi Өzigə қarap towa қilip қaytip kəlsə, ularoɣa ozuқ-tülükning bolidioɣanliқini kərsitətti (Hudaning xundaқ «tərbiyilik jaza»liri tooɣruluқ «kirix səz»imiz wə «Batur ḥakimlar»diki «қoxumqə səz»imiznimu kərüng).

Əmiliyəttə ularning қarari əḥwalini tehimu bəttərləxtürdi. Ularning «insaniy pilan»i өzlirini azab-oқubəttin wə ölümdin қutқuzmidi.

Ḥalbuki, həқning nəziri qüxməydioɣan yoқsul bir ayalning қarari bu ailining pütün əḥwalini өzgərtidu. Naomi Pələstingə (Қanaanoɣa) қaytixni қarar қiloɣandin keyin, Rut uningoɣa ḥəmraḥ bolup berixni niyət қilidu; nətijidə, u ahirida Rəbbimiz Əysa Məsiḥning əjdadi boluxқa muyəssər bolidu. Matta təripidin pütülgən Məsiḥning nəsəbnamisida Rut tiloɣa elinidu; Yəḥudiy həlқining ən'əniliri boyiqə nəsəbnamilərdə pəқət ərlərning ismilirila hatirilinidu

(«Mat.» 1:5); Rut ayal ḫəm Moablik bolup, Yəḫudiy bolmisimu, yənila xu nəsəbnamida tepilidu.

«Rut»ta kərüngən isimlarning məniliri

«Əlimələk» — «mening Hudayim padixaḫdur». Gərqə uning xundak yahxi ismi bolsimu, Əlimələk Hudaning Israilning pütkül zeminioƣa igə ikənlikini, Өzidin ḳorkḳanlarni saḳlaymən degən wədiliridə turidioƣanliḳini qing tutmioƣan ohxaydu.

«Naomi» — «yeḳimliḳ», «kəngüllük» degən mənidə. Naomining өz ismi tooƣruluḳ aqqiḳ səzlirini 1:20də kərüng. Əmma ahirḳi ḫalitidin uning ismi ḫəḳiḳətən jismioƣa layiḳ boldi.

Əlimələkning ikki ooƣlidin: — «Maḫlon» — «bimar», «aoƣriḳ» degənni, «Kiliyon» — «ajiz», «zə'ip», «box» degənni bildüridu. Ularning isimliri dərwəkə yaki ularning jismaniy ḫalini yaki bəlkim bexarətlik ḫalda ularning «iman-ixənqi ajiz» degən roḫiy ḫalitini süpətligən bolsa kerək.

«Rut» — «dostluḳ» yaki «dost» degənni bildüridu. Rut dərwəkə intayin sadiḳ dost idi.

«Orpaḫ» — «jərən» degən mənidə boluxi mumkin.

«Boaz» — bəlkim «uningda küq bar» yaki «qaḳḳanliḳ», «yürüxlük» degən mənidə. Bu ikki tərəp dərwəkə uningda kərünərliktur. Boazning anisi (Salmonning ayali) Yerihodiki «paḫixə ayal Raḫab» idi («Yəxua» 2-bab, 6:17, 23, «Mat.» 1:5, «Ibr.» 11:31ni kərüng). Boaz birsining yaḳa yurtta musapir boloƣandiki ḳiyinqiliḳini obdan qüxəngən.

Muəllipning kitabni yezixta nemə məḳsətliri bar?

Muəllipning (wə xuningdək Hudaning Өzining, əlwəttə) kitabda boloƣan məḳsətliri təwəndikilərni өz iqigə alidu, dəp ixinimiz: —

(1) Dawut padixaḫning Yəḫudaning nəsli ikənlikini ispatlax;

(2) Hudasizliḳ bir dəwrdə Hudaoƣa itaətmən wə ihlasmən boluxḳa mumkinqilik bolidioƣanliḳini ispatlax; Hudaning «ḳaldisi» өzigə sadiḳ turuweridu.

(3) «Ḫəmjəmət-nijatkar» degənning rolini bayan ḳilix. Buning muḫimliḳi dəl xuki, Təwrat ḫəm Injilda Hudaning Өzi Uning əwətkən Məsiḫi arḳiliḳ Israilioƣa, andin pütkül dunyaoƣa «Ḫəmjəmət-Nijatkar» bolidioƣanliḳi kərsitilix;

(4) Dawutning jəmətining tarihini kərsitix.

«Rut»ning ahirḳi ayətliridin ḳarioƣanda, eniḳki, kitab uningda təswirləngən wəḳələrdin az degəndə üq dəwrdin keyin ḫazirḳi xəkildə yeziloƣan. Xübḫisizki, məzkur kitab yeziloƣan waḳitḳiqə, bu ixlar Boaz jəməti üqün intayin ḳədirləngən bir ailə tarihi bolup kəlgən. Əmma kitabning Dawut təhtkə olturuxtin burun yeziloƣanliḳi yənə eniḳ; qünki 17:4də «U (Obəd) Yəssəning atisi boldi; Yəssə padixaḫ Dawutning atisi boldi» deməy, bəlki «**U (Obəd) Yəssəning atisi boldi; Yəssə Dawutning atisi boldi**» dəp yeziloƣandur.

Təwrattiki «Samuil» degən tarihni oḳuoƣanlar Israilning birinqi padixaḫi Binyamin ḳəbilisidin boloƣan Saul ikənlikini bilidu. Ḫalbuki, Saul ḫəküm sürüx wəzipisini yahxi baxlioƣan bolsimu, u ahirida wapasizliḳ tüpəylidin Huda təripidin padixaḫliḳidin qətkə ḳeḳilidu. Samuil pəyoƣəmbər astirtin Dawutni kəlgüsi padixaḫ boluxḳa məsiḫləydu («1Sam.» 16-bab). Saul wapat boloƣandin keyin Israil həlḳi Dawutni ḫəḳiḳiy Yəḫudiy əməs» dəp ḳarixi mumkin idi; qünki uning nəsəbnamisidə «Yəḫudiy bolmioƣan» ikki ayal, yəni «paḫixə Raḫab» wə «Moab ḳizi Rut» bar idi. Xunga bəziliri Dawutning padixaḫ boluxini ḳobul ḳilixḳa ḳarxi pikirdə boloƣan boluxi mumkin idi. Ulardin bəziliri

dərwəkə Saulning ooɣli Ixboxətkə əgəxkən («2Sam.» 8-10-bab). Xuning üqün mumkinqiliki barki, Samuil pəyoɣəmbər həlkning ḫəkikiy əḫwalni wə Boaz jəmətidikilərning ḫəkikiy pəzilətlirini bilip yetixi üqün «Rut» degən məzkur tarihni yazoɣan; əməliyəttə Boaz wə Rutning yüksək əməlliri Binyamin kəbilisidikilərning (yəni Saulning jəmətidikilərning) dəḫxətlik tarihi («Batur ḫakimlar»da hatiriləngən) bilən selixturoɣanda, pütünləy ohximaydu.

«Batur Ḫakimlar» wə «Rut»ning Dawutning padixaḫ boluxidin ilgiri yezlioɣanlikioɣa yənə kiqik bir parqə ispat bar. «Batur ḫakimlar»diki 1-babta, «**Lekin Binyaminlar bolsa Yerusalemda olturuwatkan Yəbusiylarni kooɣlap qikiriwetəlmisi; xunga ta bügüngiqə Yəbusiylar Binyaminlar bilən Yerusalemda turmakta**» deyilidu («Ḫak.» 1:21). Ḫalbuki, Dawut padixaḫ bolup tikləngəndin keyin dəsləpki əməllirining biri Yerusalemni ixoɣal kilip, əz paytəhti kilixtin ibarət idi («2Sam.» 5:6-7). Xuning üqün məzkur kitablar xu wəkədin ilgiri, əmma Dawut allikaqan məxḫor bolup kaloɣan bir məzgildə (bəlkim Samuil pəyoɣəmbər təripidin) yeziloɣan bolsa kerək.

(5) Hudaning meḫir-xəpkitining «Yəḫudiy əməslər» («yat əllər», «taipilər»)ni əz iqigə aloɣanlikini ispatlax.

(6) Məsiḫning «Ḫəmjəmət-Nijatkar» bolidioɣanlikioɣa bir hil «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik rəsim»ni kərsitix.

Məsiḫ Əysaning barlik insanloroɣa «Ḫəmjəmət-nijatkar» boluxi

Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning Hudani «Ḫəmjəmət-Nijatkar» (ibraniy tilida «goel») dəp kərsitixining əzi adəmni intayin ḫəyran kilarlik ixtur. Qünki Huda kandakmu insanoɣa «ḫəmjəmət» yaki «tuoɣkan» bolsun? Məsilən, «Ayup» 19:25də mundak deyilidu: —

«Mən xuni bilimənki, əzümning Ḫəmjəmət-Kutkuzoɣuqim ḫayattur,
U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!»

Biz bolupmu «Rut» degən kitab arkilik «ḫəmjəmət nijatkar» bolux ixi tooɣruluk tehimu həwərdar boloɣaqka, Ayup pəyoɣəmbərning bu bexaritini: «Mening ərxtə bir yekinim, manga tuoɣkan boloɣan birsi bar; u manga tuoɣkan boloɣaqka meni kutkuzuxka razi bolidu; u ahirki zamanda kelip, Hudaning ḫəkümlirini sürüp, barlik ixni sorap ḫəmmisini durus kilidu!» degəndək qüxənsək bolidu.

Rəbbimiz Əysa Məsiḫ ərxtin kelip, insan bolup tuoɣuloɣaqka («Yḫ.» 1:14), u pütkül insaniyət üqün «Ḫəmjəmət-Nijatkar» bolux ornini alidu.

«Ḫəmjəmət nijatkar»ning məlum bir tuoɣkinini kulluktin kutkuzuxi üqün təwəndiki salaḫiyətliri boluxi kerək: —

(1) Uning yekin tuoɣkini boluxi kerək;
(2) Ḫərlük bədilini tələxkə razi boluxi kerək;
(3) Uningda ḫərlük bədili boluxi kerək wə uni nək məydanda təliyələydioɣan boluxi kerək!
(4) Əzi ərkin kixi boluxi kerək (uni tosidioɣan yaki uningoɣa qaplixiwalidioɣan baxka bir ix yaki əḫwal bolmaslik kerək);

Injilni oқuoɣanda, oқurmənlər Rəbbimiz Əysa Məsiһning bu salaһiyətlirining һəmmisi bar boloɣanliқini kərələydu. Boaz «һəmjəmət-nijatkar»liқ ixini ada қilixi bilən u Yəһudiy bolmioɣan Rutni Hudaning həlқining Təwrattiki «nijatliқ tarih»ning bir қismi қilip kirgüzidu. Məsiһ Əysa «һəmjəmət-nijatkar»liқ ixini ada қilixi bilən Yəһudiy bolmioɣan bizlərni (ixəngən bolsaқ) Hudaning həlқining toluқ һəm mənggülük «nijatliқ tarih»ining bir қismi қilip kirgüzidu.

Boaz wə Rutning otturisidiki «axiқ-məxuқluқ tarih» bolsa Məsiһ bilən nuroɣunlioɣan «yat əllikler»din tərkib tapқan jamaitining otturisidiki qongқur meһir-muһəbbət wə munasiwitini kərsitidioɣan ajayib bir rəsim bolidu. Xuningdək əməliyəttə, pütkül Muқəddəs Kitabni Hudaning Өz həlқi boloɣan jamaətkə qongқur meһir-muһəbbitini ayan қiloɣan, «Қozining toy ziyapiti» bilən ahirlixidioɣan birhil «romantik һekayə» degili bolidu («Wəһ.» 19:9, 21:9-27).

Təwrat 9- wə 10-ķisim

«Samuil «1» wə «2» »

Kirix səz

(Birinqi wə ikkinqi ķismioŋa)

Təwrattiki barliķ tarihiy ķisimlaroŋa ohxax, «Samuil» degən kitab Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatliķ pilanini ilgiri sürüx jəryanining hatirisining bir ķismidin ibarət. Bu jəryan Ķutķuzoŋuqi Məsiḥning dunyaoŋa kelixini mənzil ķiloŋan.

Gərqə «Muķəddəs Kitab»ning kəp nushilirida «Samuil» daim ikki kitab ķilip («Samuil (1)» wə «Samuil (2)») nəxir ķilinsimu, əməliyəttə «Samuil» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Xunga biz ularni «Samuil — birinqi ķisim» wə «Samuil — ikkinqi ķisim» dəp atiduķ. Biraķ ihqam bolsun üqün yənila «Samuil (1)» wə «Samuil (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Samuil (1)» wə «Samuil (2)»gimu ortaķ bolidu.

Uxbu tarih on ikki ķəbilidin tərkib tapķan Israil həlķining «ḥakimliķ» tüzümidin padixaḥliķ tüzümigə ətüx jəryanini kərsitidu («ḥakimliķ» tüzümi wə «padixaḥliķ» tüzümining pərķi tooŋruluķ «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz). Bu jəryan Samuil pəyoŋəmbərning wasitisi bilən yüz beridu. Samuil bolsa Israilning «batur ḥakim»lirining əng ahirķisi ḥəm Təwrattiki əng uluoŋ pəyoŋəmbərlərdin biri idi. Uning «ḥakimliķ» hizmiti wə Israilning birinqi wə ikkinqi padixaḥi Saul bilən Dawutning ḥəkümranliķ dəwri uxbu kitabta hatirilinidu (naməlum səwəbtin Saul Ķur'anda «Tallot» dəp atilidu).

Tarih tuoŋmas ayalning ooŋul bala tiligən dərdlik duasi bilən baxlinidu. Mana muxundaķ kiqikkinə, ḥətta kixining dikķitini tartmaydioŋan bir ix bilən Hudaning nijat pilanining yengi bir babi eqilidu, Uning uluoŋ məķsətliri aloŋa sürülidu. Hudaning yolliri daim degüdək xundaķ bolidu.

Ḥannaḥning ooŋul bala tiliki iltija ķilinidu. Ḥannaḥ ķəsimidə qing turup, tuoŋķan balisi Samuil (mənisi, «Hudadin tiligən» yaki «Huda anglidi»)ni əmürwayət ibadət qedirining hizmitidə boluxķa Pərwərdigaroŋa atap tapxuridu. Xuning bilən Samuilni əmqiktin ayrix bilənla ibadət qedirioŋa elip berip əli degən bax kaḥin, yəni xu qaoŋdiki «ḥakim»oŋa tapxuridu. Kiqik bala xu yərdə ķalidu. Əli yaxanoŋan boloŋaqķa, xübḥisizki, Samuil uning jenioŋa əskatidu ḥəm uningoŋa təsəlli bolidu.

Xu waķit Israilning tarihida zulmətlik künlər idi. «Batur ḥakimlar» degən kitab xuningoŋa ispat beriduki, Huda tallioŋan əl iqidə butpərəslik, hurapiyliķ wə türlük nomussizliķ əwj aloŋanidi. Ular daim ətrapidiki əllər wə ķaraķqilar təripidin bulang-talangoŋa uqraytti. Əlining əz ooŋulliri ibadət qediridiki hizmətni pul tapidioŋanaldamqiliķķaaylanduruwaloŋanidi. Xundaķ əḥwalda Ḥəmmigə Ķadir Huda Əz səz-kalamini kiqik bir bala arķiliķ yətküzməkqi boloŋanliķini ḥeqkim oylimioŋanidi. U arķiliķ Hudaning Israil həlķimni jazalaymən, degən səzi yətküzülgəndə, u bəlkim pəķət bəx-altə yaxta boluxi mumkin. Hudaning jazasi bolsa, daim awwal əng qong məs'uliyiti bar kixining bexioŋa qüxidu — xunga xu qaoŋda əli wə jəmətidikilərgə qüxti. Əli əzi durus adəm bolsimu, u yənila ooŋullirini yaman yollardin tosmioŋanliķioŋa jawabkar idi.

Mana bu Samuil pəyoɣəmbərning Hudaning Israilоɣa boloɣan sөz-kalamini yətküzüx hizmitining baxlinixi idi. Gərqə bu hizmitining kөp təpsilatliri bizgə eytilmioɣan bolsimu, enikki, u kuramioɣa yətküqə Hudaning ƕarhil ixlar tooɣruluk sөzlirini baroɣanseri küqlük ƕalda yətküzüp kəlgənidi.

Samuildin ilgiriki bir pəyoɣəmbərning bərgən bexariti boyiqə, Əli wə ooɣulliri dunyadin ketixi bilən Israilоɣa «ƕakim bolux» məs'uliyiti Samuilning zimmisigə qüxti. Xuningdək Israil üqün bax kaƕinlik rolining bir kismimu uning üstigə qüxti («1Sam.» 2:35diki bexarətning birinqi kismida dəl muxu ix kөrsitilgən, birak Samuilning kaƕinlikka waris bolidioɣan Lawiylar kəbilisidin ikənliki enik əməs). Xübƕisizki, əyni qaoɣda kaƕinlik kixilərni xunqə bizar kiloɣanidi, bu ix Hudaning kaƕinlikni qirikliktin haliy kilip tüzütüxidiki wakitlik əmma zөrür əplik orunlaxturuxi idi. Əmma Hudaning bu orunlaxturuxi ahir berip Lawiylaroɣa tapxuruloɣan kaƕinlik tüzümini baxka əwzəl kaƕinlik tüzümi arkilik əməldin kalduridu, dəp puritidu. Dərwəkə, Məsiƕning kaƕinliki barlikka kelixi bilən Lawiylarning kaƕinlikining ƕajiti kalmidi.

Bizgə həwərləndürüliduki, Samuil Israilоɣa barlik künliridə pəkət Təwrat kanunini pak-diyanətlik bəja kəltürüx bilən əməs, bəlki pəyoɣəmbərlik kөrsətmilər, əhlakliк təlimlər wə ƕəmmidin muƕimi, өzining pəzilətlik ülgisi bilənmu ƕakimlik wəzipisini ətigən. Bu məzgilning ahirida Israil əndixigə qüxkənidi. Hudaning bu pəzilətlik adimining ornini kim basidu? Samuilning ikki ooɣli uning izini basmaytti. Israilning akşakalliri Samuilning kөxioɣa kelip uningoɣa: — Səndin keyin Huda burunkidək yənə boloɣusi ƕakimni təyinlərmu? — dəydu. Ular bundak sөzlər bilən Hudaning heli burunki orunlaxturuxlirioɣa boloɣan gumanini bildürüp, өz əkli-ƕaƕixi boyiqə Samuiloɣa: «**Bizgə bir padixaƕ tikləp berilsun!**» — dəp tələp koyidu. Ularning Hudaning ulardin dawamlik həwər elixioɣa ixənməsliki Pərwərdigarning kөngligə kattik tegidu. Ƕalbuki, U Samuil pəyoɣəmbər arkilik ularning tilikini ijabət kilidu. Ular bu tilikini bildürüp bir məzgildin keyin, padixaƕ tallax tooɣruluk kөrsətmə berildi — kəddi-kamətlik, kiyapiti kelixkən Saul isimlik bir kixi ularoɣa kөrsitilidu. Ƕalbuki, gərqə Saul dəsləptə Hudaning ƕəkikiy baxpanaƕ wə tayanq ikənlikini ispatlioɣan wə өzining yürəklik wə kəng koršakliкini kөrsətkən bolsimu, ƕalkilik pəyttə u pəkət өzining əkligila tayinip, Hudaoɣa baoɣlioɣan ixənqtin ayrilidu, ƕətta kaƕinlik tüzümigə ƕaramlik kilip uni buloɣaydu. Bu eoɣir asiylik üqün Samuil uningoɣa, Huda seni padixaƕliktin өrüydu, dəp həwər yətküzidu ƕəmdə Huda kөnglidikidək baxka bir adəmni padixaƕ boluxka allikaqan tallioɣan, dəydu.

Huda astirtin Samuiloɣa keyinki padixaƕning kim ikənlikini, yəni yax bir yigit padiqi Dawut ikənlikini ayan kilidu. Xuning bilən Samuil berip, Dawutni ailisidikilər aldida padixaƕ boluxka məsiƕ kilidu. Əmma bu ix ular arisida məhpiy tutulidu. Uzun ətməy Dawut өzi ordioɣa padixaƕning hizmitidə bolux üqün kiridu wə өzining adəttin taxkiri jür'ət ƕəm kabiliyətni namayan kilidu. Saul uning mənsipini kətüridu, əmma Dawutning həlk arisidiki inawiti wə təsirigə ƕəsət kilidu. Xuning bilən uzun ətməy, Dawut Saulning sərdari süpitidə əməs, bəlki Saul jenini almakqi boloɣan kaqkun «jinayətqi» bolup kalidu. Dawut birnəqqə yil muxundak ƕətərlik wə muxəkkətlik sərgərdanlik ƕayatini ətküzidu. Ahir berip Saul düxmənliri bilən jəngdə əltürülidu, Dawut padixaƕ bolidu. Dawutning əmrining ahirioɣiqə yürgüzgən səltənitining təpsilatliri «Samuil»ning ikkinqi kismida bayan kilinidu.

Kitabta hatiriləngən wəqələr ḥəm Hudaning Israil padixaḥlikida boloɣan muddia-məqsətliri üstidə «ɣoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Kitabning muəllipi

Uxbu kitabtiki tarihlarning inqikə təpsilatlirioɣa qarioɣanda, tarihqi (yaki tarihqilar) təswirləngən wəqələrgə yeqin munasiwəttə boloɣan bolsa kerək. U (yaki ular) əzlirining salaḥiyitini bizgə eytmaydu; pərzimizqə kitabning muəllipi Samuil pəyoɣəmbərning əzi wə «ɣoxumqə muəllipi» keyinqə Dawutning ordisi bilən yeqin munasiwəttə boloɣan Natan pəyoɣəmbər boluxi eḥtimaloɣa naḥayiti yeqin.

Məzmun («Samuil «1» »): —

1-3 bab: Samuilning tuoɣuluxi; Huda uni qakiridu.
4-bab: Hudaning «əḥdə sanduki» bulap ketilidu; Əlining ooɣulliri wə Əli əlidu.
5-7 bab: Huda Filistiylərni jazalaydu; «əḥdə sanduki» Israiloɣa ɣayturulup kelidu.
8-bab: Israil Samuildin, üstimizgə padixaḥ təyinlənsun, dəp tələp kilidu.
9-10 bab: Saul padixaḥlikɣa tallinidu.
11-15 bab: Saulning dəsləpki səltəniti; u qətkə ɣeqilidu.
16-bab: Samuil Dawutni padixaḥlikɣa məsiḥ kilidu; Dawut Saulning hizmitidə bolidu.
17-bab: Dawut Goliat gigantni əltüridu.
18-20 bab: Dawut kətürülidu; Dawutning Yonatan bilən boloɣan dostluki; Saul uni əltürüxkə ɣəstləydu.
21-27 bab: Dawut ɣaqidu, sərgərdan «jinayətqi» bolup ɣalidu.
28-31 bab: Saul bahxi ayaldin yardəm soraydu; Filistiylər bilən jəng kilixɣa qikidu; u əltürülidu.

Məzmun («Samuil «2» »): —

1-bab: Dawut Saul wə Yonatan üqün matəm tutidu
2-bab: Dawut Yəḥuda ɣəbilisigə padixaḥ bolidu
3-4 bab: Dawutɣa əgəxkənlər bilən Saulning ooɣli Ixboxət arisida urux bolidu
5-6 bab: Barlik Israil Dawuttin padixaḥi boluxni tələp kilidu; Dawut Filistiylərning üstidin oɣəlibə kilidu
7-bab: Dawutning Huda üqün əy («ibadəthana») bina kilmaqqi boluxi; Hudaning uningoɣa: «Mən sən üqün mənggülük bir əy kilimən» degən wədisi
8-10 bab: Dawutning səltəniti; ətrapidiki düxmən əllər bilən boloɣan oɣəlibilik jəngliri
11-12 bab: Dawutning rəzil gunaḥi
13-14 bab: Dawutning ailisidə asiylik wə ḥərhil ɣəbiḥlik pəyda bolidu. Ooɣli Abxalom palandi kilinidu wə ɣaytip kelidu
15-19 bab: Abxalom isyan kətüridu. Iqki urux bolidu
20-bab: Ikkinqi iqki urux
21-bab: Aqarqilik — Saulning Gibeonlukларoɣa kiloɣan gunaḥi tüzitilidu
22-bab: Dawutning ibaditi wə bexarətlik küy.
23-bab: Dawutning batur palwanliri
24-bab: Dawut gunaḥ kilip həlkning sanini alidu; waba Israiloɣa qüxidu; Dawut həlk üqün dua kilidu; ibadəthana üqün orun bekitilidu.

••••••••

Samuil «1»

Dərd-ələmdin boloŋan tilək

1 [1] Əfraim taoŋlikidiki Ramataim-Zofimda
Əlkanaḫ isimlik bir kixi bar idi. U Əfraimlik
bolup, Yəroḫamning ooŋli, Yəroḫam
Elihuning ooŋli, Elihu Tohuning ooŋli, Tohu
Zufning ooŋli idi. [2] Uning ikki ayali bar idi.
Birsining ismi Ḫannaḫ, yənə birsining ismi
Pəninnaḫ idi. Pəninnaḫning baliliri bar idi,
lekin Ḫannaḫning balisi yoḳ idi. [3] Bu adəm
ḫər yili əz xəḫiridin samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa səjdə ḳilip
ḳurbanlik sunoŋili Xiloḫoŋa baratti. U yərdə
Əlining Hofniy wə Finiḫas degən ikki ooŋli
Pərwərdigarning kaḫinliri bolup ixləytti.
[4] Ḫər ḳetim Əlkanaḫ ḳurbanlik ḳiloŋan künidə
u ḳurbanliḳtin ayali Pəninnaḫ wə uning
ḫərbir ooŋul-ḳizlirioŋa əz ülüxini berətti.
[5] Əmma Ḫannaḫḳa bolsa u ikki ḫəssilik
ülüx berətti; qünki u Ḫannaḫni tolimu
səyətti. Lekin Pərwərdigar uni tuoŋmas ḳi
loŋanidi. [6] Pərwərdigarning uni tuoŋmas
ḳiloŋanliḳidin uning kündəx rəḳibi Pəninnaḫ
Ḫannaḫni azablax üqün uning bilən ḳattiḳ
ḳerixatti. [7] Wə ḫər yili, Ḫannaḫ ḫər ḳetim
Pərwərdigarning əyigə qiḳḳanda, Pəninnaḫ
uningoŋa azar berətti. Pəninnaḫ xundaḳ
ḳiloŋaqḳa, u yioŋlap ḫeq nemə yeməytti.
[8] Ahiri uning eri Əlkanaḫ uningoŋa: — I
Ḫannaḫ, nemixḳa yioŋlaysən? Nemixḳa
birnərsə yeməysən? Nemixḳa kənglüng azar
yəydu? Mən əzüm sanga on ooŋuldin əwzəl
əməsmu?! — dedi.
[9] Ular Xiloḫda yəp-iqkəndin keyin (əli
degən kaḫin xu qaoŋda Pərwərdigarning
ibadəthanisining ixiki yenidiki orunduḳta
olturatti) Ḫannaḫ dastihandin turdi; [10] u
ḳattiḳ azab iqidə Pərwərdigaroŋa dua ḳilip
zar-zar yioŋlaytti. [11] U ḳəsəm iqip: — I samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar,
əgər dedikingning dərdigə yetip, meni yad
etip dedikingni untumay, bəlki dedikinggə
bir ooŋul bala ata ḳilsang, uni pütün əmrining
künliridə Sən Pərwərdigaroŋa beoŋixlaymən;
uning bexioŋa ustira ḫeqḳaqan selinmaydu,
dedi.
[12] U Pərwərdigarning aldida duasini dawam
ḳiliwatḳanda, Əli uning aoŋzioŋa ḳarap turdi;
[13] qünki Ḫannaḫ duani iqidə ḳiloŋaqḳa ləwliri
midirlawatḳini bilən awazi anglanmaytti.
Xunga Əli uni məst bolup ḳaptu, dəp oylidi. [14]
Əli uningoŋa: — Ḳaqanoŋiqə məst yürisən?
Xarabingni əzüngdin neri ḳil, dedi.
[15] Lekin Ḫannaḫ jawabən: — Undaḳ əməs, i
oŋojam! Kəngli sunuḳ bir məzlummən. Mən
xarabmu, ḫaraḳmu iqmidim, bəlki jenim
dərdini Pərwərdigarning aldida təktüm;
[16] dedəklirini yaman hotun dəp bilmigəyla.
Qünki mening zor dərdim wə azablirimdin
bu küngiqə xundaḳ nida ḳiliwatimən, dedi.
[17] Əli uningoŋa jawab berip: — Tinq-aman
ḳaytḳin; Israilning Hudasi Əzidin tiligən
iltijayingni ijabət ḳiloŋay, dedi.
[18] Ḫannaḫ: — Dedəkliri kəz aldilirida iltipat
tapḳay, dedi. U xularni dəp qiḳip, oŋiza yedi
wə xuningdin keyin qirayida ilgirikidək
oŋəmkinlik kərünmidi.

1:1 1Tar. 6:11, 12

1:3 Mis. 23:14; Ḳan. 16:16.

1:5 «Lekin Pərwərdigar uni tuoŋmas ḳiloŋanidi» — ibraniy tilida: «Lekin Pərwərdigar uning baliyatḳusini etiwətkənidi».

1:7 «Wə ḫər yili, Ḫannaḫ ḫər ḳetim Pərwərdigarning əyigə qiḳḳanda, Pəninnaḫ uningoŋa azar berətti» — nemixḳa ular ḫər ḳetim «Pərwərdigarning əyigə qiḳḳanda» xundaḳ bolidu? — bizningqə ḫər ḳetim bir ibraniy ailə Hudaning aldioŋa xundaḳ kəlgəndə, ular barliḳ baliliri üqün alaḫidə təxəkkür eytixi mumkim. Xu qaoŋlarda Pəninnaḫ Ḫannaḫḳa «Sən bir tuoŋmas!» dəp əslitətti.
–Bəzi tərjimilərdə muxu jümlining bexida: «U *(əlkanaḫ)* ḫər yili Pərwərdigarning əyigə qiḳḳanda, Ḫannaḫ uningoŋa ḫəmraḫ bolup baroŋanda...» deyilidu.

1:8 Rut 4:15.

1:11 «uning bexioŋa ustira ḫeqḳaqan selinmaydu» — Təwrat dəwridə bəzi kixilər əzlirini Hudaning ibaditigə beoŋixlax məḳsitidə əzlirini «nazariy» dəp atayttti; «nazariy»lar *(nazariy boluxḳa ḳəsəm iqip bekitilgən məḫlattə)* ḫaraḳ iqməytti, qaqlirini ḫeq qüxürməytti. «Qəl.» 6:1-22ni kərüng.

1:11 Ḫak. 13:5.

1:15 Zəb. 62:8; 142:2

1:16 «dedəklirini yaman hotun dəp bilmigəyla...» — ibraniy tilida «dedəklirini «Belialning ḳizi» dəp bilmigəyla» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.

19 Ular ətisi tang səḥərdə ornidin turup Pərwərdigarning ḥuzurida səjdə kilip bolup, Ramaḥdiki өyigə yenip kəldi. Əlkanaḥ ayali Ḥannaḥḳa yeḳinqilik ḳildi; Pərwərdigar uni əsligənidi. 20 Ḥannaḥ ḥamilidar bolup, waḳti-saiti toxup, bir ooɣul tuɣdi. U: «Mən uni Pərwərdigardin tilәp aldim» dəp, ismini Samuil ḳoydi.

Ḥannaḥ Samuilni Pərwərdigaroɣa ataydu

21 Uning eri Əlkanaḥ өyidiki ḥəmmisi bilən Pərwərdigaroɣa atidioɣan ḥər yillik ḳurbanlikni ḳiloɣili wə ḳiloɣan ḳəsimini ada ḳilix üqün Xiloḥoɣa qiḳti. 22 Lekin Ḥannaḥ billə barmay erigə: — Bala əmqəktin ayriloɣandila andin mən uning Pərwərdigarning aldida ḥazir boluxi üqün uni elip barimən; xuning bilən u u yərdə mənggü turidu, dedi. 23 Eri Əlkanaḥ uningoɣa: — Өzünggə nemə yahxi kərünsə, xuni ḳiloɣin. Uni əmqəktin ayrioɣuqə turup turoɣin. Pərwərdigar Өz səz-kalamioɣa əməl ḳiloɣay, dedi. Ayali өydə ḳelip balisi əmqəktin ayriloɣuqə emitti. 24 Balisi əmqəktin ayriloɣandin keyin u uni elip, xundaḳla üq buḳa, bir əfaḥ un wə bir tulum xarabni elip Pərwərdigarning Xiloḥdiki өyigə apardi. Bala bolsa tehi kiqik idi.. 25 Ular bir buḳini soyup balini ələning ḳexioɣa elip kəldi.. 26 Xuning bilən Ḥannaḥ uningoɣa: — I oɣojam, өzliridə ḥayat rast boloɣinidək, bu yərdə silining ḳaxlirida turup Pərwərdigaroɣa nida ḳiloɣan məzlum mən bolimən, dedi. 27 Mən muxu ooɣul bala üqün dua ḳildim wə mana, Pərwərdigar mening tiligən iltijayimni ijabət ḳildi. 28 Əmdi ḥazir mən uni Pərwərdigaroɣa tapxurup bərdim. Өmrining ḥəmmə künliridə u Pərwərdigaroɣa beoɣixlanoɣan bolidu, dedi. Xuning bilən ular u yərdə Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi..

Ḥannaḥ tәntənə bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləydu

2 1 Ḥannaḥ dua ḳilip mundaḳ dedi: —
«Mening ḳəlbim Pərwərdigar bilən yayraydu,
Mening münggüzüm Pərwərdigar bilən egiz kətürüldi;
Aoɣzim düxmənlirimning aldida tәntәniliktə eqildi;
Qünki Sening nijatingdin xadlinimən..
2 Pərwərdigardək muḳəddəs boloɣuqi yoḳtur;
Qünki Səndin baxḳa ḥeq kim yoḳ,
Hudayimizdək ḥeq uyultax yoḳtur..
3 I insanlar, kibirlik səzliringlarni kəpəytiwərmənglar,
Yooɣan gəplərni aoɣzinglardin qiḳarmanglar;
Qünki Pərwərdigar bilim-ḥidayətkə igə Hudadur.
Insanlarning əməlliri Uning təripidin tarazida tartilidu.
4 Palwanlarning oḳ-yaliri sundurildi;
Lekin putlixip yiḳiloɣanlarning beli bolsa ḳudrət bilən baoɣlandi.
5 Ḳorsiḳi toḳ boloɣanlar nan tepix üqün өzini yallanmiliḳḳa bərdi;
Lekin aq ḳaloɣanlar ḥazir aq ḳalmidi;
Ḥətta tuoɣmas ayal yəttini tuoɣidu;
Lekin kəp baliliḳ boloɣan solixip ketidu..
6 Pərwərdigar ḥəm əltüridu, ḥəm ḥayat beridu;

1:20 «Mən uni Pərwərdigardin tilәp aldim» dəp, ismini Samuil ḳoydi» — ibraniy tilida «Samuil» degənning mənisi «Huda anglidi» yaki «Hudadin tiligən» degəngə yeḳin kelidu.
1:24 «bir əfaḥ un» — «əfaḥ» axliḳ-danlarning ələqəm birliki idi, təhminən 27 litr. Buḳa ḳurbanliḳ ḳilinoɣanda, uningoɣa ḳoxup undin «ḳoxumqə axliḳ ḥədiyəsi» ḳiliniximu kerək idi.
1:24 Luḳa 2:41.
1:25 «Ular bir buḳini soyup balini ələining ḳexioɣa elip kəldi» — ḳaloɣan ikki buḳa bəlkim elioɣa Samuilni beḳix üqün bərgən «beḳix ḥəḳḳi» boluxi mumkin. Baxḳa bir eḥtimallik barki, 24-ayətning mənisi: «...üq buḳa» əməs, bəlki «....üq yaxlik bir buḳa» boluxi mumkin. Birak bu ayətni xundaḳ qüxəngən alimlar az.

1:28 «...ular u yərdə Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi» — «ular» bəzi kona kəqürmilərdə «u u yərdə Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi» deyilidu *(demək, Samuilni kərsitidu)*.
2:1 «Mening münggüzüm Pərwərdigar bilən egiz kətürüldi» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḥallarda adəmlərning abruy-xəḥritini yaki küqini bildüridu. Muxu yərdə ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kersitixi mumkin. «Zəb.», 132:17ni kərüng. Bu münggüzlər adəmning bexida əskən əməs, əlwəttə!
2:1 Luḳa 1:46.
2:2 Ḳan. 3:24; Zəb. 86:8.
2:5 Zəb. 34:9-10; Yioɣ. 5:6; Luḳa 1:53.

U adəmni təḫtisaraoɣa qüxüridu, u yərdin
yənə turoɣuzidu;
7 Pərwərdigar adəmni ḫəm namrat
kiliwetidu, ḫəm bay kilidu;
U kixini ḫəm pəs kilidu, ḫəm egiz kətüridu.
8 U əzi miskinni topidin kopuridu,
Kioɣliktin yokṣulni kətüridu;
Ularni esilzadilər arisida təng olturoɣuzidu;
Ularni xan-xərəplik təḫtigə miras kilduridu;
Qünki yərning tüwrükliri Pərwərdigarning-
kidur;
U Θzi dunyani ularning üstigə saloɣanidi.
9 Θz mukəddəs bəndilirining putlirini U
məzmut kilidu;
Əmma rəzillər bolsa, karangoɣuda xük
kilinidu;
Qünki ḫeqkim əz kudriti bilən nusrət tap-
maydu.
10 Pərwərdigar bilən karxilaxkanlar parə-
parə kiliwetilidu;
U Θzi asmanlardin uloroɣa karxi güldürləydu.
Pərwərdigar yər yüzining qətlirigiqə ḫəküm
qikiridu;
U Θzi tikligən padixaḫka kudrət beridu,
U Θzi məsiḫliginining münggüzini egiz
kətüridu!».
11 Əlkanaḫ bolsa Ramaḫdiki əz θyigə ye-
nip bardi. Bala bolsa əlining kexida
Pərwərdigaroɣa hizmət kilip kaldi.

Əlining ooɣullirining kaḫinlik mənsipidin rəzillik bilən paydilinixliri

12 Əmma Əlining ooɣulliri intayin yaman
kixilərdin bolup, Pərwərdigarni tonumayt-
ti. 13 Kaḫinlarning həlkilərgə mundak aditi
boloɣan: — Birsi kurbanlik kilip, gəx kaynap
pixiwatkanda kaḫinning hizmətkari ke-
lip üq tillik qanggakni kolida tutup 14 dax,
kazan, dangkan yaki korining iqigə sanjip,
qanggakka nemə elinoɣan bolsa kaḫin xuni
əzigə alatti. Ularning Xiloḫoɣa kurbanlik
kiloɣili kəlgən ḫəmmə Israillaroɣa xundak
aditi boloɣan. 15 Xundakla ḫətta yaoɣni
kəydürməstə kaḫinning hizmətkari kelip
kurbanlik kiliwatkan adəmgə: — Kaḫinoɣa
kawap üqün gəx bərgin, qünki u səndin
kaynap pixkan gəx kobul kilmaydu, bəlki
ham gəx lazim, dəytti. 16 Əgər kurbanlik
kiloɣuqi uningoɣa: — Awwal yeoɣi kəydürülüp
bolsun, andin nemini halisang xuni aloɣin,
desə, u: — Bolmaydu, manga dərḫal bər! Bol-
misa məjburiy alimən, dəytti; 17 Xundak kilip
bu ikki yaxning gunaḫi Pərwərdigarning al-
dida tolimu eoɣir boloɣanidi; qünki uning
səwəbidin həḳ Pərwərdigaroɣa atioɣan
kurbanliklar kəzgə ilinmaywatatti.
18 Əmma Samuil narəsidə bala bolup kanaptin
tokuloɣan bir əfodni kiyip Pərwərdigarning
aldida hizmət kilatti. 19 Buningdin baxka
uning anisi ḫər yilda uningoɣa bir kiqik ton

2:6 «təḫtisara» — əlgənlərning roḫi baridioɣan jay.
2:6 Kan. 32:39; Əz. 37:11-14
2:8 Ayup 36:15; Zəb. 113:7, 8; Luka 1:52; Zəb. 24:1-2; 102:25; 104:5
2:10 «U Θzi məsiḫliginining münggüzini egiz kətüridu!» — «məsiḫlimək» yaki «məsiḫ kilix»: Hudaning yolyoruki bilən Israiloɣa yengi bir padixaḫ bekitix üqün uning bexioɣa zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḫ kilinix» yaki «məsiḫlinix» dəp atilatti wə xundakla xu qaoɣdin baxlap xu padixaḫ «Hudaning məsiḫligini» dəp atilatti. Kaḫinlar wə bəzi waktida pəyoɣəmbərlərmu «məsiḫ kilinatti». Israilda xu qaoɣda padixaḫ bolmioɣaqka, Ḫannaḫning bu səzi dərwəkə kəlgüsi ixlarni aldin'ala kərsətkən bexarət idi.
2:10 1Sam. 7:10; Zəb. 2:6; 21:8; 89:24

2:12 «...intayin yaman kixilərdin bolup» — ibraniy tilida: «Belialning *(Iblisning)* ooɣulliridin bolup» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərzimәs», bəlkim Xəytanni kərsitidu.
2:14 «Ularning Xiloḫoɣa kurbanlik kiloɣili kəlgən ḫəmmə Israillaroɣa xundak aditi boloɣan» — muxu hil kurbanliklar, xübḫisizki, «təxəkkür kurbanlikliri» yaki «inakliḳ kurbanlikliri» idi. Kaḫinlarning muxu aditi Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanunning bəlgilimilirigə asaslanoɣan əməs. Kaḫinlarning «ḫokuk ülüxi» bolsa «Law.» 7:11-18, 28-34-ayətlərdə kərsitilidu. Əmma əlining ooɣulliri aqkəzlükidin bu adətni tolimu ḫəddidin axuruwətkənidi. Keyinki ayətlərni kərüng.
2:16 «Awwal yeoɣi kəydürülüp bolsun, andin nemini halisang xuni aloɣin» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə kurbanliklardiki barlik yaoɣlar Pərwərdigaroɣa atap kəydürülətti. Adəmning uni yeyixi mən'i kilinatti.
2:18 «Samuil narəsidə bala bolup kanaptin tokuloɣan bir əfodni kiyip Pərwərdigarning aldida hizmət kilatti» — «əfod» degən nemə? Huda Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən kanun boyiqə, bax kaḫin kiydioɣan bir alaḫidə kaltə qapan bolup, uning iqidiki ikki hil tax arkilik Hudadin yol sorioɣili bolatti. Samuil Lawiy kəbilisidin bolmisimu, bu ayətkə karioɣanda «kaḫinlik kiyim» kiyip, kaḫinlik hizmitini kiliwatatti.

tikip, ḫər yillik ḳurbanlikni ḳiloɣili eri bilən baroɣanda aloɣaq keləttі. [20] Əli əlkanaḫ wə ayalioɣa bəht tiləp dua ḳilip: — «Ayalingning Pərwərdigaroɣa beoɣixlioɣinining ornioɣa sanga uningdin baxḳa nəsil bərgəy, dedi. Andin bu ikkisi əz əyigə yandi. [21] Xuning bilən Pərwərdigar Ḫannaḫni yoḳlap bərikətləp, u ḫamilidar bolup jəmiy üq ooɣul wə ikki ḳiz tuoɣdi. Kiqik Samuil bolsa Pərwərdigarning aldida turup əsüwatatti..

[22] Əli bək ḳerip kətkənidi. U ooɣullirining pütkül Israiloɣa ḫəmmə ḳiloɣanlirini anglidi ḫəm jamaət qedirining ixikidə hizmət ḳilidioɣan ayallar bilən yatḳininimu ang lidi.. [23] U ularoɣa: — Silər nemə üqün xundaḳ ixlarni ḳilisilər? Qünki bu həlḳning ḫəmmisidin silərning yamanliḳinglarni anglawatimən, dedi. [24] Bolmaydu, i ooɣullirim! Mən angliоɣan bu həwər yahxi əməs, Pərwərdigarning həlḳini azdurupsilər.. [25] Əgər bir adəm yənə bir adəmgə gunaḫ ḳilsa, baxḳa birsi uning üqün Hudadin rəḫim sorisa bolidu; lekin əgər birsi Pərwərdigaroɣa gunaḫ ḳilsa, kim uning gunaḫini tiliyələydu? — dedi. Lekin ular atisining səzigə ḳulaḳ salmidi; qünki Pərwərdigar ularni əltürüxni niyət ḳiloɣanidi. [26] Əmma Samuil degən bala əsüwatatti, Pərwərdigar ḫəm adəmlərning aldida iltipat tapḳanidi..

[27] Hudaning bir adimi Əlining yenioɣa kelip mundaḳ dedi: — Pərwərdigar xundaḳ dəydu: «Misirda, Pirəwnningkidə turoɣanda Əzümni atangning jəmətigə oquḳ ayan ḳi lmidimmu?. [28] Mən uni kaḫinim bolux, Əz ḳurbangaḫimda ḳurbanliḳ ḳilix, huxbuy yeḳix wə Mening aldimda əfod tonini keyip hizmət ḳilixḳa Israilning ḫəmmə ḳəbililiridin tallimioɣanidimmu? Xuningdək Mən Israilning otta kəydüridioɣan ḫəmmə ḳurbanliḳlirini atangoɣa tapxurup təḳdim ḳiloɣan əməsmu?. [29] Nemixḳa Mən buyruoɣan, turaloɣu jayimdiki ḳurbanliḳim bilən axliḳ ḫədiyəlirini dəpsəndə ḳilisilər? Nemixḳa həlḳim Israillar kəltürgən ḫəmmə ḫədiyələrning esilidin əzliringlarni səmritip, əz ooɣulliringlarning ḫermitini Meningkidin üstün ḳilisən?». [30] Uning üqün Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mən dərḫəḳiḳət sening wə atangning jəmətidikilər Mening aldimda hizmitimdə mənggü mangidu, dəp eytḳanidim; lekin əmdi Mən Pərwərdigar xuni dəymənki, bu ix ḫazir Məndin neri bolsun! Meni ḫermət ḳiloɣanlarni Mən ḫermət ḳilimən, lekin Meni kəmsitkənlər pəs ḳarilidu.. [31] Mana xundaḳ künlər keliduki, sening bilikingni wə atangning jəmətining bilikini təng kesiwetimən; xuning bilən jəmətingdə birmu ḳerioɣan adəm tepilmaydu! [32] Sən turaloɣu jayimda dərd-ḳayoɣu kərisən; Israillar ḫərḳandaḳ ḫuzur-bəhtni kərgini bilən, sening jəmətingdə əbədgiqə birmu ḳerioɣan adəm tepilmaydu.. [33] Wə Mən ḳurbangaḫimning hizmitidin üzüp taxlimioɣan adiming bar bolsa, u kəzliringning hirəlixixi bilən jeningning azablinixioɣa səwəb bolidu. Jəmətingdə tuoɣuloɣanlarning ḫəmmisi balaoɣəttin ətməy əlidu.. [34] Sanga bu ixlarni ispatlaxḳa,

---

2:21 «...yoḳlap bərikətləp» — ibraniy tilida pəḳət «yoḳlap» deyilidu. Hudaning «yoḳlixi» tooɣruluḳ «təbirlər»nimu kerüng.

2:22 «jamaət qediri» — yəni «ibadət qediri» yaki «muḳəddəs qedir».

2:24 «Pərwərdigarning həlḳini azdurupsilər» — baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigarning həlḳi arisida tarḳaloɣan həwər yahxi əməs».

2:26 Luḳa 2:52.

2:27 Ros. 7:25.

2:28 «... Mən Israilning otta kəydüridioɣan ḫəmmə ḳurbanliḳlirini atangoɣa tapxurup təḳdim ḳiloɣan əməsmu?» — Təwratḳa asasən, kaḫinlarning ḫərḳandaḳ ḳurbanliḳlardin əzigə has bir ülüxni elix ḫoḳuḳi bar idi.

2:28 Law. 10:14.

2:29 Ḳan. 32:15.

2:30 Mis. 28:43; 29:9.

2:31 «... sening bilikingni wə atangning jəmətining bilikini təng kesiwetimən» — «adəmning biliki» uning küqi, ḳabiliyiti wə ḫoḳuḳini bildürətti.

2:32 «Sən turaloɣu jayimda dərd-ḳayoɣu kərisən» — yaki «Sən turaloɣu jayimda düxmən kərisən». **«sening jəmətingdə əbədgiqə birmu ḳerioɣan adəm tepilmaydu»** — bu bexarət təwəndiki bablarda eqilidu. Əli əzi Pərwərdigarning əḫdə sanduḳining bulap ketilgənlikini kəridu; birak keyinki künlərdə, yəni Dawut padixaḫning künliridiki bəht-bərikətni u kərməydu *(Əlining jəmətining keyinki tarihi 22-bab, 1-22, «1Pad.» 2:26-27də kərülidu)*.

2:33 «kəzliringning hirəlixixi» — bu ibarə adəttə kəz yaxlirining kəp təkülgənlikidin yaki zor oɟəmkinliktin boloɣan ḫalətni kərsitidu.

ikki ooɣlung Hofniy bilən Finihasning bexioɣa qüxidioɣan mundaq bir alamət bexarət bolidu: — ularning ikkilisi bir kündə əlidu. 35 Əmma Əzümgə Roḥim wə dilimdiki niyitim boyiqə ix kəridioɣan sadiq bir kaḥinni tikləymən; Mən uningoɣa məzmut bir jəmət kurimən; u Mening məsiḥ qiloɣinimning aldida mənggü mengip hizmət qilidu.. 36 Xundaq boliduki, sening jəmətingdikilərdin ḥərbir tirik qaloɣanlar bir sər kümüx wə bir qixləm nan tiləxkə uning aldioɣa kelip uningoɣa təzim qilip: «Kaḥinlik hizmətliridin manga bir orun bərsilə, yegili bir qixləm nan tapay dəp eytidioɣan bolidu» dəydu.

Pərwərdigar Samuilni qaqiridu

3 1 Samuil degən bala bolsa əlining aldida Pərwərdigarning hizmitidə bolatti. Əmdi Pərwərdigarning səzi u künlərdə kəm idi; wəḥiylik kərünüxlərmu kəp əməs idi. 2 Wə xundaq boldiki, bir küni əli ornida yatqanidi (uning kəzliri torlixip kərməs bolup qalay degənidi). 3 Hudaning qirioɣi tehi əqmigən bolup, Samuil Pərwərdigarning ibadəthanisida, Hudaning əḥdə sandukioɣa yeqinla yərdə yatatti. 4 Pərwərdigar Samuilni qaqirdi. U: — Mana mən bu yərdə, dedi. 5 U əlining qexioɣa yügürüp berip: — Mana mən, meni qaqirdingoɣu, dedi. Lekin u jawab berip: — Mən qaqirmidim; qaytip berip yatqin, dedi. Xuning bilən u berip yatti. 6 Pərwərdigar yənə: «Samuil!» dəp qaqirdi. Samuil qopup əlining qexioɣa berip: Mana mən, meni qaqirdingoɣu, dedi. Lekin u jawab berip: — Mən qaqirmidim i ooɣlum, yənə berip yatqin, dedi.

7 Samuil Pərwərdigarni tehi tonumioɣanidi; Pərwərdigarning səzi uningoɣa tehi ayan qilinmioɣanidi. 8 Lekin Pərwərdigar yənə üqinqi qetim: «Samuil!» dəp qaqirdi; u qopup əlining qexioɣa berip: — Mana mən; sən meni qaqirding, dedi. U waqitta əli Pərwərdigar balini qaqiriptu, dəp bilip yətti. 9 Xuning bilən əli Samuiloɣa: — Berip yatqin. U əgər seni qaqirsa, sən: — I Pərwərdigar, səz qiloɣin, qünki qulung anglaydu, dəp eytqin, dewidi, Samuil berip ornida yatti. 10 Wə Pərwərdigar kelip yeqin turup ilgirikidək: — «Samuil, Samuil!» dəp qaqirdi. Samuil: — Səz qiloɣin, qünki qulung anglaydu, dəp jawab bərdi.. 11 Pərwərdigar Samuiloɣa: — Mana Mən anglioɣanlarning ikki qulikini zingildatqudək bir ixni Israilning arisida qilmaqqimən.. 12 Xu künidə Mən burun əlining jəmətidikilər tooɣrisida eytqinimning ḥəmmisini uning üstigə qüxürimən; baxtin ahiroɣiqə ada qil imən!. 13 Qünki əzigə ayan boloɣan qəbiḥlik tüpəylidin Mən uningoɣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm qiqarmaqqimən, dəp eytqanmən: qünki u ooɣullirining iplasliqini bilip turup ularni tosmidi.. 14 Uning üqün əlining jəmətidikilərgə qəsəm qiloɣanmənki, əlining jəmətidikilərning qəbiḥliki məyli qurbanlik bilən bolsun, məyli ḥədiyə bilən bolsun kəfarət qilinmay, əbədgiqə kəqürüm qilinmaydu, dedi.

15 Samuil ətisi tang atquqə yetip, andin Pərwərdigarning əyining ixiklirini aqti. Əmma Samuil wəḥiylik kərünüxni əligə eytixtin qorqti. 16 Lekin Əli Samuilni qaqirip: — I Samuil ooɣlum, dedi. U: — Mana mən, dəp jawab bərdi. 17 U: — U sanga nemə səz qildi? Səndin ətünəy, uni məndin yoxurmioɣin. Əgər Uning sanga eytqanlirining birini manga eytmay qoysang, Huda deginini sening bexingoɣa qüxürsun wə uningdin artuq qüxürsun! — dedi. 18 Xuning bilən Sam-

2:35 «...Mening məsiḥ qiloɣinimning aldida» — Mening padixaḥimning aldida, deməkqi. Bizninggə bu bexarət awwal Samuilning əzidə andin kaḥin Zadokning jəmətidə əməlgə axuruldi. **«mənggü mengip hizmət qilidu»** — ibraniy tilida «barlik künlərdə mengip hizmət qilidu».
3:2 1Sam. 4:15.

3:10 «Samuil, Samuil!» — Təwrat-Injilda Huda bir kixining ismini qaytilap qaqiroɣan bolsa, u adəmning əzigə intayin səyümlük ikənlikini kərsitidu.
3:11 2Pad. 21:12; Yər. 19:3.
3:12 1Sam. 2:31.
3:13 «Mən uningoɣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm qiqarmaqqimən, dəp eytqanmən» — yaki «Mən uningoɣa, sening jəmətingdin mənggülük ḥəküm qiqarmaqqimən, dəp eytqin». **«qünki u ooɣullirining iplasliqini bilip turup ularni tosmidi»** — yaki «qünki u ooɣullirining Hudani qaroɣioɣanliqini bilip turup ularni tosmidi».

uil uningoƣa ḥeqnemini ḳaldurmay ḥəmmini dəp bərdi. Əli: — Mana, U Pərwərdigardur; U nemini layiḳ tapsa, xuni ḳilsun, dedi.
19 Samuil əsüp qong boluwatatti wə Pərwərdigar uning bilən billə bolup, uning eytḳan bexarətlik səzliridin ḥeqḳaysisini yərdə ḳaldurmaytti. 20 Xuning bilən pütkül Israil Dandin tartip Bəər-Xebaoƣiqə Samuilning Pərwərdigarning pəyoƣəmbiri ḳilip tiklənggənlikini bilip yətti.. 21 Xu waḳitta Pərwərdigar Xiloḥda Өzini yənə ayan ḳildi. Qünki Pərwərdigar Xiloḥda Өz səz-kalami arḳilik Samuiloƣa Өzini ayan ḳildi; wə Samuil Uning səzini pütkül Israiloƣa yətküzdi..

Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi Filistiylərning ḳoliƣa qüxidu

4 1 U waḳitta Israil Filistiylər bilən jəng ḳiloƣili qiḳip Əbən-Ezərgə yeḳin jayda bargaḥ-qedirlarni tikti. Filistiylər bolsa Afək degən jayda bargaḥ-qedirlarni tikti. 2 Filistiylər Israillar bilən soḳuxḳili səp tizip turdi. Jəng kengəygəndə Israil Filistiylər aldida tarmar boldi; Filistiylər ularning jəng səpliridin tət mingqə adəmni əltürdi. 3 Halayiḳ bargaḥḳa yenip kəlgəndə, Israilning aḳsaḳalliri: — Nemixḳa Pərwərdigar bügün bizni Filistiylər təripidin tarmar ḳildurdi? Biz Xiloḥdin Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini ḳeximizoƣa elip keləyli; u arimizda bolsa, bizni düxminimizning ḳolidin ḳutḳuzidu, dedi.
4 Xu gəptin keyin halayiḳ Xiloḥoƣa adəm mangdurup, xu yərdin kerublarning otturisida olturoƣan samawi ḳoxunlarning Sərdari Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini elip kətürüp kəldi. Xuningdək Əlining ikki ooƣli Hofniy bilən Finiḥasmu Hudaning əḥdə sanduḳi bilən billə kəldi.. 5 Wə xundaḳ boldiki, Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi ləxkərgaḥḳa elip kelingəndə pütkül Israil yərni təwrətküdək küqlük bir quḳan kətürüxti.
6 Filistiylər küqlük təntənə awazini anglap: — Ibraniylarning ləxkərgaḥidin anglanoƣan bu küqlük quḳan nemə wəjidin qiḳḳandu, dəp eytixti. Arḳidinla ular Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining ularning ləxkərgaḥioƣa kəltürülginini bilip yətti. 7 Xuning bilən Filistiylər ḳorḳup: — Ilaḥlar ularning ləxkərgaḥioƣa kəptu, ḥalimizoƣa way! Mundaḳ ix bu waḳitḳiqə ḥeq boloƣan əməs, deyixti. 8 Ḥalimizoƣa way! Bizni bu ḳudrətlik ilaḥlarning ḳolidin kim ḳutḳuzidu? Mana bayawanda misirliḳlarni türlük balawabalar bilən uroƣan ilaḥlar dəl xulardur! 9 I Filistiylər, əzliringlarni jəsur kərsitip ərkəktək turunglar. Bolmisa, ibraniylar bizgə ḳul boloƣandək biz ularoƣa ḳul bolimiz; ərkəktək bolup jəng ḳilinglar! — dedi..
10 Xuning bilən Filistiylər Israillar bilən jəng ḳildi. Israil tarmar ḳilinip, ḥərbiri tərəptərəpkə өz qedirigə bədər ḳaqti. Jəngdə ḳattiḳ ḳiroƣinqiliḳ bolup, Israildin ottuz ming piyadə əskər əltürüldi. 11 Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi olja bolup kətti wə Əlining ikki ooƣli Hofniy bilən Finiḥasmu əltürüldi..

12 Xu küni bir Binyaminliḳ jəng məydanidin ḳeqip kiyim-keqəkliri yirtiḳ, üstibexi topaqang ḥalda Xiloḥoƣa yügürüp kəldi.. 13 U yetip kəlgəndə, mana Əli yolning qetidə өz orunduḳida olturup taḳiti-taḳ bolup kütüwatatti; uning kəngli Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining oƣemidə pərixan idi. U kixi həwərni yətküzgili xəḥərgə kirgəndə,

3:20 «Dandin tartip Bəər-Xebaoƣiqə» — «Dan» Israilning ximaliy qetidə, «Bəər-Xeba» uning jənubiy qetidə idi.
3:21 «Samuil Uning səzini pütkül Israiloƣa yətküzdi» — yaki «Samuil eytḳan bu səz pütkül Israilda yüz bərdi».
«Pərwərdigar Xiloḥda Өz səz-kalami arḳilik Samuiloƣa Өzini ayan ḳildi» — ibraniy tilida: «Pərwərdigar Xiloḥda Pərwərdigarning səz-kalami arḳilik Samuiloƣa Өzini ayan ḳildi».

4:4 «...kerublarning otturisida olturoƣan samawi ḳoxunlarning Sərdari Pərwərdigar» — «kerublar» pərixtilərning xəklidə bolup, əḥdə sanduḳining ikki təripidə turatti. «Mis.» 25:17-22ni kərüng. Huda «kerublarning otturisida, əḥdə sanduḳining üstidə ḥuzurumni olturoƣuzimən, dəp wədə ḳiloƣanidi.
4:4 2Sam. 6:2; Zəb. 80:1; 99:1
4:9 Ḥak. 13:1.
4:11 1Sam. 2:34; Zəb. 78:59-61
4:12 Yə. 7:6.

pütkül xaһər pəryad-quқan kətürdi. [14] Əli pəryad sadasini anglap: — Bu zadi nemə warang-qurung? dəp soridi. U kixi aldirap kelip əligə həwər bərdi [15] (Əli toқsan səkkiz yaxқa kirgən, kəzliri қetip қaloɣan bolup, kərməytti).. [16] U kixi Əligə: — Mən jəngdin қaytip kəlgən kiximən, bügün jəng məydanidin қeqip kəldim, dedi. Əli: — I ooɣlum, nemə ix yüz bərdi? — dəp soridi. [17] Həwərqi jawab berip: — Israil Filistiylərning aldidin bədər қaqti. Həlқ arisida қattiқ қiroɣinqilik boldi! Sening ikki ooɣlung, Hofniy bilən Finiһasmu əldi һəmdə Hudaning əһdə sanduқimu olja bolup kətti, dedi. [18] Wə xundaқ boldiki, həwərqi Hudaning əһdə sanduқini tiloɣa aloɣanda, Əli dərwazining yenidiki orunduқtin kəynigə yiқilip qüxüp, boyni sunup əldi; qünki u қerip, bədinimu eoɣirlixip kətkənidi. U қiriқ yil Israilning һakimi boloɣanidi..

[19] Uning kelini, yəni Finiһasning ayali һamilidar bolup tuoɣuxқa az қaloɣanidi. U Hudaning əһdə sanduқining olja bolup kətkənliki wə қiyinatisi bilən eriningmu əlgənlik həwirini angliɣanda, birdinla қattiқ toloɣaқ tutup, pükülüp balini tuoɣdi. [20] U əlәy dəp қaloɣanda, qərisidə turoɣan ayallar: — Қorқmioɣin, sən ooɣul bala tuoɣdung, dedi. Lekin u buningoɣa jawabmu bərmidi һəm köngül bəlmidi. [21] U: «Xan-xərəp Israildin kətti» dəp baliɣa «Ihabod» dəp isim қoydi; qünki Hudaning əһdə sanduқi olja bolup kətkən һəm қeyinatisi bilən erimu əlgənidi.. [22] U yənə: — Xan-xərəp Israildin kətti; qünki Hudaning əһdə sanduқi olja bolup kətti! — dedi.

5 [1] Filistiylər Hudaning əһdə sanduқini olja elip, uni Əbən-Ezərdin elip Axdodқa bardi. [2] U yərdə Filistiylər Hudaning əһdə sanduқini elip Dagon buthanisioɣa əkirip, Dagon degən butning yenioɣa қoydi. [3] Axdodtikilər ətisi səһər қopup kəlsə, mana Dagon buti Pərwərdigarning əһdə sanduқining aldida yiқiloɣiniqə düm yatatti. Xunga ular Dagon butni elip yənə өz ornida turoɣuzup қoydi. [4] Lekin ətisi səһər қopup kəlsə, mana, Dagon Pərwərdigarning əһdə sanduқining aldida yiқiloɣiniqə düm yatatti; Dagonning bexi һəm қolliri bosuoɣida qeқiloɣanidi; Dagonning pəқət beliқsiman teni қaloɣa nidi.. [5] Xunga bügüngə қədər Axdodta ya Dagonning kaһinliri bolsun ya Dagonning buthanisioɣa kirgüqilər bolsun, Dagonning bosuoɣisioɣa dəssiməydu.

[6] Andin Pərwərdigarning қoli Axdodtikilərning üstigə қattiқ qüxüp, ularni wəyran қilip, Axdod bilən ətrapidikilərni һürrək kesili bilən urdi.. [7] Axdodtikilər bularni kərüp: — Israilning Hudasining əһdə sanduқi bizlərdə turmisun! Qünki uning қoli bizni wə ilaһimiz Dagonni қattiқ besiwaldi, deyixti. [8] Xuning bilən ular adəm mangdurup Filistiylərning һəmmə oɣojilirini qaқirtip jəm қilip ulardin: — Israilning Hudasining əһdə sanduқini қandaқ bir tərəp қilimiz? dəp soridi. Ular: — Israilning Hudasining əһdə sanduқi Gatқa qət yol bilən yətkəlsun, dəp jawab berixti. Xuning bilən ular Israilning Hudasining əһdə sanduқini u yərgə qət yol bilən yətkidi.. [9] Wə xundaқ boldiki, ular uni qət yol bilən yətkigəndin keyin Pərwərdigarning қoli u xəһərgə qüxüp kixilərni қattiқ sarasimigə qüxürdi. U kiqiklərdin tartip qonglaroɣiqə xəһərdikilərni urdi, ular һürrək kesiligə giriptar boldi. [10] Xuning bilən ular Hudaning əһdə sanduқini Əkronoɣa əwətti. Lekin Hudaning əһdə sanduқi Əkronoɣa yetip kəlgəndə, əkrondikilər pəryad қilip:

4:15 1Sam. 3:2

4:18 «U қiriқ yil Israilning һakimi boloɣanidi» — «һakim»larning yetəkqi һəm soraқqi rolini qüxinix üqün Təwrattiki «Batur Һakimlar»ni kərüng.

4:21 «U: «xan-xərəp Israildin kətti» dəp baliɣa «Ihabod» dəp isim қoydi» — «Ihabod» bəlkim «Xan-xərəp қeni?» yaki «Xan-xərəp kətti» degənni bildüridu.

5:4 «Dagon Pərwərdigarning əһdə sanduқining aldida yiқiloɣiniqə düm yatatti» — «Dagon» degən butta adəmning bexi wə beliқning teni bar idi.

5:6 «һürrək kesili» — yaki «өsmilər» yaki «bowasir kesili».

5:6 Zəb. 78:60-66.

5:8 «Gatқa qət yol bilən yətkəlsun» — bəlkim baxқa xəһər-kəntlərdin ətküzməslik üqün.

— Biz bilən həlkimizni əltürüx üqün ular Israilning Hudasining əhdə sanduqini bizgə yətkidi! — dedi. 11 Ular adəm mangdurup Filistiylərning oŋojilirini kiqkartip jəm kilip ularoŋa: — Biz bilən həlkimizni əltürməsliki üqün Israilning Hudasining əhdə sanduqini bu yərdin əz jayioŋa kətküzünglar, dedi; qünki kattiq wəhimə xəhərni basqanidi; Hudaning qoli ularning üstigə tolimu eoŋir qüxkənidi. 12 Əlmigən adəmlər bolsa hürrək kesili bilən urulup, xəhərning pəryadi asmanoŋa kətürüldi.

Filistiylər əhdə sanduqini qayturup əwətidu

6 1 Pərwərdigarning əhdə sanduqi Filistiylərning yurtida yəttə ay turdi. 2 Filistiylər kahinlar bilən palqilarni qakirip ularoŋa: — Pərwərdigarning əhdə sanduqini qandaq kilimiz? Uni qandaq kilip əz jayioŋa əwətələymiz? Yol kərsitinglar, dedi. 3 Ular: — Əgər Israilning Hudasining əhdə sanduqini qayturup əwətsənglar, quruq əwətmənglar, heq bolmioŋanda uning bilən bir «itaətsizlik qurbanliki»ni birgə əwətixinglar zərürdur, dedi. Xundaq kiloŋanda xipa tapisilər, xundaqla Uning qolining nemə üqün silərdin ayrilmioŋanliqini bilisilər, dedi. 4 Ular: — Biz nemini itaətsizlik qurbanliki kilip əwətimiz? — dəp soridi. Ular: — Filistiylərning oŋojilirining sani bəx; xunga bəx altun hürrək wə bəx altun qaxqan yasap əwətinglar; qünki silərgə wə oŋojanglaroŋa ohxaxla bala-qaza qüxti. 5 Hürrəkliringlarning xəklini wə zemininglarni wəyran kilidioŋan qaxqanlarning xəklini nəqix kilip yasap, Israilning Hudasioŋa xan-xərəp kəltürünglar. Xuning bilən u bəlkim silərning, ilahlirimizning wə zemininglarning üstini basqan qolini yeniklitərmikin: — 6 Misirliklar bilən Pirəwn əz kənglüllirini qattiq kiloŋandək silərmu nemixqa əz kənglünglarni qattiq kilisilər? U misirliklaroŋa zor qattiq qolluk kərsətkəndin keyin, ular Israillarni qoyup bərmidimu, ular xuning bilən qaytip kəlm idimu?. 7 Əmdi yengi bir harwa yasap, tehi boyunturukqa kəndürülmigən mozaylik ikki inəkni harwioŋa qoxunglar; ulardin mozaylirini ayrip, əydə elip kelinglar; 8 andin Pərwərdigarning əhdə sanduqini kətürüp harwioŋa selinglar; wə uningoŋa əwətidioŋan itaətsizlik qurbanliki kilidioŋan altun buyumlarni bir qapqa selip sanduqqa yandap qoyunglar wə sanduqni xu peti mangdurunglar; 9 andin qarap turunglar. Əgər harwa Israil qegrisidiki yol bilən Bəyt-Xəməxkə mangsa, bizgə kəlgən xu qong bala-qazani qüxürgüqining əzi Pərwərdigar bolidu. Undaq bolmisa, bizni uroŋan Uning qoli əməs, bəlki bizgə qüxkən tasadipiylik bolidu, halas, deyixti.

10 Xuning bilən Filistiylər xundaq kildi. Ular Mozaylik ikki inəkni harwioŋa qoxup, mozaylirini əydə solap qoyup, 11 Pərwərdigarning əhdə sanduqini harwioŋa selip, altun qaxqan wə quyma hürrəklər qaqilanoŋan qapni uningoŋa yandap qoydi. 12 Inəklər Bəyt-Xəməxkə baridioŋan yol bilən udul yürüp kətti. Ular kətürülgən yol bilən mangoŋaq mərəytti, ya ong tərəpkə ya sol tərəpkə qeyip kətmidi. Filistiylərning oŋojiliri ularning arkisidin Bəyt-Xəməxning qegrisioŋiqə bardi. 13 Bəyt-Xəməxtikilər jiloŋida buoŋday oruwatatti, ular baxlirini kətürüp əhdə sanduqini kərüp hux boluxti. 14 Harwa Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizlikioŋa kelip, u yərdiki bir qong taxning yenida tohtap qaldi. Ular harwini qekip, ikki inəkni Pərwərdigaroŋa atap kəydürmə qurbanlik kil di.. 15 Lawiylar Pərwərdigarning əhdə sanduqi bilən altun buyumlar bar qapni qüxürüp qong taxning üstigə qoydi. Xu küni Bəyt-Xəməxtikilər Pərwərdigaroŋa kəydürmə qurbanliklar wə baxqa qurbanliklarni kildi..

6:6 Mis. 12:31.

6:14 «Harwa Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizlikioŋa kelip, u yərdiki bir qong taxning yenida tohtap qaldi» — demisəkmu, Bəyt-Xəməxtikilər Israillar idi, Bəyt-Xəməx Israil bilən Filistiyə otturisidiki qegra idi.

6:15 «Bəyt-Xəməxtikilər Pərwərdigaroŋa kəydürmə qurbanliklar wə baxqa qurbanliklarni kildi» — «baxqa qurbanliklar» bəlkim «təxəkkür qurbanlikliri»ni kərsitidu. Undaq qurbanliklarni yeyixkə bolidu.

16 Filistiylərning bəx oŋojisi bularni kərüp xu
küni Əkronoŋa kaytip kətti. 17 Filistiylərning
Pərwərdigaroŋa itaətsizlik kurbanliki kilip
bərgən altun hürriki: — Axdod üqün bir, Gaza
üqün bir, Axkelon üqün bir, Gat üqün bir wə
Əkron üqün bir idi. 18 Altun qaxkanlarning
sani bolsa Filistiylərning bəx oŋojisioŋa təwə
barlik xəhərning sani bilən barawər idi.
Bu xəhərlər sepillik xəhərlər wə ularoŋa
karaxlik səhra-kəntlərni, xundakla ular
Pərwərdigarning əhdə sandukini koyoŋan
qong qimənzaroŋiqə həmmə jayni əz iqigə
alatti. Bu qimənzar hazirmu Bəyt-Xəməxlik
Yəxuaning etizlikida bar.

19 Əmma Bəyt-Xəməxtikilər əz məyliqə əhdə
sandukining iqigə karioŋini üqün Pərwərdigar
ulardin yətmix adəmni, jümlidin qonglardin
əllikni urdi. Pərwərdigar həlkni mundak
kattik uroŋanliki üqün pütün həlk matəm
tutti.. 20 Bəyt-Xəməxtikilər: — Bu mukəddəs
Huda Pərwərdigarning aldida kim ərə tu-
ralaydu? Əhdə sanduki bizning bu yərdin
kimning kexioŋa apirilixi kerək? — dedi. 21
Andin ular Kiriat-Yearimdikilərgə əlqilərni
əwitip: — Filistiylər Pərwərdigarning əhdə
sandukini kayturup bərdi. Bu yərgə kelip uni
əzünglaroŋa elip ketinglar, dedi.

Israillar Filistiylər bilən yənə soquxidu

7 1 Xuning bilən Kiriat-Yearimdiki adəmlər
kelip Pərwərdigarning əhdə sandukini
elip qikip, dəngning üstidiki Abinadabning
əyidə koydi wə uning ooli Əliazarni əhdə
sandukioŋa karaxka Pərwərdigaroŋa atap
bekitti.. 2 Əhdə sandukі Kiriat-Yearimda
koyuloŋandin tartip uzun wakit, yəni
yigirmə yil ətti. Israilning pütkül jəməti
Pərwərdigarni seoŋindi.
3 Wə Samuil Israilning pütkül jəmətigə: —
Əgər pütün kəlbinglar bilən Pərwərdigarning
yenioŋa kaytip, yatlarning ilahliri bilən
Axtarotlarni əz aranglardin yokitip,
kənglünglarni Pərwərdigaroŋa baoŋlap,
has Uning ibaditidila bolsanglar U silərni
Filistiylərning kolidin kutkuzidu, dedi..
4 Xuning bilən Israil Baallar bilən Axtarot-
larni taxlap has Pərwərdigarning ibaditidila
boldi.
5 Andin Samuil: — Pütkül Israilni Mizpah
xəhirigə jəm kilsanglar, mən silər üqün
Pərwərdigarning aldida dua kilay,
dedi. 6 Əmdi ular Mizpahka jəm bolup, u
yərdə su tartip uni Pərwərdigar aldioŋa kuydi
wə u küni roza tutup: — Biz Pərwərdigarning
aldida gunah sadir kilduk, dedi. Xuning bilən
Samuil Mizpahta Israillarning ərz-dəwaliri
üstidin həküm qikardi..
7 Filistiylər Israillarning Mizpahta jəm
boloŋinini anglidi; Filistiylərning oŋojiliri
Israil bilən jəng kiloŋili qikti. Israillar buni
anglap Filistiylərdin korkti. 8 Israillar
Samuiloŋa: — Biz üqün Pərwərdigar Hudayi-
miz bizni Filistiylərning kolidin kutkuzuxi
üqün uningoŋa nida kilixtin tohtimioŋin,
dedi. 9 Samuil anisini emiwatkan bir kozini
elip toluk bir kəydürmə kurbanlik kilip
Pərwərdigaroŋa sundi; Samuil Israilning
həkkidə Pərwərdigaroŋa pəryad kətürdi;
Pərwərdigar duasini anglidi. 10 Samuil
kəydürmə kurbanlik kiliwatkanda Filistiylər
Israil bilən soquxkili yekinlap kəldi. Le-
kin Pərwərdigar xu küni Filistiylərning

6:18 «Bu xəhərlər sepillik xəhərlər wə ularoŋa karaxlik səhra-kəntlərni, xundakla ular Pərwərdigarning əhdə sandukini koyoŋan qong qimənzaroŋiqə həmmə jayni əz iqigə alatti. Bu qimənzar hazirmu Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizlikida bar» — baxka birhil tərjimisi: «*(bu xəhərlər sepillik xəhərlərni wə uningoŋa karaxlik səhra-kəntlərni, xundakla ular Pərwərdigarning əhdə sandukini koyoŋan qong taxkiqə həmmini əz iqigə aloŋanidi)* bu qong tax bügüngiqə Bəyt-Xəməxlik Yəxuaning etizlikida turmakta». Yənə baxka tərjimiliri uqrixi mumkin.

6:19 «...yətmix adəmni, jümlidin qonglardin əllikni urdi» — buning baxka birhil tərjimisi: «...bəx tümən yətmix adəmni urdi». Az bir kisim kona kəqürmilərdimu pəkət «yətmix adəm» dəp hatirilənгən.

7:1 2Sam. 6:4.

7:3 «Axtarotlar» — yaki «Axərahlar» — alahidə dərəhlər bilən munasiwətlik ayal butlarni kərsitidu; dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloŋan yaki nəkixlənгən boluxi mumkin idi.

7:3 Kan. 6:13; 10:20; Mat. 4:10; Luka 4:8

7:6 «...Samuil ... Israil həlkining ərz-dəwalirining üstidin həküm qikardi» — Samuil pəyoŋəmbər Israil üstigə həküm sürgən «batur hakimlar» yaki «kutkuzoŋuqi baturlar»ning əng ahirkisi idi.

üstigə ḳattiḳ güldürmama güldürlitip ularni alaḳzadə ḳiliwətti; xuning bilən ular Israil aldida tarmar boldi.. 11 Israillar Mizpaḥtin qiḳip ularni Bəyt-Karning tüwigiqə ḳoonlap ḳirdi.
12 U waḳitta Samuil bir taxni elip, uni Mizpaḥ bilən xənning otturisida tikləp: — «Pərwərdigar bizgə ḥaziroɳiqə yardəm beriwatidu» — dəp uni əbən-Ezər dəp atidi..
13 Xuning bilən Filistiylər besiḳip Israilning zeminioɳa yənə tajawuz ḳilmidi; Samuil ḥakim boloɳan barliḳ künlərdə Pərwərdigarning ḳoli Filistiylərning üstigə ḳarxi boldi; 14 xundaḳ ḳilip əkrondin tartip Gatḳiqə Filistiylər Israildin eliwaloɳan xəḥərlərning ḥəmmisi Israiloɳa yanduruldi; xəḥərlərgə təwə zeminlarnimu Israil Filistiylərning ḳolidin yandurup aldi. Buningdin baxḳa Israil bilən Amoriylar otturisida tinqliḳ boldi.
15 Samuil bolsa pütün əmridə Israilni soridi. 16 Ḥər yili u Bəyt-əl, Gilgal wə Mizpaḥlarni aylinip, muxu yərlərdə Israil üstidin ḥəküm yürgüzətti. 17 Andin u Ramaḥḳa yenip baratti; qünki uning əyi xu yərdə idi ḥəm u u yərdimu Israil üstidin ḥəküm yürgüzətti. U u yərdimu Pərwərdigaroɳa bir ḳurbangaḥ yasioɳanidi..

8 1 Xundaḳ boldiki, Samuil ḳerioɳanda ooɳullirini Israiloɳa ḥakim ḳilip ḳoydi. 2 Uning tunjisining ismi Yoel bolup, ikkinqisining ismi Abiyaḥ idi. Bular Bəər-Xebada ḥakimliḳ ḳildi. 3 Lekin ooɳulliri uning yollirida yürməytti, bəlki mənpəətni kəzləp ezip, parilarni yəp, ḥəḳ-naḥəḳni astin-üstün ḳildi..
4 U waḳitta Israilning ḥəmmə aḳsaḳalliri Ramaḥda jəm bolup Samuilning ḳexioɳa kelip 5 uningoɳa: — Mana sən ḳeriding, ooɳulliring bolsa sening yolliringda yürməydu. Barliḳ əllərdə boloɳandək üstimizgə ḥəküm süridioɳan bir padixaḥ bekitkin, dedi..
6 Ularning «Üstimizgə ḥəküm süridioɳan bir padixaḥ bekitkin» degini Samuilning kəngligə eoɳir kəldi. Samuil Pərwərdigaroɳa dua ḳiliwidi,. 7 Pərwərdigar Samuiloɳa jawabən: — Həlḳ sanga ḥərnemə eytsa ularoɳa ḳulaḳ saloɳin; qünki ular seni əməs, bəlki «Üstimizgə padixaḥ bolmisun» dəp Meni taxlidi. 8 Mən ularni Misirdin qiḳaroɳan kündin tartip bügünki küngiqə ular xundaḳ ixlarni ḳilip, Meni taxlap baxḳa ilaḥlaroɳa ibadət ḳilip kəlgən. Əmdi ular sanga ḥəm xundaḳ ḳilidu. 9 Xuning üqün ularning səzigə unioɳin. Lekin ularni ḳattiḳ agaḥlandurup kəlgüsidə ularning üstidə səltənət ḳilidioɳan padixaḥning ularni ḳandaḳ baxḳuridioɳanliḳini bildürgin, dedi.
10 Samuil əzidin bir padixaḥ sorioɳan həlḳḳə, Pərwərdigarning eytḳinining ḥəmmisini dəp bərdi.
11 U: — Üstünglarda səltənət ḳilidioɳan padixaḥning tutidioɳan yoli mundaḳ bolidu: — U ooɳulliringlarni əz ixioɳa ḳoyup, jəng ḥarwilirini ḥəydəxkə, atliḳ əskərliri boluxḳa salidu; ular uning ḥarwilirining aldida yügüridu; 12 ularni əzi üqün ming bexi wə əllik bexi boluxḳa, yerini ḥəydəxkə, ḥosulini oruxḳa, jəng ḳoralliri bilən ḥarwa əswablirini yasaxḳa salidu. 13 Ḳizliringlarni ətir yasaxḳa, tamaḳ etixkə wə nan yeḳixḳa salidu. 14 Əng esil zeminliringlar, üzümzarliringlar bilən zəytunluḳliringlarni tartiwelip əz hizmətkarlirioɳa beridu. 15 U uruḳunglardin, üzümzarliringlarning ḥosulidin ondin bir ülüxini əzining oɳojidarliri wə hizmətkarlirioɳa bəlüp beridu.. 16 U ḳulliringlar, dedəkliringlar, əng kelixkən yigitliringlarni wə exəkliringlarni əz ixioɳa salidu. 17 U ḳoyliringlardin ondin bir ülüxini alidu; silər uning ḳul-hizmətkarliri bolisilər.

7:10 Yə. 10:10.
7:12 **«Samuil bir taxni elip... Pərwərdigar bizgə ḥaziroɳiqə yardəm beriwatidu» — dəp uni əbən-Ezər dəp atidi»** — «əbən-Ezər» degənning mənisi: «yardəm texi».
7:12 1Sam. 4:1.
7:17 1Sam. 8:4.
8:3 Mis. 18:21; Ḳan. 16:19.
8:5 Ḥox. 13:10; Ros. 13:21.
8:6 1Sam. 12:17.
8:15 **«uruḳunglar»** — bəlkim axliḳning əzini kərsitixi mumkin. **«əzining oɳojidarliri wə hizmətkarlirioɳa ...»** — yaki «əzining aoɳwatliri wə hizmətkarlirioɳa ...».

18 Silər u kündə əzünglarоŋa tallioŋan padixah tüpəylidin pəryad kətürisilər; lekin Pərwərdigar u künidə silərgə kulak salmaydu, dedi.
19 Həlk bolsa Samuilning səzigə kulak salmay: — Yak, bəlki üstimizgə səltənət kilidioŋan bir padixah bolsun, dedi. 20 —Xundak kilip biz baxka hərbir əllərgə ohxax bolimiz; bizning padixahimiz üstimizdin həküm qikirip, bizni baxlaydu wə biz üqün jəng kilidu, dedi.
21 Samuil həlkning həmmə səzlirini anglap, ularni Pərwərdigarоŋa yətküzdi.. 22 Pərwərdigar əmdi Samuiloŋa: — Sən ularning səzigə kulak selip, ularоŋa bir padixah bekitkin, dedi. Samuil Israillarоŋa: — Hərbiringlar əz xəhiringlarоŋa kaytinglar, dedi.

Saul Samuilning kexioŋa kelidu

9 1 Binyamin kəbilisidin Kix atlik bir kixi bar idi. U Abiəlning ooŋli, Abiəl Zerorning ooŋli, Zeror Bikoratning ooŋli, Bikorat Afiyaning ooŋli idi; Afiya bolsa Binyaminlik idi. U əzi batur wə dələtmən kixi idi.. 2 Kixning Saul isimlik, esil wə huxhuy bir ooŋli bar idi. Israillar arisida uningdin qiraylik adəm yok idi; u xundak egiz boyluk ər idiki, həlkning hərkandiki uning mürisigimu kəlməytti.
3 Saulning atisi Kixning exəkliri yitip kətkənidi. Buning bilən Kix ooŋli Sauloŋa: — Sən hizmətkarlardin birini əzüng bilən billə elip, exəklərni tepip kəlgin, dedi. 4 Ular berip Əfraim edirlikidin ətüp, Xalixah zeminini kezip, ularni izdəp tapalmidi; ular Xaalim zeminidinmu ətti, exəklər u yərdimu yok idi. Andin Binyamin zeminini kezip ətti, ularni yənə tapalmidi. 5 Ular Zuf zemioŋa yətkəndə Saul əzi bilən kəlgən hizmətkarioŋa: — Bolə, əygə yanayli; bolmisa atam exəklərdin ənsirməy, əksiqə bizning oŋemimizni yəp ketərmiki, dedi.
6 Lekin u uningoŋa: — Mana, bu xəhərdə Hudaning bir adimi bar. U məhtərəm bir adəm, hər nemə desə əməlgə axmay kalmaydu. Əmdi u yərgə barayli; u bizgə baridioŋan yolimizni kərsitip koyarmikin, dedi.
7 Xunga Saul hizmətkarioŋa: — Lekin uning yenioŋa barsak u kixigə nemə berimiz? Qünki hurjunlirimizda nan tügəp kaldi, kolimizda Hudaning adimigə bərgüdək sowoŋitimiz yok. Yenimizda yənə nemə bar? — dedi.
8 Hizmətkar Sauloŋa jawab berip: — Mana kolumda qarək xəkəl kümüx bar. Mangidioŋan yolimizni dəp bərsun, Hudaning adimigə xuni berəy, dedi. 9 (burun Israilda bir adəm Hudadin yol sorimakqi bolsa: — Kelinglar, aldin kərgüqining kexioŋa barayli, dəytti. Hazir «pəyoŋəmbər» degənni ətkən zamanda «aldin kərgüqi» dəytti)..
10 Saul hizmətkarioŋa: — Məslihəting yahxi boldi. Biz mangayli, dedi. Xuning bilən ular Hudaning adimi turoŋan xəhərgə bardi. 11 Ular xəhərgə qikidioŋan yolda ketiwatkanda, su tartkili qikkan birnəqqə kizoŋa uqridi wə ulardin: — Aldin kərgüqi muxu yərdimu? — dəp soridi.
12 Ular jawab berip: — Xundak. Mana u aldinglarda turidu; tez beringlar, qünki halayik bügün xəhərning yukiri jayida kurbanlik kilmakqi, xunga u bügün xəhərgə kirdi. 13 U kurbanliktin yeyixkə tehi yukiri jayoŋa qikmay turupla, silər uning bilən xəhərdə uqrixisilər. Həlk u kəlmigüqə taam yeməydu, qünki u awwal kurbanlikni bərikətləydu; andin qakiriloŋan mehmanlar taamoŋa eoŋiz tegidu. Hazir qikinglar, qünki bu dəl uni tapkili bolidioŋan wakit, dedi..
14 Ular xəhərgə qikip xəhər mərkizigə kəlgəndə, mana Samuil yukiri jayoŋa qikixka ularоŋa karap keliwatatti.
15 Pərwərdigar Saul kelixtin bir kün ilgiri

8:21 «Samuil ... səzlirini anglap, ularni Pərwərdigarоŋa yətküzdi» — ibraniy tilida «Samuil ... səzlirini anglap, ularni Pərwərdigarning kulikioŋa kaytilap bərdi».
9:1 1Sam. 14:51.

9:8 «Mana kolumda qarək xəkəl kümüx bar» — «xəkəl» eoŋirlik mikdari, kümüx bəlkim 11.4 gram idi.
9:9 Yar. 25:22.
9:13 «...u awwal kurbanlikni bərikətləydu» — «kurbanlikni bərikətləx» muxu yərdə *(1)* təxəkkür eytix; *(2)* kurbanlik kobul kilinoŋay dəp tiləxni bildüridu.

Samuilоға:
16 — Ətə muxu wақitlarda Mən yeningоға Binyamin zeminidin bir adəmni əwətimən. Sən uni Mening həlқim Israilning üstigə əmir boluxқa məsiһ қiloған. U Mening həlқimni Filistiylərning қolidin қutқuzidu. Qünki Mening həlқimning pəryadi Manga yətkini üqün ularоға iltipat bilən қaridim, — dedi.
17 Samuil Saulni kərgəndə Pərwərdigar uningоға: — Mana, Mən sanga səz қiloған adəm muxudur. Bu adəm Mening həlқimning üstidə səltənət қilidu, dəp izһar қildi.
18 Saul dərwazida turoған Samuilning қexioға berip: Silidin soray, aldin kərgüqining əyi nədə, dəp soridi.
19 Samuil Sauloға: — Aldin kərgüqi mən əzüm xu. Məndin awwal yuқiri jayoға qiққin. Bügün silər mən bilən taam yəysilər; ətə seni uzutup qiққanda, kənglüngdiki һərbir ixlarni sanga dəp berəy, — dəp jawab bərdi. 20 Əmma üq kün burun yitip kətkən exəklərdin bolsa, əndixə қilmioқin; ular tepildi. Əmdi Israilning һəmmə arzusi kimgə mayil? Sanga wə atangning pütkül jəmətigə əməsmu? — dedi.
21 Saul jawab berip: — Mən Israil қəbililiri iqidiki əng kiqik қəbilə boloған Binyamindin, jəmətimmu Binyamin қəbilisi iqidiki əng kiqiki tursa? Nemə üqün bu səzlərni manga dəyla? — dedi.
22 Samuil bolsa Saulni wə hizmətkarini baxlap, meһmanhana əyigə kirdi wə ularni qaқiriloғanlarning arisida tərdə olturoғuzdi. Ular ottuzqə adəm idi. 23 Samuil axpəzgə: — Mən saқlap қoyoқin dəp, sanga tapxuroған һeliқi taamni elip kəlgin, dedi.
24 Xuning bilən axpəz saқlap қoyoған qong ajritiloған қolni elip Saulning aldioға қoydi. Samuil: — Mana, sanga saқlap қoyuloқini xudur! Uni aldingoға elip yegin; qünki u mən həlқni qaқiroған qeoқimda atayin sanga atap elip қoyoғandin tartip bu bekitilgən waқitқiqə saқlandi, dedi. Xuning bilən u küni Saul bilən Samuil tamaқta billə boldi. 25 Ular yuқiri jaydin qüxüp xəһərgə kirdi, Samuil əgzidə Saul bilən sezləxti. 26 Ətisi tang xəһərdə orundin turoғanda Samuil Saulni əgzidin qaқirip: — Ornungdin tur, mən seni uzutup қoyay, dedi. Saul orundin turdi wə ikkisi billə qiқti, — һəm u Samuil bilən billə қoqioға qiқti. 27 Ular xəһərning ayioқioға ketiwatқanda, Samuil Sauloға: Hizmətkaroға aldimizda mangoқaq turoқin, dəp buyruoқin, dedi. U xundaқ қildi. Andin Samuil: — Sən turup tur, Pərwərdigarning səz-kalamini sanga yətküzəy, dedi.

Samuil Saulni məsiһ қilidu

10 1 Samuil bir may komzikini elip uning bexioға təküp uni səyüp mundaқ dedi: — «Mana bu, Pərwərdigarning seni Өz mirasioға əmir boluxқa məsiһ қiloқini əməsmu?
2 Sən bügün məndin ayriloқandin keyin Binyamin zeminining qegrisidiki Zəlzaһқa yetip baroқiningda Raһilәning қəbrisining yenida sanga ikki kixi uqraydu; ular sanga: «Sən izdəp baroған exəklər tepildi, wə mana, atang exəklərdin oқəm қilmay, bəlki silər üqün: Ooқlumni қandaқ қilip taparmən, dəp ənsiriməktə» dəp eytidu. 3 Sən u yərdin mengip, Tabordiki dub dərihigə yətkəndə Pərwərdigarning aldioға berix üqün Bəytəlgə qiқip ketiwatқan üq kixigə uqraysən. Ulardin biri üq ooқlaқ, biri üq nan wə yənə biri bir tulum xarabni kətürüp kelidu.
4 — Ular sanga salam қilip ikki nanni sunidu; sən bərginini қolliridin aloқin. 5 Andin sən «Hudaoға ataloған Gibeaһ xəһərigə barisən (u yərdə Filistiylərning bir ləxkərgaһi bar); sən xu xəһərgə kəlsəng qiltar, təmbur, nəy wə lirilarni kətürüp yuқiri jayidin qüxkən bir bələk pəyoəmbərlər sanga

9:15 1Sam. 15:1.

10:1 «mana bu, Pərwərdigarning seni өz mirasioға əmir boluxқa məsiһ қiloқini əməsmu?» — bəzi kona kəqürmilərdə Samuilning sezliri: «Pərwərdigar seni Өz həlқi Israil üstigə һekümran қildi. Sən Pərwərdigarning həlқi üstigə səltənət қilisən wə ularni ətrapidiki düxmənlərning қolidin қutқuzisən. Mana, xu ix Pərwərdigar seni Өz mirasioға bax boloқili məsiһ қiloған əməsmu?» buningoға қoxup deyilidu.
10:1 Ros. 13:21.
10:4 Ақ. 18:15.

uqraydu. Ular bexarətlik səzlərni kilidu..
6 Xuning bilən Pərwərdigarning Roḥi sening
wujudungoɣa qüxidu, sən ular bilən birliktə
bexarətlik səzlərni kilisən wə yengi bir adəm
bolisən. 7 Muxu alamətlər sanga kəlgəndə,
kolungdin nemə kəlsə xuni kiloɣin. Qünki
Huda sən bilən billidur. 8 Andin məndin il-
giri Gilgaloɣa qüxüp barisən. Mana, mən ḥəm
yeningoɣa qüxüp kəydürmə kurbanliklar
sunux wə inakliḳ kurbanlikliri kilix üqün
kelimən. Mən yeningoɣa berip, nemə kilixing
kerəklikini ukturmioɣuqə, meni yəttə kün
sakḷap turoɣin»..
9 Wə xundak boldiki, u burulup Samuildin
ayriloɣanda Huda uningoɣa yengi bir kəlb ata
kildi; wə bu alamətlərning ḥəmmisi axu küni
əməldə kərsitildi.
10 Ular Gibeaḥka yetip kəlgəndə mana,
bir bələk pəyoɣəmbərlər uningoɣa uqri-
di; Hudaning Roḥi uning wujudioɣa
qüxti, buning bilən u ularning ari-
sida bexarət kilixka baxlidi.. 11 Uni il-
giri tonuydioɣanlarning ḥəmmisi uning
pəyoɣəmbərlərning arisida bexarət kiloɣinini
kərgəndə ular bir-birigə: — Kixning ooɣlioɣa
nemə boptu? Saulmu pəyoɣəmbərlərdin biri
boldimu nemə? — deyixti. 12 Əmma yərlik
bir adəm: — Bularning atiliri kimlər? — dedi.
Xuning bilən: «Saulmu pəyoɣəmbərlərning
birimidu?» dəydioɣan gəp pəyda boldi..
13 Əmdi Saul bexarətlik səzlərni kilip bolup,
yukiri jayoɣa qikip kətti. 14 Saulning taoɣisi
uningdin wə uning hizmətkaridin: — Nəgə
berip kəldinglar? dəp soridi. U: — Exəklərni
izdigili qiktuk; lekin ularni tapalmay
Samuilning kexioɣa barduk, dedi.
15 Saulning taoɣisi: — Samuilning silərgə
nemə deginini manga eytip bərginə, dedi.
16 Saul taoɣisioɣa: — U jəzm bilən bizgə
exəklər tepildi, dəp həwər bərdi, dedi. Lekin
Samuilning padixaḥlik ixi tooɣruluk eytkan
səzini uningoɣa dəp bərmidi.

Samuil həlkni agaḥlanduridu

17 Samuil əmdi həlkni Pərwərdigarning
aldioɣa jəm bolunglar dəp, Mizpaḥka
qakirdi. 18 U Israiloɣa: — Israilning Hudasi
Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən silər Is-
railni Misirdin qikirip misirliklarning kolidin
azad kilip, silərgə zulum kiloɣan ḥəmmə
padixaḥliklarning kolidin kutkuzdum. 19
Lekin bügünki kündə silərni bexinglaroɣa
qüxkən barlik balayi'apətlərdin wə barlik
muxəkkətlərdin kutkuzoɣuqi Hudayinglardin
waz keqip uningoɣa: «Yak. Üstimizgə bir
padixah bekitip bərgəysən» — dedinglar.
Əmdi əzünglarni kəbilələr boyiqə,
jəmətinglar boyiqə Pərwərdigarning aldioɣa
ḥazir kilinglar» — dedi..
20 Xuning bilən Samuil Israilning ḥəmmə
kəbililirini aldioɣa jəm kilip, qək taxliwidi,
qək Binyamin kəbilisigə qikti.. 21 U Biny-
amin kəbilisini jəmət-jəmətliri boyiqə əz
aldioɣa kəltürüp qək taxliwidi, qək Matrining
jəmətigə qikti. Andin keyin yənə qək taxli-
widi, Kixning ooɣli Sauloɣa qikti. Ular uni iz-
diwidi, əmma uni tapalmidi.
22 Xunga ular Pərwərdigardin yənə: — U kixi
bu yərgə keləmdu? — dəp soridi.
Pərwərdigar jawabən: — Mana, u yük-
takḷarning arisioɣa yoxurunuwaldi, dedi.
23 Xunga ular yügürüp berip uni xu yərdin
elip kəldi. U həlkning otturisida turoɣanda
halayikning boyi uning mürisigimu kəlmidi..

10:5 «Hudaoɣa ataloɣan Gibeaḥ xəḥərigə barisən» — baxka bir hil tərjimisi: «Hudaning dəngigə barisən». Ibraniy tilida: «Hudaning Gibeaḥi» *(Gibeaḥ bir xəḥər, mənisi «dəng», «edir»).* **«lirilarni kətürüp yukiri jayidin qüxkən bir bələk pəyoɣəmbərlər»** — yaki «lirilarni kətürüp yukiri jayidin qüxidioɣan bir bələk pəyoɣəmbərlər».
10:5 1Tar. 16:39; Qəl. 11:25
10:8 1Sam. 13:8.
10:10 1Sam. 19:19.
10:12 «Bularning *, yəni pəyoɣəmbərlərning* atiliri kimlər?» — muxu soal bəlkim pəyoɣəmbər bolux üqün aliyjanab yaki esilzadə ailisidə tuoɣulux xərt əməs, degənni kərsitidu. **«Saulmu pəyoɣəmbərlərning birimidu?»** — muxu gəp bəlkim *(1)* məlum birsining uluoɣ bir ix kilalaydioɣanlikioɣa boloɣan gumanni bildüridu; *(2)* uning əksiqə, Saul əsli «uluoɣ ərbab» bolmisimu, addiy adəm nemixka uluoɣ ixni kilalmaydikən, degən pikirni bildüridu. 12-ayəttiki «yərlik adəm»ning soalioɣa karioɣanda, biz ikkinqi pikirgə mayilmiz.
10:12 Gal. 1:24; 1Sam. 19:25

10:19 1Sam. 8:7; 1Sam. 8:19; 12:12.
10:20 Yə. 7:14
10:23 1Sam. 9:2

24 Samuil barlıq həlkkə: — Əmdi Pərwərdigar tallıoŋan kixigə karanglar! Dərwəkə barlıq həlkning iqidə uningoŋa yetidioŋan birsi yoktur, dedi. Wə həlkning ħəmmisi: — Padixaŋ yaxisun! — dəp towlaxti.
25 Samuil həlkkə padixaŋlıq ħokuk-kanunlirini ukturdi wə uni oram yazma kilip yezip qikip, Pərwərdigarning aldioŋa koydi. Andin Samuil ħəmmə həlkni, ħərkaysisini əz əylirigə kayturdi. 26 Saulmu ħəm Gibeaŋdiki əyigə kaytti; kəngülliri Huda təripidin təsirləndürülgən bir türküm batur kixi uning bilən billə bardi.. 27 Lekin birnəqqə rəzil kixi: — Bu kixi kandakmu bizni kutkuzalisun? — dəp uni kəmsitip uningoŋa ħeq sowoŋat bərmidi; əmma u anglimaslikka saldi..

Saul Yabəxtikilərgə yardəmgə baridu

11 1 Xu wakitta Ammoniy Naħax qikip Yabəx-Gileadni muħasirigə aldi. Yabəxning ħəmmə adəmliri Naħaxka: — Əgər biz bilən əħdə tüzsəng, sanga boysunimiz, dedi..
2 Lekin Ammoniy Naħax ularoŋa: — Pütkül Israiloŋa dəxnəm kilix üqün ħər biringlarning ong kəzini oyup andin silər bilən əħdə kilay, dedi.
3 Yabəxning akşakalliri uningoŋa: — Bizgə yəttə kün məħlət bərgin; biz Israilning pütkül yurtioŋa əlqilərni mangdurup andin keyin bizni kutkuzidioŋan adəm qikmisa, əzimiz qikip sanga təslim bolimiz, dedi.
4 Əmdi əlqilər Saulning xəħiri Gibeaħka kelip muxu sözlərni həlkning kulikioŋa yətküzdi; ħəmmə həlk pəryad kətürüp yioŋlidi. 5 Wə mana, Saul etizlikidin qikip kalilarni ħəydəp keliwatatti, u: — Həlk nemə dəp yioŋlaydu, dəp soridi. Ular Yabəxtin kəlgən kixilərning sözlirini uningoŋa dəp bərdi. 6 Saul bu sözlərni anglioŋanda Hudaning Roħi uning üstigə kelip, uning oŋəzipi kattik kozoŋaldi. 7 U bir jüp uyni qepip parqilap, parqilirini əlqilərning koli arkilik pütkül Israil zeminioŋa tarkitip: — Ħər kim kelip Saul bilən Samuiloŋa əgəxmisə, ularning uylirimu muxuningoŋa ohxax kilinidu, dedi.
Xuning bilən Pərwərdigarning korkunqi həlkning üstigə qüxti; xundak boldiki, ular ittipaklixip bir adəmdək jənggə qikti.. 8 Saul ularni Bezək degən jayda sanioŋanda Israillar üq yüz ming, Yəħudaning adəmliri bolsa ottuz ming qikti. 9 Ular kəlgən əlqilərgə: — Gileadtiki Yabəxning adəmlirigə xundak eytinglarki, ətə kün qüx boloŋanda nijat silərgə kelidu, dedi.
Əlqilər berip xuni Gileadtiki Yabəxlikloroŋa yətküzdi; ular intayin huxal boluxti.
10 Xuning bilən Yabəxtikilər: — Ətə biz kexinglaroŋa qikip təslim bolimiz, silər bizni kandak kilixka layik kərsənglar, xundak kilinglar, dedi.
11 Ətisi xundak boldiki, Saul həlkni üq bələk kildi; ular keqə tətinqi jesəktə ləxkərgaħoŋa kirip Ammoniylarni kün qüx boloŋuqə urup kirdi. Tirik kaloŋanlar bolsa xundak parakəndə boldiki, ulardin ikki adəmmu bir yərgə kelalmidi.

Saul padixaŋ kilinidu

12 Həlk əmdi Samuiloŋa: — Bizning üstimizgə Saul padixaŋ bolmisun dəp eytkanlar kimlər? Bu kixilərni kəltürüp, ularni eltürəyli, dedi..
13 Lekin Saul: — Bügün ħeqkim eltürülmisun. Qünki bügün Pərwərdigar Israiloŋa nusrət bərdi, dedi.
14 Samuil həlkkə: — Keni, Gileadka berip u yərdə padixaŋlikni yengibaxtin tikləyli, dəp eytti.
15 Xuni dewidi, ħəmmə həlk Gileadka berip Gileadta Pərwərdigarning aldida Saulni padixaŋ kildi; ular u yərdə Pərwərdigarning aldida inakliк kurbanliklirini kəltürdi. Saul ħəm xuningdək barlıq Israil xu yərdə zor huxallikka qəmdi.

10:26 1Sam. 13:2.
10:27 «birnəqqə rəzil kixi» — ibraniy tilida: «Belialning *(Xaytanning)* birnəqqə baliliri».
10:27 1Sam. 11:12; 2Tar. 17:5.
11:1 «Yabəx-Gilead» — demək, Gilead *(rayoni)*diki Yabəx.
11:7 Hak. 20:1.
11:12 1Sam. 10:27.

12 [1] Samuil pütkül Israilоға: — Mana, mən
silərning barlik eytkan sözliringlarni
anglap üstünlarоға bir padixah koydum;
[2] Mana əmdi padixah silərning aldinglarda
yürməktə, mən bolsam kerip bexim akardi;
mana, mening ooқullirimmu aranglarda
turidu. Yaxlikimdin tartip bu küngiqə
silərning aldinglarda mengip kəldim.
[3] Mana bu yərdə turuptimən. Pərwər-
digarning aldida wə uning məsih
kilinоқinining aldida manga ərzinglar bolsa
dəweringlar; kimning uyini tartiwaldim?
Kimning exikini tartiwaldim? Kimning
ҳəkkini yedim? Kimgə zulum kildim? Yaki
mən kəzümni kor kilix üqün kimdin para
aldim? Xundak bolsa dənglar, wə mən uni
silərgə tələp berimən, dedi.
[4] Ular jawab berip: — Sən bizning ҳəkkimizni
yemiding, ҳeqkimgə zulum kilmiding
wə ҳeq kixining kolidin birər nərsinimu
eliwalmiding, dedi.
[5] U ularоға: — Məndə ҳeq ҳəkkinglar
kalmioқanlikioға Pərwərdigar silərgə guwah
bolup wə uning məsih kiloқini ҳəm bügün
guwahqi bolsun, dewidi, ular: — U guwahtur,
dedi.
[6] Samuil həlkkə mundak dedi: «Guwahqi
bolsa dərwəkə Musa bilən Ҳarunni tikləp ata-
bowiliringlarni Misir zeminidin qikarоқuqi
Pərwərdigardur! [7] Əmdi ornunglardin turunglar,
mən Pərwərdigarning aldida Pərwərdigarning
silərgə wə ata-bowiliringlarоға yürgüzgən
ҳəkkaniy əməllirini silərning aldinglarоға
koyuxka söz kilay.
[8] Yakup Misirоға kirgəndin keyin ata-
bowiliringlar Pərwərdigarоға pəryad
kiloқanda, Pərwərdigar Musa bilən Ҳarunni
əwətti. Ular ata-bowiliringlarni Misirdin
qikirip bu yərdə olturakлaxturdi. [9] Əmma
ular əz Hudasi Pərwərdigarni untudi; xunga
u ularni Ҳazorning koxunidiki sərdar
Siseraning kolioға, Filistiylərning kolioға
ҳəm Moabning padixahining kolioға tapxu-
rup bərdi; bular ular bilən jəng kilixti. [10]
Xuning bilən ular Pərwərdigarоға pəryad
kilip: «Biz gunah kilip Pərwərdigarni taxlap
Baallar wə Axtarotlarning ibaditidə bolduk;
əmma əmdi biz-ni düxmənlirimizning
kolidin kutkuzоқin, biz sanga ibadət
kilimiz» dedi. [11] Wə Pərwərdigar Yərubbaal,
Bedan, Yəftah wə Samuilni əwətip,
ətrapinglardiki düxmənliringlarning kolidin
silərni kutkuzdi, xuning bilən tinq-aman
turuwatkanidinglar.
[12] Lekin Hudayinglar Pərwərdigar Əzi
padixahinglar bolsimu, Ammonning
padixahi Nahaxning silərgə karxi kopkinini
kərgininglarda silər: Yak! Bir padixah
üstimizgə səltənət kilsun dəp manga eytting
lar. [13] Əmdi silər halap tallioған, silər tiligən
padixahka karanglar; mana, Pərwərdigar
silərning üstünlarоға bir padixah koydi.
[14] Əgər silər Pərwərdigardin korkup,
uning kullukida bolup, Uning awazioға
kulakliringlarni selip, Uning əmrigə asiylik
kilmisanglar, silər ҳəm üstünglarda səltənət
kiloған padixah Hudayinglar Pərwərdigarоға
əgəxsənglar, əmdi silərgə yahxi bolidu. [15]
Lekin Pərwərdigarning sözigə kulak sal-
may, bəlki Pərwərdigarning əmrigə asiylik
kilsanglar, Pərwərdigarning koli ata-
bowiliringlarоға karxi boloқandək silərgimu
karxi bolidu.

12:1 «mən silərning barlik eytkan sözliringlarni anglap üstünlarоға bir padixah koydum» — ibraniy tilida: «mən silərning eytkan sözliringlarning ҳəmmisidə awazinglarоға kulak selip bir padixah koydum» deyilidu.
12:2 «mana, mening ooқullirimmu aranglarda turidu» — Samuilning deginining mənisi, xübhisizki: «Əzüm kəri; mening ooқullirioға əzliri məs'ul — silər ularni kandak bir tərəp kilsanglar əz ihtiyaringlar. Mən əzüm silərning aldinglarda gunahkar əməsmən» degəndək.
12:8 «Yakup Misirоға kirgəndin keyin...» — «Yakup» muxu yərdə Yakupning əwladliri, yəni Israilni kərsitidu.
12:8 Yar. 46:5; Mis. 2:23; Mis. 3:10.
12:9 Ҳak. 4:2; Ҳak. 10:7; Ҳak. 3:12.
12:10 «Pərwərdigarni taxlap Baallar wə Axtarotlarning ibaditidə bolduk» — «Baallar» wə «Axtarotlar» ikki hil butlarni kərsitidu.
12:11 «Pərwərdigar Yərubbaal, Bedan, Yəftah wə Samuilni əwətip...» — «Bedan» bəlkim Barakni kərsitidu *(«Ҳak.» 4-babni kərüng)*.
12:11 Ҳak. 6:14; 10:3; 11:15.
12:12 1Sam. 8:5, 19.
12:13 1Sam. 10:19
12:14 Kan. 1:26.

16 Əmdi turunglar, Pərwərdigar kəzlıring-
larning aldida ḳilidioɣan uluoɣ karamətni
kərünglar! 17 Bügün buoɣday oridioɣan wakit
əməsmu? Mən Pərwərdigaroɣa nida ḳilay,
U güldürmama bilən yamoɣur yaoɣduridu.
Xuning bilən silərning bir padixaḥ
tiligininglarning Pərwərdigarning nəzıridə
zor rəzillik ikənlikini kərüp yetisilər».
18 Andin Samuil Pərwərdigaroɣa nida
ḳildi; xuning bilən Pərwərdigar xu küni
güldürmama bilən yamoɣur yaoɣdurdi.
Həlḳ Pərwərdigardin wə Samuildin bək
ḳorḳti. 19 Həlḳning ḥəmmisi Samuiloɣa: —
Hudaying Pərwərdigaroɣa bizni əlmisun dəp
kəminiliring üqün dua ḳiloɣin; qünki ḥəmmə
gunaḥlirimizning üstigə yənə yamanlik axu-
rup əzimizgə bir padixaḥ tiliduḳ, dedi.
20 Samuil həlḳḳə mundaḳ dedi: —
Ḳorḳmanglar; silər dərwəḳə bu ḥəmmə
rəzillikni ḳiloɣansilər, lekin əmdi
Pərwərdigaroɣa əgixixtin qətnimay, püt-
kül kəngülliringlar bilən Pərwərdigarning
ibaditidə bolunglar; 21 adəmgə pay-
da yətküzməydioɣan yaki adəmni
ḳutḳuzalmaydioɣan biḥudə ixlarni izdəp,
yoldin ezip kətmənglar; qünki ularning
tayini yoḳtur. 22 Qünki Pərwərdigar Əz uluoɣ
nami üqün Əz həlḳini taxlimaydu; qünki
Pərwərdigar silərni Əz həlḳi ḳilixni layiḳ
kərgəndur.
23 Manga nisbətən, silər üqün dua ḳilixtin
tohtax bilən Pərwərdigaroɣa gunaḥ ḳilix
məndin neri bolsun; bəlki mən silərgə
yahxi wə durus yolni əgitimən. 24 Pəḳət
silər Pərwərdigardin ḳorḳup pütkül
kəngülliringlar wə ḥəḳiḳət bilən uning
ibaditidə bolunglar; qünki silər üqün ḳiloɣan
uluoɣ karamətlərgə ḳaranglar!
25 Lekin yamanlik ḳilsanglar, ḥəm əzünglar
ḥəm padixaḥinglar ḥalak ḳilinisilər».

Saul Pərwərdigarning səzliridin qiḳip ketidu

13 1 Saul ottuz yaxta padixaḥ bolup
Israilning üstidə ikki yil səltənət
ḳiloɣandin keyin. 2 Əzigə Israildin üq ming
adəmni iloɣap aldi. Ikki mingi Mikmaxta wə
Bəyt-Əl taoɣlirida Saulning ḳexida, bir mingi
Binyamin zeminidiki Gibeaḥda Yonatanning
ḳexida idi. Əmma u ḳaloɣan həlḳning
ḥərbirini əz əylirigə kətküzüwətti.
3 Yonatan bolsa Filistiylərning Gebadi-
ki ləxkərgaḥioɣa ḥujum ḳildi, Filistiylər
buningdin həwər tapti. Saul bolsa: — Püt-
kül zemindiki ibraniylar anglap oyoɣansun
dəp, kanay qaldurdi. 4 Pütkül Israil Saulning
Filistiylərning ləxkərgaḥioɣa ḥujum
ḳiloɣanliḳidin ḥəmdə Israilning Filistiylərgə
nəprətlinidioɣanlikidin həwər tapti. Həlḳ
Saulning kəynidin Gilgaloɣa berip yioɣildi.
5 Filistiylərdin Israil bilən jəng ḳiloɣili üq
ming jəng ḥarwisi, altə ming atliḳ ləxkər wə
dengiz saḥilidiki ḳumdək kəp piyadə ləxkər
yioɣildi. Ular kelip Bəyt-Awənning xərḳ
təripidiki Mikmaxta bargaḥ tikti.
6 Israilning adəmliri əzlirining ḳattiḳ hiyim-
hətərdə ḳaloɣanliḳini kərüp oɣarlaroɣa,
qatḳalliḳlaroɣa, ḳiya taxliḳlaroɣa, yuḳiri
jaylaroɣa wə azgallaroɣa yoxurunuwelixti;
7 bəzi Ibraniylar Iordan dəryasidin ətüp, Gad
wə Gileadning zeminiɔa ḳeqip bardi. Lekin
Saul Gilgalda ḳaldi, adəmlirining ḥəmmisi
uningoɣa titrigən ḥalda əgəxti.
8 Əmdi Saul Samuil uningoɣa bekitkən
waḳitḳiqə yəttə kün kütüp turdi; lekin Sa-

13:1 «Saul ottuz yaxta padixaḥ bolup Israilning üstidə ikki yil səltənət ḳiloɣandin keyin...» — ḳədimki kəqürmilərdə bu ayət baxḳa xəkillərdə kerülidu. «Saul **ottuz** yaxta...» degən səz Təwratning grekqə tərjimisi *(LXX)*də kerülidu. Saul jəmiy kirik yil səltənət ḳildi *(«Ros.» 13:21)*.

13:5 «Filistiylərdin Israil bilən jəng ḳiloɣili üq ming jəng ḥarwisi, ...yioɣildi» — kəp kona kəqürülmilərdə: «Filistiylərdin Israil bilən jəng ḳiloɣili ottuz ming jəng ḥarwisi... yioɣildi» deyilidu. Lekin bundaḳ kəp boluxi mumkin əməs. Ḥeq bolmioɣanda muxu «jəng ḥarwiliri» iqidə yük-taḳlarni elip mangoɣan ḥarwilarmu bar idi. **«Bəyt-Awən»** — yəni «Bəyt-Əl».

13:6 «Israilning adəmliri əzlirining ḳattiḳ hiyim-hətərdə ḳaloɣanliḳi» — «əzlirining ḳattiḳ hiyim-hətərdə ḳaloɣanliḳi» bəlkim ḳoxunining əḥwalini kərsitixi mumkin.

muil Gilgalоға kəlmidi, həlk uningdin tarilip kətkili turdi. [9] Saul: — Kөydürmə қurbanlik bilən inaklik қurbanliklirini bu yərgə — yenimoға elip kelinglar, dedi. Andin u өzi kөydürmə қurbanlik ətküzdi. [10] Wə xundak boldiki, u kөydürmə қurbanlikni tügitixi bilənla, mana Samuil kəldi. Saul uningоға salam kiloғili aldioға qikti.

[11] Lekin Samuil: — Nemə ixlarni kilding?! — dəp soridi. Saul: — Həlk məndin tarilip kətkənlikini, silining bekitkən wakitta kəlmigənliklirini, Filistiylərning Mikmaxta yioғiloғinini kərdum, [12] mən iqimdə: Əmdi Filistiylər Gilgalоға qüxüp manga ћujum kilmakqi, mən bolsam tehi Pərwərdigaroға iltija kilmidim, dedim. Xunga kөydürmə қurbanlik kilixka өzümni məjburlidim, dedi.

[13] Samuil Sauloға: — Sən əhməklik kilding; sən Hudaying Pərwərdigar sanga buyruoған əmrni tutmiding; xundak kiloған bolsang Pərwərdigar Israilning üstidiki səltənitingni mənggü mustəћkəm kilatti, dedi. [14] Lekin əmdi səltəniting mustəћkəm turmaydu. Pərwərdigar Өz kənglidikidək muwapik bir adəmni izdəp tapti. Pərwərdigar uni Өz həlkining baxlamqisi kildi, qünki sən Pərwərdigar sanga buyruoғanni tutmiding, dedi.

[15] Andin Samuil ornidin turup Gilgaldin ketip Binyamin zeminidiki Gibeaћka bardi. Saul bolsa өz yenidiki adəmlərni sanidi; ular altə yüzqə qikti. [16] Saul bilən ooғli Yonatan wə ularning kexida kaloған həlk Binyamin zeminidiki Gebada kelip kaldi, Filistiylər bolsa Mikmaxta bargaћ tikkənidi.

[17] Karakqilar daim Filistiylərning bargaћidin qikip üq bəlәkkə bəlünətti. Bir bələk Xual zeminidiki Ofraћka baridioған yoloға atlinatti, [18] bir bələk Bəyt-Ћoronoға baridioған yol bilən mangatti, yənə bir bələk qəlning qetidiki Zəboim jiloғisioға karaydioған zemindiki yoloға mangatti.

[19] Əmma pütkül Israil zeminida ћeqbir təmürqi tepilmaytti; qünki Filistiylər: — Ibraniylar өzlirigə kiliq yaki nəyzə yasiyalmisun, dəp oylaytti.. [20] Bu səwəbtin Israillar ћəmmisi sapan qixliri, kətmənlirini, paltilirini wə oroғaklirini bislax üqün Filistiylərning kexioға baratti. [21] Ular sapan qixliri wə kətmənlər üqün üqtin ikki xəkəl, jotu, palta wə zihlarni bislax üqün üqtin bir xəkəlni tələytti. [22] Xunga urux boloғanda Saul wə Yonatanning kexidiki həlkning ћeqbiridə kiliq ya nəyzə yok idi; pəkət Saul bilən ooғli Yonatandila bar idi.

Yonatan yaloғuz jənggə qikidu

[23] U wakitta Filistiylərning bir karawullar ətriti Mikmaxtiki dawanoға qikkanidi.

14 [1] Bir küni Saulning ooғli Yonatan yaraoғ kətürgüqisigə: — Kəlgin, udulimizdiki Filistiylərning karawullar ətritining yenioға qikayli, dedi. Əmma u atisioға ћeqnemə demidi.. [2] Saul bolsa Gibeaћning qetidiki Migrondiki anar dərihining tegidə kaldi. Uning kexidiki həlk altə yüzqə idi. [3] (u wakitta əfodni Ahitubning ooғli, Ihabodning akisi Ahiyaћ kiyətti; u Xiloћda turuwatkan, Pərwərdigarning kaћini idi. Ahitub Finiћasning ooғli, Finiћas Əlining ooғli idi). Həlk bolsa Yonatanning kətkinlikini bilmigənidi..

[4] Yonatan Filistiylərning karawullar ətriti tərəpkə ətməkqi boloған dawanning ikki təripidə tüwrüktək tik kiya taxlar bar idi. Birining nami Bozəz, yənə birining nami Sənəћ idi. [5] Bir kiya tax ximaliy təripidə bolup, Mihmax bilən karixip turatti, yənə biri jəbub təripidə Gebaning udulida idi. [6] Yonatan yaraoғ kətürgüqisigə: — Kəl, bu hətnisizlərning karawullar ətritigə qikayli;

13:19 Ћak. 5:8.

14:1 «yaraoғ kətürgüqi» — bu ibarining baxka birhil tərjimisi «sawut-kalkan kətürgüqi».

14:2 1Sam. 13:15

14:3 «u wakitta əfodni Ahitubning ooғli, Ihabodning akisi Ahiyaћ kiyətti» — «əfod»ning nemə ikənlikini qüxinix üqün «Mis.» 28-babni wə izaћatlirini kərüng. Bəzi wakitlarda uning arkilik Pərwərdigarning iradisini yaki ћəkümlirini pərk ətkili bolatti. Adəttə pəkət «bax kaћin» əfodni kiyətti.

Pərwərdigar biz üqün bir ix ķilsa əjəb əməs, qünki Pərwərdigarning ķutķuzuxi üqün adəmlərning kəp yaki az boluxi ḥeq tosaloɳu bolmaydu, dedi.
7 Uning yaraoɳ kətürgüqisi uningoɳa: — Kənglüngdə ḥər nemə bolsa xuni ķiloɳin; baroɳin, mana, kənglüng nemini halisa mən sən bilən billimən, dedi.
8 Yonatan: — Mana, biz u adəmlər tərəpkə qiķip əzimizni ularoɳa kərsitəyli; 9 əgər ular bizgə: — Biz silərning ķexinglaroɳa baroɳuqə turup turunglar, desə ularning ķexioɳa qiķmay əz jayimizda turup turayli; 10 lekin ular: — Bizning ķeximizoɳa qiķinglar, desə, qiķayli. Qünki xundaķ bolsa Pərwərdigar ularni ķolimizoɳa beriptu, dəp bilimiz; muxundaķ ix bizgə bir bexarət bolidu, dedi.
11 Ikkiylən əzini Filistiylərning ķarawullar ətritigə kərsətti. Filistiylər: — Mana, Ibraniylar əzini yoxuroɳan azgallardin qiķiwatidu, dedi. 12 Ətrəttikilər Yonatan bilən yaraoɳ kətürgüqisigə: — Bizgə qiķinglar, biz silərgə bir nərsini kərsitip ķoyimiz, dedi. Yonatan yaraoɳ kətürgüqisigə: — Manga əgixip qiķķin; qünki Pərwərdigar ularni Israilning ķolioɳa bərdi, dedi. 13 Yonatan ķol-putliri bilən əmiləp qiķti, yaraoɳ kətürgüqisi kəynidin uningoɳa əgəxti. Filistiylər Yonatanning aldida yiķilixti; yaraoɳ kətürgüqisi kəynidin kelip ularni ķətl ķildi.
14 Xu tunji ḥujumda Yonatan bilən yaraoɳ kətürgüqisi təhminən yerim ķoxluķ yərdə əltürgənlər yigirmidək adəm idi.[14:14] 15 Andin ləxkərgaḥdikikərni, dalada turuwatķanlarni, barliķ ətrətlərdikilərni wə bulang-talang ķiloɳuqilarni titrək basti. Ular ḥəm titrəp ķorķti, yərmu təwrinip kətti; qünki bu qong ķorķunq Huda təripidin kəlgənidi.
16 Əmdi Binyamin zeminidiki Gibeaḥda turuwatķan paylaķqilar kərdiki, mana, ləxkər topliri tarmar bolup uyan-buyan yügürüxüp kətti. 17 Saul ķexidiki həlķķə: Adəmlirimizni sanap kimning bu yərdin kətkənlikini eniķlanglar, dedi. Ular saniwidi, mana, Yonatan bilən yaraoɳ kətürgüqisi yoķ qiķti. 18 Saul Ahiyaḥķa: — Hudaning əḥdə sanduķini elip kəlgin, dedi. Qünki u wakiťta Hudaning əḥdə sanduķi Israilning arisida idi.[14:18] 19 Saul kaḥinoɳa səz ķiliwatķanda Filistiylərning ləxkərgaḥida boloɳan oɳəlwə baroɳanseri küqiyip kətti. Saul kaḥinoɳa: — Ķolungni yioɳķin, dedi..[14:19] 20 Andin Saul wə uning bilən boloɳan ḥəmmə həlķ yioɳilip jənggə qiķti; wə mana, Filistiylərning ḥərbiri əz səpdixioɳa ķarxi ķiliq kətürüp zor parakəndilik boldi.
21 U wakittin ilgiri Filistiylərning arisida boloɳan, ular bilən billə ləxkərgaḥning ətrapioɳa qiķķan Ibraniylar bar idi; ularmu Saul wə Yonatan bilən billə boloɳan Israillaroɳa ķoxuldi. 22 Xuningdək Əfraim taoɳlirida əzini yoxuroɳan Israillar Filistiylərning ķaqķinini angliooɳanda soķuxķa qiķip ularni ķooɳlidi. 23 Xuning bilən Pərwərdigar u küni Israiloɳa nusrət bərdi. Soķux Bəyt-Awənning u təripigə ətti.
24 Lekin Israilning adəmliri u küni zor besim astida ķaldi. Qünki Saul ularoɳa ķəsəm iqküzüp: — Mən düxmənlirimdin intiķam almioɳuqə kəq boluxtin ilgiri taam yegən kixigə lənət bolsun, dəp eytķanidi. Xuning üqün həlķtin ḥeqkim taam yemidi. 25 Əmma barliķ zemindiki ķoxun bir ormanlikķa kirgəndə yər yüzidə ḥəsəl bar idi. 26 Həlķ ormanlikķa kirgəndə, mana bu ḥəsəl ekip turatti; lekin ḥeqkim ķolini aoɳzioɳa kətürmidi, qünki həlķ ķəsəmdin ķorķatti.
27 Lekin Yonatan atisining həlķķə ķəsəm iqküzgənlikini anglimioɳanidi. Xunga u ķolidiki ḥasini sunup uqini ḥəsəl kənikigə tikip ķoli bilən aoɳzioɳa saldi. Xundaķ ķilip kəzliri nurlandi. 28 Əmma həlķtin biri:

14:14 «yerim ķoxluķ yər» — «bir ķoxluķ yər» kala bilən bir kün iqidə ḥaydəp boloɳili bolidioɳan yər.

14:18 «Hudaning əḥdə sanduķini elip kəlgin» — bəzi kona kəqürmilərdə: «əfodni elip kəlgin» deyilidu.

14:19 «Saul kaḥinoɳa: — Ķolungni yioɳķin, dedi» — xübḥisizki, Saul kaḥindin əfodtiki «urim wə tummim» *(«Mis.» 28:30, «Law.» 8:8, «Qəl.» 27:21)* arķilik Hudadin yolyoruķ sorimaķqi idi. Lekin keyinki həwərgə ķarioɳanda, Saul nemə yolyoruķni kütməy dərḥal düxmərnlərni ķooɳlioɳili turdi.

14:20 «yioɳilip jənggə qiķti» — yaki «jar selixip jənggə qiķti».

Sening atang həlkḳə qing kəsəm iqküzüp: — Bügün taam yegən kixigə lənət bolsun! dəp eytkanidi. Xuning üqün həlk ḥalsizlinip kətti, dedi.

29 Yonatan: — Mening atam zeminoŋa azar bərdi; karanglar, bu ḥəsəldin kiqikkinə tetixim bilənla kəzlirimning xunqə nurlanoŋinini kərmidinglarmu? 30 Həlk bügün düxmənlərdin tartiwaloŋan oljidin halioŋinini yegən bolsa Filistiylərning arisidiki kiroŋinqilik tehimu zor bolmasmidi? — dedi.

31 Axu küni ular Mikmaxtin tartip Filistiylərni kooŋlap Ayjalonoŋiqə urup kirixti; həlk tola ḥerip kətkənidi. 32 Xuning bilən həlk olja üstigə etilip berip, koy, kala wə mozaylarni tutup xu yərdila soydi. Andin həlk gəxni kanni adaliwətməyla yedi.

33 Sauloŋa həwər kelip: Mana, həlk kanni adaliwətməyla gəxni yəp Pərwərdigaroŋa gunah kiliwatidu, dəp eytildi. U: Silər Pərwərdigaroŋa asiylik kildinglar! Əmdi bu yərgə yenimoŋa qong bir taxni domilitip kelinglar, dedi. 34 Saul yənə: Silər həlkning arisioŋa qikip ularoŋa: Ḥərbiri əz kalisini, əz koyini keximoŋa elip kelip bu yərdə soyup yesun; lekin gəxni kanni adaliwətməy yəp, Pərwərdigaroŋa gunah kilmanglar, dənglar, dedi. Bu keqə həlkning ḥəmmisi ḥərbiri əz kalisini elip kelip u yərdə soydi. 35 Saul bolsa Pərwərdigaroŋa bir kurbangah yasidi. Bu uning Pərwərdigaroŋa yasioŋan tunji kurbangahi idi.

36 Saul: — Bu keqidə Filistiylərning peyigə qüxüp, ətə tang atkuqə ularni talap ḥeq birini tirik koymayli, dedi. Həlk: — Nemə sanga yahxi kərünsə xuni kiloŋin, dəp jawab bərdi. Lekin kahin səz kilip: — Pərwərdigarning yenioŋa kirip yolyoruk sorap qikayli, dedi. 37 Saul Hudadin: — Ya Filistiylərning kəynidin qüxəymu? Sən ularni Israilning kolioŋa tapxuramsən? — dəp soridi. Lekin u küni U uningoŋa ḥeq jawab bərmidi. 38 Saul: — I həlkning ḥəmmə qongliri, bu yərgə qikinglar. Bügün kim gunah kiloŋanlikini enikiap bekinglar. 39 Qünki Israiloŋa nusrət bərgən Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, bu gunah ḥətta ooŋlum Yonatanda tepilsimu u jəzmən əltürülsun, dedi. Lekin pütkül həlktin ḥeqkim uningoŋa jawab bərmidi.

40 Andin u pütkül Israiloŋa: — Silər bir tərəptə turunglar, mən ooŋlum Yonatan yənə bir tərəptə turayli, dedi. Həlk uningoŋa: — Nemə sanga yahxi kərünsə, xuni kiloŋin, dedi.

41 Saul Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa: — Bu qək bilən əyni əḥwalni axkara kiloŋaysən, dedi. Qək bolsa Saul bilən Yonatanni kərsətti, həlk kutuldi.

42 Saul: — Mening bilən ooŋlum Yonatanning otturisioŋa qək taxlanglar, dedi. Xundak kiliwidi, qək Yonatanoŋa qikti. 43 Saul Yonatanoŋa: — Kiloŋiningni manga eytkin, dedi. Yonatan uningoŋa: — Kolumdiki ḥasa bilən kiqikkinə ḥəsəl elip tetip baktim wə mana, xuning üqün mən əlümgə məḥkum boldum! — dəp jawab bərdi.

44 Saul: — Sən qokum əlüxüng kerək, i Yonatan; undak kilmisam, Huda manga sening bexingoŋa qüxkəndinmu artuk qüxürsun! — dedi.

45 Lekin həlk Sauloŋa: — Israilda bu uluoŋ nusrətni kazanoŋan Yonatan əltürüləmdu? Bundak ix bizdin neri boloŋay! Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimizki, uning bexidin bir tal qaq yərgə qüxməydu; qünki bügünki ixni u Hudaning yardimi bilən əməlgə axurdi, dedi. Xundak kilip həlk Yonatanni əlümdin halas kildi. 46 Andin Saul Filistiylərni kooŋlaxtin tohtidi;

14:32 «Xuning bilən həlk olja üstigə etilip berip, koy, kala wə mozaylarni tutup xu yərdila soydi. Andin həlk gəxni kanni adaliwətməyla yedi» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, kanni awwal adaliwətməy gəxni yeyix gunah bolatti.

14:38 «Saul: — I həlkning ḥəmmə qongliri, bu yərgə qikinglar. Bügün kim gunah kiloŋanlikini enikiap bekinglar» — Huda Əzigə jawab bərmigəqkə, Saul arimizda gunah bar, dəp bildi.

14:38 Ḥak. 20:2

14:41 «Bu qək bilən əyni əḥwalni axkara kiloŋaysən» — Grek tilidiki LXX tərjimisidə «Nemixka bügün kulungoŋa jawab bərməysən? Əyib məndə yaki ooŋlum Yonatanda bolsa, «urim» qiksun; Israillarda bolsa «tummim» qiksun» deyilidu.

Filistiylərmu ɵz jayiƣa ḳaytip kətti.
47 Xundaḳ ḳilip Saul Israilning səltənitini ɵzining ḳildi; andin u qərisidiki düxmənlirigə, yəni Moablar, Ammoniylar, Edomiylar, Zobaḥdiki padixaḥlar wə Filistiylərgə ḥujum ḳildi. U ḳaysi tərəpkə yüzlənsə ƣalip keləttі..
48 U zor jasarət kərsitip Amaləklərni urup Israilni bulang-talang ḳiloƣuqilardin ḳutḳuzdi.

Saulning jəməti

49 Saulning ooƣulliri Yonatan, Yixwi wə Malḳi-Xua idi; uning ikki ḳizining ismi bolsa — qongining Merab, kiqikining Miḳal idi. 50 Saulning ayalining ismi Aḥinoam bolup, u Ahimaazning ḳizi idi. Saulning ḳoxunining sərdari Abnər idi; u Saulning taoƣisi Nərning ooƣli idi. 51 Saulning atisi Kix wə Abnərning atisi Nər bolsa, ikkisi Abiəlning ooƣulliri idi.
52 Saul pütkül ɵmridə Filistiylər bilən ḳattiḳ jəngdə bolup turdi. Saul ɵzi ḥərḳaqan batur ya palwanlarni kərsə, uni ɵz hizmitigə salatti.

Saulning padixaḥliḳ ḥoḳuḳidin məḥrum ḳilinixi

15 1 Əmdi Samuil Sauloƣa: — Pərwərdigar seni Ɵz həlḳi Israil üstigə padixaḥ bolux üqün məsiḥ ḳiloƣili meni əwətkənidi; əmdi Pərwərdigarning səzini angliƣin. 2 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən Amaləklərning Israiloƣa ḳiloƣan muamilisini, yəni Israil Misirdin qiḳḳanda ularning yolda ularoƣa ḳandaḳ ḳarxilik kərsətkənlikini kɵnglümgə pükkənmən.. 3 Əmdi berip Amaləklərni urup ularning ḥəmmisini wəyran ḳilip ularni ḥeq ayimayla, ər bolsun, ayal bolsun, ɵsmür bolsun, bowaḳ bolsun, kala-ḳoy, təgə wə ixək ḥəmmisini yoḳatḳin, dedi. 4 Saul həlḳni jəm ḳilip ularni Tələaim xəḥiridə saniwidi, ikki yüz ming piyadə əskər, Yəḥuda ḳəbilisidin on ming adəm qiḳti. 5 Saul Amaləklərning xəḥirigə kəlgəndə xu yərdiki wadida bəktürmə ḳoydi..
6 Andin Saul Keniylərgə: — Qiḳip ketinglar, silərni ular bilən ḳoxup yoḳatmasliḳim üqün Amaləklərning arisidin qiḳip ketinglar; qünki Israil Misirdin qiḳḳanda silər ularning ḥəmmisigə meḥribanliḳ kərsətkənsilər, dedi. Xuning bilən Keniylər Amaləklərdin qiḳip kətti.. 7 Əmdi Saul Amaləklərni Ḥawilaḥdin tartip Misirning udulidiki Xuroƣiqə ḳooƣlap urdi. 8 U Amaləklərning padixaḥi Agagni tirik tutti, əmma barliḳ həlḳni ḳiliq bisi bilən pütünləy yoḳatti..
9 Lekin Saul bilən həlḳ Agagni ayidi wə ḳoykala, bordaloƣan mal wə ḳozilardin əng esillərning ḥəmmisini, jümlidin nemə yahxi bolsa xuni ayap ularni ḥalak ḳilixḳa ḳoli barmidi; lekin nemə yarimas wə zəip bolsa xularning ḥəmmisini ular yoḳatti..
10 Xuning bilən Pərwərdigarning səzi Samuiloƣa kelip mundaḳ degəndə: —.. 11 «Saulni padixaḥ ḳiloƣinimoƣa puxayman ḳildim, qünki u manga əgixixtin yenip Mening səzümgə əməl ḳilmidi».
Samuil azar qekip pütkül bir keqə Pərwərdigaroƣa pəryad kətürdi.
12 Ətisi Samuil Saulning aldioƣa qiḳix üqün tang səḥərdila ornidin turdi. Samuiloƣa: — Saul Karməlgə bardi wə mana, u ɵzigə bir abidə turoƣuzup andin yenip Gilgaloƣa qüxüptu, degən həwər berildi.
13 Samuil Saulning ḳexioƣa kəlgəndə Saul

14:47 «U ḳaysi tərəpkə yüzlənsə ƣalip keləttі» — yaki «u ḳaysi tərəpkə yüzlənsə ularni wəyran ḳilatti».
15:2 Mis. 17:8, 14; Ḳan. 25:17

15:5 «Amaləklərning xəḥirigə» — yaki «Amaləklərning xəḥərlirigə».
15:6 Mis. 18:10, 19; Qəl. 10:29; Ḥak. 1:16
15:8 Qəl. 24:7
15:9 «Saul bilən həlḳ ... ḳoy-kala, bordaloƣan mal wə ḳozilardin əng esillərning ḥəmmisini ...ḥalak ḳilixḳa ḳoli barmidi» — «bordaloƣan mal» degənning baxḳa hil tərjimisi: «ikkinqi tuƣuloƣan mal».
15:10 «Pərwərdigarning səzi Samuiloƣa kelip mundaḳ degəndə...» —yaki «Pərwərdigarning səzi Samuiloƣa kelip mundaḳ dedi» dəp ipadilinidu.Tawratta biryüzdin artuḳ ḳetimmy «Pərwərdigarning səzi palanqi adəmgə kelip mundaḳ dedi» degən ibarə tepilidu. Eniḳki, «Pərwərdigarning səzi» bir xəhsgə ohxaydu. Yar. 3:8 «Ular Pərwərdigar Hudaning awazining baoƣa mangoƣanlikini anglap ḳelip...» degənliktimu «Pərwərdigar Hudaning awazi» bir Xəhsni kərsitidu. Xübḥisizki, bu Xəhs «Üqtə bir»diki ikkinqi Xəhsdur.

uningoɣa: — Pərwərdigar seni mubarəkligəy! Pərwərdigarning səzlirigə əməl ḳildim, dedi.
14 Lekin Samuil: — Undaḳ bolsa ḳuliḳimoɣa anglanoɣan ḳoyning mərixi bilən mən anglawatḳan kalining mərixi zadi nədin kəldi? — dedi.
15 Saul jawab berip: — Ular Amaləklərdin elip kelindi; qünki həlḳ Hudaying Pərwərdigaroɣa ḳurbanliḳ ḳilix üqün ḳoy-kalining esillirini ayap ḳaldurup ḳoydi; ḳaloɣinini bolsa pütünləy yoḳattuḳ, dedi.
16 Samuil Sauloɣa: — Ḳoy, bu gepingni! Mən Pərwərdigarning bu keqə manga nemə deginini sanga eytip berəy, dedi. U uningoɣa: — Eytḳin, dedi.
17 Samuil mundaḳ dedi: — Өz nəziringdə kiqik ḥesablanoɣan waḳtingdila Pərwərdigar seni Israilning üstigə padixaḥ bolsun dəp, məsiḥ ḳilixi bilən sən Israil ḳəbililirining bexi boloɣan əməsmiding? 18 Andin Pərwərdigar seni: — Sən berip gunaḥkar Amaləklərni ḥalak ḳiloɣin; ularni yoḳatḳuqə ular bilən soḳuxḳin, dəp əwətkənidi. 19 Əmdi nemixḳa Pərwərdigarning səzigə ḳulaḳ salmay, bəlki olja üstigə düm qüxüp, Pərwərdigarning nəziridə yaman boloɣanni ḳilding?
20 Saul Samuiloɣa: — Mən ḥəḳiḳətən Pərwərdigarning səzigə ḳulaḳ saldimoɣ! Pərwərdigar meni əwətkən yol bilən mangdim wə Amaləklərning padixaḥi Agagni elip kelip Amaləklərning əzini pütünləy yoḳattim. 21 Əmma həlḳ bolsa oljidin ḳoy bilən kala, yəni yoḳitixḳa bekitilgən nərsilərdin əng esilini elip Hudaying Pərwərdigaroɣa Gilgalda ḳurbanliḳ ḳilix üqün elip kəldi, dedi.
22 Samuil: — Pərwərdigar kəydürmə ḳurbanliḳlar bilən təxəkkür ḳurbanliḳlirini kəltürüxtin səyünəmdu, ya Pərwərdigarning səzigə itaət ḳilixtin səyünəmdu? Mana itaət ḳilmaḳliḳ ḳurbanliḳ ḳilmaḳliḳtin əwzəl, kəngül ḳoyux ḳoqḳar yeoɣini sunuxtin əwzəldur.
23 Qünki asiyliḳ bolsa jadugərlik gunaḥi bilən ohxaxtur,
Baxbaxtaḳliḳ ḳəbiḥlik wə butpərəslikkə barawərdur.
Sən Pərwərdigarning səzini taxlioɣining üqün,
Pərwərdigar seni taxlap padixaḥliḳtin məḥrum ḳildi, — dedi.
24 Saul Samuiloɣa: — Mən gunaḥ sadir ḳildim, qünki mən Pərwərdigarning əmridin wə sening səzüngdinmu qiḳtim; qünki mən həlḳtin ḳorḳup ularning səzigə kirdim. 25 Əmdi gunaḥimni əpu ḳiloɣin; mening Pərwərdigaroɣa səjdə ḳilixim üqün mening bilən ḳaytip baroɣin, dedi.
26 Samuil Sauloɣa: — Mən sening bilən ḳaytip barmaymən; qünki sən Pərwərdigarning səzini taxlioɣansən, wə Pərwərdigar seni taxlap padixaḥliḳtin məḥrum ḳildi, dedi.
27 Samuil ketixkə buruloɣinida Saul uning tonining pexini tutuwaldi, u yirtilip kətti.
28 Samuil uningoɣa: — Pərwərdigar bügün Israilning padixaḥliḳini səndin yirtip elip səndin əwzəl boloɣan bir yeḳiningoɣa tapxurdi. 29 Israilning Janabiy Aliyisi Boloɣuqi yaloɣan səzliməydu yaki niyitidin yanmaydu; qünki u adəm balisidək niyitidin yanoɣuqi əməstur, dedi.
30 Saul: — Mən gunaḥ sadir ḳildim. Lekin həlḳimning aḳsaḳallirining wə Israilning aldida manga izzət ḳilip mening bilən yenip baroɣin; xuning bilən Hudaying Pərwərdigaroɣa səjdə ḳilalaymən, dedi.
31 Xuning bilən Samuil Saul bilən yenip bardi wə Saul Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi.
32 Andin Samuil: — Amaləklərning padixaḥi Agagni mening aldimoɣa elip kelinglar, dedi. Agag bolsa huxluḳ bilən uning ḳexioɣa bardi. Agag kənglidə: — Xübḥisizki, ölüm dəḥxiti ətüp kətti, dedi.
33 Əmma Samuil: — Sening ḳiliqing hotunlarni balisiz ḳiloɣandək sening anangmu

15:22 Top. 4:17; Ḥox. 6:6; Mat. 9:13; 12:7

15:29 «Israilning Janabiy Aliyisi Boloɣuqi» — Hudani kərsitidu, əlwəttə.
15:29 Qəl. 23:19; Yaḳ. 1:17
15:32 «... Agag bolsa huxluḳ bilən uning ḳexioɣa bardi. Agag kənglidə: — Xübḥisizki, ölüm dəḥxiti ətüp kətti, dedi» — bu ayətni ibraniy tilida qüxinix təs. Baxḳa bir tərjimisi: «... Agag bolsa titrigən ḥalda uning ḳexioɣa bardi. Agag: — Dərwəḳə ölümning aqqiḳi ḳorḳunqluḳtur! — dedi».

hotunlarning arisida balisiz bolidu, dewidi, Samuil Agagni Gilgalda Pərwərdigarning aldida qanap parə-parə kildi.
34 Andin Samuil Ramahkа bardi. Saul bolsa «Saulning yurti Gibeah» degən jaydiki əyigə qikip kətti. 35 Samuil əlgən künigiqə Saul bilən kayta kərüxmidi. Əmma Samuil Saul üqün kayoqurdi. Pərwərdigar Saulni Israilning üstigə padixah kiloqanlikidin əpsuslandi.

Samuil Dawutning padixah boluxi üqün uni məsih kilidu

16 1 Pərwərdigar Samuiloqa: — Sən kaqanoqiqə Saul üqün kayoqurup yürisən? Mən uni Israiloqa səltənət kilixtin məhrum kilip taxlioqan əməsmu? Münggüzüngni zəytun meyi bilən toldurup baroqin. Mən seni Bəyt-Ləhəmlik Yəssəning kexioqa əwətimən. Uning ooqulliridin padixah boluxka özümgə birni bekittim, dedi.
2 Samuil bolsa: — Mən kandak barimən? Saul bu ixni anglisa meni eltürüwetidu! — dedi. Pərwərdigar: — Özüng bilən bir inəkni aloqaq berip Pərwərdigaroqa kurbanlik kilix üqün kəldim, degin. 3 Yəssəni kurbanlikka qakiroqin, andin Mən sanga kilidioqiningni ayan kilimən; wə Mən sanga degən birsini Özüm üqün məsih kiloqin, dedi.
4 Samuil Pərwərdigarning deginini ada kilip Bəyt-Ləhəmgə bardi. Yetip kəlgəndə xəhərning aksakalliri titrigən halda qikip: — Bizgə tinq-amanlik elip kəldingmu? — dəp soridi.
5 U: — Tinq-amanlik elip kəldim; Pərwərdigaroqa kurbanlik sunuxka kəldim. Silər özünglarni haramdin paklap mən bilən billə kurbanlikka kelinglar, dedi. Xuning bilən u Yəssə bilən ooqullirini halal kilip kurbanlikka qakirdi. 6 Ular kəlgəndə Samuil Eliabni kərüp iqidə: — Pərwərdigarning məsih kilidioqini xübhisizki Özining aldida turidu, dedi.
7 Lekin Pərwərdigar Samuiloqa: — Uning təkiturkioqa yaki boyioqa karimioqin. Mən uni xalliwəttim, qünki Huda insan kərgəndək kərməydu; insan bolsa sirtki kiyapitigə karaydu, lekin Pərwərdigar kəlbgə karaydu, dedi..
8 Andin Yəssə Abinadabni qakirip Samuilning aldidin ətküzdi. Əmma Samuil: — Pərwərdigar buni həm tallimidi, dedi.
9 Andin Yəssə Xammahni uning aldidin ətküzdi. Əmma Samuil: — Pərwərdigar buni həm tallimidi, dedi.
10 Xuningoqa ohxax Yəssə ooqullirining yəttisini Samuilning aldidin ətküzdi. Lekin Samuil Yəssəgə: — Pərwərdigar bularni həm tallimidi, dedi.
11 Samuil Yəssədin: — Barlik yigitlər muxularmu? dəp soridi. U: — Həmmidin kiqiki kaldi. Lekin mana, u koy bekiwatidu, dedi. Samuil Yəssəgə: — Uni qakirtip elip kəlgin, qünki u kəlmigüqə dastihanda olturmaymiz, dedi..
12 Yəssə adəm mangdurup uni kəltürdi. U qirayida kan yügürüp turidioqan, kəzliri qiraylik wə kelixkən yigit idi. Pərwərdigar: — Kopup uni məsih kiloqin, qünki Mening tallioqinim xudur! dedi. 13 Samuil may münggüzini elip uni kerindaxlirining arisida məsih kildi. U kündin tartip Pərwərdigarning Rohi Dawutning wujudioqa qüxti. Samuil bolsa kopup Ramahkа kətti..

Dawut Saulning aldioqa kelidu

14 Əmdi Pərwərdigarning Rohi Sauldin kətkənidi, wə Pərwərdigar təripidin bir yaman roh uni pərixan kildi. 15 Saulning hizmətkarliri uningoqa: — Mana Huda təripidin bir yaman roh seni pərixan kilidu. 16 Əmdi oqojimiz əzliri aldiliridiki hizmətkarlirini dərhal buyruoqayliki, ular qiltar qelixka usta adəmni tapsun; wə xundak boliduki, Huda təripidin yaman roh üstlirigə kəlsə u qiltar qalsun, uning bilən halliri obdan bolidu, dedi.
17 Saul hizmətkarlirioqa: — Mening üqün qil-

16:7 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 147:10-11; Yər. 11:20; 17:10; 20:12
16:11 2Sam. 7:8; Zəb. 78:70-71
16:13 Zəb. 89:20-21; Ros. 7:46; 13:22

tar qelixḳa usta bir adəmni tepip ḳeximoɣa elip kelinglar, dedi.
18 Oɣulamlardin biri uningoɣa: — Mana Bəyt-Ləḥəmlik Yəssəning qiltaroɣa usta bir ooɣlini kərdüm. U əzi batur bir jəngqi, gəptə ḫoxyar wə kelixkən adəm ikən, xundaḳla Pərwərdigar uning bilən billə ikən, dedi.
19 Xuning bilən Saul Yəssəgə əlqilərni mangdurup: — Ḳoy baḳidioɣan ooɣlung Dawutni manga əwətkin, dəp eytti.
20 Yəssə bir exəkni təyyarlap uningoɣa nan bilən bir tulum xarab wə bir ooɣlaḳni artip, bularni ooɣli Dawutning ḳoli bilən Sauloɣa əwətti. 21 Xuning bilən Dawut Saulning ḳexioɣa kelip uning aldida turdi. Saul uningoɣa tolimu amraḳ idi; u Saulning yaraoɣ kətürgüqisi boldi. 22 Andin Saul Yəssəgə həwər əwətip: — Dawut mening aldimda tursun; qünki u nəzirimgə yaḳti, dəp eytti.
23 Əmdi xundaḳ boliduki, u yaman roḥ Huda təripidin Saulning üstigə kəlgəndə Dawut qiltarni elip ḳoli bilən qaldi. Buning bilən Saul aram tepip ḫali obdan bolup yaman roḥ uningdin qiḳip kətti.

Dawut bilən Goliat

17 1 Əmma Filistiylər jəng ḳilix üqün ḳoxunlirini yioɣdi. Ular Yəḥudaoɣa təwə Sokoḥda jəm bolup, Sokoḥ bilən Azikaḥ otturisidiki Əfəs-Dammimda qedirlarni tikti. 2 Saul bilən Israillarmu jəm bolup Elaḥ jiloɣisida qedirlirini tikip Filistiylər bilən jəng ḳiloɣili səp tüzdi.. 3 Filistiylər bir tərəptiki taoɣda, Israillar yənə bir tərəptiki taoɣda turatti; otturisida jiloɣa bar idi.
4 Xu waḳitta Filistiylərning ləxkərgaḥidin Gatlik Goliat isimlik bir qempiyon palwan qiḳip kəldi. Uning egizliki altə gəz bir oɣeriq idi.. 5 Bexioɣa mis dubuloɣa, uqisioɣa ḳasiraḳlik sawut kiygənidi. Uning bu mis sawuti bolsa bəx ming xəkəl kelətti.. 6 Paqaḳlirioɣa mistin tizlik baoɣlioɣan, əxnisigə mis atma nəyzə ḳisturuwaloɣanidi. 7 Uning nəyzisining sepi bolsa bapkarning hadisidək idi; nəyzisining bexi altə yüz xəkəl kelətti; ḳalḳan kətürgüqisi uning aldida mangatti.
8 U ornida turup Israilning ḳoxunlirioɣa mundaḳ towlaytti: — «Silər nemixḳa jəng ḳilix üqün səp tüzgənsilər? Mən Filistiy əməsmu? Silər bolsanglar Saulning ḳullirioɣu? Aranglardin bir adəmni tallap qiḳinglar, u mən bilən elixixḳa qüxsun! 9 U mən bilən elixip meni urup əltürəlsə, biz silərning ḳulliringlar bolimiz. Lekin mən uni məoɣlup ḳilip əltürsəm, silər bizning ḳullirimiz bolup bizning hizmitimizdə bolusilər». 10 Xu Filistiy yənə səz ḳilip: — Mən bügün Israilning ḳoxunioɣa ḫaḳarət ḳildimoɣu? Silər bir adəmni qiḳiringlar, biz elixayli! — dedi.
11 Saul bilən ḫəmmə Israil bu Filistiyning səzlirini anglap, alaḳzadə bolup bək ḳorḳti.
12 Dawut Yəḥuda yurtidiki Bəyt-Ləḥəmdə olturuḳluḳ Yəssə degən Əfratlik adəmning ooɣli idi. Yəssəning səkkiz ooɣli bar idi. Saulning künliridə u heli yaxinip ḳaloɣanidi. 13 Yəssəning üq qong ooɣli Saul bilən jənggə qiḳḳanidi. Jənggə qiḳḳan üq ooɣulning tunjisining ismi Eliab, ikkinqisining ismi Abinadab wə üqinqisining Xammaḥ idi. 14 Dawut ḫəmmidin kiqiki idi. Üq qong ooɣli Sauloɣa əgixip qiḳḳanidi. 15 Bəzidə Dawut Saulning ḳexidin əz atisining ḳoylirini beḳix üqün ḳaytip kelətti..
16 Axu Filistiy bolsa ḳirik küngiqilik ḫər ətigən wə kəqtə qiḳip turdi.
17 Yəssə ooɣli Dawutḳa: — Bu əfaḥ ḳomaqni wə bu on nanni elip ləxkərgaḥoɣa tez berip akiliringoɣa bərgin,. 18 bu on parqə ḳurutni ularning mingbexioɣa berip akiliringning əḫwalini sorap ularning kepil hetini elip kəlgin, dedi..

17:2 «Elaḥ jiloɣisida» — yaki «dublar jiloɣisida».
17:4 «Uning egizliki altə gəz bir oɣeriq idi» — Təwrattiki «gəz» bir jəynəkkə barawər bolup, yəni 45 santimetr idi. Demək Goliatning egizliki 2.8 metr idi.
17:5 «Uning bu mis sawuti bolsa bəx ming xəkəl kelətti» — «bəx ming xəkəl» bəlkim 60-100 kilogram boluxi mumkin.
17:15 1Sam. 16:19
17:17 «bu əfaḥ ḳomaq» — bir «əfaḥ» 27-30 litr boluxi mumkin.
17:18 «akiliringning əḫwalini sorap ularning kepil hetini

19 Saul, xu üq ooɣul wə Israilning ḫəmmə adəmliri Elaḫ jiloɣisida turup Filistiylərgə ḳarxi jəng ḳilatti.
20 Dawut bolsa ətisi səḫər ḳopup ḳoylarni bir bakḳuqining ḳolioɣa tapxurup, axlik-tülükni elip Yəssə uningoɣa tapilioɣandək, ḳoxun istiḫkamioɣa yətkəndə, jənggə qiḳidioɣan ləxkərlər sərən kətürüwatḳanidi.. 21 Israil wə Filistiylər bir-birigə udulmu'udul turup soḳuxḳa səp tüzdi. 22 Dawut bolsa elip kəlgən nərsilərni yük-taḳlaroɣa ḳarioɣuqining ḳolioɣa tapxurup səp arisioɣa yügürüp berip akiliridin tinqlik soridi. 23 U ular bilən səzlixip turoɣanda, Filistiylərdin boloɣan Goliat degən qempion palwan Filistiylərning sepidin qiḳip yənə ḫeliḳi gəpni ḳildi; Dawut uni anglidi. 24 Israilning ḫəmmə adəmliri bu adəmni kərgəndə ḳeqip ketixti wə bək ḳorḳti.
25 Israilning adəmliri bir-birigə: — Qiḳiwatḳan bu adəmni kərdünglarmu? U Israiloɣa ḫaḳarət ḳilix üqün qiḳidu. Xundaḳ boliduki, uni əltürgən adəmgə padixaḫ kəp mal-mülük in'am ḳilidu, əz ḳizini uningoɣa hotunluḳḳa beridu ḫəm atisining jəmətini Israil təwəsidə baj-alwandin halas ḳilidu, dedi.
26 Dawut əz yenida turoɣan adəmlərdin: — Bu Filistiyni əltürüp Israiloɣa ḳilinoɣan xu ḫaḳarətni yoḳatḳan kixigə nemə ḳilinidu? Qünki bu hətnisiz Filistiy zadi kim? U ḳandaḳsigə mənggü ḫayat boloɣuqi Hudaning ḳoxunlirioɣa ḫaḳarət ḳilixḳa petinidu? — dedi.
27 halayiḳ uningoɣa aldinḳilarning degən səzi boyiqə jawab berip: — Uni əltürgən kixigə mundaḳ-mundaḳ ḳilinidu, dedi.
28 Lekin uning qong akisi Eliab uning u adəmlər bilən səzləxkinini anglap ḳaldi; Eliabning Dawutḳa aqqiḳi kelip: — Nemixḳa bu yərgə kəlding? Qəldiki u azoɣinə ḳoyni kimgə taxlap ḳoydung? Mən kibirlikingni wə kənglüngning yamanliḳini bilimən. Sən alayitən jəngni kərgili kəlding, dedi.
29 Dawut: — Mən nemə ḳildim? Pəḳət bir səz ḳilsam bolmamdikən? — dedi.
30 Dawut burulup baxḳisidin aldinḳidək soridi, həlḳ aldida eytḳandək uningoɣa jawab bərdi.
31 Əmma birsi Dawutning eytḳan səzlirini anglap ḳelip Sauloɣa yətküzdi; u Dawutni qaḳirtip kəldi. 32 Dawut Sauloɣa: — Bu kixining səwəbidin ḫeqkimning yüriki su bolmisun. Silining ḳulliri bu Filistiy bilən soḳuxḳili qiḳidu, dedi.
33 Saul Dawutḳa: — Sən bu Filistiy bilən soḳuxḳili barsang bolmaydu! Sən tehi yax, əmma u yaxliḳidin tartipla jəngqi idi, dedi.
34 Dawut Sauloɣa: — Ḳulliri əz atisining ḳoylirini beḳip kəldim. Bir xir yaki eyiḳ kelip padidin bir ḳozini elip kətsə, 35 mən uning kəynidin ḳooɣlap uni urup ḳozini aoɣzidin ḳutḳuzup alattim. Əgər ḳopup manga ḫujum ḳilsa mən uni yaylidin tutuwelip urup əltürəttim. 36 Ḳulliri ḫəm xir ḫəm eyiḳni əltürgən; bu hətnisiz Filistiymu ularoɣa ohxax bolidu. Qünki u mənggü ḫayat boloɣuqi Hudaning ḳoxunioɣa ḫaḳarət kəltürdi — dedi. 37 Dawut səzini dawam ḳilip: — Meni xirning qanggilidin wə eyiḳning qanggilidin ḳutḳuzoɣan Pərwərdigar ohxaxla bu Filistiyning ḳolidin ḳutḳuzidu, dedi. Saul Dawutḳa: — Baroɣin, Pərwərdigar sening bilən billə boloɣay, dedi.
38 Andin Saul Dawutḳa əz jəng kiyimlirini kiygüzüp, bexioɣa mis dubuloɣini taḳap wə uningoɣa bir jəng sawutini kiygüzdi. 39 Dawut bolsa Saulning ḳiliqini kiyimning üstigə esip, mengip bakti; qünki u bularni kiyip baḳmioɣanidi. Xuning bilən Dawut Sauloɣa: — Mən bularni kiyip mangalmaydikənmən; qünki burun kiyip baḳmioɣan, dəp ularni seliwətti. 40 U ḳolioɣa ḫasisini elip, eriḳtin bəx siliḳ tax iloɣap padiqi haltisining yanquḳioɣa saldi; u saloɣusini ḳolioɣa elip Filistiygə yeḳin bardi. 41 Filistiy bolsa qiḳip Dawutḳa yeḳinlaxti, ḳalḳan kətürgüqisimu uning aldida mangdi.
42 Filistiy Dawutḳa birḳur səpselip ḳarap məshirə ḳildi. Qünki u tehi yax, buoɣday

elip kəlgin» — muxu «kepil heti» bəlkim ular Dawut aparoɣan nərsilərni ḳobul ḳiloɣanliḳining ispati boluxi mumkin.
17:20 1Sam. 26:5

өнглүк wə kelixkən yigit idi. 43 Filistiy Dawutқa: — Sən ḥasa kətürüp aldimoɣa kəpsən? Sən meni it dəp oylap ḳaldingmu? — dəp өz butlirining namlirini tiloɣa elip Dawutni ḳaroɣidi. 44 Filistiy Dawutқa yənə: — Bu yaḳқa kəl, mən gөxüngni asmandiki uqarḳanatlaroɣa wə dalalardiki yirtқuqlaroɣa yəm ḳilimən, dedi.

45 Dawut Filistiykə: — Sən ḳiliq, nəyzə wə atma nəyzini kətürüp manga ḥujum ḳiloɣili kəlding; lekin mən sən ḥaḳarət ḳiloɣan, Israilning ḳoxunlirining Hudasi boloɣan Pərwərdigarning nami bilən aldingoɣa ḥujumoɣa qiқtim — dedi.

46 «Dəl bügün Pərwərdigar seni mening ḳolumoɣa tapxuridu. Mən seni өltürüp bexingni kesip alimən; mən ləxkərgaḥdiki Filistiylərning jəsətlirinimu asmandiki uqarḳanatlaroɣa wə dalalardiki yirtқuqlirioɣa yəm ḳilimən. Buning bilən pütkül jaḥan Israilda bir Hudaning bar ikənlikini bilidu 47 wə bu pütkül jamaət Pərwərdigarning nusrət berixining ḳiliq, nəyzə bilən əməs ikənlikini bilidu; qünki bu jəng bolsa Pərwərdigarningkidur, U seni ḳolimizoɣa tapxuridu».

48 Filistiy Dawutқa ḥujum ḳiloɣili ḳopup yeḳin kəlgəndə Dawut uningoɣa ḥujum ḳiloɣili Filistiy ḳoxunining sepigə ḳarap yügürdi. 49 Dawut ḳolini haltisioɣa tiқip bir taxni qiқirip saloɣuoɣa selip Filistiygə ḳaritip atti; tax Filistiyning pexanisigə təgdi. Tax uning pexanisigə petip kətti, u düm qüxüp yərgə yiқildi.

50 Xundaḳ ḳilip Dawut Filistiyni saloɣu wə tax bilən məoɣlup ḳilip uni urup өltürdi; Dawutning ḳolida ḥeq ḳiliq yoḳ idi. 51 Dawut yügürüp berip, Filistiyning üstidə turup, ḳiliqini ḳinidin tartip elip uni өltürüp, uning bexini aldi. Filistiylər өz baturining өlginini kərüpla, bədər ḳaqti. 52 Israillar bilən Yəḥudalar bolsa ornidin ḳopup sərən selixip Filistiylərni jiloɣioɣiqə wə Əkron dərwazilirioɣiqə kəynidin ḳooɣlap kəldi; өltürülgən Filistiylər Xaaraimoɣa baridioɣan yolda Gat wə Əkronoɣiqə yetip kətkənidi. 53 Israil Filistiylərni ḳooɣlaxtin yenip kelip ularning ləxkərgaḥini bulang-talang ḳildi. 54 Dawut Filistiyning bexini Yerusalemoɣa elip bardi; uning yarioɣini bolsa өz qedirioɣa ḳoydi.

55 Saul Dawutning Filistiyning aldioɣa qiқḳinini kərgəndə ḳoxunning sərdari Abnərdin: — I Abnər, bu yigit kimning ooɣli? — dəp soridi. Abnər: — I padixaḥ, ḥayating bilən ḳəsəm ḳilimənki, bilməymən, dedi.

56 Padixaḥ: — Bu yigit kimning ooɣli ikən dəp sorap bakḳin, dedi.

57 Dawut Filistiyni ḳirip ḳaytip kəlgəndə Abnər uni padixaḥning ḳexioɣa elip bardi; Filistiyning bexi tehiqə uning ḳolida turatti.

58 Saul uningdin: — I yigit, kimning ooɣlisən? dəp soridi. Dawut: — Mən silining ḳulliri Bəyt-Ləḥəmlik Yəssəning ooɣlimən, dəp jawab bərdi.

Saulning Dawuttin ḥəsət ḳilixi

18 1 Dawut bilən Saulning səḥbiti ayaoɣlaxḳanda, Yonatanning kəngli Dawutning kəngligə xundaḳ baoɣlandiki, uni өz jenidək səydi. 2 Saul bolsa u küni uni өz yenida elip ḳelip, uni atisining өyigə ḳaytḳili ḳoymidi.

3 Yonatan Dawut bilən əḥdə ḳilixti; qünki u uni өz jenidək səyətti. 4 Yonatan uqisidiki tonni selip Dawutқa bərdi, yənə jəng kiyimlirini, jümlidin ḥətta ḳiliqi, oḳyasi wə kəmirinimu uningoɣa bərdi. 5 Saul Dawutni nəgila əwətsə u xu yərgə baratti, xundaḳla ixlarni jayida ḳilatti. Xuning üqün Saul uni ləxkərlərning üstigə ḳoydi. Bu ix barliқ həlқḳə wə ḥəm Saulning hizmətkarlirioɣimu yaқti.

6 Dawut Filistiyni өltürüp kөpqilik bilən yanoɣanda Israilning ḥəmmə xəḥərliridiki ḳiz-ayallar Saulni nahxa eytip ussul oynap ḳarxi aloɣili qiқti; ular huxluқ iqidə dap wə üqtar bilən nəoɣmə qelixti. 7 Ḳiz-ayallar nəoɣmə qaloɣanda: — Saul minglap өltürdi, wə Dawut on minglap өltürdi, dəp oḳuxatti..

8 Buni anglap Saul naḥayiti hapa boldi; bu

18:7 Mis. 15:21; 1Sam. 21:11; 29:5

söz uning kəngligə təgdi. U: — Dawutқa on minglap ḥesablandi, əmma manga pəkət minglap ḥesablandi; əmdi padixaḥliқtin baxқa uningoꞑa ḥeqnərsə kəm əməs, dedi. [9] Xu kündin tartip Saul Dawutni kəzləp yürdi.
[10] Ətisi Huda təripidin қabaḥətlik bir roḥ Saulning üstigə qüxti wə u əyidə қalaymiқan jəyligili turdi. Əmdi Dawut baxқa waқittikidək қoli bilən qiltar qaldi; Saulning қolida nəyzə bar idi.. [11] Saul: — Dawutni tamoꞑa nəyzə bilən қadiwetimən dəp, nəyzini atti; lekin Dawut ikki қetim əzini daldioꞑa aldi.
[12] Pərwərdigarning Dawut bilənla bolup, əzidin yiraқlap kətkini üqün Saul Dawuttin қorқatti. [13] Xuning üqün Saul Dawutni əz yenidin ayrip, uni ləxkərlərgə mingbexi қilip қoydi; u ləxkərlərni elip jənggə qiқip turatti..
[14] Dawut bolsa ḥəmmə ixlarni pəm bilən қilatti; qünki Pərwərdigar uning bilən billə idi. [15] Saul uning pəmlik ikənlikini kərüp uningdin bək қorқatti.
[16] Əmma pütkül Israil bilən Yəḥuda həlқi Dawutni səyətti; qünki u ularni yetəkləp jənggə qiқatti.. [17] Saul Dawutқa: — Mana, qong қizim Merab — mən uni sanga hotunluққa bərgüm bar. Sən pəkət hizmitimgə jan-pida bolup, Pərwərdigarning jəngliridə kürəx қiloꞑin, dedi. Qünki Saul iqidə: — U mening қolum bilən əməs, bəlki Filistiylərning қoli bilən yoқitilsun, dəp hiyal қiloꞑanidi.
[18] Əmma Dawut Sauloꞑa: — Mən kim idim, mening atamning jəməti Israil arisida nemə idi, mən қandaқmu padixaḥning küy'ooꞑli bolay? — dedi.
[19] Lekin Saulning қizi Merab Dawutқa berilidioꞑan waқitta, u Məḥolatliқ Adriəlgə hotunluққa berildi. [20] Əmma Saulning қizi Miқalning kəngli Dawutқa qüxkənidi. Baxқilar buni Sauloꞑa eytti, bu ixtin Saul hux boldi. [21] Saul: — Қizimni Dawutқa berəy, u uningoꞑa bir sirtmaқ bolup, Filistiylərning қolida yoқitilsun, dəp oylidi. Xuning bilən Saul Dawutқa: — Bügün ikkinqi қetim küy'ooꞑlum bolisən, dedi..
[22] Saul əz oꞑulamliriоꞑa: — Dawutқa astirtin: — Mana, padixaḥ səndin səyünidu, wə ḥəmmə oꞑulamliri sanga amraқ. Xuning üqün padixaḥning küy'ooꞑli boloꞑin, dəp eytinglar, dəp tapilidi. [23] Saulning oꞑulamliri bu sözlərni Dawutning қulиқioꞑa yətküzdi. Lekin Dawut: — Nəziringlarda padixaḥning küy'ooꞑli bolux kiqik ixmu? Mən bolsam bir kəmbəoꞑəl wə ətiwarsiz adəmmən — dedi.
[24] Saulning oꞑulamliri Sauloꞑa Dawutning degənlirini əz əyni yətküzdi.
[25] Saul: — Silər Dawutқa: — Padixaḥ sanga baxқa toyluқ aloꞑuzmaydu, pəkət padixaḥ düxmənliridin intiқam elix üqün yüz Filistiyning hətnilikinila alidu, dəp eytinglar, dedi (Saulning məқsiti bolsa Dawutni Filistiylərning қolida yoқitix idi).
[26] Oꞑulamlar bu sözlərni Dawutқa yətküzdi; padixaḥning küy'ooꞑli bolux Dawutқa yeқip қaldi. Əmdi bekitilgən məhlət toxmayla, [27] Dawut turup əz adəmliri bilən qiқip ikki yüz Filistiyni əltürdi. Dawut ularning hətnilikini kesip elip padixaḥning küy'ooꞑli bolux üqün bularning ḥəmmisini padixaḥқa tapxurdi. Saul қizi Miқalni uningoꞑa hotunluққa bərdi..
[28] Saul Pərwərdigarning Dawut bilən billə ikənlikini wə əz қizi Miқalning uni səyidioꞑanliқini kərüp [29] Dawuttin tehimu қorқti. Xuning bilən Saul üzlüksiz Dawutқa düxmən boldi.
[30] Filistiylərning əmirliri daim soқuxқa qiқatti; əmma ḥər қetim qiқsila Dawutning ixliri Saulning ḥəmmə hizmətkarliriningkidin muwəppəқiyətlik bolatti; xuning bilən uning nami halayiқ təripidin tolimu ḥərmətkə sazawər bolatti.

18:10 «Ətisi Huda təripidin қabaḥətlik bir roḥ Saulning üstigə qüxti wə u əyidə қalaymiқan jəyligili turdi» — ibraniy tilida muxu ayəttiki «jəylüx» «uroꞑup qiқix» degən söz bilən ipadilinidu. Baxқa əḥwalda bu söz «bexarət berix»ni kərsitidu.
18:13 «u ləxkərlərni elip jənggə qiқip turatti» — ibraniy tilida «u ləxkərlər *(həlқ)* aldida qiқip kirətti» degən söz bilən ipadilinidu.
18:16 «qünki u ularni yetəkləp jənggə qiқatti» — ibraniy tilida «qünki u ular aldida qiқip kirətti».
18:21 «Bügün ikkinqi қetim küy'ooꞑlum bolisən» — yaki «Bügün ikkidin biridə *(demək, ikki қizimdin biridə)* küy'ooꞑlum bolisən».
18:27 2Sam. 3:14

Saul Dawutni əltürüxkə intilidu

19 [1] Saul əz ooɣli Yonatan wə ḫəmmə hizmətkarliriɳa Dawutni əltürüxkə buyruk ḳildi. Lekin Saulning ooɣli Yonatan Dawutḳa bək amrak idi. [2] Yonatan Dawutḳa: — Atam Saul seni əltürməkqi; əmdi ətə ətigən ḳattiḳ eḫtiyat ḳiliɣin, bir məhpiy jayni tepip əzüngni yoxuroɣin; [3] mən əzüm qiḳip sən yoxurunoɣan etizliḳḳa berip atamning yenida turup atam bilən sening tooɣrangda səzlixip baḳay; əḫwalni enik bilgəndin keyin sanga həwər ḳilay, dedi.

[4] Yonatan atisi Sauloɣa Dawutning yahxi gepini ḳilip: — Padixaḫ əz hizmətkarioɣa, yəni Dawutḳa yamanlik ḳilmioɣay! Qünki u sanga gunaḫ ḳilmioɣan; bəlki uning əməlliri əzünggə kəp yahxiliḳlarni elip kəlgən: — [5] u əz jenini alḳinioɣa elip ḳopup ḫeliḳi Filistiyni əltürdi wə xuning bilən Pərwərdigar pütkül Israil üqün qong nusrət bərdi. Xu qaoɣda sən əzüng kərüp hux boloɣan əməsmu? Əmdiliktə nemixḳa Dawutni səwəbsiz əltürüp naḫək ḳan təküp gunaḫkar bolmaḳqi bolisən? — dedi.

[6] Saul Yonatanning səzigə kirdi. U: — Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, u əlümgə məḫkum ḳilinmaydu, dedi. [7] Andin Yonatan Dawutni qaḳirip, Dawutḳa boloɣan ixlarning ḫəmmisini dəp bərdi. Andin keyin Yonatan Dawutni Saulning ḳexioɣa elip kəldi wə u ilgirikidək uning hizmitidə boldi.

[8] Əmma yənə jəng boldi; Dawut qiḳip Filistiylər bilən jəng ḳilip, ularni ḳattiḳ ḳirip məoɣlup ḳildi; ular uning aldidin bədər ḳeqisti.

[9] Əmdi Pərwərdigar təripidin ḳabaḫətlik bir roḫ yənə Saulni basti. U əz əyidə ḳolida nəyzisini tutup olturatti; Dawut bolsa ḳoli bilən saz qelip turatti.. [10] Saul nəyzə bilən Dawutni sanjip tamoɣa ḳadap ḳoymaḳqi boliwidi, lekin Dawut əzini ḳaquruwaldi, nəyzə tamoɣa ḳadilip ḳaldi. Dawut xu keqisi ḳeqip ḳutuldi.

[11] Saul birnəqqə qaparmənlərni Dawutning əyigə əwətip uni paylap turup ətisi tang yoruoɣanda uni əltürüxkə mangdurdi. Əmma Dawutning ayali Miḳal uningoɣa: — Əgər bu keqə jeningni elip ḳaqmisang, ətə əltürülisən, dedi. [12] Xunga Miḳal Dawutni pənjirdin qüxürüp ḳoydi. Xundaḳ ḳilip u ḳeqip ḳutuldi. [13] Andin Miḳal bir «tərafim» butni elip kariwatḳa yatḳuzup, bexioɣa əqkə yungidin ḳilinoɣan bir yastuḳni ḳoyup, ədiyal bilən yepip ḳoydi..

[14] Saul Dawutni tutux üqün qaparmənlərni əwətkəndə Miḳal: — U aoɣrip ḳaldi, dedi. [15] Saul qaparmənlərni ḳaytidin əwətip: — Uni kariwat bilən ḳoxup elip kelinglar, uni əltürimən, dəp buyrudi.

[16] Qaparmənlər kirgəndə, mana kariwatta bu but yatatti, bexioɣa əqkə yungidin ḳilinoɣan yastuḳ ḳoyuloɣanidi. [17] Saul Miḳaloɣa: — Nemixḳa meni bundaḳ aldap, düxminimni ḳaquruwetisən? — dedi. Miḳal Sauloɣa jawab berip: — U: «Meni ḳoyuwətkin; bolmisa seni əltürüwetimən» dedi, dedi..

[18] Dawut ḳeqip ḳutulup, Ramaḫḳa Samuilning ḳexioɣa berip, Saulning uningoɣa ḳiloɣanlirining ḫəmmisini dəp bərdi. Andin u Samuil bilən Nayotḳa berip olturaḳlaxti.

[19] Birsi Sauloɣa: — Dawut Ramaḫdiki Nayotta bar ikən, dəp həwər bərdi. [20] Saul Dawutni tutup kelixkə qaparmənlərni mangdurdi. Əmma ular yetip baroɣanda pəyoɣəmbərlərning bir jamaiti bexarət beriwatḳanliḳini wə Samuilningmu ularning arisida turup ularoɣa nazarətqilik ḳiliwatḳanliḳini kərdi; xundaḳ boldiki, Hudaning Roḫi Saulning qaparmənlirining wujudioɣimu qüxüp, ularmu ḫəm bexarət berixkə baxlidi.

[21] Bu həwər Sauloɣa eytildi; u yənə baxḳa qaparmənlərni əwətti, lekin ularmu bexarət berixkə qüxti. Andin Saul üqinqi ḳetim yənə qaparmənlərni mangdurdi. Ularmu ḫəm bexarət berixkə qüxti. [22] Andin Saul əzi

19:9 1Sam. 16:14; 18:10

19:13 «tərafim» — birhil but. Miḳalning yenida bundaḳ butning boluxi Təwratḳa hilap, əlwəttə.

19:17 «U: «Meni ḳoyuwətkin; bolmisa seni əltürüwetimən» dedi» — ibraniy tilida: «U: «Meni ḳoyuwətkin; seni əltürüxümning nemə ḫajiti?» dedi».

Ramaһқa berip, Səқudiki qong қudukқa yetip kəlgəndə, «Samuil bilən Dawut nədə?» — dəp soridi. Birsi: — Ular Ramaһdiki Nayotta bar ikən, dəp jawab bərdi.
23 Xunga u Ramaһdiki Nayotқa yetip kəldi; Hudaning Roһi uning wujudiƣimu qüxti; xuning bilən umu piyadə mengip Ramaһdiki Nayotқa baroƣuqə bexarət berip mangdi. 24 U һətta kiyimlirini seliwetip Samuilning aldida bexarət bərdi; pütün bir keqə wə pütün bir kündüz u yərdə yalingaq yatti. Buning bilən: — «Saulmu pəyƣəmbərlərdinmu?» dəydiƣan gəp pəyda boldi.

Yonatan Dawutni қooƣdimaқqi

20 1 Dawut Ramaһdiki Nayottin қeqip Yonatanning қexiƣa berip uningƣa: — Mən nemə қiliptimən? Nemə қəbiһlik қiliptimən? Atang aldida nemə gunaһ қiliptimən, u mening jenimni almaқqi boluwatidu? — dedi.
2 U uningƣa: — Yoқsu, bundaқ ix neri bolsun! Sən əlməysən. Qong ix bolsun, kiqik ix bolsun atam manga deməy қoymaydu. Nemixқa atam bu ixni məndin yoxuridikinə? Һərgiz undaқ bolmaydu, dedi.
3 Lekin Dawut yənə қəsəm қilip: — Atang sening nəziringdə iltipat tapқinimni jəzmən bilidu. Xunga u kənglidə: — Yonatan buni bilip қalmisun; bolmisa uningƣa azar bolidu, degəndu. Lekin Pərwərdigarning һayati bilən, jening wə һayating bilən aldingda қəsəm қilimənki, manga əlümning ariliқi bir қədəmla қaldi, dedi.
4 Yonatan Dawutқa: — Kənglüng nemini halisa xuni қilay, dedi.
5 Dawut Yonataniƣa mundaқ dedi: — Mana ətə «yengi ay» bolidu; mən adəttikidək padixaһ bilən һəmdastihan bolmisam bolmaydu. Lekin meni қoyup bərgin, mən üqinqi küni ahximiƣiqə dalada məkünüwalay.
6 Atang mening sorunda yoқluқimni kərüp sorisa, sən uningƣa: «Dawut məndin əz xəһiri Bəyt-Ləһəmgə tezraқ berip kelixkə jiddiy ruhsət soridi, qünki u yərdə pütkül ailisi üqün bir yilliқ қurbanliқ ətküzidikən», degin, dedi. 7 Əgər u: — Obdan boptu, desə, қulung tinq-aman bolidu: — Lekin u aqqiқlansa, uning manga yamanliқ қilixni niyət қiliƣanliқidin guman қilmiƣu. 8 Sən қulungƣa iltipat kərsətkin; qünki sən əzüng bilən Pərwərdigarning aldida қulungni əһdiləxtürgənsən. Lekin əgər məndə bir yamanliқ bolsa sən əzüngla meni eltürgin; meni elip berip atangƣa tapxuruxning nemə һajiti? — dedi.
9 Yonatan: — Undaқ hiyal səndin neri bolsun! Əgər atamning sanga yamanliқ қilidiƣan niyiti barliқini bilip қalsam, sanga dəyttim əməsmu? — dedi.
10 Dawut Yonataniƣa: — Əgər atang sanga қattiқ gəp bilən jawab bərsə, kim manga həwər beridu? — dedi.
11 Yonatan Dawutқa: — Kəlgin, dalaƣa qiқayli, dedi. Xuning bilən ikkisi dalaƣa qiқti. 12 Yonatan Dawutқa mundaқ dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar manga guwaһқi, mən ətə yaki əgünlükkə muxu waқitta atamning niyitini bilip, sanga iltipatliқ bolsa, mən adəm mangdurup sanga məlum қilmamdim?
13 Əgər atam sanga yamanliқ қilmaқqi bolsa, mən seni tinq-aman yoloƣa selix üqün sanga adəm əwətip həwər bərmisəm, Pərwərdigar manga sening bexingƣa qüxkəndinmu artuқ qüxürsun; əmdi Pərwərdigar atam bilən billə boloƣandək sening bilən billə bolsun.
14 Һayatla bolsam meni əlmisun dəp Pərwərdigarning meһribanliқini manga kərsətkəysən. 15 Mən əlüp kətkən təқdirdimu, əydikilirimdin һəm һeq waқit meһribanliқingni üzmigəysən; Pərwərdigar sən Dawutning һəmmə düxmənlirini yər yüzidin yoқatқandin keyinmu xundaқ қiloƣaysən».
16 Xuning bilən Yonatan Dawutning jəməti bilən əһdə қilixip: — Pərwərdigar Dawutning düxmənliridin һesab alsun, dedi. 17 Andin

19:24 **«Buning bilən: — «Saulmu pəyƣəmbərlərdinmu?» dəydiƣan gəp pəyda boldi»** — 10-bab, 12-ayət wə uningdiki izaһatni kərüng.

20:8 1Sam. 18:3

Yonatan yənə əzining Dawutqa bolоlan muhəbbiti bilən uningоla kəsəm kildurdi; qünki u uni əz jenidək səyətti.
18 Yonatan Dawutqa mundaq dedi: — Ətə yengi ay bolidu. Mana sening ornung box kalidu, kixilər sening yokluqingоla dikkət kilidu. 19 Üqinqi küni sən qüxüp aldinki ketim bu ixka yoluqkiningda əzüngni yoxuroлan jayоla berip «Ezəl» degən taxning yenida turup turoлin. 20 Nən taxning yenidiki bir jayоla huddi nixanni karalioлandək üq pay ya oki atay.
21 Andin oulamni mangdurup: — «Ya oklirini tepip kəlgin» — dəymən. Əgər mən oulamоla: — Ənə, oklar arka tərəptə turidu, ularni elip kəl, desəm, sən qikip yenimоla kəlgin; xundak boloanda, Pərwərdigarning hayati bilən kəsəm kilimənki, sən üqün tinq-amanlik bolidu, heq ix bolmaydu. 22 Lekin oulamоla: — Ənə, oklar aldingda turidu, desəm, sən kətkin, qünki undak bolsa, Pərwərdigar seni kətküzüwətkən bolidu. 23 Əmdiliktə mən bilən sən səzləxkən ix tooruluk, Pərwərdigar sən bilən mening otturimda guwahqidur.
24 Xuning bilən Dawut dalada mekünüwaldi. Yengi ay kəlgəndə, padixah taam yegili dastihanda olturdi. 25 Padixah bolsa burunkidəkla əz ornida tamning yenidiki tərdə olturdi. Yonatan ornidin turdi, Abnər Saulning yenida olturdi. Lekin Dawutning orni box kaldi.. 26 Əmma Saul u küni heqnemə demidi. Qünki u: — Dawutqa bir ix boldi, u napak bolup kaldi. U jəzmən napak bolup kaptu, dəp oylidi.. 27 Lekin Dawutning orni yengi ayning ətisimu, yəni ayning ikkinqi künimu box idi. Saul ooli Yonatandin: — Nemixka Yəssəning ooli yaki tünügün yaki bügün tamakka kəlməydu, dəp soridi.
28 Yonatan Sauloa jawab berip: — Dawut Bəyt-Ləhəmgə baroili məndin jiddiy ruhsət sorap: — 29 Mening beriximоla ruhsət kiloin, ailimizning xəhərdə bir kurbanlik ixi boloaq akam mening beriximni eytiptu; əgər sening nəziringdə iltipat tapkan bolsam kerindaxlirim bilən kərüxüp kelixkə ruhsət bərgin, dedi. Xunga u padixahning dastihinioa kəlmidi, dedi.
30 Saulning Yonatanoa kattik oəzipi kelip: — I buzuk, kaj hotunning ooli, nemixka Yəssəning oolini əzünggə tallap, əzüngni xərməndə kilip wə anangni nomuska koyoiningni bilməmdimən? 31 Əgər Yəssəning ooli yər yüzidə tirik bolsila, sən həm sening padixahliking mustəhkəm bolmaydu. Xunga əmdi adəm əwətip uni mening kəximоla elip kəlgin, qünki u ölümgə məhkumdur! — dedi.
32 Yonatan atisi Sauloa jawab berip: — U nemixka ölümgə məhkum kilinixi kerək? U nemə kiptu? — dedi.
33 Andin Saul Yonatanoa sanjix üqün uningоla nəyzini atti; buning bilən Yonatan atisining Dawutni əltürməkqi boloanlikini enik bilip yətti. 34 Yonatan bolsa kattik aqqiklap dastihandin kopup kətti wə yengi ayning ikkinqi küni heq taam yemidi. Qünki atisining Dawutni xundak hakarətlixi uningоla kattik azar boloanidi.
35 Ətisi Yonatan dalaoa qikip Dawut bilən kelixkən jayоla bardi. Uning bilən bir kiqik oulam billə bardi.
36 U oulamоla: — Sən yügür, mən atkan ya oklirini tepip kəlgin, dedi. Oulam yügürdi, u bir okni uning aldi təripigə atti. 37 Oulam Yonatan atkan ok qüxkən jayоla kəlgəndə Yonatan oulamni qakirip: — Ok sening aldi təripingdə turmamdu? — dedi. 38 Andin Yonatan oulamni yənə qakirip: — Bol, ittik bol, hayal bolmioin! — dedi. Yonatanning oulami ya okini yioip oojisioa elip kəldi. 39 Lekin oulamning boloan ixtin həwiri yok idi. Buni yalouz Yonatan bilən Dawutla bilətti.

20:25 «Padixah bolsa burunkidəkla əz ornida tamning yenidiki tərdə olturdi. Yonatan ornidin turdi, Abnər Saulning yenida olturdi» — Yonatanning «ornidin turuxi» bəlkim taoisi Abnərning hermiti üqün uningоla Saulning yenidiki orunni boxitix üqün.
–Baxka hil tərjimisi: «Yonatan uning *(Saulning)* udulida idi»
20:26 «Dawutqa bir ix boldi, u napak bolup kaldin» — «napak bolux»: Musa pəyoəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, birsi məsilən bir ələkkə təgkən bolsa bir məzgil «napak» bolatti — xundak bolsa uning heq kurbanlik *(məsilən, yengi aydiki kurbanliklar)*din yeyixigə bolmaytti.

40 Andin Yonatan oʏlamioʏa yaraoʏlirini berip uningoʏa: — Ularni xəḫərgə elip kətkin, dedi.
41 Oʏlam kətkəndin keyin Dawut taxning jənub təripidin qiḳip yərgə yiḳilip üq ḳetim təzim ḳildi. Ular bir-birini səyüxti, bir-birigə esilixip yioʏlaxti, bolupmu Dawut ḳattiḳ yioʏlidi.
42 Yonatan Dawutḳa: — Səpiring tinq-aman bolsun; qünki biz ikkimiz: — Pərwərdigar mening bilən sening otturungda wə mening nəslim bilən sening nəsling otturisida mənggügə guwaḫ bolsun, dəp Pərwərdigarning nami bilən ḳəsəm iqixkən, dedi. Dawut ornidin ḳopup mangdi, Yonatanmu xəḫərgə kirip kətti.

Dawut Nob xəḫirigə baridu

21 1 Dawut əmdi Nobḳa kelip Ahimələk kaḫinning ḳexioʏa bardi. 2 Lekin Ahimələk Dawutni kərgəndə titrəp ḳorḳup uningoʏa: — Nemixḳa birimu sən bilən kəlməy yaloʏuz kəlding? — dedi.
3 Dawut Ahimələk kaḫinoʏa: — Padixaḫ manga məlum bir ixni buyrup: — Mən sanga buyruoʏan ix yaki sanga tapiloʏan yolyoruḳ tooʏrisidin ḫeqkim birnemə bilmisun, degənidi. Өz oʏlamlirimni bolsa məlum bir jayoʏa berixḳa bekitip ḳoydum. 4 Əmdi ḳolungda nemə bar? Bəx nan, yaki nemə bolsa, xuni manga bərgin, dedi.
5 Kaḫin Dawutḳa jawab berip: — Ḳolumda adəttiki nan yoḳ, pəḳət muḳəddəs nan bar. Əgər oʏlamlar ayallaroʏa yeḳinlaxmioʏan bolsa yesə rawa bolidu, dedi.
6 Dawut kaḫinoʏa jawab berip: — Bərḫək, mən baxḳa waḳitlarda qikkinimoʏa ohxax, ayallar bizdin yiraḳ boloʏili üq kün boldi. Mən ḫərḳetim qikkanda, gərqə adəttiki səpər bolsimu, oʏlamlarning ḳaqiliri pak bolidioʏan yərdə, bügün ular wə ḳaqiliri tehimu pak bolmamdu, dedi.[...]

7 Xuning bilən kaḫin uningoʏa muḳəddəs nandin bərdi, qünki bu yərdə «təḳdim nan»din baxḳa ḫeqḳandaḳ nan yoḳ idi. Bu nan Pərwərdigarning ḫuzurioʏa yengi issiḳ nan ḳoyuloʏan küni almaxturuloʏan nanlar idi.[...] 8 (lekin u küni Saulning hizmətkarliridin məlum birsi u yərdə Pərwərdigarning ḫuzurida ḳalduruloʏanidi. Uning ismi Doəg bolup Saulning padiqilirining qongi idi).
9 Dawut Ahimələkkə: — Ḳolungda nəyzə yaki ḳiliq yoḳmu? Padixaḫ tapxuroʏan ix jiddiy boloʏaq yaki ḳiliq yaki baxḳa yaraoʏlirimni elip keləlmidim, dedi.
10 Kaḫin: — Sən Elaḫ jiloʏisida eltürgən Filistiy Goliatning ḳiliqi bu yərdə bar, u əfodning kəynidə, bir parqə rəhtkə oraḳlik ḫalda turidu. Halisang aloʏin, uningdin baxḳisi yoḳ, dedi. Dawut: — Bu təngdixi yoḳ ḳiliqtur, xuni manga bərgin, dedi.
11 Dawut u küni ḳopup Sauldin ḳeqip Gatning padixaḫi Aḳixning ḳexioʏa bardi.
12 Lekin Aḳixning hizmətkarliri uningoʏa: — Bu zeminning padixaḫi Dawut əməsmu? Uning tooʏrisida ḳiz-ayallar bir-birigə: —
Saul minglap eltürdi,
Wə Dawut on minglap eltürdi,
— dəp nahxa-oʏəzəl oḳuxup ussul oynioʏan əməsmu, dedi.[...]
13 Dawut bu sözlərni kəngligə püküp Gatning padixaḫi Aḳixtin bək ḳorḳti. 14 Xuning üqün ularning kəz aldida өzining yürüx-turuxlirini өzgərtip, ularning ḳolida turoʏan waḳtida өzini sarangdək kərsətti; u dərwazilarning ixiklirigə jijip, tükürükini saḳilioʏa aḳturatti.
15 Aḳix hizmətkarlirioʏa: — Mana bu adəmning saranglikini kərməmsilər? Uni nemixḳa mening aldimoʏa elip kəldinglar? 16 Məndə saranglar kəmqilmidi? Silər bu kixini aldimoʏa saranglik ḳiloʏili elip kəldinglarmu? Bu adəm mening өyümgə kirixi kerəkmu? — dedi.

21:6 «...gərqə adəttiki səpər bolsimu, oʏlamlarning ḳaqiliri pak bolidioʏan yərdə, bügün ular wə ḳaqiliri tehimu pak bolmamdu» — baxḳa nəqqə tərjimisi uqrixi mumkin.
21:7 «qünki bu yərdə «təḳdim nan»din baxḳa ḫeqḳandaḳ nan yoḳ idi» — «təḳdim nan»: — yaki «*(Hudaning)* ḫuzuri neni», yaki «tiziloʏan nan». «Mis.» 25- wə 35-babni kərüng.
21:7 Mat. 12:3; Mar. 2:25; Luḳa 6:3
21:12 1Sam. 18:7

Dawut Mizpaḫ wə Adullamoɣa baridu

22 [1] Dawut u yərdin ketip Adullamdiki oɣaroɣa ḳaqti. Uning ḳerindaxliri bilən atisining pütkül jəməti buni anglap uning ḳexioɣa bardi. [2] Ezilgən, ḳərzdar boloɣan wə dərdmənlərning ḫəmmisi yioɣilip uning yenioɣa kəldi wə u ularning sərdari boldi. Uningoɣa ḳoxuloɣan adəmlər bolsa tət yüzqə idi.

[3] Dawut u yərdin qiḳip Moabdiki Mizpaḫḳa berip Moabning padixaḫidin: — Hudaning meni nemə ḳilidioɣinini bilgüqə, ata-anamning bu yərgə kelip aranglarda turuxioɣa yol ḳoyoɣayla, dəp tələp ḳildi.. [4] Dawut atisi wə anisini Moabning padixaḫining ḳexioɣa elip kəldi. Dawut ḳoroɣanda turoɣan pütkül künlərdə ata-anisi uning bilən billə turdi.

[5] Əmma Gad pəyoɣəmbər Dawutḳa: — Ḳoroɣanda turmay, bu yərdin qiḳip, Yəḫuda zeminioɣa baroɣin, dedi. Xuning bilən Dawut u yərdin ayrilip, Ḫərət ormanliḳioɣa bardi.

Saul Nobdiki kaḫinlarni əltüridu

[6] Saul Dawutning nədə turuwatḳanliḳidin həwər tapti. Saul bu waḳitta Ramaḫdiki Gibeaḫda egiz bir jayda yuloɣun dərihining tüwidə olturatti. Uning ḳolida nəyzisi bar idi, barliḳ hizmətkarliri qərisidə turatti. [7] Saul qərisidə turoɣan hizmətkarlirioɣa: — I Binyaminliḳlar, ḳulaḳ selinglar! Yəssəning ooɣli ḫər biringlaroɣa etizlar bilən üzümzarlarni təḳsim ḳilip berəmdu? Ḫəmminglarni ming bexi wə yüz bexi ḳilamdu? [8] Silər ḫəmminglar manga ḳəst ḳildinglar, əz ooɣlumning Yəssəning ooɣli bilən əḫdə ḳilixḳinini ḫeqkim manga uḳturmidi. Ḫeq ḳaysinglar manga iq aoɣritmidinglar yaki əz ooɣlumning mening hizmətkarimni manga yoxurun ḫujum ḳilixḳa ḳutratḳinidin manga həwər bərmidinglar, dedi.

[9] Andin Saulning hizmətkarlirining iqigə kiriwaloɣan Doəg: — «Mən Yəssəning ooɣlining Nobḳa Ahitubning ooɣli Ahiməlәkning ḳexioɣa kəlginini kərdüm, [10] — Ahimələk uning üqün Pərwərdigardin yol soridi wə uningoɣa ozuḳ-tülük bilən Filistiy Goliatning ḳiliqini bərdi» — dedi.

[11] Padixaḫ adəm əwətip Ahitubning ooɣli kaḫin Ahiməlәkni, xundaḳla uning atisining pütkül jəmətini, yəni Nobdiki kaḫinlarnimu qaḳirtip kəldi. Ularning ḫəmmisi padixaḫning ḳexioɣa kəldi.

[12] Saul: — I Ahitubning ooɣli angliɣin, dedi. U: — I oɣojam, mana mən, dedi.

[13] Saul uningoɣa: — Nemixḳa silər, sən bilən Yəssəning ooɣli, manga ḳəst ḳilisilər? Sən uningoɣa nan wə ḳiliq berip, uning üqün Hudadin yol soridingoɣu? Mana əmdi u bügünkidək manga ḫujum ḳilmaḳqi bolup paylap yürməktə! — dedi.

[14] Ahimələk padixaḫḳa jawab berip: — Silining barliḳ hizmətkarlirining arisida Dawuttək sadiḳ kim bar? U padixaḫning küy'ooɣli, silining məḫpiy məslihətlirigə ixtirak ḳiloɣuqi wə ordiliri iqidə izzətlik əməsmidi? [15] Mən pəḳət uning üqün Hudadin yol soraxni bügünla baxlidimmu? Asiylik ḳilix məndin neri bolsun! Padixaḫ əz ḳulini wə atamning pütkül jəmətini əyibkə buyrumioɣayla, qünki ḳullirining bu ixtin ḳilqə ḫəwiri yoḳ, dedi..

[16] Lekin padixaḫ: — I Ahimələk, sən əlisən, sən wə atangning pütkül jəməti qoḳum əlisilər, dedi. [17] Padixaḫ əz qərisidiki qaparmənlirigə: — Mang, Pərwərdigarning kaḫinlirini əltürünglar! Qünki ular ḫəm Dawutḳa ḫəmdəm boldi ḫəm uning ḳaqḳinini bilip turup manga həwər bərmidi, dedi. Lekin padixaḫning ḳol astidikiliri Pərwərdigarning kaḫinlirini əltürüxkə ḳol kətürgili unimidi.

[18] Əmdi padixaḫ Doəgkə: — Sən berip kaḫinlarni əltürüwətkin, dedi. Edomluḳ Doəg berip kaḫinlarni əltürdi; bu küni u kanaptin toḳuloɣan əfod kiygən səksən bəx adəmni əltürdi.

[19] Andin u kaḫinlarning xəḫiri Nobda olturoɣuqilarni ḳirdi, yəni ər wə ayallar,

22:3 «Moabdiki Mizpaḫ» — yaki «Moabdiki Mizpəḫ».

22:15 «qünki ḳullirining bu ixtin ḳilqə ḫəwiri yoḳ» — ibraniy tilida «qünki ḳullirining bu ixtin azmu, jiḳmu ḫəwiri yoḳ».

balilar wə bowakʟar, kala, exək, ḳoylar — ḥəmmisini ḳiliqlidi. 20 Əmma Ahitubning ooŋli Ahiməlәkning Abiyatar degən bir ooŋli ḳutulup Dawutning ḳexioŋa ḳeqip kəldi. 21 Abiyatar Dawutḳa Saul Pərwərdigarning kaḥinlirini əltürdi, dəp həwər bərdi.

22 Dawut Abiyataroŋa: — U küni Doəgning u yərdə ikənlikini kərüp, uning jəzmən Sauloŋa həwər beridioŋinini bilgənidim. Mən atangning pütkül jəmətining əltürülüxigə zamin boldum, dedi. 23 Mən bilən billə turoŋin, ḥeq ḳorkmioŋin. Qünki mening jenimni almakʟqi boloŋanlar sening jeningnimu ḥəm almakʟqi. Mening ḳeximda bihətər turisən, dedi.

Dawut Keilaḥ xəḥirini ḳutkuzidu

23 1 Birsi Dawutḳa həwər berip: — Mana Filistiylər Keilaḥḳa ḥujum ḳilip hamanlarni bulap-talimakʟta, dedi.

2 Dawut Pərwərdigardin: — Mən berip bu Filistiylərgə zərbə berimənmu? — dəp soridi. Pərwərdigar Dawutḳa: — Berip Filistiylərgə zərbə berip Keilaḥni azad ḳiloŋin, dedi.

3 Lekin Dawutning adəmliri uningoŋa: — Mana biz Yəḥuda zeminida turupmu ḳorkuwatkan yərdə, Keilaḥḳa berip Filistiylərning ḳoxunlirioŋa ḥujum ḳilsak ḳandak bolar? — dedi.

4 Xunga Dawut yənə bir ḳetim Pərwərdigardin soriwidi, Pərwərdigar uningoŋa jawab berip: — Sən ornungdin turup Keilaḥḳa baroŋin; qünki Mən Filistiylərni ḳolungoŋa tapxurimən, dedi. 5 Buning bilən Dawut əz adəmliri bilən Keilaḥḳa berip Filistiylər bilən soḳuxup, mallirini olja ḳilip, ularni ḳattik ḳirdi. Dawut xundak ḳilip Keilaḥda turuwatkanlarni ḳutkuzdi.

Dawut Saulning qanggilidin yənə ḳutulidu

6 Əmdi Ahiməlәkning ooŋli Abiyatar Keilaḥḳa ḳeqip kelip Dawutning ḳexioŋa kəlgəndə, uning ḳolida əfod bar idi..

7 Birsi Sauloŋa, Dawut Keilaḥḳa kəptu, dəp həwər bərdi. Saul: — Əmdi Huda uni mening ḳolumoŋa taxlap tapxurdi. Qünki u dərwaziliri wə takakliri bar xəḥərgə kirgəqkə solinip ḳaldi, dedi. 8 Əmdi Saul Dawut bilən adəmlirini muḥasirigə elix üqün ḥəmmə həlkni Keilaḥḳa berip jəng ḳilixḳa qakirdi.

9 Dawut Saulning əzini ḳəstləydioŋanlikini bilip, Abiyatar kaḥinoŋa: — Əfodni elip kəlgin, dedi.. 10 Andin Dawut: — I Israilning Hudasi Pərwərdigar, mənki Sening ḳulung Saulning bu xəḥərni mening səwəbimdin harab ḳilix üqün Keilaḥḳa kelixkə ḳəstləwatkanlikini enik anglidi. 11 Keilaḥdikilər meni uning ḳolioŋa tutup berərmu? Saul əz bəndəng angliŋandək bu yərgə kelərmu? I Israilning Hudasi Pərwərdigar, Səndin ətünimənki, əz bəndənggə bildürgəysən, dedi. Pərwərdigar: — U bu yərgə kelidu, dedi.. 12 Dawut yənə: — Keilaḥtikilər meni wə adəmlirimni Saulning ḳolioŋa tutup berərmu, dedi. Pərwərdigar: — Ular silərni tutup beridu, dedi.

13 Əmdi Dawut adəmliri bilən (təhminən altə yüzqə) ornidin turup Keilaḥdin qikip, əzliri baralaydioŋan tərəpkə ḳarap kətti. Sauloŋa, Dawut Keilaḥtin ḳeqiptu dəp həwər berilgəndə u uni ḳooŋlaxḳa qikmidi.

14 Dawut bolsa qəldiki ḳoroŋan-ḳiyalarda ḥəmdə Zif qəlining taoŋlirida turdi. Saul uni ḥər küni izdəytti; lekin Huda uni uning ḳolioŋa tapxurmidi.

15 Əmdi Dawut Saulning əzini əltürgili qikidioŋanlikini bayḳap ḳaldi. Xu qaoŋda u Zif qəlidiki bir ormanlikʟta turatti.. 16 Saulning ooŋli Yonatan bolsa ormanlikḳa qikip Dawutning ḳexioŋa berip, uni Huda arkilik rioŋbətləndürüp uningoŋa: —. 17 Ḳorkmioŋin;

23:6 1Sam. 22:20

23:9 «Dawut Saulning əzini ḳəstləydioŋanlikini bilip, Abiyatar kaḥinoŋa: — Əfodni elip kəlgin, dedi» — kərüniduki, 10-12-ayəttiki soallarni Dawut əfod wasitisi bilən Pərwərdigardin soraydu.

23:11 «...kelərmy?.... kelidu» — ibraniy tilida «... qüxərmy?.... qüxidu» deyilidu.

23:15 «Zif qəlidiki bir ormanlikʟta..» — yaki «Zif qəlidiki horəx xəḥiridə...».

23:16 «Yonatan... *Dawutni* .... rioŋbətləndürdi» — ibraniy tilida: «Yonatan ... uning *(Dawutning)* ḳolini küqləndürdi» deyilidu.

qünki atam Saulning ḳoli seni tapalmaydu. Sən bəlki Israilning üstidə padixaḥ bolisən, mən bolsam sening wəziring bolimən, buni atam Saulmu bilidu, dedi.
18 Andin ular ikkiylən Pərwərdigarning aldida əḥdə ḳilixti; Dawut bolsa, ormanlıḳta turup ḳaldi, Yonatan əz əyigə yenip kətti.
19 Xuningdin keyin Ziftikilər Gibeaḥta turuwatḳan Saulning ḳexioɣa kelip: — Mana, Dawut Haḳilaḥning egizlikidiki Yəximonning jənubi təripigə jaylaxḳan ormanlıḳtiki ḳoroɣanlarda yoxurunuwaldi, bilməmdila? 20 Xunga, i padixaḥ, ḳaqan kəngülliri tartsa xu qaoɣda kəlsilə; bizning burqimiz uni padixaḥning ḳolioɣa tutup berixtur, dedi.
21 Saul: Manga iq aoɣritḳininglar üqün Pərwərdigar silərgə bəht ata ḳiloɣay. 22 Əmdi silərdin ətünimənki, berip zadi ḳaysi yərdə turidioɣinini jəzmləxtürünglar, uning iz-derikini enikḷap, wə kimning uni kərgənlikini bilip kelinglar; qünki kixilər eytixiqə u intayin ḥiyligər ikən, dedi.
23 Xunga berip, uning yoxurunoɣan barlik məhpiy jaylirini enik kərüp kelinglar, yenimoɣa yenip kelip manga əynini eytinglar. Andin mən silər bilən billə barimən; wə xundaḳ boliduki, əgər u zeminda bolsila, mən Yəhudiylarning mingliɣanlarning arisidin uni izdəp tapimən, dedi.
24 Ular ḳopup Sauldin ilgiri Zifḳa bardi; lekin Dawut əz adəmliri bilən Maon qəllükidiki Yəximonning jənub təripidiki Arabaḥ tüzlənglikidə turuwatatti. 25 Saul adəmliri bilən Dawutni izdəp bardi. Kixilər bu həwərni Dawutḳa eytti; xuning bilən u qüxüp, ḳiyaoɣa berip Maon qəlidə turdi. Saul buni anglap Dawutning kəynidin ḳooɣlap Maonning qəligə qikti. 26 Saul taoɣning bu təripidə mangdi, əmma Dawut adəmliri bilən taoɣning u təripidə mangdi. Dawut Sauldin ḳeqix üqün aldiriwatḳanidi; lekin Saul adəmliri bilən Dawut wə uning adəmlirini tutimiz dəp ularni ḳorxioɣili turdi. 27 Əmma bir həwərqi Saulning ḳexioɣa kelip uningoɣa: — Filistiylər zeminimizning jənub təripigə kirip bulangtalang ḳiliwatidu, tezdin ḳaytsila, dedi.
28 Xuning bilən Saul yenip Dawutni ḳooɣlaxtin tohtap Filistiylər bilən soḳuxḳili qikti. Xunga u yər Sela-Ḥammaḥlekot dəp ataldi.[a] 29 Dawut bolsa u yərdin qikip Ən-Gədining taoɣ-ḳoroɣanlikida turdi.

Dawut Saulni ayaydu

24 1 Saul Filistiylərni ḳooɣlap qikirip yanoɣanda uningoɣa: — Mana, Dawut Ən-Gədidiki qəldə turuwetiptu, degən həwər berildi. 2 Saul əmdi pütkül Israildin hillanoɣan üq ming adəmni elip Dawut bilən adəmlirini izdigili «Yawa tekilər» ḳoram taxlikioɣa qikti. 3 U yolning yenidiki ḳoy ḳotanlirioɣa kəlgəndə, xu yərdə bir oɣar bar idi. U tərət ḳilix üqün oɣaroɣa kirdi; Dawut bilən adəmliri oɣarning iqkirisidə olturatti.
4 Dawutning adəmliri uningoɣa: — Mana Pərwərdigarning sanga: — Əz düxminingni sening ḳolungoɣa berimən, nemə sanga layik kərünsə xuni ḳiloɣin, degən küni dəl muxu kün ikən, dedi. Dawut ḳopup Saulning tonining pexini tuydurmay kesiwaldi. 5 Lekin Saulning tonining pexini kəskini üqün Dawut kənglidə ḳattik əpsuslandi. 6 U əz adəmlirigə: — Pərwərdigar meni Pərwərdigar Əzi məsiḥ ḳiloɣan oɣjamoɣa bundaḳ ḳolumni uzartixtin saḳlisun, qünki u Pərwərdigarning məsiḥliginidur, dedi.
7 Xu səz bilən Dawut əz adəmlirini tosup Sauloɣa qeḳiloɣili ḳoymidi. Saul bolsa ḳopup oɣardin qikip əz yolioɣa kətti. 8 Andin Dawutmu turup oɣardin qikip Saulning kəynidin: — I oɣojam padixaḥ! — dəp qaḳirdi. Saul kəynigə ḳarawidi, Dawut egilip yüzini yərgə yaḳḳan ḥalda təzim ḳildi. 9 Dawut Sauloɣa mundaḳ dedi: — «Mana, Dawut seni ḳəstləxkə pursət izdəwatidu, dəydioɣan kixilərning səzigə nemixḳa ḳulaḳ salila? 10 Mana bügün əz kəzliri bilən kərdiliki, Pərwərdigar bügün oɣarda silini əz ḳolumoɣa bərgənidi. Bəzilər manga uni əltürüwətkin, dedi; lekin mən silini ayap: — Oɣojamoɣa ḳolumni uzartmaymən,

23:28 «Sela-ḥammaḥlekot» — mənisi bəlkim «ayrioɣuqi Ḳoram tax».

qünki u Pərwərdigarning məsihliginidur, dedim. 11 Qarisila, i ata, qolumdiki tonlirining pexigə. Silini eltürməy tonlirining pexini kəskənlikimdin xuni bilsiləki, kənglümdə siligə ya yamanlik ya asiylik yoq, siligə gunah qiloqinim yoq, lekin sili jenimni aloqili paylim aqtila.» 12 Pərwərdigar mən bilən silining otturimizda həküm qilsun, mening həsabimni silidin Pərwərdigar alsun; lekin mening qolum siligə kətürülməydu. 13 Konilar: — «Rəzillik rəzillərdin qikidu» dəp eytqanikən, lekin əz qolum siligə kətürülməydu. 14 Israilning padixahi kimni tutqili qikti? Kimni qooqlap yüridu? Bir əlük itni, halas! Yaloquz bir bürgini, halas! 15 Pərwərdigar soraqqi bolup mən bilən silining otturimizda həküm qikarsun! U həq-nahəqni ayrip, dəwayimni sorap meni silining qolliridin halas qilip, adalət yürgürgəy!» — dedi.

16 Dawut Sauloqa bu sözlərni eytqanda Saul: — Bu sening awazingmu, i ooqlum Dawut? — dedi. Andin Saul yuqiri awaz bilən yioqlap kətti. 17 U Dawutqa: — «Sən məndin adilsən, qünki sən manga yahxilik qayturdung, lekin mən sanga yamanlik qayturdum. 18 Sən bügün manga yahxilik qiloqanlikingni obdan kərsitip bərding; Pərwərdigar meni qolungoqa tapxuroqan bolsimu, sən meni eltürmiding. 19 Birsi əz düxminini tapsa, uni aman-esən kətkili qoyamdu? Pərwərdigar sening manga bügün qiloqan yahxiliking üqün sanga yahxilik yanduroqay. 20 Əmdi mana, xuni bildimki, sən jəzmən padixah bolisən, Israilning padixahliqi sening qolungda tiklinidu. 21 Lekin hazir Pərwərdigar bilən manga qəsəm qiloqinki, məndin keyin mening nəslimni yoqatmay, namimni atamning jəmətidin əqürmigəysən», dedi.

22 Xuning bilən Dawut Sauloqa qəsəm qildi. Saul əz əyigə yenip kətti; Dawut adəmliri bilən qoroqan-qiyaoqa qikip xu yərdə turdi.

Samuil əlidu

25 1 Samuil əldi. Pütkül Israil yioqilip uning üqün matəm tutti; ular uni uning Ramahdiki əyidə dəpnə qildi. Dawut bolsa qopup Paran qəligə bardi.

Dawut, Nabal, Abigail

2 Əmdi tirikqiliki Karməldə boloqan, Maonda olturuqluq bir adəm bar idi. Bu kixi bək bay bolup üq ming qoy, bir ming əqkisi bar idi. U əz qoylirini Karməldə qirqiwatatti. 3 U adəmning ismi Nabal bolup, ayalining ismi Abigail idi; ayali həm pəm-parasətlik həm əpt-turqi qiraylik, lekin eri qattiq qol wə rəzil idi; u Kaləbning əwladidin idi.

4 Dawut qəldə turup Nabalning əz qoylirini qirqiydioqanlikini anglap 5 on yax yigitni u yərgə mangdurup uloqa: — Silər Karməlgə qikip Nabalning qexioqa berip, məndin uningoqa salam eytinglar. 6 Uningoqa: — «Yaxioqaysən; sizgə tinq-amanlik boloqay, əyingizgə tinq-amanlik boloqay, həmmə barlikingizoqa tinq-amanlik boloqay! 7 Mən qirqioquqilarning sizdə ix baxlioqanlikini anglidim. Sizning padiqiliringiz biz tərəplərdə turoqanda uloqa həq zəhmə yətküzmiduq; biz Karməldə turoqan wakitta ularning həq nərsisi yitip kətmidi. 8 Əz yigitliringizdin sorisingiz ular sizgə dəp beridu. Xunga biz qutluq bir künidə kəlduq, xunga yigitlirimiz nəziringizdə iltipat tapsun; əz qolingizoqa nemə qiqsa xuni kəminiliringizgə wə ooqlingiz Dawutqa nemə qiqsa xuni bərgəysiz», dənglar, — dedi.

9 Dawutning yigitliri u yərgə berip bu gəplərning həmmisini Dawutning namida uningoqa eytip andin jim turup saqlidi.

10 Nabal Dawutning hizmətkarlirioqa jawab berip: — Dawut degən kim? Yəssəning ooqli degən kim? Bu künlərdə əz oqojilirini taxlap ketiwatqan hizmətkarlar tola. 11 Mən əzümning yemək-iqməklirimni wə yung qirquoquqilirimoqa soyoqan gəxni kəlgən

24:11 «kənglümdə siligə ya yamanlik ya asiylik yoq» — ibraniy tilida «qolumda siligə ya yamanlik ya asiylik yoq».

25:1 1Sam. 28:3

25:3 «U adəmning ismi Nabal bolup...» — «Nabal»ning mənisi «əhmək, qopal».

jayi naməlum bolоŋan kixilərgə berəmdim? — dedi.
12 Dawutning yigitliri kəlgən yolioŋa yenip kətti. Yenip kelip ular Dawutқa ḥəmmə gəpni dəp bərdi. 13 Dawut əz adəmlirigə: — Ḥər biringlar əz kiliqinglarni esinglar, dedi. Xuning bilən ḥərbiri əz kiliqini tasmisioŋa asti, Dawutmu əz kiliqini asti. Andin tət yüzqə adəm Dawut bilən qikti, wə ikki yüz kixi jabduқlar bilən қaldi. 14 Əmma Nabalning hizmətkarliridin biri uning ayali Abigailoŋa: — Dawut əlqilərni qəldin oŋojimizoŋa salam berixkə əwətkənikən; lekin u ularni tillap kayip kətti. 15 Bu adəmlər bolsa, bizgə kəp yahxilik kiloŋan. Biz dalada ularning yenida yürgən wақitlirimizda bizgə ḥeq yamanlik kəlmidi, bizning ḥeq nərsimizmu yitip kətmigənidi. 16 Biz ularoŋa yekin jayda қoy bаққan wақitta ular keqə-kündüz bizgə sepildək bolоŋanidi. 17 Əmdi bu ixtin həwərdar boldila, қandaқ kilix kerəklikini oylixip bаққayla. Bolmisa, oŋojimizoŋa wə pütkül əydikilirigə bir bala-қaza kəlməy қalmaydu. U xunqə kaj bir adəmki, ḥeqkim uningoŋa sez kilixқa petinalmaydu, dedi.
18 Abigail dərḥal ikki yüz nan, ikki tulum xarab, bəx pixuruloŋan қoy, bəx seaḥ қomaq, bir yüz kixmix poxkili, ikki yüz ənjür poxkili elip exəklərgə artip. 19 əz yigitlirigə: — Mening aldimda beringlar; mana, mən kəyninglardin baray, dedi. Lekin u əz eri Nabaloŋa bu ixni demidi. 20 U əz exikigə minip taoŋning etikidin qüxkəndə, mana Dawut adəmliri bilən uning udulioŋa qüxüp uning bilən uqraxti.
21 Dawut əslidə: — Mən bu kixining melini qəldə bikardin bikar қoоŋdap, uning barlikidin ḥeqnemini yittürgüzmigənidim; lekin u yahxilikning ornida manga yamanlik kildi. 22 Uning adəmliridin ətigiqə birər ərkəkni қaldurup қoysam, Huda mən Dawutni uningdinmu artuқ jazalioŋay, degənid i.. 23 Abigail Dawutni kərüp, aldirap exəktin qüxüp, Dawutning aldida yikilip yüzini yərgə yekip təzim kildi; 24 uning putlirioŋa esilip mundaқ dedi: — «I oŋojam, bu қəbiḥlik manga ḥesablansun; əmdi xuni ətünimənki, dedəklirining siligə səz kilixioŋa ijazət kilip, dediklirining səzigə қulaқ saloŋayla: — 25 ətünimənki, oŋojam bu rəzil adəm Nabaloŋa pisənt kilmioŋayla; qünki uning mijəzi huddi ismioŋa ohxaxtur; uning ismi «kaj», dərwəkə uningda kajlik tolimu eoŋirdur. Lekin mən dedəkliri bolsa oŋojam əwətkən yigitlərni kə rmidim.. 26 Əmdi i oŋojam, Pərwərdigarning ḥayati bilən wə sening jening bilən қəsəm iqimənki, Pərwərdigar silini əz қolliri bilən қan təküp intikam elixtin saklidi. Əmdi düxmənlirimu, sili oŋojamoŋa yamanlik kilmaқqi boloŋanlarmu Nabaloŋa ohxax bolsun. 27 Əmdi dedəkliri oŋojamoŋa elip kəlgən bu sowoŋat bolsa oŋojamoŋa əgəxkən yigitlərgə təқsim kilinsun.
28 Silidin ətünimənki, dedəklirining səwənlikini kəqürgəyla; qünki sili, i oŋojam Pərwərdigarning jənglirini kilip kəlgənliri üqün, barlik künliridə silidə yamanlik tepilmioŋini üqün Pərwərdigar jəzmən jəmətlirini məzmut kilidu. 29 Birsi қopup silini қooŋlap janlirini izdisə, sili oŋojamning jeni Pərwərdigar Hudalirining қexidiki tiriklər haltisi iqidə orilip saklinidu, lekin düxmənlirining janlirini bolsa, u saloŋuoŋa selip qərüp taxlaydu.
30 Əmdi Pərwərdigar sili oŋojam tooŋrisida eytқan barlik yahxi wədilirigə əməl kilip, silini Israiloŋa bax kiloŋanda xundaқ boliduki, 31 sili oŋojamning naḥəқ қan təkmigənlikliri yaki əz intikamlirini almioŋanlikliri üqün kəngüllirigə putlikaxang yaki dərd bol-

25:11 «yemək-iqmikim» — ibraniy tilida «nenim wə süyüm».
25:17 «U xunqə kaj bir adəmki...» — ibraniy tilida «U Belialning *(Xəytanning)* xundaқ bir ooŋliki...».
25:18 «bəx seaḥ қomaq» — «seaḥ» üqtin bir əfaḥ, yəni axlik-danlarning əlqəm birliki idi, təḥminən 9 litr.
25:22 «Uning adəmliridin ətigiqə birər ərkəkni қaldurup қoysam...» — muxu yərdə «birər ərkək» ibraniy tilida «tamoŋa қarap birər siygüqi» bilən ipadilinidu. **«Huda mən Dawutni uningdinmu artuқ jazalioŋay»** — yaki «Huda Dawutning düxmənlirigə uningdinmu artuқ kiloŋay» *(bəzi kona kəqürmilərdə xundaқ yezilidu)*.
25:25 «oŋojam bu rəzil adəm Nabal» — ibraniy tilida «oŋojam belialning *(Xəytanning)* bu ooŋli Nabal» deyilidu. **«uning ismi «kaj», dərwəkə uningda kajlik tolimu eoŋirdur»** — ibraniy tilida «Nabal» degənning mənisi «kaj».

maydu. Wə Pərwərdigar oŋojamoŋa nusrət bərginidə sili əz dedəklirini yad kiloŋayla».
32 Dawut Abigailoŋa: — Seni bügün mening bilən uqrixixka əwətkən Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədhiyə kayturuloŋay! 33 Əmdi əkil-parasitinggə barikalla, sangimu barikalla! Qünki sən bügün meni əz kolum bilən kan təküp intikam elixtin tostung.
34 Lekin meni sanga ziyan-zəhmət yətküzüxtin saklioŋan Israilning Hudasi Pərwərdigarning hayati bilən kəsəm kilimənki, sən mening aldimoŋa tezlinip kəlmigən bolsang, Nabalning adəmliridin heq ərkək ətigiqə tirik kalmas idi, dedi.
35 Andin Dawut uning əzigə kəltürgən nərsilirini kolidin tapxurup elip uningoŋa: — Tinq-aman əyünggə baroŋin, mana səzliringgə kulak selip, kənglüngni kobul kildim, dedi.
36 Abigail Nabalning kexioŋa kəldi; mana, u əyidə xahanə ziyapəttək bir ziyapət ətküzüwatatti. Nabal kənglidə huxal idi wə intayin məst bolup kətkənidi. Xunga Abigail ətisi tang atkuqə uningoŋa heq nemə demidi.
37 Lekin ətisi Nabal məstliktin yexilgəndə ayali uningoŋa boloŋan wəkələrni dəp beriwidi, uning yüriki əlgəndək bolup, əzi taxtək bolup kaldi. 38 Wə xundak boldiki, təhminən on kündin keyin Nabalni Pərwərdigar urdi wə u əldi.
39 Dawut Nabalning əlginini anglap: — Pərwərdigar mubarəktur. Qünki U mən Nabaldin tartkan hakarət üqün dəwayimni sorap Əz kulini yamanliktin saklidi; əksiqə Pərwərdigar Nabalning yamanlikini əz bexioŋa yandurdi, dedi. Andin Abigailni əz əmrimgə alay dəp, uningoŋa səz kiloŋili əlqi mangdurdi. 40 Dawutning hizmətkarliri Karməlgə Abigailning kexioŋa kelip uningoŋa: — Seni əmrimgə alay dəp Dawut sanga səz kiloŋili bizni əwətti, dedi.
41 Abigail bolsa kopup yüzini yərgə təgküdək təzim kilip: — Mana, dediking oŋojamning hizmətkarlirining putlirini yuyuxka kul bolsun, dedi.. 42 Andin Abigail xu haman əzigə həmrah boloŋan bəx qərisi bilən exəkkə minip Dawutning əlqilirining kəynidin berip, uning ayali boldi.
43 Dawut Yizrəəllik Ahinoamni həm hotunlukka aloŋanidi. Xuning bilən bu ikkisi uningoŋa hotun boldi.
44 Lekin Saul Dawutka hotun kilip bərgən kizi Mikalni Gallimdiki Laixning ooŋli Faltioŋa hotunlukka bərgənidi..

25:34 «Nabalning adəmliridin heq ərkək ətigiqə tirik kalmas idi» — muxu yərdə «ərkək» ibraniy tilida «tamoŋa karap siygüqi» bilən ipadilinidu.

25:41 «Mana, dediking oŋojamning hizmətkarlirining putlirini yuyuxka kul bolsun» — Israilda wə ottura xərktə xundak adət barki, əygə mehman kəlsə, sahibhan yaki hizmətkarliri ularning putlirini yuyidu.
25:44 2Sam. 3:15

Dawut Saulni yənə rəhim kilip ayaydu

26 1 Əmdi Zifliklar Gibeahka Saulning kexioŋa kelip: — Dawut Yəximonoŋa yekin Hakilah egizlikigə yoxurunuwaptu əməsmu? — dedi.
2 Saul kopup Israildin hillanoŋan üq ming adəmni elip, Zif qəlidə Dawutni izdigili u yərgə bardi. 3 Saul bolsa yol boyida, Yəximonoŋa yekin Hakilah egizlikidə qedir tikti. Dawut qəldə turuwatatti; u Saulning qəlgə əz kəynidin qikkinidin həwər tapkanda
4 Dawut paylakqilarni mangdurup Saulning rastla kəlgənlikini bildi. 5 Dawut kopup Saul qedir tikkən jayoŋa bardi; u Saul bilən koxun sərdari, Nərning ooŋli Abnər yatkan yərni kərdi. Saul bolsa koxun istihkami iqidə uhlap yatkanidi, adəmliri qedirlirini uning ətrapioŋa tikkənidi.
6 Dawut əmdi Hittiylardin boloŋan Ahimələk wə Yoabning inisi Zəruiyaning ooŋli Abixayoŋa: — Kim mən bilən ləxkərgahoŋa qüxüp, Saulning yenioŋa baridu? — dəp soridi. Abixay: — Mən sening bilən baray, dedi.
7 Xuning bilən Dawut wə Abixay keqidə koxun bar yərgə beriwidi, mana Saul koxun istihkami iqidə uhlap yatkanidi; uning nəyzisi təkiyisining yenida yərgə kadaklik turatti; Abnər bilən adəmliri uning ətrapida

yatatti. [8] Abixay Dawutkа: — Huda bügün düxminingni qolungoɣa tapxurdi. Səndin ətünimənki, manga nəyzə bilən birla sanjip uni yərgə qadap qoyuxqa ijazət bərgəysən! Ikki qetim sanjiximning lazimi yoqtur, dedi.
[9] Dawut Abixayoɣa: — Uni yoqatmioɣin. Kim Pərwərdigarning məsih qiloɣinioɣa qol uzitip gunahqa tartilmioɣan? — dedi.
[10] Dawut yənə: — Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm qilimənki, Pərwərdigar jəzmən uni uridu; ya uning əlidioɣan küni kelidu ya u jənggə qüxüp ḥalak bolidu. [11] Pərwərdigar meni Pərwərdigarning məsihliginigə qol uzitixidin saqlioɣay! Əmma uning bexidiki nəyzə bilən su idixini aloɣin, andin ketəyli, dedi. [12] Xuning bilən Dawut nəyzə bilən idixni Saulning bexining yenidin elip, ikkisi qikip kətti. Əmma ḥeqkim kərmidi, tuyupmu qalmidi ḥəm oyoɣinip kətmidi, bəlki ḥəmmisi uhlawərdi; qünki Pərwərdigar bir qattiq uyquni ularning üstigə qüxürgənidi.
[13] Dawut uduldiki tərəpkə ətüp yiraqraq bir dəngning təpisidə turdi; ularning arilixi yiraq idi. [14] Dawut qoxun bilən Nərning ooɣli Abnərgə towlap: — Jawab bərməmsən, i Abnər! — dedi. Abnər: — Padixaḥqa towlioɣuqi kim sən? — dedi.
[15] Dawut Abnərgə: — Sən batur əməsmu? Israilda sanga kim təng kələləydu? Nemixqa oɣojang padixaḥni qooɣdimiding? Qünki həlqtin bir kixi oɣojang padixaḥni ḥalak qiloɣili kiriptu. [16] Sening bundaq qiloɣining yahxi əməs! Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm qilimənki, Pərwərdigar məsih qiloɣan oɣojanglarni qooɣdimioɣanlixinglar üqün ölümgə layiq boldunglar. Əmdi padixaḥning nəyzisi wə bexining yenidiki su idixining qəyərdilikigə qarap bekinglar, dedi.
[17] Saul Dawutning awazini tonup: — Bu sening awazingmu, i ooɣlum Dawut! — dedi. Dawut: — I oɣojam padixaḥ, bu mening awazimdur, dedi. [18] U yənə: — Nemixqa oɣojam əz qulini mundaq qooɣlaydu? Mən nemə qiliptimən? Qolumda nemə yamanlik bar? [19] Əmdi oɣojam padixaḥ əz qulining səzigə qulaq saloɣay. Pərwərdigar silini manga qarxi qozoɣatqan bolsa bir ḥadiyə-qurbanlik uning kənglini razi qiloɣay; lekin insan baliliri bolsa, ular Pərwərdigarning aldida lənətkə qalsun, qünki ularning əmdi meni Pərwərdigarning mirasidin bəḥrimən boluxtin məḥrum qilip, meni baxqa ilaḥlaroɣa ibadət qil, degini bolidu.... [20] Əmdi mening qenim Pərwərdigarning ḥuzuridin yiraq yərgə tekülmisun; qünki taoɣlarda bir kəklikni owlioɣandək Israilning padixaḥi bir yaloɣuz bürgini izdigili qikiptu, dedi.....
[21] Saul: — Mən gunaḥ qildim; yenip kəlgin i ooɣlum Dawut; mening jenim bügün kəzliringdə əziz sanaloɣini üqün mən sanga bundin keyin ḥeq ziyan-zəhmət yətküzməymən; mana, əhməqlik qildim, bək eziptimən, dedi.
[22] Dawut jawab berip: — Mana padixaḥning nəyzisi, oɣulamlardin biri kelip uni yandurup alsun. [23] Pərwərdigar ḥər adəmning ḥəkkaniyliki bilən sadiqlikioɣa qarap yanduroɣay. Qünki bügün Pərwərdigar silini mening qolumoɣa tapxurdi, lekin mən Pərwərdigarning məsihliginigə qol uzitixni halimidim. [24] Mana, bügün silining janliri mening kəzlirimdə əziz boloɣandək mening jenim Pərwərdigarning kəzidə əziz boloɣay, u meni ḥəmmə awariqiliktin qutquzoɣay, dedi.
[25] Saul Dawutqa: — Əy ooɣlum Dawut, bərikətlənggəysən. Sən jəzmən uluq ixlarni qilisən, ixliring jəzmən rawajlik bolidu, dedi. Andin Dawut əz yolioɣa kətti, Saulmu əz jayioɣa yenip bardi.

26:19 «... Pərwərdigar silini manga qarxi qozoɣatqan bolsa bir ḥadiyə-qurbanlik uning kənglini razi qiloɣay...» — mənisi: *(1)* Dawut məlum yamanlik qiloɣan bolsa, Pərwərdigar uni qurbanlik arqilik kəqürüm qilidu; *(2)* Pərwərdigar Saulni jazalax üqün uni Dawutqa qarxi qikixqa qozoɣioɣan bolsa, xübḥisizki, u qurbanlik arqilik Saulni kəqürüm qilidu. **«qünki ularning əmdi meni Pərwərdigarning mirasidin bəḥrimən boluxtin məḥrum qilmaqqi...»** — muxu yərdə «Pərwərdigarning mirasi»: *(1)* Huda Israiloɣa wədə qiloɣan Qanaan zeminini; *(2)* Hudaning ibadət qedirdiki tüzümi arqilik boloɣan kəp imtiyazlardin, jümlidin kahin-lawiylar arqilik Hudaning təlim-kalamini anglaxtin bəḥrimən boluxni əz iqigə alidu. **«*ularning* meni baxqa ilaḥlaroɣa ibadət qil, degini bolidu»** — Dawut əzi Israilning zeminida turmioɣan boloɣaqka, Hudaning ibadət qedirioɣa baralmaydu.
26:20 1Sam. 24:15

Dawut Filistiylərgə qoxulidu

27 [1] Dawut kənglidə: — Ḥaman bir küni Saulning qolida ḥalak bolidiƣan ohxaymən. Xunga Filistiylərning zeminiƣa tezdin qeqip ketiximdin baxqa amal yoq. Xundaq qilsam Saul Israil zemini iqidə meni tepixtin ümidsizlinip, izdəxtin qol üzidu, wə mən uning qolidin qutulimən, dəp oylidi. [2] Xuning bilən Dawut qopup uningƣa əgəxkən altə yüz adəmni elip Gatning padixaḥi Maoqning ooƣli Akixning qexiƣa bardi. [3] Əmdi Dawut wə adəmliri, yəni ḥərbiri əz ailisidikilər bilən billə Gatta Akix bilən turdi. Dawut ikki ayali, yəni Yizrəəllik Aḥinoam wə Nabalning tul hotuni Karməllik Abigail bilən billə xu yərdə turdi.

[4] Saul: — Dawut Gatqa qeqiptu, degən həwərni angliƣanda, uni yənə izdəp yürmidi.

[5] Dawut Akixqa: — Əgər kəzlirining aldida iltipat tapqan bolsam, olturuxum üqün səḥradiki bir xəḥərdin bizgə bir jay bərgəyla; qulung qandaqmu xaḥanə xəḥərdə silining qaxlirida tursun, dedi.

[6] U küni Akix uningƣa Ziklag xəḥirini bərdi. Xuning üqün Ziklag bügünki küngiqə Yəḥuda padixaḥliriƣa təwə bolup kəlməktə. [7] Dawut Filistiylərning zeminida turoƣan waqit bir yil tət ay boldi.

[8] Dawut bolsa əz adəmliri bilən qiqip Gəxuriylaroƣa, Gəzriylərgə wə Amaləklərgə ḥujum qilip, ularni bulang-talang qilip turatti (qünki ular qədimdin tartip Xuriƣa kirix yolidin tartip Misir zeminiƣiqə boloƣan xu yurtta turatti). [9] Dawut ḥərqetim zemindikilərni kirip ər yaki ayal bolsun, birnimu tirik qaldurmaytti wə qoy, kala, exək, təgə wə kiyim-keqəklərni elip Akixning yeniƣa yenip kelətti.

[10] Akix: — Bügün qaysi jaylarni bulang-talang qildinglar, dəp soraytti; Dawut: — Yəḥuda zeminining jənub təripini, Yəraḥmiyəlliklərning jənub təripini wə Keniylərning jənub təripini bulang-talang qilduq, dəytti.

[11] Dawut ər yaki ayallarning birinimu Gatqa tirik elip kəlməytti; qünki u: — Ular bizning tooƣrimizdin, «Dawut undaq-mundaq qildi» dəp gəp qilixi mumkin, dəytti. Dawut Filistiylərning zeminida turoƣan waqtida u daim xundaq qilatti.

[12] Xunga Akix Dawutqa ixəndi: — «Əmdi u həlqi Israilni əzidin səskəndürüwətti; mening hizmitimdə mənggü qul bolidu», dəp oylidi.

Ən-Dordiki jadugər ayal

28 [1] U künlərdə Filistiylər Israiloƣa qarxi jəng qilix üqün əz qoxunlirini yioƣdi. Akix Dawutqa: — Bilixing kerəkki, adəmliringni elip mening bilən jəzmən jənggə qikixing lazim, dedi.

[2] Dawut Akixqa: — Undaqta sili qullirining nemə qilalaydioƣanliqini bilip qalila — dedi. Akix Dawutqa: — Mana, seni əzümgə mənggülük pasiban qilay, dedi.

[3] (Samuil əlgənidi wə pütkül Israil uning üqün matəm tutup uni əz xəḥiri boloƣan Ramaḥda dəpnə qiloƣanidi. Saul bolsa jinkəxlər bilən palqilarni zemindin qooƣlap qikardi)... [4] Filistiylər toplixip qikip Xunəmdə qedir tikti. Saulmu ḥəm pütkül Israilni yioƣip, Gilboaḥda qedir tikti. [5] Saul əmdi Filistiylərning qoxun bargaḥini kərgəndə qorqup, yüriki su bolup kətti.

[6] Saul Pərwərdigardin yol soridi; lekin Pərwərdigar ya qüx bilən ya «urim» bilən ya pəyoƣəmbərlər arqilik uningƣa jawab bərmidi..

[7] Xuning bilən Saul hizmətkarliriƣa: — Manga palqi jinkəx bir hotunni tepip beringlar, mən berip uningdin yol soray, dedi. Hizmətkarliri

---

28:3 «Saul bolsa jinkəxlər bilən palqilarni zemindin qooƣlap qikardi» — muxu yərdə «jinkəxlər» əlgənlərning roḥlirini qakiroƣuqilarni kərsitidu. Muxundaq ḥərikətlər Təwratta qattiq mən'i qilinoƣan; əməliyəttə, undaq qiloƣan kixilər daim degüdək jinlar təripidin aldinip ketidu.

28:3 1Sam. 25:1

28:6 «Pərwərdigar ya qüx bilən ya «urim» bilən ... uningƣa jawab bərmidi» — «urim» birhil tax. U kaḥin kiygən «əfod»ning yanquqida turidu. Bu taxlar arqilik Israil həlqi Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng.

uningoɣa: — Ən-Dorda jinkəx bir hotun bar ikən, dedi..» [8] Saul nikablinip, baxka kiyimlərni kiyip ikki adəmni ḥəmraḥ kilip bardi. Ular keqisi berip hotunning kexioɣa kəldi. U hotunoɣa: — Manga jin qakirip pal eqip, mən degən birsini keximoɣa kəltürgin, dedi.
[9] Hotun uningoɣa: — Mana, Saulning kiloɣanlirini, yəni zemindin jinkəxlərni wə palqilarni yokatkanlikini əzüng bilisən; nemixka meni əltürüxkə jenimoɣa tuzak koyisən, dedi.
[10] Saul uningoɣa Pərwərdigar bilən kəsəm kilip: — Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, bu ix üqün sanga jaza bolmaydu, dedi.
[11] Hotun: — Sanga kimni qikirimən? — dəp soridi. U: — Manga Samuilni qikaroɣin, dedi.
[12] Hotun Samuilni kərgəndə kattik awaz bilən qirkiridi, andin Sauloɣa: — Nemixka meni gollaysən? Sən əzüng Sauloɣu! — dedi.
[13] Padixaḥ uningoɣa: — Koркmioɣin! Nemini kərdüng? — dedi. U Sauloɣa: — Mən bir ilaḥning yərdin qikkinini kərdüm, dedi.
[14] U: — Uning kiyapiti kandak ikən? dedi. Hotun: — Keri bir boway qikiwatidu; u yepinqa kiygənikən, dedi. Saul: — U Samuil ikən, dəp bilip, yüzini yərgə yekip təzim kildi.
[15] Samuil Sauloɣa: — Nemixka meni awarə kilip qikarding? — dedi. Saul: — Mən tolimu pərixan boldum; qünki Filistiylər manga karxi jəng kiliwatidu, wə Huda məndin yiraklap, manga yaki pəyoɣəmbərlər arkilik yaki qüxlər arkilik ḥeq jawab bərməywatidu. Xunga mening nemə kilixim kerəklikini manga bildürgəysən dəp, seni qakirdim, dedi.
[16] Samuil: — Pərwərdigar səndin yiraklap, düxmining boloɣandin keyin nemixka məndin məsliḥət soraysən? — dedi.
[17] —Pərwərdigar Əzi üqün mən arkilik eytkinini kildi; Pərwərdigar padixaḥlikni kolungdin yirtip elip, koxnangoɣa, yəni Dawutka bərdi.» [18] Sən Pərwərdigarning səzigə kulak salmay, uning Amaləklərgə karatkan kattik oɣəzipini yürgüzmigining üqün Pərwərdigar bügün sanga xu ixni kildi. [19] Pərwərdigar əzüng bilən Israilnimu Filistiylərning kolioɣa tapxuridu; ətə sən wə ooɣulliring mening bilən billə bolisilər; wə Pərwərdigar Israilning koxuninimu Filistiylərning kolioɣa tapxuridu, dedi.
[20] Saul xuan yərgə düm yikildi, Samuilning səzliridin kattik korkup kətti; bir keqə-kündüz tamakmu yemigəqkə, maoɣdurimu kalmidi.
[21] Ayal əmdi Saulning kexioɣa berip uning tolimu pərixan boloɣinini kərüp, uningoɣa: — Mana, dedəkliri jenini alkinioɣa elip koyup tapilioɣanlirioɣa binaən kildim. [22] Əmdi silidin ətünimən, dediklirining səzigə kirgəyla; meni silining aldilirioɣa bir qixləm nan kəltürüxkə unioɣayla; xuning bilən sili yəp kuwwət tepip andin əz yollirioɣa ketələyla, dedi.
[23] Lekin u rət kilip: — Yeməymən, dəp unimidi. Uning hizmətkarliri ḥəm ayalmu yeyixni uningoɣa dəwət kilixti; u yərdin kopup kariwatta olturdi. [24] Ayalning əyidə bir bordak mozay bar idi. U dərḥal uni soydi; ḥəm hemir yuoɣurup petir nan pixürüp bərdi. [25] U uni Saul bilən hizmətkarlirining aldioɣa koydi. Ular yəp bolup, xu keqisi kətti.

Filistiy əmirlər Dawutni əz sepidin qikiriwetidu

29 [1] Filistiylər ḥəmmə koxunlirini yioɣip Afəktə jəm kildi; Israillar Yizrəəldiki bulakning yenida qedir tikti. [2] Filistiylərning sərdarliri yüz yaki mingdin əskərni baxlap, səp tizip kəldi; ularning kəynidin Dawut əz adəmlirini baxlap Akix bilən qikip səp tüzdi.
[3] Filistiylərning əmirliri: — Bu Ibraniylar bu yərdə nemə ix kilidu? — dedi. Akix

28:7 «Manga palqi jinkəx bir hotunni tepip beringlar» — «palqi jinkəx hotun» ibraniy tilida: «palqi jini bar hotun» yaki «palqi jinni qakiroɣuqi hotun» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu səzlər uningoɣa qaplaxakan jin heli küqlük ikən, degənni puritidu.

28:17 «Pərwərdigar əzi üqün mən arkilik eytkinini kildi; Pərwərdigar padixaḥlikni ... koxnangoɣa, yəni Dawutka bərdi» — okurmənlərning esidə barki, Samuil əslidə Sauloɣa: «Pərwərdigar bügün Israilning padixaḥlikini səndin yirtip elip səndin əwzəl boloɣan bir yekiningoɣa tapxurdi» dəp Hudaning jazasini ukturoɣanidi *(15:28)*.

Filistiylərning əmirlirigə: — Bu Israilning padixahi Saulning hizmətkari Dawut əməsmu? U bu yərdə birnəqqə kün, birnəqqə yillardin beri mən bilən turoɣan əməsmu? U manga kəlgən kündin tartip bu küngiqə uningdin ḥeq əyib bayḳimidim, dedi.
4 Əmma Filistiylərning əmirliri uningoɣa aqqiḳlandi. Filistiylərning əmirliri uningoɣa: — Uni ḳayturuwət! Bu kixi sən əzüng uningoɣa orunlaxturoɣan jayoɣa kətsun; biz bilən billə soḳuxḳa qüxmisun, bolmisa, u soḳuxta bizgə rəḳib bolup ḳelixi mumkin. Bu adəm əz oɣojisi bilən nemisi arḳiliḳ yarixidu? Bu adəmlərning baxlirini elix bilən bolmam du?.. 5 Bu ḳiz-ayallar burun uning tooɣrisida ussul oynap ḳoxaḳ ḳetip: — Saul minglap əltürdi, wə Dawut on minglap əltürdi, degən Dawut əməsmu? — dedi..
6 Aḳix Dawutni qaḳirip uningoɣa: — Pərwərdigarning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilip eytimənki, sən durus adəmsən, sening mening bilən ləxkərgaḥta hizmättə boluxung kəzlirimdə yahxi ixtur; qünki manga kəlgən künidin tartip bu küngiqə səndin ḥeq yamanliḳ bayḳimidim. Lekin sən əmirlərgə yaḳmapsən.. 7 Xunga tinq-aman yenip kətkin, bolmisa Filistiylərning əmirlirini narazi ḳilip ḳoyisən, dedi.
8 Dawut Aḳixḳa: — Mən nemə ḳildim? Silining ḳaxliroɣa kəlgən kündin tartip bu küngiqə ḳiloɣan ḳaysi yamanliḳim üqün meni oɣojam padixaḥning düxmənliri bilən soḳuxḳili baroɣuzmayla? — dedi.
9 Aḳix Dawutḳa jawab berip: — Kəzlirimdə Hudaning bir pərixtisidək manga yahxi ikənlikingni bilimən. Lekin Filistiylərning əmirliri seni biz bilən billə jənggə qiḳmisun dəwatidu, dedi.
10 Xunga ətə səḥərdə ḳopunglar, əzüng wə billə kəlgənlər, yəni mən hojangning hizmətkarliri; səḥərdə ḳopunglar, tang yoruxi bilənla qiḳip ketinglar, dedi.
11 Xunga Dawut əz adəmliri bilən səḥərdə turup Filistiylərning zeminioɣa mangdi. Filistiylər bolsa Yizrəəlgə qiḳti.

Dawut Amaləklərdin bala-qaḳilirini ḳutḳuzidu

30 1 Xundaḳ boldiki, Dawut wə adəmliri üqinqi küni Ziklagḳa yetip kəldi; mana, Amaləklər jənub tərəpkə wə Ziklagḳa ḥujum ḳilip, Ziklagni wəyran ḳilip ot ḳoyup kəydürgənidi. 2 Ular xəḥərdiki ḳiz-ayallarni, qong bolsun, kiqik bolsun, ularning ḥəmmisini əsirgə aldi. Ulardin ḥeqkimni əltürməy, ḥəmmisini elip, yolioɣa qiḳḳanidi.
3 Dawut əz adəmliri bilən xəḥərgə kəlgəndə, mana, xəḥər alliḳaqan kəyüp tügigənidi; ularning ayalliri wə ooɣul-ḳizliri əsirgə elinoɣanidi. 4 Əmdi Dawut wə uning bilən billə boloɣan həlḳ ḳattiḳ yioɣa-zar kətürüxti, taki maoɣduri ḳalmioɣuqə yioɣlaxti.
5 Dawutning ikki ayali, Yizrəəllik Aḥinoam bilən Karməllik Nabaldin tul ḳaloɣan Abi-gailmu əsirgə elinoɣanidi. 6 Dawut ḳattiḳ azab-landi; qünki barliḳ halayiḳ, ḥərbiri əz ooɣul-ḳizliri üqün ḳayoɣurup oɣəzəplinip uni qalma-kesək ḳilip eltürəyli, deyixiwatatti. Əmma Dawut əzini Hudasi Pərwərdigardin küq-ḳuwwətləndürdi.
7 Dawut Ahiməlәkning ooɣli kaḥin Abiyataroɣa: — Əfodni yenimoɣa elip kəlgin, dedi..
8 Dawut Pərwərdigardin: — Bu ḳoxunni ḳooɣlaymu? Ularoɣa yetixələrmənmu? — dəp soridi. U: — Ḳooɣla; sən jəzmən ularoɣa yetixiwalisən ḥəm ḥəmmisini ḳayturup kələləysən, dedi.
9 Dawut wə uning bilən billə boloɣan altə yüz adəm berip Besor wadisioɣa yetip kəlgəndə, ḳaynidə sərülüp ḳaloɣanlar xu yərdə ḳaldi.
10 Dawut əzi tət yüz adəm bilən dawamliḳ ḳooɣlap mangdi; ikki yüz adəm ḥalsirap kətkəqkə, Besor wadisidin ətəlməy ḳaynidə ḳaloɣanidi.

29:4 1Tar. 12:20
29:5 1Sam. 18:7
29:6 «sening mening bilən ləxkərgaḥta hizmättə boluxung...» — ibraniy tilida «sening mening bilən ləxkərgaḥoɣa kirip-qiḳixing».

30:7 «əfodni yenimoɣa elip kəlgin» — «əfod» tooɣruluḳ 2:18diki izaḥatni kərüng.

11 Ular dalada Misirlik bir adəmni uqratti. Ular uni Dawutning ķexioŋa elip kelip, uningoŋa nan berip yegüzdi, su iqküzdi; 12 uningoŋa bir parqə ənjür poxkili bilən ikki kixmix poxkilinimu bərdi. U bularni yəp, uningoŋa ķaytidin jan kirdi; qünki u üq keqə-kündüz nan yemigən, sumu iqmigənidi. 13 Dawut uningdin: — Sən kimgə təwə? Sən ķəyərliksən? — dəp soridi. U: — Mən Misirlik yigit bolup, bir Amaləkning ķulimən. Lekin mən üq kün ilgiri kesəl bolup ķaloŋaqķa, oŋojam meni taxliwətti. 14 Biz əsli Kərətiylərning yurtining jənub təripigə wə Yəhuda zeminioŋa wə Kaləbning zeminining jənub təripigə ḫujum ķilip bulang-talang ķilduķ; xundaķla Ziklagni kəydurüwətkəniduķ, dedi.

15 Dawut uningdin: — Bizni u düxmən ķoxuni tərəpkə baxlap baralamsən, dedi. U: — Hudaning nami bilən mən seni əltürməymən, seni oŋojangning ķolioŋimu tutup bərməymən dəp ķəsəm ķilsila, silini u ķoxunning ķexioŋa baxlap baray, dedi.

16 Uni u yərgə baxlap baroŋanda, mana ular pütkül yərgə yeyilip, yəp-iqip Filistiylərning zeminidin ḫəm Yəhuda zeminidin aloŋan qong oljiliridin hux bolup ussul oynixiwatatti.

17 Əmma Dawut xu küni gugumdin tartip ikkinqi küni kəqkiqə ularni urup ķirdi. Təgigə minip bədər ķaqķan tət yüz yigittin baxķa ḫeqbir adəm ķeqip ķutulmidi; 18 wə Dawut Amaləklər buliwaloŋan ḫəmmə nərsini yandurup aldi; əzining ikki ayalinimu ķutķuzuwaldi. 19 Amaləklər elip kətkən ooŋul-ķiz, mal-mülüklər wə baxķa ḫəmmə nərsini Dawut ulardin ķayturuwaldi. Ḫeqnemə, qong bolsun kiqik bolsun qüxüp ķalmioŋanidi.

20 Dawutning adəmlidi ķayturuwaloŋan mallirining aldioŋa olja aloŋan baxķa ķoy wə kala padilarni selip ḫəydəp ketiwatatti. Uning adəmliri ketiwetip: — Bular Dawutning oljisi, deyixti; Dawut ularning ḫəmmisini əzigə aldi.

21 Dawut ḫalsizlinip əzi bilən billə baralmioŋan Besor wadisining boyida ķaldurup kətkən ikki yüz adəmning ķexioŋa yetip kəldi; ular Dawut wə uning bilən kəlgən adəmlərning aldioŋa qiķti, Dawut həlķning ķexioŋa berip ularoŋa salam ķildi.

22 Lekin Dawut bilən baroŋanlarning arisidiki rəzil adəmlər wə ərziməslərning ḫəmmisi ķopup: — Bular biz bilən barmioŋandin keyin biz yandurup aloŋan oljidin ularoŋa ḫeq nemə bərməyli. Ular pəķət ḫərbiri əz hotun-balilirini elip kətsun, dedi.. 23 Əmma Dawut: — Yaķ, i buradərlirim; Pərwərdigar bizgə təķsim ķiloŋanni ularoŋimu təķsim ķilmisaķ bolmaydu. Qünki U bizni ķooŋdap bizningkigə tajawuz ķiloŋanlarni ķolimizoŋa tapxurdi. 24 Bu ixta kim silərgə maķul dəydu? Qünki soķuxķa qüxkənning ülüxi ķandaķ bolsa yük-taķlaroŋa ķarioŋuqilarningmu ülüxi xundaķ bolidu; ḫəmmə adəm təng bəlüxsun — dedi. 25 Xu kündin tartip bu Israil üqün ḫəküm-bəlgilimə ķilip bekitildi. Bügüngiqə ḫəm xundaķ. 26 Dawut Ziklagķa yetip kəlgəndə, oljidin dostliri boloŋan Yəhuda aķsaķallirioŋa əwətip: — Mana, Pərwərdigarning düxmənliridin aloŋan olja silərgə bir sowoŋat bolsun, dedi.

27 U oljidin ḫəm Bəyt-Əldikilərgə, jənubiy Ramottikilərgə, Yattirdikilərgə, 28 Aroərdikilərgə, Sifmottikilərgə, Əxtəmoadikilərgə, 29 Rakaldikilərgə, Yərahmiyəlliklərning xəḫərliridikilərgə wə Keniylərning xəḫərliridikilərgə, 30 Hormaḫtikilərgə, Ķoraxandikilərgə, Ataķtikilərgə, 31 Ḫebrondikilərgə wə Dawut wə adəmliri billə yürgən ḫəmmə yərdikilərgə sowoŋat əwətti.

30:20 «Dawutning adəmlidi ķayturuwaloŋan mallirining aldioŋa ... baxķa ķoy wə kala padilarni selip ḫəydəp ketiwatatti» — bəlkim Amaləklər ilgiri Dawut wə adəmliridin buliwaloŋan mal əməs, bəlki Amaləklərning əzlirining baxķa malliri boluxi mumkin.

30:22 «rəzil adəmlər wə ərziməslər...» — ibraniy tilida: «rəzil adəmlər wə Belialning *(Iblisning)* ooŋulliri...».

30:30 «Ķoraxandikilərgə...» — yaki «Boraxandikilərgə...».

Saul ⱪaza ⱪilidu, Israil məoⱡlup bolidu

1Tar. 10:1-12

31 [1] Əmdi Filistiylər Israil bilən jəng ⱪildi. Israilning adəmliri Filistiylərning aldidin ⱪeⱪip, Gilboa teoⱡida ⱪirip yiⱪitildi. [2] Filistiylər Saul wə uning ooⱡullirini tap besip ⱪooⱡlawatatti. Filistiylər bolsa Saulning ooⱡulliri Yonatan, Abinadab, Məlkixuani urup əltürdi. [3] Saulning ətrapini urux ⱪaplidi; oⱪyaⱪilar Sauloⱡa yetixti; u ya oⱪi bilən eoⱡir yarilanduruldi.

[4] Andin Saul yaraoⱡ kətürgüqisigə: — ⱪiliqingni suoⱡurup meni sanjip əltürüwətkin; bolmisa bu hətnisizlər kelip meni sanjip, meni horluⱪⱪa ⱪoyuxi mumkin, dedi. Lekin yaraoⱡ kətürgüqisi intayin ⱪorⱪup ketip, unimidi. Xuning bilən Saul ⱪiliqni elip üstigə əzini taxlidi. [5] Yaraoⱡ kətürgüqisi Saulning əlginini kərüp, umu ohxaxla əzini ⱪiliqning üstigə taxlap uning bilən təng əldi. [6] Xuning bilən Saul, üq ooⱡli, yaraoⱡ kətürgüqisi wə uning ⱨəmmə adəmliri xu kündə birakⱡla əldi.

[7] Əmdi wadining u təripidiki ⱨəmdə Iordan dəryasining bu yeⱪidiki Israillar əskərlirining ⱪaqⱪanliⱪini wə Saul bilən ooⱡullirining əlginini kərginidə, xəⱨərlərni taxlap ⱪaqti, Filistiylər kelip u jaylarda orunlaxti.[a]

[8] Əmdi xundaⱪ boldiki, ətisi Filistiylər əltürülgənlərning kiyim-keqəklirini salduruwaloⱡili kəlgəndə Gilboa teoⱡida Saul bilən ooⱡullirining əlük yatⱪanliⱪini kərdi. [9] Ular uning bexini kesip sawut-yaraoⱡlirini saldurup bularni Filistiylərning zeminining ⱨəmmə yərlirigə apirip buthanilirida wə həlⱪning arisida bu hux həwərni tarⱪatti.[b] [10] Ular uning sawut-yaraoⱡlirini Axtarot buthanisida ⱪoyup əlükini Bəyt-Xan xəⱨiridiki sepiloⱡa esip ⱪoydi.

[11] Əmdi Yabəx-Gileadta olturoⱡuqilar Filistiylərning Sauloⱡa nemə ⱪiloⱡinini angliоⱡanda [12] ularning iqidiki ⱨəmmə baturlar atlinip keqiqə mengip, Saul bilən ooⱡullirining əlüklirini Bəyt-Xandiki sepildin qüxürüp, ularni Yabəxkə elip berip u yərdə kəydürdi. [13] Andin ularning səngəklirini Yabəxtiki yuloⱡunning tüwigə dəpnə ⱪilip yəttə kün roza tutti.

31:7 «Iordan dəryasining bu yeⱪi...» — bəlkim Iordan dəryasining oⱡərbiy təripini kərsitidu.

31:9 «Ular ... sawut-yaraoⱡlirini saldurup bularni Filistiylərning zeminining ⱨəmmə yərlirigə apirip buthanilirida ...hux həwərni tarⱪatti» — yaki «Ular ... sawut-yaraoⱡlirini saldurup, elanqilarni Filistiylərning zeminining ⱨəmmə yərlirigə əwətip buthanilirida ...hux həwərni tarⱪatti».

31:9 1Tar. 10:9

Təwrat 10-ḳisim

«Samuil «2» »

Saul wə Yonatan üqün ḥəsrət qekix

1 [1] Saul əlgəndin keyin, Dawut Amaləklərni ḳiroŋin ḳilip yenip kəlgəndə, u Ziklagda ikki kün turdi. [2] Üqinqi küni xundaḳ boldiki, mana Saulning ləxkərgaḥidin kiyimi yirtiḳ wə bexioŋa topa-qang qaqḳan bir adəm kəldi. U Dawutning ḳexioŋa kəlgəndə, yərgə yiḳilip bax urdi.

[3] Dawut uningdin: Nədin kəlding? dəp soridi. U jawap berip: Israilning ləxkərgaḥidin ḳeqip kəldim — dedi.

[4] Dawut uningdin: Ix ḳandaḳ boldi? Manga dəp bərgin, dəp soridi. U: Həlḳ jəngdin ḳaqti, həlḳtin bək jiḳ kixi soḳuxta əldi. Saul bilən ooŋli Yonatanmu əldi, — dedi.

[5] Dawut həwər elip kəlgən yigittin: Saul bilən ooŋli Yonatanning əlginini ḳandaḳ bilding? — dəp soridi.

[6] Uningoŋa həwər bərgən yigit: Mən tasadipiy Gilboa teoŋioŋa qiḳḳanidim, mana Saul nəyzigə yəlinip turuptu; jəng ḫarwiliri wə atliḳlar uningoŋa ḫujum ḳilip uni ḳooŋlawatatti. [7] U kəynigə ḳarap meni kərüp qaḳirdi. Mən «Mana mən», dedim.

[8] U: Əzüng kim bolisən, dəp məndin soriwidi, mən Amaləklərdinmən, dedim.

[9] U yənə manga: Üstümdə turup meni əltürüwətkin; gərqə jenim məndə bolsimu, mən bək azaplinip ketiwatimən — dedi.

[10] Xunga mən uning üstidə turup, uni əltürdüm, qünki, u xu ḫalda yiḳilsila, tirik ḳalmaydioŋanliḳini biləttim. Andin bexidiki tajni wə bilikidiki biləzükni elip muxu yərgə oŋojamoŋa elip kəldim, — dedi.

[11] Xuan Dawut əz kiyimlirini yirtip, tilmatilma ḳiliwətti; uning bilən boloŋan barliḳ adəmlərmu ḫəm xundaḳ ḳildi. [12] Ular Saul bilən ooŋli Yonatan üqün, Pərwərdigarning həlḳi üqün, xundaḳla Israilning jəməti üqün matəm tutup aḫ-zar kətürüp kəqkiqə roza tutti; qünki ular ḳiliq astida yiḳilip ḳaza ḳiloŋanidi.

[13] Dawut uning əzigə həwər bərgən yigittin: Ḳəyərdin sən? — dəp soridi. U: Mən bir Amalək musapirning ooŋlimən — dedi.

[14] Dawut uningoŋa: Sən ḳandaḳmu Pərwərdigarning məsiḫ ḳiloŋinini ḫalak ḳilixḳa ḳolungni sozuxtin ḳorḳmiding? — dedi.

[15] Andin Dawut əz oŋulamliridin birini qaḳirip uningoŋa: Buyaḳḳa kəl, uningoŋa etilip berip, uni əltürgin — dəp buyrudi. Xuning bilən u uni uruwidi, Amalək əldi.

[16] Dawut uningoŋa: Ḳan ḳərzing bexingoŋa qüxsun! Qünki əz aoŋzing Pərwərdigarning məsiḫ ḳiloŋinini əltürgininggə guwaḫliḳ berip əyiblidi, — dedi.

[17] Xuning bilən Dawut Saul bilən ooŋli Yonatan üqün matəm tutup mundaḳ bir nəzmə oḳudi [18] (u «Oḳya» dəp ataloŋan bu nəzmini pütkül Yəḫuda həlḳigə əgitinglar, dəp buyrudi. Dərwəḳə u «Yaxar» degən kitabta pütülgənidi): —

1:1 1Sam. 30:17

1:9 «mən bək azaplinip ketiwatimən» — yaki «mening bexim ayliniwatidu».

1:10 «Xunga mən uning üstidə turup, uni əltürdüm, ... andin ... tajni wə ... biləzükni elip ... oŋojamoŋa elip kəldim» — «1Sam.» 30-babtiki təpsilatlaroŋa ḳarioŋanda, bu yigitning degənlirining ḫəmmisi yaloŋan, Dawuttin məlum in'am yaki mərtiwigə erixix məḳsitidə eytḳan bolsa kerək; lekin yaloŋanqiliḳi əzining ḫayatioŋa zamin bolidu.

1:11 2Sam. 3:31; 13:31

1:14 «Pərwərdigarning məsiḫ ḳiloŋini» — Huda bekitkən padisaḫ, demәkqi. «Təbirlər»ni kərüng.

1:18 «Dərwəḳə u «Yaxar» degən kitabta pütülgənidi» — muxu yərdə «u» «Oḳya» dəp ataloŋan nəzmining əzini yaki Dawutning bu nəzmini əgatkənlikini kərsitidu. «Oḳya» degən nəzmə bolsa bəlkim təwəndiki 19-27-ayəttiki mərsiyəni kərsitixi mumkin. **«Yaxar» degən kitab** — ḫazir yoḳilip kətkən ḳədimki bir kitab *(«Yə.» 10:12-13ni kərüng)*.

1:18 Yə. 10:13

19 — I Israil, sening güzəl əzizing yukiri
jayliringda kiroqin bolup yatidu!
Palwanlar xundak dəhxətlik yikildioqu!?
20 Gat xəhiridə bu həwərni bərmənglar,
Axkelonning koqilirida uni elan kilmanglar,
Filistiyining kizliri xadlanmisun,
Hətnisizlərning kizliri təntənə kilmisun!
21 I Gilboa taoqliri, üstünglaroqa nə xəbnəm
bolmisun, nə yamoqur qüxmisun,
Nə silərdə kətürmə hədiyələr üqün hosul
beridioqan etizlar yənə kərünmisun!
Qünki u yərdə palwanlarning kalkini buloqandi;
Saulning kalkini yaoq bilən sürülməydioqan
boldi.
22 Kirilidioqanlarning kenini təkməy,
Palwanlarning tenidiki yeoqini qapmay,
Yonatanning okyasi heqkaqan jəngdin
yanoqan əməs,
Saulning kiliqi heqkaqan kinioqa kaytkan
əməs.
23 Saul bilən Yonatan hayat waktida
səyümlük həm yekimlik idi,
Ular ölümidimu bir-biridin ayrilmidi;
Ular bürkütlərdin qakkan, xirlardin küqlük
idi.
24 I Israil kizliri, Saul üqün yioqlanglar,
U silərni bezəp kizoquq kiyimlərni kiydürüp,
Kiyimliringlarni altun zibu-zinnət bilən
zinnətligənidi.
25 Palwanlar kəskin jəngdə xundak dəhxətlik
yikildioqu!?
Yonatan yukiri jayliringda kiroqin bolup ya-
tidu!
26 Sən üqün həsrəttə kaldim, i inim Yonatan!
Manga xunqə səyümlük iding!
Manga boloqan muhəbbiting kaltis idi,
Hətta kiz-ayallarning muhəbbitidin artuk
idi.
27 Palwanlar xundak dəhxətlik yikildioqu!
Jəng koralliri xundak dəhxətlik wəyran
kilindioqu!»

Dawut məsih kilinip padixah bolidu

2 1 Andin keyin Dawut Pərwərdigardin
yol sorap: Yəhuda xəhərlirining birigə
qikaymu? dedi; Pərwərdigar uningoqa: —
Qikkin, dedi. Dawut, nəgə qikay? — dəp
soriwidi, U: Hebronoqa qikkin — dedi.
2 Xuning bilən Dawut ikki ayali bilən, yəni
Yizrəəllik Ahinoam wə əsli Karməllik
Nabalning ayali boloqan Abigail bilən u
yərgə qikti. 3 Dawut uning bilən birgə
boloqan adəmlərning hərbirini həm ularning
hərbiri əz əyidikilərni u yərgə elip qikti;
ular Hebronning xəhərlirida olturaklaxti.
4 Yəhudaning adəmlirimu u yərgə ke-
lip Dawutni Yəhuda jəmətigə padixah
boluxka məsih kildi. Dawutka Saulni dəpnə
kiloqanlar Yabəx-Gileadtikilər, dəp həwər
berildi; 5 Dawut Yabəx-Gileadtikilərgə
əlqilər əwətip ularoqa: — «Oqjanglar boloqan
Sauloqa xundak yahxilik kilip, uni dəpnə
kiloqininglar üqün Pərwərdigar silərgə bəht-
bərikət ata kiloqay. 6 Pərwərdigar silərgimu
mehribanlik wə əz wapalikini kərsətkəy;
silər bundak kiloqininglar üqün mənmu bu
yahxilikinglarni silərgə kayturimən. 7 Əmdi
hazir oqəyrətlik bolunglar; qünki oqjanglar
Saul əldi, Yəhuda jəməti meni məsih kilip,
əzlirigə padixah kildi» — dəp həwər yətküzdi.

Dawutning koxuni Saulning koxuni bilən soquxidu

8 Əmma Saulning koxunining sərdari
Nərning ooqli Abnər Saulning uoqli Ixboxətni

1:19 «sening güzəl əzizing» — ibraniy tilida «sening güziling». Bu Israilning pazilətlik kəhrimanliri boloqan Saul wə Yonatanni kərsitidu.

1:20 Mik. 1:10

1:21 «I Gilboa taoqliri, üstünglaroqa nə xəbnəm bolmisun, nə yamoqur qüxmisun,... hosul beridioqan etizlar yənə kərünmisun!» — Saul wə Yonatan Gilboa taoqliri üstidə yikilip əlgənidi. **«palwanlarning kalkini buloqandi»** — yaki «palwanlarning kalkini hakarət kilindi» yaki «palwanlarning kalkini lənətlik nərsidək taxlandi». **«Saulning kalkini yaoq bilən sürülməydioqan»** — kona zamanlarda jəngqilər kalkanning terisi *(kalkanning bir kismioqa terə ixlitətti)* kurup yerilip kətmisun dəp, kalkanlaroqa may sürətti. Muxu yərdə «sürüx» ibraniy tilida «məsih kilix» bilən ipadilinidu.

1:24 «U silərni bezəp kizoquq kiyimlərni kiydürüp...» — kizil yaki kizoquq rəht intayin kimmətlik idi.

1:26 «Manga boloqan muhəbbiting kaltis idi» — «kaltis» yaki «karamət» degən bu səz ibraniy tilida adəttə Hudaoqa has boloqan hususiyətlərni kərsitidu.

Maḫanaimoɣa elip berip, [9]uni Gileadḳa, Gəxuriylaroɣa, Yizrəəlgə, Əfraimoɣa, Binyaminoɣa wə xundaḳla pütkül Israiloɣa padixaḫ ḳildi.» [10] Saulning ooɣli Ixboxət padixaḫ boloɣanda ḳirik yaxḳa kirgənidi. U Israilning üstidə ikki yil səltənət ḳildi. Ḫalbuki, Yəḫuda jəməti Dawutḳa əgixətti. [11] Dawutning Ḫebronda Yəḫuda jəməti üstidə səltənət ḳiloɣan waḳti yəttə yil altə ay boldi.»

[12] Bir küni Nərning ooɣli Abnər Saulning ooɣli Ixboxətning adəmliri bilən Maḫanaimdin ḳikip Gibeonoɣa bardi.» [13] Xu qaoɣda Zəruiyaning ooɣli Yoab bilən Dawutning adəmliri ḳikip ular bilən Gibeondiki kəlning yenida uqraxti. Ulardin bir tərəp kəlning u yeḳida, yənə bir tərəp kəlning bu yeḳida olturdi. [14] Abnər Yoabḳa: Yigitlər ḳopup aldimizda elixip oynisun — dedi. Yoab: Ḳopsun — dedi.»

[15] Ular bekitilgən san boyiqə Binyamin bilən Saulning ooɣli Ixboxət tərəptin on ikki kixi wə Dawutning adəmliridin on ikki kixi ḳikip otturioɣa ətti. [16] Ular bir-birining bexini ḳamallap tutup ḫərbiri rəḳibining bikinioɣa ḳiliqi bilən sanjixti, ḫəmmisi yikilip əldi. Xuning bilən u yər «Ḳiliq bislirining etizi» dəp ataldi; u Gibeondidur.»

[17] U kündiki boloɣan soḳuxux intayin əxəddiy boldi; Abnər bilən Israilning adəmliri Dawutning adəmliri təripidin məoɣlup ḳilindi.

[18] Xu yərdə Zəruiyaning ooɣulliri Yoab, Abixay wə Asaḫəl degən üqəylən bar idi. Asaḫəl huddi daladiki jərəndək qakḳan idi. [19] Asaḫəl Abnərning kəyidin ḳooɣlap yügürdi; Abnərgə əgixip ongoɣa yaki soloɣa burulmay tap besip ḳooɣlidi. [20] Abnər kəynigə ḳarap: Sən Asaḫəlmusən? — dəp soridi. U: — Xundak, mən xu, dəp jawab bərdi.

[21] Abnər uningoɣa: Ya ongoɣa ya soloɣa burulup yigitlərning birigə ḫujum ḳilip uning yarioɣini əzünggə tartiwaloɣin, dedi. Lekin Asaḫəl uni ḳooɣlaxtin buruluxḳa unimidi.

[22] Abnər Asaḫəlgə yənə: Meni əmdi ḳooɣlimay burulup kətkin; mən seni nemə dəp urup yikitḳudəkmən? Undak ḳilsam akang Yoabning aldida ḳandakmu yüzümni kətürüləymən? — dedi.»

[23] Lekin Asaḫəl yənila ḳooɣlaxtin tohtimidi; xuning bilən Abnər nəyzisining tutḳuqini uning ḳorsikioɣa tikiwətti. Nəyzə dümbisini tixip qikti; u xu yərdə yikilip əldi. Xundak boldiki, Asaḫəl yikilip əlgən yərgə ḫazir kelidioɣan ḫərbir kixilər u yərdə tohtap ḳalidu.»

[24] Xuning bilən Yoab bilən Abixay Abnərni ḳooɣlaxti. Kün patḳanda ular Gibeonning qəligə mangidioɣan yolning boyioɣa, Giaḫ yezisining udulidiki Ammaḫ edirlikioɣa yetip kəldi; [25] Binyaminlar bolsa Abnərning kəynidə ḳoxundək səp bolup, bir dəng təpisigə qikip turdi. [26] Abnər Yoabni qakirip: Ḳiliq daim adəmlərni yəp turuxi kerəkmu? Bu ixlarning akiwiti pəḳət əq-adawəttin ibarət bolidioɣanlikini bilməmsən? Sən ḳaqanoɣiqə həlklərgə: «Ḳerindaxliringlarni ḳooɣlaxtin tohtanglar» dəp buyrumay turuwerisən?

[27] Yoab: Hudaning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, əgər sən muxu səzni ḳilmioɣan bolsang, kəpqilikning ḫeqbiri ḳerindaxlirini ḳooɣlaxtin ətigəngiqimu yanmaytti — dedi.

[28] Buning bilən Yoab kanay qaldi; ḫəmmə

2:9 «Gəxuriylaroɣa» — yaki «Axurlar *(Asuriyəliklər)*». **«... pütkül Israiloɣa padixaḫ ḳildi»** — muxu yərdə «pütkül Israil» asasən Israilning ximaliy wə xərḳiy tərəpliri, yəni on bir ḳəbilini kərsitidu. Dawut bolsa Yəḫuda ḳəbilisigə padixaḫ boldi.

2:11 2Sam. 5:5; 1Pad. 2:11

2:12 «Ixboxətning adəmliri» — ibraniy tilida «Ixboxətning hizmətkarliri» — muxu yərdə xübḫisizki, əskərlirini kərsitidu.

2:14 «Yigitlər ḳopup aldimizda elixip oynisun» — əməliyəttə bolsa bu «oyun» əməs, bəlki musabikə harakteridiki soḳuxux. Ikki tərəptin bəlgilənгən adəmlər otturioɣa qikidu, bir tərəp ḳarxi tərəpning adimini pütünləy yatḳuzuwətsə, xu tərəp oɣalibə ḳiloɣan bolup «oyun» ahirlixidu. Lekin bu ḳetim bir tərəp enik oɣalibə ḳilmioɣan boloɣaqḳa, «oyun» ahir berip ikki ḳoxunning qong soḳuxioɣa aylandi.

2:16 «Ḳiliq bislirining etizi» — yaki «qakmak taxliri etizi». Ibraniy tilida: «Ḫəlḳut-Ḫazzurim».

2:22 «mən seni nemə dəp urup yikitḳudəkmən» — muxu yərdə «urup yikitix» əltürüxni bildüridu.

2:23 «Asaḫəl ... əlgən yərgə ḫazir kelidioɣan ḫərbir kixilər u yərdə tohtap ḳalidu» — demək, Asaḫəlning ḫərmiti üqün tohtaydu. Baxḳa birhil tərjimisi: «Asaḫəl yikilip əlgən yərgə kəlgən ḫərbir kixilər u yərdə tohtap ḳaldi».

Yəhudalar xuan tohtidi wə ķayta Israilni ķoopimidi, ular bilən ķayta jəng ķilixmidi. 29 Abnər bilən adəmliri bolsa keqiqə mengip, Arabah tüzlənglikidin qikip, Iordan dəryasidin ətüp Bitron degən pütkül yurtni kezip ətüp, Mahanayimoƣa yetip kəldi.
30 Yoab Abnərni ķoopaxtin yenip barlik adəmlərni jəm ķildi. Asahəldin baxķa Dawutning oƣulamliridin on tokķuz adəm yok qikti; 31 Lekin Dawutning adəmliri Binyaminlardin wə Abnərning adəmliridin üq yüz atmix kixini urup ətürgənidi.
32 Ular Asahəlni elip Bəyt-Ləhəmdə əz atisining ķəbrisidə dəpnə ķildi; andin Yoab bilən adəmliri keqiqə mengip, tang atķanda Hebronoƣa yetip kəldi.

3 1 Halbuki, Saulning jəməti bilən Dawutning jəməti ottursidiki jəng uzun wakitķiqə dawamlaxti; Dawutning jəməti baroƣanseri küqəydi, lekin Saulning jəməti baroƣanseri ajizlaxmakta idi.
2 Hebronda Dawut bir ķanqə ooƣulluk boldi, uning tunjisi Amnon bolup, Yizrəəllik Ahinoamdin tuoƣuldi; 3 ikkinqisi Kileab bolup Karməllik Nabalning ayali boloƣan Abigaildin tuoƣuldi. Üqinqisi Abxalom idi. U Gəxorning padixahi Talmayning ķizi Maakahdin tuoƣuloƣanidi, 4 tətinqisi Adoniya bolup Haggittin tuoƣuloƣan idi. Bəxinqisi Xəfatiya bolup Abitaldin tuoƣuloƣan idi. 5 Altinqisi Yitriam bolup Dawutning ayali Əglahdin tuoƣuldi. Dawutning bu altə ooƣlining həmmisi Hebronda tuoƣuldi.
6 Saulning jəməti bilən Dawutning jəməti otturisidiki jəng dawamida, Abnər Saulning jəmətidə əz hoķuķini küqəytti. 7 Əmdi Saulning bir keniziki bar idi; u Ayahning ķizi bolup, ismi Rizpah idi. Bir küni Ixboxət Abnərgə: Nemixķa atamning keniziki bilən billə boldung? — dedi.
8 Abnər Ixboxətning bu səzlirigə intayin aqqikinip mundak dedi: — «Mən bügünki kündimu atang Saulning jəmətigə, uning uruk-tuoƣkanlirioƣa wə dostlirioƣa mehribanlik kərsitip, seni Dawutning ķolioƣa tapxurmioƣan tursam, meni Yəhudaoƣa təwə bir itining bexidək kərüp, bügün bu hotun üqün meni gunahķa buyrumakķimusən? 9 Mən Pərwərdigarning Dawutķa ķəsəm bilən wədə ķiloƣinidək ķilmisam Huda mənki Abnərni ķattik ursun wə uningdin artuk ursun!, 10 — yəni, padixahlikni Saulning jəmətidin yetkəp, Dawutning təhtini Dandin Bəər-Xebaoƣiqə pütkül Israil bilən Yəhudaning üstigə tiklimisəm!».
11 Ixboxət Abnərdin ķorkup, uningoƣa jawabən bir eoƣiz səz ķilixķimu jür'ət ķilalmidi.
12 Abnər bolsa əzi üqün əlqilərni Dawutning ķexioƣa mangdurup uningoƣa: Zemin kimningki? Mən bilən əhdə tüzgin, mening ķolum sening təripingdə bolup, pütkül Israilni sanga mayil ķilimən — dedi.
13 Dawut jawab berip: — Bolidu, mən sən bilən əhdə ķilay. Pəķət birla ixni tələp ķilay; mening ķeximoƣa kəlgəndə Saulning ķizi Mikalni elip kəlmisəng, yüzümni kərəlməysən, dedi.
14 Andin Dawut Ixboxətning ķexioƣa əlqilərni mangdurup: Mən bir yüz Filistiyning hətniliki bədili bilən aloƣan ayalim Mikalni manga ķayturup bərgin — dedi.
15 Ixboxət adəm əwətip Mikalni uning eridin,

3:2 1Tar. 3:1-9
3:7 2Sam. 21:8, 10, 11

3:8 «Saulning ... uruk-tuoƣkanlirioƣa...» — ibraniy tilida «Saulning... ķerindaxlirioƣa».
3:9 «Huda mənki Abnərni ķattik ursun wə uningdin artuk ursun!» — ibraniy tilida «Huda Abnərning bexioƣa mundak ix qüxürsun yaki tehimu eoƣir ix qüxürsun».
3:10 «Dandin Bəər-Xebaoƣiqə» — «Dan» Israilning əng ximaliy yurti, «Bəər-Xeba» Yəhudaning əng jənubidiki jay idi.
3:12 «Abnər bolsa əzi üqün əlqilərni Dawutning ķexioƣa mangdurup uningoƣa....» — muxu yərdə «əzi üqün» degənning ibraniy tilida üq hil qüxənqisi bar: — *(1)* «Abnərning əzi üqün» *(Ixboxət bilmigən ħalda)*; *(2)* «uning üqün» *(yəni Ixboxət üqün)*; *(3)* «nək məydanda». Biz birinqi tərjimigə mayilmiz.
3:14 «Mən bir yüz Filistiyning hətniliki bədili bilən aloƣan ayalim Mikalni manga ķayturup bərgin» — muxu ix tooƣruluk «1Sam.» 18:20-27ni kerüng.
3:14 1Sam. 18:25, 27

yəni Laixning ooŋli Paltiyəldin elip kəldi.. [16] Lekin uning eri Bahurimoŋiqə uning kəynidin yioŋlioŋan peti əgixip mangdi. Ahir berip Abnər uningoŋa: — Yenip kətkin, dewidi, u ķaytip kətti.
[17] Əmdi Abnər Israilning aķsaķallirioŋa: Silər burun Dawut üstimizgə padixaḥ bolsun, degən arzu-istəktə boldunglar. [18] Əmdi ḥazir ḥərikət ķilinglar; qünki Pərwərdigar Dawut tooŋrisida: — Ķul-bəndəm Dawutning ķoli bilən Israil həlķimni Filistiylərning ķolidin, xundaķla barliķ düxmənlirining ķolidin ķutķuzimən, — degənidi.
[19] Abnər yənə Binyaminlarning ķulikioŋimu muxu səzlərni eytti. Andin Israil bilən Binyaminning pütkül jəmətining arzu-istəklirini Dawutning ķulikioŋa eytixķa Ḥebronoŋa bardi. [20] xundaķ ķilip Abnər yigirmə adəmning ḥəmrahlikida Ḥebronoŋa Dawutning ķexioŋa kəlgəndə Dawut Abnər wə uning adəmlirigə bir ziyapət təyyarlidi.
[21] Abnər Dawutķa: Mən ķozoŋilip pütkül Israilni oŋojam padixaḥning aldioŋa jəm ķilay, ular sening bilən əḥdə ķilixsun, andin sən əz kənglüng halioŋanning barliķi üstidin səltənət ķilalaydioŋan bolisən, dedi. Xuning bilən Dawut Abnərni yoloŋa selip ķoydi, u aman-esən ķaytip kətti..

Abnər əltürülidu

[22] Mana, xu əsnada Dawutning adəmliri bilən Yoab bir yərgə ḥujum ķilip nuroŋun olja elip ķaytip kəldi. Lekin Abnər xu qaoŋda Ḥebronda Dawutning ķexida yoķ idi; qünki Dawutning uzitip ķoyuxi bilən aman-esən ķaytip kətkənidi. [23] Yoab wə uning bilən boloŋan pütkül ķoxun yetip kəlgəndə, həlķ uningoŋa: Nərning ooŋli Abnər padixaḥning ķexioŋa kəldi, padixaḥ uni yoloŋa selip ķoyuxi bilən u aman-esən ķaytip kətti — dedi.
[24] Andin Yoab padixaḥning ķexioŋa berip: Bu sening nemə ķiloŋining?! Mana, Abnər ķexingoŋa kəptu! Nemixķa uni yoloŋa selip ķoydung? U ḥazir ketiptu! [25] Sən Nərning ooŋli Abnərni bilisənoŋu! Uning kelixi jəzmən seni aldax üqün, sening ķiķip-kiridioŋan yolungni, xundaķla barliķ ix-paaliyitingni biliwelix üqündur, — dedi.
[26] Yoab Dawutning ķexidin ķiķixi bilən u həwərķilərni Abnərning kəynidin mangdurdi. Ular uni Siraḥ ķudukining yenidin yandurup elip kəldi; lekin Dawut bu ix-tin bihəwər idi. [27] Abnər Ḥebronoŋa yenip kəlgəndə Yoab uni xəḥər ķowukida uqritip, «Sanga dəydioŋan məhpiy səzüm bar idi» dəp uni bir qətkə əkilip u yərdə inisi Asaḥəlning ķan ķisasini elix üqün ķorsikioŋa piqaķ saldi, xuning bilən u əldi..
[28] Keyin, Dawut bu ixni anglap: Mən wə padixaḥlikim Pərwərdigarning aldida Nərning ooŋli Abnərning akķan ķeni üqün mənggü bigunaḥdurmiz; [29] uning ķenini akķuzux gunaḥi Yoabning bexioŋa wə atisining jəmətining bexioŋa ķaynam bolup qüxsun; Yoabning ailisidin akma yara kesili, yaki mahaw kesili, yaki ḥasioŋa tayanoŋuqi, ķiliqtin əlgüqi yaki ax-tülüksizlər əksümisun! — dedi..
[30] Xundaķ ķilip, Abnər Gibeondiki jəngdə ularning inisi Asaḥəlni əltürgini üqün, Yoab bilən inisi Abixay uni əltürdi.
[31] Dawut Yoabķa wə uningoŋa əgəxkən barliķ həlkkə: Kiyimliringlarni yirtinglar! Bəz kiyim kiyinglar! Abnərning meyiti aldida matəm tutunglar! dedi. Dawut padixaḥ Abnərning jinazisining kəynidin mangdi. [32] Ular Abnərni Ḥebronda dəpnə ķildi, padixaḥ Abnərning ķəbrisining yenida awazini kətürüp yioŋlidi; həlķning ḥəmmisimu yioŋlaxti. [33] Padixaḥ Abnər üqün mərsiyə oķup:
— «Abnərning əhməķtək əlgini tooŋrimu?
[34] Ķolliring baoŋlaķlik bolmisimu,
Putlurung ixkəllik bolmisimu,

3:15 «Laixning ooŋli Paltiyəl» — «1Sam.» 25:44də «Laixning ooŋli Falti» yaki «Laixning ooŋli Palti» dəp atilidu.
3:15 1Sam. 25:44
3:21 «Mən ķozoŋilip pütkül Israilni oŋojam padixaḥning aldioŋa jəm ķilay...» — yaki «Mən ḥazir ķiķip pütkül Israilni oŋojam padixaḥning aldioŋa jəm ķilay...» yaki «Mən ornumdin turup oŋojam padixaḥning aldioŋa jəm ķilay...».
3:27 2Sam. 2:23; 1Pad. 2:5
3:29 «ḥasioŋa tayanoŋuqi» — yaki «qaķ egirgüqi».

Lekin sən kixilərning rəzillərning qolida yiqiloɣinidək, yiqilip əlgənsən!» — dedi.
Xuning bilən həlqning ḥəmmisi uning üqün yənə yioɣlaxti. 35 Andin barlik həlq Dawutning yenioɣa kelip, uningoɣa kün patquqə tamak yeyixni ətündi. Əmma Dawut qəsəm iqip: Mən kün patmasta ya nan ya baxqa ḥərqandak nərsini tetisam, Huda meni ursun yaki uningdin artuk jazalisun, — dedi.
36 Barlik həlq buni bayqap, bu ixtin razi boldi; əməliyəttə padixaḥ qiloɣan ḥərbir ix barlik həlqni razi qilatti.
37 Xuning bilən barlik həlq, xundakla pütkül Israil xu küni Nərning ooɣli Abnərning əltürülixining padixaḥning kərsətmisi əməslikini bilip yətti. 38 Padixaḥ əz hizmətkarlirioɣa: Biləmsilər? Bügün Israilda bir sərdar, uluo bir zat yiqildi! 39 Gərqə mən məsiḥ qilinip padixaḥ tikləngən bolsammu, mən ajiz bir bəndimən. Bu adəmlər, yəni Zəruiyaning ooɣullirining wəḥxiyilikini mən kətürəlmigüdəkmən; Pərwərdigar rəzillik qiloɣuqining rəzillikini əz bexioɣa qaytursun! — dedi.

Ixboxət əltürülidu

4 1 Saulning ooɣli Abnərning Ḥebronda əlginini anglioɣanda qoli boxixip kətti, barlik Israil dəkkə-dükkigə qüxti.
2 Saulning ooɣlining qoxunining aldin yürər qismida ikki sərdari bolup, birining ismi Baanaḥ, yənə birining ismi Rəkab idi. Ular Binyamin qəbilisidin boloɣan Bəərotluk Rimmonning ooɣulliri idi (qünki Bəərot Binyamin qəbilisigə təwə ḥesablinatti; 3 lekin Bəərotluklar Gittaimoɣa qeqip berip u yərdə bu küngiqə musapirdək yaxawatidu).
4 Saulning ooɣli Yonatanning bir ooɣli bolup, puti akqsak idi. Saul bilən Yonatanning əlgənliki tooɣuluk həwər Yizrəəlgə yətkəndə, u bəx yaxqa kirgən idi. Inik anisi uni elip qaqti; lekin xundak boldiki, u aldirap yügürgəqkə, bala qüxup ketip, akqsak bolup qaloɣanidi. Uning ismi Məfiboxət idi.
5 Əmdi bir küni Bəərotlok Rimmonning ooɣulliri Rəkab bilən Baanaḥ qingki qüx waktida Ixboxətning əyigə bardi. Ixboxət qüxlük uyquda uhlawatqanidi. 6 Ular buoɣday alimiz degənni bahanə qilip, əyining iqkirigə kirip, Ixboxətning qorsikioɣa piqak sanjidi. Andin Rəkab wə Baanaḥ qeqip kətti 7 (ular Ixboxət ḥujrisida kariwatta yatqinida, əygə kirip, uni əltürgənidi). Ular uning kallisini kesip, andin kallisini elip keqiqə Arabaḥ tüzləngliqidin mengip ətti. 8 Ular Ixboxətning kallisini Ḥebronoɣa, Dawutning qexioɣa elip berip, padixaḥqa: Mana, bu janablirining jenini izdigən düxmənliri Saulning ooɣli Ixboxətning kallisi! Bügün Pərwərdigar oɣojam padixaḥni Saul bilən nəslidin intiqam elixqa muyəssər qildi — dedi.
9 Dawut Bəərotluk Rimmonning ooɣulliri Rəkab bilən inisi Baanaḥqa: Meni barlik qiyinqiliqlardin qutquzoɣan Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm qilimənki, 10 burun birsi Dawutqa hux həwər elip kəldim, dəp oylap, manga: — Mana, Saul əldi, dəp kəlgəndə, mən uni elip Ziklagta əltürüwəttim. Bərḥək, mana bu uning yətküzgən həwirining mukapati boloɣanidi! 11 Əmdi mən xundak qiloɣan yərdə, rəzil adəmlər əz əyidə orunda yatqan bir ḥəkqaniy kixini əltürgən bolsa, mən nemə qilay?! Uning akqan qan kərzini silərning qolunglardin elip, silərni yər yüzidin yoqatmamdim? — dedi.
12 Dawut oɣulamlirioɣa buyruk qiliwidi, ular bularni qətl qildi. Ularning qol-putlirini kesip, ularni Ḥebrondiki kəlning yenida esip qoydi; lekin ular Ixboxətning bexini elip Ḥebronda Abnərning qəbrisidə dəpnə qildi.

3:35 «Huda meni ursun yaki uningdin artuk jazalisun» — ibraniy tilida «Huda mening bexioɣa bundak yaki undak qilsun yaki uningdin tehimu artuk qilsun!».
3:38 «Padixaḥ əz hizmətkarlirioɣa: Biləmsilər?...» — ibraniy tilida «Padixaḥ əz hizmətkarlirioɣa: Bilməmsilər...?».
4:2 Yə. 9:17; 18:25
4:4 2Sam. 9:3-13
4:10 2Sam. 1:15
4:12 «*Rəkab bilən Baanaḥning* qol-putlirini kesip, ularni Ḥebrondiki kəlning yenida esip qoydi» — «ularni» bəlkim Rəkab bilən Baanaḥning qol-putlirinila əməs, bəlki jəsətlirini kərsitixi mumkin.
4:12 2Sam. 3:32

Dawut Israilоға padixah boluxқa məsih қilinidu

1Tar. 11:1-9; 14:1-17

5 [1] Andin keyin Israilning barliқ қabililiri Ḥebronoға Dawutning қexioға kelip: Қarisila, biz əzlirining ət-səngəkliridurmiz! [2] Burun Saul bizning üstimizdə səltənət қiloғandimu Israil həlқigə jənggə qiқip-kirixkə yolbaxqi boloған əzliri idila; Pərwərdigar siligə: Sən Mening həlқim Israilning padiqisi bolup, ularni baқisən, Israilning əmiri bolisən, degənidi — dedi..

[3] Xuning bilən Israilning ḥəmmə aқsaқalliri Ḥebronoға padixaḥning қexioға kəldi; Dawut padixah Ḥebronda, Pərwərdigarning aldida ular bilən əḥdə tüzüxti. Andin ular Dawutni Israilоға padixah boluxқa məsih қildi.

[4] Dawut padixah boloғanda ottuz yaxқa kirgən bolup, қirik yil səltənət қildi. [5] U Ḥebronda Yəḥudaning üstidə yəttə yil altə ay səltənət қilip, Yerusalemda pütkül Israil bilən Yəḥudaning üstidə ottuz üq yil səltənət қildi..

[6] Padixah əz adəmliri bilən Yerusalemoға qiқip, xu zeminda turoған Yəbusiylar bilən jəng қiloқili bardi. Ular Dawutқa: Sən bu yərgə kirəlməysən, bəlki ḥətta korlar bilən aқsaқlar seni qekindüridu! — dedi. Qünki ular: «Dawut bu yərgə қət'iy kirəlməydu», dəp oylaytti.. [7] Lekin Dawut Zion қoroғinini aldi (bu yər Dawutning xəḥiri dəp atilidu)..

[8] Dawut u küni: Kimki Yəbusiylarni uray desə sünggüq bilən qiқixi kerək, andin u Dawut қin-қinidin əq kəridioған bu kor, aқsaқlar bilən ḥesablixalaydu, dedi. Xuning bilən «Қorlar ya aқsaқlar əygə kirmisun» dəydioған maқal pəyda boldi..

[9] Xundaқ қilip Dawut қoroғanda turdi wə u yərni «Dawutning xəḥiri» dəp atidi. Dawut xəḥərning ətrapioға Millodin tartip iq tərəpқiqə imarət saldi.. [10] Dawut baroғanseri қudrət tapti; samawiy қoxunlarning Sərdari boloған Huda Pərwərdigar uning bilən billə idi.

[11] Turning padixaḥi Ḥiram Dawutning қexioға əlqilərni əwətti wə ular bilən қoxup, kedir yaoғaqliri, yaoғaqqilar wə taxqilarni əwətti; ular Dawut üqün bir orda yasap bərdi. [12] Dawut Pərwərdigarning əzini Israilоға padixah tikləp, əz həlқi Israil üqün əzining padixahlиқini gülləndürgənlikini bilip yətti.

[13] Dawut Ḥebrondin kəlgəndin keyin Yerusalemdin yənə ayallarni wə kenizəklərni aldi; xuning bilən Dawutқa yənə kəp oоғul-қizlar tuoғuldi..

[14] Yerusalemda uningdin tuoғuloғanlarning isimliri mana mundaқ idi: Xammua, Xobab, Natan, Sulayman, [15] Ibḥar, Elixua, Nəfəg, Yafiya, [16] Elixama, Eliada wə Elifələt.

Filistiyə bilən jəng қilix

[17] Filistiylər Dawutning Israilоға padixah boluxқa məsihləngininі anglioғanda, ular ḥəmmisi Dawutni tutқili qiқti, Dawut buni

---

5:2 «Israil həlқigə jənggə qiқip-kirixkə yolbaxqi boloған əzliri idila» — ibraniy tilida «Israilning qiқixida ḥəm kirixidə ularoға baxlioғuqi idila» degənlik bilən ipadilinidu; muxu ibarə Israilning barliқ paaliyətlirinimu kərsitixi mumkin.

5:2 2Sam. 7:7; Zəb. 78:70-72

5:5 2Sam. 2:11; 1Pad. 2:11; 1Tar. 3:4

5:6 «bəlki ḥətta korlar bilən aқsaқlar seni qekindüridu! — dedi. Qünki ular: «Dawut bu yərgə қət'iy kirəlməydu», dəp oylaytti» — bu ikki jümlining baxқa birhil tərjimisi: — «bəlki sən korlar bilən aқsaқlarni ḥəydiwətmisəng, bu yərgə kirəlməysən, — dedi, Dawutni ḥərgiz bu yərgə kirməydu, dəp oylatti».

5:7 «Zion қoroғinini» — «Zion» Yerusalemning iqidiki egizlik bolup, xu yərgə daim қoroған selinip turatti. Keyin ibadəthanimu Zionda қuruloған. Keyin «Zion» degən isim bəzidə pütkül Yerusalem xəḥirigimu wə bəzidə Israilning əzigimu wəkillik boloған.

5:8 «Kimki Yəbusiylarni uray desə, sünggüq bilən qiқixi kerək» — bu sirliқ səzning mənisi pəқət yeқinda arheologlar təkxürüp tapқan tarihiy izlardin eniқlandi. əslidə Yerusalem xəḥirining astida məhpiy bir su yoli bar idi; xəḥərdə bu su yolioға tutixidioған tik bir қuduқ bar idi. Dawutning adəmliri xu қuduқtin yamixip qiққan bolsa kerək. **«korlar ya aқsaқlar əygə kirmisun»** — bu səzning mənisi bəlkim *(1)* ḥeqқandaқ butpərəs adəmlərning *(məsilən, Yəbusiylarning)* padixaḥning ordisioға kirixigə ruḥsət yoқ; *(2)* Dawut Yəbusiylar tayanoған ḥərқandaқ butlar *(«kor wə aқsaқlar)*ni ḥərgiz əyigə kirixkə ruḥsət қilmaytti *(demək, butlar «kor», «aқsaқ»lardək ḥeqnemə қilalmaydu)*. Bu səz korlar wə aқsaқlarning əzlirini kərsətməydu, qünki keyin aқsaқ boloған Məfiboxət ḥərküni Dawut bilən ḥəmdastihan olturatti.

5:8 1Tar. 11:6

5:9 «Millodin tartip iq tərəpқiqə imarət saldi» — «Millo»: «pələmpəylik yər» degən mənidə boluxi mumkin.

5:13 1Tar. 3:9; 14:3-7

anglapla, ḳoroŋanoŋa qüxti.
18 Filistiylər kelip «Rəfayim jiloŋisi»da yeyilip turdi;. 19 Dawut Pərwərdigardin yol sorap: Filistiylərgə ḳarxi atlinaymu? Ularni ḳolumoŋa tapxurarsənmu? — dedi. Pərwərdigar Dawutḳa: Qikḳin! Qünki, Mən Filistiylərni jəzmən ḳolungoŋa tapxurimən — dedi.
20 U waḳitta Dawut Baal-Pərazimoŋa bardi. U yərdə Dawut ularni tarmar ḳildi. U: — «Pərwərdigar mening aldimda düxmənlirim üstigə huddi kəlkün yarni elip kətkəndək bəsüp kirdi» — dedi. Xuning bilən u yərni «Baal-Pərazim» dəp atidi.. 21 Filistiylər u yərdə əz məbudlirini taxlap kətti; Dawut bilən adəmliri ularni elip kətti.
22 Əmdi Filistiylər yənə qiḳip «Rəfayim jiloŋisi»da yeyilip turdi.
23 Dawut Pərwərdigardin yol soridi. Pərwərdigar: Sən u yərgə qiḳmay, bəlki ularning kəynidin aylinip ətüp üjmə dərəhlirining ududlidin ḥujum ḳiloŋin — dedi,. 24 Xundaḳ boliduki, sən üjmə dərəhlikining üstidin ayaoŋ tiwixini anglixing bilənla dərḥal atlan; qünki xu tapta Pərwərdigar Filistiylərning ḳoxunioŋa ḥujumoŋa qikḳan bolidu, — dedi.
25 Dawut Pərwərdigarning uningoŋa əmr ḳiloŋinidək ḳilip, Filistiylərni Gibeondin Gəzərgiqə ḳooŋlap ḳirdi..

Dawut əḥdə sanduḳini Yerusalemoŋa əkilidu

1Tar. 13:1-14; 15:25-29;16:1-3

6 1 Dawut Israilning arisidin barliḳ sərhil adəmlərni yioŋiwidi, bular ottuz ming qikti. 2 Andin Dawut wə uningoŋa əgəxkənlərning ḥəmmisi Hudaning əḥdə sanduḳini yətkəp kelix üqün Yəḥudadiki Baalaḥḳa qikti; sanduḳ muḳəddəs nam bilən, yəni kerublarning otturisida olturoŋuqi samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning nami bilən ataloŋanidi.. 3 Ular Hudaning əḥdə sanduḳini dəngdə olturuxluḳ Abinadabning əyidə yengi bir ḥarwioŋa selip, uni xu yərdin elip qikti. Abinadabning ooŋulliri Uzzaḥ bilən Aḥiyo u yengi ḥarwini ḥəydidi.. 4 Ular ḥarwini Hudaning əḥdə sanduḳi bilən dəngdə olturuxluḳ Abinadabning əyidin elip qikti; Aḥiyo əḥdə sanduḳining aldida mangdi. 5 Dawut bilən pütkül Israil jəmətidikilər Pərwərdigarning aldida təntənə ḳilip küy oḳup qiltar, təmbur, dap, daḳa-dumbaḳ wə janglar qelip ussul oynidi.. 6 Lekin ular Nakonning haminioŋa kəlgəndə, kalilar aldioŋa müdürəp kətkənliki üqün, Uzzaḥ ḳolini sozup Hudaning əḥdə sanduḳini tutuwaldi. 7 Pərwərdigarning oŋəzipi Uzzaḥḳa ḳozoŋaldi; u hata ḳiloŋini üqün, uni Huda xu yərdə urdi. Xuning bilən Uzzaḥ Hudaning əḥdə sanduḳining yenioŋa yiḳilip əldi.
8 Lekin Dawut bolsa Pərwərdigarning Uzzaḥning tenini bəskənlikigə aqqiḳlandi wə u yərni «Pərəz-Uzzaḥ» dəp atidi; u yər bügünki küngiqə xundaḳ atilidu.. 9 U küni Dawut Pərwərdigardin ḳorḳup: Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini əzümningkigə ḳaysi yol bilən əkelərmən? — dedi.
10 Xuning üqün Dawut Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini «Dawut xəḥiri»gə, əziningkigə yətkəxni halimidi; Dawut uni elip berip, Gatliḳ Obəd-Edomning əyidə ḳaldurdi.
11 Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi Gatliḳ Obəd-Edomning əyidə üq ay turdi; Pərwərdigar Obəd-Edom wə uning pütkül əyidikilərni bərikətlidi.

5:18 «Rəfayim jiloŋisi» — Yerusalemoŋa yeḳin, Ḥinnom jiloŋisining jənubiy təripidə.
5:20 «Baal-pərazim» — «bəsüp qikḳuqilarning Rəbbi» degən mənidə.
5:20 Yəx. 28:21
5:23 «üjmə dərəhliri» — bu bizning ḳiyasimiz. Ibraniy tilida «yioŋiloŋuqi dərəhlər». Zadi ḳaysi dərəh ikənliki bizgə naməlum. Baxḳa bir ḳiyas «hinə dərəhliri».
5:25 «Gibeondin» — yaki «Gebadin».
6:2 «Yəḥudadiki Baalaḥ» — *(yaki «Baalaḥ-Yəḥudaoŋa»)* — baxḳa ismi «Kiriat-Yearim» *(«1Sam.» 7:2, «1Tar.» 13:6ni kərüng)*.
6:3 1Sam. 6:7, 8; 7:1, 2
6:5 «təntənə ḳilip küy oḳup... » — yaki «ḥərhil arqa yaoŋaqliridin yasaloŋan sazlarni qelip...». **«daḳa-dumbaḳ»** — yaki «xaḳildaḳ*(lar)*».
6:8 «Pərəz-Uzzaḥ» — «Uzzaḥḳa bəsüp kirix» degən mənidə.

12 Dawut padixahḳa: — «Pərwərdigar Өz
əhdə sanduḳi wəjidin Obəd-Edom wə uning
barini bərikətlidi» dəp eytildi. Xunga Dawut
Hudaning əhdə sanduḳini Obəd-Edomning
өyidin elip qiḳip, huxluḳ bilən Dawutning
xəḥirigə elip kəldi.
13 Pərwərdigarning sanduḳini kətürgənlər
altə ḳədəm mengip, xundaḳ boldiki, u bir
buḳa bilən bir bordaḳ mozayni ḳurbanliḳ
ḳildi. 14 Dawut bolsa kanap əfodni kiyip
Pərwərdigarning aldida küqining bariqə us-
sul oynaytti; 15 Dawut bilən Israilning püt-
kül jəməti təntənə ḳilip warḳirixip, kanay
qelixip Pərwərdigarning əhdə sanduḳini elip
qiḳiwatatti.
16 Pərwərdigarning əhdə sanduḳi Dawutning
xəḥirigə elip kirilginidə, Saulning ḳizi
Miḳal derizidin ḳarap, Dawut padixaḥning
səkrəp Pərwərdigarning aldida ussul
oynawatḳanliḳini kərüp, uni өz kənglidə
mənsitmidi.
17 Ular Pərwərdigarning əhdə sanduḳini
elip kirip, Dawut uning üqün tiktürgən
qedirning ottursida ḳoydi. Andin Dawut
Pərwərdigarning aldida kөydürmə ḳurbanliḳ
bilən inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sundi.
18 Dawut kөydürmə ḳurbanliḳ bilən inaḳliḳ
ḳurbanliḳlirini kəltürüp bolup, halayiḳḳa
samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigarning namida bəht-bərikət ti-
lidi. 19 U pütkül Israil jamaitigə, ər bilən
ayallarning hərbirigə birdin ḳoturmaq, bir-
din horma poxkili wə birdin üzüm poxkilini
təḳsim ḳilip bərdi. Andin həlḳning hərbiri өz
өyigə yenip kətti.
20 Dawut өz ailisidikilərni mubarəkləx üqün
yenip kəlgəndə, Saulning ḳizi Miḳal uning
aldioɣa qiḳip: Bügün Israilning padixaḥi
өzini xunqə xərəplik kərsəttimu, ḳandaḳ? U
huddi pəs bir adəmning nomussizlaqə өzini
yalingaqlioɣinioɣa ohxax, hizmətkarlirining
dedəklirining kөz aldida өzini yalingaqlidi!
21 Dawut Miḳaloɣa: Undaḳ xadlanoɣinim
Pərwərdigar aldida idi. U atang wə uning
pütkül jəmətini ərüp, meni Pərwərdigarning
həlḳi boloɣan Israil üstigə baxlamqi ḳilip ti-
klidi. Xunga mən Pərwərdigarning aldida
ussul oynaymən! 22 Əməliyəttə mən өzümni
tehimu ərziməs ḳilip, өz nəzirimdə өzüm
təwən boluxḳa razimən. Lekin sən eytḳan
u dedəklərning nəziridə bolsa, ḥərmətkə
sazawər bolimən — dedi.
23 Saulning ḳizi Miḳal bolsa, əlidioɣan
künigiqə bala tuoɣmidi.

Pərwərdigarning Dawutḳa ḳiloɣan uluoɣ wədiliri

1Tar. 17:1-5, 6-27

7 1 Padixaḥ өz ordisida turatti, Pərwərdigar
uningoɣa ətrapidiki barliḳ düxmənliridin
aram bərgəndin keyin, 2 padixaḥ Natan
pəyoɣəmbərgə: Mana ḳara, mən kedir
yaoɣiqidin yasaloɣan өydə olturimən, lekin
Hudaning əhdə sanduḳi bir qidirning iqidə
turuwatidu — dedi.
3 Natan padixaḥḳa jawap berip: Kənglüngdə
nemə oylioɣining bolsa, xuni ḳiloɣin; qünki
Pərwərdigar sening bilən billidur — dedi.
4 Lekin keqidə xundaḳ boldiki, Pərwər-
digarning səzi Natanoɣa kelip mundaḳ

6:12 «Pərwərdigar Өz əhdə sanduḳi wəjidin...» — ibraniy tilida «Pərwərdigar Hudaning əhdə sanduḳi wəjidin...».

6:13 «Pərwərdigarning sanduḳini kətürgənlər altə ḳədəm mengip, xundaḳ boldiki, u bir buḳa bilən bir bordaḳ mozayni ḳurbanliḳ ḳildi» — «altə ḳədəm» bizningqə bu dəsləpki altə ḳədəmni kərsitidu. Baxḳa birhil tərjimisi «Ular ḥər altə ḳədəm mangoɣanda, bir ḳetim buḳa wə bordaḳ mozay ḳurbanliḳ ḳildi». Lekin undaḳ bolsa, ilgərləx bək asta bolatti!

6:14 «Dawut bolsa kanap əfodni kiyip...» — «əfod» adəttə pəḳət kaḥinlar kiyidioɣan jilitkidək ḳiska bir kөynək idi. Bizning «təbirlər»imizni kərüng. Dawutning əfodni kiyixi bəlkim ussul oynaxḳa azadə bolux üqün idi *(14-ayətni kərüng)*.

6:19 «birdin horma poxkili» — yaki «bir yutum xarab» yaki «bir parqə gөx».

6:20 «...өz ailisidikilərni mubarəkləx üqün...» — «mubarəkləx» muxu yərdə «bəht-bərikət tiləx»ni өz iqigə alidu. **«Bügün Israilning padixaḥi ... hizmətkarlirining dedəklirining kөz aldida өzini yalingaqlidi!»** — «өzini yalingaqlidi» degən gəp ərkinrək ussul oynaxḳa Dawutning «əfod»ni kiygənlikini kərsitidu.

7:2 «Hudaning əhdə sanduḳi bir qidirning iqidə turuwatidu» — muxu yərdə «qedirning iqidə» ibraniy tilida «pərdilər iqidə» degən səz bilən ipadilinidu.

degəndə: [5]— Berip ḳulum Dawutḳa degin: «Pərwərdigar: — «Sən dərwəḳə Manga turidioŋanoŋa əy salmaḳimusən?» — dəydu.. [6]— «Mən Israillarni Misirdin qiḳaroŋandin tartip, bu küngiqə bir əydə olturmidim, bəlki bir qedirni makan ḳilip, kezip yürdüm. [7] Mən Əzüm barliḳ Israillar bilən yürgən ḥəmmə yərlərdə, həlḳim Israilni padiqi bolup beḳixḳa əmr ḳiloŋanlaroŋa, yəni Israilning ḥərḳandaḳ ḳəbilisining bir yetəkqisigə: Nemixḳa Manga kedir yaoŋaqtin bir əy yasimaysilər? — dəp bakḳanmu?. [8] Əmdi ḳulum Dawutḳa mundaḳ degin: — Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar: — Seni həlḳim Israiloŋa baxlamqi ḳilip tikləx üqün seni yaylaḳlardin, ḳoy beḳixtin elip kəldim, — dəydu, [9]— wə məyli ḳəyərgə barmioŋin, Mən ḥaman sening bilən billə boldum wə sening aldingdin barliḳ düxmənliringni yoḳitip kəldim; yər yüzidiki uluoŋlar nam-xəḥrətkə igə boloŋandək seni uluoŋ nam-xəḥrətkə sazawər ḳildim.. [10-11] Mən həlḳim boloŋan Israiloŋa bir jayni bekitip, ularni xu yərdə tikip əstürimən; xuning bilən ular əz zeminida turidioŋan, parakəndiqilikkə uqrimaydioŋan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək, xundaḳla Mən həlḳim Israil üstigə ḥəkümranliḳ ḳilixḳa ḥakimlarni təyinligən künlərdikidək, ularoŋa ḳaytidin zulum salmaydu. Mən ḥazir sanga ḥəmmə düxmənliringdin aram bərdim. Əmdi Mənki Pərwərdigar sanga xuni eytip ḳoyayki, Mən sening üqün bir əyni ḳurup berimən!» — dəydu..

[12] «Künliring toxup, ata-bowiliring bilən ələmdə uhlioŋiningda, Mən əz puxtingdin boloŋan nəslingni sening ornungda turoŋuzup, padixaḥliḳini məzmut ḳilimən.. [13] Mening namim üqün bir əyni yasioŋuqi u bolidu, wə Mən uning padixaḥliḳ təhtini əbədgiqə mustəḥkəm ḳilimən.. [14] Mən uningoŋa ata bolimən, u Manga ooŋul bolidu. Əgər u ḳəbiḥlik ḳilsa, uningoŋa insanlarning tayiḳi bilən wə adəm balilirining sawaḳ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən.. [15] Əmma Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin meḥir-xəpḳitimni juda ḳiloŋinimdək, uningdin meḥir-xəpḳitimni juda ḳilmaymən. [16] Xuning bilən sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldingda ḥəmixə məzmut ḳilinidu; təhting əbədgiqə məzmut turoŋuzulidu»..

[17] Natan bu barliḳ sözlər wə barliḳ wəḥiyni ḥeqnemə ḳaldurmay, Dawutḳa eytip bərdi.

[18] Andin Dawut padixaḥ kirip, Pərwərdigarning aldida olturup mundaḳ dedi: «I, Rəb Pərwərdigar, mən zadi kim idim, mening əyüm nemə idi, Sən meni muxu dərijigə kəturgüdək? [19] Lekin, i Rəb Pərwərdigar, mening bu mərtiwəm Sening nəziringdə kiqikkinə bir ix ḥesablandi; qünki Sən mən ḳulungning əyining yiraḳ kəlgüsi tooŋruluḳ sözliding; bu ḥəmmila adəmgə daim bolidioŋan ixmu, i, Rəb Pərwərdigar?. [20] Əmdi Dawut Sanga yənə nemə desun? Sən Əz ḳulungni tonuysən, i, Rəb Pərwərdigar! [21]

7:5 «ḳulum Dawut» — «ḳul» degən uḳum tooŋruluḳ «təbirlər»imizni kərüng.

7:7 «Israilning ḥərḳandaḳ ḳəbilisining bir yetəkqisi...» — «1Tar.» 17:6də «Israilning ḥərḳandaḳ yetəkqi ḥakimi» deyilidu.

7:9 2Sam. 8:6,14

7:10-11 «Mən sening üqün bir əy ḳurup berimən» — Dawut əsli Huda üqün bir əy ḳurmaḳqi boloŋan, lekin Huda Dawutḳa: Sanga bir əy *(ailə, jəmət, sulalə degən mənidə)* ḳurup berimən» dəp jawab beridu.

7:12 «Mən əz puxtingdin boloŋan nəslingni sening ornungda turoŋuzup, ...» — muxu yərdə «puxtingdin» — ibraniy tilida «iq-baoŋringdin».

7:12 1Pad. 8:20

7:13 1Pad. 5:19; 6:12; 1Tar. 22:10

7:14 «uningoŋa insanlarning tayiḳi bilən wə adəm balilirining sawaḳ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən» — demək, Dawutning əwladliridin boloŋan padixaḥlar gunaḥ ḳilsa, Huda ularoŋa insaniy wasitə *(bəlkim düxmənning wasitisi)* bilən tərbiyə beridu.

7:14 Zəb. 89:26-27, 31; Ibr. 1:5

7:16 «...sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldingda ḥəmixə məzmut ḳilinidu» — yaki «...sening əyüng wə sening padixaḥliḳing aldimda ḥəmixə məzmut ḳilinidu».

7:19 «mening bu mərtiwəm Sening nəziringdə kiqikkinə bir ix ḥesablandi» — demək, «Sən *(alliḳaqan)* meni muxu *(yuḳiri)* dərijigə kəturgənikənsən...» degən söz *(18-ayətni kərüng)* uning padixaḥ boloŋanliḳini kərsitidu. Lekin Huda bu imtiyazdin yənə kəp imtiyazlarni ḳoxup bərməḳqi. 9-16-ayətlərni ḳaytidin kərüng. «Bu ḥəmmila adəmgə daim bolidioŋan ixmu, i, Rəb Pərwərdigar?» — baxḳa birhil tərjimisi: «Bu ix barliḳ insaniyətkə bolidioŋan bir wəḥiy, i, Rəb Pərwərdigar!».

Sən sөz-wədəng wəjidin, Өz kөnglүngdikigə asasən bu uluoı ixning ḫəmmisini ḳulung bilsun dəp bekitip ḳiloɣansən. [22] Xunga Sən uluoısən, i Pərwərdigar; ḳulaḳlirimiz barliḳ angliǫinidək, Sening təngdixing yoḳ, Səndin baxḳa ḫeqḳandaḳ ilaḫ yoḳtur.

[23] Həlḳing Israildək yənə baxḳa bir əl barmu, ular jaḫanda alaḫidə turidu? — Qünki Sən Huda ularni Misirdin ḳutḳuzup Өzүnggə has bir həlḳ ḳilix üqün, xundaḳla nam-xəḫrətkə igə bolux üqün, Өzüng barding; Sən Өzüng üqün Misirdin, əllərdin wə ularning ilaḫliridin ḳutḳuzup qiḳḳan həlḳing aldida zemining üqün uluoı wə dəḫxətlik ixlarni ḳilding. [24] Sən həlḳing Israilni Өzüng üqün əbədgiqə bir həlḳ boluxḳa bekitting; Sən, i Pərwərdigar, ularning Hudasi boldung.

[25] Əmdi ḫazir, i Pərwərdigar Huda, Өz ḳulung wə uning өyi tooɣrisida eytḳan wədənggə əbədgiqə məzmut əməl ḳiloɣin; Sən degənliring boyiqə ixni ada ḳiloɣaysən! [26] Sening naming əbədgiqə uluoɣlinip: — Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Israilning üstidə turidioɣan Hudadur, dəp eytilsun, xundaḳla Өz ḳulungning өy-sulalisi sening aldingda məzmut turoɣuzulsun.

[27] Qünki Sən, i samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi Өz ḳulungoɣa: Mən sanga bir өy-sulalə ḳurup berimən, dəp wəḫiy ḳilding; xunga ḳulung bu duani sening aldingda ḳilixḳa jür'ət ḳildi.

[28] Əmdi sən, i Rəb Pərwərdigar, birdinbir Hudadursən, Sening sөzliring ḫəḳiḳəttur wə Sən bu bəht-iltipatni Өz ḳulungoɣa wədə ḳilding; [29] xunga ḳulungning өy-jəmətini Sening aldingda mənggü turuxḳa nesip ḳilip bərikətligəysən; qünki Sən, i Rəb Pərwərdigar, buni wədə ḳiloɣansən; bu bəht-iltipating bilən Өz ḳulungning өy-jəməti əbədgiqə bəht-iltipatḳa nesip bolidu».

Dawut ətrapidiki əllərni өzigə beḳindüridu

1Tar. 18:1-14

8 [1] Bu ixlardin keyin xundaḳ boldiki, Dawut Filistiylərgə ḫujum ḳilip, ularni boysundurdi. Xundaḳ ḳilip, Dawut Filistiylərning ḳolidin mərkiziy xəḫərning ḫoḳuḳini aldi.

[2] U ḫəm Moabiylaroɣa ḫujum ḳilip, ularnimu məoɣlup ḳildi. U ularni yərgə yatḳuzup, tana bilən ölqəp, ikki tana kəlgənlərni öltürdi, bir tana kəlgənlərni tirik ḳaldurdi. Moabiylar bolsa Dawutḳa beḳinip, uningoɣa seliḳ tapxurdi.

[3] Andin Zobaḫning padixaḫi Rəḫobning ooɣli Ḫadad'ezər Əfrat dəryasioɣa qiḳip, xu yərdiki ḫakimiyətni өzigə ḳaytidin tartiwalmaḳqi boloɣanda, Dawut uningoɣa ḫujum ḳilip, məoɣlup ḳildi. [4] Dawut uning ḳoxunidin bir ming yəttə yüz atliḳ əskərni wə yigirmə ming piyadə əskərni əsir ḳildi; Dawut ḫarwa atlirining piyini kəstürdi, lekin өzigə yüz ḫarwiliḳ atni ḳaldurup ḳoydi.

[5] Dəməxḳtiki Suriylər Zobaḫning padixaḫi Ḫadad'ezərgə yardəm berix üqün qiḳti, lekin Dawut Suriylərdin yigirmə ikki ming adəmni öltürdi. [6] Andin Dawut birnəqqə bargaḫ əskərlərni Dəməxḳtiki Suriylərning zeminida turoɣuzdi; xuning bilən Suriylər Dawutḳa beḳinip uningoɣa seliḳ tapxurdi. Dawut ḳəyərgə barsa, Pərwərdigar uningoɣa nusrət berətti.

7:22 Ḳan. 3:24; 4:35; 32:39; 1Sam. 2:2; Zəb. 86:8; Yəx. 45:5, 18, 22; Mar. 12:29, 32

7:23 «ularni... ḳutḳuzup Өzünggə has bir həlḳ ḳilix üqün, xundaḳla nam-xəḫrətkə igə bolux üqün, өzüng barding» — tekistning eniḳ mənisi xuki, Israilni Misirdin ḳutḳuzux üqün Huda Өzi xəhsən Misioɣa baroɣan. **«... ularni... əllərdin wə ularning ilaḫliridin ḳutḳuzup qiḳḳan»** — muxu ibarə bəlkim Hudaning Israil aldida Pələstin zeminida turuwatḳan butpərəs əllərni ḳooɣliwetixini kərsitixi mumkin.

7:23 Ḳan. 4:7, 34; 10:21; 33:29; Zəb. 147:19-20

7:28 Yuḫ. 17:17

8:1 «...mərkiziy xəḫərning ḫoḳuḳini aldi» — yaki «Məttəg-Ammaḫ xəḫirini aldi».

8:4 «bir ming yəttə yüz atliḳ əskər» — yaki «bir ming yəttə yüz jəng ḫarwisi».

8:4 1Tar. 18:4

8:5 «Dəməxḳtiki Suriylər» — yəni «Dəməxḳtiki Suriyəliklər».

8:6 «Suriylər» — yaki «Aramiylar». Ḫazirḳi Suriyədikilər ulardin, yəni Aramiylardin qiḳḳan.

7 Dawut Ḥadad'ezərning oŋulamlirioŋa
təminləngən altun ḳalḳanni tartiwelip,
Yerusalemoŋa kəltürdi 8 wə Ḥadad'ezərning
xəḥərliri boloŋan Bitaḥ bilən Birotay
xəḥərliridinmu intayin kəp misni ḳoloŋa
qüxürdi..
9 Hamatning padixaḥi Toy Dawutning
Ḥadad'ezərning pütün ḳoxunini məoŋlup
ḳiloŋinini anglap, 10 əz ooŋli Yoramni
Dawutning ḥalini soraxḳa wə Dawutning
Ḥadad'ezər bilən jəng ḳilip uni məoŋlup
ḳiloŋinioŋa uni təbrikləxkə əwətti. Qünki
Ḥadad'ezər daim Toy bilən jəng ḳilip ke-
liwatatti. Yoram bolsa kümüx, altun wə
mis ḳaqa-buyumlarni elip kəldi..11-12 Dawut
padixaḥ muxularni wə əzi beḳinduroŋan
ḥəmmə əllərdin, jümlidin Suriylərdin,
Moabiylardin, Ammoniylardin, Filistiylərdin
wə Amaləklərdin olja aloŋan altun-
kümüxlərni Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlidi.
Bular Zobaḥning padixaḥi Rəḥobning ooŋli
Ḥadad'ezərdin aloŋan oljini əz iqigə alidu..
13 Dawut Suriylərni məoŋlup ḳilip, yəni on
səkkiz ming adəmni «Xor wadisi»da eltürüp
yanoŋanda, uning nam-dangḳi heli qiḳanidi..
14 U Edomda əskər bargaḥlirini turoŋuzdi;
pütün Edomda bargaḥlarni ḳurdi. Xuning
bilən Edomiylarning ḥəmmisi Dawutḳa
beḳindi. Dawut ḳəyərgə barsa, Pərwərdigar
uningoŋa nusrət berətti.
15 Dawut pütkül Israil üstigə səltənət ḳildi; u
pütkül həlḳini sorap, adil ḥəkümlər qiḳirip
adalət yürgüzətti.

Orda əmələdarliri

2Sam. 20:23-26; 1Tar. 18:15-17

16 Zəruiyaning ooŋli Yoab ḳoxunning
sərdari boldi; Aḥiludning ooŋli Yəḥoxafat
mirza boldi; 17 Ahitubning ooŋli Zadok bilən
Abiyatarning ooŋli Ahimələk kaḥin boldi;
Seraya katip boldi. 18 Yəḥoyadaning ooŋli
Binaya Kərətiylər bilən Pələtiylərning yol-
baxqisi boldi; Dawutning ooŋullirimu kaḥin
boldi..

Məfiboxətkə xəpḳət kərsitix

9 1 Dawut: Saulning əyidin tirik ḳaloŋan
birərsi barmikin, bar bolsa mən
Yonatanning ḥərmitidə uningoŋa xapaət
kərsitəy? — dedi.
2 Əmdi Saulning ailisidiki Ziba degən bir
hizmətkar ḳaloŋanidi. Ular uni Dawutning
ḳexioŋa qaḳirdi. Kəlgəndə, padixaḥ uningdin:
Sən Zibamu? dəp soridi. U: Peḳir mən xu! —
dedi..
3 Padixaḥ: Saulning ailisidin birərsi tirik
ḳaldimu? Mən uningoŋa Hudaning xapaitini
kərsitəy dəwatimən, — dedi. Ziba padixaḥḳa:
Yonatanning bir ooŋli tirik ḳaldi; uning ikki
puti aḳsaydu — dedi..
4 Padixaḥ uningdin: U ḳəyərdə, dəp soridi.
Ziba padixaḥḳa: U Lo-Dibarda, Ammiəlning
ooŋli Makirning əyidə turidu — dedi.
5 Xunga Dawut padixaḥ kixi əwətip uni
Lo-Dibardin, Ammiəlning ooŋli Makirning
əyidin elip kəldi.
6 Saulning nəwrisi, Yonatanning ooŋli
Məfiboxət Dawutning aldioŋa kəlgəndə, yü-
zini yərgə yiḳip, təzim ḳildi. Dawut: Sən
Məfiboxətmu? — dəp qaḳiriwidi, u: Peḳir xu!
— dəp jawap ḳayturdi.
7 Dawut uningoŋa: Ḳorḳmioŋin, atang Yonatan
üqün, sanga xapaət ḳilmay ḳalmaymən;

8:8 «Bitaḥ» — yaki «Tebaḥ» — «1Tar.» 18:8ni kərüng.
8:10 «Toy ... əz ooŋli Yoramni ... təbrikləxkə əwətti» — «1Tar.» 18:10də «Yoram» «Hadoram» degən baxḳa bir isim bilən atilidu.
8:11-12 «Suriylərdin» — yaki «Edomlardin» — 14-ayətni wə «1Tar.» 18:11ni kərüng.
8:13 Zəb. 60:1-4

8:18 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bəlkim Dawutḳa alaḥidə muḥapizətqilər yaki alaḥidə zərbidar əskərlər boloŋan boluxi mumkin idi. **«Dawutning ooŋullirimu kaḥin boldi»** — muxu yərdə «kaḥin» bəlkim *(1)* ularning Hudaning ibaditidə adəttiki kaḥinlardin baxḳa alaḥidə wəzipiliri barliḳini; *(2)* ḥakimiyəttə birhil wəzirlikini kərsitixi mumkin *(«1Tar.» 18:17nimu kərüng)*.
9:2 2Sam. 16:1-4; 19:17
9:3 «Yonatanning bir ooŋli tirik ḳaldi; uning ikki puti aḳsaydu» — Zibaning bu səzni deyixi, bəlkim, Dawutning Saulning jəmətidikilərni izdəxtiki məḳsiti əz təhtigə ḥeqḳandaḳ təhdit bolmasliḳi üqün, ularni yoḳitix, dəp oylisa kerək; xunga u Məfiboxətni aḳsaḳ dəydu — aḳsaḳ bir adəm təhtkə ḥeqḳandaḳ təḥdit bolmaydu, əlwättə.
9:3 2Sam. 4:4

bowang Saulning ҳəmmə yər-zeminlirini sanga қayturup berəy, sən ҳəmixə mening dastihinimdin oɣizalinisən — dedi.
8 Məfiboxət təzim қilip: Қulung nemə idi, məndək bir ələük it aliyliri қədirligüdək nemə idim? — dedi.
9 Andin padixaҳ Saulning hizmətkari Zibani qaқirip uningoɣa: Saulning wə pütkül ailisining ҳəmmə təəlluқatini mana mən oɣojangning ooɣlining қolioɣa bərdim. 10 Sən bilən ooɣulliring wə hizmətkarliring uning üqün xu zeminda teriқqilиқ қilip, qiққan məҳsulatlirini oɣojangning ooɣlioɣa yeyixkə tapxurunglar. Oɣojangning ooɣli Məfiboxət mən bilən ҳəmixə ҳəmdastihan bolup oɣizalinidu, — dedi (Zibaning on bəx ooɣli wə yigirmə hizmətkari bar idi).
11 Ziba padixaҳқa: Oɣojam padixaҳ қullirioɣa buyruoɣanning ҳəmmisigə kəminiliri əməl қilidu, — dedi. Padixaҳ Dawut yənə: Məfiboxət bolsa padixaҳning bir ooɣlidək dastihinimdin taam yesun — dedi.
12 Məfiboxətning Mika degən kiqik bir ooɣli bar idi. Zibaning өyidə turuwatқanlarning ҳəmmisi Məfiboxətning hizmətkarliri boldi. 13 Əmdi Məfiboxət Yerusalemda turatti; qünki u ҳəmixə padixaҳning dastihinidin taam yəp turatti. Uning ikki puti aқsaқ idi.

Dawut wə Ammoniylar

1Tar. 19:1-19

10 1 Keyin xundaқ ix boldiki, Ammoniylarning padixaҳi өldi wə uning Ҳanun degən ooɣli ornida padixaҳ boldi.
2 Dawut bolsa: Uning atisi manga iltipat kərsətkəndək mən Naҳaxning ooɣli Ҳanunoɣa iltipat kərsitəy, — dedi. Andin Dawut atisining pətisigə Ҳanunning kənglini soraxқa өz hizmətkarliridin birnəqqini mangdurdi. Dawutning hizmətkarliri Ammoniylarning zemiioɣa kəlgəndə, 3 Ammoniylarning əməldarliri oɣojisi Ҳanunoɣa: Sili Dawutni rastla atilirining ҳərmiti üqün қaxlirioɣa kəngül sorap adəm əwətiptu, dəp қaramla? Dawutning hizmətkarlirini қaxlirioɣa əwətkini xəҳərni paylap uningdin məlumat elix, andin bu xəҳərni aoɣdurux üqün əməsmu? — dedi.
4 Xuning bilən Ҳanun Dawutning hizmətkarlirini tutup, saқallirining yerimini qüxürüp, kiyimlirining bəldin təwinini kəstürüp, kətini eqip kətküzüwətti.
5 Bu həwər Dawutқa yətküzüldi; u ularni kütüwelixқa aldioɣa adəm mangdurdi; qünki ular intayin nomus ҳes қiloɣanidi. Padixaҳ ularoɣa: Saқal-burutunglar əskiqilik Yeriho xəҳiridə turup, andin yenip kelinglar, — dedi.
6 Ammoniylar өzlirining Dawutning nəpritigə uqrioɣanliқini bilip, adəm əwətip Bəyt-Rəҳobdiki Suriylər bilən Zobaҳdiki Suriylərdin yigirmə ming piyadə əskər, Maakaҳning padixaҳidin bir ming adəm wə Tobdiki adəmlərdin on ikki ming adəmni yallap kəldi. 7 Dawut buni anglap, Yoabning pütkül jənggiwar қoxunini ularning aldioɣa mangdurdi. 8 Ammoniylar qiқip xəҳərning dərwazisining aldida səp tüzdi; Zobaҳ bilən Rəҳobdiki Suriylər wə Tob bilən Maakaҳning adəmliri dalada səp tüzdi;. 9 Yoab jəngning aldi ҳəm kəynidin bolidioɣanliқioɣa kəzi yetip, Israildin bir қisim sərhil adəmlərni iloɣap, Suriyələrgə қarxi səp tüzdi; 10 қaloɣanlarni Ammoniylaroɣa қarxi səp tizoɣin dəp inisi Abixayning қolioɣa tapxurup, uningoɣa:
11 — Əgər Suriylər manga küqlük kəlsə, sən manga yardəm bərgəysən; əmma Ammoniylar sanga küqlük kəlsə, mən berip sanga yardəm berəy. 12 Jür'ətlik boloɣin! Өz həlқimiz üqün wə Hudayimizning xəҳərliri üqün baturluқ қilayli. Pərwərdigar Өzigə layiқ kərünginini қiloɣay! — dedi.
13 Əmdi Yoab wə uning bilən boloɣan adəmlər Suriylərgə ҳujum қiloɣili qiқti; Suriylər uning

9:7 «bowang Saul» — ibraniy tilida «atang Saul» degən səz bilən ipadilinidu. «Ata» degənning ibraniy tilida mənisi kəngdur.

10:8 «xəҳərning dərwazisi» — «xəҳər» bəlkim ularning paytəhti Rabbaҳni kərsitidu *(14-ayətni kərüng)*.

aldida ḳaqti. [14] Ammoniylar Suriylərning ḳaqḳinini kərgəndə, ularmu Abixaydin ḳeqip, xəḥərgə kiriwaldi. Yoab bolsa Ammoniylar bilən jəng ḳilixtin qekinip, Yerusalemoɣa yenip kəldi.

[15] Suriylər bolsa əzlirining Israillarning aldida məoɣlup boloɣinini kərgəndə, yənə jəm boluxti. [16] Ḥadad'ezər adəmlərni əwətip, Əfrat dəryasining neri təripidiki Suriylərni yardəmgə qaḳirip, ularni yətkəp kəldi; ular Helam xəḥirigə kəlgəndə, Ḥadad'ezərning ḳoxunining sərdari Xobak ularoɣa baxqilik ḳildi.

[17] Bu həwər Dawutḳa yətkəndə, u pütkül Israilni yioḍurup, Iordan dəryasidin ətüp, Helam xəḥirigə bardi. Suriylər Dawutḳa ḳarxi səp tizip, uningoɣa ḥujum ḳildi. [18] Suriylər yənə Israildin ḳaqti. Dawut bolsa yəttə yüz jəng ḥarwiliḳni, ḳirik ming atliḳ əskərni ḳirdi ḥəm ḳoxunining sərdari Xobakni u yərdə əltürdi.

[19] Ḥadad'ezərgə beḳinoɣan ḥəmmə padixaḥlar əzlirining Israil aldida yengilginini kərgəndə, Israil bilən sülḥ ḳilixip ularoɣa beḳindi. Xuningdin keyin Suriylər Ammoniylaroɣa yənə yardəm birixkə jür'ət ḳilalmidi.

Dawutning eoɣir gunaḥi

11 [1] Xundaḳ boldiki, yengi yilning bexida, padixaḥlar jənggə atlanoɣan waḳitta Dawut Yoabni adəmliri bilən ḥəmdə ḥəmmə Israilni jənggə mangdurdi; ular Ammoniylarning zeminini wəyran ḳilip, Rabbaḥ xəḥirini muḥasirigə aldi. Lekin Dawut Yerusalemda ḳaldi.

[2] Bir küni kəqtə Dawut kariwattin ḳopup, padixaḥ ordisining əgizisidə aylinip yürətti; əgzidin u munqida yuyunuwatḳan bir ayalni kərdi. Bu ayal bək qiraylik idi. [3] Dawut adəm əwətip, ayalning həwirini soridi; birsi uningoɣa: — Bu Eliamning ḳizi, Ḥittiy Uriyaning ayali Bat-Xeba əməsmu? — dedi.

[4] Dawut kixi əwətip, uni ḳexioɣa əkəltürdi (u waḳitta u adəttin pakliniwatḳanidi). U uning ḳexioɣa kəlgəndə, Dawut uning bilən billə boldi; andin u əz əyigə yenip kətti.

[5] Xuning bilən u ayal ḥamilidar boldi, ḥəm Dawutḳa: Mening boyumda ḳaptu, dəp həwər əwətti.

[6] Xuning bilən Dawut Yoabḳa həwər yətküzüp: Ḥittiy Uriyani mening ḳeximoɣa əwətinglar, dedi. Yoab Uriyani Dawutning ḳexioɣa mangdurdi. [7] Uriya Dawutning ḳexioɣa kəlgəndə, u Yoabning ḥalini, həlḳning ḥalini wə jəng əḥwalini soridi. [8] Andin Dawut Uriyaoɣa: Əz əyünggə berip putliringni yuoɣin, dedi. Uriya padixaḥning ordisidin qiḳḳanda, padixaḥ kəynidin uningoɣa bir sowoɣa əwətti. [9] Lekin Uriya əz əyigə barmay, padixaḥning ordisining dərwazisida, oɣojisining baxḳa ḳul-hizmətkarlirining arisida yatti.

[10] Ular Dawutḳa: Uriya əz əyigə barmidi, dəp həwər bərdi. Dawut Uriyadin: Sən yiraḳ səpərdin kəlding əməsmu? Nemixḳa əz əyünggə kətmiding? — dəp soridi.

[11] Uriya Dawutḳa: Mana, əḥdə sanduḳi, Israillar wə Yəḥudalar bolsa kəpilərdə turup, oɣojam Yoab bilən oɣojamning hizmətkarliri oquḳ dalada qedir tikip yetiwatsa, mən yəpiqip, ayalim bilən yetixḳa əyümgə baraymu? Sening jening bilən wə ḥayating bilən ḳəsəm

10:18 «ḳirik ming atliḳ əskər» — yaki «ḳirik ming piyadə əskərni» — «1Tar.» 19:18ni kərüng. Xu yərdə «yəttə ming jəng ḥarwisi» deyilidu. Pərḳining səwəbi bəlkim: *(1)* ḳolimizdiki kəqürmilərdə kəqürgüqining səwənliki boluxi mumkin; *(2)* ikki ayəttə hatirilənɣan sanlarni ḥesablax nuḳtisi ohximaydioɣan boluxi mumkin.

11:1 «yengi yilning bexida» — Huda Yəhudiy həlḳigə tapxuroɣan kalendar boyiqə «yengi yil» ətiyazda baxlinatti *(«Mis.» 12:1)*.

11:1 1Tar. 20:1-3

11:4 «u waḳitta u adəttin pakliniwatḳanidi» — yaki «u waḳitta u yengila paklanoɣanidi». Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə *(«Law.» 15:19-20)* ər kixining əz ayalining adət waḳtida *(7 kün ḥesablinatti)* uning bilən billə yetixioɣa bolmaytti, bolmisa u ibadətkə nisbətən «napak» ḳilinatti *(ayal kixining «adəttin yengila paklanoɣan» waḳtida ḥamilidar boluxi əng mumkin boloɣan waḳit, əlwəttə)*. «Pak» bolsun «napak» bolsun baxḳa birsining ayalioɣa tegix intayin eoɣir gunaḥdur, əlwəttə.

11:4 Law. 15:19-24; 18:19

11:8 «Əz əyünggə berip...» — ibraniy tilida «Əz əyünggə qüxüp» — orda Yerusalemning bək yuḳiri bir jayida idi. **«putliringni yuoɣin...»** — demək, «raḥətlən».

kilimənki, mən undak ixni kilmaymən — dedi.
12 Dawut Uriyaoɣa: Bügün bu yərdə kaloɣin, ətə seni kətküzüwetimən, — dedi. Uriya u küni wə ətisi Yerusalemda kaldi. 13 Dawut uni qakirip ḥəmdastihan kilip, yəp-iqküzüp məst kildi. Lekin xu keqisi Uriya əz əyigə barmay, qikip oɣojisining kul-hizmətkarlirining arisida əz kariwitida uhlidi.
14 Ətisi Dawut Yoabka hət yezip, Uriyaning aloɣaq ketixigə bərdi. 15 Həttə u: Uriyani sokux əng kəskin bolidioɣan aldinki səptə turoɣuzoɣin, andin uning əltürülüxi üqün uningdin qekinip turunglar, dəp yazoɣanidi.
16 Xuning bilən Yoab xəḥərni kəzitip, Uriyani palwanlar kəskin sokuxkan yərgə mangdurdi. 17 Xəḥərdiki adəmlər qikip, Yoab bilən sokuxkanda həlktin, yəni Dawutning adəmliridin birnəqqisi yikildi; Uriyamu əldi.
18 Yoab adəm əwətip jəngning ḥəmmə wəkəliridin Dawutka həwər bərdi. 19 U həwərqigə mundak tapilidi: Padixaḥka jəngning ḥəmmə wəkəlirini dəp boloɣiningda, 20 əgər padixaḥ oɣəzəplinip seningdin: Sokuxkanda nemixka xəḥər sepilioɣa xundak yekin bardinglar? Ularning sepilidin ya atidioɣanlikini bilməmtinglar? 21 Yərubbəxətning ooɣli Abiməlәkni kim əltürginini bilməmsən? Bir hotun sepildin uningoɣa bir parqə yaroɣunqak texini etip, u Təbəz xəḥiridə əlmidimu? Nemixka sepiloɣa undak yekin bardinglar? — Desə, sən: Silining kulliri Ḥittiy Uriyamu əldi, dəp eytkin — dedi.…
22 Həwərqi berip Yoab uningoɣa tapxurup əwətkən həwərning ḥəmmisini Dawutka dəp bərdi. 23 Həwərqi Dawutka: Düxmənlər bizdin küqlük kelip, dalada bizgə ḥujum kildi; lekin biz ularoɣa zərbə berip qekindürüp, xəḥərning dərwazisioɣiqə kooɣliduk. 24 Andin ya atkuqilar sepildin kul-hizmətkarliringoɣa ya etip, padixaḥning kul-hizmətkarliridin birnəqqini əltürdi. Kulliri Uriyamu əldi — dedi.

25 Dawut həwərqigə: Yoabka mundak degin: — Bu ix nəziringdə eoɣir bolmisun, kiliq ya uni ya buni yəydu; xəḥərgə boloɣan ḥujuminglarni kattik kilip, uni oɣulitinglar, dəp eytip uni jür'ətləndürgin — dedi.
26 Uriyaning ayali eri Uriyaning əlginini anglap, eri üqün matəm tutti.
27 Matəm künliri ətkəndə Dawut adəm əwətip uni ordisioɣa kəltürdi. Xuning bilən u Dawutning ayali bolup, uningoɣa bir ooɣul tuoɣdi. Lekin Dawutning kiloɣan ixi Pərwərdigarning nəzəridə rəzil idi.

Natan pəyoɣəmbər Dawutka tənbiḥ beridu

12 1 Pərwərdigar Natanni Dawutning kexioɣa mangdurdi. U Dawutning kexioɣa kelip uningoɣa mundak dedi: «Bir xəḥərdə ikki adəm bar bolup, birsi bay, yənə birsi kəmbəoɣəl idi. 2 Bayning intayin tola koy wə kala padiliri bar idi. 3 Lekin kəmbəoɣəlning əzi setiwelip bakkan kiqik bir saoɣlik kozidin baxka bir nərsisi yok idi. Koza kəmbəoɣəlning əyidə baliliri bilən təng əsüp qong boldi. Koza uning yeginidin yəp, uning iqkinidin iqip, uning kuqikida uhlidi; uning nəzəridə u əz kizidək idi. 4 Bir küni bir yoluqi bayningkigə kəldi. Əmma u əzigə kəlgən meḥman üqün əzining koy yaki kala padiliridin birini yegüzüxkə təyyarlaxka kəzi kiymay, bəlki kəmbəoɣəlning kozisini tartiwelip soyup, kəlgən meḥman üqün təyyarlidi».
5 Dawut buni anglap u kixigə kattik oɣəzəpləndi. U Natanoɣa: Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, xuni kiloɣan adəm əlümgə layiktur! 6 U ḥeq rəḥimdillik kərsətməy bu ixni kiloɣini üqün kozioɣa tət ḥəssə tələm təlisun — dedi.…

11:21 «Bir hotun sepildin uningoɣa bir parqə yaroɣunqak texini etip, u … əlmidimu?» — bu wəkə «Ḥak.» 9:50-57də tepilidu.
11:21 Ḥak. 9:52, 53

12:6 «bu ixni kiloɣini üqün kozioɣa tət ḥəssə tələm təlisun» — «Mis.» 22:1ni kərüng.
12:6 Mis. 22:1

7 Natan Dawutḳa: Sən dəl xu kixidursən!
Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: «Mən seni Israilning üstidə
padixaḥ boloɣili məsiḥ ḳildim wə Saulning
ḳolidin ḳutḳuzdum;
8 Mən oɣojangning
jəmətini sanga berip, oɣojangning ayalli-
rini ḳuqiḳingoɣa yatḳuzup, Israilning jəməti
bilən Yəhudaning jəmətini sanga bərdim.
Əgər sən buni az kərgən bolsang, Mən
sanga yənə ḥəssiləp berəttim;
9 Nemixḳa
Pərwərdigarning səzini kəzgə ilmay,
uning nəziridə rəzil boloɣanni ḳilding?
Sən Ḥittiy Uriyani ḳiliq bilən əltürgüzüp,
uning ayalini əzünggə ayal ḳilding, sən uni
Ammoniylarning ḳiliqi bilən ḳətl ḳilding. 10
Əmdi sən Meni kəzgə ilmay, Ḥittiy Uriyaning
ayalini əzünggə ayal ḳiloɣining üqün, ḳiliq
sening əyüngdin ayrilmaydu».
11 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mana
əz əyüngdin sanga yamanliḳ kəltürüp,
kəzliringning aldida ayalliringni elip, sanga
yeḳin birsigə berimən, u bolsa küpkündüzdə
ayalliring bilən yatidu.
12 Sən bolsang u ixni
məhpiy ḳilding, lekin Mən bu ixni pütkül
Israilning aldida kündüzdə ḳilimən» — dedi.
13 Dawut Natanoɣa: — Mən Pərwərdigarning
aldida gunaḥ ḳildim — dedi. Natan
Dawutḳa: Pərwərdigar ḥəm gunaḥingdin
ətti; sən əlməysən. 14 Ḥalbuki, bu ix bilən
Pərwərdigarning düxmənlirigə kupurluḳ
ḳilixḳa pursət bərgining üqün, seningdin
tuoɣuloɣan ooɣul bala qoḳum əlidu, — dedi.
15 Xuning bilən Natan əz əyigə ḳaytip kətti.
Pərwərdigar Uriyaning ayalidin Dawutḳa
tuoɣuloɣan balini xundaḳ urdiki, u ḳattiḳ
kesəl boldi.
16 Dawut bala ḥəḳḳidə Hudaoɣa yelindi. U roza
tutup, keqilərdə iqkirigə kirip yərdə düm ya-
tatti.
17 Uning jəmətining aḳsaḳalliri ḳopup
uning ḳexioɣa berip, uni yərdin ḳopurmaḳqi
boldi; lekin u unimidi wə ular bilən tamaḳ
yeyixni rət ḳildi. 18 Yəttinqi küni bala əldi.
Dawutning hizmətkarliri bala əldi, degən
həwərni uningoɣa berixtin ḳorḳup: «Bala
tirik waḳitida padixaḥ bizning səzlirimizgə
ḳulaḳ salmidi, əmdi biz ḳandaḳmu uningoɣa
bala əldi, dəp həwər berimiz? U əzini
zəhimləndürüxi mumkin!» — deyixti.
19 Lekin Dawut hizmətkarlirining
piqirlaxḳinini kərüp, balining əlginini uḳti.
Xunga Dawut hizmətkarliridin: Bala əldimu?
dəp soridi. Ular: Əldi, — dəp jawab bərdi.
20 Xuning bilən Dawut yərdin ḳopup, yuyu-
nup, huxbuy may bilən məsiḥlinip, kiyim-
lirini yənggüxləp, Pərwərdigarning əyigə
kirip ibadət ḳildi; andin əz əyigə ḳaytip
əzigə tamaḳ əkəltürüp yedi. 21 Hizmətkarliri
uningoɣa: Silining bu nemə ḳiloɣanliri? Bala
tirik qaoɣda roza tutup yioɣlidila, lekin bala
əlgəndin keyin ḳopup tamaḳ yedila, — dedi.
22 U: Mən: «Kim bilsun, Pərwərdigar manga
xapaət kərsitip, balini tirik ḳaldurarmikin»
dəp oylap, bala tirik waḳitta roza tutup
yioɣlidim. 23 Lekin əmdi u əlgəndin keyin
nemixḳa roza tutay? Mən uni yandurup
alalaymənmu? Mən uning yenioɣa barimən,
lekin u yenimoɣa yenip kələlməydu, — dedi
24 Dawut ayali Bat-Xebaoɣa təsəlli bərdi.
U uning ḳexioɣa kirip uning bilən yatti; u
bir ooɣul tuoɣiwidi, Dawut uni Sulayman
dəp atidi. Pərwərdigar uni səydi,
25 wə
Natan pəyoɣəmbər arḳiliḳ wəḥiy yətküzüp,
uningoɣa Pərwərdigar üqün «Yədidiya» dəp
isim ḳoydi.

12:7 1Sam. 16:13

12:8 «Mən oɣojangning jəmətini sanga berip, oɣojangning ayallirini ḳuqiḳingoɣa yatḳuzup...» — «oɣojang» Saul padixaḥni kərsitidu.

12:11 Ḳan. 28:30; 2Sam. 16:22

12:16 «U roza tutup, keqilərdə iqkirigə kirip yərdə düm yatatti» — yaki «U roza tutup, keqidə iqkirigə kirip yərdə düm yatti».

12:24 «Dawut uni Sulayman dəp atidi» — «Sulayman» ibraniy tilida «xalom» — aman-tinqliḳ, hatirjəmlik degən mənidiki səz bilən munasiwətlik.

12:24 1Tar. 22:9; Mat. 1:6

12:25 «Natan pəyoɣəmbər arḳiliḳ ... uningoɣa ... «Yədidiya» dəp isim ḳoydi» — «Yədidiya»: «Pərwərdigar səygən», degən mənidə.

Dawutning ḳoxunliri Ammoniylarni məoɣlup ḳilidu

1Tar. 20:1-3

26 Yoab Ammoniylarning xaḫanə paytəhti
Rabbaḫḳa ḫujum ḳilip uni aldi..
27 Andin Yoab
həwərqilərni Dawutning ḳexioɣa mangdurup:
Mən Rabbaḫḳa ḫujum ḳilip, xəḫərning su bar
ḳismini aldim. 28 Ḫazir sən ḳaloɣan əskərlərni
yioɣip, xəḫərni ḳamal ḳilip, uni ixoɣal ḳiloɣin;
bolmisa mən xəḫərni alsam, mening ismim
bilən atilixi mumkin — dedi.
29 Xunga Dawut ḫəmmə həlḳni jəm ḳilip,
Rabbaḫḳa ḫujum ḳilip uni aldi.
30 U ularning padixaḫining tajini uning bexidin aldi. Uning üstidiki altunning eoɣirlioɣi bir talant idi, wə uning kəzidə bir gəḫər bar idi. Kixilər bu tajni Dawutning bexioɣa kiygüzdi, Dawut bolsa u xəḫərdin nuroɣun olja aldi..
31 Əmma u yərdiki həlḳni xəḫərdin qiḳirip ularni ḫərə, haman tepidioɣan tirnilar wə təmür paltilar bilən ixlətti yaki humdanda ḳattiḳ əmgəkkə saldi; Dawut Ammoniylarning ḫəmmə xəḫərliridə xundaḳ ḳildi; andin Dawut barliḳ həlḳ bilən Yerusalemoɣa yenip kəldi..

Dawutning ḳizi Tamar ziyankəxlikkə uqraydu

13 1 Dawutning ooɣli Abxalomning Tamar degən qiraylıḳ bir singlisi bar idi. Bu ixlardin keyin, Dawutning ooɣli Amnon uningoɣa axiḳ bolup ḳaldi. 2 Amnon singlisi Tamarning ixḳida xunqə dərd tarttiki, u kesəl bolup ḳaldi. Əmma Tamar tehi ḳiz idi; xuning bilən Amnonoɣa uni bir ix ḳilix mumkin bolmaydioɣandək kəründi.
3 Lekin Amnonning Yonadab isimlik bir dosti bar idi. U Dawutning akisi Ximeaḫning ooɣli idi. Bu Yonadab tolimu ḫiyligər bir kixi idi.
4 U Amnonoɣa: Sən padixaḫning ooɣli turup, nemixḳa kündin küngə bundaḳ jüdəp ketisən? Ḳeni, manga eytip bər, dedi. Amnon uningoɣa: Mən inim Abxalomning singlisi Tamaroɣa axiḳ boldum, dedi..
5 Yonadab uningoɣa: Sən aoɣrip orun tutup, yetip ḳaloɣan boluwal; atang seni kərgili kəlgəndə uningoɣa: Singlim Tamar kelip manga tamaḳ bərsun; uning tamaḳ ətkinini kərüxüm üqün, aldimda tamaḳ etip bərsun, mən uning ḳolidin tamaḳ yəy, dəp eytḳin, dedi.
6 Xuning bilən Amnon yetiwelip əzini kesəl kərsətti. Padixaḫ uni kərgili kəlgəndə, Amnon padixaḫḳa: Ətünimən, singlim Tamar bu yərgə kelip, manga ikki ḳoturmaq təyyar ḳilip bərsun, andin mən uning ḳolidin elip yəy, dedi.
7 Xuning bilən Dawut ordisioɣa adəm əwətip Tamaroɣa: Səndin ətünimənki, akang Amnonning əyigə berip, uningoɣa yegüdək bir nemə təyyarlap bərgin, dəp eytti.
8 Tamar Amnonning əyigə bardi; u yatḳanidi. U un elip yuoɣurup, ḳoturmaqlarni kəz aldida ətti.
9 Andin u ḳoturmaqni ḳazandin elip, uning aldioɣa ḳoydi. Lekin u yegili unimidi; u: — Ḫəmmə adəm mening ḳeximdin qiḳip kətsun, dedi. Xuning bilən ḫəmmə kixilər uning ḳexidin qiḳip kətti.
10 Andin Amnon Tamaroɣa: Taamni iqkiriki ḫujrioɣa elip kirgin, andin ḳolungdin elip yəymən, — dedi. Tamar əzi ətkən ḳoturmaqni iqkiriki ḫujrioɣa, akisi Amnonning ḳexioɣa elip kirdi.
11 Tamar ularni uningoɣa yegüzüp ḳoymaḳqi boluwidi, u uni tutuwelip: I singlim, kəl! Mən bilən yatḳin! dedi.
12 Lekin u uningoɣa jawab berip: Yaḳ, i aka, meni nomuslḳa ḳoymioɣin! Israilda bundaḳ

12:26 1Tar. 20:1-3
12:30 «altunning eoɣirlioɣi bir talant idi» — «bir talant» bəlkim 34 kilogramdur. **«uning kəzidə bir gəḫər bar idi»** — yaki «uningoɣa birnəqqə gəḫər ḳadaldi».
12:30 1Tar. 20:2
12:31 «u ... ularni ḫərə, haman tepidioɣan tirnilar wə təmür paltilar bilən ixlətti yaki humdanda ḳattiḳ əmgəkkə saldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «u ... ularni ḫərilərning tegigə besip yaki haman tepidioɣan tirnilar astioɣa yaki paltining astioɣa aldi yaki ularni humdandin ətküzdi» *(demək, ularni intayin ḳiynidi)*.
12:31 1Tar. 20:3

13:4 «kündin küngə ...» — ibraniy tilida «ətigəndin ətigəngə...».

ix yoḳ! Sən bundaḳ pəskəxlik ḳilmioŋin! 13 Mən bu xərməndiqilikni ḳandaḳmu kətürüp yürələymən?! Sən bolsang Israilning arisidiki əhməḳlərdin bolup ḳalisən. Ətünüp ḳalay, pəḳət padixaḥḳa desəngla, u meni sanga təwə boluxtin tosimaydu, — dedi.
14 Lekin u uning səzigə ḳulaḳ salmidi. U uningdin küqlük kelip, uni zorlap ayaoŋ asti ḳilip uning bilən yatti.
15 Andin Amnon uningoŋa intayin ḳattiḳ nəprətləndi; uning uningoŋa boloŋan nəpriti uningoŋa boloŋan əslidiki muḥəbbitidin ziyadə boldi. Amnon uningoŋa: Ḳopup, yoḳal! — dedi.
16 Tamar uningoŋa: Yaḳ! Meni ḥəydigən gunaḥing sən ḥeli manga ḳiloŋan xu ixtin bəttərdur, dedi. Lekin Amnon uningoŋa ḳulaḳ salmidi, 17 bəlki hizmitidiki yax yigitni qaḳirip: Bu hotunni manga qaplaxturmay, sirtḳa qiḳiriwət, andin ixikni taḳap ḳoy, dedi..
18 Tamar tolimu rəngdar bir kənglək kiygənidi; qünki padixaḥning tehi yatliḳ bolmioŋan ḳizliri xundaḳ kiyim kiyətti. Amnonning hizmətkari uni ḳooŋlap qiḳirip, ixikni taḳiwaldi. 19 Tamar bexioŋa kül qeqip, kiygən rəngdar kənglikini yirtip, ḳolini bexioŋa ḳoyup yioŋlioŋan peti ketiwatatti. 20 Akisi Abxalom uningoŋa: Akang Amnon sən bilən yattimu? Ḥazirqə jim turoŋin, singlim. U sening akang əməsmu? Bu ixni kənglünggə almioŋin, — dedi. Tamar akisi Abxalomning əyidə kəngli sunuḳ ḥalda turup ḳaldi.
21 Dawut padixaḥmu boloŋan barliḳ ixlarni anglap intayin aqqiḳlandi.
22 Abxalom bolsa Amnonoŋa ya yahxi, ya yaman ḥeq gəp ḳilmidi. Qünki Abxalom singlisi Tamarni Amnonning horlioŋanliḳidin uni əq kərətti.

Abxalom Amnonni əltüridu

23 Toluḳ ikki yil ətüp, Əfraimoŋa yeḳin Baal-Ḥazorda Abxalomning ḳirḳioŋuqiliri ḳoylirini ḳirḳiwatatti; u padixaḥning ḥəmmə ooŋullirini təklip ḳildi.. 24 Abxalom padixaḥning ḳexioŋa kelip: Mana ḳulliri ḳoylirini ḳirḳitiwatidu, padixaḥ wə hizmətkarlirining silining ḳulliri bilən billə berixini ətünimən, — dedi.
25 Padixaḥ Abxalomoŋa: Yaḳ, ooŋlum, biz ḥəmmimiz barmayli, sanga eoŋirqiliḳ qüxüp ḳalmisun, — dedi. Abxalom xunqə desimu, u baroŋili unimidi, bəlki uningoŋa amət tilidi.
26 Lekin Abxalom: Əgər berixḳa unimisila, akam Amnonni biz bilən baroŋili ḳoysila, — dedi.
Padixaḥ uningdin: Nemixḳa u sening bilən baridu?» — dəp soridi..
27 Əmma Abxalom uni kəp zorlioŋini üqün u Amnonning, xundaḳla padixaḥning ḥəmmə ooŋullirining uning bilən billə berixioŋa ḳoxuldi.
28 Abxalom əz oŋulamlirioŋa buyrup: Səgək turunglar, Amnon xarab iqip hux kəyp boloŋanda, mən silərgə Amnonni urunglar desəm, uni dərḥal ältürünglar. Ḳorḳmanglar! Bularni silərgə buyruoŋuqi mən əməsmu? Jür'ətlik bolup baturluḳ kərsitinglar — dedi.
29 Xuning bilən Abxalomning oŋulamliri Amnonoŋa Abxalom əzi buyruoŋandək ḳildi. Xuan padixaḥning ḥəmmə ooŋulliri ḳopup, ḥər biri əz ḳeqirioŋa minip ḳaqti. 30 Xundaḳ boldiki, ular tehi yolda ḳeqip ketiwatḳanda, «Abxalom padixaḥning ḥəmmə ooŋullirini ältürdi. Ularning ḥeq biri ḳalmidi» degən həwər Dawutḳa yətküzüldi.
31 Padixaḥ ḳopup kiyimlirini yirtip yərdə düm yatti; uning ḥəmmə ḳul-hizmətkarliri bolsa kiyimliri yirtiḳ ḥalda yenida turatti.. 32 Əmma Dawutning akisi Ximeaḥning ooŋli Yonadab uningoŋa: — Oŋojam, ular padixaḥning

13:17 «bu hotunni manga qaplaxturmay...» — ibraniy tilida «buni manga qaplaxturmay...».

13:23 «ikki yil ətüp,... Baal-Ḥazorda Abxalomning ḳirḳioŋuqiliri ḳoylirini ḳirḳiwatatti» — ibraniy tilida: «... ikki yil ətüp,... Abxalomning ...Baal-Ḥazorda *(ḳoy)* ḳirḳioŋuqiliri bar idi».

13:26 «Əgər berixḳa unimisila, akam Amnonni biz bilən baroŋili ḳoysila» — Abxalom atisi Dawutning gumanini ḳozoŋap ḳoymaslik üqün *(təkəllup boyiqə)* uni awwal təklip ḳilidu. U padixaḥ ḳoxulmasaliḳi mumkin, dəp bilətti *(padixaḥ dərwəḳə unimidi)*; xuning bilən u təkəllüp bilən padixaḥning tunji ooŋli Amnonni təklip ḳilalaytti.

13:31 2Sam. 1:11

ooŋulliri boloŋan ḫəmmə yigitlərni əltürdi, dəp hiyal ḳilmisila. Qünki pəḳət Amnon əldi; u ix Amnonning Abxalomning singlisi Tamarni har ḳiloŋan kündin baxlap Abxalomning aoŋzidin qiḳarmioŋan niyiti idi. 33 Əmdi oŋojam padixaḫ «Padixaḫning ḫəmmə ooŋulliri əldi» degən oyda bolup kəngüllirini biaram ḳilmisila. Qünki pəḳət Amnonla əldi — dedi.

34 Abxalom bolsa ḳeqip kətkənidi. Yerusalemdiki kəzətqi oŋulam ḳariwidi, mana, oŋərb təripidin taoŋning yenidiki yol bilən nuroŋun adəmlər keliwatatti. 35 Yonadab padixaḫḳa: Mana, padixaḫning ooŋulliri kəldi. Dəl ḳulliri degəndək boldi — dedi.

36 Səzini tügitip turiwidi, padixaḫning ooŋulliri kelip ḳattiḳ yioŋa-zar ḳildi. Padixaḫ bilən hizmətkarlirimu ḳattiḳ yioŋlaxti. 37 Lekin Abxalom bolsa Gəxurning padixaḫi, Ammiḫudning ooŋli Talmayning ḳexioŋa bardi. Dawut ooŋli üqün ḫər küni ḫaza tutup ḳayoŋurdi.

38 Abxalom ḳeqip, Gəxuroŋa berip u yərdə üq yil turdi. 39 Dawut padixaḫning ḳəlbi Abxalomning yenioŋa berixḳa intizar boldi; qünki u Amnonoŋa nisbətən təsəlli tapḳanidi, qünki u elgənidi.

Abxalom Yerusalemoŋa ḳaytip kelidu

14 1 Əmdi Zəruiyaning ooŋli Yoab padixaḫ ḳəlbining Abxalomoŋa təlmürüwatḳanliḳini bayḳidi. 2 Xuning üqün Yoab Təkoaoŋa adəm əwətip u yərdin danixmən bir hotunni əkəldürüp uningoŋa: Səndin ətünəy, əzüngni matəm tutḳan kixidək kərsitip ḳarilik kiyimi kiyip, əzüngni ətirlik may bilən yaoŋlimay, bəlki əzüngni əlgüqi üqün uzun waḳit ḫazidar boloŋan ayaldək ḳilip. 3 Dawut padixaḫning ḳexioŋa berip uningoŋa mundaḳ degin, — dedi.

Xundaḳ ḳilip, Yoab deməkqi boloŋanlirini u ayaloŋa əgətti. 4 Xuning bilən Təkoaliḳ bu ayal padixaḫning aldioŋa berip, təzim ḳilip, bax urup: I padixaḫim, meni ḳutḳuzuwaloŋayla, — dedi.

5 Padixaḫ uningdin: Nemə dərding bar? dəp soridi. U jawap berip: Mən dərwəḳə bir tul hotunmən! Erim əlüp kətti; 6 Dedəklirining ikki ooŋli bar idi. Ikkisi etizliḳta uruxup ḳelip, arioŋa qüxidioŋan adəm bolmioŋaqḳa, biri yənə birini urup əltürüp ḳoydi. 7 Mana, ḫazir pütün əydikilər dedəklirigə ḳarxi ḳopup, inisini əltürginini bizgə tutup bərgin; inisining jenini elip, ḳətl ḳiloŋini üqün biz janoŋa jan alimiz. Xuning bilənmu miras aloŋuqini yoḳitimiz, dəwatidu. Ular xundaḳ ḳilip yaloŋuz ḳaloŋan qooŋumni əqürüp, erimgə nə nam nə yər yüzidə əwladmu ḳalduroŋili ḳoymaydu, — dedi.

8 Padixaḫ ayaloŋa: Əyünggə baroŋin, mən əḫwaloŋa ḳarap sən tooŋruluḳ ḫəküm qiḳirimən, — dedi.

9 Təkoaliḳ ayal padixaḫḳa: I, oŋojam padixaḫ, bu ixta gunaḫ bolsa, ḫəmmisi mening bilən atamning jəməti üstidə bolsun, padixaḫ wə uning təḫti bilən munasiwətsiz bolsun, — dedi. 10 Padixaḫ: Birər kim sanga bu tooŋruluḳ gəp ḳilsa, uni mening ḳeximoŋa elip kəlgin, u seni

---

13:34 «oŋərb təripidin...» — yaki «uning kəyni təripidin...».

13:37 «Abxalom bolsa Gəxurning padixaḫi, Ammiḫudning ooŋli Talmayning ḳexioŋa bardi» — Talmay Abxalomning qong atisi *(apisining atisi)* idi *(«1Tar.» 2:3)*.

13:39 «Dawut padixaḫning ḳəlbi Abxalomning yenioŋa berixḳa intizar boldi» — bu ayətning birinqi ḳismi tooŋruluḳ baxḳa birhil qüxənqə: «Dawut padixaḫ kəlbidə «mən qiḳip Abxalomni uray» degən niyəttin yenip ḳaldi».

14:1 «...Yoab padixaḫ ḳəlbining Abxalomoŋa təlmürüwatḳanliḳini bayḳidi» — baxḳa birhil tərjimisi: «...Yoab padixaḫ ḳəlbining Abxalomoŋa əq boloŋanliḳini bayḳidi». Biraḳ Yoabning ixlətkən tədbiridin *(2-23)* karioŋanda, bizning tərjimimizni xu əḫwaloŋa bəkrək maslixidu, dəp ḳaraymiz.

14:2 «əzüngni ətirlik may bilən yaoŋlimay,...» — ibraniy tilida «əzüngni ətirlik may bilən məsiḫlimay,...». Kona zamanlarda ottura xərḳtiki əllər arisida kixilərdə *(ərlər wə ayallardimu)* yüzlirini ətirlik may bilən sürüx aditi bar idi. Lekin matəm tutḳanlar ḳayoŋuni bildürüx üqün xundaḳ ḳilmaytti.

14:9 «bu ixta gunaḫ bolsa,...» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi baxḳa birsini bikardinbikar əltürgən bolsa, əltürülgüqining yeḳin uruḳtuoŋḳanlirining uning üqün ḳisas elix ḫoḳuḳi bar idi *(«Qəl.» 35:9-34)*. Birsi birərsini tasadipiyliḳtin əltürüp ḳoysa, əltürgüqi kixi qətəlgə yaki «panaḫlik xəḫiri»gə ḳaqsa bolatti. Əmma muxu yərdə padixaḫ xu ayalning tuoŋḳanlirining «ḳisas elix»tin ibarət ḳanunluḳ ḫoḳuḳini tosmaḳqi bolidu. Keyin u xuni biliduki, ḫəmmə səzlər pəḳət bir təmsildur, halas.

yənə awarə qilmaydioŋan bolidu, — dedi.
11 Ayal jawab berip: Undaqta padixaḥ
Pərwərdigar Hudalirini yad qiloŋayla,
qanoŋa qan intiqam aloŋuqilarning ooŋlumni
yoqatmasliqi üqün, ularning ḥalak
qilixioŋa yol qoymioŋayla, — dedi. Padixaḥ:
Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm
qilimənki, Sening ooŋlungning bir tal qeqi
yərgə qüxməydu, — dedi.
12 Lekin ayal: Dedəkliri oŋojam padixaḥqa
yənə bir səzni degili qoyoŋayla, dewidi,
u: Eytqin — dedi. 13 Ayal yənə mundaq
dedi: Əmdi sili nemixqa Hudaning həlqigə
xuningoŋa ohxax ziyanlik bir ixni niyət
qildila? Padixaḥ xu gepi bilən əzini gunaḥkar
qilip bekitiwatidu, qünki u əzi palioŋan kixini
qayturup əkəlmidi. 14 Dərwəqə ḥəmmimiz
qoqum əlüp, yərgə təkülgən, qaytidin
yioŋiwaloŋili bolmaydioŋan sudək bolimiz. Lekin Huda adəmning jenini elixqa əməs, bəlki
Əz palanoŋinini Əzigə qayturup əkilixkə ilaj
qilidu.
15 Əməliyəttə, mening oŋojam padixaḥqa
xu ix tooŋrisidin səz qiloŋili keliximning
səwəbi, həlq meni qorqatti. Lekin dedəkliri:
Bu gəpni padixaḥqa eytay! Padixaḥ bəlkim
əz qərisining iltimasini bəja kəltürər, degən
oyda boldi. 16 Qünki padixaḥ anglixi mumkin, qərisini ḥəm ooŋlumni Hudaning mirasidin təng yoqatmaqqi boloŋan kixining qolidin
qutquzup qalar. 17 Xunga dedəkliri, oŋojam
padixaḥning səzi manga aramlik berər, dəp
oylidim. Qünki oŋojam padixaḥ Hudaning bir
pərixtisidək yahxi-yamanni pərq ətküqidur.
Pərwərdigar Hudaliri sili bilən billə boloŋay!
18 Padixaḥ ayaloŋa jawab berip: Səndin
ətünimənki, mən səndin sorimaqqi boloŋan
ixni məndin yoxurmioŋaysən, dedi. Ayal:
Oŋojam padixaḥ səz qilsila, dedi.
19 Padixaḥ: Bu gəpliringning ḥəmmisi
Yoabning kərsətmisimu, qandaq? — dedi.
Ayal jawab berip: I, oŋojam padixaḥ, silining
janliri bilən qəsəm qilimənki, oŋojam padixaḥ
eytqanliri ongoŋimu, soloŋimu qaymaydioŋan
ḥəqiqəttur. Dərwəqə silining qulliri Yoab
manga xuni tapilap, bu səzlərni dedəklirining
aoŋzioŋa saldi. 20 Yoabning bundaq qilixi bu
ixni ḥəl qilix üqün idi. Oŋojamning danaliqi
Hudaning bir pərixtisiningkidək ikən, zeminda yüz beriwatqan ḥəmmə ixlarni
bilidikən, — dedi.
21 Xuning bilən padixaḥ Yoabqa: Maqul!
Mana, bu ixqa ijazət bərdim. Berip u yigit
Abxalomni elip kəlgin, dedi.
22 Yoab yərgə yiqilip bax urup, padixaḥqa
bəht-bərikət tilidi. Andin Yoab: I oŋojam
padixaḥ, əz qulungning təlipigə ijazət
bərginingdin, əz qulungning sening aldingda
iltipat tapqinini bügün bildim, — dedi.
23 Andin Yoab qozoŋilip, Gəxuroŋa berip
Abxalomni Yerusalemoŋa elip kəldi. 24 Əmma
padixaḥ: — U mening yüzümni kərməy, əz
əyigə barsun, degənidi. Xunga Abxalom
padixaḥning yüzini kərməy, əz əyigə kətti.
25 Əmdi pütkül Israil təwəsidə Abxalomdək
qiraylik dəp mahtaloŋan adəm yoq idi. Tapinidin tartip qoqqusioŋiqə uningda ḥeq
əyib yoq idi. 26 Uning qeqini qüxürgəndə (u
ḥər yilning ahirida qeqini qüxürətti; qeqi
eoŋirlixip kətkəqkə, xunga uni qüxürətti),
qeqini padixaḥning «əlqəm taraza»si bilən
tartsa ikki yüz xəkəl qikatti. 27 Abxalomdin
üq ooŋul wə Tamar isimlik bir qiz tuoŋuldi.
Qizi tolimu qiraylik idi.
28 Abxalom padixaḥning yüzini kərməy, Yerusalemda toptooŋra ikki yil toxquqə turdi;
29 Abxalom Yoabqa adəm mangdurup, əzini
padixaḥning qexioŋa əwətixini ətündi, əmma

14:11 «padixaḥ Pərwərdigar Hudalirini yad qiloŋayla...» — degənning mənisi bəlkim «padixaḥ Pərwərdigarning nami bilən qəsəm qiloŋayla...».
14:14 «Huda... palanoŋinini Əzigə qayturup əkilixkə ilaj qilidu» — ibraniy tilida: «Huda... Əzining palioŋinini Əzidin palandi qeliwərməslikigə ilaj qilidu» degən səz bilən ipadilinidu.
14:16 «Hudaning mirasi» — xübḥisizki, tul hotun wə ooŋlioŋa *(Hudaning birnəqqə dəwr ilgiri Israil həlqining əjdadlirioŋa tapxuroŋan kərsətmisigə asasən) («Yə.» 12:7 qatarliqlar)* miras qaloŋan zeminini kərsitidu.
14:19 «Yoabning kərsətmisi» — ibraniy tilida: «Yoabning qoli». **«oŋojam padixaḥ eytqanliri ongoŋimu, soloŋimu qaymaydioŋan ḥəqiqəttur»** — ibraniy tilida «Birsi oŋojam padixaḥ eytqanliridin ongoŋimu, soloŋimu burulsa, u ḥəqiqəttə turmaydu».
14:26 «ikki yüz xəkəl» — 1.4 kilogram boluxi mumkin.

u kəlgili unimidi. Abxalom ikkinqi ketim uning yenioɣa adəm əwətti, lekin Yoab kelixni halimidi.
30 Xuning bilən Abxalom əz hizmətkarlirioɣa: — Yoabning meningkigə yandax arpa teriķlik bir parqə etizliķi bar. Berip uningoɣa ot ķoyunglar, dəp buyrudi. Xundaķ ķilip, Abxalomning hizmətkarliri Yoabning bu bir parqə etizliķioɣa ot ķoydi. 31 Andin Yoab ķozoɣilip Abxalomning əyigə kirip uningdin: Nemixķa hizmətkarliring etizliķimoɣa ot ķoydi! — dəp soridi.
32 Abxalom Yoabķa jawab berip: Mana, mən sanga adəm əwətip: Ķeximoɣa kəlsun, andin padixaḫning ķexioɣa manga wakalitən baroɣuzup uningoɣa: Mən nemixķa Gəxurdin yenip kəlgəndimən? U yərdə ķalsam, yahxi bolattikən, dəp eytķuzmaķqi idim. Əmdi padixaḫ bilən didarlaxsam dəymən; məndə ķəbiḫlik bolsa, u meni əltürsun, — dedi.
33 Xuning bilən Yoab padixaḫning ķexioɣa berip, uningoɣa bu həwərni yətküzdi. Padixaḫ Abxalomni qaķirdi; u padixaḫning ķexioɣa kelip, padixaḫning aldida təzim ķilip bax urdi; padixaḫ Abxalomni səydi.

Abxalom padixaḫķa isyan kətüridu

15 1 Bu ixlardin keyin Abxalom əzigə jəng ḫarwisi bilən atlarni təyyarlatti ḫəm əz aldida yügüridioɣan əllik əskərni bekitti. 2 Abxalom tang səḫərdə ķopup, dərwazioɣa baridioɣan yolning yenida turatti. Ķaqan birsi dəwayimni kəssun dəp, padixaḫķa ərz tutķili kəlsə, Abxalom uni qaķirip: Sən ķaysi xəḫərdin kəlding, — dəp soraytti. U kixi: Ķulung Israilning palanqi ķəbilisidin kəldi, desə, 3 Abxalom uningoɣa: Mana, dəwayinglar durus wə ḫəķ ikən, lekin padixaḫ təripidin əzigə wakalitən ərzingni anglaxķa ķoyuloɣan adəm yoķ, dəytti. 4 Andin Abxalom yənə: Kaxki, mən zeminda soraķqi ķilinsam'idi, ḫər kimning ərzi yaki dəwayi bolup, mening ķeximoɣa kəlsə, uningoɣa adalət kərsitəttim! — dəytti.
5 Birkim uningoɣa təzim ķiloɣili aldioɣa barsa, Abxalom ķolini uzutup, uni tutup səyətti. 6 Abxalom xundaķ ķilip padixaḫning ḫəküm qiķirixioɣa kəlgən Israilning ḫərbir adəmlirining kəngüllirini utuwalatti.
7 Tət yil ətkəndə, Abxalom padixaḫķa: Mening Ḫebronda Pərwərdigaroɣa iqkən ķəsimimni ada ķilixim üqün, xu yərgə berixķa ijazət bərsəng;[a] 8 qünki ķulung Suriyədiki Gəxurda turoɣinimda ķəsəm iqip: Əgər Pərwərdigar meni Yerusalemoɣa ķaytursa, mən Pərwərdigaroɣa ibadət ķilimən, dəp eytķanidi, — dedi.
9 Padixaḫ uningoɣa: Tinq-aman berip kəlgin, dewidi, u ķozoɣilip Ḫebronoɣa kətti.
10 Lekin Abxalom Israilning ḫəmmə ķəbililirigə məḫpiy əlqilərni mangdurup: Buroɣa awazini angliɣininglarda: «Abxalom Ḫebronda padixaḫ boldi!» dəp elan ķilinglar, dedi.
11 Əmdi ikki yüz adəm təklip bilən Abxalom bilən birgə Yerusalemdin baroɣanidi. Ular ḫəķiķiy əḫwaldin bihəwər boloɣaqķa, saddilik bilən baroɣanidi. 12 Abxalom ķurbanlik ətküzgəndə, u adəm əwətip Dawutning məslihətqisi boloɣan Giloḫluķ Aḫitofəlni əz xəḫiri Giloḫdin elip kəldi. Xuning bilən ķəst baroɣanseri küqəydi, Abxalomoɣa əgəxkənlər baroɣanseri kəpiyiwatatti.

Dawut Yerusalemdin ķaqidu

13 Dawutķa bir həwərqi kelip: Israilning adəmlirining kəngülliri Abxalomoɣa mayil boldi, — dedi.
14 Xuning bilən Dawut Yerusalemda uning bilən boloɣan ḫəmmə ķul-hizmətkarlirioɣa: Ķopup ķaqayli! Bolmisa, Abxalomdin ķutulalmaymiz. Ittik ketəyli; bolmisa, u tuyuķsiz üstimizgə besip kelip, bizgə bala kəltürüp xəḫər həlķini ķiliq bisi bilən uridu, dedi.
15 Padixaḫning ķul-hizmətkarliri padixaḫķa: Ɔ̈ojam padixaḫ nemə bekitsə, xuni ķilimiz, dedi.

15:7 «tət yil ətkəndə...» — bəzi kona kəqürmilərdə «ķirik yil ətkəndə...» deyilidu. Bu bəlkim kəqürmiqining hatalikidin boloɣan.

16 Xuning bilən padixaḥ pütün ailisidikilərni
elip, qiḳip kətti; əmma padixaḥ kenizəkliridin
onni ordioɣa ḳaraxḳa ḳoydi. 17 Padixaḥ qiḳip
kətkəndə ḥəmmə həlḳ uningoɣa əgəxti;
ular Bəyt-Mərḥakta turup ḳaldi.. 18 Ḥəmmə
hizmətkarliri uning bilən billə Kidron
eḳinidin ətüwatatti; barliḳ Kərətiylər,
barliḳ Pələtiylər, barliḳ Gatliḳlar, yəni Gat
xəḥiridin qiḳip uningoɣa əgəxkən altə yüz
adəm padixaḥning aldida mangatti.. 19
Padixaḥ Gatliḳ Ittayoɣa: Sən nemixḳa biz
bilən barisən? Yenip berip padixaḥning
ḳexida turoɣin; qünki sən əz yurtungdin
musapir bolup palanoɣansən.. 20 Sən pəḳət
tünügünla kəlding, mən bügün ḳandaḳsigə
seni əzüm bilən billə sərsan ḳilay? Mən
bolsam, nəgə baralisam, xu yərgə barimən.
Ḳerindaxliringni elip yenip kətkin; Hudaning
rəḥim-xəpḳiti wə ḥəḳiḳiti sanga yar boloɣay!
— dedi. 21 Lekin Ittay padixaḥḳa jawab be-
rip: Pərwərdigarning ḥayati bilən wə oɣojam
padixaḥning ḥayati bilən ḳəsəm ḳilimənki,
məyli ḥayat yaki mamat bolsun, oɣojam
padixaḥ ḳəyərdə bolsa, ḳulung xu yərdimu
bolidu! — dedi.
22 Dawut Ittayoɣa: Əmdi sənmu berip eḳindin
ətkin, dedi. Xuning bilən Gatliḳ Ittay ḥəmmə
adəmliri wə uning bilən mangoɣan barliḳ
bala-qaḳiliri ətüp kətti.. 23 Ḥəmmə həlḳ
ətüwatḳanda, pütkül xu yurttikilər ḳattiḳ
awaz bilən yioɣlidi. Padixaḥ əzimu Kidron
eḳinidin ətkəndə, barliḳ həlḳ qəllük təripigə
ḳarap yol aldi..
24 Wə mana, Zadok bilən Lawiylarmu
Hudaning əḥdə sanduḳini kətürüp billə
kəldi; ular Hudaning əḥdə sanduḳini yərdə
ḳoydi. Barliḳ həlḳ xəḥərdin qiḳip ətküqə Abi-
yatar bolsa, ḳurbanliḳlarni sunup turatti.. 25
Padixaḥ Zadokḳa: Hudaning əḥdə sanduḳini
xəḥərgə yandurup elip kirgin. Mən əgər
Pərwərdigarning kəzliridə iltipat tapsam, U
qoḳum meni yandurup kelidu wə U manga
əḥdə sanduḳini wə Əz makanini yənə
kərgüzidu; 26 lekin U mening tooɣramda:
Səndin hursənlikim yoḳ, desə, mana mən;
U meni ḳandaḳ ḳilixni layiḳ kərsə, xundaḳ
ḳilsun, — dedi.
27 Padixaḥ kaḥin Zadokḳa: Sən aldin
kərgüqi əməsmu? Sən wə əz ooɣlung Ahi-
maaz wə Abiyatarning ooɣli Yonatan,
yəni ikkinglarning ikki ooɣlunglar sanga
ḥəmraḥ bolup tinq-aman xəḥərgə ḳaytḳin.
28 Mana, mən silərdin həwər kəlgüqə qəldiki
ətkəllərdə kütüp turay, — dedi.
29 Xuning bilən Zadok bilən Abiyatar
Hudaning əḥdə sanduḳini Yerusalemoɣa
ḳayturup berip, u yərdə ḳaldi.
30 Lekin Dawut Zəytun teoɣioɣa qiḳḳanda,
bexini yepip yalang ayaoɣ bolup yioɣlawatatti;
uning bilən boloɣan ḥəmmə həlḳning ḥərbiri
bexini yepip yioɣlap qiḳiwatatti. 31 Birsi kelip
Dawutḳa: Aḥitofəlmu Abxalomning ḳəstigə
ḳatnaxḳanlar iqidə ikən, dedi. Xuning bilən
Dawut dua ḳilip: I Pərwərdigar, Aḥitofəlning
məsliḥətini əḥməḳanilikkə aylanduroɣaysən,
dedi.
32 Dawut taoɣning qoḳḳisioɣa, yəni adəttə
u məḥsus Hudaoɣa ibadət ḳilidioɣan jayoɣa
yətkəndə, Arkiliḳ Ḥuxay toni yirtiḳ, bexioɣa
topa-qang qeqiloɣan ḥalda uning aldioɣa kəldi.
33 Dawut uningoɣa: Mening bilən barsang,
manga yük bolup ḳalisən; 34 lekin xəḥərgə
ḳaytip berip Abxalomoɣa: I padixaḥ, mən
bügüngə ḳədər atangning ḳul-hizmətkari
boloɣandək, əmdi sening ḳul-hizmətkaring
bolay, desəng, sən mən üqün Aḥitofəlning
məsliḥətini bikar ḳiliwetələysən. 35 Mana Za-
dok wə Abiyatar degən kaḥinlarmu xu yərdə

15:17 «Bəyt-Mərḥak» — yaki «yiraḳtiki orda».
15:18 «Kidron dəryasidin» — bu səzlər ibraniy tekistidə yoḳ, lekin «ətüwatatti» degən səz bu mənini kərsitidu *(23-ayətni kərüng)*. Kidron eḳini Yerusalemning xərḳiy təripigə yeḳin bolup, Iordan dəryasioɣa mangoɣanda uningdin ətüxi kerək.
15:18 2Sam. 8:18; 1Pad. 1:38; 1Tar. 18:17
15:19 «yenip berip padixaḥning ḳexida turoɣin...» — Dawut «padixaḥ» degən səzni ixlitip, Abxalom «yengi padixaḥ»ni kərsitidu. 34-ayətnimu kərüng.
15:22 «eḳindin ətkin» — bəlki Kidron dəryasidin *(23-ayətni kərüng)*.
15:23 Yuḥ. 18:1

15:24 «Barliḳ həlḳ xəḥərdin qiḳip ətküqə Abiyatar bolsa, ḳurbanliḳlarni sunup turatti» — baxḳa birhil tərjimisi: «Barliḳ həlḳ xəḥərdin qiḳip ətküqə Abiyatar saḳlap turup, andin ətti».

sən bilən billə bolidu əməsmu? Padixaḥning ordisidin nemə anglisang, Zadok bilən Abiyatar kaḥinlarоqa eytқin. 36 mana, ularning ikki oоqli, yəni Zadokning oоqli Ahimaaz bilən Abiyatarning oоqli Yonatanmu xu yərdə ularning yenida turidu. Ḥərnemə anglisang, ular arқilиқ manga həwər yətküzgin — dedi.
37 Xuning bilən Dawutning dosti Ḥuxay xəḥərgə bardi; Abxalommu dəl xu qaoqda Yerusalemoqa kirdi.

Dawut Zibadin sowoqatlarni қobul қilidu

16 1 Dawut taoqning qoққisidin əmdila ətüxigə Məfiboxətning hizmətkari Ziba ikki yüz nan, bir yüz kixmix poxkili, yüz yazliқ mewə poxkili wə bir tulum xarabni ikki exəkkə artip uning aldioqa qiқti..
2 Padixaḥ Zibaoqa: Bularni nemə üqün əkəlding? dedi. Ziba: Exəklərni padixaḥning ailisidikilər menixi üqün, nanlar bilən yazliқ mewilərni oqulamlarning yeyixi üqün, xarabni qəldə ḥerip kətkənlərning iqixi üqün əkəldim — dedi.
3 Padixaḥ: Oqojangning oоqli nədə? — dəp soridi. Ziba padixaḥқa jawab berip: U yənila Yerusalemda қaldi, qünki u: Bügün Israil jəmətidikilər atamning padixaḥliқini manga yandurup beridu, dəp olturidu — dedi..
4 Padixaḥ Zibaoqa: Mana Məfiboxətning ḥəmmisi sanga təwə bolsun, dewidi, Ziba: Mən siligə təzim қilimən; silining aldilirida iltipat tapsam, i oqojam padixaḥ, — dedi.
5 Dawut padixaḥ Baḥurimoqa kəlgəndə, mana Saulning jəmətidin boloqan, Geraning oоqli Ximəy isimlik bir adəm xu yərdin uning aldioqa qiқti; u bu yaққa kəlgəq kimdu birini қaroqawatatti.. 6 U Dawutning əzigə wə Dawut padixaḥning barliқ hizmətkarlirioqa қarap taxlarni atti; ḥəmmə həlқ bilən barliқ palwanlar padixaḥning ong təripidə wə sol təripidə turatti.
7 Ximəy қaroqap: Yoқal, yoқal, ḥəy sən қanhor, iplas!.. 8 Sən Saulning ornida padixaḥ boldung, lekin Pərwərdigar uning jəmətining қenini sening bexingoqa қayturdi; əmdi Pərwərdigar padixaḥliқni oоqlung Abxalomning қolioqa bərdi; mana, əzüngning rəzilliking sening üstünggə qüxti, qünki sən bir қanhorsən! — dedi.
9 Zəruiyaning oоqli Abixay padixaḥқa: Nemixқa bu əlük it oqojam padixaḥni қaroqisun? U yərgə berip uning bexini kəskili manga ijazət bərgəysən! — dedi..
10 Lekin padixaḥ: I Zəruiyaning oоqulliri, mening bilən nemə karinglar? U қaroqisa қaroqisun! Əgər Pərwərdigar uningoqa, Dawutni қaroqioqin, dəp eytқan bolsa, undaқta kim uningoqa: Nemixқa bundaқ қilisən? — deyəlisun?
11 Dawut Abixayoqa wə barliқ hizmətkarlirioqa: Mana əz puxtumdin boloqan oоqlum mening jenimni izdigən yərdə, bu Binyamin kixi uningdin artuқraқ қilmamdu? Uni қaroqioqili қoyoqin, qünki Pərwərdigar uningoqa xundaқ buyruptu. 12 Pərwərdigar bəlkim mening dərdlirimni nəzirigə elip, bu adəmning bügün meni қaroqioqanlirining ornida manga yahxiliқ yandurar, dedi.
13 Xuning bilən Dawut əz adəmliri bilən yolda mengiwərdi. Ximəy bolsa Dawutning uduldiki taoq baoqrida mangoqaq қaroqaytti ḥəm tax etip topa-qang qaqatti.
14 Padixaḥ wə uning bilən boloqan həlқning ḥəmmisi ḥerip, mənzilgə baroqanda u yərdə aram aldi.

Aḥitofəlning məsliḥəti

15 Əmdi Abxalom barliқ Israillar bilən Yerusalemoqa kəldi; Aḥitofəl uning bilən billə idi. 16 Dawutning dosti arkiliқ Ḥuxay Abxalomning қexioqa kəlgəndə, u Abxalomoqa: Padixaḥ yaxisun! Padixaḥ yaxisun! — dedi.

16:1 «yüz yazliқ mewə poxkili» — yaki «yüz ənjür poxkili».
16:3 2Sam. 19:27
16:5 1Pad. 2:8
16:7 «ḥəy sən қanhor, iplas!» — «iplas» ibraniy tilida: «Iblis *(Beliyal)*ning oоqli».
16:9 1Sam. 24:15; 2Sam. 9:8

17 Abxalom Ḫuxayoɣa: Bu sening dostungoɣa kərsitidioɣan ḫimmitingmu? Nemixḳa dostung bilən barmiding? — dedi.
18 Ḫuxay Abxalomoɣa: Yaḳ, undaḳ əməs, bəlki Pərwərdigar wə bu həlḳ ḫəmdə Israillarning ḫəmmisi kimni tallisa, mən uningoɣa təwə bolay wə uning yenida turimən. 19 Xuningdin baxḳa kimning ḫizmitidə bolay? Uning ooɣlining ḳexida hizmət ḳilmamdim? Sening atangning ḳexida hizmət ḳiloɣandək, əmdi sening ḳexingda hizmət ḳilay, — dedi.
20 Andin Abxalom Aḫitofəlgə: Məsliḫətlixip yol kərsitinglar; ḳandaḳ ḳilsaḳ bolar? — dedi.
21 Aḫitofəl Abxalomoɣa: Atangning ordisioɣa ḳarioɣili ḳoyoɣan kenizəkliri bilən billə yatḳin; xuning bilən pütkül Israil sening əzüngni atangoɣa nəprətlik ḳiloɣanliḳingni anglaydu; xundaḳ ḳilip sanga əgəxkənlərning ḳolliri küqləndürülidu, dedi.
22 Xuning bilən ular Abxalom üqün ordining əgzisidə bir qedir tikti; Abxalom ḫəmmə Israilning kəzliri aldida əz atisining kenizəkliri bilən billə boldi.
23 U künlərdə Aḫitofəlning bərgən məsliḫəti huddi kixi Hudadin sorap erixkən səzkalamdək ḫesablinatti. Uning Dawutḳa wə Abxalomoɣa bərgən ḫəmmə məsliḫətimu ḫəm xundaḳ ḳarilatti.

Aḫitofəlning məsliḫəti bikar ḳilinidu

17 1 Aḫitofəl Abxalomoɣa: Manga on ikki ming adəmni talliwelixḳa ruhsət bərsəng, mən bügün keqə ḳozoɣilip, Dawutni ḳooɣlay; 2 Mən uning üstigə qüxkinimdə u ḫerip, ḳolliri ajiz bolidu; mən uni alaḳzadə ḳiliwetimən, xundaḳla uning bilən boloɣan barliḳ həlḳ ḳaqidu. Mən pəḳət padixaḫnila urup əltürimən, 3 andin ḫəmmə həlḳni sanga beḳindurup ḳayturimən. Sən izdigən adəm yoḳalsa, ḫəmmə həlḳ sening ḳexingoɣa ḳaytidu; xuning bilən ḫəmmə həlḳ amanesən ḳalidu, dedi..

4 Bu məsliḫət Abxalomoɣa wə Israilning barliḳ aḳsaḳallirioɣa yaḳti, 5 lekin Abxalom: Arkilik Ḫuxaynimu qaḳiringlar; uning səzinimu anglayli, — dedi.
6 Ḫuxay Abxalomning ḳexioɣa kəlgəndə, Abxalom uningoɣa: Aḫitofəl mundaḳ-mundaḳ eytti; u degəndək ḳilaylimu? Bolmisa, sən bir məsliḫət bərgin, — dedi.
7 Ḫuxay Abxalomoɣa: Aḫitofəlning bu waḳitta bərgən məsliḫəti yahxi əməs, — dedi.
8 Ḫuxay yənə mundaḳ dedi: «Sən atang bilən adəmlirini bilisənoɣu — ular palwanlardur, ḫazir daladiki baliliridin juda ḳilinoɣan qixi eyiḳtək pəyli yaman. Atang bolsa ḫəḳiḳiy jəngqidur, əz adəmliri bilən birgə ḳonmaydu. 9 Mana u ḫazir bir oɣarda ya baxḳa bir yərdə məkünüwaloɣan bolsa kerək. Mubada u awwal həlḳimiz üstigə qüxsə xuni angliоɣan ḫərkim: Abxalomoɣa əgəxkənlər ḳiroɣinqiliḳḳa uqraptu, — dəydu..
10 U waḳitta ḫətta xir yürək palwanlarning yürəklirimu su bolup ketidu; qünki pütkül Israil atangning batur ikənlikini, xundaḳla uningoɣa əgəxkənlərningmu palwan ikənlikini bilidu. 11 Xunga məsliḫətim xuki, pütkül Israil Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə sening ḳexingoɣa tez yioɣilsun (ular dengizdiki ḳumlardək kəptur!). Sən əzüng ularni baxlap jənggə qiḳḳin. 12 Biz uni ḳəyərdə tapsaḳ, xəbnəm yərgə qüxkəndək uning üstigə qüxəyli. Xuning bilən uning əzi wə uning bilən boloɣan kixilərdin ḫeq kimmu ḳalmaydu. 13 Əgər u bir xəhərgə kiriwalsimu, pütkül Israil xu yərgə aroɣamqilarni elip kelip, xəhərni ḫətta uningdiki kiqik xeoɣiltaxlarnimu ḳaldurmay sərəp əkilip, dərya jiloɣisioɣa taxliwetimiz».
14 Abxalom bilən Israilning ḫəmmə adəmliri: Arkilik Ḫuxayning məsliḫəti Aḫitofəlning məsliḫətidin yahxi ikən, deyixti. Qünki Pərwərdigar Abxalomning bexioɣa bala kəlsun dəp, Aḫitofəlning yahxi məsliḫətining bikar ḳilinixini bekitkənidi.
15 Ḫuxay Zadok bilən Abiyatar kaḫinlaroɣa:

17:3 «Sən izdigən adəm yoḳalsa, ḫəmmə həlḳ sening ḳexingoɣa ḳaytidu» — ibraniy tilida: «Barlik adəmning ḳaytip kelixi, sən izdigən adəmning jenioɣa barawərdur».

17:9 «Mubada u awwal həlḳimiz üstigə qüxsə...» — yaki «Dəsləptə həlḳ*(imiz)*din nəqqisi yiḳilip əltürülsə,...»

Aḥitofəlning Abxalom bilən Israilning aqsaqallirioŋa bərgən məslihəti mundaq-mundaq, əmma mening məslihətim bolsa mundaq-mundaq; 16 ḥazir silər dərḥal adəm əwətip Dawutqa: Bu keqidə qəlning keqikliridə qonmay, bəlki tez ətüp ketinglar, bolmisa padixaḥ wə uning bilən boloŋan ḥəmmə həlq ḥalak boluxi mumkin, dəp yətküzünglar — dedi.

17 U waqitta Yonatan bilən Ahimaaz Ən-Rogəldə kütüp turatti; ular baxqilarning kərüp qalmasliqi üqün xəḥərgə kirmidi; bir dedəkning qiqip ularoŋa həwər berixi bekitildi. Ular berip Dawut padixaḥqa həwərni yətküzdi.

18 Lekin bir yax yigit ularni kərüp qelip, Abxalomoŋa dəp qoydi. Əmma bu ikkiylən ittik berip, Baḥurimdiki bir adəmning əyigə kirdi. Bu adəmning ḥoylisida quduq bar idi; ular xuningoŋa qüxüp yoxurundi. 19 Uning ayali qudukning aoŋzioŋa yapquqini yepip üstigə soquloŋan buoŋdayni təküp qoydi; xuning bilən ḥeq ix axkarilanmidi.

20 Abxalomning hizmətkarliri əygə kirip ayalning qexioŋa kelip: Ahimaaz bilən Yonatan qəyərdə? — dəp soridi. Ayal: Ular eriqtin ətüp kətti, dedi. Kəlgənlər ularni izdəp tapalmay, Yerusalemoŋa qaytip kətti.

21 Ular kətkəndin keyin, bu ikkiylən quduqtin qiqip, berip Dawut padixaḥqa həwər bərdi. Ular Dawutqa: Qopup, sudin ətkin; qünki Aḥitofəl seni tutux üqün xundaq məslihət beriptu, — dedi.

22 Xuning bilən Dawut wə uning bilən boloŋan barliq həlq qozoŋilip Iordan dəryasidin ətti; tang atquqə Iordan dəryasidin ətmigən ḥeqkim qalmidi.

23 Aḥitofəl əz məslihətini qobul qilmioŋanliqini kərüp exikini toqup, əz xəḥiridiki əyigə berip, əyidikilərgə wəsiyət tapxuroŋandin keyin, esilip ölüwaldi. U əz atisining qəbrisidə dəpnə qilindi.

24 Xu arilixta Dawut Maḥanaimoŋa yetip kəlgənidi, Abxalom wə uning bilən boloŋan Israilning ḥəmmə adəmlirimu Iordan dəryasidin ətüp boloŋanidi.

25 Abxalom Yoabning ornida Amasani qoxunning üstigə sərdar qilip qoydi. Amasa bolsa Yitra isimlik bir Israillik kixining ooŋli idi. U kixi Naḥaxning qizi Abigail bilən yeqinqilik qiloŋanidi. Naḥax Yoabning anisi Zəruiya bilən aqa-singil idi.

26 Israil bilən Abxalom Gileadning zeminida bargaḥ tikti.

27 Dawut Maḥanaimoŋa yetip kəlgəndə, Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥiridin boloŋan Naḥaxning ooŋli Xobi bilən Lo-Dibarlik Ammiəlning ooŋli Makir wə Rogelimdin boloŋan Gileadlik Barzillay degənlər[a] 28 yotkan-kərpə, das, qaqa-kuqa, buoŋday, arpa, un, qomaq, purqaq, qizil max, qoruoŋan purqaqlar, 29 ḥəsəl, qaymaq wə qoylarni kəltürüp, kala sütidə qilinoŋan qurut-irimqik qatarliqlarni Dawut bilən həlqqə yeyix üqün elip kəldi, qünki ular: Xübḥisizki, həlq qəldə ḥerip-eqip, ussap kətkəndu, dəp oylioŋanidi.

Abxalomning əlüxi

18 1 Dawut əzi bilən boloŋan həlqni yioŋip editlidi wə ularning üstigə mingbexi bilən yüzbexi qoydi. 2 Andin Dawut həlqni üq bələkkə bəlüp jənggə qikardi; birinqi bələkni Yoabning qol astida, ikkinqi bələkni Zəruiyaning ooŋli, Yoabning inisi Abixayning qol astida wə üqinqi bələkni Gatlik Ittayning qol astida qoydi. Padixaḥ həlqqə: Bərḥək, mənmu silər bilən jənggə qikimən, dedi.

3 Lekin həlq: Sili qikmisila, əgər biz qaqsaq düxmən bizgə pərwa qilmaydu; ḥətta yerimimiz ölüp kətsəkmu bizgə pərwa qilmaydu. Qünki əzliri bizning on mingimizgə barawər bolila. Yahxisi sili xəḥərdə turup bizgə ḥəmdəm boluxqa təyyar turoŋayla, dedi.

4 Padixaḥ ularoŋa: Silərgə nemə layiq kərünsə, xuni qilimən, — dedi. Xuning bilən həlq yüzdin, mingdin bolup xəḥərdin qikiwatkanda, padixaḥ dərwazining yenida turdi. 5 Padixaḥ Yoab bilən Abxay wə Ittayoŋa: Mən üqün Abxalomoŋa yahxi muamilidə bolup ayanglar, dedi. Padixaḥning ḥəmmə sərdarlirioŋa

17:27 2Sam. 19:31, 32; 1Pad. 2:7

Abxalom tooŋrisida xundakˌ tapilioŋinida, barlikˌ həlkˌ tapilioŋinini anglidi. [6] Andin həlkˌ Israil bilən soкuxkˌili məydanoŋa qikˌti; soкux əfraimning ormanlikˌida boldi.
[7] U yərdə Israil Dawutning adəmliridin məoŋlup boldi. U küni ular kˌattikˌ kˌiroŋin kˌilindi — yigirmə mingi əldi. [8] Soкux xu zeminoŋa yeyildi; ormanlikˌ yəwətkənlər kˌiliqta əlgənlərdin kəp boldi.

[9] Abxalom Dawutning oŋulamliri bilən tuyukˌsiz uqrixip kˌaldi; Abxalom əz kˌeqirioŋa minip, qong dub dərihining kˌoyukˌ xahlirining tegidin ətkəndə, uning bexi dərəh xehioŋa kˌəplixip kˌelip, u esilip kˌaldi; u mingən kˌeqir bolsa aldioŋa ketip kˌaldi.. [10] Birsi buni kərüp Yoabkˌa həwər berip: Mana, mən Abxalomning bir dub dərihidə sanggilap turoŋinini kərdüm, dedi.
[11] Yoab həwər bərgən adəmgə: Nemə! Sən uni kərüp turup, nemixkˌa uni urup əltürüp yərgə qüxürmiding? Xundakˌ kˌiloŋan bolsang, sanga on kümüx tənggə wə bir kəmər berəttim, — dedi.
[12] U adəm Yoabkˌa: Kˌolumoŋa ming kümüx tənggə təgsimu, kˌolumni padixahˌning ooŋlioŋa uzatmayttim! Qünki padixahˌning hˌəmmimiz aldida sanga, Abixayoŋa wə Ittayoŋa: Mening üqün hˌər biringlar Abxalomni ayanglar, dəp buyruoŋinini angliduk. [13] Əgər mən əz jenimni təwəkkul kˌilip, xundakˌ kˌiloŋan bolsam (hˌərkˌandakˌ ix padixahˌtin yoxurun kˌalmaydu!) sən meni taxlap, düxmining kˌatarida kərətting, — dedi.
[14] Yoab: Sening bilən bundakˌ deyixixkə qolam yokˌ! — dedi-də, kˌolioŋa üq nəyzini elip dərəhtə sanggilakˌlikˌ hˌalda tirik turoŋan Abxalomning yürikigə sanjidi.. [15] Andin Yoabning yaraoŋ kətürgüqisi boloŋan on oŋulam Abxalomning qərisigə yioŋilip, uni urup əltürdi.

[16] Andin Yoab kanay qaldi; həlkˌ Israilni kˌooŋlaxtin yandi; qünki Yoab kˌoxunni qekinixkə qakˌirdi. [17] Ular Abxalomni ormanlikˌtiki qong bir azgaloŋa taxlap üstigə nuroŋun taxlarni dəwiləp kˌoydi. Israillar bolsa kˌeqip hˌərbiri əz makanioŋa kətti..
[18] Abxalom tirik wakˌtida padixahˌ wadisida əzigə bir abidə turoŋuzoŋanidi. Qünki u: Mening namimni kˌalduridioŋanoŋa ooŋlum yokˌ dəp, u tax abidini əz nami bilən atioŋanidi. Xuning bilən bu tax bügüngə kˌədər «Abxalomning yadikari» dəp atilidu..

Dawut Abxalomning əlümidin həwər tapidu

[19] Zadokning ooŋli Ahimaaz Yoabkˌa: Pərwərdigar seni düxmənliringdin kˌutkˌuzup sən üqün intikˌam aldi, dəp padixahˌkˌa həwər berixkə meni dərhˌal mangoŋuzoŋin, — dedi.
[20] Lekin Yoab uningoŋa: Sən bügün həwər bərməysən, bəlki baxkˌa bir küni həwər berisən; padixahˌning ooŋli əlgini tüpəylidin, bügün həwər bərməysən, dedi.
[21] Xuning bilən Yoab Kuxiyoŋa: Berip padixahˌkˌa kərginingni dəp bərgin, dedi. Kuxiylikˌ Yoabkˌa təzim kˌilip yügürüp kətti..
[22] Lekin Zadokning ooŋli Ahimaaz Yoabkˌa yənə: Kˌandakˌla bolmisun bu Kuxiyning kəynidin yügürüxkə manga ijazət bərgin, — dedi. Yoab: I ooŋlum, sanga hˌeqkˌandakˌ səyünqi bərgüdək həwər bolmisa, nemixkˌa yügürüxni halaysən? — dedi.
[23] U yənə: Kˌandakˌla bolmisun, meni yügürgüzgin, dedi. Yoab uningoŋa: Mang, yügür, dewidi, Ahimaaz Iordan dəryasidiki tüzləngliк bilən yügürüp Kuxiygə yetixip uningdin ətüp kətti.
[24] Dawut iqki-taxkˌi dərwazining otturisida olturatti. Kəzətqi dərwazining əgzisidin

18:9 «uning bexi ... kˌəplixip kˌelip, u esilip kˌaldi» —Ibraniy tilida: «uning bexi ... kˌəplixip kˌelip, u asman-zemin otturisida esilip kˌaldi».
18:14 «dərəhtə sanggilakˌlikˌ hˌalda tirik turoŋan Abxalomning yürikigə sanjidi» — ibraniy tilida «dərəhning yürikidə sanggilakˌlikˌ tirik turoŋan Abxalomning yürikigə sanjidi» degən sözlər bilən ipadilinidu.
18:17 «Israillar bolsa kˌeqip hˌərbiri əz makanioŋa kətti» — ibraniy tilida: «Israillar bolsa kˌeqip hˌərbiri əz qedirioŋa kətti».
18:18 «Mening namimni kˌaldurdioŋanoŋa ooŋlum yokˌ...» — Abxalomning bu sözidin kˌarioŋanda, uning üq ooŋli *(14:27)* hˌəmmisi baldur əlgənidi.
18:21 «Xuning bilən Yoab Kuxiyoŋa... dedi» — «Kuxiy»: Hˌəbəx, Efiopiyəlik. Efiopiyəliklərning bügüngə kˌədər uzunoŋa yügürüxtə dangkˌi bar.

sepilning üstigə qikip, bexini kətürüp kariwidi, mana bir adəmning yügürüp keliwatkinini kərdi.
25 Kəzətqi warkirap padixahka həwər bərdi. Padixah: Əgər u yalokuz bolsa uningda qokum həwər bar, dedi. Həwərqi bolsa yekinlixip keliwatatti. 26 Andin kəzətqi yənə bir adəmning yügürüp kəlginini kərdi. Kəzətqi dərwaziwəngə: Mana yənə bir adəm yalokuz yügürüp keliwatidu, — dedi. Padixah: Bumu həwərqi ikən, dedi.
27 Kəzətqi: Awwalkisining yügürüxi manga Zadokning ookli Ahimaazning yügürxidək kəründi, — dedi. Padixah: U yahxi adəm, hux həwər yətküzidu, — dedi.
28 Ahimaaz padixahka towlap: Salam! dəp padixahka yüzini yərgə təgküzüp təzim kilip: Okojam padixahka ziyan yətküzüxkə kollirini kətürgən adəmlərni məokubiyətkə muptila kilokan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! — dedi.
29 Padixah: Abxalom salamətmu? — dəp soridi. Ahimaaz jawab berip: Yoab padixahning kuli wə pekirlirini mangduroqanda, pekir kixilərning qong kalaymikanqilikini kərdum, lekin nemə ix bolokanlikini bilmidim, — dedi.
30 Padixah: Boldi, buyakta turup turokin, dedi. U bir tərəpkə berip turdi.
31 Wə mana, Kuxiy yetip kəldi; Kuxiy: Okojam padixah hux həwərni anglookayla. Pərwərdigar bügün asiylik kilip kozokaloqan ħəmmisidin silini kutkuzup, ulardin intikam aldi, dedi.
32 Padixah Kuxiyoqa: Yigit Abxalom salamətmu? dəp soridi. Kuxiy: Okojam padixahning düxmənliri wə silini kəstləxkə kozokaloqanlarning ħəmmisi u yigitkə ohxax bolsun! — dedi.
33 Padixah tolimu azablinip, dərwazining təpisidiki balihanioqa yiokiokan peti qikti; u mangokaq: I ookum Abxalom! I ookum, ookum Abxalom! Kaxki, mən sening ornungda əlsəm bolmasmidi! I Abxalom, mening ookum, mening ookum! dedi.

19 1 Birsi Yoabka: Padixah Abxalom üqün yioqlap matəm tutmakta, dəp həwər bərdi. 2 Xuning bilən xu kündiki nusrət həlk üqün musibətkə aylandi; qünki həlk xu künidə: Padixah əz ookli üqün kayokuhəsrət tartiwatidu, dəp anglidi. 3 U küni həlk sokuxtin kəqip hijaləttə kaloqan adəmlərdək, ookrilikqə xəħərgə kirdi. 4 Padixah yüzini yepip: I, ookum Abxalom, i Abxalom, mening ookum, mening ookum! — dəp kattik awaz bilən pəryad kətürdi.
5 Lekin Yoab padixahning əyigə kirip, uning kəxioqa kelip: Əz jeningni, ookulliring bilən kizliringning jenini, ayalliringning jeni bilən kenizəkliringning jenini kutkuzoqan ħəmmə hizmətkarlarning yüzini sən bügün hijaləttə kaldurdung! 6 Sən əzünggə nəprətlinidioqanlarni səyisən, seni səyidioqanlaroqa nəprətlinidioqandək kilisən! Qünki sən bügün sərdarliringni yaki hizmətkarliringni nəziringdə ħeqnərsə əməs degəndək kilding! Qünki bügün Abxalom tirik kelip, biz ħəmmimiz əlgən bolsak, nəziringdə yahxi bolattikən, dəp bilip yəttim. 7 Əmdi qikip hizmətkarliringning kəngligə təsəlliy bərgin; qünki mən Pərwərdigar bilən kəsəm kilimənki, əgər qikmisang, bügün keqə ħeq adəm sening bilən kalmaydu. Bu bala yaxlikingdin tartip bügünki küngiqə üstünggə qüxkən ħərkandak baladin eoqir bolidu, — dedi.
8 Xuning bilən padixah qikip dərwazida olturdi, ħəmmə həlkkə: Mana, padixah dərwazida olturidu, degən həwər yətküzülgəndə, ularning ħəmmisi padixahning kəxioqa kəldi. Əmma Israillar bolsa ħəmmisi kəqip, əz əyigə kaytip kətti.

18:24 «Dawut iqki-taxki dərwazining otturisida olturatti» — ibraniy tilida «Dawut ikki dərwazining otturisida olturatti». Pərzimizqə «bu ikki dərwaza» xəħərning iqki wə taxki kowuki bolsa kerək.
18:28 «Salam!» — *(ibraniy tilida «Xalom»)*ning mənisi: «Tinqlik! Hatirjəmlik!».

19:8 «...ħəmmisi kəqip, əz əyigə kaytip kətti» — ibraniy tilida «... ħəmmisi kəqip, əz qedirioqa kaytip kətti». Muxu ayəttiki «Israillar» Abxalomoqa əgəxkən Israillarni kərsitidu, əlwəttə *(ularning kəpinqisi Yəħuda wə Binyamindin baxka on kəbilidin idi)*.

9 Əmdi Israil qəbilisidiki ḥəmmə həlq oɣuloɣula
qilixip: Padixaḥ bizni düxmənlirimizning
qolidin azad qiloɣan, bizni Filistiylərning
qolidin qutquzoɣanidi. Əmma, u ḥazir Abxa-
lom tüpəylidin zemindin özini qaquruwatidu.
10 Lekin biz üstimizgə padixaḥ boluxqa məsiḥ
qiloɣan Abxalom bolsa jəngdə öldi. Əmdi
nemixqa padixaḥni yandurup elip kelixkə
gəp qilmaysilər? deyixti..
11 Dawut padixaḥ Zadok bilən Abiyatar
kaḥinlaroɣa adəm əwətip: Silər Yəḥudaning
aqsaqalliriɣa: Padixaḥ mundaq dəydu: —
Ḥəmmə Israillarning padixaḥni ordisiɣa
qayturup keləyli, deyixkən təliplirining
ḥəmmisi padixaḥning qulikiɣa yətkən
yərdə, nemixqa silər bu ixta ulardin keyin
qalisilər? 12 Silər mening qerindaxlirim,
mening ət-ustihanlirim turup, nemixqa
padixaḥni elip kelixtə ḥəmmisidin keyin
qalisilər?! — dənglar. 13 Wə xundaqla yənə
Amasaoɣimu: Padixaḥ mundaq dəydu: —
Sən mening ət-ustihanlirim əməsmusən?
Əgər seni Yoabning ornida mening qeximda
daim turidiɣan qoxunning sərdari qilmisam,
Huda meni ursun ḥəm uningdin artuq jaza-
lisun — dənglar, — dedi..
14 Buning bilən u Yəḥudadiki adəmlərning
kəngüllirini bir adəmning kənglidək
özigə mayil qildi. Ular padixaḥqa adəm
mangdurup: Sən özüng bilən ḥəmmə
hizmətkarliring birgə yenip kelinglar, dəp
həwər yətküzdi.
15 Xuning bilən padixaḥ yenip Iordan
dəryasiɣiqə kəldi. Yəḥudadiki adəmlər
padixaḥni Iordan dəryasidin ötküzimiz dəp,
padixaḥning aldiɣa Gilgaloɣa baroɣanidi. 16
Baḥurimdin qikkən Binyaminlik Geraning
ooɣli Ximəy aldirap kelip, Yəḥudadiki
adəmlər bilən qüxüp, padixaḥning aldiɣa
qikti..
17 Ximəygə Binyamin qəbilisidin ming
adəm əgəxti; ular bilən Saulning jəmətidə
hizmətkar boloɣan Ziba, uning on bəx ooɣli
wə yigirmə hizmətkarimu uningoɣa qoxulup
kəldi; bularning ḥəmmisi Iordan dəryasidin
ötüp padixaḥning aldiɣa qikti.
18 Bir kemə padixaḥning ihtiyariɣa qoyulup,
ailə tawabiatlirini ötküzüx üqün uyan-buy-
an ötüp yürətti. Padixaḥ Iordan dəryasidin
ötkəndə, Geraning ooɣli Ximəy kelip uning
aldida yiqilip turup. 19 padixaḥqa: Oɣojam
kullariɣa kəbiḥlik sanimioɣayla; oɣojam
padixaḥ Yerusalemdin qikkan kündə
kullirining qiloɣan kəbiḥlikini əslirigə
kəltürmigəyla; u padixaḥning kəngligə
kəlmisun. 20 Qünki kulliri özining gunaḥ
qiloɣinimni obdan bilidu; xunga mana,
mən Yüsüpning jəmətidin ḥəmmidin aw-
wal bügün oɣojam padixaḥni qarxi elixqa
qiktimmən, — dedi.
21 Zəruiyaning ooɣli Abixay buni anglap:
Ximəy Pərwərdigarning məsiḥ qiloɣinini
qaroɣioɣan tursa, əlümgə məḥkum qilinix la-
zim bolmamdu? — dedi.
22 Lekin Dawut: I Zəruiyaning ooɣulliri,
silərning mening bilən nemə karinglar?
Bügün silər manga qarxi qikmaqqimusilər?
Bügünki kündə Israilda adəmlər ölümgə
məḥkum qilinixi kerəkmu? Bügün Israiloɣa
padixaḥ ikənlikimni bilməymənmu? — dedi..
23 Andin padixaḥ Ximəygə: Sən ölməysən, —
dedi. Padixaḥ uningoɣa qəsəm qildi.
24 Əmdi Saulning nəwrisi Məfiboxət
padixaḥni qarxi aloɣili kəldi. Padixaḥ kətkən
kündin tartip saq-salamət qaytip kəlgən
küngiqə, u ya putlirining tirnikini almioɣan
ya sakilini yasimioɣan wə yaki kiyimlirini
yumioɣanidi. 25 U padixaḥni qarxi aloɣili
Yerusalemdin kəlgəndə, padixaḥ uningdin:
I Məfiboxət, nemixqa mening bilən
barmiding? — dəp soridi..

19:10 «...nemixqa padixaḥni yandurup elip kelixkə gəp qilmaysilər?» — ibraniy tilida «nemixqa padixaḥni yandurup elip kelixkə sükütqilisilər?».
19:13 2Sam. 17:25
19:16 2Sam. 16:5; 1Pad. 2:8

19:18 «Bir kemə padixaḥning ihtiyariɣa qoyulup, ailə tawabiatlirini ... ötüp yürətti» — bəzilər: «Ular özlirini padixaḥning ihtiyariɣa qoyup, dərya keqikidə ailə tawabiatlirini ... ötüp yürətti» dəp tərjimə qilidu.
19:22 «..silər manga qarxi qikmaqqimusilər?» — ibraniy tilida «...silər manga xəytan bolmaqqimusilər?»
19:25 «U ... Yerusalemdin kəlgəndə...» — yaki, «u ... Yerusalemoɣa kəlgəndə...».

26 U: I, oŋojam padixaḫ, ḳulliri aḳsaḳ boloŋaqḳa, exikimni toḳup, minip padixaḫ bilən billə baray, dedim. Əmma hizmətkarim meni aldap ḳoyuptu; 27 u yənə oŋojam padixaḫing aldida ḳullirining oŋəywitini ḳildi. Lekin oŋojam padixaḫ Hudaning bir pərixtisidəktur; xuning üqün siligə nemə layiḳ kərünsə, xuni ḳiloŋayla... 28 Qünki atamning jəmətining ḥəmmisi oŋojam padixaḫning aldida əlgən adəmlərdək idi; lekin sili əz ḳullirini əzliri bilən ḥəmdastihan boloŋanlar arisida ḳoydila; mening padixaḫning aldida pəryad ḳiloŋili nemə ḥəḳḳim bar? — dedi...

29 Padixaḫ uningoŋa: Nemixḳa ixliring tooŋrisida səzləwerisən? Mening ḥəkümüm, sən bilən Ziba yərlərni bəlüxüwelinglar, — dedi.

30 Məfiboxət padixaḫḳa: Oŋojam padixaḫ aman-esən əz əyigə kəlgəndin keyin, Ziba ḥəmmisini alsimu raziməndur! — dedi.

31 Gileadlik Barzillaymu Rogelimdin qüxüp padixaḫni Iordan dəryasidin ətküzüp ḳoyuxḳa kelip, padixaḫ bilən billə Iordan dəryasidin ətti. 32 Əmdi Barzillay heli yaxanoŋan bir adəm bolup, səksən yaxḳa kirgənidi. Padixaḫ Maḫanaimda turoŋan waḳitta, uni ḳamdioŋan dəl muxu adəm idi; qünki u heli katta bir kixi idi... 33 Padixaḫ Barzillayoŋa: Mening bilən baroŋin, mən səndin Yerusalemda əzümningkidə həwər alimən, dedi.

34 Lekin Barzillay padixaḫḳa: Mening birnəqqə künlük əmrüm ḳaloŋandu, padixaḫ bilən birgə Yerusalemoŋa baramdim?...

35 Ḳulliri səksən yaxḳa kirdim. Yahxiyamanni yənə pərḳ etələymənmu? Yəpiqkinimning təmini tetalamdim? Yigit nəoŋmiqilər bilən ḳiz nəoŋmiqilərning awazini angliyalamdim? Nemixḳa ḳulliri oŋojam padixaoŋa yənə yük bolimən? 36 Ḳulliri pəḳət padixaḫni Iordan dəryasidin ətküzüp andin azraḳ uzitip ḳoyay degən; padixaḫ buning üqün nemixḳa manga xunqə xapaət kərsitidila? 37 Ḳullirining əlgəndə əz xəḫirimdə, atam bilən anamning ḳəbrisining yenida yetixim üqün ḳaytip ketixigə ijazət bərgəyla. Əmdi mana, bu yərdə əz ḳulliri Kimḫam bar əməsmu? U oŋojam padixaḫ bilən ətüp barsun, uningoŋa əzlirigə nemə layiḳ kərünsə xuni ḳiloŋayla, — dedi.

38 Padixaḫ: Kimḫam mening bilən ətüp barsun; sanga nemə layiḳ kərünsə uningoŋa xuni ḳilay, xundaḳla sən məndin ḫər nemə sorisang, sanga ḳilimən, — dedi.

39 Andin həlḳning ḥəmmisi Iordan dəryasidin ətti, padixaḫmu ətti. Andin padixaḫ Barzillayni səyüp uningoŋa bəht tilidi; Barzillay əz yurtioŋa yenip kətti.

40 Padixaḫ Gilgaloŋa qiḳti, Kimḫam uning bilən bardi. Yəhudadiki barliḳ adəmlər bilən Israilning həlḳining yerimi padixaḫni dəryadin ətküzüp uzitip ḳoyoŋanidi. 41 Andin mana, Israilning barliḳ adəmliri padixaḫning ḳexioŋa kelip: Nemixḳa ḳerindaxlirimiz Yəhudaning adəmliri ooŋriliḳqə padixaḫni wə padixaḫning ailətawabiatlirini, xundaḳla Dawutḳa əgəxkən ḥəmmə adəmlərni Iordan dəryasidin ətküzüxkə muyəssər bolidu? — dedi.

42 Yəhudaning ḥəmmə adəmliri Israilning adəmlirigə jawap berip: Qünki padixaḫ bilən bizning tuoŋḳanqiliḳimiz bar, nemixḳa bu ix üqün bizdin hapa bolisilər? Biz padixaḫningkidin bir nemini yiduḳmu, yaki u bizgə bir in'am bərdimu? — dedi.

43 Israilning adəmliri Yəhudaning adəmlirigə jawab berip: Ḳəbilə boyiqə aloŋanda, padixaḫning on ikki ülüxtin oni bizgə təwədur, silərgə nisbətən bizning Dawut bilən tehimu qongraḳ buradərqilikimiz bar. Nemixḳa bizni kəzgə ilmaysilər? Padixaḫimizni yandurup elip kelixkə awwal təxəbbus ḳiloŋanlar biz əməsmiduḳ? — dedi.

19:27 2Sam. 16:3

19:28 **«...atamning jəmətining ḥəmmisi oŋojam padixaḫning aldida əlgən adəmlərdək idi»** — mənisi bəlkim, «biz ḥəmmimiz əslidə sening aldingda əlümgə məḫkum ḳilinixḳa layiḳ iduḳ».

19:32 2Sam. 17:27-29; 1Pad. 2:7

19:34 **«Mening birnəqqə künlük əmrüm ḳaloŋandu?»** — ibraniy tilida «Mening əmrümdiki yillarning künliri ḳanqidu?» degən səzlər bilən ipadilinidu.

Əmma Yəhudaning adəmlirining sözləri Israilning adəmlirining sözliridin tehimu kattik idi.

Xebaning kətürgən isyani

20 [1] Wə xundak boldiki, xu yərdə Binyamin kəbilisidin, Bikrining oolı Xeba isimlik bir iplas bar idi. U kanay qelip: —

Bizning Dawutta həqkandak ortak nesiwimiz yok; Yəssəning oolidin həqkandak mirasimiz yok! I Israil, hərbirliringlar əz əyünglarоqa yenip ketinglar, — dedi.

[2] Xuning bilən Israilning həmmə adəmliri Dawuttin yenip Bikrining oolı Xebaоa əgəxti. Lekin Yəhudaning adəmliri Iordan dəryasidin tartip Yerusalemоiqə əz padixahiоa qing baоlinip, uningоa əgəxti. [3] Dawut Yerusalemоa kelip ordisiоa kirdi. Padixah ordiоa karaxka koyup kətkən axu on kenizəkni bir əygə kamap koydi. U ularni bakti, lekin ularоa yekinqilik kilmidi. Xuning bilən ular u yərdə tul ayallardək əlgüqə kamaloan peti turdi.

[4] Andin padixah Amasaоa: Üq kün iqidə Yəhudaning adəmlirini qakirip, yioip kəlgin; əzüngmu bu yərdə hazir boloin, dedi.

[5] Xuning bilən Amasa Yəhudaning adəmlirini qakirip yioqkili bardi. Lekin uning undak kilixi padixah bekitkən wakittin keyin kaldi, [6] u wakitta Dawut Abixayoa: Əmdi Bikrining oolı Xeba bizgə qüxüridioan apət Abxalomning qüxürginidin tehimu yaman bolidu. Əmdi oojangning hizmətkarlirini elip ularni koolap baroin. Bolmisa, u mustəhkəm xəhərlərni igiliwelip, bizdin əzini kaquruxi mumkin, — dedi.

[7] Xuning bilən Yoabning adəmliri wə Kərətiylər, Pələtiylər, xundakla barlik palwanlar uningоa əgixip qikti; ular Yerusalemdin qikip, Bikrining oolı Xebani koolioili bardi. [8] Ular Gibeondiki koram taxka yekin kəlgəndə Amasa ularning aldioa qikti. Yoab üstibexioa jəng libasini kiyip, beligə oilaplik bir kiliqini askan kəmər baoliоanidi. U aldioa mengiwidi, kiliq oilaptin qüxüp kətti. [9] Yoab Amasadin: Tinqlikmu, inim? — dəp soridi. Yoab Amasani səyməkqi boloandək ong koli bilən uni sakilidin tutti. [10] Amasa Yoabning yənə bir kolida kiliq barlioioa dikkət kilmidi. Yoab uning korsikioa xundak tiktiki, üqəyliri qikip yərgə qüxti. Ikkinqi kətim selixning hajiti kalmioanidi; qünki u əldi. Andin Yoab bilən inisi Abixay Bikrining oolı Xebani koolioili kətti.

[11] Yoabning oulamliridin biri Amasaning yenida turup: Kim Yoab tərəptə turup Dawutni kollisa, Yoabka əgəxsun, dəytti.

[12] Əmma Amasa əz kenida yumilinip, yolning ottursida yatatti; uni kərgən həlkning hərbiri tohtaytti. U kixi həmmə həlkning tohtioinini kərüp, Amasaning jəsitini yoldin etizlikka tartip koydi həm bir kiyimni uning üstigə taxlidi. [13] Jəsət yoldin yətkəlgəndin keyin həlkning həmmisi Bikrining oolı Xebani koolioili Yoabka əgəxti.

[14] Xeba bolsa Bəyt-Maakahdiki Abəlgiqə wə Beriyliklərning yurtining həmmə yərlirini kezip Israilning həmmə kəbililiridin ətti. Beriyliklərmu jəm bolup uningоa əgixip bardi. [15] Xuning bilən Yoab wə adəmliri kelip, Bəyt-Maakahdiki Abəldə uni muhasirigə aldi. Ular xəhərning qərisidiki sepilning udulida bir istihkam saldi; Yoabka əgəxkənlərning həmmisi kelip, sepilni ərüxkə bazoanlawatkanda, [16] Danixmən bir hotun xəhərdin towlap: Kulak selinglar! Kulak selinglar! Yoabni bu yərgə qakirip kelinglar, mening uning bilən sözləxməkqi boloinimni uningоa eytinglar, — dedi.

[17] U yekin kəlgəndə hotun uningdin: Sili

19:43 «padixahning on ikki ülüxtin oni bizgə təwədur» — degən ibarə bəlkim Israilning on kəbilə ikənlikini, Yəhudaning Binyaminni koxkanda pəkət ikki kəbilə ikənlikini kərsitidu.

20:1 «Bikrining oolı Xeba isimlik bir iplas» — «bir iplas» ibraniy tilida «Xəytan *(Belial)*ning bir oolı». **«hərbirliringlar əz əyünglarоa yenip ketinglar»** — ibraniy tilida: «hərbirliringlar əz qedirioa yenip ketinglar».

20:10 1Pad. 2:5

20:14 «Beriyliklərmu jəm bolup...» — yaki «U yərdiki kixilərmu jəm bolup...».

Yoabmu? — dəp soridi. U: Xundak, mən xu, dedi. Hotun uningoɣa: Dedəklirining səzini anglioɣayla, dedi. U: Anglawatimən, dedi.
18 Hotun: Konilarda Abəldə məsliһət tapkin, andin məsililər һəl kilinidu, degən gəp bar;
19 Israilning tinq wə məmin bəndiliridin birimən; sili һazir Israildiki ana kəbi qong bir xəһərni harap kiliwatidila; nemixka Pərwərdigarning mirasini yokatmakqi bolila? — dedi.
20 Yoab jawap berip: Undak ix məndin neri bolsun! Məndin neri bolsun! Mening һeqnemini yutuwaloɣum yaki yokatkum yoktur; 21 ix undak əməs, bəlki Əfraimdiki edirlikтin Bikrining ooɣli Xeba degən bir adəm Dawut padixaһka karxi kolini kətürüptu. Pəkət uni tapxursanglar, andin xəһərdin ketimən, dedi. Hotun Yoabka: Mana uning bexi sepildin siligə taxlinidu, — dedi.
22 Andin hotun əz danaliki bilən һəmmə həlkkə məsliһət bərdi; ular Bikrining ooɣli Xebaning bexini kesip, Yoabka taxlap bərdi. Yoab kanay qaldi, uning adəmliri xuni anglap, xəһərdin ketip, һərbiri əz əyigə kaytti. Yoab Yerusalemoɣa padixaһning kexioɣa bardi.
23 Əmdi Yoab pütkül Israilning koxunining sərdari idi; Yəһoyadaning ooɣli Binaya bolsa Kərətiylər bilən Pələtiylərning üstigə sərdar boldi. 24 Adoniram baj-alwanoɣa bax boldi, Aһiludning ooɣli Yəһoxafat bolsa diwan begi boldi; 25 Xewa katip, Zadok bilən Abiyatar kaһin idi; 26 Yairlik Ira bolsa Dawutka has kaһin boldi.

Gibeonluklar kisas soraydu

21 1 Əmma Dawutning künliridə uda üq yil aqarqilik boldi. Dawut uning tooɣruluk Pərwərdigardin soridi. Pərwərdigar uningoɣa: Aqarqilik Saul wə uning kanhor jəmətidikilər səwəbidin, yəni uning Gibeonluklarni kiroɣin kiloɣinidin boldi, dedi.
2 Padixaһ Gibeonluklarni qakirip, ular bilən səzləxti (Gibeonluklar Israillardin əməs idi, bəlki Amoriylarning bir kaldisi idi. Israil əslidə ular bilən əһdə kilip kəsəm iqkənidi; lekin Saul Israil wə Yəһudalaroɣa boloɣan kizoɣinlik bilən ularni əltürüxkə intilgənidi).
3 Dawut Gibeonluklaroɣa: Silərgə nemə kilip berəy? Mən kandak kilip bu gunaһni kəfarət kilip yapsam, andin silər Pərwərdigarning mirasioɣa bəht-bərikət tiliyələysilər? — dedi.
4 Gibeonluklar uningoɣa: Bizning Saul wə uning jəmətidikilərdin altun-kümüx sorax һəkkimiz yok, wə bizning səwəbimizdin Israildin bir adəmnimu ölümgə məһkum kildurux һəkkimiz yok, dedi. Dawut: Silər nemə desənglar, mən xundak kilay, dedi.
5 Ular padixaһka: Burun bizni yokatmakqi boloɣan, bizni Israilning barlik pasilliri iqidə turoɣudək yeri kalmisun dəp, bizni һalak kilixka kəstligən һeliki kixining, 6 һazir uning ərkək nəslidin yəttisi bizgə tapxurup berilsun, biz Pərwərdigarning tallioɣini boloɣan Saulning Gibeaһ xəһiridə, Pərwərdigarning aldida ularni əltürüp, esip koyayli, dedi. Padixaһ: — Mən silərgə qokum tapxurup berimən, dedi.
7 Lekin Dawut bilən Saulning ooɣli Yonatanning Pərwərdigar aldida iqixkən kəsimi wəjidin padixaһ Saulning nəwrisi, Yonatanning ooɣli Məfiboxətni ayidi.
8 Padixaһ Ayaһning kizi Rizpaһning Sauloɣa tuoɣup bərgən ikki ooɣli Armoni

20:19 «sili һazir Israildiki ana kəbi qong bir xəһərni harap kiliwatidila» — «ana kəbi qong bir xəһər» degənning mənisi bəlkim, baxka xəһərlər Abəlgə bekinidu. Baxka birhil tərjimisi «bir xəһər wə Israildiki bir ana boloɣuqini harab kiliwatidila».
20:22 «xuni anglap... һərbiri əz əyigə kaytti» — ibraniy tilida: «xuni anglap... һərbiri əz qedirioɣa kaytti».
20:26 «Yairlik Ira bolsa Dawutka has kaһin boldi» — yaki «Yairlik Ira bolsa Dawutning bax wəziri boldi».

21:1 «əmma Dawutning künliridə uda üq yil aqarqilik boldi...» — 21-24-bablar bəlkim tarihka koxuloɣan koxumqə səz bolup, «Samuil *(2)*»diki yillar arilikida yüz bərgən baxka muһim ixlarni təswirləydu.
21:2 «Israil əslidə ular bilən əһdə kilip kəsəm iqkənidi» —Bu ix «Yəxua» 9-babta hatirilənгən.
21:2 Yə. 9:19
21:3 «... Andin silər Pərwərdigarning mirasioɣa bəht-bərikət tiliyələysilər» — demək, ularning Israiloɣa boloɣan bu adiwiti tügəydu.
21:7 1Sam. 18:3; 20:15, 42; 23:18

wə Məfiboxətni wə Saulning ḳizi Mikal Məḥolatlik Barzillayning ooɣli Adriəl üqün bekiwalоɣan bəx ooɣulni tutup,
9 Gibeonlukларning ḳolioɣa tapxurdi. Bular ularni dəngdə Pərwərdigarning aldida esip ḳoydi. Bu yəttəylən bir kündə əltürüldi; ular əltürülgəndə arpa ormisi aldidiki künlər idi.
10 Andin Ayaḥning ḳizi Rizpaḥ bəz rəhtni elip, ḳoram üstigə yeyip saldi. U orma baxlanoɣandin tartip asmandin yamoɣur qüxkən wakitkiqə, u yərdə olturup kündüzi ḳuxlarning jəsətlərning üstigə ḳonuxioɣa, keqisi yirtḳuqlarning ularni dəssəp qəylixigə yol ḳoymidi.
11 Birsi Saulning keniziki, Ayaḥning ḳizi Rizpaḥning ḳiloɣanlirini Dawutḳa eytti.
12 Xuning bilən Dawut Yabəx-Gileadtikilərning ḳexioɣa berip, u yərdin Saulning wə uning ooɣli Yonatanning səngəklirini elip kəldi (Filistiylər Gilboada Saulni əltürgən künidə ularning jəsətlirini Bəyt-Xandiki məydanda esip ḳoyoɣanidi; Yabəx-Gileadtikilər əslidə bularni xu yərdin ooɣrilikqə elip kətkənidi).
13 Dawut Saul bilən uning ooɣli Yonatanning səngəklirini xu yərdin elip kəldi; ular esip əltürülgən yəttəylənning səngəklirinimu yioɣip ḳoydi,
14 andin xularni Saul bilən ooɣli Yonatanning səngəkliri bilən Binyamin zeminidiki Zelada, atisi Kixning kəbrisidə dəpnə ḳildi. Ular padixaḥ əmr ḳiloɣandək ḳildi. Andin Huda həlkning zemin tooɣruluk dualirini ijabət ḳildi.

Filistiylə bilən ḳayta jəng ḳilix

1Tar. 20:4-8

15 Filistiylər bilən Israilning ottursida yənə jəng boldi, Dawut əz adəmliri bilən qüxüp, Filistiylər bilən soḳuxti. Əmma Dawut tolimu qarqap kətti;
16 Rafaḥning əwladliridin boloɣan Ixbi-Binob Dawutni əltürməkqi idi; uning mis nəyzisining eoɣirliki üq yüz xəkəl idi; uningoɣa yənə yengi sawut baoɣlakliḳ idi.
17 Lekin Zəruiyaning ooɣli Abixay uningoɣa yardəmgə kelip Filistiyni ḳiliqlap əltürdi. Xu küni Dawutning adəmliri uningoɣa ḳəsəm ḳilip: Sən yənə biz bilən jənggə qikmioɣin! Bolmisa Israilning qirioɣi əqüp ḳalidu, — dedi.
18 Bu ixtin keyin xundaḳ boldiki, Gobta Filistiylər bilən yənə jəng boldi; u wakitta Ḥuxatlik Sibbikay Rafaḥning əwladidin boloɣan Safni əltürdi.
19 Gobta yənə bir ḳetim Filistiylər bilən jəng boldi; u qaoɣda Bəyt-Ləḥəmlik Yairning ooɣli Əl-Ḥanan Gatlik Goliyatning inisini əltürdi. Uning nəyzisining sepi bapkarning hadisidək idi.
20 Yənə bir jəng Gatta boldi; u yərdə egiz boyluk bir adəm bar idi, ḳollirining altidin barmakliri, putlirining altidin barmakliri bolup jəmiy yigirmə tət barmiki bar idi. U ḥəm Rafaḥning əwladi idi.
21 U Israillarning aldida turup ularni mazak ḳildi; lekin Dawutning akisi Ximiyaning ooɣli Yonatan uni əltürdi.
22 Bu tət kixi Gatlik Rafaḥning əwladi bolup, ḥəmmisi Dawutning ḳolida yaki uning hizmətkarlirining ḳolida əltürüldi.

21:8 «Saulning ḳizi Mikal Məḥolatlik Barzillayning ooɣli Adriəl üqün bekiwaloɣan bəx ooɣul...» — Mikal bəlkim aqisi Mərabning bu bəx ooɣlini bekiwaloɣan *(6:23ni, «1Sam.» 18:19ni kərüng)*. Bəzi kona kəqürmilərdə «Mərabning Məḥolatlik Barzillayning ooɣli Adriəl üqün tuoɣup bərgən bəx ooɣlini» deyilidu.
21:12 1Sam. 31:10-13
21:14 «Andin Huda həlkning zemin tooɣruluk dualirini ijabət ḳildi» — «zemin tooɣruluk dualiri» — demək, kəḥətqilikning tügitilixi üqün.
21:16 «Rafaḥning əwladliridin boloɣan Ixbi-Binob» — «Rafaḥning əwladliri» ḥəmmisi degüdək yooɣan adəmlər idi *(18, 20, 22ni kərüng)*. **«uning mis nəyzisining eoɣirliki»** — yaki «uning nəyzining mis bexining eoɣirliki». **«300 xəkəl»** — bəlkim 3.5 kilogram idi. **«uningoɣa yənə yengi sawut baoɣlakliḳ idi»** — yaki, «uningoɣa yənə yengi bir ḳorali bar idi».
21:17 Pənd. 13:9
21:18 1Tar. 20:4
21:19 «Bəyt-Ləḥəmlik Yair» — bəzi kona kəqürülmilərdə «Yair» «Yair-Origim» dəp atilidu. **«Goliyatning inisi»** — bəzi kona kəqürmilərdə pəḳət «Goliyat» deyilidu.

Dawutning mədhiyə küyi

Zəb. 18

22 [1] Pərwərdigar uni barlik düxmənliridin
hәm Saul padixahning kolidin
kutkuzoған küni, u Pərwərdigarоға bu küyni
eytti: —

[2] U mundak dedi: — Pərwərdigar mening
hada teoғim, mening koroғinim, mening nij-
atkarimdur!
[3] Huda mening koram teximdur, mən
Uningоға tayinimən —
U mening kalkinim, mening kutkuzoғuqi
münggüzüm,
Mening egiz munarim wə baxpanahim,
mening kutkuzoғuqimdur;
Sən meni zorawanlardin kutkuzisən!
[4] Mədhiyilərgə layik Pərwərdigarоға mən
nida kilimən,
Xundak kilip, mən düxmənlirimdin
kutkuzulimən;
[5] Qünki ölümning asarətliri meni korxiwaldi,
Ihlassizlarning yamrap ketixi meni
korkutuwətti;
[6] Təhtisaraning taniliri meni qirmiwaldi,
Ölüm sirtmakliri aldimoға kəldi.
[7] Kiynaloғinimda mən Pərwərdigarоға nida
kildim,
Hudayimoға pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning kulikioға kirdi.
[8] Andin yər-zemin təwrəp silkinip kətti,
Asmanlarning ulliri dəhxətlik təwrəndi, sil-
kinip kətti;
Qünki U oғəzəpləndi.
[9] Uning dimioғidin is ərləp turatti,
Aoғzidin qikkan ot hәmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooғliri qikti;
[10] U asmanlarni engixtürüp egip qüxti,
Puti astida tum karangoғuluk idi.
[11] U bir kerub üstidə pərwaz kildi,
U xamalning kanatlirida kəründi.
[12] U karangoғulukni, xundakla yioғiloған su-
larni,
Asmanlarning koyuk bulutlirini,
Өz ətrapida qediri kildi.
[13] Uning aldida turoған yorukluktin,
Otluk qooғlar qikip ətti;
[14] Pərwərdigar asmanda güldürlidi;
Hәmmidin aliy Boloғuqi awazini yangratti;
[15] Bərhək, U oklirini etip, düxmənlirimni
tarkitiwətti;
Qakmaklarni qakturup, ularni kiykas-
sürəngə saldi;
[16] Xuning bilən dengizning təkti kərünüp
kaldi,
Aləmning ulliri axkarilandi,
Pərwərdigarning tənbihi bilən,
Dimioғining nəpisining zərbisi bilən.
[17] U yukiridin kolini uzitip, meni tutti;
Meni uluoғ sulardin tartip aldi.
[18] U meni küqlük düxminimdin,
Manga əqmənlərdin kutkuzdi;
Qünki ular məndin küqlük idi.
[19] Külpətkə uqrioған künümdə, ular manga
karxi hujumoға ətti;
Birak Pərwərdigar mening tayanqim idi.
[20] U meni kəngri-azadə bir jayoға elip qikardi;
U meni kutkuzdi, qünki U məndin hursən
boldi.
[21] Pərwərdigar hәkkaniylikimoға karap
manga iltipat kərsətti;
Kolumning halallikini U manga kayturdi;
[22] Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup
kəldim;
Rəzillik kilip Hudayimdin ayrilip kətmidim;
[23] Qünki uning barlik hөkümliri aldimdidur;
Mən Uning bəlgilimiliridin qətnəp kətmidim;
[24] Mən Uning bilən oғubarsiz yürdum,
Өzümni gunahtin neri kildim.
[25] Wə Pərwərdigar hәkkaniylikimoға karap,

22:1 «...u Pərwərdigarоға bu küyni eytti» — Zəbur, 18-küy wə uning izahatliri bilən selixturung.
22:3 «...mening kutkuzoғuqi münggüzüm» — ibraniy tilida «....nijatimning münggüzi». **«Sən meni zorawanlardin kutkuzisən!»** — ibraniy tilida «Sən meni zorawanliktin kutkuzisən».
22:3 Ibr. 2:13
22:5 «Ihlassizlarning yamrap ketixi meni korkutuwətti» — ibraniy tilida «Ihlassizlarning kiyan-taxkinliri meni korkutuwətti».
22:15 «bərhək, u ... düxmənlirimni tarkitiwətti» — ibraniy tilida «bərhək, U ... ularni tarkitiwətti». 18-ayətni kərüng.

Kəz aldida boloŋan ḥalallikim boyiqə
kiloŋanlirimni kayturdi.
26 Wapadar-mehribanlaroŋa Өzüngni
wapadar-mehriban kərsitisən;
Oŋubarsizlaroŋa Өzüngni oŋubarsiz kərsitisən;
27 Sap dillikiaroŋa Өzüngni sap dillik
kərsitisən;
Tətürlərgə Өzüngni tətür kərsitisən;
28 Qünki Sən ajiz məmin həlkni kutkuzisən;
Birak kəzliringni təkəbbur üstigə tikip,
Ularni xərməndə kilisən;
29 Qünki Sən Pərwərdigar mening qirioŋim-
dursən;
Pərwərdigar meni baskan karangoŋulukni
nurlanduridu;
30 Qünki Sən arkilik düxmən koxuni arisidin
yügürüp əttüm;
Sən Hudayim arkilik mən sepildin atlap
əttüm.
31 Təngrim — Uning yoli mukəmməldur;
Pərwərdigarning səzi sinap ispatlanoŋandur;
U Өzigə tayanoŋanlarning ḥəmmisigə
kalkandur.
32 Qünki Pərwərdigardin baxka yənə kim
ilahtur?
Bizning Hudayimizdin baxka kim koram
taxtur?
33 Təngri mening mustəḥkəm koroŋinimdur;
U yolumni mukəmməl, tüp-tüz kilidu;
34 U mening putlirimni keyikningkidək
kilidu;
U meni yukiri jaylirimoŋa turoŋuzidu;
35 Kollirimni urux kilixka əgitidu,
Xunglaxka biləklirim mis kamanni
kerələydu;
36 Sən manga nijatingdiki kalkanni bərding,
Sening mulayim kəmtərliking meni uluoŋ
kildi.
37 Sən kədəmlirim astidiki jayni kəng kilding,
Mening putlirim teyilip kətmidi.
38 Mən düxmənlirimni kooŋlap yokattim,
Ular ḥalak bolmioŋuqə ḥeq yanmidim.
39 Kayta turalmioŋudək kilip,
Ularni ḥalak kilip yanjidim,
Ular putlirim astida yikildi.
40 Sən jəng kilixka küq bilən belimni
baoŋliding;
Sən manga ḥujum kiloŋanlarni putum astida
egildürdüng;
41 Düxmənlirimni manga arkini kilip
kaqkuzdung,
Xuning bilən mən manga əqmənlərni
yokattim.
42 Ular tələmürdi, birak kutkuzidioŋan
ḥeqkim yok idi;
Ḥətta Pərwərdigaroŋa kariwidi, Umu ularoŋa
jawab bərmidi.
43 Mən ularni sokup yərdiki topidək
kiliwəttim;
Koqidiki patkaktək mən ularni qəyliwəttim;
Ularning üstidin petikdiwəttim.
44 Sən meni həlkimning nizaliridin
kutkuzoŋansən;
Sən meni əllərning bexi boluxka sakliding;
Manga yat boloŋan bir həlk hizmitimdə
bolmakta.
45 Yat əldikilər manga zəiplixip təslim bolidu;
Anglixi bilənla ular manga itaət kilidu;
46 Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiḥkamliridin titrigən ḥalda qikip
kelidu;
47 Pərwərdigar ḥayattur!
Mening Koram Texim mubarəklənsun;
Nijatim boloŋan koram tax Huda aliydur, dəp
mədḥiyilənsun!
48 U, yəni mən üqün toluk kisas aloŋuqi
Təngri,
Həlklərni manga boysunduroŋuqidur;
49 U meni düxmənlirim arisidin qikaroŋan;
Bərḥək, Sən meni manga ḥujum kiloŋanlardin
yukiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni kutuldurdung.
50 Muxu səwəblik mən əllər arisida sanga
təxəkkür eytimən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoŋlap küylərni eytimən;

22:29 Pənd. 13:9
22:30 **«düxmən koxuni arisidin yügürüp əttüm»** — «yügürüp əttüm» degən muxu səzlər «bəsüp əttüm» degən mənini əz iqigə alidu.
22:31 Kan. 32:4; Dan. 4:34; Zəb. 12:6; 119:140; Pənd. 30:5; Wəḥ. 15:3
22:32 Kan. 32:39; 1Sam. 2:2; Zəb. 86:8; Yəx. 45:5
22:50 Rim. 15:9

51 U bolsa Өzi tikligən padixaһқa zor
қutқuzuxlarni beoғixlaydu;
Өzi məsiһ қiloғinioғa,
Yəni Dawutқa һəm uning nəsligə mənggügə
өzgərməs muһəbbətni kərsitidu.

Dawutning ahirқi sөzliri

23 1 Təwəndikilər Dawutning ahirқi
sөzliridur: —
Israilning küylirining səyümlük temisi
Boloғuqini,
Yəni Yaқupning Hudasining Məsiһini məlum
қilix üqün,
Yuқiri mərtiwigə kətürülgən adəm mundaқ
sөzləydu,
Yəssəning ooғli Dawutning mundaқ bexarət
beridu: —
2 Pərwərdigarning Roһi mən arқilиқ sөz қildi,
Uning sөzliri tilimdidur.
3 Israilning Hudasi sөz қildi,
Israilning Қoram Texi manga xundaқ dedi: —
Kimki adəmlərning arisida adalət bilən
səltənət қilsa,
Kimki Hudadin қorқux bilən səltənət қilsa,
4 U қuyax qiққandiki tang nuridək,
Bulutsiz səһərdək bolidu,
Yamoғurdin keyin asman süzük boluxi bilən,
Yumran maysilar tupraқtin qiқidu, mana u
xundaқ bolidu.
5 Mening өyüm Təngri aldida xundaқ bolmi-
simu,
U yənila mən bilən mənggülük əһdə tüzdi,
Əһdə һəmmə ixlarda mupəssəl һəm
mustəһқəmdur;
Gərqə U buni tehi bərқ uroғuzmioғan bol-
simu,
Bu mening barliқ nijatlik ixlirim,
Mening һəmmə intizarliқimdur!
6 Lekin iplaslarning һəmmisi tikənlərdək,
Ңeqkim қolida tutalmioғaqқa, qərüwetilidu.
7 Ularoғa қol uzatқuqi өzini təmür қoral wə
nəyzə sepi bilən қorallandurmisa bolmaydu;
Ular һaman turoғan yeridə otta
kөydürüwetilidu!

Dawutning palwanliri

1Tar. 11:10-47

8 Dawutning palwanlirining isimliri
təwəndikidək hatiriləngəndur: —
Tahkimonluқ Yoxəb-Baxsəbət sərdarlarning
bexi idi. U bir қetimlik jəngdə nəyzə oynitip,
səkkiz yüz adəmni əltürgənidi.
9 Keyinkisi Ahohiy Dodoning ooғli Əliazar
idi; Filistiylər yioғilip jəng қilmaқqi boldi;
xu waқitta Dawut wə uningoғa һəmraһ bo-
lup qiққan üq palwan ularni jənggə qaқirdi;
Əliazar xu üqtin biri idi. Lekin Israillar qekin
di;. 10 u қozoғilip, taki beliki telip, қoli қiliqқa
qaplixip қaloғuqə Filistiylərni қirdi. U küni
Pərwərdigar Israillarni qong nusrətkə erix-
türdi. Həlқ uning қexioғa қaytқanda pəқət
olja yioғix ixila қaloғanidi.
11 Wə uningdin keyinkisi Ңararliқ Agiyning
ooғli Xammaһ idi. Bir küni Filistiylər
қoxun bolup yioғiloғanidi; yeқin ətrapta
қoyuқ өskən bir қizil maxlik bar idi. Kixilər
Filistilərning aldidin қaqқanidi,. 12 Xammaһ
bolsa қizil maxlik otturisida məzmut turup,
uni қooғdap Filistiylərni қirdi; xuning bilən
Pərwərdigar Israillaroғa oғayət zor nusrət
ata қildi.
13 Orma waқtida ottuz yolbaxqi iqidin yənə

23:1 «Israilning küylirining səyümlük temisi Boloғuqini, yəni Yaқupning Hudasining Məsiһini məlum қilix üqün, yuқiri mərtiwigə kətürülgən adəm mundaқ sөzləydu, Yəssəning ooғli Dawutning mundaқ bexarət beridu» — burunқi birһil tərjimimiz: «Yəssəning ooғli Dawutning bexariti, * Yuқiri mərtiwigə kətürülgən, *Yaқupning Hudasi tərəpidin məsiһləngən, * Israilning seyümlük küyqisining bexarət sөzliri mana.... ». Yeқindiki tətқiқat ңazirқi tərjimimizni təstiқləydu.

23:4 «U қuyax qiққandiki tang nuridək,...» — yaki «қuyax qiққandək, tang nuridək,...».

23:6 «iplaslarning һəmmisi» — ibraniy tilida: «Belial *(Xəytan)*ning ooғullirining ңəmmisi».

23:8 «U bir қetimlik jəngdə nəyzə oynitip, səkkiz yüz adəmni əltürgənidi» — kona kөqürülmilərning kөpinqisidə: «Uning baxқa ismi «Əznilik Adino»; qünki u bir қetimdila səkkiz yüz adəmni əltürgənidi» deyilidu. Biz muxu yərdə grek tilidiki *(«LXX»)* tərjimisigə əgiximiz *(«1Tar.» 11:11ni kərüng)*.

23:9 «...Ahohiy Dodoning ooғli...» — yaki «...Ahohining nəwrisi, Dodoning ooғli,...»

23:11 «Bir küni Filistiylər қoxun bolup yioғiloғanidi» — baxқa birһil tərjimisi: «Bir küni Filistiylər Lehi *(yezisi)*da yioғiloғanidi».

üqi Adullamning oʏarioʏa qüxüp, Dawutning yenioʏa kəldi. Filistiylərning ḳoxuni Rəfayim wadisioʏa bargaḥ ḳuroʏanidi; [14] u qaoʏda Dawut ḳoroʏanda idi, Filistiylərning ḳarawulgaḥi bolsa Bəyt-Ləḥəmdə idi. [15] Dawut ussap: Aḥ, birsi manga Bəyt-Ləḥəmning dərwazisining yenidiki ḳuduḳtin su əkilip bərgən bolsa yahxi bolatti! — dewidi, [16] bu üq palwan Filistiylərning ləxkərgaḥidin bəsüp ətüp, Bəyt-Ləḥəmning dərwazisining yenidiki ḳuduḳtin su tartti wə Dawutḳa elip kəldi; lekin u uningdin iqkili unimidi, bəlki suni Pərwərdigaroʏa atap təküp: [17] — I Pərwərdigar, bundaḳ ix məndin neri bolsun! Bu üq adəmning əz ḥayatioʏa təwəkkul ḳilip berip əkəlgən bu su ularning ḳenioʏa ohxax əməsmu! — dedi. Xuning üqün u iqixkə unimidi. Bu üq palwan ḳiloʏan ixlar dəl xular idi. [18] Zəruiyaning ooʏli Yoabning inisi Abixay bu üqining bexi idi. U üq yüz adəm bilən ḳarxilixip nəyzisini pikiritip ularni eltürgən. Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikḳanidi. [19] U bu üqəylənning iqidə əng ḥərmətliki idi, xunga ularning bexi idi; lekin u awwalḳi üqəyləngə yətməytti.

[20] Yəḥoyadaning ooʏli Binaya Kabzəəldin bolup, bir batur palwan idi; u kəp ḳaltis ixlarni ḳiloʏan. U Moabiy Ariəlning ikki ooʏlini eltürgən. Yənə ḳar yaoʏḳan bir küni azgaloʏa qüxüp, bir xirni eltürgənidi.[a] [21] U ḥəm küqtünggür bir misirliḳni eltürgənidi. Misirliḳning ḳolida bir nəyzə bar idi, lekin Binayaning ḳolida bir ḥasila bar idi. U misirliḳning ḳolidin nəyzisini tartiwelip, əz nəyzisi bilən uni eltürdi. [22] Bu ixlarni Yəḥoyadaning ooʏli Binaya ḳiloʏan bolup, u üq palwan arisida nam qikaroʏanidi. [23] U ottuz yolbaxqi iqidə ḥərmətlik idi. Lekin u awwalḳi üq palwanoʏa yətməytti. Dawut uni əzining pasiban begi ḳildi.

[24] Ottuz yolbaxqi iqidə Yoabning inisi Asaḥəl, Bəyt-Ləḥəmlik Dodoning ooʏli Əl-Ḥanan bar idi. [25] Buningdin baxḳa: Ḥarodluḳ Xammaḥ, Ḥarodluḳ Elika, [26] Patliliḳ Ḥələz, Təkoaliḳ Ikkəxning ooʏli Ira, [27] Anatotluḳ Abiezər, Ḥuxatliḳ Mibonnay, [28] Ahoḥluḳ Zalmon, Nitofatliḳ Maḥaray, [29] Nitofatliḳ Baanaḥning ooʏli Hələb, Binyaminlardin Gibeaḥliḳ Ribayning ooʏli Ittay,[a] [30] Piratonluḳ Binaya, Gaax wadiliridin Ḥidday, [31] Arbatliḳ Abi-Albon, Barḥumluḳ Azmawət, [32-33] Xaalbonluḳ Əliyaḥba, Yaxənning ooʏulliri, Ḥararliḳ Xammaḥning ooʏli Yonatan, Ḥararliḳ Xararning ooʏli Aḥiyam,[a] [34] Maakatiy Ahasbayning ooʏli Əlifələt, Gilonluḳ Aḥitofəlning ooʏli Eliyam, [35] Karməllik Ḥəzray, Arbiliḳ Paaray, [36] Zobaḥdin boloʏan Natanning ooʏli Igal, Gadliḳ Banni, [37] Ammoniy Zələk, Bəərotluḳ Naḥaray (u Zəruiyaning ooʏli Yoabning yaraoʏ kətürgüqisi idi), [38] Yitriliḳ Ira, Yitriliḳ Garəb [39] wə Ḥittiy Uriya ḳatarliḳlar bolup, ularning ḥəmmisi ottuz yəttə kixi idi.[a]

Dawutning Israillarni royhətkə elix gunaḥi

1Tar. 21

24 [1] Pərwərdigarning oʏəzipi Israiloʏa yənə ḳozoʏaldi. Xuning bilən U ularni jazalax üqün Dawutni ḳozoʏiwidi, u adəm qikirip, ularoʏa: — Israillar bilən Yəḥudaliḳlarning sanini al, dedi.[a]

[2] Padixaḥ əz yenida turoʏan ḳoxun sərdari Yoabḳa: Baroʏin, Dandin tartip Bəər-Xebaoʏiqə Israilning ḥəmmə ḳəbililirining yurtlirini kezip, həlḳni sanap qikḳin, mən həlḳning sanini biləy, dedi.

23:20 «U Moabiy Ariəlning ikki ooʏlini eltürgən» — yaki «U Moabtiki ikki xirdək kixini eltürgən».

23:29 «Baanaḥning ooʏli Hələb» — yaki «Baanaḥning ooʏli Hələd».

23:32-33 «Ḥararliḳ Xammaḥning ooʏli Yonatan» — ibraniy tilida «ooʏli» degən səz tepilmaydu. Yonatanning Xammaḥ *(Xagi)* bilən boloʏan munasiwiti «1Tar.» 11:34din kərülidu.

23:39 «... wə ḥittiy Uriya ḳatarliḳlar bolup, ularning ḥəmmisi ottuz yəttə kixi idi» — bu tizimliktə Yəḥudiy əməslərdin birnəqqisi bar — məsilən Ammonluḳ Zələk, Ḥittiy Uriya wə Moabliḳ Yitma bar.

24:1 « *Huda* ularni jazalax üqün Dawutni ḳozoʏiwidi, u ...: — Israillar bilən Yəḥudaliḳlarning sanini al, dedi» — xübḥisizki, Dawut əsli xu niyəttə idi. Məḳsiti bəlkim əz uluoʏluḳini kərsitix yaki xuningoʏa ohxax təkəbburluḳ niyiti bolsa kerək. Pərwərdigar Israiloʏa oʏəzipini kərsitix üqün, Dawutning bu yaman ixni ḳilixioʏa yol ḳoydi.

3 Yoab padixaһқa: Bu һəlқ һazir məyli қanqilik bolsun, Pərwərdigar Hudaying ularning sanini yüz һəssə axuroɣay. Buni oɣojam padixaһ өz kəzi bilən kərgəy! Lekin oɣojam padixaһ nemixқa bu ixtin hux bolidikin? — dedi.
4 Əmma Yoab bilən қoxunning baxқa sərdarliri unimisimu, padixaһning yarliқi ulardin küqlük idi; xuning bilən Yoab bilən қoxunning baxқa sərdarliri Israilning həlқini sanioɣili padixaһning қexidin qiқti.
5 Ular Iordan dəryasidin ətüp Yaazərgə yeқin Gad wadisida Aroərdə, yəni xəһərning jənub təripidə bargaһ tikti. 6 Andin ular Gileadқa wə Tahtim-Ḥodxining yurtioɣa kəldi. Andin Dan-Yaanoɣa kelip aylinip Zidonoɣa bardi.
7 Andin ular Tur degən қoroɣanliқ xəһərgə, xundaқla Ḥiwiylar bilən Қanaaniylarning һəmmə xəһərlirigə kəldi; andin ular Yəһuda yurtining jənub təripigə, xu yərdiki Bəər-Xebaoɣiqə bardi. 8 Xundaқ қilip ular pütkül zeminni kezip, tokқuz ay yigirmə kün ətkəndin keyin, Yerusalemoɣa yenip kəldi.
9 Yoab padixaһқa həlқning sanini məlum қilip: Israilda қiliq kətürələydioɣan baturdin səkkiz yüz mingi, Yəһudada bəx yüz mingi bar ikən, dedi.
10 Dawut həlқning sanini aloɣandin keyin, wijdani azablandi wə Pərwərdigaroɣa: Bu қiloɣinim eoɣir gunaһ boluptu. I Pərwərdigar, қulungning қəbiһlikini kətürüwətқəysən; qünki mən tolimu əһməқanilik қiptimən, dedi.
11 Dawut ətigəndə turoɣanda Pərwərdigarning səzi Dawutning aldin kərgüqisi boloɣan Gad pəyoɣəmbərgə kelip degəndə:
12 — «Berip Dawutқa eytқin, Pərwərdigar: — Mən üq bala-қazani aldingoɣa қoyimən, ularning birini talliwaloɣin, mən xuni üstünggə qüxürimən, dəydu — degin» .
13 Xuning bilən Gad Dawutning қexioɣa kelip buni uningoɣa dedi. U uningoɣa: «Yəttə yiloɣiqə zeminingda aqarqiliқ sanga bolsunmu? Yaki düxmənliring üq ayoɣiqə seni қooɣlap, sən ulardin қaqamsən? Wə yaki üq küngiqə zeminingda waba tarқalsunmu? Əmdi sən obdan oylap, bir nemə degin, mən meni Əwətküqigə nemə dəp jawap berəy?» — dedi.
14 Dawut Gadқa: Mən tolimu təngliktə қaldim! Səndin ətünəyki, biz Pərwərdigarning қolioɣa qüxəyli; qünki Uning rəһimdilliқi zordur; insanning қolioɣa pəқət qüxüp қalmioɣaymən! — dedi.
15 Xuning bilən Pərwərdigar ətigəndin tartip bekitilgən waқitқiqə waba qüxürdi. Dandin tartip Bəər-Xebaoɣiqə yətmix ming adəm əldi. 16 Əmdi pərixtə қolini Yerusalemoɣa uzutup xəһərni һalak қilay degəndə, Pərwərdigar eoɣir һөkümidin puxayman қilip, həlқni һalak қiliwatқan Pərixtigə: Əmdi boldi қiloɣin; қolungni yioɣқin, — dedi. U waқitta Pərwərdigarning Pərixtisi Yəbusiy Arawnaһning haminining yenida idi.
17 Dawut həlқni yoқitiwatқan pərixtini kərgəndə Pərwərdigaroɣa: Mana, gunaһ қiloɣan mən, қəbiһlik қiloɣuqi məndurmən. Lekin bu қoylar bolsa nemə қildi? Sening қolung mening üstümgə wə atamning jəmətining üstigə qüxsun! — dedi.

Dawut hamanni setiwelip қurbangaһ қuridu

18 Xu küni Gad Dawutning қexioɣa kelip uningoɣa: Berip Yəbusiy Arawnaһning haminioɣa Pərwərdigaroɣa atap bir қurbangaһ yasioɣin, dedi.
19 Dawut Gadning səzi boyiqə Pərwərdigar buyruoɣandək қildi.
20 Arawnaһ қarap padixaһ bilən hizmətkarlarning өz təripigə keliwatқinini

24:3 «Lekin oɣojam padixaһ nemixқa bu ixtin hux bolidikin?» — oɣəlitə ix xuki, һətta Hudadin қorқmaydioɣan Yoabtək bir kixi bu ixning Hudaoɣa yaқmaydioɣanliқini bilidu.

24:10 «Dawut həlқning sanini aloɣandin keyin, wijdani azablandi... tolimu əһməқanilik қiptimən, dedi» — «həlқni sanaқtin ətküzüx» degən gunaһ tooɣruluқ «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.

24:16 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — bu alaһidə xəһs tooɣruluқ bizning «Təbirlər»imizni kərüng.

24:17 «Lekin bu қoylar bolsa nimə қildi?» — «bu қoylar» Hudaning həlқini kərsitidu.

kərüp, aldioŋa qikip padixahŋning aldida yüzini yərgə təkküzüp, təzim kildi. [21] Arawnah: Oŋojam padixah nemə ix bilən kullirining aldioŋa kəldilikin? — dəp soridi. Dawut: Həlkning arisida wabani tohtitix üqün, bu hamanni səndin setiwelip, bu yərdə Pərwərdigaroŋa bir kurbangah yasioŋili kəldim, — dedi.

[22] Arawnah Dawutka: Oŋojam padixah əzliri nemini halisila xuni elip kurbanlik kilsila. Mana bu yərdə kəydürmə kurbanlik üqün kalilar bar, otun kilixka haman tepidioŋan tirnilar bilən kalilarning boyunturukliri bar. [23] I padixah, buning hammisini mənki Arawnah padixahka təkdim kilay, dedi. U yənə padixahka: Pərwərdigar Hudaliri silini kobul kilip xəpkət kərsətkəy, dedi.

[24] Padixah Arawnahka: Yak, kandakla bolmisun bularni səndin əz nərhidə setiwalmisam bolmaydu. Mən bədəl təliməy Pərwərdigar Hudayimoŋa kəydürmə kurbanliklarni hərgiz sunmaymən, — dedi. Andin Dawut haman bilən kalilarni əllik xəkəl kümüxkə setiwaldi.[a]

[25] Andin Dawut u yərdə Pərwərdigaroŋa bir kurbangah yasap, kəydürmə kurbanliklar bilən inaklik kurbanlikliri kildi. Pərwərdigar zemin üqün kiloŋan dualarni kobul kilip, waba Israilning arisida tohtidi.

24:24 «əllik xəkəl» — bəlkim 600 gram ətrapida idi.

Qoxumqə sөz (1- wə 2-qismioŋa)

Hudaning əhdə sanduqining bulap ketilixi («1Sam.» 4-7-bab)

Filistiylər Israilning zeminioŋa pat-pat tajawuz qiloŋinidək, ular bulang-talang qilix wə qullarni tutqun qilixqa hujum baxlioŋanidi. Xundaq «tajawuz qilix wəqəliri» əslidə Israillarni өzlirining Pərwərdigarning əhdisigə boloŋan asiyliqioŋa nisbətən oyoŋitix boluxi kerək idi. Qünki əslidə Huda Israilni Musa pəyoŋəmbər arqiliq: — Əhdəmni buzsanglar, üstünglaroŋa jazalirim kədəmmuqədəm qüxidu, dəp eniq agahlanduroŋanidi. «Tajawuz qilinix» bolsa bu jazalarning bəx qədimining birinqisi idi. Bu «bəx qədəm» «Law.» 26:14-46 wə «Qanun xərhi» 28-babta kөrsitilidu.

Demək, Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən qanundiki bexarətlər boyiqə, Huda düxmənni Israillaroŋa tajawuz qilixqa yol qoysa, ular «Huda bizni jazalaxqa baxlidi» dəp bilixi kerək. Xu qaoŋda bu «tajawuz jazasi» ularoŋa: «Silər yolumdin qətnəp kəttinglar, towa qilmisanglar bu ix tehimu eoŋirlixip ketidu» degəndək bir agahqa barawər idi. Birақ Israillar bu qetimqi Filistiylərning tajawuzidin ibrət elip «Nemə gunah qilduq?» dəp heq sorap baqmidi. Buning ornioŋa naməlum bir kixi Hudadin heq yol sorimayla, qoxun toplap Filistiylər bilən jəng qilixqa kirixti. Dəsləptə qattiq məoŋlubiyətkə duq kəlgəndin keyin, aqsaqallar alaqzadə bolup kətkən həlqni rioŋbətləndürüx üqün, өzlirining «ihlasmənliki»ni kөrsitip, əhdə sanduqini өz arisioŋa elip kelixni orunlaxturdi. Israil Hudaning həlqioŋu?! Kahinlar qəl-bayawandin wə I'ordan dəryasidin ətüp, Qanaan zeminioŋa kirip əhdə sanduqini kətürgəndə, Huda Өz həlqi üqün məjizilər kөrsətkən əməsmidi?! Lekin hazir ularning «əhdə sanduqi»ni elip kelixi əməliyəttə bolsa mənggülük hayat Hudaoŋa tayinix əməs, bəlki hurapiylik yaki pəqət diniy bir paaliyəttin ibarət idi, halas. Ularning səzlirigə dikkət qiling: — «**Biz Pərwərdigarning əhdə sanduqini qeximizoŋa elip keləyli;** u **bizni qutquzidu**». Qədirlik oqurmən, adəmni qutquzalaydioŋan heqqandaq bir «u» yoqtur (demək, Hudaning Өzidin baxqa heqqandaq nərsə yaki adəm qutquzoŋuqi bolalmaydu). Bəzi waqitlarda Huda Өz həlqigə nijatni bildüridioŋan simwollarni yaki Өzining hazir boluxioŋa ispatlarni berixni layiq kөrgən bolsimu, U hərgiz həlqining bu simwollar yaki ispatlarni birər sehirgərlik əswablirioŋa aylanduruwelixioŋa yol qoymaydu. Qəlbimizning towisizliqi, kөpligən gunah həm napakliqlirimizning Uningoŋa yirginqlik ikənlikini bilip turup wə ularda qing turup, Hudadin yardəm tiləx Uningoŋa nemidegən haqarətlik-hə! Wə xundaq əhwalda turup, adəmning qoli yasioŋan bir obyekt, bir nərsini qoloŋa elip: «Bu ... bizni qutquzidu» desək Hudaoŋa tehimu haqarət bolidu. Bundaq qilix sehirgərlik wə hurapiyliqtur, halas. Lekin xunqə kөp kixilər «Bu bizni qutquzidu!» dəp oylap, tiltumar yaki hətta «krest»ni taqixidu! Bu etiqad əməs, hurapiyliqtur. Qəlbimiz Hudaning Məsihdə boloŋan nijati bilən paklanmioŋan bolsa, Uning küq-qudritini bildüridioŋan qandaqtur bir nərsə yaki simwol bizni Xəytanning qiltakliridin yaki jinlarning aldamqilikidin qooŋdaydu, dəp oylisaq, u bihudiliktur. Əksiqə biz Muqəddəs Roh arqiliq Həmmigə Qadirning dostluqi wə alaqisidə bolsaq, biz heqqandaq «tiltumar» yaki baxqa xuningoŋa ohxax nərsilərgə kerək bolmaymiz (Huda Təwratta bundaq nərsilərni taqaxni enik mən'i qilidu).

Əməliyəttə Filistiylərning addiy jasariti Israilning hurapiyliqioŋa tənbih berixkə qami yetətti: «**I filistiyilər, өzliringlarni jəsur kөrsitip ərkəktək turunglar**» (4:9).

Jəngning nətijisi məoɳlubiyət bilən ahirlixixi turoɳan gəp idi — Israil pütünləy məoɳlup bolupla ḳalmay, uningdinmu eqinixliḳi ḳimmətlik əḥdə sanduḳi butpərəslərning ḳolioɣa qüxüp ḳaldi. Bu nemidegən horluḳ! Nemidegən xərməndilik! Xübḥisizki, Filistiylər: — Israilning Hudasi Pərwərdigar bizning ilaḥlirimizoɳa ohxaxtur, lekin ilaḥlirimizdin ajizdur!» — dəp oylaytti.

Əmma xu ix intayin ajayibki, Huda əzining səz-wədilиridə qing turup, əməl ḳilixni əz abruy-inawitini ətiwarlaxtin kəp yuḳiri orunoɣa ḳoyidu; əzining daim pak-muḳəddəsliktə ix kərüxini ixlirining «tooɳra dəp ispatlinix»idin kəp yuḳiri orunoɣa ḳoyidu. Bu, xübḥisizki, «Zəbur» 138:2diki ayət: «**Sən pütün nam-xəḥritingdinmu wədəngdə turuxni uluoɳ ḳiloɣansən**»ning sirliḳ mənisidur.

Mana Hudaning bu yoli insanning intilixlirining dəl əksidur. Kəpimiz daim səmimiy boluxḳa, wədidə turuxḳa əməs, bəlki abruy-inawətkə kəp kəngül bəlümiz. Ix-əḥwallarning əyniyitigə əməs, bəlki ḳiyapət-kərünüxigə xunqə kəngül ḳoyimiz.

Ḥalbuki, Hudaning nam-xəḥritigə kəlsək, ḥeqkimdə guman bolmasliḳi kerəkki, ahir berip, Hudaning barliḳ ḳiloɣanlirida Uning ḥəm pütünləy ḥəkḳaniy ḥəm pütünləy adil boloɣanliḳi enik ispatlinidu. Wə Hudaoɣa təxəkkür, Uningoɣa tayinip səmimiy wə wapadar boluxni abruy-inawəttin yuḳiri ḳoyoɣan kixilər bolsa, ahir berip Huda ularning ḳiloɣanlirini tooɳra wə adil dəp ispatlap beridu — bu dunyada bolmisa, u dunyada ḥəmmə ixtin ḥesab tapxuroɣanda, xundaḳ bolidu.

Əslidə Israil Filistiylərgə Hudaoɣa ḥəḳiḳiy itaət ḳilix jəḥəttə ülgə bolsa yahxi bolatti! Xuning bilən Filistiylər ular arḳiliḳ Hudaning ḥəkḳaniyliḳi, xan-xəripi wə Əzigə itaət ḳiloɣan bir həlḳḳə boloɣan bərikitini kergən bolatti. Tolimu əpsus, Israil xundaḳ bolmidi! Əmma Əz həlḳi Əzigə məyli sadiḳ bolsun, məyli wapasiz bolsun, Huda bəribir Əzi üqün insaniyətkə daim guwaḥliḳ kəltüridu. Filistiylərmu Pərwərdigarni «əz butimizdin təwən turidu» degən hataliḳi tüpəylidin Uning «tərbiyə jazasi»ni kərüp, ibrət elix kerək.

Hudaning Filistiylərgə yətküzgən tədrijiy tərbiyə-sawaḳlirining maḥiyitigə dikḳət ḳilsaḳ, bizgimu yahxi tərbiyə-sawaḳ bolidu. Jazalirining ḥəmmisi ularoɣa birakla qüxməydu. U ularoɣa rəḥim kərsitip (Huda ularning butpərəs bir həlḳ ikənliki bilgəq), awwal pəḳət ularning ḥərikətlirining Əzining narazililiḳini ḳozoɳioɣanliḳini enik kərsitidioɣan balayi'apətlərni bir-birləp qüxüridu.

Birinqidin, ularning məbudi Dagon əḥdə sanduḳi aldioɣa yiḳilip qüxidu. Filistiylərdək hurapiyliḳni tutḳan, əzlirining butini «ḥəḳiḳətən bir ḥayat nərsə» dəp ixəngən bundaḳ bir əl üqün, bu ixning əzi allikaqan enik bir agaḥ boluxi kerək idi! Lekin ular buningdin agaḥ almay, məbudini ḳaytidin əz jayioɣa ḳoyidu! Ətisi ətigəndə Dagonning parə-parə qeḳiloɣanliḳini bayḳaydu! Əmma ular tehiqə ḥeqḳandaḳ hulasigə kəlməydu. Ḳandaḳtur bir hil ḥürrək wabasi ularning arisida əwj alidu (bəzi tərjimanlar buni «gemorroy» yaki «bowasir» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin gərqə bowasir boloɣan ḥəmmə adəmgə məlum boloɣinidək, bowasir adəmni kəp ḳiynisimu, u adəttə adəmni əltürməydu; lekin bu waba adəmning jenioɣa zamin boloɣan boluxi mumkin. Filistiylər əḥdə sanduḳini ḳayturup apiriwetixkə elip mangoɣanda, uning yenioɣa «altun qaxḳan»larni ḳoyoɣanliḳioɣa ḳarioɣanda, bu waba qaxḳanlar bilən munasiwətlik boluxi mumkin idi. Xunga, bu waba qaxḳanlar arḳiliḳ yuḳturulidioɣan, adəmgə kəp ḳorḳunquluḳ ḥürrəklərni qiḳiridioɣan «quma» degən kesəl boluxi mumkin (6:4ni kerüng)).

Wəḳəning baxḳa təpsilatliri üstidə anqə tohtalmaymiz, pəḳət okurmənning dikḳitini

xuningoŋa tartḳumiz barki, Hudaning bu dunyada bizgə uqraydioŋan «tərbiyilik jazaliri» əməliyəttə Uning bizgə kərsitidioŋan rəḥimdilliḳi wə mulayimliḳi bolidu. Qünki ular nəzirimizni ahirḳi ḥəküm-jazaning jəzmən kelixigə tartidu. Bu jaza ḥərḳandaḳ «ḥurrəklik waba»din dəḥxətlik bolidu. Undaḳ agaḥlar yaki «tərbiyilik jazalar» ḥər adəmgə yaki ḥərḳaysi əl-millətlərgə baxḳa-baxḳa yollar bilən kelidu, lekin ularning məḳsiti birdur, yəni bizning ahirəttə ḥalak bolmay, bəlki towa ḳilip Hudani ḥayatimizda tegixlik orunoŋa ḳoyuximizdin ibarəttur. Filistiylər ahir berip bu agaḥni ḳobul ḳilip, bundaḳ jismaniy jaza tohtisun dəp, əḥdə sanduḳini ḳayturup apiriwetidu. Bu ix yahxi baxlinix idi, lekin ular keyin ahirət tooŋruluḳ oylidimu-yoḳ bilməymiz. Biz bolsaḳqu?

«Ḥakimliḳ» wə «padixaḥliḳ»ning pərḳliri

(1) «Batur ḥakimlar» dəwridiki ḥakimlar bolsa ḥərdaim həlḳ arisida bolup, ulardin biri boloŋanidi. «Ḥakimlar»ning dəwridə, ḥərbir ḳəbilidə adəttiki ixlar aḳsaḳallar təripidin baxḳurulatti. Bəlkim ḥərbir ḳəbilidə daim birnəqqə aḳsaḳal bolatti. «Ḥakim» bolsa ḥər yili Israil zeminini aylinip murəkkəp dəwa-ərzlər yaki məsililərni anglaytti («1Sam.» 7:16ni kərüng). Ḳəbililər arisida jedəl pəyda bolsa, ḥakimning bitərəp ḥəküm qiḳirix wəzipisi bar idi; düxmənlər tajawuz ḳiloŋanda ḥakim yetəkqilik ḳilix wə bəlkim pəyoŋəmbərlik kərsətmilər bilən təminləx üqün otturioŋa qiḳatti. Gərqə Israil kiqikkinə bir əl boloŋini bilən, oḳurmən Təwrattiki «Batur Ḥakimlar» degən kitab arḳiliḳ, Hudaning «batur ḥakimlar»ni wasitə ḳilip, Israiloŋa «arḳida turup wasitilik yetəkqi» bolup, ularoŋa əḥdisi boyiqə ḥərdaim baxpanaḥ boloŋanliḳini kərələydu. Ḥalḳiliḳ ix ḥakimning əzining alaḥidə ḳabiliyətliri əməs, bəlki pütün həlḳning Huda aldida kəmtərlik bilən yürüp, bir-birigə meḥribanliḳ kərsitip ḥəmdə əzlirini ḥərḳandaḳ butpərəslik yaki hurapiyliḳtin neri tutuxidin ibarət idi. Israilning ajizliḳi wə uning düxmənlərning ḥujum ḳilixioŋa oquḳ turoŋanliḳi yahxi ix — qünki dəl xu tüpəylidin Huda Θz danaliḳi wə ḳudritini butloroŋa ixəngən əllərgə kərsitələytti — pəḳət Θz həlḳi Θzigə ixənq baoŋlioŋan bolsila!

(2) Padixaḥ bolsa, həlḳtin ayrim turidioŋan wə ulardin yuḳiri adəm boluxi kerək idi. U daim wəzir-wuzirlar wə ḥər dərijilik əmirlərni ətrapioŋa yioŋip yürüxi kerək wə baxḳa padixaḥlar yaki əlqilərni kütüx ḥəmdə «əlning xəripi»ni bildürüx üqün, əzining ḥəxəmətlik «rəsmiy orda»si boluxi kerək idi; ḥoḳuḳ bir yərgə mərkəzlixixi kerək. Ordidikilər wə muntizim ḳoxunni ḳurux üqün padixaḥ baj-alwan salidioŋan tüzümnimu yürgüzüxi kerək. «Ḥakim»oŋa bolsa baroŋan yeridə turoŋan waḳtida pəḳət addiy ḳonaloŋu wə yemək-iqməkla kupayə bolidu. Ḥakim «aḳsaḳallar arisidiki aḳsaḳal» idi. Padixaḥning ḥoḳuḳi aḳsaḳallarningkidin kəp yuḳiri boloŋini bilən, qiriklikkə azdurulux pursitimu kəp bolidu. Padixaḥ kütülmigən əḥwalloroŋa təyyar turuxi üqün həzinigə ḥajiti qüxətti; andin həzinini ḳooŋdax üqün kəl'ə yaki ḳoroŋan wə ḳarawullar kerək idi.

(3) Padixaḥliḳ bolsa adəttə sulalə tüzümi bilən yürgüzülidu. Padixaḥ ḥoḳuḳini əz ooŋulliridin birigə, bəlkim qongioŋa tapxuridu. Keyinki yetəkqining kim ikənlikini eniḳlax üqün, Hudani izdəp Uningdin sorixining ḥajiti bolmaydu; barliḳ ixlar padixaḥning ḳarari bilən bolidu.

Xu səwəblərdin Samuil həlḳning padixaḥ tikləx təlipigə ḳarxi qiḳidu; Hudamu Θz narazliḳini kərsitidu. Ḥalbuki, Huda Samuiloŋa həlḳning təlipini ḳobul ḳilixḳa əmr ḳilidu. Həlḳḳə bir padixaḥ (Saul) tikləp berilidu. Saulning padixaḥliḳi awwal ixənq wə kəmtərlik bilən yahxi baxlinidu, əmma keyin Huda uning itaətsizliki wə ixənqsizliki tüpəylidin uni qətkə ḳaḳidu.

Yaḳup pəyoŋəmbər əmrining ahirida ooŋulliroŋa Huda Israiloŋa Yəḥuda ḳəbilisi iqidin padixaḥ bekitip tikləydu, ḥəmdə uning

padixahlikі Məsih bilən ahirlixidu, dəp bexarət beridu: —

«**Yəhudadin padixahlik xahanə hasisi,**
Wə uning əwladliridin idarə kiloquqining
hokukluk tayiki,
taki «Xiloh» (mənisi, «hokuk Uning-
kidur») **kəlgüqə kətməydu,**
Andin pütkül həlklər Uningoqila itaət
kilidu» («Yar.» 49:10).

Təwrattiki «Kanun xərhi» degən kitabta Musa pəyoqəmbərmu xuningoqa bexarət kiliduki, Israilning kəlgüsidə qokum bir padixahi bolidu (17-bab, 14-20-ayət) wə padixah Yəhudadin qikidu (33:7). Əmdi Israil padixah tələp kiloqanda Huda nazilikini bildürgən tursa, undakta uning padixahlik tooqrisidiki əsli wədilirining nemə məksiti bar idi?

Bu məsilə tooqruluk biz padixahlikning toluk tarihi hatiriləngən «Padixahlar» degən kitabning «koxumqə söz»idə təpsiliyrak tohtalmakqimiz.

Dawutning Kutkuzoquqi-Məsih bilən munasiwiti

(1) «Dawutning əyi» («2Sam.» 7:8-17)

Hudaning Dawutka «əy» tooqruluk kiloqan wədisigə nəzirimizni aoqdurayli. Dawut əslidə Huda üqün bir əy salmakqi boloqan niyitini eytkan, lekin Huda buningoqa jawabən əksiqə «Yak, Mən sən üqün bir əy salimən; Sening ooqlung bolsa Mən üqün əy salidu» dəydu (Natan pəyoqəmbər arkilik): —

«**Əmdi kulum Dawutka mundak degin: —**
Samawiy koxunlarning Sərdari boloqan
Pərwərdigar: — Seni həlkim Israiloqa
baxlamqi kilip tikləx üqün seni yaylaklardin,
koy bekixtin elip kəldim, — dəydu. — Wə
məyli kəyərgə barmioqin, Mən haman sening
bilən billə boldum wə sening aldingdin barlik
düxmənliringni yokitip kəldim; yər yüzidiki
uluoqlar nam-xəhrətkə igə boloqandək seni
uluoq nam-xəhrətkə sazawər kildim. Mən
həlkim boloqan Israiloqa bir jayni bekitip, ularni
xu yərdə tikip östürimən; xuning bilən ular əz
zeminida turidioqan, parakəndiqilikkə uqri-
maydioqan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək,
xundakla Mən həlkim Israil üstigə hökümranlik
kilixka hakimlarni təyinligən künlərdikidək,
ularoqa kaytidin zulum salmaydu. Mən hazir
sanga həmmə düxmənliringdin aram bərdim.
Əmdi Mənki Pərwərdigar sanga xuni eytip
koyayki, Mən sening üqün bir əyni kurup
berimən!» — dəydu.

Künliring toxup, ata-bowiliring bilən
ölümdə uhlioqiningda, Mən əz puxtingdin
boloqan nəslingni sening ornungda
turoquzup, padixahlikini məzmut kilimən.
Mening namim üqün bir əyni yasioquqi u
bolidu, wə Mən uning padixahlik təhtini
əbədgiqə mustəhkəm kilimən. Mən uningoqa
Ata bolimən, u Manga ooqul bolidu. Əgər u
kəbihlik kilsa, uningoqa insanlarning tayiki
bilən wə adəm balilirining sawak-
dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən. Əmma
Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin
mehir-xəpkitimni juda kiloqinimdək,
uningdin mehir-xəpkitimni juda kilmaymən.
Xuning bilən sening əyüng wə sening
padixahliking aldingda həmixə məzmut
kilinidu; təhting əbədgiqə məzmut
turoquzulidu».

Natan bu barlik sözlər wə barlik wəhiyni
heqnimə kaldurmay, Dawutka eytip bərdi»
(7:8-17).

Hudaning Dawut üqün eytkan sözi uning ooqlining Hudaning ibadəthanisini kuruxi tooqruluk idi. Xu wakittin tartip Israil xuni qüxəndiki: (1) bexarət Sulaymanning ixlirida əməlgə axuruldi; (2) halbuki, kəlgüsidə bexarətning Dawutning nəsli Məsih arkilik tehimu uluoq əməlgə axuruluxi bolidu; U tehimu uluoq, tehimu xərəplik mənggülük ibadəthana kuridu. «Hagay»diki «koxumqə söz»imizdə «ibadəthana» tooqruluk

tohtaloƣinimizni ḥəmdə «Padixaḥlar»diki «ḳoxumqə səz»imizdə Sulayman bilən Məsiḥning munasiwiti tooƣruluḳ tohtaloƣinimizni kərüng.

(2) Dawutning küyi («2Sam.» 22-bab)

Diḳḳət bilən bu küyni («Zəbur» 18-küydimu hatiriləngən) oḳusaḳ, uningda Dawutning əz dəwridin uzun waḳittin keyinki əḥwallar tooƣruluḳ bexarət beridioƣanliḳini bayḳaymiz. Məsilən: —

«Ḳiynaloƣinimda mən Pərwərdigaroƣa nida ḳildim,
Hudayimoƣa pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning ḳulaḳioƣa kirdi.
Andin yər-zemin təwrəp silkinip kətti,
Asmanlarning ulliri dəḥxətlik təwrəndi, silkinip kətti;
Qünki U oƣəzəpləndi.
Uning dimioƣidin is ərləp turatti,
Aoƣzidin qiḳḳan ot ḥəmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooƣliri qiḳti;
U asmanlarni engixtürüp egip qüxti,
Puti astida tum ḳarangoƣuluḳ idi» (7-10).

Bu küqlük jawab, Dawutning dualirioƣa boloƣan ḥərḳandaḳ jawablardin tehimu küqlük bir jawabni kərsitidu; xübḥisizki, u Hudaning Məsiḥning dəḥxətlik krestləngən waḳittiki azabtin kətürgən nidasioƣa boloƣan jawabidur; qünki u waḳitta **«Gunaḥḳa ḥeq tonux bolmioƣan kixini Huda bizni dəp gunaḥning əzi ḳildi; məḳsiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi boluximiz üqündur»** («2Kor.» 5:18). Buningdin azabliḳ yaki dəḥxətlik ix bolmas.

«Pərwərdigar ḥəḳḳaniyliḳimoƣa ḳarap manga iltipat kərsətti;
Ḳolumning ḥalalliḳini U manga ḳayturdi;
Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup kəldim;
Rəzillik ḳilip Hudayimdin ayrilip kətmidim» (21-22).

Dawut əzi mukəmməl əməs; Bat-Xebaning ixida u intayin dəḥxətlik gunaḥ ḳiloƣanidi. Dunyaoƣa kəlgənlər arisida pəḳət birla adəm muxundaḳ səmimiylik bilən dua ḳilalaytti; u bolsa ḥeqḳandaḳ gunaḥ sadir ḳilip baḳmioƣan Məsiḥ Əysa idi.

«Mən düxmənlirimni ḳooƣlap yoḳattim,
Ular ḥalak bolmioƣuqə ḥeq yanmidim.
Ḳayta turalmioƣudək ḳilip,
Ularni ḥalak ḳilip yanjidim,
Ular putlirim astida yiḳildi.
Sən jəng ḳilixḳa küq bilən belimni baoƣliding;
Sən manga ḥujum ḳiloƣanlarni putum astida egildürdung;
Düxmənlirimni manga arḳini ḳilip ḳaqḳuzdung,
Xuning bilən mən manga əqmənlərni yoḳattim.
Ular təlmürdi, biraḳ ḳutḳuzidioƣan ḥeqkim yoḳ idi;
Ḥətta Pərwərdigaroƣa ḳariwidi, Umu ularoƣa jawab bərmidi.
Mən ularni soḳup yərdiki topidək ḳiliwəttim;
Koqidiki patḳaḳtək mən ularni qəyliwəttim;
Ularning üstidin petiḳdiwəttim.
Sən meni həlḳimning nizaliridin ḳutḳuzoƣansən;
Sən meni əllərning bexi boluxḳa saḳliding;
Manga yat boloƣan bir həlḳ hizmitimdə bolmaḳta.
Yat əldikilər manga zə'iplixip təslim bolidu;
Anglixi bilənla ular manga itaət ḳilidu;
Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiḥḳamliridin titrigən ḥalda qiḳip kelidu» (38-46).

Gərqə Huda Dawutқa xərəplik ḥoқuқ wə səltənət, ḥətta bəzi yat əllər üstigimu ḥoқuқ beoɪixlioɪan bolsimu, u «**Sən meni** (barliқ) **əllərning bexi boluxқa saқliding**» degən bexarət uningda ḥeqқaqan əməlgə axuruloɪan əməs. Xuning bilən bu bexarətlər qoқum «uluoɪ Dawutning tehimu uluoɪ ooɪli» boloɪan Məsiḥ tooɪruluқ eytiloɪan; u bir küni pütkül yər yüzi üstigə padixaḥ bolidu.

«Pərwərdigar ḥayattur!mening Қoram Texim mubarəklənsu**n;**
Nijatim boloɪan Қoram Tax Huda aliydur, dəp mədḥiyilənsun!
U, yəni mən üqün toluқ қisas aloɪuqi Təngri,
Həlқlərni manga boysunduroɪuqidur;
U meni düxmənlirim arisidin qiқaroɪan;
Bərḥəқ, Sən meni manga ḥujum қiloɪanlardin yuқiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni қutuldurdung.
Muxu səwəblik mən əllər arisida Sanga təxəkkür oқuymən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoɪlap küylərni eytimən» (47-50).

Rosul Pawlus bizgə «Rim.» 15:9də kərsitiduki, bu ahirқi ayəttə Məsiḥ səz қilidioɪanliқini eytidu; demək, Məsiḥ bu ayəttə Muқəddəs Roḥ arқiliқ pütkül jamaətkə, jümlidin Өzi qaқiroɪan «əllər» (Yəhudiy əməslər)gə Hudaning atiliқ maḥiyitini ayan қilidu.

(3) Dawutning azab-oқubət tartixi wə qətkə қeқilixi

Dawutning tarihi ajayib. Gərqə u Huda aldida Israilning ḥəқiқiy padixaḥi bolsimu, u Saul təripidin qətkə қeқiloɪan wə ḥətta əz həlқi təripidin satқunluқ қilinoɪan (məsilən «1Sam.» 23:12ni kərüng). Xundaқ bolsimu, u ularni kəqürüm қiloɪan, ularoɪa xapaət kərsətkən, ḥəmdə keyin azabtin kətürülüp, ahir berip həlқi təripidin padixaḥ dəp etirap қilinidu. Bu ixlarning əzi Məsiḥning ḥayatioɪa bexarət berip «bexarətlik rəsim» bolidu. Məsiḥ gərqə Huda aldida Israilning ḥəқiқiy padixaḥi bolsimu (məsilən, «Mat.» 1:1-11), Өz həlқi wə ularning «padixaḥi» təripidin qətkə қeқildi, padixaḥ təripidin қooɪlinip қaqқun boldi; gərqə xundaқ boloɪan bolsimu, U ularoɪa daim meḥir-muḥəbbət kərsitip, ular üqün kəqürüm tilidi («Luқa» 23:34); andin azabtin kətürüldi. Ahirқi zamanlarda ixinimizki, Yəhudiy həlқi Uni etirap қilip, ḥəқiқiy padixaḥ süpitidə қobul қilidu. Xunga biz Dawutning padixaḥliқini wə uning ooɪli Sulaymanning padixaḥliқini kəlgüsi ixlarni, bolupmu Məsiḥning padixaḥliқini süpətləydioɪan bexarətlik rəsim boluxқa Huda təripidin alaḥidə orunlaxturuloɪanidi, dəp ixinimiz.

«Həlқni sanaқtin ətküzüx» nemixқa gunaḥ ḥesablandi? («Samuil» 24-bab)

Musa pəyoɪəmbər ḥayat waқtida, Huda uningoɪa həlқini sanaқtin ətküzüx tooɪruluқ omumiy kərsətmilərni tapxuroɪanidi. Xu waқitlarda həlқ əz jeni üqün «ḥayatliқ tələm puli», yəni ḥərbir adəm əzi üqün yerim xəқəl təlixi kerək idi. Bu «ḥayatliқ puli» muқəddəs qedirning ibadət hizmiti üqün ixlitiləttі. Gərqə «həlқni sanaқtin ətküzüx» Hudaning buyruқi bilən boloɪan bolsimu, ḥərkim Uning kərsətmiliridin қilqə qiққan bolsa, bu sanaқ hətərlik bolatti, dəp bayқaymiz. Təwəndiki səzlərni kərüng: —

«**Sən Israillarning nopusini təkxürgən waқtingda, royhətkə elinoɪan ḥərbir ər əzlirining bala-қazadin saқlinixi üqün, Mən — Pərwərdigaroɪa ḥayatliқ tələm puli tapxursun**» («Mis.» 30:12).

Keyin, Huda yənə ikki қetim Musa pəyoɪəmbərgə qəl-bayawandin ətüwatқan Israil həlқini sanaқtin ətküzüxni buyrudi. Birinqi қetimliқi Israillar qəl-bayawanni kezix səpirining bexida boloɪan. Bu sanaқ

ikki basquqqa bəlüngənidi — birinqi basquqta Israilning nopusidin yigirmə yaxtin axqan ərkəglər («Qəl.» 1:1-46də hatiriləngən), ikkinqi basquqta bir ayliqtin axqan ərkəklər sanaloqanidi («Qəl.» 3:15-51). Ikkinqi qetimlik sanaq qəl-bayawanni kezix səpirining ahirida boloqan. Bu «Qəl.» 26-babta hatirilinidu. Ahirqi qetimqi sanaxning məqsiti, Huda Israiloqa wədə qiloqan Pələstindiki zeminni ularning qəbilə-jəmətlirining sanlirioqa asasən, ularoqa adil təqsim qilip berixtin ibarət idi.

Bu ikki qetimlik sanaxtin baxqa, toluq Muqəddəs Kitabning həq yeridə, Hudaning Israilning nopusini sanaqtin ətküzüx tooqruluq əmrini tapalmaymiz. «2Sam.» 24-bab wə «1Tar.» 21-babta hatiriləngən Dawutning sanaqtin ətküzüxi roxənki, Hudaning iradisigə hilap idi.

Keyinki dəwrlərdə Amaziya isimlik bir padixah həlqni bir qetim sanaqtin ətküzdi («2Tar.» 25:5). Xu qaoqda uning xundaq qiloqinioqa Huda təripidin tənbih berilmigən; uningoqa tənbih bərməslikning səwəbi, bəlkim xu waqitlarda Amaziya tajawuz qilinix hətiridə turuwatqanidi. Qalbuki, bir pəyoqəmbər uning yenioqa kelip: «**Sening qoxunung qəddidin artuq qong, Israil padixahliqidin kəlgənlərni əylirigə qayturoqin**» degən həwərni yətküzdi. Amaziya Hudaning bu səzigə kirdi wə jəngdə nusrət qazandi.

Omumən qilip eytqanda, «həlqni sanaqtin ətküzüx»kə bolmaydioqanliqioqa mundaq ikki yahxi səwəbni kərələymiz: —

(1) Qəldiki səpər eniqlanoqandin keyin, bu bəlkim padixah wə həlqining təkəbburluq qilixining wə po etixining səwəbi bolup qelixi mumkin: «Bizning qanqə-qanqə ming batur əzimitimiz bar...» degəndək.

(2) Insanlar qiyinqilikqa uqrap yar-yelənqük izdigən waqitlirida daim degüdək kərünməs Hudaning xapaiti wə küq-qudritigə əməs, bəlki kərüngən məlum küqlərgə ümid baoqlixi mumkin. Omumən etqanda, Hudaning bizgə nisbətən iradisi xuki, kəlgüsidiki kəp ixlarni bilmigən yaki qüxənmigən əqwalda, Hudaning Özigə tayaniximizdin ibarəttur; baxqiqə eytqanda, U Özi bizni Uningoqila tayansun dəp bu bilməslik wə qüxənməslikni bekitkəndur. Xuning üqün palqi-rəmqilərdin yol sorax gunahdur; qünki undaq qilix əməliyəttə Hudani: «Sən manga kərsətkən həwər yetərlik bolmidi, mən Səndin baxqa bir roqiy küqtin izdixim kerək» dəp haqarətligəngə barawərdur. Xunga, kəp əqwallarda jamaətning sanliri yaki əməliy küqimizni bilməslikizgə tooqra keliximu mumkin.

Ötkən əmrimizdə, «Mening jamaitimdə intayin kəp adəm bar» dəp po atidioqan təlim bərgüqilərni yaki jamaəttikilərni kəp kərgənmiz. Huda birsining Öz həlqini birhil po atidioqan statistika qilixini halimaydu. Uning məmin bəndilirining qərbiri Öz aldida intayin qimmətlik əziz xəhstur; kimdəkim ularoqa baxqiqə qarisa yaki muamilə qilsa, xu adəmning qalioqa way!

Təwrat 11- wə 12-ķisim

«Padixaȟlar «1» wə «2» »

Kirix səz

(«1- wə 2-ķisim»oŋa)

Kitabning məķsiti — Hudaning əȟdisidə mutləķ turidioŋanliķini ayan ķilix

Uxbu kitabning bətliridə Hudaning Θz həlķigə boloŋan sadiķliķi, əȟdidiki barliķ wədiliridə mutləķ turidioŋanliķi roxən ayan ķilinidu. Bu sadiķliķi təwəndiki jəȟətlərdə kərünidu: —

(a) Uning ular Θzigə itaət ķiloŋanda, ularni mol bərikətlixi bilən;

(ə) Θzidin yüz ərigəndə, ularning bexioŋa ķədəmmuķədəm tərbiyə jazalirini qüxürüxi bilən;

(p) Ular towa ķiloŋanda, rəȟim-xəpķətni kərsitixi wə gunaȟlirini kəqürüm ķilixi bilən.

«Padixaȟlar»ni pütün Muķəddəs Kitab (Təwrat-injil)ning baxķa ķisimliri bilən birləxtürüp okuoŋinimizda yuķiriķi bu üq jəȟəttin yənə bir jəȟət kərünidu: —

(b) Hudaning toluķ nijati bolmisa, insanning tüp tarihi əhlaķ wə roȟiy jəȟəttiki məoŋlubiyətkə (gərqə ular ȟətta Hudaning Θz ķanuni wə pəyoŋəmbərlərning yolyoruķlirioŋa muyəssər bolsimu), əhlaķ wə roȟiy jəȟəttiki gunaȟlaroŋa pəydinpəy qəküp ketidioŋan yənilixkə mangidu. Bundaķ tarihlar, xundaķla pütkül insaniyətning Nijatkaroŋa boloŋan mutləķ moȟtajliķimu «Padixaȟlar» degən ķisimda roxən kərünidu.

«Padixaȟlar» degən kitab «Samuil»ning dawamidur. Yuķirida deginimizdək, «Padixaȟlar» degən kitab «Samuil» degən tarihķa ohsax, Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatliķ pilanini ilgiri sürüx jəryanining ķismən hatirisidin ibarəttur. Bu jəryan Ķutķuzoŋuqi Məsiȟning dunyaoŋa kelixini mənzil ķiloŋan.

Bu tarihlar hatiriligən məzgil təhminən miladiyədin ilgiriki 975-660-yillardin ibarət. Muȟim wəķələr Dawut padixaȟning aləmdin ətüxi, Sulayman padixaȟning səltənitining uluoŋ baxlinixi wə keyinki qüxkünlixixi, Israilning ikki padixaȟliķķa, yəni «Yəȟuda» (jənubiy padixaȟliķ, ikki ķəbilə) wə «Israil» (ximaliy padixaȟliķ, on ķəbilə)gə bəlünüxi, andin ikki padixaȟliķlarning ayrim tarihliri hatirilinidu; tarih ahir berip Israilning Asuriyə imperiyəsigə sürgün boluxi wə Yəȟudaning Babil imperiyəsigə sürgün boluxi bilən tügəydu. Bu wəķələr yüz bərgən məzgil 400 yil boloŋaqķa, ularni hatiriligən katiplar birnəqqə boloŋan bolsa kerək (tarihiy jədwəlnimu kərüng).

Bu tarihlarni yazoŋan namsiz jür'ətlik katiplar nemixķa ularni pütkən? Huda Israil arķiliķ Θzining qəksiz bəht-bərikiti, bolupmu Dawut pəyoŋəmbərning əwladi boloŋan Məsiȟ arķiliķ nijatning xapaiti pütkül dunyaoŋa kelidu, degən wədilərni ķiloŋanidi. Bizdə ȟeqķandaķ guman yoķki, bu katiplar Hudaning bu wədilirini qing tutķan kixilər idi. Xunga ular Israilda yüz bərgən wəķələrning ȟəmmisini, ȟətta səlbiy jəȟəttiki wəķələrgimu wəziyətni aləmxumul nijatķa ķarap ilgirilitiwatidu dəp ixinip, ularoŋa daim zor ķiziķix bilən nəzər salatti. Ular bu wəķələrni xu ixənqtə hatiriləydu; gərqə ular Θzliri uxbu wəķələrdə Hudaning nijat muddia-məķsətlirining ķandaķ yol bilən aloŋa basturuloŋanliķini kərəlmigən

bolsimu, keyinki dəwrlər buni kərələydu, degən ixənq bilən tarihlarni toplioɣan («Mat.» 13:17ni kərüng). Xuningdək ular Hudaning Musa pəyoɣəmbər arkilik Israil bilən tüzgən əhdisining tolimu sadiklik bilən əmälgə axuruloɣinini enik kərgüqilər idi. Əhdə boyiqə Israil kərgən oɣälibilər, məoɣlubiyətlər, duq kälgən sinaklar wə kiyinqiliklar dəl ularning Hudaoɣa boloɣan wapaliki yaki wapasizlikini əks ättürgən. Bu katiplar bu ixlarni obdan qüxəndi wə Hudaning Rohining wəhiyi wə kərsətmisi bilən bizgə mədət-ilham bolsun dəp, uxbu tarihlarni yazoɣan. «Koxumqə səz»imizdə biz bu «Hudaning əhdisi wə Israilning tarihi» degən tema üstidə yənə azrak tohtilimiz.

Nemixka yukirida bu adəmlərni «jür'ətlik» deduk? Okurmənlər əzi okuoɣan baxka «dölət tarihliri» tooɣruluk oylisila, andin bu nuktini qüxinidu. Biz soraymizki, bundak hatirilər məzkur dələttiki «sälbiy tarih» (hökümdarlarning əhlaksizliki, jəngdə boloɣan məoɣlubiyətlər, qiriklixix məsililiri, əl-yurtning əz gunahliri)ni əz iqigə alamdu? Ular dərwäkə bir hil — «Hälkimizning xan-xərəplik tarihnamiliri» degəndək oɣälibilər, muwəppəkiyət wə pəzilətlik baturluk bilən tolduruloɣan əməsmu? Ularning yazoɣini hökikətmu? Barlik äkil igisi bu hökikət əməs, dəp bilidu. Insanning təbiiti birinqidin, əz əl-yurtidiki muwəppəkiyətsizliklərni wə gunahlarni yepix, ikkinqidin, härbir dəwrdiki härbir türküm hökümdarlar əzining «ordisidiki tarihqilar»din pəkət huxamət-yalakqilikni tələp kilidu; köp wakitlarda azoɣinə tənkid səzining kərülüxi bilən tarihni yazoɣuqilarning kallisi ketidu. Lekin Mukəddəs Kitabtiki tarihqilar pütünləy buning əksidur. Dərwäkə ularning əz əl-yurti wə əl-yurtning padixah-hökümranliri tooɣruluk hatiriligənlirining köp kismini «sälbiy tarih» degili bolidu. Bu pakit Mukəddəs Kitabning Hudaning ilhami wə wəhiyi bilən yeziloɣan dunyada birdinbir kitab ikənlikigə addiy əmma küqlük ispattur.

Əmdi bu katiplar kimlər? Ular namsiz tarihqilardur. Halbuki, ularning bizgə əzimizningki boloɣan «nijat tarihi»ning muxu hatirisini sadiklik bilən hökikiy hatiriläp təminligini üqün ularoɣa mənggülük kərzdarmiz. Hudaoɣa ming təxäkkür!

Gərqə köp «Mukəddəs Kitab» nushilirida «Padixahlar» daim ikki kitab kilip («Padixahlar (1)» wə «Padixahlar (2)») nəxir kilinsimu, əməliyättə «Padixahlar» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Lekin biz ularni yənila «Padixahlar (birinqi kisim)» wə «Padixahlar (ikkinqi kisim)» dəp atiduk. Ihqam bolsun üqün «Padixahlar (1)» wə «padixahlar (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Padixahlar (1)» wə «Padixahlar (2)»gə ortaktur.

Məzmun: —

«Padixaḫlar — birinqi ḳismi»

1-2 bab — Dawutning ələmi
3-10 bab — Sulaymanning uluoɣ səltəniti
11-bab — Sulaymanning qüxkünlixixi
12-14 bab — Rəḥoboam wə Yəroboam — Israil ikki padixaḫlikḳa bəlünidu
15-16 bab — Yəḥudada Abiya wə Ssa, Israilda Baaxa wə Omri padixaḫ bolidu
17-19 bab — Iliyas pəyoɣəmbərning tarihi — uning asmandin ot qüxürüxi
20-22 bab — Aḫabning muwəppəḳiyiti, rəzilliki, ələmi

«Padixaḫlar — Ikkinqi ḳismi»

1-2 bab — Iliyas pəyoɣəmbərning asmanoɣa kətürülüxi
3-7 bab — Elixa pəyoɣəmbər yaratḳan nuroɣun məjizilər
8-10 bab — Ḥazaəl wə Yəḥuning Israilni jazalax üqün məsiḥ ḳilinixi
11-16 bab — Israil wə Yəḥudaning birnəqqə padixaḫliri
17-bab — Israildiki on ḳəbilə sürgün boluxi
18-20 bab — Ḥəzəkiyaning uluoɣ səltəniti
21-23 bab — Manassəḥning rəzil səltəniti, Yosiyaning adil səltəniti
24-25 bab — Yerusalemning wəyran ḳilinixi, Yəḥudaning Babilonoɣa sürgün boluxi

Padixaĥlar «1»

Dawut padixaĥ ooŋli Sulaymanni əz ornioŋa təhtkə olturoŋuzidu

1 [1] Dawut padixaĥ heli yaxinip ķaloŋanidi;
uni yotķan-ədiyal bilən yapsimu, u
issimaytti.
[2] Hizmətkarliri uningoŋa: — Oŋojam padixaĥ
əzliri üqün, aldilirida turidioŋan bir pak ķiz
tapķuzayli; u padixaĥtin həwər elip, silining
ķuqaķlirida yatsun; xuning bilən oŋojam
padixaĥ issiyla — dedi.
[3] Ular pütkül Israil zeminini kezip güzəl bir
ķizni izdəp yürüp, ahiri Xunamlik Abixagni
tepip padixaĥning aldioŋa elip kəldi. [4] Ķiz
intayin güzəl idi; u padixaĥtin həwər elip
uning hizmitidə bolatti, əmma padixaĥ
uningoŋa yeķinqilik ķilmaytti.
[5] Əmma Ħaggitning ooŋli Adoniya mərtiwisini
kətürməkqi bolup: «Mən padixaĥ bolimən»
dedi. U əzigə jəng ħarwiliri bilən atliķlarni
wə aldida yüridioŋan əllik əskərni təyyar ķildi.
[6] (uning atisi ħeķkaqan: «Nemixķa bundak
ķilisən?» dəp, uningoŋa tənbiĥ-tərbiyə be-
ripmu bakmioŋanidi ħəm u naĥayiti kelixkən
yigit bolup, anisi uni Abxalomdin keyin tuoŋ
ķanidi).. [7] U Zəruiyaning ooŋli Yoab wə kaĥin
Abiyatar bilən məsliĥət ķilixip turdi. Ular
bolsa Adoniyaoŋa əgixip uningoŋa yardəm be
rətti. [8] Lekin kaĥin Zadok wə Yəĥoyadaning
ooŋli Binaya, Natan pəyoŋəmbər, Ximəy, Rəy
wə Dawutning əz palwanliri Adoniyaoŋa
əgəxmidi.
[9] Adoniya ķoy, kala wə bordioŋan torpaķlarni
Ən-Rogəlning yenidiki Zoĥələt degən tax-
ta soydurup, ħəmmə aka-ukilirini, yəni
padixaĥning ooŋulliri bilən padixaĥning
hizmitidə boloŋan ħəmmə Yəĥudalarni
qakirdi.. [10] Lekin Natan pəyoŋəmbər, Bi-
naya, palwanlar wə əz inisi Sulaymanni u
qakirmidi.
[11] Natan bolsa Sulaymanning anisi Bat-
Xebaoŋa: — «Anglimidingmu? Ħaggitning
ooŋli Adoniya padixaĥ boldi, lekin oŋojimiz
Dawut uningdin həwərsiz. [12] Əmdi mana,
əz jening wə ooŋlung Sulaymanning jenini
ķutķuzuxķa mening sanga bir məsliĥət
beriximkə ijazət bərgəysən. [13] Dawut
padixaĥning aldioŋa berip uningoŋa: — Oŋojam
padixaĥ əzliri ķəsəm ķilip əz kəminilirigə
wədə ķilip: «Sening ooŋlung Sulayman
məndin keyin padixaĥ bolup təhtimdə olt-
uridu» degən əməsmidilə? Xundak turukluk
nemixķa Adoniya padixaĥ bolidu? — degin.
[14] Mana, padixaĥ bilən səzlixip turoŋiningda,
mənmu sening kəyningdin kirip səzüngni
ispatlaymən, — dedi.
[15] Bat-Xeba iqkiri əygə padixaĥning ķexioŋa
kirdi (padixaĥ tolimu ķerip kətkənidi,
Xunamlik Abixag padixaĥning hizmitidə
boluwatatti). [16] Bat-Xeba padixaĥķa engixip
təzim ķildi. Padixaĥ: — Nemə təliping bar? —
dəp soridi.
[17] U uningoŋa: — I oŋojam, sili Pərwərdigar Hu-
daliri bilən əz dedəklirigə: «Sening ooŋlung
Sulayman məndin keyin padixaĥ bolup
təhtimdə olturidu» dəp ķəsəm ķiloŋanidila. [18]
Əmdi mana, Adoniya padixaĥ boldi! Lekin i
oŋojam padixaĥ, silining uningdin həwərliri
yok. [19] U kəp kalilarni, bordak torpaķlar bilən

1:3 «Xunamlik Abixag» — yaki «Xunəmlik Abixag».
1:4 «padixaĥ uningoŋa yeķinqilik ķilmaytti» — ibraniy tilida «padixaĥ uni tonumaytti» degən ibarə bilən ipadilinidu.
1:5 «Ħaggitning ooŋli Adoniya» — Adoniya Dawutning ooŋulliridin biri. Ħaggit Dawutning ayalliridin biri idi *(«2Sam.» 3:4)* **«əz aldida yüridioŋan... əskərlər»** — demək, ular əzlirining hususiy muħapizətqiliri idi.
1:5 2Sam. 15:1
1:6 «uning atisi ... uningoŋa , *yəni Adoniyaoŋa* tənbiĥ-tərbiyə beripmu bakmioŋanidi ħəm u ... kelixkən yigit bolup, anisi uni Abxalomdin keyin tuoŋķanidi» — Abxalom Dawutning yənə bir ayali Maakaĥdin tuoŋuloŋan ooŋli idi. Adoniya Dawutning tətinqi ooŋli bolup, xu qaoŋda bəlkim Dawutning ooŋulliri arisida «qongi» ħesablinatti. *(2:15ni kərüng)*. Adoniya bəlkim atisi təripidin ərkə qong ķilinoŋanliķi ħəm əzining kelixkənlikidin xundak məoŋrurlinip kətkən ohxaydu.
1:6 1Tar. 3:2

1:7 1Pad. 2:22, 28
1:9 «Ən-Rogəl» — buning mənisi bəlkim «Rogəlning buliķi» yaki «Pak ķizning buliķi».
1:9 Yə. 15:7; 18:16

ķoylarni soydurup, padixaĥning ĥəmmə ooŋullirini, Abiyatar kaĥinni wə ķoxunning sərdari Yoabni qaķirdi. Lekin ķulliri Sulaymanni u qaķirmidi. [20] Əmdi, i oŋojam padixaĥ, pütkül Israilning kəzliri siligə tikilməktə, ular oŋojam padixaĥning əzliridin keyin təhtliridə kimning olturidioŋanliķi tooŋrisida ularoŋa həwər berixlirini kütüxüwatidu; [21] bir ķararoŋa kəlmisilə, oŋojam padixaĥ əz atabowiliri bilən billə uhlaxķa kətkəndin keyin, mən bilən ooŋlum Sulayman gunaĥkar sanilip ķalarmizmikin, — dedi.

[22] Mana, u tehi padixaĥ bilən səzlixip turoŋinida Natan pəyoŋəmbərmu kirip kəldi. [23] Ular padixaĥķa: — Natan pəyoŋəmbər kəldi, dəp həwər bərdi. U padixaĥning aldioŋa kiripla, yüzini yərgə yeķip turup padixaĥķa təzim ķildi.

[24] Natan: — I oŋojam padixaĥ, sili Adoniya məndin keyin padixaĥ bolup mening təhtimdə olturidu, dəp eytķanidilimu? [25] Qünki u bügün qüxüp, kəp buķa, bordioŋan torpaķlar bilən ķoylarni soydurup, padixaĥning ĥəmmə ooŋullirini, ķoxunning sərdarlirini, Abiyatar kaĥinni qaķirdi; wə mana, ular uning aldida yəp-iqip: «Yaxisun padixaĥ Adoniya!» — dəp towlaxmaķta. [26] Lekin ķulliri boloŋan meni, Zadok kaĥinni, Yəĥoyadaning ooŋli Binayani wə ķulliri boloŋan Sulaymanni u qaķirmidi. [27] Oŋojam padixaĥ kimning əzliridin keyin oŋojam padixaĥning təhtidə olturidioŋanliķini əz ķullirioŋa uķturmay u ixni buyrudilimu? — dedi.

[28] Dawut padixaĥ: — Bat-Xebani aldimoŋa kiqķiringlar, dedi. U padixaĥning aldioŋa kirip, uning aldida turdi. [29] Padixaĥ bolsa: — Jenimni ĥəmmə kiyinqiliķtin ķutķuzoŋan Pərwərdigarning ĥayati bilən ķəsəm kilimənki, [30] mən əslidə Israilning Hudasi Pərwərdigar bilən sanga ķəsəm ķilip: «Sening ooŋlung Sulayman məndin keyin padixaĥ bolup ornumda mening təhtimdə olturidu» dəp eytķinimdək, bügünki kündə mən bu ixni qoķum wujudķa qikirimən, — dedi.

[31] Wə Bat-Xeba yüzini yərgə yeķip turup padixaĥķa təzim ķilip: — Oŋojam Dawut padixaĥ əbədiy yaxisun! — dedi.

[32] Dawut padixaĥ: — Zadok kaĥinni, Natan pəyoŋəmbərni, Yəĥoyadaning ooŋli Binayani aldimoŋa qaķiringlar, dedi. Ular padixaĥning aldioŋa kəldi.

[33] Padixaĥ ularoŋa: — Oŋojanglarning hizmətkarlirini əzünglaroŋa ķoxup, Sulaymanni əz ķeqirimoŋa mindürüp, Gihonoŋa elip beringlar; [34] u yərdə Zadok kaĥin bilən Natan pəyoŋəmbər uni Israilning üstigə padixaĥ boluxķa məsiĥ ķilsun. Andin kanay qelip: — Sulayman padixaĥ yaxisun! dəp towlanglar..

[35] Andin u təhtimdə olturuxķa bu yərgə kəlgəndə, uningoŋa əgixip menginglar; u mening ornumda padixaĥ bolidu; qünki mən uni Israil bilən Yəĥudaning üstigə padixaĥ boluxķa təyinlidim, — dedi.

[36] Yəĥoyadaning ooŋli Binaya padixaĥķa jawab berip: — Amin! Oŋojam padixaĥning Hudasi Pərwərdigarmu xundaķ buyrusun! [37] Pərwərdigar oŋojam padixaĥ bilən billə boloŋandək, Sulayman bilən billə bolup, uning təhtini oŋojam Dawut padixaĥningkidin tehimu uluoŋ ķiloŋay! — dedi.

[38] Zadok kaĥin, Natan pəyoŋəmbər, Yəĥoyadaning ooŋli Binaya wə Kərətiylər bilən Pələtiylər qüxüp, Sulaymanni Dawut padixaĥning ķeqirioŋa mindürüp, Gihonoŋa elip bardi.. [39] Zadok kaĥin ibadət qediridin may bilən toloŋan bir münggüzni elip, Sulaymanni məsiĥ ķildi. Andin ular kanay qaldi. Həlķning ĥəmmisi: — Sulayman padixaĥ

1:34 «Zadok kaĥin bilən Natan pəyoŋəmbər uni Israilning üstigə padixaĥ boluxķa məsiĥ ķilsun» — «məsiĥ ķilix»: — Hudaning yolyoruķi bilən Israiloŋa yengi bir padixaĥ bekitix üqün uning bexioŋa kaĥin yaki pəyoŋəmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiĥ ķilix» yaki «məsiĥləx» deyilgən. Xu murasimdin keyin muxu padixaĥ «Hudaning məsiĥ ķiloŋini» dəp atilip, ĥəküm sürüxkə Hudaning ĥoķuķioŋa igə, dəp ķarilatti. Kaĥinlar wə bəzi waķitlarda pəyoŋəmbərnimu əz wəzipisigə bekitix üqün «məsiĥ ķilinix» murasimi ətküzülətti.

1:38 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bular bolsa Dawutning hususiy muĥapizətqiliridin idi *(«2Sam.» 8:18ni kərüng)*. Kərətiylər əslidə Kret arilidin kəlgən boluxi mumkin idi.

yaxisun! — dəp towlaxti.
40 Həlqning ḥəmmisi uning kəynidin əgixip, sunay qelip zor xadliq bilən yər yerilоqudək təntənə qilixti. 41 Əmdi Adoniya wə uning bilən jəm boloqan meḥmanlar oqizalinip qikkanda, xuni anglidi. Yoab kanay awazini angliоqanda: — Nemixka xəḥərdə xunqə kiykas-sürən selinidu? — dəp soridi. 42 U tehi səzini tügətməyla, mana Abiyatar kaḥinning ooqli Yonatan kəldi. Adoniya uningoqa: — Kirgin, kəysər adəmsən, qokum bizgə hux həwər elip kəlding, — dedi.
43 Yonatan Adoniyaoqa jawab berip: — Undak əməs! Oqojimiz Dawut padixaḥ Sulaymanni padixaḥ kildi! 44 Wə padixaḥ əzi uningoqa Zadok kaḥinni, Natan pəyoqəmbərni, Yəḥoyadaning ooqli Binayani wə Kərətiylər bilən Pələtiylərni ḥəmraḥ kilip əwitip, uni padixaḥning kəqirioqa mindürdi; 45 andin Zadok kaḥin bilən Natan pəyoqəmbər uni padixaḥ boluxka Giḥonda məsiḥ kildi. Ular u yərdin qikip xadliq kilip, pütkül xəḥərni kiykas-sürən bilən lərzigə saldi. Siz anglawatkan sada dəl xudur. 46 Uning üstigə Sulayman ḥazir padixaḥliq təhtidə olturuwatidu. 47 Yənə kelip padixaḥning hizmətkarliri kelip oqojimiz Dawut padixaḥka: «Hudaliri Sulaymanning namini silininglkidin əwzəl kilip, təhtini silininglkidin uluq kiloqay!» dəp bəht tiləp mubarəkləxkə kelixti. Padixaḥ əzi yatkan orunda səjdə kildi 48 wə padixaḥ: — «Bügün mening təhtimgə olturoquqi birsini təyinligən, əz kəzlirimgə xuni kərgüzgən Israilning Hudasi Pərwərdigar mubarəklənsun!» — dedi — dedi.
49 Xuni anglap Adoniyaning barliq meḥmanliri ḥodukup, ornidin kopup ḥərbiri əz yolioqa kətti. 50 Adoniya bolsa Sulaymandin korkup, ornidin kopup, ibadət qedirioqa berip kurbangaḥning münggüzlirini tutti.
51 Sulaymanoqa xundak həwər berilip: — «Adoniya Sulayman padixaḥtin korkidu; qünki mana, u kurbangaḥning münggüzlirini tutup turup: — «Sulayman padixaḥ bügün manga xuni kəsəm kilsunki, u əz kulini kiliq bilən eltürməslikkə wədə kiloqay» dedi», — deyildi.
52 Sulayman: — U durus adəm bolsa bexidin bir tal qaq yərgə qüxməydu. Lekin uningda rəzillik tepilsa, əlidu, dedi.
53 Sulayman padixaḥ adəm əwitip uni kurbangaḥdin elip kəldi. U kelip Sulayman padixaḥning aldida engixip təzim kildi. Sulayman uningoqa: — Əz eyünggə kətkin, — dedi.

Dawut Sulaymanoqa ahirki nəsiḥətni kilidu

2 1 Dawutning əlidioqan wakti yekinlaxkanda, ooqli Sulaymanoqa tapilap mundak dedi: —
2 «Əmdi yər yüzidikilərning ḥəmmisi baridioqan yol bilən ketimən. Yürəklik bolup, ərkəktək boloqin! 3 Sən barliq kiliwatkan ixliringda ḥəmdə barliq niyət kiloqan ixliringda rawaj tepixing üqün Musaoqa qüxürülgən kanunda pütülgəndək, Pərwərdigar Hudayingning yollirida mengip, Uning bəlgilimiliri, Uning əmrliri, Uning ḥəkümliri wə agaḥ-guwaḥliklirida qing turup, Uning tapxurukini qing tutkin.
4 Xundak kiloqanda Pərwərdigar manga: «Əgər əwladliring əz yolioqa kəngül bəlüp, Mening aldimda pütün kəlbi wə pütün jeni bilən ḥəkikəttə mangsa, sanga əwladingdin Israilning təhtidə olturuxka bir zat kəm bolmaydu» dəp eytkan səzigə əməl kilidu.

1:39 1Sam. 20:24
1:40 «Həlqning ḥəmmisi ... sunay qelip zor xadliq bilən yər yerilоqudək təntənə kilixti» — ibraniy tilida: «Həlqning ḥəmmisi ... sunay qelip zor xadliq bilən təntənə kilixip yərni yeriwətti». Mumkinqiliki barki, yər dərwəkə awazlar bilən yerilip kətkənidi. Məsiḥning kelixidimu qong yər təwrəx bolidu *(«Zək.» 14:5, «Wəḥ.» 6:12, 16:18)*.

1:50 «Adoniya ... Sulaymandin korkup, ... ibadət qedirioqa berip kurbangaḥning münggüzlirini tutti» — xu qaoqlarda «kurbangaḥning münggüzlirini tutux» padixaḥtin ḥimayə tiləxni bildürüxning ipadisi idi.
2:3 «barliq niyət kiloqan ixliringda...» — ibraniy tilida: «sən kəyərgə burulsang,...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
2:3 Kan. 17:18; 29:9; Yə. 1:7
2:4 2Sam. 7:12; Zəb. 132:12

[5] Əmma Zəruiyaning oоlи Yoabning manga kilоinini, yəni uning əzi kandak kilip Israilning koxunidiki ikki sərdarni, yəni Neriyaning oоlи Abnər bilən Yətərning oоlи Amasani urup əltürüp, tinq məzgildə jəngdə tökülgəndək kan tөkүp, beligə baoлioлan kəmərgə wə putioлa kiygən kəxigə jəngdə tөkülgəndək kan qeqip, daoq kilоlanlikini bilisən.. [6] Sən uni danalikingoлa muwapik bir tərəp kilip, uning ak bexining gərgə salamət qüxüxigə yol koymioлaysən..
[7] Lekin Gileadlik Barzillayning oоlliriola mehribanlik kərsitip, dastihiningdin nan yegüzgin; qünki mən akang Abxalomdin kaqkinimda, ular yenimoла kelip manga xundak kilоlan..
[8] Wə mana Baĥurimdin kəlgən Binyamin kəbilisidin Geraning oоlи Ximəy yeningda turidu. U mən Maĥanaimoла baridioлanda, əxəddiy lənət bilən meni karoqidi. Keyin u Iordan dəryasioла berip mening aldimoла kəlgəndə, mən Pərwərdigarning nami bilən uningoла: «Seni kiliq bilən əltürməymən» dəp kəsəm kildim.. [9] Əmma ĥazir uni gunaĥsiz dəp sanimioqin. Өzüng dana kixi boloлandin keyin uningoла kandak kilixni bilisən; ĥərĥalda uning ak bexini kanitip gərgə qüxürgin»..
[10] Dawut əz ata-bowliri bilən bir yərdə uhlidi. U «Dawutning xəĥiri» degən jayda dəpnə kilindi.. [11] Dawutning Israilola səltənət kiloлan wakti kirik yil idi; u Ħebronda yəttə yil səltənət kilip, Yerusalemda ottuz üq yil səltənət kildi..

Sulaymanning orni mustəĥkəmlinidu

[12] Sulayman atisi Dawutning təhtidə olturdi; uning səltəniti heli mustəĥkəmləndi..
[13] Əmma Ħaggitning oоlи Adoniya Sulaymanning anisi Bat-Xebaning kexioла bardi. U uningdin: — Tinqlik məksitidə kəldingmu? — dəp soridi. U: — Xundak, tinqlik məksitidə, dedi.
[14] U yənə: — Sanga bir sөzüm bar idi, dedi. U: — Sөzüngni eytkin, dedi.
[15] U: — Bilisənki, padixaĥlik əslidə meningki idi, wə pütün Israil meni padixaĥ bolidu dəp, manga karaytti. Lekin padixaĥlik məndin ketip, inimning ilkigə ətti; qünki Pərwərdigarning iradisi bilən u uningki boldi.. [16] Əmdi sanga bir iltimasim bar. Meni yandurmioqin, dedi. U: — Eytkin, dedi.
[17] U: — Səndin ətünimən, Sulayman padixaĥka mən üqün eytkinki — qünki u sanga yak deməydu! — U Xunamlik Abixagni manga hotunlukka bərsun, dedi.
[18] Bat-Xeba: — Makul; sən üqün padixaĥka səz kilay, dedi.
[19] Bat-Xeba Adoniya üqün səz kiloqili Sulayman padixaĥning aldioла bardi. Padixaĥ kopup aldioла berip, anisioла təzim kildi. Andin təhtigə berip olturup padixaĥning anisioла bir təhtni kəltürdi. Xuning bilən u uning ong yenida olturup, uningoла: — [20] Sanga kiqikkinə bir iltimasim bar. Meni yandurmioqin, dedi. Padixaĥ uningoла: — I ana, sorawərgin, mən seni yandurmaymən, dedi.
[21] U: — Akang Adoniyaoла Xunamlik Abixagni hotunlukka bərgüzgin, dedi.
[22] Sulayman padixaĥ jawab berip anisioла: — Nemixka Adoniya üqün Xunamlik Abixagni soraysən? U akam boloлanikən, uning üqün, Abiyatar kaĥin üqün wə Zəruiyaning oоlи

2:5 2Sam. 3:27; 20:10
2:6 «uning ak bexining gərgə salamət qüxüxigə yol koymioлaysən» — muxu yərdə «gər» «təhtisara» degənni bildüridu.
2:7 2Sam. 17:27; 19:31
2:8 2Sam. 16:5; 19:19
2:9 «...ĥərĥalda uning ak bexini kanitip gərgə qüxürgin» — muxu yərdə «gər» «təhtisara» degənni bildüridu. **«Zəruiyaning oоlи Yoab... Binyamin kəbilisidin Geraning oоlи Ximəy»** — bu ikki adəmning Sulaymanoла düxmən bolidioлanlikioла Dawut padixaĥning kəzi yətti. əslidə u ularni jazalaxka tooqra kelətti; birak əzi eoqir gunaĥ sadir kiloлanliki tüpəylidin *(«2Sam.» 11-bab)* hijaləttə kelip, koli bu ixlaroла heq barmaytti.
2:10 «Dawut əz ata-bowliri bilən bir yərdə uhlidi» — muxundak ibarilər üstidə «Yaritilix»tiki «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz. **««Dawutning xəĥiri» degən jay»** — «Dawutning xəĥiri»: — Zionni, yəni Yerusalemdiki egiz dənggə jaylaxkan, Dawut kuroлan kəl'əni kərsitidu.
2:10 Ros. 2:29; 13:36
2:11 1Tar. 29:27
2:12 1Tar. 29:23; 2Tar. 1:1
2:15 1Tar. 22:9; 28:5

Yoab üqün padixahliqnimu sorimamsən! — dedi.
23 Sulayman padixah Pərwərdigar bilən
qəsəm qilip mundaq dedi: — Adoniya xu
səzni qiloqini üqün əlmisə, Huda meni ursun
yaki uningdin artuq jazalisun! 24 Mening or-
numni mustəhkəm qiloqan, atamning təhtidə
olturoquzoqan, Əz wədisi boyiqə manga bir
əyni quroqan Pərwərdigarning hayati bilən
qəsəm qilimənki, Adoniya bügün əlümgə
məhküm qilinidu, dedi.
25 Xuning bilən Sulayman padixah
Yəhoyadaning ooqli Binayani bu ixqa əwətti;
u uni qepip əltürdi.
26 Padixah Abiyatar kahinoqa: — Mang, Ana-
tottiki əz etizliqingoqa baroqin. Sən əlümgə
layiqsən, lekin sən Rəb Pərwərdigarning
əhdə sanduqini atam Dawutning aldida
kətürgənliking tüpəylidin, wə atamning
tartqan həmmə azab-oqubətliridə uningoqa
həmdərd boloqining üqün, mən hazir seni
əlümgə məhkum qilmaymən, dedi.
27 Andin Sulayman Abiyatarni Pərwər-
digaroqa kahin boluxtin juda qilip həydidi.
Xuning bilən Pərwərdigarning əlining
jəməti tooqruluq Xiloh̄da eytqan səzi əməlgə
axuruldi.
28 Buning həwiri Yoabqa yətkəndə (qünki Yoab
Abxalomoqa əgəxmigən bolsimu, Adoniyaoqa
əgəxkənidi) Yoab Pərwərdigarning qedirioqa
qeqip qurbangahning münggüzlirini tut-
ti. 29 Sulayman padixahqa: «Mana, Yoab
Pərwərdigarning qedirioqa qeqip berip,
qurbangahning yenida turidu» degən həwər
yətküzüldi. Sulayman Yəhoyadaning ooqli
Binayani xu yərgə əwətip: — Mang, uni
əltürüwətkin, dedi.
30 Binaya Pərwərdigarning qedirioqa berip
uningoqa: — «Padixah seni buyaqqa qiqsun!»
dedi, dedi. U: — Yaq, muxu yərdə əlimən,
dedi. Binaya padixahning yenioqa qaytip
uningoqa həwər berip: — Yoab mundaq-
mundaq dedi, manga xundaq jawab bərdi,
dedi.
31 Padixah uningoqa: — U əzi degəndək qilip,
uni qepip əltürgin wə uni dəpnə qiloqin.
Xuning bilən Yoab təkkən nahəq qan məndin
wə atamning jəmətidin kətürülüp kətkəy. 32
Xundaq qilip atam Dawut bihəwər əhwalda u
əzidin adil wə esil ikki adəmni, yəni Israilning
qoxunining sərdari nərning ooqli Abnər bilən
Yəhudaning qoxunining sərdari Yətərning
ooqli Amasani qiliqlioqini üqün, Pərwərdigar
u təkkən qanni əz bexioqa yanduridu. 33
Ularning qeni Yoabning bexi wə nəslining
bexioqa mənggü yanoqay; lekin Dawut, uning
nəsli, jəməti wə təhtigə əbədil'əbədgiqə
Pərwərdigardin tinq-hatirjəmlik boloqay,
dedi.
34 Yəhoyadaning ooqli Binaya qikip uni qe-
pip, əlümgə məhkum qildi. Andin u qəldiki
əz eyidə dəpnə qilindi.
35 Padixah Yəhoyadaning ooqli Binay-
ani uning ornioqa qoxunning sərdari qildi;
padixah Abiyatarning ornioqa Zadokni kahin
qilip təyinlidi.
36 Andin keyin padixah Ximəyni qakirip
uningoqa: — Yerusalemda əzünggə bir əy
selip u yərdə olturoqin. Baxqa heq yərgə
qikma. 37 Əgər sən qikip Kidron jiloqisidin
ətsəng, xuni enik bilip qoyki, xu kündə sən
xəksiz əlisən. Sening qening əz bexingoqa
qüxidu, dedi.
38 Ximəy padixahqa: — Oqojamning səzi
bərhəqtur. Oqojam padixah eytqandək qulliri
xundaq qilidu, dedi. Xuning bilən Ximəy
uzun waqitqiqə Yerusalemda turdi.
39 Üq yildin keyin xundaq boldiki, Ximəyning
qulliridin ikkisi qeqip Maakahning ooqli,

2:22 «Nemixqa Adoniya üqün Xunamlik Abixagni soraysən? U akam boloqanikən, uning üqün, ... padixahliqnimu sorimamsən!» — mumkinqiliki barki, Adoniya atisining kenizikini əmrigə alsa, həlq uni atisioqa barawər ikən, xunga padixah boluxqa layik dəp qarayttti. Sulaymanning kəzliri bu ixqa yətti.
2:24 «*Pərwərdigar*... Əz wədisi boyiqə manga bir əyni quroqan...» — «əy» muxu yərdə Sulaymandin bolidioqan xahanə sulalini kərsitidu.
2:24 2Sam. 7:12, 13
2:26 1Sam. 22:20-23; 2Sam. 15:24
2:27 «Pərwərdigarning əlining jəməti tooqruluq Xiloh̄da eytqan səzi əməlgə axuruldi» — bu səz «1Sam.» 2:27-36də wə 3:11-14də hatirilənqən.
2:27 1Sam. 2:31-36
2:28 1Pad. 1:50
2:35 1Sam. 2:35

Gatning padixahi Akixning kexioɣa bardi. Ximəygə: — Mana kulliring Gat xəhiridə turidu, degən həwər yətküzüldi. 40 Ximəy exikini tokup kullirini izdigili Gatka, Akixning yenioɣa bardi. Andin u yenip əz kullirini Gattin elip kəldi.
41 Sulaymanoɣa: — Ximəy Yerusalemdin Gatka berip kəldi, dəp həwər yətküzüldi. 42 Padixah Ximəyni qakirtip uningoɣa: — Mən seni Pərwərdigar bilən kəsəm kildurup: — Xuni enik bilip koyki, sən kaysi küni qikip birər yərgə baroɣan bolsang, sən xu künidə xəksiz əlisən, dəp agahlandurup eytmioɣanmidim? Əzüngmu, mən angliоɣan səz bərhək, degənidingoɣu? 43 Xundak boloɣanikən, nemixka əzüng Pərwərdigar aldida kiloɣan kəsimingni buzup, mən sanga buyruoɣan buyrukumnimu tutmiding? — dedi.
44 Padixah Ximəygə yənə: Sən atam Dawutka kiloɣan həmmə rəzillikni obdan bilisən, u kənglünggə ayandur. Mana Pərwərdigar rəzillikingni əz bexingoɣa yanduridu.. 45 Lekin Sulayman padixah bolsa bərikətlinip, Dawutning təhti Pərwərdigarning aldida əbədil'əbəd mustəhkəm kilinidu, dedi.
46 Andin padixahning buyruki bilən Yəhoyadaning ooɣli Binaya qikip uni qepip eltürdi. Padixahlik bolsa Sulaymanning kolida mustəhkəm kilindi..

Pərwərdigar Sulaymanoɣa danalik beridu

2Tar. 1:1-12

3 1 Sulayman Misirning padixahi Pirəwn bilən ittipak tüzüp Pirəwnning kizini hotunlukka aldi. Əz ordisi, Pərwərdigarning əyi wə Yerusalemning qərisidiki sepilni yasap pütküzgüqilik u uni «Dawutning xəhiri»gə apirip turoɣuzdi..
2 Xu wakitlarda Pərwərdigarning nami üqün bir ibadəthana yasalmioɣini üqün həlk «yukiri jaylar»da kurbanlikliрini kilatti..
3 Sulayman Pərwərdigarni səyüp, atisi Dawutning bəlgiligənliridə mangatti. Pəkət «yukiri jaylar»da kurbanlik kilip huxbuy yakatti..
4 Padixah kurbanlik kiloɣili Gibeonoɣa bardi; qünki u yər «uluoɣ yukiri jay» idi. Sulayman u yərdiki kurbangahta bir ming kəydürmə kurbanlik sundi.. 5 Pərwərdigar Gibeonda Sulaymanoɣa keqisi qüxidə kəründi. Huda uningoɣa: — Mening sanga nemə beriximni layik tapsang, xuni tiligin, dedi..
6 Sulayman jawabən mundak dedi: — Kulung atam Dawut Sening aldingda ħəkikət, ħəkkaniylik wə kənglining səmimiyliki bilən mangoɣanliki bilən Sən uningoɣa zor meħribanlikni kərsətkəniding; wə Sən xu zor meħribanlikni dawam kilip, bügünki kündikidək əz təhtidə olturoɣili uningoɣa bir ooɣul bərding. 7 Əmdi i Pərwərdigar Hudayim, kulungni atam Dawutning ornida padixah kilding. Əmma mən pəkət bir gədək bala halas, qikix-kirixnimu bilməymən.. 8 Əz kulung Sən tallioɣan həlking, kəplükidin sanap bolmaydioɣan ħesabsiz uluoɣ bir həlk arisida

2:44 2Sam. 16:5, 6, 7
2:46 2Tar. 1:1
3:1 1Pad. 7:8

3:2 «həlk «yukiri jaylar»da kurbanlikliрini kilatti» — «yukiri jaylar»: — Təwrattiki «Kan.» 12:5-14də wə baxka munasiwətlik yərlərdə, Huda Israilларoɣa: — Birsi manga atap kurbanlik kilsa, pəkət «Əzüm tallioɣan jay»da kurbanlik kilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak kurbanlik kilidioɣan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir wakitta pəkət birla jayni bekitətti)*. Birak Israillar bəlkim əz kolayliкini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ixħərikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin sakit kilip taoɣ qokkiliri katarlik yukiri jaylarda Hudaoɣa ibadət kilip kurbanlik kilatti. Buning xundak bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini kobul kilip, xu yərdə hərhil butlaroɣimu qokunup, hətta butpərəslərgə əgixip «insan kurbanlik»larnimu kilixi mumkin wə dərwəkə kəp wakitlarda xundak kilatti *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.
3:2 Kan. 12:5
3:3 «Sulayman Pərwərdigarni səyüp, atisi Dawutning bəlgiligənliridə mangatti; pəkət «yukiri jaylar»da ... huxbuy yakatti» — «Dawutning bəlgiligənliri»: — xübhisizki, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən barlik bəlgilimilərni əz iqigə aloɣan. Ularning iqidə, kurbanlik kilix «yukiri jaylar»da əməs, bəlki Pərwərdigar bekitkən jaydila boluxi kerək, dəp bekitilgən *(«Kan.» 12:10-14)*.
3:4 2Tar. 1:3
3:5 1Pad. 9:2
3:7 2Tar. 2:7

turidu.. [9] Xunga Өz ḳulungoɣa həlḳingning üstigə ḥəküm ḳilixḳa yahxi-yamanni pərḳ etidioɣan oyoɣaḳ bir ḳəlbni bərgəysən; bolmisa, kim bu uluoɣ həlḳing üstigə ḥəküm ḳilalisun? — dedi..

[10] Sulaymanning xuni tiligini Rəbni hux ḳildi.

[11] Huda uningoɣa: — Sən xuni tiligining üqün — Ya өzüng üqün uzun өmür tiliməy, ya өzüng üqün dələt-baylik tiliməy, ya düxmənliringning janlirini tiliməy, bəlki tooɣra ḥəküm ḳiloɣili oyoɣaḳ boluxḳa өzüng üqün əḳil-parasətni tiligining üqün,.. [12] mana, səzüng boyiqə xundaḳ ḳildim. Mana sanga xundaḳ dana wə yorutuloɣan ḳəlbni bərdimki, səndin ilgiri sanga ohxaydioɣini bolmioɣan, səndin keyinmu sanga ohxaydioɣini bolmaydu.. [13] Mən sən tilimigən nərsinimu, yəni dələt-baylik wə xan-xөḥrətni sanga bərdim. Xuning bilən barlik künliringdə padixaḥlarning arisida sanga ohxax bolidioɣini qiḳmaydu.. [14] Əgər atang Dawut mangoɣandək Mening yollirimda mengip, bəlgilimilirim wə əmrlirimni tutsang künliringni uzartimən, dedi.

[15] Sulayman oyoɣanoɣanda, mana bu bir qüx idi. U Yerusalemoɣa kelip Pərwərdigarning əḥdə sanduḳining aldioɣa kelip, ərə turup kөydürmə ḳurbanliḳlarni ḳilip, inaḳlik ḳurbanliḳlirini ətküzüp, ḥəmmə hizmətkarlirioɣa ziyapət ḳilip bərdi.

Sulaymanning danaliḳi ayan bolidu

[16] Xuningdin keyin ikki paḥixə ayal padixaḥning ḳexioɣa kelip uning aldida turdi. [17] Birinqi ayal: — I oɣojam! Mən wə bu hotun bir өydə olturimiz; u mən bilən өydə turoɣinida bir balini tuoɣdum. [18] Mən balini tuoɣup üq kündin keyin u hotunmu bir bala tuoɣdi. Biz ikkiylən u yərdə olturduḳ; өydə bizdin baxḳa ḥeq yat adəm yoḳ idi, yaloɣuz biz ikkiylən өydə iduḳ. [19] Xu keqidə bu hotunning balisi өldi; qünki u balisini besip өltürüp ḳoyoɣanidi. [20] U yerim keqidə ḳopup dedəkliri uhlap ḳaloɣanda, yenimdin ooɣlumni elip өz ḳuqiḳioɣa selip, өzining өlgən ooɣlini mening ḳuqiḳimoɣa selip ḳoyuptu. [21] Ətisi ḳopup balamni emitəy desəm mana өlük turidu. Lekin ətigəndə ḳarisam, u mən tuoɣḳan bala əməs idi, dedi.

[22] Ikkinqi ayal: — Yaḳ, undaḳ əməs. Tirik ḳaloɣini mening ooɣlum, өlgini sening ooɣlung, dedi. Lekin birinqi ayal: — Yaḳ, өlgini sening ooɣlung, tirik ḳaloɣini mening ooɣlum, dedi. Ular xu ḥaləttə padixaḥning aldida talixip turatti.

[23] Padixaḥ: — Biri: «Tirik ḳaloɣini mening ooɣlum, өlgini sening ooɣlung» dəydu. Əmma yənə biri: «Yaḳ, өlgini sening ooɣlung, tirik ḳaloɣini mening ooɣlum» dəydu, dedi.

[24] Padixaḥ: Manga bir ḳiliq elip kelinglar, dedi. Ular ḳiliqni padixaḥḳa elip kəlgəndə [25] padixaḥ: Tirik balini otturidin kesip ikki parqə ḳilip yerimini birigə, yənə bir yerimni ikkinqisigə beringlar, dedi.

[26] U waḳitta tirik balining anisi өz balisioɣa iqini aoɣritip padixaḥḳa: — Aḥ oɣojam! Tirik balini uningoɣa bərsilə, ḥərgiz uni өltürmigəylə! — dəp yalwurdi. Lekin ikkinqisi: — Uni nə meningki nə seningki ḳilmay, otturidin kesinglar, dedi.

[27] Padixaḥ jawabən: — Tirik balini uningoɣa beringlar, uni ḥeq өltürmənglar; qünki bu balining anisi xudur, dedi.

[28] Pütkül Israil padixaḥning ḳiloɣan ḥəkümi tooɣrisida anglidi wə ular padixaḥtin ḳorḳti, qünki ular Hudaning adil ḥəkümlərni qiḳirix danaliḳining uningda barliḳini kərdi.

Sulaymanning əməldarliri wə hizmətkarliri

4 [1] Sulayman padixaḥ pütkül Israiloɣa padixaḥ boldi.

[2] Uning qong əməldarliri munular: — Zadokning ooɣli Azariya kaḥin idi; [3] Xixaning ooɣulliri Elihorəf wə Ahiyaḥ katiplar idi;

3:8 2Tar. 1:9
3:9 **«yahxi-yamanni pərḳ etidioɣan oyoɣaḳ bir ḳəlb»** — ibraniy tilida «anglaxḳa oyoɣaḳ bir ḳəlb».
3:11 2Tar. 1:11
3:12 Top. 1:16
3:13 Mat. 6:33; əf. 3:20

Aḥiludning ooŋli Yəḥoxafat təzkiriqi idi;
4 Yəḥoyadaning ooŋli Binaya ḳoxunning bax
sərdari idi. Zadok bilən Abiyatar kaḥinlar
idi; 5 Natanning ooŋli Azariya nazarət begi,
Natanning yənə bir ooŋli Zabud ḥəm kaḥin
wə padixaḥning məsliḥətqisi idi. 6 Ahixar
ordining oŋojidari, Abdaning ooŋli Adoniram
baj-alwan begi idi..
7 Pütkül Israil zeminida Sulayman
padixaḥning əzi üqün wə ordidikiliri üqün
yemək-iqmək təminləydioŋan, on ikki
nazarətqi təyinlənggənidi; ularning ḥərbiri
yilda bir aydin yemək-iqmək təminləxkə
məs'ul idi. 8 Ularning ismi təwəndə
hatiriləngən: Əfraim taoŋlik rayonioŋa Bən-
Hur; 9 Makaz, Xaalbim, Bəyt-Xəməx wə Elon-
Bəyt-Ḥananoŋa Bən-Dəkər; 10 Arubotḳa Bən-
Həsəd; u yənə Sokoḥ wə Həfər degən barlik
yurtḳimu məs'ul idi;.. 11 yənə Nafat-Doroŋa
Bən-Abinadab (u Sulaymanning ḳizi Tafatni
hotunlukḳa aloŋan); 12 Taanak, Məgiddo wə
Yizrəəlning təwənki təripidiki Zarətanning
yenida boloŋan pütkül Bəyt-Xanoŋa, xundakla
Bəyt-Xandin tartip Abəl-Məḥolaḥoŋiqə,
Jokneamdin ətküqə boloŋan zeminlaroŋa
Aḥiludning ooŋli Baana; 13 Ramot-Gileadḳa
Bən-Gəbər; u yənə Gilead yurtioŋa jaylaxḳan,
Manassəḥning ooŋli Yairoŋa təwə boloŋan
kəntlər wə ḥəm Baxandiki yurt Argob, jüm-
lidin u yərdiki sepili, mis baldakliḳ ḳowukliri
boloŋan atmix qong xəḥərgimu məs'ul idi.
14 Maḥanaimoŋa Iddoning ooŋli Aḥinadab;
15 Naftalioŋa Ahimaaz (u Sulaymanning ḳizi
Basimatni hotunlukḳa aloŋanidi). 16 Axir wə
Alotḳa Ḥuxayning ooŋli Baanaḥ; 17 Issakaroŋa
Paruaḥning ooŋli Yəḥoxafat; 18 Binyamin
zeminioŋa Elaning ooŋli Ximəy; 19 Gilead
zeminioŋa (əslidə Amoriylarning padixaḥi
Siḥon wə Baxanning padixaḥi Ogning zemini
idi) Urining ooŋli Gəbər. U xu yurtḳa birdin-
bir nazarətqi idi..

Sulaymanning dəliti wə xəḥriti

20 Yəḥuda bilən Israilning adəmliri dengiz
saḥilidiki ḳumdək nuroŋun idi. Ular yəp-iqip,
huxallik ḳilatti. 21 Wə Sulayman bolsa Əfrat
dəryasidin tartip Filistiylərning zemiioŋa
wə Misirning qegraliriоŋiqə boloŋan
ḥəmmə padixaḥliḳlarning üstidə səltənət
ḳilatti. Ular olpan kəltürüp Sulaymanning
pütün əmridə uning hizmitidə bolatti. 22
Sulaymanning ordisioŋa ketidioŋan künlük
təminat üqün ottuz kor taskioŋan ak un, at-
mix kor ḳara un,.. 23 on bordioŋan uy, yaylaḳtin
kəltürülgən yigirmə uy, yüz ḳoy ketətti;
buningdin baxḳa buoŋilar, jərənlər, keyiklər
wə bordioŋan tohular lazim idi. 24 Qünki u
Tifsaḥdin tartip Gazaoŋiqə, Əfrat dəryasining
bu təripidiki ḥəmmə yurtlarning üstidə,
yəni Əfrat dəryasining bu təripidiki barlik
padixaḥlarning üstigə ḥəküm sürətti; uning
tət ətrapi tinq idi. 25 Sulaymanning püt-
kül künliridə Dandin tartip Bəər-Xebaoŋiqə
Yəḥuda bilən Israil adəmlirining ḥərbiri
əz üzüm teli wə əz ənjür dərihining tegidə
aman-esən olturatti..
26 Sulaymanning jəng ḥarwilirining at-
liri üqün tət ming athanisi, on ikki ming
qəwəndizi bar idi..
27 Məzkur nazarətqilərning ḥərbiri əzigə
bekitilgən ayda Sulayman padixaḥḳa
wə uning dastihinioŋa kəlgənlərning
ḥəmmisining yemək-iqməklirini keməytməy
təminləytti. 28 Həlk bolsa ḥərbiri əzigə
bekitilgən norma boyiqə at-ḳeqirlar üqün
arpa bilən samanlarni nazarətqilər bar yərgə
elip kelətti.
29 Huda Sulaymanoŋa dengiz saḥilidiki
ḳumdək danalik, intayin mol pəm-parasət
ata ḳilip, uning ḳəlbini kəng ḳilip zor yorut-

4:6 1Pad. 12:18
4:10 «Sokoḥ» — yaki «Soko».
4:19 «U xu yurtḳa birdinbir nazarətqi idi» — yaki «Wə pütkül zemin üstidə yənə bir nazarətqi bar idi». Bəzi alimlar bu «yənə bir» nazarətqini kəbsə yillardiki «13-ay»ning ḥajitigə məs'ul, dəp ḳaraydu.

4:22 «ottuz kor» — bir kor 220 litr, 30 kor 6600 litr.
4:25 Law. 26:5
4:26 «tət ming athanisi» — kəp kona kəqürmilərdə «ḳirik ming athanisi» deyilidu. Lekin biz bu sanni kəqürgüqilərning hataliḳi dəp ḳaraymiz. «2Tar.» 9:25də wə bu tekistning bəzi grek tərjimiliridə «tət ming» deyilidu. **«on ikki ming qəwəndizi»** — yaki «on ikki ming eti».
4:26 1Pad. 10:26; 2Tar. 1:14; 9:25

ti.. 30 Xuning bilən Sulaymanning danaliki barlik xərktikilərning danalikidin wə Misirdiki barlik danaliktin axti. 31 Qünki u barlik adəmlərdin, jümlidin əzrahlik Etan bilən Maholning ooqulliri Heman, Kalkol wə Darda degənlərdin dana idi; wə uning xəhriti ətrapidiki həmmə əllər arisida yeyildi. 32 U eytkan pənd-nəsihət üq ming idi; uning xeir-küyliri bir ming bəx idi. 33 U Liwandiki kedir dərihidin tartip tamda əsidioqan lepəkgülgiqə dərəh-giyahlarning həmmisini bayan kilip hatiriligənidi; u yənə mal wə haywanlar, kuxlar, haxarət-əmiligüqilər wə belikar tooqrisida bayan kilip hatiriligənidi. 34 Sulaymanning danalikini anglioqili kixilər barlik əllərdin kelətti, xundakla uning danaliki tooqruluk həwər tapkan yər yüzidiki həmmə padixahlardin kixilər kəlməktə idi.

Ibadəthanini kuruxka materiyallarni toplax

2Tar. 2:1-17

5 1 Turning padixahi Hiram Sulaymanni atisining ornioqa padixah boluxka məsih kilinoqan dəp anglap, əz hizmətkarlirini uning kexioqa əwətti; qünki Hiram Dawutni izqil səygüqi idi.. 2 Sulayman Hiramoqa adəm əwitip mundak uqurni yətküzdi: —

3 «Əzüng bilisənki, atam Dawutning düxmənlirini Pərwərdigar uning puti astioqa koyoquqə, u ətrapida hər tərəptə jəng kiloqanliki tüpəylidin Pərwərdigar Hudasning namioqa bir ibadəthana yasiyalmidi.. 4 Əmdi hazir Pərwərdigar Hudayim manga həmmə tərəptin aram bərdi; heqbir düxminim yok, heqbir bala-kaza yok. 5 Mana, Pərwərdigarning atam Dawutka: «Mən sening ornungoqa əz təhtinggə olturoquzoqan ooqlung bolsa, u mening namimoqa bir ibadəthana yasaydu» dəp eytkinidək, mən Pərwərdigar Hudayimning namioqa bir ibadəthana yasay dəp niyət kil dim;. 6 əmdi mən üqün adəmliringgə Liwandin kedir dərəhlirini kesinglar, dəp yarlik qüxürgin; mening hizmətkarlirim sening hizmətkarliringoqa həmdəmdə bolidu. Sening bekitkining boyiqə hizmətkarliringoqa berilidioqan ix həkkini sanga tələymən; qünki əzünggə ayanki, dərəh kesixtə arimizda heqkim Zidondikilərdək usta əməs».

7 Hiram Sulaymanning səzini anglioqanda intayin huxal bolup: — Bügün bu uluoq həlk üstigə həküm sürüxkə Dawutka xundak dana bir ooqul bərgən Pərwərdigaroqa təxəkkür eytilsun! — dedi. 8 Hiram Sulaymanoqa adəm əwitip: — Sən manga koyoqan tələpliringni anglap kobul kildim. Mən sening kedir yaoqiqi wə arqa yaoqiqi tooqruluk arzu kiloqanliringning həmmisini ada kilimən; 9 Mening hizmətkarlirim xularni Liwandin dengizoqa apiridu; mən ularni sal kilip baoqlap, dengiz bilən sən manga bekitkən yərgə yətküzimən, andin xu yərdə ularni yəxküzimən. Xuning bilən sən ularni tapxuruwelip, elip ketisən. Buning hesabioqa sən tələplirim boyiqə ordidikilirim üqün yemək-iqmək təminligəysən, — dedi.

10 Xundak kilip, Hiram Sulaymanoqa barlik təlipi boyiqə kedir yaoqaqliri wə arqa yaoqaqlirini bərdi. 11 Sulayman Hiramoqa ordidikilirining yemək-iqmikigə yigirmə ming kor buoqday wə yigirmə bat sap zəytun meyini əwətip bərdi. Hər yili Sulayman Hiramoqa xundak berətti.. 12 Pərwərdigar Sulaymanoqa wədə kiloqandək uningoqa danalik bərgənidi. Hiram bilən Sulaymanning arisida inaklik bolup, ikkisi əhdə tüzüxti..

13 Sulayman padixah pütün Israildin haxaroqa ixləmqilərni bekitti, ularning sani ottuz ming idi. 14 U bularni nəwət bilən hər ayda on mingdin Liwanoqa əwətətti; xundak kilip, ular bir ay Liwanda tursa, ikki ay əyidə

4:29 «uning kəlbini kəng kilip zor yorutti» — yaki «uning kəksi-karnini bək kəng kildi».
5:1 2Sam. 5:11; 1Tar. 14:1
5:3 1Tar. 28:3
5:5 2Sam. 7:13; 1Tar. 22:10; 2Tar. 1:18
5:11 «yigirmə bat» — bir «bat» təhminən 27 litr, 20 bat 540 litr.
5:12 1Pad. 3:12

turdi. Adoniram ḥaxarqilaning üstidə turatti. 15 Sulaymanning yətmix ming ḥammili, taoɣlarda ixləydioɣan səksən ming taxqisi bar idi. 16 Uningdin baxḳa Sulaymanning mənsəpdarliridin ix üstigə ḳoyuloɣan üq ming üq yüz ix bexi bar idi; ular ixləmqilərni baxḳuratti.
17 Padixaḥ yarliḳ qüxürüxi bilən ular ibadəthanining ulini selixḳa yonuloɣan, qong wə ḳimmətlik taxlarni kesip kəltürdi. 18 Wə Sulaymanning tamqiliri bilən Ḥiramning tamqiliri wə Gəballiḳlar ḳoxulup taxlarni oyup, əyni yasax üqün yaoɣaq ḥəm taxlarni təyyarlap ḳoydi.

Muḳəddəs ibadəthanining ḳuruluxi

2Tar. 3:1-14

6 1 Israillar Misirdin qiḳḳandin keyinki tət yüz səksininqi yili, Sulaymanning Israilning üstidiki səltənitining tətinqi yilining ikkinqi eyida, yəni Zif eyida u Pərwərdigarning əyini yasaxḳa baxlidi.

2 Sulayman padixaḥ Pərwərdigaroɣa yasioɣan ibadəthanining uzunluḳi atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz wə egizliki ottuz gəz idi.
3 Ibadəthanidiki «muḳəddəs jay»ning aldidiki aywanning uzunluḳi ibadəthanining kəngliki bilən barawər bolup, yigirmə gəz idi. Ibadəthanining aldidiki aywanning kəngliki on gəz idi.
4 U ibadəthanioɣa rojəklik derizə-pənjirilərni ornatti. 5 Ibadəthana temioɣa, yəni muḳəddəs jay wə «kalamhana»ning temioɣa yandax üq ḳəwətlik bir imarətni saldi wə uning iqigə ḥujrilarni yasidi.
6 Taxḳiriḳi imarətning təwənki ḳəwitining kəngliki bəx gəz, ottura ḳəwitining kəngliki altə gəz, üqinqi ḳəwitining kəngliki yəttə gəz idi. Qünki ibadəthanining taxḳi temida limlarni ornatḳan təxüklər bolmasliḳi üqün u tamoɣa təkqə qiḳiriloɣanidi.
7 Ibadəthana pütünləy təyyar ḳilip elip kelingən taxlardin bina ḳilinoɣanidi. Xundaḳ ḳiloɣanda, uni yasioɣan waḳitta nə bolḳa nə palta nə baxḳa təmür əswablarning awazi u yərdə ḥeq anglanmaytti.
8 Təwənki ḳəwətning ḥujrilirining kirix ixiki ibadəthanining ong təripidə idi; bir aylanma pələmpəy ottura ḳəwətkə andin ottura ḳəwəttin üqinqi ḳəwətkə qiḳatti.
9 Xundaḳ ḳilip Sulayman ibadəthanini yasap püttürdi. Ibadəthanining üstigə har-limlarni bekitip, uni kedir tahtaylar bilən ḳaplidi.
10 U ibadəthanioɣa yandax imarətning ḳəwətlirining egizlikini bəx gəzdin ḳildi. Xu imarətning ḳəwətliri ibadəthanioɣa kedir limliri arḳiliḳ tutuxuḳluḳ idi.

11 Pərwərdigarning səzi Sulaymanoɣa kelip mundaḳ degəndə: —
12 «Sən Manga yasawatḳan bu ibadəthanioɣa kəlsək, əgər sən bəlgilimilirimdə mengip, ḥəkümlirimgə riayə ḳilip, barliḳ əmrlirimni tutup ularda mangsang, Mən atang Dawutḳa sən tooɣruluḳ eytḳan səzümgə əməl ḳilimən;
13 Mən Israillarning arisida makan ḳilip əz

5:18 «Gəballiḳlar» — yaki «Biblosluḳlar», yaki «girwəklərni kəsküqilər».
6:1 2Tar. 3:2; Ros. 7:47
6:2 «ibadəthanining uzunluḳi...» — ibraniy tilida «əyning uzunluḳi...». **«Pərwərdigaroɣa yasioɣan ibadəthanining uzunluḳi atmix gəz...»** — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz»ni bəlkim bir «jəynək» deyixkə tooɣra kelidu — Yəni adəmning jəynikidin barmaḳlirining uqioɣiqə boloɣan arilиḳ *(təhminən 45 santimetr)* idi.
6:3 Yuḥ. 10:23; Ros. 3:11; 5:12
6:4 «U ibadəthanioɣa rojəklik derizə-pənjirilərni ornatti» — baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin boloɣini bilən ḥərḥalda bu səzlər derizilərni kərsitidu.
6:5 «Ibadəthana temioɣa, yəni muḳəddəs jay wə «kalamhana»ning temioɣa...» — muxu yərdə «kalamhana» «əng muḳəddəs jay»ning baxḳa birhil ismidur. 6:16ni wə izaḥatini kərüng. «Kalamhana» deyilixining səwəbi, «əng muḳəddəs jay» iqidə «əḥdə sanduḳi» bar idi, «əḥdə sanduḳi» iqidə Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdinamisi saḳlaḳlik idi.
6:6 «...ibadəthanining taxḳi temida limlarni ornatḳan təxüklər bolmasliḳi üqün u tamoɣa təkqə qiḳiriloɣanidi» — limning yənə bir uqi «taxḳi imarət»ning taxḳi temioɣa bekitilixi üqün xu tərəptə təxük texilgən bolsa kerək. «Ibadəthana shemisi»ni kərüng.
6:8 «Təwənki ḳəwətning ḥujrilirining kirix ixiki ibadəthanining ong təripidə idi» — biz muxu yərdə *(«təwənki ḳəwət» degən səzlər bilən)* kona grek tilidiki tərjimigə əgəxtuḳ. «ibadəthanining ong təripi» ibadəthanining jənubiy təripidur.
6:12 2Sam. 7:13; 1Pad. 2:4; 9:4; 1Tar. 22:10, 19

həlkim Israilni əsla taxlimaymən».
14 Sulayman ibadəthanini yasap püttürdi.
15 Ibadəthanining tamlirining iq təripini u
kedir tahtayliri bilən yasap, ibadəthanining
tegidin tartip torusning limliriƞiqə yaƞaq
bilən ķaplidi; wə arqa tahtayliri bilən
ibadəthaniƞa pol yatķuzdi.
16 U ibadəthanining arķa temidin yigirmə
gəz ələqəp ara tam yasap, iqkiriki hanini ḥasil
ķildi; u tegidin tartip torus limliriƞiqə kedir
tahtayliri bilən ķaplidi. Bu əng iqkiriki hana
bolup, yəni «kalamhana», «əng mukəddəs
jay» idi.
17 Uning aldidiki əy, yəni mukəddəs hanining
uzunluķi ķirik gəz idi. 18 Ibadəthanining iqki
tamliriƞa ķapaķ wə qeqəkning nushiliri
nəķix ķilinƞanidi. Ibadəthana pütünləy ke-
dir tahtaylar bilən ķaplanƞanidi. Ḥeq tax
kərünməytti.
19 Pərwərdigarning əḥdə sanduķini u yərdə
ķoyux üqün, u ibadəthanining iqkiridiki ka-
lamhanini yasidi. 20 Kalamhanining uzunluķi
yigirmə gəz, tooƞrisi yigirmə gəz, egizliki
yigirmə gəz idi; u uni sap altundin ķaplidi,
xundakla uning aldidiki kedir yaƞaqlik
ķurbangaḥnimu xundaķ ķaplidi. 21 Sulay-
man ibadəthanining iqini sap altun bilən
ķaplidi; u iqki kalamhanining aldini altun
zənjirlər bilən tosidi; kalamhanini altun bilən
ķaplidi. 22 Xu təriķidə u pütkül ibadəthanini,
yəni pütkül ibadəthanining iqini altun bilən
toluķ ķapliƞanidi. Kalamhaniƞa təəlluķ
boloƞan ķurbangaḥnimu pütünləy altun
bilən ķapliƞanidi.
23 Kalamhaniƞa u zəytun yaƞiqidin ikki
kerubning xəklini yasidi. Ḥərbirining egizli-
ki on gəz idi.. 24 Bir kerubning bir ķanitining
uzunluķi bəx gəz wə yənə bir ķanitining
uzunluķi ḥəm bəx gəz bolup, bir ķanitining
uqidin yənə bir ķanitining uqiƞiqə on gəz
idi. 25 Ikkinqi kerubning ikki ķaniti ķoxulup
on gəz idi. Ikki kerubning qong-kiqikliki
wə xəkli ohxax idi. 26 Bir kerubning egizliki
on gəz bolup, ikkinqi kerubningkimu ḥəm
xundaķ idi. 27 U kerublarni iqkiriki hanida
ķoydi. Kerublarning ķanatliri yeyilip tu-
ratti. Birsining bir ķaniti bir tamoƞa tegip,
ikkinqisining ķaniti udulidiki tamoƞa tegip
turatti; ikkisining iqidiki ķanatliri hanining
otturisida bir-birigə tegixip turatti. 28 U ke-
rublarni altun bilən ķaplidi.
29 U ibadəthanining tamlirining pütkül
iq qərisini, yəni iqkiriki hanining wə ḥəm
taxķiriķi hanining qərisini kerub bilən
horma dərəhlirining xəkilliri wə qeqək
nushiliri bilən nəķix ķildi. 30 Ibadəthanining
polini, yəni iqkiriki hanining ḥəm taxķiriķi
hanіningkini altun bilən ķaplidi.
31 Kalamhanining kirix eƞizioƞa u zəytun
yaƞiqidin etilgən ķox ixiklərni yasidi.
Ixiklərning kexəkliri wə bexi əyning
tooƞrisining bəxtin bir ķismi idi.. 32 Bu
ķox ixiklər zəytun yaƞiqidin etilgənidi;
u ixiklərning üstigə kerublar, horma
dərəhliri wə qeqək nushiliri nəķix ķilinip
zinnətləngənidi; u ixiklərni, jümlidin kerub
bilən horma dərəhlirining nəķixlirini altun
bilən ķaplidi.
33 Ibadəthanining taxķi hanisining ixikining
kexəklirini zəytun yaƞiqidin yasidi; ular
əyning tooƞrisining təttin bir ķismi idi;. 34 ķox
ķanatlik ixik bolsa arqa yaƞiqidin yasaldi.
Bir ķaniti yeyilip ķatlinatti, ikkinqi ķanitimu

6:16 «Bu əng iqkiriki hana bolup, yəni «kalamhana», «əng mukəddəs jay» idi» — «əng mukəddəs jay»ning «kalamhana» dəp atilixining səwəbi, uningda Huda Musa pəyƞəmbərgə tapxuroƞan «əḥdə tax tahtiliri» *(Hudaning kalami)* «əḥdə sanduķi» iqidə turatti; wə uning üstigə bəlkim bəzi waķtida, bax kaḥin xu «əng mukəddəs jay»ƞa kirgəndə, Hudaning bexarətliri uларoƞa kelixi mumkin idi.
6:20 «u ... uning aldidiki kedir yaƞaqlik ķurbangaḥnimu xundaķ ķaplidi» — bu iqidiki ķurbangaḥķa ķurbanliklar sunulmaytti; u «huxbuydan» yaki «huxbuygaḥ» idi.
6:22 «Kalamhaniƞa təəlluķ boloƞan ķurbangaḥ» — bu «ķurbangaḥ», yəni «huxbuydan» adəttə kalamhanining səl aldida, «mukəddəs jay»ning iqidə idi.

6:23 «Kerublar» — kerublar bolsa Hudaning ḥəkümjazalirini yətküzidioƞan, intayin küqlük pərixtilərdur. Məsilən, «Yar.» 3:24 wə «Əz.» 10-babni kərüng.
6:23 Mis. 25:18
6:27 Mis. 25:20
6:31 «Ixiklərning kexəkliri wə bexi əyning tooƞrisining bəxtin bir ķismi idi» — baxķa tərjimisi: «Ixiklərning kexəkliri bəx qasilik idi». Ibraniy tilini qüxinix təs.
6:33 « ***kexəklər*** **əyning tooƞrisining təttin bir ķismi idi»** — baxķa tərjimisi: «ular *(kexəklər)* tət qasilik idi». Ibraniy tekistni qüxinix təs.

yeyilip ḳatlinatti. 35 U ularning üstigə kerublar, horma dərəhliri wə qeqək nushilirini nəḳix ḳildi; andin ularning üstigə, jümlidin nəḳixlər üstigə altun ḳaplidi.
36 Iqkiriki ḥoylining temini bolsa u üq ḳəwət yonuloɣan tax bilən bir ḳəwət kedir yaoɣiqidin yasidi.
37 Sulaymanning səltənitining tətinqi yilining Zif eyida Pərwərdigarning ibadəthanisining uli selindi.. 38 Wə on birinqi yilining Bul eyida, yəni səkkizinqi ayda ibadəthanining ḥeqyeri ḳaldurulmay, layiḥə boyiqə pütünləy tamam boldi. Xundaḳ ḳilip uning əyni yasixioɣa yəttə yil kətti..

Ordining ḳuruluxi

7 1 Sulayman əz ordisini bolsa, on üq yilda yasap püttürdi..
2 U yasioɣan bu «Liwan ormini sariyi»ning uzunluḳini yüz gəz, kənglikini əllik gəz wə egizlikini ottuz gəz ḳildi. Kedir yaoɣiqi tüwrükidin tət ḳatar wə tüwrüklərning üstigə kedir limliri ḳoyuloɣanidi.. 3 Tüwrüklərning üstidiki lim kətürüp turoɣan əgzisimu kedir yaoɣiqidin idi. Limlar jəmiy ḳirik bəx bolup ḥər ḳatarda on bəxtin idi. 4 Uning üq ḳəwət derizisi bar idi, üq ḳəwəttiki derizilər bir-birigə udulmu'udul idi..
5 Barliḳ ixiklər wə kexəklər tət qasiliḳ ḳilinoɣandi; ixiklər üq kəznəklik bolup, ixiklər bir-birigə udulmu'udul idi..
6 U uzunluḳini əllik gəz, tooɣrisini ottuz gəz ḳilip, tüwrüklük bir dəḥliz yasidi; uning aldida yənə bir dəḥliz bar idi, wə uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi..
7 Andin keyin u soraḳ soraydioɣan təhti üqün «Soraḳ dəḥlizi» dəp ataloɣan yənə bir dəḥlizni yasidi. U dəḥlizning tegidin tartip torusning limlirioɣiqə kedir yaoɣiqi bilən ḳaplanoɣanidi.
8 Sulayman əzi olturidioɣan saray, yəni dəḥlizning arḳa ḥoylisioɣa jaylaxaḳan sarayning layiḥisi «soraḳ əyi»ningkigə ohxax idi. Sulayman əz əmrigə aloɣan Pirəwnning ḳizi üqün xu dəḥlizgə ohxax bir sarayni yasatti..
9 Bu imarətlərning ḥəmmisi iqkiriki tamliridin tartip qong ḥoylining tamlirioɣiqə, ulidin tartip əgzining pəwazioɣiqə ḳimmət taxlardin, yəni əlqəm boyiqə oyulup andin iq-texi ḥərə bilən kesilgən taxlardin yasaloɣanidi. 10 Ulliri bolsa qong wə ḳimmət taxlardin, uzunluḳi on gəz wə səkkiz gəz boloɣan taxlardin ḳilinoɣanidi. 11 Ullarning üstigə yənə bekitilgən əlqəm boyiqə oyuloɣan ḳimmət esil taxlar wə kedir limliri ḳoyuloɣanidi. 12 Qong ḥoylining qərisidiki tam üq ḳəwət oyuloɣan tax wə bir ḳəwət yonuloɣan kedir

6:37 «tətinqi yilining Zif eyida...» — «Zif» eyi ikkinqi ay. Bu bəlkim miladiyədin ilgiriki 966-yili, Aprel yaki May ayliri boluxi mumkin idi.
6:38 «layiḥə boyiqə pütünləy tamam boldi» — muxu yərdə «layiḥə» bəlkim Dawut Muḳəddəs Roḥning kərsətmisi arḳilik aldin kərsətkən shemisini kərsitidu «1Tar.» 28:19).
7:1 «Sulayman əz ordisini bolsa, on üq yilda yasap püttürdi» — Sulayman ibadəthanini ḳuruxḳa 7 yil, əz ordisini ḳuruxḳa 13 yil waḳit sərp ḳildi. Pütkül Muḳəddəs Kitabta «7» degən rəḳəm bəzidə Huda wə uning mukəmməllikigə baoɣlik, «13» bolsa gunaḥ wə asiylik bilən baoɣlik bolidu. Bizdə ḥeq guman yoḳki, Sulaymanning əz ordisioɣa 13 yil sərp ḳilixi uning alliḳaqan təkəbbur bolup kətkənlikini puritip beridu. Ḥeq bolmioɣanda, u kəprək waḳtini əz əyi üstigə sərp ḳiloɣan.
7:1 1Pad. 9:10
7:2 «Liwan ormini sariyi» — Sulaymanning ordisining «Liwan ormini sariyi» dəp atilixining səwəbi uning ḳuruluxida Liwandin kəltürülgən qiraylik kedir yaoɣaqlirini kəp ixlətkənliktin boloɣanidi. Orda iqidə «kedir yaoɣiqi tüwrükidin tət ḳatar» boloɣini üqün «ormandək» kərüngən bolsa kerək.
7:4 «üq ḳəwəttiki derizilər bir-birigə udulmu'udul idi» — bu ayəttiki bəzi ibraniy səzlər intayin az uqraydioɣan boloɣaqḳa, mənisini pəḳət pərəz ḳiloɣili bolidu. Baxḳa bir tərjimisi bəlkim: «üq ḳəwəttiki ḥərbir derizə kəznəklik idi».
7:5 «ixiklər üq kəznəklik bolup, ixiklər bir-birigə udulmu'udul idi» — kəp baxḳa hil tərjimiliri uqriximu mumkin.
7:6 «uning aldida yənə bir dəḥliz bar idi, wə uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi» — bu ayətning ikkinqi ḳismidiki ibraniyqə ibarilər intayin az uqraydioɣan boloɣaqḳa, mənisini pəḳət pərəz ḳiloɣili bolidu. «...uning aldida yənə tüwrüklük aywan bar idi» degənning baxḳa birhil tərjimisi «...uning aldida yənə tüwrüklər wə pələmpəy bar idi».
7:8 «...yəni dəḥlizning arḳa ḥoylisioɣa jaylaxaḳan sarayning...» — baxḳa birhil tərjimisi «...yəni xu əydin ayrim boloɣan, bir ḥoylilik, dəḥliz iqigə jaylaxḳan əyning...».
7:8 1Pad. 3:1

limliridin yasaloɣanidi. Pərwərdigarning ibadəthanisining iqkiriki ḥoylisining temi wə yənə ordidiki dəḥlizining temimu xundaķ yasaloɣanidi..

Usta miskər Ḥiramning ibadəthanidiki ixliri

2Tar. 3:15-17; 2Tar. 4; 2Tar. 5:1

13 Sulayman padixaḥ adəm əwətip Ḥiramni Turdin kəltürdi.. 14 U kixi Naftali kəbilisidin boloɣan bir tul hotunning ooɣli bolup, atisi Turluķ bir miskər idi. Ḥiram miskərqiliktə türlük ixlarni ķilixķa tolimu usta, pəmparasətlik wə bilimlik idi. U Sulayman padixaḥning ķexioɣa kelip, uning ḥəmmə ixini ķildi.. 15 U əzi ikki tüwrükni mistin yasidi. Ḥərbir tüwrükning egizliki on səkkiz gəz bolup, aylanmisi on ikki gəz idi..

16 Bu tüwrüklərning üstigə ķoyux üqün mistin ikki tajni ķuyup yasap, uning üstigə ķoydi. Bir tajning egizliki bəx gəz, ikkinqi tajning egizlikimu bəx gəz idi. 17 Tüwrüklərning təpisidiki tajlar torlaroɣa ohxax zinnətlinip, zənjirlər wə torlanoɣan ḥalķilar bilən toķuķluķ idi. Bir tajning xundaķ yəttə ķatar tor ḥalķiliri bar idi, ikkinqi tajningmu ḥəm xundaķ yəttə ķur tor ḥalķiliri bar idi. 18 U yənə anarlarni, yəni tüwrüklərning üstidiki ḥərbir tajni yepip turidioɣan tor ḥalķilarning üstigə ikki ķatar anarni yasidi. U birinqi wə ikkinqi tajoɣimu ohxaxla xundaķ ķildi. 19 Aywandiki tüwrüklərning üstidiki tajliri nilupər xəkillik bolup, egizliki tət gəzdin idi. 20 Ikki tüwrükning tajliridiki tor ḥalķilirioɣa yeķin tompiyip qikķan jayning üstidə ķəwətmuķəwət qəridigən ikki yüz anar nushisi bar idi. Ikkinqi tajning qərisimu ohxax idi.

21 U tüwrüklərni ibadəthanining aldidiki aywanoɣa tiklidi. Ong təripigə birni tikləp namini «Yaķin», sol təripigə birni tikləp, namini «Boaz» atidi.. 22 Tüwrüklərning üsti nilupər xəklidə yasaloɣanidi. Buning bilən tüwrüklərning ixliri pütkənidi.

23 U mistin «dengiz» dəp ataloɣan yooɣan das yasidi. Uning xəkli dügiləк bolup, u girwikidin bu girwikigiqə on gəz kelətti; egizliki bəx gəz, aylanmisi ottuz gəz idi.. 24 Dasning girwiki asti qəridəp ķapaķ nushiliri bilən zinnətləngənidi. Bular dasning qərisining ḥərbir gezigə ondin, ikki ķatar ķoyuloɣan idi. Ular das bilən bir waķitta ķuyup qiķi riloɣanidi.. 25 Das on ikki buķa xəkli üstidə turoɣuzuloɣanidi. Bularning üqi ximal tərəpkə, üqi oɣərb tərəpkə, üqi jənub tərəpkə, üqi xərķ tərəpkə yüzləngənidi. «dengiz» bularning üstidə idi; ularning arķisi iq təripidə idi. 26 Dasning ķelinliķi alikanning kənglikidək bolup, uning girwiki piyalining girwikidək, xəkli eqiloɣan nilupərdək idi. Uningoɣa ikki ming bat su sioɣatti..

27 Uningdin baxķa u mistin on təglikni yasidi. Ḥərbir təglikning uzunluķi tət gəz, kəngliki tət gəz bolup, egizliki üq gəz idi. 28 Bu təgliklər xundaķ yasaloɣanidiki, ularning rəsimlik tahtiliri bar idi; tahtiliri ramkilar iqigə ornitiloɣanidi. 29 Ramkilarning otturisidiki rəsim tahtaylirida wə ramkilarning əzidimu xirlar, buķilar wə kerublarning sürətlik zinnətliri bar idi; xirlar wə buķilarning asti wə üsti zənjirsiman gül qəmbirək xəklidə zinnətləngənidi.. 30 Ḥərbir təglikning mis oķliri bilən tət qaķi bar idi; təglikning dasni kətürüp turidioɣan tət burjikidə jazisi bar idi; das astidiki putlirining ḥər təripidə torlanoɣan ķuyma gül xahliri ornitiloɣanidi. 31 Ḥər təglikning iqidə qongķurluķi bir gəz kelidioɣan «kiqik təglik» bolup, aoɣzi dügiləк

7:12 «ordidiki dəḥlizining temi...» — yaki «ibadəthanidiki aywinining temi...»
7:13 2Tar. 2:12
7:14 Mis. 31:3
7:15 2Pad. 25:16, 17; Yər. 52:21
7:21 «Ong təripigə birni tikləp namini «Yaķin», sol təripigə birni tikləp, namini «Boaz» atidi» — «Yaķin» degənning mənisi bəlkim «u mustəḥkəmləydu», «Boaz»ning mənisi bəlkim «uningda küq bar». Ongdin soloɣa okuoɣanda «U *(Pərwərdigar)* küq bilən uni *(bu əyni)* mustəḥkəmləydu».
7:23 2Tar. 4:2; Yər. 52:20
7:24 2Tar. 4:3
7:26 «ikki ming bat» — bir bat 22 litr boluxi mumkin idi; undaķta 2000 bat 44000 litr idi. «Dengiz»ning xəkli «dangķan xəkli»diki das bolsa kerək.
7:29 «gül qəmbirək xəklidə zinnətləngənidi» — ibraniy tilidiki nushisida ķandaķ mənidə ixlitilgini bizgə tehi enik əməs.

idi; kiqik təglikning uzunluқi bir yerim gəz idi; aoŋzining ətrapida nəқixlər bar idi; ularning ramkiliri dügilək əməs, bəlki tət qasiliқ idi..
32 Tət qaқi rəsimlik tahtayliri astida bolup, ularning oқliri təglikkə bekitilgənidi. Ħərbir qaқning egizliki bir yerim gəz idi. 33 Qaқlarning қurulmisi jəng ħarwilirining qaқliridək idi. Ularning қazanliri, қaskanliri, qetiқliri wə oқlirining ħəmmisi mistin қuyuloŋanidi. 34 Ħərbir təglikning tət burjikidə birdin tət tutқuqi bar idi; ular təgliktin qiқip turatti wə ular təglik bilən təng қuyuloŋan.. 35 Ħərbir təglikning təpisidə egizliki yerim gəz kelidioŋan bir yumilaқ jaza bar idi. Ħərbir təglikning təpisidə tirək wə rəsimlik tahtaylar bar idi. Ular təglik bilən təng қuyuloŋan. 36 U muxu tirək wə rəsim tahtayliridiki box orunlaroŋa kerub, xir wə horma dərəhlirining nushilirini wə qərisigə torlanoŋan gül xahlirini nəқix қildi. 37 Xu tərikidə u muxu on təglikni yasap boldi. Ħəmmisi bir nushida қuyulup, ohxax qonglukta wə xəkildə idi.
38 U mistin on das yasioŋan bolup, ħərbir daska қirik bat su sioŋatti; ħərbir dasning tooŋrisi tət gəz idi. On təglikning ħərbirining təpisidə birdin das bar idi.. 39 U bəx dasni ibadəthanining ong yenida wə bəxni ibadəthanining sol yenida қoydi; mis dengizni ibadəthanining ong təripigə, yəni xərқiy jənub təripigə қoydi.
40 Ħiram xularoŋa təəlluқ das, kürək wə қaqa-қuqilarnimu yasap təyyar қildi. Xundaқ қilip Ħiram Sulayman padixaħ üqün Pərwərdigarning əyining barliқ қurulux hizmitini pütküzdi: —
41 ikki tüwrük, ikki tüwrükning üstidiki apқursiman ikki bax wə bu ikki baxni yepip turidioŋan ikki torni yasitip püttürdi, 42 xu ikki tor üstigə қayqilaxturuloŋan tət yüz anarni yasatti. Bir torda ikki қatar anar bolup, tüwrük üstidiki; apқursiman ikki baxni yepip turatti. 43 U on das təgliki wə das təglikigə қoyulidioŋan on «yuyux desi»ni, 44 «mis dengiz» wə uning astidiki on ikki mis buқini yasatқuzdi, 45 қazanlarni, kürəklərni wə қaqa-қuqilarnimu təyyar қildi. Ħiram Pərwərdigarning əyi üqün Sulayman padixaħning əmri bilən yasioŋan bu ħəmmə nərsilər parқiraydioŋan mistin idi.
46 Padixaħ ularni Iordan tüzlənglikidə, Sukkot bilən Zarətanning otturisida, xu yərdiki seoŋizlayda қelip yasap, қuydurup qiқti.
47 Bu nərsilər xunqə kəp boloŋaqқa, Sulayman ularning eoŋirliқini əlqimidi. Xuning bilən misning eoŋirliқi məlum bolmidi.
48 Sulayman yənə Pərwərdigarning əyi iqidiki barliқ əswablarni yasatti: — yəni altun huxbuygaħni, «təқdim nan» қoyulidioŋan altun xirəni,.... 49 Kalamhana aldida turidioŋan sap altun qiraoŋdanlarni (bəxni ong yenida, bəxni sol yenida) yasatti; wə xularning gülsiman zinnətlirini, qiraoŋlirini, qiraoŋ қiskuqlirini altundin yasatti; 50 das-piyalilirini, piqaқlirini, қaqilirini, təhsilirini wə küldanlarning ħəmmisini sap altundin yasatti; u iqkiriki hanining, yəni əng muқəddəs jayning қatlinidioŋan, қox қanatliқ ixiklərning girəlirini wə əydiki muқəddəs jayning ixiklirining girəlirini altundin yasatti.
51 Sulayman padixaħ Pərwərdigarning əyi üqün қilduridioŋan ħəmmə қuruluxlar tamam boloŋanda, u atisi Dawut Hudaoŋa atioŋan nərsilərni (yəni kümüx, altun wə türlük baxқa buyumlarni) əkəltürüp Pərwərdigarning əyining həzinilirigə қoydurdi..

7:31 «Ħər təglikning iqidə qongқurluқi bir gəz kelidioŋan «kiqik təglik» bolup, ... ularning ramkiliri dügilək əməs, bəlki tət qasiliқ idi» — pütkül ayətning mənisini alimlar tehi toluқ eniқioŋan əməs. Bizning «pərəziy shema»mizni kərüng.
7:34 «Ħərbir təglikning tət burjikidə birdin tət tutқuqi bar idi» — muxu yərdə ibraniy tilida «burjək» *(«müriliri»)* degən bu səzning muxu yərdə қandaқ mənidə ixlitilgini tehi enik əməs. «Tutқuqi» degən mənisi eҳtimalliққa əng yeқin.
7:38 2Tar. 4:6
7:48 «təқdim nanlar» — baxқa hil tərjimiliri: «ħuzuriy nan»lar, «Hudaning ħuzuridiki nan»lar) yaki «tiziloŋan nan». Ular wə altun xirə tooŋruluқ «Mis.» 25:23-30 wə «Law.» 24:5-9ni kərüng.
7:48 Mis. 25:23; 30:1
7:51 2Sam. 8:7, 11; 2Tar. 5:1

Sulayman əhdə sandukini ibadəthanioɣa əkilip ḳoyidu

2Tar. 5:2-14; 2Tar. 6; 2Tar. 7:1-10

8 [1] Xu qaoɣda Sulayman Pərwərdigarning əhdə sandukini «Dawut xəhiri»din, yəni Ziondin yətkəp kelix üqün Israil aksakallirini, kəbilə bəglirini wə Israil jəmətlirining bəglirini Yerusalemoɣa əz yenioɣa yioɣilixḳa qakirdi.
[2] Buning üqün Israilning ḥəmmə adəmliri Etanim eyida, yəni yəttinqi aydiki bekitilgən ḥeytta Sulayman padixaḥning ḳexioɣa yi oɣildi.. [3] Israilning ḥəmmə akṣakalliri yetip kəlgəndə Lawiylar əhdə sandukini kətürüp mangdi. [4] Ular Pərwərdigarning əhdə sandukini, jamaət qediri bilən uning iqidiki barlik mukəddəs buyumlarni kətürüp elip qikti. Kaḥinlar bilən Lawiylar muxularni elip qikti..
[5] Sulayman padixaḥ wə uning aldioɣa yioɣiloɣan barlik Israil jamaiti əhdə sandukining aldida mengip, kəplikidin sanini elip bolmaydioɣan san-sanakṣiz ḳoy bilən kalilarni ḳurbanlik ḳilixatti. [6] Kaḥinlar Pərwərdigarning əhdə sandukini əz jayioɣa, ibadəthanining iqki «kalamhana»sioɣa, yəni əng mukəddəs jayoɣa elip kirip, kerublarning ḳanatlirining astioɣa ḳoydi..
[7] Qünki kerublarning yeyilip turoɣan ḳaniti əhdə sandukining orni üstidə boloɣaqka, əhdə sandukı bilən uni kətürüp turidioɣan baldakларni yepip turatti. [8] Bu baldakлar naḥayiti uzun boloɣaqka, kalamhanining aldidiki mukəddəs jayda turup, əhdə sandukining yenidiki ikki baldakning uqlirini kərgili bolatti, birak əyning sirtida ularni kərgili bolmaytti; bu baldakлar taki bügüngə kədər xu yərdə turmakta.. [9] Əhdə sandukining iqidə Musa pəyoɣəmbər Ḥorəb teoɣida turoɣanda iqigə saloɣan ikki tax taht-aydin baxḳa ḥeqnərsə yok idi (Israillar Misir zeminidin qikḳandin keyin Pərwərdigar ular bilən ḥorəbdə əhdə tüzgənidi).
[10] Wə xundak boldiki, kaḥinlar mukəddəs jaydin qikixioɣila, bir bulut Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳapliwaldi. [11] Kaḥinlar bulut tüpəylidin əz wəzipilirini ətəxkə ərə turalmaytti; qünki Pərwərdigarning julasi Pərwərdigarning əyini tolduroɣanidi..
[12] Bu pəyttə Sulayman: — Pərwərdigar tum ḳarangoɣuluk iqidə turimən, dəp eytḳanidi;
[13] lekin, i Pərwərdigar, mən dərwəkə Sening üqün bir ḥaywətlik makan bolsun dəp, Sən mənggü turidioɣan bir əyni yasidim, dedi.. [14] Andin padixaḥ burulup barlik Israil jamaitigə bəht tilidi; Israilning barlik jamaiti uning aldida turatti. [15] U mundak dedi: — «Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə boloɣay! U Əz aoɣzi bilən atam Dawutka wədə kiloɣanidi wə Əz ḳoli bilən uni əməlgə axurdi. U Dawutka yənə: —
[16] «Mən Əz həlkim Israilni Misir zeminidin elip qikḳan kündin buyan namim üqün bu yərdə bir əy salay dəp Israilning ḥərkaysi kəbililirining xəḥərliridin ḥeqkaysisini tallimidim; birak həlkim boloɣan Israiloɣa ḥəkümranlik ḳilsun dəp Dawutni tallidim» degənidi.. [17] Əmdi atam Dawutning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioɣa atap bir əy selix arzu-niyiti bar idi.. [18] Birak Pərwərdigar

8:1 ««Dawut xəḥiri»..., yəni Zion...» — «Zion» Yerusalemning iqidiki egizlik bolup, xu yərgə daim ḳoroɣan selinip turatti. Keyin ibadəthanimu Zionda ḳuruloɣan.
8:1 2Sam. 5:9; 6:12, 17; 2Tar. 5:2
8:2 «yəttinqi aydiki bekitilgən ḥeyt» — yəni «kəpilər ḥeyti» yaki «mewə ḥosul ḥeyti». Bu ḥeyt 7-ayning 15-22 künliridə ətküzülidu *(«Law.» 23:34-43)*. Israilning ərliri uningoɣa Yerusalemda ḳatnixixi lazim idi.
8:4 «jamaət qediri» — yəni «jamaət yioɣilidioɣan qedir» yaki «ibadət qediri».
8:6 «kalamhana» — 6:16 wə izaḥatini kərüng.
8:8 «bu baldakлar taki bügüngə ḳədər xu yərdə turmakta» — «bügüngə ḳədər...» degən sözlər ibadəthana tehi əz jayida turoɣan waḳtida hatiriləngən, əlwəttə, wə xunglaxḳa xuni ispatlayduki, «Padixaḥlar»ning kəp ḳisimliri Yəḥudadikilərning sürgün boluxidin ilgiri yeziloɣan. «2pad.» 24-25 bablirini bəlkim keyinki bir pütükqi ḳoxup yazoɣan boluxi mumkin.
8:9 «Ḥorəb teoɣi» —Sinay teoɣining baxḳa bir ismidur.
8:9 Mis. 34:27
8:11 Mis. 40:34, 35; 2Tar. 7:2
8:12 Mis. 20:21; Law. 16:2; Ḳan. 4:11; 5:22; 2Tar. 6:1
8:13 «sening üqün bir ḥaywətlik makan» — yənə birhil tərjimisi «sening üqün bur turaloɣu makan». **«ḥaywətlik makan»** — yənə birhil tərjimisi «turaloɣu makan».
8:13 1Pad. 8:39 49; Mis. 15:17; Yu. 14:2
8:16 2Sam. 7:6; 2Tar. 6:5
8:17 2Sam. 7:2; 1Tar. 17:1; 2Tar. 6:7

atam Dawutқa: «Kənglüngdə Mening namimoŋa bir əy yasaxқa қiloŋan niyiting yahxidur; [19] əmma xu əyni sən yasimaysən, bəlki sening puxtungdin bolidioŋan ooŋlung, u Mening namimoŋa atap xu əyni salidu», degənidi.

[20] Mana əmdi Pərwərdigar Əz səzigə əməl қildi. Mən Pərwərdigar wədə қiloŋinidək, atamning ornini besip, Israilning təhtigə olturdum; Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioŋa atap bu əyni saldim. [21] Əydə əhdə sanduқi üqün bir jayni raslidim; əhdə sanduқi iqidə Pərwərdigarning ata-bowilirimizni Misir zeminidin elip qiққanda, ular bilən tüzgən əhdə tahtiliri bardur».

Sulayman Israil üqün dua қilidu

[22] Andin Sulayman Israilning barliқ jamaitigə yüzlinip, Pərwərdigarning қurbangaһining aldida turup, қollirini asmanoŋa қaritip kə türüp. [23] mundaқ dua қildi: — «I Israilning Hudasi Pərwərdigar! Nə yuқiriқi asmanda nə təwənki yərdə səndək Huda yoқtur; aldingda pütün қəlbi bilən mangidioŋan қulliring üqün əһdəngdə turup əzgərməs muһəbbitingni kərsətküqisən. [24] Qünki Sən Əz қulung atam Dawutқa bərgən wədidə turdung; Sən Əz aoŋzing bilən eytқan səzünggə mana bügünkidək Əz қolung bilən əməl қilding. [25] Əmdi һazir, i Israilning Hudasi Pərwərdigar, Əz қulung atam Dawutқa: — «Əgər sening əwladliring əz yollirioŋa səgək bolup sən Mening aldimda mangoŋandək mangidioŋan bolsa, sanga əwladingdin Israilning təhtidə olturidioŋan bir zat kəm bolmaydu» dəp bərgən wədəngdə turoŋaysən.. [26] Əmdi һazir, i Israilning Hudasi, Sən қulung Dawutқa eytқan səzliring əməlgə axuruloŋay, dəp ətünimən!

[27] Lekin Huda Əzi rastla yər yüzidə makan қilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini seni sioŋduralmioŋan yərdə, mən yasioŋan bu əy қandaқmu Sening makaning bolalisun?!.. [28] Lekin i Pərwərdigar Hudayim, қulungning duasi bilən iltijasioŋa қulaқ selip, қulungning bügün Sanga kətürgən nidasi wə tilikini angliоŋaysən; [29] xuning bilən Əz kəzliringni keqə-kündüz bu əygə, yəni Sən: «Mening namim u yərdə ayan bolsun» dəp eytқan jayoŋa keqə-kündüz tikkəysən; Əz қulungning u jayoŋa қarap қiloŋan duasioŋa қulaқ saloŋaysən.... [30] қulung wə həlқing Israil bu jayoŋa қarap dua қiloŋan qaoŋda, ularning iltijasioŋa қulaқ selip, Əz makaning қiloŋan asmanlardin turup angliоŋaysən, angliоŋiningda ularni kəqürgəysən.

[31] Əgər birsi əz қoxnisioŋa gunaһ қilsa wə xundaқla ixning rast-yaloŋanliқini bekitix üqün қəsəm iqküzülsə, bu қəsəm bu əydiki қurbangaһingning aldioŋa kəlsə,.. [32] Sən қəsəmni asmanda turup anglap, amal қilip əz bəndiliring otturisida һəküm qiқaroŋaysən; gunaһi bar adəmni gunaһқa tartip, əz yolini əz bexioŋa yandurup, gunaһsiz adəmni aқlap, əz adilliқioŋa қarap uningoŋa һəққini bərgəysən.

[33] Əz həlқing Israil Sening aldingda gunaһ қiloŋini üqün düxməndin yengilsə, Sanga қaytip bu əydə turup, namingni etirap қilip, Sanga dua bilən iltija қilsa, [34] Sən asmanda anglap, Əz həlқing Israilning gunaһini kəqürüp, ularni Sən ata-bowilirioŋa təқdim қiloŋan zeminoŋa қayturup kəlgəysən.

[35] Ular Sanga gunaһ қiloŋini üqün asman etilip yamoŋur yaoŋmaydioŋan қiliwetilgən bolsa, lekin ular bu jayoŋa қarap Sanga dua қilip namingni etirap қilip, Sening ularni қiyinqiliққa saloŋining tüpəylidin əz gunaһidin yenip towa қilsa, [36] Sən asmanda

8:22 2Tar. 6:12
8:25 2Sam. 7:12, 16; 1Pad. 2:4; Zəb. 132:12

8:27 2Tar. 2:5; Yəx. 66:1; Yər. 23:24; Ros. 7:49
8:29 «u jayoŋa қarap қiloŋan duasioŋa...» — yaki bolmisa: «u jay tooŋrisidiki duasi...».
8:29 Қan. 12:11
8:31 «Əgər birsi əz қoxnisioŋa ... ixning rast-yaloŋanliқini bekitix üqün қəsəm iqküzülsə, bu қəsəm bu əydiki қurbangaһingning aldioŋa kəlsə...» — bundaқ қəsəm tooŋruluқ «Qəl.» 5:11-31ni kərüng. «Қəsəm bu əydiki қurbangaһning aldioŋa kəlsə...» — mumkinqiliki barki, Israilda muxundaқ қəsəmlərni iqix üqün қurbangaһning aldioŋa kelix kerək əməs idi, pəқət: «Hudaning қurbangaһi aldida қəsəm қilimənki...» degəndək sözlər eytiloŋan bolsa «қurbangaһ əz aldida turoŋandək» һesablinatti.

turup qulaq selip, qulliringning wə həlqing Israilning gunahini kəqürgəysən; qünki Sən ularoqa mengix kerək boloqan yahxi yolni əgitisən wə Əz həlqinggə miras qilip bərgən zeminning üstigə yamoqur yaoqdurisən!
37 Əgər zeminda aqarqilik ya waba bolsa, ya ziraətlər Dan almisa ya hal qüxsə ya uni qekətkilər yaki qekətkə liqinkiliri besiwalsa, ya düxmənlər ularning zemindiki xəhərlirining qowuqlirioqa hujum qilip qorxiwalsa, ya hərqandaq apət ya kesəllik bolsa, 38 Sening həlqing boloqan Israildiki hərqandaq kixi əz kənglidiki wabani bilip, ulardin hərqaysi kixi qollirini bu əygə sunup, hərqandaq dua yaki iltija qiloqan bolsa, 39 əmdi Sən turuwatqan makaning asmanda turup anglap, kəqürüm qiloqaysən; Sən hərbir adəmning kəlbini bilgəqkə, amal qilip əzining yollirini əzigə yanduroqaysən (qünki Sənla, yaloquz Sənla həmmə insan balilirining kəlblirini bilgüqidursən); 40 xundaq qilip, ular Sən ata-bowilirimizoqa təkdim qiloqan zeminda olturup əmrining həmmə künliridə səndin qorqidioqan bolidu.
41 Əz həlqing Israildin bolmioqan, Sening uluoq naming tüpəylidin yiraq-yiraqlardin kəlgən musapir bolsa 42 (qünki ular Sening uluoq naming, qudrətlik qolung wə sozoqan biliking tooqrisida angliylaydu), — undaq birsi kelip bu əy tərəpkə qarap dua qilsa, 43 Sən turuwatqan makaning boloqan asmanlarda uningoqa qulaq selip, u musapir Sanga nida qilip tiliginining həmmisigə muwapiq qiloqaysən; xuning bilən yər yüzidiki barliq əllər namingni tonup yetip, Əz həlqing Israildək Səndin qorqidioqan bolup, mən yasioqan bu əyning Sening naming bilən ataloqinini bilidu.[a]
44 Əgər Sening həlqing Sening tapxuruqung bilən düxmini bilən jəng qilixqa qikkanda, Sən tallioqan bu xəhərgə, xundakla mən namingoqa atap yasioqan bu əy tərəpkə qarap Sən Pərwərdigaroqa dua qilsa, 45 Sən asmanlarda turup ularning duasi bilən iltijasioqa qulaq selip, ularni nusrətkə erixtürgəysən.
46 Əgər ular sanga gunah sadir qiloqan bolsa (qünki gunah qilmaydioqan həqkixi yoqtur) Sən ularoqa oqəzəplinip, ularni düxmənlirining qolioqa tapxuroqan bolsang, bular ularni yiraq-yeqinoqa, əzlirining zemininoqa sürgün qilip elip baroqan bolsa,[a] 47 lekin ular sürgün qilinoqan yurtta əs-hoxini tepip towa qilip, əzi sürgün boloqan yurtta Sanga: — Biz gunah qilip, kəbihlikkə berilip Səndin yüz ərüp kəttuk, dəp yelinsa, 48 — əgər ularni sürgün qiloqan düxmənlirining zeminida pütün kəlbi wə pütün jenidin Sening təripinggə yenip, Sən ularning ata-bowilirioqa təkdim qiloqan zeminoqa, Sən tallioqan xəhər tərəpkə wə mən namingoqa atap yasioqan bu əy tərəpkə yüzini qilip, Sanga qarap dua qilsa, 49 Sən turuwatqan makaning boloqan asmanlarda turup ularning duasi wə iltijasini anglap ular üqün həküm qikirip, 50 Əz həlqingning Sanga sadir qiloqan gunahini, Sanga ətküzgən həmmə itaətsizliklirini kəqürüm qiloqaysən wə ularni sürgün qiloqanlarning aldida ularoqa rəhim tapquzoqaysənki, xular ularoqa rəhim qilsun 51 (qünki ular Əzüng Misirdin, yəni təmür tawlax peqidin qikaroqan Əz həlqing wə Əz mirasingdur); 52 Sening kəzliring Əz qulungning iltijasioqa wə Əz həlqingning iltijasioqa oquq boloqay, ular hər ixta sanga nida qilip tiliginidə ularoqa qulaq saloqaysən; 53 qünki Sən ata-bowilirimizni Misirdin qikaroqiningda Əz qulung Musa arqilik eytqiningdək, Sən həlqingni Əzünggə has mirasing bolsun dəp, yər yüzidiki həmmə əllər arisidin ularni ayrim elip talliding, i Rəb Pərwərdigar!».[a]
54 Sulayman Pərwərdigaroqa xu barliq dua wə iltijalirini qilip boloqanda, qollirini asmanoqa qarap kətürüp Pərwərdigarning qurbangahining aldida tizlinip turoqan yərdin qopup, 55 ərə turup Israilning barliq

8:43 «bu əy Sening naming bilən atilidu» — bu ibarə Hudaning ibadəthanisi tooqruluq «bu əy Meningkidur» wə «bu əydə Mening kim ikənlikim ayan qilinidu» degəndək ikki məqsitini kərsitidu.

8:46 2Tar. 6:36; Pənd. 20:9; Top. 7:20; 1Yuh. 1:8, 10
8:53 Mis. 19:5; Qan. 4:20; 7:6; 9:26, 29; 14:2

jamaitigə yukiri awazda bəht tilәp mundak dedi: — [56] «Uning barlik wədə kiloɳini boyiqə Өz həlki Israiloɳa aram bərgən Pərwərdigar mubarəktur! U Өz kuli Musaning wasitisi bilən kiloɳan ħəmmə meħribanə wədilərning ħeqbiri yərdə kalmidi!
[57] Pərwərdigar Hudayimiz ata-bowilirimiz bilən boloɳandək biz bilən billə boloɳay; U nə bizdin waz kəqmisun nə bizni taxlimisun; [58] buning bilən U kəlbimizni Uning yollirida mengixka, Өzi ata-bowilirimizoɳa buyruoɳan əmrlər, bəlgilimilər wə ħəkümlərni tutuxka Өzigə mayil kiloɳay; [59] mening Pərwərdigarning aldida iltija kiloɳan bu səzlirim keqə-kündüz Pərwərdigar Hudayimizning yenida tursun; xuning bilən Өz kulung üqün tooɳra ħəküm kilip, həlking Israil üqün tooɳra ħəküm kilip, ħər kündiki dərdigə yətkəysən; [60] xuning bilən yər yüzidiki ħəmmə əllər Pərwərdigar Өzi Hudadur, Uningdin baxkisi ħeqkaysisi yoktur dəp bilgəy,
[61] xundakla bügün kiloɳininglaroɳa ohxax Uning bəlgilimiliridə mengixka wə əmrlirini tutuxka kəlbinglar Pərwərdigar Hudayimizoɳa mukəmməl boloɳay!».

Sulayman ibadəthanini Hudaoɳa ataydu

[62] Wə padixaħ pütün Israil bilən billə Pərwərdigarning aldida kurbanliklarni kildi. [63] Sulayman Pərwərdigaroɳa inakliк kurbanliki süpitidə yigirmə ikki ming kala wə bir yüz yigirmə ming koy kurbanlik kildi. Padixaħ bilən barlik Israillar xundak kilip Pərwərdigarning əyini uningoɳa beoɳixlidi.
[64] Xu küni padixaħ Pərwərdigarning əyining aldidiki ħoylisining otturisini ayrip mukəddəs kilip, u yərdə køydürmə kurbanliklar, axlik ħədiyəliri wə inakliк kurbanliklirining yaoɳlirini sundi; qünki Pərwərdigarning aldida turoɳan mis kurbangaħ køydürmə kurbanliklar, axlik ħədiyəliri wə inakliк kurbanliklirining yaoɳlirini kobul kilixka kiqik kəldi.
[65] Xuning bilən u wakitta Sulayman wə uning bilən boloɳan pütün Israil, yəni Hamat rayonioɳa kirix eoɳizidin tartip Misir ekinioɳiqə ħəmmə yərlərdin kəlgən zor bir jamaət Pərwərdigar Hudayimizning aldida yəttə kün wə yənə yəttə kün, jəmiy on tət küngiqilik ħeyt ətküzdi.
[66] Səkkizinqi künidə u həlkni kayturdi; ular padixaħning bəhtini tilidi; andin ular Pərwərdigarning Өz kuli Dawutka wə həlki Israiloɳa kiloɳan yahxilikliri üqün kəlbidə xad-huram bolup əz əy-qedirlirigə kaytip kətti.

Pərwərdigar Sulaymanoɳa wədə ħəm agaħ beridu

2Tar. 7:11-22

9 [1] Sulayman Pərwərdigarning əyi, padixaħ ordisi wə xundakla kuruxni arzu kiloɳan baxka kuruluxlarni kənglidikidək pütküzüp boloɳanda,
[2] Pərwərdigar Sulaymanoɳa Gibeonda kərüngəndək əmdi ikkinqi ketim uningoɳa kəründi.
[3] Pərwərdigar uningoɳa mundak dedi: — «Sən Mening aldimda kiloɳan dua wə iltijayingni anglidim; Mening namim uningda əbədgiqə ayan kilinixi üqün, sən yasioɳan bu əyni Өzümgə mukəddəs kildim. Mening kəzlirim wə kənglüm xu yərdə ħəmixə bolidu.
[4] Sən bolsang, atang Dawutning aldimda mangoɳinidək, sənmu sanga buyruoɳinimning ħəmmisigə muwapik əməl kilix üqün, bəlgilimilirim wə ħəkümlirimni tutup, pak kəngül wə durusluk bilən aldimda mangsang, [5] Mən əmdi atang Dawutka: «Israilning təhtidə sanga əwladingdin olturuxka bir zat kəm bolmaydu» dəp wədə

8:56 Yə. 21:45
8:60 Ķan. 4:35, 39
8:63 2Tar. 7:5-10

8:64 2Tar. 7:7
8:65 «Hamat rayonioɳa kirix eoɳizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip». **«...jamaət Pərwərdigar Hudayimizning aldida yəttə kün wə yənə yəttə kün, jəmiy on tət küngiqilik ħeyt ətküzdi»** — «kəpilər ħeyti»ning bekitilgən wakti yəttə kün idi. Israillar muxu wakitka yənə yəttə kün koxti.
8:66 «Səkkizinqi künidə» — demək, ikkinqi «yəttə kün»din keyinki kündə.
9:1 2Tar. 7:11
9:2 1Pad. 3:5
9:3 Ķan. 12:11; 1Pad. 8:29

kiloinimdək, Mən padixahlik təhtingni Israilning üstidə əbədgiqə məhkəm kilimən.
6 Lekin əzüng ya ooqulliring Manga əgixixtin waz keqip Mən aldinglarda koyoqan əmrlirim bilən bəlgilimilirimni tutmay, bəlki baxka ilahlarning kullukioqa kirip ularoqa səjdə kilsanglar,
7 xu qaoqda Mən Israilni ularoqa təkdim kiloqan zeminidin üzüp qikirimən; wə Əz namimni kərsitixkə Əzümgə mukəddəs kiloqan bu əyni nəzirimdin taxlaymən wə Israil həmmə həlklər arisida səz-qəqək wə tapa-tənining obyekti bolidu;
8 Bu əy gərqə hazir kərkəm kərünsimu, xu zamanda uningdin ətkənlərning həmmisi zor həyran kelixip üxkirtip: «Pərwərdigar bu zeminoqa wə bu əygə nemixka xundak kildi?» dəp soraydu.
9 Kixilər: — Qünki zemindiki həlklər əz ata-bowilirini Misir zeminidin qikaroqan Pərwərdigar Hudasini taxlap, əzlirini baxka ilahlaroqa baoqlap, ularoqa səjdə kilip kullukida boloqanliki üqün, Pərwərdigar bu pütkül külpətni ularning bexioqa qüxürüptu, dəp jawab beridu.

Taxki ixlar wə baxka kuruluxlar

2Tar. 8:1-18

10 Xundak boldiki, yigirmə yil ətüp, Sulayman u ikki əyni, yəni Pərwərdigarning əyi bilən padixah əyini yasap boloqandin keyin,
11 Turning padixahi Hiram Sulaymanoqa barlik tələpliri boyiqə kedir dərəhliri, arqa dərəhliri wə altun təminligini üqün Sulayman padixah uningoqa Galiliyə əlkisidin yigirmə xəhərni bərdi. 12 Hiram Sulayman uningoqa bərgən xəhərlərni kərüxkə Turdin qikip kəldi; lekin ular uningoqa heq yakmidi.
13 U: — Həy buradirim, sən muxu manga bərgining zadi kandak xəhərlər?! — dedi. U ularni «Kabulning yurti» dəp atidi, wə ular bügünki küngiqə xundak atilidu.
14 Hiram bolsa padixahka bir yüz yigirmə talant altun əwətkənidi.

15 Sulayman padixah Pərwərdigarning əyini, əz əyini, Milloni, Yerusalemning sepilini, Hazorni, Məgiddoni wə Gəzər xəhərlirini yasax üqün haxaroqa tutkan ixligüqilərning ixliri mundak: —
16 (Misirning padixahi Pirəwn qikip Gəzərgə hujum kilip elip, uni otta kəydürüp, xəhərdə turuwatkan Kanaaniylarni kirip, xəhərni toy sowoqisi süpitidə Sulaymanning hotuni boloqan əz kizioqa bərgənidi) 17 Sulayman Gəzər bilən təwənki Bəyt-Horonni bina kildi; 18 u Baalat bilən əz zeminidiki qəlgə jaylaxkan Tadmornimu yengidin yasidi,
19 xundakla əzigə has həmmə ambar xəhərlirini, «jəng harwisi xəhərliri»ni, «atliklar xəhərliri»ni wə Yerusalemda, Liwanda wə əzi soraydioqan barlik zeminda halioqinini bina kildi.
20 Israillardin bolmioqan Amoriylar, Hittiylar, Pərizziylər, Hiwiylar wə Yəbusiylardin Israil zeminida kelip kaloqanlarning həmmisini bolsa, 21 Sulayman bularni, yəni Israillar pütünləy yokitalmioqan əllərning kalduk əwladlirini kulluk haxaroqa tutti. Ular bügünki küngiqə xundak bolup kəldi.
22 Lekin Sulayman Israillardin heqkimni kul kilmay, bəlki ularni ləxkər, hizmətkar, hökümdar-əməldar, harwa bilən atliklarning sərdarliri kildi.
23 Bulardin Sulaymanning

9:5 2Sam. 7:12, 16; 1Pad. 6:12; 2:4; 1Tar. 22:10; Zəb. 89:28-29; 132:12
9:6 2Sam. 7:14; Zəb. 89:30-32
9:7 Kan. 28:37; Yər. 7:15
9:8 «bu əy gərqə hazir kərkəm kərünsimu,...» — baxka birhil tərjimisi *(bəzi kona tekistlərgə əgixip)*: «bu əy bir harabə bolidu,...»
9:8 Kan. 29:23; 2Tar. 7:21; Yər. 22:8
9:10 2Tar. 8:1
9:13 «Kabulning yurti» — «kabul» degənning mənisi bəlkim «qəklik» boluxi mumkin. Ibraniy tilida səzning ahangi «ərziməs»kə yekin kelidu.
9:14 «bir yüz yigirmə talant altun» — bir talant *(altun)* bəlkim 27 kilogram idi. 120 talant 3240 kilogram; hazirki pulda bolsa *(2008-yili)* 100 milyon dollar bolidu.
9:15 «Millo» — bəlkim Yerusalemdiki egizlikkə jaylaxkan bir kəl'ə yaki istihkam idi.
9:18 2Tar. 8:6
9:21 Israillar pütünləy yokitalmioqan əllərning kalduk əwladliri...» — bu ixlarning tarihi «Yəxua pəyoəmbər» degən kismida pütülgən. Təwrattiki «Yəxua»ni kerüng. Muxu haxarqilar 13:5-16də hatiriləngənlərdin baxka haxarqilar bolsa kerək idi. **«Ular Kanaaniylar katarliklar bügünki küngiqə xundak bolup kəldi»** — bu səz Israillar tehi əz wətinidə turoqan waktida hatiriləngən, əlwəttə.
9:22 Law. 25:39

ixlirini baxkuridioɣan, yəni ixligüqilərning üstigə koyuloɣan qong nazarətqilər bəx yüz əllik idi.
24 Pirəwnning kizi Dawutning xəhiridin kəqüp Sulayman uning üqün yasioɣan əydə olturoɣinida, u Millo kəl'əsini yasidi..25 Sulayman Pərwərdigaroɣa yasioɣan kurbangaĥta yilda üq ketim kəydürmə kurbanliklar bilən inakliк kurbanliklirini sunatti wə Pərwərdigarning aldidiki huxbuygaĥta huxbuy yakatti. Xu tərikidə u ibadəthanining ixlirini pütküzdi..
26 Sulayman padixaĥ Ezion-Gəbərdə bir türküm kemilərni yasidi. U yər bolsa Edom zeminida, Kizil Dengiz boyidiki Elatning yenida idi.. 27 Ĥiram əz hizmətkarliri, yəni dengizqilikni obdan bilidioɣan nəqqə kemiqilərni Sulaymanning hizmətkarlirioɣa koxulup kemilərdə ixləxkə əwətti. 28 Ular Ofiroɣa berip, u yərdin tət yüz yigirmə talant altunni elip kelip, Sulayman padixaĥka apardi..

Xebaning ayal padixaĥi Sulaymanni izdəp kelidu

2Tar. 9:1-12

10 1 Xebaning ayal padixaĥi bolsa Sulaymanning Pərwərdigarning nami bilən baoɣlinixlik boloɣan dangk-xəhritini anglap, uni kiyin qigix-soallar bilən sinioɣili kəldi. 2 U huxbuy buyumlar, intayin tola altun wə yakut-gəhərlər artiloɣan təgilərni elip, qong dəbdəbə bilən Yerusalemoɣa kəldi. Sulaymanning kexioɣa kəlgəndə əz kəngligə pükkən ĥəmmə ix tooɣruluk uning bilən səzlə xti.. 3 Sulayman uning ĥəmmə sorioɣanlirioɣa jawab bərdi. Ĥeqnemə padixaĥka karangoɣu əməs idi, bəlki ĥəmmisidə uningoɣa jawab bərdi.
4 Xebaning ayal padixaĥi Sulaymanning danalikioɣa, yasioɣan orda-sarayoɣa, 5 dastihandiki taamlaroɣa, əməldarlarning katar-katar olturuxlirioɣa, hizmətkarlirining katar-katar turuxlirioɣa, ularning kiygən kiyimlirigə, uning sakiylirioɣa wə uning Pərwərdigarning əyidə atap sunoɣan kəydürmə kurbanlikliroɣa karap, üni iqigə qüxüp kətti..

6 U padixaĥka: — Mən əz yurtumda silining ixliri wə danalikliri tooɣrisida angliɣan ĥəwər rast ikən; 7 əmma mən kelip əz kəzlirim bilən kərmigüqə bu səzlərgə ixənmigənidim; wə mana, mən yeriminimu anglimioɣan ikənmən; silining danalikliri bilən bərikət-bayaxatlikliri mən angliɣan ĥəwərdin ziyadə ikən. 8 Silining adəmliri nemidegən bəhtlik-ĥə! Ĥəmixə silining aldilirida turup danaliklirini anglaydioɣan bu hizmətkarlar nəkədər bəhtliktur! 9 Silidin səyüngən, silini Israilning təhtigə olturoɣuzoɣan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! Pərwərdigar Israilioɣa mənggülük baoɣlioɣan muhəbbiti üqün, U silini tooɣra ĥəküm wə adalət sürgili padixaĥ kildi, dedi.
10 U padixaĥka bir yüz yigirmə talant altun, intayin kəp huxbuy buyumlar wə yakut-gəhərlərni sowoɣa kildi. Xebaning ayal padixaĥi Sulayman padixaĥka sunoɣan xunqə zor mikdardiki huxbuy buyumlar uningdin keyin ĥeq kərüngən əməs 11 (Ĥiramning Ofirdin altun əpkelidioɣan kemilirimu Ofirdin yənə intayin zor mikdardiki səndəl yaoɣiqi wə yakut-gəhərlərni elip kəldi. 12 Padixaĥ səndəl yaoɣiqidin Pərwərdigarning əyi üqün wə padixaĥning ordisi üqün pələmpəy-salasunlar yasatti ĥəm nəoɣmə-nawaqilar

9:24 2Tar. 8:11
9:25 «Xu tərikidə u ibadəthanining ixlirini pütküzdi» — bu jümlining mənisi bəlkim Sulayman ĥeytlərni muxu ibadəthanida ətkəzüxliri bilən ĥərbir baxka «ibadət jayliri», bolupmu «yukiri jaylar»ning inawətsizlikini kərsətti. Demək, xu qaoɣdin baxlap Pərwərdigar kurbanliklarni kobul kiloɣan jay pəkət Yerusalemdiki ibadəthanila idi.
9:26 «Kizil Dengiz boyidiki Elat» — yaki «Kizil Dengiz boyidiki Elat» *(ĥazirki nami «Elat»)*.
9:28 «tət yüz yigirmə talant altun» — bir talant *(altun)* bəlkim 27 kilogram idi. Undakta 420 talant 11340 kilogram.

10:2 2Tar. 9:1; Mat. 12:42; Luka 11:31
10:5 «.. uning , *yəni Xebaning ayal padixaĥning*... üni iqigə qüxüp kətti» — ibraniy tilida «uningda roĥ kalmidi». Demək, intayin ĥəyran kaldi.

üqün qiltarlar wə sazlarni xuningdin yasatti. Xu wakittin keyin xundak zor mikdardiki esil səndəl yaoƣiqi bu wakitkiqə həq kəltürülmidi ya kərülüp bakmidi).. 13 Sulayman padixah Xebaning ayal padixahiƣa əz xahanə sahawitidin bərgəndin baxka, ayal padixahning kəngli tartkan həmmini — nemə sorisa, xuni bərdi; andin u hizmətkarliri bilən yoloƣa qikip əz yurtioƣa kaytip kətti.

Sulaymanning baylikliri

2Tar.9:13-28

14 Sulaymanoƣa hər yili kəltürülgən altunning əzi altə yüz atmix altə talant idi.. 15 Bu kirimdin baxka, tijarətqilərdin, okətqilərning sodisidin, barlik Ərəbiyə padixahliridin wə əz zeminidiki əməldarlardin həm altun kəltürüldi.

16 Sulayman padixah ikki yüz qong siparni sokturdi wə hər siparoƣa altə yüz xəkəl altun kətti;.. 17 xundakla üq yüz kalkanni yapilaklanoƣan altundin yasidi; hərbir kalkanni yasaxka üq mina altun ixlitildi; padixah ularni «Liwan ormini sariyi»oƣa esip koydi..

18 Padixah pil qixliridin qong bir təhtni yasap, uni tawlanoƣan altun bilən kaplatti..

19 Təhtning altə kəwətlik pələmpiyi bar idi. Təhtning bax yələnqüki yumilak bolup, orundukning ikki yenida tayanoƣuqisi bar idi, hərbir tayanoƣuqning yenida birdin ərə turoƣan xirning həykili bar idi. 20 Altə kəwətlik pələmpəyning üstidə, ong wə sol təripidə ərə turoƣan on ikki xirning həykili bolup, hərbir baskuqning ong-sol təripidə birdin bar idi; baxka heqkandak əldə uningoƣa ohxax yasaloƣini yok idi.

21 Sulayman padixahning barlik jam-piyaliliri altundin yasaloƣan; «Liwan ormini sariyi»diki barlik kaqa-kuqilar tawlanoƣan altundin yasaloƣan; ularning heqkaysisi kümüxtin yasalmioƣan; Sulaymanning künliridə kümüx heqnemigə ərziməytti. 22 Qünki padixahka karaxlik dengizda yüridioƣan, Hiramning kemilirigə koxulup «Tarxix kemə» ətritimu bar idi; «Tarxix kemə ətriti» üq yilda bir ketim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə tozlarni əkelətti..

23 Sulayman padixah yər yüzidiki barlik padixahlardin baylikta wə danalikta üstün idi.. 24 Huda Sulaymanning kəngligə saloƣan danalikni anglax üqün yər yüzidikilər həmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən kelətti. 25 Kəlgənlərning həmmisi əz sowoƣitini elip kelətti; yəni kümüx kaqa-kuqilar, altun kaqa-kuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloƣa-sawutlar, tetitkular, atlar wə kəqirlarni elip kelətti. Ular hər yili bəlgilik mikdarda xundak kilatti..

26 Wə Sulayman jəng harwiliri wə atlik əskərlərni yioƣdi; uning bir ming tət yüz jəng harwisi, on ikki ming atlik əskiri bar idi; u ularni «jəng harwisi xəhərliri»gə wə əzi turuwatkan Yerusalemoƣa orunlaxturdi..

27 Padixah Yerusalemda kümüxni taxtək kəp, kedir dərəhlirini jənubiy tüzlənglikiki üjmə dərəhlirigə ohxax nuroƣun kildi..

28 Sulayman aloƣan atlar Misirdin wə Kuwədin idi; padixahning tijarətqiliri ularni

---

10:12 2Tar. 9:11

10:14 «666 talant» — 22 tonna.

10:16 «600 xəkəl» — 600 xəkəl bəlkim 7 kilogramoƣa yekin.

10:16 1Pad. 14:26

10:17 «üq mina altun» — «mina» eoƣirlik birliki idi, hazirki birliklərdə kanqə ikənliki enik əməs.

10:17 1Pad. 7:2

10:18 2Tar. 9:17

10:22 «Tarxix kemə» —Bəlkim Tarxix degən portka berip kelix səpirigə qidamlik boloƣan kemini kərsitətti. «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afrika yaki Britaniyəni yaki üqining həmmisini kərsitidu. Bəzi ilimlar Somaliyəning *(xərkiy Afrikaning)* dengiz boyida tətinqi bir Tarxixmu boloƣan, dəp karaydu.

10:23 1Pad. 3:12, 13

10:25 «tetitkular» — yaki «huxbuy buyumlar». **«Ular hər yili bəlgilik mikdarda xundak kilatti»** — yaki «yilmuyil ular xundak kilatti».

10:26 1Pad. 5:20; 2Tar. 1:14; 9:25

10:27 «kedir dərəhlirini...» — yaki «kedir yaoƣiqini...». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoƣiqini ixlitipla kalmay, xu qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioƣa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kərüng)*. **«jənubiy tüzlənglikiki...»** — ibraniy tilida «Xəfəlahdiki...». «Xəfəlah» bu yərning *(tüzlənglikning)* ismi.

10:27 2Tar. 1:15; 9:27

Kuwədin bekitilgən baḥada alatti.» [29] Misirdin elip kəlgən bir jəng ḳarwisining baḥasi altə yüz kümüx tənggə, ḥər at bolsa yüz əllik tənggə idi; wə ular yənə Ḥittiylarning padixaḥliri ḥəm Suriyə padixaḥliri üqünmu ohxax baḥada elip qiḳti.»

Sulayman kəp ayallarni elip, ularning ezitḳuluḳi bilən butpərəslikkə teyilip ketidu

11 [1] Lekin Sulayman padixaḥning kəngli Pirəwnning ḳizidin baxḳa kəp qətəllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḥittiy ayallirioɣa qüx kənidi.» [2] Pərwərdigar əslidə muxu əllər toоɣruluḳ Israillaroɣa: «Ularning ḳizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə kirgüzmənglar; qünki ular kəngülliringlarni qoḳum əz məbudlirioɣa azduridu» dəp agaḥlanduroɣan. Birak Sulaymanning kəngli dəl xularoɣa baoɣlandi.» [3] Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; ayalliri uning kənglini azdurup buriwətkənidi.

[4] Xundak boldiki, Sulayman yaxanoɣanda, uning ayalliri uning kənglini baxḳa ilaḥlaroɣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioɣa mutləḳ sadiḳ bolmidi.

[5] Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi;» [6] Xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning nəzəridə rəzillik ḳildi; u atisi Dawut Pərwərdigaroɣa əgəxkəndək izqillik bilən əgəxmidi.

[7] Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirlikta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox ḥəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yuḳiri jay»ni yasidi;» [8] xuningdək əzining məbudlirioɣa huxbuy yaḳidioɣan wə ḳurbanlik ḳilidioɣan ḥərbir yat əllik ayali üqünmu u xundak ḳildi; [9-10] Xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoɣa ikki ḳetim kərüngən bolsimu, xundaḳla uningoɣa dəl muxu ix tooɣruluḳ, yəni baxḳa ilaḥlarni izdiməslikini tapilioɣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioɣinioɣa əməl ḳilmidi.» [11] Xuning üqün Pərwərdigar Sulaymanoɣa mundaḳ dedi: — «Sən xundaḳ ḳiliwerip, Mening sanga buyruoɣan əhdəm bilən bəlgilirimni tutmioɣining üqün, Mən jəzmən padixaḥlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoɣa berimən.» [12] Lekin atang Dawutning wəjidin sening əz künliringdə Mən xundaḳ ḳilmaymən, bəlki ooɣlungning ḳolidin uni yirtiwetimən. [13] Lekin pütün padixaḥlikni uningdin yirtiwətməymən, bəlki ḳulum Dawutning wəjidin wə Əzüm tallioɣan Yerusalem üqün ooɣlungoɣa bir ḳəbilini ḳaldurup ḳoyimən».

[14] Əmma Pərwərdigar Sulaymanoɣa bir düxmən, yəni Edomluḳ Ḥadadni ḳozoɣidi, u kixi Edomning padixaḥining nəslidin idi. [15-16] Əslidə Dawut Edom bilən jəng ḳiloɣan waḳitta, ḳoxunning sərdari Yoab Edomning ḥəmmə ərlirini yoḳatḳanidi (qünki Edom-

---

10:28 «padixaḥning tijarətqiliri ularni Kuwədin bekitilgən baḥada alatti» —Bu jümlining baxḳa birhil tərjimisi: «padixaḥning tijarətqiliri ularni karwanoɣa ḳoxup alatti». «Kuwə» bolsa ḥazirḳi Türkiyəning jənubiy təripidə.

10:28 2Tar. 1:16; 9:28

10:29 «bir jəng ḥarwisining baḥasi altə yüz kümüx tənggə...» — muxu ayəttiki «tənggə»ning ḳimmiti ḥaziroɣiqə enik əməs. Əgər «xəkəl» bolsa 11.4 gramni kərsitidu.

10:29 2Tar. 1:17

11:1 «Lekin Sulayman padixaḥning kəngli Pirəwnning ḳizidin baxḳa kəp qətəllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḥittiy ayallirioɣa qüxkənidi» — bu babta hatiriləngən ḥəmmə ixlar «Ḳanun Xərḥi»diki əmrlərgə hilap. «Ḳan.» 17:16-20ni kərüng.

11:1 Ḳan. 17:17

11:2 Mis. 34:16; Ḳan. 7:3

11:5 Ḥak. 2:13; 2Pad. 23:13

11:7 «yirginqlik məbud Milkom» — «Milkom» ibraniy tilida muxu yərdə «Moləḳ» dəp ipadilinidu.

11:7 2Pad. 23:13

11:9-10 1Pad. 3:5; 9:2; 1Pad. 6:12

11:11 «Mən jəzmən padixaḥlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoɣa berimən» — «yirtiwetip ... berimən» — demək, Pərwərdigar padixaḥlikini Sulaymandin zorawanlik bilən tartiwelip uning ḳol astidiki birsigə bərməkqi. 28-33-ayətni kərüng.

11:11 1Pad. 12:15

diki ħəmmə ərlərni yoķatķuqə, Yoab bilən barlik Israillar u yərdə altə ay turoɣanidi); u əltürülgənlərni kəmgili qikķanda… [17] Ħadad atisining birnəqqə Edomiy hizmətqiliri bilən Misiroɣa ķeqip kətkənidi. Ħadad u qaoɣda kiqik bala idi. [18] Ular Midiyan zeminidin qikip Paranoɣa kəldi. Ular Parandin birnəqqə adəmni elip əzlirigə ķoxup Misiroɣa, yəni Misirning padixaĥi Pirəwnning ķexioɣa kəldi. Pirəwn uningoɣa bir əy təķsim ķilip, ozuķ-tülükmu təminlidi ħəmdə bir parqə yərnimu uningoɣa təķdim ķildi. [19] Ħadad Pirəwnning nəziridə kəp iltipat tapķan bolup, u əz hotunining singlisini, yəni Taĥpənəs hanixning singlisini uningoɣa hotun ķilip bərdi. [20] Taĥpənəsning singlisi uningoɣa bir ooɣul, Genubatni tuoɣup bərdi. Taĥpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi qong ķildi. Andin Genubat Pirəwnning ailisi, yəni Pirəwnning ooɣulliri arisida turdi..

[21] Ħadad Misirda: «Dawut ata-bowilirining arisida uhlap ķaldi» wə «Ķoxunning sərdari Yoabmu əldi» dəp angliɣanda Pirəwngə: — Mening əz yurtumoɣa beriximoɣa ijazət ķiloɣayla, dedi.

[22] Pirəwn uningoɣa: — Sening əz yurtumoɣa baray degining nemə degining, mening ķeximda sanga nemə kəmlik ķilidu? — dedi. U jawabən: — Ħeq nərsə kəm əməs, əmma nemila bolmisun meni kətkili ķoyoɣayla, dedi.

[23] Huda Sulaymanoɣa yənə bir düxminini ķozoɣidi; u bolsa oɣojisi, yəni Zobaĥning padixaĥi Ħadad'ezərning yenidin ķeqip kətkən Eliadaning ooɣli Rəzon idi.. [24] Dawut Zobaĥliķlarni ķətl ķiloɣanda Rəzon ulardin bir top adəmni əzigə toplap ularning sərdari boldi. Andin keyin bular Dəməxķķə berip u yərdə turup, Dəməxķ üstidin ħəküm sürdi.… [25] Xuning bilən Ħadad Israiloɣa awariqilik tuoɣduroɣandin baxķa, Rəzon Sulaymanning barlik künliridə Israilning düxmini idi; u Israilni əq kərətti, əzi Suriyə üstidə padixaĥ idi.

[26] Sulaymanning Yəroboam degən bir hizmətkari bar idi. U Zərədaĥdin kəlgən Əfraimiy Nibatning ooɣli bolup, anisi Zəruaĥ isimlik bir tul ayal idi. Yəroboammu padixaĥķa ķarxi qikti.… [27] Uning padixaĥķa ķarxi qikixtiki səwəbi mundak idi: Sulayman Millo ķəl'əsini yasioɣanda, atisi Dawutning xəĥiridiki sepilning bir bəsükini yasawatatti; [28] Yəroboam ķawul ķəysər yigit idi; Sulayman yigitning ixqan wə qakķan ikənlikini kərüp, uni Yüsüpning jəmətigə buyruloɣan ixning üstigə ķoydi. [29] Xu künlərdə Yəroboam Yerusalemdin qikiwatķanda, uni izdəwatķan Xiloĥluk Ahiyaĥ pəyoɣəmbər uni yolda uqratti. Ahiyaĥ yipyengi bir tonni kiyiwaloɣanidi. Ikkisi dalada yaloɣuz ķaloɣanda [30] Ahiyaĥ üstidiki tonni ķolioɣa elip, uni yirtip on ikki parqə ķilip [31] Yəroboamoɣa mundak dedi: — «Əzünggə on parqini aloɣin; qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mana, padixaĥlikni Sulaymanning ķolidin yirtiwetip on ķəbilini sanga berimən..» [32] Birak Ķulum Dawutning wəjidin wə Yerusalem, yəni Israilning ħəmmə ķəbililiridin tallioɣan xəĥər üqün bir ķəbilə uningoɣa ķalidu. [33] — Qünki ular Meni taxlap Zidoniylarning ayal məbudi Axtarotķa, Moabiylarning məbudi Kemoxķa wə Ammoniylarning məbudi Milkomoɣa səjdə ķilip, uning atisi Dawutning ķilinoɣinidək ķilmay, Mening bəlgilimilirim bilən ħəkümlirimgə əməl ķilmay, nəzirimdə

11:15-16 « ***Dawut*** **əltürülgənlərni kəmgili qikķanda…»** — əz adəmlirini kümüx üqün, demək. Bu səzgə ķarioɣanda Yoabning Edomlarni xundak əltürüxi ķisas məksitidə idi.
11:15-16 2Sam. 8:14; 1Tar. 18:12, 13
11:20 «Taĥpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi qong ķildi» — yaki «Taĥpənəs Pirəwnning ordisida uni əzi əmqəktin ayridi».
11:23 2Sam. 8:3; 10:18
11:24 «Dawut Zobaĥliķlarni ķətl ķiloɣanda Rəzon ulardin bir top adəmni əzigə toplap ularning sərdari boldi. Andin keyin bular Dəməxķķə berip…» — baxķa birhil tərjimisi: «Rəzon bir top adəmni əzigə ķoxup ularning sərdari boldi. Dawut ularni əltürməkqə boloɣanda, ular Dəməxķķə berip…».
11:24 2Sam. 8:3
11:26 «əfraimiy Nibat» — muxu ayəttə «əfraimiy» ibraniy tilida «əfratlik» degən səz bilən ipadilinidu.
11:26 2Tar. 13:6
11:31 1Sam. 15:28

durus boloŋanni ķilmidi, Mening yollirimda mangmidi; [34] lekin pütkül padixaĥlikni uning ķolidin tartiwalmaymən; qünki Mən tallioŋan, Θz əmrlirim wə bəlgilimilirimni tutķan ķulum Dawutni dəp, uning əmrining barlik künliridə uni ĥəküm sürgüqi ķilip ķaldurimən. [35] Əmma padixaĥlikni uning ooŋlining ķolidin tartip elip, sanga berimən, yəni on ķəbilini berimən.
[36] Lekin Mening namimning xu yərdə boluxioŋa Θzüm tallioŋan xəĥər Yerusalemda, Mening aldimda ķulum Dawut üqün ĥəmixə yoruķ bir qiraoŋ bolsun dəp, uning ooŋlioŋa bir ķəbilini berəy.. [37] Mən seni tallap, seni barlik halioŋan yərlər üstigə ĥəküm sürgüzimən, sən Israilioŋa padixaĥ bolisən. [38] Wə xundak boliduki, əgər sən ĥəmmə buyruoŋanlirimni anglap, Mening yollirimda mengip, nəzirimdə durus boloŋanni ķilip, ķulum Dawut ķiloŋandək Mening bəlgilirim bilən əmrlirimni tutsang, əmdi Mən sən bilən billə bolimən wə Dawutķa bir jəmət tikliginimdək, sangimu mustəĥkəm bir jəmət tikləymən wə Israilni sanga təkdim ķilimən.. [39] Dawutning nəslini xu ixlar tüpəylidin harlap pəs ķilimən, lekin mənggülük əməs»».

[40] Xuning üqün Sulayman Yəroboamni əltürüxkə pursət izdəytti. Lekin Yəroboam ķeqip Misirning padixaĥi Xixakning ķexioŋa bardi; Sulayman əlgüqə u Misirda turdi.
[41] Sulaymanning baxķa ixliri, uning ĥəmmə ķiloŋan əməlliri wə uning danaliķi bolsa «Sulaymanning Əməlliri» degən kitabķa pütülgən əməsmidi?.. [42] Sulaymanning Yerusalemda Israilning üstigə ĥəküm sürgən wakti ķirik yil boldi.. [43] Sulayman ata-bowilirining arisida uhlidi wə atisi Dawutning xəĥiridə dəpnə ķilindi. Andin ooŋli Rəĥoboam ornida padixaĥ boldi.

Rəĥoboam padixaĥlikidin məĥrum bolidu

2Tar. 10:1-19; 11:1-4

12 [1] Rəĥoboam Xəķəmgə bardi; qünki pütkül Israil uni padixaĥ tikligili Xəķəmgə kəlgənidi.. [2] Nibatning ooŋli Yəroboam xu ixni angliŋanda, xundak boldiki, u tehi Misirda idi (qünki Yəroboam Sulayman padixaĥtin ķeqip Misirda tur uwatatti).. [3] Əmdi ular adəm əwətip uni qakirtip kəldi. Xuning bilən Yəroboam wə pütkül Israil jamaiti kelip Rəĥoboamoŋa səz ķilip: [4] — Silining atiliri boynimizoŋa saloŋan boyunturuķini eoŋir ķildi. Sili əmdi atilirining bizgə ķoyoŋan ķattik tələpliri bilən eoŋir boyunturuķini yeniklitip bərsilə, silining hizmətliridə bolimiz, deyixti..
[5] U ularoŋa: — Ĥazirqə ķaytip üq kündin keyin andin ķeximoŋa yənə kelinglar, dedi. Xuning bilən həlk tarilip kətti.
[6] Rəĥoboam padixaĥ əz atisi Sulayman ĥayat wakitida uning hizmitidə turoŋan moysipitlardin məslihət sorap: — Bu həlkkə beridioŋan jawabim tooŋrisida nemə məslihət kərsitisilər? — dedi.
[7] Ular uningoŋa: — Əgər sili razilik bilən bügün bu həlkning hizmitidə bolimən desilə, (wə dərwəkə ularning hizmitidə bolsila) ularoŋa yahxi səzlər bilən jawab ķilsila, ular silining barlik künliridə hizmətliridə bolidu, dedi.
[8] Lekin u moysipitlarning kərsətkən məslihətini ķayrip ķoyup, əzi bilən qong boloŋan, aldida hizmitidə boluwatķan yaxlardin məslihət sorap [9] ularoŋa: — Manga

11:36 «Mening aldimda ķulum Dawut üqün yoruķ bir qiraoŋ bolsun» — bu kəqmə mənilik səz bolup, Dawutning handanini kərsitidu; handanning məwjut boloŋanliki *(1)* Dawutning Hudaoŋa sadik boloŋanlikioŋa guwaĥlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu; *(2)* Hudaning Dawutķa, sən arkilik pütkül dunyani soraydioŋan Məsih tuoŋulidu, dəp bərgən wədisidə turidioŋanlikioŋa guwaĥlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu.
11:36 1Pad. 15:4; Zəb. 132:17-18; Pənd. 13:4
11:38 «Dawutķa bir jəmət tikliginimdək...» — ibraniy tilida «Dawutķa bir əy tikliginimdək...».
11:41 ««Sulaymanning Əməlliri» degən kitab» — bu kitabtin ĥazir həwirimiz yok.
11:41 2Tar. 9:29-31
11:42 2Tar. 9:30
12:1 2Tar. 10:1
12:2 1Pad. 11:40
12:4 2Tar. 10:4

«Silining atiliri bizgə saloƣan boyunturuқni yeniklətkəyla» dəp tiligən bu həlққə jawab beriximiz tooƣruluқ қandaқ məsliһət berisilər? — dedi.
10 Uning bilən qong boloƣan bu yaxlar uningoƣa: — «Silining atiliri boyunturuқimizni eoƣir қildi, əmdi sili uni bizgə yenik қiloƣayla» dəp eytқan bu həlққə səz қilip: — «Mening qimqilaқ barmiқim atamning belidin tomraқtur. 11 Atam silərgə eoƣir boyunturuқni saloƣan, lekin mən boyunturuқunglarni tehimu eoƣir қilimən. Atam silərgə қamqilar bilən tənbiһtərbiyə bərgən bolsa, mən silərgə «qayanliқ қamqilar» bilən tənbiһ berimən», degəyla, — dedi.
12 Rəһoboam padixaһ ularoƣa: «Üq kündin keyin andin қeximoƣa yənə kelinglar» deginidək, Yəroboam wə barliқ həlқ üqinqi küni uning қexioƣa kəldi.
13 Padixaһ moysipitlarning uningoƣa bərgən məslihətini taxlap, həlққə қattiқliқ bilən jawab bərdi. 14 U yaxlarning məslihəti boyiqə ularoƣa: — Atam silərgə eoƣir boyunturuқni saloƣan, lekin mən boyunturuқunglarni tehimu eoƣir қilimən. Atam silərgə қamqilar bilən tənbiһ-tərbiyə bərgən bolsa mən silərgə «qayanliқ қamqilar» bilən tənbiһtərbiyə berimən, dedi.
15 Xuning bilən padixaһ həlқning səzini anglimidi. Bu ix Pərwərdigar təripidin boloƣan; qünki buning bilən Pərwərdigarning Xiloһluқ Ahiyaһning wasitisidə Nibatning ooƣli Yəroboamoƣa eytқan səzi əməlgə axurulidioƣan boldi.
16 Pütkül Israil padixaһning ularning səzigə қulaқ salmioƣinini kərgəndə həlқ padixaһқa jawab berip: — Dawuttin bizgə nemə nesiwə bar? Yəssəning ooƣlida bizning һeq mirasimiz yoқtur! Өz ey-qedirliringlaroƣa қaytinglar, i Israil! I Dawut, sən өz jəmətinggila igə bol, — dedi. Xuning bilən Israillar өz ey-qedirlirioƣa қaytip ketixti.
17 Əmma Yəһuda xəһərliridə olturoƣan Israillaroƣa bolsa, Yəroboam ularning üstigə һəküm sürdi. 18 Rəһoboam padixaһ bajalwan begi Adoramni Israillaroƣa əwətti, lekin pütkül Israil uni qalma-kesək қilip əltürdi. U qaoƣda Rəһoboam padixaһ aldirap, өzining jəng һarwisioƣa qikip, Yerusalemoƣa tikiwətti.
19 Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, bügüngə қədər uningoƣa қarxi qikip kəldi. 20 Israilning һəmmisi Yəroboamning yenip kəlgənlikini anglioƣanda, adəm əwətip uni həlқning jamaitigə qakirdi. Ular uni pütkül Israilning üstigə rəsmiy padixaһ қildi. Yəһuda қəbilisidin baxқa һeqkim Dawutning jəmətigə əgəxmidi.
21 Rəһoboam Yerusalemoƣa қaytip kelip, Israilning jəməti bilən jəng қilip, padixaһliқni Sulaymanning ooƣli boloƣan өzigə қayturup əkilix üqün Yəһudaning pütkül jəmətidin wə Binyamin қəbilisidin bir yüz səksən ming hillanoƣan jənggiwar əskərni toplidi.
22 Lekin Hudaning səzi Hudaning adimi Xemayaoƣa kelip mundaқ degəndə: —
23 «Yəһudaning padixaһi, Sulaymanning ooƣli Rəһoboamoƣa, pütün Yəһuda bilən Binyaminning jəmətigə wə həlқning қaloƣanlirioƣa səz қilip: — 24 «Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Ңujumoƣa qikmanglar, қerindaxliringlar Israillar bilən jəng қilmanglar; һərbiringlar өz өyünglaroƣa қaytip ketinglar; qünki bu ix Məndindur», degin».

12:11 «qayanliқ қamqilar» — yaki bolmisa «qayanlar» degənning nemə ikənliki һazir məlum əməs, һeq bolmioƣanda padixaһning intayin қattiқ muamilisini kərsitidu.
12:15 1Pad. 11:11, 31
12:16 «...Israillar өz өy-qedirlirioƣa қaytip ketixti» — ibraniy tilida «Israillar өz qedirlirioƣa қaytip ketixti».
12:16 2Sam. 20:1
12:17 «Yəһuda xəһərliridə olturoƣan Israillar» — bularning kəpinqisi Yəһuda wə Binyamin қəbililiridin boloƣan.
12:18 1Pad. 4:6; 5:14
12:19 «Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, ... uningoƣa қarxi qikip kəldi» — bu tarihta muxu yərdin baxlap «Israil» degən səz adəttə «ximaliy padixaһliқ», yəni «on қəbilə»ni kərsitidu.
12:19 2Pad. 17:21
12:21 2Tar. 11:1
12:22 2Tar. 11:2

Ular Pərwərdigarning səzigə ḳulaḳ saldi. Pərwərdigarning səzi boyiqə ular əylirigə ḳaytip kətti.

Yəroboam altun mozaylarni yasaydu

25 Yəroboam bolsa Əfraim taoɣliḳidiki Xəḳəm
xəḥirini yasap xu yərdə turdi; keyin u yərdin
qiḳip Pənuəlni yasidi.. 26 Rəḥoboam kənglidə
əz-əzigə: — Əmdi padixaḥlik Dawutning
jəmətigə yenixi mumkin. 27 Əgər bu həlḳ
Pərwərdigarning əyidə ḳurbanlik ḳilixḳa
Yerusalemoɣa qiḳsa, bu həlḳning ḳəlbi əz
oɣojisi, yəni Yəḥuda padixaḥi Rəḥoboamoɣa
yənə mayil bolidu, andin ular meni əltürüp
yənə Yəḥuda padixaḥi Rəḥoboamning
təripigə yanarmikin, dedi. 28 Padixaḥ
məsliḥət sorap, altundin ikki mozay ḥəykilini
yasitip həlḳḳə: — Yerusalemoɣa qiḳix silərgə
eoɣir kelidu. I Israil, mana silərni Misir zemi-
nidin qiḳaroɣan ilaḥlar! — dedi..
29 Birini u Bəyt-Əldə, yənə birini Danda
turoɣuzup ḳoydi. 30 Bu ix gunaḥḳa səwəb bol-
di, qünki həlḳ mozaylirining birining aldida
bax uroɣili ḥətta Danoɣiqə baratti.
31 U ḥəm «egiz jaylar»da ibadət əylirini ya-
sidi wə ḥəm Lawiydin bolmioɣan adəmlərni
kaḥin ḳilip təyinləp ḳoydi..
32 Yəroboam yənə səkkizinqi ayning on
bəxinqi künini huddi Yəḥudaning zemi-
nidiki ḥeytkə ohxax bir ḥeyt ḳilip bekitti.
U əzi ḳurbangaḥ üstigə ḳurbanlik ḳiloɣili
qiḳti. Xundaḳ ḳilip u Bəyt-Əldə əzi ətküzgən
mozay məbudlirigə ḳurbanlik ətküzdi. U
yənə Bəyt-Əldə saldurоɣan xu «egiz jaylar»
üqün kaḥinlarni təyinlidi.. 33 U Bəyt-Əldə
yasioɣan ḳurbangaḥ üstigə səkkizinqi ayning
on bəxinqi küni (bu ay-künni u əz məyliqə
tallioɣanidi) ḳurbanliḳlarni sunuxḳa qiḳti; xu
təriḳidə u Israillaroɣa bir ḥeyt yaratti; u əzi
ḳurbangaḥ üstigə ḳurbanliḳlarni sundi wə
huxbuy yaḳti..

Namsiz bir pəyoɣəmbər Bəyt-əl toоɣruluḳ bexarət beridu

13 1 Wə mana, Pərwərdigarning buyruḳi
bilən Hudaning bir adimi Yəḥudadin
qiḳip Bəyt-Əlgə kəldi; xu pəyttə Yəroboam
huxbuy yeḳixḳa ḳurbangaḥning yenida
turatti; 2 xu adəm ḳurbangaḥoɣa ḳarap
Pərwərdigarning əmri bilən qaḳirip: — I
ḳurbangaḥ, i ḳurbangaḥ! Pərwərdigar
mundaḳ dəydu: — Mana Dawutning jəmətidə
Yosiya isimlik bir ooɣul tuoɣulidu. U bolsa
sening üstüngdə huxbuy yaḳḳan «yuḳiri
jaylar»diki kaḥinlarni soyup ḳurbanlik
ḳilidu; xundaḳla sening üstüngdə adəm
səngəkliri kəydürülidu! — dedi..
3 U küni u bir bexarətlik alamətni jakarlap:
Pərwərdigarning muxu səzini ispatlaydioɣan
alamət xu boliduki: — Mana, ḳurbangaḥ ye-
rilip, üstidiki küllər təkülüp ketidu, — dedi.
4 Wə xundaḳ boldiki, Yəroboam padixaḥ
Hudaning adimining Bəyt-Əldiki ḳurban-
gaḥḳa ḳarap jakarlioɣan səzini angliоɣanda,
u ḳurbangaḥta turup ḳolini sozup: — Uni
tutunglar, dedi. Lekin uningoɣa ḳaritip
sozoɣan ḳoli xuning bilən xu peti ḳurup
kətti, uni əzigə yənə yioɣalmidi. 5 Andin
Hudaning adimi Pərwərdigarning səzi
bilən eytḳan məjizilik alamət yüz berip,
ḳurbangaḥ ḥəm yerilip üstidiki küllər
təkülüp kətti. 6 Padixaḥ Hudaning adimi-
din: — Pərwərdigar Hudayingdin mening
ḥəḳḳimdə ətüngəysənki, ḳolumni əsligə
kəltürgəy, dəp yalwurdi. Hudaning adimi
Pərwərdigarning iltipatini ətünginidə,
padixaḥning ḳoli yənə əzigə yioɣilip əsligə

12:25 Mis. 32:30
12:28 Mis. 32:8; 2Pad. 17:16
12:31 «u ḥəm ... ibadət əylirini yasidi» — yaki «u ḥəm ibadət əyini yasidi». Əmma 32-ayətni kərüng.
12:31 Qəl. 3:10; 1Pad. 13:33; 2Pad. 17:32; 2Tar. 11:15
12:32 «Yəḥudaning zeminidiki ḥeyt» — muxu yərdə «ḥeyt» yəttinqi ayning on bəxinqi künidə ətküzülgən «orma ḥeyti» yaki «kəpilər ḥeyti» idi.

12:33 «*Yəroboam* əzi ḳurbangaḥ üstigə ḳurbanliḳlarni sundi wə huxbuy yaḳti» — muxundaḳ ixlarni pəḳət Lawiy kəbilisi, Ḥarunning jəmətidin boloɣanlar, yəni ḥəḳiḳiy kaḥinlar ḳilixḳa bolatti, əlwəttə.
13:2 «sening üstüngdə adəm səngəkliri kəydürülidu» — muxu ḥərikət bu ḳurbangaḥni «napak» yaki «ḥaram» ḳiliwətkən bolatti.
13:2 2Pad. 23:15-20

kəltürüldi.
7 Padixaḥ Hudaning adimigə: — Mening bilən
өyümgə berip өzüngni ḳutlanduroḳin, mən
sanga in'am berəy, dedi.
8 Lekin Hudaning adimi padixaḥḳa jawab
berip: — Sən manga ordangning yerimini
bərsəngmu, sening bilən barmaymən yaki
bu yərdə nan yəp su iqməymən.. 9 Qünki
Pərwərdigar Өz səzini yətküzüp manga buy-
rup: «Sən nə nan yemə nə su iqmə, baroḳan
yolung bilən ḳaytip kəlmə» degən, dedi..
10 Xuning bilən u Bəyt-Əlgə kəlgən yol bilən
əməs, bəlki baxḳa bir yol bilən ḳaytip kətti.
11 Lekin Bəyt-Əldə yaxanoḳan bir pəyoḳəmbər
turatti. Uning ooḳulliri kelip Hudaning
adimining u küni Bəyt-Əldə ḳiloḳan barlik
əməllirini uningoḳa dəp bərdi, xundaḳla
uning padixaḥḳa ḳiloḳan sezlirinimu atisioḳa
eytip bərdi.
12 Atisi ulardin, u ḳaysi yol bilən kətti, dəp
soridi; qünki ooḳulliri Yəḥudadin kəlgən
Hudaning adimining ḳaysi yol bilən kətkinini
kərgənidi..
13 U ooḳullirioḳa: — Manga exəkni toḳup
beringlar, dəp tapilidi. Ular uningoḳa
exəkni toḳup bərgəndə u uningoḳa minip 14
Hudaning adimining kəynidin ḳooḳlap kətti.
U uni bir dub dərihining astida olturoḳan ye-
ridin tepip uningdin: — Yəḥudadin kəlgən
Hudaning adimi sənmu? — dəp soridi. U: —
Mən xu, dəp jawab bərdi.
15 U uningoḳa: — Mening bilən өyümgə berip
nan yegin, dedi..
16 U jawabən: — Mən nə sening bilən
ḳaytalmaymən, nə seningkigə kirəlməymən;
mən nə bu yərdə sening bilən nan yəp su
iqəlməymən; 17 qünki Pərwərdigar Өz səzi
bilən manga tapilap: «U yərdə nan yemə,
su iqmigin; baroḳan yolung bilən ḳaytip
kəlmigin» degən, dedi..
18 Ḳeri pəyoḳəmbər uningoḳa: — Mən ḥəm
səndək bir pəyoḳəmbərdurmən; wə bir
pərixtə Pərwərdigarning səzini manga
yətküzüp: — «Uningoḳa nan yegürüp, su
iqküzgili өzüng bilən өyünggə yandurup kəl»
dedi, dəp eytti. Lekin u xuni dəp uningoḳa
yaloḳan eytiwatatti..
19 Xuning bilən Hudaning adimi uning bilən
yenip өydə nan yəp su iqti. 20 Lekin ular das-
tihanda olturoḳinida, Pərwərdigarning səzi
uni yandurup əkəlgən ḳeri pəyoḳəmbərgə
kəldi. 21 U Yəḥudadin kəlgən Hudaning adi-
mini qaḳirip: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
— «Sən Pərwərdigarning səzigə itaətsizlik
ḳilip, Pərwərdigar Hudayingning buyruoḳan
əmrini tutmay, 22 bəlki yenip, U sanga: —
Nan yemə, su iqmə, dəp mən'i ḳiloḳan yərdə
nan yəp su iqkining tüpəylidin, jəsiting ata-
bowiliringning ḳəbrisidə kəmülməydu», dəp
towlidi.
23 Wə xundaḳ boldiki, Hudaning adimi nan
yəp su iqip boloḳanda, uningoḳa, yəni өzi yan-
durup əkəlgən pəyoḳəmbərgə exəkni toḳup
bərdi. 24 U yoloḳa qiḳti. Ketiwatḳinida, yol-
da uningoḳa bir xir uqrap, uni өltürüwətti.
Xuning bilən uning jəsiti yolda taxlinip
ḳaldi, exiki bolsa uning yenida turatti; xirmu
jəsətning yenida turatti..
25 Mana birnəqqə adəm ətüp keti-
wetip, yolda taxlinip ḳaloḳan jəsət bilən
jəsətning yenida turoḳan xirni kərdi; ular
ḳeri pəyoḳəmbər turoḳan xəḥərgə kelip u
yərdə xu həwərni yətküzdi. 26 Uni yoldin
yanduroḳan pəyoḳəmbər buni anglap: — U dəl
Pərwərdigarning səzigə itaətsizlik ḳiloḳan

13:6 Mis. 8:4; 9:28; 10:17; Qəl. 21:7; Ros. 8:24
13:8 Qəl. 22:18
13:9 «Qünki Pərwərdigar Өz səzini yətküzüp manga buyrup...» — ibraniy tilida: «Qünki Pərwərdigarning səzi bilən manga mundaḳ buyruldi...»
13:12 «...qünki ooḳulliri ... ḳaysi yol bilən kətkinini kərgənidi» — yaki, «andin ooḳulliri ... ḳaysi yol bilən kətkinini uningoḳa kərsətti».
13:15 «өyümgə berip nan yegin» — «nan yegin» uyoḳurlarning «qay iqing» deginidək, «tamaḳ yegin» degən mənidə.
13:17 «qünki Pərwərdigar Өz səzi bilən manga tapilap: «... ...» degən, dedi» — ibraniy tilida: «... qünki Pərwərdigarning səzi bilən manga tapilap: «... ...» deyilgən», dedi».
13:18 «bir pərixtə Pərwərdigarning sezini manga yətküzüp: — «...» dedi, ...» — ibraniy tilida: «bir pərixtə Pərwərdigarning səzi bilən manga tapilap: — «...» dedi, ...».
13:18 Gal. 1:8
13:24 1Pad. 20:36

Hudaning adimidur. Xunga Pərwərdigar uni xiroɣa tapxurdi; Pərwərdigar uningoɣa kilоɣan səzi boyiqə xir uni titma-titma kilip əltürdi, dedi.
27 U ooɣullirioɣa: — Manga exəkni toķup beringlar, dedi; ular uni toķup bərdi.
28 U yolda taxlaķlik jəsət bilən jəsətning yenida turoɣan exək wə xirni tapti. Xir bolsa nə jəsətni yemigənidi nə exəknimu talimioɣanidi. 29 Pəyoɣəmbər Hudaning adimining jəsitini elip exəkkə artip yandi. Ķeri pəyoɣəmbər uning üqün matəm tutup uni dəpnə kiloɣili xəħərgə kirdi. 30 U jəsətni əz ķəbristanlikida ķoydi. Ular uning üqün matəm tutup: — Aħ buradirim! — dəp pəryad kətürdi.
31 Uni dəpnə kiloɣandin keyin u əz ooɣullirioɣa: — Mən əlgəndə meni Hudaning adimi dəpnə kilinoɣan gərgə dəpnə kilinglar; mening səngəklirimni uning səngəklirining yenida ķoyunglar; 32 qünki u Pərwərdigarning buyruķi bilən Bəyt-Əldiki ķurbangaħķa ķarioɣan wə Samariyədiki xəħərlərning «yukiri jay»liridiki ibadət əylirigə ķarioɣan, uning jar kiloɣan səzi əməlgə axurulmay ķalmaydu, — dedi.
33 Lekin Yəroboam bu wəķədin keyinmu əz rəzil yolidin yanmay, bəlki «yukiri jaylar»oɣa ħərhil həlķtin kaħinlarni təyinlidi; kim halisa, u xuni «mukəddəs kilip» kaħinlik mənsipigə beoɣixlaytti; xuning bilən ular «yukiri jaylar»da ķurbanlik kilixķa kaħin bolatti. 34 Xu ix tüpəylidin Yəroboam jəmətining ħesabioɣa gunaħ bolup, ularning yər yüzidin üzüp elinip ħalak boluxioɣa səwəb boldi.

Huda yənə Yəroboamni agaħlanduridu

14 1 U waķitta Yəroboamning ooɣli Abiyaħ kesəl bolup ķaldi. 2 Yəroboam ayalioɣa: — Ornungdin ķopup, ħeqkim sening Yəroboamning ayali ikənlikingni tonumioɣudək kilip əz kiyapitingni əzgərtip, Xiloħķa baroɣin. Mana manga: «Bu həlķning üstidə padixaħ bolisən» dəp eytķan Ahiyaħ pəyoɣəmbər u yərdə olturidu. 3 Ķolungoɣa on nan, birnəqqə poxkal, bir ķuta ħəsəlni elip uning ķexioɣa baroɣin. U yigitimizning nemə bolidioɣanlikini sanga dəp beridu, dedi.
4 Yəroboamning ayali xundak kilip, Xiloħķa berip Ahiyaħning əyigə kəldi. Ahiyaħning kəzliri ķeriliktin kor bolup kərəlməytti. 5 Lekin Pərwərdigar Ahiyaħķa: — Mana, Yəroboamning ayali əz ooɣli tooɣrisida səndin sorioɣili kelidu, qünki u kesəldur. Uningoɣa mundak-mundak degin; qünki u kəlgəndə baxķa kiyapətkə kiriwaloɣan bolidu, dəp eytķanidi.
6 U ixiktin kirgəndə Ahiyaħ ayaoɣ tiwixini anglap mundak dedi: — «Ħəy, Yəroboamning ayali, kirgin; nemixķa baxķa kiyapətkə kiriwalding? Sanga bir xum həwərni berix manga buyruldi. 7 Berip Yəroboamoɣa mundak degin: — «Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən seni həlķning arisidin elip kətürüp, əz həlkim Israiloɣa ħəkümran kilip. 8 Padixaħlikni Dawutning jəmətidin yirtiwetip, sanga bərdim; lekin sən Mening əmrlirimni tutup, nəzirimdə pəķət durus boloɣannila kilixta pütün ķəlbidin manga əgəxkən ķulum Dawutķa ohxax bolmiding, 9 Bəlki ezüngdin ilgiri kəlgənlərning ħəmmisidin artuk rəzillik kilip, Mening oɣəzipimni ķozoɣap, Meni arķangoɣa taxlap, berip əzünggə oɣəyriy ilaħlarni, ķuyma məbudlarni yasatting. 10 Xuning üqün Mən Yəroboamning jəmətigə bala qüxürüp, Yəroboamning Israildiki handanidin ħəmmə ərkəkni, ħətta ajiz yaki

13:32 «qünki *pəyoɣəmbər* Pərwərdigarning buyruķi bilən ... jar kiloɣan səzi əməlgə axurulmay ķalmaydu, — dedi» — bu sirlik wəkə üstidə «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
13:32 2Pad. 23:16
13:33 «...u xuni «mukəddəs kilip» kaħinlik mənsipigə beoɣixlaytti» — muxu yərdə «mukəddəs kilip» *(kaħinlik mənsipigə beoɣixlax»)* intayin kinayilik gəp. Hudaoɣa kaħin bolux üqün «mukəddəs kilip Hudaoɣa atilixi» kerək idi. Lekin muxu yərdə muxu «kaħinlar» butlaroɣa atilidu.
13:33 1Pad. 12:31, 32

14:2 1Pad. 11:31
14:6 «Sanga bir xum həwərni berix manga buyruldi» — «manga buyruldi» degənlik ibraniy tilida: «mən əwətildim» degən bilən ipadilinidu.
14:7 1Pad. 12:15

meyip bolsimu ھəmmisini üzüp taxlaymən, adəmlər poқ-tezəklərni süpürgəndək Yəroboamning jəmətidin қaloқinini yoқ boloқuqə süpürimən.
11 Yəroboamdin boloқanlardin xəһərdə əlginini itlar yəydu; səһrada əlginini asmandiki қuxlar yəydu. Qünki Pərwərdigar xundaқ səz қiloқandur. 12 Əmdi sən bolsang, қopup əz əyünggə baroқin; ayioқing xəһərgə kirgən һaman, bala əlidu. 13 Pütün Israil uning üqün matəm tutup uni dəpnə қilidu. Qünki Yəroboamning jəmətidin қəbrigə қoyulidioқan yaloқuz xula bolidu; qünki Yəroboamning jəmətining arisida Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldida pəқət xuningda pəzilət tepildi.
14 Əmdi Pərwərdigar Əzigə Yəroboamning jəmətini üzüp taxlaydioқan, Israilning üstigə һəküm süridioқan bir padixaһni tikləydu. Dərһəқiқət, u pat arida bolidu!
15 Pərwərdigar Israilni urup, huddi suda lingxip қaloқan қumuxtək қilip қoyidu, ata-bowilirioқa təқdim қiloқan bu yahxi zemindin қomurup, ularni Əfrat dəryasining u təripigə tarқitidu; qünki ular əzigə «Axərah butlar»ni yasap Pərwərdigarning oқəzipini қozioқidi.
16 Yəroboamning sadir қiloқan gunaһliri tüpəylidin, uning Israilni gunaһ қilduroқini tüpəylidin, Huda Israilni taxlap beridu!»».
17 Xuning bilən Yəroboamning ayali қopup, yoloқa qiқip Tirzaһқa қaytip kəldi. U əyining bosuoқisidin atlixioқa bala əldi. 18 Ular uni dəpnə қildi. Pərwərdigarning Əz қuli Ahiyah pəyoқəmbər arқilиқ eytқan səzidək, pütün Israil uning üqün matəm tutti.
19 Əmdi Yəroboamning baxқa ixliri, yəni jəngliri wə қandaқ səltənət қiloқanliri tooқrisida mana, «Israil padixaһlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.
20 Yəroboamning səltənət қiloқan waқti yigirmə ikki yil bolup, u əz ata-bowilirining arisida uhlidi. Ooқli Nadab uning ornida һəküm sürdi.

Rəһoboamning səltəniti

2Tar. 12:1-16

21 Wə Sulaymanning ooқli Rəһoboam bolsa Yəһudaning üstigə һəküm sürdi. Rəһoboam padixaһ boloқanda қirиқ bir yaxқa kirgənidi; u Pərwərdigarning Əz namini ayan қilix üqün, Israilning һəmmə қəbililiri arisidin talliоқan Yerusalem xəһiridə on yəttə yil һəküm sürdi; uning anisining ismi Naamaһ bolup, Ammoniy idi.. 22 Yəһudalar bolsa Pərwərdigarning nəzəridə yamanliқ қildi; ular əz ata-bowiliri sadir қiloқanliridin ziyadə gunaһlarni қilip, uning һəsətlik oқəzipini қozoқioқanidi. 23 Qünki ular «yuқiri jaylar»ni, «but tüwrük»lərni wə һəm һərbir egiz dənglar üstidə, һərbir kək dərəһlərning astida «Axəraһ» butlarni yasidi. 24 Wə zeminda kəspiy bəqqiwazlarmu bar idi. Ular Pərwərdigar əslidə Israillarning aldidin һəydəp qiқaroқan əllərning barliқ yirginqlik һaram ixlirini қilatti.
25 Rəһoboam padixaһning səltənitining bəxinqi yilida xundaқ boldiki, Misirning padixaһi Xixak Yerusalemoқa һujum қildi.. 26 U Pərwərdigarning əyidiki gəһər-bayliқlarni һəm padixaһning ordisidiki gəһər-bayliқlarni elip kətti; u һəmmisini, jümlidin Sulayman yasatқan altun siparlarnimu elip kətti.. 27 Ularning ornida Rəһoboam padixaһ mistin birmunqə sipar-қalқanlar yasitip, ularni padixaһ ordisining kirix yo-

14:10 «һəmmə ərkək» — ibraniy tilida: «tamoқa қarap siyidioқan һərbiri» degənlik bilən ipadilinidu. **«...һətta ajiz yaki meyip bolsimu һəmmisini üzüp taxlaymən»** — baxқa birhil tərjimisi: «... yaki kiqik yaki qong bolsa, һəmmisini taxlaymən». **«adəmlər poқ-tezəklərni süpürgəndək ... yoқ boloқuqə süpürimən»** — yaki «adəmlər tezək kəydürgəndək ... yoқ boloқuqə kəydürüwetimən».
14:10 1Sam. 25:22, 34; 1Pad. 15:29; 16:11; 21:21; 2Pad. 9:8
14:14 1Pad. 15:28, 29
14:15 «Axəraһ butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoқixlanoқan dərəһliklərdur. Dərəһlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloқan yaki nəқixləngən boluxi mumkin idi.
14:15 2Pad. 17:18

14:19 «Israil padixaһlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» degən kitab əməs, birақ xübһisizki, Təwrattiki «Tarih-Təzkirə»ning muəllipliri uningdin kəp uqurlarni aloқanidi.
14:21 2Tar. 12:13
14:24 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroқa munasiwətlik bolup, pul üqün bəqqiwazliқ қilatti.
14:25 2Tar. 12:2
14:26 1Pad. 10:16, 17; 2Tar. 9:15

lini saḳlaydioŋan pasiban bəglirining ḳolioŋa tapxurdi. 28 Xundaḳ ḳilip, padixaḥ hər ḳetim Pərwərdigarning əyigə kiridioŋan qaoŋda, pasibanlar u sipar-ḳalḳanlarni kətürüp qiḳatti, andin ularni yənə pasibanhanioŋa əkirip ḳoyuxatti. 29 Əmma Rəḥoboamning baxḳa ixliri wə ḳiloŋinining ḥəmmisi «Yəḥuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

30 Rəḥoboam bilən Yəroboam barlik künliridə bir-biri bilən jəng ḳilixip turoŋanidi. 31 Rəḥoboam əz ata-bowilirining arisida uhlidi wə «Dawutning xəḥiri»də dəpnə ḳilindi. Uning anisining ismi Naamaḥ bolup, bir Ammoniy idi. Rəḥoboamning ooŋli Abiyam atisining ornida padixaḥ boldi.

Abiyaḥ Yəḥudaoŋa ḥəküm süridu

2Tar. 13:1-23

15 1 Nibatning ooŋli Yəroboam padixaḥning səltənitining on səkkizinqi yilida Abiyam Yəḥudaning üstigə padixaḥ bolup... 2 Yerusalemda üq yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Maakaḥ bolup, Abixalomning ḳizi idi... 3 Abiyamning ḳəlbi bowisi Dawutning kənglidək Hudasi Pərwərdigaroŋa pütünləy beoŋixlanoŋan əməs idi, bəlki atisi Rəḥoboamning uningdin ilgiri ḳiloŋan barlik gunaḥlirida mangatti. 4 Xundaḳtimu Dawutning səwəbidin Hudasi Pərwərdigar Yerusalemda uningoŋa yoruḳ bir qiraoŋni ḳaldurux üqün, Dawutning əwladini uningdin keyinmu tikləp turoŋuzdi wə Yerusalemni ḳooŋdidi... 5 Qünki Dawut Pərwərdigarning nəziridə durus boloŋanni ḳilip, Ḥittiy Uriyaoŋa ḳiloŋanliridin baxḳa əmrining ḥəmmə künliridə Pərwərdigar uningoŋa əmr ḳiloŋanliridin qiḳmidi.

6 Əmdi Abiyamning pütün əmridə Rəḥoboam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng ḳilixip turdi.

7 Abiyamning baxḳa ixliri wə ḳiloŋanlirining ḥəmmisi «Yəḥuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? Abiyam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng ḳilixip turatti.

8 Abiyam əz ata-bowilirining arisida uhlidi; ular uni «Dawutning xəḥiri»də dəpnə ḳildi. Andin ooŋli Asa ornida padixaḥ boldi.

Asa Yəḥudaoŋa ḥəküm süridu

2Tar. 14:1-2; 15:16; 16:6,11-14

9 Israilning padixaḥi Yəroboam səltənitining yigirminqi yilida Asa Yəḥudaning üstigə padixaḥ bolup 10 Yerusalemda ḳirik bir yil səltənət ḳildi. Uning qong anisining ismi Maaḳaḥ bolup, Abixalomning ḳizi idi.. 11 Asa atisi Dawut ḳiloŋandək Pərwərdigarning nəziridə durus boloŋanni ḳildi. 12 U kəspiy

---

14:29 «Yəḥuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» degən kitab əməs, birak xübḥisizki, Təwrattiki «Tarih-Təzkirə»ning muəllipliri uningdin kəp uqurlar aloŋanidi.

14:31 «Rəḥoboamning ooŋli Abiyam» — muxu yərdə wə 15:1-8də ibraniy tilida «Abiyaḥ»ning imlasi «Abiyam» bolidu.

15:1 «Abiyam» — baxḳa hil xəkli «Abiyaḥ».

15:1 2Tar. 13:1

15:2 «Abixalomning ḳizi» — yaki «Abxalomning ḳizi». Bu «Abixalom» Dawutning ooŋli Abxalom boluxi mumkin.

15:2 2Tar. 13:2

15:4 «Dawutning əwladi» — ibraniy tilida «Dawutning ooŋli». **«Xundaḳtimu Dawutning səwəbidin Hudasi Pərwərdigar Yerusalemda uningoŋa yoruḳ bir qiraoŋni ḳaldurux üqün, Dawutning əwladini ... turoŋuzdi wə Yerusalemni ḳooŋdidi»** — Hudaning Dawutḳa bir «qiraoŋ» ḳalduroŋanliḳi, bəlkim uning keyinki kəp dəwrlərgə: «Dawut Mening sadiḳ ḳulum idi» dəp ispatlax üqün daim uning handanidikilərdin birini Yerusalemdiki təhtidə olturoŋuzup keliwatḳanliḳini kərsitidu. Xuningdək, Huda bu ix arḳilik *(Dawutning əwladlirining uzunoŋiqə təḥttə olturuxi)*, əslidə Dawutḳa: Kəlgüsi bir zamanda sening əwlading *(Məsiḥ)* dunyaoŋa kelip, dunyani Hudaning padixaḥliḳi ḳilidu» degən wədəmni qoḳum əməlgə axurimən, dəpmu kərsitidu.

15:4 1Pad. 11:36

15:5 2Sam. 11:4, 15; 12:9

15:6 «Abiyamning pütün əmridə Rəḥoboam bilən Yəroboam bir-biri bilən jəng ḳilixip turdi» — xübḥisizki, muxu ayəttə «Rəḥoboam» bolsa Rəḥoboam jəmətini wə «Yəroboam» bolsa Yəroboam jəmətini kərsitidu.

15:8 2Tar. 13:23

15:10 «uning qong anisining ismi Maaḳaḥ bolup...» — bu ibaridə ibraniy tilida «qong anisi» degən «uning anisi» bilən ipadilinidu. Ibraniy tilida gaḥi wakitlarda «ata» yaki «ana» adəmning əjdadini kərsitidu. Məsilən, 11-ayətni kərüng.

bəqqiwazlarni zemindin ḫaydəp, ata-bowiliri yasatḳan ḫəmmə yirginqlik məbudlarni yoḳitiwətti.. 13 U yənə qong anisi Maaḳaḫni yirginqlik bir «Axərah» tüwrükni yasioɣini üqün hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti. Asa bu yirginqlik butni kesip Kidron jiloɣisida kəy dürüwətti.. 14 «Yuḳiri jaylar» yoḳitilmisimu, Asaning ḳəlbi əmrining barlik künliridə Pərwərdigaroɣa pütünləy beoɣixlanoɣanidi. 15 Ḫəm atisi ḫəm u əzi Pərwərdigaroɣa atap yasioɣan nərsilərni, jümlidin kümüx bilən altunni wə türlük ḳaqa-ḳuqilarni Pərwərdigarning əyigə kəltürdi..

16 Əmdi Asa wə Israilning padixaḫi Baaxa barlik künliridə bir-biri bilən jəng ḳilixip turdi. 17 Israilning padixaḫi Baaxa Yəhudaoɣa ḳarxi ḫujum ḳildi; ḫeqkim Yəhudaning padixaḫi Asa bilən bardi-kəldi ḳilmisun dəp, Ramaḫ xəḫirini məḫkəm ḳilip yasidi.. 18 U waḳitta Asa Pərwərdigarning əyidiki həzinilərdə ḳaloɣan barlik altun-kümüx wə padixaḫning ordisidiki həzinilərdə ḳaloɣan altun-kümüxni elip hizmətkarlirining ḳolioɣa tapxurdi; andin Asa padixaḫ ularni Dəməxḳtə turuxluk Suriyə padixaḫi Ḫezionning nəwrisi, Tabrimmonning ooɣli Bən-Ḫadadḳa əwətti wə xular bilən bu həwərni yətküzüp: —.

19 «Mening atam bilən silining atilirining arisida boloɣandək mən bilən silining arilirida bir əḫdə bolsun. Mana, siligə kümüx bilən altundin ḫədiyə əwəttim; əmdi Israilning padixaḫi Baaxa bilən boloɣan əḫdiliridin ḳollirini üzsilə; xuning bilən u meni ḳamal ḳilixtin ḳol üzsun» — dedi.

20 Bən-Ḫadad Asa padixaḫning səzigə kirip, əz ḳoxunining sərdarlirini Israilning xəḫərlirigə ḫujum ḳilixḳa əwətip, Ijon, Dan, Bəyt-Maaḳaḫdiki Abəl, pütkül Kinnərət yurti bilən Naftalining pütkül zeminini beḳindurdi. 21 Baaxa bu həwərni anglap, Ramaḫ istiḫkamini yasaxtin ḳolini yioɣip, Tirzaḫḳa berip turdi.

22 Asa padixaḫ bolsa pütkül Yəhudaning adəmlirini ḫeqbirini ḳoymay qaḳirip yioɣdi; ular Baaxa Ramaḫ xəḫirini yasaxḳa ixlətkən taxlar bilən yaoɣaqlarni Ramaḫtin toxup elip kətti. Asa padixaḫ muxularni ixlitip Binyamin zeminidiki Gebani wə Mizpaḫni məḫkəm ḳilip yasidi.

23 Əmdi Asaning baxḳa ixliri, uning zor ḳudriti, uning ḳiloɣinining ḫəmmisi, xundaḳla yasioɣan xəḫərlər tooɣrisida «Yəhuda padixaḫlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? Lekin ḳerioɣanda, uning putida bir kesəl pəyda boldi. 24 Asa əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə Dawutning xəḫiridə dəpnə ḳilindi. Andin uning ooɣli Yəhoxafat ornida padixaḫ boldi..

Nadab Israil üstigə ḫəküm süridu

25 Yəhudaning padixaḫi Asaning səltənitining ikkinqi yilida Yəroboamning ooɣli Nadab Israil üstigə ḫəküm sürüxkə baxlidi; u Israiloɣa ikki yil padixaḫ boldi. 26 U Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloɣanni ḳilip atisining yolida mengip, atisining Israilni gunaḫḳa putlaxturoɣan gunaḫlirida mangdi.

27 Lekin Issakar jəmətidin boloɣan Ahiyaḫning ooɣli Baaxa uningoɣa ḳəst ḳilip, uni Filistiylərning təwəsidiki Gibbetonda əltürdi. Xu qaoɣda Nadab pütün Israillar bilən birliktə Gibbetonoɣa ḳorxap ḫujum ḳiliwatatti.

28 Yəhuda padixaḫi Asaning səltənitining üqinqi yilida Baaxa Nadabni əltürüp, əzi uning ornida padixaḫ boldi. 29 Wə xundaḳ boldiki, u padixaḫ boloɣanda Yəroboamning pütkül jəmətini qepip əltürdi; Pərwərdigarning ḳuli Xiloḫluk Ahiyaḫning wasitisi bilən eytḳan səzi əməlgə axurulup,

15:12 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroɣa munasiwətlik idi.
15:12 1Pad. 22:47
15:13 «u yənə qong anisi Maaḳaḫni ... hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti» — «hanixlik mərtiwisi»: Bu səzgə ḳarioɣanda uning qong anisi Maaḳaḫ padixaḫlikta ikkinqi orunda turatti.
15:13 2Tar. 15:16
15:15 Law. 5:15
15:17 2Tar. 16:1
15:18 1Pad. 20:1; 2Tar. 16:2-14
15:24 2Tar. 16:13; 17:1

u Yərоboamning jəmətidin nəpisi barlarni birinimu ķoymay pütünləy yoķatti.. 30 Bu ix Yərоboamning sadir ķiloŋan gunaĥliri ĥəm uning Israilni gunaĥķa putlaxturoŋan gunaĥliri tüpəylidin boldi; u xular bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarning oŋəzipini ķattiķ ķozoŋioŋanidi. 31 Nadabning baxķa ixliri bilən ķiloŋanlirining ĥəmmisi «Israil padixaĥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
32 Asa wə Israilning padixaĥi Baaxa barliķ künliridə bir-biri bilən jəng ķilixip turdi.

Baaxa Israil üstigə ĥəküm süridu

33 Yəĥudaning padixaĥi Asaning səltənitining üqinqi yilida Ahiyaĥning ooŋli Baaxa pütün Israil üstigə Tirzaĥta ĥəküm sürüxkə baxlidi; u yigirmə tət yil səltənət ķildi. 34 U Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloŋanni ķildi; u Yərоboamning yolida yürüp, Israilni gunaĥķa patķuzoŋan gunaĥida mangdi.

16 1 Pərwərdigarning səzi Ĥananining ooŋli Yəĥuoŋa kelip Baaxani əyibləp mundaķ degəndə: — 2 «Mana, Mən seni topa-qang iqidin qiķirip, həlķim Israiloŋa ĥəkümran ķilip ķoydum. Lekin sən Yərоboamning yolida yürüp həlķim Israilni gunaĥķa putlaxturdung, ular gunaĥliri bilən oŋəzipimni ķozoŋidi.. 3 Mana, Mən Baaxani əz jəməti bilən süpürüp yoķitip, jəmətingni Nibatning ooŋli Yərоboamning jəmətigə ohxax ķilimən.. 4 Baaxadin boloŋanlardin xəĥərdə əlginini itlar yəydu; səĥrada əlginini asmandiki ķuxlar yəydu»..
5 Baaxaning baxķa ixliri wə uning ķiloŋanliri bilən ķudriti tooŋrisida «Israil padixaĥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 6 Baaxa əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə Tirzaĥta dəpnə ķilindi; andin uning ooŋli Elaĥ ornida padixaĥ boldi.
7 Baaxaning Pərwərdigarning nəzиridə ķiloŋan barliķ rəzilliki tüpəylidin, Pərwərdigarning Baaxaning bexioŋa wə uning jəmətining bexioŋa qüxürgini tooŋruluķ səzi Ĥananining ooŋli Yəĥu pəyoŋəmbər arķilik berilgənidi. Qünki u Yərоboamning jəməti ķiloŋinioŋa ohxax ķilip əz ķollirining ixliri (jümlidin Yərоboamning jəmətini qepip əltürgənliki) bilən Pərwərdigarning oŋəzipini ķozoŋidi.

Elaĥ Israil üstigə ĥəküm süridu

8 Yəĥuda padixaĥi Asaning səltənitining yigirmə altinqi yilida, Baaxaning ooŋli Elaĥ Tirzaĥta Israiloŋa padixaĥ bolup, ikki yil səltənət ķildi. 9 Lekin uning jəng ĥarwilirining yerimioŋa sərdar boloŋan hizmətkari Zimri uningoŋa ķəst ķildi; Elaĥ Tirzaĥta Tirzaĥtiki ordisidiki oŋojidar Arzaning əyidə xarab iqip məst boloŋanda 10 Zimri kirip uni qepip əltürdi. Bu wakit Yəĥudaning padixaĥi Asaning səltənitining yigirmə yəttinqi yili idi. Zimri Elaĥning ornida padixaĥ boldi..
11 U padixaĥ bolup əz təĥtidə olturuxi bilənla u Baaxaning barliķ jəmətini qepip əltürdi; u uning uruķ-tuoŋķanliri wə dostliridin bir ərkəknimu tirik ķaldurmidi.. 12 Xundaķ ķilip Zimri Pərwərdigarning Yəĥu pəyoŋəmbər arķilik Baaxani əyibligən səzini əməlgə axurup, Baaxaning pütkül jəmətini yoķatti. 13 Bu ix Baaxaning barliķ gunaĥliri bilən uning ooŋli Elaĥning gunaĥliri, jümlidin ularning Israilni gunaĥķa putlaxturoŋan gunaĥliri, ərzimәs butliri bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarning oŋəzipini ķozoŋap, xundaķ boldi..
14 Elaĥning baxķa ixliri wə ķiloŋanlirining ĥəmmisi «Israil padixaĥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

15:29 1Pad. 14:10, 14
16:2 1Pad. 14:7
16:3 1Pad. 15:29
16:4 1Pad. 14:11; 15:29; 16:12

16:10 2Pad. 9:31
16:11 «uning uruķ-tuoŋķanliri wə dostliridin bir ərkəknimu tirik ķaldurmidi» — buningda «*(ĥərbir)* ərkək» ibraniy tilida: «tamoŋa ķarap siyidioŋan ĥərbiri» degənlik bilən ipadilinidu.
16:13 «ərzimәs butliri bilən...» — ibraniy tilida «yoķ boloŋan nərsiliri bilən...»

Zimri Israil üstigə həküm süridu

15 Yəhudaning padixahi Asaning səltənitining yigirmə yəttinqi yilida Zimri Tirzaḥta yəttə kün səltənət kildi. Həlk Filistiylərgə təwə bolоqan Gibbetonni qorxiwelip bargaḥ tikkənidi. 16 Bargaḥta turоqan halayik: — «Zimri qəst kilip padixaḥni əltürdi» dəp anglidi. Xuning bilən pütkül Israil xu küni bargaḥta qoxunning sərdari Omrini Israiloqa padixaḥ kildi. 17 Andin Omri Israilning ḥəmmisini yetəkləp, Gibbetondin qikip, Tirzaḥni qorxidi. 18 Wə xundak boldiki, Zimri xəḥərning elinоqanlikini kərüp, padixaḥ ordisidiki qoroqanoqa kirip, ordioqa ot qoyuwətti, əzi kəyüp əldi. 19 Bu ix əzining gunaḥliri üqün, yəni Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kilip, Yəroboamning yolida yürüp, Israilni gunaḥqa putlaxturоqan gunaḥta mangоqini üqün xundak boldi. 20 Zimrining baxqa ixliri wə qəst kiloqini tooqrisida «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

21 Əmma Israil həlki ikkigə bəlünüp, ularning yerimi Ginatning ooqli Tibnini padixaḥ kilixqa uningoqa əgəxti; baxqa yerimi bolsa Omrigə əgəxti. 22 Əmdi Omrigə əgəxkən həlk Ginatning ooqli Tibnigə əgəxkən həlktin küqlük qikti. Tibni əldi; Omri padixaḥ boldi.

23 Yəhudaning padixahi asaning ottuz birinqi yilida Omri Israiloqa padixaḥ bolup on ikki yil səltənət kildi. U Tirzaḥta altə yil səltənət kildi. 24 U Xəmərdin Samariyə egizlikini ikki talant kümüxkə setiwelip, xu egizlik üstigə kuruluxlarni selip bir xəḥər bina kilip, uni egizlikning əsliy igisi Xəmərning nami bilən «Samariyə» dəp atidi. 25 Omri Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloqanni kildi, əzidin ilgiriki padixaḥlarning ḥəmmisidin bəttər bolup yamanlik kildi. 26 U Nibatning ooqli Yəroboamning ḥəmmə yollirida, xundakla jümlidin uning Israilni gunaḥqa putlaxturоqan gunaḥi iqidə mangdi; ular ərziməs butliri bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarning oqəzipini qozoqidi.

27 Omrining baxqa ixliri, uning kiloqanlirining ḥəmmisi, kərsətkən kudriti tooqrisida «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

28 Omri ata-bowiliri arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə kilindi. Andin uning ooqli Aḥab ornida padixaḥ boldi.

Aḥab həlkni butpərəslikkə tehimu azduridu

29 Yəhuda padixahi Asaning səltənitining ottuz səkkizinqi yilida Omrining ooqli Aḥab Israiloqa padixaḥ boldi. Omrining ooqli Aḥab Samariyədə yigirmə ikki yil Israilning üstidə səltənət kildi. 30 Əmma Omrining ooqli Aḥab Pərwərdigarning nəzaridə əzidin ilgirikilərning ḥəmmisidin axurup yamanlik kildi. 31 Wə xundak boldiki, u Nibatning ooqli Yəroboamning gunaḥlirida yürüx anqə eoqir gunaḥ əməstək, u Zidoniylarning padixahi Ətbaalning kizi Yizəbəlni hotunlukka aldi wə xuning bilən u Baal degən butning kulluküda bolup, uningoqa səjdə kildi. 32 U Samariyədə yasioqan Baalning buthanisi iqigə Baaloqa bir kurbangaḥ yasidi.

33 Aḥab ḥəm bir «Axərah but»nimu yasatti; Aḥab xundak kilip uningdin burun ətkən Israilning ḥəmmə padixaḥlirining Israilning Hudasi Pərwərdigarning oqəzipini qozoqioqan ixliridin axurup yamanlik kildi. 34 Uning künliridə Bəyt-əllik Hiəl Yeriho xəḥirini yasidi; lekin u uning ulini saloqanda tunji ooqli Abiram əldi; wə dərwazilirini saloqanda uning kənji ooqli Səgub əldi; xuning bilən Pərwərdigarning Nunning ooqli Yəxua arkilik Yeriho tooqruluk eytkan sözi əməlgə axuruldi.

Iliyas pəyoqəmbər məydanoqa qikidu

17 1 Əmdi Gileadta turuwatkanlardin boloqan Tixbilik Iliyas Aḥabka: — Mən hizmitidə turuwatkan Israilning Hudasi

16:34 «u uning ulini saloqanda tunji ooqli Abiram əldi; wə dərwazilirini saloqanda uning kənji ooqli Səgub əldi. Xuning bilən Pərwərdigarning ... Yəxua arkilik eytkan sözi əməlgə axuruldi» — Yəxua pəyoqəmbərning Yeriho xəḥirigə karita ləniti tooqruluk «Yəxua» 6:26ni kərüng.

16:34 Yə. 6:26

Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, mening sözümsiz bu yillarda nə xəbnəm nə yamoɣur qüxməydu, dedi.
2 Andin Pərwərdigarning sözi uningoɣa kelip mundaķ degəndə: —
3 «Bu yərdin ketip, məxrik tərəpkə berip, Iordan dəryasining u təripidiki Ķerit eķinining boyida özüngni yoxuroɣin; 4 wə xundaķ boliduki, sən eķinning süyidin iqisən; mana, sanga u yərdə ozuķ yətküzüp berixkə ķaoɣaķuzoɣunlarni buyrudum».
5 Xuning bilən u Pərwərdigar buyruoɣandək ķilip, Iordan dəryasining u təripidiki Ķerit eķinioɣa berip, u yərdə turdi. 6 Ķaoɣaķuzoɣunlar ətigəndə nan bilən gəx, hər kəqtə yənə nan bilən gəx yətküzüp berətti. U özi eķinning süyidin iqətti. 7 Lekin zeminda yamoɣur yaoɣmioɣini üqün birməzgildin keyin eķin su ķurup kətti. 8 U wakitta Pərwərdigarning sözi uningoɣa kelip mundaķ degəndə: — 9 «Ornungdin turup Zidondiki Zarəfatķa berip, u yərdə turoɣin; mana, Mən u yərdiki bir tul hotunni seni bekixķa buyrudum».
10 U ornidin turup Zarəfatķa berip, xəḥərning dərwazisioɣa kəlgəndə, mana u yərdə bir tul hotun otun terip turatti. U tul hotunni qakirip: — Ətünimən, ķaqida manga iqkili azraķ su elip kəlgəysən, dedi.
11 U su aloɣili mangoɣanda, u yənə: — Ətünimən, manga ķolungda bir qixləm nanmu aloɣaq kəlgəysən, dedi.
12 Əmma u: — Pərwərdigar Hudayingning ḥayati bilən, sanga kəsəm kilimənki, məndə ḥeq nan yoķ, pəķət idixta bir qanggal un, kozida azoɣinə may bar, mana ikki tal otun teriwatimən; andin berip özüm bilən ooɣlumoɣa nan etip, uni yəp əlimiz, dedi.
13 Iliyas uningoɣa: — Ķorķmioɣin; berip eytķiningdək ķiloɣin; lekin awwal bir kiqik toķaq etip, manga elip kəlgin; andin özüng bilən ooɣlungoɣa nan ətkin. 14 Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Pərwərdigar yər yüzigə yamoɣur yaoɣduridioɣan küngiqilik idixtiki un tügimәydu wə kozidiki may keməymәydu», dedi.
15 Xuning bilən u berip, Iliyasning eytķinidək ķildi wə u, Iliyas wə ayalning өyidikilər heli künlərgiqə yedi. 16 Pərwərdigarning Iliyas arķilik eytķan sözi boyiqə, idixtiki un tügimidi wə kozidiki maymu keməymidi. 17 Xu ixlardin keyin xundaķ boldiki, өyning igisi boloɣan bu ayalning ooɣli kesəl boldi. Uning kesili xundaķ eoɣirlixip kəttiki, uningda nəpəs ķalmidi.
18 Ayal Iliyaskа: — I Hudaning adimi, mening sən bilən nemə alakəm bar idi? Sən gunaḥimni yadķa kəltürüp, ooɣlumning jenioɣa zamin boluxķa kəldingmu? — dedi.
19 U uningoɣa: — Ooɣlungni ķolumoɣa bərgin, dəp uni uning ķuqiķidin elip өzi olturoɣan balihanioɣa elip qiķip өz ornioɣa ķoyup, 20 Pərwərdigaroɣa pəryad ķilip: — I Hudayim Pərwərdigar, mən meḥman boloɣan bu tul hotunning ooɣlini əltürüx bilən uning bexioɣimu bala qüxürdungmu? — dəp nida ķildi.
21 U balining üstigə üq ķetim özini qaplap, Pərwərdigaroɣa pəryad ķilip: — I Pərwərdigar Hudayim, bu balining jeni özigə yənə yenip kirsun! — dəp nida ķildi.
22 Pərwərdigar Iliyasning pəryadini anglidi; balining jeni uningoɣa yenip kirixi bilən u tirildi. 23 Iliyas balini balihanidin elip qüxüp, өygə kirip, anisioɣa tapxurup bərdi. Iliyas: — Mana ooɣlung tiriktur, dedi.
24 Ayal Iliyaskа: — Mən xu ix arķilik əmdi sening Hudaning adimi ikənlikingni,

17:1 «Gileadta turuwatķanlardin boloɣan Tixbilik Iliyas...» — «Iliyas» ibraniy tilidiki «Eliyaḥ» degənning ərəbdə tələppuzidur. «Eliyaḥ»ning mənisi «Pərwərdigar *(Yaḥ)* mening Hudayim». «Iliyas» oķurmənlərgə tonux boloɣaqka, pəyoɣəmbərning namining ərəbdə tələppuzini ixlәttuķ. **«Mən hizmitidə turuwatķan Israilning Hudasi Pərwərdigar»** —Ibraniy tilida «Mən uning *(Hudaning)* aldida turuwatķan, Israilning Hudasi Pərwərdigar» degən sөz bilən ipadilinidu. Iliyas özini padixaḥning ordisida daim oɣojisining aldida turuwatķan hizmətkaroɣa oxxitidu.
17:1 Yaķ. 5:17
17:9 Luķa 4:25, 26

17:21 «bu balining jeni өzigə yənə yenip kirsun!» — «balining jeni»: Ibraniy tilida «jan» wə «nəpəs» bir sөzdur.

aoŋzingdin qikkan Pərwərdigarning səzi ḥəkikət ikənlikini bildim, dedi.

Iliyas pəyoŋəmbər Israilni towa kilixka qakiridu

18 [1] Uzun wakit ətüp, Pərwərdigarning səzi kuroŋakqilikning üqinqi yilida Iliyaska kelip mundak degəndə: — «Sən berip əzüngni Aḥabning aldida ayan kiloŋin, wə Mən yər yüzigə yamoŋur yaoŋdurimən».
[2] Xuning bilən Iliyas əzini Aḥabning aldida ayan kiloŋili qikip kətti. Aqarqilik bolsa Samariyədə kattik idi. [3] Aḥab ordisidiki oŋojidar Obadiyani qakirdi (Obadiya tolimu təkwadar kixi bolup Pərwərdigardin intayin korkatti. [4] Yizəbəl Pərwərdigarning pəyoŋəmbərlirini əltürüp yokitiwatkanda Obadiya yüz pəyoŋəmbərni elip əlliktin-əlliktin ayrim-ayrim ikki oŋaroŋa yoxurup, ularni nan wə su bilən bakkanidi). [5] Aḥab Obadiyaoŋa: — Zeminni kezip ḥəmmə bulak wə ḥəmmə jiloŋilaroŋa berip bakkin; u yərlərdə at-kəqirlarni tirik saklioŋudək otqəp tepilarmikin? Xundak bolsa bizning ulaoŋlirimizning bir kismini soymay turalarmiz, dedi.
[6] Ular ḥərbiri jaylaroŋa bəlünüp mangdi; Aḥab əz aldioŋa mangdi, Obadiyamu əz aldioŋa mangdi. [7] Obadiya əz yolida ketip baroŋanda, mana, uningoŋa Iliyas uqridi. U uni tonup yərgə yikilip düm yetip: Bu rast sən, oŋojam Iliyasmu? — dəp soridi.
[8] U uningoŋa: — Bu mən. Berip əz oŋojangoŋa: — Iliyas kaytip kəldi! dəp eytkin, dedi.
[9] U Iliyaska mundak dedi: — «Sən kandakkigə kəminəngni əltürgili Aḥabning koliŋa tapxurmakqi bolisən, mən zadi nemə gunaḥ kildim? [10] Əz Hudaying Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, oŋojam adəm əwətip seni izdimigən ḥeq əl wə məmlikət kalmidi. Xu əl, məmlikətlər: «U bu yərdə yok» desə, padixaḥ ularoŋa seni tapalmioŋanoŋa kəsəm iqküzdi. [11] Lekin sən manga ḥazir: — «Berip oŋojangoŋa: — Iliyas kaytip kəldi! degin» — dəysən! [12] Mən kexingdin kətkəndin keyin, Pərwərdigarning Roḥi seni mən bilmigən yərgə elip baridu; xundakta mən Aḥabka həwər yətküzüp, lekin u seni tapalmisa, meni əltüridu. Əməliyəttə, kəminəng yaxlikimdin tartip Pərwərdigardin korkup kəlgənmən. [13] Yizəbəl Pərwərdigarning pəyoŋəmbərlirini əltürgəndə mening kandak kiloŋinim, yəni mən Pərwərdigarning pəyoŋəmbərliridin yüzni əlliktin-əlliktin ayrim-ayrim ikki oŋaroŋa yoxurup, ularni nan wə su bilən təminləp bakkanlikim sən oŋojamoŋa məlum kilinoŋan əməsmu? [14] Əmdi sən ḥazir manga: — «Berip oŋojangoŋa: — Mana Iliyas kəldi degin», — deding. Xundak kilsam u meni əltüridu!».
[15] Lekin Iliyas: — Mən hizmitidə turuwatkan samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning ḥayati bilən kəsəm kilimənki, mən jəzmən bügün uning aldida ayan bolimən, dedi.
[16] Xuning bilən Obadiya Aḥabning kexioŋa berip uningoŋa həwər bərdi. Aḥab Iliyas bilən kərüxkili bardi. [17] Aḥab Iliyasni kərgəndə uningoŋa: — Bu sənmu, i Israiloŋa bala kəltürgüqi?! — dedi.
[18] U jawab berip: — Israiloŋa bala kəltürgüqi mən əməs, bəlki sən bilən atangning jəmətidikilər! Qünki silər Pərwərdigarning əmrlirini taxlap Baal degən butlaroŋa tayinip əgəxkənsilər. [19] Əmdi adəm əwətip Karməl teoŋida pütkül Israilni yenimoŋa jəm kil, xundakla Yizəbəlning dastihinidin oŋizalinidioŋan Baalning tət yüz əllik pəyoŋəmbiri bilən Axəraḥning tət yüz pəyoŋəmbirini yioŋdur, — dedi.

[20] Xuning bilən Aḥab Israillarning ḥəmmisigə adəmlərni əwətip, pəyoŋəmbərlərni Karməl teoŋioŋa yioŋdurdi.
[21] Iliyas barlik həlkkə yekin kelip: —

18:15 «Mən hizmitidə turuwatkan Israilning Hudasi Pərwərdigar» — ibraniy tilida «Mən uning *(Hudaning)* aldida turuwatkan, Israilning Hudasi Pərwərdigar» degən səz bilən ipadilinidu. Iliyas əzini padixaḥning ordisida daim oŋojisining aldida turuwatkan hizmətkaroŋa ohxitidu.
18:17 Am. 7:10

Ķaqanoŋiqə ikki pikir arisida arisaldi turisilər? Əgər Pərwərdigar Huda bolsa, uningoŋa əgixinglar; Baal Huda bolsa, uningoŋa əgixinglar, dedi. Əmma həlķ uningoŋa jawab bərməy, ün-tin qikarmidi.
22 Iliyas həlķķə: — Pərwərdigarning pəyoŋəmbərliridin pəķət mən yaloŋuz ķaldim. Əmma Baalning pəyoŋəmbərliri tət yüz əllik kixidur. 23 Əmdi bizgə ikki buķa berilsun. Ular əzlirigə bir buķini tallap, soyup parqilap otunning üstigə ķoysun, əmma ot yaķmisun. Mənmu baxķa bir buķini təyyar ķilip ot yaķmay otunning üstigə ķoyay. 24 Silər bolsanglar, əz ilaĥliringlarning namini qaķirip nida ķilinglar. Mən bolsam, Pərwərdigarning namini qaķirip nida ķilimən. Ķaysi Huda ot bilən jawab bərsə, xu Huda bolsun, dedi. Ħəmmə həlķ: — Bu obdan gəp, dəp jawab bərdi.
25 Iliyas Baalning pəyoŋəmbərlirigə: Silər kəp boloŋaq awwal əzünglar üqün bir buķini tallap təyyar ķilinglar; andin ħeq ot yaķmay əz ilaĥinglarning namini ķiqķirip nida ķilinglar, dedi.
26 Ular uning degini boyiqə əzlirigə berilgən buķini elip uni təyyar ķildi. Ətigəndin qüxkiqə ular Baalning namini ķiqķirip: — I Baal, bizgə jawab bərgin! dəp nida ķildi. Lekin ħeq awaz yaki ħeq jawab bolmidi. Ular raslanoŋan ķurbangaĥ qərisidə tohtimay səkrəytti. 27 Qüx kirgəndə Iliyas ularni zanglik ķilip: — Ünlükrək ķiqķiringlar; qünki u bir ilaĥ əməsmu? Bəlkim u qongķur hiyaloŋa qəmüp kətkəndu, yaki ix bilən qikip kətkəndu, yaki bir səpərgə qikip kətkəndu? Yaki bolmisa u uhlawatķan boluxi mumkin, uni oyoŋitixinglar kerək?! — dedi.
28 Ular tehimu ünlük qaķirip əz ķaidisi boyiqə ķanoŋa milinip kətküqə əzlirini ķiliq wə nəyzə bilən tilatti. 29 Qüxtin keyin ular «bexarət beriwatķan» ħalətkə qüxüp kəqlik ķurbanlik waķtioŋiqə xu ħalәttə turdi. Lekin ħeq awaz anglanmidi, yaki jawab bərgüqi yaki ijabət ķiloŋuqi məlum bolmidi.
30 Iliyas ħəmmə həlķķə: — Yenimoŋa yeķin kelinglar, dedi. Ħəmmə həlķ uningoŋa yeķin kəlgəndin keyin u Pərwərdigarning xu yərdiki yikitiloŋan ķurbangaĥini ķaytidin ķurup qikti. 31 Iliyas on ikki taxni aldi. Bu taxlarning sani Pərwərdigarning «Naming Israil bolsun» degən sözini tapxuruwaloŋan Yaķupning ooŋulliridin qikķan kəbililərning sani bilən ohxax idi. 32 Xu taxlardin u Pərwərdigarning nami bilən bir ķurbangaĥni yasidi. U ķurbangaĥning qərisidə ikki seaĥ dan patķudək azgal kolidi. 33 Andin u otunni rastlap, buķini parqilap otunning təpisigə ķoydi.
34 U: — Tət idixni suoŋa toxķuzup uni kəydürmə ķurbanlik wə otunning üstigə tökünglar, — dedi. Andin: Yənə bir ķetim ķilinglar» — dewidi, ular xundaķ ķildi. U yənə: — Üqinqi mərtiwə xundaķ ķilinglar, dedi. Ular üqinqi mərtiwə xundaķ ķiloŋanda 35 su ķurbangaĥning qərisidin eķip qüxüp, kolanoŋan azgalnimu su bilən toldurdi.
36 Kəqlik ķurbanlikning waķti kəlgəndə Iliyas pəyoŋəmbər ķurbanlikķa yeķin kelip mundaķ dua ķildi: — Əy Pərwərdigar, Ibraĥim bilən Isĥaķ wə Israilning Hudasi, Özüngning Israilda Huda boloŋiningni axkara ķiloŋaysən, xundaķla mening Sening ķulung bolup bularning ħəmmisini buyruķung bilən ķiloŋanlikimni bügün bildürgəysən.
37 Manga ijabət ķiloŋaysən, əy Pərwərdigar, ijabət ķiloŋaysən; xuning bilən bu həlķķə sən Pərwərdigarning Huda ikənlikingni ħəmdə ularning ķəlblirini tooŋra yoloŋa yanduroŋuqi özüng ikənlikingni bildürgəysən, dedi.
38 Xuning bilən Pərwərdigarning oti qüxüp kəydürmə ķurbanlikni, otunni, taxlarni wə topini kəydürüp azgaldiki sunimu yokitiwətti.

18:21 Yə. 24:15
18:29 «Qüxtin keyin ular «bexarət beriwatķan» ħalətkə qüxüp kəqlik ķurbanlik waķtioŋiqə xu ħalәttə turdi» — «bexarət beriwatķan» ibraniy tilida «pəyoŋəmbərqilik ķiliwatķan» degən ibarə bilən ipadilinidu. «kəqlik ķurbanlik» qüxtin keyin saət üqlərdə bolatti.
18:31 Yar. 32:27; Yə. 4:5, 20; 2Pad. 17:34
18:32 «ikki seaĥ» — bir seaĥ bəlkim 13.5 litr idi, 2 seaĥ 27 litr.
18:36 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Mar. 12:26; Luķa 20:37; Ros. 7:32

39 Həlkłərning ħəmmisi buni kərüpla, ular düm yikilip: — Pərwərdigar, u Hudadur, Pərwərdigar, u Hudadur, deyixti.
40 Iliyas həlkķə buyrup: — Baalning pəyoɣəmbərlirini tutunglar, ħeqķaysini ķoyup bərmənglar, — dedi. Ular ularni tutķanda Iliyas ularni kixun jiloɣisioɣa elip berip, u yərdə kətl kildurdi.
41 Iliyas Aħabķa bolsa: — Qikip yəp-iqkin. Qünki ķattik yamoɣurning xaldirlioɣan awazi anglanmakta, — dedi.
42 Aħab ķopup yəp-iqix üqün qikti. Əmma Iliyas Karmələning qokķisioɣa qikip yərgə engixip, bexini tizining otturisioɣa ķoyup tizlinip 43 hizmətkarioɣa: — Qikip dengiz tərəpkə karioɣin, dedi. U qikip səpselip ķarap: — Ħeqnərsə kərünməydu, dedi. U jəmiy yəttə ķetim: — Berip ķarap bakķin, dəp buyrudi.
44 Yəttinqi ķetim kəlgəndə u: — Mana, dengizdin qikiwatķan, adəm alikinidək kiqik bir bulutni kərdum — dedi. Iliyas uningoɣa: — Qikip Aħabķa: — «Ħarwini ķetip təwəngə qüxkin, bolmisa yamoɣur seni tosuwalidu», dəp eytķin, — dedi.
45 Angoɣuqə asman bulut bilən tutulup, boran qikip ķattik bir yamoɣur yaoɣdi. Aħab ħarwioɣa qikip Yizrəəlgə kətti. 46 Pərwərdigarning ķoli Iliyasning wujudida turoɣaq, u belini baoɣlap Aħabning aldida Yizrəəlning kirix eoɣizioɣiqə yügürüp mangdi.

Iliyas pəyoɣəmbər Yizəbəldin ķaqidu

19 1 Lekin Aħab Iliyasning ħəmmə kiloɣinini, jümlidin ħəmmə pəyoɣəmbərlərni kiliqlap əltürginini Yizəbəlgə eytip bərdi.
2 Yizəbəl bolsa Iliyaskа bir həwərqi əwətip: — Əgər ətə muxu wakitkiqə sən xularning janlirioɣa kiloɣiningdək mən sening jeningni ohxax kilmisam, ilaħlar mangimu xundak kilsun ħəmdə uningdinmu ziyadə kilsun! — dəp eytķuzdi.
3 U buni bilgəndə, əz jenini ķutķuzmak üqün ķeqip Yəħuda təwəsidiki Bəər-Xebaoɣa bardi. U u yərdə əz hizmətkarini ķaldurup ķoyup, 4 əzi qəlning iqigə ķarap bir kün yol mangdi. U u yərdiki bir xiwaķning ķexioɣa kelip uning astida olturup, əzining ələmigə tiləк tiləp: — I Pərwərdigar əmdi boldi, jenimni aloɣin; nemila degənbilən mən ata-bowilirimdin artuk əməsmən, — dedi.
5 U xu xiwak astida yetip uhlap ķaldi. Mana bir pərixtə uni nokup uningoɣa: — Ķopup, nan yegin, dedi.
6 U ķarisa bexida kizik qooɣlarda pixiwatķan bir poxkal wə bir koza su turatti. U yəp-iqip yənə uhlioɣili yatti. 7 Andin Pərwərdigarning Pərixtisi yənə kelip ikkinqi ķetim uni nokup uningoɣa: — Ķopup nan yegin. Bolmisa yolungning eoɣirini kətürəlməysən, dedi.
8 U ķopup yəp-iqti. Xu taamdin aloɣan ķuwwət bilən u kirik keqə-kündüz mengip Hudaning teoɣi Ħorəbgə yetip bardi.. 9 U u yərdiki oɣaroɣa kirip ķondi. Wə mana, Pərwərdigarning səzi uningoɣa kelip mundak degəndə: — I Iliyas, bu yərdə nemə kiliwatisən?.
10 U jawab berip: — Samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluk muħəbbət bilən ħəsət kildim. Qünki Israillar Sening əħdəngni taxlap ķurbangaħliringni yikitip, Sening pəyoɣəmbərliringni kiliq bilən əltürdi. Mən, yaloɣuz mənla ķaldim wə ular mening jenimni aloɣili ķəstləwatidu, dedi..

19:8 «Hudaning teoɣi Ħorəb» — «Ħorəb teoɣi» dəl Paran qəl-bayawanioɣa jaylaxkan, Musa pəyoɣəmbər turup Israil üqün «Təwrat ķanuni»ni ķobul kiloɣan «Sinay teoɣi»dur.
19:8 Mis. 34:28; Mat. 4:2
19:9 «U u yərdiki oɣaroɣa kirip ķondi» — ibraniy tilida «U **axu** oɣaroɣa kirip ķondi» deyilidu. «Axu oɣar» degən səzgə karioɣanda oylaymizki, bu oɣar tonux bir jay bolsa kerək. Yəħudiy əlimilar bu oɣarni Huda Musa pəyoɣəmbərni yoxurup ķoyoɣan jay idi dəp ķarayttti, biz bu pikirgə ķayilmiz *(«Mis.» 33:21-22ni kərüng)*.
19:10 «Pərwərdigar üqün zor otluk muħəbbət bilən ħəsət kildim» — demisəkmu, Iliyasning: «otluk muħəbbət bilən ħəsət kildim» degini əzining Israilning Hudaoɣa əməs, bəlki türlük yirginqlik butlaroɣa ibadət kiloɣanlikioɣa karap «ibadət pəkət Hudaoɣila mənsup bolux kerək» dəp butlaroɣa yaki butlarning kəynidə turuwatkan jin-xəytanlaroɣa wə ularning wəkili boloɣan sahta pəyoɣəmbərlərgə boloɣan ħəsitini kərsitidu.
19:10 Rim. 11:3

11 U uningoɣa: — Qikip, Pərwərdigarning aldida taoɣda turoɣin, dedi. Mana, Pərwərdigar ətüp ketiwatatti; uning aldida zor küqlük bir xamal qikip, taoɣlarni sundurup, ķoram taxlarni parqilap qekiwətti. Lekin Pərwərdigar xamalda əməs idi. Xamaldin keyin bir yər təwrəx boldi. Lekin Pərwərdigar yər təwrəxtə əməs idi. 12 Yər təwrəxtin keyin bir lawuldioɣan ot kətürüldi. Lekin Pərwərdigar otta əməs idi. Ottin keyin boxķina, mulayim bir awaz anglandi..

13 Wə xundaķ boldiki, Iliyas xuni anglap, yüzini yepinqisi bilən orap oɣarning aoɣzioɣa berip turdi. Mana, bir awaz qikip uningoɣa: — I Iliyas, sən bu yərdə nemə ķiliwatisən? — dedi.

14 U jawab berip: — Samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluķ muĥəbbət bilən ĥəsət ķildim. Qünki Israillar Sening əĥdəngni taxlap ķurbangaĥliringni yikitip, Sening pəyoɣəmbərliringni ķiliq bilən əltürdi. Mən yaloɣuz mənla ķaldim wə ular mening jenimni aloɣili ķəstləwatidu, dedi.

15 Pərwərdigar uningoɣa mundaķ dedi: — «Baroɣin, kəlgən yolung bilən ķaytip, andin Dəməxķning qəligə baroɣin. U yərgə baroɣanda Ĥazaəlni Suriyə üstigə padixaĥ boluxķa məsiĥ ķiloɣin.. 16 Andin Nimxining ooɣli Yəĥuni Israilning üstigə padixaĥ boluxķa məsiĥ ķiloɣin; əz ornungoɣa pəyoɣəmbər boluxķa Abəl-Məĥolaĥlik Xafatning ooɣli Elixanimu məsiĥ ķiloɣin. 17 Wə xundaķ boliduki, Ĥazaəlning ķiliqidin ķeqip ķutuloɣan ĥərbirini Yəĥu əltüridu; Yəĥuning ķiliqidin ķeqip ķutuloɣan ĥərbirini Elixa əltüridu.. 18 Lekin Israilda yəttə ming kixini, yəni Baalning aldida tizlirini pükmigən wə uningoɣa aoɣzini səygüzmigən ĥərbirini əzümgə saķlap ķaldurdum»..

19 U u yərdin qikip, Xafatning ooɣli Elixani tapti. U qaoɣda u yər ĥəydəwatatti; uning aldida on ikki jüp uy bar idi, u on ikkinqisi bilən ķox ĥəydəwatatti. Iliyas kelip uning üstigə əz yepinqisini taxlap artip ķoydi.. 20 U uylarni taxlap Iliyasning kəynidin yügürüp kelip: — Meni berip atam bilən anamni səygili ķoyoɣin, andin mən kelip sanga əgixəy, — dedi. U uningoɣa: — Ķaytķin; mən sanga nemə ķildim? — dedi..

21 U uningdin ayrilip, əzi ixlətkən bir jüp uyni soyup, ularning jabduķini otun ķilip, gəxini pixurup həlkķə beriwidi, ular yedi. Andin u ornidin ķopup Iliyasning kəynidin əgixip, uning hizmitidə boldi.

Huda Israilni Suriyədin ķutķuzidu

20 1 Suriyəning padixaĥi Bən-Ĥadad pütkül ķoxunini jəm ķildi; u ottuz ikki padixaĥni at wə jəng ĥarwiliri bilən elip qikip, Samariyəgə ķorxap ĥujum ķildi. 2 U əlqilərni xəhərgə kirgüzüp Israilning padixaĥi Aĥabning ķexioɣa əwətip uningoɣa: — 3 «Bən-Ĥadad mundaķ dəydu: — Sening kümüx bilən altunung, sening əng qiraylik hotunliring bilən baliliringmu meningkidur» dəp yətküzdi.

4 Israilning padixaĥi uningoɣa: — I oɣojam padixaĥ, sili eytķanliridək mən əzüm wə barliķim silining kidur, dəp jawab bərdi.

5 Əlqilər yənə kelip: — «Bən-Ĥadad səz ķilip mundaķ dəydu: — Sanga dərwəkə: —

19:12 «boxķina, mulayim bir awaz anglandi» — yaki «yenik, box bir tinix awaz anglandi».

19:15 «Ĥazaəlni Suriyə üstigə padixaĥ boluxķa məsiĥ ķiloɣin» — «məsiĥ ķilix» tooɣrisida 1:34diki izaĥatni kərüng.

19:17 2Pad. 9:14-37

19:18 «uningoɣa aoɣzini səygüzmigən ĥərbirini əzümgə saķlap ķaldurdum» — Hudaning Iliyas pəyoɣəmbərgə eytķan səzlirining əĥmiyiti, xundaķla Iliyasning Ĥorəb teoɣioɣa səpirining məksiti tooɣruluķ «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

19:18 Rim. 11:4

19:19 «*Iliyas*... Xafatning ooɣli Elixani tapti... uning üstigə əz yepinqisini taxlap artip ķoydi» — Iliyas muxu ĥərikiti bilən «Sən Elixaoɣa pəyoɣəmbərlik hizmitim tapxuruldi» degəndək idi.

19:20 «Ķaytķin; mən sanga nemə ķildim?» — Iliyasning bu degini bəlkim Elixaoɣa: «Pəyoɣəmbərlik yoli təs, seningdə Hudaning qakiriki bolmisa manga ĥərgiz əgəxmə!» degəndək bir agaĥ boluxi mumkin. «Padixaĥlar *(2)*» 2-babta Iliyas Elixaoɣa yənə buningoɣa ohxap ketidioɣan səzni ķilidu.

Sening kümüx bilən altunungni, sening hotunliring bilən baliliringni manga tapxurup berisən, degən həwərni əwəttim. [6] Lekin ətə muxu wakitlarda hizmətkarlirimni yeningoqa əwətimən; ular ordang bilən hizmətkarliringning əylirini ahturup, sening kəzliringdə nemə əziz bolsa, ular xuni kolioqa elip kelidu» — dedi.

[7] U wakitta Israilning padixahi zemindiki ħəmmə akśakallarni qakirip ularoqa: — Bu kixining kandak awariqilik qikarmakqi boloqanlikini bilip kelinglar. U manga həwər əwətip məndin hotunlirim bilən balilirim, kümüx bilən altunlirimni tələp kiloqinida mən uningoqa yak demidim, dedi.

[8] Barlik akśakallar bilən həlkning ħəmmisi uningoqa: — Kulak salmioqin, uningoqa makul demigin, dedi.

[9] Buning bilən u Bən-Ħadadning əlqilirigə: — Oqojam padixaħka, sili adəm əwətip, əz kəminiliridin dəsləptə sorioqanning ħəmmisini ada kilimən; lekin keyinkisigə makul deyəlməymən, dəp beringlar, — dedi. Əlqilər yenip berip xu səzni yətküzdi.

[10] Bən-Ħadad uningoqa yənə həwər əwətip: — «Pütkül Samariyə xəħiridə manga əgəxkənlərning kollirioqa oqumlioqudək topa kelip kalsa, ilaħlar mangimu xundak kilsun wə uningdin axurup kilsun!» — dedi.

[11] Lekin Israilning padixahi jawab berip: — «Sawut-korallar bilən jabdunoquqi sawut-korallardin yexingüqidək mahtinip kətmisun!» dəp eytinglar, — dedi.

[12] Bən-Ħadad bu səzni angliqanda ħərkaysi padixaħlar bilən qedirlirida xarab iqixiwatatti. U hizmətkarlirioqa: — Səpkə tizilinglar, dedi. Xuni dewidi, ular xəħərgə ħujum kilixka tizilixti.

Pərwərdigar Israilni kutkuzidu

[13] U wakitta bir pəyoqəmbər Israilning padixahi Ahabning kexioqa kelip: — Pərwərdigar mundak dəydu: — «Bu zor bir top adəmni kərdüngmu? Mana, Mən bu küni ularni sening kolungoqa tapxurimən; xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən», dedi.

[14] Ahab: — Kimning wasitisi bilən bolidu? dəp soridi. U: — Pərwərdigar mundak dəydu: «Waliylarning oqulamliri bilən bolidu», dedi. U yənə: — Kim ħujumni baxlaydu? — dəp soridi. U: — Sən əzüng, dedi.

[15] U wakitta waliylarning oqulamlirini saniwidi, ularning sani ikki yüz ottuz ikki nəpər qikti. Andin keyin u ħəmmə həlkni, yəni barlik Israillarni saniwidi, ularning sani yəttə ming nəpər qikti. [16] Israillar xəħərdin qüx wakitida qikti. Bən-Ħadad bilən xu padixaħlar, yəni yardəmgə kəlgən ottuz ikki padixah bolsa qedirlirida xarab iqip məst boluxkanidi. [17] Waliylarning oqulamliri yürüxtə awwal mangdi. Bən-ħadad adəm əwətiwidi, ular uningoqa həwər berip: — «Samariyədin adəmlər keliwatidu» — dedi.

[18] U: — Əgər sülhi tüzüxkə qikkan bolsa ularni tirik tutunglar, əgər sokuxkili qikkan bolsimu ularni tirik tutunglar, dedi.

[19] Əmdi waliylarning bu oqulamliri wə ularning kəynidiki koxun xəħərdin qikip, [20] ħərbiri əzigə uqrioqan adəmni qepip əltürdi. Suriylər kaqti; Israil ularni kooqlidi. Suriyəning padixahi Bən-Ħadad bolsa atka minip atliklar bilən kəqip kutuldi. [21] Israilning padixahi qikip ħəm atlikларni ħəm jəng ħarwilirini bitqit kilip Suriylərni kattik kir-qap kildi.

[22] Pəyoqəmbər yənə Israilning padixaħining kexioqa kelip uningoqa: — Əzüngni mustəħkəmləp, əzüngni obdan dəngsəp, nemə kilixing kerəklikini oylap bakkin. Qünki kelər yili ətiyazda Suriyəning padixahi sən bilən jəng kiloqili yənə qikidu, dedi.

[23] Suriyəning padixaħining hizmətkarliri uningoqa mundak dedi: — «Ularning ilahi taoq ilahi boloqaqka, ular bizgə küqlük kəldi. Lekin biz tüzləngliktə ular bilən sokuxsak, jəzmən ularoqa küqlük kelimiz. [24] Əmdi xundak kiloqayliki, padixaħlarning ħərbirini

20:11 «Sawut-korallar bilən jabdunoquqi sawut-korallardin yexingüqidin mahtinip kətmisun!» — degən makal-təmsilning mənisi bəlkim «Jəng aldida turup əzüngni oqəlibiqi sanima» — «Qüqürini ham sanima» degəndək.

əz mənsipidin qüxürüp, ularning ornida waliylarni tikligəyla. [25] Andin sili məhrum boloƣan ķoxunlirioƣa barawər boloƣan yənə bir ķoxunni, yəni atning ornioƣa at, ħarwining ornioƣa ħarwa təyyar ķildurup əzlirigə yioƣķayla; biz tüzlənglikтə ular bilən soķuxayli; xuning bilən ularoƣa küqlük kəlməmduķ?». U ularning səzigə ķulaķ selip xundaķ ķildi.

[26] Keyinki yili ətiyazda Bən-Ħadad Suriylərni editlap toluķ yioƣip, Israil bilən jəng ķiloƣili Afək xəħirigə qiķti. [27] Israillarmu əzlirini editlap, ozuķ-tülük təyyarlap, ular bilən jəng ķilixķa qiķti. Israillar ularning udulida bargaħ tikliwidi, Suriylərning aldida huddi ikki top kiqik ooƣlaķ padisidək kəründi. Lekin Suriylər pütkül zeminni ķaplioƣanidi.

[28] Əmma Hudaning adimi Israilning padixaħining ķexioƣa kelip uningoƣa: — Pərwərdigar mundaķ dəydu: — «Suriylər: Pərwərdigar taoƣ ilaħidur, jiloƣilarning ilaħi əməs, dəp eytķini üqün, Mən bu zor bir top adəmning ħəmmisini sening ķolungoƣa tapxurimən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər», dedi.

[29] Ikki tərəp yəttə kün bir-birining udulida bargaħlirida turdi. Yəttinqi küni soķux baxlandi. Israillar bir kündə Suriylərdin yüz ming piyadə əskərni əltürdi. [30] Ķaloƣanlar Afək xəħirigə ķeqip kiriwaldi; lekin sepili ərülüp ulardin yigirmə yəttə ming adəmning üstigə qüxüp besip əltürdi. Bən-Ħadad əzi bədər ķeqip xəħərgə kirip iqkiridiki bir əygə məküwaldi.

[31] Hizmətkarliri uningoƣa: — Mana biz Israilning padixaħlirini rəħimlik padixaħlar dəp angliduķ; xuning üqün bəllirimizgə bəz baoƣlap baxlirimizoƣa kula yəgəp Israilning padixaħioƣa təslimgə qiķayli. U silining janlirini ayarmikin? — dedi. [32] Xuning bilən ular bəllirigə bəz baoƣlap baxlirioƣa kula yəgəp Israilning padixaħining ķexioƣa berip uningoƣa: — Kəminiliri Bən-Ħadad: «Jenimni ayioƣayla», dəp iltija ķildi, dedi. U bolsa: — U tehi ħayatmu? U mening buradirim, dedi.

[33] Bu adəmlər bu səzni yaħxiliķning alamiti, dəp oylap, dərħalla uning bu səzini qing tutuwelip: — Bən-Ħadad silining buradərliridur! — dedi. U: — Uni elip kelinglar, dəp buyrudi. Xuning bilən Bən-Ħadad uning ķexioƣa qiķti; xuning bilən u uni ķolidin tartip jəng ħarwisioƣa qiķardi.

[34] Bən-Ħadad uningoƣa: — Mening atam silining atiliridin aloƣan xəħərlərni siligə ķayturup berəy. Atam Samariyədə rəstə-bazarlirini tikligəndək sili əzliri üqün Dəməxķtə rəstə-bazarlarni tikləyla, — dedi. Aħab: — Bu xərt bilən seni ķoyup berəy, dedi. Xuning bilən ikkisi əħdə ķilixti wə u uni ķoyup bərdi.

[35] Pəyoƣəmbərlərning xagirtlirining biri Pərwərdigarning buyruķi bilən yənə birigə: — Səndin ətünimən, meni uroƣin, dedi. Lekin u adəm uni uroƣili unimidi.. [36] Xuning bilən u uningoƣa: — Sən Pərwərdigarning səzini anglimioƣining üqün mana bu yərdin kətkiningdə bir xir seni booƣup eltüridu, — dedi. U uning yenidin qiķķanda, uningoƣa bir xir uqrap uni eltürdi.

[37] Andin keyin u yənə bir adəmni tepip uningoƣa: — Səndin ətünimən, meni uroƣin, dedi. U adəm uni ķattiķ urup zəhimləndürdi. [38] Andin pəyoƣəmbər berip əz ķiyapitini əzgərtip, kəzlirini tengiķ bilən tengip yol boyida padixaħni kütüp turdi.

[39] Padixaħ xu yərdin ətkəndə u padixaħni qaķirip: — Kəminiliri kəskin jəng məydanioƣa qiķķanidim, wə mana, bir adəm manga burulup, bir kixini tapxurup: «Bu kixigə qing ķarioƣin, ħərķandaķ səwəbtin u yoķap kətsə, sən əz jeningni uning jenining ornioƣa tələysən; bolmisa bir talant kümüx tələysən», dedi. [40] Lekin mən kəminiliri u-bu ix bilən bənd bolup ketip, uni yoķitip ķoydum, dedi. Israilning padixaħi uningoƣa: — Əzüng bekitkiningdək sanga ħəküm ķilinidu! — dedi.

[41] U dərħal kəzliridin tengiķni eliwətti;

20:35 «Pəyoƣəmbərlərning xagirtliri» — bu ibarə səz ibraniy tilida «pəyoƣəmbərlərning ooƣulliri» degənlik bilən ipadilinidu.

Israilning padixahi uni tonup uning
pəyoɣəmbərlərdin biri ikənlikini kərdi. 42
Pəyoɣəmbər uningoɣa: — Pərwərdigar
mundak dəydu: — «Mən halakətkə bekitkən
adəmni kolungdin kutuloɣili koyoɣining üqün
sening jening uning jenining ornida elinidu;
sening həlking uning həlkining ornida eli-
nidu», dedi.
43 Xuning bilən Israilning padixahi hapa
bolup, oɣəxlikkə qəmgən halda Samariyəgə
kaytip ordisioɣa kirdi.

Ahab katillik kilip Nabotni əltüridu

21 1 Bu ixlardin keyin xundak boldiki,
Yizrəəllik Nabotning Yizrəəldə,
Samariyəning padixahi Ahabning ordisining
yenida bir üzümzarliki bar idi. 2 Ahab
Nabotka səz kilip: — Əz üzümzarlikingni
manga bərgin, mening əyümgə yekin boloɣaq,
uni bir səy-kəktatlik baoɣ kilay. Uning ornida
sanga obdanrak bir üzümzarlik berəy yaki
layik kərsəng bahasini nək berimən, dedi.
3 Əmma Nabot Ahabka: — Pərwərdigar meni
ata-bowilirimning mirasini sanga setixni
məndin neri kilsun, dedi.
4 Ahab Yizrəəllik Nabotning: «Ata-
bowilirimning mirasini sanga bərməymən»
dəp eytkan səzidin hapa bolup oɣəxlikkə
qəmgən halda ordisioɣa kaytti; u kariwatta
yetip yüzini tam tərəpkə ərüp nanmu ye-
midi. 5 Hotuni Yizəbəl uning kexioɣa kelip:
Rohiy kəypiyating nemixka xunqə təwən,
nemixka nan yeməysən? — dedi.
6 U uningoɣa: — Mən Yizrəəllik Nabotka
səz kilip: «Üzümzarlikingni manga puloɣa
bərsəng, yaki layik kərsəng uning ornioɣa
baxka üzümzarlik berəy» dedim. Lekin u:
«Sanga üzümzarlikimni bərməymən» dedi,
— dedi.
7 Hotuni Yizəbəl uningoɣa: — Sən hazir
Israilning üstigə səltənət kiloɣuqi əməsmu?
Kopup nan yəp, kənglüngni hux kiloɣin; mən
sanga Yizrəəllik Nabotning üzümzarlikini
erixtürimən, dedi.
8 Andin u Ahabning namida bir hət ye-
zip, üstigə uning məhürini besip, hətni
Nabotning xəhiridə uning bilən turuwatkan
aksakallar wə mətiwərlərgə əwətti. 9 Hətta
u mundak yazoɣanidi: — «Roza tutux kerək
dəp buyrup, həlkning arisida Nabotni tərdə
olturoɣuzoɣin; 10 ikki adəmni, yəni Beliyalning
balisini uning udulida olturoɣuzup, ular-
ni Nabotning üstidin ərz kiloɣuzup: «Sən
Hudaoɣa wə padixahka lənət okudung» dəp
guwahlik bərgüzünglar. Andin uni elip kikip
qalma-kesək kilip əltürünglar».
11 Xəhərning adəmliri, yəni uning xəhiridə
turuwatkan aksakalar bilən mətiwərlər
Yizəbəlning ularoɣa əwətkən hetidə
pütülgəndək kildi; 12 ular rozini buyrup,
həlkning arisida Nabotni tərdə olturoɣuzdi. 13
Andin u ikki adəm, yəni Beliyalning baliliri
həlkning aldida Nabot üstidin ərz kilip: «Na-
bot Hudaoɣa wə padixahka dəxnəm kildi» dəp
guwahlik bərdi. Xuning bilən ular Nabotni
xəhərning taxkirioɣa sərəp elip kikip, taxlar
bilən qalma-kesək kilip əltürdi. 14 Andin ular
Yizəbəlgə adəm əwətip: «Nabot qalma-kesək
kilip əltürüldi» dəp həwər bərdi.
15 Yizəbəl Nabotning qalma-kesək kilinip
əltürülgənlikini angliɣanda Ahabka: Kopup,
Yizrəəllik Nabotning sanga puloɣa bərgili
unimioɣan üzümzarlikini tapxurup aloɣin;
qünki Nabot hayat əməs, bəlki əldi, dedi.
16 Xundak boldiki, Ahab Nabotning
əlgənlikini anglap, Yizrəəllik Nabotning
üzümzarlikini igiləx üqün xu yərgə bardi. 17
Lekin Pərwərdigarning səzi Tixbilik Iliyaska
kelip mundak degəndə: — 18 Kopup be-
rip, Samariyədə olturuxluk Israil padixahi
Ahab bilən uqraxkin; mana u Nabotning
üzümzarlikida turidu; qünki uni igiliwelix
üqün u yərgə bardi. 19 Uningoɣa: — «Adəm
əltürdüngmu, yerini igiliwaldingmu?» —
degin. Andin uningoɣa yənə səz kilip: —
Pərwərdigar mundak dəydu: — «Nabotning
kenini itlar yalioɣan jayda sening kəningnimu

20:42 1Pad. 22:37, 38

21:10 «Beliyalning balisi» — ibraniy tilida «Belial» Iblisning *(yəni Xaytanning)* yənə bir ismi. Demək, bu səz tolimu iplas adəmni kərsitidu.

itlar yalaydu» — degin».
20 Aḥab Iliyaskа: — I düxminim, meni taptingmu? — dedi. U jawabən mundak dedi: — Rast, mən seni taptim; qünki sən Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kilix üqün əzüngni setiwətting. 21 Pərwərdigar: «Mana, Mən üstünggə bala qüxürüp nəslingni yokitip, sən Aḥabning Israilda kaloɣan jəmətidiki ḥəmmə ərkəkni, ḥətta ajiz yaki meyip bolsun, ḥəmmisini üzüp yokitimən;
22 wə sən Mening oɣəzipimni kozoɣap Israilni gunaḥka azduroɣining üqün sening jəmətingni Nibatning ooɣli Yəroboamning jəməti wə Ahiyaḥning ooɣli Baaxaning jəmətigə ohxax kilimən» — dəydu, — dedi.
23 — Yizəbəl tooɣrisidimu Pərwərdigar səz kilip: «Yizrəəlning sepilining texida itlar Yizəbəlni yəydu. 24 Aḥabning jəmətidikilərdin xəḥərdə əlgənlərni itlar yəydu; səḥrada əlgənlərni bolsa asmandiki kuxlar yəydu» dedi 25 (Bərḥək, hotuni Yizəbəlning kutritixliri bilən Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kiloɣili əzini satkan Aḥabdək ḥeqkim yok idi. 26 U Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥəydəp koɣliwətkən Amoriylarning kiloɣinidək kilip, yirginqlik butlaroɣa tayinip əgixip, lənətlik ixlarni kilatti).
27 Lekin Aḥab bu səzlərni anglioɣanda əz kiyimlirini yirtip bədinigə bəz yəgəp, roza tutti. U bəz rəḥttə yatatti, jimjit mangatti.
28 U wakitta Pərwərdigarning səzi Tixbilik Iliyaskа kelip mundak degəndə: —
29 «Aḥabning Mening aldimda əzini kandak təwən tutuwatkanlikini kərdüngmu? U əzini Mening aldimda təwən tutuwatkanlikі tüpəylidin, bu balani uning künliridə kəltürməymən, bəlki uning ooɣlining künliridə uning jəmətigə kəltürimən».

Aḥab jəngdə əlidu

2Tar. 18:2-34

22 1 Üq yiloɣiqə Suriyə bilən Israilning otturisida jəng bolmioɣaqka, ular tinqlikta ətti. 2 Üqinqi yilda bolsa Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafat Israilning padixaḥini yokлap bardi. 3 Israilning padixaḥi əz hizmətkarlirioɣa: — Gileadtiki Ramot bizningki ikənlikini bilisiləroɣu? Xundak ikən, nemixka biz jim olturup, tehiqə Suriyəning padixaḥining kolidin uni almaymiz? — dedi.
4 U Yəḥoxafattin: — Jəng kiloɣili mening bilən Gileadtiki Ramotka berixka makul bolamdila? — dəp soridi. Yəḥoxafat Israilning padixaḥioɣa jawab berip: — Biz silining-mening dəp ayrimaymiz; mening həlkim əzlirining həlkidur, mening atlirim silining atliridur, dedi.
5 Lekin Yəḥoxafat Israilning padixaḥioɣa: — Ətünimənki, bügün awwal Pərwərdigarning səzini sorap kərgəyla, dedi.
6 Xuning bilən Israilning padixaḥi pəyoɣəmbərlərni, yəni tət yüzqə adəmni yioɣdurup ulardin: — Sokuxkili Gileadtiki Ramotka qikşam bolamdu, yok? — dəp soriwidi, ular: — Qikkin, Rəb uni padixaḥning kolioɣa beridu, deyixti.
7 Lekin Yəḥoxafat bolsa: — Bulardin baxka, yol sorioɣudək Pərwərdigarning birər pəyoɣəmbiri yokmu? — dəp soridi.
8 Israilning padixaḥi Yəḥoxafatka jawab berip: — Pərwərdigardin yol soraydioɣan yənə

21:21 «Mən ... nəslingni yokitip,...» — yaki «Mən nəslingni...keydürüwetip,...». **«Aḥabning Israilda kaloɣan jəmətidiki ḥəmmə ərkək»** — ibraniy tilida: «Aḥabning Israilda kaloɣan jəmətidə, tamoɣa karap siyidioɣan hərbiri» degənlik bilən ipadilinidu. **«ḥətta ajiz yaki meyip bolsun, ḥəmmisini...»** — buning baxka birhil tərjimisi: «yaki kul yaki hər bolsun, ḥəmmisini...».
21:21 2Pad. 9:7, 8, 9
21:22 1Pad. 15:29; 16:3, 11
21:23 2Pad. 9:35-37
21:25 1Pad. 16:33

22:4 «Biz silining-mening dəp ayrimaymiz» —Ibraniy tilida «Mən əzüm sanga ohxax bolimən» degən səz bilən ipadilinidu.
22:7 «Bulardin baxka, yol sorioɣudək Pərwərdigarning birər pəyoɣəmbiri yokmu?» — Yəḥoxafat *(5-ayəttə)*: «Bügün awwal Pərwərdigarning səzini sorap kərgəyla» dəydu . Lekin «pəyoɣəmbərlər» «Pərwərdigar» *(ibraniy tilida «Yəḥwə, Yəḥowaḥ»)* degən namni *(awwal)* ixlətməy, bəlki «Huda» *(ibraniy tilida «ələḥim»)* yaki «Rəb» *(«Adonay»)* dəp ixlitidu. Xunga Yəḥoxafat «pəyoɣəmbərlər»ning bexarətliridin kattik guman kiloɣan bolsa kerək. 7-ayət wə keyinki ayətlərnimu kerüng.

bir adəm bar; lekin u mening tooɣramda ḳutluḳni əməs, bəlki balayi'apətni kərsitip bexarət bərgəqkə, mən uni əq kərimən. U bolsa Imlaḫning ooɣli Mikayadur, dedi. Yəḫoxafat: — I aliyliri, sili undaḳ demigəyla, dedi.

9 Andin Israilning padixaḫi bir qakirini qaḳirip uningoɣa: — Qaḳḳan berip, Imlaḫning ooɣli Mikayani qaḳirtip kəl, dəp buyrudi.

10 Əmdi Israilning padixaḫi bilən Yəḫudaning padixaḫi Yəḫoxafat xaḫanə kiyimlirini kiyixip, Samariyəning dərwazisining aldidiki hamanda ḫərbiri əz təhtidə olturuxti. Ularning aldida pəyoɣəmbərlərning ḫəmmisi bexarət bərməktə idi.. 11 Kənanaḫning ooɣli Zədəkiya bolsa əzi təmürdin münggüzlərni yasap qiḳip: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Muxu münggüzlər bilən Suriylərni yoḳatḳuqə üsüp ursila», dedi. 12 Ḫəmmə pəyoɣəmbərlər xuningoɣa ohxax bexarət berip: «Gileadtiki Ramotḳa qiḳip səzsiz muwəppəḳiyət ḳazinila; qünki Pərwərdigar uni padixaḫning ḳolioɣa tapxuridikən», deyixti.

13 Mikayani ḳiqḳiroɣili baroɣan həwərqi uningoɣa: — Mana, ḫəmmə pəyoɣəmbərlər birdək padixaḫḳa yahxi həwər bərməktə; əmdi ətünimən, sening səzüngmu ularning səzi bilən birdək bolup, yahxi bir həwərni bərgin, dedi.

14 Əmma Mikaya: — Pərwərdigarning ḫayati bilən ḳəsəm ḳilimənki, Pərwərdigar manga nemə eytsa, mən xuni eytimən, dedi.

15 U padixaḫning aldioɣa kəlgəndə padixaḫ uningdin: I Mikaya, jəng ḳiloɣili Gileadtiki Ramotḳa qiḳsaḳ bolamdu, yoḳ? — dəp soriwidi, u uningoɣa jawab berip: — Qiḳip muwəppəḳiyət ḳazinisən; qünki Pərwərdigar xəḫərni padixaḫning ḳolioɣa beridu, dedi..

16 Lekin padixaḫ uningoɣa: — Mən sanga ḳanqə ḳetim Pərwərdigarning namida rast gəptin baxḳisini manga eytmasliḳḳa ḳəsəm iqküzüxüm kerək?! — dedi.

17 Mikaya: — Mən pütkül Israilning taoɣlarda padiqisiz ḳoylardək tarilip kətkənlikini kərdüm. Pərwərdigar: «Bularning igisi yoḳ; bularning ḫərbiri tinq-aman əz əyigə ḳaytsun», dedi, — dedi.

18 Israilning padixaḫi Yəḫoxafatḳa: — Mana, mən siligə «U mening tooɣramda ḳutluḳni əməs, bəlki ḫaman balayi'apətni kərsitip bexarət beridu», demigənmidim? — dedi.

19 Mikaya yənə: — Xunga Pərwərdigarning səzini angliɣin; mən Pərwərdigarning əz təhtidə olturoɣanliḳini, asmanning pütkül ḳoxunliri uning yenida, ong wə sol təripidə turoɣanliḳini kərdüm.. 20 Pərwərdigar: «Kim Aḫabni Gileadtiki Ramotḳa qiḳip, xu yərdə ḫalak boluxḳa aldaydu?» — dedi. Birsi undaḳ, birsi mundaḳ deyixti; 21 xu waḳitta bir roḫ qiḳip Pərwərdigarning aldida turup: «Mən berip alday», dedi. Pərwərdigar uningdin: «Ḳandaḳ usul bilən aldaysən?» — dəp soriwidi, 22 u: — «Mən qiḳip uning ḫəmmə pəyoɣəmbərlirining aoɣzida yaloɣanqi bir roḫ bolimən», dedi. Pərwərdigar: — «Uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundaḳ ḳil» — dedi.. 23 Mana əmdi Pərwərdigar sening bu ḫəmmə pəyoɣəmbərliringning aoɣzioɣa yaloɣanqi bir roḫni saldi; Pərwərdigar sening tooɣrangda balayi'apət kərsitip səzlidi» — dedi.

24 Xuni anglap Kənanaḫning ooɣli Zədəkiya kelip Mikayaning kaqitioɣa birni selip: — Pərwərdigarning Roḫi ḳaysi yol bilən məndin ətüp, sanga səz ḳilixḳa bardi?! — dedi.

25 Mikaya jawab berip: — Əzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən künidə xuni kərisən, dedi..

22:10 2Tar. 18:9

22:15 «Pərwərdigar xəḫərni padixaḫning ḳolioɣa beridu» — xübḫisizki, Mikaya bu səzni kinayilik tələppuz bilən eytidu. Qünki padixaḫ dərḫal uningdin gumanlinip ḳalidu *(16-ayətni kərüng)*.

22:19 2Tar. 18:18; Ayup 1:6-12; 2:1

22:22 «U *roḫ*: - «Mən qiḳip uning ḫəmmə pəyoɣəmbərlirining aoɣzida yaloɣanqi bir roḫ bolimən», dedi. Pərwərdigar: — «uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundaḳ ḳil» — dedi» — bu ayətlərdin bu roḫning bir yaloɣan səzləydioɣan jin ikənliki kərünidu. Hudaning Əz Roḫi yaki pərixtiliri ḫeqḳaqan yaloɣan səz ḳilalmaydu. Demək, Huda jin-xəytanlaroɣa Aḫab padixaḫni aldaxḳa yol ḳoyidu.

22:25 «Əzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən küni...» — yaki «Əzüngni yoxurux üqün əydin əygə yügürgən küni...».

26 Israilning padixaḥi əmdi: — Mikayani elip ḳayturup berip, xəḥər ḥakimi Amon bilən padixaḥning ooɳli Yoaxḳa tapxurup, 27 ularoɣa tapilap: «Padixaḥ mundaḳ dəydu: — Uni zindanoɣa solap mən tinq-aman yenip kəlgüqilik ḳiynap nan bilən suni az-az berip turunglar» — degin, dəp buyrudi.
28 Mikaya: — Əgər sən ḥəḳiḳətən tinq-aman yenip kəlsəng, Pərwərdigar mening wasitəm bilən səz ḳilmioɣan bolidu, dedi. Andin u yənə: — Əy jamaət, ḥərbiringlar anglanglar, dedi.

29 Israilning padixaḥi bilən Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafat Gileadtiki Ramotḳa qiḳti. 30 Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa: — Mən baxḳa ḳiyapətkə kirip jənggə qiḳay; sili bolsila əz kiyimlirini kiyip qiḳḳayla, dedi. Israilning padixaḥi baxḳa ḳiyapət bilən jənggə qiḳti.
31 Suriyəning padixaḥi jəng ḥarwiliri üstidiki ottuz ikki sərdaroɣa: — Qongliri yaki kiqikliri bilən əməs, pəḳət Israilning padixaḥi bilən soḳuxunglar, dəp buyrudi.
32 wə xundaḳ boldiki, jəng ḥarwilirining sərdarliri Yəḥoxafatni kərgəndə: — Uni qoḳum Israilning padixaḥi dəp, uningoɣa ḥujum ḳiloɳili buruldi. Lekin Yəḥoxafat pəryad kətürdi. 33 jəng ḥarwilirining sərdarliri uning Israilning padixaḥi əməslikini kərgəndə uni ḳooɳlimay, burulup ketip ḳelixti. 34 Əmma birəylən ḳarisioɣila bir oḳya etiwidi, oḳ Israilning padixaḥining sawutining mürisidin təwənki uliḳidin ətüp təgdi. U ḥarwikexigə: Ḥarwini yandurup meni səptin qiḳaroɣin; qünki mən yaridar boldum, dedi. 35 U küni jəng baroɣanseri ḳattiḳ boldi. Padixaḥ bolsa Suriylərning udulida əz jəng ḥarwisioɣa yəlinip ərə turdi. Zəḥmidin ḳeni ḥarwining tegigiqə eḳip, kəq kirgəndə u əldi.
36 Kün patarda ḳoxun arisida bir ḳattiḳ sada anglinip: — Ḥər adəm əz xəḥirigə yansun! Ḥərbiri əz yurtioɣa yenip kətsun! — deyildi.
37 Padixaḥ əldi, kixilər uni Samariyəgə elip kəldi; ular padixaḥni Samariyədə dəpnə ḳildi.
38 Birsi padixaḥning ḥarwisini Samariyəning kəlidə yuoɣanda (bu kəl paḥixə ayallar yuyunidioɣan jay idi), Pərwərdigarning eytḳan səzi əməlgə axurulup, itlar uning ḳenini yalidi.
39 Aḥabning baxḳa ixliri, ḳiloɣanlirining ḥəmmisi, jümlidin uning yasioɣan «pil qix sariyi» wə bina ḳiloɣan ḥəmmə xəḥərlər tooɣruluḳ «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
40 Aḥab ata-bowiliri arisida uhlidi. Andin uning ooɳli Aḥaziya ornida padixaḥ boldi.

Yəḥoxafat Yəḥuda üstigə ḥəküm süridu

2Tar. 20:30-37; 21:1

41 Asaning ooɳli Yəḥoxafat Israilning padixaḥi Aḥabning səltənitining tətinqi yilida Yəḥudaoɣa padixaḥ boldi. 42 Yəḥoxafat padixaḥ boloɣanda ottuz bəx yaxta idi, u Yerusalemda yigirmə bəx yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Azubaḥ bolup, u Xilḥining ḳizi idi. 43-44 U ḥər ixta atisi Asaning barliḳ yollirida yürüp, ulardin qiḳmay Pərwərdigarning nəzəridə durus boloɣanni ḳilatti. Pəḳət «yuḳiri jaylar»la yoḳitilmioɣanidi; halayiḳ yənila «yuḳiri jaylar»da ḳurbanliḳ ḳilip huxbuy yaḳatti.
45 Wə Yəḥoxafat bilən Israilning padixaḥi otturisida tinqliḳ boldi.
46 Yəḥoxafatning baxḳa ixliri, uning kərsətkən ḳudriti, ḳandaḳ jəng ḳiloɣanliri tooɣrisida «Yəḥuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
47 U atisi asaning künliridə zemindin ḳooɳliwetilmigən kəspiy bəqqiwazlarni zeminidin ḥəydəp qiḳardi.
48 U waḳitta Edomning padixaḥi yoḳ idi, bəlki bir waliy ḥəküm sürətti.
49 Yəḥoxafat Ofirdin altun elip kelix üqün bir «Tarxix kemə» ətritini ḳurdi. Lekin kemilər

22:28 Mik. 1:2

22:41 2Tar. 20:31

22:47 «kəspiy bəqqiwazlar» — bu kixilər butpərəslikkə yaki buthanilaroɣa munasiwətlik idi.

ḫeqyərgə baralmidi; qünki ular Əzion-Gəbərdə urulup wəyran boloɣanidi..
50 U wakitta Aḫabning ooɣli Aḫaziya Yəḫoxafatḳa: — Mening hizmətkarlirim sening hizmətkarliring bilən kemilərdə barsun, dedi. Lekin Yəḫoxafat unimidi.
51 Yəḫoxafat əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəḫiri»də ata-bowilirining ḳəbrisidə dəpnə kilindi. Andin ooɣli Yəḫoram ornida padixaḫ boldi.

Aḫaziya Israil üstigə ḫəküm süridu

52 Aḫabning ooɣli Aḫaziya Yəḫudaning padixaḫi Yəḫoxafatning səltənitining on yəttinqi yilida Samariyədə Israilning üstidə padixaḫ bolup ikki yil səltənət kildi. 53 U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni kilip atisining yolida wə anisining yolida yürüp, xundaḳla Israilni gunaḫḳa putlaxturoɣan Nibatning ooɣli Yəroboamning yolida mangdi; 54 u atisi kiloɣanning ḫəmmisini kilip, Baalning ḳullukida bolup, uningoɣa səjdə kilip, Israilning Hudasi Pərwərdigarning oɣəzipini ḳozoɣidi.

22:49 «Yəḫoxafat ... bir «Tarxix kemə» ətritini ḳurdi» — «Tarxix kemə» bəlkim Tarxix degən portḳa berip kelixtiki uzun səpərgə qidamlik boloɣan kemini kərsitətti. «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afrika yaki Britaniyəni yaki üqining ḫəmmisini kərsitidu.

Təwrat 11- wə 12-ķisim

«Padixaȟlar «1» wə «2» »

Padixaȟlar «2»

«Padixaȟlar» — kitabning dawami

1 [1] Aȟab ølgəndin keyin Moab Israiloɳa isyan kətürdi.

Iliyas pəyoɳəmbər Aȟaziyaoɳa tənbiȟ beridu

[2] Aȟaziya Samariyədə turoɳanda ordisidiki balihanining pənjirisidin yiķilip qüxüp, kesəl bolup ķaldi. U həwərqilərni əwətip ularoɳa: — Əkron xəȟiridiki ilaȟ Baal-Zəbubdin mening tooɳramda, kesilidin saķiyamdu, dəp soranglar, dedi.

[3] Lekin Pərwərdigarning Pərixtisi bolsa Tixbiliķ Iliyasķa: — Ornungdin tur, Samariyə padixaȟining əlqilirining aldioɳa berip, ularoɳa: — Israilda Huda yoķmu, Əkrondiki ilaȟ Baal-Zəbubdin yol soriоɳili mangdinglarmu? [4] Xuning üqün Pərwərdigar ȟazir mundaķ dediki: «Sən qiķķan kariwattin qüxəlməysən; sən qoķum əlisən» degin, — dedi.

Xuning bilən Iliyas yoloɳa qiķti.

[5] Həwərqilər padixaȟning yenioɳa ķaytip kəldi; u ulardin: Nemixķa yenip kəldinglar, dəp soridi.

[6] Ular uningoɳa: — Bir adəm bizgə uqrap bizgə: — Silərni əwətkən padixaȟning yenioɳa ķaytip berip uningoɳa: «Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Israilda Huda yoķmu, Əkrondiki ilaȟ Baal-Zəbubdin yol soriоɳili adəmlərni əwəttingmu? Xuning üqün sən qiķķan kariwattin qüxəlməysən; sən qoķum əlisən!» dənglar, — dedi.

[7] Padixaȟ ulardin: Silərgə uqrap bu sözlərni ķiloɳan adəm ķandaķ adəm ikən? — dəp soridi.

[8] Ular uningoɳa: U tüklük, beligə tasma baoɳlioɳan adəm ikən, dedi. Padixaȟ: U Tixbiliķ Iliyas ikən, dedi.

[9] Andin padixaȟ bir əllikbexini ķol astidiki əllik adimi bilən Iliyasning ķexioɳa mangdurdi; bu kixi Iliyasning ķexioɳa baroɳanda, mana u bir dəngning üstidə olturatti. U uningoɳa: I Hudaning adimi, padixaȟ seni qüxüp kəlsun! dəydu, dedi.

[10] Lekin Iliyas əllikbexioɳa: Əgər mən Hudaning adimi bolsam, asmandin ot qüxüp sən bilən əllik adimingni kəydürsun, dəp jawab bərdi. Xuan asmandin ot qüxüp, uning əzi bilən əllik adimini kəydürüwətti.

[11] Xuning bilən padixaȟ yənə bir əllikbexini uning ķol astidiki əllik adimi bilən uning ķexioɳa mangdurdi. U uningoɳa: I Hudaning adimi, padixaȟ eytti: Seni dərȟal qüxüp kəlsun! — dedi.

[12] Lekin Iliyas əllikbexioɳa: Əgər mən Hudaning adimi bolsam, asmandin ot qüxüp sən bilən əllik adimingni kəydürsun, dəp jawab bərdi. Xuan Hudaning oti asmandin qüxüp uning əzi bilən əllik adimini kəydürüwətti.

[13] Padixaȟ əmdi üqinqi bir əllikbexini ķol astidiki əllik adimi bilən uning ķexioɳa mangdurdi; əllikbexi berip Iliyasning aldioɳa qiķip, tizlinip uningoɳa yalwurup: I Hudaning adimi, mening jenim bilən sening bu əllik ķulungning janliri nəziringdə əziz bolsun! [14] Dərwəķə, asmandin ot qüxüp, ilgiriki ikki əllikbexini ularning ķol astidiki əllik adimi bilən kəydürüwətti. Lekin ȟazir mening jenim sening nəziringdə əziz bolsun, dedi.

1:1 2Pad. 3:5

15 Pərwərdigarning Pərixtisi Iliyaskə: Sən qüxüp uning bilən barоqin; uningdin qorqmioqin, dedi. U ornidin turup uning bilən qüxüp padixahning kəxioqa berip 16 padixahqa: Pərwərdigar səz kilip: «Israilda wəhiy sorioqili bolidioqan Huda yokmu, Əkrondiki ilah Baal-Zəbubdin yol sorioqili əlqilərni əwəttingoqu? Xuning üqün sən qikkan kariwattin qüxəlməysən; sən qokum əlisən!» dəydu, — dedi.
17 Xuning bilən Iliyas degəndək, Pərwərdigarning səzi boyiqə Ahaziya əldi. Uning ooqli bolmioqaqka, Yəhoram uning ornida padixah boldi. Bu Yəhoxafatning ooqli, Yəhuda padixahi Yəhoramning ikkinqi yili idi.
18 Əmdi Ahaziyaning baxka ixliri, uning kiloqan əməlliri bolsa, ular «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

Iliyas asmanoqa kətürülidu

2 1 Pərwərdigar Iliyasni kara kuyunda asmanoqa kətürməkqi boloqan wakitta Iliyas bilən Elixa Gilgaldin qikip ketiwatatti.
2 Iliyas Elixaoqa: — Səndin ətünimən, bu yərdə kaloqin; qünki Pərwərdigar meni Bəyt-Əlgə mangoquzdi, dedi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən kəsəm kilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən! dedi. Xuning bilən ular Bəyt-Əlgə qüxüp kəldi. 3 U wakitta Bəyt-Əldiki pəyoqəmbər xagirtliri Elixaning kəxioqa kelip uningoqa: Biləmsən, Pərwərdigar bügün oqojangni səndin elip ketidu? — dedi. U: Bilimən; xük turunglar, dedi.
4 Iliyas Elixaoqa: — Səndin ətünimənki, bu yərdə kaloqin; qünki Pərwərdigar meni Yerihooqa mangoquzdi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən kəsəm kilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən, dedi. Xuning bilən ular ikkisi Yerihooqa bardi.
5 U wakitta Yerihodiki pəyoqəmbər xagirtliri Elixaning kəxioqa kelip uningoqa: Biləmsən, Pərwərdigar bügün oqojangni səndin elip ketidu? — dedi. U: Bilimən; xük turunglar, dedi.
6 Iliyas Elixaoqa: — Səndin ətünimənki, bu yərdə kaloqin; qünki Pərwərdigar meni Iordan dəryasioqa mangoquzdi, dedi. Elixa: Pərwərdigarning hayati bilən, wə sening hayating bilən kəsəm kilimənki, seningdin hərgiz ayrilmaymən, dedi, xuning bilən ular ikkisi mengiwərdi.
7 Əmdi pəyoqəmbər xagirtliridin əllik kixi berip, ularning udulida yiraktin karap turatti. Əmma u ikkiylən Iordan dəryasining boyida tohtap turdi. 8 Iliyas yepinqisini katlap, uning bilən suni uruwidi, su ikkigə bəlünüp turdi; ular ikkisi kuruk yoldin ətti. 9 Ətüp boloqandin keyin Iliyas Elixaoqa: Mən səndin ayrilmasta, sening əzüng üqün məndin nemə tiliking bolsa, dəwərgin, dedi. Elixa: Sening üstüngdə turoqan Rohning ikki həssisi üstümgə konsun, — dedi.
10 U: Bu tilikinggə erixmək kiyindur; mən səndin elip ketilgən waktimda, meni kərüp tursang, sanga xundak berilidu; bolmisa, berilməydu, — dedi.
11 Wə xundak boldiki, ular səzlixip mangoqanda, mana, otluk bir jəng harwisi bilən otluk atlar namayan boldi; ular ikkisini ayriwətti wə Iliyas kara kuyunda asmanoqa kətürülüp kətti.
12 Elixa buni kərüp: I atam, i atam, Israilning

1:17 «...Yəhoram uning ornida padixah boldi» — bu «Yəhoram» bəlkim Ahaziyaning inisi. U Yəhudaning padixahi Yəhoram degən adəm əməs. **«Bu Yəhoxafatning ooqli, Yəhuda padixahi Yəhoramning ikkinqi yili...»** — muxu ayəttə ikki Yəhoram bar; birinqisi Israil, yəni ximaliy padixahlikning padixahi, ikkinqisi Yəhudaning padixahi.

1:18 «...ular «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» əməs, birak xübhisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» bu kitabtin kəp uqurlarni aloqan.

2:3 «pəyoqəmbər xagirtliri» — ibraniy tilida «pəyoqəmbərning ooqulliri». Bular bəlkim əz yurtini taxlap, məlum bir pəyoqəmbərgə əgixip uningdin təlimtərbiyə alidioqan wə xundakla Hudadin pəyoqəmbərlik iltipat-kabiliyətni tilaydioqan adəmlər idi. **«Pərwərdigar bügün oqojangni səndin elip ketidu»** — «səndin» ibraniy tilida «bexingdin» dəp ipadilinidu. Demək, keyin Iliyas Elixaning bexi bolmaydu.

2:5 «Pərwərdigar bügün oqojangni səndin elip ketidu?» — «səndin» ibraniy tilida «bexingdin» dəp ipadilinidu.

jəng ḥarwisi wə atlik əskərliri! — dəp warkiridi. Andin u uni yənə kərəlmidi. U əz kiyimini tutup, ularni yirtip ikki parqə kiliwətti.
13 Andin u Iliyasning uqisidin qüxüp ḳaloɣan yepinqisini yərdin elip, Iordan dəryasining ḳiroɣikioɣa ḳaytip kəldi. 14 U Iliyasning üstidin qüxüp ḳaloɣan yepinqisi bilən suni urup: «Iliyasning Hudasi Pərwərdigar nədidur?», dedi. Elixa suni xundaḳ uroɣanda su ikkigə bəlündi; Elixa sudin ətüp kətti.
15 Yerihodiki pəyoɣəmbər Xagirtliri ḳarxi ḳiroɣaḳta turup uni kərdi wə: «Iliyasning roḥi Elixaning üstididur» dəp uning aldioɣa berip, bax urup təzim ḳildi. 16 Ular uningoɣa: Mana sening kəminiliring arisida əllik əzimət bar; ətünimiz, bular oɣojangni izdigili barsun. Pərwərdigarning Roḥi bəlkim uni kətürüp taoɣlarning bir yeridə yaki jiloɣilarning bir təripidə taxlap ḳoydimiki, dedi. Lekin u: Silər ḥeq adəmni əwətmənglar, dedi.
17 Əmma ularning uni ḳistawerixi bilən u hijalət bolup: Adəm əwətinglar, dedi. Xunga ular əllik kixini əwətti; bular üq kün uni izdidi, lekin ḥeq tapalmidi. 18 Ular Elixaning yenioɣa ḳaytip kəlgəndə (u Yerihoda turuwatatti) u ularoɣa: Mən dərwəḳə silərgə «Izdəp barmanglar!» demidimmu? — dedi.

Elixa pəyoɣəmbərning pəyoɣəmbərlik ḥoḳuḳi namayan bolidu

19 Xəḥərdiki adəmlər Elixaoɣa: Oɣojam kərgəndək, xəḥər əzi obdan jaydidur, lekin su naqar wə tupraḳ tuoɣmastur, dedi.
20 U: Yengi bir koza elip kelip, iqigə tuz ḳoyup, manga beringlar, dedi. Ular uni elip kelip uningoɣa bərdi.
21 U bulaḳning bexioɣa berip uningoɣa tuzni təkti wə: Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mən bu sularni saḳayttim; əmdi ulardin ḳayta ölüm bolmaydu wə yərning tuoɣmasliḳi bolmaydu» — dedi.
22 Huddi Elixaning eytḳan bu səzidək, u su taki bügüngə ḳədər pak bolup kəldi.
23 Elixa Yerihodin qiḳip Bəyt-Əlgə bardi. U yolda ketip baroɣanda, bəzi balilar xəḥərdin qiḳip uni zangliḳ ḳilip: Qiḳip kət, i taḳir bax! Qiḳip kət, i taḳir bax! — dəp warkiraxti.
24 U burulup ularoɣa ḳarap Pərwərdigarning nami bilən ularoɣa lənət oḳudi; xuning bilən ormanliḳtin ikki qixi eyiḳ qiḳip, balilardin ḳirik ikkini yirtiwətti. 25 U u yərdin ketip, Karməl teoɣioɣa berip, u yərdin Samariyəgə yenip bardi.

Moab Israil bilən jəng ḳilidu

3 1 Yəḥuda padixaḥi Yəḥoxafatning səltənitining on səkkizinqi yili, Aḥabning ooɣli Yəḥoram Samariyədə Israiloɣa padixaḥ bolup, on ikki yil səltənət ḳildi. 2 U əzi Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳilatti, lekin atisi bilən anisi ḳiloɣan dərijidə əməs idi. U atisi yasatḳan «Baal tüwrüki»ni elip taxlidi. 3 Lekin u Israilni gunaḥḳa putlaxturoɣan Nibatning ooɣli Yəroboamning gunaḥlirida qing turup, ulardin ḥeq yanmidi.
4 Moabning padixaḥi Mexa naḥayiti qong ḳoyqi idi; u Israilning padixaḥioɣa yüz ming ḳoza ḥəm yüz ming ḳoqḳarning yungini olpan ḳilatti. 5 Əmdi xundaḳ boldiki, Aḥab ölüp kətkəndin keyin Moabning padixaḥi Israilning padixaḥioɣa yüz ərüdi.
6 U waḳitta Yəḥoram padixaḥ Samariyədin qiḳip ḥəmmə Israilni jəng üqün editlidi. 7 U yənə adəm əwitip Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoxafatḳa həwər berip: Moabning padixaḥi məndin yüz əridi; Moab bilən soḳuxḳili qiḳamsən? — dedi. U: Qiḳimən;

2:12 «Israilning jəng ḥarwisi wə atliḳ əskərliri!» — bəlkim Elixa ḥazir kərgən jəng ḥarwisi wə atlirini kərsitidu. Iliyas pəyoɣəmbər Israil arisida turoɣan waḳtida Hudaning samawiy küqliri uning wasitisi bilən Israiloɣa yardəmdə bolatti. Xu nuḳtidin pəyoɣəmbərning əzi Israiloɣa nisbətən «jəng ḥarwisi wə atliḳ əskərliri» bolatti. Lekin u asmanoɣa kətürülgəndin keyin ḳandaḳ bolar?
2:12 2Pad. 13:14

2:21 «Mən bu sularni saḳayttim» — yaki «Mən bu sularni tazilidim».
3:2 1Pad. 16:32
3:4 «yüz ming ḳoza ḥəm yüz ming ḳoqḳarning yungini olpan ḳilatti» — yaki «yüz ming ḳozining wə yüz ming ḳoqḳarning yungini olpan əwətətti».
3:5 2Pad. 1:1

bizdə mening-sening dəydioŋan gəp yoķtur, mening həlķim sening həlķingdur, mening atlirim sening atliringdur, dedi..
8 U yənə: Ķaysi yol bilən qiķayli, dəp soridi. Yəhoram: Biz Edom qəlining yoli bilən qiķayli, dəp jawab bərdi.
9 Andin Israilning padixaĥi bilən Yəĥudaning padixaĥi Edomning padixaĥioŋa ķoxulup mangdi. Ular yəttə kün aylinip yürüx ķiloŋandin keyin, ķoxun wə ular elip kəlgən at-ulaoŋlaroŋa su ķalmidi. 10 Israilning padixaĥi: Apla! Pərwərdigar biz üq padixaĥni Moabning ķolioŋa qüxsun dəp, bir yərgə jəm ķiloŋan ohxaydu, dedi.
11 Lekin Yəĥoxafat: Pərwərdigardin yol soriximiz üqün bu yərdə Pərwərdigarning bir pəyoŋəmbiri yoķmu? — dedi. Israilning padixaĥining qakarliridin biri: Iliyasning ķolioŋa su ķuyup bərgən Xafatning ooŋli Elixa bu yərdə bar, dedi..
12 Yəĥoxafat: Pərwərdigarning səz-kalami uningda bar, dedi. Xuning bilən Israilning padixaĥi bilən Yəĥoxafat wə Edomning padixaĥi uning ķexioŋa qüxüp bardi.
13 Elixa Israilning padixaĥioŋa: — Mening sening bilən nemə karim! Θz atangning pəyoŋəmbərliri bilən anangning pəyoŋəmbərlirining ķexioŋa baroŋin, dedi.
Israilning padixaĥi: Undaķ demigin; qünki Pərwərdigar bu üq padixaĥni Moabning ķolioŋa tapxurux üqün jəm ķiloŋan ohxaydu, — dedi..
14 Elixa: Mən hizmitidə turuwatķan Pərwərdigarning ĥayati bilən ķəsəm ķilimənki, əgər Yəĥudaning padixaĥi Yəĥoxafatning ĥərmitini ķilmioŋan bolsam, seni kəzgə ilmioŋan yaki sanga ķarimioŋan bolattim.. 15 Lekin əmdi berip bir sazqini manga elip kelinglar, — dedi.
Sazqi saz qaloŋanda, Pərwərdigarning ķoli uning üstigə qüxti.. 16 U: Pərwərdigar səz ķilip: «Bu wadining ĥəmmə yerigə ora kolanglar» dedi, — dedi andin yənə:
17 — Qünki Pərwərdigar mundaķ dəydu: «Silər ya xamal ya yamoŋur kərmisənglarmu, bu wadi suoŋa tolup, əzünglar bilən at-ulaoŋliringlar ĥəmmisi su iqisilər». 18 Lekin bu Pərwərdigarning nəziridə kiqik ix bolup, U Moabnimu silərning ķolliringlaroŋa tapxuridu. 19 Silər barliķ mustəĥkəm xəĥərlərni wə barliķ esil xəĥərlərni bəsüp ətüp, barliķ yahxi dərəhlərni kesip taxlap, ĥəmmə bulaķlarni tindurup, ĥəmmə munbət ekinzarliķni taxlar bilən ķaplap harab ķilisilər» — dedi.
20 Wə ətisi ətigənlik ķurbanliķ sunuloŋan waķtida, mana, su Edom zemini tərəptin ekip kelip, ĥəmmə yərni suoŋa toxķuzdi. 21 Əmma Moablarning ĥəmmisi: Padixaĥlar biz bilən jəng ķiloŋili qiķiptu, dəp angliooŋan bolup, sawut-ķalķan kətürəligüdək qong-kiqik ĥəmmisi qegrada tizilip səptə turdi. 22 Ular ətisi səhərdə ķopup ķarisa, kün nuri ularning udulidiki su üstigə qüxkənidi; künning xolisida su ularoŋa ķandək kəründi. Ular: —
23 Bu ķan ikən! Padixaĥlar uruxup bir-birini ķiroŋan ohxaydu. I Moablar! Dərĥal oljining üstigə qüxüp bəlixiwalayli! dedi.
24 Lekin ular Israilning ləxkərgaĥioŋa yətkəndə, Israillar ornidin ķopup Moablaroŋa ĥujum ķilixi bilən ular bədər ķaqti. Israillar ularni sürüp-toķay ķiliwətti. 25 Ular xəĥərlərni wəyran ķilip, ĥərbir adəm tax elip, ĥəmmə munbət ekinzarliķni tolduruwətküqə tax taxlidi. Ular ĥəmmə bulaķ-ķuduķlarni tindurup, ĥəmmə yahxi dərəhlərni kesiwətti. Ular

3:7 «bizdə mening-sening dəydioŋan gəp yoķtur» — ibraniy tilida «mən əzüm sanga ohxax boliмən» degən səz bilən ipadilinidu.
3:7 1Pad. 22:4
3:11 1Pad. 22:7
3:13 1Pad. 18:19

3:14 «Mən hizmitidə turuwatķan» — ibraniy tilida «Mən Uning *(Hudaning)* aldida turuwatķan» degən səz bilən ipadilinidu. Elixa əzini padixaĥning ordisida daim oŋojisining aldida turuwatķan hizmətkaroŋa ohxitidu.
3:14 1Pad. 17:1
3:15 «Sazqi saz qaloŋanda, Pərwərdigarning ķoli uning üstigə qüxti» — yaki «Sazqi qalsa, Pərwərdigarning ķoli... qüxətti».

Kir-Ħarəsət xəḥiridiki taxlardin baxķa ḥeq nemini ķaldurmidi. Xu xəḥərgə bolsa, saloɣa atkuqilar uningoɣa qərgiləp ḥujum ķildi.
26 Moabning padixaḥi jəngning əzigə ziyadə ķattiķ kəlginini kərüp əzi bilən yəttə yüz ķiliqwazni elip Edomning padixaḥioɣa ḥujum ķilip bəsüp ətüxkə atlandi; lekin ular bəsüp ətəlmidi.
27 Xuning bilən təhtigə warislik ķiloɣuqi tunji ooɣlini elip, sepilning təpisidə uni kəydürmə ķurbanlik ķildi. U wakitta Israil Pərwərdigarning ķattiķ ķəḥrigə uqrioɣanidi. Xuning bilən bu üq padixaḥ Moab padixaḥtin ayrilip, ḥərkaysisi əz yurtioɣa ketixti.

Elixa pəyoɣəmbər tul hotun wə uning ooɣullirioɣa yardəm beridu

4 1 Pəyoɣəmbər xagirtliridin birining tul ķaloɣan hotuni Elixaoɣa pəryad ķilip: Sening ķulung boloɣan mening erim əlüptu. Bilisənki, sening ķulung Pərwərdigardin ķorkķan adəm idi. Əmdi kərz igisi mening ikki ooɣlumni ķullukķa aloɣili kəldi.
2 Elixa uningdin: Sening üqün nemə ķilay? Deginə, əyüngdə neməng bar? — dəp soridi.
U: Dedikingning əyidə kiqik bir koza maydin baxķa ḥeqnərsə yoķ, — dedi.
3 U: Berip ḥəmmə ķoxniliringdin qəgün-koza, yəni box qəgün-kozilarni ətnə aloɣin, ular az bolmisun. 4 Andin əzüng bilən ooɣulliring əygə kirgin, ixikni yepip ḥəmmə qəgün-kozilaroɣa may ķaqilioɣin. Toxķanlirini bir qətkə elip ķoyoɣin, — dedi.
5 Xuning bilən u u yərdin ayrilip ooɣulliri bilən əygə kirip ixikni yapti. Ooɣulliri qəgün-kozilarni uning aldioɣa elip kəlgəndə, u may ķuydi. 6 Wə xundaķ boldiki, qəgün-kozilarning ḥəmmisi toloɣanda u ooɣlioɣa: Yənə bir koza elip kəl, dedi. Əmma ooɣli: Əmdi koza ķalmidi, dedi. U wakitta may tohtap ķaldi.
7 Əmdi u berip Hudaning adimigə həwər yətküzdi. U: Berip mayni setiwət, ķərzingni tügətkin; andin ķaloɣan pul bilən əzüng wə ooɣulliringning jenini bekinglar, dedi.

Elixa əlgən balini tirildüridu

8 Bir küni Elixa Xunəm xəḥirigə bardi. U yərdə bir bay ayal bar idi wə u uni əz əyidə tamaķķa tutup ķaldi. Xuningdin keyin ḥərkaqan u yərdin ətüp mangsa, u uning əyigə kirip oɣizalinatti. 9 Bir küni u əz erigə: Bu yərdin daim ətidioɣan kixi Hudaning bir muķəddəs adimi ikənlikini bilip yəttim. 10 Biz əgzidə uningoɣa bir kiqikrək əy salayli. Uningoɣa əydə kariwat, xirə, orunduķ wə qiraoɣdan təyyarlap berəyli; wə xundaķ bolsunki, u ķaqanla yenimizoɣa kəlsə xu əydə tursun, — dedi.
11 Əmdi pəyoɣəmbər bir küni u yərgə kəlgəndə, xu balihanioɣa kirip yetip ķaldi. 12 U əz hizmətkari Gəḥazioɣa: Sən u Xunəmlik ayalni qaķiroɣin, dedi. U uni qaķiroɣanda, ayal uning ķexioɣa kəldi.
13 Pəyoɣəmbər hizmətkarioɣa: Sən uningoɣa: «Sili bizning oɣemimizni yəp muxundaķ əzlirini kəp awarə ķildila; mən sili üqün nemə ķilip berəy? Padixaḥķa yaki ķoxun sərdarioɣa birər tələplirini yətküzəymu?» — degin, dedi.

3:25 «Ular Kir-Ħarəsət xəḥiridiki taxlardin baxķa ḥeq nemini ķaldurmidi» — buning mənisi bəlkim «Ular Kir-Ħarəsət xəḥirining əzini wəyran ķilmidi» degəndək bolsa kerək.

3:27 «Pərwərdigarning ķattiķ ķəḥri...» — ibraniy tilida «uning ķattiķ ķəḥri...». **«Pərwərdigarning ķattiķ ķəḥrigə uqrioɣanidi»** — Israilning xu qaoɣda nemixķa Pərwərdigarning ķəḥrigə uqrax səwəbi muxu yərdə eytilmaydu. Birnəqqə alim muxu «ķəḥr»ni Pərwərdigardin əməs, bəlki Edom təripidin kəlgən, dəp ķarap, təwəndikidək tərjimə bilən xərḥ berip qüxəndüridu: «*(26)* Moabning padixaḥi ... Edomning padixaḥioɣa ḥujum ķilip bəsüxkə atlandi; lekin ular bəsüp ətəlmidi. *(27)* Xuning bilən uning *(Edomning)* təhtigə warislik ķiloɣuqi tunji ooɣlini elip kelip, sepilning üstidə uni kəydürmə ķurbanlik ķildi. U wakitta Israil ķattiķ ķəḥrgə uqrioɣanidi *(Edomlar: «Biz Israillar bilən ittipaķdax boloɣaqķa, biz ularning kasapitigə uqriduk» dəp Israiloɣa ķattiķ oɣəzəpləngənidi». Demək, xu alimlar xu «ķəḥr» Edomlar təripidin kəldi, dəp ķaraydu).*

–Birak bizningqə bundaķ tərjimidə ikki muḥim nuķtini pərəziy tərjimə ķiloɣan boloɣaqķa, uningoɣa ķayil bolmiduk. Xunga biz yənila ayəttiki «ķəḥr»ni Huda təripidin boloɣan, dəp ķaraymiz.

4:1 Law. 25:39

4:2 «kiqik bir koza may» — bu may bəlkim zəytun meyi idi.

Ayal buningoɣa jawab berip: — Mən өz həlkim arisida yaxawatimən, boldi! dedi.
14 Əmdi Elixa Gəhazidin, uningoɣa nemə kilip berix kerək? — dəp soridi. Gəhazi: Uning ooɣul balisi yok ikən, wə erimu kəri ikən, dedi.
15 U: Uni qakiroɣin, dedi. Ayalni qakiriwidi, ayal ixikkə kelip turdi.
16 Pəyoɣəmbər uningoɣa: Kelər yili təhminən muxu wakitta kuqaklirida bir ooɣulliri bolidu, dedi. U: Yak, i oɣojam! I Hudaning adimi, dedikinggə yaloɣan eytmioɣin, dedi..
17 Əmdi Elixa uningoɣa degəndək u ayal ħamilidar bolup, ikkinqi yili bekitilgən wakitta ooɣul tuoɣdi.
18 Bala өsüp qongrak boldi. Bir küni xundak boldiki, u atisi bar yərgə, ormiqilarning kexioɣa qikip kətti. 19 U atisioɣa: Way bexim, way bexim, dəp waysidi. U hizmətkarioɣa, uni anisining kexioɣa elip baroɣin, dedi.
20 U uni kətürüp anisining yenioɣa apirip koydi. Bala anisining etikidə qüxkiqə olturdi, andin өlüp kaldi. 21 Andin anisi qikip, uni Hudaning adimining өyidiki kariwatka yatkuzup koyup, ixikni yepip qikip kətti. 22 U erini qakirip uningoɣa: Oɣulamlardin birini mangduroɣin, u bir exəkni elip kəlsun; mən uni qapturup, Hudaning adimining kexioɣa dərħal berip keləy, dedi.
23 Eri uningoɣa: Nemixka uning kexioɣa bügün barisən? Bügün ya yengi ay ya xabat küni bolmisa, dedi. Ayali uningoɣa, Ħəmmə ix tinqlik — dedi..
24 U exəkni tokutup oɣulamioɣa: Ittik ħəydəp mang; mən demigüqə tohtimioɣin, dedi..
25 Xuning bilən u Karməl teoɣioɣa berip Hudaning adimi aldioɣa kəldi. Wə xundak boldiki, Hudaning adimi uni yiraktinla kərüp өz hizmətkari Gəhazioɣa: Mana Xunəmlik ayal keliwatidu; 26 Sən uning aldioɣa yügürüp berip uningdin: Sili tinqlikmu? Ərliri tinqlikmu? Baliliri tinqlikmu?» — dəp sorioɣin, dedi.
— Ħəmmə ix tinqlik, dəp eytti ayal.
27 Əmdi taoɣka qikip Hudaning adimining kexioɣa kəlgəndə, u uning putlirini kuqaklidi. Gəhazi uning yenioɣa berip uni ittiriwətməkqi boldi; lekin Hudaning adimi: — Uni өz ihtiyarioɣa koyoɣin; qünki uning kəngli intayin sunuk wə Pərwərdigar bu ixni manga deməy yoxuruptu, dedi.
28 Ayal: Mən oɣojamdin bir ooɣul tilidimmu? Manga yaloɣan səz kilmioɣin, dəp səndin ətünmidimmu? — dedi..
29 Pəyoɣəmbər Gəhazioɣa: — Belingni qing baoɣlap, mening ħasamni elip mangoɣin. Birsigə uqrisang, uningoɣa salam kilmioɣin, birsi sanga salam kilsa, sən uningoɣa jawab bərmigin. Mening ħasamni balining yüzigə koyoɣin, dedi..
30 Balining anisi: Pərwərdigarning ħayati bilən wə sening ħayating bilən kəsəm kilimənki, səndin ayrilmaymən, dedi. Elixa ornidin turup uning kəynidin əgəxti.
31 Gəhazi ulardin burun berip ħasisini balining yüzigə koyoɣanidi. Əmma ħeq awaz yaki tiwix qikmidi. Xuning bilən u yenip Elixaning aldioɣa berip uningoɣa: Bala oyoɣanmidi, dedi.
32 Elixa өygə kelip karisa, mana, bala uning kariwitida өlük yatatti. 33 U bala bilən өzini ayrim kaldurup, ixikni yepiwetip Pərwərdigaroɣa dua kildi.. 34 Andin u kariwatka qikip balining üstigə өzini koyup aoɣzini uning aoɣzioɣa, kəzlirni uning

4:16 «muxu wakitta» — yaki «ətiyazda».
4:16 Yar. 18:10, 14
4:23 «nemixka uning kexioɣa bügün barisən?» — eri bəlkim ayalining berix məksitini qüxənmidi. Erining səzigə karioɣanda «yengi ay» yaki «xabat küni» pəyoɣəmbərlər bilən kərüxüx kolaylik wakit bolatti. **«Ħəmmə ix tinqlik»** — yaki «hatirjəm boloɣin».
4:24 «Ittik ħəydəp mang; mən demigüqə tohtimioɣin» — oɣulami bəlkim exəkning yenida yügürüp, ayaloɣa ħəmraħ bolsa kerək.
4:28 «mən oɣojamdin bir ooɣul tilidimmu?» — okurmənlərning esidə barki, bu ayal əslidə Elixadin birər nərsə tiliməkqi əməs idi. U ooɣul pərzənt kərüxkə zor intizar bolsimu, yənə ooɣul tiləxtin koркatti.
4:28 2Pad. 4:16
4:29 «birsigə uqrisang, uningoɣa salam kilmioɣin, birsi sanga salam kilsa, sən uningoɣa jawab bərmigin» — ottura xərktə yolda ketiwatkanlar bir-biri bilən salamlaxkanda adəttə uzun wakit ketətti.
4:29 Luka 10:4
4:33 Mat. 6:6

kəzlirigə, ķollirini uning ķollirioŋa yekip yatti. Xuning bilən balining bədini issixķa baxlidi. 35 U qüxüp əydə u yaķ-bu yakķa mengip andin yənə kariwatķa qikip yənə balining üstigə egildi. U wakitta bala yəttə ķetim qüxkürdi, andin kəzlirini aqti.
36 Pəyoŋəmbər Gəħazini qakirip uningoŋa: Xunəmlik ayalni qakiroŋin, dedi. U uni qakirip ķoydi. U Elixaning yenioŋa kəlgəndə. U uningoŋa: Ooŋullirini kətürüp alsila, dedi.
37 U əyigə kiripla uning ayioŋi aldioŋa yikilip düm yatti, bexi yərgə təgküdək təzim ķildi. Andin əz ooŋlini kətürüp qikip kətti.

Aqarqilikta boloŋan məjizilər

38 Elixa Gilgaloŋa yenip bardi. Xu qaoŋda yurtta aqarqilik boloŋanidi. Pəyoŋəmbərlərning xagirtliri Elixaning yenida olturoŋanda u əz hizmətkarioŋa: Sən qong ķazanni esip pəyoŋəmbərlərning xagirtlirioŋa xorpa pixurup bərgin, dedi.
39 Ulardin birsi otyax tərgili dalaoŋa qikip yawa ķapak pelikini tepip, uningdin yawa ķapak üzüp etikini toldurup kelip, tooŋrap ķazanoŋa saldi; qünki ular bularning ziyanlik ikənlikini bilməytti.
40 Andin ular yənglar dəp adəmlərgə usup bərdi. Lekin ular tamakni yegili baxlioŋanda: I Hudaning adimi, ķazanda əlüm bar, dəp warķiraxti. Ħeqkim uningdin yeyəlmidi.
41 Elixa: Azrakķinə un elip kelinglar, dedi. U xuni ķazanoŋa taxlap: Həlkķə usup bərgin, yesun, dedi. Wə mana, ķazanda ħeq zəħər ķalmidi.
42 Əmdi Baal-Xalixaħdin bir adəm kelip, Hudaning adimigə arpa ħosulining tunji mewisidin ax-nan, yəni yigirmə arpa nanni wə bir halta kək baxni elip keliwidi, u: Həlkķə yegili aldioŋa ķoyoŋin, dedi.
43 Uning hizmətkari: Xuni bir yüz adəmning aldida ķandak ķoyalaymən? dedi. Elixa: Həlkķə yegili bərgin; qünki Pərwərdigar mundak dəydu: Ular yəydu wə uningdin exip ķalidu, dedi.
44 Xuning bilən u xuni ularning aldida ķoydi; ular yedi wə dəl Pərwərdigarning deginidək, uningdin exip ķaldi.

Suriyəning ķoxunining sərdari Naamanning sakaytilixi

5 1 Suriyə padixaħining ķoxun sərdari Naaman əz oŋojisining aldida tolimu kədirləndi wə izzətləndi, qünki Pərwərdigar uning ķoli arkilik Suriyəgə nusrətlər bərgənidi. U batur jəngqi boloŋini bilən, lekin mahaw kesiligə giriptar bolup ķaloŋanidi.
2 Əmdi Suriylər top-top bolup, bulangqilikķa qikip Israildin bir kiqik ķizni tutup kəlgənidi; bu ķiz Naamanning ayalining hizmitini ķilatti. 3 U hanimoŋa: Kaxki, mening oŋojam Samariyədiki pəyoŋəmbərning ķexida bolsidi! U uni mahaw kesilidin sakaytatti, dedi.
4 Naaman berip hojisioŋa: — Israilning yurtidin boloŋan kiqik ķiz mundak-mundak eytti, dedi.
5 Suriyə padixaħi: Yahxi! Sən baroŋin, mən Israilning padixaħioŋa bir məktup əwətimən, dedi. Naaman on talant kümüx bilən altə ming xəkəl altun wə ħəm on kixilik kiyimni elip Israiloŋa bardi.
6 U məktupni Israilning padixaħioŋa apirip tapxurup bərdi. Məktupta: — «Bu məktup sanga yətkəndə bilgəysənki, mən əz hizmətkarim Naamanni sening ķexingoŋa mangdurdum. Sən uni mahaw kesilidin sakaytkaysən», dəp pütülgənidi.
7 Israilning padixaħi hətni okup bolup, əz kiyimlirini yirtip-yirtiwətti wə: — Mən Hudamu? Kixini əltürüp ħəm tirildürələymənmu? Nemixka u kixi: — Bu adəmni mahaw kesilidin sakaytkin, dəp ħawalə ķilidu? Ķeni, oylinip kərünglar, u dərwəkə mən bilən jəng ķiloŋili baħanə izdəydu, dedi.

4:35 1Pad. 17:21; 2Pad. 8:1; Ros. 20:10
4:39 «yawa ķapak» — biz pərizimiz boyiqə xundak tərjimə ķilduk. Lekin bu əsümlük wə mewisining zadi nemə ikənliki bizgə ħazir naməlum.
4:41 Mis. 15:25
4:43 Yuħ. 6:9, 11
5:5 «on talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 306 kilogram kümüx idi. «Altə ming xəkəl altun» — 70 kilogramqə boluxi mumkin idi.
5:7 Ķan. 32:39; 1Sam. 2:6

[8] Wə xundaq boldiki, Hudaning adimi Elixa Israilning padixahining əz kiyimlirini yirtqinini anglioqanda, padixahqa adəm əwitip: Nemixqa əz kiyimliringni yirtting? U kixi ḥazir bu yərgə kəlsun, andin u Israilda bir pəyoqəmbər bar ikən dəp bilidu, dedi.
[9] Naaman atliri wə jəng ḥarwisi bilən kelip, Elixaning əyining ixiki aldida tohtidi. [10] Elixa bir həwərqini mangdurup Naamanoqa: — Berip Iordan dəryasida yəttə qetim yuyunup kəlgin; xundaq qilsang ətliring əsligə kelip pakiz bolisən, dedi.
[11] Lekin Naaman aqqiqlinip yenip kelip: — Mana, u qoqum qiqip, mening bilən kərixidu, ərə turup Hudasi Pərwərdigarning namioqa nida qilip, yara jayning üstidə qolini silkip, mahaw kesilini saqaytidu, dəp oylap kəlgənidim. [12] Dəməxqning dəryaliri, yəni Abarna bilən Farpar dəryasining suliri Israilning ḥəmmə suliridin yahxi əməsmu? Mən ularda yuyunsam pakiz bolmamdim? — dedi. U qattiq oqəzəplinip burulup yoloqa qikti.
[13] Lekin uning hizmətkarliri uning qexioqa berip: — I atam, əgər pəyoqəmbər siligə eoqir bir ixni tapilioqan bolsa, qilmasmidila? Undaq boloqan yərdə, u siligə suoqa qüxüp yuyunup, pakiz bolisila, degən bolsa xundaq qilmamla? — deyixti.
[14] Xunga u qüxüp, Hudaning adimining səzigə binaən Iordan dəryasida yəttə qetim qəmüldi. Xuning bilən uning eti paklinip, kiqik balining etidək bolup saqaydi..
[15] Xuning bilən u barliq ḥəmraḥliri bilən Hudaning adimining qexioqa qaytip kelip, uning aldida turup: — Mana əmdi pütkül yər yüzidə Israildin baxqa yərdə Huda yoq ikən, dəp bilip yəttim; əmdi ḥazir, əz kəminəngdin bir sowoqatni qobul qiloqin, dedi.
[16] Lekin Elixa: Mən hizmitidə turuwatqan Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm qilimənki, ḥeq nemini qobul qilmasmən, dedi. Naaman tola qing turuwalsimu, ḥeq qobul qilmidi.
[17] Andin Naaman mundaq dedi: — Əgər qobul qilmisang, kəminənggə topidin ikki qeqir yük berilsun; qünki kəminəng bundin keyin Pərwərdigardin baxqa ḥeqqandaq ilaḥlaroqa kəydürmə qurbanlik yaki inaqlik qurbanlikini kəltüməydu..
[18] Lekin Pərwərdigar kəminəngning xu bir ixini kəqürüm qiloqay: oqojamning əzi Rimmonning buthanisioqa səjdə qilmaq üqün kirgəndə, mening qolumoqa yələnsə mən Rimmonning buthanisida tiz püksəm, muxu amalsiz tiz pükkinim üqün Pərwərdigar mən kəminəngni kəqürgəy, dedi..
[19] Elixa uningoqa: — Sən aman-hatirjəmlitkə kətkin, dedi. U uningdin ayrilip azoqinə yol mangdi. [20] Lekin Hudaning adimi Elixaning hizmətkari Gəḥazi kənglidə: — Mana, u Suriyəlik Naaman elip kəlgən nərsiliridin oqojam ḥeqnemini almay, uni bikar kətküzüwetiptu. Lekin Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm qilimənki, mən uning kəynidin yügürüp berip, uningdin azraq bir nərsə alay, dəp oylidi. [21] Xuni dəp Gəḥazi Naamanning kəynidin bardi. Naaman bir kimning kəynidin yügürüp keliwatqinini kərüp, ḥarwisidin qüxüp uning aldioqa berip: Ḥəmmə ix tinqliqmu? — dəp soridi.
[22] U: — Tinqliq, — dedi, — əmma oqojam meni mangdurup: Mana əmdi Əfraim taoqliqidin pəyoqəmbərlərning xagirtliridin ikki yigit qeximoqa kəldi. Bularoqa bir talant kümüx bilən ikki kixilik kiyim bərsilə, dəp eytti, — dedi.
[23] Naaman: — Ikki talant kümüxni qobul qiloqin, dəp uni zorlap ikki talant kümüxni ikki haltioqa qegip, ikki kixilik kiyimni qikirip bərdi. Bularni Naaman oqulamliridin ikki yigitkə yüdküzdi; ular Gəḥazining aldida bularni kətürüp mangdi.
[24] U turoqan dənggə yətkəndə bularni ularning qolliridin elip əyigə tikip qoydi; andin bu adəmlərni kətküzüwətti. [25] Andin u

5:14 Luqa 4:27

5:17 «inaqlik qurbanliqi» — yaki pəqət «qurbanlik». Adəttə bu səz «inaqlik qurbanliqi» yaki «təxəkkür qurbanliqi»ni bildüridu. Uning topini tələp qilixi bəlkim Israildiki xu topa *(qurbangaḥ süpitidə)* üstidə əz qurbanliqlirini qilmaqqi boloqan boluxi mumkin.
5:18 «Rimmon» — Suriyəning «boran qikaroquqi but»i idi.

oŋojisining aldioŋa kirip turdi. Elixa uningdin: — I Gəhazi, nəgə berip kəlding? — dəp soridi. U jawab berip: Kulung ḥeqyərgə barmidi, — dedi.
26 Elixa uningoŋa: — Xu kixi ḥarwisidin qüxüp, kəynigə yenip, sening aldingoŋa kəlgəndə, mening roḥim xu qaoŋda sening bilən birgə baroŋan əməsmu? Bu pəyt kümüx bilən kiyim, zəytun baoŋliri bilən üzümzarlar, koy bilən kala, malaylar bilən kenizəklərni kobul kilidioŋan wakitmu? 27 Lekin ḥazir Naamanning mahaw kesili sanga ḥəm nəslinggə mənggügə qaplixidu, — dedi. Xuning bilən u Elixaning kexidin qikkanda kardək ak mahaw bolup kaldi.

Paltining bexini su üstidə ləylitixi

6 1 Pəyoŋəmbərlərning xagirtliri Elixaoŋa: — Mana bizgə sening aldingda turuwatkan yerimiz tar kəldi. 2 Iordan dəryasining boyioŋa berip, ḥərbirimiz birdin yaoŋaq elip, xu yərdə turidioŋanoŋa bir turaloŋu ey yasayli, — dedi.
— Beringlar, dəp jawab bərdi u.
3 Ularning biri yənə: — Iltipat kilip kəminiliring bilən birgə baroŋin, dedi. U: — Billə baray, dedi.
4 U ular bilən mangdi. Ular Iordan dəryasioŋa berip, dərəh kesixkə baxlidi. 5 Lekin ularning biri dərəh kesiwatkanda paltining bexi suoŋa qüxüp kətti. U warkirap: — Way oŋojam, bu ətnə aloŋan palta idi, dedi.
6 Hudaning adimi: Nəgə qüxti, dəp soridi. U qüxkən yərni kərsitip bərdi. U bir xahni kesip, uni suoŋa taxliwidi, Paltining bexi ləyləp qikti.
7 U: Uni kolungoŋa aloŋin, dewidi, u kixi kolini uzutup uni tutuwaldi.

Elixa pütün bir koxunni məoŋlup kilidu

8 Suriyəning padixaḥi Israil bilən jəng kiliwatatti. U əz hizmətkarliri bilən məsliḥətlixip, palanqi-pokunqi yərdə bargaḥ tikimən, dəp bekitətti.
9 Hudaning adimi Israilning padixaḥioŋa həwər əwitip: — Sən palanqi-pokunqi yərgə berixtin eḥtiyat kiloŋin, qünki Suriylər u yərgə qüxməkqi, dedi.
10 U wakitlarda Israilning padixaḥi Hudaning adimi əzigə kərsətkən jayoŋa adəm əwətip u yərdiki adəmlirigə eḥtiyat kilixni agaḥlandurdi. Bundak ix birkanqə ketim boldi.
11 Buning səwəbidin Suriyəning padixaḥi kənglidə kattik aqqikinip, əz hizmətkarlirini qakirip ulardin: — Arimizdin kimning Israilning padixaḥi təripidə turidioŋanlikini manga kərsitip bərməmsilər?! — dəp soridi.
12 Lekin hizmətkarlirining biri: — I oŋojam padixaḥ undak əməs; bəlki Israilda turidioŋan Elixa degən pəyoŋəmbər sən yatkan ḥujrangda kiloŋan səzliringni Israil padixaḥioŋa eytip beridu, — dedi.
13 U: Berip uning nədə ikənlikini paylap kelinglar, mən adəm mangdurup uni tutup keləy, dedi. Ular: — U Dotan xəḥiridə ikən, dəp həwər kildi.
14 Xuning bilən u xu yərgə atliklar, jəng ḥarwiliri wə zor bir koxunni mangdurdi. Ular keqisi yetip kelip xəḥərni korxiwaldi.
15 Hudaning adimining maliyi səḥərdə turup qikşa, mana, bir atlikлar wə jəng ḥarwiliri koxuni xəḥərni korxiwaloŋanidi. Malay uningoŋa: Apla, i oŋojam, kandak kilarmiz? — dedi.
16 Lekin u: Korkmioŋin; mana biz bilən birgə boloŋanlar ular bilən birgə boloŋanlardin kəptur, dedi. 17 Əmdi Elixa dua kilip: I Pərwərdigar, malayimning kəzlirini kərələydioŋan kilip aqkaysən, dedi. U wakitta Pərwərdigar yigitning kəzlirini aqti wə u əyni əḥwalni kərdi; mana, pütkül taoŋ Elixani qəridəp turoŋan yalkunluk at wə jəng ḥarwiliri bilən toloŋanidi.

5:27 Qəl. 12:10; 2Tar. 26:19, 20

6:8 «...məsliḥətlixip, palanqi-pokunqi yərdə bargaḥ tikimən, dəp bekitətti» — yaki «... məsliḥətlixip, ular uningoŋa: — Palanqi-pokunqi jayda ḥujum kiloŋayla, dedi».
6:10 «birkanqə ketim» — ibraniy ilida «bir ketim, ikki ketim əməs» degən səzlər bilən ipadilinidu.

18 Suriylər qüxüp u tərəpkə kəlgəndə, Elixa
Pərwərdigarоŋa dua kilip: Bu həlkni korluk
bilən urоŋin, dedi. Xuning bilən U Elixaning
tiliki boyiqə ularni korluk bilən urdi.
19 Elixa ularоŋa: Bu silər izdigən yol əməs wə
silər izdigən xəhər əməs; mening kəynimdin
əgixinglar, silərni silər izdigən adəmning
kexioŋa baxlap baray, dəp ularni Samariyəgə
baxlap bardi. 20 Wə xundak boldiki, ular
Samariyəgə kirgəndə Elixa: I Pərwərdigar,
ularning kəzlirini kərələydioŋan kilip
aqkaysən, dedi. Pərwərdigar ularning
kəzlirini aqti; wə mana, ular Samariyəning
otturisida turatti.
21 Israilning padixahi ularni kərgəndə Elixa-
din: I atam, ularni eltürüwetəymu? Ularni
eltürüwetəymu? dəp soridi.
22 U: — Sən ularni eltürmə; hətta əzüng
kiliq wə okyaying bilən əsir kiloŋanliringni
eltürməydioŋan yərdə, bularni eltürüxkə
bolamti? Əksiqə, ularning aldioŋa nan,
su koyoŋin; xuning bilən ular yəp-iqip əz
oŋojisioŋa yenip kətsun, dedi..
23 Xundak kilip, u ularоŋa qong ziyapət bərdi;
ular yəp-iqip boloŋandin keyin, andin ularni
yoloŋa saldi. Ular oŋojisining yenioŋa kaytti.
Xuningdin keyin Suriyədin bulangqilar xay-
kiliri Israilning zeminioŋa kayta besip kir-
midi.

Pərwərdigar Samariyəni kutkuzidu

24 Keyin xundak boldiki, Suriyəning
padixahi Bən-Hadad pütkül koxunini yioŋip
Samariyəni muhasirigə aldi. 25 Xuning bilən
Samariyədə zor aqarqilik boldi. Ular uni
xunqə uzun kamal kildiki, bir exək bexi
səksən xəkəl kümüxkə, wə kəptər mayikining
bir qinisining təttin biri bəx xəkəl kümüxkə
yaraytti.. 26 Israilning padixahi sepilning üs-
tidin ətkəndə, bir ayal uningoŋa: I oŋojam
padixah, yardəm bərginə! dəp pəryad
kətürdi.
27 U: Əgər Pərwərdigar sanga yardəm
bərmisə, mən sanga kandak yardəm kilay?
Ya hamandin ya üzüm kəlqikidin yardəm te-
pilamdu?, — dedi.
28 Padixah əmdi uningdin yənə: Nemə
dərding bar? dəp soridi. U: Mana bu hotun
manga: Ooŋlungni bərgin, biz uni bügün
yəyli. Ətə bolsa mening ooŋlumni yəymiz,
dedi. 29 U wakitta biz mening ooŋlumni
kaynitip pixurup yeduk. Ətisi mən uningoŋa:
Əmdi sən ooŋlungni bərgin, uni yəyli desəm,
u əz ooŋlini yoxurup koydi, — dedi..
30 Padixah ayalning səzini anglap kiyimlirini
yirtip-yirtiwətti. U sepilda ketiwatkanda,
həlk uning kiyimining iqigə, yəni etigə bəz
kiygənlikini kərüp kaldi.
31 Padixah: — Əgər Xafatning ooŋli Elixaning
bexi bügün tenidə kalsa, Huda mening bexi-
mni alsun wə uningdinmu artuk jazalisun!
— dedi..
32 Əmma Elixa əz əyidə olturatti;
aksakallarmu uning bilən billə olturoŋanidi.
Padixah uning aldioŋa bir adəmni
mangduroŋanidi. Lekin u həwərqi u yərgə
yetip barmayla, Elixa aksakallaroŋa: — Mana
bu jallatning balisining beximni aloŋili
adəm mangduroŋanlikini kərdünglarmu?
Əmdi həwərqi kəlgəndə ixikni qing takap
iqidin tiriwelinglar. Mana uning kəynidin
kəlgən oŋojisining kədimining awazi
angliniwatmamdu? — dedi.
33 U ular bilən səzlixiwatkanda, mana həwərqi
uning kexioŋa qüxüp kelip: «Padixah: «Mana
bu balayi'apətning əzi Pərwərdigar təripidin
kəldi; mən zadi nemə dəp Pərwərdigaroŋa
yənə ümid baoŋliyalarmən?» dəydu, dedi..

6:22 «...bularni eltürüxkə bolamti?» — demək, sən əzüng muxu Suriylərni əsirgə tutkan əməssən; hətta ularni xundak tutkan bolsangmu, u qaoŋda *(kona «urux əhlaki» boyiqə)* ularni eltürüwətməytting.

6:25 «səksən xəkəl» — 900 gram, «bəx xəkəl» 55 gram bolatti. Muxu yərdiki «bir qinining təttin biri»ning həjimi bəlkim 0.25 litrqə idi; «qinə» ibraniy tilida «kab» bilən ipadilinidu.

6:29 Kan. 28:53

6:31 «əgər Xafatning ooŋli Elixaning bexi bügün tenidə kalsa...» — Israilning padixahi *(Yoram, 8-babni kərüng)* nemixka Elixaoŋa xundak əq? Xübhisizki, u padixahni butpərəsliki *(3:3ni kərüng)* üqün daim əyibligəqkə, uningoŋa əq idi; Elixa yənə, bu balayi'apətlər dəl butpərəslikimizdin beximizoŋa qüxkən, dəp agah bərgən bolsa kerək.

6:31 1Pad. 19:2

6:33 «həwərqi uning kexioŋa qüxüp kelip: «Padixah:

7 [1] Elixa: Pərwərdigarning səzini anglanglar! Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Ətə muxu waķitlarda Samariyəning dərwazisida bir halta aķ un bir xəkəlgə wə ikki halta arpa bir xəkəlgə setilidu, — dedi.
[2] Əmma padixaĥ belikini tutup mangoʏan ķoxun əməldari bolsa, Hudaning adimigə: Mana, ĥətta Pərwərdigar asmanoʏa tünglük aqsimu, undaķ ixning boluxi mumkinmu?! dedi. U: — Sən əz kəzüng bilən kərisən, lekin xuningdin yeməysən, dedi.
[3] Əmdi dərwazining tüwidə tət mahaw kesili bar adəm olturatti. Ular bir-birigə: Nemə üqün muxu yərdə əlümni kütüp ol turimiz?. [4] Xəĥərgə kirəyli desək, xəĥərdə aqarqilik boloʏaqķa, u yərdə əlimiz; bu yərdə oltursaķmu əlimiz. Ķopup Suriylərning ləxkərgaĥioʏa ketəyli. Ular bizni ayisa tirik ķalimiz; bizni əltürəyli desə əlimiz, halas, — deyixti.
[5] Xuni dəp ular kəqķurun Suriylərning ləxkərgaĥioʏa baroʏili ķopti. Ləxkərgaĥining ķexioʏa yetip kəlgəndə, mana ĥeq kixi yoķ idi. [6] Qünki Rəb Suriylərning ləxkərgaĥioʏa jəng ĥarwiliri, atlar wə zor qong ķoxunning sadasini anglatķanidi. Xuni anglap ular bir-birigə: Mana, Israilning padixaĥi bixək Ĥittiylarning padixaĥlirini wə Misirliķlarning padixaĥlirini üstimizgə ĥujum ķiloʏili yalliwaptu, deyixti;. [7] kəqķurun ķozoʏilip qedirlirini, at bilən exəklirini taxlap ləxkərgaĥni xu peti ķoyup, əz janlirini ķutķuzux üqün bədər ķaqķanidi.
[8] Mahaw kesili bar adəmlər ləxkərgaĥning yenioʏa kelip, bir qedirоʏa kirip, yəp-iqip uningdin kümüx bilən altunni wə kiyimlərni elip yoxurup ķoyuxti. Andin ular yenip kelip, yənə bir qedirоʏa kirip u yərdiki oljinimu elip yoxurup ķoyuxti.
[9] Andin ular bir-birigə: Bizning bundaķ ķiloʏinimiz durus əməs. Bügün ķutluķ həwər bar kündur, lekin biz tinmay turuwatimiz. Səĥərgiqə ķalsaķ bu yamanlik beximizoʏa qüxidu. Uning üqün əmdi berip padixaĥning ordisidikilərgə bu həwərni yətküzəyli, dedi. [10] Xuning bilən ular berip xəĥərning dərwazisidiki pasibanlarni qaķirip ularoʏa: Biz Suriylərning ləxkərgaĥioʏa qikṣaķ, mana ĥeqkim yoķ ikən, ĥətta adəmning xəpəsimu yoķtur; bəlki atlar baoʏlaķlik, exəklər baoʏlaķlik bolup, qedirlar əyni peti turidu, dedi.
[11] Dərwazidiki pasibanlar xu həwərni towlap elan ķilip, padixaĥning ordisioʏa həwər yətküzdi.
[12] Padixaĥ keqisi ķopup hizmətkarlirioʏa: — Mən Suriylərning bizgə nemə ķilmaķqi boloʏinini silərgə dəp berəy. Ular bizning aqarqilikta ķaloʏinimizni bilip, ləxkərgaĥdin qiķip dalada məkünüwelip: — Israillar xəĥərdin qikṣa, biz ularni tirik tutup, andin xəĥərgə kirələymiz, deyixkən gəp, dedi.
[13] Hizmətkarliridin biri jawab berip: — Birnəqqə kixini xəĥərdə ķaloʏan atlardin bəxni elip (ularning aķiwiti bu yərdə ķaloʏan Israilning barliķ kixilirining kidin, ĥətta ĥalak boloʏanlarningkidin bəttər bolmaydu!), ularni kərüp kelixkə əwətəyli, dedi.
[14] Xuning bilən ular ikki jəng ĥarwisi bilən ularoʏa ķatidioʏan atlarni təyyar ķildi. Padixaĥ ularni Suriylərning ķoxunining kəynidin əwətip: — Berip əĥwalni kərüp kelinglar, dəp buyrudi.
[15] Bular ularning izidin Iordan dəryasioʏiqə ķooʏlap bardi; wə mana, pütkül yol boyi Suriylər aldirap ķaqķanda taxliwətkən kiyim-keqək wə ĥərhil əswab-üskünilər bilən toloʏanidi. Əlqilər yenip kelip padixaĥķa xuni həwər ķildi.
[16] U waķitta həlķ qiķip Suriylərning ləxkərgaĥidin oljilarni talidi; xuning bilən Pərwərdigarning eytķan səzidək, bir halta aķ un bir xəkəlgə, ikki halta arpa bir xəkəlgə setildi. [17] Əmdi padixaĥ bilikini tutup mangoʏan ĥeliķi əməldarni dərwazini baxķuruxķa təyinləp ķoyoʏanidi. Əmdi

---

«Mana bu balayi'apətning əzi... yənə ümid baoʏliyalarmən?» dəydu, dedi» — həwərqi, xübĥisizki, padixaĥning əz səzlirini yətküzüwatidu.
7:1 «halta» — muxu ayəttə «halta» *(ibraniy tilida «seaĥ»)* təhminən 4 litrqə kelidu.
7:3 Law. 13:46
7:6 Yəx. 13:4

halayiқ dərwazidin etilip qiққanda uni dəssəp-qəyliwətti wə xuning bilən u əldi. Bu ix padixah Hudaning adimini tutmaқqi bolup, uning aldioɣa baroɣanda, dəl Elixa eytқandək boldi. [18] Xuning bilən Hudaning adimi padixahқa eytқan xu səz əməlgə axuruldi: «Ətə muxu waқitlarda Samariyəning dərwazisida ikki halta arpa bir xəkəlgə wə bir halta aқ un bir xəkəlgə setilidu».
[19] Əmma ɦeliқi əməldar Hudaning adimigə: — «Mana, ɦətta Pərwərdigar asmanoɣa tünglük aqsimu, undaқ bir ixning boluxi mumkinmu?!» degənidi. U: — «Sən əz kəzüng bilən kərisən, lekin xuningdin yeməysən», degənidi.
[20] Uningoɣa ɦəm dəl xundaқ boldi; qünki həlқ uni dərwazida dəssəp eltürgənidi.

Elixa yənə bir қetim Xunəmlik ayaloɣa yardəm beridu

8 [1] Elixa əzi ooɣlini tirildürgən ayaloɣa nəsiɦət қilip: — Sən wə əz əydikiliring bilən berip, қəyərdə olturoɣudək jay tapsang, u yərdə turoɣin; qünki Pərwərdigar: — Aqarqilиқ bolsun, dəp bekitti. Bu aqarqilиқ zeminda yəttə yiloɣiqə tügiməydu, dedi..
[2] Xuning bilən u ayal Hudaning adimi eytқandək əz əydikiliri bilən berip, Filistiylərning yurtida yəttə yiloɣiqə turdi.
[3] Wə xundaқ boldiki, yəttə yil ətkəndə, ayal Filistiylərning yurtidin yenip kəldi; u padixaɦtin əyi bilən zeminini əzigə қayturup berixni iltimas қiloɣili bardi. [4] Xu waқitta padixah Hudaning adimining hizmətkari Gəɦazi bilən səzlixip uningoɣa: — Elixa қiloɣan ɦəmmə uluɣ əməllərni manga bayan қilip bərgin, dəwatatti. [5] Wə xundaқ boldiki, u padixahқa Elixaning қandaқ қilip bir ölükni tirildürgənlikini dəp beriwatқanda, Elixa ooɣlini tirildürgən xu ayal padixaɦtin əz əyi wə zeminini қayturup berixni iltimas қiloɣili kəldi. Gəɦazi: — I padixah oɣojam, mana, bular mən eytқan ayal wə Elixa ölümdin tirildürgən ooɣli dəl xu, dedi.
[6] Padixah ayaldin soriwidi, u xu wəқəni uningoɣa dəp bərdi. Xuning bilən padixah bir aoɣwatni bəlgiləp: — Uning ɦəmmə təəlluқatlirini yandurup bərgin wə xuningdək əz yurtidin kətkən kündin tartip bu waқitқiqə yeridin qiққan ɦosulning barliқ kirimini uningoɣa bərgin, dedi.

Elixa Ɦazaəl bilən kərüxidu

[7] Əmdi Elixa Suriyəning padixaɦi Bən-Ɦadad kesəl yatқinida Dəməxққə kəldi. Padixahқa: Hudaning adimi bu yərgə kəldi, dəp həwər berildi. [8] Padixah Ɦazaəlgə: — Özüng bir sowoɣa elip, Hudaning adimining aldioɣa berip uning bilən kərüxüp, u arқiliқ Pərwərdigardin mening tooɣramda: «U bu kesəldin saқiyamdu, saқaymaydu» dəp sorioɣin, — dedi..
[9] Xuning bilən Ɦazaəl uning bilən kərüxüxkə bardi. U əzi bilən Dəməxқtiki ɦərhil esil mallardin қirиқ təgə sowoɣa elip, uning aldioɣa berip: «Ooɣlung Suriyəning padixaɦi Bən-Ɦadad meni əwətip, bu kesəldin saқiyimənmu, saқaymaymənmu?» dəp soraydu, — dedi.
[10] Elixa uningoɣa: — Berip uningoɣa: — Qoқum saқiyisən, dəp eytқin. Lekin Pərwərdigar manga қandaқla bolmisun u qoқum əlidu, dəp wəɦiy қildi, dedi.
[11] Hudaning adimi taki Ɦazaəl hijil bolup kətküqə uningoɣa tikilip қarap turdi, andin Hudaning adimi yioɣlaxқa baxlidi.
[12] Ɦazaəl: — Oɣojam nemixқa yioɣlayla! dəp soridi. U: — Mən sening Israillaroɣa қilidioɣan yaman ixliringni bilimən; qünki sən ularning қoroɣanlirini kəydürüp, yigitlirini қiliq bilən eltürüp, uxxaқ balilirini qərüp taxlap, ɦamilidar ayallirining қarnini yeriwetisən, dedi..
[13] Ɦazaəl: — Mənki ittək bir қulung nemə idim, undaқ uluɣ ixlarni қilalamtim? Elixa: — Pərwərdigar manga sening Suriyəning padixaɦi bolidioɣanliқingni məlum қildi, dedi.

8:1 2Pad. 4:34

8:8 1Pad. 14:2, 3; 2Pad. 1:2
8:12 2Pad. 10:32; 12:17; 13:7

14 U Elixaning ķexidin qiķip oŋojisining yenioŋa bardi. Bən-ĥadad uningdin: — Elixa sanga nemə dedi, dəp soridi. U: — U manga silining tooŋrilirida, qoķum saķiydu, dəp eytti, dedi.
15 Ətisi Ĥazaəl bir parqə bəzni elip, suoŋa qilap padixaĥning yüzini ətti. Xuning bilən u əldi; wə Ĥazaəl uning ornida padixaĥ boldi.

Yəĥoxafatning ooŋli Yəĥoram Yəĥudaning padixaĥi boluxi atisi bilən

2Tar. 21:2-20

16 Israilning padixaĥi, Aĥabning ooŋli Yoramning səltənitining bəxinqi yilida, Yəĥoxafat tehi Yəĥudaning padixaĥi waķtida, Yəĥoxafatning ooŋli Yəĥoram Yəĥudaning padixaĥi boldi.. 17 U padixaĥ boloŋanda ottuz ikki yaxta bolup, Yerusalemda səkkiz yil səltənət ķildi. 18 U Aĥabning jəməti ķiloŋandək Israil padixaĥlirining yolida yürdi (qünki uning ayali Aĥabning ķizi idi); u Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni ķildi . 19 Lekin Pərwərdigar Dawutķa: — Sening bilən ooŋulliringoŋa «mənggü əqməydioŋan qiraoŋ» berimən degən wədisi tüpəylidin u Yəĥudani harab ķilixni halimidi..
20 Uning künliridə Edom Yəĥudaning idarə ķilixioŋa isyan kətürüp, azad bolup əz aldioŋa bir padixaĥlik tiklidi.. 21 Xuning bilən Yoram ĥəmmə jəng ĥarwiliri bilən yoloŋa qiķip Zair xəĥirigə ətti. U keqisi ornidin turup, əzini wə jəng ĥarwilirining sərdarlirini ķorxiwaloŋan Edomlaroŋa ĥujum ķilip, ularni məoŋlup ķildi; lekin ahirida Yəĥuda ləxkərliri əz əylirigə ķeqip kətti.. 22 Xuning bilən Edomlar Yəĥudaning ĥəkümranlikidin bügüngiqə azad boldi. U waķitta Libnaĥmu isyan kətürüp azad boldi.
23 Əmdi Yoramning baxķa ixliri ĥəm ķiloŋanlirining ĥəmmisi bolsa «Yəĥuda padixaĥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?. 24 Yoram əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəĥiri»də ata-bowilirining yenida dəpnə ķilindi. Ooŋli Aĥaziya uning ornida padixaĥ boldi..

Aĥaziya səltənət ķilidu

2Tar. 22:1-6

25 Israilning padixaĥi, Aĥabning ooŋli Yoramning səltənitining on ikkinqi yili, Yəĥuda padixaĥi Yəĥoramning ooŋli Aĥaziya Yəĥudaoŋa padixaĥ boldi.. 26 Aĥaziya padixaĥ boloŋanda yigirmə ikki yaxta bolup, Yerusalemda bir yil səltənət ķildi. Uning anisining ismi Ataliya idi; u Israil padixaĥi Omrining ķizi idi.. 27 Aĥaziya Aĥabning jəmətining yolida yürüp Aĥabning jəməti ķiloŋandək, Hudaning nəziridə rəzil boloŋanni ķildi; qünki u Aĥabning küy'ooŋli bolup uningoŋa ĥəmjəmət idi. 28 Aĥabning ooŋli Yoram Suriyəning padixaĥi Ĥazaəl bilən Gileadtiki Ramotta soķuxķanda Aĥaziya uningoŋa ĥəmdəmlixip soķuxķa qiķķanidi. Suriylər Yoramni zəĥimləndürdi. 29 Yoram padixaĥ Ramaĥda Suriyə padixaĥi Ĥazaəl bilən soķuxķanda Suriylərdin yegən zəĥmini

---

8:16 «Yoram» — «Yəĥoram»ning baxķa birhil xəkli. Muxu ayəttə ikki Yəĥoram bar; birinqisi Israil, yəni ximaliy padixaĥlikning padixaĥi, ikkinqisi Yəĥudaning padixaĥi. **«Yəĥoxafat tehi Yəĥudaning padixaĥi waķtida, Yəĥoxafatning ooŋli Yəĥoram Yəĥudaning padixaĥi boldi»** — demək, Yəĥoxafat wə ooŋli Yəĥoram ikkisi təng səltənət ķilidu.
8:16 2Tar. 21:4, 5
8:19 «Dawut ... bir qiraoŋ... berimən» — «1Pad.» 11:36 wə izaĥatni kərüng. «Qiraoŋ» — bu kəqmə mənilik sөz bolup, Dawutning handanini kərsitidu, əlwəttə; handanning məwjut boloŋanliki *(1)* Dawutning Hudaoŋa sadik boloŋanlikioŋa guwaĥlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu; *(2)* Hudaning Dawutķa: Sən arķilik pütkül dunyani soraydioŋan Məsiĥ tuoŋulidu, dəp bərgən wədisidə turidioŋanlikioŋa guwaĥlik beridioŋan «qiraoŋ» bolidu.
8:19 2Sam. 7:13; 1Pad. 11:36; 15:4; Zəb. 132:17-18
8:20 Yar. 27:40; 2Tar. 21:8
8:21 «Yoram ĥəmmə jəng ĥarwiliri bilən...» — «Yoram» yaki «Yəĥoram». **«Zair xəĥirigə ətti»** — yəni Iordan dəryasidin ətti. **«ahirida Yəĥuda ləxkərliri əz əylirigə ķeqip kətti»** — əyni tekisttə «Yəĥuda» degən sөz yoķ. Lekin muxu yərdə «ləxkərlər» *(ibraniy tilida «həlķ»)* Yəĥudiy ləxkərlərni kərsətsə kerək.
8:23 «Yəĥuda padixaĥlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə»ning əzi əməs, biraķ xübĥisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» bu kitabtin kөp uqurlarni aloŋan.
8:24 2Tar. 21:19
8:25 2Tar. 22:1
8:26 2Tar. 22:2

dawalitix üqün, Yizrəəlgə yenip kəldi. Aḥabning ooɣli Yoram kesəl boloɣaqḳa, Yəhudaning padixaḥi, Yəhoramning ooɣli Aḥaziya uni yoḳlioɣili Yizrəəlgimu bardi..

Yəhu padixaḥ bolidu

9 [1] Elixa pəyoɣəmbər pəyoɣəmbərlərning xagirtliridin birini qaḳirip, uningoɣa: — «Belingni baoɣlap bu may ḳaqisini ḳolungoɣa elip, Gileadtiki Ramotḳa baroɣin.. [2] U yərgə baroɣanda Nimxining nəwrisi, Yəhoxafatning ooɣli Yəhuni tepip, өyigə kirip, uni өz buradərliri arisidin ornidin turoɣuzup, iqkiriki өygə baxlap kir. [3] Andin ḳaqidiki mayni bexioɣa ḳuyup: Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən seni Israiloɣa padixaḥ boluxḳa məsiḥ ḳildim, degin; xuni dəp bolupla ixikni eqip, ḳeqip qiḳḳin, ḥayal bolma» — dedi..
[4] Xuning bilən xu yax pəyoɣəmbər yigit Gileadtiki Ramotḳa bardi. [5] U yərgə kəlgəndə, mana, ḳoxunning sərdarliri u yərdə olturatti.
U: — I sərdar, sanga bir səzüm bar, dedi.
Yəhu: — Ḳaysimizoɣa? — dəp soridi.
U: — Sanga, i sərdar, dedi.
[6] U ḳopup өygə kirdi. Yigit bexioɣa mayni ḳuyup uningoɣa mundaḳ dedi: Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən seni Pərwərdigarning həlḳigə, yəni Israiloɣa padixaḥ boluxḳa məsiḥ ḳildim. [7] Sən өz oɣojang Aḥabning jəmətini yoḳitisən; qünki өz ḳullirim pəyoɣəmbərlərning ḳeni üqün wə Pərwərdigarning ḥəmmə ḳullirining ḳeni üqün Yizəbəldin intiḳam alay.. [8] Aḥabning pütkül jəməti yoḳilidu; Aḥabning jəmətidin Israildiki ḥəmmə ərkəklərni ḥətta ajiz yaki meyip bolsun ḥəmmisini ḥalak ḳilimən..
[9] Mən Aḥabning jəmətini Nibatning ooɣli Yəroboamning jəmətidək wə Ahiyaḥning ooɣli Baaxaning jəmətidək yoḳ ḳilimən..
[10] Itlar Yizəbəlni Yizrəəldiki xu parqə yərdə yəydu. Ḥeqkim uni dəpnə ḳilmaydu».
Xuni dəp bolupla yigit ixikni eqip ḳeqip kətti..
[11] Yəhu өz oɣojisining hizmətkarlirining ḳexioɣa yenip qiḳḳanda, ular uningdin: — Ḥəmmə ix tinqliḳmu? Bu təlwə seni nemə ix bilən izdəp kəptu? — dəp soridi.
U ularoɣa: Silər xu kixi wə uning səpsətəlirini bilisilər, — dedi..
[12] Ular: Yaloɣan eytma! Bizgə dəp bərginə! dewidi, u: — U manga mundaḳ-mundaḳ dəp, Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Seni Israilning üstidə padixaḥ boluxḳa məsiḥ ḳildim» dəp eytti — dedi.
[13] Xuning bilən ularning ḥəmmisi tonlirini selip, pələmpəydə yeyip uningoɣa payandaz ḳildi. Ular kanay qelip: «Yəhu padixaḥ boldi!» dəp jakarlaxti.
[14] Xuning bilən Nimxining nəwrisi, Yəhoxafatning ooɣli Yəhu Yoramni ḳəstliməkqi boldi. U waḳitta Yoram bilən barliḳ Israillar Gileadtiki Ramotta turup, u jayni Suriyəning padixaḥi Ḥazaəlning ḥujumidin muḥapizət ḳiliwatatti. [15] Əmdi Yoram padixaḥ Suriyəning padixaḥi Ḥazaəl bilən soḳuxḳanda Suriylərdin yegən zəhmidin saḳiyix üqün Yizrəəlgə yenip kəlgənidi. Yəhu bolsa өzigə əgəxkənlərgə: Silərgə layiḳ kərünsə, Yizrəəlgə berip həwər bərgüdək ḥeqkimni xəhərdin ḳaqurmanglar, degənidi..
[16] Yəhu bir jəng ḥarwisini ḥəydəp Yizrəəlgə bardi, qünki Yoram u yərdə kesəl bilən yatḳanidi (Yəhudaning padixaḥi Aḥaziya Yoramni yoḳlioɣili qüxüp kəlgənidi). [17] Əmdi kəzətqi Yizrəəlning munarida turup, Yəhu ḳatarliḳ bir top adəmlərni kərdi. U: «Bir

8:29 2Pad. 9:15; 22:6, 7
9:1 1Pad. 19:16
9:3 2Tar. 22:7
9:7 «Yizəbəldin intiḳam alay» — ibraniy tilida «Yizəbəlning ḳolidin intiḳam alay».
9:8 «ḥəmmə ərkəklər» — ibraniy tilida: «tamoɣa ḳarap siyidioɣan ḥərbiri» dəp ipadilinidu. **«ajiz yaki meyip bolsun ḥəmmisini»** — baxḳa birhil tərjimisi: «yaki ḳul yaki ḥər bolsun, ḥəmmisini...».
9:8 1Pad. 21:21
9:9 1Pad. 14:10; 15:29; 16:3,11
9:10 «Yizrəəldiki xu parqə yər» — Aḥab padixaḥ Nabottin ḳəstləp taritiwaloɣan yərni kərsitidu. «1Pad.» 21:1-24ni kərüng.
9:10 1Pad. 21:23
9:11 «səpsətəliri» — yaki pəḳət «gəpliri».
9:15 2Pad. 8:29

top adəmlərni kərdum» dedi. Yoram: Bir atlıķ kixini ularning aldıoŋa əwətinglar, u ulardin: — Ħəmmə ix tinqlıķmu? — dəp sorisun, dedi. 18 Xuning bilən atlıķ bir kixi ularning aldıoŋa berip: — Padixaħ, ħəmmə ix tinqlıķmu, dəp soridi, dedi.

Yəħu: — Tinqlıķmu, əməsmu, buning bilən nemə karing? Burulup mening kəynimdin mang, — dedi. Kəzətqi padixaħķa həwər berip: — Həwərqi ularning ķexioŋa bardi, lekin ķaytip kəlmidi» — dedi.

19 Xuning bilən u yənə bir atlıķ kixini mangdurdi. U ularning aldioŋa berip: — Padixaħ, ħəmmə ix tinqlıķmu, dəp soridi, dedi. Yəħu: — Tinqlıķmu, əməsmu, buning bilən nemə karing? Burulup mening kəynimdin mang, dedi.

20 Kəzətqi padixaħķa həwər berip: — Həwərqi ularning ķexioŋa bardi, lekin ķaytip kəlmidi. Əmdi ularning ħarwa ħəydixi Nimxining ooŋli Yəħuning ħəydixidək ikən, qünki u təlwilərqə ħəydəydu, dedi.

21 Yoram: — Ħarwini ķetinglar, dəp buyruwidi, uning jəng ħarwisini ķetip təyyarlidi. Andin Israilning padixaħi Yoram bilən Yəħudaning padixaħi Aħaziya, ħərbiri əz jəng ħarwisioŋa olturup, Yəħuning aldioŋa berixķa qikti; ular uning bilən Yizrəəllik Nabotning etizlikida uqraxti.

22 Yoram Yəħuni kərgəndə, «I Yəħu, ħəmmə ix tinqlıķmu? dəp soridi. U: — Anang Yizəbəlning ķiloŋan buzuķqilıķliri wə jadugərliki xunqə jik tursa, ķandaķmu tinqlık bolidu?! — dedi.

23 Xuning bilən Yoram ħarwini yandurup Aħaziyaoŋa: «I Aħaziya, asiylik!» dəp warķirap bədər ķaqti.

24 Yəħu okyasini ķolioŋa elip, oķ selip Yoramning kəyni təripidin uning ikki mürisining arilikidin atti. Ya oķi uning yürikidin texip qikti wə u əz ħarwisioŋa yikilip qüxti. 25 Yəħu əz yenidiki əməldari Bidkaroŋa: Uni elip Yizrəəllik Nabotning etizlikioŋa taxlioŋin. Yadingda bolsunki, mən bilən sən uning atisi Aħabning kəynidin billə mangoŋanda, Pərwərdigar uning tooŋrisida mundaķ bir ħəküm-wəħiyni eytķan: —

26 «Mən tünügün Nabotning ķeni bilən uning ooŋullirining ķenini kərdüm, dəydu Pərwərdigar: Mana bu ķan ķərzini dəl bu etizlikta sanga yandurimən, dəydu Pərwərdigar». Əmdi Pərwərdigarning xu səzi boyiqə, uni elip xu yərgə taxlioŋin, — dedi.

27 Yəħudaning padixaħi Aħaziya buni kərgəndə «Baoŋdiki rawaķ yoli» bilən ķaqti. Lekin Yəħu uning kəynidin ķooŋlap: «Uni etinglar!» dəp buyruwidi, ular uni Ibleamning yenida, Gur egizlikigə qikķan yolda atti. U Məgiddooŋiqə ķeqip u yərdə əldi. 28 Xuning bilən uning hizmətkarliri uning jəsitini jəng ħarwisioŋa selip, Yerusalemoŋa elip berip, «Dawutning xəħiri»də ata-bowilirining yenioŋa əz ķəbrisidə dəpnə ķildi 29 (Aħabning ooŋli Yoramning səltənitining on birinqi yilida Aħaziya Yəħudaoŋa padixaħ boloŋanidi).

30 Yəħu əmdi Yizrəəlgə kəldi, Yizəbəl xuni anglap kəzlirigə sürmə sürüp, qaqlirini tarap, derizidin ķarap turatti. 31 Yəħu dərwazidin kirgəndə u uningdin: I Zimri, əz oŋojangning ķatili, ħəmmə ix tinqlıķmu? — dəp soridi.

32 Yəħu bexini kətürüp, derizigə ķarap turup: — Mən tərəptə turidioŋan kim bar? dəp soriwidi, ikki-üq aoŋwat derizidin uningoŋa ķaridi.

33 U: Xu ayalni təwəngə taxlanglar, deyixigila, ular uni təwəngə taxlidi. Xuning bilən uning ķeni ħəm tamoŋa ħəm atlaroŋa qeqildi. U uni atlirioŋa dəssitip üstidin ətüp kətti.

34 Andin u əygə kirip yəp-iqkəndin keyin: Bu ləniti ayalning jəsitini təkxürüp, uni

---

9:21 «ular uning bilən Yizrəəllik Nabotning etizlikida uqraxti» — «1Pad.» 21:1-24ni kərüng.

9:22 «buzuķqilik» — muxu yərdə ħəm zinahorlukning əzi ħəm kəqmə mənidə butpərəslikni kərsətsə kerək.

9:25 «...mundaķ bir ħəküm-wəħiyni eytķan» — ibraniy tilida «...mundaķ bir yükni saloŋan». Adəttə «yük» Hudaning ħəkümi yaki jazasini jakarlaydioŋan wəħiyi idi.

9:26 1Pad. 21:19

9:27 «Baoŋdiki rawaķ yoli» bilən» — yaki «Bəyt-Ħagganoŋa baridioŋan yol bilən».

9:27 2Tar. 22:7-9

9:31 «Zimri» — 44 yil ilgiri Israil padixaħ Elaħdin yüz ərüp uni eltürgən. «1Pad.» 16:9-20ni kərüng.

9:31 1Pad. 16:18

dəpnə kilinglar. Qünki nemila bolmisun u padixaḥning məlikisidur, dedi.. 35 Lekin ular uni dəpnə kiliwetəyli dəp beriwidi, uning bax səngiki, ayaoʏliri wə koliningʏa alkinidin baxka ḥeq yerini tapalmidi.
36 Ular yenip kelip bu həwərni uningoʏa degəndə u: — Bu ix Pərwərdigar Өz kuli Tixbilik Iliyas arkilik eytkan munu səzining əməlgə axuruluxidur: — «Itlar Yizrəəldiki xu parqə yərdə Yizəbəlning gəxini yəydu..
37 Yizəbəlning ölüki sirtta, Yizrəəldiki xu parqə yərdə kioʏdək yeyilip ketidu wə xuning bilən ḥeqkim: «U Yizəbəl ikən» deyəlməydu» — dedi.

Yəḥu Aḥabning jəmətidikilərni yokitidu

10 1 Əmdi Samariyədə Aḥabning yətmix ooʏli bar idi. Yəḥu hətlərni yezip Samariyəgə, yəni Yizrəəldiki əməldar-aksakallaroʏa wə Aḥabning jəmətidiki pasibanlaroʏa əwətti. Hətlərdə mundak deyildi: —
2 «Silər bilən billə oʏojanglarning ooʏulliri, jəng ḥarwiliri bilən atlar, koroʏanlik xəḥər wə sawut-korallarmu bardur; xundak boloʏandin keyin bu hət silərgə təgkəndə,
3 өz oʏojanglarning ooʏulliridin əng yahxisini tallap, өz atisining təhtigə olturoʏuzup, oʏojanglarning jəməti üqün sokuxka qikinglar!».
4 Lekin ular dəkkə-dükkigə qüxüp intayin korkuxup: Mana ikki padixaḥ uning aldida put tirəp turalmioʏan yərdə, biz kandakmu put tirəp turalaymiz? — deyixti.
5 Xuning bilən orda bexi, xəḥər baxliki, aksakallar bilən pasibanlar Yəḥuoʏa həwər yətküzüp: Biz sening kulliringmiz; sən ḥərnemə buyrusang xuni kilimiz; ḥeqkimni padixaḥ kilmaymiz. Sanga nemə muwapik kərünsə xuni kiloʏin, dəp eytti.
6 Yəḥu ikkinqi hətni yezip, həttə: — «Əgər mən tərəptə bolup, mening səzlirimgə kirixkə razi bolsanglar өz oʏojanglarning ooʏullirining baxlirini elip, ətə muxu wakitta Yizrəəlgə, mening keximoʏa ularni kəltürünglar. Əmdi padixaḥning ooʏulliri yətmix kixi bolup, əzlirini bakkan xəḥərning uluoʏlirining kexida turatti.. 7 Hət uloʏa təgkəndə ular xaḥzadilərni, yətmixəylənning ḥəmmisini eltürüp, baxlirini sewətlərgə selip, Yizrəəlgə Yəḥuoʏa əwətti. 8 Bir həwərqi kelip Yəḥuoʏa: Ular xaḥzadilərning baxlirini elip kəldi, dəp həwər bərgəndə, u: Ularni ikki dəwə kilip, dərwazining aldida ətə ətigəngiqə koyunglar, dedi.
9 Ətigəndə u qikip, u yərdə turup pütkül halayikka: Silər bigunaḥsilər; mana, mən өzüm oʏojamoʏa kəst kilip uni eltürdüm; lekin bularning ḥəmmisini kim qepip eltürdi ?. 10 Əmdi xuni bilinglarki, Pərwərdigarning ḥeq səzi, yəni Pərwərdigar Aḥabning jəməti tooʏrisida eytkinidin ḥeqbir səz yərdə kalmaydu. Qünki Pərwərdigar Өz kuli Iliyas arkilik eytkinioʏa əməl kildi, — dedi..
11 Andin keyin Yəḥu Yizrəəldə Aḥabning jəmətidin kaloʏanlarning ḥəmmisi, uning təripidiki barlik ərbablar, dost-aoʏiniliri wə kaḥinlirini ḥeq kimni kaldurmay eltürdi.
12 Andin u ornidin turup, Samariyəgə bardi. Yolda ketiwetip «padiqilaroʏa təwə Bəyt-Əkəd»kə yətkəndə. 13 Yəḥu Yəḥuda padixaḥi Aḥaziyaning kerindaxliri bilən uqraxti. U ulardin: Silər kim? — dəp soridi.
«Biz Aḥaziyaning kerindaxliri, ḥazir padixaḥning ooʏulliri wə hanixning ooʏulliridin ḥal sorioʏili qüxüwatimiz» — dedi.

9:34 1Pad. 16:31
9:36 1Pad. 21:23

10:6 «baxlirini elinglar» — Yəḥuning təlipi bəlkim kəstən müjməl deyilgənidi. Ibraniy tilida «baxlirini elix» degənlik «əzlirini elip kelix» yaki «eltürüx» degən ikki bislik mənidə idi. Aksakallar wə pasibanlar padixaḥning ooʏullirini eltürgəndin keyin, Yəḥu ularni «Ular mən bilən təng bu ixlaroʏa məs'ul» dəp kərsitələytti.
10:9 «Silər bigunaḥsilər; mana, mən өzüm oʏojamoʏa kəst kilip uni eltürdüm; lekin bularning ḥəmmisini kim qepip eltürdi?» — Yəḥu ḥiyligərlik bilən xəḥərdiki wə Yizrəəldiki əməldarlarni mən tərəptə turidu, mən bilən təng muxu ixlaroʏa məs'ul, dəp halayikka kərsətməkqi.
10:10 1Pad. 21:19, 21, 29
10:12 ««padiqilaroʏa təwə Bəyt-Əkəd»kə» — yaki «koy padiqilar yioʏilidioʏan jay»oʏa...»
10:13 «ḥal sorioʏili barimiz» — ibraniy tilida «ḥal sorioʏili qüximiz».
10:13 2Tar. 22:8

14 U: Ularni tirik tutunglar! dəp buyrudi.
Andin adəmliri ularni tirik tutti, andin
ħəmmisini Bəyt-əkədning ķudukįning yeni-
da əltürüp, ularning ħeq birini ķoymidi. Ular
jəmiy ķirik ikki adəm idi. 15 U u yərdin ketip
baroŋanda uning aldioŋa qikĸan Rəkabning
ooŋli Yəħonadabĸa yoluĸti. U uningoŋa sa-
lam ķilip: Mening kənglüm sanga sadiķ
boloŋandək, sening kənglüngmu manga
sadiķmu? — dedi.
Sadiķ, dedi Yəħonadab.
Yəħu: — Undaķ bolsa ķolungni manga
bərgin, dedi. U ķolini beriwidi, Yəħu uni jəng
ħarwisioŋa elip qikip, əz yenida jay berip.
16 uningoŋa: Mən bilən berip, Pərwərdigaroŋa
boloŋan ķizoŋinliķimni kərgin, dedi. Xuning
bilən u uni jəng ħarwisioŋa olturoŋuzup
ħəydəp mangdi.
17 U Samariyəgə kəlgəndə Aħabning
jəmətidin Samariyədə ķaloŋanlarning
ħəmmisini ķirip tügətküqə əltürdi. Bu ix
Pərwərdigarning Iliyaska eytĸan səzining
əməlgə axuruluxi idi.

Yəħuning Baal degən butning kaħin-pəyoŋəmbərlirini ķətl ķilixi

18 Andin Yəħu ħəmmə halayiķni yioŋdurup,
ularoŋa mundaķ dedi: — Aħab Baalning
hizmitini az ķiloŋan, lekin Yəħu uning hiz-
mitini kəp ķilidu. 19 Buning üqün Baalning
barliķ pəyoŋəmbərlirini, uning ķullukįida
boloŋanlarning ħəmmisi bilən barliķ
kaħinlirini manga qakiringlar; ħeqkim
ķalmisun, qünki Baaloŋa qong ķurbanliķ
sunoŋum bar; ħərkim ħazir bolmisa jeni-
din məħrum bolidu, dedi. Lekin Yəħu bu
ixni baalpərəslərni yokitix üqün ħiyligərlik
bilən ķildi.

20 Xuning bilən Yəħu: Baaloŋa has bir ħeyt
bekitinglar, dewidi, ular xundaķ elan ķildi.
21 Yəħu pütkül Israiloŋa təklip əwətkəndə,
barliķ baalpərəslər kəldi; ulardin ħeqbiri kəm
ķalmay kəldi. Ular Baalning buthanisioŋa kir-
di; xuning bilən Baalning buthanisi bu bexi-
din yənə bir bexioŋiqə liķ toldi. 22 U murasim
kiyimi begigə: Ħəmmə Baalpərəslərgə ibadət
kiyimlirini əqikip bər, dewidi, u kiyimlərni
ularoŋa əqikip bərdi.
23 Yəħu bilən Rəkabning ooŋli Yəħonadab
Baalning buthanisioŋa kirip baalpərəslərgə:
Təkxürüp bekinglar, bu yərdə Pərwər-
digarning bəndiliridin ħeqbiri bolmisun,
bəlki pəķət baalpərəslər bolsun, dedi.
24 Ular təxəkkür ķurbanliķliri bilən kəydürmə
ķurbanliķlarni ətküzgili kirdi. Yəħu səksən
adimini texida ķoyup ularoŋa: Mən silərning
ilkinglaroŋa tapxuroŋan bu adəmlərdin birsi
ķolunglardin ķeqip kətsə, jenining ornida jan
berisilər, dedi..
25 Ular kəydürmə ķurbanliķni ətküzüp
boluxioŋila, Yəħu orda pasibanliri wə
sərdarlaroŋa: Kirip ularni ķətl ķilip, ħeqkimni
qikĸili ķoymanglar, dəp buyrudi. Xuning
bilən orda pasibanliri bilən sərdarlar ularni
ķiliq bisi bilən ķətl ķilip, ələklərni xu yərgə
taxliwətti. Andin Baalning buthanisining
iqkirigə kirip 26 but tüwrüklərni Baalning
buthanisidin elip qikip kəydürüwətti. 27 Ular
yənə Baalning tüwrük-ħəykilini qekip,
Baalning buthanisini yikitip uni bügüngə
kədər ħajəthanioŋa aylandurdi. 28 Yəħu xu
yol bilən Baalni Israil iqidin yoķ ķildi.

Yəħuning səltənitining hulasisi

29 Yəħu Nibatning ooŋli Yəroboamning Is-
railni gunaħĸa putlaxturoŋan gunaħliridin,
yəni Bəyt-əl bilən Dandiki altun mozay butli-
ridin əzini yioŋmidi.. 30 Pərwərdigar Yəħuoŋa:
Sən obdan ķilding; Mening nəzirimgə
muwapiķ kərünginini ada ķilip, Aħabning
jəmətigə kənglümdiki ħəmmə niyətni bəja

10:15 **«sanga sadiķ»** — ibraniy tilida «kənglünggə sadiķ» dəp ipadilinidu. **«sanga sadiķ boloŋandək»** — yaki «sanga durus boloŋandək». **«manga sadiķmu»** — yaki «manga durusmu». Bu ayəttiki «Rəkabning ooŋli Yəħonadab» «Yər.» 35:1-16də tiloŋa elinoŋan «Rəkabning ooŋli Yəħonadab *(Yonadab)*»ĸa ohxax adəm boluxi mumkin.
10:17 2Tar. 22:8

10:24 **«təxəkkür ķurbanliķliri»** — yaki pəķət «ķurbanliķlar».
10:29 1Pad. 12:28

qilip pütküzgining üqün, sening oƣulliring tətinqi nəsligiqə Israilning təhtidə olturidu, dedi..
31 Lekin Yəhu pütün qəlbidin Israilning Hudasi Pərwərdigarning muqəddəs qanunida mengixqa kəngül bəlmidi; u Israilni gunahqa putlaxturoƣan Yəroboamning gunahliridin neri turmidi.
32-33 Xu künlərdə Pərwərdigar Israilning zeminini kesip-kesip azaytixqa baxlidi. Qünki Hazaəl Iordan dəryasining məxrik təripidin baxlap Israilning qegraliridin bəsüp ətüp ularoƣa hujum qildi; u barlik Gilead yurtini, Arnon jiloƣisining yenidiki Aroərdin tartip Gileadtin ətüp Baxanoƣiqə, Gad, Rubən wə Manassəhning barlik yurtlirini ixoƣal qildi.
34 Əmdi Yəhuning baxqa əməlliri həm qiloƣanlirining həmmisi, jümlidin səltənitining həmmə qudriti «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
35 Yəhu əz ata-bowiliri arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə qilindi. Andin ooƣli Yəhoahaz uning ornida padixah boldi. 36 Yəhuning Israilning üstidə Samariyədə səltənət qiloƣan waqti yigirmə səkkiz yil idi.

Hanix Ataliyaning əltürülüxi

2Tar. 22:10-12; 23:1-21

11 1 Əmdi Ahaziyaning anisi Ataliya ooƣlining əlginini kərgəndə, barlik xah nəslini əltürüxkə qozoƣaldi..
2 Lekin Yoram padixahning qizi, yəni Ahaziyaning singlisi Yəhoxeba əltürülüx aldida turoƣan padixahning ooƣullirining arisidin Ahaziyaning ooƣli Yoaxni ooƣrilikqə elip qikip, uni wə inik anisini yastuq-kirlik ambirioƣa yoxurup qoydi. Yoax xu yol bilən Ataliyadin yoxurup kelinip əltürülmidi. 3 Andin keyin inik anisi bilən Pərwərdigarning əyidə altə yiloƣiqə yoxurunup turdi. Xu waqitlarda Ataliya zeminda səltənət qildi.
4 Yəttinqi yili Yəhoyada adəm əwətip Kariylar həm orda pasibanlirining yüzbexilirini Pərwərdigarning əyigə qakirtip kelip, ular bilən əhdə qilixti. U ularoƣa Pərwərdigarning əyidə qəsəm iqküzüp, padixahning ooƣlini kərsətti.. 5 Andin ularoƣa buyrup: Mana silər qilixinglar kerək boloƣan ix xuki: — Xabat künidə pasibanlik nəwiti kəlgən üqtin biri padixahning ordisida pasibanlik kəziti qilsun. 6 Üqtin biri Sür degən dərwazida tursun wə üqtin biri orda pasibanlar hoylisining kəynidiki dərwazida tursun; xundak qilip silər orda üqün pasibanlik qilisilər.. 7 Xabat künidə pasibanlik nəwitini qilip boloƣan üqtin ikki qismi Pərwərdigarning əyidə padixahning qexida pasibanlik qilsun. 8 Silər padixahning ətrapida turup, qərbiringlar qolunglaroƣa əz qoralinglarni elip, kimdəkim sepinglardin ətkili urunsa uni eltürünglar; padixah qikip-kirsə uning bilən billə yürünglar, dedi.
9 Yüzbexilar kahin Yəhoyada barlik tapilioƣanlirini bəja kəltürüxti; hərbir yüzbexi əz adəmlirini, həm xabat künidə pasibanlik nəwitigə kəlgənlərni həm pasibanlik nəwitidin yanoƣanlarni qaldurup qaldi; andin Yəhoyada kahinning qexioƣa kəldi.. 10 Kahin bolsa Dawut padixahning Pərwərdigarning əyidə saqlaqlik nəyzə wə qalqanlirini yüzbexilaroƣa tarqitip bərdi.
11 Orda pasibanliri tizilip, hərbiri əz qolida qoralini tutup, ibadəthanining ong təripidin tartip sol təripigiqə qurbangah bilən ibadəthanini boylap padixahning ətrapida turdi. 12 Yəhoyada xahzadini otturioƣa qikirip uning bexioƣa tajni kiygüzüp, uningoƣa guwahnamilərni berip, padixah boluxqa huxbuy may bilən məsih qildi. Həmməylən qawak qelip: — «Padixah yaxisun!» dəp towlaxti.
13 Ataliya orda pasibanliri bilən həlqning towlaxlirini anglioƣanda, Pərwərdigarning əyigə kirip, kəpqilikning arisioƣa kəldi. 14 U

10:30 2Pad. 15:12
11:1 2Tar. 22:10

11:4 «Kariylar» — bəlkim bir türküm qətəllik ləxkərlərni kərsitidu. Baxqa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
11:4 2Tar. 23:1
11:6 «Sür degən dərwazi» — yaki «Ul dərwazisi».
11:9 2Tar. 23:8

ķariwidi, mana padixaĥ ķaidə-rəsim boyiqə tüwrükning yenida turatti. Padixaĥning yenida əməldarlar bilən kanayqilar tiziloŋanidi; barlik yurt həlķi xadlinip, kanay qelixatti. Buni kərgən Ataliya kiyimlirini yirtip: — Asiylik, asiylik! — dəp warķiridi.
15 Əmma Yəĥoyada kaĥin ķoxunoŋa məs'ul boloŋan yüzbexilaroŋa: Uni səpliringlar otturisidin sirtķa qiķiriwetinglar; kimdəkim uningoŋa əgəxsə ķiliqlansun, dəp buyrudi. Qünki kaĥin: — U Pərwərdigarning əyidə əltürülmisun, dəp eytķanidi.
16 Xuning bilən ular uningoŋa yol boxitip bərdi; wə u padixaĥ ordisioŋa kiridioŋan at yolioŋa yetip kəlgəndə, ular u yərdə uni əltürdi..
17 Yəĥoyada: — «Pərwərdigarning həlķi bolayli» dəp Pərwərdigarning wə padixaĥ bilən həlķning otturisida bir əĥdə tohtatti; padixaĥ bilən həlķning otturisida ĥəm bir əĥdə baoŋlandi.. 18 Andin barlik zemindiki həlķ Baalning buthanisioŋa berip uni buzup taxlidi; uning ķurbangaĥliri bilən məbudlirini qeķip parə-parə ķilip, Baalning kaĥini Mattanni ķurbangaĥlarning aldida əltürdi. Andin keyin Yəĥoyada kaĥin Pərwərdigarning əyigə pasibanlarni təyinlidi. 19 Andin u yüzbexilar, Kariylar, orda pasibanliri wə yurtning ĥəmmə həlķini əzi bilən elip kelip, padixaĥni Pərwərdigarning əyidin baxlap qüxüp, ordidiki «Pasibanlarning dərwazisi»din padixaĥning ordisioŋa kirgüzdi; Yoax padixaĥlik təhtigə olturdi.
20 Yurtning barlik həlķi xadlinatti; ular Ataliyani padixaĥning ordisining yenida ķiliqlap əltürgəndin keyin, xəĥər tinq bolup ķaldi.

Yəĥoax Yəĥudaoŋa padixaĥ bolidu

2Tar. 24:1-27

21 Yəĥoax yəttə yaxķa kirgəndə padixaĥ boldi.

12 1 Yəĥuning səltənitining yəttinqi yilida Yəĥoax padixaĥ boldi; u ķirik yil Yerusalemda səltənət ķildi. Uning anisi Bəər-Xebalik Zibiyaĥ idi.. 2 Yəĥoax Yəĥoyada kaĥin uningoŋa nəsiĥət ķilip turoŋan barlik künlərdə, Pərwərdigarning nəziridə durus boloŋanni ķildi.. 3 Pəķət «yukiri jaylar»la yoķitilmidi; həlķ yənila «yukiri jaylar»oŋa qiķip ķurbanlik ķilip huxbuy yaķatti..
4 Yəĥoax kaĥinlaroŋa: — Pərwərdigarning əyigə Hudaoŋa ataloŋan ĥəmmə pul, jümlidin royhəttin ətküzülgən ĥər kixining baj puli, ķəsəm iqkənlərning puli wə ĥərkim ihtiyari bilən Pərwərdigarning əyigə beoŋixlap əkəlgən ĥəmmə pulni.. 5 kaĥinlar həziniqilərdin tapxuruwelip Pərwərdigarning əyining ķaysi yeri buzuloŋan bolsa, xu pulni ixlitip xularni ongxisun, dedi..
6 Lekin Yəĥoax padixaĥning səltənitining yigirmə üqinqi yilioŋiqə, kaĥinlar ibadəthanining buzuloŋan yərlirini tehiqə onglimioŋanidi. 7 Andin Yəĥoax padixaĥ Yəĥoyada kaĥin wə baxķa kaĥinlarni

11:16 «ular uningoŋa yol boxitip ... at yolioŋa yetip kəlgəndə, ular u yərdə uni əltürdi» — yaki «ular uni tutup padixaĥ ordisioŋa kiridioŋan at yolioŋa yetip kəlgəndə, xu yərdə uni əltürdi».
11:17 2Tar. 23:16

12:1 «Yəĥoax» — «Yoax»ning baxķa xəkli.
12:2 «Yəĥoax Yəĥoyada kaĥin uningoŋa nəsiĥət ķilip turoŋan barlik künlərdə, ... durus boloŋanni ķildi.» — bu səzgə ķarioŋanda Yoax Yəĥoyada ølgəndin keyin Pərwərdigarning yolidin qiķip kətti; wə dərwəķə xundak boldi *(«2Tar.» 24:17-27ni kərüng)*.
12:3 «yukiri jaylar» — Təwrattiki «Kan.» 12:5-14də wə baxķa munasiwətlik yərlərdə, Huda Israillaroŋa: Birsi Manga atap ķurbanlik ķilsa, pəķət «Əzüm tallioŋan jay»da ķurbanlik ķilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak ķurbanlik ķilidioŋan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir waķitta pəķət birla jayni bekitətti)*. Birak Israillar bəlkim əz ķolayliķini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ixĥərikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin saķit ķilip taoŋ qoķķiliri ķatarlik yukiri jaylarda Hudaoŋa ibadət ķilip ķurbanlik ķilatti. Buning xundak bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini ķobul ķilip, xu yərdə ĥərhil butlaroŋimu qoķunup, ĥətta butpərəslərgə əgixip «insan ķurbanlik»larnimu ķilixi mumkin wə dərwəķə kəp waķitlarda xundak ķilatti *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.
12:4 «royhəttin ətküzülgən ĥər kixining baj puli, ķəsəm iqkənlərning puli» — «Mis.» 30:11-16, «Law.» 27-babni kərüng.
12:4 2Pad. 22:3-21
12:5 «kaĥinlar həziniqilərdin...» — yaki «kaĥinlar əz tonuxliridin...». «Kaĥinlar» — ibraniy tilida «Ĥərbir kaĥin...» deyilidu — demək, ĥərbir kaĥinning bu ixķa boloŋan ayrim məs'uliyiti barliķi səl təkitlinidu.

qakirip ularoŋa: — Nemixka ibadətxanining buzuloŋan yərlirini ongximidinglar? Mundin keyin həziniqilərdin pul almanglar wə əzünglar ibadətxanining buzuloŋan yərlirini onglatmanglar, dedi.
8 Xuning bilən kahinlar makul boluxup: Biz buningdin keyin həlkətin pul almaymiz həm əzimiz ibadətxanining buzuloŋan yərlirinimu ongximaymiz, dedi.
9 Əmdi Yəhoyada kahin bir sandukni elip qikip, yapkuqidin bir təxük texip uni kurbangahning yenioŋa koydi; kixilər Pərwərdigarning əyigə kirgəndə, u ong tərəptə turatti. Dərwazioŋa karaydioŋan kahinlar Pərwərdigarning əyigə kəltürülgən barlik pulni uningoŋa salatti. 10 Wə xundak bolattiki, ular sandukta kəp pul qüxkənlikini kərsə, padixahning katipi bilən bax kahin ibadəthanioŋa qikip, Pərwərdigarning əyidiki pulni haltioŋa qigip, sanap koyatti. 11 Andin ular Pərwərdigarning əyini ongxaydioŋan ix baxlirioŋa əlqəp-hesablap berətti. Ular bolsa uni Pərwərdigarning əyini ongxaydioŋan yaoŋaqqi bilən tamqilar, 12 taxqilar bilən taxtiraxlaroŋa berətti. Ular muxu pulni Pərwərdigarning əyining buzuloŋan yərlirini ongxaxka lazim boloŋan yaoŋaq bilən oyuloŋan taxlarni setiwelixka, xuningdək ibadəthanini ongxaxka wə həmmə baxka qikimoŋa ixlitətti.
13 Lekin Pərwərdigarning əyigə kəltürülgən pul ibadəthanioŋa atilidioŋan kümüx kaqa-kuqilar, piqaklar, piyalilər, kanaylar, ya altundin yaki kümüxtin yasaloŋan baxka hərkandak nərsilərni yasitixka ixlitilməytti. 14 Ular bəlki xu pulni ix bexilirioŋa berip, Pərwərdigarning əyini ongxitatti. 15 Ular pulni ix bejirgüqilərning ixləmqilərgə təksim kilip berixi üqün tapxuratti; lekin uning hesawatini kilmaytti; qünki bular insap bilən ix kilatti. 16 Lekin itaətsizlik kurbanliki puli bilən gunah kurbanlikioŋa munasiwətlik pullar Pərwərdigarning əyigə elip kelinməytti; u kahinlaroŋa təwə idi.
17 U wakitta Suriyə padixahi Hazaəl Gat xəhirigə hujum kilip, uni ixoŋal kildi. Andin Hazaəl Yerusalemoŋa hujum kilixka yüzləndi.
18 Xuning bilən Yəhudaning padixahi Yəhoax əz ata-bowiliri boloŋan Yəhuda padixahliri Yəhoxafat, Yoram wə Ahaziya Pərwərdigaroŋa təkdim kiloŋan həmmə mukəddəs buyumlarni, wə əzi təkdim kiloŋanlirini Pərwərdigarning əyi həm padixahning ordisining həziniliridin izdəp tapkan barlik altunoŋa koxup, həmmisini Suriyəning padixahi Hazaəlgə əwətti; andin Hazaəl Yerusalemdin qekindi.
19 Yoaxning baxka əməlliri həm kiloŋanlirining həmmisi «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
20 Əmdi Yəhoaxning hizmətkarliri uningoŋa kəst kilip Silla dawini təripidiki Millo kəl'əsidə uni əltürdi.
21 Uning hizmətkarliridin Ximeatning ooŋli Yozakar wə Xomərning ooŋli Yəhozabad uni zəhimləndürdi, xuning bilən u əldi. U əz ata-bowilirining arisida «Dawutning xəhiri»də dəpnə kilindi. Ooŋli Amaziya uning ornida padixah boldi.

Yəhoahaz Israil üstidin həküm süridu

13 1 Ahaziyaning ooŋli, Yəhudaning padixahi Yoaxning səltənitining yigirmə üqinqi yili, Yəhuning ooŋli Yəhoahaz Samariyədə Israiloŋa padixah bolup, Samariyədə on yəttə yil səltənət kildi. 2 U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloŋanni

12:7 «...Mundin keyin həziniqilərdin pul almanglar wə əzünglar ibadətxanining buzuloŋan yərlirini onglatmanglar» — bu sözgə karioŋanda kahinlar həq bolmioŋanda ibadəthanini ongxitix hizmitidə məs'uliyətsizlik kiloŋan bolsa kerək. Bu sözlərdin ular muxu pullarni hiyanət kiloŋanliki natayin.
–Baxka birhil tərjimisi: «Muningdin baxlap ibadətxanining buzuloŋan yərlirini onglitix məksitidə baxka həziniqilərdin pul almanglar». 8-ayət bizning tərjimimizgə masrak kelidu.
12:12 «taxtiraxlar» — yəni tax nəkixqilər idi.

12:17 2Pad. 8:12; 13:25; 2Tar. 24:23
12:18 2Pad. 18:15
12:19 «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» əməs, birak xübhisizki, Təwrattiki «Tarih-təzkirə» uningdin kəp uqurlar aloŋanidi.
12:20 2Pad. 14:5

kilip, Israilni gunahkа putlaxturoɣan Nibatning ooɣli Yəroboamning gunahlirioɣa əgixip mangdi; u ulardin ħeq qikmidi. 3 Buning üqün Pərwərdigarning oɣəzipi Israiloɣa kozoɣaldi; u ularni Suriyəning padixahi Ħazaəlning wə Ħazaəlning ooɣli Bən-Ħadadning kolioɣa tapxurup bərdi.
4 Yəhoahaz Pərwərdigardin rəhim tilidi; wə Pərwərdigar Israilning kisilip kaloɣanlikini kərüp duasioɣa kulak saldi. Qünki Suriyəning padixahi ularoɣa zulum kiliwatatti. 5 Pərwərdigar Israiloɣa bir kutkuzoɣuqi təyinlidi; xuning bilən ular Suriylərning kolidin azad bolup kutuldi. Keyin Israil yənə burunkidək əz əy-qedirliridə makanlaxti. 6 Lekin ular Israilni gunahkа putlaxturoɣan Yəroboam jəmətining gunahliridin qikmidi; ular yənila xu yolda mangatti. Ħətta Samariyədə bir «Axərah» butmu kaloɣanidi.
7 Suriyəning padixahi Yəhoahazoɣa pəkət əllik atlik ləxkərni, on jəng harwisi bilən on ming piyadə əskirinila kalduroɣanidi. Qünki u Yəhoahazning koxunini yokitip hamandiki topa-qangdək kiliwətkənidi.
8 Əmdi Yəhoahazning baxka ixliri ħəm kiloɣanlirining ħəmmisi, jümlidin səltənitining ħəmmə kudriti «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 9 Yəhoahaz ata-bowilirining arisida uhlidi wə Samariyədə dəpnə kilindi. Andin ooɣli Yoax ornida padixah boldi.

Yoax Samariyə üstidin ħəküm süridu «Yoax»ning baxka xəkli «Yəhoax»

10 Yəhudaning padixahi Yoaxning səltənitining ottuz yəttinqi yilida Yəhoahazning ooɣli Yəhoax Samariyədə Israiloɣa padixah bolup, on altə yil səltənət kildi. 11 U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni kildi; u Israilni gunahkа putlaxturoɣan, Nibatning ooɣli Yəroboamning gunahlirining ħeqkaysisini taxlimidi; u xu yolda mangatti.
12 Əmdi Yoaxning baxka ixliri ħəm kiloɣanlirining ħəmmisi, jümlidin uning Yəhudaning padixahi Amaziya bilən jəng kilip kərsətkən kudriti «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 13 Yoax ata-bowilirining arisida uhlidi wə Yəroboam uning təhtigə olturdi. Yoax Samariyədə Israilning padixahliri arisida dəpnə kilindi.

Elixaning ahirki bexariti

14 Elixa əz əjilini yətküzidioɣan kesəl bilən yatti. Israilning padixahi Yoax uning kexioɣa kelip uning yüzigə engixip yioɣlap: I atam, i atam, Israilning jəng harwisi ħəm atlik əskərliri!» dəp pəryad kətürdi.
15 Elixa uningoɣa: Bir ya bilən ya oklirini kəltürgin, dedi. U ya bilən ya oklirini kəltürgəndə 16 Elixa Israilning padixahioɣa: Kolungni yaoɣa selip tutkin, dedi. U kolini koyoɣanda Elixamu kollirini padixahning kollirining üstigə koyup, uningoɣa: 17 — Məxrik tərəptiki derizini aqkin, dedi. U uni aqkanda Elixa: Atkin, dedi. U etiwidi, Elixa uningoɣa: Mana bu Pərwərdigarning nusrət ya oki, yəni Suriyəning üstidin nusrət kazinidioɣan ya okidur. Sən Suriylərni yokatkuqə Afəktə ular bilən jəng kilisən, dedi.
18 Andin u: — Ya oklirini kolungoɣa aloɣin, dedi. Ularni aloɣanda, Elixa Israilning padixahioɣa: Ular bilən yərgə uroɣin, dedi. U üq ketim urup tohtidi. 19 Hudaning adimi uningoɣa aqqiklinip: Sən bəx-altə ketim uruxungoɣa tooɣra kelətti. Xundak kiloɣan bolsang, sən Suriylərni urup yokitip üzül-kesil məoɣlup kilatting; lekin əmdi Suriylərni urup, pəkət üq ketimla məoɣlup kilalaysən, dedi.

13:6 ««Axərah» butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhlərdur. Dərəhlər bəlkim ayal but xəklidə oyuloɣan yaki nəkixlənɣən boluxi mumkin.
13:10 «Yəhoax» — «Yoax»ning baxka xəkli.
13:14 «Israilning jəng harwisi» — yaki «Israilning jəng harwiliri». **«Israilning jəng harwisi ħəm atlik əskərliri!»** — degən ibarə bəlkim padixahning Elixa pəyoɣəmbərgə boloɣan ħərmitini bildürətti — Elixa pəyoɣəmbər *(Iliyas pəyoɣəmbərdək)* Israiloɣa ħəm baxpanah ħəm əzi «bir kixilik koxun»dək bolup kəlgənidi.
13:14 2Pad. 2:12
13:17 1Pad. 20:30

[20] Elixa ölüp dəpnə kilindi.
Əmdi hər yili, yil bexida Moablardin top-top bulangqilar yurtka parakəndiqilik salatti. [21] Bir küni xundak boldiki, həlk bir ölgən adəmni yərlikigə koyuwatkanda, mana, ular bir top bulangqilarni kərüp kaldi, ular jəsətni Elixaning gərigə taxlidi. Jəsət Elixaning ustihinioŋa təgkəndə, u tirilip, kopup tik turdi.
[22] Əmma Suriyəning padixahi Hazaəl bolsa Yəhoahazning həmmə künliridə Israiloŋa zalimlik kilatti. [23] Lekin Pərwərdigar ularoŋa mehriban bolup iq aoŋritatti; Ibrahim bilən Ishak wə Yakupka baoŋlioŋan əhdisi tüpəylidin U ularoŋa iltipat kilip, ularni bügüngə kədər halak kilmay, Öz huzuridin kikiriwetixni halimioŋanidi.
[24] Suriyəning padixahi Hazaəl öldi wə ooŋli Bən-Hadad uning ornida padixah boldi. [25] Andin keyin Yəhoahazning ooŋli Yəhoax Hazaəlning ooŋli Bən-Hadadning kolidin Hazaəl əz atisi Yəhoahazdin jəngdə tartiwaloŋan xəhərlərni yanduruwaldi. Yəhoax uni urup, üq ketim məoŋlup kilip, xuning bilən Israilning xəhərlirini yandurwaldi.

Amaziyaning Yəhudaoŋa boloŋan səltəniti

2Tar. 25:1-28

14 [1] Israilning padixahi Yəhoahazning ooŋli Yoaxning səltənitining ikkinqi yilida Yəhudadiki Yoaxning ooŋli Amaziya Yəhudaoŋa padixah boldi. [2] Padixah boloŋanda u yigirmə bəx yaxka kirgənidi; u Yerusalemda yigirmə tokkuz yil səltənət kildi. Uning anisi Yerusalemlik Yəhoaddan idi.
[3] Amaziya Pərwərdigarning nəzaridə durus boloŋanni kilatti, lekin əjdadi Dawut kiloŋandək əməs, bəlki atisi Yoaxning barlik kiloŋanliri boyiqə ix kərətti.. [4] Pəkət «yukiri jaylar»la yokitilmidi; həlk yənila «yukiri jaylar»oŋa qikip kurbanlik kilip huxbuy yakatti.

[5] Wə xundak boldiki, səltəniti uning kolida mukim boloŋanda, u padixah atisini öltürgən hizmətkarlirini tutup öltürdi. [6] Lekin Musaoŋa qüxürülgən kanun kitabida Pərwərdigarning: «Atilarni ooŋulliri üqün ölümgə məhkum kilixka bolmaydu ya ooŋullirini atiliri üqün ölümgə məhkum kilixka bolmaydu, bəlki hərbiri öz gunahi üqün ölümgə məhkum kilinsun» dəp pütülgən əmri boyiqə, u öltürgüqilərning balilirini ölümgə məhkum kilmidi..
[7] U «Xor wadisi»da Edomiylardin on ming əskərni öltürdi wə jəng kilip Selani ixoŋal kilip uni Yoktəəl dəp atidi; bügüngiqə u xundak atilip kəlməktə. [8] Andin keyin Amaziya Israilning padixahi Yəhuning nəwrisi, Yəhoahazning ooŋli Yəhoaxning aldioŋa əlqilərni mangdurup: «Keni, jəng məydanida yüz turanə kərüxəyli» dedi.
[9] Israilning padixahi Yəhoax Yəhudaning padixahi Amaziyaoŋa əlqi əwətip mundak sözlərni yətküzdi: — «Liwandiki tikən Liwandiki kedir dərihigə söz əwətip: Öz kizingni ooŋlumoŋa hotunlukka bərgin, dedi. Lekin Liwandiki bir yawayi haywan ətüp ketiwetip, tikənni dəssiwətti.
[10] Sən dərwəkə Edomning üstidin oŋəlibə kilding; kənglüngdə öz-özüngdin məoŋrurlinip kətting. Əmdi yayrap pəhirlən, birak öydə kaloŋin; nemixka bexingoŋa külpət kəltürüp, özüngni wə özüng bilən Yəhudani balaoŋa yikitisən?»..
[11] Əmma Amaziya kulak salmidi. Israilning padixahi Yəhoax jənggə qikti; xuning bilən u Yəhudaning padixahi Amaziya bilən Yəhudadiki Bəyt-Xəməxtə uqrixip sokuxti. [12] Yəhudaning adəmliri Israilning adəmliri təripidin tiripirən kilinip, hərbiri öz öyigə kəqip kətti. [13] Wə Israilning padixahi

14:2 2Tar. 25:1
14:3 «əjdadi Dawut» — ibraniy tilida «atisi Dawut».

14:6 Kan. 24:16; Əz. 18:20
14:10 «Nemixka bexingoŋa külpət kəltürüp, özüngni wə özüng bilən Yəhudani balaoŋa yikitisən?» — Yəhoax eytkan təmsilning omumiy mənisi: «Sən pəkət bir tikəndursən, özüm kedirdək uluoŋ adəmmən, özünggə unqiwala ixinip kətmə. Sening uluoŋ pilaning hərtürlük tasadipiyliktin məoŋlup boluxi mumkin» degəndək. Gərqə Yəhoax padixahni «butpərəs kapir» dəp hesablioŋili bolsimu, muxu yərdə uning nəsihəti tooŋra idi.

Yəhoax Bəyt-Xəməxtə Aḥaziyaning nəwrisi, Yəhoaxning ooɳli, Yəḥudaning padixaḥi Amaziyani əsir ḳilip, Yerusalemoɣa elip bardi; u Yerusalemning sepilining Əfraim dərwazisidin tartip burjək dərwazisioɳiqə boloɣan tət yüz gəzlik bir bəlikini ərüwətti.[13:13]
14 U Pərwərdigarning əyidin ḥəmdə padixaḥning ordisidiki həzinidin tepiloɣan barliḳ altun-kümüx, ḥəmmə ḳaqa-ḳuqilarni buliwaldi wə kepillik süpitidə birnəqqə tutḳunni elip Samariyəgə yenip kətti. 15 Əmma Yəhoaxning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɣanlirining ḥəmmisi, jümlidin uning Yəḥudaning padixaḥi Amaziya bilən jəng ḳilip kərsətkən ḳudriti «Israil padixaḥlirining Tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 16 Yəhoax əz ata-bowilirining arisida uhlidi wə Samariyədə Israilning padixaḥlirining arisida dəpnə ḳilindi. Ooɳli Yəroboam uning ornioɣa padixaḥ boldi. 17 Israilning padixaḥi Yəḥoaḥazning ooɳli Yəhoax əlgəndin keyin, Yəhoaxning ooɳli, Yəḥudaning padixaḥi Amaziya on bəx yil əmür kərdi. 18 Əmdi Amaziyaning baxḳa əməlliri ḥəm ḳiloɣanlirining ḥəmmisi «Yəḥuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 19 U Yerusalemda bəzilər uni ḳəstləxkə kirixkənidi, Lakix xəḥirigə ḳeqip kətti; lekin ḳəstligüqilər kəynidin Lakixḳa adəm əwətip u yərdə uni əltürdi.[14:19] 20 Andin ular uni atlaroɣa artip Yerusalemoɣa elip bardi. U Yerusalemda ata-bowilirining arisida «Dawutning xəḥiri»də dəpnə ḳilindi. 21 Yəḥudaning barliḳ həlḳi uning on altə yaxḳa kirgən ooɳli Azariyani tikləp, uni atisi Amaziyaning ornida padixaḥ ḳildi.[14:21] 22 (padixaḥ atisi ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin, Elat xəḥirini ḳaytidin yasap, Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳiloɳuqi dəl Azariya idi).[14:22]

Yəroboam II-ning Israil üstigə padixaḥ boluxi

23 Yəḥudaning padixaḥi Yoaxning ooɳli Amaziyaning səltənitining on bəxinqi yilida, Israilning padixaḥi Yəḥoaxning ooɳli Yəroboam ḥəküm sürüxkə baxlap, Samariyədə ḳirik bir yil səltənət ḳildi. 24 U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳildi; u Israilni gunaḥḳa putlaxturoɣan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḥlirining ḥeqbirini taxlimidi.
25 Israilning Hudasi Pərwərdigarning əz ḳuli Gat-Ḥəfərlik Amittayning ooɳli Yunus pəyoɣəmbər arḳilik eytḳan səzi əməlgə axurulup, u ximalda Hamat rayonioɣa kirix eoɣizidin tartip jənubta «Arabaḥ dengizi»oɳiqə Israilning qegralirini kengəytip əsligə kəltürdi.[14:25] 26 Qünki Pərwərdigar Israilning tartḳan azablirining intayin ḳattiḳ ikənlikini kərdi; ajizlar ḥəm meyiplardin baxḳa ḥeqkim ḳalmidi, Israiloɣa mədətkar yoḳ idi..[14:26] 27 Pərwərdigar: «Israilning namini asmanning astidin yoḳitimən» degən əməs idi; xunga U Yəḥoaxning ooɳli Yəroboamning ḳoli bilən ularni ḳutḳuzdi.
28 Əmdi Yəroboamning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɣanlirining ḥəmmisi, jümlidin uning səltənitining ḳudriti wə ḳandaḳ jəng ḳilip, əsli Yəḥudaoɣa təwə boloɣan Dəməxḳ bilən Hamatni yanduruwaloɣanliḳi «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
29 Yəroboam ata-bowiliri, yəni Israilning padixaḥlirining arisida uhlidi wə ooɳli Zəkəriya uning ornida padixaḥ boldi.

14:13 «tət yüz gəzlik...» — Təwratta «gəz» *(yaki «jəynək»)* ḳolning jəynəktin barmaḳning uqioɳiqə boloɣan uzunluḳi, yəni 0.454 metr uzunluḳ idi.
14:19 2Tar. 25:27
14:21 2Tar. 26:1
14:22 «padixaḥ ...Elat xəḥirini ḳaytidin yasap, Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳiloɳuqi dəl Azariya idi» — yaki «padixaḥ atisi əz ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin, Azariya Elat xəḥirini ḳaytidin yasap uni Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳildi»
14:25 «Hamat rayonioɣa kirix eoɣizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip...». **«Arabaḥ dengizi»** — «Ölük Dengiz»dur.
14:25 Yun. 1:1; Mat. 12:39, 40
14:26 «ajizlar ḥəm meyiplardin baxḳa ḥeqkim ḳalmidi, Israiloɣa mədətkar yoḳ idi» — baxḳa birhil tərjimisi: «məyli ḳul bolsun, ḥər bolsun, Israiloɣa mədətkar yoḳ idi».

Azariya — yəni Uzziya — Yəhudaoƣa səltənət kilidu

2Tar. 26:1-23

15 [1] Israilning padixahi Yəroboamning səltənitining yigirmə yəttinqi yilida Amaziyaning ooƣli Azariya Yəhudaning padixahi boldi.. [2] On altə yaxka kirgəndə padixah bolup Yerusalemda əllik ikki yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Yəkoliya bolup, u Yerusalemlik idi.. [3] U atisi Amaziyaning barlik kiloƣanliridək Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kilatti. [4] Pəkət «yukiri jaylar»la yokitilmidi; həlk yənila «yukiri jaylar»oƣa qikip kurbanlik kilip huxbuy yakatti.

[5] Əmma Pərwərdigar padixahni urup, uning ələmigiqə uni mahaw kesiligə muptila kiloƣaq, u ayrim əydə turatti wə padixahning ooƣli Yotam ordini baxkurup yurtning həlkining üstigə həküm sürətti..

[6] Azariyaning baxka əməlliri həm kiloƣanlirining həmmisi «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [7] Azariya ata-bowilirining arisida uhlidi; kixilər uni «Dawutning xəhiri»də ata-bowilirining arisida dəpnə kildi. Ooƣli Yotam uning ornida padixah boldi.

Israil üstigə yənə birnəqqə padixah kiska wakit səltənət kilidu

[8] Yəhuda padixahi Azariyaning səltənitining ottuz səkkizinqi yilida, Yəroboamning ooƣli Zəkəriya Samariyədə Israiloƣa padixah bolup, altə ay səltənət kildi. [9] U ata-bowiliri kiloƣandək Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni kilatti; u Israilni gunahka putlaxturoƣan Nibatning ooƣli Yəroboamning gunahliridin qikmidi.

[10] Yabəxning ooƣli Xallum uningoƣa kəst kilip, uni həlkning aldida urup ältürdi wə uning ornida padixah boldi. [11] Zəkəriyaning baxka ixliri həm kiloƣanlirining həmmisi «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? [12] Uning ältürülüxi Pərwərdigarning Yəhuoƣa: — Sening ooƣulliring tətinqi nəsligiqə Israilning təhtidə olturidu, degən sözini əməlgə axurdi. Dərwəkə xundak boldi..

[13] Yabəxning ooƣli Xallum Yəhuda padixahi Azariyaning səltənitining ottuz tokkuzinqi yilida padixah bolup, Samariyədə toluk bir ay səltənət kildi. [14] Gadining ooƣli Mənahəm Tirzahdin qikip, Samariyəgə kelip, Yabəxning ooƣli Xallumni xu yərdə urup ältürdi wə uning ornida padixah boldi.

[15] Xallumning baxka ixliri, jümlidin uning kəst kilixliri, mana «Israil padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

[16] Xu qaoƣda Mənahəm Tipsah xəhirigə hujum kilip, u yərdə turuwatkanlarning həmmisini ältürdi; u yənə Tirzahdin tartip uningoƣa təwə barlik zeminlirini wəyran kildi. Ular tən berip dərwazini aqmioƣini üqün xəhərgə xundak hujum kildiki, hətta uningdiki jimi hamilidar ayallarning karnini yirtip ältürdi.

Mənahəmning Israil üstigə boloƣan səltəniti

[17] Yəhuda padixahi Azariya səltənitining ottuz tokkuzinqi yilida, Gadining ooƣli Mənahəm Israiloƣa padixah bolup, Samariyədə on yil səltənət kildi. [18] U Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni kilip, pütün ömridə Israilni gunahka putlaxturoƣan Nibatning ooƣli Yəroboamning gunahliridin qikmidi. [19] Asuriyəning padixahi Pul Israil zeminioƣa tajawuz kildi; u wakitta Mənahəm: «Padixahlikimning mustəhkəmliki üqün manga yardəm kiloƣayla» dəp uningoƣa ming talant kümüx bərdi.. [20] Mənahəm Asuriyəning padixahioƣa beridioƣan xu pulni Israilning həmmə bay adəmlirigə baj selix

---

15:1 «Azariya» — «Azariya»ning baxka xəkli «Uzziya».
15:1 2Pad. 14:21; 2Tar. 26:1
15:2 2Tar. 26:1, 3; 2Tar. 27:3
15:5 «Pərwərdigar padixahni urup, uning ələmigiqə uni mahaw kesiligə muptila kiloƣaq, u ayrim əydə turatti» — bu wəkə tooƣruluk «2Tar.» 26:16-21ni kərüng.
15:12 2Pad. 10:30
15:19 «ming talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 30.6 tonna kümüx idi.
15:19 1Tar. 5:26

bilən aldi; u ḥərbiridin əllik xəkəl kümüx aldi. Xuning bilən Asuriyəning padixaḥi ḳaytip kətti wə bu zeminda turup ḳalmidi..
21 Mənaḥəmning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi? 22 Mənaḥəm ata-bowilirining arisida uhlidi wə ooɳli Pəkaḥiya ornida padixaḥ boldi.

Pəkaḥiyaning Israil üstigə boloɳan səltəniti

23 Yəḥuda padixaḥi Azariyaning səltənitining əllikinqi yilida, Mənaḥəmning ooɳli Pəkaḥiya Samariyədə Israiloɳa padixaḥ bolup, ikki yil səltənət ḳildi. 24 U Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloɳanni ḳilip, Israilni gunaḥḳa putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḥliridin qiḳmidi.
25 Wə uning sərdari Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥ uningoɳa ḳəst ḳilip uni Samariyədə, padixaḥ ordisidiki ḳəl'ədə əltürdi; xu ixta Argob bilən Ariyə wə əllik Gileadlik kixi Pikaḥ tərəptə turdi; u Pəkaḥiyani əltürüp uning ornida padixaḥ boldi. 26 Pəkaḥiyaning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi bolsa, mana «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Pikaḥning Israil üstigə boloɳan səltəniti

27 Yəḥudaning padixaḥi Azariyaning səltənitining əllik ikkinqi yilida, Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥ Samariyədə Israiloɳa padixaḥ bolup, yigirmə yil səltənət ḳildi. 28 U Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloɳanni ḳilip Israilni gunaḥḳa putlaxturoɳan Nibatning ooɳli Yəroboamning gunaḥliridin qiḳmidi.
29 Israilning padixaḥi Pikaḥning künliridə Asuriyəning padixaḥi Tiglat-Piləsər kelip Iyon, Abəl-Bəyt-Maakaḥ, Yanoaḥ, Kədəx, Ḥazor, Gilead, Galiliyə, jümlidin Naftalining pütkül zeminini ixoɳal ḳilip, xu yərdiki həlḳni tutḳun ḳilip, Asuriyəgə elip bardi..
30 Əlaḥning ooɳli Ḥoxiya Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥḳa ḳəst ḳilip uni əltürdi. Uzziyaning ooɳli Yotamning səltənitining yigirminqi yilida, u Pikaḥning ornida padixaḥ boldi..
31 Pikaḥning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi bolsa, mana «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Yotamning Yəḥuda üstigə boloɳan səltəniti

2Tar. 27:1-9

32 Israilning padixaḥi Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥning səltənitining ikkinqi yilida, Uzziyaning ooɳli Yotam Yəḥudaoɳa padixaḥ boldi. 33 U padixaḥ boloɳanda yigirmə bəx yaxḳa kirgən bolup, Yerusalemda on altə yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Yəruxa idi; u Zadokning ḳizi idi..
34 Yotam atisi Uzziyaning barliḳ ḳiloɳanliridək Pərwərdigarning nəzиridə durus boloɳanni ḳilatti. 35 Pəḳət «yuḳiri jaylar»la yoḳitilmidi; həlḳ yənila «yuḳiri jaylar»oɳa qiḳip ḳurbanliḳ ḳilip huxbuy yaḳatti.
Pərwərdigarning əyining «Yuḳiriḳi dərwaza»sini yasioɳuqi xu idi.
36 Yotamning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloɳanlirining ḥəmmisi «Israil padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
37 Xu qaoɳlarda Pərwərdigar Suriyəning padixaḥi Rəzin bilən Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥni Yəḥudaoɳa ḥujum ḳilixḳa ḳozoɳidi..
38 Yotam ata-bowiliri arisida uhlidi wə ata-bowilirining arisida atisi Dawutning xəḥiridə dəpnə ḳilindi. Ooɳli Aḥaz ornida padixaḥ boldi.

Aḥazning Yəḥuda üstigə boloɳan səltəniti

2Tar. 28:1-27

16 1 Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥning on yəttinqi yilida, Yotamning ooɳli Aḥaz Yəḥudaoɳa padixaḥ boldi.. 2 Aḥaz padixaḥ boloɳanda yigirmə yaxḳa kirgən bolup,

15:20 «əllik xəkəl» — bəlkim 570 gram kümüx bolatti.
15:29 Yəx. 8:23
15:30 «Uzziya» — «Azariya»ning ikkinqi xəklidur.
15:33 2Tar. 27:1-9
15:37 2Pad. 16:5; Yəx. 7:1
16:1 2Tar. 28:1

Yerusalemda on altə yil səltənət kiloŋanidi. U atisi Dawut kiloŋandək əməs, əksiqə Hudasi Pərwərdigarning nəziridə durus boloŋanni kilmidi. [3] U Israilning padixahlirining yolida mangatti, hətta Pərwərdigar Israilning aldidin həydəp qikaroŋan əllərning yirginqlik gunahlirioŋa əgixip, əz ooŋlini ottin ətküzüp køydürdi.. [4] U «yukiri jaylar»da, dənglərdə wə hərbir kək dərəhlərning astida kurbanlik kilip, küjə køydürətti.

[5] Xu wakitta Suriyəning padixahi Rəzin bilən Israilning padixahi, Rəmaliyaning ooŋli Pikah Yerusalemoŋa hujum kilip, padixah Ahazni muhasirigə elip korxiwaloŋini bilən, lekin uni məoŋlup kilalmidi.. [6] Axu wakitta Suriyəning padixahi Rəzin Elat xəhirini Suriyəgə kayturuwaldi wə xu yərdə turuwatkan Yəhudalarni həydiwətti. Andin Suriylər kelip u yərdə olturaklaxti; ular bügüngiqə xu yərdə turmakta.

[7] Ahaz Asuriyəning padixahi Tiglat-Pilәsərgə əlqilərni əwətip: Mən silining kulliri, silining ooŋulliri bolimən; manga hujum kiliwatkan Suriyəning padixahining kolidin wə Israilning padixahining kolidin kutkuzuxka qikkayla, dedi. [8] Xuni eytip Ahaz Pərwərdigarning əyi wə padixahning ordisidiki həzinilərdiki kümüx bilən altunni sowoŋa kilip, Asuriyəning padixahioŋa əwətti.. [9] Asuriyəning padixahi uning təlipigə koxuldi; xuning bilən Asuriyəning padixahi Dəməxkkə hujum kilip uni ixoŋal kildi; uningdiki ahalini tutkun kilip Kir xəhirigə elip bardi wə Rəzinni əltürdi. [10] Ahaz padixah əmdi Asuriyəning padixahi Tiglat-Pilәsər bilən kərüxkili Dəməxkkə bardi wə xundakla Dəməxktiki kurbangahni kərdi. Andin Ahaz padixah xu kurbangahning rəsimini, uning barlik yasilix təpsilatlirining layihisini sizip, uni Uriya kahinoŋa yətküzdi. [11] Xuning bilən Uriya kahin Ahaz padixah Dəməxktin əwətkən barlik təpsilatlar boyiqə bir kurbangah yasidi. Ahaz padixah Dəməxktin yenip kəlməstə, Uriya kahin uni xundak təyyar kiloŋanidi. [12] Padixah Dəməxktin yenip kelip, kurbangahni kərüp, kurbangahka berip, uning üstigə kurbanlik sundi; [13] u kurbangahning üstigə køydürmə kurbanlik wə axlik hədiyəsini køydürüp, xarab hədiyəsini tøküp, inaklik kurbanliklirining kenini qaqti.

[14] Xundak kilip u Pərwərdigarning huzurining aldidiki mis kurbangahni elip uni Pərwərdigarning əyi bilən əzining kurbangahining otturisidin ətküzüp, əz kurbangahining ximal təripigə koydurdi.. [15] Ahaz padixah Uriya kahinoŋa buyruk kilip: Muxu qong kurbangah üstigə ətigənlik køydürmə kurbanlik bilən kəqlik axlik hədiyəsini, padixahning køydürmə kurbanliki bilən axlik hədiyəsini, həmmə yurtning pütün həlkining køydürmə kurbanliki, axlik hədiyəliri wə xarab hədiyəlirini køydürüp sunisən. Køydürmə kurbanliklarning barlik kanliri wə baxka kurbanliklarning barlik kanlirini uxbu kurbanlikning üstigə tøkisən. Mis kurbangah bolsa mening yol sorixim üqün bolsun, dedi.. [16] Xuning bilən Uriya kahin Ahaz padixah buyruoŋanning həmmisini ada kildi.

[17] Ahaz padixah das təgliklirigə bekitilgən tahtaylarni kesip ajritip, daslarni təglikliridin eliwətti; u mis «dengiz»ni tegidiki mis uylarning üstidin kətürüp elip, uni tax tahtaylik bir məydanoŋa koydurdi.. [18] U Asuriyə padixahini razi kilix üqün Pərwərdigarning əyigə tutixidioŋan «Xabat künidiki aywanlik yol» bilən padixah taxkiridin kiridioŋan yolni etiwətti.

[19] Ahazning baxka ixliri həm kiloŋanlirining həmmisi «Yəhuda padixahlirining tarihtəzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

16:3 Law. 18:21; 20:2, 3; 2Pad. 17:31
16:5 Yəx. 7:1
16:8 2Tar. 28:21

16:14 **«Pərwərdigarning əyi»** — muxu yərdə ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni kərsitidu.
16:15 **«mis kurbangah bolsa mening yol sorixim üqün bolsun»** — padixahning səzining mənisi bəlkim «bu kurbangahning wasitisi bilən Pərwərdigardin yol soraymən». Kizik yeri xuki, Ahazdək bir insan butpərəslikkə berilip kətkəndin keyin, yənila Pərwərdigardin yol sorimakqi bolidu.
16:17 1Pad. 7:23-51

[20] Aḥaz əz ata-bowiliri arisida uhlidi; u ata-bowilirining arisida «Dawutning xəḥiri»də dəpnə ḳilindi; ooŋli Ḥəzəkiya ornida padixaḥ boldi.

Ḥoxiya Israil üstigə ḥəküm süridu

17 [1] Yəḥudaning padixaḥi Aḥazning səltənitining on ikkinqi yilida, Elaḥning ooŋli Ḥoxiya Samariyədə Israilŋa padixaḥ bolup, toḳḳuz yil səltənət ḳildi. [2] U Pərwərdigarning nəzridə rəzil boloŋanni ḳilatti; lekin uningdin ilgiri ətkən Israilning padixaḥliridək undaḳ rəzillik ḳilmaytti.
[3] Asuriyəning padixaḥi Xalmanezər uningŋa ḥujum ḳiloŋili qiḳḳanda, Ḥoxiya uningŋa beḳinip sowoŋa-salam bərdi. [4] Əmma Asuriyəning padixaḥi Ḥoxiyaning asiylik ḳilmaḳqi boloŋinini bayḳidi; qünki Ḥoxiya burunḳidək Asuriyəning padixaḥioŋa yillik sowoŋa-salam yollimay, bəlki Misirning padixaḥi sooŋa əlqilərni mangduroŋanidi. Uning üqün Asuriyəning padixaḥi uni tutup, baoŋlap zindanoŋa soliwətti. [5] Andin Asuriyəning padixaḥi qiḳip pütkül Israil zeminini talan-taraj ḳilip, Samariyəni üq yiloŋiqə ḳamal ḳildi.. [6] Ḥoxiyaning səltənitining toḳḳuzinqi yilida, Asuriyəning padixaḥi Samariyəni ixoŋal ḳilip, Israillarni Asuriyəgə sürgün ḳilip, ularni Halaḥ xəḥiri, Gozandiki Habor dəryasining boyliri wə Medialarning xəḥərlirigə orunlaxturdi..

Israil, yəni ximaliy padixaḥliḳning gunaḥliri wə jazalinixi — hulasə

[7] Mana, xundaḳ ixlar boldi; qünki Israillar əzlirini Misirning padixaḥi Pirəwnning ḳolidin ḳutḳuzup, Misir zeminidin qiḳaroŋan Pərwərdigar Hudasioŋa gunaḥ ḳilip baxḳa ilaḥlardin ḳorḳup [8] Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥəydiwətkən yat əlliklərning ḳaidə-bəlgilimiliridə, xundaḳla Israilning padixaḥliri əzliri qiḳaroŋan ḳaidə-bəlgilimiliridə mangoŋanidi.. [9] Wə Israillar əz Pərwərdigar Hudasioŋa ḳarxi qiḳip, yoxurunlarqə tooŋra bolmioŋan ixlarni ḳildi; ular barliḳ xəḥərliridə kəzət munaridin mustəḥkəm ḳoroŋanoŋiqə «yuḳiri jaylar»ni yasidi.. [10] Ular ḥəmmə egiz dənglərdə wə ḥəmmə kək dərəhlərning astida «but tüwrük» wə «Axərəḥ» buti turoŋuzdi.. [11] Pərwərdigar ularning aldidin ḥəydəp qiḳaroŋan yat əlliklər ḳiloŋandək, ular ḥəmmə «yuḳiri jaylar»da huxbuy yaḳatti wə Pərwərdigarning oŋəzipini kəltüridioŋan ḥərhil rəzil ixlarni ḳilatti. [12] Gərqə Pərwərdigar ularoŋa: — «Bu ixni ḳilmanglar!» degən bolsimu, ular butlarning ḳullukioŋa berilip kətkənidi..
[13] Pərwərdigar ḥəmmə pəyoŋəmbərlər bilən ḥəmmə aldin kərgüqilərning wasitisi bilən ḥəm Israilni ḥəm Yəḥudani agaḥlandurup: Rəzil yolliringlardin yenip, ata-bowiliringlaroŋa tapilanoŋan wə ḳullirim boloŋan pəyoŋəmbərlər arḳilik silərgə təstiḳlioŋan pütün ḳanunoŋa boysunup, Mening əmrlirim wə Mening bəlgilimilirimni tutunglar, degənidi.. [14] Lekin ular ḳulaḳ salmay, Pərwərdigar Hudasioŋa ixənmigən ata-bowiliri ḳiloŋandək, boyunlirini ḳattiḳ ḳildi.. [15] Ular Uning bəlgilimilirini, xundaḳla U ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əḥdini wə ularoŋa tapxuroŋan agaḥ-guwaḥlarni qətkə ḳaḳḳan; ular ərzimәs nərsilərgə əgixip, əzliri ərzimәs bolup qiḳti; Pərwərdigar ularoŋa: — Ətrapinglardiki əlliklərning ḳiloŋinidək ḳilmanglar, degən dəl xu əllərgə əgixip, rəzillik ḳilatti.. [16] Ular Hudasi boloŋan

17:5 2Pad. 18:9
17:6 2Pad. 18:10; Yəx. 8:4
17:8 Law. 18:3
17:9 «kəzət munaridin mustəḥkəm ḳoroŋanoŋiqə» — mənisi bəlkim sepildiki munardin xəḥərning əng iqkirisidiki ḳoroŋanoŋiqə — baxḳiqə eytḳanda, «sirttin iqkirigiqə».
17:10 ««Axərəḥ» butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhlərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloŋan yaki nəḳixləngən boluxi mumkin idi.
17:12 Mis. 20:3, 4, 5; Ḳan. 5:7, 8, 9
17:13 «təstiḳlioŋan» — yaki «əwətkən».
17:13 Yər. 18:11; 25:5; 35:15
17:14 Ḳan. 31:27; Mal. 3:7
17:15 «ərzimәs nərsilər» — muxu yərdə butlarni kərsitidu.

Pərwərdigarning barlik əmrlirini taxlap, əzliri üqün kuyma məbudlarni, yəni ikki mozayni kuydurdi, bir «Axərah but» kildurdi, asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlaroɣa bax urdi wə Baalning kullukioɣa kirdi.[17:16] [17] Ular əz ooɣulliri bilən kizlirini ottin ətküzdi, palqilik wə jadugərlik ixlətti, xundakla Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni kilix üqün, əzlirini setip Uning oɣəzipini ko zoɣidi.[17:17] [18] Xuning üqün Pərwərdigar Israiloɣa intayin aqqiklinip, ularni Əz nəziridin neri kildi; Yəhudaning kəbilisidin baxka heqkaysisi əz zeminida kaldurulmidi.[17:18]

[19] Lekin Yəhudamu əz Hudasi Pərwərdigarning əmrlirini tutmidi, bəlki Israil qikaroɣan kaidə-bəlgilimilər iqidə mangdi.[17:19] [20] Uning üqün Pərwərdigar Israilning barlik nəslini qətkə kakti; ularni Əz nəziridin taxlioɣan künigiqə zeminida harlikka kaldurup, bulangqilarning kolioɣa tapxurup bərdi.[17:20] [21] U Israilni Dawutning jəmətidin tartiwaloɣanidi. Ular Nibatning ooɣli Yəroboamni padixah kildi wə Yəroboam bolsa Israilni Pərwərdigarning yolidin yandurup, ularni eoɣir bir gunahka patkuzup azdurdi.[17:21] [22] Israillar Yəroboamning kiloɣan həmmə gunahlirida yürüp, ulardin qikmidi. [23] Ahir berip Pərwərdigar Əz kulliri boloɣan pəyoɣəmbərlərning wasitisi bilən eytkandək, Israilni Əz nəziridin neri kildi; Israillar əz yurtidin Asuriyəgə elip ketilip, u yərdə bügüngə kədər turup kəldi.[17:23]

[24] Əmma Asuriyəning padixahi Babil, Kuttah, Awwa, Hamat wə Səfarwaimdin həlkni yətkəp Israilning ornioɣa Samariyəning xəhərlirigə makanlaxturdi. Ular xuning bilən Samariyəgə igidarqilik kilip xəhərlərdə olturdi. [25] Wə xundak boldiki, ular u yərdə dəsləptə olturoɣinida Pərwərdigardin koɾkmioɣanidi; Pərwərdigar ularni kiymajiyma kilidioɣan birnəqqə xirlarni ularning arisioɣa əwətti. [26] Xuning bilən Asuriyəning padixahioɣa həwər yətküzülüp: — Sili yətkəp Samariyəning xəhərliridə makanlaxturoɣan həlklər xu yurtning ilahining kaidə-yosunlirini bilməydu; xunga U ularning arisioɣa xirlarni əwətti; mana bular ularni əltürməktə, qünki həlk yurtning ilahining kaidə-yosunlirini bilməydu, deyildi.

[27] Xuning bilən Asuriyəning padixahi əmr kilip: — Silər u yərdin elip kəlgən kahinlarning birini yənə u yərgə apiringlar; u u yərdə turup, ularoɣa u yurtning ilahining kaidə-yosunlirini əgətsun, — dedi.

[28] Uning buyruki bilən ular Samariyədin yətkigən kahinlarning biri kelip, Bəyt-Əldə turup Pərwərdigarning koɾkunqini ularoɣa əgətti. [29] Lekin xu həlklərning hərbiri əz ilahlirining butlirini yasap, Samariyəliklər saloɣan «yukiri jaylar»diki ibadətgahlar iqigə turoɣuzdi; hərbir həlk əzi turoɣan xəhərdə xundak kildi. [30] Babildin kəlgənlər Sukkot-Binot degən məbudni yasidi, Kuttin kəlgənlər Nərgal butni, Hamattin kəlgənlər Axima butni, [31] Awwiylar Nibhaz bilən Tartak butlarni yasidi; Səfarwiylar Səfarwaimdiki butliri boloɣan Adrammələk bilən Anammələkkə əz balilirini atap otta kəydürdi.

[32] Ular əmdi muxundak haləttə Pərwərdigardin koɾkup, əz arisidiki hər türlük adəmlərni əzliri üqün «yukiri jaylar»diki

17:16 «asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlar» — ibraniy tilida «asmandiki koxun» degən səz bilən ipadilinidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəzi əhwalda asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəh.» 12:4ni kərüng).*

17:16 Mis. 32:8; 1Pad. 12:28

17:17 «ooɣul-kizlirini ottin ətküzüx» — bəlkim ularni «insan kurbanliki» kilixtin ibarət boluxi mumkin idi.

17:17 Law. 20:3, 4; Kan. 18:10; 2Pad. 16:3

17:18 Hox. 1:6

17:19 Law. 18:3

17:20 «Pərwərdigar.... ularni Əz nəziridin taxlioɣan küni» — buningda kəzdə tutuloɣini Hudaning Israillarni Əz zeminidin sürgün kildurux künidin ibarəttur *(23-ayətnimu kərüng).* Israil həlkining «Hudaning nəziridin taxlinixi», yəni sürgün boluxi ularoɣa nisbətən Hudaning əng dəhxətlik jazasi, əlwəttə.

17:21 «U Israilni Dawutning jəmətidin tartiwaloɣanidi» — ibraniy tilida «U Israilni Dawutning jəmətidin yirtiwaloɣanidi». «1Pad.» 11:11, 11:31, 14:8ni kərüng.

17:21 1Pad. 12:16, 17, 26

17:23 «U yərdə *, yəni Asuriyədə* bügüngə kədər turup kəldi» — muxu səzlər «Tarih-təzkirə»ning Yəhudadikilər Babil imperiyəsidin kaytip kelix *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)*tin ilgiri hatirilənqənlikini ayan kilidu.

buthanilarda qurbanliqlarni sunidioƣan kaһin qilip bekitkən.. 33 Ular Pərwərdigardin qorqatti wə xuning bilən təng qaysi əldin kəlgən bolsa, xu ələning qaidə-yosunlirida əz ilaһlirining qulluqidimu bolatti..
34 Bügüngə qədər ular ilgiriki adətlər boyiqə mengip kəlməktə; ular Pərwərdigardin qorqmay, Pərwərdigar Israil dəp atioƣan Yaqupning əwladlirioƣa tapilioƣan bəlgilimilər wə ħəkümlər, qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu.. 35 Pərwərdigar ular bilən bir əһdə qilixip ularoƣa buyrup: — «Baxqa ilaһlardin qorqmay, ularoƣa səjdə qilmay yaki ularoƣa bax urmay wə ularoƣa qurbanlik qilmanglar —. 36 pəqət zor qudrət wə uzatqan biliki bilən silərni Misir zeminidin qikaroƣan Pərwərdigardinla qorqunglar, uningoƣa səjdə qilinglar wə uningoƣa qurbanlik sununglar. 37 U silər üqün pütküzgən bəlgilimilər, ħəkümlər, qanun wə əmrni bolsa, ularni əbədgiqə kəngül bəlüp tutunglar; baxqa ilaһlardin qorqmanglar. 38 Mən silər bilən qiloƣan əһdini untumanglar ya baxqa ilaһlardin qorqmanglar, 39 bəlki Hudayinglar Pərwərdigardin qorqunglar; wə U silərni ħəmmə düxmənliringlarning qolidin qutquzidu» — degənidi.
40 Lekin ular qulaq salmay, ilgiriki qaidə-yosunlarni yürgüzətti.
41 Muxu əllər xu tərikidə Pərwərdigardin qorqatti ħəm oyma məbudlarning qullukida bolatti; ularning baliliri bilən balilirining balilirimu xundaq qilatti; əz ata-bowiliri qandaq qiloƣan bolsa, ularmu bügünki küngiqə xundaq qilip kəldi.

Ħəzəkiya Yəһudaning üstigə ħəküm süridu

2Tar. 29:1-2; 31:1

18 1 Elaһning ooƣli, Israilning padixaһi Ħoxiyaning səltənitining üqinqi yilida, Yəһudaning sabiq padixaһi Aһazning ooƣli Ħəzəkiya Yəһudaoƣa padixaһ boldi.. 2 U padixaһ boloƣanda yigirmə bəx yaxta bolup, Yerusalemda yigirmə tokquz yil səltənət qildi. Uning anisining ismi Abi idi; u Zəkəriyaning qizi idi.
3 Ħəzəkiya bolsa atisi Dawutning barliq qiloƣinidək, Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni qilatti. 4 U «yuqiri jaylar»ni yoqitip, «but tüwrüklər»ni qekip «Axəraһ»larni kesip taxlap, Musa yasatqan mis yilanni qekip parə-parə qilip (qünki u qaoƣqiqə Israillar uningoƣa huxbuy yaqatti), uningoƣa «Nəһuxtan!» dəp isim qoydi.. 5 Ħəzəkiya Israilning Hudasi Pərwərdigaroƣa tayandi. Bu jəһəttə nə uningdin keyin kəlgən nə uningdin ilgiri ətkən Yəһuda padixaһlirining arisidiki ħeqbiri uningoƣa yətməytti.. 6 U Pərwərdigaroƣa qing baoƣlinip uningoƣa əgixixtin qikmay, bəlki Pərwərdigar Musaoƣa buyruoƣan əmrlərni tutatti.
7 Pərwərdigar uning bilən billə idi; u qaysila ixqa qiksa xuningda rawajlik bolatti. U Asuriyə padixaһining ħakimiyitigə qarxi qikip uningoƣa bekindi boluxtin yandi. 8 U Filistiylərgə ħujum qilip ularni Gaza xəһiri wə uning ətrapidiki zeminlirioƣiqə, kəzət munaridin mustəһkəm qoroƣanoƣiqə besip məƣlup qildi..
9 Wə xundaq boldiki, Ħəzəkiya padixaһning səltənitining tətinqi yilida, yəni Israilning sabiq padixaһi Elaһning ooƣli Ħoxiyaning

17:32 1Pad. 12:31
17:33 Zəf. 1:5
17:34 «Ular Pərwərdigardin qorqmay, Pərwərdigar Israil dəp atioƣan Yaqupning əwladlirioƣa tapilioƣan bəlgilimilər wə ħəkümlər, qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu» — yaki «Ular Pərwərdigardin qorqmay, əzlirining bəlgilimiliri wə ħəkümlirigə muwapiq ix kərməydu wə Pərwərdigar Israil dəp atioƣan Yaqupning əwladlirioƣa tapilioƣan qanun wə əmrlərgə muwapiq ix kərməydu». Bu tərjimə tooƣra bolsa, «əzlirining bəlgilimiliri wə ħəkümliri» degən bu səz ularning əz ilaһlirining bəlgilimiliri wə ħəkümlirini kərsitidu.
17:34 Yar. 32:27; 35:10; 1Pad. 18:31
17:35 Ħak. 6:10

18:1 2Tar. 28:27; 29:1
18:4 «Nəһuxtan!» — «bir parqə mis, halas!» degən mənidə. Bu yilan tooƣruluk «Qəl.» 21:4-9ni kərüng.
18:4 2Tar. 31:1
18:5 «bu jəһəttə» — demək, Hudaoƣa tayinix jəһəttə, iman-ixənqni ipadiləx tərəptə.
18:8 «kəzət munaridin mustəһkəm qoroƣanoƣiqə» — mənisi bəlkim sepildiki munardin xəһərning əng iqkirisidiki qoroƣanoƣiqə — baxqə eytqanda, «sirttin iqkirigiqə».
18:8 Yəx. 14:29, 30

səltənitining yəttinqi yilida, Asuriyəning padixahi Xalmanezər Samariyəgə hujum kilip uni kamal kildi.. 10 Üq yildin keyin ular xəhərni aldi; Həzəkiyaning səltənitining altinqi yili, yəni Israil padixahi Hoxiyaning səltənitining tokkuzinqi yilida, Samariyə ixoal kilindi.. 11 Andin Asuriyəning padixahi Israillarni Asuriyəgə elip ketip, ularni Halahda, Gozandiki Habor dəryasining boylirida wə Medialarning xəhərliridə makanlaxturdi. 12 Qünki ular əz Hudasi Pərwərdigarning awazioa itaət kilmidi, bəlki Uning əhdisigə, yəni Pərwərdigarning kuli Musa buyruoanning həmmisigə hilaplik kildi; ular yaki kulak salmidi, yaki əməl kilmidi.

Sənnaherib Yəhudaoa tajawuz kilidu

2Tar. 32:1-9; Yəx. 36:1-22

13 Həzəkiya padixahning səltənitining on tətinqi yili, Asuriyəning padixahi Sənnaherib Yəhudaning barlik koroanlik xəhərlirigə hujum kilip kikip, ularni ixoal kildi.. 14 U wakitta Yəhudaning padixahi Həzəkiya Lakixka adəm əwətip, Asuriyəning padixahioa: Mən gunahkar! Məndin qekingəyla, üstümgə hərnemə qüxürsilə xuni tələymən, — dedi.

Asuriyəning padixahi Həzəkiyaoa üq yüz talant kümüx bilən ottuz talant altun tohtitip koydi.. 15 Həzəkiya Pərwərdigarning əyidiki wə padixahning ordisining həzinisidiki barlik kümüxni elip bərdi. 16 Xuning bilən bir wakitta Yəhudaning padixahi Həzəkiya Pərwərdigarning əyining ixikliridin wə əzi əslidə kaplatkan ixik kexəkliridin altunni ajritip elip, Asuriyəning padixahioa bərdi..

17 Xu qaoda Asuriyə padixahi Sənnaherib Tartan, Rab-Saris wə Rab-Xakəhlirini qong koxun bilən Lakix xəhiridin Yerusalemoa, Həzəkiyaning yenioa əwətti. Ular Yerusalemoa qikip kəldi. Qikkanda, ular kir yuouqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexioa kelip turdi.. 18 Ular padixahni qakiroanda, Hilkiyaning ooli, ordini baxkuridioan Eliakim, ordining katipi Xəbna wə Asafning ooli, orda təzkiriqisi Yoahlar ularning yenioa kəldi. 19 Wə Rab-Xakəh ularoa mundak dedi: —

«Silər Həzəkiyaoa: — «Uluo padixah, yəni Asuriyə padixahi sanga mundak dedi, dənglar: —

Sening muxu ixəngən tayanqing zadi nemidi?

20 Sən: «Urux kilixka tədbir-məslihətimiz həm küqimiz bar, dəysən — bu pəkət bir kuruk gəp, halas! — Sən zadi kimgə tayinip manga karxi əktə kopisən?. 21 Mana əmdi sən yeriki bar axu komux hasa, yəni Misiroa tayinisən. Birsi uningoa yələnsə, uning kolioa sanjip kiridu; Misir padixahi Pirəwngə tayanoanlarning həmmisi xundak bolidu!.

22 Əgər silər manga: «Biz Hudayimiz boloan Pərwərdigaroa tayinimiz» — desənglar, Həzəkiya əzi Yəhudadikilərgə wə Yerusalemdikilərgə: «Silər pəkət Yerusalemdiki muxu ibadətgah aldidila ibadət kilixinglar kerək» dəp, uningoa ataloan «yukiri jaylar»ni həm kurbangahlarni yok kiliwəttiou? Ular axu Pərwərdigarning

18:9 2Pad. 17:3

18:10 2Pad. 17:6

18:13 2Tar. 32:1; Yəx. 36:1

18:14 «yüz talant kümüx bilən ottuz talant altun» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi, xunga bu 9.06 tonna kümüx wə 0.906 tonna altun idi.

18:16 «Həzəkiya Pərwərdigarning əyining ixikliridin ... altunni ajritip elip...» — bu tekisttə «altun» degən sözning əzi yok. Lekin ibadəthana iqidiki barlik yaoaqlaroa qaplanoan metal altun boluxi kerək idi *(«1Pad.» 6:32-35ni kərüng).*

18:17 «Tartan» — Asuriyə koxunlirining bax sərdarining, «Rab-Saris» bax aoiwatning, «Rab-Xakəh» padixahning məslihətqisining unwani boluxi mumkin idi. **«Ular kir yuouqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexioa kelip turdi»** — muxu yər dəl Yəxaya pəyoəmbər Ahaz padixah bilən kərüxüp, Asuriyəning tajawuzi tooruluk agahlandiroan yər *(«Yəx.» 7-babni kərüng).*

18:20 «urux kilix tədbir-məslihətimiz həm küqimiz bar... sən zadi kimgə tayinip manga karxi əktə kopisən?» — muxu gepigə karioanda, Asuriyədikilərning Yəxayaning «Pəkət Pərwərdigaroa tayiniximiz kerək» degən bexarətliridin həwiri bar ohxaydu.

18:21 Yəx. 36:6; Əz. 29:6, 7

yuķiri jayliri əməsmidi?.
23 Əmdi ħazir hojayinim Asuriyə padixaĥi
bilən bir tohtamoɣa kelinglar: — «Əgər silərdə
ularoɣa minəligüdək əskərliringlar bolsa,
mən silərgə ikki ming atni bikaroɣa berəy!».
24 Silərdə undaķlar bolmisa, hojayinimning
əməldarlirining əng kiqiki boloɣan bir ləxkər
bexini ķandaķmu qekindürələysilər?! Gərqə
silər jəng ħarwiliri wə atlarni elix üqün
Misiroɣa tayinisilər! 25 Mən muxu yərni ħalak
ķilix üqün Pərwərdigarsiz kəldimmu? Qünki
Pərwərdigar manga: «Muxu zeminni ħalak
ķilixķa qikķin» — dedi!».

26 Eliakim, Xəbna wə Yoaĥ Rab-Xakəħgə: —
Peķirliroɣa aramiy tilida səzlisilə; biz buni
qüxinimiz. Bizgə ibraniy tilida səzlimisilə,
gəpliri sepilda turoɣanlarning ķulikioɣa kir-
misun! — dedi..
27 Birak Rab-Xakəĥ: —
Hojayinim meni muxu gəpni hojayininglaroɣa
wə silərgila eytixķa əwətkənmu? Muxu gəpni
silər bilən birliktə sepilda olturoɣanlaroɣa
deyixkə əwətkən əməsmu? Qünki ular əz
poķini yegüqi ħəm əz süydükini iqküqi bo-
lidu!» — dedi.. 28 Andin Rab-Xakəĥ ibraniy
tilida yuķiri awaz bilən: «Uluoɣ padixaĥ,
yəni Asuriyə padixaĥining səzlirini anglap
ķoyunglar!» — dəp warķiridi.

29 — «Padixaĥ mundaķ dəydu: —
Ħəzəkiya silərni aldap ķoymisun!
Qünki u silərni padixaĥning ķolidin
ķutķuzalmaydu. 30 Uning silərni: —
«Pərwərdigar bizni jəzmən ķutķuzidu;
muxu xəħər Asuriyə padixaĥining ķolioɣa
qüxüp kətməydu» dəp Pərwərdigaroɣa
tayanduruxioɣa yol ķoymanglar!
31 Ħəzəkiyaoɣa ķulaķ salmanglar; qünki
Asuriyə padixaĥi mundaķ dəydu: — Mən
bilən sülĥilixip, mən tərəpkə ətünglar;
xundaķ ķilsanglar ħərbiringlar əzünglarning
üzüm baringidin ħəm əzünglarning ənjür
dərihidin mewə yəysilər, ħərbiringlar əz su
kəlqikinglardin su iqisilər; 32 ta mən kelip
silərni buoɣdaylik ħəm xarablik bir zeminoɣa,
neni, üzümzarliri wə zəytun dərəħliri
bar, ħəsəl qikiridioɣan bir zeminoɣa, yəni
zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip
ķoyoɣuqə yəp-iqiweringlar! Xuning bilən
silər tirik ķelip, əlməysilər! Ħəzəkiya silərgə:
— «Pərwərdigar bizni ķutķuzidu» desə
uningoɣa ķulaķ salmanglar!.
33 Əl-yurtlarning ilaĥ-butlirining biri əz
zeminini Asuriyə padixaĥining ķolidin
ķutķuzoɣanmu? 34 Hamat wə Arpad degən
yurtlarning ilaĥ-butliri ķeni? Səfarwaim,
Hena wə Iwwaĥ xəħərlirining ilaĥ-butliri
ķeni? Ular Samariyəni mening ķolumdin
ķutķuzoɣanmu?! 35 Muxu əl-yurtlarning ilaĥ-
butliridin əz zeminini ķutķuzoɣan zadi kim
bar? Xundaķ ikən, Pərwərdigar Yerusalemni
mening ķolumdin ķutķuzalamdu?» — dedi.
36 Əmma həlķ süküt ķilip uningoɣa
jawabən ħeqķandaķ bir səz ķilmidi; qünki
padixaĥning buyruķi xuki: —
«Uningoɣa jawab bərmənglar».
37 Andin Ħilķiyaning ooɣli, ordini
baxķuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna
wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi Yoaĥlar
kiyim-keqəklirini yirtixip, Ħəzəkiyaning

18:22 «... Ular axu Pərwərdigarning yuķiri jayliri əməsmidi?» — Musa pəyoɣəmbərgə wəħiy ķilinoɣan ķanunoɣa asasən, Israillar pəķət Yerusalemdiki ibadəthanidiki ķurbangaĥtila ķurbanlik ķilixķa bolatti. Əslidə Ħəzəkiya muxu pərmanoɣa asasən butpərəslik ķilidioɣan ķurbangaĥlarni ħəm hata yol bilən kuruloɣan, «Pərwərdigaroɣa atap» ibadət ķilidioɣan «yuķiri jaylar»ni yoķatķan. Rab-Xakəĥ xu gəp bilən uni angliouqi Israillarni ķaymuķturmaķqi idi, əlwəttə.

18:23 «Əgər silərdə ularoɣa minəligüdək əskərliringlar bolsa, mən silərgə ikki ming atni bikaroɣa berəy!» — bu kinayilik, ħəjwiy gəp, əlwəttə. Adəttiki qaoɣlarda Yəħudada atlar naħayiti az idi. Urux waķtida tehimu azlap ketətti. Atliķ əskərlər əməs, ħətta addiy əskərlərmu naħayiti az idi.

18:26 «aramiy tili» — Suriyəning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «suriyə tili» «aramiy tili» deyilətti. Asuriyəmu aramiy tilini ixlətkən.

18:27 «... Ular əz poķini yegüqi ħəm əz süydükini iqküqi bolidu!» — xəħər muħasirigə qüxüp, uningda ax wə su ķalmioɣan ħaləttə həlķlər muxundaķ ķilixķa məjbur bolidu.

18:32 «...mən kelip silərni ... zemininglaroɣa ohxax bir zeminoɣa apirip ķoyoɣuqə yəp-iqiweringlar!» — muxu gəplər qirayliķ boloɣini bilən mənisi enikki: — «Mening əsirlirim, ķullirim bolisilər!» degənlik. Yuķirida eytķinimizdək, Asuriyə padixaĥi uqioɣa qikķan ĥiyligər aldamqi idi.

yenioɣa kelip, Rab-Xakəhning gəplirini uningoɣa ukturdi.

Həzəkiya Hudadin yol soraydu

2Tar. 32:20-21; Yəx. 37:1-38

19 [1] Xundak boldiki, Həzəkiya buni angliоɣanda, kiyim-keqəklirini yirtip, özini bəz bilən kaplap Pərwərdigarning ibadəthanisioɣa kirdi. [2] U ordini baxkuridioɣan Eliakim, orda katipi Xəbna wə kahinlarning aksakallirini bəz kaplanoɣan peti Amozning ooɣli Yəxaya pəyoɣəmbərgə əwətti.

[3] Ular uningoɣa: —

Həzəkiya mundak dəydu: —

«Balilar tuoɣulay dəp kaloɣanda anining tuoɣkudək hali kalmioɣandək, muxu kün awariqilik, rəswa kilinidioɣan, mazak kilinidioɣan bir künidur. [4] Öz hojayini boloɣan Asuriyə padixahi tirik Hudani mazak kilixka əwətkən Rab-Xakəhning muxu barlik gəplirini Pərwərdigar Hudaying nəzirigə elip tingxisa, bularni angliоɣan Pərwərdigar Hudaying xu gəplər üqün uning dəkkisini berərmikin? Xunga kelip kaloɣan kaldisi üqün awazingni kətürüp, bir duayingni bərsəng» — dedi.

[5] Xu gəplər bilən Həzəkiya padixahning hizmətkarliri Yəxayaning aldioɣa kəldi. [6] Yəxaya ularoɣa: —

«Hojayininglaroɣa: — Pərwərdigar mundak dedi: —

«Asuriyə padixahining qaparmənlirining sən angliоɣan axu Manga kupurluk kiloɣuqi gəpliridin koркma; [7] Mana, Mən uningoɣa bir roһni kirgüzimən; xuning bilən u bir ioɣwani anglap, öz yurtioɣa kaytidu. Mən uni öz zeminida turoɣuzup kiliq bilən əltürgüzimən» — dənglar» — dedi.

[8] Rab-Xakəh özi kəlgən yoli bilən kaytip mangoɣanda, Asuriyə padixahining Lakix xəһiridin qekingənlikini anglap, Libnah xəһirigə karxi jəng kiliwatkan padixahning yenioɣa kəldi. [9] Qünki padixah: «Mana, Efiopiyə padixahi Tirһakah sizgə karxi jəng kilmakqi bolup yoloɣa qikti» degən həwərni angliоɣanidi. Lekin u yənə Həzəkiyaoɣa əlqilərni mundak hət bilən əwətti: —

[10] «Silər Yəһuda padixahi Həzəkiyaoɣa mundak dənglar: —

«Sən tayinidioɣan Hudayingning sanga: «Yerusalem Asuriyə padixahining kolioɣa tapxurulmaydu» deginigə aldanma; [11] mana, sən Asuriyə padixahlirining һəmmə əl-yurtlarni nemə kiloɣanlirini, ularni öz ilah-butlirioɣa atap һalak kiloɣanlikini angliоɣansən; əmdi özüng kutkuzulamsən? [12] Ata-bowilirim һalak kiloɣan əllərning öz ilah-butliri ularni kutkuzoɣanmu? Gozan, Һaran, Rəzəf xəһiridikilərniqu, Telassarda turoɣan Edənlərniqu? [13] Hamat padixahi, Arpad padixahi, Səfarwaim, Hena һəm Iwwah xəһərlirining padixahliri kəni?»».

[14] Xuning bilən Həzəkiya hətni əkəlgüqilərning kolidin elip okup qikti. Andin u Pərwərdigarning öyigə kirip, Pərwərdigarning aldioɣa hətni yeyip koydi. [15] Wə Həzəkiya Pərwərdigaroɣa dua kilip mundak dedi: —

«I kerublar otturisida turoɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi: —

Sən Özüngdursən, jahandiki barlik əl-yurtlarning üstidiki Huda pəkət

---

19:2 Yəx. 1:1

19:7 «... Mən uningoɣa bir roһni kirgüzimən; xuning bilən u bir ioɣwani anglap, öz yurtioɣa kaytidu. Mən uni öz zeminida turoɣuzup kiliq bilən əltürgüzimən» — Yəxayaning muxu wəһiyini dikkət bilən okusingiz, u Həzəkiyaning *(6-ayəttiki)* təlipi boyiqə dua kilmay, bəlki biwasitə həwərqilərgə jawab bərdi. Qünki u alliburun Asuriyə tooɣruluk nuroɣun bexarətlərni kiloɣan. Huda muxu pəyt-əһwal tooɣruluk Israiloɣa ukturoɣan *(məsilən, «Yəx.» 10:5-21, 14:24-25ni kərüng)*. Birak Həzəkiya wə ordisidikilər muxularni wə uningdin baxka kərgən karamət məjizilərni *(«Yəx.» 38-babnimu kərüng)* pütünləy untup kaloɣan ohxaydu.

19:9 «Efiopiyə padixahi Tirһakah sizgə karxi jəng kilmakqi bolup yoloɣa qikti» — bu ix əməliyət əməs, һəmdə xu qaoɣda mumkin bolmioɣanidi. Birak Huda Özi əwətküzgən «aldamqi roh»ning təsiri bilən uni ixəndürgən.

19:11 «öz ilah-butlirioɣa atap һalak kilix» — bu degənlik ibraniy tilida pəkət bir səz bilənla, yəni ««һaram» kilix» yaki ««һərəm» kilix» bilənla ipadilinidu.

19:13 «Hamat, Arpad, Səfarwaim, Hena wə Iwwah» — muxu xəһərlərning bəzilirining nədə ikənlikini һəritidin kərgili bolidu, bəziliri bizgə büginqə kədər naməlum.

Өzüngdursən; asman-zeminni Yaratқuq isən..
16 I Pərwərdigar, қuliқingni təwən қilip anglioқaysən; kəzüngni aqқaysən, i Pərwərdigar, kərgəysən; Sənnaheribning adəm əwətip mənggü ҳayat Hudani ҳaқarətləp eytқan gəplirini anglioқaysən!
17 I Pərwərdigar, Asuriyə padixaҳliri ҳəқiқətən ҳəmmə yurtlarni, xularoқa beқindi boloқan yurtlarnimu harabə қilip,..
18 ularning ilaҳ-butlirini otқa taxliwətkən; qünki ularning ilaҳliri ilaҳ əməs, bəlki insan қoli bilən yasaloқanliri, yaoқaq wə tax, halas; xunga asuriylar ularni ҳalak қildi.
19 Əmdi, i Pərwərdigar Hudayimiz, jaҳandiki barliқ əl-yurtlaroқa Sening, pəқət Seningla Pərwərdigar Huda ikənlikingni bildürüx üqün, bizni uning қolidin қutқuzoқaysən!».
20 Xuning bilən Amozning ooқli Yəxaya Ҳəzəkiyaoқa səz əwətip mundaқ dedi: —
— Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
«Sening Manga Asuriyə padixaҳi Sənnaherib tooқruluқ қiloқan duayingni anglidim.
21 Pərwərdigarning uningoқa қarita degən səzi xudurki: —
«Pak қiz, yəni Zionning қizi seni kəmsitidu,
Seni mazaқ қilip külidu;
Yerusalemning қizi kəyninggə қarap bexini qayқaydu;
22 sən kimni mazaқ қilip kupurluқ қilding?
Sən kimgə қarxi awazingni kətürüp,
Nəziringni üstün қilding?
Israildiki Muқəddəs Boloquqioқa қarxi!..

23 Əlqiliring arқiliқ sən Rəbni mazaқ қilip; —
«Mən nuroқunlioқan jəng ҳarwilirim bilən taoқ qoққisioқa,
Liwan taoқ baoқrilirioқa yetip kəldimki,
Uning egiz kedir dərəhlirini, esil қarioқaylirini kesiwetimən;
Mən uning əng qət turaloқusioқa,
Uning əng bük-baraқsan ormanzarliқioқa kirip yetimən..
24 Əzüm қuduқ kolap yaқa yurtning süyini iqtim;
Putumning uqidila mən Misirning barliқ dərya-əstənglirini қurutuwəttim — deding..
25 — Sən xuni anglap baқmioқanmiding?
Uzundin buyan Mən xuni bekitkənmənki,
Қədimdin tartip xəkilləndürgənmənki,
Ҳazir uni əməlgə axurdumki,
Mana, sən қəl'ə-қoroқanliқ xəҳərlərni harabilərgə aylandurdung;
26 Xuning bilən u yərdə turuwatқanlar küqsizlinip,
Yərgə қaritip қoyuldi, xərməndə қilindi;
Ular əsüwatқan ot-qəptək,
Yumran kək qəplərdək,
Өgzidiki ot-qəplər əsməy қurup kətkəndək boldi..
27 Biraқ sening olturoқiningni, ornungdin turoқiningni, qiқip-kirginingni wə Manga

---

19:15 «kerublar otturisida turoқan» — muқəddəs ibadəthanidiki əng iqkiri əy, yəni «əng muқəddəs jay» degən əydə, Hudaning «rəҳim kərsitidioқan orun-təhti» *(«kəfarət təhti»)* *(«rəҳimgaҳ»)* bar idi. Muxu orunda Huda Israilning alaҳidə қurbanliқlirining қanlirini қobul қilatti. Ornining ikki təripining ҳərbiridə altundin yasaloқan, təhtkə қaritiloқan birdin «kerub» bar idi. Musaning dəwridin tartip Hudaning parlaқ xan-xəripi sirliқ ҳalda xu təhtning üstidə, yəni «kerublar otturisida» turoқanidi. –Kerublar bolsa intayin küqlük birhil pərixtilər bolup, Hudaning қikaroқan ҳəküm-jazalirini bejiridu. «Kerublar otturisida turoқan» degini, sən bizgə yeқinlaxқan ҳəm bizgə rəҳim kərsətməkqi boloқan Hudasən» degənliktur.

19:17 «xularoқa beқindi boloқan yurtlar» — muxu ibarini səzmusəz tərjimə қiloқanda «beқindi» degən səz yoқ. Biz xərҳləx üqün uni қoxtuқ.

19:22 «kupurluқ» — kim əzini Hudaning ornida қoyup, «ҳəmmə ixni қilalaymən» desə, kupurluқ қiloқan bolidu, xundaқla ҳaman bir küni yiқitilidu.

19:23 «Uning əng bük-baraқsan ormanzarliқi» — bu ayəttiki «bük-baraқsan» degən səz ibraniy tilida «karməl» degən səz bilən ipadilinidu. Karməl bolsa Israilning əng munbət wə qiraylиқ jayi idi. Xuning bilən padixaҳning «uning «Karməl» ormanzarliқioқa kirimən» degini «uning *(Liwanning)* əng qiraylиқ jayioқa *(ҳeq tosaloқusiz)* barimən» degəndək po atidioқan mənini ipadiləytti. Liwanda «Karməl» degən jay yoқ.

19:24 «... Putumning uqidila mən Misirning barliқ dərya-əstənglirini қurutuwəttim» — yuқiriқi 22-ayəttə padixaҳ ezining təs ixlarni қilalaydioқanliқini, məsilən Liwan rayonidiki əng yuқiri taoқlaroқa qiқalaydioқanliқini *(kəqmə mənisi, bəlkim aliyjanap, küqlük padixaҳlardin üstünlükkə erixidioқanliқini kərsitidu)*, əng esil nərsilərgə erixidioқanliқini təswirləydu. Muxu 24-ayəttiki «putum... қurutuwəttim» degini, dehқanning puti bilənla topini ittirip eriқni tosup, suni қurutuwətkinidək, «Mən halisamla naҳayiti asanla ҳərқandaқ ixni қilalaymən, ҳətta Nil dəryasinimu қurutuwetələymən» degən mənmənlikni bildürməkqi.

19:26 «өgzidiki ot-qəplər...» — bu degənlikning baxқa hil tərjimilirini uqritix mumkin.

qarxi oŋaljirlixip kətkiningni bilimən;
28 Sening Manga qarxi oŋaljirlixip kətkənlikingning, ĥakawurlixip kətkənlikingning qulikimoŋa yətkənliki tüpəylidin,
Mən qarmikimni burningdin ətküzimən,
Yüginimni aoŋzingoŋa salimən,
Wə əzüng kəlgən yol bilən seni qayturimən.
29 I Ĥəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki,
Muxu yili əzlükidin əskən,
Ikkinqi yili xulardin qikkanlarmu silərning rizkinglar bolidu;
Üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər;
Ulardin qikkan mewilərni yəysilər.
30 Yəĥuda jəmətining qeqip qutuloŋan qaldisi bolsa yənə təwəngə qarap yiltiz tartidu,
Yukirioŋa qarap mewə beridu;
31 Qünki Yerusalemdin bir qaldisi,
Zion teoŋidin qeqip qutuloŋanlar qikidu;
Samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning otluk muĥəbbiti muxuni ada kilidu.
32 Xunga, Pərwərdigar Asuriyə padixaĥi tooŋruluk mundak dəydu: —
U nə muxu xəĥərgə yetip kəlməydu,
Nə uningoŋa bir tal okmu atmaydu;
Nə qalkanni kətürüp aldioŋa kəlməydu,
Nə uningoŋa qarita qaxalarnimu yasimaydu.
33 U qaysi yol bilən kəlgən bolsa,
U yol bilən qaytidu wə muxu xəĥərgə kəlməydu — dəydu Pərwərdigar,
34 — Qünki Өzüm üqün wə Mening qulum Dawut üqün uni ətrapidiki sepildək qooŋdap qutquzimən».
35 Xu keqə xundak boldiki, Pərwərdigarning Pərixtisi qikip, Asuriyəliklərning bargaĥida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi; mana, kixilər ətigəndə ornidin turoŋanda, ularning ĥəmmisining əlgənlikini kərdi!
36 Xunga Asuriyə padixaĥi Sənnaherib qekinip, yoloŋa qikip, Ninəwə xəĥirigə qaytip turdi. 37 Wə xundak boldiki, u əz buti Nisrokning buthanisida uningoŋa qokunuwatkanda, ooŋulliri Adrammələk ĥəm Xarezər uni kiliqlap əltürüwətti; andin ular bolsa Ararat degən yurtka qeqip kətti. Uning ooŋli Esarĥaddon uning ornida padixaĥ boldi.

Ĥəzəkiya eoŋir kesəl bolidu, dua kilidu

2Tar. 32:24; Yəx. 38:1-22

20 1 Xu künlərdə Ĥəzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi. Amozning ooŋli Yəxaya pəyoŋəmbər uning qexioŋa berip, uningoŋa: —
«Pərwərdigar mundak dəydu: —
— Өyüng tooŋruluk wəsiyət kiloŋin; qünki əjəl kəldi, yaximaysən» — dedi.
2 Ĥəzəkiya bolsa yüzini tam tərəpkə kilip Pərwərdigaroŋa dua kilip: —
3 I Pərwərdigar, Sening aldingda mening ĥəkikət wə pak dil bilən mengip yürgənlikimni, nəziring aldingda durus boloŋan ixlarni kiloŋanlikimni əsləp qoyoŋaysən, — dedi.
Wə Ĥəzəkiya yioŋlap ekip kətti.

19:28 «Mən qarmikimni burningdin ətküzimən, yüginimni aoŋzingoŋa salimən...» — Asuriyə padixaĥliri muxundak rəĥimsiz yol bilən əsirlərni yalap mangatti.
19:29 «Muxu yili əzlükidin əskən, ikkinqi yili xulardin qikkanlarmu silərning rizkinglar bolidu; üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər; ulardin qikkan mewilərni yəysilər» — muxu məjizə ixənqetikadni küqəytix üqün ĥəm ĥəlkni qutquzux üqün berilgən. Urux waktida terikqilik kilix mumkin əməs; Asuriyə qoxuni kətkəndin keyinki yilidimu, qoxunidin kelip qaloŋanliri parakəndiqilik kilixi mumkin idi. Xunga məjizə üqinqi yiloŋiqə sozulidu.
–«Üzüm kəqətlirini tikisilər... mewisini yəysilər» degən wədə, tinqlik məzgilning uzun bolidioŋanlikini kərsitidu *(üzüm tallirini estürüxkə uzun waqit ketidu, əlwəttə)*.
–Kixilərning Asuriyə qoxunlirining tuyuksiz qekinixini «tasadipiyliktin» deməsliki üqün, bu ikkinqi məjizə berildi. Xundaktimu, məzkur «Padixaĥlar» degən kitabka karioŋanda, ĥəlklər yənila ikki məjizini tezla untuydu, Hudaoŋa wapasizlik kiliweridu.

19:34 2Pad. 20:6
19:35 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alaĥidə xəhs idi. Bəzi ixlarda u Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, Təwrattiki «Yar.» 18-babni kərüng)*. «Təbirlər»nimu kərüng.
19:35 Yəx. 37:36
19:37 «U əz buti Nisrokning buthanisida uningoŋa qokunuwatkanda, ooŋulliri Adrammələk ĥəm Xarezər uni kiliqlap əltürüwətti» — muxu wəkə Sənnaherib Israildin qekinixtin 20 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 681-yili)* boldi.
19:37 2Tar. 32:21; Yəx. 37:38
20:1 2Tar. 32:24; Yəx. 38:1

4 Yəxaya qiķip ordidiki ottura ħoylioƣa yətməstə, Pərwərdigarning səzi uningoƣa yetip mundaķ degəndə: —
5 Yenip berip həlķimning baxlamqisi Ħəzəkiyaoƣa mundaķ degin: —
«Pərwərdigar, atang Dawutning Hudasi mundaķ dəydu: —
«Duayingni anglidim, kəz yaxliringni kərdüm; mana, Mən seni saķaytimən. Üqinqi künidə Pərwərdigarning əyigə qiķisən.. 6 Künliringgə Mən yənə on bəx yil ķoximən; xuning bilən Mən seni wə bu xəħərni Asuriyə padixaħining ķolidin ķutķuzimən; Əzüm üqün wə ķulum Dawut üqün Mən bu xəħərni ətrapidiki sepildək ķooƣdaymən.
7 (Yəxaya bolsa: — «Ənjür poxkili təyyarlanglar, dedi. Ular uni elip kelip, yarisioƣa qapliwidi, u saķaydi. 8 Ħəzəkiya Yəxayadin: Pərwərdigar meni saķaytip, üqinqi küni uning əyigə qiķidioƣanliķimni ispatlaydioƣanoƣa ķandaķ bexarətlik alamət bolidu? — dəp sorioƣanidi. 9 Yəxaya: — Pərwərdigarning Əzi eytķan ixini jəzmən ķilidioƣanliķini sanga ispatlax üqün Pərwərdigardin xundaķ bexarətlik alamət boliduki, sən ķuyaxning pələmpəy üstigə qüxkən sayisining on basķuq aldioƣa mengixi yaki on basķuq kəynigə yenixini halamsən? — dedi.
10 Ħəzəkiya: Ķuyax sayisining on basķuq aldioƣa mengixi asan; sayə on baxķuq kəynigə yansun, degənidi. 11 Xuning bilən Yəxaya pəyoƣəmbər Pərwərdigaroƣa nida ķildi wə U ķuyaxning Aħaz padixaħ ķuroƣan pələmpəy basķuqiliri üstigə qüxkən sayisini yandurup, on basķuq kəynigə mangdurdi).

Babil padixaħidin kəlgən əlqilər
Qong bir hatalik

2Tar. 32:31-33; Yəx. 39:1-8

12 Xu pəyttə Baladanning ooƣli Babil padixaħi Merodaķ-Baladan, Ħəzəkiyani kesəl bolup yetip ķaptu, dəp anglap, hətlər ħədiyə bilən əwətti.. 13 Ħəzəkiya bolsa əlqilərning gepini tingxap, ularoƣa barlik həzinə-ambarlirini, kümüxni, altunni, dora-dərmanlarni, sərhil maylarni, sawut-ķorallar ambiridiki ħəmmini wə bayliķlirining barliķini kərsətti; ordisi wə pütkül padixaħliķi iqidiki nərsilərdin Ħəzəkiya ularoƣa kərsətmigən birimu ķalmidi.
14 Andin Yəxaya pəyoƣəmbər Ħəzəkiyaning aldioƣa berip, uningdin: —
«Muxu kixilər nemə dedi? Ular seni yoķlaxķa nədin kəlgən?» — dəp soridi.
Ħəzəkiya: — «Ular yirak bir yurttin, yəni Babildin kəlgən» dedi.
15 Yəxaya yənə: — «Ular ordangda nemini kərdi?» dəp soridi.
Ħəzəkiya: — «Ordamda bar nərsilərni ular kərdi; bayliķlirimning arisidin mən ularoƣa kərsətmigən birimu ķalmidi» — dedi.
16 Yəxaya Ħəzəkiyaoƣa: Pərwərdigarning səzini anglap ķoyoƣin: —
17 — Mana xundaķ künlər keliduki, ordangda bar nərsilər wə bügüngə ķədər ata-bowiliring top-lap, saķlap ķoyoƣan ħəmmə Babiloƣa elip ketilidu; ħeqnərsə ķalmaydu — dəydu Pərwərdigar.
18 — Ħəmdə Babilliķlar ooƣulliringni, yəni əzüngdin boloƣan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaħining ordisida aoƣwat bolidu..

20:5 «atang Dawut» — Ħəzəkiya Dawut pəyoƣəmbərning on üqinqi əwladi idi.

20:12 «Merodaķ-Baladan» — yaki «Berodaķ-Baladan». **«Babil padixaħi Merodaķ-Baladan... ħətlər ħədiyə bilən əwətti»** — Merodaķ-Baladan Asuriyə padixaħi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oƣlitildi. Muxu ixmu xu yilda boloƣan boluxi kerək. Demək, bu ix, yəni 20-babta wə «Yəx.» 38-39-babta təswirlənгən ixlar «2pad.» 18:17-37 wə 19-babtiki ixlardin **ilgiri** yüz bərgən. Əmdi nemixķa ulardin keyin hatiriləngən? Muxu ix tooƣruluķ «Yəx.» 39:1diki izaħatni kərüng.
20:18 «Babilliķlar ooƣulliringni, yəni əzüngdin boloƣan əwladliringni elip ketidu ... ular Babil padixaħining ordisida aoƣwat bolidu» — kərünüxtə addiy kərüngən muxu wəķə üqün nemixķa muxu ķattiķ jazaliķ səz qiķidu? Pikrimizqə, üq səwəbi bar: —
–*(1)* Ħəzəkiya Hudaoƣa: «Ķədəmlirimni sanap mangimən» degən wədini bərgənidi, lekin bu ķetim Hudadin ħeq sorimay xundaķ ķiloƣan;
–*(2)* əlqilərning kəlgənlikidin u bəlkim: «ħazir mən «jaħanoƣa dangķi qiķķan adəmmən», «kiqik dəlitimizning jaħanda orni bar» dəp təkəbburlixip kətkən boluxi mumkin.

19 Həzəkiya əmdi əz-əzigə «Əz künlirimdə
bolsa aman-tinqlik, Hudaning həkikət-
wapaliki bolmamdu?», dəp Yəxayaoƣa: — «Siz
eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi
ikən» — dedi.
20 Həzəkiyaning baxka əməlliri, jümlidin
uning səltənitining kudriti, uning kandak
kilip xəhərgə su təminləx üqün kəl, xundakla
su apiridioƣan nor yasioƣanliki «Yəhuda
padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən ki-
tabta pütülgən əməsmidi?
21 Həzəkiya ata-bowilirining arisida uhlidi;
ooƣli Manassəh ornida padixah boldi.

Manassəhning Yəhudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 33:1-9, 20

21 1 Manassəh padixah boloƣanda on
ikki yaxta bolup, Yerusalemda əllik
bəx yil səltənət kildi. Uning anisining ismi
Həfzibah idi. 2 U Pərwərdigar Israillarning
aldidin həydəp qikiriwətkən yat əlliklərning
yirginqlik adətlirigə ohxax ixlar bilən
Pərwərdigarning nəzиridə rəzil boloƣanni
kildi. 3 U atisi Həzəkiya buzup yokatkan
«yukiri jaylar»ni kaytidin yasatti; u Baaloƣa
atap kurbangahlarni saldurup, Israilning
padixahi Ahab kiloƣandək bir Axərah məbud
yasidi; u asmandiki nuroƣunlioƣan ay-
yultuzlaroƣa bax urdi wə ularning kullukioƣa
kirdi. 4 U Pərwərdigarning əyidimu
kurbangahlarni yasatti. Xu ibadəthana
tooƣruluk Pərwərdigar: Mən Yerusalemda
Mening namimni koyimən, degənidi. 5 U
Pərwərdigarning əyining ikki həoylisida
«asmanning koxuni»oƣa kurbangahlarni atap
yasatti. 6 Əz ooƣlini ottin ətküzdi; jadugərqilik
bilən palqilik ixlətti, əzigə jinkəxlər bilən
əpsunqilarni bekitti; u Pərwərdigarning
nəzиridə san-sanakсiz rəzillikni kilip uning
oƣəzipini kozoƣidi. 7 U yasatkan «Axərah»
oyma məbudni Hudaning əyigə koydi. Xu
əy tooƣruluk Pərwərdigar Dawutka wə uning
ooƣli Sulaymanoƣa: — «Bu əydə, xundakla
Israilning həmmə kəbililirining zeminliri
arisidin Mən tallioƣan Yerusalemda Əz
namimni əbədgiqə kaldurimən; 8 əgər Israil
pəkət Mən ularoƣa tapilioƣan barlik əmrlərgə,
yəni Əz kulum Musa ularoƣa buyruoƣan
barlik kanunoƣa muwapik əməl kilixka
kəngül koysila, Mən ularning putlirini ata-
bowilirioƣa təksim kiloƣan bu zemindin
kaytidin neri kilmaymən», degənidi.
9 Lekin ular kulak salmaytti; xunglaxkimu,
Manassəh ularni xundak azdurdiki, ular
Pərwərdigar Israillarning aldidin halak
kiloƣan yat əlliklərdin axurup rəzillik kilatti.
10 Xunga Pərwərdigar Əz kulliri boloƣan
pəyoƣəmbərlərning wasitisi arkilik mundak
dedi: —
11 Yəhudaning padixahi Manassəh bu yirgin-
qlik ixlarni kilip, hətta uningdin ilgiri ətkən
Amoriylar kiloƣan barlik rəzilliktin ziyadə
rəzillik kilip, uning butliri bilən Yəhudanimu

–*(3)* Muxulardin sirt, biliximizqə Merodak-Baladan Asuriyə imperiyəsigə karxi bir ittipakni bərpa kilmakqi. U «təkəllup kərsitidioƣan» muxu pursəttin paydilinip, Həzəkiyani ittipakka katnixixka təklip kiloƣan. Əzini əlümdin kutkuzoƣanlikini, kuyaxning nurining «kəynigə yanoƣanliki»dək intayin karamət məjizini kərgən, Hudaning «Mən silərni Asuriyədin kutkuzimən» degən wədisini angliоƣan Həzəkiya kandakmu hudasiz bir əl-yurt bilən ittipaklaxmakqi boloƣandu?

–«Aoƣwat» — piqiwetilgən adəm, «Yəx.» 56:4-ayəttiki izahatni kərüng.

20:19 «Əz künlirimdə bolsa aman-tinqlik, Hudaning həkikət-wapaliki bolmamdu?» — Həzəkiya muxu sezlərni yənə oquk eytixi mumkin. **«Siz eytkan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən»** — muxu ayəttə, Həzəkiyaning əz-əzigə degənliri baxkilaroƣa, hətta əz jəmətigə boloƣan birhil bioƣəm, kəyümsiz pozitsiyisini bildüridu. Yəxaya degən bexarət əməliyəttə yüz yildin keyin əməlga axuruloƣan; wakitning sozuluxi bolsa bəlkim Yəhudaning keyinki bir padixahi *(Yosiya)*ning kattik towa kilixi tüpəylidin boldi.

20:20 2Tar. 32:30

21:1 2Tar. 33:1

21:3 «asmandiki nuroƣunlioƣan ay-yultuzlar» — ««asmanning koxuni» degən səz bilən ipadilinidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəzi əhwalda asmandiki yaman küqlər, yəni jin-xəytanlar bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəh.» 12:4ni kərüng)*.

21:3 2Pad. 18:4

21:4 Kan. 12:5, 11; 2Sam. 7:13; 1Pad. 8:29; 9:3; 2Tar. 7:12; Zəb. 132:13, 14; Yər. 32:34

21:5 «asmanning koxuni» — muxu yərdə kuyax, ay wə yultuzlarni kərsitidu.

21:7 2Sam. 7:10; 1Pad. 8:16, 29; 9:3; 2Pad. 23:27

gunaḥḳa azduroǧini üqün.» [12] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Mana, Yerusalem bilən Yəhudaning üstigə xundaḳ balayi'apət kəltürimənki, kimki uni anglisila ḳulaḳliri zingildap ketidu. [13] Mən Samariyəni əlqigən tana wə Aḥabning jəmətini təkxürgən tik əlqigüq yip bilən Yerusalemni təkxürtimən; kixi ḳaqini qayḳap sürtkəndin keyin düm kəmtürüp ḳoyoǧandək, Yerusalemni qayḳap ərüymən.»
[14] Mən mirasimning ḳaloǧanliridinmu waz keqip, düxmənlirining ḳoliǧa tapxurimən; ularni ḥəmmə düxmənlirigə bulang-talang obyekti wə olja ḳilip berimən;» [15] Qünki ular Mening nəzirimdə rəzil boloǧanni ḳilip, ularning ata-bowiliri Misirdin qiḳḳan kündin tartip bügüngiqə oǧəzipimni ḳozoǧap kəldi».
[16] Manassəḥ əmdi pütkül Yerusalemni bir qetidin yənə bir qetigiqə ḳanoǧa toldurup, kəp naḥəḳ ḳan təkküzdi wə ohxaxla əzi ḳiliwatḳan gunaḥi bilən Yəhudalarni azdurup, ularning Pərwərdigarning nəziridiki rəzillikni ḳilixiǧa səwəb boldi.
[17] Manassəḥning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloǧanlirining ḥəmmisi, jümlidin u sadir ḳiloǧan gunaḥ «Yəhuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[18] Manassəḥ ata-bowilirining arisida uhlidi wə əz əyining beoǧida, yəni Uzzaḥning beoǧida dəpnə ḳilindi. Andin ooǧli Amon uning ornida padixaḥ boldi.»

Amonning Yəḥudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 33:21-25

[19] Amon padixaḥ boloǧanda yigirmə ikki yaxta bolup, Yerusalemda ikki yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Məxulləmət idi; u Yotbaḥlik Ḥaruzning ḳizi idi. [20] Amon atisi Manassəḥ ḳiloǧandək Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloǧanni ḳilatti. [21] U atisi mangoǧan barliḳ yollarda mangatti; u atisi ḳulluḳida boloǧan butlarning ḳulluḳida bolup, ularoǧa səjdə ḳilip, [22] Pərwərdigarning yolida yürməy, əz ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarni tərk ḳildi. [23] Əmdi Amonning hizmətkarliri padixaḥni ḳəstləp, uni əz ordisida əltürdi. [24] Lekin yurt həlḳi Amon padixaḥni ḳəstligənlərning ḥəmmisini əltürdi; andin yurt həlḳi uning ornida ooǧli Yosiyani padixaḥ ḳildi.
[25] Amonning baxḳa ixliri ḥəm ḳiloǧanlirining ḥəmmisi «Yəhuda padixaḥlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?
[26] U Uzzaḥning beoǧida əz ḳəbrisidə dəpnə ḳilindi. Andin ooǧli Yosiya uning ornida padixaḥ boldi.»

Yosiyaning Yəḥudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 34:1-28

22 [1] Yosiya padixaḥ boloǧanda səkkiz yaxta bolup, Yerusalemda ottuz bir yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Yədidaḥ idi; u Bozkatlik Adayaning ḳizi idi.» [2] Yosiya Pərwərdigarning nəziridə durus boloǧanni ḳilip, ḥər ixta atisi Dawutning barliḳ yolida yürüp, nə ongoǧa nə soloǧa qətnəp kətmidi.
[3] Padixaḥ Yosiya səltənitining on səkkizinqi yilida, padixaḥ Məxullamning nəwrisi, Azaliyaning ooǧli katip Xafanni Pərwərdigarning əyigə əwətip: [4] «Bax kaḥin Ḥilḳiyaning ḳexioǧa qiḳip xuni buyruoǧinki, u Pərwərdigarning əyigə elip kelingən, dərwaziwənlər həlḳtin yioǧḳan pulni sa-

21:11 Yər. 15:4
21:13 «Samariyəni əlqigən tana» — xübḥisizki, Hudaning Samariyəning üstigə qüxürgən jaza ḥəkümini kərsitidu; «Aḥabning jəmətini təkxürgən tik əlqigüq yip» — Hudaning Aḥabning jəmətining üstigə qüxürgən jaza ḥəkümini kərsitidu. «Am.» 7:7-8ni kərüng. **«kixi ḳaqini qayḳap sürtkəndin keyin düm kəmtürüp ḳoyoǧandək, Yerusalemni qayḳap ərüymən»** — bu səz, bəlkim, Hudaning Yerusalemdin barliḳ aḥalisini yiraḳ ḳilip, uni astin-üstin ḳiliwetidioǧanliḳini kərsitidu. 14-ayətni kərüng.
21:14 «mirasim» — Israildiki on ikki ḳəbilə; «mirasimning ḳaloǧanliri» — Israildin yaloǧuz ḳaloǧan ḳəbilə, yəni Yəhudani kərsitidu.
21:18 2Tar. 33:20
21:26 Mat. 1:10
22:1 2Tar. 34:1

nisun. [5-6] Andin ular Pərwərdigarning
өyini ongxaydioŋan ixlarni nazarət
kiloŋuqi ixqilaroŋa tapxurup bərsun. Bular
ħəm Pərwərdigarning өyidiki buzuloŋan
yərlərni ongxaxkə өydə ixligüqilərgə, yəni
yaoŋaqqilar, tamqilar wə taxtiraxlaroŋa
bərsun. Ular muxu pul bilən өyni ongxaxkə
lazim boloŋan yaoŋaq bilən oyuloŋan taxlarni
setiwalsun, degin» — dedi.
[7] Lekin ularning kolioŋa tapxuruloŋan pulning
ħesabi kilinmidi. Qünki ular insap bilən ix
kilatti.
[8] Bax kahin Ħilkiya katip Xafanoŋa: — Mən
Pərwərdigarning өyidə bir Təwrat kitabini
taptim, dedi. Xuni eytip Ħilkiya kitabni
Xafanoŋa bərdi. U uni okudi. [9] Andin keyin
katip Xafan padixaħning kexioŋa berip
padixaħkə həwər berip: — Hizmətkarliri
ibadəthanidiki pulni yioŋip Pərwərdigarning
өyini ongxaydioŋan ix bexilirining kollirioŋa
tapxurup bərdi, dedi. [10] Andin katip Xafan
padixaħkə: Ħilkiya manga bir kitabni bərdi,
dedi. Andin Xafan padixaħkə uni okup
bərdi. [11] Wə xundak boldiki, padixaħ Təwrat
kitabining sözlirini angliŋanda, өz kiyimlirini yirtti.
[12] Padixaħ Ħilkiya kahin bilən Xafanning ooŋli
Aħikamoŋa, Mikayaning ooŋli Akbor bilən
Xafan katipkə wə padixaħning hizmətkari
Asayaoŋa buyrup: — [13] Berip mən üqün wə
həlk üqün, yəni pütkül Yəħudadikilər üqün
bu tepiloŋan kitabning sözliri tooŋrisida
Pərwərdigardin yol soranglar. Qünki ata-
bowilirimiz bu kitabning sözlirigə, uningdiki
bizlərgə pütülgənlirigə əməl kilixkə kulak
salmioŋanlikə tüpəylidin Pərwərdigarning
bizgə kozoŋaloŋan oŋəzipi intayin dəħxətlik,
dedi.
[14] Xuning bilən Ħilkiya kahin, Aħikam,
Akbor, Xafan wə Asayalar Harhasning
nəwrisi, Tikwaħning ooŋli kiyim-keqək
begi Xallumning ayali ayal pəyoŋəmbər
Ħuldaħning kexioŋa berip, uning bilən
sözləxti. U Yerusalem xəħirining ikkinqi
məħəllisidə olturatti.
[15] U laroŋa mundak dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silərni
əwətkən kixigə mundak dənglar: —
[16] Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana Mən
Yəħudaning padixaħi okuoŋan kitabning
ħəmmə sözlirini əməlgə axurup, bu jayoŋa
wə bu yərdə turoŋuqilaroŋa balayi'apət
qüxürimən. [17] Qünki ular Meni taxlap, baxkə
ilaħlaroŋa huxbuy yekip, kollirining ħəmmə
ixliri bilən Mening aqqikimni kəltürdi.
Uning üqün Mening kəħrim bu yərgə karap
yandi ħəm өqürülməydu.
[18] Lekin silərni Pərwərdigardin yol sorioŋili
əwətkən Yəħudaning padixaħioŋa bolsa xundak dənglar: Sən angliŋan sözlər
tooŋrisida Israilning Hudasi Pərwərdigar
xundak dəydu: — [19] Qünki kənglüng yumxak
bolup, muxu jay wə uningda turoŋuqilarning
wəyranə wə lənətkə aylandurulidioŋanlikə
tooŋrisida ularni əyibləp eytkan sözlirimni
angliŋiningda, Pərwərdigarning aldida
өzüngni təwən kilip, kiyimliringni yirtip,
Mening aldimda yioŋliŋining üqün, Mənmu
duayingni anglidim, dəydu Pərwərdigar.
[20] Buning üqün seni ata-bowiliring bilən
yioŋilixkə, өz kəbrənggə aman-hatirjəmlik
iqidə berixkə nesip kilimən; sening közliring
Mən bu jay üstigə qüxüridioŋan barlik
külpətlərni kərməydu».
Ular yenip berip, bu həwərni padixaħkə
yətküzdi.

Yosiya padixaħ islaħat kilidu

2Tar. 34:29-30; 35:1-27

23 [1] Padixaħ adəmlərni əwətip, Yəħuda
bilən Yerusalemning ħəmmə
aksakallirini өz kexioŋa qakirtip kəldi
.. [2] Padixaħ Pərwərdigarning өyigə qikti;
barlik Yəħudadiki ər kixilər wə Yerusalemda
turuwatkanlarning ħəmmisi, kahinlar

22:11 «padixaħ Təwrat kitabning sözlirini angliŋanda...» — tepiwelinoŋan kitab Təwratning kaysi kismi boluxi kerək? Padixaħning inkasi, yəni keyinki ħərikətlirigə, bolupmu «yukiri jaylar»ni yokitixioŋa karioŋanda, «tepiwelinoŋan kitab» qokum bu ixni təkitləydioŋan «Kanun xərħi»ni өz iqigə aloŋan.

23:1 2Tar. 34:29

bilən pəyoɣəmbərlər, yəni barlik həlk, əng kiqikidin tartip qongioɣiqə ĥəmmisi uning bilən billə qikti. Andin u Pərwərdigarning əyidə tepiloɣan əĥdə kitabining ĥəmmə sözlirini ularoɣa okup bərdi.
3 Padixaĥ tüwrükning yenida turup Pərwərdigarning aldida: — Pərwərdigaroɣa əgixip pütün kəlbim wə pütkül jenim bilən Uning əmrlirini, ĥəküm-guwaĥlikliri wə bəlgilimilirini tutup, uxbu kitabta pütülgən əĥdigə əməl kilimən dəp əĥdigə özini baoɣlidi. Xuning bilən həlkning ĥəmmisimu əĥdə aldida turup uningoɣa özini baoɣlidi.
4 Andin keyin padixaĥ bax kaĥin Ĥilkiya bilən orun basar kaĥinlaroɣa wə ĥəm dərwaziwənlərgə: — Baaloɣa, Axərah butioɣa wə asmanning barlik koxunioɣa atap yasaloɣan barlik əswab-üsküniləri Pərwərdigarning əyidin qikiriwetinglar, dəp əmr kildi; u bularni Yerusalemning sirtida, Kidron etizlikida köydürdi wə küllirini Bəyt-Əlgə elip bardi. 5 U Yəĥuda padixaĥlirining Yəĥuda xəĥərliridiki «yukiri jaylar»da ĥəmdə Yerusalemning ətrapliridiki «yukiri jaylar»da huxbuy yanduruxka tikligən but kaĥinlirini, xuningdək Baaloɣa, kuyaxka, ayoɣa, yultuz türkümlirigə ĥəmdə asmanning barlik koxunioɣa huxbuy yakkuqilarni ixtin ĥəydiwətti.. 6 U Pərwərdigarning əyidin Axərah butni elip qikip Yerusalemning sirtioɣa elip berip, Kidron jiloɣisioɣa apirip xu yərdə köydürüp kukum-talkan kilip ezip, topisini addiy pukralarning kəbriliri üstigə qeqiwətti. 7 Andin u Pərwərdigarning əyigə jaylaxkan bəqqiwazlarning turaloɣulirini qekip oɣulatti; bu əylərdə yənə ayallar Axərah butka qedir tokuytti.
8 U Yəĥuda xəĥərliridin barlik kaĥinlarni qakirtip, özigə yioɣdi. Andin u Gəbadin tartip Bəər-Xebaoɣiqə kaĥinlar huxbuy yakidioɣan «yukiri jaylar»ni buzup buloɣiwətti; u «dərwazilardiki yukiri jaylar»ni qekip buzdi; bular «Xəĥər baxliki Yəxuaning kuwiki»ning yenida, yəni xəĥər kuwikioɣa kirix yolining sol təripidə idi.. 9 (əmdi «yukiri jaylar»diki kaĥinlarning Yerusalemda Pərwərdigarning kurbangaĥioɣa qikixi qəklәngənidi; lekin ular dawamlik öz kerindaxliri bilən birgə pitir nanlardin yeyixigə muyəssər idi).
10 Yosiya ĥeqkim öz ooɣli yaki kizini Moləkkə atap ottin ətküzmisun dəp, Ĥinnomning ooɣlining jiloɣisidiki Tofətnimu buzup buloɣ iwətti.. 11 Pərwərdigarning əyigə kiridioɣan yolning eoɣizida Yəĥuda padixaĥliri kuyaxka təkdim kilip koyoɣan atlarni xu yərdin yətkəp, «kuyax ĥarwiliri»ni otta köydürdi (ular ibadəthanining ĥoyililirioɣa jaylaxkan, Natan-Mələk degən aoɣwatning əyining yenida turatti).. 12 Padixaĥ yənə Yəĥuda padixaĥliri Aĥazning balihanisining əgzisidə saldurioɣan kurbangaĥlarni wə Manassəĥ Pərwərdigarning əyining ikki ĥoylisioɣa yasatkan kurbangaĥlarni qekip kukum-talkan kiliwətti; u ularning topisini u yərdin elip, Kidron jiloɣisioɣa qeqiwətti. 13 Israilning padixaĥi Sulayman Yerusalemning məxrik təripigə wə «Ĥalak teoɣi»ning jənubioɣa Zidoniylarning yirginqlik buti Axtarot, Moabiylarning yirginqlik buti Kemox wə Ammonlarning yirginqlik buti Milkomoɣa atap yasatkan «yukiri jaylar»nimu padixaĥ buzup buloɣiwətti.. 14 U but tüwrüklərni par-

23:2 «Ĥəmmə sözlirini ularoɣa okup bərdi» — ibraniy tilida: «ĥəmmə sözlirini ularning kulakliriɣa okup bərdi».
23:3 «tüwrükning yenida» — yaki «pəxtak üstidə». **«kitabta pütülgən əĥdigə...»** — ibraniy tilida «kitabta pütülgən əĥdə sözlirigə...».
23:5 «...ixtin ĥəydiwətti» — yaki «... ĥalak kildi».

23:8 «Gebadin Bəər-Xebaoɣiqə» — «Geba» Yəĥudaning ximaliy qetidə, «Bəər-Xeba» uning jənubiy qetidə idi. **«U ... barlik kaĥinlarni qakirtip, ... andin u ... kaĥinlar huxbuy yakidioɣan «yukiri jaylar»ni buzup buloɣiwətti»** — Yosiya muxu yərlərni buloɣax bilən butpərəslərning keyin u yərni «buloɣanoɣan, ĥaram» dəp karap, kaytidin xundak yolda ixlitixini mumkin əməs kilix üqün idi. **«dərwazilardiki yukiri jaylar»** — yaki «tawapgaĥlarni».
23:10 «öz ooɣli yaki kizini... ottin ətküzix» — insaniy kurbanliklarni kərsitixi mumkin. **«Ĥinnomning ooɣlining jiloɣisi»** — bu yər yənə «Ĥinnomning jiloɣisi», yəni «Ge-Ĥinnom» dəp atilatti *(ərəbqə «jəĥənnəm»)*.
23:11 «kuyaxka təkdim kilip koyoɣan atlar» — bu atlar tirik atlar yaki at ĥəykili boluxi mumkin idi. **«Natan-Mələk degən aoɣwatning əyi»** — bəlkim mukəddəs ibadəthanining birər ĥoylisida boluxi mumkin idi.
23:13 «Ĥalak teoɣi» — muxu yərdə «Zəytun teoɣi»ni kərsitidu. Butpərəsliktin buloɣinip kətkini tüpəylidin uningoɣa xundak ĥəjwiy, kinayilik isim koyuloɣan.

qilap, Axərah butlirini kesip yikitip, ular turoɣan yərlərni adəm səngəkliri bilən toldurdi.
15 U yənə Israilni gunahka putlaxturoɣan, Nibatning ooɣli Yəroboam Bəyt-Əldə saldurоɣan kurbangah bilən «yukiri jay»ni, ularni buzup qakti, andin keyin «yukiri jay»ni kəydürüp kukum-talkan kiliwətti, Axərah butinimu kəydürüwətti.. 16 Yosiya burulup karap, taoɣdiki kəbrilərni kərüp, adəm əwətip kəbrilərdiki səngəklərni kolap qikirip, kurbangah üstidə kəydürdi, xu yol bilən uni buloɣiwətti. Bu ixlar Pərwərdigarning kalamini yətküzüp, dəl ularni aldin'ala bexarət kilip jakarlioɣan Hudaning adimining səzining əməlgə axuruluxi idi.. 17 Andin Yosiya: Kəz aldimdiki bu kəbrə texi kimning? — dəp soridi.
Xəhərdikilər uningoɣa: Bu Yəhudadin kəlgən, silining Bəyt-Əldiki kurbangahni buzoɣan muxu ixlirini bexarət kiloɣan Hudaning adimining kəbrisi ikən, dedi.
18 Yosiya: — Uni koyunglar, heqkim uning səngəklirini midirlatmisun, dəp buyrudi. Xuning bilən ular uning səngəkliri bilən Samariyədin kəlgən pəyoɣəmbərning səngəklirigə heqkimni təgküzmidi.
19 Andin Yosiya Israilning padixahliri Pərwərdigarning oɣəzipini kozoɣioɣan, Samariyəning xəhərliridə yasatkan «yukiri jaylar»diki barlik əylərni qakti; u ularni Bəyt-Əldə kiloɣandək kilip, yokatti.. 20 U u yərlərdiki «yukiri jaylar»oɣa has boloɣan həmmə kahinlarni kurbangahning üstidə əltürüp, kurbanlik kildi, andin ularning üstigə adəm səngəklirini kəydürdi; u ahirda Yerusalemoɣa yenip bardi.

Yosiya padixah «ətüp ketix heyti»ni ətküzidu

2Tar. 35:1-19

21 Padixah barlik həlkkə yarlik qüxürüp: — Bu əhdə kitabida pütülgəndək, Hudayinglar Pərwərdigaroɣa «ətüp ketix heyti»ni ətküzünglar, dəp buyrudi.. 22 «Batur hakimlar» Israilning üstidin həküm sürgən künlərdin tartip, nə Israil padixahlirining wakitlirida nə Yəhuda padixahlirining wakitlirida undak bir «ətüp ketix heyti» ətküzülüp bakmioɣanidi; 23 Yosiya padixahning səltənitining on səkkizinqi yilida, Pərwərdigaroɣa atap bu «ətüp ketix heyti» Yerusalemda ətküzüldi.
24 Xuningdək Yosiya Yəhuda yurtida wə Yerusalemda pəyda boloɣan jinkəxlər wə palqilarni, tərafim məbudliri, harkandak butlar wə barlik baxka lənətlik nərsilərni zemindin yokatti. Uning xundak kilixining məksiti, Hilkiya kahin Pərwərdigarning əyidin tapkan kitabta hatiriləngən Təwrattiki səzlərgə əməl kilixtin ibarət idi..
25 Uningdək Musaoɣa qüxürülgən kanunoɣa intilip pütün kəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroɣa kaytip, əzini beoɣixlioɣan bir padixah uningdin ilgiri bolmioɣanidi wə uningdin keyinmu uningoɣa ohxax birsi bolup bakmidi.. 26 Lekin Pərwərdigarning aqqiki Manassəhning Əzini rənjitkən barlik rəzillikliri tüpəylidin Yəhudaoɣa tutaxkandin keyin, Əzining xiddətlik oɣəzipidin yanmidi. 27 Pərwərdigar: — Israilni taxlioɣandək Yəhudanimu Əz kəzümdin neri kilimən wə Əzüm tallioɣan bu

23:14 «U but tüwrüklərni parqilap,... ular turoɣan yərlərni adəm səngəkliri bilən toldurdi» — Yosiyaning muxu yərlərni «adəmlərning səngəkliri» bilən tolduruxi butpərəslərning keyin u yərlərni «buloɣanoɣan, haram» dəp karap, kaytidin xundak yolda ularni ixlitixini mumkin əməs kilix üqün idi.
23:14 Mis. 23:24; 34:13; Qəl. 33:52; Kan. 7:5, 25; 12:3
23:15 1Pad. 12:32, 33
23:16 «Yosiya ... taoɣdiki kəbrilərni kərüp, adəm əwətip kəbrilərdiki səngəklərni kolap qikirip, kurbangah üstidə kəydürdi» — yukiriki izahatni kərüng. **«Pərwərdigarning kalamini yətküzüp, dəl ularni aldin'ala bexarət kilip jakarlioɣan Hudaning adimining səzi»** — «1Pad.» 13:30-32ni kərüng.
23:16 1Pad. 13:2
23:19 2Tar. 34:6
23:21 Mis. 12:3; Kan. 16:2; 2Tar. 35:1
23:24 «tərafim məbudliri» — kiqik, elip yürgüdək «kolaylik butlar» idi.
23:24 Law. 19:31; 20:27; Kan. 18:11; Yəx. 8:19
23:25 «uningdək ... kanunoɣa intilip pütün kəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroɣa kaytip, əzini beoɣixlioɣan bir padixah ... bolup bakmidi» — bu səzlər uning Pərwərdigaroɣa kaytip kattik towa kilixi wə həkkaniylikka boloɣan intilixliri jəhättə eytilidu.

xəhər Yerusalemni wə Mən: — «Mening namim xu yərdə bolidu» degən xu ibadəthanini tərk kilimən, dedi.
28 Yosiyaning baxka əməlliri ham kiloganlirining hammisi «Yəhuda padixahlirining tarih-təzkiriliri» degən kitabta pütülgən əməsmidi?

29 Uning künliridə Misirning padixahi Pirəwn-Nəko Asuriyəning padixahioga hujum kiloqili Əfrat dəryasioga bardi. U qaoqda Yosiya padixah Pirəwn bilən sokuxuxka qikti; lekin Pirəwn uni kərüp Məgiddoda uni əltürdi.
30 Jan halkumida hizmətkarliri uni jəng harwisioga selip Məgiddodin Yerusalemoga elip kelip, uni əz kabrisidə dəpnə kildi. Yurt həlki Yosiyaning ooqli Yəhoahazni məsih kilip, atisining ornida padixah kildi.

Yəhoahazning Yəhudaning üstidiki səltəniti

2Tar. 36:1-4

31 Yəhoahaz padixah bologanda yigirmə üq yaxta bolup, üq ay Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisining ismi Hamutal idi; u Libnahlik Yərəmiyaning kizi idi.
32 Yəhoahaz bowiliri barlik kiloganliridək, Pərwərdigarning nəzaridə rəzil bologanni kildi.
33 Əmdi Pirəwn-Nəko uning Yerusalemda səltənət kilmasliki üqün, uni Hamat yurtidiki Riblahda solap koydi wə Yəhuda zeminioga yüz talant kümüx bilən bir talant altun selik qüxürdi.. 34 Andin Pirəwn-Nəko Yosiyaning ooqli Eliakimni atisining ornida padixah kilip, ismini Yəhoakimoga əzgərtti. U Yəhoahazni əzi bilən Misirioga elip kətti; Yəhoahaz Misirioga kelip xu yərdə əldi.
35 Yəhoakim kümüx bilən altunni Pirəwngə bərdi; lekin Pirəwnning xu buyrukini ijra kilip pulni tapxurux üqün yurtka harbir adəmning qamioga karap baj-alwan koyoganidi; altun wə kümüxni u yurtning həlkidin, harbirigə saloган əlqəm boyiqə Pirəwn-Nəkooga berixkə yioqkanidi..
36 Yəhoakim padixah bologanda yigirmə bəx yaxta bolup, on bir yil Yerusalemda səltənət kildi. Uning anisining ismi Zibidah idi; u Rumahlik Pədayaning kizi idi.
37 Yəhoakim bowiliri barlik kiloganliridək Pərwərdigarning nəzaridə rəzil bologanni kilatti.

Yəhoakim Yəhuda üstigə səltənət kilidu

24 1 Uning künliridə Babilning padixahi Nebokadnəsar Yəhudaoga hujum kilixka qikti; Yəhoakim uningoga üq yiloqiqə bekindi boldi, andin uningdin tenip uning hekümranlikioga karxi qikti.. 2 Xu wakitlarda Pərwərdigar uningoga hujum kilixka Kaldiylər bulangqilar xaykisi, Suriylər bulangqilar xaykisi, Moabiylar bulangqilar xaykisi, wə Ammoniylar bulangqilar xaykilirini kozoqidi; u ularni Yəhudani halak kilix üqün kozoqidi. Bu ixlar Pərwərdigar Əz kulliri bologan pəyoqəmbərlər arkilik agah kiloган səzkalamining əməlgə axuruluxi idi.. 3 Dərwəkə Pərwərdigarning eytkinidək, Manassəhning gunahliri tüpəylidin Yəhudani Əz kəzliridin neri kilix üqün, bu ixlar ularning bexioga qüxti. 4 Qünki Manassəhning nahək kan təküp, Yerusalemni nahək kanlar bilən tolduroqini tüpəylidin, Pərwərdigar Yəhudalarni əpu kilixka kəngli unimaytti.
5 Yəhoakimning baxka ixliri həm

23:27 «xu ibadəthanini...» — ibraniy tilida «xu əyni...».
23:27 2Pad. 17:18, 20; 24:3
23:30 2Tar. 36:1
23:33 «yüz talant kümüx» — bir talant bəlkim 30.6 kilogram idi.

23:34 «Eliakim» — bu isimning mənisi «Huda *(əloһim)* turoquzidu»; «Yəhoakim» degənning mənisi «Pərwərdigar *(Yaһwəһ)* turoquzidu». Pirəwnning undak kilixtiki məkşiti bəlkim birhil həjwiy-kinayilik kilix yaki Hudaoga bologan kupurluk bolsa kerək.
23:34 Mat. 1:11
23:35 2Tar. 36:5-8
24:1 2Tar. 36:6
24:2 2Pad. 20:17; 23:27

kiloganlirining hammisi «Yahuda padixahlirining tarih-tazkiriliri» degan kitabta pütülgan amasmidi?
6 Yahoakim ata-bowilirining arisida uhildi; oogli Yahoakin uning ornida padixah boldi.
7 Misirning padixahi bolsa ez yurtidin ikkinqi qikmidi. Qünki Babilning padixahi «Misir ekini»din tartip Afrat daryasioqiqa bologan Misir padixahioga tawa zeminni tartiwalоganidi.

Yahoakin saltanat kilidu

2Tar. 36:9-10

8 Yahoakin padixah bologanda on sakkiz yaxta bolup, üq ay Yerusalemda saltanat kildi. Uning anisining ismi Nahuxta idi; u Yerusalemlik Alnatanning kizi idi.
9 Yahoakin atisining barlik kiloganliridak Parwardigarning nazaridida razil bologanni kildi.
10 Babilning padixahi Nebokadnasarning sardarliri Yerusalemoga jang kiloqili qikip, xaharni kamal kildi.. 11 Uning sardarliri xahарni kamal kilip turoganda Nebokadnasar ezimu xahарning sirtioga qikti.
12 Andin Yahudaning padixahi Yahoakin bilan anisi, barlik hizmatkarliri, amaldarliri wa aogwatliri Babil padixahining aldioga qikip uningoga tan bardi. Xundak kilip Babilning padixahi ez saltanitining sakkizinqi yilida uni asir kilip tutti..
13 Nebokadnasar Parwardigarning eyidiki barlik hazinilar bilan padixahning ordisidiki hazinilarni elip katti; Parwardigar agah barginidak, u Israilning padixahi Sulayman Parwardigarning ibadathanisi üqün yasatkan hamma altun kaqa-aswablarni kesip sakti..
14 Yerusalemning barlik ahalisini, jümlidin hamma amaldarlar, hamma batur palwanlar, jamiy bolup on ming asirni wa barlik hünarwanlar wa temürqilarnimu elip katti; yurttiki halktin ang namratlardin baxka heqkim kalmidi. 15 U Yahoakinni Babiloga elip katti wa xuningdak padixahning anisini, padixahning ayallirini, uning aogwatliri wa yurttiki metiwarlarni asir kilip Yerusalemdin Babiloga elip bardi.. 16 U baturpalwanlarning hammisini (yattа ming idi), hünarwan wa temürqilarni (jamiy bir ming idi) — bularning hammisi janggiwar adamlar bolup, Babilning padixahi ularni asir kilip, Babiloga elip katti..
17 Andin Babilning padixahi Yahoakinning taoisi Mattaniyani uning ornida padixah kilip, uning ismini Zadakiyaoga ezgartti..

Zadakiya Yahuda üstidа saltanat kilidu

2Tar. 36:11-21; Yar. 52:1-30

18 Zadakiya padixah bologanda yigirma bir yaxta bolup, on bir yil Yerusalemda saltanat kildi. Uning anisi Libnahlik Yaramiyaning kizi bolup, ismi Hamutal idi.
19 Zadakiya Yahoakimning barlik kiloginidak, Parwardigarning nazaridida razil bologanni kilatti. 20 Parwardigarning Yerusalemoga ham Yahudaoga karatkan oazipi tüpaylidin, Parwardigar ularni Oz huzuridin haydiwatküqa bolgan arilikta, tawandiki ixlar yüz bardi: — awwal, Zadakiya Babil padixahioga isyan ketürdi.

Nebokadnasar Yerusalem xahirigа bosüp kirip, uni ixoal kilidu

25 1 Andin xundak boldiki, uning saltanitining tokkuzinqi yili, oninqi ayning oninqi künidа Babil padixahi Nebokadnasar pütkül koxunioga yetakqilik kilip Yerusalemoga hujum kilixka kaldi; hamdа uni korxiwelip bargah kurup, uning atrapida kaxa-potaylarni kuruxti.. 2 Xuning

24:7 «Misir ekini» — Nil daryasi amas, balki Sinay qalining xark taripidiki kiqik daryadur.
24:10 «sardarliri» — ibraniy tilida «hizmatkarliri».
24:10 Dan. 1:1
24:12 «aogwatliri» — yaki «ordidiki ogojidarliri».
24:13 2Tar. 20:17; Yax. 39:6
24:15 2Tar. 36:10; Ast. 2:6
24:16 Yar. 52:28
24:17 Yar. 37:1; 52:1
25:1 «*Nebokadnasarning* saltanitining tokkuzinqi yili, oninqi ayning oninqi küni» — miladiyadin ilgiri 588-yili, 15-Yanwar idi.
25:1 2Tar. 36:17 Yar. 32:2; 39:1; 52:4

bilən xəħər Zədəkiyaning on birinqi yilioŋiqə muħasiridə turdi. [3] Xu yili tətinqi ayning tokķuzinqi küni xəħərdə eoŋir ķəħətqilik ħəmmini baskan wə zemindikilər üqünmu ħeq ax-ozuk ķalmioŋanidi.[25:3] [4] Xəħər sepili bəsüldi; barlik jənggiwar ləxkərlər ķaqmakķi bolup, tün keqidə bədər tikiwetixti. Ular padixaħning baoŋqisioŋa yekin «ikki sepil» arilikidiki dərwazidin ketixti (kaldiylər bolsa xəħərning ħəryenida turatti). Ular Iordan jiloŋisidiki «Arabaħ tüzləngliki»ni boylap ķeqixti. [5] Lekin kaldiylərning ķoxuni padixaħni ķooŋlap Yeriho tüzləŋglikidə Zədəkiyaoŋa yetixti; uning pütün ķoxuni uningdin tarkilip kətkənidi. [6] Wə ular padixaħni tutup, Riblaħ xəħirigə, Babil padixaħining aldioŋa apardi; ular xu yərdə uning üstigə ħəküm qikardi. [7] Babil padixaħi Zədəkiyaning ooŋullirini uning kəz aldida ķətl kildi; andin Zədəkiyaning kəzlirini oyuwətti; u uni mis kixənlər bilən baoŋlap, Babiloŋa elip bardi.

Mukəddəs ibadəthanining harab kilinixi

[8] Wə bəxinqi ayning yəttinqi künidə (bu Babil padixaħi Nebokədnəsarning on tokķuzinqi yili idi) Babil padixaħining hizmətkari, pasiban begi Nebozar-Adan Yerusalemoŋa yetip kəldi.[25:8] [9] U Pərwərdigarning eyini, padixaħning ordisini wə xəħərdiki barlik eylərni kəydürüwətti; barlik bəħəywət imarətlərgə u ot ķoyup kəydürüwətti. [10] Wə pasiban begi yetəkqilikidiki kaldiylərning pütkül ķoxuni Yerusalemning ətrapidiki pütkül sepilini ərüwətti.

[11] Pasiban begi Nebozar-Adan xəħərdə ķaloŋan baxķa kixilərni, Babil padixaħi tərəpkə ķeqip təslim boloŋanlarni wə ķaloŋan ħünərwənlərni əsir kilip ularni elip kətti.[25:11] [12] Lekin pasiban begi zemindiki əng namratlarning bir kismini üzümzarliklarni pərwix kilixķa wə terikqilik kilixķa kaldurdi.

[13] Kaldiylər Pərwərdigarning eyidiki mistin yasaloŋan ikki tüwrükni, das təgliklirini wə Pərwərdigarning eyidiki mistin yasaloŋan «dengiz»ni qekip, barlik mislirini Babiloŋa elip kətti.[25:13] [14] Ular yənə ibadəttə ixlitilidioŋan idixlar, gürjək-bəlgürjəklər, lahxigirlar, piyalə-təhsilər ħəm mistin yasaloŋan barlik əswablarni elip kətti; [15] huxbuydanlar wə ķaqilarni bolsa, altundin yasaloŋan bolsimu, kümüxtin yasaloŋan bolsimu, ularning ħəmmisini pasiban begi elip kətti.[25:15] [16] Wə Sulayman padixaħ Pərwərdigarning eyi üqün mistin yasatķan ikki tüwrük wə «dengiz»ni, xundakla das təgliklirini elip kətti; bu mis saymanlarning eoŋirlikini əlqəx mumkin əməs idi. [17] Birinqi tüwrükning egizliki on səkkiz gəz, uning üstidiki taji bolsa mis bolup, egizliki üq gəz idi; uning pütün aylanmisi tor xəklidə ħəm anar nushisida bezəlgənidi, ħəmmisi mistin idi; ikkinqi tüwrükmu uningoŋa ohxax bolup, umu anar nushisida bezəlgənidi.[25:17]

[18] Pasiban begi Nebuzar-Adan bolsa bax kaħin Seraya, orunbasar kaħin Zəfaniya wə ibadəthanidiki üq nəpər ixikbakarnimu əsirgə aldi. [19] U xəħərdin ləxkərlərni baxkuridioŋan bir aoŋwat əməldarni, xəħərdin tapkan orda məslihətqiliridin bəxini, yərlik həlkni ləxkərlikkə tizimlioŋuqi, yəni ķoxunning sərdarining katipini wə

25:3 «zemindikilər üqünmu ħeq ax-ozuk ķalmioŋanidi» — baxķa birhil tərjimisi «ətrapidiki zemindikilər üqünmu ħeq ax-ozuk ķalmioŋanidi». Bu tərjimə tooŋra bolsa, «ətrapidiki zemindikilər» xəħər ətrapidiki zemindin ķeqip panaħ izdəp xəħərgə kirgənlərni kərsitidu.

25:3 Yər. 52:6

25:8 «bəxinqi ayning yəttinqi küni... Babil padixaħi Nebokədnəsarning on tokķuzinqi yili...» — miladiyədin ilgiri 586-yili, 14-Awoŋust idi. «Yər.» 52:12nimu kərüng.

25:11 «ķaloŋan ħünərwənlər» — yaki «top-top adəmlər».

25:13 «das təgliklri» — bular bolsa «dengiz»din kiqik boloŋan daslarni kətüridioŋan təgliklərni kərsitidu. Bu ayətlərdə tiloŋa elinoŋan jabduk-bisatlarni kəprək qüxinix üqün «1Pad.» 7:8-51-ayətni kərüng.

25:13 2Pad. 20:17; Yər. 20:5; 27:19

25:15 «huxbuydanlar wə ķaqilarni bolsa, ... ularning ħəmmisini pasiban begi elip kətti» — bu altun-kümüx wə mistin yasaloŋan barlik ķaqa-ķuqilar wə barlik əswablar Yərəmiya pəyoŋəmbərning ilgiriki bir bexariti boyiqə, 54 yildin keyin Pars imperatori Koŕəxning pərmani bilən Yerusalemoŋa ķayturuldi *(«Yər.» 27:21-22ni kərüng)*.

25:17 «gəz» *yaki «jəynək»»* — jaynəktin kolning uqioŋiqə boloŋan ariliktur, təhminən 40-45 santimetr. **«egizliki üq gəz idi»** — «Yər.» 52:22də «bəx gəz» deyilidu. Səwəb, bəlkim üstidiki pərdazlirini əz iqigə alidu.

25:17 1Pad. 7:15; 2Tar. 3:15; Yər. 52:21

xəhərdin atmix nəpər yərlik kixini tutti.. [20] Pasiban begi Nebuzar-Adan bularni Babil padixahining aldioɣa, Riblahḳa elip bardi. [21] Babil padixahi Hamat zeminidiki Riblahda bu kixilərni kiliqlap eltürüwətti.
Xu yol bilən Yəhuda əz zeminidin sürgün kilindi.

Yəhuda Babiloɣa sürgün kilinidu

[22] Yəhuda zeminida kaloɣan kixilərni, yəni Babil padixahi Nebokadnəsar kalduroɣan kixilərni bolsa, u ularni idarə kilix üqün, ularning üstigə Xafanning nəwrisi, Ahikamning ooɣli Gədaliyani təyinlidi.. [23] Dalada kaloɣan Yəhudaning ləxkər baxlikliri ham ləxkərliri Babil padixahining Xafanning nəwrisi, Ahikamning ooɣli Gədaliyani zemin üstigə həkümranlik kilixka bəlgiligənlikini anglap kaldi; xuning bilən bu ləxkər baxlikliri adəmliri bilən Mizpah xəhirigə, Gədaliyaning yenioɣa kəldi; baxlikllar bolsa Nətaniyaning ooɣli Ixmail, Kareahning ooɣli Yohanan, Nətofatlik Tanhumətning ooɣli Seraya wə Maakat jəmətidin birsining ooɣli Jaazaniya idi.. [24] Gədaliya ular wə adəmlirigə: «Kaldiylərgə bekinixtin korkmanglar; zeminda olturaklixip Babil padixahioɣa bekininglar, xundak kilsanglar silərgə yahxi bolidu» dəp kəsəm kildi. [25] Əmdi yəttinqi ayda xundak boldiki, xahzadə Əlixamaning nəwrisi, Nətaniyaning ooɣli Ixmail on adəm elip kelip, Gədaliyani ham Mizpahda uning yenida turoɣan Yəhudiylar wə Kaldiylərni urup eltürdi. [26] Xuning bilən barlik həlk, kiqik bolsun, qong bolsun, wə ləxkər baxlikliri ornidin turup Misiroɣa kirdi; qünki ular Kaldiylərdin korkatti.

Yəhoakinning sürgün bolux jəryani

Yər. 52:31-34

[27] Wə xundak boldiki, Yəhuda padixahi Yəhoakin sürgün boloɣan ottuz yəttinqi yili on ikkinqi ayning yigirmə yəttinqi küni munu ix yüz bərdi; Əwil-Merodak Babiloɣa padixah boloɣan birinqi yili, Yəhuda padixahi Yəhoakinning kəddini kətürüp, uni zindandin qikardi;.. [28] U uningoɣa mulayim səz kilip, uning ornini əzi bilən birgə Babilda turoɣan baxka padixahlarning ornidin yukiri kildi; [29] Xuning bilən Yəhoakin zindandiki kiyimlirini seliwetip, əmrining kaloɣan hərbir künidə hərdaim padixah bilən billə həmdastihan boluxka muyəssər boldi. [30] Uning nesiwisi bolsa, Babil padixahining uningoɣa beoɣixlioɣan daimlik iltipati idi; bu iltipat kündilik idi, yəni uningoɣa əmrining hərbir küni muyəssər kilinoɣan.

25:19 «bir aoɣwat əməldar» — yaki pəkət «bir əməldar».
25:22 Yər. 40:5, 9
25:23 Yər. 40:7

25:27 «on ikkinqi ayning yigirmə yəttinqi küni» — «Yər.» 52:31də «on ikki ayning yigirmə bəxinqi küni» deyilidu. Azad bolux jəryanida nəqqə kün ətsə kerək.

Қoxumqə sөz (1- wə 2-қismiоқa)

Muxu yərdə biz pəқət bu hatirilərdiki kөp қizik wəқələr wə xəhsiy tarihlardin birnəqqini tallap қisқiqə tohtilimiz.

Sulaymanning оқəlibiliri wə məoқlubiyətliri

Dawut Huda üqün bir ibadəthana қurmaқqi boloқanda Huda uningoқa: «Sən mən üqün bir өy yasimaқqimusən? — ....Yaқ, Mən sən üqün өy қurup berimən... lekin sening ooқlung bolsa... Mən üqün өy қuridu» — degənidi. Hudaning degənliri tөwəndikidək hatiriləngən: —

«Mən ҳazir sanga ҳəmmə düxmənliringdin aram berimən; əmdi Mənki Pərwərdigar sanga xuni dəymənki, Pərwərdigar sanga bir өy қurup beridu» — dəydu».

Künliring toxup, ata-bowiliring bilən ələmdə uhlioқiningda Mən өz puxtingdin boloқan nəslingni sening ornungda turoқuzup, padixaҳliқini məzmut қilimən. Mening namim üqün bir өyni yasioқuqi u bolidu, wə Mən uning padixaҳliқ təhtini əbədgiqə mustəҳkəm қilimən. Mən uningoқa Ata bolimən, u Manga ooқul bolidu. Əgər u gunaҳ қilsa insanlarning tayiқi bilən wə adəm balilirining sawaқ-dumbalaxliri bilən tərbiyə berimən. Əmma Mən sening aldingda ərüwətkən Sauldin meҳir-xəpқitimni juda қiloқinimdək, uningdin meҳir-xəpқitimni juda қilmaymən. Xuning bilən sening өyüng wə sening padixaҳliқing aldingda ҳəmixə məzmut қilinidu; təhting əbədgiqə məzmut turoқuzulidu» («2Sam.» 7:11-16).

Muxu yərdə Huda Dawutқa asasən **«Sening ooқlungning təhti mənggü mustəҳkəm turidu... wə u Mening өyümni қuridu»** degəndin keyin, Dawutning ooқlining gunaҳ қilix mumkinqiliki, xundaқla tərbiyə jazasi berilix kerəkliki tiloқa elinidu. Əmma təht «əbədgiqə» bolidu. Bu wədə Zəbur 72-küydə қaytilinidu. Israildiki «Rabbilar» (ustazlar)ning ҳəmmisi dəwrdin-dəwrgiqə bu sөzlərni, Dawutning Sulaymandin tehimu uluoқ bolidioқan bir əwladi, yəni Қutқuzoқuqi-Məsiҳ dunyaoқa kelidu, dəp qüxəndürüp kəlgən. Ular: «**mənggü turidioқan təht**» Uningkidur, wə U Sulayman қuroқan ibadəthanidin tehimu uluoқ mənggü bir ibadəthanini қuroқuqi bolidu, dəp қaraytti. Biz ularning bu xərҳini tooқra, xundaқla Nasarətlik Əysada əməlgə axuruldi, dəp қaraymiz.

Xunga biz Sulaymanning оқəlibiliri wə awatliқini kəlgüsidə Məsiҳning qəksiz uluoқ оқəlibiliri wə awatliқini aldin'ala kərsətkən bir hil bexarət, dəp ixinimiz. Sulayman қuroқan «Hudaning өyi»mu dərwəқə Məsiҳ kəlgüsidə қuridioқan «Hudaning tirik өyi» boloқan jamaətni aldin'ala kərsitidu («Mat.» 16:18, «Ros.» 7:44-50, «Əf.» 2:19-22, «1Pet.» 2:4-10ni, xundaқla «Ҳagay»diki «қoxumqə sөz»diki «Hudaning өyi» tooқruluқ izaҳatlarnimu kərüng).

Sulaymanning оқəlibiliri wə awatliқi ahir berip qüxkünlixixi bilən tügəydu. Xunga heli roxənki, Natan pəyoқəmbər Dawutқa yətküzgən bexarətni (yuқirida nəқil kəltürgən «2Sam.» 7:11-16) əməlgə axuroқuqi pəқət Məsiҳdur. Ҳeqkim ümidlirini Məsiҳdin baxқa birsigə baoқlimisun! Sulaymanning qüxkünləxkənliki üstidə yənə «Ҳekmət topliouqi»tiki «қoxumqə sөz»də wə «Küylərning küyi»ning xərҳidə tohtalduқ.

Muқəddəs ibadəthana wə Sulaymanning ordisi toоruluқ nemixқa xunqə kəp təpsilatlar bizgə təminlinidu?

Əgər deginimizdək məzkur kitab «nijatning tarihi»ning bir қismi bolsa, awwal muқəddəs ibadəthanidiki xunqə kəp təpsilatlar, andin Sulaymanning əz ordisidiki təpsilatlarning nijat bilən zadi nemə alaқisi bardu? 5-7-bablarning һəmmisi degüdək bu ikki əyning inqikə təpsilatliridin tərkib tapқan. Kitabning ahirida oқurmən nuroқun əmgəklərning nətijisi boloқan bularning һəmmisining wəyran қilinoқanliқini kəridu. Awwal ibadəthana һəm Sulaymanning ordisining һəywətlik pərdazliri wə қimmətlik buyumliri Misirning padixaһi Xixak Pirəwn təripidin bulap ketilidu («1Pad.» 14:26). Gərqə Yəһudaning keyinki padixaһliri bularning kəp қismini əsligə kəltürgən bolsimu, muxu bezəklər uzun ətməyla Suriyə padixaһioqa para berix üqün қaytidin қirip eliwetilidu («2Pad.» 12:18), andin yənə Israil padixaһi Yoax təripidin bulap ketilidu («2Pad.» 14:14). Keyin yənə ikki қetim Asuriyə padixaһioqa para berix üqün қirilidu (16:816, 18:16). Ahir berip Babil padixaһi kelip ularni қaytidin yalingaqlaydu («2Pad.» 24:13); andin Huda Babil padixaһini Yəһudaning һəm Əzigə һəm insanoqa boloqan wapasizliқini jazalax қorali қilip, uning wasitisi arқiliқ Yerusalemning kəp қismini, jümlidin ibadəthanini kəydürüwetidu («2Pad.» 25:8-18).

Bu toоruluқ «toluқ qüxənqigə igimiz» deyəlməymiz, əmma pikrimizni otturioqa қoyimiz. Bizningqə, bu təpsilatlar Israil wə Yəһudiyəgə qüxürülkən külpət-pajiəni təkitləx, xundaқla tehimu roxən қilix üqün kərsitilidu. Hudaning nəzиridə binalar yaki qiraylиқ buyumlarning қanqə қimmətlik boluxidin қət'iynəzər, insanlar һaman ularning һərқandiқidin kəp қimmətliktur, əlwəttə. Xunga bu ikki binaning qiraylиқ bezək-buyumlirining yoқitilixi birhil təmsildur, dəp қaraymiz. Қanqilik əқil-parasət, қanqilik sədiқə-təһpilər, қanqilik waқit wə əjir-əmgək Hudaning ibadəthanisi wə Sulaymanning ordisioqa singdürülgən-һə! Yəttə yil қoxuloqan on üq yil waқit sərp қilinip yasaloqan bu imarətlər nətijidə қandaқ boldi?! Xuningoqa ohxax, Huda Israil һəlқini tərbiyə kərgən, manga guwaһliқ beridioqan, danaliқni kərsitidioqan bir һəlқ bolsun dəp, ularoqa қanqilik əjir singdürgəndu? — Lekin ahir berip һəmmisi ularning əһməқliki bilən uqurulup kətkənidi. Һəm yənə xuningoqa ohxax, Hudaning қanqilik muһəbbiti, қanqilik danaliқi wə oqəmhorluқi һərbir insan balisini yaritix üqün singdürülgəndu? («Zəbur» 139:1-18ni kərüng). Muxundaқ bibaһa dəsmayini ətiwarlaymizmu? Yaki bizning Yaratқuqimizoqa қulaқ salmasliқimiz tüpəylidin bularning һəmmisimu pajiəlik һalda pütünləy israp bolup yoққa qiқamdu?

Hudaning Israil bilən tüzgən əһdisi — «Hudaning jazaz-tərbiyisining bəx basқuqi»

Huda Israil bilən tüzgən əһdidiki «jaza-tərbiyining bəx basқuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoqəmbər arқiliқ berilgən, «Law.» 14:26-26 wə «Қan.» 28-babta tepilidu).

Қiskiqə қilip eytқanda, Huda Israiloqa, Əzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə meһir-xəpқət kərsətküqi wə қoоqdioquqi bolimən, dəp kəp yərlərdə enиқ wədə қiloqan. Biraқ ular əksiqə itaətmən bolmioqan bolsa, uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioqa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx basқuqini təwəndikidək yioqinqaқlaxқa bolidu. Itaətsizliki eoqirlax-қanseri jaza-tərbiyimu eoqirlixip baridu: —

(1) Waba-қizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoqlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoƣur az, ḥosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtkuq ḥaywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroƣa wə mallaroƣa ḥujum kilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki mukimsizlik, tərtipsizlik wə kanunsizliknimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəḥərlərning muḥasirigə elinixi, kəḥətqilik, ularning düxmənlər wə Yak. yurtluklarning aldida boysunduruluxi wə xularning kattik baxkurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning əq elixi, kaytidin xəḥərlərni korxiwelixi, xəḥərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloƣinida wəḥimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Padixaḥlar»diki hatirilərdin okurmənlərning əzi Israiloƣa wə Yəḥudaoƣa bu tədrijiy jazalar arkilik kərsitilgən agaḥ-bexarətlərni baykiyalaydu. Okurmən yənə bəlkim bu agaḥ-bexarətlərning pəyoƣəmbərlərning səzliri bilən ḥərdaim təkitlənginikini kərüxi mumkin. Lekin ahir berip ḥəmmisi bikar bolidu. «Padixaḥlar» degən tarih muxu «jaza-tərbiyining bəxinqi baskuqi», yəni pütkül həlkning sürgün boluxi bilən ahirlixidu.

Hudaning padixaḥlikka boloƣan muddia-məksətliri; padixaḥlikning kəmqilikliri

Muxu yərdə biz yənə «Samuil»diki «koxumqə səz»din təwəndiki səzlərni alimiz: —

«Yakup pəyoƣəmbər əmrining ahirida ooƣullirioƣa Huda Israiloƣa Yəḥuda kəbilisi iqidin padixaḥ bekitip tikləydu, ḥəmdə uning padixaḥlikini Məsiḥ bilən ahirlixidu, dəp bexarət beridu: —

«Xaḥanə ḥasa Yəḥudadin ketip kalmaydu,
Yəḥudaning puxtidin kanun qikaroƣuqi əksümaydu,
Taki xu ḥokuk Igisi kəlgüqə kütidu;kəlgəndə,
Jaḥan həlkliri Uningoƣa itaət kilidu» («Yar.» 49:10).

Təwrattiki «Kanun xərḥi» degən kitabta Musa pəyoƣəmbərmu xuningoƣa bexarət kiliduki, Israilning kəlgüsidə qokum bir padixaḥi bolidu (17:14-20) wə padixaḥ Yəḥudadin qikidu (33:7). Əmdi Israil padixaḥ tələp kiloƣanda Huda nazariliкini bildürgən tursa, undakta Uning padixaḥlik tooƣrisidiki əsliy wədilirining nemə məkṣiti bar idi?».

Huda «batur ḥakimlar»ning dəwridə pəyoƣəmbər-ḥakimlar arkilik Israiloƣa «arkida turup wasitilik yetəkqilik» kiloƣanidi. Xundak yetəkqiliki astida Uning ular bilən tüzgən əḥdisi boyiqə pəkət ular Өzigə itaətmən bolsila, U uloroƣa yetəkqi, koƣdioƣuqi wə daim bərikətligüqi boluxka kapalət bərgənidi. Əmdi U ularning Өzining xundak yetəkqilikigə ixənməydioƣanlikini aldin'ala obdan bilgəqkə, əslidila uloroƣa bir padixaḥ təyinləxni iradə kiloƣanidi, dəp ixinimiz. Birak Israil ḥətta Uning xu pilanida bekitilgən wakitni kütməyla, Uningoƣa tehimu ixənmigən ḥalda aldirap «**Padixaḥ bərgəysən!**» dəp tələp kildi. «1Sam.» 8:4-8də mundak hatirə bar: —

«U wakitta Israilning ḥəmmə akṣakalliri Ramaḥda jəm bolup Samuilning kexioƣa kelip uningoƣa: — Mana sən kəriding, ooƣulliring bolsa sening yolliringda yürməydu. Baxka əllərdə boloƣandək üstimizgə ḥəküm süridioƣan bir padixaḥ bekitkin, dedi.

Ularning «Üstimizgə ḥəküm süridioƣan bir padixaḥ bekitkin» degini Samuilning kəngligə eoƣir kəldi. Samuil Pərwərdigaroƣa dua kiliwidi, Pərwərdigar Samuiloƣa: — Həlk sanga ḥərnemə eytsa uloroƣa kulak saloƣin;

qünki ular seni əməs, bəlki üstimizgə padixaḥ bolmisun dəp Meni taxlidi. Mən ularni Misirdin qikarоƣan kündin tartip bügünki küngiqə ular xundak ixlarni kilip, Meni taxlap baxka ilaḥlarоƣa ibadət kilip kəlgən. Əmdi ular sanga ḥəm xundak kilidu».

Bir kətim Əysa Məsiḥ Hudaning həlki arisida talak bərməslik kerək, dəp təlim bərgəndə, pərisiylər Uningоƣa mundak bir soalni koyidu: —**«Undakta, Musa pəyоƣəmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayalioƣa talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu, dəp buyruоƣan?»**

U ularоƣa mundak jawab bərdi: — **«Tax yürəklikinglardin Musa pəyоƣəmbər ayalliringlarni talak kilixka ruhsət kiloƣan; lekin aləmning baxlimida bundak əməs idi»** («Mat.» 19:7-8).

Biz muxu yərdə ohxax yolda «Nemixka Huda əsli xundak kilixni halimisa, Samuil arkilik Israiloƣa padixaḥ təyinlidi?» dəp sorioƣan bolsak, u bəlkim ohxaxla «Tax yürəklikinglar tüpəylidin Samuil pəyоƣəmbər silərgə bir padixaḥ təyinlidi» dəp jawab berixi mumkin bolatti.

Biz ḥeqkaqan «Mana, bu ixlarni toluk qüxinimiz» deyəlməymiz. Lekin bizdə xuningоƣa kilqə guman yokki, Hudaning tüp məksət-pilani ahirida ularоƣa birdinbir ḥəkikiy padixaḥni, yəni Əz Səz-Kalami boloƣan Əysa Məsiḥni padixaḥ süpitidə təyinləxtin ibarət idi. Wə gaḥi wakitlarda Huda bəzi padixaḥlarda kəlgüsidiki ḥəkikiy mənggü padixaḥni kərsitidioƣan «bexarətlik tarih» yaki «bexarətlik kiyapətlər»ni bizgə kalduroƣan. Məsilən Dawut: —

(1) Bəyt-Ləḥəmdə tuoƣuldi.
(2) Kəmbəoƣəl, orni təwən ailidə qong boldi.
(3) U padiqi idi.
(4) U pəyоƣəmbər idi.
(5) Gərqə u «padixaḥ» dəp məsiḥ kilinoƣan bolsimu, u əz həlki, jümlidin ḥəkümdar təripidin qətkə kekildi. Lekin qətkə kekiloƣan wakitlarda Huda uningоƣa kəp «muhlislar»ni bərgən. Xu qaoƣdimu u «yat əllər» təripidin izzət-ḥərmətkə sazawər boldi.
(6) Azab-okubətlər arkilik andin əz həlkining məoƣlubiyətliri bilən u «padixaḥ», «Israilning pada bakkuqisi» dəp etirap kilinoƣan, xan-xərəpkə erixkən.

Sulayman danalikida wə rawaj tapkinida wə Ḥəzəkiya padixaḥ iman-etikadi arkilik Israilning düxmini Asuriyəning üstidin oƣəlibə kazanoƣinidimu bizgə Məsiḥni kərsitidioƣan «bexarətlik obraz»larni kalduroƣan. Okurmən hatirilərni okuoƣanda əzi baxka xundak obrazlarni kərələydu, dəp ixinimiz.

Yolidin yanoƣan pəyоƣəmbər («1Pad.» 13-bab)

Hudaning mundak namsiz hizmətkarioƣa tapxuroƣan sirlik əmrigə bəlkim ḥəyran kəliximiz mumkin: — **«Qünki Pərwərdigar Əz səzini yətküzüp manga buyrup: Sən ya nan yemə ya su iqmə, baroƣan yolung bilən kaytip kəlmə, — degən, dedi»**.

Əmrining birinqi kismini rosul Pawlusning səzliri arkilik qüxiniximiz bəlki tooƣridur: — **«Etikadsizlar bilən bir boyunturukka qetilip təngsizliktə bolmanglar; qünki ḥəkkaniylik wə kəbiḥlik otturisida kandakmu ortaklik bolsun? Yorukluknıng karangoƣuluk bilən kandak ḥəmrahliki bolsun?»** («2Kor.» 6:14). Bəyt-Əldə nemə yorukluk bolatti? — qünki Huda nemixka ularning butpərəslikining üstigə Əz ḥəkümini jakarlaxka baxka bir yurttiki adəmni əwətixi kerək?

Əmrning ikkinqi qismi sirlikraqtur — «**Baroƣan yolung bilən qaytip kəlmə**» degənning nemə əhmiyiti bar? Muxu soaloƣa toluq jawab berimiz deyəlməymiz; pəqət xuni bayqaymizki, Israilning «qəl-bayawanda kezix» waqitlirida Huda ularni yetəkliginidə bir qetimmu kəynigə mangduroƣini yoq. Wə biz bolsaq «Muqəddəs Roht a mengix»imizda (məsilən «Gal.» 5:16) rohiy jəhəttin heqqaqan «kəlgən yol bilən yenip mangoƣinimiz» yoq. Qünki Hudaning yollirida harbir ix hardaim yepyengidur («2Kor.» 5:17ni kərüng). Heq bolmioƣanda, Huda bizgə nemə kərsətmə tapxursa qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu ada qiliximiz lazim.

Bəyt-əldiki «qeri pəyoƣəmbər» heliqi namsiz pəyoƣəmbərni qaqirip: «**Mən həm səndək bir pəyoƣəmbərdurmən; wə bir pərixtə Pərwərdigarning səzini manga yətküzüp: — uningoƣa nan yegürüp, su iqküzgili əzüng bilən əyünggə yandurup kəl, dedi**» dəp uningoƣa yaloƣan gəp qiloƣini Hudaning adimining gumanini dərhal qozoƣixi kerək idi. Bəyt-əldə turoƣan bu «qeri pəyoƣəmbər»ning rohiy əhwali qandaq idi? Nemixqa u Bəyt-Əldə xunqə uzun turupmu xu yərdiki butpərəslik tooƣruluq heqqandaq əyiblik bexarət yətküzmigəndu?! Undaq adəmgə ixinixning nemə hajiti? Hudaning əmrliri bir-birigə zit bolamdu?

Əmdi u nemixqa uning bilən qaytip kətti? Yaloƣuzluqtinmu? Birsi uni həqiqiy pəyoƣəmbər dəp bilip hərmitini qiloƣini üqünmu? Yaki pəqət aqliq yaki ussuzluqtinmu? (u xu küni bəlkim az degəndə 25 kilometr yol mangoƣanidi).

U xu «qeri pəyoƣəmbər» bilən qaytqanda əzigə tapxoƣuruloƣan əmrning ikki qismioƣa hilaplik qildi. U həm «yəp-iqti» həm «kəlgən yol bilən qaytti».

Bu «qeri pəyoƣəmbər»gə nemə türtkə boloƣanliqi üstidə tohtilixning anqə hajiti yoq. Bu türtkilərning nemə boluxidin qət'iynəzər ular həsəthorluq wə qayoƣu-həsrətni (nemixqa Huda bu bexarətni yətküzüxkə meni ixlətmigən, degəndək) əz iqigə aloƣan bolsa kerək. Wə ahir berip Huda dərwəqə uni ixlitidu — uning bexariti əzini wə meһmanni uyatqa qalduridu.

Bu ixlarda bizgə nisbətən addiy lekin eoƣir sawaqlar bardur: —

(1) Hudaning yollirida yaki əmrliridə heqqandaq zitliq bolmaydu wə heqqaqan bolmaydu. U hardaim hər əhwalda ohxax; Uning yolliri hardaim birhildur. Uning alliqaqan roxən ayan qiloƣan wəһiylirigə maslaxmaydioƣan harqandaq «bexarət», təlim yaki muzakirini dərhal qətkə qekix kerək. Həmmidin üstün turidioƣan wəһiyi bolsa muqəddəs yazmilar, əlwəttə.

(2) Huda bizgə məlum bexarət yaki xəhsiy wəzipini ayan qiloƣan bolsa (muxu namsiz bəndigə ayan qiloƣandək), birinqidin bu bexarət Uningdin kəlgənlikini jəzmləxtürüximiz zərür (muqəddəs yazmilarning yoruqluqi bilən sürüxtürüp); ikkinqi, jəzmləxtürgəndin keyin uni ada qiloƣuqə harqandaq adəm yaki harqandaq ix səwəbidin uni qoldin berip qoymasliqimiz, uningdin ongoƣimu, soloƣimu qeyip kətməslikimiz kerək.

Bu wəqə tooƣruluq bəlkim yənə ahirqi bir soal boluxi mumkin. Pəqət bir wahliq tamaq üqünla, Hudaning jazasi nemixqa xunqə eoƣir bolidu? Xübһisizki, jawab Huda bizgə eoƣir məs'uliyətni, məsilən, xu yərdikidək Əz səz-kalamini məlum bir padixaһqa wə xundaqla pütkül bir əlgə yətküzüxni tapxuroƣan bolsa, lekin həwərqining Uning əmrini anglimioƣan birər yeri bolsa, U kəp waqitlarda uni roxən jazalimisa bolmaydu. Xundaq qilmisa, U yətküzgən həwər angliƣuqilarning nəzirdə suslaxqan bolidu.

Iliyas pəyoɣəmbərning Ḥorəb teoɣioɣa boloɣan səpiri («1Pad.» 19-bab)

Iliyas pəyoɣəmbər nemixqa Ḥorəb teoɣioɣa («Hudaning teoɣi)oɣa uzun səpər kildi? Xu yərdə yüz bərgən ixlarni qandaq qüxəndürələymiz?

Buni qüxinix üqün Iliyas pəyoɣəmbərning Ḥorəb teoɣioɣa kiloɣan səpiridin burunqi ixlarni əsləp ətəyli. Iliyas pəyoɣəmbər Israilni towioɣa oyoɣitiwetilsun dəp, iman-ixənqlik dua kilixi bilən Huda üq yerim yil asmanni yamoɣur berixtin tohtitip koyoɣanidi. Andin Hudaning oti asmandin qüxkəndə, həlk kərünüxtə towa kilip Baal (ular əsli qoqunoɣan but)ning «pəyoɣəmbər»lirini eltürüwetidu (18-bab). Əmma hanix Yizəbəl yənə Iliyaska, sening kallangni almisam, dəp həwər əwətip təḥdit salidu. Xübḥisizki, Iliyas Aḥab padixaḥ towa kiloɣandu, dəp oylioɣan yaki ḥeq bolmioɣanda, həlk Yizəbəlning muxundaq təḥditigə karxilik kərsitip, uningoɣa yol koymas, dəp ümid kilatti. Hudaning küq-kudriti xunqə roxən ayan kilinoɣan turukluk, həlk kandakmu yənila xunqə passip, yənila xunqə nomussiz korkunqak bolidu? Uni dəḥxətlik birhil yaloɣuzluk besiwaldi. U zadi nemə dəp bu həlk üqün japa tartip, nəqqə yil dua-tilawət kilip kəlgən? U həlkni towaoɣa kəltürüxkə dawamlik intilsə nemə payda?!

Uning küqlük iradisi sunduruldi. Gərqə u əslidə nəqqə yil Yizəbəl hanix aloɣa sürüwatkan butpərəslikkə korkmay iman-ixənqi bilən karxilik kərsətən bolsimu, u ḥazir zor aqqik roḥiy azabta bolup, uningdin əzini kaqurdi. Uning səpirining mənzili Ḥorəb, yəni Sinay teoɣi idi (19:7-8). Xu yərdə Huda Musa pəyoɣəmbərgə ayan bolup uningoɣa Təwrat kanunini tapxurup Israil bilən əḥdisini tüzgənidi. Iliyasning məksətliri tooɣruluk pəkət pərəz kilalaymiz; lekin Hudaning uning bu uzun səpirigə yol koyoɣanlikini, xundakla səpər üqün məjizə bilən uni kuwwətləndürgənlikini kərimiz (19:8). Əmdi pikrimiz xuki, Iliyasning tüp məksətliri Israilning Hudaning həlki boluxqa «tuoɣuloɣan» jayoɣa, yəni Huda Musa arkilik əslidə ular bilən əḥdə tüzüp ularni «Mening həlkim» dəp bekətkən jayoɣa kaytmakqi idi. U tolimu tənglikta, Hudadin Өz həlkining qüxkünləxkənliki tooɣruluk «Həlkingning bu nəqqə yüz yillik tarihining zadi nemə mewisi bar?» dəp sorimakqi bolidu. «Bu həlkning kəbiḥlikigə kara! Muddia-məksətliring məoɣlup bolmidimu? Ḥəmmimiz ümid kilip kəlgən xərəplik mənzil kəni? Sən: — «**Ḥayatim bilən kəsəm kilimənki, pütkül yər yüzi Mening xan-xəripim bilən kaplinidu!**» dəp wədə kiloɣanidingoɣu! («Qəl.» 14:21). Kəni, bu xan-xərəp kəyərdə?!...».

Iliyasning pəyoɣəmbərlik hizmitidiki türtkilirini uning Hudaning soalioɣa boloɣan jawabida kərimiz (14-ayət): «**Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar üqün zor otluk muḥəbbət bilən ḥəsət kildim. Qünki Israillar Sening əḥdəngni taxlap kurbangaḥliringni yikitip, Sening pəyoɣəmbərliringni kiliq bilən eltürdi. Mən, yaloɣuz mənla kaldim wə ular mening jenimni aloɣili kəstləwatidu**». Bir insanning Huda üqün kizoɣin boluxi uluoɣ ixtur. Buningda otluk muḥəbbət ḥəm birhil ḥəsət bar — demək, insanlarning Hudadin baxqa ilaḥlaroɣa ibadət kilixioɣa qidimay, xən-xərəpni Uningdin baxqa ḥərkandaq xəhskə birixkə boloɣan kərəlməsliktur. Huda Өzining jamaitigə xundak bir roḥta boloɣan adəmlərni bərgəy! Xundak türtkilər adəmni kəydüridu: — «**Sening əyünggə boloɣan otluk muḥəbbitim əzümni quloɣiwaldi**» («Yḥ.» 2:17). Lekin Hudaning xan-xəripi üqün kəygən kixi baxkilaroɣa nisbətən kəprək sinakloroɣa uqrixi mumkin — uning kizoɣinlikі pəkət əz ixini bilgən kixi bilən selixturoɣanda əzigə kəprək soallarni koyuxqa ḥaydəydu. Pəkət u Hudaning

danaliқi ҳəm ixənqlikigə mutləқ ixənmisə, bəlkim əzini xübҳə wə tənglikkə qəktürüp қoyuxi mumkin. Iliyas pəyoғəmbər wə Qəmüldürgüqi Yəһyaning nuroғun ohxaydioғan yərlirining boluxi əjəb ixtur. Ikkisining ahirda xübһigə qəmüp ketixi bu ohxax yərliridin biridur («Mat.» 17:10-13, «Luқa» 1:17, «Mal.» 4:5, 6ni kərüng).

Əməliyəttə Iliyas uzundin buyan ҳerip-qarqioғinidin Pərwərdigaroға (14-ayəttə) səmimiy jawab bərməydu «**Mən, yaloғuz mənla қaldim wə ular mening jenimni aloғili қəstləwatidu**». Əməliyəttə Iliyasning az degəndimu Hudaoға sadiқ boloған yənə yüz bir kixi tooғruluқ həwiri bar idi («1Pad.» 17:4ni kərüng — xu yərdə Obadiya Pərwərdigarning pəyoғəmbərliridin yüzini elip padixaһdin yoxurup қoyoғanliқi tiloға elinidu (bu yüz pəyoғəmbər Өzigə ohxax jasarətlik bilən Hudaning həwirini jakarlioған bolmisimu, ular Baal degən butқa qoқunup tizlanmioғanlar idi). Huda bir'azdin keyin Iliyasning hata kəzқarixini tehimu tüzütüp қoyidu.

Biz birinqidin bayқaymizki, Iliyas Ққorəbkə yətkəndə «oғaroға kirdi». «Oғar» ibraniy tilida «**axu oғar**» deyilidu. Demək, u oғar tonux bir jay idi. Yəһudiy əlimilar («rabbi»lar) bu oғarni Huda Musa pəyoғəmbərning aldidin ətüp ketiwetip, xan-xəripining bir қismini uningoға ayan қilix üqün Musani yoxurup қoyoған jay idi, dəp қaraytti («Mis.» 33:21-22ni kərüng). Biz bu қaraxқa orunluқ dəp қayilmiz.

Lekin Hudaning Iliyaskə degini wə kərsətkənliri Musa pəyoғəmbərgə kərsətkənlirigə ohxax əməs idi. Huda Iliyasni oғarning aoғzioға qiқixқa buyrup: «**Mən ətüp ketimən**» dedi. Musaning Sinay teoғida turoған waқtidikigə ohxax, Iliyastimu birnəqqə ҳəywətlik ixlar yüz bərdi — dəһxətlik xamal, yər təwrəx wə ot Iliyasning kəz aldidin ətti. Lekin Hudaning ҳuzuri bu üq ҳadisining ҳeqқaysisida əməs idi. Andin «**boxқina, mulayim bir awaz anglandi**» wə Iliyas Pərwərdigarning bu awazida ҳazir boluxini bildi.

Huda Iliyastin «**Bu yərdə nemə қilisən?**» dəp soraydu. U dad-pəryadlirini tөküp beridu. Biz yuқirida eytқinimizdək, uning dad-pəryadliri tooғrisida eytқanliri toluқ tooғra bolup kətmisimu, lekin Huda uni əyibliməydu, bəlki uningoға қaytip berip hizmitini dawam қilixқa orun basarlarni bəlgiləxkə buyruydu. Iliyasning Hudaning jazalirini elip berix hizmitigə Yəһu wə Ққazaəlni, pəyoғəmbərlik hizmitigə Elixani orun basarlar, dəp bekitip «məsiһ қilix»i kerək bolidu. Andin Huda uningoға, əməliyəttə sən yaloғuz əməs, Israil iqidə Manga sadiқ boloған yənə yəttə ming adəm bar, dəydu.

Iliyas əslidə Hudadin «elsəm» dəp tilidi. Huda bizning dua-tiləklirimizni daim dəl sorioғinimizdək ijabət қilmasliқi əməliyəttə bəhtimizdur. Ahirida Huda Iliyas pəyoғəmbərni Өzigə tirik ҳalda elip kətti!

Əmdi xamal, yər təwrəx, ot wə «**boxқina, mulayim bir awaz**» wə Hudaning jawabi tooғruluқ nemə dəymiz? Xübһisizki, ular Iliyaskə (wə bizgə) az degəndimu üq muһim sawaқni əgitix üqün berilidu: —

(a) Bizning izdiginimiz baxқa birsiningkigə ohxax boloған kəqürmix (Iliyas Musa pəyoғəmbərning kəqürmixigə ohxax boloған kəqürmixni izdigəndək) əməs, bəlki Hudaning Өzi boluxi kerək. Iliyas əslidə Israilni towioға kəltürüx üqün iman-ixənq arқiliқ asmandin ot qüxürgənidi. Israil tehiqə towa қilmioғanidi. Əmdi Iliyas ularning ҳəқiқiy ҳalda towa қilixi üqün Huda Өz küq-қudritini tehimu ҳəywətlik wə dəһxətlik ҳalda kərsətmisə bolmaydu, dəp oylioғanliқioға ixinimiz. Lekin Huda Өzining tinq, xiwirlapmu, ҳətta yoxurun ҳalda

ixliyələydioŋanlikinimu kərsətti. Bu ixlar iqidə Huda Iliyastin sorioŋan yoxurun bir soal bar: «Mening yollirimdin razimusən? Manga ḫəkiḳiy ixənəmsən?»

(ə) Gaḫi wakitlarda əzimizni pütkül dunyada yaloŋuz (ḫeqkim manga ohxax dərdlik əməs; ḫeqkim mening ḫalimoŋa yetəlməydu yaki meni qüxənməydu) dəp ḫes kiliximiz mumkin. Əməliyət undak əməs. Ḫalbuki, Huda gaḫi wakitlarda etikadimizni tawlax üqün bu həwərni bizgə enik kərsətməydu yaki bizgə ohxax dərddaxlar bilən uqraxturmaydu.

(b) Huda ḫəywətlik yaki karamət ixlarda boluxi natayin. Birak bu künlərdə kəp adəmlər xundak oylaydu. Buning bilən ular atalmix «pəyoŋəmbərlər», «rosullar» yaki «məjizə yaratkuqilar» təripidin asanla aldinip ketidu. Wə biz əz dəwrimizdikilərni oyoŋitix üqün kerək boloŋini karamət ixlar wə məjizilərdur, dəp oylisak hatalaxkan boluximiz mumkin; Hudaning baxka yolliri bar, məsilən Ḫazaəl wə Yəhu arkilik asta yürgüzülgən «oyoŋitix jazaliri» bilən yaki «**boxkina, mulayim bir awaz**» bilən ixliximu mumkin.

«Pəyoŋəmbərni urux» («1Pad.» 20-bab)

Bu babta bir pəyoŋəmbərning həwərni asiylik kiloŋan Aḫab padixaḫka yətküzüx üqün, oŋəlitə bir tədbirni ixlətkənliki hatirilinidu. Biz bu yərdə həwərning əzi üstidə əməs (okurmən uning məzmunini əzi qüxinələydu), bəlki adəmning bexini katuruxi mumkin boloŋan həwərni yətküzüx tədbiri üstidə tohtilimiz. Məsilidə ikki soal bar: —

(a) Həwər nemixka xundak kan ekitix usuli bilən yətküzülüxi kerək? Yəni, həwər yətküzgən pəyoŋəmbər nemixka baxka pəyoŋəmbər təripidin uruluxi kerək?

(ə) Nemixka uni uruxni rət kiloŋan pəyoŋəmbər xunqə eoŋir jazaoŋa uqrioŋan? Munasiwətlik ayətlər (35-38) təwəndikidək: —

«**Pəyoŋəmbərlərning xagirtlirining biri Pərwərdigarning buyruki bilən yənə birigə: Səndin ətünimən, meni uroŋin, dedi. Lekin u adəm uni uroŋili unimidi. Xuning bilən u uningoŋa: — Sən Pərwərdigarning səzini anglimioŋining üqün mana bu yərdin kətkiningdə bir xir seni booŋup eltüridu, — dedi. U uning yenidin qikkanda, uningoŋa bir xir uqrap uni eltürdi.**

Andin keyin u yənə bir adəmni tepip uningoŋa: Səndin ətünimən, meni uroŋin, dedi. U adəm uni kattik urup zəhmiləndürdi. Andin pəyoŋəmbər berip əz kiyapitini əzgərtip, kəzlirini tengik bilən tengip yol boyida padixaḫni kütüp turdi» (35-38).

(a) Həwər yətküzgən pəyoŋəmbər nemixka baxka pəyoŋəmbər təripidin uruluxi kerək?

Birinqidin, Aḫab padixaḫdək jaḫil wə kaj adəmning dikkitini tartix üqün, tolimu alaḫidə bir usul kerək idi. Keyin, Rəb Əysa ohxax səwəbtin kaj Israillarni oyoŋitix wə oylandurux üqün kəp ḫəkikətlərni təmsil bilən əgitətti. Birak Hudaning xundak yolda Əz həlkini biwasitə azablaydioŋan ixni buyruxi intayin az uqraydioŋan ixtur. Dərwəkə, Təwratta Huda Musa pəyoŋəmbər arkilik həlkigə əzigə gül qəktürüx yaki matəm bildürüx üqün əzini kesixni mən'i kiloŋan («Law.» 19:28). Bu yərdə yətküzülgən həwərning tolimu eoŋir ikənlikini təkitləx üqün, uni yətküzüx yolida bir adəm yarilinixi kerək idi.

Addiy kilip eytkanda, bu pəyoŋəmbərning yarilinixining əzi Aḫab padixaḫka «Sening itaətsizliking tüpəylidin kəp Israillar ohxaxla yaridar bolup, ziyan tartidu» degəndək həwərnimu yətküzdi.

(ə) Yətküzgən pəyoƣəmbər nemixkа baxkа pəyoƣəmbər təripidin uruluxi kerək? wə (b) nemixkа uni uruxni rət kilоƣan pəyoƣəmbər xunqə eoƣir jazaoƣa uqrioƣan?

Hərkandak adəm əz-əzini uruxi intayin təs ix, əlwəttə. Əgər pəyoƣəmbər addiy bir pukradin «Meni ur» dəp tələp kiloƣan bolsa, u («kona əhdə» dəwridə) bundak oƣəlitə buyrukning həkikətən Hudaning iradisi ikənlikini kandak biləttі? Lekin baxkа bir pəyoƣəmbər bolsa bu ixning Hudaning iradisi ikənlikini kərələydioƣan boluxi kerək idi. Birinqi adəmning rət kilixining nətijisi xirning uni yirtip əltürüxi yənə bu həwərning tori barlikini təkitləydu. Məlum bir əlning hayat-mamat ixliri birsining kalamoƣa itaət kilixkа ziq baoƣlanoƣan əhwalda, Hudaning bəndiliri Hudaning səz-kalamioƣa itaət kilixni əz ihtiyaridiki bir ix dəp karisa kət'iy bolmaydu. Muxu yərdə Ahab padixahning Bən-Hadad degən bu rəzil adəmni koyuwetixi dəl muxundak bir əhwal idi; bu Israilning kismiti bilən ziq baoƣlinixlik. Xu məzgildə Hudaning jazaliri xunqə roxən kilinoƣan wakitlarda, Uning muddia-məksətlirini tosux intayin eoƣir hətərlik bir ixtur. Bolupmu Uning həküm-jazaliri yər yüzidə axkarilinidioƣan künlərdə, Uning səz-kalamini obdan bilix wə Uningoƣa itaət kilix insanning birdinbir bihətər baxpanahi bolidu.

«U ata-bowiliri arisida uhlidi» (1:21, 2:10, 11:21, 11:43 wə baxkа yərlərdə)

— «Təbirlər»ni kərüng.

Təwrat 13- wə 14-ķisim

«Tarih-təzkirə «1» wə «2» »

Kirix səz

(Birinqi wə ikkinqi ķismiƣa)

Təwrattiki barlik tarihiy ķisimlariƣa ohxax, «Tarih-Təzkirə» degən kitab Hudaning pütkül insaniyətkə ķaratķan nijatlik pilanini ilgiri sürüx jəryanining ķismən hatirisidin ibarət. Bu jəryan Ķutķuzoƣuqi Məsihning dunyaoƣa kelixini mənzil ķiloƣan, əlwəttə.

Gərqə kəp «Mukəddəs Kitab» nushilirida «Tarih-Təzkirə» daim ikki kitab ķilip («Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)») nəxir ķilinsimu, əməliyəttə «Tarih-Təzkirə» əslidə ibraniy tilida birla kitab idi. Lekin biz ularni yənila «Tarih-Təzkirə (birinqi ķisim)» wə «Tarih-Təzkirə (ikkinqi ķisim)» dəp atiduķ. Ihqam bolsun üqün «Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)» dəp ataymiz. Bu kirix səz «Tarih-Təzkirə (1)» wə «Tarih-Təzkirə (2)»gə ortaķtur.

«Tarih-Təzkirə»də təswirlənġən tarihlar bilən Təwrattiki «Padixahlar» degən kitabta hatiriləngən tarihlarning kəp ortaķ yərliri bar; bu ortaķ yərlər Saul, Dawut wə Sulayman (miladiyədin ilgiri 1000-yilliri)din baxlap jənubiy padixahlik (Yəhuda) üstigə ħəküm sürgən padixahlarning ix-izlirini əz iqigə alidu. Xunga, «Samuil» wə «Padixahlar»diki bəzi təpsilatlar «Tarih-Təzkirə»də ķaytilinidu. Oķurmənlərning xundaķ ķaytilinixning səwəbini tolimu bilgüsi kelixi mumkin. Uning üstigə, uxbu kitab uzun nəsəbnamilər bilən baxlinidu. Əzining yaki baxķa millət yaki əlning tarihini azdur-kəptur oylioƣan kixilər bu nəsəbnamilərning məķsətlirini pərəz ķilalixi mumkin; xundaķtimu, biz bularning xundaķla bu ķaytilinixning məķsətliri üstidə «ķoxumqə səz»imizdə səl tohtilimiz. «Samuil» wə «Padixahlar»diki «kirix səz»lərnimu kərüng.

Əməliyəttə bolsa, «Tarih-Təzkirə» degən kitabning məķsiti «Padixahlar»ningkigə kəp jəħətlərdə ohximaydu. «Tarih-Təzkirə»də, kəzdə tutuloƣini jənubiy padixahlik, yəni Yəhudaning tarihidin ibarəttur; ximaliy padixahlikta boloƣan ix-wəķələr jənubiy padixahlikta yüz bərgən ixlariƣa munasiwətlik bolmisa, hatirilənməydu. Omumən eytķanda, kitabning muəllipi yaki «bax muħərrir»i bolsa Yəhudaning padixahlirining yahxi əməllirini (bar bolsa) kəprək tiloƣa alidu, ularning səwənlik-gunaħlirini az tiloƣa alidu. Bundaķ ķilix bir hil millətqiliktin yaki «orda tarihqiliri»dək padixahlarni mahtaxtin boloƣanmu? Biz undaķ ķarimaymiz; buning səwəbliri roħiy tərəptin boloƣan (yəni, Mukəddəs Roħtin qikķan); təwəndə bu səwəblərni kərsitimiz wə «ķoxumqə səz»imizdə ular tooƣruluķ tohtilimiz.

Uxbu kitab ķaqan yeziloƣan, kim təripidin yeziloƣan? Kimlər üqün yeziloƣan?

«Padixahlar»dək, «Tarih-Təzkirə»mu xübħisizki, dəwrdin-dəwrgə yaxawatķan nuroƣun mirza-tarihqilarning əjrining nətijisidur. Yəhudiy həlki Babil imperiyəsigə sürgün bolup, Pələstingə (Ķanaanoƣa) ķaytip kəlgən (miladiyədin ilgiri 539-yili)din keyin bir yaki birnəqqə muħərrir bu mirza-tarihqilarning materiyallirini toplap,

rətligən, dəp ixinimiz («2Tar.» 36:23ni kərüng). Demisəkmu, bu mirza-tarihqilar wə muḥərrirlərning hizmətlirining ḥəmmisi Ḥəmmigə Ḳadirning kərsətmisi bilən wə Muḳəddəs Roḥning yetəkqilikidə ḳilinoɣan.

«Padixaḥlar»diki hatirilər Israillarning Babiloɣa sürgün boluxi bilən ahirlixidu wə xundaḳla yezilix səwəbliridin biri sürgün boloɣanlarning: «Biz nemə səwəbtin sürgün boloɣanmiz?» degən soalioɣa jawab berix üqün idi; «Tarih-Təzkirə» bolsa birnəqqə tümən Yəhudiy həlḳi sürgün boluxtin ming təsliktə ḳaytip kəlgəndin keyin yeziloɣan; ular xu sürgünlükning səwəblirini obdan bilətti. Xübḥisiziki, ular üqün muḥim soal «Biz nemə səwəbtin sürgün boloɣanmiz?» əməs, bəlki «Aldimizda nemə ixlar bar?» idi.

Tarih-Təzkirə» degən kitabning yezilixining bir səwəbi, bizningqə, bu ḳaytip kəlgən «Hudaning ḳaldisi»ni rioɣbətləndürüx idi. Kitabni oḳuoɣanlar Hudaning Israil həlḳigə kərsətkən xapaiti wə ḳiloɣan wədilirida turoɣinidin qong ilḥam wə rioɣbət almay ḳalmaytti. Ular xuning bilən Hudaning nixan-məḳsətlirigə iman-ixənq baoɣlap, hatirjəmlik wə intizarliḳ bilən kəlgüsidiki ixlaroɣa ḳaraydioɣan bolatti.

«Ḳoxumqə səz»imizdə biz bu temioɣa ḳaytimiz.

Kitabning məzmuni:

—

1-ḳisim — Ihlasmən padixaḥ Dawut

1-9-bablar: — Adəm'atimizdin Saul padixaḥḳiqə — nəsəbnamilər

10-29-bablar: — Dawut wə «əḥdə sanduḳi»; Israilning əng yahxi padixaḥi-

2-ḳisim — Ihlasmən padixaḥlar

1-9-bablar: — Sulayman wə ibadətḥana; Israil wə Yəhuda bir-biridin ayrilidu

10-36-bablar: — Yəroboam padixaḥdin Zədəkiyaoɣiqə boloɣan tarih; Yəhudadikilərning sürgün boluxi wə ḳaytip kelixi

••••••••

Tarih-təzkirə «1»

Adəm'atidin Ibraƕimoɳiqə boloɳan nəsəbnamə

Yar. 5:1-32; 10:1-32; 11:10-26; 25:1-6.

1 [1] Adəm'ata, Xet, Enox, [2] Kenan, Maƕalalel, Yarəd, [3] Ƕanoh, Mətuxəlaƕ, Ləməh, [4] Nuƕ. Nuƕtin Xəm, Ƕam, Yafətlər tərəlgən.

Yafətning əwladliri

[5] Yafətning ooɳulliri Gomər, Magog, Maday, Yawan, Tubal, Məxək wə Tiras idi. [6] Gomərning ooɳulliri Axkinaz, Difat wə Togarmaƕ idi.. [7] Yawanning ooɳulliri Elixaƕ, Tarxix idi, Kittiylar bilən Rodaniylar uning əwladliri idi.

Ƕamning əwladliri

[8] Ƕamning ooɳulliri kux, Misir, Put wə Ƙanaan idi.. [9] Kuxning ooɳulliri Seba, Ƕawilaƕ, Sabtaƕ, Raamaƕ wə Sabtika idi. Raamaning ooɳli Xeba wə Dedan idi. [10] Kuxtin yənə Nimrod tərəlgən; u yər yüzidə naƕayiti zəbərdəs bir adəm bolup qiƙti. [11] Misirning əwladliri Ludiylar, Anamiylar, Ləƕabiylar, Naftuƕiylar, [12] Patrosiylar, Kasluƕiylar (Filistiylər Kasluƕiylardin qiƙƙan) wə Kaftoriylar idi.
[13] Ƙanaandin tunji ooɳul Zidon tərilip, keyin yənə Ƕət tərəlgən. [14] Uning əwladliri yənə Yəbusiylar, Amoriylar, Girgaxiylar, [15] Ƕiwiylar, Arƙiylar, Siniylar, [16] Arwadiylar, Zəmariylar wə Hamatiylar idi.

[17] Xəmning ooɳulliri Elam, Axur, Arfahxad, Lud, Aram; Aramning ooɳulliri Uz, Ƕul, Gətər, Məxək idi.. [18] Arfahxadtin Xelaƕ tərəldi, Xelaƕtin Ebər tərəldi.. [19] Ebərdin ikki ooɳul tərəlgən bolup, birining ismi Pələg idi, qünki u yaxioɳan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi; Pələgning inisining ismi Yoƙtan idi.. [20] Yoƙtandin Almodad, Xələf, Hazarmawət, Yeraƕ, [21] Ƕadoram, Uzal, Diklaƕ, [22] Ebal, Abimaəl, Xeba,. [23] Ofir, Ƕawilaƕ, Yobab tərəldi. Bularning ƕəmmisi Yoƙtanning ooɳulliri idi.

Ibraƕimning əjdadlirining nəsəbnamisi

[24] Xəm, Arfahxat, Xelaƕ, [25] Ebər, Pələg, Rəu, [26] Serug, Naƕor, Təraƕ, [27] andin Abram dunyaoɳa kəldi (Abram bolsa Ibraƕimning əzi).

Ibraƕimning əwladliri

Yar. 25:12-18

[28] Ibraƕimning ooɳulliri Isƕaƙ bilən Ismail idi.. [29] Təwəndikilər ularning əwladliri: Ismailning tunji ooɳli Nebayot bolup, ƙaloɳanliri Kedar, Adbəəl, Mibsam, [30] Mixma, Dumaƕ, Massa, Ƕadad, Tema, [31] Yətur, Nafix, Ƙədəmaƕ; bularning ƕəmmisi Ismailning ooɳulliri idi.
[32] Ibraƕimning toƙili Kəturaƕdin tərəlgən ooɳullar Zimran, Yoƙxan, Medan, Midiyan, Ixbak wə Xuaƕ idi. Yoƙxanning ooɳulliri Xeba bilən Dedan idi.. [33] Midiyanning ooɳulliri Əfaƕ, Efər, Ƕanoh, Abida, Əldaaƕ idi. Bularning ƕəmmisi Kəturaƕning əwladliri.

[34] Ibraƕimdin Isƕaƙ tərəldi. Isƕaƙning ooɳulliri Əsaw bilən Israil idi.. [35] Əsawning ooɳulliri Elifaz, Reuəl, Yəux, Yaalam wə Koraƕ

1:6 «Difat» — yaki «Rifat» *(«Yar.» 10:3ni kərüng).*
1:8 «Misir» — ibraniy tilida «Mizraim». **«Put»** — Put Liwiyəliklərning əjdadi boldi.
1:17 «Aramning ooɳulliri» — «Aramning ooɳulliri» degən sezlər bəzi kona kəqürmilərdin yoƙap kətkən. «Yar.» 10:3 bilən selixturung.
1:18 «Ebər» — mənisi bəlkim «*(dəryadin)* ətküqi». «Ibraniy» bəlkim bu səzdin qiƙƙan.
1:19 «Pələg» — degən səzning tələppuzi «bəlünüx»kə yeƙindur. «U yaxioɳan dəwrdə yər yüzi bəlünüp kətkənidi» — üq imkaniyət bar: *(1)* bu səzlər Babil munaridiki wəƙədə, Hudaning tilni bəlüxi bilən əllərnimu bəlgənlikini, xundaƙla «yər yüzidikilər bəlünüp kətkən»likini kərsitidu; *(2)* yər-zeminning bəlünüp kətkənlikini kərsitidu *(«Yar.» 1:9 boyiqə yər-zemin əslidə bir ƙuruƙluƙ idi, andin keyin qoƙum məlum waƙitta ƕazirƙi Asiya, Yawropa, Afriƙa, Amerika ƙit'əlirigə bəlünüp kətkən)*; *(3)* yuƙirida tiloɳa elinoɳan ikki imkaniyətning təng yüz bərgənlikini kərsitidu. Biz xu ahirƙi imkaniyətkə mayilmiz.
1:22 «Ebal» — «Yar.» 28:10də «Obal».
1:28 «Ismail» — ibraniy tilida «Ixmail».
1:32 Yar. 25:1-6
1:34 «Israil» — tunji ismi Yaƙup, əlwəttə.
1:34 Yar. 25:24-27; 35:27-29

idi. 36 Elifazning oƣulliri Teman, Omar, Zəfi, Gatam, Kenaz, Timna wə Amalək idi.
37 Reuəlning oƣulliri Naḥat, Zərəḥ, Xammaḥ bilən Mizzaḥ idi.

Seirning əwladliri

Yar. 36:20-30

38 Seirning oƣulliri Lotan, Xobal, Zibion, Anaḥ, Dixon, Ezər wə Dixan idi. 39 Ḥori bilən Ḥomam Lotanning oƣulliri idi (Timna Lotanning singlisi idi).
40 Xobalning oƣulliri Alyan, Manaḥat, Əbal, Xəfi bilən Onam idi. Zibionning oƣulliri Ayaḥ bilən Anaḥ idi.
41 Anaḥning oƣli Dixon idi. Dixonning oƣulliri Ḥamran, Əxban, Itran bilən Keran idi.
42 Ezərning oƣulliri Bilḥan, Zaawan, Yaakan idi. Dixanning oƣulliri uz bilən Arran idi.

Edom padixaḥliri

Yar. 36:31-43

43 Israillarƣa ḥəkümranlik ƙilidiƣan padixaḥ bolmiƣan zamanlarda, Edom zeminiƣa padixaḥ boloƣanlar munu kixilər: Beorning oƣli Bela; uning paytəhti Dinḥabaḥ dəp atilatti. 44 Bela əlgəndin keyin Bozraḥlik Zərəḥning oƣli Yobab uning ornioƣa padixaḥ boldi. 45 Yobab əlgəndin keyin Təmanlarning yurtidin boloƣan Ḥuxam uning ornioƣa padixaḥ boldi. 46 Ḥuxam əlgəndin keyin Bedadning oƣli Ḥadad uning ornioƣa padixaḥ boldi; Ḥadad degən bu adəm Moab dalasida Midiyanlarni tarmar ƙiloƣan, uning paytəhtining ismi Awit idi. 47 Ḥadad əlgəndin keyin Masrəkaḥlik Samlaḥ uning ornioƣa padixaḥ boldi. 48 Samlaḥ əlgəndin keyin dərya boyidiki Rəḥobottin kəlgən Saul uning ornioƣa padixaḥ boldi.
49 Saul əlgəndin keyin Akborning oƣli Baal-Ḥanan uning ornioƣa padixaḥ boldi. 50 Baal-Ḥanan əlgəndin keyin Ḥadad uning ornioƣa padixaḥ boldi. Uning paytəhtining ismi Pay idi. Uning ayalining ismi Məḥetabəl bolup, Məy-Zaḥabning nəwrisi, Matrədning ƙizi idi.
51 Andin Ḥadad əldi.

Edomdiki ƙəbilə baxliƙliri

52 Edomluƙlarning ƙəbilə baxliƙliri: Ƙəbilə baxliƙi Timna, ƙəbilə baxliƙi Aliya, ƙəbilə baxliƙi Yətət, ƙəbilə baxliƙi Oholibamaḥ, ƙəbilə baxliƙi Əlaḥ, ƙəbilə baxliƙi Pinon,
53 Ƙəbilə baxliƙi Kenaz, ƙəbilə baxliƙi Teman, ƙəbilə baxliƙi Mibzar, 54 Ƙəbilə baxliƙi Magdiyəl, ƙəbilə baxliƙi Iram; bularning ḥəmmisi Edomdiki ƙəbilə baxliƙliridur.

Israil — yəni Yaƙup— uning əwladliri

2 1 Israilning oƣulliri Rubən, Ximeon, Lawiy, Yəhuda, Issakar, Zəbulun, 2 Dan, Yüsüp, Binyamin, Naftali, Gad wə Axirdin ibarət.

Yəhudaning əwladliri

3 Yəhudaning oƣli Er, Onan wə Xilaḥ idi. Bu üƣəylən Ƙanaanlik Xuyaning ƙizidin boloƣan. Yəhudaning tunji oƣli Er Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloƣanliƙidin Pərwərdigar uning jenini aloƣan. 4 Yəhudaƣa kelini Tamardin Pərəz bilən Zərəḥ tərəlgən. Yəhudaning jəmiy bəx oƣli boloƣan.
5 Pərəzning oƣulliri Ḥəzron bilən Ḥamul idi.
6 Zərəḥning oƣulliri Zimri, Etan, Ḥeman, Kalkol bilən Dara ƙatarlik bəx idi.
7 Karmining oƣli Akar idi. Akar bolsa Huda lənət ƙiloƣan nərsini elip, «Israiloƣa bala-ƙaza

1:36 «Zəfi» — yaki «Zəfo» — «Yar.» 36:11ni kərüng. **«Timna wə Amalək»** — baxƙa birhil tərjimisi: «Timnadin boloƣan Amalək». «Yar.» 36:12ni kərüng.
1:39 «Timna Lotanning singlisi» — bu «Timna» bəlkim 36-ayəttiki «Timna». 36-ayəttiki izaḥatni kərüng.
1:40 «Alyan» — yaki «Alwan» — «Yar.» 36:23ni kərüng. **«Xəfi»** — yaki «Xefo» — «Yar.» 36:23ni kərüng.
1:41 «Ḥamran» — «Yar.» 36:23də «Ḥəmdan».
1:42 «Yaakan» — «Yar.» 36:23də baxƙa xəklidə «Akan» dəp oƙulidu. **«Dixan»** — bəzi kona kəƣürmilərdə «Dixon» tepilidu. «Dixan» tooƣridur. 38-ayətni wə «Yar.» 36:28ni kərüng.

1:48 «dərya» — bəlkim əfrat dəryasini kərsitidu.
1:50 «Pay» — yaki «Pau» — «Yar.» 36:39ni kərüng.
1:52 «Edomluƙlarning ƙəbilə baxliƙliri» — buning awwalƙi həwərlirini oƙurmənlərgə ƙolaylik yaritix üƣün ən'əniwiy tərtipdiki 1-ayəttin -2-ayətkə kəƣürüp ƙoyduƙ.
«Aliya» — yaki «Alwa» — «Yar.» 36:40ni kərüng.
2:4 «... kelini Tamardin... tərəlgən» — muxu ƙizik wəƙə «Yar.» 38-babta hatirilinidu.

kəltürgüqi» bolup qikti.. [8] Etanning oƣli Azariya idi.

Ḥəzronning əwladliri

[9] Ḥəzrondin tərəlgən oƣullar Yəraḥmiyəl, Ram wə Kaləb idi.. [10] Amminadab Ramdin tərəlgən; Naḥxon Amminadabtin tərəlgən; Naḥxon Yəḥuda ḳəbilisining baxliḳi boloƣan. [11] Salmon Naḥxondin tərəlgən; Boaz Salmondin tərəlgən.. [12] Obəd Boazdin tərəlgən; Yəssə Obəddin tərəlgən. [13] Yəssəning oƣullirining tunjisi Eliab, ikkinqisi Abinadab, üqinqisi Ximiya,. [14] tətinqisi Nətanəl, bəxinqisi Raddaу, [15] altinqisi Ozəm, yəttinqisi Dawut idi. [16] Zəruiya bilən Abigail ularning singlisi idi. Zəruiyaning Abixay, Yoab wə Asaḥəl degən üq oƣli bar idi.. [17] Amasa Abigaildin tərəldi; Amasaning atisi Ismaillardin boloƣan Yətər idi..

Kaləbning əwladliri

[18] Kaləb Azubaḥ (Yeriot dəpmu atilidu)tin oƣul kərdi; Azubaḥtin boloƣan oƣulliri Yəxər, Xobab wə Ardon idi.. [19] Azubaḥ əlgəndin keyin Kaləb yənə əfratni aldi; Əfrat uningoƣa Hurni tuoƣup bərdi. [20] Hurdin Uri tərəldi; Uridin Bəzaləl tərəldi.

[21] Keyin Ḥəzron Gileadning atisi Makirning ḳizini elip bir yastuḳḳa bax ḳoyuwidi (u atmix yaxḳa kirgəndə uni aloƣan), uningdin Səgub tərəldi.

[22] Səgubtin Yair tərəldi; Yairning Gilead zeminida yigirmə üq xəḥiri bar idi. [23] Gəxur bilən Aram xu yurttikilərdin «Yairning yezaḳixlaḳliri»ni, Kinatni wə uningoƣa ḳaraxliḳ yezilar bolup jəmiy atmix yeza-xəḥərni tartiwaldi.

Yuḳirikilarning ḥəmmisi Gileadning atisi Makirning əwladliridur.

[24] Ḥəzron Kaləb-əfrataḥda əlgəndin keyin, ayali Abiyaḥ uningoƣa Axhorni tuoƣdi; Axhor Təkoaning atisi idi.

Yəraḥmiyəlning əwladliri

[25] Ḥəzronning tunji oƣli Yəraḥmiyəlning oƣulliri Ram, Bunaḥ, Orən, Ozəm wə Ahiyaḥ idi. [26] Yəraḥmiyəlning Ataraḥ degən yənə bir ayali bar idi, u Onamning anisi idi. [27] Yəraḥmiyəlning tunji oƣli Ramning oƣulliri Maaz, Yamin wə Ekər idi. [28] Onamning oƣulliri Xammay bilən Yada idi; Xammayning oƣulliri Nadab bilən Abixur idi. [29] Abixurning ayalining ismi Abiḥayil bolup, Abiḥayildin uningoƣa Aḥban bilən Molid tərəldi. [30] Nadabning oƣulliri Səlad bilən Appayim idi; Səlad ta əlgüqə oƣul pərzənt kərmigən. [31] Yixi Appayimning oƣli; Xexan Yixining oƣli; Ahlay Xexanning oƣli idi. [32] Xammayning inisi Yadaning oƣulliri Yətər bilən Yonatan idi; Yətər taki əlgüqə oƣul pərzənt kərmigən. [33] Pələt bilən Zaza Yonatanning oƣulliri idi. Yuḳirikilarning ḥəmmisi Yəraḥmiyəlning əwladliridur. [34] Xexan ḳiz pərzənt kərüp, oƣul pərzənt kərmigənidi; Xexanning Misirliḳ Yarha dəydioƣan bir maliyi bar idi. [35] Xexan ḳizini maliyi Yarhaoƣa hotunluḳḳa bərgən, uningdin Yarhaoƣa Attay tərəlgən. [36] Attaydin Natan; Natandin Zabad tərəlgən. [37] Zabadtin Iflal; Iflaldin Obəd tərəlgən. [38] Obədtin Yəḥu; Yəḥudin Azariya tərəlgən. [39] Azariyadin Ḥələz; Ḥələzdin Əlasaḥ tərəlgən. [40] Əlasaḥtin Sismay; Sismaydin Xallum tərəlgən. [41] Xallumdin Yəkamiya; Yəkamiyadin Əlixama tərəlgən.

Kaləbning baxḳa əwladliri

[42] Yəraḥmiyəlning inisi Kaləbning oƣulliri təwəndikilər: Mixa uning tunji oƣli bolup, Zifning atisi idi; Marixaḥmu uning oƣli bo-

---

2:7 «Akar» — ibraniy tilida «awarə, külpət, bala-ḳaza» degənni bildüridu. «Yəxua» 6:1 wə 7:25ni kərüng. Xu yərdə Akar «Akan» dəp atilidu.

2:9 «Kaləb» — «Kaləb» muxu yərdə «Kalubay» xəklidə. 18-ayətni kərüng.

2:11 «Salmon» — yaki «Salma». «Rut» 4:21ni kərüng.

2:13 «Ximiya» — «1Sam.» 17:13də «Xammaḥ».

2:16 «Abixay» — yaki «Abxay».

2:17 «Amasaning atisi Ismaillardin boloƣan Yətər» — «2Sam.» 17:25ni kərüng. Yətər *(Itra)* bəlkim əslidə Ismaillar arisida tuoƣuloƣan yaki turoƣanidi.

2:18 «Kaləb Azubaḥ Yeriot dəpmu atilidudin oƣul kərdi» — yaki «Kaləb Azubaḥdin oƣul tapti, xundaḳla Yeriottin oƣul kərdi». **«Azubaḥtin boloƣan oƣulliri Yəxər...»** — ibraniy tilida «Uningdin boloƣan oƣulliri Yəxər...».

lup, Ḥebronning atisi idi.. 43 Ḥebronning
oоꝡulliri Koraḥ, Tappuaḥ, Rəkəm wə
Xema idi. 44 Xemadin Raḥam tərəlgən; u
Yorkeamning atisi idi; Xammay Rəkəmdin
tərəlgən. 45 Maon Xammayning oоꝡli; Maon
Bəyt-Zurning atisi idi. 46 Kaləbning toḳili
Əfaḥdin Ḥaran, Moza wə Gazəz tərəlgən.
Ḥarandin Gazəz tərəlgən.
47 Yahdayning oоꝡulliri Rəgəm, Yotam, Gəxan,
Pələt, Əfaḥ wə Xaaflar idi. 48 Kaləbning toḳili
Maakaḥdin Xebər bilən Tirhanaḥ tərəlgən;
49 Uningdin yənə Madmannaḥning atisi Xaaf,
Makbinaning atisi wə Gibeaḥning atisi Xiwa
tərəlgən. Aksaḥ Kaləbning ḳizi idi.
50 Yuḳirisilarning ḥəmmisi Kaləbning
əwladliri.
Əfrataḥning tunji oоꝡli Hurning oоꝡulliri:
Kiriat-Yearimning atisi Xobal,. 51 Bəyt-
Ləḥəmning atisi Salma, Bəyt-Gadərning atisi
Harəf idi.
52 Kiriat-Yearimning atisi Xobalning
əwladliri: Haroəḥ ḥəmdə Manahatlarning
yerimi idi..
53 Kiriat-Yearim jəmətliridikilər Itriylər,
Putiylar, Xumatiylar, Mixraiylar bo-
lup, bu jəmətlərdin yənə Zoratiylar bilən
Əxtayoliylar ayrilip qiḳḳan. 54 Salmaning
əwladliri Bəyt-Ləḥəm bilən Nitofatlar,
Atrot-Bəyt-Yoablar, Manaḥatlarning ye-
rim ḳismi, Zoriylar, 55 Yabəzdə olturaḳlixip
ḳaloꝡan Təwrat həttatliri, yəni Tiratiylar,
Ximyatiylər bilən Sukatiylar idi. Bularning
ḥəmmisi Keniylər bolup, Rəkab jəmətining
bowisi Hamatning əwladliridin idi..

Dawutning oоꝡulliri

3 1 Dawutning Ḥebronda tuoꝡuloꝡan
oоꝡulliri: tunji oоꝡli Amnon bolup,
Yizrəəllik Ahinoamdin boloꝡan; ikkinqi
oоꝡli Daniyal Karməllik Abigaildin boloꝡan;
2 üqinqi oоꝡli Abxalom Gəxurning padixaḥi
Talmayning ḳizi Maakaḥdin boloꝡan; tətinqi
oоꝡli Adoniya bolup, Ḥaggittin boloꝡanidi;
3 bəxinqi oоꝡli Xəfatiya bolup, Abitaldin
boloꝡanidi; altinqi oоꝡli Itriyam bolup, uning
ayali Əglaḥdin boloꝡanidi. 4 Bu altə oоꝡul
Dawuttin Ḥebronda tərəlgən; u Ḥebronda
yəttə yil altə ay, Yerusalemda bolsa ottuz üq
yil səltənət ḳiloꝡan. 5 Yerusalemda uningoꝡa
Ammiyəlning ḳizi Bat-Xuadin bu tətəylən
tərəlgən: ular Ximiya, Xobab, Natan wə
Sulayman idi..
6 Yənə Ibḥar, Əlixama, Əlifələt,. 7 Nogaḥ,
Nəfəg, Yafiya, 8 Əlixama, Əliyada, Əlifələt
ḳatarlik toḳḳuz oоꝡul boloꝡan. 9 Bularning
ḥəmmisi Dawutning oоꝡulliri idi; uningdin
baxḳa toḳalliridin boloꝡan oоꝡullar bar idi;
Tamar ularning singlisi idi.

Sulaymanning əwladliri

10 Sulaymanning oоꝡli Rəḥoboam,
Rəḥoboamning oоꝡli Abiya, Abiyaning
oоꝡli Asa, Asaning oоꝡli Yəḥoxafat,
11 Yəḥoxafatning oоꝡli Yoram, Yoramning
oоꝡli Aḥaziya, Aḥaziyaning oоꝡli Yoax,.
12 Yoaxning oоꝡli Amaziya, Amaziyaning
oоꝡli Azariya, Azariyaning oоꝡli Yotam,
13 Yotamning oоꝡli Aḥaz, Aḥazning oоꝡli
Ḥəzəkiya, Ḥəzəkiyaning oоꝡli Manassəḥ,
14 Manassəḥning oоꝡli Amon, Amonning
oоꝡli Yosiya idi. 15 Yosiyaning oоꝡulliri: tunji
oоꝡli Yoḥanan, ikkinqi oоꝡli Yəḥoakim, üqin-
qi oоꝡli Zədəkiya, tətinqi oоꝡli Xallum idi.
16 Yəḥoakimning oоꝡulliri: oоꝡli Yəkoniyaḥ
bilən oоꝡli Zədəkiya..

2:42 «Marixaḥmu uning oоꝡli bolup, Ḥebronning atisi idi» — bu ayətning ikkinqi ḳismini qüxinix təs, baxḳa tərjimiliri uqrixi mumkin.
2:50 «əfrataḥ» — ibraniy tilida «əfrat» uning ḳisḳartiloꝡan xəklidur. 19-ayətni kərüng. **«Hurning oоꝡulliri»** — ibraniy tilida «Hurning oоꝡli» — muxu yərdə birnəqqə oоꝡullirini əz iqigə alidu.
2:52 «Manahatlar» — yaki «Mənuhiylarning»
2:55 «Təwrat həttatliri» — bəlkim həlḳning hizmitidə bolup Təwrat kəqürmilirini yezip qiḳḳuqilar idi. **«Rəkab jəmətining...»** — yaki «Bəyt-Rəkabning...».

3:5 «Bat-Xua» — yaki «Bat-Xeba» — «1Sam.» 11:3ni kərüng.
3:6 «Əlixama» — yaki «əlixua» — 14:5ni kərüng. **«Əlifələt»** — yaki «Əlpələt» — 14:5ni kərüng.
3:11 «Yoram» — bəzi yərlərdə «Yəḥoram» deyilidu.
3:16 «Yəkoniyaḥ» — baxḳa xəkli «Yəḥoakin».

Padixah jəmətining nəsəbnamisi — Sürgün boloqandin keyin

17 Sürgün kilinoqan Yəkoniyahning ooqulliri:
— Xealtiəl uning ooqli idi;
18 yənə Malkiram, Pədayah, Xənazzar, Yəkamiya, Hoxama wə Nəbadiya idi.
19 Pədayahning ooqulliri Zərubbabəl bilən Ximəy idi; Zərubbabəlning pərzəntliri:
— Məxullam bilən Hananiya wə ularning singlisi Xelomit idi;
20 Uning yənə Haxubah, Ohəl, Bərəkiya, Hasadiya, Yuxab-Həsəd katarlik bəx ooqli bar idi.
21 Hananiyaning ooqulliri Pilatiya wə Yəxaya idi; uning əwladliri yənə Refayaning ooqulliri, Arnanning ooqulliri, Obadiyaning ooqulliri wə Xekaniyaning ooqulliri idi.
22 Xekaniyaning əwladliri munular: uning ooqli Xemaya; Xemayaning ooqulliri Hattux, Yigeal, Bariya, Neariya, Xafat bolup jəmiy altə idi..
23 Neariyaning ooqulliri Əlyoyinay, Həzəkiya, Azrikam bolup jəmiy üq idi.
24 Əlyoyinayning ooqulliri Hodawiya, Əliyaxib, Pəlaya, Akkub, Yohanan, Delaya, Anani bolup jəmiy yəttə idi.

Yəhuda əwladlirining təkrar bayan kilinixi

4 1 Yəhudaning ooqulliri Pərəz, Həzron, Karmi, Hur wə Xobal idi.
2 Xobalning ooqli Reayadin Jahat tərəldi; Jahattin Ahumay bilən Lahad tərəldi. Bular Zoratiy jəmətidin idi.
3 Etamning ooqulliri Yizrəəl, Ixma, Idbax idi; ularning singlisining ismi Hazililponi idi..
4 Gədorning atisi Pənuəl; Huxahning atisi Ezər idi; bularning həmmisi Bəyt-Ləhəmning atisi boloqan Əfratahning tunji ooqli Hurdin tərəlgən.
5 Təkoaning atisi Axhorning Helah wə Naarah degən ikki ayali bar idi.
6 Naarah Axhoroqa Ahuzzam, Həfər, Təməni, Ahaxtarini tuoqup bərdi; bularning həmmisi Naarahning ooqulliri.
7 Helahning ooqulliri Zərət, Zohar bilən Ətnan wə
8 Koz idi; Kozdin Anob, Hazzibiba bilən Harumning ooqli Aharhəlning jəmətliri tərəldi.
9 Yabəz əz kerindaxliri iqidə həmmidin bək hərmətlik idi, anisi: «Tuoquti üstidə bək azaplandim» dəp uningoqa Yabəz degən isimni koyoqan..
10 Yabəz Israilning Hudasioqa nida kilip: «Meni nahayiti kəp bərikətligən bolsang, zeminimni kengəytsəng, kolung bilən meni yəlap, bala-kazadin sakkap, manga azab-okubətni kərsətmigəysən!» — dəp tilidi. Huda uning tiligini ijabət əylidi.
11 Xuhahning inisi Kelubtin Mehir tərəlgən; Mehir Extonning atisi idi.
12 Extondin Bəyt-Rafa, Paseah wə Ir-Nahaxning atisi Tehinnah tərəldi; bularning həmmisi Rikahliklar idi..
13 Kenazning ooqli Otniyəl bilən Seraya idi; Otniyəlning ooqli Hatat bilən Meonotay idi.
14 Meonotaydin Ofrah tərəldi. Serayadin «Hünərwənlər jiloqisi»dikilərning əjdadi boloqan Yoab tərəldi (ular əslidə hünərwənlər idi)..
15 Yəfunnəhning ooqli Kaləbning ooqulliri Iru, Elah bilən Naam idi; Elahning ooqli Kenaz idi.
16 Yəhallilələning ooqulliri Zif bilən Zifah, Tiriya bilən Asariyəl idi.
17-18 Əzraning ooqulliri:
— Yətər, Merəd, Efər wə Yalonlar; Merəd Pirəwnning kizi Bitiyani aldi; u hamilidar bolup Məriyəm, Xammay bilən Extemoaning atisi Ixbahni tuoqdi. Bular Bitiyadin boloqan ooqullar. Merədning Yəhudalardin boloqan ayali bolsa Gədorning atisi Yərədni, Sokohning atisi Həbər bilən Zanoahning atisi Yəkutiyəlni tuoqdi.
19 Nahamning singlisi Hodiyaning ayalidin Garmilik Keilahning atisi bilən Maakat jəmətidin boloqan Extemoaning atisi tərəlgən.

3:17 «Xealtiəl» — baxka xəkli «Salatiəl».
3:22 «Yigeal» — yaki «Igal».
4:3 «Etamning ooqulliri Yizrəəl,...» — yaki «Etamning atisidin boloqan: Yizrəəl,...» *(kəp kona kəqürmilərdə «atisi» deyilidu).* Muxu yərdə bir kisim kədimki tərjimə nushiliridin paydilinip «ooqulliri» dəp alduk.
4:9 «Yabəz əz kerindaxliri iqidə... anisi: «Tuoquti üstidə bək azaplandim» dəp uningoqa Yabəz degən isimni koyoqan» — Yabəzning Yəhuda jəmətining kaysi ailisidin qikkanliki tooqruluk baxka həwirimiz yok. Korning ailisidin boluxi mumkin *(8-ayətni kərüng).* Ibraniy tilida «azab» wə «Yabəz» degənning tələppuzi yekin.
4:12 «Ir-Nahaxning atisi» — yaki «Nahax xəhiridikilərning atisi».
4:14 «Hünərwənlər jiloqisi» — ibraniy tilida «Ge-Haraxim».

20 Ximonning oƣulliri Amnon wə Rinnaḫ,
Bən-Ḥanan bilən Tilon idi.
Yixining oƣulliri Zoḫət bilən Bin-Zoḫət idi.
21 Xelaḫ Yəḫudaning oƣli idi; uningdin
tərəlgən Lekaḫning atisi Er, Marəxaḫning
atisi Laadaḫ wə Bəyt-Axbiyada olturaķlaxķan
qəkmən toķuƣuqilarning jəmətliri 22 wə yənə
Yokim, Kozibaliķlar, Yoax bilən Saraf (bular
ikkisi Moab yurtiƣa ḫəkümranlik ķiliƣan)
wə Yaxubi-Ləḫəmlərmu bar idi (bularning
ḫəmmisi ķədimki hatirilərdur). 23 Bular
Netayim wə Gədəraḫda olturaķlaxķan bo-
lup, kulalqilar idi; ular xu yərdə turup
padixaḫning hizmitidə bolatti.

Ximeonning əwladliri

24 Nəmuəl wə Yamin, Yarib, Zərəḫ bilən Saul
Ximeonning oƣulliri idi.. 25 Xallom Saulning
oƣli; Mibsam Xallomning oƣli, Mixma
Mibsamning oƣli idi. 26 Mixmaning əwladliri
təwəndikilər: — Mixmaning oƣli Hammuil;
Hammuilning oƣli Zakkur; Zakkurning oƣli
Ximəy idi. 27 Ximəyning on altə oƣli, altə
ķizi bar idi; uning aka-inilirining pərzənti
kəp bolmiƣaqķa, ularning ḫərķaysisining
jəmətining pərzəntliri Yəḫuda
jəmətiningkidək undaķ kəp bolmiƣan. 28 Ular
Bəər-Xeba, Moladaḫ, Ḥazar-Xual, 29 Bilḫaḫ,
Ezəm, Tolad, 30 Betuəl, Hormaḫ, Ziklag,
31 Bəyt-Markabot, Ḥazar-Susim, Bəyt-Biri
wə Xaaraimƣa makanlaxķanidi. Taki Dawut
padixaḫning dəwrigiqə bularning ḫəmmisi
ularning xəḫərliri idi. 32 Ular olturaķlaxķan
jaylar Etam, Ayin, Rimmon, Tokən wə Axan
ķatarlik bəx xəḫərnimu əz iqigə aloƣan. 33 Wə
bu xəḫərlərning əpqürisidiki barlik yeza-
kəntlər taki Baaloƣa ķədər xularoƣa ķaraytti.
Bular bolsa ular makanlaxķan jaylar bolup,
ularning əz nəsəbnamilirimu bar idi..
34 Ularning jəmət baxliri Mexobab,
Yamlək, Amaziyaning oƣli Yoxaḫ, 35 Yoel,
Yosibiyaning oƣli Yəḫu (Yosibiya Serayaning
oƣli, Seraya Asiəlning oƣli idi), 36 Əlyoyinay,
Yaakobaḫ, Yəxoḫaya, Asaya, Adiəl, Yəsimiəl,
Binaya 37 wə Xifining oƣli Zizalar idi (Xifi
Allonning oƣli, Allon Yədayaning oƣli,
Yədaya Ximrining oƣli, Ximri Xemayaning
oƣli idi). 38 Yuķirida hatiriləp ətülgən
isimlarning ḫəmmisi ḫərķaysi jəmət bax-
liri idi; bularning jəmətlirining ḫəmmisi
naḫayiti gülləngənidi. 39 Ular ķoy padiliriƣa
otlaķ izləp taki Gədor eƣiziƣiqə, yəni
jiloƣining kün qiķix təripigiqə baroƣanidi.
40 Ular xu yərdə yapyexil, naḫayiti munbət
bir otlaķ tapķan; u yər tolimu kəng, ḫəm taza
ḫəm tinq idi. Ilgiri xu yərdə olturaķlaxķanlar
Ḥamdikilərdin ikən.
41 Yuķirida tiloƣa elip ətülgən kixilər
Yəḫudaning padixaḫi Ḥəzəkiyaning zama-
nida xu Ḥamdikilərning qedirliriƣa wə u
yərlərdə olturuxluķ Mionluķlariƣa ḫujum
ķilip ularni tamamən yoķatķanidi, taki
bügüngə ķədər; ular xularning yərlirigə
makanlaxti, qünki u yərlərdə padilirini
baķķudək otlaķ bar idi.
42 Xu qaƣlarda Ximeonlardin yənə bəx yüz
kixi Seir teƣiƣa ķarap mangdi, ularning
yolbaxqiliri Yixining oƣulliri Pilatiya, Nea-
riya, Refaya bilən Uzriəl idi; 43 ular ķeqip ti-
rik ķaloƣan Amaləklərnimu əltürüp, bügüngə
ķədər xu yərdə makanlixip ətüwatidu.

Rubənning əwladliri

5 1 Israilning tunji oƣli Rubənning oƣulliri
munular: —
(Rubən gərqə tunji oƣul boloƣini bilən, le-
kin atisining toķili bilən zina ķiliƣanliķi
üqün, uning qong oƣulluķ ḫoķuķi Israilning
oƣli boloƣan Yüsüpning oƣulliriƣa
ətküzüwetilgən. Xunga nəsəbnamə boyiqə
u qong oƣul ḫesablanmaydu.. 2 Yəḫuda
ķerindaxliri iqidə üstünlükkə igə boloƣan
bolsimu wə idarə ķiloƣuqi uningdin qiķķan
bolsimu, lekin qong oƣulluķ ḫoķuķi Yüsüpkə
təwə bolup kətkən): —.

4:24 «Nəmuəl» — «Yar.» 46:10də «Yəmuəl».
4:33 «Baaloƣa ķədər...» — yaki «Baalatķa ķədər...».

5:1 atisining toķili bilən zina ķiloƣanliķi üqün...» — ibraniy tilida «atisining yatķan ornini buloƣiƣini üqün...» bilən ipadilinidu. «Yar.» 35:22ni kərüng.
5:2 «idarə ķiloƣuqi» — bəlkim Dawut padixaḫ wə uning əwladlirini kərsitidu.

3 Israilning tunjisi Rubənning oƣulliri mundur: — Ḥanoh wə Pallu, Ḥəzron wə Karmi.
4 Yoelning əwladliri mundur: — Yoelning oƣli Xemaya, Xemayaning oƣli Gog, Gogning oƣli Ximəy, 5 Ximəyning oƣli Mikaḥ, Mikaḥning oƣli Reaya, Reayaning oƣli Baal, 6 Baalning oƣli Bəərah; Bəərah Asuriyə padixaḥi Tilgat-Pilnəsər təripidin tutkun kilip ketilgən. U qaƣıda u Rubən ḳəbilisining baxliḳi idi..
7 Uning iniliri nəsəbnamisidə hatirilən-gəndək, jəmətlirining tarihi boyiqə yol-baxqi boloƣan Yəiyəl, Zəkəriya wə Bela dəp pütülgənidi 8 (Bela Azazning oƣli, Azaz Xemaning oƣli, Xema Yoelning oƣli idi). Yoellar Aroərdə, Nebo wə Baal-Meonoƣiqə sozuloƣan jaylarda turatti. 9 Ular yənə kün qiḳixḳa ḳarap taki Əfrat dəryasining bu təripidiki qəlning kirix eoƣizioƣa ḳədər olturaḳlaxti; qünki ularning Gilead yurtidiki qarwa malliri kəpiyip kətkənidi. 10 Saulning səltənitining künliridə ular Ḥagariylar bilən urux ḳilixti; Ḥagariylar ularning ḳolida məoƣlup boloƣandin keyin ular Gileadning kün qiḳix təripidiki pütün zeminda Ḥagariylarning qedirlirida makanlaxti.

Gadning əwladliri

11 Ularning udulida Gadning əwladliri taki Salikaḥḳa ḳədər Baxan zemininioƣa makanlaxḳanidi. 12 Baxanda makanlaxḳanlardin ḳəbilə baxliḳi Yoel, muawin ḳəbilə baxliḳi Xafam bar idi; yənə Yanay bilən Xafatmu bar idi.
13 Ularning uruḳ-tuoƣanliri jəmətnamilər boyiqə Mikail, Məxullam, Xeba, Yoray, Yakan, Ziya wə Ebər bolup, jəmiy yəttə idi. 14 Yuḳiridikilərning ḥəmmisi Abiḥayilning oƣulliri idi. Abiḥayil Hurining oƣli, Huri Yaroyaḥning oƣli, Yaroyaḥ Gileadning oƣli, Gilead Mikailning oƣli, Mikail Yəxixayning oƣli, Yəxixay Yaḥdoning oƣli, Yaḥdo buzning oƣli idi; 15 Gunining nəwrisi, Abdiəlning oƣli Ahi ularning jəmət bexi idi. 16 Ular Gileadḳa, Baxanoƣa wə Baxanoƣa təwə yeza-kəntlərgə, xundaḳla pütkül Xaron yayliḳioƣa, taki tət qetigiqə makanlaxḳanidi. 17 Bularning ḥəmmisi Yəḥuda padixaḥi Yotam wə Israil padixaḥi Yəroboamning səltənitining künliridə nəsəbnamilərgə pütülgənidi.
18 Rubən, Gad ḳəbililirining wə Manassəḥ yerim ḳəbilisining batur, ḳalḳan-ḳiliq tutalaydioƣan, oḳya atalaydioƣan ḥəm jənggə maḥir ḳirik tət ming yəttə yüz atmix jənggiwar adimi bar idi. 19 Ular Ḥagariylar, Yəturlar, Nafixlar wə Nodablar bilən jəng ḳiloƣan. 20 Ular jəng ḳiloƣanda mədət tepip, Ḥagariylar wə ular bilən ittipaḳdaxlarning ḥəmmisi ularning ḳolioƣa tapxuruloƣan; qünki ular jəng üstidə Hudaoƣa nida ḳiloƣan; ular Uningoƣa tayanoƣaqḳa, Huda ularning tiligini ijabət ḳiloƣan.
21 Ular yənə düxmənning qarwa-mallirini, jümlidin əllik ming təgə, ikki yüz əllik ming ḳoy, ikki ming exikini olja aloƣan wə yüz ming janni əsir aloƣan. 22 Bu urux Hudaning niyitidin boloƣaqḳa, düxməndin əlgənlər naḥayiti kəp boloƣan; sürgün ḳilinoƣuqə ular xularning yerini ixoƣal ḳilip turoƣan.

Manassəḥning yerim ḳəbilisi

23 Manassəḥning yerim ḳəbilisidikilər Baxandin Baal-ḥərmon, Senir, Ḥərmon teoƣioƣa ḳədər boloƣan zeminda yeyilip makanlaxti. Ular zor kəpəygən. 24 Ularning jəmət baxliḳliri Efər, Ixi, Əliyəl, Azriəl, Yərimiya, Hodawiya wə Yaḥdiyəl idi; ularning ḥəmmisi naḥayiti batur jəngqilər, məxḥur mətiwərlər, xundaḳla ḥərḳaysisi əz jəmətigə jəmət bexi idi. 25 Ular ata-bowilirining Hudasidin yüz ərüp, buzuḳluḳ ḳilip Huda əslidə əzliri aldida yoḳatḳan xu yərdiki taipilərning ilaḥlirioƣa əgixip kətti.. 26 Xuning bilən Israilning Hudasi Asuriyə padixaḥi Pul (yəni Asuriyə padixaḥi Tilgat-Pilnəsər)ning roḥini ḳozoƣixi

5:6 «Asuriyə» — Asuriyə ibraniy tilida «Axur».

5:25 «buzuḳluḳ ḳilix» — ibraniy tilida «buzuḳluḳ ḳilix» «paḥixiwazlik ḳilix» bilən ipadilinidu. Kəqmə mənisi, Hudaoƣa wapasizlik ḳilip butlarning ḳaynidin mengixtin ibarət. Uning üstigə bu butpərəslikkə munasiwətlik «butḳa ataloƣan paḥixiwazlik» degən ḥərikətlərmu bar idi.

bilən, u ularni, yəni Rubən ḳəbilisidikilərni, Gad ḳəbilisidikilərni wə Manassəḥ yerim ḳəbilisidikilərni Halaḥ, Habor wə Haraoɣa ḥəm Gozan dəryasi boyioɣa sürgün ḳilip elip kətti; ularning əwladliri taki bügüngə ḳədər tehiqə xu yərdə makanlixip turmaḳta.

Lawiylarning, jümlidin bax kaḥinlarning nəsəbnamisi

6 [1] Lawiyning ooɣulliri Gərxon, Koḥat wə Mərari. [2] Koḥatning ooɣli Amram, Yizḥar, Ḥebron wə Uzziəl idi. [3] Amramning pərzəntliri Ḥarun, Musa wə Məryəm idi. Ḥarunning ooɣli Nadab, Abiḥu, Əliazar wə Itamar idi.
[4] Əliazardin Finiḥas, Finiḥastin Abixua, [5] Abixuadin Bukki, Bukkidin Uzzi, [6] Uzzidin Zərəḥiya, Zərəḥiyadin Merayot, [7] Merayottin Amariya, Amariyadin Ahitub, [8] Ahitubtin Zadok, Zadoktin Ahimaaz, [9] Ahimaazdin Azariya, Azariyadin Yoḥanan, [10] Yoḥanandin Azariya (bu Azariya Yerusalemda Sulayman saloɣuzoɣan muḳəddəs əydə kaḥinlik hizmitidə boloɣan), [11] Azariyadin Amariya, Amariyadin Ahitub, [12] Ahitubtin Zadok, Zadoktin Xallum, [13] Xallumdin Ḥilḳiya, Ḥilḳiyadin Azariya, [14] Azariyadin Seraya, Serayadin Yəhozadak tərəldi; [15] Pərwərdigar Nebokadnəsarning wastisi bilən Yəhudadikilər bilən Yerusalemdikilərni sürgün ḳilidioɣan qaoɣda, bu Yəhozadakmu sürgün ḳilinoɣan.

Lawiyning baxḳa əwladliri

[16] Lawiyning ooɣli Gərxom, Koḥat wə Mərari.
[17] Gərxomning ooɣullirining ismi Libni wə Ximəy idi. [18] Koḥatning ooɣulliri Amram, Yizḥar, Ḥebron wə Uzziəl idi. [19] Mərarining ooɣulliri Maḥli wə Muxi idi. Bular Lawiylaroɣa mənsup ḥərḳaysi jəmətlər iqidiki aililər idi.
[20] Gərxomning əwladliri təwəndikiqə: Gərxomning ooɣli Libni, Libnining ooɣli Jaḥat, Jaḥatning ooɣli Zimmaḥ, [21] Zimmaḥning ooɣli Yoaḥ, Yoaḥning ooɣli Iddo, Iddoning ooɣli Zəraḥ, Zərəḥning ooɣli Yiyatiray idi.
[22] Koḥatning əwladliri təwəndikiqə: Koḥatning ooɣli Amminadab, Amminadabning ooɣli Koraḥ, Koraḥning ooɣli Assir, [23] Assirning ooɣli Əlkanaḥ, Əlkanaḥning ooɣli Ebiasaf, Ebiasafning ooɣli Assir, [24] Assirning ooɣli Taḥat, Taḥatning ooɣli Uriəl, Uriəlning ooɣli Uzziya, Uzziyaning ooɣli Xaul idi.
[25] Əlkanaḥning ooɣulliri Amasay wə Ahimot,
[26] Ahimotning ooɣli Əlkanaḥ, Əlkanaḥning ooɣli Zofay, Zofayning ooɣli Naḥat,
[27] Naḥatning ooɣli Eliab, Eliabning ooɣli Yəroḥam, Yərohamning ooɣli Əlkanaḥ idi.
[28] Samuilning ooɣulliri təwəndikiqə: tunji ooɣli Yoel, ikkinqi ooɣli Abiya idi.
[29] Mərarining əwladliri təwəndikiqə: Mərarining ooɣli Maḥli, Maḥlining ooɣli Libni, Libnining ooɣli Ximəy, Ximəyning ooɣli Uzza, [30] Uzzaning ooɣli Ximiya, Ximiyaning ooɣli Ḥaggiya, Ḥaggiyaning ooɣli Asaya idi.

Dawut nəoɣmə-nawa ixlirioɣa ḳoyoɣan məhsus adəmlər

[31] Dawut əḥdə sanduḳi obdan orunlaxturuloɣandin keyin Pərwərdigarning əyidə nəoɣmiqilik ixlirioɣa məs'ul boluxḳa təwəndiki kixilərni ḳoydi.
[32] Ular taki Sulayman Yerusalemda Pərwərdigarning əyini yasatḳanoɣa ḳədər, «jamaət qediri»ning aldida küy eytix hizmitini ətəp kəldi. Ular wəzipisini bəlgiləngən tərtipi bilən ətigənidi.
[33] Təwəndikilər wəzipə ətigən adəmlər wə ularning

6:3 «Məryəm» — ibraniy tilida «Maryam».
6:16 «Gərxom» — yaki «Gərxon».

6:25 «əlkanaḥning ooɣulliri Amasay wə Ahimot,...» — təwəndiki izaḥatni kərüng.
6:26 «əlkanaḥning ooɣulliri Amasay wə Ahimot, Ahimotning ooɣli əlkanaḥ, əlkanaḥning ooɣli...» — *(25-26-ayətlərdə)* yaki «əlkanaḥning ooɣulliri — uning *(yəni Ahimotning)* ooɣli əlkanaḥ, əlkanaḥning ooɣli...». Kona kəqürmilərdə nəqqə wariyant bar.
6:27 «Yəroḥamning ooɣli əlkanaḥ idi...» — grek tilidiki tərjimisi *(LXX)*də: «əlkanaḥning ooɣli Samuil» degən səzlər muxu yərdə ḳoxulidu. Dərwəkə, əlkanaḥning ooɣli Samuil idi («1Sam.» 1:1-20ni kərüng.
6:31 «əḥdə sanduḳi obdan orunlaxturuloɣan...» — ibraniy tilida «əḥdə sanduḳi aramlikḳa ḳoyuloɣan...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
6:32 «jamaət qediri» — yaki «ibadət makan-qediri». «1Pad.» 8:4ni kərüng.

əwladliri: — Koḥatning əwladliri iqidə: — nəoɳmiqi Ḥeman bar idi. Ḥeman Yoelning ooɳli, Yoel Samuilning ooɳli idi. 34 Samuil Əlkanaḥning ooɳli, Əlkanaḥ Yəroḥamning ooɳli, Yəroḥam Əliyəlning ooɳli, Əliyəl Toaḥning ooɳli, 35 Toaḥ Zufning ooɳli, Zuf Əlkanaḥning ooɳli, Əlkanaḥ Maḥatning ooɳli, Maḥat Amasayning ooɳli, 36 Amasay Əlkanaḥning ooɳli, Əlkanaḥ Yoelning ooɳli, Yoel Azariyaning ooɳli, Azariya Zəfaniyaning ooɳli, 37 Zəfaniya Taḥatning ooɳli, Taḥat Assirning ooɳli, Assir Ebiasafning ooɳli, Ebiasaf Koraḥning ooɳli, 38 Koraḥ Izḥarning ooɳli, Yizḥar Koḥatning ooɳli, Koḥat Lawiyning ooɳli, Lawiy Israilning ooɳli idi. 39 Ḥemanning ong təripidə hizməttə turoɳan ḳerindixi Asaf idi. Asaf bolsa Bərəkiyaning ooɳli, Bərəkiya Ximiyaning ooɳli, 40 Ximiya Mikailning ooɳli, Mikail Baasiyaning ooɳli, Baasiya Malkiyaning ooɳli,[a] 41 Malkiya Etnining ooɳli, Etni Zərəḥning ooɳli, Zərəḥ Adayaning ooɳli, 42 Adaya Etanning ooɳli, Etan Zimmaḥning ooɳli, Zimmaḥ Ximəyning ooɳli, 43 Ximəy Jaḥatning ooɳli, Jaḥat Gərxomning ooɳli, Gərxom Lawiyning ooɳli idi.

44 Ḥeman bilən Asafning sol təripidə hizməttə turoɳan ḳerindaxliri Mərarining əwladliridin Etanlar idi. Etan bolsa Kixining ooɳli idi, Kixi Abdining ooɳli, Abdi Malluḳning ooɳli, 45 Malluḳ Ḥaxabiyaning ooɳli, Ḥaxabiya Amaziyaning ooɳli, Amaziya Ḥilḳiyaning ooɳli, 46 Ḥilḳiya Amzining ooɳli, Amzi Banining ooɳli, Bani Xemərning ooɳli, 47 Xemər Maḥlining ooɳli, Maḥli Muxining ooɳli, Muxi Mərarining ooɳli, Mərari Lawiyning ooɳli idi.

Ḥarun əwladlirining wəzipiliri

48 Ularning ḳaloɳan Lawiy ḳerindaxliri bolsa ḥəmmisi Hudaning əyi, yəni ibadət qedirdiki baxḳa hizmətlərni bejirixkə ataloɳanidi.

49 Ḥarun wə uning əwladliri bolsa Hudaning hizmətkari Musaning tapilioɳinidək kəydürmə ḳurbanlik sunulidioɳan ḳurbangaḥta ḳurbanliklar sunup, huxbuygaḥta huxbuy yeḳip, muḳəddəsgaḥdiki barliḳ hizmətlərni ada ḳilatti, xundaḳla Israillar üqün kəqürümkəfarət ixlirini ḳilatti.[b]

50 Ḥarunning əwladliri təwəndikiqə: Ḥarunning ooɳli Əliazar, Əliazarning ooɳli Finiḥas, Finiḥasning ooɳli Abixuya, 51 Abixuyaning ooɳli Bukki, Bukki-ning ooɳli Uzzi, Uzzining ooɳli Zərəḥiya, 52 Zərəḥiyaning ooɳli Merayot, Merayotning ooɳli Amariya, Amariyaning ooɳli Ahitub, 53 Ahitubning ooɳli Zadok, Zadokning ooɳli Ahimaaz idi.

Ḥarun əwladlirining xəḥərliri

54 Təwəndikilər Ḥarunning əwladlirining əz zemini iqidə makan tutup olturoɳan yərliri: — Koḥat jəmətining yərliri bolsa (muxu yərlər qək taxlax arḳiliḳ ularoɳa təḳsim ḳilinoɳan): —[c]

55 Yəḥuda zeminidiki Ḥebron wə Ḥebronning tət ətrapidiki etizliḳliri ularoɳa təḳsim ḳilinoɳan 56 (lekin bu xəḥərning ətrapidiki otluḳlar wə xəḥərgə ḳaraxliḳ yeza-kəntlər bolsa Yəfunnəḥning ooɳli Kaləbkə berildi). 57 Ḥarunning əwladlirioɳa «panaḥliḳ xəḥiri» Ḥebron berildi; buningdin baxḳa Libnaḥ bilən uningoɳa təwə etizliḳlar, Yattir, Extemoa wə uningoɳa təwə etizliḳlar,[d] 58 Ḥilən wə uningoɳa təwə etizliḳlar, Dəbir wə uningoɳa təwə etizliḳlar,[e] 59 Axan wə uningoɳa təwə etizliḳlar, Bəyt-Xəməx wə uningoɳa təwə etizliḳlarmu təḳsim ḳilinoɳan; 60 Yənə Binyamin ḳəbilisidiki zemindin Geba wə uningoɳa təwə etizliḳlar, Alləmət wə uningoɳa təwə etizliḳlar, Anatot wə uningoɳa təwə etizliḳlar bəlüp berilgən. Ular jəmətliri boyiqə erixkən xəḥər jəmiy on üq boldi.

6:40 «Baasiya» — yaki «Maasiyaḥ».

6:49 «Muḳəddəsgaḥ» — yaki «əng muḳəddəs jay». **«kəfarət»** — «gunaḥlarni yepix» degən gəp.

6:54 «qək taxlanoɳanda» — Yəxua pəyoɳəmbər boloɳan waḳtida, Israilning ḥərbir kəbilisi igiləydioɳan yərlər qək taxlax arḳiliḳ bekitilgənidi «Yəxua» 21-babni kərüng.

6:57 «panaḥliḳ xəḥiri» — «Qəl.» 35:6-34ni wə xu ayətlərdiki izaḥatlarni kərüng.

6:58 «Ḥilən» — yaki «Ḥiləz» yaki «Ḥolon» *(«Yə.» 21:15)*.

61 Koḥatning baxḳa əwladlirioɣa bolsa taxlanoɣan qəkkə qikḳini boyiqə, Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on xəḥər bəlüp berildi.
62 Gərxomning əwladlirioɣa, jəmətigə ḳarap, Issakar ḳəbilisi, Axir ḳəbilisi, Naftali ḳəbilisi wə Baxan yurtidiki Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on üq xəḥər bəlüp berildi.
63 Mərarining əwladlirioɣa, jəmətigə ḳarap, taxlanoɣan qəkkə qikḳini boyiqə, Rubən ḳəbilisi, Gad ḳəbilisi wə Zəbulun ḳəbilisidin on ikki xəḥər bəlüp berildi.
64 Israillar xundaḳ ḳilip bu xəḥərlərni wə ularoɣa təwə etizliḳlarning ḥəmmisini Lawiylaroɣa bəlüp bərdi. 65 Ular taxlanoɣan qəkkə qikḳini boyiqə, yənə yuḳirida nami ataloɣan xəḥərlərni Yəḥuda ḳəbilisidin, Ximeon ḳəbilisidin wə Binyamin ḳəbilisidin elip ularoɣa bərdi.
66 Koḥatning əwladliridin boloɣan bəzi jəmətlərgə Əfraim ḳəbilisining zemini təwəsidiki xəḥərlərdin bəlüp berilgənlirimu boldi. 67 Israillar ularoɣa yənə ikki «panaḥlik xəḥiri», yəni Əfraim taoɣliḳioɣa jaylaxḳan Xəkəm wə uningoɣa təwə etizliḳlarni wə Gəzər wə uningoɣa təwə etizliḳlarni bərdi; 68 Yənə Yokmiyam wə uningoɣa təwə etizliḳlarni, Bəyt-Ḥoron wə uningoɣa təwə etizliḳlarni, 69 Ayjalon wə uningoɣa təwə etizliḳlarni, Gat-Rimmon wə uningoɣa təwə etizliḳlarni ularoɣa bərdi. 70 Israillar yənə Manassəḥ yerim ḳəbilisidin Aner wə uningoɣa təwə etizliḳlarni, Bileam wə uningoɣa təwə etizliḳlarni Koḥatning ḳaloɣan jəmətlirigə bərdi.
71 Gərxomning əwladlirioɣa Manassəḥ yerim ḳəbilisidiki jəmətlərning zeminidin Baxandiki Golan wə Golanoɣa təwə etizliḳlar, Axtarot wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi; 72 Issakar ḳəbilisidin Kədəx wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Dabirat wə uningoɣa təwə etizliḳlar, 73 Ramot wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Anəm wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi; 74 Axir ḳəbilisidin ularoɣa Maxal wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Abdon wə uningoɣa təwə etizliḳlar, 75 Hukok wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Rəḥob wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi; 76 Naftali ḳəbilisidin Galiliyədiki Kədəx wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Ḥammon wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Kiriatayim wə uningoɣa təwə etizliḳlarmu berildi.
77 Mərarining ḳaloɣan əwladlirioɣa bolsa Zəbulun ḳəbilisidin Rimmono wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Tabor wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi; 78 Yənə Rubən ḳəbilisiningkidin, Iordan dəryasining u təripidin, Yerihoning xərḳiy udulidiki, yəni Iordan dəryasining künqiḳix boyidiki yərlərdin qəldiki Bəzər wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Yaḥzaḥ wə uningoɣa təwə etizliḳlar, 79 Kədəmot wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Mefaat wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi; 80 Gad ḳəbilisidinmu bolsa ularoɣa Gileadtiki Ramot wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Maḥanaim wə uningoɣa təwə etizliḳlar, 81 Ḥəxbon wə uningoɣa təwə etizliḳlar, Yaazər wə uningoɣa təwə etizliḳlar berildi.

Issakarning əwladliri

7 1 Issakarning ooɣulliri: — Tola, Puaḥ, Yaxub wə Ximron degən tətəylən idi. 2 Tolaning ooɣulliri: — Uzzi, Refaya, Yeriyəl, Yaḥmay, Yibsam wə Samuildin ibarət, bularning ḥəmmisi jəmət bexi idi. Dawutning zamanida Tolaning adəm sani nəsəbnamilərdə yigirmə ikki ming altə yüz batur jəngqi dəp hatiriləngən.
3 Uzzining ooɣli Izraḳiya idi, Izraḳiyaning ooɣulliri Mikail, Obadiya, Yoel wə Ixiya idi. Bu bəxəylənning ḥəmmisi jəmət bexi

6:61 «Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin on xəḥər bəlüp berildi» — bəzi kona ḳeqürmilərdə «Manassəḥ yerim ḳəbilisining zeminidin, Əfraim ḳəbilisi *(zemini)*din wə Dan ḳəbilisi *(zemini)*dinmu on xəḥər bəlüp berildi» deyilidu. 66-ayətnimu kərüng.

6:72 «Dabirat» — yaki «Dobrat».

6:77 «Mərarining ḳaloɣan əwladlirioɣa bolsa Zəbulun ḳəbilisidin Rimmono...» — bəzi kona ḳeqürmilərdə *(məsilən, Təwratning grek tilidiki tərjimisi LXXdə)* muxu yərdə «Mərarining ḳaloɣan əwladlirioɣa bolsa Zəbulun ḳəbilisidin Yokneam wə uningoɣa təwə otlaḳlar, Kartaḥ wə uningoɣa təwə etizliḳlar wə Rimmono.... » deyilidu.

idi. [4] Nəsəbnamilər boyiqə ular bilən billə ḥesablanoɣanlardin jənggiwar ottuz altə ming adəm bar idi; qünki ularning hotun, bala-qaḳiliri naḥayiti kəp idi.
[5] Bularning Issakarning barliḳ jəmətliri iqidiki batur jəngqi ḳerindaxliri bilən ḳoxulup, nəsəb boyiqə tizimoɣa elinoɣan jəmiy səksən yəttə ming adimi bar idi.

Binyaminning əwladliri

[6] Binyaminning Bela, Bəkər wə Yədiyayəl degən üq ooɣli bar idi. [7] Belaning Ezbon, Uzzi, Uzziəl, Yərimot wə Iri degən bəx ooɣli bolup, ḥəmmisi jəmət bexi idi; ularning nəsəbnamilirigə tizimoɣa elinoɣan jəmiy yigirmə ikki ming ottuz tət batur jəngqi bar idi.
[8] Bəkərning ooɣulliri Zemiraḥ, Yoax, Əliezər, Əlyoyinay, Omri, Yərəmot, Abiya, Anatot wə Alamət idi. Bularning ḥəmmisi Bəkərning ooɣulliri bolup, [9] jəmət baxliri idi; ularning nəsəbnamilirigə tizimoɣa elinoɣan jəmiy yigirmə ming ikki yüz batur jəngqi bar idi.
[10] Yədiyayəlning ooɣli Bilḥan idi; Bilḥanning ooɣulliri Yəux, Binyamin, Əhud, Kənaanaḥ, Zetan, Tarxix wə Ahixaḥar idi; [11] Bularning ḥəmmisi Yədiyayəlning əwladliri, jəmət baxliri wə batur jəngqilər idi. Ularning nəsəbnamilirigə tizimlanoɣanlarning jənggə qiḳilaydioɣanliri jəmiy on yəttə ming ikki yüz idi. [12] Xuppiylar wə Huppiylar bolsa yənə Irning əwladliri idi; Huxiylar Ahərning əwladliri idi.

Naftalining əwladliri

[13] Naftalining ooɣulliri: Yaḥziəl, Guni, Yəzər, Xallom; bularning ḥəmmisi Bilḥaḥning ooɣulliri idi.

Manassəḥning əwladliri

[14] Manassəḥning ooɣulliri: — Uning Suriyəlik toḳilidin Asriəl tərəlgən; uningdin yənə Gileadning atisi Makir tuoɣuloɣan. [15] Makir Xuppiylar wə Huppiylar arisidinmu ayal aloɣan (Makirning singlisining ismi Maakaḥ idi). Makirning yənə bir əwladining ismi Zəlofiḥad idi, Zəlofiḥadning pəḳət birnəqqə ḳizila boloɣan.
[16] Makirning ayali Maakaḥ ooɣul tuoɣup, uningoɣa Pərəx dəp at ḳoyoɣan; Pərəxning inisining ismi Xərəx idi; Xərəxning ooɣli Ulam wə Rakəm idi. [17] Ulamning ooɣli Bedan idi. Bularning ḥəmmisi Gileadning əwladliri; Gilead Makirning ooɣli, Makir Manassəḥning ooɣli idi.
[18] Gileadning singlisi Ḥammoləkəttin Ixḥod, Abiezər wə Maḥalaḥ tuoɣuloɣan.
[19] Xemidaning ooɣulliri Ahiyan, Xəkəm, Likhi wə Aniam idi.

Əfraimning əwladliri

[20] Əfraimning əwladliri: Uning ooɣli Xutilaḥ, Xutilaḥning ooɣli Bərəd, Bərədning ooɣli Taḥat, Taḥatning ooɣli Eliadaḥ, Eliadaḥning ooɣli Taḥat, [21] Taḥatning ooɣli Zabad, Zabadning ooɣli Xutilaḥ idi (Ezər bilən Eliad Gatliḳlarning qarwa mallirini bulang-talang ḳiloɣili qüxkəndə, xu yərlik Gatliḳlar təripidin əltürülgən. [22] Ularning atisi Əfraim bu baliliri üqün heli künlərgiqə matəm tutḳaqḳa, uning buradərliri uningoɣa təsəlli bərgili kəlgən. [23] Əfraim ayali bilən billə ḳayta bir yastuḳḳa bax ḳoyoɣan. Ayali ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣan; Əfraim uningoɣa ailəm balaḳazaoɣa yoluḳti dəp, Beriyaḥ dəp isim ḳoyoɣan. [24] Uning ḳizi Üstün Bəyt-Ḥoron bilən Təwən Bəyt-Ḥoronni wə Uzzən-Xəəraḥni bina ḳiloɣan).
[25] Beriyaḥning ooɣli Refaḥ bilən Rəxəf idi; Rəxəfning ooɣli Telaḥ, Telaḥning ooɣli Taḥan, [26] Taḥanning ooɣli Ladan, Ladanning

7:12 «Ahər» — yaki «Ahiram» *(«Qəl.» 26:38ni kərüng).*

7:15 «Makirning singlisi» — ibraniy tilida «uning singlisi». **«Makirning yənə; bir əwladining ismi...»** — ibraniy tilida «Ikkinqisining ismi ...» deyilidu. Pərzimizqə «ikkinqisi» muxu yərdə «*(uning)* yənə bir əwladi» degən mənidə.
7:18 «Gileadning singlisi» — ibraniy tilida «uning singlisi».
7:23 «Beriyaḥ» — Beriyaḥning mənisi «bala-ḳaza» bilən baoɣliḳ.
7:25 «Beriyaḥning ooɣli» — ibraniy tilida «uning ooɣli». Bəzi alimlar «uning» degənni yuḳiridiki Xutilaḥni kərsitidu, dəp ḳaraydu. **«Beriyaḥning ooɣli Refaḥ bilən Rəxəf idi...»** — yaki «Beriyaḥning ooɣli Refaḥ idi,

ooɳli Ammiḥud, Ammiḥudning ooɳli Əlixama,
27 Əlixamaning ooɳli Nun, Nunning ooɳli
Yəxua idi.

Əfraimlarning xəḥərliri

28 Əfraimlarning zemini wə makanlaxḳan yərliri Bəyt-Əl wə uningoɳa təwə yeza-kəntlər bolup, künqiḳix təripidə Naraan, künpetix təripidə Gəzər bilən uningoɳa təwə yeza-kəntlər; Xəkəm wə uningoɳa təwə yeza-kəntlər, taki Gaza wə uningoɳa təwə yeza-kəntlərgiqə sozulatti. 29 Manassəḥ ḳəbilisining zeminioɳa tutaxḳan yənə Bəyt-Xean wə uningoɳa təwə yeza-kəntlər; Taanaḳ wə uningoɳa təwə yeza-kəntlər; Məgiddo wə uningoɳa təwə yeza-kəntlər; Dor wə uningoɳa təwə yeza-kəntlərmu bar idi. Israilning ooɳli Yüsüpning əwladliri mana muxu yərlərgə makanlaxḳanidi.

Axirning əwladliri

30 Axirning ooɳulliri: — Yimnaḥ, Yixwaḥ, Yixwi wə Beriyaḥ; ularning Serah degən singlisimu bar idi. 31 Beriyaḥning ooɳli Həbər bilən Malkiəl bolup, Malkiəl Birzawitning atisi idi. 32 Hebərdin Yaflət, Xomər, Hotam wə ularning singlisi Xuya tərəlgən.
33 Yaflətning ooɳulliri Pasaḳ, Bimḥal wə Axwat; bular Yaflətning ooɳulliri idi. 34 Xəmərning ooɳulliri Ahi, Roḥgaḥ, Hubbaḥ wə Aram idi. 35 Xəmərning inisi Ḥələmning ooɳli Zofaḥ, Yimna, Xələx wə Amal idi; 36 Zofaḥning ooɳli Suaḥ, Ḥarnəfər, Xual, Beri, Imraḥ, 37 Bezər, Hod, Xamma, Xilxaḥ, Itran wə Bəəraḥ idi. 38 Yətərning ooɳulliri Yəfunnəḥ, Pispaḥ wə Ara idi.
39 Ullaning ooɳulliri Araḥ, Hanniəl wə Riziya idi. 40 Bularning ḥəmmisi Axirning əwladliri bolup, ḥər ḳaysisi jəmət baxliri, alamət batur jəngqilər, yolbaxqilar idi; ularning jəmətliri boyiqə nəsəbnamigə tizimlanoɳanda, jənggə qiḳilaydioɳanliri jəmiy yigirmə altə ming idi.

Binyaminning əwladliri — dawami

8 1 Binyaminning tunji ooɳli Bela, ikkinqi ooɳli Axbəl, üqinqi ooɳli Aharaḥ,
2 tətinqi ooɳli Nohaḥ, bəxinqi ooɳli Rafa idi. 3 Belaning ooɳulliri Addar, Gera, Abiḥud, 4 Abixua, Naaman, Ahoaḥ, 5 Gera, Xefufan wə Ḥuram idi.
6-7 Təwəndikilər əhudning əwladliri: —
Naaman, Ahiyaḥ wə Gera (əslidə ular Gebaliḳlarning jəmət bexi idi. Gebaliḳlar Manaḥatḳa kəqürüwetilgənidi. Bularni kəqürüwətküqi bolsa Gera idi; uningdin Uzza bilən Ahiḥud tərəlgən).
8 Xaḥaraim Ḥuxim bilən Baara degən ikki ayalini ḳoyuwətkəndin keyin Moab diyarida ooɳul pərzənt kərgən. 9 Uning Hodəx degən ayalidin Yobab, Zibiya, Mexa, Malkam, 10 Yəuz, Xaḳiya, Mirmaḥ degən ooɳullar tərəlgən; uning bu ooɳullirining ḥəmmisi jəmət bexi boloɳanidi. 11 Ḥuximdinmu uningoɳa Abitub, Əlpaal degən ooɳullar tərəlgən.
12 Əlpaalning ooɳulliri Ebər, Mixam wə Xeməd (Xeməd Ono bilən Lod degən ikki xəḥərni wə ularoɳa təwə yeza-kəntlərni bina ḳiloɳan),
13 Beriyaḥ wə Xema idi. U ikkisi Ayjalondikilər iqidə jəmət baxliri bolup, Gat aḥalisini ḳooɳliwətkənidi.
14 Ahiyo, Xaxaḳ, Yərəmot, 15 Zəbadiya, Arad, Edər, 16 Mikail, Ixpaḥ wə Yoha bolsa Beriyaḥning ooɳulliri idi.
17 Zəbadiya, Məxullam, Ḥizki, Hebər, 18 Ixmeray, Yezliya wə Yobablarning ḥəmmisi Əlpaalning ooɳulliri idi.

Refaḥning ooɳli Rəxəf idi...».
7:27 «Yəxua» — bu «Yəxua» Yəxua pəyoɳəmbərdur *(muxu yərdə «Yəḥoxua» deyilidu).*
7:34 «Xəmər» — bu Xəmər xübḥisizki 32-ayəttiki «Xomər»ning wariyanti. **«Xəmərning ooɳulliri Ahi, Roḥgaḥ...»** — baxḳa birhil tərjimisi: «uning inisi Xəmərning ooɳulliri Roḥgaḥ,...».
7:37 «Itran» — bəlkim «Yətər»ning baxḳa bir xəkli boluxi mumkin *(38-ayətni kərüng).*

8:1 «Binyaminning tunji ooɳli Bela, ikkinqi ooɳli Axbəl, üqinqi ooɳli Aharaḥ...» — muxu babta Binyaminning əwladlirining nəsəbnamisi kəp yərlərdə pəḳət bəzi yeza-kəntlər bilən baoɳlanoɳan ḥalda kərünidu. Səwəbi, Binyamin ḳəbilisidikilər eoɳir gunaḥ sadir ḳilip Hudaning ḳattiḳ jazasioɳa uqrioɳandin keyin, pütkül Israil iqigə tarilip kətkənidi.
8:10 «Xaḳiya» — yaki «Xobiya».
8:12 «Xeməd» — yaki «Xemər».

19 Yakim, Zikri, Zabdi, 20 Əliyənay, Ziltay, Əliyəl, 21 Adaya, Beraya wə Ximratlar Ximəyning oƣulliri idi.
22 Ixpan, Ebər, Əliyəl,[a] 23 Abdon, Zikri, Ḥanan, 24 Ḥananiya, Elam, Antotiya, 25 Efdeah wə Pənuəllər Xaxaķning oƣulliri idi.
26 Xamxiray, Xehariya, Ataliya, 27 Yaarexiya, Əliya wə Zikrilar Yərohamning oƣulliri idi.
28 Yukirikilarning ḥəmmisi nəsəbnamilərdə hatiriləngən jəmət bexi idi; bular ḥəmmisi mətiwərlər bolup, Yerusalemoƣa makanlaxķanidi.

29 Gibeonning atisi Jəḥiyəl Gibeonoƣa makanlaxķanidi; uning ayalining ismi Maakah idi.[b] 30 Uning tunji oƣli Abdon, ķaloƣan oƣulliri Zur, Kix, Baal, Nadab, 31 Gedor, Ahiyo, Zekər wə Miklot idi;[c] 32 Miklottin Ximeya tərəlgən. Bularmu ķerindaxliri bilən Yerusalemda ķoxna olturuxatti.
33 Nərdin Kix tərəlgən; Kixtin Saul tərəlgən; Sauldin Yonatan, Malkixua, Abinadab wə Ex-Baal tərəlgən. 34 Merib-Baal Yonatanning oƣli idi; Mikah Merib-Baaldin tərəlgən. 35 Mikahning oƣulliri Piton, Mələk, Tariya wə Ahaz idi. 36 Ahazdin Yəhoaddah tərəlgən; Yəhoaddahdin Aləmət, Azmawət wə Zimri tərəlgən; Zimridin Moza tərəlgən; 37 Mozadin Binea tərəlgən; Bineaning oƣli Rafa, Rafaning oƣli Eliasah, Eliasahning oƣli Azəl idi. 38 Azəlning altə oƣli bar idi, ularning ismi Azrikam, Bokeru, Ixmail, Xeariya, Obadiya wə Ḥanan idi; bularning ḥəmmisi Azəlning oƣulliri idi. 39 Azəlning inisi Yexəkning tunji oƣlining ismi Ulam, ikkinqi oƣlining ismi Yeux, üqinqi oƣlining ismi Əlifələt idi. 40 Ulamning oƣullirining ḥəmmisi batur jəngqi, okyaqi idi; ularning oƣulliri wə nəwriliri nahayiti kəp bolup, jəmiy bir yüz əllik idi.
Yukirikilarning ḥəmmisi Binyamin əwladliridin idi.

9 1 Pütkül Israillar nəsəb boyiqə tizimoƣa elinoƣanidi. Mana, ular «Israil padixahlirining hatirisi» degən kitabķa pütülgəndur.

Babiloƣa sürgün boluxtin ķaytip Yerusalemoƣa makanlaxķan Israillar

2 Yəhudalar bolsa asiylik ķiloƣanlikidin Babiloƣa sürgün ķilinoƣan.
Ḥəmmidin awwal ķaytip kelip əz zemini wə əz xəhərlirigə makanlaxķanlar bolsa bir ķisim Israillar, kahinlar, Lawiylar wə ibadəthana hizmətkarliri idi.[d] 3 Yerusalemoƣa makanlaxķanlar bolsa Yəhuda ķəbilisi, Binyamin ķəbilisi, Əfraim ķəbilisi wə Manassəh ķəbilisidin bir ķisimliri idi. 4 Ularning iqidə Yəhudaning oƣli Pərəzning əwladliridin Utay bar idi; Utay Ammihudning oƣli, Ammihud Omrining oƣli, Omri Imrining oƣli, Imri Banining oƣli idi. 5 Xiloḥning əwladliri iqidə uning tunji oƣli Asaya wə uning oƣulliri bar idi. 6 Zərahning əwladliridin Yəuel wə ularning uruķ-tuƣķanliri bolup jəmiy altə yüz tokson adəm bar idi.
7 Binyaminning əwladliri iqidə Ḥassinuahning əwrisi, Ḥodawiyaning nəwrisi, Məxullamning oƣli Sallu bar idi; 8 yənə Yərohamning oƣli Yibniya, Mikrining nəwrisi, Uzzining oƣli Elah wə Ibiniyaning əwrisi, Reuəlning nəwrisi, Xəfatiyaning oƣli Məxullam 9 ḥəmdə ularning uruķ-tuƣķanliri bar idi; ular nəsəbnamisi boyiqə tizimlanoƣanda jəmiy tokķuz yüz əllik altə adəm idi. Yukirida tiloƣa elinoƣanlar əz jəmətigə jəmət bexi idi.

Yerusalemda turuxluķ kahinlar

10 Kahinlar iqidə Yədaya, Yəhoyarib, Yakin wə 11 Azariya bar idi. Azariya Hudaning əyini baxķuroƣuqi bolup, Ḥilkiyaning oƣli, Ḥilkiya Məxullamning oƣli, Məxullam Zadokning oƣli, Zadok Merayotning oƣli, Merayot

8:22 «Ixpan» — yaki «Ixpah».
8:29 «Jəḥiyəl» — Təwratning grek tilidiki tərjimisi *(LXX)* da «Jiyəl» tepilidu.
8:31 «Miklot» — «Miklot» Təwratning grek tilidiki tərjimisi *(LXX)*diki bəzi kəqürmilərdə tepilidu. 32-ayətni kərüng.

9:2 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoƣixlanoƣanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluklar» idi. «Yəxua» 9:27ni kərüng.

Ahitubning ooɣli idi. [12] Yənə Malkiyaning əwrisi, Paxhurning nəwrisi, Yərohamning ooɣli Adaya ḫəmdə Adiyəlning ooɣli Maasay bar idi; Adiyəl Yahzəraḫning ooɣli, Yahzəraḫ Məxullamning ooɣli, Məxullam Məxillemitning ooɣli, Məxillemit Immərning ooɣli idi. [13] Ularning ḳerindaxliri ḫəmmisi jəmət baxliri bolup, jəmiy bir ming yəttə yüz atmix adəm idi; ularning ḫəmmisi Hudaning əyidiki hizmətlərni ḳilixḳa bekitilgən iḳtidarliḳ kixilər idi.

Yerusalemda turuxluḳ Lawiylar

[14] Lawiy ḳəbilisidin Mərarining əwladliri iqidə Ḫaxabiyaning əwrisi, Azrikamning nəwrisi, Ḫaxxubning ooɣli Xemaya bar idi; [15] Yənə Baḳbaḳḳar, Ḫərəx, Galal wə Asafning əwrisi, Zikrining nəwrisi, Mikaning ooɣli Mattaniya; [16] yənə Yədutunning əwrisi, Galalning nəwrisi, Xemayaning ooɣli Obadiya ḫəmdə Əlkanaḫning nəwrisi, Asaning ooɣli Bərəkiya bar idi; bularning ḫəmmisi Nitofatliḳlarning yeza-kəntlirigə makanlaxḳanidi.

Lawiylarning wəzipiliri

[17] Dərwaziwənlər Xallum, Akḳub, Talmon, Ahiman wə ularning ḳerindaxliri idi; Xallum ularning bexi idi. [18] Ular taki ḫaziroɣiqə xərḳ tərəptiki «padixaḫning dərwazisi»da dərwaziwənlik ḳilip kəlməktə; ular ilgiri Lawiylarning qedirgaḫida dərwaziwənlik ḳiloɣanidi.

[19] Korəning əwrisi, ehiasafning nəwrisi, Koraḫning ooɣli Xallum ḫəmdə uning atisining jəmətidiki ḳerindaxliri boloɣan Koraḫiylar Hudaning əyining hizmitini baxḳuratti, qedirning ixiklirini baḳatti; ularning ata-bowiliri əslidə Pərwərdigarning qedirgaḫini baxḳuruxḳa ḳoyuloɣan, ibadət qedirining ixikini baḳḳanidi.. [20] Ilgiri Əliazarning ooɣli Finiḫas ularning yolbaxqisi boloɣan; Pərwərdigar uning bilən billə boloɣan. [21] Məxələmiyaning ooɣli Zəkəriya bolsa jamaət qedirining dərwaziwəni boloɣanidi.

[22] Dərwaziwənlikkə tallanoɣan bu kixilər jəmiy ikki yüz on ikki kixi idi; ular əz yezakəntliridə, nəsəbliri boyiqə tizimlanoɣan (əslidə Dawut wə aldin kərgüqi Samuil ularni amanət ḳilinoɣan wəzipilirigə bekitkənidi. [23] Ular wə ularning əwladliri Pərwərdigarning əyi, yəni muḳəddəs qedirning ixik-dərwazilirini beḳixḳa bekitilgənidi)..

[24] Xərḳiy, oɣərbiy, ximaliy wə jənubiy ixikdərwazilirida dərwaziwənlər bekitilgənidi. [25] Ularning yeza-kəntlərdə olturuxluḳ ḳerindaxliri bolsa ḫər yəttə kündə nəwət boyiqə kelip ular bilən birgə hizməttə bolatti. [26] Tət dərwaziwən begi Lawiylardin idi; ularoɣa tapxuruloɣini Pərwərdigarning əyidiki ambar-ḫəzinilərni beḳix idi. [27] Beḳix məs'uliyiti ularning üstidə boloɣaqḳa, ular keqidə Pərwərdigarning əyining ətrapidiki orunlirida turatti ḫəmdə ḫər küni ətigəndə ixik-dərwazilarni eqixḳa məs'ul idi.

[28] Ulardin bir ḳismi ibadəthana hizmitidə ixlitilidioɣan əswab-üskünilərgə məs'ul idi; ular sanap əpqiḳip, sanap əpkirip ḳoyatti. [29] Ularning yənə bir ḳismi tapxuruloɣini boyiqə ḳaqa-ḳuqilar wə muḳəddəs jaydiki barliḳ əswab-üskünilər, xundaḳla aḳ un, xarab, zəytun meyi, məstiki wə huxbuy buyumlaroɣa məs'ul idi. [30] Kaḫinlarning ooɣulliridin bəzilər huxbuy buyumlardin ətir yasaytti. [31] Lawiylardin Mattitiyaḫ, yəni Koraḫiylardin Xallumning tunji ooɣlining wəzipisi ḳazan neni etixkə məs'ul idi. [32] Ularning ḳerindaxliri, Koḫatning əwladliri iqidə «təḳdim nan»oɣa məs'ul bolup, ḫər xabat küni tizidioɣanoɣa nanlarni təyyarlaytti.

[33] Lawiylarning jəmət baxliri boloɣan nəoɣmiqilər ibadəthanidiki əylərdə turup,

9:19 «qedir» — «qedir» muxu yərdə Hudaning ḳaytidin ḳuruloɣan əyini kərsitixi kerək. **«Pərwərdigarning qedirgaḫi»** — muxu yərdə bəlkim muḳəddəs ibadət qedirining əzini əməs, bəlki Israillar qəl-bayawanda kezip yürginidə «muḳəddəs qedir»ning ətrapidiki Lawiykaḫinlarning qedirgaḫini kərsitixi mumkin.

9:23 «Pərwərdigarning əyi, yəni muḳəddəs qedir» — muxu yərdə Dawut dəwridiki «muḳəddəs qedir» ḫəmdə xundaḳla Sulayman ḳuroɣan keyinki muḳəddəs əyni kərsitixi kerək.

baxqa hizmətlərni qilmay, keqə-kündüz əz ixliri bilənla bolatti. 34 Yuqiridiki kixilərning ḥəmmisi Lawiylar iqidiki yolbaxqilar bolup, ḥəmmisi əz nəsəbi boyiqə jəmət bexi idi; bularning ḥəmmisi Yerusalemda turatti.

Saulning ata-bowiliri, Jəḥiyəlning əwladliri

35 Gibeonning atisi Yəiyəl Gibeonoɣa makanlaxqanidi. Uning ayalining ismi Maakaḥ idi. 36 Uning tunji ooɣli Abdon, qaloɣan ooɣulliri Zur, Kix, Baal, Nər, Nadab, 37 Gedor, Ahiyo, Zəkəriya wə Miklot idi. 38 Miklottin Ximeyam tərəlgən. Bularmu əzlirining qerindaxlirining yenida Yerusalemda qoxna olturuxatti.

39 Nərdin Kix tərəlgən, Kixtin Saul tərəlgən, Sauldin Yonatan, Malkixuya, Abinadab wə Ex-Baal tərəlgən. 40 Merib-Baal Yonatanning ooɣli idi; Merib-Baaldin Mikaḥ tərəlgən. 41 Mikaḥning ooɣulliri Piton, Mələk, Taḥriya wə Aḥaz idi. 42 Aḥazdin Yaraḥ tərəldi; Yaraḥdin Aləmət, Azmawət wə Zimri tərəlgən. Zimridin Moza tərəlgən; 43 Mozadin Binea tərəlgən; Bineaning ooɣli Refaya, Refayaning ooɣli Eliasaḥ, Eliasaḥning ooɣli Azəl idi.

44 Azəlning altə ooɣli bar idi, ularning ismi Azrikam, Bokeru, Ixmail, Xeariya, Obadiya wə Ḥanan idi; bularning ḥəmmisi Azəlning ooɣulliri.

Saul wə uning ooɣullirining qətl qilinixi

1Sam. 31:1-13

10 1 Filistiylər Israillaroɣa ḥujum qiliwidi, Israillar Filistiylərning aldidin qaqti, ular Gilboa teoɣida qirip yoqitildi. 2 Filistiylər Saul bilən uning ooɣullirini tap besip qooɣlidi; ular ahiri Saulning ooɣulliridin Yonatan, Abinadab, malki-xualarni urup əltürdi. 3 Sauloɣa qarxi jəng intayin xiddətlik boldi; oqyaqilar Sauloɣa yetixip oqya etip uni yarilandurdi. 4 Andin Saul yaraoɣ kətürgüqisigə: Qiliqingni suoɣurup meni sanjip əltürüwətkin; bolmisa bu hətnisizlər kelip meni sanjip, meni horluqqa qoyuxi mumkin, dedi. Lekin yaraoɣ kətürgüqisi intayin qorqup ketip, unimidi. Xuning bilən Saul qiliqni elip üstigə əzini taxlidi.

5 Yaraoɣ kətürgüqisi Saulning əlginini kərüp, umu ohxaxla əzini qiliqning üstigə taxlap uning bilən təng əldi. 6 Xuning bilən Saul, üq ooɣli ḥəm pütün ailisidikilər xu kündə birakla əldi. 7 Əmdi wadida turoɣan Israillar əskərlirining qaqqanliqini wə Saul bilən ooɣullirining əlginini kərginidə, ular xəḥərlirini taxlap qaqti, Filistiylər kelip u jaylarda orunlaxti.

8 Əmdi xundaq boldiki, ətisi Filistiylər əltürülgənlərning kiyim-keqəklirini salduruwaloɣili kəlgəndə Gilboa teoɣida Saul bilən ooɣullirining əlük yatqanliqini kərdi-də, 9 kiyimlirini saldurup, kallisini wə sawut-yaraoɣlirini elip kətti ḥəmdə bularni Filistiylərning zeminining ḥəmmə yərlirigə apirip, əz butliriɣa wə həlkkə hux həwər yə tküzdi. 10 Ular Saulning sawut-yaraoɣlirini ularning buthanisida qoyup, kallisini Dagon buthanisioɣa esip qoydi.

11 Əmdi Yabəx-Gileadda olturoɣuqilar Filistiylərning Sauloɣa barliq qiloɣanlirini angliɣanda 12 ularning iqidiki ḥəmmə baturlar atlinip, Saul bilən ooɣullirining jəsətlirini elip, ularni Yabəxkə qayturup kelip, Yabəxtiki dub dərihining tüwigə dəpnə qildi wə yəttə kün roza tutti.

13-14 Xuning bilən Saul Pərwərdigaroɣa qiloɣan wapasizliqi üqün əldi; u Pərwərdigarning səzkalamioɣa kirməy wə ḥətta Pərwərdigardin yol sorimay, bəlki palqi jinkəxning yenioɣa

9:38 «Ximeyam» — 8:32də «Ximeya».
9:40 «Merib-Baal» — «2Sam.» 4:4də «Məfiboxət».
9:41 «Taḥriya» — 8:35də «Tariya».
9:42 «Yaraḥ» — 8:36də «Yəḥoaddaḥ».
9:43 «Refaya» — 8:36də «Rafa».

10:3 «Oqyaqilar Sauloɣa yetixip oqya etip uni yarilandurdi» — yaki «oqyaqilar Sauloɣa yetixip, u oqyaqilardin azablandi».
10:9 «...kiyimlirini saldurup, kallisini wə sawut-yaraoɣlirini elip kətti ḥəmdə bularni Filistiylərning zeminining ḥəmmə yərlirigə apirip...» — yaki «..kiyimlirini saldurup, kallisini wə sawut-yaraoɣlirini elip kətti ḥəmdə əlqilərni Filistiylərning zeminining ḥəmmə yərlirigə əwətip, ... hux həwər yətküzdi».

berip uningdin yol soriƣanidi. Xunga Pərwərdigar uni əltürüp, padixaĥliƙini Yəssəning ooƣli Dawutƙa ətküzüp bərdi.

Dawutning Yəĥudiyəgə padixaĥ boluxƙa məsiĥ ƙilinƣanliƙi

2Sam. 5:1-10

11 [1] U qaƣda barliƙ Israil jamaiti Ħebroniƣa kelip Dawutning ƙexiƣa yiƣilixip: «Ƙarisila, biz əzlirining ətsəngəkliridurmiz! [2] Burun Saul bizning üstimizdə səltənət ƙilƣandimu Israil həlƙigə jənggə qiƙip-kirixkə yolbaxqi bolƣan əzliri idila. Əzlirining Hudaliri bolƣan Pərwərdigarmu əzlirigə: — Sən Mening həlƙim Israilning padiqisi bolup ularni baƙisən wə Israilning əmiri bolisən, degənidi» — dedi..

[3] Xuning bilən Israil aƙsaƙallirining ħəmmisi Ħebroniƣa kelip padixaĥ Dawutning ƙexiƣa kelixti; Dawut Ħebronda Pərwərdigarning aldida ular bilən bir əĥdə tüzüxti. Andin ular Pərwərdigarning Samuilning wastisi bilən eytƙini boyiqə, Dawutni məsiĥ ƙilip, Israilni idarə ƙilixƙa padixaĥ ƙilip tiklidi..

Dawutning Yerusalemni ixƣal ƙilixi

[4] Dawut bilən barliƙ Israil həlƙi Yerusalemƣa kəldi (Yerusalem xu qaƣda «Yəbus» dəp atilatti, zemindiki aĥalə bolƣan Yəbusiylar xu yərdə turatti). [5] Yəbus aĥalisi Dawutƙa: «Sən bu yərgə ħeqƙaqan kirəlməysən!» dedi. Biraƙ Dawut Zion degən ƙoroƣanni aldi (xu yər «Dawutning xəĥiri» dəpmu atilidu).. [6] Dawut: «Kim aldi bilən Yəbusiylaroƣa ĥujum ƙilsa, xu kixi yolbaxqi wə sərdar bolidu» dedi. Zəruiyaning ooƣli Yoab aldi bilən atlinip qiƙip, yolbaxqi boldi. [7] Dawut ƙoroƣanda turatti, xunga kixilər u ƙoroƣanni «Dawut xəĥiri» dəp ataxti. [8] Dawut xəĥərni Millodin baxlap tət ətrapidiki sepilioƣiqə yengiwaxtin yasatti; xəĥərning ƙaloƣan ƙismini Yoab yasatti.. [9] Dawut kündin küngə ƙudrət tapti, qünki samawi ƙoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar uning bilən billə idi.

Dawutning palwanliri

2Sam. 23:8-39

[10] Təwəndikilər Dawutning palwanliri iqidə yolbaxqilar idi; ular Pərwərdigarning Israiloƣa eytƙan səzi boyiqə pütkül Israil bilən birlixip, Dawutning padixaĥliƙini mustəĥkəm ƙilip, birliktə uni padixaĥ ƙilixƙa küqidi.

[11] Təwəndikilər Dawutning palwanlirining tizimliki boyiqə hatiriləngəndur: — Ħakmoniylardin boloƣan Yaxobeam yolbaxqilar iqidə bexi idi; u nəyzisini piƙiritip bir ƙetimdila üq yüz adəmni əltürgən.. [12] Uningdin ƙalsa Ahohiy Dodoning ooƣli Əliazar bolup, u «üq palwan»ning biri idi; [13] Ilgiri Filistiylər Pas-Dammimda jəng ƙilixƙa yioƣiloƣanda, u Dawut bilən u yərdə idi. U yərdə arpa əsüp kətkən bir etizliƙ bolup, həlƙ Filistiylərning aldidin bədər ƙaqƙanidi; [14] ular bolsa etizliƙning otturisida turuwelip, ħəm etizliƙni ƙooƣdioƣan, ħəm Filistiylərni tarmar ƙiloƣan; Pərwərdigar ənə xu yol bilən ularni oƣayət zor oƣəlibigə erixtürgən..

[15] Ottuz yolbaxqi iqidin yənə üqəylən Ƙoram taxliƙtiki Adullamning oƣarioƣa qüxüp Dawutning yenioƣa kəldi. Filistiylərning ƙoxuni bolsa «Rəfayim jiloƣisi»da bargaĥ ƙuroƣanidi. [16] Bu qaƣda Dawut ƙoroƣanda, Filistiylərning ƙarawulgaĥi Bəyt-Ləĥəmdə idi. [17] Dawut ussap: «Aĥ, birsi manga Bəyt-Ləĥəmning dərwazisining yenidiki ƙuduƙtin

11:2 «jənggə qiƙip-kirixkə yolbaxqi» — ibraniy tilida «Israilning qiƙixida ħəm kirixidə ularoƣa baxlioƣuqi idila» degənlik bilən ipadilinip, Israilning barliƙ paaliyətlirini kərsitidu.

11:3 1Sam. 16:1, 13; 2Sam. 5:3

11:5 «Zion degən ƙoroƣan» — «Zion» Yerusalemning iqidiki egizlik bolup, xu yərgə daim ƙoroƣan selinip turatti. Keyin ibadəthanimu Zionda ƙuruloƣan.

11:8 «Millo» — «pələmpəylik yər» degən mənidə boluxi mumkin.

11:11 «yolbaxqilar iqidə» — bu ibarining baxƙa hil tərjimisi «ottuzi iqidə»

11:14 «Ular bolsa etizliƙning otturisida turuwelip,... Pərwərdigar ... Ularni oƣayət zor oƣəlibigə erixtürgən» — muxu ayəttə «ular» bəlkim Dawut wə «üq palwan»ni kərsitidu. «2Sam.» 23:11-12də əliazarning awwal bu jəngni baxlioƣanliƙi kərsitilidu.

su əkilip bərgən bolsa yahxi bolatti!» dewidi,
18 bu üq palwan Filistiylərning ləxkərgahidin
bəsüp ətüp, Bəyt-Ləhəmning dərwazisining
yenidiki kuduktin su tartti wə Dawutka elip
kəldi; lekin u uningdin iqkili unimidi, bəlki
suni Pərwərdigarogа atap təküp: 19 «Hudayim
bu ixni məndin neri kilsun! Mən hayatining
həwptə kelixiogа karimiogan bu kixilərning
kenini iqsəm kandak bolidu? Qünki buni ular
hayatining həwptə kelixiogа karimay elip
kəlgən!» dedi. Xunga Dawut bu suni iqkili unimidi. Bu üq palwan kilogan ixlar dəl xular idi.
20 Yoabning inisi Abixay üqining bexi idi;
u üq yüz adəm bilən karxilixip nəyzisini
pikiritip ularni eltürdi. Xuning bilən u bu
«üq palwan» iqidə nami qikkanidi.. 21 U
muxu «üq palwan» iqidə həmmidin bək
hərmətkə sazawər bologan bolsimu, lekin yənila awwalki üqəyləngə yətməytti..
22 Yəhoyadaning oogli Binaya Kabzəəldin
bolup, bir batur palwan idi; u kəp kaltis ixlarni kilogan. U Moabiy Ariəlning ikki ooglini eltürgən. Yənə kar yaogkan bir küni azgalogа qüxüp, bir xirni eltürgənidi.. 23 U yənə kolida bapkarning okidək bir nəyzisi bar, boyining egizliki bəx gəz kelidiogan bir Misirlikni kətl kildi; u bir hasa bilən uningogа hujum kilip, uning nəyzisini kolidin tartiwelip əz nəyzisi bilən eltürdi.. 24 Yəhoyadaning oogli Binaya mana bu ixlarni kilogan. Xuning bilən üq palwan iqidə nam qikaroganidi..
25 Mana, u helikі ottuz palwandinmu bəkrək xəhrət kazanogan bolsimu, lekin aldinki üq palwanogа yətməytti. Dawut uni əzining pasiban begi kilip təyinligən.
26 Koxundiki palwanlar bolsa: —
Yoabning inisi Asahəl, Bəyt-Ləhəmlik Dodoning oogli Əlhanan, 27 Harorluk Xammot, Pilonluk Helez, 28 Təkoalik Ikkəxning oogli Ira, Anatotluk Abiezər, 29 Huxatlik Sibbəkay, Ahohluk Ilay,. 30 Nitofatlik Maharay, Nitofatlik Baanahning oogli Hələb, 31 Binyamin əwladliridin Gibeahlik Ribayning oogli Ittay, Piratonluk Binaya, 32 Gaax wadiliridin kəlgən Huray, Arbatlik Abiyəl,. 33 Baharumluk Azmawət, Xaalbonluk Elyahba, 34 Gizonluk Haxəmning oogulliri, Hararlik Xagining oogli Yonatan,. 35 Hararlik Sakarning oogli Ahiyam, Urning oogli Elifal, 36 Məkəratlik Hefər, Pilonluk Ahiyah, 37 Karməllik Hezro, Əzbayning oogli Naaray, 38 Natanning inisi Yoel, Hagrining oogli Mibhar, 39 Ammonluk Zelek, Zəruiyaning oogli Yoabning yaraoq kətürgüqisi bologan Bəərotluk Naharay, 40 Itrilik Ira, Itrilik Garəb, 41 Hittiy Uriya, Ahlayning oogli Zabad, 42 Rubən kəbilisidin Xizaning oogli, Rubənlər iqidə yolbaxqi bologan Adina wə uningogа əgəxkən ottuz adəm, 43 Maakahning oogli Hanan, Mitnilik Yoxafat, 44 Axtaratlik Uzziya, Aroərlik Hotamning oogli Xama bilən Yəiyəl, 45 Ximrining oogli Yediyayəl bilən uning inisi tizilik Yoha, 46 Mahawilik Əliyəl, Əlnaamning oogulliri Yəribay bilən Yoxawiya, Moablik Yitma,. 47 Əliyəl, Obəd wə Məzobalik Yaasiyəllərdin ibarət idi.

Dawutka bekinogan Binyamin palwanliri

12 1 Dawut Kixning oogli Saulning besimi səwəbidin Ziklagda yoxurunup

11:20 «...Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikkanidi» — bu ayətning yənə birnəqqə hil tərjimisi bar. 21-ayəttiki izahatni kerüng.
11:21 «Xuning bilən u bu «üq palwan» iqidə nami qikkanidi. U muxu «üq palwan» iqidə həmmidin bək hərmətkə sazawər bologan bolsimu, lekin yənila awwalki üqəyləngə yətməytti» — 20-21-ayətning baxka birhil tərjimisi: — «Xuning bilən u «üq palwan» bilən təng xəhrət kazanogan. U «üq palwan»din ikki hassiləp hərmətkə igə bologan wə ularning bexi bologan bolsimu, lekin ulardin biri bolmidi». Əmma bizningqə tərjimimiz «2Sam.» 23:18-19gə mas kelidu.
11:22 «Moabiy Ariəlning ikki oogli» — yənə birhil tərjimisi: — «Moabtiki ikki xir...» yaki «Moabtiki ikki xirdək kixini...».
11:23 «bəx gəz» — ikki metrdin artuk *(2.2 metr)*.
11:24 «üq palwan iqidə nam qikaroganidi» — yaki «üq palwan bilən təng nam qikaroganidi».
11:29 «Sibbəkay» — yaki «Məbbunay» *(«2Sam.» 23:27ni kerüng)*.
11:32 «Huray» — «2Sam.» 23:31də «Hidday».
11:34 «Haxəmning oogulliri» — yaki «Yaxənning oogulliri». *(«2Sam.» 23:33ni kerüng)*.
11:46 «...Moablik Yitma» — bu tizimliktə birnəqqə Yəhudiy əməslər — məsilən, Ammonluk Zelek, Hittiy Uriya wə Moablik Timna bar.

yatkan qaoŋda munu kixilər Dawutning yenioŋa kelixti (ularning ḥəmmisi Dawutka jəng kilixta yardəm bərgən baturlardin idi; [2] okya bilən korallanoŋan bolup, ong koli bilənmu, sol koli bilənmu okya wə saloŋa atalaytti; ular Saulning Binyamin kəbilisidin boloŋan tuoŋkanliri idi): [3] — ularning yolbaxqisi Ahiezər, andin kalsa Yoax bolup, ikkisi Gibeaḥlik Xemaaḥning ooŋli idi; yənə Azmawətning ooŋli Yəziyəl bilən Pələtmu; yənə Bərakaḥ bilən Anatotluk Yəḥu, [4] Gibeonluk Yixmayamu bar idi. Yixmaya «ottuz palwan» iqidə batur bolup xu ottuzioŋa yetəkqilik kiloŋuqi idi; yənə Yərəmiya, Yaḥaziyəl, Yoḥanan wə Gədəratlik Yozabad, [5] əluzay, Yərimot, Bialiya, Xəmariya, Harufluk Xəfatiya, [6] Korahliklardin boloŋan əlkanaḥ, Yisxiya, Azarəl, Yoezər wə Yaxobeamlar; [7] yənə Gədorluk Yəroḥamning ooŋli Yoelaḥ bilən Zəbadiya bar idi.

Dawutka bekinoŋan Gad palwanliri

[8] Gad kəbilisidin bəzilər qəldiki koroŋanoŋa berip Dawutka bekindi. Ularning ḥəmmisi jənggə maḥir, kalkan wə nəyzə bilən korallanoŋan batur jəngqilər idi; ularning turki bəəyni xiroŋa, qakkanliki bəəyni taoŋdiki bəkəngə ohxaytti. [9] Ularning birinqisi Ezər, ikkinqisi Obadiya, üqinqisi Eliab, [10] tətinqisi Mixmannaḥ, bəxinqisi Yərəmiya, [11] altinqisi Attay, yəttinqisi Əliyəl, [12] səkkizinqisi Yoḥanan, tokkuzinqisi Əlzabad, [13] oninqisi Yərəmiya, on birinqisi Makbannay idi. [14] Bularning ḥəmmisi Gad kəbilisidin, koxun iqidə sərdarlar idi; əng kiqiki yüz ləxkərgə, əng qongi ming ləxkərgə yetəkqi idi.. [15] Birinqi ayda, Iordan dəryasi texip kiroŋaktin axkan qaoŋda, dəryadin ətüp, xərkkə wə oŋərbkə karaydioŋan barlik jiloŋilardikilərni tiripirən kilip kaquroŋanlar dəl muxu adəmlər idi..

Dawutka bekinoŋan Binyaminlar wə Yəḥudalar

[16] Binyamin kəbilisi bilən Yəḥuda kəbilisidinmu kixilər koroŋanoŋa kelip Dawutka bekinoŋan. [17] Dawut qikip ularni karxi elip: «Əgər silər tinqlik niyitidə manga yardəm berixkə kəlgən bolsanglar, silər bilən bir jan bir dil bolimən, lekin kollirimda ḥeq naḥəkliк bolmioŋan meni düxmənlirimgə setiwətməkqi bolsanglar, ata-bowilirimning Hudasi buni nəzirigə elip ḥəküm qikaroŋay!» — dedi.

[18] Bu qaoŋda Hudaning Roḥi ḥelikі ottuz palwanning yolbaxqisi Amasayoŋa qüxüwidi, u:

«Aḥ Dawut, biz sanga bekindukmiz;
Aḥ Yəssəning ooŋli, biz sən bilən billidurmiz;
Əzünggə aman-tinqlik, aman-tinqlik boloŋay!
Sanga yardəm bərgüqilərgimu aman-tinqlik boloŋay!
Qünki sening Hudaying sanga mədətkardur»

Xuning bilən Dawut ularni elip kelip, «zərbidar ətrət baxlikliri» kildi..

Dawutka bekinoŋan Manassəḥlər

[19] Dawut ilgiri Filistiylər bilən birliktə Saulŋa karxi uruxka atlanoŋanda, Manassəḥ kəbilisidiki bəzilər Dawut tərəpkə ətti (lekin ular Filistiylərgə yardəm bərmidi, qünki Filistiylərning əmirliri: «Dawut əz oŋojisi Saul tərəpkə ətüp ketixi mumkin, undakta beximiz kətməy kalmaydu!» dəp məslihətlixip ularni kayturup kətməkqi boloŋanidi).. [20] Dawut Ziklagka kaytip baroŋanda, Manassəḥ kəbilisidiki Adnaḥ, Yozabad, Yədiyayəl, Mikail, Yozabad, Elihu, Ziltaylar kelip uningoŋa koxuldi. Bularning ḥəmmisi Manassəḥ kəbilisining mingbexiliri idi. [21] Ular Dawut karakqilaroŋa karxi jəng kiloŋanda uningoŋa yardəmləxti; ularning ḥəmmisi batur pal-

12:14 «əng kiqiki yüz ləxkərgə, əng qongi ming ləxkərgə yetəkqi idi» — baxka birhil tərjimisi: «əng kiqiki yüz adəmgə, əng qongi ming adəmgə yetiytti».

12:15 «birinqi ay» — Mart yaki Aprel.

12:18 «Hudaning Roḥi» — muxu yərdə ibraniy tilida pəkət «Roḥ» deyilidu.

12:19 «Ular Filistiylərgə yardəm bərmidi, qünki Filistiylərning əmirliri: «Dawut əz oŋojisi Saul tərəpkə ətüp ketixi mumkin, undakta beximiz kətməy kalmaydu!» dəp məslihətlixip ularni kayturup kətməkqi boloŋanidi» — «1Sam.» 29:4ni kerüng.

wanlar, ḳoxundiki yolbaxqilar idi.. [22] Qünki xu künlərdə Dawutḳa yardəm berix üqün ḥər küni adəmlər kelip ḳoxulup, huddi Hudaning ḳoxunidək zor bir ḳoxun bolup kətkənidi.

Dawutḳa kelip ḳoxuloɣan ḳoxunlar

[23] Pərwərdigarning səz-kalami əməlgə axurulup, Saulning padixaḥliḳini Dawutḳa elip bərməḳqi boloɣan ḳorallanoɣan jəngqilər yolbaxqiliri bilən Ḥebronoɣa, uning yenioɣa kəldi. Ularning sani təwəndikiqə: —
[24] Yəḥudalardin ḳalḳan wə nəyzə bilən ḳorallanoɣanlar jəmiy altə ming səkkiz yüz kixi bolup, ḥəmmisi jənggə təyyarlanoɣanidi. [25] Ximeonlardin jənggə təyyarlanoɣan batur jəngqilər jəmiy yəttə ming bir yüz kixi, [26] Lawiylardin jəmiy tət ming altə yüz kixi; [27] Yəḥoyada Ḥarunlarning jəmət bexi bolup, uningoɣa əgəxkənlər jəmiy üq ming yəttə yüz kixi idi. [28] Yənə yax bir batur jəngqi Zadok wə uning jəmətidin yigirmə ikki yolbaxqi bar idi. [29] Binyaminlardin, Saulning uruḳ-tuoɣḳanliridinmu üq ming kixi bar idi; xu qaoɣḳa ḳədər bularning kəpinqisi Saul jəmətini ḳollap kəlməktə idi.
[30] Əfraimlardin, əz jəmətliridə yüz-abroy tapḳan batur əzimətlər jəmiy yigirmə ming səkkiz yüz kixi idi. [31] Manassəḥ yerim ḳəbilisi iqidə nami pütülgən, Dawutni padixaḥ ḳilip tikləxkə kəlgənlər jəmiy on səkkiz ming kixi idi. [32] Issakarlardin zaman-wəziyətni qüxinidioɣan, Israilning ḳandaḳ ḳilixi kerəklikini bilidioɣan yolbaxqilar jəmiy ikki yüz kixi idi; ularning ḥəmmə ḳerindaxliri ularning əmrigə boysunatti. [33] Zəbulunlardin jənggə təyyarlanoɣan, ḥərhil ḳoralyaraoɣlar bilən ḳorallanoɣan, ala kəngüllük ḳilmaydioɣan, Dawutning yardimigə kəlgən jəmiy əllik ming kixi idi. [34] Naftalilardin yolbaxqi boloɣan ming kixi bar idi; ularoɣa əgixip ḳolioɣa ḳalḳan wə nəyzə aloɣanlar jəmiy ottuz yəttə ming kixigə yetətti. [35] Danlardin jənggə təyyarlanoɣan jəmiy yigirmə səkkiz ming altə yüz kixi idi. [36] Axirlardin jənggə qiḳip ḳoxun sepigə atlinixḳa təyyar boloɣan jəmiy ḳirik ming kixi idi. [37] Iordan dəryasining xərḳ təripidiki Rubən ḳəbilisi, Gad ḳəbilisi wə Manassəḥ yerim ḳəbilisidin ḳolioɣa ḥərhil ḳoral-yaraoɣ elip jənggə təyyarlanoɣan jəmiy bir yüz yigirmə ming kixi idi.
[38] Yuḳirida tiloɣa elinoɣan bu əzimətlərning ḥərbiy yürüxi təkxi bolup, Dawutni pütkül Israil üstigə padixaḥ ḳilip tikləx üqün bir jan bir dil bolup, Ḥebronoɣa kelixkənidi; ḳaloɣan Israillarmu bir niyət bir məḳsəttə Dawutni padixaḥ ḳilip tiklimәkqi boluxḳanidi.
[39] Ular xu yərdə Dawut bilən üq kün billə yəpiqip oɣizalandi, qünki ularning ḳerindaxliri ularoɣa təyyarlap ḳoyuxḳanidi. [40] Ularning əpqürisidiki həlḳlər, ḥətta Issakar, Zəbulun wə Naftalilarning zeminidikilər exək, təgə, ḳeqir wə kalilaroɣa artip ularoɣa naḥayiti kəp ozuḳluḳ elip kəlgən; ular zor miḳdarda un, ənjür poxkili, üzüm poxkili, xarab, zəytun meyi wə nuroɣun ḳoy-kalilarni yətküzüp berixkənidi; pütkül Israil xad-huramlikḳa qəmgənidi.

Əḥdə sanduḳining apirilixida boloɣan balayi'ḳaza

2Sam. 6:1-11

13 [1] Dawut mingbexi, yüzbexi wə barliḳ yolbaxqilar bilən məslihətləxti; [2] andin pütün Israil ammisioɣa: «Əgər silər maḳul kərsənglar, xundaḳla bu ixni Hudayimiz Pərwərdigardin dəp bilsənglar, biz Israilning zeminlirining ḥərḳaysi jaylirioɣa xu yərdə ḳaloɣan ḳerindaxlirimizoɣa ḥəmdə ular bilən billə xəḥərlərdə wə etizliḳlirida turuwatḳan kaḥin ḥəm Lawiylaroɣa muxu yərgə yioɣilix tooɣruluḳ adəm əwətəyli. [3] Biz Hudayimizning əḥdə sanduḳini məxəgə yətkəp keləyli; qünki Saulning künliridə ḥeqḳaysimiz əḥdə sanduḳi aldida Hudadin yol sorap baḳmiduḳ» dedi. [4] Bu ixni pütün amma tooɣra tapḳaqḳa, ḥəmməylən maḳul boluxti.
[5] Xunga Dawut Misirning Xiḥor dəryasidin

12:21 «Ular Dawut ḳarakqilaroɣa ḳarxi jəng ḳiloɣanda uningoɣa yardəmləxti» — kəzdə tutḳini bəlkim «1Sam.» 30-babta hatiriləngən ixlar; xu qaoɣda Dawut Amalək ḳarakqilirioɣa ḥujum ḳiloɣan.

tartip Hamat eoɳizioɳiqə boloɳan pütkül Israil həlkini qakirtip kelip, Hudaning əhdə sanduķini Kiriat-Yearimdin yətkəp kəlməkqi boldi.. 6 Andin Dawut bilən pütkül Israil Hudaning əhdə sanduķini yətkəp kelix üqün Baalaḥķa, yəni Yəḥudaoɳa təwə boloɳan Kiriat-Yearimoɳa kəldi; ikki kerubning otturisida olturoɳuqi Pərwərdigar bu əhdə sanduķi üstigə Өz namini ķoyoɳanidi. 7 Ular Hudaning əhdə sanduķini Abinadabning өyidin elinoɳan yengi bir ḥarwioɳa ķoydi; Uzzaḥ bilən Ahiyo ḥarwini ḥəydidi.. 8 Dawut bilən barlik Israil jamaiti Hudaning aldida ḥə dəp nəoɳmə-nawa kilip, qiltar, təmbur, dap, janglar wə kanay-sunaylar qalatti.

9 Lekin ular Kidon haminioɳa kəlgəndə kalilar aldioɳa müdürəp ketip yikiloɳanda Uzzaḥ əhdə sanduķini yəliwalay dəp ķolini uningoɳa sozdi. 10 Uzzaḥning əhdə sanduķioɳa ķoli təgkənliki üqün, Huda uningoɳa oɳəzəplinip uni urup өltürdi. Xuning bilən Uzzaḥ xu yərdə Hudaning aldida өldi..

11 Lekin Dawut Pərwərdigarning Uzzaḥning tenini bəskənlikigə aqqikłandi wə u yərni «Pərəz-Uzzaḥ» dəp atidi; u yər taki ḥaziroɳiqə xu nam bilən atilip kəlməktə.. 12 Xu küni Dawut Hudadin ķorķup: «Mən zadi ķandak ķilip Hudaning əhdə sanduķini bu yərgə yətkəp kelələymən?» dedi.

13 Xunga Dawut əhdə sanduķini өzi turuwatkan «Dawut xəḥiri»gə yətkəp kəlməy, Gatlik Obəd-Edomning өyigə apirip ķoydi. 14 Hudaning əhdə sanduķi Obəd-Edomning өyidə üq ay turdi; Pərwərdigar Obəd-Edomning ailisini wə uning barlik təəlluķatlirini bərikətlidi.

Tur padixaḥi Dawutning orda selixioɳa yardəmlixidu

1Sam. 5:11-25

14 1 Tur padixaḥi Ḥiram Dawut bilən kerüxüxkə əlqilərni, xundakla uning üqün orda selixka kedir yaoɳiqi, taxqi wə yaoɳaqqilarni əwətti. 2 Bu qaoɳda Dawut Pərwərdigarning өzini Israil üstigə ḥəkümranlik ķilidioɳan padixaḥ boluxka jəzmən tikləydioɳanlikini kərüp yətti; qünki Pərwərdigar Өz həlki Israil üqün uning padixaḥlikini gülləndürgənidi.

Dawutning Yerusalemda kərgən ooɳulliri

3 Dawut Yerusalemda yənə birmunqə hotun aldi ḥəmdə yənə ooɳul-ķizlarni kərdi. 4 Təwəndikilər uning Yerusalemda kərgən pərzəntlirining isimliri: Xammuya, Xobab, Natan, Sulayman, 5 Ibḥar, Əlixuya, Əlpələt, 6 Nogaḥ, Nəfəg, Yafiya, 7 Əlixama, Bəəliyada wə Əlifələt..

Dawutning Filistiylərni ikki ķetim yənggənliki

8 Dawutning məsiḥ ķilinip pütkül Israilning üstigə padixaḥ ķilinoɳanlikini anglioɳan Filistiylərning ḥəmmisi Dawut bilən karxilixix pursitini izləp kəldi; Dawut buni anglap ularoɳa karxi jənggə atlandi. 9 Filistiylər «Rəfayim jiloɳisi»oɳa bulangtalang ķiloɳili kirdi. 10 Dawut Hudadin: «Mən Filistiylərgə karxi jənggə qikşam bolamdu? Ularni mening ķolumoɳa tapxuramsən?» dəp soriwidi, Pərwərdigar uningoɳa: «Jənggə qik, Mən ularni səzsiz ķolungoɳa tapxurimən» dedi. 11 Filistiylər Baal-Pərazimoɳa ḥujum ķiloɳili kəlgəndə, Dawut ularni xu yərdə məoɳlup ķildi wə: «Huda mening ķolum arķilik düxmənlirim üstigə huddi kəlkün yarni elip kətkəndək bəsüp kirdi» dedi.

13:5 «Misirning Xiḥor dəryasidin tartip Hamat eoɳizioɳiqə» — jənubtin ximaloɳiqə Israilning pütkül zeminini kərsitidu.
–«Hamat eoɳizi» degənning baxka hil tərjimisi: «Libo-Hamat».

13:7 «Ular Hudaning əhdə sanduķini Abinadabning өyidin elinoɳan yengi bir ḥarwioɳa ķoydi» — yaki «ular Hudaning əhdə sanduķini yengi bir ḥarwioɳa ķoyup, uni Abinadabning өyidin elip qikti».

13:10 «Uzzaḥning əhdə sanduķioɳa ķoli təgkənliki üqün, Huda uningoɳa oɳəzəplinip uni urup өltürdi» — muķəddəs ķanun boyiqə pəķət kaḥinlar əhdə sanduķioɳa ķol təgküzüxkə wə uni kətürüxkə bolatti. Uni kala ḥarwisi üstigə ķoyuxka bolmaytti. Xunga Dawut wə pütkül Israillar muxu ixta өyiblik idi.

13:11 «Pərəz-Uzzaḥ» — mənisi «Uzzaḥka bəsüp kirix».

14:7 «Bəəliyada» — yaki «əliya». «2Sam.» 5:16ni kərüng.

Xunga u yər «Baal-Pərazim» dəp ataloŋan.
12 Filistiylər əzlirining butlirini xu yərgə taxlap qaqqanliqtin, Dawut adəmlirigə ularni
kəydürüwetixni tapilidi.
13 Filistiylər yənə ḥeliqi jiloŋioŋa bulang-
talang qiloŋili kiriwidi, 14 Dawut yənə Hu-
dadin yol soridi. Huda uningoŋa: «Ularni
arqisidin qooŋlimay, əgip ətüp, ularoŋa
üjmilikning udulidin ḥujum qiloŋin. 15 Sən
üjmə dərəhlirining üstidin ayaoŋ tiwixini
anglixing bilənla jənggə atlan; qünki u
qaoŋda Huda sening aldingda Filistiylərning
qoxunioŋa ḥujumoŋa qikqan bolidu» de-
di. 16 Xuning bilən Dawut Hudaning degini
boyiqə ix tutup, Filistiylərning qoxunioŋa Gi-
beondin Gəzərgiqə qooŋlap zərbə bərdi. 17 Xu
səwəbtin Dawutning xəḥriti barliq yurt-
zeminlaroŋa pur kətti, Pərwərdigar uning
qorquŋqini barliq əllərning üstigə saldi.

Əḥdə sanduqini yətkəxning təyyarliqi

15 1 Dawut Dawut xəḥiridə özigə əy-
ordilar saldurdi, ḥəm Hudaning əḥdə
sanduqioŋa jay ḥazirlidi wə uningoŋa qedir
tiktürdi. 2 U qaoŋda Dawut: «Hudaning əḥdə
sanduqini Lawiylardin bələk kixilərning
kətürüxigə bolmaydu, qünki Pərwərdigar
uni kətürüxkə wə mənggü özining hizmitidə
boluxqa xularni tallioŋanidi» dedi. 3 Andin
Dawut Pərwərdigarning əḥdə sanduqini
ḥazirlap qoyoŋan yərgə yətkəx üqün pütkül
Israillarni Yerusalemoŋa yioŋdi. 4 Dawut yənə
Ḥarunning əwladlirini wə Lawiylarni yioŋdi:
5 Koḥatning əwladliri jəmət bexi boloŋan
Uriyəl wə uning qerindaxliri bir yüz yigirmə
kixi; 6 Mərari əwladliridin jəmət bexi boloŋan
Asaya wə uning qerindaxliridin ikki yüz
yigirmə kixi; 7 Gərxomning əwladliridin
jəmət bexi boloŋan Yoel wə uning qerindaxliri
bir yüz ottuz kixi; 8 Əlizafanning əwladliridin
jəmət bexi boloŋan Xemaya wə uning
qerindaxliri ikki yüz kixi; 9 Ḥebronning
əwladliridin jəmət bexi boloŋan əliyəl wə
uning qerindaxliri səksən kixi; 10 Uzziyəlning
əwladliridin jəmət bexi boloŋan Amminadab
wə uning qerindaxliri bir yüz on ikki kixi idi.
11 Dawut kaḥinlardin Zadok bilən Abi-
yatarni, xuningdək lawiliylardin Uriyəl,
Asaya, Yoel, Xemaya, əliyəl wə Ammina-
dabni qaqirtip kelip ularoŋa: 12 «Silər La-
wiy jəmətining baxlirisilər; özünglarni wə
silərning qerindaxliringlarni Israilning
Hudasi Pərwərdigarning əḥdə sanduqini
mən təyyarlap qoyoŋan yərgə kətürüp
kelix üqün pak qilinglar. 13 Qünki ilgiri silər
xundaq qilmay, bəlgiləngən tərtip boyiqə
uningdin yol sorimioŋinimizdin Hudayi-
miz Pərwərdigar bizgə zərbə bərgən» de-
di. 14 Xuning bilən kaḥinlar bilən Lawiylar
Israilning Hudasi Pərwərdigarning əḥdə
sanduqini kətürüp mengix üqün özlirini
pak qildi. 15 Lawiylar əmdi Musaning
Pərwərdigarning səz-kalami bilən tapilioŋini
boyiqə, Hudaning əḥdə sanduqini baldaq
bilən mürisigə elip kətürdi.

Nəoŋmə-nawaqilar ḥərmət ətriti

16 Dawut yənə Lawiylarning yolbaxqilirioŋa
özlirining qerindaxliridin nəoŋmiqilərni
təyinləxni buyrudi; ular jümlidin təmbur, qil-
tar, janglar qatarlik ḥərhil sazlarni qelip awa-
zini yuqiri kətürüp xad-huramlik iqidə küy
eytixqa təyinləndi. 17 Xunglaxqa, Lawiylar
Yoelning ooŋli Ḥemanni wə uning jəmətidiki
Bərəkiyaning ooŋli Asafni ḥəm ularning
qerindaxliridin boloŋan Mərarilardin
Kuxayaḥning ooŋli Etanni bəlgilidi. 18 Ular
bilən birliktə yənə qerindaxliridin Zəkəriya,
Bin, Yaaziyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Unni,
Eliab, Binayaḥ, Maaseyaḥ, Mattitiyaḥ,

14:11 «Baal-Pərazim» — «Igəm bəsüp kirdi» degən mənidə.

14:15 «üjmə dərəhliri» — bu bizning qiyasimiz. Ibraniy tilida «yioŋlioŋuqi dərəhlər». Zadi qaysi dərəh ikənliki bizgə naməlum. Baxqa bir qiyas «hinə dərəhliri».

15:12 «əzünglarni... pak qilinglar» — ibraniy tilida «əzünglarni... pak-muqəddəs qilinglar». Bu «pak-muqəddəslik» rəsmiy ix bolup, «Mis.» 29-babta wə «Law.» 7-babta kərsitilgəndək: *(1)* əlük nərsilərgə təgməslik; *(2)* tənlirini yuyux; *(3)* pakiz kiyim-keqəkni kiyix; *(4)* əzining gunaḥini tiləx üqün «gunaḥ qurbanliqi sunux degən tət ixni əz iqigə elixi mumkin idi.

15:13 «zərbə bərgən» — ibraniy tilida «bəsüp baskan».

Əlifələh, Mekniya ḥəm dərwaziwən Obəd-Edom bilən Yəiyəlni ikkinqi dərijilik ətrət kilip təxkillidi. [19] Nəoɣmiqi Ḥeman, Asaf wə Etanlar mis janglar qelip, yangrak awaz qikiratti; [20] Zəkəriya, Yaaziyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Unni, Eliab, Maaseyah wə Binayalar təmbur qelip «Alamot uslubi»da təngkəx kilatti; [21] Mattitiyah, Əlifələh, Mekniya, Obəd-Edom, Yəiyəl wə Azaziyalar qiltar qelip baxlamqilik kilip, «Xəminit uslubi»da təngkəx bolatti.. [22] Lawiylarning yolbaxqisi Kənaniya muzikioɣa naḥayiti pixxik boloɣaqka, məhsus nəoɣmə-nawaqilikka məs'ul bolup muzika əgitətti. [23] Bərəkiya bilən Əlkanah əḥdə sanduki oɣa məs'ul ixikbakarlar idi. [24] Xəbaniya, Yəhoxafat, Nətanəl, Amasay, Zəkəriya, Binaya wə Əliezər katarlik kahinlar Hudaning əḥdə sanduki aldida kanay qalatti; Obəd-Edom bilən Yəḥiyahmu əḥdə sanduki oɣa məs'ul ixikbakar kilinip koyuloɣanidi..

Əḥdə sanduki «Dawut xəḥiri»gə yətkəp kelinidu

1Sam. 6:16-23

[25] Xuning bilən Dawut Israil akşakalliri wə mingbexi katarliklar bilən birgə Obəd-Edomning əyidin huxallikka qəmgən ḥalda Pərwərdigarning əḥdə sandukini kətürüp qikkili bardi. [26] Wə xundak boldiki, Dawutlar Huda Pərwərdigarning əḥdə sandukini kətürüp mangoɣan Lawiylaroɣa yardəm bərgənlikini kərüp, yəttə buka wə yəttə koqkar kurbanlik kildi. [27] Dawut wə xundakla əḥdə sandukini kətüridioɣan Lawiylar ḥəmdə nəoɣmiqilər ḥəm nəoɣmə-nawa bexi boloɣan Kənaniyalarning ḥəmmisi kanap libas kiyixkənidi; Dawut uning üstigə yənə kanap əfod kiygənidi.. [28] Pütkül Israil həlki əmdi xu tərikidə təntənə kilip, buroɣa, kanay, jang-jang, təmbur, qiltar katarlik türlük sazlar bilən yukiri awazda muzika qelip, Pərwərdigarning əḥdə sandukini kətürüp kelixti. [29] Pərwərdigarning əḥdə sanduki Dawut xəḥirigə yetip kəlgəndə Saulning kizi Mikal pənjirdin təwəngə karap turatti; u Dawutning səkrəp oynap-qelip təntənə kiliwatkinini kərüp iqidə uni zanglik kildi.

Mədḥiyə okux, bəht tiləx

16 [1] Ular Hudaning əḥdə sandukini kətürüp kirip Dawut uningoɣa ḥazirlap koyoɣan qedirning otturisioɣa koyup, andin Hudaning aldida kəydürmə kurbanlik bilən inaklik kurbanlikliri sundi. [2] Dawut kəydürmə kurbanliki bilən inaklik kurbanlikliri sunup boloɣandin keyin Pərwərdigarning namida həlkkə bəht tilidi. [3] U yənə ər-ayal deməy Israillarning ḥər birigə birdin nan, birdin horma poxkili, birdin üzüm poxkili üləxtürüp bərdi..

Lawiylarning əḥdə sanduki aldidiki wəzipiliri

[4] Dawut bir kisim Lawiylaroɣa Pərwərdigarning əḥdə sanduki aldida hizməttə bolux, yəni dua-tilawət okux, Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa təxəkkür-rəḥmət eytix wə küy-munajat okuxni buyrudi.. [5] Ularning yolbaxqisi bolsa Asaf, andin Zəkəriya idi; baxkiliri bolsa Yəiyəl, Xemiramot, Yəḥiyəl, Mattitiyah, Eliab, Binaya, Obəd-Edom wə Yəiyəllər idi. Ular təmbur-qiltar qelixka koyuldi; Asaf bolsa janglarni qalatti. [6] Binaya bilən Yahaziyəldin ibarət ikki kahin Hudaning əḥdə sanduki aldida ḥərdaim kanay qelixka koyuldi.

15:20 «Alamot uslubi» — buning mənisi bizgə enik əməs; bəlkim «*(ayalqə)* yukiri awaz bilən» degənni bildürüxi mumkin.

15:21 «Xəminit uslubi» — buning mənisi bizgə enik əməs; bəlkim «ərənqə təwən awaz bilən» degənni bildürüxi mumkin.

15:24 «Yəḥiyah» — «Yəḥiyah» wə «Jiyəl» degən bir isimdur.

15:27 «əfod» — adəttə kahinlar alahidə kiyidioɣan pinjəkkə ohxax bir kiyim idi («Mis.» 28-babni kərüng. Undak kiyim kiyiwelix əzini Hudaoɣa alayitən beoɣixlaxni bildürətti.

16:3 «birdin horma poxkili» — yaki «bir parqidin gəx».

16:4 «dua-tilawət okux» — yaki «əsləx», «təntənə kilix».

Dawutning Pərwərdigarɵa Ḥəmdusana oḳuɵan küyi

7 Xu küni Dawut Asaf wə ḳerindaxlirini
Pərwərdigarɵa təxəkkür-rəḥmət eytixḳa
bəlgiləp ularɵa birinqidin munu küyni
tapxurdi: —

8 «Pərwərdigarɵa təxəkkür ḳilinglar,
Uning namini qaḳirip nida ḳilinglar,
Uning ḳiloɵanlirini əllər arisida ayan
ḳilinglar!
9 Uningɵa nahxilar eytip, Uni küyləngla r,
Uning pütkül karamət məjiziliri üstidə
seoɵinip oylininglar.
10 Muḳəddəs namidin pəhirlinip danglanglar,
Pərwərdigarni izdigüqilərning kəngli xad-
lansun!
11 Pərwərdigarni wə Uning ḳudritini izdənglar,
Uning yüz-ḥuzurini tohtimay izdənglar.
12 Uning yaratḳan məjizilirini,
Karamət alamətlirini ḥəm aoɵzidin qiḳḳan
ḥəkümlirini əstə tutunglar,
13 I uning ḳuli Israilning nəsli,
Θzi tallioɵanliri, Yaḳupning ooɵulliri!
14 U, Pərwərdigar — Hudayimiz,
Uning ḥəkümliri pütkül yər yüzididur.
15 U Θzi tüzgən əḥdini əbədiy yadinglarda
tutunglar —
— Bu uning ming əwladḳiqə wədiləxkən
səzidur —
16 Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisi,
Yəni Isḥaḳḳa iqkən ḳəsimidur.
17 U buni Yaḳupḳimu nizam dəp jəzmləxtürdi,
Israiloɵa əbədiy əḥdə ḳilip berip: —
18 «Sanga Ḳanaan zeminini berimən,
Uni mirasing boloɵan nesiwəng ḳilimən» —
dedi.
19 U qaoɵda silər ajiz idinglar, adiminglar az
ḥəm u yərdə musapir idinglar;
20 Bu əldin u əlgə, bir ḳəbilidin yənə bir
ḳəbiligə keqüp yürgən.
21 Pərwərdigar ḥərḳandaḳ adəmning ularni
bozək ḳilixioɵa yol ḳoymidi,
Ularni dəp padixaḥlaroɵimu tənbiḥ berip: —
22 «Mən məsiḥ ḳiloɵanlaroɵa təgmə,
Pəyoɵəmbərlirimgə yaman ix ḳilma!» — dedi.
23 Pütün jaḥan, Pərwərdigarni küyləng lar,
Nijatini ḥər küni elan ḳilinglar!
24 Uning julasini əllərdə bayan ḳilinglar,
Uning məjizilirini barliḳ həlḳlər arisida
jakarlanglar.
25 Qünki Pərwərdigarimiz uluoɵdur,
Zor ḥəmdusanaoɵa layiḳtur;
U barliḳ ilaḥlardin üstün, Uningdin ḳorḳux
kerəktur;
26 Qünki barliḳ əllərning ilaḥliri — butlar ha-
las,
Biraḳ Pərwərdigar asman-pələkni
yaratḳandur.
27 Xanu-xəwkət wə ḥəywət Uning aldida,
Ḳudrət wə huxluḳ Uning jayididur.
28 Pərwərdigarɵa təəlluḳini bərgəysilər, i əl-
kəbililər,
Pərwərdigarɵa xan-xərəp wə ḳudrətni
bərgəysilər!
29 Pərwərdigarning namioɵa layiḳ boloɵan
xan-xəḥrətni Uningɵa bərgəysilər;
Sowoɵa-salam elip Uning aldioɵa kiringlar,
Pərwərdigarɵa pak-muḳəddəslikning
güzəllikidə səjdə ḳilinglar;
30 Pütkül yər-yüzi, Uning aldida titrənglar!
Dunya məzmut ḳilinoɵan, u təwrənməs əsla.
31 Asmanlar xadlansun, wə yər-jaḥan hux
bolsun,
Əllər arisida elan ḳilinsun: —
«Pərwərdigar ḥəküm süridu!».
32 Dengiz-okyan wə uningɵa toloɵan ḥəmmə
quḳan selip jux ursun!
Dalilar ḥəm ulardiki ḥəmmə yayrisun!
33 U qaoɵda ormandiki pütkül dərəhlər
Pərwərdigar aldida yangritip nahxa eytidu;

16:8 Zəb. 105:1-15; 96:1-13; 106:1, 47, 48

16:17 «U buni Yaḳupḳimu nizam dəp jəzmləxtürdi» — muxu yərdə «Yaḳup» Yaḳupning əzini *(Israil həlḳi əməs)* kərsitidu.

16:25 «Uningdin ḳorḳux kerəktur» — yaki «U ḳorḳunqluḳtur».

16:28 «Pərwərdigarɵa... ḳudrətni bərgəysilər» — muxu səzlər bəlkim xuni bildüriduki, Hudaoɵa xan-xərəp kəltürsək, muxu ḳiloɵinimiz Uningɵa biz arḳilik Θzining küq-ḳudritini kərsitix imkaniyitini yaritidu.

16:29 «Pərwərdigarɵa pak-muḳəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar» — yaki «Pərwərdigarɵa pak-muḳəddəs eginlər bilən səjdə ḳilinglar».

Qünki mana, U pütün jahanni sorak kilixka kelidu!
34 Pərwərdigarоla təxəkkür eytinglar!
Qünki U mehribandur,
Əbədiydur Uning mehir-muhəbbiti.
35 Wə: Bizni kutkuzoin, i nijatimiz bolоan Huda!
Bizni yeningоa yioiwaloaysən,
Mukəddəs namingоa təxəkkür kilixka,
Yayrap Seni mədhiyiləxkə,
Bizni əllərdin kutkuzup qikkaysən! — dənglar!
36 Israilning Hudasi bolоan Pərwərdigarоla,
Əzəldin ta əbədgiqə təxəkkür-mədhiyə kayturulsun!
Pütkül həlk «Amin!» dedi həmdə Pərwərdigarоla həmdusana okuxti.

Ibadət qediridiki baxka wəzipilər

37 Dawut xu yərdə, yəni Pərwərdigarning əhdə sanduki aldida hər kündiki wəzipigə muwapik, əhdə sanduki aldidiki hizmättə dawamlik boluxka Asaf bilən uning kerindaxlirini kaldurup koydi; 38 Ularning iqidə Obəd-Edom bilən uning kerindaxliridin atmix səkkiz kixi bar idi; xuningdək Yədutunning ooli Obəd-Edom bilən Hosah dərwaziwənlikkə koyuldi. 39 Kahin Zadok bilən uning kahin kerindaxliri Gibeon egizlikidiki Pərwərdigarning qediri aldida, 40 Pərwərdigarning Israilоa tapilioan kanunəhkamlirida barlik yeziloini boyiqə, hərküni ətisi-ahximi kəydürmə kurbanlik kurbangahi üstidə Pərwərdigarоla atap kəydürmə kurbanliklarni sunuxka koyuldi. 41 Ular bilən billə bolоanlar, yəni Heman, Yədutun wə kaloan tallanоanlar, xundakla barlik ismi tiziloanlar Pərwərdigarоla təxəkkür-rəhmət eytixka koyuldi (qünki Uning əzgərməs muhəbbiti əbədgiqidur!). 42 Heman wə Yədutun bolsa nəoimiqilikkə, jümlidin kanay, jang-jang wə barlik mədhiyə sazlirini qelixka məs'ul kilindi. Yədutunning ooulliri dərwazioa karaxka koyuldi. 43 Bu ixlardin keyin barlik həlk əz əylirigə kaytixti; Dawutmu əz əyidikilərgə bəht tiləxkə kaytti.

Dawutning Pərwərdigarоla əy selix niyiti

2Sam. 7:1-15

17 1 Dawut əz əyidə turuwatkan qeoida, Natan pəyoəmbərgə: «Kara, mən kedir yaoiqidin yasaloan əydə turuwatimən, Pərwərdigarning əhdə sanduki bolsa qedir pərdiliri astida turuwatidu» dedi. 2 Natan Dawutka: «Kənglüngdə pükkənliringgə əməl kiloin; qünki Huda sən bilən billidur» — dedi.
3 Xu küni keqidə Hudaning səzi Natanоa kelip mundak degəndə: —4 «Sən berip kulum Dawutka mundak degin: — Pərwərdigar mundak dəydu: Sən Mən üqün turalou əy salsang bolmaydu. 5 Qünki Mən Israillarni baxlap qikkan kündin tartip bügüngə kədər bir əydə turup bakmioanmən, pəkət bu qedirdin u qediroa, bir qedirgahdin baxka birigə yətkilip yürdüm, halas. 6 Mən Israil həlki bilən billə məyli kəyərgə barmay, heqkaqan Israilning birər hakimioa, yəni Mening həlkimni bekixni tapilioan birərsigə: Nemixka silər Manga kedir yaoiqidin əy selip bərməysilər? — dedimmu?
7 Əmdi sən kulum Dawutka mundak degin: — Samawi koxunlarning Sərdari bolоan Pərwərdigar eytiduki, Mən seni əmdi yaylaklardin, koylarning arkisidin elip, həlkim Israilning üstigə əmir bolux üqün qakirtip qiktim. 8 Məyli kəyərgə barmioqin, Mən haman sening bilən billə boldum wə sening aldingdin barlik düxmənliringni yokitip kəldim; yər yüzidiki uluolar namxəhrətkə igə bolоandək seni nam-xəhrətkə sazawər kildim. 9-10 Mən həlkim bolоan Israilоa bir jayni bekitip, ularni xu yərdə tikip əstürimən; xuning bilən ular əz zeminida turidioan, parakəndiqilikkə uqrimaydioan bolidu. Rəzillər dəsləptidikidək wə mən həlkim Israil üstigə hökümranlik kilixka hakimlarni təyinligən künlərdikidək, ularоa kaytidin zulum salmaydu. Mən barlik düxmənliringni sanga bekindürdimən. Wə mənki Pərwərdigar sanga xuni eytip koyayki, mən sening üqün bir əyni yasap

berimən! [11] Sening künliring toxup, atabowiliringning yenioɣa kaytkan waktingda sening nəslingdin, yəni ooɣulliringdin birini sening ornungni basidioɣan kilimən; Mən uning padixaɦlikini mustəɦkəm kilimən. [12] U Manga bir ey yasaydu, Mən uning padixaɦlik təhtini mənggü mustəɦkəm kilimən. [13] Mən uningoɣa ata bolimən, u Manga ooɣul bolidu; meɦir-xəpkitimni seningdin awwal ətkən idarə kiloɣuqidin juda kiloɣinimdək uningdin ɦərgiz juda kilmaymən; [14] uni Mening eyümdə wə Mening padixaɦlikimda mənggü turoɣuzimən; uning təhti mənggü məzmut bolup turoɣuzulidu». [15] Natan bu barlik sözlər wə barlik wəɦiyni ɦeqnemə kaldurmay, Dawutka eytip bərdi.

Dawutning duasi wə ɦəmdusanasi

2Sam. 7:18-29

[16] Xuning bilən Dawut kirip Pərwərdigarning aldida olturup mundak dedi: «I Huda Pərwərdigar, mən zadi kim idim, mening eyüm nemə idi, Sən meni muxu dərijigə kəturgüdək? [17] Lekin i Huda Pərwərdigar, bu mərtiwigə kətürgining sening nəziringdə kiqikkinə bir ix ɦesablandi; qünki Sən mən kulungning eyining yirak kəlgüsi tooɣruluk sözliding wə meni uluoɣ mərtiwilik zat dəp karidiŋ, i Huda Pərwərdigar!

[18] Sən kəminəng üstigə qüxürgən xundak xan-xərəp tooɣruluk Dawut Sanga nemə diyəlisun? Qünki Sən dərwəkə Əz kulungni Əzüng bilisən. [19] Aɦ Pərwərdigar, pekir kulung üqün ɦəmdə Əz kənglüngdiki niyiting boyiqə bu barlik uluoɣlukni kərsitip, bu qong ixlarning ɦəmmisini ayan kilding. [20] Aɦ Pərwərdigar, kulikimiz toluk angliɣini boyiqə Sanga təng kəlgüdək ɦeqkim yok; Seningdin bələk ɦeqbir ilaɦ yoktur. [21] Dunyada kaysi bir əl həlking Israiloɣa təng kələlisun? Ularni Əzünggə has birdinbir həlk bolux üqün kutulduruxka barding ɦəmdə Misirdin kutuldurup qikkan həlking aldidin yat əllərni koɔɣlap qikirip, uluoɣwar wə bəɦəywət ixlar arkilik Əz namingni tikliding! [22] Sən həlking Israilni mənggü Əzüngning həlking kilding; aɦ Pərwərdigar, Sənmu ularning Hudasi boldung.

[23] Aɦ Pərwərdigar, əmdi pekir kulung wə uning eyi tooɣruluk kiloɣan wədəng mənggügə əməl kilinsun; Sən degənliring boyiqə ixni ada kiloɣaysən! [24] Amin, wədəng əməl kilinsun, xundakla naming mənggü uluoɣlansun, kixilər: «Samawi koxunning Sərdari Pərwərdigar Israilning Hudasi, ɦəkikətən Israiloɣa Hudadur!» desun; wə xundak bolup, pekir kulung Dawutning ey-jəməti Sening aldingda məzmut turoɣuzulsun. [25] Aɦ Hudayim, Sən pekir kulungoɣa sanga ey yasaymən, degən wəɦiy kəltürdüng; xunga kulung Sening aldingda muxundak dua kilixka jür'ət kildi. [26] Aɦ Pərwərdigar, Sən birdinbir Hudadursən, Sən pekir kulungoɣa muxundak amətni berixni wədə kilding; [27] əmdi pekir kulungning eyjəmətigə iltipat kilip, uning Sening aldingda mənggü turuxioɣa sakliɣaysən. Qünki Sən, aɦ Pərwərdigar, pekirning ey-jəmətigə iltipat kilding wə xuning bilən u mənggügə bəht-iltipatka nesip bolidu».

Dawut Filistiy, Moabiy wə Zobaɦlarni məoɣlup kilidu

2Sam. 8:1-15

18 [1] Xu ixtin keyin xundak boldiki, Dawut Filistiylərgə ɦujum kilip ularni boysundurup, ularning kolidin Gatni wə uningoɣa təwə yeza-kəntlərni tartiwaldi. [2] U yənə Moabiylaroɣa ɦujum kildi; Moabiylar uningoɣa bekinip, olpan tələydioɣan boldi.

[3] Zobaɦning padixaɦi Ɦadad'ezər əz təwəsini əfrat dəryasioɣiqə kengəytixkə atlinip qikkanda, Dawut taki Hamatka kədər uningoɣa ɦujum kildi. [4] Dawut uning ming

17:17 «bu mərtiwigə kətürgining» — demək, «Sən meni muxu dərijigə kəturgən» degən söz *(18-ayət)* uning padixaɦ boloɣanlikini kərsitidu. Lekin Huda bu imtiyazdin yənə kəp imtiyazlarni koxup bərməkqi. 9-16-ayətlərni kaytidin kərüng. **«meni uluoɣ mərtiwilik zat dəp karidiŋ»** — baxka birhil tərjimisi «meni yukiridiki *(xu)* insanning katarida karidiŋ». Bu tərjimisi tooɣra bolsa «yukiridiki insan», yəni Məsiɦ tooɣruluk bexarət bolidu.

jəng ḥarwisini olja aldi, yəttə ming atlik ləxkirini, yigirmə ming piyadə ləxkirini əsir aldi. Dawut barlik jəng ḥarwilirining atlirining peyini kirkitiwetip, pəkət yüz ḥarwioɣa koxkidək atnila elip kaldi.

Dawut Suriylərni məoɣlup kilidu

5 Dəməxktiki Suriylər Zobaḥning padixaḥi Ḥadad'ezərgə yardəm berixkə kəldi; Dawut Suriylərdin yigirmə ikki ming əskərni əltürdi. 6 Dawut Suriyədiki Dəməxk rayonioɣa karawul ətrətlirini turoɣuzuwidi, Suriylər Dawutka bekinip, uningoɣa olpan tələydioɣan boldi. Dawut kəyərgə jənggə qikmisun, Pərwərdigar uni kooɣdap turdi.[a] 7 Dawut Ḥadad'ezərning hizmətkarliri ixlitidioɣan altun kalkanlarning ḥəmmisini Yerusalemoɣa elip kaytti. 8 U yənə Ḥadad'ezərgə təwə Tibḥat bilən kundin ibarət ikki xəḥərdin nuroɣun mis olja aldi; keyinki zamanlarda Sulayman muxu mislarni ixlitip mis kəl, mis tüwrüklər wə baxka barlik mis əswablarni yasatkan.[b]
9 Hamat padixaḥi Tow Dawutning Zobaḥ padixaḥi Ḥadad'ezərning pütün koxunini məoɣlup kioɣanlikini anglap,[c] 10 Өz ooɣli Ḥadoramni Dawutka salam berip, uning Ḥadad'ezər bilən jəng kilip, uni məoɣlup kiloɣan oɣəlibisini təbrikləxkə əwətti. Qünki Tow əslidə Ḥadad'ezər bilən daim uruxup turatti. Ḥadoram ḥərhil altun, kümüx, mis əswab-jabduklarni sowoɣa kilip əkəldi. 11 Dawut padixaḥ bu əswab-jabduklarni ḥərkaysi əllərdin, jümlidin Edom, Moab, Ammonlardin, Filistiylərdin wə Amaləklərdin olja aloɣan altun-kümüxlər bilən koxup ḥəmmisini Pərwərdigaroɣa beoɣixlidi.

Dawut Edomlarni məoɣlup kilidu

12 Zəruiyaning ooɣli Abixay «Xor wadisi»da Edomiylardin on səkkiz ming adəmni əltürdi. 13 Dawut Edomda karawul ətrətlirini turoɣuzdi; Edomlarning ḥəmmisi Dawutka bekindi. Dawut kəyərgə jənggə qikmisun, Pərwərdigar uni kooɣdap turdi.[d]

Dawutning muḥim hizmətkarliri

2Sam. 8:16-18; 20:23-26

14 Dawut padixaḥ bolup pütün Israil üstigə ḥəkümranlik kilip, barlik ḥəlkigə adalət wə ḥəkkaniylik bilən muamilə kildi. 15 Zəruiyaning ooɣli Yoab koxunoɣa sərdar, Aḥiludning ooɣli Yəḥoxafat mirza, 16 Ahitubning ooɣli Zadok bilən Abiyatarning ooɣli Abimələk bax kaḥin, Xawxa katip, 17 Yəḥoyadaning ooɣli Binaya Kərətiylər bilən Pələtiylərning yolbaxqisi idi; Dawutning ooɣulliri uning yenidiki əməldarlar boldi.[e]

Dawutning əlqiliri ḥakarətlinidu

2Sam. 10:1-19

19 1 Keyinki wakitlarda xundak boldiki, Ammonlarning padixaḥi Naḥax əldi; ooɣli Ḥanun ornioɣa padixaḥ boldi. 2 Dawut: «Naḥax manga iltipat kərsətkini üqün, uning ooɣli Ḥanunoɣa iltipat kərsitimən» dəp, atisining pətisigə uning kənglini soraxka Ḥanunning yenioɣa əlqilərni əwətti. Dawutning əlqiliri Ammonlarning zeminoɣa yetip kelip, kənglini sorioɣili Ḥanun bilən kərüxməkqi boldi. 3 Lekin Ammonlarning əməldarliri Ḥanunoɣa: «Dawutni rastla atilirining izzət-ḥərmitini kilip siligə kəngül sorioɣili adəm əwətiptu, dəp karamla? Uning hizmətkarlirining əzlirining aldilirioɣa kelixi bu yərni küzitix, aoɣdurmiqilik kilix, qarlax üqün əməsmidu?» — dedi. 4 Xuning bilən Ḥanun Dawutning hizmətkarlirini tutup, ularning sakal-burutlirini qüxürgüzüwetip ḥəm kiyimlirining bəldin təwinini kəstürüwetip andin ularni koyuwətti. 5 Bəzilər kelip Dawutka əlqilərning əḥwalini ukturdi; u ularni kütüwelixka aldioɣa adəm

---

18:6 «Pərwərdigar uni kooɣdap turdi» — yaki «Pərwərdigar oɣəlibigə erixtürüp turdi».
18:8 «Tibḥat» — yaki «Təbaḥ».
18:9 «Tow» — «2Sam.» 9:9də «Toy».
18:13 «Pərwərdigar uni kooɣdap turdi — yaki «Pərwərdigar oɣəlibigə erixtürüp turdi».
18:17 «Kərətiylər bilən Pələtiylər» — bəlkim Dawutka alahidə muḥapizətqilər yaki alahidə zərbidar əskərlər boluxi mumkin idi.

əwətti, qünki ular tolimu iza-aḥanəttə ḳaloɣanidi. Xunga padixaḥ ularoɣa: «Saḳal-burutinglar əskiqilik Yeriho xəḥiridə turup andin yenip kelinglar» dedi.

Ammonlar uruxḳa təyyarlinidu

6 Ammonlar əzlirining Dawutning nəpritigə uqrioɣanliḳini bildi, Ḥanun wə Ammonlar Aram-Naḥaraim, Aram-Maakaḥ wə Zobaḥdin jəng ḥarwisi wə atliḳ ləxkər yallaxḳa adəm əwətip ming talant kümüx bərdi.. 7 Ular ottuz ikki ming jəng ḥarwisi, xundaḳla Maakaḥ padixaḥi bilən uning ḳoxunini yalliwaldi; ular Mədəbaning aldioɣa kelip bargaḥ ḳurdi. Ammonlarmu jəng ḳilix üqün ḥərḳaysi xəḥərliridin kelip jəm boluxti. 8 Dawut buni anglap Yoab bilən barliḳ əskər ḳoxunini ularning aldioɣa qiḳardi. 9 Ammonlar qiḳip xəḥər dərwazisining aldida səp tüzüp turdi; jənggə atlinip qiḳḳan padixaḥlarmu dalada ayrim səp tüzüp turuxti.

Suriylər bilən Ammonlar məoɣlup bolup qekinidu

10 Yoab əzining aldi-kəynidin ḥujumoɣa uqraydioɣanliḳini kərüp, pütün Israildin bir ḳisim sərhil adəmlərni tallap, Suriylər bilən jəng ḳilixḳa ularni səptə turoɣuzdi; 11 u ḳaloɣan adəmlirini inisi Abixayoɣa tapxurdi, xuningdək ular əzlirini Ammonlar bilən jəng ḳilixḳa səp ḳilip təyyarlidi.

12 Yoab Abixayoɣa: «Əgər Suriylər manga küqlük kəlsə, sən manga yardəm bərgəysən; əmma Ammonlar sanga küqlük kəlsə, mən berip sanga yardəm berəy. 13 Jür'ətlik boloɣin! Əz həlḳimiz üqün wə Hudayimizning xəḥərliri üqün baturluḳ ḳilayli. Pərwərdigar Əzigə layiḳ kərünginini ḳiloɣay! — dedi.

Dawut Suriylər bilən Ammonlarni məoɣlup ḳilidu

14 Əmdi Yoab wə uning bilən boloɣan adəmlər Suriylərgə ḥujum ḳiloɣili qiḳti; Suriylər uning aldidin ḳaqti. 15 Suriylərning ḳaqḳanliḳini kərgən Ammonlarmu Yoabning inisi Abixayning aldidin ḳeqip, xəḥərgə kiriwaldi. Andin Yoab Yerusalemoɣa ḳaytip kəldi.

16 Suriylər bolsa əzlirining Israillarning aldida məoɣlup boloɣinini kərgəndə, əlqi əwətip, Əfrat dəryasining u təripidiki Suriylərni qaḳirtip kəldi. Ḥadad'ezərning ḳoxunining sərdari boloɣan Xofaḳ ularoɣa yetəkqi idi.

17 Buningdin həwər tapḳan Dawut pütkül Israil həlḳini yioɣip Iordan dəryasidin ətüp, Suriylərning yenioɣa kelip ularoɣa ḳarxi səp tüzüp turdi. Dawutning səp tüzgənlikini kərgən Suriylər jənggə atlandi. 18 Suriylər Israillarning aldidin ḳaqti; Dawut Suriylərdin yəttə ming jəng ḥarwiliḳni wə ḳirik ming piyadə ləxkərni əltürdi wə yənə Suriylərning sərdari Xofaḳni əltürdi.. 19 Ḥadad'ezərning əməldarliri Israil aldida yengilginini kərgəndə, Dawut bilən sülḥ ḳilip uningoɣa beḳindi; xuningdin keyin Suriylər ikkinqi Ammoniylaroɣa yardəm berixni halimaydioɣan boldi..

Yoabning Ammonlarning paytəhti Rabbaḥni ḥujum ḳilip aloɣanliḳi

2Sam. 12:26-31

20 1 Xundaḳ boldiki, yengi yilning bexida, padixaḥlar jənggə atlanoɣan waḳitta, Yoab küqlük ḳisimni baxlap kelip, Ammonlarning yərlirini wəyran ḳilip, andin Rabbaḥni muḥasirigə aldi. U qaoɣda Dawut Yerusalemda turuwatatti. Yoab Rabbaḥḳa ḥujum ḳilip xəḥərni wəyran ḳilip taxlidi.. 2 Dawut ularning padixaḥining bexidin tajni eliwidi (altunining eoɣirliḳi bir talant

19:6 «Aram-Naḥaraim» — yaki «Mesopotamiyə». «Aram» bolsa Suriyəning kona namidur. **«ming talant kümüx»** — ming talant kümüx 30000 kilogramqə boluxi mumkin.

19:18 « ḳirik ming piyadə ləxkər» — yaki « ḳirik ming atliḳ». «2Sam.» 10:18ni kərüng. Uningda «yəttə yüz jəng ḥarwisi» deyilidu. Pərḳining səwəbi bəlkim: *(1)* ḳolimizdiki kəqürmilərdə kəqürgüqining səwənliki boluxi mumkin; *(2)* ikki ayəttə hatirilənggən sanlarni ḥesablax nuḳtisi ohximaydioɣan boluxi mumkin.

19:19 «Ḥadad'ezərning əməldarliri» — yaki «Ḥadad'ezərgə beḳinoɣanlar» — «2Sam.» 10:19ni kərüng

20:1 «yengi yilning bexida» — Huda Yəḥudiy həlḳigə tapxuroɣan kalendar boyiqə «yengi yil» ətiyazda baxlinatti *(«Mis.» 12:2)*.

qikti, uningoɣa yakutlar konduruloɣanidi), kixilər bu tajni Dawutning bexioɣa kiydürüp koydi. Dawut xəhərdin yənə nuroɣun jəng oɣəniymətlirini elip kətti.. [3] U yənə xəhərdiki həlkni elip qikip hərə, jotu wə palta bilən ixləxkə saldi; Dawut Ammonning hərkaysi xəhərliridiki həlklərnimu xundak ixlətti; andin Dawut kəpqilik bilən Yerusalemoɣa kaytti.

Dawut Filistiylərni üq ketim məoɣlup kilidu. Tət gigantning kətl kilinixi

2Sam. 21:18-22

[4] Xu wəkədin keyin Israillar Gəzərdə Filistiylər bilən sokuxti; u qaoɣda Huxatlik Sibbikay Rəfayiylardin boloɣan Sippay isimlik birini eltürüwətti, Filistiylər tiz pükti.. [5] Keyinqə Israillar bilən Filistiylər yənə sokuxti; Yairning ooɣli Əlhanən Gatlik Goliyatning inisi Lahmini eltürdi; bu adəmning nəyzisining dəstisi bapkarning okidək tom idi. [6] Keyinki wakitlarda Gatta yənə sokux boldi; u yərdə nahayiti bəstlik bir adəm bar idi, uning kolidimu, putidimu altidin barmak bolup, jəmiy yigirmə tət barmiki bar idi; umu Rəfayiylardin idi.. [7] Bu adəm Israillarni tillioɣili turuwidi, Dawutning akisi Ximiyaning ooɣli Yonatan qikip uni eltürüwətti. [8] Bular Gatlik Rafaning əwladliri bolup, həmmisi Dawut wə uning hizmətkarlirining kolida əldi.

Dawutning gunahi — u ahalini sanaktin ətküzidu

2Sam. 24:1-25

21 [1] Xəytan Israillaroɣa zərbə berix üqün, Dawutni Israillarni sanaktin ətküzüxkə ezikturdi.. [2] Xunga Dawut Yoabka wə həlkning yolbaxqilirioɣa: «Silər Bəər-Xebadin Danoɣiqə arilap Israillarni sanaktin ətküzüp kelip mening bilən kərüxünglar, ularning sanini biləy» dedi.. [3] Lekin Yoab jawabən: —«Pərwərdigar Əz həlkini hazir məyli kanqilik bolsun, yüz həssə axuruwətkəy. Lekin i hojam padixahim, ularning həmmisi əzüngning hizmitingdə turuwatkanlar əməsmu? Hojam bu ixni zadi nemə dəp tələp kilidu? Hojam Israilni nemixkə gunahka muptila kilidila?» — dedi.. [4] Lekin padixahning səzi Yoabning səzini besip qüxti; xunga Yoab qikip pütün Israil zeminini arilap Yerusalemoɣa kaytip kəldi. [5] Yoab sanaktin ətküzülgən həlkning sanini Dawutka məlum kildi; pütün Israilda kolida kiliq kətürələydioɣan adəmlər bir milyon bir yüz ming; Yəhudalardin kolida kiliq kətürələydioɣan adəmlər tət yüz yətmix ming bolup qikti. [6] Birak Lawiylar bilən Binyaminlarla sanakka kirmidi; qünki padixahning bu buyruki Yoabning nəziridə yirginqlik idi.

Pərwərdigar jaza qüxüridu

[7] Huda bu ixni yaman kərgəqkə, Israillaroɣa zərbə bərdi.. [8] Dawut Hudaoɣa: «Mən bu ixni kilip qong gunah ətküzüptimən; əmdi mənki kulungning bu kəbihlikini kəqürüxingni

20:2 «Dawut ularning padixahining bexidin tajni eliwidi ...» — yaki «Dawut buti Milkomning bexidin tajni eliwidi ...». **«eoɣirliki bir talant»** — bir talant bəlkim 30 kilogram idi.
20:2 2Sam. 12:30
20:4 «Rəfayiylar» — bəlkim gigantlar idi. «2Sam.» 21:16-22ni kərüng.
20:6 «Rəfayiylar» — ibraniy tilida «Rafaning nəsli» degən səzlər bilən ipadilinidu. Demək, «Rəfayiylar» Rafaning əwladliri.

21:1 «Xəytan Israillaroɣa zərbə berix üqün, Dawutni Israillarni sanaktin ətküzüxkə ezikturdi» — «sanaktin ətküzüx» degən səz Israilning əskiriy küqini kəzdə tutidu. 5-ayətni kərüng.
–Baxka birhil tərjimisi «Düxmənning Israillaroɣa zərbə bərməkqi boloɣini Dawutni Israillarni sanaktin ətküzüxkə aldiratti» *(«Xəytan» wə «düxmən» ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu)*. Bizningqə «ezikturidu» yaki «aldiratti» degən səz bir rohiy küqning məwjutlukini kərsitidu, xunga «Xəytan» dəp tərjimə kilduk. «2Sam.» 24:1nimu kərüng.
21:2 «Bəər-Xebadin Danoɣiqə» — «Bəər-Xeba» Israil zenimining əng jənubiy qetidə, «Dan» bolsa əng ximaliy qetidə idi.
21:3 «Hojam Israilni nemixkə gunahka muptila kilidila?» — kizik yeri xuki, Yoab adəttə Hudadin anqə korkmaydioɣan adəm bolup, muxu wakitlarda hojisioɣa karioɣanda, Hudaning iradisini obdan biletti. «Həlkni sanaktin ətküzüx» degən gunah tooɣruluk «Samuil»diki «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
21:7 «Huda bu ixni yaman kərgəqkə, Israillaroɣa zərbə bərdi» — nemixkə «həlkni sanaktin ətküzüx» gunah hesablinidu? Bu tooɣruluk «Samuil»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

tiləymən, qünki mən tolimu əhmiqanə ix qiptimən» — dedi.
9 Pərwərdigar Dawutning aldin kərgüqisi boloqan Gadqa: 10 Sən berip Dawutqa eytip: «Pərwərdigar mundaq dəyduki, Mən sanga üq bala-qazani aldingda qoyimən; xuningdin birini talliwal, Mən xuni bexinglaroqa qüxürimən» degin, — dedi.
11 Xuning bilən Gad Dawutning yenioqa kelip: «Pərwərdigar mundaq dəydu: 12 «Qeni tallioqin: Ya üq yil aqarqilikta qelixtin, ya üq ay düxmənlərning aldidin qeqip, yawliring təripidin qooqlap qiliqlinixidin wə yaki üq kün Pərwərdigarning qiliqining uruxi — yəni waba kesilining zeminda tarqilixi, Pərwərdigarning Pərixtisining Israilning pütün qegrisini harab qilixidin birini tallioqin». Əmdi oylinip kər, bir nemə degin; mən meni əwətküqigə nemə dəp jawap berəy?» dedi. 13 Dawut Gadqa: «Mən bək qattiq təngliktə qaldim; əmdi Pərwərdigarning qolioqa qüxəy dəymən, qünki U tolimu xəpqətliktur. Pəqət insanlarning qolioqa qüxmisəm, dəymən» dedi.
14 Xu səwəblik Pərwərdigar Israiloqa waba tarqatti; Israillardin yətmix ming adəm əldi. 15 Huda Yerusalemni wəyran qilip taxlax üqün bir Pərixtini əwətti; u wəyran qiliwatqanda, Pərwərdigar əhwalni kərüp əzi qüxürgən bu bala-qazadin puxayman qilip qaldi-də, wəyran qiloquqi Pərixtigə: «Bəs! Əmdi qolungni tart!» dedi. U qaoqda Pərwərdigarning Pərixtisi Yəbusiy Ornanning haminining yenida turatti... 16 Dawut bexini kətürüp, Pərwərdigarning Pərixtisining asman bilən yərning arilikida, qolidiki oqilaptin suoquroqan qiliqini Yerusalemoqa təngləp turoqanliqini kərdi. Dawut bilən aqsaqallarning ḥəmmisi bəz rəhtkə oraloqan ḥalda yərgə düm yiqildi. 17 Dawut Hudaoqa: «Həlqning sanini elip qiqixni buyruquqi mən əməsmu? Gunaḥ qilip bu rəzillik ətküzgüqi məndurmən; bu bir pada qoylar bolsa, zadi nemə qildi? Aḥ, Pərwərdigar Hudayim, qolung Əz həlqinggə əməs, bəlki manga wə mening jəmətimgə qüxkəy, wabani Əz həlqingning üstigə qüxürmigəysən!» dedi.

Dawut qurbangaḥ selip qurbanliq sunidu

18 Pərwərdigarning Pərixtisi Gadqa: Sən berip Dawutqa eytqin, u Yəbusiy Ornanning haminioqa qiqip Pərwərdigaroqa bir qurbangaḥ salsun, dewidi, 19 Dawut Gadning Pərwərdigarning namida eytqini boyiqə xu yərgə qikti. 20 U qaoqda Ornan buoqday tepiwatatti; Ornan burulup Pərixtini kərüp, əzi tət ooqli bilən məküwaloqanidi. 21 Dawut Ornanning yenioqa kəlgəndə, u bexini kətürüp Dawutni kərüp, hamandin qiqip kəldi-də, bexini yərgə təgküdək egip Dawutqa təzim qildi.
22 Dawut Ornanoqa: «Həlq iqidə taraloqan wabani tosup qelix üqün, muxu hamanni wə ətrapidiki yərni manga setip bərsəng, bu yərdə Pərwərdigaroqa atap bir qurbangaḥ salay dəymən. Sən toluq baḥa qoyup bu yeringni manga setip bərsəng» dedi.
23 — Alsila, oqojam padixaḥimning qandaq qiloqusi kəlsə xundaq qiloqay; qarisila, qurbanliq qilixqa kalilarni berəy, haman tepidioqan tirnilarni otun qilip qalisila, buoqdayni ax ḥədiyəsigə ixlətsilə; bularning ḥəmmisini mən əzlirigə tuttum, dedi Ornan Dawutqa.
24 «Yaq», — dedi Dawut Ornanoqa, — «qandaqla bolmisun mən toluq baḥasi boyiqə setiwalimən; qünki mən seningkini eliwelip Pərwərdigaroqa atisam bolmaydu, bədəl təliməy kəydürmə qurbanliqni ḥərgiz sunmaymən».
25 Xuning bilən Dawut altə yüz xəkəl altunni əlqəp Ornanoqa berip u yərni setiwaldi..
26 Dawut u yərgə Pərwərdigaroqa atap bir qurbangaḥ saldi wə kəydürmə qurbanliq wə inaqliq qurbanliqi sunup, Pərwərdigaroqa

21:15 «Ornan» — yaki «Arawna». «2Sam.» 24:16ni kərüng.

21:25 «altə yüz xəkəl altun» — 600 xəkəl 7 kilogramqə bolatti. «2Sam.» 24:24 boyiqə u «haman wə kalilar» üqün 50 xəkəl kümüx beridu. Muxu yərdə u xübḥisizki Ornanning pütkül «yər»ini setiwalidu.

nida kilidi; Pərwərdigar uning tiligini qobul kərüp, jawabən asmandin kəydürmə qurbanlik qurbangahioƣa ot qüxürdi.
27 Pərwərdigar Pərixtisini buyruwidi, U kiliqini qaytidin oƣilipioƣa saldi.

Muqəddəs ibadəthana selix ornini bekitix

28 U qaoƣda, Dawut Pərwərdigarning Yəbusiylardin boloƣan Ornanning haminida uning tilikigə jawab bərgənlikini kərüp, xu yərdə qurbanlik sunuxqa baxlidi. 29 U qaoƣda, Musa qəldə yasatqan Pərwərdigarning qediri wə kəydürmə qurbanlik qurbangahi Gibeonning egizlikidə idi; 30 lekin Dawut Pərwərdigarning Pərixtisining kiliqidin qorkup, u yərning aldioƣa berip Hudadin yol soraxqa jür'ət kilalmaytti.

22 1 Xunga Dawut: «Mana bu Pərwərdigar Hudaning əyi bolidioƣan jay, mana bu Israil üqün kəydürmə qurbanlik sunidioƣan qurbangah bolidu» — dedi.

Muqəddəs ibadəthana salidioƣan materiyallarni hazirlax

2 Dawut Pərwərdigarning əyini saldurux üqün Israil zeminidiki yat əldikilərni yioƣixni buyrudi həm taxlarni oyuxqa taxqilarni təyinlidi. 3 Ixik-dərwazilaroƣa ixlitixkə mik wə girə-baldak yasax üqün nuroƣun təmür təyyarlidi; yənə nuroƣun mis təyyarlidiki, uning eoƣirlikini tarazilap bolmaytti;. 4 u yənə san-sanaksiz kedir yaoƣiqi təyyarlidi, qünki Zidonluklar bilən Turluklar Dawutqa nuroƣun kedir yaoƣiqi yətküzüp bərgənidi.
5 Dawut kənglidə: «Ooƣlum Sulayman tehi yax, bir yumran kəqət halas, Pərwərdigaroƣa selinidioƣan əy nahayiti bəhəywət wə katta boluxi, xan-xəhriti barlik yurtlaroƣa yeyilixi kerək; xuning bilən bu əygə ketidioƣan materiyallarni hazirlap qoyuxum kerək» dəp oylidi. Xunga Dawut əlüxtin ilgiri nuroƣun materiyal hazirlap qoydi.

22:3 **«girə-baldak»** — yaki «ilmək-ilgəklər».

Dawut Sulaymanoƣa mukəddəs əy selixni wəsiyət kilidu

6 Dawut ooƣli Sulaymanni kiqkirip uningoƣa Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigaroƣa əy selixni tapilidi. 7 Dawut Sulaymanoƣa mundak dedi: «I ooƣlum, mən əslidə Pərwərdigar Hudayimning namioƣa atap bir əy selixni oylioƣan, 8 lekin Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: «Sən nuroƣun adəmning kenini təktüng, nuroƣun qong jənglərni kilding; sening Mening namimoƣa atap əy selixingoƣa bolmaydu, qünki sən Mening aldimda nuroƣun adəmning kenini yərgə təktüng. 9 Kara, seningdin bir ooƣul tərülidu; u aram-tinqlik adimi bolidu, Mən uni hər tərəptiki düxmənliridin aram tapquzimən; uning ismi dərwəkə Sulayman atilidu, u təhttiki künliridə Mən Israiloƣa aram-tinqlik wə asayixlik ata kilimən.. 10 U Mening namimoƣa atap əy salidu; u Manga ooƣul bolidu, Mən uningoƣa ata bolimən; Mən uning Israil üstidiki padixahlik təhtini mənggü məzmut kilimən».
11 I ooƣlum, əmdi Pərwərdigar sening bilən billə boloƣay! Xuning bilən yolung rawan bolup, Uning sening tooƣruluk bərgən wədisi boyiqə Pərwərdigar Hudayingning əyini salisən. 12 Pərwərdigar sanga pəm wə əkil bərgəy wə Israilni idarə kilixka kərsətmə bərgəy, seni Pərwərdigar Hudayingning mukəddəs kanunioƣa əməl kilidioƣan kiloƣay.
13 Xu wakitta, Pərwərdigar Israillar üqün Musaoƣa tapxuroƣan bəlgilimə-həkümlərgə əməl kilsang, yolung rawan bolidu. Qəysər, batur bol! Qorkma, hoduqupmu kətmə.. 14 Kara, mən Pərwərdigarning əyi üqün japa-müxəkkətlirim arkilik yüz ming talant altun, ming ming talant kümüx wə intayin kəp, san-sanaksiz mis, təmür təyyarlidim; yənə yaoƣaq wə tax təyyarlidim; buningoƣa yənə sən qoxsang bolidu.. 15 Buningdin baxqa seningdə

22:9 **«uning ismi dərwəkə Sulayman atilidu»** — «Sulayman» degən isim ibraniy tilidiki «xalom» *(tinqlik, hatirjəmlik»kə baoƣlik (ərəb tilida «salam»).*
22:13 **«hoduqupmu kətmə»** — yaki «oƣəyrətsiz bolma».
22:14 **«yüz ming talant altun»** — az degəndə 3000 tonna altun. **«ming ming talant»** — az degəndə 30000 tonna

yənə tax kəsküqi, tamqi, yaoŋaqqi ḥəm ḥərhil hizmətlərni kilalaydioŋan nuroŋun ustilar bar; [16] altun-kümüx, mis, təmür bolsa sansanaksiz; sən ixka tutuxuxka ornungdin tur, Pərwərdigarim sening bilən billə boloŋay!»

Dawut əməldarlaroŋa Sulaymanning öy selixioŋa yardəmlixixni wəsiyət kilidu

[17] Dawut yənə Israildiki əməldarlaroŋa ooŋli Sulaymanoŋa yardəm berixni tapilap: [18] «Hudayinglar boloŋan Pərwərdigar silər bilən billə əməsmu? Ḥər ətrapinglarda silərgə tinq-aramlik bərgən əməsmu? Qünki U bu zemindiki aḥalini kolumoŋa tapxurdi; zemin Pərwərdigarning aldida wə həlkining aldida tizginləndi. [19] Əmdi silər pütün kəlbinglar, pütün jeninglar bilən kət'iy niyətkə kelip, Hudayinglar boloŋan Pərwərdigarni izləŋlar; Pərwərdigarning əḥdə sandukini wə Hudaning mukəddəshanisidiki kaqaəswablirini Uning namioŋa atap selinoŋan öyigə apirip koyux üqün, Pərwərdigar Hudaning mukəddəshanisini selixkə ornunglardin kopunglar!» dedi.

Lawiylarning wəzipisi wə guruppilinixi

23 [1] Dawut kerip künliri toxay dəp kaloŋanda, ooŋli Sulaymanni Israil üstigə padixaḥ kilip tiklidi. [2] Dawut Israildiki əməldarlarni, kaḥinlarni wə Lawiylarni yioŋdi. [3] Lawiylardin ottuz yaxtin axkanlarning ḥəmmisi sanaktin ətküzüldi; tizimlanoŋini boyiqə, ulardin ərlər jəmiy ottuz səkkiz ming kixi idi. [4] Dawut: «Bularning iqidə yigirmə tət ming kixi Pərwərdigarning öyini baxkurux hizmitigə, altə ming kixi əməldar wə sotqilikka, [5] tət ming kixi dərwaziwənlikkə wə yənə tət ming kixi mən yasioŋan sazlar bilən Pərwərdigaroŋa ḥəmdusana okux ixioŋa koyulsun» — dedi. [6] Dawut ularni Lawiyning ooŋli Gərxon, Kohat wə Mərari jəmətliri boyiqə guruppilaroŋa bəldi: —

[7] Gərxoniylardin Ladan bilən Ximəy bar idi; [8] Ladanning ooŋli: tunji ooŋli Yəḥiyəl, yənə Zitam bilən Yoeldin ibarət üq kixi idi; [9] Ximəyning ooŋlidin Xelomit, Ḥaziyəl wə Ḥarandin ibarət üq kixi idi; yukirikilar Ladanning jəmət baxlikliri idi. [10] Ximəyning ooŋulliri Jaḥat, Zina, Yəux wə Beriyaḥ, bu tətəylənning ḥəmmisi Ximəyning ooŋli idi. [11] Jaḥat tunji ooŋul, Ziza ikkinqi ooŋul idi; Yəux bilən Beriyaḥning əwladliri kəp bolmioŋaqka, bir jəmət guruppisi dəp ḥesablanoŋan. [12] Koḥatning ooŋulliri Amram, Yizḥar, Ḥebron wə Uzziyəldin ibarət tət kixi idi.

[13] Amramning ooŋli Ḥarun bilən Musa idi. Ḥarun bilən uning əwladliri əng mukəddəs buyumlarni paklax, Pərwərdigarning aldida mənggügə kurbanlikларni sunux, uning hizmitini kilix, mənggü uning namidin bəht tiləp dua berixkə ayriloŋanidi. [14] Hudaning adimi Musaoŋa kəlsək, uning əwladliri Lawiy kəbilisidin dəp ḥesablinip pütülgən. [15] Musaning ooŋli Gərxom bilən Əliezər idi. [16] Gərxomning ooŋulliridin Xəbuyəl qong ooŋli idi. [17] Əliezərning ooŋli Rəḥabiya idi; Əliezərning baxka ooŋli bolmioŋan, lekin Rəḥabiyaning ooŋulliri naḥayiti kəp idi. [18] Yizḥarning tunji ooŋli Xelomit idi. [19] Ḥebronning ooŋulliri: tunji ooŋli Yeriya, ikkinqi ooŋli Amariya, üqinqi ooŋli Yaḥaziyəl, tətinqi ooŋli Jəkamiyam idi. [20] Uzziyəlning ooŋulliri: tunji ooŋli Mikaḥ, ikkinqi ooŋli Yisxiya idi.

[21] Mərarining ooŋli Maḥli bilən Muxi idi; Maḥlining ooŋli Əliazar bilən Kix idi. [22] Əliazar əlgəndə ooŋli yok, kizlirila bar idi; ularning tuoŋkanliri, yəni Kixning ooŋulliri u kizlarni əmrigə aldi. [23] Muxining Maḥli, Edər wə

kümüx.

22:16 «altun-kümüx, mis, təmür bolsa san-sanakşiz» — yaki «zərgər, miskər, təmürqilər bolsa sanakşizdur».

22:19 «Əmdi silər pütün kəlbinglar, pütün jeninglar bilən kət'iy niyətkə kelip, Hudayinglar boloŋan Pərwərdigarni izləŋlar» — ibraniy tilida «Əmdi Pərwərdigar Hudayinglarni izləxkə jan-dilinglarni qing kilinglar» degən bilən ipadilinidu.

23:10 «Zina» — 11-ayəttə «Ziza».

23:13 «kurbanliklarni sunux» — yaki «huxbuy yekix».

23:17 «əliezərning ooŋli» — ibraniy tilida «Əliezərning ooŋulliri».

Yərəmot degən üqla ooɣli bar idi.
24 Yukiriкilarning ћəmmisi Lawiyning
əwladliri bolup, jəmətliri boyiqə, yəni jəmət
baxliri boyiqə yigirmə yaxtin axkan ərkəklər
royhətkə elinoɣan; ular Pərwərdigarning
əyidiki wəzipilərni ətəxkə ismiliri boyiqə
tizimlanoɣanidi.
25 Qünki Dawut: «Israilning Huda-
si Pərwərdigar Өz həlкigə aram be-
rip, Өzi mənggü Yerusalemda makan
кilidu; 26 xuning bilən Lawiylarning
mukəddəs qedirni wə uning iqidiki ћərкaysi
кaqa-əswablarni kətürüp yürüxning ћajiti
yoк» degənidi. 27 Xunga Dawutning jan
üzük aldidiki wəsiyiti boyiqə, Lawiylarning
yigirmə yaxtin yukirilirining ћəmmisi
sanaktin ətküzülgənidi. 28 Ularning wəzipisi
bolsa Ћarunning əwladlirining yenida tu-
rup, Pərwərdigarning əyining ixlirini кilix
idi; ular ћoyla-aramlarni baxкurux, barlik
mukəddəs buyumlarni pakiz tutux, кisкisi,
Pərwərdigarning əyining hizmət wəzipilirini
bejirixkə məs'ul idi; 29 yənə «tiziloɣan təкdim
nan», ax ћədiyə unliri, petir кoturmaqlar,
кazan nanliri wə maylik nanlaroɣa,
xundaкla ћərћil əlqəx əswablirioɣa məs'ul
idi; 30 ular yənə ћərküni ətigəndə ərə turup
Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytip ћəmdusana
oкuytti, ћərküni kəqlikimu xundak кilatti.
31 Yənə xabat küni, ћər yengi ayda, xuningdək
bekitilgən ћeyt-bayramlarda sunulidioɣan
barlik кöydürmə кurbanlikлaroɣa məs'ul idi.
Өzlirigə кaritiloɣan bəlgilimə boyiqə, ular
daim Pərwərdigarning aldioɣa bekitiligən
sani wə nəwiti bilən hizməttə turatti.. 32 Ular
jamaət qedirini ћəm mukəddəs jayni baкatti,
xundaкla əzlirining Pərwərdigarning əyidiki
hizməttə boluwatкan кerindaxliri, yəni
Ћarunning əwladlirioɣa кaraytti.

Dawut kaћinlarni nəwət-guruppilaroɣa bəlidu

24 1 Ћarun əwladlirining nəwətqilikkə
bəlünüxi təwəndikiqə: Ћarunning
ooɣli Nadab, Abiћu, Əliazar wə Itamar. 2 Nadab
bilən Abiћu atisidin burun ölüp kətkən
ћəm pərzənt kərmigənidi; xunga Əliazar
bilən Itamar kaћinlikни tutatti. 3 Dawut
wə Əliazarning əwladliridin Zadok wə
Itamarning əwladliridin Ahimələk ularning
кerindaxlirini guruppilaroɣa bəlüp, wəzipisi
boyiqə ixкa кoydi; 4 Əliazarning əwladliridin
jəmət bexi boloɣanlar Itamarning
əwladliridin jəmət bexi boloɣanlardin кəp
ikənlikini bilip, ularni xuningoɣa asasən
ayrip nəwət-guruppilaroɣa bəldi. Əliazarning
əwladliridin jəmət bexi boloɣanlar on altə
kixi idi, Itamarning əwladliridin jəmət bexi
boloɣanlar səkkiz kixi idi; 5 ular qək taxlax
yoli bilən təngxəp nəwət-guruppilaroɣa
bəlündi. Xundak кilip mukəddəshanidiki
ixlaroɣa məs'ul boloɣanlar wə Hudaning
aldidiki ixlaroɣa məs'ul boloɣanlar ћəm
Əliazarning əwladliridinmu ћəm Itamarning
əwladliridinmu boldi.. 6 Lawiy Nətanəlning
ooɣli Xemaya katip bolsa padixaћ, əməldarlar,
kaћin Zadok, Abiyatarning ooɣli Ahimələk,
xundaкla kaћinlarning wə Lawiylarning
jəmət baxliкli aldida ularning ismini
pütüp кoydi. Əliazarning əwladliri iqidin bir
jəmət tallandi, andin Itamarning əwladliri
iqidinmu bir jəmət tallandi.
7 Birinqi qək Yəћoyaribкa, ikkinqi qək
Yədayaoɣa, 8 üqinqi qək Ћarimoɣa, tətinqi
qək Seorimoɣa, 9 bəxinqi qək Malkiyaoɣa,
altinqi qək Miyaminoɣa, 10 yəttinqi qək
Ћakkozoɣa, səkkizinqi qək Abiyaoɣa,
11 tokкuzinqi qək Yəxuaoɣa, oninqi qək
Xekaniyaoɣa, 12 on birinqi qək Əliyaxibкa,
on ikkinqi qək Yakimoɣa, 13 on üqinqi qək
Ћuppaoɣa, on tətinqi qək Yəxəbiabкa, 14 on
bəxinqi qək Bilgaћкa, on altinqi qək

23:31 «Yənə xabat küni, ћər yengi ayda, xuningdək bekitilgən ћeyt-bayramlarda sunulidioɣan barlik кöydürmə кurbanlikлaroɣa məs'ul idi» — Lawiylar əzliri кurbanlikлarni sunmaytti, birak ularni təyyarlaxka məs'ul idi.

24:5 «mukəddəshanidiki ixlaroɣa məs'ul boloɣanlar» — bəlkim ibadəthanidiki ixlarni kərsitidu; «Hudaning aldidiki ixlaroɣa məs'ul boloɣanlar» bolsa bəlkim sot-sorak ixlirioɣa məs'ul idi. Əliazar wə Itamar degən ikki jəmättin ikki hil wəzipini üstigə aloɣanlar bar idi.

Immərgə, [15] on yəttinqi qək Ḥeziroŋa, on səkkizinqi qək Ḥappizəzgə, [16] on tokḳuzinqi qək Pitaḥiyaoŋa, yigirminqi qək Yəḥəzkəlgə, [17] yigirmə birinqi qək Yaḳinoŋa, yigirmə ikkinqi qək Gamuloŋa, [18] yigirmə üqinqi qək Delayaoŋa, yigirmə tətinqi qək Maaziyaoŋa qiḳti. [19] Mana bu ularning hizmət tərtipi; bu Israilning Hudasi Pərwərdigar ularning atisi Ḥarunning wastisi bilən buyruoŋan nizam boyiqə, Pərwərdigarning əyigə kirix nəwiti idi.

Lawiyning baxḳa əwladlirining wəzipisi

[20] Lawiyning ḳaloŋan əwladliri munular: Amramning əwladliridin Xubayəl; Xubayəlning əwladliri iqidə Yəḥdeya bar idi. [21] Rəḥabiyaoŋa kəlsək, uning ooŋulliri, jümlidin tunji ooŋli Yisxiya bar idi. [22] Yizḥarning ooŋulliri iqidə Xelomot; Xelomotning ooŋulliri iqidə Jaḥat bar idi. [23] Ḥebronning ooŋulliri: tunji ooŋli Yəriya, ikkinqisi Amariya, üqinqisi Yaḥaziyəl, tətinqisi Jəkamiyam idi. [24] Uzziyəlning ooŋulliri: Mikaḥ; Mikaḥning ooŋulliridin Xamir bar idi. [25] Mikaḥning inisi Yisxiya idi; Yisxiyaning ooŋulliri iqidə Zəkəriya bar idi. [26] Mərarining ooŋulliri: Maḥli wə Muxi; Yaaziyaning ooŋli Beno idi. [27] Mərarining ooŋli Yaaziyadin boloŋan əwladliri Beno, Xoḥam, Zakkur wə Ibri bar idi. [28] Maḥlining ooŋli Əliazar idi; Əliazarning ooŋli yoḳ idi. [29] Kixkə kəlsək, uning ooŋulliri iqidə Yərahmiyəl bar idi. [30] Muxining ooŋulliri Maḥli, Edər wə Yərimot idi. Yuḳirikilarning ḥəmmisi Lawiyning əwladliri bolup, jəmətliri boyiqə pütülgənidi. [31] Ularmu ularning ḳerindaxliri Ḥarunning əwladlirioŋa ohxax, Dawut padixaḥ, Zadok, Ahimələk wə xuningdək kaḥinlar wə Lawiylarning jəmət baxlikilirining aldida qək tartti; ḥərḳaysi jəmət baxliri wə ularning tuoŋḳanliridin əng kiqiklirimu ohxaxla qək tartti.

Dawut nəoŋmiqilərni təxkil ḳilidu

25 [1] Dawut bilən ḳoxunning sərdarliri Asaf, Ḥeman wə Yədutunlarning ooŋullirioŋimu wəzipə yükləp, ularni qiltar, təmbur wə jang-janglar qelip, bexarət berix hizmitigə ḳoydi. Ulardin wəzipigə ḳoyuloŋanlarning sani təwəndikiqə: [2] Asafning ooŋulliridin Zakkur, Yüsüp, Nitaniya wə Axarilaḥ bar idi; Asafning ooŋullirining ḥəmmisi Asafning kərsətmisigə ḳaraytti; Asaf padixaḥning kərsətmisi boyiqə bexarət berip səzləytti.

[3] Yədutunoŋa kəlgəndə, uning Gədaliya, Zeri, Yəxaya, Ximəy, Ḥaxabiya wə Mattitiyaḥ degən altə ooŋli bolup, atisi Yədutunning kərsətmisigə ḳaraytti. Yədutun Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytip mədḥiyə oḳux üqün qiltar qelip bexarət berətti.

[4] Ḥemanning bolsa, uning Bukkiya, Mattaniya, Uzziyəl, Xəbuyəl, Yərimot, Ḥananiya, Ḥanani, Əliyata, Giddalti wə Romamti-Ezər, Yoxbikaxa, Malloti, Ḥotir wə Mahaziot degən ooŋulliri bar idi. [5] Bularning ḥəmmisi Ḥemanning ooŋulliri bolup, Hudaoŋa boloŋan mədḥiyisini yangritix üqün ḳoyuloŋan (Ḥeman bolsa padixaḥḳa Hudaning səzkalamini yətküzidioŋan aldin kərgüqi idi); Huda Ḥemanoŋa on tət ooŋul, üq ḳiz ata ḳi loŋanidi. [6] Bularning ḥəmmisi atilirining

---

24:16 «Yəḥəzkəl» — Əzakiyal degən ismining baxḳa bir xəkli.

24:23 «Ḥebronning ooŋulliri» — bəzi kona kəqürmilərdə pəḳət «uning ooŋulliri» deyilidu. Lekin 23:19ni kərüng.

24:26 «Mərarining ooŋulliri: Maḥli wə Muxi; Yaaziyaning ooŋli Beno idi» — bu ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar.

24:31 «Ularmu ularning ḳerindaxliri Ḥarunning əwladlirioŋa ohxax,... ḥərḳaysi jəmət baxliri wə ularning tuoŋḳanliridin əng kiqiklirimu ohxaxla qək tartti.» — muxu ḳaloŋan Lawiylarning nemə wəzipiliri barliḳi muxu yərdə enik eytilmaydu.

25:3 «Gədaliya, Zeri, Yəxaya, Ximəy, Ḥaxabiya wə Mattitiyaḥ» — bəzi kona kəqürmilərdə «Ximəy» degən isim yoḳap kətkən.

25:5 «Hudaoŋa boloŋan mədḥiyisini yangritix» — ibraniy tilida «münggüzni *(yaki buroŋini)* kətürüx» degən səzlər bilən ipadilinidu. Münggüz bolsa adəmning *(yaki Hudaning)* uluoŋluḳini kərsitidu. **«Hudaoŋa boloŋan mədḥiyisini yangritix»** — Ḥemanning ḳizlirimu bu mədḥiyə hizmitidə idi.

–Toluḳ ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Bularning ḥəmmisi Ḥemanning ooŋulliri bolup, Hudaning Ḥemanoŋa boloŋan səz-kalami boyiqə uning izzət-ḥərmitini kətürüx

baxlamqilikida bolup, Pərwərdigarning əyidə nəoɣmə-nawa kilix üqün, jang-jang, təmbur wə qiltar qelip Hudaning əyidiki wəzipisini ətəytti. Asaf, Yədutun wə Ḥeman bu ixlarda padixaḥning kərsətmisigə kar aytti..
7 Ular wə ularning kerindaxlirining sani jəmiy ikki yüz səksən səkkiz idi (ular ḥəmmisi Pərwərdigarni mədḥiyiləx nəoɣmə-nawalikida alahidə tərbiyə kərgən, küy eytixka usta idi).
8 Bular qong-kiqikigə, ustaz-xagirtlikioɣa karimay ḥəmmisi birdək qək tartip guruppilaroɣa bəlüngənidi.

Yigirmə tət mədḥiyiləx guruppisi

9 Birinqi qək Asafning ooɣli Yüsüpkə, ikkinqi qək Gədaliyaoɣa qikti; u, uning iniliri wə ooɣulliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;.
10 üqinqi qək Zakkuroɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
11 tətinqi qək Izrioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;.
12 bəxinqi qək Nətaniyaoɣa qikti; u uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
13 altinqi qək Bukkiyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup on ikki kixi idi;
14 yəttinqi qək Yəxarilahka qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;.
15 səkkizinqi qək Yəxayaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
16 tokkuzinqi qək Mattaniyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
17 oninqi qək Ximəygə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
18 on birinqi qək Azarəlgə qikti; u wə uning ooɣulliri, iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;.
19 on ikkinqi qək Ḥaxabiyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
20 on üqinqi qək Xubayəlgə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
21 on tətinqi qək Mattitiyahka qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
22 on bəxinqi qək Yərimotka qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
23 on altinqi qək Ḥananiyaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
24 on yəttinqi qək Yoxbikaxaoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
25 on səkkizinqi qək Ḥananioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
26 on tokkuzinqi qək Mallotioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
27 yigirminqi qək Əliyataoɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
28 yigirmə birinqi qək Ḥotiroɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
29 yigirmə ikkinqi qək Giddaltioɣa qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
30 yigirmə üqinqi qək Mahaziotka qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi;
31 yigirmə tətinqi qək Romamti-Ezərgə qikti; u, uning ooɣulliri wə iniliri bolup jəmiy on ikki kixi idi.

Dərwaziwənlərning guruppilinixi

26 1 Dərwaziwənlərning guruppilinixi təwəndikidək boldi: Koraḥ jəmətidikilərdin Asafning əwladliri iqidə Korəning ooɣli Məxələmiya bar idi.
2 Məxələmiyaning birnəqqə ooɣli bolup, tunjisi Zəkəriya, ikkinqisi Yədiyayəl, üqinqisi Zəbadiya, tətinqisi Yatniyəl,
3 bəxinqisi Elam, altinqisi Yəḥoḥanan, yəttinqisi Əlyoyinay idi.
4 Obəd-Edomning ooɣulliri: tunji ooɣli Xemaya, ikkinqisi Yəḥozabad, üqinqisi Yoaḥ, tətinqisi Sakar, bəxinqisi Nətanəl,
5 altinqisi Ammiyəl, yəttinqisi Issakar, səkkizinqisi Peultay; dərwəkə Huda Obəd-Edomoɣa bəht-saadət ata kiloɣanidi.
6 Uning ooɣli Xemayamu birnəqqə ooɣul pərzənt kərgən bolup, ḥəmmisi ata jəməti iqidə yolbaxqi idi,

üqün uningoɣa berilgənidi *(Ḥeman bolsa padixaḥning aldin kərgüqisi idi)*; Huda Ḥemanoɣa on tət ooɣul, üq kiz ata kiloɣanidi».

25:6 «Bularning ḥəmmisi atilirining baxlamqilikida bolup...» — «atiliri» Asaf, Yədutun wə Ḥemandin ibarət. Asaf wə Ḥemanlar ḥərbiri Zəburdiki nəqqə küylərni yazoɣan *(məsilən 50-, 73-82-küy, 88-küy. Yədutun 39-, 62- wə 77-küydə tiloɣa elinidu)*.

25:9 «uning iniliri» — yaki «uning kerindaxliri». 10-18-ayətlərdiki «iniliri»mu xundak.

25:11 «Izri» — yaki «Zeri» *(25:3ni kərüng)*.

25:14 «Yəxarilaḥ» — yaki «Axarilaḥ» *(25:2ni kərüng)*.

25:18 «Azarəl» — yaki «Uzziyəl» *(25:4ni kərüng)*.

qünki ular batur əzimətlər idi.. [7] Xemayaning ooƣulliri: Otni, Refayəl, Obəd wə Əlzabad idi. Əlzabadning iniliri Elihu bilən Səmakiyaning ikkisi batur idi. [8] Bularning ḥəmmisi Obəd-Edomning əwladliri bolup, ular wə ularning ooƣulliri, ḳerindaxlirining ḥəmmisi Hudaning hizmitidə ḳolidin ix kelidioƣan adəmlər idi. Obəd-Edomning əwladi jəmiy atmix ikki adəm idi. [9] Məxələmiyaning ooƣulliri wə ḳerindaxliri bar idi; ḥəmmisi batur bolup, jəmiy on səkkiz adəm idi. [10] Mərarining əwladi boloƣan Hosaḥning birnəqqə ooƣli bar idi, qong ooƣli Ximri (Ximri əslidə tunji ooƣul bolmisimu, atisi uni qong ooƣul ḳilip tikligən), [11] ikkinqi ooƣli Ḥilḳiya, üqinqisi Təbaliya, tətinqisi Zəkəriya idi. Hosaḥning ooƣulliri wə ḳerindaxliri jəmiy bolup on üq adəm idi.

[12] Yuḳiriḳilarning ḥəmmisi jəmət baxliri boyiqə dərwaziwənlərning guruppilaroƣa bəlünüxi idi; ularning ḥəmmisigə ḳerindaxliri bilən billə Pərwərdigarning əyidiki hizmət wəzipisi tapxuruloƣanidi. [13] Ular, məyli qong bolsun yaki kiqik bolsun, əz jəməti boyiqə qək tartip ḥərbir dərwazioƣa bəlgiləndi. [14] Xərḳiy dərwazida dərwaziwənlik ḳilixḳa qək qiḳkini Xələmiya boldi; andin ular uning ooƣli Zəkəriya (aḳilanə məsliḥətqi idi) üqün qək tartti; uningoƣa ximaliy dərwazining dərwaziwənlik qeki qiḳti. [15] Jənubiy dərwazining qeki Obəd-Edomoƣa qiḳti. Uning ooƣulliri ambar-ḥəzinilərgə məs'ul boldi. [16] Xuppim bilən Hosaḥḳa oƣərbiy dərwazining wə xuningdək dawan yolidiki Xalləkət dərwazisining qeki qiḳti; dərwaziwənlər yandixip turatti.. [17] Xərḳiy dərwazioƣa ḥərküni altə Lawiy dərwaziwən məs'ul idi; ximaliy dərwazioƣa ḥərküni tət adəm, jənubiy dərwazioƣa ḥərküni tət adəm məs'ul idi; ambar-ḥəzinilərning ḥərbirigə ikki adəm bir guruppa bolup ḳaraytti. [18] Oƣərb tərəptiki dəḥlizning aldidiki yolda tət kixi, dəḥlizning əzidə ikki kixi pasibanliḳ ḳilatti. [19] Yoḳuridiki kixilər dərwaziwənlərning guruppilinixi bolup, Koraḥning wə Mərarining əwladliridin idi.

Muḳəddəs əyning həzinisini baxḳuridioƣan Lawiylar

[20] Ularning baxḳa Lawiy ḳerindaxliridin Hudaning əyidiki həzinilərni wə muḳəddəs dəp beoƣixlanoƣan buyumlar həzinisini baxḳuruxḳa Ahiyaḥ ḳoyuldi.. [21] Gərxon jəmətidiki Ladanning əwladliridin, Gərxoniy Ladan jəmətigə yolbaxqi boloƣini: Jəḥiyəli idi;.. [22] Jəḥiyəlining ooƣulliri Zetam bilən uning inisi Yoel idi; ular Pərwərdigarning əyidiki həzinilərgə məs'ul idi.

[23] Amram jəməti, Yizḥar jəməti, Ḥebron jəməti wə Uzziyəl jəmətidikilərmu wəzipigə ḳoyuldi: [24] Musaning nəwrisi, Gərxomning ooƣli Xibuəl bax həziniqi boldi. [25] Uning əliezərdin boloƣan ḳerindaxliri: Əliezərning ooƣli Rəḥabiya, Rəḥabiyaning ooƣli Yəxaya, Yəxayaning ooƣli Yoram, Yoramning ooƣli Zikri, Zikrining ooƣli Xelomit idi. [26] Muxu Xelomit bilən uning ḳerindaxliri muḳəddəs dəp beoƣixlanoƣan buyumlar saḳlinidioƣan barliḳ həzinilərni baxḳuratti; bu buyumlarni əslidə Dawut padixaḥ, jəmət baxliḳliri, mingbexilar, yüzbexilar wə ḳoxun sərdarliri beoƣixlioƣanidi. [27] Ular jənggaḥlarda bulang-talang ḳilip kəlgən mal-mülüklərdin wə oljidin Pərwərdigarning əyini puhta ḳilixḳa beoƣixlioƣanidi.. [28] Bularning iqidimu aldin kərgüqi Samuil, Kixning ooƣli Saul, Nərning ooƣli Abnər wə Zəruiyaning ooƣli Yoablar muḳəddəs dəp ayrioƣan nərsilər bar idi; barliḳ muḳəddəs dəp ayriloƣan nərsilərni Xelomit bilən uning ḳerindaxliri baxḳuratti.

26:6 «ular batur əzimətlər idi» — yaki «ular mətiwərlər idi».

26:16 «dərwaziwənlər yandixip turatti» — yaki «dərwaziwənlər udulmu'udul turatti».

26:20 «Lawiy ḳerindaxliri» — yaki «Lawiylardin boloƣan Ahiyaḥ».

26:21 «Ladan» — yənə «Libni» deyilidu, «Jəḥiyəli» yənə «Jəḥiyəl» dəpmu atilidu *(6:17, 23:7)*.

26:27 «puhta ḳilixḳa» — yaki «remont ḳilixḳa».

Mənsəpkə ḳoyuloɣan wə ḥakim boloɣan Lawiylar

29 Yizḥar jəmətidin Kenaniya wə uning ooɣulliri muḳəddəs əyning sirtida Israilda mənsəpdar wə sotqilar ḳilip ḳoyuldi.
30 Ḥebron jəmətidin Ḥaxabiya wə uning ḳerindaxliri, ḥəmmisi batur bolup, Iordan dəryasining oɣərbiy təripidə Israilda mənsəp tutup, Pərwərdigarning hizmitigə wə padixaḥning ixlirioɣa məs'ul boluxḳa ḳoyuloɣan. Ular jəmiy birming yəttə yüz kixi idi. 31 Ḥebron jəməti iqidə, jəmətning nəsəbnamisi boyiqə Yəriya jəmət bexi idi. Dawutning səltənitining ḳirikinqi yili nəsəbnamilərni təkxürüx arḳilik Gileadning Yaazər degən yeridə bu jəmättinmu batur əzimətlər tepildi. 32 Yəriyaning ḳerindaxliridin yənə jəmiy bolup ikki ming yəttə yüz kixi bar idi; ularning ḥəmmisi batur bolup, xu jəmət baxliri idi; padixaḥ Dawut ularni Rubən ḳəbilisi, Gad ḳəbilisi wə Manassəḥ yerim ḳəbilisidiki Hudaoɣa wə padixaḥning hizmitigə dair barlik ixlarni baxḳuruxḳa ḳoydi.

Israilning ḥərbiy təxkilati

27 1 Təwəndikilər Israillar iqidə padixaḥning hizmitidə ḥərbiy ḳisimlaroɣa məs'ul boloɣan ḥərḳaysi jəmət baxliri, mingbexi, yüzbexi wə barlik mənsəpdarlar idi. Ular sanioɣa ḳarap ḳisimlaroɣa bəlüngənidi. Ular ḥər yili ay boyiqə nəwətlixip turatti, ḥər ḳisimda yigirmə tət ming adəm bar idi.
2 Birinqi aydiki birinqi nəwətqi ḳoxunoɣa Zabdiyəlning ooɣli Yaxobeam məs'ul boloɣan, uning axu ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 3 U Pərəz əwladliridin bolup, birinqi aydiki axu ḳoxun ḳismining sərdarlirini baxḳuratti. 4 Ikkinqi aydiki nəwətqi ḳoxunoɣa məs'ul kixi Aḥoḥluḳ Doday bolup, uning ḳoxunining orunbasar sərdari Miklot bar idi; bu ḳisimda yigirmə tət ming adəm bar idi. 5 Üqinqi aydiki üqinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari kaḥin Yəḥoyadaning ooɣli Binaya idi; u uning axu ḳoxunioɣa bax bolup, uningda yigirmə tət ming adəm bar idi. 6 Bu Binaya «ottuz palwan»ning biri bolup, axu ottuz adəmni baxḳuratti; uning ḳismida yənə uning ooɣli Ammizabad bar idi. 7 Tətinqi aydiki tətinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Yoabning inisi Asaḥəl idi; uningdin keyin ooɣli Zəbadiya uning ornini basti. Uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 8 Bəxinqi aydiki bəxinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Izraḥlik Xamhut idi, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 9 Altinqi aydiki altinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Təkoalik Ikkəxning ooɣli Ira idi, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 10 Yəttinqi aydiki yəttinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Əfraim əwladliri iqidiki Pilonluḳ Ḥələz bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 11 Səkkizinqi aydiki səkkizinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Zəraḥ jəmətidiki Huxatlik Sibbikay bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi.. 12 Toḳḳuzinqi aydiki toḳḳuzinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Binyamin ḳəbilisidiki Anatotluḳ Abiezər bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 13 Oninqi aydiki oninqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Zəraḥ jəmətidiki Nitofatlik Maḥaray bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi.. 14 On birinqi aydiki on birinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Əfraim ḳəbilisidiki Piratonluḳ Binaya bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi. 15 On ikkinqi aydiki on ikkinqi nəwətqi ḳoxunning sərdari Otniyəl jəmətidiki Nitofatlik Ḥəlday bolup, uning ḳismida yigirmə tət ming adəm bar idi.

Israilning ḳəbilə baxlikliri

16 Israilning ḥərḳaysi ḳəbililirini idarə ḳilip kəlgənlər təwəndikilər: Rubəniylar üqün Zikrining ooɣli Əliezər ḳəbilə baxliḳi idi; Ximeoniylar üqün ḳəbilə baxliḳi Maakaḥning ooɣli Xəfatiya; 17 Lawiy ḳəbilisi üqün Kəmuəlning ooɣli Ḥaxabiya ḳəbilə baxliḳi idi; Ḥaruniylar üqün jəmət bexi Zadok; 18 Yəḥuda

27:11 «Zəraḥ» — yaki «Zarḥi».
27:13 «Zəraḥ» — yaki «Zarḥi».

kəbilisi üqün Dawutning akisi Elihu kəbilə baxliqi idi; Issakariylar üqün Mikailning oƣli Omri kəbilə baxliqi idi; [19] Zəbuluniylar üqün Obadiyaning oƣli Yixmaya kəbilə baxliqi idi; Naftali kəbilisi üqün Azriyəlning oƣli Yərimot kəbilə baxliqi idi; [20] Əfraimiylar üqün Azaziyaning oƣli Ḥoxiya kəbilə baxliqi idi; Manassəḥ yerim kəbilisi üqün Pidayaning oƣli Yoel kəbilə baxliqi idi; [21] Gileadta makanlaxqan Manassəḥ yerim kəbilisi üqün Zəkəriyaning oƣli Iddo kəbilə baxliqi idi; Binyamin kəbilisi üqün Abnərning oƣli Yaasiyəl kəbilə baxliqi idi; [22] Dan kəbilisi üqün Yərohamning oƣli Azarəl kəbilə baxliqi idi. Yuqiridikilər Israil kəbililiri üqün kəbilə baxliqi idi.

[23] Dawut Israillar iqidə yigirmə yaxtin təwənlərni tizimlimioƣan; qünki Pərwərdigar Israillarning sanini asmandiki yultuzdək kəp qilimən degənidi. [24] Zəruiyaning oƣli Yoab sanini elixqa kirixkən, lekin tügimigən; qünki muxu ix wəjidin Hudaning oƣəzipi Israillarning bexioƣa yaoƣduruloƣan; xu səwəbtin Israillarning sani «Dawut padixahning yilnamiliri» degən hatirigə kirgüzülmigən.

Padixaḥ ordisidiki mal-mülük wə ix-oqətni baxquroƣuqi əməldarlar

[25] Padixahning ambar-həzinilirini baxquroƣuqi Adiyəlning oƣli Azmawət idi; dala, xəhər, yeza-kənt wə munarlardiki ambar-həzinilərni baxquroƣuqi Uzziyaning oƣli Yonatan idi. [26] Etiz-eriklarda terikqilik qiloƣuqilarni baxquroƣuqi Kelubning oƣli Əzri idi; [27] Üzümzarliklarni baxquroƣuqi Ramaḥlik Ximəy; üzümzarliklardiki xarab ambarlirini baxquroƣuqi Xifmilik Zabdi; [28] Xəfəlah tüzlənglikidiki zəytun wə üjmə dərəhlirini baxquroƣuqi Gədərlik Baal-Ḥanan idi; may ambarlirini baxquroƣuqi Yoax; [29] Xaronda bekilidioƣan kala padilirini baxquroƣuqi Xaronluq Sitray; jiloƣilardiki kala padilirini baxquroƣuqi Adlayning oƣli Xafat; [30] təgilərni baxquroƣuqi Ismaillardin Obil; exəklərni baxquroƣuqi Mironotluq Yəḥdiya; [31] qoy padilirini baxquroƣuqi Hagarlik Yaziz idi. Bularning ḥəmmisi Dawut padixahning mal-mülkini baxquroƣuqi əməldarlar idi.

Dawutning muḥim əməldarliri

[32] Dawutning taoƣisi Yonatan məslihətqi bolup, danixmən ḥəm Təwrat həttatqisi idi; Haqmonining oƣli Yəḥiyəl padixahning oƣullirining ustazi idi. [33] Ahitofəlmu padixahning məslihətqisi idi; Arklik Ḥuxay padixahning jan dosti idi. [34] Ahitofəldin keyin Binayaning oƣli Yəhoyada bilən Abiyatar uning ornioƣa məslihətqi boldi; Yoab padixahning qoxun sərdari idi.

Dawut muqəddəs əy selix arzusini jakarlaydu

28 [1] Dawut Israildiki barlik əməldarlarni, ḥərqaysi kəbilə baxlikliri, nəwətlixip padixahning hizmitini qilidioƣan qoxun bexi, mingbexi, yüzbexi, padixaḥ wə xahzadilərning barlik mal-mülük, qarwa mallirini baxquridioƣan əməldarlarni, xuningdək məḥrəm-oƣojidarlar, palwanlar wə barlik batur jəngqilərni Yerusalemoƣa qakirtip kəldi.

[2] Padixaḥ Dawut ornidin turup mundak dedi: — I buradərlirim wə həlqim, gepimgə qulak selinglar: Kənglümdə Pərwərdigarning əhdə sanduqi üqün bir aramgah, Hudayimizning təhtipərisi bolidioƣan bir əy selix arzuyum bar idi ḥəmdə uni selixqa təyyarlikmu kərüp qoyoƣanidim. [3] Lekin Huda manga: «Sən Mening namimoƣa atap əy salsang bolmaydu, qünki Sən jəngqi, adəm eltürüp qan tökkənsən» dedi. [4] Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigar atamning pütün jəmətidin meni əbədil'əbəd Israiloƣa padixaḥ boluxqa tallidi; qünki U Yəhudani yolbaxqi boluxqa

27:28 «Xəfəlah tüzlənglikі» — ibraniy tilida «Xəfəlah» — pəqət birla tüzlənglikni kərsitidu, Yerusalemning jənubiy təripigə jaylaxqan.

27:32 «Təwrat həttatqisi» — yaki «Təwratxunas» yaki «katip».

28:1 «məḥrəm-oƣojidarlar» — yaki «məḥrəm-aoƣwatlar».

tallioƣan; U Yəḥuda jəməti iqidə atamning jəmətini tallioƣan, atamning ooƣulliri iqidə məndin razi bolup, meni pütün Israilоƣa padixaḥ ḳilip tikligən; [5] mening ooƣullirim iqidin (Pərwərdigar dərwəḳə manga kəp ooƣul ata ḳiloƣan) U yənə ooƣlum Sulaymanni Pərwərdigarning padixaḥliḳining təhtigə olturup, Israilоƣa ḥəkümran boluxḳa tallidi.
[6] U manga: «Sening ooƣlung Sulayman bolsa Mening əyüm wə ḥoylilirimni saloƣuqi bolidu; qünki Mən uni Өzümgə ooƣul boluxḳa tallidim, Mənmu uningоƣa ata bolimən. [7] U Mening əmr-bəlgilimilirimgə bügünkidək qing turup riayə ḳilidioƣan bolsa, uning padixaḥliḳini mənggü mustəḥkəm ḳilimən» degənidi.
[8] Xunga bügün Pərwərdigarning jamaiti pütkül Israil həlḳining, xundaḳla Hudayimizning aldida xuni eytimən: — Bu yahxi yurtḳa igidarqilik ḳilix üqün wə kəlgüsidə baliliringlaroƣa mənggülük miras ḳilip ḳaldurux üqün, silər Hudayinglar Pərwərdigarning barliḳ əmrlirini izdəp tutunglar.
[9] — I, sən ooƣlum Sulayman, atangning Hudasi boloƣan Pərwərdigarni bil, sap dil wə pidakarlik bilən Uning hizmitidə boloƣin. Qünki Pərwərdigar jimi adəmning kənglini kəzitip turidu, barliḳ oy-niyətlirini pərḳ etidu. Sən Uni izdisəng, U Өzini sanga tapḳuzidu; Uningdin tenip kətsəng, seni mənggü üzüp taxlaydu. [10] Əmdi sən kəngül ḳoyoƣin, Pərwərdigar muḳəddəshana ḳilix üqün bir əyni selixḳa seni tallidi; batur bol, uni ada ḳil!».

Dawut muḳəddəshanining layiḥisi tooƣrisida Sulaymanоƣa kərsitidu

[11] Dawut muḳəddəsgaḥning dəḥlizi, haniliri, həziniliri, balihaniliri, iqki əyliri wə kəfarət təhtidiki əyining layiḥisining ḥəmmisini ooƣli Sulaymanоƣa tapxurdi; [12] Hudaning Roḥidin tapxuruwaloƣini boyiqə u Pərwərdigarning əyining ḥoyliliri, tət ətrapidiki kiqik əylər, muḳəddəshanidiki həzinlər, muḳəddəs dəp beoƣixlanoƣan buyumlar ḳoyulidioƣan həzinilərning layiḥilirini ḳaldurmay uningоƣa kərsətti.[m] [13] Yənə kaḥinlar bilən Lawiylarning guruppilinixi, Pərwərdigarning əyidiki ḥərhil wəzipilər, xuningdək Pərwərdigarning əyigə eḥtiyajliḳ barliḳ əswablar tooƣrisidiki bəlgilimilərni kərsətti; [14] wə ḥərhil ixlaroƣa kerəklik altun əswablarni yasitixḳa ketidioƣan altun, ḥərhil ixlaroƣa kerəklik kümüx əswablarni yasitixḳa ketidioƣan kümüx, [15] altun qiraoƣdanlaroƣa, ularoƣa təwə altun qiraoƣlaroƣa, yəni ḥərbir qiraoƣdan wə qiraoƣlaroƣa ketidioƣan altun; kümüx qiraoƣdanlaroƣa, yəni ḥərbir qiraoƣdan wə xuningоƣa təwə qiraoƣlar üqün ketidioƣan kümüxni tapxurup bərdi. U ḥərbir qiraoƣdanoƣa ixlitix ornioƣa ḳarap kerəklikini bərdi; [16] nan tizidioƣan altun xirələrni yasitixḳa, yəni ḥərbir xirə üqün kerəklik altun bərdi; kümüx xirələrni yasitixḳa kerəklik kümüx bərdi; [17] wilka-ilmələr, təhsə-piyalə wə qəgünlərni yasaxḳa, altun qinilər, yəni ḥərhil qinini yasaxḳa kerəklik boloƣan sap altun bərdi; kümüx qinilərni yasaxḳa, yəni ḥərbir qinə üqün kerəklik kümüx bərdi; [18] huxbuygaḥ yasaxḳa kerəklik esil altun bərdi. U yənə ḳanatlirini kerip Pərwərdigarning əḥdə sanduḳini yepip turidioƣan altun kerublar ḳaraydioƣan kəfarət təhtining nushisini tapxurup bərdi.[n] [19] «Bularning ḥəmmisi, Pərwərdigar Өz ḳolini üstümgə ḳoyoƣanda manga kərsətkən barliḳ nusha-əndizilər boloƣaqḳa, mən yezip ḳoydum» dedi Dawut.

28:11 «kəfarət təhti» — yaki «rəḥim təhti», «rəḥimgaḥ». «Mis.» 25:17-22ni kərüng. **«kəfarət təhtidiki əyi»** — ibadəthanining əng iqkiridiki əy bolup, yənə «əng muḳəddəs jay» dəp atilidu.

28:12 «Hudaning Roḥidin tapxuruwaloƣini boyiqə...» — ibraniy tilida «Roḥtin tapxuruwaloƣini boyiqə...». Bizningqə «Roḥ» muxu yərdə qoḳum Hudaning Roḥini kərsitidu. Demək, muḳəddəsgaḥning barliḳ nushiliri wə ixliri Hudaning kərsətmiliri bilən boldi.

28:18 «...huxbuygaḥ yasaxḳa kerəklik esil altun bərdi» — bu 14-18-ayətlərdiki «bərdi... bərdi.. bərdi» tooƣruluḳ: Dawut padixaḥ Sulaymanоƣa *(1)* ḥərbir nərsə üqün ḳanqilik altun-kümüx kerək boloƣanliḳini kərsətti; *(2)* əməliyəttə ḳanqilik kerək bolsa xuni bərdi, degən mənidə. Bizningqə ikkinqi wariyant tooƣridur. 29:2ni kərüng. **«kəfarət təhti»** — baxḳa birhil tərjimisi «ḥarwa». Lekin muxu yərdə qoḳum əng muḳəddəs jaydiki rəḥimgaḥ *(kəfarət təhti)*ni kərsitidu.

Dawut Sulaymanoƣa dawamlik nəsihət kilidu

20 Dawut yənə ooƣli Sulaymanoƣa: «Sən batur wə jasarətlik bol, buni ada kil; koƣkma, alakzadimu bolup kətmə; qünki Pərwərdigar Huda, mening Hudayim sening bilən billə bolidu; taki Pərwərdigarning əyidiki keyinki ibadət hizmiti üqün təyyarlik ixliri tügigəngə kədər U səndin heq ayrilmaydu yaki taxlapmu koymaydu. 21 Kara, Hudaning əyidiki barlik hizmitini bejiridioƣan kahinlar wə Lawiylarning guruppiliri təyyar turidu; sening yeningda hərhil hünərgə usta, hərbir hizmətkə təyyar turoƣan hünərwənlərmu razilik bilən turidu; uning üstigə əməldarlar wə barlik həlk sening əmringni kütidu» dedi.

Dawut wə halayikning Hudaning əyi üqün beoƣixlioƣanliri

29 1 Dawut pütkül jamaətkə səz kilip mundak dedi:
— Huda Əzi tallioƣan ooƣlum Sulayman tehi yax, bir yumran kəqət, halas, bu kurulux bolsa tolimu qong; qünki bu mukəddəs orda insan üqün əməs, bəlki Pərwərdigar Huda üqün yasilidu. 2 Mən Hudayimning əyi üqün pütün küqümni qikirip, altun bilən yasilidioƣanlirioƣa altun, kümüx bilən yasilidioƣanlirioƣa kümüx, mis bilən yasilidioƣanlirioƣa mis, təmür bilən yasilidioƣanlirioƣa təmür, yaoƣaq bilən yasilidioƣanlirioƣa yaoƣaq təyyarlap koydum; yənə ak hekik, kəzlük yakut, rənglik tax wə hərhil esil taxlarni, yənə nahayiti kəp mərmərni yioƣip koydum. 3 Mən Hudayimning əyidin səyünidioƣanlikim üqün Hudayimning əyini selixka təyyarlioƣan barlik nərsilərdin baxka, əzümning təəlluqatidin altun-kümüxlərni Hudayimning əyigə atidim; 4 yəni əyning tamlirini kaplax üqün Ofir altunidin üq ming talant, sap kümüxtin yəttə ming talant təkdim kildim; 5 altundin yasilidioƣanlirioƣa altun, kümüxtin yasilidioƣanlirioƣa kümüx wə hünərwənlərning koli bilən hərhil yasilidioƣanlirioƣa kerək boloƣinini təkdim kildim. Bügün yənə kimlərning Pərwərdigaroƣa birnemə atioƣusi bar?».
6 Xuning bilən Israil kəbililiridiki hərkaysi jəmət baxliri, kəbilə baxlikliri, mingbexi, yüzbexi wə padixahning ixlirioƣa məs'ul boloƣan oƣojidarlarmu beoƣixlaxka kirixti. 7 Ular Hudaning əyidiki ibadət hizmətliri üqün bəx ming talant altun wə on ming darik altun, on ming talant kümüx, on səkkiz ming talant mis wə bir yüz ming talant təmür təkdim kildi. 8 Yakuti barlar yakutni Pərwərdigarning əyining həzinisigə, yəni Gərxoniy Yəhiyəlning koliƣa tapxurdi. 9 Halayik kixilərning mundak əz ihtiyarliki bilən təkdim kiloƣanlikliridin huxal bolup ketixti; qünki ular qin kəlbidin Pərwərdigaroƣa təkdim kilixkanidi. Dawutmu alamət hux boldi.

Dawut Pərwərdigaroƣa həmdusana okuydu

10 Xunga Dawut pütkül jamaət aldida Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədhiyə eytip mundak dedi:
— «Ah Pərwərdigar, bowimiz Israilning Hudasi, Sən əbədil'əbədgiqə həmdusanaoƣa layikSən. 11 I Pərwərdigar, uluoƣluk, küqkudrət, xan-xərəp, xanu-xəwkət wə həywət Sanga mənsuptur; asmandiki wə yərdiki baryoki Seningkidur; i Pərwərdigar, padixahlik Seningkidur, həmmidin üstün boloƣan idarə kiloƣuqisən. 12 Dələt bilən izzət Seningdinla kelidu, Sən həmmigə həkümdarsən. Küq bilən kudrət Sening kolungda; hərkimni uluoƣ wə kudrətlik kilix pakət kolungdindur. 13 Əmdi, ah Hudayimiz, biz Sanga təxəkkür okuymiz, xan-xərəplik namingoƣa mədhiyə okuymiz!
14 Mana muxundak əzlükümizdin təkdim

29:2 «kəzlük yakut» — yaki «sürmə».
29:4 «Ofir» — altun qikidioƣan danglik jay. **«talant»** — bir talant 30.6 kilogram boluxi mumkin; xunga 3000 talant altun 101 tonna bolidu, 7000 talant kümüx 235 tonna boluxi mumkin.
29:7 «talant ... darik...» — bir talant 30.6 kilogram boluxi mumkin; bir darik bəlkim 8-9 gram idi. Xundak boloƣanda, altundin 168 tonna həm 80-90 kilogram, kümüxtin 336 tonna, mistin 606 tonna, təmürdin 3365 tonna təkdim kildi.

kilalaydioƣan boloƣan mən kim idim, həlkim
nemə idi? Qünki barlik nərsə Səndin ke-
lidu, biz pəkət Өz kolungdin kəlginidin
Өzünggə kayturduk, halas! [15] Biz Sening
aldingda yaka yurtluklar, barlik ata-
bowilirimizoƣa ohxax musapirmiz, halas;
yər yüzidiki künlirimiz goya bir sayə, ümid-
siz ətküzülidu.. [16] I Hudayimiz Pərwərdigar,
biz Sening namingoƣa atap өy selixka
təyyarlap yioŋkan bu baylik-dunyaning
ƕammisi Sening kolungdin kəlgən, əsli
Seningkidur. [17] I Hudayim, xuni bilimənki,
Sən insanning kəlbini sinap, durusluktin
hursən bolisən; mən bolsam durus kəlbimdin
bularni ihtiyarən təkdim kildim; wə bu
yərdə ƕazir turoƣan həlkingningmu Sanga
təkdim kiloƣinini huxal-huramlik bilən
kərdüm. [18] I Pərwərdigar, ata-bowilirimiz
boloƣan Ibraƕim, Isƕak wə Israilning Hu-
dasi, Өz həlkingning kənglidiki bundak
oy-niyətni mənggü mustəƕkəm kiloƣaysən,
kənglini Өzünggə tartkuzoƣaysən! [19] Ooƣlum
Sulaymanoƣa Sening əmrliring, agaƕ-
guwaƕlikliring wə bəlgilimiliringni tu-
tup, ƕammini ada kilip, mən ƕazirlap
koyoƣanlirimni ixlitip ordini yasaxka durus
bir kəlb bərgəysən».

Jamaət Pərwərdigaroƣa ibadət kilidu

[20] Dawut pütün jamaətkə: «Silər Hudayinglar
boloƣan Pərwərdigaroƣa təxəkkür-
ƕəmdusana okup mədƕiyiləŋlar!» dewi-
di, pütün jamaət ata-bowilirining Hudasi
boloƣan Pərwərdigaroƣa təxəkkür-mədƕiyə
okup səjdə kildi; ular Pərwərdigar ƕəm
padixaƕ aldida bax urdi.
[21] Ətisi ular Pərwərdigaroƣa atap kurbanliklar
wə kөydürmə kurbanliklarni kəltürdi; xu
küni ular ming buka, ming koqkar, ming
kozini xarab ƕədiyəliri bilən koxup təkdim
kildi, xundakla yənə pütün Israil üqün
nuroƣun kurbanliklarni təkdim kildi..

29:15 «yər yüzidiki künlirimiz goya bir sayə, ümidsiz ətküzülidu» — «ümidsiz ətküzülidu» bəlkim bu dunyaoƣa boloƣan ümidsizlikni bildüridu.
29:21 «ular Pərwərdigaroƣa atap kurbanliklar ... kəltürdi;» — muxu yərdə «kurbanliklar» bəlkim «inaklik kurbanlikliri»ni kərstidu; ƕəm sunoƣuqining əzi, ƕəmrahliri ƕəm kahinlarmu uningdin bir kismini yeyələytti.

Həlk Sulaymanni təhtkə olturoƣuzup padixaƕ kilidu

[22] Ular xu küni Pərwərdigarning aldida alamət
huxal bolup oƣizalandi. Ular Dawutning ooƣli
Sulaymanni ikkinqi kətim padixaƕ tikləx
murasimi ətküzdi; uni Pərwərdigarning al-
dida xaƕ boluxka, Zadokni kaƕin boluxka
məsiƕ kildi..
[23] Xuningdin keyin Sulayman Pərwərdigaroƣa
təwə təhtkə olturup, atisi Dawutning
ornioƣa padixaƕ boldi wə intayin rawaj
tapti; pütkül Israil həlki uningoƣa itaət
kildi. [24] Barlik əməldarlar, palwanlar wə
xundakla padixaƕ Dawutning ooƣullirining
ƕammisi Sulaymanoƣa bekinip boysundi.
[25] Pərwərdigar Sulaymanni Israil həlki aldida
naƕayiti uluoƣ kildi; U uningoƣa ata kiloƣan
xaƕanə ƕaywət xundak yukiriki, uningdin il-
giri ətkən ƕərkandak Israil padixaƕlirida ƕeq
bolup bakkan əməs.

Dawut aləmdin ətidu

[26] Yəssəning ooƣli Dawut pütün Israiloƣa
xundak padixaƕ boloƣanidi. [27] Uning Israiloƣa
ƕəkümranlik kiloƣan wakti jəmiy kirik yil
boldi; u Ḥebronda yəttə yil, Yerusalemda
ottuz üq yil səltənət kildi. [28] U uzun өmür,
dələt-baylik wə izzət-ƕərmət kərüp, heli
kəp yaxap, aləmdin ətti; ornioƣa uning
ooƣli Sulayman padixaƕ boldi. [29] Padixaƕ
Dawutning barlik ixliri, baxtin ahirioƣiqə
mana aldin kərgüqi Samuilning hatiriliri,
Natan pəyoƣəmbərning hatiriliri wə aldin
kərgüqi Gadning hatiriliridə pütülgəndur.
[30] Uning səltəniti, kərsətkən küq-kuwwiti,
xundakla uning, Israil wə ƕərkaysi dələt-
məmlikətlərning bexidin ətkən wəkələrmu
xu hatirilərdə pütülgəndur.

29:22 «Ular ... oƣizalandi» — ibraniy tilida «yəp-iqti».
«ikkinqi kətim padixaƕ tikləx» — birinqi kətim 23:1də hatirilinidu.

Təwrat 13- wə 14-kisim

«Tarih-təzkirə «1» wə «2» »

Tarih-təzkirə «2»

Sulayman Israil üstigə həküm süridu

1Pad. 3:1-15

1 [1] Dawutning ooŋli Sulaymanning həkümranliki mustəhkəmləndi; qünki uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə bolup, uni bək büyük kildi.
[2] Sulayman pütkül Israillarni, mingbexi, yüzbexi, sorakqi wə pütkül Israilning kəbilə-jəmət baxlikliri boloŋan əməldarlarni qakirtip ularoŋa səz kildi. [3] Sulayman barlik jamaət bilən birliktə Gibeonning egizlikigə bardi; qünki u yərdə Hudaning «jamaət qediri», yəni Pərwərdigarning kuli Musa bayawanda yasatkan qedir bar idi. [4] Hudaning əhdə sandukini bolsa Dawut Kiriat-Yearimdin elip kikip, əzi uningoŋa təyyarlioŋan yərgə əkəlgənidi; qünki u Yerusalemda əhdə sanduki üqün bir qedir tiktürgənidi.
[5] Hurning nəwrisi, Urining ooŋli Bəzalət yasioŋan mis kurbangah bolsa Gibeonda, yəni Pərwərdigarning jamaət qediri aldida idi; Sulayman jamaət bilən birliktə berip, xu yərdə Pərwərdigardin tilək tilidi.
[6] Sulayman jamaət qedirining aldidiki mis kurbangahning yenioŋa, Pərwərdigarning aldioŋa kelip, kurbangahta ming malni kəydürmə kurbanlik kildi.
[7] Xu keqisi Huda Sulaymanoŋa ayan bolup, uningoŋa: — Sən nemini tilisəng, xuni berimən, dedi.
[8] Sulayman Hudaoŋa: — Sən atam Dawutka zor mehir-muhəbbət ata kiloŋan, meni uning ornioŋa padixah kilding. [9] I Pərwərdigar Huda, əmdi Sən atam Dawutka bərgən wədəngni puhta orunlioŋaysən; qünki Sən meni yərdiki topidək nuroŋun həlkkə həkümranlik kilidioŋan padixah kilding.
[10] Əmdi Sən manga bu həlkkə yetəkqilik kiloŋudək danalik wə bilim bərgəysən; undak bolmisa Sening munqiwala qong bu həlkinggə kim həküm sürəlisun? — dedi.
[11] Huda Sulaymanoŋa: — Mən seni həlkimgə padixah kilip tiklidim. Əmdi sən muxundak niyətkə kelip, nə baylik, mal-mülük, nə izzət-hərmət wə düxmənliringning janlirini tiliməy, nə uzun ömür kərüxni tiliməy, bəlki bu həlkimgə həküm sürüxkə danalik wə bilim tiligən ikənsən, [12] Danalik wə bilim sanga təkdim kilindi; wə Mən sanga baylik, malmülük wə izzət-hərmətmu berəy; xundak boliduki, seningdin ilgiri ətkən padixahlarning heqbiridə undak bolmioŋan, seningdin keyin boloŋusi padixahlardimu undak bolmaydu, dedi.

Sulaymanning beyixka baxlixi

1Pad. 10:26-29

[13] Bu ixtin keyin Sulayman Gibeon egizlikidiki «jamaət qediri»din Yerusalemoŋa kaytip kelip, Israil üstidə səltənət kilidi. [14] Sulayman jəng harwiliri bilən atlik ləxkərlərni toplidi: — uning bir ming tət yüz jəng harwisi, on ikki ming atlik ləxkiri bar idi; u bularni «jəng harwisi xəhərliri»gə həm padixahning yenida turux üqün Yerusalemoŋa orunlaxturdi.
[15] Padixah Yerusalemda altun-kümüxlərni taxlardək kəp, kedir dərəhlirini tüzləngliktiki üjmə dərəhliridək kəp kildi. [16] Sulaymanning

1:3 «Gibeonning egizliki» — yaki «Gibeondiki «yukiri jay»oŋa». **«jamaət qediri»** — yaki «*(Huda bilən)* kərüxüx qediri».

1:10 «bu həlkkə yetəkqilik kiloŋudək» — bu ibarə ibraniy tilida «bu həlkning aldida kikip-kirgüdək» degən səzlər bilən ipadilinidu.
1:15 «kedir dərəhliri» — yaki «kedir yaoŋiqi». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoŋiqini ixlitipla kalmay, xu

atliri Misirdin ḩəm kuwədin kəltürülətti; padixaḩning sodigərliri kuwədin tohtitiloɳan baḩasi boyiqə setiwalatti.. [17] Ular Misirdin setiwaloɳan ḩərbir ḩarwining baḩasi altə yüz kümüx tənggə, ḩərbir atning baḩasi bir yüz əllik kümüx tənggə idi; at-ḩarwilar yənə Ḩittiylarning padixaḩliri wə Suriyə padixaḩlirioɳimu ənə xu sodigərlərning wastisi bilən setiwelinatti..

Sulayman ibadəthanini selix üqün materiyallarni toplaydu

2 [1] Sulayman Pərwərdigarning namioɳa atap bir əy ḩəm padixaḩliki üqün bir orda selix niyitigə kəldi.. [2] Xuningdin keyin Sulayman yətmix ming adəmni ḩammallikḳa, səksən ming adəmni taoɳda tax kesixkə, üq ming altə yüz kixini nazarətqilikkə təyinlidi..

[3] Sulayman Tur padixaḩi Ḩuramoɳa adəm əwətip: «Əzliri atam Dawutning turaloɳusi bolsun dəp orda selixioɳa kedir yaoɳiqi yətküzüp bərgən idilioɳu, mangimu xundak ḳiloɳayla.. [4] Mana, mən əmdi Pərwərdigar Hudayimning namioɳa atap bir əy salmakqimən; əy uning aldida huxbuy yeḳix, «təḳdim nanlar»ning üzülməy ḳoyuluxi, ḩərküni ətə-ahxamlirida, xabat künliridə, yengi ayning birinqi künidə wə Pərwərdigar Hudayimiz bekitip bərgən ḩeyt-ayəmlərdə kəydürmə ḳurbanliklarning sunuluxi üqün bolidu. Bu ixlar Israil ḩəlḳigə mənggülük bir bəlgilimə bolidu. [5] Mən salmakqi boloɳan əy ajayip ḩəywətlik bolidu; qünki bizning Hudayimiz ḩəmmə ilaḩlardin üstündur. [6] Lekin asmanlar wə asmanlarning üstidiki asmanmu Uni sioɳduralmaydioɳan tursa, kim Uningoɳa əy salalisun? Mən kim idim, ḳandakmu Uningoɳa əy salduroɳudək ḳudrətkə igə bolay? Mən pəḳət Uning aldida ḳurbanliklarni kəydürgüdəkla adəmmən, halas!.

[7] Əmdi əzliri manga atam Dawut Yəḩudada wə Yerusalemda təyyarlap ḳoyoɳan ustilar bilən billə ixləx üqün, altun-kümüxtə, mis wə təmürdə ixləxkə pixxik, səsün, tok ḳizil wə kək rənglik yip ixləxkə puhta ḩəm nəḳḳaxlikni bilidioɳan bir ustamni əwətkəyla. [8-9] Ḩəm manga Liwandin kedir, arqa-karioɳay wə səndəl dərəhlirini yətküzüp bərgən bolsila; qünki əzlirining hizmətkarlirining Liwanda yaoɳaqni kesixkə ustilikini bilimən; mana, manga kəpləp yaoɳaqlarni təyyarlap berix üqün mening hizmətkarlirim əzlirining hizmətkarliri bilən billə ixlisun; qünki mən salidioɳan əy intayin ḩəywətlik wə ajayib karamət bolidu. [10] Mana, mən əzlirining yaoɳaq kesidioɳan hizmətkarlirioɳa yigirmə ming kor buoɳday, yigirmə ming kor arpa, yigirmə ming bat xarab, yigirmə ming bat zəytun meyi berimən» — dedi..

[11] Turning padixaḩi Ḩuram Sulaymanoɳa jawabən məktup yollap: «Pərwərdigar Əz həlḳini səygəqkə U əzlirini ularning üstigə padixaḩ ḳildi» — dedi. [12] Ḩuram yənə: «Asman-pələk bilən yər-zeminni yaratḳan Israilning Hudasi Pərwərdigaroɳa Ḩəmdusana boloɳay! Qünki U padixaḩ Dawutḳa yorutuloɳan, pəm-parasətlik, Pərwərdigar üqün bir əy, uning padixaḩliki üqün bir orda salalaydioɳan bir danixmən ooɳul bərdi.. [13] Mana mən ḩazir əzlirigə ḩünərdə kamalətkə yətkən, əḳil-parasət

qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioɳa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kərüng)*.

1:16 «Sulaymanning atliri Misirdin ... setiwalatti» — bu ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Sulaymanning atliri Misirdin kəltürülətti; padixaḩning soda karwanliri kuwədin tohtitiloɳan baḩasi boyiqə türküm-türküm setiwalatti».

1:17 «Ular Misirdin setiwaloɳan ḩərbir ḩarwining baḩasi ... ḩərbir atning baḩasi ... at-ḩarwilar yənə Ḩittiylarning padixaḩliri wə Suriyə padixaḩlirioɳimu ənə ... setiwelinatti» — Təwrat, «Ḳan.» 17:16də Israil padixaḩlirioɳa atlarni elix üqün Misiroɳa berix mən'i ḳilinoɳanidi.

2:1 «orda» — ibraniy tilida «əy».

2:2 1Pad. 5:15-32

2:3 «Ḩuram» — bəzi yərlərdə «Ḩiram» dəp atilidu.

2:6 «Mən pəḳət Uning aldida ḳurbanliklarni kəydürgüdəkla adəmmən, halas!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əy pəḳət Uning aldida ḳurbanliklarni kəydürgüdək bir jay bolidioɳan tursa, halas!».

2:10 «yigirmə ming kor» — bir kor 220 litr, 20000 kor 44 milyon litr, yəni bəlkim 44,000 tonna bolidu. **«yigirmə ming bat»** — bir bat 22 litr bolup, 20000 bat 440,000 litr bolidu.

2:12 «orda» — ibraniy tilida «əy».

bilən yorutuloʏan, Ḥuram-Abi degən bir adəmni əwətəy. [14] Uning anisi Dan ḳəbilisilik bir ayal, atisi Turluḳ ikən. U altun, kümüx, mis, təmür, taxlar, yaoʏaqqiliḳ ixlirioʏa maḥir, səsün, toḳ ḳizil, aḳ wə kək rənglik yip ixləxkə puhta, ḥərhil nəḳḳaxliḳ ixlirioʏimu usta, tapxuruloʏan ḥərḳandaḳ layiḥigə amalini ḳilalaydu. Bu kixi əzlirining ḥünərwənliri bilən wə atiliri boloʏan hojam Dawutning ḥünərwənliri bilən billə ixlisun. [15] Əmdi hojam tiloʏa aloʏan buoʏday, arpa, may wə xarab bolsa, bularni əz hizmətkarlirioʏa yətküzüp bərgəyla. [16] Biz bolsaḳ siligə ḳanqə kerək bolsa Liwanda xunqə yaoʏaq kesip, sal ḳilip baoʏlap, dengiz arḳiliḳ Yoppaoʏa yətküzüp berimiz; andin sili u yərdin Yerusalemoʏa toxup kətsilə bolidu» dedi.

[17] Atisi Dawut Israil zeminida turuxluḳ yaḳa yurtluḳlarni sanaḳtin ətküzgəndək, Sulaymanmu ularni sanaḳtin ətküzdi. Ular jəmiy bir yüz əllik üq ming altə yüz adəm qiḳti. [18] U ulardin yətmix ming kixini ḥammallikḳa, səksən ming kixini taoʏda tax kesixkə wə ix ḳiliwatḳanlar üstidin nazarət ḳilip turuxḳa üq ming altə yüz kixini təyinlidi.

Ibadəthanini selix

1Pad. 6:1-38; 7:13-51

3 [1] Sulayman Yerusalemda Pərwərdigar atisi Dawutḳa ayan boloʏan Moriya teoʏida, yəni Yəbusiy Ornanning haminida, Dawut təyyar ḳilip ḳoyoʏan yərdə, Pərwərdigarning əyini selix ixini baxlidi. [2] Sulaymanning səltənitining tətinqi yili, ikkinqi ayning ikkinqi küni u ḳuruluxni baxlidi.. [3] Sulayman saloʏan Hudaning əyining uli mundaḳ: — uzunluḳi (ḳədimki zamanda ḳollanoʏan əlqəm boyiqə) atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz idi.. [4] Əyning aldidiki aywanning uzunluḳi yigirmə gəz bolup, əyning kənglikigə tooʏra kelətti; egizliki yigirmə gəz idi; u iqini sap altun bilən ḳaplatti.. [5] U əyning qong zelining tamlirini arqa-ḳarioʏay tahtayliri bilən ḳaplatti, andin keyin sap altun ḳaplatti wə üstigə horma dərihining xəkli bilən zənjir nəḳixlirini oydurdi. [6] U əyni alamət qiraylik ḳilip tamlirini yənə esil tax-yaḳutlar bilən zinnətlətti. U ixlətkən altunlar pütünləy parwayim altuni idi. [7] U pütün əyni, əyning limliri, ixik bosuoʏa-kexəkliri, barliḳ tamliri wə ixiklirini altun bilən ḳaplidi; u tamoʏa kerublarning nəḳixlirini oydurdi. [8] Sulayman yənə əng muḳəddəs jayni yasatti; uning uzunluḳi yigirmə gəz bolup (əyning kəngliki bilən təng idi), kənglikimu yigirmə gəz idi; u uning iqini pütünləy sap altun bilən ḳaplatti; altun jəmiy bolup altə yüz talalnt idi.. [9] Altun miḳning eoʏirliḳi jəmiy əllik xəkəl boldi. Balihanilirining iqimu altun bilən ḳaplandi.. [10] Əng muḳəddəs jay iqidə u ikki kerubning həykilini yasap, ularni pütünləy altun bilən ḳaplidi. [11] Ikki kerubning ḳanitining uzunluḳi jəmiy yigirmə gəz idi; bir kerubning bir ḳanitining uzunluḳi bəx gəz bolup, əyning temioʏa tegip turatti; ikkinqi tərəptiki ḳanitining uzunluḳimu bəx gəz bolup, ikkinqi bir kerubning ḳanitioʏa yetətti. [12] Yənə bir kerubning ḳanitining uzunluḳimu bəx gəz bolup, umu əy temioʏa tegip turatti; ikkinqi bir ḳanitining uzunluḳimu bəx gəz bolup, aldinḳi bir kerubning ḳanitioʏa yetətti. [13] Bu ikki kerubning ḳanatliri yeyiloʏan ḥalda bolup, uzunluḳi jəmiy yigirmə gəz kelətti; ikkila kerub ərə turoʏuzuloʏan bolup, yüzliri əyning iqigə ḳaraytti.

[14] Sulayman yənə kək rənglik, səsün rənglik, toḳ ḳizil wə aḳ rənglik yip toḳulmiliridin wə nəpis kanaptin əyning iqidiki pərdisini yasatti, uning üstigə kerublarni kəxtə ḳilip toḳutti.

3:2 «Sulaymanning səltənitining tətinqi yili, ikkinqi ay...» — bu waḳit bəlkim miladiyədin ilgiriki 966-yili, 4-5-ayda boluxi mumkin idi.

3:3 «uzunluḳi ... atmix gəz, kəngliki yigirmə gəz» — Muḳəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning ḳolining jəynikidin barmaḳlirining uqioʏiqə boloʏan ariliḳi *(təhminən 45 santimetr)* idi.

3:4 «əyning ... egizliki yigirmə gəz idi» — kona kəqürmilərning kəpinqisi muxu yərdə «bir yüz yigrimə gəz idi» deyilidu. Biz muxu yərdə kona «Suriyak» tərjimisi wə grek tilidiki bir kona tərjimisigə əgiximiz.

3:8 «altə yüz talalnt» — 600 talant bəlkim 18.4 tonna idi.

3:9 «əllik xəkəl» — 50 xəkəl bəlkim 600 gram.

15 Өyning aldioŋa yənə egizliki ottuz bəx gəz kelidioŋan ikki tüwrük yasap ḳoydurdi; ḫər tüwrükning bexining egizliki bəx gəz kelətti. 16 U yənə (iqki kalamhanidikidək) marjansiman zənjir yasitip, tüwrük baxliri üstigə ornatti; u yüz danə anar yasitip ularni zənjirlərgə ornatti.. 17 U bu ikki tüwrükni өyning aldioŋa, birsini ong təripidə, birsini sol təripidə turoŋuzdi; u ong tərəptikisini Yaḳin, sol tərəptikisini Boaz dəp atidi..

4 1 Uzunluḳi yigirmə gəz, kəngliki yigirmə gəz, egizliki on gəz kelidioŋan bir mis ḳurbangaḥ yasatti. 2 U mistin «dengiz» yasatti; uning xəkli dügilək bolup, u girwikidin bu girwikigiqə on gəz kelətti; egizliki bəx gəz, aylanmisi ottuz gəz idi.. 3 «Dengiz»ning sirtḳi asta ḳismi buḳining xəkli bilən qərüldürüp bezəlgən bolup, buḳilar ḫərbir gəzgə ondin, ikki ḳatar ḳilinip, mis «dengiz» bilən təng ḳuyup qiḳiloŋanidi. 4 Mis «dengiz»ni on ikki mis buḳa kətürüp turatti; uning üqi ximaloŋa, üqi oŋərbkə, üqi jənubḳa, üqi xərḳḳə ḳarap turatti. «dengiz» buḳining dümbisigə yatḳuzuloŋan bolup, buḳilarning ḳuyruḳi iqi tərəptə idi. 5 Mis dengizning ḳelinliḳi bir alḳan bolup, qərisi qinining girwikidək nilupər xəklidə ḳilinoŋan, uningoŋa üq ming bat su patatti.. 6 U yənə on «yuyux desi» yasitip, bəxini mis dengizning ong təripigə, bəxini sol təripigə ḳoyoŋuzdi; kəydürmə ḳurbanliḳlaroŋa ixlitidioŋan buyum-əswablirining ḫəmmisi xu daslarda yuyulatti; «dengiz» bolsa kaḫinlarning yuyunuxi üqün ixlitilətti.

7 U yənə bəlgiləngən xəkildə on altun qiraoŋdan yasitip muḳəddəs jayning iqigə ornatti; uning bəxini ong tərəpkə, bəxini sol tərəpkə ḳoydurdi. 8 Yənə on xirə yasitip muḳəddəs jayning iqigə ḳoyoŋuzdi; uning bəxini ong tərəpkə, bəxini sol tərəpkə ḳoyoŋuzdi. U yənə yüz danə altun qinə yasatti.

9 U yənə «kaḫinlar ḫoylisi», qong ḫoyla wə qong ḫoylining dərwazilirini yasatti wə dərwazilarning ḫəmmisini mis bilən ḳaplatti. 10 U mis «dengiz»ni ibadəthanining ong təripigə, yəni xərḳiy jənub təripigə ḳoyoŋuzdi.

11 Ḫuram yənə ḳazan, kürək wə ḳaqaḳuqilarni ətküzdi. Ḫuram xu tərikidə Sulayman padixaḥ üqün Hudaning өyining barliḳ ḳurulux hizmitini püttürdi,.. 12 Yəni ikki tüwrük, ikki tüwrükning üstidiki apḳursiman ikki bax wə bu ikki baxni yepip turidioŋan ikki torni yasitip püttürdi. 13 Xu ikki tor üstigə ḳayqilaxturuloŋan tət yüz anarni yasatti; bir torda ikki ḳatar anar bolup, tüwrük üstidiki apḳursiman ikki baxni yepip turatti. 14 U on das təgliki wə das təglikigə ḳoyulidioŋan on «yuyux desi»ni, 15 «mis dengiz» wə uning astidiki on ikki mis buḳini yasatḳuzdi. 16 Ḳazan, kürək, wilkailməklər, wə munasiwətlik barliḳ əswablarni Ḫuram-Abi Pərwərdigarning өyini dəp Sulayman padixaḥḳa parḳiraydioŋan mista yasitip bərdi. 17 Padixaḥ bularni Iordan tüzləngliḳidə, Sukkot bilən Zərədataḥ otturisida, xu yərdiki seoŋiz layda ḳelip yasap, ḳuydurup qiḳti.. 18 Sulayman yasatḳuzoŋan bu əswablarning sani intayin kəp idi; kətkən misning eoŋirliḳini өlqəp bolmaytti.

19 Sulayman yənə Hudaning өyi iqidiki barliḳ əswablarni yasatti — yəni altun huxbuygaḥni, «təḳdim nan» ḳoyulidioŋan xirələrni 20 wə sap altunda ḳilinoŋan qiraoŋdanlar bilən qiraoŋlirini yasatḳuzdi;

3:16 «kalamhana» — «əng muḳəddəs jay»ning «kalamhana» dəp atilixining səwəbi, uningda Huda Musa pəyoŋəmbərgə tapxuroŋan «əḫdə tax tahtiliri» *(Hudaning kalami)* selinoŋan «əḫdə sanduḳi» bar idi; wə uning üstigə bəlkim bəzi waḳtida, Bax kaḫin xu «əng muḳəddəs jay»oŋa kirgəndə, Hudaning bexarətliri ularoŋa kelixi mumkin idi.
3:17 «Yaḳin» ... «Boaz» — «Yaḳin» degən səz «U mustəḥkəmləydu» degən mənidə; «Boaz» bəlkim «küq bilən» yaki «ḳudrətta» degən mənidə boluxi mumkin. Ikki tüwrükning mənisi xu qaoŋda «U *(Huda)* buni *(muḳəddəs өyini)* ḳudrət bilən mustəḥkəmləydu» degənlik bolidu.
4:2 «dengiz» — kaḫinlar yuyunidioŋan qong bir dastur.
4:5 «üq ming bat su» — üq ming bat muxu yərdə bəlkim təhminən 30000 litr bolsa kerək idi. Ibadəthanidiki shemilarni kərüng.

4:11 «Ḫuram» — yəni Ḫuram-abi. 2:13ni kərüng.
4:17 «Zərədataḥ» — yaki «Zarətan» *(«1Pad.» 17:46ni kərüng)*.

bu qiraoŋlar bəlgilimə boyiqə iqki «kalamhana» aldida yandurux üqün boldi. [21] U yənə qiraoŋdanning gülliri, qiraoŋ wə pilik kayqilirining ḥəmmisini altundin kildurdi (ular sap aldundin idi). [22] U yənə peqakлar, tawakлar, piyalə-kaqa wə küldanlarning ḥəmmisini sap altundin kildurdi. U əyning ixiklirini, yəni iqidiki əng mukəddəs jayoŋa kiridioŋan iqki katlima ixiklər wə əyning «mukəddəs jay»ining taxkiriki ixiklirini altundin kildurdi.

5 [1] Xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning əyi üqün kilidioŋan barlik kuruluxlar tamam boloŋanda, u atisi Dawut Hudaoŋa atap beoŋixlioŋan nərsilərni (yəni kümüx, altun wə ḥəmmə baxka buyumlarni) elip kelip, Pərwərdigarning əyining həzinilirigə koydurdi.

Sulayman əḥdə sandukini ibadəthanioŋa elip kiridu

1Pad. 8:1-66

[2] Xu qaoŋda Sulayman Pərwərdigarning əḥdə sandukini «Dawut xəḥiri»din, yəni Ziondin yətkəp kelix üqün Israil aksakallirini, kəbilə bəglirini wə Israil jəmətlirining bəglirini Yerusalemoŋa yioŋilixkə qakirdi. [3] Buning üqün Israilning ḥəmmə adəmliri Etanim eyida, yəni yəttinqi ayda, bekitilgən ḥeytta padixaḥning kexioŋa yioŋildi. [4] Israilning ḥəmmə akşakalliri yetip kəlgəndə Lawiylar əḥdə sandukini kətürüp mangdi. [5] Ular əḥdə sandukini, jamaət qediri bilən uning iqidiki barlik mukəddəs buyumlarni kətürüp elip qikti. Kaḥinlar boloŋan Lawiylar muxularni elip qikti. [6] Sulayman padixaḥ wə barlik Israil jamaiti əḥdə sandukining aldida mengip, kəplikidin sanini elip bolmaydioŋan san-sanakşiz koy bilən kalini kurbanlik kiliwatatti. [7] Kaḥinlar Pərwərdigarning əḥdə sandukini əz jayioŋa, ibadəthanining iqki «kalamhana»sioŋa, yəni əng mukəddəs jayoŋa elip kirip kerublarning kanatlirining astioŋa koy di. [8] Kerublarning yeyilip turoŋan kaniti əḥdə sandukining orni üstidə boloŋaqka, əḥdə sandukı bilən uni kətürüp turidioŋan baldaklarni yepip turatti. [9] Bu baldaklar sandukning tutkuqliridin naḥayiti uzun qikip turoŋaqka, kalamhanining aldida turup əḥdə sandukining yenidiki ikki baldakning uqlirini kərgili bolatti, birak əyning sirtida ularni kərgili bolmaytti; bu baldaklar taki bügüngə kədər xu yərdə turmakta. [10] Əḥdə sandukining iqidə Musa pəyoŋəmbər Ḥorəb teoŋida turoŋanda iqigə saloŋan ikki tahtaydin baxka ḥeqnərsə yok idi (Israillar Misir zeminidin qikkandin keyin Pərwərdigar ular bilən Ḥorəbdə əḥdə tüzgənidi).

[11] Kaḥinlar mukəddəs jaydin qikixti (xu yərdə ḥazir boloŋan barlik kaḥinlar, əz nəwitigə karimay əzlirini Hudaoŋa atap pakizlioŋanidi ; [12] nəoŋmə-nawaqi barlik Lawiylar, jümlidin Asaf, Ḥeman, Yədutun wə ularning ooŋulliri ḥəm kerindaxliri qəkmən tonlirini kiyixip, kurbangaḥning xərkidə turup jang, təmbur wə qiltarlar qelixiwatkanidi; ular bilən billə kanay qeliwatkan yənə bir yüz yigirmə kaḥin bar idi) [13] wə xundak bolduki, kanayqilar bilən nəoŋmə-nawaqilar ḥəmmisi birdək qe-

4:20 «kalamhana» — «əng mukəddəs jay»ning yənə bir atilixidur. 3:16diki izaḥatni kərüng.

4:22 «peqakлar» — yaki «pilik kayqiliri» yaki «lahxigirlar».

«U əyning ixiklirini, yəni iqidiki əng mukəddəs jayoŋa kiridioŋan iqki katlima ixiklər ... altundin kildurdi» — baxka birhil tərjimisi «U əyning ixikliri, yəni əng mukəddəs jayning iqigə kiridioŋan katlima ixiklər wə əyning «mukəddəs jay»ining taxkiriki ixiklirining turumülgüjəklirini altundin kildurdi».

5:3 «yəttinqi ayda bekitilgən ḥeyt» — bu ḥeyt «kəpilər ḥeyti» *(yənə «qedir ḥeyti» yaki «mewə ḥosul ḥeyti»mu dəp atilatti)*, 7-ayning 15-22 künliridə ətküzülidu *(«Law.» 23:34)*. Israilning ərliri uningoŋa Yerusalemda katnixixi lazim idi.

5:5 «jamaət qediri» — yaki «jamaət yioŋilidioŋan qedir», yəni «ibadət qediri».

5:7 «kalamhana» — «əng mukəddəs jay»ning yənə bir atilixidur. 3:16diki izaḥatni kərüng.

5:9 «bügüngə kədər...» — bu ibarə xuni ispatlayduki, «Tarih-təzkira»ning hatirilirining kepinqisi ibadəthana tehi əz jayida turoŋan waktida, sürgün boluxtin ilgiri yeziloŋan *(36-bab, 11-23-ayətlərni bəlkim keyinki bir hatiriqi koxup yazoŋan)*.

5:10 «Ḥorəb teoŋi» — Sinay teoŋining baxka bir ismidur.

5:11 «Kaḥinlar... əzlirini Hudaoŋa atap pakizlioŋanidi» — muxu «pakizlax» Təwrattiki taḥarət bəlgilimilərgə əməl kilixtin ibarət idi *(məsilən, «Law.» 21-bab, 22:1-9ni kərüng)*.

lip, bir awaz bilən Pərwərdigarоŋa təxəkkür-ḥəmdusana eytiwatḳanda, yəni kanaylar, janglar wə ḥərhil sazlarni qelip, yuḳiri awaz bilən «Pərwərdigar meḥribandur, əzgərməs muḥəbbiti əbədil'əbədgiqidur» dəp Pərwərdigarni mədḥiyələwatḳanda — xu ḥaman ibadəthana, yəni Pərwərdigarning əyi bir bulut bilən tolduruldi; [14] kaḥinlar əxu bulut tüpəylidin wəzipilirini ətüxkə turalmaytti, qünki Pərwərdigarning julasi Hudaning əyini tolduroŋanidi.

6 [1] Bu pəyttə Sulayman: — Pərwərdigar tum ḳarangoŋuluḳ iqidə turimən, dəp eytḳanidi; [2] Lekin, i Pərwərdigar, mən Sening üqün bir ḥəywətlik makan bolsun dəp, Sən mənggü turidioŋan bir əyni yasidim, dedi..
[3] Andin padixaḥ burulup barliḳ Israil jamaitigə bəht tilidi; Israilning barliḳ jamaiti uning aldida turatti. [4] U mundaḳ dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə boloŋay! U Өz aoŋzi bilən atam Dawutḳa wədə ḳiloŋanidi wə Өz ḳoli bilən uni əməlgə axurdi. U əslidə Dawutḳa: —
[5] «Mən Өz həlḳim Israilni Misir zeminidin elip qiḳḳan kündin buyan namim üqün bu yərdə bir əy salay dəp Israilning ḥərḳaysi ḳəbililirining xəḥərliridin ḥeqḳaysisini tallimidim, yaki həlḳim Israiloŋa ḥəkümran boluxḳa ḥeqḳaysi adəmni tallimidim; [6] ḥalbuki, Mən namim xu yərdə bolsun dəp Yerusalemni tallidim wə həlḳim boloŋan Israiloŋa ḥəkümranliḳ ḳilsun dəp Dawutni tallidim» degənidi.
[7] Əmdi atam Dawutning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioŋa atap bir əy selix arzu-niyiti bar idi. [8] Biraḳ Pərwərdigar atam Dawutḳa: «Kənglüngdə Mening namimoŋa bir əy yasaxḳa ḳiloŋan niyiting yaḥxidur; [9] əmma xu əyni sən yasimaysən, bəlki puxtungdin bolidioŋan ooŋlung, u Mening namimoŋa atap xu əyni salidu», degənidi.
[10] Mana əmdi Pərwərdigar Өz səzigə əməl ḳildi. Mən Pərwərdigar wədə ḳiloŋinidək, atamning ornini besip, Israilning təhtigə olturdum; Israilning Hudasi Pərwərdigarning namioŋa atap bu əyni saldim. [11] Mən bu əydə əḥdə sanduḳini ḳoydum; əḥdə sanduḳi iqidə Pərwərdigarning Israillar bilən tüzgən əḥdə tahtiliri bardur» dedi.

Sulayman Israil üqün dua ḳilidu

[12] Andin Sulayman Israilning barliḳ jamaitigə yüzlinip, Pərwərdigarning ḳurbangaḥining aldida turup ḳollirini kətürüp: — [13] (qünki baya Sulayman mistin uzunluḳi bəx gəz, kəngliki bəx gəz, egizliki üq gəz kelidioŋan bir pəxtaḳ yasitip, taxḳiriḳi ḥoylining otturisioŋa jaylaxturoŋanidi. U ənə xu pəxtaḳ üstigə qiḳip turup, pütkül Israil jamaiti aldida yükünüp olturup, asmanoŋa ḳarap oŋuliqini yayoŋanidi) [14] — u mundaḳ dua ḳildi: — I Israilning Hudasi Pərwərdigar! Nə asmanda nə zeminda Səndək Huda yoḳtur; Sening aldingda pütün ḳəlbi bilən mangidioŋan Өz ḳulliring üqün əḥdəngdə turup əzgərməs muḥəbbitingni kərsitisən. [15] Qünki Sən Өz ḳulung atam Dawutḳa bərgən wədidə turdung; Sən Өz aoŋzing bilən eytḳan səzüngni mana bügünkidək Өz ḳolung bilən wujudḳa qiḳarding. [16] Əmdi ḥazir, i Israilning Hudasi Pərwərdigar, Өz ḳulung atam Dawutḳa: — «Əgər sening əwladliring əz yollirioŋa səgək bolup sən Mening aldimda mangoŋandək, ḳanunumoŋa əməl ḳilip mangsila, sanga əwladingdin Israilning təhtidə olturidioŋan bir zat kəm bolmaydu» dəp bərgən wədəngdə turoŋaysən. [17] Əmdi ḥazir, i Israilning Hudasi, Sən ḳulung Dawutḳa eytḳan səzliring əməlgə axuruloŋay, dəp ətünimən!
[18] Lekin Huda Өzi rastla yər yüzidə insanlar bilən makan ḳilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini Seni sioŋduralmaydioŋan yərdə, mən yasioŋan bu əy ḳandaḳmu Sening makaning bolalisun?! [19] Lekin i Pərwərdigar Hudayim, ḳulungning dua wə iltijasioŋa ḳulaḳ selip, ḳulungning Sanga kətürgən nidasi wə

6:2 «ḥəywətlik makan» — yənə birhil tərjimisi «turaloŋu-makan».

tilikini angliоqaysən. [20] Xuning bilən Өz kəzliringni keqə-kündüz bu əygə, yəni Sən: «Mening namimni u yərdə ayan kilimən» dəp eytkan jayoqa keqə-kündüz tikkəysən; Өz kulungning u jayoqa karap kiloqan duasioqa kulak saloqaysən.. [21] Kulung wə həlking Israil bu jayoqa karap dua kiloqan qaoqda, ularning iltijalirioqa kulak selip, Өz makaning kiloqan asmanlardin turup angliоqaysən, angliоqiningda ularni kəqürgəysən.

[22] Əgər birsi əz koxnisioqa gunah kilsa wə xundakla ixning rast-yaloqanlikini bekitix üqün kəsəm iqküzülsə, bu kəsəm bu əydiki kurbangahingning aldioqa kəlsə,. [23] Sən kəsəmni asmanda turup anglap, amal kilip Өz bəndiliring otturisida həküm qikaroqaysən; gunahi bar adəmning gunahini əzigə kayturup, əz yolini əz bexioqa yandurup, gunahsiz adəmni aklap əz adillikioqa karap uningoqa həkkini bərgəysən.

[24] Өz həlking Israil Sening aldingda gunah kiloqini üqün düxməndin yengilsə, yamanlikidin kaytip bu əydə turup, namingni etirap kilip sanga dua bilən iltija kilsa, [25] Sən asmanda anglap, Өz həlking Israilning gunahini kəqürüp, ularni Sən ata-bowilirioqa wə əzlirigə təkdim kiloqan zeminoqa kayturup kəlgəysən.

[26] Ular Sanga gunah kiloqini üqün asman etilip yamoqur yaoqmaydioqan kiliwetilgən bolsa, lekin ular bu jayoqa karap Sanga dua kilip namingni etirap kilip, Sening ularni kiyinqilikka saloqining tüpəylidin əz gunahidin yenip towa kilsa, [27] Sən asmanda turup kulak selip, kulliringning wə həlking Israilning gunahini kəqürgəysən; qünki Sən ularoqa mengix kerək boloqan yahxi yolni əgitisən wə Өz həlkinggə miras kilip bərgən zeminning üstigə yamoqur yaoqdurisən!

[28] Əgər zeminda aqarqilik ya waba bolsa, ya ziraətlər dan almisa ya hal qüxsə ya uni qekətkilər yaki qekətkə liqinkiliri besiwalsa, ya düxmənlər ularning zemindiki xəhərlirining kowukliriоqa hujum kilip korxiwalsa, ya hərkandak apət ya kesəllik bolsa, [29] undakta barlik həlking Israil bolsun, hərkandak kixi bolsun, əzigə kəlgən apətni wə əz dərdini bilip, kollirini bu əygə sunup, məyli kandak dua yaki iltija kilsun, [30] əmdi Sən turuwatkan makaning asmanda turup anglap, kəqürüm kiloqaysən, Sən hərbir adəmning kəlbini bilgəqkə, əzining yollirini əzigə yanduroqaysən (qünki Sənla, pəkət Sənla həmmə insan balilirining kəlblirini bilgüqidursən); [31] xundak kilip, ular Sən ata-bowilirimizoqa təkdim kiloqan zeminda olturup əmrining həmmə künliridə Səndin korkup yolliringda mangidioqan bolidu.

[32] Өz həlking Israildin bolmioqan, Sening uluoq naming, kudrətlik kolung wə sozoqan biliking tüpəylidin yirak-yiraklardin kəlgən musapir bolsa, u kelip bu əy tərəpkə karap dua kilsa, [33] Sən turuwatkan makaning boloqan asmanlarda uningoqa kulak selip, u musapir Sanga nida kilip tiliginining həmmisigə muwapik kiloqaysən; xuning bilən yər yüzidiki barlik əllər namingni tonup yetip, Өz həlking Israildək Səndin korkidioqan bolup, mən yasioqan bu əyning Sening naming bilən ataloqinini bilidu..

[34] Əgər Sening həlking Sening tapxurukung bilən düxmini bilən jəng kilixka qikkanda, Sən tallioqan bu xəhərgə, xundakla mən namingoqa atap yasioqan bu əy tərəpkə karap Sən Pərwərdigaroqa dua kilsa, [35] Sən asmanlarda turup ularning duasi bilən iltijasioqa kulak selip, ularni nusrətkə erixtürgəysən.

[36] Əgər ular Sanga gunah sadir kiloqan bolsa (qünki gunah kilmaydioqan həqkixi

6:20 «Өz kulungning u jayoqa karap kiloqan duasi» — yaki bolmisa: «əz kulungning u jay tooqrisidiki duasi...»

6:22 «Əgər... ixning rast-yaloqanlikini bekitix üqün kəsəm iqküzülsə...» — bundak kəsəm tooqruluk «Qəl.» 11:5-31ni kərüng. «Kəsəm bu əydiki kurbangahning aldioqa kəlsə...» mumkinqiliki barki, Israilda muxundak kəsəmlərni iqix üqün kurbangahning aldioqa kelix kerək əməs idi, pəkət: «Hudaning kurbangahi aldida kəsəm kilimənki...» degəndək sezlər eytiloqan bolsa «nək kurbangah aldida turoqandək» hesablinatti.

6:33 «bu əyning Sening naming bilən ataloqini» — bu ibarə Hudaning ibadəthanisi tooqruluk «bu əy Meningkidur» wə «bu əydə Mening kim ikənlikim ayan kilinidu» degəndək ikki məksitini kərsitidu.

yoḳtur) Sən ularoŋa oŋəzəplinip, ularni düxmənlirining ḳolioŋa tapxuroŋan bolsang, bular ularni yirak-yeḳinoŋa, əz zeminioŋa sürgün ḳilip elip baroŋan bolsa, [37] lekin ular sürgün ḳilinoŋan yurtta əs-ḥoxini tepip towa ḳilip, əzi sürgün boloŋan yurtta Sanga: — Biz gunaḥ ḳilip, ḳəbiḥlikkə berilip Səndin yüz ərüp kəttuḳ, dəp yelinsa, [38] — əgər ularni sürgün ḳiloŋanlarning zeminida pütün ḳəlbi wə pütün jenidin Sening təripinggə yenip, Sən ularning ata-bowilirioŋa təḳdim ḳiloŋan zeminoŋa, Sən talliоŋan xəḥər tərəpkə wə mən namingoŋa atap yasioŋan bu əy tərəpkə yüzini ḳilip dua ḳilsa, [39] Sən turuwatḳan makaning boloŋan asmanlarda turup ularning duasi wə iltijalirini anglap ular üqün ḥəküm qiḳirip, Əz həlḳingning Sanga sadir ḳiloŋan gunaḥini kəqürüm ḳiloŋaysən; [40] əmdi i Hudayim, Səndin ətünimən, bu yərdə ḳiloŋan dualaroŋa kəzüng oquḳ, ḳuliḳing ding boloŋay!

[41] Əmdi ornungdin turoŋin, i Pərwərdigar Huda,
Sən ḳudritingning ipadisi boloŋan əḥdə sanduḳung bilən,
Əz aramgaḥingoŋa kirgəysən!
Kaḥinliring ḥəḳḳaniylik bilən kiydürülsun,
Məmin bəndiliring yahxiliḳingdin xadlansun!

[42] I Pərwərdigar Huda, Əzüng məsiḥ ḳiloŋiningning yüzini yandurmioŋaysən;
Ḳulung Dawutḳa kərsətkən əzgərməs muḥəbbitingni esingdə tutḳaysən!».

Sulayman ibadəthanini Hudaoŋa beoŋixlaydu

7 [1] Sulayman duasini tügitixigila, asmandin ot qüxüp kəydürmə ḳurbanlik ḥəmdə baxḳa ḳurbanliḳlarni ḳoymay kəydürüwətti; Pərwərdigarning xan-xəripi əyni toldurdi. [2] Pərwərdigarning xan-xəripi əyni tolduruwətkəqkə, kaḥinlar Pərwərdigarning əyigə kirəlmidi. [3] Ot qüxkənlikini wə Pərwərdigarning xan-xəripi əyning üstidə tohtioŋanliḳini kərüp, Israillarning ḥəmmisi tax yatḳuzuloŋan məydanda yükünüp bax urup: «Pərwərdigar meḥribandur, Uning əzgərməs muḥəbbiti mənggügiqə turidu!» dəp Pərwərdigaroŋa ibadət ḳilip təxəkkürmədḥiyə oḳuxti. [4] Padixaḥ wə pütkül həlḳ Pərwərdigarning aldida ḳurbanliḳlirini sundi. [5] Sulayman padixaḥ yigirmə ikki ming kala, bir yüz yigirmə ming ḳoyni ḳurbanlik ḳilip sundi. Xundaḳ ḳilip padixaḥ wə pütkül həlḳ Hudaning əyini Hudaoŋa beoŋixlidi. [6] Kaḥinlar wə xundaḳla Pərwərdigaroŋa atioŋan sazlarni tutḳan Lawiylar əz orunlirida turatti (padixaḥ Dawut bu sazlarni Pərwərdigarning mədḥiyisidə ixlətkili yasioŋanidi, u Pərwərdigaroŋa: «Uning əzgərməs muḥəbbiti əbədgiqidur» dəp mədḥiyə oḳuoŋinida ularni ixlitətti); kaḥinlar Lawiylarning udulida turup kanay qelixatti; Israillarning ḥəmmisi xu yərdə ərə turuxḳanidi.

[7] Sulayman Pərwərdigarning əyining aldidiki ḥoylisining otturisini ayrip muḳəddəs ḳilip, u yərdə kəydürmə ḳurbanliḳlar wə inaḳliḳ ḳurbanliḳlirining yaoŋlirini sundi; qünki Sulayman yasatḳan mis ḳurbangaḥ kəydürmə ḳurbanliḳlar, ax ḥədiyiliri wə ḳurbanliḳlarning yaoŋlirini ḳobul ḳilixḳa kiqik kəldi. [8] Xuning bilən u waḳitta Sulayman wə uning bilən boloŋan pütün Israil, yəni Hamat rayonioŋa kirix eoŋizidin tartip Misir eḳinioŋiqə ḥəmmə yərlərdin kəlgən zor bir jamaət ḥeyt ətküzdi.. [9] Səkkizinqi küni ular təntənilik bir ibadət yioŋilixi ətküzdi; ular yəttə kün ḳurbangaḥni Hudaoŋa atap beoŋixlioŋanidi andin ular yənə yəttə kün ḥeyt ətküzdi.. [10] Yəttinqi ayning yigirmə üqinqi küni padixaḥ həlḳni əz əy-qedirlirigə ḳayturdi; ular Pərwərdigarning Dawutḳa,

6:42 «Əzüng məsiḥ ḳiloŋining» — bu, bəlkim Dawutning əwladi boloŋan Sulayman padixaḥning əzi üqün ḳiloŋan duasi. Hudaning «məsiḥ ḳiloŋini» tooŋruluḳ «Zəbur» 2-küy wə izaḥatlarni kərüng. **«ḳulung Dawutḳa kərsətkən əzgərməs muḥəbbiting»** — xübḥisizki, bu ibarə Hudaning Dawutḳa ḳiloŋan barlik wədilirini əz iqigə alidu.

7:8 «Hamat rayonioŋa kirix eoŋizidin tartip...» — yaki «Libo-Hamattin tartip...».

7:9 «... Yənə yəttə kün ḥeyt ətküzdi» — «kəpilər ḥeyti» bekitilgən waḳit yəttə kün idi. Israillar muxu waḳitḳa yənə yəttə kün ḳoxti.

Sulaymanoŋa wə Θz həlki Israiloŋa kiloŋan yahxilikliri üqün kəlbidə xad-huram bolup kaytip kətti.

11 Xundak kilip Sulayman Pərwərdigarning
θyini wə padixahning ordisini yasap püttürdi. Sulaymanning köngligə Pərwərdigarning
θyidə wə θzining ordisida nemə kilix kəlgən
bolsa, xu ixlarning ħəmmisi onguxluk pütti..

Pərwərdigar Sulaymanoŋa wədə ħəm agaħ beridu

1Pad. 9:1-9

12 Andin Pərwərdigar keqidə Sulaymanoŋa
ayan bolup uningoŋa: «Mən sening duayingni
anglidim wə Θzümgimu bu jayni «kurbanlik
θyi» boluxka tallidim. 13 Əgər Mən asmanni
yamoŋur yaoŋmaydioŋan kilip etiwətsəm yaki
qekətkilərgə zemindiki məħsulatlarni yəp
taxlaxni buyrusam wə yaki həlkim arisioŋa
waba tarkitiwətsəm, 14 xu qaoŋda namim
bilən ataloŋan bu həlkim θzini kəmtər tutup, dua kilip yüzümni izləp, rəzil yolliridin
yansa, Mən asmanda turup anglap, ularning
gunaħini kəqürimən wə zeminini sakayti
mən.. 15 Əmdi bu yərdə kilinoŋan dualaroŋa
Mening kəzlirim oquk wə kulaklirim ding
bolidu. 16 Mən əmdi namim mənggü bu yərdə
ayan kilinsun dəp bu θyni tallap, uni Θzümgə
mukəddəs kildim; kəzümmu, kəlbimmu
ħəmixə xu yərdə bolidu.
17 Sən bolsang, atang Dawutning aldimda
mangoŋinidək sənmu sanga buyruoŋinimning
ħəmmisigə muwapik əməl kilix üqün
bəlgilimilirim wə ħökümlirimni tutup aldimda mangsang, 18 Mən əmdi atang Dawutka:
«Israilning təħtidə sanga əwladingdin
olturuxka bir zat kəm bolmaydu» dəp
əħdə kiloŋinimdək, Mən sening padixaħlik
təħtingni Israilning üstidə məħkəm
kilimən. 19 Birak əgər silər Meningdin yüz
ərüp, Mən silərning aldinglarda jakarlioŋan
bəlgilimilirim wə əmrlirimni taxlap, baxka
ilaħlarning kulukioŋa kirip qokunsanglar,
20 xu qaoŋda Mən Israilni ularoŋa təkdim
kiloŋan zeminidin yulup taxlaymən; wə Θz
namimni kərsitixkə Θzümgə mukəddəs
kiloŋan bu θyni nəzirimdin taxlaymən wə
Israilni ħəmmə həlklər arisida səz-qəqək
wə tapa-tənining obyekti kilimən; 21 bu
θy gərqə ħazir uluoŋ bolsimu, xu zamanda
uningdin ətkənlərning ħəmmisi kattik
ħəyran kilixip: «Pərwərdigar bu zeminoŋa wə
bu θygə nemixka xundak kiloŋandu?» dəp soraydu.. 22 Kixilər: — Qünki zemindiki həlklər
ata-bowilirining Hudasi, yəni ularni Misir
zeminidin qikaroŋan Pərwərdigarni taxlap,
θzlirini baxka ilarħlaroŋa baoŋlap, ularoŋa
səjdə kilip kulukida boloŋanliki üqün, U bu
pütkül külpətni ularning bexioŋa qüxürüptu,
dəp jawab beridu.

Kuruluxlar wə soda-setiklar

1Pad. 9:10-28

8 1 Xundak boldiki, yigirmə yil ətüp,
Sulayman Pərwərdigarning θyi bilən
padixaħning θyini yasap boloŋandin keyin,
2 u Ħiram θzigə sowoŋa kiloŋan xəħərlərni
kaytidin kurup qikti; Israillar xu yərdə
olturaklaxti..
3 Sulayman Hamat-Zobaħ xəħirigə berip uni
ixoŋal kildi.
4 U yənə qəldiki Tadmorni wə θzining Hamatta kuroŋan barlik həzinə xəħərlirini yənə
ongxitip kurdi. 5 U yənə Üstünki Bəyt-Ħoron
bilən Astinki Bəyt-Ħoronni sepil, baldaklik
kowukliri boloŋan koroŋanlik xəħərlərgə
aylandurdi; 6 Baalatni, xundakla θzigə has
ħəmmə həzinə xəħərlirini, «jəng ħarwisi
xəħərliri»ni, atliklarni orunlaxturoŋan
xəħərlərni wə Yerusalemda, Liwanda wə θzi
soraydioŋan barlik zeminda halioŋinini bina
kildi.

7:11 «orda» — bu ayəttə «θy» degən səz bilən ipadilinidu.
7:14 ***...ularning*** **zeminini sakaytimən** — muxu degənlik Hudaning kəħətqilik, qekətkilər wə wabalar yətküzgən ziyanni əsligə kəltürüxini kərsitidu.

7:21 «bu θy gərqə ħazir uluoŋ bolsimu...» — baxka birhil tərjimisi: «bu θy bir harabə bolidu,...»
8:2 «Ħiram» — yaki «Ħuram», yəni Turning padixaħi.

7 Israildin bolmioŋan Ḥittiylar, Amoriylar, Pərizziylər, Ḥiwiylar wə Yəbusiylardin Israil zeminida kelip kaloŋanlarning ḥəmmisini bolsa, 8 Sulayman bularni, yəni Israillar pütünləy yoḳatmioŋan əllərning kaloŋan əwladlirini kulluḳ ḥaxaroŋa tutti. Ular bügünki küngiqə xundaḳ bolup kəldi.. 9 Lekin Israillardin Sulayman əz ixliri üqün ḥeqkimni kul kilmay, bəlki ularni ləxkər, ḥəkümdarəməldar, ḥarwa bilən atliḳlarning sərdarliri kildi. 10 Bulardin padixaḥ Sulaymanning ixligüqilərning üstigə koyoŋan qong nazarətqiliri bolup, ikki yüz əllik idi..

11 Sulayman Pirəwnning kizini «Dawutning xəḥiri»din əzi uningoŋa saldуroŋan ordioŋa əkəltürdi; qünki u: «Ayalimning Israil padixaḥi Dawutning ordisida turuxi muwapiḳ əməs; qünki Pərwərdigarning əḥdə sanduḳi baroŋanliki jaylarning ḥəmmisi muḳəddəstur», — dedi..

12 Sulayman bu qaoŋda Pərwərdigarning kurbangaḥida, yəni muḳəddəs jayning aywinining aldioŋa saldуroŋan kurbangaḥta Pərwərdigaroŋa atap kəydürmə kurbanliḳ təḳdim kilatti; 13 — yəni Musa pəyoŋəmbərning tapxuruḳi boyiqə, ḥər küni, xabat künliridə, ayning birinqi künliridə wə ḥər yilda üq ḳetim ətküzülidioŋan alaḥidə ḥeyt künliridə — «petir nan ḥeyti», «ḥəptilər ḥeyti» wə «kəpilər ḥeyti»diki künlərdə bekitilgən burquḳ kurbanliḳlarni kilatti.. 14 Sulayman yənə atisi Dawutning bəlgiləp bərgini boyiqə kaḥinlarning hizmətlirining wə Lawiylarning burqlirining ada kilinixi üqün nəwət-guruppilarni bekitti; Lawiylarning ḥər küni mədḥiyə oḳux wə kaḥinlarning aldida hizmətlərni ada kilix burqi bar idi. Sulayman yənə dərwaziwənlərni nəwiti boyiqə ḥər dərwazining hizmitini kilixḳa bekitti; qünki Hudaning adimi Dawutning buyruḳi xundaḳ idi. 15 Kaḥin-lawiylar padixaḥning kaḥinlaroŋa wə Lawiylaroŋa buyruoŋanliridin, məyli ḳandaḳ ix bolsun yaki həzinilərgə dair ix bolsun ḥeq bax tartmaytti.

16 Pərwərdigarning əyini selixta, əy uli selinoŋan kündin tartip pütküqə Sulaymanning barliḳ kurulux ixliri puhta tamamlandi. Xundaḳ kilip Pərwərdigarning əyi pütti.

17 Andin Sulayman Edom zeminida Kizil dengiz boyidiki Əzion-Gəbərgə wə Elatḳa ḳarap mangdi. 18 Ḥuram padixaḥ əz hizmətkarliri arkilik kemilər wə dengiz yollirioŋa pixxiḳ adəmlirini Sulaymanning yenioŋa əwətti. Ular Sulaymanning hizmətkarliri bilən billə Ofiroŋa berip, u yərdin tət yüz əllik talant altun elip, uni padixaḥ Sulaymanning ḳexioŋa yətküzüp kəldi..

Xebaning ayal padixaḥi danaliḳni izdəp kelidu

1Pad. 10:1-3

9 1 Xebaning ayal padixaḥi bolsa Sulaymanning dangḳ-xəḥritini anglap, uni kiyin qigix-soallar bilən sinioŋili

---

8:8 «Israillar pütünləy yoḳatmioŋan əllər...» — bu wəkələr Yəxua pəyoŋəmbər zamanida boloŋan. Təwrattiki «Yəxua»ni kərüng. Muxu ḥaxarqilar 13:5-16də hatirilənganlərdin baxḳa ḥaxarqilar bolsa kerək idi. **«ular bügünki küngiqə xundaḳ bolup kəldi»** — bu səz Israillar tehi əz wətinidə turoŋan waḳtida hatirilənqən, əlwəttə.

8:10 «qong nazarətqiliri... Ikki yüz əllikIdi» — «1Pad.» 9:23də bu san bəx yüz əllik deyilidu. Bəlki bu sanlar baxḳa-baxḳa waḳittiki əḥwallarni kərsitixi mumkin.

8:11 «Sulayman Pirəwnning ḳizini ... əzi uningoŋa saldуroŋan ordioŋa əkəltürdi; qünki u: «Ayalimning Israil padixaḥi Dawutning ordisida turuxi muwapiḳ əməs» — uning xundaḳ orunlaxturuxining səwəbi, Pirəwnning ḳizi Yəḥudiy bolmioŋaqḳa wə bəlkim Pərwərdigardin ḳorḳmioŋanliḳi üqün idi.

8:13 «petir nan ḥeyti» — yənə «ətüp ketix ḥeyti» yaki «pasha ḥeyti» dəp atilidu. Əməliyəttə «ətüp ketix ḥeyti» «petir nan ḥeyti»ning birinqi künidila ətküzülidu. **«kəpilər ḥeyti»** — «ḥəptilər ḥeyti» — yəni «dəsləpki ḥosul ḥeyti» dəp atilidu.

8:18 «tət yüz əllik talant altun» — 450 talant bəlkim 15 tonna idi. **«Ḥuram əz hizmətkarliri arkilik kemilər wə dengiz yollirioŋa pixxiḳ adəmlirini Sulaymanning yenioŋa əwətti. Ular ... Ofiroŋa berip, u yərdin ... altun elip, uni padixaḥ Sulaymanning ḳexioŋa yətküzüp kəldi»** — Ḥuramning kemiliri bəlkim yukirida 17-ayəttə tiloŋa elinoŋan Əzion-Gəbər wə Elat degən portlaroŋa berip-kelətti.

Yerusalemoɣa kəldi. U huxbuy buyumlar, intayin tola altun wə yakut-gəhərlər artiloɣan təgilərni elip, qong dəbdəbə bilən kəldi. Sulaymanning ḳexioɣa kəlgəndə əz kəngligə pükkən ḥəmmə ix tooɣuluḳ uning bilən səzləxti. [2] Sulayman uning ḥəmmə sorioɣanlirioɣa jawab bərdi. Ḥeqnemə Sulaymanoɣa ḳarangoɣu əməs idi, bəlki ḥəmmisidə uningoɣa jawab bərdi.

[3] Xebaning ayal padixaḥi Sulaymanning danaliḳioɣa, yasioɣan orda-sarayoɣa, [4] dastihandiki taamlaroɣa, əməldarlarning ḳatar-ḳatar olturuxlirioɣa, hizmətkarlirining ḳatar-ḳatar turuxlirioɣa, ularning kiygən kiyimlirigə, uning saḳiyliri wə ularning kiygən kiyimlirigə wə uning Pərwərdigarning əyidə atap sunoɣan kəydürmə ḳurbanliḳlirioɣa ḳarap, üni iqigə qüxüp kətti..

[5] U padixaḥḳa: — Mən əz yurtumda silining ixliri wə danaliḳliri tooɣrisida angliɣan həwər rast ikən; [6] əmma mən kelip əz kəzlirim bilən kərmigüqə bu səzlərgə ixənmigənidim; wə mana, mən ḥətta yeriminimu anglimioɣan ikənmən; silining danaliḳliri bilən bərikət-bayaxatliḳliri mən angliɣan həwərdin ziyadə ikən. [7] Silining adəmliri nemidegən bəhtlik-ḥə! Ḥəmixə silining aldilirida turup danaliḳlirini anglaydioɣan bu hizmətkarliri nəḳədər bəhtliktur! [8] Silidin səyüngən, silini əzi üqün Israilning təhtigə olturoɣuzoɣan Pərwərdigar Hudaliri mubarəktur! Hudaliri Israiloɣa baoɣlioɣan muḥəbbiti üqün, ularni mənggü məzmut tursun dəp U silini tooɣra ḥəküm wə adalət sürgili ular üstigə padixaḥ ḳildi, dedi.

[9] U padixaḥḳa bir yüz yigirmə talant altun, intayin kəp huxbuy buyumlar wə yakut-gəhərlərni sowoɣa ḳildi. Xebaning ayal padixaḥi Sulayman padixaḥḳa sunoɣan xunqə zor miḳdardiki huxbuy buyumlar xuningdin keyin ḥeq kərüngən əməs [10] (Ofirdin altunlarni əpkelidioɣan Ḥuramning hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkarliri yənə intayin zor miḳdardiki səndəl yaoɣiqini wə yakut-gəhərlərnimu elip kəldi. [11] Padixaḥ səndəl yaoɣiqidin Pərwərdigarning əyi üqün wə padixaḥning ordisi üqün pələmpəylər yasap ḥəm nəoɣmə-nawaqilar üqün qiltarlar wə sazlarni xuningdin yasatti. Xundaḳ esil səndəl yaoɣiqi Yəḥuda zeminida bu waḳitḳiqə ḥeq kərülüp baḳmioɣanidi).. [12] Sulayman padixaḥ Xebaning ayal padixaḥioɣa uning əzigə ḳiloɣan sowoɣiliridin axurup sowoɣa tutti, ayal padixaḥning kəngli tartḳan ḥəmmini — nemə sorisa, xuni bərdi; andin u hizmətkarliri bilən yoloɣa qiḳip əz yurtioɣa ḳaytip kətti.

Sulaymanning baylikliri

1Pad. 10:14-29

[13] Sulaymanoɣa ḥər yili kəltürülgən altunning əzi altə yüz atmix altə talant idi.. [14] Bu kirimdin baxḳa, oḳətqi-tijarətqilər, barliḳ Ərəbiyə padixaḥliri wə əz zeminidiki əməldarlarmu altun-kümüxlərni elip Sulaymanoɣa tapxuratti.

[15] Sulayman padixaḥ ikki yüz qong siparni soḳturdi wə ḥər siparoɣa altə yüz xəkəl altun kətti .. [16] Xundaḳla üq yüz ḳalḳanni yapilaḳlanoɣan altundin yasidi; ḥərbir ḳalḳanni yasaxḳa üq yüz xəkəl altun ixlitildi; padixaḥ ularni «Liwan ormini sariyi»oɣa esip ḳoydi..

[17] Padixaḥ pil qixliridin qong bir təht yasap, uni sap altun bilən ḳaplatti. [18] Təhtning altə ḳəwətlik pələmpiyi bar idi, uning bir altun putpərisi təht bilən tutixip turatti; orunduḳning ikki yenida tayanoɣuqisi bar idi, ḥərbir tayanoɣuqning yenida birdin ərə turoɣan xirning ḥəykili bar idi. [19] Altə ḳəwətlik pələmpəyning üstidə, ong wə sol

9:4 «üni iqigə qüxüp kətti» — ibraniy tilida «uningda roḥ ḳalmidi». Demək, intayin ḥəyran ḳaldi.

9:11 «xundaḳ esil səndəl yaoɣiqi» — yaki «undaḳ sazlar».
9:13 «altə yüz atmix altə talant» — 666 talant, 22 tonna.
9:15 «altə yüz xəkəl» — 600 xəkəl bəlkim 7 kilogramoɣa yeḳin.
9:16 «üq yüz xəkəl» — 300 xəkəl bəlkim 3.5 kilogramoɣa yeḳin. **«Liwan ormini sariyi»** — Sulaymanning ordisining «Liwan ormini sariyi» dəp atilixining səwəbi uning ḳuruluxida Liwandin kəltürülgən qiraylıḳ kedir yaoɣaqlirini kəp ixlətkənliktin boloɣanidi. Orda iqidə «kedir yaoɣiqi tüwrükidin tət ḳatar» boloɣini üqün «ormandək» kerüngən bolsa kerək.

təripidə ərə turoɣan on ikki xirning ḥəykili bolup, ḥərbir basḳuqning ong-sol təripidə birdin bar idi; baxḳa ḥeqḳandaḳ əldə uningoɣa ohxax yasaloɣini yoḳ idi.
20 Sulayman padixaḥning barliḳ jam-piyaliliri altundin yasaloɣan; «Liwan ormini Sarayi»diki barliḳ ḳaqa-ḳuqilar tawlanoɣan altundin yasaloɣan; Sulaymanning künliridə kümüx ḥeqnemə ḥesablinatti.
21 Qünki padixaḥning kemiliri Ḥuramning hizmətkarliri bilən billə Tarxixḳa berip turatti; «Tarxix kemə»lər ḥər üq yilda bir ḳetim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə tozlarni əkeləttı..
22 Sulayman padixaḥ yər yüzidiki barliḳ padixaḥlardin baylikta wə danaliḳta üstün idi. 23 Hudaning Sulaymanning kəngligə saloɣan danaliḳini anglax üqün yər yüzidiki barliḳ padixaḥlar uning bilən didarlixix arzusi bilən keləttı; 24 kəlgənlərning ḥəmmisi əz sowoɣitini elip keləttı; yəni kümüx ḳaqa-ḳuqilar, altun ḳaqa-ḳuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloɣa-sawutlar, tetitḳular, atlar wə ḳeqirlarni elip keləttı. Ḥər yili ular bəlgilik miḳdarda xundaḳ ḳilatti..
25 Wə Sulaymanning jəng ḥarwisioɣa ḳatidioɣan atliri üqün tət ming eoɣili bar idi, xuningdək on ikki ming atliḳ əskiri bar idi; u ularni «jəng ḥarwisi xəḥərliri»gə wə əzi turidioɣan Yerusalemoɣa orunlaxturdi.. 26 Sulayman Əfrat dəryasidin Filistiyə zeminioɣiqə taki Misirning qegrisioɣa ḳədər boloɣan barliḳ padixaḥliḳlar üstidin ḥəkümranliḳ ḳildi.
27 Padixaḥ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp, kedir dərəhlirini jənubiy tüzləngliktiki üjmə dərəhlirigə ohxax nuroɣun ḳildi.. 28 Kixilər atlarni Misirdin wə ḥərḳaysi yurtlardin Sulaymanoɣa yətküzüp berip turatti.

29 Sulaymanning baxḳa əməlliri baxtin ahirioɣiqə «Natan pəyoɣəmbərning bayanliri», «Xiloḥluḳ Ahiyaḥning bixariti», xundaḳla Nibatning ooɣli Yəroboam tooɣruluḳ «Aldin kərgüqi Iddo kərgən alamət kərünüxlər» degən kitablaroɣa pütülgən əməsmidi?..
30 Sulayman Yerusalemda turup pütün Israilning üstidin ḳirik yil səltənət ḳildi.
31 Sulayman ata-bowiliri arisida uhlidi; halayiḳ uni atisi Dawutning xəḥiridə dəpnə ḳildi; uning ooɣli Rəḥoboam uning ornioɣa padixaḥ boldi..

Israil ikkigə bəlünüp ketidu — ximaliy ḳəbililər Rəḥoboamoɣa ḳarxi qiḳidu

1Pad. 12:1-24

10 1 Rəḥoboam Xəḳəmgə bardi; qünki pütkül Israil uni padixaḥ tikligili Xəḳəmgə kəlgənidi. 2 Nibatning ooɣli Yəroboam xu ixni angliɣanda xundaḳ boldiki, Misirdin ḳaytip kəldi (qünki u Sulayman padixaḥtin ḳeqip Misirda turuwatatti). 3 Əmdi halayiḳ adəm əwətip uni qaḳirtip kəldi. Xuning bilən Yəroboam wə pütkül Israil kelip Rəḥoboamoɣa: —
4 Silining atiliri boynimizoɣa saloɣan boyunturuḳini eoɣir ḳildi. Sili əmdi atilirining bizgə ḳoyoɣan ḳattiḳ tələpliri bilən eoɣir boyunturuḳini yeniklitip bərsilə, silining hizmətliridə bolimiz, deyixti.
5 U ularoɣa: — Ḥazirqə ḳaytip üq kündin keyin andin ḳeximoɣa yənə kelinglar, dedi. Xuning bilən həlḳ tarilip kətti. 6 Rəḥoboam padixaḥ əz atisi Sulayman ḥayat waḳtida

9:21 «Tarxix — «Tarxix» degən isim Ispaniyə, ximaliy Afriḳa yaki Britanniyəni yaki üqining ḥəmmisini kərsitidu. **«Tarxix kemə»** — bəlkim Tarxix degən portḳa berip kelix səpirigə qidamliḳ boloɣan kemini kərsitətti.
9:24 «tetitḳular» — yaki «huxbuy buyumlar».
9:25 «jəng ḥarwisioɣa ḳatidioɣan atliri üqün tət ming eoɣil» — yaki «atlar üqün tət ming eoɣili, jəng ḥarwiliri wə...». **«on ikki ming atliḳ əskiri»** — yaki pəḳət «on ikki ming atliri».
9:27 «kedir dərəhliri» — yaki «kedir yaoɣiqi». Lekin bizningqə Sulayman kedir yaoɣiqini ixlitipla ḳalmay, xu qiraylik dərəhlərdin Yerusalem ətrapioɣa kəp tiktürdi *(«Top.» 2:5ni kərüng)*. **«jənubiy tüzləngliḳ»** — ibraniy tilida «Xəfəlaḥ» — bu yər ismi.
9:29 «Natan pəyoɣəmbərning bayanliri», «Xiloḥluḳ Ahiyaḥning bixariti» wə «Aldin kərgüqi Iddo kərgən alamət kərünüxlər» — muxu üq kitabtin ḥazir həwirimiz yoḳ.
9:29 1Pad. 11:41-43
9:31 «Sulayman... ata-bowiliri arisida uhlidi» — muxu ibarə wə uningoɣa ohxap ketidioɣan ibarilər üstidə «Padixaḥlar»diki «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

uning hizmitidə turoɣan moysipitlardin məsliһət sorap: — Bu həlkkə beridioɣan jawabim tooɣrisida nemə məsliһət kərsitisilər? — dedi.
7 Ular uningoɣa: — Əgər sili razilik bilən bügün bu həlkni hux kilip ularoɣa meһriban muamilə kərsitip, ularoɣa yahxi sözlər bilən jawab kilsila, ular silining barlik künliridə hizmətliridə bolidu, dedi.
8 Lekin u moysipitlarning kərsətkən məsliһətini kayrip koyup, özi bilən qong boloɣan, aldida hizmitidə boluwatkan yaxlardin məsliһət sorap 9 ularoɣa: — Manga «Silining atiliri bizgə saloɣan boyunturukni yeniklətkəyla» dəp tiligən bu həlkkə jawab beriximiz tooɣruluk kandak məsliһət berisilər? — dedi. 10 Uning bilən qong boloɣan bu yaxlar uningoɣa: — «Silining atiliri boyunturukimizni eoɣir kildi, əmdi sili uni bizgə yenik kiloɣayla» dəp eytkan bu həlkkə sөz kilip: — «Mening qimqilak barmikim atamning belidin tomraktur. 11 Atam silərgə eoɣir boyunturukni saloɣan, lekin mən boyunturukunglarni tehimu eoɣir kilimən. Atam silərgə kamqilar bilən tənbiһtərbiyə bərgən bolsa mən silərgə «qayanlik kamqilar» bilən tənbiһ-tərbiyə berimən», degəyla, — dedi.
12 Rəһoboam padixah ularoɣa: «Üq kündin keyin andin kəximoɣa yənə kelinglar» deginidək, Yəroboam wə barlik həlk üqinqi küni uning kəxioɣa kəldi. 13 Rəһoboam padixah moysipitlarning məsliһətini taxlap kəpqilikkə kattiklik bilən jawab bərdi. 14 U yaxlarning məsliһəti boyiqə ularoɣa: — Atam silərgə eoɣir boyunturukni saloɣan, lekin mən uni tehimu eoɣir kilimən. Atam silərgə kamqilar bilən tənbiһ bərgən bolsa mən silərgə «qayanlik kamqilar» bilən tənbiһtərbiyə berimən, dedi.
15 Xuning bilən padixah həlkning sözini anglimidi. Bu ix Huda təripidin boloɣan; qünki buning bilən Pərwərdigarning Xiloһluk Ahiyaһning wasitisidə Nibatning ooɣli Yəroboamoɣa eytkan sözi əməlgə axurulidioɣan boldi.
16 Pütkül Israil padixaһning ularning sözigə kulak salmioɣinini kərgəndə həlk padixaһka jawab berip: — Dawuttin bizgə nemə nesiwə bar? Yəssəning ooɣlida bizning ҳeq mirasimiz yoktur! Ҳərbiringlar өz өy-qedirliringlaroɣa kaytinglar, i Israil! I Dawut, sən өz jəmətinggila igə bol — dedi. Xuning bilən Israillar өz өy-qedirlirioɣa kaytip ketixti.
17 Əmma Yəһuda xəһərliridə olturoɣan Israillaroɣa bolsa, Yəroboam ularning üstigə һөküm sürdi. 18 Rəһoboam padixah bajalwan begi Adoramni Israillaroɣa əwətti, lekin pütkül Israil uni qalma-kesək kilip өltürdi. U qaoɣda Rəһoboam padixah aldirap, өzining jəng ҳarwisioɣa qikip, Yerusalemoɣa tikiwətti. 19 Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin yüz ərüp, bügüngə kədər uningoɣa karxi qikip kəldi.

Rəһoboamning ixliri

11 1 Rəһoboam Yerusalemoɣa kelip, Israil bilən jəng kilip padixaһlikni өzigə kayturup əkilix üqün Yəһuda bilən Binyamin jəmətidin bir yüz səksən ming hillanoɣan jənggiwar əskərni toplidi. 2 Lekin Hudaning sözi Hudaning adimi Xemayaoɣa kelip mundak degəndə: —
3 «Yəһudaning padixaһi, Sulaymanning ooɣli Rəһoboamoɣa, Yəһuda bilən Binyamindiki Israillaroɣa sөz kilip: —
4 «Pərwərdigar mundak dəydu: — Ҳujumoɣa

10:11 «qayanlik kamqilar» — yaki bolmisa «qayanlar» degənning nemə ikənliki ҳazir məlum əməs, ҳeq bolmioɣanda padixaһning intayin kattik muamilisini kərsitidu, əlwəttə.

10:16 «өy-qedirlirioɣa kaytip ketixti» — «ibraniy tilida «өz qedirlirioɣa kaytip ketixti».
10:17 «Yəһuda xəһərliridə olturoɣan Israillar» — bularning kəpinqisi Yəһuda wə Binyamin kəbililiridin boloɣan, əlwəttə. Baxka kəbilidikilərmy boluxi mumkin.
10:19 «Israil» — bu tarihta muxu yərdin baxlap adəttə «ximaliy padixaһlik», yəni «on kəbilə»ni kərsitidu.
11:3 «Yəһuda bilən Binyamindiki Israillar» — bəlkim Yəһuda kəbilisidikilər, Binyamin kəbilisidikilər *(əzlirini «Israillar» dəp ҳesabliɣan, əlwəttə)* ҳəm Yəһuda wə Binyamin yurtlirida turuxluk baxka kəbililərdin kalgən Israillarni kərsətsə kerək.

qikmanglar, kerindaxliringlar bilən jəng kilmanglar; hərbiringlar əz əyünglaroŋa kaytip ketinglar; qünki bu ix Məndindur», degin».
Wə ular Pərwərdigarning səzlirigə kulak saldi, Yəroboamoŋa hujum kilixtin yandi.
[5] Rəhoboam Yerusalemda turatti, wə Yəhudada koroŋanlik xəhərlərni saloŋuzoŋanidi. [6] U Bəyt-Ləhəm, Etam, Təkoa, [7] Bəyt-Zur, Sokoh, Adullam, [8] Gat, Marəxah, Zif, [9] Adorayim, Lakix, Azikah, [10] Zoraḥ, Ayjalon, Ḥebronni yasatti; bularning həmmisi koroŋanlik xəhərlər bolup, Yəhuda wə Binyaminning zeminida idi.. [11] U barlik kəl'ə-koroŋanlarni mustəhkəmlidi wə ularda sərdarlarni təyinlidi, zapas axlik, may wə xarablarni təyyarlidi.. [12] U yənə hərkaysi xəhərlərni kəpligən kalkan wə nəyzilər bilən korallandurup, alamət mustəhkəmliwətti. Yəhuda bilən Binyamin uning təripidə turatti..
[13] Pütkül Israilda turuwatkan kahinlar bilən Lawiylar kaysi yurtta bolmisun uning təripidə turatti. [14] Qünki Yəroboam bilən uning ooŋulliri Lawiylarni qətkə kekip, ularning Pərwərdigarning hizmitidə bolup kahinlik ətküzüxini qəkligənliki üqün, ular əzlirining otlakliri wə mal-mülkini taxlap Yəhuda zeminoŋa wə Yerusalemoŋa kelixkənidi [15] (qünki Yəroboam «yukiri jaylar»diki hizmət üqün «tekə ilahliri» wə əzi yasioŋan mozay məbudlirining kullukida boluxka əzi üqün kahinlarni təyinligənidi).. [16] Wə bu Lawiylaroŋa əgixip, Israilning ḥəmmə kəbililiridin kənglidə Israilning Hudasi Pərwərdigarni seoŋinip-izdəxkə iradə tikligənlər ata-bowilirining Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa kurbanlik kilix üqün Yerusalemoŋa kelixti. [17] Xundak kilip ular Yəhuda padixahlikining küqini axurup, Sulaymanning ooŋli Rəhoboamni üq yil küqləndürdi; qünki Yəhudadikilər üq yil Dawutning wə Sulaymanning yolida mangoŋanidi.
[18] Rəhoboam Mahalatni əmrigə aldi. Mahalat Dawutning ooŋli Yərimotning kizi; uning anisi Yəssəning ooŋli Eliabning kizi Abihayil idi. [19] Mahalattin Rəhoboamoŋa Yəux, Xemariya wə Zaham degən ooŋullar tərəldi. [20] Keyinki wakitlarda Rəhoboam yənə Abxalomning nəwrə kizi Maakahni əmrigə aldi; u uningoŋa Abiya, Attay, Ziza wə Xelomitlarni tuoŋup bərdi. [21] Rəhoboam Abxalomning nəwrə kizi Maakahni əmrigə aloŋan barlik ayalliri wə kenizəkliridin bəkrək səyətti; qünki u jəmiy on səkkiz ayal wə atmix kenizəkni əmrigə aloŋan; u jəmiy yigirmə səkkiz ooŋul, atmix kiz pərzənt kərgən. [22] Rəhoboam Maakahdin boloŋan ooŋli Abiyani kerindaxliri iqidə ḥəmmidin qong xahzadə kilip tiklidi, qünki u uni padixahlikka waris kilmakqi idi. [23] Rəhoboam akilanilik bilən ix kərüp, ooŋullirini Yəhudaning barlik zeminliri wə Binyaminning barlik zeminliridiki barlik koroŋanlik xəhərlərgə orunlaxturup, ularni nahayiti kəp zapas ozuk-tülük bilən təminlidi; u yənə ularoŋa nuroŋun hotun elip bərdi.

Rəhoboam Pərwərdigaroŋa yüz əriydu

1Pad. 14:21-31

12 [1] Rəhoboamning padixahliki mustəhkəm boloŋanda, xundakla küqəygəndə, xundak boldiki, u Pərwərdigarning kanun-əhkamlirini tərk kildi wə pütkül Israillarmu uningoŋa əgixip kətti. [2] Wə ularning Pərwərdigaroŋa wapasizlik

11:10 «Zorah» — yaki «Zoreah».
11:11 «barlik kəl'ə-koroŋanlar» — bəlkim yukirida tiloŋa elinoŋan xəhərlərni, bolmisa ulardin ayrim turidioŋan kəl'ə-koroŋanlarni kərsitidu.
11:12 «uning təripidə turatti» — yaki «uningoŋa təwə idi».
11:15 «yukiri jaylar» — Təwrattiki «Kan.» 12:5-14də wə baxka munasiwətlik yərlərdə, Huda Israillaroŋa: Birsi Manga atap kurbanlik kilsa, pəkət «Özüm tallioŋan jay»da kurbanlik kilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak kurbanlik kilidioŋan birnəqqə jayni bekitkənidi *(bir wakitta pəkət birla jayni bekitkənidi)*. Birak Israillar bəlkim əz kolaylikini kəzləp *(wə bəlkim butpərəslərning ix-ḥarikətlirini dorap)* Hudaning əmrini nəziridin sakit kilip taoŋ qokkiliri katarlik yukiri jaylarda Hudaoŋa ibadət kilip kurbanlik kiloŋan. Buning xundak bir hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning təsirini kobul kilip, xu yərdə hərhil butlaroŋimu qokunup, hətta butpərəslərgə əgixip

«insan kurbanlik»larnimu kilixi mumkin wə dərwakə kəp wakitlarda xundak kildi *(məsilən, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng)*.

қiloғini tüpəylidin, Rəһoboam səltənitining bəxinqi yilida xundaқ boldiki, Misirning padixaһi Xixak Yerusalemoғa һujum қozoғidi. 3 Xixak bir ming ikki yüz jəng һarwisi, atmix ming atliқ əskərni baxlap kəldi; u əzi bilən billə Misirdin elip qiққan ləxkərlər, jümlidin Liwiyəliklər, Sukkiylər wə Efiopiylər sansanaқsiz idi. 4 U Yəһudaoғa təwə boloғan қoroғanliқ xəһərlərni ixoғal қildi, andin Yerusalemoғa һujum қilixқa kəldi. 5 Bu qaoғda Xixak səwəbidin Yəһuda əməldarliri Yerusalemoғa yioғilixқanidi; Xemaya pəyoғəmbər Rəһoboam wə əməldarlarning yenioғa kelip ularoғa: — Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Silər meningdin waz kəqkininglar üqün, Mənmu silərdin waz keqip Xixakning қolioғa tapxurdum» dəydu, dedi.

6 Xuni anglap, Israil əməldarliri bilən padixaһ əzlirini təwən қilip: — Pərwərdigar adildur, deyixti.

7 Pərwərdigar ularning əzlirini təwən қiloғanliқini kərüp Pərwərdigarning sözi Xemayaoғa yetip kelip mundaқ degəndə: —«Ular əzlirini təwən қiloғanikən, Mən ularni һalak қilmay, bəlki ularoғa azoғinə nijat kərsitimən wə Mening қaynap turoғan oғəzipim Xixakning қoli bilən Yerusalemoғa tөkülməydu.. 8 Һalbuki, ularning Manga beқinix bilən dunyadiki padixaһliқlaroғa beқinixning қandaқ pərқi barliқini bilip yetixi üqün, ular Xixakқa beқindi bolidu».

9 Xuning bilən Misir padixaһi Xixak Yerusalemoғa һujum қilip, Pərwərdigarning өyidiki həzinə-bayliқlar bilən padixaһning ordisidiki həzinə-bayliқlarni elip kətti. U һəmmisini, jümlidin Sulayman yasatқan altun sipar-қalқanlarni қoymay elip kətti. 10 Ularning ornida Rəһoboam padixaһ mistin birmunqə sipar-қalқanlar yasitip, ularni padixaһ ordisining kirix yolini saқlaydioғan pasiban bəglirining қolioғa tapxurdi. 11 Padixaһ һər қetim Pərwərdigarning өyigə kiridioғan qaoғda, pasibanlar u қalқanlarni elip tutup turatti, andin ularni yənə pasibanhanioғa əkelip қoyuxatti.

12 Xuning bilən padixaһ өzini təwən қiloғandin keyin, Pərwərdigarning oғəzipi uningdin yenip, uni tamamən yoқitiwətmidi; Yəһudadikilər iqidimu az-tola yahxi ixlar tepildi..

13 Padixaһ Rəһoboam Yerusalemda asta-asta қudrət tepip, өz səltənitini sürətti. Rəһoboam təhtkə qiққan qeoғida қirik bir yaxta idi; u Yerusalemda, yəni Pərwərdigar Өz namini tikləx üqün pütkül Israil қəbililiri iqidin tallioғan xəһərdə on yəttə yil səltənət қildi; Rəһoboamning anisining ismi Naamaһ bolup, u Ammoniy idi. 14 Rəһoboam kənglidə Pərwərdigarni izdəxni niyət қilmioғanliқi tüpəylidin rəzillik қildi.

15 Rəһoboamning barliқ қiloғan ixliri baxtinahirioғiqə nəsəb hatiriliridiki «Xemaya pəyoғəmbərning sözliri» wə «Aldin kərgüqi Iddoning sözliri»də pütülgən əməsmidi? Rəһoboam bilən Yəroboam otturisida uruxlar tohtimay bolup turatti. 16 Rəһoboam atabowiliri arisida uhlidi, «Dawutning xəһiri»gə dəpnə қilindi. Ooғli Abiya uning ornioғa padixaһ boldi.

Abiya Yəһuda üstigə һөküm süridu

1Pad. 15:1-8

13 1 Padixaһ Yəroboamning səltənitining on səkkizinqi yili Abiya Yəһudaning üstigə padixaһ boldi. 2 U Yerusalemda üq yil səltənət қildi; uning anisining ismi Mikaya bolup, u Gibeaһliқ Uriyəlning қizi idi. Abiya bilən Yəroboam otturisida urux boldi. 3 Abiya jəng қilix üqün hillanoғan jəngqilərdin tət yüz mingni baxlap qiқti; Yəroboammu hillanoғan batur jəngqilərdin səkkiz yüz mingni baxlap qiқip, Abiyaoғa қarxi səp tüzüp turdi.

4 Abiya Əfraim taoғliқ rayonidiki Zəmarayim teoғioғa qiқip mundaқ dedi: — «I Yəroboam wə Israil həlқi, gepimgə қulaқ

12:7 «... ularoғa azoғinə nijat kərsitimən» — yaki «...ularni bir'azdin keyin қutқuzimən» yaki «...ularni waқtinqə қutқuzimən».

12:12 «Yəһudadikilər iqidimu az-tola yahxi ixlar tepildi» — yaki «Yəһudadikilər azraқ yahxiliқni kərdi».

selinglar! [5] Bilməmsilər, Israilning Hudasi Pərwərdigar «tuzluq əhdə» kilip, Israilning üstidiki padixahlikni Dawutka wə uning əwladlirioƣa mənggügə təkdim kiloƣanoƣu?
[6] Lekin Dawutning ooƣli Sulaymanning kuli, Nibatning ooƣli Yəroboam kozoƣilip əz oƣojisidin yüz əridi. [7] Xuning bilən bəzi muttəhəmlər, «Beliyalning baliliri» uning yenioƣa yioƣilip, Sulaymanning ooƣli Rəhoboam bilən karxilixixka əzlirini küqləndürdi; Rəhoboam u qaoƣda tehi yax, səbiy balidək boloƣaqka, ularoƣa təng keləlmidi. [8] Əmdi silər Pərwərdigarning Dawutning əwladlirining kolioƣa tapxuroƣan padixahlikioƣa karxi qikip «əzimizni kərsitimiz» dəysilər; silərning adiminglar dərwəkə kəptur; silərdə yənə Yəroboam silərgə yasap bərgən, ilahlar dəp karilidioƣan altun mozaylar bar. [9] Silər Pərwərdigarning kahinliri boloƣan Harunning əwladliri bilən Lawiylarni kooƣliwetip, yər yüzidiki baxka əllər kiloƣinidək əzliringlaroƣa halioƣanqə kahin tikliwaloƣan əməsmidinglar? Kimdəkim bir torpak wə yəttə kozini elip kelip əzümni kahinlikka beoƣixlaymən desə, u Huda bolmioƣan butlaroƣa kahin bolalaydu! [10] Lekin biz bolsak, Pərwərdigar bizning Hudayimizdur, biz uningdin waz kəqmiduk; Pərwərdigarning hizmitidə boloƣan kahinlar bolsa Harunning əwladliridur, Lawiylar ularning hizmitidə turmakta. [11] Ular hər küni ətisi-ahximi Pərwərdigaroƣa kəydürmə kurbanliklarni sunup, esil huxbuy yakidu. Pakiz xirəgə «təkdim nanlar»mu tizip koyulidu, hər küni kəqtə ular altun qiraoƣdan üstidiki qiraoƣlarni yandurulidu; qünki biz Hudayimiz Pərwərdigarning tapxurukioƣa əməl kilip keliwatimiz. Birak silər bolsanglar uningdin waz kəqtinglar. [12] Karanglar, Huda bizni Baxlioƣuqi bolup biz bilən billidur; kollirioƣa kanay aloƣan, silərgə hujum kilixka signal qilixka təyyar turidioƣan uning kahinlirimu biz bilən billidur. I Israil baliliri, ata-bowanglarning Hudasi boloƣan Pərwərdigar bilən jəng kilmanglar; qünki silər hərgiz oƣəlibə kazinalmaysilər».
[13] Lekin Yəroboam ularning arkisidin hujum kilmak üqün bəktürmə koyoƣanidi. Xundakki, Israillar Yəhudalarning aldi təripidə idi wə bəktürmə koxun ularning arka təripidə sakiap turatti. [14] Yəhudalar burulup karisa, mana əzliri aldi-arkidin hujumoƣa uqrawatatti; ular Pərwərdigaroƣa pəryad kətürdi, kahinlarmu kanaylarni qaldi. [15] Buning bilən Yəhudalar kattik kukan kətürüxti; wə xundak boldiki, Yəhudalar kattik kukan kətürüxüwatkanda, Huda Yəroboam bilən barlik Israillarni Abiya bilən Yəhudalarning aldidin urup terə-pərəng kildi. [16] Israillar Yəhudalarning aldidin kaqti; Huda ularni Yəhudalarning kolioƣa tapxurdi. [17] Abiya bilən uning adəmliri Israillarni kattik kiroƣin kildi; Israillardin hillanoƣan bəx yüz ming əskər kətl kilindi. [18] Bu qaoƣda Israillar təwən kilindi; Yəhudadikilər ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigaroƣa tayanoƣanliki üqün oƣəlibə kazandi. [19] Abiya Yəroboamning kəynidin kooƣlap mangdi; u uning ilkidin birkanqə xəhirini, yəni Bəyt-əl wə uningoƣa karaxlik yeza-bazarlarni, Yexanah wə uningoƣa karaxlik yeza-bazarlarni, əfron wə uningoƣa karaxlik yeza-bazarlarni tartiwaldi. [20] Yəroboam Abiyaning künliridə kaytidin küqlinəlmidi. Pərwərdigarning uni uruxi bilən u əldi.
[21] Abiya bolsa əzini kudrət tapkuzdi; u on tət hotun elip, yigirmə ikki ooƣul, on altə kiz pərzənt kərdi. [22] Abiyaning baxka ixliri, uning mangoƣan yolliri wə eytkan səzliri «Iddo pəyoƣəmbərning təhlili»də pütülgəndur.

13:5 «tuzluk əhdə» — demək, tuz bilən ipadiləngən. «Law.» 2:13 wə «Qəl.» 18:19ni kərüng. Təwrat wə Injilda *(uyoƣurlar arisida boloƣandək)* tuz bolsa «mənggülük»ning, «qirimaslik»ning wə «təm»ning simwolidur.
13:7 «Beliyal» — Xəytanning baxka bir ismidur. «Beliyalning baliliri» iplas adəmlərni bildüridu.
13:10 «Lawiylar ularning hizmitidə turmakta» — yaki «Lawiylar uning hizmitidə turmakta» — yəni Hudaning hizmitidə.
13:18 «təwən kilindi» — yaki «məoƣlup kilindi».

Asa Yəhuda üstigə həküm süridu — uning etikadi

1Pad. 15:9-12

14 [1] Abiya ata-bowiliri arisida uhlidi, kixilər uni «Dawut xəhiri»gə dəpnə kildi. Ooli Asa uning ornioa padixah boldi. Asa padixah boloan künlərdə on yil tinq ətti. [2] Asa Hudasi Pərwərdigarning nəziridə durus wə tooıra boloanni kildi. [3] U yat əllərdin kəlgən but kurbangahlirini wə «yukiri jaylar»ni yokitip, «but tüwrük»lərni ərüp qekip, Axərah butlirini kesip taxlidi,
[4] Yəhudalaroa ata-bowilirining Hudasi boloan Pərwərdigarni izdəxni, mukəddəs kanun-əmrlərni tutuxni əmr kildi. [5] U yənə Yəhuda zeminidiki hərbir xəhərlərdin «yukiri jaylar»ni wə «kün tüwrükliri»ni yokatti. U qaoıda pütün padixahlik uning həkümranlikida tinq-asayixlikta ətti. [6] U yənə Yəhuda zeminida birnəqqə koroanlik xəhərlərni saldurdi, qünki yurt-zemin aramlikta boldi; Pərwərdigar uningoa aramlik bərgəqkə, xu yillarda heq urux bolmidi. [7] U Yəhudalaroa: — Zemin aldimizda tinq turoanda, bu xəhərlərni sepil bilən korxaloan, munarlik, baldaklik kowukliri boloan xəhərlər kilip kurayli; qünki biz Hudayimiz Pərwərdigarni izdiginimiz üqün U tinqlik bərdi; biz Uni izdəp kəlduk wə U bizning tət ətrapimizda bizgə aramlik bərdi, dedi. Xuning bilən ular kuruluxni baxlidi wə ixliri onguxluk boldi. [8] Asaning koxuni bar idi; Yəhuda kəbilisidin kalkan wə nəyzə bilən korallanoan üq yüz ming əskiri, Binyamin kəbilisidin sipar wə okya bilən korallanoan ikki yüz səksən ming kixilik; ularning həmmisi batur əzimətlər idi.
[9] U qaoıda Zərah isimlik bir Efiopiy milyon kixilik koxuni bilən üq yüz jəng harwisini baxlap, Asaoa hujum kozoıap Marəxaha kəldi.. [10] Asa uning bilən karxilixixka atlandi; ular Marəxaha yekin Zəfatah jiloisioa kelip, bir-birigə karxi səp tüzüp turuxti. [11] Asa Hudasi Pərwərdigaroa nida kilip: — I Pərwərdigar, Öz bəndənggə yardəm bərsəng, u küqlük bolsun, ajiz bolsun Sən üqün heqkanqə ix əməs. I Pərwərdigar Hudayimiz, bizgə yardəm kiloaysən; qünki biz Sanga tayinimiz wə Sening namingda bu zor koxunoa karxi atlinip qiktuk. I Pərwərdigar, Sən bizning Hudayimizdursən, insanlar Seningdin oalip kəlmisun! — dedi.
[12] Xuning bilən Pərwərdigar Asa wə Yəhudalar aldida Efiopiylərni urup tiripirən kiliwətti, Efiopiylər kaqti. [13] Asa əz adəmliri bilən birliktə ularni taki Gəraroiqə kooqlidi; Efiopiylər xundak yikitildiki, ulardin bir adəmmu tirik kalmidi; qünki ular Pərwərdigarning aldida wə uning koxuni aldida kukum-talkan kilindi. Yəhudalar oayət zor jəng oənimətlirini kolioa elip kətti. [14] Ular yənə Gərar ətrapidiki barlik xəhərlərgə hujum kilip ixoal kildi; qünki Pərwərdigardin zor bir korkunq muxu xəhərlərdikilərni baskanidi. Yəhudalar yənə həmmə xəhərni birnimu koymay bulangtalang kildi, qünki ularda tolimu kəp malmülük bar idi. [15] Ular yənə mal bakkan qarwiqilarning qedir-kotanlirioimu zərb kilip, nahayiti kəp koy wə təgilərni elip Yerusalemoa kaytti.

Azariya pəyoəmbər Asaoa agah wə riobət beridu; Asa uningoa əməl kilidu

15 [1] Hudaning Rohi Odədning ooli Azariyaning üstigə qüxti. [2] Xuning bilən u Asa bilən kərüxüxkə qikip uningoa: — I Asa, pütkül Yəhudalar wə Binyaminlar, manga kulak selinglar! Silər Pərwərdigar bilən billə boloininglarda, Umu silər bilən

14:3 «u yat əllərdin kəlgən but kurbangahlirini wə «yukiri jaylar»ni yokitip...» — 11:15 wə izahatini kerüng. **««Axərah» butlar»** — bəlkim butpərəslikkə beoixlanoan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloan yaki nəkixlənqən boluxi mumkin idi.
14:5 «kün tüwrükliri» — yaki «isrikgahlar» yaki «kuyax məbudliri».

14:9 «Efiopiy» — yaki «Həbəx» *(bir millətning nami)*. Ibraniy tilida «Kuxiy».
14:11 «Öz bəndənggə yardəm bərsəng, u küqlük bolsun, ajiz bolsun Sən üqün heqkanqə ix əməs» — yaki «küqlüklər bilən ajizlar otturisidiki jəngdə Seningdin bələk yardəmqi yoktur».

billə bolidu. Silər Uni izlisənglar U silərgə tapkuzulidu; lekin silər Uningdin waz kəqsənglar U silərdin waz keqidu. [3] Israillar uzun künlərgiqə həkikiy Huda, təlim beridioƣan kahin wə kanun-əhkamlardin juda bolup yürdi; [4] Lekin ular kiyinqilikta kaloƣan wakitlarda Israilning Hudasi Pərwərdigaroƣa kaytip, Uni izdidi wə U ularoƣa əzini tapkuzdi. [5] U wakitlarda qikip-kirip turoƣanlaroƣa həq aramlik bolmioƣan, qünki hərkaysi əl-yurtlar malimanqilik iqidə turatti. [6] Huda ularni hərhil kiyinqilik-malimanqilik iqidə kalduroƣaqka, məmlikət bilən məmlikət, xəhər bilən xəhər əzara sokuxup wəyran boldi. [7] Lekin silər bolsanglar, kəysər bolunglar, məzmut turup kolliringlarni boxatmanglar, qünki əməlliringlarning əjir-inami bardur, dedi.

[8] Asa bu gəplərni wə Odəd pəyoƣəmbər bərgən bexarətni anglioƣanda u dadillixip, pütün Yəhuda wə Binyamin zeminlirida, xundakla Əfraimning taoƣlik rayonlirida koloƣa qüxürgən hərkaysi xəhərlərdiki yirginqlik butlarni yokatti wə yənə Pərwərdigarning əyidiki aywan aldida turoƣan Pərwərdigar kurbangahini yengibaxtin yasatti.. [9] U barlik Yəhudalar wə Binyaminlarni, xuningdək ularning arisida olturaklaxkan barlik Əfraimiy, Manassəhiy, Ximeoniy musapirlirini yioƣdi (qünki nuroƣun Israillar Asaning Hudasi Pərwərdigarning uning bilən billə ikənlikini kərgən bolup, Israildin qikip Asa tərəpkə ətkənidi). [10] Asaning səltənitining on bəxinqi yili üqinqi ayda ular Yerusalemoƣa yioƣildi. [11] Xu küni ular elip kəlgən jəng oƣənimətliridin yəttə yüz buka wə yəttə ming koyni Pərwərdigaroƣa atap kurbanlik kildi.. [12] Ular yənə ata-bowilirining Hudasi boloƣan Pərwərdigarni pütün kəlbi wə bütün jeni bilən izdəxkə bir əhdə tüzüxti; [13] əhdidə, Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigarni izdimigən keri-yax, ər-ayal deməy həmmisi əltürülsun, deyildi.. [14] Ular yukiri awaz bilən warkirax wə kanay həm buroƣa qelix bilən Pərwərdigaroƣa kəsəm berixti. [15] Pütkül Yəhuda jamaiti iqkən kəsimidin xadlandi; qünki ular pütün kəlbi bilən kəsəm iqkən bolup, Pərwərdigarni tolimu təlmürüp izdidi; wə U ularoƣa Əzini tapkuzdi. Pərwərdigar ularoƣa tət ətrapida aramlik ata kildi.. [16] Asa padixah yənə qong anisi Maakahni yirginqlik bir «axerah» tüwrükni yasioƣini üqün hanixlik mərtiwisidin qüxürüwətti. Asa bu yirginqlik butni kesip, ayaoƣ astida qəylidi wə Kidron jiloƣisida kəydürüwətti..

[17] «Yukiri jaylar» yokitilmisimu, Asaning kəlbi Pərwərdigaroƣa pütünləy beoƣixlanoƣan idi.. [18-19] Həm atisi həm u əzi Pərwərdigaroƣa atap yasioƣan nərsilərni, jümlidin kümüx bilən altunni wə türlük kaqa-kuqilarni Hudaning əyigə kəltürdi..

Asaning ixənq kilmaydioƣan yərliri

1Pad. 15:16-24

16 [1] Xu wakittin tartip taki Asaning səltənitining ottuz bəxinqi yilioƣiqə urux bolup bakmidi. Asaning səltənitining ottuz altinqi yili, Israilning padixahi Baaxa Yəhudaoƣa karxi hujum kildi; heqkim Yəhudaning padixahi Asa bilən bardi-kəldi kilmisun dəp, Ramah xəhirini məhkəm kilip yasidi.. [2] U wakitta Asa Pərwərdigarning əyidiki həzinilərdin wə padixahning ordisidiki həzinilərdin altun-kümüxni elip ularni Dəməxktə turuxluk Suriyə padixahi

15:8 «Asa bu gəplərni wə Odəd pəyoƣəmbər bərgən bexarətni anglioƣanda...» — ikki imkaniyət bar: *(1)* Azariya atisi Odədning ismi bilən atilatti; *(2)* uning atisimu Asaoƣa bexarət bərgənidi. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz; qünki tekisttə «bu gəplərni wə... bexarətni anglidi» deyilidu.
«yirginqlik butlar» — ibraniy tilida «yirginqlik nərsilərni».
15:11 «xu küni ular elip kəlgən jəng oƣənimətliri...» — 14:14-15ni kəring.

15:13 «keri-yax» — yaki «qong-kiqik».
15:15 «tolimu təlmürüp izdidi» — ibraniy tilida «barlik intizarliki bilən izdidi».
15:16 «qong anisi» — muxu yərdə ibraniy tilida «anisi» bilən ipadilinidu. **«hanix mərtiwisi»** — bu səzgə karioƣanda uning qong anisi Maakah padixahlikta ikkinqi orunda turatti.
15:16 1Pad. 15:13
15:17 1Pad. 15:14
15:18-19 1Pad. 15:15
16:1 «16-bab» — biz 15:19ni 16-bab iqigə kirgüzduk.

Bən-Ḥadadḳa əwətip wə bu həwərni yətküzüp: — [3] «Mening atam bilən silining atilirining arisida boloγandək mən bilən silining arilirida bir əḥdə bolsun. Mana, siligə kümüx bilən altun əwəttim; əmdi Israilning padixaḥi Baaxa bilən boloγan əḥdiliridin ḳollirini üzsilə; xuning bilən u meni ḳamal ḳilixtin ḳol üzsun» — dedi.
[4] Bən-ḥadad Asa padixaḥning səzigə kirip, əz ḳoxunining sərdarlirini Israilning xəḥərlirigə ḥujum ḳilixḳa əwətip, Ijon, Dan, Abəl-mayim, Naftalidiki barliḳ ambar xəḥərlirini beḳindurdi. [5] Baaxa bu həwərni anglap, Ramaḥ istiḥkamini yasaxtin ḳolini yioγip, ḳuruluxlarning ḥəmmisini tohtatti. [6] Asa padixaḥ bolsa pütkül Yəḥudaning adəmlirini baxlap, Baaxa Ramaḥ xəḥirini yasaxḳa ixlətkən taxlar bilən yaoγaqlarni Ramaḥtin toxup elip kətti. U muxularni ixlitip Gebani wə Mizpaḥni məḥkəm ḳilip yasidi.
[7] U qaoγda, aldin kərgüqi Ḥanani Yəḥuda padixaḥi asaning yenioγa kelip uningoγa: — Əzüng Pərwərdigar Hudayingoγa əməs, bəlki Suriyə padixaḥioγa tayanoγanliḳing üqün Suriyə padixaḥining ḳoxuni əz ḳolungdin ḳutuldi. [8] Efiopiylər bilən Liwiyəliklər qong bir ḳoxun əməsmidi? Jəng ḥarwiliri wə atliḳ əskərliri intayin kəp əməsmidi? Lekin sən pəḳət Pərwərdigaroγa tayanoγanda, u ularni ḳolungoγa tapxuroγanidi. [9] Qünki Pərwərdigar kəngli Manga tamamən sadiḳ boloγanlaroγa yardəmdə bolup, Əzümni ḳudrətlik kərsitəy dəp, kəzlirini pütün yər yüzidə uyan-buyan yügürtidu. Sən bu ixta bək əhməḳliḳ ḳilding. Əmdi buningdin keyin uruxlardin halas bolalmaysən, dedi. [10] Buni anglapla Asa aldin kərgüqigə intayin oγəzəplinip, uni zindanoγa solap ḳoydi; uning bu səzigə ḳəḥri ḳaynap kətti. U xu waḳitlarda həlḳtin bəzilirigə zulum selixḳa baxlioγanidi.
[11] Mana, Asaning ḳiloγan ixliri baxtin ahirioγiqə «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi»da pütülgəndur.. [12] Asaning səltənitining ottuz tokḳuzinqi yilida putida bir kesəl pəyda boldi; wə kesili baroγanseri eoγirlixip kətti; lekin u aoγrioγandimu Pərwərdigarni izdimidi, bəlki pəḳət tewiplardinla yardəm izdidi. [13] Asa səltənitining ḳirik birinqi yilida əldi, ata-bowiliri arisida uhlidi. [14] Həlḳlər uni «Dawut xəḥiri»də əzigə atap təyyarlitip koliоγan ḳəbrigə dəpnə ḳildi. Ular uni əttarlarning usuli bilən təngxəlgən ḥərtürlük dora-dərmandin boloγan bir arilaxma pürkəlgən jinazioγa yatḳuzdi ḥəmdə uningoγa atap nuroγun huxbuy yandurdi..

Yəḥoxafat Yəḥudaoγa səltənət ḳilidu

17 [1] Ooγli Yəḥoxafat Asaning ornioγa padixaḥ boldi; u Israil padixaḥliḳioγa taḳabil turux üqün əzini küqəytti. [2] U ḥərbiy küqlirini Yəḥudaning ḥəmmə ḳoroγanliḳ xəḥərlirigə orunlaxturdi ḥəmdə Yəḥuda zeminioγa wə atisi Asa ixoγal ḳiloγan Əfraimdiki ḥərḳaysi xəḥərlərgə mudapiə küqlirini turoγuzdi. [3] Pərwərdigar Yəḥoxafat bilən billə boldi, qünki u atisi Dawutning baxta yürgüzgən yollirida mengip Baal butlirini izdimidi, [4] bəlki atisining Hudasinila izdəp, Uning əmrliridə mengip, Israillarning ḳilmixlirini dorimidi. [5] Xunga, Pərwərdigar uning padixaḥliḳtiki ḥəkümranliḳini mustəḥkəmlidi; pütkül Yəḥudadikilər uningoγa salam-sowoγilarni sunup turdi; xuning bilən uning malmülki naḥayiti kəp, xan-xəḥriti naḥayiti yuḳiri boldi. [6] U Pərwərdigarning yollirida mangoγaqḳa, oγəyrətlik boldi; uning üstigə u Yəḥuda zeminidin «yuḳiri jaylar»ni wə Axərah butlirini yoḳatti. [7] Uning səltənitining üqinqi yili əzining əməldarliridin Bən-Ḥayil, Obadiya, Zəkəriya, Nətanəl, Mikayalarni Yəḥudaning xəḥərliridə həlḳḳə təlim berixkə əwətti.. [8] Ular bilən billə baroγanlardin yənə Xemaya, Nətaniya, Zəbadiya, Asaḥəl, Xəmiramot, Yonatan, Adoniya, Tobiya, Tob-Adoniya ḳatarliḳ birḳanqə Lawiylar,

16:11 «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixaḥlar»dur.

16:14 «uningoγa atap nuroγun huxbuy yandurdi» — yaki «uning ḥərmitidə qong bir gülhan yandurdi».
17:7 «Mikayalar» — yaki «Mikalar».

xundakla yənə əlixama bilən Yəhoram degən ikki kahinmu bar idi. [9] Ular Pərwərdigarning Təwrat kanuni kitabini alоlaq berip, Yəhuda zeminidiki barlik xəhərlərni arilap yürüp həlk arisida təlim berətti.

[10] Yəhudaning ətrapidiki məmlikətlərning həmmisini Pərwərdigarning korkunqi basti wə ular Yəhoxafat bilən urux kilixka petin-almaytti. [11] Filistiylərdin bəziliri Yəhoxafatka sowoɣa-salamlar wə kümüx olpanlirini tapxurdi; Ərəblərmu padiliridin uningoɣa yəttə ming yəttə yüz koqkar, yəttə ming yəttə yüz tekə sowoɣa kildi. [12] Yəhoxafat baroɣanseri karamət kudrət tepip, Yəhudada birnəqqə koroɣan wə ambar xəhiri bina kildi. [13] U Yəhudaning hərkaysi xəhərliridə nuroɣun maddiy əxya zapisi təyyarlidi; Yerusalemdimu uning zəbərdəs batur jəngqiliri bar idi. [14] Jəmətliri boyiqə ularning sani təwəndikiqə: —

Yəhuda kəbilisidiki mingbaxliri iqidə Adnah sərdar bolup, batur jəngqilərdin üq yüz mingoɣa baxlamqilik kilatti; [15] Adnahning kol astida Yəhohanan sərdar bolup, ikki yüz səksən ming adəmgə baxlamqilik kilatti;

[16] Yəhohananning kol astida Zikrining ooɣli Amasiya bar idi; u Pərwərdigaroɣa əzini atiwətkən adəm bolup, ikki yüz ming batur jəngqigə baxlamqilik kilatti. [17] Binyamin kəbilisi iqidə Eliyada degən batur bir jəngqi bolup, okya wə kalkan bilən korallanoɣan ikki yüz ming batur jəngqigə baxlamqilik kilatti; [18] Eliyadaning kol astida Yəhozabad bolup, jənggə təyyar koxundin bir yüz səksən ming adəmgə baxlamqilik kilatti. [19] Bularning həmmisi padixahning hizmitidə hazir turatti; padixahning yənə pütün Yəhuda zeminidiki koroɣanlik xəhərlərgə orunlaxturuloɣan adəmliri bolsa, ularning sirtida idi.

17:15 «Yəhohanan» — yaki «Yohanan».

17:19 «bularning həmmisi» — bəlkim 14-18-ayəttiki yolbaxqilar wə 18-ayəttiki «jənggə təyyar turidioɣanlar»ni kərsitidu.

Yəhoxafat Ahab bilən ittipakdax bolidu

1Pad. 22:2-36

18 [1] Yəhoxafatning mal-mülki nahayiti kəp, xan-xəhriti nahayiti yukiri boldi; u Ahab bilən kudilixip ittipaklaxti. [2] Birnəqqə yildin keyin u Ahab bilən kərüxüxkə Samariyəgə bardi. Ahab bolsa uningoɣa wə uning həmrahlirioɣa atap nuroɣun kala, koy soydi; andin u uni Gileadtiki Ramotka billə hujum kilixka unatti. [3] Israil padixahi Ahab Yəhuda padixahi Yəhoxafattin: — Əzliri mening bilən billə Gileadtiki Ramotka berixka makul bolamdila? — dəp soriwidi, u: — Biz silining-mening dəp ayrimaymiz; mening həlkim əzlirining həlkidur. Mən əzliri bilən billə jəng kilixka barmay turmaymən, dəp jawap bərdi.. [4] Lekin Yəhoxafat Israilning padixahioɣa: — Ətünimənki, bügün awwal Pərwərdigarning səzini sorap kərgəyla, dedi.

[5] Xuning bilən Israilning padixahi pəyoɣəmbərlərni, yəni tət yüz adəmni yioɣdurup ulardin: — Biz jəng kiloɣili Gileadtiki Ramotka qiksak bolamdu, yok?» dəp soriwidi, ular: «Qikkin, Huda uni padixahning koliɣa beridu, deyixti..

[6] Lekin Yəhoxafat bolsa: — Bulardin baxka yol sorioɣudək, Pərwərdigarning birər pəyoɣəmbiri yokmidu? — dəp soridi.

[7] Israilning padixahi Yəhoxafatka jawab berip: — Pərwərdigardin yol soraydioɣan yənə bir adəm bar; lekin u mening tooɣramda kutlukni əməs, bəlki daim balayi'apətni kərsitip bexarət bərgəqkə, mən uni əq kərimən. U bolsa Imlahning ooɣli Mikayadur, dedi. Yəhoxafat: — I aliyliri, sili undak demigəyla, dedi.

[8] Andin Israilning padixahi bir qaki-

18:3 «Biz silining-mening dəp ayrimaymiz» — ibraniy tilida «Mən əzüm sanga ohxax bolimən» degən səz bilən ipadilinidu.

18:5 «Qikkin, Huda uni padixahning koliɣa beridu» — Yəhoxafat: «Awwal Pərwərdigarning səzini sorap kəlgəyla» dəydu *(4-ayət)*. Lekin «pəyoɣəmbərlər» «Pərwərdigar» *(ibraniy tilida «Yəhwə, Yəhowah»)* degən namni ixlətməy, bəlki «Huda» *(ibraniy tilida «əlohim»)* dəp ixlitidu. Xunga Yəhoxafat «pəyoɣəmbərlər»ning bexarətliridin kattik guman kiloɣan bolsa kerək. Keyinki ayətlərni kərüng.

rini kiqkirip uningoŋa: — Qakkan berip, Imlahning ooŋli Mikayani qakirtip kəl, dəp buyrudi.
[9] Əmdi Israilning padixahi bilən Yəhudaning padixahi Yəhoxafat xahanə kiyimlirini kiyixip, Samariyəning dərwazisining aldidiki hamanda hərbiri əz təhtidə olturuxti; ularning aldida pəyoŋəmbərlərning həmmisi bexarət bərməktə idi. [10] Kənanahning ooŋli Zədəkiya bolsa əzi təmürdin münggüzlərni yasap: — Pərwərdigar mundak dəydu: — «Muxu münggüzlər bilən Suriylərni yokatkuqə üsüp ursila», dedi. [11] Həmmə pəyoŋəmbərlər xuningoŋa ohxax bexarət berip: «Gileadtiki Ramotka qikip səzsiz muwəppəkiyət kazinila; qünki Pərwərdigar uni padixahning kolioŋa tapxuridikən», deyixti.
[12] Mikayani kiqkiroŋili baroŋan həwərqi uningoŋa: — Mana, həmmə pəyoŋəmbərlər birdək padixahka yahxi həwər bərməktə; əmdi ətünimən, sening səzüngmu ularningki bilən birdək bolup, yahxi bir həwərni bərgin, dedi.
[13] Əmma Mikaya: — Pərwərdigarning hayati bilən kəsəm kilimənki, Hudayim manga nemə eytsa, mən xuni eytimən, dedi.
[14] U padixahning aldioŋa kəlgəndə padixah uningdin: — I Mikaya, jəng kiloŋili Gileadtiki Ramotka qiksak bolamdu, yok? — dəp soriwidi, u uningoŋa jawab berip: — Qikip muwəppəkiyət kazinisilər; qünki düxmininglar kolliringlaroŋa tapxurulidu, dedi..
[15] Lekin padixah uningoŋa: — Mən sanga kanqə ketim Pərwərdigarning namida rast gəptin baxkisini manga eytmaslikka kəsəm iqküzüxüm kerək?! — dedi.
[16] Mikaya: — Mən pütkül Israilning taoŋlarda padiqisiz koylardək tarilip kətkənlikini kərdüm. Pərwərdigar: «Bularning igisi yok; bularning hərbiri tinq-aman əz əyigə kaytsun» dedi, — dedi.
[17] Israilning padixahi Yəhoxafatka: — Mana, mən siligə «U mening tooŋramda kutlukni əməs, bəlki haman balayi'apətni kərsitip bexarət beridu», demigənmidim? — dedi.
[18] Mikaya yənə: — Xunga Pərwərdigarning səzini angliŋin; mən Pərwərdigarning Əz təhtidə olturoŋanlikini, asmanning pütkül koxunliri uning yenida, ong wə sol təripidə turoŋanlikini kərdüm. [19] Pərwərdigar: «Kim Ahabni Gileadtiki Ramotka qikip, xu yərdə halak boluxka aldaydu?» — dedi. Birsi undak, birsi mundak deyixti; [20] xu wakitta bir roh qikip Pərwərdigarning aldida turup: «Mən berip alday» dedi. Pərwərdigar uningdin: «Kandak usul bilən aldaysən?» dəp soriwidi, [21] u: «Mən qikip uning həmmə pəyoŋəmbərlirining aoŋzida yaloŋanqi bir roh bolimən», dedi.
Pərwərdigar: «Uni aldap ilkinggə alalaysən; berip xundak kil» — dedi.. [22] Mana əmdi Pərwərdigar sening bu həmmə pəyoŋəmbərliringning aoŋzioŋa bir yaloŋanqi rohni saldi; Pərwərdigar sening tooŋrangda balayi'apət kərsitip səzlidi» — dedi.
[23] Xuni anglap Kənanahning ooŋli Zədəkiya kelip Mikayaning kaqitioŋa birni selip: — Pərwərdigarning Rohi kaysi yol bilən məndin ətüp sanga səz kilixka bardi?! — dedi.
[24] Mikaya jawab berip: Əzüngni yoxurux üqün iqkiridiki əygə yügürgən künidə xuni kərisən, dedi..
[25] Israilning padixahi əmdi: — Mikayani elip kayturup berip, xəhər hakimi Amon bilən padixahning ooŋli Yoaxka tapxurup, [26] Uloroŋa tapilap: «Padixah mundak dəydu: — Uni zindanoŋa solap mən tinq-aman yenip kəlgüqilik kiynap, nan bilən suni az-az berip turunglar» — dənglar, dəp buyrudi.

18:14 «Qikip muwəppəkiyət kazinisilər; qünki düxmininglar kolliringlaroŋa tapxurulidu» — xübhisizki, Mikaya bu səzni kinayilik, hajwiy tələppuz bilən eytidu. Qünki padixah dərhal uningdin gumanlinip kalidu *(15-ayətni kərüng)*.

18:21 «Mən qikip uning həmmə pəyoŋəmbərlirining aoŋzida yaloŋanqi bir roh bolimən» — bu ayətlərdin bu rohning bir yaloŋan səzləydioŋan jin ikənliki kərünidu. Hudaning Əz Rohi yaki pərixtiliri heqkaqan yaloŋan səz kilmaydu. Demək, Huda jin-xaytanlaroŋa Ahab padixahni aldaxka yol koyidu.
18:24 «iqkiridiki əygə yügürgən küni» — yaki «əydin əygə yügürgən küni».

27 Mikaya: — Əgər sən ḥəḳikətən tinq-aman
yenip kəlsəng, Pərwərdigar mening wasitəm
bilən səz ḳilmioŋan bolidu, dedi. Andin u
yənə: — Əy jamaət, ḥərbiringlar anglanglar,
dedi.
28 Israilning padixaḥi bilən Yəḥudaning
padixaḥi Yəḥoxafat Gileadtiki Ramotḳa qiḳti.
29 Israilning padixaḥi Yəḥoxafatḳa: — Mən
baxḳa ḳiyapətkə kirip jənggə qiḳay; sili bolsi-
la əz kiyimlirini kiyip qiḳsila, dedi. Israilning
padixaḥi baxḳa ḳiyapət bilən jənggə qiḳti.
30 qünki xundaḳ boldiki, Suriyəning padixaḥi
jəng ḥarwisi sərdarlirioŋa: — Qongliri yaki ki-
qikliri bilən əməs, pəḳət Israilning padixaḥi
bilən soḳuxunglar, dəp buyrudi.
31 Wə xundaḳ boldiki, jəng ḥarwilirining
sərdarliri Yəḥoxafatni kərgəndə: — Uni
qoḳum Israilning padixaḥi dəp, uningoŋa
olixip ḥujum ḳilmaḳqi boldi; lekin Yəḥoxafat
pəryad kətürdi, Pərwərdigar uningoŋa
yardəm bərdi. Huda ularni uningdin
yiraḳlaxturdi; 32 qünki xundaḳ boldiki, jəng
ḥarwilirining sərdarliri uning Israilning
padixaḥi əməslikini kərgəndə uni ḳooŋlimay,
burulup ketip ḳelixti.
33 Əmma birəylən ḳarisioŋila bir oḳya eti-
widi, oḳ Israilning padixaḥining sawutining
mürisidin təwənki uliḳidin ətüp təgdi.
U ḥarwikexigə: Ḥarwini yandurup meni
səptin qiḳaroŋin; qünki mən yaridar boldum,
dedi. 34 U küni jəng baroŋanseri ḳattiḳ boldi.
Padixaḥ kəqkiqə Suriylərning udulida əz
jəng ḥarwisioŋa yəlinip ərə turdi. Kün petixi
bilən u əldi.

Yəḥoxafat Hudadin agaḥ ḳobul ḳilidu

19 1 Yəḥuda padixaḥi Yəḥoxafat aman-
esən Yerusalemdiki ordisioŋa ḳaytip
kəldi. 2 Aldin kərgüqi Ḥananining ooŋli
Yəḥu padixaḥ Yəḥoxafatning aldioŋa qiḳip:
— Sening rəzillərning yardimidə bolup,
Pərwərdigaroŋa əq boloŋanlarni səygining
durusmu? Xu səwəbtin Pərwərdigarning
oŋəzipi bexingoŋa qüxidioŋan boldi. 3 Ḥalbuki,
sən axəraḥ butlirini zemindin yoḳitip
taxlioŋining wə Hudani izdəxkə niyət
ḳiloŋining üqün səndimu yahxiliḳ tepildi,
dedi.
4 Yəḥoxafat Yerusalemda olturatti; keyinki
waḳitlarda u həlḳ arisioŋa qiḳip, Bəər-Xebadin
tartip Əfraim taoŋlirioŋiqə səpər ḳilip, həlḳni
towa ḳildurup ata-bowilirining Hudasi
Pərwərdigaroŋa yandurdi.. 5 U yənə Yəḥuda
təwəsidiki barliḳ ḳoroŋanliḳ xəḥərlərdə
soraḳqilarni təyinlidi; 6 u soraḳqilaroŋa: —
Əz ḳiloŋanliringlaroŋa eḥtiyatqan bolunglar;
qünki silərning ḥəküm qiḳirixinglar insan
üqün əməs, bəlki Pərwərdigar üqündur;
silər ḥəküm qiḳaroŋininglarda u qoḳum silər
bilən billə bolidu. 7 Əmdi Pərwərdigarning
wəḥimisi kəz aldinglarda bolsun; əz
ḳiloŋanliringlaroŋa eḥtiyatqan bolunglar;
qünki Pərwərdigar Hudayimizda naḥəḳliḳ
yoḳ, yüz-hatir ḳilix yoḳ, para yeyixmu
yoḳtur, dedi.
8 Yəḥoxafat Lawiylardin, kaḥinlardin wə
Israil jəmətlirining baxliridin bəzilərni
Yerusalemoŋa ḳayturup kelip, ularni Yeru-
salemdimu Pərwərdigarning ḥəkümlirini
qiḳirix wə həlḳning ərz-dəwalirini bir
tərəp ḳilixḳa təyinlidi.. 9 Yəḥoxafat ularoŋa:
— Silər bu ixlarni Pərwərdigarning
ḳorḳunqida bolup sadaḳətlik bilən qin
kənglünglardin bejiringlar. 10 Ḥərḳaysi
xəḥərlərdə turidioŋan ḳerindaxliringlarning
aldinglaroŋa elip kəlgən barliḳ ərz-dəwasi,
məyli u hun dəwasi bolsun, ḳanun-əmr
wə ḥəküm-bəlgilimilər tooŋrisidiki ərz-
dəwa bolsun, ularning Pərwərdigar al-
dida gunaḥkar bolup ḳalmasliḳi üqün,
xundaḳla Pərwərdigarning oŋəzipi əz
bexinglaroŋa wə ḳerindaxliringlarning
bexioŋa kelip ḳalmasliḳi üqün, ularni ḥaman
agaḥlandurup turunglar; xundaḳ ḳilsanglar,
gunaḥkar bolmaysilər. 11 Pərwərdigaroŋa

19:4 «Bəər-Xebadin tartip Əfraim taoŋlirioŋiqə» — Bəər-Xeba Yəḥuda zeminidiki əng jənubiy qegra, Əfraim taoŋliḳi bolsa ximaliy qegra idi.

19:8 «Pərwərdigarning ḥəkümlirini qiḳirix» — yaki «Pərwərdigar üqün ḥəküm qiḳirix». Bu tərjimə tooŋra bolsa, bəlkim ibadəthanidiki ixlarni *(yəni, puḳralaroŋa ait bolmioŋan ixlarni)* kərsitixi mumkin.

təəlluқ ixlarda silərni bax kaḥin Amariya baxқuridu; padixaḥқa dair ixlarda, silərni Yəḥuda jəmətining yolbaxqisi Ismailning ooŋli Zəbadiya baxқuridu; silərning hizmitinglarda turidioŋan Lawiylar bar. Jasarətlik bolup ixliringlarni қilinglar wə Pərwərdigar ixni durus қiloŋuqilar bilən billə bolidu! — dedi.

Ajayib bir nusrət

20 [1] Keyinki waқitlarda xundaқ boldiki, Moabiylar, Ammoniylar wə Maoniylardin bəziliri birlixip kelip Yəḥoxafatқa ḥujum қilixқa qiқti. [2] Qaparmənlər kelip Yəḥoxafatқa: — Ölük dengizning u қetidin, yəni Edomdin siligə ḥujum қiloŋili zor bir қoxun qiқip kəldi; mana, ular Ḥazazon-Tamarda, dedi (Ḥazazon-Tamar yənə «Ən-Gədi» dəpmu atilidu). [3] Buni angliоan Yəḥoxafat қorқup, Pərwərdigarni izdəxkə niyət baoŋlap, pütün Yəḥuda təwəsidə «roza tutuximiz kerək» dəp jakarlidi. [4] Yəḥudalar əmdi Pərwərdigardin yardəm tiligili yioŋildi; həlқ Yəḥudaning ḥərқaysi xəḥərliridin qiқip Pərwərdigardin yardəm tiləxkə kelixti. [5] Yəḥoxafat Yəḥuda wə Yerusalemdiki jamaət arisioŋa qiқip, Pərwərdigar əyining yengi ḥoylisining aldida ərə turup [6] mundaқ dua қilip: —

«I Pərwərdigar, ata-bowilirimizning Hudasi, Sən ərxtə turoŋuqi Huda, barliқ əlməmlikətlərning üstidin ḥəküm sürgüqi əməsmiding? Sening қolung küq-қudrətkə toloŋandur, ḥeqkim Seni tosalmaydu. [7] I Hudayimiz, Sən bu zemindiki aḥalini Өz həlқing Israillar aldidin қooŋlap, uni Өz dostung Ibraḥimning nəsligə mənggülük miras қilip bərgən əməsmiding? [8] Ular xu yərdə turdi ḥəm xu yərdə Sening namingoŋa atap bir muқəddəshana selip: [9] «Mubada beximizoŋa birər balayi'apət kəlsə, məyli u қiliq, jaza, waba, aqarqilik bolsun, қiyinqiliқta қaloŋan waқtimizda, muxu əy, yəni Sening aldingda turup, Sanga murajiət қilsaқ (qünki Sening naming muxu əydidur), Sən anglaysən wə қutқuzisən» degənidi.

[10] Əmdi mana, bu yərgə Ammoniylar, Moabiylar wə Seir teoŋidikilər besip keliwatidu! Ilgiri Israillar Misir zeminidin qiққan qaoŋda Sən Israillarning ularoŋa tajawuz қilixioŋa yol қoymioŋaniding; u qaoŋda Israillar ularni yoқatmay u yərdin aylinip ətkən. [11] Əmdi қara, ḥazir ularning yahxiliқimizni қandaқ yol bilən қayturmaқqi boluwatқinioŋa! Ular bizni Sən bizgə miras қilip bərgən bu zemindin қooŋlap qiқarmaқqi boluwatidu. [12] I Hudayimiz, Sən ularning üstidin ḥəküm qiқarmamsən? Qünki bizning bizgə ḥujum қilixқa keliwatқan bu zor қoxun bilən қarxilaxқudək küqimiz yoқ; nemə қiliximiznimu bilməy қalduқ; lekin bizning kəzimiz Sanga tikilip turmaқta» — dedi.

[13] Bu qaoŋda pütün Yəḥuda həlқi, ularning қuqaқtiki baliliri, hotun bala-qaқilirining ḥəmmisi Pərwərdigarning aldida turatti. [14] Wə xu pəyttə Pərwərdigarning Roḥi jamaətning otturisida turoŋan Lawiylardin Asafning əwladi boloŋan Mattaniyaning qəwrisi, Yəiyəlning əwrisi, Binayaning nəwrisi, Zəkəriyaning ooŋli Yaḥaziyəlgə qüxti; [15] U: — I pütün Yəḥuda həlқi, silər Yerusalemda turuwatқanlar wə padixaḥ Yəḥoxafat, қulaқ selinglar! Pərwərdigar silərgə mundaқ dəydu: — «Silər bu zor қoxundin қorқup kətmənglar wə alaқzadə bolup kətmənglar; qünki bu jəng silərningki əməs, bəlki Hudaning Өziningkidur. [16] Ətə ularoŋa ḥujum қilixқa qiқinglar; mana, ular Ziz dawanidin qiқip kelidu wə silər ularni Yəruəl qəlining aldidiki jiloŋa eoŋizida uqritisilər. [17] Silər bu dərəm jəngdə uruxuxunglarning ḥajiti bolmaydu; pəқət səpkə tizilip turunglar, silər bilən billə boloŋan Pərwərdigarning nijat-nusritini kərünglar! I Yəḥuda, i Yerusalemdikilər, қorқmanglar, alaқzadimu bolup kətmənglar; ətə ularoŋa ḥujum қilixқa qiқinglar, Pərwərdigar qoқum silər bilən billə bolidu!» — dedi.

[18] Bu gəpni anglap Yəḥoxafat bexini yərgə təgküzüp tizlandi wə barliқ Yəḥuda həlқi ḥəm Yerusalemdikilər Pərwərdigar aldida

düm yiḳilip Pərwərdigarоɣa səjdə ḳildi.
19 Koḥat əwladi wə Koraḥ əwladi iqidiki Lawiylardin boloɣanlar orunliridin turuxup intayin küqlük awaz bilən Israilning Hudasi Pərwərdigarni mədḥiyiləxti.
20 Pütün həlḳ ətisi ḳaḳ səḥərdə turup Təkoa qəligə ḳarap atlandi; ular atlinip ketiwatḳanda, Yəḥoxafat ornidin turup ularоɣa: — I Yəḥuda həlḳi, i Yerusalemdikilər, gepimgə ḳulaḳ selinglar! Hudayinglar Pərwərdigarоɣa tayininglar, qoḳum məzmut turoɣuzulisilər; Uning pəyoɣəmbərlirigə ixininglar, yolunglar qoḳum rawan bolidu! — dedi.
21 Andin u həlḳ bilən obdan məslihətlixip, Pərwərdigarning muḳəddəs bəḥəywətlikini mədḥiyiləp, Uningoɣa atap oɣəzəl-küy eytidioɣanlarni: «Silər Pərwərdigarоɣa rəḥmət-təxəkkür eytinglar, qünki Uning əzgərməs muḥəbbiti mənggülüktur!» dəp oḳuxḳa təyinləp, ḳoxunning aldida mangdurdi.. 22 Ular təntənə ḳilip ḥəmdusana oḳuxi bilən, Pərwərdigar Yəḥuda həlḳigə ḥujum ḳilixḳa qiḳḳan Ammoniylar, Moabiylar wə Seir teoɣidikilərgə pistirma ḳoxunni əwətip, ularni tarmar ḳildurdi.. 23 Xuning bilən Ammoniylar bilən Moabiylar Seir teoɣidikilərgə ḥujum ḳilixḳa ətti, ularni birini ḳoymay ḳiriwətti; ular Seir teoɣidikilərni ḳirip tügətkəndin keyin yənə əzliri bir-birini ḳiroɣin ḳilixḳa qüxkənidi. 24 Yəḥudalar qəldiki kəzətgaḥḳa kelip xu zor ḳoxun tərəpkə ḳarisa, mana ḳeqip ḳutuloɣan birmu adəm yoḳ bolup, ḥəmmə yərni ələk ḳaplap kətkənidi.. 25 Yəḥoxafat əzining adəmliri bilən düxməndin olja bulang-talang ḳilixḳa kəlgəndə, ular ələklər bilən billə nuroɣun mal-mülük wə kəp ḳimmətlik buyumlarni tapti. Ular salduruwaloɣanlirining tolilиḳidin elip ketəlməy ḳaldi; olja xunqə kəp boloɣaqḳa, uni yioɣiwelixḳa üq kün kətti. 26 Ular tətinqi küni Bərakaḥ jiloɣisioɣa yioɣilip, Pərwərdigarоɣa ḥəmdusana oḳup mubarəklidi; xunga u yər taki bügüngə ḳədər «Bərakaḥ jiloɣisi» dəp atilip kəlməktə.. 27 Andin barliḳ Yəḥudadikilər wə Yerusalemdikilər Yəḥoxafatning baxlamqiliḳida huxalhuram bolup Yerusalemoɣa ḳaytti; qünki Pərwərdigar ularni düxmənliri üstidin oɣalib ḳilip huxallikḳa qəmdürgənidi. 28 Ular Yerusalemoɣa təmbur, qiltar wə kanaylar qelip kelip, Pərwərdigarning əyigə kirdi. 29 Barliḳ əl-məmlikətlər Pərwərdigarning Israilning düxmənlirigə ḳarxi qiḳip jəng ḳiloɣanliḳini anglioɣanda, Hudaning wəḥimisi ularning üstigə basti. 30 Xuning bilən Yəḥoxafatning padixaḥliḳi tinq-asayixlikta boldi; uning Hudasi uning tət ətrapini tinq ḳiloɣanidi.
31 Xundaḳ ḳilip Yəḥoxafat Yəḥuda üstigə ḥəküm sürdi. U təhtkə qiḳḳan qaoɣda ottuz bəx yaxta idi; u Yerusalemda yigirmə bəx yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Azubaḥ bolup, u Xilḥining ḳizi idi.. 32 Yəḥoxafat ḳaymay atisi Asaning yolida mengip, Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳildi. 33 Pəḳət «yuḳiri jaylar»la yoḳitilmioɣanidi; həlḳ tehiqə kəngüllirini atabowilirining Hudasioɣa mayil ḳilmioɣanidi.
34 Yəḥoxafatning ḳaloɣan ixliri bolsa, mana baxtin ahirioɣiqə «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi»oɣa kirgüzülgən «Ḥananinin ooɣli Yəḥuning bayan səzliri»də pütülgəndur..
35 Bu ixlardin keyin Yəḥuda padixaḥi Yəḥoxafat tola rəzil ixlarni ḳiloɣan Israil padixaḥi Aḥaziya bilən ittipaḳ tüz-

20:21 «muḳəddəs bəḥəywətlikini mədḥiyiləp...» — yaki «pak-muḳəddəslikning güzəllikidə mədḥiyiləp...». «Zəb.» 29:2ni kərüng. Baxḳa birhil tərjimisi: — «xaḥanə kiyimlərni kiygən...».
20:22 «Pərwərdigar ... pistirma ḳoxunni əwətti,...» — muxu sirlik səzlər *(1)* Pərwərdigar Ammoniylar ḳatarliklaroɣa ḥujum ḳilixḳa pərixtilərni əwətti; *(2)* Pərwərdigarning Өzi ularoɣa uxtumtut ḥujum ḳildi, dəp kərsitixi mumkin.
20:24 «kəzətgaḥ» — yaki «kəzət munari».
20:26 «...Bərakaḥ jiloɣisioɣa yioɣilip, Pərwərdigaroɣa ḥəmdusana oḳup mubarəklidi..» — demisəkmu, «Bərakaḥ» degənning mənisi «mubarəkləx» yaki «bəhtbərikət tiləx» degən mənidə.
20:31 1Pad. 22:41-51
20:34 «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi» — bu kitab Təwrattiki uxbu «Tarih-Təzkirilər» əməs, biraḳ xübḥisizki, uxbu kitabning muəllipliri uningdin kəp uqurlarni aloɣanidi.

di. [36] Yəhoxafat Tarxixkə baridioŋan kemilərni yasaxkə uning bilən xirikləxti; xu kemilərni ular Əzion-Gəbərdə yasatti. [37] U qaoŋda Marəxahlik Dodawahuning ooŋli əliezər Yəhoxafatni əyibləp uningoŋa bexarət berip: — Ahaziya bilən ittipak tüzgining üqün Pərwərdigar sening yasioŋanliringni buzuwetidu» dedi. Dərwəkə, keyinki wakitlarda u kemilər buzoŋunqilikkə uqrap Tarxixkə mangalmidi.

Yəhoram Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 8:16-24

21 [1] Yəhoxafat ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawut xəhiri»də dəpnə kilindi; ooŋli Yəhoram uning ornioŋa padixah boldi.
[2] Yəhoramning birnəqqə inisi, yəni Yəhoxafatning Azariya, Yəhiyəl, Zəkəriya, Azariyahu, Mikail wə Xəfatiya degən ooŋulliri bar idi; ularning həmmisi Israil padixahi Yəhoxafatning ooŋulliri idi.. [3] Ularning atisi ularoŋa nuroŋun altun, kümüx wə kimmətlik buyumlarni, xundakla Yəhuda zeminidiki birkanqə koroŋanlik xəhərni sowoŋa kildi; pəkət padixahlikni bolsa, Yəhoram qong ooŋli boloŋaqka, uningoŋa bərdi. [4] Yəhoram atisining padixahlik təhtigə qikip hokukini mustəhkəmlidi. Andin u barlik inilirini, xundakla Yəhudadiki birkanqə əməldarlarni kiliqlap kətl kildi.
[5] Yəhoram təhtkə olturoŋinida ottuz ikki yaxta idi; u Yerusalemda səkkiz yil səltənət kildi. [6] U Ahab jəmətidikilərgə ohxax, Israilning padixahliri mangoŋan yolda mangdi, qünki u Ahabning kizini əmrigə aloŋanidi; u Pərwərdigarning nəzaridə rəzil boloŋanni kildi. [7] Birak Pərwərdigar Dawut bilən tüzgən əhdisi səwəblik, Dawutka wə uning əwladlirioŋa mənggü əqməydioŋan bir qiraoŋ kalduray dəp, wədə kiloŋini boyiqə Dawutning jəmətini yok kilip taxlaxni halimidi. [8] Yəhoramning səltənitidiki künlərdə Edomlar Yəhudadin ayrilip qikip, əz aldioŋa əzlirigə həkümranlik kilidioŋan bir padixah tiklidi. [9] Yəhoram, sərdarliri wə barlik jəng harwiliri Iordan dəryasidin ətüp, keqidə koroŋilip qikip, əzlirini korxiwaloŋan Edomiylaroŋa wə jəng harwisi sərdarlirioŋa hujum kilip oŋalib kəldi. [10] Halbuki, Edomiylar xuningdin etiwarən Yəhudaoŋa karxi qikip, taki bügüngə kədər Yəhudaning həkümranlikidin ayrilip turdi. Yəhoram atabowilirining Hudasi Pərwərdigarni taxlioŋini üqün Libnahlikларmu xu qaoŋda uningoŋa karxi qikip uning kolidin ayrilip qikti. [11] Uning üstigə, Yəhoram yənə Yəhudaning taoŋlirida «yukiri jaylar»ni yasitip, Yerusalemda turuwatkanlarni buzukqilikkə putlaxturdi, Yəhudalarnimu xundak azdurdi..
[12] Xu wakitlarda Iliyas pəyoŋəmbər təripidin yeziloŋan bir məktup Yəhoramoŋa təgdi, uningda mundak deyildi: «Sening bowang Dawutning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: «Sən atang Yəhoxafatning yollirida mangmay, xuningdək Yəhuda padixahi Asaningmu yollirini tutmay,
[13] bəlki Israil padixahlirining yollirida mengip, Yəhudalarni wə Yerusalemda turuwatkanlarni huddi Ahab jəmətidikilər buzukqiliklar kiloŋandək buzukqiliklaroŋa putlaxturoŋanliking üqün, xundakla atangning jəmətidikilərni, yəni əzüngdin yahxi boloŋan iniliringni kətl kiloŋining üqün, [14] Pərwərdigar sening həlkingni, hotun bala-qakiliringni wə barlik mal-mülkünggə alamət zor zərb bilən uridu. [15] U senimu eoŋir wabalar bilən urup, üqəy-baoŋringni eoŋir kesəlgə muptila kiliduki, kesiling kündin küngə eoŋirlixip, üqəyliring ekip qikidu»» deyilgənidi.
[16] Keyinki wakitlarda Pərwərdigar Filistiylərning wə Efiopiylərning yenidiki

21:2 «Azariyahu» — yaki «Azariya».

21:11 «buzukqilikkə putlaxturdi...» — muxu ayəttiki «buzukqilik» rohiy jəhəttin eytilidu, demək Pərwərdigaroŋa wapasizlik kilip butlaroŋa qokunup kətkənlikni kərsitidu. Xundaktimu, xu qaoŋdiki butpərəslikning jismaniy jəhəttinmu buzukqilik wə pahixiwazlik bilən ziq munasiwiti bar idi.

21:12 «... Iliyas pəyoŋəmbər təripidin yeziloŋan bir məktup Yəhoramoŋa təgdi» — bu məktup Yəhoramning koliŋa yetip kəlgən wakitta, Iliyas bəlkim asmanoŋa kətürülgən boluxi mumkin.

Ərəblərning roḥini Yəḥoramoɣa ḳarxi ḳozoɣatti. [17] Xuning bilən ular Yəḥuda zeminioɣa zərb ḳilip besip ətti wə padixaḥ ordisidiki barliḳ mal-mülükni bulang-talang ḳilip, ooɣulliri bilən hotunlirini tutḳun ḳilip elip kətti; ular kənji ooɣli Yəḥoaḥazdin bələk ooɣulliridin birinimu ḳaldurmidi. [18] Bu wəḳədin keyin Pərwərdigar Yəḥoramni urup, üqəylirini saḳaymas eoɣir kesəlgə giriptar ḳildi. [19] Wə xundaḳ boldiki, uning kesili kündin-küngə eoɣirlixip, ikki yil waḳit ətüxkə az ḳaloɣanda, kesəllik tüpəylidin üqəyliri texilip qüxti, u tolimu azablinip əldi; uning həlḳi ata-bowilirini izzətləp ularoɣa huxbuy yaḳḳandək, uningoɣa ḥeqḳandaḳ huxbuy yeḳip olturmidi. [20] Yəḥoram təhtkə qiḳḳan qeoɣida ottuz ikki yaxta idi; u Yerusalemda səkkiz yil səltənət ḳildi wə u dunyadin kətkəndə ḥeqkim uningoɣa ḳayoɣu-ḥəsrət qəkmidi. Halayiḳ uni «Dawut xəḥiri»gə dəpnə ḳildi, lekin padixaḥlar ḳəbristanliḳioɣa dəpnə ḳilmidi.

Aḥaziya Yəḥuda üstigə ḥəküm süridu

2Pad. 8:25-29; 9:27-29

22 [1] Yerusalemda turuwatḳanlar Yəḥoramning kənji ooɣli Aḥaziyani uning ornioɣa padixaḥ ḳilip tiklidi; qünki Ərəblər bilən billə bargaḥḳa besip kirgən ḳarakqilar Aḥaziyaning akilirini ḳoymay əltürüwətkənidi. Xuning bilən Yəḥuda padixaḥi Yəḥoramning ooɣli Aḥaziya səltənət ḳildi.. [2] Aḥaziya təhtkə qiḳḳan qeoɣida yigirmə ikki yaxta idi; u Yerusalemda bir yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Ataliya bolup, Omrining nəwrə ḳizi idi.. [3] Aḥaziyamu Aḥab jəmətining yollirioɣa mangdi; qünki uning anisi uni rəzillikkəündəytti. [4] U Aḥab jəməti ḳiloɣinidək, Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳildi; qünki uning atisi əlgəndin keyin Aḥab jəmətidikilər uni ḥalakətkə elip baridioɣan rəzil nəsiḥətlərni berətti. [5] U ularning nəsiḥitigə əgixip, Israil padixaḥi Aḥabning ooɣli Yəḥoram bilən birliktə Gileadtiki Ramotḳa berip Suriyə padixaḥi Ḥazaəl bilən soḳuxti; xu qaoɣda Suriylər Yəḥoramni zəhimləndürdi. [6] Andin Yəḥoram Ramaḥda Suriyə padixaḥi bilən soḳuxḳan qaoɣdiki jaraḥətlirini dawalitix üqün Yizrəəlgə ḳaytti. Andin Yəḥoramning ooɣli Yəḥuda padixaḥi Azariya Aḥabning ooɣli Yəḥoramning kesəl bolup ḳaloɣanliḳi səwəbidin uni yoḳlioɣili Yizrəəlgə bardi. [7] Ḥalbuki, Aḥaziyaning Yəḥoramni yoḳlioɣili baroɣini dəl əzini ḥalakətkə elip baridioɣan, Huda bekitkən ix idi. Qünki u baroɣandin keyin Yəḥoram bilən birliktə Nimxining ooɣli Yəḥuoɣa ḳarxi soḳuxuxḳa qiḳti. Muxu Yəḥu əslidə Pərwərdigar təripidin Aḥabning jəmətini yoḳitix üqün məsiḥ ḳilinoɣanidi. [8] Wə xundaḳ boldiki, Yəḥu Huda bekitkən ḥəkümni Aḥab jəmətining üstigə yürgüzgən waḳtida, u Yəḥudadiki əməldarlarni wə Aḥaziyaning hizmitidə boloɣan ḳerindaxlirining ooɣullirini uqritip, ularni ḳoymay əltürüwətti. [9] Yəḥu Aḥaziyanimu izdidi; kixilər uni tutuwaldi (u Samariyəgə yoxurunuwaloɣanidi). Ular uni Yəḥuning aldioɣa apirip əltürdi. Ular uni dəpnə ḳildi, qünki kixilər: «Bu degən Pərwərdigarni qin kənglidin izdigən Yəḥoxafatning nəwrisidur» degənidi. Aḥaziyaning jəmətidə padixaḥliḳni ḳolioɣa aloɣudək birər adəm ḳalmidi.

Hanix Ataliya Yəḥuda üstidin ḥəküm süridu

2Pad. 11:1-3

[10] Əmdi Aḥaziyaning anisi Ataliya ooɣlining əlginini kərgəndə, Yəḥuda jəmətidiki barliḳ xaḥ nəslini əltürüxkə ḳozoɣaldi. [11] Lekin padixaḥning ḳizi Yəḥoxebiyat əltürülüx aldida turoɣan padixaḥning ooɣullirining arisidin

22:1 «Ərəblər bilən billə bargaḥḳa besip kirgən ḳarakqilar...» — muxu ayəttiki «bargaḥ» bəlkim Yəḥudadikilər Ərəblər bilən ḳarxilixḳa təyyarlinix üqün dalada tikkən ḥərbiy bargaḥni kərsitidu. Bəzi tərjimanlar «xəḥər» dəp tərjimə ḳilidu.

22:2 «Aḥaziya təhtkə qiḳḳan qeoɣida yigirmə ikki yaxta idi» — kəp kona kəqürmilərdə «...ḳirik ikki yaxta idi» deyilidu. Bu ḳetim bəzi ḳədimki kəqürmilər wə tərjimə nuskioɣa wə «2Pad.» 8:26gə asasən «yigirmə ikki yax» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Aḥaziyaning ooɣli Yoaxni ooɣrilikqə elip qikip, uni wə inik anisini yastuḳ-kirlik ambirioɣa yoxurup ḳoydi. Xundaḳ ḳilip padixaḥ Yəḥoramning ḳizi, (yəni Aḥaziyaning singlisi), bax kaḥin Yəḥuyadaning hotuni Yəḥoxebiyat Yoaxni Ataliya eltürüwətmisun dəp Ataliyadin yoxurup ḳoydi.[22:11] [12] Andin keyin Yoax ular bilən Pərwərdigarning əyidə altə yil yoxurunup turdi; u qaoɣda Ataliya Yəḥuda zeminida səltənət ḳilatti.

23 [1] Yettinqi yili, Yəḥoyada jasarətkə kelip, Yərohamning ooɣli Azariya, Yəḥohananning ooɣli Ismail, Obədning ooɣli Azariya, Adayaning ooɣli Maaseyaḥ wə Zikrining ooɣli Əlixafat ḳatarlik birḳanqə yüzbexini qaḳirip ular bilən əḥdə tüzdi.[23:1] [2] Ular Yəḥuda zeminini arilap, Yəḥudadiki ḥərḳaysi xəḥərlərdin Lawiylarni wə Israildiki qong yolbaxqilarni yioɣdi; ular Yerusalemoɣa kelixti. [3] Pütkül jamaət Hudaning əyidə padixaḥ bilən əḥdiləxti. Yəḥoyada ularoɣa: — Padixaḥning ooɣli Pərwərdigarning Dawutning əwladliri tooɣruluḳ wədə ḳiloɣinidək qoḳum səltənət ḳilidu. [4] Mana silər ḳilixinglar kerək boloɣan ix xuki: — Xabat künidə pasibanlik nəwiti kəlgən kaḥinlar bilən Lawiylarning üqtin biri ḥərḳaysi dərwazilarni muḥapizət ḳilsun; [5] üqtin biri padixaḥ ordisini, üqtin biri «Ul dərwazisi»ni muḥapizət ḳilsun; baxḳilarning ḥəmmisi Pərwərdigar əyining ḥoylilirida bolsun. [6] Lekin kaḥinlar ḥəm wəzipə ətəydioɣan Lawiylardin bələk ḥeqkimni Pərwərdigarning əyigə kirgüzmisun (kaḥin-lawiylar pak-muḳəddəs dəp ḥesablanoɣaqḳa kirixigə bolidu). Baxḳa ḥəlḳning ḥərbiri Pərwərdigar əzigə bekitkən jaylarni kəzət ḳilsun. [7] Lawiylarning ḥərbiri ḳolioɣa ḳorallirini elip padixaḥni orap tursun; əz məyliqə muḳəddəs əygə kirixkə urunoɣan ḥərkim əltürülsun; silər padixaḥ kirip-qikip yürginidə uning yenidin ayrilmanglar, — dedi.

[8] Lawiylar bilən Yəḥudalarning ḥəmmisi kaḥin Yəḥoyadaning barlik tapilioɣanlirini bəja kəltürüxti. Lawiylarning ḥərbiri xabat küni nəwətqilikkə kirgən wə nəwətqiliktin qüxkənlərni əz yenida ḳaldurup ḳaldi; qünki kaḥin Yəḥoyada ḥeqkimni nəwətqiliktin qüxüxkə ḳoymidi. [9] Andin Yəḥoyada kaḥin Dawut padixaḥning Pərwərdigarning əyidə saḳlaḳlik nəyzə wə ḳalḳan-siparlirini yüzbexilaroɣa tarḳitip bərdi. [10] U yənə kəpqilikni, ḥərbiri ḳolioɣa əz nəyzisini tutḳan ḥalda, ibadəthanining ong təripidin tartip sol təripigiqə, ḳurbangaḥ bilən ibadəthanini boylap padixaḥning ətrapida turoɣuzdi. [11] Andin ular xaḥzadini elip qikip, uning bexioɣa tajni kiygüzüp, uningoɣa guwaḥnamilərni berip, uni padixaḥ ḳildi; Yəḥoyada wə uning ooɣulliri huxbuy may bilən uni məsiḥ ḳildi wə «Padixaḥ yaxisun!» dəp towlaxti.

[12] Ataliya ḥəlḳlərning qepixip yürgənlikini wə padixaḥni təripləwatḳanlikini anglap, Pərwərdigarning əyigə kirip, kəpqilikning arisioɣa kəldi. [13] U ḳarisa, mana padixaḥ əyning dərwazisida, tüwrükning yenida turatti; padixaḥning yenida əməldarlar bilən kanayqilar tiziloɣanidi, barlik yurtning ḥəlḳi xadlinip kanay qelixatti, nəoɣmiqilər ḥərhil sazlarni qelip, jamaətni baxlap mədḥiyə oḳutuwatatti. Buni kərgən Ataliya kiyimlirini yirtip: — Asiylik, asiylik! — dəp warḳiridi.

[14] Əmma Yəḥoyada kaḥin ḳoxunoɣa məs'ul boloɣan yüzbexilarni qaḳirtip ularoɣa: — Uni səpliringlar otturisidin sirtḳa qikiriwetinglar; kimdəkim uningoɣa əgəxsə ḳiliqlansun, dəp buyrudi. Qünki kaḥin: — Uni Pərwərdigarning əyi iqidə eltürmənglar, dəp eytḳanidi.

[15] Xuning bilən ular uningoɣa yol boxitip bərdi; u ordining «At dərwazisi» bilən padixaḥning ordisioɣa kirgəndə ləxkərlər uni xu yərdə eltürdi.

22:11 «Yəḥoxebiyat» — yaki «Yəḥoxeba».
23:1 «Yəḥoyada jasarətkə kelip...» — yaki «Yəḥoyada əzini küqləndürüp...»
23:1 2Pad. 11:4-20
23:7 Wəḥ. 14:1, 4, 5
23:15 «...uningoɣa yol boxitip bərdi» — buning baxḳa

16 Yəhoyada, pütkül jamaət wə padixah birliktə: «Pərwərdigarning həlki bolayli» degən bir əhdini tüzüxti. 17 Andin barlik həlk Baalning buthanisioƣa berip uni buzup taxlidi; uning ƙurbangaƕliri bilən məbudlirini qekip parə-parə kilip, Baalning kaƕini Mattanni ƙurbangaƕlarning aldida eltürdi.

18 Andin keyin Yəhoyada kaƕin Pərwərdigarning əyidiki barlik məs'uliyətlərni Lawiy ƙəbilisining kaƕinliri-ning ƙolioƣa tapxurdi. Kaƕinlarni bolsa, əslidə Pərwərdigarning əy ixlirioƣa nəwət bilən ƙaraxƙa, Pərwərdigaroƣa atap kəydürmə ƙurbanlik sunuxƙa Dawut təyinligənidi. Ular ƙurbanliklarni Dawutning kərsətmiliri boyiqə, huxal-huramlik iqidə nəoƣmə-nawa oƙuoƣan ƕalda Musaoƣa tapxuruloƣan Təwrat-ƙanunida pütülginidək sunuxƙa məs'ul idi. 19 Yəhoyada yənə Pərwərdigar əyining ƕərƙaysi dərwazilirioƣa dərwaziwənlərni təyinlidiki, ƕərƙandak ixlardin napak kilinoƣan adəmlər kirgüzülməytti. 20 U yənə yüzbexiliri, akseŋgəklər, həlk iqidiki yol-baxqilar wə yurtning ƕəmmə həlkini baxlap kelip, padixaƕni Pərwərdigar əyidin elip qüxüp, «Yukiriki dərwaza» arkilik ordioƣa əkirip, padixaƕlik təhtigə olturoƣuzdi.

21 Yurtning barlik həlki xadlinatti; ular Ataliyani kiliqlap eltürgəndin keyin, xəƕər tinq bolup ƙaldi.

Yoax — yəni Yəhoax — Yəhudaoƣa səltənət kilidu

2Pad. 12:1-22

24 1 Yoax təhtkə qikƙan qeoƣida yəttə yaxta idi, u Yerusalemda kirik yil səltənət kildi. Uning anisining ismi Zibiyah bolup, Bəər-Xebalik idi.. 2 Yəhoyada kaƕin ƕayat künliridə Yoax Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kilatti.. 3 Yəhoyada uningoƣa ikki hotun elip bərdi, u birƙanqə ooƣul-kiz pərzənt kərdi.

4 Xuningdin keyin Yoax Pərwərdigarning əyini ƙayta yasitix niyitigə kəldi, 5 u kaƕinlarni wə Lawiylarni yioƣip ularoƣa: — Hudayinglarning əyini onglitip turux üqün Yəhuda xəƕərlirigə berip, barlik Israillardin yillik ianə toplanglar; bu ixni tezdin bejiringlar! — dedi. Lekin Lawiylar bu ixni bejirixkə anqə aldirap kətmidi.. 6 Buni ukƙan padixaƕ bax kaƕin Yəhoyadani qakirtip uningoƣa: — Əzliri nemixƙa Lawiylaroƣa Pərwərdigarning ƙuli Musa Israil jamaitigə Hudaning guwaƕliki sakƙaklik qedir üqün bəlgiligən bajni Yəhuda wə Yerusalem-din elip kelixkə buyrumidila? — dedi. 7 (qünki əslidə rəzil hotun Ataliya wə uning ooƣulliri Hudaning əyigə bəsüp kirip, Pərwərdigarning əyidiki barlik mukəddəs buyumlarni elip Baal butlirioƣa atap təkdim kiliwətkənidi).

8 Xuning bilən padixaƕ buyruk qüxürüp, bir sanduk yasitip Pərwərdigar əyining dərwazisining sirtioƣa ƙoyoƣuzdi; 9 andin: «Hudaning ƙuli Musa qəldə Israillarning üstigə bekitkən bajni yioƣip əkilip Pərwərdigaroƣa tapxurunglar» degən bir ukturux Yəhuda bilən Yerusalem təwəsidə qikirildi. 10 Barlik əməldarlar wə barlik həlk huxal ƕalda bajni əkilip sanduk toloƣuqə uningoƣa taxlidi. 11 Lawiylar pul sanduƙini padixaƕ bu ixƙa məs'ul kiloƣan kixining aldioƣa əkəlgəndə, ular baj pulining kəp qüxkənlikini kərsə, andin padixaƕning katipi bilən bax kaƕinning adimi kelip pul sanduƙini əngtürüp ƙuruƙdioƣandin keyin, yənə əsli ornioƣa apirip ƙoyatti. Ƕərküni xundak bolup turdi; naƕayiti kəp pul yioƣildi.

---

birhil tərjimisi: «uni ƙoloƣa aldi».

24:1 «Yoax» — «Yəhoax»ning baxƙa xəkli.

24:2 «Yəhoyada ... ƕayat künliridə Yoax Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kilatti» — bu səzgə ƙarioƣanda, Yoax Yəhoyada əlgəndin keyin Pərwərdigarning yolidin qikip kətti; wə dərwəkə xundak boldi *(«2Tar.» 24:17-27ni kərüng).*

24:5 «Hudayinglarning əyini onglitip turux üqün ...., barlik Israillardin yillik ianə toplanglar» — yaki «Ƕər yili Hudayinglarning əyini onglitix üqün... barlik Israillardin ianə toplanglar».

24:6 «Hudaning guwaƕliki sakƙaklik qedir» — yaki «ƕəküm-guwaƕlik qediri» — «ibadət qediri»ning baxƙa bir ataloƣusi. **«Pərwərdigarning ƙuli Musa ... Hudaning guwaƕliki sakƙaklik qedir üqün bəlgiligən baj...»** — Musaning bu buyruki tooƣruluk «Mis.» 30:11-16ni kərüng.

[12] Padixah bilən Yəhoyada pulni Pərwərdigar
əyidiki ix bejirgüqilərgə tapxurdi; ular
buning bilən Pərwərdigarning əyini ongxax
wə əsligə kəltürüx üqün taxqilar bilən
yaoŋaqqilarni, təmürqilər bilən miskərlərni
yallidi. [13] Ixləmqilər tohtimay ixlidi, ongxax
ixi ularning qolida onguxluq elip be-
rildi; xundaq qilip ular Pərwərdigarning
əyini əslidiki əlqəm-laһiyəsi boyiqə ya-
sidi, xundaqla uni tolimu puhta qilip yasap
qiqti. [14] Ular ixni püttürgəndin keyin exip
qaloŋan pulni padixah bilən Yəhoyadaning
aldioŋa əkilip tapxurdi. Ular buning bilən
Pərwərdigarning əyi üqün ҳərhil əswab-
buyumlarni, jümlidin ibadət hizmitidiki
ҳərhil buyumlar, kəydürmə qurbanliqlaroŋa
munasiwətlik qaqa-quqa, qazan-təhsilər
wə ҳərhil altun-kümüx baxqa buyumlarni
yasatti. Yəhoyadaning barlik künliridə,
ular Pərwərdigarning əyidə kəydürmə
qurbanlikni daim sunup turdi.
[15] Yəhoyada qerip, yaxaydioŋan yexi toxup
əldi; u əlgən qaoŋda bir yüz ottuz yaxta idi.
[16] Ular uni «Dawut xəһiri»də padixahlar
qatarida dəpnə qildi, qünki u Israiloŋa ҳəm
Hudaoŋa wə uning əyigə nisbətən naһayiti
qong təһpə kərsətkənidi. [17] Yəhoyada
əlgəndin keyin Yəhudadiki yolbaxqilar
padixahning aldioŋa kelip uningoŋa bax
urdi; padixah ular kərsətkən məsliһətni
maqul kərdi. [18] Ular ata-bowilirining Hudasi
Pərwərdigarning əyidin waz keqip, Axərah
wə butlarning qulluqioŋa kirixti. Ularning bu
gunahi səwəblik Hudaning oŋəzipi Yəhuda
bilən Yerusalemdikilərning bexioŋa kəldi.
[19] Xundaq bolsimu, Pərwərdigar ularni Əzigə
yandurux üqün yənila ularning arisioŋa
pəyoŋəmbərlərni əwətti; bu pəyoŋəmbərlər
gərqə ularni agaһlandiroŋan bolsimu, le-
kin ular yənila qulaq salmidi. [20] U qaoŋda
Hudaning Roһi bax kaһin Yəhoyadaning
ooŋli Zəkəriyaoŋa qüxti, u həlqning aldida ərə
turup ularoŋa: — Huda mundaq dəydu: «Silər
nemixqa Pərwərdigarning əmirlirigə hilaplik
qilisilər? Silər ҳeq rawajlik kərməysilər, qün-
ki silər Pərwərdigardin waz kəqtinglar wə
Umu silərdin waz kəqti», — dedi.
[21] Halayiq Zəkəriyani əltürüxkə qəstlidi;
ahir ular uni padixaһning əmri boyiqə
Pərwərdigar əyining ҳoylisida qalma-
kesək qilip əltürüwətti. [22] Padixah Yoax
Zəkəriyaning atisi Yəhoyadaning əzigə
kərsətkən xəpqitini yad ətmək tügül, əksiqə
uning ooŋlini əltürüwətti. Zəkəriya jan üzüx
aldida: — Pərwərdigar bu ixni nəzirigə elip,
uning ҳesabini alsun! — dedi.
[23] Xu yilning ahirida Suriyəning qoxuni
Yoaxqa ҳujum qilip kəldi; ular Yəhudaoŋa wə
Yerusalemoŋa tajawuz qilip kirip, həlq iqidiki
yolbaxqilarni əltürüp, ulardin aloŋan pütün
urux oŋəniymətlirini Dəməxq padixaһining
aldioŋa elip bardi. [24] Dərwəqə Suriyə
qoxunidin pəqət az bir qisim əskərlər kəlgən
bolsimu, lekin Yəhudalar ata-bowilirining
Hudasi Pərwərdigardin waz kəqkənliki üqün
Pərwərdigar qong bir qoxunni ularning
qolioŋa tapxurdi; ular Yoaxqa jaza ijra qildi.
[25] Suriylər Yoaxni taxlap kətkən qaoŋda
(qünki u qattiq aoŋrip qaloŋanidi) uning
əz hizmətkarliri bax kaһin Yəhoyadaning
ooŋlining qeni üqün intiqam elix kerək
dəp uni qəstlidi; ular uni kariwitidila
əltürüwətti. U xu yol bilən əldi; kixilər uni
Dawut xəһiridə dəpnə qiloŋini bilən, birak
padixahlarning qəbristanliqioŋa dəpnə qilmi
di.. [26] Uni qəstligənlər munular: — Ammoniy
ayal Ximiyatning ooŋli Zabad bilən Moabiy
ayal Simritning ooŋli Yəhozabad idi.
[27] Yoaxning ooŋulliri, uningoŋa qaritiloŋan
qattiq wə nuroŋun agaһ bexarətlər, xundaqla
uning Hudaning əyini yengibaxtin selixqa
dair ixliri «padixahlarning təzkiriliri» degən
kitabning izaһlirioŋa pütülgəndur. Yoaxning
ooŋli Amaziya uning ornioŋa padixah boldi..

24:25 «qünki u qattiq aoŋrip qaloŋanidi» — yaki «qünki eoŋir kesəlgə qüxkənidi». Bəzi tərjimanlar «qünki u eoŋir yarilandi» dəp tərjimə qiloŋini bilən, ibraniy tekisttə eoŋir bir kesəl kərsitilidu. **«kaһin Yəhoyadaning ooŋlining qeni»** — yaki «kaһin Yəhoyadaning ooŋullirining qeni».
24:27 «padixahlarning təzkiriliri» — Təwrattiki «padixahlar» degən kitab əməs. Qünki tiloŋa elinoŋan təpsilatlar xu kitabta tepilmaydu.

Amaziya Yəhuda üstigə həküm süridu

2Pad. 14:1-22

25 [1] Amaziya təhtkə qikkan qeoɣida yigirmə
bəx yaxta idi, u Yerusalemda yigirmə
tokkuz yil səltənət kildi. Uning anisining
ismi Yəhoaddan bolup, Yerusalemlik idi.
[2] Amaziya Pərwərdigarning nəziridə tooɣra
boloɣan ixlarni kildi, lekin pütün kəngli bilən
kilmidi. [3] Wə xundak boldiki, u padixahlikini
mustəhkəmliwaloɣandin keyin padixah
atisini əltürgən hizmətkarlirini tutup
əltürdi. [4] Lekin Musaoɣa qüxürülgən kanun
kitabida Pərwərdigarning: «Nə atilarni
ooɣulliri üqün əlümgə məhkum kilixka
bolmaydu nə ooɣullirini atiliri üqün əlümgə
məhkum kilixka bolmaydu, bəlki harbiri əz
gunahi üqün əlümgə məhkum kilinsun» dəp
pütülgən əmri boyiqə, u əltürgiqilərning
balilirini əlümgə məhkum kilmidi.
[5] Amaziya Yəhudalarni yioɣip, jəmətlirigə
karap pütün Yəhudalarni wə Binyaminlarni
mingbexi wə yüzbexilar astioɣa bekitti; u
ulardin yigirmə yaxtin axkanlarning sanini
eliwidi, jənggə qikalaydioɣan, koliioɣa nəyzə
wə kalkan alalaydioɣan hil ləxkərdin üq yüz
ming adəm qikti. [6] U yənə bir yüz talant
kümüx sərp kilip Israildin yüz ming batur
jəngqi yalliwaldi.
[7] Lekin Hudaning bir adimi uning aldioɣa kelip: — I padixahim, Israil koxunini əzliri bilən
billə baroɣuzmioɣayla; qünki Pərwərdigar Israillar yaki Əfraimiylarning heqkaysisi bilən
billə əməs. [8] Hətta sili qokum xundak kilimən,
baturanə kürəx kilimən desilimu, Huda
əzlirini düxmən aldida yikitidu, qünki Huda
insanoɣa yardəm berixkimu kadirdur, insanni
yikitixkimu kadirdur, dedi.
[9] Amaziya Hudaning adimigə: — Əmisə mən
Israilning yallanma koxunioɣa bərgən yüz
talant kümüxni kandak kilsam bolidu? —
dəp soriwidi, Hudaning adimi uningoɣa: —
Pərwərdigar əzlirigə buningdinmu ziyadə
kəp berixkə kadirdur, dəp jawab bərdi.
[10] Xuning bilən Amaziya Əfraimdin əzigə
kəltürülgən yallanma koxunni ayrip qikip,
əylirigə kayturuwətti; xu səwəbtin ular
Yəhudalaroɣa bək oɣəzəplinip, kattik kəhr
iqidə əylirigə kaytip ketixti. [11] Amaziya jasaritini uroɣutup, əzining həlkini baxlap
«Xor wadisi»oɣa berip Seirlardin on ming
adəmni yokatti.. [12] Yəhudalar yənə on ming
adəmni tirik tutuwelip, tik yarning lewioɣa
apirip, yardin ittiriwidi, ularning həmmisi
parə-parə kilinip taxlandi. [13] Halbuki,
Amaziya əzi bilən billə jəng kilixka ruhsət
kilmay kayturuwətkən yallanma əskərlər
Samariyədin Bəyt-Horunoɣiqə boloɣan
Yəhudaning hərkaysi xəhərlirigə hujum
kilip kirip üq ming adəmni kirip taxlidi həm
nuroɣun mal-mülükni bulap kətti.
[14] Lekin xundak boldiki, Amaziya Edomiylarni məoɣlup kilip kaytip kəlgən qaoɣda
u Seirlarning butlirinimu elip kelip, ularni əzi üqün məbud kilip, ularoɣa bax urdi
wə ularoɣa huxbuy yakti.. [15] Xu səwəbtin
Pərwərdigarning oɣəzipi Amaziyaoɣa
kozoɣaldi, U uning aldioɣa bir pəyoɣəmbərni
əwətti. Pəyoɣəmbər uningoɣa: — Əz həlkini
sening kolungdin kutkuzalmioɣan bu
həlkning ilahlirini zadi nemə dəp izdəysən?
— dedi. [16] Wə xundak boldiki, u padixahka
tehi səz kiliwatkanda, padixah uningoɣa:
— Biz seni padixahning məslihətqisi kilip
tikligənmu? Koy, bu gepingni! Əlgüng
kəldimu nemə? — dedi. Xuning bilən
pəyoɣəmbər gəptin tohtidi-də, yənə: —
Bu ixni kiloɣining həm nəsihitimgə kulak
salmioɣining üqün Pərwərdigar seni yokitixni
karar kildi, dəp biliman, — dedi..
[17] Xuningdin keyin Amaziya məslihətlixip,
Israilning padixahi Yəhuning nəwrisi,
Yəhoahazning ooɣli Yoaxning aldioɣa
əlqilərni mangdurup: «Keni, jəng məydanida
yüz turanə kərüxəyli» dedi.

25:6 «bir yüz talant kümüx» — 100 talant kümüx bəlkim 3400 kilogram kümüx boluxi mumkin.

25:11 «Amaziya jasaritini uroɣutup...» — yaki «Amaziya əzini küqəytip,...». **«Seir»** — Edomning ikkinqi ismi.
25:14 «... ularoɣa huxbuy yakti» — yaki «... ularoɣa kurbanliklarni kəydürdi».
25:16 «... məslihətqisi... nəsihitim.. karar kildi... məslihətlixip 17» — həmmisi munasiwətlik sözlər.

18 Israilning padixaḥi Yoax Yəḥudaning padixaḥi Amaziyaoɣa əlqi əwətip mundaḳ səzlərni yətküzdi: «Liwandiki tikən Liwandiki kedir dərihigə səz əwətip: «Θz ḳizingni ooɣlumoɣa hotunluḳḳa bərgin!» — dedi. Lekin Liwandiki bir yawayi ḥaywan ətüp ketiwetip, tikənni dəssiwətti.

19 Sən dərwəḳə Edomning üstidin oɣəlibə ḳilding; kənglüngdə əz-əzüngdin məoɣrurlinip yayrap kətting. Əmdi əyüngdə ḳaloɣining yahxi; nemixḳa bexingoɣa külpət kəltürüp, əzüngni wə əzüng bilən Yəḥudani balaoɣa yiḳitisən?».

20 Əmma Amaziya ḳulaḳ salmidi. Bu ix Hudadin kəldi; qünki ular Edomning ilaḥlirini izdigənidi, Huda ularni Yoaxning ḳolioɣa qüxsun dəp ənə xundaḳ orunlaxturoɣanidi.

21 Xuning bilən Israil padixaḥi Yoax jənggə atlinip qiḳti; ikki tərəp, yəni u Yəḥuda padixaḥi Amaziya bilən Bəyt-Xəməxtə, jəng məydanida yüz turanə uqraxti.

22 Yəḥudaning adəmliri Israilning adəmliri təripidin tiripirən ḳilinip, ḥərbiri əz əyigə ḳeqip kətti.

23 Israil padixaḥi Yoax Bəyt-Xəməxtə Yəḥoaḥazning nəwrisi, Yoaxning ooɣli Yəḥuda padixaḥi Amaziyani əsir ḳilip Yerusalemoɣa elip bardi; wə u Yerusalemning sepilining Əfraim dərwazisidin tartip burjək dərwazisioɣiqə boloɣan tət yüz gəzlik bir bəlikini ərüwətti.

24 U Hudaning əyidə, Obəd-Edom məs'ul bolup saḳlawatḳan wə padixaḥning ordisidiki həzinidin tepiloɣan barliḳ altun-kümüx, ḳaqa-ḳuqilarni buliwaldi wə kepillik süpitidə birnəqqə tutḳunni elip Samariyəgə yenip kətti.

25 Israil padixaḥi Yəḥoaḥazning ooɣli Yoax əlgəndin keyin, Yoaxning ooɣli, Yəḥudaning padixaḥi Amaziya on bəx yil əmür kərdi.

26 Amaziyaning ḳaloɣan əməlliri bolsa, mana ularning ḥəmmisi baxtin ahirioɣiqə «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi»da pütülgən əməsmidi?

27 Amaziya Pərwərdigardin waz kəqkəndin baxlapla Yerusalemda bəzilər uni ḳəstləxkə kirixkənidi; xuning bilən u Laḳix xəḥirigə ḳeqip kətti; lekin ḳəstligüqilər kəynidin Laḳixḳa adəm əwətip, u yərdə uni əltürdi.

28 Andin ular uni atlaroɣa artip Yerusalemoɣa elip bardi. U Yerusalemda ata-bowilirining arisida «Yəḥudaning xəḥiri»də dəpnə ḳilindi.

Uzziya Yəḥuda üstigə ḥəküm süridu

2Pad. 15:1-7

26 1 Yəḥudaning barliḳ həlḳi uning on altə yaxḳa kirkən ooɣli Uzziyani tikləp, uni atisi Amaziyaning ornida padixaḥ ḳil di. 2 (padixaḥ atisi ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin, Elat xəḥirini ḳaytidin yasap, Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳiloɣuqi dəl Uzziya idi).

3 Uzziya təhtkə qiḳḳan qeoɣida on altə yax idi; u Yerusalemda jəmiy əllik ikki yil padixaḥliḳ ḳildi. Uning anisining ismi Yəkoliya bolup, Yerusalemliḳ idi. 4 U atisi Amaziyaning barliḳ ḳiloɣanliridək Pərwərdigarning nəzəridə durus boloɣanni ḳildi.

25:19 «Sən dərwəḳə ... yayrap kətting. ... nemixḳa ... əzüngni wə əzüng bilən Yəḥudani balaoɣa yiḳitisən?» — Yəḥoax eytḳan təmsilning omumiy mənisi: «Sən pəḳət bir tikəndursən, əzüm kedirdək uluoɣ adəmmən, əzünggə unqiwala ixinip kətmə. Sening uluoɣ pilaning ḥərtürlük tasadipiyliḳtin məoɣlup boluxi mumkin» degəndək. Gərqə Yəḥoax padixaḥni «butpərəs kapir» dəp ḥesablioɣili bolsimu, muxu yərdə uning nəsiḥəti tooɣra idi.

25:23 «Yəḥoaḥaz» — «Aḥaziya»ning baxḳiqə ipadilinixi. Bu Yəḥoaḥaz *(Aḥaziya)* Yəḥuda padixaḥi, 25-ayəttiki «Yəḥoaḥaz» əməs. **«tət yüz gəzlik bir bəliki..»** — Təwratta «gəz» *(yaki «jəynək»)* ḳolning jaynəktin barmaḳning uqioɣiqə boloɣan uzunluḳi, yəni 0.454 metr uzunluḳ idi.

25:25 «Israil padixaḥi Yəḥoaḥazning ooɣli Yoax əlgəndin keyin, ... Amaziya on bəx yil əmür kərdi» — 23-ayəttiki izaḥatni kərüng.

25:26 «Yəḥuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixaḥlar»dur.

25:28 «Yəḥudaning xəḥiri» — bəlkim «Dawutning xəḥiri»ni kərsitidu. «2Pad.» 14:20ni kərüng.

26:1 «Uzziya» — baxḳa xəkli «Aḥaziya». «2Pad.» 14:21ni kərüng.

26:2 «padixaḥ ... Elat xəḥirini ḳaytidin yasap, Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳiloɣuqi dəl Uzziya idi» — yaki «atisi əz ata-bowilirining arisida uhlioɣandin keyin Uzziya Elat xəḥirini yasap Yəḥudaoɣa yənə təwə ḳildi».

[5] Huda bərgən alamət kərünüxlər bilən yorutuloŋan Zəkəriya Uzziyaoŋa təlim bərgəqkə, u ḥayat waḳtida Uzziya Hudani izdidi; wə u Pərwərdigarni izdigən künlərdə Huda uning ixlirini rawan ḳildi. [6] U qiḳip Filistiylərgə ḥujum ḳildi wə Gatning sepilini, Jabnəḥning sepilini wə Axdodning sepilini qaḳturuwətti. Yənə Axdod ətrapida, xundaḳla Filistiylər arisida birnəqqə xəḥər bərpa ḳildi. [7] Huda uning Filistiylər wə Gurbaalda turuwatḳan Ərəblər bilən Maonlaroŋa ḳarxi uruxioŋa yardəm bərdi. [8] Ammoniylar Uzziyaoŋa olpan təlidi; Uzziya tolimu ḳudrətlik bolup, nam-xəḥriti taki Misirning qegrisioŋiqə tarḳaldi. [9] Uzziya Yerusalemdiki «Burjək dərwazisi»da, «Jiloŋa dərwazisi»da wə sepilning ḳayrilidioŋan yeridə munarlar saldi wə ularni ajayip mustəḥkəm ḳildi. [10] U yənə qəllərdə birmunqə kəzət munarlirini saloŋuzdi wə kəp ḳuduḳlarni kolatti; qünki uning Xəfəlaḥ tüzləngliḳidə wə egizliktə nuroŋun qarwisi bar idi; u yənə terikqiliḳḳa amraḳ boloŋaqḳa, taoŋlarda wə etiz-baoŋlarda nuroŋun baoŋwənlərni wə üzümqilərni yallap ixlətti.

[11] Uzziyaning yənə uruxḳa maḥir ḳoxuni bar idi. Ḳoxun katip Yəiyəl wə əməldar Maaseyaḥ enikḳioŋan sanoŋa asasən ḳisim-ḳisimlar boyiqə bəlünüp, padixaḥning sərdarliridin biri boloŋan Ḥananiyaning yetəkqiliki astida səp bolup jənggə qiḳatti. [12] Bu batur jəngqilər iqidiki ḥərḳaysi jəmət baxliri jəmiy ikki ming altə yüz kixi idi. [13] Ularning yetəkqiliki astidiki ḳoxun jəmiy üq yüz yətmix yəttə ming bəx yüz bolup, ḥəmmisi ixta ḳabil, jəngdə maḥir idi, ular padixaḥḳa yardəmlixip düxməngə ḥujum ḳilalaytti. [14] Uzziya pütkül ḳoxunidiki ləxkərlirini ḳalḳan, nəyzə, dobuloŋa, sawut, oḳya wə saloŋilar bilənmu ḳorallanduroŋanidi. [15] U yənə Yerusalemda ustilar ijad ḳiloŋan oḳ bexi wə yooŋan taxlarni atḳuqi üskünilərni yasitip, ularni sepil munarlirioŋa wə burjəklirigə orunlaxturoŋanidi. Uning nam-xəḥriti yiraḳ-yiraḳlaroŋa kətkənidi, qünki u alamət yardəmlərgə erixkəqkə, karamət ḳudrət tapḳanidi.

[16] Lekin u küqəygəndin keyin, məoŋrurlinip kətti wə bu ix uni ḥalakətkə elip bardi. U Hudasi Pərwərdigaroŋa itaətsizlik ḳilip, huxbuygaḥ üstidə huxbuy yaḳimən dəp Pərwərdigarning əyigə kirdi. [17] Kaḥin Azariya bilən Pərwərdigarning baxḳa kaḥinliridin səksən əzimət uning arḳidin kirdi; [18] Ular padixaḥ Uzziyani tosup: — I Uzziya, Pərwərdigaroŋa huxbuy yeḳix sanga təwə ix əməs, bəlki huxbuy yeḳixḳa muḳəddəs hizmətkə ataloŋan kaḥinlar boloŋan, Ḥarunning əwladlirioŋa mənsuptur; muḳəddəshanidin qiḳḳin, qünki itaətsizlik ḳilip ḳoydung; sən Huda Pərwərdigardin izzət tapalmaydioŋan bolup ḳalisən, dedi.

[19] Uzziya ḳattiḳ oŋəzəpləndi; u huxbuy yaḳḳili turoŋan ḥaləttə, ḳolida bir huxbuydanni tutup turatti; u Pərwərdigarning əyidiki huxbuygaḥning yenida turup kaḥinlaroŋa oŋəzəpliniwatḳan qaoŋda, kaḥinlarning aldidila uning pixanisioŋa mahaw ərləp qiḳti. [20] Bax kaḥin Azariya bilən baxḳa kaḥinlar ḳarisa, mana, birdinla uning pixanisioŋa mahaw ərləp qiḳḳanidi; ular dərḥal uni qiḳiriwetixkə ittərdi; u əzimu qiḳip ketixkə aldiridi, qünki Pərwərdigar uni uroŋanidi. [21] Padixaḥ Uzziyani taki ölgüqə mahaw kesili qirmiwaldi; u mahaw kesili boloŋaqḳa, ayrim bir əydə turdi; xuning bilən u Pərwərdigarning əyigə kirixtin məḥrum ḳilindi. Uning ooŋli Yotam ordining ixlirini baxḳurup, yurt soridi.

[22] Uzziyaning baxḳa əməlliri bolsa baxtin ahirioŋiqə Amozning ooŋli Yəxaya pəyoŋəmbər təripidin yezip ḳalduruloŋandur. [23] Uzziya əzining ata-bowiliri arisida uhlidi; bəzilər: — «U mahaw boloŋan adəm» degəqkə, u ata-bowiliri ḳatarida yatḳuzuloŋan bolsimu, padixaḥlar ḳəbristanlikioŋa təwə qətrək bir yərlikkə dəpnə ḳilindi. Andin ooŋli Yotam uning ornioŋa padixaḥ boldi.

26:10 «etiz-baoŋlarda...» — yaki «Karməldə...». Əmma Karməl ximaliy padixaḥlikḳa.

26:21 «xuning bilən u Pərwərdigarning əyigə kirixtin məḥrum ḳilindi» — mahaw kesiligə giriptar boloŋanlar «napak» dəp ḥesablinip, muḳəddəs ibadəthanioŋa kirixkə ḳət'iy ruhsət ḳilinmaytti.

Yotam Yəhuda üstigə ḥəküm süridu

2Pad.15:32-38

27 [1] Yotam təhtkə qikḳan qeoɳida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət ḳildi; uning anisining ismi Yəruxa bolup, Zadokning ḳizi idi. [2] U atisi Uzziyaning barliḳ ḳiloɳanlaridək Pərwərdigarning nəziridə durus boloɳanni ḳildi (lekin u Pərwərdigarning muḳəddəshanisioɳa kirmidi). Lekin həlḳ yənila buzuḳ ixlarni ḳiliwərdi.

[3] Pərwərdigar əyining yuḳiriḳi dərwazisini yasatḳuqi Yotam idi; u yənə Ofəldiki sepildimu nuroɳun ḳuruluxlarni ḳildi.. [4] U Yəhudaning taoɳliḳ rayonida xəḥərlərni bina ḳildi, ormanliḳlardimu ḳəl'əḳoroɳanlar wə kəzət munarlirini yasatti. [5] U Ammoniylarning padixaḥi bilən urux ḳilip ularni yəngdi; xu yili Ammoniylar uningoɳa üq talant kümüx, ming tonna buoɳday, ming tonna arpa olpan bərdi; Ammoniylar ikkinqi wə üqinqi yilimu uningoɳa ohxax olpan elip kəldi.. [6] Yotam Hudasi Pərwərdigar aldida yollirini tooɳra ḳiloɳini üqün ḳudrət tapti.

[7] Yotamning ḳaloɳan ixliri, jümlidin ḳiloɳan jəngliri wə tutḳan yollirining ḥəmmisi mana «Yəhuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi»da pütülgəndur.. [8] U təhtkə qikḳan qeoɳida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət ḳildi. [9] Yotam ata-bowiliri arisida uhlidi wə «Dawutning xəḥiri»gə dəpnə ḳilindi; ooɳli Aḥaz uning ornioɳa padixaḥ boldi.

Aḥaz Yəhuda üstigə ḥəküm süridu

2Pad. 16:1-20

28 [1] Aḥaz təhtkə qikḳan qeoɳida yigirmə yaxta idi; u Yerusalemda on altə yil səltənət ḳildi. U atisi Dawutḳa ohxax Pərwərdigarning nəziridə durus boloɳanni ḳilmay, [2] Bəlki Israilning padixaḥlirining yolioɳa kirip mangdi; u ḥətta Baallaroɳa atap məbudlarni ḳuydurdi; [3] Pərwərdigar Israillar zeminidin ḥəydəp qikaroɳan əllərning yirginqlik gunaḥlirini dorap, Ḥinnom jiloɳisida küjə kəydürdi, əzining pərzəntlirini ottin ətküzüp kəydürdi;. [4] Yənə «yuḳiri jaylar»da, dənglərdə wə ḥərḳaysi kəkərgən dərəh astida kəydürmə ḳurbanliḳ ḳildi wə küjə kəydürdi. [5] Xunga, uning Hudasi Pərwərdigar uni Suriyə padixaḥining ḳolioɳa tapxurdi; Suriylər uni tarmar kəltürüp, Yəhudadin nuroɳun həlḳni tutḳun ḳilip Dəməxḳḳə elip kətti. Huda yənə uni Israil padixaḥining ḳolioɳa tapxurdi, Israil padixaḥi Yəhudada qong ḳiroɳinqiliḳ elip bardi. [6] Rəmaliyaning ooɳli Pikaḥ Yəhudada bir kün iqidə bir yüz yigirmə ming adəmni əltürdi, ularning ḥəmmisi əzimətlər idi; buning səwəbi, ular ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigardin waz kəqkənidi. [7] Zikri isimlik bir Əfraimiy əzimət bar idi; u padixaḥning ooɳli Maasiyaḥani, ordining bax oɳojidari Azrikam wə padixaḥning bax wəziri Əlkanaḥni kətl ḳildi. [8] Israillar əz ḳerindaxliridin ikki yüz ming ayal, ooɳul-ḳiz balilarni tutḳun ḳilip elip kətti; ular yənə Yəhudadin nuroɳun urux oɳəniymətlirini bulang-talang ḳilip Samariyəgə əkətti.

[9] Lekin u yərdə Pərwərdigarning Odəd isimlik bir pəyoɳəmbiri bar idi; u Samariyəgə ḳaytip kəlgən ḳoxunning aldioɳa qikip ularoɳa: — Ḳaranglar, ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigar Yəhudalarni aqqiḳida silərning ḳolunglaroɳa tapxurdi wə silər pələkkə yətkən kəḥri-oɳəzəp bilən ularni əltürdünglar. [10] Əmdi silər yənə Yəhudalar bilən Yerusalemliḳlarni məjburiy əzünglaroɳa ḳul-didək ḳilmaḳqi boluwatisilər.

27:3 «Ofəl» — kona Yerusalemdiki bir ḳisim egiz rayon idi.

27:5 «üq talant kümüx» — bəlkim 3400 kilogram kümüx idi. **«ming tonna buoɳday»** — ibraniy tilida «on ming kor». Bir «kor» 220 litr boluxi mumkin. **«ming tonna arpa»** — ibraniy tilida «on ming kor». Bir «kor» 220 litr boluxi mumkin.

27:7 «Yəhuda wə Israil padixaḥlirining tarihnamisi» — mumkinqiliki barki, bu kitab Təwrattiki «Padixaḥlar»dur.

28:3 «Ḥinnom jiloɳisi» — ibraniy tilida «Gə-Ḥinnom», ərəb tilida «jəhənnəm». Bu yirginqlik jay tooɳruluḳ «Yər.» 17:31-32ni wə izaḥatlirini kərüng. **«küjə kəydürdi»** — yaki «ḳurbanliḳlarni kəydürdi». **«pərzəntlirini ottin ətküzüp kəydürdi»** — bəlkim Aḥazning pərzəntlirini insan ḳurbanliḳi ḳiloɳanliḳini kərsitixi mumkin.

Lekin silər əzünglarmu Hudayinglar Pərwərdigar aldida gunaḫ-itaətsizliklər ətküzdunglarоŋu? [11] Əmdi gepimgə ḳulaḳ selinglar! Ḳerindaxliringlardin tutḳun ḳilip kəlgənlərni ḳayturuwetinglar, qünki Pərwərdigarning ḳattiḳ oŋəzipi bexinglarоŋa qüxəy dəp ḳaldi, dedi.

[12] Xuning bilən Əfraimlarning birḳanqə yolbaxqiliri, yəni Yoḫananning ooŋli Azariya, Məxillimotning ooŋli Bərəkiya, Xallumning ooŋli Ḫəzəkiya wə Ḥadlayning ooŋli Amasa ḳozoŋilip qiḳip jəngdin ḳaytip kəlgən ḳoxunni tosuwelip [13] ularоŋa: — Bu tutḳunlarni bu yərgə elip kirsənglar bolmaydu; bizning Pərwərdigarning aldida gunaḫimiz turup, yənə tehimu kəp gunaḫlar wə itaətsizliklərni aynitmaḳqimusilər? Qünki bizning itaətsizlikimiz ḫelimu intayin eoŋirdur, Israilning bexioŋa otluḳ ḳəḫr-oŋəzəp qüxəy dəp ḳaldi, dedi.

[14] Xuning bilən ləxkərlər tutḳunlar bilən urux oŋəniymətlirini yolbaxqilar wə pütkül jamaət aldida ḳaldurup ḳoydi. [15] Yuḳirida ismi tiloŋa elinoŋan kixilər ḳozoŋilip, tutḳunlarni baxlap qiḳti, urux oŋəniymətliri iqidin kiyimkeqək wə ayaoŋlarni ularning arisidiki barliḳ yalingaq, yalang ayaoŋ turoŋanlarоŋa kiygüzüp, ḫəmmisini yemək-iqmək bilən oŋizalandurdi, üstibaxlirini maylidi, barliḳ ajizlarni exəklərgə mindürüp, ḫəmmisini «Horma dərəhliri xəḫiri» dəp atilidioŋan Yerihooŋa, əz ḳerindaxlirining ḳexioŋa apirip ḳoydi, andin Samariyəgə ḳaytti.

[16] Bu qaoŋda Aḫaz padixaḫ Asuriyəning padixaḫlirioŋa yardəm tiləp adəm əwətti, [17] qünki Edomiylar yənə Yəḫudaoŋa ḫujum ḳilip nuroŋun adəmni tutḳun ḳilip kətkənidi. [18] Filistiylərmu Xəfəlaḫ tüzlənglikidiki wə Yəḫudaning jənubidiki xəḫərlərgə tajawuz ḳilip kirip, Bəyt-Xəməx, Ayjalon, Gədərot, Sokoḫ wə Sokoḫḳa təwə yeza-ḳixlaḳlarni, Timnaḫ wə Timnaḫḳa təwə yeza-ḳixlaḳlarni, Gimzo wə Gimzooŋa təwə yeza-ḳixlaḳlarni ixoŋal ḳilip, xu yərlərgə jaylaxḳanidi. [19] Pərwərdigar Yəḫudaning padixaḫi Aḫaz tüpəylidin Yəḫudani horluḳḳa ḳaldurdi; qünki Aḫaz Yəḫudani itaətsilikkə eziḳturdi wə əzi Pərwərdigaroŋa eoŋir asiylik ḳildi. [20] Asuriyəning padixaḫi Tiglat-Pilnəsər dərwəḳə uning yenioŋa kəldi, lekin yardəm berixning ornioŋa, uningoŋa kəp awariqiliklərni kəltürdi. [21] Qünki Aḫaz Pərwərdigarning əyidin, padixaḫning ordisidin, xundaḳla əməldarlarning əyliridin kəp mal-dunyani qiḳirip, Asuriyə padixaḫioŋa bərgən bolsimu, lekin uningoŋa ḫeq paydisi bolmidi. [22] Muxundaḳ intayin müxkül pəyttə bu padixaḫ Aḫaz Pərwərdigar aldida tehimu eoŋir kəbiḫlikkə qəküp kətti. [23] U əzini məoŋlup ḳiloŋan Dəməxḳning ilaḫlirioŋa ḳurbanliḳ sundi, qünki u: «Suriyəning padixaḫlirining ilaḫliri ularоŋa yardəm ḳildi, xunga mənmu ularоŋa ḳurbanliḳ sunup, ularni mangimu yardəm beridioŋan ḳilimən» dedi. Lekin əksiqə bu butlar uning əzini, xundaḳla barliḳ Israillarni ḫalakətkə elip bardi.[a] [24] Aḫaz Pərwərdigarning əyidiki əswab-buyumlarni yioŋip elip qiḳip, ularni kesip-ezip parə-parə ḳiliwətti; wə Pərwərdigarning əyining dərwazilirini peqətliwətti. Ḫəm əzi üqün Yerusalemning ḫərbir dokmuxida ḳurbangaḫlarni saloŋuzdi. [25] U yənə Yəḫudaning ḫərḳaysi xəḫərliridə baxḳa ilaḫlaroŋa huxbuy yeḳix üqün «yuḳiri jaylar»ni saloŋuzdi, xundaḳ ḳilip ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigarning oŋəzipi ḳozoŋaldi. [26] Mana, uning ḳaloŋan ixliri, jümlidin barliḳ tutḳan yolliri baxtin-ahirioŋiqə «Yəḫuda wə Israil padixaḫlirining tarihnamisi»da pütülgəndur. [27] Aḫaz ata-bowiliri arisida uhlidi; kixilər uni Yerusalem xəḫirigə dəpnə ḳildi, lekin uni Israil padixaḫlirining ḳəbristanliḳioŋa dəpnə ḳilmidi. Ooŋli Ḫəzəkiya uning ornioŋa padixaḫ boldi.

28:23 «əzini məoŋlup ḳiloŋan Dəməxḳning ilaḫliri» — bu sözlər Aḫazning oyliri, əlwəttə; lekin məlum tərəptin eytḳanda, uning butpərəsliki uni ḫəḳiḳətən məoŋlubiyətkə uqratḳanidi.

Ḥəzəkiya ḥəküm süridu; u muḳəddəshanini tazilaydu

29 [1] Ḥəzəkiya təhtkə qiḳḳan qeoɣida yigirmə bəx yaxta idi; u Yerusalemda yigirmə toḳḳuz yil səltənət ḳildi. Uning anisining ismi Abiya bolup, Zəkəriyaning ḳizi idi.. [2] Ḥəzəkiya atisi Dawut barliḳ ḳiloɣanliridək, Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳildi. [3] U təhtkə qiḳḳan birinqi yilining birinqi eyida Pərwərdigar əyining dərwazilirini aqturup, yengibaxtin yasatti. [4] U kaḥinlar bilən Lawiylarni Hudaning əyigə qaḳirip kelip, aldinḳi ḥoylisining məydanining xərḳ təripigə yioɣip, [5] ularoɣa: — I Lawiylar, gepimgə ḳulaḳ selinglar; əzünglarni Hudaoɣa atap pakizlanglar wə ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigarning əyini uningoɣa muḳəddəs ḳilip pakizlanglar, muḳəddəshanidin barliḳ paskina nərsilərni qiḳirip taxlanglar. [6] Qünki bizning ata-bowilirimiz asiyliḳ ḳilip, Hudayimiz Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni ḳilip, Uningdin waz kəqti, Pərwərdigarning turaloɣusidin yüzini ərüp, Uningoɣa arḳini ḳildi. [7] Ular aywanning ixiklirini etiwətkən, qiraoɣlarni əqürüwətkən, huxbuy yaḳmioɣanidi wə muḳəddəshanida Israilning Hudasioɣa ḥeq kəydürmə ḳurbanliḳlarni sunmaydioɣan bolup kətkənidi; [8] Xu səwəbtin Pərwərdigarning oɣəzipi Yəhuda bilən Yerusalemdikilərning üstigə qüxüp, huddi əz kəzünglar bilən kərüp turoɣininglardək, ularni dəḥxətkə selip, wəḥimə boluxḳa ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyektkə aylandurup ḳoydi.. [9] Xu səwəbtin ata-bowilirimiz ḳiliq astida ḳaldi; ooɣul-ḳizlirimiz wə hotunlirimizmu tutḳun ḳilindi. [10] Əmdi mən Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigarning oɣəzipining bizdin yanduruluxi üqün, Uning bilən əḥdilixix niyitigə kəldim. [11] I balilirim, oɣapil bolmanglar; qünki Pərwərdigar silərni Əz aldida turup hizmitidə boluxḳa, Uning hizmətkari bolup huxbuy yeḳixḳa talliɣoɣan, dedi.. [12] Xuning bilən Lawiylardin təwəndikilər ornidin turup otturioɣa qiḳti: — Koḥatlardin boloɣan Amasayning ooɣli Maḥat wə Azariyaning ooɣli Yoel, Mərarilardin Abdining ooɣli Kix, Yəhallələlning ooɣli Azariya, Gərxonlardin Zimmaḥning ooɣli Yoaḥ, Yoaḥning ooɣli Edən, [13] Əlizafanning əwladliridin Ximri bilən Yəiyəl, Asafning əwladliridin Zəkəriya bilən Mattaniya; [14] Ḥemanning əwladliridin Yəḥiyəl bilən Ximəy, Yədutunning əwladliridin Xemaya bilən Uzziyəllər. [15] Ular ḳerindaxlirini yioɣip, əzlirini Hudaoɣa atap paklidi, padixaḥning tapxuruḳi, Pərwərdigarning əmri boyiqə Pərwərdigarning əyini pakizlaxḳa kirdi. [16] Kaḥinlar Pərwərdigarning əyining iqkirisigə pakizlaxḳa kirdi; ular Pərwərdigarning muḳəddəs jayidin tapḳan barliḳ napak-nijis nərsilərni Pərwərdigar əyining ḥoylisioɣa toxup qiḳti; andin ularni Lawiylar elip qiḳip, xəḥər sirtidiki Kidron jiloɣisioɣa apirip təkti. [17] Ular birinqi ayning birinqi künidin baxlap, əyni ḳaytidin Hudaoɣa atap pakizlaxḳa kirixip, səkkizinqi küni Pərwərdigar əyining aywinioɣa qiḳti; ular yənə səkkiz kün waḳit sərp ḳilip Pərwərdigar əyini pakizlap, birinqi ayning on altinqi künigə kəlgəndə ixni tügətti.. [18] Andin ular Ḥəzəkiya padixaḥning aldioɣa kirip: — Biz Pərwərdigarning pütkül əyini, jümlidin kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥini wə uningdiki barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni, «təḳdim nan» tizilidioɣan xiräni wə xirə üstidiki barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni pakizliwəttuḳ; [19] Aḥaz padixaḥ təhttiki qeoɣida asiyliḳ ḳilip taxliwətkən barliḳ ḳaqa-ḳuqa, əswablarni təyyarlap təh ḳilip, pakizlap ḳoyduḳ; mana, ular ḥazir Pərwərdigarning

29:1 «Abiya» — yaki «Abi». «2Pad.» 18:2ni kərüng.

29:8 «ularni dəḥxətkə selip, wəḥimə boluxḳa ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyekt...» — yaki «ularni adəmlərgə dəḥxət salidioɣan, ḳorḳunq basturidioɣan ḥəm zanglik ḳilip ux-ux ḳilinidioɣan obyekt».

29:11 «...huxbuy yeḳixḳa...» — yaki «...ḳurbanlik ḳilixḳa...».

29:17 «ular yənə səkkiz kün waḳit sərp ḳilip Pərwərdigar əyini pakizlap...» — yaki «xundaḳ ḳilip ular səkkiz kün iqidə Hudaning əyini *(muḳəddəs jayni)* pakizlioɣan boldi...».

ḳurbangaḥi aldioŋa ḳoyuldi, dedi.
20 Ḥəzəkiya padixaḥ ətigəndə tang səḥər ornidin turup xəḥərdiki əməldarlarni yioŋip Pərwərdigarning əyigə qikti. 21 Ular padixaḥliḳ üqün, muḳəddəshana wə pütün Yəḥudalar üqün gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilixḳa yəttə buḳa, yəttə ḳoqḳar, yəttə ḳoza wə yəttə tekə elip kəldi; padixaḥ Ḥarun əwladliri boloŋan kaḥinlaroŋa bularni Pərwərdigarning ḳurbangaḥioŋa sunuxni buyrudi. 22 Ular buḳilarni booŋuzlidi, kaḥinlar ḳenini elip, ḳurbangaḥḳa səpti; andin ular ḳoqḳarlarnimu booŋuzlap, ḳenini ḳurbangaḥḳa səpti; ḳozilarnimu booŋuzlap, ularning ḳeninimu ḳurbangaḥḳa səpti. 23 Ahirida gunaḥ ḳurbanliḳi ḳilinidioŋan tekilərni padixaḥ wə jamaət aldioŋa yetilәp keliwidi, padixaḥ wə jamaət ḳollirini tekilər üstigə ḳo yuxti.. 24 Kaḥinlar tekilərni booŋuzlap, ḳenini barliḳ Israillarning gunaḥi üqün kəqürümkəfarət süpitidə ḳurbangaḥḳa səpti; qünki padixaḥ: «Kəydürmə ḳurbanliḳ wə gunaḥ ḳurbanliḳi barliḳ Israillar üqün sunulsun» degənidi.
25 Padixaḥ yənə Lawiylarni Pərwərdigar əyidə Dawutning, Dawut padixaḥning aldin kərgüqisi Gadning wə Natan pəyoŋəmbərning buyruoŋinidək janglar, təmbur wə qiltar ḳatarliḳ sazlarni tutup, səp bolup turuxḳa təyinlidi (qünki əslidə bu əmr Pərwərdigardin, əz pəyoŋəmbərlirining wastisi bilən tapilanoŋanidi). 26 Xuning bilən Lawiylar Dawutning sazlirini, kaḥinlar kanaylarni tutḳan ḥalda turuxti. 27 Ḥəzəkiya kəydürmə ḳurbanliḳ ḳurbangaḥ üstigə sunulsun, dəp buyrudi. Kəydürmə ḳurbanliḳ sunuloŋan ḥaman, Pərwərdigaroŋa ataloŋan nəoŋmə-nawa ḳilinixḳa, kanaylar qelinixḳa wə Israilning padixaḥi Dawutning sazliri təngkəx ḳilinixḳa baxlidi. 28 Pütkül kəydürmə ḳurbanliḳ ətküzülüp boloŋuqə, pütkül jamaət səjdigə olturuxti, nəoŋmə-nawaqilar nəoŋmənawa ḳilixti, kanayqilar kanay qelip turdi. 29 Kəydürmə ḳurbanliḳ ətküzülüp boloŋanda, padixaḥ wə uning bilən ḥazir boloŋanlarning ḥəmmisi tizlinip səjdə ḳilixti. 30 Ḥəzəkiya padixaḥ wə əməldarlar yənə Lawiylaroŋa Dawutning wə aldin kərgüqi Asafning xeirliri bilən Pərwərdigaroŋa Ḥəmdusana oḳuxni buyrudi; xuning bilən ular huxal-huramliḳ bilən Pərwərdigaroŋa ḥəmdusana oḳuxup, bax egip səjdə ḳilixti.
31 Ḥəzəkiya: — Silər əmdi əzünglarni Pərwərdigaroŋa muḳəddəs boluxḳa beoŋixlioŋanikənsilər, aldioŋa kelinglar, ḳurbanliḳlar, təxəkkür ḳurbanliḳlirini Rəbning əyigə kəltürüp sununglar, dewidi, jamaət ḳurbanliḳlar wə təxəkkür ḳurbanliḳlirini kəltürüxti; halioŋanlar kəydürmə ḳurbanliḳini kəltürüxti.. 32 Jamaət elip kəlgən kəydürmə ḳurbanliḳlar təwəndikiqə: — yətmix buḳa, yüz ḳoqḳar, ikki yüz ḳoza; bularning ḥəmmisi Pərwərdigaroŋa atap kəydürmə ḳurbanliḳḳa əkilingənidi. 33 Bulardin baxḳa Pərwərdigaroŋa ataloŋan altə yüz buḳa, üq ming ḳoymu bar idi.. 34 Kaḥinlar bək az boloŋaqḳa, kəydürmə ḳurbanliḳ mallirining terisini soyuxḳa ülgürəlməytti; xunga Lawiy ḳerindaxliri taki mallar soyulup boloŋuqə ḥəm baxḳa kaḥinlar əzlirini Hudaoŋa atap paklap boloŋuqə yardəmləxti (qünki Lawiylar əzlirini Hudaoŋa atap paklax ixida kaḥinlaroŋa nisbətən bəkrək ihlasmən idi). 35 Uning üstigə kəydürmə ḳurbanliḳlar naḥayiti kəp idi, xundaḳla inaḳliḳ ḳurbanliḳlirining meyi wə kəydürmə ḳurbanliḳlaroŋa ḳoxuloŋan xarab ḥədiyilirimu naḥayiti kəp idi.
Xundaḳ ḳilip Pərwərdigar əyidiki ibadət hizmətliri yengibaxtin əsligə

29:23 «padixaḥ wə jamaət ḳollirini tekilər üstigə ḳoyuxti» — «Law.» 4 13-26ni kərüng.

29:31 «aldioŋa kelinglar, ḳurbanliḳlar,...» — muxu yərdə «ḳurbanliḳlar» bəlkim «inaḳliḳ ḳurbanliḳliri»ni kərsitidu. 32-36-ayətlərgə ḳarioŋanda, «kəydürmə ḳurbanliḳlar» bu ikki hil ḳurbanliḳlar *(inaḳliḳ ḳurbanliḳliri wə təxəkkür ḳurbanliḳliri)*din sirt idi. Oḳurmənlərning esidə barki, inaḳliḳ ḳurbanliḳliri wə təxəkkür ḳurbanliḳlirini kaḥinlar bilən xu ḳurbanliḳlarni sunoŋuqilar yeyixkə bolatti; «kəydürmə ḳurbanliḳlar» pütünləy Hudaoŋa atap kəydürülətti.

29:33 «Pərwərdigaroŋa ataloŋan altə yüz buḳa, üq ming ḳoymu...» — bu ayəttiki kala-ḳoylar bəlkim inaḳliḳ ḳurbanliḳliri wə təxəkkür ḳurbaliḳliri süpitidə beoŋixlanoŋan boluxi mumkin.

kəltürüldi. 36 Huda Өz həlkigə bu ixlarni orunlaxturoŋanlikі üqün Ḥəzəkiya wə pütkül həlk tolimu huxal boluxti; qünki bu ixlar bək tezla bejirilip boloŋanidi.

«Өtüp ketix ḥeyti» yengibaxtin təbriklinidu

30 1 Ḥəzəkiya pütün Israiloŋa wə Yəhudaoŋa adəm əwətip ḥəmdə Əfraimlar bilən Manassəḥlərgə hət yezip, ularni Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigarni seoŋinip «ətüp ketix ḥeyti»ni ətküzüx üqün Yerusalemoŋa, Pərwərdigarning əyigə yioŋilixni qakіrdi 2 (Padixaḥ, əməldarliri wə Yerusalemdiki barlik jamaət bilən billə məsliḥətlixip, ikkinqi ayda ətüp ketix ḥeytini ətküzəyli dəp kararoŋa kelixti. 3 Lekin paklanoŋan kaḥinlar yetixmigəqkə, həlkmu Yerusalemoŋa yioŋilip bolmioŋaqka, ḥeytni wakіtida ətküzəlmidi). 4 Padixaḥ wə pütkül jamaət bu pilanni naḥayiti yahxi boptu, dəp karidi. 5 Xuning bilən ular pütkül Israilning Bəər-Xebadin Danoŋiqə barlik həlkini Yerusalemoŋa kelip, Israilning Hudasi Pərwərdigarni seoŋinip ətüp ketix ḥeytini ətküzüxkə qakіrikнamə əwətəyli, dəp bekitti; qünki ular ḥeytni uzun wakіtlardin buyan pütülgən bəlgilimə boyiqə ətküzülmigənidi.. 6 Qaparmənlər padixaḥ bilən əməldarlarning hətlirini elip, pütün Israil wə Yəhuda yurtini kezip, padixaḥning yarlikі boyiqə mundak həwərni jakarlidi: «I Israillar, Ibraḥim, Isḥak wə Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa yenip kelinglar, xundak kіlsanglar U Asuriyə padixaḥlirining qanggilidin kutuloŋan kaldinglarning yenioŋa yenip kelidu. 7 Ata-bowanglar wə kerindixinglaroŋa ohxax bolmanglar; ular əz ata-bowilirining Hudasi Pərwərdigaroŋa asiylik kіloŋaqka, U huddi silər kərgəndək ularni harabiqilikkə tapxuroŋan. 8 Ata-bowanglaroŋa ohxax boynunglarni kattik kilmanglar; Pərwərdigarning otluk oŋəzipining silərdin kətürülüp ketixi üqün, əmdi silər Pərwərdigaroŋa bekіninglar, U mənggügə Өzigə has dəp atioŋan mukəddəshanioŋa kelip, Hudayinglar boloŋan Pərwərdigarning hizmitidə bolunglar. 9 Əgər silər Pərwərdigaroŋa kaytsanglar, kerindaxliringlar wə bala-qakіliringlar əzlirini tutkun kіloŋanlarning aldida rəḥim-iltipatka erixip, bu yurtka kaytip kelidu; qünki Hudayinglar boloŋan Pərwərdigar xapaətlik wə rəḥimliktur; silər Uning təripigə ətsənglar, U silərdin yüz ərüməydu».

10 Qaparmənlər xəḥərmu-xəḥər berip, taki Zəbulunoŋiqə Əfraim wə Manassəḥning yurtlirini kezip qikti; lekin u yərdikilər ularni zanglik kilip məshirə kilatti. 11 Ḥalbuki, Axir, Manassəḥ wə Zəbulunlardin bəziliri əzlirini təwən tutup Yerusalemoŋa kəldi. 12 Uning üstigə, Hudaning koli Yəhudalarning üstidə bolup, ularni bir niyəttə padixaḥning wə əməldarlarning Pərwərdigarning səzigə asasən qikaroŋan əmrini ixka axuruxka bir jan bir dil kildi.

13 Xuning bilən ikkinqi ayda nuroŋun kixilər petir nan ḥeytini ətküzüx üqün Yerusalemoŋa yioŋiloŋanidi; toplanoŋan həlk zor bir türküm adəm idi.. 14 Ular kozoŋilip Yerusalem xəḥiridiki kurbangaḥlarni buzup yokitip, isrikgaḥlarnimu elip qikip, Kidron jiloŋisioŋa apirip taxlidi. 15 Ular ikkinqi ayning on tətinqi küni ətüp ketix ḥeytioŋa ataloŋan kozilarni soydi. Kaḥinlar bilən Lawiylar buningoŋa karap hijil bolup, əzlirini Hudaoŋa mukəddəs boluxka paklap, kөydürmə kurbanliklarni Pərwərdigarning əyigə elip kelixti. 16 Ular Hudaning adimi boloŋan Musaoŋa qüxürülgən Təwrat kanunioŋa asasən, bəlgilimə boyiqə əz orunlirioŋa kelip turuxti. Kaḥinlar Lawiylarning kolidin kanni elip kurbangaḥka səpti. 17 Jamaət iqidə paklinip bolmioŋanlar heli boloŋaqka, Lawiylar paklanmioŋan barlik kixilərning ornida ətüp ketix ḥeytioŋa beoŋixlanoŋan kozilarni Pərwərdigaroŋa atax üqün soyuxka məs'ul idi. 18-19 Qünki Əfraim wə Manassəḥ, Issakar

30:5 «Bəər-Xebadin Danoŋiqə pütkül Israil» — Bəər-Xeba Israilning jənubiy qegrisida, Dan ximaliy qegrisida idi.

30:13 «petir nan ḥeyti» — «ətüp ketix ḥeyti» bilən baxlinidu.

wə Zəbulundin kəlgən köpinqisi, heli köp bir türküm kixilər paklanmay turupla, Təwrat bəlgilimisigə hilap ḫalda ətüp ketix ḫeytioɣa atap soyuloɣan ḳoza gəxlirini yeyixkə kirixti; birak Ḫəzəkiya ular ḫəkḳidə dua ḳilip: — Kimki əz ata-bowisining Hudasi boloɣan Pərwərdigarni qin kənglidin izləx niyitigə kəlgən bolsa, gərqə ular mukəddəshanioɣa ait paklinix bəlgilimisigə muwapik pak ḳilinmisimu, meḫriban Pərwərdigar ularni əpu ḳiloɣay, dedi..

20 Pərwərdigar Ḫəzəkiyaning duasioɣa ḳulak selip həlḳni əpu ḳildi.. 21 Yerusalemda turuwatḳan Israillar petir nan ḫeytini yəttə kün xundak huxallik iqidə ətküzdi; Lawiylar bilən kaḫinlar ḫər küni Pərwərdigaroɣa ataloɣan mədḫiyə sazliri bilən Pərwərdigaroɣa ḫəmdusana okuxti.

22 Ḫəzəkiya Pərwərdigarning wəḫiylirini qüxəndürüxkə maḫir Lawiylaroɣa ilḫam berip turdi; həlḳ yəttə kün ḫeyt ḳurbanliḳlirini yedi; ular inaḳlik ḳurbanliḳlirini sunup, atabowilirining Hudasi boloɣan Pərwərdigarni mədḫiyilidi..

23 Barliḳ jamaət yənə yəttə kün ḫeyt ətküzüx tooɣruluḳ məslihətlixip, yənə huxalhuramlikḳa qəmgən ḫalda yəttə kün ḫeyt ətküzdi. 24 Qünki Yəḫudaning padixaḫi Ḫəzəkiya jamaətkə ming buḳa wə yəttə ming ḳoy ḫədiyə ḳildi; əməldarlarmu jamaətkə ming buḳa, on ming ḳoy ḫədiyə ḳildi. Nuroɣun kaḫinlar əzlirini Hudaoɣa atap paklidi. 25 Pütkül Yəḫuda jamaiti, kaḫinlar, Lawiylar, Israildin qikḳan barliḳ jamaət, jümlidin Israilda turuwatḳan musapirlar ḫəmdə Yəḫudada turuwatḳan musapirlarning ḫəmmisi alamət huxal boluxti.. 26 Yerusalemni oɣayət zor huxallik kəypiyat ḳaplidi; qünki Israilning padixaḫi Dawutning ooɣli Sulaymanning zamanidin buyan, Yerusalemda mundaḳ təntənə bolup bakmioɣanidi. 27 Ahirida Lawiylardin boloɣan kaḫinlar ornidin ḳopup, həlḳḳə bəht-bərikət tilidi; ularning sadasi Hudaoɣa anglandi, duasi asmanlaroɣa, Uning mukəddəs turaloɣusioɣa yətti.

31 1 Bu ixlarning ḫəmmisi tügigəndin keyin, bu yərdə ḫazir boloɣan Israillarning ḫəmmisi Yəḫudaning ḫərkaysi xəḫərlirigə berip, u yərlərdiki «but tüwrük»lərni qekip, Axərah butlirini kesip taxliwətti; yənə Yəḫuda wə Binyamin zeminda, xundakla Əfraim wə Manassəḫ zeminining ḫərkaysi yərliridiki «yukiri jaylar» wə ḳurbangaḫlarni, ḫəmmisini buzup yoḳatḳuqə səküp taxlidi. Xuningdin keyin Israil həlḳining ḫərkaysisi əz təwəlikigə, əz xəḫərlirigə ḳaytip ketixti.

Mukəddəshanining ixlirining tərtipkə selinixi

2 Ḫəzəkiya kaḫinlar bilən Lawiylarni nəwət-guruppilaroɣa bəlüp, kaḫinlar bilən Lawiylarning ḫərkaysisini əzigə has hizmitigə bekitip, kəydürmə ḳurbanlik wə inaḳlik ḳurbanliḳliri sunup, Pərwərdigar əyining ḫoylilirida, ixik-dərwaziliri iqidə wəzipə ətəp, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḫiyə okuydioɣan ḳildi. 3 Padixaḫ yənə əz melidin bir ülüxni elip kəydürmə ḳurbanliḳlar üqün ixlitixkə buyrudi; bular Pərwərdigarning Təwrat ḳanunida pütülgini boyiqə ətigənlik wə kəqlik kəydürmə ḳurbanliḳlar, xabat küni, yengi ay wə ḫeyt-bayram künliridiki kəydürmə ḳurbanliḳlar üqün ayrildi. 4 Padixaḫ yənə kaḫinlar bilən Lawiylarning Pərwərdigarning Təwrat ḳanunini qing ijra ḳilixi üqün, təḳdim ḳilixka tegixlik ülüxini ularoɣa beringlar, dəp Yerusalemda turuxluḳ həlḳḳə buyrudi. 5 Bu buyruḳ qikirilixi bilənla, Israillar ḫosul-məḫsulatlirining dəsləpki elinoɣan ḳismi axliḳ, yengi xarab, zəytun

30:18-19 «ularni əpu ḳiloɣay» — ibraniy tilida «ular üqün kəqürüm-kəfarət ḳiloɣay».
30:20 «həlḳni əpu ḳildi» — ibraniy tilida «həlḳni saḳaytti».
30:22 «Pərwərdigarning wəḫiyliri» — ibraniy tilida «Pərwərdigarning bilimi» — bu bilim wəḫiy arḳilik kəlgəqkə, «wəḫiylər» dəp tərjimə ḳilduḳ.
30:25 «jümlidin Israilda turuwatḳan musapirlar ḫəmdə Yəḫudada turuwatḳan musapirlarning ḫəmmisi...» — baxḳa birhil tərjimisi: «jümlidin Israildin qikḳan, Yəḫudada turuwatḳan musapirlarning ḫəmmisi...».

meyi wə ḫəsəllərni ḫəmdə etizliḳtin qiḳḳan ḫərhil məḫsulatlarning ḫosulliridin əkilixti, yənə ḫərhil nərsilirining ondin birini əxrigə türkümləp əkilixti. [6] Yəḫudaning ḫərḳaysi xəḫərliridə turuwatḳan Israillar bilən Yəḫudalarmu ḳoy-kalilirining ondin birini əxrigə wə Pərwərdigar Hudasioɣa ataloɣan muḳəddəs buyumlarning ondin birini əxrigə əkilip, dəwə-dəwə dəwiliwətti.. [7] Üqinqi ay-din baxlap dəwilinip, yəttinqi ayoɣa kəlgəndə tohtidi. [8] Ḫəzəkiya əməldarlar bilən billə kelip, dəwə-dəwə boloɣan bu məḫsulatlarni kərüp Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḫiyə oḳudi wə Uning həlḳi boloɣan Israillaroɣa bəht-saadət tilidi.. [9] Ḫəzəkiya kaḫinlar bilən Lawiylardin bu dəwə-dəwə məḫsulatlar tooɣruluḳ soriwidi, [10] Zadok jəmətidin boloɣan bax kaḫin Azariya uningoɣa jawap berip: — Həlḳ Pərwərdigarning əyigə ḫədiyə kəltürgili baxlioɣandin buyan toyoɣudək yeduḳ, yənə nuroɣun exip ḳaldi. Qünki Pərwərdigar Əz həlḳini bərikətligən, xunga exip ḳaloɣinimu xunqə kəp, dedi.

[11] Ḫəzəkiya Pərwərdigarning əyidə ambarlar-ni təyyarlaxni buyruwidi, ular xundaḳ ḳildi. [12] Ular səmimiy-sadaḳətlik bilən ḫədiyələrni, ondin bir əxrə wə Hudaoɣa alaḫidə ataloɣan nərsilərni ambarlaroɣa əkirdi. Lawiylardin boloɣan Kononiya bax ambarqi, inisi Ximəy muawin bax ambarqi boldi. [13] Kononiya wə inisi Ximəyning ḳol astida Yəḫiyəl, Azariya, Nahat, Asaḫəl, Yərimot, Yozabad, Əliyəl, Yismaḳiya, Maḫat wə Binayalar nazarət ḳilix hizmitigə məs'ul boldi; bularning ḫəmmisini Ḫəzəkiya padixaḫ bilən Hudaning əyining baxḳuroɣuqisi Azariyaning kərsətmisi bilən ixləytti. [14] Xərḳiy dərwazining dərwaziwini Lawiy Yimnaḫning ooɣli Korə Hudaoɣa ha-lis ḳilinoɣan ḫədiyə-sowoɣatlaroɣa məs'ul idi; u Pərwərdigaroɣa sunuloɣan wə «əng muḳəddəs» boloɣan nərsilərni təḳsim ḳil atti.. [15] Edən, Minyamin, Yəxua, Xemaya, Amariya wə Xekaniyalar uning ḳol as-tida bolup, ular kaḫinlarning ḫərḳaysi xəḫərliridə, qong-kiqiklikigə ḳaralmay, nəwət boyiqə əz ḳerindaxliriɣa bularni üləxtürüp berixkə təyinləndi; [16] Buningdin baxḳa, ular nəsəbnamigə tizimlanoɣan üq yaxtin yuḳiri ərkəklərdin, ḫər küni nəwiti boyiqə Pərwərdigarning əyigə kirip, yüklənɣən wəzipisini orunlaydioɣanlarning ḫəmmisigimu təḳsim ḳilip berətti.. [17] Ular nəsəbi tizimlanoɣan jəmətliri boyiqə kaḫinlaroɣimu ḫəmdə yigirmə yaxtin axḳan Lawiylaroɣa nəwiti wə wəzipisigə ḳarap təḳsim ḳilip berətti; [18] nəsəbnamidə «Lawiy jamaiti» dəp, pütülginigə ḳarap bularning barliḳ kiqik baliliriɣa, hotun-liri wə ooɣul-ḳiz pərzəntlirigimu təḳsim ḳilip berətti; qünki ular sadaḳətlik bilən əzlirini Hudaoɣa atap paklinip, muḳəddəs boluxḳa beoɣixlioɣanidi. [19] Ḫərḳaysi xəḫərlərning ətraplirida olturaḳlaxḳan, Ḫarunning əwladliri boloɣan kaḫinlaroɣa bolsa, ḫərbir xəḫərdə məḫsus tizimlanoɣan adəm ḳoyuloɣanidi; ular kaḫinlar iqidiki barliḳ ərkəklərgə wə xundaḳla nəsəbnamidə pütülgən barliḳ Lawiylaroɣa tegixlik ülüxli-rini berətti.

[20] Ḫəzəkiya pütün Yəḫuda zeminida xundaḳ ḳildi; u əz Hudasi boloɣan Pərwərdigar aldida yaḫxi, durus wə ḫəḳ boloɣanni ḳildi. [21] Məyli Pərwərdigarning əyidiki hizmətlərgə ait

---

31:6 «Yəḫudaning ḫərḳaysi xəḫərliridə turuwatḳan Israillar» — 30:1-2, «2Pad.» 17:6, 23nimu kərüng. Bu ibarigə ḳarioɣanda ximaliy padixaḫliḳ *(«Israil»)* Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün ḳilinoɣan məzgildə yaki ḫətta xuningdin ilgiri, ximaliy padixaḫliḳtiki «on kəbilə»dinYəḫuda tərəpkə ḳeqip, Yəḫuda xəḫərliridə olturaḳlaxḳanlar az əməs idi. **«Hudaoɣa ataloɣan muḳəddəs buyumlar»** — bu «Hudaoɣa ataloɣan muḳəddəs buyumlar» bəlkim barliḳ məḫsulatlardin ondin biri idi. «Ḳan.» 14:28-29 boyiqə, muxu buyumlarni həlḳ «əz ixik-dərwaziliri iqidə Lawiylar wə kəmbəoɣəllər üqün toplax kerək» idi. Bizningqə 6-ayəttiki «ondin biri» «Hudaoɣa ataloɣan muḳəddəs buyumlar»din elinoɣan ondin birini kərsitidu. Bu «ondin biri» xu qaoɣda Yerusalemoɣa apirilatti.

31:8 «dəwə-dəwə boloɣan bu məḫsulatlar» — 6-ayət wə uningdiki izaḫatni kərüng.

31:14 ««əng muḳəddəs» boloɣan nərsilər» — kaḫinlaroɣa berixkə alaḫidə bekitilgən, bəzi ḳurbanliḳlardin ayrip elinoɣan məlum ḳisimni kərsitidu. «Law.» 2-, 6- wə 7-bablarni kərüng.

31:16 «üq yaxtin axḳanlar» — bu ayətkə ḳarioɣanda, kaḫinlarning kiqik ooɣul baliliri hizmət nəwiti kəlgən atilirining igidarqiliḳida ibadəthanioɣa kirixkə ruhsət idi.

ixta bolsun, məyli Təwrat ⱪanunioƣa ⱨəm əmrlirigə əməl ⱪilix niyitidə Hudasini izdəxtə bolsun, u pütün ⱪəlbi bilən ⱪildi wə ronaⱪ tapti.

Asuriyə padixaⱨi Sənnaherib Yəⱨudaoƣa tajawuz ⱪilidu

2Pad. 18:13-37; 19:1-37; Yəx. 36:1-22; 37:1-38

32 [1] Bu barliⱪ ixlarni wə sadaⱪətlik əməllərni bejirgəndin keyin, Asuriyə padixaⱨi Sənnaherib Yəⱨudaoƣa tajawuz ⱪilip, ⱪoroƣanliⱪ xəⱨərlirigə ⱨujum ⱪilip bəsüp kirip, ularni ixoƣal ⱪilix üqün ularni ⱪorxiwaldi. [2] Ⱨəzəkiya Sənnaheribning kəlgənlikini kərüp, uning Yerusalemoƣa ⱨujum ⱪilix niyitining barliⱪini bilgəndə, [3] əməldarliri wə batur əzimətliri bilən xəⱨər sirtidiki bulaⱪ-eriⱪlarni tosuwetix tooƣuluⱪ məsliⱨətləxti; ular uni ⱪollidi. [4] Xuning bilən nuroƣun kixilər yioƣilip: «Nemə üqün Asuriyə padixaⱨlirioƣa mol su mənbəsini tepiwelixioƣa ⱪalduridikənmiz?» dəp barliⱪ bulaⱪ kəzlirini etiwətti wə u yurt otturisidin eⱪip ətidioƣan eriⱪni tosuwətti. [5] Ⱨəzəkiya əzini oƣəyrətləndürüp, buzulup kətkən sepillarni yengibaxtin onglatti, üstigə ⱪarawulhanilarni saldurdi, yənə bir taxⱪi sepilmu yasatti ⱨəmdə Dawut xəⱨiridiki «Millo» ⱪəl’əsini mustəⱨkəmlidi; u yənə nuroƣun ⱪoral-yaraoƣ wə ⱪalⱪanlarni yasatti. [6] U həlⱪning üstigə sərdarlarni təyinlidi andin ularni xəⱨər dərwazisidiki məydanoƣa, əz aldioƣa yioƣdurup, uloroƣa ilⱨam-rioƣbət berip: [7] — Iradənglarni qing ⱪilip batur bolunglar, Asuriyə padixaⱨidin wə uningoƣa əgəxkən zor ⱪoxundin ⱪorⱪmanglar yaki alaⱪzadə bolup kətmənglar; qünki biz bilən birgə boloƣuqilar ular bilən birgə boloƣuqilardin kəptur.[a] [8] Uning bilən birgə boloƣini naⱨayiti bir insaniy ətlik biləⱪ, halas; lekin biz bilən billə boloƣuqi bolsa bizgə mədətkar bolup, biz üqün jəng ⱪiloƣuqi Hudayimiz Pərwərdigar bardur! — dedi. Həlⱪ Yəⱨudaning padixaⱨi Ⱨəzəkiyaning səzlirigə ixinip tayandi.[b]

[9] Xuningdin keyin Asuriyə padixaⱨi Sənnaherib pütkül küq-ⱪoxuni bilən Laⱪix xəⱨirini muⱨasirigə aldi; xu qaoƣda u hizmətkarlirini Yerusalemoƣa, Yəⱨudaning padixaⱨi Ⱨəzəkiyaoƣa, xundaⱪla Yerusalemda turuwatⱪan barliⱪ Yəⱨudalaroƣa əwətip, uloroƣa mundaⱪ səzlərni yətküzüp: — [10] «Asuriyə padixaⱨi Sənnaherib: «Yerusalem muⱨasirə iqidə turuⱪluⱪ, silər zadi nemigə tayinip uningda tehiqə turuwatisilər? [11] Ⱨəzəkiya silərgə: «Pərwərdigar Hudayimiz bizni Asuriyə padixaⱨining qanggilidin ⱪutulduridu», dəp ixəndürüp, silərni aqliⱪ wə ussuzluⱪtin ələmgə tapxurmaⱪqi boluwatmamdu? [12] Xu Ⱨəzəkiya Pərwərdigaroƣa ataloƣan «yuⱪiri jaylar»ni ⱨəm ⱪurbangaⱨlarni yoⱪ ⱪiliwəttioƣu? Andin Yəⱨudadiki wə Yerusalemdikilərgə: — «Silər birla ⱪurbangaⱨ aldida səjdə ⱪilisilər wə xuning üstigila huxbuy yaⱪisilər» dəp əmr ⱪiloƣan əməsmidi?[c] [13] Mening wə mening ata-bowilirimning barliⱪ əl həlⱪlirigə nemə ⱪiloƣanliⱪini bilməmsilər? Əl-yurtlarning ilaⱨ-butliri əz zeminini mening ⱪolumdin ⱪutⱪuzuxⱪa birər amal ⱪilalioƣanmu? [14] Mening ata-bowilirim üzül-kesil yoⱪatⱪan əxu əl-yurtlarning but-ilaⱨlirining ⱪaysibiri əz həlⱪini mening ⱪolumdin ⱪutⱪuzalioƣan? Undaⱪta silərning Hudayinglar silərni mening ⱪolumdin ⱪutⱪuzalamti? [15] Silər əmdi Ⱨəzəkiyaoƣa aldanmanglar, silərni xundaⱪ ⱪayil ⱪilixioƣa yol ⱪoymanglar yaki uningoƣa ixinipmu olturmanglar; qünki məyli ⱪaysi əlning, ⱪaysi padixaⱨliⱪning

32:7 «biz bilən birgə boloƣuqilar ular bilən birgə boloƣuqilardin kəptur» — yaki «biz bilən Boloƣuqi uning bilən boloƣuqidin uluoƣdur». «2Pad.» 6:16ni kərüng.

32:8 Yər. 17:5; 1Yuⱨ. 4:4

32:12 «Xu Ⱨəzəkiya Pərwərdigaroƣa ataloƣan «yuⱪiri jaylar»ni ⱨəm ⱪurbangaⱨlarni yoⱪ ⱪiliwəttioƣu? ... Yerusalemdikilərgə: — «Silər birla ⱪurbangaⱨ aldida səjdə ⱪilisilər ...» dəp əmr ⱪiloƣan əməsmidi?» — Sənnaheribning əlqisi intayin ⱨiyligərlik bilən ⱪilinoƣan bu gəp bilən həlⱪⱪə: — «Ⱨəzəkiya Pərwərdigaroƣa ⱨəⱪiⱪətən ixənməydu. U pəⱪət ⱨəmminglar Yerusalemda ⱪurbanliⱪlirnglarni ⱪilixinglar kerək dəp silərdin paydilanmaⱪqi» dəp gumanlandurmaⱪqi.

ilaḫi bolsun, ḫeqḳaysisi əz həlḳini mening ḳolumdin yaki mening ata-bowilirimning ḳolidin ḫeq ḳutḳuzup qiḳalmidi; silərning Hudayinglar silərni mening qanggilimdin tehimu ḳutulduruwalalmaydu əməsmu? — dəydu» — dedi.

16 Sənnaheribning hizmətkarliri dawamliḳ yənə Pərwərdigar Hudani wə Uning hizmətkari Ḫəzəkiyani ḫaḳarətləydioƣan gəplərnimu ḳildi. 17 Andin Sənnaherib tehi hət yezip, Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigarni ḫaḳarətləp, zanglik ḳilip: «Huddi ḫərḳaysi əl-yurtlarning ilaḫliri əz həlḳini mening qanggilimdin ḳutḳuzalmioƣandək, Ḫəzəkiyaning Hudasimu Uning həlḳini mening qanggilimdin ḳutḳuzalmaydu» dedi. 18 Ular xəḫərni elix oƣərizidə Yerusalem sepilidə turuwatḳan həlḳni ḳorḳutup, patiparaḳqilikḳa qəmdürüx üqün Yəḫudiy tilida ünlük towlap turdi. 19 Ular Yerusalemning Hudasini huddi yər yüzidiki yat həlḳlərning insanning ḳolida yasaloƣan ilaḫlirioƣa ohxitip səzlidi.

20 Xuning tüpəylidin Ḫəzəkiya padixaḫ wə Amozning ooƣli Yəxaya pəyoƣəmbər dua ḳilip asmanoƣa ḳarap nida ḳiliwidi, 21 Pərwərdigar bir Pərixtə əwətti, u Asuriyə padixaḫi ḳoxunining ləxkərgaḫioƣa kirip, pütkül batur jəngqilərni, əməldalar wə sərdarlarni ḳoymay ḳiriwətti. Xuning bilən Asuriyə padixaḫi xərməndə bolup əz yurtioƣa ḳaytip kətti. Əzining buthanisioƣa kirgən qeoƣida əz puxtidin boloƣan ooƣulliri uni ḳiliq bilən qepip əltürdi. 22 Ənə xu tərikidə, Pərwərdigar Ḫəzəkiyani wə Yerusalem aḫalisini Asuriyə padixaḫi Sənnaheribning wə baxḳa barliḳ düxmənlərning qanggilidin ḳutḳuzup ḳaldi wə ularni ḫər tərəptə ḳooƣdidi.. 23 Nuroƣun kixilər ḫədiyələrni Pərwərdigaroƣa atax üqün Yerusalemoƣa əkəldi, xundaḳla nuroƣun esil nərsilərni əkilip Yəḫuda padixaḫi Ḫəzəkiyaoƣa sundi; xuningdin etiwarən Ḫəzəkiya barliḳ əl-yurtlarning izzət-ḫərmitigə sazawər boldi.

32:22 «ḫər tərəptə ḳooƣdidi» — yaki «ḫər tərəptə əminlikkə erixtürdi» yaki «ḫər tərəptə yetəkqilik ḳildi».

Ḫəzəkiya eoƣir kesəl bolidu, dua ḳilidu

2Pad. 20:1-21; Yəx. 38:1-22; 39:1-8

24 Xu künlərdə Ḫəzəkiya kesəl bolup sakratḳa qüxüp ḳaldi; u Pərwərdigaroƣa tilawət ḳildi wə Pərwərdigar səz ḳilip, uningoƣa bir məjizilik alamət kərsətti.. 25 Lekin Ḫəzəkiya əzigə kərsitilgən iltipatḳa muwapiḳ təxəkkür eytmidi; u kənglidə təkəbburlixip kətti. Xunga Hudaning oƣəzipi uningoƣa wə xuningdək Yəḫuda wə Yerusalemdikilərgə ḳozoƣaldi. 26 Lekin Ḫəzəkiya wə Yerusalemdikilər təkəbburliḳidin yenip əzlirini təwən tutup yürgəqkə, Pərwərdigarning oƣəzipi Ḫəzəkiyaning künliridə ularoƣa qüxmidi.

27 Ḫəzəkiyaning dunyasi tolimu kəp, izzət-ḫərmiti ḳəwətla yuḳiri idi; u əzigə altun, kümüx, gəḫər-yaḳut, huxbuy doradərmək, ḳalḳan wə ḫərhil ḳimmətlik buyumlarni saḳlaydioƣan ḫəzinilərni saldurdi; 28 u yənə axliḳ, yengi xarab wə zəytun meyi saḳlaydioƣan ambarlarni, yənə ḫər türlük mallar wə padiliri üqün eoƣil-ḳotanlarni saldurdi. 29 U əzigə xəḫərlər bina ḳildurdi wə nuroƣun ḳoy-kalilaroƣa igə boldi, qünki Huda uningoƣa oƣayət kəp dəpinə-dunya ata ḳiloƣanidi. 30 Ḫəzəkiyadin ibarət bu kixi Gihon eḳinining yuḳiri eḳimidiki suni tosup, suni toptooƣra Dawut xəḫirining künpetix təripigə eḳip kelidioƣan ḳiloƣanidi. Ḫəzəkiya barliḳ ḳiloƣan əməlliridə ronaḳ tapti. 31 Ḫalbuki, Babil əmirlirining əlqiliri kelip Ḫəzəkiya bilən kərüxüp, Yəḫuda zeminida yüz bərgən bu məjizilik alamət tooƣruluḳ gəp sorioƣan qaoƣda, uning kənglidə nemə barliḳini məlum ḳilixḳa sinimaḳqi, Huda uni yaloƣuz ḳaldurup, uningdin kət ti.. 32 Ḫəzəkiyaning ḳaloƣan ixliri wə yahxi əməlliri bolsa, mana ular «Yəḫuda wə Israil padixaḫlirining tarihnamisi»da, Amozning ooƣli Yəxaya pəyoƣəmbərning kərgən wəḫiylik hatirisidə pütülgəndur.

32:24 «Ḫəzəkiya ... Pərwərdigaroƣa tilawət ḳildi wə Pərwərdigar səz ḳilip, uningoƣa bir məjizilik alamət kərsətti» — «Yəx.» 38-babni kərüng.

32:31 «...uning kənglidə nemə barliḳini məlum ḳilixḳa sinimaḳqi, Huda uni yaloƣuz ḳaldurup, uningdin kətti» — «Yəx.» 39-babni kərüng.

33 Ḥəzəkiya ata-bowiliri arisida uhlidi; ular uni Dawut əwladliri kəbristanliḳi egizlikidə dəpnə ḳildi; u əlgən qaoɣda barliḳ Yəḥuda həlḳi bilən Yerusalemdikilər uningoɣa ḥərmət bildürdi. Uning ornioɣa ooɣli Manassəḥ padixaḥ boldi.

Manassəḥ səltənət ḳilidu; uning rəzil ixliri

2Pad. 21:1-18

33 [1] Manassəḥ padixaḥ boloɣanda on ikki yaxta bolup, Yerusalemda əllik bəx yil səltənət ḳildi. [2] U Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥəydəp qiḳiriwətkən yat əlliklərning yirginqlik adətlirigə ohxax ixlar bilən Pərwərdigarning nəzəridə rəzil boloɣanni ḳildi. [3] U atisi Ḥəzəkiya qeḳip taxlioɣan «yuḳiri jaylar»ni ḳaytidin yasatti; u Baallaroɣa atap ḳurbangaḥlarni saldurup, axərah məbudlarni yasidi; u asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlaroɣa bax urdi wə ularning ḳulluḳioɣa kirdi.. [4] U Pərwərdigarning əyidimu ḳurbangaḥlarni yasatti. Xu ibadəthana tooɣruluḳ Pərwərdigar: «Yerusalemda Mening namim mənggü ḳalidu» degənidi. [5] U Pərwərdigarning əyining ikki ḥoylisida «asmanning ḳoxuni»oɣa ḳurbangaḥlarni atap yasatti.. [6] U Bən-Ḥinnomning jiloɣisida əz balilirini ottin ətküzdi; jadugərqilik, palqiliḳ wə dəmidiqilik ixlətti, əzigə jinkəxlər bilən əpsunqilarni bekitti; u Pərwərdigarning nəzəridə san-sanaḳsiz rəzillikni ḳilip Uning oɣəzipini ḳozoɣidi.. [7] U yasatḳan oyma məbudni Hudaning əyigə tiklidi. Xu əy tooɣruluḳ Pərwərdigar Dawutḳa wə uning ooɣli Sulaymanoɣa: — «Bu əydə, xundaḳla Israilning ḥəmmə ḳəbililirining zeminliri arisidin Mən tallioɣan Yerusalemda Əz namimni əbədgiqə ḳaldurimən; [8] Əgər Israil pəḳət Mən Musaning wasitisi bilən ularoɣa tapilioɣan barliḳ əmrlərgə, yəni barliḳ ḳanun, bəlgilimilər wə ḥəkümlərgə muwapiḳ əməl ḳilixḳa kəngül ḳoysila, Mən ularning putlirini ata-bowilirioɣa bekitkən bu zemindin ḳaytidin neri ḳilmaymən» — degənidi.

[9] Lekin Manassəḥ Yəḥudalarni wə Yerusalemdikilərni xundaḳ azdurdiki, ular Pərwərdigar Israillarning aldidin ḥalak ḳiloɣan yat əlliklərning ḳiloɣinidinmu axurup rəzillik ḳilatti. [10] Pərwərdigar Manassəḥ wə uning həlḳigə agaḥlandurup səzligən bolsimu, lekin ular ḳulaḳ salmidi.

[11] Xu səwəbtin Pərwərdigar Asuriyə padixaḥining ḳoxunidiki sərdarlarni ularning üstigə ḥujumoɣa saldurdi. Ular Manassəḥni ilmək bilən elip, mis zənjir bilən baoɣlap Babiloɣa əkəldi.. [12] Manassəḥ muxundaḳ azabḳa qüxkəndə Hudasi Pərwərdigaroɣa yalwurup, ata-bowilirining Hudasi aldida əzini bək təwən tutti. [13] U dua ḳiliwidi, Pərwərdigar uning duasioɣa ḳulaḳ selip, tilikini ḳobul ḳilip, uni Yerusalemoɣa ḳayturup, padixaḥliḳioɣa ḳaytidin igə ḳildi. Manassəḥ xu qaoɣdila Pərwərdigarningla Huda ikənlikini bilip yətti.

[14] Bu ixlardin keyin Manassəḥ «Dawut xəḥiri»ning sirtioɣa, jiloɣa otturisidiki Giḥonning künpetix təripidin taki Beliḳ dərwazisi aoɣzioɣiqə, Ofəlni qəridəp sepil yasatti wə uni naḥayiti egiz ḳildi; Yəḥudaning ḥərḳaysi ḳoroɣanliḳ xəḥərliridə ḳoxun sərdarlirini təyinlidi. [15] U yənə Pərwərdigar əyidin yat əlliklərning məbudliri bilən əzi ḳoyoɣan butni, əzi Pərwərdigar əyining teoɣi bilən Yerusalemda yasatḳuzoɣan barliḳ ḳurbangaḥlarni

33:3 «asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlar» — yaki «asmanning ḳoxuni», yəni asmandiki nuroɣunlioɣan ay-yultuzlarni kərsitidu. Təwrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning pərixtilər wə bəlkim asmandiki yaman küqlər bilənmu munasiwiti bar *(«Zəb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Wəḥ.» 12:4ni kərüng)*.

33:5 «asmanning ḳoxuni» — muxu yərdə ḳuyax, ay wə yultuzlarni kərsitidu.

33:6 «Bən-Ḥinnomning jiloɣisi» — yəni «Ḥinnomning ooɣlining jiloɣisi». «Yəxuə» 8:29ni kərüng. Bu jiloɣa əsli «Ge-Ḥinnom» dəp atilatti *(ərəbqə «jəḥənnəm»)*. **«... balilirini ottin ətküzüx»** — bəlkim «insaniy ḳurbanliḳ»ni kərsitixi mumkin.

33:11 «ular Manassəḥni ilmək bilən elip...» — Asuriyə padixaḥliri tutḳunlarni harlax üqün ilməklərni burnidin ətküzüp yetiləytti. «Yəx.» 37:29 wə «Ḥab.» 1:15 bilən selixturung.

eliwetip, xəhər sirtiƣa taxlatkuzuwətti. 16 Manassəh Pərwərdigar kurbangahini yengibaxtin tiklitip, kurbangahka inaklik kurbanliki bilən təxəkkür kurbanliklirini sundi wə Yəhudalariƣa Israilning Hudasi Pərwərdigarning hizmitigə kirixni buyrudi. 17 Xundaktimu, həlk kurbanlikni yənila «yukiri jaylar»da ətküzətti; lekin ularning kurbanlikliri əzlirining Hudasi Pərwərdigariƣila sunulatti. 18 Manassəhning kaloƣan ixliri, jümlidin uning Hudasiƣa kiloƣan duasi wə aldin kərgüqilərning Israilning Hudasi Pərwərdigarning namida uningƣa eytkan gəpliri bolsa, mana ular «Israilning padixahlirining hatiriliri» degən kitabta pütülgəndur. 19 Uning duasi, Hudaning uning tiləklirini kandak ijabət kiloƣanliki, uning əzini təwən kilixidin ilgiri kiloƣan barlik gunahi wə wapasizliki, xundakla uning kəyərdə «yukiri jaylar» saldurоƣanliki, Axəraḥ məbudliri ḥəm oyma məbudlarni tikligənliki bolsa, mana ḥəmmisi «Aldin kərgüqilərning hatiriliridə» pütülgəndur.. 20 Manassəh ata-bowiliri arisida uhlidi; kixilər uni əz ordisiƣa dəpnə kildi; ooƣli Amon ornioƣa padixah boldi.

Amon səltənət kilidu

2Pad. 21:19-26

21 Amon təhtkə qikkan qeƣida yigirmə ikki yaxta idi; u Yerusalemda ikki yil səltənət kildi. 22 U atisi Manassəh kiloƣinidək Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni kildi. U atisi Manassəh yasatkan barlik oyma məbudlariƣa kurbanlik sundi wə ularning kullukioƣa kirdi. 23 U əzini Pərwərdigar aldida atisi Manassəh əzini təwən tutkandək təwən tutmidi; bu Amonning bolsa gunahkəbihliklirni bariƣanseri exip bardi. 24 Keyin uning hizmətkarliri uni kəstləp əz ordisida əltürüwətti. 25 Lekin Yəhuda zeminidikilər Amon padixahni kəstligənlərning ḥəmmisini əltürdi; andin yurt həlki uning ornida ooƣli Yosiyani padixah kildi.

33:19 «Aldin kərgüqilərning hatiriliridə» — yaki «Ḥozayning hatiriliridə».

Ḥəkkaniy padixah Yosiya səltənət kilidu

2Pad. 22:1-20

34 1 Yosiya padixah boloƣanda səkkiz yaxta bolup, Yerusalemda ottuz bir yil səltənət kildi. 2 U Pərwərdigarning nəziridə durus boloƣanni kilip, ḥər ixta atisi Dawutning yollirida yürüp, nə ongoƣa nə soloƣa qətnəp kətmidi. 3 Uning səltənitining səkkizinqi yili, u tehi güdək qeƣidila, atisi Dawutning Hudasini izləxkə baxlidi; səltənitining on ikkinqi yilioƣa kəlgəndə Yəhuda bilən Yerusalemdiki «yukiri jaylar», axəraḥ məbudliri, oyma butlar wə kuyma butlarni yokitip, zeminni pakizlaxka kirixti. 4 Həlk uning kəz aldidila «Baallar»ning kurbangahlirini qekip taxlidi; u kurbangahlarning üstigə egiz kilip orunlaxturuloƣan «kün tüwrükliri»larni kesip taxlidi; u yənə Axəraḥ məbudliri, oyma-kuyma butlarni qekip, uning topisini bu məbudlariƣa kurbanlik sunoƣanlarning kəbrilirigə qeqiwətti.. 5 But kahinlirining ustihanlirini kurbangahlirining üstidə kəydürüwətti; xundak kilip, u Yəhuda bilən Yerusalemni pakizlidi. 6 U Manassəh, Əfraim, Ximeon ḥətta Naftaliƣiqə ularning ḥərkaysi xəhərliridə wə ətrapidiki harabilərdə xundak kildi; 7 U kurbangahlarni qekip, axəraḥ məbudliri wə oyma butlarni kukumtalkan kiliwətti, pütün Israildiki «kün tüwrükliri»ning ḥəmmisini kesip taxlap, Yerusalemƣa kaytti..

8 Uning səltənitining on səkkizinqi yili Yəhuda zeminini wə mukəddəshanini pakizlap boloƣandin keyin, Azaliyaning ooƣli Xafan, xəhər baxliki Maaseyah wə Yoahazning ooƣli təzkiriqi Yoahni Hudasi boloƣan Pərwərdigarning əyini onglaxka əwətti. 9 Xuning bilən ular bax kahin Ḥilkiyaning aldioƣa kelip, uningƣa Pərwərdigarning əyigə beoƣixlap əkəlgən pulni tapxurdi. Bu

34:4 «kün tüwrükliri» — baxka bir tərjimisi «kuyax buti» yaki kün «isrikgahlar».
34:7 «kün tüwrükliri» — baxka bir tərjimisi «kuyax buti» yaki kün «isrikgahlar».

pulni əslidə dərwaziwən Lawiylar Manassəḥ, Əfraim wə Israilning ḳaldisidin, xuningdək Yəḥuda wə Binyamin zeminidikilər wə Yerusalemdikilərdin yioɣanidi.. [10] Ular Pərwərdigarning əyini ongxaydioɣan ixlarni nazarət ḳiloɣuqi ixqilaroɣa tapxurup bərdi. Bular ḥəm pulni Pərwərdigarning əyini ongxax wə mustəḥkəmləxkə ixligüqilərgə bərdi; [11] ular bolsa pulni Yəḥuda padixaḥliri harabiləxtürgən əy-imarətlərgə lazimlik kesip-oyuloɣan taxlarni wə tüwrük-limlaroɣa yaoɣaq setiwalixḳa yaoɣaqqilar bilən tamqilaroɣa tapxurup bərdi. [12] Bu adəmlər sadaḳətlik bilən ixlidi. Ularni baxḳuridioɣan, nazarətkə məs'ul Lawiy Mərarining əwladliridin Jaḥat bilən Obadiya, Koḥatning əwladliridin Zəkəriya bilən Məxullam bar idi; bu Lawiylarning ḥəmmisi ḥərhil sazlaroɣimu maḥir idi; [13] ular yənə ḥammallar wə ḥərhil ixlar üstidiki nazarətqilərni baxḳuratti; Lawiylardin pütükqilərmu, əməldarlarmu, dərwaziwənlərmu bar idi.

[14] Ular Pərwərdigar əyigə beoɣixlap əkəlgən pullarni elip qiḳidioɣan qaoɣda, Ḥilḳiya kaḥin Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən bərgən Təwrat ḳanuni kitabini tepiwaldi. [15] Ḥilḳiya katip Xafanoɣa: — Mən Pərwərdigarning əyidə Təwrat-ḳanuni kitabini tepiwaldim, dedi. Xuni eytip, Ḥilḳiya kitabni Xafanoɣa bərdi. [16] Xafan uni padixaḥning yenioɣa apardi wə uningoɣa: «Hizmətkarliri tapxuruloɣan ixlarni bolsa, ḥəmmisini ada ḳiliwatidu. [17] Ular Pərwərdigar əyigə beoɣixlanoɣan pullarni təküp, uni nazarətqilər wə ixqilarning ḳolioɣa tapxurup bərdi» dəp məlumat bərdi.. [18] Xafan katip yənə padixaḥḳa: — Ḥilḳiya kaḥin yənə manga bir oram kitab bərdi dəp uni padixaḥ aldida oḳudi.

[19] Wə xundaḳ boldiki, padixaḥ Təwrat ḳanunidiki sözlərni anglap, əz kiyimlirini yirtti. [20] Padixaḥ Ḥilḳiya bilən Xafanning ooɣli Aḥikamoɣa, Mikaḥning ooɣli Abdon bilən Xafan katipḳa wə padixaḥning hizmətkari Asayaoɣa buyrup: — [21] Berip mən üqün wə Israilda ḥəm Yəḥudada ḳalduruloɣan həlḳ üqün bu tepiloɣan kitabning sözliri tooɣrisida Pərwərdigardin yol soranglar. Qünki ata-bowilirimiz bu kitabta barliḳ pütülgənlərgə əməl ḳilmay, Pərwərdigarning sözini tutmioɣanliḳi tüpəylidin, Pərwərdigarning bizgə təkülidioɣan oɣazipi intayin dəḥxətlik boldi, dedi.. [22] Xuning bilən Ḥilḳiya wə padixaḥ təyinligən kixilər ayal pəyoɣəmbər Ḥuldaḥning ḳexioɣa bardi; Ḥuldaḥ Hasraḥning nəwrisi, Tokiḥatning ooɣli kiyim-keqək begi Xallumning ayali idi; u əzi Yerusalem xəḥirining ikkinqi məḥəllisidə olturatti. Ular uning bilən bu ixlar tooɣruluḳ sözləxti. [23] U laroɣa mundaḳ dedi: — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Silərni əwətkən kixigə mundaḳ dənglar: — [24] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana Mən Yəḥudaning padixaḥi aldida oḳuloɣan bu kitabtiki barliḳ lənətlərni əməlgə axurup, bu jayoɣa wə bu yərdə turoɣuqilaroɣa balayi'apət qüxürimən. [25] Qünki ular Meni taxlap, baxḳa ilaḥlaroɣa huxbuy yeḳip, ḳollirining ḥəmmə ixliri bilən Mening aqqiḳimni kəltürdi. Uning üqün Mening ḳəḥrim bu yərgə təkülidu, əqürülməydu.

[26] Lekin silərni Pərwərdigardin yol sorioɣili əwətkən Yəḥudaning padixaḥioɣa bolsa, mundaḳ dənglar: — Sən angliɣan sözlər tooɣrisida Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — [27] Qünki kənglüng yumxaḳ bolup, Hudaning muxu jay wə uningda turoɣuqilarni əyibləp eytḳan sözlirini angliɣiningda, Uning aldida özüngni təwən ḳilding, xuningdək özüngni xundaḳ təwən ḳiloɣiningda, kiyimliringni yirtip, Mening aldimda yioɣlioɣining üqün, Mənmu duayingni anglidim, dəydu Pərwərdigar. [28] Mana, seni ata-bowiliring bilən yioɣilixḳa, əz ḳəbrənggə

34:9 «Əfraim wə Israilning ḳaldisi» — Asuriyə imperiyəsi ximaliy padixaḥliḳ *(«Israil»)*tin aḥalining kəp ḳismini tutḳun ḳilip elip kətkənidi; ayəttə tiloɣa elinoɣan muxu həlḳ yurtta ḳalduruloɣan Israillar idi.

34:17 «pullarni təküp...» — yaki «kümüxni eritip,...»

34:21 «tepiwelinoɣan kitab» — Təwratning ḳaysi ḳismi boluxi kerək? Padixaḥning inkasi, yəni keyinki ḥərikətlirigə, bolupmu «yuḳiri jaylar»ni yoḳitixioɣa karioɣanda, «tepiwelinoɣan kitab» qoḳum bu ixni təkitləydioɣan «Ḳanun xərḥi»ni əz iqigə aloɣan.

aman-hatirjəmlik iqidə berixkа nesip kilimən; sening kəzliring Mən bu jay üstigə qüxüridioŋan barlik külpətlərni kərməydu».

Ular yenip berip, bu həwərni padixaһkа yətküzdi.

29 Padixaһ adəm əwətip, Yəһuda bilən Yerusalemning һəmmə akşakallirini qakirtip kəldi. 30 Padixaһ Pərwərdigarning əyigə qikti; barlik Yəһudadiki ər kixilər wə Yerusalemda turuwatkanlarning һəmmisi, kaһinlar bilən Lawiylar, xundakla barlik həlk, əng kiqikidin tartip qongioŋiqə һəmmisi uning bilən billə qikti. Andin Pərwərdigarning əyidə tepiloŋan əһdə kitabining һəmmə səzlirini ularoŋa okup bərdi.

31 Padixaһ əz ornida turup Pərwərdigarning aldida: — Pərwərdigaroŋa əgixip pütün kəlbim wə pütkül jenim bilən Uning əmrlirini, һəküm-guwaһlikliri wə bəlgilimilirini tutup, uxbu kitabta pütülgən əһdigə əməl kilimən dəp əzini əһdigə baoŋlidi. 32 Xuning bilən həlkning һəmmisimu əһdə aldida turup uningoŋa əzini baoŋlidi.

U yənə Yerusalemda turuwatkanlarning һəmmisini wə Binyamindiki həlknimu bu əһdə aldida turoŋuzup uningoŋa əzini baoŋlatti. Xuning bilən Yerusalemda turuwatkanlar Hudaning, yəni ata-bowilirining Hudasining əһdisi boyiqə ix kilidioŋan boldi. 33 Yosiya Israillaroŋa karaxlik yurtlardin barlik yirginqlik nərsilərni qikirip taxlap, Israilda turuwatkanlarning һəmmisini Pərwərdigar Hudasining hizmitigə kiridioŋan kildi. Yosiyaning barlik künliridə həlk ata-bowilirining Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa əgixixtin һeq yanmidi.

Yosiya «ətüp ketix һeyti»ni ətküzidu

2Pad. 23:21-23

35 1 Yosiya Pərwərdigarni seoŋinip ətüp ketix һeytini Yerusalemda ətküzməkqi boldi; birinqi ayning on tətinqi küni ular ətüp ketix һeytioŋa ataloŋan kozilarni soydi. 2 Padixaһ kaһinlarning wəzipilirini bəlgilidi, ularni Pərwərdigarning əyidiki hizmətni kilixkа rioŋbətləndürdi. 3 U yənə pütkül Israil həlkigə əzlirini Pərwərdigaroŋa atap pak-mukəddəs boluxkа təlim bərgüqi Lawiylaroŋa: — Silər mukəddəs əһdə sandukini Israil padixaһi Dawutning ooŋli Sulayman saldurоŋan əygə əkirip orunlaxturunglar; əmdi uni mürənglərdə kətürüp yürüx wəzipisi kalmidi. Əmdi silər Hudayinglar Pərwərdigarning hizmitidə, xundakla Uning həlki Israilning hizmitidə bolunglar. 4 Xuning üqün jəmətinglar wə nəwət-guruppanglar boyiqə, Israilning padixaһi Dawutning yazoŋini wə uning ooŋli Sulaymanning yazoŋinioŋa asasən, əzünglarni obdan təyyarlanglar. 5 Silər əz ata jəmətliringlarning nəwət-guruppa tərtipi boyiqə kerindaxliringlardin ibarət xu addiy həlk-pukralar jəmət-jəmətlirigə wəkil bolup, mukəddəsgaһta turisilər; һərbir guruppida Lawiy jəmətidin birnəqqə adəm bolsun. 6 Silər ətüp ketix һeytioŋa ataloŋan kozilarni soyusilər, əzünglarni paklanglar, Israildiki kerindaxliringlar üqün, yəni

34:30 «... ularoŋa okup bərdi» — ibraniy tilida: «... ularning kulakliroŋa okup bərdi».

34:31 «uxbu kitabta pütülgən əһdigə...» — ibraniy tilida «uxbu kitabta pütülgən əһdə səzlirigə...».

35:3 «U yənə pütkül Israil həlkigə əzlirini Pərwərdigaroŋa atap pak-mukəddəs boluxkа təlim bərgüqi Lawiylaroŋa: —» — baxka ikki hil tərjimisi: *(1)* «U yənə pütkül Israiloŋa təlim beridioŋan, əzlirini Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan Lawiylaroŋa...»; *(2)* «U yənə pütkül Israiloŋa Pərwərdigaroŋa has mukəddəs ixlar tooŋruluk təlim beridioŋan Lawiylaroŋa...». **«... Əmdi silər Hudayinglar Pərwərdigarning hizmitidə, xundakla uning həlki Israilning hizmitidə bolunglar»** — bu pütkül ayəttiki həwərgə karioŋanda:

–(1) məlum səwəbtin əһdə sandukі əng mukəddəs jaydin yətkiwetilgənidi. Mumkinqiliki boloŋan səwəbləri bolsa *(a)* Yosiya ibadəthanini paklax üqün uni wakitlik yətkəp turoŋan; *(ə)* məlum bir rəzil padixaһ butpərəslik məksiti bilən uni u yərdin yətkiwətkənidi; *(b)* kaһinlar butpərəslərning rəzil niyətliridin kooŋdax üqün uni yətkəp yoxurup koyoŋanidi; *(p)* kaһinlar Yerusalemni bulang-talang kilidioŋan tajawuzqilarning qanggilidin kutuldurux üqün uni yətkəp yoxurup koyoŋanidi *(məsilən, 12:9 wə 25:4)*.

–(2) bu ayətkə karioŋanda Lawiylarning *(xundakla kaһinlarning)* əng muһim wə qong roli һazir *(ibadəthanida Pərwərdigarning mədһiyə ixliridin baxka)* Israiloŋa təlim berix kerək idi *(30:22ni kərüng)*. Israil sürgün boloŋandin keyin Əzra bularning yahxi bir ülgisi boloŋanidi.

ularning Pərwərdigar Musaning wastisi bilən tapilioƣan səz-kalamioƣa beƙinixi üqün, ƕəmmə ixni təyyar ƙilinglar, dedi.
[7] Yosiya xu yərdə ƕazir boloƣan barlik ƕəlk-puƙralarning ətüp ketix ƕeytioƣa atioƣan ƙurbanliƙi bolsun dəp, jəmiy ottuz ming ƙoza wə ooƣlak, wə yənə üq ming buƙa ƕədiyə ƙildi; bu mallarning ƕəmmisi padixaƕning melidin qiƙiriloƣanidi. [8] Uning əməldarlirimu əz ihtiyarliƙi bilən ƕəlkƙə wə kaƕinlar bilən Lawiylaroƣa ƙurbanlik meli «kətürmə ƕədiyə» ƙildi; Pərwərdigarning əyini baxƙuroƣuqilardin Ƕilƙiya, Zəkəriya wə Yəƕiyəlmu ikki ming altə yüz ƙoza-əqkə bilən üq yüz buƙini kaƕinlaroƣa ətüp ketix ƕeytioƣa atap ƙurbanlik ƙilix üqün ƕədiyə ƙilip tapxurdi. [9] Lawiylarning yolbaxqiliri boloƣan Konaniya wə uning ƙerindaxliridin Xemaya bilən Nətanəl, xundaƙla Ƕaxabiya, Yəiyəl wə Yozabadmu bəx ming ƙoza bilən bəx yüz buƙini Lawiylarning ƕeytƙa atap ƙurbanlik ƙilixioƣa «kətürmə ƕədiyə» ƙildi.
[10] Xundak ƙilip, ətilidioƣan wəzipilər orunlaxturup bolunoƣandin keyin, padixaƕning tapilioƣini boyiqə, kaƕinlar əz ornida turdi, Lawiylarmu əzlirining nəwət-guruppa tərtipi boyiqə turuxti. [11] Lawiylar ətüp ketix ƕeytioƣa ataloƣan ƙozilarni booƣuzlidi; kaƕinlar ularning ƙolidin ƙanni elip ƙurbangaƕƙa səpti wə xuning bilən bir wakitta Lawiylar ƙurbanlik malning terisini soydi. [12] Kəydürmə ƙurbanlikƙa sunulidioƣan mallarni bolsa, ular ƕəlk-puƙralaroƣa wəkil boloƣan jəmətlər boyiqə ƕəlkƙə bəlüp berip, ularni Musaning kitabida yeziloƣinioƣa muwapik, Pərwərdigaroƣa sunuxƙa təyyarlidi. Sunulidioƣan buƙilarnimu xundak ƙildi. [13] Andin bəlgilimə boyiqə ular ətüp ketix ƕeytioƣa ataloƣan ƙoza-əqkilərni otƙa ƙaklap kawap ƙildi; baxƙa ƙurbanliklardin ƙaloƣan, yəni Hudaoƣa ataloƣan ƙisimlarni ƙazanda, dangƙanda yaki dasta pixurup tezdin ƕəlk-puƙralaroƣa üləxtürüp bərdi; [14] xuningdin keyin əzlirigə wə kaƕinlaroƣa ƙurbanliklardin təyyarlidi, qünki kaƕinlar, yəni Ƕarunning əwladliri kəq kirgüqə kəydürmə ƙurbanlik ƙilix wə maylarni kəydürüx bilən aldirax bolup kətkənidi; xunga Lawiylar əzlirigə wə kaƕinlar boloƣan Ƕarunning əwladlirioƣimu ƙurbanliklardin gəx təyyarlap ƙoyuxti. [15] Nawa-nəoƣmiqilər, yəni Asafning əwladliri Dawut, Asaf, Ƕeman wə Dawut padixaƕning aldin kərgüqisi Yədutunning tapxuruki boyiqə əz orunlirida turuxti; dərwaziwənlər ƕərƙaysisi əz dərwazisi aldida turdi; ularning ix ornidin ajrixining ƕajiti bolmidi, qünki ularning ƙerindaxliri boloƣan Lawiylar ƙurbanliklardin təyyarlap ƙoyatti. [16] Xundak ƙilip, xu bir kün iqidə Yosiya padixaƕning tapxuruki boyiqə, ətüp ketix ƕeyti ətküzülüp, Pərwərdigarning ƙurbangaƕioƣa kəydürmə ƙurbanliklar sunuluxi bilən Pərwərdigaroƣa beoƣixlap ətküzülgən ibadət toluk orunlandi. [17] Xu qaoƣda ƕazir boloƣan Israillar ətüp ketix ƕeytini ətküzüp boloƣandin keyin, yəttə kün petir nan ƕeytini ətküzdi. [18] Samuil pəyoƣəmbərning zamanidin buyan Israilda ətüp ketix ƕeyti mundak ətküzülüp bakmioƣanidi; Israil padixaƕlirining ƕeqƙaysisimu Yosiya, kaƕinlar, Lawiylar wə xu yərdə ƕazir boloƣan Yəƕudalar bilən Israillar wə Yerusalemda turuwatƙanlar ətküzgəndək mundak ətüp ketix ƕeyti ətküzüp bakmioƣanidi. [19] Bu ƙetimki ətüp ketix ƕeyti Yosiyaning səltənitining on səkkizinqi yili ətküzüldi.

Yosiyaning səltəniti ahirlixidu

[20] Yosiya mukəddəs əyning ƕəmmə ixini muxundak tərtipkə selip boloƣandin keyin, Misir padixaƕi Nəko Əfrat dəryasining boyidiki Karkemix xəƕiridə uruxƙa qikti, Yosiya uning aldini toskili qikti. [21] Nəko Yosiyaning aldioƣa əlqilərni əwətip uningoƣa: «I Yəƕuda padixaƕi, əzlirining mening bilən nemə karliri bar? Bügün mən sili bilən uruxƙili əməs, bəlki mening bilən urux ƙiliwatƙan jəmət bilən uruxƙili qikƙanmən; yənə kelip, Huda meni tez ƕujum ƙil, dedi; Hudaning silini ƕalak ƙiliwətməsliki üqün, Uning ixioƣa kaxila ƙilmisila, qünki U mening bilən billidur» dedi. [22] Lekin Yosiya uning bilən ƙarxilixixtin

yanmidi, əksiqə əzini niqablap uningoƣa jəng qiloƣili qiqti; u Hudaning Nəqoning wastisi bilən eytqan gepigə qulaq salmay, Məgiddo tüzlənglikigə kelip Nəqo bilən tutuxti. 23 Oqyaqilar Yosiya padixaƕqa oq etip uningoƣa təgküzdi; padixaƕ hizmətkarlirioƣa: — Mən eoƣir yarilandim, meni elip ketinglar, dedi. 24 Uning hizmətkarliri uni jəng ƕarwisidin yələp qüxürüp, uning ikkinqi jəng ƕarwisioƣa yatquzup Yerusalemoƣa elip mengiwidi, u xu yərdə əldi. U atabowilirining kəbristanlikioƣa dəpnə qilindi; barliq Yəƕuda wə Yerusalemdikilər Yosiyaoƣa təziyə tutuxti. 25 Yərimiya pəyoƣəmbər Yosiya üqün mərsiyə oqudi; nəoƣmə-nawaqi ər-ayallarning ƕəmmisi taki bügüngiqə Yosiyani təripləp mərsiyə oqup kəlməktə; u ix Israilda bəlgilimigə aylandi. Mana bular «mərsiyələr» degən kitabqa pütülgəndur.[a] 26 Yosiyaning qaloƣan ixliri, uning Pərwərdigarning Təwrat kitabida yeziloƣanlirioƣa əgəxkən yahxi əməlliri, 27 qiloƣanliri baxtin-ahirioƣiqə ƕəmmisi «Yəƕuda wə Israil padixaƕlirining Tarih-Təzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur.

Yəƕoaƕaz səltənət qilidu

2Pad. 23:31-35

36 1 Yəƕuda zeminidiki həlq Yosiyaning ooƣli Yəƕoaƕazni tallap, Yerusalemda atisining ornioƣa padixaƕ qilip tiklidi. 2 Yəƕoaƕaz təhtkə qikqan qeoƣida yigirmə üq yaxta idi; u Yerusalemda üq ay səltənət qildi. 3 Misir padixaƕi uni Yerusalemda padixaƕliqtin bikar qildi wə Yəƕuda zemininioƣa bir yüz talant kümüx, bir talant altun jərimanə qoydi.[b] 4 Andin Misir padixaƕi Yəƕoaƕazning ornioƣa uning inisi Eliakimni Yəƕuda bilən Yerusalem üstigə padixaƕ qilip, uning ismini Yəƕoakimoƣa əzgərtti; andin Nəqo inisi Yəƕoaƕazni Misiroƣa elip kətti.

35:25 «Yərəmiya ... mərsiyə oqudi» — yaki «Yərəmiya... mərsiyə yazdi».

36:3 «bir yüz talant kümüx» — 100 talant kümüx bəlkim 3400 kilogram, bir talant altun 34 kilogram boluxi mumkin.

Yəƕoakim səltənət qilidu

2Pad. 23:36-37; 24:1-7

5 Yəƕoakim təhtkə qikqan qeoƣida yigirmə bəx yaxta bolup, u Yerusalemda on bir yil səltənət qildi; u Pərwərdigar Hudasining nəziridə rəzil boloƣanni qildi. 6 Babil padixaƕi Nebokadnəsar uningoƣa ƕujum qiloƣili qikip, uni mis zənjir bilən baoƣlap Babiloƣa elip kətti. 7 Nebukadnəsar yənə Pərwərdigar əyidiki bir qisim əswab-buyumlarni Babiloƣa apirip, əzining Babildiki buthanisioƣa qoydi. 8 Yəƕoakimning qaloƣan ixliri, uning yirginqlik ixliri, uningdiki əyiblər bolsa mana, «Israil wə Yəƕuda padixaƕlirining tarihtəzkiriliri» degən kitabta pütülgəndur. Uning ooƣli Yəƕoakin uning ornioƣa padixaƕ boldi.

Yəƕoakin səltənət qilidu

2Pad. 24:8-17

9 Yəƕoakin təhtkə qikqan qeoƣida on səkkiz yaxta bolup, u Yerusalemda üq ay on kün səltənət qildi; u Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni qildi.[c] 10 Yengi yil ətkəndə, Nebokadnəsar adəm əwətip Yəƕoakinni Pərwərdigar əyidiki esil buyumlar bilən birliktə Babiloƣa əkəldürüp, Yəƕoakinning taoƣisi Zədəkiyani Yəƕuda wə Yerusalem üstigə padixaƕ qilip tiklidi.[d]

Zədəkiya səltənət qilidu

2Pad. 24:18-20; 25:1-12; Yər. 52:1-30

11 Zədəkiya təhtkə qikqan qeoƣida yigirmə bir yaxta bolup, Yerusalemda on bir yil səltənət qildi; 12 u Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloƣanni qildi; Yərəmiya pəyoƣəmbər uningoƣa Pərwərdigarning sözlirini yətküzgən bolsimu, u Yərəmiyaning aldida əzini təwən qilmidi; 13 u əzini Hudaning namida bekinix qəsimini iqküzgən Nebokadnəsardin yüz əridi; boynini qattiq qilip, Israilning Hudasi Pərwərdigaroƣa towa

36:9 «on səkkiz yaxta» — bəzi kona kəqürmilərdə «səkkiz yaxta» deyilidu.

36:10 «Yəƕoakinning taoƣisi» — ibraniy tilida «Yəƕoakinning kerindixi».

kilip yenixka kənglini jahil kildi. [14] Uning üstigə, kahinlarning barlik baxliri bilən həlkning hammisi yat əlliklərning hammə yirginqlik ixlirini dorap, asiylikliрini axurdi; ular Pərwərdigar Yerusalemda Өzigə atap mukəddəs kiloqan əyni buloqiwətti.

[15] Ularning ata-bowilirining Hudasi boloqan Pərwərdigar Өz həlkigə wə turaloqusioqa iqini aoqritkaqka, tang səhərdə ornidin turup əlqilirini əwətip ularni izqil agahlandurup turdi... [16] Birak ular Hudaning əlqilirini mazak kilip, səz-kalamlirini mənsitməytti, pəyoqəmbərlirini zanglik kilatti; ahir berip Pərwərdigarning kəhri ərləp, kutkuzoqili bolmaydioqan dərijidə həlkining üstigə qüxti...

Babillar Yerusalemni wəyran kilidu

[17] Pərwərdigar xuning bilən kaldiylərning padixahini ularoqa hujumoqa seliwidi, padixah ularning mukəddəs əyidə yaxlirini kiliqlidi; kiz-yigitlər, kerilar, bexi akaroqanlaroqa heq iq aoqritip olturmay, hammini əltürüwətti; Huda bularning hammisini Kaldiyə padixahining kolioqa tapxurdi. [18] Kaldiyə padixahi Hudaning əyidiki qong-kiqik deməy, barlik kaqa-buyumlarni, xundakla Pərwərdigar əyidiki həzinilərni, xuningdək padixahning wə əməldarlirining həzinilirini koymay, Babiloqa elip kətti. [19] Kaldiylər Hudaning əyini kəydürüwətti, Yerusalemning sepilini qekiwətti, xəhərdiki hammə ordakoroqanlaroqa ot koyup kəydürüp, Yerusalemdiki barlik kimmətlik kaqa-buyumlarni qekip kukum-talkan kildi. [20] Kiliqtin aman kaloqanlarning hammisini Kaldiyə padixahi Babiloqa tutkun kilip əkətti; ular taki Pars padixahlikining səltənitikiqə Babil padixahi wə əwladlirining kullukida bolup turdi.

[21] Bularning hammisi Pərwərdigarning Yərəmiyaning wastisi bilən aldin eytkan agah sözi ixka axurulux üqün boldi. Xuning bilən zemin əzigə tegixlik xabat künlirigə muyəssər boldi; qünki zemin yətmix yil toxkuqə harabiliktə turup «xabat tutup» dəm elip rahətlandi...

Əzra 1:1-3; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

[22] Pars padixahi Kurəxning birinqi yili, Pərwərdigarning Yərəmiyaning aoqzi arkilik eytkan sözi əməlgə axurulup, Pərwərdigarning Pars padixahi Kurəxning rohini kozoqixi bilən pütün padixahlikі təwəsidə u mundak bir jakarnamə qikardi, xundakla uni yazma kilip püküp: — [23] «Pars padixahi Korəx mundak dəydu: — Asmanlarning Hudasi boloqan Pərwərdigar yər yüzidiki barlik padixahliklarning igidarqilikini manga bərdi; U xundakla meni Yəhuda zeminioqa jaylaxkan Yerusalemda Өzigə bir əy selixka buyrudi. Xuning üqün aranglarda Hudaning həlki boloqan hərkaysinglaroqa bolsa, uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə boloqay, u xu yərgə qiksun!» dedi.

36:15 «Pərwərdigar .... tang səhərdə ornidin turup... əwətip...» — Hudaning ularni baldur wə kəp ketim agahlanduroganlikini bildüridu.

36:16 «kutkuzoqili bolmaydioqan dərijidə» — ibraniy tilida «dawalioqusiz dərijidə».

36:21 «Pərwərdigarning Yərəmiyaning wastisi bilən eytkan səzi..» — kərsitilgən bu səz «Yər.» 25:11, 29:10 katarlik ayətlərdə tepilidu. **«zemin «xabat tutup» dəm aldi»** — intayin hajwiy gəptur. Əslidə Musa pəyoqəmbərgə tapxuroqan Təwrat kanuni boyiqə *(«Law.» 25:4)* zemin hər yettinqi yilida bir yil *(«xabat yili»da)* dəm elixi kerək idi — demək, uningda heq terikqilik kilixka bolmaytti. Əməliyəttə Israillar zeminni igiligəndin tartip Yərəmiya pəyoqəmbərning dəwrigiqə boloqan 490 yilda zemin heq «dəm aloqan» əməs idi. Xunga zeminning həlktin alidioqan 70 yillik aramlik kərzi bar idi; həlk Babilda 70 yil sürgün boloqanda zemin ulardin, xundakla ularning rəzillikidin «dəm aldi».

–Bu temida yənə «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

36:21 Əzra 1:1-3; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

Ққoxumqə səz (1- wə 2-ққismioɣa)

Nemixққa «Samuil» wə «Padixaһlar»da hatiriləngən tarihlardin bəzilirining təpsilatliri «Tarih-Təzkirə»də ққaytilinidu?

Bu orunluқ soal, əlwəttə. Ңərbir ixənqlik tarih bolsa ңəқiқətning məlum bir jəңətlirini kərsitix yaki təkitləx üqün məlum bir nuқtiinəzərdin yezilidu əməsmu? Gərqə «Tarih-Təzkirə» bilən «Samuil» wə «Padixaһlar»ning kəp ortaқ təpsilatliri bolsimu, ular ohximioɣan ixlarni təkitləx üqün yeziloɣan. «Tarih-Təzkirə» bilən «Samuil» wə «Padixaһlar»diki ohximaydioɣan jəңətlərni təwəndiki addiy selixturmidin kərəyli: —

«Samuil»/«Padixaһlar»	«Tarih-Təzkirə»
Saul dəwridin sürgün boluxққiqə (500 yilliқ məzgil)	Adəm'atimizdin baxlap, sürgün bolup ққaytquqə (birnəqqə ming yilliқ məzgil)
Ix-wəқələrdin uzun ətməy yeziloɣan	Ix-wəқələrdin uzun waқittin keyin yeziloɣan
Asasən siyasiy tarih	Asasən «roһiy tarih»
Pəyoɣəmbərlərning hizmitini təkitləydu	Kaһinlarning hizmitini təkitləydu
Ximaliy wə jənubiy padixaһlar tooɣruluқ	Jənubiy padixaһlar tooɣruluқ
Insanlarning gunaһ-қəbiһlikliri pax қilinoɣan	Hudaning səzidə turidioɣanliқi kərsitilgən
Padixaһlarning gunaһliri təkitlinidu	Padixaһlarning yahxi əməlliri (bar bolsa) təkitlinidu

Roxənki, eytқinimizdək «Tarih-Təzkirə»ni yazoɣan təzkiriqi jənubiy padixaһliқni, bolupmu Dawutni ülgə қiloɣan, xundaқla Hudaning iltipat-yardimigə erixkən yahxi padixaһlarni nuқta қiloɣan. U ximaliy padixaһliқning tarihini bayan қilmayla қalmay, bəlki təwəndiki ixlarnimu tiloɣa almaydu: —

(a) Samuil pəyoɣəmbərning padixaһlarni tallax jəryanida oynioɣan rolini tiloɣa almaydu;

(ə) Saul padixaһning tarihi bək қisқa bayan қilinidu;

(b) Gərqə Dawut padixaһning bəzi ixliri bək təpsiliy ңalda bayan қilinoɣan bolsimu, u Saul padixaһ təripidin uqrioɣan ziyankəxlik, uning Ңebronda Yəһuda üstidiki ayrim səltəniti, uning kəpligən ayalliri, uning Bat-Xeba bilən ətküzgən eoɣir gunaһi wə nətijisi boloɣan ooɣli Abxalom kətürgən isyan ңeq tiloɣa elinmaydu.

(p) Sulaymanning ibadəthanini saloŋanliķi altə bab səḥipini igiləydu, lekin uning nuroŋun ayal-kenizəkliri, uning butlarni ordioŋa kirgüzüxkə yol ķoyoŋanliķi tiloŋa elinmaydu.

Bundaķ «süküt» yanbasarliķ yaki tərəpbazliķ yaki millətqilikmu? «Kirix səz»imizdə eytķinimizdək, biz ḥərgiz undaķ ķarimaymiz. «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi oķurmənlərni heli burunla «Samuil» wə «Padixaḥlar»ni oķuoŋan, Dawut wə Sulaymanning ətküzgən gunaḥlirini alliķaqan obdan bilgən, dəp ḥesablaydu. Xunga bu ixlarni ķaytilaxning ḥajiti yoķtur. Huda «kona hamanni sorioŋuqi» əməs, wə Uning həlķimu undaķ bolmasliķi kerəktur. U insanning məlum gunaḥlarni oquķ pax ķilixidin ḥeq ḥuzur almaydu wə əgər xundaķ ķilsa, pəķət bizlər ularning ixliridin sawaķ eliximiz üqün ķilidu wə təpsilatlirini kərsitixtə kerəklik dərijidin ḥərgiz axurmaydu.

Yəḥudiylar Babil imperiyəsigə sürgün bolup, yətmix yil ətkəndə heli güllinip ķaloŋanidi. Əmdi bu ḥalawət wə bihətərlik ḥalətni taxlap, Pələstində (Ķanaan zeminida) yengi dələt bərpa ķilixķa ķaytķan jür'ətlik ər-ayallaroŋa bolsa ķaysi ixlarning əslidə əzlirining Babiloŋa sürgün ķilinixiķa səwəb boloŋanliķi toоŋruluķ ḥeq əskərtixning ḥajiti yoķ idi. Ularoŋa kerək boloŋini bolsa, əz xəḥərlirini wə ibadəthanini ķaytidin ķuruxķa rioŋbət-ilḥamdin ibarət idi. «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi yaki muəllipliri dəl muxu rioŋbət-ilḥamni təminləydu. Rioŋbət berixkə oķurmənlərning diķķət-zoķlirini tartidioŋan təwəndiki amillar bar: —

(a) Hudaning Ibraḥimdin baxlap Yəḥudiy həlķini əllər arisidin alaḥidə Əz həlķi boluxķa qaķiroŋanliķi (oķurmənlərning esidə boluxi kerəkki, məzkur kitabtiki nəsəbnamilər Adəm'atimizdin baxlinidu).

(ə) Hudaning Dawutķa «mənggü əqürməs qiraoŋ boloŋan bir padixaḥlik» toоŋruluķ bərgən wədisi.

(Gərqə sürgünlüktin ķaytip kəlgənlər tehi Pars imperiyəsi ḥəkümranliķi astida boloŋini bilən, Hudaning Dawutning təhti toоŋruluķ boloŋan bu ķimmətlik wədiliri ularning kəzlirini Dawutning əwladi bolidioŋan, Israilning üstigila əməs, bəlki pütkül aləmning üstigə padixaḥ bolidioŋan, Bəyt-Ləḥəmdə tuoŋulidioŋan Məsiḥ-Ķutuzoŋuqioŋa tiktüridu. Oķurmənlər kitabtiki nəsəbnamilərdə Zərubbabəl degən adəm toоŋruluķ təpsiliy kərsitilgənlikini bayķaydu. Zərubbabəl ikki tərəptin Rəb Əysa Məsiḥning əjdadi, yəni ḥəm Yüsüp tərəptin (Yüsüp Təwrat ķanuni jəḥəttin uning atisi dəp ḥesablanoŋan) ḥəm Məryəm tərəptin Məsiḥning əjdadi buloŋan «Mat.» 1:12, 13 wə 16 wə «Luķa» 3:23 wə 27ni kərüng).

(b) Gərqə əl-yurt iqidə ķəbiḥlik eoŋir boloŋini bilən, Huda Əzini izdigən, xundaķla Uning Sulayman arķilik ķuroŋuzoŋan ibadəthanisida Əzining ḥərmitini ķilidioŋan padixaḥlaroŋa küqlük yardəm wə bərikət bərgənliki;

(p) Huda xu ibadəthana toоŋruluķ «**Mening namim xu yərdə bolux üqün Mən xu yərni tallioŋanmən**» dəp eytķanliķi («1Tar.» 22:9-10, «2Tar.» 2:1, 6:6, 6:8, 6:9, 7:14, 7:20, 20:8-9, 33:4, 33:7).

(t) Dawutning ooŋli Sulaymanning ibadəthanini ķuruxi wə xuning bilən Hudaning uni Əz xan-xəripigə tolduroŋanliķi («2Tar.» 5-6-bablar) oķurməngə xu ümidni yətküziduki, «Dawutning tehimu uluoŋ Ooŋli» Məsiḥ-Ķutķuzoŋuqi kəlgəndə tehimu uluoŋ wə xərəplik mənggülük bir ibadəthanini ķuridu. Sürgün boluxtin ķaytip kəlgənlərgə yətküzülgən birnəqqə bexarətlərning tüp mənisi xübḥisizki, dəl xu mənidə (məsilən «Ḥag.» 2:9ni wə uning toоŋruluķ izaḥatlirimizni kərüng).

Oқurmənlərning əzliri Məsiһkə etiқad baoqlioquqi bolsa biz ularoqa: «Biz uxbu «Tarih-Təzkirə»ni birinqi bolup oқuoqanlaroqa ohxax, bu dunyada «wətinimiz ərxtin waқitliқ ayriloqan musapirlar» süpitidə bolimiz» dəp əslitimiz («Yaқ.» 1:1, «1Pet.» 1:1 wə 2:1ni kərüng). Gərqə һərhil eoqir қəbiһlik wə qiriklixixlər (һətta Hudaning Өz jamaitidə) ətrapimizoqa olaxқan bolsimu, «Tarih-Təzkirə»diki қədimki padixaһlardək biz Hudani izdəydioqan, əz һayatimizdin һərtürlük «butpərəslik» wə napaklikni qiқiriwetələydioqan bolduқ; wə xundaқ қilsaқ, Uningdin küqlük mədət kərüximiz mumkin. Məsiһning aləmxumul jamaitining tarihida xu mədət bilən nuroqun adəmlər rəzil yolliridin қutқuzulup nijat tapқan wə gaһi waқitlarda Hudaning xu məditi bilən һətta toluқ bir əl-yurtni baskan buzuқqiliқ axu dəwrdə kəynigə yanduruloqan.

Nəsəbnamilər — nemixқa hatirilinidu?

Bu soaloqa yuқiriқi abzasta қismən jawab bərduқ, dəp oylaymiz. «Tarih-Təzkirə»ni birinqi bolup oқuoqanlar sürgünlüktin қaytip kəlgənlər idi. Ularning sanliri intayin az idi («Əzra» 2-bab, «Nəһəmiya» 7-babni kərüng). Bularning һəmmisi Hudaning Ibraһimoqa bərgən wədisini qing tutuxi intayin muһim idi: —

«Mən seni uluoq bir həlқ қilip, sanga bəht-bərikət ata қilip, namingni uluoq қilimən;

Xuning bilən sən əzüng baxқilaroqa bəht-bərikət bolisən;

Kimlər seni bərikətlisə Mən ularni bərikətləymən,

Kimki seni horlisa Mən qoқum uni lənətkə қaldurimən;

Sən arқiliқ yər yüzidiki barliқ ailə-қəbililərgə bəht-bərikət ata қilinidu!» («Yar.» 12:1-3).

Bu wədilərgə Ibraһimning barliқ jismaniy əwladliri warisliқ қilatti. Bu bəhtning bir қismi bolup, Israilning barliқ қəbilə-jəmətlirining һərbir əzasi Yəxua pəyoqəmbər arқiliқ Pələstindiki bir parqə yərgə warisliқ қildi. Bu parqə zemin awwal əzigə andin uning əwladlirioqa mənggü təwə, ularning қolidin һərgiz qiқmaydioqan bolatti. Һətta ular uni baxқilaroqa setip bərgən bolsimu, «azadliқ yili»da u barliқ munasiwətlik қərzlərdin halas boloqan һaləttə ularoqa yaki əwladlirioqa қayturulidu («Law.» 25:10-55, bolupmu 23-28).

Əmma sürgünlüktin қaytip kəlgən adəmlər əzi warisliқ қilidioqan yərlərning қəyər ikənlikini қandaқ bilələytti? Ularoqa tegixlik boloqan miras nemə bolatti? Bu əһwallar astida əzining əjdadining kim ikənlikini bilixi mutləқ zərür idi. Xu səwəbtin «təzkirə»qi əstayidilliқ bilən imkaniyətning bariqə on ikki қəbilining nəsəbigə munasiwətlik barliқ məlumatlarni toplaydu. U һətta aldi-kəynidiki məlumatlar anqə baoqlaxmaydioqan, mənisini qüxinix təs boloqan bəzi uqurlarni nəsəbnamining iqigə kirgüzidu (məsilən «1Tar.» 4:11-14ni kərüng). Bu barliқ tirixixlarning məқsiti bolsa, қaytip kəlgən musapirlarning əzining kelip qiқixini tepixi üqün, xundaқla əzining Pərwərdigar ata қiloqan miraska muyəssər boluxidiki əng qong imkaniyiti boluxi üqün idi.

Қədirlik oқurmən, sizning roһiy nəsəbnamingiz barmu? Esingizdə bolsunki, Hudaning Ibraһimoqa jismaniy bəhtlər tooqruluқ wədiliri uning jismaniy əwladlirioqa қilinoqan, lekin bulardin tehimu uluoq roһiy bəhtlər Məsiһgə etiқad baoqlax arқiliқ Ibraһimning «roһiy əwladliri»oqa wədə қilinoqandur («Rim.» 4-bab, «Gal.» 3:6-9, 29, 4:21-31ni kərüng). Һeqkim bu roһiy bəhtlərgə əz jismaniy ata-anisi arқiliқ yaki məlum bir millərtin kelip qiққanliқi bilən warisliқ қilalmaydu. Pəқət «Hudadin

ḳaytidin tuoɣuloɣanlar» bu mirasni alidu («Yḥ.» 1:10-14).

Siz Hudadin tuoɣuloɣanmu?

Baxḳa «isim tizimlikliri»

Nəsəbnamilərdin baxḳa «Tarih-Təzkirə»də baxḳa tizimliklər, məsilən, Dawutning «batur palwanliri»ning tizimliki wə Dawut ḳiyin əḥwalda ḳaloɣan waḳitlirida uningoɣa ḳoxuloɣan kixilərning tizimlikliri uqraydu («1Tar.»11-12-bablarni kərüng). Bularning əḥmiyiti nemə?

Biz yənə bir ḳetim bu ḳaytip kəlgən musapirlarning əḥwali tooɣruluḳ oylixi-mizoɣa tooɣra kelidu. Xübḥisizki, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan bu «həlḳning ḳaldisi»ning əzlirining sanining azliḳi, baxḳa əllərning ularning xəḥər wə ibadəthana ḳuruxioɣa boloɣan küqlük ḳarxiliḳi wə ḳuruwatḳan ibadəthanining kəlimining kiqikliki tüpəylidin nuroɣun ḳetimlap rayidin ḳaytḳusi kelətti («Ḥag.» 2:1-9).

Lekin «Tarih-Təzkirə»diki bu hatirə-tizimliklər ularoɣa Huda aldida həṛbirimizning xəhsiy hizmitidiki həṛbir ayrim ixning əḥmiyiti bardur, dəp əslitidu. Gərqə Hudaning bəndilirining əməlliri yər yüzidə hatirilənmigən yaki untuloɣan bolsimu, ular ərxtiki hatirilərdə mənggü pütüklüktur. «Tarih-Təzkirə» bizgimu muxu tooɣruluḳ əslətməmdu?

«**Xunga, i ḳerindaxlar, yahxi ixlarni ḳilixtin ḥarmayli. Uningoɣa erinmisək waḳti-saiti toxḳanda qoḳum ḥosul alalaymiz**» («Gal.» 6:9).

Təwrat 15-ḳisim

«Əzra»

Kirix səz

Kitabning arḳa kərünüxi wə məzmuni

Məzkur ḳiskə kitab Israilning Babildiki «sürgünlüki»din əz yurtiƣa ḳaytip kelixi wə keyinki səksən nəqqə yilik ḳiskə tarihning hatirisidur (miladiyədin ilgiriki 539-yilidin 457-yiliƣiqə).

Israil Hudaƣa boloƣan wapasizliḳi, ətküzgən butpərəsliki ḥəmdə ḥərhil itaətsizlikliri tüpəylidin əz yurtidin ayrilip Babilda yətmix yil sürgün boloƣanidi (miladiyədin ilgiriki 605-yilidin 538-yiliƣiqə). Yəxaya pəyƣəmbərning 150 yil ilgiriki bir bexariti boyiqə, Pars imperatori Ḳorəx: — «Barlik sürgün boloƣan həlḳlər halisa, əz yurtiƣa ḳaytixḳa ijazət» degən kixini ḥəyran ḳalarlik bir yarlik qüxüridu. Yəxaya pəyƣəmbər xu bexaritidə ḥətta xu munəwwər imperatorning isminimu aldin'ala eytidu. Pütkül dunya tarihida buningdin baxḳa axundaḳ bir yarlik yoḳ deyərlik. Bu omumiy yarliḳtin baxḳa, Ḳorəx ḳaytmaḳqi boloƣan Yəḥudiy həlḳigə yənə: «Silər 70 yil ilgiri wəyran ḳilinoƣan Yerusalemdiki ibadəthanini yengiwaxtin ḳurunglar, xuning bilən silər ḳaytidin ḳurbanlik ḳilalaydioƣan, mənki imperator üqün wə ailəmdikilər üqün dua ḳilayalidioƣan bolisilər» degən yənə bir yarliḳni qüxürüp, ularoƣa intayin zor bir ḥədiyə in'am ḳilidu.

Ḥalbuki, pəḳət qəklik bir ḳisim adəmlərla xundaḳ ḳilixni talliwaldi. Ḳaloƣan kixilər Mesopotamiyədə turuwərdi. Ular xu yərning raḥət turmuxioƣa kənüp ḳaloƣan, əslidiki deḥḳanqilik ḥayatini sodigərlikkə almaxturoƣan bir həlḳ bolup ḳaloƣanidi. Bu wəziyətning dawamlixixi bilən Yəḥudiy həlḳining soda ḳilix ḳabiliyitining dangḳi qikḳan.

Ḳaytip kəlgən kixilər («Hudaning ḳaldisi») zor ümidlər bilən ḳaytti; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyƣəmbərlər «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» wə Uning tilsimat padixaḥliḳi tooƣruluḳ karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioƣan zor ümidliri bar idi. Biraḳ ular ḳaytip kəlgəndə, əzining əylirini, deḥḳanqilik məydanlirini ḳayta ḳuruxtiki japaliḳ ixlaroƣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularoƣa kəp awariqilik selip bərdi. Xunga məzkur kitab wə «Nəḥəmiya» degən kitabtimu ḳaytip kəlgən kixilərning isimlirini hatiriligən uzun tizimliklərning tepiloƣanliḳi adəmni ḥəyran ḳaldurarliḳ ix əməs. Bular batur, jəsur kixilərgə boloƣan ḥərmətni ipadiləydioƣan tizimliklərdur.

Əlwəttə, Israil əzi mustəḳil dələt əməs idi, bəlki Pars imperiyəsigə beḳindi idi («Əzra», 1-3-bab).

Əslidə Sulayman saloƣan «muḳəddəs ibadəthana»ning ḳayta ḳuruluxida miladiyədin ilgiri 535-yili ix baxlanoƣan bolsimu, biraḳ həlḳ uningdin tezla ḳol üzgənidi. Buning səwəbliri az əməs idi. Buningdiki qong səwəb, ətraptiki əllər ibadəthana tooƣruluḳ: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oƣəywət-xikayətlərni qikaroƣan, keyinki Pars imperatori uningoƣa

ixinip kətkən ḫəmdə ḳuruluxni dərḫal tohtitix kerək, degən yarliḳni qüxürgənidi. Ḳurulux 15 yil tohtitip ḳoyuloɣanidi.

Birak Yəxayaning 200 yil ilgiriki bexariti boyiqə roxənki, ibadəthanining ḳuruluxi Hudaning iradisi idi. Huda ikki adəmni, yəni Ḫagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlərni ornidin turoɣuzdi. Gərqə imperatorning «tohtitix yarliḳi» qüxürgənliki tüpəylidin, ḳayta ḳurulux ḳiloɣuqilarning jazaoɣa uqrax mumkinqiliki bolsimu, ular həlḳḳə: — U muḳəddəs ix pütmisə bolmaydu dəp, küqlük rioɣbətləndüridioɣan səzlərni yətküzdi.

Bu həlḳlər ḫər dəwrdə əslinip təriplinixkə layiḳki, ular Hudaning ularning bihətərlikini kapalətləydioɣanliḳioɣa ḫeq taxḳi ispat bolmioɣan əḫwalda, jan-dil bilən Hudaning səzini ḳobul ḳilip ḳuruluxḳa kirixti. Huda ularning imanini ḫəyran ḳalarlik yolda təstiḳlidi. Uzun ətməyla, imperator əzi hanlik yilnamilərni təkxürtüp Ḳorəxning on altə yil ilgiriki ibadəthanini ḳurux tooɣruluḳ yarliḳini tepip, ixni tezla püttürüx üqün əz həzinisidin kəp məbləoɣ ajratti («Əzra», 4-6-bab). Ḫagayning bexaritining xundaḳ təstiḳlinixi həlḳning imanini tehimu küqəytti. Pəḳət tət yerim yil iqidila ular binani pütküzdi.

Mana bu «Əzra» degən kitabning birinqi ḳismining məzmunidur (1-6-bab).

Israilning Babil imperatori Nebokadnəsar təripidin sürgün ḳilinixida üq baskuq boloɣanidi (awwalḳi ikki baskuqta zorawanlik ixliri anqə bolmioɣanidi). Birinqisidə xaḫ ailisi wə akṣəngəklərning kəpinqisi (jümlidin Daniyal pəyoɣəmbər, miladiyədin ilgiri 605-yili), ikkinqisidə usta ḫünərwənlər wə sodigərlər (Əzakiyal pəyoɣəmbər ularning iqidə idi, miladiyədin ilgiri 597-yili) sürgün ḳilindi. Ahirisida Babil ḳoxunliri Yerusalemoɣa ḫujum ḳilip, ḳaloɣan barlik aḫalining ḫəmmisini degüdək əsir ḳilip sürgün ḳildi (miladiyədin ilgiri 587-yili).

Xuningoɣa ohxax Pəlestingə «ḳaytix»mu üq baskuqta boloɣan. Yuḳirida eytḳinimizdək, ḳaytḳanlarning sani bək az idi. Ḳaytixlar təwəndikidək: —

1-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 537-yili, Zərubbabəl yetəkligən, təhminən 50000 adəm

2-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 458-yili, Əzra yetəkligən, təhminən 1800 adəm

3-ḳaytix: miladiyədin ilgiri 445-444-yili, Nəḫəmiya yetəkligən; pəḳət birnəqqə ḫünər-wənlərla idi.

«Əzra» degən kitabning ikkinqi ḳismi ikkinqi «ḳaytix» jəryani wə uning yetəkqisi boloɣan Əzra tooɣruluḳ hatiridur.

Uning «Əzra» degən ismining mənisi «yardəm»dur. Heli roxənki, u Pars imperiyəsidə naḫayiti inawətlik, munəwwər adəm idi wə əng muḫimi, u ḫəm ihlasmən ḫəm Təwrat-ḳanunoɣa pixxiḳ, bilimlik alim idi (7:6, 10). U Hudaoɣa tayanoɣan adəm idi (8:21-23); u Yerusalemda jismaniy ḫəm roḫiy kürəx ḳiliwatḳan, nuroɣun ḳiyinqiliḳlar astida turuwatḳan «sürgünlüktin ḳaytḳanlar»oɣa ḫəmraḫ bolup ularning hizmitidə bolux üqün əzining Babildiki raḫətlik turmuxini taxlaxḳa razi boloɣan bolsa kerək. Uni Yəḫudiyəgə əwətkən imperator Artahxaxta (Artaksərksis) bolsa, Əstər hanixning əgəy ooɣli idi wə xübḫisizki, u xu ihlasmən wə uluoɣ əgəy anisidin təsirlənɣənidi (Əstər Artahxaxtaning atisi Ksərksisning keyinki hanix idi). Yənə roxənki, Artahxaxtaning Əzraoɣa tolimu zor ixənqi bar idi (uningoɣa tapxuroɣan altun-kümüx wə esil buyumlarning ḳimmiti az degəndimu 300 milyon dollardin axḳanidi).

Əyni tekistlərdə deyilmigən bolsimu, xübḥisizki, Əzra ḳaytḳan waḳtida sürgünlüktin «Yəḥudiyə əlkisi»gə ḳaytḳanlar arisida tərtip-amanliḳ heli buzuldi dəp pərəz ḳilsaḳ hata bolmaydu. Əməliyəttə xu waḳittiki Yəḥudiyə əlkisidə turuwatḳanlar dəsləptə ḳaytḳanlarning ikkinqi yaki üqinqi əwladliri bolup, əslidə Hudaning Zərubbabəl, Yəxua, Ḥagay wə Zəkəriyalarning dəwridə kərsətkən ajayib mədətlirini kərüp baḳmioɣan, xundaḳla asanla yaman yollaroɣa azdurulatti. Ularning arisidiki tərtipsizliklər Pars imperatori wə məslihətqilirining heli bexini ḳaturidioɣan ix boloɣan bolsa kerək; tarih ḥətta bügünmu bizgə xuni ayan ḳiliwatiduki, Ottura Xərḳtə, bolupmu Ibraḥimning əwladliri arisida təprikə-tinqsizliḳ qiḳsa, u tezdin pütkül dunyaoɣa təsir yətküzüxi mumkin. Imperatorning aḳilanə tədbiri əlkini idarə ḳilixḳa əzi Yəḥudiy boloɣan birsi, yəni Əzrani bax waliy boluxḳa təyinləxtin ibarət idi. Əzrani əwətixning məḳisiti:— «**Hudayingning Təwrat-ḳanunini bilgən, barliḳ həlḳning dəwasini soraydioɣan, ularni idarə ḳilidioɣan soraḳqi wə ḥakimlarni təyinləx**» idi (7:25).

Pars padixaḥining ḳararidin Hudaning Өz həlḳigə boloɣan meḥribanliḳi, xuningdək ular üqün dunyadiki barliḳ ixlarni idarə ḳilip, ularning ḥajitidin ḳandaḳ qiḳḳanliḳi roxən kərünidu. Qünki Əzra pəḳət pak-diyanətlik waliy bolupla ḳalmay, bəlki həlḳni Hudaning yollirioɣa ḳaytixḳa yetəkqilik ḳiloɣuqi boldi. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz yənə: (a) Hudaning muddia-məḳsətlirining xu waḳitlarda ḳandaḳ yol bilən əməlgə axuruloɣanliḳi; (ə) Məzkur kitabning muəllipi kim ikənliki ḥəmdə yezix məḳsitining nemə ikənliki üstidə tohtilimiz.

Məzmun: —

I — Babildin birinqi ḳaytix (1-2-bab)

1-bab Ḳorəxning ibadəthanini ḳurux tooɣruluḳ yarliḳi

2-bab Zərubbabəl wə ḥəmraḥlirining Babildin Yerusalemoɣa qiḳixi

II — Ibadəthanini ḳaytidin ḳurux (3-6-bab)

3-bab Kaḥin Yəxua: ḳurbangaḥ wə ibadəthanining ulliri

4-bab Pars imperatori «Aḥaxwerox» (Smərdis); ərzning ḳobul ḳilinixi

5-6-bab Pars imperatori «Darius» — Ərz tapxuruwilixi wə yarliḳ əwətixi

III — Babildin ikkinqi ḳaytix (7-8-bab)

7-bab (a) Əzra wə ḥəmraḥlirining Babildin Yerusalemoɣa qiḳixi

7-bab (ə) Pars imperatori «Aḥaxwerox»: Ərzning ḳobul ḳilinixi wə yarliḳ əwətilixi

8-bab Lawiylarning Babildin Yerusalemoɣa qiḳixi.

IV — Islaḥat (9-10-bab)

9-bab ayrim dua ḳilix

10-bab gunaḥlarni oquḳ iḳrar ḳilix

••••••••

Əzra

Padixah Koreksning Pərwərdigar üqün ibadəthana selixka yarlik qüxürüxi

2Tar. 36:22,23; Yər. 25:12; 29:10; Dan. 9:2

1 [1] Pars padixahi Koreksning birinqi yili, Pərwərdigarning Yərəmiyaning aoŋzi arkilik eytkan səzi əməlgə axurulup, Pərwərdigarning Pars padixahi Koreksning rohini kozoŋixi bilən pütün padixahlikini təwəsidə u mundak bir jakarnamə qikardi, xundakla uni yazma kilip püküp: —

[2] «Pars padixahi Koreks mundak dəydu: — Asmanlarning Hudasi Pərwərdigar yər yüzidiki barlik padixahliklarning igidarqilikini manga bərdi; u xundakla meni Yəhuda zeminioŋa jaylaxkan Yerusalemda Əzigə bir əy selixka buyrudi. [3] Xuning üqün aranglarda Hudaning həlki boloŋanlardin hərkaysinglaroŋa bolsa, uning Hudasi Pərwərdigar uning bilən billə boloŋay, u Yəhuda zeminidiki Yerusalemoŋa qikşun, Israilning Hudasi Pərwərdigarning əyini salsun! U bolsa Hudadur, makani Yerusalemdidur! [4] Sürgünlüktə kaloŋan həlk kəyərlərdə makanlaxkan bolsa, u Yerusalemoŋa qikşun; xu yərdiki adəmlər ularoŋa altun, kümüx, mal-mülük, qarpaylarni təminləp yardəm bərsun wə xuningdək Yerusalemda jaylaxkan Hudaning xu əyi üqün halis hədiyələrni təkdim kilsun» — dedi.

Kaytixka təyyarlinix

[5] Xuning bilən Yəhuda wə Binyamindiki kəbilə baxlikliri, kahinlar, Lawiylar, xundakla Huda təripidin rohi kozoŋitiloŋan barlik həlk orunliridin kopup Yerusalemdiki Pərwərdigarning əyini yengiwaxtin selixka berixka təyyarlandi. [6] Ətraptiki kixilərning həmmisi kümüx kaqa-kuqa, altun, mal-mülük, qarpaylar wə kimmət bahalik buyumlar bilən ularni kollap kuwwətlidi, buningdin baxka sunulidioŋan hərhil ihtiyariy hədiyə-kurbanlik süpitidə hərhil sowoŋatlarni təkdim kildi. [7] Padixah Koreks Pərwərdigarning əyidiki kaqa-kuqilirinimu, yəni ilgiri Nebokadnəsar Yerusalemdin əkilip əz ilahining buthanisioŋa koyup koyoŋan kaqa-kuqilarnimu elip qikti.. [8] Pars padixahi Koreks həzinə begi Mitrədatni buyrup bu kaqa-kuqilarni aldurup qikti; Mitrədat xularni Yəhudaning əmiri Xəxbazaroŋa sani boyiqə sanap tapxurup bərdi. [9] Kaqa-kuqilarning sani mundak: — altun das ottuz, kümüx das ming, piqak yigirmə tokkuz, [10] altun piyalə ottuz, bir-birigə ohxax boloŋan kümüx piyalə tət yüz on; baxka kaqa-kuqilar bir ming. [11] Barlik altun-kümüx kaqa-kuqa, bəx ming tət yüz. Sürgün kilinoŋan həlk Babildin Yerusalemoŋa elip kelingən qaoŋda, Xəxbazar bu kaqa-kuqilarning həmmisini elip kəlgənidi.

Birinqi ketim kaytkan Yəhudalar «Nəh.» 7:6-73ni kərüng

2 [1] Təwəndikilər Nebokadnəsar təripidin Babiloŋa sürgün kilinoŋan Yəhudiyə əlkisidikilərdin, ularning əwladliri kaytip kelip, Yerusalem wə Yəhudiyəgə qikip, həribiri əz xəhirlirigə kətkənlər: —

[2] — ular Zərubbabəl, Yəxua, Nəhəmiya, Seraya, Rəilaya, Mordikay, Bilxan, Mispar, Bigway, Rəhum wə Baanahlar bilən billə kaytip kəldi. Əmdi Israil həlkining iqidiki ərkəklərning sani təwəndikiqə: —

[3] Paroxning əwladliri ikki ming bir yüz yətmix ikki kixi; [4] Xəfatiyaning əwladliri üq

1:2 «Yəhuda zemini» — keyinki wakitlarda «Yəhudiyə» deyilidu.
1:4 «kaloŋan həlk» — imperiyədə tirik kaloŋan Yəhudiy həlki.

1:7 «ilgiri Nebokadnəsar Yerusalemdin əkilip əz ilahining buthanisioŋa koyup koyoŋan kaqa-kuqilar» — bu wəkə «2Tar.» 36:7də təswirlinidu.
1:7 2Pad. 24:13; 2Tar. 36:7
1:8 Əzra 5:14
1:9 «altun das» — yaki «altun pətnus».
1:10 «bir-birigə ohxax boloŋan kümüx piyalə tət yüz on» — yaki «süpiti təwənrək kümüx piyalə tət yüz on» yaki «ikkinqi birhil kümüx iyalə tət yüz on» yaki «kümüx piyalə ikki ming tət yüz on». Baxkiqə tərjimilərmu uqrixi mumkin.
2:2 «Seraya» — yaki «Saraya».

yüz yətmix ikki kixi; [5] Araḫning əwladliri yəttə yüz yətmix bəx kixi; [6] Paḫat-Moabning əwladliri, yəni Yəxua bilən Yoabning əwladliri ikki ming səkkiz yüz on ikki kixi; [7] Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; [8] Zattuning əwladliri toḳḳuz yüz ḳirik bəx kixi; [9] Zakkayning əwladliri yəttə yüz atmix kixi; [10] Banining əwladliri altə yüz ḳirik ikki kixi; [11] Bibayning əwladliri altə yüz yigirmə üq kixi; [12] Azgadning əwladliri bir ming ikki yüz yigirmə ikki kixi; [13] Adonikamning əwladliri altə yüz atmix altə kixi; [14] Bigwayning əwladliri ikki ming əllik altə kixi; [15] Adinning əwladliri tət yüz əllik tət kixi; [16] Ḥəzəkiyaning jəmətidin boloŋan Aterning əwladliri toḳsan səkkiz kixi; [17] Bizayning əwladliri üq yüz yigirmə üq kixi; [18] Yoraḫning əwladliri bir yüz on ikki kixi; [19] Ḥaxumning əwladliri ikki yüz yigirmə üq kixi; [20] Gibbarning əwladliri toḳsan bəx kixi; [21] Bəyt-Ləḥəmliklər bir yüz yigirmə üq kixi; [22] Nitofaliḳlar əllik altə kixi; [23] Anatotluḳlar bir yüz yigirmə səkkiz kixi; [24] Azmawətliklər ḳirik ikki kixi; [25] Kiriat-Arimliḳlar, Kəfiraḫliḳlar wə Bəərotluḳlar bolup jəmiy yəttə yüz ḳirik üq kixi; [26] Ramaḫliḳlar bilən Gebaliḳlar jəmiy altə yüz yigirmə bir kixi; [27] Mikmaxliḳlar bir yüz yigirmə ikki kixi; [28] Bəyt-Əlliklər bilən ayiliḳlar jəmiy ikki yüz yigirmə üq kixi; [29] Nebaliḳlar əllik ikki kixi; [30] Magbixning əwladliri bir yüz əllik altə kixi; [31] ikkinqi bir Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; [32] Ḥarimning əwladliri üq yüz yigirmə kixi; [33] Lod, Ḥadid wə Ononing əwladliri jəmiy yəttə yüz yigirmə bəx ki xi; [34] Yeriholuḳlar üq yüz ḳirik bəx kixi; [35] Sinaaḫning əwladliri üq ming altə yüz ottuz kixi.

Ḳaytip kəlgən kaḫinlar wə Lawiylar

[36] Kaḫinlarning sani təwəndikiqə: — Yəxua jəmətidiki Yədayaning əwladliri toḳḳuz yüz yətmix üq kixi; [37] Immərning əwladliri bir ming əllik ikki kixi; [38] Paxhurning əwladliri bir ming ikki yüz ḳirik yəttə kixi; [39] Ḥarimning əwladliri bir ming on yəttə kixi.

[40] Lawiylarning sani təwəndikiqə: — Hodawiyaning əwladliridin, yəni Yəxua bilən Kadmiyəlning əwladliri yətmix tət kixi; [41] Ɔləzəlkəxlərdin: — Asafning əwladliri bir yüz yigirmə səkkiz kixi.

[42] Dərwaziwənlərning nəslidin: — Xallumning əwladliri, Aterning əwladliri, Talmonning əwladliri, Akkubning əwladliri, Hatitaning əwladliri bilən Xobayning əwladliri jəmiy bir yüz ottuz toḳḳuz kixi.

Ḳaytip kəlgən muḳəddəs jay wə xaḫ jəmətidiki hizmətkarlar

[43] Ibadəthana hizmətkarliri təwəndikiqə: — Zihaning əwladliri, Hasufaning əwladliri, Tabbaotning əwladliri, [44] Kirosning əwladliri, Siyaḫaning əwladliri, Padonning əwladliri, [45] Libanaḫning əwladliri, Ḥagabaḫning əwladliri, Akkubning əwladliri, [46] Ḥagabning əwladliri, Xamlayning əwladliri, Ḥananning əwladliri, [47] Giddəlning əwladliri, Gaḫarning əwladliri, Reayaḫning əwladliri, [48] Rəzinning əwladliri, Nikodaning əwladliri, Gazzamning əwladliri, [49] Uzzaning əwladliri, Pasiyaning əwladliri, Bisayning əwladliri, [50] Asnaḫning əwladliri, Məunimning əwladliri, Nəfussimning əwladliri, [51] Bakbukning əwladliri, Hakufaning əwladliri, Harhurning əwladliri, [52] Bazlutning əwladliri, Məḥidaning əwladliri, Harxaning əwladliri, [53] Barkosning əwladliri, Siseraning əwladliri, Temaḫning əwladliri, [54] Nəziyaning əwladliri bilən Hatifaning əwladliri.

[55] Sulaymanning hizmətkarlirining əwladlirining sani təwəndikiqə: — Sotayning əwladliri, Sofərətning əwladliri, Pirudaning əwladliri, [56] Yaalaḫning əwladliri, Darkonning əwladliri, Giddəlning əwladliri, [57] Xəfətiyaning əwladliri, Hattilning

2:25 «Kiriat-Arimliḳlar» — yaki «Kiriat-Yearimliḳlar».
2:33 «Lod, Ḥadid wə Ononing əwladliri...» — yaki «Lodliḳlar, Ḥadidliḳlar wə Onoluḳlar...».
2:43 «Ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoŋixlanoŋanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluḳlar» idi. «Yəxua» 9:27ni wə «1Tar.» 9:2ni kərüng.
2:46 «Xamlay» — yaki «Xalmay».

əwladliri, Poḳərət-Ḥazzibaimning əwladliri bilən amining əwladliri.
58 Ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkari boloɣanlarning əwladliri jəmiy üq yüz toḳsan ikki kixi.

Kelip qiḳixi naenik kixilər «Nəḥ.» 7:61-65ni kərüng

59 Təwəndiki kixilər Təl-Melaḥ, Təl-Harxa, Kerub, Addan wə Immərdin kəlgən bolsimu, lekin ular əzlirining ata jəmətining yaki nəsəbining Israil adimi ikənlikini ispatlap berəlmidi. 60 Bular Delayaning əwladliri, Tobiyaning əwladliri wə Nikodaning əwladliri bolup, jəmiy altə yüz əllik ikki kixi; 61 kaḥinlarning əwladliri iqidə Habayaning əwladliri, Kozning əwladliri bilən Barzillayning əwladliri bar idi; Barzillay Gileadlik Barzillayning bir ḳizini aloɣaqḳa ularning eti bilən ataloɣanidi.. 62 Bular jəmətining nəsəbnamisini izdəp tapalmidi; xunga ular «napak» ḥesablinip kaḥinliḳtin ḳalduruldi. 63 Waliy ularoɣa: — Urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɣuqə «əng muḳəddəs yimäkliklər»gə eoɣiz təgküzməysilər, dedi..

Ḳaytip kəlgüqilərning omumiy sani «Nəḥ.» 7:66-69ni kərüng

64 Pütün jamaət jəmiy ḳirik ikki ming üq yüz atmix kixi; 65 buningdin baxḳa ularning yənə yəttə ming üq yüz ottuz yəttə ḳul-dediki bar idi; yənə ikki yüz ər-ayal oɣəzəlqisi bar idi. 66 Ularning yəttə yüz ottuz altə eti, ikki yüz ḳirik bəx ḳeqiri, 67 tət yüz ottuz bəx təgisi wə altə ming yəttə yüz yigirmə exiki bar idi.

Muḳəddəs əy üqün təḳdim ḳilinoɣan mal-mülüklər «Nəḥ.» 73-70:7nimu kərüng

68 Jəmət kattiwaxliridin bəziliri Yerusalemoɣa wə Pərwərdigarning əyigə kəlgən qaoɣda, Hudaning xu əyi əsli ornioɣa yengiwaxtin selinixi üqün qin kənglidin sowoɣatlarni təḳdim ḳildi. 69 Ular əzlirining ḳurbioɣa ḳarap ḳurulux həzinisigə atmix bir ming darik altun, bəx ming mina kümüx wə yüz ḳur kaḥin toni təḳdim ḳildi.. 70 Xuningdin keyin kaḥinlar, Lawiylar wə bir ḳisim həlḳ ḳoxulup, oɣəzəlkəxlər, dərwaziwənlər, ibadəthana hizmətkarliri əz xəḥərlirigə makanlaxti; ḳaloɣan Israil həlḳining ḥəmmisi əz xəḥərlirigə makanlaxti.

Ḳurbangaḥning yengiwaxtin selinixi

3 1 Israil həlḳi ḥərḳaysisi əz xəḥərliridə makanlaxḳanidi; yəttinqi ayoɣa kəlgəndə, həlḳ bir adəmdək bolup Yerusalemoɣa yioɣildi. 2 Yozadakning ooɣli Yəxua bilən uning kaḥin ḳerindaxliri, Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəl wə uning ḳerindaxlirining ḥəmmisi orunliridin ḳopup, Hudaning adimi Musa pütkən ḳanun kitabida pütülginidək Pərwərdigaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳ sunux üqün Israilning Hudasining ḳurbangaḥini selixḳa kirixti.. 3 Gərqə ular xu yərlik həlḳlərdin ḳorḳsimu, lekin ḳurbangaḥni əslidiki uli üstigə selip, uningda Pərwərdigaroɣa atap ətigənlik wə kəqlik kəydürmə ḳurbanliḳ ətküzüxkə kirixti.. 4 Ular yənə muḳəddəs ḳanunda pütülgini boyiqə «kəpilər ḥeyti»ni ətküzüp, ḥər küni bəlgiləngən tələpkə muwapiḳ san boyiqə künlük kəydürmə ḳurbanliḳni sunuxatti.. 5 Xuningdin keyin ular yənə ḥər künlük kəydürmə ḳurbanliḳlar, yengi ay ḳurbanliḳi

2:61 «Kozning əwladliri» — yaki «Ḥakkozning əwladliri».
2:63 «Waliy» — ibraniy tilidiki «Tirxata» əslidə Pars tili bolup, mənisi bəlkim «janabliri». **«urim wə tummim»** — alaḥidə birhil taxlar. U kaḥin kiygən «əfod»ning yanquḳida *(ḳoxenda)* turidu. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng. «Urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɣuqə» — mənisi bəlkim: *(1)* urim wə tummim Babilda sürgün boloɣan waḳtida yoḳap kətkən boluxi mumkin; *(2)* tepiloɣini bilən ularoɣa təbir berip mənisini qüxəndüridioɣan kaḥin tehi qiḳmidi.

2:69 «darik» — *(yaki «drahma»)* — muxu yərdə u Pars imperiyəsidiki birhil altun tənggə; muxu yərdə bularning jəmiy ḳimmiti bəlkim 400-500 gram altun idi; «mina» birhil kümüx tənggə, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Muxu yərdə kümüxning jəmiy eoɣirliḳi bəlkim 1800-2700 kilogramqə idi.
3:2 Ḳan. 12:5, 6
3:3 Qəl. 28:3
3:4 Law. 23:34; Qəl. 29:12

wə Pərwərdigarning barlik mukəddəs dəp bekitilgən ḥeytliri üqün təkdim kilinidioɣan kəydürmə kurbanliklarni, xuningdək ḥərbir kixining kənglidin Pərwərdigaroɣa atap sunidioɣan ihtiyariy kurbanlikliрini sunup turatti.. 6 Xundak kilip ular yəttinqi ayning birinqi künidin baxlap, kəydürmə kurbanliklarni Pərwərdigaroɣa atap sunuxka baxlidi; lekin Pərwərdigarning əyining uli tehi selinmidi. 7 Ular taxqilar bilən yaoɣaqqilaroɣa pul tapxurdi wə xundakla Pars padixaḥi Koraxning ijaziti bilən Zidonluklar bilən Turluklaroɣa kedir yaoɣiqini Liwandin Ottura dengiz arkilik Yoppaoɣa əkəldürüx üqün ularoɣa yimək-iqmək wə zəytun meyini təminlidi.

Mukəddəs ibadəthanining yengiwaxtin selinixi

8 Jamaət Yerusalemdiki Hudaning əyigə kəlgəndin keyin ikkinqi yili ikkinqi ayda Xealtiyəlning ooɣli Zərubbabəl, Yozadakning ooɣli Yəxua wə ularning kaḥin wə Lawiy kerindaxlirining kaldisi, xuningdək sürgünlüktin kaytip Yerusalemoɣa kəlgənlərning ḥəmmisi kuruluxta ix baxlidi; ular yənə yigirmə yaxtin axkan Lawiylarni Pərwərdigarning əyini selix kuruluxioɣa nazarətqilikkə koydi. 9 Yəxua wə uning ooɣulliri ḥəm kerindaxliri, Kadmiyəl bilən uning ooɣulliri, yəni Yəḥudaning əwladliri Hudaning əyidə ixləydioɣan ixqilarni nazarət kilixka bir niyəttə atlandi; Ḥenadadning ooɣulliri, ularning ooɣullirimu wə kerindax Lawiylar ularoɣa yardəmləxti..

10 Tamqilar Pərwərdigarning əyigə ul salidioɣan qaoɣda kaḥinlar has kiyimlirini kiyip, kanaylirini qelip, Asafning əwladliri boloɣan Lawiylar jang-jang qelip, ḥəmmisi katar-katar səp bolup turoɣuzuldi; ular Dawut bəlgiligən kərsətmilər boyiqə Pərwərdigaroɣa Ḥəmdusana okuxti. 11 Ular Pərwərdigaroɣa atap əzara: — «Pərwərdigar mehribandur, uning Israiloɣa boloɣan mehir-muḥəbbiti mənggülüktur» dəp ḥəmdusana wə rəḥmət-təxəkkür eytixti. Bu qaoɣda Pərwərdigarning əyining uli selinip boloɣaqka, halayik Pərwərdigarni mədḥiyiləp towlap təntənə kilixti.. 12 Lekin kaḥinlardin, Lawiylardin wə jəmət baxlikliridin nuroɣunliri, yəni əslidə ilgiriki əyni kərgən nuroɣun keri adəmlər kəz aldida selinoɣan bu əyning ulioɣa karap, ün selip yioɣlap ketixti; nuroɣun baxka kixilər huxal bolup təntənə kilip towlaxti; 13 wə həlk ḥətta kimlərning təntənə kilixiwatkanliki bilən kimlərning yioɣlawatkanlikini ayriwalalmay kaldi; qünki jamaət təntənə kilip kattik towlixatti; wə bu awaz yirak-yiraklaroɣa anglinatti.

Əyni yengiwaxtin selixning toskunlukka uqrixi

4 1 Yəḥuda wə Binyamindiki rəkiblər sürgünlüktin kaytip kəlgənlər Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa atap əyni yengiwaxtin salmakqikən, degən gəpni anglap, 2 Zərubbabəl wə jəmət baxlikliri bilən kerüxüp: — Biz silər bilən billə salayli; qünki bizmu silərgə ohxaxla silərning Hudayinglarni izləp, bizni bu yərgə əkəlgən Asuriyə padixaḥi Esar-Ḥaddonning künliridin tartip uningoɣa kurbanlik sunup keliwatimiz, deyixti.. 3 Lekin Zərubbabəl, Yəxua bilən Israilning baxka jəmət baxlikliri ularoɣa: — Hudayimizoɣa əy selixta silərning biz bilən ḥeqkandak alakənglar yok; bəlki Pars padixaḥi Koraх bizgə buyruoɣandək, pəkət biz əzimizla Israilning Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa əy salimiz, deyixti..

4 Xuningdin keyin xu yərdiki aḥalə

3:5 Qəl. 28:11-15; Nəḥ. 10:34

3:9 «Yəḥudaning əwladliri» — «Yəḥuda» muxu yərdə bəlkim «Hodawiya» degən isimning warianti boluxi mumkin *(2:40ni kərüng)*. **«bir niyəttə atlandi»** — ibraniy tilida: «bir adəmdək bolup ornidin turdi».

3:11 Zəb. 136

3:12 «əyni kərgən nuroɣun keri adəmlər ... ün selip yioɣlap ketixti» — bəzilərning yioɣlixi huxalliktin boldi; bəzilərning «Bu əy əslidiki oydək ḥaywətlik bolmaydioɣan boldi» dəp oylap ḥəsrət-kayoɣudin boldi *(«Ḥag.» 2:3ni kərüng)*.

4:2 2Pad. 17:29-41

4:3 Əzra 1:1, 2, 3

Yəhudalarning qolini ajiz qilip, ularning qurulux qilixioƣa kaxila tuoƣdurup turdi. [5] Ular yənə Pars padixahi Qorəxning barlik künliridin taki Pars padixahi Darius təhtkə olturoƣan wakitkiqə, daim məsliһətqilərni setiwelip, Yəһudalar bilən kerixip, qurulux nixanini buzuxka urunup turdi.

Rəqiblərning Yəһudalar üstidin ərz qilixi

[6] Aһaxwerox təhtkə qikkan dəsləpki wakitlarda ular uningoƣa Yəһudiyə wə Yerusalem aһalisi üstidin bir ərznamə yazdi.
[7] Xuningdək Artahxaxta künliridə Bixlam, Mitridat, Tabəəl wə ularning qaloƣan xeriklirimu Pars padixahi Artahxaxtaoƣa aramiy tilida bir ərz hetini yazdi; hət aramiy tilidin tərjimə qilindi.
[8] Waliy Rəһum bilən katip begi Ximxay padixaһ Artahxaxtaoƣa Yerusalem üstidin təwəndikidək ərznamə yazdi: —
[9] «Məzkur məktupni yazoƣanlardin, waliy Rəһum, katip begi Ximxay wə ularning baxka һəmraһliri boloƣan sorakqilar, mupəttixlər, mənsəpdarlar, katiplar, Arkiwilikiar, Babillikiar, Xuxanlikiar, yəni Elamiylar. [10] wə uluoƣ janabiy Osnappar Samariyə xəһirigə wə Əfrat dəryaning muxu təripidiki baxka yərlərgə orunlaxturoƣan aһalimu bar. [11] (mana bu ularning padixaһka yazoƣan hetining kəqürülmisi) — əzlirining dəryaning muxu təripidiki hizmətkarliridin padixaһ aliliri Artahxaxtaoƣa salam! [12] Padixaһ aliylirigə məlum bolsunki, əzliri tərəptin biz tərəpkə kəlgən Yəһudiylar Yerusalemoƣa kelixti; ular axu asiy wə sesik xəһərni kuruwatidu, ulini yasap püttürdi, sepilni yasap qikti wə sepilning ullirini bir-birigə ulap yasawatidu. [13] Əmdi uluoƣ padixaһ aliylirigə xu məlum boloƣayki, mubada bu xəһər onglansa, sepil pütküzülsə, ular baj tapxurmaydioƣan, olpan təliməydioƣan wə parak tapxurmaydioƣan boluwalidu, bundak ketiwərsə padixaһlarning һəzinisigə səzsiz ziyan bolidu. [14] Biz ordining tuzini yəp turup, padixaһimizning bundak bihərmət kilinixioƣa karap turuximizoƣa kət'iy tooƣra kəlməydu, xu səwəbtin padixaһimizoƣa məlum kilixka jür'ət kilduk. [15] Xuning üqün aliylirining ata-bowilirining tarihnamisini sürüxtə kilixlirini təxəbbus kilimiz; sili tarihnamidin bu xəһərning əһwalini bilip, uning padixaһlaroƣimu, һərkaysi əlkilərgimu ziyan yətküzüp kəlgən asiy bir xəһər

4:5 «Pars padixaһi Darius» — miladiyədin ilgiriki 522-486-yillarda Pars təhtigə olturoƣan.

4:6 «Aһaxwerox» — bəzi alimlar Pars imperatori boloƣan muxu «Aһaxwerox»ni «Ksərksis I» ning əzi xu *(miladiyədin ilgiriki 486-464-yillar)*, dəp karaydu. Birak ispat barki, «Aһaxwerox» yaki «Ksərksis» degən səz əslidə isim əməs, bəlki Pars imperatorining omumiy bir unwani idi. Xunga biz «Aһaxwerox» dəp ataloƣan padixaһni Kambisis *(miladiyədin ilgiriki 529-521-yillar)*, dəp karaymiz.

4:7 «Artahxaxta» — «Artahxaxta» bilən «Artaksərksis» bir adəmning nami bolup, tarihta u «Artaksərksis» degən *(grekqə)* ismi bilən tonuloƣan. Bu padixaһ Kambisis wə Darius Histaspis *(miladiyədin ilgiriki 522-486-yillar)* arilikida ətkən bolsa kerək. Xunga u: *(1)* Kambisisni ələtürüp təhtini tartiwaloƣan «Smərdis» degən jadugərni *(yəttə ay təhtkə olturoƣan)* yaki bolmisa: *(2)* Kambisis imperator bilən birliktə һəkümranlik kiloƣan bizgə һazir naməlum «Artahxaxta» *(Artaksərksis»)* isimlik baxka birsini kərsitixi mumkin. U keyinki aləmxumul imperator «Artaksərksis» *(miladiyədin ilgiriki 486-425-yillar)* boluxi mumkin əməs; qünki xu kixi 24-ayəttə tiloƣa elinoƣan Darius imperatordin **keyin** һəkümranlik kildi.

4:8 «...Yerusalem üstidin təwəndikidək ərznamə yazdi» — bu ayəttin baxlap 6:18giqə «Əzra»ning tekisti aramiy tilida yeziloƣan.

4:9 «...sorakqilar, mupəttixlər, mənsəpdarlar, katiplar...» — yaki «...Dinayliklar, Afarsatkiliklar, Tarpalliklar, Arfasliklar,...». **«Xuxanlikiar, yəni...»** — yaki «Susa *(xəһiri)*dikilər, yəni...».

4:10 «Uluoƣ janabiy Osnappar» — Osnappar bolsa Asuriyə imperatori «Axurbanipal»ning aramiy tilidiki nami. U miladiyədin ilgiriki 669-yili atisi Esarһaddonning təhtigə warislik kildi; miladiyədin ilgiriki 645-yilliri ətrapida u Elamning paytəhti Xuxanni ixoƣal kilip, uningdiki pukralardin bəzilərni Samariyəgə, xundakla ottura xərktiki baxka yərlərgə sürgün kildi. **«dərya»** —məzkur kitabta muxu yərdin baxlap «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu; «muxu təripi» — oƣərbiy təripi, əlwəttə.

4:12 «sepilni yasap qikti wə sepilning ullirini bir-birigə ulap yasawatidu» — muxu gəp birinqidin əz-əzigə zit kelidu. Qandakşigə sepil ulliri tehi «bir-birigə ulanmay» turup sepil yasilip bolidu? 13-ayəttə hatirilənqan əz bayanlirimu ularning xu səzigə rəddiyə bolidu. Ikkinqidin, bu sezlər pütünləy yaloƣan. Yəһudiy həlki pəkət ibadəthana *(Qorəx padixaһning əslidiki yarliki boyiqə)* kuruwatatti. Sepilning əzi bolsa, harabilik əһwalda idi. Məsilən «Nəһ.» 1:3ni kerüng.

4:14 «bundak bihərmət kilinixioƣa...» — yaki «bundak ziyan tartixioƣa...».

ikənlikini, kədimdin tartip bu xəhərdikilər aoɣdurmiqilik teriɵanlikini bilgəyla; dəl xu səwəbtin bu xəhər wəyran kilinoɣanidi. 16 Xunga biz aliylirioɣa xuni ukturmakqimizki, əgər bu xəhər kurulsa, sepilliri pütküzülsə, undakta silining dəryaning muxu təripidiki yərlərgə heqkandak igidarqilikliri bolmay kalidu».

Padixahning ix tohtitilsun dəp yarlik qüxürüxi

17 Padixah mundak jawab yollidi: —

«Waliy Rəhum, katip begi Ximxayoɣa wə Samariyə həm Dəryaning xu təripidiki baxka yərlərdə turuxluk həmrahliringlaroɣa salam!. 18 Silərning bizgə yazoɣan ərz hetinglar mening aldimda enik kilip okup berildi.. 19 Təkxürüp kərüxni buyruwidim, bu xəhərning dərwəkə kədimdin tartip padixahlaroɣa karxi qikip isyan kozoɣioɣan, xəhərdə daim asiylik-kozoɣilang kətürüxtək ixlarning bolup kəlgənliki məlum boldi. 20 Ilgiriki wakitlarda kudrətlik padixahlar Yerusalemoɣa həkümranlik kilip, Dəryaning xu təripidiki pütün yərlərni idarə kilip kəlgən, ular xularoɣa bekinip baj, olpan wə parikini tapxurup kəlgənikən. 21 Əmdi silər buyruk qüxürüp u həlkni ixtin tohtitinglar, məndin baxka yarlik qüxürülmigüqə, bu xəhərni yengiwaxtin kurup qikixka bolmaydioɣanliki ukturunglar. 22 Bu ixni ada kilmay kelixtin pəhəs bolunglar; padixahlaroɣa ziyan kəltüridioɣan apət nemixka küqiyiweridikən?».

23 Padixah Artahxaxtaning yarlikining kəqürülmisi Rəhumoɣa, katip begi Ximxay həm ularning həmrahlirioɣa okup berilixi bilənla, ular alman-talman Yerusalemdiki Yəhudalarning kexioɣa qikip, hərbiy küq ixlitip, ularni ixni tohtitixka məjbur kildi. 24 Xuning bilən Yerusalemdiki Hudaning əyidiki ixlar tohtidi; ix taki Pars padixahi Darius təhtkə qikip ikkinqi yilioɣiqə tohtaoɣlik kaldi.

Mukəddəs əyni yənə bir kətim yengiwaxtin selix

5 1 Bu qaoɣda pəyoɣəmbərlər, yəni Hagay pəyoɣəmbər bilən Iddoning ooɣli Zəkəriya pəyoɣəmbər Yəhudiyə wə Yerusalemdiki Yəhudiylaroɣa bexarət berixkə baxlidi; ular Israilning Hudasining namida ularoɣa bexarət berixti.. 2 Xuning bilən Xealtiyəlning ooɣli Zərubbabəl wə Yozadakning ooɣli Yəxua kopup Yerusalemdiki Hudaning əyini yengiwaxtin selixka baxlidi; Hudaning pəyoɣəmbərliri ular bilən billə bolup ularoɣa yardəm bərdi.

3 Xu qaoɣda Dəryaning oɣərb təripining bax waliysi Tattinay bilən Xetar-Boznay həm ularning həmrahliri ularning yenioɣa kelip: «Kim silərgə bu əyni yengiwaxtin selixka, bu kuruluxni püttürüxkə buyruk bərdi?» dəp soridi.. 4 Ular yənə: «Bu kuruluxka məs'ul boloɣuqilarning ismi nemə?» dəp soridi. 5 Lekin Hudaning nəziri Yəhuda aksakallirining üstidə idi, xunga bax waliy katarliklar padixah Dariuska məlum kiloɣuqə, xundakla uningdin bu həktə birər jawab yarlik kəlgüqə ularning kurulux ixini tosmidi.

Padixah Dariuska yənə bir ərz məlum kilinixi

6 Dəryaning oɣərb təripining waliysi Tattinay bilən Xetar-Boznay həm ularning həmrahliri, yəni Dəryaning oɣərb təripidiki afarsakliklar padixah Dariuska hət əwətti; hətning kəqürülmisi mana təwəndikidək: 7 Ular padixahka əwətkən məlumatta mundak deyilgən: «Darius aliylirioɣa qongkur aman-esənlik boloɣay! 8 Padixahimizoɣa xu ix yetip məlum bolsunki, biz Yəhudiyəgə, uluoɣ Hudaning əyigə berip kərdukki, xu əy yooɣan taxlar bilən yasiliwatidu, tamlirioɣa limlar ətküzülüp selinmakta; bu kurulux tez

4:17 «Dəryaning xu təripi» — əfrat dəryasining oɣərbiy təripi.
4:18 «aldimda enik kilip okup...» — yaki «aldimda tərjimə kilinip okup....».

5:1 Hag. 1:1; Zək. 1:1
5:3 «bu kuruluxni...» — yaki «bu tamni...».

sürəttə onguxluқ elip beriliwetiptu.» [9] Andin biz u yərdiki aқsaқallardin: — Kim silərgə bu əyni selixқa, bu қuruluxni püttürüxkə buyruқ bərdi? — dəp soriduқ. [10] Wə aliylirioƣa məlum bolsun üqün ularning isimlirini soriduқ, xuningdək ularning baxliқlirining ismilirini pütüp hatiriliməkqi iduқ. [11] Ular bizgə: «Biz asman-zeminning Hudasining қulliri, biz ḥazir buningdin uzun yillar ilgiri selinoƣan əyni yengiwaxtin seliwatimiz. Muxu əyni əslidə Israilning uluoƣ bir padixaḥi saldurоƣanidi. [12] Lekin atabowilirimiz asmandiki Hudaning oƣəzipini kəltürüp қoyoƣaqқa, Huda ularni Kaldiyəlik Babil padixaḥi Nebokadnəsarning қolioƣa tapxuroƣan; u bu əyni qaқturuwetip, həlқni Babiloƣa tutқun қilip əkətkən.» [13] Lekin Babil padixaḥi Қorəxning birinqi yili padixaḥ Қorəx Hudaning bu əyini yengiwaxtin selixқa yarliқ qüxürgən.» [14] Wə Nebokadnəsar Yerusalemdiki bu ibadəthanidin elip Babil buthanisioƣa apirip қoyoƣan Hudaning əyidiki altun-kümüx қaqa-қuqilarnimu padixaḥ Қorəx ularni Babil buthanisidin əpqiқturup, Xəxbazar isimlik bir kixigə tapxuroƣan; u uni bax waliy қilip təyinligənidi. [15] Həm uningoƣa: — Bu қaqa-қuqilarni elip ularni Yerusalemdiki ibadəthanioƣa apirip қoyoƣin; Hudaning əyi əsli jayioƣa yengiwaxtin selinsun, dəp buyruoƣan. [16] Andin xu Xəxbazar degən kixi kelip, Yerusalemdiki Hudaning əyigə ul saloƣan; ənə xu wақittin baxlap ḥazirоƣiqə yasiliwatidu, tehi pütmidi» dəp jawap bərdi. [17] Əmdi aliylirioƣa layiқ kərünsə, padixaḥimizning xu yərdə, yəni Babildiki həzinini ahturup beқixini, u yərdə padixaḥ Қorəxning Yerusalemdiki Hudaning əyini yengiwaxtin selix tooƣrisida qüxürgən yarliқining bar-yoқluқini təkxürüp beқixini soraymiz ḥəm padixaḥimizning bu ix tooƣrisida əz iradisini bizgə bildürüp қoyuxini ətünimiz».

5:8 «...tez sürəttə onguxluқ elip beriliwetiptu» — yaki «... əstayidilliқ bilən onguxluқ elip beriliwetiptu».
5:12 2Tar. 36:16-21
5:13 2Tar. 36:22,23; Əzra 1
5:14 Əzra 1:8

Padixaḥ Dariusning ilgiriki padixaḥning yarliқini tepixi

6 [1] Andin padixaḥ Darius Babildiki dələtbayliқlar saқlanoƣan «Arhiplar əyi»ni təkxürüp qiқixқa yarliқlarni qüxürdi. [2] Media əlkisidiki Ahmeta қəl'əsidin bir oram қəoƣəz tepildi, uningda mundaқ bir hatirə pütülgən: [3] «Padixaḥ Қorəxning birinqi yili, padixaḥ Қorəx Yerusalemdiki Hudaning əyigə dair mundaқ bir yarliқ qüxüridu: — «Қurbanliқ sunulidioƣan orun bolux üqün bu əy yengiwaxtin selinsun; uli puhta selinsun, əyning egizliki atmix gəz, kəngliki atmix gəz bolsun. [4] Üq қəwət yooƣan tax, bir қəwət yengi yaoƣaq bilən selinsun, barliқ hirajət padixaḥliқ həzinisidin qiқim қilinsun. [5] Əslidə Nebokadnəsar Yerusalemdiki ibadəthanidin elip Babiloƣa apirip қoyoƣan, Hudaning əyidiki altun-kümüx қaqa-қuqilarning ḥəmmisi қayturup kelinip, Yerusalemdiki ibadəthanioƣa қaytidin yətküzülüp, ḥərbiri əz jayioƣa қoyulsun; ular Hudaning əyigə қ

Padixaḥning muқəddəs əyni dawamliқ yengiwaxtin selixқa buyruқ qüxürüxi

[6] Dariustin yarliқ qüxürülüp: «— Xunga, i Dəryaning xu təripining bax waliysi Tattinay wə Xetar-Boznay ḥəm silərning ḥəmrahliringlar, yəni Dəryaning xu təripidiki afarsaқliқlar, əmdi silər u yərdin neri ket inglar! [7] Hudaning əyining қuruluxi bilən karinglar bolmisun; Yəhudiylarning bax waliysi bilən Yəhudiylarning aқsaқallirining Hudaning bu əyini əslidiki ornioƣa selixioƣa yol қoyunglar.
[8] Xuningdək mən Hudaning bu əyining selinixi üqün Yəhudalarning aқsaқalliri tooƣruluқ silərgə buyruқ qüxürdumki: — Dəryaning oƣərb təripidin, padixaḥliқ

6:1 «Arhiplar əyi» — aramiy tilida «Oram arhiplar əyi».
6:2 «Ahmeta» — tarihta bu қəl'ə adəttə «Əkbatana» degən nami bilən tonuloƣan.
6:3 «Əyning egizliki atmix gəz, kəngliki atmix gəz...» — Muқəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» қolning jəynəktin barmaқning uqioƣiqə boloƣan ariliқi *(təhminən 45 santimetr)* idi.
6:6 «Dəryaning xu təripi» — Əfrat dəryasining oƣərb təripini kərsitidu.

həzinisigə tapxuruloŋan baj kirimidin silər keqiktürməy xu adəmlərgə toluk hirajət ajritip beringlar, kurulux heq tohtap kalmi sun.. [9] Ularoŋa nemə kerək bolsa, jümlidin asmandiki Hudaoŋa kəydürmə kurbanlik sunuxka, məyli ərkək torpak bolsun, koqkar yaki kozilar bolsimu, xular berilsun; yənə Yerusalemdiki kahinlarning bəlgiligini boyiqə buoŋday, tuz, xarab yaki zəytun maylar bolsun xularning birimu kəm kilinmay, hər küni təmin etip turulsun. [10] Xuning bilən ular asmandiki Hudaoŋa huxbuy kurbanliklarni kəltürüp, padixahka wə padixahning əwladlirioŋa uzun əmür tilisun.. [11] Mən yənə buyruymənki, kimki bu yarlikni əzgərtsə, xu kixining əyining bir tal limi suoŋuruwelinip tikləngəndin keyin, xu kixi uningoŋa esip mihlap koyulsun, əyi əhləthanioŋa aylandu ruwetilsun!. [12] Wə Əzining namini xu yərdə kalduroŋan Huda muxu Yerusalemdiki əyini əzgərtixkə yaki buzuxka kol uzartkan hərkandak padixah yaki həlkni halak kilsun! Mən Darius muxu yarlikni qüxürdum, əstayidillik bilən bəja kəltürülsun!» deyildi.

Ibadəthanining pütküzülüxi

[13] Andin Dəryaning oŋərb təripining bax waliysi Tattinay, Xetar-Boznay wə ularning həmrahliri padixah Dariusning əwətkən yolyoruki boyiqə əstayidillik bilən xu ixni bəja kəltürdi. [14] Yəhudiylarning akşakalliri kuruluxni dawamlaxturup, Hagay pəyoŋəmbər wə Iddoning ooŋli Zəkəriyaning bexarət berixliri bilən xu ixta ronak tapti. Ular Israilning Hudasining əmri boyiqə, xundakla Koroəx, Darius wə Artahxaxta katarlik Pars padixahlirining əmri boyiqə ixləp, əyni yengiwaxtin kurup qikix ixini püttürdi. [15] Bu əy Darius padixahi səltənitining altinqi yili, Adar eyining üqinqi küni pütküzüldi.

Əyning Hudaoŋa atilixi

[16] Israillar — kahinlar, Lawiylar wə kaloŋan sürgünlüktin kaytip kəlgən həlklərning həmmisi Hudaning bu əyini uningoŋa atax murasimini huxal-huramlik bilən ətküzdi. [17] Əyni Hudaning Əzigə atax murasimida ular yüz torpak, ikki yüz koqkar wə tət yüz koza sundi həm Israil kəbililirining sani boyiqə barlik Israil üqün gunah kurbanliki süpitidə on ikki tekini sundi. [18] Ular yənə Yerusalemdiki Hudaning ibadət-hizmitini ətəxkə, Musaning kitabida yeziloŋini boyiqə, kahinlarni əz nəwiti boyiqə, Lawiylarni guruppiliri boyiqə turoŋuzdi..

Ətüp ketix heytining ətküzülüxi

[19] Birinqi ayning on tətinqi küni sürgünlüktin kaytip kəlgənlər «ətüp ketix heyti»ni ətküzdi.. [20] Qünki kahinlar wə Lawiylar bir niyət bilən birliktə paklinix rəsimlirini ətküzüp, həmmisi paklandi; andin ular barlik sürgünlüktin kaytip kəlgənlər wə ularning kerindixi boloŋan kahinlar wə həm əzliri üqün ətüp ketix heytioŋa atioŋan kozilirini soydi. [21] Sürgünlüktin yengila kaytip kəlgən Israillar wə xuningdək Israilning Hudasi Pərwərdigarni izdəp, əzlirini zemindiki yat əlliklərning buloŋaxliridin ayrip qikkan barlik kixilər koza gəxlirini birliktə yeyixti. [22] Ular petir nan heytini huxal-huramlik iqidə yəttə kün ətküzdi; qünki Pərwərdigar ularni huxallikka qəmdürdi həm Asuriyə padixahining kənglini ularoŋa mayil kilip, Əzining əyini — Israilning Hudasining əyini kuruxka ularning kolini mustəhkəmlidi..

6:8 «keqiktürməy...» — yaki «əstayidillik bilən...».
6:10 «padixahning əwladlirioŋa uzun əmür tilisun» — aramiy tilida «padixah wə uning ooŋullirining hayatini tilisun».
6:11 «əhləthanioŋa aylanduruwetilsun!» — yaki «hajəthanioŋa aylanduruwetilsun!».
6:18 «Musaning kitabi» — bəlkim Təwratning 1-, 2-, 3-, 4- wə 5-kisimlirini kərsitidu.
6:18 Qəl. 3:6, 32; 8:11; 1Tar. 24:1
6:19 Mis. 12:1-28; Law. 23:5; Qəl. 28:16; Kan. 16:2
6:22 «Asuriyə padixahining kənglini» — Pars imperatorini «Asuriyə padixahi» dəp atax kizik ix. Xübhisizki, Pars imperatori «Babil padixahi», xundakla «Asuriyə padixahi» degən unwanlaroŋa warislik kiloŋan.

Kahin Əzraning Babildin kaytip kelixi

7 [1] Xu ixlardin keyin Pars padixahi Artahxaxta səltənət sürgən məzgildə Əzra degən kixi Babildin Yerusalemoƣa qikti. U Serayaning ooƣli, Seraya Azariyaning ooƣli, Azariya Hilkiyaning ooƣli, [2] Hilkiya Xallumning ooƣli, Xallum Zadokning ooƣli, Zadok Ahitubning ooƣli, [3] Ahitub Amariyaning ooƣli, Amariya Azariyaning ooƣli, Azariya Merayotning ooƣli, [4] Merayot Zərahiyahning ooƣli, Zərahiyah Uzzining ooƣli, Uzzi Bukkining ooƣli, [5] Bukki Abixuaning ooƣli, Abixua Finihasning ooƣli, Finihas Əliazarning ooƣli, Əliazar bolsa bax kahin Harunning ooƣli idi; [6] — Əzra degən bu kixi Babildin kaytip qikti. U Israilning Hudasi Pərwərdigar Musaoƣa nazil kiloƣan Təwrat kanunioƣa pixkan təwratxunas idi; uning Hudasi boloƣan Pərwərdigarning koli uningda boloƣaqka, u nemini tələp kilsa padixah xuni bərgənidi. [7] Padixah Artahxaxtaning yəttinqi yili bir kisim Israillar, kahinlar, Lawiylar, oƣəzəlkəxlər, dərwaziwənlər wə ibadəthana hizmətkarliri uning bilən birliktə Yerusalemoƣa kaytip qikti. [8] Əzra əmdi padixahning səltənitining yəttinqi yili bəxinqi ayda Yerusalemoƣa yetip kəldi. [9] Birinqi ayning birinqi küni u Babildin qikixka təyyarlandi; Hudaning xəpkətlik koli uningda boloƣaqka, u bəxinqi ayning birinqi küni Yerusalemoƣa yetip kəldi. [10] Qünki Əzra kəngül koyup Pərwərdigarning Təwrat-kanunini qüxinip təhsil kilixka həm uningoƣa əməl kilixka wə xuningdək Israil iqidə uningdiki həküm-bəlgilimilərni əgitixkə niyət kiloƣanidi.

Padixah Artahxaxtaning Əzraoƣa tapxuroƣan yarlik heti

[11] Mana bu padixah Artahxaxta kahin həm Təwratxunas Əzraoƣa tapxuroƣan yarlik hetining kəqürülmisi: — (Əzra Pərwərdigarning əmrlirigə ait ixlaroƣa həm Uning Israillaroƣa tapxuroƣan bəlgilimilirigə pixkan təwratxunas idi:) — [12] «Mənki padixahlarning padixahi Artahxaxtadin asmanlardiki Hudaning mukəmməl Təwrat-kanunioƣa pixkan təwratxunas kahin Əzraoƣa salam! [13] Əmdi mən xundak yarlik qüxürimənki, padixahlikimda turuwatkan Israillardin, xundakla ularning kahin wə Lawiyliridin kimlər Yerusalemoƣa berixni halisa, həmmisi sening bilən billə barsa bolidu. [14] Qünki sən padixah wə uning yəttə məslihətqisi təripidin təyinlənggən ikənsən, kolungdiki Hudaning kanun kitabida eytiloƣanliri boyiqə, Yəhudiyə wə Yerusalemoƣa təkxürüx-hal soraxka əwətilgənsən. [15] Sən padixah wə uning məslihətqiliri əz ihtiyari bilən Israilning Hudasioƣa sunoƣan altun-kümüxlərni kətürüp berip uningoƣa təkdim kil (uning makani Ye rusalemdidur); [16] Xuningdək kolung pütkül Babil əlkisidə kanqilik altun-kümüxlərni tapalisa, xuni həlk wə kahinlar Yerusalemdiki Hudaning əyigə təkdim kilixka əz ihtiyari bilən bərgən sowoƣatlaroƣa koxup aparoƣin. [17] Sən bu pullaroƣa ehtiyatqanlik bilən kurbanliklar üqün torpak, koqkar, koza wə koxumqə axlik hədiyəliri həm xarab hədiyəliri setiwelip, bularni Yerusalemdiki Hudayinglarning əyidiki kurbangahka sunoƣin.

[18] Kaloƣan altun-kümüxlərni sən wə jəmətingdikilərgə kandak kilix muwapik kərünsə, Hudayinglarning iradisi boyiqə

7:6 «kaytip qikti» — Mukəddəs Kitabta «Yerusalemoƣa berix», yaki «Yerusalemoƣa kelix» degən səz daim degüdək «Yerusalemoƣa qikix» degən ibarə bilən ipadilinidu *(məsilən, «Yər.» 31:6)*. **«Pərwərdigarning koli uningda boloƣaqka...»** — Təwratta «Pərwərdigarning koli uningda boloƣaqka» degən sözlər kəp yərlərdə uqraydu, u: «Pərwərdigar uningoƣa mədət bərgəqkə» degən mənini bildüridu.

7:7 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». 2:43ni kərüng.

7:12 «Hudaning mukəmməl Təwrat-kanuni» — bu ayəttiki «mukəmməl» degən sözning baxka tərjimilərdiki orni bizning tərjimimizdikigə ohxax bolmasliki mumkin: — Məsilən «Artahxaxtadin... Hudaning kanunioƣa **mukəmməl** Təwratxunas boloƣan kahin əzraoƣa...» yaki «Artahxaxtadin... Əzraoƣa **mukəmməl** salam *(hatirjəmlik)* boloƣay»

7:15 Əzra 8:25

xundak ķilinglar. [19] Sening Hudayingning
əyidiki ixlarоŋa ixlitixkə sanga bərgən ķaqa-
ķuqilarni Yerusalemdiki Hudaning aldioŋa
ķoy. [20] Əgər xuningdək sanga Hudayingning
əyidiki ķaloŋan ixlarоŋa qiķim ķilidioŋanоŋa
nemə hirajət kerək bolsa, sən padixaḥ
həzinisidin elip ixlətkin.
[21] Xuning bilən mənki padixaḥ Artahxaxtadin
dəryaning xu oŋərb təripidiki barlik həzinə
bəglirigə xundak buyruk qüxürimənki, as-
mandiki Hudaning Təwrat-ķanunining alimi
boloŋan kaḥin Əzra silərdin nemini tələp
ķilsa, silər əstayidillik bilən uning deginidək
bejiringlar. [22] Uning alidioŋini kümüx yüz
talantķiqə, buoŋday yüz koroŋiqə, xarab yüz
batķiqə, zəytun meyi yüz batķiqə bolsun,
tuzoŋa qək ķoyulmisun.. [23] Asmanlardiki Huda
nemini əmr ķilsa, xu asmanlardiki Hudaning
əyi üqün əstayidillik bilən bejirilsun;
nemixķa Hudaning oŋəzipini padixaḥ wə
ooŋullirining padixaḥlikioŋa qüxürgüdəkmiz?
[24] Biz xunimu silərgə məlum ķilimizki,
omumən kaḥinlar, Lawiylar, oŋəzəlkəxlər,
dərwaziwənlər, ibadəthana hizmətkarliri wə
Hudaning bu əyidə hizmət ķilidioŋanlarning
ḥeqķaysisidin baj, olpan wə parak elixķa bol-
maydu.
[25] Əmdi sən əy Əzra, Hudayingning səndə
boloŋan ḥekmitigə asasən, Dəryaning xu
oŋərb təripidə Hudayingning Təwrat-
ķanunini bilgən, barlik həlķning dəwasini
soraydioŋan, ularni idarə ķilidioŋan sorakqi
wə ḥakimlarni təyinligin; wə Təwrat-
ķanunini bilməydioŋanlaroŋa bolsa, ularoŋa
bularni əgitinglar.. [26] Hudayingning
ķanunioŋa wə padixaḥlikning ķanunioŋa
riayə ķilmaydioŋanlar bolsa, uning üstidin
adalətlik bilən ḥəküm qikirilsun; u əlümgə,
yaki sürgüngə yaki mal-mülkini musadirə
ķilixķa wə yaki zindanoŋa taxlaxķa ḥəküm
ķilinsun».

Əzraning Hudaoŋa Ḥəmdusana oķuxliri

[27] Əzra mundak dedi — Ata-bowilirimizning
Hudasi boloŋan Pərwərdigaroŋa Ḥəmdusana
boloŋay! Qünki U padixaḥning kəngligə,
Yerusalemdiki Pərwərdigarning əyini
xundak kərkəm bezəx niyitini saldi, [28] yənə
meni padixaḥ wə məsliḥətqiliri aldida
ḥəm padixaḥning məḥtərəm əmirliri al-
dida iltipatķa erixtürdi. Pərwərdigar
Hudayimning ķoli məndə bolup, U meni
oŋəyrətləndürgəqkə, əzüm bilən billə
Yerusalemoŋa qiķixķa Israillar iqidin
birnəqqə mətiwərlərni yioŋdim.

Əzra bilən billə ķaytķanlarning sani

8 [1] Padixaḥ Artahxaxta səltənət sürüp
turoŋan wakitta, Babildin mening bilən
billə ķaytķanlarning ata jəmət baxlikliri wə
ularning nəsəbnamiliri təwəndikiqə: —
[2] Finiḥasning əwladliridin Gərxon,
Itamarning əwladliridin Daniyal, Dawutning
əwladliridin Ḥattux, [3] Xekaniyaning
əwladliridin, yəni Paroxning əwladliridin
Zəkəriya wə uning bilən nəsəbnamidə
tizimlanoŋan ərkəklər jəmiy bir yüz əllik
kixi;. [4] Paḥat-Moabning əwladliridin
Zəraḥiyaḥning ooŋli Əlyoyinay wə uning
bilən billə ķaytķan ərkəklər ikki yüz
kixi; [5] Xekaniyaning əwladliridin boloŋan
Yaḥaziyəlning ooŋli wə uning bilən billə
ķaytķan ərkəklər üq yüz kixi;. [6] Adinning
əwladliridin Yonatanning ooŋli Əbəd wə
uning bilən billə ķaytķan ərkəklər əllik
kixi; [7] Elamning əwladliridin Ataliyaning
ooŋli Yəxaya wə uning bilən billə ķaytķan

7:22 «kümüx yüz talantķiqə, buoŋday yüz koroŋiqə, xarab yüz batķiqə,...» — bir «talant»ning toptooŋra ķanqilik ikənliki ḥazir bizgə naməlum, bəlkim 45 kilogram boluxi mumkin; xunga 100 talant kümüx bəlkim 4 tonniqə bolatti; bir «kor» 220 litr, 100 kor buoŋday 30 tonna, bir «bat» 22 litr, 100 bat 2200 litr bolatti.

7:25 «Əmdi sən əy Əzra, Hudayingning səndə boloŋan ḥekmitigə asasən...» — ibraniy tilida «Əmdi sən ķolungda tutķan Hudayingning ḥekmitigə asasən...».

8:3 «Xekaniyaning əwladliridin» — baxķa birhil tərjimisi *(2-ayət bilən birləxtürülüp)*: «Dawutning əwladliridin, Ḥattux, yəni Xekaniyaning ooŋli, Paroxning əwladliridin... ».

8:5 «Xekaniyaning əwladliridin boloŋan Yaḥaziyəlning ooŋli» — kona grekqə tərjimisi *(LXX)*də «Zattuning əwladliridin Yaḥaziyəlning ooŋli Xekaniya» deyilgən. Bu kona tərjimə tooŋra boluxi mumkin.

ərkəklər yətmix kixi; [8] Xəfatiyaning əwladliridin Mikailning oоɳli Zəbadiya wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər səksən kixi; [9] Yoabning əwladliridin Yəḥiyəlning oоɳli Obadiya wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər ikki yüz on səkkiz kixi; [10] Xelomitning əwladliridin Yosifiyaning oоɳli wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər bir yüz atmix kixi;. [11] Bibayning əwladliridin Bibayning oоɳli Zəkəriya wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər yigirmə səkkiz kixi; [12] Azgadning əwladliridin Ḥakkatanning oоɳli Yoḥanan wə uning bilən billə ḳaytḳan ərkəklər bir yüz on kixi; [13] Adonikamning əwladliridin əng ahirida ḳaytḳanlarning isimliri Əlifələt, Yəiyəl wə Xemaya bolup, ular bilən billə ḳaytḳan ərkəklər atmix kixi;. [14] Bigwayning əwladliridin Utay bilən Zabbud wə ular bilən billə ḳaytḳan ərkəklər yətmix kixi.

Lawiylar bilən ibadəthana hizmətkarliri — yəni «nətaniylar» — ularning ḳaḳirtilixi

[15] — Mən ularni Ahawaoɳa aḳidioɳan Dəryaning boyioɳa yioɳdim; biz u yərdə qedir tikip üq kün turduḳ. Həlḳni wə kaḥinlarni arilap ḳarisam u yərdə Lawiylar yoḳ ikən.. [16] Xunga mən baxliḳlardin Əliezər, Ariyəl, Xemaya, Əlnatan, Yarib, Əlnatan, Natan, Zəkəriya bilən Məxullamlarni wə ularoɳa ḳoxup oḳumuxluḳ alimlardin Yoarib bilən Əlnatanni qaḳirtip kelip, [17] ularoɳa ḥawalə ḳilip Kasifiya degən yərgə, Iddo degən Ataman bilən kərüxüxkə əwəttim. Mən Kasifiya degən yərdə Iddooɳa wə uning ibadəthana hizmətkarliri boloɳan ḳerindaxlirioɳa dəydioɳan gəplərni aoɳzioɳa selip, ularning bu yərgə Hudayimizning əyi üqün hizmət ḳilidioɳan hizmətqilərni bizgə əkelixni ətündum. [18] Hudayimizning xapaətlik ḳoli bizdə boloɳaqḳa, ular bizgə Israilning əwrisi, Lawiyning nəwrisi Maḥlining əwladliri iqidin oḳumuxluḳ bir adəmni, yəni Xərəbiyani wə uning oоɳulliri ḥəm ḳerindaxliri bolup jəmiy on səkkiz kixini baxlap kəldi. [19] Ular yənə Ḥaxabiya wə uning bilən billə Mərarining əwladliridin Yəxaya ḥəm uning ḳerindaxliri ḥəm ularning oоɳulliri bolup, jəmiy yigirmə kixini, [20] Yənə ilgiri Dawut wə uning əmirliri Lawiylarning hizmitidə boluxḳa təyinligən «Nətiniylar»din ikki yüz yigirmə kixini baxlap kəldi, bularning ḥəmmisi isimliri bilən tizimlandi..

Ḳaytip kelixkə təyyarlinix

[21] Xu qaoɳda Ahawa dəryasi boyida mən Hudayimizning aldida əzümizni təwən ḳilip, əzimiz wə kiqik balilirimiz ḥəm barliḳ malmülkimiz üqün Hudayimizdin aḳ yol tiləxkə roza tutayli, dəp jakarlidim. [22] Qünki biz əslidə padixaḥḳa: «Hudayimizning ḳoli Uni barliḳ izdigənlərning üstigə iltipat kərsitixkə ḳoyulidu; lekin Uning ḳudriti bilən oɳəzipi Əzini taxlioɳanlaroɳa zərbə berixkə təyyardur» degəniduḳ, əmdi yənə uningdin yoldiki düxmənlərgə taḳabil turuxḳa piyadə wə atliḳ ləxkərlər təyinləp berixni tələp ḳiloɳanliḳimdin hijil bolup ḳaldim. [23] Xuning bilən biz roza tutup Hudayimizdin xu ix tooɳruluḳ ətündуḳ, u duayimizni ijabət ḳildi.

Muḳəddəs əy üqün ḥədiyə ḳilinoɳan sowoɳatlar

[24] Mən kaḥin baxliri iqidin on ikki adəmni wə Xərəbiya, Ḥaxabiya wə ular bilən billə boloɳan aka-ukiliridin on adəmni tallap, [25] ularoɳa altun, kümüx wə ḳaqa-ḳuqilarni, yəni padixaḥ, uning məsliḥətqiliri, əmirliri wə xuningdək xu yərdə turuwatḳan barliḳ Israillar «kəydürmə ḥədiyə» süpitidə Hudayimizning əyigə ḥədiyə ḳiloɳan sowoɳatlarni tapxur-

8:10 «Xelomitning əwladliridin Yosifiyaning oоɳli» — kona grekqə tərjimisi *(LXX)*də «Banining əwladliridin Yosifiyaning oоɳli Xelomit» deyilgən. Bu kona tərjimə tooɳra boluxi mumkin.

8:13 «Adonikamning əwladliridin əng ahirida ḳaytḳanlar...» — yaki «Adonikamning əwladliridin, yəni əng ahirida ḳaytḳanlar...»

8:15 «Lawiylar yoḳ ikən» — kaḥinlar əzliri Lawiylar, əlwəttə *(pəḳət Ḥarunning əwladliri kaḥin bolidu)*; muxu yərdə deyiliwatḳini kaḥinliḳtin baxḳa roḥiy hizmət ḳilalaydioɳan Lawiylarni kərsitidu.

8:20 «Nətiniylar» — ibadəthana hizmətkarliri.

dum.. [26] Mən kümüxtin altə yüz əllik talant, yüz talant eoɣirliқtiki kümüx қaqa-қuqa, yüz talant altunni ularning қolioɣa əlqəp tapxurdum.. [27] Ularoɣa tapxuroɣanlirimdin yənə altun das yigirmə bolup, қimmiti ming darik, süpətlik wə walildap parқiraydioɣan mis qong das ikki bolup, altundək қimmətlik idi.. [28] Mən ularoɣa: — Silər Pərwərdigaroɣa mukəddəstursilər, қaqa-қuqilarmu mukəddəstur, altun-kümüxlər ata-bowanglarning Hudasi Pərwərdigaroɣa ihtiyariy hədiyə қilinoɣan sowoɣattur. [29] Taki Yerusalemdiki Pərwərdigarning əyidiki ambar-həzinilərgə yətküzüp, kaһinlar wə Lawiylarning baxliri wə Israillarning қəbilə-jəmət baxliқlirining aldida tarazidin ətküzgüqə bularni obdan қarap қooɣdanglar, dedim. [30] Xuning bilən kaһinlar bilən Lawiylar Yerusalemdiki Hudayimizning əyigə apiridioɣan, tarazidin ətküzülgən xu altun-kümüx wə қaqa-қuqilarni tapxuruwaldi.

Yerusalemoɣa yetip kelix

[31] Xuning bilən birinqi ayning on ikkinqi küni biz Ahawa dəryasining boyidin қozoɣilip Yerusalemoɣa qiқixқa mangduқ. Hudayimizning қoli üstimizdə boloɣaqқa, u bizni düxmənlirimizdin wə yolda paylap turoɣan қarақqilardinmu қutқuzdi. [32] Biz Yerusalemoɣa kelip u yərdə üq kün turduқ; [33] tətinqi küni Hudayimizning əyidə altun-kümüx wə қaqa-қuqilar tarazida əlqinip kaһin Uriyaning ooɣli Mərəmotning қolioɣa tapxuruldi; uning yenida Finiһasning ooɣli Əliazar, yənə Lawiylardin Yəxuaning ooɣli Yozabad bilən Binnuiyning ooɣli Noadiyaһlar bar idi. [34] Һəmmə nərsə sani boyiqə wə eoɣirliқi boyiqə əlqəndi wə xuning bilən billə һərbirining eoɣirliқi pütüp қoyuldi.

[35] Xu qaoɣda əsli elip ketilgənlərning əwladliri, yəni sürgünlüktin қaytқanlar Israillarning Hudasioɣa «kəydürmə қurbanliқ» süpitidə pütkül Israil üqün on ikki torpaқ, toқsan altə қoqқar, yətmix yəttə қoza sundi, yənə gunaһ қurbanliқi süpitidə on ikki tekə sundi; bularning һəmmisi Pərwərdigaroɣa ataloɣan kəydürmə қurbanliқ idi. [36] Ular padixaһning yarliқ һətlirini padixaһning waliylirioɣa wə Dəryaning bu oɣərb təripidiki һəkümdarlaroɣa tapxuruwidi, ular həlққə wə Hudaning əyining ixlirioɣa izqil yardəm bərdi.

Həlқning yat əllərgə əgixip sadaқətsizliқ қilixi — Əzraning Israilning gunaһlirini tonup dua қilixi

9 [1] Bu ixlar pütkəndin keyin əmirlər mening bilən kərüxkili yenimoɣa kelip: — Israillar, kaһinlar wə Lawiylar əzlirini muxu zeminlardiki taipilərdin, yəni ularning yirginqlik adətliridin ayrip turmidi, — demək, ular Қanaaniylar, Һittiylar, Pərizziylər, Yəbusiylar, Ammoniylar, Moabiylar, Misirliқlar wə Amoriylaroɣa əgixip mangdi. [2] Qünki ular bu yat taipilərdin əzlirigə wə ooɣullirioɣa hotun elip berip, Hudaoɣa has mukəddəs nəsilni muxu zeminlardiki taipilər bilən arilaxturuwətti; uning üstigə, əmirlər bilən əməldarlar bu sadaқətsizlikning baxlamqiliridur, — deyixti.

[3] Mən bu ixni anglapla kənglək bilən tonumni yirtip, qaq-saқallirimni yulup oɣəm-қayoɣuoɣa qüxüp olturup kəttim. [4] Wə Israilning Hudasining səzliridin қorқup titrigənlərning һərbiri sürgünlüktin қaytip kəlgənlərning sadaқətsizliki tüpəylidin yenimoɣa kəldi. Mən taki kəqlik қurbanliқ sunuloɣuqə oɣəm-қayoɣuoɣa qəmüp olturdum.

[5] Kəqlik қurbanliқ waқtida mən əzümni təwən қiloɣan һaləttin turup, kənglək wə to-

8:25 Əzra 7:14, 15

8:26 «kümüxtin altə yüz əllik talant... yüz talant altun...» — xu dəwrdiki Israillar arisida bir «talant»ning toptooɣra қanqilik ikənliki bizgə enik əməs; «kümüxning talanti» bolsa bəlkim 45 kilogram, «altunning talanti» bəlkim 90 kilogram boluxi mumkin; xunga 650 talant kümüx bəlkim 29 tonniqə bolatti, 100 talant kümüx 6.5 tonniqə, 100 talant altun 9 tonniqə bolatti.

8:27 «darik» — *(yaki «drahma»)* — Pars imperyəsidiki birhil altun tənggə; muxu yərdə bu daslarning қimmiti 400-500 kilogram altunoɣa barawər idi.

num yirtıq ḥalda Hudayim Pərwərdigarοŋa yüzlinip tizlinip olturup, ḳollirimni yeyip, [6] dua ḳilip: — «Aḥ Hudayim, xərməndiliktə yüzümni sanga ḳaritixtin iza tartmaḳtimən, i Hudayim; qünki ḳəbiḥliklirimiz tolilиḳidin baxlirimizdin axti, asiylиḳ-itaətsizlikimiz asmanlarοŋa ta ḳaxti.. [7] Ata-bowilirimizning künliridin tartip bügüngə ḳədər zor itaətsizliktə yürüp kəlduḳ, xunga ḳəbiḥliklirimiz tüpəylidin biz, bizning padixaḥlirimiz wə kaḥinlirimiz huddi bügünki kündikidək ḥərḳaysi yurtlardiki padixaḥlarning ḳolioŋa qüxüp, ḳiliqḳa, sürgünlükkə, bulang-talangοŋa, nomuska tapxurulduḳ..

[8] Əmdi ḥazir azοŋinə waḳit Hudayimiz kəzlirimizni nurlandurup, ḳulluḳimizda bizgə azοŋina aram berilsun dəp, ḳeqip ḳutuloŋan bir ḳaldini saḳlap ḳelip, bizgə əzining mukəddəs jayidin huddi ḳaḳḳan ḳozuḳtək muḳim orun berip, bizgə Hudayimiz Pərwərdigardin iltipat kərsitildi..[9] Qünki biz ḥazir ḳullarmiz; ḥalbuki, Hudayimiz muxu ḳulluḳimizda yənila bizni taxliwətməy, bəlki Pars padixaḥlirining aldida rəḥimgə erixtürüp, Hudayimizning əyini selip, harabiləxkən jaylirini yengiwaxtin onglaxḳa bizni roḥlandurdi, xundaḳla bizni Yəḥudiyə wə Yerusalemda sepilliḳ ḳildi..[10-11] I Huda, biz bu iltipatlar aldida yənə nemə deyələymiz? Qünki biz yənila Sening məmin bəndiliring boloŋan pəyoŋəmbərlər arḳiliḳ tapiloŋan əmrliringni taxliwəttuḳ; Sən ular arḳiliḳ: «Silər kirip miras ḳilip igiləydioŋan zemin bolsa, xu zemindiki taipilərning nijisliḳi bilən buloŋanoŋan bir zemin; qünki ular türlük napakliḳlarni ḳilip, yirginqlik adətliri bilən bu zeminni bu qəttin u qetigiqə toldu ruwətti..[12] Xunga silər ḳizliringlarni ularning ooŋulliriοŋa bərmənglar, ooŋulliringlaroŋa ularning ḳizlirini elip bərmənglar; silər küqiyip, zeminning nazu-nemətliridin yeyixkə, zeminni əbədil'əbəd əwladliringlaroŋa miras ḳilip ḳaldurux üqün mənggü ularning amantinqliḳi yaki mənpəitini ḥərgiz izdiməngla» — degəniding. [13] Bizning rəzil ḳilmixlirimiz wə naḥayiti eoŋir itaətsizlikimiz tüpəylidin bu ḥəmmə bala-ḳaza beximizoŋa kəlgənidi wə Sən, i Hudayimiz, ḳəbiḥliklirimizgə tegixlik boloŋan jazayimizni yeniklitip, bizgə bügünkidək nijatliḳ iltipatni kərsətkən turuḳluḳ,.. [14] biz ḳandaḳmu yənə əmrliringgə hilapliḳ ḳilip, bundaḳ yirginqlik ḳaidilərni tutḳan bu taipilər bilən nikaḥliniwerimiz? Mubada xundaḳ ḳilidioŋan bolsaḳ, Sən bizgə oŋəzəplinip, bizgə bir ḳaldi yaki ḳutuloŋudək birsinimu ḳaldurmay yoḳatmay ḳalamsən? [15] I Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigar, Sən ḥəḳḳaniydursən! Xu səwəbtin biz bügünkidək ḳutulup ḳaloŋan bir ḳaldimiz. Ḳara, biz Sening aldingda itaətsizliklirimizdə turuwatimiz, xunga Sening aldingda ḥeqḳaysimiz tik turalmay ḳalduḳ» — dedim.

Gunaḥini tonup, ḳiloŋan duaning nətijisi

10 [1] Əzra dua ḳilip, gunaḥini tonup yioŋlap Hudaning əyi aldida yiḳilip düm yatḳan qaoŋda, Israillardin naḥayiti qong bir jamaət, ər-ayallar wə balilar uning yenioŋa kelip yioŋildi; kəpqilikmu ḳattiḳ yioŋlap ketixti. [2] Elamning əwladliridin, Yəḥiyəlning ooŋli Xekaniya Əzraoŋa: — Biz Hudayimizoŋa sadaḳətsizlik ḳilip bu zemindiki yat taipilərdin hotun aptuḳ. Ḥalbuki, Israil üqün yənila ümid bar; [3] biz əmdi Hudayimiz bilən əḥdilixəyli, hojamning wə Hudayimizning əmrliridin ḳorḳup titrigənlərning nəsiḥitigə asasən bu hotunlarni wə ulardin tərəlgən pərzəntlərni yoloŋa selip ḳoyayli. Ḥəmmə ix

9:6 Zəb. 38:4

9:7 «nomuska tapxurulduḳ» — ibraniy tilida «yüzi qüxkənlikigə tapxurulduḳ».

9:8 «bizgə əzining mukəddəs jayidin huddi ḳaḳḳan ḳozuḳtək muḳim orun berip,...» — «Yəx.» 22:20-24ni kərüng.

9:9 «...bizni Yəḥudiyə wə Yerusalemda sepilliḳ ḳildi» — «sepilliḳ» muxu yərdə asasən kəqmə mənidə ixlitilgən bolsa kerək. Qünki Yerusalemdiki sepil muxu waḳitta tehi ḳurulmioŋanidi *(«Nəḥ.» 1-babni kərüng)*.

9:10-11 Law. 18:25, 27; Ḳan. 7:3

9:13 «bizgə bügünkidək nijat iltipatini kərsətkən» — bu ibarining baxḳa birhil tərjimisi: «bizgə bügünkidək ḳutulduruloŋan ḳaldi ḳalduroŋan».

Təwrat қanuni boyiqə қilinsun. 4 Tur! Bu ix
sanga baoŋliқtur, biz seni қollaymiz; jür'ətlik
bolup ixni ada қiloŋin, — dedi.
5 Xuning bilən Əzra ornidin қopup,
kaһinlarning Lawiylarning wə pütkül Israil
jamaitining baxliқlirini xu səz boyiqə ix
қilimiz, dəp қəsəm iqixkə ündidi, ular қəsəm
iqti.
6 Andin Əzra Hudaning өyi aldidin қopup
Əliyaxibning ooŋli Yəһoһananning өyigə
kirdi; u u yərgə kəlgəndə oŋizamu yemidi,
sumu iqmidi, qünki u sürgünlüktin қaytip
kəlgənlərning sadaқətsizliki üqün eqinatti.
7 Xuning bilən Yəһudiyə wə Yerusalemda sür-
günlüktin қaytip kəlgənlərning һəmmisigə
jakarlinip, Yerusalemoŋa yioŋilinglar,
8 əmirlər wə aқsaқallarning nəsiһiti boyiqə,
kimki üq kün iqidə yetip kəlmisə, uning
pütün mal-mülki musadirə қilinidu, sür-
gündin қaytip kəlgənlərning jamaitidinmu
ayrilidu, dəp, jakarnamə qiқirildi.. 9 Xuning
bilən Yəһuda wə Binyamindiki barliқ ərlər
üq küngiqə Yerusalemoŋa yioŋilip boldi.
U tokқuzinqi ayning yigirminqi küni idi;
barliқ һəlқ Hudaning өyining һoylisidiki
məydanoŋa kelip olturdi, kəpqilik bu ixtin
қorқaqқa, xuningdək қattiқ yaoŋқan yamoŋur
tüpəylidin, titrəp ketixti. 10 Kaһin Əzra ornidin
қopup ularoŋa: — Silər Hudaoŋa sadaқətsizlik
қilip yat taipilərning қizlirini hotunluққa
elip Israillarning itaətsizlikini axurdunglar.
11 Əmdi silər ata-bowanglarning Hudasi
boloŋan Pərwərdigar aldida gunaһinglarni
tonup, uning nəzиridə durus boloŋanni қilip,
өzünglarni bu zemindiki taipilərdin wə
bu yat əllik hotunliringlardin arini oquқ
қilinglar, dedi.
12 Pütün jamaət yuқiri awazda jawap berip:
— Maқul, biz өzlirining xu gəpliri boyiqə
ix kərimiz. 13 Biraқ adəmlər bək kəp, yənə
kelip yamoŋur pəsli boloŋaqқa talada tu-
ralmaymiz; uning üstigə bu degən bir-ikki
kündə pütidioŋan ix əməs, qünki bizdə bu
ixta itaətsizlik қiloŋanlar naһayiti kəptur
!.. 14 Hudaning muxu ix tüpəyli kəlgən қattiқ
oŋəzipining bizdin kətküqə, baxliқlirimiz püt-
kül jamaətkə wəkil bolup Pərwərdigarning al-
dida tursun; bizning һərқaysi xaһərlirimizdə
yat əllərdin hotun aloŋanlarmu bəlgiləngən
waқitta xu xaһərning aқsaқal wə һakimliri
bilən birliktə kelip bu ixni bir tərəp қilsun,
— dedi.
15 Bu ixқa pəқət Asaһəlning ooŋli Yonatan
bilən Tiқwaһning ooŋli Yaһziya қarxi qiқti,
Məxullam bilən Lawiy Xabbitay ularni
қollidi. 16 Xuning bilən sürgündin қaytip
kəlgənlər ənə xundaқ қildi. Kaһin Əzra wə
ata jəmətlirining baxliқliri boloŋanlar jəməti
boyiqə bu ixқa ayrildi; ularning һəmmisi is-
miliri boyiqə tizimlandi. Ular oninqi ayning
birinqi küni bu ixni təkxürüp bir tərəp
қilixқa kirixti. 17 Ular yat əllik hotunlarni
aloŋan ərlərning soriқini birinqi ayning bi-
rinqi küni tügətti.

Yat əllərdin hotun aloŋanlarning tizimliki

18 Kaһinlarning əwladliri iqidə yat əllik
hotunlarni aloŋanlardin muxular qiқti: —
Yozadakning ooŋli Yəxuaning wə uning
қerindaxlirining əwladliridin: — Maaseyaһ,
Əliezər, Yarib, Gədaliya. 19 Ular hotunlirimi-
zni yoloŋa selip қoyimiz dəp қəsəm қilip қol
berixti wə gunaһi üqün itaətsizlik қurbanliқi
süpitidə қoy padisidin bir қoqқarni sun-
di. 20 Immərning əwladliridin Һanani
bilən Zəbadiya; 21 Һarimning əwladliri
iqidə Maaseyaһ, Eliyaһ, Xemaya, Yəһiyəl
wə Uzziya;.. 22 Paxhurning əwladliridin
Əlyoyinay, Maaseyaһ, Ismail, Nətanəl, Yoza-
bad wə Əlasaһ.
23 Lawiylar iqidə Yozabad, Ximəy, Kelaya
(Kelita»mu deyilidu), Pitaһiya, Yəһuda
bilən Əliezər; 24 oŋəzəlkəxlər iqidə Əliyaxib;

10:8 «uning pütün mal-mülki musadirə қilinidu» — muxu yərdə «musadirə қilinix» degənning mənisi «mutlək Hudaoŋa atilixi kerək» *(«Law.» 27:28)*
10:8 Law. 27:28

10:13 «qünki bizdə bu ixta itaətsizlik қiloŋanlar naһayiti kəptur!» — baxқa bir hil tərjimisi: «qünki biz bu ixta bək eoŋir itaətsizlik қiloŋanmiz».
10:21 «Eliyaһ» — bu isim ərəb tilida, xundaқla uyoŋur tilida «Iliyas» deyilidu.

dərwaziwənlər iqidə Xallum, Tələm, Uri.
25 Israillardin: — Paroxning əwladliridin Ramiya, Yizziya, Malkiya, Miyamin, əliazar, Malkiya, Binaya; 26 Elamning əwladliridin Mattaniya, Zəkəriya, Yəḥiyəl, Abdi, Yərimot bilən Eliyaḥ; 27 Zattuning əwladliridin əlyoyinay, əliyaxib, Mattaniya, Yərimot, Zabad bilən Aziza; 28 Bibayning əwladliridin Yəḥoḥanan, Ḥananiya, Zabbay bilən Atlay; 29 Banining əwladliridin Məxullam, Malluḳ, Adaya, Yaxub, Xeal bilən Ramot;[10:29] 30 Paḥat-Moabning əwladliridin Adna, Jilal, Binaya, Maaseyaḥ, Mattaniya, Bəzaləl, Binnuiy bilən Manassəḥ; 31 Ḥarimning əwladliridin əliezər, Yisxiya, Malkiya, Xemaya, Ximeon, 32 Binyamin, Malluḳ wə Xəmariya; 33 Haxumning əwladliridin Mattinay, Mattataḥ, Zabad, əlifələt, Yərəmay, Manassəḥ wə Ximəy;
34 Banining əwladliridin Maday, Amram, Uəl, 35 Binaya, Bədiya, Keluḥay, 36 Waniya, Mərəmot, əliyaxib, 37 Mattaniyaḥ, Mattinay, Yaasu, 38 Bani, Binnuiy, Ximəy, 39 Xələmiya, Natan, Adaya, 40 Maknadibay, Xaxay, Xaray, 41 Azarəl, Xələmiya, Xəmariya, 42 Xallum, Amariya, Yüsüp; 43 Neboning əwladliridin Yəiyəl, Mattitiyaḥ, Zabad, Zebina, Yadday, Yoel wə Binaya. 44 Bularning ḥəmmisi yat əllik hotunlarni alоɣanlar idi, wə xuningdək ulardin bəzilərning hotunliri pərzəntmu kərgənidi.[10:44]

10:29 **«Ramot»** — yaki «Yərəmot».

10:44 **«wə xuningdək ulardin bəzilərning hotunliri pərzəntmu kərgənidi»** — baxḳa bir hil tərjimisi: — «... wə xuning bilən ular hotunlirini wə pərzəntlirini yoloɣa seliwətti». Bu ayətning tekisttə kəmtüklük boluxi mumkin. Xunga mənisi enik əməs.

Ⱪoxumqə sөz

«Əzra»ning muəllipi zadi kim? — Təwrattiki «Əzra» wə «Nəⱨəmiya» degən ikki kitabning ⱪurulmisidiki ohxaxliⱪ

«Əzra» wə «Nəⱨəmiya» degən ⱨər ikki kitab tөt qong bөləktin təxkil ⱪilinoɣan; ⱨər ikkila kitabning birinqi bөlikining temisi «ⱪaytix», ikkinqi bөlikining temisi «ⱪayta ⱪurulux», üqinqi bөlikining temisi yənə «ⱪaytix» (jismaniy yaki roⱨiy ⱪaytix), tөtinqi bөlikining temisi «islaⱨat». Ikki kitabning ⱪurulmisida, bulardin baxⱪa yənə birnəqqə ohxaxliⱪ tərəplirimu bar (muxu yərdə saⱨipə qəklimisi bilən təpsiliy tohtalmiduⱪ).

Omumiy selixturma: —

Əzra	Nəⱨəmiya
1-ⱪaytix (1-2-bab) (jismaniy ⱪaytix)	3-ⱪaytix (1-2-bab) (jismaniy ⱪaytix)
1-ⱪayta ⱪurulux (3-6-bab)	2-ⱪayta ⱪurulux (3-7-bab)
2-ⱪaytix (7-8-bab) (jismaniy ⱪaytix)	Yengilinix (8-10-bab) (roⱨiy ⱪaytix, ⱪaytidin əⱨdə tüzülüx)
Islaⱨat (9-10-bab)	Islaⱨat (11-13-bab)

Xu selixturmidin ikki kitabning yezix uslubidiki ohxaxliⱪni kөrürwaloɣili bolidu. Xunga kөp alimlar ikki kitabning muəllipini bir adəm dəp ⱪaraydu.

«Əzra» degən kitabni yazoɣuqi Əzraning өzidur. Buningoɣa ispat, 6:27-28də wə keyinki bablarda Əzra biwasitə өzini tiloɣa elip, «Mən,... mən, ... mən...» dəp bayan ⱪilidu. Kitabning babliridin yazoɣuqining inqikə ⱨəm əstayidil alim wə tarihxunas ikənliki qiⱪip turidu. Bu «Nəⱨəmiya» wə «Tarih-Təzkirə»ni yazoɣuqilarning inqikə wə təpsiliy uslubioɣa bək mas kelidu. Xunga bir ⱪisim alimlar «Nəⱨəmiya» wə «Tarih-Təzkirə»ning muəllipi yaki muⱨərriri Əzra, dəp ⱪaraydu. Biz muxu pikirgə bək mayilmiz.

Nemixⱪa Əzraning dəwridə «mustəⱪillиⱪ ⱨərikiti» bolmioɣan? (Məsiⱨning kelixi üqün təyyarliⱪ ⱪilix)

Yəⱨudiylarning Hudaoɣa sadiⱪ boloɣan «ⱪaldisi»i sürgünlüktin ⱪaytⱪandin keyinki dəwrlərdə nazil ⱪilinoɣan kitablarda, yəni «Əstər», «Ⱨagay», «Zəkəriya», «Əzra», «Nəⱨəmiya» wə «Malaki» degən Təwrat ⱪisimlirida adəmni ⱪiziⱪturidioɣan bir ix xuki, «mustəⱪillиⱪ» degən məsilə bir ⱪetimmu tiloɣa elinoɣan əməs. Əzra Israil üqün dua ⱪiloɣanda ularning beⱪindi əl

boloƣanlikini enik kərsitidu — U: — «**Biz ḥazir ḳullar**» dəydu (9:9). Lekin xu qaoƣda uning Israilning mustəḳil padixaḥlikining ḳayta bərpa ḳilinixi tooƣruluḳ ḥeqḳandaḳ təlipi bolmioƣan. Ḳarioƣanda, Huda Israilоƣa yetəkqilik ḳilixḳa təyinligən yolbaxqilar əzlirining beḳindi ḥalitini razilik bilən ḳobul ḳiloƣan ohxaydu. Nemixḳa xundaḳ boldi?

Hudaning Musa pəyoƣəmbərning wasitisi arḳilik Yəḥudiy həlḳi bilən baoƣlioƣan əḥdisining tolimu roxən bir ḳismi xuki, Өz həlḳi Өzigə itaətmən bolsa wə bir-biri bilən ḥəḳḳaniylik ḥəm inaḳlik iqidə yaxioƣan bolsa, undaḳta U ularoƣa bəht-bərikət ata ḳilidu. Muxu ajayib, kəp tərəplimilik bəht-bərikətlər «Law.» 26-babta wə «Ḳanun xərḥi» 28-babta təpsiliy bayan ḳilinidu. Ḥalbuki, ular Hudaoƣa wə xuningdək bir-birigə sadaḳətsiz bolsa, undaḳta Uning tərbiyilik jazaliri tədrijiy ḥalda bexioƣa qüxürülidu. Bu ixlar üstidə «padixaḥlar»diki ḳoxumqə sөz»imiz wə «Injil — kirix sөz»imizdə tohtalduḳ. Huda Israil bilən tüzgən əḥdidiki «jaza-tərbiyining bəx basḳuqi»ning təpsilatliri Musa pəyoƣəmbər arḳilik berilgən, «Law.» 26:14-26 wə «Ḳan.» 28-babta tepilidu. Bəx basḳuqni yənə təwəndikidək yioƣinqaḳlaxḳa bolidu. Itaətsizliki eoƣirlaxḳanseri jaza-tərbiyimu eoƣirlixip baridu: —

Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdisi — «Hudaning jaza-tərbiyisining bəx basḳuqi»

(1) Waba-ḳizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoƣlup boluxi («Law.» 26:14-17).

(2) Yamoƣur az, ḥosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).

(3) Yawayi yirtḳuq ḥaywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroƣa wə mallaroƣa ḥujum ḳilixi (buning kөqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki muḳimsizlik, tərtipsizlik wə ḳanunsizliḳnimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).

(4) Xəḥərlərning muḥasirigə elinixi, ḳəḥətqilik, ularning düxmənlər wə yaḳa yurtluḳlarning aldida boysunduruluxi wə xularning ḳattiḳ baxḳurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).

(5) Düxmənlərning өq elixi, ḳaytidin xəḥərlərni ḳorxiwelixi, xəḥərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloƣinida wəḥimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39).

«Batur ḥakimlar», «Samuil», «Padixaḥlar» wə «Tarih-Təzkirə»ni oḳuoƣanlaroƣa roxənki, Israil bu bəx basḳuqning ḥəmmisini өz bexidin ətkөzgən (bəzi basḳuqlarni birnəqqə ḳetim bexidin ətkөzgən). Israilning towa ḳilixi bilən islaḥat boloƣan waḳitlarda Hudaning ularning əḥwalini əslidiki bəht-bərikətlikkə kəltürginini kərgili bolidu; ḥalbuki, omumən ular roḥiy wə əhlaḳiy tərəplərdə baroƣanseri suslixip qüxkünləxkənidi. Rast, Əzraning dəwridə Huda ularni əng ahirḳi tərbiyilik jazasidin, yəni sürgünlüktin qiḳiroƣanidi. Lekin Daniyal pəyoƣəmbərning Israil üqün ḳiloƣan dualiridin («Daniyal» 9-bab) wə Yəxaya ḥəm Əzakiyal pəyoƣəmbərlərning bexarətliridin ḳarioƣanda «sürgünlüktin ḳaytix»ning səwəbi əməliyəttə Israil həlḳining birliktə towa ḳilixidin əməs, bəlki Hudaning xapaitidin boloƣan, halas. Əməliyəttə Israil ḥətta sürgün boloƣandin keyinmu bir həlḳ süpitidə gunaḥliridin tehiqə towa ḳilmioƣanidi. Bu ix ḥəzriti Əzraning («Əzra» 9-babta hatiriləngən) Israil üqün ḳiloƣan duasidin enik kərünidu. Biz yənə bir ḳetim uning bu ḳismini oḳuyli: —

«Ah Hudayim, xərməndiliktə yüzümni Sanga ḳaritixtin iza tartmaḳtimən, i Hudayim; qünki ḳəbihliklirimiz tolilikidin baxlirimizdin axti, asiylik-itaətsizlikimiz asmanlarоƣa taḳaxti. Ata-bowilirimizning künliridin tartip bügüngə ḳədər zor itaətsizliktə yürüp kəlduḳ, xunga ḳəbihliklirimiz tüpəylidin biz, bizning padixahlirimiz wə kahinlirimiz huddi bügünki kündikidək hərḳaysi yurtlardiki padixahlarning ḳolioƣa qüxüp, ḳiliqḳa, sürgünlükkə, bulang-talangoƣa, nomuskа tapxurulduḳ.

Əmdi ḥazir azoƣinə waḳit Hudayimiz kəzlirimizni nurlandurup, ḳulluḳimizda bizgə azoƣina aram berilsun dəp, ḳeqip ḳutuloƣan bir ḳaldini saḳlap ḳelip, bizgə əzining muḳəddəs jayidin huddi ḳaḳkan ḳozuḳtək muḳim orun berip, bizgə Hudayimiz Pərwərdigardin iltipat kərsitildi. Qünki biz ḥazir ḳullarmiz; ḥalbuki, Hudayimiz muxu ḳulluḳimizda yənila bizni taxliwətməy, bəlki Pars padixahlarning aldida rəḥimgə erixtürüp, Hudayimizning əyini selip, harabiləxkən jaylirini yengiwaxtin onglaxḳa bizni roḥlandurdi, xundaḳla bizni Yəḥudiyə wə Yerusalemda sepillik ḳildi» (9:6-9).

Bu səzlərdin Israilning roḥiy ḥaliti ḥərḳandaḳ ixtin eniḳ turmamdu? Əzra, xundaḳla Hudaning xu dəwrdiki adəmliri wə pəyoƣəmbərlirining ḥəmmisi: Israil iqidə, ḥətta sürgünlüktin ḳaytip, Pələstindiki japa-muxəkḳətlərgə qidaydioƣan həlklər iqidə tüptin towa ḳilix tehi bolmioƣanidi, deməktə. Xunga ularda Huda bizni mustəḳil bir padixahlikḳa aylanduridu, dəydioƣan oy bolsa, bu bir ham hiyal boltti. Pərwərdigarning Өz əḥdisigə boysunoƣanlaroƣa wədə ḳiloƣan «baxḳa əllərdin üstün turidioƣan», tolimu gülləngən, «**ḳuyruḳ əməs, bax boloƣan**» bir padixahlik («Ḳan.» 28:6-13) tehimu yiraḳta idi. Xu əḥwal astida bundaḳ mustəḳil dələtni ḳaytidin bərpa ḳilixḳa intilix nadanlik bolatti. Buning ornioƣa, Hudaning xapaiti bilən azraḳ bir «ḳaldi»ning Huda wədə ḳiloƣan zemini üstidə yaxaxḳa ḳaytip kəlgənliki, xundaḳla xu «ḳaldi»ning Ḥəmmigə Ḳadir Hudaning əzlirini idarə ḳilixḳa ḳoyoƣan padixahlarning iltipatidin muyəssər ḳiloƣanliki tüpəylidin təxəkkür eytixioƣa tooƣra kelətti. «**Ḥəḳḳaniyət ḥərḳaysi əlni yuḳiri kətürər**» dəydu Sulayman («Pənd.» 14:34), lekin ḥeqḳandaḳ tüp ḥəḳḳaniylik bolmisa «kətürülüx» degənning ümidimu yoḳ bolidu (Əzraning xu duasi wə «Nəḥ.» 9:33-36də hatiriləngən, ḥəzriti Nəḥəmiyaning duasi ohxax əḥwal astida ḳilinoƣan, xu duanimu kərüng).

Xübḥisizki, xu dəwrlərdə Hudadin ḳorḳḳan Israillarda baxḳiqə bir ümid pəyda boluxḳa baxlidi. Ular Huda ularoƣa pəyoƣəmbərliri arḳilik bərgən bexarətlik wədiliridin, pəḳət Ḳutkuzoƣuqi-Məsih dunyaoƣa kəlgəndila andin Uning küqlük hizmətliri bilən Israilni əz gunaḥliridin paklixi mumkin bolatti, degən hulasigə kəlgən («Luḳa» 24:21). Əgər ularda xundaḳ paklik bolsa, demək Israil ḳət'iylik bilən towa ḳiloƣan bolsa, Hudaning Israilning əḥwalini əsligə kəltürüxigə kerək boloƣan xaraitlar mumkin bolatti. Məsih Өzi ixlimisə Israil əz gunaḥining asarətliri iqidə ḳalatti. Xu yol bilən «ḳaldi»dikilər gunaḥning ḳanqilik yirginqlik ikənlikini, uning asaritining ḳanqilik küqlük ikənlikini tonup yetixkə baxlidi. Ularning roḥiy azadlikḳa boloƣan təxna wə təlmürüp kütkən ümidlirining kəngülliridə ḥasil boluxi bilən, Məsiḥning kelix yoli ularning ḳəlbidə ḥazir bolmaḳta idi. Huda xu kixilərni «**Mening Өzümgə ḳalduroƣan ḳaldim**» («Yəx.» 10:21, 22) dəp ataxḳa layiḳ kərgən wə ulardin səyüngənidi; mana, xu dəwrlərdə Uning alaḥidə tilsimat ḳilixi ularning kəngülliridə dəl muxundaḳ ümid-təxnalarni ḥasil ḳilixtin ibarəttur. Biz baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Əysa Məsih dunyaoƣa kəlgüqə boloƣan barlik tarih, məyli Israilning yaki baxḳa əllərning tarihi bolsun, bu pəḳət Hudaning Uning kelixi üqün boloƣan təyyarliki, halas, degili bolidu.

Hudaning «**Wақit-saiti toluқ toxқanda, Huda Өz oоlini bu dunyaoоa əwətti. U bir ayal kixidin tuoulоan, xuningdək Təwrat қanuni astida tuoulоanidi**» («Gal.» 4:4).

«**Wақit-saiti toluқ toxux**» jəryanida, yəni bu dunyadiki barliқ ixlar Məsiһning kelixi üqün təyyarlinixta muxu «қaldi» intayin muһim bir amil idi. Ular birinqi bolup Məsiһni tonudi, Uning kelixini қarxi aldi, xuningdək uningоa birinqi əgəxkən muhlislardin boldi. «Luқa» 1:16-17də berilgən bexarət boyiqə Yəһya pəyоəmbərning dəl muxundaқ «Məsiһning kelixi üqün həlқlərning kəngüllirini təyyarlax» hizmiti bolatti.

Əgərdə «қaldi»dikilər kəp butpərəs əllər bilən arilixip yaki assimilyatsiyə қilinip, roһiy kərüx sezimi torlixip, һəққaniylиққa wə diyanətlikkə boloоan wijdani suslinip, kənglidiki ümid yoқay degən bolsa, undaқta Məsiһ awwal kimlərgə kelətti?

Xunga һəzriti Əzra «həlқning қaldisi»ni buloоioоuqi təsirlərdin ayrixқa, kəngüllirini oyoоitixқa Hudaning қorali boloоan. U һəқiқətən Hudaning adimi idi, pəқət өz gunaһliri üqünla əməs, baxқilarning gunaһi üqünmu yioоlioоanidi (10:1). Təwrat («kona əһdə») dəwri tooоruluқ daim kərsətkinimizdək, Hudaning xu wақitlarda Өz həlқidin tələp қiloоan pak-muқəddəslik bolsa sirtқi bir hil pak-muқəddəslik idi. Iqki pak-muқəddəslik bolsa pəқət Məsiһning ələmi, xundaқla Muқəddəs Roһning kelixi bilən andin məwjut bolatti. «Yengi əһdə» astida boloоan bolsa, Əzraning Israillarning kəngüllirini paskiniqiliktin ayrix üqün ulardin «əzlirining yat əllik ayallirini қoyuwetinglar» degən təlipi (10-bab)ning һajiti bolmaytti («Mat.» 5:31, 32). Һalbuki: (1) Injilning nikaһ tooоruluқ birinqi təlipi boloоan etiқadsizlar bilən birləxməslikimiz yaki nikaһlanmaslиқimiz kerək, degən təlim enik berilgən («2Kor.» 6:14). Biraқ: (2) Əgər xundaқ gunaһ ətküzgən bolsingiz, məyli қanqilik қiyinqilik boluxidin қət'iynəzər, Hudaning sizgə қoyoоan burqi xuki, xu etiқadsiz jərəng bilən turup əmürwayət uningdin ayrimasliқingizdin ibarəttur. Pəқət etiқadsiz jərəng əzlükidin sizdin kətküsi bar bolsa, uni қoyup berixingiz kerək («1Kor.» 7:13-20).

Təwrat 16-ķisim
«Nəḩəmiya»

Kirix səz

Arķa kərünüxi

Məzkur kitab «Əzra» degən kitab bilən ohxax dəwrgə baoŋlanoŋan bolup, «Əzra»diki «kirix səz» muxu kitabķa kirix səz bolalaydu. «Əzra»ning kirix səzidə deyilginigə ohxax, Təwratning «Nəḩəmiya» degən ķismimu ķiskə bir məzgillik tarih tooŋruluķ yeziloŋan. Bu waķit təhminən miladiyədin ilgiriki 445-430 yillar idi; sürgünlükkə elip ketilgən Israillarning əwladliridin birnəqqə mingi Babildiki birķədər raḩətlik turmuxni taxlap, Pələstində japa-muxəkķətlik yengi turmuxni baxlaxķa Yerusalemoŋa ķaytip kəlgənidi. Az degəndimu ikki milyon Yəḩudiy həlķi Babil wə Parsta ķaloŋini bilən, ķaytķanlarning sani az idi. «Ķaytix»lar üq ķetim boloŋan bolup, ular təwəndikidək; —

1-ķaytix: miladiyədin ilgiri 537-yili, Zərubbabəl yetəkligən, təhminən 50000 adəm

2-ķaytix: miladiyədin ilgiri 458-yili, Əzra yetəkligən, təhminən 1800 adəm

3-ķaytix: miladiyədin ilgiri 445-444-yili, Nəḩəmiya yetəkligən; pəķət birnəqqə ḩünərwənlərla idi.

«Nəḩəmiya» degən kitab üqinqi «ķaytix» jəryani wə uning yetəkqisi boloŋan Nəḩəmiya tooŋruluķ hatiridur. Kitabta yənə ilgiriki «ķaytix»lar tooŋruluķ birnəqqə təpsilatlar tiloŋa elinidu.

Nəḩəmiya əz kitabining bexida (1:11) bizgə «**Mən padixaḩning saķiysi idim**» dəydu. Imperator (padixaḩ) Artahxaxta (yaki «Artaksərksis») bolsa, Əstər hanixning əgəy ooŋli idi wə xübḩisizki, u xu ihlasmən wə uluoŋ əgəy anisidin təsirləngənidi (Əstər Artahxaxtaning atisi Ksərksisning keyinki hanixi idi). Nəḩəmiya Əstərning təsiri bilən xu yahxi hizmətni tapķan boluxi mumkin. Oķurmənlərgə məlumki, «saķiy»ning hizmiti pəķət padixaḩķa xarab tutup beripla ķalmay, bəlki xu xarab zəḩərlənmigənlikini təstiķlax üqün awwal uni tetip beķixtin ibarət idi. Bundaķ məs'uliyət bilən ḩərkünning kəp waķitlirida padixaḩning yenida turuxi kerək idi; xunga saķiylar ķabiliyətlik adəm bolsa, daim padixaḩlarning muḩim məsliḩət-qilirining biri bolup ķalatti. Artahxaxta intayin bay padixaḩ bolup, Nəḩəmiyamu padixaḩning yenida hizmättə boloŋaqķa, xübḩisizki umu bay bolup kətkən boluxi mumkin.

Məzkur kitabtin biz Nəḩəmiyaning ḩəm huxhuy ḩəm duaoŋa berilgən adəm ikənlikini tezla bayķaymiz. Nəḩəmiyaning kəngli eoŋirlaxķanda padixaḩ bu ḩalitini dərḩal bayķidi (2:1). U xad-huramlikning mənbəsi wə sirini u bizgə keyin ayan ķilidu: «**Pərwərdigarning xad-huramliķi silərning küqünglardur**» (8:10).

Muxu ķetimķi ķayoŋusining səwəbi əzigə: «**Sürgünlüktin ķutuloŋan həlķning ķaldisi Yəḩudiyə əlkisidə ķattiķ japa-muxəkķət tartti, aḩanət iqidə ķaldi. Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, ķowuķlirimu kəydürüwetildi**» dəp yətküzülgən həwər idi.

Xuni anglap u ez hәlkì üqün roza tutup dua-tiläwәtlәrgә berildi.

Bu dәwrdiki tarihlarda (mәsilәn, «Әstәr», «Әzra» wә «Nәһәmiya»da) bir alaһidilik xuki, kөrünәrlik mөjizilәr (mәsilәn, Israil Misirdin qikkanda dengiz ularning aldida bөlüngәndәk) yoq deyәrlik idi. Ңalbuki, xuning bilәn tәng biz roxәnki, Hudaning dawrangsiz ix kөrgәnlikini, bolupmu Өz hәlkining kәlbliridә һәm һәtta Өzini tonumaydioɣanlarning kәlbliridimu ünsiz һәm ajayib ңalda ixlәydioɣanlikini baykaymiz. Artahxaxta padixaң (butpәrәslikkә әgәxkәn padixaң boluxi mumkin idi) Nәһәmiyaning kayoɣusini kөrüp sәwәbini ukkandin keyin Nәһәmiyadin: «**Nemә tәliping bar?**» dәp sorioɣanlikioɣa intayin һәyran kalimiz. Tehimu һәyran kalarliki xuki, u Nәһәmiyaning tәlipini toluq ijabәt kilip, uningoɣa ana yurtioɣa kaytip, anglioɣan xu külpәtni tügitixkә kerәk boloɣan mәbläoɣ wә ҩokuqni bәrdi. Nәһәmiya keyin өzini «waliy» dәp kөrsitidu; (7:65) xunga roxәnki, padixaң әslidә uni xu mәnsәpkә bekitip kayturoɣanidi. Nәһәmiyaning bizgә xu һәwәrni biwasitә eytmioɣanlikining өzi uning kәmtәrlikining enik bir ipadisidur.

Xuning bilәn xu ihlasmәn wә munәwwәr kixining yetәkqilikidә Yerusalemning sepilining kaytidin kurulux ixi baxlandi wә düxmәnlәrning küqlük karxiliki wә әtrapidiki butpәrәs әllәrning kәstlixigә karimay pәkәt 52 kün iqidә tügitildi. «Sepillarning yengiwaxtin kuruluxi»ning muһimliki tooɣruluk biz yәnә «koxumqә sөz»imizdә azrak tohtilimiz.

«Nәһәmiya» degәn isimning mәnisi «Pәrwәrdigarning tәsәllisi»dur. Nәһәmiyaning өz hәlkigә bәrgәn tәsәllisi sepil kuruluxi bilәn tohtioɣan әmәs. Huddi uningdin ilgiri waliy boloɣan Әzradәk, uning qongkur arzusi xu idiki, hәlkning Huda bilәn yekin, durus alakidә yaxixi, muxu arkilik hәlkning bәht-bәrikәttin muyәssәr boluxi һәm Hudaning xan-xәripi bu ixlarda ayan boluxidin ibarәt idi. Әzraning yardimi bilәn u hәlkni bir ibadәt sorunioɣa yioɣduridu wә Tәwrat mukәddәs kanunini ularning aldida okutidu. Xuning bilәn pütkül jamaәt ңәkikiy wә qongkur towaoɣa kirixidu (8-10-bab).

Xuning bilәn Nәһәmiya Hudaning korali bolup, Yәһudiy hәlkini, xundakla pütkül dunyani pütkül tarihning mәrkizi boloɣan Mәsihning dunyaoɣa kelixigә tәyyar boluxka bir kәdәm yekinlaxturdi. Xu ixta u Әzradәk idi (bu jәryan tooɣruluk biz «Әzra»diki «kirix sөz» wә «koxumqә sөz»imizdә tohtilimiz).

«Nәһәmiya» degәn kisimni kim yazoɣan»?

«Әzra»diki «kirix sөz» wә «koxumqә sөz»imizdә tohtaloɣinimizdәk, «Әzra» wә «Nәһәmiya»ning muәllipi Әzraning өzi idi. Ңalbuki, «Nәһәmiya»ning nuroɣun yәrliridә Nәһәmiyaning dualiri yaki өzining ңessiyatliri stihiyilik ңalda uroɣup qikkan boloɣaqka, Nәһәmiya өzi mәzkur kitabning kөp kisimlirini yazoɣan, andin Әzra originalni kөrüp, tәһrirlәp muһәrrir rolida tüzәtkәn, dәp karaymiz.

Məzmun: —

1-2-bab: Sürgünlüktin üqinqi «qaytix»
Qayoquluq həwər (1-bab)
Məhpiy qarlap təkxürüx (2-bab)

3-7-bab: Yengiwaxtin qurulux Mudapiə qurux (3-bab)
Japa-muxəkkətkə duq kelix (4-6-bab)
Sirtqi qarxilik
Iqki zulum
«Qaytqan» baturlarning tizimliki (7-bab)

8-10-bab: Yengilinix, towa qilix Təwratning eqilixi (8-bab)
Gunahlarni tonup yetix (9-bab)
Qəsəm eytix, qaytidin əhdigə baoqlinix (10-bab)

11-13-bab: Islahat
Yerusalemda turuxqa əzlirini pida qiloqanlar (11-bab)
Həlq əzlirini, sepilni Hudaoqa atap beoqixlax (12-bab)
Rohiy tüzitixlər (13-bab)
(a) natooqra nikahlar bilən buloqinix — islahat
(ə) ianə-əxrə qilmaslik — islahat
(p) xabat künini buloqax — islahat
(b) wəzipilərdin waz keqix — islahat

Nəḥəmiya

Yerusalemning eqinixlik, harablik ḥaliti

1 [1] Ḥakaliyaning ooɣli Nəḥəmiya xundak bayan kildiki: — Yigirminqi yili Kisləw eyida, mən Xuxan ḳal'əsidə turattim, [2] Өz ḳerindaxlirimdin biri boloɣan Ḥanani bilən birnəqqə kixi Yəhudiyədin qikip kəldi; mən ulardin sürgünlüktin ḳutulup ḳaloɣan Yəhudalar wə Yerusalem tooɣrisida soridim. [3] Ular manga: — Sürgünlüktin ḳutuloɣan həlḳning ḳaldisi Yəhudiyə ɛlkisidə ḳattik japa-muxəkḳət astida wə aḥanət iqidə ḳaldi. Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, ḳowuḳlirimu kəydürüwetildi, dəp eytip bərdi.

Nəḥəmiyaning Yerusalem üqün roza tutup dua ḳilixi

[4] Mən bu gəplərni anglap olturup yioɣlap kəttim, birnəqqə küngiqə nalə-pəryad kətürüp, asmanlardiki Huda aldida roza tutup, dua ḳilip [5] mundak dedim: — «I asmandiki Huda Pərwərdigar, Өzini səyüp, əmrlirini tutḳanlaroɣa əzgərməs meḥir kərsitip əḥdisidə turoɣuqi uluɣ wə dəḥxətlik Təngri, [6] əmdi Sening aldingda muxu pəyttə ḳulliring Israillar üqün peḳir ḳulungning keqə-kündüz ḳiliwatḳan bu duasioɣa ḳuliking selinoɣay, kəzüng oquk boloɣay! Mən biz Israillarning Sening aldingda sadir ḳiloɣan gunaḥlirimizni etirap ḳilimən; mənmu, atamning jəmətimu gunaḥ ḳilduḳ! [7] Biz Sening yolungoɣa tətür ix ḳilip, Sən ḳulung Musaoɣa tapilioɣan əmrliring, bəlgilimiliring wə ḥəkümliringni ḥeq tutmiduḳ. [8-9] Sening Өz ḳulung Musaoɣa tapilap: «Əgər silər wapasizlik ḳilsanglar, silərni pütün taipilərning arisioɣa tarḳitiwetimən; lekin Manga yenip kelip, Mening əmrlirimni tutup əməl ḳilsanglar, gərqə aranglardin ḥətta asmanlarning əng qetigə ḳooɣliwetilgənlər bolsimu, Mən ularni xu yərdin yioɣip, Mening namimni tikləxkə tallioɣan jayoɣa elip kelimən» degən səzüngni yad ḳiloɣaysən, dəp ətünimən. [10] Bularning ḥəmmisi Sening ḳulliring wə Sening həlḳing, Өzüngning zor ḳudriting wə küqlük ḳolung bilən ḥərlükkə ḳutḳuzdung. [11] I Rəbbim, ḳulungning duasioɣa ḥəm Sening namingdin əyminixtin səyüngən ḳulliringningmu duasini ḳuliking tingxioɣay; bügün ḳulungning ixlirini onguxluḳ ḳiloɣaysən, uni xu kixining aldida iltipatḳa erixtürgəysən».
Xu wakitta mən padixaḥning sakiysi idim.

Padixaḥning Nəḥəmiyaning Yerusalemni, jümlidin sepilini ḳayta ongxap qikixioɣa ruhsət ḳilixi

2 [1] Wə xundak boldiki, padixaḥ Artahxaxtaning yigirminqi yili Nisan eyi, padixaḥning aldioɣa xarab kəltürülgənidi; mən xarabni elip padixaḥḳa sundum. Buningdin ilgiri mən padixaḥning aldida ḥeqḳaqan oɣəmkin kərüngən əməs idim.
[2] Xuning bilən padixaḥ meningdin: — Birər kesiling bolmisa, qiraying nemixḳa xunqə oɣəmkin kərünidu? Kənglüngdə qoḳum bir dərd bar, dewidi, mən intayin ḳorḳup kəttim.
[3] Mən padixaḥḳa: — Padixaḥim mənggü yaxioɣayla! Ata-bowilirimning ḳəbriliri jaylaxḳan xəḥər harabilikkə aylanoɣan, dərwaza-ḳowuḳliri kəydürüwetilgən tursa, mən ḳandaḳmu oɣəmkin kərünməy? — dedim.
[4] Padixaḥ meningdin: — Sening nemə təliping bar? — dəp soriwidi, mən asmandiki Hudaoɣa dua ḳilip, [5] andin padixaḥḳa: — Əgər padixaḥimning kəngligə muwapiḳ kərünsə, ḳulliri əzlirining aldida iltipatḳa erixkən bolsa, meni Yəhudiyəgə əwətkən bolsila, ata-bowilirimning ḳəbriliri jaylaxḳan xəḥərgə berip, uni yengiwaxtin ḳurup qikṣam, dedim.
[6] Padixaḥ (xu qaoɣda hanix padixaḥning yenida olturatti) məndin: — Səpiringgə ḳanqilik wakit ketidu? Ḳaqan ḳaytip

1:1 «yigirminqi yili» — Pars padixaḥi Artahxaxtaning yigirminqi yilini kərsitidu *(2:1ni kərüng)*.
1:5 Mis. 20:6; 34:7; Qəl. 14:18; Ḳan. 5:10; Zəb. 86:15; 103:8; 145:8-9; Dan. 9:4
1:8-9 Ḳan. 4:25, 26, 27; 30:2, 3, 4

kelisən? — dəp soridi. Xuning bilən padixaḥ meni əwətixni muwapiḳ kərdi; mənmu uningoɣa ḳaytip kelidioɣan bir waḳitni bekittim. [7] Mən yənə padixaḥtin: — Aliylirioɣa muwapiḳ kərünsə, manga Əfrat dəryasining u ḳetidiki waliylaroɣa meni taki Yəḥudiyəgə baroɣuqə ətkili ḳoyux tooɣruluḳ yarliḳ hətlirini pütüp bərgən bolsila; [8] Wə yənə padixaḥlik ormanlikioɣa ḳaraydioɣan Asafḳa muḳəddəs əygə təwə boloɣan ḳəl'əning dərwaziliri, xuningdək xəḥərning sepili wə əzüm turidioɣan əygə ketidioɣan limlarni yasaxḳa kerəklik yaoɣaqlarni manga berix tooɣruluḳmu bir yarliḳni pütüp bərgən bolsila, dedim. Hudayimning xəpkətlik ḳoli üstümdə boloɣaqḳa, padixaḥ iltipat ḳilip bularning ḥəmmisini manga bərdi. [9] Xuning bilən mən dəryaning u ḳetidiki waliylarning yenioɣa berip padixaḥning yarliḳlirini tapxurdum. Padixaḥ yənə birnəqqə ḳoxun sərdarliri bilən atliḳ ləxkərlərnimu manga ḥəmraḥ boluxḳa orunlaxturoɣanidi. [10] Ḥoronluḳ Sanballat bilən Ammoniy Tobiya degən əməldar Israillarning mənpəətini izdigən adəm kəptu, degən həwərni anglap intayin narazi boldi.

Nəḥəmiyaning keqisi sepilni qarlaxḳa qiḳixi

[11] Mən Yerusalemoɣa kelip üq kün turdum. [12] Andin keqisi mən wə manga ḥəmraḥ boloɣan birnəqqə adəm ornimizdin turduḳ (mən Hudayimning kənglümgə Yerusalem üqün nemə ixlarni ḳilixni saloɣanliḳi tooɣrisida ḥeqkimgə birər nemə demigənidim). Əzüm mingən ulaoɣdin baxḳa ḥeqḳandaḳ ulaoɣmu almay, [13] keqisi «Jiloɣa ḳowuḳi»din qiḳip «Əjdihа buliḳi»oɣa ḳarap mengip, «Tezək ḳowuḳi»oɣa kelip, Yerusalemning buzuwetilgən sepillirini wə kəydürüwetilgən ḳowuḳ-dərwazilirini kəzdin kəqürdum. [14] Yənə aldioɣa mengip «Bulaḳ ḳowuḳi» bilən «Xaḥanə kəl»gə kəldim; lekin xu yərdə mən mingən ulaoɣning ətüxikə yol bək tar kəlgəqkə, [15] keqidə mən jiloɣa bilən qiḳip sepilni kəzdin kəqürüp qiḳtim. Andin yenip «Jiloɣa ḳowuḳi»din xəḥərgə kirip, əygə ḳayttim.

[16] Əməldarlarning ḥeqḳaysisi mening nəgə baroɣanliḳimni wə nemə ḳiloɣanliḳimni bilməy ḳelixti, qünki mən ya Yəḥudiylaroɣa, kaḥinlaroɣa, ya əmir-ḥakimlaroɣa wə yaki baxḳa hizmət ḳilidioɣanlaroɣa ḥeqnemə eytmioɣanidim.

Nəḥəmiyaning həlḳni sepilni ḳayta selixḳa ilḥamlanduruxi

[17] Keyin mən ularoɣa: — Silər beximizoɣa kəlgən balayi'apətni, Yerusalemning harabigə aylanoɣanliḳini, sepil ḳowuḳlirining kəydürüwetilgənlikini kərdünglar; kelinglar, ḥəmmimiz ḥaḳarətkə ḳeliwərməslikimiz üqün Yerusalemning sepilini ḳaytidin yasap qiḳayli, — dedim. [18] Mən yənə ularoɣa Hudayimning xəpkətlik ḳolining mening üstümdə boloɣanliḳini wə padixaḥning manga ḳiloɣan gəplirini eytiwidim, ular: — Ornumizdin turup uni yasayli! — deyixip, bu yahxi ixni ḳilixḳa əz ḳollirini ḳuwwətləndürdi.

[19] Lekin Ḥoronluḳ Sanballat, hizmətkar Ammoniy Tobiya ḥəm ərəb boloɣan Gəxəm bu ixni anglap bizni zanglik ḳilip mənsitməy: — Silərning bu ḳiloɣininglar nemə ix? Silər padixaḥḳa asiylik ḳilmaḳqimusilər? — deyixti.

[20] Mən ularoɣa jawab berip: — Asmanlardiki Huda bolsa bizni oɣəlibigə erixtüridu wə Uning ḳulliri boloɣan bizlər ḳopup ḳurimiz. Lekin silərning Yerusalemda ḥeqḳandaḳ nesiwənglar, ḥoḳuḳunglar yaki yadnamənglar yoḳ, — dedim.

2:7 «Əfrat dəryasining u ḳeti...» — məzkur kitabta muxu yədin baxlap «dərya» «Əfrat dəryasi»ni kərsitidu. «U ḳeti...» — dəryaning oɣərbiy təripi. **«...meni taki Yəḥudiyəgə baroɣuqə ətkili ḳoyux»** — yaki «...səpirimdə meni aloɣa sürüx».

2:8 Dan. 9:25

2:10 «Tobiya degən əməldar» — ibraniy tilida «Tobiya degən ḳul».

Sepilni bələklərgə bəlüp ongxaxka buyruluxi
Kona xəhərning həritisini kerüng

3 [1] Xu qaoɣda bax kahin əliyaxib wə uning kahin kerindaxliri kopup «Koy kowuki»ni yengiwaxtin yasap qikti; ular kowukning kanatlirini ornitip, uni Hudaoɣa atap mukəddəs dəp bekitti; ular «Yüzning munari» bilən «Hananiyəlning munari»oɣiqə boloɣan ariliktiki sepilni ongxap, uni mukəddəs dəp bekitti; [2] Uningoɣa tutax kismini Yeriholuklar yasidi; yənə uningoɣa tutax kismini Imrining ooɣli Zakkur yasidi. [3] «Belik kowuki»ni Sənaahning ooɣulliri yasidi; ular uning lim-kexəklirini selip, kanatliri, takakliri wə baldaklirini ornatti. [4] Uningoɣa tutax kismini Hakozning nəwrisi, Uriyaning ooɣli Mərəmot yasidi; uningoɣa tutax kismini Məxəzabəlning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Məxullam yasidi. Uningoɣa tutax kismini Baanahning ooɣli Zadok yasidi.. [5] Uningoɣa tutax kismini Təkoaliklar yasidi; lekin ularning qongliri əz hojisining ixini zimmisigə ilixka unimidi.

[6] «Kona kowuk»ni Pasiyaning ooɣli Yəhoyada bilən Besodiyaning ooɣli Məxullam yasidi; ular uning lim-kexəklirini selip, kanatliri, takakliri wə baldaklirini ornatti.. [7] Ularning yenidiki tutax kismini Gibeonluk Məlatiya, Meronotluk Yadon həmdə Dəryaning bu oɣərbiy təripidiki waliylarning baxkuruxi astidiki Gibeonluklar bilən Mizpahliklar yasidi.. [8] Ularning yenidiki tutax kismini zərgərlərdin boloɣan Harhayaning ooɣli Uzziyəl yasidi. Uningoɣa tutax kismini huxbuy buyum yasaydioɣan ətirqilərdin Hananiya yasidi. Ular Yerusalem sepilini taki «Kelin tam»oɣiqə ongxap yasidi.. [9] Ularning yenidiki tutax kismini Yerusalemning yerimining hakimi boloɣan Hurning ooɣli Refaya yasidi. [10] Ularning yenida, Harumafning ooɣli Yədaya əzining əyining udulidiki kismini yasidi. Ularning yenidiki kismini Haxabniyaning ooɣli Hattux yasidi. [11] Harimning ooɣli Malkiya bilən Pahat-Moabning ooɣli Haxxub sepilning baxka bir bəliki bilən «Humdanlar munari»ni yasidi. [12] Ularning yenidiki tutax kismini Yerusalemning yerimining hakimi Halloheaxning ooɣli Xallom əzi wə uning kizliri yasidi.

[13] «Jiloɣa kowuki»ni Hanun bilən Zanoah xəhirining ahalisi yasidi. Ular uni yasap, uning kanatliri, takakliri wə baldaklirini ornatti wə yənə «Tezək kowuki»oɣiqə ming gəz sepilnimu yasidi. [14] «Tezək kowuki»ni Bəyt-Hakkərəm yurtining baxliki Rəkabning ooɣli Malkiya yasidi; ular uni yasap, uning kanatliri, takakliri wə baldaklirini ornatti.

[15] «Bulak kowuki»ni Mizpah yurtining baxliki Kol-Hozəhning ooɣli Xallum yasidi. U uni yasap, əgzisini yepip, uning kanatliri, takakliri wə baldaklirini ornatti wə yənə xahanə baoɣning yenidiki Siloam kəlining sepilini «Dawutning xəhiri»din qüxidioɣan pələmpəygiqə yengiwaxtin yasidi.. [16] Uningdin keyinki tutax kismini Dawutning kəbrilirining udulidiki wə uningdin keyinki sün'iy kəlgə həm uning kəynidiki «Palwanlarning əyi»gə kədər Bəyt-Zur yurtining yerimining hakimi, Azbukning ooɣli Nəhəmiya yasidi. [17] Uningdin keyinki tutax kismini Lawiylar — Yəni Banining ooɣli Rəhum yasidi, uning yenidiki tutax kismini Keilahning yerim yurtining hakimi Haxabiya kilidioɣan Gibeonluklar wə Mizpahliklar idi».

3:1 «Yüzning munari» — baxka hil tərjimilər: — «Hammeahning munari» yaki «Meahning munari». **«mukəddəs dəp bekitti»** — nemixka xundak bekitidu? Uning «Koy kowuki» dəp atilixning səwəbi bəlkim ibadəthanida sunulidioɣan kurbanliklar *(kepinqisi koylar, əlwəttə)* xu dərwazidin xəhərgə elip kirilətti. Xunga kurbanliklarning kirix yolini «mukəddəs» dəp bekitix tolimu muwapik idi — demək, xu dərwazidin kurbanliklardin baxka heqkandak nərsilərni elip kirixkə bolmaytti.

3:4 «Hakozning...» — yaki «Kozning...».

3:6 «Pasiyaning ooɣli Yəhoda» — yaki «Pasiyaning ooɣli Yoyada».

3:7 «Dərya» — əfrat dəryasi. **«Məlatiya, Meronotluk Yadon həmdə Dəryaning bu oɣərbiy təripidiki waliylarning baxkuruxi astidiki Gibeonluklar bilən Mizpahliklar yasidi»** — baxka birhil tərjimisi: «Məlatiya... wə Yadon yasidi; bular Dəryaning oɣərbiy təripidiki waliylar idarə

3:8 «... ongxap yasidi» — yaki «...suwap qikti».

3:15 «xahanə baoɣning yenidiki Siloam kəli» — muxu yərdə ibraniy tilida «xahanə baoɣning yenidiki Xelah kəli» deyilidu.

əz yurtioŋa wakalitən yasap qikti. 18 Uning
yenidiki tutax kismini ularning kerindaxliri
— Keilahning ikkinqi yerimining hakimi,
Henadadning ooŋli Baway yasidi.. 19 Uning
yenida, Mizpahning hakimi Yəxuaning
ooŋli Ezər koral-yaraoŋ ambirioŋa qikix
yolining udulida, sepilning dokmuxidiki
yənə bir bəlikini yasidi. 20 Zabbayning ooŋli
Baruk uningdin keyinki yənə bir bəlikini,
yəni sepilning dokmuxidin taki bax kahin
əliyaxibning əyining dərwazisioŋiqə boloŋan
bəlikini kəngül koyup yasidi. 21 Uning yenida
Hakozning nəwrisi, Uriyaning ooŋli Mərəmot
sepilning əliyaxibning əyining dərwazisidin
taki əliyaxibning hoylisining ahirioŋiqə
boloŋan yənə bir bəlikini yasidi.. 22 Bulardin
keyinki bir kismini Iordan tüzlənglikidikilər,
kahinlar yasidi. 23 Bularning yenida, Binyamin bilən Haxxub əz əyining udulidiki
bəlikini yasidi. Ulardin keyin Ananiyaning
nəwrisi, Maaseyahning ooŋli Azariya əz
əyining yenidiki kisimni yasidi. 24 Uning
yenida, Azariyaning əyidin sepilning
buruluxioŋa, taki dokmuxioŋiqə boloŋan yənə
bir bəlikini Henadadning ooŋli Binnuiy yasidi. 25 Uning yenida, Uzayning ooŋli Palal
padixah ordisining dokmuxi, xuningdək ordidiki qokqiyip turoŋan, zindan hoylisining
yenidiki egiz munarning udulidiki bəlikini
yasidi. Uningdin keyinki bir bəlikini
Paroxning ooŋli Pidaya yasidi. 26 Əmdi
Ofəldə turidioŋan ibadəthana hizmətkarliri
künqikix tərəptiki «Su kowuki»ning udulidiki wə qokqiyip turoŋan munarning udulidiki sepilni yasidi.. 27 Qokqiyip turoŋan qong
munarning udulida Təkoaliklar taki Ofəl
sepilioŋiqə boloŋan ikkinqi bir bəlikini yasidi. 28 «At kowuki»ning yukiri bir bəlikini
kahinlar yasidi, hərbiri əz əyining udulidiki kismini yasidi. 29 Immərning ooŋli Zadok ularning yenida, keyinki kismini, əz
əyining udulidiki bir bəlikini yasidi. Uning
yenidiki tutax kismini «xərkiy dərwaza»ning
dərwaziwəni Xekaniyaning ooŋli Xemaya
yasidi. 30 Uning yenida, Xələmiyaning ooŋli
Hananiya bilən Zalafning altinqi ooŋli Hanun
ikkinqi bir bəlikini yasidi; ularning yenida,
Bərəkiyaning ooŋli Məxullam əz korusining
udulidiki bir bəlakni yasidi. 31 Uning yenida,
xu yərdin tartip ibadəthana hizmətkarliri
bilən sodigərlərning koruliridin ətüp,
«Təkxürüx kowuki»ning udulidiki sepil dokmuxining balihanisioŋiqə boloŋan
bəlikini zərgərlərdin boloŋan Malkiya yasidi.. 32 Dokmuxning balihanisi bilən «Koy
kowuki»ning arilikidiki bəlakni zərgərlər
bilən sodigərlər yasidi.

Sanballatning hapa boluxi wə məshirə kilixi

4 1 Xundak boldiki, Sanballat bizning sepilni
yengiwaxtin ongxawatkanlikimizni
anglap oŋəzəplinip, kəhri bilən Yəhudalarni
məshirə kildi. 2 U əz kerindaxliri wə
Samariyə koxuni aldida: — Bu zəip
Yəhudalar nemə kiliwatidu? Ular əzlirini
xundak mustəhkəmliməkqimu? Ular
kurbanliklarni sunmakqimu? Ular bir kün
iqidə püttürüxməkqimu? Topa dəwiliri
iqidin kəyüp kətkən taxlarni kolap qikirip
ularoŋa jan kirgüzəmdikən? — dedi.. 3 Uning
yenida turuwatkan Ammoniy Tobiya: —
Ular harkanqə yasisimu, bir tülkə sepilning
üstigə yamixip qikса, ularning tax temini
ərüwetidu! — dedi.

3:18 «Baway» — yaki «Binnuiy».
3:21 «Hakozning nəwrisi» — yaki «Kozning nəwrisi».
3:26 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətaniylar».
3:31 «udulidiki sepil dokmuxining balihanisioŋiqə» — yaki «udulidiki sepil dokmuxioŋa qikix yolioŋiqə» yaki «udulidiki sepil dokmuxidiki pəlämpəygiqə».
4:2 «Ular əzlirini xundak mustəhkəmliməkqimu?» — yaki «ular əz məyliqə xundak ketiwərsə bolamdu?» yaki «əzlirigə tayinip bu ixni kilalamdu?». Tekistning ibraniy tilini qüxinix səl təs. **«Topa dəwiliri iqidin kəyüp kətkən taxlarni kolap qikirip ularoŋa jan kirgüzəmdikən?»** — bu məshirə sözliri iqidə bir-birigə zit kelidioŋan ixlar bar. Karioŋanda, gərqə Sanballat mazak kiloŋini bilən, uning kuruluxka boloŋan oŋəzipi uningda bu ix püttürülüxi mumkin, degəndək birhil korkunqning barlikioŋa ispat bolidu.

Nəḥəmiyaning duasi

4 — I Hudayimiz, ḳulaḳ selip angliоɣaysən,
kəmsitilməktimiz, ularning ḳiloɣan
ḥaḳarətlirini əz bexioɣa yanduroɣaysun;
ularni tutḳun ḳilip elip beriloɣan yaḳa
yurtta həḳning oljisioɣa aylanduroɣaysun!
5 Ularning ḳəbiḥlikini yapmioɣaysən,
gunaḥliri aldingdinmu əqürüwetilmisun;
qünki ular sepilni ongxawatḳanlarning
kəngligə azar bərdi!
6 Xundaḳtimu sepilni yengiwaxtin ong-
xawərduḳ; uni ulap, egizlikini yerimioɣa
yətküzduḳ; qünki kəpqilik kəngül ḳoyup ixlidi.

Düxmənlərning toskunluk wə buzoɣunqilik ḳilixḳa ḳəstlixi

7 Xundaḳ boldiki, Sanballat, Tobiya, Ərəblər,
Ammoniylar, Axdodluḳlar Yerusalem sepilli-
rini yengiwaxtin ongxax ḳuruluxining yənila
elip beriliwatḳanliḳini, sepil bəsüklirining
etiwetilgənlikini anglap ḳattiḳ oɣəzəpkə
kelixti-də, 8 birliktə Yerusalemoɣa ḥujum
ḳilip uningda ḳalaymiḳanqilik tuoɣduruxni
ḳəstləxti. 9 Xunga biz Hudayimizoɣa il-
tija ḳilduḳ ḥəm ularning səwəbidin keqə-
kündüz kəzətqi ḳoyup, əzlirimiz ulardin
mudapiələnduḳ.
10 Bu qaoɣda Yəḥudiyədikilər: — Ixqi-
ḥammallar ḥalidin kətti, xuningdək qalma-
kesək əhlətlər yənila naḥayiti kəp, biz sepilni
ongxaxḳa ḥətta sepiloɣimu yeḳinlixalmiduḳ!
— deyixti. 11 Xuning bilən bir waḳitta
düxmənlirimiz: — Ular səzməstə, ular
kərməstə, ularning arisioɣa kiriwelip ularni
əltürüp, ḳuruluxni tohtitiwetimiz! — deyixti.
12 Wə xundaḳ boldiki, ularning ətrapida
turuwatḳan Yəḥudalarmu yenimizoɣa on
ḳetim kelip: — Ḳaysi tərəpkə ḳarisanglar,
ular xu tərəptin kelip silərgə ḥujum
ḳilmaḳqi! — dəp həwər yətküzüxti.. 13 Xunga
mən həlḳni jəmət-jəmət boyiqə, ḳolioɣa
ḳiliq, nəyzə wə okyalirini elip, sepili pəs
boloɣan yaki ḥujumoɣa oquḳ turoɣan yərlərdə
sepilning arḳisida ḳarawulluḳta turuxḳa
ḳoydum. 14 Kəzdin kəqürüp qiḳḳandin keyin
ornumdin ḳopup mətiwərlər bilən əməldarlar
wə baxḳa həlḳḳə: — Ulardin ḳorḳmanglar;
uluoɣ wə dəḥxətlik Rəbni esinglarda tutunglar,
əz ḳerindaxliringlar, ooɣul-ḳizliringlar,
ayalliringlar wə əy-makaninglar üqün jəng
ḳilinglar, dedim.

Bir tərəptin ixləx, bir tərəptin mudapiələnix

15 Xundaḳ boldiki, əzlirining suyiḳəstini bi-
lip ḳaloɣanliḳimiz düxmənlərning ḳulikioɣa
yetip baroɣaq, xuningdək Huda ularning
suyiḳəstini bitqit ḳiloɣaq, biz ḥəmmimiz
sepiloɣa ḳaytip, ḥərbirimiz əsli ix ornimizda
ixni dawamlaxturiwərduḳ.
16-17 Ənə xu qaoɣdin baxlap hizmətkar-
lirimning yerimi ix bilən boldi, yerimi
ḳolioɣa nəyzə, ḳalḳan, okya tutḳan, dobuloɣa-
sawut kiygən ḥalda yürüxti. Sərdar-
əməldarlar sepilni ongxawatḳan barliḳ
Yəḥuda jəmətidikilərning arḳisida turdi.
Ḥəm yüklərni toxuwatḳanlar ḥəm ularoɣa
yük artiwatḳanlarmu bir ḳolida ixləp,
bir ḳolida yaraoɣlirini qing tutuxḳanidi.
18 Tamqilarning ḥərbiri bəllirigə ḳiliq-
hənjərlirini askan ḥalda sepilni yasawa-
tatti; kanayqi bolsa yenimda turatti. 19 Mən
mətiwərlər, əməldarlar wə baxḳa həlḳḳə:
— Bu ḳurulux naḥayiti qong, dairisi kəng;
biz ḥəmmimiz sepilda bələk-bələklər boyiqə
tarḳilip ixləp, bir-birimizdin yiraḳ turuwati-
miz. 20 Xunga məyli ḳəyərdə bolunglar, ka-
nay awazini anglisanglarla, biz bar xu yərgə
kelip yioɣilinglar; Hudayimiz biz üqün jəng
ḳilidu, — dedim..
21 Biz ənə xu tərikidə ixliduḳ; həlḳning ye-
rimi tang atḳandin tartip yultuz qiḳḳuqə
nəyzilirini qing tutup turuxti. 22 U qaoɣda
mən yənə həlḳḳə: — Ḥəmməylən əz
hizmətkari bilən keqini Yerusalemoɣa kirip
ətküzsun, xundaḳ bolsa ular keqisi bizning

4:12 «ḳaysi tərəpkə ḳarisanglar, ular xu tərəptin kelip silərgə ḥujum ḳilmaḳqi!» — əsli ayətning kəqürülmisi kəmtük boloɣaqḳa, mənisini jayida qikirix təs bolup ḳaldi; xunga muxu Yəḥudiylarning eytḳan sözlirining birnəqqə hil tərjimiliri bar. Lekin asasiy mənilirining ḥəmmisi düxmənlərning ḥərtərəplimə ḳəstləxlirini kərsitidu.

4:20 Mis. 14:25; Ḳan. 1:30; 28:7

muḥapizətqilikimizni qilidu, kündüzi ixləydu, dedim. [23] Xundaq qilip ya mən, nə qerindaxlirim, ya hizmətkarlirim yaki manga əgəxkən muḥapizətqilərning ḥeqqaysisi kiyimlirini selixmidi; ḥərbiri ḥətta suoqa baroqandimu əzining yaraoqlirini eliwalatti.

Namratlarning nalisi

5 [1] U qaoqda halayiq wə ularning hotunliri əz qerindaxliri boloqan Yəḥudalar üstidin xikayət qilip qattiq dad-pəryad kətürüxti. [2] Bəzilər: — Biz wə ooqul-qizlirimizning jan sanimiz kəp, kün kəqüriximiz üqün toyoqudək axliq almisaq bolmaydu, deyixti. [3] Yənə bəzilər: — Biz aqarqilixta qaloqan waqtimizda axliq elip yəymiz dəp etizlirimiz, üzümzarliqlirimizni wə əylirimizni rənigə berixkə məjbur bolduq, deyixti. [4] Wə yənə bəzilər: — Padixaḥning etizlirimiz wə üzümzarliqlirimiz üstigə saloqan baj-seliqni tapxuruxka pul qərz alduq. [5] Gərqə bədənlirimiz qerindaxlirimizning bədənlirigə, pərzəntlirimiz ularning pərzəntlirigə oḥxax bolsimu, lekin ooqul-qizlirimizni qul-dedək boluxqa tapxurmay amalimiz bolmidi; əməliyəttə qizlirimizdin bəziliri alliqaqan dedək bolupmu kətti; ularni bədəl tələp ḥərlükkə qiqirixqa qurbimiz yətmidi, qünki bizning etizlar wə üzümzarliqlirimiz ḥazir baxqilarning qolididur, — deyixti.

Nəḥəmiyaning mətiwərlər bilən mənsəpdarlarni oqəzəp bilən əyiblixi

[6] Mən ularning dad-pəryadlirini wə eytqan bu gəplirini anglioqandin keyin qattiq oqəzəpləndim. [7] Kənglümdə birər qur oyliniwaloqandin keyin, mətiwərlər bilən əməldarlarni əyibləp: — Silər əz qerindaxliringlaroqa qərz berip ulardin əsüm alidikənsilər-ḥə! — dəp tənbiq bərdim. Andin ularning səwəbidin qong bir yioqin eqip [8] ularni: — Biz küqimizning yetixiqə yat taipilərgə setiwetilgən qerindiximiz Yəḥudalarni qayturup setiwalduq, lekin silər bizni ularni qayturup setiwalsun dəp qerindaxliringlarni yənə setiwətməkqi boluwatamsilər? — dəp əyibliwidim, ular dəydioqan gəp tapalmay, xük turup qaldi. [9] Andin mən ularoqa yənə: — Silərning bu qiloqininglar qamlaxmaptu. Silər düxmənlirimiz boloqan taipilər aldida bizni aḥanətkə qaldurmay, Hudayimizning qorquqida mangsanglar bolmasmidi? [10] Mənmu, qerindaxlirim wə hizmətkarlirim ularoqa pul wə axliq ətnə berip turup əsüm alsaq alattuq! Silərdin ətünimən, mundaq əsüm elixtin waz keqəyli! [11] Ətünüp qalay, silər dəl bügün ularning etizlirini, üzümzarliq, zəytunzarliq wə əylirini qayturup beringlar, wə xuningdək silər ulardin ündürüwaloqan pul, axliq, yengi məyxarab wə yengi zəytun maylirining əsümini ularoqa qayturup beringlar, dedim.

[12] Ular: — Qayturup berimiz, əmdi ulardin ḥeq əsüm almaymiz; sili nemə desilə, biz xundaq qilimiz, deyixti. Mən kaḥinlarni qaqirtip

4:23 «ḥərbiri ḥətta suoqa baroqandimu əzining yaraoqlirini eliwalatti» — yaki «ḥərbiri ong qolidin yaraoqlirini qüxürüxmidi» yaki «ḥərbirəylən pəqət yuyunoqandila kiyimlirini salatti». Əyni tekist kəmtüktək kerünidu.

5:4 «Padixaḥning etizlirimiz wə üzümzarliqlirimiz üstigə saloqan baj-seliqni tapxuruxqa pul qərz alduq» — yaki «padixaḥning baj-seliqini tələxkə etizlirimiz wə üzümzarliqlirimizni rənigə berip pul qərz alduq».

5:7 Mis. 22:24

5:10 «Mənmu, qerindaxlirim wə hizmətkarlirim ularoqa pul wə axliq ətnə berip turup əsüm alsaq alattuq» — baxqa birhil tərjimisi: — *(1)* «mənmu, qerindaxlirim, hizmətkarlirimmu ularoqa pul wə axliq ətnə berip turuwatimiz» yaki: — *(2)* «mənmu, qerindaxlirim, hizmətkarlirimmu ularoqa pul wə axliq ətnə berip turayli». –Nəḥəmiyaning harakteri bək sehiy boloqaqka, bəlkim əsümsiz ətnə-qərzni kəp bərgən boluxi mumkin idi. Uning üstigə, qerindaxlaroqa ətnə berip əsüm elix Musa pəyoqəmbərgə nazil qilinoqinioqa hilaplik *(«Mis.» 22:25, «Pənd.» 15:5)*. Xunga bu ikkinqi hil tərjimini tooqra əməs, dəp qaraymiz. **«mundaq əsüm elixtin waz keqəyli!»** — yaki «muxundaq qərzgə rəni elixtin waz keqəyli!».

5:11 «...bügün ularning etizlirini, üzümzarliq, zəytunzarliq wə əylirini qayturup beringlar...» — muxu etiz qatarliq mülüklər əslidə qərz-ətnilərgə «rənə» süpitidə qoyuloqan bolup, qərz igiliri ularni tartiwaloqan bolsa kerək. **«pul, axliq...wə yengi zəytun maylirining əsümini»** — ibraniy tilida «pul, axliq, ...wə yengi zəytun maylirining yüzdin biri» yaki «əsümi bir pirsənt» — qandaq tərjimə qilinixtin qət'iynəzər, muxu səzlər qoqum əsümning əzini kərsitixi kerək.

kelip, ularni bu wədə boyiqə xundaq ijra
qilixqa qəsəm iqküzdüm.. 13 Mən tonumning
pexini qekip turup: — Kim muxu wədini
ada qilmisa, Huda xu yol bilən uning əzini
əz əyidin wə mal-mülkidin məhrum qilip
qekiwətsun! Xu yol bilən uning ḥəmmə nemi-
si quruqdilip qaloquqə qekiwetilsun! — dedim.
Pütkül jamaət birdək: «Amin!» deyixti ḥəm
Pərwərdigaroqa Ḥəmdusana oquxti. Andin
kəpqilik xu wədisi boyiqə deginidək qilixti.

Pak-diyanətlik wə addiy-sadda Nəḥəmiya

14 Xuningdək, Yəhudiyə zeminida ularoqa
waliy boluxqa tikləngən kündin buyan, yəni
padixaḥ Artahxaxtaning yigirminqi yilidin
ottuz ikkinqi yiliqiqə boloqan on ikki yil
iqidə nə mən, nə mening uruq-tuoqqanlirim
waliylik nenini ḥeq yemiduq. 15 Məndin ilgiri
waliy boloqanlar həlkkə eoqirqilik selip, ular-
din kündilik axlik, məy-xarab wə xuningdək
qirik xəkəl kümüx elip kəlgənikən; ḥətta
ularning hizmətkarlirimu həlkning üs-
tidin ḥoquqwazlik qilip kəlgənikən. Le-
kin mən Hudadin qorqidioqinim üqün
undaq qilmidim.. 16 Mən dərwəkə sepilning
quruluxioqila berilgəqkə, biz ḥətta birər
etiznimu setiwalmiduq; mening barlik
hizmətkarlirimmu quruluxta ixləxkə
xu yərgə yioqilatti. 17 Ətrapimizdiki yat
əllərdin bizning yenimizoqa kəlgənlərdin
bələk, mening bilən bir dastihanda oqiza
yəydioqanlar Yəhudiylar wə əməldarlardin
bir yüz əllik kixi idi. 18 Ḥərküni bir kala,
hillanoqan altə qoy təyyarlinatti, yənə
manga bəzi uqar quxlar təyyarlinatti; ḥər
on kündə bir qetim ḥərhil mol məy-xarab
bilən təminlinətti. Xundaq bolsimu mən
yənila «waliy neni»ni tələp qilmidim; qünki
qurulux Ixi həlqning üstidiki eoqir yük idi.
19 — Aḥ Hudayim, mən muxu həlk üqün
qiloqan barlik iximni yad ətkəysən, manga
xapaət kərsətkəysən!..

Sanballatning quruluxqa tosqunluk qilix suyiqəsti

6 1 Xundaq boldiki, Sanballat, Tobiya, ərəb
boloqan Gəxəm wə düxmənlirimizning
qaloqan qismi mening sepilni yengiwaxtin
ongxap qikqanlikimni, sepilning əmdi
bəsüklirining qalmioqanlikini anglap (lekin
u qaoqda mən tehi sepil qowuklirining
qanatlirini ornatmioqanidim), 2 Sanballat
bilən Gəxəm manga: — Kəlsila, biz Ono
tüzlənglikidiki Kəfirim kəntidə kərüxəyli!
— dəp adəm əwətiptu. Əməliyəttə ular
manga qəst qilmakqi ikən.. 3 Xunglaxqa mən
əlqilərni əwətip: — Mən uluoq bir ix bilən
xuoqulliniwatqanlikimdin silər tərəpkə
qüxməymən. Mən qandakmu silərning
qexinglaroqa barimən dəp, ixni taxlap uni
toḥtitip qoyay? — dedim.
4 Ular uda tət qetim muxu tərikidə adəm
əwətti, mən ḥər qetim xundaq jawap
bərdim. 5 Andin Sanballat bəxinqi qetim xu
tərikidə əz hizmətkarioqa peqətlənmigən
hətni qolioqa tutquzup əwətiptu. 6 Həttə:
«Ḥərqaysi əllər arisida mundaq bir gəp
tarqilip yüridu, wə Gəxəmmu xundaq dəydu:
— Sən wə Yəhudalar birgə isyan kətürməkqi
ikənsilər; xunga sən sepilnimu yengiwaxtin
ongxaxqa kirixipsən; eytixlaroqa qarioqanda
sən əzüngni ularoqa padixaḥ qilmakqi
kənsən.. 7 Sən yənə Yerusalemda əzüng
tooqruluk: «Mana, Yəhudiyədə əzimizning
bir padixaḥimiz bar!» dəp jar selip təxwik
qilixqa birnəqqə pəyoqəmbər qoyupsən. Əmdi
bu gəplər səzsiz padixaḥning qulikioqa yetip
bayan qilinidu. Xunga, kəlgin, biz birliktə

5:12 «Mən kaḥinlarni qakirtip kelip, ularni ... xundak ijra qilixqa qəsəm iqküzdüm» — kaḥinlar əslidə qərz igiliri əməs; ularning məs'uliyiti baxqilarning xu wədisini ada qilixioqa nazarətqilik qilixtin ibarət idi. əslidə kaḥinlar əsüm berix tooqruluk mukəddəs qanun-bəlgilimilərni bilixi kerək idi, xundakla bundak wəziyətkə yol qoymasliqi kerək idi.

5:15 «qirik xəkəl kümüx» — «xəkəl» eoqirlik mikdari, bir xəkəl kümüx bolsa bəlkim 11.4 gram idi. Muxu yərdə «qirik xəkəl» bəlkim ḥərküni həlktin aloqan pulni kərsitixi mumkin.

5:19 Nəḥ. 13:22

6:2 «Kəfirim kəntidə» — yaki «kəntlərning biridə».

6:6 «Gəxəm» — ibraniy tilida muxu yərdə «Gaxmu» — Gəxəmning yənə bir xəkli.

məslihətlixiwalayli» deyilgənikən.
8 Mən uningoła: «Sən eytkan ixlar ḥeqkaqan
kilinołan əməs; bular bəlki əz kənglüngdin
oydurup qikaroining, halas» dəp jawap
kayturdum. 9 Əməliyəttə, ular: «Muxundak
kilsak ularning koli maoldursizlinip, kurulux
ixi ada kilinmay kalidu!» dəp oylap bizni
korkatmakqi idi.
— «Əmdi mening kolumni ixta tehimu
küqləndürgəysən!».

Yalołan pəyoləmbər Xemayaning təḥdit selixi

10 Məḥətabəlning nəwrisi, Delayaning ooli
Xemaya əzini əz əyigə kamiwalołanidi;
mən uning əyigə kəlsəm u: — Biz Hudaning
əyidə, ibadəthanining iqidə kərüxəyli wə
ibadəthanining dərwaza kanatlirini etip
koyayli; qünki ular seni eltürgili kelidu;
xübḥisizki, keqisi kelip seni eltürməkqi bol-
di! — dedi..
11 Mən: — Manga ohxax bir adəm kandakmu
keqip kətsun? Məndək bir adəm jenimni
kutkuzimən dəp kandakmu ibadəthanioła
kiriwalołudəkmən? Mən ḥərgiz u yərgə
kiriwalmaymən! — dəp jawap bərdim.
12 Qünki mən karisam, uning Huda təripidin
əwətilgən əməs, bəlki Tobiya bilən San-
ballat təripidin setiwelinip, manga ziyan
yətküzməkqi bolup bu bexarət bərgənlikigə
kəzüm yətti. 13 Uni setiwelixidiki məksət,
meni korkutup, xularning deginidək
kilołuzup gunaḥ kilduruxtin ibarət idi.
Xundak kilołan bolsam, namimni bulołap
meni karilaxka xikayət kilalaydiołan bolatti..
14 — «Aḥ Huda, Tobiya bilən Sanballatni
esingda tutup, ularning kilołanlirioła yarixa
əz bexioła yandurołaysən, xundakla meni
korkatmakqi bolołan ayal pəyoləmbər No-
adiya bilən baxka pəyoləmbərlərningmu
kilołanlirini əz bexioła yandurołaysən!».

Kayta ongxaxning tamamlinixi

15 Elul eyining yigirmə bəxinqi küni sepil püt-
ti, pütün kuruluxka əllik ikki kün wakit kətti.
16 Xundak boldiki, düxmənlirimiz buningdin
həwər tapti wə ətrapimizdiki barlik əllər
korkup ketixti; əz nəzaridə ḥəywiti bək qüxüp
kətti wə bu kuruluxni Hudayimizning Əzi elip
barołan ix ikənlikini bilip yətti. 17 Xu künlərdə
Yəhudiyədiki mətiwərlər Tobiyaoła nurołun
hət yazdi, Tobiyamu ularoła jawabən daim hət
yezip turdi. 18 Qünki Yəhudiyədə Tobiyaoła
baoqlinip kelip, kəsəm iqkən nuroqun kixilər
bar idi; qünki u Araḥning ooli, Xekaniyaning
küy'ooli idi, ḥəmdə uning ooli Yoḥanan
Bərəkiyaning ooli Məxullamning kizini
hotunlukka alołanidi. 19 Xuningdək ular yənə
mening aldimda pat-pat Tobiyaning yahxi
ixlirini tiloła elip koyuxatti ḥəm mening
gəplirimnimu uningoła yətküzüp turuxatti;
Tobiya bolsa manga pat-pat təḥdit selip hət
yezip turatti.

Ḥanani bilən Ḥananiyaning birliktə baxkuruxka koyuluxi

7 1 Sepil ongxilip bolup, mən dərwazilarni
ornitip, dərwaziwənlərni, oləzəlkəxlərni
wə Lawiylarni bekitip təyinligəndin keyin
xundak boldiki, 2 Mən inim Ḥanani bilən
kal'ə sərdari Ḥananiyani Yerusalemni
baxkuruxka koydum; qünki Ḥananiya
ixənqlik adəm bolup, Hudadin korkuxta
kəp adəmlərdin exip ketətti.. 3 Mən ularoła:
— Kün issioquqə Yerusalemning kowukliri

6:10 «Xemaya əzini əz əyigə kamiwalołanidi — əzini kamiwelixning səwəbi enik əməs; «rəsimiy napak» bolołanlikі yaki kəsəm iqkənliki səwəb bolołan boluxi mumkin.

6:13 «Xundak kilołan bolsam, namimni bulołap meni karilaxka xikayət kilalaydiołan bolatti» — Sanballat wə Tobiyaning bu əkli heli ḥiylə-mikirlik idi. Nəḥəmiya kahin əməs; xunga *(1)* u ibadəthanioła napak ḥalda yaki ehtiyatsizlik bilən kirsə gunaḥ ətküzüxi mumkin idi; *(2)* «mukəddəs jay»ning əzigə kirgən bolsa gunaḥi tehimu eoir bolatti; kaysila əḥwalda bolsun əz həlkі aldidiki nam-abruyi qüxkən bolatti wə xuning tüpəylidin kurulux ixi tohtitilołan bolatti.

7:2 «inim Ḥanan» — Nəḥəmiyaning inisi 1:2, 3də tiloła elinidu. **«Mən inim Ḥanani bilən ... Ḥananiyani Yerusalemni baxkuruxka koydum»** — Yerusalemni baxkuruxka adəmlərni koyux, Nəḥəmiyaning Artahxaxtaning yenioła kaytmakqi ikənlikini kərsitixi mumkin *(2:6ni kərüng)*. **«Ḥananiya ixənqlik adəm bolup...»** — ibraniy tilida «u ixənqlik adəm bolup..». Bəzi alimlar «u» Ḥananini kərsitidu, dəp karaydu.

eqilmisun; ḳowuḳlarning ḳanatliri etilgəndə, baldaḳlar taḳaloŋan waḳitliridimu dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun; xuningdək Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar kəzət nəwətlirigə ḳoyulup bekitilsun; ḥərbir adəm əzining bir kəzitigə məs'ul bolsun, xundaḳla ḥərbirining kəziti əz əyining udulida bolsun, dəp tapilidim.
4 Xəḥər qong ḥəm kəngri boloŋini bilən aḥalə az, əylər tehi selinmioŋanidi.

Birinqi ḳetim ḳaytip kəlgən Yəḥudiylar «Əzra» 2:1-35ni kərüng

5 Hudayim kənglümgə mətiwərlər, əməldarlar wə həlḳning ḥərbirini nəsəbnamisi boyiqə royhətkə elixḳa ularni yioŋix niyitini saldi. Mən awwal birinqi ḳetim ḳaytip kəlgən adəmlərning nəsəbnamisini taptim, uningda mundaḳ pütülgənidi: —
6 Təwəndikilər Yəḥudiyə əlkisidikilərdin, əsli Babil padixaḥi Neboḳadnəsar təripidin sürgün ḳilinoŋanlardin, Yerusalem wə Yəḥudiyəgə qiḳip, ḥərbiri əz xəḥirlirigə kətti: —
7 Ular Zərubbabəl, Yəxua, Nəḥəmiya, Azariya, Raamiya, Naḥamani, Mordikay, Bilxan, Mispərət, Bigway, Nəḥum wə Baanaḥlar billə ḳaytip kəldi. Əmdi Israil həlḳining iqidiki ərkəklərning sani təwəndikiqə: —
8 Paroxning əwladliri ikki ming bir yüz yətmix ikki kixi; 9 Xəfatiyaning əwladliri üq yüz yətmix ikki kixi; 10 Araḥning əwladliri altə yüz yətmix bəx kixi; 11 Paḥat-Moabning əwladliri, yəni Yəxua bilən Yoabning əwladliri ikki ming səkkiz yüz on səkkiz kixi; 12 Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; 13 Zattuning əwladliri səkkiz yüz ḳirik bəx kixi; 14 Zakkayning əwladliri yəttə yüz atmix kixi; 15 Binnuiyning əwladliri altə yüz ḳirik səkkiz kixi; 16 Bibayning əwladliri altə yüz yigirmə səkkiz kixi; 17 Azgadning əwladliri ikki ming üq yüz yigirmə ikki kixi; 18 Adonikamning əwladliri altə yüz atmix yəttə kixi; 19 Bigwayning əwladliri ikki ming atmix yəttə kixi; 20 Adinning əwladliri altə yüz əllik bəx kixi; 21 Ḥəzəkiyaning jəmətidin boloŋan Aterning əwladliri toḳsan səkkiz kixi; 22 Ḥaxumning əwladliri üq yüz yigirmə səkkiz kixi; 23 Bizayning əwladliri üq yüz yigirmə tət kixi; 24 Ḥarifning əwladliri bir yüz on ikki kixi; 25 Gibeonning əwladliri toḳsan bəx kixi; 26 Bəyt-Ləḥəmliklər bilən Nitofaliḳlar jəmiy bir yüz səksən səkkiz kixi; 27 Anatotluḳlar bir yüz yigirmə səkkiz kixi; 28 Bəyt-Azmawətliklər ḳirik ikki kixi. 29 Kiriat-Yearimliḳlar, Kəfiraḥliḳlar wə Bəərotluḳlar bolup jəmiy yəttə yüz ḳirik üq kixi; 30 Ramaḥliḳlar bilən Gebaliḳlar jəmiy altə yüz yigirmə bir kixi; 31 Mikmaxliḳlar bir yüz yigirmə ikki kixi; 32 Bəyt-Əlliklər bilən Ayiliḳlar jəmiy bir yüz yigirmə üq kixi; 33 ikkinqi bir Nebodikilər əllik ikki kixi; 34 ikkinqi bir Elamning əwladliri bir ming ikki yüz əllik tət kixi; 35 Ḥarimning əwladliri üq yüz yigirmə kixi; 36 Yeriholuḳlar üq yüz ḳirik bəx kixi; 37 Lod, Ḥadid wə Ononing əwladliri jəmiy yəttə yüz yigirmə bir kixi;

7:3 «dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun» — ibraniy tilida «ular yenida turup kəzət ḳilsun». **«xuningdək Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar kəzət nəwətlirigə ḳoyulup bekitilsun; ḥərbir adəm əzining bir kəzitigə məs'ul bolsun, xundaḳla ḥərbirining kəziti əz əyining udulida bolsun, dəp tapilidim»** — baxḳa birhil tərjimisi: «xuningdək Yerusalemning ḳowuḳliri qüx waḳtida oquḳ turmisun; ḳowuḳlar etilgəndə, baldaḳliri taḳaloŋinida dərwaziwənlər yenida turup kəzət ḳilsun; Yerusalemda turuwatḳanlardin ḳarawullar elinip, kəzət nəwətlirigə ḳoyup bekitilsun; bəzilər alaḥidə nəwəttiki kəzəttə tursun, bəzilər əz əyining udulida kəzəttə tursun». Yənə baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
7:6 «Təwəndikilər... əsli Babil padixaḥi Neboḳadnəsar təripidin sürgün ḳilinoŋanlardin...» — bu tizimlik bilən «Əzra» 2-babtiki tizimlik otturisida adəmlərning isimliri, sani wə tizimlik tərtipidə bəzidə azraḳ pərḳlər bar. Bu pərḳlər ikki tizimlikning ḥəḳiḳət ikənlikigə təhimu ispat beridu. Ikkinqi tizimlikni Yerusalemda, birinqi tizimlikni Babilda ḳiloŋan boluxi mumkin. Ikkinqi tizimlik ahirida Yerusalemoŋa yetip kelip olturaḳlaxḳanlarni kərsitidu; birinqi tizimliktə hatirilənгən bəziliri xübḥisizki, keyin niyitidin eynip, Yerusalemoŋa barmay ḳaloŋan yaki baroŋandin keyin, yənə Babiloŋa ḳaytip kətkənidi; xundaḳla Yerusalemoŋa ḳaytix yolida əlgənlər boluximu mumkin. Əslidiki tizimlikkə hatirilənmigən bolsimu, lekin keyin Yerusalemoŋa barimən dəp «ḳaytix»ḳa ḳatnaxḳanlarmu bar bolsa kerək; ular ikkinqi tizimlikkə hatiriləngən.
7:6 Əzra 2
7:24 «Ḥarif» — «Əzra» 2:18də «Yoraḥ».
7:25 «Gibeon» — «Əzra» 2:20də «Gibbar».
7:37 «Lod, Ḥadid wə Ononing əwladliri...» — yaki

[38] Sinaaḥning əwladliri üq ming tokḳuz yüz ottuz kixi.

Ḳaytip kəlgən kaḥinlar wə Lawiylar «Əzra» 2:36-42ni kərüng

[39] Kaḥinlarning sani təwəndikiqə: — Yəxua jəmətidiki Yədayaning əwladliri tokḳuz yüz yətmix üq kixi; [40] Immərning əwladliri bir ming əllik ikki kixi; [41] Paxhurning əwladliri bir ming ikki yüz ḳirik yəttə kixi; [42] Ḥarimning əwladliri bir ming on yəttə kixi.

[43] Lawiylarning sani təwəndikiqə: — Hodwaḥning əwladliridin, yəni Yəxua bilən Kadmiyəlning əwladliri yətmix tət kixi..

[44] Oɳəzəlkəxlərdin: — Asafning əwladliri bir yüz ḳirik səkkiz kixi.

[45] Dərwaziwənlərning nəslidin: — Xallumning əwladliri, Aterning əwladliri, Talmonning əwladliri, Akkubning əwladliri, Hatitaning əwladliri bilən Xobayning əwladliri jəmiy bir yüz ottuz səkkiz kixi.

Ḳaytip kəlgən muḳəddəs jay wə xaḥ jəmətidiki hizmətkarlar «Əzra» 2:43-58ni kərüng

[46] Ibadəthana hizmətkarliri təwəndikiqə: — Zihaning əwladliri, Hasufaning əwladliri, Tabbaotning əwladliri.. [47] Kirosning əwladliri, Siyaning əwladliri, Padonning əwladliri,. [48] Libanaḥning əwladliri, Ḥagabaḥning əwladliri, Xalmayning əwladliri, [49] Ḥananning əwladliri, Giddəlning əwladliri, Gaḥarning əwladliri, [50] Reayaḥning əwladliri, Rəzinning əwladliri, Nikodaning əwladliri, [51] Gazzamning əwladliri, Uzzaning əwladliri, Pasiyaning əwladliri, [52] Bisayning əwladliri, Məunimning əwladliri, Nəfussəsimning əwladliri,. [53] Bakbukning əwladliri, Hakufaning əwladliri, Harhurning əwladliri, [54] Bazlitning əwladliri, Məḥidaning əwladliri, Harxaning əwladliri,. [55] Barkosning əwladliri, Siseraning əwladliri, Temaḥning əwladliri, [56] Nəziyaning əwladliri bilən Hatifaning əwladliridin ibarət.

[57] Sulaymanning hizmətkarlirining əwladlirining sani təwəndikiqə: — Sotayning əwladliri, Sofərətning əwladliri, Peridaning əwladliri,. [58] Yaalaning əwladliri, Darkonning əwladliri, Giddəlning əwladliri, [59] Xəfətiyaning əwladliri, Hattilning əwladliri, Poḳərət-Ḥazzibaimning əwladliri bilən Amonning əwladliridin ibarət.. [60] Ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkari boloɳanlarning əwladliri jəmiy üq yüz toḳsan ikki kixi.

Kelip qiḳixi naenik kixilər «Əzra» 2:59-63

[61] Təwəndiki kixilər Təl-Melaḥ, Təl-Ḥarxa, Kerub, Addon, Immərdin kəlgən bolsimu, lekin ular əzlirining ata jəmətining yaki nəsəbining Israil adimi ikənlikini ispatlap berəlmidi. [62] Bular Delayaning əwladliri, Tobiyaning əwladliri wə Nikodaning əwladliri bolup, jəmiy altə yüz ḳirik ikki kixi; [63] Kaḥinlardin Habayaning əwladliri, kozning əwladliri bilən Barzillayning əwladliri bar idi; Barzillay Gileadlik Barzillayning bir ḳizini aloɳaqḳa ularning eti bilən ataloɳani di.. [64] Bular jəmətining nəsəbnamisini izdəp tapalmidi; xunga ular «napak» ḥesablinip kaḥinliḳtin ḳalduruldi. [65] Waliy ularoɳa: — Urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɳuqə «əng muḳəddəs yiməkliklər»gə eoɳiz təgküzməysilər, dedi..

«Lodluḳlar, Ḥadidliḳlar wə Onoluḳlar...».

7:43 «Hodwaḥ» — «Əzra» 2:40də «Hodawiya».

7:46 «ibadəthana hizmətkarliri» — ibraniy tilida «Nətiniylar». Mənisi bəlkim «beoɳixlanoɳanlar». Ularning əjdadliri bəlkim «Gibeonluḳlar» idi. «Yəxua» 9:27ni wə «1Tar.» 9:2ni kərüng.

7:47 «Siya» — «Əzra» 2:47də «Siyaḥa».

7:52 «Nəfussəsim» — «Əzra» 2:50də «Nəfussim».

7:54 «Bazlit» — yaki «Bazlut» «Əzra» 2:52.

7:57 «Perida» — yaki «Peruda» «Əzra» 2:55.

7:59 «Amon» — yaki «Ami» «Əzra» 2:57.

7:63 «Kozning əwladliri» — yaki «Ḥakkozning əwladliri».

7:65 «Waliy» — ibraniy tilidiki «Tirxata», əslidə Pars tili bolup, mənisi bəlkim «janabliri». **«urim wə tummim»** — alahidə birhil taxlar. U kaḥin kiygən «əfod»ning yanquḳida *(ḳoxenda)* turidu. Bu taxlar arḳilik Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. «Mis.» 28:28-30ni kərüng. «urim wə tummimni kətürgüqi kaḥin arimizda hizmättə boloɳuqə» — mənisi bəlkim: *(1)* urim wə tummim Babilda sürgün boloɳan waḳtida yoḳap kətkən boluxi mumkin; *(2)* tepiloɳini bilən ularoɳa təbir berip mənisini

Qaytip kəlgüqilərning omumiy sani «Əzra» 2:64-67nimu kərüng

66 Pütün jamaət jəmiy qirik ikki ming üq yüz
atmix kixi;[67-68] Buningdin baxqa ularning
yənə yəttə ming üq yüz ottuz yəttə quldediki bar idi; yənə ikki yüz qirik bəx ər-ayal
oqəzəlqisi bar idi. Ularning yəttə yüz ottuz
altə eti, ikki yüz qirik bəx qeqiri, 69 tət yüz ottuz bəx təgisi wə altə ming yəttə yüz yigirmə
exiki bar idi.

Ibadəthana üqün təqdim qilinoqan sowoqatlar «Əzra» 70-68:2nimu kərüng

70 Jəmət kattiwaxliridin bəziliri ibadəthana
quruluxi üqün hədiyəlirini təqdim qildi; waliy həzinigə ming darik altun, əllik das wə bəx
yüz ottuz qur kahin toni təqdim qildi;[71] jəmət
kattiwaxliridin bəziliri qurulux həzinisigə
yigirmə ming darik altun, ikki ming ikki yüz
mina kümüx;[72] həlqning qaloqini yigirmə
ming darik altun, ikki ming ikki yüz mina
kümüx, atmix yəttə qur kahin tonini təqdim
qildi. 73 Xuningdin keyin kahinlar, Lawiylar,
dərwaziwənlər, oqəzəlkəxlər wə bir qisim
həlq qoxulup, ibadəthana hizmətkarliri,
xundaqla qaloqan Israil həlqining ḥəmmisi əz
xəḥərlirigə makanlaxti.

qüxəndüridioqan kahin tehi qikmidi.

7:66 «qirik ikki ming üq yüz atmix kixi» — bu «Əzra» 2:64diki sanoqa ohxax; xübḥisizki, bu Yerusalemoqa yetip kelip, Babiloqa qaytmay, Yəḥudiyədə ḥəqikiy olturaqlaxqanlarning sanidur.

7:70 «darik» — *(yaki «drahma»)* — muxu yərdə Pars imperiyəsidiki birhil altun tənggə, bir darikning eoqirliqi 0.4-0.5 gram boluxi mumkin; muxu yərdə bu daslarning qimmiti 0.4-0.5 kilogram altunoqa barawər idi.

7:71 «mina» — birhil kümüx tənggə, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Muxu yərdə kümüxning jəmiy eoqirliqi bəlkim 800-1200 kilogramqə idi.

7:73 «Xuningdin keyin kahinlar, Lawiylar, dərwaziwənlər, oqəzəlkəxlər... xundaqla qaloqan Israil həlqining ḥəmmisi əz xəḥərlirigə makanlaxti» — bu ayətning mənisi bəlkim: *(1)* kahinlar, Lawiylar qatarliqlar əzigə yengiwaxtin təqsim qilinoqan xəḥərliridə makan tutti, yaki Yerusalemdiki hizməttə bolux üqün Yerusalemoqa yeqin boloqan, xundaqla uloroqa təqsim qilinoqan xəḥərlərdə makanlaxti; *(2)* Lawiylardin baxqa Israillar, yəni on ikki qəbilidin qaytip kəlgənlər **əslidə** əzigə has xəḥərlirigə makanlaxti yaki yengiwaxtin uloroqa təqsim qilinoqan xəḥərlərdə makanlaxti.

Təwratxunas Əzraning Təwrat-qanun kitabini oqup berixi

8 1 Yəttinqi ayoqa kəlgəndə, Israillarning
ḥəmmisi əz xəḥərlirigə kelip orunlixip
boldi. Bu qaoqda pütün halayiq huddi
bir adəmdək bolup «Su qowuqi» aldidiki
məydanoqa yioqilip, təwratxunas Əzradin
Pərwərdigarning Musaning wastisi bilən
Israiloqa tapilioqan Təwrat-qanun kitabini
kəltürüxni tələp qildi. 2 Yəttinqi ayning
birinqi küni kahin Əzra Təwrat-qanun
kitabini jamaətkə, yəni ər-ayallar, xundaqla
anglap qüxinələydioqan barliq kixilərning
aldioqa elip qikti;[3] «Su qowuqi»ning
aldidiki məydanda, ətigəndin qüxkiqə, ər-
ayallaroqa, xundaqla anglap qüxinələydioqan
kixilərgə oqup bərdi. Pütkül jamaətning
qulaqliri Təwrat-qanun kitabidiki sözlərdə
idi. 4 Təwratxunas Əzra məhsus muxu ixqa
qazirlanoqan yaoqaq munbərgə qiqip turdi;
uning ong təripidə turoqini Mattitiya, Xema,
Anayah, Uriya, Ḥilkiya bilən Maaseyahlar idi;
sol təripidə turoqini Pidaya, Mixaəl, Malkiya,
Ḥaxom, Ḥaxbaddana, Zəkəriya bilən
Məxullam idi. 5 Əzra pütkül halayiqning kəz
aldida kitabni aqti, qünki u pütün halayiqtin
egizdə turatti; u kitabni aqqanda, barliq
halayiq ornidin qopti. 6 Əzra uluoq Huda
boloqan Pərwərdigaroqa mədqiyələr oquwidi,
barliq halayiq qollirini kətürüp jawabən:
«Amin! Amin!» deyixti; andin tizlinip,
pixanisini yərgə yeqip, Pərwərdigaroqa
səjdə qildi. 7 Andin keyin Lawiylardin Yəxua,
Bani, Xərəbiya, Yamin, Akkub, Xabbitay,
Hodiya, Maaseyah, Kelita, Azariya, Yozabad,
Ḥanan wə Pelayalar halayiqqa Təwrat
qanunini qüxəndürdi; jamaət ərə turatti.
8 Ular jamaətkə kitabtin Hudaning Təwrat-
qanunini jaranglik oqup bərdi wə oquloqanni

–Kəp xəḥər-yezilar wəyran boloqaqqa, yaki yat əllərning igidarqiliqi astida boloqaqqa, bəlkim ḥərhil imkaniyət təng boluxi mumkin idi.

8:2 «yəttinqi ayning birinqi küni» — bu kün «kanaylar qelix ḥeyti» idi. Adəttə xü ḥeyt üqün barliq həlqning Yerusalemoqa yioqilixining zərüriyiti bolmaytti; lekin yəttinqi ayning oninqi künidiki «kəfarət küni» wə keyinki «kəpilər ḥeyti»da *(14-21-küni)* yioqilixi mukəddəs qanunda tələp qilinoqanidi.

qüxiniwelixi üqün uning mənisi wə əḥmiyiti tooɣrisida enik təbir bərdi..
9 Waliy Nəḥəmiya bilən təwratxunas kaḥin Əzra wə həlkkə ḳanunning mənisini əgitidioɣan Lawiylar pütkül jamaətkə: — Bügün Hudayinglar boloɣan Pərwərdigaroɣa ataloɣan mukəddəs kündur, yioɣa-zar ḳilmanglar! — dedi. Qünki halayiḳning ḥəmmisi Təwrat ḳanunidiki səzlərni anglap yioɣa-zar ḳilip ketixkənidi. 10 Andin Nəḥəmiya ularoɣa: — Silər berip nazu-nemətlərni yəp, xərbətlərni iqinglar, əzigə yimək-iqmək təyyarliyalmioɣanlaroɣa yemək-iqmək bəlüp beringlar; qünki bügün Rəbbimizgə ataloɣan mukəddəs bir kündur. Oɣəmkin bolmanglar; qünki Pərwərdigarning xadliḳi silərning küqünglardur, dedi. 11 Lawiylarmu: — Bügün mukəddəs kün boloɣaqka, tinqlininglar, oɣəmkin bolmanglar! — dəp jamaətni tinqlandurdi. 12 Jamaət ḳaytip berip, yəp-iqixti, baxḳilaroɣimu yimək-iqmək üləxtürüp bərdi, xad-huramlikka qəmdi; qünki ular berilgən təlim səzlirini qüxəngənidi.

«Kəpilər ḥeyti» ətküzüx

13 Ətisi halayiḳ iqidiki ḳəbilə kattiwaxliri, kaḥinlar wə Lawiylar təwratxunas Əzraning yenioɣa yioɣilip, Təwrat ḳanunidiki səzlərni tehimu qüxinip pəm-parasətkə erixməkqi boldi. 14 Ular Təwrat ḳanunida Pərwərdigar Musaning wastisi bilən Israillaroɣa yəttinqi aydiki ḥeytta kəpilərdə turuxi kerəkliki pütülgənlikini ukti,. 15 xundakla əzliri turuwatḳan barliḳ xəḥərlərdə wə Yerusalemda: «Silər taoɣka qikip, zəytun xehi bilən yawa zəytun xahlirini, hadas üjmə xahlirini, horma dərəhlirining xahlirini wə yopurmakliri barakşan dərəh xahlirini əkilip, Təwratta yeziloɣinidək kəpilərni yasanglar» degənlikini tarḳitip jarkalaxni buyruɋanlikini ukti.. 16 Xuning bilən halayiḳ qikip xah əkilip əzliri üqün, ḥərbiri əylirining əgziliridə, ḥoylilirida, Hudaning əyidiki ḥoylilarda, «Su ḳowuḳi»ning qong məydanida wə «Əfraim dərwazisi»ning qong məydanida kəpilərni yasap tikti. 17 Sürgünlüktin ḳaytip kəlgən pütkül jamaət kəpilərni yasap tikti wə xundakla kəpilərgə jaylaxti; Nunning ooɣli Yəxuaning künliridin tartip xu küngiqə Israillar undak ḳilip bakmioɣanidi. Ḥəmməylən ḳattiḳ huxal boluxti. 18 Birinqi kündin ahirki küngiqə Əzra ḥərküni Hudaning Təwrat-ḳanun kitabini oḳudi. Ular yəttə kün ḥeyt ətküzdi; səkkizinqi küni bəlgilimə boyiqə təntənilik ibadət yioɣilixi ətküzüldi.

Həlḳning roza tutup gunaḥini tonuxi

9 1 Xu ayning yigirmə tətinqi küni Israillar roza tutup, boz kiyip, üsti-bexioɣa topa qaqkan ḥalda yioɣildi; 2 Israil nəsli əzlirini barliḳ yat taipilərdin ayrip qikti, andin ərə turup əzlirining gunaḥlirini wə atabowilirining ətküzgən ḳəbiḥliklirini etirap ḳildi. 3 Ular xu künning təttin biridə əz yeridə turup əzlirining Hudasi boloɣan Pərwərdigarning Təwrat-ḳanun kitabini oḳudi; künning yənə təttin biridə əzlirining gunaḥlirini tonudi wə Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa səjdə ḳildi. 4 Lawiylardin Yəxua, Bani, Kadmiyəl, Xəbaniya, Bunni, Xərəbiya, Bani wə Kenanilar pələmpəylərdə turup əzlirining Hudasi boloɣan Pərwərdigaroɣa ünlük awaz bilən nida ḳildi..

Ḥəmdusana wə dua

5 Lawiy Yəxua, Kadmiyəl, Bani, Ḥaxabiniya, Xərəbiya, Hodiya, Xəbaniya wə Pitaḥiyalar: «Ornunglardin ḳopup Hudayinglar boloɣan

8:8 «Ular ... kitabtin Hudaning Təwrat-ḳanunini jaranglik oḳup ... qüxiniwelixi üqün uning mənisi wə əḥmiyiti tooɣrisida enik təbir bərdi» — bu qüxəndürüx jəryani, xübḥisizki, aramiy tiliɋa wə bəlkim baxka birnəqqə tillaroɣa tərjimə ḳilixnimu əz iqigə aloɣan.
8:14 Mis. 23:16; Law. 23:34; Qəl. 29:12-39; Ḳan. 16:13, 14, 15

8:15 «...Təwratta yeziloɣinidək kəpilərni yasanglar» degənlikini tarḳitip jarkalaxni buyruɋanlikini ukti» — bəlgilimə «Law.» 23:34-44, «Ḳan.» 16:13-17ni kərüng.
9:4 «Lawiylardin Yəxua, Bani, Kadmiyəl, Xəbaniya, Bunni, Xərəbiya, Bani wə Kenanilar pələmpəylərdə turup,...» — yaki «Yəxua, Bani, ... wə Kenanilar Lawiylarning pələmpiyidə turup,...».

Pərwərdigarоԓa əbədil'əbədgiqə təxəkkürmədḥiyə ḳayturunglar» — dedi wə mundaḳ dua-ḥəmdusana uḳudi: —
«I Huda, insanlar Sening xanu-xəwkətlik namingni uluoԓisun! Bərḥəḳ, barliḳ təxəkkürmədḥiyilər namingoԓa yetixməydu! [6] Sən, pəḳət Sənla Pərwərdigardursən; asmanlarni, asmanlarning asminini wə ularning barliḳ ḳoxunlirini, yər wə yər üstidiki ḥəmmini, dengizlar wə ular iqidiki ḥəmmini yaratḳuqidursən; Sən bularning ḥəmmisigə ḥayatliḳ bərgüqisən, asmanlarning barliḳ ḳoxunliri Sanga səjdə ḳiloԓuqidur.. [7] Sən bərḥəḳ Pərwərdigar Hudadursən, Sən Abramni talliding, uni Kaldiyəning Ur xəḥiridin elip qiḳting, uningoԓa Ibraḥim degən namni ata ḳilding.. [8] Sən uning ḳəlbining Өzünggə sadiḳ-ixənqlik ikənlikini kərüp, uning bilən əḥdə tüzüp Ḳanaaniylarning, Ḥittiylarning, Amoriylarning, Pərizziylərning, Yəbusiylarning wə Girgaxiylarning zeminini uning əwladliriоԓa təḳdim ḳilip berixni wədə ḳilding; Sən ḥəḳḳaniy boloԓanliḳingdin, sözliringni ixḳa axurdung..
[9] Sən ata-bowilirimizning Misirda jəbirzulum qekiwatḳanliḳini kərüp, ularning Ḳizil Dengiz boyidiki nalisioԓa ḳulaḳ saldi ng.. [10] Sən Misirliḳlarning uloԓa ḳandaḳ yooԓanqiliḳ bilən muamilə ḳiloԓanliḳini bilginingdin keyin Pirəwn, uning barliḳ hizmətqiliri wə uning zeminidiki barliḳ həlḳḳə məjizilik alamət wə karamətlərni kərsitip, Өzüng üqün bügüngə ḳədər saḳlinip keliwatḳan uluoԓ bir nam-xəḥrətni tikliding .. [11] Sən yənə ata-bowilirimiz aldida dengizni bəlüp, ular dengizning otturisidin ḳuruḳ yər üstidin mengip ətti; ularni ḳooԓlap kəlgənlərni qongḳur dengiz tegigə taxlap oԓərḳ ḳiliwətting, huddi juxḳunluḳ dengizoԓa taxlanoԓan taxtək oԓərḳ ḳilding.. [12] Sən ularni kündüzi bulut tüwrüki bilən, keqisi ot tüwrüki bilən yetəkliding, bular arḳiliḳ ularning mangidioԓan yolini yorutup bərding.. [13] Sən Sinay teoԓioԓa qüxüp, asmanda turup ular bilən səzlixip, uloԓa tooԓra ḥəküm, ḥəḳiḳiy ixənqlik ḳanunlar, yahxi bəlgilimilər wə əmrlərni ata ḳilding.. [14] Sən uloԓa Өzüngning muḳəddəs xabat kününgni tonuttung, ḳulung Musaning wastisi bilən uloԓa əmrlər, bəlgilimilər wə Təwrat ḳanunini tapiliding. [15] Sən uloԓa aq ḳaloԓanda yesun dəp asmandin nan, ussioԓanda iqsun dəp ḳoram taxtin su qiḳirip bərding; Sən uloԓa berixkə ḳolungni kətürüp ḳəsəm ḳiloԓan əxu zeminni kirip igilənglar, deding.. [16] Lekin ular, yəni ata-bowilirimiz məoԓrurlinip, boyni ḳattiḳliḳ ḳilip əmrliringgə ḳulaḳ salmidi. [17] Ular itaət ḳilixni rət ḳildi, Sening ularning otturisida yaratḳan karamət məjiziliringni yad ətmidi, bəlki boyni ḳattiḳliḳ ḳildi, asiylik ḳilip, ḳul ḳilinoԓan jayoԓa kətməkqi bolup, өz aldioԓa yolbaxqi tiklidi. Lekin Sən əpuqan, meḥir-xəpḳətlik ḥəm rəḥimdil, asan oԓəzəplənməydioԓan, zor meḥir-muḥəbbətlik Təngridursən; xunga Sən ularni taxliwətm iding.. [18] Ular ḥətta tehi özlirigə bir ḳuyma mozayni yasap: «Mana bu silərni Misirdin elip qiḳḳan ilaḥ!» degən waḳtida ḥəm ḳattiḳ kupurluḳ ḳiloԓinida,. [19] Sən tolimu rəḥimdil boloԓanliḳing üqün ularni yənila bayawanda taxlap ḳoymiding; kündüzi bulut tüwrüki ularning üstidin neri kətməy, uloԓa yol baxlidi; keqisi ot tüwrükimu ulardin neri kətməy, uloԓa nur berip, mangidioԓan yolini kərsətti.. [20] Sən Өzüngning meḥribanə

9:6 «Sən, pəḳət sənla Pərwərdigardursən» — ibraniy tilida: «Sən, pəḳət Sənla i Pərwərdigar, «U»dursən» degən sözlər bilən ipadilinidu. Muxu etiḳadqiloԓa nisbətən pəḳət bir «U» bardur.
9:6 Yar. 1; Zəb. 146:6; Ros. 14:15; 17:24; Wəḥ. 14:7
9:7 «Sən bərḥəḳ Pərwərdigar Hudadursən» — ibraniy tilida: «Bərḥəḳ, i Pərwərdigar Huda, Sən «U»dursən» degən sözlər bilən ipadilinidu. 6-ayətnimu kərüng. **«uningoԓa Ibraḥim degən namni ata ḳilding»** — «Yar.» 17:1ni kərüng.
9:7 Yar. 11:31, 32; 12:1
9:8 Yar. 12:7; 13:15; 15:6,18; 17:8; 26:4
9:9 Mis. 3:7; 14:10
9:10 Mis. 7; 8; 9; 10; 11; 12; 14
9:11 Mis. 14:22-31
9:12 Mis. 13:21; 14:19; 40:38; Zəb. 105:39
9:13 Mis. 19:20; 20:1-21
9:15 Mis. 16:14; 17:6; Qəl. 20:9
9:17 Mis. 34:7; Qəl. 14:4,18; Zəb. 86:5
9:18 Mis. 32
9:19 Mis. 13:22; 40:38

Roḥingni qüxürüp ularoɣa təlim bərding;
Sən ularning yeyixi üqün «manna»ni
ayimiding, ussuzluḳini ḳandurux üqün suni
bərding.. 21 Sən ularni bayawanda ḳirik yil
ḳamdap kəlding; ḥeqnemisi kəm bolmidi,
kiyimliri konirimidi, putlirimu ixximidi..
22 Sən padixaḥliḳlar wə taipilərni ularning
ḳolioɣa bərding, bularni ularning zeminioɣa
qegralar ḳilip bərding. Xuning bilən ular
Siḥon padixaḥning zeminini, Ḥəxbonning
padixaḥining zeminini wə Baxan padixaḥi
Ogning zeminini igilidi.. 23 Sən ularning
pərzənt-əwladlirini asmandiki yultuzlardək
awuttung; Sən ularni ata-bowilirioɣa: «Silər
bu zeminni igiləxkə uningoɣa kiringlar»
dəp təḳdim ḳiloɣan zeminoɣa baxlap kird
ing.. 24 Ularning əwladliri kirip u zeminni
igilidi; Sən u zeminda turuwatḳan Ḳanaan
aḥalisini ularoɣa beḳindurdung ḥəm ze-
mindiki padixaḥlarni wə ularning ḳəbilə-
ḳowmlirini: «Silər ularoɣa halioɣanqə muamilə
ḳilinglar» dəp ularning ḳolioɣa tapxurdu
ng.. 25 Ular mustəḥkəm xəḥərlərni, munbət
yərlərni ixoɣal ḳilip, ḥərhil esil buyumlaroɣa
toloɣan əylərgə, kolap ḳoyuloɣan ḳuduḳlaroɣa,
üzümzarliḳlar, zəytunluḳlar wə intayin kəp
mewilik dərəhlərgə igə boldi; yəp-iqip səmrip,
Sening zor meḥribanliḳingdin səyünüxti!
26 Lekin ular gədənkəxlik ḳilip Seningdin
yüz ərüp, Təwrat ḳanunungni arḳisioɣa tax-
lidi, ularni yeningoɣa yandurmaḳ üqün agaḥ-
guwaḥliḳ yətküzgən pəyoɣəmbərliringni
əltürüp əxəddiy kupurluḳ ḳildi.. 27 Xunga
Sən ularni jəbir-zulum saloɣuqilarning
ḳolioɣa tapxurdung, dərwəḳə ular ularni
ḳiynidi; ular ḳiynaloɣan waḳitlirida Sanga
yalwuruxḳanidi, Sən asmanlarda turup
ularoɣa ḳulaḳ salding, zor rəḥimdilliḳing
boyiqə ularoɣa ḳutḳuzoɣuqilarni əwətətting,
ular bularni əzgüqilərning ḳolidin ḳutḳu
zatti.. 28 Lekin ular aramliḳḳa erixkəndin
keyin yənə Sening aldingda rəzillik ḳilixḳa
baxliwidi, Sən ularni yənə düxmənlirining
ḳolioɣa tapxurdung, ular ularning üstidin
ḥəkümranliḳ ḳildi; ular yənə Sening aldingda
nalə-pəryat ḳilixiwidi, Sən asmanlarda tu-
rup ḳulaḳ selip, rəḥimdilliḳliring boyiqə
ularni yenix-yenixlap ḳutḳuzdung. 29 Sən
ularni Əzüngning Təwrat-ḳanunungoɣa
ḳaytixḳa agaḥlandurdung; lekin ular
məoɣrurlinip, əmrliringgə ḳulaḳ salmidi,
ḥəkümliring aldida gunaḥ ḳildi (insan
ḥəkümliringgə əməl ḳilsa, ular xu səwəbtin
ḥayatta bolidu). Ular jaḥilliḳ bilən boy-
nini toloɣap, gədənkəxlik ḳilip sanga ḳulaḳ
selixni rət ḳildi.. 30 Ularoɣa uzun yil səwr-
taḳət ḳilding, Roḥing pəyoɣəmbərliringning
wastisi bilən agaḥ-guwaḥliḳ bərgən bol-
simu, ular yənila ḳulaḳ salmidi; xunga Sən
ularni ḥərḳaysi əl-yurtlardiki taipilərning
ḳolioɣa tapxurdung.. 31 Ḥalbuki, Sən zor
rəḥimdilliḳliring tüpəylidin ularning nəslini
pütünləy ḳurutuwətmiding ḥəm ularni
taxliwətmiding; qünki Sən meḥir-xəpḳətlik
ḥəm rəḥimdil Təngridursən.
32 Əmdi aḥ Hudayimiz, əḥdəngdə turup
əzgərməs muḥəbbitingni kərsitidioɣan
uluoɣ, ḳudrətlik wə dəḥxətlik Təngri, əmdi
Seningdin bizning, padixaḥlirimizning
wə əmirlirimizning, kaḥinlirimizning,
pəyoɣəmbərlirimizning, ata-bowilirimizning
xundaḳla Əzüngning barliḳ həlḳingning
Asuriyə padixaḥining zamanidin buyan
bügüngiqə beximizoɣa qüxkən barliḳ azab-
oḳubətlərni kiqik ix dəp ḳarimasliḳingni
ətünimiz. 33 Beximizoɣa kəlgən barliḳ
ixta Sən adilsən; qünki Sening ḳiloɣining
həḳiḳət boyiqə boldi, bizning ḳiloɣinimiz

9:20 Qəl. 11:17; Yə. 5:12
9:21 Ḳan. 2:7; 8:4; 29:5
9:22 **«Siḥon padixaḥning zeminini, Ḥəxbonning padixaḥining zeminini...»** — yaki «Siḥon padixaḥning zeminini, yəni Ḥəxbonning padixaḥining zeminini...»
9:22 Qəl. 21:21, 33
9:23 Yar. 22:17
9:24 Yə. 1-13
9:26 1Pad. 18:4; 19:10; 2Tar. 24:20, 21
9:27 Ḥak. 2:14-23
9:29 **«insan ḥəkümliringgə əməl ḳilsa, ular xu səwəbtin ḥayatta bolidu»** — bu ayəttə kərsitilgən «ḥayat» pəḳət jismaniy ḥayatni əməs, bəlki ḥəḳiḳiy, roḥiy ḥayatni kərsitidu, əlwəttə. **«Ular jaḥilliḳ bilən boynini toloɣap...»** — ibraniy tilida «ular mürisini jaḥil ḳilip...».
9:29 Law. 18:5; Əz. 20:11; Rim. 10:5; Gal. 3:12
9:30 2Pad. 17:13; 2Tar. 36:15

rəzilliktur.. [34] Padixaḥlirimiz, əmirlirimiz, kaḥinlirimiz bilən ata-bowilirimizning ḥəmmisi Sening Təwrat ḳanunungoƣa əməl ḳilmay, əmrliringgə wə Sening ularoƣa ispatlap bərgən agaḥ-guwaḥliḳliringoƣa ḥeq ḳulaḳ salmidi. [35] Ular Sən ularoƣa muyəssər ḳiloƣan padixaḥliḳta turuxtin, ularoƣa ata ḳiloƣan zor məmurqiliḳtin wə xuningdək ularning aldioƣa yayoƣan bu kəng munbət zemindiki turmuxtin bəḥrimən boluwatḳan bolsimu, lekin ular Sening ibadət-hizmitingdə bolmidi yaki əzlirining rəzil ḳilmixliridin yanmidi. [36] Mana, biz bügün ḳullarmiz! Sən mewisi bilən nazu-nemətliridin yeyixkə atabowilirimizoƣa təḳdim ḳilip bərgən zeminda tursaḳmu, biz mana uningda ḳul bolup ḳalduḳ! [37] Zemin Sən bizning gunaḥlirimiz üqün bizni idarə ḳilixḳa bekitkən padixaḥlaroƣa mol məḥsulatlirini berip turidu; ular bədənlirimizni ḥəm qarwa mallirimizni əz məyliqə baxḳurup keliwatidu; biz zor dərdələmdə bolduḳ».

[38] «— Biz mana muxu barliḳ ixlar tüpəyli muḳim bir əḥdini tüzüp yezip qiḳtuḳ; əmirlirimiz, Lawiylirimiz bilən kaḥinlirimiz buningoƣa əz məḥürlirini basti».

Məḥür basḳanlar

10 [1] Buningoƣa birinqi bolup məḥür basḳanlar Ḥaḳaliyaning ooƣli, waliy Nəḥəmiya bilən Zədəkiya idi;.. [2] Andin kaḥinlardin Seraya, Azariya, Yərəmiya, [3] Paxhur, Amariya, Malkiya, [4] Ḥattux, Xəbaniya, Malluḳ, [5] Ḥarim, Mərəmot, Obadiya, [6] Daniyal, Ginniton, Baruḳ, [7] Məxullam, Abiya, Miyamin, [8] Maaziyaḥ, Bilgay, Xemayalar; ular kaḥinlar idi.

[9] Lawiylardin: — Azaniyaning ooƣli Yəxua, Ḥenadadning əwladliridin Binnui bilən Kadmiyəl [10] wə ularning ḳerindaxliridin Xəbaniya, Hodiya, Kelita, Pelaya, Ḥanan, [11] Mika, Rəhob, Ḥaxabiya, [12] Zakkor, Xərəbiya, Xəbaniya, [13] Hodiya, Bani, Beninu idi.

[14] Jamaət baxliḳliridin: Parox, Paḥat-Moab, Elam, Zattu, Bani, [15] Bunni, Azgad, Bibay, [16] Adoniya, Bigway, Adin, [17] Ater, Ḥəzəkiya, Azzur, [18] Hodiya, Ḥaxum, Bizay, [19] Ḥarif, Anatot, Nebay, [20] Magpiyax, Məxullam, Ḥezir, [21] Məxəzabəl, Zadok, Yaddua, [22] Pilatiya, Ḥanan, Anaya, [23] Ḥoxiya, Ḥananiya, Ḥaxxub, [24] Ḥallohəx, Pilha, Xobək, [25] Rəḥum, Ḥaxabnaḥ, Maaseyaḥ, [26] Ahiyaḥ, Ḥanan, Anan, [27] Malluḳ, Ḥarim, Baanaḥlar idi.

Əḥdining məzmuni: — Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilix

[28] Ḳaloƣan həlḳ: — Kaḥinlar, Lawiylar, dərwaziwənlər, oƣəzəlkəxlər, ibadəthanining hizmətkarliri wə xuningdək əzlirini zeminlardiki taipilərdin ayrip qiḳip, Hudaning Təwrat ḳanunioƣa ḳaytḳanlarning ḥərbiri wə ularning ayalliri wə ooƣul-ḳiz pərzəntliri ḳatarliḳ ḥidayət tepip yorutuloƣanlarning ḥəmmisi [29] əz ḳerindaxliri boloƣan mətiwərlər bilən ḳoxulup: «Əzimizni ḳaroƣix ḳəsimi bilən əḥdigə baoƣlap, Hudaning ḳuli Musa arḳiliḳ jakarlioƣan Təwrat ḳanunida mengip, Rəbbimiz Pərwərdigarning barliḳ əmirliri, ḥəküm-bəlgilimilirini tutup əməl ḳilimiz; [30] ḳizlirimizni bu yurttiki yat əlliklərgə yatliḳ ḳilmaymiz ḥəm ooƣullirimizoƣimu ularning ḳizlirini elip bərməymiz;.. [31] bu yurttiki yat əlliklər xabat künidə mal-tawar wə axliḳlirini əkilip satmaḳqi bolsa, xabat künliri yaki ḥərḳaysi baxḳa muḳəddəs künlərdimu ulardin ḳət'iy ḥeqnemə setiwalmaymiz; ḥər yəttinqi yili yərni terikṣiz aḳ ḳaldurimiz ḥəm barliḳ ḳərzlərni kəqürüm ḳilimiz» — deyixti..

Muḳəddəs əygə təḳdim berix tooƣrisidiki bəlgilimilər

[32] Biz yənə əzimizgə ḥərbir adəm ḥər yili Hudayimizning əyining hizmət hira-

9:33 Ḳan. 32:4; Dan. 9:14

10:1 **«Buningoƣa birinqi bolup məḥür basḳanlar ... waliy Nəḥəmiya bilən Zədəkiya idi»** — Zədəkiyamu kaḥin boluxi mumkin idi. 8-ayətni kərüng *(Nəḥəmiyadin baxḳa bu tizimliktiki adəmlər ḥəmmisi kaḥinlar idi)*.

10:30 Mis. 34:16; Ḳan. 7:3

10:31 Mis. 20:10; 23:10; 34:21; Law. 23:2; 25:2; Ḳan. 5:1-15

jiti üqün üqtin bir xəkəl kümüx berixkə bəlgilimilərni bekittuḳ; 33 bu pul «tizilidioɣan təḳdim nan»lar, daimiy axliḳ ḥədiyəliri, daimiy kəydürmə ḳurbanliḳlar, xabat küni bilən yengi aylardiki kəydürmə ḳurbanliḳlar, kərəli bekitilgən ḥeytlarda ḳilinidioɣan kəydürmə ḳurbanliḳlar üqün, ḥərhil muḳəddəs buyumlar üqün, Israilоɣa kəfarət kəltüridioɣan gunaḥ ḳurbanliḳliri üqün, xuningdək Hudayimizning əyidiki barliḳ hizmətlərning hirajiti üqün ixlitilsun dəp bəlgiləndi.. 34 Biz yənə ata jəmətlirimiz boyiqə kaḥinlar, Lawiylar wə həlḳ arisida qək taxlap, ḥər yili bəlgiləngən kərəldə Hudayimizning əyigə Təwrat ḳanunida pütülginidək Pərwərdigar Hudayimizning ḳurbangaḥida ḳalax üqün otun yətküzüp berix nəwətlirini bekittuḳ; 35 yənə ḥər yili etizimizdiki tunji pixḳan ḥosulni, ḥəmmə mewilik dərəhlərning tunji pixḳan mewilirini Pərwərdigarning əyigə yətküzüp berixni,. 36 xundaḳla Təwrat ḳanunida pütülginidək, tunji ooɣlimizni wə kala, ḳoy-ooɣlaḳ padiliridin tunji qarpiyimizni Hudaning əyigə apirip, u əydə wəzipə ətəwatḳan kaḥinlaroɣa əpkelixni,. 37 ḥərbir yengi hemirning dəsləp pixḳan nanliridin birni, xundaḳla barliḳ «kətürmə ḥədiyə»lirimizni təḳdim ḳilixni, ḥərhil dərəhlərdin dəsləpki pixḳan mewilərni, yengi xarab, yengi zəytun meyini Hudayimizning əyining həzinə-ambarliriоɣa apirip berixni, yəni kaḥinlaroɣa yətküzüp berixni, xuningdək etizlirimizdin qiḳḳan ḥosulning ondin biri boloɣan əxrini Lawiylaroɣa berixni bekittuḳ; Lawiylar bizning terikqiliḳḳa tayinidioɣan xəḥərlirimizdin qiḳḳan ḥosulning ondin biri boloɣan əxrini tapxuruwalsun dəp bekittuḳ ;. 38 xuningdək, Lawiylar qiḳḳan ḥosulning ondin birini tapxuruwaloɣan qaoɣda Ḥarunning əwladliridin kaḥin boloɣan birsi ular bilən billə bolsun, Lawiylar əxu ondin bir ülüxning yənə ondin bir ülüxini ayrip Hudaning əyigə, uning həzinə-ambarliriоɣa saḳlaxḳa tapxursun dəp bəlgiliduḳ.. 39 Israillar bilən Lawiylar axliḳtin, yengi xarabtin, yengi zəytun meyidin «kətürmə ḥədiyə» ḳilip muḳəddəs jaydiki əswab-üskünilər saḳlinidioɣan həzinə-ambarlaroɣa, yəni wəzipə ətəydioɣan kaḥin, dərwaziwən wə oɣəzəlkəxlər turidioɣan jayoɣa tapxuruxi kerək. Biz Hudayminizning əyining ḥajətliridin ḥərgiz əzimizni tartmaymiz!.

Mənsəpdarlar bilən puḳralarning jaylixixi

11 1 U qaoɣda həlḳ iqidiki əmirlər Yerusalemda turatti; ḳaloɣan puḳralar qək taxlinix bilən ondin biri muḳəddəs xəḥər Yerusalemda olturaḳlixip, ḳaloɣan ondin tokḳuzi baxḳa xəḥərlərdə olturaḳlaxti. 2 Өz ihtiyari bilən Yerusalemda olturaḳlixixḳa otturioɣa qiḳḳanlaroɣa bolsa, jamaət ularoɣa bəht-bərikət tilidi. 3-4 Yəḥudiyə əlkisidin, Yerusalemoɣa makanlixip ḳaloɣan bəg-əmirlər təwəndikidək (Israillar, kaḥinlar, Lawiylar, ibadəthana hizmətkarliri wə Sulaymanning hizmətkarlirining əwladliri Yəḥudiyə xəḥərliridə, ḥərbiri əz təwəlikidə makanlaxḳan bolsimu, Yəḥudalardin wə Binyaminlardin bəziliri Yerusalemda makanlaxti): — Bularning iqidə, Yəḥudalardin: — Pərəzning əwladidin boloɣan Uzziyaning ooɣli Ataya; Uzziya Zəkəriyaning ooɣli, Zəkəriya Amariyaning ooɣli, Amariya Xəfatiyaning ooɣli, Xəfatiya Maḥalalelning ooɣli idi. 5 Yənə Barukning ooɣli Maaseyaḥ; Baruḳ Kol-Ḥozəḥning ooɣli, Kol-Ḥozəḥ Ḥazayaning ooɣli, Ḥazaya Adayaning ooɣli, Adaya Yoaribning ooɣli, Yoarib

10:33 Qəl. 28:29
10:35 Mis. 23:19; Law. 19:23
10:36 Mis. 13:2; Qəl. 3:13; 8:17
10:37 «hərbir yengi hemirning dəsləp pixḳan nanliridin birni» — buning baxḳa birhil tərjimisi: — «silər dəsləpki ḥosuldin qiḳḳan undin,... *(təḳdim ḳilixni bekittuḳ)*». Biraḳ «Əz.» 44:30diki mənisidin ḳarioɣanda tərjimimiz tooɣra boluxi mumkin.
10:37 Law. 23:17; Qəl. 15:19; 18:12, 24, 25; Ḳan. 18:4
10:38 Qəl. 18:26
10:39 «Israillar bilən Lawiylar axliḳtin, yengi xarabtin,...» — ibraniy tilida muxu jümlining bexida «qünki» bardur.

Zəkəriyaning oоlі, Zəkəriya Xilonining oоlі..
6 Yerusalemoɣa makanlaxkan barlik Pərəz
jəmətidikilər jəmiy tət yüz atmix səkkiz kixi
bolup, ḥəmmisi əzimətlər idi.
7 Binyaminning əwladliridin: — Məxullam-
ning oоlі Sallu; Məxullam Yoədning oоlі,
Yoəd Pidayaning oоlі, Pidaya Kolayaning
oоlі, Kolaya Maaseyaḥning oоlі, Maaseyaḥ
Itiyəlning oоlі, Itiyəl Yəxayaning oоlі.
8 Uningoɣa əgəxkənlər, Gabbay wə Sallay
idi; xularoɣa munasiwətlik jəmiy tokkuz yüz
yigirmə səkkiz kixi idi.. 9 Zikrining oоlі Yoel
ularni baxkuridioɣan əməldar idi; Sinuaḥning
oоlі Yəḥuda xəḥərning muawin ḥakimi idi..
10 Kaḥinlardin: — Yoaribning oоlі Yədaya
bilən Yakin, 11 xundakla Hudaning əyining
bax oɣojidari Seraya; Seraya Ḥilkiyaning
oоlі, Ḥilkiya Məxullamning oоlі, Məxullam
Zadokning oоlі, Zadok Merayotning oоlі,
Merayot Ahitubning oоlі idi; 12 yənə uning
kerindaxliridin ibadəthanidiki hizmättə
boloɣanlardin jəmiy səkkiz yüz yigirmə
ikki kixi bar idi; yənə Yəroḥamning oоlі
Adaya bar idi; Yəroḥam Pelaliyaning
oоlі, Pelaliya Amzining oоlі, Amzi
Zəkəriyaning oоlі, Zəkəriya Paxhurning
oоlі, Paxhur Malkiyaning oоlі idi; 13 uning
kerindaxlirining ḥəmmisi jəmət baxliki bo-
lup, jəmiy ikki yüz kirik ikki kixi idi; yənə
Azarəlning oоlі Amaxsay bar idi; Azarəl
Ahzayning oоlі, Ahzay Məxillimotning
oоlі, Məxillimot Immərning oоlі idi; 14 yənə
ularning kerindaxliridin, palwan-
əzimətlərdin, jəmiy bir yüz yigirmə səkkiz
kixi bar idi; Gedolimning oоlі Zabdiyəl ular-
ni baxkuridioɣan əməldar idi.
15 Lawiylardin: — Ḥaxxubning oоlі Xemaya
bar idi; Ḥaxxub Azrikamning oоlі, Azrikam
Ḥaxabiyaning oоlі, Ḥaxabiya Bunnining
oоlі idi; 16 yənə Lawiylarning kəbilə
baxlikliri boloɣan Xabbitay bilən Yozabad
bolup, Hudaning əyining texidiki ixlaroɣa
məs'ul idi. 17 Yənə Mikaning oоlі Mattaniya
dua wakitlirida təxəkkür-rəḥmətlər eytixka
yetəkqilik kilatti; Mika Zabdining oоlі, Zabdi
Asafning oоlі idi; Bakbukiya kerindaxliri
iqidə muawinlik wəzipisini ətəytti; yənə
Xammuaning oоlі Abda bar idi; Xammua
Galalning oоlі, Galal Yədutunning oоlі idi.
18 Mukəddəs xəḥərdə turuwatkan Lawiylarning
ḥəmmisi ikki yüz səksən tət kixi idi.
19 Dərwaziwənlərdin: — dərwazilarda kəzəttə
turidioɣan Akkub bilən Talmon wə ularning
kerindaxliri bar idi; ular jəmiy bir yüz yətmix
ikki kixi idi.
20 Kaloɣan Israillar, kaḥinlar, Lawiylar
Yəḥudiyə xəḥərliridə, ḥərbiri əz mirasida
makanlaxti.
21 Ibadəthanining hizmətkarliri bolsa
Ofəl dəngigə makanlaxti; ibadəthanining
hizmətkarlirini Ziha bilən Gixpa baxkurdi..
22 Yerusalemda Lawiylarni baxkuroɣuqi
Banining oоlі Uzzi idi; Bani Ḥaxabiyaning
oоlі, Ḥaxabiya Mattaniyaning oоlі, Mat-
taniya Mikaning oоlі idi — demək, Uzza
Asafning əwladliridin, yəni Hudaning əyidiki
hizmətkə məs'ul boloɣan oɣəzəlkəxlərdin
idi. 23 Qünki padixaḥ ular tooɣruluk yarlik
qüxürgən bolup, oɣəzəlkəxlərning ḥər kün-
lük ozuk-tülükini, xundakla ətəydioɣan
wəzipisini bekitkənidi..
24 Yəḥudaning oоlі Zərahning əwladliridin
Məxəzabəlning oоlі Pitahiya pukralarning
barlik ixlirida padixaḥning məslihətqisi idi..
25 Yeza-kixlaklar wə uloroɣa təwə ətrapidiki
jaylarda Yəḥudalardin bəziliri turatti; Kiriat-
Arba wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə,
Dibon wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə,
Yəkabziyəl wə uning təwəsidiki yeza-

11:5 «Zəkəriya Xilonining oоlі» — bəzi tərjimilərdə «Zəkəriya Xelaḥning əwladliridin idi» dəp tərjimə kilinidu *(Yar.» 46:12, «Qəl.» 26:20ni kərüng)*.
11:8 «xularoɣa munasiwətlik jəmiy tokkuz yüz yigirmə səkkiz kixi idi» — baxka birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
11:9 «Sinuaḥ» — yaki «Ḥasinoaḥ».
11:21 «Ofəl» — *(«dəng» degən mənidə)* Yerusalemdiki egiz rayon idi.
11:23 «ḥər künlük ozuk-tülükini, xundakla...» — buning baxka birhil tərjimisi «ḥər künlük məs'uliyiti, yəni...».
11:24 «padixaḥning məslihətqisi» — ibraniy tilida «padixaḥning yenida turoɣuqi» degən sözlər bilən ipadilinidu. «Padixaḥ» muxu yərdə Pars padixahini kərsitidu, əlwättə.

kəntlərdə, [26] xundakla Yəxua, Moladah, Bəyt-Pələt, [27] Hazar-Xual, Bəər-Xeba wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, [28] Ziklag, Mikona wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, [29] Ən-Rimmon, Zorah, Yarmut, [30] Zanoah, Adullam wə bu ikki yərgə təwə kixlaklarda, Lakix wə uningoqa təwə yərlərdə, Azikah wə uningoqa təwə yeza-kəntlərdə makanlaxti; ular makanlaxkan yərlər Bəər-Xebadin taki Hinnom jiloqisioqa kədər sozuldi.

[31] Binyaminlar bolsa Geba, Mikmax, Ayja, Bəyt-əl wə uning təwəsidiki yeza-kəntlərdə, [32] bəziliri Anatot, Nob, Ananiya, [33] Hazor, Ramah, Gittaim, [34] Hadid, Zəboim, Niballat, [35] Lod, Ono, xundakla Hünərwənlər jiloqisida makanlaxkanidi.

[36] Əslidə Yəhudiyəgə təyinləngən Lawiylar kisimliridin bəziliri Binyamin kəbilisining zemingoqa makanlaxti.

Birinqi «kaytix»ta kaytip kəlgən kahinlar wə Lawiylar

12 [1] Xealtiyəlning ooqli Zərubbabəl wə Yəxua bilən birliktə sürgünlüktin qikkan kahin wə Lawiylar təwəndikilər: — kahinlar Seraya, Yərəmiya, Əzra, [2] Amariya, Malluk, Hattux, [3] Xekaniya, Rəhum, Mərəmot, [4] Iddo, Ginnitoy, Abiya, [5] Miyamin, Maadiya, Bilgah, [6] Xemaya, Yoarib, Yədaya, [7] Sallo, Amok, Hilkiya wə Yədaya. Bular bolsa Yəxuaning künliridə kahin boloqanlar wə ularning kerindaxlirining jəmət baxlikliri idi.

[8] Lawiylardin bolsa Yəxua, Binnuiy, Kadmiyəl, Xərəbiya, Yəhuda, Mattaniyalar; Mattaniya wə uning kerindaxliri təxəkkürrəhmətlər eytixka məs'ul boldi. [9] Ularning kerindaxliri Bakbukiya bilən Unni nəwiti boyiqə ular bilən udulmu'udul hizməttə turatti.

[10] Yəxuadin Yoyakim tərəldi, Yoyakimdin əliyaxib tərəldi, əliyaxibtin Yoyada tərəldi, [11] Yoyadadin Yonatan tərəldi, Yonatandin Yaddua tərəldi. [12] Yoyakimning künliridə kahinlardin jəmət baxliki boloqanlar munular: — Seraya jəmətigə Meraya; Yərəmiya jəmətigə Hananiya; [13] Əzra jəmətigə Məxullam; Amariya jəmətigə Yəhohanan; [14] Meliku jəmətigə Yonatan; Xəbaniya jəmətigə Yüsüp; [15] Harim jəmətigə Adna; Merayot jəmətigə Həlkay; [16] Iddo jəmətigə Zəkəriya; Ginniton jəmətigə Məxullam; [17] Abiya jəmətigə Zikri; Minyamin bilən Moadiyalarning jəmətigə Piltay; [18] Bilgah jəmətigə Xammua; Xemaya jəmətigə Yəhonatan; [19] Yoarib jəmətigə Mattinay; Yədaya jəmətigə Uzzi; [20] Sallay jəmətigə Kallay; Amok jəmətigə Ebər; [21] Hilkiya jəmətigə Haxabiya; Yədaya jəmətigə Nətanəl.

[22] Əliyaxib, Yoyada, Yohanan wə Yadduaning künliridə Lawiylarning jəmət baxlikliri tizimlanoqan wə ohxaxla, Pars padixahi Darius təhttiki qaoqlaroqiqə kahinlarmu tizimlinip kəlgən. [23] Jəmət baxliki boloqan Lawiylar taki əliyaxibning nəwrisi Yohananning waktioqiqə təzkirinamidə tizimlinip kəlgən. [24] Lawiylarning jəmət baxliki boloqan Haxabiya, Xərəbiya, Kadmiyəlning ooqli Yəxualar kerindaxliri bilən udulmu'udul turup, Hudaning adimi Dawutning əmri boyiqə nəwətlixip mədhiyə-munajat, təxəkkür-rəhmətlər eytip turatti. [25] Mattaniya, Bakbukiya, Obadiya, Məxullam, Talmon bilən Akkublar dərwaziwənlər bolup, sepil kowuklirining ambarlirioqa karaytti.

[26] Bu kixilər Yozadakning nəwrisi, Yəxuaning ooqli Yoyakimning künliridə, xuningdək waliy Nəhəmiya bilən təwratxunas kahin Əzraning künliridə wəzipigə təyinləngən.

11:29 «Zorah» — yaki «Zoreah».

11:31 «Ayja» — «Ayja»ning yənə bir ismi «Ayi».

12:1 «...kahinlar Seraya, Yərəmiya, Əzra,...» — bu Əzra «Əzra» degən kitabtiki «Əzra» əməs. «Təwratxunas Əzra» bolsa, Zərubbabəldin 90 yildin keyin Yerusalemoqa kəlgən.

12:4 «Ginnitoy» — yaki «Ginniton».

12:10 «Yoyada» — yaki «Yəhoyada».

12:14 «Meliku» — yaki «Malluk». **«Xəbaniya»** — bəzi kədimiy kəqürmilərdə «Xekaniya» deyilidu.

12:20 «Sallay» — yaki «Sallu».

12:23 «əliyaxibning nəwrisi» — ibraniy tilida «əliyaxibning ooqli». **«təzkirinamə»** — bu kitab Təwrattiki «Tarih-təzkirə» degən kisim əməs; «Tarih-təzkirə»də undak tizimlik yok.

12:23 1Tar. 9:10-34

12:26 «bu kixilər ... waliy Nəhəmiya bilən təwratxunas

Yengi sepilning Hudaoɣa atap tapxuruluxi

27 Yerusalem sepilini Hudaoɣa atap tapxurux murasimi ətküzülidioɣan qaoɣda, jamaət Lawiylarni turoɣan ḥərkaysi jaylardin izdəp tepip, ularni təxəkkür-rəḥmətlər eytix, oɣəzəl oḳux, jang, təmbur wə qiltarlarni qelixḳa, huxal-huramlik bilən atap tapxurulux murasimi ətküzüxkə Yerusalemoɣa elip kəldi. 28 Oɣəzəlkəxlar Yerusalemning ətrapidiki tüzləngliktin, Nitofatlikларning yezakəntliridin, 29 Bəyt-Gilgaldin, Geba bilən Azmawət etizlikliridin yioɣiloɣanidi; qünki oɣəzəlkəxlar Yerusalemning tət ətrapioɣa əzlirigə məḥəllə-ḳixlaḳlar ḳuruwaloɣanidi. 30 Kaḥinlar bilən Lawiylar əzlirini paklidi, andin həlḳni wə sepil dərwazilirini ḥəm sepilning əzinimu paklidi.

31 Mən Nəḥəmiya Yəḥudaning əmirlirini baxlap sepiloɣa qiḳip, təxəkkür-ḥəmdusana oḳuydioɣan ikki qong ətrət adəmni uyuxturdum, bir ətrət sepilning ong təripidə «Tezək ḳowuḳi»oɣa ḳarap mangdi, 32 ularning arḳisidin Ḥoxaya bilən Yəḥudaning əmirlirining yerimi mangdi; 33 yənə Azariya, Əzra, Məxullam, 34 Yəḥuda, Binyamin, Xemaya, Yərəmiyamu mangdi; 35 xuningdək kaḥinlarning ooɣulliridin bəziliri ḳollirioɣa kanay aloɣan ḥalda mangdi: — Ulardin Yonatanning ooɣli Zəkəriya bar idi (Yonatan Xemayaning ooɣli, Xemaya Mattaniyaning ooɣli, Mattaniya Mikayaning ooɣli, Mikaya Zakkurning ooɣli, Zakkur Asafning ooɣli idi). 36 Uning ḳerindaxliridin Xemaya, Azarəl, Milalay, Jilalay, Maayi, Nətanəl, Yəḥuda, Ḥananiyalar bar idi; ular ḳollirioɣa Hudaning adimi Dawutning sazlirini elixḳanidi; təwratxunas Əzra ularning bexida mangoɣanidi. 37 Ular «Bulaḳ ḳowuḳi»oɣa kelip «Dawutning xəḥiri»ning pələmpiyigə qiḳip, «Dawutning ordisi»din ətüp, künqiḳix tərəptiki «Su ḳowuḳi»oɣa kəldi.

38 Təxəkkür-ḥəmdusana oḳuydioɣan ikkinqi ətrət sol tərəp bilən mangdi, mən wə jamaətning yerimi ularning arḳidin mengip, sepil üstidə «Humdanlar munari»din ətüp, udul «Kəng sepil»oɣiqə mengip,[a] 39 «Əfraim ḳowuḳi», «Kona ḳowuḳ», «Belik ḳowuḳi» üstidin ətüp, «Ḥananiyəl munari» wə «Yüzning munari»din ətüp, udul «Ḳoy ḳowuḳi»oɣa kelip, andin «Ḳarawullar ḳowuḳi»da tohtiduḳ.[b] 40 Andin təxəkkür-ḥəmdusana oḳuydioɣan ikki ətrət adəm Hudaning ɵyidə ɵz orunlirida turdi; mən bilən əməldarlarning yerimimu xu yərdə turduḳ; 41 kaḥinlardin Eliakim, Maaseyaḥ, Minyamin, Migaya, Əlyoyinay, Zəkəriya bilən Ḥananiyalar karnaylirini elip turuxti; 42 yənə Maaseyaḥ, Xemaya, Əliazar, Uzzi, Yəḥoḥanan, Malkiya, Elam bilən Ezərmu turuxti; oɣəzəlkəxlər Yizraḳiyaning yetəkqilikidə jaranglik oɣəzəl oḳuxti. 43 Xu küni jamaət naḥayiti qong kələmlik ḳurbanliklarni sundi ḥəm bək huxal bolup ketixti, qünki Huda ularni zor xadlik bilən xadlanduroɣanidi; ayallar bilən balilarmu xundaḳ xadlandi; Yerusalemdiki bu huxallik sadaliri yiraḳ-yiraḳlaroɣa anglandi.

Lawiylar bilən kaḥinlaroɣa kerəklik nərsilərning ḥazirlinixi

44 U qaoɣda bir ḳisim kixilər kətürmə ḳurbanliklar, dəsləpki pixḳan ḥosullar wə əxrilərni saḳlaydioɣan həzinə-ambarlaroɣa məs'ul boluxḳa təyinləndi; ḥərkaysi xəḥərlərdiki etizliklardin, Təwrat ḳanunida kaḥinlaroɣa wə Lawiylaroɣa berixkə bəlgiləngən ülüxlər xu yərdə saḳlinatti. Qünki Yəḥuda həlḳi ɵz hizmitidə turuwatḳan kaḥinlar bilən Lawiylardin huxal idi. 45 Kaḥinlar bilən Lawiylar, oɣəzəlkəxlər bilən dərwaziwənlərmu, ɵz Hudasining tapilioɣan wəzipisini wə xuningdək paklax wəzipisining ḥəmmisini Dawutning

kaḥin Əzraning künliridə wəzipigə təyinlənɣən» — Lawiylar wə kaḥinlarning nəsəbnamiliri nemixḳa xunqə muḥim? Ɵzining kelip qiḳixi ispatlanmioɣanlar kaḥinlik hizmättə yaki ibadəthanidiki Lawiylaroɣa ait hizmättə boluxḳa muyəssər bolalmaytti. Büginɣə ḳədər Yəḥudiylar arisida kimlər Lawiylardin, kimlər kaḥinlar jəmətidin ikənliki hatirilinip kəlməktə.

12:38 «sol tərəp» — ibraniy tilida «tətür tərəp».
12:39 «Yüzning munari» — yaki «Meaḥning munari».
«Ḳarawullar ḳowuḳi» — yaki «Zindan dərwazisi».

wə uning ooɣli Sulaymanning əmri boyiqə ətəytti.
46 Qünki ḳədimdə, Dawutning wə Asafning künliridə, oɣəzəlkəxlərgə yetəkqilik ḳilixḳa ḥəm Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana küylirini oḳuxḳa yetəkqilər boloɣanidi.
47 Zərubbabəlning künliridə wə Nəḥəmiyaning künliridə oɣəzəlkəxlərning wə dərwaziwənlərning ülüxlirini, ḥər künlük təminatini pütkül Israil həlḳi berətti; ular yənə Lawiylar üqün muḳəddəs ḥesablanoɣan nərsilərni üləxtürüp berətti; Lawiylarmu muḳəddəs ḥisablanoɣan nərsilərdin Ḥarunning əwladlirioɣa berip turatti.

Ammoniylar bilən Moabiylarning muḳəddəs əygə kirixigə ruhsət ḳilinmasliḳi

13 1 Xu kündə Musaning kitabi jamaət aldida oḳup berildi, kitabta: Ammoniylar bilən Moabiylar mənggü Hudaning jamaitigə kirmisun,
2 Qünki ular Israillarni ozuḳluḳ wə su əkilip ḳarxi almay, əksiqə ularni ḳaroɣaxḳa Balaamni yalliwaloɣan; ḥalbuki, Hudayimiz u ḳaroɣaxlarni bəht-bərikətkə aylanduruwətkən, dəp yeziloɣan sözlər qiḳti.
3 Xundaḳ boldiki, jamaət bu ḳanun sözlirini anglap barliḳ xaloɣut kixilərni iloɣap qiḳiriwətti.

Tobiyaning əy saymanlirining qiḳirip taxlinixi

4 Bu ixtin awwal, Hudayimizning əyining həzinisini baxḳuruxḳa məs'ul kaḥin Əliyaxib Tobiyaning tuoɣḳini bolup,
5 uningoɣa kəngri bir əyni təyyarlap bərgənidi. Xu əydə ilgiri axliḳ ḥədiyəliri, məstiki, ḳaqa-ḳuqa, xuningdək Lawiylar, oɣəzəlkəxlər wə dərwaziwənlərgə berixkə buyruloɣan axliḳ əxrilər, yengi xarab wə yengi zəytun meyi, xundaḳla kaḥinlaroɣa ataloɣan «kətürmə ḳurbanliḳ»lar saḳlinatti.
6 Bu waḳitlarda mən Yerusalemda əməs idim; qünki Babil padixaḥi Artahxaxtaning ottuz ikkinqi yili mən padixaḥning yenioɣa ḳaytip kətkənidim; bir məzgildin keyin mən yənə padixaḥtin ruhsət elip
7 Yerusalemoɣa ḳaytip barsam, Əliyaxibning Hudaning əyidiki ḥoylilarda Tobiyaoɣa əy ḥazirlap bərgənlikidək rəzil ixni uḳtum.
8 Bu ix meni ḳattiḳ azablidi, mən Tobiyaning əyidiki barliḳ əy jaḥazlirini ḳoymay talaoɣa taxlatḳuzuwəttim.
9 Mən yənə əmr ḳilip, u əylərni paklatḳuzup, andin Hudaning əyidiki ḳaqa-ḳuqa, axliḳ ḥədiyəliri bilən məstikni u yərgə əkirgüzüp ḳoydum.

Lawiylaroɣa ḥədiyə ḳilinidioɣan əxrilərning yengiwaxtin bekitilixi

10 Mən yənə həḳlərning Lawiylarning elixḳa tegixlik ülüxlirini bərmigənlikini, ḥətta wəzipigə ḳoyuloɣan Lawiylar bilən oɣəzəlkəxlərning ḥərbirining əz yər-etizliḳioɣa ḳeqip kətkənlikini bayḳidim;
11 xunga mən əməldarlar bilən soḳuxup, ularni əyibləp: — Nemixḳa Hudaning əyi xundaḳ taxliwetildi?! — dəp, Lawiylarni yioɣip ularni ilgiriki ornioɣa yengiwaxtin turoɣuzdum.
12 Andin barliḳ Yəhudiyə həlḳi axliḳ əxrisini, yengi xarab wə yengi zəytun meyini həzinə-ambarlirioɣa elip kelip tapxurdi.
13 Mən həzinə-ambarlaroɣa məs'ul boluxḳa həziniqi-ambarqilarni təyinlidim; ular kaḥin Xələmiya, təwratxunas Zadok bilən Lawiylardin boloɣan Pidaya idi; ularning ḳol astida Mattaniyaning nəwrisi, Zakkurning ooɣli Ḥanan bar idi; qünki bularning ḥəmmisi sadiḳ, ixənqlik dəp ḥesablinatti; ularning wəzipisi ḳerindaxlirioɣa tegixlik ülüxlərni üləxtürüp berix idi.

12:45 1Tar. 25

13:1 Ḳan. 23:2, 4, 5

13:2 **«Hudayimiz u ḳaroɣaxlarni bəht-bərikətkə aylanduruwətkən»** — «Ḳan.» 23:5ni kerüng. «Rut»diki «ḳoxumqə səz»imizdə xu ix tooɣruluḳ tohtilimiz.

13:2 Qəl. 22:5; Yə. 24:9

13:4 **«kaḥin Əliyaxib Tobiyaning tuoɣḳini bolup...»** — yaki «kaḥin Əliyaxib Tobiya bilən ḳoyuḳ munasiwəttə bolup...».

13:11 **«Lawiylarni yioɣip»** — ibraniy tilida «ularni yioɣip».

14 — «Aһ Hudayim, muxu ix yüzisidin meni yad əyligəysən, Hudayimning əyi wə uningoƣa ait hizmətlər üqün kərsətkən meһrimni əqürüwətmigəysən!»

Həlkkə xabat künini ҳərmətləxni jekiləx

15 Xu künlərdimu mən Yəһudiyədə bəzilərning xabat künliridə xarab kəlqəklirini qəyləwatkinini, ənqilərni baoƣlap, bularni wə xuningdək xarab, üzüm, ənjür wə ҳərhil yüklərni exəklərgə artip, toxup yürgənlikini kərdüm; ular bularni Yerusalemoƣa xabat künidə elip kirdi; ularning muxu axtülüklərni setip yürgən küni mən ularni guwaһlik berip agaһlandurup koydum.
16 Yənə Yəһudiyədə turuwatkan bəzi Turluklar belik wə ҳərhil mal-tawarlarni toxup kelip xabat küni Yəһudiyəliklərgə satidikən, yənə kelip bularni Yerusalemda sat idikən!. 17 Xu səwəbtin mən Yəһudiyə əmirliri bilən sokuxup, ularni əyibləp: — Silərning xabat künini buloƣap, rəzil ix kiloƣininglar nemisi?. 18 Ilgiri ata-bowanglar ohxax ixni kiloƣan əməsmu, xuning bilən Hudayimiz bizning beximizoƣa wə bu xəһərgə ҳazirki bu balayi'apətni yaoƣduroƣan əməsmu? Əmdi silər xabat künini buloƣap, Israilning bexioƣa Hudaning oƣəzipini tehimu yaoƣduridioƣan boldunglar, dedim.
19 Xunga, xundak boldiki, xabat künidin ilgiri, gugum sayisi Yerusalem kowukliriоƣa qüxkən wakтida, mən xəһər kowuklirini etixni buyrudum wə xuningdək xabat küni ətüp kətküqə kowuklarni aqmaslik tooƣrisida buyruk qüxürdum. Mən yənə ҳeqkandak yükning toxulup kowuklardin kirgüzülməsliki üqün hizmətkarlirimning bəzilirini xəһər kowuklirioƣa kəzətqi kilip turoƣuzup koydu m.. 20 Xundak bolsimu sodigərlər wə ҳərhil mal-tawar satidioƣanlar bir-ikki ketim Yerusalemning sirtida tünidi. 21 Mən ularni agaһlandurup: — Silər nemixka sepilning aldida tünəysilər? Yənə xundak kilidioƣan bolsanglar, mən üstünglaroƣa kol salimən, dewidim, ular xuningdin baxlap xabat künidə kəl midi.. 22 Andin xabat künining mukəddəslikini saklax üqün, mən Lawiylaroƣa: — Өzünglarni paklanglar; andin kelip sepil dərwazilirini bekinglar, dedim.
— «I Hudayim, muxu ix yüzisidinmu meni yad əyligəysən, Өzüngning zor əzgərməs muһəbbiting bilən meni ayioƣaysən!»

Yat əlliklər bilən nikaһlinixning mən'i kilinixi

23 Xu künlərdə mən yənə Axdod, Ammon wə Moab kizlirini hotunlukka aloƣan bəzi Yəһudalarni baykidim. 24 Ularning pərzəntlirining yerimi Axdodqə səzləydikən (wə yaki yukiriki əllərning birining tilida səzləydioƣan) wə Yəһudiy tilida xəzliyəlməydikən. 25 Mən ularni sokuxup əyiblidim, ularni karoƣidim, bir nəqqisini urup qaq-sakallirini yuldum, Hudaning nami bilən kəsəm iqküzüp: — Silərning kizliringlarni ularning ooƣullirioƣa bərməysilər, ooƣulliringlaroƣimu, өzünglaroƣimu ulardin kiz almaysilər! 26 Israil padixaһi Sulayman muxundak ixlarda gunaһ sadir kiloƣan əməsmu? Nuroƣun əllər arisida uningoƣa ohxax ҳeqkandak padixaһ yok idi; u өz Hudasi təripidin səyülgən, Huda uni pütkül Israil üstigə padixaһ kilip tikligən bolsimu, lekin ҳətta unimu yat əllik ayallar azdurup gunaһka patkuzoƣan.. 27 Əmdi silərning gepinglaroƣa kirip bundak qong rəzillik kilip, yat əllik kizlarni elip Hudayimizoƣa wapasizlik kilimizmu? — dedim.
28 Bax kaһin Əliyaxibning nəwrisi, Yoyadaning ooƣulliridin biri Ҳoronluk

13:14 «uningoƣa ait hizmətlər» — yaki «uning *(yəni, ibadəthanining)* hizmətqiliri».
13:16 «Yəһudiyədə turuwatkan..» — yaki «Yerusalemda turuwatkan..». Ibraniy tilida «xu yərdə turuwatkan..».
13:17 Mis. 20:8; Law. 19:30
13:19 «xabat künidin ilgiri» — okurmənlərning esidə barki, ottura xərktə yengi kün kəqtə, kün petixi bilən baxlinidu *(məsilən, «Yar.» 1:5ni kərüng)*.
13:21 «mən üstünglaroƣa kol salimən» — ibraniy tilida «üstünglaroƣa bir kol əwətimən» — Bu ibraniy tilida *(yenik bir ipadə boloƣaqka)* yumurluk gəp idi.
13:26 1Pad. 11:4; 1Pad. 3:13; 2Tar. 1:12

Sanballatning küy'ooŋli idi; mən uni yenimdin ḳooŋliwəttim.
29 — «I Hudayim, Sən ularni yadingda tutḳaysən, qünki ular kaḥinliḳḳa daoŋ təgkügüqilər, kaḥinliḳ ḥəm Lawiylaroŋa təwə əḥdinimu buloŋioŋuqilardur!».

30 Xuning bilən mən ularni yat əlliklərning buloŋaxliridin neri ḳilip paklandurdum wə kaḥinlar bilən Lawiylarning wəzipilirinimu yengiwaxtin bəlgiləp, ḥərkimni əzining ixioŋa igə ḳildim. 31 Mən yənə əz waḳtida otun-yaoŋaq elip kelinixi wə dəsləpki ḥosulni yətküzüp turuxḳimu adəm orunlaxturdum.

«Aḥ Hudayim, meni yadingda tutup, manga xapaət kərsətkəysən!».

Қoxumqə səz

Adəttikigə ohxax, biz kitabning barlik ayətliri üstidə əməs, bəlki bir-ikki alahidə kizik nukta üstidə yaki okurmənlərning kənglidə pəyda bolux mumkinqiliki bolоqan birnəqqə soallar üstidə tohtilimiz.

Dua tooqruluk sawatlar

Məzkur kiska kitab arkilik dua-tilawət kilix tooqruluk birnəqqə muhim ixlarni əginiweliximiz mumkin. Ulardin biri Nəhəmiyaning əzining dua kilix adətlirini təpsiliy kəzitixtin qikidu. U əz həlkining əhlakiy wə rohiy qüxkünlükidin, xundakla biqarə halitidin intayin eqinip, kəzigə yax alidu (1:4). Mana bu Həmmigə Қadirdin jawablaroqa erixidioqan dualarning mənbəsi wə siridur. Bu baxkilaroqa həkikiy kəngül bəlüxtur.

Yənə biri uning 2:4-5də hatiriləngən duasidin kelidu. Bəzi alimlar bu duani uning «ok duasi» dəp ataydu. Padixah uningdin: «**Nemə təliping bar?**» dəp sorixi bilənla u: «**Mən asmandiki Hudaoqa dua kilip,...** (andin) **padixahka ... səz kildim**» dəydu.

Bu dua tooqruluk təwəndikilərni baykaymiz: —

(a) Bu dua ünlük okuloqan əməs idi;
(ə) U duani kəzini yummay, kəzi oquk halda dua kilidu (bəzilər «dua kiloqanda kəzümni yumuxum kerək, dəp oylaydu);
(b) Duani hizmət üstidə kiloqan;
(p) Uning duasi əzi bilməydioqan tilda əməs, bəlki əz ana tilda boloqan bolsa kerək;
(t) Məlum yənilixkə karap, yaki məlum «mukəddəs jay»da yaki adəmning teni alahidə bir haləttə (məsilən, yuyuloqan, alahidə kiyim-keqək kiygən haləttə) okuloqan əməs idi.
(q) Dua nahayiti kiska wə pəkət kənglidila kilinoqan;
(j) Bu duani Huda kobul kildi wə jawab bərdi.

Rəbbimiz Əysa Məsih bizgə əgətkinidək, dualarning Huda təripidin ijabət kilinixi üqün uzun ya kəp kətim kaytlinixi zərür bolmaydu: — «**Dua-tilawət kiloqanda, butpərəs yat əlliklərdikidək kuruk gəplərni təkrarlawərmənglar. Qünki ular degənlirimiz kəp bolsa Huda tiliginimizni qokum ijabət kilidu, dəp oylaydu**» («Mat.» 6:7). Huda adəmning qin kənglidin kilinoqan duasioqila karaydu; uningdin baxka heqnemigə karioqan əməs; demək, xəkil uning aldida heq muhim əməstur.

Nəhəmiyaning harakteri

Biz yukirida Nəhəmiyaning: —
(a) xad-huramlikka toloqan kixi;
(ə) dua-tilawətkə berilgən kixi ikənlikini baykiduk. Biz yəni u tooqrisida təwəndiki ixlarni baykaymiz: —
(b) U insandin əməs, bəlki Hudadinla korkidioqan, jür'ətlik adəm idi (6:5-9, 10-14);
(p) U kəmtər adəm idi (məsilən, u padixah təripidin waliy dəp tikləngənlikini biwasitə tiloqa almaydu; sepil kuruluxi tooqruluk u: «Bu kuruluxni Hudayimiz Əzi elip baroqan ix» dəydu (6:16));
(t) kəyümqan adəm idi (kərzlərgə booquloqanlar üqün harikət kilidu, 5:1-13);
(q) U sehiy, kəksi-karni kəng adəm idi («waliylik nan» hirajitini həlktin almaytti; əyidikilər wə hər küni tərəptərəptin yenioqa kelidioqan barlik mehmanlirioqa ketidioqan qikimlarnimu əz yenidin qikiratti. 5:1-13ni kərüng. U Artahxaxtaning yenida ixligən waktida helila pulluk bolup kaloqanidi);

(j) U əməliy adəm, ḥəqiqiy yetəkqi idi; reallikḳa yüzlinidioŋan, təwəkkül qilixtin qorqmaydioŋan adəm idi. Ḥəmmə ixlarda əzi baxlamqi bolatti (4:23); adəm küqigə ḥajiti qüxkəndə u awwal əz adəmlirini aldioŋa qoyatti (13:19).

Huda muxu künlərdə əz jamaitidə xundaq adəmlərni bizgə ata qiloŋay!

Yerusalem qandaqsigə xundaq harabə bolup kətti? Sepilni qaytidin qurux nemixḳa xunqə muḥim?

«**Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, qowuqlirimu kəydürüwetildi**» (1:3); «**Xəḥər qong ḥəm kəngri boloŋini bilən aḥalə az, əylər tehi selinmioŋanidi**» (7:4).

Zərubbabəlning yetəkqiliki astida boloŋan birinqi «qaytix», xundaḳla ibadəthanining yengiwaxtin quruluxidin toḳsan yil keyin, xəḥərning xundaq harabə ḥaləttə turiwerixi kəp adəmlərgə ḥəyran qalarliq ix boloŋan boluxi mumkin. Muḳəddəs ibadəthanining qaytidin quruluxi, xübḥisizki, Hudaning pilanida birinqi orunda turatti; uning muḥimliqi Ḥagay wə Zəkəriya pəyoŋəmbərlər təripidin eniḳ təstiḳlandi. Lekin xəḥərning əzi nemə səwəbtin toluḳ qurulmidi?

Esimizdə tutuximiz kerəkki: —

(a) Huda Əz həlqigə: «Silər yolumda mengip Manga tayanoŋan bolsanglar silərni bərikətləymən», dəp kəp ḳetim wədə qiloŋan. Əgər uning yollirida mangmisa, ularning ḥali baroŋanseri bəttər bolup ketətti («Law.» 26:14-17, «Qan.» 28-bab). Xuningdək sürgünlüktin qaytqanlar ibadəthanini quruxtin erixkən təjribini, qazanoŋan iman-etiqad wə xuningdək muyəssər qilinoŋan bəht-bərikətlərni yənə tərk ətkən bolsa, undaqta Huda ularni məlum birhil tərbiyilik jaza astida qalduruxi mumkin idi. Yerusalem aḥalisi bək az boloŋanliqi wə düxmənlərning ḥujumlirioŋa oquq turoŋan ḥaliti bundaq tərbiyə-jazaning bir qismi boloŋan bolsa kerək.

(ə) Qaytip kəlgən həlqning kəpinqisi intayin namrat idi. Ularning ətrapidiki əllər iqidə nuroŋunlioŋan qaraḳqilar wə bulangqilar bar idi («Əzra» 8:31). Undaq əḥwalda həlqlər Yerusalemda əməs, bəlki kiqikrək xəḥərlərdə olturaqlixixni halaytti; undaq xəḥərlərning ətrapioŋa sepil yasax Yerusalemdiki qong sepilni yasaxtin kəp asan idi. Uning üstigə, nuroŋun kiqik xəḥərlərning ətrapidiki etizlar Yerusalemningkigə nisbətən munbətrək idi.

Yerusalemdiki əḥwalning dərwəḳə xundaq ikənliki məzkur kitabning 11-babida roxən kərünidu. Yerusalemoŋa ihtiyarən makanlaxmaḳqi boloŋanlar qaloŋan həlq təripidin tolimu təriplinidu. Ḥazirqi zamanlarda kəp kixilərning əz dəlitining paytəhtidə intayin turoŋusi bar, lekin xu dəwrdə paytəht Yerusalemoŋa qaytix hətərlik ḥəm muxəkkətlik əḥwaloŋa qüxüxkə barawər idi.

(b) Yerusalem sepilidək xunqə qong qurulux üqün kəp kixilər birlixixi, ḥəmkarlixixi kerək idi; iman-etiqad sus bolsa undaq birlixix, ḥəmkarlixix mumkin bolmaytti.

(p) Yerusalem sepilining wə qowuqlirining quruluxi Nəḥəmiya kelixidin burunla bir yərgə berip qaloŋan boluxi mumkin, lekin nətijə 1:4də təswirlənggəndək idi: — «**Yerusalemning sepili bolsa ərüwetildi, qowuqlirimu kəydürüwetildi**». Bundaq əḥwal düxmənlərning bulang-talangqiliq məqsiti bilən ḥujumlirining nətijisi bolatti. Ətrapida sepili bolmisa, kim Yerusalemda turuxni halaytti?

Bu tərəptə Israil Hudaning düxmənlirining aḥanət wə mazaq obyekti bolup qaloŋanidi; Hudaning həlqining paytəhti yoqtur! Ibadəthanining əzi, ibadəthanioŋa yandax qəl'ə, «Dawutning xəḥiri» qatarliq mustəḥkəm kiqik jaylar wə birnəqqə mudapiələk munarladin baxḳa,

xəḥərning mudapiəsi yoḳ idi (2:8, 3:1, 11, 15, 19, 25, 7:2, 12:37-39).

Xuning üqün Hudaning pilanida sepilning ḳuruluxi muḥim bir basḳuq bolup, Məsiḥning dunyaoƣa kelixi üqün birhil təyyarliḳ idi. Bu waḳittin baxlap Yəḥya pəyoƣəmbər kelip Məsiḥning padixaḥliḳini jakarlioƣuqə boloƣan tət yüz əllik yilda Huda Malaki pəyoƣəmbərning bexaritidin baxḳa (Təwrat, «Malaki») Өz həlḳigə bexarət bərməy, jimjit boluwalidu. Ḥalbuki, «**Yerusalem wə sepilning ḳayta ḳuruluxi tooƣrisidiki yarliḳ**» qüxürülgəndin baxlap Hudaning «bexarətlik saiti» Məsiḥning kelixining waḳti-saitigiqə boloƣan ariliḳtiki waḳitni qikildap sanap berələytti: —

«**Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina ḳilix buyruḳi jakarlanoƣandin tartip, Məsiḥ degən əmir məydanoƣa qiḳḳuqə yəttə ḥəssə «yəttə waḳit» ḳoxuloƣan atmix ikki ḥəssə «yəttə waḳit» ətidu. Yerusalem xəḥiri yengibaxtin bina ḳilinip, məydan-koqilar wə sepil-istiḥkam barliḳḳa kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu**» («Dan.» 9:25).

«Daniyal»diki izaḥatlarda wə «ḳoxumqə səz»imizdə biz bu ajayib bexarət üstidə tohtalduḳ. Hudaning həlḳi bu bexarətning Məsiḥning kelixi bilən əməlgə axuruluxini kütkünidə, Daniyal pəyoƣəmbərning baxḳa bexarətliri, bolupmu «Daniyal» 11-babtiki bexarətlər axu tət yüz «jimjitlik» yillarda ularning kənglini rioƣbətləndürüp turatti.

Əzra bilən Nəḥəmiyadin ibarət bu ikki zatning munasiwiti

Təwratxunas boloƣan kaḥin Əzra Nəḥəmiyadin awwal ḳaytip kəlgən bolup, u ibadəthanida ətküzülidioƣan ibadəttə, halayiḳning Təwrat ḳanunioƣa boloƣan ḥərmiti wə nikaḥ jəḥəttiki islaḥatlaroƣa türtkə wə ilḥam boloƣanidi. Uningdin keyin kəlgən Nəḥəmiyaning kəngül bəlgini awwal Yerusalemning sepilini ḳayta ḳuruxtin ibarət idi. Bu ixlarning tərtipi Hudaning Өz ailisini idarə ḳilixidiki roḥiy tərtiptə mutləḳ tooƣridur — «Awwal iqidiki ixlar, andin sirttiki ixlar» degən tərtip bək muḥim roḥiy prinsiptur. Keyin, məzkur kitabta Nəḥəmiya bilən Əzraning ḥəmkarlixip ixligənlikini kərimiz; bu ix ularning tüp məḳsətlirining əməliyəttə bir ikənlikini ispatlaydu.

Ḥəzriti Əzra əslidə bir tərəp ḳiloƣan («Əzra» 9-10-bab) «butpərəs ḳiz-ayallar bilən nikaḥlinix», xundaḳla «yat əlliklərning ərp-adətliri bilən buloƣinix» degən məsililər, xundaḳla xuningoƣa ohxap ketidioƣan baxḳa ḳilmixlar Nəḥəmiyaning künliridə yənə pəyda boloƣanliḳi oḳurmənlərgə bəlkim səl ḥəyran ḳalarliḳ tuyuluxi mumkin («Nəḥəmiya» 5- wə 13-bablarni kərüng). Əzra həlḳning bundaḳ ḳilmixlirini əyibliməmti? U muxu ixlar aldida süküt ḳilip turdimu? U nədə idi? Biz uning bundaḳ ḳilmixlaroƣa kari bolmioƣinioƣa ixənməymiz. Muḳəddəs yazmilarda məlum ixlar tooƣrisida gəp bolmisa bizmu ḥeqnemə deyəlməymiz, əlwəttə, biraḳ Əzraningmu Nəḥəmiyaoƣa ohxaxla əslidə Pars padixaḥi Artahxaxta təripidin waliyliḳḳa təyinləngənlikini bilimiz. Xuning bilən u waliyliḳ hizmitini («Əzra» 7:11-28) ada ḳilip boloƣandin keyin padixaḥning yenioƣa ḳaytip berixi mumkin idi. Nəḥəmiyamu xuningoƣa ohxax boluxi kerək idi («Nəḥ.» 13:6).

Əzra keyin ismi-jismioƣa layiḳ (uning ismi «yardəm» degən mənidə) Nəḥəmiyaoƣa yardəm berixkə yənə bir ḳetim Pələstingə kelidu (8:1ni kərüng). Əməliyəttə Əzraning birinqi ḳetimḳi kelixidin «butpərəslər bilən nikaḥlinix» məsilisi yənə pəyda boloƣuqə 28-29 yil ətkən boluxi mumkin (13:1, 5-6ni kərüng). Arilikta Nəḥəmiya Pars paytəhtigə berip kəlgənidi. Xuning bilən uning wə xundaḳla Əzra yoḳ boloƣan waḳitlarda imanetiḳadning xundaḳ suslinip kətkənlikini bayḳax ḥeq əjəblinərlik ix əməs.

Təwrat 17-ķisim

«Əstər»

Kirix səz

Məzkur kitab əz güzəlliki, iman-etiķadi wə jasarətliki bilən əz həlķi Yəhudiylarni mutləķ ḥalakəttin ķutķuzoɣan «hanix Əstər»ning tarihidin ibarəttur.

Arķa kərünüxi

Pars imperatori Ķorəx Yəhudiy həlķigə Babildiki sürgünlüktin əz yurti Pələstingə (Ķanaan zeminioɣa) ķaytip ketixkə ruhsət bərgənidi (miladiyədin ilgiriki 536-yili). Ḥalbuki, Hudaoɣila sadiķ boloɣan bir «ķaldisi»la xundaķ ķildi; Yəhudiy həlķining kəpinqisi xu yərdə ķelip, yengi Pars imperiyəsi zeminlirida tarķaķ ḥalda turuwerixkə razi boloɣanidi. Ularning iqidə Mordikay isimlik ihlasmən bir adəm bilən u beķiwelip qong ķiloɣan, taoɣisining güzəl ķizi Əstər bar idi.

Bu waķit miladiyədin ilgiriki 482-yili boluxi mumkin. Xu qaoɣdiki imperator Aḥaxwerox (yəni Ksərksis, miladiyədin ilgiriki 485-465-yillar) Pars imperatorliri iqidə əng baylarning biri idi. U imperiyəning 127 əlkisidiki barliķ wəzir-wuzralar, əmir-bəglər wə əməldarlar, xundaķla ķoxun sərdarliri üqün altə aylik katta ziyapət ətküzidu (tarihxunaslarning pikriqə, bu ziyapətning məķsiti Gretsiyəgə tajawuz ķilip uni igiləxni pilanlax, xundaķla muxu əməldarlirini xuningoɣa mayil ķilix idi).

Ziyapətning ahirķi ḥəptisi, Aḥaxwerox padixaḥ paytəhti, xundaķla qong kəl'əsi jaylaxķan Xuxan xəḥiridikilərni təklip ķilip alaḥidə meḥman ķilidu. Xu dəwrlərning ərp-adətliri boyiqə ər-ayallar ayrim oɣizalinatti. Ḥalbuki, padixaḥ (xübḥisizki, məoɣrurluķning türtkisi wə kəp xarabning təsiri bilən) ayali Waxti hanixni qaķirip, uning güzəllikini barliķ meḥmanlaroɣa kərsətməkqi boldi. Xübḥisizki, ular ayalimning güzəllikigə ķarap, meni naḥayiti ətkür, pəm-parasətlik wə ḥəywətlik padixaḥ ikən, dəp oylaydu, dəp ķaloɣanidi. Lekin Waxti ziyapətkə ķatnixixni rət ķildi. Ziyapətkə ķatnaxķanlardin kəp adəmlər allikaqan məst ķəypigə qüxkən boluxi mumkin boloɣaqķa, Waxtining nemə üqün xundaķ ķiloɣinini obdan qüxinimiz, əlwəttə. Əmma uning rət ķilixi padixaḥni təngliktə ķaldurdi — uning yüzi katta əməldarlirining aldida qüxüp kətti, uning üstigə buningdin keyin əməldarlirining wə sərdarlirining ķiz-ayalliri xu ixni anglap, Waxtini ülgə ķilip, əz ərlirigə itaətsizlik ķilip awariqilik kəltürməsmu? Xunga gərqə u Waxtioɣa bək amraķ bolsimu, məslihətqiliri uningoɣa Waxtining oquķ-axkarə ədibini bərmisila bolmaydu, uni əmürwayət ķaytidin ḥuzurlirioɣa kəltürmigəyla, dəydu. Padixaḥmu xundaķ bekitidu, lekin keyin Waxtini seoɣinip yaloɣuzqiliķ tartidu. Əməldarliri bəlkim əḥwal muxundaķ ketiwərsə, kallimiz ketixi mumkin, dəp ķorķup uningoɣa: — «güzəllik musabiķisi» ətküzüp, aliyliri üqün yengi bir hanix tapayli, dəp təxəbbus ķilidu. Musabiķə ətküzülidu; bu intayin muḥim ix dəp ķaraloɣaqķa, uning üqün on ikki ay təyyarliķ ķilinix kerək idi. Əstər degən ķiz əz yurtidin musabiķigə ķatnixixķa tallinidu wə ahirda padixaḥning aldioɣa kəlgəndə, uning iltipatioɣa erixip, hanix boluxķa tallinip, imperatorning əng amraķ ayali bolup ķalidu.

Muxu əḫwalda Mordikay uningoƣa əzining Yəhudiy salaḫiyitini yoxuruxni nəsiḫət kiloƣanidi; imperiyədə Yəhudiy həlkigə əqlər az əməs idi. Ulardin biri, padixaḫning sərdarlirining biri, Amalək millitidin boloƣan Agagiy Ḫaman isimlik bir kixi idi. Amaləklərning Israiloƣa nisbətən alaḫidə birhil əqmənliki bar idi («Mis.» 17:8-16, «Ḳan.» 25:17-19). Ḫamanning əjdadi Agag padixaḫni Samuil pəyoƣəmbər Hudaning əmri boyiqə əltürüwətkənidi («1Sam.» 15-bab); xübḫisizki, xu səwəbtin Agag jəmətidikilər barlik Yəhudiylaroƣa tehimu ḳattik əqmənlik saklap kəlgənidi. Padixaḫ xu Ḫamanni əstürüp, uning mərtiwisini barlik əmirlirining üstigə koyidu. Ḫətta baxka əməldarlar uningoƣa təzim kilidu. Lekin birla adəm uningoƣa təzim kilixni rət kilidu — u bolsimu, Mordikay idi. Buning səwəbi xübḫisizki, Ḫaman Amaləklik boloƣaqka, u həlkimning düxmini, dəp ḳarioƣanlikṭin idi («Ḳan.» 25:17-19ni yənə kərüng).

Mordikayning təzim kilmasliki Ḫamanning ḳattik ḳəḫrini kozoƣaydu. Lekin pəḳət Mordikaydin intikam elixla Ḫamanoƣa kupayə kilmaytti. U: — Mən ḫazir pütkül Pars imperiyəsidə əng qong əməldarlardin birimən, əz düxmənlirim boloƣan pütkül Israil millitini yokitix pəyt-pursiti kəldi, dəp oylaydu. Xuning bilən u padixaḫning aldioƣa berip: — Imperiyəliri iqidə naḫayiti tutrukqi wə asiy bir millət bar, ularni yokitix kerək, yarlik qüxürgəyla, dəp padixaḫni xundak kilixka ündəp bək qong para beridu. Bizni ḫəyran ḳalarlik ixi xuki, padixaḫ: «Ḳaysi millət?» dəp sorimayla uning təlipigə yol koyup, yarlik qüxüridu. Yarlikṭa, pütün imperiyə boyiqə məlum bir künidə (Ḫaman palqilik kilip bekitkən «kutluk kün»də) kim halisa Yəhudiylaroƣa ḫujum kilip əltürüp ularning mal-mülkini bulang-talang kilsa bolidu, dəp yezilidu.

Əmdi barlik Israil həlki üqün dəḫxətlik bir məzgil kəlgənidi. Əstər üqün ikkila yol bar idi. U gərqə Yəhudiy millitidin bolsimu, süküt kilip salaḫiyitini axkarə kilmisa, amanesən ḳalatti. Bolmisa, u salaḫiyitini ayan kilip, padixaḫning aldioƣa əz həlkining bir koxuk kenini tiləxkə berip, əlümgə təwəkkül kilatti. Padixaḫning ḫuzurioƣa təklip kilinmay turup kirixning əzi hətərlik ix idi — mubada padixaḫ kirgən kixini əz iximoƣa dəhli yətküzdi, dəp ḳarisa, hanix yaki baliliri boluxidin kət'iynəzər, əlüm jazasi berələytti. Əzi wə Xuxandiki Yəhudiy kerindaxliri bir məzgil roza tutḳan (xübḫisizki, qin kəngülliridin dua-tilawətlər kiloƣan)din keyin, Əstər ḫayatini təwəkkül kilip, padixaḫning ordisioƣa kirip, uning aldioƣa baridu.

Padixaḫ uni ḳarxi alidu; Əstər padixaḫni wə sərdari Ḫamanni birgə əz ziyapitigə təklip kilidu. Bu ziyapəttin keyin yənə bir ziyapət ətküzlidu wə ziyapət üstidə padixaḫ Əstərdin, nemə təliping bar, dəp soraydu. Xu pəyttə Əstər əz millitini ayan kilip Ḫamanning əz həlkini yokitix suyikəstini bayan kilidu. «Media wə Parslarning yarliki»ni bolsa bikar kilixka ḫərgiz bolmaytti; ḫalbuki, Yəhudiy həlkigə əzlirini ḳorallandurup ḳooƣdax ḫokuki berilsun, xundakla yərlik əməldarlar ularoƣa yardəmdə bolsun, degən ikkinqi bir yarlik qüxürülidu. Xu yol bilən Yəhudiy həlki xu hətərlik əḫwaldin kutkuzulidu; Ḫaman əslidə Mordikay üqün təyyarioƣan daroƣa əzi wə uning on ooƣli esilidu. Mordikay bolsa padixaḫning bax wəziri bolup təyinlinidu.

Muxu qong kutuluxni, xundakla Əstərning jasariti wə etikadini əsləx üqün Yəhudiylar əzlirigə yengi bir ḫeyt-bayram, yəni «Purim ḫeyti»ni bekitidu. Ular bügüngə kədər uni təbrikləydu.

«Əstər» degən kitabning kəp təpsilatliri Pars imperiyəsi dəwrdin ķaldurulоŋan, arheologiyilik tepilmilar bilən təstiķlanоŋan. Məsilən, Mordikayning ismi hatiriləngən bir tax tahtay tepiloŋan.

«Ķoxumqə səz»imizdə kitabtiki adəmni ķiziķturidioŋan birnəqqə nuķta üstidə yənə azrak toxtilimiz.

Məzmun: —

I — Həwp-hətər (1-5-bab)
1-bab: Əḫwalni tonuxturux
2-3-bab: Padixaḫning birinqi yarliķi
4-5-bab: Ḫamanning Mordikayoŋa boloŋan əqmənliki

II — Padixaḫning uyķusiziķi (6-babta)

III — Ķutulux (6-9-bab)
6-7-bab: Mordikay Ḫamanning üstidin oŋalib kelidu
8-9-bab: Padixaḫning ikkinqi yarliķi

IV — Hatimə (10-bab)

Əstər

Padixaḥ Aḥaxweroxning wəzir-wuzralaroɣa katta ziyapət berixi

1 [1] Aḥaxwerox (Ḥindistandin Ḥəbəxistan-oɣiqə bir yüz yigirmə yəttə əlkigə ḥökümranlik kiloɣan Aḥaxwerox)ning təhttiki künliridə xundak bir wəkə boldi: — [2] Xu künlərdə, u padixaḥ Aḥaxwerox Xuxan kəl'əsidiki xaḥanə təhtidə olturoɣinida, [3] u səltənət sürüp üqinqi yili barlik əmirliri wə bəg-ḥakimliriɣa ziyapət bərdi; Pars wə Medianing koxuni, xuningdək ḥərkaysi əlkilərning esilzadiliri wə bəglirining ḥəmmisi uning ḥuzuriɣa ḥazir boldi. [4] U səltənitining bayliqining xanu-xəwkiti wə ḥəywitining katta julasini kəp künlər, yəni bir yüz səksən kün kərgəzmə kildi. [5] Bu künlər ətüp kətkəndin keyin padixaḥ yənə Xuxan kəl'əsidiki barlik həlkkə qong-kiqik deməy, ordining qarbeoɣidiki ḥoylida yəttə kün ziyapət bərdi. [6] U yər ak wə kək kəndir yiptin tokuloɣan pərdilər bilən bezəlgən bolup, bu pərdilər mərmər tax tüwrüklərgə bekitilgən kümüx ḥalkilaroɣa ak rənglik kəndir yip wə səsün yungluk xoynilar bilən esiloɣanidi; ak kaxtax wə ak mərmər taxlar, sədəp wə kara mərmər taxlar yatkuzuloɣan məydan üstigə altun-kümüxtin yasaloɣan diwanlar koyu loɣanidi. [7] Iqimliklər altun jamlarda tutup iqilətti; jamlar bir-birigə oxximaytti; xaḥanə məy-xarablar padixaḥning səltənitigə yarixa mol idi. [8] Xarab iqix kaidisi boyiqə, zorlaxka ruhsət kilinmaytti; qünki padixaḥ ordidiki barlik oɣojidarlaroɣa, ḥərkimning iqixi əz haḥixi boyiqə bolsun, dəp bekitip bərgənidi. [9] Hanix Waxtimu padixaḥ Aḥaxweroxning ordisida ayallar üqün ziyapət bərdi.

Hanix Waxtining yarlikkа karxilik kərsitixi

[10] Yəttinqi küni Aḥaxwerox padixaḥ xarabtin kəypi qaoɣ boloɣinida, aldida hizmitidə turoɣan Məḥuman, Bizta, Ḥarbona, Bigta, Abagta, Zetar, Karkas degən yəttə ḥərəm 'aoɣisini [11] hanix Waxtining pukralar wə əmirlərning aldida güzəllikini kərsətsun dəp, uni hanixlik tajini kiyip kelixkə qarkiroɣili əwətti; qünki u tolimu qiraylik idi. [12] Lekin ḥərəm'aoɣiliri hanix Waxtioɣa padixaḥning əmrini yətküzgəndə, u kelixni rət kildi; xuning bilən padixaḥ intayin oɣəzəplinip, uning kəḥri ərlidi.

Waxtining hanixlikтin kalduruluxi

[13] Xu wakitlarda padixaḥning ixliri tooɣruluk kanun-əḥkamlarni pixxik bilgənlərdin məsliḥət sorax aditi bar idi; xunga padixaḥ wəziyətni pixxik qüxinidioɣan danixmənlərdin soridi [14] (u qaoɣda danixmənlərdin uning yenida Karxina, Xetar, Admata, Tarxix, Mərəs, Marsena, Məmukan katarlik yəttə Pars bilən Medianing əmirliri bar idi; ular daim padixaḥ bilən kərüxüp turatti, padixaḥlikta ular aldinki katarda turatti). [15] Padixaḥ ulardin: — Hanix Waxti mənki padixaḥ Aḥaxweroxning ḥərəm'aoɣilar arkilik yətküzgən əmrim boyiqə ix kilmioɣini üqün uni kanun boyiqə kandak bir tərəp kilix kerək? — dəp soridi.

[16] Məmukan padixaḥ wə əmirlərning aldida jawap berip: — Hanix Waxti aliylirining zitioɣa tegipla kalmay, bəlki padixaḥimiz

---

1:1 «Aḥaxwerox» — Pars imperatori boloɣan muxu «Aḥaxwerox» «Ksərksis I»ning əzi xu *(miladiyədin ilgiri 486-464-yillar)*. Ispat barki, «Aḥaxwerox» *(pars tilida «Aḥaxwerox», grek tilida «Ksərksis» deyilidu)* degən səz kixining ismi bolmastin, bəlki Pars imperatorining omumiy bir unwani idi. **«Ḥəbəxstan»** — ḥazirki Efiopiyə.
1:2 «Xuxan» — gaḥi wakitlarda «Suza» dəp atilidu.
1:3 «Medianing koxuni» — bəzi alimlar bu səzni «Medianing koxun sərdarliri» dəp qüxinidu.
1:4 «U ... ziyapət bərdi... ...səltənitining bayliqining xanu-xəwkiti wə ḥəywitining katta julasini... kərgəzmə kildi» — bəzi tarihxunaslar xu katta ziyapətning məksiti Pars imperiyəsining Jawan *(Gretsiyə)*gə tajawuz kilixini pilanlax wə təyyarlik kərüx üqün idi, dəp karaydu.
1:6 «ak kaxtax» — yaki «kizil mərmər».

1:10 «yəttə ḥərəm'aoɣisi» — ḥərəm'aoɣiliri ordidiki nuroɣun ixlarda muḥim orunda turidioɣan hizmətqilar bolup, kəp ḥallarda ular orda tokallirini baxkurux ixioɣa məs'ul bolatti. Ular piqiwetilgən ərlər bolup, kizlaroɣa qekilmaytti wə pərzəntmu kalduralmaytti.
1:14 «daim padixaḥ bilən kərüxüp turatti» — ibraniy tilida «daim padixaḥning yüzini kərüp turatti».

Aḫaxweroxning ḫərḳaysi əlkiliridiki barlıḳ əmirlər wə barlıḳ puḳralarningmu zitioɣa təgdi. [17] Qünki hanixning xu ḳiloɣini barlıḳ ayallarning ḳulıḳioɣa yətsə, ular «Padixaḫ Aḫaxwerox: «Hanixi Waxtini yenimoɣa elip kelinglar» dəp əmr ḳilsa, u kəlməptu!» dəp əz ərlirini mənsitməydioɣan ḳilip ḳoyidu. [18] Pars wə Mediadiki məlikə-hanimlar hanixning bu ixini anglap, bügünla padixaḫning barlıḳ bəg-əmirlirigə xuningoɣa ohxax dəydioɣan bolidu, xuning bilən mənsitməslik wə hapilıḳ üzülməydu.. [19] Padixaḫimoɣa muwapiḳ kərünsə, aliyliridin mundaḳ bir yarlıḳ qüxürülsun, xuningdək u Parslar wə Medialarning mənggü əzgərtilməydioɣan ḳanun-bəlgilimiliri iqigə pütülgəyki, Waxti ikkinqi padixaḫ Aḫaxweroxning ḫuzurioɣa kəlmigəy; uning hanixlıḳ mərtiwisi uningdin yahxi birsigə berilgəy.. [20] Aliylirining jakarlioɣan yarlıḳi pütün səltənitigə yetip anglanoɣan ḫaman (uning səltənitining zemini bipayan bolsimu), ayallarning ḫərbiri əz erigə, məyli qong bolsun kiqik bolsun ularoɣa ḫərmət ḳilidioɣan bolidu, — dedi.
[21] Məmukanning bu gepi padixaḫ bilən əmirlirini hux ḳildi; padixaḫ uning gepi boyiqə ix kərdi. [22] U padixaḫning barlıḳ əlkilirigə, ḫərbir əlgigə əz yeziḳi bilən, ḫərḳaysi əl-millətkə əz tili bilən hətlərni əwətip: «Ḫərbir ər kixi əz ailisi iqidə hojayin bolsun, xundaḳla əz ana tili bilən səzlisun» degən əmrni qüxürdi..

Yengi hanix tallax

2 [1] Bu ixlar ətüp, padixaḫ Aḫaxweroxning oɣəzipi besiloɣanda, u Waxtini seoɣinip, uning ḳiloɣinini ḫəm uning üstidin qiḳiriloɣan yarlıḳi ḫəḳḳidə əsləp oylinip ḳaldi.. [2] Xu səwəbtin padixaḫning hizmitidə turoɣan oɣojidarlar uningoɣa: — Aliyliri üqün saḫibjamal yax ḳizlarni izdəp tepip kəltürgəyla; [3] aliyliri padixaḫlıḳidiki ḫərḳaysi əlkilərdə barlıḳ güzəl ḳizlarni yioɣip, Xuxan ḳal'əsidiki ḫərəmsarayoɣa kəltürüxkə əməldarlarni təyingəyla; ḳizlar ordidiki ḳiz-ayallaroɣa məs'ul boloɣan ḫərəm'aoɣisi Ḫegayning ḳolioɣa tapxuruloɣay; ularoɣa kerəklik upa-əngliklər təminləngəy. [4] Aliylirini seyündürgən ḳiz Waxtining ornini besip hanix bolsun, dedi.
Bu gəp padixaḫni hux ḳildi wə u xundaḳ ḳildi.

Əstərning ordioɣa kirgüzülüxi

[5] Xuxan ḳal'əsidə Binyamin ḳəbilisidin, Kixning əwrisi, Ximəyning nəwrisi, Yairning ooɣli Mordikay isimlik bir Yəḫudiy bar idi [6] (Kix bolsa Babil padixaḫi Neboḳadnəsar Yəḫuda padixaḫi Yəkoniyaḫ bilən bir top kixilərni tutḳun ḳilip Yerusalemdin əkətkəndə, ular bilən billə əsir ḳilinip ke tilgənidi).. [7] Mordikay əzining taoɣisining ḳizi Ḫadassaḫni (yəni Əstər) beḳip qong ḳiloɣanidi, qünki uning ata-anisi yoḳ idi. Bu ḳiz güzəl, təḳi-turḳi kelixkən idi; ata-anisi əlüp kətkən boloɣaqḳa Mordikay uni əz ḳizi ḳatarida beḳip qong ḳiloɣanidi. [8] Padixaḫning əmri wə yarlıḳi jakarlanoɣandin keyin nuroɣun ḳizlar Xuxan ḳal'əsigə kəltürülüp Ḫegayning ḳolioɣa tapxuruldi; xundaḳ boldiki, Əstərmu ordioɣa kəltürülüp ordidiki ḳiz-ayallaroɣa məs'ul boloɣan Ḫegayning ḳolioɣa tapxuruldi. [9] Əstər Ḫegayoɣa yaḳḳan bolup, u uningoɣa iltipat kərsətti; u tezla uningoɣa upa-əngliḳ wə tegixlik yeməkliklərni təminlidi ḫəm ordidin uningoɣa tallanoɣan yəttə kenizəkni bərdi; andin uni kenizəkliri bilən ḫərəmsarayning əng esil jayidin orun bərdi. [10] Əstər əzining milliti wə tegi-təktini ḫeqkimgə eytmidi, qünki Mordikay uningoɣa

1:18 «...hapilıḳ üzülməydu» — ibraniy tilida «....hapalıḳ kupayə bolidu» yaki «...hapalıḳ yetərlik bolidu!».
1:19 «Parslar wə Medialarning mənggü əzgərtilməydioɣan ḳanun-bəlgilimiliri iqigə pütülgəyki...» — oḳurmənlərgə ayanki, Pars-Media imperiyəsining barlıḳ ḳanunliri qiḳiriloɣandin keyin ḳət'iy əzgərtixkə, bikar ḳilixḳa bolmaydu, dəp bekitilgən.
1:22 «əz ana tili bilən səzlisun» — bu səzning məḳsiti bəlkim ər kixining əz əyidə ḳaysi tilning ixlitilixigə ḫoḳuḳi bar dəp təkitləx üqün bolsa kerək.

2:1 «əsləp oylinip ḳaldi» — ibraniy tilida bu səzlərdin birhil puxaymanning puriḳi qiḳidu.
2:6 2Pad. 24:14

buni axkarilimaslikni tapilioqanidi. 11 Mordikay Əstərning ḥal-əḥwalidin həwər tepix wə uningoqa ḳandaḳ muamilə ḳilinidioqanlikini bilix üqün, ḥərküni ḥərəmsarayning ḥoylisi aldida aylinip yürətti. 12 Ḳizlaroqa ait rəsmiyət boyiqə, ḥərbir ḳizning ordioqa kirip padixaḥ Aḥaxwerox bilən billə bolux nəwitidin awwal, on ikki ay bədinini tazilixi kerək idi, qünki ḳizlarning «tazilinix künliri» mundaḳ yol bilən ada ḳilinatti: — altə ay murməkki meyi bilən, altə ay ətir-ənglik wə xundaḳla ḳizlarning bədinini pakizlaydioqan baxḳa buyumlar bilən pərdaz ḳilinixi kerək idi. 13 Ḳiz padixaḥning ḥuzurioqa kiridioqan qaoqda mundaḳ ḳaidə bar idi: — Ordioqa kirgəndə uning nemə təlipi bolsa, xular ḥərəmsaraydin uningoqa beriletti. 14 Ḳiz ahximi kirip ketip, ətisi ətigəndə ḳaytip qiḳḳanda ḥərəmsarayning «ikkinqi bəlüm»igə ḳayturulup, toḳal-kenizəklərgə məs'ul boloqan padixaḥning ḥərəm'aoqisi Xaaxoqazning ḳolioqa tapxurulatti; padixaḥ u ḳizoqa amraḳ bolup ḳelip, ismini atap qaḳirmioquqə, u ikkinqi ordioqa kirip padixaḥ bilən billə bolmaytti. 15 Mordikayning taoqisi Abihailning ḳizi Əstər, yəni Mordikay əz ḳizi ḳilip bekiwaloqan ḳizning padixaḥ bilən billə boluxḳa kirix nəwiti kəlgəndə, u ḳizlaroqa məs'ul boloqan padixaḥning ḥərəm'aoqisi Ḥegay özigə təyyarlap bərgən nərsilərdin baxḳa ḥeqnərsini tələp ḳilmidi. Əstərni kərgənlərning ḥəmmisi uni yaḳturup ḳalatti.

Əstərning hanix ḳilip tiklinixi

16 Padixaḥ Aḥaxwerox səltənət sürüp yettinqi yilining oninqi eyioqa, yəni Təbət eyioqa kəlgəndə, Əstər uning bilən billə boluxḳa xaḥanə ordioqa baxlap kirildi .. 17 Padixaḥ Əstərni baxḳa barlik ḳizlardin yahxi kərüp ḳaloqaqḳa, xundaḳla Əstər uning iltipati ḥəm amraḳlikioqa erixkən boloqaqḳa, padixaḥ hanix tajini uning bexioqa kiydürüp, uni Waxtining ornioqa hanix ḳilip tiklidi. 18 Andin padixaḥ özining barlik əmirliri wə bəgḥakimlirioqa Əstərning izzət-ḥərmiti üqün katta ziyapət bərdi; u yənə ḥərḳaysi əlkilərgə baj-alwandin azad məzgil bolsun dəp elan qiḳardi ḥəmdə xaḥanə bayliḳliridin sehiylik bilən in'amlarni bərdi..

Mordikayning suyiḳəstni pax ḳilixi

19 Ikkinqi ḳetim ḳizlar xundaḳ yioqiloqan waḳitta Mordikayning orda dərwazisida olturidioqan orni bar boloqanidi. 20 (Əstər Mordikayning tapilioqini boyiqə, özining milliti wə tegi-təktini yənila baxḳilaroqa eytmioqanidi; qünki Əstər Mordikayning gepini ilgiri baḳḳan waḳtida angliogandək anglaytti). 21 U künlərdə, Mordikay orda dərwazisidiki ornida olturoqan waḳtida, padixaḥning Bigtan wə Tərəx degən ikki dərwaziwən ḥərəm'aoqisi padixaḥ Aḥaxweroxḳa oqəzəplinip, uningoqa ḳol selixni ḳəstləwatḳanidi. 22 Bu suyiḳəstni Mordikay sezip ḳelip, uni hanix Əstərgə eytti; Əstər bu ixni Mordikayning namida padixaḥḳa səzləp bərdi. 23 Bu ix sürüxtə ḳiliniwidi, rast bolup qiḳti wə u ikkisi daroqa esildi. Bu wəḳə padixaḥning kəz aldida tarih-təzkirə kitabida pütüldi.

Ḥamanning Yəḥudiylarning nəslini yoḳitix suyiḳəsti

3 1 Bu ixlardin keyin padixaḥ Aḥaxwerox Agagiylardin boloqan Ḥammidataning ooqli Ḥamanning mənsipini əstürdi;

2:16 «yəttinqi yilining oninqi eyi» — «əstər» degən kitabta aylar əgər san boyiqə elinoqan bolsa, ibraniy kalendaridiki waḳitni kərsitidu. Əgər aylar ismi bilən elinoqan bolsa, Pars kalendaridiki waḳitni kərsitidu. Uxbu ayəttiki waḳit təhminən miladiyədin ilgiriki 478-yilning on ikkinqi eyioqa tooqra kelidu.

2:18 «baj-alwandin azad məzgil bolsun dəp elan qiḳardi» — yaki «dəm elix bolsun dəp elan qiḳardi». Ibraniy tilida ««bir «azad» jakarlidi».

2:19 «Ikkinqi ḳetim ḳizlar xundaḳ yioqiloqan waḳit» — bu «yioqilix» degənning nemə ikənliki ḥazir enik əməs. Bəzi alimlar padixaḥ Əstərni hanix dəp tikligəndin keyin, ikkinqi bir toḳalni almaḳqi idi, dəp ḳaraydu. «Mordikayning orda dərwazisida olturidioqan orni bar idi» degən səzlər Mordikayning mənsəpdar bolup tiklənganlikini kərsitidu. Qünki xu künlərdə məlum jayning əməldarliri yaki akṣaḳalliri, xundaḳla sorakqilar ix bejirix üqün xəhər dərwazisida yaki orda dərwazisida olturatti.

padixah uning ornini əstürüp, əzi bilən billə ixləydiƣan barlik əmirlərningkidin yukiri kildi. [2] Padixah uning hək̡kidə əmr kiliƣaqka, orda dərwazisida turƣan padixahning barlik əməldarliri Hamanning aldida təzim kilip bax uratti; lekin Mordikay bolsa Hamanƣa nə təzim kilmidi, nə bax urmidi.. [3] Orda dərwazisida turƣan padixahning hizmətkarliri Mordikaydin: — Sili nemixka padixahning əmrigə hilaplik kilidila? — dəp soraytti. [4] Xundak boldiki, ular hər küni nəsihətkilixkanbolsimu,ukulaksalmiƣandin keyin, ular: — Keni, Mordikayning kiliƣan bu ixiƣa yol koyulamdu-yok, bir kərəyliqu, dəp buni Hamanƣa eytti; qünki u ularƣa əzining Yəhudiy ikənlikini eyt kanidi.. [5] Haman Mordikayning əzigə bax urup təzim kilmiƣanlikini kərüp kattik ƣəzəpləndi. [6] Lekin u «Mordikayning üstigə kol selixni kiqikkinə bir ix» dəp hesablidi; qünki ular Mordikayning millitini uningƣa dəp koyƣanidi; xunga Haman Ahaxweroxning pütkül padixahlikidiki Yəhudiylarni, yəni Mordikayning həlkini birakla yokitix yolini izdəp yürdi.

Hamanning Yəhudiylarning nəslini kurutuwetixni kəstlixi

[7] Padixah Ahaxweroxning on ikkinqi yili birinqi ayda, yəni Nisan eyida, birsi Hamanning aldida kutluk ay-künni bekitix üqün hər kün, hər ay boyiqə «pur», yəni qək taxliwidi, on ikkinqi ayƣa, yəni «Adar eyi»ƣa qikti.. [8] Haman padixah Ahaxweroxka: — Padixahlikliriningkə hərkaysi əlkiliridiki əl-millətlər arisida qeqilip yaxawatkan bir həlk bar; ularning kanun-bəlgilimiliri baxka həlklərningkigə ohximaydu, ular aliylirining kanun-bəlgilimilirigimu boysunmaydu; xunga ularning yaxixiƣa yol koyux aliylariƣa heq payda yətküzməydu. [9] Əgər padixahimƣa layik kərünsə, ularni yokitix tooƣruluk yarlik pütüp qüxürgəyla; mana mən əz yenimdin on ming talant kümüxni aliylirining həzinilirigə selix üqün padixahlikning ixlirini baxkuridiƣan hadimlarning koliƣa tapxurimən, dedi..

[10] Xuning bilən padixah əzining barmikidin üzükni siyrip qikirip, Yəhudiylarning rəkibi, Agagiy Hammidataning ooƣli Hamanƣa berip: [11] — Xu kümüxlərni əzünggə in'am kildim, u həlknimu sanga tapxurdum, ularni kandak kilixni halisang, xundak kil! — dedi..

Padixahning Hamanning Yəhudiylarning nəslini kurutuxiƣa ruhsət kilixi

[12] Andin birinqi ayning on üqinqi küni padixahning katipliri qakirilip, yarlik Hamanning barlik tapiliƣini boyiqə pütüldi; u hərkaysi əlkilərgə əz yezikida, hərkaysi əl-millətkə əz tilida yazdurulup,

---

3:2 «...Mordikay bolsa Hamanƣa nə təzim kilmidi, nə bax urmidi» — Mordikayning təzim kilmasliki yaki bax urmaslikining səwəbi bəlkim Təwrattiki «Kan.» 25:17-19diki hatirə tüpəylidin bolsa kerək. Haman Amalək idi, Amaləklər bolsa Israilning kona rəkibi idi. Haman əslidə Samuil pəyƣəmbər eltürgən Amalək boloƣaqka, bəlkim Yəhudiy həlkigə tehimu əq boluxi mumkin *(«Mis.» 17:8-16, «1Sam.» 15:17-23, «Kan.» 25:17-19ni kərüng)*.

–Məlum bir kixigə təzim kilix Təwratka hilap ix əməs. Təwrat dəwridə Israillar əz padixahlariƣa xundak təzim kilatti yaki gahi wakitlarda bir-birigə təzim kilatti. «Yar.» 23:7, «1Sam.» 24:8, «2Sam.» 14:4, «1Pad.» 1:16ni kərüng. U «butpərəslik» hesablanmaytti.

3:4 «Mordikayning kiliƣan bu ixiƣa yol koyulamdu-yok, bir kərəyliqu?» — ibraniy tilida «Mordikayning ixliri turalamdu-yok, bir kərəyliqu?» deyilidu. Baxka birhil tərjimisi: — «Keni Mordikay gepidə ahiriƣiqə qing turalamdikin, bir kərəyliqu?».

3:7 ««pur», yəni qək ... on ikkinqi ayƣa, yəni «Adar eyi»ƣa qikti» — qəkning on ikkinqi ayƣa qikixi intayin ajayib ix idi. Biz xu ix tooƣruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

3:9 «on ming talant» — bir «talant»ning toptooƣra kanqilik ikənliki hazir bizgə naməlum, Pars imperiyəsi boyiqə bəlkim 34-45 kilogram boluxi mumkin; xunga 10000 talant kümüx bəlkim az degəndə 340 tonniqə bolatti; bu pəwkul'addə kəp pul padixahning yillik kirimining üqtin ikki kismiƣa barawər bolup, para hesablinatti; xübhisizki, muxu para bəlkim Yəhudiy həlki yokitilsa, ular tapxuridiƣan bajlarning orniƣa bolsun dəp berilgən; lekin u Yəhudiylar tapxuruxka tegixlik bajdin helila kəp idi. Haman «həlk»ning Yəhudiy həlki ikənlikini tiloƣa elixka petinalmidi; qünki burunki Pars imperatorliri Yəhudiy həlkigə qong hərmət bildürüp kəlgənidi.

3:11 «Xu kümüxlərni əzünggə in'am kildim» — baxka birhil tərjimisi: «Əmdi bu sening pulung boloƣandin keyin, kobul kilay».

ḫərbir əlkilərning waliyliriоɣa, ḫərbir əl-millətning əmirlirigə əwətildi; yarlik padixaḫ Aḫaxweroxning namida pütülgən bolup, uning üzük məḫüri bilən peqətləndi. [13] Yarlik məktupliri qaparmənlərning ḳoli bilən padixaḫlikning ḫərkaysi əlkilirigə yətküzüldi; uningda bir kün iqidə — On ikkinqi ayning, yəni Adar eyining on üqinqi küni ḳeri-yax, balilar wə ayallar deməy, barlik Yəhudiylarni ḳoymay ḳirip, əltürüp, nəsli ḳurutuwetilsun, ularning mal-mülki olja ḳilinsun, deyilgənidi. [14] Xu yarlik ḫərbir əlkidə jakarlinix üqün, xundaḳla xu küni ḫərbir həlḳ xundaḳ ḳilixḳa təyyar bolup turuxi üqün, məktupning kəqürmə nushiliri ḫərbir əl-millətkə elan ḳilinmaḳqi boldi. [15] Qaparmənlər padixaḫning əmri boyiqə dərḫal yoloɣa qiḳti; yarlik Xuxan ḳəl'əsining əzidimu elan ḳilindi. Bu qaoɣda padixaḫ Ḫaman bilən xarab iqixkə olturoɣanidi. Lekin Xuxan xəḫiridikilər dəkkə-dükkigə qəmüp ketixti.

Yəhudiylarning yarlik tüpəylidin ḳayoɣuoɣa qəmüxi wə roza tutuxi

4 [1] Mordikay boluwatḳan ixlardin həwər tapḳandin keyin eginlirini yirtip, üstigə bəz artip, wə usti-bexioɣa kül qeqip, xəḫərning otturisioɣa qiḳip naḫayiti ḳattik wə ələmlik pəryad kətürdi. [2] U orda dərwazisi aldioɣa kelip tohtap ḳaldi; qünki boz yepinoɣan ḫərḳandaḳ adəmning orda dərwazisidin kirixigə ruhsət yoḳ idi. [3] Padixaḫning əmri wə yarliḳi yətküzülgən ḫərḳaysi əlkilərdə Yəhudiylar arisida ḳattik nalə-pəryad kətürüldi; ular roza tutup, kəz yexi ḳilip, yioɣa-zar ḳildi; nuroɣun kixilər boz yepinip küldə eoɣinap yetixti.

Mordikayning Əstərdin padixaḫtin rəḫim tilixini tələp ḳilixi

[4] Əstərning hizmitidə boloɣan dedəkliri wə ḫərəm'aoɣiliri bu ixni uningoɣa eytiwidi, hanixning kəngli intayin eoɣir boldi; Mordikayning bozni taxlap, kiyiwelixioɣa kiyim-keqək qiḳartip bərdi, lekin Mordikay ḳobul ḳilmidi. [5] Xuning bilən Əstər əzining hizmitidə boluxḳa padixaḫ təyinləp əwətkən ḫərəm'aoɣiliridin Ḫataḳ isimlik birini qaḳirip, uni Mordikayning ḳexioɣa berip, bu ixning zadi ḳandaḳ ix ikənlikini, nemə səwəbtin boluwatḳanlikini ting-tinglap kelixkə əwətti. [6] Xuning bilən Ḫataḳ orda dərwazisi aldidiki məydanoɣa kelip Mordikay bilən kərüxti. [7] Mordikay bexioɣa kəlgən ḫəmmə ixni, Ḫaman Yəhudiylarning nəslini ḳurutuwetix üqün padixaḫning həzinilirigə tapxuruxḳa wədə ḳiloɣan kümüxning sanini ḳaldurmay eytip bərdi. [8] Mordikay yənə Ḫataḳḳa Xuxanda jakarlanoɣan, Yəhudiylarni yoḳitix tooɣrisidiki yarlikning kəqürmisini Əstərning kərüp beḳixioɣa yətküzüp berixkə tapxurdi ḫəmdə uningoɣa Əstərgə əḫwalni qüxəndürüp, ordioɣa kirip padixaḫ bilən kərüxüp əz həlḳi üqün padixaḫtin ətünüp iltija ḳilip beḳixḳa ündəxni tapilidi. [9] Ḫataḳ ḳaytip kelip Mordikayning gəplirini Əstərgə yətküzdi. [10] Əstər Ḫataḳḳa Mordikayoɣa eytidioɣan gəplərni tapxurup, uni Mordikayning yenioɣa yənə əwətti: —

[11] «Padixaḫning barlik hizmətkarliri wə ḫərḳaysi əlkə həlḳliri, məyli ər bolsun ayal bolsun, qaḳirtilmay turup iqki ḫoylioɣa, padixaḫning ḫuzurioɣa əz məyliqə kirsə, padixaḫ uningoɣa iltipat kərsitip altun ḫasisini tənglәp ölümdim kəqürüm ḳilmisa, undaḳta u kixigə nisbətən bexioɣa qüxidioɣan birla ḳanun-bəlgilimə bardur: — u ölüm jazasini tartidu. Ḫazir mening padixaḫ bilən kərüxüxkə qaḳirtilmioɣinimoɣa ottuz kün boldi».

[12] Əstərning səzliri Mordikayoɣa yətküzülüwidi, [13] Mordikay munu gəplərni Əstərgə yətküzüxni ḫawalə ḳildi: —

«Sən kənglüngdə mən ordida yaxawatimən, xunga barlik baxḳa Yəhudiylardin bihətər bolup ḳutulimən, dəp hiyal əylimə. [14] Əgər bu qaoɣda sən jim turuwalsang, Yəhudiylaroɣa baxḳa tərəptin mədət wə nijat qiḳixi mumkin; lekin u qaoɣda sən əz ata jəməting bilən ḳoxulup yoḳitilisən. Kim bilsun, sening

hanixlik mərtiwisigə erixkining dəl bügünki muxundak pəyt üqün bolоanmu?»..
15 Əstər Mordikayoa mundak dəp jawab kayturdi: — 16 «Sən berip, Xuxandiki barlik Yəhudiylarni yioкin; mening üqün roza tutup, üq keqə-kündüz heq yemənglar, heq iqmənglar; mən həm dedəklirimmu xundak roza tutimiz. Andin keyin mən kanunoa hilaplik kilip padixahning huzurioa kirimən, manga ölüm kəlsə, ölәy!».
17 Xuning bilən Mordikay u yərdin ketip, Əstərning tapilioinidək kildi.

Əstərning ziyapət ətküzüp padixah bilən Hamanni mehman kilixi

5 1 Üqinqi küni Əstər xahanə kiyimlirini kiyip, ordining iqkiriki hoylisioa kirip, padixahning əylirining udulida turdi; padixah bolsa əz xahanə əyidiki təhtidə, əydin dərwazioa karap olturatti. 2 Padixah hanix Əstərning hoylida turoinini kərdi; hanix uning nəzəridə iltipat tapkaq, u kolidiki altun hasisini uningoa tənglidi. Əstər aldioa kelip xahanə hasining uqioa kolini təgküzdi. 3 Padixah uningdin: — I hanixim Əstər, birər ixing barmidi? Nemə təliping bar? Hətta padixahlikimning yerimini tələp kilsangmu xu sanga berilidu, dedi.
4 — Əgər aliylirioa layik kərünsə, padixahimning Hamanni elip əzlirigə təyyarlioan ziyapitimgə dahil bolup kədəm təxrip kilixlirini ətünimən, — dedi Əstər.
5 Padixah: — Tez berip Hamanni kiqkirip kelinglar, Əstərning deginidək kilinsun, — dedi. Xuning bilən padixah Hamanni elip Əstər təyyarlioan ziyapətkə bardi. 6 Dastihan üstidə xarab iqiliwatkanda padixah Əstərgə: — Nemə təliping bar? U sanga berilidu; nemə iltijaying bar? Hətta padixahlikimning yerimini tələp kilsangmu xundak kilinidu, dedi.
7 Əstər uningoa jawab berip: — Mening təlipim wə iltijayim bolsa, — 8 Mubada mən aliylirining nəzəridə iltipatka erixkən bolsam, xundakla padixahimoa mening təlimni ijabət kilix həm iltijayimni orundax muwapik kərünsə, aliylirining Hamanni birgə elip ətə silərgə təyyarlaydioan ziyapitimgə yənə bir ketim dahil boluxlirini ətünimən; ətə mən qokum padixahimning əmri boyiqə ix kilimən, — dedi.

Hamanning dar təyyarlixi

9 Xu küni Haman kənglidə yayrap, huxalhuram kaytip qikti; lekin Mordikayning orda dərwazisida uning aldida nə ornidin kopmay nə midirlimay olturoanlikini kərgəndə, kəngli uningoa kattik kəhr-oəzəpkə toldi.
10 Lekin Haman oəzipini besiwelip, əyigə kəldi-də, dost-aoinilirini wə hotuni Zərəxni qakirtip, 11 əzining baylikларining xanxəripi, pərzəntlirining köplüki, xundakla padixahning əzini kandak östürüp barlik hərmət-izzətkə sazawər kiloanlikі, əzini kandak kilip padixahning həmmə əmirliri wə əməldarliridin üstün mərtiwigə igə kiloanlikі toorisida bir-birlər səzlәp kətti.
12 Haman yənə: — Silərgə desəm, hanix Əstər meningdin baxka mehman qillimay, pəkət padixah bilən ikkimiznila əzi təyyarlioan ziyapətkə qillioanidi, ətimu meni padixah bilən billə əzi təyyarlidioan ziyapətkə qillidi.
13 Xuoinisi, orda dərwazisida olturoan helikі Mordikay degən Yəhudiyni kərginimdə, bularning həmmisi manga tolimu mənisiz tuyulidu, dedi.
14 Andin ayali Zərəx wə barlik dost-aoiniliri uningoa jawab berip: — Əllik gəz egizliktiki dardin birni təyyarlap, ətə ətigəndə padixahtin Mordikayni daroa esixni tələp kilsila bolmidimu, xuningdin keyin huxal yayrioan halda padixah bilən billə ziyapətkə baridila, deyixti. Bu gəp Hamanni hux kiliwətti, xuning bilən u dar yasitip koydi.

4:14 «...sən əz ata jəmating bilən koxulup yokitilisən» — əgər Huda Yəhudiylarni baxka yol bilən kutkuzsa, Əstərning əhwali bəribir nahayiti hətərlik bolatti. Qünki xu qaoikiqə ordidikilərdin heli kəp adəmlər uning Mordikayoa tuoikan wə xundakla Yəhudiy millitidin ikənlikini bilgən boluxi mumkin idi.

Padixaḫning Mordikayning hizmət kərsətkənlikini, lekin uningoɣa ḫək bərmigənlikini bilixi

6 [1] Xu küni keqisi padixaḫning uyḳusi ḳeqip, tarih-təzkirinamini əkəldürdi wə bular uning aldida oḳup berildi. [2] Bir yərdə: «Padixaḫning Bigtana, Tərəx dəydioɣan orda dərwazisini baḳidioɣan ikki ḫərəm'aoɣisi bar idi, ular padixaḫ Aḫaxweroxḳa ḳol selixḳa ḳəstligəndə, Mordikay bu ixni pax ḳilip həwər yətküzgən, dəp pütülgənidi.
[3] Padixaḫ: — Bu ix üqün Mordikayoɣa ḳandaḳ nam-xəḫrət wə izzət-ikram nail ḳilindi? — dəp soridi.
— U ḫeq nemigə erixmidi, — dəp jawap berixti padixaḫning yenidiki hizməttə boloɣan oɣulamliri.
[4] — Orda ḫoylisida kim bar? — dəp soridi padixaḫ. Bu qaoɣda Ḫaman padixaḫtin Mordikayni əzi təyyarlap ḳoyoɣan daroɣa esixni tələp ḳiloɣili kelip, ordining taxḳiriḳi ḫoylisioɣa kirgənidi..
[5] — Mana, Ḫaman ḫoylida turidu, — deyixti padixaḫning oɣulamliri uningoɣa.
— Kirsun, — dedi padixaḫ. [6] Ḫaman kiriwidi, padixaḫ uningdin: — Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə nemə ixlarni ḳilixi kerək? — dəp soriwidi, Ḫaman kənglidə: «Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixi meningdin baxḳa yənə kim bolatti?» — dəp oylidi-də [7] padixaḫḳa:
— Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə [8] padixaḫim daim kiyidioɣan xaḫanə kiyim-keqək wə daim minidioɣan aroɣimaḳ, yəni bexioɣa xaḫanə taj-bəlgə taḳaloɣan aroɣimaḳ elip kelinip, [9] xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni padixaḫning əng məḫtərəm əmirliridin birigə tutḳuzsun, u kiyimni padixaḫim izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə kiygüzüp wə uni aroɣimaḳḳa mindürüp xəḫər məydan-koqilirini aylandursun wə uning aldida: «Ḳaranglar! Padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə muxundaḳ muamilə ḳilinidu!» dəp jakarlap mangsun, — dedi.
[10] Xuning bilən padixaḫ Ḫamanoɣa: — Tez berip degininggdək xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni əpkəl, orda dərwazisining aldida olturoɣan awu Yəḫudiy Mordikayoɣa dəl sözüngdək ḳiloɣin; sening degənliringning birərsimu kəm bolup ḳalmisun! — dedi.
[11] Xundaḳ ḳilip Ḫaman xaḫanə kiyim bilən aroɣimaḳni əkelip, aldi bilən Mordikayoɣa xaḫanə kiyimni kiygüzdi, andin uni aroɣimaḳḳa mindürüp, xəḫər məydan-koqilirini aylandurdi wə uning aldida: — «Mana, padixaḫ izzət-ḫərmitini ḳilixni yahxi kərgən kixigə muxundaḳ muamilə ḳilinidu!» dəp jakarlap mangdi. [12] Mordikay yənila orda dərwazisining aldioɣa ḳaytip bardi; Ḫaman bolsa oɣəm-ḳayoɣuoɣa petip, bexini qümkigən ḫalda aldirap-tenəp əz eyigə ḳaytip kətti..
[13] Ḫaman hotuni Zərəxkə wə barliḳ dost-aoɣinilirigə bexioɣa kəlgənlirining ḫəmmisini eytip bərdi. Andin uning danixmənliri bilən hotuni Zərəx buni anglap uningoɣa: — Mordikayning aldida yengilixḳa baxlaptila; u əgər Yəḫudiylarning nəslidin bolsa, uni yengəlməyla, əksiqə sözsiz uning aldida məoɣlup bolidila, deyixti. [14] Ular tehi Ḫaman bilən sözlixiwatḳan qeoɣida, padixaḫning ḫərəm'aoɣiliri kelip Ḫamanni Əstər təyyarlioɣan ziyapətkə berixḳa aldiratti.

Əstərning padixaḫḳa Ḫamanning yaman oɣərizini eytixi

7 [1] Xuning bilən padixaḫ bilən Ḫaman hanix Əstərning ziyapitigə dahil boluxḳa kəldi.. [2] Padixaḫ ikkinqi ḳetimliḳ ziyapət üstidə xarab iqiliwatḳanda Əstərdin: — I hanix Əstər, nemə təliping bar? U sanga ijabət ḳilinidu. Nemə iltimasing bar? Ḫətta padixaḫliḳimning yerimini iltimas ḳilsangmu xundaḳ ḳilinidu, — dedi.
[3] — Əgər nəzərliridə iltipatḳa erixkən bolsam,

6:4 «Orda ḫoylisida kim bar?» — yaki «orda ḫoylisioɣa kirgən axu kixi kim?».

6:12 «orda dərwazisining aldioɣa ḳaytip bardi» — bu səz bəlkim əməldarliḳ wəzipisini ḳaytidin baxlioɣanliḳini kərsitixi mumkin.

7:1 «...Əstərning ziyapitigə dahil boluxḳa kəldi» — ibraniy tilida «... Əstərning ziyapitigə iqixkə kəldi».

i aliyliri, wə padixaḥimoɣa muwapiḳ kərünsə, mening iltimasim əz jenimni ayioɣayla, xuningdək mening təlipim əz həlḳimni saḳlioɣayla; [4] günki biz, yəni mən wə mening həlḳim birgə yoḳitilip, ḳirilip, nəslimizdin ḳurutuluxḳa setiwetilduḳ. Əgər biz ḳul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaḳ, süküt ḳiloɣan bolattim; lekin padixaḥimning tartidioɣan ziyininimu düxmən təlәp berəlməytti, — dəp jawap bərdi Əstər.

[5] Padixaḥ Aḥaxwerox hanix Əstərdin: — Bundaḳ ḳilixḳa petinoɣan kixi kim ikən? U ḳəyərdə?! — dəp soridi. Əstər jawabən: —

[6] Bu düxmən wə zəḥərhəndə mana muxu rəzil Ḥaman! — dewidi, Ḥaman padixaḥ bilən hanix aldida xu zamatla dəkkə-dükkigə qüxti.

Ḥamanning əzi təyyarlioɣan daroɣa esilixi

[7] Xuning bilən padixaḥ ḳəḥri-oɣəzəpkə kelip ziyapət-xarab üstidin turdi-də, qaribaoɣḳa qikip kətti; Ḥaman bolsa hanix Əstərdin jenini tiləxkə ḳaldi; günki u padixaḥning əzigə jaza bərməy ḳoymaydioɣan niyətkə kəlgənlikini kərüp yətkənidi. [8] Padixaḥ qaribaoɣdin ziyapət-xarab dastihinioɣa ḳaytip kəlginidə Ḥamanning əzini Əstər yələngən diwanoɣa taxlioɣiniqə turoɣinini kərdi-də: —

— Ḳara, uning ordida mening aldimdila hanixḳa zorluḳ ḳiloɣiliwatḳinini?! — dewidi, bu səz padixaḥning aoɣzidin qikixi bilənla adəmlər Ḥamanning bax-kəzini qümkəp ḳoydi. [9] Padixaḥning aldida turuwatḳan ḥərəm'aoɣiliridin Ḥarbona isimlik birsi: — Yənə bir ix bar, mana, Ḥaman aliylirining ḥayati üqün gəp ḳiloɣan Mordikayni esix üqün, əllik gəz egizliktə yasatḳan dar təyyar turidu, u dar ḥazir muxu Ḥamanning ḥoylisida, dewidi, padixaḥ: — Ḥamanni uningoɣa esinglar! — dedi. [10] Xuning bilən ular Ḥamanni u Mordikayoɣa təyyarlap ḳoyoɣan daroɣa asti; xuning bilən padixaḥning oɣəzipi besildi.

Mordikayning yuḳiri mərtiwigə əstürülüxi

8 [1] Padixaḥ Aḥaxwerox xu küni Yəhudiylarning düxmini Ḥamanning əy-zeminini iltipat ḳilip hanix Əstərgə bərdi; Mordikaymu padixaḥning ḥuzurioɣa kəltürüldi, günki Əstər əzining Mordikay bilən tuoɣḳan ikənlikini padixaḥḳa dəp bərgənidi. [2] Padixaḥ əzining Ḥamandin ḳayturuwaloɣan üzükini qikirip Mordikayoɣa bərdi, Əstərmu Mordikayni Ḥamanning əy-jayini baxḳuruxḳa ḳoydi.

Əstərning padixaḥtin Ḥamanning suyiḳəstini bikar ḳilixni tilixi

[3] Əstər yənə padixaḥning aldioɣa kelip ayioɣioɣa yiḳilip, kəzigə yax aloɣan ḥalda padixaḥtin Agagiylardin boloɣan Ḥaman kəltürüp qikḳan balayi'apətni ḥəm uning Yəhudiylarni yoḳitix suyiḳəstini bikar ḳilixni yelinip ətündi. [4] Padixaḥ altun ḥasisini Əstərgə təngliwidi, Əstər ornidin ḳopup padixaḥning aldida turdi.

[5] — Əgər aliyliri maḳul kərsə, əgər mən padixaḥning aldida iltipatḳa erixkən bolsam, əgər padixaḥim bu ixni tooɣra dəp ḳarisa, xuningdək məndin məmnun bolsa, yarliḳ qüxürüp Agagiylardin Ḥammidataning ooɣli Ḥaman yazoɣan məktuplarni, yəni padixaḥimning ḥərḳaysi əlkisidiki Yəhudiylarni yoḳitix tooɣrisidiki məktuplarni bikar ḳilidioɣan bir yarliḳ ye-

7:4 «Əgər biz ḳul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaḳ, süküt ḳiloɣan bolattim; lekin padixaḥimning tartidioɣan ziyininimu düxmən təlәp berəlməytti» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Əgər biz ḳul wə dedəklikkə setiwetilgən bolsaḳ, mən süküt ḳalattim; günki biz tartidioɣan külpətning padixaḥni awarə ḳiloɣuqiliki yoḳ idi».

–«Düxmən padixaḥimning tartidioɣan ziyininimu təlәp berəlməytti» degənning mənisi bəlkim birinqidin, Yəhudiylar ḳul-dedək ḳilinsa baj təliməytti; ikkinqidin, Huda Ibraḥimoɣa: «Kim sən wə əwladliringni ḳaroɣioɣan bolsa mən uni ḳaroɣaymən, sən wə əwladliringni kim bərikətligən bolsa mən uni berikətləymən» dəp wədə ḳiloɣanidi *(«Yar.» 12:2-3)*. Kim Yəhudiy həlkigə ziyankəxlik ḳilsa, Hudaning jazasini tartidu. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

7:8 «bax-kəzini qümkəp ḳoydi» — bəlkim ələüm jazasioɣa məḥkum ḳilinoɣanlar padixaḥning yüzini kərmisun dəp xundaḳ ḳiloɣan bolsa kerək.

zilixini tiləymən.. 6 Qünki mən əz həlkimgə qüxidiolan bu balayi'apətkə kandakmu qidap karap turalaymən? Əz tuolkanlirimning yokitilixiola kandakmu qidap karap turalaymən? — dedi Əstər padixahka.
7 Padixah Ahaxwerox hanix Əstər bilən Yəhudiy Mordikayola: — Mana, Haman Yəhudiylarola ziyankəxlik kilmakqi bololaqka, mən uning əy-zeminini Əstərgə bərdim wə uning əzini ular darola asti..8 Əmdi silər əzünglarning tooɣra tapkini boyiqə mening namimda Yəhudiylar üqün bir yarlik yezip, mening üzük məhürümni besinglar; qünki padixahning namida yezilolan, padixahning üzük məhüri besilolan yarlikni heqkim bikar kilalmaydu, dedi..
9 Xu qaolda, üqinqi ayda, yəni Siwan eyining yigirmə üqinqi küni, padixahning katiplirining həmmisi qakirip kelindi. Ular Mordikayning barlik buyruolini boyiqə yarlik yazdi; yarlik Yəhudalarning ixi tooɣruluk Hindistandin Həbəxstanoliqə bir yüz yigirmə yəttə əlkining waliyliriola, əlkə baxliki wə bəglirigə yezilolan bolup, məktuplar hərkaysi əlkigə əz yeziki bilən, hərkaysi əl-millətlərgə əz tili bilən, xundakla Yəhudiylarola əz yeziki bilən, əz tilida pü tülgənidi.. 10 Mordikay yarlikni padixah Ahaxweroxning namida yezip, uningola padixahning üzük məhürini basti; yarlik məktuplirini padixahlikning atlikliri bilən, yəni tulparlarola, at kəqirlarola wə təgilərgə mingən qəwəndazlar arkilik hərkaysi jaylarola yollidi.. 11 Yarlikta: «Padixah hərkaysi xəhərlərdiki Yəhudiylarning uyuxup, əz hayatini kooldixiola, xundakla əzlirigə düxmənlik kilidiolan hər millət wə hər kaysi əlkilərdiki küqlərni, jümlidin ularning hotun-balilirini koymay yokitixiola, kirixiola, nəslini kurutuxiola, xundakla mal-mülkini olja kilixiola ijazət berildi; 12 bu ix bir kündə, yəni on ikkinqi ayning, yəni Adar eyining on üqinqi küni padixah Ahaxweroxning hərkaysi əlkiliridə ijra kilinsun» dəp pütülgənidi.
13 Yarlik hərkaysi əlkigə əwətilip, pərman süpitidə elan kilinsun, Yəhudiylarning əxu küni düxmənliridin intikam elixka təyyarlinip koyuxi üqün yarlikning kəqürülmisi hərkaysi əl-millətlərgə ukturulsun, dəp bekitildi. 14 Xuning bilən qəwəndazlar tulparlarola wə kəqirlarola minip padixahning buyruki boyiqə jiddiy yoloa atlandi; yarlik Xuxan kəl'əsidimu jakarlandi.
15 Mordikay kək wə ak rənglik xahanə kiyim kiyip, bexiola katta altun tajni takap, səsün rəng kəndir yepinqini yepinip, padixahning huzuridin qikti; Xuxan xəhərdiki həlk huxallikka qəmüp təntənə kilixti. 16 Yəhudiylar yorukluk, xad-huramlik wə izzət-ikramola muyəssər boldi. 17 Hərkaysi əlkə, hərkaysi xəhərlərdə, padixahning əmr-yarliki yetip baroanliki yərlərdə, Yəhudiylar xad-huramlikka qəmüp, ziyapət kilip mubarək bir künni ətküzüxti; nuroun yərlik ahalilər əzlirini Yəhudiy deyixiwaldi; qünki Yəhudiylardin korkux wəhimisi ularni besiwaloanidi..

Yəhudiylarning əz düxmənlirini məoqlup kilixi

9 1 On ikkinqi ay, yəni Adar eyining on üqinqi küni, padixahning əmri bilən yarliki ijra kilinixka az kaloan qaolda, yəni Yəhudiylarning düxmənliri ularning üstidin oalib kelixkə ümid kilip kütkən küni, əksiqə Yəhudiylarning əz

8:5 «xuningdək məndin məmnun bolsa...» — ibraniy tilida «uning kəz aldida uni məmnun kiloudək bolsam...».
8:7 «Yəhudiylarola ziyankəxlik kilmakqi bololaqka,...» — ibraniy tilida «Yəhudiylarola kolini uzartmakqi bololaqka,...».
8:8 «...qünki padixahning namida yezilolan, padixahning üzük məhüri besilolan yarlikni heqkim bikar kilalmaydu» — bu Pars imperiyəsidiki asas kanun idi. Dəl xu səwəbtin əslidiki yarlikning əzini biwasitə bikar kilixka bolmaytti. Buning ornida uning akiwitining aldini elix tədbiri kərsitilgən ikkinqi bir yarlik yezilixi kerək bolatti.
8:9 «Həbəxstan» — hazirki Efiopiyə.
8:10 «at kəqirlarola wə təgilərgə...» — yaki «alahidə bekip keliniwatkan atlarola...». Bu ayəttiki ulaolarning hillirining birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

8:17 «əzlirini Yəhudiy deyixiwaldi» — yaki «əzliri Yəhudiy boluxti».

düxmənlirining üstidin oɣalib kelidioɣan künigə aylinip kətti. [2] Yəhudiylar padixah Aḥaxweroxning ḥərkaysi əlkiliridiki əzliri turuxluk xəḥərlərdə ularoɣa kəst kilmakqi boloɣanlaroɣa ḥujum kilix üqün yioɣilixka baxlidi; ḥeqkim ularning aldida turalmaytti; ulardin boloɣan korkunq ḥərbir əl-millətni baskanidi. [3] Ḥərkaysi əlkilərdiki bəglər, waliylar, əlkə baxlikliri, xundakla padixaḥning ixlirini ijra kiloɣuqilarning ḥəmmisi Yəhudiylarni kollidi; qünki Mordikaydin boloɣan korkunq ularni baskanidi. [4] Qünki Mordikay degən kixi ordida intayin nopuzluk bolup, nam-xeḥriti ḥəmmə əlkilərgə tarkaloɣanidi; uning hokuki baroɣanseri qongiyip ketiwatatti. [5] Xuning bilən Yəhudiylar əzlirining ḥəmmə düxmənlirini kiliqlap, kiroɣin kilip yokatti; əzlirigə əq boloɣanlaroɣa kandak kilixni halisa xundak kildi. [6] Xuxan kəl'əsidila Yəhudiylar bəx yüz adəmni kətl kilip yokatti. [7] Ular yənə Parxandata, Dalfon, Aspata, [8] Porata, Adaliya, Aridata, [9] Parmaxta, Arisay, Ariday wə Wayizatani kətl kildi; [10] bu on adəm Ḥammidataning nəwrisi, Yəhudiylarning düxmini boloɣan Ḥamanning ooɣli idi; lekin ular ularning mal-mülkini olja kilixka kol salmidi. [11] Xu küni Xuxan kəl'əsidə kətl kilinoɣan adəm sani padixaḥka məlum kilindi. [12] Padixaḥ hanix Əstərgə: — Yəhudiylar Xuxan kəl'əsidə bəx yüz adəmni kətl kilip yokitiptu, yənə Ḥamanning on ooɣlini kətl kiptu; ular padixaḥning baxka əlkiliridə nemə kildikin? Əmdi nemə iltimasing bar? U sanga berilidu. Yənə nemə təliping bar? Umu bəja əylinidu, — dedi.

[13] — Aliylirioɣa muwapik kərünsə, Xuxandiki Yəhudiylarning ətimu bügünki yarlikta deyilgəndək ix kilixioɣa ḥəmdə Ḥamanning on ooɣlining jəsətlirini daroɣa esip koyuxka ijazət bərgəyla, dedi Əstər.

[14] Padixaḥ xundak kilixka buyruk qüxürdi; yarlik Xuxan kəl'əsidə qikiriloɣanda, kixilər Ḥamanning on ooɣlini daroɣa esip koyuxti. [15] Adar eyining on tətinqi küni Xuxandiki Yəhudiylar yənə yioɣilip üq yüz adəmni eltürdi; lekin ularning mal-mülkini olja kilixka kol salmidi.

[16] Padixaḥning ḥərkaysi baxka əlkiliridiki kaloɣan Yəhudiylar yioɣilip əz janlirini saklaxka səptə turup əzlirigə əq boloɣanlardin jəmiy yətmix bəx ming adəmni eltürdi, əmma ularning mal-mülkini olja kilixka kol salmidi. Xuning bilən ular düxmənliridin kutulup aramlikka muyəssər boldi. [17] Bu Adar eyining on üqinqi künidiki ix idi; on tətinqi küni ular aram aldi, xu künni ziyapət berip xadlinidioɣan kün kilip bekitti.

[18] Lekin Xuxandiki Yəhudiylar bolsa on üqinqi, on tətinqi künliri toplixip jəng kildi; on bəxinqi küni ular aram aldi, xu künni ziyapət berip xadlinidioɣan kün kilip bekitti. [19] Xu səwəbtin səḥradiki Yəhudiylar, yəni yeza-kixlaklarda turuwatkan Yəhudiylar Adar eyining on tətinqi künini ziyapət berip xadlinidioɣan mubarək kün bekitip, bir-birigə sowoɣa-salam berixidioɣan boldi.

[20] Mordikay bu wəkələrni hatiriləp ḥəmdə Aḥaxwerox padixaḥning ḥərkaysi əlkilirining yirak-yekin jaylirida turuwatkan barlik Yəhudiylaroɣa məktuplarni yollidi. [21] Xundak kilip u ularning arisida ḥər yili Adar eyining on tət, on bəxinqi künini bayram kilip ətküzülsun dəp bekitti; [22] u bu ikki künni Yəhudiylarning düxməndin kutulup aramlikka erixkən küni süpitidə, xu ayni ularning kayoɣu-ḥəsriti xadlikka, yioɣa-zarliri mubarək küngə aylanoɣan ay süpitidə əsləp, bu ikki künni ziyapət kilip xadlinidioɣan, kəpqilik bir-birigə salam-sowoɣa beridioɣan, kəmbəoɣəllərgə həyr-eḥsan kilidioɣan kün kilixka buyrudi. [23] Xu səwəbtin Yəhudiylar dəsləp baxlioɣan xu ḥeytni dawamlaxturuxka wə xuningdək Mordikayning ularoɣa yazoɣanlirinimu orunlaydioɣanoɣa wədə berixti. [24] Qünki əslidə barlik Yəhudiylarning küxəndisi boloɣan Agagiy Ḥammidataning ooɣli Ḥaman Yəhudiylarni ḥalak kilixni kəstligən, xundakla ularni nəslidin kurutup yokatmakqi bolup «pur», yəni qək taxlioɣanidi. [25] Lekin bu ix padixaḥning kulikioɣa yətkəndə, padixaḥ məktuplarni

yezip, Ḥaman ḳəstligən rəzil ix, yəni uning Yəhudiylarni ḳəst ḳiloɣan ixi uning əz bexioɣa yansun, dəp yarliḳ qüxürdi; ḥəm kixilər uni wə uning ooɣullirini daroɣa asti.

«Purim» bayrimining kelip qiḳix tarihi

26 Xunglaxḳa, kixilər «pur» (qək) degən isim boyiqə bu ikki künni «Purim bayrimi» dəp atidi; xunga Yəhudiylar əxu həttə pütülgənliri boyiqə, ḥəm kərgən, ḥəm baxtin ətküzgənlirigə asasən,
27 əzliri, əwladliri ḥəmdə əzliri bilən birləxkən barliḳ kixilərning pütülgən əḥkamni tutup, bəlgiləngən waḳitta əxu ikki künni ḥər yili mənggü üzüldürməy bayram ḳilixini ḳarar ḳildi,
28 xundaḳla bu ikki kün ḥərbir dəwrdə, ḥərbir jəmət-ailidə, ḥərḳaysi əlkə, ḥərḳaysi xəḥərdə hatirilinip təbriklnip tursun wə «Purim bayrimi» bolidioɣan muxu künlərning təbriklinixi Yəhudiy həlḳi iqidə mənggü üzülüp ḳalmisun, hatiriləx paaliyətliri ularning uruḳ-nəsli arisidinmu yoḳap kətmisun, dəp ḳarar ḳildi.

29 Andin Abihailning ḳizi, hanix Əstər wə Yəhudiy Mordikay Yəhudiylaroɣa yazoɣan «Purim bayrimi» tooɣrisidiki xu ikkinqi hətni toluḳ ḥoḳuḳi bilən təkitləp, yənə bir hətni yollidi.
30 Mordikay hatirjəmlik wə ḥəḳiḳətning səzlirini yətküzidioɣan məktuplarni Aḥaxweroxning padixaḥliḳidiki bir yüz yigirmə yəttə əlkidiki barliḳ Yəhudiylaroɣa əwətip,
31 Xu «Purim» künliri bəlgiləngən waḳitlirida ətküzülsun, xuningdək Yəhudiy Mordikay wə hanix Əstərning tapilioɣanliri boyiqə, xundaḳla ularning əz-əzigə wə nəsligə bekitkənliri boyiqə əyni waḳittiki tutuloɣan rozilar wə kətürülgən nida-pəryadlar əsləp hatirilənsun, dəp təkitlidi.
32 Əstərning yarliḳi «Purim bayrimi»diki xu ixlarni bekitip bərdi; bu ix tarihnamioɣimu pütüldi.

Mordikayning xəḥriti wə utuḳi

10 1 Padixaḥ Aḥaxwerox ḳurukluḳ wə dengiz aralliridiki aḥalilərning ḥəmmisigə alwan təligüzətti.
2 Uning nopuz-ḥəywiti wə ḳudritini ayan ḳiloɣan barliḳ ḳiloɣan-ətkənliri, xundaḳla Mordikayning padixaḥning əstürüxi bilən erixkən katta xəḥriti tooɣrisidiki təpsilatlar Media wə Pars padixaḥlirining tarih-təzkiriliridə pütülgən əməsmu?
3 Qünki Yəhudiy Mordikayning mərtiwisi padixaḥ Aḥaxweroxtin keyinla ikkinqi orunda turatti; u daim əz həlḳ-millitining bəhtini kəzləp, barliḳ nəslidikilərgə aman-esənlik tilək səzlirini ḳilatti, Yəhudiylarning arisida zor izzət-ḥərmət tepip, ḳerindaxlirining ḳədirlixigə erixkənidi.

9:25 «Lekin bu ix padixaḥning ḳulḳioɣa yətkəndə...» — ibraniy tilida: «Lekin u padixaḥning aldioɣa kəlgəndə» deyilidu. Xunga bəzi tərjimilərdə: «Lekin u *(əstər)* padixaḥning aldioɣa kirgəndə,...» deyilidu.

9:25 Əst. 8:8

9:26 «Purim» — «qək taxlax» degən mənisi.

9:31 «...əyni watittiki tutuloɣan rozilar wə kətürülgən nida-pəryadlar əsləp hatirilənsun» — bu jümlining baxḳa birhil tərjimisi: «...həlḳlər huddi əzliri wə əwladliri üqün roza tutux wə ḳarilik tutux waḳtini bəlgiləxni ḳarar ḳiloɣandək». Lekin bizningqə bu səzlər qoḳum Əstər wə Xuxandiki Yəhudiylarning roza tutup pütkül həlḳi üqün kətürgən nida-pəryadlirini əsləxni kərsitidu.

Қoxumqə səz

Əstayidil oқurmənlər məzkur kitabning əng қizиқ nuқtilirining birini allиқaqan bayқioɳan boluxi mumkin — Hudaning nami ҳətta bir қetimmu tiloɳa elinmioɳan! Nemixқa xundaқ? Bu kitab қandaқ bolup Təwratning ayrilmas bir қismi dəp tonuloɳan?

Gərqə Hudaning nami tiloɳa elinmioɳan bolsimu, hatiriləngən kəp wəқələrdə uning arқida turup ixləydioɳanliқi, ҳəmmə ixlarni baxқuridioɳan iltipati wə Өz həlқigə ata қiloɳan ҳekmət-ҳedayiti eniқ ayan bolidu. Қədimdə bəzi alimlar: «Hudaning nami «Əstər» kitabida pəyda bolmioɳini bilən, Uning қoli kəp қetim kərünidu!» dəydu. Oқurmənlər Hudaning təwəndiki ix-wəқələrning ҳərbirini Өz həlқini қutқuzup, Ҳamanning suyiқəsti bitqit қilixtiki tədbir қiloɳanliқini bayқiyalaydu. Bu ix-wəқələrdin biri kəm boloɳan bolsa undaқ ajayib қutulux bolmaytti. Bu wəқə yaki amillardin birnəqqisini (waқti-tərtipi boyiqə əməs) təwəndə kərsitimiz: —

(1) Hanix Waxtining padixaҳning ҳuzurioɳa kelixni rət қilixi;

(2) Əstərning hanixliққa tallinixi;

(3) Ҳamanning «pur» (qək) taxlixining nətijisi: —

Sərdar Ҳaman pal selip, қaysi ay, қaysi kün Yəҳudiylaroɳa zərbə berixkə қutluқ kün bolidu, dəp qək taxlaydu. Bu «qək taxlax» Nisan eyida, yəni birinqi ayda boloɳan. Bizning ҳeq gumanimiz yoққi, Huda qək taxlaxning nətijisini kontrol қiloɳan, xunga «қutluқ kün» bir yildin keyin degüdək, yəni on ikkinqi ayning, yəni «Adar» eyining on üqinqi künigə bekitilgən (bu ixtin keyin hurapiy kixilər «13»ni xum san dəp қaraxқa baxlioɳan). «yoқitix yarliқi» qiқiriloɳandin keyin bir yiloɳa yeқin waқitta təwəndiki ixlaroɳa yetərlik pursət yaritiloɳan: —

(a) Yəҳudiy həlқigə dua қilixқa;

(ə) Əstərning oɳəyrətkə kelip, ziyapət ətküzüp Өz həlқi üqün padixaҳtin rəҳim sorixioɳa;

(b) Yəҳudiy həlқigə özini қooɳdax ҳoқuқini bərgən ikkinqi bir yarliқning qiқirilip, imperiyədiki barliқ yərlərgə yətküzülüxigə;

(p) xundaқla Yəҳudiy həlқining özlirini қooɳdax üqün қorallinixioɳa.

(4) Mordikayning padixaҳni əltürüx қəstini pax қilix pursiti (bu ix Ҳaman tuoɳduroɳan ҳeliқi «Yəҳudiylarni yoқitix yarliқi»din bəlkim birnəqqə yil ilgiri boloɳan boluxi mumkin). Padixaҳning Mordikayning bu yahxi ixini hatirilitixi;

(5) Padixaҳning uyқusiz keqisi, xundaқla uning tarihnamini anglax təlipi; «tasadipiyliқtin» dəl Mordikayning yahxi ixi hatiriləngən oram yazmining bayқilixi. Padixaҳning xu uyқusizliқi dəl Əstər wə uning rozisida ҳəmraҳ boloɳan Yəҳudiy həlқi uning padixaҳ aldioɳa aman-esən kirixini tiləp üq kün roza tutқan (xundaқla dua-tilawət қiloɳan — 4:16)din keyin yüz beridu.

(6) Mordikayning danaliқi wə Əstərning jasarətliki;

(7) Padixaҳning Əstərgə boloɳan ҳərmiti wə amraқliқi, xundaқla uning təlipini ijabət қilixi.

Əmdi Hudaning nami nemixқa tiloɳa elinmioɳan? Bu kitab yeziloɳan waқitta, yəni Pars imperiyəsi dəwridə, Yəҳudiylar imperiyədə sürgünlüktə tarқaқ ҳalda yaxioɳan musapirlar bolup, ҳali intayin box, düxmənlirining zərbisigə nisbətən ajiz orunda turatti. Ularning etiқadi tüpəylidin ular ҳərdaim baxқa adəmlər təripidin «baxқiqə» dəp қarilatti. Yəҳudiylaroɳa boloɳan irқiy adawət asanla қozoɳilatti, wə

Ḥamandək baxḳa bir zulumhor ḥərḳandaḳ waḳitta yənə pəyda bolatti. «Huda» yaki «Pərwərdigar»ning Pars imperatorliridin küqlük boloƣanliḳini biwasitə kərsitidioƣan, xuningdək Hudaning namida məlum paaliyətlərni ətküzüxni dəwət ḳiloƣan bir kitabḳa igə bolux xu dəwrlərdə bəzidə hətərlik ix boluxi mumkin idi. Xunga məzkur tarih Hudaning intayin kərünərlik ixligənlikini kərsitip, lekin Uning namini tiloƣa almioƣan ḥalda yeziloƣan boluxi mumkin.

Bu tarih dəl xu yol bilən yeziloƣaqḳa, Pars oḳurmənlər üqünmu, ular tirik Hudaoƣa ixənsun degən məḳsət bilən yeziloƣan boluximu mumkin (əslidiki nusha Pars tilida yeziloƣan boluximu mumkin). Etiḳad tutḳan Yəḥudiy həlḳi məzkur kitabni Pars ḳoxniliriooƣa bərsə yaki ular oḳusa bolatti; uningda hatiriləngən ix-wəḳələr ḥəmmə adəmgə məlum idi, lekin xu wəḳələr arḳiliḳ Hudaning ḳoli xundaḳ roxən kərüniduki, «Bu Hudaning ḳiloƣini bolmisa, kim undaḳ ajayib ixlarni ḳilalaytti» degəndək soalni ḳoyoƣili bolatti.

Biz yuḳirida Hudaning nami tiloƣa elinmioƣan, deduḳ. Əməliyəttə Pərwərdigarning «Yaḥwəḥ» degən nami bəx ḳetim kərsitilgən, lekin yoxurun ḥalda yaki kod bilən kərsitilidu (1:20, 5:4, 5:13, 7:5, 7:7-ayətlərdə) —

Pərwərdigarning nami (ibraniy tilida «Yaḥwəḥ») ibraniy tilida «y», «ḥ», «w» wə «ḥ» degən tət ḥərp bilən ipadilinidu). Bu «kod»ḳa ḳiziḳsingiz, tor betimizdin təpsilatlirini kərgili bolidu.

Xübḥisizki, bu ixning əzi yənə Yəḥudiy oḳurmənlərgə xu ixni təkitləyduki, gərqə əḥwalimiz bək eoƣir bolsimu, Hudaning yolini tutsaḳ, U əḥwalimizning aldida yoxurun əmma küqlük ḥalda dawamliḳ bizgə iltipat kərsitix üqün ixləydu.

«Əstər»ning kitabidin alidioƣan sawatlar

Birnəqqə hudasiz nəziriyələr boyiqə (Marksizmmu ularning iqidə) yaloƣuz bir xəhs tarihning omumiy wəziyitini ḥeq əzgərtəlməydu. Lekin məzkur kitabtin alidioƣan ḳimmətlik sawatlardin alaḥidə biri xuki, yaloƣuz bir xəhsning jasariti wə iman-etiḳadi dərwəḳə tarihni əzgərtələydu ḥəm gaḥi waḳitlarda uni dərwəḳə əzgərtidu.

Bu əḥwalni baxḳiqə bayan ḳilsaḳ — Huda Əzigə ataloƣan bir xəhsni pütkül bir əlning tarihini ərgərtix üqün ixlitələydu; U xundaḳ ixlar arḳiliḳ Əzining xan-xəripini ayan ḳilidu («1Kor.» 1:26-29ni kərüng). U sizni wə meni əz ḳolimiz ḥeq təsir yətküzəlməydioƣan, ḳiyin yaki pajiəlik bir əḥwalni əzgərtixkə ixlitələydu!

«Əstər»də hatiriləngən bu tarih sürgünlüktə ḳalduruloƣan, eoƣir besim astida, butpərəs wə hudasiz bir muḥitta yaxioƣan bir həlḳning tarihidur. Huddi ular Pars imperiyəsidə sürgün boloƣandək, Hudaning həlḳi ḥazirmu «sürgünlük»tə turmaḳta — biz ərxtiki roḥiy yurtimizdin yiraḳta turmaḳtimiz («Yaḳ.» 1:1, «1Pet.» 1:1, 1:17, 2:9-17ni kərüng). Biz Əstər wə Mordikaydin xu sawaḳni əginələymiz, yəni gərqə biz «baxḳiqə» ḳaraloƣinimiz bilən, hudasiz bir muḥitta turup əzlirimizni yamanliḳtin saḳlioƣinimiz bilən yənila etiḳadsiz ḳoxnilirimizoƣa tegixlik ḥərmət wə kəyümqanliḳni kərsitix kerəklikini əginələymiz. Qünki ular kim boluxidin kət'iynəzər bizgə «insandax» bolidu; ḥəmmə adəmni ḳutḳuzuxni halaydioƣan Huda Əzining xu ḳutḳuzux niyitidə bizni ətrapimizdiki kixilər arisioƣa ḳoyoƣandur.

«Əstər» kitabining əḥmiyiti

«Əstər» degən kitabni pütün Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən baxḳa tarihlar bilən birgə ḳoysaḳ, «Əstər»də bayan ḳilinoƣan tarih qong bir tarihning naḥayiti əḥmiyətlik

bir қismi ikənliki kərünidu. Biz buni təwəndikidək kərələyimiz: —

(a) Huda Ibrahimni qakirip uningoqa: «Sən arқilik barlik əl-yurtlar bəht-bərikət tapidu» dəp wədə қiloqan («Yar.» 12:1-3). Keyin uningoqa xu «bəht-bərikət» əz əwladliri, yəni Yəhudiy həlқi arқilik barlik əl-yurtlaroqa kelidioqanlik wəhiy қilinoqan. Keyinki pəyoqəmbərlər xu «bəht-bərikət»ning Yəhudiy həlқidin tuoqulidioqan «Məsih»ning dunyaoqa kelixi bilən bolidu, dəp kərsitidu; qünki «Məsih» pütun dunyaoqa Қutқuzoquqi bolidu.

(ə) Huda Əz Yəhudiy həlқigə, silərni dunyaning ahiroqiqə қoodap, taxlimaymən, dəp wədə қilidu. U yənə ularning gunahliri wə ixənqsizliki üstidin oqalib kelip, ahirқi zamanda ularni Əzigə қayturup, yər yüzidə Əzining ming yillik padixahliқini bərpa қiloqanda, ularni xu padixahliқining mərkizi қilidioqanlikioqa wədə қiloqan.

(b) Bu wədilər tüpəylidin Xəytanning Hudaoqa қarxilik kərsitixi kəp қetim Yəhudiy həlқigə zərbə қilixlar bilən ipadilənгən. Xunga Məsihning dunya kelixidin ilgiri Xəytanning undak zərbiliri nahayiti kəp boloqan. Qünki u Yəhudiy həlқini yoқatқan bolsa, Məsihning tuoquluxining imkaniyitimu yoқ bolatti; Hudaning muddia-məқsətliri mənggü tosuloqan bolatti. Bundak zərbilərgə misal bolidioqan mundak ixlar bar: — (1) Pirəwnning Ibrahimning ayali Sarahni elip ketixi (Sarah Israil həlқining anisi boloqaqқa, u bolmioqan bolsa Israil həlқimu bolmaytti — «Yar.» 12:10-20, wə yənə 20:1-7ni kərüng); (2) Pirəwnning Israillarning barlik ooqul balilirini əltürüx pilani («Mis.» 1:15-22); (3) Suriyə wə Əfraimlarning Dawut jəmətini nəslidin қurutuxni қəstlixi (Məsih Dawutning nəslidin qiқixi kerək idi) («Yəx.» 7:1-6); (4) məzkur tarihtiki Hamanning қəstlixi wə ahirida: (5) Herod padixah Əysa Məsihni tuoquloqandin keyin uni əltürüx məқsitidə Bəyt-Ləhəmdə barlik ooqul bowakларni қirixi («Mat.» 2:1-18).

(p) Məsihning bu dunyaoqa birinqi kelixidin keyinmu Xəytanning Yəhudiylaroqa boloqan bu zərbiliri dawamlaxturup kəlməktə. Qünki, əgər Xəytan Israilni yoқitalaydioqan bolsa, undakta u Hudaning ularni қoodaymən degən wədisini üzüp, Hudaning ahirқi zamanlar tooqrisidiki muddia-məқsətlirini, jümlidin əzining mənggülük jazalinixini tohtitalaytti. Tarih ispatlioqanki, u xundak қilalmaydu, əlwəttə!

Xunga hətta yeқinki tarihta birnəqqə қetim məlum zalimlarning Yəhudiy həlқini yoқitixқa tirixip-tirmixip intilgənlikini kərduk — Məsilən, «Rim papasi» «Səlip yürüxliri»də jəng қilixқa əwətkən atalmix «Hristianlar», Rusiyəlik «Sar Nikolay», Gitler, Stalin, Ayatolla Homəyni wə baxқilar — lekin bular hammisi ahir berip halakətkə yüzləndi. Yəhudiy həlk yənə turidu.

Hudaning Əz həlқigə wədə қiloqan səzliri mənggü muқim turidu: —

«Қuyaxni kündüzdə nur bolsun dəp bərgən, ay-yultuzlarni keqidə nur bolsun dəp bəlgiligən, dolқunlirini xarқiritip dengizni қozoqaydioqan Pərwərdigar mundaқ dəydu (samawi қoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar Uning namidur): —

— Muxu bəlgiligənlirim Mening aldimdin yoқap kətsə, — dəydu Pərwərdigar, — əmdi Israilning əwladlirimu Mening aldimdin bir əl boluxtin mənggügə қelixi mumkin. Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Yuқirida asmanlar məlqərlənsə, təwəndə yər ulliri təkxürülüp bilinsə, əmdi Mən Israilning barlik əwladlirining қiloqan hammə қilmixliri tüpəylidin ulardin waz keqip taxlioquqi bolimən, — dəydu Pərwərdigar» («Yər.» 31:35-37).

Təwrat 18-kisim
«Ayup»

Kirix səz

Azab-okubətkə dair məsilə həm sirlar

Hudaning aldidiki ihlasmən həm həkkaniy adəm dəp hesablinidiokan Ayup tosattin azab-okubət həm dərd-ələmgə kalidu. Uning barlik təəllukati, jümlidin koy, kala, mada exək həm təgə padiliri bir-birləp elip ketilidu; buningoka ulinipla həmmidin dəhxətlik bolokan eokir külpət uning bexioka qüxidu — u intayin səyidiokan ailisidin, yəni on balisidin ayrilip kalidu. Lekin xundaktimu u Hudadin kilqə aokrinmay, əksiqə qongkur kayoku həm musibət iqidə Hudaoka səjdə kilip, Uningoka ibadət kilixni dawamlaxturidu.

Ayup Hudaoka pütün ihlasi bilən seokiniwatkan axu künlərdə, u yənə kattik bir zərbigə duqar bolidu. Tosattin adəmni kakxal kilip koyidiokan, dəhxətlik bir mərəz kesəl uningoka qaplixidu. Uning pütün bədini hürrək-hürrək bolup ketidu. Uning ixtiyi tutulup, bir nemə yegüsimu kəlməydiokan bolup kalidu. Uning tinikidin sesik purak kelidu; u tənlirining mujup aokrixliridin həm bədinining dəhxətlik kiqixixliridin aram alalmay, kattik kiynilidu. Xuning bilən əslidə uni hərmətləp uningdin əyminidiokan yurtidiki bir kisim muttəhəmlərmu uning orukləp, bir terə bir ustihan bolup kalokan biqarə halitini kərüp, uni Hudaning lənitigə uqrap kətti dəp mazak kilixidu. Hətta özigə sadik həm kəyümqan bolokan, təsəlli berixkə tegixlik əng yekini bolokan əz ayalimu uningdin yüz ərüp, uning ihlasmənliki həm həkkaniylikini mazak kilidu. Ayali uningoka: «Seni taxliwətkən Hudadin waz kəq» dəp nəsihət beridu. Birak həzriti Ayup ayalining bu səzlirigə kulak salmaydu, əz əkidisidə baxtin ahir qing turup Hudaning yahxilikini tehimu küyləydu.

Uning bexioka qüxkən balayi'apəttin həwər tapkan Ayupning yekin dostliridin üqəylən məslihətlixip, uningoka təsəlli berix üqün əzliri turokan yirak yurtlardin uni yoklap kelidu. Ular kəlgüqə Ayup kesəl bolup arilikta az degəndə ikki-üq ay ətüp ketidu. Həzriti Ayup dəsləptə heq təwrənməy Hudaoka ibadət kilokan bolsimu, lekin dəhxətlik dərd-ələm bilən yürəkliri parə-parə bolokanda həm kesilining tohtawsiz azabi astida, kəlgən dostliri aldida bexioka qüxkən ixlarning mənisi tookrisida gumanlik soallarni soraxka baxlaydu. Bəlkim dəhxətlik bir zərbə astida Hudaoka ibadət kilixning özi bir ix, birak uzunoka sozulidiokan sinaklarda bundak ibadətni həm Hudaoka tayinixni kət'iy dawamlaxturux bolsa bəlkim adəmni sinaydiokan baxka bir ixtur. Ayupning bu üq dosti uning bu haloka qüxüp kelixini Huda qüxürgən birhil tərbiyə yaki jaza dəp karioqanliktin, uni əz gunahliridin yenixka dəwət kilixka baxlaydu. Ularoka ixlarni qongkur təhlil kiloqan Elihu isimlik yax bir yigitmu koxulidu; u bu üqəylənning səzlirigə koxulup əz pikrini bayan kilidu.

Biz tekisttiki bayanlar arkilik bu üq dostning nəsihiti həm kiloqan tənkidlirining besimi astida kaloqan Ayuptin ibarət Hudaning bu məmin bəndisining iqki dunyasini kərələymiz, xuningdək yənə uning turmuxtiki qong məsililərdə kiloqan wijdaniy kürəxlirini həm uning turmuxka boloqan

gumanlirinimu kərüxkə muyəssər bolduk. Biz yənə uning ⱪandaⱪ ⱪilip səmimiylik bilən məsililərgə yüzlinixini, xuning bilən birgə uning ixənq-etiⱪadini, ilgiriki turmuxidiki wijdaniy kürəxlirini ⱨəm ⱷəlibilirini kərələymiz. Mana bular uni, xübⱨisizki, Hudaning aldida ⱨəⱪⱪaniy adəm ⱪilip yetildürgənidi. Ayupning bu üq dosti asasən Hudani mutləⱪ adil bolⱷaⱪⱪa, gunaⱨⱪarlarning ⱨəmmisini ⱨayal ətküzməy jazalaydu, dəp ⱪaraydu; ular: «Ayupning balayi'apətkə uqrixi u qoⱪum məlum bir jəⱨəttə eoⱪir bir gunaⱨni sadir ⱪilⱷanliⱪini ispatlaydu», dəp ⱨəküm qiⱪiridu. Ayup bolsa Hudani «Ⱨəmmigə Ⱪadir» dəp bilidu; lekin u əzining bexiⱷa qüxkən külpət Hudaning jazasi bolsa, bu jazaning nemə səwəbtin ikənlikini bilələməydu. U dostlirining oy-pikirlirini rət ⱪilip, Hudaning əzigə kərsətkən muamilisidin gumanlinip, Huda əzgirixqanmidu? — U birdəm adəmlərning dosti, birdəm adəmlərning düxmini bolamdiⱷandu? — dəp soraydu.

Ayup yoluⱪⱪan bu məsilə insaniyətning ⱨərⱪaysi tarihiy dəwrliridə Hudaⱷa etiⱪad ⱪilⱷuqilarning bexini ⱪaturidiⱷan məsilə bolup kəlməktə. Xunga kixilərning təsəwwurida bundaⱪ oy-pikirlər məwjut bolup turidu: — Əgər Huda pütünləy yahxi bolsa, U zorawanliⱪning, kesəllikning məwjutluⱪiⱷa ⱨeq yol ⱪoymiⱷan bolatti; xunga Uning bundaⱪ ixlarni kontrol ⱪilix jəⱨəttiki küq-ⱪudritigə nisbətən qoⱪum məlum bir qək boluxi mumkin; xunga U Ⱨəmmigə Ⱪadir əməs. Baxⱪiqə ⱪilip eytⱪanda, Uning rastla ⱨəmmə ixⱪa ⱪudriti yetidiⱷan bolsa, nemixⱪa bu yaman ixlarni tohtitixta yaki tosuxta «muwəppəⱪiyətsiz» bolidu? Bu jəⱨətlərdə U ⱨərⱪandaⱪ yamanliⱪⱪa yol ⱪoyoⱷan; xunga, U «pütünləy yahxi əməs» dəp ⱪarilidu.

«Ayup» degən bu kitab bu yuⱪiriⱪi məsililərgə jawab berix üqün yeziloⱷan əməs. U bir adəmning əz azabliri iqidə Hudani izdixi tooⱷrisidiki bir tarih ⱨəm Hudaning uningoⱷa bərgən jawabliridur. Biraⱪ Ayupning bexidin ətküzgən kəqürmixliri arⱪilix əzimizning məsililiri üqün bəzi jawablarni tepix pursitigə erixələymiz.

Ayup yaxiⱷan dəwr naⱨayiti burunⱪi zamanlar boluxi mumkin. Kitabtiki birnəqqə tərəplər bizgə mana xundaⱪ hulasini dəlilləp beridu. U Israillix əməs; u bəlkim ⱨazirⱪi ximaliy I'ordaniyə yaki jənubiy Suriyədə yaxiⱷan adəm boloⱷan boluxi mumkin. Əyni tekisttə ərəb tilining zor təsiri məwjut. Yənə bir ix, Ayup wə uning dostliri qoⱪum bir məzgil Misirda turoⱷan, dəp ⱪaraymiz. Qünki kitabta Misirning heli kəp əⱨwalliri təswirlinidu.

Ayup Israillix (Yəⱨudiy) bolmiⱷaⱪⱪa, adəmning gunaⱨlirini tilap kafarət ⱪilix wə ibadət ⱪilixⱪa uning üqün ⱪurbanliⱪ ⱪilidiⱷan ⱨeqⱪandaⱪ kaⱨin («ⱪurbanliⱪ ⱪiloⱷuqi») yoⱪ idi. Xuning üqün Ayup əzi ⱨəm əz ailisidikilər üqün ⱪurbanliⱪ ⱪilix məs'uliyitini əz zimmisigə alidu.

Ayup ⱨəm üq dostiⱷa nisbətən «ⱪayta tirilix» tooⱷrisida ⱨeqⱪandaⱪ ⱨəwər yaki wəⱨiy berəlmigən. Ular pəⱪət: Ölüp kətkəndin keyin adəmning roⱨi natonux, sirliⱪ, ⱪarangoⱷu yərgə, yəni təⱨtisaraⱷa (ibraniy tilida «xeol»)ⱷa baridu, dəp bilidu. Xunga Ayup ⱨazirⱪi azablirimning ornioⱷa, kəlgüsidə mən tirilip Huda bilən dostluⱪta ⱨəm huxalliⱪta bolimən, degən təsəllini tapalmaydu. Biraⱪ biz uning aⱪlinixi üqün wə bexiⱷa qüxkən ixlaroⱷa yoruⱪluⱪ tepix üqün yelinix azabi bilən iqidin qiⱪⱪan bayanlirining uluoⱷ pəyoⱷəmbərlərqə boloⱷanliⱪini etirap ⱪilmay turalmaymiz. Xu bayanliri arⱪilix biz uning etiⱪadining əz ətrapini ⱪaplap turoⱷan ⱪarangoⱷuluⱪtin bəsüp qiⱪⱪanliⱪini kərüwalalaymiz. 9-babta u: «**Huda bilən mening otturamda kelixtürgüqi bir «əlqi» yaki «ariqi» bolsa idi!**» degən intizarini bildüridu. Andin 19-babta (25-27-ayət) u

əzining mundaq bir «kelixtürgüqi»sining, ħəqiqətən barliqini jakarlaydu; uning bir «goel»i, yəni uni aqlax üqün bədəl tələydioŋan Quтquzoŋuqisi bar bolidu, nətijidə u əz kəzi bilən Hudasini kərələydu ħəmdə xu qaoŋda Huda uning bexioŋa qüxkənliri tooŋrisida uningoŋa jawab beridu, dəp bildüridu. Bu bayan mutləq ħəyran qalarliq bolidu ħəm (bəzi jəħətlərdin eytqanda) uning barliq bayanlirining iqidə etiqadining əng yuqiri pəllisi süpitidə turidu. Bu bayanning əməlgə axuruluxi xübħisizki, pəqət Məsiħtə, yəni «**Yol, ħəqiqət wə ħayatliq Əzümdurmən. Mənsiz ħeqkim Huda-Atamning yenioŋa baralmaydu**» degüqi Nasarətlik Əysadila tepilidu (Injil, «Yuħanna» 14-babta).

Biz yənə mundaq bir ħalqilik məsilidin atlap ətüp ketəlməymiz; bu ħalqilik məsilə oquрmənlər boloŋan bizlərgə naħayiti enik qilip bildürülgən bolup, u bolsimu, Ayupning bexioŋa qüxkən ħərbir ix Xəytanning quтritixi bilən baxlinidu. Kitabning baxlinixidila, bizgə ərxtə ətküzülgən bir kengəxtin bir kərünüx ayan qilinidu. Xəytan axu kengəxning iqigə soquнup kirgəndə, Huda uningoŋa jəng elan qilip: — Dunyada Məndin qorqidioŋan, Meni səyidioŋan ħəm ħəqiqətən Manga hizmət qilidioŋan kixi bar, uni kərgənsən? — dəp soraydu.

Xəytanmu Hudaoŋa jəng elan qilip: «Dunyada ħəqqaniylik yaki muħəbbət degəndək mundaq nərsilər yoq, barliq adəmlər, jümlidin Ayup pəqət Səndin erixidioŋan bəhtlər ħəm bərikətlər üqün ibaditingdə bolidu, dəydu. Bəht-bərikətlər Ayuptin elip ketilidioŋan bolsa, u qoquм Səndin yüz ərüydu» dəydu. Xəytanning bu sözliri: «Sən Huda «insanlaroŋa para beridioŋining» üqünla ular (bolupmu Ayup) seni səyidu» mənidə eytiloŋanidi. Xəytanning ikki qetimlik ərzigə rəddiyə berix üqün, Huda Ayupni Xəytanning qolioŋa tapxuridu. Xundaq qilip Ayupni balayi'apətlər besip ketidu. Mana bu bayanlardin biz xuni bilimizki, Ayupta yüz bərgən ixlar ħərgizmu uningoŋa tərbiyə berix üqün əməs wə yaki uning gunaħliri tüpəylidin uni jazalax üqünmu əməs, bəlki uning iqi-texining birdəklikini, ħəqqaniylikini ħəm səygüsini sinax üqündur (qalbuki, bu sinaqlar Ayupni tehimu paklaydu ħəm uni tawlaydu).

Bu ixlarnimu yənə Hudaning insanlaroŋa tutqan pilanioŋa nisbətən ħəmdə Uning Ayupqa «Mening ixənqlik qulum» dəp baoŋlioŋan ixənqisigə nisbətənmu kəlgən birhil sinaq ħesabliоŋili bolidu. Biraq kitabta hatiriləngən barliq ixlarda, Ayup wə uning üq dosti Hudaning Ayup tooŋrisidiki əyni eytqan sözliridin, xundaqla Xəytanning Hudaoŋa jəng elan qiloŋan xikayətliridin ħeq həwərsiz idi; pəqət oquрmənlər boloŋan bizlərla əyni qaoŋda ħəqiqətən nemə ix yüz beriwatqanliqini bilələymiz; pəqət bizla Huda bilən Xəytanning ərxtə əyni qaoŋdiki qarmuqarxi eytqan sözliridin həwərləngən bolup, Ayup bilən dostlirining otturisidiki ħəmmə gəp-səħbətlərgə baħa berələymiz.

Kitabning muqəddimisidiki ikki bab bilən «hatimə qismi»diki ahirqi babtin sirt, kitabning qaloŋan qisimliri ibraniy xeiriyiti uxlubida yeziloŋan. Baxqa kitablarda qəyt qiloŋinimizdək, ibraniy xeiriyitidə misralar ikki misralik (parallel), bəzidə üq misralik yezilidu. Bir bəndtiki (kuplettiki) ħərbir misraning ohxap ketidioŋan yaki selixturma bolidioŋan temisi bar. Huda bizgə in'am qiloŋan bu hil xeiriyət usulining alaħidə wəzini wə qapiyiliri bolmioŋaqqa, bu hil xeiriyətni jür'ətlik tərjimə qilixqa muyəssər bolduq. Dunya həlqliri bu bənd wə misrallarni oquр ħəm əginip, uningdin məmnuniyət bilən bəħrimən boluwatmaqta.

Tərjimə jəryanida, biz ibraniy tili tətqiqati bilən xuoŋullinidioŋan nuroŋun alimlarning məhsus «Ayup» tooŋrisidiki əsərliridin qongqur yardəm, ilham, xundaqla əzimizgə nisbətən kəp bəħrgə erixtuq.

Bolupmu «Ayup» temisida yezilоɣan әngliyәdiki Klark doktor (1817), Germaniyәdiki Delitj doktor (1851), Xotlandiyәdiki Strahan doktor (1890) ҳәm Awstraliyәdiki Arheologiyә Institutining tәtқiқatqisi Andersen professorlarning (1975) әsәrliridin, xuningdәk 1920-yilliri Қәxқәrdә ixlәngәn uyoɣurqә nushisidin ҳәm hәnzuqә (1911-yilidiki «和合本») «Muқәddәs Kitab» nushisidin kәp paydilanduқ.

Barliқ tarihxunaslar etirap қiloɣandәk, Tәwratning «Ayup» қismi әng қәdimiy bir kitabdur; әgәr bundaқ intayin bilimlik alimlar ҳәm tilxunaslarning yardimi ҳәm zor tәҳpisi bolmioɣan bolsa, «Ayup»ni qüxinixtә ҳazirқi әҳwalimizda biz tehi kәp gәdәk ҳesablinimiz.

Kitabning kәp қismida Ayupning üq dosti bilәn boloɣan sөҳbitining hatirilingәn; Ayup ҳәm uning dostliri sөz қiloɣandin keyin, Elihu sөz қilidu; әng ahirida Huda ularning üstigә qüxkәn bir dәҳxәtlik bir қara қuyun iqidin Ayupқa sөzlәydu. Oқurmәnlәr sөҳbәtlәrni oқuoɣandin keyin nemining tooɣra, nemining hata, nemining ҳәқiқәt wә nemining sahtiliқ ikәnlikini pәrқ etixi intayin zөrürdur — demәk, oқumәnlәr өzi Ayupning sөzliridә nemini Hudadin gumanlinip, nemini etiқadi bilәn eytқanliқini, dostliri ҳәm Elihuning degәnliridin nemining ularning өz pikriliridinla kәlgәnlikini, nemining Hudadin kәlgәnlikini ҳөküm қilixi kerәk. Bu nuқtini nәzәrdә tutup oқurmәnlәrgә yardimi bolsun dәp bәzi zөrür izaҳatlarni bәrduқ.

Biz Ayup bilәn üq dosti ҳәm Elihu ariliқida boloɣan bu sөҳbәtning hatirisini, ҳәtta Ayupning dostlirining hata pikirliri ҳәm Ayupning aqqiқ dad-pәryadlirini pütünlәy Hudaning buyruқi bilәn қayt қilinip yeziloɣan ҳәm xundaқla әyni ҳalda hatirilingәn, dәp ixinimiz. Biz Hudaning nemә üqün xundaқ buyruoɣanliқining sәwәbi tooɣruluқ «қoxumqә sөz»imizdә izaҳlap berixkә tiriximiz.

«Ayup» degәn bu kitab kөp әsirlәrdin beri ҳәrқandaқ mәdәniyәttiki etiқadqilar ҳәm etiқadsizlar tәripidinmu «dunyadiki әng uluoɣ әdibiy әsәrlәrdin biri» dәp қarilip keliniwatidu. Lekin bu kitabni tәrjimә қilixtiki mәқsitimiz muxu sәwәbtin әmәstur; kitabning әng qong paydisi ҳәzriti Ayupning izlirini basidioɣanlar üqün bolidu. Mәқsitimiz bolsa ular bu paydaoɣa erixsun degәndin ibarәttur. Demәk, muқәddәs Tәwrat ҳәm Injildiki wәҳiygә asasәn, Ҳәmmigә Қadir Boloɣuqioɣa tayinixni өginidioɣanlarning «Pәrwәrdigar muҳәbbәttur» dәp tonup, ҳәrқandaқ қiyinqiliқ ҳәm azab-oқubәtlәr astida Hudaoɣa ixinәlixidә muxu kitabning toluқ paydisi bolsun dәp dua bilәn uni tәrjimә қilduқ.

Məzmun: —

(1) (1:1-5) Tonuxturux. Ayup; uning turmuxi wə ailisi
(2) (1:6-12) Ərxtiki birinqi ⱪetimlik səⱨbət. Xəytan Hudaoƣa Ayup tooƣrisida jəng elan ⱪilidu.
(3) (1:13-22) Nətijə. Balayi'apət Ayupning təəlluⱪati ⱨəm ailisidikilirigə qüxidu.
Ayup yənila Hudaoƣa ibadət ⱪilidu.
(4) (1:1-6) Ərxtiki ikkinqi ⱪetimlik səⱨbət. Xəytan Hudaoƣa Ayup tooƣrisida yənə jəng elan ⱪilidu.
(5) (2:7-10) Nətijisi. Ayupni ⱪorⱪunqluⱪ bir kesəl basidu. U yənila Hudaoƣa ibadət ⱪilixni dawamlaxturidu.
(6) (2:11-13) Ayupning dostliri kelip, uning bilən matəm tutup süküt bilən olturuxidu.
(7) (3-bab) Ayup üq dosti bilən səzlixixkə baxlaydu.
(8) (4-31-bab) Ayup wə dostlirining ariliⱪida boloƣan səⱨbətlər
(9) (32-37-bab) Elihuning bayanliri. Ⱪara ⱪuyun qüxidu.
(10) (38-41-bab) Hudaning Өzi Ayupⱪa jawab beridu.
(11) (42-bab) Ayupning Hudaoƣa bərgən jawabi. Uning dostlirioƣa Huda təripidin tənbiⱨ berilidu. Ayup dostliri üqün dua ⱪilixi bilən kesilidin əsligə kelidu. Uningoƣa ilgirikidin kəp bərikətlər yaoƣidu.

Izaⱨat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izaⱨatlar oⱪurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muⱪəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ⱪismi əməs.

Ayup

Ihlasmənlik ḫəm awatlik

1 [1] «Uz» degən yurtta, Ayup isimlik bir
adəm yaxioŋanidi. Bu adəm bolsa ḳusursiz,
durus, Hudadin ḳorḳidioŋan, yamanliḳtin
əzini yiraḳ tutidioŋan adəm idi.
[2] Uningdin yəttə ooŋul wə üq ḳiz tuoŋuldi.
[3] Uning yəttə ming ḳoy, üq ming təgə, bəx
yüz jüp kala, bəx yüz mada exək ḳatarliḳ mal-
mülki bar idi. Uning malayliri bək kəp idi; u
xərḳliḳlər iqidə ḫəmmidin uluoŋ idi.
[4] Uning ooŋulliri nəwət boyiqə bekitkən
kündə əz əyidə baxḳilar üqün dastihan selip
ziyapət ḳilatti. Bu künlərdə ular adəm əwətip
üq singlisini ular bilən billə tamaḳlinixḳa
qaḳirtatti. [5] Ularning xu ziyapət künliri
ayaoŋlixi bilən Ayup adəm əwətip ularni
Huda aldida paklinixḳa orunlaxturatti.
U tang səḫərdə ornidin turup ularning
sanioŋa asasən kəydürmə ḳurbanliḳlarni
ḳilatti. Qünki Ayup: «Balilirim gunaḫ ḳilip
ḳoyup, kənglidə Hudaoŋa biḫərmətlik ḳilip
ḳoyamdikin» dəp oylaytti. Ayup ḫərdaim ənə
xundaḳ ḳilip turatti.

Ərxtiki birinqi ḳetimliḳ kengəx; Xəytan soḳunup kiridu

[6] Bir küni, Hudaning ooŋulliri Pərwərdigarning
ḫuzurioŋa ḫazir boldi. Xəytanmu ularning
arisioŋa kiriwaldi. [7] Pərwərdigar Xəytandin:
— Nədin kəlding? — dəp soridi.
Xəytan Pərwərdigaroŋa jawabən: — Yər yü-
zini kezip paylap, uyaḳ-buyaḳlarni aylinip
qərgiləp kəldim, dedi.
[8] Pərwərdigar uningoŋa: — Mening ḳulum
Ayupḳa diḳḳət ḳiloŋansən? Yər yüzidə
uningdək mukəmməl, durus, Huda-
din ḳorḳidioŋan ḫəm yamanliḳtin yiraḳ
turidioŋan adəm yoḳ, — dedi.
[9] Xəytan Pərwərdigaroŋa jawabən: — Ayup
Hudadin bikardin bikar ḳorḳmioŋandu? [10]
Əzüng uning əzi, ailisidikiliri ḫəm uning
ḫəmmə nərsisining ətrapioŋa ḳaxa ḳoyoŋan
əməsmu? Sən uning ḳolioŋa bərikət ata
ḳilding, xuning bilən uning təəllukəti tərəp-
tərəptin güllinip awumaḳta. [11] Əgər Sən
ḳolungni sozup, uning ḫəmmə nərsilirigə
tegip ḳoysang, u Səndin yüz ərüp, Seni tillimisa Xəytan bolmay ketəy! — dedi.
[12] Pərwərdigar Xəytanoŋa: — Mana,
uning ḫəmmə nərsisini sening ḳolungoŋa
tutḳuzdum! Biraḳ uning əzigə təgküqi bol-
ma! — dedi.
Xundaḳ ḳilip Xəytan Pərwərdigarning
ḫuzuridin qiḳip kətti.

Birinqi sinaḳ

[13] Bir küni, Ayupning ooŋul-ḳizliri qong
akisining əyidə tamaḳ yəp, xarab iqip oltu-
ratti. [14] Bir həwərqi Ayupning yenioŋa kelip
uningoŋa: — Kalilar bilən yər ḫəydəwatattuḳ,
exəklər ətrapta otlawatatti; [15] Xebaliḳlar
ḫujum ḳilip kala-exəklərni bulap kətti.
Ixləwatḳan yaxlarni ḳiliqlap eltürüwətti.
Yaloŋuz mənla ḳutulup ḳelip, siligə həwər
yətküzüxkə nesip boldi, — dedi.
[16] Bu adəmning gepi tehi tügiməy tu-
rupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupḳa:

1:1 Ayup 2:3

1:5 «Ayup adəm əwətip ularni Huda aldida paklinixḳa orunlaxturatti» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ayup ularni qaḳirixḳa adəm əwətip, ularni Huda aldida paklanduratti». **«paklinix»** — əyni qaoŋdiki ḳurbanliḳ ḳilix üqün «adəmni paklandurrux»ning ḳandaḳ elip berilidioŋanliḳi bizgə naməlum. Bəlkim yuyundurulup, pakiz kiyimlərni kiydürüx degəndəx ix boluxi mumkin. **«kəydürmə ḳurbanliḳ»** — ḳədimki zamanlarda məlum bir ḫaywan *(ḳoy, kala, ḳatarliḳ)*ni soyup, uning ḳenini yərgə eḳitiwetip, andin uning pütün tenini Hudaoŋa atap kəydürüxtin ibarəttur. Bu hil ḳurbanliḳ gunaḫni tiləx yaki Hudaoŋa ibadət ḳilix məḳsitidə ḳilinidu. **«Hudaoŋa biḫərmətlik ḳilix»** — muxu səz ibraniy tilida «baruḳ» dəp elinidu. «Baruḳ» adəttə «bərikət, bəht» degən mənini bildüridu. Xu dəwrdə adəmlər bir-biri bilən hoxlaxḳanda «bərikətlik bolsun» dəp bəht tiləytti. Xu səwəbtin «bəht tiləx» *(«baruḳ»)* «hoxlixix»ni bildürüpmu ḳelixi mumkin idi. Demək, muxu yərdə bu ibarə «Balilirim Hudadin hoxlixip *(«huddi widalaxḳandək»)* ayrilip ketəmdikin» degən mənidə boluxi mumkin.

1:6 «Hudaning ooŋulliri» — muxu yərdə eḫtimal muḳəddəs pərixtilərni kərsitidu. 38:7ni kərüng. **«Xəytanmu ularning arisioŋa kiriwaldi»** — Huda nemə üqün Xəytanning əzining ḫuzurioŋa kirip, əzini ərkinlik bilən ḫaḳarətlixigə yol ḳoyidu? Bu muḫim məsilə tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

1:7 1Pet. 5:8

1:10 «ətrapioŋa ḳaxa ḳoyoŋan» — yaki «ətrapioŋa tosaḳ ḳoyoŋan».

— Asmandin Hudaning oti qüxüp ḳoylar wə ixləwatḳan yaxlarni ḳeydürüwətti; yaloḷuz mənla ḳutulup ḳaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
17 Bu adəmning gepi tehi tügiməy turupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupḳa: — Kaldiylər üq tərəptin ḥujum ḳilip təgilərni bulap elip kətti, ixləwatḳan yaxlarni ḳiliqlap ɵltürüwətti; yaloḷuz mənla ḳutulup ḳaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
18 Bu adəmning gepi tehi tügiməy turupla, yənə birsi yügürüp kelip Ayupḳa: — Ooḷulliri wə ḳizliri ḳong akisining ɵyidə tamaḳ yəp, xarab iqip olturoḷinida, 19 tuyuḳsiz, qəldin ḳattiḳ bir boran qiḳip ɵyning tət bulungini ḳattiḳ soḳup, ɵy oḷulap qüxüp yaxlarni ɵltürüwətti; yaloḷuz mənla ḳutulup ḳaldim, siligə həwər yətküzüxkə nesip boldum, — dedi.
20 Ayup bolsa buni anglap ornidin dəs turup, tonini yirtip, qeqini qüxürüwetip, ɵzini yərgə taxlap Hudaoḷa ibadət ḳildi: —
21 Mən apamning ḳorsiḳidin yalingaq qüxkən, u yərgimu yalingaq ḳaytimən; ḥəmmini Pərwərdigar manga bərgən, əmdi Pərwərdigar məndin elip kətti; Pərwərdigarning namioḷa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun! — dedi.
22 Bularning ḥəmmisidə Ayup gunaḥ ḳilmidi wə yaki Hudani ḥeqḳandaḳ nalayiḳlik bilən əyiblimidi.

Ərxtiki ikkinqi ḳetimlik kengəx; Xəytan yənə soḳunup kiridu; ikkinqi sinaḳ

2 1 Yənə bir küni, Hudaning ooḷulliri Pərwərdigarning ḥuzurioḷa ḥazir boluxḳa kəldi. Xəytanmu ularning arisioḷa kiriwaldi.
2 Pərwərdigar Xəytandin: — Nədin kəlding? — dəp soridi. Xəytan Pərwərdigaroḷa jawabən: — Yər yüzini kezip paylap, uyaḳ-buyaḳlarni aylinip qərgilәp kəldim, — dedi.
3 Pərwərdigar uningoḷa: — Mening ḳulum Ayupḳa diḳḳət ḳiloḷansən? Yər yüzidə uningdək mukəmməl, durus, Hudadin ḳorḳidioḷan ḥəm yamanliḳtin yiraḳ turidioḷan adəm yoḳ. Məyli sən Meni uni bikardin-bikar yutuwetixkə dəwət ḳiloḷan bolsangmu, u yənila sadaḳətlikidə qing turuwatidu, — dedi.
4 Xəytan Pərwərdigaroḷa jawabən: — Ḥər adəm ɵz jenini dəp terisini berixkimu razi bolidu, ḥətta ḥəmmə nemisinimu berixkə təyyardur; 5 Biraḳ Sən ḥazir ḳolungni sozup uning səngək-ətlirigə təgsəng, u Səndin yüz ərüp tillimisa Xəytan bolmay ketəy! — dedi.
6 Pərwərdigar Xəytanoḷa: — Mana, u ḥazir sening ḳolungda turuwatidu! Biraḳ uning jenioḷa təgmə! — dedi.

7 Xundaḳ ḳilip Xəytan Pərwərdigarning ḥuzuridin qiḳip, Ayupning bədinini tapinidin bexioḷiqə intayin azablik ḥürrək-ḥürrək yarilar bilən toxḳuzuwətti.
8 Ayup bolsa bədinini tatilax-oḷirdax üqün bir sapal parqisini ḳolioḷa elip, küllükkə kirip olturdi.. 9 Ayali uningoḷa: — Əjəba sən tehiqə ɵz sadaḳətlikingdə qing turuwatamsən? Hudani ḳaroḷa, ɵlüpla tügəx! — dedi..
10 Lekin Ayup uningoḷa: — Sən ḥamaḳət ayallardək gəp ḳiliwatisən. Biz Hudaning yahxiliḳini ḳobul ḳiloḷanikənmiz, əjəba uningdin kəlgən külpətnimu ḳobul ḳiliximiz kerək əməsmu? — dedi. Ixlarda Ayup eoḷizda ḥeqḳandaḳ gunaḥ ɵtküzmidi.

1:21 Top. 5:14; 1Tim. 6:7
2:1 «Hudaning ooḷulliri» — 1:6, 38:7 wə izaḥatlarni yənə kərüng.

2:4 «Ḥər adəm ɵz ḥayatini saḳlap ḳelix üqün terisini berixkimu razi bolidu» — ibraniy tilida: «Ḥər adəm ɵz ḥayatini saḳlap ḳelix üqün terining ornioḷa terə berixkimu razi bolidu» degən ibarə ixlitilgən — mənisi bəlkim biz tərjimə ḳiloḷinimizdək boluxi kerək.
2:7 «intayin azablik ḥürrək-ḥürrək yarilar» — bu kesəlning ḳaysi kesəl ikənlikini enik dəp berix ḳiyin. Bəzi dohturlar uni «yawa qeqək kesili» dəp ḳaraydu.
2:8 «küllükkə kirip olturux» — ḳədimki zamanlarda matəm tutux yaki ḳattiḳ ḳayoḷuni bildürüx üqün adəmlər kül dəwisidə olturatti. Ḳədimki xəhərlərning sirtida adəttə qong bir «kül dəwisi» bolidu, Ayup xu kül dəwisi üstigə olturoḷan boluxi mumkin.
2:9 «Hudani ḳaroḷa!» — Ayupning ayalining uningoḷa Hudani ḳaroḷa dəp bu nəsiḥət ḳilixi, muxu arḳiliḳ Huda təripidin jening elinsun degən mənidə.
–«Hudani ḳaroḷa!» — Ibraniy tilida «baruḳ» degən səz bilən ipadilinidu, «Huda bilən hoxlixix», «Hudadin waz keqix» degəndək mənilərdə. 1:5diki izaḥatni kərüng.
«ɵlüpla tügəx!» — ibraniy tilida «ɵlüwərgin!».

Ayupning üq dostining uni yoqlap kelixi

11 Ayupning dostliridin üqəylən uningoƣa qüxkən külpəttin həwərdar boldi. Ular, yəni
Temanlik Elifaz, Xuhalik Bildad wə Naamatlik Zofar degən kixilər bolup, əz yurtliridin qikip,
Ayupqa ḥesdaxlik bildürüx ḥəm təsəlli berix üqün uning yenioƣa berixqa billə kelixkənidi.
12 Ular kelip yiraqtinla uningoƣa qariwidi, uni tonuyalmay qaldi-də, awazlirini kətürüp yioƣlap
taxlidi. Ḥərbiri əz tonlirini yirtiwetip, topa-qanglarni asmanoƣa etip əz baxlirioƣa qeqixti. 13
Ular uning bilən billə dak yərdə yəttə keqə-kündüz olturdi, uningoƣa ḥeqkim gəp kilmidi;
qünki ular uning dərd-əlimining intayin azablik ikənlikini kərüp yətkənidi.

Ayupning səzlixi — uning ḥayatqa lənət okup, əlümgə intizar boluxi

3 1-2 Yəttə kündin keyin, Ayup eoƣiz eqip əḥwalioƣa qarita əzining kərüwatkan künigə
lənət okup mundak dedi: —.
3 «Mən tuoƣuloƣan axu kün bolmioƣan bolsa boptikən!
«Ooƣul bala apiridə boldi!» deyilgən xu keqə bolmioƣan bolsa boptikən!.
4 Xu künni zulmət qaplioƣan bolsa boptikən!
Ərxtə turoƣan Təngri kəz aldidin xu künni yokitiwətkən bolsa boptikən,
Kuyax nuri uning üstigə qüxürülmisə boptikən!
5 Xu künni qarangoƣuluk ḥəm əlümning kələnggisi əz koynioƣa alsa boptikən!
Bulutlar uni yutup kətsə boptikən,
Xu künni kün qarangoƣulatkuqilar qorkutup kətküzüwətkən bolsa boptikən!.
6 Xu kəqni — Zulmət tutup kətsə boptikən;
Xu kün yil iqidiki baxqa künlər bilən billə xatlanmisa boptikən!
Xu kün ayning bir küni bolup sanalmisa boptikən!
7 Mana, xu keqidə tuoƣut bolmisa boptikən!
U keqidə ḥeqkandak xad-huramlik awaz yangrimisa boptikən!
8 Künlərgə lənət kiloƣuqilar xu küngə lənət kilsa boptikən!
Lewiatanni kozoƣaxqa petinalaydioƣanlar xu küngə lənət kilsa boptikən!.
9 Xu kün tang səḥərdiki yultuzlar qarangoƣulaxsa boptikən!
U kün kuyax nurini biḥudə kütsə boptikən!
Xu kün sübḥining qapaklirining eqilixini biḥudə kütsə boptikən!
10 Qünki xu kün meni kətürgən baliyatkuning ixiklirini ətmigən,
Mening kəzlirimni dərd-ələmni kərəlməs kilmioƣan.
11 Aḥ, nemixqa anamning qorsikidin qüxüpla əlüp kətmigəndimən?!
Nemixqa qorsaktin qikkandila nəpəstin qalmioƣandimən?
12 Nemixqa meni qobul kilidioƣan etəklər boloƣandu?
Nemixqa meni emitidioƣan əmqəklər boloƣandu?
13 Muxular bolmioƣan bolsa, undakta mən mənggü tinq yetip qalattim,
Mənggülük uykuoƣa kətkən bolattim, xu qaoƣda aram tapqan bolattim.

3:1-2 Yər. 15:10; 20:14
3:3 «Ooƣul bala apiridə boldi!» — bu gəpni pərixtilər kiloƣan boluxi mumkin.
3:5 «kün qarangoƣulatkuqilar» — buning nemə ikənlikigə ḥazir birnemə deyix təs. Bəlkim jadugərlərning bir hil jadugərlikni ixlitip künni qarangoƣulitixqa intilidioƣanlikini kərisitixi mumkin.
3:8 «Lewiatan» — qongkur dengiz astida yaxaydioƣan korkunqluk əjdiḥaoƣa ohxap ketidioƣan ḥaywan. «Lewiatanni kozoƣax» bolsa, bəzi kona mədəniyətlərdə: «bu yooƣan ḥaywanni kozoƣap ornidin turoƣuzup pütün kuyaxni tosup yepip, qarangoƣuluk qüxürəlaymiz» degən kəzqaraxtur. Ayupning əzi mundak «qarangoƣulaxturux usuli»oƣa ixənməsliki mumkin, birak xeirlik təkitlax üqün bu selixturmini ixlitidu. Demək, Ayup muxu yərdə əzi tuoƣuloƣan künining muxu əjdiḥaoƣa ohxax korkunqlukliqini wə takabil turuxning intayin təslikini bildürməkqi boloƣan boluxi mumkin.

14 Xu qaoɣda əzliri üqünla hilwət jaylaroɣa mazar saloɣan
yər yüzidiki padixaɦlar ɦəm məslihətqilər bilən,
15 Yaki altun yioɣkan,
Əyliri kümüxkə toloɣan bəg-xaɦzadilər bilən bolattim;
16 Ķorsaķtin məzgilsiz qüxüp kətkən yoxurun balidək,
Nurni kərməy qaqrap kətkən balidək ɦayat kəqürmigən bolattim.
17 Axu yərdə rəzillər awariqiliktin haliy bolidu,
Axu yərdə ɦalidin kətkənlər aram tapidu;
18 Axu yərdə əsirlər raɦəttə jəm bolidu,
Ular əzgüqilərning awazini anglimaydu;
19 Oɣeriblarmu ɦəm uluoɣlarmu axu yərdə turidu,
Ķul bolsa hojayinidin azad bolidu.
20 Japa tartķuqioɣa nemə dəp nur berilidu?
Nemixķa dərd-ələmgə qəmgənlərgə ɦayat berilidu?
21 Ular təxnalik bilən ölümni kütidu,
Birak u kəlməydu;
Ular ölümni yoxurun gəɦərni kezip izdigəndinmu əwzəl bilidu,
22 Ular gərni tapķanda zor huxal bolup,
Xad-huramlikķa qəmidu.
23 Əz yoli enikşsiz adəmgə,
Yəni Təngrining tosikį selinoɣan adəmgə nemixķa nur wə ɦayat berilidu?
24 Xunga tamikimning ornioɣa nalilirim kelidu;
Mening ķattik pəryadlirim xarķiratmidək xarķiraydu.
25 Qünki mən dəl ķorkķan wəɦxət əz beximoɣa qüxti;
Mən dəl ķorķidioɣan ix manga kəldi.
26 Məndə ɦeq aramlik yoķtur!
Ɦəm ɦeq hatirjəm əməsmən!
Ɦeq tinq-amanlikim yoķtur!
Birak parakəndiqilik ɦaman üstümgə qüxməktə!».

Elifazning səz ķilixi
«Adəm Hudaning aldida ɦəķķaniy bolalmaydu»

4 1 Temanlik Elifaz jawabən mundak dedi: —
2 «Birsi sən bilən səzləxməkqi bolsa, eoɣir alamsən?
Birak kim aoɣzioɣa kəlgən gəpni yutuwatalaydu?
3 Ķara, sən kəp adəmlərgə təlim-tərbiyə bərgən adəmsən,
Sən jansiz ķollaroɣa küq bərgənsən,
4 Səzliring dəldəngxip aran mangidioɣanlarni rioɣbətləndürgən,
Tizliri pükülgənlərni yəligənsən.
5 Birak ɦazir nəwət sanga kəldi,

3:14 «əzliri üqünla hilwət jaylaroɣa mazar saloɣan yər yüzidiki padixaɦlar ɦəm məslihətqilər» — bu ayəttiki «mazar» bəlkim Misirdiki qong eɦramlarni kərsitixi mumkin. Məyli qong, ɦəywətlik bolsimu, bəribir adəmni ölümdin ķooɣdiyalmaydu. Bu jümlini yənə «əzi üqünla ɦazir harablixip kətkən jaylarni kuroɣan padixaɦlar...» dəp tərjimə ķiloɣili bolidu.

3:17 «Axu yərdə *rəzillər* ɦalidin kətkənlər aram tapidu» — muxu yərdə Ayupning səzi Hudaning adalitidin gumanlinixioɣa yekin kelidu. U, rəzillər baxķa adəmlərgə ohxax gərdə təng bolup ohxax dəm alalaydu, dəwatķandək mənidə səzləydu.

Xuninglik bilən ḥalingdin kətting,
Balayi'apət sanga tegixi bilən,
Sən alakzadə bolup kətting.
6 Ihlasmənliking tayanqing bolup kəlmigənmu?
Yolliringdiki durusluk ümidingning asasi əməsmidi?
7 Esinggə al, kim bigunaḥ turup wəyran bolup bakḳan?
Duruslarning ḥayati nədə üzülüp ḳaloɳan?
8 Mən kərginimdək, gunaḥ bilən yər aoɳdurup awariqilik terioɳanlar,
Ohxaxla ḥosul alidu.
9 Təngrining bir nəpisi bilənla ular gumran bolidu,
Uning oɳəzipining partlixi bilən ular yokilip ketidu.
10 Xirning ḥərkirəxliri,
Ḥəm əxəddiy xirning awazi bar bolsimu,
Xir arslanlirining qixliri sundurulidu;
11 Batur xir bolsa ow tapalmay yokilixka yüzlinidu,
Qixi xirning küqükliri qeqilip ketidu.
12 — Mana, manga bir səz oɳayibanə kəldi,
Ḳulikimoɳa bir xiwirlioɳan awaz kirdi,
13 Tün keqidiki oɳayibanə kərünüxlərdin qikḳan oylarda,
Adəmlərni qongkur uyku baskanda,
14 Ḳorkunq wə titrəkmu meni basti,
Səngək-səngəklirimni titritiwətti;
15 Kəz aldimdin bir roḥ ətüp kətti;
Bədinimdiki tüklirim ḥürpiyip kətti.
16 U roḥ ornida midirlimay turdi, birak turkini kərəlmidim;
Kəz aldimda bir gəwdə turuptu;
Xiwirlioɳan bir awaz anglandi: —
17 «Insan balisi Təngridin ḥəkḳaniy bolalamdu?
Adəm əz Yaratkuqisidin pak bolalamdu?
18 Mana, U Əz ḳullirioɳa ixənmigən,
Ḥətta pərixtilirinimu «Nadanlik ḳiloɳan!» dəp əyibligən yərdə,

4:5 «Balayi'apət sanga tegixi bilən, sən alakzadə bolup kətting!» — deməy turalmaymizki, Elifazning «Balayi'apət sanga tegixi bilən» degini Ayupning eqinixlik əḥwalini nahayiti yenik qaoɳioɳan bir səzdur.

4:7 «Esinggə al, kim bigunaḥ turup wəyran bolup bakḳan? Duruslarning ḥayati nədə üzülüp ḳaloɳan?» — Elifazning bayani, xübḥisizki, ḳiyamət künidə əməlgə axurulidu. Birak bundak səzlərning bu dunyada ḥərdaim əməlgə axuruluxi natayin. Ayupning dostlirining ḥəmmisi: «Bu dunyada gunaḥ sadir ḳiloɳan ḥərkandak adəmgə külpət kəltürülidu; Ayupka külpət kəldi; xunga u qokum məlum bir eoɳir gunahni ḳiloɳan» dəp pərəz ḳilidu. Bu kəzkaraxni Ayup ḳobul ḳilmisimu, lekin bundak gəplər uni intayin azablaydu ḥəm uni Hudaning adalitidin gumanlinixka türtkə bolidu. Ularning səzliridin ḳarioɳanda, Ayup wə uning dəwridikilərning ḳiyamət küni tooɳrisida asasən həwiri yok idi.

4:8 Ayup 15:35; Zəb. 7:14-16; Pənd. 22:8; Yəx. 59:4; Ḥox. 10:13; Gal. 6:7, 8

4:9 «nəpisi» — «nəpsi» əməs.

4:9 Yəx. 11:4

4:10 «Xirning ḥərkirəxliri, ḥəm əxəddiy xirning awazi bar bolsimu,...» — baxka bir hil tərjimisi: «Xirning ḥərkirəxliri ḥəm əxəddiy xirning awazi jim bolidu...».

4:15 «bir roḥ ətüp kətti» — andin bu roḥ Elifazoɳa gəp ḳilidu. «Ayup» 1-2-babtiki həwərdin ḳarioɳanda, roḥning gepi yaloɳan boloɳaqka, bu roḥ Xəytandin kəlgən yaman bir roḥ ikənlikigə bizdə ḳilqə guman yok. Təwəndiki izaḥatlarnimu kərüng.

4:16 «Xiwirlioɳan bir awaz anglandi» — baxka bir hil tərjimisi: «süküt iqidə bir awaz anglandi».

4:17 «Insan balisi Təngridin ḥəkḳaniy bolalamdu?» — baxka bir hil tərjimisi: «Insan balisi Təngri aldida ḥəkḳaniy bolalamdu?».

4:18 Ayup 15:15; 2Pet. 2:4

19 Uli topilardin boloɣan insanlar,
Laydin yasaloɣan əylərdə turoɣuqilar ⱪandaⱪ bolar!?
Ular pərwanidinmu asanla yanjilidu!
20 Ular tang bilən kəq arilikida kukum-talⱪan bolidu;
Ular ⱨeqkim nəzirigə almioɣan ⱨalda mənggügə yoⱪilidu.
21 Ularning qedir tanisi yulup taxlanoɣanoɣu?
Ular ⱨeq danalikⱪa tehi erixməyla əlüp ketidu!».

Elifazning səzini dawamlaxturuxi

5 1 Ⱪeni, iltija ⱪilip baⱪ, sanga jawab ⱪiloɣuqi barmikin?
Muⱪəddəslərning ⱪaysisidin panaⱨ tiləysən?
2 Qünki əhməⱪning aqqiⱪi əzini əltüridu,
Ⱪəⱨri nadanning jenioɣa zamin bolidu.
3 Mən əz kəzüm bilən əhməⱪning yiltiz tartⱪanlikini kərgənmən;
Lekin xu ⱨaman uning makanini «Lənətkə uqraydu!» dəp bildim,
4 Uning baliliri amanliⱪtin yiraⱪtur;
Ular xəⱨər dərwazisida sot ⱪilinoɣanda basturuldi;
Ularoɣa ⱨeqkim ⱨimayiqi bolmaydu.
5 Uning ⱨosulini aqlar yəp tügitidu;
Ular ⱨətta tikən arisida ⱪaloɣanlirinimu elip tügitidu;
Ⱪiltaⱪqimu uning mal-mülüklirini yutuwelixⱪa təyyar turidu.
6 Qünki awariqilik əzəldin topidin ünüp qiⱪmaydu,
Külpətmu yərdin əsüp qiⱪⱪanmu əməs.
7 Birak uqkun yukirioɣa uqidioɣandək,
Insan külpət tartixⱪa tuoɣuloɣandur.
8 Ornungda mən bolsam, Təngrioɣila murajiət ⱪilattim,
Mən iximni Hudayimoɣila tapxuruwetəttim.

4:19 «Laydin yasaloɣan əylərdə turoɣuqilar ⱪandaⱪ bolar!?» — roⱨ eytⱪan bu səzlər *(17-21-ayətlər)* pütünləy yaloɣan xikayət səzliridur; qünki biz kitabning bexida Hudaning Ayupni «Mening ⱪulum Ayup» dəp atap uningoɣa boloɣan ixənqisi tooɣrisidiki hatirilərni kərələymiz. Ⱨəmmə roⱨlarning səzining tooɣra boluxi natayin! Xuning üqün təkitləymizki, barlik «roⱨlarning səzliri»ni, xundaⱪla insanlarning səzlirinimu muⱪəddəs yazmilar *(Təwrat, Zəbur, Injil)*diki toluⱪ ⱨəⱪiⱪətlərgə asasən təkxürüp ispatlax tolimu zərürdur. **«Ular pərwanidinmu asanla yanjilidu!»** — roⱨning muxu səzining kəqmə mənisi: Insan balisi Hudaning aldida ⱨeqnemə ⱨesablanmaydu, xunga Hudaning ⱨəⱪⱪaniylikioɣa adəmning əkli ⱪilqə yətməydu, degənliktur. Demək, insanlar Hudaning ⱨəⱪⱪaniylikini kət'iy qüxinəlməydu. Birak Ayupning ⱪarixi undaⱪ əməstur. Ayup: — Gərqə adəm wə Hudaning arisida insanlarning gunaⱨi səwəbidin zor ⱨang pəyda boloɣan bolsimu, insanlarning bəribir əz wijdanida ⱨəⱪⱪaniylik tooɣrisidiki birhil oɣil-pal kərünidioɣan qüxənqisi bolidu, dəp ⱪaraydu.

4:20 «Ular ⱨeqkim nəzirigə almioɣan ⱨalda mənggügə yoⱪilidu» — roⱨning bu səzi yənila bir aldamqilikтur; Injiloɣa asəsən, Huda ⱨətta ⱪuqⱪaqning yərgə yikiloɣininimu nəzirigə alidu.

4:21 «Ular... ⱨeq danalikⱪa tehi erixməyla əlüp ketidu!» — Elifaz adəmning ⱨayatini qedirɔa ohxitidu; qedirning taniliri yulunoɣada qedir dərⱨal oɣulap ketidu. Elifazning bu səzigə ⱪarioɣanda, ⱨayatning bir məⱪsiti danalikⱪa erixixtur. Məlum nuⱪtidin eytⱪanda bu səzning asasi bar.

5:1 «Muⱪəddəslər» — muxu yərdə bəlkim muⱪəddəs pərixtilərni kərsitidu.

5:2 «Ⱪəⱨri nadanning jenioɣa zamin bolidu» — yaki «Kərməsliki nadanning jenioɣa zamin bolidu».

–Elifazning bu səzining mənisi: Ayupning aqqiⱪlinip, Hudaoɣa ⱪaⱪxixi hətərlik ix; Huda uningoɣa jawab kəlmigən yərdə, Huda wə insanning arilikida turidioɣan bir «kelixtürgüqi»dinmu yardəm tiləx pütünləy biⱨudə ix, degənlik boluxi mumkin.

5:3 «Lekin xu ⱨaman uning makanini «lənətkə uqraydu!» dəp bildim» — baxⱪa birhil tərjimisi: «Lekin mən dərⱨal uning makanioɣa lənət oⱪudum».

5:7 «Insan külpət tartixⱪa tuoɣuloɣandur» — yaki «Insan japa tartixⱪimu tuoɣuloɣandur». Kirix səzimizdə eytⱪinimizdək, oⱪurmənlərning esidə bolsunki, Ayupning üq dostining bərgən pikirliridə heli kəp hataliⱪ yərliri bar. Keyin Huda xu hata gəpliri üqün ularni əyibləydu. 42:7-9ni kərüng.

9 U ḥesabsiz karamətlərni,
San-sanaqsiz məjizilərni yaritidu.
10 U yərgə yamoƣur təḳdim ḳilidu;
U dala üstigə su əwətip beridu.
11 U pəs orunda turidioƣanlarning mərtiwisini üstün ḳilidu;
Matəm tutḳanlar amanlikḳa kətürülidu.
12 U ḥiyligərlərning niyətlirini bikar ḳiliwetidu,
Nətijidə ular ixini püttürəlməydu.
13 U məkkarlarni əz ḥiyligərlikidin tuzaḳḳa alidu;
Əgrilərning nəyrəngliri eḳitip ketilidu.
14 Kündüzdə ular ḳarangoƣulukḳa uqraydu;
Qüxtə tün keqidək silaxturup mangidu.
15 Birak u miskinlərni məkkarlarning ḳiliqi wə aoƣzidin ḳutḳuzidu,
Ularni küqlüklərning qanggilidin ḳudrətlik ḳoli bilən ḳutḳuzidu.
16 Xunga, ajizlar üqün ümid tuoƣulidu,
Ḳəbiḥlik aoƣzini yumidu.
17 Ḳara, Təngri ibrət bərgən adəm bəhtliktur,
Xunga, Ḥəmmigə Ḳadirning tərbiyisigə səl ḳarima jumu!
18 Qünki U adəmni yarilanduridu, andin yarini tangidu;
U sanjiydu, birak Uning ḳolliri yənə sakaytidu.
19 U seni altə ḳiyinqiliḳtin ḳutḳuzidu;
Ḥətta yəttə külpəttə ḥeqḳandak yamanlik sanga təgməydu.
20 Aqarqiliḳta U sening ülüminggə,
Uruxta U sanga uruloƣan ḳiliq zərbisigə nijatkar bolidu.
21 Sən zəḥərlik tillarning zərbisidimu baxpanaḥlik iqigə yoxurunisən,
Wəyranqilik kəlgəndə uningdin ḥeq ḳorḳmaydioƣan bolisən.
22 Wəyranqilik wə ḳəḥətqilik aldida külüpla ḳoyisən;
Yər yüzidiki ḥaywanlardinmu ḥeq ḳorḳmaysən.
23 Sən daladiki taxlar bilən əḥdidax bolisən;
Yawayi ḥaywanlarmu sən bilən inak ətidu.
24 Sən qediringning tinq-amanliḳta bolidioƣanliḳini bilip yetisən;
Mal-mülküngni editlisəng, ḥəmmə nemənging təl ikənlikini bayḳaysən.
25 Nəsling kəp bolidioƣanliḳini,

5:9 Ayup 9:10; Zəb. 72:18; Rim. 11:33
5:10 Zəb. 104:10
5:11 1Sam. 2:7; Zəb. 113:7, 8
5:12 «U ḥiyligərlərning niyətlirini bikar ḳiliwetidu, nətijidə ular ixini püttürəlməydu» — bu ayət Injilda *(«1Kor.» 1:19)* rosul Pawlus təripidin nəḳil kəltürülgən, xunga xübḥisizki uni tooƣra dəp bilimiz.
5:12 Nəḥ. 4:9; Zəb. 33:10; Yəx. 8:10
5:13 «U məkkarlarni əz ḥiyligərlikidin tuzaḳḳa alidu» — Elifazning bu jümlisimu Injilda *(«1Kor.» 3:19)* rosul Pawlus təripidin nəḳil kəltürülgən, xunga xübḥisizki unimu tooƣra dəp bilimiz.
5:13 1Kor. 3:19
5:14 Ḳan. 28:29
5:16 Zəb. 107:42
5:17 Pənd. 3:11, 12; Ibr. 12:5; Yaḳ. 1:12; Wəḥ. 3:19
5:18 Ḳan. 32:39; 1Sam. 2:6; Ḥox. 6:1
5:19 «... altə ḳiyinqiliḳ... yəttə külpəttə ... » — bu «altə... yəttə...» degən ibarə «ḥərhil..., ḥərḳandaḳ...» degənni bildüridu.
5:19 Zəb. 91
5:23 Ḥox. 2:20

Pərzəntliringning ot-qəptək kəp ikənlikini bilisən..
26 Sən əz waḳtidila yetilip yioŋiloŋan bir baoŋ buoŋdaydək,
Pəḳət waḳit-saiting pixip yetilgəndila yərlikinggə kirisən.
27 Biz əzimiz buni təkxürüp kərgənmiz — ular ḥəḳiḳətən xundaḳtur.
Xunga əzüng anglap bil, bularni əzünggə tətbiḳlap oylap baḳ».

Ayup yənə səzləydu — «Mening dadlixim ḥəḳ»

6 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Aḥ, mening dərdlik zarlirim tarazida əlqənsə!
Aḥ, beximoŋa qüxkən barliḳ bala-ḳaza bular bilən billə tarazilansa!..
3 Xundaḳ ḳilinsa u ḥazir dengizdiki ḳumdin eoŋir bolup qiḳidu;
Xuning üqün səzlirim təlwilərqə boluwatidu..
4 Qünki Ḥəmmigə Ḳadirning oḳliri manga sanjilip iqimdə turuwatidu,
Ularning zəḥirini roḥim iqməktə,
Təngrining wəḥimiliri manga ḳarxi səp tüzüp ḥujum ḳiliwatidu..
5 Yawa exək ot-qəp tapḳanda ḥangramdu?
Kala bolsa yəm-həxək üstidə mərəmdu?
6 Tuz bolmisa təmsiz nərsini yegili bolamdu?
Ham tuhumning eḳining təmi barmu?
7 Jenim ularoŋa təgsimu səskinip ketidu,
Ular manga yirginqlik tamaḳ bolup tuyulidu.
8 Aḥ, mening təxna boloŋinim kəlsidi!
Təngri intizarimni ijabət ḳilsidi!
9 Aḥ, Təngri meni yanjip taxlisun!
U ḳolini ḳoyuwetip jenimni üzüp taxlaxḳa muwapiḳ kərsidi!
10 Xundaḳ bolsa, manga təsəlli bolatti,
Ḥətta rəḥimsiz aoŋriḳlarda ḳiynalsammu, xadlinattim;
Qünki Muḳəddəs Boloŋuqining səzliridin tanmioŋan bolattim!..
11 Məndə əlümni kütküdək yənə ḳanqilik maoŋdur ḳaldi?
Mening səwr-taḳətlik bolup ḥayatimni uzartiximning nemə nətijisi bolar?
12 Mening küqüm taxtək qingmu?
Mening ətlirim mistin yasaloŋanmidi?
13 Əzümgə yardəm bərgüdək maoŋdurum ḳalmidi əməsmu?
Ḥərḳandaḳ əḳil-tədbir məndin ḳooŋliwetilgən əməsmu?

5:25 «Nəsling kəp bolidioŋanliḳini, pərzəntliringning ot-qəptək kəp ikənlikini bilisən» — Elifaz Ayupning on balisidin ḥəm barliḳ mal-mülkidin ayrilip ḳaloŋanliḳini pütünləy esidin qiḳirip ḳoyoŋandək ḳilatti.
6:2 «... Aḥ, beximoŋa qüxkən barliḳ bala-ḳaza bular , *yəni dərdlik zarlirim* bilən billə tarazilansa!» — Ayupning bu səzi: «dərdlik zarlirim» wə beximoŋa qüxkən bala-ḳazalar tarazada selixturulsa, əməliyəttə mening zarlirimning az ikənliki kərünidu, degən mənini əz iqigə elixi mumkin.
6:3 Pənd. 27:3
6:4 «Ularning zəḥirini roḥim iqməktə» — yaki, «Ularning zəḥiri roḥimni yəp ketidu».
6:4 Zəb. 38:1-3
6:10 «Ḥətta ... xadlinattim; qünki Muḳəddəs Boloŋuqining səzliridin tanmioŋan bolattim!» — Ayupning bundaḳ oylixi: «Əgər ḥazir Huda mening jenimni alsa, mən Uningdin yüz ərümigən mana muxu qaoŋdila alsa boptikən; birak bu azab-oḳubətlər dawamlaxturulsa, məndə nemə əzgirixlər bolar, mən Hudadin tanimənmu ḳandaḳ? Xunga yahxisi U ḥazir meni əpkətsə, ḳattiḳ bir zərbə bilən əpkətsə məyli» degəndək mənini beridu.

Buradərlirining Ayupni daoɣda ḳoyuxi

14 Ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanlik kərsətmiki zərürdur;
Bolmisa u Ḥəmmigə ḳadirdin ḳorḳuxtin waz keqixi mumkin.
15 Birak buradərlirim wakitlik «aldamqi erik» süyidək,
Manga ḥeligərlik bilən muamilə ḳilmakta;
Ular suliri ekip tügigən erikḳa ohxaydu.
16 Erigən muz suliri erikḳa kirgəndə ular ḳaridap ketidu,
Ḳarlar ularning iqidə yokilip ketidu,
17 Ular pəsilning illixi bilən ḳurup ketidu;
Ḥawa issip kətkəndə, izidin yokilip ketidu.
18 Səpərdaxlar mangoɣan yolidin qikip, erikḳa burulidu;
Ular erikni boylap mengip, qəldə ezip əlidu.
19 Temalik karwanlarmu erik izdəp mangdi;
Xebalik sodigərlərmu ularoɣa ümid bilən ḳaridi;
20 Birak ular ixənginidin ümidsizlinip nomusta ḳaldi;
Ular axu yərgə kelixi bilən parakəndiqilikkə uqridi.
21 Mana silər ularoɣa ohxax manga tayini yok bolup ḳaldinglar;
Silər ḳorḳunqluk bir wəḥimini kərüpla ḳorḳup ketiwatisilər.
22 Mən silərgə: «Manga beringlar»,
Yaki: «Manga mal-mülüklirinlardin ḥədiyə ḳilinglar?» — degənni ḳaqan dəp bakḳan?
23 Yaki: «Meni ezitḳuqining ḳolidin ḳutḳuzunglar!»
Yaki «Zorawanlarning ḳolidin gərügə pul bərsənglar!» dəp bakḳanmu?
24 Manga əgitip ḳoyunglar, süküt ḳilimən;
Nədə yoldin qikḳanlikimni manga kərsitip beringlar.
25 Tooɣra sözlər nemidegən ətkür-ḥə!
Birak əyibliringlar zadi nemini ispatliyalaydu?!
26 Ümidsizləngən kixining gəpliri ətüp ketidioɣan xamaldək tursa,
Pəḳət sözlərnila əyibliməkqimusilər?
27 Silər yetim-yesirlarning üstidə qək taxlixisilər!
Dost-buradiringlar üstidə sodilixisilər!
28 Əmdi manga yüz turanə ḳarap bekinglar;
Aldinglardila yaloɣan söz ḳilalamdim?

6:14 «Ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanlik kərsətmiki zərürdur; bolmisa ...» — ayətning baxḳa birnəqqə tərjimiliri bar. Bularning biri: «Ḥətta u Ḥəmmigə Ḳadirdin ḳorḳuxtin ayriloɣan bolsimu, ümidsizlinip ketiwatḳan kixigə dosti meḥribanlik kərsətmiki zərürdur».

6:15 «aldamqi erik» — qəl bayawanda tuyuksiz ekixtin tohtaydioɣan erik. Yoluqilarning muxundak erikḳa ixinixi intayin hətərlik, əlwəttə. 20-21-ayətlərni kerüng.

6:17 «Ḥawa issip kətkəndə, izidin yokilip ketidu» — demək, əng kerək boloɣan wakitta bu erikllar oɣayib bolidu.

6:19 «Xebalik sodigərlərmu ularoɣa ümid bilən ḳaridi» — yaki «Xebalik sodigərlərmu ularoɣa uqraxni ümid ḳilatti».

6:22 «Manga mal-mülüklirinlardin ḥədiyə ḳilinglar?» — degənni ḳaqan dəp bakḳan?» — Ayup u dostlirioɣa ḥeqkaqan kərzdar bolup bakmioɣan. U: «Silərdin pul yaki mal-mülük kütkinim yok, silərdin kütkinim pəḳət azrak ḥesdaxlik yaki meḥribanlik, halas» deməkqi.

6:25 «Birak əyibliringlar zadi nemini ispatliyalaydu?» — xu wakitkiqə Ayupning üq dosti arisidin pəḳət Elifaz söz ḳiloɣan. Ayup «əyibliringlar» *(kəplük xəkli)* degən sözi bilən ularoɣa: «Silər yenimoɣa kelixtin awwal əḥwalim tooɣruluk **til biriktürüwaloɣan ohxaysilər**» dəp puritiwatidu.

6:26 «Ümidsizləngən kixining gəpliri ətüp ketidioɣan xamaldək tursa,...» — Ayup bu gəpliri bilən özümning bəzi sözlirimning ḥəddidin exip kətkənlikini bilimən, dəp etirap ḳiloɣan bolsa kerək. Baxḳa birhil tərjimisi: «Silər pəḳət sözlərnila əyibliməkqimusilər, ümidsizləngən kixining gəpliri naḥayiti ətüp ketidioɣan bir xamaldəkla dəp ḳarimakqisilər?».

6:27 «Dost-buradiringlar üstidə sodilixisilər!» — baxḳa birhil mənisi: «Silər dost-buradərlər üqün ora kolixisilər».

29 Өтүнимән, boldi қilinglar, gunaһ bolmisun;
Rast, қaytidin oylap bekinglar,
Qünki өzümning tooғrilиқim tarazida turidu.
30 Tilimda hatalиқ barmu?
Tilim yamanlиқni zadi tetiyalmasmu?

Insanlarning turmux azabliri

7 1 Insanoға zeminda jəwrə-japa qekidioған turmux bekitilgən əməsmu?
Uning künliri bir mədikarningkigə ohxax əməsmu?
2 Қul kəqқurunning sayisigə təxna boloғandək,
Mədikar өz əmgikining һəkқini kütkəndək,
3 Mana bihudə aylar manga bekitilgən,
Oғəxlikkə toloған keqilər manga nesip қilinoған.
4 Mən yatқinimda: «Қaqan қoparmən?» dəp oylaymən,
Birak kəq uzundin uzun bolidu,
Tang atқuqə pütün bir keqə mən toloғinip yatimən.
5 Ətlirim қurtlar һəm topa-qanglar bilən қaplandi,
Terilirim yerilip, yiringlap kətti.
6 Künlirim bapkarning mokisidinmu ittik ətidu,
Ular ümidsizlik bilən ayaoғlixay dəp қaldi.
7 Aһ Huda, mening jenim bir nəpəsla halas.
Kəzüm yahxilиқni қaytidin kərməydioғanliқi esingdə bolsun;
8 Meni Kərgüqining kəzi ikkinqi қetim manga қarimaydu,
Sən nəziringni üstümgə qüxürginingdə, mən yoқaloған bolimən.
9 Bulut oғayib bolup, қayta kərünmigəndək,
Ohxaxla təһtisaraoға qüxkən adəm қaytidin qiқmaydu.
10 U yənə өz өyigə қaytmaydu,
Өz yurti uni қayta tonumaydu.
11 Xunga mən aoғzimni yummay,
Roһimning dərd-əlimi bilən səz қilay,
Jenimning azabidin zarlaymən.
12 Nemixқa Sən üstümdin kəzət қilisən?
Mən hətərlik bir dengizmu-ya?
Yaki dengizdiki bir əjdiһamumən?

6:29 «Qünki өzümning tooғrilиқim tarazida turidu» — yaki: «Qünki bu ixta һək mən tərəptidur».
7:3 «Mana bihudə aylar manga bekitilgən,...» — bu jümlə Ayupning azabi axu küngiqə bəlkim birnəqqə ay uzartiloғanliқini kərsitidu. Uning dostlirining Ayupning қexioға kəlgüqə қiloған səpiri uzun boloған bolsa kerək.
7:5 «Ətlirim қurtlar һəm topa-qanglar bilən...» — yaki «Ətlirim қurtlar һəm қaқaq-qaқalar bilən...».
7:6 «Künlirim bapkarning mokisidinmu ittik ətidu» — bapkarning mokisi intayin tez, tohtimay һərikət қilidu. **«Ular ümidsizlik bilən...»** — ibraniy tilida «ümidsizlik» wə «yip» aһangdax səz. Ayup muxu ayəttə өz һayatini tokulidioған giləmgə ohxitip, «yip tohtap қaloғudək» deməkqi.
7:7 Ayup 8:9; 10:9; 14:1, 2, 3; 16:22; Zəb. 90:5, 6, 9; 102:11; 103:15; 144:4; Yəx. 40:6; Yaқ. 4:14; 1Pet. 1:24
7:8 «Sən nəziringni üstümgə qüxürginingdə, mən yoқaloған bolimən» — bu 7-8-ayəttə, 21-ayətkə ohxax, Ayup «I Huda, Sən baldur manga rəһim қilmisang, keqikip қalisən!» degəndək қilatti.
7:9 «Təһtisara» — muxu yərdə «təһtisara» *(ibraniy tilida «xeol»)* degən yər «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt saray»)*, өlgənlərning roһliri baroған jayni kərsitidu. Enik turuptiki, Ayupning bu səzlərni eytқanda gərdin tirildürülüx tooғrisida һəwiri kəp əməs idi.
7:12 «Nemixқa Sən üstümdin kəzət қilisən?» — Ayup: «Mən aləmning amanlиқioға birhil һəwp yətküzəmdim-ya?» dəp

13 Mən: «Aḫ, yatḳan ornum manga raḥət beridu,
Kərpəm nalə-pəryadimoɣa dərman bolidu» — desəm,
14 Əmdi Sən qüxlər bilən meni ḳorḳutuwatisən,
Oɣayibanə alamətlər bilən manga wəḫimə salisən.
15 Xuning üqün booɣuluxumni, ələümni,
Bu səngəklirimgə ḳarap olturuxtin artuḳ bilimən.
16 Mən өz jenimdin toydum;
Mening mənggügə yaxioɣum yoḳ,
Meni məylimgə ḳoyuwətkin,
Mening künlirim bihudidur.
17 Insan balisi nemidi?
Sən nemixḳa uni qong bilisən,
Nemə dəp uningoɣa kəngül berisən?
18 Ḫər ətigəndə uni sürüxtürüp kelisən,
Ḫər nəpəs uni sinaysən!
19 Ḳaqanoɣiqə meningdin nəziringni almaysən,
Manga ḳaqanoɣiqə aoɣzimdiki serik suni yutuwaloɣudək aram bərməysən?
20 Mən gunaḥ ḳiloɣan bolsammu,
i insaniyətni Kəzətküqi, Sanga nemə ḳiliptimən?!
Mən Sanga yük bolup ḳaldimmu?
Buning bilən meni Өzünggə zərbə nixani ḳiloɣansənmu?
21 Sən nemixḳa mening itaətsizlikimni kəqürüm ḳilip,
Gunaḥimni saḳit ḳilmaysən?
Qünki mən pat arida topining iqidə uhlaymən;
Sən meni izdəp kelisən, lekin mən məwjut bolmaymən».

Xuhaliḳ Bildad səzləydu
Ilgiriki dəwrlərdiki azab-oḳubətlər tooɣruluḳ guwaḫlik

8 1 Andin Xuhaliḳ Bildad jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Sən ḳaqanoɣiqə muxularni səzləysən?
Aoɣzingdiki səzlər küqlük xamaldək ḳaqanoɣiqə qiḳidu?
3 Təngri adalətni burmilioɣuqimu?
Ḫəmmigə Ḳadir adillikni burmilamdu?
4 Sening baliliring Uning aldida gunaḥ ḳiloɣan bolsa,
Uularnimu itaətsizlikining jazasioɣa tapxuroɣan, halas.

Hudadin sorimaḳqi ohxaydu.
7:15 «... booɣuluxumni, ələümni, bu səngəklirimgə ḳarap olturuxtin artuḳ bilimən» — Ayupning kesili, bəlkim, booɣnuḳux kesili *(dəm siḳilix kesili)* boluxi mumkin.
–Bu ayət yənə mundaḳmu tərjimə ḳilinidu, yəni: «Gelimni siḳḳuqi bolsa boynumni, ələüm bolsa səngəklirimni tallidi».
7:16 «Mening künlirim bihudidur» — yaki «Mening künlirim bir nəpəs, halas!».
7:16 Zəb. 62:9; 144:4
7:17 Zəb. 8:4; 144:3; Ibr. 2:6
7:21 «...sən meni izdəp kelisən, lekin mən məwjut bolmaymən» — 7-bab, 7-8-ayət üqün berilgən izaḫatnimu kərüng. Muxu yərdə, Ayupning iqidiki etiḳad ḫəm gumanning bir-birigə boloɣan kürixi kərünidu. Ayup bir tərəptin Hudani düxminimdək ix ḳildi, lekin yənə bir tərəptin U kəlgüsidə Өz dostini izdigəndək meni izdəp kelidu, birak tapalmaydu, dəydu.
8:3 Ḳan. 32:4; 2Tar. 19:7; Dan. 9:14
8:4 «Sening baliliring Uning aldida gunaḥ ḳiloɣan bolsa, U ularnimu itaətsizlikining jazasioɣa tapxuroɣan, halas» —

[5] Birak əgər əzüng ḥazir qin kənglüngdin Təngrini izdisəngla,
Ḥəmmigə Ḳadiroɣa iltija kilsangla,
[6] Əgər sən sap dil ḥəm durus boloɣan bolsang,
Xübḥisizki, U sən üqün oyoɣinidu,
Qoḳum sening ḥəḳḳaniyliḳingoɣa toloɣan turaloɣungni gülləndüridu.
[7] Sən dəsləptə etibarsiz ḳaraloɣan bolsangmu,
Birak sən ahirida qoḳum tehimu güllinisən.
[8] Xunga səndin ətünəyki, ətkənki dəwrlərdin sorap bakḳin,
Ularning ata-bowilirining izdinixlirigimu kəngül ḳoyoɣin.
[9] (Qünki biz bolsak tünügünla tuoɣuloɣanmiz;
Künlirimiz pəḳət bir sayə boloɣaqḳa, ḥeqnemini bilməymiz).
[10] Sanga kərsətmə berip əgətələydioɣan ular əməsmu?
Ular əz kənglidikini sanga səzliməmdu?
[11] Latḳa bolmisa yekənlər egiz əsələmdu?
Ḳomuxluḳtiki ot-qəplər susiz əsələmdu?
[12] Ular yexil peti bolup, tehiqə orulmioɣan bolsimu,
Ḥərḳandak ot-qəptin tez tozup ketidu.
[13] Təngrini untuoɣan kixilərning ḥəmmisining akiwətliri mana xundaḳtur;
Iplaslarning ümidi mana xundak yokḳa ketər.
[14] Qünki uning tayanoɣini qürük bir nərsə, halas;
Uning ixəngini bolsa əmüqükning toridur, halas.
[15] U əz uwisioɣa yəlinidu, birak u məzmut turmaydu;
U uni qing tutuwaloɣan bolsimu, birak u bərdaxlik berəlməydu.
[16] U ḳuyax astida kəkligən bolsimu,
Uning piləkliri əz beoɣini ḳaplioɣan bolsimu,
[17] Uning yiltizliri tax dəwisigə qirmixip kətkən bolsimu,
U taxlar arisida orun izdigən bolsimu,
[18] Lekin Huda uni ornidin yuluwətsə,
Axu yər uningdin tenip: «Mən seni kərmigən!» — dəydu.
[19] Mana uning yolining xadliki!
Uningdin keyin ornioɣa baxḳiliri tupraḳtin ünidu.
[20] Ḳara, Huda durus adəmni taxlimaydu,
Yaki yamanlik ḳiloɣuqilarning ḳolini tutup ularni yəliməydu.

Bildadning bu bayani rəḥimsizlik bilən ḳilinoɣan səzlərdur; bu səzlər Ayupning yarisioɣa tuz sepip uni tehimu azabḳa salidu. Qünki Ayupning ḥəsriti dəl muxu ix tüpəylidin boluwatatti; birak Bildadning Ayupning balilirining ətküzgən birər gunaḥi tooɣrisida ḥeqḳandak ispati yoḳtur. Biz bolsak, uning balilirining əməliyəttə əz gunaḥi səwəbidin əlmigənlikini bilimiz.

8:5 Ayup 22:23

8:8 Ḳan. 4:32

8:9 «Künlirimiz pəḳət bir sayə...» — Bildadning bu degini, uning u dəwridiki ata-bowilirining *(əzining zamani bilən selixturoɣanda)* intayin uzun əmürlük boloɣanliḳini kərsitixi mumkin. *(Təwrattiki «Yaritilix» ḳismioɣa asasən, Adəm'atimizdin baxlap Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwrigiqə nuroɣun adəmlər birnəqqə yüz yil yaxioɣanidi).*

8:9 Yar. 47:9; 1Tar. 29:15; Ayup 7:5, 6, 7; Zəb. 39:5, 13; 102:11; 144:4

8:12 Zəb. 129:5-6; Yər. 17:6

8:13 Ayup 11:20; 18:14; Zəb. 112:10; Pənd. 10:28

8:18 «... Lekin Huda uni ornidin yuluwətsə, axu yər uningdin tenip: «Mən seni kərmigən!» — dəydu» — muxu yərlərdə Bildad Ayup uqrioɣan balayi'apətni xu birnəqqə ixḳa ohxatḳan boluxi mumkin: — awwal -15-ayəttə, u «yamanlarning əyining oɣulap ketixi» tooɣruluḳ səzləydu; ikkinqi, 16-ayəttiki «piləklər» degən səz, ibraniy tilida «pərzəntlər»nimu kərsitidu. Üqinqi, muxu ayəttə bəlkim «axu yər» degən səz Ayupning yurtdaxlirini kərsitidu; ular uni qətkə ḳekip: «Səndək Huda lənət ḳiloɣan adəmni tonumaymiz» degən mənilərdimu eytiloɣan boluxi mumkin.

8:20 «... yamanlik ḳiloɣuqilarning ḳolini tutup ularni yəliməydu» — yaki «...yamanlik ḳiloɣuqilarni ḳolioɣa küq bərməydu».

21 U yənə sening aoŋzingni külkə bilən,
Ləwliringni xadlik awazliri bilən tolduridu,
22 Sanga nəprətləngənlərgə xərməndilik qaplinidu,
Əskilərning qediri yoķitilidu».

Ayup bərgən jawabi
«Insan balisi ķandaķ ķilip Huda aldida adil bolalaydu?»

9 1 Ayup jawabən mundaķ dedi: —
2 Way, seningla tooŋra, dunyani ḥəķikətən sən degəndək dəp bilimən!
Biraķ insan balisi ķandaķ ķilip Təngri aldida ḥəkķaniy bolalisun?.
3 Ḥətta əgər birsi uning bilən dəwalixixķa petinalisa,
Xu kixi məsililərning mingdin birigimu jawab berəlməydu..
4 Uning ķəlbidə qongķur danalik bardur,
U zor küq-ķudrətkə igidur;
Kimmu Uningoŋa ķarxi qiķip, yürikini tom ķilip,
Keyin tinq-aman ķaloŋan?
5 U taoŋlarni oŋəzipidə oŋulatķanda,
Ularoŋa ḥeq bildürməyla ularni yulup taxlaydu.
6 U yər-zeminni təwritip əz ornidin ķozoŋitidu,
Xuning bilən uning tüwrükliri titrəp ketidu.
7 U ķuyaxķa kətürülmə dəp səz ķilsila, u ķopmaydu;
U halisa yultuzlarningmu nurini peqətləp ķoyalaydu.
8 Asmanlarni kəng yayoŋuqi pəķət udur,
U dengiz dolķunliri üstigə dəssəp yüridu..
9 U yəttə ķarakķi yultuz, Orion yultuz türkümi wə ķəlb yultuz topini,
Jənubiy yultuz türkümlirinimu yaratķan..
10 U ḥesablioŋusiz uluoŋ ixlarni,
Sanap tügitəlməydioŋan karamət ixlarni ķilidu..
11 Ķara, U yenimdin ətidu, biraķ mən Uni kərməymən;
U ətüp ketidu, biraķ Uni bayķiyalmaymən..
12 Mana, U elip ketidu, kim Uni Əz yolidin yanduralisun?
Kim Uningdin: «Nemə ķiliwatisən» dəp soraxķa petinalisun?.
13 Təngri oŋəzipini ķayturuwalmaydu;
Raḥabning yardəmqiliri Uning ayioŋioŋa bax egidu..

9:2 Ayup 14:4; 25:4; Zəb. 143:2
9:3 «Ḥətta əgər birsi uning bilən dəwalixixķa petinalisa, xu kixi məsililərning mingdin birigimu jawab berəlməydu» — buning yənə baxķa ikki hil tərjimisi boluxi mumkin: *(1)* «Əgər Huda birsi bilən dəwalixixni layiķ kərsə, u kixi mingdin bir məsiligimu jawab berəlməydu»; *(2)* «Əgər Huda birsi bilən dəwalixixni layiķ kərsə, Huda u kixining mingdin bir məsilisigimu jawab bərməydu».
9:8 Yar. 1:6
9:9 «Jənubiy yultuz türkümlirinimu yaratķan» — yaki: «Jənubiy asmandiki həzinilərni yaratķan».
9:10 Ayup 5:9; Zəb. 72:18; 77:14; 86:10; Rim. 11:33
9:11 «U yenimdin ətidu» — yaki: «U yenimdin ətsə». **«U ətüp ketidu»** — yaki: «U ətüp kətsə».
9:12 «U elip ketidu» — yaki: «U elip kətsə» yaki «U bulap kətsə».
9:13 «Raḥab» — «Raḥab»ning mundaķ üq hil mənə mumkinqiliki bar: — *(1)* ḥakawurluķ; *(2)* Misir imperiyəsining yənə bir ismi *(ķədimki dunyada ḥakawurluķta dangķi qiķķan)*; *(3)* əng qong mumkinqiliki bar mənisi xuki, dengizdiki zor, ķorķunqluķ bir ḥaywanning ismi. Bu yooŋan ḥaywanning yənə bir ismi «lewiatan» boluxi mumkin *(yuķiriķi 3-bab, 8-ayəttiki izaḥatni kərüng)*. U Mukəddəs Kitabtiki baxķa birnəqqə yərlərdə Xəytanning bir simwolidur. Xunga muxu yərdə «Raḥabning

14 Xundaḳ turuḳluḳ, mən ḳandaḳmu uningoŋa jawab berələyttim.
Mən munazirə ḳiloŋudək ḳandaḳ sözlərni talliyalayttim?
15 Mubada mən ḥəḳḳaniy bolsammu,
Mən yənila Uningoŋa jawab berəlməyttim;
Mən pəḳət sotqimoŋa iltijala ḳilalayttim.
16 Mən Uningoŋa iltija ḳiloŋan wə U manga jawab bərgən bolsimu,
Mən tehi Uning sadayimni angliоŋanliḳioŋa ixənq ḳilalmioŋan bolattim;
17 U boran-qapḳunlar bilən meni ezidu,
U yarilirimni səwəbsiz awutmaḳta.
18 U manga ḥətta nəpəs elixḳimu ruhsət bərməydu,
Əksiqə U manga dərd-ələmni yükliwətti.
19 Küq-ḳudrət tooŋrisida gəp ḳilsaḳ, mana, Uningdin küqlük yənə baxḳa kim bar?
Adalətkə kəlsək, kim Uni sotḳa qaḳiralisun?!
20 Mən əzümni aḳlimaḳqi bolsam, əz aoŋzim əzümni gunaḥḳa paturar,
Ḳusursiz boloŋan bolsam, U yənila meni əgri dəp bekitər.
21 Biraḳ mən əslidə eyibsiz idim.
Məyli, əzümning ḳandaḳ bolidioŋanliḳim bilən pərwayim pələk!
Əz jenimdin toydum!
22 Ḥəmmə ix ohxax ikən; xunga mən dəymənki,
U duruslarnimu, yamanlarnimu ohxaxla yoḳitidu.
23 Tuyuḳsiz bexioŋa ḳaza kelip əlsə,
U bigunaḥlaroŋa ḳilinoŋan bu sinaḳḳa ḳarap külidu.
24 Yər yüzi yamanlarning ḳolioŋa tapxuruldi;
Biraḳ U sotqilarning kəzlirini bu adalətsizlikni kərəlməydioŋan ḳilip ḳoyidu;
Muxundaḳ ḳiloŋuqi U bolmay, yənə kim bolsun?
25 Mening künlirim yəltapanning yügürüxidinmu tez ətidu;
Ular məndin ḳeqip ketidu,
Ularning ḥeqḳandaḳ yahxiliḳi yoḳtur.
26 Ular ḳomux kemilərdək qapsan ətüp ketidu;
Aloŋur bürküt owni tutḳili xungoŋuoŋandək tez mangidu.
27 Əgər: «Nalə-pəryadtin tohtap,
Qirayimni tutuldurmay hux qiray bolay» desəmmu,
28 Mən yənila azablirimning ḥəmmisidin ḳorḳup yürimən;

---

yardəmqiliri» bəlkim Xəytanning yardəmqilirini kərsətkən boluxi mumkin.
9:19 «Adalətkə kəlsək, kim uni sotḳa qaḳiralisun?!» — əsli tekistni qüxinix səl təx. Baxḳa hil tərjimiliri boluxi mumkin.
9:20 «... Ḳusursiz boloŋan bolsam, u yənila meni əgri dəp bekitər» — Ayupḳa mubada Hudaning aldida əzini aḳlax pursiti kəlsimu, u Hudaning zor küq-ḳudriti bilən aoŋzining eqilmas ḳilinixidin, yaki ḥətta «maxina adəmdək» əz aoŋzi bilən əzini əyibləp ketixidin ḳorḳidu. «Huda ḥəmmidin küqlük, xunga U adil» degən kəzḳarax dunyadiki ḥərbir zalimning: «Küq-ḥoḳuḳ degən ḥəḳtur» degən kəzḳarixioŋa yeḳin kelidu. Ayup muxu yərdə «Huda manga undaḳ muamilə ḳilsa, adil bolmaydu» deməqi bolidu. Kitabning keyinki ḳisimlirida, Hudaning ḥəm ḥəmmidin küqlük ḥəm xuning bilən birgə pütünləy adil ikənliki aydinglixidu.
9:22 «... mən dəymənki, u duruslarnimu, yamanlarnimu ohxaxla yoḳitidu» — naḥayiti eniḳki, bu babtiki 14-ayəttin 34-ayətkiqə Ayup Hudaning namini bir ḳetimmu tiloŋa almay, pəḳət Uni: «U... Uning... Uni... Sən....» dəp ataydu. Bəlkim u Hudaning zor küq-ḳudiritigə ḥəm əzining ḥazirḳi ḳorḳunqluḳ əḥwalini qongḳur oylap, bək ḳorḳup kətkən bolsa kerək.
9:22 Top. 9:2, 3; Mal. 3:14
9:23 «... U bigunaḥlaroŋa ḳilinoŋan bu sinaḳḳa ḳarap külidu» — bu ayət Ayupning jan aqqiḳidin, xundaḳla Hudaoŋa boloŋan gumanidin eytḳan bayanlirining iqidə əng ḳattiḳi boluxi mumkin.
9:25 Ayup 7:6, 7
9:26 «ḳomux kemilər» — ḳədimki Misirda kəp ixlitilgən, Nil dəryasida naḥayiti tez mangidioŋan birhil kemə.

Qünki Seni meni bigunaḥ ḥesablimaydu dəp bilimən.
29 Mən ḥaman əyiblik adəm bolsam,
Mən biḥudə japa tartip nemə ḳilay?
30 Ḥətta ḳar süyi bilən yuyunup,
Ḳolumni xunqə pakizlioƣan bolsammu,
31 Sən yənila meni əwrəzgə qəmüldürisənki,
Өz kiyimimmu məndin nəprətlinidioƣan bolidu!
32 Qünki U mən Uningoƣa jawab bəräligüdək, manga ohxax adəm əməs.
Mening Uning bilən sotta dəwalaxḳuqilikim yoḳtur.
33 Otturimizda ḥər ikkimizni əz ḳoli bilən təng tutidioƣan kelixtürgüqi bolsidi!
34 U Өzining tayiḳini məndin yirak ḳilsun,
Uning wəḥimisi meni ḳorḳatmisun;
35 Xundila mən Uningdin ḳorḳmay səzliyələyttim;
Birak əḥwalim undak əməstur!

Seoƣiz lay kulalqi bilən səzlixidu

10 1 Mən əz jenimdin nəprətlinimən;
Өz dərdimni tөküwalay;
Ḳəlbimdiki aḥ-zarimni səzləwalay.
2 Mən Təngrigə: «Mening gunaḥimni bekitmə; manga kərsətkinki,
Sən zadi nemə üqün mən bilən dəwalixisən?
3 Adəmni əzgining,
Өz ḳolung bilən yaratḳiningni qətkə ḳakḳining Sanga paydiliḳmu?
Yamanlarning suyiḳəstigə nur qaqḳining yahximu?
4 Sening kəzüng insanningkidək ajizmu?
Sən adəmlər kərgəndək hirə kərəmsən?
5 Sening künliring əlidioƣan insanning künliridək qəklikmu?
Sening yilliring insanning yilliridək ḳiskimu?
6-7 Sən mening rəzil adəm əməslikimni bilip turup,
Sening ḳolungdin ḳutulduroƣudək ḥeqkimning yoḳluḳini bilip turup,
Nemixḳa mening hataliḳimni sorap yürisən?

9:28 «... Seni meni bigunaḥ ḥesablimaydu dəp bilimən» — Ayup yənila Hudaning adalitidin gumanlinidu. 31-ayəttə bolsa uning ümidi bəlkim əng təwən dərijigə qüxkən boluxi mumkin.
9:30 Yər. 2:22
9:32 «Qünki U ... manga ohxax adəm əməs. Mening Uning bilən sotta dəwalaxḳuqilikim yoḳtur» — bu bayan bəlkim kitabtiki soraloƣan əng qongkur soal boluxi mumkin; demək, adəm Huda bilən ƣandaḳmu kelixəlisun?
9:32 Top. 6:10; Yər. 49:19
9:33 «Otturimizda ... kelixtürgüqi bolsidi!» — Ayup: Adəm bilən Hudaning otturisida turidioƣan, bir ḳoli bilən Hudani tutidioƣan, bir ḳoli bilən insanni tutidioƣan kelixtürgüqi bolsidi! dəp eytkan bu kelixtürgüqi Injilda dəl əysa Məsiḥning əzi ikənliki ayan ḳilinidu *(«1Tim.» 2:5)*
9:34 Ayup 13:20; 33:7
10:3 «Өz ḳolung bilən yaratḳiningni qətkə ḳakḳining Sanga paydiliḳmu?» — Ayup bəlkim: — «Sən manga ḥəm pütün insanoƣa xunqə yahxi əjringni singdurgənikənsən, nemixḳa bu yahxi nərsənggə xundak ziyan yətküzisən?» deməkqi. U təwəndiki 8-12-ayətlərdə bu səzining mənisini kengəytidu.
10:4 «Sening kəzüng insanningkidək ajizmu?» — ibraniy tilida: «Sening kəzliri ətlik kəzlərmu?».
10:5 «sening künliring ... qəklikmu? Sening yilliring insanning yilliridək ḳiskimu?» — Ayup bu jümliliridə ḥəmmə imkaniyətni ottura ḳoyidu; andin u ḥəmmisini degüdək qətkə ḳakidu — Huda adəmni əzginigə huxalmu-ya? U adəmdək kaltə pəmlikmu-ya, yaki uning əmri ḳiska bolup əzini jazalaxḳa ülgürəlməmdu-ya? *(undak bolmisa, mən zadi nemixḳa xundak azabḳa ḳaldurulimən?)* dəp oylaydu Ayup.

Nemixkа mening gunaһimni sürüxtürisən?» — dəymən.
[8] — Sən Өz ķolliring bilən meni xəkilləndürüp, bir gəwdə ķilip yaratķansən;
Biraķ Sən meni yoķatmaķqisən!
[9] Sən layni yasioɣandək meni yasioɣiningni esingdə tutķaysən, dəp yelinimən;
Sən meni yənə tupraķkа ķayturamsən?
[10] Sən ustiliķ bilən meni süttək ķuyup qayķap,
Meni irimqiktək uyutķan əməsmu?
[11] Sən terə һəm ət bilən meni kiyindürgənsən,
Ustihan һəm pəy bilən birləxtürüp meni toķuoɣansən.
[12] Sən manga һayat һəm meһir-xəpķət təķdim ķiloɣansən,
Sən səygüng bilən roһimdin həwər alding.
[13] Biraķ bu ixlar Sening ķəlbingdə yoxurukļuķ idi;
Bularning əslidə ķəlbingdə püküklikini bilimən.
[14] Gunaһ ķiloɣan bolsam, Sən meni kəzitip yürgən bolatting;
Sən mening ķəbiһlikimni jazalimay ķoymaytting.
[15] Rəzil һesablanoɣan bolsam, manga bala kelətti!
 Һəm yaki һəkķaniy һesablansammu, ķattiķ nomuskа qəmüp, azabķa qəmginimdə,
Beximni yənila kətürüxkə jür'ət ķilalmayttim;
[16] Һətta beximni kətürüxkə jür'ət ķilsammu,
Sən əxəddiy xirdək mening peyimgə qüxətting;
Sən manga karamət küqüngni arķa-arķidin kərsitətting.
[17] Sən meni əyibləydioɣan guwaһqiliringni ķaytidin aldimoɣa kəltürisən;
Manga ķaritiloɣan oɣəzipingni zor ķilisən;
Küqliring manga ķarxi dolķunlap kəlməktə.
[18] Sən əslidə nemixkа meni baliyatķudin qiķaroɣansən?
Kaxki, mən qaqrap kətkən bolsam, һeq adəm meni kərməs idi!
[19] Mən һeqķaqan bolmioɣan bolattim!
Baliyatķudin biwasitə gərgə apiriloɣan bolattim!
[20-22] Mening azoɣinə künlirim tügəy degən əməsmu?
Xunga mən barsa kəlməs yərgə baroɣuqə,
— Ķarangoɣuluķ, өlüm sayə boloɣan zeminoɣa,
— Zulmət bir zeminoɣa, yəni ķarangoɣulukning өzining zeminioɣa,
Өlüm sayisining zeminioɣa,
Tərtipsiz, һətta өz nuri ķapķarangoɣu ķilinoɣan xu zeminoɣa baroɣuqə,

10:9 Yar. 2:7; 3:19
10:10 «Sən ... meni irimqiktək uyutķan əməsmu?» — Ayupning «meni süttək ķuyup qayķap, ... irimqiktək uyutķan» degən sözliri Hudaning өz tenini xunqə ajayiblik bilən murəkkəp yaratķanliķini bildüridu.
10:10 Zəb. 139:15,16
10:12 «Sən səygüng bilən...» — ibraniy tilida: «sən yoķlixing bilən...». **«... Sən səygüng bilən roһimdin həwər alding»** — 8-12-ayəttə, Ayup Hudaning insanning tenini xunqə karamət ustiliķ bilən birləxtürüp yasap, xəpķət-səygü kərsətkəndin keyin, Hudaning һərbir adəmgə nisbətən uluɣ, karamət bir pilani boluxi kerək, dəp ķaraydu. Biraķ Ayup өzining ixida mundaķ ajayib pilanni kərəlməy, əksiqə Hudaning uning barliķini astin-üstün ķiliwətkənlikini kərüp ķorķup ketip: «Biraķ bu ixlar sening ķəlbingdə yoxurukļuķ idi» *(13-ayət)* dəp, Huda mening dostum əməs, düxminim bolup qiķķan dəp gumanlinidu. Ayupning Hudaning dostluķidin məһrum boloɣanmən degən һessiyati wə uningda Hudaning uning bilən billə boloɣanliķ sezimining yokluķi, xübһisizki uning üqün һəmmidin azablik ix idi.
10:16 Yəx. 38:13; Yoɣ. 3:10
10:17 «Meni əyibləydioɣan guwaһqiliring» — Ayupning bu degini, bəlkim, Hudaning uni «Sən gunaһ ķilding, xunga jazalanding» dəp əyibləydioɣan birnəqqə guwaһqini orunlaxturoɣan, dəp kərsətməkqi; guwaһqilar bolsa, uning üq dostini, өz bexioɣa qüxkən külpətlərni һəmdə kesəlning azablirini өz iqigə alsa kerək.
10:18 Ayup 3:11

Manga azrak jan kirix üqün,
Ixingni bir dəkikə tohtat, məndin neri bol!».

Zofarning birinqi səzi — «sahta adəmlərning akiwiti»

11 [1] Andin Naamatlik Zofar jawabən mundak dedi: —
[2] «Gəp mundak kəp tursa, uni jawabsiz kalduroɣili bolmas?
Səzmən kixi əzini aklisa bolamdu?
[3] Sening səpsətəliring kəpqilikning aoɣzini tuwaklisa bolamdu?
Sən mazak kilip səzligəndin keyin, həqkim bu ixni yüzünggə salmisunmu?
[4] Qünki sən: «Mening əkidilirim saptur,
Mən sən Hudaning aldida pakmən» — deding.
[5] Ah, Təngri gəp kilsidi!
Aoɣzini eqip seni əyiblisidi!
[6] Xundak kilip U danalikning sirlirini sanga eqip bərsidi!
Qünki danalik ikki tərəpliktur!
Təngrining gunahingning heli bir kismini kətürüwetip, ulardin ətidioɣanlikini obdan bilip koy!
[7] Sən Təngrini izdigən təkdirdimu Uni tüptin tonuyalamsən?!
Həmmigə Kadirning qəksizlikini qüxinip yetələmsən?
[8] Bundak danalik asmandin egizdur, uningoɣa erixixkə nemə amaling bar?
U təhtisaradin qongkurdur, sən nemini bilələysən?
[9] Uning uzunluki yər-zemindin uzundur,
Kəngliki dengiz-okyanlardin kəngdur.
[10] U ətüp ketiwetip, adəmni kamisa, uni sorakka qakirsa, kimmu Uni tosalisun?
[11] Qünki U sahta adəmlərni obdan bilidu,
U təkxürməy turupla aldamqilikni allikaqan kərüp boloɣan.
[12] «Insan tuoɣulup bir yawa exəkning təhiyigə aylanoɣuqə,
Nadan adəm dana bolur!».
[13] Birak sən bolsang, əgər kəlbingni tooɣrilatsang,
Kolungni Hudaoɣa karap sozsang,

11:1 «Naamatlik Zofar» — Ayupka səz kilidioɣan uning üqinqi dostidur. Biz Ayupning bu üq dostini selixturidioɣan bolsak, Elifaz ədəblikrək, baxkilardin səl mehribandək kerünidu; səz kilix tərtipidin karioɣanda, uning yexi bəlkim əng qong, ahirda səzləydioɣan Zofar əng kiqik boluxi mumkin. Elifaz əz təjribisini, yəni əzining kərgən oɣayibanə alamitini bəkrək təkitləydu; Bildad bolsa ən'əniqi bolup, ilgiriki dəwrdikilər məyli nemə degən bolmisun, xu tooɣra dəp karaydu; Zofar bolsa hessiyatqan, kopal, ammibab makal-təmsillərgə amrak, «Jamaətning pikri bəribir tooɣridur» dəp karaydu *(3-ayattimu «kəpqilik» degən səz təkitlinidu)*. Bəzidə uning gəp-səzliridin yamanlarning jazalinixidin uning nahayiti huzur alidioɣanliki qikip turidu.
11:4 «Mening əkidilirim saptur» — əməliyəttə Ayup bundak səz kilmidi.
11:6 «Təngrining gunahingning heli bir kismini kətürüwetip, ulardin ətidioɣanlikini obdan bilip koy!» — Zofarning bu səzliri: «Huda gunahliringning birnəqqisini esidin qikirip, pəkət ularning bir kismining tegixlik jazasini sanga qüxürüwatidu», degən mənini bildüridu.
11:11 «U təkxürməy turupla aldamqilikni allikaqan kərüp boloɣan» — yənə bir hil tərjimisi: «Wə adəmlər baykiyalmaydioɣan gunahinimu kərələydu».
11:11 Zəb. 10:11, 14; 35:21-23; 94:11
11:12 «Insan tuoɣulup bir yawa exəkning təhiyigə aylanoɣuqə, nadan adəm dana bolur!» — bu ayətning yənə ikki hil tərjimisi: «Nadan kixi danalikka erixməs, insan tuoɣuloɣanda yawa exəkning təhiyigə ohxaxtur, halas» yaki «Yawa exəkning təhiyi tuoɣulup insanoɣa aylanoɣuqə, nadan bir adəm dana bolur». Bu səz bəlkim axu dəwrdiki bir makal bolsa kerək.
11:12 Ayup 5:8; 22:21; Top. 3:18

14 Қolungdiki қəbiһlikni əzüngdin neri қilsang,
Qedirliringda һeq yamanlikni turoɳuzmisangla,
15 Sən u qaoɳda yüzüngni қusursiz kətürüp yürisən,
Təwrənməs, қorқunqsiz bolisən;
16 Japayingni untuysən,
Ңətta eқip ətüp kətkən suni oylioɳandək ularni əsləysən;
17 Künliring qüxtiki nurdin yoruқ bolidu,
Seni һazir қarangoɳuluқ basқini bilən, tangdək parlaқ bolisən.
18 Ümiding bar boloɳaqқa, sən һimayigə igə bolisən,
Sən ətrapingoɳa hatirjəm қarap aram elip olturisən.
19 Rast, sən yatқiningda, һeqkimning wəswəsisi bolmaydu,
Əksiqə nuroɳunlioɳan kixilər sening һimmitingni izdəp kelidu.
20 Birақ rəzillərning kəzliri nuridin ketidu,
Ularoɳa қeqixқa һeq yol қalmaydu,
Ularning ümidi nəpisi tohtaxtin ibarət bolidu, halas».

Ayup yənə səz қilidu
«Hudaning küq-қudriti, Uning adilliқi wə kərünüxtə boloɳan adilsizliқi»

12 1 Ayup jawabən mundaқ dedi: —
2 Silər bərһəқ əl-əһlisilər!
Əlsənglar һekmətmu silər bilən billə ketidu!
3 Meningmu silərdək əz əқlim bar,
Əқildə silərdin қalmaymən;
Bunqilik ixlarni kim bilməydu?!
4 Mən əz dostlirimoɳa mazaқ obyekti boldum;
Məndək Təngrigə iltija қilip, duasi ijabət boloɳan kixi,
Ңəққaniy, durus bir adəm mazaқ қilindi!
5 Raһəttə olturoɳan kixilər kənglidə һərқandaқ külpətni nəzirigə almaydu;
Ular: «Külpətlər putliri teyilix aldida turoɳan kixigila təyyar turidu» dəp oylaydu.
6 Қaraқqilarning qedirliri awatlixidu;
Təngrigə һaқarət kəltüridioɳanlar aman turidu;
Ular əzining ilaһini əz alқinida kətüridu.
7 Əmdi һaywanlardinmu sorap baқ,

11:17 Zəb. 37:6; 92:14; 112:4; Pənd. 4:18
11:18 Law. 26:5
11:19 «... əksiqə nuroɳunlioɳan kixilər sening һimmitingni izdəp kelidu» — muxu gəpning ajayib yeri xuki, ahirda Zofarning əzi Ayupning һimmitigə һajətmən bolidu *(42-bab)*.
11:19 Law. 26:6; Zəb. 3:5-6; 4:8; Pənd. 3:24
11:20 «Ularning ümidi nəpisi tohtaxtin ibarət bolidu, halas» — Zofarning bu səzi Ayupқa қaritiloɳan һeqқandaқ һesdaxliқ bolmioɳan bir agaһlandurux bolup: «Mundaқ ketiwərsəng, səndə pəқət nəpisingni tohtitixtin baxқa ümid қalmaydu» degənlik.
11:20 Ayup 8:13,14; 18:14
12:4 Ayup 16:10; 17:2; 21:3; 30:1; Pənd. 14:2
12:5 «Raһəttə olturoɳan kixilər... : «külpətlər putliri teyilix aldida turoɳan kixigila təyyar turidu» dəp oylaydu» — əsli tekistni qüxinix səl təs. Baxқa hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
12:6 «Ular əzining ilaһini əz alқinida kətüridu» — demək, ular butpərəslar. Baxқa bir hil tərjimisi: «Təngri һətta ularning қolioɳa molqilik beridu».
12:6 Ayup 21:7; Zəb. 73:11, 12; Yər. 12:1; Ңab. 1:3, 4

Ular sanga əgitidu,
Asmandiki uqar-ⱪanatlarmu sanga dəydu;
[8] Wə yaki yər-zeminoƣa gəp ⱪilsangqu,
Umu sanga əgitidu;
Dengizdiki beliⱪlar sanga səz ⱪilidu.
[9] Bularning ⱨəmmisini Pərwərdigarning ⱪoli ⱪiloƣanliⱪini kim bilməydu?
[10] Barliⱪ jan igiliri, barliⱪ ət igiliri,
Jümlidin barliⱪ insanning nəpisi uning ⱪolididur.
[11] Eoƣizda taamni tetioƣandək,
Ⱪulaⱪmu səzining tooƣriliⱪini sinap baⱪidu əməsmu?
[12] Yaxanoƣanlarda danaliⱪ rast tepilamdu?
Künlirining kəp boluxi bilən yorutulux keləmdu?
[13] Uningdila danaliⱪ ⱨəm ⱪudrət bar;
Uningdila yolyoruⱪ ⱨəm yorutux bardur.
[14] Mana, U harab ⱪilsa, ⱨeⱪkim ⱪaytidin ⱪurup qiⱪalmaydu;
U ⱪamap ⱪoyoƣan adəmni ⱨeⱪkim ⱪoyuwetəlməydu.
[15] Mana, U sularni tohtitiwalsa, sular ⱪurup ketidu,
U ularni ⱪoyup bərsə, ular yər-zeminni besip wəyran ⱪilidu.
[16] Uningda küq-ⱪudrət, qin ⱨekmətmu bar;
Aldioƣuqi, aldanoƣuqimu uningoƣa təwədur.
[17] U məsliⱨətqilərni yalingaq ⱪildurup, yalap elip ketidu,
Soraⱪqilarni rəswa ⱪilidu.
[18] U padixaⱨlar əl-əⱨligə saloƣan kixənlərni yexidu,
Andin xu padixaⱨlarni yalingaqlap, qatraⱪlirini lata bilənla ⱪaldurup xərməndə ⱪilidu.
[19] U kaⱨinlarni yalingayaoƣ mangdurup elip ketidu;
U küq-ⱨoⱪuⱪdarlarni aoƣduridu.
[20] U ixənqlik ⱪaraloƣan zatlarning aoƣzini etidu;
Aⱪsaⱪallarning əⱪlini elip ketidu.
[21] U aⱪsəngəklərning üstigə ⱨaⱪarət təkidu,
U palwanlarning bəlweoƣini yexip ularni küqsiz ⱪilidu.
[22] U ⱪarangoƣuluⱪtiki qongⱪur sirlarni axkarilaydu;

12:11 Ayup 6:30; 34:3
12:13 «Uningdila» — Hudadila, deməkqi.
12:14 Ayup 9:12; 11:10; Wəⱨ. 3:7
12:17 2Sam. 15:31; 17:14,23; Yəx. 19:12; 29:14; 1Kor. 1:19
12:18 «U padixaⱨlar əl-əⱨligə saloƣan kixənlərni yexidu, andin xu padixaⱨlarni yalingaqlap, ... xərməndə ⱪilidu» — muxu padixaⱨlar mustəbit boluxi natayin; ular puⱪrilaroƣa saloƣan kixənlərni bəlkim adilliⱪ bilən saloƣan boluxi mumkin. Baxⱪa birnəqqə hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.
12:19 «kaⱨinlar» — ⱨəlⱪⱪə wakalitən ⱪurbanliⱪ ⱪiloƣuqilar, ular üqün dua ⱪiloƣuqilar.
12:20 Ayup 32:9; Yəx. 3:2, 3
12:21 «U aⱪsəngəklərning üstigə ⱨaⱪarət təkidu, U palwanlarning bəlweoƣini yexip ularni küqsiz ⱪilidu» — muxu aⱪsəngək, palwanlar əslidə məlum bir gunaⱨ yaki zalimliⱪni ⱪiloƣanliⱪi natayin. Ayup bu yərdə: Huda taxⱪi kərünüxtə səwəbsiz ⱨalda bu esilzadə kixilərgə ⱨərhil külpət qüxüridu ⱨəm xuning bilən bir waⱪitta, baxⱪa nuroƣun kixilərni ⱪiyinqilikⱪa duqar ⱪilidu, deməkqi boloƣan boluxi mumkin. Qünki «aⱪsaⱪallarning əⱪli elip ketilgən» deyix arⱪiliⱪ ularning məsliⱨət beridioƣan adəmliriningmu əⱨwalining hətərlik ikənlikidin bexarət beridu. Bu palakətlər məlum bir gunaⱨtin qikⱪan boluximu yaki undaⱪ bolmasliⱪimu mumkin. Ayupning yuⱪiriⱪi səzlirigə ⱪarioƣanda 23-25-ayətlərdə deyilgən awatqiliⱪ ⱨəm külpətlər ohxaxla yüz bərgəndək kərinidu.
12:21 Zəb. 107:40

U ələmning sayisini yorutidu.
23 U əl-yurtlarni uluoɣlaxturidu ḥəm andin ularni gumran ḳilidu;
Əl-yurtlarni kengəytidu, ularni tarḳitidu.
24 U zemindiki əl-jamaətning kattiwaxlirining əḳlini elip ketidu;
Ularni yolsiz dəxt-bayawanda sərsan ḳilip azduridu.
25 Ular nursizlandurulup ḳarangoɣulukta yolni silaxturidu,
U ularni məst bolup ḳaloɣan kixidək galdi-guldung mangduridu.

Ayupning dostlirioɣa səzləxtin tohtap, yənə Hudaoɣa ḳarap səzlixi

13 1 Mana, mening kəzüm bularning ḥəmmisini kərüp qiḳḳan;
Mening ḳuliḳim bularni anglap qüxəngən.
2 Silərning bilgənliringlarni mənmu bilimən;
Mening silərdin ḳelixḳuqilikim yoḳ.
3 Biraḳ mening arzuyum Ḥəmmigə ḳadir bilən səzlixixtur,
Mening Huda bilən munazirə ḳiloɣum kelidu.
4 Silər bolsanglar təḥmət ḳaplioɣuqilar,
Ḥəmminglar yaramsiz tewipsilər.
5 Silər pəḳətla süküttə turoɣan bolsanglar'idi!
Bu silər üqün danaliḳ bolatti!
6 Mening munazirəmgə ḳulaḳ selinglar,
Ləwlirimdiki muḥakimilərni anglap beḳinglar.
7 Silər Hudaning wakalətqisi süpitidə boluwelip biadil səz ḳilamsilər?
Uning üqün ḥiylə-mikirlik gəp ḳilmaḳqimusilər?
8 Uningoɣa yüz-hatirə ḳilip huxamət ḳilmaḳqimusilər?!
Uningoɣa wakalitən dəwa sorimaḳqimusilər?
9 U iq-baoɣringlarni ahturup qiḳsa, silər üqün yahxi bolattimu?
Insan balisini aldioɣandək uni aldimaḳqimusilər?
10 Silər yüz-hatirə ḳilip yoxurunqə huxamət ḳilsanglar,
U qoḳum silərni əyibləydu.
11 Buningdin kərə Uning ḥəywisining silərni ḳorḳatḳini,
Uning wəḥimisining silərgə qüxkini tüzük əməsmu?
12 Pənd-nəsiḥətinglar pəḳət külgə ohxax səzlər, halas;

12:22 Mat. 10:26; 1Kor. 4:5
12:23 Zəb. 107:38
12:24 Zəb. 107:4-5, 40
13:3 «...mening Huda bilən munazirə ḳiloɣum kelidu» — yaki «...mening Huda bilən dəwalaxḳum kelidu».
13:4 Ayup 16:2
13:5 Pənd. 17:28
13:7 Ayup 17:5; 32:21; 36:4
13:10 «.... Silər yüz-hatirə ḳilip yoxurunqə huxamət ḳilsanglar, u qoḳum silərni əyibləydu» — Ayupning səzliri iqidə adəmni ḥəyran ḳalduridioɣan nuroɣun mənilər ipadilinidu. Ayupning bu bayani ulardin intayin gəwdilik boloɣan bir misal ḥesablinidu. U üq dostioɣa naḥayiti kəskin ḥalda Hudaoɣa huxamətqilik ḳilixḳa bolmaydioɣanliḳini bildüridu. 12-babta u Hudaning adalitidin gumanlinip turup səzligən bolsimu, biraḳ u muxu yərdə Huda ḥəḳiḳətni intayin ətiwarlaydu. Huda durus, lilla gəpni bək səyidu, kixilərning Hudaoɣa wakalətqi boluwelip, əzining yaki baxḳilarning qiraylik pikrini ipadilixigə kət'iy bolmaydu, degən kəzḳaraxni ipadiləydu. Hudaning ḥərmitigə layiḳ səzlərni ḳilix üqün, Uning insanoɣa bərgən wəḥiysini asas ḳilix ḥəm xuning bilən bir waḳitta realliḳtin kət'iy ayrilmay turup, bu dunyadiki kərünərlik pakitlaroɣa yüzlinix zərürdur. Məyli Hudaoɣa, məyli baxḳilaroɣa huxamətlik yaki yaloɣan gəp ḳilixḳa kət'iy bolmaydu.
–U üq dostioɣa agaḥlanduriduki, Hudaoɣa huxamətqilik ḳilsa, Huda ularni jazalaydu. Bu gəp Ayupning Hudaning adalitigə kət'iy ixəngənlikini kərsitidu ḥəm uning ḥazirḳi etiḳadi ḥəm gumani arisidiki iqidə boloɣan kürəxni bizgə ayan ḳilidu.

Silər ixənq baoɳlioɳan istiḥkaminglar pəḳət lay istiḥkamlar, halas.
13 Meni ihtiyarimoɳa ḳoyuwetip zuwan sürmənglar, meni gəp ḳiloɳili ḳoyunglar.
Beximoɳa ḥərnemə kəlsə kəlsun!
14 Ḳandaḳla bolmisun, jenim bilən təwəkkul ḳilimən,
Mən jenimni alḳinimoɳa elip ḳoyimən!
15 U jenimni alsimu mən yənila Uni kütimən, Uningoɳa tayinimən;
Birak ḳandaḳla bolmisun mən tutḳan yollirimni Uning aldida aḳlimaḳqimən;
16 Bundaḳ ḳilixim manga nijatliḳ bolidu;
Qünki iplas bir adəm uning aldioɳa baralmaydu.
17 Səzlirimni dikḳət bilən anglanglar,
Bayanlirimoɳa obdan ḳulaḳ selinglar.
18 Mana, mən əz dəwayimni tərtiplik ḳilip təyyar ḳildim;
Mən əzümning ḥəḳikətən aḳlinidioɳanliḳimni bilimən.
19 Mən bilən bəs-munazirə ḳilidioɳan ḳeni kim barkin?
Ḥazir süküt ḳiloɳan bolsam, tiniḳtin tohtioɳan bolattim!
20 Aḥ Huda! Manga pəḳət ikki ixnila ḳilip bərgin;
Xundaḳ boloɳandila, mən əzümni Səndin ḳaqurmaymən:
21 — Ḳolungni məndin yiraḳ ḳiloɳin;
— Wəḥiməng meni ḳorḳatmisun.
22 Andin meni sot ḳilixḳa qaḳir, mən sanga jawab berimən;
Yaki mən Sanga dəwayimdin səz ḳilsam, Sənmu manga jawab berisən.

Ayup dəwasini dawamlaxturidu

23 Mening ḳəbiḥliklirim ḥəm gunaḥlirim zadi ḳanqilik?
Itaətsizlikim ḥəm gunaḥimni manga kərsitip bər!
24 Nemixḳa didaringni məndin yoxurisən?
Nemixḳa meni Əz düxmining dəp bilding?
25 Uyaḳ-buyaḳḳa uquruwetilidioɳan anqiki bir yopurmaḳni wəḥimigə salmaḳqimusən?
Ḳurup kətkən pahalni ḳooɳlimaḳqimusən?
26 Qünki Sən mening üstümdin zəḥərdək ərzlərni yazisən,
Sən yaxliḳimdiki ḳəbiḥliklirimni manga ḳayturuwatisən.

13:12 «Silər ixənq baoɳlioɳan istiḥkaminglar pəḳət lay istiḥkamlar...» — yaki «Silər ixənq baoɳlioɳan jawablar pəḳət lay istiḥkamlar...».

13:14 «Ḳandaḳla bolmisun, jenim bilən təwəkkul ḳilimən» — səzmusəz bolsa: «Ḳandaḳla bolmisun *(yani «nemixḳa»)* ətlirimni qiximda elip kürəx ḳilimən?» — u əzini kəskin kürəx ḳilmaḳqi boloɳan bir ḥaywanoɳa oxxitidu. **«Mən jenimni alḳinimoɳa elip ḳoyimən!»** — yaki: «Nemixḳa jenimni alḳinimoɳa elip ḳoydum?».

13:15 «U jenimni alsimu mən yənila Uni kütimən, Uningoɳa tayinimən...» — bu ayət Ayupning etiḳadḳa əng toloɳan bayanliridin biri. Ibraniy tilida «kütüx» wə «tayinix» bir peil bilənla ipadilinidu.

13:15 Zəb. 23:4; Pənd. 14:32

13:19 «Mən bilən bəs-munazirə ḳilidioɳan ḳeni kim barkin? Ḥazir süküt ḳiloɳan bolsam, tiniḳtin tohtioɳan bolattim!» — bu tekistning tət hil tərjimisi yaki qüxənqisi bar: — *(1)* Ayup birərsining əzi bilən bəs-munazirə ḳilalaydioɳanliḳioɳa ixənməydu; ḥətta birsi bəs-munazirigə qiḳsila: «Mən Uning soalioɳa pisənt ḳilmay, bu dunyadin ketimən» degəndək; *(2)* ...undaḳ adəm qiḳsa, mən gəp ḳilmay süküttə ələp ketixkə razimən!; *(3)* U kimning əzini əyiblixidin ḳət'iynəzər, süküt ḳilixḳa ḳət'iy unimaydu; *(4)* Birsining əzi bilən yənə bəs-munazirə ḳiloɳusi bolsa, tez boluxi kerək, qünki u pat arida dunyadin ketidu. Biz üqinqisini ixlattuḳ.

13:20 Ayup 9:34; 33:7

13:21 «Manga pəḳət ikki ixnila ḳilip bərgin... ḳolungni məndin yiraḳ ḳiloɳin; — wəḥiməng meni ḳorḳatmisun» — birinqi ix bolsa, Hudaning Əz ḳolini uningdin yiraḳ ḳilixi bilən u azraḳ dəm alalaydu; ikkinqi ix, Hudaning wəḥimisi bolmisa u jür'ətlik bolup səz ḳilidu, degənlik.

13:24 Ayup 16:9; 19:11; 33:10; Yioɳ. 2:5

13:26 Zəb. 25:7

[27-28] Mən qirip kətkən bir nərsə,
Mən pəkət küyə yegən bir kiyimla boloŋinim bilən,
Lekin Sən mening putlirimni kixənləysən,
Ḥəmmə yollirimni kəzitip yürisən;
Tapanlirimoŋa mangmaslik üqün qək sizip ḳoyoŋansən.

Ölümdin keyin ḳandaḳ bolidu?

14 [1] Anidin tuoŋuloŋanlarning künliri azdur,
Palakət uningoŋa yardur.
[2] U güldək dunyaoŋa kelip andin tozuydu,
U ḳuyax aldidin sayigə ohxax ḳeqip ketidu.
[3] Biraḳ Sən tehi xundaḳ bir ajiz boloŋuqioŋa kəzüngni tikip,
Meni Өz aldingoŋa sorakḳa tartiwatamsən?
[4] Kim napak nərsilərdin pak nərsini qikiralaydu? — ḥeqkim!
[5] Insanning künliri bekitilgəndikin,
Uning aylirining sani Sening ilkingdə boloŋandikin,
Sən uning ətsə bolmaydioŋan qəklirini bekitkəndikin,
[6] Uning bir'az dəm elixi üqün uningdin kəzüngni elip ḳaqkin,
Xuning bilən mədikardək uningoŋa əz künliridin səyünüx nesip bolsun!
[7] Qünki dərəh kesiwetilgəndin keyin, ḳayta əsüxtin ümid bar;
Buninglik bilən uning yumran bihliri tügəp kətməydu;
[8] Uning yiltizi yərdə ḳurup kətkən bolsimu,
Uning kətiki topida əlüp kətkən bolsimu,
[9] Biraḳ suning puriḳi bilənla u yənə kəkiridu,
Yumran ot-qəptək yengi bihlarni qikiridu.
[10] Biraḳ adəm bolsa əlidu, ilajsiz ongda yatidu, bərḥək,
Insan nəpəstin ḳalidu, andin nədə bolidu?
[11] Dengizdiki sular paroŋa aylinip tügəp kətkəndək,
Dəryalar ḳaoŋjirap ḳurup kətkəndək,
[12] Ohxaxla adəm yetip ḳalsila ḳaytidin turmaydu;
Asmanlar yoḳimioŋuqə, ular oyoŋanmaydu, uyḳudin turmaydu.
[13] Aḥ, təḥtisaraoŋa meni yoxurup ḳoysang idi,
Oŋəziping ətüp kətküqə meni məhpiy saḳlap ḳoysang idi,
Meni esinggə alidioŋan bir waḳit-saətni manga bekitip bərsəng idi!

13:27-28 Ayup 33:11
14:1 Zəb. 90:5-6, 9-10; 102:11; 103:15; 144:4; Yaḳ. 4:14
14:2 Ayup 8:9; Zəb. 90:5-6, 9-10; 102:11; 103:15; 144:4; Yəx. 40:6; 1Pet. 1:24
14:3 «Meni Өz aldingoŋa sorakḳa tartiwatamsən?» — yaki «Uni Өz aldingoŋa sorakḳa tartiwatamsən?».
14:3 Ayup 7:17,18; 10:20
14:4 «Kim napak nərsilərdin pak nərsini qikiralaydu? — ḥeqkim!» — demək, insan balisi Hudaning aldida ḳandaḳ ḳilip pak bolalaydu ḥəm ḳobul ḳilinalaydu? Ayupning əzi 19-babta bexarət ḳilip bu soaloŋa jawab beridu.
14:4 Yar. 5:3; Zəb. 51:5-7; Yuḥ. 3:6; Rim. 5:12; Əf. 2:3
14:5 Ayup 7:1
14:6 «Uning bir'az dəm elixi üqün ... mədikardək uningoŋa əz künliridin səyünüx nesip bolsun!» — Ayupning degini boyiqə insanlaroŋa adəttiki turmuxning *(mədikarningkidək)* japasi kupayə, xunga u bu japalik ḥayat künliridin azrakḳinə ḥuzur alsun, «bu adəttiki japaoŋa tehimu kəp japa artmioŋaysən» degən mənidə.
14:6 Ayup 7:1, 2, 16, 19; 10:20
14:13 «təḥtisara» — əlgənlərning roḥliri baridioŋan jayni kərsitidu. Yənila 7-bab, 9-ayəttiki izaḥatni kərüng.

14:14 Adəm əlsə, ⱪayta yaxamdu?
Xundaⱪ bolsa manga xundaⱪ əzgirix waⱪti kəlgüqə,
Muxu japaoⱪa toloⱪan künlirim ətküqə, səwr-taⱪət bilən kütəttim!
14:15 Xundaⱪ bolsa Sən meni qaⱪirsang, jawab berəttim;
Sən Əz ⱪolung bilən yaratⱪiningoⱪa ümid-arzuyung bolatti.
14:16 Biraⱪ Sən ⱨazir ⱨərbir dəssigən ⱪədəmlirimni sanap,
Gunaⱨimni kəzitiwatisənoⱪu!
14:17 Itaətsizlikim haltioⱪa selinip peqətləndi,
Gunaⱨlirimni dəwə-dəwə ⱪilip saⱪlap ⱪoydung.
14:18 Dərwəⱪə taoⱪmu yimirilip yoⱪaloⱪandək,
Tax əz ornidin təwrinip kətkəndək,
14:19 Sular tax-xeoⱪillarni upritip yoⱪatⱪandək,
Topanlar zemindiki topini süpürüp kətkəndək,
Sən adəmning ümidini yoⱪ ⱪilisən.
14:20 Sən mənggügə uning üstidin oⱪalib kelisən,
Xunga u dunyadin ketidu; uning qirayini tutuldurisən,
Uni Əz yeningdin yiraⱪ ⱪilisən.
14:21 Uning ooⱪulliri ⱨərmətkə erixidu, biraⱪ u buni bilməydu;
Ular pəs ⱪilinsimu,
Biraⱪ uning bulardinmu həwiri bolmaydu.
14:22 U pəⱪət əz tenidiki aoⱪriⱪidinla azablinidu,
U kənglidə əzi üqünla ⱨəsrət-nadamət qekidu.

Elifaz yənə səzləydu — Yamanlarning aⱪiwiti

15 1 Temanliⱪ Elifaz buningoⱪa jawabən mundaⱪ dedi: —
2 Danixmən kixining ⱪuruⱪ xamaldək səpsətə bilən jawab berixi tooⱪrimu?
Danixmən ⱪorsiⱪini issiⱪ məxriⱪ xamili bilən toyoⱪuzsa bolamdu?
3 Paydisiz səzlər bilən,
Tayini yoⱪ gəplər bilən munazirilixixi muwapiⱪmu?
4 Bərⱨəⱪ, sən iman-ihlasni yoⱪ ⱪiliwətməkqisən,
Hudaning aldida dua-istiⱪamətkə tosaloⱪu bolisən.
5 Qünki ⱪəbiⱨliking aoⱪzingoⱪa səz salidu,
Sən məkkarlarning tilini tallap ⱪollinisən.
6 Mən əməs, bəlki əz aoⱪzing əzüngning gunaⱨingni bekitidu,

14:14 «Adəm əlsə, ⱪayta yaxamdu? Xundaⱪ bolsa ... səwr-taⱪət bilən kütəttim!» — Ayupning insanning ülümdin *(yəni təⱨtisaradin)* tirilixi tooⱪrisida həwiri yoⱪ. Biraⱪ u bundaⱪ ix bolsila, nəⱪədər yahxi bolatti, undaⱪ ümid wə səwr-taⱪət bilən Hudaning orunlaxturuxini *(«xundaⱪ əzgirix»ni)* kütəttim, dəydu. Keyin u əzining tirilixi tooⱪruluⱪ bexarət beridu *(19-babta)*.

14:15 «Xundaⱪ bolsa ... Sən Əz ⱪolung bilən yaratⱪiningoⱪa ümid-arzuyung bolatti» — Ayup yənila Hudaning Əzi tüjüpilap yaratⱪan ⱨəmmə insanoⱪa boloⱪan ajayib ümid-arzusioⱪa etiⱪad ⱪiloⱪanliⱪini bildüridu.

14:16 «Biraⱪ Sən ⱨazir ⱨərbir dəssigən ⱪədəmlirimni sanap...» — yaki «Qünki Sən ⱨazir ⱨərbir dəssigən ⱪədəmlirimni sanap...».

14:16 Ayup 31:4; 34:21; Zəb. 56:8; 139:1-5; Pənd. 5:21; Yər. 32:19

14:17 «Itaətsizlikim haltioⱪa selinip peqətləndi...» — bəzi tərjimanlar Ayupning muxu səzlirining mənisini, Huda Ayupning gunaⱨlirini yapⱪanikən, dəp karaydu. Biz əksiqə, Ayupning muxu səzining mənisini Huda uni tehimu əyibləx üqün gunaⱨlirini dəwə-dəwə ⱪilip peqətləp saⱪlap ⱪoyoⱪan, dəp qüxinimiz.

14:22 «U pəⱪət əz tenidiki aoⱪriⱪidinla azablinidu, ... ⱨəsrət-nadamət qekidu» — Ayup muxu yərdə insan gərgə qüxkəndin keyin əz tenining qirip kətkənlikini ⱨes ⱪilip ⱪynilidu, dəp oylioⱪan boluxi mumkin.

Өз ләвлиринг санга қарши гуваһлиқ беридu.
7 Сән инсанлар иқидә тунҗи болуп туғулоғанму?
Сән таоғ-давanлардин аввал апиридә болоғанму?
8 Тәнгрining мәһпиy кенгиxини англап кәлгәнмусән?
Данaлиқ сән биланла қәклинәмду?
9 Сән билгәнлəрни бizning билмәydиоғанлиримиz барму?
Сән қүxәнгәнни bizning қүxәнмәydиоғинимиz барму?
10 Ақсақаллар һәм қерилар bizning тәripимizдә turidu,
Ular sening atangdinmu yaxta qongdur.
11 Тәнгрining тәсәлliliri,
Yәni sanga mulayimliқ bilән eytқан muxu səz sən üqün azliқ қilamdu?
12 Nemixқa kөngülning kəynigə kirip ketisən?
Kəzüngni nemigə parқiritisən?
13 Xundaқ қilip sən roһingni Tәngrigə қarxi turoғuzdung,
Eoғizingdin xundaқ səzlərning qiқixioға yol қoyuwatisən!
14 Insan nemə idi? Өz-өzini pakliyalioғudək?
Anidin tuғuloғan adəm balisi nemə idi? Һəkқaniy bolalioғudək?
15 Қara, Huda Өz muқəddəslirigimu ixənmigən yərdə,
Asmanlarmu uning nəziridə pak bolmioған yərdə,
16 Yirginqlik boloған, sesip kətkən,
Қəbiһlikni su iqkəndək iqidioған insan balisi zadi қandaқ bolar?
17 Mən sanga kərsitəy, manga қulaқ sal;
Kəzüm kərgənni bayan қilmaқimən.
18 Danixmənlər ata-bowiliridin bularni angliоған,
Yoxurmay bularni bayan қiloған: —
19 (Pəқət xularoғila, yəni ata-bowiliriоғila yər-zemin tapxuruloғanidi,
Ularning arisidin yat adəm ətüxkə petinalmaytti).
20 — Rəzil adəm barliқ künliridə azablinidu,
Zalim kixigə yillar sanaқliқla bekitilgəndur.
21 Uning қuliқioға wəһimilərning awazi kiridu,
Bayaxatliқida bulangqi uning ustigə besip qüxidu.

15:6 «Өz ләвлиринг санга қарши гуваһлиқ беридu» — Elifaz muxu yərdə Ayupning Huda aldida jazalanoған gunaһi һəm һakawurluқi uning əz aoғzi bilən қiloған aqqiқ һəm ətkür səzliridə kərünidu, deməkqi. Birақ Elifaz bilən ikki dostining Ayupning aoғzidin qiққan xu aqqiқ ətkür səzlərgə məs'uliyiti bar.
15:8 Rim. 11:34
15:10 «Ақсақаллар һəm қерилар bizning тәripimizdə turidu... » — Elifaz ilgiriki dəwrlərdiki ata-bowilirining kəzқarixini əziningkigə ohxax dəp қarawatidu.
15:10 Ayup 32:7
15:14 1Pad. 8:46; 2Tar. 6:36; Ayup 14:4; Zəb. 14:2-3; 51:5; Pənd. 20:9; Top. 7:20; 1Yuһ. 1:8,10
15:15 «Қara, Huda Өz muқəddəslirigimu ixənmigən yərdə...» — muxu yərdiki «muқəddəslər» Hudaning pərixtilirini kərsətsə kerək. Elifaz һeliқi yaman roһning əslidə uningoға degən gəplirigə *(4:15-21)* ixinip , қaytilaydu.
15:15 Ayup 4:18; 25:5
15:16 «Қəbiһlikni su iqkəndək iqkən bir adəm» — muxu gəp, xübһisizki, Ayupning əzini kərsitidu.
15:19 «Pəқət xularoғila, yəni ata-bowiliriоғila yər-zemin tapxuruloғanidi, ularning arisidin yat adəm ətüxkə petinalmaytti» — Elifaz bu səz bilən bu ata-bowilarning Huda aldida һəkқaniy boloғanliқini, xunga Huda ularning yər-zeminini yat adəmlərning basturup kirixidin қoоғioғanliқini kərsətməkqi; xuning bilən ularning mədiniyiti urux-jedəlning dəһligə uqrimay, tədriji tərəkқiy қilip, bilimi pəlligə yətkənidi, deməkqi boluxi mumkin.
15:20 «Rəzil adəm barliқ künliridə azablinidu, zalim kixigə yillar sanaқliқla bekitilgəndur» — bu səz һəm təwəndiki 35-ayətkiqə boloған sezlərning һəmmisi Ayupқa biwasitə қaritilip deyilgən boluxi mumkin.
15:21 1Tes. 5:3

22 Ⱪarangoⱪuluⱪtin ⱪutuluxⱪa uning kəzi yətməydu,
U ⱪiliⱪ bilən qepilixⱪa saⱪlanoⱪandur.
23 U ax izdəp: «Zadi nədin tepilar?» dəp yolda tenəp yüridu,
U zulmət künining uningoⱪa yeⱪinlaxⱪanliⱪini bilidu.
24 Dərd-ələm ⱨəm azab uningoⱪa wəⱨimə ⱪilidu,
Ⱨujumoⱪa təyyar boloⱪan padixaⱨtək uning üstidin oⱪəlibə ⱪilidu.
25 Qünki u Təngrigə ⱪarxi ⱪolini kətürgən,
Ⱨəmmigə ⱪadiroⱪa küq kərsətməkqi boloⱪan,
26 Xunga u boynini ⱪattiⱪ ⱪilip,
Kəp ⱪəwətlik ⱪalⱪanni kətürüp uningoⱪa ⱪarap etilidu.
27 Yüzini yaoⱪ baskan bolsimu,
Beⱪinliri səmrəp kətkən bolsimu,
28 U harabə xəⱨərlərdə,
Adəm ⱪonoⱪusi kəlməydioⱪan,
Kesək dəwiliri boluxⱪa bekitilgən əylərdə yaxaydu;
29 U ⱨeq beyimaydu,
Uning mal-mülki bolsa üzülüp ⱪalidu,
Uning təəlluⱪatliri zemin üstidə kengəyməydu.
30 U ⱪarangoⱪuluⱪtin ⱪeqip ⱪutulalmaydu,
Yalⱪun uning xahlirini kəydürüp ⱪurutidu,
Hudaning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu.
31 U sahtiliⱪⱪa tayanmisun!
U aldinip kətkən, xunga sahtiliⱪning əzi uning in'ami bolidu;
32 Uning küni tehi toxmay turupla,
Uning xehi tehi kəkirip bolmayla, bu ixlar əməlgə axurulidu.
33 Üzüm teli silkinip, tong üzümlər qüxürüwetilgəndək,
Zəytun dərihining qeqiki eqilipla təkülüp kətkəndək bolidu.
34 Qünki iplaslarning jəməti tuoⱪmas bolidu,
Ot para yegənlərning qedirlirini kəydürüwetidu.
35 Biraⱪ ular ⱨərdaim yamanliⱪni oylap, ⱪəbiⱨlik tuoⱪduridu,
Kənglidə ⱨaman ⱨiylə-mikir təyyarlaydu.

Ayup yənə jawab beridu — Ərxtə turidioⱪan Guwaⱨqi

16 1 Andin Ayup jawabən mundaⱪ dedi: —
2 Mən muxundaⱪ gəplərni kəp angliоⱪanmən;
Silər ⱨəmminglar azab yətküzidioⱪan ajayib təsəlli bərgüqi ikənsilər-ⱨə!

15:23 «U ax izdəp: «Zadi nədin tepilar?» dəp yolda tenəp yüridu» — baxⱪa birhil tərjimisi: «U yoldin tenip ketip, ⱪorultazlar üqün yəm bolidu».
15:23 Ayup 18:12; Zəb. 109:10
15:28 «U harabə xəⱨərlərdə..., kesək dəwiliri boluxⱪa bekitilgən əylərdə yaxaydu» — ⱪədimdə bəzi xəⱨərlər Hudaning ləniti bilən wəyran boloⱪan bolup, Hudaning lənitigə uqrioⱪan bu jaylarda adəttiki kixilər ularni ⱪaytidin ⱪurup u yərdə olturaⱪlixixⱪa petinalmaytti. Biraⱪ *(Elifazning deyixiqə)* bu rəzil kixilər *(jümlidin Ayupning əzi?)* Hudadin ⱪorⱪmay undaⱪ yərlərdə turuxtin bax tartmaytti.
15:30 «Hudaning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu» — ibraniy tilida «Uning bir nəpisi bilən u dunyadin ketidu».
15:32 Ayup 22:16; Zəb. 55:23
15:33 «Üzüm teli silkinip, tong üzümlər qüxürüwetilgəndək...» — adəttə üzüm teli pixmioⱪan üzümlirini taxlimaydu. Biraⱪ Elifaz xu ohxitixi bilən, mundaⱪ adəmlərning ixliri tehi ⱨeq pixmioⱪan bolup bikaroⱪa ketidu, deməkqi.
15:35 Zəb. 7:14; Yəx. 59:4; Ⱨox. 10:13
16:2 Ayup 13:4

[3] Mundaḳ watildap ḳiloɣan gəpliringlarning qeki barmu?
Silərgə mundaḳ jawab berixkə zadi nemə ḳutratḳuluḳ ḳildi?
[4] Halisamla əzüm silərgə ohxax səz ḳilalayttim;
Silər mening ornumda bolidioɣan bolsanglar,
Mənmu səzlərni baoɣlaxturup eytip, silərgə zərbə ḳilalaytim,
Beximnimu silərgə ḳaritip qayḳiyalayttim!
[5] Ḥalbuki, mən əksiqə aoɣzim bilən silərni rioɣbətləndürəttim,
Ləwlirimning təsəllisi silərgə dora-dərman bolatti.
[6] Lekin mening səzlixim bilən azabim azaymaydu;
Yaki gepimni iqimgə yutuwalisammu, manga nemə aramqiliḳ bolsun?
[7] Biraḳ U meni ḥalsizlanduruwətti;
Xundaḳ, Sən pütkül ailəmni wəyran ḳiliwətting!
[8] Sən meni ḳamalliding!
Xuning bilən əḥwalim manga guwaḥliḳ ḳilmaḳta;
Mening oruḳ-ḳaḳxal bədinim ornidin turup əzümni əyibləp guwaḥliḳ ḳilidu!
[9] Uning oɣəzipi meni titma ḳilip,
Meni ow oljisi ḳilidu;
U manga ḳarap qixini oɣuqurlitidu;
Mening düxminimdək kəzini alayitip manga tikidu.
[10] Adəmlər manga ḳarap mazaḳ ḳilixip aoɣzini aqidu;
Ular nəprət bilən məngzimgə kaqatlaydu;
Manga ḥujum ḳilay dəp səp tüzidu.
[11] Huda meni əskilərgə tapxuroɣan;
Meni rəzillərning ḳolioɣa taxliwətkənikən.
[12] Əslidə mən tinq-amanliḳta turattim, biraḳ u meni paqaḳlidi;
U boynumdin silkip bitqit ḳiliwətti,
Meni Өz nixani ḳiloɣanikən.
[13] Uning oḳyaqiliri meni ḳapsiwaldi;
Ḥeq ayimay U üqəy-baoɣrimni yirtip,
Өtümni yərgə təküwətti.
[14] U u yər-bu yerimgə üsti-üstiləp zəhim ḳilip bəsüp kiridu;
U palwandək manga ḳarap etilidu.
[15] Terəmning üstigə bəz rəht tikip ḳoydum;
Өz izzət-ḥərmitimni topa-qangoɣa selip ḳoydum.

16:7 «Biraḳ U meni ḥalsizlanduruwətti; xundaḳ, Sən pütkül ailəmni wəyran ḳiliwətting! — 8 wə 9-ayəttiki «U» wə «Sən» Hudani kərsitidu.
16:8 «Sən meni ḳamalliding!» — yaki: «Sən meni ḳurutuwətting!». **«Xuning bilən əḥwalim manga guwaḥliḳ ḳilmaḳta!»** — Ayupning xu biqarə əḥwali: «Sən qoḳum eoɣir bir gunaḥ ḳiloɣansən, bolmisa bu külpət bexingoɣa qüxmigən bolatti» dəp əzigə guwaḥliḳ ḳiloɣandək ḳilidu.
16:9 «Uning oɣəzipi meni titma ḳilip,...» — yaki «U tumxuḳi bilən meni titma ḳilip,...». Muxu yərdə Ayup Hudani əzigə yirtḳuq ḥaywandək zərbə ḳiliwatidu, dəp eytmaḳqi.
16:9 Ayup 10:16,17; 13:24
16:12 Ayup 7:20; Yoɣ. 3:12
16:15 «Terəmning üstigə bəz rəht tikip ḳoydum; əz izzət-ḥərmitimni topa-qangoɣa selip ḳoydum» — bu ayəttiki «bəz rəht» kədimki zamanlarda adəmning ḳattiḳ matəm tutux, puxayman ḳilix yaki towa ḳilixinimu ipadiləytti. Muxu yərdə, xübḥisizki, «matəm tutux»ni bildürməkqi.
–«Өz izzət-ḥərmitimni topa-qangoɣa selip ḳoydum» degini ibraniy tilida «Münggüzümni topa-qangoɣa selip ḳoydum» degənliktur. Kalining yaki buḳining münggüzi adəmning küq-ḳudriti ḥəm abruyining simwoli bolidu.
16:15 Ayup 30:19

16-17 Gərqə qolumda həqqandak zorawanlik bolmisimu,
Duayim qin dilimdin boloqan bolsimu,
Yüzüm yioqa-zaridin qizirip kətti;
Qapaklirimni əlüm sayisi basti.
18 Ah, yər-zemin, qenimni yapmioqin!
Nalə-pəryadim tohtaydioqanoqa jay bolmioqay!
19 Birak mana, asmanlarda hazirmu manga xahit Boloquqi bar!
Ərxlərdə manga kapalət Boloquqi bar!
20 Əz dostlirim meni mazak qiloqini bilən,
Birak kəzüm tehiqə Təngrigə yax təkməktə.
21 Ah, insan balisi dosti üqün kelixtürgüqi boloqandək,
Təngri bilən adəm otturisidimu kelixtürgüqi bolsidi!
22 Qünki yənə birnəqqə yil ətüxi bilənla,
Mən barsa qaytmas yolda mengip qalimən.

17 1 Mening roḥim sunuk,
Künlirim tügəy dəydu,
Gərlər meni kütməktə.
2 Ətrapimda aldamqi mazak qiloquqilar bar əməsmu?
Kəzümning ularning eqitkulukioqa tikilip turuxtin baxka amali yoktur.
3 Ah, jenim üqün Əzüng halioqan kapalətni elip Əzüngning aldida manga borun boloqaysən;
Səndin baxka kim meni qollap borun bolsun?

16:16-17 «Qapaklirimni əlüm sayisi basti» — yaki «Zulmətlik qarangoquluk sayisi basti».
16:18 «Nalə-pəryadim tohtaydioqanoqa jay bolmioqay!» — demək, «Ijabət bolmioquqə pəryadim hərdaim həm Hudaoqa həm adəmlərgə awariqilik bolsun».
16:20 «Əz dostlirim meni mazak qiloqini bilən...» — ayətning birinqi qismining yənə birhil tərjimisi, «Manga wakalət boloquqi mening dostum ikən».
16:21 «Ah, insan balisi dosti üqün... kelixtürgüqi bolsidi!» — pütkül ayətning baxka birhil tərjimisi: «Ah, Insanooqli dosti üqün kelixtürgüqi boloqandək, Təngri bilən otturisidimu kelixtürgüqi bir küqlük birsi bolsidi!». Bu tərjimə tooqra bolsa, xübhisizki Məsihni kərsitidu.
16:21 Ayup 31:35; Top. 6:10; Yəx. 45:9; Rim. 9:20
16:22 «Yənə birnəqqə yil ətüxi bilənla, mən barsa qaytmas yolda mengip qalimən» — Ayup bəzidə «bu dunyadin pat arida ketimən» dəp, bəzidə «birnəqqə yil azablar meni kütidu» dəp oylaydu. U birinqi imkaniyətni nisbətən yahxi dəp qaraydu, əlwəttə.
17:1 «mening roḥim sunuk» — yaki «Nəpisim sikilip kətti».
17:3 «Ah, jenim üqün Əzüng halioqan kapalətni elip Əzüngning aldida manga borun boloqaysən» — bu səzlər Hudaoqa eytiloqan, əlwəttə.
–«Borun» *(kepil boloquqi)* — kədimki zamanlarda, birsi məlum bir ixta əyibləngüqi bolsa, sotqi həküm kiloquqə əyibləngüqi wakitlik ərkin bolalmaydu, bəlki kamap koyulidu. Birak uning məlum bir dosti uningoqa kapalət berixkə razi bolsa, əyibləngüqi ərkin yürüwərsə bolidu. Kapalət bərgüqi uning kəqip kətməslikigə toluk kapalət bərgən boluxi kerək idi. Əgər kəqip kətsə uning ornida ərkinliktin məhrum bolidu; andin həküm kilinoqandin keyin *(əz dosti gunahkar dəp hesablanoqan bolsa)* dostining ornida tegixlik jazani əz üstigə aloqan bolidu. Kapalət bərgüqi bolsa hərmətkə sazawər, jamaətning ixənqisigə igə boloqan boluxi kerək, əlwəttə. Xunga Ayup muxu yərdə əzining həm dostliri təripidin həm Huda təripidin əyibləngüqi ikənlikini hes kilip: «Huda, Sən meni bu ixlarda əyibligüdək yeri yok dəp bilisən, xunga mən üqün kapaləp bolalmamsən?» — degəndək jasarətlik dua kilidu.
–*(Bəzi alimlar bu səzning baxka bir qüxənqisi bar dəp karaydu. Ularning pikriqə, Ayup 2-ayəttə: — «ətrapimdikilər aldamqi, mazak kiloquqilar bolmisa Ayup bolmay ketay! Kəzümning... amali yoktur» degən kəsəmni iqidu; 3-ayəttə u Hudadin bu kəsəmni ada kilixkə (kimning tooqra bolsa uni aklax, kimning hata bolsa uni jazalaxkə)* kapalətqi həm guwahqi boluxni ətünidu, andin 4-ayəttə *(xu alimlarning pikriqə)* ulltijasining Huda təripidin bejirilixini ətünidu: «Qünki Sən dostlirimning kənglini yorukluktin kalduroqansən; xunga Sən ularni oqəlibidinmu məhrum kilmisang bolmaydu!» — degəndək).
17:3 2Kor. 5:19

4 Qünki Sən dostlirimning kənglini yoruқluқtin қalduroɣansən;
Xunga Sən ularni oɣəlibidinmu məhrum қilisən!
5 Oɣəniymət alay dəp dostlirioɣa pəxwa atқan kixining bolsa,
Ḥətta balilirining kəzlirimu kor bolidu.
6 U meni əl-yurtlarning aldida səz-qəqəkkə қoydi;
Mən kixilər yüzümgə tüküridioɣan adəm bolup қaldim.
7 Dərd-ələmdin kəzüm torlixip kətti,
Barliқ əzalirim kələnggidək bolup қaldi.
8 Bu ixlarni kərüp duruslar ḥəyranuḥəs bolidu;
Bigunaḥlar iplaslaroɣa қarxi turuxқa қozoɣilidu.
9 Birақ ḥəққaniy adəm əz yolida qing turidu,
Қoli pak yüridioɣan adəmning küqi tohtawsiz uloɣiyidu.
10 Əmdi қeni, ḥəmminglar, yənə kelinglar;
Aranglardin birmu dana adəm tapalmaymən.
11 Künlirim ahirlixay dəp қaptu,
Muddialirim, kənglümdiki intizarlar üzüldi.
12 Bu adəmlər keqini kündüzgə aylandurmaқqi;
Ular қarangoɣuluққa қarap: «Nur yeқinlixiwatidu» deyixiwatidu.
13 Əgər kütsəm, əyüm təḥtisara bolidu;
Mən қarangoɣuluққa ornumni raslaymən.
14 «Qirip ketixni: «Sən mening atam!»,
Қurtlarni: «Apa! Aqa!» dəp qaқirimən!
15 Undaқta ümidim nədə?
Xundaқ, ümidimni kim kərəlisun?
16 Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp ketidu!
Biz birliktə topioɣa kirip ketimiz!

Bildadmu «Yamanlarning yaman aқiwiti» tooɣruluқ səz қilidu

18 1 Xuhaliқ Bildad jawabən mundaқ dedi: —
2 Səndək adəmlər қaqanoɣiqə mundaқ səzlərni tohtatmaysilər?
Silər obdan oylap beқinglar, andin biz səz қilimiz.
3 Biz nemixқa silərning aldinglarda ḥaywanlar ḥesablinimiz?
Nemixқa aldinglarda əhməқ tonulimiz?

17:6 Ayup 30:9
17:9 «... Қoli pak yüridioɣan adəmning küqi tohtawsiz uloɣiyidu» — Ayupning etiқadi yənila uroɣup texip turidu. Muxu yərdə u Hudaning əz düxmini bolup qiққanliқini ḥes қiloɣini bilən, қandaқla bolmisun əzining ḥəққaniy yolda qing turidioɣanliқini eytip, Huda ahirda ḥəmmə ixlirimni ongxaydu, dəp bexarət beridu.
17:10 Ayup 6:29
17:11 Ayup 7:6; 9:25
17:12 «Bu adəmlər keqini kündüzgə aylandurmaқqi; ular қarangoɣuluққa қarap: «Nur yeқinlixiwatidu» deyixiwatidu» — Ayup dostlirimni ḥəқiқətni yormilap, aқni қara, қarini aқ dəwatidu, xundaқla manga қuruқ ümidlərni *(«Nur yeқinlixidu!» dəp)* yətküzməkqi, dəydu.
17:13 «Təḥtisara» — 7-bab, -9-ayət wə xu ayəttiki izaḥatni kərüng.
17:14 «Mening atam!» — bu ibarining қədimdə «Begim!» «Təksir!» degən mənisimu bar idi.
17:16 «təḥtisara» — 7-bab, -9-ayət wə xu ayətning izaḥatini kərüng. **«Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp ketidu! Biz birliktə topioɣa kirip ketimiz!»** — bu jümlining soal jümlə xəklidə қilinoɣan tərjimisimu uqraydu: «Ümidim təḥtisaraning təmür pənjiriliri iqigə qüxüp қalarmu? Biz birliktə topioɣa kirip ketərmizmu?».
17:16 Ayup 3:17,18,19; 30:23,24
18:3 «Biz nemixқa silərning aldinglarda ḥaywanlar ḥesablinimiz?» — «silər» degən səzgə қarioɣanda, Bildadning bu

[4] Ḥəy əzüngning oŋəzipidə əzüngni yirtḳuqi, seni dəpla yər-zemin taxliwetiləmdu?!
Taoŋ-taxlar əz ornidin kətürülüp ketəmdu?!
[5] Ḳandaḳla bolmisun, yaman adəmning qirioŋi əqürülidu,
Uning ot-uqḳunliri yalḳunlimaydu.
[6] Qediridiki nur ḳarangoŋulukḳa aylinidu,
Uning üstigə asḳan qirioŋi əqürülidu.
[7] Uning məzmut ḳədəmliri ḳisilidu,
Əzining nəsiḥətliri əzini mollaḳ atḳuzidu.
[8] Qünki əz putliri əzini toroŋa əwətidu,
U dəl torning üstigə dəssəydioŋan bolidu.
[9] Ḳiltaḳ uni tapinidin iliwalidu,
Tuzaḳ uni tutuwalidu.
[10] Yərdə uni kütidioŋan yoxurun aroŋamqa bar,
Yolida uni tutmaḳqi boloŋan bir ḳapḳan bar.
[11] Uni ḥər tərəptin wəḥimilər besip ḳorḳutuwatidu,
Ḥəm ular uni iz ḳooŋlap ḳooŋlawatidu.
[12] Maoŋdurini aqarqiliḳ yəp tügətti;
Palakət uning yenida paylap yüridu.
[13] Əlümning qong balisi uning terisini yəwatidu;
Uning əzalirini xoraydu.
[14] U əz qediridiki amanliḳtin yulup taxlinidu,
Əlümning tunjisi uni «wəḥimilərning padixaḥi»ning aldioŋa yalap apiridu.
[15] Əyidikilər əməs, bəlki baxḳilar uning qedirida turidu;
Turaloŋusining üstigə günggürt yaoŋdurulidu.
[16] Uning yiltizi tegidin ḳurutulidu;
Üstidiki xahliri kesilidu.
[17] Uning əslimisimu yər yüzidikilərning esidin kətürülüp ketidu,
Sirtlarda uning nam-abruyi ḳalmaydu.
[18] U yoruḳluḳtin ḳarangoŋulukḳa ḳooŋliwetilgən bolup,
Bu dunyadin ḥəydiwetilidu.

---

səzining pəḳət Ayupḳila ḳilinoŋan əməslikini bildüridu. Ularning yenida gəp anglioŋuqilardin bəzilər Ayupning jasarətlik səzlirini anglap uningoŋa ḳol ḳoydimu-ya?

18:4 «Ḥəy əzüngning oŋəzipidə əzüngni yirtḳuqi, seni dəpla ... taoŋ-taxlar əz ornidin kətürülüp ketəmdu?!» — Ayup 16-bab, 9-ayəttə, «U *(Huda)*ning oŋəzipi meni titma ḳildi» degən. Bildad, xübḥisizki, bu gəpni mazaḳ ḳilip: «Sening yirtilixing Hudaning oŋəzipi bilən əməs, bəlki əz-əzüngning oŋəzipi biləndur» deməkqi. Bildad yənə Huda insandin uluoŋ ḥəm aliy boloŋaqḳa, Ayup uning bilən didarlixay, ḥuzurioŋa kirip uning bilən səzlixəy dəp əz əḳlidin adaxḳan, dəp mazaḳ ḳilidu — deməkqi.

–Bildad «Insanning Huda bilən biwasitə səzlixixi, kərüxüxi zadi mumkin əməs» degən kəzḳaraxta bolidu. Birak Ayup ahirida ḥəḳiḳətən Huda bilən kərüxidu; uning üstigə biz Ayupni Hudani əzining əng yeḳin ḥəmraḥi dəp bilgən kixi, dəp kərələymiz *(29:4)*.

18:4 Ayup 13:14; Zəb. 113:6; Yəx. 54:10; Mat. 10:29-31; Rim. 8:32

18:9 Ayup 5:5

18:11 Ayup 15:21; Yər. 6:25; 46:5; 49:29

18:12 «Maoŋdurini aqarqiliḳ yəp tügətti» — baxḳa bir hil tərjimisi «Balayi'apət uni yutuwetixkə aqkəzlük bilən kütüwatidu...»

18:12 Ayup 15:23

18:13 «əlümning qong balisi» — bəlkim birhil kesəlni *(Ayupning kesilini?)* kərsitidu.

18:14 Ayup 8:13, 14; 11:20; Pənd. 10:28

18:15 «...baxḳilar uning qedirida turidu» — yaki « ...ot uning qedirida turidu».

18:17 «Sirtlarda...» — yaki: «Yaylaḳlarda...» yaki «Dalada...».

18:17 Zəb. 109:13; Pənd. 10:7

19 Əl-yurtta ḥeqḳandaḳ pərzəntliri yaki əwladliri ḳalmaydu,
U musapir bolup turoɣan yərlərdimu nəsli ḳalmaydu.
20 Uningdin keyinkilər uning künigə ḳarap alaḳzadə bolidu,
Huddi aldinḳilarmu qəqüp kətkəndək.
21 Mana, ḳəbiḥ adəmning makanliri xübḥisiz xundaḳ,
Təngrini tonumaydioɣan kixiningmu orni qoḳum xundaḳtur.

Ayup yənə səz ḳilidu: — «Mən Hudani kərimən!»

19 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Silər ḳaqanoɣiqə jenimni azablimaḳqisilər,
Ḳaqanoɣiqə meni səz bilən əzməḳqisilər?
3 Silər meni on ḳetim harlidinglar;
Manga uwal ḳilixḳa nomus ḳilmaysilər.
4 Əgər mening səwənlikim bolsa,
Mən əmdi uning dərdini tartimən.
5 Əgər silər meningdin üstünlük talaxmaḳqi bolsanglar,
Yüzüm aldida xərm-ḥayani kərsitip meni əyibliməkqi bolsanglar,
6 Əmdi bilip ḳoyunglarki, manga uwal ḳiloɣan Təngri ikən,
U tori bilən meni qirmaxturup tartti;
7 Ḳara, mən nalə-pəryad kətürüp «Zorawanlik!» dəp warḳiraymən,
Birak ḥeqkim anglimaydu;
Mən warḳiraymən, birak manga adalət kəlməydu.
8 U yolumni meni ətüwalmisun dəp qit bilən tosup ḳoydi,
Ḳədəmlirimgə ḳarangoɣuluk saldi.
9 U məndin xan-xəripimni məḥrum ḳildi,
Beximdin tajni tartiwaldi.
10 U manga ḥər tərəptin buzoɣunqilik ḳiliwatidu, mən tügəxtim;
Ümidimni U dərəhni yuloɣandək yuluwaldi.
11 Oɣəzipini manga ḳaritip ḳozoɣidi,
Meni Өz düxmənliridin ḥesablidi.
12 Uning ḳoxunliri səp tüzüp atlandi,
Pələmpəylirini yasap manga ḥujum ḳildi,
Ular qedirimni ḳorxawoɣa elip bargaḥ tikiwaldi.
13 U ḳerindaxlirimni məndin neri ḳildi,
Tonuxlirimning meḥrini məndin üzdi.
14 Tuoɣanlirim məndin yatlixip kətti,
Dost-buradərlirim meni unutti.

18:19 Yəx. 14:22; Yər. 22:30
18:20 «Huddi aldinḳilar qəqüp kətkəndək» — Bildad eytḳan «aldinḳilar»ning ɵz dəwridiki rəzil adəmlərning əḥwalioɣa ḳarap qəqüp kətkənlikini kərsitixi mumkin.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Məxriḳtikilər uning künigə ḳarap alaḳzadə bolidu, məoɣribtikilər uning künigə ḳarap alaḳzadə bolidu, məxriḳtikilərmu qəqüp ketidu».
18:21 «Mana, ḳəbiḥ adəmning makanliri xübḥisiz xundaḳ, Təngrini tonumaydioɣan kixiningmu orni qoḳum xundaḳtur» — Bildadning bu səzliridə: «ḳəbiḥ adəm», «Təngrini tonumaydioɣan kixi» degini, «sən Ayuptin baxḳa kixi əməs» deməkqi.
19:3 «Silər meni on ḳetim harlidinglar» — muxu yərdiki «on ḳetim» degini «nuroɣun ḳetim»ning birhil ipadisi.
19:11 Ayup 13:24; 16:9; 33:10; Yoɣ. 2:5
19:13 Zəb. 31:11-12; 38:11-12; 69:8; 88:8, 18

15 Өyümdə turoɣan musapirlar, ḥətta dedəklirimmu meni yat adəm dəp ḥesablaydu;
Ularning nəzridə mən musapir bolup ḳaldim.
16 Mən ḳakirimni ḳaḳirsam, u manga jawab bərməydu;
Xunga mən uningoɣa aoɣzim bilən yelinixim kerək.
17 Tiniḳimdin ayalimning ḳuskusi kelidu,
Aka-ukilirim sesiḳliḳimdin bizar.
18 Ḥətta kiḳik balilar meni kəmsitidu;
Ornumdin turmaḳqi bolsam, ular meni ḥaḳarətləydu.
19 Mening sirdax dostlirimning ḥəmmisi məndin nəprətlinidu,
Mən səygənlər məndin yüz əridi.

20 Ət-terilirim ustihanlirimoɣa qaplixip turidu,
Jenim ḳil üstidə ḳaldi.
21 Aḥ, dostlirim, manga iqinglar aoɣrisun, iqinglar aoɣrisun!
Qünki Təngrining ḳoli manga kelip təgdi.
22 Silər nemixḳa Təngridək manga ziyankəxlik ḳilisilər?
Silər nemixḳa ətlirimgə xunqə toymaysilər!

Ḳutḳuzoɣuqi tooɣruluḳ bexarət

23 Aḥ, mening səzlirim yezilsidi!
Ular bir yazmioɣa pütüklük boloɣan bolatti!
24 Ular təmür ḳələm bilən ḳooɣuxun iqigə yezilsidi!
Əbədil'əbəd tax üstigə oyup pütülgən bolatti!
25 Birak mən xuni bilimənki, əzümning Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqim ḥayattur,
U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!

19:15 «eyümdə turoɣan musapirlar» — yaki «eyümdiki meḥmanlar». **«ḥətta dedəklirimmu meni yat adəm dəp ḥesablaydu»** — Ayupning eyidə turoɣan musapirlar *(bəlkim əslidə uning ḥimayisigə erixip uning hizmətqiliri boloɣanlar)* ḥazir uni yat adəm, musapir dəp ḳaraydu.
19:16 «Mən ḳakirimni ḳaḳirsam, u manga jawab bərməydu; xunga mən uningoɣa aoɣzim bilən yelinixim kerək» — Ayupning əslidə qakirioɣa buyruḳ berix üqün səz ḳilixi bəlkim ḥajətsiz idi, uning bir imasi yaki ḳarap ḳoyuxi kupayə idi.
19:17 «Aka-ukilirim» — ibraniy tilida «Anamning baliyatḳusidiki ooɣullar». **«Aka-ukilirim sesiḳliḳimdin bizar»** — yaki «Aka-ukilirim yelinixlirimdin bizar».
19:18 Ayup 30:1
19:19 Zəb. 41:9; 55:12-14
19:20 «Jenim ḳil üstidə ḳaldi» — ibraniy tilini səzmusəz tərjimə ḳilsaḳ: «Jenim qixlirimning terisining üstidila ḳaldi».
19:20 Ayup 30:30; Zəb. 102:5; Yioɣ. 4:8
19:22 «Silər nemixḳa ətlirimgə xunqə toymaysilər!» — ərəblər *(wə bəlkim ibraniylar)* bəzidə «adəmning etini yeyix» degənni «adəmgə təḥmət qaplax» degən mənidə ixlitidu. Ayupning dostliri uning azablirini az dəp, uning azablirioɣa yənə «Huda seni taxliwətti» degən wəḥimini artip ḳoyoɣan.
19:24 «Aḥ, mening səzlirim yezilsidi! ... ... Əbədil'əbəd tax üstigə oyup pütülgən bolatti!» — uning bu arzusi *(23-24-ayət)* əməlgə axuruldi. Biz ḥazir uning Mukəddəs Kitaboɣa pütüklük səzlirini oḳuwatimiz *(baxḳa hil tərjimisi uqrixi mumkin)*.
19:25 «...əzümning Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqim ḥayattur» — Ayup əslidə 9-babta Huda ḥəm əzümning otturisida kelixtürgüqi bir «əlqi» yaki «ariqi» bolsa idi, degən intizarini bildürdi. U ḥazir bu yərdə əzining mundaḳ bir «kelixtürgüqi»sining ḥaḳikətən barliḳini jakarlaydu; ibraniy tilida «goel» *(«ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqi»)* degən bu səz, adəttə birsi məlum awariqilikkə uqrioɣanda, uningoɣa tuoɣanqilik *(ḥəmjəmətlik)* ḳilip uni ḳutḳuzux üqün «bədəl töləydioɣan ḳutḳuzoɣuqi tuoɣḳini»ni bilduridu. Bu Ḳutḳuzoɣuqi-Nijatkarining boloɣanliḳining nətijisi bolsa: — U kəlgüsidə əz kəzi bilən Hudasini kərələydu ḥəmdə xu qaoɣda Huda uning bexioɣa qüxkənliri tooɣrisida uningoɣa jawab beridioɣanliḳidin ibarəttur. Bu bayan intayin ḥəyran ḳalarlik, ḥəm bəzi jəḥətlərdin Ayupning bayanlirining iqidə uning etiḳadining əng yuḳiri pəllisi süpitidə julalinip turidu.
–«Goel» tooɣruluḳ yənə «Rut»tiki «kirix səz» wə «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«U ahirət künidə yər yüzidə turup turidu!»** — yaki: «U ahirḳi boloɣuqi bolup yər yüzidə turidu».
19:25 Mis. 6:6; Law. 25:47-49; Ayup 33:23-24; Yuḥ. 11:25; 1Kor. 15:20-22

26 Ḥəm mening bu terə-ətlirim buzuloʏandin keyin,
Mən yənila tenimdə turup Təngrini kərimən!
27 Uni əzümla əyni ḥalda kərimən,
Baxḳa adəmning əməs, bəlki əzümning kəzi bilən ḳaraymən;
Aḥ, ḳəlbim buningoʏa xunqə intizardur!
28 Əgər silər: «Ixning yiltizi uningdidur,
Uni ḳandaḳ ḳilip ḳistap ḳooʏliwetələymiz?!» — desənglar,
29 Əmdi əzünglar ḳiliqtin ḳorkḳininglar tüzük!
Qünki Hudaning oʏəzipi ḳiliq jazasini elip kelidu,
Xuning bilən silər Hudaning sotining ḳuruḳ gəp əməslikini bilisilər».

Zofarmu yamanlarning aḳiwiti üstidə səz ḳilidu

20 1 Andin Naamatlik Zofar jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Meni biaram ḳiloʏan hiyallar jawab berixkə ündəwatidu,
Qünki ḳəlbim biaramlikta ərtənməktə.
3 Mən manga ḥaḳarət kəltürüp, meni əyibləydioʏan səzlərni anglidim,
Xunga mening roḥ-zeḥnim meni jawab berixkə ḳistidi.
4 Sən xuni bilməmsənki,
Yər yüzidə Adəm'atimiz apiridə boloʏandin beri,
5 Rəzillərning oʏalibə təntənisi ḳisḳidur,
Iplaslarning huxalliḳi birdəmliktur.
6 Undaḳ kixining xan-xəripi asmanoʏa yətkən bolsimu,
Bexi bulutlaroʏa takaxsimu,
7 Yənila əzining poḳidək yoḳap ketidu;
Uni kərgənlər: «U nədidur?» dəydu.
8 U qüxtək uqup ketidu,
Ḳayta tapḳili bolmaydu;
Keqidiki oʏayibanə alaməttək u ḥəydiwetilidu.
9 Uni kərgən kəz ikkinqi uni kərməydu,
Uning turoʏan jayi uni ḳayta uqratmaydu.
10 Uning ooʏulliri miskinlərgə xəpḳət ḳilixḳa məjburlinidu;
Xuningdək u ḥətta əz ḳoli bilən bayliḳlirini ḳayturup beridu.
11 Uning ustihanliri yaxliḳ maoʏduriʏa toloʏan bolsimu,
Birak uning maoʏduri uning bilən billə topa-qangda yetip ḳalidu.

19:26 «Mən yənila tenimdə turup Təngrini kərimən!» — muxu yərdə əsli tekistni qüxinix səl təs. «Mən tenimdin sirt *(demək, roḥ təndin kətkəndin keyin)* Hudani kərimən!» degən baxḳa bir hil tərjimisi bar. Bu hil tərjimə tooʏra bolsa, undaḳta uning mənisi «Ḥazirḳi tenimdin sirt...» degənlik bolsa kerək. Məyli ḳaysi hil mənidə eytiloʏan bolsun, Ayupning kəzi əzining Hudasini kərüxigə yətkən.

19:27 «Aḥ, ḳəlbim buningoʏa xunqə intizardur!» — muxu yərdə səzmusəz tərjimə ḳilsaḳ: «Mening bərəklirim *(yürəklirim, demək)* iqimdə tügəy dəp ḳaldi!». Ibraniylar üqün, «bərəklər» adəmning ḥessiyatlirining, wijdaniningmu qongḳur yiltizidur. Xuning bilən bu jümlə, Ayupning Hudani kərüxtin ibarət zor intizarioʏa əzining bərdaxliḳ berələməywatḳanliḳini bildürgən boluxi mumkin.

19:28 «Əgər silər: «Ixning yiltizi uningdidur, uni ḳandaḳ ḳilip ḳistap ḳooʏliwetələymiz?!» — desənglar,...» — Ayup əz dostlirining «Ayupning yoxurun gunaḥlirini pax ḳilmioʏuqə ḥərgiz boldi ḳilmayli» degən pozitsiyidə turuwatḳanliḳini bildürməkqi.

20:2 «Meni biaram ḳiloʏan hiyallar jawab berixkə ündəwatidu, qünki ḳəlbim biaramlikta ərtənməktə» — Zofarning bir ixlaroʏa bəkmu jiddiylixip ketidioʏan harakteri bu səzliridin qikip turidu.

20:5 Zəb. 37:35,36

12 Gərqə rəzillik uning aoꞯzida tatlik tetioꞯan bolsimu,
U uni til astioꞯa yoxuroꞯan bolsimu,
13 U uni yutḳusi kəlməy meḥrini üzəlmisimu,
U uni aoꞯzida ḳaldursimu,
14 Birak uning ḳarnidiki tamiḳi əzgirip,
Kobra yilanning zəḥirigə aylinidu.
15 U baylikларni yutuwetidu, birak ularni yanduridu;
Huda ularni axḳazinidin qiḳiriwetidu.
16 U kobra yilanning zəḥirini xoraydu,
Qar yilanning nəxtiri uni əltüridu.
17 U ḳaytidin erik-əstənglərgə ḥəwəs bilən ḳariyalmaydu,
Bal wə serik may bilən aḳidioꞯan dəryalardin ḥuzurlinalmaydu.
18 U erixkənni yutalmay ḳayturidu,
Tijarət ḳiloꞯan paydisidin u ḥeq ḥuzurlinalmaydu.
19 Qünki u miskinlərni ezip, ularni taxliwətkən;
U əzi salmioꞯan əyni igiliwaloꞯan.
20 U aqkəzlüktin əsla zerikməydu,
U arzulioꞯan nərsiliridin ḥeqḳaysisini saḳlap ḳalalmaydu.
21 Uningoꞯa yutuwaloꞯudək ḥeqnərsə ḳalmaydu,
Xunga uning bayaxatliḳi mənggülük bolmaydu.
22 Uning tokḳuzi təl boloꞯanda, tuyuḳsiz ḳisilqiliḳḳa uqraydu;
Ḥərbir ezilgüqining ḳoli uningoꞯa ḳarxi qiḳidu.
23 U ḳorsiḳini toyoꞯuzuwatḳinida,
Huda dəḥxətlik oꞯəzipini uningoꞯa qüxüridu;
U oꞯizaliniwatḳanda oꞯəzipini uning üstigə yaoꞯduridu.
24 U təmür ḳoraldin ḳeqip ḳutulsimu,
Birak mis okya uni sanjiydu.
25 Təgkən ok kəynidin tartip qiḳiriwaloꞯinida,
Yaltirak ok uqi əttin qiḳiriwaloꞯinida,
Wəḥimilər uni basidu.
26 Zulmət ḳarangoꞯuluk uning baylikларini yutuwetixkə təyyar turidu,
Insan püwlimigən ot uni yutuwalidu,
Uning qedirida ḳelip ḳaloꞯanlirinimu yutuwetidu.
27 Asmanlar uning ḳəbiḥlikini axkarilaydu;
Yər-zeminmu uningoꞯa ḳarxi ḳozoꞯilidu.
28 Uning mal-dunyasi elip ketilidu,
Hudaning oꞯəzəplik künidə kəlkün uloꞯiyip əy-bisatini oꞯulitidu.

20:13 «U uni yutḳusi kəlməy meḥrini üzəlmisimu,...» — ibraniy tilida «uni ayap meḥrini üzəlmisimu». Demək, aoꞯzida ḳalduruwərməkqi bolidu. **«U uni *, yəni rəzillikni* aoꞯzida ḳaldursimu...»** — Zofarning bu bayani intayin zəḥərhəndilikkə toloꞯan bolup, bu sözlər xübḥisizki, Ayupni biwasitə əyibləx üqün ḳaritilidu; u: «rəzillik aoꞯzida tatlik tetioꞯan» wə «uni til astioꞯa yoxuroꞯan», ḥəm 20-ayəttiki «Miskinlərni ezip, ularni taxliwətkən», «əzi salmioꞯan bir əyni əzi igiliwaloꞯan» dəp təswirligən kixi dəl Ayuptin baxḳa kixi əməs idi.

20:20 «U aqkəzlüktin əsla zerikməydu» — ibraniy tilida: «Uning axḳazini ḥeq hatirjəmlikni bilməydu». Oḳurmənlər 22-24-ayətlərning baxḳa hil tərjimilirini uqritixi mumkin.

20:25 «Yaltirak ok uqi əttin qiḳiriwaloꞯinida, wəḥimilər uni basidu» — Zofar yaman adəmlərning kəlgüsidiki azabliridin bək ḥuzurlinidioꞯandək ḳilatti.

20:26 «Insan püwlimigən ot» — Hudaning Əzining otini kərsətsə kerək.

20:28 «Uning mal-dunyasi elip ketilidu» — yaki «Kəlkün əyini eḳitip ketidu».

29 Hudaning rəzil adəmgə bəlgiligən nesiwisi mana xundaqtur,
Bu Huda uningoɣa bekitkən mirastur».

Ayup yənə səz ⱪilidu — Hudaning jaⱨanni idarə ⱪilixi

21 1 Ayup jawabən mundaⱪ dedi: —
2 «Gəplirimgə ⱪulaⱪ selinglar,
Bu silərning manga bərgən «təsəlliliringlar»ning ornida bolsun!
3 Səz ⱪiliximoɣa yol ⱪoysanglar;
Səz ⱪiloɣinimdin keyin, yənə mazaⱪ ⱪiliweringlar!
4 Mening xikayitim bolsa, insanoɣa ⱪaritiliwatamdu?
Roⱨim ⱪandaⱪmu bitaⱪət bolmisun?
5 Manga obdan ⱪaranglarqu? Silər qoⱪum ⱨəyran ⱪalisilər,
Ⱪolunglar bilən aoɣzinglarni etiwalisilər.
6 Mən bu ixlar üstidə oylansamla, wəⱨimigə qəmimən,
Pütün ətlirimni titrək basidu.
7 Nemixⱪa yamanlar yaxaweridu,
Uzun əmür kəridu,
Ⱨətta zor küq-ⱨoⱪuⱪluⱪ bolidu?
8 Ularning nəsli əz aldida,
Pərzəntliri kəz aldida məzmut əsidu,
9 Ularning əyliri wəⱨimidin aman turidu,
Təngrining tayiⱪi ularning üstigə təgməydu.
10 Ularning kaliliri jüpləns urⱪlimay ⱪalmaydu,
Iniki mozaylaydu,
Moziyinimu taxlimaydu.
11 Rəzillər kiqik balilirini ⱪoy padisidək talaoɣa qiⱪiriweridu,
Ularning pərzəntliri taⱪlap-səkrəp ussul oynap yüridu.
12 Ular dap ⱨəm qiltaroɣa təngkəx ⱪilidu,
Ular nəyning awazidin xadlinidu.
13 Ular künlirini awatqiliⱪ iqidə ətküzidu,
Andin kəzni yumup aqⱪuqila təⱨtisaraoɣa qüxüp ketidu.
14 Ⱨəm ular Təngrigə: «Bizdin neri bol,

20:29 «Hudaning rəzil adəmgə bəlgiligən nesiwisi mana xundaⱪtur, bu Huda uningoɣa bekitkən mirastur» — Zofarning bayanliri jəmləxtürülginidə, u degən «rəzil adəm» əməliyəttə tət-bəx pütünləy baxⱪa-baxⱪa yol bilən əlgən!
21:6 «Mən bu ixlar üstidə oylansamla, wəⱨimigə qəmimən, pütün ətlirimni titrək basidu» — Ayupning bundaⱪ ⱪorⱪup ketixi uning təwəndiki səzliri bilən qüxəndürülidu. Ayup taki əzini palakət basⱪanoɣa ⱪədər Hudani Ⱨəmmigə Ⱪadir, pütünləy adil ⱨəm pütünləy meⱨriban dəp ixinip kəlgənidi. Biraⱪ u əmdiliktə baxⱪa bir ⱪorⱪunqluⱪ eⱨtimalliⱪⱪa yüzlinixkə məjbur boluwatatti. Huda rasttinla adalətlik, rasttinla yahximu? Jaⱨandiki bəzi əⱨwallar buningoɣa tətür guwaⱨliⱪ beriwatⱪandək ⱪilatti. Yaman adəmlər beyip kitiwatidu, durus adəmlər eziliwatidu. Huda bu ixlaroɣa pisənt ⱪilmamdu? U əslidə təsəwwur ⱪilmioɣan bu eⱨtimalliⱪlar uni ⱨazir intayin ⱪorⱪutuwatatti.
21:7 Zəb. 17:9-12; 73:12; Yər. 12:1; Ⱨab. 1:16
21:8 «Ularning *, yəni yamanlarning* nəsli əz aldida, pərzəntliri kəz aldida məzmut əsidu» — Ayup Zofarning baya ⱪiloɣan səzlirini hulasə ⱪilip, ularoɣa rəddiyə beridu; yamanlar yoⱪalmaydu, ularning pərzəntliri «Əz bayliⱪlirini miskinlərgə ⱪayturidu» əməs, bəlki ular əz aldioɣa rawaj tapidu.
21:13 «Ular künlirini awatqiliⱪ iqidə ətküzidu, andin kəzni yumup aqⱪuqila təⱨtisaraoɣa qüxüp ketidu» — Ayup bundaⱪ yamanlar əmürwayət azadiliktə yaxioɣandin keyin ⱨeq azablanmay, ⱨeq jazalanmay dunyadin ketidu, dəwatidu. «Andin kəzni yumup aqⱪuqila təⱨtisaraoɣa qüxüp ketidu» degənning baxⱪa birhil tərjimisi: «Ular hatirjəmliktə təⱨtisaraoɣa qüxidu».

Bizning yolliring bilən tonuxkimiz yoktur!» — dəydu,
15 — «Həmmigə Qadirning hizmitidə boluxning ərzigüdək nəri bardu?
Uningoqa dua kilsak bizgə nemə payda bolsun?!».
16 Qaranglar, ularning bəhti əz qolida əməsmu?
Birak yamanlarning nəsihiti məndin neri bolsun!
17 Yamanlarning qirioqi qanqə ketim əqidu?
Ularni əzlirigə layik külpət basamdu?
Huda oqəzipidin ularoqa dərdlərni bəlüp berəmdu?
18 Ular xamal aldidiki engizoqa ohxax,
Qara quyun uqurup ketidioqan pahaloqa ohxaxla yoqamdu?
19 Təngri uning qəbihlikini balilirioqa qüxürüxkə qalduramdu?
Huda bu jazani uning əzigə bərsun, uning əzi buni tetisun!
20 Əzining halakitini əz kəzi bilən kərsun;
Əzi Həmmigə Qadirning qəhrini tetisun!
21 Qünki uning bekitilgən yil-ayliri tügigəndin keyin,
U qandakmu yənə əz əydikiliridin huzur-halawət alalisun?
22 Təngri kattilarning üstidinmu həküm kiloqandin keyin,
Uningoqa bilim əgitələydioqan adəm barmidur?!
23 Birsi sak-salamət, pütünləy oqəm-əndixsiz, azadiliktə yilliri toxqanda əlidu;
24 Bekinliri süt bilən semiz bolidu,
Ustihanlirining yiliki heli nəm turidu.
25 Yənə birsi bolsa aqqik armanda tügəp ketidu;
U heqqandak rahət-paraoqət kərmigən.
26 Ular bilən billə topa-qangda təng yatidu,
Qurutlar ularoqa qaplixidu.

27 — Mana, silərning nemini oylawatqanlikinglarni,
Meni qarilax niyətliringlarni bilimən.
28 Qünki silər məndin: «Esilzadining əyi nəgə kətkən?
Rəzillərning turoqan qedirliri nədidur?» dəp sorawatisilər.
29 Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?

21:14 Ayup 22:17
21:15 Mis. 5:2; Mal. 3:14
21:16 «Qaranglar, ularning bəhti əz qolida əməsmu?» — baxqa bir hil tərjimisi: «Qaranglar, ularning awatliki əz qoli bilən kəlməs» *(awatliki Hudadin kəlgən, deməkqi).*
21:16 Ayup 22:18
21:17 Ayup 20:29; Zəb. 11:5-6
21:20 «Həmmigə Qadirning qəhrini tetisun!» — ibraniy tilida «Həmmigə Qadirning qəhrini iqsun!».
21:22 «kattilar» — ibraniy tilida «aliylar». Bəlkim muxu yərdə pərixtilərni kərsitixi mumkin. **«Uningoqa bilim əgitələydioqan adəm barmidur?!»** — Ayup ularning «Yamanlar tezla jazalinidu» degənlirining natooqrilikini ispatlioqanidi. Birak u hazir: «Silərning bu səzliringlarda qing turuwelixinglar «Huda bizning pikrimizni anglap andin bu ixlarni xundak orunlaxturuxi kerək» degənlikkə barawər» deməkqi.
21:22 Yəx. 40:13; Rim. 11:34; 1Kor. 2:16
21:26 Ayup 17:14
21:27 «... silərning nemini oylawatqanlikinglarni, meni qarilax niyətliringlarni bilimən» — dostlirining səzlirining kəpinqisi daritma gəp; birak, heli roxənki, bu yərdə Ayupka qaritip hujum kilinidu.
21:28 «Silər məndin: «Esilzadining əyi nəgə kətkən?» *dəp sorawatisilər*» — ularning muxu «esilzadə» degini, xübhisizki, Ayupni kərsitidu. **«Silər məndin: «... Rəzillərning turoqan qedirliri nədidur?» dəp sorawatisilər»** — Ayup yənə muxu yərdə: Silərning bu soalliringlar meni daritip kərsitidioqanlikini bilimən, dəwatidu.

Ularning xu bayanlirioɣa kəngül koymidinglarmu?
30 Demək, «Yaman adəm palakət künidin saklinip kalidu,
Ular oɣəzəp künidin kutulup kalidu!» — dəydu.
31 Kim rəzilning tutkan yolini yüz turanə əybləydu?
Kim uningoɣa əz kilmixi üqün tegixlik jazasini yegüzidu?
32 Əksiqə, u həywət bilən yərlikigə kətürüp mengilidu,
Uning kəbrisi kəzət astida turidu.
33 Jiloɣining qalmiliri uningoɣa tatlik bilinidu;
Uning aldidimu sansiz adəmlər kətkəndək,
Uning kəynidinmu barlik adəmlər əgixip baridu.
34 Silər nemixkə manga kuruk gəp bilən təsəlli bərməkqi?
Silərning jawabliringlarda pəkət sahtilikla tepilidu!

Elifaz yənə səz kilidu: — Hata pərəzlər — Ayupka karitiloɣan hujumlar

22 1 Andin Temanlik Elifaz mundak dedi: —
2 Adəm Hudaoɣa kandakmu payda kəltürəlisun?
Dana adəmlərmu Uningoɣa nemə payda kəltürəlisun?
3 Sən həkkaniy bolsangmu, Həmmigə Kadiroɣa nemə bəhrə berələytting?
Yolliring əyibsiz boloɣan təkdirdimu, sən Uningoɣa nemə oɣəniymətlərni elip kelələysən?
4 Uning seni əybləydioɣanlikiɣi,
Wə Uning sanga xikayətlər yətküzidioɣini sening ihlasmən boloɣining üqünmu-ya?
5 Sening rəzilliking zor əməsmu?
Sening gunahliring həsabsiz əməsmu?
6 Sən kerindaxliringdin səwəbsiz kepillik aloɣansən;
Sən yalangtüxlərni kiyim-keqəkliridin məhrum kiliwətkənsən.
7 Halsizlanoɣanlaroɣa su bərmiding,
Aq kaloɣanlaroɣa axnimu ayap bərmiding,
8 Gərqə sən yər-zeminlik boloɣan koli uzun adəm bolsangmu,
Yər-zemin tutup hərmətlinip kəlgən adəm bolsangmu,
9 Sən tul hotunlarnimu kuruk kol yanduroɣansən,
Yetim-yesirlarning kolinimu yanjitiwətkənsən.

21:29 «Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?» — Zofar: «Iplaslarning huxalliki birdəmliktur», xundakla bu ix «yər yüzidə Adəm'atimiz apiridə boloɣandin beri» həmmə adəmgə ayan — degən. Birak Ayup yirak yurtlaroɣa berip kəlgənlərning bayanliri baxkiqə, dəydu.

21:30 Pənd. 16:4

21:34 «Silər nemixkə manga kuruk gəp bilən təsəlli bərməkqi? Silər yoluqilardin xuni sorimidinglarmu?» — okurmənlər baykisunki, Ayupning üq dosti awwal səl eoɣir-besikrak səz kilidu, andin gəp kiloɣanseri aqqik həm təlwəlik bilən səzləydu; Ayup bolsa awwal intayin təlwilərqə wə jiddiylikta səz kiloɣan bolsimu, lekin uning səzliri baroɣanseri təmkin bolidu.

22:3 «... Yolliring əyibsiz boloɣan təkdirdimu, sən uningoɣa nemə oɣəniymətlərni elip kelələysən?» — 1-bab, 8-ayəttə, Hudaning Ayuptin aloɣan raziliki, hursənliki nahayiti roxən bayan kilinidu. Yənə kelip, Təwratning «Yaritilix» degən kismida biz Hudaning insanlarning gunahlliri tüpəylidin boloɣan intayin azablinidioɣanliki tooɣrisida həwərdar bolimiz. Xunga Elifazning 2-ayət wə 3-ayəttiki bu səzlirining tolimu hata ikənlikini biliximiz lazim.

22:6 Mis. 22:26, 27; Kan. 24:6, 10-13

22:9 «Sən ... yetim-yesirlarning kolinimu yanjitiwətkənsən» — xuni qongkur qüxiniximiz kerəkki, Elifazning bu xikayətliri pütünləy asassizdur.

10 Mana xu səwəbtin ətrapingda tuzaqlar yatidu,
Uxtumtut pəyda boloɣan wəḥimimu seni basidu.
11 Xu səwəbtinmu seni ḳarangoɣuluḳ besip kərəlməs ḳildi,
Bir kəlkün kelip seni oɣərḳ ḳildi.
12 Təngri ərxalaning qoḳḳisida turidu əməsmu?
Əng egiz yultuzlarning nəḳədər aliy ikənlikigə ḳarap baḳ!
13 Birak sən: «Təngri nemini bilidu?
U rast xunqə zulmət ḳarangoɣulukta birnemini pərḳ etələmdu?!» dəwatisən.
14 Yənə: «Ḳoyuḳ bulutlar uni tosuwalidu,
Xunga U pələk üstidə aylinip mangoɣinida bizni kərməydu!» — dəysən.
15 Yaman adəmlər mangoɣan kona yolni sənmu tutuwerəmsən?
16 Ular wakti toxmay turupla elip ketilgən,
Ularning ulliri kəlkün təripidin eḳitilip ketilgən..
17 Ular Təngrigə: «Bizdin neri bol!»
Ḥəmmigə Ḳadir bizni nemə ḳilalisun?» — dəytti..
18 Birak ularning əylirini esil nərsilər bilən tolduroɣan dəl Uning Əzidur,
Mən bolsam yamanlarning nəsiḥitidin yiraḳlaxḳanmən!..
19 Ḥəḳḳaniylar ularning bərbat boloɣanliḳini kərüp xadlinidu;
Bigunahlar ularni mazak ḳilip: —.
20 «Bizgə ḳarxi qiḳḳuqilar xübḥisiz wəyran bolidu,
Ot ularning baylikirini yutuwətməmdu?» — dəydu.
21 Xunga Hudaoɣa boysunup Uni tonusang,
Xu qaoɣdila sən aman bolisən;
Xuning bilən sanga amət kelidu.
22 Uning aoɣzidin kəlgən nəsiḥətnimu ḳobul ḳil,
Uning səzlirini kənglünggə püküp ḳoy..
23 Sən Ḥəmmigə Ḳadirning yenioɣa ḳaytip kəlsəng, muḳərrərki,
Ḳaytidin ḳurulup qiḳalaysən;
Əgər sən ḳəbiḥlikni qedirliringdin yiraḳlaxtursang,.
24 Əgər sən altunungni topa-qang üstigə taxliyalisang,
Ofirdiki altunungni xiddətlik eḳinning taxlirioɣa ḳoxuwətsəng,.
25 Undakta Ḥəmmigə Ḳadirning Əzi sanga altun bolidu.
Sening üqün sərhil kümüxmu bolidu.
26 U qaoɣda sən Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünisən,

22:16 «Ular wakti toxmay turupla ..., ularning ulliri kəlkün təripidin eḳitilip ketilgən» — bu yərdə Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwridə topan eḳitip kətkən rəzil adəmlər kərstilgən boluxi mumkin.
22:17 Ayup 21:14
22:18 «Ularning əylirini esil nərsilər bilən tolduroɣan dəl uning əzidur» — Elifaz muxu yərdə Ayupning «Yamanlar bəzidə beyip awatlixidu» degən pikrining tooɣriliḳini azrak ḳobul ḳiloɣandək ḳiloɣini bilən yənila: «Yamanlar tez bərbat bolidu» dəydu.
22:18 Ayup 21:16
22:19 Zəb. 107:42
22:22 « ***Hudaning*** **aoɣzidin kəlgən nəsiḥətnimu ḳobul ḳil,...»** — Elifaz əzining baya degən gəplirini «Hudaning aoɣzidin kəlgən nəsiḥət» dəp ḳarisa kerək.
22:23 Ayup 8:5, 6
22:24 «əgər sən ... Ofirdiki altunungni xiddətlik eḳinning taxlirioɣa ḳoxuwətsəng» — Elifaz bəlkim Ayupni altunlaroɣa intayin aq kəz adəm dəp ḳaraydu. Uning bu səzlirining nuroɣun adəmlərgə payda yətküzələydioɣini bilən, Ayup aq kəz adəm bolmioɣaqka, uningoɣa ḥeq yardəm bərməydu.
–Bu ayəttə deyilgən «Ofirdiki altun» naḥayiti esil bir hil altunni kərsitidu.

Yüzüngni Təngrigə ḳarap kətürələysən.
27 Sən Uningoŋa dua ḳilsang, U ḳulaḳ salidu,
Xundaḳla sənmu iqkən ḳəsəmliringgə əməl ḳilisən.
28 Sən ḳarar ḳiloŋan ix əməlgə axidu,
Yolliring üstigə nur qüxidu.
29 Adəmlər pəs ḳilinoŋanda, sən ularoŋa: «Ornunglardin turunglar!» dəysən,
Xuning bilən Huda qirayi sunoŋanlarni ḳutḳuzidu.
30 U ḥətta gunaḥi bar adəmnimu ḳutḳuzidu,
U ḳolungdiki ḥalalliḳtin ḳutḳuzulidu.

Ayup jawab beridu — Ixənq-etiḳadning guman bilən boloŋan kürixi

23 1 Ayup jawabən mundaḳ dedi: —
2 «Bügünmu xikayitim aqqiḳtur;
Uning meni baskan ḳoli aḥ-zarlirimdinmu eoŋirdur!
3 Aḥ, Uni nədin tapalaydioŋanliḳimni bilgən bolsam'idi,
Undaḳta Uning olturidioŋan jayioŋa barar idim!
4 Xunda mən Uning aldida dəwayimni bayan ḳilattim,
Aoŋzimni munazirilər bilən toldurattim,
5 Mən Uning manga bərməkqi boloŋan jawabini bilələyttim,
Uning manga nemini deməkqi boloŋanliḳini qüxinələyttim.
6 U manga ḳarxi turup zor küqi bilən mening bilən talixamti?
Yaḳ! U qoḳum manga ḳulaḳ salatti.
7 Uning ḥuzurida ḥəḳḳaniy bir adəm uning bilən dəwalixalaytti;
Xundaḳ bolsa, mən əz Sotqim aldida mənggügiqə aḳlanoŋan bolattim.
8 Əpsus, mən aloŋa ḳarap mangsammu, lekin U u yərdə yoḳ;
Kəynimgə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən.
9 U sol tərəptə ix ḳiliwatḳanda, mən Uni bayḳiyalmaymən;
U ong tərəptə yoxurunoŋanda, mən Uni kərəlməymən;
10 Biraḳ U mening mangidioŋan yolumni bilip turidu;
U meni tawlioŋandin keyin, altundək sap bolimən.
11 Mening putlirim uning ḳədəmlirigə qing əgəxkən;
Uning yolini qing tutup, ḥeq qətnimidim.

22:29 Pənd. 29:23
22:30 «U ḥətta gunaḥi bar adəmnimu ḳutḳuzidu, u ḳolungdiki ḥalalliḳtin ḳutḳuzulidu» — ḳizik ix xuki, Elifazning əzi ahirda Ayupning duasi arḳilik ḳutḳuzulidu *(42-bab)*.
23:2 «Bügünmu xikayitim aqqiḳtur» — bu ayəttiki «bügün» degən səz Ayupning dostliri bilən boloŋan munazirilirining birnəqqə kün dawamlaxḳanliḳioŋa ispat bolidu.
–Elifaz 22-bab, 29-ayəttə «Huda qirayi sunoŋanlarni ḳutḳuzidu» degənidi. Ayup yənə bu yərdə Elifaz eytḳan «Xikayət *(ərz)*» degən səzini ḳəstən ixlitip əzini «qirayi sunoŋanlardin» əməslikini kərsətməkqi boloŋan boluxi mumkin.
23:8 «Əpsus, mən aloŋa ḳarap mangsammu, lekin U u yərdə yoḳ; kəynimgə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən» — yənə birhil tərjimisi: «Biraḳ mən xərḳḳə mangimən, lekin U u yərdə yoḳ; oŋərbkə yansammu, Uning sayisinimu kərəlməymən».
23:9 «U sol tərəptə ... U ong tərəptə yoxurunoŋanda, mən Uni kərəlməymən» — Ayup əz əḥwalidin Hudaning yahxiliḳliridin ḥeqḳandaḳ ispat kərəlməydu wə Hudaning ḥazir uningoŋa nisbətən nemini ḳiliwatḳanliḳini ḥeq bilməydu.
23:10 «Biraḳ U mening mangidioŋan yolumni bilip turidu» — bu ayətning birinqi ḳismining yənə bir hil tərjimisi: «U *(Huda)* Əzining manga boloŋan yolini bilidu».
–Xübḥisizki, Ayupning bundaḳ degini yənila uning etiḳadining əng parlaḳ bayanliridin biri ḥesablinidu. Biz yənila uningoŋa ḳayil bolmay turalmaymiz.
23:11 Ayup 31:4-8

12 Mən yənə Uning ləwlirining buyrukidin bax tartmidim;
Mən Uning aoɣzidiki sözlərni əz kəngüldikilirimdin kimmətlik bilip kədirləp kəldim.
13 Birak Uning bolsa birla muddiasi bardur, kimmu Uni yolidin buruyalisun?
U kənglidə nemini arzu kiloɣan bolsa, xuni kilidu.
14 Qünki U manga nemini iradə kiloɣan bolsa, xuni bərhək wujudka kikiridu;
Mana muxu hildiki ixlar Uningda yənə nuroɣundur.
15 Xunga mən Uning aldida dəkkə-dükkigə qüximən;
Bularni oylisamla, mən Uningdin korkup ketimən.
16 Qünki Tənqri kənglümni ajiz kiloɣan,
Həmmigə Kadir meni sarasimigə salidu.
17 Halbuki, mən karangoɣuluk iqidə ujukturulmidim,
Wə yaki yüzümni oriwaloɣan zulmət-karangoɣulukkimu heq süküt kilmidim.

Miskinlik wə jinayət

24 1 — Nemixka Həmmigə Kadir sorak künlirini bekitməydu?
Nemixka Uni tonuoɣanlar Uning xu künlirini bikardin-bikar kütidu?
2 Mana, adəmlər pasil kilinoɣan taxlarni yətkiwetidu;
Ular zorawanlik bilən baxkilarning padilirini bulap-talap əzliri oquk-axkara bakidu;
3 Ular yetim-yesirlarning exikini bulap həydəp ketidu;
Ular tul hotunning kalisini kepillik üqün eliwalidu.
4 Ular miskinlərni yoldin neri ittiriwetidu;
Xuning bilən zemindiki ezilgənlərning həmmisi məküxüwalidu.
5 Mana, ular dəxt-bayawanlardiki yawayi exəklərdək,
Tang səhərdə olja izdəx «hizmiti»gə qikidu;
Janggal ular wə ularning baliliri üqün yeməklik təminləydu.
6 Ular yamanning kaliliri üqün dalada ot-qəp oridu,
Uning üqün axkan-taxkan üzümlirini teridu;
7 Ular keqini kiyimsiz yalang ətküzidu,

23:12 «...Uning aoɣzidiki sözlərni əz kəngüldikilirimdin kimmətlik bilip...» — yaki «...Uning aoɣzidiki sözlərni əz nəpsimdin kimmətlik bilip...».
23:13 Zəb. 33:9; 115:3; 135:6
23:15 «Bularni *, yəni 14-ayəttiki «muxu hildiki ixlar»ni* oylisamla, mən Uningdin korkup ketimən» — Ayup əmdi nemixka Huda aldida biaram bolup, əz ixlirini oylisa korkup ketidu? 14-ayəttə u Huda uning üqün bekitilgən ixlar *(yəni uning hazir tartiwatkan azab-okubətlər)* tooɣrisida söz kiloɣandin keyin, u: «Uningda nuroɣunlioɣan muxundak ixlar bardur» dəydu — demək, u: «Mening haziroɣiqə tartkan azablirimdin yənə nuroɣun «muxundak ixlar» aldimda barmikin?» dəp intayin kiyinilidu.
23:17 «Halbuki, mən karangoɣuluk iqidə ujukturulmidim, wə yaki yüzümni oriwaloɣan zulmət-karangoɣulukkimu heq süküt kilmidim» — bu ayətning əsli təkistini qüxinix səl təs. Yənə bir hil tərjimisi: «Qünki mən karangoɣuluk qüxkəndə jandin üzülmiginim bilən, U mening yüzümni zulmət-karangoɣuluktin koɣdap kutkuzmioɣan».
24:2 «Mana, adəmlər pasil kilinoɣan taxlarni yətkiwetidu» — muxu bab 1-12-ayəttiki «adəmlər» bəlkim qəl-bayawanda turuwatkan miskin jinayətqilərni kərsitidu *(bolupmu 5-12-ayətlərni kərüng)*. **«...taxlarni yətkiwetidu»** — yaki «taxlarni yətkəp ketidu».
24:2 Kan. 19:14; 27:17; Pənd. 22:28; 23:10
24:3 «Ular tul hotunning kalisini kepillik üqün eliwalidu» — bu kalisi bəlkim həm süt üqün həm yər həydəx üqünmu ixlitilidu.
24:4 Pənd. 28:28
24:5 «...ular dəxt-bayawanlardiki yawayi exəklərdək,...» — bu yaman adəmlər xəhər-yezilardin həydiwetilgən bolup, dəxt-bayawanda jan bekixtin baxka amali yok idi.
24:6 «Ular yamanning kaliliri üqün dalada ot-qəp oridu, uning üqün axkan-taxkan üzümlirini teridu» — roxənki, yər igisi boloɣan muxu rəzil adəm bu «qüprəndilər»gə əz axlik hosulini elixta yaki üzüm hosulini üzüxtə heq ixənməydu.

Sooɣuḳta bolsa yepinoɣudək kiyimi yoḳtur.
8 Ular taoɣḳa yaoɣḳan yamoɣurlar bilən süzmə bolup ketidu,
Panahsizliḳidin taxni ḳuqaḳlixidu.
9 Adəmlər atisiz balilarni əmqəktin bulap ketidu,
Ular miskinlərdin bowaḳlarni kepillikkə alidu.
10 Miskinlər bolsa kiyimsiz, yeling ətidu,
Baxḳilar üqün buoɣday baoɣlirini kətürsimu, yənila aq ḳalidu;
11 Ular baxḳilarning əyidə zəytunlarni qəyləp yaoɣ qiḳaroɣan bolsimu,
Ḥoylilirida xarab kəlqikini qəyligən bolsimu,
Yənila ussuzluḳta ḳalidu.
12 Xəḥərdin adəmlərning aḥ-zarliri qiḳip turidu,
Ḳiliq yegənlərning janliri nalə-pəryad kətüridu;
Biraḳ Təngri ḥeqkimning iplasliḳini əyibliməydu.
13 — Nuroɣa ḳarxi isyan kətüridioɣanlarmu bar;
Ular nurning yollirini bilməydu,
Uning təriḳiliridə turmaydu.
14 Ḳatil tang nuri kelixi bilən ornidin turup,
Kəmbəoɣəllər wə miskinlərni əltüridu;
Keqidə u ooɣridək yüridu.
15 Zinahormu «Meni ḥeq kəz kərməydu» dəp zawal waḳtini kütidu,
Baxḳilar meni tonumisun dəp ayalning qümbilini yüzigə tartiwalidu.
16 Ḳarangoɣuluḳta ooɣrilar əyning tamlirini kolap texidu;
Kündüzdə ular əzlirini əz əyigə ḳamap ḳoyidu;
Ular nurni tonumaydu.
17 Ular üqün tang səḥər əlüm sayisidək tuyulidu;
Ular ḳap-ḳarangoɣulukning wəḥimilirini dost tutidu.
18 Ular sularning yüzidiki kəpüklərdək yoḳap kətsun!
Ularning yər-zemindiki nesiwisi lənət ḳilinoɣanki,
Xunga ulardin ḥeqkim üzümzarliḳḳa yənə mangmisun!
19 Ḳuroɣaḳqiliḳ ḥəm tomuz issiḳ ḳar sulirinimu yəp tügitidu;
Təḥtisaramu ohxaxla gunaḥ ḳiloɣanlarni yəp tügətsun!
20 Uni, tuoɣḳan anisimu untusun!
Ḳurt xəlgəylirini eḳitip uni yesun!

24:9 «Ular miskinlərdin bowaḳlarni kepillikkə alidu» — yaki «Ular miskinlərdin kepillik alidu».
24:10 Law. 19:13
24:11 Ḳan. 25:4; Yaḳ. 5:4
24:12 «... Biraḳ Təngri ḥeqkimning iplasliḳini əyibliməydu» — keyin Ayup bu sözidin ḥəm muxuningoɣa ohxax baxḳa sözliridin towa ḳilip: «Nəsiḥətni tuturuḳsiz sözlər bilən hirələxtürgən kim?» dəp sözidin yanidu *(42-bab)*. Biraḳ bu babtiki 1-12-ayətlərdin roxən qüxinimizki, u mundaḳ kixilərning, ḥətta uningdin yiraḳ turoɣan ezilgüqilərning əḥwaliɔa iqini aoɣritip kəngül bələtti.
24:14 «Ḳatil tang nuri kelixi bilən ornidin turup, kəmbəoɣəllər wə miskinlərni əltüridu» — bəlkim tang səḥərdiki oɣuwaliḳtin ḥəm kixining bihəstəlikidin paydilinip yoxurun zərbə ḳilip bulap-talaydu.
24:14 Zəb. 10:8, 9
24:15 Zəb. 10:10-11; Pənd. 7:8, 9
24:16 Ayup 38:15; Yuḥ. 3:20
24:17 «Ular üqün tang səḥər əlüm sayisidək tuyulidu» — yaki «Tang səḥər ular üqün ḳap-ḳarangoɣuluḳ bolidu».
24:18 «Ular sularning yüzidiki kəpüklərdək yoḳap kətsun!» — 18-20-ayətlərdiki peillarni buyruḳ xəklidə yaki kəlgüsi zaman xəklidə tərjimə ḳilixḳa bolidu. Xunga -18-20-ayətlərning baxḳa birhil tərjimisi: «Ular sularning yüzidiki kəpüklərdək yoḳap ketidu; ularning yər-zemindiki nesiwisi lənət ḳilinoɣan, xuning bilən ulardin ḥeqkim üzümzarliḳḳa yənə mangmaydu... ḳatarlik» bolidu. Biraḳ biz tərjimimizni aldi-kəynidiki ayətlərgə maslaxturup alduḳ.

Əskə ḥeq elinmisun!
Xuning bilən ḥəkḳaniysizlik dərəhtək kesilsun!
21 U balisi yoḳ tuoɣmaslardin olja alidu,
U tul hotunlaroɣimu ḥeq xəpḳət kərsətməydu.
22 Birak Huda Өz ḳudriti bilən mundak küq-ḥoḳuḳi barlarning künini uzartidu;
Ular ḥətta ḥayatidin ümidsizlənsimu ḳaytidin ornidin turidu.
23 Huda yənila ularni amanlikta muḳimlaxturidu,
Xunga ular hatirjəm bolidu;
U ularning yollirini kəzdə tutḳan əməsmu?
24 Ularning mərtiwisi birdəmlik əstürülidu,
Andin ular yoḳ bolidu;
Ular ongda ḳaldurulidu, andin baxḳa adəmlərgə ohxaxla yioɣip elip ketilidu;
Ular pəḳətla pixḳan sərhil buoɣday baxaḳliridək kesilip ketidu.
25 Bu ixlar mundak bolmisa, ḳeni kim meni yaloɣanqi dəp ispatliyalaydu.
Mening gəplirimni kim ḳuruḳ gəp deyələydu?».

Bildad yənə səzləydu — Hudaning uluoɣluḳi

25 1 Xuhalik Bildad jawabən mundak dedi: —
2 «Uningda ḥəkümranlik ḥəm ḥəywət bardur;
U asmanlarning ḳəridiki ixlarnimu tərtipkə salidu.
3 Uning ḳoxunlirini sanap tügətkili bolamdu?
Uning nuri kimning üstigə qüxməy ḳalar?
4 Əmdi insan balisi ḳandaḳmu Təngrining aldida ḥəkḳaniy bolalisun?
Ayal zatidin tuoɣuloɣanlar ḳandaḳmu pak bolalisun?
5 Mana, Uning nəziridə ḥətta aymu yoruḳ bolmioɣan yərdə,
Yultuzlarmu pak bolmioɣan yərdə,
6 Ḳurt boloɣan insan,
Sazang boloɣan adəm balisi uning aldida ḳandaḳ bolar?».

24:20 «Ḳurt xəlgəylirini eḳitip uni yesun!» — yaki: «Ḳurt uning jorisi bolsun!».
24:22 «...Ular ḥətta ḥayatidin ümidsizlənsimu ḳaytidin ornidin turidu» — bu ayəttiki əsli tekistni qüxinix səl təs. Baxḳa hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
24:23 «U ularning yollirini kəzdə tutḳan əməsmu?» — Ayup muxu yərdə Hudaning yamanlarning yollirini kəzdə tutḳini bilən ularni alaḥidə jazalimaydioɣanliḳini, bəlki ularni adəttikidək ələüm künigə saḳlaydioɣanliḳini kərsətməkqi boluxi mumkin.
24:24 «Ular , *yəni yamanlar* pəḳətla pixḳan sərhil buoɣday baxaḳliridək kesilip ketidu» — Ayup yənila, yamanlarning ḥeq jazalanmay ḥayatning pəyzini sürüp andin pixḳan sərhil buoɣdaydək ḥeq azablanmay bu dunyadin ketidioɣanliḳini kərsətsə kerək.
25:2 «U asmanlarning ḳəridiki ixlarnimu tərtipkə salidu» — Bildadning bu səzliri bəlkim Xəytanning əslidə Hudaoɣa ḳarxilik ḳilip ərxtə isyan ketürgənlikini, andin Hudaning Xəytanni ərxtin ḥəydiwetip, ərxtiki ixlarni ḳaytidin tərtipkə kəltürgənlikini kərsitidu.
25:4 Ayup 4:17, 18, 19; 15:14, 15, 16
25:5 Ayup 15:15
25:6 «Sazang boloɣan adəm balisi uning aldida ḳandaḳ bolar?» — dostlirining Ayupḳa əng ahiri bərgən jawabi Bildadning bu səzliridur. Uning bayani bək ḳiskə bolup, «yamanlarning aḳiwiti» tooɣrisida gəp ḳilmaydu, pəḳətla Hudaning uluoɣluḳini səzləydu. Ḳarioɣanda ular yənila Ayupning reallikḳa yüzlinidioɣan səzlirigə jawab tapalmaydu.
25:6 Ayup 4:19; Zəb. 22:6

Ayupning ahirqi sözliri — Bildadni äyibläx

26 [1] Ayup Bildadqa jawabän mundaq dedi: —
[2] «Maoqdursiz kixigä qaltis yardämlärni beriwätting!
Biläkliri küqsiz adämni karamät qutquzuwätting!
[3] Äqli yoq kixigä qaltis näsihätlärni qiliwätting!
Wä uningoqa alamät bilimlärni namayan qiliwätting!
[4] Sän zadi kimning mäditi bilän bu sözlärni qilding?
Sändin qiqiwatqini kimning roḥi?

Hudaning uluoqluqi — Ayupning bayani

[5] — «Ärwaḥlar, yäni su astidikilär,
Xundaqla u yärdä barliq turuwatqanlar toloqinip ketidu;
[6] Bärḥäq, Hudaning aldida täḥtisaramu yepinqisiz kërünidu,
Ḥalakätningmu yapquqi yoqtur.
[7] U yärning ximaliy qutupini aläm boxluqioqa sozoqan,
U yär xarini boxluq iqidä muälläq qiloqan;
[8] U sularni qoyuq bulutliri iqigä yioqidu,
Bulut ularning eoqirliqi bilänmu yirtilip kätmäydu.
[9] U ayning yüzini yapidu,
U bulutliri bilän uni tosidu.
[10] U sularning üstigä qämbär sizip qoyoqan,
Buning bilän U yoruqluq ḥäm qarangoqulukning qegrasini bekitkän.
[11] Asmanlarning tüwrükliri täwräp ketidu,
Uning äyibini anglapla alaqzadä bolup ketidu.
[12] U dengizni qudriti bilän tinqlanduridu;
Öz ḥekmiti bilän Raḥabni parä-parä qilip yanjiwetidu.
[13] Uning Roḥi bilän asmanlar bezälgän,
Uning qoli tez qaqqan äjdiḥani sanjiydu.
[14] Mana, bu ixlar päqät uning qiloqanlirining kiqikkinä bir qismidur, halas;

26:6 Zäb. 139:8, 11, 12; Pänd. 15:11; Ibr. 4:13

26:7 «U yärning ximaliy qutupini aläm boxluqioqa sozoqan» — ibraniy tilida: — «U ximaliy täräplär aläm boxluqida sozoqan». Bu ibarining yärning ximalini emäs, bälki asmanning ximalidiki täräplärni kërsitixi mumkinqilikimu bar. **«yär xari»** — äyni tekisttä «yär». Biraq heli roxänki, Ayup yär-zeminning mutläq ayrim turidioqan bir jisim ikänlikidin toluq häwärdar idi.

26:7 Zäb. 104:2

26:9 «U ayning yüzini yapidu» — yaki «U täḥti boloqan ärxning yüzini yapidu».

26:9 Ayup 9:8; Zäb. 104:2, 3

26:10 «Buning bilän u yoruqluq ḥäm qarangoqulukning qegrasini bekitkän» — ilim-pän jäḥättinmu, bu sözlärning top-tooqra ikänliki ispatlanoqan.

26:10 Yar. 1:9; Ayup 38:8; Zäb. 33:7; 104:5-9; Pänd. 8:29; Yär. 5:22

26:12 «U dengizni qudriti bilän tinqlanduridu» — «tinqlanduridu» degänning ikki hil tärjimisi bar: — «tinqlanduridu» yaki «dolqunlitidu». Birak «dolqunlitidu» bolsa keyinki ayät bilän maslaxmaydu. **«Raḥab»** — «Raḥab»ning üq hil mänisi bar. 9-bab, 13-ayättiki izaḥatni kërüng. Muxu yärdä, xübḥisizki, dengizdiki axu zor, qorqunquluk ḥaywanni kërsitidu, ḥäm xuning bilän bir wakitta u Xäytanning bir kërünüxidur. Bu ayät bälkim Xäytanning däsläptä Hudaoqa qarxilik qilip isyan kätürgänlikini, andin Hudaning uni ärxtin ḥäydäp dengizoqa taxlioqanlikini kërsitidu, xundaqla äng ahirida uni bitqit qiliwetidioqanlikidin bexarät qilidu. 13-ayätni ḥäm izaḥatinimu kërüng.

26:12 Yax. 51:15

26:13 «tez qaqqan äjdiḥa — yaki «yoroqilima äjdiḥa». **«tez qaqqan äjdiḥa»** — bälkim yukiriki «lewiatan»ni *(9-izaḥatni kërüng)* yaki Xäytanning özini kërsitidu. Ägär ikkinqi mänisi tooqra bolsa, bu Täwrattiki «Yaritilix» 3-babtiki bexarät bilän ohxaydu. Demäk, ahirda Huda Öz Mäsiḥi arqilik Xäytanni pütünläy mäoqlub qilidu.
–Bäzi alimlar: «U Öz qoli bilän «äjdiḥa yultuz türkümi»ni yasioqan» däpmu tärjimä qilidu.

26:13 Zäb. 33:6

Uning səz-kalamidin anglawatḳinimiz naḥayiti pəs bir xiwirlax, halas!
Uning pütkül zor ḳudritining güldürmamisini bolsa kimmu qüxinəlisun?!».

Ayupning ḳaytidin əz ḥək-səmimiylikini bayan ḳilixi

27 [1] Ayup bayanini dawamlaxturup mundaḳ dedi: —
[2] «Mening ḥəkḳimni tartiwaloɳan Təngrining ḥayati bilən,
Jenimni aoɽritḳan Ḥəmmigə Ḳadirning ḥəkḳi bilən ḳəsəm ḳilimənki,
[3] Tenimdə nəpəs bolsila,
Təngrining bərgən Roḥi dimioɳimda tursila,
[4] Ləwlirimdin ḥəkḳaniysiz səzlər qiḳmaydu,
Tilim aldamqilik bilən ḥeq xiwirlimaydu!
[5] Silərningkini tooɽra deyix məndin yiraḳ tursun!
Jenim qiḳḳanoɳa ḳədər durusluḳumni əzümdin ayrimaymən!
[6] Adilliḳimni qing tutuwerimən, uni ḳoyup bərməymən,
Wijdanim yaxioɳan ḥeqbir künümdə meni əyiblimisun!
[7] Mening düxminim rəzillərgə ohxax bolsun,
Manga ḳarxi qiḳḳanlar ḥəkḳaniysiz dəp ḳaralsun.
[8] Qünki Təngri iplas adəmni üzüp taxlioɳanda,
Uning jenini aloɳanda, Uning yənə nemə ümidi ḳalar?
[9] Balayi'apət uni besip qüxkəndə,
Təngri uning nalə-pəryadini anglamdu?
[10] U Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünəmdu?
U ḥərdaim Təngrigə iltija ḳilalamdu?

26:14 «Bu ixlar pəḳət uning ḳiloɳanlirining kiqikkinə bir ḳismidur, halas» — ibraniy tilida «Bu ixlar pəḳət uning yollirining əng qetidiki burjiki, halas». **«Uning pütkül zor ḳudritining güldürmamisini bolsa kimmu qüxinəlisun?!»** — Ayupning bu üq dosti Huda ḥəmmidin uluoɳ wə aliy boloɳanliḳi üqün Uningoɳa yeḳinlixix mumkin əməs, dəp ḳaraydu. Biraḳ Ayup üqün *(gumanlik nuḳti'inəzərdin əməs, etiḳadning nuḳti'inziridin səzligən waḳitlarda)* Hudaning uluoɳluḳi Uning insanni paklap Əzigə yeḳinlaxturux imkaniyitini yaritip beridu. Xunga u Hudaning uluoɳluḳidin xadlinidu.

27:2 «Mening ḥəkḳimni tartiwaloɳan Təngrining ḥayati bilən...» — Ayupning muxu yərdə «*(Huda)* mening ḥəkḳimni tartiwaloɳan» degini bəlkim Hudaning ḥeq səwəbni kərsətməy uni jazalap, uningdin «adalətkə boloɳan ḥəkḳi»ni yaki uning bu ixlar tooɽruluḳ «dəwalixix» pursitini «tartiwaloɳan»liḳini kərsitidu.

27:4 «Mening ḥəkḳimni tartiwaloɳan Təngrining ḥayati bilən, jenimni aoɽritḳan Ḥəmmigə Ḳadirning ḥəkḳi bilən ḳəsəm ḳilimənki, ... ləwlirim... tilim aldamqilik bilən ḥeq xiwirlimaydu!» — bu ḳəsəm *(2-4-ayət)* bəlkim pütkül Muḳəddəs Kitab iqidə əng ajayib, əng oɳəlitə ḳəsəm ḥesablinixi mumkin. U Huda ḥəkḳimni tartiwaloɳan ḥəm jenimni aoɽritḳan degini bilən, yənila Hudaning ḥəkḳidə ḳəsəm iqidu. Kərünüxtə qong ziddiyət bardək ḳilsimu, biraḳ uning ḥərbir səzining tegidə uning qongḳur etiḳadi ipadilinip turidu.

27:6 «... Wijdanim yaxioɳan ḥeqbir künümdə meni əyiblimisun!» — 5- ḥəm 6-ayəttiki bayanlarning ikki mənisi bar: — birinqidin, məyli yamanlarning yolliri awatlaxḳan bolsimu, Ayup durus, diyanətlik boluxḳa intilixini ḥərgiz taxlimaydu; ikkinqidin, uning ḳarixiqə «Ḥəmmə gunaḥini Hudaoɳa etirap ḳilip towa ḳilix bilən əz wijdanimoɳa hilaplik ḥeq ix ḳalmidi; əgər xundaḳ ḳilmioɳan bolsam, yaloɳan eytattim» degən idiyisini ipadiləydu.

27:7 «Manga ḳarxi qiḳḳanlar ḥəkḳaniysiz dəp ḳaralsun» — Ayup «Meni ḥəkḳaniysiz degüqilər *(Huda adil bolsa)* əzliri ḥəkḳaniysiz dəp ḳarilixi kerək» dəp tiləydu. Kona ḳanunlaroɳa asasən, birsi baxḳa birawoɳa yaloɳandin jinayət qaplisa, yaloɳanliḳi ispatlinixi bilən u dəl xu jinayətkə tegixlik jaza bilən jazalinixi kerək idi. Huda Ayupni ḥəkḳaniy dəp ispatlisa, üq dostining gunaḥi bar degənlik. Xuning üqün bu səz ḥəm uning bir tiliki ḥəm dostlirioɳa boloɳan səmimiy agaḥlanduruxi bolup ḳalidu.

27:8 Mat. 16:26; Luḳa 12:20

27:9 Ayup 35:12; Zəb. 18:41; 66:18; 109:7; Pənd. 1:28; 28:9; Yəx. 1:15; 16:12; Yər. 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4; Yuḥ. 9:31; Yaḳ. 4:3

27:10 ***Rəzil adəm* Ḥəmmigə Ḳadirdin səyünəmdu? U ḥərdaim Təngrigə iltija ḳilalamdu?»** — Ayupḳa nisbətən Hudaning uning ḳexida ḥazir boloɳanliḳi, uning Huda bilən alaḳidə boluxi uning ḥayatidiki əng bəḥtlik ixtur. Bu bayanida u yamanlarda undaḳ huxalliḳning yoḳluḳini, mundaḳlarning Hudaoɳa iltija ḳilalmaydioɳanliḳini bayḳioɳanliḳini ayan ḳilidu. Dikḳət ḳiliximzoɳa ərziyduki, Ayup nuroɳun ḳetim Hudaoɳa iltija ḳilip səzləydu, baxḳilaroɳa səz ḳilixtin tohtap turup Hudaoɳa biwasitə gəp ḳilidu. Biraḳ uning üq dosti *(ḥəm ahirida səzligən Elihu)* bir ḳetimmu Hudaoɳa biwasitə səzliməydu.

11 Mən Təngrining ḳolining ḳiloŋanliri tooŋrisida silərgə məlumat berəy;
Ḥəmmigə Ḳadirda nemə barliḳini yoxurup yürməymən.
12 Mana silər alliburun bularni kərüp qiḳtinglar;
Silər nemixḳa axundaḳ pütünləy ḳuruḳ hiyalliḳ bolup ḳaldinglar?
13 Rəzil adəmlərning Təngri bekitkən aḳiwiti xundaḳki,
Zorawanlarning Ḥəmmigə Ḳadirdin alidioŋan nesiwisi xundaḳki: —
14 Uning baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu;
Uning pərzəntlirining neni yetixməydu.
15 Uning əzidin keyin ḳaloŋan adəmliri ələüm bilən biwasitə dəpnə ḳilinidu,
Buning bilən ḳaloŋan tul hotunliri matəm tutmaydu.
16 U kümüxlərni topa-qangdək yioŋip dəwilisimu,
Kiyim-keqəklərni laydək kəp yioŋsimu,
17 Bularning ḥəmmisini təyyarlisimu,
Biraḳ kiyimlərni ḥəḳḳaniylar kiyidu;
Bigunaḥlarmu kümüxlərni bəlüxidu.
18 Uning yasioŋan əyi pərwanining oŋozisidək,
Üzümzarning kəzətqisi əzigə saloŋan kəpidək box bolidu.
19 U bay bolup yetip dəm aloŋini bilən,
Biraḳ əng ahirḳi ḳetim keliduki, kəzini aqḳanda, əmdi tügəxtim dəydu.
20 Wəḥimilər kəlkündək bexioŋa kelidu;
Kəqtə ḳara ḳuyun uni qanggilioŋa alidu.
21 Xərḳ xamili uni uqurup ketidu;
Xiddət bilən uni ornidin elip yiraḳḳa etip taxlaydu.
22 Boran uni ḥeq ayimay, bexioŋa urulidu;
U uning qanggilidin ḳutulux üqün ḥə dəp urunidu;
23 Biraḳ xamal uningoŋa ḳarap qawak qalidu, Uni ornidin «ux-ux» ḳilip ḳooŋliwetidu».

27:13 Ayup 20:29

27:14 « *Rəzil adəmning* **baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu»** — Ayupning yamanlarning aḳiwitini təswirligən ḥəm xundaḳla dostlirining səzigə səl ḳoxuloŋandək pozitsiyisini bildürgən bu bayani uning bayanliri iqidə qüxinixkə əng təs boloŋan bayanlardur. Qünki bu səzlərning mənisi enik boloŋini bilən, uning ilgiriki degənlirigə ḳarimuḳarxi bolup qiḳidu. Ilgiri u: «Yamanlar jazalanmaslikining səwəbi nemə? Nemixḳa xunqə kəp rəzillər ḥeq jazalanmay miskinlərni halioŋanqə ezidu? Bəzidə yamanlar pexkəllikkə uqraydu, biraḳ gunaḥsizlarmu ohxaxla uqraydu; ḥeqḳandaḳ tərtipni baykioŋili bolmaydu» — degəndək səzlərni ḳiloŋanidi. Mana bu bayanlarda «Uning baliliri kəpəysə, ḳiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu...» degən səzlər eytilidu. Bu zadi ḳandaḳ gəp? Biz bu məsiligə nisbətən xundaḳ ḳaraymizki, Ayupning reallikḳa yüzlinixtiki jüriti muxu yərdə əz-əzigə təsəlli berix üqün səl ajizliḳ ḳiloŋan boluxi mumkin. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə bu ix tooŋruluḳ yənə azraḳ toḥtilimiz.

27:14 Ḳan. 28:41; Ḥox. 9:13

27:15 «Ḳaloŋan adəmliri ələüm bilən biwasitə dəpnə ḳilinidu» — «ələüm» muxu yərdə bəlkim birhil waba yaki birhil eoŋir kesəlni kərsitidu. **«biwasitə dəpnə ḳilinidu»** — demək, ḥeqḳandaḳ daoŋduoŋisiz tezdin dəpnə ḳilinidu. Bəlkim yuḳumluḳ kesəl yaki waba bilən ələgən bolsa kerək. **«...ḳaloŋan tul hotunliri matəm tutmaydu»** — bəlkim balayi'apət ularoŋa yeḳinlixixi bilən yaki ohxax səwəb bilən rəsmiy matəm tutuxḳa ülgürəlməydu.

–Buningdin kerüwelixḳa boliduki, Ayupning pəḳət bir ayali bar idi ḥəm «bir ər, bir hotunluḳ» boluxni ḳuwwətligən *(29-babnimu kerüng)*. Uning deyixiqə, yamanlar kəp hotunluḳ boluxi mumkin.

27:15 Zəb. 78:64

27:17 Pənd. 28:8; Top. 2:26

27:19 Zəb. 49:16-20

27:20 «Kəqtə ḳara ḳuyun uni qanggilioŋa alidu» — Ayupning «ḳara ḳuyun»ni tiloŋa elixi xundaḳ bir ḳara ḳuyunning yiraḳtin keliwatḳanlikini puritidu. 38-babta bu ḳara ḳuyun ularning üstigə qüxidu.

27:20 Ayup 15:21; 18:11

27:21 «Xərḳ xamili uni uqurup ketidu» — Pələstində «xərḳ xamili» əwjigə qiḳḳan waḳtida intayin ḳorḳunqluḳ, əxəddiy bolup pütün dərəhlərnimu yulup yiraḳlaroŋa taxliwetələydu.

27:23 «Biraḳ xamal ... uni ornidin «ux-ux» ḳilip ḳooŋliwetidu» — «ux-ux ḳilix» məshirə ḳilixni bildüridu.

Danaliḳni izdəx

28 [1] — «Xübḥisizki, kümüx tepilidioŋan kanlar bar,
Altunning tawlinidioŋan əz orni bardur;
[2] Təmür bolsa yər astidin ḳeziwelinidu,
Mis bolsa taxtin eritilip elinidu.
[3] Insanlar yər astidiki ḳarangoŋulukḳa qək ḳoyidu;
U yər ḳərigiqə qarlap yürüp,
Ḳarangoŋulukḳa təwə, ölümning sayisidə turoŋan taxlarni izdəydu.
[4] U yər yüzidikilərdin yiraḳ jayda tik boloŋan ḳudukni kolaydu;
Mana xundaḳ adəm ayaoŋ basmaydioŋan, untuloŋan yərlərdə ular aroŋamqini tutup boxluḳta pulanglap yüridu,
Kixilərdin yiraḳta esilip turidu.
[5] Axliḳ qiḳidioŋan yər,
Təkti kolanoŋanda bolsa yalḳundək kərünidu;
[6] Yərdiki taxlar arisidin kək yaḳutlar qiḳidu,
Uningda altun rudisimu bardur.
[7] U yolni ḥeqḳandaḳ aloŋur ḳux bilməydu,
Ḥətta sarning kəzimu uningoŋa yətmigən.
[8] Ḥakawur yirtḳuqlarmu u yərni ḥeq dəssəp baḳmioŋan,
Əxəddiy xirmu u jaydin ḥeqḳaqan ətüp baḳmioŋan.
[9] Insan balisi ḳolini qaḳmaḳ texining üstigə təgküzidu,
U taoŋlarni yiltizidin kəmtüriwetidu.
[10] Taxlar arisidin u ḳanallarni qapidu;
Xundaḳ ḳilip uning kəzi ḥərhil ḳimmətlik nərsilərni kəridu;
[11] Yər astidiki eḳinlarni texip kətmisun dəp ularni tosuwalidu;
Yoxurun nərsilərni u axkarilaydu.
[12] Biraḳ danaliḳ nədin tepilar?
Yorutuluxning makani nədidu?
[13] Insan baliliri uning ḳimmətliklikini ḥeq bilməs,
U tiriklərning zeminidin tepilmas.
[14] Yər tegi: «Məndə əməs» dəydu,
Dengiz bolsa: «Mən bilənmu billə əməstur» dəydu.
[15] Danaliḳni sap altun bilən setiwaloŋili bolmaydu,

28:1 «Altunning tawlinidioŋan əz orni bardur» — yaki «altunning qayḳilidioŋan əz orni bardur».
–Danaliḳ təwsiyə ḳilinoŋan 28-babtiki bu güzəl xeirni bəzi alimlar Ayupning əz səzi əməs, bəlki kitabning yazoŋuqisi tekistkə ḳisturup ḳoxḳan bir xeir, dəp ḳaraydu. Buning məḳsiti, oḳurmənlərning ḥəḳiḳiy danaliḳni təḥlil ḳilixioŋa yardəm bolsun degən süpətə xeirni otturioŋa ḳoyoŋan. Biz bu pikirgə ḳayil bolduḳ. Bu pikirgə bir ispat, 29-bab: — «Ayup bayanini dawamlaxturup mundaḳ dedi: —» degən səzlər bilən baxlinidu, ḳarioŋanda 27:23-ayət bilən baoŋliḳ.
–Baxḳa alimlar bu bayanlar Ayupning əz aoŋzidin qiḳḳan bayanlardur, «1-ayətning «xübḥisizki» *(yaki «qünki»)* degən baoŋlioŋuqi bilən baxlinixi buningoŋa ispat bolalaydu», dəp ḳaraydu.
–Ḳaysi pikir tooŋra boluxidin ḳət'iynəzər, bu babtiki ḥəḳiḳətlər xübḥisizki Ayupning etiḳadining ḥəm u muyəssər boloŋan wəḥiylirining tegi ḥəm uli boloŋanidi.
–Keyin biz məzkur kitabni yazoŋuqining kim ikənliki tooŋruluḳ qüxənqə berimiz.
28:3 «Insanlar yər astidiki ḳarangoŋulukḳa qək ḳoyidu» — demək, insanlar yaḳutlarni izdəxtə yər astidiki ḳarangoŋulukni qiraoŋlar bilən yorutidu; 4-5-ayətlərdə ularning aroŋamqilaroŋa esilip yər astioŋa qüxüp hətərgə təwəkkül ḳiloŋanliḳi təswirlinidu.
28:10 «Taxlar arisidin u ḳanallarni qapidu» — bu ḳanallar bəlkim yər astidiki suni tonillardin qiḳirix üqün kolanoŋan.
28:11 «Yər astidiki eḳinlarni texip kətmisun dəp ularni tosuwalidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «U eḳinlarning mənbilirini izdəp tapidu».
28:14 Ayup 28:22

Kümüxnimu uning bilən bir tarazida tartḳili bolmas.
16 Ḥətta Ofirda qiḳidioɣan altun, aḳ ḥeḳiḳ yaki kək yaḳut bilənmu bir tarazida tartḳili
bolmaydu.
17 Altun wə hrustalnimu uning bilən selixturoɣili bolmaydu,
Esil altun ḳaqa-ḳuqilar uning bilən ḥeq almaxturulmas.
18 U ünqə-marjan, hrustalni adəmning esidin qiḳiridu;
Danaliḳni elix ḳizil yaḳutlarni elixtin əwzəldur.
19 Efiopiyədiki seriḳ yaḳut uningoɣa yətməs,
Seriḳ altunmu uning bilən bəslixəlməydu.
20 Undaḳta, danaliḳ nədin tepilidu?
Yorutuluxning makani nədidu?
21 Qünki u barliḳ ḥayat igilirining kəzidin yoxuruloɣan,
Asmandiki uqar-ḳanatlardinmu yoxurun turidu.
22 Ḥalakət wə ölüm pəḳətla: «Uning xəḥritidin həwər alduḳ» dəydu.
23 Uning mangoɣan yolini qüxinidioɣan,
Turidioɣan yerini bilidioɣan pəḳətla bir Hudadur.
24 Qünki Uning kəzi yərning ḳərigiqə yetidu,
U asmanning astidiki barliḳ nərsilərni kəridu.
25 U xamallarning küqini tarazioɣa saloɣanda,
Dunyaning sulirini əlqigəndə,
26 Yamoɣurlaroɣa ḳanuniyət qüxürginidə,
Güldürmamining qaḳmiḳioɣa yolini bekitkinidə,
27 U qaoɣda U danaliḳḳa ḳarap uni bayan ḳiloɣan;
Uni nəmunə ḳilip bəlgiligən;
Xundaḳ, U uning bax-ayioɣioɣa ḳarap qiḳip,
28 Insanoɣa: «Mana, Rəbdin ḳorḳux danaliḳtur;
Yamanliḳtin yiraḳlixix yorutuluxtur» — degən».

Ilgiriki bəhtlik künlərni əsləx

29 1 Ayup bayanini dawamlaxturup mundaḳ dedi: —
2 «Aḥ, əḥwalim ilgiriki aylardikidək bolsidi,
Təngri məndin həwər aloɣan künlərdikidək bolsidi!
3 U qaoɣda Uning qirioɣi beximoɣa nur qaqḳan,

28:15 Pənd. 3:14; 8:11, 19; 16:16
28:16 «Ofirda qiḳidioɣan altun» — Ofir degən yərdiki altun naḥayiti sap idi.
28:20 Ayup 28:12
28:22 Ayup 28:14
28:25 Pənd. 8:29
28:27 «U qaoɣda *Huda* danaliḳḳa ḳarap uni bayan ḳiloɣan» — buning mənisi bəlkim Hudaning dunyaning yaritilixi arḳilik danaliḳni bayan ḳiloɣanliḳini əz iqigə alidu.
28:28 «Mana, Rəbdin ḳorḳux danaliḳtur; yamanliḳtin yiraḳlixix yorutuluxtur» — bu babtiki sözlər insan balilirining yər astida esil taxlarni izdixini tənḳid ḳiloɣan əməs, bəlki ularning u ixta ixlətkən parasitigə ḥəm jüritigə ḳayil boloɣan. Birak məyli adəmning ḳanqə parasiti, ḳanqə jüriti bolsun, əzining bu hususiyətlirigila tayansa danaliḳḳa erixməydu; pəḳətla Rəb Pərwərdigardin əyminixkə baxlisila, danaliḳḳa erixixkimu baxlaydu; yamanliḳtin towa ḳilip yiraḳlaxsila, yorutuluxḳa baxlaydu. Bu xübḥisizki, Ayupning etiḳadining ḥəm u muyəssər boloɣan wəḥiylirining tegi ḥəm uli boloɣanidi.
28:28 Zəb. 111:10; Pənd. 1:7; 9:10
29:2 «Aḥ, əḥwalim ilgiriki aylardikidək bolsidi!» — bu bayanoɣa ḳarioɣanda, Ayupni balayi'apət baskanliḳioɣa birnəqqə ay boloɣanidi.

Uning yoruқluқi bilən қarangoɣuluқtin ətüp kətkən bolattim!
4 Bu ixlar mən қiran waқtimda,
Yəni Təngri qedirimda manga sirdax dost boloɣan waқitta boloɣanidi!
5 Ḥəmmigə Қadir mən bilən billə boloɣan,
Mening yax balilirim ətrapimda boloɣan;
6 Mening basқan қədəmlirim serиқ mayoɣ qəmülgən;
Yenimdiki tax mən üqün zəytun may dəryasi bolup aққan;
7 Xəḥər dərwazisioɣa qiққan waқtimda,
Kəng məydanda ornum təyyarlanoɣanda,
8 Yaxlar meni kərüpla əyminip əzlirini qətkə alatti,
Қerilar bolsa ornidin turatti,
9 Xaḥzadilərmu gəptin tohtap,
Қoli bilən aoɣzini etiwalatti.
10 Aқsəngəklərmu tinqlinip,
Tilini tangliyioɣa qapliwalatti.
11 Қulaқ səzümni anglisila, manga bəht tiləytti,
Kəz meni kərsila manga yahxi guwaḥliқ berətti.
12 Qünki mən manga ḥimayə bol dəp yelinoɣan ezilgüqilərni,
Panaḥsiz қaloɣan yetim-yesirlarnimu қutқuzup turattim.
13 Ḥalak bolay degən kixi manga bəht tiləytti;
Mən tul hotunning kənglini xadlandurup nahxa yangratқuzattim.
14 Mən ḥəққaniyliқni ton қilip kiyiwaldim,
U meni əz gəwdisi қildi.
Adalətlikim manga yepinqa ḥəm səllə boloɣan.
15 Mən koroɣa kəz bolattim,
Tokuroɣa put bolattim.
16 Yoқsullaroɣa ata bolattim,
Manga natonux kixining dəwasinimu təkxürüp qiқattim.
17 Mən adalətsizning ḥinggayoɣan qixlirini qeқip taxlayttim,
Oljisini qixliridin elip ketəttim.
18 Ḥəm: «Mening künlirim қumdək kəp bolup,
Өz uwamda raḥət iqidə əlimən» dəyttim;
19 Ḥəm: «Yiltizim sularoɣiqə tartilip baridu,
Xəbnəm pütün keqiqə xehimoɣa qaplixip yatidu;
20 Xəḥritim ḥərdaim məndə yengilinip turidu,

29:4 «... қiran waқtimda, yəni Təngri qedirimda manga sirdax dost boloɣan waқitta boloɣanidi!» — enиқ turuptuki, Ayup əsli Huda bilən yeқin dostluқta ətkənidi. Ḥeqқandaқ gumanimiz yoқki, bu dostluқning sezimidin məḥrum bolux uningoɣa nisbətən əng azablиқ ix boldi.
29:6 «... Yenimdiki tax mən üqün zəytun may dəryasi bolup aққan» — bu ayəttə kərsitilgini Ayupning ilgiri intayin bay ḥalini təswirləydu.
29:7 «Kəng məydanda ornum təyyarlanoɣanda» — xəḥərning *(qong)* dərwazisi yaki uning aldidiki məydan bolsa xəḥərning aқsaқalliri ḥəm қaziliri yioɣilidioɣan, dəwalarni anglaydioɣan jay idi.
29:12 Zəb. 72:12-14; Pənd. 21:13
29:14 Yəx. 59:17; Əf. 6:10-17; 1Tes. 5:8
29:16 «Manga natonux kixining dəwasinimu təkxürüp qiқattim» — Ayupning bu aditi naḥayiti az uqraydioɣan pəzilət bolup, Ayupning intayin aliyjanab ikənlikini ispatlaydu. Uning mana muxundaқ ixliri tüpəylidinmu nuroɣun düxmənliri pəyda boloɣan boluxi mumkin.
29:17 «Mən adalətsizning ḥinggayoɣan qixlirini qeқip taxlayttim, oljisini qixliridin elip ketəttim» — Ayupning pəziliti ḥərgiz hiyalpərəslərning qiraylиқ nəzəriyiliri əməs.

Қolumdiki oқyayim ҳərdaim yengi bolup turidu» dəyttim.
21 Adəmlər manga қulaқ salatti, kütüp turatti;
Nəsihətlirini anglay dəp süküt iqidə turatti.
22 Mən gəp қiloғandin keyin ular қayta gəp қilmaytti,
Səzlirim ularning üstigə xəbnəm bolup qüxətti.
23 Ular yamoғurlarni kütkəndək meni kütətti,
Kixilər waқtida yaoғқan «keyinki yamoғur»ni қarxi aloғandək səzlirimni aoғzini eqip iqətti!
24 Ümidsizlənginidə mən ularoғa қarap külümsirəyttim,
Yüzümdiki nurni ular yərgə qüxurməytti.
25 Mən ularoғa yolini tallap kərsitip berəttim,
Ularning arisida kattiwax bolup olturattim,
Қoxunliri arisida turoғan padixaҳdək yaxayttim,
Biraқ buning bilən matəm tutidioғanlaroғa təsəlli yətküzgüqimu bolattim».

Ҳazirқi bəhtsiz künlər

30 1 — «Biraқ ҳazir bolsa, yaxlar meni mazaқ қilidu,
Ularning dadilirini ҳətta padamni bақidioғan itlar bilən billə ixləxkə yol қoyuxnimu yaman kərəttim.
2 Ularning maoғduri kətkəndin keyin,
Қolidiki küq manga nemə payda yətküzəlisun?
3 Yoқsuzluқ ҳəm aqliқtin yigləp kətkən,
Ular uzundin buyan qəldərəp kətkən dəxt-bayawanda қuruқ yərni oғajaydu.
4 Ular əmən-xiwaқni qatқallar arisidin yulidu,
Xumbuyining yiltizlirinimu terip əzlirigə nan қilidu.
5 Ular əl-yurtlardin ҳəydiwetilgən bolidu,
Kixilər ularni kərüpla ooғrini kərgəndək warқirap tillaydu.
6 Xuning bilən ular sürlük jiloғilarda қonup,
Taxlar arisida, oғarlar iqidə yaxaxқa məjbur bolidu.
7 Qatқallіқ arisida ular ҳangrap ketidu,
Tikənlər astida ular dügdiyip olturixidu;
8 Nadanlarning, nam-abruyisizlarning baliliri,
Ular zemindin sürtoқay ҳəydiwetilgən.
9 Mən ҳazir bolsam bularning ҳəjwiy nahxisi,

29:20 «Қolumdiki oқyayim ҳərdaim yengi bolup turidu» dəyttim» — «oқya» muxu yərdə bəlkim adillіқ üqün kürəx қilidioғan əz baturlіқining, jüritining simwoli boluxi mumkin.

29:23 «keyinki yamoғur» — Pələstində 3-ayda yaoғidu. U ətiyazlіқ ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga ҳərbir dehқan «keyinki yamoғur»oғa təxnadur, ular uni bək қədirləydu.

29:24 «Ümidsizlənginidə mən ularoғa қarap külümsirəyttim, yüzümdiki nurni ular yərgə qüxurməytti» — əsli tekistni qüxinix səl təs. Bəlkim uning mənisi: «Mening ularoғa ümid yətküzidioғan yüzümning nuri məoғlup boloғan əməs» — demək, mən ularoғa bərgən ümid yoққa qiққan əməs, demәқqi. Baxқa bir hil tərjimisi: «Mening yüz nurum ularoғa qeqilixi bilənla ular қayta ümidsizlənmidi». Ikki hil tərjimining mənisi bir-birigə yeқin. Baxқa hil tərjimilirimu uqrixi mumkin.

29:25 «Mən ularoғa yolini tallap kərsitip berəttim...» — baxқa birhil tərjimisi: «Mən ularoғa ҳakim boluxқa tallanoғanidim; ...». **«...Ularning arisida ... қoxunliri arisida turoғan padixaҳdək yaxayttim, biraқ buning bilən matəm tutidioғanlaroғa təsəlli yətküzgüqimu bolattim»** — gərqə uning mərtiwisi bək yuқiri bolsimu, u ҳeққaqan ҳakawurluқ қilmioғanidi, əksiqə pexəllikkə uqrioғiqilaroғa təsəlli ҳəm yardəmlərni berip turatti.

Ḥətta səz-qəqikining dəstiki bolup ḳaldim!
10 Ular məndin nəprətlinip,
Məndin yiraḳ turup,
Yüzümgə tükürüxtinmu yanmaydu.
11 Qünki Huda mening ḥayat rixtimni üzüp, meni japaoɣa qəmdürgən,
Xuning bilən xu adəmlər aldimda tizginlirini eliwətkən.
12 Ong yenimda bir top qüprəndə yaxlar ornidin turup,
Ular putumni turoɣan yeridin ittiriwətməkqi,
Ular sepilimoɣa ḥujum pələmpəylirini kətürüp turidu;
13 Ular yolumni buzuwetidu,
Ularning ḥeq yələnqüki bolmisimu,
Ḥalakitimni ilgiri sürməktə.
14 Ular sepilning kəng bəsük jayidin bəsüp kirgəndək kirixidu;
Wəyranilikimdin paydilinip qong taxlardək domilap kirixidu.
15 Wəḥimilər burulup meni əz nixani ḳiloɣan;
Xuning bilən ḥərmitim xamal ətüp yoḳ boloɣandək ḥəydiwetildi,
Awatqiliḳimmu bulut ətüp kətkəndək ətüp kətti.
16 Ḥazir bolsa jenim ḳaqidin təkülüp kətkəndək;
Azabliḳ künlər meni tutuwaldi.
17 Keqilər bolsa, manga səngəklirimgiqə sanjimaḳta;
Aoɣriḳlirim meni qixləp dəm almaydu.
18 Aoɣriḳlar zor küqi bilən manga kiyim-keqikimdək boldi;
Ular kənglikimning yaḳisidək manga qaplixiwaldi.
19 Huda meni sazliḳḳa taxliwətkən,
Mən topa-qangoɣa wə külgə ohxax bolup ḳaldim.
20 Mən Sanga nalə-pəryad kətürməktimən,
Biraḳ Sən manga jawab bərməysən;
Mən ornumdin tursam, Sən pəḳətla manga ḳarapla ḳoyisən.
21 Sən əzgirip manga bir zalim boldung;
Ḳolungning küqi bilən manga zərbə ḳiliwatisən;
22 Sən meni kətürüp Xamaloɣa mindürgənsən;
Boran-qapḳunda təəlluḳatimni yoḳ ḳiliwətkənsən.
23 Qünki Sən meni ahirida ələmgə,
Yəni barliḳ ḥayat igilirining «yioɣilix əyi»gə kəltürüwatisən.

30:9 Ayup 17:6; Zəb. 69:11-12; Yioɣ. 3:14, 63
30:10 Ayup 19:19
30:12 «Ong yenimda bir top qüprəndə yaxlar ornidin turup...» — bu yaxlar bəlkim yuḳirida deyilgən miskinlərdin baxḳa bir top kixilər boluxi mumkin.
30:14 «Ular *, yəni axu yaxlar* sepilning kəng bəsük jayidin bəsüp kirgəndək kirixidu... qong taxlardək domilap kirixidu» — *əgər (biz 2-babta izaḥat ḳiloɣinimizdək)* Ayup xəḥər sirtidiki qong kül dəwisidə olturoɣan bolsa, u mundaḳ yaxlarning mazaḳ ḳilixidin ḥeq ḳooɣdioɣuqisiz ḳalidu. Buningdin baxḳa yaxlar bəlkim uning ḥazirḳi ajizliḳidin paydilinip, u əslidə bir tərəp ḳiloɣan ixlarni ḥazir əz mənpəitigə buraydu.
30:18 «Aoɣriḳlar zor küqi bilən manga kiyim-keqikimdək boldi; ular kənglikimning yaḳisidək manga qaplixiwaldi» — baxḳa bir hil tərjimisi: — «Zor küq bilən kiyim-keqikim makqiyip kətti; manga kənglənkning yaḳisi qaplixip kətti», əsli tekistni qüxinix səl təs. Yənə baxḳa birhil tərjimisi: «U *(Huda)* zor küq bilən kiyim-keqikimni tutuwaldi; u manga kənglikimning yaḳisi qaplaxḳandək meni baoɣlap ḳoydi».
30:22 «Sən meni kətürüp Xamaloɣa mindürgənsən; boran-qapḳunda təəlluḳatimni yoḳ ḳiliwətkənsən» — oylaymizki, ḳara ḳuyun asta-asta ularoɣa yeḳinlixiwatidu.
30:23 Ibr. 9:27

24 U ḫalak kilоɣan waḳtida kixilər nalə-pəryad kətürsimu,
U ḳolini uzatḳanda, duaning dərwəkə ḫeqḳandaḳ nətijisi yoḳ;
25 Mən künliri təs kixi üqün yioɣlap dua kiloɣan əməsmu?
Namratlar üqün jenim azablanmidimu?
26 Mən əzüm yahxiliḳ kütüp yürginim bilən, yamanliḳ kelip ḳaldi;
Nur kütkinim bilən, ḳarangoɣuluḳ kəldi.
27 Iqim ḳazandək ḳaynap, aramliḳ tapmaywatidu;
Azabliḳ künlər manga yüzləndi.
28 Mən ḳuyax nurini kərməymu ḳaridap yürməktimən;
Halayiḳ arisida mən ornumdin turup, nalə-pəryad kətürimən.
29 Mən qilbərilərgə ḳerindax bolup ḳaldim,
Ḫuwḳuxlarning ḫəmraḥi boldum.
30 Terəm ḳariyip məndin ajrap ketiwatidu,
Səngəklirim ḳiziḳtin kəyüp ketiwatidu.
31 Qiltarimdin matəm mərsiyəsi qiḳidu,
Neyimning awazi ḫaza tutḳuqilarning yioɣisioɣa aylinip ḳaldi».

Özini aḳlax üqün ḳəsəm iqix

31 1 «Mən kəzüm bilən əḫdiləxkən;
Xuning üqün mən ḳandaḳmu ḳizlaroɣa ḫəwəs ḳilip kəz taxlap yürəy?
2 Undaḳ ḳilsam üstümdiki Təngridin alidioɣan nesiwəm nemə bolar?
Ḫəmmigə ḳadirdin alidioɣan mirasim nemə bolar?
3 Bu gunaḫning nətijisi ḫəkḳaniysizlaroɣa bala-ḳaza əməsmu?
Ḳəbiḫlik ḳiloɣanlaroɣa külpət əməsmu?
4 U mening yollirimni kərüp turidu əməsmu?
Ḫərbir ḳədəmlirimni sanap turidu əməsmu?
5 Əgər sahtiliḳḳa ḫəmraḥ bolup mangoɣan bolsam'idi!

30:24 «U ḫalak ḳiloɣan waḳtida kixilər nalə-pəryad kətürsimu, U ḳolini uzatḳanda, duaning dərwəkə ḫeqḳandaḳ nətijisi yoḳ» — bu jümlini üq hil tərjimə ḳilixḳa bolidu. Birinqisi, yuḳiriḳi tərjimə. Ikkinqisi bolsa, «Xübḥisizki adəm dərd-ələmdin nalə-pəryad kətürginidə, wəyran ḳilinoɣan kixigə kim ḳol təgküzüp ziyankəxlik ḳilidu?». Üqinqi hil tərjimisi «Adəm yiḳilip ketiwatḳinida ḳolini midirlitip ḳoymamdu? U ḫalak bolay deginidə nalə-pəryad kətürüxkə bolmamdu?». Əsli ibraniyqə tekistni qüxinix səl təs.

30:25 «Mən künliri təs kixi üqün yioɣlap dua ḳiloɣan əməsmu? Namratlar üqün jenim azablanmidimu?» — əmdi kim Ayup üqün yioɣlaydu? Nemə terisang xuni orisən, degən gəp tooɣrimu?

30:25 Zəb. 35:13,14; Rim. 12:15

30:27 «Iqim ḳazandək ḳaynap, aramliḳ tapmaywatidu; azabliḳ künlər manga yüzləndi» — uning aldida ḫeq ümid ḳalmioɣandək ḳilatti.

30:28 «Mən ḳuyax nurini kərməymu ḳaridap yürməktimən» — buning ikki mənisi bar: *(1)* Ayupning teni kesəldin ḳaridap kətti; *(2)* u əzi ailisidikilər üqün matəm tutup ḳara kiyim kiygən. Bu ikki əḫwal təng boluxi mumkin.

30:29 «Ḫuwḳuxlarning...» — yaki «təgiḳuxlarning...». **«Mən qilbərilərgə ḳerindax bolup ḳaldim, ḫuwḳuxlarning ḫəmraḥi boldum»** — qilbərilər ḫəm ḫuwḳuxlar qəl-bayawanlarda Ayuptək yeganə yaxaydu; ikkilisi Ayuptək naḫayiti mungluḳ nalə-pəryad kətüridu.

30:29 Ayup 17:14; Zəb. 102:6; Mik. 1:8

30:30 Zəb. 119:83; Yioɣ. 4:8; 5:10

30:31 «Neyimning...» — yəni, «Mening «nəy»imning...»

31:1 «Mən kəzüm bilən əḫdiləxkən; xuning üqün mən ḳandaḳmu ḳizlaroɣa ḫəwəs ḳilip kəz taxlap yürəy?» — mana biz bu yərdin Ayupning əzining birdin bir ḫəmriyi boloɣan ayalioɣa sadiḳ bolup ətkənlikini kərüwalalaymiz. U əz ayalioɣa pəḳət sirttin ḳarioɣandila əməs, bəlki qin yürikidin sadaḳətmən idi. U bu babta nixan kiloɣan pəzilət, Məsiḥ Əysa Injilda tələp ḳiloɣan pəzilətkə naḫayiti yeḳin kelidu *(yəni, adəmning ḳəlb-oylirini baxḳuridioɣan ḫəḳḳaniylik ḫəm meḥir-muḥəbbət)*. Injil, «Matta» 5-7-babni kərüng.

31:4 2Tar. 16:9; Ayup 34:21; Pənd. 5:21; 15:3; Yər. 32:19

Əgər putum aldamqilik bilən billə boluxqa aldirioɣan bolsa,
6 (Mən adillik mizanioɣa qoyuloɣan bolsam'idi!
Undaqta Təngri əyibsizlikimdin həwər alalaytti!)
7 Əgər qədimim yoldin qikqan bolsa, kənglüm kəzümgə əgixip mangoɣan bolsa,
Əgər qolumoɣa ḥərqandaq daoɣ qaplaxqan bolsa,
8 Undaqta mən terioɣanni baxqa birsi yesun!
Bihlirim yulunup taxliwetilsun!
9 Əgər qəlbim məlum bir ayaldin azduruloɣan bolsa,
Xu niyəttə qoxnamning ixik aldida paylap turoɣan bolsam,
10 Əz ayalim baxqilarning tügminini tartidioɣan küngə qalsun,
Baxqilar uni ayaq asti qilsun.
11 Qünki bu əxəddiy nomusluq gunaḥtur;
U soraqqilar təripidin jazalinixi kerəktur.
12 Bu gunaḥ bolsa adəmni ḥalak qiloɣuqi ottur;
U mening barliq tapqanlirimni yulup aloɣan bolatti.
13 Əgər qulumning yaki dedikimning manga qarita ərzi boloɣan bolsa,
Ularning dəwasini kəzümgə ilmioɣan bolsam,
14 Undaqta Təngri meni soraqqa tartixqa ornidin turoɣanda qandaq qilimən?
Əgər U məndin soal-soraq alimən dəp kəlsə,
Mən Uningoɣa qandaq jawab berimən?
15 Meni baliyatquda apiridə qiloɣuqi ularnimu apiridə qiloɣan əməsmu.
Mən bilən u ikkimizni anilirimizning baliyatqusida tərəldürgüqi bir əməsmu?
16 Əgər miskinlərni əz arzu-ümidliridin toskan bolsam,
Əgər tul hotunning kəz nurini qarangoɣulaxturoɣan bolsam,
17 Yaki əzümning bir qixləm nenimni yaloɣuz yegən bolsam,
Uni yetim-yesir bilən billə yemigən bolsam
18 (Əməliyəttə yax waqtimdin tartip ooɣli ata bilən billə boloɣandək umu mən bilən billə turoɣanidi,
Apamning qorsiqidin qikqandin tartipla tul hotunning yelənqüki bolup kəldim),
19 Əgər kiyim-keqək kəmlikidin ḥalak bolay degən birigə,
Yaki qapansiz bir yoqsuloɣa qarap olturoɣan bolsam,
20 Əgər uning bəlliri kiyimsiz qelip manga bəht tilimigən bolsa,
Əgər u qozilirimning yungida issinmioɣan bolsa,
21 Əgər xəḥər dərwazisi aldida «Ḥəküm qikaroɣanlar arisida mening yelənqüküm bar» dəp,
Yetim-yesirlaroɣa ziyankəxlik qilixqa qol kətürgən bolsam,
22 Undaqta mürəm taoɣiqidin ajrilip qüxsun!
Bilikim ügisidin sunup kətsun!
23 Qünki Təngri qüxürgən balayi'apət meni qorquŋqa salmaqta idi,
Uning ḥəywitidin undaq ixlarni qət'iy qilalmayttim.
24 Əgər altunoɣa ixinip uni əz tayanqim qiloɣan bolsam,

31:8 «Bihlirim yulunup taxliwetilsun!» — «bihlirim» degən səzning «balilirim» degən kəqmə mənisimu bar.
31:9 Ayup 24:15; Pənd. 7:25
31:10 «Əz ayalim baxqilarning tügminini tartidioɣan küngə qalsun» — baxqa bir hil tərjimisi: «Ayalim baxqa birsi bilən billə bolsun».
31:14 Zəb. 44:20-21
31:15 Ayup 34:19; Pənd. 14:31; 17:5

Yaki sap altunoɣa: «Yələnqükümsən!» degən bolsam,
25 Əgər baylikɭirim zor boloɣanlikidin,
Yaki ḳolum aloɣan oɣəniyməttin xadlinip kətkən bolsam,
26 Əgər mən ḳuyaxning julasini qaqḳanlikini kərüp,
Yaki ayning aydingda mangoɣanlikini kərüp,
27 Kənglüm astirtin azduruloɣan bolsa,
Xundaḳla bularoɣa qoḳunup aoɣzim ḳolumni səygən bolsa,
28 Bumu soraḳqi aldida gunah dəp ḥesablinatti,
Qünki xundaḳ ḳiloɣan bolsam mən yuḳirida turoɣuqi Təngrigə wapasizlik ḳiloɣan bolattim.
29 Əgər manga nəprətləngən kixining ḥalakitigə ḳarioɣinimda xadlinip kətkən bolsam,
Bexioɣa külpət qüxkənlikidin huxal boloɣan bolsam —
30 (Əməliyəttə u tügəxsun dəp ḳaroɣap, uning əlümini tiləp aoɣzimni gunah ətküzüxkə yol ḳoymioɣanmən).
31 Əgər qedirimdikilər mən tooɣruluḳ: «Hojayinimizning dastihinidin yəp toyunmioɣan ḳeni kim bar?» demigən bolsa,
32 (Musapirlardin koqida ḳaloɣini əzəldin yoḳtur;
Qünki ixikimni ḥərdaim yoluqiloroɣa eqip kəlgənmən).
33 Əgər Adəm'atimizdək itaətsizliklirimni yapḳan,
Ḳəbiḥlikimni kənglümgə yoxuroɣan bolsam,
34 Ḥəmdə xuning üqün pütkül halayiḳ aldida uning axkarilinixidin ḳorḳup yürgən bolsam,
jəmiyətning kəmsitixliri manga wəḥimə ḳiloɣan bolsa,
Xuning bilən mən talaoɣa qiḳmay yürgən bolsam,...
35 — Aḥ, manga ḳulaḳ saloɣuqi birsi bolsidi!
Mana, imzayimni ḳoyup berəy;
Ḥəmmigə Ḳadir manga jawab bərsun!
Rəḳibim mening üstümdin ərz yazsun!
36 Xu ərzni zimməmgə artattim əməsmu?
Qoḳum tajlardək beximoɣa kiyiwalattim.
37 Mən Uningoɣa ḳədəmlirimning pütün sanini ḥesablap berəttim;

31:24 Mar. 10:24; 1Tim. 6:17
31:25 Zəb. 62:10
31:26 Ḳan. 4:19
31:29 Pənd. 17:5
31:30 Mat. 5:44; Rim. 12:14
31:31 «Əgər qedirimdikilər mən tooɣruluḳ: «hojayinimizning dastihinidin yəp toyunmioɣan ḳeni kim bar?» demigən bolsa...» — dərwəḳə, Ayupning bu gepi ḥəm xuningoɣa ohxax nuroɣun səzliri ḥəḳiḳət bolmioɣan bolsa, əmdi əz yurtidikilər, qedirdikilər uni anglapla guwaḥlik ḳilip dərḥal inkar ḳilatti.
31:32 Ibr. 13:2; 1Pet. 4:9
31:34 «Əgər Adəm'atimizdək itaətsizliklirimni yapḳan... ... jəmiyətning kəmsitixliri manga wəḥimə ḳiloɣan bolsa, xuning bilən mən talaoɣa qiḳmay yürgən bolsam,...» — *(33-34-ayət)* əslidə Adəm'atimiz gunaḥini Hudadin yoxurmaḳqi bolup dərəhlər iqigə məküwaloɣanidi. Əmiliyəttə adəm əz gunaḥlirini Hudaning aldida oquḳ-axkara etirap ḳilsila dərḥal uning yardimigə erixələydu. Xundaḳ ḳaraymizki, Ayup muxu yərdə «Əgər gunah ḳiloɣan bolsam, Hudaning aldida etirap ḳilattim; undaḳta halayiḳtin ḥeq ḳorḳmayttim» deməḳqi.
–Bəzi adəmlərning gunah ḳilmasliḳining birdinbir səwəbi baxḳilarning kərüp ḳalmasliḳi üqün bolidu — yəni halayiḳning pikridin boloɣan ḳorḳunqisidinla, halas. Ayup ḥargiz bundaḳ hildiki adəmlərdin əməs, ḥərdaim Hudani əz aldida əng aliy oruno ḳoyidu.
31:35 «Ḥəmmigə Ḳadir manga jawab bərsun! Rəḳibim mening üstümdin ərz yazsun!» — biz «mening rəḳibim» degən bu səzni yənila Hudani kərsitidu, dəp təḥlil ḳilimiz. Yənə bəzi xərḥqilər uni Ayupning üq dostlini kərsitidu, dəp ḳaraydu.

Xaḫzadidək mən Uning aldioɣa barattim.
38 Əgər əz etizlirim manga ḳarxi guwaḫ bolup quḳan kətürsə,
Uning qünəkliri bilən birgə yioɣlaxsa,
39 Qünki qiḳaroɣan mewisini ḫək təliməy yegən bolsam,
Ḫəddigərlərni ḫalsizlandurup nəpisini tohtatḳan bolsam,
40 Undaḳta buoɣdayning ornida xumbuya əssun!
Arpining ornida məstək əssun.

Mana xuning bilən mən Ayupning səzliri tamam wəssalam!»

Yax yigit Elihu səz ḳilidu
U Hudaning Roḫidin kəlgən təlim tooɣrisida səzləydu
«Ḫəmmigə ḳadirning Roḫi adəmgə təlim beridu»

32 1 Xuning bilən bu üq kixi Ayupḳa jawab berixtin tohtidi; qünki ular Ayupning ḳarixida əzini ḫəkḫaniy dəp tonuydioɣanliḳini bildi.
2 Andin Buzilik Ramning ailisidin boloɣan Barahəlning ooɣli Elihu isimlik yigitning oɣəzipi ḳozoɣaldi; uning oɣəzipi Ayupḳa ḳarita ḳozoɣaldi, qünki u Hudani əməs, bəlki əzini tooɣra ḫesablioɣanidi;. 3 Uning oɣəzipi Ayupning üq dostlirioɣimu ḳaritildi, qünki ular Ayupḳa rəddiyə bərgüdək səz tapalmay turup, yənila uni gunaḫkar dəp bekitkənidi. 4 Birak Elihu bolsa Ayupḳa jawab berixni kütkənidi, qünki bu tətəylənning kərgən künliri əzidin kəp idi. 5 Elihu bu üq dostning aoɣzida ḫeqḳandak jawabi yoḳlukini kərgəndin keyin, uning oɣəzipi ḳozoɣaldi.
6 Xuning bilən Buzilik Barahəlning ooɣli Elihu eoɣiz eqip jawabən mundak dedi: —
«Mən bolsam yax, silər bolsanglar yaxanoɣansilər;
Xundak boloɣaqḳa mən tartinip, bilgənlirimni silərgə ayan ḳilixtin ḳorḳup kəldim.
7 Mən: «Yexi qong boloɣanlar awwal səzlixi kerək;
Yillar kəpəysə, adəmgə danaliḳni əgitidu», dəp ḳarayttim;
8 Birak ḫərbir insanda roḫ bar;
Ḫəmmigə Ḳadirning nəpisi uni əḳil-idraklik ḳilip yorutidu.
9 Lekin qonglarning dana boluxi natayin;
Ḳerilarning tooɣra ḫeküm qiḳaraliximu natayin.
10 Xunga mən: «Manga ḳulak selinglar» dəymən,

31:37 «Mən uningoɣa ḳədəmlirimning pütün sanini ḫesablap berəttim» — «Uningoɣa» yəni Hudaoɣa, deməkqi.
31:40 «Arpining ornida məstək əssun!» — «məstək» buoɣdayoɣa ziyan yətküzidioɣan birhil əsümlük; yənə «kürmək» dəpmu atilidu.
32:2 «Buzilik... Elihu» — tooɣruluḳ: «Buz» dəp atilidioɣan bu jəmətning Edom milliti bilən, yəni «Ölük Dengiz»ning xərk təripidə turidioɣan bir millət bilən munasiwiti bar idi. Elihu bəlkim bu jəməttikilərdin boloɣan boluxi mumkin. Bu adəm dəsləptə bizgə tonuxturulmioɣan; birak u qoḳum bu tətəylənning yenida ularning gəplirini anglap olturoɣanlardin biri idi.
32:6 Ayup 32:4, 7; 15:10
32:7 «Yexi qong boloɣanlar» — ibraniy tilida «künliri kəp boloɣanlar». **«Yillar kəpəysə, adəmgə danaliḳni əgitidu»** — yaki «Yaxanoɣan adəm kixilərgə danaliḳni əgitidu».
32:8 «Birak ḫərbir insanda roḫ bar; Ḫəmmigə Ḳadirning nəpisi uni əḳil-idraklik ḳilip yorutidu» — xübḫisizki, Elihuning bu səzi u qüxinip yətkən qong ḫəḳiḳətlərning biridur. Tətəylən jümlidin Ayupning əzimu buni tiloɣa kəp almioɣan. Elihu Hudaning Roḫi (*Muḳəddəs Roḫ*) ḫərbir insanoɣa əzining roḫi ḫəm wijdani arḳilik wəḫiy berip, səz ḳilip sawak əgitidu degən təlimni beridu. Insanning Hudaning Roḫining təlimini anglimaydioɣanliḳining səwəbliri tooɣrisida u keyin azrak səzləydu.
32:8 Ayup 12:13; 38:36; Pənd. 2:6; Top. 2:26; Dan. 1:17; 2:21
32:9 Ayup 12:12

Mənmu əz bilginimni bayan əyləy.
11 Mana, silər tooŋra səzlərni izdəp yürgininglarda,
Mən səzliringlarni kütkənmən;
Silərning munazirənglaroŋa ḳulaḳ salattim;
12 Xundaḳ, silərgə qin kənglümdin ḳulaḳ saldim;
Biraḳ silərdin ḥeqḳaysinglar Ayupḳa rəddiyə bərmidinglar,
Ḥeqḳaysinglar uning səzlirigə jawab berəlmidinglarki,
13 Silər: «Ḥəḳiḳətən danaliḳ taptuḳ!» deyəlməysilər;
Insan əməs, bəlki Təngri uningoŋa rəddiyə ḳilidu.
14 Uning jənggə tiziloŋan ḥujum səzliri manga ḳaritiloŋan əməs;
Ḥəm mən bolsam silərning gəpliringlar boyiqə uningoŋa jawab bərməymən
15 (Bu üqəylən ḥəyranuḥəs bolup, ḳayta jawab berixmidi;
Ḥəmmə səz ulardin uqup kətti.
16 Mən kütüp turattim, qünki ular gəp ḳilmidi, bəlki jimjit ərə turup ḳayta jawab bərmidi);
17 Əmdi əzümning nəwitidə mən jawab berəy,
Mənmu bilginimni kərsitip berəy.
18 Qünki dəydioŋan səzlirim liḳ toldi;
Iqimdiki Roḥ manga türtkə boldi;
19 Mana, ḳorsiḳim eqilmioŋan xarab tulumioŋa ohxaydu;
Yengi xarab tulumliri partlap ketidioŋandək partlaydioŋan boldi.
20 Xunga mən səz ḳilip iqimni boxitay;
Mən ləwlirimni eqip jawab berəy.
21 Mən ḥeqkimgə yüz-hatirə ḳilmaymən;
Wə yaki ḥeq adəmgə huxamət ḳilmaymən.
22 Mən huxamət ḳilixni əgənmigənmən; undaḳ bolidioŋan bolsa,
Yaratḳuqim qoḳum tezla meni elip ketidu».

Elihuning birinqi bayani — Huda adəmlərgə bərgən tərbiyilər

33 1 «Əmdiliktə, i Ayup, bayanlirimoŋa ḳulaḳ saloŋaysən,
Səzlirimning ḥəmmisini anglap qiḳḳaysən.
2 Mana ḥazir ləwlirimni aqtim,
Aoŋzimda tilim gəp ḳilidu.

32:13 «Silər: «ḥəḳiḳətən danaliḳ taptuḳ!» deyəlməysilər; insan əməs, bəlki Təngri uningoŋa rəddiyə ḳilidu» — Elihu: Üq dostning Ayupning səzigə rəddiyə bərgüdək jawabni tapalmioŋanliḳining bir səwəbi ularning əz pikri-təjribisigə tayanoŋanliḳi, Hudaning əzidinla biwasitə danaliḳ izdimigənlikidin boldi, dəp ḳaraydu. Uning kəzḳarixi bu jəhəttin tooŋra boluxi mumkin.

32:16 «*Bu üqəylən ḥəyranuḥəs bolup, ... Mən kütüp turattim, qünki ular ... Jimjit ərə turup ḳayta jawab bərmidi*» — bu səzlər *(15-16-ayət)* bizgə kitabning yazoŋuqisining, yəni bu ixlarni hatiriligüqining kim ikənlikigə nisbətən yip uqi təminləydu. Kitabtiki nəsriy *(xeiriyət xəklidə bolmioŋan)* ḳisimlarda pəḳət bu yərdila «mən» degən almaxni uqritimiz. Xunga biz xundaḳ ḳaraymizki, məzkur kitabni yazoŋuqi Elihu boluxi kerək. Biz uning ərxtə boloŋan kengəxlərdin ḳandaḳ həwərdar boloŋanliḳini bilməymiz. Xunisi eniḳki, u əzi bayan ḳiloŋandək «hərbir adəmgə təlim bərgüqi boloŋan Hudaning Roḥi»ning wəhiysi arḳilik xu ixlarni bilgən; xuning bilən u bu ixlarni hatirə ḳalduroŋan bolsa kerək.

32:18 «Iqimdiki Roḥ manga türtkə boldi» — Elihu ikkinqi ḳetim Muḳəddəs Roḥning təsirini tiloŋa alidu. U Ayupḳa bərməḳqi boloŋan təlimini dəl muxu Roḥtin kəlgən, deməḳqi.

32:22 «Mən huxamət ḳilixni əgənmigənmən; undaḳ bolidioŋan bolsa, Yaratḳuqim qoḳum tezla meni elip ketidu» — xübḥisizki, ḥeqkimgə yüz-hatirə ḳilmasliḳ tooŋridur; bu lilla gəp ḳilixtiki aldinḳi bir xərt. Biraḳ Elihu Ayupning «**Hudaoŋa** huxamət ḳilix» gunaḥtur, degən səzini *(7:11-13ni kərüng)* qüxənmigəndək ḳilatti; xunga Elihu pəḳətla «**adəmgə** huxamət ḳilix» tooŋrisida səzləydu.

[3] Səzlirim kənglümdək durus bolidu,
Ləwlirim sap boloɣan təlimni bayan ⱪilidu.
[4] Təngrining Roһi meni yaratⱪan;
Ңəmmigə Ⱪadirning nəpisi meni janlanduridu.
[5] Jawabing bolsa, manga rəddiyə bərgin;
Səzliringni aldimoɣa səpkə ⱪoyup jənggə təyyar turoɣin!
[6] Mana, Təngri aldida mən sanga oһxax bəndimən;
Mənmu laydin xəkilləndürülüp yasaloɣanmən.
[7] Bərһək, mən sanga һeq wəһimə salmaⱪqi əməsmən,
Wə yaki mən saloɣan yük sanga besim bolmaydu.
[8] Sən dərwəⱪə ⱪuliⱪimoɣa gəp ⱪildingki,
Өz awazing bilən: —
[9] «Mən һeq itaətsiz bolmay pak bolimən;
Mən sap, məndə һeq gunaһ yoⱪ...
[10] Mana, Huda məndin səwəb tepip һujum ⱪilidu,
U meni Өz düxmini dəp ⱪaraydu;
[11] U putlirimni kixənlərgə salidu,
Ңəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — degənlikingni anglidim.
[12] Mana, mən sanga jawab berəyki,
Bu ixta geping tooɣra əməs;
Qünki Təngri insandin uluoɣdur.
[13] Sən nemixⱪa uning bilən dəwalixip: —
U Өzi ⱪiloɣan ixliri tooɣruluⱪ һeq qüxənqə bərməydu» dəp yürisən?

33:3 «Səzlirim kənglümdək durus bolidu, ləwlirim sap boloɣan təlimni bayan ⱪilidu» — biz Elihuning səzlirining bəzilirini naһayiti durus, xundaⱪla Hudaning Roһining təlimi bilən kəlgən, dəp ⱪarisaⱪmu, bəzi jaylarda u yənila əz natiⱪliⱪi bilən səz ⱪilidu. Əgər bizning Elihu məzkur kitabning yazoɣuqisi degən pikrimiz tooɣra bolidioɣan bolsa, u jəzmən bu jəһəttə əz kəmqilikini səzməy ⱪalmaydu. Xundaⱪtimu u biz üqün bu əməliy səһbətni təswirləp ⱪalduroɣan; əzining nemə degənlikinimu *(səzmən bolsimu)*biz üqün səmimiylik bilən hatiriləydu. Bəzidə biz һətta uning səzliridin uni bir һakawur adəm oһxaydu dəp pərəz ⱪilip ⱪalimiz. Ⱨalbuki, bizmu bilip yetiximiz kerəkki, məlum kixining səzmən bolup kətkənliki bilən gəplirining һəmmisi ⱪuruⱪ boluxi natayin. Biz һəmmə adəmning səzini səwr-takət һəm diⱪⱪət bilən angliximizoɣa tooɣra kelidu.
–Buningdin sirt, Elihuning xeir xəkildə boloɣan bayanliri baxⱪa səzligüqilərning xeiriy səwiyisigə yətməydu. Bu yənə uning bizgə bu əməliy ixlarni, əməliy bayanlarni əyni-əyni kəyt ⱪiloɣanliⱪini ispatlaydu.
33:4 «Ңəmmigə Ⱪadirning nəpisi meni janlanduridu» — yaki «Ңəmmigə Ⱪadirning nəpisi manga jan bərgən».
33:6 Ayup 9:35; 23:10
33:7 «Bərһək, mən sanga һeq wəһimə salmaⱪqi əməsmən» — Elihu muxu yərdə Ayupⱪa baxⱪilarning səzlirining eoɣir kəlgənlikini, xundaⱪla uning əzining bəzi hiyalliridin ⱪorⱪup kətkənlikini azraⱪ sezip, uni hatirjəm ⱪilmaⱪqi boloɣan boluxi mumkin.
33:8 Ayup 10:7; 16:17; 23:10,11; 27:5
33:10 Ayup 13:24; 16:9; 19:11
33:11 «Ayupning «Mən һeq itaətsiz bolmay pak bolimən; mən sap, məndə һeq gunaһ yoⱪ... Mana, Huda məndin səwəb tepip ... Ңəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — degənlikingni anglidim» — *(9-11-ayətlər)* Elihu Ayupⱪa: «Ⱪuliⱪimoɣa mundaⱪ gəp ⱪilding» dəp uning ⱪiloɣan üq gepini əyibləydu.
–Birinqisi səz: «Mən һeq itaətsiz bolmay pak bolimən; mən sap, məndə һeq gunaһ yoⱪ...». Əməliyəttə, Ayup bu səzlərni ⱪilmioɣan; u pəⱪət Hudaoɣa: «Ⱨərbir gunaһimni etirap ⱪilip kəqürüm ⱪilindim, һazir wijdanimoɣa hilap һeq gunaһimning barliⱪini bilməymən» degəndək səzlərni ⱪiloɣan. Bu səz əzini pütünləy sap, pütünləy bigunaһ, degənlik əməs, əlwəttə. Elihu muxu yərdə hataliⱪ ətküzidu.
–Ikkinqisi səz: «Mana, Huda səwəb tepip manga һujum ⱪilidu, U meni Өz düxmini dəp ⱪaraydu» — Bu səz rastla 13:24də wə yənə 14:7də tepilidu.
–Üqinqisi səz: «U mening putlirimni kixənlərgə salidu, һəmmə yollirimni kəzitip yüridu» — bu səz 13:27də tepilidu.
33:11 Ayup 13:27; 14:16
33:13 «Sən nemixⱪa ... — «U Өzi ⱪiloɣan ixliri tooɣruluⱪ һeq qüxənqə bərməydu» dəp yürisən?» — Ayup əslidə «U Өzi ⱪiloɣan ixliri tooɣruluⱪ һeq qüxənqə bərməydu» demigən; bəlki u Hudaning **bəzi** ⱪiloɣan ixlirini, bolupmu əz bexioɣa qüxürgənlirini qüxəndürməydioɣanliⱪini eytⱪanidi. Elihuningmu muxu yeridə hataliⱪi bar.

14 Qünki Təngri ḥəḳiḳətən gəp ḳilidu;
Bir ḳetim, ikki ḳetim,
Lekin insan buni səzməydu;
15 Qüx kərgəndə, keqidiki oŋayibanə alamättə,
— (Ḳattiḳ uyḳu insanlarni basḳanda,
Yaki orun-kərpiliridə ügdək basḳanda) —
16 — Xu qaoŋlarda U insanlarning ḳuliḳini aqidu,
U ularoŋa bərgən nəsiḥətni ularning yürikigə məḥürləydu.
17 Uning məḳsiti adəmlərni yaman yolidin yanduruxtur,
Insanni təkəbburluḳtin saḳlaxtur;
18 Buning bilən Huda adəmning jenini kəz yətməs ḥangdin yandurup, saḳlaydu,
uning ḥayatini ḳiliqlinixtin ḳooŋdaydu.
19 Yaki bolmisa, u orun tutup yetip ḳaloŋinida aoŋriḳ bilən,
Səngəklirini əz-ara soḳuxturup biaram ḳilix bilən,
Tərbiyə ḳilinidu.
20 Xuning bilən uning pütün wujudi taamdin nəprətlinidu,
Uning jeni ḥərhil nazu-nemətlərdin ḳaqidu.
21 Uning eti kəzdin yoḳilip ketidu,
Əslidə kərünməydioŋan səngəkliri bərtüp qiḳidu.
22 Buning bilən jeni kəz yətməs ḥangoŋa yeḳin kelidu,
Ḥayati ḥalak ḳiloŋuqi pərixtilərgə yeḳinlixidu;
23 Birak, əgər uning bilən bir tərəptə turidioŋan kelixtürgüqi bir pərixtə bolsa,
Yəni mingining iqidə birsi bolsa,
— Insan balisioŋa tooŋra yolni kərsitip beridioŋan kelixtürgüqi bolsa,
24 Undaḳta Huda uningoŋa xəpkət kərsitip: «Uni ḥangdin qüxüp ketixtin ḳutḳuzup
ḳoyoŋin,

–Baxḳa bir hil tərjimisi: «Sən nemixḳa uning bilən dəwalixip: — «U insanning ḥəmmə səzlirigə ḥeq jawab bərməydu» dəp yürisən?».

33:14 «Bir ḳetim, ikki ḳetim» — bəlkim «birnəqqə ḳetim» wə xuningdək «ḥərhil yol bilən» degənni kərsitidioŋan bir ibarə boluxi mumkin.

33:16 «... U insanlarning ḳuliḳini aqidu, U ularoŋa bərgən nəsiḥətni ularning yürikigə məḥürləydu» — biz Elihuning bu səzini naḥayiti əḥmiyiti bar dəp ḳaraymiz. U Huda Өz Roḥi arḳiliḳ insanoŋa səzlirini yətküzüp nəsiḥət ḳilidu, dəydu; əgər insan bu səzlərgə ḳulaḳ salmisa, Huda yənila xəpkiti bilən qüxlər arḳiliḳ insan ḳuliḳini eqip bu agaḥlanduruxlirini ḥəm nəsiḥitini bekitip məḥürləydu.

–Ikkinqi ḳurning baxḳa bir hil tərjimisi: «U ularni agaḥlar bilən ḳorḳutidu».

33:17 «Uning məḳsiti adəmlərni yaman yolidin yanduruxtur, insanni təkəbburluḳtin saḳlaxtur» — Elihuning qüxəndürüxi boyiqə eytḳanda, insanning əng qong məsilisi təkəbburluḳtin ibarət. Huda Өz iltipati arḳiliḳ awwal insanoŋa Roḥi arḳiliḳ nəsiḥət ḳilidu; anglimisa u qüxlər arḳiliḳ nəsiḥətni bekitidu; yənə anglimisa kesəllik yaki baxḳa müxküllüklər bilən adəmni agaḥlandurup, uni ḥalakättin yanduridu *(18-22-ayətlər)*. Bu jazalax əməs, bəlki Hudaning muḥəbbitidin qiḳḳan tərbiyidur; U mana muxular arḳiliḳ insanni əz təkəbburluḳining aḳiwitidin ḳooŋdap ḳalidu. Elihuning bu təlimi insan üqün zor əḥmiyətkə igə; Elihuning təlimi Ayupning əḥwali tooŋrisida qüxənqə bərmigən bilən, uning səzlirining Ayupḳa azraḳ paydisi təgkən bolsa kerək; azab-oḳubətlər bolsa, dərwəkə ḳəlbidiki təkəbburluḳni axkarilaydu. Ayupning ahirida ḳiloŋan towiliri asasən əz təkəbburluḳioŋa nisbətən boloŋan *(42-bab)*.

33:20 Zəb. 107:18

33:23 «Əgər uning bilən bir tərəptə turidioŋan kelixtürgüqi bir pərixtə bolsa...» — «pərixtə» degən səz əməliyəttə «həwər yətküzgüqi» degən mənidə. Təwrat birinqi ḳisim *(«Yaritilix»)* «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni bizgə tonuxturidu; bu Pərixtə birdinbir, naḥayiti sirlik zat. Uni kərgənlərmu: «Biz Hudaning Өzini kərgən» deyixidu. Bu Pərixtə «Uz yeri»də turoŋan Ismail ḥəm anisi Ḥəjərgə kərünüp ularni ussuzluḳtin ḳutḳuzoŋan. Ḥeq bolmioŋanda, Elihu muxu yərdə adəmni gunaḥtin ḳutḳuzux hizmiti pəḳət insan ḥəm Huda otturisida turidioŋan, xundaḳla insandin üstün turidioŋan mundaḳ bir zat təripidin bolidu, dəydu. Bu «Hudaning Pərixtisi» Elihu «mingdin bir» degən bu Pərixtə Ayup ilgiri bexarət ḳiloŋan «Kelixtürgüqi» ḥəm «Ḳutḳuzoŋuqum» degən zattin baxḳa birsi əməs. Elihu bu yərdə bizgə yənila naḥayiti əḥmiyətlik təlim ḥəm karamət bir bexarətni beriwatidu. **«Insan balisioŋa tooŋra yolni kərsitip beridioŋan ...»** — yaki «Insan balisioŋa uning *(demək, Hudaning)* ḥəḳḳaniyiliḳi kərsitip beridioŋan...».

Qünki Mən nijat-ḳutuluxḳa kapalət aldim» — dəydu.
25 Buning bilən uning ətliri balilik waḳtidikidin yumran bolidu;
U yaxlikiƣa ḳaytidu.
26 U Təngrigə dua ḳilidu, U xəpḳət ḳilip uni ḳobul ḳilidu,
U huxal-huram təntənə ḳilip Uning didarini kəridu,
Ḥəmdə Huda uning ḥəkḳaniylikini əzigə ḳayturidu.
27 U adəmlər aldida küy eytip: —
«Mən gunaḥ ḳildim,
Tooƣra yolni burmiliƣanmən,
Biraḳ tegixlik jaza manga berilmidi!
28 U roḥimni ḥangƣa qüxüxtin ḳutḳuzdi,
Jenim nurni ḥuzurlinip kəridu» — dəydu.
29 Mana, bu əməllərning ḥəmmisini Təngri adəmni dəp,
Ikki ḥətta üq mərtəm ayan ḳilidu,
30 Məḳsiti uning jenini ḥangdin yandurup ḳutḳuzuxtur,
Uni ḥayatlik nuri bilən yorutux üqündur.
31 I Ayup, manga ḳulaḳ saloƣaysən;
Ününgni qiḳarma, mən yənə səz ḳilay.
32 Əgər səzliring bolsa, manga jawab ḳiliwərgin;
Səzligin! Qünki imkaniyət bolsila mening seni aḳliƣum bar.
33 Bolmisa, meningkini anglap oltur;
Süküt ḳiloƣin, mən sanga danaliḳni əgitip ḳoyay».

Elihuning ikkinqi bayani — Ayupni yənə əyibləx, Yaratḳuqining harakterini təswirləx

34 1 Elihu yənə jawabən mundaḳ dedi: —
2 «I danixmənlər, səzlirimni anglanglar,
I təjribə-sawaḳlik adəmlər, manga ḳulaḳ selinglar.
3 Eoƣiz taam tetip baḳḳandək,
Ḳulaḳ səzning təmini sinap baḳidu.
4 Əzimiz üqün nemining tooƣra bolidiƣanlikini bayḳap tallayli;
Arimizda nemining yahxi bolidiƣanlikini biləyli!
5 Qünki Ayup: «Mən ḥəḳḳaniydurmən»,
Wə: «Təngri mening ḥəḳḳimni bulap kətkən» — dəydu.
6 Yənə u: «Ḥəḳḳimgə ziyan yətküzidiƣan, yaloƣan gəpni ḳilixim tooƣrimu?

33:24 «... Mən nijat-ḳutuluxḳa kapalət aldim» — ibraniy tilida «... Mən nijat-ḳutuluxḳa kapalət taptim».
33:26 Zəb. 50:15; Yəx. 58:9
33:27 «U adəmlər aldida küy eytip: ...» — yaki «U adəmlərgə ḳarap:...» yaki «U adəmlər aldida etirap ḳilip:...».
33:29 «Ikki, ḥətta üq mərtəm ayan ḳilidu» — «ikki, üq mərtəm» degən səz adəttə «birnəqqə mərtəm»ni kərsitidu. Demək, üq ḳetim bilən tohtimaydu; bu bayan Hudaning bizgə boloƣan qongḳur meḥir-xəpḳitini ayan ḳilidu; biraḳ ḥeqkim bu pakittin paydilinay dəp Hudaning səwr-taḳitini Sinimisun, bu intayin hətərlik ix, əlwəttə!
33:30 Zəb. 56:13
34:3 Ayup 12:11
34:5 «... Ayup: «Mən ḥəḳḳaniydurmən», wə: «Təngri mening ḥəḳḳimni bulap kətkən» — dəydu» — Ayup «Mən ḥəḳḳaniy» degən səzni biwasitə eytmioƣan bolsimu, dərwəkə uning gəp-sözliridin xu mənə qiḳip turidu. «Huda mening ḥəḳḳimni tartiwaloƣan» degən səzni u 27:2də eytḳan. «Mening ḥəḳḳim» degən səz tooƣruluḳ xu ayəttiki izaḥatni kərüng.
34:5 Ayup 27:2

Ḥeq asiylikim bolmioɣini bilən, manga sanjiloɣan ok zəhmigə dawa yok» — dəydu,
7 Ḳeni, Ayupḳa ohxaydioɣan kim bar?!
Uningoɣa nisbətən baxḳilarni ḥaḳarətləx su iqkəndək addiy ixtur.
8 U ḳəbiḥlik ḳiloɣuqiloroɣa ḥəmraḥ bolup yüridu,
U rəzillər bilən billə mangidu.
9 Qünki u: «Adəm Hudadin səyünsə,
Bu uningoɣa ḥeqḳandaḳ paydisi yoḳ» dedi.
10 Xunga, i danixmənlər, manga ḳulaḳ selinglar;
Rəzillik Təngridin yiraḳta tursun! Yamanlik Ḥəmmigə Ḳadirdin neri bolsun!
11 Qünki U adəmning ḳiloɣanlirini əzigə ḳayturidu,
Ḥər bir adəmgə əz yoli boyiqə tegixlik nesiwə tapḳuzidu.
12 Dərḥəḳikət, Təngri ḥeq əskilik ḳilmaydu,
Ḥəmmigə Ḳadir ḥəkümni ḥərgiz burmilimaydu.
13 Kim Uningoɣa yər-zeminni amanət ḳiloɣan?
Kim Uni pütkül jaḥanni baxḳuruxḳa təyinlidi?
14 U pəḳət kənglidə xu niyətni ḳilsila,
Əzining Roḥini ḥəm nəpisini Əzigə ḳayturuwalsila,
15 Xuan barlik ət igiliri birgə nəpəstin ḳalidu,
Adəmlər topa-qangoɣa ḳaytidu.
16 Sən danixmən bolsang, buni angla!
Səzlirimning sadasioɣa ḳulaḳ sal!
17 Adalətkə əq boloɣuqi ḥəküm sürələmdu?

34:6 «Yənə u Ayup: «... Ḥeq asiylikim bolmioɣini bilən, manga sanjiloɣan ok zəhmigə dawa yok» — dəydu» — dərwəkə, Ayup 6:4də Huda meni ok etip yarilandurdi, degən. Biraḳ bizningqə u Elihuning əzini muxu yərdə əyibligini boyiqə: «Huda meni yaloɣan gəp ḳilixḳa məjburlaydu» dəp eytḳan əməs. Okurmənlər əzi bu səzning tooɣra yaki natooɣra ikənlikini oyliyalaydu.

34:6 Ayup 6:4

34:7 «Uningoɣa Ayupḳa nisbətən baxḳilarni ḥaḳarətləx su iqkəndək addiy ixtur» — Ayupning *(ḳattiḳ azabtin degən)* bəzi səzliri intayin aqqiḳlanoɣanliḳidin eytiloɣini bilən, bizningqə «Baxḳilarni ḥaḳarətləx uningoɣa nisbətən su iqkəndək addiy ixtur» degən bu səz ḥəddidin exip kətkən.

34:8 «U Ayup ḳəbiḥlik ḳiloɣuqiloroɣa ḥəmraḥ bolup ... rəzillər bilən billə mangidu» — Elihuning bu gepigə ispat barmu? Bizningqə yoḳ. Biraḳ bu səz kəqmə mənidə eytiloɣan bolsa «Ayup eoɣizda yamanlarning yolida mangidu» degən mənidimu boluxi mumkin.

34:9 «Qünki u: «Adəm Hudadin səyünsə, bu uningoɣa ḥeqḳandaḳ paydisi yoḳ» dedi» — bizningqə, Ayup bu səzni demigən; u əzining rəzillər ḥeq jazalanmay, yamanliḳini ḳiliweridioɣanliḳini kərgənlikini eytḳan; biraḳ u yənə əzining ularning yaman yolida ḥərgiz mangmaydioɣanliḳini enik eytḳan; xunga Elihuning bu gepi səl adil bolmidi, dəp ḳaraymiz.

34:10 Ḳan. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 8:3; 36:23; Zəb. 92:15; Rim. 9:14

34:11 Zəb. 62:12; Pənd. 24:12; Yər. 17:10; 32:19; Əz. 7:27; 33:20; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Əf. 6:8; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḥ. 22:12

34:13 «Kim Uningoɣa yər-zeminni amanət ḳiloɣan? Kim Uni pütkül jaḥanni baxḳuruxḳa təyinlidi?» — Elihuning bu munazirisi *(10-13)*, bəlkim, Huda xunqə yuḳiri orunda turoɣandin keyin, Uningoɣa ḥeq adəm para yegüzəlməydu, Uning ḥəkümigə ḥeqḳandaḳ təsir yətküzəlməydu, degənlik. Biraḳ u əgər: «Huda bizdin intayin yuḳiri turoɣaqḳa, Uning adilliḳi biz tonuoɣan ḥəm qüxinidioɣan adilliḳtin pütünləy baxḳiqə, pütünləy baxḳa harakterida» deməḳqi bolsa, biz uning bu pikrigə ḳoxulmaymiz.

34:14 «Əzining Roḥini ḥəm nəpisini Əzigə ḳayturuwalsila,...» — yaki «Əzi *(Huda)* uning roḥini ḥəm nəpisi Əzigə ḳayturuwalsila...»

34:14 Zəb. 104:28-29; Top. 12:7

34:15 «U pəḳət kənglidə xu niyətni ḳilsila, əzining Roḥini ḥəm nəpisini əzigə ḳayturuwalsila, xuan barlik ət igiliri birgə nəpəstin ḳalidu, adəmlər topa-qangoɣa ḳaytidu 14-15» — demək, Huda insanni yaratḳandin keyin, ḥəmmə ix «aptomatik ḥalda» dawamlaxmaydu. Huda ḥərdaim, ḥər nəpisidə insandin həwər alidu — bolmisa u ḥayat ḳalmaydu.

34:15 Yar. 3:19; Top. 12:7

Sən «Ḥəmmidin Adil Boloɳuqi»ni gunaḥkar bekitəmsən?!
18 U bolsa padixaḥni: «Yarimas!»,
Mətiwərlərni: «Rəzillər» degüqidur.
19 U nə əmirlərgə ḥeq yüz-hatirə ḳilmaydu,
Nə baylarni kəmbəoɳəllərdin yuḳiri kərməydu;
Qünki ularning ḥəmmisini U Θz ḳoli bilən yaratḳandur.
20 Kəzni yumup aqḳuqə ular ətüp ketidu,
Tün yerimida həlḳlərmu təwrinip dunyadin ketidu;
Adəmning ḳolisiz uluoɳlar elip ketilidu.
21 Qünki Uning nəzəri adəmning yollirining üstidə turidu;
U insanning bar ḳədəmlirini kərüp yüridu.
22 Xunga ḳəbiḥlik ḳiloɳuqilaroɳa yoxurunoɳudək ḥeq ḳarangoɳuluḳ yoḳtur,
Ḥətta ölümning sayisidimu ular yoxurunalmaydu.
23 Qünki Təngri adəmlərni aldioɳa ḥəküm ḳilixḳa kəltürüx üqün,
Ularni uzunoɳiqə kəzitip yürüxining ḥajiti yoḳtur.
24 U küqlüklərni təkxürüp olturmayla parə-parə ḳiliwetidu,
Ḥəm baxḳilarni ularning ornioɳa ḳoyidu;
25 Qünki ularning ḳiloɳanliri uningoɳa enik turidu;
U ularni keqidə ərüwetidu, xuning bilən ular yanjilidu.
26 U yamanlarni halayiḳ aldida kaqatlioɳandək ularni uridu,
27 Qünki ular uningoɳa əgixixtin bax tartḳan,
Uning yolliridin ḥeqbirini ḥeq ətiwarlimioɳan.
28 Ular xundaḳ ḳilip miskinlərning nalə-pəryadini Uning aldioɳa kirgüzidu,
Xuning bilən U ezilgüqilərning yalwuruxini anglaydu.
29 U süküttə tursa, kim aoɣrinip ḳaḳxisun.
Məyli əldin, məyli xəhstin bolsun,
Əgər U xəpḳitini kərsətməy yüzini yoxuruwalsa, kim Uni kərəlisun?

34:17 «Adalətkə əq boloɳuqi ḥəküm sürələmdu?» — degən bu məsilə «Ayup» degən bu kitabning tüp məsilisi ḥesablinidu. Bu yərdə Elihu bu retorik soaloɳa ḥeqḳandaḳ jawab yaki ispat bərməydu. Küq-ḥoḳuḳluḳ boluxning, adalətlik boluxḳa barawər boluxi natayin. Huda Θzining yahxilikini, meḥir-muḥəbbitini, ḥəmmə səzigə boloɳan wapadarlikini, toluḳ adalitini bolsa ḳiloɳan ixliri arḳilik ispatlaydu. Bolupmu Zəbur ḥəm Injiloɳa asasən, Huda ahirda Θzi barlik ḳiloɳan ḥəkümlirini ḥərbir insanoɳa enik namayan ḳilidu; xu küni Hudaning adil ḥəkümlirigə ḥeqkim rəddiyə berəlməydu; u qaoɳda Uning mutləḳ adilliḳi ḥəmmə insanoɳa ispatlinip toluḳ ayan bolidu.
34:17 Yar. 18:25; Ayup 5:18; 8:3; 21:22; Rim. 3:5
34:18 «U bolsa padixaḥni: «Yarimas!», mətiwərlərni: «Rəzillər» degüqidur» — buning baxḳa birhil tərjimisi: «Padixaḥlaroɳa: «Yarimas!», mətiwərlərgə: «Rəzillər!» degili bolamdu?»
34:19 «U nə əmirlərgə ḥeq yüz-hatirə ḳilmaydu, nə baylarni kəmbəoɳəllərdin yuḳiri kərməydu; qünki ularning ḥəmmisini U Θz ḳoli bilən yaratḳandur» — Ayup bu gəpni angliоɳanda gəp ḳiloɳan bolsa: «Mən Hudaning mening ixlirimni dəl axundaḳ bitərəplik bir tərəp ḳilixini kütməktimən!» deyixi mumkin idi. Elihuning bu gepi uningoɳa anqə təsəlli berəlməydu.
34:19 Ḳan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 37:24; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17
34:21 2Tar. 16:9; Ayup 31:4; Zəb. 34:15-17; Pənd. 5:21; 15:3; Yər. 16:17; 32:19
34:22 «Xunga ḳəbiḥlik ḳiloɳuqilaroɳa yoxurunoɳudək ḥeq ḳarangoɳuluḳ yoḳtur... ular yoxurunalmaydu» — demək, Huda barlik ixlarni birakla kərəligəqkə, uning sotqi boluxḳa toluḳ salaḥiyiti bar.
34:22 Zəb. 139:11-12; Am. 9:2, 3; Ibr. 4:13
34:23 «Qünki Təngri adəmlərni aldioɳa ḥəküm ḳilixḳa ... uzunoɳiqə kəzitip yürüxining ḥajiti yoḳtur» — bu ayətning baxḳa hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
34:27 Zəb. 28:4-5; Yəx. 5:12
34:28 «Ular rəzillər xundaḳ ḳilip miskinlərning nalə-pəryadini uning aldioɳa kirgüzidu, ... U Huda ezilgüqilərning yalwuruxini anglaydu» — Elihu bəlkim bu səzlirini Ayupḳa daritip eytidu: «Sən mundaḳ rəzil ixlarni ḳiloɳanmu?».
34:29 «U süküttə tursa, kim aoɣrinip ḳaḳxisun?» — ayətning birinqi ḳismining baxḳa birhil tərjimisi «U ixlarni tinqlandursa, kim aoɣrinip ḳaḳxisun?».

30 Uning məkşiti iplaslar ḥəkümranlik kilmisun,
Ular əl-əḥlini damioɣa qüxürmisun degənliktur.
31 Qünki buning bilən ulardin birsi Təngrigə: «Mən təkəbburluk kiloɣanmən;
Mən tooɣrini yənə burmilaymən;
32 Өzüm bilmiginimni manga əgitip koyoɣaysən;
Mən yamanlik kiloɣan bolsam, mən kayta kilaymən» — desə,
33 Sən Uning bekitkinini rət kiloɣanlikiŋ üqün,
U pəkət sening pikring boyiqila insanning kiloɣanlirini Өzigə kayturuxi kerəkmu.
Mən əməs, sən karar kilixing kerəktur;
Əmdi bilgənliringni bayan kilsangqu!
34 Əkli bar adəmlər bolsa,
Gepimni angliɣan dana kixi bolsa: —
35 «Ayup sawatsizdək gəp kildi;
Uning səzliridə əkil-parasəttin əsər yok» — dəydu.
36 Ayup rəzil adəmlərdək jawab bərgənlikidin,
Ahiroɣiqə sinalsun!
37 Qünki u өz gunahining üstigə yənə asiylikni koxidu;
U arimizda aḥanət bilən qawak qelip, Təngrigə karxi səzlərni kəpəytməktə».

Elihuning üqinqi bayani — «Huda keqidə at kiloɣan nahxilar»

35 1 Elihu yənila jawab berip mundak dedi: —
2 «Sən muxu gepingni, yəni «Ḥəkkaniylikim Təngriningkidin üstündur» degininginі tooɣra dəp karamsən?
3 Xundak boloɣanliki üqün sən: «Ḥəkkaniylikning manga nemə paydisi bolsun?
Gunah kilmioɣinimning gunah kiloɣinimoɣa karioɣanda artukqiliki nədə?»
dəp soriding .
4 Өzüm səzlər bilən sanga jawab berəy,
Sanga ḥəm sən bilən billə boloɣan ülpətliringgə jawab berəy;
5 Asmanlaroɣa karap bakkin;
Pələktiki bulutlaroɣa səpsaloɣin;

–Ayətning ikkinqi kismida, «Hudaning Өz yüzini yoxuroɣanliki», xübḥisizki, uning kixilərgə məlum birhil jaza-sawak berixini bildüridu.

34:32 «...Өzüm bilmiginimni manga əgitip koyoɣaysən; mən yamanlik kiloɣan bolsam, mən kayta kilmaymən» — Elihu xübḥisizki, Ayupni xundak bir ikrarni *(31-32-ayəttiki səzlər bilən)* kilixka dəwət kiliwatidu. Birak Ayupta təkəbburluk boloɣini bilən, u ḥərgizmu «iplas» yaki «munapik»lardin əməs.

34:36 «Ayup rəzil admlərdək jawab bərgən...» — Elihuning bu səzi bolsa naḥayiti eoɣir xikayət ḥesablinidu. Təwəndə Elihu Ayupni «asiylik kiloɣan» dəpmu əyibləydu. Birak dərd-ələmdin, ümidsizliktin, kattik aoɣriklardin qikkan aqqik ḥəm gumanlik gəpni «asiylik» degili ḥərgiz bolmaydu. Bu jəḥəttə Elihu səl ḥəddidin ixiprak səzligən. «U ahiroɣiqə sinalsun!» deyixmu «bir yanda azadə olturoɣan» kixilər üqün deməkkə asan gəptur!

35:2 «Sən Ayup muxu gepingni, yəni «Ḥəkkaniylikim Təngriningkidin üstündur» degininginі tooɣra dəp karamsən?» — bu səzmu bək kattik eytiloɣan. Ayup əslidə «Mən ḥəkkaniy» degini ḥəm Hudaning adalitidin bəzi gumanlik gəplərni kiloɣini bilən, əməliyəttə kap yürəklik kilip «Ḥəkkaniylikim Təngriningkidin üstün» degən gəpni kilip bakmioɣan. Okurmənlər əziliri birnemə desun.

35:3 «...sən Ayup: «Ḥəkkaniylikning manga nemə paydisi bolsun? Gunah kilmioɣinimning gunah kiloɣinimoɣa karioɣanda artukqiliki nədə?» dəp soriding» — Elihu yukirida Ayupni əyibləp: «Sən «Adəm Hudadin səyünsə, buning uningoɣa ḥeqkandak paydisi bolmaydu» degənsən» *(9:34)* deginini ḥazir təkrarlaydu.

35:3 Ayup 34:9

35:4 «Sanga ḥəm sən bilən billə boloɣan ülpətliringgə jawab berəy» — «ülpətliring» degən səz bəlkim Ayupning üq dostini əməs, bəlki uning bilən ohxax kəzkaraxta boloɣanlarni *(ḥazirmu Ayupning yenida olturoɣanlarni?)* kərisitixi mumkin.

Ular səndin yuqiridur.
6 Əgər gunah qilоqan bolsang, undaqta Təngrigə qaysi ziyankəxlikni qilalaytting?
Jinayətliring kəpəysimu, undaqta uningоqa qandaq ziyanlarni salalar iding?
7 Sən ħəqqaniy boloqan təqdirdimu, Uningоqa nemə berələytting?
U sening qolungdin nemimu alar-ħə?
8 Sening əskilikliring pəqət səndək bir insanоqila,
Ħəqqaniyliqing bolsa pəqət insan balilirioqila təsir qilidu, halas.
9 Adəmlər zulum kəpiyip kətkənlikidin yalwuridu;
Küqlüklərning besimi tüpəylidin ular nalə-pəryad kətüridu.
10 Birақ ħeqkim: «Keqilərdə insanlarоqa nahxa ata qiloquqi yaratquqim Təngrini nədin izdixim kerək?» deməydu.
11 Uning bizgə əgitidioqini yər-zemindiki ħaywanlarоqa əgitidioqinidin kəp,
Ħəm asmandiki uqar-qanatlarоqa əgitidioqinidin artuq əməsmu?
12 Ular nalə-pəryad kətüridu, birақ rəzil adəmlərning ħakawurluqining təsiri tüpəylidin,
Uni Huda ijabət qilmaydu.
13 Bərħəq, Təngri quruq duaоqa qulaq salmioqan yərdə,
Ħəmmigə Qadir muxularоqa əhmiyət bərmigən yərdə,
14 Sən: «Mən Uni kərəlməymən» desəng, U qandaq qulaq salsun?
Dəwaying tehi Uning aldida turidu,
Xunga Uni kütüp turoqin.
15 Birақ U ħazir towa qilix pursiti berip, Өz oqəzipini tehi təkmigən əhwalda,
Ayup əzining təkəbburluqini bilməmdioqandu?
16 Qünki Ayup quruq gəp üqün aoqzini aqqan,
U tuturuksiz səzlərni kəpəytkən».

35:7 «Sən ħəqqaniy boloqan təqdirdimu, Uningоqa nemə berələytting? U sening qolungdin nemimu alar-ħə?» — Elihuning bu kezqarixi Elifazningkigə *(22:3-ayəttiki)* ohxaydu. Biz yənila awwalqi ayəttiki izaħatni təkrarlaymiz: — «1:8-ayəttə, Hudaning Өzidə Ayuptin aloqan raziliqi, hursənliki naħayiti gəwdilinip turidu. Xuning bilən bir waqitta biz Təwrattiki «Yaritilix» degən kişimda Hudaning insanning tüpəylidin boloqan azabliridin həwərdar bolimiz. Huda gərqə uluoluk igisi bolsimu, U yənila bizdin hursənlik izdəydu yaki bizdin rənjiydu ħəm azablinidu. Xuning üqün Elihuning 5-8-ayəttiki bu səzliri intayin hata eytiloqan səzlərdur».
35:7 Ayup 22:2; Zəb. 16:2; Rim. 11:35
35:9 «Küqlüklərning besimi tüpəylidin...» — ibraniy tilida «Küqlüklərning biliki tüpəylidin...».
35:12 «Ular ezilgənlər nalə-pəryad kətüridu, birақ rəzil adəmlərning ħakawurluqining təsiri tüpəylidin, uni Huda ijabət qilmaydu» — Elihu bəlkim jəmiyət arisidiki yamanlarning ħakawurluqi məlum bir dərijidin exip kətkən bolsa, jəmiyətning ularni qəklimigən səwənlikmu bar boluxi mumkin, deməkqi. Undaqta pütkül jəmiyət, jümlidin bəzi bigunaħ kixilərmu ularning wəjidin Hudaning tərbiyə-jazalixioqa uqrimay qalmaydu, deməkqi. Uning gepining orunluk yeri boluxi mumkin. Birақ Ayup *(məyli uning ħakawur yeri bolsun)* bu «rəzillər»ning qatarioqa kirməydu.
35:12 Ayup 27:9; Pənd. 1:28; 15:29; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; Yuħ. 9:31
35:14 «Dəwaying tehi Uning aldida turidu, xunga Uni kütüp turoqin» — 23:8-10ni kərüng. Elihu aldida eytqan səzliri bilən Ayupni asassiz əyibligən bolsimu, «Dəwaying tehi Uning aldida turidu, xunga Uni kütüp turoqin» degən bu səz, xübhisizki, Ayupqa dəl jayida kilinoqan sezdur. Elihu ħeq bolmioqanda, Ayupning ħəqiqətən bir «dəwasi» barliqini etirap qilidu.
–Ayətning baxqa birhil tərjimisi: «Ħəmmigə Qadir muxularоqa əhmiyət bərmigən yərdə *(13-ayət)*, sening: «Mən Uni kərəlməymən; dəwayim Uning aldida turidu, mən Uni kütüwatimən» deginingdin keyin qandaq bolar?».
35:15 «Birақ U ... Өz oqəzipini tehi təkmigən əhwalda, Ayup əzining təkəbburluqini bilməmdioqandu?» — bu səzmu bək qattiq eytiloqan səz bolup, Ayupni intayin təkəbbur adəm dəp jəzmləxtüridu. Birақ Ayup gərqə Hudaoqa qarita bəzi aqqiq, azablik gəplərni kiloqan bolsimu, u yənila Hudadin əyminidioqan kixi idi.
–Baxqa birhil tərjimisi: «Yənə kelip, sən tehi: «Uning oqəzipi ħeq jaza bərməydu, U asiylikni ħeq nəzərigə almaydu» dəysən!»
35:15 Ayup 11:6

Elihuning tətinqi bayani: — Azablardin aloŋan tərbiyə

36 [1] Elihu səzini dawamlaxturup mundaķ dedi: —
[2] «Meni birdəm səzligili ķoysang,
Mən yənə Təngrigə wakalitən ķilidioŋan səzümning barliķini sanga ayan ķilimən.
[3] Bilimni yiraķlardin elip kəltürimən,
Adəmlərni Yaratķuqimni həkķaniy dəp ħesablaydioŋan ķilimən..
[4] Mening gepim ħəķikətən yaloŋan əməstur;
Bilimi mukəmməl birsi sən bilən billə bolidu..
[5] Mana, Təngri degən uluoŋdur,
Biraķ U ħeqkimni kəmsitməydu;
Uning qüxinixi qongķurdur, məķsitidə qing turidu..
[6] U yamanlarni ħayat saķlimaydu;
Biraķ ezilgənlər üqün adalət yürgüzidu..
[7] U həkķaniylardin kəzini elip kətməydu,
Bəlki ularni mənggügə padixaħlar bilən təhttə olturoŋuzidu,
Xundaķ ķilip ularning mərtiwisi üstün bolidu..
[8] Wə əgər ular kixənləngən bolsa,
Japaning asaritigə tutuloŋan bolsa,
[9] Undaķta U ularoŋa ķiloŋanlirini,
Ularning itaətsizliklirini,
Yəni ularning kərəngləp kətkənlikini əzlirigə kərsətkən bolidu.
[10] Xuning bilən U ķulaķlirini tərbiyigə eqip ķoyidu,
Ularni yamanliķtin ķaytixķa buyruydu.
[11] Ular ķulaķ selip Uningoŋa boysunsila
Ular ķaloŋan künlirini awatqiliķta,
Yillirini huxluķta ətküzidu.
[12] Biraķ ular ķulaķ salmisa, ķiliqlinip dunyadin ketidu,
Bilimsiz ħalda nəpəstin tohtap ķalidu.
[13] Biraķ kəngligə iplasliķni pükkənlər yənila adawət saķlaydu;
U ularoŋa asarət qüxürgəndimu ular yənila tilawət ķilmaydu.
[14] Ular yax turupla jan üzidu,
Ularning ħayati bəqqiwazlar arisida tügəydu..
[15] Biraķ U azab tartķuqilarni azablardin boloŋan tərbiyə arķilik ķutķuzidu,
U ular har boloŋan waķtida ularning ķulikini aqidu.
[16] U xundaķ ķilip senimu azarning aoŋzidin ķistangqiliķi yoķ kəng bir yərgə jəlp ķiloŋan bolatti;

36:3 «Bilimni yiraķlardin elip kəltürimən...» — Elihu beridioŋan misallarni «yiraķlardin» almaķqi — demək, uzun tarih ħəm təbiəttin almaķqi.
36:4 «Bilimi mukəmməl birsi» — Elihu əzini bək yuķiri qaoŋlisa kerək; qünki u 37-babta dəl bu səzlər bilən Hudaning Əzini təswirləydu.
36:5 «Biraķ U ħeqkimni kəmsitməydu» — Elihuning ayəttiki bu birinqi jümlisini alaħidə əħmiyətlik dəp ķarioŋinimiz bilən u yənila uning 35-bab -7-ayəttiki bayanioŋa səl zit kelidu.
36:5 Ayup 9:4; 12:13, 16; 37:23; 38:23
36:6 «U yamanlarni ħayat saķlimaydu; biraķ ezilgənlər üqün adalət yürgüzidu» — Elihu əslidə «Mən silərning *(üq dostning)* gəpliringlar boyiqə uningoŋa jawab bərməymən» degini bilən, u yənila bu ayəttə ularning addiy hulasilirigə ķaytip kəldi.
36:7 Zəb. 33:18; 34:15-16; 113:8
36:14 «bəqqiwazlar» — ibraniy tilida bu səz «ħəzilək ər paħixə»ni kərsitidu.
36:14 Ayup 22:16

Undaqta dastihining mayoƣa toldurulоƣan bolatti.
17 Biraq sən ħazir yamanlaroƣa ƣaritiloƣan tegixlik jazalaroƣa toldurulоƣansən;
Xunga Hudaning ħəkümi ħəm adaliti seni tutuwaldi.
18 Oƫəzipingning ƣaynap ketixining seni mazaqƙa baxlap ƣoyuxidin ħoxyar bol;
Undaqta ħətta zor kapalətmu seni ƫutquzalmaydu.
19 Yaki bayliƙliring,
Yaki küqüngning zor tirixixliri,
Өzüngni azab-oƙubəttin neri ƫilalamdu?
20 Keqigə ümid baoƫlima,
Qünki u qaoƫda həlƙ өz ornidin yoƙilip ketidu.
21 Ħoxyar bol, əskilikkə burulup kətmə;
Qünki sən ƙəbiħlikni dərdkə səwr boluxning ornida talliоƣansən.
22 Mana, Təngri küq-ƫudriti tüpəylidin üstündur;
Uningdək өgətküqi barmu?
23 Kim Uningoƣa mangidioƣan yolni bekitip bərgənidi?
Wə yaki Uningoƣa: «Yaman ƫilding?» deyixkə petinalaydu?
24 Insanlar təbrikləydioƣan Hudaning əməllirini uluoƣlaxni untuma!
25 Ħəmmə adəm ularni kərgəndur;
Insan baliliri yiraqtin ularoƣa ƣarap turidu».

Hudaning karamət əməlliri —
Uning zor ħəywisi dəħxətlik ƣara ƫuyunda ayan bolidu

26 « — Bərħəq, Təngri uluoƣdur, biz Uni qüxinəlməymiz,
Uning yillirining sanini təkxürüp eniƙlioƣili bolmaydu.
27 Qünki U suni tamqilardin xümürüp qiƙiridu;
Ular paroƣa aylinip andin yamoƣur bolup yaoƣidu.
28 Xundaq ƫilip asmanlar yamoƣurlarni ƫuyup berip,
Insan baliliri üstigə molqiliq yaoƣduridu.
29 Biraq kim bulutlarning toƙuluxini,
Uning samawi qedirining gümbür-gümbür ƫilidioƣanliƙini qüxinəlisun?
30 Mana, U qaqmiƙi bilən ətrapini yoruq ƫilidu,
Ħətta dengiz təktinimu yoruq ƫilidu.
31 U bular arƙiliq həlƙlər üstidin ħəküm qiƙiridu;
Ħəm ular arƙiliƙmu mol axliq beridu.

36:16 «U Huda xundaq ƫilip senimu azarning aoƣzidin ƫistangqiliƙi yoq kəng bir yərgə jəlp ƫiloƣan bolatti; undaqta dastihining mayoƣa toldurulоƣan bolatti» — Elihuning 8-15-ayəttiki bərgən təlimi xuki, nuroƣun azab-oƙubətlər əmiliyəttə jazalax əməs, bəlki Hudaning tərbiyisi bolidu. Xübƫisizki, bu təlimning əħmiyiti bar. Biraq u yənila Ayupning asasiy əħwalini qüxənməydu. U təwəndə *(17-ayəttə)* yənila Ayupni hata əyibləydu.
36:16 Zəb. 23:5
36:17 «Biraq sən ħazir yamanlaroƣa ƣaritiloƣan tegixlik jazalaroƣa toldurulоƣansən; xunga Hudaning ħəkümi ħəm adaliti seni tutuwaldi» — 17-21-ayətlərning baxƙa hil tərjimiliri uqrixi mumkin. Əsli tekistni qüxinix səl təs.
36:20 «Keqigə ümid baoƫlima» — bu tolimu səlbiy mənidə ixlitilgən. Bəlkim Elihu: Ayup baxƙilar əzini kərməydioƣan, əzi yaman ixlarni ƫilaloydioƣan waƙitni ümid bilən kütməktə, deməkqi boluxi mumkin.
36:22 «Mana, Təngri küq-ƫudriti tüpəylidin üstündur; Uningdək өgətküqi barmu?» — Elihuning təlimidiki intayin yahxi nuƙta xuki, Hudaning «өgətküqi»dur, U dəl Өzining Roħi arƙiliq insanoƣa yolyoruq beridu.
36:23 Ƙan. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 8:3; 34:10; Rim. 9:14
36:26 Zəb. 90:2; 92:8; 93:2; 102:12; Yəx. 63:16; Yioƫ. 5:19; Dan. 6:27; Ibr. 1:12
36:30 «Mana, U qaqmiƙi bilən ətrapini yoruq ƫilidu, ħətta dengiz təktinimu yoruq ƫilidu» — qaqmaq dengizning qongqur yərlirigə texip yetidu.
36:31 Ayup 37:13

32 U ḳollirini qaḳmaḳ bilən tolduridu,
Uningoɣa uridioɣan nixanni buyruydu.
33 Hudaning güldürmamisi uning kelidioɣanliḳini elan ḳilidu;
Ḥətta kalilarmu sezip, uni elan ḳilidu.

Elihuning tətinqi bayanining dawami — Hudaning karamət əməllirini kərsətkənlirini ayan ḳilix Ḳara ḳuyunning yeḳinlixixi

37 1 Xundaḳ, yürikimmu buni anglap təwrinip ketiwatidu,
Yürikim ḳepidin qiḳip ketəy, dedi.
2 Mana anglioɣina! Uning ḥərkirigən awazini,
Uning aoɣzidin qiḳiwatḳan güldürmama awazini angla!
3 U awazini asman astidiki pütkül yərgə,
Qaḳmiḳini yərning ḳərigiqə yətküzidu.
4 Qaḳmaḳtin keyin bir awaz ḥərkirəydu;
Өz ḥəywitining awazi bilən u güldürləydu,
Awazi anglinixi bilənla ḥeq ayanmay qaḳmaḳlirinimu ḳoyuwetidu.
5 Təngri awazi bilən karamət güldürləydu,
Biz qüxinəlməydioɣan nuroɣun ḳaltis ixlarni ḳilidu.
6 Qünki u ḳaroɣa: «Yərgə yaoɣ!»,
Ḥəm ḥəl-yeoɣinoɣa: «Küqlük yamoɣur bol!» dəydu.
7 U barliḳ insanni өzining yaratḳanliḳini bilsun dəp,
Ḥəmmə adəmning ḳolini bular bilən tosup ḳoyidu;
8 Yawayi ḥaywanlar өz uwisioɣa kirip ketidu,
Өz ḳonaloɣusida turoɣuzulidu.
9 Boran-qapḳun kohiḳaptin kelidu,
Ḥəm sooɣuḳ-zimistan taratḳuqi xamallardin kelidu.
10 Təngrining nəpisi bilən muz ḥasil bolidu;
Bipayan sular ḳetip ḳalidu.
11 U yənə ḳoyuḳ bulutlaroɣa mol nəmlik yükləydu,
U qaḳmaḳ kətüridioɣan bulutni kəng yeyip ḳoyidu.
12 Ular pütkül yər-zemin yüzidə U buyruoɣan ixni ijra ḳilix üqün,
Uning yolyoruḳliri bilən ḥəryaḳḳa burulidu.

36:33 «Hudaning güldürmamisi uning kelidioɣanliḳini elan ḳilidu; ḥətta kalilarmu sezip, uni elan ḳilidu» — Ayup 28-babta boran-qapḳun degən səzni tiloɣa aloɣan. Buning bir səwəbi bir boran-qapḳunning ḥəḳiḳətən ularoɣa yeḳinlixiwatḳanliḳini angliоɣini boluxi mumkin. Əmdi Elihuning boran-qapḳunni təpsiliy təswirlixining səwəbi ḥazirning өzidə boran *(əməliyəttə ḳara ḳuyun)*ning ularning bexioɣa qüxüwatḳinini kərsətkən boluxi mumkin. 38:1ni kərüng.

37:2 «Uning aoɣzidin qiḳiwatḳan güldürmama awazi» — ibraniy tilida «Uning aoɣzidin qiḳiwatḳan oɣurḳiraxliri» yaki «Uning aoɣzidin qiḳiwatḳan gürgiraxliri».

37:2 Zəb. 29:3-4

37:5 Ayup 5:9; 9:10; 36:26

37:6 Zəb. 147:16

37:7 «U ḥəmmə adəmning ḳolini bular bilən tosup ḳoyidu» — ḳar yaki ḳattiḳ yamoɣur yaoɣsa, adəmlər hizmət ḳilixḳa sirtḳa qiḳalmaydu, yawayi ḥaywanlarmu qiḳalmaydu. Biz bu addiy ixtin sawaḳ eliximiz kerək. Biz «Ḥəmmigə Ḳadir» əməsmiz, ḳolimiz ḥəm bilimimiz qəklik, Hudaning zor küq-kudriti aldida kəmtərləxkinimiz tüzük.

37:9 «taratḳuqi xamallar...» — bu səz bəlkim məlum bir xamalning məhsus ataloɣusi boluxi kerək. Baxḳa bir hil tərjimisi «Sooɣuḳ-zimistan ximaldin kelidu».

37:10 Ayup 38:29, 30; Zəb. 147:17, 18

13 Yaki tərbiyə tayiqi boluxi üqün,
Yaki Өz dunyasi üqün,
Yaki Өz rəḥimdilliqini kərsitix üqün U bulutlirini kəltüridu.
14 I Ayup, buni anglap qoy,
Təngrining karamət əməllirini tonup yetip xük tur.
15 Təngrining bulutlarni qandaq səptə turoɣuzoɣanliqini biləmsən?
Uning bulutining qaqmiqini qandaq qaqturidioɣanliqinimu biləmsən?
16 Bulutlarning qandaq qilip boxluqta muəlləq turidioɣanliqini,
Bilimi mukəmməl Boloɣuqining karamətlirini biləmsən?
17 Ḥəy, Uning qandaq qilip yər-zeminni jənubdiki xamal bilən tinqlandurup,
Sening kiyim-keqikingning ottək issitqinini biləmsən?
18 Sən Uningoɣa ḥəmrah bolup asmanni huddi quyup qiqaroɣan əynəktək,
Mustəḥkəm qilip yayoɣanmiding?!
19 Uningoɣa nemini deyiximiz kerəklikini bizgə əgitip qoyoɣin!
Qarangoɣuluqimiz tüpəylidin biz dəwayimizni jayida səpkə qoyalmaymiz.
20 Uningoɣa «Mening Sanga gepim bar» deyix yahximu?
Undaq degüqi adəm yutulmay qalmaydu!
21-23 Əmdi xamallar kelip bulutlarni tarqitiwetidu,
Biraq bulutlar arisidiki quyax nurioɣa adəmlər biwasitə qarap turalmaydu.
Quyaxning altun rənggi ximal tərəptinmu pəyda bolidu;
Təngrining ḥuzurida dəḥxətlik ḥəywət bardur.
Ḥəmmigə Qadirni bolsa, biz Uni məlqərliyəlməymiz;
Qudriti qaltistur, Uning adaliti uluoɣ, ḥəkqaniyliqi qongqur,
Xunga U adəmlərgə zulum qilmaydu.
24 Xunga adəmlər Uningdin qorqidu;
Kənglidə əzini dana qaoɣlaydioɣanlaroɣa U ḥeq etibar qilmaydu».

37:13 «Yaki tərbiyə tayiqi boluxi üqün, yaki Өz dunyasi üqün, yaki Өz rəḥimdillikini kərsitix üqün u bulutlirini kəltüridu» — Elihuning «yaki Өz dunyasi üqün» degən bu ibarisi səl sirliq. Yaoɣidioɣan yamoɣurning «tərbiyə tayiqi boluxi üqün» yaki «Өz rəḥimdilliqini kərsitix üqün» degənning məniliri enik, biraq «Өz dunyasi üqün» nemini kərsitidu? Hudaning məqsətliri awwalqi birinqisi ḥəm ikkinqisidə insanlaroɣa mərkəzləxkən bolup, Hudaning «Өz dunyasi üqün» degən məqsitini uning Өz dunyasidin ḥuzur elixi üqün desək bolamdu-bolmamdu? Hudaning ḥərbir qilidioɣan Ixi insanlar üqünla boluxi kerəkmu? — keyinki bablarda Hudaning insanlar bilən **biwasitə munasiwiti yoq** birqanqə ixliri tiloɣa elinidu. Mundaq ixlarning alaḥidiliki tooɣruluq «qoxumqə səz»imizdə azraq səzləymiz.
37:13 Mis. 9:18,23; 1Sam. 12:18,19; Əzra 10:9; Ayup 36:31
37:14 «I Ayup, buni anglap qoy, Təngrining karamət əməllirini tonup yetip xük tur» — bəlkim u Ayupni ularning üstidiki boran-qapqunning karamətlirini bayqaxqa ündəydu.
37:18 Yar. 1:6
37:21-23 «Əmdi xamallar kelip bulutlarni tarqitiwetidu, biraq bulutlar arisidiki quyax nurioɣa adəmlər biwasitə qarap turalmaydu» — Elihuning bu səzimu sirliq. Tərjimə qilix təs boloɣini bilən, xərḥimizqə u Ayupning əḥwalini ḥazirqi bu bulutluq, tutuq *(boran-qapqunluq)* küngə oḥxatmaqqi bolsa kerək. Huda bulutlarni tarqitip tuyuqsiz kərünsə, Ayup quyaxqa biwasitə qariyalmioɣanoɣa oḥxax uningoɣimu qariyalmaytti, deməqi. Biraq Hudaning ḥəywiti, kərkəmliki ḥəmmə tərəptin, ḥətta ximal təripidin pəyda bolidu, dəydu. Elihuning bayanining baxqa hil mənilirimu bar boluxi mumkin.
37:21-23 Ayup 9:4; 12:13, 16; 36:5; Zəb. 93:1; 99:4
37:24 «Xunga adəmlər Uningdin qorqidu; kənglidə əzini dana qaoɣlaydioɣanlaroɣa U ḥeq etibar qilmaydu» — baxqa ikki hil tərjimisimu bar: — «Xunga adəmlər Uningdin qorqidu; U kənglidə danalik barlaroɣa etiwar qilamdu?» wə yaki «Xunga, adəmlər, Uningdin qorqunglar! Xübḥisizki, kənglidə danalik barlar Uningdin əyminidu!».

Pərwərdigarning Өzi Ayupқa jawab beridu — Ayupning soallirining yəxmisi

38 [1] Andin Pərwərdigar қara қuyun iqidin Ayupқa jawab berip mundaқ dedi: —
[2] «Nəsihətni tuturuқsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?
[3] Ərkəktək belingni qing baoŋla;
Xunda Mən səndin soray,
Andin sən Meni həwərdar қil!
[4] Mən yər-zeminni apiridə қiloŋinimda, sən zadi nədə iding?
Bularni qüxəngən bolsang, bayan қiliwər.
[5] Kim yər-zeminning əlqimini bekitkən?
— Sən buni bilməmsən?
Kim uning üstigə tana tartip əlqigən?
[6-7] Tang səhərdiki yultuzlar billə küy eytixқan waқtida,
Hudaning ooŋulliri huxalliқtin təntənə қilixқan waқtida,
Yər-zeminning ulliri nəgə paturuloŋan?
Kim uning burjək texini saloŋan?
[8] Baliyatқudin qiққandək, dengiz süyi bəsüp qiққanda,
Kim uni dərwazilar iqigə bənd қiloŋan?
[9] Mən bulutni dengizning kiyimi қiloŋanda,
Wə қap-қarangoŋuni uning zakisi қiloŋanda,
[10] Mən uning üqün pasil kəskən waқitta,
Uni qəkləp baldaқlarni ҳəm dərwazilarni saloŋanda,
[11] Yəni uningoŋa: «Muxu yərgiqə barisən, pasildin ətmə,
Sening təkəbbur dolқunliring muxu yərdə tohtisun» degəndə, sən nədə iding?
[12] Sən tuoŋuloŋandin beri səhərni «Qiқ» dəp buyrup bаққanmusən?
Sən tang səhərgə өzi qiқidioŋan jayini kərsətkənmusən?
[13] Sən xundaқ қilip səhərgə yər yüzining қərinimu yorutқuzup ҳeküm sürgüzüp,
Xundaқla rəzillərni titritip yər-zemindin қooŋlatқuzoŋanmusən?

38:2 «Nəsihətni tuturuқsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?» — Pərwərdigarning bu soali kimni kərsitidu? Keyinki 42-babta Ayupmu soaloŋa jawabən: «Nəsihətni tuturuқsiz səzlər bilən hirələxtürgən kim? Xuning bilən mən qüxənmigənlirimni dəp saldim, adəmning əқli yətməydioŋan tilsimat ixlarni eytip taxlidim» dəp jawabkarliқni өzigə alidu. Ayup өzi xundaқ degini bilən, Huda bu səzni қiloŋanda ahirқi қetimқi səzligüqi Elihu idi. Kərginimizdək uning bəzi gəpliri dəl jayida eytiloŋan, ҳətta bexarət boloŋini bilən, uningmu səzidə hatalиқ az əməs. Dostlarning səzliridimu hatalиқ kəp idi. Xunga biz Hudaning bu səzi Ayup, Elihu wə Ayupning üq dostidin ibarət bəxəylələrni өz iqigə alidu, dəp қaraymiz.
38:2 Ayup 42:3
38:3 «Ərkəktək belingni qing baoŋla» — «ҳəқiқiy ərkək» yaki «ҳəқiқiy ooŋul bala» degənning nemə ikənliki Huda aldida turoŋandila andin bilinidu. Hudaning aldida turup Uningoŋa jawab berəlməydioŋan, өzining məs'uliyitini өz zimmisigə elixtin bax tartқan kixi ərkək əməstur.
38:4 Pənd. 8:29
38:6-7 «Hudaning ooŋulliri» — 1-babtiki izaҳatimizdək, bəlkim muқəddəs pərixtilərni kərsitidu. «Tang səhərdiki yultuzlar» bolsa bizningqə ohxaxla pərixtilərni kərsitidu. Pərixtilərning yultuzlar bilən ziq munasiwiti bardur.
38:8 Yar. 1:9; Ayup 26:10; Zəb. 33:7; 104:6-9; Pənd. 8:29; Yər. 5:22
38:11 «Sening təkəbbur dolқunliring muxu yərdə tohtisun» — dengiz-okyanlar ҳəm yər-zeminning arilиқidiki təngpunguқ əməliyəttə naҳayiti nazuk bir ix. Yər yüzining üqtin ikkisi dengiz. Geologiyə ilmi dunyayimizning ilgiri pütünləy dengiz astida yatқanliқini ispatlaydu. Təwrattiki «Yaritilix» degən қisimda Hudaning yər-zeminni dengizdin egizlitixi ҳəm dengizdin ayriwetixi hatirilənгən. Nuҳ pəyoŋəmbər dəwridiki kəlkündin keyin Huda dunyani ahirətқiqə ikkinqi қetim axundaқ dunyawiy kəlkün bilən qəmüldürməymən, dəp insaniyətkə wədə bərgən.
38:13 «Sən xundaқ қilip səhərgə yər yüzining қərinimu yorutқuzup ҳeküm sürgüzüp...» — ibraniy tilida «sən xundaқ қilip səhərgə yər yüzining қərinimu tutқuzup». **«Sən ... səhərgə yər yüzining қərinimu yorutқuzup ҳeküm sürgüzüp, xundaқla rəzillərni titritip yər-zemindin қooŋlatқuzoŋanmusən?»** — toluқ ayətning baxқa birhil tərjimisi: «... Sən xundaқ қilip, səhər nurioŋa yər yüzining burjəklirini tutқuzup, rəzillərni zemindin silkip taxlatқuziwətқənmusən?» *(bu hil tərjimə tooŋra bolsa, yər-zemin yotқanoŋa ohxitilidu; nurning kelixi huddi yotқanni silkigəndək, rəzillərni қooŋdaydioŋan қarangoŋuluқni yoқitidu).*

14 Xuning bilən yər-zemin seoɣiz layoɣa besiloɣan məḫür izliridək əzgərtilidu;
Kiygən kiyimdək ḫəmmə enik bolidu;
15 Ḫəm xuning bilən rəzillərning «nur»i ulardin elip ketilidu;
Kətürülgən biləklər sundurulidu.
16 Dengizdiki bulaḳlaroɣa səpər ḳilip yətkənmusən?
Okyanlarning ḳəridə mengip bakḳanmusən?
17 Ölümning dərwaziliri sanga axkarilanoɣanmu?
Ölüm sayisining dərwazilirini kərgənmusən?
18 Əḳling yər-zeminning qonglukioɣa yətkənmu?
Ḫəmmisini bilgən bolsang enik bayan ḳil!
19 Nur turuxluḳ jayoɣa baridioɣan yol nədə?
Ḳarangoɣulukning bolsa, əsliy orni nədə?
20 Sən buni bilip ularni əz qegrasioɣa apiralamsən?
Ularning əyigə mangidioɣan yollarni bilip yetələmsən?
21 Ḫəə, rast, sən bilisən, qünki sən ularning qaoɣliridin ilgiri tuoɣuloɣansən,
Künliringning sani dərḫəḳikət kəptin kəptur!
22 Ḳar ḳaqilanoɣan həzinilərgə kirip kərdüngmu.
Məldür ambirlirinimu kərüp bakṭingmu?
23 Bularni azab-oḳubətlik zamanoɣa ḳaldurdum,
Jəng wə urux küni üqün təyyarlap ḳoydum.
24 Qaḳmaḳ degən ḳandaḳ yol bilən yerilidu?
Xərḳ xamili yər yüzidə ḳandaḳ yol bilən tarḳitilidu?
25 Yamoɣur kəlkünining qüxidioɣan ḳanilini qepip təyyarlioɣan kimdu?
Güldürmamining qaḳmiḳi üqün yol təyyarlioɣan kimdu?
26 Xundaḳ ḳilip yamoɣur ḫeq adəm yoḳ boloɣan yər yüzigə,
Ḫeq adəmzatsiz dəxt-bayawanoɣa yaoɣdurulmamdu?
27 Xuning bilən qəlləxkən, ḳuroɣaḳ tupraḳlar ḳandurulidu,
Ot-qəp bih urup kəkləp qiḳmamdu?
28 Yamoɣurning atisi barmu?

38:14 «Xuning bilən yər-zemin seoɣiz layoɣa besiloɣan məḫür izliridək əzgərtilidu» — keqidə ḫərbir nərsining xəkli enik kərünməydu, əlwəttə. Ḳuyax nuri astida ḫər yərning xəkli oquḳ kərünidu.

38:15 «Ḫəm xuning bilən rəzillərning «nur»i ulardin elip ketilidu; kətürülgən biləklər sundurulidu» — demək, rəzillər üqün ḳarangoɣuluk ularning «nur»i, «kündüz»i, yəni «hizmət ḳilix» waḳti bolidu. Tang səḫər kelixi bilən ularning «nuri» elip ketilidu, xunglaxḳa ular yaman ixlarni ḳiliwərməydu, bəlki jazalaxḳa uqraydu. Bu səz yənə ḳiyamət künining nurining kelixi bilən, ḫazirḳi gunaḫlik dunyaning ḳarangoɣulukini buzup taxlaydioɣanlikinimu kərsətkən bir bexarət bolsa kerək.

38:23 «Bularni azab-oḳubətlik zamanoɣa ḳaldurdum, jəng wə urux küni üqün təyyarlap ḳoydum» — 22- ḫəm 23-ayəttə Hudaning ḳar wə məldürni adəmlərning rəzillikini qəkləxkə wə yaki insanoɣa tərbiyə berixkə ḳoral süpitidə ixlitidioɣanliḳi kərsitilidu.

38:25 «Yamoɣur kəlkünining qüxidioɣan ḳanilini qepip təyyarlioɣan kimdu?» — yamoɣurning yər yüzining məlum bir yerigə qüxidioɣanlikini, baxḳa bir yerigə qüxməydioɣanlikini Huda awwal alaḫidə bekitkənlikini kərsitidu.

38:27 «Yamoɣur ... ḫeq adəmzatsiz dəxt-bayawanoɣa yaoɣdurulidu... Ot-qəp bih urup kəkləp qiḳmamdu? 26-27-ayət» — Hudaning ḳilidioɣan nuroɣun ixlirining kərünüxtə adəmlər bilən munasiwiti yoḳtək ḳilidu ḫəm adəmning kəzigə kərünməydu. Ḫazirḳi təbiiy pənlərgə asasən bilimizki, əslidə kerəksiz dəp ḳaraloɣan ḫaywanlar ḫəm əsümlüklər təbiətning təngpunglukini asraxḳa tolimu kerək. Dunyadiki bəzi kiqikkinə ixlar təbiiy muḫit təngpunglukioɣa qong təsir yətküzidu. Buningdin sirt, Huda Ayupḳa: «Mən adəmzatsiz dəxt-bayawanda əskən gül-giyaḫlarning güzəllikidin *(məyli sanga ḫeq əḫmiyətsiz bolsimu)* ḫuzur aloɣum bolsa, sening nemə karing? Wə Mən əgər sən kərəlməydioɣan ḫəm məḳsitimni qüxənməydioɣan xunqə kəp ixlarni ḳilsam, əzüngning ixlirida ḳiloɣanlirimni qüxənmigən bolsangmu, sening baxḳa ixliringda kərsətkən muḫəbbitimgə ḳarap Manga tayinip ixənsəng bolmamdu? Əgər bu ixlar pəḳət Əzümningla razilikim üqün bolsa sənmu razi bolamsən?» — degəndək bolsa kerək.

–Biz ahirda bu temida yənə tohtilip ətimiz.

38:27 Zəb. 107:35

Xəbnəmni kim tuoŋqandu?
29 Muz bolsa kimning baliyatqusidin qiqidu?
Asmandiki aq qirawni bolsa kim dunyaoŋa kəltüridu?
30 Xu qaoŋda su qetip taxtək bolidu,
Qongqur dengizlarning yüzi qetip tutaxturulidu.
31 «Qəlb yultuzlar topi»ning baoŋlimini baoŋliyalamsən?
Orionning rixtilirini boxitalamsən?
32 «On ikki Zodiak yultuz türkümliri»ni əz pəslidə elip qiqiralamsən?
«Qong Eyiq türkümi»ni Küqükliri bilən yetəkliyələmsən?

33 Asmanning qanuniyətlirini bilip yətkənmusən?
Asmanning yər üstigə süridioŋan həkümlirini sən bəlgiləp qoyoŋanmu?
34 Sən awazingni kətürüp bulutlaroŋiqə yətküzüp,
Yamoŋur yaoŋdurup əzüngni qiyan-taxqinlaroŋa basturalamsən?
35 Sən qaqmaqlarni buyrup əz yolioŋa mangduralamsən?
Uning bilən ular: «Mana biz!» dəp sanga jawab berəmdu?
36 Adəmning iq-baoŋrioŋa danaliq beoŋixlap kirgüzgən kimdu?
Əqilgə qüxinix qabiliyitini bərgən kimdu?
37 Bulutlarni danaliq bilən sanioŋan kim?
Asmanlardiki su tulumlirini təkidioŋan kim?
38 Buning bilən topa-qanglarni qaturup uyul qilduroŋan,
Qalmilarni bir-birigə qaplaxturoŋuzoŋan zadi kim?

Haywanatlarning hayatliq sirliri

39 «Qixi xir üqün ow owlap yürəmsən,
Xir küqüklirining ixtihasini qanduramsən?
40 Ular uwilirida zongziyip yürgən waqtida,
Qatqallig iqidə turup tuzaq qoyup, sən ularoŋa olja berələmsən?
41 Yemi kəmqil bolup, ezip ketip yiraqqa ketip qaloŋanda,
Baliliri Təngrigə iltija qilip nalə-pəryad kətürgəndə,
Taoŋ qaoŋiliri həm baliliri üqün yəmni təminligən kimdu?

Haywanatlarning hayatliq sirliri — dawami

39 1 Sən taoŋdiki yawa əqilərning qaqan tuoŋidioŋanliqini biləmsən?
Jərənlərning balilioŋanliqini kəzitip bakqanmusən?
2 Ularning booŋaz boloŋili nəqqə ay boloŋanliqini saniyalamsən?
Ularning balilaydioŋan waqtidin həwiring barmu?
3 Ular qəddini püküp, yetip balilirini tuoŋidu,

38:31 «Qəlb yultuzlar topi» — bu türkümning yultuzlirining dərwəkə bir-birigə baoŋlinip turuxida sirliq bir küq bar. Orion yultuz türkümidiki bəzi yultuzlarning bir-birigə baoŋlinidioŋan sirliq küqimu bar.
38:31 Ayup 9:9; Am. 5:8
38:32 «Qong Eyiq türkümi» — bu yultuz türkümi «Yəttə Qarakqi» yaki «Yəttə Qozuq» dəpmu atilidu.
38:33 Yər. 31:35
38:36 Ayup 32:8; Top. 2:26; Dan. 1:17
38:39 Zəb. 104:21
38:41 Zəb. 147:9; Mat. 6:26
39:1 Zəb. 29:9

Ular əzidiki tolоɣaқni qiқirip taxlaydu;
4 Ularning baliliri küqlinip yetilidu,
Ular dalada əsüp, anisining yenidin qiқip қaytip kəlməydu.
5 Yawa exəkni dalaoɣa қoyuwetip ərkinlikkə qiқaroɣan kim?
Xax exəkning nohtilirini yexiwətkən kim?
6 Qəl-bayawanni uning əyi қiloɣanmən,
Xorluқnimu uning turaloɣusi қiloɣanmən.
7 U xəһərning қiyқas-sürənliridin yiraқ turup uni mazaқ қilidu;
U exəkqining warқirixinimu anglimaydu.
8 U taoɣlarni əz yayliқim dəp kezidu,
Xu yərdiki һəmmə gül-giyaһni izdəp yüridu.
9 Yawa kala bolsa hizmitinggə kirixkə razi bolamdu?
Sening oқurungning yenida turuxқa unamdu?
10 Yawa kalini tana bilən baoɣlap, tapқa qüxürələmsən?!
U sanga əgixip jiloɣilarda mengip tirna tartamdu?
11 Uning küqi zor boloɣanliқi üqün uningoɣa tayinamsən?
Əmgikingni uningoɣa amanət қilamsən?
12 Danliringni əygə kətürüp əkilixni uningoɣa tapxuramsən?
«Danlirimni һaminimoɣa yioɣixturidu» dəp uningoɣa ixinəmsən?

Təgiқux

13 Təgiқux қanatlirini xadliқ bilən қaқidu,
Biraқ bular ləyləkning қanat uqliri һəm pəylirigə yetəmdu?
14 U tuhumlirini yərgə taxlap қoyidu,
Tuhumlirim topida issitilsun, dəydu.
15 Ularning tasadipiy dəssilip yanjilidioɣanliқini,
Dalidiki birər һaywanning asanla ularni dəssəp-qəyləydioɣanliқini untuydu.
16 Balilirini əzining əməstək baoɣrini қattiқ қilidu;
Uning tuoɣutining əjri bikaroɣa ketidu,
Biraқ u pisənt қilmioɣandək turidu.
17 Qünki Təngri uni kəm əқil қiloɣan,
Uningoɣa danaliқni bərmigən.

39:4 «Ular yawa əqkilər dalada əsüp, anisining yenidin qiқip қaytip kəlməydu» — keyinki «қoxumqə səz»imizdiki səһbitimizni kərüng.
39:5 «Xax exək» — bu bəlkim «yawa exək»ning yənə birһil atilixi boluxi mumkin. Ərəblər uni yawayi һaywanlar arisida қooɣlap tutux əng қiyin dəp қaraydu. **«nohtiliri»** — yaki «asarətliri».
39:6 Ayup 24:5; Yər. 2:24
39:9 «Yawa kala» ***yaki «awraқ»*** — əpsus, biz һazir bu һəywətlik һaywanlarni kərəlməymiz. 1627-yili ularning nəsli қurioɣan. Bu һaywan naһayiti yooɣan bolup, intayin küqlük idi. Uningdin boloɣan һaywanlardin pəқət pil wə su etila bar idi. Uni boyunturuққa qetip ixқa selix һərgiz mumkin əməs, əlwəttə!
39:13 «Təgiқux қanatlirini xadliқ bilən қaқidu, biraқ bular ləyləkning қanat uqliri һəm pəylirigə yetəmdu?» — bizning tərjimimiz tooɣra bolsa u «Təgiқuxning qiraylиқ қanatliri boloɣini bilən, u һeq uqalmaydu, ləylək qiraylиқ uqidu» degən mənidə *(ləylək bolsa qong, aliqipar, küqlük bir қux)*.
–Yənə bir hil tərjimisi: «Қanat uqliri һəm pəyliri meһribanliқni bildürəmdu?», yəni «Təgiқuxning қanatliri meһribanliқni kərsətməydu, qünki u əz tuhumlirini yərgə saloɣandin keyin ular bilən bəzidə kari bolmaydu» degən mənidə bolidu.
–Təgiқux tooɣruluқ keyinki səһbitimizni kərüng.
39:16 «Balilirini əzining əməstək baoɣrini қattiқ қilidu; uning tuoɣutining əjri bikaroɣa ketidu, biraқ u pisənt қilmioɣandək turidu» — əgər baxқa һaywanlar təgiқuxning uwisini bayқap қaloɣan bolsa, təgiқux ular tuhumlirimni yemisun dəp, bəzidə əzi tuhumlirini dəssəp qəқiwetidu.
–Keyinki səһbitimiznimu kərüng.

18 Ḥalbuki, u yügürüx aldida məydisini yuḳirioŋa kətürginidə,
At ḥəm atliḳlarni kəmsitip mazaḳ ḳilidu.

At

19 Sən atḳa küq beoŋixlioŋanmiding?
Sən uning boynioŋa yəlpünüp turidioŋan yaylini kiygüzgənmiding?
20 Sən uni ḥəywətlik purḳuxliri bilən adəmni ḳorḳutidioŋan,
Qekətkidək səkrəydioŋan ḳilalamsən?
21 U əxəddiylik bilən yər tatilap-zohqup,
Өz küqidin xadlinip ketidu,
Ḳorallik ḳoxun bilən jəng ḳilixḳa atlinidu.
22 U ḳorḳunqḳa nisbətən külüpla ḳoyidu,
Ḥeqnemidin ḳorḳmaydu;
Ḳiliqning bisidin u yanmaydu.
23 Oḳdan, julalik nəyzə,
Gərzimu uning yenida xaraḳxiydu,
24 U yərni aqqik ḥəm oŋəzəp bilən yutuwetidu,
Jəng kanayini bir anglapla ḥayajanlinip ḳin-ḳinioŋa patmay ketidu.
25 Kanaylarning awazi bilənla u: «AYuḥay!» dəydu,
U jəngni yiraḳtin purap bolidu.
U sərkərdilərning towlaxlirini, jəngqilərning warḳiraxlirini huxallik bilən anglaydu.

Sar wə bürküt

26 Sar sening əḳling bilən uqamdu,
Ḳanatlirini jənubḳa ḳarap kerəmdu?
27 Bürküt buyruḳung bilən yuḳirioŋa pərwaz ḳilip kətürüləmdu,
Uwisini yuḳirioŋa salamdu?
28 U ḳoram taxning üstidə makanlixidu,
U taoŋning qoḳḳisioŋa ḳonidu,
Tik ḳiyanimu turaloŋusi ḳilidu.
29 Xu yərdin u owni paylap bayḳiwalidu,
Kəzliri yiraḳ-yiraḳlarni kəzitidu.
30 Uning baliliri ḳan xoraydu;
Өltürülgənlər nədə bolsa, u xu yərdə bolidu».

39:18 «U yügürüx aldida məydisini yuḳirioŋa kətürginidə, at ḥəm atliḳlarni kəmsitip mazaḳ ḳilidu» — təgiḳux intayin tez yügürələydu, qəldə yaki ḳumluḳta bolsa attin ittik mangalaydu. Uni owlax intayin təs.
39:26 «Sar sening əḳling bilən uqamdu, ḳanatlirini jənubḳa ḳarap kerəmdu?» — bu ayət, bəlkim, sarning pəsillik kəqüxini kərsitidu.
39:27 Yər. 49:16; Ob. 4
39:30 «Өltürülgənlər nədə bolsa, u xu yərdə bolidu» — bürküt ḥəm sar tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. «Mat.» 24:28nimu kərüng.
39:30 Mat. 24:28; Luḳa 17:37

Pərwərdigar Ayupқa yənə sөz қilidu

40 [1] Pərwərdigar Ayupқa yənə jawabən: —
[2] «Ңəmmigə Қadir bilən dəwalaxidioŋan kixi uningoŋa tərbiyə қilmaқqimu?
Təngrini əyibligüqi kixi jawab bərsun!» — dedi.
[3] Ayup bolsa Pərwərdigaroŋa jawabən: —
[4] «Mana, mən ңeqnemigə yarimaymən;
Sanga қandaқ jawab berələymən?
Қolum bilən aoŋzimni etip gəptin қalay;
[5] Bir қetim dedim, mən yənə jawab bərməymən;
Xundaқ, ikki қetim desəm mən қayta sөzliməymən» — dedi.

Pərwərdigar kinayilik sөz қilidu

[6] Andin Pərwərdigar қara қuyun iqidin Ayupқa jawab berip mundaқ dedi: —
[7] «Ərқəқtək belingni qing baoŋla,
Andin Mən səndin soray;
Sən Meni həwərdar қiloŋin.
[8] Sən dərwəқə Mening ңөkümimni pütünləy bikaroŋa kətküzməқqimusən?
Sən өzüngni ңəққaniy қilimən dəp, Meni natooŋra dəp əyibliməқqimusən?
[9] Sening Təngrining bilikidək küqlük bir biliking barmu?
Sən Uningdək awaz bilən güldürliyələmsən?
[10] Қeni, ңazir өzüngni xan-xərəp ңəm salapət bilən beziwal!
Ңəywət ңəm kərkəmlik bilən өzüngni kiyindürüp,
[11] Oŋəzipingning қəңrini qeqip taxlioŋin,
Xuning bilən ңərbir təkəbburning kөzigə tikilip қarap,
Andin uni pəsləxtürgin.
[12] Rast, ңərbir təkəbburning kөzigə tikilip қarap,
Andin uni boysunduroŋin,
Rəzillərni өz ornida dəssəp yər bilən yəksan қil!
[13] Ularni birgə topioŋa kөmüp қoy,
Yoxurun jayda ularning yüzlirini kepən bilən etip қoyoŋin;

40:2 «Təngrini əyibligüqi kixi jawab bərsun!» — Ayup Hudani ңəқikətən *(Uning muңəbbitidin gumanlinip)* əyibligən. Biraқ Huda uning səmimiylikini üq dostning qiraylиқ gepidin yaңxi kөridioŋandək қilatti.
40:4 Zəb. 39:9-10
40:5 «Bir қetim dedim.... ikki қetim desəm...» — Ayupning bu kəmtərlik sөzi bəlkim «Mening sөzlirim kөplikidin alliburun qəktin exip kətti» degənlik boluxi mumkin.
40:8 Zəb. 51:4, 6; Rim. 3:4
40:11 «Oŋəzipingning қəңrini qeqip taxlioŋin, xuning bilən ңərbir təkəbburning kөzigə tikilip қarap, andin uni pəsləxtürgin» — Hudaning küq-қudriti ңəm oŋəzipi pəқətla ңəққaniy məқsəttə bolidu, ңərgiz halioŋanqə pəқət insanlarning məjburiy «ibadət»ioŋa erixix üqün əməs. Məsilən, muxu yərdə təkəbburlarni dərңal ңalak қilix əməs, ularoŋa səwr-taқitini kөrsitip, rəңim-xəpқətkə erixix pursitini yaritip awwal: «Təkəbburlarni pəsləxtürüx»tə ixlitilidu.
40:12 «Rast, ңərbir təkəbburning kөzigə tikilip қarap, andin uni boysunduroŋin, rəzillərni өz ornida dəssəp yər bilən yəksan қil!» — Huda Ayupni Өz alimining təңtigə olturuxқa təklip қilidu. Ayup bu orunda olturoŋinida tooŋra ңөküm qiқiralamdu, qiқiralmamdu? Bu ix pəқətla küq-қudrət məsilisi əməs. Adəmdə «təkəbburlar»ni pəsləxtürüp, «rəzillərni өz ornida dəssəp yər bilən yəksan қilip» jazalioŋudək danaliқmu bolmisa, ңəmmə ixni bilgən bolmisa wə pütünləy adil bolmisa bolmaydu. Hudaning rəzillərning yər yüzigə ңөküm sürüxidə Өz məқsiti ңəm pilani bar. Əmdi uning bu pilanini qüxənmisə, ңərbir adəmning əңwalini ətraplиқ bilmisə, hata ңөküm qiқarmay қalmaydu. Huda tooŋruluқ Injilda deyilgəndək: «Rəbbimiz Өz wədisini *(yəni rəzillikni jazalax, Өzining ңəққaniy қiloŋan kixilirini Өz yenioŋa elixқa boloŋan wədisini)* orundaxni *(bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioŋinidək)* keqiktürgini yoқ, bəlki ңeqkimning ңalak boluxini halimay, ңəmmə insanning towa қilixioŋa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik қilip waқitni sozmaқta» *(«2Pet.» 3:9)*. Yamanlarning keyinrək towa қilixini kim bilələydu? Buni bilidioŋan pəқət Hudadur. Ayupning қiyamət künidin asasən həwiri yoқ, əm Huda muxu yərdə uningoŋa u tooŋrisida ңeqnərsə demigən.

14 Xundaḳ ḳilalisang, Mən seni etirap ḳilip mahtaymənki,
«Ong ḳolung əzüngni ḳutḳuzidu!».

Begemottin aloɣan sawaḳ

15 Mən sening bilən təng yaratḳan begemotni kərüp ḳoy;
U kalidək ot-qəp yəydu.
16 Mana, uning belidiki küqini,
Ḳorsaḳ muskulliridiki ḳudritini ḥazir kərüp ḳoy!
17 U ḳuyruḳini kedir dərihidək egidu,
Uning yotiliridiki singirliri bir-birigə qing toḳup ḳoyuloɣan.
18 Uning səngəkliri mis turubidəktur,
Put-ḳolliri təmür qoḳmaḳlaroɣa ohxaydu.
19 U Təngri yaratḳan janiwarlarning bexidur,
Pəḳət uning Yaratḳuqisila uningoɣa Əz ḳiliqini yeḳinlaxturalaydu.
20 Taoɣlar uningoɣa yeməklik təminləydu;
U yərdə uning yenida daladiki ḥərbir ḥaywanlar oynaydu.
21 U sədəpgül dərəhlikining astida yatidu,
Ḳomuxluḳ ḥəm sazliḳning salḳinida yatidu.
22 Sədəpgüllüklər əz sayisi bilən uni yapidu;
Əstəngdiki tallar uni orap turidu.
23 Ḳara, dərya texip ketidu, biraḳ u ḥeq ḥoduḳmaydu;
Ḥətta Iordandək bir dəryamu uning aoɣzioɣa ərkəxləp urulsimu, yənila hatirjəm turuweridu.
24 Uning aldioɣa berip uni tutḳili bolamdu?
Uni tutup, andin burnini texip qülük ətküzgili bolamdu?

Lewiatandin aloɣan sawaḳ

41 1 Lewiatanni ḳarmaḳ bilən tartalamsən?
Uning tilini aroɣamqa bilən baoɣlap basalamsən?
2 Uning burnioɣa ḳomux qülükni kirgüzələmsən?
Uning engikini təmür nəyzə bilən texələmsən?
3 U sanga arḳa-arḳidin iltija ḳilamdu?
Yaki sanga yawaxlik bilən səz ḳilamdu?
4 U sən bilən əḥdə tüzüp,
Xuning bilən sən uni mənggü malay süpitidə ḳobul ḳilalamsən?
5 Sən uni ḳuxḳaqni oynatḳandək oynitamsən?
Dedəkliringning ḥuzuri üqün uni baoɣlap ḳoyamsən?

40:15 «Begemot» — ibraniy tilidiki bir səz. Uyoɣur tilioɣa bu səz ərəbqidin ḳobul ḳilinoɣan bolup, «su eti» degən ḥaywanni kərsitidu. Biraḳ muxu ayətlər təswir ḳiloɣan ḥaywan «su eti» əməs. Məsilən, 16-ayəttə uning ḳuyruḳining kedir dərihidək qong ḥəm uzun bolidioɣanliḳi kərsitilidu. 19-ayəttə uning ḥaywanlar iqidə əng qongi ikənliki kərsitilidu — demək, u birhil intayin qong othor ḥaywan. Uning tooɣrisidiki ayətlərni yioɣip, yəkün qiḳarsaḳ, ḥazir nəsli ḳurioɣan «brontosawr»ni *(dinozawrning bir türi)* kərsitixi mumkin. Bu zor qong ḥaywanning uzunluḳi 20 metr, eoɣirliḳi 100 tonna qiḳatti. Ḥazirḳi zamandiki alimlarning bolsa bəlkim bu hulasigə ḳarxi qiḳix mumkinqiliki boloɣini bilən, bu təswir əzi Ayupning dəwridə bu atalmix «tarihning ilgiri»diki ḥaywanning uning bilən zamandax boloɣanliḳioɣa ḳaltis ispat kərsitidu.
40:19 «Pəḳət uning Yaratḳuqisila uningoɣa Əz ḳiliqini yeḳinlaxturalaydu» — bu ayətning ikkinqi ḳismini qünixix təs. Baxḳa hil tərjimisimu uqrixi mumkin.
40:24 «...Uni tutup, andin burnini texip qülük ətküzgili bolamdu?» — begemotning əḥmiyiti tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
41:1 «Lewiatan» — yuḳiriḳi 3-bab, 8-ayəttiki izaḥatni kərüng.

[6] Tijarətqilər uning üstidə sodilixamdu?
Uni sodigərlərgə bəlüxtürüp berəmdu?
[7] Sən uning pütkül terisigə atarnəyzini sanjiyalamsən?
Uning bexioɣa qanggak bilən sanjiyalamsən?!
[8] Ⱪolungni uningoɣa birla təgküzgəndin keyin,
Bu jəngni əsləp ikkinqi undak ⱪiloɣuqi bolmaysən!
[9] Mana, «uni boysundurimən» degən ⱨərⱪandak ümid biⱨudiliktur;
Ⱨətta uni bir kərüpla, ümidsizlinip yərgə ⱪarap ⱪalidu əməsmu?
[10] Uning jenioɣa tegixkə petinalaydioɣan ⱨeqkim yoⱪtur;
Undaⱪta Mening aldimda turmaⱪqi boloɣan kimdur?
[11] Asman astidiki ⱨəmmə nərsə Mening tursa,
Mening aldimoɣa kim kelip «manga tegixlikini bərginə» dəp baⱪⱪan ikən,
Mən uningoɣa ⱪayturuxⱪa tegixlikmu?
[12] Lewiatanning əzaliri,
Uning zor küqi,
Uning tüzülüxining güzəlliki tooɣruluⱪ,
Mən süküt ⱪilip turalmaymən.
[13] Kim uning sawutluⱪ tonini salduruwetəlisun?
Kim uning ⱪox engiki iqigə kiriwalalisun?
[14] Kim uning yüz dərwazilirini aqalalisun?
Uning qixliri ətrapida wəⱨimə yatidu.
[15] Ⱪasiraⱪlirining səpliri uning pəhridur,
Ular bir-birigə qing qaplaxturuloɣanki,
[16] Bir-birigə xamal kirməs yeⱪin turidu.
[17] Ularning ⱨərbiri əz ⱨəmraⱨlirioɣa qaplaxⱪandur;
Bir-birigə ziq yepixturuloɣan, ⱨeq ayrilmastur.
[18] Uning qüxkürüxliridin nur qaⱪnaydu,
Uning kəzliri səⱨərdiki ⱪapaⱪtəktur.
[19] Uning aoɣzidin otlar qiⱪip turidu;
Ot uqⱪunliri səkrəp qiⱪidu.
[20] Ⱪomux gülhanoɣa ⱪoyoɣan ⱪaynawatⱪan ⱪazandin qiⱪⱪan ⱨordək,
Uning burun təxükidin tütün qiⱪip turidu;
[21] Uning nəpisi kəmürlərni tutaxturidu,
Uning aoɣzidin bir yalⱪun qiⱪidu.
[22] Boynida zor küq yatidu,
Wəⱨimə uning aldida səkrixip oynaydu.
[23] Uning ətliri ⱪat-ⱪat birləxtürülüp qing turidu;
Üstidiki ⱪasiraⱪliri yepixturulup, midirlimay turidu.

41:10 «Uning jenioɣa tegixkə petinalaydioɣan ⱨeqkim yoⱪtur; undaⱪta Mening aldimda turmaⱪqi boloɣan kimdur?» — lewiatan insanoɣa əgitidioɣan əng uluoɣ ix Hudaning Өz ⱨəywisini gəwdiləndürüxtur; insanlar lewiatanning uluoɣluⱪini ⱨəm tilsim kərkəmlikigə ⱪarap Hudadin əyminixi kerəktur. Oⱪurmənlərning «ⱪoxumqə səz»imizni kərüxini ümid ⱪilimiz.
41:11 «Mening aldimoɣa kim kelip «manga tegixlikini bərginə» dəp baⱪⱪan ikən» — baxⱪa birhil tərjimisi: «manga kim awwal bir nərsə bərgənikən, andin «manga tegixlikini bərginə» dəp baⱪⱪan ikən?».
41:11 Mis. 19:5; Ⱪan. 10:14; Zəb. 24:1; 50:12; Rim. 11:35; 1Kor. 10:26, 28
41:13 «...Kim uning ⱪox engiki iqigə kiriwalalisun?» — baxⱪa nəqqə hil tərjimiliri bar, məsilən: — «...Kim uning ikki ⱪur qixliri iqigə kiriwalalisun?» yaki «...Kim uningoɣa yügənni yeⱪinlaxturalisun?».
41:15 «Ⱪasiraⱪlirining səpliri uning pəhridur, ular bir-birigə qing qaplaxturuloɣanki...» — baxⱪa birhil tərjimisi: «Uning pütün dümbisi ⱪasiraⱪlardur, ular bir-birigə qing qaplaxturuloɣanki...»

24 Uning yüriki bəayni taxtək mustəḥkəm turidu,
Ḥətta tügmənning asti texidək məzmut turidu.
25 U ornidin ḳozoɣalsa, palwanlarmu ḳorḳup ḳalidu;
Uning toloɣinip xawḳunlixidin alaḳzadə bolup ketidu.
26 Birsi ḳiliqni uningoɣa təgküzsimu, ḥeq ünümi yoḳ;
Nəyzə, atarnəyzə wə yaki qanggaḳ bolsimu bəribir ünümsizdur.
27 U təmürni samandək, misni por yaoɣaqtək qaoɣlaydu.
28 Okya bolsa uni ḳorḳutup ḳaqḳuzalmaydu;
Saloɣa taxliri uning aldida pahaloɣa aylinidu.
29 Toḳmaḳlarmu pahaldək ḥeqnemə ḥesablanmaydu;
U nəyzə-xəxbərning tənglinixigə ḳarap külüp ḳoyidu.
30 Uning asti ḳismi bolsa ətkür sapal parḳiliridur;
U lay üstigə qong tirna bilən tatiliɣandək iz ḳalduridu.
31 U dengiz-okyanlarni ḳazandək ḳaynitiwetidu;
U dengizni ḳazandiki məlhəmdək waraḳxitidu;
32 U mangsa mangoɣan yoli parḳiraydu;
Adəm buzoɣunlarni kərüp qongḳur dengizni ap'aḳ qaqliḳ boway dəp oylap ḳalidu.
33 Yər yüzidə uning təngdixi yoḳtur, u ḥeq ḳorḳmas yaritiloɣan.
34 U büyüklərning ḥərḳandiḳioɣa jür'ət bilən nəzər selip, ḳorḳmaydu;
U barliḳ məoɣrur ḥaywanlarning padixaḥidur».

Pərwərdigaroɣa sirdax dost bolux

42 1 Ayup Pərwərdigaroɣa jawab berip mundaḳ dedi: —
2 «Ḥəmmə ixni ḳilalaydioɣiningni,
Ḥərḳandaḳ muddiayingni tosuwaloɣili bolmaydioɣinini bildim!
3 «Nəsiḥətni tuturuḳsiz sözlər bilən hirələxtürgən kim?»
Bərḥəḳ, mən özüm qüxənmigən ixlarni dedim,
Mən əḳlim yətməydioɣan tilsimat ixlarni eyttim.
4 Anglap baḳḳaysən, sözləp berəy;
Mən Səndin soray, Sən meni həwərdar ḳiloɣaysən.
5 Mən ḳuliḳim arḳiliḳ həwiringni anglioɣanmən,
Biraḳ ḥazir kəzüm Seni kərüwatidu.
6 Xuning üqün mən əz-əzümdin nəprətlinimən,
Xuning bilən topa-qanglar wə küllər arisida towa ḳildim».

41:25 «Uning toloɣinip xawḳunlixidin alaḳzadə bolup ketidu» — baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.
41:29 «xəxbər» — bexi tikəndək boloɣan uzun birhil nəyzə.
41:30 «Uning asti ḳismi bolsa ətkür sapal parḳiliridur» — yaki «Uning asti ḳismi bolsa, bəayni ḳiyiḳ taxlardur».
41:34 «U barliḳ məoɣrur ḥaywanlarning padixaḥidur» — baxḳa birhil tərjimisi: «U barliḳ məoɣrur boloɣuqilarning padixaḥidur».
–Oḳurmənlərning lewiatandin aloɣan sawaḳlar tooɣuluḳ «ḳoxumqə səz»diki səḥbitimizni kərüxini ümid ḳilimiz.
42:3 ««Nəsiḥətni tuturuḳsiz sözlər bilən hirələxtürgən kim?» Bərḥəḳ, mən özüm qüxənmigən ixlarni dedim...» — Ayup Hudaning *(38:2)* sorioɣan soalioɣa jawab bərginidə, Hudaning Өzigə əsli tənbiḥ bərgən sözlirini ḳobul ḳilip hataliḳini iḳrar ḳilip, jawab berip: — «Mən!» degəndək, əzigə bu jawabkarliḳni alidu. Biraḳ yuḳirida deginimizdək, uning üq dosti ḥəm Elihumu ohxaxla «nəsiḥətni tuturuḳsiz sözlər bilən hirələxtürgən» idi, dəp ḳaraymiz.
42:3 Ayup 38:2; Zəb. 40:5; 131:1; 138:6; 139:6
42:5 «Anglap baḳḳaysən, sözləp berəy; mən Səndin soray, Sən meni həwərdar ḳiloɣaysən» — bəzi xərḥqilər bu sözlərni Hudaningki *(38:3, 40:7)*, Ayup pəḳət ularni nəḳil kəltürüp əslitidu, dəp ḳaraydu. Lekin bizningqə Ayup ularni əzining qin kənglidiki gepi ḳilip ixlitidu.
42:6 «Topa-qanglar wə küllər arisida towa ḳildim» — ḳədimdə ḳattiḳ towa ḳilix, puxayman ḳilix, matəm tutuxlar «topa-qanglar wə küllər arisida» olturux arḳiliḳ bildürülətti.

Əsligə kəltürülüx

7 Pərwərdigar Ayupkə bu səzlərni kilоɳandin keyin xundak boldiki, Pərwərdigar Temanlik
Elifazоɳa mundak dedi: —
«Mening oɳəzipim sanga ɦəm ikki dostungоɳa karap kozоɳaldi; günki silər Mening tooɳramda
Өz kulum Ayup tooɳra səzligəndək səzlimidinglar.» 8 Birak ɦazir əzünglar üqün yəttə torpak
ɦəm yəttə koqkarni elip, kulum Ayupning yenioɳa berip, əz-əzünglar üqün kəydürmə
kurbanlik sununglar; kulum Ayup silər üqün dua kilidu; günki Mən uni kobul kilimən; bol-
misa, Mən əz nadanlikliringlarni əzünglarоɳa kayturup berəy; günki silər Mening tooɳramda
kulum Ayup tooɳra səzligəndək tooɳra səzlimidinglar».
9 Xuning bilən Temanlik Elifaz, Xuhalik Bildad wə Naamatlik Zofar üqəylən berip Pərwərdigar
ularоɳa deginidək kildi; ɦəmdə Pərwərdigar Ayupning duasini kobul kildi.
10 Xuning bilən Ayup dostliri üqün dua kiliwidi, Pərwərdigar uni azab-kiyinqilikliridin
kayturup, əsligə kəltürdi; Pərwərdigar Ayupkə burunkidin ikki ɦəssə kəp bərdi. 11 Xuning
bilən uning barlik aka-uka, aqa-singil wə uningоɳa ilgiri dost-aoɳinə boloɳanlarning ɦəmmisi
uning yenioɳa kəldi. Ular uning өyidə olturup uning bilən billə tamakландi; uningоɳa ɦesdaxlik
kilixip, Pərwərdigar uningоɳa kəltürgən barlik azab-okubətlər tooɳrisida təsəlli berixti; ɦəmdə
ɦərbir adəm uningоɳa bir tənggidin kümüx, birdin altun ɦalkə berixti. 12 Pərwərdigar Ayupkə
keyinki künliridə burunkidin kəprək bəht-bərikət ata kildi; uning on tət ming koyi, altə ming
təgisi, bir ming koxluk kalisi, bir ming mada exiki bar boldi. 13 Uningdin yənə yəttə oоɳul, üq
kiz tuoɳuldi. 14 U kizlirining birinqisining ismini «Yemimaɦ», ikkinqisining ismini «Kəziyə»,
üqinqisining ismini «Kərən-ɦapuk» dəp koydi. 15 Pütkül zeminda Ayupning kizliridək xunqə
güzəl kizlarni tapkili bolmaytti; atisi ularni aka-ukiliri bilən ohxax mirashor kildi.
16 Bu ixlardin keyin Ayup bir yüz kirik yil yaxap, əz oоɳullirini, oоɳullirining oоɳullirini, ɦətta
tətinqi əwladkiqə, yəni qəwrilirinimu kərgən. 17 Xuning bilən Ayup yaxinip, künliridin
kanaət tepip aləmdin ətti.

42:7 «Mening oɳəzipim ... kozоɳaldi; günki silər Mening tooɳramda Өz kulum Ayup tooɳra səzligəndək səzlimidinglar» — Hudaning bu səzi, bolupmu «Mening kulum Ayup **Mening** tooɳramda tooɳra səzligən» degini, bizgə aqkuq bolup, üq dostning wə Ayupning bayanliridin tooɳra wə natooɳra yərlirini pərk etix üqün ɦalkilik rol oynioɳusi.

42:8 «Kulum Ayup silər üqün dua kilidu» — roxənki, Huda Ayupkə ixinidu, kəzi Ayupning dosti üqün dua kilixkə razi bolidioɳanlikioɳa yetidu.

42:10 «Pərwərdigar uni azab-kiyinqiliklиridin kayturup, əsligə kəltürdi» — ibraniy tilida: «Pərwərdigar Ayupni əsirlikidin əsligə kəltürdi».

42:11 «ɦərbir adəm uningоɳa bir tənggidin kümüx, birdin altun ɦalkə berixti» — axu wakitta bəlkim tənggə-tilladək pul yok, pəkət altun-kümüx parqiliri boluxi mumkin.

42:13 «Uningdin yənə yəttə oоɳul, üq kiz tuoɳuldi» — Pərwərdigar Ayupkə «tirilix» tooɳruluk biwasitə ɦeqkandak gəp kilmidi. Birak tekisttə *(10-ayət)* mundak deyilidu: — «Pərwərdigar uningоɳa burunkidin ikki ɦəssə kəp bərdi». Ɦaywanlarning sani bolsa ikki ɦəssə dərijidə kəpəytildi. Məsilən, əslidə uning yəttə ming koyi bar idi; ɦazir uning on tət ming koyi bar boldi, katarliklar. Birak əslidə uning «on balisi, yəni yəttə oоɳli, üq kizi» bar idi; ɦazir bolsa uning on tət oоɳli, altə kizi bar bolux kerəkku? Əməliyəttə u kiyamət künidə kaytidin əslidiki yəttə oоɳli, üq kizi bilən jəm bolidu. Xu qaoɳda u ɦəkikətən on balilikla əməs, bəlki yigirmə balilik bolidu. Ayup yengi balilirining oninqisi bilən tohtap kelixi bilən, bəlkim bu «ikki ɦəssə» degən ix kəlgüsidə qokum bir tirilixni kərsitidu, mən əslidiki on səyümlük balamdin pəkət wakitlik ayrildim, dəp oylaxka baxlioɳan bolsa kerək. Xunga bizningqə tirilix tooɳruluk bu ixlardin bexarət aldi.

–Demək, «Pərwərdigar uningоɳa burunkidin ikki ɦəssə kəp bərdi» — kiyamət küni Ayup ularning tirildürülüxi bilənla yənila ɦuxallik bilən ular bilən jəm bolup, on tət oоɳli, altə kizi bilən didarlixip, «yengi asman, yengi zemin»da billə olturup oizalinidu.

42:14 «Yemimaɦ» — «pahtək» degən mənidə.

–«Kəziyə» — «darqin» *(ɦuxpurakliк bir ɦil ətir)* degən mənidə.

–«Kərən-ɦapuk» — «sürmə münggüz» *(sürmigə toloɳan bir münggüz)* degən mənidə.

42:15 «atisi ularni aka-ukiliri bilən ohxax mirashor kildi» — bəlkim yengi ailisi üqün minnətdarlikini bildürüx, yaki uning ɦazirki bayliklirining mollukini bildürüx üqün xundak kiloɳan.

Қoxumqə səz

«Ayup» degən kitabtin aloŋan bəzi oy-pikirlər wə sawaқlar

Diққət: Təwəndiki xərһilirimiz Muқəddəs Kitabtiki əsli nusha tekistlər əməs, bəlki biz əyni tekistlərgə қoxқan izaһatlardək oқurmənlərning tehimu yahxiraқ qüxinixigə yardimi bolsun üqün yazoŋan təһlillirimizdur.

Huda nemə üqün Xəytanning Өzining һuzurioŋa kirip, uni halioŋanqə һaқarətlixigə yol қoyidu? (1- wə 2-bablar)

«Ayup»tiki tekistlər bizni bu soaloŋa biwasitə jawab bilən təminləməydu. Xundaқtimu biz «Ayup»ning 1- wə 2-babliri, xuningdək Muқəddəs Kitabning baxқa babliridin Xəytan tooŋrisidiki bəzi məlumatlarni yioŋinqaқliyalaymiz: —

(a) Huda «birla waқitning əzidə һəmmə yərdə bolidu», lekin Xəytan undaқ қilalmaydu. U Hudaoŋa: «Mən yər yüzini kezip paylap, uyaқ-buyaқlarni aylinip qərgilәp kəldim» («Ayup» 1-2-bablar) dəydu. Demək, Xəytanning Hudaning aldioŋa kirip ərz қilix pursətlirimu qəқlik bolidu («1Pet.» 5:7-9dimu muxuningoŋa dair məlumatlar bar).

(ə) Xəytan yaloŋanqi, uning asasiy қorali yaloŋan səzləx wə ərz-xikayətlərdur («Yһ.» 8:44, 10:10).

(b) «Wəһiy» degən kitabta Xəytanning keqə-kündüz Huda aldida etiқadqilar üstidin ərz қilidioŋanliқi bayan қilinidu («Wəһ.» 12:10, «Zək.» 3:1-4nimu kərüng). «Ayup» degən kitabta Xəytan Huda üstidinmu xikayət қilidu. Xəytan Hudaoŋa: Sening insanlarni kəqürüm қilixing, ularoŋa xəpқət kərsitixing insanda һeqқandaқ һəқiқiy əzgirix pəyda қilmidi», «Bu tərəptin aloŋanda Sən Huda məoŋlup boldung; һeqkim Seni һəқiқiy səyməydu» dəp puritidu. Xəytanning degini boyiqə boloŋanda, Ayup pəқət Hudani əz mənpəəti üqünla «səyidu» («Ayup» 1:9-11, 2:4-5).

(p) Қariximizqə, Xəytanning Hudaoŋa қarita tüp xikayiti xuki: «Huda insanlarni һə desila kəqürüm қiliwetidu. Əmma mən Xəytan Hudaoŋa қarxi qiққan xu dəқiқidila, jazalinip Hudaning һuzuridin һəydiwetilgənmən» (bu tooŋruluқ «Əz.» 28:1-19, «Wəһ.» 11:4lərni kərüng). Dərһəқiқət, Huda Өzigə nida қiloŋan gunaһ sadir қiloŋan insanlarni üzlüksiz xərtsiz kəqürüm қilip kəldi. U nemə səwəbtin xundaқ қilidu? Hudaning adaliti gunaһni қattiқ jazalaxni tələp қilidu əməsmu? Xəytanning xikayiti yənə Yəxuaning dawamliқ bax kaһin boluxioŋa қarxi qiққanliқida kərünidu. «Zək.» 3:1-4tə hatiriləngən oŋayibanə kərünüx boyiqə, Yəxua paskina, yirginqlik kiyimlər bilən kiyingən, kaһin boluxқa pütünləy layaқətsizdək kərünidu!

Məsiһning kresttiki ələmi Xəytanning bu xikayitini üzül-kesil tuwaқlaydu. Rəb Əysa Məsiһ krestlinip, barliқ gunaһқarlarning ornida bizgə tegixlik boloŋan jazayimizni kətürüp, kəqürüm қilixtiki toluқ bədəlni təligən. Uningoŋa etiқad baoŋlioŋanlar halis berilgən sowoŋat süpitidə xu kəqürümni қobul қilidu.

Gərqə Məsiһning kresttiki ələmining Hudaning nijat yolini aqidioŋanliқi pəyoŋəmbərlər təripidin bexarət қilinoŋan bolsimu, Uning ələmi taki əməlgə axuruloŋuqə, bu sir Xəytanning қoxunliridin yoxurun tutup kelingənidi («1Kor.» 2:8); xunga Huda Xəytanning «Ayup» 1-2-bablardiki Өzigə қiloŋan xikayətlirigə қarita һeqnemə deməydu; «Zək.» 3-babta Pərwərdigarning Pərixtisi pəқət Xəytanning xikayitigə jawabən: «**Pərwərdigar seni əyiblisun!**» dəydu.

Xəytan Məsiһning kresttiki ələmi bilən məoŋlup boldi. Bu һəқiқətni rosul Pawlus

«Kol.» 2:13-15də bayan qilidu «**U (Məsiḥ) ḥəkümdarlardin wə ḥoquqdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa qilip ularning üstidin təntənə bilən oɣəlibə qildi**». Məsiḥ bu «ḥəkümdarlar»din aloɣan «olja» bolsa dəl uning jamaiti, yəni barliq etiqaqilardur.

Məsiḥning ələmidin keyin, Xəytan Hudaning ḥuzuriɣa kirip, Hudani yüz turanə əyibləp ərz qilalmas bolup qaloɣan, dəp qaraymiz. Ərxlər Məsiḥning qurbanliq qeni arqiliq axu yaloɣan xikayətlər wə ḥaqarətlərdin paklanduruldi («Ibr.» 9:23-24).

(t) Xəytanning jinliri yər yüzidə insan tənlirini əz makani qilixqa urunidu («Mat.» 12:44-45); yənə bir tərəptin ular ərxlərning qəklik bir qismini əzlirining ḥəkümranliqining bazisi süpitidə ilkidə tutup, uni idarə qilidu; Huda ularning xundaq qilixiɣa ruhsət qiloɣan boluxi kerək, ələwəttə («Əf.» 3:20, 6:10-12). Ḥalbuki, bu yərlər Hudaning ḥuzuri, yəni «üqinqi qat asman» («2Kor.» 12:2) əməs. Eytiqadqilarning qiloɣan «roḥiy urux»liri dəl xu «**ḥəkümranlar, ḥoquqdarlar, bu dunyadiki qarangoɣuluqni baxquroɣuqi dunyawi əmirlər, yəni ərxlərdə turuwatqan rəzil roḥiy küqlər**» bilən bolidu.

(q) Ahirqi zamanda Xəytan yər yüzigə taxlinidu («Wəḥ.» 12:7-13). Andin Məsiḥning «ming yilliq səltənət»ining bexida u zənjirləp qoyulidu («Wəḥ.» 20:1-3); Məsiḥning ming yilliq səltənitining ahirida insanlarning sinilixi üqün u yənə qisqa waqitliq qoyup berilidu; andin ahirida u «ot wə günggürt kəli»gə taxlinidu («Wəḥ.» 20:10).

Yuqiriqi: «Huda nemə üqün Xəytanning Əzining ḥuzuriɣa kirip, uni halioɣanqə ḥaqarətlixigə yol qoyidu?» degən soaloɣa jawab berixtə, biz mutləq jayida jawab bərəliduq dəp eytalmaymiz. Əmma Hudaning harakteriɣa asaslanoɣanda, U yər yüzidikilərning kəlbini siniɣanoɣa ohxax (məsilən «1Tar.» 29:17, «Zəb.» 7:9, 11:5, «Pənd.» 17:3, «Yər.» 11:20, 20:12, «1Kor.» 4:4-5, «1Tes.» 2:4, «Wəḥ.» 2:10, 2:23ni kərüng), U bəzidə Uning ərxtiki hizmətkarliri boloɣan pərixtilərning etiqadi wə muḥəbbitinimu sinaydu, dəp qaraymiz. Bizning Hudaoɣa boloɣan muḥəbbitimiz yər yüzidə boloɣinimizda sinilidu; muḥəbbitimiz barmu, yoqmu, bizning qararimiz wə tallioɣinimizda ayan qilinidu. Etiqad wə muḥəbbət sinalmisa, undaqta muḥəbbət wə etiqad qandaq ayan bolidu?

Xu səwəbtin «Erəm baoɣ»da «yahxi bilən yamanni bilgüzgüqi dərəh» qoyuloɣanidi; xu dərəh Adəm'ata bilən Ḥawa-anini dərəhning mewisidin yeməslik arqiliq Hudaoɣa boloɣan muḥəbbiti wə ixənqini bildürüx pursiti bilən təminligən. Muḥəbbət wə etiqadning sinilixi zərürdur.

Ərxlərdiki əḥwalmu xundaq. «Ayup» 1-2-bablarda hatiriləngəndək, Huda Xəytanning Əz ḥuzuriɣa kirip, ərz qilixiɣa yol qoyux arqiliq, pərixtilərgə Əzigə boloɣan iman-ixənqini dawamliq bildürüx pursitini bərdi (Hudaning pərixtiliri Uningoɣa ixinəmdu, Xəytanoɣimu? Əslidə pərixtilərning üqtin biri Xəytanoɣa əgixip ərxtin ḥəydiwetilgənidi («Wəḥ.» 12:4ni kərüng).

Yuqiriqi jawabimizdin baxqa, Xəytanning Hudaning aldioɣa halioɣanqə kirixigə yol qoyuluxining baxqa səwəblirimu boluxi mumkin.

«Təbirlər»diki Xəytan tooɣruluq izaḥatlirimiznimu kərüng.

Ayubning üq dosti bilən ətküzgən səḥbətliri

Yuqirida səzləp ətkinimizdək, məzkur səḥbətlərdə, jümlidin dostlarning Ayupqa xikayət qiloɣan səzliridə az bolmioɣan hataliqlar məwjut dəp qaraymiz. Ayupning səzlirimu bəzidə qattiq azab-oqubəttin ḥəm dərd-əlimdin qiqqanliqtin, aqqiq iqidə təlwilərqə eytiloɣan bolup, hataliqlarmu

kərülidu. Məsilən, u bəzidə Huda mening düxminim dəydu; bəzidə u Huda bu dunyadiki yamanlarning ḫərikətlirigə, bigunaḫlarning adalətsizlikkə uqrixioɣa pisənt kilmaydu, dəydu. Ḫalbuki, ahirida ḳaraydioɣan bolsaḳ Hudaning: «Mening tooɣramda hata səzlidinglar» dəp əyibligini Ayup əməs, bəlki Ayupning üq dosti bolup qikidu. Nemə üqün xundaḳ bolidu? Bu məsiligə ḳarita Ayup əzi bizgə jawab beridu: — «**Ümidsizləngən kixining gəpliri ətüp ketidioɣan xamaldək bolidu**» (6-bab, 26-ayət). Ümidsizləngən kixilər bəzidə əz dərdəlimini təkkinidə, əzini basalmay degən səzliridə deməkqi boloɣinini enik ipadiliyəlməy ḳalidu. Bu nukta ḫəmmimizgə ayan boluxi kerək.

Məyli ərlər bolsun yaki hanim-kizlar bolsun səzliginidə, Huda pəḳət ularning səzlirining yüzəki mənisigə əməs, bəlki səzning maḫiyitigə ḳaraydu, dəp ixinimiz; xuning üqün Huda Ayupning kənglining Əzini ḫərnəpəs izdəydioɣanlikini kərüp yətkən. Biz əz'ara paranglaxḳandimu Hudaning uxbu haraktiridə turuxni əginiweliximiz lazimdur; biz qoḳum əḫwalning ḳandaḳ boluxioɣa wə səzning ḳandaḳ qikixioɣa əməs, bəlki səz kiloɣuqining iqki dunyasioɣa ḳariximiz kerək. Mana bu qin dostluḳning yarkin namayandisidur.

Xunimu qongḳur biliximiz kerəkki, Ayupning dostliridək kixilər tayinip kəlgən, insanlarning kəzḳaraxliridin wujudḳa qikḳan pəlsəpələr, ərp-adətlər, ən'ənilər (8:8-10 Bildad eykinidək), xəhsiy ḫessiyatlar (20:2-3 Zofar eykinidək) wə yaki ḫətta «xəhsiy kəqürmixlər» ḳatarliklar bolsun (4-bab, Elifazningkidək), məyli ihlasmənlik bilən eytiloɣan səzlər yaki diniy əkidilər bilən deyilgən səzlər bolsun, azab tartiwatḳan kixilərgə ḫeqḳandaḳ yardəm berəlməydu. Pəḳət Hudaning dostluḳida boloɣan kixilərla baxkilaroɣa ularning bexioɣa qüxkən ixlarni qüxinixikə yardəm bərgüdək muwapik səzlərni kilalaydu (huddi Elihuning səzlirining məlum dərijidə Ayupḳa yardimi boloɣandək). Undaḳ bolmioɣanda, ḳolimizdin kelidioɣini pəḳət ḫesdaxlik bildürüx bilən kupayilinixtin baxkisi bolmaydu.

Xunga xuningoɣa ixinimizki, Ayup bilən uning üq dosti arilikidiki səḫbətlər bizgə ḫərhil sawaḳ bolsun üqün, Hudaning buyruḳi bilən məzkur kitabta hatiriləngən; biraḳ bundaḳ sawaḳlar, təlimlər ḫərgiz «bowaḳḳa yegüzüx üqün tutup turuloɣan ḳoxuḳtiki yumxaḳ ax» əməs, bəlki əzimiz obdan qaynaydioɣan, qongḳur oylinix bilən ḫəzim kilinidioɣan tamaḳtur.

27-bab, 13-23-ayət; Ayupning «yamanlarning aḳiwiti» tooɣruluḳ səzlirigə — izaḫat

Təwəndə biz uxbu ayətlər üstidə tohtilimiz. Bu ayətlərdin biz xuni bilələymizki, Ayup «yamanlarning aḳiwiti» tooɣrisida əzining ilgiriki məydanidin əzgərgən idi. Uning dostlirining səzigə səl ḳoxuloɣandək kilidioɣan bu bayani uning barliḳ bayanliri iqidiki qüxinixkə əng təs boloɣan bayani boluxi mumkin. Bu bayanlaroɣa ḳaraydioɣan bolsaḳ, ularning mənisi naḫayiti enik ipadiləngən bolsimu, uning ilgiri eytḳanlirioɣa ḳarmu-ḳarxi ḫaləttə səzləngəndək kərünidu. Ilgiri u: «Yamanlarning jazalanmaslikining səwəbi nemə? Nemixḳa xunqə kəp rəzillər ḫeq jazalanmay miskinlərni halioɣanqə ezidu? Bəzidə yamanlar pexkəllikkə uqraydu, rast; biraḳ gunaḫsizlarmu ohxaxla uqraydu; bu ixlarda ḫeqḳandaḳ tərtipni baykioɣili bolmaydu» — degənidi. Biraḳ ḫazir «**Uning baliliri kəpəysə, ular kiliqlinix üqünla kəpiyidu; uning pərzəntlirining neni yetixməydu...**» dəp bayan kilidu. Bu zadi ḳandaḳ gəp?

Bu ikki hil bayanni inqikə selixturup kərsək, əməliyəttə aldida təswirligən yamanlarning əḫwalining təpsilatliri keyin

təswirligən əḥwallarning təpsilati bilən pərḳlinidu. Əmma omumən eytḳanda, ziddiyət barliḳini etirap ḳilmasliḳḳa bolmaydu.

Ayup muxu waḳitḳiqə yamanlarning bu dunyadaadalətbilənjazalanmaydioƣanliḳioƣa, bigunaḥlarning ezilgənlikidə qing turup kəlgənidi. Uning dostliri bu pakitlaroƣa adəmni razi ḳiloƣudək qüxəndürüx berəlməytti. Biraḳ pərizimizqə, xundaḳ imkaniyət barki, Ayupning etiḳadi bu əxəddiy pakitlarni oylaxḳa birdəmlik bərdaxliḳ berəlməy, əz-əzigə təsəlli berix üqün, əzining pərəzlirigə tayinip, təsəwwurini ixlitip «yamanlar əməliyəttə mən degən yol bilən jazalinidu, ḥəḳḳaniylar ḳiloƣanlirini ḳayturuwalidu, xunga Huda rast adil bolidu» dəp əzigə ḥəm baxḳilaroƣa qüxəndürüxkə intilidu.

Roxənki, uning ilgiri degən gəpliri ḥazirḳi degən gəplirigə kət'iy rəddiyə beridu (əzimizning təjribimizmu rəddiyə berəmduyoḳ?). Uning etiḳadining bundaḳ birdəmlikla ajizliḳini ḥəmmimiz qüxinələymiz dəp oylaymiz.

Biz oḳurmənlərning əz qüxənqisigə kelixini ümid ḳilimiz. Məzkur səḥbətlərdə məlum bir zatning gepining tooƣrilixini yaki natooƣrilixini pərḳ etix üqün, Pərwərdigarning Ayupning üq dostioƣa keyin eytḳan: «**Silər Mening tooƣramda Əz ḳulum Ayup tooƣra səzligəndək səzlimidinglar**» degən səzining nuri astida ḥəmmə səzlərni dəngsəp beḳix kerək dəp oylaymiz.

Elihuning səzliri

Ayup, Elifaz, Bildad, Zofar wə Elihularning ḥəmmisi Pərwərdigar təripidin: «**Nəsiḥətni tuturuḳsiz səzlər bilən hirələxtürgən zadi kim?**» (38:2) dəp əyibləndi. Əmma Huda Ayupning üq dostni «**Silər Mening tooƣramda Əz ḳulum Ayup tooƣra səzligəndək səzlimidinglar**» (42:7) dəp əyibligən bolsimu, Elihu muxundaḳ əyibləngən əməs. Əyiblənməsliki məlum jəḥəttin Elihuning ulardin kəp yax boloƣanliḳidin wə yaki səwr-taḳət bilən səzləx pursitini kütkənlikidin boluxi mumkin; biraḳ oyliniximizqə, bundaḳ boluxtiki muḥim səwəb xuki, uning eytḳan səzlirining birnəqqə hataliḳ yərliri boloƣini bilən u yənila Ayupḳa nisbətən, ḥəḳikətən ḥəḳikətni səzligən Hudaning guwaḥqisi ikənlikidin boloƣan. Uning Ayupḳa (ḥəm bizgə) eytḳan muḥim məzmunluḳ səzliri iqidə, təwəndikilərni gəwdilik dəp ḳaraymiz: —

(I) Huda uluƣ bir oḳutḳuqidur. U Muḳəddəs Roḥi arḳiliḳ insanning roḥida ḥəm wijdanida nəsiḥət ḥəm agaḥlarni səzləydu.

(II) Insan Muḳəddəs Roḥning awaziƣa ḳulaḳ salmisa, u qüxlər ḥəm ƣayibanə alamətlər arḳiliḳ adəmlərni oyƣitip, ularning ətküzüx aldidiki gunaḥliri tooƣruluḳ ḥəm əz təkəbburluḳi tooƣruluḳ səgitidu.

(III) Əgər yənila oyƣinalmiƣan bolsa, Huda adəmlərni kesəllikkə yaki ḥərhil müxküllükkə uqritix arḳiliḳ ularni səgitip ḳoyuxi mumkin. Uning məḳsiti ularni jazalax əməs, bəlki meḥir-muḥəbbitidin ularƣa gunaḥliridin, təkəbburluḳidin towa ḳilix pursitini berixtur.

(IV) Huda bilən insan arisida turoƣan bir Kelixtürgüqi bar. Bu Kelixtürgüqining iltija duasi arḳiliḳ adəm ḳutḳuzulidu, qünki Kelixtürgüqi adəmning gunaḥliri üqün bədəl töləydu.

Xunga, bu zatning dunyaoƣa kelixi tooƣruluḳ ḥəm Elihu ḥəm Ayupmu bexarət bərgən, dəp ixinimiz.

(V) Hudaning meḥir-xəpḳitidin U bəlkim adəmlərgə bir ḳetimla əməs, birnəqqə ḳetim

towa қилix pursitini berixi mumkin (biraқ pursətning zadi қanqiliklikigə ҳeqkim kapalət berəlməydu!).

(VI) Elihu Hudaning uluoɣluқi ҳəm uning əzini yaratқanliқidin, jümlidin insanlardin həwər alidioɣanliқi tooɣruluқ kəp səzləydu.

Musa pəyoɣəmbərgə berilgən қanunlaroɣa asasən ҳərbir dəwani ҳəl қilix üqün ikki yaki üq guwaҳqi boluxi kerək idi. Ayup bu «dəwa»sida u ikki guwaҳqidin Hudaning səz-kalamini angliоɣanidi — birinqi guwaҳqi Elihu, ikkinqi guwaҳqi bolsa Hudaning Өzi idi. Xunga ixinimizki, Elihu Hudaning Ayupқa əwətkən əlqisidur. Ayupning etiқadi bir tərəptin siniliwatқan bolsimu, yənə bir tərəptin u azab-oқubətliri arқiliқ adimiylik jəҳəttin, təkəbburluқtin ҳəm əz-əzigə tayanoɣanliқidin ibarət bu rəzil illətlərdin tawlinidu. Mana bu tawlinix uni tehimu sap etiқadқa erixtüridu. Xunga, Elihuning uni təkəbburluқ tooɣruluқ agaҳlanduruxliri uning wijdanioɣa təgkən dəp қaraymiz. Biz buni uning Elihuning səzlirigə ҳeqқandaқ jawab bərmigənlikining bir səwəbi dəp қaraymiz.

Xundaқtimu, Elihu yənila Ayupқa uwal қilidu. U Ayupni: — «**Baxқilarni mazaқ қilixtin ҳuzur alisən**», «**yaman adəmlərgə ҳəmraҳ bolup mangisən**», «**Hudaoɣa boysunup hizmət қilixning paydisi yoқ dəysən**» (34:7-9) ҳəm «**asiylиқ қiloɣansən**» (34:37) dəp əyibləydu. U Ayupқa ҳəқiқiy ҳesdaxliқ қilmaydu; u insanning gunaҳi wə yaki itaət қilixi Hudaoɣa ҳeqқandaқ təsir yətküzməydu (35-bab) dəydu. Biraқ «Ayup» 1-bab, Təwrattiki «Yaritilix» қismi wə baxқa yərlərdin bilimizki, bundaқ қarax tooɣra əməs. U Ayupning baxқa dostlirioɣa ohxax «yamanlar bu dunyada oɣəlibə қilmaydu» degən intayin addiy hulasigə kelidu. Uning üstigə bəzidə (əzining təkəbburluқini yaki əzgilərning kənglini qüxənməydioɣanliқini ispatlap) səzmənlik қilip қoyidu.

Xuning üqün Elihudin aloɣan muҳim bir sawaқ xuki, məlum bir adəm Hudaning əwətkən əlqisi boloɣini bilən, uning ҳərbir səz-ҳərikitining tooɣra boluxi natayin. Biraқ biz Elihuning «Huda Өz roҳi arқiliқ insanoɣa sawaқ өgitidu» degən intayin muҳim təlimini kənglimizdə saқliximiz lazim. Xundaқ қiloɣan qeoɣimizdila biz Hudadin (məyli kimning wasitisidin kelixidin қət'iynəzər) Өzining səzlirini pərқ etidioɣan, xundaқla қobul қilidioɣan қulaқlarni bizgə ata қilixini iltija қilalaymiz. Xundaқ қilip biz təkəbburluқning ҳətərliklikini yaki baxқilarning səwənliklirini baҳanə қilip ularning tooɣra ҳəm orunluқ səzlirini қobul қilmasliқtin saқlinalaymiz.

Yuқiriқi izaҳatlarda deginimizdək, biz Elihuni məzkur kitabning aptori dəp қaraymiz.

Pərwərdigar Ayupқa қiloɣan səzlər

Pərwərdigarning Ayupқa қiloɣan səzliri ajayib, əlwəttə. Lekin Uning Ayupқa eytmioɣan səzlirimu ohxaxla ajayibtur. Huda Өzining Ayupқa қiloɣan muamilisi üqün uningoɣa ҳeqқandaқ namaқul bolmaydu; Ayupning ilgiriki eqinixliқ yelinixlirioɣa huddi pərwa қilmaywatқandək muamilə қilidu. Azab-oқubətning sirliri tooɣrisida u ҳeqқandaқ yip uqini təminliməydu; yaki Ayupning balayi'apətning zərbiliri astida қiloɣan səwr-taқitinimu ҳeq təripliməydu; uning sinaқtin ətkənlikini uningoɣa dəp qüxəndürməydu; yaki Өzining Ayup arқiliқ «Hudaning ooɣulliri»oɣa insanning Hudaoɣa xəhsiyətsizlik bilən halis hizmət қilalaydiқanliқini ispatlap қayil қiloɣanliқi tooɣruluқ Ayup bilən ҳeq sirdixip қoymaydu; uningoɣa əng қattiқ qüxkən zərbilərning Өzining muҳəbbətlik қolidin kəlgənlikini səzliməydu; Elihu azabning tərbiyə berix wə adəmni gunaҳning qanggilidin қutқuzux roli tooɣruluқ səzligini bilən, Huda uning gepini қilmaydu; u yamanlarning қiloɣanlirini

əzlirigə qayturux məsilisi üstidə heqqandaq gəp qilmaydu; u dostining xikayətlirigə həm Ayupning əzini aqlioqanlikioqa ohxaxla pərwa qilmioqandək qilatti. Ölüm-təhtisarani yoxuridioqan qümbəlni elip taxlimay tirilix həm keyinki qiyamət küni tooqrulukmu heq səz qilmaydu. Əgər Huda yuqiriqi məsililər həqqidə səz qiloqan bolsa, Ayupni əng qiynaydioqan məsililərdin birigə jawab bərgən bolatti. Əməliyətkə qaraydioqan bolsaq, Uning Ayupning dostliri bilən qizoqin talax-tartix qiloqan məsilə üstidə tohtaloqan səzliri yoq degüdək idi. U yənə Ayup bexarət bərgən dunyaoqa kəlgüsidə kelidioqan Qutquzoquqi tooqrulukmu biwasitə heq gəp qilmaydu.

Yənə iqkiriləp təhlil elip bardioqan bolsaq, biz xuni tonup yetələymizki, Ayupning əng qong azabi uning mal-qarwa, padiliridin ayrilixmu, pütün bala-qaqiliridin birakla dəhxət bilən ayriwetilixmu wə yaki uni bir terə bir səngək qilip qoyoqan qorqunqluq terə kesilimu əməs; yənə əz jamaət-yurtdaxlirining uni qətkə qeqixlirimu əməs, yaki ularning uni «Huda lənət qilip uroqan» dəp mazaq qiloqanlikimu əməs; dostlirini əzigə təsəlli beridu dəp qiloqan ümidini yərdə qoyoqanliki yaki ularning sən məlum bir eoqir gunahni yoxurup kəlding yaki hətta Hudaoqa asiylik qilding degən xikayətlirimu əməs; uni əng azablaydioqan ix xuki, u əslidə əz dosti dəp bilgən, «qedirimda manga Sirdax boloqan!» degən Hudasining hazir bolsa uni taxlap əz düxmini bolup qeliwatqanlikidindur. Dostlirining uning bilən tohtawsiz munazirilixip, azab-okubət bolsa yamanlikka qüxürülgən jaza, həqqaniylar pəqət bərikətlik künlərni kəridu, hərdaim xundaq bolidu, dəp uningoqa zərbə qilip tənqid qiloqanliri uni bu qayoquoqa tehimu qəmdüridu həm uningoqa tehimu aqqiq dad-pəryadlarni kətürgüzidu. Halbuki, kərginimizdək u qorqunqluq gumanlar iqigə oqərq boloqanda, uning rohi Hudaning əzgərməs yahxiliqi, wədisidə qət'iy turidioqanliqi həm Uning bu dunyaoqa əwətidioqan bir Qutquzoquqisi tooqrisidiki bexarətlik, etiqadlik ətkür bayanlar bilən gumanliridin bəsüp ətidu.

Ayupning həmmə gəplirini tügitixi həm baxqilarmu səzlərdin tohtixi bilənla andin Pərwərdigar Özi səz qilidu. U pəqət səzla qilip qalmay, yənə Özi Ayupqa kərünidu. Əmdi U güldürmama arisidin səz qiloqanda Ayup baxlinixtila Uning awazini düxmənning əməs, bəlki dostning awazi dəp bilidu. Bu Ayup üqün əzining barliq soallirining jawabioqa erixixidin kəp əwzəl idi. Huda uni qorqunqlar bilən tarmar qilmaydu yaki uning əslidə həqqaniylik bilən qiloqanlirini inkar qilmaydu, yaki dost wə rəqiblirining tənqidlirining asasliri bar dəp puritip eytmaydu. U əzini Hudasining yenioqa qaytip kəldim dəp bilidu; xundaqla Hudaning əməliyəttə əzidin heq ayrilip baqmioqanlikini bilip yetidu həmdə insanning azablirini Hudaning qüxürgən oqəzipining mutləq alamiti əməslikini tonup yetidu, xundaqla bu arqilik zor təsəlligə erixidu. Hudaning uluoq xəpqitini həm həqiqitini qaytidin tonup yetip, u əzi üqün heqnemini, hətta əzini aqlaxnimu iltija qilmaydu. Uning qayoquhəsrətliri yengi birhil boysunuxta, yengi bir huxallikta oqayib bolidu.

Huda Ayupqa mazaq tüsidə əməs, bəlki kinayilik bir tüstə səz qilidu — yəni dostlar əz'ara ərkin paranglixiwatqan halaəttə səz qilidu. U uningoqa həqiqiy ərkək bolux tooqruluk, Özi yaratqan kainat tooqruluq azraq səzləydu. Təwəndə bu hadisilər həm haywanlar tooqruluk bizmu oylioqinimiz tooqrisida qisqiqə tohtilip ətimiz. Okurmənlərning əzlirining bəlkim bu əhmiyətlik məzmunlarda əz oy-pikirliri boluxi mumkin; biz okurmənlərgə azraq yardimi bolsun dəp əzimizning birnəqqə oy-pikrimizni otturioqa qoyimiz.

Yər-zemin wə dengiz (38:4-11)

Huda yər xarini yaratⱪan qaoɣda insanlaroɣa ⱪarioɣanda Hudaoɣa tehimu yeⱪin boloɣan pərixtilər xadliⱪidin nahxilar eytⱪanidi. Ularning xadliⱪ küyliri bizni uningoɣa ⱪatnixixⱪa hitab ⱪilmaⱪta.

Yuⱪirida, tekisttiki izaḥatlarda səzliginimizdək, yər-zemin wə dengiz-okyanlar intayin nazuk boloɣan bir təngpunglukta saⱪlinip kəlməktə. Huda Nuḥ pəyoɣəmbər arⱪiliⱪ insanlaroɣa buningdin keyin ḥərgizmu qong bir topan bilən yər-zeminni yoⱪatmaymən dəp wədə ⱪiloɣan. Biraⱪ gərqə yər yüzining üqtin ikkisi dengiz bolsimu, biz Hudaning xəpⱪiti bilən tehi ⱪuruⱪluⱪ üstidə turoɣanliⱪimiz üqün, uningdin minnətdar boldukmu yaki «Bu xundaⱪ bolux kerək!» dəp ⱪarawatamduⱪ?

Tang səḥər wə nur (38:12-15)

Gərqə biz kündüz ḥəm keqini yər xarining ḥər 23 saət, 56 minut 4 sekond aylinixidin almixip turidu, xunga «ⱪuyax qiⱪixi» bilən ətigən bolidu dəp bilgən bolsaⱪmu, bu ḥadisni yürgüzgüqi yənila bəribir Hudadur; xuning üqün Uning ⱪiloɣan bu ixi üqün minnətdar boluximiz kerək. Nuroɣa kəlsək, kəzning nur arⱪiliⱪ muḥitimizdin uqur elix ⱪabiliyiti xübḥisizki «tohtawsiz yüz beridioɣan bir məjizidur»; bundaⱪ məjizining ḥər dəⱪiⱪidə məwjut boluxi atalmix «tədrijiy tərəkⱪiyat» nəziriyisidə deyilgən imkaniyəttin yiraⱪtin yiraⱪtur.

Dengiz «bulaⱪliri» (38:16)

Bipayan «su ambarliri» yaki «su bulaⱪliri» dengizlardila əməs, bəlki yər astidiki taxlardimu bar. Huda muxu yərdə mana bularni kərsətkən boluxi mumkin. Dengizlarning qongⱪur yərliri yər xarining tehi təkxürülüp eniⱪlanmioɣan qong jayliri ḥesablinidu.

Ölümning dərwaziliri (38:17-18)

Gərqə biz Injilda hatiriləngən Məsiḥ Əysaning təlimidin ölüm-təḥtisara tooɣruluⱪ «Ayup»ⱪa selixturoɣanda bilimimiz qongⱪurraⱪ bolsimu, biraⱪ ölüm Ayup üqün wə biz üqünmu ḥaziroɣiqə yənila qong bir sirdur.

Nur wə ⱪarangoɣuluⱪ (38:19-21)

Nur aləmning əng qong sirliridin bolup kəlməktə. Ilim-pən tətⱪiⱪatliri uni qüxəndürüxkə küqining bariqə tirixiwatidu. Ular nur tooɣrisida bizgə karamət yengi məlumatlarni üzlüksiz bərməktə; xundaⱪtimu, nur yənila xundaⱪ sirliⱪ turmaⱪta.

Ⱪar, məldür (38:22-23)

Ⱪar wə məldür bizning kəz aldimizoɣa tepixmaⱪlarni ⱪoyidu. Bir ⱪar uqⱪunining mikroskop astida kərüngən güzəl nushiliri bəlkim Huda səzligən «ⱪar həziniliri»ning bir təripi bolsa kerək. Ikki parqə ⱪar uqⱪunining oḥxax nushida boloɣanliⱪi ḥeqⱪaqan kərülüp bakⱪan əməs.

Məldürlərning bolsa adəmning muxtiqilikmu boloɣanliⱪi bayⱪaloɣan. Xunqə eoɣir bir nərsə ⱪandaⱪmu asmanning əzidə xəkilləsun? Meteorologiyə jəḥəttə azraⱪ bilimgə erixix pəⱪətla uning tooɣrisidiki soallirimizni kəpəytidu.

Xərⱪ xamili (38:24)

Gərqə ḥawa rayining «kompyuter model»i ijad ⱪilinoɣan bolsimu, uning ḥawa rayidin toluⱪ aldin məlumat berəlixi tolimu yiraⱪ, kəlgüsidimu xundaⱪ boliweridu.

Yamoƣur, güldürmama, qaƙmaƙ, xəbnəm (38:25-27)

Qaƙmaƙni ḥasil ƙilidioƣan addiy boran-qapƙunning ƙudriti birnəqqə atom bombisidin küqlük ḥesablinidu. Biraƙ qaƙmaƙning bu ƙudriti xu bombilarning ḥalak ƙilix küqi bilən birƙatarda ƙoyulmaydu, bəlki ḥətta «ḥayat təngpungluƙ»ioƣa kerək boloƣan birnəqqə hil himiyiwi birikmilərni ixləp qiƙiridu.

Ḥawaning suni kətürüp, paroƣa aylanduruxi bilən suyuluƙni uyutux, uyutmining təngpungluƙini saƙlax (xəbnəm, yamoƣur tamqiliri ƙatarliƙlar) hususiyiti bolmioƣan bolsa, dunyada ḥeq janliƙ nərsə bolmaytti.

Muz, ƙiraw (38:28-30)

Barliƙ suyuƙluƙlar iqidə pəƙət suning ƙetixidila (muz ḥalitigə kirgəndə) xunqə qong kengiyix yüz beridu. Xundaƙ boloƣaqƙa, kəl-dengizlarda muz pəyda bolsa, astida əməs, üstidə xəkillinidu; bu ḥalət bolmisa, yər yüzidə ḥeq jan igisi bolmaytti.

Roxənki, Ayupning dengizlarning muzlixi tooƣrisida həwiri bar idi; (bolmisa Huda uningoƣa bularni dəp bərmigən bolatti) — xunga u intayin yiraƙ yurtlaroƣa berip kəlgən adəm bolsa kerək.

Yultuzlar wə yultuz türkümliri (38:31-33)

Huda kəpqilikkə tonux boloƣan yultuz türkümliri tooƣrisida səz ƙilidu. Yuƙirida deginimizdək, kəp ƙisim kixilər «ƙəlb yultuz topi»da pəƙət yəttidək yultuzni kərələydu, əməliyəttə u 800din kəp yultuzdin tərkib tapƙan. Ularni bir-birigə qetixturoƣan küq ḥaziroƣiqə sir bolup turmaƙta. Orion yultuz türkümidə bir-birigə qetiƙliƙ bəzi yultuzlarmu bar; Orionning «ƙiliq»ida karamət bir «yultuz buluti» bar.

Bulut wə qaƙmaƙ (38:34-38)

Bulutlar ƙandaƙ ƙilip suning eoƣirliƙini kətürüp, uni dengizdin yiraƙ boloƣan Ƙəxƙərdək yurtlaroƣa apirip yaoƣdururidu? Ƙandaƙ ƙilip pütün ƙuruƙluƙtiki janiwarlarni baƙidu? Bumu Hudaning karamət ikənlikining bir bəlgisi, əlwəttə.

Xirlar (38:39-40)

Xirlaroƣa yeməklikni ƙandaƙ ƙilip təminləx bəlkim insanlar əng az kəngül bəlidioƣan ixlardin biri bolsa kerək! Bəzilər ḥətta xirsiz bir dunyani tiləydu. Biraƙ Huda ularni esidə tutidu ḥəm ularoƣa kəyünidu. Insanning oyliri bolsa ḥəmixə özigə qetixliƙ ixlar bilən qəklinidu; biraƙ ular xirlarning özi turuwatƙan dunyaning ayrilmas bir ƙismi ikənlikini qüxinixi kerək. Əgər Ayup Hudaning ixlirioƣa əḥmiyətlik bir ḥəküm qiƙarmaƙqi bolsa, undaƙta uning xirlar tooƣrisida birnemini qüxinixigə tooƣra kəlməsmu?

Taoƣ ƙaoƣiliri (38:41)

Taoƣ ƙaoƣiliri adəmlərdin yiraƙlarda yaxaydu; xirlardin oƣəm ƙilmioƣandək, ularmu insanlar oƣəm ƙilidioƣan ixlardin bir ƙismi əməs. Bu yawayi, gili bolmaydioƣan bir ƙuxtur. U sooƣuƙ, hilwət taoƣliƙ rayonlarda yaxaxtin ḥuzur alidu. Huda uningoƣa əz ornini bekitip bərgən; insanlar bu nuƙtini qüxinip yetəlmisimu, uning ḥayatida Əz məƙsiti bardur.

Yawa əqkilər wə jərənlər (39:1-4)

Huda adəmzatning bilimidin yaki kontrolidin yiraƙ turidioƣan bundaƙ ḥaywanlar tooƣruluƙ səzləxtin ḥuzur aloƣanoƣa ohxax, ularning yoxurun tuoƣut toloƣaƙlirining ḥəmmisi Uningoƣa ayan. Xunga U Ayupning ƙayoƣusioƣa kəyünməsmu? Jərənlərning baliliri qong

bolup yetilidu, andin anisining tuoɣut toloɣikini untup ḳaloɣandək ḳaytip kəlməydu; aniliri bolsa ularni ayimayla ḳoyuwetidu. Bularning ḥəmmisi Hudaning orunlaxturuxidur; ularning bundaḳ ḥayatining ərkin xəkliningmu ḥəmmisi Uning idarisi astididur. Ularoɣa ḳarap baḳayli, ḥərḳandaḳ adəmning bir nərsə yaki adəm tooɣruluḳ «bu meningki» deyixi tooɣrimu? Ayup yüz bərgən ixlarning bexida Hudaoɣa ibadət ḳilip: — «Ḥəmmini Pərwərdigar manga bərgən, əmdi Pərwərdigar məndin elip kətti» — degənidi. Biraḳ u bu ḥəḳiḳətni əzigə qongḳur singdürgənmu? Huda bundaḳ yawayi ḥaywanlaroɣa dalani kezix ərkinliki bərgən yərdə, u adəmlərgimu ərkinlik beridu, əlwəttə; bu ərkinlik (məyli biz Hudaning yamanliḳni keyinrək jazalaydioɣanliḳini bilgən bolsaḳmu) yamanliḳ ḳilixnimu əz iqigə aloɣan bolidu, əlwəttə.

Yawa exək (39:5-8)

Roxənki, Huda Θzi yaratḳan bu yawa ḥaywanning ərkinlikidin alaḥidə ḥuzur alidu. Bu qiraylik ḥaywanning yawayi təbiitining barliḳi Uning pilanining bir ḳismidur. Xuning üqün insan bu ḥaywandin sawaḳ elip, Hudaning əzliridin həwər alidioɣanliḳidin hatirjəm boluxioɣa tooɣra kəlməmdu?

Elihu (37-bab, 13-ayəttə) kərsətkəndək, əgər dunyadiki bəzi nərsilər yaki xəy'ilər pəḳət Hudaning raziliḳi üqünla məwjut boloɣan bolsa, əmdi insan: «manga paydilik əməs», «manga yardəm berəlməydu» wə yaki «manga ḳolaysizliḳ elip kelidu» dəp bulardin aoɣrinsa bolmaydu, əlwəttə.

Yawa kala (39:9-12)

Insan pəḳət kəndürəlməydioɣan bu yooɣan ḥaywan nemə məḳsəttə yaritiloɣandu? U «təbiətning təngpungluḳi»ning bir ḳismi boloɣandin sirt, xübḥisizki, uning məwjutluḳi bizgə Hudaning pilanlirining bir bəlikining adəmzatning ḥəkümidin wə kontrol dairisidin ḥalḳip ketidioɣanliḳini kərsitidu. Xunga, insan əgər Hudaning pilanining ḥəmmisini qüxəngili bolidu wə yaki qüxinixim kerək dəp oylisa bu nadanliḳ bolidu.

Təgiḳux (39:13-18)

Hudaning təgiḳuxta nemə muddiasi bardu? Uning ḳanatliri huxalliḳta ḳeḳilidu, biraḳ uquxḳa ḥeq yarimaydu. Huda bu janiwarni əḳildə ḥəm balilirioɣa kəyümidə kəm ḳiloɣan ohxaydu. Əgər dunya adəmlərning əzlirining pikriqə boloɣan bolsa, insan mundaḳ oɣəlitə ḥəm külkilik bir ḳux dunyaoɣa mas kəlməydu dəp oylixi mumkin idi; biraḳ Huda təgiḳuxni yaritixni layiḳ kərgən. Hudada yumuristik ḥessiyat barmu ḳandaḳ? Xuning üqün insan əzigə oɣəlitə, ḥətta külkilik tuyulidioɣan baxḳa ixlarni yaki wəḳələrni ḳobul ḳilip, Hudaning əzigə boloɣan kəyünüxidin hatirjəm yürsə əng aḳilanilik ḥesablanmamdu?

At (39:19-25)

Atni adəm kəndürəligini bilən, muxu yərdə uning ḥəywisi, ḥərikətlirining güzəlliki ḥəm ḳorḳmasliḳi təkitlinidu. Ḳədimki zamanlarda at bolsa uruxtiki əng küqlük ḳoral boluxi mumkin idi. Uning jəngdin ḳorḳmasliḳi adəmlərningkidin exip qüxidu. At bizgə Hudaning harakterining bir təripini kərsitəmdu-yoḳ? Biz ətrapimizdikilərning ḥəmmisini, ḥətta Hudanimu kəndürüxni oylawatamduḳ yaki Uning bizning kontrolliḳimiz astida boluxini halaymizmu?

Sar (26:39)

Sarning pəsillik kəqüxi, baxḳa ḳuxlarning pəsillik kəqüxlirigə ohxax bügüngə ḳədər sir bolup kəlməktə. Ḳixni ətküzidioɣan yərni

ҳеq kөrüp bақmioɣan bir qüjә қandақ қilip u yөrgә yol tepip yaloɣuz mangalisun? Andin өtiyazda өzi tuoɣuloɣan yurtioɣa қaytalisun? Uning ҳөyran қalarliқ ҳeq hatasiz yol tapalaydioɣan tuoɣma tөbiiti bizni Hudaning bizgө nemө қiliwatқinini mukөmmөl bilidioɣanliқi, ixlirimizni ҳeq hatasiz orunlaxturidioɣanliқi tooɣrisida қayil қilarliқ bexarөt berip turidu.

Bürküt (39:27-30)

Bürküt qanggisini hilwөt jaylardila өmөs, bөlki insanlarning ayioқi yetөlmөydioɣan jaylarda tizidu. Uning xundaқ қilixi ҳөrdaim adөmlөrning pilanlirining sirtida turidu, lekin Hudaning pilani bularning ҳөmmisini өz iqigө alidu. Uning kөzi adөmlөrningkidin ziyadө өtkür; u asmanda 200 metr egizliktө pөrwaz қilip yөr üstidө өmilөwatқan bir қongoɣuzni kөrөlөydu. Bürkütni yaratқan Hudamu ixlirimizni eniқ kөrmөmdu?

Ottura xөrқtө ҳaywanlar өlgөn ҳaman bürkütlөr ҳөm қorultazlar dөrҳal өgip pөrwaz қilidu. Ularning өlükning gөxini yegөnliki insanoɣa yirginqlik boloқini bilөn, bu bөribir Huda bekitkөn bir ix, qirip kөtkөn өlükning muҳitni yuқumluқ kesөllөr bilөn buloқixining aldini alidu. Biz bürküt yaki қorultazning tap yegөn mөnziridin kөzimizni tartsaқmu, biraқ turmuximizning ayrilmas қismi boloɣan bөzi yeқimsiz ixlardin өzimizni қaqursaқ bolmaydu; bөlki bürküt yaki қorultazlardimu ҳөmdө bu yeқimsiz ixlirimizdimu Hudaning yahxi muddialiri bar dөp ixiniximiz kerөk.

Begemot (40-bab)

Biz izaҳatlarda qüxөndürginimizdөk, ibraniy tilidiki «begemot» degөn bu sөzning uyoɣur tildiki «begemot»ni kөrsitixigө (ikki sөz ohxax yiltizliқ boloқini ҳөm bөzi alimlar xundaқ қarioқini bilөn) ixөnmөymiz. Uning mөzkur kitabtiki tөswirigө қarioɣanda, u qoқum yooɣan, Hudaning janiwarlirining iqidө өng qongi («bexi») bolsa kerөk; bu ҳaywan adөmdin, ҳaywandin, tөbiiy balayi'apөttinmu қorқmaydu; xundaқtimu u intayin rayix ҳөm ziyansiz bolsa kerөk; baxқa ҳaywanlar, ҳөtta kiqik balilarmu ҳeq қorқmay uningoɣa yeқin oyniyalaydu. «Begemot»ning yooɣanliқi bir tөrөptin Hudaning uluoɣluқini namayan қilsa, yönө bir tөrөptin u қozoɣaloɣanda xunqө dөҳxөtlik bolsimu, uningda Hudaning mulayim tөbiiti gөwdilinip turidu. Kiqik balilar begemot aldida қorқmaydioɣan ҳalөttө boloɣandөk, ular Hudaning aldida қorқmay unimu ehtimal qong adөmlөrdin yahxiraқ toniyalaydu; Injilda Mөsih Өysaning: «**Silөr towa қilip kiqik balilaroɣa ohxax kөmtөr bolmisanglar, Hudaning sөltөnitigө ҳөrgiz kirөlmөysilөr**» degini hatirilongөn («Mat.» 18:3).

Pikrimizqө «begemot» Ayupning dөwrliridө nөsli tehi қurup kөtmigөn bir hil dinozawr (mөsilөn, «brontozawr») bolsa kerөk.

Lewiatan (41-bab)

Өmdi lewiatanni nemө dөymiz? Uning өng ahiri tiloɣa elinoɣanliқining sөwөbi bөlkim uning Hudaning mөhluқliri iqidө өng өxөddiy boloɣanliқidindur. Izaҳatlarda deginimizdөk, bөzi alimlar uni timsaҳ wө yaki burun Misirda yaxioɣan, 15 metr uzunluқta kelidioɣan, nөsli қuruoɣan «yooɣan timsaҳ» dөp қaraydu. Biraқ biz mundaқ қarimaymiz. Uning aoɣzidin ot qiқidioɣanliқi, uning astining «sawutluқ» ikөnliki, «ornidin қozoɣilalaydioɣanliқi» ҳөm dengizda (dөryada өmөs) yaxaydioɣanliқi tөswirlinidu. Bu alaҳidiliklөr timsaҳқa mas kөlmөydu. Xübҳisizki, Ayupning bu ҳaywandin hөwiri bar idi wө bөlkim uni kөrgөnidi. Dengiz tooɣuluқ kona ҳekayilөr mundaқ өjdiҳadөk mөhluқlarni tiloɣa alidu, biraқ biliximizqө u uzundin buyan kөrünüp bақmioɣan. Yeқindin beri (mөsilөn 1966-yili) ilgiri kөrüp bақmioɣan bөzi zor yooɣan mөhluқlar dengiz

qongқurluқliridin qiққan — birақ bularning ҳeqқaysisimu lewiatanoƣa ohxaxmaydu. Təwrattiki «Yəxaya pəyoƣəmbər» degən қisimda (27-babta): —

«**Xu künidə (қiyamət künidə) Pərwərdigar Өzining dəҳxətlik, büyük wə küqlük xəmxiri bilən uqқur yilan lewiatanni,**

Yəni toloƣanoƣuqi yilan lewiatanni jazalaydu;

U yənə dengizda turoƣan əjdiҳani əltüridu» deyilidu.

«Jazalax» degən sözdin қarioƣanda, axu qaoƣda natooƣra birhil roҳiy küqning lewiatanning kəynidə turuxi bilən, lewiatan rəzillikning bir wəқili bolup qiқidu; Məsiҳ dunyaoƣa қaytip qüxüxi bilən uni əltüridu, dəp qüxinimiz. Xuning bilən lewiatan az degəndə bir қetim yənə dunyada pəyda bolidu.

«Ayup»ta bolsa lewiatan pəқətla Huda uningdin ҳuzur alidioƣan, Өzining məhluқliridin birining süpitidila tiloƣa elinidu. Uning қiyapiti ҳəm kərkəm ҳəm əxəddiydur. Uning sawutioƣa қil sioƣmaydu. Uningoƣa ҳeqқandaқ ҳaywan təng kelәlməydu. Adəmning uni (əgər tapalioƣan bolsa) kontrol қilix amali yoқ. U Hudaning küqi ҳəm ҳəywitigə ҳəқiқiy bir wəқildur. Insan «Hudaning süritigə asasən» yaritiloƣan deyilsimu, («Yaritilix» 1-babni kərüng) lekin insan təқəbburluқ қilip Hudani «өz süriti»gə ohxitip, baxқilarni kontrol қilip, қoloƣa kəltürələymən degəndək «Hudani gepimgə kəndürələymən» degəndək ham hiyallarda boluxioƣa қət'iy bolmaydu. 28-babta deyilgəndək «**Mana, Rəbtin қorқux danaliқtur; yamanliқtin yiraқlixix yorutuluxtur**». Insan balisi Huda bilən munasiwəttə bolmaқqi bolsa, mana bu baxlinix — Hudadin қorқidioƣan ҳaya ҳəm өginixkə təyyar boloƣan kəmtər pozitsiyidur.

«**Uning jenioƣa tegixkə petinalaydioƣan ҳeqkim yoқtur;**

Undaқta mening aldimda turmaқqi boloƣan kimdur?» (10-ayət).

Hulasə

Pərwərdigar Ayupқa bərgən jawabida, Ayupni təbiət dunyasining qəksizlikigə, bu murəkkəp aləmdə yüz berip turidioƣan, kixilər oylap yetəlməydioƣan san-sanaқsiz ҳadisilərgə, kixilərning kөz aldidin ətüp turidioƣan məjizilərgə yüzləndüridu. Adəmni kiqik peillikқa dəwət қilidioƣan, jawabi birla boloƣan ҳərhil kiniyilik, əmma sawaқ bolidioƣan soallar uningoƣa berilidu. Uningoƣa insanning aləmni tizginliyələydioƣan xəhs bolmastin, bəlki məhluқatning bir қismi, bipayan aləmning bir ҳüjəyrisi ikənliki kərsitilidu; xundaқla, Hudaning pilanioƣa wə bularni bəja kəltürüx tərəplirigə insanning kөzi yətməydioƣanliқi kərsitilidu. Ayup өz bexini қaturidioƣan məsililirigə bənd қilinoƣan bolup, pütkül dunyadimu ohxax yexilməs məsililərning barliқi uning esigə kəltürülidu. Qong təbiətning qüxəndürgili bolmaydioƣan yərliri boloƣanikən, undaқta Hudaning adəmlərdin həwər elixioƣa nisbətən insanlarning kөzi yətməydioƣan, qüxinip yətməydioƣan yərliri bolidu, əlwəttə.

Ayup Hudaning bu dunyani bina қilip, andin taxlap ketix üqün əməs, bəlki asman-zeminni Өz ҳuzurining xan-xəripi bilən toldurux üqün yaratқanliқini bilip yetidu.

Ahirda bizgə Ayup «өz-өzidin nəprətlinip towa қildi» dəp eytilidu. Ҳərқandaқ adəmning Hudani kərüxining nətijisi dəl muxundaқ bolidu. Hudaning Өzini xan-xərəp iqidə kərüxning өzi ҳərbir soaloƣa jawabtur; mundaқ kərüx Məsiҳ Əysaning Injilda hatiriləngən «**Mubarək, қəlbi pak boloƣanlar! Qünki ular Hudani kəridu**» degən wədisigə ixəngən ҳərbir kixining ümidi boluxi kerək. Hudaning insanni yaritixtiki məқsiti biz insanlarning jənnətning raҳət-paraoƣitini nixan қiliximiz üqün əməs, bəlki Uning Өzini ümid wə nixan қiliximiz üqündur.

Xübhisizki, Huda Özini səygən insanlarоға kəp bəht-saadət wə bərikət ata kilidu wə yardəm kilidu. Lekin «Ayup» degən kitab xuningоға qong ispat beriduki — Ayuptək bir insan Huda özigə məyli iltipatin'amlarni yətküzsun-yətküzmisun, jənnəttə bolsun, dozahta bolsun, Hudaning uluоғ hessiyatliri, mehir-xəpkətliri, sadakət-səmimiyliki wə qəksiz muhəbbiti tüpəylidin Uningоға sadik bolux, Uni səyüx, kədirləx imkaniyitigə igə bolidu. Əgər muhəbbət xərtməksət iqidə məwjut bolsa, undakta u sap, toluk muhəbbət bolmaydu.

Ayupning Hudaning mehribanlikiоға boloған etikadi dəhxətlik bir «məhrum bolux» sinikidin ətüpla kalmay, uning Hudaоға boloған etikadi tehimu axidu. Xuni qüxiniximiz kerəkki, əyni qaoғda uning etikadida Hudadin baxka heqkandak bir tayanq yok idi. U «Israillik» əməs (uning dəwridə Israil tehi məwjut əməs), xunga uning Ibrahim arkilik Musa həm baxka pəyoғəmbərlər arkilik Israiloға berilgən wəhiylərdin həwiri yok idi; uning ətrapida heqkandak «jamaət» yok idi; u tawap kilidioған heq ibadəthana yaki «mukəddəs jay» yok idi; uningоға rohiy jəhəttin yardəm beridioған heqkandak «diniy oyuxma» yok idi; u kəlgüsidiki tirilixni, keyinki sorak künini enik bilgini yok; uni kollaydioған heqkandak ən'ənə yok idi; uning bexioға kəlgən külpətlər etikadining kütkinining pütünləy əksi boloғanidi; uningdimu Injilda insanоға muyəssər kilinoған zor küqlük wədilərdin heqkaysisi yok idi, əlwəttə. Uning özining xunqə zor etikadka kandak kəlgənliki tooғrisida həwirimiz yok; biz pəkətla Hudaning uningоға məlum wəhiylərni bərgənliki, uningоға məlum boloған birnəqqə səzni ata kiloғanlikini bilimiz (6:10, 23:12). Injilda Məsih Əysaning: — «**Xunga ... həkikətni kəngül koyup anglanglar. Qünki kimdə bar bolsa, uningоға tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yok bolsa, hətta uningda bar boloғanlirimu uningdin məhrum kilinidu**» — degən wədə hatirilənгən. Ayup bu səzning gəwdilik bir misalidur. U Hudaning uningоға axkarilioған həmmə kimmətlik wəhilirini kobul kilipla kalmay, ularni qing tutup ularning hər jəhəttin əməlgə axuruxioға ixinixkə sadik idi — xunga u tehimu kəp wəhiylərgə igə boloған. Ayup hərbir dəwrgə ülgə bolalaydu, xundakla ülgila bolup kalmastin, bəlki azab-okubətning sirini tonuxturoғuqidur. U özidin kəp yil keyin özidin uluоғ birsi, yəni Məsih Əysaning ohxap ketidioған yollarda azab-okubət tartidioғanlikini bilməytti. Ularning arisida nuroғun ajayib ohxaxliklar bar: —

(I) Ayupning gunahliri kəqürüm kilinip, Hudaning aldida wijdani paklanoған halda turup həkkaniy dəp hesablanoған.
Məsih Əysa bolsa heqkandak gunah kilip bakmioған, mukəmməl həkkaniy bir insandur.

(II) Ayup izdəp yürgən həkkaniylik bolsa adəmning iqki dunyasidiki həkkaniyliktur. U bolsimu, oy-pikridiki, kəlbidiki, wijdanidiki birhil həkkaniyliktur.
Məsih Əysa bolsa dəl muxu həkkaniylik, yəni Hudani hursən kilidioған birdinbir həkkaniylik tooғrisida təlim berətti həm axundak kilatti.

(III) Gərqə Ayup xundak tərbiyə özigə qüxürülgüdək yaman ixni kilip bakmioған bolsimu, tuyuksiz həm səwəbsiz azab-okubətlər uning bexioға qüxkən.
Məsih Əysa uning əng uluоғ məjizilirini yaritixtin, əng aliyjanab təlim berixtin tuyuksiz elip ketilip, bir krestkə mihlandi. U heqkandak gunah kilmioғanidi. Əksiqə u insanlarоға əng yukiri dərijilik mehribanlikni kərsitip kəlgənidi.

Uning bu azab-oқubitini ətraptikilərdin ҳeqkim qüxənmidi.

(IV) Ayup uwal қilinip, nuroғun gunaҳlarni қiloғansən dəp hata əyibləngən.
Məsiҳ Əysamu қattiқ uwal қilinip, nuroғun gunaҳlarni, jümlidin kupurluқni қiloғansən dəp əyibləndi.

(V) Ayup əz aka-ukiliri, dost-қerindaxliri ҳəm yurtidikilər təripidin «ҳazir utuқluқ adəm əməs» dəp qətkə қeқiloғan.
Məsiҳ Əysa ukiliri, ilgiriki dost-қerindaxliri ҳəm yurtidikilər oylioғinidək «utuқ»қa erixmigini üqün qətkə қeқiloғan.

(VI) Ayup Huda təripidin lənət қilinip uruloғan, dəp mazaқ қilinoғan.
Məsiҳ Əysa krestkə mihlinip ohxax səwəbtə mazaқ қilinoғan — «**Sən Қutқuzoғuqi bolsang, қeni özüngni қutқuzup baқmamsən?**» dəp mazaқ қilinoғan.

(VII) Ayup əzini Huda təripidin taxlinip qətkə қeқiloғan dəp ҳes қilatti (biraқ əməliyəttə u xundaқ əməs). Bu u tartқan azabliridin əng қiynaloғan ix idi.
Məsiҳ Əysa bolsa ҳəқiқətən ərxtiki atisi təripidin qətkə қeқiloғan — Özining ҳeqқandaқ səwəbidin əməs, bəlki U bizning barliқ gunaҳlirimizni Öz zimmisigə elip bizgə tegixlik boloғan jazasini Özi tartқanliқidindur. Uning kresttiki azabliri dərwəқə sanaқsiz idi. Lekin Uningoғa nisbətən ərxtiki Atisi təripidin qətkə қeқilixi əng dəҳxətlik azab idi.

(VIII) Ayup azabliridin əsligə kəltürülgən bolup, əslidiki mərtiwisidin tehimu yuқiri orunoғa kətürülgən.
Məsiҳ Əysa Özi insan süpitidə dəpnə қilinoғan қəbrisidin tirildürülüp, asmanoғa kətürülüp, Hudaning ong yenioғa olturoғuzuldi ҳəm tehimu uluoғlandi.

(IX) Ayupning özi birhil «қutқuzoғuqi» bolup qiқti. Uning dualiri arқiliқ üq dosti Hudaning oғəzipidin қutuloғan.
Məsiҳ Əysa bolsa ҳəқiқiy Қutқuzoғuqidur — U Ayup özi bexarət қiloғan Kelixtürgüqi ҳəm Қutқuzoғuqi. Uning dualiri ҳəm wasitisi bilən, Hudaoғa yeқinlaxmaқqi boloғanlarning ҳəmmisi қutқuzulidu.

(X) Ayup yengi bir ailining bexi boloғan.
Məsiҳ Əysa ölümdin tirilgəndin keyin yengi bir ailining, yəni Özigə ixinip tayanoғan, Özining həlқi boloғan məmin bəndiliridin tərkib tapқan jamaətning bexidur.

Biz Ayupning izini besip, u tonuoғan ҳəm ҳazir tonuydioғan Hudasini tonuximiz lazim! Xundaқ қiloғan qeoғimizdila biz u bexarət bərgən Қutқuzoғuqining dualiri ҳəm küq-қudriti bilən ahirəttə ҳəm uning bilən ҳəm barliқ pəyoғəmbərlər bilən billə, Hudaning ҳuzurida bolimiz!

Amin!

Təwrat 19-ķisim
«Zəbur»
(Təwrat ķisimliri boyiqə ḥesablioŋanda 19-ķisim)

Kirix səz

Ḥərmətlik oķurmənlər ķolunglardiki uxbu kitab «Zəbur»ning ibraniy tilidiki nami «Mizmor», yəni «mədḥiyilər»dur. Biz kitabni xundaķ atisaķmu bolidu. Zəburni pəyoŋəmbər Dawut padixaḥ yazoŋan, dəp ķaralmaķta. Əməliyəttə, tooŋrisini eytsaķ, «Zəbur»ning baxlinix ķismi Dawut pəyoŋəmbər təripidin (miladiyədin ilgiriki 1000 yil ətrapida) yeziloŋan. «Zəbur»ning 150 küyi iqidiki mawzulardin ķarioŋanda, 73 küy Dawut təripidin yeziloŋanliķi kərsitilidu. «Təwrat»ning tarihiy ķisimlirida kərsitilixi boyiqə, Dawut pəyoŋəmbər Israilning ḥakimliri arisida birinqi bolup həlķning «muķəddəs qedir»diki ibaditigə yardəmqi ḥəm təngkəxqi bolsun dəp, birnəqqə hor ḥəm saz əməklirini təxkilligən. Uning ölümidin keyin muxu hor əməkliri Sulayman padixaḥ ķuroŋan muķəddəs ibadətḥanidimu hizmitini dawamlaxturdi. Biz ḥəzriti Dawutni əzi ḥəm baxķilar yazoŋan ibadət xeir-nahxiliridin «ibadətḥanidiki ibadət ķiloŋuqilar, horqilar, sazqilar ḥəm ayrim ibadət ķilidioŋanlarni muxulardin paydilansun» degən məķsəttə bolup, toplaxķa baxlioŋan desək, eḥtimaloŋa yeķin bolsa kerək.

Xunga «Zəbur»diki səzlərning kəpinqisi insanning Hudaoŋa eytķan səzliri, əlwəttə. Ixinimizki, Huda muxu səzlərgə ķulaķ selip, bu dualarni ijabət ķiloŋan, ularni ķobul ķiloŋan; xuningdək U Əz Muķəddəs Roḥining təsirləndürüxi bilən ipadiləngən bu dua-mədḥiyilərni bizning mənggülük mənpəətimiz üqün hatirilətküzgən. Xunga ularning səzliri ḥərbir məmin bəndə üqün tolimu nopuzluķ, tolimu ķimmətliktur. Bu nuķtini Təwrattiki keyinki pəyoŋəmbərlərdin kərgili bolidu; Yəxaya, Yərəmiya, Daniyal, Zəkəriya ķatarliķ pəyoŋəmbərlər «Zəbur»diki səzlərni tiloŋa elip, əz bexarətliri iqigə kirgüzidu. Injiloŋa kəlsək, Əysa Məsiḥ ḥəm uning rosulliri Zəburdiki səzlərni kəp ķetim nəķil kəltüridu.

Zəbur pəķət insan Hudaoŋa eytķan səzlərni əz iqigə elipla ķalmaydu; oķurmənlər kəriduki, Dawut ķatarliķ bu ihlasmənlərning dualiri otturisida Huda Əzi ularning gepini bəlüwetip wəḥiy beridu yaki ular arķiliķ baxķilaroŋa bexarət ķilidu. Zəburda pütkül insaniyətkə ķaritilip məlum ḥəķiķətlərni elan ķiloŋan bayanlar bar (alayluķ, 1-küy, 11-küy); Hudaning insanoŋa bərgən əmr-yolyorukliri bar (məsilən, 37-küy). Hudaning meḥribanliķi, kəqürüm ķiloŋanliķi, ķutķuzoŋanliķi ḥəm muḥəbbətlik təbiiti tooŋruluķ kəp guwaḥlar bar (məsilən, 23-, 32-, 33-, 34-küy); biwasitə berilgən wəḥiy (məsilən, 2-, 18-, 22-, 69-küy); padixaḥning toyi üqün bir dua (45-küy); kəqürüm-məoŋpirət tiləydioŋan (məsilən, 38-, 51-küy), mədət tiləydioŋan (məsilən, 3-, 4-, 5-küy), tutuķ ḥalda eytiloŋan (77-küy), oŋeriblik-yaloŋuzlukta eytiloŋan (88-küy), bax ķaymuķturuloŋan ḥalda eytiloŋan (60-küy), huxalliķtin iqigə patmioŋan ḥalda eytiloŋan (20-, 33-, 96-küy) dualarmu bar. Oķurmənlərdin Hudadin əyminip Uni izdigənlərning ķəlbidə nemigə ḥajətmən bolsa, ulardiki dərd-ələmlər yaki huxalliķning Zəburdiki səzlərdə əks ətkənlikini yaki ipadiləngənlikini bayķiyalaydu.

Yuқirida Zəburdiki wəһiylik məzmunni tiloɣa elip əttuқ. Uningdiki kəp bexarətlər Hudaning һəzriti Ibraһimoɣa: «**Sən arқilиқ yər yüzidiki barliқ əl-yurtlar bəht tapidu**» («Yar.» 12-bab) degən wədisi boyiqə, Əz xəpқitining Israil həlқi arқiliқ barliқ insanoɣa yətküzülidioɣanliқini aldin'ala kərsitidu. Xuningdək, bu «barliқ əl-yurtlar»oɣa boloɣan bəhtning «büyük Dawutning tehimu büyük ooɣli» boloɣan Қutқuzoɣuqi Məsiһ arқiliқ, yəni Uning əmri, əlümi, tirilip Hudaning ong қol təripidə olturuxқa kətürülidioɣanliқi, xuningdək Uning bu dunyaoɣa қayta kelidioɣanliқi kəp қetim bexarət қilinidu; bolupmu 16-, 18-, 22-, 24-, 40-, 45-, 69-, 72-, 80-, 89-, 95-, 96-, 98-, 100-, 110-, 112- («mukəmməl adəm» tooɣruluқ), 118-, 132-, 146-, 148-, һəm 150-küy arқiliқ kərsitilidu; yənə baxқa küylər arқiliқmu wasitilik kərsitilidu.

Һəzriti Dawuttin baxқa, Zəburdiki yazoɣuqilar əz ismilirini bizgə eytidu; Musaning bir küyi bar (90-küy); һəzriti Sulaymanning ikkisi bar (72-, 127-küy). Һəzriti Asafning on ikkisi, Əzraliқ һəzriti Һemanning biri, Əzraliқ һəzriti Etanning biri, һəm ismi naməlum «Koraһning ooɣulliri üqün yeziloɣan» on ikkisi bar. Ahirқidikilər, xübһisizki, ibadəthanidiki Koraһning ooɣulliridin təxkil tapқan bir hor əmikining eytixi üqün yeziloɣan (Təwrat, «2Tar.» 9-babni kərüng). Қaloɣan küylərning bexida қoyuloɣan isimlar yoқ; xübһisizki, bəziliri Dawutning əsərliri, bəziliri əməs; eniқ turuptuki, bəziliri Israil həlқi Babilda Hudaning jazasi boloɣan əsirliktin (sürgün boluxtin) azad boloɣandin keyin yeziloɣan. Demək, һəzriti Dawuttin 400 nəqqə yil keyin yeziloɣan.

«Zəbur» һərқandaқ waқit, pəyt, əһwal һəm һərhil adəmgə uyoɣun kelidioɣan 150 ibadət, təxəkkür eytix, mədһiyə һəm dualar toplimisidur. Bular yənə bəx «bələk»kə, yəni 1-41, 42-72, 73-89, 90-106, 107-150-küylərgə bəlüngən. Alimlarning pikriqə, bu bəx bəlüm hilmuhil waқit һəm yərlərdə toplanoɣan, ahirda Hudaning iradisi boyiqə naməlum bir қol astida (Amannisahan 12 muқamni topliоɣandək) bir tomoɣa yioɣiloɣan.

«Zəbur» əslidə ibraniy tilidiki «Zamar» degən səz bolup, ərəb tili arқiliқ uyoɣur tiloɣa kirgən. «Zamar» — «nəoɣmə-nawa eytix», yəni «saz qelip nahxa eytix» degən mənidə. Xunga «Zəbur»diki һərbir küy əzigə has muzika bilən yeziloɣan. Һəmmigə Қadir Hudaning tegigə yetip bolmaydioɣan iradisi boyiqə bu əsliy muzika yoқap kətti; lekin xuningoɣa ming xükriki, xeirlarning bizgə zərür boloɣan, adəmni ilһamlanduridioɣan səzliri bizgə қaldi. «Zəbur» məyli қaysi tiloɣa tərjimə қilinsun, waқitning ətüxi bilən xu tilda səzlixidioɣan millət arisidiki Hudaning məmin bəndiliri bu tərjimə səzlirini əzigə has boloɣan xeiriy xəkilgə kəltürüp, əzigə has boloɣan muzikioɣa təngxiyələydu, xunglaxқa һərқaysi millətlər «Zəbur»ni «əzining» қilip kəlgən. Məsilən, inglizqidə bolsa һərbir küyning «aһanglиқ nusha»si bar, bəzilərning ondin artuқ nushisi bar.

«Zəbur» ibraniy tilining «xeir xəkli» yaki «qaqma xeir xəkli»də yeziloɣan. Bu tərjimimizdə biz «mənining tooɣriliқi»ni birinqi orunoɣa қoyduқ, «xeiriy xəkildə elix»ni nixan қilmiduқ, xundaқ ipadiləxkə kəlimimiz ajizliқ қilidu. Huda buyrusa kəlgüsidə xeiriy jəһəttin bizdin talantliқ adəm muxundaқ ixқa əzini atisun. Xundaқ deginimiz bilən, lekin biz ibraniy tilidiki «xeiriyət xəkli»ni asasiy jəһəttin saқlaxқa tirixtuқ. Baxқa kitabta deginimizdək, ibraniy xeiriyitidə misralar bəzidə «parallel», bəzidə üq misraliқ yezilidu. Bir kuplettiki һərbir misraning ohxap ketidioɣan yaki selixturma bolidioɣan temisi bar. Məsilən: —

«U bizgə gunaһlirimizoɣa қarita muamilidə boloɣan əməs,
Bizgə kəbiһliklirimizgə қarita tegixlikini yanduroɣan əməs» (103:10)

Bəzi waḳitlarda ikkinqi misra birinqi misraning mənisini kengəytidu yaki təkitləydu: —

«Pərwərdigar Өzigə nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisigə yeḳindur,
Өzigə ḥəḳiḳəttə nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisigə yeḳindur» (145:18).

Yənə bəzidə ikkinqi misra birinqi misraning mənisini tolukḷax rolini oynaydu: —

«Mening jenim Sanga qing qaplixip mangidu,
Sening ong ḳolung meni yəliməktə» (63:8)

Bəzi waḳitta ayət üq misralik bolidu: —

«Qünki mana düxmənliring, i Pərwərdigar,
Mana düxmənliring yoḳilidu;
Barlik ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilar tiripirən ḳiliwetilidu!» (92:9)

Dunyaning bəhtigə yarixa, nuroɣun tillaroɣa tərjimə ḳilix mumkin bolmaydioɣan wəzinlik yaki ḳapiyəlik xeirdək bolmioɣan bu hil xeiriyətni tərjimə ḳiloɣili bolidu.

Biz imkaniyətning bariqə tərjimizimizdə ibraniy tilidiki «parallel» (ikki misralik) xeiriy xəkilni wə tekistning əsliy mənisini saḳlaxḳa tirixtuḳ. Ibraniy tilidiki «Huda»ni ipadiləydioɣan sözlərni mundaḳ alduḳ: —

«Əloḥim» — «Huda»
«Əl» — «Təngri» yaki «ilaḥ»
«Yaḥwəḥ» («Yəḥowaḥ») — «Pərwərdigar»
«Yaḥ» (Yaḥwəḥ»ning ḳiskḳa ipadisi) — «Yaḥ»
«Adonay» — «Rəb»

Tərjimə hizmitimizdə, alimlarning «Zəbur»ning tekistining mənisi tooɣruluḳ pikirlirining bizningki bilən gəwdilik pərḳləngən yərliri bolsa, biz axu baxḳa hil tərjimisini izaḥlaxḳa tirixtuḳ. Əgər baxḳa hil muḥim tərjimisini etibarimizning sirtida ḳalduroɣan bolsaḳ, oḳurmənlərdin əpu soraymiz.

Tərjimə hizmətlirimizdə biz ibraniy tilidiki alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu «Doktor Derik Kidner» ḥəm «Doktor Mihael Wilkok»larning əsərliridin paydilanduḳ. Biz yənə 1920-yilliri Ḳəxḳərdə ixləngən uyoɣurqə nushisidin ḥəm hənzuqə (1911-yilidiki «Hehebən») «Muḳəddəs Kitab» nushisidin kəp paydilanduḳ.

Ḥərbir oḳurmənning aldamqilikḳa toloɣan muxu dunyada Hudaning yoli boyiqə tüz-tooɣra mengixi üqün, ḥəm uningdiki xadlik wə nijatlik-ḳutḳuzuxlarni tepip igə bolux üqün, Huda ularoɣa Өz Zəburi arḳilik bəht, ilḥam ḥəm barlik kerək boloɣan mədətlərni bərgəy!

Amin!

Izaḥat: — Zəburda təwəndiki alaḥidə səz-ibarilər kəp uqraydu: —

«Selaḥ» — bəlkim küyni qaloɣan waḳtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «Tohta, oylan!» degən mənini bildürüxi mumkin.

«Masḳil» — mənisi bizgə naməlum, bəlkim «tərbiyilik» yaki «maḥirliḳ bilən eytilsun» degən mənidə boluxi mumkin.

«Mihtam» — bəzi alimlarning pəriziqə «ünsiz dua», yaki «yoxurun gəḥər» degən mənidə.

«Təḥtisara» — ɵlgüqilərning roḥliri ḳiyamət künini kütidiɣan jay (ibraniy tilida «xeol» degən səz).

Izaḥat: — tekisttə **kül rəng** bilən elinoɣan səzlər əyni ibraniy tekisttə uqrimaydu, pəḳətla uyoɣurqə tekistimiz rawanraḳ oḳulsun üqün, tərjimanlar təripidin ḳoxuloɣan səzlərdin ibarət. Məsilən, 2-küy, 7-ayəttiki «... Ərxtiki ...» degən səz əyni tekisttə yoḳ.

Izaḥat: — yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu, izaḥatlar wə ahirḳi ḳoxumqə səzlərni, oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün dəp ḳoxumqə ḳilduḳ. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

••••••••

Zəbur

Birinqi Bəlüm
1-küy
Itaətmən adəmning bəhti

1 [1] Rəzillərning gepi boyiqə mangmaydioɣan,
Gunaḥkarlarning yolida turmaydioɣan,
Məshirə ḳiloɣuqining ornida olturmaydioɣan adəm bəht tapur!
[2] Uning hursənliki pəḳət Pərwərdigarning təwrat-ḳanunidilidur;
U Pərwərdigarning ḳanunini keqə-kündüz seoɣinip oylaydu.
[3] U huddi erik boyioɣa tikilgən,
Өz pəslidə mewisini beridioɣan,
Yopurmaḳliri solaxmaydioɣan dərəhtəktur;
U nemila ḳilsa ronaḳ tapidu.
[4] Rəzil adəmlər bolsa undaḳ bolmas;
Ular huddi xamal uquruwətkən tozandəktur.
[5] Xuning üqün rəzillər soraḳ künidə tik turalmaydu,
Gunaḥkarlar ḥəḳḳaniylarning jamaitidə ḥeq bexini kətürüp turalmaydu.
[6] Qünki Pərwərdigar ḥəḳḳaniylarning yolini kəngligə pükkən;
Rəzillərning yoli bolsa yoḳilidu.

2-küy
Hudaning Məsiḥi barliḳ əllərni idarə ḳilidu

2 [1] Əllər nemixḳa quḳan salidu?
Nemə üqün həlḳlər bikardin-bikar suyiḳəst oylaydu?
[2] Dunyadiki padixaḥlar səpkə tizilip,
Əməldarlar ḳara niyət əylixip,
Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi bilən ḳarxilixip: —
[3] «Ularning qəklimilirini qərüwetəyli,

1:1 Zəb. 26:4-5; Pənd. 1:10, 15; 4:14, 15; 1Kor. 15:33; Əf. 5:11
1:2 «U Pərwərdigarning ḳanunini keqə-kündüz seoɣinip oylaydu» — ibraniy tilida: «U Uning ḳanunini keqə-kündüz seoɣinip oylaydu». Əməliyəttə bolsa bu zəbur Məsiḥni kərsitidu. Səwəbi, Məsiḥtin baxḳa, kim «Pərwərdigarning ḳanunini keqə-kündüz seoɣinip oylaydu»?! Birdinbir undaḳ mukəmməl adəm pəḳət Udur. Undaḳ boloɣanda, «Uning ḳanuni» Өziningkidur!
1:2 Ḳan. 6:6-9; 17:19; Yə. 1:8; Zəb. 112:1; 119:1
1:3 «U nemila ḳilsa ronaḳ tapidu» — bu yərdiki «u», Hudaning yolida mangidioɣan adəmni kərsitidu.
1:3 Yər. 17:8
1:4 Ayup 21:18; Zəb. 35:5; Yəx. 17:13; 29:5; Ḥox. 13:3
2:1 «əllər nemixḳa quḳan salidu?» — Zəburdiki küylərdə, «əllər» yaki «yat əllər» bolsa, Israil həlḳidin baxḳa ḥərbir həlḳ-millətni kərsitidu.
2:1 Ros. 4:25
2:2 «Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi» — «Məsiḥ» muxu yərdə, kona bir ərp-adətkə ḳaritiloɣan. Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixaḥ tiklinix murasimida bexioɣa puraḳliḳ zəytun meyi ḳuyulatti. Bu «məsiḥ ḳilix» *(«məsiḥləx»)* dəp ataloɣan. «Yəxaya» kitab, 61-babta «məsiḥ ḳilix» degən səz bolsa, kelidioɣan Ḳutḳuzoɣuqining wujudioɣa may əməs, bəlki Muḳəddəs Roḥ ḳuyulidioɣanliḳini kərsitidu. Muxu ayəttimu ohxaxla, «Məsiḥ» Muḳəddəs Roḥ bilən «məsiḥ ḳilinoɣan adəm»ni kərsitidu.

Ularning asarətlirini buzup taxlayli!» — deyixidu.
4 Asmanda olturoɣuqi külidu,
Rəb ularni mazaq kilidu;
5 Ḥəm aqqikida ularoɣa səzləp,
Ḳəḥri bilən ularni wəḥimigə selip: —
6 «Өzüm bolsam Zionda, yəni muḳəddəs teoɣimda,
Өzüm məsiḥ kiloɣan padixaḥni tiklidim».

Huda təyinligən Məsiḥ-Padixaḥ səz kilidu

7 «Mən ərxtiki pərmanni jakarlaymənki,
Pərwərdigar manga: —
«Sən Mening ooɣlum;
Өzüm seni bügünki kündə tuoɣuldurdum;
8 Məndin sora, Mən sanga miras boluxḳa əllərni,
Təəlluḳung boluxḳa yər yüzini qət-qətlirigiqə berimən;
9 Sən təmür tayaḳ bilən ularni bitqit kiliwetisən;
Sapal qinini kukum-talḳan kiloɣandək, sən ularni parə-parə kiliwetisən» — dedi».
10 Əmdi, ḥəy padixaḥlar, əkildar bolunglar!
Jaḥandiki sorakqilar sawaḳ elinglar;
11 Pərwərdigardin ḳorḳux bilən uning hizmitidə bolunglar;
Titrək iqidə huxallininglar!
12 Ooɣulning oɣəzipining ḳozoɣalmasliki üqün,
Uni səyünglar;
Qünki uning oɣəzipi səlla ḳaynisa,
Yolunglardila ḥalak bolisilər;
Uningoɣa tayanoɣanlar nəḳədər bəhtliktur!

3-küy
Səḥərdiki dua

3 1 Dawut өz ooɣli Abxalomdin ḳeqip yürgən künlərdə yazoɣan küy: —

I Pərwərdigar, meni ḳistawatḳanlar nəḳədər kəpiyip kətkən,
Mən bilən ḳarxilixiwatḳanlar nemidegən kəp!

2:3 «Ularning qəklimilirini qərüwetəyli, Ularning asarətlirini buzup taxlayli!» — «Ular» «Huda wə Uning Məsiḥi»ni kərsitidu.
2:6 «Zion.., yəni muḳəddəs teoɣim..» — «Zion teoɣi» Yerusalem wə muḳəddəs ibadəthana bu taoɣ üstigə ḳuruloɣan. «Zion» *(yaki «Sion»)* aslidə «kərünərlik» degən mənidə. U Hudaning Өz həlḳigə ḥimayə boloɣanlikioɣa simwol kilinidu. **«Өzüm məsiḥ kiloɣan padixaḥni tiklidim»** — yuḳiridiki 2-ayəttiki, «Məsiḥ» tooɣrisidiki izaḥatni kərüng.
2:7 Ros. 13:33; Ibr. 1:5; 5:5
2:8 Zəb. 22:27; 72:8
2:9 «Sən təmür tayaḳ bilən ularni bitqit kiliwetisən» — yaki: «Sən təmür tayaḳ bilən ularni baxḳurisən».
2:9 Wəḥ. 2:27; 19:15
2:11 «Titrək iqidə huxallininglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «titrək iqidə yaxanglar!».
2:12 «Uni Ooɣulni səyünglar» — buning mənisi bəlkim «Hudaning ooɣli bilən əplixiwelinglar». **«Qünki uning oɣəzipi səlla ḳaynisa...»** — yənə birhil tərjimisi «Qünki uning oɣəzipi tezla ḳozoɣilidu...».
2:12 Zəb. 34:8; Pənd. 16:20; Yəx. 30:18; Yər. 17:7; Rim. 9:33; 10:11; 1Pet. 2:6
3:1 «Dawut өz ooɣli Abxalomdin ḳeqip yürgən künlərdə...» — muxu wəḳə, «2Sam.» 15-18-babta hatiriləngən.
3:1 2Sam. 15,16,17,18

[2] Nurоҷunlar mən tooҷruluқ: —
«Hudadin uningoҷa ḥeq nijat yoқtur!» deyixiwatidu.
Selaḥ!
[3] Birақ Sən, i Pərwərdigar, ətrapimdiki қalқandursən;
Xan-xəripim ḥəm beximni yəligüqidursən!
[4] Awazim bilən mən Pərwərdigaroҷa nida қilimən,
U muқəddəs teoҷidin ijabət beridu.
Selaḥ.
[5] Mən bolsam yattim, uhlidim;
Oyoҷandim, qünki Pərwərdigar manga yar-yələk bolidu.
[6] Meni қorxap səp tüzgən tümənligən adəmlər bolsimu,
Mən ulardin қorқmaymən!
[7] I Pərwərdigar, ornungdin tur!
Meni қutқuz, i Hudayim!
Mening barliқ düxmənlirimning təstikigə saloҷaysən;
Rəzillərning qixlirini qeқiwətkəysən!
[8] Nijatliқ bolsa Pərwərdigardindur;
Bərikiting Өz həlқingdə bolsun!
Selaḥ!

4-küy
Keqidiki dua

4 [1] Nəoҷmiqilərning bexioҷa tapxurulup, tarliқ sazlar bilən oқulsun dəp, Dawut yazoҷan küy. —
Mən nida қiloҷinimda, manga jawab bərgəysən,
I manga ḥəққaniyliқim ata қiloҷuqi Huda!
Besim astida қaloҷanda Sən meni kəngriqilikkə qiқarding;
Manga meḥir-xəpқət kərsitip, duayimni angla!
[2] I insan baliliri, silər mening xan-xəripimni қaqanoҷiqə aḥanətkə қaldurisilər?
Қaqanoҷiqə biḥudilikni səyüp,
Yaloҷanni izdəp yürisilər?
Selaḥ.

3:2 «Hudadin uningoҷa ḥeq nijat yoқtur!» — demisəkmu, «nijat» «*(Hudadin kəlgən)* қutқuzux» degənni bildüridu. **«Selaḥ»** — muxu səz bəlkim küy qaloҷan waқtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «Tohta, oylan!» degən imasi boluxi mumkin.

3:3 «Xan-xəripim ḥəm beximni yəligüqidursən!» — «mening xan-xəripim» degən ibarə ikki bislиқ səz bolup, bəlkim: *(1)* Dawutning mədḥiyisining temisi Huda Өzidur; *(2)* Hudaning Dawutning өz Hudasi boloҷanliқi, bu naḥayiti pəhirlik, xərəplik ixtur, degən ikki mənini bildürüxi mumkin.

3:5 Zəb. 4:8

3:6 Zəb. 27:3

3:8 Pənd. 21:31; Yəx. 43:11; Yər. 3:23; Ḥox. 13:4; Wəḥ. 7:10; 19:1

4:1 «Nəoҷmiqilərning bexi» — yaki «Bax sazqi». Dawut ibadətlanida өzining ḥəm baxқilarning küylirini oқux üqün məhsus horqilar ḥəm sazqilarni orunlaxturoҷan. Muxu yərdiki «bax sazqi» xübḥisizki xularni baxқuridioҷan adəmni kərsitidu. Dawut bax sazqining muxu küyni өz muzikisi bilən ibadətlanida oқuxini orunlaxtur□an bolsa kerək. **«I manga ḥəққaniyliқ ata қiloҷuqi Huda!»** — ibraniy tilida: «I ḥəққaniyliқimning Hudasi!». Baxқa birhil tərjimisi: «I mən üqün adalətni sorioҷuqi Huda!»

4:2 «Қaqanoҷiqə biḥudilikni səyüp, yaloҷanni izdəp yürisilər?» — bu ayət bəlkim «yaloҷan ilaḥ»lar, yəni butlar tooҷruluқ eytiloҷan. Səzligüqining «mening xan-xəripim» degini bolsa, Hudadur. Muxu adəmlər uni səyüp, uni izdəxning ornidaButlarni izdəydu.

3 Birak xuni bilip ḳoyunglarki,
Pərwərdigar ihlasmənlərni Өzigə has ḳiloɳan;
Mən Uningoɳa nida ḳiloɳinimda, Pərwərdigar anglaydu.
4 Aqqiḳinglaroɳa berilip, gunaḥ ḳilmanglar;
Өz ornunglarda yetip, ḳəlbinglarda qongḳur oylinip,
Süküt ḳilinglar.
Selaḥ.
5 Ḥəḳḳaniyliḳ bilən ḳurbanliḳlarni ḳilinglar,
Wə Pərwərdigaroɳa tayininglar.
6 Kəp həlḳ: — «Kim bizgə yahxiliḳ kərsitəlisun?» — dəp sorimaḳta;
Jamalingning nuri üstimizgə qüxsun, i Pərwərdigar!
7 Axliḳ wə yengi xarabliri molqiliḳ boloɳanlarning huxalliḳidinmu,
Mening ḳəlbimni bəkrək huxalliḳḳa toldurdung.
8 Mən yatay, ḥəm hatirjəmliktə uhliwalay;
Qünki meni bihətərliktə yaxatḳuqi pəḳətla Sən, i Pərwərdigar!

5-küy
Səḥərdiki ümid

5 1 Nəoɳmiqilərning bexioɳa tapxurulup, nəylər bilən oḳulsun dəp, Dawut yazoɳan küy: —
Mening səzlirimgə ḳulaḳ saloɳaysən, i Pərwərdigar,
Mening aḥlirimoɳa kəngül bəlgəysən.
2 Kətürgən pəryadlirimni angla, mening Padixaḥim, mening Hudayim,
Qünki Sangila dua ḳilimən.
3 I Pərwərdigar, səḥərdə Sən awazimni anglaysən;
Mən səḥərdə өzümni Sanga ḳaritimən,
Yuḳirioɳa kəz tikimən.
4 Qünki Sən rəzilliktin ḥuzur aloɳuqi ilaḥ əməsdursən;
Yamanliḳ ḥərgiz Sən bilən billə turmaydu.
5 Poqi-təkəbburlar kəzüng aldida turalmaydu;
Ḳəbiḥlik ḳiloɳuqilarning ḥəmmisi Sanga yirginqliktur.
6 Yaloɳan səzligüqilərning ḥəmmisini ḥalak ḳilisən;
Pərwərdigar ḳanhor, aldamqi kixilərgə nəprət ḳilur.
7 Birak mən bolsam, meḥir-xəpḳitingning kəngriqilikidin өyünggə kirimən;
Sanga boloɳan əyminixtin muḳəddəs ibadəthanangoɳa ḳarap səjdə ḳilimən;
8 Meni əq kərgənlər tüpəylidin Өz ḥəḳḳaniyliḳing bilən meni yetəkligəysən, i Pərwərdigar;
Yolungni aldimda tüz ḳiloɳin.
9 Qünki ularning aoɳzida ḥeqḳandaḳ səmimiylik yoḳtur;
Ularning iqki dunyasi bolsa pasiḳliḳtur,
Ularning galliri eqiloɳan ḳəbridək sesiḳtur,

4:4 əf. 4:26
4:5 Ḳan. 33:19; Zəb. 51:16-19
4:8 Law. 26:5; Ḳan. 12:10; 33:28; Zəb. 3:6
5:3 «I Pərwərdigar, səḥərdə Sən awazimni anglaysən;...» — «səḥərdə» degən səzgə ḳarap bəzi alimlar 3-, 4- ḥəm 5-küylər, Dawutning Abxalomdin ḳeqix jəryanidiki üq kün iqidiki dualiri, dəp ḳaraydu *(3-küydə «kəq» ḥəm «səḥər» bar, 4-də bolsa «kəq», 5-də «səḥər» bar).*

Ular tili bilən huxamət kiliwatidu.
10 Ularning gunahini bekitkəysən, i Huda;
Ular əz pilanliri bilən əzliri mollak atsun;
Ularni əzlirining nuroɣunlioɣan itaətsizlikliri bilən həydəp qikaroɣaysən;
Qünki ular Sanga asiylik kildi.
11 Xundak kiloɣanda Sanga tayanoɣanlarning həmmisi xadlinidu;
Ular mənggü xadlik bilən təntənə kilidu;
Sən ularni kooɣdaysən;
Sening namingni səygənlər seningdin yayraydu.
12 Qünki Sən, i Pərwərdigar, həkkaniy adəmgə bəht ata kilisən;
Uni xapaiting bilən kalkan kəbi oraysən.

6-küy
Kayoɣu iqidiki dua

6 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarlik sazlar həm səkkiz tarlik arfa bilən okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, oɣəziping tutkanda meni əyiblimə;
Kəhring kəlgəndə meni ədəplimə.
2 Manga xapaət kiloɣin, i Pərwərdigar, qünki mən zəiplixip kəttim;
I Pərwərdigar, meni sakaytkin, qünki mening ustihanlirim wəhimigə qüxti.
3 Mening jenim dəhxətlik dəkkə-dükkigə qüxti;
I Pərwərdigar, kaqanoɣiqə xundak bolidu?
4 Yenimoɣa kayt, i Pərwərdigar, jenimni azad kiloɣaysən,
Özgərməs muhəbbiting üqün meni kutkuzoɣin.
5 Qünki ölümdə bolsa Sanga seoɣinixlar yok;
Təhtisarada kim Sanga təxəkkürlərni eytsun?
6 Mening uh tartixlirimdin maoɣdurum kalmidi;
Tün boyi orun-kərpəmni kəlqək kilimən;
Yaxlirim bilən kariwitimni qəktürimən.
7 Dərdlərdin kəzüm hirəlixip kətti;
Barlik küxəndilirim tüpəylidin kəzüm kardin qikiwatidu.
8 I kəbihlik kiloɣuqilar, həmminglar məndin neri bolunglar;
Qünki Pərwərdigar yioɣa awazimni anglidi.
9 Pərwərdigar tilawitimni anglidi;
Pərwərdigar duayimni ijabət kilidu;
10 Düxmənlirimning həmmisi yərgə karap kalidu, ular zor parakəndiqilikkə duqar bolidu;
Tuyuksiz kəynigə yenip hijaləttə kalidu.

5:9 Zəb. 12:2-3; 36:1-3; 52:2; 62:4; Rim. 3:13
5:10 Zəb. 7:14-15; 9:15-16; 35:7-8; 59:12
6:1 «səkkiz tarlik arfa» — baxka bir tərjimisi «səkkiz ənlik küy».
6:2 Zəb. 38:3
6:5 «Təhtisarada kim sanga təxəkkürlərni eytsun?» — «təhtisara» əlgüqilərning rohliri kiyamət künini kütidioɣan jay *(ibraniy tilida «xeol» deyilidu).*
6:8 Mat. 7:23; 25:41; Luka 13:27

7-küy
Huda Өz ḥəkḳaniyliḳini kərsətkəy!

7 [1-2] Dawutning «Xiggaon»i: — Kux isimlik bir Binyaminliḳning səzliri tooɣruluḳ eytḳan küyi: —

I Pərwərdigar, mening Hudayim, mən Sanga tayandim;
Ulardin biri xirdək meni titma-titma ḳiliwətmisun,
Ḳutḳuzoɣuqi yoḳluḳidin paydilinip meni eziwətmisun,
Meni barliḳ ḳooɣlioɣuqilardin ḳutḳuzoɣin,
Ulardin halas ḳiloɣin;
[3] I Pərwərdigar Hudayim, əgər ḳolumda ḳəbiḥlik ḳiloɣan bolsam,
Əgər xundaḳ ḳiloɣan bolsam: —
[4] Əgər mən bilən inaḳ ətküqigə yamanliḳ ḳayturoɣan bolsam,
— (əksiqə mən bilən bikardin-bikar düxmənləxkənnimu ḳutḳuzdum) —,
[5] — Undaḳta, düxmən meni ḳooɣlap tutuwalsun,
U jenimni qəyləp yər bilən yəksan ḳilsun,
Xəḥritimni tupraḳḳa kəmsun!
[6] I Pərwərdigar, oŋəziping bilən ornungdin turoɣin,
Meni əzgənlərning ḳəḥrigə taḳabil turuxḳa ḳəddingni ruslioɣin,
Wə mening üqün oyoɣanoɣin;
Sən sot wə ḥəkümni bekitkənidingoɣu!
[7] Həlḳlərdin boloɣan jamaət ətrapingoɣa olixidu;
Sən ular üqün pələktiki ornungoɣa ḳaytip baroɣaysən.
[8] Pərwərdigar həlḳlərning üstidin ḥəküm qiḳiridu;
I Pərwərdigar, ɵz ḥəḳḳaniyliḳim boyiqə,
Wə ɵzümdə boloɣan duruslıḳim boyiqə,
Manga ḥəküm qiḳaroɣaysən.
[9] Aḥ, rəzillərning yamanliḳi ahirlaxsun!
Ḥəḳḳaniy adəmni qing turoɣuzoɣaysən;
I, adəm ḳəlblirini ḥəm iqlirini sinioɣuqi ḥəḳḳaniy Huda!
[10] Mening ḳalḳinim bolsa,
Durus niyətliklərni ḳutḳuzoɣuqi Hudadidur;
[11] Huda adil sotqidur,
U kün boyi gunaḥtin rənjiydioɣan Ilaḥtur;
[12] Birsi yaman yolidin yanmisa,
U ḳiliqini biləydu,
Ya oḳini tartip bətləp ḳoyidu.
[13] Xundaḳ adəmlər üqün U ələm ḳorallirini təyyarlidi;
U oḳlirini kəydürgüqi oḳ ḳildi.

7:1-2 «Dawutning «Xiggaon»i» — «Xiggaon» bəlkim «dolḳunluḳ», «otluḳ», «axiḳlik bilən» degən mənidə bolup, bu səz küyning eytilidioɣan aḥangini bildüridu. **«Kux isimlik bir Binyaminliḳning səzliri»** — «Kux» degən kixi tooɣruluḳ baxḳa həwirimiz yoḳ. Ḥeq bolmioɣanda u Dawutḳa ziyankəxlik ḳilmaḳqi boloɣan.
7:4 «... əksiqə mən bilən bikardin-bikar düxmənləxkənnimu ḳutḳuzdum —...» — «baxḳa birhil tərjimisi: «...Yaki manga azar ḳiloɣuqini bikardin-bikar bulioɣan bolsam, ...».
7:7 «Sən ular üqün pələktiki ornungoɣa ḳaytip baroɣaysən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ularning üstidin ḥəküm sürgin».
7:9 «adəm ḳəlblirini ḥəm iqlirini sinioɣuqi» — «iqliri» degən səz ibraniy tilida «bərəkliri» deyilidu.
7:9 1Tar. 28:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Wəḥ. 2:23

14 Mana, muxundaқ kixilər toloŋaқta қəbiһlik tuoŋmaқqi,
Uning boyida қaloŋini yamanliқtur;
Uning tuoŋқini bolsa sahtiliқtur.
15 U bir orini kolap, uni qongқur қildi;
U өzi koliop orioŋa yiқilip qüxti.
16 Өzining yamanliқi bexioŋa қaytip kelidu,
Өz zorawanliқi bolsa өz üstigə қaytip qüxidu.
17 Mən Pərwərdigarni һəққaniyliқi bilən mədһiyələymən,
Ңəmmidin yuқiri turoŋuqi Pərwərdigarning namini yangritip, küy қilip eytimən.

8-küy
Hudaning insan balisioŋa boloŋan uluoŋ pilani

8 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «Gittif»ta orunlansun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
I, Өz һəywəngni asmanlardinmu yuқiri tikligən Pərwərdigar Rəbbimiz,
Pütkül yər yüzidə naming xunqə xərəpliktur!
2 Өz rəқibliring tüpəylidin,
Düxmən wə қisasqilarning aoŋzini etixkə,
Bowaқlar wə əmgüqilərning aoŋzidin küq tiklidingsən.
3 Mən barmaқliringning yasioŋini boloŋan asmanliringoŋa,
Sən məzmut bekitkən ay-yultuzlaroŋa қarioŋinimda,
4 Sən insanni seoŋinidikənsən,
Əmdi adəm degən nemə idi?
Sən uning yenioŋa kelip yoқlaydikənsən,
Insan balisi қanqilik nemə idi?
5 Qünki Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoŋinə təwən bekittingsən,
Sən uningoŋa xan-xərəp wə xəһrətlərni taj қilip bərding.
6 Uni қolungning yasioŋanlirini idarə қilixқa tikliding;
Sən barliқ nərsilərni uning puti astioŋa қoyoŋansən,
7 Jümlidin barliқ қoy-kalilar,
Daladiki barliқ janiwarlar,
8 Asmandiki uqar-қanatlar,
Dengizdiki beliқlar,
Dengizlarning yolliridin ətküqilərning barliқini puti astioŋa қoydung.
9 I Pərwərdigar Rəbbimiz, pütkül yər yüzidə naming nemidegən xərəplik-һə!

7:14 Ayup 15:35; Yəx. 59:4
7:15 Ayup 4:8; Zəb. 9:15; 10:2; 35:7-8; 94:13; 119:85; Pənd. 5:22; 26:27; Top. 10:8
8:1 ««Gittif»ta orunlansun dəp...» — «Gittif» alimlarning pərziqə «Gat» xəһiridin qiққan birhil saz.
8:2 Mat. 21:16
8:4 Ayup 7:17; Zəb. 144:3; Ibr. 2:6
8:5 «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azoŋinə təwən bekittingsən...» — baxқa ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Sən uning ornini Hudaningkidin azoŋinə təwən bekitkənsən»; *(2)* «Sən uning ornini pərixtilərningkidin bir məzgillikla təwən қiloŋansən».
8:6 1Kor. 15:27

9-küy
Huda Өz xəripi ḥəm adalitini kərsətkəy!

9 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Mut-Labbən» degən aḥangda oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Mən Sən Pərwərdigarni pütün ḳəlbim bilən mədḥiyələymən;
Mən Sening ḳiloɣan barliḳ karamətliringni bayan ḳilay;
[2] Mən Səndin ḥuxal bolup xadlinimən;
Sening namingni nahxa ḳilip eytimən, i Ḥəmmidin Aliy!
[3] Mening düxmənlirimning kəynigə yenixliri bolsa,
Dəl ularning sening didaring aldida yiḳilip, yoḳilixidin ibarət bolidu.
[4] Qünki Sən mening ḥəḳḳim ḥəm dəwayimni soriding;
Sən təhtkə olturup, ḥəḳḳaniylarqə sotliding.
[5] Sən əllərgə tənbiḥ berip, rəzillərni ḥalak ḳilding;
Sən ularning namini mənggügə əqürüwətkənsən.
[6] I düxminim! Ḥalakətliring mənggülük boldi!
Sən xəḥərlirini yulup taxliwətting,
Ḥətta ularning namlirimu yoḳap kətti;
[7] Birak Pərwərdigar mənggügə olturup ḥəküm süridu;
U Өz təhtini sot ḳilixḳa təyyarlap bekitkən;
[8] Aləmni ḥəḳḳaniylik bilən sot ḳiloɣuqi Udur;
Həlḳlərning üstidin U adillik bilən ḥəküm qiḳiridu;
[9] Ḥəm U Pərwərdigar ezilgüqilərgə egiz panaḥ,
Xundaḳla azablik künlərdə egiz panaḥdur.
[10] Namingni bilgənlər bolsa Sanga tayinidu;
Qünki Sən, i Pərwərdigar, Өzüngni izdigənlərni ḥərgiz taxlioɣan əməssən.
[11] Zionda turoɣuqi Pərwərdigaroɣa küylərni yangritinglar!
Uning ḳiloɣanlirini həlḳlər arisida bayan ḳilinglar;
[12] Qünki tökülgən ḳanning soriḳini ḳiloɣuqi udur,
U dəl xundaḳ kixilərni əsləydu,
Har ḳilinoɣanlarning nalə-pəryadlirini U untuoɣan əməs.
[13] Manga xəpḳət kərsətkin, i Pərwərdigar,
Mening өqmənlərdin kərgən horluḳlirimoɣa nəzər saloɣinki,
Meni ələm dərwaziliri aldidin kətürgəysən;
[14] Xundaḳ ḳiloɣanda mən Zion ḳizining dərwazilirida turup,
Sanga təəlluḳ barliḳ mədḥiyilərni jakarlaymən;
Mən nijatliḳ-ḳutḳuzuxungda xadlinimən.
[15] Əllər bolsa өzliri kolioɣan orioɣa өzliri qüxüp kətti,
Өzliri yoxurup ḳoyoɣan toroɣa puti ḳapsilip ḳaldi.
[16] Pərwərdigar qiḳaroɣan ḥəkümi bilən tonular;
Rəzil adəmlər өz ḳolida yasioɣini bilən ilinip ḳaldi.
Higgaon — Selaḥ.

9:1 ««Mut-Labbən» degən aḥangda oḳulsun dəp» — «Mut-Labbən» bəlkim «ooɣulning ələmi» degən mənidə.
9:8 Zəb. 96:13; 98:9
9:9 Zəb. 37:39; 46:1-3; 91:1-2
9:14 «...mən Zion ḳizining dərwazilirida turup,... » — «Zion ḳizi» Yerusalemni kərsitidu.
9:15 Zəb. 7:16; Pənd. 5:22
9:16 «Higgaon — Selaḥ» — «Higgaon» bəlkim «seoɣinip oylinix» degənni bildüridu; xundaḳla yənə bəlkim: — «muzika

17 Rəzillər,
Yəni Hudani untuoɣan barlik əllər,
Yandurulup, təḫtisaraoɣa taxlinidu.
18 Qünki namratlar mənggügə əstin qikirilmaydu;
Məminlərning ümidi mənggü əqməy, turuweridu.
19 I Pərwərdigar, ornungdin turoɣin;
Adəm balilirining oɣəlibə kilixioɣa yol koymioɣin;
Ḫuzurung aldida barlik əllər sotlansun.
20 Ularni dəkkə-dükkigə qüxür, i Pərwərdigar;
Əllər əzlirini biz pəkət adəm baliliri halas, dəp bilsun!
Selaḫ!

10-küy
— 10-küy 9-küy dawami
1-ayəttiki izaḫatni kərüng

10 1 Nemixka, i Pərwərdigar, yirakta turisən?
Nemixka azablik künlərdə əzüngni yoxurisən?
2 Rəzil adəmlər təkəbburluki bilən ajiz məminlərni tap basturup kooɣlap yüridu;
Ular əzliri tapkan ḫiylilər bilən ilinip, bablinidu.
3 Qünki rəzillər əz arzu-ḫəwəsliri bilən mahtinidu;
Aq kəzlər üqün bəht tiləydu;
Pərwərdigarni bolsa kəzigə ilmaydu.
4 Ular qirayidin ḫakawurluk yaoɣdurup,
Hudani izdiməydu;
Ular barlik hiyallirida: «Ḫeqbir Huda yoktur!» dəydu.
5 Ularning yolliri ḫəmixə rawan bolidu;
Sening ḫəkümliring ularning nəziridin yirak wə üstün turidu;
Ularning rəkibliri bolsa, ularoɣa karap «tüfi!» dəp mazak kilidu.
6 Rəzil adəm kənglidə: «Mən ḫeq təwrənməy turuwerimən!
Dəwrdin-dəwrgə ḫeq muxəkkətkə uqrimaymən» — dəydu.
7 Uning aoɣzi karoɣax, aldamqilik ḫəm zulumoɣa toloɣan;
Tili astida əskilik wə kəbiḫlik yatidu.
8 U məḫəllilərdə yoxurunqə marap olturidu;
U pinḫan jaylarda gunaḫsizlarni əltürüwetidu;

---

pəs awazlik boluxi kerək» degənni bildürüxi mumkin.
9:17 «...yandurulup, təḫtisaraoɣa taxlinidu» — «təḫtisara» tooɣruluk 6-küy, 5-ayəttiki izaḫatni, xundakla «Təbirlər»ni kərüng.
10:1 «Nemixka, i Pərwərdigar, yirakta turisən? Nemixka azablik künlərdə əzüngni yoxurisən?» — 10-küyning 9-küy bilən sirlik alakisi bar; 9-küy ḫəm 10-küydiki ayətlər ibraniy tilida alahidə xəkilgə igə. Ibraniy yezikida 22 ḫərp bar. Bu ikki küydiki tak ayətlərning ḫərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḫərp bilən baxlinidu *(məsilən, uyoɣur tili bolsa, a-, ə-, b- katarlik ḫərplər bilən baxlanoɣanoɣa ohxax)*. 9-küy ḫəm 10-küyni bir-birigə baoɣlioɣanda, toluk «elipbəlik nusha» pəyda bolidu. Keyin muxundak küyni «elipbə tərtipilik» küy dəp ataymiz.
10:2 «Ular əzliri tapkan ḫiylilər bilən ilinip, bablinidu» — yaki «Ajizlar ularning ḫiyliliri bilən ilinip kalidu».
10:2 Zəb. 7:16; 9:15-16; Pənd. 5:22
10:3 «Aq kəzlər üqün bəht tiləydu; Pərwərdigarni bolsa kəzigə ilmaydu» — yaki «Aq kəzlər adəmni tillap, Pərwərdigarni qətkə kakidu».
10:4 Zəb. 14:1-3; 53:1-3
10:7 Rim. 3:14

Kəzliri yoqsullarni kəzləydu;
9 U qatqallikida yatqan xirdək yoxurunqə paylap yatidu;
U məminlərni tutuwelix üqün yoxurunqə marap yatidu;
Məminlərni tutuwelip, ularni əz torioɣa qüxüridu.
10 Yoqsullar ezilidu, pükülidu;
Dərdmənlər uning yawuzluqliri bilən yiqilidu.
11 U kənglidə: «Təngri buni untup qaldi,
U yüzini yepiwelip, qarimaydu;
Buni ḥərgiz kərməydu» — dəydu.
12 Ornungdin turoɣin, i Pərwərdigar;
I Təngrim, qolungni kətürgin;
Ezilgən məminlərni untuma!
13 Rəzil adəm nemixqa Sən Hudani kəzigə ilmaydu?
U kənglidə: «Huda buni sürüxtürməydu!» — dəydu.
14 Sən buni kərgənsən;
Sən Əz qolung bilən yamanlik ḥəm zulumni əzlirigə qayturux üqün,
Əzüng bularni kəzləp yürisən;
Dərdmənlər əzlirini Sanga amanət qilidu;
Qünki Sən yetim-yesirlərgə yar-yələk bolup kəlgənsən;
15 Rəzil, yaman adəmning bilikini sunduruwətkəysən;
Uning rəzillikini birmubir sürüxtürüp, üzül-kesil yoqatqaysən.
16 Pərwərdigar əbədil'əbədgiqə padixaḥdur;
Imansiz əllər bolsa Pərwərdigarning zeminidin yoqilar.
17-18 Pərwərdigar, Sən ajiz məminlərning armanlirini anglaysən;
Ularning dilini toq qilisən;
Yetim-yesirlar wə ezilgüqilər üqün adalətni yaqlap,
Yər yüzidiki insanlarning ajiz-məminlərgə qaytidin wəḥimə saloɣuqi bolmasliqi üqün,
Quliqingni ding tutisən.

11-küy
«Qəni, qaqmamsən?»

11 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oqulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigarni baxpanaḥim qildim;
Əmdi silər qandaqmu manga: «Quxtək əz teoɣingoɣa uqup qaq!
2 Qünki mana, rəzillər kamanni tartip,
Qarangoɣuluqtin kəngli duruslaroɣa qaritip atmaqqi bolup,
Ular oqni kiriqqa selip qoydi;

10:10 «Dərdmənlər uning yawuzluqliri bilən yiqilidu» — «yawuzluqliri» bəlkim kəqmə mənidə bolup, xirning küqlük putlirini yaki qixlirini wə yaki owqilarning torlirini *(9-ayət)* kərsitixi mumkin.
10:11 «U yüzini yepiwelip, qarimaydu» —yaki «U yüzini yepip qarimaydu» yaki «U yüzini yoxurup qarimaydu»
10:11 Zəb. 64:5; 73:11; 94:7
10:16 «Imansiz əllər bolsa Pərwərdigarning zeminidin yoqilar» — ibraniy tilida «əllər» muxu yərdə Hudaning yolini rət qilidioɣan yat əllərni kərsitidu. **«Pərwərdigarning zemini»** — ibraniy tilida «uning zemini». Hudaning bu zemini bolsa, Israiloɣa miras qiloɣan Qanaan zemini *(Pələstin)*dur.
10:16 Zəb. 29:10; 93:1; 145:13; 146:10; Yər. 10:10; Yioɣ. 5:19; Dan. 3:33; 6:27; 1Tim. 1:17
10:17-18 Yəx. 57:1

3 «Ullar ḥalak ḳilinsa,
Əmdi ḥəkḳaniylar nemimu ḳilar?»» — dəwatisilər?
4 Pərwərdigar Özining muḳəddəs ibadəthanisididur,
Pərwərdigarning təhti asmanlardidur;
U nəzər salidu,
Uning səzgür kəzliri insan balilirini kəzitip, sinaydu.
5 Pərwərdigar ḥəkḳaniy adəmni sinaydu;
Rəzillərgə wə zorawanlikḳa huxtarlaroŋa u iq-iqidin nəprətlinidu.
6 U rəzillərgə ḳapḳanlar, ot wə günggürtni yaoŋduridu;
Piẓoŋirim ḳizik xamal ularning ḳədəḥidiki nesiwisi bolidu.
7 Qünki Pərwərdigar ḥəkḳaniydur;
Ḥəkḳaniylik Uning amrikidur;
Kəngli duruslar Uning didarini kəridu.

12-küy
Rəzil dunyadin saḳlax

12 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, xeminit bilən oḳulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Ḳutḳuzoŋaysən, Pərwərdigar, qünki ihlasmən adəm tügəp kətti;
Adəmlər arisidin sadik məminlər oŋayip boldi.
2 Ḥərbirsi əz yeḳinlirioŋa yaloŋan eytidu;
Huxamətqi ləwlərdə, alikəngüllük bilən səzlixidu.
3 Pərwərdigar barlik huxamətqi ləwlərni,
Ḥakawurlarqə səzləydioŋan tilni kesiwətkəy!
4 Ular: «Tilimiz bilən oŋəlibə ḳilimiz;
Ləwlirimiz bolsa əzimizningkidur;
Kim bizgə Rəb bolalisun?» — dəydu.
5 «Ezilgüqi ajizlarni baskan zulum wəjidin,
Miskinlərning aḥuzarliri wəjidin,
Ḥazirla ornumdin turay» — dəydu Pərwərdigar,
«Mən ularoŋa, ular zarikip kütkən azadlikni yətküzimən».
6 Pərwərdigarning səzliri bolsa sap səzlərdur;
Ular yəttə ḳetim saplaxturuloŋan,
Sapal ḳazanda tawlanoŋan kümüxtəktur.
7 Sən Pərwərdigar, ularni saḳlaysən;
Sən məminlərni muxu dəwrdin mənggügə ḳooŋdaysən;
8 Qünki rəzil adəmlər ḥəryanda oŋadiyip yürüxidu,
Pəskəxlik insan baliliri arisida aliyjanablik dəp mahtalmakta!

11:3 «Ullar ḥalak ḳilinsa,..» — «Ullar» jamaətning yaki jəmiyətning ullirini kərsitidu.
11:4 «Uning səzgür kəzliri insan balilirini kəzitip, sinaydu» — «Uning səzgür kəzliri» ibraniy tilida «uning kəz ḳapakliri».
11:6 «Piẓoŋirim ḳizik Xamal ularning ḳədəḥidiki nesiwisi bolidu» — «ularning ḳədəḥidiki nesiwisi» kinayilik, ḥəjwiy gəp.
12:1 «xeminit bilən oḳulsun dəp...» — «xeminit» bəlkim, «səkkiz tarlik saz» yaki «səkkiz notilik küy» degən mənidə.
12:5 «Mən ularoŋa, ular zarikip kütkən azadlikni yətküzimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ularni «tüfi!» dəp mazak ḳiloŋuqilardin azad ḳilimən»
12:6 2Sam. 22:31; Zəb. 18:30; 19:8; 119:140; Pənd. 30:5
12:7 «Sən Pərwərdigar, ularni saḳlaysən» — «ular» 5-ayəttə tiloŋa elinoŋan «ezilgənlər» wə «miskinlər»ni kərsitidu.

13-küy
Ⱪaqanoƣiqə, i Pərwərdigar?

13 [1] Nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoƣan küy: —
I Pərwərdigar, ⱪaqanoƣiqə?
Sən meni mənggügə untumsən?
Ⱪaqanoƣiqə didaringni məndin yoxurisən?
[2] Ⱪaqanoƣiqə ⱨərküni ⱪayoƣurup, ⱪəlbimdə?
Ⱪaqanoƣiqə düxminim məndin xadlinip oƣalib yüridu?
[3] Manga ⱪara, manga jawab bərgin, i Pərwərdigar Hudayim!
Ɵlüm uyⱪusi meni besip kəlgüqə,
Kəzümni yorutⱪaysən,
[4] Düxminimning: «Mən küqiyip uning üstidin oƣəlibə ⱪildim» deməsliki üqün,
Rəⱪiblirim səntürülgənlikimni kərüp xadlanmasliⱪi üqün,
kəzümni yorutⱪaysən!
[5] Biraⱪ mən bolsam Sening əzgərməs muⱨəbbitinggə əzümni tapxurdum;
Yürikim Sening nijatliⱪingdin xadlinidu;
[6] Mən Pərwərdigaroƣa nahxa eytimən;
Qünki U manga zor meⱨribanliⱪni kərsətti.

14-küy
Ⱪarangoƣu dunya

14 [1] Nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoƣan küy: —
Əhməⱪ kixi kənglidə: «Ⱨeqbir Huda yoⱪ» — dəydu.
Ular qiriklixip,
Yirginqlik ⱪəbiⱨlikni ⱪilixti;
Ularning iqidə meⱨribanliⱪ ⱪiloƣuqi yoⱪtur;
[2] Pərwərdigar ərxtə turup, adəm balilirini kəzitip:
«Bu insanlarning arisida insapni qüxinidioƣan birərsi barmidu?
Hudani izdəydioƣanlar barmidu?
[3] Ⱨəmmə adəm yoldin qiⱪti,
Ⱨəmmə adəm qiriklixip kətti,
Meⱨribanliⱪ ⱪiloƣuqi yoⱪ, ⱨətta birimu yoⱪtur.
[4] Nanni yegəndək Mening həlⱪimni yutuwaloƣan bu ⱪəbiⱨlik ⱪiloƣuqilar ⱨeqnemini bilməmdu?» — dəydu.
Ular Pərwərdigaroƣa ⱨeqbir iltija ⱪilmaydu.
[5] Mana ularni oƣayət zor ⱪorⱪunq basti;
Qünki Huda ⱨəⱪⱪaniylarning dəwrididur.
[6] «Silər ezilgənlərning kəngligə pükkən ümidini yoⱪ ⱪilmaⱪqi bolisilər;
Biraⱪ Pərwərdigar uning baxpanaⱨidur!».

14:1 Zəb. 10:4; 53:1-3; Rim. 3:10
14:6 «Biraⱪ Pərwərdigar uning baxpanaⱨidur!» — yaki «Qünki Pərwərdigar uning baxpanaⱨidur!». Bizningqə «biraⱪ» tooƣra kelidu — demək, Huda Ɵz həlⱪining bozək ⱪilinoƣinioƣa ⱪarap, ularni ⱪooƣlaxⱪa ⱨərikət ⱪilidu. Baxⱪa birhil tərjimisi: «Gərqə Pərwərdigar uning baxpanaⱨi bolsa!»

7 Aḫ, Israilning nijatliḳi Ziondin qiḳip kəlgən bolsa idi!
Pərwərdigar Өz həlḳini asarəttin qiḳirip,
Azadliḳḳa erixtürgən qaoʏda,
Yaḳup xadlinidu,
Israil huxallinidu!

15-küy
Kim Huda aldida turalaydu?

15 1 Dawut yazoʏan küy: —
Pərwərdigar, kim qediringda turalaydu?
Kim pak-muḳəddəs teoʏingda makanlixidu?
2 Kimki tamamən duruslukta mangsa,
Ḥəḳḳaniyliḳni yürgüzsə,
Kənglidə ḥəḳiḳətni səzlisə;
3 Tili bilən gəp toxumisa,
Өz yeḳinioʏa yamanliḳ ḳilmisa,
Ḳoxnisining əyibini kolap aqmisa,
4 Pəs adəmni kəzgə ilmisa,
Pərwərdigardin əyminidioʏanlarni ḥərmətlisə,
Өzigə ziyanliḳ boloʏan təḳdirdimu iqkən ḳəsimini əzgərtmisə,
5 Pulni həḳlərgə əsümgə bərmisə,
Bigunaḥlarning ziyinioʏa para almisa;
Kimki muxularni ḳilsa,
Mənggügə təwrənməs.

16-küy
Ahirətkiqə Hudaoʏa baoʏlioʏan qəksiz ümid

16 1 Dawut yazoʏan «Mihtam» küyi:
Meni saḳlioʏin, i Təngri,
Qünki mən Sanga tayinimən.
2 Mening jenim Pərwərdigaroʏa: «Sən mening Rəbbimdursən;
Səndin baxḳa mening bəht-saaditim yoḳtur» — dedi.
3 Yər yüzidiki muḳəddəs bəndiliring bolsa,
Ular aliyjanablardur,

14:7 «Israil huxallinidul» — «Israil» tooʏuluḳ — oḳurmənlər Təwrattiki «Yaritilix» degən ḳisimni oḳuoʏan bolsa, esidə boliduki, Huda ḥəzriti Yaḳupning ismini «Israil»oʏa əzgərtkən. Yəhudiy həlḳi *(Israillar)* Yaḳupning əwladliridin ibarət. Xunga Təwrattiki baxḳa yərlərdə yaki Zəburda «Yaḳup» yaki «Israil» adəttə Yəhudiylar, yəni Israil həlḳini kərsitidu. Əgər tekist ḥəzriti Yaḳup *(Israil)*ning əzini kərsətkən bolsa, izaḥat berimiz.
15:2 Zəb. 24:4; Yəx. 33:15
16:1 «Dawut yazoʏan «Mihtam» küy» — «Mihtam» bəzi alimlarning pərziqə «ünsiz dua» yaki «yoxurun gəḥər» degən mənidə.
16:2 «Səndin baxḳa mening bəht-saaditim yoḳtur» — baxḳa birhil tərjimisi — «Mening yahxiliḳim *(ḥərgiz)* seningkigə yətməydu».
16:2 Ayup 22:2; 35:7; Rim. 11:35

Ular mening ḫəmmə huxallikimdur.
4 Kim baxḳa ilaḫni izdəxkə aldirisa,
Ularning dərdliri kəpiyip ketidu.
Ɔ̈əyriy ilaḫlaroɣa atap ḫədiyə ḳanlirini təkməymən,
Ularning namlirini tilimoɣimu almaymən.
5 Pərwərdigar bolsa mening mirasim ḫəm ḳədəḫimdiki nesiwəmdur;
Qək taxlinip erixkən nesiwəmni əzüng saḳlaysən;
6 Nesiwəmni bəlgiligən siziḳlar manga güzəl yərlərni bekitkəndur;
Bərḫək, mening güzəl mirasim bardur!
7 Manga nəsiḫət bərgən Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḫiyə ḳayturimən;
Ḫətta keqilərdimu wijdanim manga əgitidu.
8 Mən Pərwərdigarni ḫərdaim kəz aldimdin kətküzməymən;
U ong yenimda boloɣaqḳa,
Mən ḫərgiz təwrənməymən.
9 Xunga mening ḳəlbim xadlandi,
Mening roḫim tehimu kətürülidu,
Mening tenim aman-esənliktə turidu;
10 Qünki jenimni təḫtisarada ḳaldurmaysən,
Xundaḳla Sening Muḳəddəs Boloɣuqingni qirixtin saḳlaysən.
11 Sən manga ḫayat yolini kərsitisən;
Ḫuzurungda tolup taxḳan xad-huramlik bardur;
Ong ḳolungda mənggülük bəḫrə-ləzzətlərmu bardur.

17-küy
Təkəbburlarning besimidin ḳutḳuzoɣaysən!

17 1 Dawutning duasi: —
Ḫəḳḳaniy tələpni angla, i Pərwərdigar, mening nidayimoɣa kəngül ḳoyoɣin;
Mening duayimoɣa ḳulaḳ saloɣin,
U yaloɣanqi ləwlərdin qikḳan əməs.

16:5 «Pərwərdigar bolsa mening mirasim ḫəm ḳədəḫimdiki nesiwəmdur» — Hudaning «Əz həlḳining mirasi» boloɣanliḳi tooɣruluḳ «Yar.» 15:1, «Qəl.» 18:20, «Zəb.» 73:26ni wə izaḫatlirini kərüng. **«Qək taxlinip erixkən nesiwəmni əzüng saḳlaysən»** — Israillar Yəxua pəyoɣəmbərning yetəkqiliki bilən Ḳanaan *(Pələstin)* zeminini igiligən waḳtida, ḫər ḳəbilining, ḫər ailining təəlluḳi qək taxlax bilən bekitilgən *(«Yə.» 18-19-bab)*. Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanun boyiqə, bu təəlluḳat bolsa mənggügə muxu ailə əwladliriɣa miras ḳaldurulidu.
16:5 Yoɣ. 3:24

16:6 «Nesiwəmni bəlgiligən siziḳlar manga güzəl yərlərni bekitkəndur» — yuḳiriḳi 5-ayəttiki qək bəlgiligən jay siziḳlar bilən bekitilgən. Dawut bəlkim muxu sözlərni kəqmə mənidə ixlitip: «Ḫayatim wə turmuxumni ḫər jəḫəttin Huda yahxi bekitkən» — deməkqi bolsa kerək.
16:7 «Ḫətta keqilərdimu wijdanim manga əgitidu» — «wijdanim» ibraniy tilida «bərəklirim» degən söz bilən bildürülidu.
16:8 Ros. 2:25

16:9 «Mening roḫim tehimu kətürülidu» — «roḫim» ibraniy tilida «xan-xəripim» degən söz bilən ipadilinidu.

16:10 «Qünki jenimni təḫtisarada ḳaldurmaysən» — Təwrat wə Injil boyiqə, «dozaḫ» yaki «jəḫənnəm» pəḳətla ahirət künidin keyin baxlinidu. Uningdin ilgiri, əlüp kətkən adəmlərning roḫi bir orunoɣa, yəni «təḫtisara»oɣa baridu. Məsiḫ əysa krestkə mihlanoɣandin keyin, «təḫtisara»da qong bir əzgirix yüz bərdi. Bu yərdə biz u tooɣruluḳ tohtalmaymiz. Biraḳ muxu ayəttə, Dawut pəyoɣəmbər «Məsiḫ» *(Ḳutḳuzoɣuqi)*ning gərdə turmay tirildürülidiɣanliḳini aldin eytḳan. «Təbirlər»nimu kərüng. **«Sening Muḳəddəs Boloɣuqing»** — Muḳəddəs Kitabta, «muḳəddəs» «uluoɣ» əməs, bəlki «mutləḳ pak», «Hudaoɣa has», «pütünləy Hudaoɣa ataloɣan» degən mənini bildüridu. «Muḳəddəs Boloɣuqing» qoḳum Məsiḫni kərsitidu. **«Sening Muḳəddəs Boloɣuqingni qirixtin saḳlaysən»** — ibraniy tilida «Sening Muḳəddəs Boloɣuqingni qirixni kərgüzməysən». Demək, gərgə ḳoyuloɣan bolsimu, teni qirimaydu *(tez tirildürülidu)*.
16:10 Ros. 2:31; 13:35

[2] Ңuzurungdin ңəkümüm qiқiriloɣay!
Kəzüng nemə durus ikənlikini pərқ ətkəy!
[3] Sən mening қəlbimni sinioɣansən,
Sən keқidimu manga yeқinlixip kəzətting;
Sən meni tawlap kəzüngdin kəqürdingsən,
Meningdin ңeqbir səwənlik tapalmiding;
Kənglümdə: Aoɣzim itaətsizlik қilmisun! — dəp niyət қildim.
[4] Adəm balilirining ңayattiki ixlirida,
Ləwliringdin qiққan sözlər bilən zorawanlarning yolliridin özümni neri қildim.
[5] Mening қədəmlirim yolliringdin qiқmioɣan,
Putlirim teyilip kətmigən.
[6] Mən Sanga iltija қildim,
Qünki tiləklirimni ijabət қilisən, i Təngrim;
Manga қulaқ saloɣin,
Sözlirimni anglioɣin.
[7] I, Özünggə tayanoɣanlarni қarxi qiққuqilardin ong қolung bilən Қutқuzoɣuqi,
Karamətliringni kərsitip, özgərməs muңəbbitingni ayan қiloɣaysən!
[8] Meni kəz қariquқungdək saқlioɣaysən;
Қanatliring sayisidə meni yoxuroɣaysən;
[9] Meni bulimaқqi boloɣan rəzil adəmlərdin,
Meni қorxiwaloɣan əxəddiy küxəndilirimdin yoxuroɣin;
[10] Ularning baoɣrini may қaplap, қetip kətkən;
Ularning eoɣizliri təkəbburlarqə sözləydu;
[11] Ular yolimizni toriwelip,
Bizni yərgə uruxқa kəzini alaytip,
[12] Oljioɣa aq kəzlük bilən tikilgən xirdək,
Yoxurun jaylarda marap yüridioɣan yax xirdəktur.
[13] Ornungdin turoɣaysən, i Pərwərdigar,
Uning yolini tosup, yər bilən yəksan қiloɣaysən,
Jenimni rəzil adəmdin қutқuzoɣin, қiliqing bilən;
[14] Meni Өz қolung bilən kixilərdin,
Yəni muxu dəwrdiki kixilərdin қutқuzoɣin;
Ularning nesiwisi bolsa muxu dunyadiladur;
Sən ularning қarnini nemətliring bilən toldurisən;
Ularning kəngli pərzəntliri bilən қandi,
Balilirioɣa baylиқlirini қalduridu.
[15] Mən bolsam, ңəққaniylиқta yüzünggə қarioɣuqi bolimən;
Oyoɣanoɣinimda, Sening didaringdin səyünimən!

17:7 «əzgərməs muңəbbitingni ayan қiloɣaysən!» — «əzgərməs muңəbbiting» əslidə kəplük xəklidə «əzgərməs muңəbbitinglar».
17:10 «Ularning baoɣrini may қaplap, қetip kətkən...» — bu ibarə ularning intayin təkəbburluқi, baxқilaroɣa ңeq kəngül bəlməydioɣanliқi, ularni kəzgə ilmaydioɣanliқini kərsitidu.
17:11 «Bizni yərgə uruxқa kəzini alaytip,...» — yaki «Meni yərgə uruxқa kəzini alaytip,...».
17:15 «...Oyoɣanoɣinimda, Sening didaringdin səyünimən!» — «oyoɣanoɣinimda» ələmdin oyoɣinip, tirilgəndə, demək.

18-küy
Aləmqə ḳutḳuzux

18 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Pərwərdigarning ḳuli Dawut yazoɣan küy; Pərwərdigar uni barliḳ düxmənliridin ḥəm Saul padixaḥning ḳolidin ḳutḳuzoɣan küni, u Pərwərdigaroɣa munu küyning səzlirini eytti: —

Aḥ, Pərwərdigarim, mening küq-ḳudritim,
Mən seni səyimən!
[2] Pərwərdigar mening hada teoɣim, mening ḳoroɣinim, mening nijatkarimdur!
Mening Təngrim, mening ḳoram texim, mən Uningdin ḥimayə tapimən;
U mening ḳalḳinim, mening ḳutḳuzoɣuqi münggüzüm, mening egiz munarimdur!
[3] Mədḥiyilərgə layiḳ Pərwərdigaroɣa nida ḳilimən,
Xunda düxmənlirimdin ḳutḳuzulimən;
[4] Ölümning asarətliri meni ḳorxiwaldi,
Ihlassizlarning yamrap ketixi meni ḳorḳutuwətti;
[5] Təḥtisaraning taniliri meni qirmiwaldi,
Ölüm sirtmaḳliri aldimoɣa kəldi.
[6] Ḳiynaloɣinimda mən Pərwərdigaroɣa nida ḳildim,
Hudayimoɣa pəryad kətürdüm;
U ibadəthanisidin awazimni anglidi,
Mening pəryadim Uning ḥuzurioɣa kəldi,
Uning ḳulaḳioɣa kirdi.
[7] Xu qaoɣ yər-zemin təwrəp, silkinip kətti,
Taoɣlarning ulliri dəḥxətlik təwrəndi, silkinip kətti;
Qünki U oɣəzəpləndi.
[8] Uning dimioɣidin is ərləp turatti,
Aoɣzidin qiḳḳan ot ḥəmmisini yutuwətti;
Uningdin kəmür qooɣliri qiḳti;
[9] U asmanlarni təzim ḳildurup qüxti,
Puti asti tum ḳarangoɣuluḳ idi.
[10] Bir kerubni minip pərwaz ḳildi,
Xamalning ḳanatlirida oɣuyuldap uqup kəldi.
[11] U ḳarangoɣuluḳni əzining yoxurunidioɣan jayi ḳildi,
Sularning ḳarangoɣusini, asmanlarning ḳoyuḳ bulutlirini,
Əz ətrapida qediri ḳildi.
[12] Uning aldidiki yoruḳluḳtin,
Ḳoyuḳ bulutlar, məldür, otluḳ qooɣlar qiḳip ətti;
[13] Pərwərdigar asmanda güldürlidi;
Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqi awazini yangratti,

18:2 «mening ḳutḳuzoɣuqi münggüzüm» — ibraniy tilida «nijatliḳimning münggüzi».
18:4 «Ihlassizlarning yamrap ketixi meni ḳorḳutuwətti» — ibraniy tilida «Ihlassizlarning ḳiyan-taxḳinliri meni ḳorḳutuwətti».
18:7 «...Taoɣlarning ulliri dəḥxətlik təwrəndi, silkinip kətti; qünki U oɣəzəpləndi...» — bu küydiki səzlər tədrijiy ḥalda Dawutning əzining əḥwalidin ayrilip, Dawutning boloɣusi əwladi Məsiḥning ḥayatioɣa ətidu. Küydə Məsiḥning ḥayati, japa-muxəkḳət tartidioɣanliḳi, ahirida uning xan-xərəpkə erixidioɣanliḳi wə pütkül aləmgə padixaḥ bolidioɣanliḳi kərsitilidu. Demək, bu küyning əzi uluɣ bir bexarəttur.
18:8 «Uningdin kəmür qooɣliri qiḳti» — yaki «Uningdin kəmür qooɣliri tutaxturuldi».
18:10 «Bir kerubni minip pərwaz ḳildi» — «kerub» intayin küqlük birhil ḳanatliḳ pərixtə. «Təbirlər»ni kərüng.

Məldür wə otluқ qooƣlar bilən.
14 Bərһək, U oқlirini etip, düxmənlirimni tarқitiwətti;
Qaқmaқlarni qaқturup, ularni қiyқas-quқanoƣa saldi;
15 Xuning bilən dengizlarning təkti kərünüp қaldi,
Aləmning ulliri axkarilandi,
Tənbiһing bilən, dimioƣingdin qiққan nəpəsning zərbisi bilən, i Pərwərdigar.

16 U yuқiridin қolini uzitip, meni tutti;
Meni uluoƣ sulardin tartip aldi.
17 U meni küqlük düxminimdin,
Ңəm manga əqmənlik қiloƣuqilardin қutқuzdi;
Qünki ular məndin küqlük idi.
18 Külpətkə uqrioƣan künümdə, ular manga қarxi ңujumoƣa ətti;
Birақ Pərwərdigar mening tayanqim idi.
19 U meni kəngri-azadə bir jayoƣa elip qiқardi;
U meni қutқuzdi, qünki U məndin hursən boldi.
20 Pərwərdigar ңəққaniyliқimoƣa қarap manga iltipat kərsətti;
Қolumning ңalallиқini U manga қayturdi;
21 Qünki Pərwərdigarning yollirini tutup kəldim;
Rəzillik қilip Hudayimdin ayrilip kətmidim;
22 Qünki Uning barliқ ңəkümliri aldimdidur;
Mən Uning bəlgilimilirini əzümdin neri қilmidim;
23 Mən Uning bilən oƣubarsiz yürdum,
Əzümni gunaһtin neri қildim;
24 Xuning üqün Pərwərdigar ңəққaniyliқimoƣa қarap,
Kəz aldidiki қolumning ңalallиқioƣa қarap, қiloƣanlirimni қayturdi.
25 Wapadar-meһribanlaroƣa Əzüngni wapadar-meһriban kərsitisən;
Oƣubarsizlaroƣa Əzüngni oƣubarsiz kərsitisən;
26 Sap dilliқlaroƣa Əzüngni sap dilliқ kərsitisən;
Tətürlərgə Əzüngni tətür kərsitisən;
27 Qünki ajiz məmin həlқni қutқuzoƣuqi Əzüngdursən;
Birақ təkəbbur kəzlərni xərməndə қilisən;
28 Qirioƣimni julaliқ қiloƣan Səndursən;
Pərwərdigar Hudayim meni baskan қarangoƣuluқni nurlanduridu;
29 Qünki Sən arқiliқ düxmən қoxuni arisidin yügürüp əttüm;
Sən Hudayim arқiliқ mən sepildin atlap əttüm.
30 Təngrim — Uning yoli mukəmməldur;
Pərwərdigarning səzi sinap ispatlanoƣandur;
U Əzigə tayanoƣanlarning ңəmmisigə қalқandur.
31 Qünki Pərwərdigardin baxқa yənə kim ilaһtur?

18:14 «U oқlirini etip, düxmənlirimni tarқitiwətti» — ibraniy tilida «U oқlirini etip, ularni tarқitiwətti». 17-ayətni kərüng.
18:24 «Pərwərdigar ңəққaniyliқimoƣa қarap, kəz aldidiki қolumning ңalallиқioƣa қarap, қiloƣanlirimni қayturdi» — xübһisizki, muxu 19-24-ayətlərdə Məsiһning pak-oƣubarsizliқi, gunaһsizliқi bexarət қilinidu. Dawut əzi tooƣuluқ bu səzlərni ңərgiz deyəlməytti. Məsilən, 25-küy, 7-ayət wə 51-küyni kərüng.
18:29 «Sən arқiliқ düxmən қoxuni arisidin yügürüp əttüm» — «yügürüp əttüm» degən səzlər «bəsüp əttüm» degən mənini əz iqigə alidu.

Bizning Hudayimizdin baxḳa kimmu ḳoram taxtur?
32 Yəni belimni küq-ḳuwwət bilən orioɣuqi Təngri,
Yolumni tüptüz, mukəmməl ḳiloɣuqi Təngridur;
33 U mening putlirimni keyikningkidək uqḳur ḳilidu,
Xuning bilən meni egiz jaylirimda turoɣuzidu;
34 Ḳollirimni urux ḳilixḳa əgitidu,
Xunglaxḳa biləklirim mis kamanni kerələydu;
35 Sən manga nijatliḳing boloɣan ḳalḳanni ata ḳilding,
Nening ong ḳolung meni yəlidi;
Sening mulayim kəmtərliking meni uluoɣ ḳildi.
36 Sən ḳədəmlirim astidiki jayni kəng ḳilding,
Mening putlirim teyilip kətmidi.
37 Mən düxmənlirimni ḳooɣlap yəttim;
Ular ḥalak bolmioɣuqə ḥeq yanmidim.
38 Ḳaytidin ornidin turalmas ḳilip ularni yanjiwəttim,
Ular putlirim astida yiḳildi.
39 Sən jəng ḳilixḳa küq bilən belimni baoɣliding;
Sən manga ḥujum ḳiloɣanlarni putum astida egildürdüng;
40 Düxmənlirimni kəz aldimda arḳisioɣa yandurup ḳaqḳuzdung,
Xuning bilən manga əqmənlərni yoḳattim.
41 Ular pəryad kətürdi, birak ḳutḳuzidioɣan ḥeqkim yoḳ idi;
Ḥətta Pərwərdigaroɣa nida ḳildi, Umu ularoɣa jawab bərmidi.
42 Mən ularoɣa soḳḳa berip, xamal uquroɣan topidək ḳiliwəttim;
Koqidiki patḳaḳtək, ularni təküwəttim.
43 Sən meni həlḳning nizaliridin ḳutḳuzoɣansən;
Sən meni əllərning bexi ḳiloɣansən;
Manga yat boloɣan bir həlḳ hizmitimdə bolmaḳta..
44 Səzümni anglapla ular manga itaət ḳilidu;
Yat əldikilər manga biqarilərqə təslim bolidu;
45 Yat əldikilər qüxkünlixip ketidu;
Ular əz istiḥḳamliridin titrigən ḥalda qiḳip kelidu;
46 Pərwərdigar ḥayattur!
Mening Ḳoram Texim mubarəklənsun!
Nijatliḳim boloɣan Huda ḥəmmidin aliydur, dəp mədḥiyilənsun!
47 U, mən üqün toluḳ ḳisas aloɣuqi Təngri,
Həlḳlərni manga boysunduroɣan Hudadur;
48 U meni düxmənlirimdin ḳutḳuzoɣan;
Bərḥək, Sən meni manga ḥujum ḳiloɣanlardin yuḳiri kətürdüng;
Zorawan adəmdin Sən meni ḳutuldurdung.
49 Xuning üqün mən əllər arisida Sanga rəḥmət eytimən, i Pərwərdigar;
Namingni uluoɣlap küylərni eytimən;
50 Pərwərdigar Əzi tikligən padixaḥḳa zor nusrətlərni beoɣixlaydu; Əzi məsiḥ ḳiloɣinioɣa,
Yəni Dawutḳa ḥəm uning nəsligə mənggügə əzgərməs muḥəbbitini kərsitidu..

18:43 «Sən meni həlḳning nizaliridin ḳutḳuzoɣansən» — xübḥisizki, muxu bexarəttə eytiloɣan «həlḳ» Dawut padixaḥning əz ḳowmi boloɣan Yəhudiy həlḳini kərsitidu.
18:50 «Əzi məsiḥ ḳiloɣinioɣa, Yəni Dawutḳa ḥəm uning nəsligə...» — «Məsiḥ ḳiloɣini» yəni «Məsiḥ» tooɣruluḳ 2-küydiki

19-küy
Aləm ḫəm Təwrat Hudaning xəripidur!

19 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Ərxlər Təngrining uluoɣluḳini jakarlaydu,
Asman gümbizi Uning ḳoli yasioɣanlirini namayan ḳilidu;
[2] Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eḳiwatidu;
Keqə-keqiləp ular bilimni ayan ḳiliwatidu.
[3] Tilsiz ḫəm awazsiz bolsimu, ularning sadasi aləmgə anglanmaḳta.
[4] Ularning əlqəm tanisi pütkül yər yüzidə tartilmaḳta;
Ularning səzliri aləmning qetigiqə yətməktə.
Ularning iqidə Huda ḳuyax üqün qedir tikkən,
[5] Ḳuyax ḫujrisidin toyoɣa qiḳḳan yigittək qiḳidu,
Bəygigə qüxidioɣan palwandək xadlinidu;
[6] Asmanlarning bir qetidin ərləydu,
Jaḫanning u qetigiqə qərgiləydu,
Uning ḫararitidin ḫeqḳandaḳ məhluḳat yoxurunalmaydu.
[7] Pərwərdigarning təwrat-ḳanuni mukəmməldur,
U insan wujudini yengilaydu;
Pərwərdigar bərgən ḫəküm-guwaḫlar muḳim-ixənqlik ,
U nadanlarni dana ḳilidu.
[8] Pərwərdigarning kərsətmiliri durus,
U ḳəlbni xadlanduridu;
Pərwərdigarning pərmanliri yoruḳluḳtur,
U kəzlərni nurlanduridu.
[9] Pərwərdigardin əyminix pak ixtur, u mənggü dawamlixidu;
Pərwərdigarning ḫəkümliri ḫəḳtur,
Ḫərbiri tamamən ḫəḳḳaniyəttur.
[10] Ular altundin, bərḫəḳ kəp sap altundin ḳimmətliktur;
Ḫəsəldin, ḫəsəl jəwḫiridin xerindur;
[11] Ular bilən ḳulung oyoɣitilidu;
Insanularoɣa riayə ḳilixta qing tursa qong mukapat bardur.

---

izaḫatlarni kərüng.

19:2 «Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eḳiwatidu» — «ular» ərxlər wə asman gümbizini kərsitidu. **«Ularning səzliri kün-künlər dəryadək eḳiwatidu; keqə-keqiləp ular bilimni ayan ḳiliwatidu»** — ayətning baxḳa birhil tərjimisi «Kün baxḳa bir küngə gəplirini təkidu, keqə baxḳa bir keqigə səz ḳilmaḳta».

19:3 «Tilsiz ḫəm awazsiz bolsimu, ularning sadasi aləmgə anglanmaḳta» — baxḳa birhil tərjimisi «Aləmdə ḫərḳandaḳ bir til ularning sadasini anglap qüxinələydu».

19:4 «Ularning əlqəm tanisi pütkül yər yüzidə tartilmaḳta» — bu «əlqəm tanisi» bəlkim insanning təsəwwur-oylirini əlqigüqi boluxi mumkin.

19:4 Rim. 10:18

19:5 Top. 1:5

19:7 «Pərwərdigarning təwrat-ḳanuni mukəmməldur» — «Təwrat-ḳanun» tooɣruluḳ: «Təwrat» *(torah)* ibraniy tili bolup, muxu yərdə «ḳanun, təlim, yolyoruḳ» degən mənidə ixlitilidu. «Təwrat ḳanuni» degən ibarə adəttə Musa pəyoɣəmbər arḳilik kəltürülgən Təwrattiki «Yaritilix», «Misirdin qiḳix», «Lawiylar» «Qəl-Bayawandiki səpər» ḫəm «Ḳanun xərḫi» degən aldinḳi bəx ḳisimning ḳanun-pərmanliḳ məzmunini kərsitidu.

19:7 2Sam. 22:31; Zəb. 18:30

19:8 «Pərwərdigarning pərmanliri yoruḳluḳtur» — yaki «Pərwərdigarning pərmanliri roxəndur» yaki «Pərwərdigarning pərmanliri paktur».

19:10 Zəb. 119:72,103,127; Pənd. 8:11

12 Kim Өz hatalikłirini bilip yetəlisun?
Meni bilip-bilməy kiloŋan gunahłirimdin sakit kiloŋaysən;
13 Өz kul-qakaringni baxbaxtak gunahłardin tartkaysən;
Bu gunahłarni manga hojayin kildurmioŋaysən;
Xuning bilən mən kusursiz bolimən,
Eoŋir gunahtin haliy boloŋaymən.
14 I Pərwərdigar, mening Koram Texim wə Həmjəmət-Nijatkarim,
Aoŋzimdiki səzlər, kəlbimdiki oylinixlar nəziringdə məkbul boloŋay!

20-küy
Israil həlki Huda Məsih kiloŋan padixahning oŋəlibisi üqün dua kilidu

20 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Külpətlik kündə Pərwərdigar sanga ijabət kiloŋay!
Yakupning Hudasining nami seni egizdə aman sakliоŋay!
2 U Өz mukəddəs jayidin sanga mədət əwətkəy,
Ziondin sanga küq-kuwwət bərgəy;
3 Barlik axlik hədiyələiringni yad kiloŋay,
Kəydürmə kurbanlikingni kobul kiloŋay!
Selah!
4 Kənglüngdiki təxnalikłarni sanga ata kiloŋay,
Kənglünggə pükkən barlik arzuliringni əməlgə axuroŋay.
5 Bizlər oŋəlibəngni təbrikləp təntənə kilimiz,
Hudayimizning namida tuoŋlirimizni tikləymiz;
Pərwərdigar barlik tələpliringni əməlgə axuroŋay!
6 Hazir bildimki, Pərwərdigar Өzi məsih kiloŋinini kutkuzidu;
Mukəddəs ərxliridin uningoŋa kudrətlik kutkuzoŋuqi kolini uzartip jawab beridu.
7 Bəzilər jəng harwiliroŋa,
Bəzilər atlaroŋa tayinidu;
Birak biz bolsak Pərwərdigar Hudayimizning namini yad etimiz;
8 Ular tizi püklinip yikildi;
Birak biz bolsak, kəddimizni ruslap tik turimiz.
9 I Pərwərdigar, padixahka oŋəlibə bərgəysən;
Nida kiloŋinimizda bizgə ijabət kiloŋaysən!

19:14 «I Pərwərdigar, mening Koram Texim wə Həmjəmət-Nijatkarim» — «Həmjəmət-Nijatkar» yaki «həmjəmət-kutkuzoŋuqi» tooŋruluk: — Ibraniy tilida «goel» degən bu səzning alahidə mənisi bar. Birsi kəmbəoŋəl bolup, əzini kullukka setiwətkən bolsa yaki baxka kiyin əhwaloŋa uqrap mal-mülükini satkan bolsa, Musa pəyoŋəmbər tapxuruwaloŋan kanunoŋa asasən, muxu kixining əzining yekin uruk-tuoŋkanliri, həmjəmətliri bu kixini hərlükkə qikirip kutkuzux hokuki bar idi. Demək, «həmjəmət-kutkuzoŋuqi» əz kerindixini hər kilmakqi bolsa, uni kutkuzalaytti. Hokukni ixlitix «həmjəmət-kutkuzoŋuqi»ning əz ihtiyarliki bilən bolatti, əlwəttə. Birsi əz uruk-tuoŋkinioŋa «həmjəmət-kutkuzoŋuqi» bolup uni kutkuzmakqi bolsa, heqkim uni tosalmaytti.
–Xunga pəyoŋəmbərlər Hudaning kutkuzoŋuqi ikənlikini bayan kilix üqün pat-pat dəl muxu səzni ixlitidu. Demək, Huda Өz bəndisigə yaki həlkigə «həmjəmət»lik kilip, ularning «goel»i, yəni «həmjəmət-kutkuzoŋuqi»si bolidu. Uning Өz həlkini kutkuzuxi Өz ihtiyariliki bilən, əlwəttə!
20:1 «Yakupning Hudasining nami seni egizdə aman sakliоŋay!» — «Yakupning Hudasi» degən muxu ibaridə «Yakup» həm həzriti Yakupning əzini həmdə uningdin qikkan Israil həlkinimu kərsitidu.
20:6 «Pərwərdigar Өzi məsih kiloŋini» — yəni Israilning padixahi; muxu yərdə Dawutni kərsitidu. Birak xübhisizki, bu küy bir bexarət bolup, kəlgüsidiki Kutkuzoŋuqi-Məsihnimu kərsitidu. 2-küydiki izahatlarni wə «Təbirlər»nimu kərüng.
20:9 «I Pərwərdigar, padixahka oŋəlibə bərgəysən; nida kiloŋinimizda bizgə ijabət kiloŋaysən!» — baxka birhil tərjimisi: — –«I Pərwərdigar, oŋəlbigə erixtürgəysən!

21-küy
Huda tikligən padixaḥ tooɣruluḳ bir küy

21 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Padixaḥ ḳudritingdin xadlinidu, i Pərwərdigar;
Oɣəlibə-nijatliḳingdin u nəḳədər hursən bolidu!
[2] Sən uning kəngül tilikini uningoɣa ata ḳilding,
Ləwlirining təlipini rət ḳiloɣan əməssən.
Selaḥ!
[3] Qünki Sən esil bərikətlər bilən uni ḳarxi alding;
Uning bexioɣa sap altun taj kiydürdüng.
[4] U Səndin əmür tilisə, Sən uningoɣa bərding,
Yəni uzun künlərni, taki əbədil'əbədgiqə bərding.
[5] U Sening bərgən oɣəlibə-nijatliḳingdin zor xərəp ḳuqti;
Sən uningoɣa izzət-ḥəywət ḥəm xanu-xəwkət ḳondurdung.
[6] Sən uning əzini mənggülük bərikətlər ḳilding;
Didaringning xadliḳi bilən uni zor hursən ḳilding;
[7] Qünki padixaḥ Pərwərdigaroɣa tayinidu;
Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining əzgərməs muḥəbbiti bilən u ḥeq təwrənməydu.
[8] Sening ḳolung barliḳ düxmənliringni tepip, axkarə ḳilidu;
Ong ḳolung Sanga əqmənlik ḳiloɣanlarni tepip axkarə ḳilidu;
[9] Sening didaring kərüngən kündə, ularni yalḳunluḳ humdanoɣa saloɣandək kəydürisən;
Pərwərdigar dəroɣəzəp bilən ularni yutuwetidu;
Ot ularni kəydürüp tügitidu.
[10] Ularning tuhumini jaḥandin,
Nəsillirini kixilik dunyadin ḳurutisən;
[11] Qünki ular Sanga yamanliḳ ḳilixḳa urundi;
Ular rəzil bir nəyrəngni oylap qiḳḳini bilən,
Əmma oɣəlibə ḳilalmidi.
[12] Qünki Sən ularni kəynigə buruluxḳa məjbur ḳilding;
Sən ularning yüzigə ḳarap okyayingni qənləysən.
[13] I Pərwərdigar, Əz küqüng bilən uluoɣluḳungni namayan ḳiloɣaysən;
Xuning bilən biz nahxa eytip ḳudritingni mədḥiyiləymiz.

–Biz nida ḳiloɣan kündə Padixaḥ bizgə jawab bərgəy!»

21:6 «Sən uning əzini mənggülük bərikətlər ḳilding» — bu səz bəlkim Dawutning əwladi boloɣan, kəlgüsidiki Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning Hudaning Ibraḥimoɣa bərgən əng uluoɣ wədisini əməlgə axuridioɣanliḳini kərsitixi mumkin. Xu wədə: «Sən əzüng baxḳilaroɣa bəht-bərikət bolisən ... Sən arḳilik yər yüzidiki barliḳ ailə wə ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu» deyilidu *(«Yar.» 12:1-3də hatiriləngən)*.

–Baxḳa birhil tərjimisi: «Sən uningoɣa mənggülük bərikətlərni bekitting».

21:8 «Sening ḳolung barliḳ düxmənliringni tepip, ... Ong ḳolung Sanga əqmənlik ḳiloɣanlarni tepip axkarə ḳilidu...» — 8-ayəttin baxlap, bexarətlik səzlər biwasitə padixaḥḳa eytiloɣan bolsa kerək. Roxənki, bu ayətlər padixaḥ Dawutning əwladi boloɣan, kəlgüsidiki Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu.

22-küy
Əng eoɣir azab-oḳubəttə ḳiloɣan dua
Bexarətlik küy
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

22 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Ayjələt-haxxaḥar» (tang səḥərdə kəlgən mədət) degən aḥangda oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —

«Aḥ Ilaḥim, Ilaḥim, nemixḳa məndin waz kəqting?
Sən nemixḳa meni ḳutḳuzuxtin xunqə yiraḳsən?
Nemixḳa ḳattiḳ pəryadlirimdin xunqə yiraḳ turisən,
[2] Hudayim, kündüzdə nida ḳildim, lekin Sən ḥeq jawab ḳilmaysən;
Keqidimu mən xundaḳ pəryad ḳilixtin aram alalmaymən.
[3] Biraḳ i Israilning mədḥiyilirini əz makaning ḳiloɣuqi,
Sən degən pak-muḳəddəstursən!
[4] Ata-bowilirimiz seni tayanqi ḳiloɣan,
Ular sanga tayanoɣan, sən ularni ḳutḳuzoɣan.
[5] Ular Sanga nida ḳilixliri bilən ḳutuloɣan;
Sanga tayinix bilən ularning ümidi ḥeq yərdə ḳaloɣan əməs.
[6] Biraḳ mən bolsam adəm əməs, bir ḳurtmən,
Insan təripidin təḥmət bilən rəswayialəm ḳilinoɣanmən,
Halayiḳ təripidin kəmsitilgənmən.
[7] Meni kərgənlərning ḥəmmisi mazaḳ ḳilip külidu,
Baxlirini silkixip aoɣzilirini pürüxtürüp:
[8] «U Pərwərdigaroɣa əzini tapxuroɣan əməsmu?!
Əmdi Pərwərdigar uni ḳutḳuzsun!
Pərwərdigar uningdin hursən bolsa əgər,
Uni ḳutuldursun!» — deyixidu.
[9] Biraḳ meni apamning ḳorsiḳidin qiḳaroɣuqi Əzüngdursən;
Ḥətta əmqəktiki waḳtimdimu meni Əzünggə tayanduroɣansən;
[10] Tuoɣuloɣinimdin tartipla, mən əzümni ḳoynungoɣa taxlioɣanmən;
Anamning baliyatḳusidiki waḳtimdila, Sən mening Təngrim bolup kəlgənsən.

22:1 «Izaḥat» — Dawut pəyoɣəmbər ḥayatida nuroɣun azab-oḳubətlərni tartḳan bolsimu, lekin u bu küydə eytiloɣan xunqiwala eoɣir azab-oḳubətlərni tartḳan əməs. Xunga xübḥisizki, Dawut əzidin keyinki birsining tartidioɣan azablirini kərsətkən bolsa kerək. Oḳurmənlər bu azablarning kimgə ḳaritiloɣanliḳi tooɣruluḳ əzliri hulasigə kəlsun. **««Ayjələt-haxxaḥar» tang səḥərdə kəlgən mədət»** — bəzi alimlar: «Tang səḥərdiki qixi jərən» dəp tərjimə ḳilidu. Bu bəlkim küyning temisining ḥəm uning aḥangining nami bolsa kerək.
22:1 Mat. 27:46; Mar. 15:34
22:2 «Keqidimu mən xundaḳ pəryad ḳilixtin aram alalmaymən» — yaki «keqidimu mən pəryad ḳilsam, biraḳ aram tapmaymən»
22:2 Mat. 27:45
22:5 Zəb. 25:2-3; 31:1; Yəx. 49:23; Rim. 9:33
22:6 «mən bolsam adəm əməs, bir ḳurtmən» — ibraniy tilida «ḳurt» «kokkus ilikus» *(ḳizil ḳurt)* degən ḳurtni kərsitidu. Bu hil ḳurtning qixisi tuhumlioɣanda əzini dərəhkə qaplaxturup, saloɣan tuhumlirini əz bədini bilən ḳoɣdaydu. Xundaḳ ḳilip u əlgüqə qaplaxḳan yərdin midirlimay turidu. Əlüxi bilən uningdin ḳipḳizil bir suyuḳluḳ qiḳip, ḥəmmə ətrapini ḳizil ḳilidu. Adəmlər bu ḳizil suyuḳluḳni boyaḳ üqün ixlitidu. Bu ixlar Məsiḥ əysaning krestkə mihlinixioɣa bexarət bolmamdu?
22:6 Yəx. 41:14
22:7 Mat. 27:39
22:8 Mat. 27:43
22:10 Yəx. 49:1

[11] Məndin yiraқlaxma;
Qünki riyazət meni қistap kəldi;
Manga yardəmdə boloɣuqi yoқtur.
[12] Nuroɣun buқilar meni қorxiwaldi;
Baxanning küqlük buқiliri meni oriwaldi;
[13] Ular adəmni titma қiloɣuqi ҳərkirəwatқan xirdək,
Aoɣzilirni qong eqip manga tikilip turidu.
[14] Mən təkülgən sudək boldum,
Ҳəmmə səngəklirim izidin qiқip kətti;
Yürikim momdək erip kətti,
Iq-baoɣrimda zəiplixip erip kətti.
[15] Қaoɣjirap kətkən sapal parqisidək maoɣdurum қalmidi,
Tilim tangliyimoɣa qaplixip kətti,
Sən Pərwərdigar meni əlümning topa-qanglirioɣa қoyoɣansən.
[16] Oɣaljir itlar manga olaxti,
Bir top rəzillər meni қistap kelip,
Mening қolum wə putumni sanjip təxti.
[17] Səngəklirimning ҳəmmisini saniyalaymən,
Ustihanlirim manga tikilip қarap turoɣandək қilidu.
[18] Ular kiyimlirimni əz arisida üləxtürüwatidu,
Kənglikimgə erixix üqün qək taxlixiwatidu.
[19] Biraқ, i Pərwərdigar, məndin yiraқlaxma!
I Küq-Қudritim boloɣuqim, yardəmgə tez kəlgəysən!
[20] Jenimni қiliqtin қutқuzoɣin,
Mening yaloɣuz jenimni itning qanggilidin қutulduroɣin.
[21] Meni xirning aoɣzidin қutқuzoɣin;
Xundaқ, Sən iltijalirimni ijabət қilip yawa kalilarning münggüzliridin қutқuzoɣansən!
[22] Mən Sening namingni қerindaxlirimoɣa elan қilimən;
Qong jamaət iqidə turup Sanga boloɣan mədҳiyilirimni jakarlaymən;
[23] Pərwərdigardin əyməngüqilər, Uni mədҳiyiləŋlar!
Yaқupning barliқ nəsilliri, Uningoɣa xan-xərəp kəltürünglar!
Israilning pütün əwladliri, Uningdin əymininglar.
[24] Qünki U ezilgüqining axu harlinixlirini nəziridin saқit қiloɣan əməs,
Yaki Uningdin ҳeq yirgəngən əməs;
Uningdin Əz wisalini ҳeq yoxuroɣan əməs;

22:12 «Baxanning küqlük buқiliri meni oriwaldi» — Pələstinning Baxan rayonidiki buқilar yooɣan, küqlük idi. Bu yərdə yaman adəmlər ҳəm ularning kəynidə turoɣan yaman jin-roҳlarni kərsətsə kerək.
22:15 Yuҳ. 19:28
22:16 Mat. 27:35; Mar. 15:24; Luқa 23:33; Yuҳ. 19:23,37; 20:25
22:18 «Kənglikimgə erixix üqün qək taxlixiwatidu» — yaki «Qapinimoɣa erixix üqün qək taxlixiwatidu».
22:18 Luқa 23:34; Yuҳ. 19:24
22:20 «Mening yaloɣuz jenim» — yaki «Mening kiqik jenim» yaki «Mening қimmətlik jenim». Səzligüqi eoɣir yaloɣuzluқ ҳes қiliwatқan bolsa kerək.
22:21 «...iltijalirimni ijabət қilip yawa kalilarning münggüzliridin қutқuzoɣansən!» — «yawa kala» ҳazir nəsli қuruoɣan. Ular əsli intayin küqlük, adəttiki kalidin ikki ҳəssə qong idi. Muxu yərdə «yawa kalilar» əxəddiy rəzil adəmlərgə yaki jin-xəytanlaroɣa simwol bolidu.
22:22 Ibr. 2:12
22:23 «Yaқupning barliқ nəsilliri» — Israil həlқi, əlwəttə. **«Israilning əwladliri»** — Huda Yaқupning ismini «Israil»oɣa əzgərtkən, xuning bilən u «Israil қowmining əjdadi» boloɣan.

Bəlki U iltija ḳilip awazini kətürginidə,
Uningoɣa ḳulaḳ selip angliоɣan.
[25] Qong jamaət iqidə manga oḳuloɣan mədḥiyilər Өzüngdindur,
Hudadin əymәngüqilərning aldida iqkən ḳəsəmlirimni ixḳa axurimən;
[26] Ajiz məminlər ḳorsiḳi toyoɣuqə tamaḳlinidu;
Pərwərdigarni izdigənlər Uni mədḥiyələydu;
Silərning ḳəlbinglar mənggü yaxnaydu!
[27] Zeminning әng qetidikilərmu bu ixni ḳəlbidə tutup ,
towa ḳilip Pərwərdigarning aldioɣa kelidu;
Əl-millətlərning barliḳ jəmətliri aldingda ibadət ḳilidu;
[28] Qünki padixaḥliḳ Pərwərdigaroɣila təwədur;
U əl-millətlər arisida ḥəküm sürgüqidur.
[29] Jaḥandiki baylarmu Uning aldidin yəp-iqip, ibadət ḳilidu;
Tupraḳḳa kirəy dəp ḳaloɣanlarmu,
ḥətta өz jenini saḳliyalmaydioɣanlarmu Uningoɣa səjdə ḳilidu;
[30] Kəlgüsidiki bir əwlad Uning hizmitidə bolidu;
Bu əwlad Rəb üqün Өz pərzəntliri ḥesablinidu.
[31] Keyin ular kelip, xu qaoɣda tuoɣulidioɣan bir ḳowmoɣa Uning ḥəḳḳaniyliḳini jakarlap xuni elan ḳiliduki,
«U buni əmәlgə axurdi!».

23-küy
Pərwərdigar meni baḳḳuqi padiqimdur!
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

23 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar meni baḳḳuqi Padiqimdur,
Moḥtaj əməsmən ḥeq nərsigə;
[2] U meni yumran qəplərdə yatḳuzup dəm aldurar;
Tinq aḳidioɣan sularni boylitip baḳidu;
[3] U wujudumni yengilaydu;

22:25 «Qong jamaət iqidə manga oḳuloɣan mədḥiyilər Өzüngdindur» — baxḳa ikki hil tərjimisi «Qong jamaəttə mening mədḥiyilirimning temisi Səndin qiḳḳandur...» yaki «Qong jamaəttə mening Sanga mədḥiyilərni oḳuxḳa muyəssər boloɣanliḳim Səndin qiḳḳandur...».
22:25 Zəb. 18:49; 35:18; 52:9; 111:1
22:26 «Ajiz məminlər ḳorsiḳi toyoɣuqə tamaḳlinidu» — «tamaḳlinidu» degən bu səz muxu yərdə ḥeyt ḳurbanliḳliridin yaki «təxəkkür ḳurbanliḳliri» *(«rəḥmət ḳurbaliḳliri»)*din tamaḳlinixni kərsitixi mumkin.
22:26 Ḳan. 4:29; Zəb. 69:32; 149:4; Yəx. 25:6; Zəf. 2:2; Yuḥ. 11:26
22:27 Zəb. 2:8; 72:10-11; 86:9
22:29 «Jaḥandiki baylarmu ...» — ibraniy tilida «Jaḥandiki semizlərmu...» — kөqmə mənisi «baylar» boluxi mumkin. **«tupraḳḳa kirəy dəp ḳaloɣanlarmu, ḥətta өz jenini saḳliyalmaydioɣanlarmu Uningoɣa səjdə ḳilidu»** — demək, ḥəm baylar ḥəm miskinlər *(küydə bexarət berilgən ixlar tüpəylidin)* Hudaoɣa ibadət ḳilidu.
22:30 Yəx. 53:8, 10; Yəx. 8:18: Zəb.89:29; Mat. 1:1; Yuḥ 12:24; Rim. 5:18, 19; 1Pet. 2:9
22:31 Zəb. 52:9; 102:18; Luḳa 24:46, 47; Rim. 3:22-25
23:1 «Bu uluoɣ küy tooɣuluḳ izaḥat» — Pələstindiki ḳoylar bilən padiqining munasiwiti naḥayiti yeḳin. U ular bilən keqə-kündüz billə bolidu, ularoɣa isim ḳoyidu. Yengi yaylaḳḳa kөqkəndə, padiqi ḳoylarning bexida mengip, ularni qaḳirip yetəkləydu; ularning bexi tikənliktə yarilinip ḳalsa, padiqi may bilən sürüp «məsiḥ ḳilidu»; bəzi padiqilar ḥətta amraḳ ḳoyliriоɣa alaḥidə kədəḥtin xarab iquridu.
23:1 Yəx. 40:11; Yər. 23:4; Əz. 34:23; Yuḥ. 10:11; 1Pet. 2:25; Wəḥ. 7:17

U ḥəkḳaniylik yolida Өz nami üqün yetəkləydu;
4 Ḥətta mən ələm sayisi boloɣan jiloɣidin ətsəmmu,
Ḥeq yamanlikṯin ḳorḳmaymən;
Qünki Sən mən bilən billidursən;
Sening ḥasang ḥəm tayiking manga təsəllidur.
5 Meni har ḳiloɣuqilarning kөz aldida manga kəng dastihan salisən;
Mening beximni may bilən məsiḥ ḳilisən;
Ḳədəḥim taxidu;
6 Bərḥək, barlik künlirimdə yahxilik wə өzgərməs xəpḳət manga əgixip ḥəmraḥ bolidu;
Mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!

24-küy
Pərwərdigarning oɣəlibisi

24 1 Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigaroɣa mənsüptur, jahan wə uningoɣa toloɣan ḥəmmə məwjudatlar;
Uningoɣa təəlluḳtur yər yüzi wə uningda turuwatḳanlarmu;
2 Qünki jahanning ulini qongḳur dengizlar üstigə orunlaxturup,
Yərni sular üstigə ornatḳan Udur.
3 Pərwərdigarning teoɣioɣa kim qiḳalaydu?
Uning muḳəddəs jayioɣa kim kirip turalaydu?
4 — Ḳolliri gunaḥtin pakiz, dili sap,
Ḳuruḳ nərsilərgə təlmürüp ḳarimioɣan,
Yaloɣan ḳəsəm ḳilmioɣan kixi kirələydu.
5 Bundaḳ kixi bolsa Pərwərdigardin bəhtni,
Өz nijatliki boloɣuqi Hudadin ḥəḳḳaniylikni tapxuruwalidu wə uni kətürüp yüridu;
6 Bu dəwr Uni izdigüqi dəwrdur,
Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳupning Hudasi!
Selaḥ!
7 I ḳowuḳlar, bexinglarni kətürünglar!
Kəng eqilinglar!
I mənggülük ixiklər, kətürülünglar!
Xuning bilən xan-xərəp igisi Padixaḥ kiridu!

23:3 «U wujudumni yengilaydu» — «yengilaydu» ibraniy tilida bu səz «towioɣa ḳayturidu» yaki «towa ḳilduridu» degən mənini өz iqigə alidu.
23:4 Zəb. 3:6; 118:6
23:6 «barlik künlirimdə yahxilik wə өzgərməs xəpḳət manga əgixip ḥəmraḥ bolidu» —yaki «barlik künlirimdə manga əgixip ḥəmraḥ boloɣan өzgərməs xəpḳət nemidigən yahxi!». **«Mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!»** — yaki «Ḳaytip mənggüdin-mənggügə Pərwərdigarning dərgaḥida yaxaymən!». «Pərwərdigarning dərgaḥi» ibraniy tilida «Pərwərdigarning өyidə». Dawut bu küyni yazoɣanda Yerusalemdiki muḳəddəs ibadəthana tehi məwjut əməs idi.
24:1 Mis. 19:5; Ḳan. 10:14; Ayup 41:3; Zəb. 50:12; Mat. 21:2-3; 1Kor. 10:26,28
24:3 Zəb. 15:1; Yəx. 33:14,15
24:4 «Ḳuruḳ nərsilərgə təlmürüp ḳarimioɣan» — «ḳuruḳ nərsilər» butlarni kərsitidu.
24:5 «... tapxuruwalidu wə uni kətüridu» — bu ikki peil ibraniy tilida birla peil bilən ipadilinidu.
24:6 «...Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳupning Hudasi!» — səzmusəz ibraniy tilida: «Yəni Sening didaringni izdigüqilər, i Yaḳup!». Bu tərjimisi tooɣra bolsa, «Yaḳup» muxu yərdə Məsiḥni kərsitidu.
–Yənə birhil tərjimisi «Yəni Sening didaringni izdigüqilər boloɣan Yaḳuptin ibarəttur».
24:7 «I ḳowuḳlar, bexinglarni kətürünglar! Kəng eqilinglar! I mənggülük ixiklər, kətürülünglar!» — ḳədimki zamanlarda ḳowuḳlar eqiloɣanda yuḳiridin kətürülətti.

[8] Xan-xərəp igisi Padixaḥ degən kim?
U Pərwərdigardur, u küqlük wə ⱪudrətliktur!
Pərwərdigar, jəng məydanida ⱪudrətliktur!
[9] I ⱪowuⱪlar, bexinglarni kətürünglar!
Kəng eqilinglar!
I mənggülük ixiklər, bexinglarni kətürünglar!
Xuning bilən xan-xərəp igisi Padixaḥ kiridu!
[10] Xan-xərəp igisi Padixaḥ degən kim?
Samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar bolsa, xan-xərəp igisi Padixaḥtur!
Selaḥ!

25-küy
Yetəkləx wə baxpanaḥ bolux ḥəⱪⱪidə dua
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

25 [1] Dawut yazoɣan küy.
Pərwərdigar, jenim Sanga təlmürüp ⱪaraydu;
[2] Sanga tayinimən, i Hudayim;
Meni yərgə ⱪaritip hijaləttə ⱪaldurmioɣaysən;
Wə yaki düxmənlirimni üstümdin oɣalib ⱪilip xadlandurmioɣaysən;
[3] Bərḥək, Seni kütküqilərdin ḥeqⱪaysisi xərməndə bolmas;
Birak ḥeqbir səwəbsiz hainlik ⱪiloɣuqilar xərməndə bolidu.
[4] Meni Sening izliringni bilidioɣan ⱪiloɣaysən, i Pərwərdigar;
Yolliringni manga əgitip ⱪoyoɣaysən.
[5] Meni ḥəⱪiⱪitingdə mangdurup, manga əgətkəysən;
Qünki əzüng mening nijatliⱪim boloɣan Hudayimdursən;
Mən kün boyi Sanga ⱪarap təlmürimən;
[6] Əz rəḥimdilliⱪliringni, əzgərməs meḥirliringni yadingoɣa kəltürgəysən, i Pərwərdigar!
Qünki ular əzəldin tartip bar bolup kəlgəndur;
[7] Mening yaxliⱪimdiki gunaḥlirimni,
Xundaⱪla itaətsizliklirimni esinggə kəltürmigəysən;
Əzgərməs muḥəbbiting, meḥribanliⱪing bilən, meni esinggə kəltürgəysən, i Pərwərdigar;
[8] Pərwərdigar meḥriban wə durustur;
Xunga U gunaḥkarlarni durus yoloɣa salidu.
[9] Məminlərni yahxi-yamanni pərⱪ etixkə U yetəkləydu;
Məminlərgə Əz yolini əgitidu.
[10] Uning əḥdisi wə ḥəküm-guwaḥlirini tutⱪanlarning ḥəmmisigə nisbətən,
Pərwərdigarning barliⱪ yolliri əzgərməs muḥəbbət wə ḥəⱪiⱪəttur.

24:8 Mat. 21:10
24:10 Mat. 21:10
25:1 «25-küy tooɣruluⱪ izaḥat» — 25-küy «elipbə tərtipilik» bir küy. Küydə 22 ayət bolup, ibraniy tilida alaḥidə xəkilgə igə. Ibraniy yeziⱪida 22 ḥarp bar. Küydiki 22 ayətning ḥərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḥarp bilən baxlinidu *(məsilən, uyoɣur tilida ḥərplər a-, ə-, b- tərtipidə baxlanoɣanoɣa oḥxax)*. Biz bundaⱪ küylərni «elipbə tərtipilik küy» dəp ataymiz.
25:2 Zəb. 22:4-5; 31:1; 34:5
25:3 Yəx. 28:16; Rim. 10:11
25:4 Zəb. 27:11; 86:11; 119:33
25:6 Zəb. 103:17; 106:1; 107:1; 117:2; 136; Yər. 33:11

[11] Ɵz naming üqün, i Pərwərdigar,
Ⱪəbiһlikim intayin eoɣir bolsimu,
Sən uni kəqürüwətkənsən.
[12] Kimki Pərwərdigardin əymənsə,
Huda Ɵzi tallioɣan yolda uningoɣa ḥəḳiḳətni əgitidu;
[13] Uning jeni azadə-yahxiliḳta yaxaydu,
Uning nəsli yər yüzigə miras bolidu.
[14] Pərwərdigar Ɵzidin əyminidioɣanlar bilən sirdaxtur;
U ularoɣa Ɵz əһdisini kərsitip beridu.
[15] Mening kəzlirim ḥəmixə Pərwərdigaroɣa tikilip ⱪaraydu;
Qünki U putlirimni tordin qiḳiriwetidu.
[16] Manga ⱪarap meһir-xəpḳət kərsətkəysən;
Qünki mən oɣeribanə, dərdməndurmən.
[17] Kənglümning azarliri kəpiyip kətti;
Meni baskan ḳismaḳlardin qiḳaroɣaysən.
[18] Dərdlirimni, azablirimni nəziringgə aloɣin,
Barliḳ gunaһlirimni kəqürgəysən!
[19] Mening düxmənlirimni nəziringgə aloɣin,
Qünki ular kəptur;
Ular manga qongḳur əqmənlik bilən nəprətlinidu.
[20] Jenimni saḳlioɣaysən, meni ⱪutⱪuzoɣaysən;
Meni xərməndiliktə ⱪaldurmioɣaysən;
Qünki mən Seni baxpanaһim ḳildim.
[21] Kəngül sapliḳi wə durusluḳ meni ⱪooɣdioɣay;
Qünki mən Sanga ümid baoɣlap kütüwatimən.
[22] I Huda, Israilni barliḳ külpətliridin ⱪutⱪuzup ḥərlükkə qiḳaroɣaysən!

26-küy
Barliḳ rəzilliktin yiraḳlixixⱪa intilix

26 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Mən üqün ḥəküm qiḳaroɣaysən, i Pərwərdigar;
Qünki mən əz durusluḳumda turup mangdim;
Mən Pərwərdigaroɣa tayinip kəlgənmən;
Mən teyilip kətməymən.
[2] Meni sinap baⱪⱪaysən, i Pərwərdigar, meni təkxürüp baⱪⱪin;
Wijdanimni, ⱪəlbimni tawlioɣaysən;
[3] Qünki əzgərməs muḥəbbitingni kəz aldimda tutⱪanmən;
Mən ḥəḳiḳitingni əzümgə yetəkqi ḳilip mangdimmən.
[4] Mən yaloɣanqilar bilən ḥəmdastihan olturmidim;

25:21 «Qünki mən Sanga ümid baoɣlap kütüwatimən» — yaki «Qünki sanga təlmürüp ⱪaraymən».
26:1 «Mən Pərwərdigaroɣa tayinip kəlgənmən; mən teyilip kətməymən» — yənə birhil tərjimisi «Mən ḥeq təwrənməs Pərwərdigaroɣa tayinip kəldim».
26:1 Zəb. 7:8
26:2 «wijdanim» — yaki «niyətlirim». Bu səz ibraniy tilida «bərəklər» degən bilən ipadilinidu.

Sahtipəzlərgə ḥəmraḥ boluxḳa kirməymən.
5 Yamanlik ḳiloɣuqilar jamaitidin yirginimən;
Rəzillər bilənmu olturmaymən.
6 Ḳollirimni gunaḥsizliḳta yuyimən;
Xunda, ḳurbangaḥingni aylinip yürələymən.
7 Wə ḥəm təxəkkürlərni anglitimən;
Barlik karamətliringni jakarlaymən.
8 I Pərwərdigar, makaning boloɣan əyni,
Xan-xəriping turoɣan jayni səyüp kəldim;
9 Jenimni gunaḥkarlar bilən,
Ḥayatimni ḳanhorlar bilən billə elip kətmigəysən;
10 Ularning ḳolida suyikəstlər bardur,
Ong ḳoli parilərgə toldi.
11 Mən bolsam, durusluḳumda mengip yürüwerimən;
Meni ḥərlükkə qiḳirip ḳutḳuzoɣaysən,
Manga meḥir-xəpḳət kərsətkəysən.
12 Putum bolsa tüptüz jayda turidu;
Jamaətlər arisida turup Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyilər ḳayturimən.

27-küy
Hudani kütkin!

27 1 Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar mening nurum wə nijatliḳimdur;
Mən yənə kimdin ḳorḳay?
Pərwərdigar ḥayatimning ḳoroɣinidur;
Mən kimning aldida titrəy?
2 Yamanlik ḳiloɣuqilar «Uning ətlirini yəyli» dəp manga ḥujum ḳiloɣanda,
Rəḳiblirim, düxmənlirim manga yeḳinlaxḳanda,
Putlixip, yiḳildi ular.
3 Zor ḳoxun bargaḥ ḳurup meni ḳorxawoɣa alsimu,
Ḳəlbimdə ḥeq ḳorḳunq yoḳ;
Manga urux ḳozoɣisimu, yənila hatirjəm turuwerimən.
4 Pərwərdigardin birla nərsini tiləp kəldim;
Mən xuningoɣa intiliməktimənki: —
Өmür boyi Pərwərdigarning əyidə bolsam,
Pərwərdigarning güzəllikigə ḳarap yürsəm,
Uning ibadəthanisida turup, yetəklixigə muyəssər bolsam, dəymən.
5 Beximoɣa kün qüxkəndə, U meni sayiwini astioɣa alidu;

26:4 Ayup 31:5; Zəb. 1:1
26:11 «Meni ḥərlükkə qiḳirip ḳutḳuzoɣaysən» — muxu «ḥərlükkə qiḳirix» gunaḥning asaritidin ḳutḳuzuxni kərsitidu.
27:1 Yəx. 10:17; 60:19,20; Mik. 7:8; Luḳa 1:79; Yuḥ. 1:4; 8:12; Wəḥ. 21:23
27:4 «... Өmür boyi Pərwərdigarning əyidə bolsam, ... Uning ibadəthanisida turup, yetəklixigə muyəssər bolsam» — Dawut pəyoɣəmbərning zamanida «Hudaning əyi», yəni «muḳəddəs ibadəthana» tehi selinmioɣanidi *(ooɣli Sulayman keyin yasidi)*. Ibadəthana Musa pəyoɣəmbər arḳilik yasaloɣan «muḳəddəs qedir» idi. Xuning bilən Dawutning «muḳəddəs ibadəthana» degini bəlkim roḥiy jəḥəttin, yəni Hudaning Өz ḥuzur-dərgaḥini kərsitidu, dəp qüxiniximiz kerək.

Meni qedirining iqidə aman saqlap yoxuruwalidu.
U meni uyultax üstigə muqim turoɣuzidu.
6 Xunga ḥazir ətrapimdiki düxmənlirim aldida bexim yuqiri kətürülidu.
Uning muqəddəs qedirida təntənə qilip qurbanliqlar sunimən;
Nahxa-küylər eytimən, munajatlarni eytimən Pərwərdigaroɣa!
7 Nida qiloɣinimda awazimni angliɣaysən, i Pərwərdigar;
Manga meḥir-xəpqət kərsitip, ijabət qiloɣaysən.
8 Өz kənglüm: «Uning didarini izdənglar!» dəydu;
Didaringni, i Pərwərdigar, əzüm izdəymən.
9 Məndin Өzüngni qaqurmioɣaysən!
Oɣləzəpləngəndə qulungni neri qooɣlimioɣaysən;
Sən meningdin yardimingni ayimay kəlding;
Sən məndin ayrilmioɣaysən, meni taxliwətmigəysən, i Nijatkarim Huda!
10 Ata-anam meni taxliwətsimu,
Pərwərdigar meni quqiqioɣa alidu.
11 Manga Өz yolungni əgətkəysən, i Pərwərdigar;
Küxəndilirim paylap yürməktə,
Meni tüz yoloɣa baxlioɣaysən.
12 Meni rəqiblirimning məyligə tapxurmioɣaysən,
Qünki manga qara qaplaxmaqqi boloɣan yaloɣanqilar heli kəptur,
Ularning nəpəslirimu zorawanliqtur.
13 Aḥ, Pərwərdigarning meḥribanliqini tiriklərning zeminida kərüxkə kəzüm yətmigən bolsa...!
14 Pərwərdigarni təlmürüp kütkin!
Jigərlik bol, qəlbing mərdanə bolsun!
Xundaq qil, Pərwərdigarni təlmürüp kütkin!

28-küy
Pərwərdigaroɣa tayinix

28 1 Dawut yazoɣan küy: —
I Pərwərdigar, Sanga nida qilimən;
I mening Qoram Texim, manga süküt qilmioɣaysən;
Qünki Sən jimjit turuwalisang,
Mən qongqur ḥangoɣa qüxidioɣanlaroɣa ohxaxla bolimən.
2 Sanga pəryad kətürginimdə,
Sening muqəddəs kalamhanangoɣa qolumni kətürginimdə,
Mening iltijalirimning sadasini angliɣaysən!

27:9 «Məndin Өzüngni qaqurmioɣaysən!» — ibraniy tilida «Yüzüngni məndin yoxurmioɣaysən!».
27:10 «Ata-anam meni taxliwətsimu,...» — Dawut Saul padixaḥ təripidin qooɣlanoɣan. Saul uni «jinayətqi» dəp ḥesablioɣan qaoɣlirida, Dawut ata-anisi təripidin bir məzgil qətkə qekiloɣan boluxi mumkin idi. Keyin ular uning bilən billə boldi. Təwrat «1Sam.» 21-, -22-babni kərüng.
27:11 Zəb. 25:4-5, 9, 12; 86:11; Zəb. 119.
27:14 Yəx. 25:9; 33:2; Ḥab. 2:3
28:1 Zəb. 30:3; 35:22; 143:7
28:2 «Sening muqəddəs kalamhanangoɣa qolumni kətürginimdə» — «kalamhana» muqəddəs qedirdiki «əng muqəddəs jay»ni kərsitidu. Nemixqa muxu yərdə «əng muqəddəs jay» «kalamhana» deyilidu? Səwəbi, «əng muqəddəs jay» iqidə «əhdə sanduqi» yatidu, «əhdə sanduqi» iqidə Huda Israil bilən tüzgən əhdinamə *(Hudaning söz-kalami)* saqlaqliq idi.

[3] Meni rəzillər wə ḳəbiḥlik ḳiloɳuqilar bilən billə taxliwətmigəysən;
Ular aoɳzida yeḳinliri bilən dostanə səzləxsimu,
Kənglidə əqmənlik bardur.
[4] Ularning ḳilmixlirioɳa ḳarap,
Ixlirining yamanliḳioɳa ḳarap ix tutḳaysən;
Ḳolining ḳiloɳanliri boyiqə əzlirigə yanduroɳaysən;
Tegixlik jazani əzlirigə ḳayturoɳaysən.
[5] Qünki ular nə Pərwərdigarning ḳiloɳanlirini,
Nə ḳollirining ixligənlirini ḥeq nəzirigə almaydu,
Pərwərdigar ularni oɳulitip, ḳaytidin bax kətürgüzməydu.
[6] Pərwərdigaroɳa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun;
Qünki U mening iltijalirimning sadasini angliоɳan.
[7] Pərwərdigar mening küqüm, mening ḳalḳinimdur;
Mening kənglüm uningoɳa ixəndi,
Xuning bilən yardəm taptim;
Xunga kənglüm zor xadlinidu,
Əz küyüm bilən mən Uni mədḥiyiləymən.
[8] Pərwərdigar Əz həlḳining küqidur,
Xundaḳla məsiḥ ḳiloɳinioɳa ḳutḳuzoɳuqi ḳoroɳandur.
[9] Əz həlḳingni ḳutḳuzoɳaysən,
Mirasingni bərikətlik ḳiloɳaysən;
Ularni padiqidək beḳip ozuḳlanduroɳaysən,
Mənggügə ularni kətürüp yürgəysən.

29-küy
Pərwərdigarning ḥəywisi

29 [1] Dawut yazoɳan küy: —
Pərwərdigaroɳa bərgəysilər, i Ḳudrətlik Boloɳuqining pərzəntliri,
Pərwərdigaroɳa xanu-xəwkət, küq bərgəysilər!
[2] Pərwərdigaroɳa Əz namioɳa layiḳ xanu-xəwkət bərgəysilər;
Pərwərdigaroɳa pak-muḳəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar!
[3] Pərwərdigarning sadasi qongḳur sular üstigə ḥəküm süridu;
Xan-xərəp igisi boloɳan Təngri güldürmamilarni yangritidu;
Pərwərdigar büyük dengizlar üstigə ḥəküm süridu.
[4] Pərwərdigarning sadasi küqlüktur;
Pərwərdigarning sadasi ḥəywətkə toloɳandur;

28:3 Zəb. 12:1-2; Yər. 9:7
28:8 «Pərwərdigar ... məsiḥ ḳiloɳioɳa ḳutḳuzoɳuqi ḳoroɳandur» — Hudaning «məsiḥ ḳiloɳini»: — *(1)* Huda Israillar üstigə tikligən padixaḥ; *(2)* ahirda u dunyaoɳa əwətidioɳan Ḳutḳuzoɳuqi-Məsiḥni kərstidu. «Məsiḥ» tooɳruluḳ 2-küydiki izaḥatlarni ḥəm «Təbirlərni» kərüng.
28:9 «Əz həlḳingni ḳutḳuzoɳaysən, mirasingni bərikətlik ḳiloɳaysən;...» — Hudaning Əz həlḳi dəl Əzining mirasi ikənliki Muḳəddəs Kitabta kəp yərlərdə tiloɳa elinidu.
29:1 «Pərwərdigaroɳa bərgəysilər,... Pərwərdigaroɳa xanu-xəwkət, küq bərgəysilər!» — bu sirliḳ səzning mənisi nemə? Mənisi qoḳum xuki, Hudaning həlḳi uningoɳa ixinip tayanoɳaqḳa, xundaḳla mədḥiyə oḳuoɳaqḳa, Huda ularning ḥayatida Əz küq-ḳudritini *(xundaḳla Əz xan-xəripini)* kərsitixigə xarait beridu.
29:1 Zəb. 96:7, 8
29:3 Mis. 9:23

[5] Pərwərdigarning sadasi kedir dərəhlirini sunduruwetidu;
Bərḥək, Pərwərdigar Liwandiki kedirlarni sunduruwetidu.
[6] U ularni mozay oynaḳlawatḳandək oynaḳlitidu;
Yawa kalining balisi oynaḳlawatḳandək, U Liwan wə Sirion teoɣini oynaḳlitidu.
[7] Pərwərdigarning sadasi qaḳmaḳlarning yalḳunlirini xahlitiwetidu;
[8] Pərwərdigarning sadasi qəl-jəzirini zilziligə salidu;
Pərwərdigar Ḳədəxtiki qəl-jəzirini zilziligə salidu;
[9] Pərwərdigarning sadasi dub dərəhlirini ḥəryan toloɣitidu,
Ormanliḳlarni yalingaqlaydu;
Uning ibadəthanisida boloɣan ḥəmmisi «xanu-xəwkət!» dəp təntənə ḳilidu.
[10] Pərwərdigar topan üstigə ḥəkümranliḳ ḳilip olturidu;
Bərḥək, Pərwərdigar mənggügə padixaḥ bolup ḥəküm sürüp olturidu.
[11] Pərwərdigar Өz həlḳigə ḳudrətni bəhx etidu;
Өz həlḳini aman-hatirjəmlik bilən bərikətləydu.

30-küy
Pərwərdigarning Dawutning kerilip kətkənlikini jazalap, andin saḳaytixi

30 [1] Muḳəddəs ibadəthanini Hudaoɣa ataxni təbrikləp, Dawut yazoɣan küy: —
Mən Seni aliy dəp uluoɣlaymən, i Pərwərdigar,
Qünki Sən meni pəstin yuḳiri kətürdüng,
Düxmənlirimni üstümdin huxallandurmiding.
[2] I Pərwərdigar Hudayim, mən Sanga nalə kətürdüm,
Sən meni saḳaytting.
[3] I Pərwərdigar, Sən təḥtisaradin jenimni elip qiḳting,
Ḥangoɣa qüxidioɣanlar arisidin manga ḥayat berip saḳliding.
[4] Pərwərdigaroɣa küy eytinglar, i Uning ihlasmən bəndiliri,
Uning pak-muḳəddəslikini yad etip təxəkkür eytinglar.
[5] Qünki Uning oɣəzipi dəḳiḳidə ətüp ketidu,
Xapaiti bolsa əmürwayət bolidu;
Yioɣa-zar keqiqə ḳonup ḳalsimu,
Huxalliḳ tang səhər bilən təng kelidu.
[6] Mən bolsam өz raḥət-paraoɣitimdə: «Mənggügə təwrənməy muḳim turimən» — dedim.
[7] Pərwərdigar, xapaiting bilən, mening teoɣimni mustəḥkəm turoɣuzoɣaniding;
Əmma Sən didaringni ḳaqurup yoxurdung;
Mən alaḳzadə bolup kəttim;
[8] Mən Sanga nalə-pəryad kətürdüm, i Pərwərdigar;

29:6 «Sirion teoɣi» — Liwanning əng egiz taoɣ qoḳḳisi, yənə bir nami «Ḥərmon».
29:7 «Pərwərdigarning sadasi qaḳmaḳlarning yalḳunlirini xahlitiwetidu» — baxḳa birhil tərjimisi «Pərwərdigarning sadasi ot yalḳunlirini yirtiwetidu». Biraḳ aldi-kəynidiki sözlərgə ḳarioɣanda, qaḳmaḳlarni kərsitixi mumkin.
29:8 «Pərwərdigar Ḳədəxtiki qəl-jəzirini zilziligə salidu» — «Liwan taoɣliri» *(6-ayət)* — Ḳanaan *(Pələstin)*ning ximal təripi, «Ḳədəxtiki qəl-jəzira» uning jənubiy təripi.
29:9 «Pərwərdigarning sadasi dub dərəhlirini ḥəryan toloɣitidu» — baxḳa birhil tərjimisi «Pərwərdigarning sadasi marallaroɣa ooɣlaḳlarni tuoɣduroɣuzidu».
29:10 «Pərwərdigar topan üstigə ḥəkümranliḳ ḳilip olturidu» — «topan» bəlkim Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topanni kərsitidu, bu yərdə kəqmə mənidə bolup, dunyadiki ḳalaymiḳanqiliḳnimu kərsitidu.
30:4 Zəb. 97:12

Mən Sən Rəbgə iltija qildim: —
9 — Mening qenim tökülüp, ḥangoɣa kirsəm nemə paydisi bardur?
Topa-qang Seni mədḥiyiləmdu? U ḥəqiqitingni jakarliyalamdu?
10 Angliɣaysən, i Pərwərdigar, manga xəpqət kərsətkəysən;
I Pərwərdigar, manga yardəmdə boloɣaysən!
11 Sən matəm qayoɣusini ussul oynaxlaroɣa aylandurdung;
Ḥazilik bez kiyimimni salduruwetip,
Manga huxallikni bəlwaoɣ qilip baoɣliding;
12 Xunga mening roḥim süküt qilmay,
Sanga küylər oqusun!
I Pərwərdigar, mening Hudayim, Sanga əbədil'əbədgiqə təxəkkürlərni eytimən!

31-küy
Besim astida

31 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oqulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Sən Pərwərdigarni, mən baxpanaḥ qildim;
Meni ḥeqqaqan yərgə qaritip qoymioɣaysən;
Öz ḥəqqaniyliqing bilən meni azad qilip qutquzoɣaysən;
2 Manga qulaq saloɣaysən, meni tezrək qutquzuwaloɣaysən;
Manga qoram tax,
Özümni qoɣdaydioɣan qoroɣanlik qəl'ə boloɣaysən.
3 Qünki Sən mening uyultexim, mening qoroɣinimdursən;
Xunga Öz naming üqün meni yetəkligəysən, meni baxlioɣaysən.
4 Manga yoxurun selinoɣan tuzaqtin qədəmlirimni tartqaysən;
Qünki Sən mening baxpanaḥimdursən.
5 Mən roḥimni qolungoɣa tapxurdum;
Sən manga nijatlik qilip ḥərlükkə qiqaroɣansən, i Pərwərdigar, ḥəq Təngri.
6 Yaloɣan ilaḥlaroɣa qoqunidioɣanlardin yirginip kəldim;
Mən bolsam Pərwərdigaroɣa etiqad qilimən.
7 Özgərməs muḥəbbiting bilən huxal bolup xadlinimən;
Qünki mening harlikimni kördüngsən;
Jenimning azap-oqubətliridin həwər tapting.
8 Meni düxmənlirimning qolioɣa qüxürmiding,
Bəlki putlirimni kəngri jayoɣa turoɣuzdung.
9 I Pərwərdigar, manga rəḥim-xəpqət kərsətkəysən,
Qünki beximoɣa külpət qüxti;
Dərd-ələmdin közüm tügüxəy dəp qaldi, jenim, wujudummu xundaq.

30:9 «Mening qenim tökülüp, ḥangoɣa kirsəm nemə paydisi bardur?» — Dawutning kesili *(2- ḥəm 3-ayətni kərüng)* bəlkim bir yaridin boloɣanmu, yaki əzining qanax kesili barmidi?
30:12 «xunga mening roḥim süküt qilmay,...» — «roḥim» bu yərdə ibraniy tilida «xan-xəripim» degən səz bilən ipadilinidu.
31:1 Zəb. 22:4-5; 25:2, 3; 71:1, 2; Yəx. 49:23
31:5 Luqa 23:46
31:6 Yun. 2:8
31:9 «...Jenim, wujudummu xundaq» — yaki «Jenim, iqimmu xundaq».

10 Ḥayatim ḳayoɣu-ḥəsrət bilən,
Yillirim oɣəm-oɣussə bilən uprawatidu.
Gunaḥim tüpəylidin maoɣdurum ketəy dəp ḳaldi,
Ustihanlirim sizip kətti.
11 Mən rəḳiblirimning iza-aḥanitigə ḳaldim,
Yeḳinlirim aldida tehimu xundaḳ;
Tonuxlirimoɣimu bir wəḥimə boldum;
Koqida meni kərgənlərmu məndin dajip ḳaqidu.
12 Ḥəmməylən meni ɵlgən adəmdək, kənglidin qiḳirip taxlaxti;
Puquḳ qinidək bolup ḳaldim.
13 Qünki nuroɣunlarning təḥmətlirini anglidim,
Wəḥimə tərəp-tərəplərdə turidu;
Ular manga ḥujum ḳilixḳa məslihətlixiwatidu,
Jenimni elixḳa ḳəst ḳilixiwatidu.
14 Biraḳ mən Sanga tayinimən, i Pərwərdigar;
«Sən mening Hudayim!» — dedim.
15 Mening künlirim Sening ḳolungdidur;
Meni düxmənlirimning ḳolidin ḥəm manga ziyankəxlik ḳiloɣuqilardin ḳutḳuzoɣaysən.
16 Ḳulungoɣa didaringning jilwisini qüxürgəysən;
Ɵzgərməs muḥəbbiting bilən manga nijatliḳ ata ḳiloɣaysən.
17 I Pərwərdigar, meni yərgə ḳaritip ḳoymioɣaysən;
Qünki mən Sanga iltija ḳildim;
Rəzillər yərgə ḳarap ḳalsun;
Ularning təḥtisarada zuwani tutulsun;
18 Yaloɣan ləwlər zuwandin ḳalsun!
Ular ḥəḳḳaniylarni haliɣanqə mazaḳ ḳilip təkəbburluḳ bilən səzliməktə!
19 Ɵzüngni baxpanaḥ ḳiloɣanlar üqün insan balilirining kəz aldida kərsətkən iltipatliring,
Yəni Ɵzüngdin ḳorḳidioɣanlar üqün, saḳlioɣan iltipat-nemətliring nəḳədər moldur!
20 Sən ularni insanlarning suyiḳəstliridin Ɵz ḥuzurungdiki yoxurun dalda jayoɣa alisən;
Sən ularni til-aḥanətlərdin sayiwiningdə yoxurup ḳoyisən.
21 Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyilər yollansun!
Qünki U ɵzgərməs muḥəbbitini zulmətlik bir xəḥərdə ajayib nimayən ḳildi!
22 Qünki mən dəkkə-dükkidə ḥoduḳup: —
Seni, meni kəzidin qiḳirip ḳoydimikin, dəp ḳorḳḳanidim;
Ḥalbuki, mən nalə kətürüp yelinoɣinimda, pəryadimoɣa ḳulaḳ salding.
23 Pərwərdigarni səyünglar, i Uning barliḳ məmin bəndiliri!
Pərwərdigar Ɵzigə sadiḳlarni ḳooɣdaydu,
Ḥəm təkəbburluḳ bilən ix ḳiloɣuqilarning ḳilmixlirini ɵz bexioɣa ḥəssiləp ḳayturidu!
24 I Pərwərdigarni təlmürüp kütkənlər,
Jigərlik bol, ḳəlbing mərdanə ḳilinsun!

31:11 Ayup 19:13; Zəb. 38:11
31:19 Yəx. 64:3; 1Kor. 2:9
31:21 **«Qünki U ɵzgərməs muḥəbbitini zulmətlik bir xəḥərdə ajayib nimayən ḳildi! »** — ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar, məsilən «zulmətlik bir xəḥərdə» degənning birnəqqə tərjimiliri bar. Bizningqə Dawut Saul padixaḥning ziyankəxlikidin ḳaqḳanda, yat yurtlarda musapir boloɣan waḳitlirini əsləwatidu. Məsilən, «1Sam.» 21-, 27-babni kərüng.
31:24 Zəb. 27:14

32-küy
Gunaḫni etirap ḳilip, Hudadin kəqürüm sorax; Huda jawabən bexarət beridu

32 [1] Dawut yazoɣan «Maskil»: —
Itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoɣan,
Gunaḫliri yepiloɣan kixi bəhtliktur!
[2] Pərwərdigar rəzillikliri bilən ḥesablaxmaydioɣan,
Roḫida ḥeqḳandaḳ ḥiylilik yoḳ kixi bəhtliktur!
[3] Mən gunaḫimni iḳrar ḳilmay, süküttə turuwaloɣanidim,
Kün boyi aḫu-pioɣan iqidə,
Səngəklirim qirip kətti;
[4] Qünki meni baskan ḳolung manga keqə-kündüz eoɣir boldi;
Yazdiki ḳuroɣakqiliktək yilikim ḳaoɣjirap kətti.
Selaḫ!
[5] Əmdi gunaḫimni Sening aldingda etirap ḳildim,
Ḳəbiḫlikimni Səndin yoxuruwərməydioɣan boldum;
Mən: «Pərwərdigaroɣa asiyliḳlirimni etirap ḳilimən» — dedim,
Xuning bilən Sən mening rəzil gunaḫimni kəqürüm ḳilding.
Selaḫ!
[6] Xunga Seni tapalaydioɣan pəyttə,
Ḥərbir ihlasmən Sanga dua bilən iltija ḳilsun!
Qong topanlar ərləp, texip kətkəndə,
Sular xu kixigə ḥərgiz yeḳinlaxmaydu.
[7] Sən mening dalda jayimdursən;
Sən meni zulumdin saḳlaysən;
Ətrapimni nijatliḳ nahxiliri bilən ḳaplaysən!
Selaḫ.
[8] — «Mən sən mengixḳa tegixlik yolda seni yetəkləymən ḥəm tərbiyləymən;
Mening kəzüm üstüngdə boluxi bilən sanga nəsiḥət ḳilimən.
[9] Əḳli yoḳ boloɣan at yaki exəktək bolma;
Ularni qəkləxkə tizginləydioɣan yügən bolmisa,
Ular ḥərgiz sanga yeḳin kəlməydu».

32:1 «Dawut yazoɣan «Maskil»» — «Maskil» degən səzning mənisi bizgə naməlum; bəzi alimlar uni «tərbiyilik» bildüridu, dəp ḳaraydu; yəni bəzilər uni «maḫirlik bilən eytilsun» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu. **«Itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoɣan, gunaḫliri yepiloɣan kixi bəhtliktur!»** — ibraniy tilida «Aḫ, itaətsizlikliri kəqürüm ḳilinoɣan, gunaḫliri yepiloɣan kixining bəhtlikliri!». Bu bəhtliklər bir-birləp təwəndə təswirlinidu.
32:1 Rim. 4:6, 7
32:4 «Selaḫ!» — mənisi enik əməs. Zəburdiki ḥərbir küy nahxa ḳilip eytiloɣan wakitta, «Selaḫ» bəlkim pədidiki birdəm tohtaxni *(pauz)* kərsitip, «tohta, oylan» degən mənidə ixlitilixi mumkin.
32:5 Zəb. 38:18; 51:3; Pənd. 28:13; 1Yuḫ. 1:9
32:6 «Xunga seni tapalaydioɣan pəyttə, ḥərbir ihlasmən Sanga dua bilən iltija ḳilsun!» — «xunga» degən muxu muḫim səz Hudaning kəqürümini izdigən adəmgə ümid berixi kerək *(5-ayətni kərüng)*. **«Qong topanlar ərləp texip kətkəndə, sular xu kixigə yeḳinlaxmaydu»** — muxu səzlər oḳurmənlərgə Nuḫ pəyoɣəmbərning dəwridiki topanni əslitidu. Topan kelixtin burun Hudani izdigənlər üqün «Hudani tapalaydioɣan pəyt» bolidu; lekin topan besip kəlgəndin keyin Hudani izdəydioɣan ḥeqḳandaḳ pursət ḳalmaydu.
32:7 Zəb. 27:5; 31:20
32:8 «Mening kəzüm üstüngdə boluxi bilən...» — *(1)* Huda Əzini səygənlərni ḥərdaim kəzidə tutidu; *(2)* ḳədimdə padixaḫlar hizmətqilirigə pəḳət kəz ixariti bilənla yol kərsitətti.
32:9 Pənd. 26:3; Yaḳ. 3:3

10 Rəzillərgə qüxüdioŋan ķayoŋu-ḥəsrətlər kəptur,
Birak meḥir-xəpkətlər Pərwərdigaroŋa tayanoŋan kixini qəridəydu;
11 I ḥəkķaniylar, Pərwərdigar bilən xadlinip hursən bolunglar;
Kəngli duruslar, huxalliķtin təntənə ķilinglar!

33-küy
Pərwərdigarning meḥribanliķi jaḥanoŋa toloŋan

33 1 Əy ḥəkķaniylar, Pərwərdigar üqün təntənə ķilinglar!
Mədḥiyiləx duruslar üqün güzəl ixtur.
2 Rawab bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar;
Ontaroŋa təngkəx bolup, uningoŋa küylərni eytinglar.
3 Uningoŋa atap yengi bir munajat-nahxini eytinglar;
Maḥirliķ bilən qelip, awazinglarni yuķiri yangritinglar.
4 Qünki Pərwərdigarning səzi bərḥəktur;
Uning barliķ ixliri wədilirigə sadakətliktur.
5 U ḥəkķaniyət ḥəm adalətni yahxi kərgüqidur;
Yər-zemin Pərwərdigarning meḥribanliķi bilən toloŋandur.
6 Pərwərdigarning səzi bilən asmanlar yaritiloŋan,
Uning aoŋzidiki nəpəs bilən ularning barliķ ķoxunlirimu yaritiloŋandur;
7 U dengizdiki sularni bir yərgə yioŋip dəwiləydu;
U okyanlarni ambarlar iqidə saķlap turidu;
8 Pütkül yər yüzidikilər Pərwərdigardin əymənsun;
Dunyadiki pütün jan igiliri Uningdin ķorķup, ḥərmətlisun;
9 Qünki Uning bir səzi bilənla ix püttürülgənidi;
Uning bir əmri bilənla degənliri bərpa ķilinoŋanidi.
10 Pərwərdigar əllərning pilanini tosuwetidu;
U ķowmlarning hiyallirini bikar ķiliwetidu.
11 Pərwərdigarning nəsiḥəti mənggügə turidu;
Ķəlbidiki oyliri dəwrdin-dəwrgə ixķa axurulidu.
12 «Pərwərdigar bizning Hudayimizdur» dəydioŋan ķowm bəhtliktur!
Yəni Өz mirasi boluxķa tallioŋan həlk bəhtliktur!
13 Pərwərdigar ərxtin yərgə nəzər salidu,
U pütkül insanlarni kərüp turidu.

33:1 Zəb. 92:1; 135:3; 147:1
33:2 «Rawab bilən Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar» — «rawab» bu ayəttə ḥəm Zəburdiki baxķa ayətlərdə ixlitilgəndə, «rawab» degən səz rawabķa ohxap ketidioŋan bir sazni kərsitidu. **«Ontaroŋa təngkəx bolup, uningoŋa küylərni eytinglar»** — «ontar» on tarliķ qiltardək bir saz.
33:3 Zəb. 40:3; 96:1; 98:1; 144:9; Yəx. 42:10; Wəḥ. 5:9; 14:3
33:5 Zəb. 45:7; 119:64; Ibr. 1:9
33:6 «ularning asmanlarning barliķ ķoxunliri» — bir tərəptin ķuyax, ay, yultuzlarni kərsətsə, yənə bir tərəptin barliķ pərixtilərni kərsitidu.
33:6 Yar. 1:6, 7
33:7 «U dengizdiki sularni bir yərgə yioŋip dəwiləydu» — baxķa birhil tərjimisi: «U dengizdiki sularni küplərgə yioŋidu».
«U okyanlarni ambarlar iqidə saķlap turidu» — bu ayətning mənisi sirliķ boloŋini bilən, Hudaning sularni toluķ idarə ķilidioŋanliķini kərsətkənlikidin ḥeqķandak xübḥə yoķ.
33:10 Yəx. 19:3
33:11 Pənd. 19:21; 21:30; Yəx. 46:10
33:12 Zəb. 65:4; 144:15

14 Turaloɣusidin yər yüzidikilərning ḥəmmisigə ḳaraydu;
15 U ularning ḥərbirining ḳəlblirini Yasioɣuqidur;
Ularning barlıḳ ixlirini dəngsəp qiḳḳuqidur.
16 Padixaḥ bolsa ḳoxunlirining kəplüki bilən oɣalib bolalmaydu;
Palwan əzining zor küqi bilən əzini ḳutḳuzalmaydu;
17 Tulparoɣa tayinip həwp-hətərdin ḳutḳuzulux biḥudiliktur,
U zor küqi bilən ḥeqkimni ḳutḳuzalmaydu;
18-19 Mana, ularning jenini ölümdin ḳutḳuzux üqün,
Ḳəḥətqiliktə ularni ḥayat saḳlax üqün,
Pərwərdigarning kəzi Θzidin əyminidioɣanlarning üstidə turidu,
Θzining əzgərməs muḥəbbitigə ümid baoɣlioɣanlarning üstidə turidu.
20 Bizning jenimiz Pərwərdigaroɣa təlmüridu;
Bizning yardəmqimiz,
Bizning ḳalḳinimiz U bolidu.
21 Xunga Uning bilən ḳəlbimiz xadlinip ketidu;
Qünki Uning muḳəddəs namioɣa tayinip ixənduḳ.
22 I Pərwərdigar, biz Sangila ümid baoɣlioɣinimizdək,
Sening əzgərməs muḥəbbitingmu üstimizdə boloɣay!

34-küy
Hudaning meḥribanliḳioɣa mədḥiyə «elipbə tərtipilik» küy 1-ayəttiki izaḥatni kərüng.

34 1 Dawut yazoɣan küy: —
(Dawut Abimələk padixaḥning aldida yürüx-turuxini baxḳiqə ḳiliwaloɣanda, Abimələk uni ḥaydiwətkən waḳitta yazoɣan)
|א| Mən ḥərḳandaḳ waḳitlarda Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən;
Uni mədḥiyilər aoɣzimdin qüxməydu.
2 |ב| Ḳəlbim Pərwərdigarni iptiharlinip mədḥiyələydu,
Məminlər buni anglap xadlıḳta bolidu.
3 |ג| Mən bilən billə Pərwərdigarni uluoɣlanglar,
Birliktə Uning namioɣa mədḥiyilər yangritayli.
4 |ד| Pərwərdigarni izdidim,
U mening duayimni ijabət ḳildi,
Meni basḳan barlıḳ wəḥimə-ḳorḳunqlirimdin ḳutḳuzdi.
5 |ה| Məminlər Uningoɣa təlmürüp nurlandi;
|ו|Yüzliri yərgə ḳaritilmidi.
6 |ז| Mən peḳir-biqarə Uningoɣa nida ḳildi,
Pərwərdigar anglap, meni ḥəmmə awariqiliklərdin ḳutḳuzdi.

33:18-19 Ayup 36:7; Zəb. 34:15; 1Pet. 3:12
34:1 «א alaf, ibraniy tilidiki birinqi ḥərp» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Ḥərbir ayət aldida ibraniy ḥərplər kərsitilidu *(10-küygə berilgən, «elipbə tərtipilik küy» tooɣruluḳ izaḥatnimu kərüng).* **«Mən ḥərḳandaḳ waḳitlarda Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən»** — «təxəkkür-mədḥiyə ḳayturux» degən sөz ibraniy tilida «*(Hudaoɣa)* rəḥmət eytix», «uni uluoɣlax» degən mənidə kelidu, uning yənə «Hudani hursən ḳilix» degən mənisimu bar. «Təxəkkür-mədḥiyə ḳayturux» degənning ibraniy tilidiki xəkli ərəb tilidiki «mubarəkləx» degən sөzgə ohxap ketidu; demək, Hudaoɣa ««barək» *(bərikət)* yətküzüx».
34:1 1Sam. 21:13

7 |ח| Pərwərdigarning Pərixtisi Uningdin əyminidioƣanlarni ķooƣdap ətrapioƣa qedirini tikidu,
Ularni ķutķuzidu.
8 |ט| Pərwərdigarning meḥribanliķini tetip, bilgin,
Uningoƣa ixinip tayanoƣan adəm nemidegən bəhtliktur!
9 |י| I Uning muķəddəs bəndiliri, Pərwərdigardin əymininglar!
Qünki Uningdin əyminidioƣanlarning ḥeq nərsisi kəm bolmas.
10 |כ| Küqlük arslanlar ozuķsiz ķelip aq ķalsimu,
Əmma Pərwərdigarni izdigüqilərning ḥeqbir yahxi nərsisi kəm bolmas.
11 |ל| Kelinglar balilirim, manga ķulaķ selinglar;
Mən silərgə Pərwərdigardin əyminixni əgitip ķoyay.
12 |מ| Ḥayatni ətiwarlaydioƣan kixi kim?
Kimning uzun wə yahxi künlərni kərgüsi bar?
13 |נ| Undaķta tilingni yamanliķtin tartip yür,
Ləwliring məkkarliķtin neri bolsun;
14 |ס| Yamanliķtin ayrilip yiraķ bolup, güzəl əməllərni ķilip yür;
Aman-hatirjəmlikni izdəp, uni ķooƣlap yür.
15 |ע| Pərwərdigarning kəzi ḥəķķaniylarning üstidə turidu,
Uning ķuliķi ularning iltijalirioƣa oquķ turidu;
16 |פ| Pərwərdigarning qirayi rəzillik ķiloƣuqilaroƣa ķarxi qiķar,
Ularning ḥərķandaķ nam-hatirilirini yər yüzidin elip taxlar;
17 |צ| Ḥəķķaniylar iltija ķilidu,
Pərwərdigar anglaydu, ularni barliķ azab-muxəķķətliridin ķutķuzidu;
18 |ק| Pərwərdigar kəngli sunuķlaroƣa yeķindur,
Roḥi ezilgənlərni ķutķuzidu.
19 |ר| Ḥəķķaniylar duq kəlgən awariqiliklər kəptur;
Biraķ Pərwərdigar ularni bularning ḥəmmisidin ķutķuzidu.
20 |ש| U ḥəķķaniyning səngəklirini saķ ķalduridu,
Ulardin birsimu sunup kətməydu.
21 |ת| Yamanliķning əzi rəzillərni əltüridu;
Ḥəķķaniylaroƣa nəprətlinidioƣanlar gunaḥta ķalidu.
22 |פ| Pərwərdigar Əz ķullirining janlirini bədəl tələp ḥərlükkə qiķiridu;
Uningoƣa tayanoƣanlardin ḥeqkimgə gunaḥ bekitilməydu.

34:7 ««Pərwərdigarning Pərixtisi» ***yaki «Pərwərdigarning əlqisi»»*** — Təwrat dəwridə intayin alaḥidə bir xəhs idi. «Təbirlər»ni kərüng. «Pərwərdigarning Pərixtisi» bəzi ixlarda Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, «Yar.» 16:7-14, 18-babni, «Təbirlər»nimu kərüng).*
34:10 Ayup 4:11
34:12 1Pet. 3:10
34:14 «Aman-hatirjəmlikni izdəp...» — yaki «ḥəmməylən bilən inaķ ətüxkə tirixip,...».
34:15 Ayup 36:7; Zəb. 33:18; 1Pet. 3:12
34:18 «Pərwərdigar kəngli sunuķlaroƣa yeķindur, roḥi ezilgənlərni ķutķuzidu» — bu ayəttiki «kəngli sunuķlar» ḥəmdə «roḥi ezilgənlər», xübḥisizki, towa ķiloƣanlarni kərsitidu.
34:18 2Tim. 3:11
34:19 2Tim. 3:12
34:20 Yuḥ. 19:36
34:22 «Pərwərdigar Əz ķullirining janlirini bədəl tələp ḥərlükkə qiķiridu» — bu yərdə ixlətkən peil *(«bədəl tələp ḥərlükkə qiķiridu»)* adəttə ķullarni *(məlum baḥada)* ķulluķtin azad ķilix, ḥər ķilixni bildüridu.

35-küy
Ziyankəxlik ḫəm aḫanəttə ḳaloɣanda ḳiloɣan dua

35 [1] Dawut yazoɣan küy: —
I Pərwərdigar, mən bilən elixḳanlar bilən elixḳaysən;
Manga jəng ḳiloɣanlaroɣa jəng ḳiloɣaysən!
[2] Ḳolungoɣa sipar wə ḳalḳan aloɣin;
Manga yardəmgə ornungdin turoɣaysən;
[3] Nəyzini suoɣurup, meni ḳooɣlawatḳanlarning yolini toskaysən;
Mening jenimoɣa: «Mən sening nijatlikingdurmən!» — degəysən!
[4] Mening ḫayatimoɣa qang salmakqi boloɣanlar yərgə ḳaritilip xərməndə boloɣay;
Manga ḳəst əyligənlər kəynigə yandurulup rəswa boloɣay.
[5] Ular goya xamalda uqḳan samandək tozup kətkəy;
Pərwərdigarning Pərixtisi ularni tarkitiwətkəy!
[6] Ularning yoli ḳarangoɣu wə teyiloɣak boloɣay,
Pərwərdigarning Pərixtisi ularni ḳooɣliwətkəy!
[7] Qünki ular manga orunsiz ora-tuzak təyyarlidi;
Jenimni səwəbsiz elixḳa ular uni kolidi.
[8] Ḫalakət tuydurmastin ularning bexioɣa qüxkəy,
Өzi yoxurun ḳuroɣan toroɣa өzi qüxkəy,
Ḫalakətkə yikiloɣay.
[9] U qaoɣda jenim Pərwərdigardin səyünidu,
Uning nijatlik-ḳutḳuzuxidin xadlinidu!
[10] Mening ḫəmmə ustihanlirim: — «I Pərwərdigar, kimmu Sanga təngdax keləlisun?» — dəydu,
— «Sən ezilgən məminlərni küqlüklərning qanggilidin,
Ezilgənlər ḫəm yoḳsullarni ularni bulioɣuqilardin tartiwelip ḳutḳuzisən».
[11] Yawuz, yaloɣan guwaḫqilar ḳopup,
Həwirim bolmioɣan gunaḫlar bilən üstümdin xikayət ḳilmakta.
[12] Ular mening yahxilikimoɣa yamanlik ḳilip,
Meni panaḫsiz yetim ḳilip ḳoyoɣanidi!
[13] Lekin mən bolsam, ular kesəl boloɣanda,
Bəzni yəgəp kiyiwaldim;
Ularni dəp roza tutup, өzümni təwən ḳildim;
Əmdi duayim bolsa ḫazir baoɣrimoɣa yenip kəldi!
[14] Mən bu ixlardin dost yaki ḳerindiximning bexioɣa qüxkən ixḳa ohxax məyüslinip yürdum,
Mən өz anisioɣa ḫaza tutḳandək, beximni selip yürdüm.
[15] Birak mən putlixip kətkinimdə,
Ular ḫuxal boluxup kətkənidi,
Bir yərgə jəm boldi;
Dərwəkə jəm boluxup muxu zorawanlar manga ḳarxi qikixti,
Birak həwirim yok idi.

35:4 Zəb. 40:14; 70:2-3
35:5 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; Yəx. 29:5; Ḫox. 13:3
35:13 « ... ular kesəl boloɣanda, bəzni yəgəp kiyiwaldim» — «bəz kiyim»ni kiyiwelix *(ḫaza tutḳandək)* өzi yaki baxḳilar üqün ḳattik dua ḳilixning birhil ipadisi idi. **«... duayim bolsa ḫazir baoɣrimoɣa yenip kəldi!»** — bu ibarining mənisi bəlkim: — *(1)* Huda jawab bərmigən bolsimu *(kesəl adəm sakaymidi)*, birak dua ḳiloɣuqini bərikətlidi; yaki *(2)* dərwəkə kesəl adəm sakaydi, birak ḳerixḳandək dua ḳiloɣuqioɣa ziyankəxlik ḳildi. Bizningqə 2-imkaniyət tooɣridur.

Ular meni parə-parə kilix üqün tohtimay zərbə berixti.
16 Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə talax kiloɣan hudasizlardək,
Ular manga qixlirini oɣuqurlitip hiris kilixti.
17 I Rəb, kaqanoɣiqə pərwa kilmaysən?
Jenimni ularning halakitidin kutkuzoɣaysən,
Mening birdinbir hayatimni muxu yirtkuq xirlarning aoɣzidin tartiwaloɣaysən!
18 Zor jamaət arisida mən Sanga təxəkkür eytimən;
Nuroɣunlioɣan həlk arisida Seni mədhiyiləymən.
19 Yaloɣan səwəb bilən manga rəkib boloɣanlarni üstümdin xadlandurmioɣaysən;
Məndin səwəbsiz nəprətləngənlərni əzara kəz kisixturmioɣaysən!
20 Ular dostanə səz kilmaydu,
Zemindiki tinqlikpərwərlərgə pitnə-ioɣwa tokumakta.
21 Ular manga karap eoɣizini yooɣan eqip:
«Way-way! Kütkünimizni əz kəzimiz bilən kərüwalduk!» — deyixidu.
22 I Pərwərdigar, Sən bularni kərüp qikting, süküt kilmioɣaysən;
I Rəb, məndin Əzüngni yirakləxturmioɣaysən;
23 Kozoɣaloɣaysən,
Mən üqün həküm qikirixka oyoɣanoɣaysən,
I mening Hudayim — Rəbbim!
24 Mening ixim üstidə əz həkkaniyliking boyiqə həküm qikaroɣaysən, i Pərwərdigar Hudayim;
Ularni mening onguxsizlikimdin xadlandurmioɣaysən!
25 Ular kənglidə: «Wah! Wah! Əjəb obdan boldi!» — deyixmisun;
Yaki: «Uni yutuwəttuk!» — deyixmisun.
26 Mening ziyinimdin huxal boloɣanlar yərgə karitilip xərməndə boloɣay;
Meningdin əzlirini üstün tutkuqilarning kiyim-keqiki hijalət wə nomussuzluk bolsun!
27 Mening həkkaniylikimdin səyüngənlər təntənə kilip xadlansun!
Ular həmixə: «Əz kulining aman-esənlikigə səyüngən Pərwərdigar uluoɣlansun!» — degəy.
28 Xu qaoɣda mening tilim kün boyi həkkaniyliking tooɣruluk səzləydu, mədhiyilərni yangritidu.

36-küy
Gunahkar insan wə Hudaning mehribanliki

36 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Pərwərdigarning kuli Dawut yazoɣan küy: —
Rəzil adəmning asiliki mening kəlbimdə bir bexarətni pəyda kilidu: —
«Uning nəzaridə Hudadin korkidioɣan ix yoktur!».
2 Qünki u əz-əzini mahtayduki,
U əz-əzigə: — «Məndə gunah tepilmas, kiloɣinim yirginqlik ix əməstur!» — dəydu.

35:16 «Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə talax kiloɣan hudasizlardək,...» — baxka birhil tərjimisi: — «Huddi bir qixləm poxkal üstidə qakqak wə huddi əzwəyləp mazak kiloɣuqi əhlaksizlardək,...».
35:18 Zəb. 40:9,10; 111:1
35:19 Yuh. 15:25
35:27 «Mening həkkaniylikimdin səyüngənlər təntənə kilip xadlansun! Ular həmixə: «Əz kulining aman-esənlikigə səyüngən Pərwərdigar uluoɣlansun!» — degəy» — Dawut pəyoɣəmbər muxu ayəttə bəlkim əzidin keyin kelidioɣan, əz əjdadi boloɣan Kutkuzoɣuqi-Məsih tooɣruluk bexarət beridu.
36:1 «Pərwərdigarning kuli Dawut yazoɣan küy» — ibraniy tilida: «Pərwərdigarning kulining, Dawutning küyi».
36:2 «U əz-əzigə: — «Məndə gunah tepilmas, kiloɣinim yirginqlik ix əməstur!» — dəydu» — bəlkim u əzini aldimakqi

[3] Aoŋzidiki səzlər ḳəbiḥlik wə ḥiyligərliktur;
Pəzilətlik ix ḳilix parasitidin u alliburun məḥrumdur.
[4] U ornida yatḳandimu gunaḥni kəzləydu;
U durus bolmioŋan yoloŋa mengixni iradə ḳilidu;
Yamanliḳtin ḥeq nəprətlənməydu.
[5] I Pərwərdigar, əzgərməs muḥəbbiting ərxlərgə taḳixidu;
Ḥəḳiḳət-sadiḳliḳing bulutlaroŋa yetidu!
[6] Ḥəḳḳaniyliḳing büyük taoŋlardək,
Ḥəkümliring tilsimatliḳ qongḳur dengizlardəktur.
I Pərwərdigar, Sən adəmlər wə ḥaywanlarni saḳlioŋuqidursən;
[7] Sening əzgərməs muḥəbbiting nəḳədər ḳimmətliktur, i Huda!
Xunga insan baliliri ḳanatliring sayisidə panaḥlinidu.
[8] Ular əyüngdiki mol dastihandin toyoŋuqə bəḥrimən bolidu;
Sənularoŋa ḥuzur-ḥalawətliringning dəryasidin iqküzisən.
[9] Qünki Səndila bardur ḥayatliḳ buliḳi;
Nurungda bolup nurni kərimiz.
[10] Aḥ, Əzüngni tonup, bilgənlərgə muḥəbbitingni,
Kəngli duruslaroŋimu ḥəḳḳaniyliḳingni kərsitixni dawamlaxturoŋaysən.
[11] Təkəbburlarning putining manga ḥujum ḳilixioŋa yol ḳoymioŋaysən;
Rəzillərning ḳoli meni ornumdin ḳooŋliwətmisun;
[12] Mana, yamanliḳ ḳiloŋuqilar yiḳildi!
Oŋulitiwetildi, ornidin ḳayta turalmaydu!

37-küy
Yahxilar bilən yamanlarning təḳdiri
«elipbə tərtiplik» küy

37 [1] Dawut yazoŋan küy: —
|א| Yamanliḳ ḳiloŋuqilar tüpəylidin əzüngni kəydürmə,
Nakəslərgə ḥəsət ḳilma.
[2] Qünki ular ot-qəplərdək tezla üzüp taxlinidu,
Yumran əsümlüklərgə ohxax tozup ketidu.
[3] **|ב|** Pərwərdigaroŋa tayan, tirixip yahxiliḳ ḳil,
Zeminda makanlixip yaxap, Uning wapa-ḥəḳiḳitini ozuḳ bilip ḥuzurlan.
[4] «Pərwərdigarni hursənlikim» dəp bilgin,
U arzu-tiləkliringgə yətküzidu.
[5] **|ג|** Yolungni Pərwərdigaroŋa amanət ḳil;
Uningoŋa tayan, U qoḳum tilikingni ijabət ḳilidu.
[6] **|ד|** U ḥəḳḳaniyliḳingni nurdək,
Adalitingni qüxtiki ḳuyaxtək qaḳnitidu.

---

bolup: «Mening gunaḥim anqə eoŋir əməs», deməkqi. Toluḳ ayətning yənə birhil tərjimisi: «Uning gunaḥining yirginqliki axkarilanoŋan bolsimu, u yənila əz əzini mahtaydu».
36:5 Zəb. 57:10; 108:4
37:1 Pənd. 23:17; 24:1
37:3 «Uning wapa-ḥəḳiḳitini ozuḳ bilip ḥuzurlan» — baxḳa birhil tərjimisi: «wapaliḳ-sadiḳliḳḳa intilgin».
37:5 Zəb. 22:9-10; 55:22; Pənd. 16:3; Mat. 6:25; Luḳa 12:22; 1Pet. 5:7

7 |ד| Pərwərdigarning aldida tinq bolup, Uni səwrqanlik bilən küt;
Ḥaramdin ronak tapkan adəm tüpəylidin,
Yaman niyətliri ixka axidioɣan kixi tüpəylidin əzüngni kəydürmə.
8 |ה| Aqqikingdin yan, oɣəzəptin kayt,
Əzüngni kəydürmə;
U pəkət seni yamanlikka elip baridu.
9 Qünki yamanlik kiloɣuqilar zemindin üzüp taxlinidu;
Pərwərdigaroɣa təlmürüp kütkənlər bolsa,
Zeminoɣa igidarqilik kilidu.
10 |ו|: Kəzni yumup aqkuqila, rəzil adəm ḥalak bolidu;
Uning makanioɣa səpselip karisang, u yok bolidu.
11 Birak yawax-məminlər zeminoɣa miraslik kilidu,
Wə qəksiz arambəhxliktin ḥuzurlinidu.
12 |ז| Rəzil adəm ḥəkkaniyoɣa kəst kilidu;
Uningoɣa qixlirini oɣuqurlitip hiris kilidu;
13 Lekin Rəb uningoɣa karap külidu;
Qünki Rəb uning bexioɣa kelidioɣan künni kəridu.
14 |ח| Yawaxlar wə yoksullarni yikitix üqün,
Yoli duruslarni kirip taxlax üqün,
Rəzillər kiliqini oɣilipidin suoɣurup elip,
Okyasining kiriqini tartip təyyarlidi.
15 Lekin kiliqi bolsa əz yürikigə sanjilidu,
Okyaliri sunduruwetilidu.
16 |ט| Ḥəkkaniylardiki «az»,
Kəpligən yamanlarning baylikliridin əwzəldur.
17 Qünki rəzillərning bilәkliri sundurulidu;
Lekin Pərwərdigar ḥəkkaniylarni yəlәydu;
18 |י| Pərwərdigar kəngli duruslarning künlirini bilidu;
Ularning mirasi mənggügə bolidu.
19 Ular eoɣir künlərdə yərgə karap kalmaydu;
Kəḥətqiliktimu ular tok yüridu.
20 |כ| Birak rəzillər ḥalak bolidu;
Pərwərdigar bilən karxilaxkuqilar qimənzardiki gül-giyaḥdək tozup ketidu;
Ular tügəydu;
Is-tütündək tarkilip tügəydu.
21 |ל| Rəzil adəm ətnə elip kayturmaydu;
Əmma ḥəkkaniy adəm meḥribanlik bilən ətnə beridu;
22 Qünki Pərwərdigar rəḥmət kiloɣanlar zeminoɣa igə bolidu,
Birak uning lənitigə uqrioɣanlar üzüp taxlinidu;
23 |מ| Mərdanə adəmning kədəmliri Pərwərdigar təripidindur;
Rəb uning yolidin hursən bolidu.
24 U teyilip kətsimu, yikilip qüxməydu;

37:11 Mat. 5:5
37:20 «Ular tügəydu; is-tütündək tarkilip tügəydu» — baxka birhil tərjimisi: «Ular tügəydu; kozilarning yeoɣidək kəyüp ketidu».
37:23 «Rəb uning yolidin hursən bolidu» — yaki: «U *(mərdanə kixi)* uning *(yəni, Rəbning)* yolidin hursən bolidu».

Qünki Pərwərdigar uning ḳolini tutup yeləp turidu.
25 |נ| Mən yax idim, ḥazir ḳerip ḳaldim;
Lekin ḥəḳḳaniylarning taxliwetilgənlikini,
Yaki pərzəntlirining nan tiligənlikini əsla kərgən əməsmən;
26 U kün boyi mərd-meḥriban bolup ətnə beridu;
Uning əwladlirimu həlḳḳə bərikət yətküzidu.
27 |ס| Yamanliḳni taxlanglar, yahxiliḳ ḳilinglar,
Mənggü yaxaysilər!
28 Qünki Pərwərdigar adalətni səyidu,
U Өz məmin bəndilirini taxlimaydu;
Ular mənggügə saḳlinidu;
|ע| Lekin rəzillərning əwladliri üzüp taxlinidu.
29 Ḥəḳḳaniylar yər-jaḥanoŋa igə bolidu,
Əbədil'əbədgiqə uningda makan tutup yaxaydu.
30 |פ| Ḥəḳḳaniy adəmning aoŋzi danaliḳ jakarlaydu;
Uning tili adil ḥəkümlərni səzləydu;
31 Ḳəlbidə Hudaning mukəddəs ḳanuni turidu;
Uning ḳədəmliri teyilip kətməs.
32 |צ| Rəzillər ḥəḳḳaniy adəmni paylap yüridu;
Ular uni əltürgüdək pəytni izdəp yüridu.
33 Lekin Pərwərdigar uni düxmənning qanggilioŋa qüxürməydu;
Yaki ḥəkümdə uni gunaḥḳa pütməydu.
34 |ק| Pərwərdigarni təlmürüp küt,
Uning yolini qing tutḳin;
U sening mərtiwəngni kətürüp, zeminoŋa igə ḳilidu ,
Rəzillər ḥalak ḳilinoŋanda,
Sən buni kərisən.
35 |ר| Mən rəzil adəmning zomigərlik ḳiliwatḳinini kərdüm,
U huddi ayniоŋan barakṣan yapyexil dərəhtək ronaḳ tapḳan.
36 Birak u ətüp kətti,
Mana, u yoḳ boldi;
Mən uni izdisəmmu, u tepilmaydu.
37 |ש| Mukəmməl adəmgə nəzər sal,
Durus insanoŋa ḳara!
Qünki bundaḳ adəmning ahir kəridioŋini arambəhx hatirjəmlik bolidu.
38 Itaətsizlər bolsa birliktə ḥalak bolixidu;
Ularning keləqiki üzülidu;
39 |ת| Birak ḥəḳḳaniylarning nijatliḳi Pərwərdigardindur;
U eoŋir künlərdə ularning küqlük panaḥidur.
40 Pərwərdigar yardəm ḳilip ularni saḳlaydu;
U ularni rəzillərdin saḳlap ḳutḳuzidu;
Qünki ular Uni baxpanaḥi ḳilidu.

37:31 «Ḳəlbidə Hudaning mukəddəs ḳanuni turidu» — ibraniy tilida «Ḳəlbidə Hudasining mukəddəs ḳanuni turidu».
37:31 Zəb. 40:8; Yəx. 51:7
37:35 «Mən rəzil adəmning zomigərlik ḳiliwatḳinini kərdüm, u huddi ayniоŋan barakṣan yapyexil dərəhtək ronaḳ tapḳan» — demək, rəzil adəm zomigərlik yoli bilən sirtidin ḳarioŋanda qiraylik qong bir dərəhtək barakṣan bolidu.

38-küy
Eoɣirqilikta ḳaloɣan kixining iltija duasi

38 [1] Dawut yazoɣan küy: —
(Əslimə üqün)

I Pərwərdigar, oɣəzipingdə tənbiḥ bərmigəysən,
Ḳəḥringdə meni jazalimioɣaysən!
[2] Qünki okliring meni zəhimləndürüp sanjidi,
Ḳolung üstümdin ḳattiḳ basti.
[3] Ḳattiḳ oɣəziping tüpəylidin ətlirimdə ḥeq saḳlik yoḳ,
Gunaḥim tüpəylidin ustihanlirimda aram yoḳtur.
[4] Qünki gunaḥlirim boyumdin taxti;
Ular kətürəlmigüsiz eoɣir yüktək meni besiwaldi.
[5] Əhməḳlikimdin jaraḥətlirim sesip, xəlwərəp kətti.
[6] Azabtin bəllirim tolimu pükülüp kətti,
Kün boyi oɣəmgə petip yürimən!
[7] Qatiraḳlirim otḳa toldi,
Ətlirimning saḳ yeri yoḳtur.
[8] Mən tolimu ḥalsirap, ezilip kəttim;
Ḳəlbimdiki azab-ḳayoɣu tüpəylidin ḥərkirəymən.
[9] Rəb, barlik arzuyum kəz aldingdidur;
Uḥ tartixlirim Səndin yoxurun əməs;
[10] Yürikim jioɣildap, ḥalimdin kəttim;
Kəzlirimning nuri əqti.
[11] Yar-buradərlirimmu meni uroɣan waba tüpəylidin, əzlirini məndin tartti;
Yeḳinlirimmu məndin yiraḳ ḳaqti.
[12] Jenimni almaḳqi boloɣanlar tuzaḳ ḳuridu;
Manga ziyanni ḳəstligənlər zəḥirini qaqmaḳta;
Ular kün boyi ḥiylə-mikirlərni oylimaḳta.
[13] Lekin mən gas adəmdək anglimaymən,
Gaqa adəmdək aoɣzimni aqmaymən;
[14] Bərḥək, mən angliyalmaydioɣan gaslardək bolup ḳaldim;
Aoɣzimda ḳilidioɣan rəddiyə-tənbiḥ yoḳ.
[15] Qünki ümidimni Sən Pərwərdigaroɣa baoɣlidim;
Rəb Hudayim, Sən iltijayimoɣa ijabət ḳilisən.
[16] Qünki mən: — «Ular mening üstümgə qiḳip mahtanmioɣay;
Bolmisa, putlirim teyilip kətkəndə, ular xadlinidu» — dedim mən.
[17] Qünki mən dəldəngxip, tügixəy dəp ḳaldim,
Azabim kəz aldimdin kətməydu.
[18] Qünki mən əz yamanlikimni ikrar ḳilimən;
Gunaḥim üstidə ḳayoɣurimən.
[19] Lekin düxmənlirim juxḳun ḥəm küqlüktur;
Ḳara qaplap, manga nəprətləngənlərning sani nuroɣundur.
[20] Wapaoɣa japa ḳilidioɣanlar bolsa, mən bilən ḳarxilixidu;

38:1 Zəb. 6:1
38:18 Zəb. 32:5

Qünki mən yahxilikni kəzləp, intilimən.
21 I Pərwərdigar, məndin waz kəqmigəysən!
I Hudayim, məndin yiraqlaxmioqaysən!
22 I Rəb, mening nijatlikim,
Manga qapsan yardəm kiloqaysən!

39-küy
Hudaning tərbiyisini qüxinip yetix

39 1 Nəoqmiqilərning bexi Yədutunoqa tapxuruloqan, Dawut yazoqan küy: —
«Tilim gunah kilmisun dəp,
Yollirimoqa dikkət kilimən;
Rəzillər kəz aldimda bolsa, mən aoqzimoqa bir kəxək salimən» — degənidim.
2 Mən süküt kilip, zuwan sürmidim,
Hətta yahxilik tooqrisidiki səzlərnimu aoqzimdin qikarmidim;
Birak dil azabim tehimu kozoqaldi.
3 Kənglümdə zərdəm kaynidi,
Oylanoqanseri ot bolup yandi;
Andin tilim ihtiyarsiz səzləp kətti.
4 I Pərwərdigar, əz əjilimni,
Künlirimning kanqilik ikənlikini manga ayan kiloqin;
Ajiz insan balisi ikənlikimni manga bildürgin.
5 Mana, Sən künlirimni pəkət nəqqə oqeriqla kilding,
Sening aldingda əmrüm yok hesabididur.
Bərhək, barlik insanlar tik tursimu, pəkət bir tinikla, halas.
Selah.
6 Bərhək, hərbir insanning hayati huddi bir kələnggidur,
Ularning aldirap-saldiraxliri bihudə awariqiliktur;
Ular baylikларni toplaydu, lekin keyin bu baylikларni kimning kolioqa juoqlinidioqanlikini bilməydu.
7 I Rəb, əmdi mən nemini kütimən?
Mening ümidim Sangila baoqliktur.
8 Meni barlik asiyliklirimdin kutkuzoqaysən,
Meni hamakətlərning məshirisigə kaldurmioqaysən.
9 Süküt kilip zuwan sürmidim;
Qünki mana, muxu jazani Əzüng yürgüzgənsən.
10 Manga saloqan wabayingni məndin neri kiloqaysən;
Qünki kolungning zərbisi bilən tügixəy dəp kaldim.
11 Sən tənbihliring bilən kixini əz yamanliki üqün tərbiyiligiringdə,

---

39:1 «Yədutun» — Dawut pəyoqəmbər «mədhiyə Hori»ning yetəkqisi dəp bekitkən kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng)*.
–**«Nəoqmiqilərning bexi Yədutunoqa tapxuruloqan»** — baxka birhil tərjimisi: «Nəoqmiqilərning yetəkqisigə tapxurulup, «Yədutun» *(mədhiyiləx degən mənidə)* ahangida okulsun dəp...».
39:2 «Hətta yahxilik tooqrisidiki səzlərnimu aoqzimdin qikarmidim» — baxka birhil tərjimisi: «Hərkandak paydisiz səzdin kaldim».
39:5 Zəb. 62:9-10; 144:4

Sən huddi nərsilərgə küyə qurti qüxkəndək, uning izzət-oqururini yoq qiliwetisən;
Bərheq, herbir adəm bir tiniqla, halas. Selah.
12 I Pərwərdigar, duayimni angliogaysən,
Pəryadimoqa qulaq saloqaysən!
Kəz yaxlirimoqa süküt qilmioqaysən!
Qünki mən pütkül ata-bowilirimdək,
Sening aldingda yaqa yurtluq, musapirmən, halas!
13 Manga tikkən kəzüngni məndin neri qiloqaysənki,
Mən barsa kəlməs jayoqa kətküqə,
Meni bir'az bolsimu rahettin bəhrimən qiloqaysən.

40-küy

Bexarət — Dawutning əwladi boloqan Qutquzoquqi-Məsih, Dawut arqiliq kelidu

40 1 Dawut yazoqan küy: —
Pərwərdigaroqa təlmürüp, küttüm, küttüm;
U manga egilip pəryadimni anglidi.
2 U meni halakət orikidin,
Xundaqla patqaq laydin tartiwaldi,
Putlirimni uyultax üstigə turoquzup,
Qədəmlirimni mustəhkəm qildi.
3 U aoqzimoqa yengi nahxa-munajatni,
Yəni Hudayimizni mədhiyiləxlərni saldi;
Nuroqun həlq buni kərüp, qorqidu,
Həm Pərwərdigaroqa tayinidu.
4 Təkəbburlardin yardəm izdiməydioqan,
Yaloqanqilikqa ezip kətməydioqan,
Bəlki Pərwərdigarni əz tayanqisi qiloqan kixi bəhtliktur!
5 I Pərwərdigar Hudayim,
Sening biz üqün qiloqan karamətliring
wə oy-niyətliringni baroqanseri kəpəytip, san-sanaqsiz qiloqansən,
Kimmu ularni bir-birləp hesablap Əzünggə rəhmət qayturup bolalisun!
Ularni səzləp baxtin-ahir bayan qilay desəm,
Ularni sanap tügitix mumkin əməs.
6 Nə qurbanliq, nə axliq hədiyəliri Sening tələp-arzuyung əməs,
Biraq Sən manga səzgür qulaqlarni ata qilding;
Nə kəydürmə qurbanliq, nə gunah qurbanliqini tələp qilmiding;

39:12 Law. 25:23; 1Tar. 29:15; Zəb. 119:19; Ibr. 11:13; 1Pet. 2:11
40:2 «halakət oriki» — ibraniy tilida: «xawqunlaxlarning oriki».
40:5 «Kimmu ularni bir-birləp hesablap Əzünggə rəhmət qayturup bolalisun!» — baxqa birhil tərjimisi: «Kimmu Sanga təngdax bolup seni tosalisun?!».
40:6 «...Sən manga səzgür qulaqlarni ata qilding» — baxqa birhil tərjimisi boluxi mumkin: «sən mening qulaqlirimni sanjiding». Musa pəyoqəmbər arqilik qüxürülgən muqəddəs qanun boyiqə, bir qulning əz hojayinioqa mənggü hizmättə boloqusi bolsa, buni bəlgiləx üqün hojayin uning qulqioqa bigiz sanjiydu *(«Mis.» 21-babni kərüng)*. Bu hil tərjimə tooqra bolsa, bu Məsihning Hudaoqa mənggülük sadiqlikini bildüridioqan səzdur. **«Nə qurbanliq, nə axliq hədiyəliri... nə kəydürmə qurbanliq, nə gunah qurbanliqini tələp qilmiding»** — «Law.» 1-7-babta tələp qilinoqan bəx hil asasiy qurbanliqlarning həmmisi muxu 6-ayəttə tiloqa elinidu.
40:6 Law. 2:1; 3:1; 4:13; Ibr. 10:5-12

7 Xunga jawab bərdimki —
«Mana mən kəldim!» — dedim.
Oram yazma dəsturda mən tooɣruluқ pütülgən: —
8 «Hudayim, Sening kənglüngdiki iradəng mening hursənlikimdur;
Sening Təwrat қanunung қəlbimgə pütüklüktur».
9 Büyük jamaət arisida turup mən ḥəkқaniyliқni jakarlidim;
Mana bularni өzümdə қilqə elip қaloɣum yoқtur,
I Pərwərdigar, Өzüng bilisən.
10 Ḥəkқaniyliқingni қəlbimdə yoxurup yürmidim;
Wapadarliқingni wə nijatliқingni jakarlidim;
Өzgərməs muḥəbbiting wə ḥəқiқitingni büyük jamaətkə ḥeq yoxurmastin bayan қildim.
11 I Pərwərdigar, meḥribanliқliringni məndin ayimioɣaysən;
Өzgərməs muḥəbbiting wə ḥəқiқiting ḥərdaim meni saқlioɣay!
12 Qünki sansiz külpətlər meni oriwaldi;
Қəbiḥliklirim meni besiwelip, kərəlməydioɣan boldum;
Ular beximdiki qeqimdin kəp,
Jasaritim tügixip kətti.
13 Meni қutқuzuxni tooɣra tapқaysən, i Pərwərdigar!
I Pərwərdigar, tez kelip, manga yardəm қiloɣaysən!
14 Mening ḥayatimoɣa qang salmaқqi boloɣanlar birақla yərgə қaritilip rəswa қilinsun;
Mening ziyinimdin hursən boloɣanlar kəynigə yandurulup xərməndə boloɣay.
15 Meni: — «Waḥ! Waḥ!» dəp məshirə қiloɣanlar өz xərməndilikidin alaқzadə bolup kətsun!
16 Birақ Seni izdigüqilərning ḥəmmisi Səndə xadlinip huxal boloɣay!
Nijatliқingni səygənlər ḥəmixə: «Pərwərdigar uluoɣlansun» deyixkəy!
17 Mən ezilgən ḥəm yoқsul bolsammu,
Birақ Rəb yənila meni yad etidu;
Sən mening Yardəmqim, mening azad қiloɣuqim;
I Hudayim, keqikməy kəlgəysən!

40:7 «Oram yazma dəsturda mən tooɣruluқ pütülgən» — «oram yazma dəstur» Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən muқəddəs қanunni kərsitidu.
40:8 Zəb. 37:31; Yəx. 51:7
40:9 Zəb. 35:18; 111:1
40:14 Zəb. 35:4,26; 70:2; 71:13

41-küy
Aoɣrikɳning duasi

41 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
Oɣerib-ajizlaroɣa oɣəmhorluk ķiloɣan kixi nəķədər bəhtlik-ḥə!
Eoɣir künlərdə Pərwərdigar uningoɣa panaḥ bolidu.
[2] Pərwərdigar uni ķooɣdap, uni aman saķlaydu;
U zeminda turup bəhtiyar yaxaydu;
Sən uni düxmənlirining ihtiyarioɣa qüxürməysən!
[3] Orun tutup zəiplixip yatķinida, Pərwərdigar uningoɣa dərman bolidu;
Sən uning yatķan orun-kərpilirini raslap tüzəxtürüp turisən.
[4] Mən iltija ķilip: — «I Pərwərdigar, manga meḥribanlik kərsətkəysən,
Jenimoɣa xipalik bərgəysən;
Qünki mən aldingda gunaḥ ķildim» — dedim.
[5] Düxmənlirim mən tooɣruluk: —
«U ķaqanmu əlüp, nami-nəsli ķurup ketər?» — dəp manga yamanlik tiləydu.
[6] Birsi meni kərgili kəlgən bolsa,
U aldamqi sözlərni ķilidu;
Ular kəynimdin kənglidə xumluk toplap,
Andin sirtlaroɣa qiķip xu ixlarni tarķitip po atidu;
[7] Manga əq boloɣanlarning ḥəmmisi manga ķarita əzara kusurlixidu,
Ular manga ziyankəxlik ķəstidə bolidu.
[8] Ular: «Uning bexioɣa jin-xəytandin bir kesəl qaplaxti;
Əmdi u orun tutup yetip ķaldi;
U ķaytidin turalmaydu» — deyixidu.
[9] Ḥətta sirdixim dəp ixəngən ķədinas dostum,
Mən bilən ḥəmdastihan bolup tuzumni yegənmu manga put atti.
[10] Birak Sən Pərwərdigar, manga rəḥim ķiloɣaysən;
Düxmənlirimdin intiķam elixķa,
Meni turoɣuzoɣaysən;
[11] Düxminimning üstümdin oɣəlibə ķilip xadlanmioɣinidin,
Seni məndin səyünidu, dəp bilimən.
[12] Birak manga kəlsək, durus boloɣanlikimdin, sən meni yeləysən;
Sən meni mənggü Əz ḥuzurungda ķəd kətürütküzüp turoɣuzisən.
[13] Israilning Hudasi Pərwərdigaroɣa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ķayturuloɣay!
Amin! Amin!

41:1 «Oɣerib-ajizlaroɣa» —ibraniy tilida: «Oɣerib-ajiz kixigə».
41:3 «Sən uning yatķan orun-kərpilirini raslap tüzəxtürüp turisən» — baxķa birhil tərjimisi: «Sən uni yatķan ornidin turoɣuzup əsligə kəltürisən».
41:4 «Qünki mən aldingda gunaḥ ķildim» — ibraniy tilida «Qünki mən aldingda gunaḥkar boldum» degən tərjimisi bolidu.
41:9 «Mən bilən ḥəmdastihan bolup tuzumni yegən...» — ibraniy tilida «Mən bilən ḥəmdastihan bolup nenimni yegən...».
41:9 Yuḥ. 13:18

Ikkinqi Bəlüm
42-küy
Hudaoŋa təxna boloŋan musapirning duasi

42 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup okulsun dəp, Korahning ooŋulliri üqün yeziloŋan «Maskil»: —

Keyik eriklardiki suoŋa təxna boloŋandək,
Jenim sanga təxnadur, i Huda.
[2] Mening jenim Hudaoŋa, hayat Təngrigə intizardur;
Ah, mən kaqanmu Hudaning huzurida kərünüxkə muyəssər bolimən?
[3] Mening keqə-kündüz yeginim kəz yaxlirim bolup kəlgən;
Həklər kün boyi məndin: «Hudaying kəyərdə?» dəp soraydu.
[4] Ətkən künlərni əsləp,
Jenimning dərdlirini təküwatimən
(Mən kəpqilik bilən ketiwetip,
Hudaning əyigə təntənə kilip mengip,
Huxallikta Həmdusana okup, nahxa eytip,
Heytni təbrikligən top-top koxundək, jamaət bilən billə barattim!).
[5] — I jenim, Sən tenimdə nemixka bundak kayoŋurisən?
Nemixka iqimdə bundak məyüslinip kətting?
Hudaoŋa ümid baoŋla;
Qünki Uning jamalidin qikkan nijatliktin,
Mən Uni yənila uluoŋlaymən, — Mening Hudayimni!
[6] Jenim iqimdə məyüslinip kətti;
Xunga mən Seni seoŋinimən;
Hətta musapirlikta Iordan dəryasi boyidiki wadilarda,
Hərmon taoŋlirida, Mizar teoŋidimu Seni seoŋinimən.
[7] Sening xarkiratmiliringning awazlirioŋa,
Qongkur hang bilən qongkur hang maslixip hərkiriməktə.
Sening hammə dolkunliring həm kaynam-taxkinliring meni oŋərk kildi.
[8] Kündüzi Pərwərdigar əzgərməs muhəbbitini manga buyruydu,
Keqiliri Uning nahxisi,
Wə həm hayatim boloŋan Təngrigə kiloŋan dua manga həmrah bolidu.
[9] Mən Koram Texim boloŋan Hudaoŋa: —
«Meni nemixka untup kalding?
Mən nemixka düxmənning zulumioŋa uqrap,
Həmixə azab qekip yürüwatimən?» — dəymən.
[10] Səngəklirimni əzgəndək rəkiblirim meni məshirə kilip əyibləydu;

42:1 «Korahning ooŋulliri üqün yeziloŋan «Maskil»» — «Korah» Musa wə Harun pəyoŋəmbərgə karxi isyan kətürgən kixi. Birak kərünüp turiduki, uning əwladliri Hudaning yolida mangatti. Ular bəlkim «kahin» *(kurbanlik kiloŋuqi)* bolup, mukəddəs ibadəthanida ibadət hizmitidə Zəburdiki yekimlik mədhiyə nahxilirini eytix bilən xuoŋullanoŋan.
–Bu küydin kərioŋanda, yazoŋuqi Israilning ximaliy padixahlikidiki Liwan degən hilwət taoŋlik rayonioŋa sürgün kilinoŋan.
–**«Maskil»** — «Maskil»ning mənisi bizgə naməlum; bəzi alimlar uni «tərbiyilik» degənni bildüridu, dəp karaydu; yəni bəzilər uni «mahirlik bilən eytilsun» degənni bildüridu, dəp karaydu.
42:2 Zəb. 63:1-2
42:3 Zəb. 80:5
42:5 Zəb. 43:5
42:9 Zəb. 35:11-17; 38:6; 43:2

Ular kün boyi məndin: «Hudaying kəyərdə?» — dəp sorimakta.
[11] I jenim, tenimdə nemixka bundak kayoɣurisən?
Nemixka iqimdə bundak məyüslinip kətting?
Hudaoɣa ümid baoɣla;
Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən,
Yəni qirayimoɣa salamətlik, nijatlik ata kiloɣuqi Hudayimni mədhiyiləymən!
U mening Hudayimdur!

43-küy
Sərgərdanning duasi
1-ayəttiki izahatni kərüng

43 [1] I Pərwərdigar, mən tooɣruluk həküm qikaroɣaysən,
Dəwayimni əkidisiz bir həlk aldida sorioɣaysən;
Meni hiyligər həm kəbih adəmdin kutulduroɣaysən.
[2] Qünki Sən panahgahim boloɣan Hudadursən;
Nemixka meni taxlawətkənsən?
Nemixka düxmənning zulumioɣa uqrap,
Həmixə azab qekip yürüwatimən?» — dəymən.
[3] Öz həkikiting wə nurungni əwətkin,
Ular meni yetəkligəy!
Meni mukəddəs teoɣingoɣa,
Makaningoɣa elip kəlgəy!
[4] Xuning bilən mən Hudaning kurbangahi aldioɣa baray,
Yəni mening qəksiz huxlukum boloɣan Təngrining yenioɣa baray;
Bərhək, qiltar qelip Seni mədhiyiləymən, i Huda, mening Hudayim!
[5] I jenim, sən nemixka bundak kayoɣurisən?
Nemixka iqimdə bundak biaram bolup ketisən?
Hudaoɣa ümid baoɣla!
Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən,
Yəni qirayimoɣa salamətlik, nijatlik ata kiloɣuqi Hudayimni mədhiyiləymən!

44-küy
Məoɣlubiyəttin keyinki munajat

44 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Korahning ooɣulliri üqün yeziloɣan «Maskil»:—

I Huda, öz kulaklirimiz bilən angliduk,
Atilirimiz bizgə bayan kilip,
Öz künliridə, yəni kədimki zamanlarda Sening kiloɣan zor ixliringni ukturoɣanidi;

43:1 «Izahat» — köp alimlar 42- həm 43-küy əslidə bir küy idi, dəp karaydu.
43:2 Zəb. 35:11-17; 38:6; 42:10
43:3 «Makaningoɣa elip kəlgəy!» — ibraniy tilida «Makanliringoɣa elip kəlgəy!».
43:5 «Qünki mən Uni yənila mədhiyiləymən, yəni qirayimoɣa salamətlik, nijatlik ata kiloɣuqi Hudayimni mədhiyiləymən!» — baxka birhil tərjimisi: «Qünki Uning jamalidin qikkan nijatlik bilən, mən Uni yənila uluoɣlaymən, mening Hudayim!».
43:5 Zəb. 42:5,11

[2] Sən ata-bowilirimizning aldida Өz ḳolung bilən yat əllərni ḳoọḳliwetip,
Ularning zeminioḳa ata-bowilirimizni orunlaxturdung;
Yat ḳowmlaroḳa apət qüxürüp, ularni tarḳitiwətting.
[3] Bərḥək, bowilirimiz zeminni əz ḳiliqi bilən aloḳini yoḳ,
Өz biliki bilən əzlirini ḳutḳuzoḳinimu yoḳ;
Bu bəlki Sening ong ḳolung, Sening biliking wə jamalingning nurining ḳiloḳinidur;
Qünki Sən ulardin hursənlik tapting.
[4] Sən Өzüng mening padixaḥimdursən, i Huda,
Sən Yaḳup üqün oʒəlibilər buyruoḳuqidursən.
[5] Sən arḳilik biz rəḳiblirimizni ḥaydiwetimiz;
Naming bilən əzimizgə ḳarxi turoḳanlarni qəyləymiz;
[6] Qünki əz okyayimoḳa tayanmaymən,
Ḳiliqimmu meni ḳutḳuzalmaydu.
[7] Qünki Sən bizni rəḳiblirimizdin ḳutḳuzdung,
Bizgə əq boloḳanlarni yərgə ḳaratting.
[8] Hudani kün boyi iptiharlinip mahtaymiz;
Namingni əbədil'əbədgiqə mədḥiyiləymiz.
Selaḥ!
[9] Birak Sən ḥazir bizni taxlawetip aḥanətkə ḳaldurdung;
Ḳoxunlirimiz bilən jənggə billə qikmaysən.
[10] Sən rəḳiblirimiz aldida bizni qekindürdüng;
Bizni əqmənlərgə halioḳanqə talan-taraj ḳildurdung.
[11] Soyuxḳa tapxuruloḳan ḳoylardək, bizni ularoḳa tapxurdung,
əllər arisioḳa bizni tarḳitiwətting.
[12] Sən Өz həlḳingni bikaroḳa setiwətting,
Uning ḳimmitidin Өzüng ḥeq beyip kətmiding;
[13] Sən bizni ḳoxna əllərning məshirisigə ḳalduroḳansən;
Ətrapimizdikilərgə aḥanət, zanglik obyekti ḳildingsən.
[14] Sən bizni əllər arisida səz-qəqəkkə ḳoydungsən,
Yat ḳowmlar bizgə bax qayḳixip ḳaraxmaḳta.
[15-16] Məshirə ḥəm kupurluk eytḳuqilarning awazi tüpəylidin,
Düxmənlər wə əq aloḳuqilar tüpəylidin,
Kün boyi uyatim aldimdin kətməydu,
Yüzümning nomusi meni qirmiwaldi.
[17] Mana bularning ḥəmmisi beximizoḳa qüxti;
Birak biz Seni untumiduḳ,
Yaki əḥdənggə ḥeq asiylik ḳilmiduḳ;
[18] Ḳəlbimiz ḥeq yanmidi, Sanga sadaḳətsizlik ḳilmiduḳ,
Ḳədəmlirimiz yolungdin ḥeq ezip kətmidi.
[19] Birak Sən bizni qilbərilər makanida əzding,
Bizgə ələm sayisini qaplaxturdung.

44:2 «Yat ḳowmlaroḳa apət qüxürüp, ularni demək, yat əllərni tarḳitiwətting» — baxḳa birhil tərjimisi: «Yat ḳowmlaroḳa apət qüxürdung, birak ularni *(demək, əz həlḳingni)* ronak tapḳuzdung».
44:2 Mis. 15:17; Zəb. 80:8-9
44:4 «Sən Yaḳup üqün oʒəlibilər buyruoḳuqidursən» — bu yərdə «Yaḳup» Israil həlḳini kərsitidu, əlwəttə.
44:9 Zəb. 60:3; 74:1; 89:38-39; 108:11
44:13 Zəb. 79:4; 80:6; Yər. 24:9

[20] Əgər biz Hudayimizning namini untuoɣan bolsaḳ,
Yaki yat bir ilaḫḳa ḳol kətürgən bolsaḳ,
[21] Huda Sən qoḳum buni sürüxtə ḳilmas idingmu,
Ḳəlbtiki sirlarni bilip turidioɣan tursang?
[22] Biraḳ Sən tüpəyli biz kün boyi ḳirilmaḳtimiz;
Booɣuzlinixni kütüp turoɣan ḳoylar kəbi ḥesablanmaḳtimiz.
[23] Oyoɣan, i Rəb! Nemixḳa uhlap yatisən?
Ornungdin tur, bizni mənggügə taxlawətmigəysən!
[24] Nemixḳa yüzüngni bizdin yoxurisən?
Nemixḳa külpətlirimizgə, uqrioɣan zulumlirimizoɣa pisənt ḳilmaysən?
[25] Ḳarioɣina, jenimiz tupraḳta beoɣirlap yüridu;
Tenimiz yərgə qaplaxti;
[26] Ornungdin turup bizgə yardəmdə boloɣaysən!
Əzüngning əzgərməs muḫəbbiting səwəbidin,
Bizlərni ḫərlükkə qiḳaroɣaysən!

45-küy
Padixaḫning toy munajiti
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

45 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Nilupərlər» degən aḫangda oḳulsun dəp, Koraḫning ooɣullirioɣa tapxuruloɣan, «səyümlük yar üqün» degən «Maskil» munajatnahxa: —
Ḳəlbimdin güzəl ix tooɣrisida səzlər uroɣup qiḳmaḳta;
Padixaḫḳa beoɣixlioɣan munajitimni eytimən;
Tilim goya maḫir xairning ḳəlimidur;
[2] Insan baliliri iqidə sən əng güzəldursən;
Ləwliring xapaət bilən tolduruloɣandur;
Xunga Huda sanga mənggügə rəḫmət ḳildi.
[3] I büyük boloɣuqi, ḳiliqingni askin yeningoɣa,
Ḫəywiting wə xanu-xəwkiting bilən!
[4] Ḫəḳiḳət, kəmtərlik ḫəm adalətni aloɣa sürüxkə atlanoɣiningda,
Xanu-xəwkət iqidə oɣəlibə bilən aloɣa bas!
Xuning bilən ong ḳolung əzünggə karamət ḳorḳunquluḳ ixlarni kərsitidu!
[5] Sening oḳliring ətkürdur,
Ular padixaḫning düxmənlirining yürikigə sanjilidu;
Pütün əllər ayioɣingoɣa yiḳitilidu.
[6] Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur;
Padixaḫliḳingdiki Xaḫanə ḫasang, adalətning ḫasisidur.

44:22 Rim. 8:36
45:1 «izaḥat» — gərqə bu küy Sulaymanning toy künini təbrikləxkə yezioɣan bolsimu, uningdiki səzlər bexarət bolup, aləmning padixaḫi bolidioɣan Məsiḫnimu aldin'ala kərsitidu. **«padixaḫḳa beoɣixlioɣan munajitimni eytimən»** — ibraniy tilida «padixaḫḳa beoɣixlioɣan əsirimni eytimən».
45:4 Zək. 9:9
45:6 «Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur» — Injildiki «ibraniylaroɣa» degən ḳisimda *(1-babta)* kərsətkəndək, bu səzlər *(xundaḳla keyinki 7-ayətkiqə)* bexarətlik süpəttə padixaḫning əzigə *(yəni Məsiḫkə)* eytilidu *(«Ibr.» 1:8-9)*.
45:6 Ibr. 1:8

[7] Sən ḥəkḳaniyliḳni səyüp, rəzillikkə nəprətlinip kəlgənsən;
Xunga Huda, yəni sening Hudaying,
seni ḥəmraḥliringdin üstün ḳilip xadliḳ meyi bilən məsiḥ ḳildi.
[8] Sening kiyimliringdin murməkki, muəttər wə darqin ḥidi kelidu;
Pil qixi sarayliridiki sazəndilərning tarliḳ sazliri seni hursən ḳilidu.
[9] Padixaḥlarning məlikiliri ḥərmətlik kenizəkliringning ḳatarididur;
Hanixing Ofirdiki sap altun zibu-zinətlərni taḳap ong ḳolungda turidu;
[10] «Anglioɣin, i ḳizim, kərgin, səzlirimgə ḳulaḳ saloɣin;
Өz ḳəbiləng wə ata jəmətingni untup ḳal!
[11] Xuning bilən padixaḥ güzəl jamalingoɣa məptun bolidu;
U sening hojang, sən uningoɣa səjdə ḳil».
[12] Tur xəḥirining ḳizi aldingda sowoɣa bilən ḥazir bolidu;
Halayiḳ arisidiki baylar sening xapaitingni kütidu;
[13] Xaḥanə ḳizning iqki dunyasi pütünləy parlaḳtur,
Uning kiyimlirimu zər bilən kəxtiləngən;
[14] U kəxtilik kiyimlər bilən padixaḥning ḥuzurioɣa kəltürülidu;
Kəynidin uningoɣa ḳoldax kenizəklərmu billə yeningoɣa elip kelinidu;
[15] Ular huxal-huram, xadliḳ iqidə baxlap kelinidu;
Ular birliktə padixaḥning ordisioɣa kirixidu.
[16] «Ata-bowiliringning ornioɣa ooɣulliring qiḳidu;
Sən ularni pütkül jaḥanoɣa ḥakim ḳilisən..
[17] Mən sening namingni əwladdin-əwladḳa yad ətküzimən;
Xunglaxḳa barliḳ ḳowmlar seni əbədil'əbədgiqə mədḥiyiləydu».

46-küy
Huda baxpanaḥtur

46 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Pak ḳizlar üqün» degən aḥangda oḳulsun dəp, Koraḥning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

Huda panaḥgaḥimiz wə ḳudritimizdur;
Külpətlər qüxkən ḥaman ḥazir bolidioɣan bir yardəmqidur.
[2-3] Xunga yər-zemin əngtürülüp, taoɣlar gümürülüp dengiz təglirigə qüxüp kətsimu,
Uning dolḳunliri xawḳunlinip ḳaynam bolsimu,

45:7 «Xunga Huda ... seni ... xadliḳ meyi bilən məsiḥ ḳildi» — «məsiḥ ḳilix» tooɣruluḳ 2-küydiki izaḥatlarni ḥəm «Təbirlər»ni kərüng.
45:7 Yəx. 61:1-2; Ros. 10:38
45:8 Yəx. 61:1-2; Ros. 10:38
45:9 «ḥərmətlik kenizəkliringning ḳatarididur» — yaki «məḥtərəm meḥmanliringning ḳatarididur».
45:12 «Tur xəḥirining ḳizi» — Tur xəḥiridiki puḳralarni kərsitixi mumkin.
45:12 Zəb. 72:10-11
45:13 «Xaḥanə ḳizning iqki dunyasi pütünləy parlaḳtur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Padixaḥning ḳizi iqki ḥujrida xərəpliktur».
45:14 «Kəynidin uningoɣa ḳoldax kenizəklərmu billə yeningoɣa elip kelinidu» — «yeningoɣa» toy ḳiliwatḳan padixaḥning yenini kərsətsə kerək.
45:16 «Ata-bowiliringning ornioɣa ooɣulliring qiḳidu; sən ularni pütkül jaḥanoɣa ḥakim ḳilisən...» — bu səzlər *(16- ḥəm 17-ayət)* padixaḥḳa biwasitə eytilidu.
46:1 «Pak ḳizlar üqün» — ibraniy tilida «Alamot» deyilidu. Baxḳa birhil mənisi: «Ayallarning yuḳiri awazliḳ küyi üqün yeziloɣan» degən boluxi mumkin.

Ərkəxliri bilən taoɣlar silkinip kətsimu,
Ḳorḳmaymiz.
Selaḥ.
[4] Hudaning xəḥirini — Yəni Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqi makanlaxḳan muḳəddəs jayni,
Hursən ḳilidioɣan eḳinliri xahlioɣan bir dərya bardur.
[5] Huda uning otturisididur;
U yər ḥərgiz təwrimәydu;
Huda tang etix bilənla uningoɣa yardəmgə kelidu.
[6] Barliḳ əllər ḳaynap, padixaḥliḳlar titrəp kətti;
U awazini ḳoyuwətkən ḥaman,
Yər erip ketidu.
[7] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar biz bilən billə;
Yaḳupning Hudasi egiz ḳoroɣinimizdur!
Selaḥ!
[8] Kelinglar, Pərwərdigarning ḳiloɣanlirini kərünglar!
U yər yüzidə ḳiloɣan karamət wəyranqiliḳlarni kərünglar!
[9] U, jaḥanning u qetigiqə boloɣan uruxlarni tohtitidu;
U oḳyalarni sunduridu,
Nəyzilərni oxtuwetidu,
Jəng ḥarwilirini otta kəydürüwetidu.
[10] U: «Tohtax, mening Huda ikənlikimni bilip ḳoyux!
Mən pütkül əllər arisida uluoɣlinimən;
Mən yər yüzidə “büyük” dəp ḳarilimən» — dəydu.
[11] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar biz bilən billə,
Yaḳupning Hudasi bizning egiz ḳoroɣinimizdur!

47-küy
Huda mənggü oɣəlibə ḳiloɣuqidur

47 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Koraḥning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —
Barliḳ ḳowmlar, Hudani alḳixlanglar!
Uningoɣa yuḳiri awazinglar bilən huxallik təntənisini yangritinglar!
[2] Qünki Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqi, Pərwərdigar, dəḥxətlik wə ḥəywətliktur,
Pütkül jaḥanni sorioɣuqi büyük Padixaḥtur.
[3] U bizgə həlḳlərni boysundurup,
Bizni əl-millətlər üstigə ḥakim ḳilidu.
[4] U biz üqün mirasimizni tallap,
Yəni Өzi səygən Yaḳupning pəhri boloɣan zeminni bekitip bərdi.
Selaḥ!
[5] Huda təntənə sadasi iqidə,
Pərwərdigar sunay sadasi iqidə yuḳirioɣa kətürüldi;

46:8 «... U Pərwərdigar yər yüzidə ḳiloɣan karamət wəyranqiliḳlarni kərünglar» — Pərwərdigarning «wəyranqilik»lirining intayin ijabiy nətijisi bar — 9-ayətni kərüng.
47:2 «...Pərwərdigar, dəḥxətlik wə ḥəywətliktur» — ibraniy tilida «dəḥxətlik» ḥəm «ḥəywətlik» bir səz bilənla ipadilinidu.
47:3 «... Bizni əl-millətlər üstigə ḥakim ḳilidu» — ibraniy tilida: — «...əl-millətlərni putimiz astida ḳilidu».

6 Hudaoɣa nahxa-küy eytinglar, nahxa-küy eytinglar!
Padixaḥimizoɣa nahxa-küy eytinglar, nahxa-küy eytinglar!
7 Huda pütkül jaḥanning padixaḥidur;
Zeḥninglar bilən uningoɣa nahxa-küy eytinglar!
8 Huda əllər üstigə ḥəküm süridu;
U Өzining pak-muḳəddəslikining təhtidə olturidu.
9 Əl-yurtlarning kattiliri jəm bolup,
Ibraḥimning Hudasining həlḳigə ḳoxuldi;
Qünki jaḥandiki barliḳ ḳalḳanlar Hudaoɣa təwədur;
U nəḳədər aliydur!

48-küy
Zion — Hudaning xəḥiri

48 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Koraḥning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

Uluoɣdur Pərwərdigar,
Hudayimizning xəḥiridə, Uning muḳəddəsliki turoɣan taoɣda,
U zor mədḥiyələrgə layiḳtur!
2 Egizlikidin kərkəm, Zion teoɣi,
Pütkül jaḥanning hursənlikidur;
Ximaliy tərəpliri güzəldur,
Büyük padixaḥning xəḥiridur!
3 Huda ḳoroɣanlirida turidu,
Bu yərdə U egiz panaḥgaḥ dəp tonulidu;
4 Mana, padixaḥlar yioɣildi,
Ular xəḥərni besip ətüp, jəm boldi.
5 Xəḥərni kərüpla ular alaḳzadə boldi;
Dəkkə-dükkigə qüxüp bədər ḳeqixti.
6 U yərdə ularni titrək basti,
Toloɣaḳ yegən ayaldək ular azablandi;
7 Sən Tarxixtiki kemilərni xərḳ xamili bilən wəyran ḳiliwətting.
8 Ḳulikimiz angliɣanni,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning xəḥiridə,
Hudayimizning xəḥiridə,
Biz ḥazir əz kəzimiz bilən xundaḳ kərduḳ;
Huda mənggügə uni mustəḥkəm ḳilidu.
Selaḥ.

47:9 «...jaḥandiki barliḳ ḳalḳanlar Hudaoɣa təwədur» — «ḳalḳanlar» bəlkim dunyadiki barliḳ ḳoral-yaraḳlarni kərsitidu. Baxḳa birhil tərjimisi: — «padixaḥlar».

48:2 «Ximaliy tərəpliri güzəldur» — yənə birhil tərjimisi «Zafon teoɣi qoḳḳiliridək güzəldur». Kona butpərəslik riwayətliri boyiqə, «Zafon teoɣi» dunyadiki əng egiz, əng muḳəddəs, əng uluoɣ jay idi. Mumkinqiliki barki, küy muəllipi muxu yərdə Zionni uningoɣa ohxitidu.

48:2 Mat. 5:35

48:7 «Tarxixtiki kemilər» — bu ayət bəlkim bir bexarəttur. Dunyadiki barliḳ padixaḥlar jəm bolup Yerusalemoɣa ḥujum ḳilmaḳqi. Ularoɣa Tarxixtiki kemilərmu *(kona zamanlarda əng küqlük kemilər)* yardəm beridu. Biraḳ Huda Өz xəḥirini ḳooɣdap ularni ḥalak ḳilidu.

9 Biz Sening ibadəthanang iqidə turup, i Huda,
Өzgərməs muһəbbitingni seoɣinduk.
10 Namingoɣa layiktur,
Jaһanning qət-qətlirigiqə yətküzülgən mədһiyiliring, i Huda;
Sening ong kolung һəkkaniylik bilən toloɣan.
11 Sening adil һөkümliringdin,
Zion teoɣi xadlanoɣay!
Yəһuda kizliri huxal boloɣay!
12 Zion teoɣini aylinip mengip,
Ətrapida səyli kilinglar;
Uning munarlirini sanap bekinglar;
13 Keyinki əwladka uni bayan kilix üqün,
Sepil-istiһkamlirini kəngül koyup kəzitinglar,
Koroɣanlirini kəzdin kəqürünglar.
14 Qünki bu Huda əbədil'əbəd bizning Hudayimizdur;
U əmürwayət bizning yetəkqimiz bolidu!

49-küy
Pütün insanoɣa berilgən nəsiһət-agaһlandurux

49 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup okulsun dəp, Koraһning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

I barlik һəlklər, kəngül koyup anglanglar!
Yər yüzidə turuwatkanlar, kulak selinglar!
2 Məyli addiy pukra, ya esilzadilər,
Ya bay, ya gadaylar bolsun, һəmminglar anglanglar!
3 Aoɣzim danalikni səzləydu,
Dilim əkilgə uyoɣun ixlarni oylap qikidu.
4 Kulikim һekmətlik təmsilni zən koyup anglaydu,
Qiltar qelip sirlik səzni eqip berimən.
5 Eoɣir künlərdə, meni kiltakka qüxürməkqi boloɣanlarning kəbiһlikliri ətrapimda bolsimu,
Mən nemixka korkidikənmən?
6 Ular baylikliroɣa tayinidu,
Mal-mülüklirining zorluki bilən qongqilik kilidu;
7-9 Insan mənggügə yaxap,
Gər-һangni kərməsliki üqün,
Һeqkim өz buradərining һayatini pul bilən kayturuwalalmaydu;
Wə yaki Hudaoɣa uning jenini kutulduroɣudək baһani berəlməydu;
(Qünki uning jenining baһasi intayin kimmət,
Wə bu baһa boyiqə boloɣanda, mənggügə kərz tapxuruxi kerəktur).
10 Һəmmigə ayanki, danixmən adəmlərmu əlidu;

48:11 «Yəһuda kizliri huxal boloɣay!» — «Yəһuda kizliri» bu yərdə Yəһudaning xəһər-yezilirini kərsitidu.
49:3 «Aoɣzim danalikni səzləydu» — ibraniy tilida «Aoɣzim danaliklarni səzləydu».
49:4 Zəb. 78:2; Mat. 13:35
49:7-9 «Wə bu baһa boyiqə boloɣanda, mənggügə kərz tapxuruxi kerəktur» — yənə birhil tərjimisi: «Wə muxu baһa bolsa, uni əbədiy təliyəlməydu».

Ḥəmmə adəm bilən təng, nadan wə ḥamaḳətlər billə ḥalak bolidu,
Xundaḳla ular mal-dunyasini əzgilərgə ḳaldurup ketidu.
[11] Ularning kənglidiki oy-pikirlər xundaḳki:
«Əy-imaritimiz mənggügə,
Makan-turaloɣulirimiz dəwrdin-dəwrgiqə bolidu»;
Ular əz yərlirigə isimlirini nam ḳilip ḳoyidu.
[12] Biraḳ insan əzining nam-izzitidə turiwərməydu,
U ḥalak boloɣan ḥaywanlardək ketidu.
[13] Ularning muxu yoli dəl ularning nadanliḳidur;
Lekin ularning kəynidin dunyaoɣa kəlgənlər, yənila ularning eytḳan səzlirigə apirin oḳuydu.
Selaḥ.
[14] Ular ḳoylardək təḥtisaraoɣa yatḳuzulidu;
Ölüm ularni əz ozuḳi ḳilidu;
Ətisi səḥərdə duruslar ularning üstidin ḥəküm yürgüzidu;
Ularning güzəlliki qiritilixḳa tapxurulidu;
Təḥtisara bolsa ularning ḥəywətlik makanidur!
[15] Biraḳ Huda jenimni təḥtisaraning ilkidin ḳutḳuzidu;
Qünki U meni ḳobul ḳilidu.
Selaḥ.
[16] Birsi beyip ketip,
ailə-jəmətining abruyi əsüp kətsimu,
Ḳorḳma;
[17] Qünki u əlgəndə ḥeqnərsisini elip ketəlməydu;
Uning xəḥriti uning bilən billə gərgə qüxməydu.
[18] Gərqə u əmür boyi əzini bəhtlik qaoɣlioɣan bolsimu,
(Bərḥək, kixilər ronaḳ tapḳiningda, əlwəttə seni ḥaman mahtaydu)
[19] Ahiri berip, u yənila ata-bowilirining yenioɣa ketidu;
Ular mənggügə yoruḳluḳni kərəlməydu.
[20] Insan izzət-abruyda bolup, lekin yorutulmisa,
Ḥalak bolidioɣan ḥaywanlaroɣa ohxax bolidu, halas.

49:11 «Ularning kənglidiki oy-pikirlər xundaḳki: «Əy-imaritimiz mənggügə...»; Ular əz yərlirigə isimlirini nam ḳilip ḳoyidu» — toluḳ ayətning yənə birhil tərjimisi «Ular yərlirigə əz isimlirini nam ḳilip ḳoyoɣini bilən, ularning xu yərliri dəwrdin-dəwrgiqə ularning yatidioɣan jayi, yəni ularning ḳəbriliri bolidu, halas».
49:14 «ətisi səḥərdə duruslar ularning üstidin ḥəküm yürgüzidu» — «ətisi səḥər» bu yərdə, xübḥisizki, ḳiyamət küni, yəni ölümdin tirilix künini kərsitidu. **«Ular ḳoylardək təḥtisaraoɣa yatḳuzulidu... Təḥtisara bolsa ularning ḥəywətlik makanidur!»** — toluḳ ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.
49:14 Zəb. 17:15

50-küy
Samawiy Sotqi sükütini buzup səzləydu: — «ḥəḳiḳiy ibadət» degən nemə?

50 [1] Asaf yazoŋan küy: —
Ḳadir Huda, yəni Pərwərdigar eoŋiz eqip,
Künqiḳixtin künpetixḳiqə yər yüzidikilərgə murajiət ḳildi.
[2] Güzəllikning jəwḥiri boloŋan Zion teoŋidin,
Huda julalidi.
[3] Hudayimiz kelidu, U ḥərgizmu süküt iqidə turmaydu;
Uning aldida yəwətküqi ot kelidu;
Uning ətrapida zor boran-qapḳun ḳaynaydu.
[4] Өz həlḳini sorax ḳilix üqün,
U yuḳiridin asmanlarni,
Yərnimu guwaḥliḳḳa qaḳiridu: —
[5] «Mening məmin bəndilirimni,
Yəni Mən bilən ḳurbanliḳ arḳiliḳ əḥdə tüzgüqilərni ḥuzurumoŋa qaḳirip yioŋinglar!»
[6] Asmanlar uning ḥəḳḳaniyliḳini elan ḳilidu,
Qünki Huda Өzi sorax ḳiloŋuqidur!
Selaḥ.
[7] «Anglanglar, i həlḳim, Mən səz ḳilay;
I Israil, Mən sanga ḥəḳiḳətni eytip ḳoyayki,
Mənki Huda, sening Hudayingdurmən.
[8] Ḥazir əyibliginim sening ḳurbanliḳliring səwəbidin,
Yaki ḥəmixə aldimda sunulidioŋan kөydürmə ḳurbanliḳliring səwəbidin əməs;
[9] Mən sening eoŋilingdin ḥeqbir өküzni,
Ḳotanliringdin ḥeqbir tekini almaḳqi əməsmən.
[10] Qünki ormanliḳlardiki barliḳ ḥaywanatlar Manga mənsuptur,
Minglioŋan taoŋdiki mal-waranlarmu Meningkidur;
[11] Taoŋlardiki pütün uqar-ḳanatlarni bilimən,
Daladiki barliḳ janiwarlar Meningkidur.
[12] Ḳarnim aqsimu sanga eytmaymən;
Qünki aləm wə uningoŋa toloŋan ḥəmmə nərsilər Meningkidur.
[13] Əjəba, Mən өküzning gөxini yəmdimən?
Tekining ḳenini iqəmdimən?

50:1 «Asaf yazoŋan küy» — «Asaf» Dawut padixaḥning dəwridə muḳəddəs ibadəthanida Hudani mədḥiyələx hizmitidə nəoŋmiqilərning bexi idi. U bəlkim muḳəddəs ibadəthanidiki «Hudani mədḥiyiləx mədrisi»ning asasqisi boluxi mumkin. Zəburdiki «Asaf yazoŋan küy» deyilgən küylərning bəzilirini Asaf өzi yazoŋan, bəzilirini, xübḥisizki, baxḳilar uning ḥərmitigə uning nami bilən yazoŋan.
50:1 1Tes. 4:14-17
50:3 «... Uning ətrapida zor boran-qapḳun ḳaynaydu» — bəzi alimlar bu jümlidiki «Uning» «Hudaning» əməs, bəlki «otning» kərsitidu, dəp ḳaraydu.
50:8 «Ḥazir əyibliginim sening ḳurbanliḳliring səwəbidin... əməs» — muxu yərdə «ḳurbanliḳ» ibraniy tilida «zebaḥ». Bu hil ḳurbanliḳ Hudaoŋa alaḥidə rəḥmət eytix məḳsitidə, Huda bilən əḥdə ḳiloŋanda yaki Hudaoŋa məḥsus ḳəsəm iqkəndə ḳilinidioŋan ḳurbanliḳ. Uningdin ḳurbanliḳ sunoŋuqi wə kaḥin yeyixkə bolatti. **«... kөydürmə ḳurbanliḳliring səwəbidin əməs»** — «kөydürmə ḳurbanliḳ» ibraniy tilida «olaḥ». Bu hil ḳurbanliḳ Hudaoŋa boloŋan sapɪbadətni bildürüx yolida, ḳurbanliḳning ḥəmmisi kөydürülətti; demək, nə ḳurbanliḳ ḳiloŋuqi kaḥin, nə ḳurbanliḳ sunoŋuqi adəm uning kiqikkinə bir parqə gөxinimu yeməytti *(«Law.» 1-babni kөrüng)*.
50:12 Mis. 19:5; Ḳan. 10:14; Ayup 41:3; Zəb. 24:1; 1Kor. 10:26,28

14 Qurbanlik süpitidə Hudaoƣa təxəkkürlərni eyt;
Ḥəmmidin Aliy Boloƣuqioƣa ḳiloƣan wədənggə wapa ḳil.
15 Bexingoƣa kün qüxkəndə Manga murajiət ḳil;
Mən seni ḳutuldurimən,
Sən bolsang Meni uluoƣlioƣaysən».
16 Lekin rəzillərgə Huda xundak dəydu: —
«Mening əmirlirimni bayan ḳilixḳa nemə ḥəkḳing bar?
Əḥdəmni tiloƣa aloƣudək sən kim iding?
17 Sən Mening təlimlirimdin yirgənding,
Səzlirimni rət ḳilding əməsmu?
18 Ooƣrini kərsəng, sən uningdin zok alding,
Zinahorlar bilən xerik boldung;
19 Aoƣzingdin yaman gəp qüxməydu;
Tiling yaloƣanqilikni tokuydu.
20 Öz ḳerindixingning yaman gepini ḳilip olturisən,
Anangning ooƣlioƣa təḥmət ḳilisən.
21 Sən bu ixlarni ḳiloƣiningda, Mən ün qikarmidim;
Dərwəkə, sən Meni özünggə ohxax dəp oyliding;
Lekin Mən seni əyibləp,
Bu ixlarni kəz aldingda əyni boyiqə sanga kərsitimən.
22 — I, Təngrini untuoƣanlar, buni kəngül ḳoyup anglanglar!
Bolmisa, silərni parə-parə ḳiliwetimən;
Ḥeqkim silərni ḳutḳuzalmaydu.
23 Birak ḳurbanlik süpitidə rəḥmət eytḳanlarning ḥərḳaysisi Manga xərəp kəltüridu;
Xundak ḳilip, uningoƣa Öz nijatlikimni kərsitiximgə yol təyyarlioƣan bolidu.

51-küy
Eoƣir gunah üqün kəqürüm tiləx duasi

51 1 Nəoƣmiqilərning bexioƣa tapxurulup okulsun dəp, Dawut yazoƣan küy. Bu küy Natan pəyoƣəmbər uning yenioƣa kelip, uni Bat-Xeba bilən boloƣan zinahorluḳi tooƣruluk əyibligəndin keyin yeziloƣan: —

Özgərməs muḥəbbiting bilən, i Huda, manga meḥir-xəpḳət kərsətkəysən!
Rəḥimdilliḳliringning kəplüki bilən asiyliḳlirimni əqürüwətkəysən!
2 Meni ḳəbiḥlikimdin yiltizimoƣiqə yuwətkəysən,
Gunaḥimdin meni tazilioƣaysən.
3 Qünki mən asiyliḳlirimni tonup iḳrar ḳildim;
Gunaḥim ḥəmixə kəz aldimda turidu.
4 Sening aldingda, pəḳət Sening aldingdila gunah ətküzüp,

50:14 Ḳan. 23:22; Ayup 22:27; Zəb. 76:11; Top. 5:3, 4, 5
50:17 «... Səzlirimni rət ḳilding əməsmu?» — ibraniy tilida: «Səzlirimni arḳangoƣa taxliwətting əməsmu?».
50:23 «... Xundak ḳilip, uningoƣa Öz nijatlikimni kərsitiximgə yol təyyarlioƣan bolidu» — ibraniy tilida: «Xundak ḳilip, uningoƣa Hudaning nijatlikini kərsitiximgə yol təyyarlioƣan bolidu». Bizningqə səzligüqi Məsiḥdur *(22-ayətnimu kərüng)*.
51:1 «Bu küy Natan pəyoƣəmbər uning yenioƣa kelip, uni Bat-Xeba bilən boloƣan zinahorluḳi tooƣruluk əyibligəndin keyin yeziloƣan» — bu ixlar Təwrat, «2Sam.» 11-12-babta hatiriləngən.
51:1 2Sam. 11:4; 12:1

Nəziringdə rəzil boloƣan ixni sadir ḳildim;
Xu wəjidin, Sən meni əyibləp səzlisəng, adilliḳing ispatlinidu;
Meni soraḳ ḳiloƣiningda, Өzüngning pakliḳi ispatlinidu.
[5] Mana, mən tuoƣuloƣinimdila, yamanliḳta idim,
Anamning ḳarnida pəyda boloƣinimdila mən gunaḥta boldum.
[6] Bərḥaḳ, Sən adəmlərning qin ḳəlbidin səmimiylik tələp ḳilisən;
Iqimdiki yoxurun jaylirimda Sən manga danaliḳni bildürisən.
[7] Meni gunaḥlirimdin zofa bilən tazilioƣaysən,
Ḥəm mən pak bolimən;
Meni pakpakiz yuoƣaysən, mən ḳardinmu aḳ bolimən.
[8] Manga xad-huram awazlarni anglatḳaysən;
Xuning bilən Sən əzgən ustihanlirim yənə xadlinidu.
[9] Gunaḥlirimdin qirayingni yoxurup,
Yamanliḳlirimni əqürüwətkəysən.
[10] Məndə pak ḳəlb yaratḳaysən, i Huda;
Wujumdiki sadiḳ roḥimni yengilioƣaysən.
[11] Meni ḥuzurungdin qiḳiriwətmigəysən;
Meningdin Muḳəddəs Roḥingni ḳayturuwalmioƣaysən.
[12] Aḥ, nijatliḳingdiki xadliḳni manga yengibaxtin ḥes ḳilduroƣaysən;
Itaətmən roḥ arḳilik meni yəligəysən.
[13] Buning bilən mən itaətsizlərgə yolliringni əgitəy,
Wə gunaḥkarlar yeningoƣa ḳaytidu.
[14] Ḳan təküx gunaḥidin meni ḳutulduroƣaysən,
I Huda, manga nijatliḳ bərgüqi Huda,
Xuning bilən tilim ḥəḳḳaniyliḳingni yangritip küyləydu.
[15] I Rəbbim, ləwlirimni aqḳaysən,
Aoƣzim mədḥiyiliringni bayan ḳilidu.
[16] Qünki Sən ḳurbanliḳni ḥux kərməysən;
Bolmisa sunar idim;
Kəydürmə ḳurbanliḳlardinmu ḥursənlik tapmaysən.
[17] Huda ḳobul ḳilidioƣan ḳurbanliḳlar sunuḳ bir roḥtur;
Sunuḳ wə ezilgən ḳəlbni Sən kəmsitməysən, i Huda;
[18] Xapaiting bilən Zionoƣa meḥribanliḳni kərsətkəysən;
Yerusalemning sepillirini yengibaxtin bina ḳiloƣaysən!
[19] U qaoƣda Sən ḥəḳḳaniyliḳtin boloƣan ḳurbanliḳlardin, kəydürmə ḳurbanliḳlardin,
Pütünləy kəydürülgən kəydürmə ḳurbanliḳlardin ḥursənlik tapisən;
U qaoƣda adəmlər ḳurbangaḥingoƣa buḳa-əküzlərni təḳdim ḳilixidu.

51:7 «Meni gunaḥlirimdin zofa bilən tazilioƣaysən» — «zofa» *(yəni lepəkgül)* tooƣruluḳ: bəzi «gunaḥni yuoƣuqi ḳurbanliḳ *(gunaḥ ḳurbanliḳi)*»larda ḳurbanliḳning ḳenini yaki uning bilən munasiwətlik pakizlax süyini gunaḥkar adəmning tenigə sepix üqün zofa ixlitiləttі.
51:7 Law. 14:4, 6; Qəl. 19:6,18
51:12 «Itaətmən Roḥ arḳilik meni yəligəysən» — «Itaətmən roḥ» Hudaning Muḳəddəs Roḥi uning roḥida itaətmənlikni ḥasil ḳilidu, xuning bilən uning roḥi ««itaətmən bir roḥ» bolidu.

52-küy
Hudaning ḫəkümi wə xəpḳiti

52 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan «Maskḯl»; Edomluḳ Doəg Saul padixaḫning yenioɣa berip: «Dawut Ahiməlәkning өyigə kirdi» dəp ayoɣaḳqiliḳ ḳiloɣandin keyin yeziloɣan: —
I noqi batur,
Nemə üqün rəzillikingdin mahtinisən?
Təngrining өzgərməs muḫəbbiti mənggülüktur.
[2] Өtkür ustira kəbi,
Tiling zəḫər qaqmaḳqi,
U yaloɣanqiliḳ toḳuwatidu.
[3] Sən yahxiliḳning ornida yamanliḳni,
Ḫək sөzləxning ornida yaloɣanqiliḳni yahxi kөrisən;
[4] Ḫaman adəmni nabut ḳilidioɣan sөzlərni yahxi kөrisən, i aldamqi til!
[5] Bərḫək, Təngri ohxaxla seni mənggügə yoḳitidu;
U seni tutuwalidu, yəni өz qediringdin tartip qiḳidu;
Tiriklərning zeminidin seni yiltizingdin ḳomurup taxlaydu.
Selaḫ.
[6] Ḫəkḫaniylar buni kөrüp ḳorḳuxidu,
Wə uni məshirə ḳilip külüp: —
[7] «Ḳaranglar, Hudani өz yөlənqisi ḳilmioɣan adəm,
Pəḳət өz baylikḭlirining kөplükigə tayanoɣan adəm;
U aq kөzlüki bilən küqləndi» — dəydu.
[8] Mən bolsam Hudaning өyidə өskən barakḳsan zəytun dərəhtəkmən,
Mən Hudaning өzgərməs muḫəbbitigə mənggügə tayinimən.
[9] Mən Sanga əbədil'əbəd təxəkkür eytimən;
Qünki Sən bu ixlarni ḳildingsən;
Məmin bəndiliring aldida namingoɣa təlmürüp kütimən;
Muxundaḳ ḳilix əladur.

53-küy
Ḳarangoɣu dunya

53 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Mahalat aḫangida Dawut yazoɣan «Maskḯl»:

52:1 «Edomluḳ Doəg Saul padixaḫning yenioɣa berip: «Dawut Ahiməlәkning өyigə kirdi» dəp ayoɣaḳqiliḳ ḳiloɣandin keyin yeziloɣan» — xu qaoɣda Saul padixaḫ Dawut pəyoɣəmbərni eltürməkqi idi. Dawut pəyoɣəmbər ḳeqip, Abimələk degən bir kaḫin *(yəni Hudaning ibadətḫanisidiki hizmətqisi)*ning өyi aldioɣa kelip yardəm soridi. Abimələk yardəm bərdi. Keyin Saul padixaḫ Abimələk wə uning ailisidikilərni pütünləy degüdək ḳiriwətti *(Təwrat «1Sam.» 21-, 22-bab).* **«... Nemə üqün rəzillikingdin mahtinisən? Təngrining өzgərməs muḫəbbiti mənggülüktur»** — baxḳa hil tərjimiliri: — *(1)* «... Nemixḳa kün boyi mahtinisən, Təngri aldida yirginqlik boldungsən»; *(2)* «... Nemixḳa məmin bəndilərgə yətküzgən ziyandin mahtinisən? Kün boyi tiling ḫalakətni oylaydu».
52:1 1Sam. 22:9-23
52:4 «Ḫaman adəmni nabut ḳilidioɣan sөzlər» — ibraniy tilida «Ḫaman adəmni yutuwetidioɣan sөzlər».
52:8 «Mən bolsam Hudaning өyidə өskən barakḳsan zəytun dərəhtəkmən» — «zəytun dərihi» əng uzun өmürlük dərəhlərdin biri.
52:9 «Məmin bəndiliring aldida namingoɣa təlmürüp kütimən; muxundaḳ ḳilix əladur» — baxḳa birhil tərjimisi «Məmin bəndilər aldida namingni təlmürüp kütimən; qünki naming əwzəldur».

Əhmək kixi kənglidə: «Ңeqbir Huda yok» — dəydu.
Ular qiriklixip,
Nəprətlik ḳəbiң ixlarni ḳilixti;
Ularning iqidə meһribanlik ḳiloɳuqi yoḳtur.
2 Huda ərxtə turup, insan balilirini kəzitip:
«Bu insanlarning arisida, insapni qüxinidioɳan birərsi barmidu?
Hudani izdəydioɳanlar barmidu?
3 Ңəmmə adəm yoldin qikti,
Ңəmmə adəm qiriklixip kətti,
Meһribanlik ḳiloɳuqi yoḳtur, ңətta birimu.
4 Nanni yegəndək Mening həlḳimni yutuwaloɳan,
Ḳəbiһlik ḳiloɳuqilarning bilimi yokmidu?» — dəydu.
Ular Pərwərdigaroɳa ңeqbir iltija ḳilmaydu.
5 Ḳorkḳudək ңeq ix bolmisimu,
Mana ularni oɳayət zor ḳorḳunq basti;
Qünki Huda seni ḳorxawoɳa aloɳanlarning ustihanlirini parqilap qeqiwətti;
Sən ularni hijillikḳa ḳoydung;
Qünki Huda ularni nəziridin saḳit ḳildi.
6 Aһ, Israilning nijatliḳi Ziondin qiḳip kəlgən bolsa idi!
Huda Өz həlḳini asaritidin qiḳirip, azadlikḳa erixtürgən qaoɳda,
Yaḳup xadlinidu,
Israil huxal bolidu!

54-küy
Satḳunlukḳa uqrioɳanda ḳiloɳan dua

54 1 Nəoɳmiqilərning bexioɳa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən oḳulsun dəp, Dawut yazoɳan «Maskil» (Zif xəһiridikilər Saul padixaһning yenioɳa berip: «Dawut bizning muxu yurtimizoɳa məküwaloɳan, sili bilməmdila?» dəp ayoɳaḳqilik ḳiloɳandin keyin yeziloɳan):

I Huda, Өz naming bilən meni ḳutḳuzoɳaysən;
Zor ḳudriting bilən dəwayimni sorioɳaysən.
2 I Huda, duayimni angliоɳaysən;
Aoɳzimdiki sözlərgə ḳulaḳ saloɳaysən.
3 Qünki yat adəmlər manga ңujum ḳilixḳa ornidin turdi;
Zomigərlər mening jenimni owlimaḳta;
Ular Hudani nəzirigə ңeq ilmaydu.
Selaң.
4 Ḳara, Huda manga yardəm ḳiloɳuqidur;
Rəb jenimni yələydioɳanlar arisididur.
Selaң.

53:1 «Mahalat aһangida Dawut yazoɳan «Maskil»» — «mahalat»ning mənisi bizgə naməlum.
53:1 Zəb. 10:4; 14:1; Rim. 3:12
53:2 Rim. 3:11
54:1 «Zif xəһiridikilər Saul padixaһning yenioɳa berip: «Dawut bizning muxu yurtimizoɳa məküwaloɳan, sili bilməmdila?» dəp ayoɳaḳqilik ḳiloɳandin keyin yeziloɳan» — bu wəḳələr «1Sam.» 23:14-29-ayətlərdə bayan ḳilinidu.
54:1 1Sam. 23:19-28; 26:1
54:3 «Yat adəmlər ... ornidin turdi» — yaki «Təkəbbur adəmlər ... ornidin turdi».

5 U düxmənlirimning yamanlikini əzigə kayturidu;
I Huda, Əz hakikiting bilən ularni üzüp taxlioqaysən.
6 Mən Sanga halis kurbanliklar sunimən;
Namingni mədhiyələymən, i Pərwərdigar;
Xundak kilix əladur.
7 Qünki U meni barlik bala-kazalardin kutkuzdi;
Düxmənlirimning məoqlubiyitini əz kəzum bilən kərdüm.

55-küy
Satkunlukka uqrioqanning dərd-ələmlirini təküx duasi

55 1 Nəoqmiqilərning bexioqa tapxurulup, tarlik sazlar bilən okulsun dəp, Dawut yazoqan «Maskil»: —

I Huda, duayimni angliogaysən;
Tilikimdin əzüngni kaqurmioqaysən,
2 Manga kulak selip, jawab bərgəysən;
Mən dad-pəryad iqidə kezip,
Ah-zar qekip yürimən;
3 Səwəbi düxmənning təhditliri, rəzillərning zulumliri;
Ular beximoqa awariqiliklərni təkidu;
Ular oqəzəplinip manga adawət sakiaydu.
4 Iqimdə yürikim toloqinip kətti;
Ölüm wəhxətliri wujudumni kaplidi.
5 Korkunq wə titrək beximoqa qüxti,
Dəhxət meni qəmküwaldi.
6 Mən: — «Kəptərdək kanitim bolsiqu kaxki,
Uqup berip aramgah tapar idim» — dedim.
7 — «Yirak jaylaroqa kəqip,
Qəl-bayawanlarda makanlixar idim;
Selah.
8 Boran-qapkunlardin,
Kara kuyundin kəqip, panahgahoqa aldirar idim!».
9 Ularni yutuwətkəysən, i Rəb;
Tillirini bəlüwətkəysən;
Qünki xəhər iqidə zorawanlik həm jedəlhorlukni kərdüm.
10 Ular keqə-kündüz sepillər üstidə oqadiyip yürməktə;
Xəhər iqini kabahət wə xumluk kaplidi.
11 Haram arzu-həwəslər uning iqidə turidu,
Sahtilik wə hiylə-mikirlik, koqilardin kətməydu.

12 Əgər düxmən meni məshirə kiloqan bolsa, uningoqa səwr kilattim;
Birak meni kəmsitip, əzini mahtioqan adəm manga əqmənlərdin əməs idi;
Əgər xundak boloqan bolsa, uningdin əzümni kaqurattim;

54:6 «Mən Sanga halis kurbanliklar sunimən» — «halis kurbanliklar»: Musa pəyoqəmbər tüzgən nizam boyiqə, «halis kurbanlik» Hudaning kərsətkən məlum iltipati yaki xəpkiti üqün rəhmətlərni bildüridioqan birhil kurbanlik.

13 Lekin buni ḳiloɣan sən ikənlikingni — Mening buradirim, sirdixim, əziz dostum bolup
qiḳixingni oylimaptimən!
14 Halayiḳḳa ḳetilip, Hudaning əyigə ikkimiz billə mangoɣaniduḳ,
Əzara xerin paranglarda boloɣaniduḳ;.
15 Muxundaḳ satḳunlarni əlüm tuyuḳsiz qəqitiwətsun!
Ular təḥtisaraoɣa tirik qüxkəy!
Qünki ularning makanlirida, ularning arisida rəzillik turmaḳta.

16 Lekin mən bolsam, Hudaoɣa nida ḳilimən;
Pərwərdigar meni ḳutḳuzidu.
17 Ətigini, ahximi wə qüxtə,
Dərdimni təküp pəryad kətürimən;
U jəzmən sadayimoɣa ḳulaḳ salidu.
18 U manga ḳarxi ḳilinoɣan jəngdin meni aman ḳilidu;
Gərqə kəp adəmlər meni ḳorxawoɣa aloɣan bolsimu.
19 Təngri — əzəldin təhttə olturup kəlgüqi!
U naləmni anglap ularni bir tərəp ḳilidu;
(Selaḥ)
Qünki ularda ḥeq əzgirixlər bolmidi;
Ular Hudadin ḥeq ḳorḳmaydu.
20 Ḥeliḳi buradirim əzi bilən dost boloɣanlaroɣa muxt kətürdi;
Əz əḥdisini buzup taxlidi.
21 Aoɣzi seriḳ maydinmu yumxaḳ,
Biraḳ kəngli jəngdur uning;
Uning səzliri yaoɣdinmu siliḳ,
Əməliyəttə suoɣurup aloɣan ḳiliqlardur.
22 Yükünggni Pərwərdigaroɣa taxlap ḳoy,
U seni yələydu;
U ḥəḳḳaniylarni ḥərgiz təwrətməydu..
23 Biraḳ, sən Huda axu rəzillərni ḥalakət ḥangioɣa qüxürisən;
Ḳanhorlar wə ḥiyligərlər əmrining yeriminimu kərməydu;
Biraḳ mən bolsam, sanga tayinimən.

56-küy
Ziyankəxlikkə uqrioɣuqining duasi

56 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Hilwəttiki dub dərəhliridiki pahtək» degən
aḥangda oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küy (Filistiylər Gat xəḥiridə uni əsirgə
aloɣanda yeziloɣan): —

I Huda, manga xəpḳət kərsətkəysən,
Qünki insanlarning nəpsi yooɣinap meni ḳooɣlimaḳta;

55:14 «Halayiḳḳa ḳetilip, Hudaning əyigə ikkimiz billə mangoɣaniduḳ, əzara xerin paranglarda boloɣaniduḳ» — Dawut əzigə uxtumtut hainlik ḳiloɣan kixi bilən boloɣan ilgiriki dostluḳ munasiwitini esigə kəltüridu.
55:22 «Yükünggni Pərwərdigaroɣa taxlap ḳoy» — «yüküng» ibraniy tilida «amanət ḳilinoɣining» yaki «sanga tapxuruloɣan».

Kün boyi ular mən bilən jəng kilip meni basmakta;
2 Meni kəzligən rəkiblirimning nəpsi yooinap kün boyi meni koolimakta;
Manga ħəywə kilip jəng kiloquqilar intayin kəptur!
3 Mən korkkan künümdə,
Mən Sanga tayinimən.
4 Mən səz-kalamini uluo dəp mədhiyələydioan Hudaoa,
Hudaoila tayinimən;
Mən korkmaymən;
Naħayiti bir ət igisi meni nemə kilalisun?
5 Ular kün boyi səzlirimni burmilaydu,
Ularning barlik oyi manga ziyankəxlik kilixtur;
6 Ular top bolup adəmni kəstilixip, yoxurunidu;
Peyimgə qüxüp, jenimni elixni kütidu.
7 Gunaħ bilən gunaħni yepip kaqsa bolamdu?
Oləziping bilən əllərni yərgə uroaysən, i Huda!
8 Mening sərsanlikirimni əzüng sanap kəlgən;
Kəzdin akkan yaxlirimni tulumungoa toplap sakioaysən;
Bular dəptiringdə pütüklük əməsmu?
9 Xuning bilən mən Sanga nida kiloan kündə,
Düxmənlirim qekinidu;
Mən xuni bildimki — Huda mən tərəptidur!
10 Hudani — Uning səz-kalamini uluolaymən!
Pərwərdigarni — Uning səz-kalamini uluolaymən!
11 Hudanila tayanqim kildim —
Mən korkmaymən, naħayiti xu bir insan meni nemə kilalisun?
12 Sanga kiloan wədilirimgə wapa kilimən, i Huda;
Sanga təxəkkür kurbanlikirini sunimən.
13 Qünki Sən jenimni ölümdin kutulduroansən;
Sən putlirimni putlixixtin saklimamsən?
Xuning bilən mən Hudaning ħuzurida, tiriklər turidioan yoruklukta mangimən.

57-küy
Eoir künlərdiki etikad

57 1 Nəomiqilərning bexioa tapxurulup, «Ħalak kilmioaysən» degən aħangda okulsun dəp, Dawut yazoan «Mihtam» küyi, (u Saul padixaħtin kəqip, əngkürdə yoxurunuwaloan qaoda yeziloan): —
I Huda, manga xəpkət kərsətkəysən,
Manga xəpkət kərsətkəysən,
Qünki jenim Seni panaħim kildi.
Muxu balayi'apət ətüp kətküqə, kanatliring sayisidə panaħ tapimən.
2 Hudaoa, yəni Ħəmmidin Aliy Boloquqioa,

56:1 1Sam. 21:12,13,14
56:11 Zəb. 118:6
57:1 **«Dawut yazoan «Mihtam» küyi»** — «Mihtam» 16-küydiki izaħatni kərüng. **«U Saul padixaħtin kəqip, əngkürdə yoxurunuwaloan qaoda yeziloan»** — bu wəkələr «1Sam.» 24-babta bayan kilinidu.
57:1 1Sam. 22:1; 24:4

Өzüm üqün ḫəmmini orunlaydioƣan Tәngrigə nida ḳilimәn;
3 U ərxtin yardәm әwәtip meni ḳutḳuzidu;
Manga ḳarap nәpsi yooƣinap, meni ḳooƣlawatḳanlarni U rәswa ḳilidu;
Selaḫ;
Huda Өz meḫir-xәpḳiti wә ḫәḳiḳitini әwәtidu!
4 Jenim xirlar arisida ḳaldi;
Mәn nәpisi yalḳun kәbi boloƣanlar arisida yatimәn!
Adәm baliliri —
Ularning qixliri nәyzә-oḳlardur,
Ularning tili — ətkür ḳiliqtur!
5 I Huda, ərxlәrdin yuḳiri uluoƣlanoƣaysәn,
Xan-xәriping yәr yüzini ḳapliƣay!
6 Ular ḳәdәmlirimgә tor ḳurdi;
Jenim egilip kәtti;
Ular mening yolumoƣa orәk koliƣanidi,
Lekin өzliri iqigә qüxüp kәtti.
7 Iradәm qing, i Huda, iradәm qing;
Mәn mәdḫiyә nahxilarni eytip,
Bәrḫәḳ Seni küyläymәn!
8 Oyoƣan, i roḫim!
I nәoƣmә-sazlirim, oyoƣan!
Mәn sәḫәr ḳuyaxinimu oyoƣitimәn!
9 Mәn hәlḳ-millәtlәr arisida seni uluoƣlaymәn, i Rәb;
әllәr arisida Seni küyläymәn!
10 Qünki өzgәrmәs muḫәbbiting ərxlәrgә yәtküdәk uluoƣdur;
Ḫәḳiḳiting bulutlaroƣa takaxti.
11 I Huda, ərxlәrdin yuḳiri uluoƣlanoƣaysәn,
Xan-xәriping yәr yüzini ḳapliƣay!

58-küy
Zalim ḫәkümranlarni Huda jazalioƣay!

58 1 Nәoƣmiqilәrning bexioƣa tapxurulup, «Ḫalak ḳilmioƣaysәn» degәn aḫangda oḳulsun dәp, Dawut yazoƣan «Mihtam» küyi: —

I ḳudrәt igiliri, silәr ḫәḳiḳәtәn adalәtni sөzläwatamsilәr?
I insan baliliri, adil ḫөküm qiḳiramsilәr?
2 Yaḳ, silәr kөnglünglәrdә yamanliḳ tөyyarlaysilәr;

57:5 Zәb. 108:5
57:6 Zәb. 7:15-16; 9:16
57:7 Zәb. 108:1-5
57:8 «Oyoƣan, i roḫim!» — bu ayәttiki «roḫim» ibraniy tilidiki «xan-xәripim» degәn sөzning tәrjimisi. «Nәoƣmә-sazlirim!» ibraniy tilida «lira *(rawabdәk bir saz)* wә qiltar»ni bildüridu.
57:9 Zәb. 18:49; 22:22; 108:3
57:10 Zәb. 36:5-6; 108:4
58:1 «Silәr ḫәḳiḳәtәn adalәtni sөzläwatamsilәr?» — baxḳa birhil tәrjimisi: «Adalәt zuwansiz bolup ḳaldimu? Nemixḳa sөzlimөysilәr?». Buningoƣa ohxap ketidioƣan baxḳa birnәqqә tәrjimilәr bar. Bәlkim sürgün boloƣan Dawutning kөzdә tutḳini *(әsli өzini ḫөrmәtläydioƣan)* ordidiki әmәldarlarning uning dөwasini Saul padixaḫ aldida sөzlimigini.

Yər yüzidə əz ⱪolunglar bilən ⱪilidiⱺan zorawanliⱪni əlqəwatisilər.
3 Rəzillər anisining ⱪorsiⱪidila ezip ketidu;
Ular tuⱺulupla yoldin adixip, yaloⱺan səzləydu.
4 Ularning zəhiri yilanning zəhiridur;
Ular əz ⱪuliⱪini pütük ⱪiloⱺan gas kobra yilandək,
5 Məyli yilanqilar xunqə qiraylik seⱨirlisimu,
U nəy awazioⱺa ⱪət'iy ⱪulaⱪ salmaydu.
6 I Huda, ularning aoⱪzidiki qixlirini sunduruwətkəysən!
Muxu yax xirlarning tongkay qixlirini qeⱪiwətkəysən, i Pərwərdigar!
7 Ular eⱪip kətkən sulardək ətüp kətkəy;
Ular oⱪlarni qənləp atⱪanda,
Oⱪliri uqsiz bolup kətkəy!
8 ⱪululə yol mangoⱺanda izi yoⱪilip kətkəndək,
Ular yoⱪap kətsun;
Ayalning qüxüp kətkən ⱨamilisidək,
Ular kün kərmisun!
9 ⱪazan yantaⱪlarning issiⱪini səzgüqə,
(Məyli ular yumran peti, yaki ot tutaxⱪan bolsun)
U ularni tozutuwetidu.
10 Ⱨəⱪⱪaniy adəm Hudaning intiⱪamini kərgəndə huxal bolidu;
Əz izlirini rəzillərning ⱪenida yuyidu.
11 Xunga adəmlər: «Dərwəⱪə, ⱨəⱪⱪaniylar üqün in'am bardur;
Dərwəⱪə yər yüzidə ⱨəküm yürgüzgüqi bir Huda bardur» — dəydu.

59-küy

59 [1] Nəoⱺmiqilərning bexioⱺa tapxurulup, «Ⱨalak ⱪilmioⱺaysən» degən aⱨangda oⱪulsun dəp, Dawut yazoⱺan «Mihtam» küyi; (bu küy Saul padixaⱨ Dawutning əyini kəzləxkə paylaⱪilarni əwətip, uni əltürüwətməkqi boloⱺan qaoⱺda yeziloⱺan): —

I Hudayim, düxmənlirimning qanggilidin ⱪutⱪuzoⱺaysən;
Manga ⱪarxi turoⱺanlardin meni egizdə aman saⱪlioⱺaysən.
2 Meni yamanliⱪ ⱪiloⱺuqilar qanggilidin ⱪutⱪuzuwaloⱺaysən,
ⱪanhor adəmlərdin meni ⱪutⱪuzoⱺaysən.
3 Qünki mana, ular jenimni elix üqün paylimaⱪta,
Zorawanlar manga ⱪarxi top boluxup ⱪəstləxməktə;
Bu ⱪiloⱺini məndə boloⱺan birər asiyliⱪ üqün əməs,
Yaki gunaⱨim üqün əməs, i Pərwərdigar;
4 Məndə ⱨeq səwənlik bolmisimu, ular yügürüp manga ⱪarxi səp salidu;
Mening yardimimgə kelixkə oyoⱺan,

58:4 Zəb. 140:3
58:5 «Məyli yilanqilar xunqə qiraylik seⱨirlisimu» — «yilanqi»: qelip yilanlarni oynitidioⱺan kixi.
58:9 «ⱪazan yantaⱪlarning issiⱪini səzgüqə, məyli ular yumran peti, yaki ot tutaxⱪan bolsun u ularni tozutuwetidu» — toluⱪ ayətning birnəqqə hil tərjimiliri bar; ularning ⱨəmmisining omumiy mənisi bu tərjimigə ohxap ketidu.
59:1 «Bu küy Saul padixaⱨ Dawutning əyini kəzləxkə paylaⱪilarni əwətip, uni əltürüwətməkqi boloⱺan qaoⱺda yeziloⱺan» — bu wəⱪə «1Sam.» 19-babta bayan ⱪilinidu.
59:1 1Sam. 19:12

Ḥalimni nəziringgə aloɣaysən.
[5] I Pərwərdigar, samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda, Israilning Hudasi,
Barlıḳ əl-yurtlarni sotlap-jazalaxḳa ornungdin turoɣaysən;
Ḳəstləxni niyət ḳiloɣuqilarning ḥeqḳaysisioɣa rəḥim ḳilmioɣaysən.
Selaḥ.
[6] Ular keqisi ḳaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz ḳilip,
Xəḥərni aylinip laoɣaylap yürməktə..
[7] Ḳara, ularning aoɣzidin ekiwatḳan xəlgəylirini!
Ləwliridin ḳiliqlar qiḳip turidu;
Ular: «Kim angliyalaydu?» — dəydu..
[8] Lekin Sən Pərwərdigar ularni məshirə ḳilisən;
Barlıḳ əllərni mazaḳ ḳilisən!.
[9] I mening küqüm Boloɣuqi!
Mən Sanga təlmürüp ḳarap yürimən;
Qünki Huda mening yuḳiri panaḥgaḥimdur.
[10] Manga əzgərməs muḥəbbitini kərsətküqi Huda mening aldimda mangidu;
Huda manga düxmənlərning məoɣlubiyitini kərsitidu.
[11] Birak, i Huda, bularni ḳətl ḳilmay turoɣay;
Bolmisa mening həlḳim Seni untuydu.
Əz küqüng bilən ularni sərsan ḳiloɣaysən,
Ularning bexini eoɣirlaxturoɣaysən;
I Rəb, bizning ḳalḳinimiz!
[12] Ularning aoɣzining buzuḳluḳi tüpəylidin,
Ləwlirining səzliri tüpəylidin,
Ulardin qiḳiwatḳan ḳaroɣaxlar ḥəm aldamqiliḳlar tüpəylidin,
Ular əz təkəbburluḳi iqidə tuzaḳḳa qüxkəy!
[13] Oɣəziping bilən bu ixlaroɣa hatimə bərgəysən,
Hatimə bərgəysən!
Xuning bilən ular yoḳ bolidu;
Xuning bilən yər yüznining qət-qətlirigiqə Hudaning ḥəḳikətən Yaḳupḳa ḥəkümdarliḳ ḳilidioɣanliḳi ayan boloɣay!
Selaḥ..
[14] Dərwəkə, ular ḥaziroɣiqə keqisi ḳaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz ḳilip,
Xəḥərni aylinip laoɣaylap yüridu.
[15] Itlardək ular ozuḳ izdəp hər yərdə ḳatraydu;
Ḳarni toymioɣuqə ḥuwlap yürməktə;
[16] Lekin mən bolsam ḳudritingni küyləymən,
Bərḥək, səḥərlərdə əzgərməs muḥəbbitingni nahxa ḳilip yangritimən;
Qünki Sən mən üqün yuḳiri ḳoroɣan,

59:6 «Ular «ḳəstləxni niyət ḳiloɣuqilar» keqisi ḳaytip kelip, oɣaljir ittək oɣaz-oɣuz ḳilip, xəḥərni aylinip laoɣaylap yürməktə» — kona Ḳanaan *(Pələstin)* xəḥərliridə ow izdigən itlar bəlkim kündüzdə kixilərning jay-ḥoylilirioɣa kirixkə petinalmaytti, pəḳət adəmlər uhlioɣanda kiridu. Dawut halayiḳ səygən adəm boloɣaqḳa, uni əltürməkqi boloɣan kixilər bəlkim kündüzdə ḳol selixḳa petinalmaytti, pəḳət keqidə uning əyigə besip kiridu.
59:7 Zəb. 10:11; 55:21; 57:4; 94:7
59:8 Zəb. 2:4
59:13 «Xuning bilən yər yüznining qət-qətlirigiqə Hudaning ḥəḳikətən Yaḳupḳa ḥəkümdarliḳ ḳilidioɣanliḳi ayan boloɣay!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Xuning bilən ularoɣa Hudaning ḥəḳikətən Yaḳupḳa ḥəm yərning qət-qətlirigiqə ḥəkümdarliḳ ḳilidioɣanliḳi ayan boloɣay!».

Eoɣir künlirimdə panaḥgaḥ bolup kəlgənsən.
17 I mening küqüm Boloɣuqi, Sanga küylərni eytimən;
Qünki Huda mening yuḳiri ḳoroɣinimdur,
Manga əzgərməs muḥəbbət kərsətküqi Hudayimdur.

60-küy
Məoɣlubiyəttin keyinki dua

60 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Guwaḥliḳ nilupəri» degən aḥangda oḳulsun
dəp, Dawut yazoɣan «Mihtam» küyi: —
(Dawut Aram-Naḥaraim wə Aram-Zobaḥdiki Suriyəliklər bilən jəng ḳiloɣanda, uning sərdari
boloɣan Yoab jənggə ḳayta berip, «Xor wadisi»da Edomdikilərdin on ikki ming əskərni
ḳiliqlioɣan qaoɣda yeziloɣan)

I Huda, Sən bizni qətkə ḳaḳting;
Bizni parə-parə ḳiliwətting,
Sən bizdin rənjiding;
Əmdi bizni yeningoɣa ḳayturoɣin!
2 Sən zeminni təwritip yeriwətkəniding;
Əmdi uning bəsüklirini saḳaytḳaysən;
Qünki u dəldəngxip kətti!
3 Sən Θz həlḳinggə külpət-harliḳlarni kərgüzdüng;
Sən bizgə alaḳzadilikning xarabini iqküzdüng.
4 Sən Θzüngdin əyminidioɣanlaroɣa tuoɣ tikləp bərgənsən;
U həḳiḳətni ayan ḳilixḳa kətürülidu.
(Selaḥ).
5 Θz səygənliring nijatliḳ tepixi üqün,
Ong ḳolung bilən ḳutḳuzoɣaysən,
Duayimni ijabət ḳiloɣaysən.
6 Huda Θz pak-muḳəddəslikidə xundaḳ degən: —
«Mən təntənə ḳilimən,
Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən,
Sukkot wadisini təḳsim ḳilixḳa əlqəymən.
7 Gilead Manga mənsuptur,
Manassəḥmu Manga mənsuptur;
Əfraim bolsa beximdiki dubuloɣamdur,
Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroɣuqimdur;

60:1 «Dawut Aram-Naḥaraim wə Aram-Zobaḥdiki Suriyəliklər bilən jəng ḳiloɣanda, uning sərdari boloɣan Yoab jənggə ḳayta berip, «Xor wadisi»da Edomdikilərdin on ikki ming əskərni ḳiliqlioɣan qaoɣda yeziloɣan» — bu wəḳə Təwrat, «2Sam.» 8-babta bayan ḳilinidu.
60:1 2Sam. 8:3, 13; 1Tar. 18:3, 12; Zəb. 44:9-10; 74:1; 108:11; 144:10
60:4 «Sən Θzüngdin əyminidioɣanlaroɣa tuoɣ tikləp bərgənsən; u həḳiḳətni ayan ḳilixḳa kətürülidu» — toluḳ ayətning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Ayəttiki ibraniy tilini qüxinix təs.
60:5 Zəb. 108:6-13
60:6 «Huda Θz pak-muḳəddəslikidə xundaḳ degən...» — yaki «Huda Θz muḳəddəs jayida xundaḳ degən...» **«Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən, Sukkot wadisini təḳsim ḳilixḳa əlqəymən»** — Hudaning muxu sözliri bəlkim Yəxua pəyoɣəmbər arḳiliḳ, Ḳanaan *(Pələstin)* zeminini Israillaroɣa bəlüp-bəlüp təḳsim ḳiloɣanliḳini kərsitidu.
60:7 «əfraim bolsa beximdiki dubuloɣamdur» — ibraniy tilida «əfraim bolsa beximdiki ḳoоɣdioɣuqidur». **«Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroɣuqimdur»** — baxḳa birhil tərjimisi «Yəḥuda Mening xaḥanə ḥasamdur».

[8] Moab Mening yuyunux jawurumdur;
Edomoɣa qoruḳumni taxlaymən;
Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə ḳilinglar!»

[9] Kim Meni bu mustəḥkəm xəḥərgə baxlap kirəlisun? Kim Meni Edomoɣa elip baralisun?
[10] I Huda, Sən bizni rasttinla qətkə ḳaḳtingmu?
Ḳoxunlirimiz bilən billə jənggə qiḳmamsən?
[11] Bizni zulumlardin ḳutuluxḳa yardəmləxkəysən,
Qünki insanning yardimi bikardur!
[12] Huda arḳilik biz qoḳum baturluḳ kərsitimiz;
Bizgə zulum ḳiloɣuqilarni qəyligüqi dəl U Θzidur!

61-küy
«Məndin yuḳiri Ḳoram Tax»

61 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən oḳulsun dəp Dawut yazoɣan küy: —

I Huda, pəryadimni angliɵaysən;
Duayimoɣa ḳulaḳ saloɣaysən!
[2] Yərning qət-qətliridə turup,
Yürikim zəiplixip kətkəndə,
Mən Sanga murajiət ḳilimən: —
Sən meni θzümdin yuḳiri Ḳoram Taxḳa yetəkləysən!
[3] Qünki Sən manga panaḥgaḥ,
Düxminim aldida mustəḥkəm munar bolup kəlgənsən.
[4] Mən qediringni mənggülük turaloɣum ḳilimən;
Ḳanatliring sayisidə panaḥ tapimən.
Selaḥ.
[5] Qünki Sən, i Huda, ḳəsəmlirimni angliding;
θzüngdin əyminidioɣanlaroɣa təwə mirasni mangimu bərdingsən.
[6] Padixaḥning künlirigə kün ḳoxup uzartisən;
Uning yilliri dəwrdin-dəwrgiqə bolidu.
[7] U Hudaning aldida mənggü ḥəküm süridu;
Uni aman saḳlaxḳa muḥəbbət wə ḥəḳiḳətni bekitip təminligəysən;
[8] Xuning bilən aldingda iqkən ḳəsəmlirimgə ḥər küni əməl ḳilimən;
Mən namingni mənggü küyləymən!

60:8 «Moab Mening yuyunux jawurum» — bəlkim Moabning Huda wə Uning həlḳi üqün məynət hizmət ḳilidioɣanliḳini bildüridu. **«Edomoɣa qoruḳumni taxlaymən»** — ayaoɣ kiyimni məlum yər üstigə taxlax axu yərgə igə boloɣanliḳni bildürüxi mumkin; yaki bolmisa, Edomning θz igisining ayaoɣlirini elip yioɣixturidioɣan ḳuldək ikənlikini kərsitiximu mumkin. **«Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə ḳilinglar!»** — Dawut padixaḥning dəwridə Filistiyə Dawutḳa, xundaḳla Hudaning θzigə boysunup, bəhtlik ḥayatḳa igə boloɣan *(«2Sam.» 1:8ni, xundaḳa «Yar.» 12:1-3nimy kərüng)*.
61:2 «Mən θzümdindin yuḳiri Ḳoram Tax» — Hudani kərsitidu, əlwəttə. «Məndin yuḳiri» degən ibarə bəlkim Dawutning gərdə padixaḥ bolsimu, «θzümni naḥayiti üstün, ḳabilətlik adəm ḥesablimaymən, ḥardaim Hudadin yol sorixim kerək» degəndək, ḥəmmimizni kiqik peillik boluxḳa, ündəydu.
61:5 «θzüngdin əyminidioɣanlaroɣa təwə miras...» — ibraniy tilida «Namingdin əyminidioɣanlaroɣa təwə miras...».
61:6 «Padixaḥning künlirigə kün ḳoxup uzartisən; uning yilliri dəwrdin-dəwrgiqə bolidu» — Dawut θzi Israiloɣa padixaḥ bolup ḳirik yil ḥəküm sürgən. Xübḥisizki, u bu yərdə θz əwladi bolidioɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ tooɣruluḳ bexarət beridu.

62-küy
Hudani təlmürüp kütüx

62 [1] Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Dawut yazoɣan küy: —
Jenim Hudaoɣila ⱪarap süküttə kütidu;
Mening nijatliⱪim uningdindur.
[2] Pəⱪət Ula mening ⱪoram texim wə mening nijatliⱪim,
Mening yuⱪiri ⱪoroɣinimdur;
Mən unqilik təwrinip kətməymən.
[3] Silər ⱪaqanoɣiqə xu ajiz bir insanoɣa ḥujum ⱪilisilər?
Ḥəmminglar ⱪingoɣiyip ⱪaloɣan tamni,
Iroɣanglap ⱪaloɣan ⱪaxani oɣulatⱪandək, uni oɣulatmaⱪqisilər?
[4] Uni xəḥrət-ḥəywitidin qüxürüwetixtin baxⱪa, ularning ḥeq məslihəti yoⱪtur;
Yaloɣanqiliⱪlardin hursən ular;
Aoɣzida bəht tiligini bilən,
Ular iqidə lənət oⱪuydu.
Selaḥ.
[5] I jenim, Hudaoɣila ⱪarap süküttə kütkin;
Qünki mening ümidim Uningdindur.
[6] Pəⱪət U mening ⱪoram texim ḥəm mening nijatliⱪim,
Mening yuⱪiri ⱪoroɣinimdur;
Mən təwrinip kətməymən.
[7] Nijatliⱪim ḥəm xan-xəḥritim Hudaoɣa baoɣliⱪtur;
Mening küqüm boloɣan ⱪoram tax, mening panaḥgaḥim Hudadidur.
[8] I halayiⱪ, Uningoɣa ḥərdaim tayininglar!
Uning aldida iq-baoɣringlarni tökünglar;
Huda bizning panaḥgaḥimizdur!
Selaḥ.
[9] Addiy bəndilər pəⱪət bir tiniⱪ,
Esilzadilərmu bir aldam səz halas;
Tarazioɣa selinsa ularning ⱪilqə salmiⱪi yoⱪ,
Bir tiniⱪtinmu yeniktur.
[10] Zomigərlikkə tayanmanglar;
Bulangqiliⱪtin ham hiyal ⱪilmanglar,
Bayliⱪlar awusimu, buloɣa kənglünglarni ⱪoymanglar;
[11] Huda bir ⱪetim eytⱪanki,
Mundaⱪ deginini ikki ⱪetim anglidimki: —
«Küq-ⱪudrət Hudaoɣa mənsuptur».
[12] Ḥəm i Rəb, Sanga əzgərməs muḥəbbətmu mənsuptur;
Qünki Sən ḥərbir kixigə əz əmiligə yarixa ⱪayturisən.

62:1 «Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Dawut yazoɣan küy» — «Yədutun»: Dawut pəyoɣəmbər «mədḥiyə hori»ning yetəkqisi dəp bekitkən, Yədutun isimlik bir kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng).*
–Yənə birhil tərjimisi: «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Yədutun» *(mədḥiyiləx degən mənidə)* aḥangida oⱪulsun dəp Dawut yazoɣan küy: —....».
62:2 «Mən unqilik təwrinip kətməymən» — yaki baxⱪa birhil tərjimisi «Zor eoɣirqiliⱪtimu təwrənməymən».
62:12 Ayup 34:11; Pənd. 24:12; Yər. 32:19; Əz. 7:27; 33:20; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 2Kor. 5:10; Əf. 6:8; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17; Wəḥ. 22:12

63-küy
Hudaoɣa intizar bolux

63 [1] Dawut yazoɣan küy (u Yəhudadiki qəl-bayawanda boloɣan qaoɣda yeziloɣan): —
I Huda, Sən mening ilaḥimdursən,
Təxnalik bilən Seni izdidim!
Mən ḳuroɣaḳ, qangḳaḳ, susiz zeminda turup,
Jenim Sanga intizar, ətlirim təlmürüp intilarki —
[2] Muḳəddəs jayingda Sanga kəz tikip ḳarioɣinimdək,
Mən yənə zor ḳudriting wə uluoɣluḳungni kərsəm!
[3] Əzgərməs muḥəbbiting ḥayattinmu əzizdur;
Ləwlirim Seni mədḥiyiləydu;
[4] Xu səwəbtin tirik bolsamla, Sanga təxəkkür-mədḥiyə oḳuymən,
Sening namingda ḳollirimni kətürimən.
[5] Jenim nazunemətlərdin ḥəm maylik gəxlərdin ḳanaətləngəndək ḳanaətləndi;
Aoɣzim eqilip hux ləwlirim Sanga mədḥiyilərni yangritidu;
[6] Ornumda yetip Seni əsliginimdə,
Tün keqilərdə Seni seoɣinip oylinimən.
[7] Qünki Sən manga yardəmdə bolup kəlgənsən;
Sening ḳaniting sayisidə xad-huramlikta nahxilarni yangritimən.
[8] Mening jenim Sanga qing qaplixip mangidu,
Sening ong ḳolung meni yeliməktə.
[9] Birak jenimni yokitixka izdəwatḳanlar yər təktilirigə qüxüp ketidu.
[10] Ularning ḳeni ḳiliq tioɣida təkülidu,
Ular qilbərilərgə yəm bolidu.
[11] Lekin padixaḥ Hudadin xadlinidu;
Uning nami bilən ḳəsəm ḳiloɣanlarning ḥəmmisi roḥlinip xadlinidu;
Qünki yaloɣan səzligüqilərning zuwani tuwaḳlinidu.

64-küy
Amanlik tiləx duasi

64 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
I Huda, aḥlirimni kətürgəndə, meni angliɣaysən!
Ḥayatimni düxmənning wəḥxilikidin ḳuoɣdioɣaysən!
[2] Ḳara niyətlərning yoxurun suyiḳəstliridin,
Yamanlik əyligüqi ḳaoɣa-ḳuzoɣunlardin aman ḳiloɣaysən.
[3-4] Ular tillirini ḳiliqtək ətkür bilidi;
Mukəmməl adəmni yoxurun jaydin etix üqün,
Ular oḳini bətligəndək zəḥərlik səzini təyyarlidi.
Ular ḳilqə əymənməy tuyuḳsiz oḳ qiḳiridu.

63:1 1Sam. 22:5; 23:14,15
63:5 «Jenim nazunemətlərdin ḥəm maylik gəxlərdin ḳanaətləngəndək ḳanaətləndi» — Yəhudiylar üqün maylik gəx intayin esil tamaḳ ḥesablinidu.
63:11 «Uning nami bilən ḳəsəm ḳiloɣanlar...» — bəlkim aldin'ala tiloɣa elinoɣan padixaḥning namini kərsitidu; xunga Məsiḥning nami boluxi kerək.

[5] Ular bətniyəttə bir-birini rioŋbətləndürüp,
Yoxurun tuzaḳ ḳuruxni məsliḥətlixip,
«Bizni kim kərələytti?» — deyixməktə.
[6] Ular ḳəbiḥlikkə intilip: —
«Biz izdinip, ətraplıḳ bir tədbir tepip qiḳtuḳ!» — dəydu;
Insanning iq-baoŋri wə ḳəlbi dərwəkə qongḳur wə bilip bolmas bir nərsidur!
[7] Lekin Huda ularoŋa oḳ atidu;
Ular tuyuḳsiz zəhimlinidu.
[8] Ular өz tili bilən putlixidu;
Ularni kərgənlərning ḥəmmisi əzini neri tartidu.
[9] Ḥəmmə adəmni ḳorḳunq basidu;
Ular Hudaning ixlirini bayan ḳilidu,
Bərḥəḳ, ular uning ḳiloŋanlirini oylinip sawaḳ alidu.
[10] Ḥəḳḳaniylar Pərwərdigarda huxal bolup,
Uningoŋa tayinidu;
Kəngli durus adəmlər roḥlinip xadlinidu.

65-küy
Mədḥiyə wə təxəkkür

65 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoŋan küy-nahxa: —
Zionda, mədḥiyə süküt iqidə Seni kütidu, i Huda;
Sanga ḳiloŋan wədə əməlgə axurulidu.
[2] I, dua Anglioŋuqi, Sening aldingoŋa barlıḳ ət igiliri kelidu.
[3] Gunaḥlıḳ ixlar, asiylıḳlirimiz,
Kəlkün basḳandək məndin oŋalip kelidu;
Lekin Sən ularni yepip kəqürüm ḳilisən;
[4] Sən tallap Өzünggə yeḳinlaxturoŋan kixi nemidegən bəhtlik!
U ḥoyliliringda makanlixidu;
Bizlər Sening makaningning, yəni muḳəddəs ibadəthanangning bərikitidin ḳanaət tapimiz;
[5] Sən ḥəḳḳaniylıḳni namayan ḳilidioŋan karamət wə dəḥxət ixlar bilən bizgə jawab,
I nijatlıḳimiz boloŋan Huda,
Pütkül yər-dengizlarning qət-qətliridikilərgiqə tayanqi Boloŋuqi!
[6] Beling ḳudrət bilən baoŋlanoŋan bolup,
Küqüng bilən taoŋlarni bərpa ḳiloŋansən;
[7] Dengizlarning ərkəxligən xawḳunlirini,
Dolḳunlarning xawḳunlirini,
Ḥəmdə əllərning quḳanlirini tinjitḳuqisən!
[8] Jaḥanning qət-qətlirida turuwatḳanlar karamətliringdin ḳorḳidu;
Sən künqiḳixtikilərni, künpetixtikilərni xadlandurisən;

64:8 «Ularni kərgənlərning ḥəmmisi əzini neri tartidu» — baxḳa birhil tərjimisi «ularni kərgənlərning ḥəmmisi bexini silkiydu».
65:1 «Zionda, mədḥiyə süküt iqidə Seni kütidu, i Huda» — baxḳa birhil tərjimisi «Zionda, Sening aldingda, süküt bolidu, mədḥiyimu bolidu».
65:3 «Lekin sən ularni yəni gunaḥlıḳ ixlar, asiylıḳlirimizni yepip kəqürüm ḳilisən» — ibraniy tilida «ularni yepip kəfarət ḳilisən». «Kəfarət» degən ix tooŋruluḳ «Mis.» 29:33 wə izaḥati, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.

[9] Yər yüzining oɣemini yəp yoḳlap kelip, uni suoɣirisən,
Uni tolimu munbətləxtürisən.
Hudaning dərya-eriḳliri suoɣa toloɣandur;
Xundaḳ ḳilip sularni təyyarlap,
Kixilərni axliḳ bilən təminləysən.
[10] Teriloɣu etizlarning qənəklirini suoɣa ḳandurisən,
Ḳirlirini taraxlaysən,
Tupraḳni mol yeoɣinlar bilən yumxitisən;
Uningda üngənlərni bərikətləysən.
[11] Sən nemətliringni yilning ḥosulioɣa taj ḳilip ḳoxup berisən;
Ḳədəmliringdin bayaxatliḳ ḥəryanoɣa tamidu;
[12] Daladiki yaylaḳlaroɣimu tamidu;
Taoɣ-dawanlar xat-horamliḳni əzlirigə bəlwaoɣ ḳilidu;
[13] Kəkləmlər ḳoy padiliri bilən kiyingən,
Jiloɣilar maysilaroɣa ḳaplinidu;
Ular huxalliḳ bilən təntənə ḳilidu,
Bərḥəḳ, ular nahxilarni yangritixidu!

66-küy
Ibadətkə türtkə bolidioɣan guwaḥliḳ

66 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən oḳulsun dəp, küy-nahxa: —
Pütkül jaḥan, huxalliḳ bilən Hudaoɣa təntənə ḳilinglar!
[2] Uning namining uluoɣluḳini nahxa ḳilip jakarlanglar,
Uning mədḥiyilirini xərəplik ḳilinglar!
[3] Hudaoɣa: «Sening ḳiloɣanliring nəḳədər ḳorḳunqluḳtur!
Ḳudriting zor boloɣaq,
Düxmənliring aldingda zəiplixip təslim bolidu;
[4] Barliḳ yər yüzidikilər Sanga səjdə ḳilip,
Seni küyləp, nahxa eytixidu;
Ular namingni küyləp nahxa ḳilip eytidu» — dənglar!
Selaḥ!
[5] Kelinglar, Hudaning ḳiloɣanlirini kərünglar;
Insan baliliri aldida ḳiloɣan karamətliri ḳorḳunqluḳtur.
[6] U dengizni ḳuruḳluḳḳa aylandurdi;
Əjdadlirimiz dəryadinmu piyadə ətti;
Biz u yərdə uningdin hursən bolduḳ..
[7] U ḳudriti bilən mənggü ḥəküm süridu;
Uning kəzliri əllərni kəzitip turidu;
Asiyliḳ ḳiloɣuqilar məoɣrurlanmisun!
Selaḥ!.
[8] I ḳowmlar, Hudayimizoɣa təxəkkür-mədḥiyə eytinglar;
Uningoɣa boloɣan mədḥiyə-ḥəmdusanalarni yangritinglar!

66:6 Mis. 14:21-31; Yə. 3:14
66:7 2Tar. 16:9; Ayup 28:24; Zəb. 33:13-14

[9] U jenimizni ḥayatlik iqigə tikkən,
Putlirimizni teyilduruxlaroɣa yol ḳoymaydu.
[10] Qünki Sən, i Huda, bizni siniding;
Kümüxni otta tawlioɣandək bizni tawliding.
[11] Sən bizni toroɣa qüxürdung;
Belimizgə eoɣir yükni yükliding.
[12] Həḳlərni beximizoɣa mindürdüng;
Biz ot wə kəlkünni besip ettuḳ;
Sən ahir bizni kəngriqilikkə qiḳarding.
[13] Mən kəydürmə ḳurbanliḳlarni elip əyünggə kirəy;
Sanga ḳiloɣan ḳəsəmlirimgə əməl ḳilimən;
[14] Bərḥək, beximoɣa kün qüxkəndə ləwlirim qiḳaroɣan,
Eoɣizim eytḳan wədilirimni əməlgə axurimən.
[15] Mən Sanga bordaḳ mallarni kəydürmə ḳurbanliḳ ḳilip sunimən,
Ḳoqḳarlarning yeoɣini hux puritip kəydürimən;
Өküz wə əqkilərni əkilip sunimən.
Selaḥ!
[16] Hudadin əymingüqi ḥəmminglar, kelinglar, ḳulaḳ selinglar!
Uning mən üqün ḳiloɣan karamətlirini bayan ḳilimən;
[17] Aoɣzim eqip uningoɣa pəryad kətürdüm,
Uning uluoɣluḳini jakarlioɣan mədḥiyilər tilimda boldi.
[18] Kənglümdə gunaḥni kəzləp yürgən bolsam,
Rəb duayimni anglimioɣan bolatti.
[19] Biraḳ Huda anglidi;
U duayimoɣa ḳulaḳ saldi.
[20] Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiyə yaoɣdurulsun!
U mening duayimni yandurmidi,
Ḥəm məndin əzgərməs muḥəbbitini elip kətmidi!

67-küy
Dunya üqün nijatliḳ bardur!

67 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarliḳ sazlar bilən qelinsun, dəp yeziloɣan küy-nahxa: —
Huda bizgə meḥir-xəpḳət kərsitip, bizni bərikətləp,
Өz jamalining nurini üstimizgə qaqḳay!
Selaḥ!
[2] Xundaḳ ḳiloɣanda yolung pütkül jaḥanda,
Ḳutuldurux-nijatliḳing barliḳ əllər arisida ayan bolidu.
[3] Barliḳ ḳowmlar Seni mədḥiyiligəy, i Huda;
Barliḳ ḳowmlar Seni mədḥiyiligəy!
[4] Jimi ḳowmlar huxallik bilən təntənə ḳilip küyligəy,
Qünki Sən həlḳ-millətlərgə adillik bilən ḥəküm qiḳirisən,
Yər yüzidiki taipilərni, Sən yetəkləysən;
Selaḥ.

67:1 Qəl. 6:25; Zəb. 4:6

[5] Barlik ķowmlar Seni mədhiyiligəy, i Huda;
Barlik ķowmlar Seni mədhiyiligəy!
[6] Wə yər-zemin kəklirini ündüridu;
Huda, bizning Hudayimiz, bizni bərikətləydu;
[7] Huda bizni bərikətləydu;
Xuning bilən yər yüzidikilər qət-yaķilaroŋiqə Uningdin əyminixidu!

68-küy
Oŋəlibə munajiti

68 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup oķulsun dəp, Dawut yazoŋan küy-nahxa: —
Huda ornidin turdi, düxmənlirini tiripirən ķiliwetidu!
Uningoŋa əqmənlər Uning aldidin bədər ķaqidu!
[2] Is-tütək uquruloŋandək, ularni uqurup yoķitisən,
Mom otta eritilgəndək,
Rəzillər Hudaning aldida ḥalak bolidu.
[3] Birak ḥəķķaniylar huxallinidu,
Ular Huda aldida roḥlinip,
Təntənə ķilip xadlinidu.
[4] Hudaoŋa küylər eytinglar,
Uning namini nahxa ķilip yangritinglar;
Qəl-bayawanlaroŋa Mingüqigə bir yolni kətürüp yasanglar;
Uning nami «Yaḥ»dur;
Uning aldida xadlininglar.
[5] Yetimlaroŋa ata boloŋuqi,
Tul hotunlarning dəwasini sorioŋuqi,
Өz muķəddəs makanida turoŋan Hudadur.
[6] Huda oŋeriblarni əy-oqaķlik ķilidu;
U məḥbuslarni awatlikķa qikiridu;
Lekin asiylarni ķaoŋjirak yərdə ķalduridu.
[7] I Huda, Өz həlķingning aldida mangoŋiningda,
Qəl-bayawandin ətüp səpər ķiloŋiningda,
— (Selaḥ) —
[8] Hudaning ḥuzuri aldida,
Yəni Israilning Hudasining ḥuzuri aldida,
Yər-jaḥan təwrinip,
Asmanlarmu yeoŋin yaoŋdurdi;
Awu Sinay teoŋimu təwrinip kətti.
[9] Sən, i Huda, Өz mirasing boloŋan zemin-həlk üstigə hasiyətlik bir yamoŋur yaoŋdurdung;
Ular ḥalsizlanoŋanda ularni küqləndürdüng.
[10] Sening bakķan padang u yərgə makanlaxti;

68:1 Qəl. 10:35
68:4 **«Qəl-bayawanlaroŋa Mingüqi»** — yaki «Bulutlaroŋa Mingüqi...». Ķaysi mənisi tooŋra bolsun Hudaning özini kərsitidu. 7-ayətni kərüng.
68:8 Mis. 19

Meһribanliқing bilən məminlər üqün təyyarliқ қilding, i Huda!
[11] Rəb əmr қildi;
Uni jakarlioɣuqi қiz-ayallar nemidegən zor bir қoxundur!
[12] «Padixaһlar һəm қoxunliri bədər қeqixti, bədər қeqixti!» — deyixti;
Өydə olturoɣan қiz-ayallar bolsa oljilarni bəlixiwalidu;
[13] Silər қoy bakқanda padilar arisida yatқan bolsanglarmu,
Zemininglar əmdi қanatlirioɣa kümüx səpkən,
Pəyliri parқirak altun bilən bezəlgən pahtəktək bolidu;
[14] Һəmmigə Қadir Huda padixaһlarni zeminda tiripirən қiliwətkəndə,
Yər Zalmon teoɣidiki қardək aқirip kətti.
[15] Baxan teoɣi қudrətlik bir taoɣ,
Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur;
[16] Əy egiz qoққilиқ taoɣlar,
Nemə üqün Huda Өz makani қilixni halioɣan taoɣқa һəsət bilən қaraysilər?
Dərwəқə, Pərwərdigar xu taoɣda mənggü turidu!
[17] Hudaning jəng һarwiliri tümən-tümən,
Milyon-milyondur;
Rəb ular arisida turidu;
Sinay teoɣidiki muқəddəs jayda turidu.
[18] Sən yuқirioɣa kətürüldung,
Insanlarni tutқun қiloɣuqilarni Өzüng əsir қilip elip kətting;
Yaһ Huda ularning arisida turuxi üqün,
Һətta asiylиқ қiloɣanlar arisida turuxi üqünmu,
Sən insan arisida turup iltipatlarni қobul қilding.
[19] Rəb mədһiyilənsun;
Qünki U һər küni yüklirimizni kətürməktə;
Yəni nijatlиқimiz boloɣan Təngri!
Selaһ.

68:10 «Sening bakқan padang» — Israil həlқini kərsitidu, əlwəttə.

68:13 «Silər қoy bakқanda padilar arisida yatқan bolsanglarmu, zemininglar əmdi қanatlirioɣa kümüx səpkən, pəyliri parқirak altun bilən bezəlgən pahtəktək bolidu» — bu ayətni ibraniy tilida qüxinix təs, һərhil tərjimiliri bar. Mənisi bəlkim, Israil həlқi əslidə kəmbəoɣəl əһwalda yaxioɣan bolsimu *(қoy bakқuqi bolup)*, Huda Pələstin zeminining һəmmə yerigə kəp oljini *(altun-kümüx қatarliқlar)* qeqip, ularni beyitti *(14-ayətni kərüng)*.

68:15 «Baxan teoɣi қudrətlik bir taoɣ, Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur» — baxқa tərjimiliri: «Hudaning teoɣi Baxan teoɣidəktur — kəp qoққilиқ bir taoɣdək, Baxan teoɣidəktur» yaki «Baxan teoɣi Hudaning teoɣidur, Baxan teoɣi egiz qoққiliri kəp bir taoɣdur».

68:16 «Huda Өz makani қilixni halioɣan tallioɣan taoɣ» — Yerusalemdiki Zion teoɣi.

68:16 Zəb. 87:1, 2; 132:13

68:17 «Rəb... Sinay teoɣidiki muқəddəs jayda turidu» — buning mənisi bəlkim: «Huda Sinay teoɣida қandaқ қiloɣan bolsa, U Yerusalemdiki *(Zion teoɣidiki)* muқəddəs ibadəthanisida turup xundaқ қilixni dawamlaxturidu — demək, sürlük, xan-xərəplik һaləttə bolup, pəyoɣəmbərlər arқilиқ kalam-wəһiylirini ayan қilixni dawamlaxturidu» degəndək.

68:17 Қan. 33:2

68:18 «Sən yuқirioɣa kətürüldung, insanlarni tutқun қiloɣuqilarni өzüng əsir қilip elip kətting; Yaһ Huda ularning arisida turuxi üqün, һətta asiylиқ қiloɣanlar arisida turuxi üqünmu, Sən insan arisida turup iltipatlarni қobul қilding» — bu muһim һəm sirlиқ ayətқa Injilda, «Əf.» 4-babta təbir berilidu; Қutқuzoɣuqi-Məsiһ insan arisida өzi insan bolup, insanlarni tutқun қiloɣuqilar *(yəni gunaһ, ələm wə jin-xəytanlardin ibarət)* üstidin oɣəlibə қilip, asmanloroɣa kətürülüp, insanlarni қutқuzux һəm ularni *(ixəngən insalarni)* Hudaning yengi bir «mukəddəs ibadəthana»si қilix üqün ərxtiki atisidin iltipatlarni қobul қilidu.

68:18 Əf. 4:8; Qəl. 17:21; Yə. 9:23; Əzra 8:20

68:19 «...U һər küni yüklirimizni kətürməktə» — baxқa birһil tərjimisi «... U һərküni üstimizgə yahxiliқlarni yükləydu».

[20] Bizning Təngrimiz birdinbir nijatkar Təngridur;
Rəbgə, yəni Pərwərdigaroƣila, əlümgə baoƣlik ixlar təwədur.
[21] Bərhək, Huda Өz düxmənlirining bexini yaridu,
Өz gunahlirida dawamlik ketiweridioƣanlarning qaqlik kallisini U qakidu.
[22] Rəb mundak dedi: «Өz həlkimni Baxan diyaridinmu,
Dengizlarning qongkur jayliridinmu kayturup kelimən;
[23] Xundak kilip sən həlkimning puti kanoƣa,
Yəni düxmənliringning kenioƣa milinidu,
Itliringning tili buningdinmu nesiwisini yalaydu».
[24] Ular Sening mangoƣanliringni kərdi, i Huda;
Yəni mening Ilahim, mening Padixahimning mukəddəs jayioƣa kirip mangoƣanlirini kərdi;
[25] Aldingda munajatqilar, kəyningdə qaloƣuqilar mangdi,
Otturisida dapqi kizlar bar idi:
[26] «Jamaətlərdə Huda Rəbgə təxəkkür-mədhiyə eytinglar,
— I Israil bulakliridin qikkanlar!» — deyixti.
[27] U yərdə ularning baxlamqisi boloƣan kiqik Binyamin kəbilisi mangidu;
Yəhuda əmirliri, zor bir top adəmlər,
Zəbulunning əmirliri, Naftalining əmirlirimu bar.
[28] Sening Hudaying küqüngni buyrup bekitkən;
Өzüng biz üqün kiloƣiningni mustəhkəmligəysən, i Huda!
[29] Yerusalemdiki ibadəthanang wəjidin,
Padixahlar Sanga atap hədiyələrni elip kelidu;
[30] Ah, helikі komuxlukтiki yirtkuq janiwarni,
Küqlüklərning topini,
Taipilərdiki torpaklarnimu əyibligəysən;
Andin ularning hərbiri kümüx tənggilərni əkilip Sanga tiz püküxidu;
Uruxhumar həlklərni tiripirən kiliwətkəysən!
[31] Mətiwər əlqilər Misirdin kelidu,
Efiopiyə bolsa Hudaoƣa karap kollirini tezdin kətüridu.
[32] I yər yüzidiki əl-yurtlar, Hudani nahxa bilən mədhiyiləŋlar;
Rəbni mədhiyiləp küylərni eytinglar!
(Selah)
[33] Asmanlarning üstigə,
Kədimdin bar boloƣan asmanlarning üstigə Mingüqi tooƣuluk küy eytinglar!
Mana, U awazini anglitidu,
Uning awazi küqlüktur!

68:20 «Rəbgə, yəni Pərwərdigaroƣila, əlümgə baoƣlik ixlar təwədur» — yaki baxka birhil tərjimisi «Rəbdə, yəni Pərwərdigardila, əlümdin kutulux yollirimu bar».
68:21 «Өz gunahlirida dawamlik ketiweridioƣanlarning qaqlik kallisini U Huda qakidu» — «qaqlik kalla»: bəzi həlklər: «Baxta qaq kəp bolsa, küq kəp bolidu» degən hurapiy kəzkaraxni kobul kiloƣan bolsa kerək.
68:22 «Өz həlkimni Baxan diyaridinmu, dengizlarning qongkur jayliridinmu kayturup kelimən» — «Өz həlkimni» ibraniy tilida «ularni» dəp elinoƣan. Biz «ularni» degən səzni «Өz həlkimni» dəp tərjimə kilduk. Bəzi alimlar «ular»ni Israilning düxmənliri dəp karaydu *(ular Huda xu düxmənlərni Israil ulardin kisas alsun dəp kayturoƣan, dəp karaydu)*.
68:22 Mis. 14:29; Qəl. 21:33
68:24 «Ular Sening mangoƣanliringni kərdi, i Huda... Padixahimning mukəddəs jayioƣa kirip mangoƣanlirini kərdi» — bu ayəttiki «ular» Hudaning düxmənlirini kərsitixi bolsa kerək. Hudaning «mukəddəs jayioƣa kirip mangoƣanliri» degənni qüxinix üqün «Mis.» 40:16-38 wə «1Pad.» 8:1-11ni kərüng.
68:29 1Pad. 10:10, 24, 25; 2Tar. 32:23; Zəb. 72:10; 76:11-12
68:30 «komuxlukтiki yirtkuq janiwar» — bəlkim Misirni Nil dəryasidiki timsahka ohxitidu.

34 Hudani küqlük dəp bilip jakarlanglar,
Uning ḫəywisi Israil üstidə,
Uning küqi bulutlarda turidu;
35 I Huda, muḳəddəs jayliringdin sürlük kərünisən!
Israilning birdinbir Təngrisi!
Həlḳḳə küq-ḳudrət bərgüqi bolsa, Udur!
Hudaoŋa təxəkkür-mədḥiyə oḳulsun!

69-küy
Zor dərd-ələm wə azablardin keyinki oŋəlibə

69 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «Nilupərlər» degən aḫangda oḳulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —

Meni ḳutḳuzoŋaysən, i Huda!
Sular jenimdin ətti;
2 Turoŋudək jay yoḳ qongḳur patḳaḳliḳḳa qəküp kəttim;
Suning qongḳur yerigə qüxüp kəttim,
Kəlkün meni oŋərḳ ḳildi.
3 Pəryadlirimdin ḫalimdin kəttim;
Gallirim ḳurup kətti;
Hudayimoŋa təlmürüp, kəzümdin ketəy dəp ḳaldim;
4 Səwəbsiz manga əq boloŋanlar qaqlirimdinmu kəptur;
Meni yoḳatmaḳqi boloŋanlar,
Ḳara qaplap mən bilən düxmənlixidioŋanlar küqlüktur;
Xu qaoŋda əzüm bulimioŋan nərsini ḳayturimən..
5 I Huda, mening nadanliḳim Əzünggə ayan;
Mening ḳəbiḥliklirim Səndin yoxurun əməstur.
6 Mening səwəbimdin, i Rəb, samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar,
Əzünggə umid baoŋlap kütkənlər yərgə ḳarap ḳalmioŋay;
I Israilning Hudasi, Əzüngni izdigüqilər mening səwəbimdin xərməndə bolmioŋay;
7 Qünki Seni dəp mən rəswaqiliḳḳa uqridim;
Xərməndilik yüzümgə qaplandi.
8 Mən əz ḳerindaxlirimoŋa yat,
Anamning balilirioŋa yaḳa yurtluḳ boldum.
9 Qünki meni muḳəddəs əyünggə boloŋan otluḳ muḫəbbət quloŋuwaloŋanidi;
Sanga ḫaḳarət ḳiloŋanlarning ḫaḳarətlirimu mening üstümgə qüxti;..
10 Mən yioŋlidim, jenim roza tutti,
Bumu manga əyib dəp ḳaraldi.
11 Mən bəzni kiyimim ḳilip kiysəm,

69:4 «Səwəbsiz manga əq boloŋanlar qaqlirimdinmu kəptur; meni yoḳatmaḳqi boloŋanlar, ḳara qaplap mən bilən düxmənlixidioŋanlar küqlüktur; xu qaoŋda əzüm bulimioŋan nərsini ḳayturimən» — toluḳ bexarəttiki bu sirliḳ səz Məsiḥ krestkə mihlanoŋan waḳitta əməlgə axuruldi. «Xu qaoŋda» Məsiḥ Iblis insanlardin buliwaloŋan amanliḳni, insanlarning Huda bilən boloŋan inakliḳini insanlaroŋa nijatliḳ yolida ḳayturup elip bərdi. Bu küydiki bexarətlərning ḫəmmisi Məsiḥ wə uning jəkkən azablirini wə azabliri arḳiliḳ ḳazanoŋan oŋəlibisini kərsitidu.
69:9 «Meni muḳəddəs əyünggə boloŋan otluḳ muḫəbbət quloŋuwaloŋanidi» — «Yuḥ.» 2:17ni kərüng.
69:9 Yuḥ. 2:17; Rim. 15:3

Xuning bilən ularning səz-qəqikigə ḳaldim.
12 Xəḥər ḳowuḳida olturoɣanlarning tənə gepigə ḳaldim,
Məyhorlarning nahxisining temisi boldum.
13 Birak mən xəpḳitingni kərsətkən waḳtingda duayimni sanga nixanlidim, i Pərwərdigar;
I Huda, əzgərməs muḥəbbitingning zorluḳidin,
Nijatliḳ ixənqidə manga jawab bərgəysən;
14 Meni patḳaḳliḳtin ḳutḳuzuwaloɣaysən,
Meni qəktürmigəysən;
Manga əqmən boloɣanlardin,
Suning qongḳur yeridin ḳutulduroɣaysən;
15 Kəlkün sulirioɣa meni oɣərḳ ḳildurmioɣaysən;
Dengiz təglirigimu meni yutḳuzmioɣaysən;
Tegi yoḳ ḥangning meni ḥap etip aoɣzini yumuwelixioɣa yol ḳoymioɣaysən!
16 Duayimni ijabət ḳiloɣaysən, i Pərwərdigar,
Qünki əzgərməs muḥəbbiting yahxidur;
Mol rəḥimdilliḳing bilən manga yüzləngəysən;
17 Jamilingni ḳulungdin yoxurmioɣaysən;
Qünki beximoɣa kün qüxti;
Tezdin manga jawab bərgəysən.
18 Jenimoɣa yeḳinlaxḳaysən,
Uningoɣa ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqi boloɣaysən;
Düxmənlirim aldida meni ḥərlükkə qiḳaroɣaysən;
19 Əzüng mening rəswaliḳta ḥəm ḥərmətsizliktə ḳaloɣinimni,
Ḳandaḳ ḥaḳarətlənginimni bilisən;
Rəḳiblirimning ḥəmmisi Əzünggə ayandur.
20 Ḥaḳarət ḳəlbimni parə ḳildi;
Mən ḳayoɣuoɣa qəmüp kəttim;
Azoɣinə ḥesdaxliḳḳa təlmürgən bolsammu, yoḳ boldi;
Təsəlli bərgüqilərnimu izdidim, lekin birsinimu uqritalmidim.
21 Bərḥəḳ, ular ozuḳumoɣa ət süyi,
Ussuzluḳumoɣa sirkini bərdi.
22 Ularning dastihini əzlirigə ḳiltaḳ,
Ularning ḥalawiti ḳapḳan boloɣay.
23 Kəzliri torlixip kərməydioɣan bolup kətkəy;
Bəl-putlirini titrəkkə saloɣaysən;
24 Ḳəḥringni ularning üstigə qüxürgəysən,
Oɣəzipingning otliri ularoɣa tutaxḳay;
25 Ularning makani harabə boloɣay,
Qedirliri qəldərəp ḳaloɣay;
26 Qünki ular Sən uroɣanoɣa tehimu ziyankəxlik ḳilmaḳta;

69:11 «Mən bəzni kiyimim ḳilip kiysəm..» — «bəz kiyim»ni kiyiwelix *(ḥaza tutḳandək)* əzi yaki baxḳilar üqün ḳattiḳ dua ḳilixning birhil ipadisi.
69:13 «Nijatliḳ ixənqidə manga jawab bərgəysən» — ibraniy tilida «Nijatliḳing ixənqidə manga jawab bərgəysən».
69:21 Mat. 27:34,48; Mar. 15:23; Yuḥ. 19:28,29
69:22 Rim. 11:9
69:23 Yəx. 6:9; 29:10; 44:18; Rim. 11:10
69:25 Ros. 1:20

Sən zəhimləndürgənlərning azabioŋa gəp bilən azab qoxmaqta.
[27] Ularning gunahioŋa gunah qoxqaysən,
Ḥəkkaniyliqingning nesiwisigə ularni erixtürmigəysən.
[28] Ular ḥayatliq dəptiridin əqürülgəy;
Ḥəkkaniylarning qatarioŋa pütülmigəy.
[29] Biraq mən bolsam bir ezilgən dərdmən;
Nijatliqing, i Huda, meni yuqirioŋa kətürüp qutquzoŋay;
[30] Mən munajat oqup Hudaning namini mədḥiyiləymən;
Təxəkkürlər bilən uni uluoŋlaymən;
[31] Bu bolsa Pərwərdigarni hursən qilix üqün,
Өküz təqdim qiloŋandin əwzəldur;
Münggüz-tuyaqliri saq torpaq bərgəndinmu artuqtur.
[32] Yawax məminlər buni kərüp huxal bolidu;
Hudani izdigənlər —
Qəlbinglar yengilinidu.
[33] Qünki Pərwərdigar yoqsullarning iltijasini anglaydu,
Өzigə təwə əsir qilinoŋanlarni u kəmsitməydu;
[34] Asman-zemin Uni mədḥiyilisun!
Dengiz-okyanlar ḥəm ularda yürgüqi barliq janiwarlar Uni mədḥiyiligəy!
[35] Qünki Huda Zionni qutquzidu;
Yəḥudaning xəḥərlirini qayta bina qilidu;
Ular axu yərdə olturaqlixip, igilik tikləydu.
[36] Uning qullirining nəsilliri uningoŋa miras bolidu,
Uning namini səygənlər u yərlərdə makanlixidu.

70-küy
«Pərwərdigar, tez kəlgəysən!»

70 [1] Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup, «əslitix üqün» oqulsun dəp, Dawut yazoŋan küy:

Pərwərdigar, meni qutquzuxqa aldirioŋaysən!
Pərwərdigar, tez kelip manga yardəm qiloŋaysən!
[2] Mening jenimni izdəwatqanlar yərgə qaritilip rəswa qilinsun;
Mening ziyinimdin hursən boloŋanlar kəynigə yandurulup xərməndə boloŋay.
[3] Meni: — «Waḥ! Waḥ!» dəp məshirə qiloŋanlar əz xərməndilikidin kəynigə yanoŋay!
[4] Biraq Seni izdigüqilərning ḥəmmisi Səndə xadlinip huxal boloŋay!
Nijatliqingni səygənlər ḥəmixə: «Huda uluoŋlansun» deyixkəy.
[5] Biraq mən ezilgənmən, ḥəm yoqsulmən;
Yenimoŋa tezdin kəl, i Huda!
Sən mening yardəmqim, mening azad qiloŋuqim;
I Pərwərdigar, keqikməy kəlgəysən!

70:1 Zəb. 40:13-17
70:2 Zəb. 35:4,26; 71:13

71-küy
Ḳerioŋanda eytḳan dua

71 [1] Səndin, Pərwərdigardin panaḥ tapimən;
Meni ḥərgiz yərgə ḳaratmioŋaysən.
[2] Өz ḥəkḳaniyliḳingda meni ḳutuldurоŋaysən;
Manga ḳulaḳ saloŋaysən,
Meni ḳutḳuzoŋaysən!
[3] Manga өzüm daim panaḥlinidioŋan turaloŋu ḳoram tax boloŋaysən;
Sən meni ḳutḳuzuxḳa buyruḳ qüxürgəysən;
Qünki Sən egiz texim, ḳoroŋinimdursən.
[4] Hudayim, meni rəzillərning ḳolidin,
Ḥəkḳaniyətsiz, rəḥimsiz adəmdin azad ḳiloŋaysən;
[5] Qünki Sən mening ümidimdursən, i Rəb Pərwərdigar,
Yaxliḳimdin tartipla mening tayanqimdursən;
[6] Baliyatḳudiki waḳittin baxlap mən Sanga tayinip kəldim,
Өzüng meni anamning ḳarnidin qiḳaroŋuqisən;
Mədḥiyəmning temisi bolsa ḥərdaim Sən tooŋruluḳtur.
[7] Mən nuroŋunlaroŋa oŋəyriy yaki karamət sanaldim;
Qünki Sən mening mustəḥkəm panaḥgaḥimdursən.
[8] Aoŋzim kün boyi mədḥiyiliring ḥəm xan-xəripinggə tolidu;
[9] Əmdi ḳerioŋinimda meni taxlimioŋaysən;
Maoŋdurum kətkinidə, məndin waz kəqmigəysən.
[10] Qünki düxmənlirim manga ḳarxi səzlixidu;
Jenimni elixḳa kəzləwatḳanlar ḳəstlixip: —
[11] «Huda uningdin waz kəqti;
Uni ḳooŋlap tutuwelinglar,
Qünki ḳutuldurudioŋanlar yoḳtur» — deyixidu.
[12] I Huda, məndin yiraḳlaxmioŋaysən;
I Hudayim, manga yardəmgə tez kəlgəysən!
[13] Jenimoŋa küxəndə boloŋanlar xərməndə bolup yoḳitilisun;
Ziyinimoŋa intilgənlər rəswaliḳ ḥəm xərməndiqilik bilən ḳaplansun;
[14] Biraḳ mən bolsam, izqil ümidtə bolimən,
Seni tehimu mədḥiyiləymən.
[15] Ḥəkḳaniyliḳing, nijatliḳing aoŋzimda kün boyi bayan ḳilinidu;
Bular san-sanaḳsizdur, bilginimdin kəp artuḳtur.
[16] Mən Rəb Pərwərdigarning büyük ixlirini jakarlioŋan ḥalda kelimən;
Sening ḥəkḳaniyliḳingni yad etip jakarlaymən —
Pəḳət Seningkinila!
[17] I Huda, Sən yaxliḳimdin tartip manga өgitip kəlgənsən;

71:1 Zəb. 22:5; 25:2, 3; 31:1-3; Yəx. 49:23
71:6 «Өzüng meni anamning ḳarnidin qiḳaroŋuqisən» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Anamning ḳarnidila meni asriding».
71:7 «Mən nuroŋunlaroŋa oŋəyriy yaki karamət sanaldim; qünki Sən mening mustəḥkəm panaḥgaḥimdursən» — demək, Dawutning tarihi nuroŋun adəmlərgə Hudaning wədisidə turidioŋanliḳini ispatlioŋan wə Hudaoŋa tayinixḳa rioŋbət boloŋan.
71:13 Zəb. 35:4, 26; 40:14-15; 70:2-3
71:16 «Mən Rəb Pərwərdigarning büyük ixlirini jakarlioŋan ḥalda kelimən» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mən Rəb Pərwərdigarning zor ḳudriti bilən aloŋa mangimən».

Bügüngə qədər Sening qiloɣan karamət ixliringni jakarlap keliwatimən.
18 Əmdi ḥazir mən kerip, aq qaqliq boloɣinimda, i Huda,
Mən bu dəwrgə küqlük bilikingni jakarlioɣuqə,
Kelər əwladning ḥəmmisigə qudritingni ayan qiloɣuqə,
Meni taxliwətmigəysən!
19 I uluoɣ karamət ixlarni qiloɣan Huda,
Ḥəkkaniyliking pələkkə taqaxti;
Sanga kimmu ohxax bolalisun!
20 Sən manga kəp ḥəm eoɣir külpətlərni kərsətkənikənsən,
Meni qaytidin yengilaysən, yər təgliridin qayturup elip qikisən;
21 Sən mening izzət-ḥərmitimni tehimu yuqiri qilip,
Ḥər tərəptin manga təsəlli berisən.
22 Mən Seni rawab qelip mədḥiyiləymən,
Sening ḥəqikitingni mədḥiyiləymən, i Hudayim;
Qiltar qelip Seni küyləymən, i Sən, Israilning Muqəddisi!
23 Sanga küylər eytkinimda, ləwlirim təntənə qilidu,
Өzüng ḥərlükkə qikaroɣan jenimmu xundaq roḥlinip eytidu;
24 Tilim kün boyi ḥəkkaniyliking tooɣrisida səzləydu;
Qünki manga yamanlik qilmaqqi boloɣanlar yərgə qaritilip rəswa qilinidu.

72-küy
Təhtkə olturidioɣan padixaḥning ooɣli tooɣruluq dua-tiləwət ḥəm bexarət
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

72 1 Sulayman üqün: —
I Huda, padixaḥqa ḥəkümliringni tapxuroɣaysən;
Padixaḥning ooɣlioɣa Өz ḥəkkaniyliqingni bərgəysən.
2 Xundaq boloɣanda u Өz həlking üqün ḥəkkaniylik bilən,
Sanga təwə ezilgən məminlər üqün adillik bilən ḥəküm qikiridu;
3 Taoɣlar həlkqa tinq-amanlik elip kelidu,
Edirliklarmu ḥəkkaniylik bilən xundaq qilidu.
4 Padixaḥ həlk arisidiki ezilgənlərgə adil ḥəkümlərni qikiridu;
U namratlarning balilirini qutquzidu,
Zalimlarni bitqit qilidu.
5 Xundaq boloɣanda kün wə ay yoq bolup kətmisila,
Əwladtin-əwladqa həlk Səndin əyminidu.
6 U bolsa goya yengidin oroɣan otlaqqa yaoɣqan yamoɣurdək,
Yər suoɣiridioɣan ḥəl-yeoɣinlardək qüxidu.
7 Uning künliridə ḥəkkaniylar ronaq tapidu;

71:22 «Mən Seni rawab qelip mədḥiyiləymən» — «rawab» muxu yərdə rawabqa intayin ohxap ketidioɣan bir hil saz.
72:1 «I Huda, padixaḥqa ḥəkümliringni tapxuroɣaysən; padixaḥning ooɣlioɣa Өz ḥəkkaniyliqingni bərgəysən» — xübḥisizki, bu uluoɣ bexarətning toluq mənisi Sulaymanning өzini əməs, bəlki uning əwladi boloɣan Məsiḥni kərsitidu.
«Sulayman üqün» — baxqa birhil tərjimisi «Sulaymanningki» yaki «Sulaymanoɣa təwə».
72:5 «Səndin əyminidu» — demək, Hudadin əyminidu. **«Kün wə ay yoq bolup kətmisila, əwladtin-əwladqa həlk Səndin əyminidu»** — baxqa birhil tərjimisi *(LXX)* «Kün wə ay yoq bolup kətmisila u *(padixaḥ)* turidu, künliri əwladtin-əwladqa uzartilidu».
72:5 Zəb. 89:36,37
72:6 2Sam. 23:4

Ay yoķ boloɣuqə tinq-amanlik texip turidu.
[8] U dengizdin-dengizlaroɣiqə,
Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm süridu.
[9] Qəl-bayawanda yaxawatķanlar uning aldida bax ķoyidu;
Uning düxmənliri topilarni yalaydu.
[10] Tarxixning wə arallarning padixaḥliri uningoɣa ḥədiyələr təķdim ķilidu,
Xeba wə Sebaning padixaḥlirimu sowoɣatlar sunidu.
[11] Dərwəķə, barlik padixaḥlar uning aldida səjdə ķilidu;
Pütkül əllər uning hizmitidə bolidu;
[12] Qünki u pəryad kətürgən yoķsullarni,
Panaḥsiz ezilgənlərni ķutulduridu;
[13] U yoķsul-ajizlaroɣa iqini aoɣritidu,
Yoķsullarning jenini ķutķuzidu;
[14] Ularning jenini zulum-zomigərliktin ḥərlükkə qiķiridu,
Ularning ķeni uning nəzridə ķimmətliktur.
[15] Padixaḥ yaxisun!
Xebaning altunliridin uningoɣa sunulidu;
Uning üqün dua tohtawsiz ķilinidu;
Uningoɣa kün boyi bəht tilinidu;
[16] Yər yüzidiki ḥosul mol bolidu,
Ḥətta taoɣ qoķķiliridimu xundaķ bolidu.
Mioɣ-mioɣ qüxkən mewilər Liwandiki ormanlardək təwrinidu;
Xəḥərdikilər bolsa daladiki ot-yexilliķtək güllinidu;
[17] Uning nami mənggügə əqməydu,
Uning nami ķuyax yoķaloɣuqə turidu;
Adəmlər uning bilən əzlirigə bəht tiləydu,
Barlik əllər uni bəhtlik dəp atixidu.
[18] Israilning Hudasi, Pərwərdigar Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiyə boloɣay!
Karamət ixlarni Yaratķuqi yaloɣuz Udur!
[19] Uning xərəplik namioɣa mənggügə təxəkkür-mədḥiyə oķulsun!
Uning xan-xəḥriti pütkül dunyani ķaplioɣay! Amin! Wə amin!

[20] Yəssəning ooɣli Dawutning dualiri xuning bilən tamam boldi.

72:8 «Əfrat dəryasi» — ibraniy tilida pəķət «Dərya» deyilidu. Xübḥisi yoķki, bu ibarə Əfrat dəryasini kərsitidu.
72:10 «Tarxix.. arallar... Xeba...Seba...» — «Tarxix»ning dəl ķaysi jay ikənliki ḥazir enik əməs, Ispaniyə, ximaliy Afriķa yaki Əngliyəni bildürüxi mumkin. Lekin xübḥə yoķki, muxu ayəttiki «Tarxix» ḥəm «arallar» dengizdiki əng qət yərlərni bildüridu. **«Xeba ḥəm Seba»** — ḥazirķi Ərəbistanda.
72:12 Ayup 29:12
72:19 Qəl. 14:21; Yəx. 6:3, 11:9; Ḥab. 2:14
72:20 «Dawutning dualiri xuning bilən tamam boldi» — bu küy Dawut pəyoɣəmbərning əng ahirķi duasi boldi. Biraķ «Zəbur»ning keyinki bəlümliridə biz uning baxķa dua-küylirini uqritimiz.

Üqinqi bəlüm
73-küy
Hatalaxkinini tonup yetix

73 [1] Asaf yazoƣan küy: —
Dərwəkə Huda Israiloƣa,
Kəlbi sap boloƣanlaroƣa meһribandur;
[2] Lekin əzüm bolsam, putlixip yikilip qüxüxkə tasla kaldim;
Ayaoƣlirim teyilip kətkili kil kaldi;
[3] Qünki rəzillərning ronak tapkanlikini kərüp,
Ңakawurlaroƣa ңəsət kildim;
[4] Qünki ular əlümidə azablar tartmaydu,
Əksiqə teni məzmut wə saoƣlam turidu.
[5] Ular insanoƣa has japani kərməydu,
Yaki həklərdək balayi'apətkə uqrimaydu.
[6] Xunga məoƣrurluk marjandək ularoƣa esilidu,
Zorluk-zomigərlik tondək ularoƣa qaplixidu.
[7] Ular səmrip kətkənlikidin kəzliri tompiyip qikti;
Ularning kəlbidiki hiyalətlər ңəddidin exip ketidu.
[8] Baxkilarni məshirə kilip zəһərlik səzləydu;
Ңalini üstün kilip diwinip, dok kilidu.
[9] Ular aoƣzini pələkkə koyidu,
Ularning tilliri yər yüzini kezip yüridu.
[10] Xunga Hudaning həlki muxularoƣa mayil bolup,
Ularning degənlirini su iqkəndək ahirioƣiqə iqip: —
[11] «Təngri kandak bilələytti?»,
«Ңəmmidin Aliy Boloƣuqida bilim barmu?» — dəydu.
[12] Mana bular rəzillərdur;
Ular bu dunyada raһət-paraoƣətni kəridu,
Bayliklarni toplaydu.
[13] «Aһ, ңəkikətən bikardin-bikar kənglümni paklanduruptimən,
Gunaһsiz turup kolumni artukqə yuyup kəptimən;
[14] Bikaroƣa kün boyi japa qekiptimən;
Xundimu ңər səһərdə wijdanning əyibigə uqrap kəldim!».
[15] Birak mən: — «Bundak desəm,
Bu dəwrdiki pərzəntliringgə asiylik kiloƣan bolmamdimən?» — dedim.
[16] Ularni kallamdin ətküzəy desəm,
Kəzümgə xundak eoƣir kəründi.
[17] Təngrining mukəddəs jaylirioƣa kirgüqə xundak oylidim;
Kirgəndila yamanlarning akiwitini qüxəndim.
[18] Dərwəkə Sən ularni teyiloƣak yərlərgə orunlaxturisən,

73:3 Ayup 21:7-15; Zəb. 37:1; Yər. 12:1, 2
73:4 «Qünki ular əlümidə azablar tartmaydu, əksiqə teni məzmut wə saoƣlam turidu» — baxka birhil tərjimisi: «Qünki ularda tartkan azablar yok, ular teni məzmut wə saoƣlamdur».
73:15 «Bundak desəm, bu dəwrdiki pərzəntliringgə asiylik kiloƣan bolmamdimən?» — Asaf Hudadin aoƣrinip, gumanlirini xundak op'oquk eytixning akiwitini oylawatidu. Əzining bundak deyixi etikadi ajizlaroƣa nisbətən «asiylik» ңəm ularni etikadida putlaxturidioƣan ix, dəp karaydu.

Ularni yiqitip parə-parə qiliwetisən.
19 Ular kəzni yumup aqquqila xunqə parakəndə bolidu,
Dəhxətlər ularni besip yoqitidu!
20 Sən i Rəb, qüxtin oyoɣanoɣandək oyoɣinip,
Ornungdin turup ularning siyaqini kəzgə ilmaysən.
21 Yürəklirim qaynap,
Iqlirim sanjiloɣandək boloɣan qaoɣda,
22 Əzümni ħeqnemə bilməydioɣan bir ħamaqət,
Aldingda bir ħaywan ikənlikimni bilip yəttim.
23 Ħalbuki, mən ħəmixə Sən bilən billə;
Sən meni ong qolumdin tutup yəliding;
24 Əz nəsiħəting bilən meni yetəkləysən,
Xan-xəripingni namayan qiloɣandin keyin,
Ahirida Sən meni Əzünggə qobul qilisən.
25 Ərxtə Səndin baxqa mening kimim bar?
Yər yüzidə bolsa Səndin baxqa ħeqkimgə intizar əməsmən.
26 Ətlirim ħəm qəlbim zəiplixidu,
Lekin Huda qəlbimdiki qoram tax ħəm mənggülük nesiwəmdur!
27 Qünki mana, Səndin yiraq turoɣanlar ħalak bolidu;
Wapasizlik qiloɣan paħixə ayaldək Səndin waz kəqkənlərning ħərbirini yoqitisən.
28 Biraq mən üqün, Hudaoɣa yeqinlixix əwzəldur!
Uning barlik qiloɣan ixlirini jakarlax üqün,
Rəb Pərwərdigarni tayanqim qildim.

74-küy
Tajawuzqilikqa uqrioɣan qaoɣdiki azablik dua

74 1 Asaf yazoɣan «Maskil»: —
I Huda, Sən nemixqa mənggügə bizni taxliwətting?
Nemixqa oɣəzipingni tütün qikaroɣandək Əz yayliqingdiki qoyliringoɣa qikirisən?
2 Əzüng rənə tələp azad qiloɣan jamaitingni,
Yəni Əz mirasing boluxqa qədimdə ularoɣa ħəmjəmət bolup qutquzoɣan qəbilini,
Əzüng makan qiloɣan Zion teoɣini yadingoɣa kəltürgəysən!
3 Qədəmliringni muxu mənggülük harabliklaroɣa karatqaysən,
Düxmənlər muqəddəs jayingda gumran qiloɣan barlik nərsilərgə qarioɣaysən;
4 Rəqibliring jamaətgaħingning otturisida ħər-pər qilidu;
Məjizatlar saqlanoɣan orunoɣa ular əz tuoɣlirini tikti.

73:26 «Lekin Huda qəlbimdiki qoram tax ħəm mənggülük nesiwəmdur!» — yaki «Lekin qəlbimdiki qoram tax ħəm nesiwəm bolsa mənggülük Hudadur!»

73:28 «Uning barlik qiloɣan ixlirini jakarlax üqün,...» — ibraniy tilida: «Sening uning barlik qiloɣan ixlirini jakarlax üqün,...».

74:1 «I Huda, Sən nemixqa mənggügə bizni taxliwətting? Nemixqa oɣəzipingni tütün qikaroɣandək Əz yayliqingdiki qoyliringoɣa qikirisən?» — bu küy bəlkim Babil padixaħi Nebokadnisar miladiyədin ilgiriki 597-yili Yerusalemni, jümlidin muqəddəs ibadəthanini wəyran qilip, kəp Israillarni əsirgə elip Babiloɣa sürgün qiloɣandin keyin yeziloɣan.

74:4 «məjizatlar saqlanoɣan orunoɣa ular düxmənlər əz tuoɣlirini tikti» — Hudaning ibadəhanidiki «muqəddəs jay»ida Israil həlqining tarihidiki birnəqqə «məjizatlar» saqlinip kəlgənidi. Məsilən, Musa pəyoɣəmbər dəwridiki ««manna»oɣa toloɣan altun qaqa», «Ħarunning bihlioɣan ħasisi» qatarliklar. Bularni wəyran qilip, düxmənlər axu yərdə əz tuoɣlirini tikti. Ibraniy tilida «tuoɣ» wə «karamət» degən səzlər birla səz bilən ipadilinidu.

[5] Ḥərbiri əzlirini kərsitixip, palta oynitip orman kəsküqidək,
[6] Ular ḥazir mukəddəs jayingdiki nəḳixlərni ala ḳoymay, palta-bolḳilar bilən qeḳiwətti;
[7] Ular mukəddəs jayingoŋa ot ḳoydi;
Өz namingdiki makanni buloŋap, yər bilən təng ḳiliwətti..
[8] Ular kənglidə: «Biz bularning ḥəmmisini yoḳitayli» dəp,
Təngrining zemindiki jamaətgaḥlirining ḥərbirini kəydürüwətti..
[9] Bizgə əslətmə boloŋan məjizatlarni ḥeq kərəlməymiz;
Pəyoŋəmbərlərmu kəlməskə kətti;
Arimizdimu bu ixlarning ḳaqanoŋiqə bolidioŋanliḳini bilidioŋan birsi yoḳtur..
[10] Ḳaqanoŋiqə, i Huda, rəḳibing Seni məshirə ḳilidu?
Düxmən namingni mənggügə ḥaḳarətləmdu?
[11] Sən ḳolungni, yəni ong ḳolungni nemixḳa tartiwalisən?
Ḳolungni ḳoynungdin elip, ularni yoḳatḳaysən!
[12] Biraḳ Huda ḳədimdin padixaḥim bolup kəlgən,
Yər yüzining otturisida ḳutḳuzuxlarni elip baroŋuqi Udur..
[13] Sən dengiz süyini küqüng bilən bəldung,
Sulardiki əjdiḥalarning baxlirini yarding..
[14] Dengizdiki lewiatanning baxlirini qeḳip,
Uning gəxini ozuḳ ḳilip qəldiki yawayilaroŋa bəlüp bərding..
[15] Yərni yerip bulaḳlarni, eriḳlarni aḳḳuzdung,
Sən tohtimay eḳiwatḳan dəryalarni ḳurutuwətting..
[16] Kün Sening, tünmu Seningkidur;
Ay bilən ḳuyaxni orunlaxturdung..
[17] Yər yüzining qegralirini bəlgiliding;
Yaz bilən ḳixni — Sən xəkilləndürdüng.
[18] Xuni esingdə tutḳaysən, i Pərwərdigar: —
Bir düxmən Seni məshirə ḳildi,
Ḥamaḳət bir həlḳ namingni ḥaḳarətlidi.
[19] Pahtikingni yirtḳuq ḥaywanlaroŋa tutup bərmigəysən;
Ezilgən məminliringning ḥayatini mənggü untumioŋaysən.
[20] Өz əḥdənggə ḳarioŋaysən,

74:7 2Pad. 25:9
74:8 «Ular kənglidə: «Biz bularning ḥəmmisini yoḳitayli» dəp, Təngrining zemindiki jamaətgaḥlirining ḥərbirini kəydürüwətti» — Hudaning pəḳət birla *(Sulayman ḳuroŋan)* ibadəthanisi bar idi. Biraḳ uningdin ilgirimu Hudaoŋa ibadət ḳilidioŋan jaylar məwjut idi — məsilən: «Xiloḥ» degən jayda «mukəddəs qedir» bar idi *(«Yə.» 18:1)*. Hudaning namini yoḳitix üqün düxmənlər bularning ḥəmmisini kəydürüwətti.
74:9 «Pəyoŋəmbərlərmu kəlməskə kətti» — Babil padixaḥi Neboḳadnisar Daniyal ḥəm Əzakiyal pəyoŋəmbərlərni sürgün ḳilip Babiloŋa baldur elip kətkənidi. Yərəmiya pəyoŋəmbər bolsa bir türküm lükqəklər təripidin Misiroŋa elip ketilgənidi.
74:12 «Yər yüzining otturisida ḳutḳuzuxlarni elip baroŋuqi Udur» — «yər yüzining otturisi» bəlkim «ottura xərḳ»ni kərsitixi mumkin.
74:13 Mis. 14:21-31
74:14 «Dengizdiki lewiatanning baxlirini qeḳip,...» — «lewiatan» dengiz qongḳur təktidə yaxaydioŋan ḳorḳunqluḳ əjdiḥaoŋa ohxap ketidioŋan ḥaywan. Təwəndiki izaḥatni, «Təbirlər»nimu kərüng. **«...Uning gəxini ozuḳ ḳilip qəldiki yawayilaroŋa bəlüp bərding»** — «əjdiḥalar» *(13-ayət)* ḥəm «lewiatan» — xübḥisizki, bu yərdə jin-xəytanlarning küḳudrətlirini kərsitidu. Huda Israilni Misirdin azad ḳiloŋanda, u muxu ḳudrətlər üstidin oŋəlibə ḳildi. Muxu ayət boyiqə «lewiatan»ning bexi kəp bolidu. Injil «Wəḥiy» ḳismida uning bexi yəttə ikənliki kərsitilidu. Təwrat «Ayup» 41-bab, 1-ayəttiki, «Yəx,» 27:1-ayəttiki izaḥatlirimizni ḥəm Injildiki «Wəḥiy» 12- ḥəm 13-bablarni kərüng.
74:15 «Yərni yerip bulaḳlarni, eriḳlarni aḳḳuzdung, Sən tohtimay eḳiwatḳan dəryalarni ḳurutuwətting» — muxu wəḳələrning təpsilatlirini qüxinix üqün, Təwrattiki «Misirdin qiḳix» ḥəm «Yəxua» degən ḳismlarni kərüng.
74:15 Mis. 17:5, 6; Qəl. 20:11; Yə. 3:13; Zəb. 105:41; Yəx. 48:21
74:16 Yar. 1:14-19

Qünki zemindiki ḳarangoɣu bulung-puqḳaḳlar zorluḳ-zumbuluḳning turaloɣuliri bilən toldi.
21 Ezilgüqilərni nomus bilən yandurmioɣaysən;
Ezilgənlər, yoḳsullar namingni mədḥiyiligəy.
22 Ornungdin turoɣin, i Huda,
Өz dəwayingni sorioɣaysən;
Ḥamaḳət kixining Өzüngni kün boyi məshirə ḳiliwatḳinini esingdə tutḳaysən.
23 Düxmənliringning quḳanlirini untumioɣaysən;
Sanga ḳarxi ḳozoɣaloɣanlarning dawrangliri tohtimay kətürülməktə.

75-küy
Adil soraḳqi Huda

75 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa «Ḥalak ḳilmioɣaysən» degən aḥangda oḳulsun dəp tapxuruloɣan, Asafning küy-nahxisi: —

Sanga təxəkkür eytimiz, i Huda, təxəkkür eytimiz!
Qünki naming bizgə yeḳindur;
Buni, ḳiloɣan karamətliring ispatlap jakarlaydu.
2 Mənki Pərwərdigar: — «Mən bekitkən waḳitni ihtiyarimoɣa aloɣinimda,
Adalət bilən sorak ḳilimən;
3 Yər ḥəm yərning üstidə turuwatḳanlar təwrinip tursimu,
Uning tüwrüklirini turoɣuzoɣuqi Өzümdurmən» — dedi.
Selaḥ.
4 Mahtanoɣanlaroɣa: — «Mahtanmanglar»,
Ḥəm rəzillərgə «Münggüzüngni kətürmə» — dedim;.
5 «Münggüzüngni yuḳiri kətürmə;
Boynungni ḳattiḳ ḳilip oɣadiyip səzlimə!»
6 Qünki kətürülüx xərḳtin yaki oɣərbtin əməs,
Yaki jənubtinmu kəlməydu;.
7 Qünki Huda sotqidur;
U birsini kətüridu, birsini qüxüridu.
8 Qünki Pərwərdigarning ḳolida bir ḳədəḥ turidu;
Uningdiki xarab köpüklixiwatidu;
U əbjəx xarab bilən toldi;
Huda uningdin təkidu;
Dərwəḳə yər yüzidiki barliḳ rəzillər uning duoɣini ḳoymay iqiwetidu;
9 Mən bolsam, mənggügə guwaḥliḳ berimən: —
Yaḳupning Hudasioɣa küylərni eytimən.
10 «Mən rəzillərning münggüzlirining ḥəmmisini kesip taxlaymən;
Birak ḥəḳḳaniylarning münggüzliri kətürülidu!»..

75:4 «Münggüzüngni yuḳiri kətürmə» — Təwratta, «münggüz»lər köp ḥallarda adəmlərning abruy-xəḥriti yaki küq-ḳudritini bildüridu. Bu adəmning bexidin əskən münggüz əməs, əlwəttə!
75:6 «... jənubtin əməs» — yaki «*(jənubtiki)* qəl-bayawandin əməs».
75:10 «Mən rəzillərning münggüzlirining ḥəmmisini kesip taxlaymən; birak ḥəḳḳaniylarning münggüzliri kətürülidu!» — səzligüqi *(muxu 10-ayəttə)* Hudaning Өzi yaki Dawut padixaḥning əwladi boloɣan Məsiḥ bolsa kerək.

76-küy
Pərwərdigar əllərdin ḥesab alidu

76 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa, tarlıq sazlarda qelinsun dəp tapxuruloɣan, Asafning küy-
nahxisi: —
Yəhudada Huda tonuloɣandur;
Uning nami Israilda uluoɣdur.
[2] Uning panaḥiy jayi Salemda,
Zion teoɣida Uning makani bar..
[3] U yərdə U otluq oḳlarni,
Ḳalḳan, ḳiliq ḥəm jəng ḳorallirini qeḳip taxlidi.
Selaḥ.
[4] Өzüng ow-olja taoɣliridin nəḳədər xərəplik, nəḳədər ələsən!.
[5] Baturlar bulandi;
Ular uzun uyḳuoɣa kətti;
Palwanlarning ḥeqḳaysisi əz ḳolini kətürəlmidi.
[6] Sening əyiblixing bilən, i Yaḳupning Hudasi,
Jəng ḥarwisi ḥəm atlar ələktək uhlitildi.
[7] Səndin, Səndin ḳorḳux kerəktur;
Oɣləzəpləngininգdə kim aldingda turalisun?
[8-9] Yər yüzidiki barliq yawax məminlərni ḳutḳuzux üqün,
Sən Huda soraḳ ḳilixḳa ornungdin turoɣan waḳtingda,
Asmandin ḥəkümni qiḳirip anglatḳuzdung;
Yər bolsa wəḥimigə qüxüp, süküt ḳildi.
Selaḥ.
[10] Qünki insanlarning ḳəḥri Sanga xəḥrət kəltüridu;
Ularning ḳaloɣan ḳəḥri Sanga bəlwaoɣ bolidu..
[11] Pərwərdigar Hudayinglaroɣa ḳəsəm ḳilip, əməl ḳilinglar;
Uning ətrapidiki yurttikilər ḳorḳuxi kerək boloɣuqioɣa ḥədiyələr sunsun;
[12] U əmirlərningmu roḥini sunduridu;
U yər yüzidiki padixaḥlaroɣa dəḥxətliktur.

77-küy
Dərdmən dərdini təküp təsəlli tapidu

77 [1] Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Asaf yazoɣan küy: —
Awazim Hudaoɣa kətürüldi, mən pəryad ḳilimən;
Awazim Hudaoɣa kətürüldi, U manga ḳulaḳ salidu..

76:2 «Uning panaḥiy jayi Salemda» — ibraniy tilida: «Uning uwisi Salemda». Bu səz bəlkim Hudani xiroɣa oxitidu. Təwrattiki «Ḥoxiya» degən ḳisimda Huda «Yəhudaning xiri» dəp atilidu. **«Salem»** — «Yerusalem»ning ḳiskartip eytilixi.

76:4 «ow-olja taoɣliri» — bəlkim top-top dəwilənგən ow-oljilarni kərsitidu.

76:10 «Insanlarning ḳəḥri Sanga xəḥrət kəltüridu; ularning ḳaloɣan ḳəḥri Sanga bəlwaoɣ bolidu» — bu sirliq səz bəlkim *(1)* Huda insanning barliq asiyliq-ḳarxilixixlirini ahirida Өzining xəḥritigə ḥəm muddialirioɣa aylanduridu; *(2)* insanlarning Өz ḳəḥri əzigə kəltürგən külpətlər yenik bolup ḳaloɣan bolsa, «ḳaloɣan ḳəḥr»ni Huda Өzi toluḳlap jazalirini eoɣirlaxturidu.

77:1 «Nəoɣmiqilərning bexi Yədutunoɣa tapxuruloɣan, Asaf yazoɣan küy...» — «Yədutun» Dawut pəyoɣəmbər «mədḥiyə hori»ning bexi dəp bekitkən, Yədutun isimlik bir kixini kərsitidu *(«1Tar.» 16:41ni kərüng)*.

[2] Beximoɣa kün qüxkəndə, mən Rəbni izdidim;
Keqiqə ḳolumni duaoɣa kətürüp, box ḳoymidim;
Jenim təsəllini halimay rət ḳildi.
[3] Mən Hudani əsləp seoɣindim, aḫ-zar ḳildim;
Seoɣinip oylinip, roḥim parakəndə boldi.
Selaḫ.
[4] Sən mening kəzümni yumdurmiding;
Qongḳur oɣəxlik ilkidə boloɣanliḳimdin səzliyəlməyttim.
[5] Mən: «Kona zamandiki künlərni,
Ḳədimki yillarni hiyal ḳilimən;
[6] Keqilərdə eytḳan nahxamni əsləymən;
Kənglümdə qongḳur hiyal sürimən» — dedim;
Roḥim intilip izdiməktə idi;
[7] — «Rəb mənggügə taxliwetəmdu?
U ḳaytidin iltipat kərsətməmdu?
[8] Uning əzgərməs muḫəbbiti əmdi mənggügə tügəp kəttimu?
Uning wədisi əwladtin-əwladḳiqə inawətsiz bolamdu?
[9] Təngri meḥir-xəpḳitini kərsitixni üntudimu?
U oɣəzəplinip Əz rəḥimdilliḳini tohtitiwəttimu?».
Selaḫ.
[10-11] Andin mən mundaḳ dedim: — «Bundaḳ desəm bolmaydu, bu etiḳadimning ajizliḳi əməsmu!
Ḫəmmidin Aliy Boloɣuqining ong ḳolining yillirini,
Yəni Yaḫning ḳiloɣanlirini — yad etimən;
Ḳədimdin buyanḳi karamətliringni əsləymən.
[12] Sening barliḳ ixligənliring üstidə seoɣinip oylinimən;
Sening ḳiloɣanliring üstidə istiḳamət ḳilimən;
[13] I Huda, yolung bolsa pak-muḳəddəsliktidur;
Hudadək uluoɣ bir ilaḫ barmidur?
[14] Məjizilər Yaratḳuqi Ilaḫdursən;
Əl-millətlər ara Sən küqüngni namayan ḳilding.
[15] Əz biliking bilən Əz həlḳingni,
Yəni Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirini ḫərlükkə qiḳaroɣansən;
Selaḫ.
[16] Sular Seni kərdi, i Huda, sular Seni kərdi;
Titrək ularni basti,
Dengiz təgliri patiparaḳ boldi.
[17] Ḳara bulutlar sularni təküwətti;
Asmanlar zor sadasini anglatti;

–Yənə birhil tərjimisi: «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxuruloɣan, «Yədutun» *(mədḫiyiləx degən mənidə)* aḫangida oḳulsun dəp, Asaf yazoɣan küy...».

77:15 «Əz biliking bilən... Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirini ḫərlükkə qiḳaroɣansən» — ibraniy tilidiki peilning *(gaal)* muxu yərdə: «Yaḳup wə Yüsüpning pərzəntlirigə ḫəmjəmət bolup, ḫərlükkə qiḳaroɣansən» degən toluḳ mənini bildüridu. «Gaal» wə «goel» tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng.

77:15 Mis. 15:11

77:16 «Sular Seni kərdi, i Huda, sular Seni kərdi; titrək ularni basti, dengiz təgliri patiparaḳ boldi» — Asaf ḫazir «Misirdin qiḳix»tiki ixlarni əsləydu. «Sular» bu yərdə Israillar məjizə bilən ətkən «Ḳizil Dengiz»ni, andin Iordan dəryasini kərsitidu.

Bərhək, Sening okliring tərəp-tərəpkə etildi..
18 Güldürmamangning awazi kara kuyunda idi,
Qakmaklar jahanni yorutti;
Yər yüzi alakzadə bolup təwrəndi..
19 Sening yolung dengiz-okyanlarda,
Kədəmliring qongkur sulardidur,
Ayaoŋ izliringni tapkili bolmaydu.
20 Sən koy padisini bakkandək,
Musa wə Harunning koli bilən Өz həlkingni yetəkliding»..

78-küy
Tarihning tepixmakliri
1-ayəttiki izahatni kərüng

78 1 Asaf yazoŋan «Maskil»: —
I Mening həlkim, təlimimni anglanglar,
Aoŋzimdiki səzlərgə kulak selinglar..
2 Mən aoŋzimni bir təmsil bilən aqimən,
Kədimki tepixmaklarni elan kilimən..
3 Biz bularni anglioŋan, bilgən,
Ata-bowilirimiz ularni bizgə eytip bərgən.
4 Biz bularni ularning əwladliridin yoxurmaymiz,
Kelidioŋan dəwrgə Pərwərdigarning mədhiyilirini,
Uning küq-kudritini,
Uning kiloŋan karamət ixlirini bayan kilimiz.
5 Qünki U Yakupta bir agah-guwahni bekitkən,
Israilda bir kanunni ornatkan;
U ata-bowilirimizoŋa bularni өz pərzəntlirigə өgitixni buyruoŋan;.
6 Xundak kilip kelər dəwr,
Yəni tuoŋulidioŋan balilarmu bularni bilsun,
Ularmu ornidin turup өz balilirioŋa bularni өgətsun;
7 Pərzəntliri ümidini Hudaoŋa baoŋlisun,
Təngrining kiloŋanlirini untumisun,
Bəlki Uning əmrlirigə kirsun;
8 Ular ata-bowilirioŋa ohximisun dəp,
Yəni jahil həm asiy bir dəwr,
Өz kəlbini durus kilmioŋan,
Roh Təngrigə wapalikta turmioŋan bir dəwrgə ohximisun dəp, U xundak buyruoŋandur..

77:17 Mis. 14:21
77:18 Mis. 14:24
77:20 Zəb. 78:53; 80:2; Hab. 3:15; Mar. 6:48; Yuh. 6:19
78:1 «I Mening həlkim, təlimimni anglanglar... kədimki tepixmaklarni elan kilimən 2-ayət» — okurmənlər bu küy kərsətkən wəkələrni Təwrattiki «Misirdin qikix», «Qəl-bayawandiki səpər», «Batur hakimlar» həm «Samuil *(1)*», «Samuil *(2)*» degən kisimlardin tapalaydu.
78:2 «... kədimki tepixmaklarni elan kilimən» — «tepixmaklar» tooŋruluk 1-ayəttiki ixahatni kərüng.
78:2 Zəb. 49:4; Mat. 13:35
78:5 Kan. 4:9; 6:7
78:8 Mis. 32:9; 33:3, 5; 34:9; Kan. 9:6, 13; 31:27

[9] Mana Əfraimning əwladliri,
Ḳorallanoŋan oḳyaqilar bolsimu,
Jəng künidə səptin yandi.
[10] Ular Hudaning əḥdisini tutmidi,
Bəlki Uning Təwrat-ḳanunida mengixni rət ḳildi.
[11] Ular Uning ḳiloŋanlirini,
Əzlirigə kərsətkən karamətlirini untudi.
[12] U Misirning zeminida, Zoanning dalasida,
Ularning ata-bowilirining kəz aldida məjizilərni kərsətkənidi;
[13] U dengizni bəlüwetip,
Ularni otturisidin ətküzgən;
Sularni dəwə-dəwə ḳilip tiklidi..
[14] U kündüzdə bulut bilən,
Keqidə ot nuri bilən ularni yetəklidi..
[15] Qəl-bayawanda taxlarni yeriwətti,
Qongḳur surlardin uroŋup qiḳḳandək iqimlikni mol ḳildi;.
[16] U hada taxtin əstəng-eḳinlarni ḥasil ḳildi,
Suni dəryalardək aḳḳuzdi.
[17] Birak ular yənə Uning aldida gunaḥ ḳiliwərdi,
Qəldə Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqioŋa asiylik ḳildi.
[18] Ular kənglidə Təngrini sinidi,
Nəpsini ḳanduruxḳa yeməklikni tələp ḳildi.
[19] Ular Hudani ḥaḳarətləp: — «Təngri qəl-dəxttə dastihan salalamdu?.
[20] Mana U ḳoram taxni uruwidi,
Sular uroŋup,
Eḳinlar bulaḳtək texip qiḳti;
Əmdi U bizgə nanmu berələmdu?
Əz həlḳini gəx bilən təminliyələmdu?» — deyixti..
[21] Xuning bilən Pərwərdigar anglap, oŋəzəpləndi;
Yaḳupḳa ot tutaxti,
Israiloŋa aqqiḳi kətürüldi;.
[22] Qünki ular Hudaoŋa ixənmidi,
Uning nijatliḳioŋa ular tayanmidi,
[23] U ərxtin bulutlarni buyrup,
Asman dərwazilirini aqḳanidi;
[24] U ular üstigə «manna»ni yaoŋdurup,
Ularoŋa ərxtiki axliḳni bərgənidi;..

78:13 Mis. 14:21
78:14 Mis. 13:21; Zəb. 105:39
78:15 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 105:41; 1Kor. 10:4
78:19 Qəl. 11:1, 4
78:20 «Ular... yəni həlḳ mana U ḳoram taxni uruwidi, sular uroŋup, eḳinlar bulaḳtək texip qiḳti; əmdi u bizgə nanmu berələmdu?» — deyixti» — bu wəḳə Təwrat, «Qəl.» 11-babta bayan ḳilinoŋan.
78:20 Mis. 17:6; Qəl. 20:11
78:21 Qəl. 11
78:24 «U ular üstigə «manna»ni yaoŋdurup, ularoŋa ərxtiki axliḳni bərgənidi» — «manna» asmandin qüxidioŋan birhil ax idi. «Mis.» 16-babni kərüng.
78:24 Mis. 16:14

25 Xuning bilən insanlar küq igilirining nenini yegənidi;
U ularoŋa ḳanoŋuqə ozuḳni əwətkənidi.
26 Əmdi U asmanda xərḳ xamili qiḳirip,
Küqi bilən jənub xamilinimu elip kəldi;
27 U gəxni qang-tozandək ular üstigə qüxürdi,
Dengizlar saḥilidiki ḳumlardək uqar-ḳanatlarni yaoŋdurdi.
28 U bularni ularning bargaḥining otturisioŋa,
Qedirlirining ətrapioŋa qüxürdi.
29 Ular boluxiqə yəp toyuxti,
Qünki ularning nəpsi tartḳinini Huda ularoŋa kəltürgənidi.
30 Lekin ular nəpsi tartḳinidin tehi zerikməyla,
Gəxni eoŋizlirida tehi qaynawatḳinidila,
31 Hudaning oŋəzipi ularoŋa ḳarita ḳozoŋaldi;
U ulardin əng ḳamətliklirini ḳiriwətti,
Israilning sərhil yaxlirini yərgə uruwətti.
32 Mana, xundaḳ bolsimu,
Ular yənila dawamliḳ gunaḥ ḳiliwərdi,
Uning məjizilirigə tehiqila ixənmidi;
33 Xunga U ularning künlirini biḥudiliktə,
Yillirini dəkkə-dükkilik iqidə tügətküzdi.
34 U ularni əltürgili turoŋanda,
Andin ular Uni izdidi;
Ular yolidin yenip, intilip Təngrini izdidi;
35 Ular Hudaning ularning uyultexi ikənlikini,
Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqi Təngrining ularning ḥəmjəmət-ḳutḳuzoŋuqisi ikənlikini esigə kəltürdi.
36 Biraḳ ular aoŋzi bilən Uningoŋa huxamət ḳildi,
Tili bilən Uningoŋa yaloŋan sөz ḳildi;
37 Qünki ularning kөngli Uningoŋa sadiḳ bolmidi,
Ular Uning əḥdisini qing tutmidi.
38 Biraḳ U yənila rəḥimdil idi;
Ḳəbiḥlikini kəqürüp, ularni yoḳatmidi;
U ḳayta-ḳayta Өz oŋəzipidin yandi,
U ḳəḥrini ḳozoŋioŋini bilən ḥəmmini təkmidi.
39 U ularning pəḳət ət igiliri,
Kətsə ḳaytip kəlməs bir nəpəs ikənlikini yad ətti.
40 Ular qəl-dəxttə xunqə kөp ḳetim Uning aqqiḳini kəltürdi.
Xunqə kөp ḳetim bayawanda kөngligə azar bərdi!
41 Bərḥəḳ, ular ḳaytidin yoldin qətnəp Təngrini sinidi,
Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqining yürikini zedə ḳildi.
42-43 Ular Uning ḳolini əslimidi;
Ularni zomigərning qanggilidin ḥərlükkə ḳutḳuzoŋan künini,

78:25 «... Insanlar küq igilirining nenini yegənidi» — « «küq igiliri» xübḥisizki, pərixtilərni kərsitidu.
78:25 Yuḥ. 6:31; 1Kor. 10:3
78:26 Qəl. 11:31
78:31 Qəl. 11:33; 1Kor. 10:5

Ḳandaḳ ḳilip Misirda karamətlərni yaritip,
Zoan dalasida məjizilərni kərsətkinini esidin qiḳardi.
44 U Misirliḳlarning dəryalirini, eḳinlirini ḳanoɣa aylandurup,
Ularni iqələməs ḳilip ḳoydi;
45 Ularning arisioɣa nəxtərlik qiwinlarni top-topi bilən əwətti,
Ḥalak ḳilar paḳilarni mangdurdi;
46 Ularning ziraətlirini kepinək ḳurtlirioɣa tutup berip,
Məḥsulatlirini qekətkilərgə bərdi;
47 Üzüm tallirini məldür bilən urdurup,
Ənjürlirini ḳiraw bilən üxxütüwətti.
48 U kalilirini məldürgə soḳturup,
Mallirini qaḳmaḳ otlirida kəydürüwətti.
49 U ularoɣa oɣəzipining dəḥxətlikini —
Ḳəḥrini, aqqiḳini ḥəm eoɣir külpətlərni,
Balayi'apət elip kelidioɣan bir türküm pərixtilərnimu qüxürdi.
50 U Əz oɣəzipi üqün bir yolni tüzləp ḳoydi;
Ularning jenini ələmdin ayimay,
Bəlki ḥayatini wabaoɣa tapxurdi;
51 U Misirda barliḳ tunji tuoɣuloɣan balilarni,
Ḥamning qedirlirida ularning oɣurluri boloɣan tunji ooɣul balilirini ḳiriwətti.
52 U padiqidək Əz həlḳini Misirdin səpərgə atlandurup,
Qəl-bayawandin ularni ḳoy padisidək baxlap mangdi;
53 Ularni aman-esən yetəkligəqkə,
Ular ḳorḳunqtin haliy bolup mangdi;
Düxmənlirini bolsa, dengiz yutup kətti.
54 U ularni Əz muḳəddəs zeminining qegrasioɣa,
Ong ḳoli igiliwaloɣan bu taoɣliḳḳa elip kəldi.
55 U əllərni ularning aldidin ḳooɣliwetip,
Zemin üstigə tana tartḳuzup əlqəp, ularoɣa təḳsim ḳildi;
Israil ḳəbililirini ularning qedirlirioɣa olturaḳlaxturdi.
56 Birak ular Hudani, Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqini sinap aqqiḳlandurdi,
Uning tapxuroɣan guwaḥ-agaḥlirini tutmidi;
57 Bəlki ata-bowliridək yoldin teyip asiylik ḳildi,
Hain oḳyadək ḳeyip kətti.
58 Ular egizliktə ḳuroɣan ibadətgaḥlar bilən Uning oɣəzipini ḳozoɣidi,
Oyma butliri bilən Uning yürikini ərtidi.
59 Huda ularni anglap oɣəzəpləndi,
Israildin intayin yirgəndi.
60 U Xiloḥdiki makanini,

78:44 Mis. 7:20
78:45 Mis. 8:2,20
78:46 Mis. 10:13
78:47 Mis. 9:23
78:50 Mis. 9:6
78:51 Mis. 12:29; Zəb. 105:36
78:53 Mis. 14:27,28; 15:10
78:55 Yə. 13:7; Zəb. 136:21,22
78:58 Ḳan. 32:16,21

Yəni U insan arisida turoɣan qedirni taxlap kətti,
[61] Өzining ḳudrət bəlgisini bulap ketixkə,
Xan-xəripini ixoɣaliyətqilərning ḳolioɣa bərdi;
[62] Өz həlḳini ḳiliqḳa tapxurdi,
Өzining mirasi boloɣanlardin intayin oɣəzəpləndi.
[63] Ot ularning yigitlirini yalmidi,
Ḳizliri toy nahxilirida mahtalmaytti.
[64] Ularning kaḥinliri ḳiliq astida yiḳildi,
Lekin tul hotunliri ḥaza tutmidi.
[65] Andin Rəb birsi uyḳudin oyoɣandək oyoɣandi,
Xarabtin jasarətləngən palwandək towlidi.
[66] U rəḳiblirini urup qekindürüp,
Ularni tügiməs rəswaoɣa ḳaldurdi.
[67] Yüsüpning qedirini xallap, rət ḳildi;
Əfraim ḳəbilisini tallimidi;
[68] Bəlki Yəḥuda ḳəbilisini,
Yahxi kərgən Zion teoɣini tallidi.
[69] Xu yərdə muḳəddəs jayini taoɣ qoḳḳiliridək,
Yər-zeminni əbədiy ornatḳandək məzmut bina ḳildi;
[70] U Өz ḳuli Dawutni tallap,
Uni ḳoy ḳotanliridin qaḳiriwaldi;
[71] Ḳozilirini emitidioɣan saoɣliḳlarni əgixip beḳixtin ayrip,
Uni Өz həlḳi Yaḳupni, mirasi boloɣan Israilni beḳixḳa qiḳardi.
[72] Dawut ularni ḳəlbidiki durusluḳi bilən baḳti,
Ḳolining əpqilliki bilən ularni yetəklidi.

79-küy
Yurtni basḳan balayi'apəttin kətürülgən nalə-zar

79 [1] Asaf yazoɣan küy: —

I Huda, əllər Өz mirasingoɣa bəsüp kirdi;
Ular Sening muḳəddəs ibadəthanangni buloɣidi;
Yerusalemni dəwə-dəwə harabilərgə aylandurdi.

78:60 «U Rəb Xiloḥdiki makanini, Yəni U insan arisida turoɣan qedirni taxlap kətti» — 60-66-ayətlərdiki wəḳələr «1Sam.» 1-6-babta bayan ḳilinoɣan.
78:61 «Өzining ḳudrət bəlgisini bulap ketixkə, xan-xəripini ixoɣaliyətqilərning ḳolioɣa bərdi» — bu ayəttə Hudaning «ḳudrət bəlgisi» wə «xan-xəripi» Uning əhdə sanduḳini kərsitidu.
78:61 1Sam. 4:10,11
78:64 «Ularning kaḥinliri ḳiliq astida yiḳildi» — «kaḥin» ibadəthanida ḳurbanliḳ ḳilix hizmitidə boloɣan məhsus hadim.
78:64 1Sam. 4:11,18,19
78:66 «U rəḳiblirini urup qekindürüp...» — bu jümlə ibraniy tilida ikki bisliḳ. Ikkinqi mənisi «U rəḳiblirining kasisioɣa urup,..». Təwrat, «1Sam.» 5-babta, Huda butpərəs Filistiyəliklərgə waba qüxürüp, ularni buwasirlar bilən ḳiynidi.
78:66 1Sam. 5:6; 6:4
78:67 «Rəb... Yüsüpning qedirini xallap, rət ḳildi; Əfraim ḳəbilisini tallimidi...» — 67-72-ayətlərdə, Hudaning Dawut pəyoɣəmbərni Өz həlḳining padixaḥi boluxḳa, Zion *(Yerusalem)*ni Өz muḳəddəs ibadəthanisining ḳurulux jayi boluxḳa tallax jəryanini bayan ḳilinidu. Ḥəzriti Dawut bolsa Yüsüp yaki Əfraim ḳəbililiridin əməs, bəlki Yəḥuda ḳəbilisidin idi.
78:70 1Sam. 16:11; 2Sam. 7:8
78:71 2Sam. 5:2; 1Tar. 11:2
79:1 «I Huda, əllər Өz mirasingoɣa bəsüp kirdi; ular Sening muḳəddəs ibadəthanangni buloɣidi; Yerusalemni dəwə-dəwə

[2] Ular ḳulliringning jəsətlirini asmandiki uqar-ḳanatlaroŋa yəm ḳilip,
Məmin bəndiliringning ətlirini daladiki ḥaywanatlaroŋa taxlap bərdi.
[3] Ular həlḳingning ḳanlirini Yerusalem ətrapida sudək aḳḳuzdi,
Jəsətlirini kəmgili birər adəmmu ḳaldurmidi.
[4] Ḳoxnilirimiz aldida rəswaoŋa ḳalduḳ,
Ətrapimizdikilərgə məshirə wə mazaḳ obyekti bolduḳ.
[5] Ḳaqanoŋiqə, i Pərwərdigar?
Sən mənggügə oŋəzəplinəmsən?
Sening yüriking ot bolup ərtiniwerəmdu?
[6] Ḳəḥringni Seni tonumioŋan əllər üstigə,
Namingni bilmigən padixaḥliḳlar üstigə təkkəysən!
[7] Qünki ular Yaḳupni yalmap,
Uning makanini harabilikkə aylanduruwətti.
[8] Ata-bowilirimizning ḳəbiḥliklirini bizgə ḥesablimioŋaysən;
Rəḥimdilliḳliring bizning yenimizoŋa qapsan kəlgəy!
Qünki biz intayin pəs əḥwaloŋa qüxürülduḳ.
[9] Өz namingning xəḥriti üqün bizgə yardəm ḳiloŋaysən, i nijatliḳimizning Hudasi,
Naming üqün bizni ḳutḳuzoŋaysən, gunaḥlirimizni kəfarət ḳilip kəqürgəysən;
[10] Əllər nemixḳa: «Ularning Hudasi ḳəyərdə?» dəp mazaḳ ḳilixidu?
Ḳulliring təkkən ḳan kərzining ḥesabi əllər arisida, kəz aldimizda ḳilinsun.
[11] Əsirlərning aḥ-zarliri aldingoŋa kəlgəy;
Bilikingning uluoŋluḳi bilən, ələmgə buyruloŋanlarni saḳlioŋaysən.
[12] I Rəb, yat ḳoxnilirimizning Sanga ḳiloŋan zor ḥaḳaritini yəttə ḥəssə ḳoxup əzlirigə,
Yəni ularning iqi-baoŋrioŋa ḳayturoŋaysən;
[13] Xundaḳ ḳilip, Sening həlḳing — Өzüng baḳḳan ḳoyliring boloŋan bizlər,
Sanga mənggügə təxəkkürlər eytimiz,
Əwladtin əwladḳiqə Sening mədḥiyiliringni ayan ḳilimiz.

80-küy
Huda yolida yurtning güllinixi üqün dua
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

80 [1] «Nilupərlər» degən aḥangda; bir guwaḥlik; Asaf yazoŋan küy: —
Ḳulaḳ saloŋaysən, i Israilning padiqisi,
Yüsüpni ḳoy padisidək beḳip yetəkligüqi;
I kerublar otturisida Olturoŋuqi,
Nurlanoŋaysən!

---

harabilərgə aylandurdi» — bu küy Babil padixaḥi Neboḳadnisar miladiyədin ilgiriki 597-yili Yerusalemni, jümlidin muḳəddəs ibadəthanini wəyran ḳilip, nuroŋun Israillarni əsirgə elip Babiloŋa elip kətkəndin keyin yeziloŋan bolsa kerək.
79:4 Zəb. 44:14; 80:6
79:5 «Sening yüriking ot bolup ərtiniwerəmdu? » — ibraniy tilida «Sening ḥəsiting ot bolup ərtiniwerəmdu? ».
79:5 Zəb. 89:46
79:6 Yər. 10:25
79:8 Yəx. 64:8
80:1 «Ḳulaḳ saloŋaysən, i Israilning padiqisi, Yüsüpni ḳoy padisidək beḳip yetəkligüqi; i kerublar otturisida Olturoŋuqi, nurlanoŋaysən!» — bu küy bəlkim Israilning jənubiy təripidə *(jənubiy padixaḥliḳida, yəni «Yəḥudə»də)* miladiyədin ilgiriki 734-722 yillarda yeziloŋan; xu waḳitlarda Asuriyə imperiyəsi Israil ximaliy padixaḥliḳioŋa bəsüp kirip, bulangqiliḳ ḳilip, ularning kəp adəmlirini əsirgə aldi. Jənubiy padixaḥliḳtiki bir ḳisim kixilər əpsuslinip, ximalidiki ḳerindixliri üqün dua ḳilidu. **«kerublar otturisida Olturoŋuqi»** — Hudaning muḳəddəs ibadəthanisidiki «əng muḳəddəs jay»da əḥdə

[2] Əfraim, Binyamin, Manassəhlərning aldida ⱪudritingni ⱪozoɳioɳaysən,
Bizlərni ⱪutⱪuzoɳili kəlgəysən!
[3] I Huda, bizni Θz yeningoɳa ⱪayturoɳaysən!
Jamalingning nurini qaqⱪaysən, xunda biz ⱪutⱪuzulimiz!
[4] I Pərwərdigar, samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloɳan Huda,
Həlⱪingning dualirioɳa boloɳan oɳəziping ⱪaqanoɳiqə yalⱪunlap turidu?
[5] Sən kəz yaxlirini uloroɳa ozuⱪ ornida ⱪilding,
Kəz yaxlirini ⱪaqa-ⱪaqilap uloroɳa iqküzdung.
[6] Bizni ⱪoxnilirimizoɳa talaxⱪa ⱪoydung;
Düxmənlirimiz bizni məshirə ⱪilixidu.
[7] I samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloɳan Huda,
Bizni Θz yeningoɳa ⱪayturoɳaysən!
Jamalingning nurini qaqⱪaysən, xunda biz ⱪutⱪuzulimiz!
[8] Sən Misirdin bir tüp üzüm kəqitini elip kəlding;
Yat əllərni ⱨəydiwetip, ornioɳa uni tikting.
[9] Uning aldida yərni kəng aqting;
U qongⱪur yiltiz tartip, pütün zeminoɳa yeyildi.
[10] Uning sayisi taoɳlarni ⱪaplidi;
Oɳolliri ⱪudrətlik kedir dərəhliridək əsti;
[11] U xahlirini dengizoɳiqə,
Piləklirini Əfrat dəryasi boylirioɳiqə uzartti.
[12] Sən nemixⱪa uning ⱪaxalirini buzup,
Mewisini ətüp ketiwatⱪanlarning üzüp elixioɳa yol ⱪoydung?
[13] Mana ormanliⱪtiki yawa tongguzlar uni yeriwatidu,
Daladiki ⱨaywanatlar uningdin ozuⱪlinidu.
[14] I samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloɳan Huda, Səndin ətünimizki,
Yenimizoɳa ⱪaytⱪaysən!
Ərxtin ⱨalimizoɳa nəzər saloɳaysən,
Kelip bu üzüm telidin ⱨəwər aloɳaysən!
[15] Yəni ong ⱪolung tikkən bu yiltizdin,
Θzüng üqün məzmut yetixtürgən bu ooɳlungdin ⱨəwər aloɳaysən!
[16] Mana u otta kəydürüldi,
Kesiwetildi;
Yüzüngdiki tənbiⱨiy ⱪarixingni kərüp ular ⱨalak bolmaⱪta;
[17] ⱪolungni ong ⱪolungdiki adəmgə,
Yəni Θzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɳlioɳa ⱪonduroɳaysən;

---

sanduⱪining ikki yenida altundin yasaloɳan birdin «kerub», yəni küqlük pərixtining seymasi turidu. Huda əslidə Θz ⱨuzurining bu ikki kerub otturisida boluxioɳa wədə ⱪiloɳan.

80:3 Zəb. 4:6; 31:16; 67:1-2; Dan. 9:17

80:6 «Bizni ⱪoxnilirimizoɳa talaxⱪa ⱪoydung» — bəzi kona kəqürmilərdə: — «Sən bizni ⱪoxnimizoɳa mazaⱪ obyekti ⱪilding» degən sözlər tepilidu.

80:6 Zəb. 44:13-14; 79:4

80:8 Yəx. 5; Yər. 2:21; Əz. 15; 17:3-10; Yuⱨ. 15:1

80:10 «ⱪudrətlik kedir dərəhliridək..» — yaki «Təngrining kedir dərəhliridək...».

80:14 «... Kelip bu üzüm telidin ⱨəwər aloɳaysən» — ibraniy tilida: — «...bu üzüm telini yoⱪliɳaysən» degən bilən ipadilinidu.

80:17 «ong ⱪolungdiki adəm... yəni Θzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɳli..» — «ong ⱪolungdiki adəm», «Θzüng üqün məzmut yetixtürgən Insan ooɳli» xübⱨisizki Məsiⱨ tooɳruluⱪ aldin'ala eytiloɳan bexarətlik söz.

80:17 Zəb. 110:1; Dan. 7:13, 14; Mat. 16:27; Ibr. 1:3; 8:1; 10:12; 12:1; 1Pet. 3:22

18 Xundak kiloŋanda biz Səndin ḥərgiz qekinməymiz;
Bizni yengilioŋaysən, xunda biz namingni qakirip Sanga iltija kilimiz.
19 I Pərwərdigar, samawiy koxunlarning Sərdari boloŋan Huda,
Bizni Өz yeningoŋa kayturoŋaysən!
Jamalingning nurini qaqkaysən, xunda biz kutkuzulimiz!

81-küy
Ḥeyt-bayramda Hudaning guwaḥ-hitabini Israiloŋa əslitix

81 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup «Gittif»ta qelinsun dəp, Asaf yazoŋan küy: —
Küq-kuwwitimiz boloŋan Hudaoŋa küy eytip yangritinglar,
Yakupning Hudasioŋa xadlinip təntənə kilinglar!
2 Nahxini yangritip, dapni elip,
Yekimlik qiltar ḥəm rawabni qelinglar!
3 Yengi ayda, bəlgiləngən wakitta,
Bayram-ḥeyt künimizdə naoŋra-sunay qelinglar!
4 Qünki bu Israil üqün bekitilgən bəlgilimə,
Yakupning Hudasining bir pərmanidur.
5 U Misir zeminida yürüx kiloŋanlirida,
(Xu yərdə biz qüxənməydioŋan bir tilni anglap yürəttuk)
U buni Yüsüpkə guwaḥ kilip bərdi;
6 — «Uning mürisini yüktin sakit kildim,
Uning koli sewət kətürüxtin azad boldi;
7 Kistakqilikta nida kilding,
Mən seni azad kildim;
Güldürmama qikkan məhpiy jaydin sanga jawab bərdim;
«Məribaḥ» suliri boyida seni sinidim».
Selaḥ.
8 — «Tingxa, həlkim, Mən seni guwaḥlar bilən agaḥlandurmən;
I Israil, Manga kulak salsang idi!
9 Arangda yat ilaḥ bolmisun,
Yat əldiki ilaḥka bax əgmigin!
10 Seni Misirdin elip qikkan Pərwərdigar Hudayingdurmən;
Aoŋzingni yooŋan aq, Mən uni toldurimən.
11 — Birak həlkim sadayimoŋa kulak salmidi,
Israilning Manga baoŋlanoŋusi yok idi;
12 Xunga Mən ularni əz tərsalikioŋa koyuwəttim;
Ular əz məsliḥətliri bilən mengiwerətti.
13 — Aḥ, Mening həlkim Manga kulak salsa idi!

81:1 «Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup «Gittif»ta qelinsun dəp, Asaf yazoŋan küy» — ««Gittif»»ning mumkinqiliki bar bir mənisi: «Gat xaḥirining sazi».

81:5 «Xu yərdə biz qüxənməydioŋan bir tilni anglap yürəttuk» — ibraniy tilida «Xu yərdə **mən** qüxənməydioŋan bir tilni yürəttim» degən sez bilən ipadilinidu. Bu bəlkim Huda Өz həlkigə wakalitən səzlixini, ular bilən birgə boluxini kərsitixi mumkin. **«U buni Yüsüpkə guwaḥ kilip bərdi»** — «buni» bəlkim 3-ayəttə tiloŋa elinoŋan ḥeytlarni, xundakla xu ḥeytlarni sazlar bilən jakarlaxni kərsətsə kerək.

81:7 «... «Məribaḥ» suliri boyida seni sinidim» — «Məribaḥ» *(«elixix», «jedəl»)* degən mənidə. «Məribaḥ» ikki jayning ismi; xu yərlərdə boloŋan wakələrning birinqisi Təwrat «Mis.» 17-babta, ikkinqisi «Qəl.» 20-babta hatiriləngən.

Israil Mening yollirimda yürsə idi!
14 Ularning düxmənlirini tezla egildürər idim,
Ⱪolumni rəⱪiblirigə burap, ularni basar idim.
15 Pərwərdigarоԓa nəprətləngüqilər Uning aldida zəiplixip boysunar idi;
Ularning xu ahiriti mənggügə bolatti;
16 Sanga ax-buоԓdayning əng esilini yegüzər idim,
Bərⱨək, ⱪoram taxtin ⱨəsəl akⱪuzup seni ⱪandurar idim».

82-küy
Hudaning aliy soti

Yuⱨ. 10:22-42

82 1 Asaf yazоԓan küy: —
Huda Өz ilaⱨiy məjlisidə turup riyasətqilik ⱪilidu,
U ilaⱨlar arisida ⱨəküm qiⱪiridu;
2 — Ⱪaqanоԓiqə silər naⱨək ⱨəküm qiⱪirisilər,
Ⱪaqanоԓiqə rəzillərgə yüz-hatirə ⱪilisilər?
Selaⱨ.
3 Gadaylar wə yetim-yesirlarning dəwasini soranglar,
Ezilgənlər ⱨəm ⱨajətmənlərgə adalətni kərsitinglar;
4 Miskinlər ⱨəm namratlarni ⱪutⱪuzunglar,
Ularni rəzillərning qanggilidin azad ⱪilinglar!
5 Ular bularni bilməy wə qüxənməy zulmättə kezip yürməktə,
Xunga yərning ulliri təwrənməktə.
6 Mən eyttim: — «Silər ilaⱨlarsilər,
Ⱨəmminglar Ⱨəmmidin Aliy Boloԓuqining oоԓulliri silər;
7 Xundaⱪ bolsimu silər insanоԓa ohxax əlisilər,
Ⱨərⱪandaⱪ əmir-bəgkə ohxaxla yiⱪilisilər».
8 — Turоԓin, i Huda, yər-yüzini soraⱪ ⱪiloԓaysən!
Qünki Sən barliⱪ əllərgə waris boloԓuqisən!

81:16 «Sanga ax-buоԓdayning əng esilini yegüzər idim» — ibraniy tilida «U sanga ax-buоԓdayning əng esilini yegüzər idi»,

82:1 «Huda Өz ilaⱨiy məjlisidə turup riyasətqilik ⱪilidu, U ilaⱨlar arisida ⱨəküm qiⱪiridu» — bizningqə, bu məjliskə ⱪatnaxⱪan «ilaⱨlar»ning Hudaning həlⱪigə sotqi boloԓan yaki Өz həlⱪi arisida ⱨoⱪuⱪ-məs'uliyiti bar adəmlər ikənliki təwəndiki ayətlərdin kərülidu. Məlum jəⱨətlərdin, ular Hudadək adəmlər üstidin ⱨəküm qiⱪiridu; xuning üqün ular bu məs'uliyətning eоԓirliⱪini obdan qüxinixi kerək. **«u ilaⱨlar arisida ⱨəküm qiⱪiridu»** — baxⱪa xərⱨqilər bolsa «ilaⱨlar» degənni yər yüzidiki padixaⱨ-ⱨoⱪuⱪdarlarni kərsitidu, dəp ⱪaraydu. Muzu xərⱨqilər 6-ayəttiki «silər ilaⱨlar» degənni kinayilik səz dəp ⱪaraydu; qünki xu dəwrdiki padixaⱨlardin kəp ⱪismi əzlirini «Huda» dəp ⱪarayttı, həlⱪidin əzigə ibadət ⱪilixini tələp ⱪilatti. Lekin Rəbbimizning «Yuⱨ.» 10:33-36də eytⱪan xərⱨi boyiqə, bu səzlər kinayilik səz əməs; xunga yuⱪiriⱪi qüxəndürüximiz tooԓra, dəp ⱪaraymiz.

82:3 «...yetim-yesirlarning dəwasi» — ibraniy tilida «... atisizlarning dəwasi».

82:4 Pənd. 24:11

82:7 «Xundaⱪ bolsimu silər insanоԓa ohxax əlisilər, ⱨərⱪandaⱪ əmir-bəgkə ohxaxla yiⱪilisilər» — 1-ayət wə uningdiki izaⱨatni kerüng. Birinqi jümlining baxⱪa birhil tərjimisi: «Xundaⱪ bolsimu silər Adəmgə *(demək, Adəmatimizoԓa)* ohxax əlisilər».

82:8 «Sən barliⱪ əllərgə waris ⱪilisən» — bu səz bəlkim Məsiⱨkə eytilixi mumkin.

82:8 Zəb. 2:8; Ibr. 1:2

83-küy
Düxmənlərning suyiqəstliri ḥəqqidə dua

83 [1] Asafning küy-nahxisi: —
I Huda, ün qiqarmay turuwalma,
Jim turuwalma, süküt qilip turuwalma, i Təngrim!
[2] Qünki mana, Sening düxmənliring dawrang qilmaqta,
Sanga əqmənlər bax kətürməktə.
[3] Ular quwluq bilən Sening həlqinggə suyiqəst qilidu,
Sening ḥimayə qilip qədirligənliring bilən qarxilixixni məsliḥətlixidu.
[4] Ular: — «Yürünglar, ularni millət qataridin yoq qilayli!
Israilning nami ikkinqi tiloqa elinmisun!» — deməktə.
[5] Ular ḥəmnəpəs, ḥəmdil məsliḥətləxti;
Ular Sanga qarxi ittipaq tüzdi.
[6] Mana, Edom wə Ismaillarning qedirliri,
Moab ḥəm Ḥagriylar;
[7] Gəbal, Ammon, wə Amaləq;
Filistiyə ḥəmdə Tur aḥaliliri,
[8] Asuriyəmu ularoqa qoxuldi;
Ular Lut ooqullirioqa yar-yələk bolup kəlgən.
Selaḥ.
[9] Sən Kixon dəryasida Midiyaniylaroqa,
Siseraoqa wə Yabinoqa qandaq taqabil turoqan bolsang,
Ularoqimu xundaq qiloqaysən;
[10] Bular Ən-Dor yezisida qiriloqanidi,
Yər üqün tizək-ooqutqa aylanoqanidi.
[11] Ularning əmirlirini Orəb wə Zeəbkə,
Ularning daḥiylirini Zəbaḥ ḥəm Zalmunnaoqa ohxax qiloqaysən;
[12] Qünki ular: «Hudaning qimən-yaylaqlirini əzimizgə mülük qiliwalayli!» — dəp eytqan.
[13] I Hudayim, ularni domilinidioqan qamoqaqtək,
Xamalda uquruloqan saman kəbi soruwətkəysən.
[14] Ot ormanlikqa tutaxqanoqa ohxax,
Yalqun taoqlarni kəydürgəngə ohxax,
[15] Sən yənə ularni borining bilən qooqlioqaysən,
Qara quyuning bilən wəḥimigə saloqaysən;
[16] Ularning Sening namingni izdixi üqün,
Ularning yüzlirini xərm-ḥaya bilən qəmdürgəysən, i Pərwərdigar!
[17] Ular nomustin əbədiy xərməndə bolsun,
Jaḥanoqa rəswa bolup yoqitilsun.
[18] Ular bilsunki,
Naming Pərwərdigar boloqan Sənla pütkül jaḥandiki Əng Aliy Boloquqidursən.

83:8 «Ular Lut ooqullirioqa yar-yələk bolup kəlgən» — «Lutning ooqulliri» Moab wə Ammon degən həlqlər bolup xəkilləngən.
83:11 «Ularning əmirlirini Orəb wə Zeəbkə, Ularning daḥiylirini Zəbaḥ ḥəm Zalmunnaoqa ohxax qiloqaysən» — Sisera, Yabin, *(9-ayət)* Orəb, Zeəb, Zəbaḥ ḥəm Zalmunnaoqa qetixlik wəqələrni bilix üqün «Batur ḥakimlar» 7-, 8-bablarni kərüng.

84-küy

Pərwərdigarning ḥuzurini seoɣinix

84 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Gittif»ta qelinsun dəp, Koraḥning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

Makanliring nəḳədər əzizdur,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar!
[2] Jenim Pərwərdigarning ḥoyliliriɣa təxna bolup,
Seoɣinip ḥətta ḥalidin ketidu,
Dilim wə ətlirim ḥayat Təngrigə təlmürüp nida ḳilidu;
[3] Mana, ḥətta mubarək ḳuqḳaqmu bir makanni tapḳan,
Ḳarlioɣaqmu özigə ḥəm bala tuoɣidioɣan uwa yasaydioɣan jayni tapḳan,
— Yəni Sening ḳurbangaḥliringdin,
I samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
— Mening Padixaḥim, mening Hudayim!
[4] Sening əyüngdə turuwatḳanlar bəhtliktur!
Ular üzlüksiz Seni mədḥiyiləydu.
Selaḥ.
[5] Küq-ḳudriti Səndin boloɣan kixi bəhtliktur —
Ḳəlbidə kətürülmə yollar boloɣanlar;
[6] Yioɣa wadisidin ətkəndə,
Ular uni bulaḳlikḳa aylandurar;
Bərḥək, küz yamoɣurliri uni bərikətlərgə tolduridu.
[7] Ular küqigə-küq ulap mengiweridu;
Ḥərbiri Zionoɣa yetip kelip, Hudaning ḥuzurida ḥazir bolidu.
[8] I samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, duayimni angliɣaysən;
I Yaḳupning Hudasi, ḳulaḳ saloɣaysən!
Selaḥ.
[9] Ḳara, i ḳalḳinimiz boloɣan Huda,
Özüng məsiḥ ḳiloɣiningning yüzigə iltipat bilən ḳarioɣin!
[10] Qünki Sening ḥoyliliringda ətkən bir kün
Baxḳa yərdə ətkən ming kündin əladur;
Rəzillərning qedirliridə yaxioɣandin kərə,
Hudayimning əyining bosuoɣisida turoɣinim yahxidur.
[11] Pərwərdigar Huda ḳuyax wə ḳalḳandur,

84:1 «Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, «Gittif»ta qelinsun dəp» — «Gittif»ning mumkinqiliki bar bir mənisi: «Gat xəḥirining sazi».
84:2 Zəb. 42:2; 63:1-2
84:5 «...ḳəlbidə kətürülmə yollar boloɣanlar» — «kətürülmə yollar» — kətürüp yasaloɣan, Yerusalemoɣa tawap ḳilidioɣan yoluqilar mangidioɣan yollar bolsa kerək.
84:6 «Yioɣa wadisidin ətkəndə» — «Yioɣa wadisi» yaki «baka wadisi». Ibraniy tilida «baka» birinqidin «yioɣa»ni bildüridu, ikkinqidin bir hil üjmə dərihini bildüridu, yənə «yioɣlaydioɣan dərəh» — kesilgən bolsa dərəh süyi yioɣlioɣandək qiḳidu. Dawut pəyoɣəmbər ikki ḳetim bir «Baka wadisi» *(yəni «Rəfayim jiloɣisi»)*da oɣəlibə ḳildi ḥəm axu yərdə uning üq jan-dosti jenini təwəkkül ḳilip uningoɣa su elip kəldi *(«2Sam.» 5-, 23-babta)*. **«küz yamoɣurliri uni bərikətlərgə tolduridu»** — Ḳanaanda *(Pələstində)* küz yamoɣurliri yərni ḥəydəx, ḥəm uruḳ selixḳa təyyar ḳilidu.
84:9 «Özüng məsiḥ ḳiloɣiningning yüzigə iltipat bilən ḳarioɣin!» — «məsiḥ ḳiloɣini», 2-küydiki izaḥatlarni, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.
84:10 «Hudayimning əyining bosuoɣisida turoɣinim yahxidur» — yənə birhil tərjimisi: «Hudayimning əyidə ixikbaḳar boloɣinim yahxidur».

Pərwərdigar xapaət wə xan-xəḩrət bəhx etidu;
Durus mangoɣanlardin U ḩərkandak iltipatni ḩeq ayimaydu;
12 Samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
Bəhtliktur Sanga tayanoɣan insan!

85-küy
Israilning üzül-kesil towa ḳilixi üqün meḩir-xəpḳət tələp ḳilix

85 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Koraḩning ooɣulliri üqün yeziloɣan küy: —

Sən Θz zemininɣoɣa iltipat kərsitip,
Yaḳupni sürgünlüktin ḳayturoɣaniding, i Pərwərdigar.
2 Həlḳingning ḳəbiḩlikini kəqürüm ḳilip,
Barlik gunaḩlirini yapḳaniding.
Selaḩ.
3 Sən pütün ḳəḩringni iqinggə ḳayturuwelip,
Oɣəzipingning əxəddiylikidin yanoɣanidingsən.
4 Əmdi bizni Θz yeningoɣa ḳayturoɣaysən, i nijatliḳimiz boloɣan Huda!
Bizgə boloɣan aqqiḳingoɣa ḩay bərgəysən!
5 Sən bizgə əbədiy oɣəzəplinəmsən?
Əwladtin-əwladḳiqə oɣəzipingni sozamsən?
6 Həlḳing Θzüngdin xadlinixi üqün,
Bizni ḳaytidin yengilimamsən?
7 Bizgə əzgərməs muḩəbbitingni kərsətkəysən, i Pərwərdigar,
Bizgə nijatliḳingni ata ḳiloɣaysən!
8 Təngri Pərwərdigarning nemilərni dəydioɣanliḳioɣa ḳulaḳ salay;
Qünki U Θz həlḳigə, Θz məmin bəndilirigə aman-hatirjəmlikni səzləydu;
Ular yənə ḩamaḳətlikkə ḳaytmisun!
9 Zeminimizda xan-xəḩrətning turuxi üqün,
Dərḩəḳiḳət, Uningdin əyminidioɣanlaroɣa Uning nijatliḳi yeḳindur;
10 Θzgərməs muḩəbbət wə ḩəḳiḳət əzara kərüxti;
Ḩəḳḳaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti;
11 Ḩəḳiḳət yərdin ünüp qiḳmaḳta,
Ḩəḳḳaniyət ərxlərdin ḳaraydu.
12 Pərwərdigar bərikət beridu,
Zeminimiz ḩosulini beridu;
13 Ḩəḳḳaniyət Uning aldida mangidu,
Uning ḳədəmlirigə yol ḩazirlaydu!

84:12 Zəb. 2:12; 34:8
85:4 «Əmdi bizni Θz yeningoɣa ḳayturoɣaysən, i nijatliḳimiz boloɣan Huda! Bizgə boloɣan aqqiḳingoɣa ḩay bərgəysən!» — Hudaning Israiloɣa rəḩimdillik kərsitiwatḳinini kərüp *(3-ayətni kərüng)*, muxu küyning muəllipi Hudadin Israilni üzül-kesil towa ḳilduroɣaysən, ularni Θz yeningoɣa, xundaḳla Θz yurtioɣa ḳayturoɣaysən, dəp dua ḳilixni baxlaydu.
85:6 Zəb. 71:20; 80:18; 138:7
85:10 «Θzgərməs muḩəbbət wə ḩəḳiḳət əzara kərüxti; ḩəḳḳaniyət wə aman-hatirjəmlik bir-birini səyüxti» — bu sirlik sezlər xübḩisizki, Məsiḩning əzini ḳurbanlik ḳiloɣinida, əməlgə axuruldi.
85:10 Ibr. 7:2
85:12 Zəb. 67:6
85:13 «Ḩəḳḳaniyət Uning aldida mangidu, uning ḳədəmlirigə yol ḩazirlaydu!» — yənə birhil tərjimisi: «Ḩəḳḳaniyət

86-küy
Yaloƣuzluƙta, ƙiynaloƣan kündə xapaət tiləx

86 [1] Dawutning duasi:
Ƙuliƙingni mən tərəpkə tutƙin, i Pərwərdigar, manga jawab bərgəysən;
Qünki mən ezilgən wə ƫajətməndurmən.
[2] Jenimni saƙlioƣaysən,
Qünki mən Sanga məmindurmən;
I Sən Hudayim, Sanga tayanoƣan ƙulungni ƙutƙuzoƣaysən;
[3] Manga meƫir-xəpƙət kərsətkəysən, i Rəb,
Qünki mən kün boyi Sanga nida ƙilimən.
[4] Ƙulungning jenini xad ƙiloƣin,
Qünki jenim Sanga təlmürüp ƙaraydu;
[5] Qünki Sən Rəb, meƫriban, kəqürümqan Sən!
Əzənggə iltija ƙiloƣanlarning ƫəmmisigə zor meƫir-muƫəbbət kərsətküqidursən!
[6] Mening duayimoƣa ƙulaƙ saloƣin, i Pərwərdigar,
Yelinixlirimning sadasini angliоƣaysən;
[7] Beximoƣa kün qüxkəndə,
Mən Sanga iltija ƙilimən,
Qünki Sən manga jawab berisən.
[8] Ilaƫlar arisida Sening təngdixing yoƙtur, i Rəb;
Ƙiloƣan ixliringningmu təngdixi yoƙtur.
[9] Sən yaratƙan barliƙ əllər kelip sening aldingda səjdə ƙilidu, i Rəb,
Namingni uluoƣlaydu.
[10] Qünki Sən naƫayiti büyüksən,
Məjizilərni Yaratƙuqidursən;
Sən Hudadursən, yaloƣuz Sənla.
[11] Əz yolungni manga əgətkəysən, i Pərwərdigar,
Wə Sening ƫəƙiƙitingdə yürimən;
Namingoƣa ƫərmət-əyminixtə boluxum üqün, ƙəlbimni pütün ƙiloƣaysən.
[12] Ya Rəbbim Huda, pütün ƙəlbim bilən Seni mədƫiyiləymən,
Əbədil'əbəd namingni uluoƣlaymən.
[13] Qünki manga boloƣan meƫir-muƫəbbiting zordur,
Sən təƫtisaraning təgliridin jenimni ƙutƙuzisən;
[14] I Huda, təkəbburlar manga ƙarxi kətürüldi,
Əxəddiylərning jamaiti jenimni izdiməktə,
Ular Seni nəzirigə almәydu!
[15] Əmma Sən, Rəb, rəƫimdil wə xəpƙətlik Ilaƫsən,
Asanliƙqə aqqiƙlanmaysən,

Uning aldida mangidu, ƫəm əzini Uning ƙədəmlirigə ornitidu».
86:7 Zəb. 18:6; 50:15; 55:16-17
86:8 **«Ilaƫlar arisida Sening təngdixing yoƙtur, i Rəb...»** — bu ayət «ilaƫlar»ning ƫəƙiƙiy məwjut ikənlikini etirap ƙilmaydu, əlwəttə.
86:8 Ƙan. 3:24; Zəb. 136:4
86:11 Zəb. 25:4-5; 27:11; 119:33
86:14 Zəb. 54:3-5

Meһir-muһəbbət һəm һəқiқət-sadiқliқing texip turidu.
16 Mən tərəpkə burulup, xəpқət kərsətkəysən;
Өz қulungoға küqüngni bərgəysən,
Dedikingning ooғlini қutқuzoғaysən!
17 Manga əqmənlərning uni kərüp hijil boluxi üqün,
Iltipatingni kərsitidioған bir alamətni manga kərsətkin;
Qünki Sən Pərwərdigar, manga yardəm қilding,
Manga təsəlli berip kəlgənsən.

87-küy
Zionning uluoғluқi

87 1 Korahning ooғulliri üqün yeziloған küy-nahxa: —
Uning uli bolsa muқəddəs taoғlardidur.
2 Pərwərdigar Zionning dərwazilirini səyidu,
Yaқupning barliқ makan-jayliridinmu əwzəl kəridu;
3 Sening xəripinggə uluoғ ixlar eytilmaқta, i Hudaning xəһiri!
Selah.
4 «Meni tonup bilgənlər arisida Raһab bilən Babilni tiloға alimən;
Mana Filistiyə, Tur bilən Efiopiyə;
Mana bu adəm xu yərdə tuoғuloған» — dəymən.
5 Bərһək, Zion tooғruluқ xundaқ eytilidu: —
«Bu adəm, palanqi-pokunqi uningda tuoғuloған,
Һəmmidin Aliy Boloғuqining Өzi uni mustəһkəmləydu».
6 Həlқ-қowmlarni hatiriliginidə Pərwərdigar: —
«Bu kixi bu yərdə tuoғuloған» — dəp alaһidə hatirigə yezip қoyidu.
Selah.
7 Nahxiqilar, ussulqilar xuni təng eytidu: —
«Mening barliқ bulaқ-mənbəlirim seningdidur!».

88-küy
Tum қarangoғuluқ

88 1 Korahning ooғulliri üqün yeziloған küy-nahxa: —
Nəoғmiqilərning bexioға tapxurulup, «Mahalat-leanot» aһangida oқulsun dəp, Əzraliқ Һeman yazoған «Maskil»: —

86:15 Mis. 34:6; Qəl. 14:18; Nəһ. 9:17; Zəb. 103:8; 145:8; Yo. 2:13
87:1 «Uning uli bolsa muқəddəs taoғlardidur» — «Uning uli» — Hudaning uli, demək.
87:4 «... arisida Raһab bilən Babilni tiloға alimən» — «Raһab» bu yərdə Misirni bildüridu *(mənisi: «təқəbbur». «Yəx.» 30:7ni kərüng).* **««Meni tonup bilgənlər arisida Raһab bilən Babilni tiloға alimən... mana bu adəm xu yərdə tuoғuloған» — dəymən»** — səzligüqi Huda Өzi bolsa kerək.
87:6 ««Bu kixi bu yərdə tuoғuloған» — dəp alaһidə hatirigə yezip қoyidu» — bu sirliқ səz Hudaning Yəһudiy bolmioған *(«yat əllik»)* Өzigə etiқad қiloғuqilarni etiқadi arқiliқ «Өzümgə təwə adəm, Өzümning ailəmdiki adəm» dəp һesablap, ularoға iltipat қilip: «Yerusalemda tuoғuloған» dəp һesablaydioғanliқini kərsitidu.
87:6 Zəb. 22:31; Ibr.12:22-23
87:7 «Mening barliқ bulaқ-mənbəlirim seningdidur!» — «seningda» bəlkim Zionda degən mənidə. Bəzi alimlar mənisini «Huda Өzidə» dəp қaraydu.

I Pərwərdigar, nijatlikim bolƣan Huda,
Keqə-kündüz Sanga nalə kilip kəldim.
2 Duayim Sening aldingƣa kirip ijabət bolsun;
Nidayimƣa kulak salƣaysən;
3 Qünki dərdlərdin jenim toyƣan,
Ħayatim təħtisaraƣa yekinlaxkan,
4 Ħangƣa qüxüwatkanlar katarida ħesablinimən;
Küq-madari kuruƣan adəmdək bolup kaldim.
5 Ölüklər arisiƣa taxlanƣanmən,
Kirilip kəbridə yatkanlardək;
Sən ularni yənə əsliməysən,
Ular kolungdin üzüp elinip yirak kilinƣan.
6 Sən meni ħangning əng tegigə,
Zulmətlik jaylaraƣa, dengizning qongkur yərlirigə qəmdürdüng.
7 Kəħring üstümgə eƣir yüktək basti,
Barlik dolkunliring bilən meni kiyniding.
8 Məndin dost-buradərlirimni yirakłaxturdung;
Ularni məndin yirgəndürdüng;
Mən kamalƣanmən, ħeq qikalmaymən.
9 Kəzlirim azab-okubəttin hirələxti;
Ħər küni Sanga nida kilimən, i Pərwərdigar,
Kollirimni Sanga kətürüp kəldim.
10 Ölüklərgə məjizə kərsitərsənmu?
Mərħumlar ornidin turup Sanga təxəkkür eytarmu?
11 Əzgərməs muħəbbiting kəbridə bayan kilinarmu?
Ħalakət diyarida sadikłik-ħəkikiting mahtilarmu?
12 Karamətliring zülməttə tonularmu?
Ħəkkaniyliking «untulux zemini»də bilinərmu?
13 Birak mən bolsam, Pərwərdigar, Sanga pəryad kətürimən,
Tang səħərdə duayim aldingƣa kiridu.
14 I Pərwərdigar, nemigə jenimni taxliwətting?
Nemigə jamalingni məndin yoxurdung?
15 Yaxlikimdin tartip mən ezilgən, bimardurmən;
Wəħxətliringni kərüwerip ħeq ħalim kalmidi.
16 Kəħring üstümdin ətti;
Wəħimiliring meni nabut kildi.
17 Ular kün boyi taxkin suliridək meni orawaldi,
Tamamən meni qəmdürdi.
18 Jan dostlirimni, aƣinilirimni meningdin yirakłaxturdung,
Mening əziz dostum bolsa karangƣuluktur!

88:1 «Nəƣmiqilərning bexiƣa tapxurulup, «Mahalat-leanot» aħangida okulsun dəp...» — «Mahalat-leanot»ning mənisi naməlum; bəzi alimlar «ajizliktiki dərdlər» yaki «harliktin qikkan kesəl» dəp tərjimə kilidu.
88:5 «Ular kolungdin üzüp elinip yirak kilinƣan» — mənisi, bəlkim: «Hudaning insanlaraƣa daim kərsitidiƣan kəyümidin ayriliƣan» degəndək.
88:18 «Mening əziz dostum bolsa karangƣuluktur!» — baxka birhil tərjimisi «Yar-buradərlirim karangƣulukka kəmülüp kaldi».

89-küy
Hudaning Dawut üqün bekitkən mənggülük əhdisi — nemixka məoɣlubiyət həm munkərzlik bolidu?

89 [1] Əzrahlik Etan yazoɣan «Maskil»: —
Pərwərdigarning əzgərməs muhəbbitini əbədiy küyləymən,
Aoɣzimda dəwrdin-dəwrgiqə həkikət-sadakitingni ayan kilimən.
[2] Qünki mən: Əzgərməs muhəbbət mənggügə tiklinip mangidu,
Sən həkikət-sadakitingni ərxiələda mustəhkəmləwatisən — dəp bildim;
[3] Sən dedingki: —
«Mən talliwaloɣinim bilən əhdə tüzgənmən;
Kulum Dawutka kəsəm kildim: —
[4] Sening əwladingni mənggü dawam kildurimən,
Təhtingni əwladtin-əwladka kurup qikimən».
Selah.
[5] Həm asmanlarmu Sening məjiziliringni təbrikləydu, i Pərwərdigar,
Mukəddəslərning jamaitidə ular həkikət-sadakitingni mədhiyiləydu;
[6] Qünki asmanlarda Pərwərdigarning təngdixi barmu?
Kudrət Igisining ooɣulliri arisida Pərwərdigaroɣa ohxaydioɣan kim bar?
[7] Təngrining həywisi mukəddəslərning məjlisidikilərni kattik titritidu,
Uning ətrapidikilərning həmmisi üqün U korkunluktur.
[8] I Pərwərdigar, samawiy koxunlarning Sərdari boloɣan Huda,
Kudrətlik Yah,
Sanga ohxaydioɣan kim bar?
Ətrapingda həkikət-sadakiting turukluktur.
[9] Dengizning məoɣrurluki üstidin həküm sürisən,
Dolkunliri ərkəxligəndə, sən ularni tinqlandurisən;
[10] Rahabni əlgüdək yanjidingsən,
Küqlük biliking bilən düxmənliringni tiripirən kilip tarkitiwətting.
[11] Asmanlar seningki, yərmu Seningkidur,
Jahan həm uningoɣa toloɣan həmmini bərpa kilding.
[12] Ximal wə jənubni, ularni yaratkansən,
Tabor wə Hərmon qokkiliri namingni yangritip küylər.
[13] Kudrətlik bilək seningkidur;
Küqlüktur Sening kolung, ong kolung həm kətürüklüktur.
[14] Təhtingning uli həkkaniylik həm adaləttur,
Muhəbbət həm həkikət-sadakət daim didaring aldida mangidu.
[15] Təntənə sadasini bilgən həlk bəhtliktur;

89:1 «Əzrahlik Etan yazoɣan «Maskil»: — ...» — əgər bu «Etan» Dawut padixahning dəwridə yaxioɣan *(«1Pad.» 4:31-ayəttiki «Etan»)* bolsa, bu küy bexarət boluxi kerək. Undak bolmisa Dawutning hanidani təhttin məhrum boloɣandin keyin *(Babilda sürgün boloɣandin keyin)* baxka bir Etan yazoɣan.
89:5 «Mukəddəslərning jamaitidə ular həkikət-sadakitingni mədhiyiləydu» — «mukəddəslər» həm 6-ayəttiki «kudrət igisining ooɣulliri» pərixtilərni kərsətsə kerək.
89:5 Zəb. 19:1-2
89:10 «Rahabni əlgüdək yanjidingsən» — «Rahab» həm dengiz əjdihasi *(jin-xaytanlarning bir ipadisi)* həm Misirning bir ləkimi idi. Mənisi «məoɣrur»dur *(«Yəx.» 30:7ni kərüng)*.
89:11 Zəb. 24:1, 2
89:14 Zəb. 85:13; 97:2

Ular Sening jamalingning nurida mangidu, i Pərwərdigar!
16 Ular namingda kün boyi xad bolar,
Ḥəkḳaniyliḳingda ular kətürüldi.
17 Qünki ularning küqining xan-xəripi əzüngdursən,
Sening iltipating bilən münggüzimiz kətürülidu.
18 Qünki Pərwərdigar bizning ḳalḳinimiz,
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi Xaḥimizdur.
19 Sən burun Өz məmin bəndənggə oɣayibanə alamättə kərünüp səz ḳilip xuni degənidingsən:
—
«Mən bir əzimət üstigə yardimimni ḳondurdum,
Əl arisidin mən talliwaloɣan birsini kətürdüm;
20 Ḳulum Dawutni taptim,
Muḳəddəs meyim bilən Mən uni məsiḥ ḳilip tiklidim.
21 Ḳolum uningoɣa yar boluxḳa bekitilgən,
Bilikim uni küqləndüridu.
22 Düxmən uningdin ḥeq alwan-seliḳ almaydu,
Pəskəx adəm uni ḳistimaydu;
23 Bəlki Mən rəḳiblirini uning aldida yanjiymən,
Uni өq kərgənlərni yər bilən yəksan ḳilimən;
24 Өz ḥəḳiḳət-sadaḳitim ḥəm meḥir-muḥəbbitim uningoɣa yar bolar,
Ḥəm Mening namim bilən uning münggüzi kətürülidu.
25 Mən uning ḳolini dengiz üstidə,
Ong ḳolini dəryalar üstidə ḳoyimən.
26 U Meni qaḳirip dəyduki: —
«Sən mening Atam, mening Təngrim,
Nijatliḳim boloɣan ḳoram teximdursən!».
27 Mən yənə uni Mening tunji ooɣlum dəp,
Dunya padixaḥliridin əng yuḳurisi ḳilimən.
28 Mening muḥəbbitimni uning üqün əbədiy ḳaldurimən,
Mening əḥdəm uning bilən məḥkəm turidu;
29 Mən uning nəslini əbədiyləxtürimən,
Uning təhtini asmanning künliridək dawam ḳildurimən.
30 Mubada ooɣulliri Təwrat-ḳanunumdin qiḳip,
Ḥəkümlirim boyiqə yürmisə,
31 Bəlgilimilirimni buzsa,
Əmrlirimgə itaət ḳilmisa,
32 — U waḳitta itaətsizlikini tayaḳ bilən,

89:15 «Təntənə sadasi» — yaki «Oɟalibiyətning warḳirixi», yaki «Ḥeytliḳ təntənilər».
89:17 «Sening iltipating bilən münggüzimiz kətürülidu» — «münggüz» məlum ələning yaki adəmning xan-xəripini, küqḳudritini bildüridu.
89:18 «Qünki Pərwərdigar bizning ḳalḳinimiz, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi Xaḥimizdur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki ḳalḳinimiz Pərwərdigardin, Xaḥimiz Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqidindur».
89:19 «Sən burun Өz məmin bəndənggə oɣayibanə alamättə kərünüp səz ḳilip xuni degənidingsən...» — bu tooɣruluḳ «2Sam.» 7:8-17ni kərüng.
89:20 1Sam. 16:1,13
89:22 2Sam. 7:10
89:26 2Sam. 7:14; Ibr. 1:4, 5
89:27 Zəb. 2:7; 72:11; Kol. 1:15-18
89:30 2Sam. 7:14

Gunaḥini yara-jarahət bilən jazalaymən.
33 Lekin muḥəbbitimni uningdin üzüp ḳoymaymən,
Ḥəḳikət-sadaḳitimgə hiyanət ḳilmaymən;
34 Mən tüzgən əḥdəmni əsla buzmaymən,
Ləwlirimdin qiḳḳanlirini ḥeq əzgərtməymən.
35 Mən bir ḳetim pak-muḳəddəslikimgə ḳəsəm iqtim —
Dawutḳa ḳəti yaloɣan səzliməymən: —
36 «Uning əwladi əbədiy dawamlixar;
Uning təhti kəz aldimdiki ḳuyax kəbi turar;
37 U ay kəbi mənggülük mustəḥkəmlinər,
Asmandiki turoɣun guwaḥqidək məzmut turar».
Selaḥ.

38 Birak Sən bularni qətkə ḳeḳip, tenip kətting;
Sən məsiḥ ḳiloɣan padixaḥḳa ḳattiḳ oɣəzəpləndiŋ.
39 Ḳulung bilən tüzgən əḥdidin waz kəqting,
Uning tajini yərgə taxlap daoɣ təgküzdung.
40 Uning barliḳ tam-pasillirini yiḳitip,
Ḳəl'əlirini harabilikkə aylandurdung.
41 Yoldin ətüwatḳanlarning ḥəmmisi uni bulimaḳta,
U barliḳ ḳoxniliri aldida rəswa boldi.
42 Uni əzgənlərning ong ḳolini yuḳiri kətürdüng,
Pütkül düxmənlirini huxal ḳilding.
43 Bərḥək, Sən uning ḳiliqining bisini ḳayriwətting,
Jəngdə uni tik turoɣuzmiding.
44 Uning julaliḳini yoḳitip,
Uning təhtini yərgə ərüwəttingsən.
45 Yaxliḳ künlirini Sən ḳiskartting,
Uni hijalətkə qəmdürdüng.
Selaḥ.
46 Ḳaqanoɣiqə, i Pərwərdigar?
Əzüngni əbədiy yoxuruwerəmsən?
Ḳəḥring ot kəbi mənggü yanarmu?
47 Manga nisbətən, əmürning ḳis ikənlikini əstə tutḳin!
Nemixḳimu barliḳ insan balilirini biḥudilikkə yaratḳansən?
48 Ḳeni, ḳaysi adəm yaxap ölümni kərməydikən?
U jenini təḥtisaraning qanggilidin ḳutḳuzalamdikən?
Selaḥ.

89:35 Ibr. 6:13,17,18
89:36 Mat. 27:45
89:37 «U ay kəbi mənggülük mustəḥkəmlinər, asmandiki turoɣun guwaḥqidək məzmut turar» — «asmandiki turoɣun guwaḥqi» yənə ayni kərsitiximu mumkin.
89:38 Zəb. 22:1; Mat. 27:46; Yəx. 53:3-6, 10
89:40 Zəb. 80:12-13
89:41 Zəb. 80:12-13
89:44 Yəx. 53:7-8
89:48 Zəb. 49:6-12, 15

[49] Sən ḥəḳiḳət-sadaḳitingdə Dawutḳa ḳəsəm iqkən,
Awwalḳi meḥir-muḥəbbətlər ḳəyərdə ḳaldi, ya Rəbbim?
[50] Ḳulliring uqrawatḳan məshirilərni yad ətkəysən, i Rəb —
Mən iqimdə pütkül küqlük əllərning mazaḳlirini kətürüp yürimən —
[51] Düxmənliringning Өzüng məsiḥ ḳiloɳanning ḳədəmlirini ḳanqilik məshiriliginini,
I Pərwərdigar, yad ətkəysən!
[52] Pərwərdigaroɳa mənggügə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun!
Amin! Amin!

89:49 2Sam. 7:15

Tətinqi bəlüm
90-küy
Ḥayatni ḳədirləydioɣan danaliḳ

90 [1] Hudaning adimi boloɣan Musaning duasi: —
Ya Rəbbim,
Sən barliḳ dəwrdə bizgə makan bolup keliwatisən;
[2] Taoɣlar wujudḳa kəlməstin burun,
Sən yər wə aləmni xəkilləndürməstin burun,
Əzəldin əbədgiqə Təngridursən.
[3] Sən insanni tupraḳḳa aylandurup: —
«Ḥəy, insan baliliri, ḳaytinglar!» — dəysən.
[4] Mana, Sening nəziringdə ming yil —
Ötüp kətkən tünügünki bir kün,
Tündiki bir jesəktur, halas.
[5] Sən adəmlərni su taxḳinidək elip ketisən,
Ular ətüp kətkən bir uyḳudək,
Tang səḥərdə ünüp qiḳḳan ot-qəpkə ohxaydu —
[6] Ətigəndə ular kəkirip ünidu,
Keqisi bolsa kesilip, solixip ketər.
[7] Qünki biz oɣəziping bilən yoḳaymiz,
Ḳəḥring bilən dəkkə-dükkidə ḳalimiz.
[8] Sən ḳəbiḥliklirimizni kəz aldingoɣa,
Yoxurun ḳilmixlirimizni jamalingning nuri aldioɣa ḳoydung.
[9] Barliḳ künlirimiz dəroɣəziping astida ətüp ketidu,
Yillirimizni bir uḥ tartix bilənla tügitimiz.
[10] Ömrimizning yilliri yətmix yil,
Maoɣdurimiz bar bolsa səksən yil;
Birak ularning pəhri japa wə bihudiliktur;
Ḥayat tezlik bilən üzər, mana, biz uqup kəttuḳ.
[11] Sanga boloɣan ḥərmət-əyminixning az-kəplükigə ḳarap ḥesablinidioɣan,
Aqqiḳingning xidditini kim bilsun?
[12] Xunga kənglimizni danaliḳḳa ḳoyuximiz üqün,
Künlirimizni sanaxni bizgə əgətkəysən!
[13] Yenimizoɣa ḳaytḳaysən, i Pərwərdigar, Seni ḳaqanoɣiqə...?!
Ḳulliringoɣa rəḥim ḳiloɣaysən!
[14] Bizni ətigəndə əzgərməs muḥəbbiting bilən ḳanduroɣaysən;
Undaḳta barliḳ künlirimizdə küylərni yangritip xadlinimiz.
[15] Sən bizni japaoɣa qəmgən künlərgə asasən,
Külpətni kərgən yillirimizoɣa asasən yənə hursən ḳiloɣin!
[16] Uluoɣ ixliring ḳulliringoɣa kərüngəy,
Xanu-xəwkiting ularning ooɣullirioɣimu axkara boloɣay!
[17] Pərwərdigar Hudayimizning xerin mərḥəmiti üstimizdə boloɣay,
Ḳolimizning ixlirini üstimizgə bərikətlik ḳiloɣaysən,
Bərḥək, ḳolimizning ixlirini bərikətlik ḳiloɣaysən!

90:2 «Taoɣlar wujudḳa kəlməstin burun» — ibraniy tilida «Taoɣlar tuoɣulmastin burun...».

91-küy
Hudaning ḫərhil yamanliḳtin, jin-xəytanlardin ḳoоŋdixi

91 [1] Əng Aliy Boloŋuqining məhpiy jayida turoŋuqi,
Ḫəmmigə ḳadirning sayisidə aramhuda yaxaydu.
[2] Mən Pərwərdigarni: —
«Mening baxpanaḫim, Mening ḳoroŋinim;
Mening Hudayim, Uningoŋa tayinimən» — dəymən.
[3] Bərḫək, U ḳiltaḳqining toziḳidin seni ḳutulduridu,
Xum waba-ḳazadin ḫəm halas etidu.
[4] U pəyliri bilən seni yapidu;
Ḳanatliri astida panaḫ tapisən;
Uning ḫəḳiḳiti sanga ḳalḳan ḫəm istiḫkamdur.
[5] Sən nə keqidiki wəḫimidin,
Nə kündüzi uquwatḳan oḳtin,
[6] Nə ḳarangoŋulukta kəzgüqi wabadin,
Nə qüx waḳtida wəyranqiliḳ ḳiloŋuqi ḫalakəttin ḳorḳmaysən.
[7] Sening yeningda mingi yiḳilip,
Ong yeḳingda on mingi oŋulap qüxsimu,
Lekin bala-ḳaza sanga yeḳinlaxmaydu.
[8] Sən pəḳət kəzliring bilən beḳip,
Pasiḳlaroŋa berilgən jazani kərisən.
[9] Pərwərdigarni panaḫim dəp bilgining üqün,
Ḫəmmidin Aliy Boloŋuqini makan ḳiloŋining üqün,
[10] Bexingoŋa ḫeq palakət qüxməydu,
Ḫeq waba qediringoŋa yeḳinlaxmaydu.
[11] U Өz pərixtilirigə sening ḫəḳḳingdə əmr ḳilidu,
Xuning bilən ular pütkül yolliringda seni saḳlaydu.
[12] Ayioŋing taxḳa urulup kətməsliki üqün,
Ular seni ḳollirida kətürüp yüridu.
[13] Xir wə kobra yilan üstidin besip ətisən,
Arslan wə əjdiḫani dəssəp-qəyləysən.
[14] «U Manga muḫəbbitini baoŋlioŋanliḳi üqün,
Mən uni ḳutuldurimən; U namimni tən aloŋini üqün yuḳirida saḳlaymən.
[15] U Manga nida ḳilidu, Mən uningoŋa jawab berimən;
Eoŋir kün uni basḳanda uning bilən billə bolimən;
Mən uni halas ḳilip, izzət-ḫərmətkə sazawər ḳilimən.
[16] Uzaḳ өmür bilən uni ḳandurimən,
Ḫəm nijatliḳimni uningoŋa kərsitimən».

91:3 Zəb. 124:7
91:4 Zəb. 57:1
91:5 Ayup 5:19,20; Pənd. 3:25; Küy. 3:8
91:9 «Pərwərdigarni panaḫim dəp bilgining üqün, Ḫəmmidin Aliy Boloŋuqini makan ḳiloŋining üqün,...» — baxḳa birhil tərjimisi, ibraniy tiloŋa səzmusəz əgixip: — «Qünki Sən Pərwərdigar, Mening panaḫim, Ḫəmmidin Aliy Boloŋuqini makan ḳiloŋining üqün... ». Bu tərjimisi tooŋra bolsa Huda Məsiḫkə səz ḳilip uni «Mening panaḫim» dəydu — demək, Məsiḫ bolsa Huda pütkül insanlar üqün təminligən baxpanaḫdur.
91:11 Zəb. 34:7; Mat. 4:6; Luḳa 4:10
91:12 Luḳa 4:11
91:13 Ayup 5:22,23

92-küy
Mədḥiyə

92 [1] Xabat küni üqün bir küy-nahxa: —
Pərwərdigarƣa təxəkkür eytix,
Namingni küyləx əladur, i Ḥəmmidin Aliy Bolƣuqi!
[2] Өzgərməs muḥəbbitingni səḥərdə,
Keqilərdə bolsa, ḥəḳikət-sadaḳitingni jakarlax,
[3] On tarliḳ saz wə rawabni qelip,
Qiltar bilən mungluḳ aḥangda qelix əladur!
[4] Qünki Sən Pərwərdigar, Өz ḳiloƣining arḳiliḳ meni hursən ḳilding,
Ḳolliringning ḳiloƣanliri bilən mən roḥlinip nahxa eytimən.
[5] Pərwərdigar, ḳiloƣan ixliring nemidegən uluoƣdur!
Oyliring naḥayiti qongḳurdur!
[6] Bioƣəm kixi buni bilməs,
Ḥamaḳət buni qüxənməs,
[7] Rəzillər ot-qəptək ayniƣanda,
Ḳəbiḥlik ḳiloƣuqilarning ḥəmmisi gülləngəndə,
Mənggü ḥalak bolup ketidioƣanlar xulardur!
[8] Lekin Sən, i Pərwərdigar, əbədil'əbəd üstün turisən.
[9] Qünki mana düxmənliring, i Pərwərdigar,
Mana düxmənliring yoḳilidu;
Barliḳ ḳəbiḥlik ḳiloƣuqilar tiripirən ḳiliwetilidu!
[10] Münggüzümni yawayi buḳiningkidək kətürisən;
Bexim yengi may sürkəp, məsiḥ ḳilinidu.
[11] Meni ḳəst ḳiloƣanlarning məoƣlubiyitini өz kəzum kəridu;
Manga ḳarxilixixḳa ḳozoƣaloƣan rəzillik ḳiloƣuqilarning tən bərgənlikinimu ḳuliḳim anglaydu.
[12] Ḥəḳḳaniy adəm horma dərihi kəbi gülləp-yaxnaydu;
U Liwandiki kedr dərihidək əsidu.
[13] Pərwərdigarning өyigə tikilgənlər,
Hudayimizning ḥoylilirida güllinidu;
[14] Ular ḳerioƣandimu yənə mewə beridu,
Suluḳ ḥəm yexil ular;
[15] Xuning bilən ular Pərwərdigar durustur, dəp ispatlaydu;
U mening ḳoram teximdur,
Uningda ḥeq naḥəḳlik yoḳtur!

93-küy
Pərwərdigar ḳudrətlik ḥəkümrandur

93 [1] Pərwərdigar ḥəküm süridu!
U ḥəywətni kiyim ḳilip kiygən;

92:1 «Xabat küni üqün bir küy-nahxa...» — «xabat küni» — xənbə küni, yəni Huda Yəḥudiy həlḳigə bekitkən aram elix küni.
92:6 Zəb. 94:8; Pənd. 12:1
92:7 «Mənggü ḥalak bolup ketidioƣanlar xulardur!» — yaki «Bu ularning ḥalak boluxi üqün bolidu!».
92:12 Ḥak. 9:15; Ḥox. 14:6

Pərwərdigar kiyingən,
U belini ḳudrət bilən baoƣlioƣan;
Bərḥək, xunga dunya məzmut ḳilinoƣan,
U təwrənməs əsla.
[2] Sening təhting ḳədimdila bərpa ḳilinoƣan;
Sən əzəldin bar boloƣuqisən!
[3] Kəlkün-taxḳinlar əz sadasini kətürdi, i Pərwərdigar,
Kəlkün-taxḳinlar əz sadasini kətürdi!
Kəlkün-taxḳinlar uroƣuqi dolḳunlirini yuḳiri kətürdi!
[4] Kəp sularning xawḳunliridin,
Dengiz-okyandiki ḳudrətlik dolḳunlardin,
Üstün turoƣan Pərwərdigar ḳudrətliktur!
[5] Sening agaḥ-guwaḥliḳliring nemidegən ixənqliktur!
Künlər yoḳ boloƣuqə, i Pərwərdigar,
Əyünggə pak-muḳəddəslik əbədil'əbəd rawadur.

94-küy
Intiḳam aloƣuqi Huda adil sotlisun!

94 [1] I itiḳamlar aloƣuqi Təngri, Pərwərdigar!
I intiḳamlar aloƣuqi Təngri, parlioƣaysən!
[2] Kətürülgin, Əzüngni kətürgin, i jaḥanni Soraḳ Ḳiloƣuqi,
Məoƣrurlaroƣa jazasini bərgin!
[3] Ḳaqanoƣiqə rəzillər, i Pərwərdigar,
Ḳaqanoƣiqə rəzillər təntənə ḳilip yürüweridu?
[4] Ḳaqanoƣiqə ḥakawurlarqə səzləp walaḳxiydu,
Ḳəbiḥlik ḳiloƣuqilarning ḥəmmisi yooƣan gəp ḳilip yüridu?
[5] Ular həlḳingni ezidu, i Pərwərdigar,
Sening mirasingoƣa jəbir-japa salmaḳta.
[6] Tul ayal wə oƣerip-musapirlarni ḳirip,
Yetim-yesirlərni əltürüp: —
[7] «Yaḥ kərməydu»,
«Yaḳupning Hudasi kəngül bəlməydu», — dəydu.
[8] Silər kəngül ḳoyunglar, i əlning ḥamaḳətliri!
Əhməḳlər, ḳaqan dana bolisilər?
[9] Ḳulaḳni tikligüqining Əzi anglimamdu?
Kəzni Yasioƣuqining Əzi kərməmdu?
[10] Əllərni tərbiyiligüqi,
Insanoƣa əḳil-bilim əgətküqining Əzi adəmni əyibliməmdu?
[11] Pərwərdigar insanning oy-hiyallirining tutami yoḳluḳini bilidu.

[12] Sən tərbiyiligən adəm bəhtliktur, i Yaḥ,

93:4 «Dengiz-okyandiki ḳudrətlik dolḳunlar» — «dolḳunlar» ibraniy tilida «qeḳiwətküqilər».
94:7 Zəb. 10:11,13; 59:7
94:8 Zəb. 92:6; Pənd. 12:1
94:9 Mis. 4:11
94:11 1Kor. 3:20

Yəni Sən Təwrat-ḳanunungdin əḳil əgitidioɣan kixi bəhtliktur!
13 Xundaḳ ḳilip, taki pasiḳlar üqün orək kolanoɣuqə —
Sən uni yaman künlərdin hatirjəm saḳlaysən.
14 Qünki Pərwərdigar Өz həlḳini tərk ətməydu,
Yaki Өz mirasidin waz kəqməydu.
15 Qünki ḥəküm-pərman ḥoḳuḳi ḥaman adalətkə ḳaytidu,
Barliḳ dili duruslar bolsa, uning kəynidin mangidu.
16 Mən üqün yamanlar bilən ḳarxilixixḳa kim ornidin turidu?
Mən üqün ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilar bilən ḳarxilixixiḳa kim məydanoɣa qiḳidu?
17 Əgər Pərwərdigar manga yardəmdə bolmioɣan bolsa,
Jenim baldur qiḳip süküt diyarida yatar idi.
18 Ayioɣim putlixay deginidə,
Өzgərməs muḥəbbiting, i Pərwərdigar, meni yəlidi.
19 Iqimdiki kəpligən oɣəm-əndixilər arisida,
Sening təsəlliliring jenimni səyündürdi.
20 Insapsizliḳni ḳanunoɣa aylanduridioɣan,
Aq kəz olturoɣan bir təht,
Sən bilən alaḳidə bolamdu?
21 Ular ḥəḳḳaniylarning jenioɣa ḥujum ḳilixḳa yioɣilidu,
Bigunaḥ ḳanni təkidioɣan ḥəkümlərni qiḳarmaḳta.
22 Biraḳ Pərwərdigar mening egiz ḳoroɣinim bolidu;
Ḥə, mening Hudayim panaḥ Ḳoram Teximdur.
23 U ularning ḳəbiḥlikini əz bexioɣa salidu,
Ularning əz yawuzluḳliri bilən ularni üzüp taxlaydu,
Bərḥaḳ, Pərwərdigar Hudayimiz ularni üzüp taxlar.

95-küy
Ḥəḳiḳiy ibadət ḳilix üqün anglax kerək

95 1 Kelinglar, Pərwərdigarni yangritip küyləyli,
Nijatliḳimiz boloɣan Ḳoram Teximizoɣa təntənə ḳilayli!
2 Təxəkkürlər bilən uning aldioɣa keləyli,
Uningoɣa küylər bilən təntənə ḳilayli!
3 Qünki Pərwərdigar — büyük bir ilaḥtur,
Pütkül ilaḥlar üstidiki büyük bir Padixaḥtur.
4 Yərning təgliri Uning ḳolididur,
Taoɣlarning qoḳḳilirimu Uningkidur.
5 Dengiz Uningki, U uni yaratḳan;
Ḳuruḳluḳni Uning ḳolliri xəkilləndürdi.

94:14 1Sam. 12:22; Rim. 11:1, 2
94:15 «Qünki ḥəküm-pərman ḥoḳuḳi ḥaman adalətkə ḳaytidu, barliḳ dili duruslar bolsa, uning kəynidin mangidu» — demək, adil padixaḥ-əmirlər yənə ḥoḳuḳ tutidu, yaki ḥazir ḥoḳuḳ tutuwatḳan padixaḥ towa ḳilidu; andin durus adəmlər ularni ḳollaydu.
94:17 «süküt diyari» — ölümni kərsitidu.
95:3 «... Pərwərdigar — büyük bir ilaḥtur, pütkül ilaḥlar üstidiki büyük bir padixaḥtur» — bu ayəttiki «ilaḥlar»: *(1)* taipilar qoḳunidioɣan butlarni *(əməliyəttə ularning kəynidə turoɣan jin-xəytanlarni — «Zəb.» 96:4-5, «1Kor.» 8:4-6 wə 10:19-21ni kərüng)* yaki *(2)* Hudaning sözigə məs'ul boloɣan Israil ḥakimlirini kərsitixi mumkin.

6 Kelinglar, Uningoƣa bax urup səjdə ķilayli,
Pərwərdigar Yaratķuqimiz aldida tiz pükəyli!
7 Qünki U bizning Hudayimizdur,
Biz bolsaķ Uning yayliķidiki həlķ,
Uning ķoli baķidioƣan ķoylarmiz.
Bügün, əgər Uning awazini anglisanglar,
8 Əyni qaoƣlarda Məribaḥda boloƣandək, qəl-bayawandiki Massaḥda boloƣan kündək,
Yürikinglarni jaḥil ķilmanglar!
9 Mana xu yərdə ata-bowiliringlar Meni sinidi, ispatlidi ḥəm ķiloƣinimni kərdi.
10 Mən ķirik yil xu dəwrdin bizar bolup: —
«Bular kənglidə adaxķan bir həlķtur,
Mening yollirimni ḥeq bilip yətmigən» — dedim.
11 Xunga Mən oƣəzəplinip ķəsəm iqip: —
«Ular ḥargiz Mening aramgaḥimoƣa kirməydu» — dedim.

96-küy
Aləm Igisi kelidu!

96 1 Pərwərdigaroƣa atap yengi nahxa eytinglar!
Pütkül yər yüzi, Pərwərdigarni küylənglar!
2 Pərwərdigaroƣa nahxa eytinglar, namioƣa təxəkkür-mədḥiyə ķayturunglar,
Nijatliķini ḥər küni elan ķilinglar!
3 Uning xan-xəḥritini əllər arisida,
Uning məjizilirini barlik həlķlər arisida jakarlanglar!
4 Qünki Pərwərdigar uluoƣ, zor mədḥiyələrgə layiķtur!
U barlik ilaḥlardin üstün, Uningdin ķorķux kerəktur;
5 Qünki barlik həlķlərning ilaḥliri — Butlar halas,
Birak Pərwərdigar asman-pələkni yaratķandur.
6 Xanu-xəwkət wə ḥəywət Uning aldida,
Muķəddəs jayida ķudrət wə güzəllik kərünidu.
7 Pərwərdigaroƣa təəlluķini bərgəysilər, i əl-ķəbililər,
Pərwərdigaroƣa xan-xəḥrət wə ķudrətni bərgəysilər!
8 Pərwərdigaroƣa Өz namioƣa layik xan-xəḥrətni bərgəysilər;
Sowoƣa-salam elip ḥoylilirioƣa kiringlar!

95:7 Zəb. 100:3; Ibr. 3:7
95:8 «Əyni qaoƣlarda Məribaḥda boloƣandək, qəl-bayawandiki Massaḥda boloƣan kündək, yürikinglarni jaḥil ķilmanglar!» — «Məribaḥ» wə «Massaḥ» degən jaylarda Israillar Hudadin yüz ərüp, Musa pəyoƣəmbərgə ķarxi isyan-asiylik kətürgən. Bu wəķələr «Mis.» 17-bab, «Qəl.» 20-babta hatiriləngən.
95:8 Mis. 17:7; Qəl. 20:1,3,13; Ķan. 6:16
95:9 Ibr. 3:9
95:10 Ibr. 3:17
95:11 «Ular ḥargiz Mening aramgaḥimoƣa kirməydu» — «Mening aramgaḥim» *(1)* Huda Israillaroƣa wədə bərgən Ķanaan *(Pələstin)* zeminini kərsitidu. Misirdin qiķip qəl-bayawanda ķirik yil sərsan bolup yürgən xu dəwrdə Israillar itaətsizlik ķilip u zeminoƣa kirmigən. *(2)* «Aramgaḥ» pəķət zeminnila əməs, bəlki yənə Hudaning panaḥi, yetəkqiliki ḥəm xəpķiti astida yaxaxni əz iqigə alidu *(Injil, «Ibraniylaroƣa», 4-babnimu kərüng)*.
96:1 1Tar. 16:23-33
96:4 «Uningdin ķorķux kerəktur» — yaki «U dəḥxətlik-ķorķunqluķtur».
96:5 «...barlik həlķlərning ilaḥliri — butlar halas» — «butlar» ibraniy tilida «ərziməslər».
96:7 «Pərwərdigaroƣa xan-xəḥrət wə ķudrətni bərgəysilər!» — muxu sözlər bəlkim xuni bildüriduki, Hudaoƣa Өzigə layiķ xan-xərəp kəltürsək, bu ķiloƣinimiz uningoƣa biz arķilik Өz küq-ķudritini tehimu kərsitix imkaniyitini yaritidu.

9 Pərwərdigarоɣa pak-muḳəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar;
Pütkül yər-yüzi, Uning aldida titrənglar!
10 Əllər arisida elan ḳilinglar: —
«Pərwərdigar ḥəküm süridu!
Xunga mana, dunya məzmut ḳilinoɣan, u təwrənməs əsla.
U adillik bilən həlḳlər üstigə ḥəküm qiḳiridu.
11 Asmanlar xadlansun, yər-jaḥan hux bolsun,
Dengiz-okyan wə uningoɣa toloɣan ḥəmmə quḳan selip jux ursun!
12 13 Dalalar ḥəm ulardiki ḥəmmə yayrisun!
U qaoɣda ormandiki pütkül dərəhlər Pərwərdigar aldida yangritip nahxa eytidu;
Qünki mana, U kelidu!
U jaḥanni sorak ḳilixḳa kelidu;
U aləmni adillik bilən,
Həlḳlərni Өz ḥəḳiḳət-sadaḳitidə sorak ḳilidu.

97-küy
Pərwərdigarning səltəniti kelidu!

97 1 Pərwərdigar ḥəküm süridu!
Yər-zemin hux bolsun,
Kəpligən arallar xadlansun!
2 Bulutlar wə ḳarangoɣuluk Uning ətrapididur,
Ḥəkḳaniyət wə adalət təhtining ulidur;
3 Uning aldida ot yalḳuni yüridu,
ətraptiki düxmənlirini kəydürüp taxlaydu;
4 Uning qaḳmaḳliri jaḥanni yorutti,
Yər buni kərüp titrəp kətti;
5 Pərwərdigarning aldida,
Pütkül zeminning igisining aldida,
Taoɣlar momdək erip ketidu.
6 Asmanlar Uning ḥəkḳaniyitini jakarlaydu,
Barlik həlḳlər Uning xan-xəripini kəridu.
7 Oyma ḥəykəllərgə qoḳunoɣanlar,
Butlar bilən mahtinip yürgüqilərning ḥəmmisi uyatta ḳalidu.
Barlik ilaḥlar, Uningoɣa səjdə ḳilinglar!

8 Sening ḥəkümliring səwəbidin, i Pərwərdigar,
Zion anglap xadlandi,
Yəḥuda ḳizliri hux boldi.

96:9 «... pak-muḳəddəslikning güzəllikidə səjdə ḳilinglar» — yaki «... pak-muḳəddəs eginlərni kiyip səjdə ḳilinglar».
96:9 Zəb. 29:2
96:12 13 Zəb. 98:7-8; Wəḥ. 19:11
97:1 Zəb. 93:1; 96:10
97:4 Zəb. 77:16-18; Wəḥ. 4:5
97:6 Zəb. 19:1; 50:6
97:7 «Oyma ḥəykəllərgə qoḳunoɣanlar, butlar bilən mahtinip yürgüqilər...» — «butlar» ibraniy tilida «ərziməslər». **«barlik ilaḥlar, uningoɣa səjdə ḳilinglar!»** — «ilaḥlar» bu yərdə, xundaḳla 86-, 95-, 96- wə 97-küydə kərsitilgəndək, pərixtilərni, yaki bolmisa butlarning kəynidiki jin-xəytanlarni kərsitidu. 94:3 wə izaḥatini kərüng.

9 Qünki Sən Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidiki əng aliysidursən;
Sən barlik ilahlardin nəkədər yukiridursən!
10 Pərwərdigarni səygənlər, yamanliktin nəprətlininglar!
U məmin bəndilirining jenidin həwər alidu,
Rəzillərning qanggilidin halas kilidu.
11 Həkkaniylar üqün nur,
Dili duruslar üqün xadlik teriloqandur;
12 Pərwərdigardin xadlininglar, i həkkaniylar,
Uning pak-mukəddəslikini yad etip təxəkkür eytinglar!

98-küy
Pərwərdigar pütkül dunyaoqa həkümranlik kilixka kelidu!

98 1 Dawut yazoqan küy: —
Pərwərdigaroqa atap yengi nahxa eytinglar;
Qünki U karamət məjizilərni yaratti;
Uning ong koli həm mukəddəs biliki
Özigə zəpər-nijat kəltürdi.
2 Pərwərdigar Öz nijatlikini ayan kildi;
Həkkaniyitini əllərning kəz aldida axkara kərsətti.
3 U Israil jəmətigə boloqan mehir-muhəbbitini həm həkikət-sadakitini esigə aldi,
Zeminning qət-yakilirimu Hudayimizning nijatlikini kərdi.
4 Pərwərdigaroqa awazinglarni kətürünglar, pütkül yər yüzi;
Təntənə kilip awazinglarni kətürünglar, nahxa eytinglar!
5 Pərwərdigaroqa qiltar qelip nahxa eytinglar,
Qiltar bilən, küyning sadasi bilən!
6 Kanay həm sunay awazliri bilən,
Padixah boloqan Pərwərdigar aldida təntənə kilinglar;
7 Dengiz-okyan həm uningoqa toloqan həmmə jux urup,
Jahan həm uningda yaxawatkanlar xawkunlisun!
8 Kəlkün-taxkinlar qawak qalsun;
Pərwərdigar aldida taoqlar koxulup təntənə kilip nahxa eytsun;
9 Qünki mana, U yərni sorak kilixka kelidu;
U aləmni adillik bilən,
Həlklərni Öz həkikət-sadakitidə sorak kilidu.

99-küy
Mukəddəs Hudaoqa mədhiyə

99 1 Pərwərdigar həküm süridu!
Həlklər titrisun!
U kerublar otturisida olturidu;
Yər-jahan zilziligə kəlsun!
2 Pərwərdigar Zionda büyüktur,

97:10 Am. 5:15; Rim. 12:9

U barlıq həlqlər üstidə turidioƣan aliydur.
3 Ular uluoƣ wə sürlük namingni mədhiyiləydu;
U pak-muqəddəstur!
4 Padixahƞing qudriti adalətkə beoƣixlanoƣandur;
Өzüng duruslukƞi məhkəm ornatqansən;
Sən Yaqup arisida adalət wə ƞəkkaniyət yürgüzgən.
5 Pərwərdigar Hudayimizni uluoƣlanglar!
Təhtipəri aldida egilip səjdə qilinglar —
U muqəddəstur!
6 Uning kahinliri arisida Musa wə Ƞarun bar idi,
Namini qakiroƣanlar iqidə Samuilmu ƞazir idi;
Ular Pərwərdigaroƣa iltija qilip, qakirdi,
U ularoƣa jawab bərdi.
7 Huda bulut tüwrükidə ularoƣa səzlidi;
Ular U tapxuroƣan agah-guwahliklaroƣa ƞəm nizam-bəlgilimigə əməl qilixatti.
8 I Pərwərdigar Hudayimiz, Sən ularoƣa jawab bərding;
Yaman qilmixliriƣa yarixa jaza bərgən bolsangmu,
Sən ularni kəqürgüqi Ilah iding.
9 Pərwərdigar Hudayimizni uluoƣlanglar!
Uning muqəddəs teoƣida egilip səjdə qilinglar!
Qünki Pərwərdigar Hudayimiz muqəddəstur!

100-küy
Pütkül yər yüzi Pərwərdigaroƣa mədhiyə yangritinglar!

100 1 Təxəkkür eytix üqün yeziloƣan küy: —
I pütkül yər-jahan, Pərwərdigaroƣa awazinglarni kətürünglar!
2 Huxallik bilən Pərwərdigarning hizmitidə bolunglar,
Ƞuzuriƣa təntənə-nahxilar bilən yekinlixinglar!
3 Bilip koyunglarki, Pərwərdigar ƞək Hudadur;
Bizni yaratkan Uning Өzidur, biz əməs!
Biz uning həlkidurmiz,
Өz yaylikida bakkan koyliridurmiz.…
4 Dərwazilariƣa təxəkkür eytixlar bilən,
Ƞoyliliriƣa mədhiyələr bilən kiringlar;
Uni mədhiyiləp, namiƣa təxəkkür-mədhiyə kayturunglar!
5 Qünki Pərwərdigar mehribandur;
Uning mehir-muhəbbiti əbədil'əbədgiqə,
Uning ƞəkikət-sadakiti əwladtin-əwladkiqidur!

100:3 «Bizni yaratkan Uning Өzidur, biz əməs!» — yənə birhil tərjimisi: «U bizni yaratkan, biz Uningkidurmiz».
100:3 Zəb. 95:6-7; Əz. 34:30, 31

101-küy
Adil padixaḫ boluxḳa bəl baoɣlax

101 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Mən əzgərməs muḫəbbət ḫəm adalət tooɣruluḳ nahxa eytimən,
Seni, i Pərwərdigar, nahxilar bilən küyləymən.
[2] Mən mukəmməl yolda eḫtiyat bilən ix kərimən;
Sən ḳaqanmu yenimoɣa kelisən!?
Əz əy-ordamda sap kəngül bilən yürimən.
[3] Ḫeq pasiḳ nərsini kəz aldimoɣa kəltürməymən,
Yoldin qətnigənlərning ḳilmixlirioɣa nəprətlinimən;
Bundaḳlar manga ḫeq yepixmas əsla.
[4] Əgri kəngül meningdin yiraḳ ketidu,
Ḫeq rəzillikni tonuoɣum yoḳtur.
[5] Kimki əz yeḳinining kəynidin təḫmət ḳiloɣan bolsa,
Mən uni yoḳitimən;
Nəziri üstün, dili təkəbbur adəmni mən sioɣdurmaymən;
[6] Kəzlirim zemindiki məminlərdidur,
Ular ordamda mən bilən billə tursun!
Kim mukəmməl yolda mangsa, u mening hizmitimdə bolidu.
[7] Aldamqiliḳ yürgüzgənlərning əy-ordamda orni bolmaydu,
Yaloɣan səzligənlər kəz aldimda turmaydu.
[8] Pərwərdigarning xəḫiridin yamanliḳ ḳiloɣuqilarni üzüp taxlax üqün,
Ḫər səḫərdə zemindiki barliḳ rəzil adəmlərni yoḳitimən.

102-küy

102 [1] Ezilgənning duasi: U ḫalidin kətkəndə, dad-pəryadini Pərwərdigar aldioɣa təkkəndə:
Duayimni anglioɣaysən, i Pərwərdigar;
Pəryadim aldingoɣa yetip kirsun!
[2] Yüzüngni məndin ḳaqurmioɣaysən;
Ḳisiloɣan künümdə manga ḳulaḳ saloɣaysən;
Mən nida ḳiloɣan kündə, manga tez jawab bərgin!
[3] Mana, künlirim is-tütəktək tügəp ketidu,
Ustihanlirim otun-qooɣlaroɣa ohxax kəydi!
[4] Yürikim zəhmə yəp qəplər hazan boloɣandək ḳurup kətti,
Ḫətta nenimni yeyixni untudum.
[5] Mən aḫu-zar tartḳanliḳimdin,
Ətlirim süngəklirimgə qaplixip ḳaldi.
[6] Qəl-bayawandiki saḳiyḳuxtək,
Wəyranqiliḳta ḳonup yürgən ḫuwḳuxḳa ohxaymən.

101:8 «Ḫər səḫərdə zemindiki barliḳ rəzil adəmlərni yoḳitimən» — demək, Dawut ḫər ətigəndə həlḳning dəwalirini sorap sot aqatti. Bu ix mukəmməl bolmioɣan bolsimu, kəlgüsidə Dawutning əwladi Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫning bundaḳ ixni mukəmməl ḳilidioɣanliḳioɣa ixinimiz. Dawutning xundaḳ adil sorak ḳilixi Məsiḫning kəlgüsidiki sorak ḳilixioɣa bexarət bolidu.
102:3 Zəb. 37:20

[7] Uhlimay səgək turup kəzəttimən;
Өgzidə yaloɣuz ḳaloɣan ḳuxḳaq kəbimən.
[8] Düxmənlirim kün boyi meni məshirə ḳilmaḳta,
Meni ḥaḳarətligənlər ismimni lənət ornida ixlətməktə.
[9-10] Ḳəḥring ḥəm aqqiḳing tüpəylidin,
Külni nan dəp yəwatimən,
Iqimlikimni kəz yexim bilən arilaxturimən;
Qünki Sən meni kətürüp, andin yərgə urdung.
[11] Künlirim ḳuyax uzartḳan kələnggidək yoḳulay dəp ḳaldi,
Өzüm bolsam qəplər hazan boloɣandək ḳurup kəttim.
[12] Lekin Sən, Pərwərdigar, əbədiy turisən,
Sening nam-xəḥriting dəwrdin-dəwrgiqidur.
[13] Sən ornungdin turisən,
Zionoɣa rəḥim ḳilisən;
Qünki uningoɣa xəpḳət kərsitix waḳti kəldi,
Ḥə, waḳit-saiti yetip kəldi!
[14] Qünki ḳulliring uning taxliridin hursənlik tapidu,
Ḥəm tupriḳioɣimu iqini aoɣritidu;
[15] əllər Pərwərdigarning namidin,
Yər yüzidiki xaḥlar xan-xəripingdin əyminidu.
[16] Mana, Pərwərdigar Zionni ḳaytidin ḳuroɣanda,
U Өz xan-xəripidə kərünidu!
[17] U oɣerib-miskinning duasioɣa etibar beridu;
Ularning duasini ḥərgiz kəmsitməydu.
[18] Bular kəlgüsi bir əwlad üqün hatirilinidu;
Xuning bilən kəlgüsidə yaritilidioɣan bir həlḳ Yaḥni mədḥiyələydu;
[19-20] Qünki U əsirlərning aḥ-zarlirini anglay dəp,
Өlümgə buyruloɣanlarni azad ḳilay dəp,
Egizdiki muḳəddəs jayidin engixip nəzər saldi,
Ərxlərdin Pərwərdigar yərgə ḳaridi;
[21-22] Xundaḳ ḳilip, ular Pərwərdigarning hizmitidə bolayli degəndə,
Yəni əl-məmlikətlər jəm yioɣiloɣan waḳtida —
Pərwərdigarning nami Zionda,
Uning xərəpliri Yerusalemda jakarlinidu!

[23] Biraḳ U meni yolda maoɣdursizlandurup,
Künlirimni ḳisḳartti.
[24] Mən: «Təngrim, əmrümning yerimida meni elip kətmə!» — dedim.
— «Sening yilliring dəwrdin dəwrgiqidur,

102:11 «Künlirim ḳuyax uzartḳan kələnggidək yoḳulay dəp ḳaldi» — «ḳuyax uzartḳan kələnggidək» — ḳuyax patḳanda, kələnggilər uzirap, andin tuyuḳsiz oɣayip bolidu.
102:18 «Bular kəlgüsi bir əwlad üqün hatirilinidu; xuning bilən kəlgüsidə yaritilidioɣan bir həlḳ Yaḥni mədḥiyələydu» — «Zəb.» 22:30-31ni, «Yəx.» 53:10ni kerüng.
102:24 «Sening yilliring dəwrdin dəwrgiqidur...» — 24-28-ayətlərdiki sözlərni *(«Sening yilliring...» degən sözlərdin baxlap)* Hudaning ḳulining Hudaoɣa eytḳini əməs, bəlki **Hudaning Өz ḳulining iltijasioɣa bərgən jawabi** dəp ḳaraymiz. Ayətlərning baoɣlinix jəhətliridin xundaḳ ḳariduḳ. Kona grekqə tərjimisidiki *(LXXdiki)* ḳaraxmu xundaḳ. Xunga bu sözlər Dawutning əwladi boloɣan Məsiḥkə eytiloɣan, dəp ḳaraymiz. Injil, «Ibr.» 1-babnimu kerüng.
–(Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, Grek imperiyəsidə tarilip kətkən kəp Yəhudiylar ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni oḳuyalmioɣaḳa,

25 Sən yərni əlmisaqtinla bərpa qiloɣansən,
Asmanlarni ḥəm qolliring yasioɣandur;
26 Ular yoq bolup ketidu,
Biraq Sən dawamliq turuwerisən;
Ularning ḥəmmisi kiyimdək konirap ketidu;
Ularni kona ton kəbi almaxtursang,
Xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək yənggüxlinidu.
27 Biraq Sən əzgərmigüqidursən,
Yilliringning tamami yoqtur.
28 Qulliringning balilirimu turuweridu,
Ularning əwladi ḥuzuringda məzmut yaxaydu!».

103-küy
«Hudaning meḥribanliqioɣa təxəkkür eytix»

103 1 Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigaroɣa təxəkkür qaytur, i jenim;
I pütün wujudum, Uning muqəddəs namioɣa təxəkkür qaytur!
2 Pərwərdigaroɣa təxəkkür qaytur, i jenim,
Untuma uning barliq meḥrimbanliq-bərikətlirini;
3 U pütkül qəbiḥlikliringni kəqüridu,
Barliq kesəlliringgə dawa qilidu;
4 Ḥayatingni ḥangdin ḥərlükkə qutquzidu,
Bexingoɣa meḥir-muḥəbbət ḥəm rəḥimdilliqlarni taj qilip kiygüzidu.
5 Kənglüngni nazunemətlər bilən qanduridu;
Yaxliqing bürkütningkidək yengilinidu.
6 Pərwərdigar barliq ezilgənlər üqün ḥəkqaniylik ḥəm adalətni yürgüzidu;
7 U Əz yollirini Musaoɣa,
Qiloɣanlirini Israillaroɣa namayan qiloɣan.
8 Pərwərdigar rəḥimdil wə xəpqətliktur,
U asanliqqə aqqiqlanmaydu,
Uning meḥir-muḥəbbiti texip turidu.
9 U uzunoɣiqə əyibləwərməydu,
Yaki ta mənggügə oɣəzipidə turiwərməydu.
10 U bizgə gunaḥlirimizoɣa qarita muamilidə boloɣan əməs,
Bizgə qəbiḥliklirimizgə qarita tegixlikini yanduroɣan əməs.
11 Asman yərdin qanqilik egiz bolsa,
Uningdin qorqidioɣanlaroɣa boloɣan muḥəbbitimu xunqilik zordür.
12 Xərq oɣərbtin qanqilik yiraqta bolsa,
Bizdiki asiyliqlarnimu xunqə yiraqlaxturdi.
13 Ata balilirioɣa qandaq kəyüngən bolsa,

xu qaoɣda ularni dəp, Təwratning bir Grekqə tərjimisi ixləngən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu (qisqiqə LXX)).
103:5 «Kənglüngni nazunemətlər bilən qanduridu» — baxqa birnəqqə hil tərjimiliri arisida «Yilliringni nazunemətlər bilən qanduridu» deyilidu.
103:8 Mis. 34:6; Qəl. 14:18; Qan. 5:10; Nəḥ. 9:17; Zəb. 86:15; 145:8; Yər. 32:18
103:9 Yəx. 57:16; Yəx. 3:5

Pərwərdigarmu Өzidin ḳorḳidioŋanlaroŋa xundaḳ meḥribandur.
14 Qünki U Өzi bizning jismimizni bilidu,
Tupraḳtin ikənlikimizni U esigə alidu.
15 Insan bolsa — uning künliri ot-qəpkə ohxaydu,
Daladiki güldək ünüp qiḳip qeqəkləydu;
16 Uning üstidin xamal uqup ətidu,
U yoḳ bolidu, əsliy makanimu uni ḳayta tonumaydu.
17-18 Lekin Өzidin ḳorḳidioŋanlaroŋa,
Өz əḥdisigə wapa ḳiloŋanlaroŋa,
Kərsətmilirini orunlax üqün ularni esidə tutḳanlaroŋa,
Pərwərdigarning meḥir-muḥəbbiti əzəldin əbədgiqə,
Ḥəḳḳaniyiti əwladtin əwladlirigiqidur.
19 Pərwərdigar təhtini ərxtə ḳuroŋan,
Uning səltəniti ḥəmmining üstidin ḥəküm süridu;
20 I səzigə ḳulaḳ saloŋuqi,
Kalamini ijra ḳiloŋuqi, ḳudriti zor boloŋan Uning pərixtiliri,
Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar!
21 I silər, Uning barliḳ ḳoxunliri,
Iradisini ada ḳiloŋuqi hizmətkarliri,
Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar!
22 I, Uning barliḳ yasioŋanliri,
Ḥəkümranliḳi astidiki barliḳ jaylarda Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturunglar!
I mening jenim, Pərwərdigaroŋa təxəkkür ḳaytur!

104-küy
Hudaning yaratḳanliḳidin ḥuzurlinix

104 1 Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə ḳaytur, i jenim!
I Pərwərdigar Hudayim, intayin uluoŋsən;
Xanu-xəwkət wə ḥəywət bilən kiyingənsən;
2 Libas bilən pürkəngəndək yoruḳluḳḳa pürkəngənsən,
Asmanlarni qedir pərdisi kəbi yayoŋansən.
3 U yuḳiriḳi rawaḳlirining limlirini sularoŋa ornatḳan,
Bulutlarni jəng ḥarwisi ḳilip,
Xamal ḳanatliri üstidə mangidu;
4 U pərixtilirini xamallar,
Hizmətkarlirini ot yalḳuni ḳilidu.
5 Yərni U ulliri üstigə ornatḳan;
U əsla təwrinip kətməydu.
6 Libas bilən oraloŋandək, uni qongḳur dengizlar bilən orioŋansən,

103:15 Ayup 14:1, 2; Zəb. 90:5, 6; Yaḳ. 1:10, 11; 1Pet. 1:24
103:17-18 Ḳan. 7:9
103:21 Yar. 32:1; 1Pad. 22:19; Əf. 3:10; Kol. 1:16
104:2 Yar. 1:6; Ayup 26:7
104:3 Zəb. 18:10-11; Yəx. 19:1; Wəḥ. 14:14
104:4 Ibr. 1:7
104:5 Ayup 26:7; 38:4, 5, 6; Zəb. 24:1-2; 78:69

Sular taoɣlar qoḳḳiliri üstidə turdi.
7 Sening tənbiḥing bilən sular bədər ḳaqti,
Güldürmamangning sadasidin ular tezdin yandi;
8 Taoɣlar ərləp qiḳti,
Wadilar qüxüp kətti,
Sular Sən bekitkən jayoɣa qüxüp kətti.
9 Ular texip, yərni yənə ḳaplimisun dəp,
Sən ularoɣa qəklimə ḳoyoɣansən.
10 Təngri wadilarda bulaḳlarni eqip uroɣutidu,
Suliri taoɣlar arisida aḳidu.
11 Daladiki ḥərbir janiwaroɣa ussuluḳ beridu,
Yawayi exəklər ussuzluḳini ḳanduridu.
12 Kəktiki ḳuxlar ularning boyida ḳonidu,
Dərəh xahliri arisida sayraydu.
13 U yuḳiridiki rawaḳliridin taoɣlarni suoɣiridu;
Yər Sening yasioɣanliringning mewiliridin ḳandurulidu!
14 U mallar üqün ot-qəplərni,
Insanlar üqün kəktatlarni əstüridu,
Xundaḳla nanni yərdin qiḳiridu;
15 Adəmning kənglini hux ḳilidioɣan xarabni,
Insan yüzini parḳiritidioɣan mayni qiḳiridu;
Insanning yürikigə nan bilən ḳuwwət beridu;
16 Pərwərdigarning dərəhliri,
Yəni Əzi tikkən Liwan kedir dərəhliri su iqip ḳanaətlinidu.
17 Ənə axular arisioɣa ḳuxlar uwa yasaydu,
Ləylək bolsa, arqa dərəhlirini makan ḳilidu.
18 Egiz qoḳḳilar taoɣ əqkilirining,
Tik yarlar suoɣurlarning panaḥi bolidu.
19 Pəsillərni bekitmək üqün U ayni yaratti,
Ḳuyax bolsa petixini bilidu.
20 Sən ḳarangoɣuluḳ qüxürisən, tün bolidu;
Ormandiki janiwarlarning ḥəmmisi uningda xipir-xipir kezip yüridu.
21 Arslanlar olja izdəp ḥərkirəydu,
Təngridin ozuḳ-tülük sorixidu;
22 Ḳuyax qiḳipla, ular qekinidu,
Ḳaytip kirip uwilirida yatidu.
23 Insan bolsa əz ixioɣa qiḳidu,
Ta kəqkiqə meḥnəttə bolidu.
24 I Pərwərdigar, yasioɣan ḥərhil nərsiliring nəḳədər kəptur!
Ḥəmmisini ḥekmət bilən yaratḳansən,

104:6 «Libas bilən oraloɣandək, uni qongḳur dengizlar bilən orioɣansən, sular taoɣlar qoḳḳiliri üstidə turdi» — bu ayət bəlkim Nuḥ pəyoɣəmbər dəwridiki topanni kərsitidu *(9-ayətni kərüng)*. Bəzi alimlar uni yaritilix jəryanidiki üqinqi künini kərsitidu, dəp ḳaraydu.
104:8 «Taoɣlar ərləp qiḳti, wadilar qüxüp kətti, sular Sən bekitkən jayoɣa qüxüp kətti» — baxḳa birhil tərjimisi «Ular *(sular)* taoɣlaroɣa qiḳip, wadilardin qüxüp, sən bekitkən jayoɣa eḳip kətti».
104:18 «Tik yarlar suoɣurlarning panaḥi bolidu» — «suoɣurlar» *(yaki «siqḳanlar»)* kiqik bir ḥaywan.
104:21 Ayup 38:39,40; Yəx. 31:4

Yər yüzi ijat-baylikliring bilən toldi.
25 Ənə büyük bipayan dengiz turidu!
Uningda san-sanaksiz oquz-oquz janiwarlar,
Qong wə kiqik haywanlar bar.
26 Xu yərdə kemilər katnaydu,
Uningda oynaklisun dəp sən yasioqan lewiatanmu bar;
27 Waktida ozuk-tülük bərgin dəp,
Bularning həmmisi Sanga karaydu.
28 Ularoqa bərginingdə, teriwalidu,
Kolungni aqkiningdila, ular nazunemətlərgə toyidu.
29 Yüzüngni yoxursang, ular dəkkə-dükkigə qüxidu,
Rohlirini alsang, ular jan üzüp,
Yənə tuprakka kaytidu.
30 Rohingni əwətkiningdə, ular yaritilidu,
Yər-yüzi yengi bir dəwr bilən almixidu.
31 Pərwərdigarning xan-xəhriti əbədiydur,
Pərwərdigar Øz yaratkanliridin hursən bolidu.
32 U yərgə bakkinida, yər titrəydu,
Taoqlaroqa təgkinidə, ular tütün qikiridu.
33 Hayatla bolidikənmən, Pərwərdigaroqa nahxa eytimən;
Wujudum bolsila Hudayimni küyləymən.
34 U sürgən oy-hiyallirimdin səyünsə!
Pərwərdigarda huxallinimən!
35 Gunahkarlar yər yüzidin tügitilidu,
Rəzillər yok bolidu.
I jenim, Pərwərdigaroqa təxəkkür-mədhiyə kaytur!
Həmdusana!

105-küy
Huda Israil həlkigə kərsətkən məjizə həm xapaətlərning tarihi

105 1 Pərwərdigaroqa təxəkkür eytinglar,
Uning namini qakirip iltija kilinglar,
Uning kiloqanlirini həlklər arisida ayan kilinglar!
2 Uningoqa nahxilar eytip, Uni küyləngla;
Uning pütkül karamət məjiziliri üstidə seoqinip oylininglar.
3 Mukəddəs namidin pəhirlinip danglanglar,

104:26 «Uningda oynaklisun dəp sən yasioqan lewiatanmu bar» — «lewiatan» — 74:14-ayəttiki həm «Ayup» 41:1-ayəttiki izahatlarni kərüng.
104:27 Zəb. 145:15
104:29 Zəb. 30:7
104:33 Zəb. 63:4; 146:2
104:35 «Həmdusana!» — bu yərdə *(xundakla Zəburning baxka yərlirida)* «Həmdusana» ibraniy tilidiki «Halleluyah», yəni «Yahni mədhiyilənglar» degən sözni bildüridu.
105:1 «Uning Pərwərdigarning kiloqanlirini həlklər arisida ayan kilinglar!» — bu uluoq küydə «Yar.» 12-41 bablar, «Mis.» 1-24 bablardiki tarih kəzdə tutulidu.
105:1 1Tar. 16:8-22

Pərwərdigarni izdigüqilərning kəngli xadlansun!
4 Pərwərdigarni ḥəmdə Uning küqini izdənglar,
Didar-ḥuzurini tohtimay izdənglar.
5 Uning yaratqan məjizilirini,
Karamət-alamətlirini ḥəm aoƣzidin qikqan ḥəkümlirini əstə tutunglar,
6 I Uning quli Ibraḥim nəsli,
Özi tallioƣanliri, Yakupning ooƣulliri!
7 U, Pərwərdigar — Hudayimiz,
Uning ḥəkümliri pütkül yər yüzididur.
8 Özi tüzgən əḥdisini əbədiy yadida tutidu —
— Bu Uning ming əwladkiqə wədixləxkən səzidur, —
9 Yəni Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisi,
Isḥakka iqkən kəsimidur.
10 U buni Yakupkimu nizam dəp jəzmləxtürdi,
Israilоƣa əbədiy əḥdə kilip berip: —
11 «Sanga Kanaan zeminini berimən,
Uni mirasing boloƣan nesiwəng kilimən», — dedi,
12 — Gərqə xu qaoƣda ularning sani az,
Etiwaroƣa elinmioƣan, xu yərdiki musapirlar bolsimu.
13 Ular u yurttin bu yurtka,
Bu əldin u kəbiligə kezip yürdi;
14 U ḥeqkimning ularni ezixigə yol koymidi,
Ularni dəp padixaḥlaroƣimu tənbiḥ berip: —
15 Mən məsiḥ kiloƣanlirimoƣa təgmə,
Pəyoƣəmbərlirimgə yaman ix kilma! — dedi.
16 U axu yurtka aqarqilikni buyrudi,
Tirək boloƣan ax-nanni kurutuwətti.
17 U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi,
Yüsüp kul kilip setiloƣanidi.
18 Uning putliri zənjirdə aoƣridi,
Uning jeni təmürgə kirip kisildi;
19 Xundakla ta özigə eytiloƣan wəḥiy əməlgə axuruloƣuqə,
Pərwərdigarning səz-kalami uni sinap tawlidi;
20 Pirəwn adəmlirini əwətip uni boxatkuzdi,
Kowmlarning ḥəkümdari uni ḥərlükkə qikardi.

105:3 Zəb. 34:2-3
105:10 «U buni Yakupkimu nizam dəp jəzmləxtürdi...» — bu yərdə «Yakup» Yakupning özini *(Israil həlki əməs)* kərsitidu.
105:10 Yar. 28:13; 35:11; 1Tar. 16:17
105:11 Yar. 13:15; 15:18
105:12 1Tar. 16:19
105:14 Yar. 35:5
105:15 «Mən məsiḥ kiloƣanlirimoƣa təgmə, pəyoƣəmbərlirimgə yaman ix kilma!» — məsilən, «Yar.» 20:3-7.
105:16 «U... tirək boloƣan ax-nanni kurutuwətti» — səzmusəz tərjimə kiloƣanda «U pütün nan *(nanni kətüridioƣan)* ḥasisini sunduruwətti». Mumkinqiliki barki, kədimki zamanlarda Yəḥudiy həlki əz nanlirini bir ḥasida *(zihta tiziloƣandək)* kətürüp mangatti. Ḥərḥalda omumiy mənisi tərjimə kiloƣinimizdək bolsa kerək.
105:17 «U ulardin burun bir adəmni əwətkənidi» — Huda Yüsüpni əwətti. Əməliyəttə Yüsüpning aka-ukilirining özini Misirliklaroƣa kul boluxka setiwetixi dəl Hudaning pilani idi; xunga «Huda Yüsüpni əwətti» degili bolidu.
105:17 Yar. 37:28,36; 45:5
105:19 Yar. 37:5-11

21 Uni өz ordisiоqa оqojidar қilip қoydi,
Pütün mal-mülkigə baxlиқ қilip təyinləp,
22 Өz wəzirlirini uning ihtiyarida bolup tərbiyilinixkə,
Aқsaқallириоqa danaliқ өgitixkə tapxurdi.
23 Xuning bilən Israil Misiroqa kəldi,
Yaқuplar Ḥamning zeminida musapir bolup yaxidi.
24 Pərwərdigar Өz həlқini kөp nəsillik қilip,
Əzgüqiliridin küqlük қildi.
25 U Misirliқlarning қəlbidə Өz həlқigə nəprət ḥasil қildi,
Ularni Өz қulliriоqa ḥiylə-mikirlik boluxқa mayil қildi.
26 U Өz қuli boloqan Musani,
Өzining tallioqini Ḥarunni yollidi.
27 Ular Misirda ilaḥiy alamətlərni ayan қilip,
Ḥam zeminida uning məjizilirini ornatti.
28 Pərwərdigar қarangoqulуқni əwətip,
Zeminni zulmətkə қaplitiwətti;
Misirliқlar Uning əmrigə қarxi turoqan əməsmu?
29 U ularning sulirini қanoqa aylandurdi,
Beliқlirini қurutuwətti.
30 Ularning yərlirini miz-miz paқilar basti,
Xaḥ-əmirlirining ḥujrilirioqimu ular tolup kətti.
31 U bir səz bilənla, oquz-oquz qiwinlar besip kəldi;
Ḥəmmə bulung-puqқaқlarda oqing-oqing uqar qümülilər.
32 U yamoqurning ornioqa məldür yaoqdurup,
Bu zeminoqa yalқunluқ ot qüxürdi.
33 U üzüm tallirini, ənjur dərəhlirini urdi,
Zemindiki dərəhlərni sunduruwətti.
34 U bir səz қilixi bilənla, qekətkilər kəldi,
Sansiz yutқur ḥaxarətlər mizildap,
35 Zeminida bar boloqan giyaḥlarni yutuwətti,
Etizlarning barliқ ḥosullirini yəp tügətti.
36 Ahirda zeminidiki barliқ tunji tuoquloqanlarni,
Ularning oqururi boloqan birinqi ooqul balilirini қiriwətti.
37 Өz həlқini bolsa, altun-kümüxlərni kətürgüzüp qiқardi,
Қəbililiridə birsimu yiқilip qüxüp қaloqini yoқ.
38 Ularning qiққinioqa Misir huxal boldi,
Qünki ularning wəḥimisi Misirliқlaroqa qüxti.

105:21 Yar. 41:40
105:23 «Xuning bilən Israil Misiroqa kəldi, Yaқuplar Ḥamning zeminida musapir bolup yaxidi» — bu ayəttə «Israil» ḥəm «Yaқuplar» ḥəzriti Yaқup wə uning ailisidikilirini *(xu qaoqda 70qə adəm)* kərsitidu.
105:24 Mis. 1:7, 9
105:25 Mis. 1:9,10,12
105:26 Mis. 3:10; 4:12
105:27 Mis. 7:9
105:28 «Pərwərdigar қarangoqulуқni əwətip, zeminni zulmətkə қaplitiwətti; Misirliқlar Uning əmrigə қarxi turoqan əməsmu?» — baxқa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar қarangoqulуқni əwətip, қarangoquluқlar bolsa Uning buyruқioqa қarxiliқ kərsətmidi».
105:36 Zəb.78:51
105:38 Mis. 12:33

39 U ularoŋa bulutni sayiwən boluxķa,
Otni tündə nur boluxķa bərdi.
40 Ular soridi, U bədinilərni qiķardi,
Ularni samawiy nan bilən ķandurdi.
41 U taxni yardi, sular bulduķlap qiķti;
Ķaķaslikta dəryadək aķti.
42 Qünki U bərgən muķəddəs səzini,
Өz ķuli Ibraĥimni əstə tutti..
43 U həlķini xad-huramlik bilən,
Өz tallioŋinini xadiyanə təntənilər bilən azadlikķa qiķardi..
44 U ularoŋa əllərning zeminlirini berip,
Ularni həlklərning əjir-meĥnətlirigə muyəssər kildi,
45 Bu, ularning Uning bəlgilimilirini tutup,
Ķanunlirioŋa itaət kilixi üqün idi!
Ĥəmdusana!.

106-küy
Hudaning wapadarliķi wə səwr-takiti; insanning wapasizliķi

106 1 Ĥəmdusana!
Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar!
Qünki U meĥribandur, əbədiydur Uning meĥir-muĥəbbiti...
2 Pərwərdigarning ķudrətlik kiloŋanlirini kim səzləp berələydu?
Uning bar xan-xəĥritini kim jakarlap berələydu?
3 Bəhtliktur adalətni tutķan,
Daim ĥəkķaniylikni yürgüzgən kixi!
4 Həlkinggə boloŋan ĥimmiting bilən meni əsligəysən, i Pərwərdigar;
Nijatlikiŋ bilən yenimoŋa kelip həwər aloŋin!.
5 Xuning bilən, Sən tallioŋanliringning bərikitini kərəy,
Өz elingning xadliķi bilən xad bolay,
Өz mirasing boloŋan həlkiŋ bilən pəhirlinip, yayrap yürəy!
6 Biz ata-bowilirimiz ķatarida gunaĥ ətküzduk,
Ķəbiĥlik kilduk, yamanlik əyliduk..
7 Misirda turoŋan ata-bowilirimiz məjiziliringni nəzirigə almay,
Kəp meĥribanlikliringni esigə almidi;
Bəlki dengizda, Kizil Dengiz boyida isyan kətürdi..
8 Birak U ķudritimni namayan kilay dəp,

105:42 Yar. 15:14
105:43 Mis. 14:8; Qəl. 33:3
105:45 Mis. 19:4, 5, 6; Ķan. 4:1, 40; 6:21, 22, 23, 24, 25
106:1 «Pərwərdigar... meĥribandur, əbədiydur Uning meĥir-muĥəbbiti...» — bu küydə Təwrattiki «Mis.» 1-24-bablar, «Qəl.» 11-17, 20-bablar, «Yəxua», «Batur ĥakimlar» ĥəm «Padixaĥlar» degən kisimlardiki tarih kəzdə tutulidu.
106:1 1Tar. 16:34-36; Zəb. 107:1; 118:1; 136:1
106:4 «Nijatlikiŋ bilən yenimoŋa kelip həwər aloŋin!» — ibraniy tilida: «Nijatlikiŋ bilən meni yokliоŋaysən» degən səzlər bilən ipadilinidu.
106:6 Law. 26:40; Yər. 3:25; Dan. 9:5
106:7 Mis. 14:11,12

Өz nami üqün ularni ḳutḳuzdi.
9 Uning Ḳizil Dengizoŋa tənbiḥ berixi bilən,
U ḳupḳuruḳ boldi;
Huddi ḳaoŋjiraḳ qəllüktin yetəkləp mangoŋandək,
U ularni dengiz təgliridin ḳuruḳ ətküzdi.
10 Ularni əq kərgənlərning ḳolidin ḥərlükkə qiḳardi,
Ularoŋa ḥəmjəmət bolup düxmən qanggilidin ḳutḳuzdi.
11 Yawlarni sular basti,
Ularning ḥeqbirsi saḳ ḳalmidi.
12 Xundila ular Uning səzlirigə ixənq ḳildi;
Ular Uni küylidi.
13 Ular Uning ḳiloŋanlirini xunqə tez untudi,
Nəsiḥətini kütmidi;
14 Bəlki dalada aq kəzlükkə baladək berildi,
Qəl-bayawanda Təngrini sinidi.
15 Xunga U sorioŋinini ularoŋa bərdi,
Biraḳ jüdətküqi bir kesəlni janlirioŋa təgküzdi.
16 Ular bargaḥta Musaoŋa ḥəsət ḳildi,
Hudaning mukəddəs bəndisi Ḥarunnimu kərəlmidi.
17 Yər eqilip Datanni yutuwətti,
Abiramni adəmliri bilən ḳapsiwaldi.
18 Əgəxküqiliri arisida ot yeḳildi;
Yalḳun rəzillərni kəydürüwətti.
19 Ular Ḥorəb teoŋida mozay butni yasidi,
Ḳuyma ḥaykəlgə səjdə ḳilip,
20 Өzlirining pəhir-xəḥriti boloŋuqining orniоŋa,
Ot-qəp yəydioŋan өküzning süritini almaxturdi.
21 Misirda uluoŋ ixlarni kərsətkən Nijatkari Təngrini ular untudi.
22 Dərwəḳə, Ḥam diyarida məjizilər yaratḳan,
Ḳizil Dengiz boyida ḳorḳunqluḳ ixlarni kərsətkən Hudani untudi.
23 U ularni ḥalak ḳilimən degənidi —
Өz tallioŋini Musa ḳəḥrini yandurux üqün Uning aldida ariqi bolup tik turmioŋan bolsa,
— Dərwəḳə xundaḳ ḳiloŋan bolar idi.
24 Ular yənə güzəl zeminni kəmsitip rət ḳildi,
Uning wədisigə ixənmidi;
25 Bəlki qedirlirida ḳaḳxap yürüp,
Pərwərdigarning awazioŋa ḳulaḳ salmidi.

106:8 Mis. 9:16
106:9 Mis. 14:21,22,29
106:11 Mis. 14:27; 15:5
106:12 Mis. 14:31; 15:1
106:14 Mis. 16:3; Qəl. 11:4,6,33; Zəb. 78:18; 1Kor. 10:6
106:15 Qəl. 11:20, 33; Zəb. 78:29-31; Yəx. 10:16
106:16 Qəl. 16
106:17 Qəl. 16:31,32,33; Ḳan. 11:6
106:18 Qəl. 16:35,46
106:19 Mis. 32:4
106:23 Mis. 32:11,32; Ḳan. 9:13,14; 10:10
106:24 Qəl. 14:1, 2

[26] Xunga U ularoŋa ḳəsəm ḳilip ḳol kətürüp: —
Silərni qəldə yiḳitip tügəxtürimən —.
[27] Əwladliringlarnimu əllər arisida yiḳitip tügəxtürüp,
Yaḳa yurtlar ara tarḳitiwetimən» — dedi.
[28] Ular Baal-Peor butḳa əzini etip qoḳunup,
Ölüklərgə atioŋan ḳurbanliḳlarni yedi.
[29] Ular ḳilmixliri bilən Uning aqqiḳini kəltürdi,
Ular arisida waba ḳozoŋaldi;
[30] Finiḥas turdi-də, ḥəküm yürgüzdi,
Xuning bilən waba tosuldi;
[31] Bu ix Finiḥaska ḥəḳḳaniyət dəp ḥesablandi,
Uning nəsligimu əwladidin əwladioŋiqə, əbədiy xundaḳ ḥesablandi.
[32] Ular yənə Pərwərdigarni meribaḥ suliri boyida oŋəzəpkə kəltürdi,
Ularning səwəbidin Musaoŋimu zərər yətti;
[33] Qünki ular uning roḥini teriktürdi,
Uning ləwliri bihəstiliktə gəp ḳilip saldi.
[34] Ular Pərwərdigarning əmrigə hilaplik ḳilip,
Xu yərdiki ḳowmlarni yoḳatmidi;
[35] Bəlki yat əllər bilən arilixip,
Ularning ḳiliḳlirini əgəndi;
[36] Ularning butlirioŋa qoḳundi,
Bular əzlirigə bir tuzaḳ bolup qiḳti;
[37] Qünki ular əz ooŋul-ḳizlirini soyup, jinlaroŋa ḳurbanliḳḳa beoŋixlidi.
[38] Xundaḳ ḳilip ular bigunaḥ ḳanni,
Yəni Ḳanaandiki butlaroŋa atap ḳurbanlik ḳilip, əz ooŋul-ḳizlirining ḳenini təkti;
Zemini ḳanoŋa buloŋinip kətti.
[39] Ular əz ḳilmixliri bilən buloŋandi;
Ḳiliḳliri bilən paḥixə ayaldək buzuldi.
[40] Xunga Pərwərdigar Əz ḥəlḳidin ḳattiḳ oŋəzəpləndi,
U Əz mirasidin yirgəndi;
[41] Ularni yat əllərning ḳolioŋa bərdi,
Ularoŋa əqmənlər ular üstidin ḥəkümranlik ḳildi.
[42] Düxmənliri ularni əzdi,
Ular yaw ḳoli astida egilip püküldi.
[43] Kəp ḳetim Pərwərdigar ularni ḳutḳuzdi;
Biraḳ ular bolsa, əz haḥixliri bilən Uningoŋa asiylik ḳildi,
Ular əz ḳəbiḥliki bilən pəs ḥaloŋa qüxti.

106:26 Qəl. 14:28
106:27 Zəb. 44:10-14; Əz. 20:23
106:28 «Ular Baal-Peor butḳa ezini etip qoḳunup, ɵlüklərgə atioŋan ḳurbanliḳlarni yedi» — «ɵlüklərgə ḳurbanlik ḳilix», «yaoŋ puritix» ḳatarlik ḥərḳandaḳ paaliyətlər Təwratta ḳət'iy mən'i ḳilinoŋan.
106:28 Qəl. 25:3; 31:16; Wəḥ. 2:14
106:32 Qəl. 20:12; Zəb. 95:8
106:33 «Qünki ular uning roḥini teriktürdi» — bəzi tərjimilərdə «uning roḥi» Musaning roḥi əməs, bəlki Hudaning Roḥi dəp qüxəndürülidu. **«... Ular uning roḥini teriktürdi, uning ləwliri bihəstiliktə gəp ḳilip saldi»** — «Qəl.» 20:7-13ni kərüng.
106:35 Ḥak. 2:2; 3:5, 6
106:37 Law. 18:21; Ḳan. 12:31; 2Pad. 16:3; 17:17; 21:6; 2Tar. 28:3; 33:6
106:38 Qəl. 35:33

44 Xundakʇimu U ularning nalə-pəryadini angliоɳanda,
Ularning jəbir-japaliriоɳa etibar bərdi;
45 Ңəm ular bilən tüzgən əһdisini əslidi,
Zor meһir-xəpkʇiti bilən, оɳəzipidin yandi,
46 U ularni sürgün kʇiloɳanlarning kʇəlbidə rəһim oyoɳatti.
47 Bizni kʇutkʇuzoɳaysən, i Pərwərdigar Hudayimiz!
Mukʇəddəs namingoɳa təxəkkür eytixkʇa,
Təntənə kʇilip Seni mədһiyiləxkə,
Bizni əllər arisidin yeningoɳa yioɳiwaloɳaysən!
48 Israilning Hudasi boloɳan Pərwərdigaroɳa,
Əzəldin ta əbədgiqə təxəkkür-mədһiyə kʇayturulsun!
Pütkül həlkʇ «Amin» desun!
Ңəmdusana!

106:45 «Zor meһir-xəpkʇiti bilən,...» — ibraniy tilida: «Zor meһir-xəpkʇətliri bilən...».
106:47 1Tar. 16:35
106:48 1Tar. 16:36

Bəxinqi Bəlüm
107-küy
Hudaning barlik insanlaroŋa kərsətkən meḥribanliki üqün təxəkkür eytinglar!

107 [1] Aḥ, Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar!
Qünki U meḥribandur, əbədiydur Uning meḥir-muḥəbbiti!
[2] Pərwərdigar yaw ḳolidin ḳutḳuzoŋanlar,
U ḥəmjəmət bolup ḳutḳuzoŋan həlḳi buni dawamlik bayan ḳilsun —
[3] Yəni U xərk bilən oŋərbtin, ximal bilən jənubtin,
Ḥərḳaysi yurtlardin yioŋiwelinoŋanlar buni eytsun!
[4] Ular qəl-bayawanni kezip pinḥan yolda adaxti,
Adəm makanlaxḳan ḥeqbir xəḥərni tapalmastin.
[5] Aq ḥəmdə ussuz bolup,
Jeni qiḳay dəp ḳaldi.
[6] Andin Pərwərdigaroŋa pəryad ḳildi,
U ularni muxəḳḳətliridin azad ḳildi.
[7] Makanlaxḳudək xəḥərgə yətküqə,
U ularni tüz yolda baxlidi.
[8] Ular Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Insan balilirioŋa kərsətkən məjiziliri üqün!
[9] Qünki U qangḳioŋan kəngülni ḳandurdi,
Aq ḳaloŋan janni esil nemətlər bilən toldurdi.
[10] Zülmättə, ələm kələnggisidə yaxioŋanlar,
Təmür kixən selinip, azab qəkkənlərni bolsa,
[11] (Qünki ular Təngrining əmirlirigə ḳarxilik ḳildi,
Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining nəsiḥətini kəmsitti)
[12] — U ularni japa-muxəḳḳət tartḳuzup kəmtər ḳildi,
Ular putlixip yiḳildi, ularoŋa yardəmgə birsimu yoḳ idi.
[13] Andin Pərwərdigaroŋa yelinip pəryad ḳildi,
U ularni muxəḳḳətliridin azad ḳildi.
[14] Ularni zulmət ḥəm ələm sayisidin qiḳirip,
Ularning zənjir-asarətlirini sundurup taxlidi.
[15] Ular Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Insan balilirioŋa kərsətkən məjiziliri üqün!
[16] Mana U mis dərwazilarni parə-parə ḳilip,
Təmür taḳaḳlarni kesip taxlidi.
[17] Ḥamaḳətlər əz itaətsizlik yolliridin,
Ḳəbiḥlikliridin azablaroŋa uqraydu;
[18] Kənglidə ḥərhil ozuḳ-tülüktin bizar bolup,
Ələm dərwazilirioŋa yeḳinlixidu.
[19] Andin Pərwərdigaroŋa yelinip pəryad ḳilidu,

107:1 Zəb. 106:1; 118:1; 136:1
107:3 «... U... ximal bilən jənubtin... yioŋiwelinoŋanlar buni eytsun!» — bəzi kona kəqürmilərdə «jənubtin» degənning ornida «dengizdin» deyilidu; yəni «U... ximal bilən dengizdin... yioŋiwelinoŋanlar buni eytsun!» deyilidu *(ibraniy tilida ikki səzning pərḳi qong əməs, yəni «yami» bilən «Yamin»).*

U ularni muxəkḳətliridin azad ḳilidu.
20 U səz-kalamini əwətip, ularni saḳaytidu,
Ularni zawallikliridin ḳutḳuzidu.
21 Ular Pərwərdigaroƣa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Adəm balilirioƣa kərsətkən məjiziliri üqün!
22 Ḳurbanlik süpitidə təxəkkürlər eytsun,
Uning ḳiloƣanlirini təntənilik nahxilar bilən bayan ḳilsun!
23 Kemilərdə dengizoƣa qüxüp ḳatnioƣuqilar,
Uluoƣ sularda tirikqilik ḳiloƣuqilar,
24 Bular Pərwərdigarning ixlirioƣa guwaḥqidur,
Qongḳur okyanda kərsətkən karamətlərni kərgüqidur.
25 Qünki U bir səz bilənla xiddətlik xamalni qiḳirip,
Dolḳunlirini ərkəxlitidu;
26 Kemiqilər asman-pələk ərləydu,
Sularning təḥtilirigə qüxidu,
Dəḥxəttin ularning jeni erip ketidu.
27 Ular məst adəmdək ələng-sələng iroƣanglaydu,
Ḥərḳandaḳ əḳil-qarisi tügəydu;
28 Andin Pərwərdigaroƣa yelinip pəryad ḳilidu,
U ularni muxəkḳətliridin azad ḳilidu.
29 U boranni tinqitidu,
Su dolḳunlirimu jim bolidu.
30 Xuning bilən ular tinqliḳidin xadlinidu;
U ularni təxna boloƣan aramgaḥioƣa yetəkləp baridu.
31 Ular Pərwərdigaroƣa təxəkkür eytsun!
Uning əzgərməs muḥəbbiti üqün,
Insan balilirioƣa kərsətkən məjiziliri üqün!
32 Ular həlḳning jamaitidimu Uni uluoƣlisun,
Aḳsaḳallar məjlisidə Uni mədḥiyilisun.
33 U dəryalarni qəlgə,
Bulaḳlarni ḳaḳaslikḳa aylanduridu.
34 Aḥalisining yamanliḳi tüpəylidin,
Ḥosulluḳ yərni xorluḳ ḳilidu.
35 U yənə qəl-bayawanni kəlgə,
Qangḳaḳ yərni bulaḳlaroƣa aylanduridu;
36 Aqlarni xu yərgə jaylaxturup,
Ular olturaḳlaxḳan bir xəḥərni bərpa ḳilidu;
37 Ular etizlarni ḥaydəp-terip, üzümzarlarni bərpa ḳilidu;
Bular ḥosul-məḥsulatni mol beridu.
38 U ularoƣa bərikət beridu,
Xuning bilən ularning sani helila exip baridu,

107:22 «Ḳurbanlik süpitidə təxəkkürlər eytsun,...» — yaki «Təxəkkür ḳurbanliḳliri atisun,...».
–«Təxəkkür ḳurbanliḳi» Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən ḳanun bekitkən altə hil ḳurbanliḳlardin biri.
107:22 Law. 7:12; Zəb. 50:14
107:23 Wəḥ. 18:17
107:35 Yəx. 41:18

U ularning mal-waranlirini ḥeq azaytmaydu.
39 Ular yənə jəbir-zulum, bala-ḳaza ḥəm dərd-ələmgə yoluḳup,
Sani aziyip, püküldu.
40 U esilzadilər üstigə kəmsitixlirini təkidu,
Yolsiz dəxt-səḥrada ularni sərgərdan ḳilidu;
41 Lekin miskin adəmni jəbir-zulumdin yuḳiri kətürüp saḳlaydu,
Uning ailə-tawabatini ḳoy padisidək kəp ḳilidu.
42 Buni kəngli duruslar kərüp xadlinidu;
Pasiḳlarning aoɳzi etilidu.
43 Kimki dana bolsa, bularni bayḳisun,
Pərwərdigarning meḥir-xəpḳətlirini qüxənsun!

108-küy
Hudaning oɳəlibisigə boloɳan təxna-tilawət

108 1 Dawutning küy-nahxisi: —
Iradəm qing, i Huda, iradəm qing;
Mən mədḥiyə nahxilirini eytip,
Bərḥəḳ, Seni küyləymən, pütün roḥim bilən!
2 I nəoɳmə-sazlirim, oyoɳan!
Mən səḥər ḳuyaxinimu oyoɳitimən!
3 Həlḳ-millətlər arisida Seni uluoɳlaymən, i Pərwərdigar;
Əllər arisida Seni küyləymən!
4 Qünki əzgərməs muḥəbbiting ərxlərgə yətküdək uluoɳdur;
Ḥəḳiḳiting bulutlaroɳa taḳaxti.
5 I Huda, xan-xəḥriting ərxlərdin yuḳiri uluoɳlanoɳay,
Xan-xəriping yər yüzini ḳaplioɳay!
6 Θz səygənliringning nijatliḳ tepixi üqün,
Ong ḳolung bilən ḳutḳuzoɳaysən,
Duayimni ijabət ḳiloɳaysən.
7 Huda Θz pak-muḳəddəslikidə xundaḳ degən: —
«Mən təntənə ḳilimən,
Mən Xəkəm diyarini bəlüp berimən,
Sukkot wadisini təḳsim ḳilixḳa əlqəymən.
8 Gilead Manga mənsuptur,
Manassəḥmu Manga mənsuptur;
Əfraim bolsa beximdiki dubuloɳamdur,
Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroɳuqimdur;

107:41 1Sam. 2:8; Zəb. 113:7, 8
107:42 Ayup 5:16; 22:19
108:1 «Dawutning küy-nahxisi: —....» — oḳurmənlər kərələyduki, bu küyning ayətliri 57-küydiki 7-11-ayətlər, 60-küydiki 5-12-ayətlərgə ohxap ketidu. Xunga bu ayətlərning izaḥatliri muxu küygimu təwə, əlwəttə. **«... Seni küyləymən, pütün roḥim bilən!»** — «roḥim» muxu yərdə ibraniy tilidiki «mening xəripim»ning tərjimisi.
108:4 Zəb. 36:5; 57:10
108:8 «əfraim bolsa beximdiki dubuloɳamdur» — ibraniy tilida «əfraim bolsa beximdiki ḳooɳdioɳuqidur». **«Yəḥuda Mening əmr-pərman qiḳaroɳuqimdur»** — baxḳa birhil tərjimisi «Yəḥuda Mening xaḥanə ḥasa mdur».

9 Moab Mening yuyunux jawurumdur;
Edomoɣa qoruoɣumni taxlaymən;
Mən Filistiyə üstidin təntənə ḳilimən!»..
10 Kim Meni bu mustəḥkəm xəḥərgə baxlap kirəlisun?
Kim Meni Edomoɣa elip baralisun?
11 I Huda, Sən bizni rasttinla qətkə ḳaḳtingmu?
Ḳoxunlirimiz bilən billə jənggə qiḳmamsən?.
12 Bizni zulumlardin ḳutuluxḳa yardəmləxkəysən,
Qünki insanning yardimi bikardur!
13 Huda arḳilik biz qoḳum baturluḳ kərsitimiz;
Bizgə zulum ḳiloɣuqilarni qəyligüqi dəl U Өzidur!

109-küy
Intiḳam üqün oḳuloɣan dua

109 1 Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
I mədḥiyəmning Igisi Hudayim, jim turma!
2 Mana rəzillərning aoɣzi, məkkarlarning aoɣzi kəz aldimda yooɣan eqildi;
Ular yaloɣanqi til bilən manga ḳarxi səzlidi.
3 Nəprətlik səzlər bilən meni quloɣap,
Ular bikardin-bikar manga zərbə bərməktə..
4 Muḥəbbitim üqün ular manga ḳarxi xikayətqi boldi,
Mən bolsam — duaoɣa berildim.
5 Yahxiliḳim üqün yamanliḳ,
Səygüm üqün nəprət ḳayturdi.
6 Ḥərbirining üstidə rəzil bir adəm təyinligəysən,
Uning ong yenida bir dəwagər tursun..
7 U soraḳ ḳilinoɣanda əyibdar bolup qiḳsun,
Duasi gunaḥ dəp ḥesablansun..
8 Künliri ḳiskə bolsun,
Mənsipini baxḳisi igilisun.
9 Baliliri yetim ḳalsun,
Hotuni tul bolsun.
10 Oɣulliri sərgərdan tiləmqi bolsun,
Turoɣan harabilikliridin nan izdəp.
11 Jazanihor uning igiliki üstigə tor taxlisun,
Meḥnət əjrini yatlar bulap-talisun.
12 Uningoɣa meḥribanliḳ kərsitidioɣan birsi bolmisun,

108:9 «Moab Mening yuyunux jawurum» — bəlkim Moabning Huda wə Uning həlḳi üqün məynət hizmət ḳilidioɣanliḳini bildüridu. **«Edomoɣa qoruḳumni taxlaymən»** — ayaoɣ kiyimni məlum yər üstigə taxlax axu yərgə igə boloɣanliḳni bildürüxi mumkin; yaki bolmisa, Edomning өz Igisining ayaoɣlirini elip yioɣixturidioɣan ḳuldək ikənlikini kərsitiximu mumkin. **«Filistiyə, Mening səwəbimdin təntənə ḳilinglar!»** — Dawut padixaḥning dəwridə Filistiyə Dawutḳa, xundaḳla Hudaning өzigə boysunup, bəhtlik ḥayatḳa igə boloɣan *(«2Sam.» 8:1ni, xundaḳa «Yar.» 12:1-3nimy kərüng)*.
108:11 Zəb. 60:1-3
109:3 Zəb. 69:4
109:6 Zək. 3:1, 2
109:7 Pənd. 15:8; 28:9

Yetim ⱪaloŋan balilirioŋa iltipat ⱪiloŋuqi bolmisun.
13 Uning nəsli ⱪurutulsun;
Kelər əwladida namliri əqürülsun.
14 Ata-bowilirining ⱪəbiһlikining əyibliri Pərwərdigarning yadida ⱪalsun,
Anisining gunaһi əqürülmisun.
15 Bularning əyibliri daim Pərwərdigarning kəz aldida bolsun,
Xuning bilən U ularning nam-əmilini yər yüzidin əqürüp taxlaydu.
16 Qünki rəzil kixi meһribanlik kərsitixni һeq esigə kəltürmidi,
Bəlki ezilgən, yoⱪsul һəm dili sunuⱪlarni əltürməkkə ⱪooŋlap kəldi.
17 U lənət oⱪuxⱪa amraⱪ idi,
Xunga lənət uning bexioŋa kelidu;
Bəht tiləxkə rayi yoⱪ idi,
Xunga bəht uningdin yiraⱪ bolidu.
18 U lənətlərni əzigə kiyim ⱪilip kiygən;
Xunga bular aⱪⱪan sudək uning iq-baoŋrioŋa,
Maydək, səngəklirigə kiridu;
19 Bular uningoŋa yepinoŋan tonidək,
Ⱨərdaim baoŋlanoŋan bəlweoŋidək qaplansun.
20 Bular bolsa meni əyibligüqilərgə Pərwərdigarning bekitkən mukapati bolsun!
Mening yaman gepimni ⱪiloŋanlarning in'ami bolsun!
21 Biraⱪ Sən, Pərwərdigar Rəbbim,
Өz naming üqün mening təripimdə bir ix ⱪiloŋaysən,
Meһir-muһəbbiting əla boloŋaqⱪa,
Meni ⱪutⱪuzoŋaysən;
22 Qünki mən ezilgən һəm ⱨajətməndurmən,
Ⱪəlbim həstə boldi.
23 Mən ⱪuyax uzartⱪan kələnggidək yoⱪilay dəp ⱪaldim,
Qekətkə ⱪeⱪiwetilgəndək qətkə ⱪeⱪiwetildim.
24 Roza tutⱪinimdin tizlirim ketidu,
Ətlirim sizip ketidu.
25 Xunglaxⱪa mən ular aldida rəswa boldum;
Ular manga ⱪaraxⱪanda, bexini silkixməktə.
26 Manga yardəmləxkəysən, i Pərwərdigar Hudayim,
Өzgərməs muһəbbiting boyiqə meni ⱪutⱪuzoŋaysən;
27 Xuning bilən ular buning Sening ⱪolungdiki ix ikənlikini,
Buni ⱪiloŋuqining Sən Pərwərdigar ikənlikini bilsun.
28 Ular lənət oⱪuwərsun, Sən bəht ata ⱪiloŋaysən;
Ular ⱨujum ⱪilixⱪa turoŋanda, hijaləttə ⱪalsun,
Biraⱪ ⱪulung xadlansun!
29 Meni əyibligüqilər hijalət bilən kiyinsun,
Ular əz xərməndilikini əzlirigə ton ⱪilip yepinsun.
30 Aoŋzimda Pərwərdigaroŋa zor təxəkkür-mədһiyə ⱪaytürimən;
Bərһəⱪ, kəpqilik arisida turup Uni mədһiyiləymən;
31 Qünki ⱨajətmənning jenini gunaһⱪa bekitməkqi boloŋanlardin ⱪutⱪuzux üqün,
Pərwərdigar uning ong yenida turidu.

109:15 Ayup 18:17; Zəb. 34:16

110-küy
Kəlgüsidiki aləmning Padixaḥi — Dawutning əwladi Məsiḥ

110 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar mening Rəbbimgə: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloɣuqə,
Ong yenimda olturoɣin» — dedi.
[2] Pərwərdigar ḳudritingni kərsitidioɣan xaḥanə ḥasangni Ziondin uzitidu;
Düxmənliring arisida ḥəküm sürgin!
[3] Küqüngni kərsitidioɣan kündə,
Өz həlḳing halis ḳurbanliḳ kəbi pida bolidu;
Muḳəddəs ḥəywitingdə,
Xu yaxliḳ dəwringdikidək,
Sanga ḥazirmu xəbnəmlər səḥərning baliyatḳusidin yengi qiḳḳandək qüxidu;
[4] Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti,
Ḥəm buningdin yanmaydu: —
«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən».
[5] Ong təripingdə boloɣan Rəb oɣəzipini kərsətkən kündə padixaḥlarni urup parə-parə ḳiliwetidu;
[6] U əllər arisida sotlaydu;
Jay-jaylarni jəsətlər bilən tolduridu;
Kəng zeminning bexini yaridu;
[7] U yolda eriḳtin su iqidu;
U xunga kixining bexini yəligüqi bolidu.

110:1 «Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳiloɣuqə» — «təhtipər» padixaḥ təhtkə olturoɣanda puti turidioɣan jay.
110:2 «Pərwərdigar ḳudritingni kərsitidioɣan xaḥanə ḥasangni Ziondin uzitidu» — bu səzning mənisi bəlkim: Huda yər yüzidə əz səltənitini ḳuroɣanda, tikligən padixaḥ Məsiḥning küq-ḳudriti ḥəm ḥoḳuḳi Yerusalemdin qiḳip hər yərgə yetip baridu.
110:3 «Өz həlḳing halis ḳurbanliḳ kəbi pida bolidu» — «halis ḳurbanliḳ», 54-küy, 6-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«Muḳəddəs ḥəywitingdə, xu yaxliḳ dəwringdikidək, sanga ḥazirmu xəbnəmlər səḥərning baliyatḳusidin yengi qiḳḳandək qüxidu»** — deḥḳanlaroɣa məlum boloɣinidək, xəbnəm adəttə pəḳət yapyexil otyaxlar wə dərəhlərning üstigə qüxidu. Ḳuruḳ-ḳaḳxal bolup ḳaloɣan dərəhlərgə qüxməydu. Kəqmə mənisi, Məsiḥ mənggügə yapyexil dərəhtək yax turuweridu. Baxḳa birhil tərjimisi: «Aləmning səḥiri bolmioɣuqə, Seni tuoɣuldurdum». Bu tərjimə ḳədimki grek til tərjimisi LXXgə ohxax.
110:4 «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» — Məlkizədək degən adəm ḥəzriti Ibraḥimoɣa kaḥin *(Hudaoɣa wəkil bolup ḳurbanliḳni ḳobul ḳiloɣuqi)* boloɣan ḥəm Ibraḥim aloɣan oljidin ondin birini aloɣan *(«Yar.» 14-bab)*. Demək, u Ibraḥimdin uluoɣ idi, xunglaxḳa Ibraḥimning əwladliridin boloɣan kaḥinlardinmu uluoɣ idi. «Yar.» 14-babta deyilginiqə, bu sirliḳ adəmning ata-anisi yoḳ idi. Injil «Ibraniylaroɣa», 8- ḥəm 10-babni kərüng. «Məlkizədək»ning mənisi: «Ḥəḳḳaniyliḳning padixaḥi» «Amanliḳ padixaḥi». Undaḳta bu yərdə «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» dəp bekitilixi aləmdə uning əng aliy kaḥin dəp bekitilgənlikini kərsitidu.
110:4 Ibr. 5:6; 6:20; 7:17
110:6 Wəḥ. 14:14-20; 16:14-16; 20:8-10
110:7 «U yolda eriḳtin su iqidu; u xunga kixining bexini yəligüqi bolidu» — bu sirliḳ gəp bəlkim Məsiḥning kiqik peil ikənlikini, ḥəmdə əziningmu kiqik peil məminlərgə təsəlli beridioɣanliḳini kərsitidu. **«U xunga kixining bexini yəligüqi bolidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Xunga u *(əz)* bexini kətüridu».

111-küy
Hudaning uluoɣluķini seoɣinix
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

111 [1] Ḥəmdusana!
Kəngli duruslarning məxripidə,
Ḥəm jamaəttə turup,
Pərwərdigaroɣa pütün ķəlbim bilən təxəkkür eytimən.
[2] Pərwərdigarning yasioɣanliri uluoɣdur;
Bulardin hursən boloɣanlar izdinip ularni sürüxtürməktə.
[3] Uning əjri xərəp wə ḥəywəttur,
Uning ḥəkķaniyliķi mənggügə turidu.
[4] U Өz məjizilirini yad ətküzidu;
Pərwərdigar muḥəbbətlik ḥəm rəḥimdilliķtur.
[5] U Өzidin əyminidioɣanlarni ax bilən təminləydu;
Өz əḥdisini ḥəmixə yad etidu.
[6] U əməlliridiki ķudritini Өz həlķigə kərsitip,
Baxķa əllərning miras-zeminini ularoɣa təķdim ķildi.
[7] Uning ķoli ķiloɣanliri ḥəķiķət-sadaķət wə adilliķtur;
Uning barliķ kərsətmiliri ixənqliktur.
[8] Bular əbədil'əbədgiqə inawətliktur;
Ḥəķiķəttə ḥəm duruslukta qiķiriloɣandur.
[9] U Өz həlķigə nijatliķ əwətti;
Өz əḥdisini əmr ķilip mənggügə bekitti;
Muķəddəs ḥəm sürlüktur Uning nami.
[10] Pərwərdigardin ķorķux danaliķning baxlinixidur;
Uning ḥəkümlirini tutķanlarning ḥəmmisi yorutuloɣan adəmlərdur;
Uning mədḥiyisi mənggü turidu.

112-küy
Hudadin əyminidioɣan kixi
1-ayəttiki izaḥatni kərüng

112 [1] Ḥəmdusana!
Pərwərdigardin əyminidioɣan,
Uning əmrlirini zor hursənlik dəp bilidioɣan adəm bəhtliktur!
[2] Uning nəsli zeminda turup küq-ķudrətlik bolidu;
Duruslarning dəwri bəhtlik bolidu.
[3] Uning өyidə dələt ḥəm bayliķlar bolidu;
Ḥəķķaniyliķi mənggügə turidu.
[4] Ķarangoɣulukta turoɣan durus adəmgə nur pəyda bolidu;
U xəpķətlik, rəḥimdil ḥəm ḥəķķaniydur.

111:1 «Ḥəmdusana! Kəngli duruslarning məxripidə, ḥəm jamaəttə turup...» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Birak ibraniy tilini tərjimə ķilix jəryanida jümlə tərtiplirini өzgərtix kerəkliki tüpəylidin, «elipbəlik» nushini kərsitəlmiduk.
112:1 «Ḥəmdusana! Pərwərdigardin əyminidioɣan, Uning əmrlirini zor hursənlik dəp bilidioɣan adəm bəhtliktur!...» — bu küy «elipbə tərtipilik» küy. Birak ibraniy tilini tərjimə ķilix jəryanida jümlə tərtiplirini өzgərtix kerəkliki tüpəylidin, «elipbə tərtipilik» nushini kərsitəlmiduk.
112:1 Zəb. 1:1, 2

5 Həyrhaḫ, ətnə berip turidiоԓan adəmning bəhti bolidu;
U əz ixlirini adilliḳ bilən yürgüzidu.
6 Bərḥək, u əbədiy təwritilməydu;
Ḥəḳḳaniy adəm mənggügə əslinidu.
7 U xum həwərdin ḳorḳmaydu;
Uning kəngli toḳ ḥalda, Pərwərdigaroԓa tayanoԓan.
8 Dili məḥkəm ḳilinoԓan, u ḳorḳmaydu;
Ahirida u rəḳiblirining məoԓlubiyitini kəridu.
9 U əziningkini mərdlərqə tarḳatḳan,
Yoḳsullaroԓa beridu;
Uning ḥəḳḳaniyliḳi mənggügə turidu;
Uning münggüzi izzət-xəḥrət bilən kətürülidu.
10 Rəzil adəm buni kərüp qidimaydu,
Qixlirini oԓuqurlitidu, u erip ketidu;
Rəzillərning arzu-ḥəwisi yoḳitilidu.

113-küy
Huda xəpḳitini kərsitix üqün Өzini təwən tutidu

113 1 Ḥəmdusana!
Mədḥiyiləŋlar, i Pərwərdigarning ḳulliri,
Pərwərdigarning namini mədḥiyiləŋlar!
2 Ḥazirdin baxlap, əbədil'əbədgiqə,
Pərwərdigarning namioԓa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun!
3 Kün qiḳardin kün pataroԓa,
Pərwərdigarning nami mədḥiyilinixkə layiḳtur!
4 Pərwərdigar əllərdin yuḳiri kətürüldi;
Xan-xəripi ərxlərdin yuḳiridur.
5 Kimmu Pərwərdigar Hudayimizoԓa təŋ bolalisun —
Өz makani yuḳirida bolsimu,
6 Asmanlaroԓa ḥəm yərgə ḳarax üqün,
Өzini təwən ḳiloԓuqioԓa?
7 Namrat kixini U topa-qangdin kətüridu;
Ḳioԓliḳtin yoḳsulni yuḳirilitidu;
8 Uni esilzadilər ḳatarioԓa,
Yəni Өz həlḳining esilzadiliri arisioԓa olturoԓuzidu;
9 U tuoԓmas ayalni əygə orunlaxturup,
Uni ooԓullarning huxal anisi ḳilidu.
Ḥəmdusana!

112:5 «U əz ixlirini adilliḳ bilən yürgüzidu» — baxḳa ikki hil tərjimisi bar: — «U əz adilliḳi bilən əz ixlirini yürüxtüridu» yaki «Dəwada bolsa ḥəküm uning təripidə bolidu». Mumkinqiliki barki, yazoԓuqi bu üq mənining ḥəmmisini kəzdə tutḳan.
113:2 Dan. 2:20
113:3 Mal. 1:11
113:7 1Sam. 2:8; Zəb. 107:41

114-küy
Hudaning Israil həlkining Misirdin qikixida ularoɣa namayan kiloɣan uluoɣluki

114 [1] Israil Misirdin,
Yakup jəməti yat tillik əllərdin qikkanda,
[2] Xu qaoɣda Yəhuda Hudaning mukəddəs jayi,
Israil uning səltiniti boldi,
[3] Dengiz buni kərüp bədər kaqti,
Iordan dəryasi kəynigə yandi;
[4] Taoɣlar koqkarlardək,
Dənglər kozilardək oynaklidi.
[5] Əy dengiz, sən nemə boldung, kaqkili?
Iordan dəryasi, yolungdin yanoɣili?
[6] Taoɣlar koqkarlardək,
Dənglər kozilardək oynaklioɣili?
[7] I yər yüzi, Rəbning jamalidin,
Yakupning Hudasining jamalidin təwrən;
[8] U koram taxni kəlqəkkə,
Qakmak texini mol bulak sulirioɣa aylanduridu.

115-küy
Butlaroɣa qokunoɣanlar həm Hudaoɣa ibadət kiloɣanlar

115 [1] Bizgə əməs, i Pərwərdigar, bizgə əməs —
Өzgərməs muhəbbiting üqün, həkikət-sadakiting üqün,
Өz namingoɣa xan-xərəp kəltürgəysən.
[2] Əllər nemixka «Ularning Hudasi kəyərdə?» dəp mazak kilixidu?
[3] Birak Hudayimiz bolsa ərxlərdidur;
Nemini halisa, U xuni kiloɣandur.
[4] Ularning butliri bolsa pəkət kümüx-altundin ibarət,
Insanning kolliri yasioɣinidur, halas.
[5] Ularning aoɣzi bar, birak səzliyəlməydu;
Kəzliri bar, kərməydu;
[6] Kulakliri bar, anglimaydu,
Burni bar, puriyalmaydu;
[7] Kolliri bar, siliyalmaydu;
Putliri bar, mangalmaydu;
Kaniyidin həqbir sada qikarmaydu.
[8] Ularni yasioɣanlar ularoɣa ohxaxtur,
Ularoɣa tayanoɣanlarmu xundaktur.
[9] I Israil, Pərwərdigaroɣa tayininglar;
U silərgə yardəm kiloɣuqinglar həm kalkininglardur.
[10] I Harun jəməti, Pərwərdigaroɣa tayininglar;

114:1 Mis. 13:3
114:8 «U koram taxni kəlqəkkə, qakmak texini mol bulak sulirioɣa aylanduridu» — «qakmak texi» taxlar iqidə əng kattik tax hesablinidu. «Kan.» 8:15ni kərüng.
114:8 Mis. 17:6; Qəl. 20:11
115:5 Kan. 4:28; Yər. 10:3, 4, 5, 9-16

U silərgə yardəm kiloɣuqi ḥəm silərning kalkininglardur.
[11] Pərdərdigardin əyminidioɣanlar, Pərwərdigaroɣa tayininglar;
U silərgə yardəm kiloɣuqi ḥəm kalkininglardur.
[12] Pərwərdigar bizni əsləp kəldi;
U bəht ata kilidu;
U Israil jəmətigə bəht ata kilidu;
U Ḥarun jəmətigə bəht ata kilidu;
[13] Pərwərdigardin əyminidioɣanlaroɣa,
Qongliri ḥəm kiqiklirigimu bəht ata kilidu.
[14] Pərwərdigar silərgə koxlap beridu,
Silərgə ḥəm pərzəntliringlaroɣa;
[15] Silərgə Pərwərdigar təripidin bəht ata kilinoɣan,
Asman-zeminni Yaratkuqidin bərikətləngən!
[16] Asmanlar bolsa Pərwərdigarning asmanliridur;
Birak zeminni bolsa insan balilirioɣa tapxuroɣandur.
[17] Ölüklər Yaḥni mədḥiyiliyəlməydu,
Süküt diyarioɣa qüxüp kətkənlərmu xundak;
[18] Birak bizlər ḥazirdin baxlap Yaḥka əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə kayturimiz!
Ḥəmdusana!

116-küy
Hudaning iltipatioɣa guwaḥlik berix

116 [1] Mən Pərwərdigarni səyimən,
Qünki U mening awazimni, yelinixlirimni angliɣan.
[2] Qünki U kuliḳini manga saldi,
Xunga mən barlik künlirimdə Uningoɣa iltija kilip qakirimən.
[3] Ölüm asarətliri meni qirmiwaldi;
Təḥtisaraning dərdliri meni tutuwaldi;
Mən pexkəllikkə yoluktum, ələm tarttim;
[4] Xuning bilən mən Pərwərdigarning namioɣa tohtimay nida kildim: —
«Səndin ətünimən, i Pərwərdigar,
Jenimni kutulduroɣaysən!
[5] Xəpkətliktur Pərwərdigar, ḥəkkaniydur;
Hudayimiz rəḥimdildur.
[6] Pərwərdigar nadanni sakliydu;
Mən harab əḥwaloɣa qüxürüldum, U meni kutkuzdi.
[7] Ḥəy jenim, kaytidin hatirjəm bol;
Qünki Pərwərdigar sehiylik, meḥribanlik kərsətti;
[8] Qünki Sən jenimni ölümdin, kəzlirimni yaxlardin,
Ayaoɣlirimni putlixixtin kutkuzoɣansən.

115:10 «U silərgə yardəm kiloɣuqi ḥəm silərning kalkininglardur» — ibraniy tilida «U ularoɣa yardəm kiloɣuqi ḥəm ularning kalkininglardur» deyilidu. 10-11-ayətlərdimu xundak.
116:3 2Sam. 22:5, 6
116:7 Zəb. 13:6

9 Mən Pərwərdigar aldida tiriklərning zeminida mangimən;
10 Ixənginim üqün mundaķ səz ķiloɣanmən: —
«Mən ķattiķ har ķilinoɣanmən».
11 Jiddiyləxkinimdin: — «adəmlərning ḥəmmisi yaloɣanqi!» — Degənmən.
12 Manga kərsətkən barliķ yahxiliķlirini mən nemə bilən Pərwərdigaroɣa ķayturimən?
13 — Nijatliķ ķədəḥini ķolumoɣa alimən,
Wə Pərwərdigarning namini qaķirip iltija ķilimən;
14 Mən ķiloɣan ķəsəmlirimni Pərwərdigar aldida ada ķilimən;
Bərḥəķ, Uning barliķ həlķi aldida ularni ada ķilimən.
15 Pərwərdigarning nəzaridə,
Өz məmin bəndilirining ələmi ķimmətlik ixtur!
16 Aḥ Pərwərdigar, mən bərḥəķ Sening ķulungdurmən;
Mən Sening ķulungdurmən, dedikingning ooɣli ikənmən;
Sən mening asarətlirimni yəxkənsən;
17 Mən Sanga təxəkkür ķurbanliķlirini sunimən,
Pərwərdigarning namini qaķirip iltija ķilimən;
18 Mən ķiloɣan ķəsəmlirimni Pərwərdigar aldida ada ķilimən;
Bərḥəķ, Uning barliķ həlķi aldida ularni ada ķilimən;
19 Pərwərdigarning өyining ḥoylilirida,
Sening otturungda turup, i Yerusalem,
Ķəsəmlirimni ada ķilimən! Ḥəmdusana!

117-küy
Hudaning pütkül dunyaoɣa boloɣan muḥəbbiti

117 1 Pərwərdigarni mədḥiyiləŋlar, barliķ əllər;
Ḥəmmə həlķlər, Uni mahtanglar!
2 Qünki bizgə baoɣlioɣan өzgərməs muḥəbbiti oɣəlibiliktur;
Ḥəm Pərwərdigarning ḥəķiķət-sadaķiti mənggülüktur!
Ḥəmdusana!

118-küy
«Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!»

118 1 Pərwərdigaroɣa təxəkkür eytinglar, qünki U meḥribandur;
Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur!
2 Israil: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
3 Ḥarun jəməti: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
4 Pərwərdigardin ķorķidioɣanlar: «Uning meḥir-muḥəbbiti mənggüdur» — desun!
5 Ķistaķta ķelip Yaḥoɣa nida ķildim;

116:10 «Ixənginim üqün səz ķiloɣanmən» — *(yaki «Ixəndim, xunga səz ķildim...»)* — buning mənisi, bəlkim, mening Hudaoɣa dərdimni təküküm ḥərgiz bikaroɣa kətməydu, deməkqi *(«2Kor.» 4:13nimu kərüng)*.
116:10 2Kor. 4:13
116:11 Rim. 3:4
116:17 «Mən Sanga təxəkkür ķurbanliķlirini sunimən» — «təxəkkür ķurbanliķi» Musa pəyoɣəmbər arķilik bekitilgən yənə birhil ķurbanlik *(«Law.» 7-babni kərüng)*.
117:1 Rim. 15:11

Yaḥ jawab berip, meni kəngri-azadiliktə turoꞑuzdi.
6 Pərwərdigar mən tərəptidur, mən ḳorḳmaymən;
Insan meni nemə ḳilalisun?
7 Pərwərdigar manga yardəm ḳiloꞑuqilar arisida bolup, mening təripimdidur;
Өqmənlirimning məoꞑlubiyitini kərimən.
8 Pərwərdigarni baxpanaḥim ḳilix,
Insanoꞑa tayinixtin əwzəldur;
9 Pərwərdigarni baxpanaḥim ḳilix,
Əmirlərgə tayinixtin əwzəldur.
10 Barliḳ əllər meni ḳorxiwaldi;
Birak Pərwərdigarning nami bilən ularni ḫalak ḳilimən;
11 Ular meni ḳorxiwaldi; bərḫək, ḳorxiwaldi;
Birak Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḫalak ḳilimən;
12 Ular ḫarilərdək meni ḳorxiwaldi;
Ular yeḳiloꞑan yantak otidək tezla өqürülidu;
Qünki Pərwərdigarning nami bilən mən ularni ḫalak ḳilimən.
13 Sən düxmən meni zərb bilən ittərding,
Yiḳiloꞑili tas ḳaldim;
Birak Pərwərdigar manga yardəmdə boldi.
14 Küqüm wə nahxam bolsa Yaḥdur;
U mening nijatliḳim boldi!
15 Ḫəḳḳaniylarning qedirlirida xadliḳ wə nijatliḳning təntəniliri yangritilmaḳta;
Pərwərdigarning ong ḳoli zəpər ḳuqmaḳta!
16 Pərwərdigarning ong ḳoli egiz kətürülgən!
Pərwərdigarning ong ḳoli zəpər ḳuqmaḳta!
17 Mən əlməymən, bəlki yaxaymən,
Yaḥning ḳiloꞑanlirini jakarlaymən.
18 Pərwərdigar manga ḳattiḳ tərbiyə bərgən bolsimu,
Birak U meni əlümgə tapxurmidi.
19 Ḫəḳḳaniyət dərwazilirini manga eqip beringlar;
Mən kirimən, Yaḥni mədḥiyiləymən..
20 Bu Pərwərdigarning dərwazisidur;
Ḫəḳḳaniylar buningdin kiridu!
21 Mən sanga təxəkkür eytimən;
Qünki Sən manga jawab ḳayturdung,
Ḫəm mening nijatliḳim boldung.
22 Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi.

118:6 Rim. 8:31
118:8 Zəb. 62:8, 9; 146:3; Yər. 17:5, 7
118:10 **«Barliḳ əllər meni ḳorxiwaldi; birak Pərwərdigarning nami bilən ularni ḫalak ḳilimən;...»** — bu küydiki 10-29-ayətlər kimni kərsətkənlikini oḳurmənlər Injil, «Matta», «Markus» ḫəm «Luḳa» ḳismiliridiki ahirḳi nəqqə bablardin kərələydu.
118:10 Zəb. 18:43, 47, 48; Yəx. 11:1-10; Rim. 15:12
118:16 Luḳa 1:51
118:19 Yəx. 26:2
118:22 **«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi»** — «Mat.» 20:42ni kərüng.
118:22 Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Luḳa 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; Əf. 2:20; 1Pet. 2:4, 7

23 Bu ix Pərwərdigardindur,
Bu kəzimiz aldida karamət boldi..
24 Bu Pərwərdigar yaratkan kündur;
Biz uningda xadlinip hursən bolimiz.
25 Kutkuzoŋaysən, i Pərwərdigar, Səndin ətünimən;
Səndin ətünimən, bizni yaxnatkaysən!..
26 Pərwərdigarning namida Kəlgüqigə mubarək bolsun!
Biz Pərwərdigarning əyidə turup sanga «Mubarək!» dəp towliduk.
27 Pərwərdigar Təngridur;
U üstimizgə nur bərgən;
Ḫeytlik kurbanlikni tanilar bilən baoŋlanglar,
— Kurbangahning münggüzlirigə ilip baoŋlanglar..
28 Sən mening Ilahimdursən,
Mən Sanga təxəkkür eytimən;
Mening Hudayim, mən Seni uluoŋlaymən.
29 Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar;
Qünki U mehribandur;
Uning mehir-muḫəbbiti mənggüdur!

119-küy
Hudaning səz-kalami gəḫərdur!
«Elipbə tərtipilik» küy — 1-ayəttiki izaḫatni kərüng

119 1 |א| (Aləf) Yolda mukəmməl boloŋanlar,
Pərwərdigar Təwrat-kanunida mangidioŋanlar bəhtliktur!..
2 Uning agah-guwahlirini tutkanlar,
Uni qin kəlbi bilən izdigənlər,
3 Ḫeqbir ḫəksizlikni kilmioŋanlar bəhtliktur!
Ular uning yollirida mangidu.
4 Kərsətmiliringgə əstayidil əməl kiliximiz üqün,
Əzüng ularni bekitkənsən.
5 Aḫ, yollirimning yənilixi bəlgilimiliringgə əməl kilixka bekitilgəy!
6 Xuning bilən barlik əmr-pərmanliringni ətiwarlisam,
Mən yərgə karap kalmaymən.
7 Sening ḫəkkaniy ḫəkümliringni əginip,

118:23 Yəx. 29:14
118:25 «Kutkuzoŋaysən, i Pərwərdigar!» — ibraniy tilida «Ḫoxanna!» degən səz. «Mat.», 21:9ni kərüng.
118:25 Mat. 21:9, 15; Mar. 11:9, 10; Yuḫ. 12:13
118:27 «Ḫeytlik kurbanlikni tanilar bilən baoŋlanglar, — kurbangahning münggüzlirigə ilip baoŋlanglar» — mukəddəs ibadəthanidiki kurbangahning tət bürjikining ḫərbirigə bir «münggüz» *(ilmək)* bekitilgən. «Mukəddəs qedir»ni kərsitidioŋan shemilarni kərüng.
119:1 «א Aləf Yolda mukəmməl boloŋanlar, Pərwərdigar Təwrat-kanunida mangidioŋanlar bəhtliktur!» — bu 119-küy «elipbə tərtipilik» küy. Ḫər səkkiz ayət bir guruppa bolidu. Ḫərbir guruppidiki səkkiz ayət ohxax ḫərb bilən baxlinidu, ḫərbir guruppa *(jəmiy 22 guruppa)* ibraniy tilining elipbəlik tərtipi boyiqə yengi bir ḫərp bilən baxlinidu. **«Pərwərdigar Təwrat-kanunida mangidioŋanlar bəhtliktur!»** — «Təwrat» *(toraḫ)* degən səz ibraniy tili bolup, əslidə «yolyoruk», «tərbiyə» degən mənidə, bu yərdə: «kanun», «təlim», «Huda bərgən barlik kitablar» degən omumiy mənidə ixlitilidu. Adəttə Musa pəyoŋəmbər arkilik kəltürülgən Təwrattiki «Yaritilix» «Misirdin qikix» «Lawiyliklar» «Qəl-bayawandiki səpər» ḫəm «Kanun xərḫi» degən aldinki bəx kisimni kərsitidu.
119:1 Zəb. 1:1

Durus kəngüldin Sanga təxəkkür eytimən.
[8] Mən bəlgilimiliringni qoḳum tutimən;
Meni pütünləy taxliwətmigəysən!

[9] **|ב|** (Bət) Yax bir yigit ḳandaḳ ḳilip əz yolini pak tutalaydu?
Sening səz-kalamingni anglap əməl ḳilix bilənla.
[10] Pütün ḳəlbim bilən mən Seni izdidim;
Meni əmrliringdin adaxturmioŋaysən;
[11] Gunaḥ ḳilip Sanga ḳarxi qiḳmasliḳim üqün,
Səzüngni kənglümgə məḥkəm püküwaldim.
[12] Mubarəkdursən Pərwərdigar,
Manga Өz bəlgilimiliringni əgətkəysən.
[13] Ləwlirim bilən mən bayan ḳilimən,
Aoŋzingdiki barliḳ ḥəkümliringni.
[14] Türlük bayliḳlardin xadlanoŋandək,
Agaḥ-guwaḥliḳliringoŋa əgəxkən yolda xadlandim.
[15] Mən kərsətmiliring üstidə seoŋinip oylinimən;
Izliringoŋa ḳarap oylinimən.
[16] Bəlgilimiliringni hursənlik dəp bilimən;
Səz-kalamingni untumaymən.

[17] **|ג|** (Giməl) Ḳulungoŋa meḥribanliḳni kərsətkəysən, xuning bilən mən yaxaymən,
Kalamingoŋa boysunimən.
[18] Təwrat-ḳanunungdin karamət sirlarni kərüxüm üqün,
Kəzlirimni aqḳaysən!
[19] Mən bu dunyada musapirmən;
Əmrliringni məndin yoxurmioŋaysən.
[20] Ḥəkümliringgə ḥərḳaqan intizar bolup,
Yürikim ezilip ketəy dəp ḳaldi.
[21] Sən lənətkə buyruloŋan təkəbburlaroŋa tənbiḥ berisən,
Ular əmrliringdin adixip ketidu.
[22] Məndin aḥanət ḥəm məshirini yiraḳḳa kətküzgəysən;
Qünki agaḥ-guwaḥliḳliringni tutimən.
[23] Əmirlər olturup yaman gepimni ḳilixmaḳta;
Sening ḳulung bolsa bəlgilimiliring üstidə seoŋinip oylaydu.
[24] Sening agaḥ-guwaḥliḳliring mening hursənlikim,
Mening məsliḥətqilirimdur.

[25] **|ד|** (Dalət) Mening jenim tupraḳḳa yepixḳan;
Səz-kalaming boyiqə meni yengilanduroŋaysən.
[26] Өz yollirimni aldingda oquḳ bayan ḳildim,
Sən manga jawab bərding;

119:17 Zəb. 103:2; 116:7
119:19 Yar. 47:9; 1Tar. 29:15; Zəb. 39:12; Ibr. 11:13
119:24 Zəb. 43:3; 112:1; 119:35, 47, 77, 174;

Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
27 Meni kərsətmiliringning yolini qüxinidioɣan ķiloɣaysən,
Andin mən karamətliring üstidə seoɣinip oylinimən.
28 Jenim ķayoɣu bilən erip ketidu;
Səz-kalaming boyiqə meni küqləndürgəysən.
29 Məndin aldamqi yolni neri ķiloɣaysən;
Xəpķət ķilip manga Təwrat-ķanunungni beoɣixlioɣaysən;
30 Mən ḥəķiķət-sadaķət yolini talliwaldim;
Ḥəkümliringni aldimda ķoydum.
31 Agaḥ-guwaḥliringni qing tutimən;
Pərwərdigar, meni uyatķa ķaldurmioɣaysən.
32 Sən mening ķəlbimni kəng-azadə ķilixing bilən,
Əmrliring yolioɣa əgixip yügürimən.

33 |ה| (He) I Pərwərdigar, bəlgilimiliringning yolini manga ayan ķiloɣaysən;
Mən uni ahiroɣiqə tutimən.
34 Meni yorutķaysən, mən Təwrat-ķanunungni tutimən,
Xundaķla pütün ķəlbim bilən uningoɣa əməl ķilimən.
35 Meni əmrliringning yolida mangidioɣan ķiloɣaysən;
Qünki ularni hursənlik dəp bilimən.
36 Mening ķəlbimni xəhsiy mənpəətkə əməs,
Bəlki agaḥ-guwaḥliķliringoɣa mayil ķiloɣaysən.
37 Kəzlirimni sahtini kərüxtin yanduroɣaysən;
Meni yolungda janlanduroɣaysən;
38 Sən ķulungoɣa boloɣan wədəngni əməlgə axuroɣaysən;
Xuning bilən həķlər Səndin əyminidu.
39 Mən ķorķķan xərməndilikni neri kətküzgəysən;
Qünki Sening ḥəkümliring əladur.
40 Mana, mən kərsətmiliringgə təxna bolup kəldim;
Θz ḥəķķaniyitingdə meni janlanduroɣaysən;

41 |ו|: (Waw) Wə meḥir-muḥəbbətliring yenimoɣa kəlsun, i Pərwərdigar;
Wədəng boyiqə nijatliķing yenimoɣa kəlsun;
42 Xunda məndə meni məshirə ķiloɣuqioɣa bərgüdək jawab bolidu;
Qünki səzünggə tayinimən.
43 Wə aoɣzimdin ḥəķiķətning səzini elip taxlimioɣaysən;
Qünki ḥəkümliringgə ümid baoɣlidim;
44 Xunda mən Sening Təwrat-ķanunungni ḥər ķaqan tutimən,
Bərḥək, əbədil'əbədgiqə tutimən;
45 Xunda mən azadiliktə mangimən;
Qünki kərsətmiliringni izdidim.
46 Xunda mən padixaḥlar aldida agaḥ-guwaḥliķliring tooɣruluķ səzləymən,

119:26 Zəb. 25:4; 27:11; 86:11
119:38 «Sən ķulungoɣa boloɣan wədəngni əməlgə axuroɣaysən; Xuning bilən həķlər Səndin əyminidu» — baxķa birnəqqə tərjimiliri bar, jümlidin: «Sening əyminixinggə berilgən ķulung üqün wədəngni əməlgə axuroɣaysən».
119:41 «ו: Waw Wə meḥir-muḥəbbətliring yenimoɣa kəlsun, i Pərwərdigar....» — muxu səkkiz ayət *(41-48-ayət)* ḥəmmisi ibraniy tilida: «waw» bilən baxlinidu; uyoɣur tilidiki «wə» muxu «waw»din *(ərəb tilining wasitisi bilən)* kəlgən.

Bu ixlarda mən yərgə ḳarap ḳalmaymən.
47 Wə əmrliringni hursənlik dəp bilimən,
Qünki ularni səyüp kəldim;
48 Mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup intilimən,
Wə bəlgilimiliring üstidə seoɣinip oylinimən.

49 |ז| (Zain) Sən ḳulungoɣa bərgən səzüngni,
Yəni manga ümid beoɣixlioɣan kalamingni əsligəysən.
50 U bolsa dərdimgə boloɣan təsəllidur;
Qünki səz-wədəng meni janlandurdi.
51 Təkəbburlar əxəddiy ḥaḳarətligini bilən,
Lekin Təwrat-ḳanunungdin ḥeq qətnimidim.
52 Ḳədimdə bekitilgən ḥəkümliringni yadimoɣa kəltürdüm, i Pərwərdigar,
Xundaḳ ḳilip əzümgə təsəlli bərdim.
53 Təwrat-ḳanunungni taxliwətkən rəzillər wəjidin,
Otluḳ oɣəzəp məndə ḳaynap taxti.
54 Musapir bolup turoɣan jayimda,
Kərsətmiliring mening nahxilirim boldi.
55 Keqidə, i Pərwərdigar, namingni əsləp yürdum,
Təwrat-ḳanunungni tutup kəldim.
56 Mən buningoɣa nesip boldum,
Qünki mən kərsətmiliringgə itaət ḳilip kəldim.

57 |ח| (Hət) Əzüng mening nesiwəmdursən, i Pərwərdigar;
«Sening səz-kalamingni tutay» — dedim.
58 Mən pütün ḳəlbim bilən didaringoɣa intilip yelindim;
Wədəng boyiqə manga xapaət kərsətkəysən.
59 Mən yolliring üstidə oylandim,
Ayaoɣlirimni agaḥ-guwaḥliḳliringoɣa ḳaritip buridim.
60 Mən aldiridim, ḥeq keqikmidim,
Sening əmrliringgə əməl ḳilixḳa.
61 Rəzillərning asarətliri meni qirmiwaloɣini bilən,
Mən Təwrat-ḳanunungni ḥeq untumidim.
62 Ḥəḳḳaniy ḥəkümliring üqün,
Tün keqidə təxəkkür eytḳili ḳopimən.
63 Mən Səndin ḳorḳidioɣanlarning,
Kərsətmiliringgə əgəxkənlərning ḥəmmisining ülpitidurmən.
64 Jaḥan, i Pərwərdigar, Sening əzgərməs muḥəbbiting bilən toldi;
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.

119:48 «mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup intilimən» — yaki «mən səyüp kəlgən əmrliringgə ḳollirimni sozup kətürimən».
119:55 Zəb. 16:7; 42:8
119:57 «Əzüng mening nesiwəmdursən, i Pərwərdigar; «Sening səz-kalamingni tutay» — dedim» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Mening nesiwəm, i Pərwərdigar, Sening səz-kalamingni tutuxtin ibarəttur, — dedim».
119:58 «Mən pütün ḳəlbim bilən didaringoɣa intilip yelindim» — yaki «Mən pütün ḳəlbim bilən iltipatingoɣa intilip yelindim».

65 |ט| (Tət) Səz-kalaming boyiqə, i Pərwərdigar,
Өz ⱪulungoⱡa meⱨribanliⱪni kərsitip kəlgənsən.
66 Manga obdan pərⱪ etixni wə bilimni өgətkəysən;
Qünki mən əmrliringgə ixəndim.
67 Mən azabⱪa uqraxtin burun yoldin azoⱡan,
Birak ⱨazir səzüngni tutimən.
68 Sən meⱨribandursən, meⱨribanliⱪ ⱪilisən,
Manga bəlgilimiliringni өgətkəysən.
69 Təkəbburlar manga ⱪara qaplaxti;
Birak kərsətmiliringgə pütün ⱪəlbim bilən itaət ⱪilimən.
70 Ularning ⱪəlbi tuymas bolup kətti;
Birak mən bolsam Təwrat-ⱪanunungni hursənlik dəp bilimən.
71 Azabⱪa uqrioⱡinim yahxi boldi,
Xuning bilən bəlgilimiliringni өgəndim.
72 Mən üqün aoⱡzingdiki ⱪanun-təlim,
Minglioⱡan altun-kümüx tənggidin əwzəldur.

73 |י| (Yod) Sening ⱪolliring meni yasioⱡan, meni mustəⱨkəmlidi;
Meni yorutⱪaysən, əmrliringni өginimən.
74 Səndin əyminidioⱡanlar meni kərüp xadlinidu;
Qünki mən səz-kalamingoⱡa ümid baoⱡlap kəldim.
75 I Pərwərdigar, Sening ⱨөkümliringning ⱨəkⱪaniy ikənlikini,
Wapadarliⱪingdin meni azabⱪa saloⱡiningni bilimən.
76 Aⱨ, ⱪulungoⱡa bərgən wədəng boyiqə,
Өzgərməs muⱨəbbiting təsəlliyim bolsun.
77 Mening yaxixim üqün,
Rəⱨimdilliⱪliring yenimoⱡa kəlsun;
Qünki Təwrat-ⱪanunung mening hursənlikimdur.
78 Təkəbburlar hijaləttə ⱪalsun;
Qünki ular manga yaloⱡanqilik bilən tətürlük ⱪiloⱡan;
Mən bolsam, kərsətmiliring üstidə seoⱡinip oylinimən.
79 Səndin əyminidioⱡanlar mən tərəpkə burulup kəlsun;
Agaⱨ-guwaⱨliⱪliringni bilgənlərmu xundak bolsun.
80 Kənglüm bəlgilimiliringdə mukəmməl bolsun;
Xuning bilən yərgə ⱪarap ⱪalmaymən.

81 |כ| (Kaf) Jenim nijatliⱪingoⱡa təlmürüp ⱨalidin ketəy dəwatidu;
Mən səz-kalamingoⱡa ümid baoⱡlidim.
82 Kəzüm səz-wədənggə təlmürüp tügixəy dedi,
«Sən ⱪaqanmu manga təsəlli berərsən» — dəp.
83 Qünki mən islinip ⱪurup kətkən tulumdək boldum,
Birak bəlgilimiliringni untumaymən.

119:70 «Ularning ⱪəlbi tuymas bolup kətti» — degən səz ibraniy tilida «Ularning ⱪəlbi maylik bolup kətti» dəp elinoⱡan.
119:72 Zəb. 19:10
119:73 Ayup 10:9; Zəb. 139:13-16
119:75 «Sening ⱨөkümliringning ⱨəkⱪaniy ikənlikini ... bilimən» — ibraniy tilida «Sening ⱨөkümliringning ⱨəkⱪaniyliⱪtur ... dəp bilimən».

84 Ⱪulungning künliri ⱪanqə bolidu?
Manga ziyankəxlik ⱪiloɣanlarni ⱪaqan jazalaysən?
85 Təkəbburlar manga orilarni koliɔɣan;
Bu ixlar Təwratingoɣa muhaliptur;
86 Sening barliⱪ əmrliring ixənqliktur;
Ular yolsizliⱪ bilən meni ⱪistimaⱪta;
Manga yardəm ⱪiloɣaysən!
87 Ular meni yər yüzidin yoⱪatⱪili ⱪil ⱪaldi;
Biraⱪ mən bolsam, kərsətmiliringdin waz kəqmidim.
88 Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə meni janlanduroɣaysən,
Wə aoɣzingdiki agaḥ-guwaḥliⱪliringni tutimən.

89 |ל| (Laməd) Mənggügə, i Pərwərdigar,
Səz-kalaming ərxlərdə bekitilgəndur.
90 Sening sadaⱪiting dəwrdin-dəwrgiqidur;
Sən yər-zeminni muⱪim bekitkənsən, u məwjut bolup turidu.
91 Sening ḥəküm-ⱪanuniyətliring bilən bular bügünki kündimu turidu;
Qünki barliⱪ məwjudatlar Sening hizmitingdidur.
92 Sening Təwrat-ⱪanunung hursənlikim bolmioɣan bolsa,
Azabimda yoⱪap ketər idim.
93 Mən Sening kərsətmiliringni ḥərgiz untumaymən;
Qünki muxular arⱪiliⱪ manga ḥayatliⱪ bərding;
94 Mən Seningkidurmən, meni ⱪutⱪuzoɣaysən;
Qünki mən kərsətmiliringni izdəp kəldim.
95 Rəzillər meni ḥalak ⱪilixni kütməktə;
Biraⱪ mən agaḥ-guwaḥliringni kənglümdə tutup oylaymən.
96 Mən ḥəmmə mukəmməllikning qeki bar dəp bilip yəttim;
Biraⱪ Sening əmr-kalaming qəksiz kəngdur!

97 |מ| (Məm) Aḥ, mening Təwrat-ⱪanunungoɣa boloɣan muḥəbbitim nəⱪədər qongⱪurdur!
Kün boyi u mening seoɣinip oylaydioɣinimdur.
98 Əmrliring ḥərdaim mən bilən billə turoɣaqⱪa,
Meni düxmənlirimdin dana ⱪilidu;
99 Barliⱪ ustazlirimdin kəp yorutuloɣanmən,
Qünki agaḥ-guwaḥliring seoɣinixim dur.
100 Mən ⱪerilardin kəprək qüxinimən,
Qünki kərsətmiliringgə itaət ⱪilip kəldim.
101 Səz-kalamingoɣa əməl ⱪilixim üqün,
Ayaoɣlirimni ḥəmmə yaman yoldin tarttim.
102 Ḥəkümliringdin ḥeq qiⱪmidim;
Qünki manga өgətkən Sən өzüngdursən.
103 Səzliring tilimoɣa xunqə xerin tetiydu!

119:90 Top. 1:4
119:91 «Sening ḥəküm-ⱪanuniyətliring bilən bular bügünki kündimu turidu» — «bular» bolsa 89-ayəttə tiloɣa elinoɣan Hudaning səz-kalami wə 90-ayəttə tiloɣa elinoɣan yər-zemin bolsa kerək.
119:101 «Ayaoɣlirimni ḥəmmə yaman yoldin tarttim» — «tarttim» — ibraniy tilida «baoɣlidim» yaki «qüxəklidim».

Aoɣzimda ḥəsəldin tatliḳtur!
104 Kərsətmiliringdin mən yorutuldum;
Xunga barliḳ sahta yolni əq kərimən.

105 |נ| (Nun) Səz-kalaming ayioɣim aldidiki qiraoɣ,
Yolumoɣa nurdur.
106 Ḳəsəm iqtim, əməl ḳilimənki,
Mən ḥəḳḳaniy ḥəkümliringni tutimən.
107 Zor azab-oḳubətlərni qəktim, i Pərwərdigar;
Səz-kalaming boyiqə meni janlanduroɣaysən.
108 Ḳobul ḳiloɣaysən, i Pərwərdigar, aoɣzimdiki halis ḳurbanliḳlarni,
Manga ḥəkümliringni əgətkəysən.
109 Jenimni aliḳinimda daim elip yürimən,
Birak Təwrat-ḳanunungni pəḳət untumaymən.
110 Rəzillər mən üqün ḳiltak ḳurdi;
Birak kərsətmiliringdin adaxmidim.
111 Agaḥ-guwaḥliḳliringni miras ḳilip mənggügə ḳobul ḳildim;
Qünki ular kənglümning xadliḳidur.
112 Mən kənglümni bəlgilimiliringgə mənggügə əməl ḳilixḳa,
Yəni ahiroɣiqə əməl ḳilixḳa mayil ḳildim.

113 |ס| (Samək) Ala kəngüllərni əq kərüp kəldim;
Səyginim bolsa, Təwrat-ḳanunungdur.
114 Sən mening dalda jayim, mening ḳalḳanimdursən;
Səz-kalamingoɣa ümid baoɣlidim.
115 Mən Hudayimning əmrlirigə əməl ḳilixim üqün,
Məndin neri bolunglar, i rəzillik ḳiloɣuqilar!
116 Yaxixim üqün,
Wədəng boyiqə meni yəligəysən;
Ümidimning aldida meni yərgə ḳaratmioɣaysən.
117 Meni ḳollap ḳuwwətligəysən, xunda mən aman-esən yürimən;
Wə bəlgilimiliringni ḥərdaim kədirləymən.
118 Bəlgilimiliringdin azoɣanlarning ḥəmmisini nəziringdin saḳit ḳilding;
Qünki ularning aldamqiliḳi ḳuruḳtur.
119 Sən yər yüzidiki barliḳ rəzillərni daxḳaldək xallap tazilaysən;
Xunga mən agaḥ-guwaḥliḳliringni səyimən.
120 Ətlirim Seningdin boloɣan əyminixtin titrəydu;
Ḥəkümliringdin ḳorḳup yürimən.

121 |ע| (Ayin) Mən durus ḥəkümlərni wə adalətni yürgüzdum;
Meni əzgüqilərgə taxlap ḳoymioɣaysən;
122 Əz ḳulung üqün yahxiliḳḳa kapalət boloɣaysən;

119:103 Zəb. 19:10; Pənd. 8:11
119:106 Nəḥ. 10:30
119:108 «Aoɣzimdiki halis ḳurbanliḳlar» — «halis ḳurbanlik» Musa pəyoɣəmbər alaḥidə bəlgiligən birhil ḳurbanliḳ idi. Birak bu yərdə bu ibarə pəḳət kəqmə mənidə ixlitilgən.
119:113 «Ala kəngüllər» — yaki «əstayidil əməslər».

Təkəbburlarоԓa meni əzgüzmigəysən.
123 Kəzüm nijatlikingоԓa təxna bolup,
Ḥəm ḥəkḳaniyiting tooԓruluḳ wədənggə təlmürüp tügixəy dəp ḳaldi;
124 Өzgərməs muḥəbbiting bilən ḳulungоԓa muamilə ḳiloԓaysən;
Bəlgilimiliringni manga əgətkəysən.
125 Mən Sening ḳulungdurmən;
Agaḥ-guwaḥlikliringni bilip yetixim üqün meni yorutḳaysən.
126 Pərwərdigar ḥərikətkə kelix waḳti kəldi!
Qünki ular Təwrat-ḳanunungni bikar ḳiliwetidu.
127 Xu səwəbtin əmrliringni altundin artuḳ səyimən,
Sap altundin artuḳ səyimən;
128 Xunga ḥəmmə ixlarni baxḳuridiоԓan barliḳ kərsətmiliringni tooԓra dəp bilimən;
Barliḳ sahta yolni өq kərimən.

129 **|פ|** (Pe) Agaḥ-guwaḥlikliring karamәttur;
Xunga jenim ularоԓa əgixidu.
130 Səzliringning yeximi nur elip kelidu;
Nadanlarnimu yorutidu.
131 Aоԓzimni eqip ḥasirap kəttim,
Qünki əmrliringgə təxna bolup kəldim.
132 Namingni səygənlərgə boloԓan aditing boyiqə,
Jamalingni mən tərəpkə ḳaritip xəpḳət kərsətkəysən.
133 Ḳədəmlirimni səzüng bilən tooԓrilioԓaysən;
Üstümgə ḥeq ḳəbiḥlikni ḥəküm sürgüzmigəysən.
134 Meni insanning zulumidin ḳutulduroԓaysən,
Xuning bilən Sening kərsətmiliringgə itaət ḳilimən.
135 Jamalingning nurini ḳulungning üstigə qaqturoԓaysən;
Manga bəlgilimiliringni əgətkəysən.
136 Kəzlirimdin yax eriḳliri aḳidu,
Qünki insanlar Təwrat-ḳanunungоԓa boysunmaydu.

137 **|צ|** (Tsadə) Ḥəkḳaniydursən, i Pərwərdigar;
Ḥəkümliring tooԓridur.
138 Sən agaḥ-guwaḥlikliringni ḥəkḳaniylikta buyruoԓan;
Ular tolimu ixənqliktur!
139 Otluḳ muḥəbbitim өzümni yoḳitidu,
Qünki meni har ḳiloԓuqilar səzliringgə pisənt ḳilmaydu.
140 Səzüng toluḳ sinap ispatlanoԓandur;
Xunga ḳulung uni səyidu.
141 Mən teriḳtəkturmən, kəmsitilgənmən,
Biraḳ kərsətmiliringni untumaymən.
142 Sening ḥəkḳaniyiting əbədiy bir ḥəkḳaniyəttur,
Təwrat-ḳanunung ḥəḳiḳəttur.

119:130 Zəb. 19:7
119:135 Zəb. 4:6
119:140 2Sam. 22:31; Zəb. 12:6; 18:30; Pənd. 30:5

143 Pexkəllik wə azab manga qirmixiwaldi;
Birak əmrliring mening hursənliklirimdur.
144 Sening agah-guwahlikliringning ḥəkkaniyliki əbədiydur;
Yaxioŋin dəp, meni yorutkaysən.

145 |ק| (Kof) Mən pütün kəlbim bilən Sanga nida kildim, i Pərwərdigar;
Manga jawab bərgəysən;
Mən bəlgilimiliringni tutimən.
146 Mən Sanga nida kilimən;
Meni kutkuzoŋaysən; agah-guwahlikliringoŋa əgiximən.
147 Mən tang atmay ornumdin turup pəryad kətürimən;
Səz-kalamingoŋa ümid baoŋlidim.
148 Wədiliring üstidə seoŋinip oylinix üqün,
Tündiki jesəklər almaxmay turup kəzüm eqilidu.
149 Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə awazimni angliokaysən;
I Pərwərdigar, ḥəkümliring boyiqə meni janlanduroŋaysən.
150 Kəbih niyətkə əgəxkənlər manga yekinlaxti,
Ular Təwrat-kanunungdin yirakтur.
151 I Pərwərdigar, Sən manga yekin turisən;
Barlik əmrliring ḥəkikəttur.
152 Uzundin beri agah-guwahliklıringdin əgəndimki,
Ularni mənggügə inawətlik kiloŋansən.

153 |ר| (Rəx) Mening har boloŋinimni kərgəysən, meni kutulduroŋaysən;
Qünki Təwrat-kanunungni untumidim.
154 Mening dəwayimni sorioŋaysən, ḥəmjəmət bolup meni kutkuzoŋaysən;
Wədəng boyiqə meni janlanduroŋaysən.
155 Nijatlik rəzillərdin yirakтur;
Qünki ular bəlgilimiliringni izdiməydu.
156 Rəḥimdillikliring kəptur, i Pərwərdigar;
Ḥəkümliring boyiqə meni janlanduroŋaysən.
157 Manga ziyankəxlik kiloŋuqilar ḥəm meni har kiloŋuqilar kəptur;
Birak agah-guwahliklıringdin ḥeq qətnimidim.
158 Mən asiylik kiloŋuqilaroŋa karap yirgəndim,
Qünki ular səzüngni tutmaydu.
159 Sening kərsətmiliringni xunqə səygənlikimni kərgəysən;
Өzgərməs muḥəbbiting boyiqə meni janlanduroŋaysən, i Pərwərdigar.
160 Səz-kalamingni mujəssəmligəndə andin ḥəkikət bolur;
Sening ḥərbir adil ḥəkümüng əbədiydur.

119:147 Zəb. 5:3; 88:13; 130:6
119:148 Zəb. 57:8; 63:1, 6
119:158 «Mən asiylik kiloŋuqilaroŋa karap yirgəndim» — yaki «Mən asiylik kiloŋuqilaroŋa karap azablandim».
119:160 «Səz-kalamingni mujəssəmligəndə andin ḥəkikət bolur» — bu naḥayiti muḥim bir jümlə. Toluk, ətraplik ḥəkikətni pəkət Mukəddəs Kitabtiki bir ayəttinla bilgili bolmaydu, bəlki kəp ayətlərning yioŋindisi arkilikla *(«mujəssəmligəndə»)* andin «toluk ḥəkikət» yaki «ḥər tərəplik ḥəkikət» qikidu.

161 |ש| (Xiyn) Əmirlər bikardin-bikar manga ziyankəxlik ḳilidu;
Birak yürikim kalaming aldidila titrəydu.
162 Birsi zor olja tapḳandək,
Wədəngdin huxallinimən.
163 Sahtiliḳtin nəprətlinip yirginimən;
Səyginim Təwrat-ḳanunungdur.
164 Ḥəḳḳaniy ḥəkümliring tüpəylidin,
Kündə yəttə ḳetim Seni mədḥiyiləymən.
165 Təwratingni səygənlərning zor hatirjəmliki bar;
Ḥeq nərsə ularni putliyalmas.
166 Mən nijatliḳingoŋa ümid baoŋlap küttüm, i Pərwərdigar,
Əmrliringgə əməl ḳilip.
167 Jenim agaḥ-guwaḥliḳliringoŋa əgixidu,
Ularni intayin səyimən.
168 Barliḳ yollirim aldingda boloŋaq,
Kərsətmiliring ḥəm agaḥ-guwaḥliḳliringoŋa əgiximən.

169 |ת| (Taw) Mening pəryadim aldingoŋa yeḳin kəlsun, i Pərwərdigar;
Kalaming boyiqə meni yorutḳaysən.
170 Yelinixim aldingoŋa kəlsun;
Wədəng boyiqə meni ḳutulduroŋaysən.
171 Manga bəlgilimiliringni əgitixing üqün,
Ləwlirimdin mədḥiyilər uroŋup qiḳidu.
172 Tilim səzüngni küyləp nahxa eytidu,
Qünki əmrliringning ḥəmmisi ḥəḳḳaniydur.
173 Ḳolung manga yardəmgə təyyar bolsun;
Qünki mən kərsətmiliringni talliwaldim.
174 Mən nijatliḳingoŋa təlmürüp təxna bolup kəldim, i Pərwərdigar;
Sening Təwrating mening hursənlikimdur.
175 Jenim yaxisun, u Seni mədḥiyiləydu,
Sening ḥəkümliring manga yardəm ḳilsun.
176 Mən yoldin adaxḳan ḳoydək təmtirəp ḳaldim;
Ḳulungni izdigəysən;
Qünki əmrliringni untup ḳaloŋinim yoḳ.

119:176 Yəx. 53:6; Luḳa 15:4-7

120-küy
Uruxqaq həlq arisida

120

[1] «Yuqirioƣa qiqix nahxisi»
Beximoƣa kün qüxkəndə mən Pərwərdigaroƣa nida qildim;
U manga jawab bərdi.
[2] I Pərwərdigar, jenimni yaloƣan səzləydioƣan ləwlərdin,
Aldamqi tildin qutulduroƣaysən.
[3] Sanga nemə berilidu,
Sanga nemə qoxuluxi kerək, əy aldamqi til?
[4] — Palwan atqan ətkür oqlar,
Arqa qooƣliri sanga təgsun!
[5] Məxək diyarida musapir bolup yaxioƣinimoƣa,
Kedar qedirliri arisida turoƣinimoƣa ħalimoƣa way!
[6] Mən tinqliqqa əqlər arisida uzundin buyan turuwatimən;
[7] Mən tinqliqpərwərmən;
Biraq gəp qilsam, ular uruximizla, dəydu.

121-küy
Rəb ħimayə qiloƣuqimdur

121

[1] «Yuqirioƣa qiqix nahxisi»
Kəzlirimni taoƣlar tərəpkə kətürüp qaraymən;
Mening yardimim qəyərdin kelur?
[2] Mening yardimim Pərwərdigardindur;
Asman-zeminni Yaratquqidindur.
[3] U putungni ħeq teyildurmaydu;
Seni saqlioƣuqi ħeq mügdiməydu!
[4] Mana, qara, Israilni saqlioƣuqi ħəm mügdiməydu, ħəm uhlimaydu!
[5] Pərwərdigar sening saqlioƣuqingdur;
Pərwərdigar ong yeningdiki sayiwəndur.
[6] Quyax kündüzdə, ay keqidə sanga zərər yətküzməydu;
[7] Pərwərdigar barliq yamanliqtin seni saqlaydu;
U jeningni saqlaydu;
[8] Pərwərdigar qiqixingni, kirixingni,
Buningdin keyin əbədil'əbədgiqə saqlaydu.

120:1 «Yuqirioƣa qiqix nahxisi» — bundaq mawzuluq küydin jəmiy 15i bar. Buning mənisi tooƣruluq alimlarning üq hil pikri bar: *(1)* Yerusalemdiki ikkinqi ibadəthana iqidə ħoylioƣa qiqidioƣan 15 pələmpəy bar idi; ħeyt waqitlirida ħərbir pələmpəydə tohtap bir küy eytiloƣan. *(2)* Yerusalemoƣa tawab qilix ħeytioƣa barmaqqi *(ibraniy tilida bu «qiqmaqqi» degən səz bilən ipadilinidu)* boloƣan yoluqilar bu nahxilarni eytqan; *(3)* bu 15 küy Israillar Babil imperiyəsidiki sürgünlüktin qutulup qiqip, Yerusalemoƣa qaytip kəlgənliki *(ibraniy tilida «qiqqanliqi»)*ni təbrikləydioƣan nahxilar idi. Bizningqə üq pikirning ħəmmisi tooƣra boluxi mumkin.
120:2 1Sam. 24:10; 26:19
120:4 Zəb. 11:2; 59:7
120:5 «Məxək diyarida .... Kedar qedirliri arisida...» — «Məxək» — Israil zeminidin əng qət jay dəp ħesablanoƣan *(bəlkim ħazirqi Moskwa yaki Türkiyə)*; Kedardikilər bolsa Israilning ərəb qoxniliri ħəm rəqibliri idi. Bu yərdə ular bəlkim Hudani etirap qilmaydioƣan ħərhil əllərni bildüridu.

122-küy
Yerusalemning bəhtidin huxal bolux

122

[1] «Yuķirioŋa qiķix nahxisi»

Ular manga: «Pərwərdigarning өyigə qiķayli» — deginidə,
Xadlandim.
[2] Putlirimiz dərwaziliring iqidə turuxķa nesip boldi, i Yerusalem!
[3] I Yerusalem, sən jipsilaxturulup rətlik selinoŋan bir xəhərdursən;
[4] Ķəbililər u yərgə qiķidu,
Yahning ķəbililiri qiķidu;
Israilоŋa berilgən kərsətmə boyiqə,
Pərwərdigarning namioŋa təxəkkür eytix üqün qiķidu.
[5] Qünki u yərdə ĥөküm qiķirixķa təhtlər selindi,
Dawutning jəmətidikilərgə təhtlər selindi.
[6] Yerusalemning aman-hatirjəmlikini izdəp dua ķilinglar;
Seni səygənlər ronaķ tapidu.
[7] Istiĥķamliring iqidə aman-hatirjəmlik bolsun,
Ordiliring iqidə awat-aramliķ bolsun!
[8] Ķerindaxlirim ĥəm yar-buradərlirim üqün,
Mən: «Aman-hatirjəmlik iqingdə bolsun» — dəymən.
[9] Pərwərdigar Hudayimizning өyi üqün,
Sening ronaķ tepixingoŋa intilimən!

123-küy
Zor harliķ astida

123

[1] «Yuķirioŋa qiķix nahxisi»

I ərxlərdə Turoŋuqisən,
Sanga beximni kətürüp ķaraymən;
[2] Mana, ķulliringning kəzi өz hojayinining ķollirioŋa ķandaķ ķarioŋan bolsa,
Dedəklərning kəzi өz saĥibəsining ķollirioŋa ķandaķ ķarioŋan bolsa,
Bizning kəzimiz Pərwərdigar Hudayimizoŋa xundaķ ķaraydu.
Ta bizgə xəpķət kərsətküqə ķaraydu.
[3] Bizgə xəpķət kərgüzgəysən, i Pərwərdigar,
Bizgə xəpķət kərgüzgəysən;
Qünki biz yətküqə horluķ tartķanmiz.
[4] Jenimiz oŋojamlarning mazaķlirini,
Ĥakawurlarning horluķlirini yətküqə tartķandur.

122:4 «Ķəbililər.. . Israilоŋa berilgən kərsətmə boyiqə... qiķidu» — bu yolyoruķ-kərsətmə Musa pəyoŋəmbər arķilik berilgənidi. Ħeyt künliridə *(yilda üq ķetim)* Israil ķəbililirining ərkəkliri *(ķiz-ayallar ihtiyarən)* Yerusalemoŋa qiķip ibadət ķilixi kerək idi.

122:6 «Yerusalemning aman-hatirjəmlikini izdəp dua ķilinglar» — ibraniy tilida: «Yeruxalom»ning «xalom»i üqün dua ķilinglar». «Xalom» «tinq-amanliķ», «Yeruxalom» bolsa «Tinq-amanliķ xəhər» degən mənidə *(ibraniy tilida «xalom», ərəb tilida «salam»)*.

123:1 «Sanga beximni kətürüp ķaraymən» — ibraniy tilida: «Sanga kəzlirimni kətürüp ķaraymən».

123:1 Zəb. 115:3

124-küy
Ḳutulux üqün rəḥmətlər

124

[1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»
Əgər biz tərəptə turoŋini Pərwərdigar bolmioŋan bolsa,
— Aḥ, Israil xundaḳ desun —
[2] Biz tərəptə turoŋini Pərwərdigar bolmioŋan bolsa,
Kixilər bizgə ḥujumoŋa ḳozoŋaloŋanda,
[3] Ularning oŋəzipi bizgə tutaxḳanda,
— Xu qaoŋda ular bizni tirik yutuwetətti;
[4] Xu qaoŋda sular bizni oŋərḳ ḳiliwetətti;
Kəlkün beximizdin ətətti;
[5] Dawaloŋuoŋan sular beximizdin ətətti!
[6] Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə boloŋay!
Ularning qixlirioŋa ow boluxḳa bizni ḳoyup bərmidi.
[7] Jenimiz tutḳuqilarning basmiḳidin ḳeqip qiḳḳan ḳuxtək ḳaqti;
Basmaḳ sundurulup, biz ḳaqtuḳ!
[8] Erixkən yardimimiz Pərwərdigarning namididur,
Asman-zemin Yaratḳuqining namididur!

125-küy
Hudaning zor ḥimayisi

125

[1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»
Pərwərdigaroŋa tayanoŋanlar Zion teoŋidəktur;
Uni təwrətkili bolmaydu,
U mənggülük turidu.
[2] Yerusalem! Taoŋlar uning ətrapini oruoŋan,
Ḥəm Pərwərdigar ḥazirdin ta əbədgiqə Өz həlḳining ətrapini oraydu.
[3] Qünki rəzillərning ḥoḳuḳ ḥasisi həḳḳaniylarning nesiwisining üstidə turup ḳalmas;
Bolmisa həḳḳaniylarmu ḳollirini ḳəbiḥlikkə uzartixi mumkin.
[4] Pərwərdigar, meḥribanlaroŋa meḥribanlik ḳiloŋaysən;
Kəngli duruslaroŋimu xundaḳ bolsun.
[5] Biraḳ əgri yollaroŋa burulup kətkənlərni bolsa,
Pərwərdigar ularni ḳəbiḥlik ḳiloŋuqilar bilən təng xallaydu.
Israiloŋa aman-hatirjəmlik boloŋay!

124:7 Pənd. 6:5
124:8 Zəb. 121:2

126-küy
Sürgün boluxtin azad bolux

126 [1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»
Pərwərdigar Ziondin sürgün boloŋanlarni ḳayturup kəlgəndə,
Biz qüx kərgəndəkla bolduḳ;.
[2] Aoŋzimiz külkigə, tilimiz xadlinixḳa toldi;
Xu tapta əllər arisida ular: —
«Pərwərdigar ularoŋa zor ixlarni ḳilip bərdi» — deyixti..
[3] Pərwərdigar dərwəḳə biz üqün zor ixlarni ḳildi,
Biz bulardin xadlinimiz.
[4] Jənubtiki ḳuruḳ eriḳlar xar-xar sularoŋa aylanduruloŋandək,
Biz tutḳunlarnimu ɵz ərkimizgə ḳayturoŋaysən, i Pərwərdigar;.
[5] Kɵz yaxlirini eḳitip terioŋanlar xadliḳ bilən orar;
[6] Yioŋlap yürüp qaqidioŋan uruḳni kətürgən kixi,
Bərḥək, xadliḳ-təntənə bilən orioŋan baoŋlirini kətürüp ḳaytip kelidu.

127-küy
Huda bərgən nesiwəni ḥeqkim tartiwalalmaydu

127 [1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»; Sulayman yazoŋan küy: —
Pərwərdigar Ɵzi ɵy salmisa,
Saloŋuqilar bikardin-bikar uningoŋa əjir singdüridu;
Pərwərdigar xəḥərni saḳlimisa,
Kɵzətqilər bikardin-bikar oyoŋaḳ turidu.
[2] Silərning səḥərdə ornunglardin ḳopuxunglar,
Kəq boloŋanda yetixinglar,
Japa-muxəḳḳətni nandək yegininglar bikardin-bikardur;
Qünki U Ɵz səyginigə uyḳuni beridu..
[3] Mana, balilar Pərwərdigardin boloŋan mirastur,
Baliyatḳuning mewisi Uning mukapatidur;
[4] Yaxliḳta tapḳan balilar, baturning ḳolidiki oḳlardək bolidu.
[5] Oḳdeni muxular bilən toloŋan adəm bəhtliktur;
Xəḥər dərwazisida turup düxmənlər bilən sɵzlixiwatḳinida,
Ular yərgə ḳarap ḳalmaydu..

126:1 «Pərwərdigar Ziondin sürgün boloŋanlarni ḳayturup kəlgəndə...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar Zionning əḥwalini əsligə ḳayturoŋanda...».
126:2 Ayup 8:21
126:4 «Jənubtiki ḳuruḳ eriḳlar xar-xar sularoŋa aylanduruloŋandək...» — ḳattiḳ yamoŋur yaoŋḳandin keyin, Pələstinning jənub təripidiki süyi yoḳ eriḳ-dəryalar yerim saət iqidila küqlük ḥəm hətərlik dawaloŋuoŋan dəryalaroŋa aylandurulidu. **«Biz tutḳunlarnimu ɵz ərkimizgə ḳayturoŋaysən, i Pərwərdigar»** — bu ikkinqi «tutḳunluḳ» nemini bildüridu? Babil imperiyəsigə sürgün boloŋan Yəhudiylar azad bolup Pələstingə ḳaytip kəlgəndin keyin, yənə bək eoŋir muxəḳḳətlər ḥəm ziyankəxlikkə uqridi *(«Nəḥəmiya» ḥəm «əzra» ḳisimlirini kərüng)*. «Tutḳunluḳ» bəlkim kəqmə mənidə bolup, u eoŋir əḥwalni kərsitidu.
127:2 «Japa-muxəḳḳətni nandək yegininglar bikardin-bikardur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Japa-muxəḳḳət bilən tapḳan nanni yegininglar bikardin-bikardur». **«Qünki U Ɵz səyginigə uyḳuni beridu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki U Ɵz səyginigə uhlioŋan waḳtida beridu».
127:5 «Xəḥər dərwazisida turup düxmənlər bilən sɵzlixiwatḳinida» — «xəḥər dərwazisi» halayiḳ yioŋin aqidioŋan, jəm

128-küy
Hudadin əyminidiƣan kixining bəhtliki

128
[1] «Yuƙiriƣa qiƙix nahxisi»
Pərwərdigardin ƙorƙidiƣanlar,
Uning yollirida mangidiƣanlarning ħərbiri bəhtliktur!
[2] Qünki sən əz ƙolungning əjrini yəysən;
Bəhtlik bolisən, ronaƙ tapisən;
[3] Ayaling bolsa əyüng iqidə mewilik üzüm telidək bolidu;
Baliliring dastihaningni qəridəp, zəytun dərəhliridək tizilip olturidu;
[4] Mana, Pərwərdigardin ƙorƙidiƣan kixi xundaƙ bəhtni kəridu.
[5] Pərwərdigar sanga Zion teƣidin bəht ata ƙiliƣay;
Sən əmrüng boyiqə Yerusalemning awatliƙini kərgəysən;
[6] Pərzəntliringning pərzəntlirini kərgəysən;
Israiliƣa aram-tinqliƙ boliƣay!

129-küy
Uzun dawam ƙiliƣan japa-muxəƙƙətni əsləx

129
[1] «Yuƙiriƣa qiƙix nahxisi»
«Yaxliƙimdin tartip ular kəp ƙetim meni har ƙilip kəldi» —
— Aħ, Israil ħazir buni desun —
[2] «Ular yaxliƙimdin tartip kəp ƙetim meni har ƙilip kəldi,
Birak üstümdin ƣəlibə ƙiliƣan əməs.
[3] Ƙox ħəydigüqilər dümbəmdə ħəydigən,
Qənəklirini intayin uzun tartƙan».
[4] Pərwərdigar ħəƙƙaniydur;
U rəzillərning asarətlirini sunduruwətti;
[5] Ular xərməndə bolup arƙisiƣa yandurulsun,
Ziondin nəprətlinidiƣanlarning ħəmmisi!
[6] Ular əgzidə ünüp qiƙƙan qəptək bolsun;
Üzülməy turupla solixip ketidiƣan;
[7] Ot-qəp oriƣuqiƣa uningdin bir tutammu qiƙmaydu;
Baƣ baƣliƣuqiƣa bir ƙuqaƙmu qiƙmaydu;
[8] Ətüp ketiwatƙanlarmu: «Pərwərdigarning bərikiti üstünglarda boliƣay;
Pərwərdigarning nami bilən silərgə bəht tiləymiz!» — degən salamni ħeq bərməydu.

bolidiƣan jay idi.
129:6 Ayup 8:12; 40:10
129:8 «Ətüp ketiwatƙanlarmu: «Pərwərdigarning bərikiti üstünglarda boliƣay; Pərwərdigarning nami bilən silərgə bəht tiləymiz!» — degən salamni ħeq bərməydu.» — demək, muxu küydiki 4- ħəm 5-ayətning mənisi: Rəzil kixilərdin ħeq ħosul bolmaydu, ulardin ħeq yahxiliƙ yaki bəht-huxalliƙ kəlməydu yaki ularning bexiƣa qüxməydu.

130-küy
Azablıq pəryad

130 [1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»
Qongḳur yərlərdin Sanga pəryad kətürimən, i Pərwərdigar;
[2] I Rəb, awazimni angliоŋaysən;
Ḳulaḳliringni yelinix sadayimoŋa saloŋaysən;
[3] Əgər Sən Yaḥ, ḳəbiḥliklərni sürüxtürüp sanisang,
Əmdi Rəb, kim tik turalaydu?
[4] Biraḳ Səndə məoŋpirət-kəqürüm bardur;
Xunga Səndin əyminixkə bolidu.
[5] Pərwərdigarni kütüwatimən;
Jenim kütüwatidu;
Uning səzigə ümid baoŋlidim.
[6] Tün jesəkqilirining səḥərgə boloŋan təxnasidin artuḳ,
Bərḥək, tün jesəkqilirining səḥərgə boloŋan təxnasidin artuḳ,
Jenim Rəbgə təxna bolup kütməktə.
[7] I Israil, Pərwərdigaroŋa ümid baoŋlanglar;
Qünki Pərwərdigarda əzgərməs muḥəbbət bardur;
Uningda zor nijatliḳlarmu bar;
[8] U Israilni barliḳ ḳəbiḥlikliridin bədəl tələp ḳutḳuzidu.

131-küy
Kəmtərlikkə intilix

131 [1] «Yuḳirioŋa qiḳix nahxisi»; Dawut yazoŋan küy: —
I Pərwərdigar, kənglüm təkəbbur əməs,
Nəzirimmu üstün əməs;
Mən qong ixlar bilənmu,
Yaki qamim yətməydioŋan karamət ixlar bilənmu məxoŋul bolmaymən;
[2] Bərḥək, anisining ḳuqiḳida yatḳan əmqəktin ayriloŋan balidək,
Əz jenimni besiwelip tinqlandurdum;
Kənglüm iqimdə əmqəktin ayriloŋan balidəktur.
[3] Israil Pərwərdigaroŋa ümid baoŋlisun;
Ḥazirdin baxlap, əbədil'əbədgiqə!

130:3 Zəb. 143:2
130:4 2Sam. 24:14
130:5 Zəb. 27:14; 40:1; 62:1; Ḥab. 2:3
130:6 Zəb. 5:3; 119:147; 123:1, 2
131:1 2Tar. 32:25; Zəb. 101:4-5; Pənd. 6:17; 16:5

132-küy
Hudaning əhdə sanduki wə Hudaning Dawutqa bolƣan wədisi
1-ayəttiki izahatni kərüng

132

[1] «Yuqiriƣa qiqix nahxisi»
I Pərwərdigar, Dawut üqün u tartqan barlik jəbir-japalarni yad ətkəysən;
[2] U Pərwərdigarƣa qandaq qəsəm iqkən,
Yaquptiki qudrət Igisigə qandaq wədə qilƣan: —
[3-5] «Pərwərdigarƣa turar jayni,
Yaqupning qudrətlik Igisigə makanni tapmiƣuqə,
Өyümdiki hujriƣa kirməymən,
Kariwattiki kərpəmgə qiqmaymən,
Kəzümgə uyquni,
Qapaqlirimƣa mügdəxni bərməymən».
[6] Mana, biz uning həwirini Əfrataһda angliduq;
Uni ormanlik etizlardin taptuq;
[7] Uning turar jaylirigə berip kirəyli,
Uning təhtipəri aldida səjdə qilayli;
[8] Ornungdin turƣin, i Pərwərdigar,
Sən qudritingning ipadisi əһdə sanduqung bilən,
Өz aramgaһingƣa kirgin!
[9] Kaһinliring һəkqaniylik bilən kiyindürülsun,
Məmin bəndiliring təntənilik awazni yangratsun!
[10] Qulung Dawut üqün,
Өzüng məsiһ qilƣiningning yüzini yandurmiƣaysən;
[11] Pərwərdigar Өz һəqiqiti bilən Dawutqa xu qəsəmni qildi,
U uningdin һeq yanmaydu: —
U: — «Өz puxtingdin qikqan mewidin birsini təhtingdə olturƣuzimən;
[12] Pərzəntliring Mening əһdəmni,
Һəm Mənularƣa əgitidiƣan agaһ-guwaһlirimni tutsa,
Ularning pərzəntliri mənggügə təhtingdə olturidu» — degən.
[13] Qünki Pərwərdigar Zionni tallƣan;
U Өz makani üqün uni halƣan.
[14] Mana U: — «Bu mənggügə bolidiƣan aramgaһimdur;

132:1 «I Pərwərdigar, Dawut üqün u tartqan jəbir-japalarni yad ətkəysən;...» — bu küy birinqidin, Dawutning Pərwərdigar üqün ibadəthana quruxqa iqkən qəsimini bildüridu һəm xu qaoƣdiki Hudaning Dawutqa jawab berip qilƣan wədisini *(«2Sam.» 7-bab)* əslitidu; ikkinqidin, Dawutning keyin Hudaning əһdə sanduqini Kiriat-Yearim *(yəni Əfrataһ, Өz yurti bolƣan Bəyt-Ləһəmgə yeqin)* degən jaydin əkilip, təntənilik һalda Yerusalemƣa kirgüzgənlikinimu əslitidu.
–Bu küy bəlkim Dawutning bir əwladi *(Sulayman yaki uningdin keyinki birsi)* padixaһ bolƣanda qilƣan duasi boluxi mumkin. **–«Dawut ... tartqan barlik jəbir-japalar»** — muxu yərdə bəlkim Dawutning Huda üqün muqəddəs bir əyni yasaxqa bolƣan əjirini kərsitixi mumkin.
132:3-5 1Tar. 15:1
132:6 «...biz uning həwirini Əfrataһda angliduq» — «uning həwiri» bəlkim birinqidin Hudaning əһdə sanduqini kərsitidu; ikkinqidin bexarətlik һalda Məsiһning Bəyt-Ləһəmdə tuƣuluxini kərsitixi mumkin. **«Uni ormanlik etizlardin taptuq»** — yaki «Uni Yaarning etizliridin taptuq». «Yaar» «Kiriat-Yearim» boluxi mumkin *(«1Sam.» 7:1ni kərüng)*.
132:10 «Qulung Dawut üqün, Өzüng məsiһ qilƣiningning yüzini yandurmiƣaysən» — bəlkim Dawutning padixaһ bolidiƣan əwladi üqün qilƣan duasi. Hudaning «məsiһ qilƣini» tooƣruluq yuqiriqi 2-küy wə izaһatlarni, xundaqla «Təbirlər»nimu kərüng.
132:11 2Sam. 7:12; 1Pad. 8:25; 2Tar. 6:16; Luka 1:69

Muxu yərdə turimən;
Qünki Mən uni halaymən..
15 Mən uning rizkini intayin zor bərikətləymən;
Uning yoksullirini nan bilən kandurimən;
16 Uning kahinlirioɣa nijatlikni kiygüzimən,
Uning məmin bəndiliri xadlikтin təntənilik awazni yangritidu..
17 Mən bu yərdə Dawutning münggüzini bihlandurimən;
Өzümning məsih kiloɣinim üqün yoruk bir qiraoɣ bekitkənmən;.
18 Uning düxmənlirigə xərməndilikni kiygüzimən;
Əmma uning kiygən taji bexida ronak tapidu» — dedi.

133-küy
Birlikning bəhti

133 1 «Yukirioɣa qikix nahxisi»; Dawut yazoɣan küy: —
Kara, mana, kerindaxlar birliktə turux nemidegən yahxi, nemidegən xerindur!
2 U Harunning bexioɣa təkülüp, sakilidin akkan awu kimmətlik maydək,
U Harunning sakilidin ekip,
Kiyim-keqəkning yakisioɣa qüxkən kimmətlik mayoɣa ohxaydu;.
3 U yənə Hərmon teoɣidiki xəbnəmning Zion taoɣlirioɣa qüxüxigə ohxaydu;
Qünki xu yərdə Pərwərdigar bərikətni —
Yəni mənggülük hayatni buyruoɣan!.

134-küy
Ibadət

134 1 «Yukirioɣa qikix nahxisi»
Mana, Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədhiyə kayturunglar,
I, keqiqə Pərwərdigarning өyidə turidioɣan,
Pərwərdigarning barlik kulliri!
2 Mukəddəs jayda turup kolliringlarni kətürüp Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədhiyə kayturunglar!
3 Asman-zeminni Yaratkuqi Pərwərdigar silərni Ziondin bərikətligəy!.

132:14 Zəb. 68:16; 132:8
132:16 2Tar. 6:41
132:17 Luka 1:69
133:2 «U Harunning bexioɣa təkülüp, sakilidin akkan awu kimmətlik maydək, u Harunning sakilidin ekip, kiyim-keqəkning yakisioɣa qüxkən kimmətlik mayoɣa ohxaydu» — həzriti Harunni bax kahin kilip tikləx üqün, u alahidə purakliк məhsus may bilən «məsih kilinoɣan». Təwrat, «Mis.», 30:22-38-ayətlərni kərüng.
133:3 «U yənə Hərmon teoɣidiki xəbnəmning Zion taoɣlirioɣa qüxüxigə ohxaydu....» — «Hərmon teoɣi» Pələstindiki əng egiz taoɣ bolup, ətrapida hərküni qüxkən xəbnəm intayin mol bolup, həmmə janiwarni janlanduridu. U Zion taoɣliridin 300 kilometr yirak. Zion teoɣioɣa qüxidioɣan xəbnəm azdur; mol xəbnəm Zionoɣa qüxsə, u zor wə ajayib bərikət bolatti, əlwəttə.
134:3 «...Pərwərdigar silərni Ziondin bərikətligəy!» — ibraniy tilida «təxəkkür-mədhiyə kayturux» *(1-ayət)* həm «bərikətləx» degənlər birla səz *(«barak»)* bilən ipadilinidu.

135-küy
Hudaning ḳiloɣan uluoɣ əməlliri üqün ibadət

135 [1] Ḥəmdusana! Pərwərdigarning namini mədḥiyiləŋlar,
Uni mədḥiyiləŋlar, Pərwərdigarning ḳulliri!
[2] Uni mədḥiyiləŋlar, Pərwərdigarning əyidə turoɣanlar,
Hudayimizning ḥoylilirida turoɣanlar!
[3] Yaḥni mədḥiyiləŋlar, qünki Pərwərdigar meḥribandur;
Uning namioɣa küy eytinglar;
Qünki muxundaḳ ḳilix xerindur;
[4] Qünki Yaḥ Yaḳupni Əziningki boluxḳa,
Israilni Əz mirasi boluxḳa talliwaldi.
[5] Qünki əzüm bilimənki, Pərwərdigar uluoɣdur;
Rəbbimiz barliḳ ilaḥlardin üstündur.
[6] Pərwərdigar nemə ixni muwapiḳ kərgən bolsa,
U asmanlarda,
Zeminda,
Dengizlarda ḥəm uning barliḳ təgliridimu xuni ḳiloɣandur.
[7] U yər qətliridin bulut-tumanlarni ərlitidu;
Yamoɣurlaroɣa qaḳmaḳlarni ḥəmraḥ ḳilidu;
Xamalni Əz həziniliridin qiḳiridu.
[8] U Misirdiki tunji ooɣullarni ḥalak ḳildi,
Insanlarning bolsun, ḥaywanlarning bolsun ḥəmmini urup ḥalak ḳildi.
[9] U alamətlərni, məjizilərni aranglaroɣa əwətti, i Misir;
Pirəwn wə uning ḥəmmə ḳulliri üstigə əwətti.
[10] U uluoɣ əllərni uruwətti,
Ḳudrətlik padixaḥlarni əltürüwətti;
[11] Amoriylarning padixaḥi Siḥonni,
Baxanning padixaḥi Ogni,
Ḳanaandiki barliḳ padixaḥliḳlarni uruwətti.
[12] Ularning zeminini miras ḳilip,
Əz həlḳi Israiloɣa miras boluxḳa təḳdim ḳildi.
[13] Sening naming, Pərwərdigar, mənggügə,
Xəḥrət-hatirəng dəwrdin-dəwrgiqidur.
[14] Qünki Pərwərdigar Əz həlḳining dəwasini soraydu;
Əz ḳullirioɣa rəḥim ḳilidu.
[15] Əllərning butliri bolsa pəḳətla kümüx-altundin ibarəttur,
Ularni insanning ḳolliri yasioɣandur, halas.

135:4 Mis. 19:5; Ḳan. 7:6; Tit. 2:14; 1Pet. 2:9
135:5 «Pərwərdigar... barliḳ ilaḥlardin üstündur» — bu ayət «ilaḥlar»ning ḥəḳiḳiy məwjut ikənlikini etirap ḳilmaydu, əlwəttə. 95:3 wə izaḥatini kərüng.
135:7 Yər. 10:13; 51:16
135:8 Mis. 12:12,29; Zəb. 78:51
135:9 Mis. 7,8,9,10,14
135:10 Yə. 12
135:12 Zəb. 78:55
135:13 Mis. 3:15, Zəb. 102:12
135:14 Ḳan. 32:36, Zəb. 90:13
135:15 Zəb. 115:4

16 Ularning aoŋzi bar, birak səzliməydu;
Kəzliri bar, birak kərməydu;
17 Kulakliri bar, birak anglimaydu,
Aoŋzida ḥeq nəpəs yoktur.
18 Ularni yasioŋanlarularoŋa ohxap kalidu,
Ularoŋa tayanoŋanlarmu xundaktur.
19 Israil jəməti, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə kayturunglar;
Ḥarun jəməti, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə kayturunglar;
20 Lawiy jəməti, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə kayturunglar;
Pərwərdigardin korkidioŋanlar, Pərwərdigaroŋa təxəkkür-mədḥiyə kayturunglar!
21 Yerusalemda makanlaxkan Pərwərdigaroŋa Ziondin təxəkkür-mədḥiyə eytilsun!
Ḥəmdusana!

136-küy
Pərwərdigarning muḥəbbitigə təxəkkür eytinglar!

136 1 Pərwərdigaroŋa təxəkkür eytinglar, U meḥribandur;
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
2 Ilaḥlarning ilaḥioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
3 Rəblərning Rəbbigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
4 Zor karamətlərni birdinbir Yürgüzgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
5 Əkil-parasət arkilik asmanlarni Yasioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
6 Zeminni sular üstidə sozup Turoŋuzoŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
7 Uluoŋ nur jisimlirini Yasioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
8 Kündüzni baxkuridioŋan kuyaxni Yasioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
9 Keqini baxkuridioŋan ay ḥəm yultuzlarni Yasioŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
10 Ularning tunjilirini urup, Misiroŋa zərb bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
11 Israilni ular arisidin qikaroŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
12 Küqlük kol ḥəm uzatkan bilək bilən ularni Qikaroŋuqioŋa təxəkkür eytinglar,

---

136:2 «Ilaḥlarning ilaḥioŋa təxəkkür eytinglar» — «ilaḥlar» tooŋruluk 95:3 wə izaḥatini kərüng.
136:5 Yar. 1:1
136:6 Zəb. 24:1-2
136:7 Yar. 1:14
136:8 Yar. 1:16
136:10 Mis. 12:29; Zəb. 78:43,51
136:11 Mis. 12:31,51; 13:3,17

Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
13 Ḳizil Dengizni bələk-bələk Bəlgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
14 Ḥəm Israilni uning otturisidin Ötküzgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
15 Ḳizil Dengizda Pirəwnni ḳoxunliri bilən süpürüp taxlioɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
16 Öz həlḳini qəl-bayawandin Yetəkligüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
17 Büyük padixaḥlarni Uruwətküqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
18 Ḥəm məxḥur padixaḥlarni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
19 Jümlidin Amoriylarning padixaḥi Siḥonni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
20 — Ḥəm Baxan padixaḥi Ogni Öltürgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
21 Ularning zeminini miras üqün Bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
22 Buni bəndisi Israiloɣa miras ḳilip bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
23 Ḥalimiz harab əḥwalda, bizlərni Əsligüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
24 Bizni əzgənlərdin Ḳutulduroɣuqioɣa təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
25 Barliḳ ət igilirigə ozuḳ Bərgüqigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur;
26 Ərxlərdiki Təngrigə təxəkkür eytinglar,
Qünki Uning muḥəbbiti mənggülüktur!

137-küy
Babilda sürgün boluxning dərd-əlimi

137 1 Babildiki dərya-eriḳlar boyida biz olturduḳ;
Zionni əsliginimizdə, bərḥəḳ yioɣa kətürduḳ;
2 Qiltarimizni arisidiki səgətlərgə esip ḳoyduḳ.
3 Qünki bizni sürgün ḳiloɣanlar bizdin nahxa tələp ḳildi;
Bizni zarlatḳuqilar bizdin tamaxa tələp ḳilip: —
«Ḥəy, Zion nahxiliridin birni bizgə eytḳina» — deyixti.

136:12 Mis. 6:6
136:13 Mis. 14:21,22; Zəb. 78:13
136:15 Mis. 14:24
136:16 Mis. 15,16,17,19; Zəb. 78:52
136:17 Qəl. 21:24,25,34,35; Yə. 12:1; Zəb. 135:10,11
136:20 Ḳan. 3:1-7
136:21 Yə. 12:6
136:24 «ḳutulduroɣuqi» — ibraniy tilida «yirtip qiḳḳuqi».
136:24 Lam. 5:8
137:3 Zəb. 79:1

4 Yaqa yurtta turup Pərwərdigarning nahxisini qandaqmu eytayli?
5 Əy Yerusalem, mən seni untusam,
Ong qolum maharitini untusun!
6 Seni əslimisəm,
— Yerusalemni əng qong hursənlikimdin əwzəl kərmisəm —
Tilim tanglayimoƣa qaplixip qalsun!
7 I Pərwərdigar, Edom baliliridin ḥesab aloƣanda, Yerusalemning bexioƣa qüxkən künini yadingoƣa kəltürgəysən;
Qünki ular: «Uni yər bilən yəksan kilinglar,
Ulioƣiqə yər bilən yəksan kilinglar!» deyixti.
8 I bulinix aldida turoƣan Babil kizi,
Bizgə kiloƣan kilmixliringni əzünggə qayturoƣuqi bəhtliktur!
9 Bowakliringni elip taxka atkuqi kixi bəhtliktur!

138-küy
Xəpkətkə rəḥmətlər

138 1 Dawut yazoƣan küy: —
Pütün kəlbim bilən Sanga təxəkkür eytimən;
Barlik ilahlar aldida Seni küyləymən.
2 Pak-mukəddəslikingning ibadəthanisioƣa karap bax urimən,
Өzgərməs muḥəbbiting ḥəm ḥəkikət-sadakiting üqün namingni təbrikləymən;
Qünki Sən pütün nam-xəḥritingdinmu bəkrək, wədəngdə turidioƣiningni uluoƣ kiloƣansən.
3 Sanga nida kiloƣan künidə, manga jawab bərgənsən;
Jenimoƣa küq kirgüzüp, meni rioƣbətləndürgənsən.
4 Aoƣzingdiki səzlərni angliooƣanda, i Pərwərdigar,
Jaḥandiki barlik xahlar Seni mədḥiyiləydu;
5 Ular Pərwərdigarning yollirida yürüp nahxa eytidu,
Qünki uluoƣdur Pərwərdigarning xan-xəripi.
6 Qünki Pərwərdigar aliydur;
Birak U ḥali boxlaroƣa nəzər salidu;
Təkəbbularni bolsa U yirakтin tonup yetidu.
7 Zulmət-muxəkkətlər arisida mangoƣan bolsammu,
Sən meni janlandurisən;
Düxmənlirimning oƣəzipini tosuxka qolungni uzartisən,
Ong qolung meni kutkuzidu.
8 Pərwərdigar manga təwə ixlarni pütküzidu;
Meḥir-muḥəbbiting, i Pərwərdigar, mənggülüktur;
Өz qolliring yasioƣanni taxlap kətmigəysən!

137:5 «Ong qolum maḥaritini untusun!» — yaki «Ong qolumni untuoƣan bolsam!».
137:7 Yər. 49:7; Əz. 25:12
137:8 Yər. 50:15,29; Wəḥ. 18:6
138:1 «Barlik ilahlar aldida Seni küyləymən» — «ilahlar» tooƣuruluk 95:3 wə izaḥatini kərüng.
138:2 «Qünki Sən pütün nam-xəḥritingdinmu bəkrək, wədəngdə turidioƣiningni uluoƣ kiloƣansən» — baxka birhil tərjimisi: «qünki Sən Өz nam-xəḥriting ḥəm wədəngni ḥəmmidin üstün kilding». Lekin bizningqə mənisi xuki, Hudaoƣa nisbətən əz wədisidə turux ḥətta nam-xəḥritidin yukiri turidu.
138:6 Zəb. 113:4-7

139-küy
Huda ḳəlbni Bilgüqidur

139 [1] Nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoɣan küy: —
I Pərwərdigar, Sən meni təkxürüp qiḳting,
Ḥəm meni bilip yətting;
[2] Өzüng olturoɣinimni, turoɣinimnimu bilisən;
Yiraḳta turuḳluḳ kənglümdikini bilisən.
[3] Basḳan ḳədəmlirimni, yatḳanlirimni ətkəməngdin ətküzdung;
Barliḳ yollirim Sanga ayandur.
[4] Bərḥək, tilimoɣa bir səz kelə-kələməstinla, i Pərwərdigar,
Mana Sən buni əyni boyiqə bilməy ḳalmaysən.
[5] Sən meni aldi-kəynimdin orap turisən,
Ḳolungni mening üstümgə ḳonduroɣansən.
[6] Bundaḳ bilim manga xunqilik tilsimat bilinidu!
Xundaḳ yüksəkki, mən uni bilip yetəlməydikənmən.
[7] Roḥingdin neri boluxḳa nələrgimu baralayttim?
Ḥuzurungdin əzümni ḳaqurup nələrgə baralayttim?
[8] Asmanloroɣa qiḳsam, mana Sən axu yərdə;
Təḥtisarada orun salsammu, mana Sən xu yərdə;
[9] Səḥərning ḳanatlirini elip uqup,
Dengizning əng qət yərliridə tursam,
[10] Ḥətta axu jayda ḳolung meni yetəkləydu,
Ong ḳolung meni yələydu.
[11] Mən: «Ḳarangoɣuluḳ meni yapsa,
Ətrapimdiki yoruḳluḳ qoḳum keqə bolidu» — desəm,
[12] Ḳarangoɣuluḳmu Səndin yoxurunalmaydu,
Keqimu Sanga kündüzdək aydingdur,
Ḳarangoɣuluḳmu Sanga yoruḳtəktur.
[13] Bərḥək, Sən mening iqlirimni yasioɣansən;
Anamning ḳorsiḳida meni toḳuoɣansən;
[14] Mən Seni mədḥiyiləymən,
Qünki mən sürlük wə karamət yasaloɣanmən;
Sening ḳiloɣanliring karamət tilsimattur;
Buni jenim obdan bilidu.
[15] Mən yoxurun jayda yasaloɣinimda,
Yər təgliridə əpqillik bilən toḳulup xəkilləndürülginimdə,
Ustihanlirim Səndin yoxurun əməs idi.
[16] Əzalirim tehi apiridə bolmioɣan künlərdə,
Ular yasiliwatḳan künlərdə,
Kəzüng tehi xəkillənmigən jismimni kərüp yətkənidi;

139:8 Ayup 26:6; Am. 9:2, 3, 4; Ibr. 4:13
139:13 «Bərḥək, Sən mening iqlirimni yasioɣansən» — yaki «Qünki Sən mening iqlirimni yasioɣansən».
–«Iqlirim» bolsa ibraniy tilida «bərəklirim» degən səz bilən ipadilinidu *(bəzi waḳitlarda bərəklər wijdanni bildüridu)*.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Bərḥək, Sən mening iqlirimgə igidursən».
139:15 Ayup 10:8,10; Top. 11:5

Ularning ḥəmmisi alliburun dəptiringdə yeziloŋanidi.
17 Aḥ Təngrim, oyliring manga nəḳədər ḳimmətliktur!
Ularning yioŋindisi xunqə zordur!
18 Ularni sanay desəm, ular dengizdiki ḳumlardinmu kəptur;
Uyḳudin kəzümni aqsam, mən yənila Sən bilən billidurmən!
19 Aḥ, Sən rəzillərni əltürüwətsəng iding, i Huda!
Ḳanhor kixilər, məndin yiraḳ bolux!
20 Qünki ular Sening tooŋruluḳ ḥiylilik bilən səzləydu;
Sening xəḥərliring ular təripidin azduruldi.
21 Sanga əqmən boloŋanlaroŋa, i Pərwərdigar, mənmu əqḳu?
Sanga ḳarxi qiḳḳanlaroŋa mənmu yirginimənoŋu?
22 Ularoŋa qix-tirniḳimoŋiqə əqturmən;
Ularni əz düxmənlirim dəp ḥesablaymən.
23 Meni kəzitip təkxürgəysən, i Təngrim!
Mening ḳəlbimni bilip yətkəysən!
Meni sinap, oŋəmlik oylirimni bilgəysən;
24 Məndə Əzünggə azar bərgüdək yolning bar-yoḳluḳini kərgəysən;
Wə meni mənggülük yolungda yetəkligəysən!

140-küy
Aḥanətqilər ḥəm zomigərlər arisida

140 1 Nəoŋmiqilərning bexioŋa tapxurulup oḳulsun dəp, Dawut yazoŋan küy: —
Rəzil adəmdin, i Pərwərdigar, meni azad ḳiloŋaysən;
Zorawan kixidin meni saḳlioŋaysən.
2 Ular kənglidə yamanliḳlarni oylimaḳta;
Ular ḥər küni jəm boluxup urux qiḳarmaḳqi.
3 Tilini yilanningkidək ittik ḳilidu;
Kobra yilanning zəḥiri ləwliri astida turidu;
Selaḥ.

4 Rəzil adəmning ḳolliridin meni aman ḳilioŋaysən, i Pərwərdigar;
Putlirimni putlaxni ḳəstləydioŋan zorawan kixidin saḳlioŋaysən.
5 Təkəbburlar mən üqün ḳiltaḳ, tanilarni yoxurup təyyarlidi;
Yol boyida tor yaydi,
Mən üqün tuzaḳlarni saldi;
Selaḥ.
6 Mən Pərwərdigaroŋa: «Sən mening Təngrimdursən» — dedim;

139:16 «Ularning ḥəmmisi alliburun dəptiringdə yeziloŋanidi» — yənə birhil tərjimisi: «Ular yoḳ boloŋan waḳitta, manga bekitilgən künlirimning ḥəmmisi dəptiringdə yeziloŋan».
139:18 «Uyḳudin kəzümni aqsam, mən yənila Sən bilən billidurmən!» — «uyḳudin kəzümni aqsam» bu yərdə bəlkim tirilix künini puritidu.
139:20 «Sening xəḥərliring ular təripidin azduruldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «sening düxmənliring namingni bikar ixlitidu».
139:23 Ayup 31:6; Zəb. 17:3; 26:2
140:3 Zəb. 58:4-5; Rim. 3:13
140:5 Yər. 18:22

Yelinixlirim sadasiola ḳulaḳ salolaysən, i Pərwərdigar;
7 Pərwərdigar Rəb nijatlikimning küqidur;
Sən jəng künidə beximni yepip ḳoolдiolansən.
8 Rəzil adəmning ümidini ijabət kilmiolaysən, i Pərwərdigar;
Ularning ḥiylilirini akḳuzmiolaysən;
Bolmisa əzlirini qong tutuwalidu.
Selaḥ.
9 Meni ḳorxiwaloḷanlarning bolsa,
Ləwliridin qikḳan xumluḳ ularning əz bexiola qüxsun;
10 Üstigə qooḷlar yaoḷdurulsun;
Ular otḳa,
Ḳaytidin qikalmioludək ḥanglaroḷa taxliwetilsun;
11 Tili qekimqi adəmning yər yüzidə orni bolmisun;
Balayi'apət zorawanlarni tügəxküqə owlaydu;
12 Mən bilimənki, Pərwərdigar ezilgənlərning dəwasini soraydu,
Yoḳsulning ḥəḳkini elip beridu;
13 Bərḥək, ḥəḳkaniylar namingoḷa təxəkkür eytidu;
Kəngli duruslar ḥuzurungda yaxaydu.

141-küy
Rəzillik bilən murəssə kiloḷili bolmaydu

141 1 Dawut yazoḷan küy: —
Pərwərdigar, mən Sanga nida kildim;
Yenimoḷa tezdin kəlgəysən;
Sanga nida kiloḷinimda awazimni angliolaysən.
2 Duayimni angliolaningda, Sanga sunuloḷan huxbuydək yekimlik bolsun,
Ḳolumning kətürülüxi sunuloḷan kəqlik ḳurbanlikтək ḳobul bolsun.
3 Aoḷzim aldida kəzətqi turoḷuzoḷaysən, i Pərwərdigar;
Ləwlirim dərwazisini sakliolaysən;
4 Kənglümni ḥeqkandak yaman ixḳa,
Ḳəbiḥlik kiloḷuqilaroḷa xerik bolup, rəzillik kilixḳa mayil kilmiolaysən.
Meni ularning nemətliridin ḥeq yegüzmigəysən!
5 Ḥəḳkaniy adəm meni ursun —
Bu manga meḥribanlikтur;
Manga tənbiḥ bərsun —
Bu bolsa, bexim rət kilmaydiolan, ḳuyuloḷan esil maydək bolidu.
Qünki mening duayim yənila xularning rəzilliklirigə ḳarxi bolidu.
6 Ularning ḥakimliri tik yarlardin taxliwetilgəndə,

140:9 «Meni ḳorxiwaloḷanlarning bolsa, ləwliridin qikḳan xumluḳ ularning əz bexiola qüxsun» — baxḳa birhil tərjimisi: «Meni ḳorxiolanlarning baxlamqilirioḷa bolsa, əz ləwliridin qikḳan xumluḳ əzlirigə qüxsun».

141:2 «Ḳolumning kətürülüxi sunuloḷan kəqlik ḳurbanlikтək ḳobul bolsun» — yaki «Ḳolumning kətürülüxi sunuloḷan kəqlik axlik ḥadiyəsidək ḳobul bolsun» — ibadəthanida kahinlar kəqlik ḳurbanlik yaki ḥadiyə sunuxtin awwal, ḳoli bilən xu ḳurbanlik-ḥadiyələrni Huda aldida kətürətti.

141:2 Mis. 29:30; Wəḥ. 5:8; 8:3

141:5 «Qünki mening duayim yənila xularning rəzilliklirigə ḳarxi bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Qünki mening duayim ularoḷa *(rəzillərgə)* külpət qüxkəndə ular üqün dawamlixiweridu» *(ibraniy tilida «yamanlik» ḥəm «külpət» bir səz bilən ipadilinidu)*.

Həlk mening sözlirimni anglaydu;
Qünki bu sözlər xerindur.
7 Birsi otun yaroŋanda yərgə qeqiloŋan yerindilardək,
Mana, ustihanlirimiz təhtisara ixiki aldida qeqiwetildi;
8 Bərhək, közlirim Sangila tikilip karaydu, Pərwərdigar Rəbbim;
Sanga tayinimən;
Jenimni harab kilip taxliwətmigəysən.
9 Ularning manga saloŋan kiltikidin,
Kəbihlik kiloŋuqilarning tuzakliridin meni sakliŋaysən;
10 Rəzillər özining torliriŋa yikilsun,
Mən bolsam — ətüp ketimən.

142-küy
Yar-yələksizliktiki dua

142 1 Dawut oŋarda yoxurunup turoŋan wakitta yazoŋan «Maskil»: —
Mən Pərwərdigaroŋa awazimni anglitip nalə-pəryad kətürimən;
Pərwərdigaroŋa awazim bilən yelinimən;
2 Uning aldida dad-zarlirimni tökimən;
Uningoŋa awariqilikimni eytimən.
3 Rohim iqimdə tügixəy dəp kaloŋanda,
Xu qaoŋda baskan yolumni bilgənsən;
Mən mangoŋan yolda ular manga kiltak saldi.
4 Ong yenimoŋa karap bakkaysən;
Ətrapimda meni tonuydioŋan adəm yoktur;
Panahgah yokap kətti;
Heq adəm jenimoŋa köyünməydu.
5 Mən Sanga pəryad kətürdüm, i Pərwərdigar;
Sanga: «Sən mening Baxpanahimsən,
Tiriklərning zeminida boloŋan Nesiwəmdursən» — dedim.
6 Mening pəryadimoŋa kulak saloŋaysən;
Qünki mən intayin harab əhwaloŋa qüxürüldum;
Meni koŋlioŋuqilirimdin kutulduroŋaysən;
Qünki ular məndin küqlüktur.
7 Sening namingni təbriklixim üqün,
Jenimni türmidin qikaroŋaysən;
Həkkaniylar ətrapimda olixidu;
Qünki Sən manga zor mehribanlik kərsitisən.

141:6 «Həlk mening sözlirimni anglaydu; qünki bu sözlər xerindur» — «xerin» bəlkim muxu yərdə «jayida, orunluk» degən mənidə.
141:7 «Birsi otun yaroŋanda yərgə qeqiloŋan yerindilardək, mana, ustihanlirimiz təhtisara ixiki aldida qeqiwetildi» — ayətning birnəqqə tərjimiliri bar. Ibraniy tilidiki nushisida, muxu söz intayin ihqam bolup, qüxinix təs.
141:7 Əz. 37:1,11,12
142:1 «Dawut oŋarda yoxurunup turoŋan wakitta yazoŋan «Maskil»: —....» — Dawut pəyoŋəmbər Saul padixahtin kəqip, ikki ketim oŋarda yoxurunoŋan wakitdiki wəkələr «Təwrat, «1Sam.» -22- həm 24-babta yezlioŋan.
142:3 Zəb. 77:3
142:5 Zəb. 16:5
142:6 Zəb. 41:2; 79:8; 116:6

143-küy
Roḥim tügixəy dəp ḳaldi!

143 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Pərwərdigar, duayimni angliɵaysən;
Yelinixlirimoɣa ḳulaḳ saloɣaysən;
Ḥəḳiḳət-sadaḳitingdə ḥəm ḥəḳḳaniyitingdə manga jawab bərgəysən.
[2] Өz ḳulungni sorakḳa tartixḳa turmiɵaysən;
Qünki nəziringdə tiriklərning ḥeqbiri ḥəḳḳaniy ispatlanmaydu..
[3] Qünki düxmən jenimoɣa ziyankəxlik ḳilmaḳta,
U ḥayatimni dəpsəndə ḳildi;
Meni huddi əlgili uzun boloɣanlardək,
Ḳarangoɣu jaylarda turuxḳa məjbur ḳilidu.
[4] Xunga roḥim iqimdə tügixəy dəp ḳaldi;
Iqimdə ḳəlbim sundi.
[5] Mən ḳədimki künlərni əsləymən;
Sening barliḳ ḳiloɣanliring üstidə seoɣinip oylinimən;
Ḳolliring ixligənlirini hiyalimdin ətküzimən..
[6] Ḳollirimni Sanga ḳarap sozup intilimən;
Jenim qangḳioɣan zemindək Sanga təxnadur.
Selaḥ.
[7] Manga tezdin jawab bərgəysən, i Pərwərdigar;
Roḥim ḥalidin ketidu;
Didaringni məndin yoxurmioɣaysən;
Bolmisa mən ḥangoɣa qüxidioɣanlardək bolimən.
[8] Meḥir-muḥəbbitingni tang səḥərdə anglatḳaysən;
Qünki tayanoɣinim Sən;
Mengixim kerək boloɣan yolni manga bildürgəysən;
Qünki jenim Sanga təlmürüp ḳaraydu;.
[9] Meni ḳutulduroɣaysən, i Pərwərdigar, düxmənlirimdin;
Baxpanaḥ izdəp Sening yeningoɣa ḳaqimən.
[10] Өz iradənggə əməl ḳiliximoɣa meni əgətkəysən;
Qünki Sən mening Hudayimdursən;
Sening meḥriban Roḥing meni tüptüz zeminda yetəkligəy;.
[11] Өz nam-xəḥriting üqün meni janlanduroɣaysən, i Pərwərdigar;
Өz ḥəḳḳaniyitingdə jenimni awariqiliktin azad ḳiloɣaysən.
[12] Ḥəm meḥir-xəpḳitingdə düxmənlirimni üzüp taxliwətkəysən;
Jenimni har ḳiloɣanlarning ḥəmmisini ḥalak ḳiloɣaysən;
Qünki mən Sening ḳulungdurmən..

143:2 Rim. 3, 4; Gal. 3, 4
143:5 Zəb. 77:5-12
143:8 Zəb. 25:1
143:10 «...meni tüptüz zeminda yetəkligəy» — yaki «..meni tüz kəngüllərning zeminida yetəkligəy», «...meni diyanətlik zeminda yetəkligəy».
143:12 Zəb. 86:14-16; 116:16

144-küy
Padixaḥning nijatliḳi — həlḳning bəhti

144 [1] Dawut yazoɣan küy: —
Ḳollirimoɣa jəng ḳilixni,
Barmaḳlirimoɣa uruxni əgitidioɣan,
Mening Ḳoram Texim Pərwərdigaroɣa təxəkkür-mədḥiyə ḳayturulsun!
[2] Mening əzgərməs xəpḳitim wə mening ḳoroɣinim,
Mening egiz munarim wə nijatkarim,
Mening ḳalḳinim wə tayanoɣinim, mən Uningdin ḥimayə tapimən;
U Əz həlḳimni ḳol astimda boysunduroɣuqidur!
[3] I Pərwərdigar, Sən uningdin həwər alidikənsən, adəm degən zadi nemə?
Uning tooɣruluḳ oylaydikənsən, insan balisi degən nemə?
[4] Adəm bolsa bir nəpəsturla, halas;
Uning künliri ətüp ketiwatḳan bir kələnggidur, halas.
[5] I Pərwərdigar, asmanlarni egildürüp qüxkəysən;
Taoɣlaroɣa tegip ulardin is-tütək qiḳaroɣaysən;
[6] Qaḳmaḳlarni qaḳḳuzup ularni tarḳitiwətkəysən;
Oḳliringni etip ularni ḳiyḳas-sürəngə saloɣaysən;
[7] Yuḳiridin ḳolliringni uzitip,
Meni azad ḳiloɣaysən;
Meni uluoɣ sulardin,
Yaḳa yurttikilərning qanggilidin qiḳaroɣaysən.
[8] Ularning aoɣzi ḳuruḳ gəp səzləydu,
Ong ḳoli aldamqi ḳoldur.
[9] I Huda, mən Sanga atap yengi nahxa eytimən;
Ontaroɣa təngkəx bolup Sanga küylərni eytimən.
[10] Sən padixaḥlaroɣa nijatliḳ-oɣəlibə beoɣixlaysən;
Ḳulung Dawutni əjəllik ḳiliqtin ḳutuldurisən.
[11] Meni ḳutulduroɣaysən, yat yurttikilərning ḳolidin azad ḳiloɣaysən;
Ularning aoɣzi ḳuruḳ gəp səzləydu,
Ong ḳoli aldamqi ḳoldur.
[12] Xundaḳ ḳilip ooɣullirimiz yaxliḳida puhta yetilgən kəqətlərgə ohxaydu,
Ḳizlirimiz ordiqə nəḳixlənggən tüwrüklərdək bolidu;
[13] Axliḳ ambarlirimiz toldurulup,
Türlük-türlük ozuḳlar bilən təminləydioɣan,
Ḳoylirimiz otlaḳlirimizda minglap, tümənləp ḳozilaydioɣan;
[14] Kalilirimiz booɣaz bolidioɣan;
Ḥeqkim besip kirməydioɣan, ḥeqkim jənggə qiḳmaydioɣan;

144:1 2Sam. 22:35; Zəb. 18:34
144:2 2Sam. 22:48; Zəb. 18:47-48
144:3 Ayup 7:17; Zəb. 8:4; 31:7; Ibr. 2:6
144:4 Ayup 8:9; 14:2, 3; Zəb. 39:5-6; 62:9; 102:11; Yaḳ. 4:14
144:5 Zəb. 18:7-9; 104:32
144:6 1Sam. 7:10; 2Sam. 22:8; Zəb. 18:13-14
144:8 «Ong ḳoli aldamqi ḳoldur» — bəlkim ḳəsəm ḳiloɣanda ḳolini yaloɣandin kətürgən yaki baxḳilar bilən kelixkəndə yaloɣandin ḳollaxḳan.
144:9 «Ontaroɣa təngkəx bolup sanga küylərni eytimən» — «ontar» on tarliḳ qiltardək bir saz.

Koqilirimizda ḥeq jedəl-oɳowoɳa bolmaydioɳan;
15 əḥwali xundaḳ boloɳan həlḳ nemidegən bəhtliktur!
Hudasi Pərwərdigar boloɳan həlḳ bəhtliktur!

145-küy
Hudaning ḳiloɳan uluoɳ əməllirini keyinki əwladḳa bayan ḳilix
«Elipbə tərtipilik» küy

145 1 Mədḥiyə: Dawut yazoɳan küy: —
|א| Mən Seni mədḥiyiləp uluoɳlaymən, Hudayim, i Padixaḥ;
Namingoɳa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən.
2 |ב| Ḥərküni Sanga təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən,
Namingoɳa əbədil'əbədgiqə təxəkkür-mədḥiyə ḳayturimən!
3 |ג| Uluoɳdur Pərwərdigar, zor mədḥiyilərgə layiḳtur!
Uning uluoɳluḳini sürüxtürüp boloɳili bolmas;
4 |ד| Bir dəwr yengi bir dəwrgə Sening ḳiloɳanliringni mahtaydu;
Ular ḳudrətlik ḳiloɳanliringni jakarlaydu;
5 |ה| Mən ḥəywitingning xərəplik julaliḳini,
Wə karamət məjiziliringni seoɳinip səzləymən;
6 |ו|: Xuning bilən ular ḳorḳunquluḳ ixliringning ḳudritini bayan ḳilidu;
Mənmu uluoɳ əməlliringni jakarlaymən!
7 |ז| Ular zor meḥribanliḳingni əsləp, uni mubarəkləp tarḳitidu,
Ḥəḳḳanliyliḳing tooɳruluḳ yuḳiri awazda küyləydu.
8 |ח| Pərwərdigar meḥir-xəpḳətlik ḥəm rəḥimdildur;
Asan oɳəzəplənməydu, U zor meḥir-muḥəbbətliktur;
9 |ט| Pərwərdigar ḥəmmigə meḥribandur;
Uning rəḥimdilliḳliri barqə yaratḳanlirining üstididur;
10 |י| Sening barliḳ yasioɳanliring Seni mədḥiyiləydu, i Pərwərdigar,
Sening məmin bəndiliring Sanga təxəkkür-mədḥiyə ḳayturidu.
11 |כ| Ular padixaḥliḳingning xəripidin həwər yətküzidu,
Küq-ḳudritingni səzləydu;
12 |ל| Xundaḳ ḳilip insan balilirioɳa ḳudrətlik ixliring,
Padixaḥliḳingning xərəplik ḥəywisi ayan ḳilinidu.
13 |מ| Sening padixaḥliḳing əbədiy padixaḥliḳtur,
Səltəniting əwladtin-əwladḳiqidur.
14 |ס| Pərwərdigar yiḳilay degənlərning ḥəmmisini yeləydu,
Egilip ḳaloɳanlarning ḥəmmisini turoɳuzidu.
15 |ע| Ḥəmməylənning kəzliri Sanga tikilip kütidu;
Ularoɳa əz waḳtida rizḳini təḳsim ḳilip berisən;

144:14 «Kalilirimiz booɳaz bolidioɳan...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ulaoɳlirimiz eoɳir yüklərni kətüridioɳan....».
145:3 Ayup 5:9; Zəb. 48:1; 96:4; 150:2
145:4 Ḳan. 4:9; 6:7
145:7 Zəb. 119:171-172
145:8 Mis. 34:6, 7; Qəl. 14:18; Zəb. 86:15; 103:8
145:13 «izaḥat» — yeḳində bəzi kona kəqürülmilərdin 13- wə -14-ayətning arilikida: —
–«נ Pərwərdigar wədisidə qing turidu; barliḳ yaratḳanlirioɳa meḥribandur» degən məzmun boloɳan yənə bir nushisi tepiloɳan *(ibraniy tilida «Nun» bilən baxlinidu).*
145:15 Zəb. 104:27

16 |פ| Qolungni eqixing bilənla,
Barliq jan igilirining arzusini qandurisən.
17 |צ| Pərwərdigar barliq yollirida ḫəkḫaniydur,
Yasioɣanlirining ḫəmmisigə muḫəbbətliktur.
18 |ק| Pərwərdigar Θzigə nida qiloɣanlarning ḫəmmisigə yeqindur,
Θzigə ḫəqiqəttə nida qiloɣanlarning ḫəmmisigə yeqindur;
19 |ר| U Θzidin əyminidioɣanlarning arzusini əməlgə axuridu;
Ularning pəryadini anglap ularni qutquzidu.
20 |ש| Pərwərdigar Θzini səygənlərning ḫəmmisidin həwər alidu;
Rəzillərning ḫəmmisini yoqitidu.
21 |ת| Aoɣzim Pərwərdigarning mədḫiyisini eytidu;
Barliq ət igiliri əbədil'əbəd uning muqəddəs namioɣa təxəkkür-mədḫiyə qayturoɣay!

146-küy
Huda mədḫiyilənsun!

146 [1] Ḫəmdusana!
I jenim, Pərwərdigarni mədḫiyilə!
[2] Mən ḫayat bolsamla, Pərwərdigarni mədḫiyiləymən;
Wujudum bar bolsila Hudayimoɣa küy eytimən.
[3] Esilzadilərgimu,
Insan balisioɣimu tayanmanglar,
Ularda ḫeq mədət-nijatlik yoqtur.
[4] Mana, uning nəpisi ketidu,
U əz tupriqioɣa qaytip ketidu;
Xu kündila arzu-niyətliri yoqap ketidu.
[5] Yaqupning Təngrisi mədətkari boloɣan adəm,
Pərwərdigar Hudasini əz ümidi qiloɣan adəm bəhtliktur!
[6] U asmanlarni, zeminni,
Dengizni ḫəm uningda bar məwjudatlarni yaratqandur;
U ḫəqiqət-sadaqəttə mənggü turidu;
[7] Ezilgüqilər üqün U ḫəküm süridu;
Aq qaloɣanlaroɣa nan beridu.
Pərwərdigar məḫbuslarni azad qilidu;
[8] Pərwərdigar korlarning kəzlirini aqidu;
Pərwərdigar egilip qaloɣanlarni turoɣuzidu;
Pərwərdigar ḫəkḫaniylarni səyidu.
[9] Pərwərdigar musapirlardin həwər alidu;
Yetim-yesirlərni, tul hotunni yəlaydu;
Biraq rəzillərning yolini əgri-bügri qilidu.
[10] Pərwərdigar mənggügə ḫəküm süridu;
I Zion, sening Hudaying dəwrdin-dəwrgiqə ḫəküm süridu!
Ḫəmdusana!

146:3 Zəb. 118:8, 9
146:4 «U əz tupriqioɣa qaytip ketidu» — ibraniy tilida: «adəm» ḫəm «tupraq, topa» bir səzdur.
146:8 Zəb. 145:14; 147:3; Mat. 9:30; Luqa 13:13; Yuḫ. 9:7,32
146:10 Mis. 15:18; Zəb. 145:13

147-küy
Ḥəmmigə Ḳadir Hudaoɣa ḥəmdusanalar eytilsun!

147 [1] Ḥəmdusana! Yaḥni mədḥiyiləŋlar!
Bərḥək, bundaḳ ḳilix xerindur;
Hudayimizni küyləŋlar! Mədḥiyə oḳux insanoɣa yarixidu.
[2] Pərwərdigar Yerusalemni bina ḳilmaḳta;
Israilning sürgün ḳilinoɣanlirini U yioɣip kelidu;
[3] U kəŋgli sunuḳlarni dawalaydu; ularning yarilirini tangidu.
[4] U yultuzlarning sanini sanaydu;
Ularning ḥəmmisigə bir-birləp isim ḳoyidu.
[5] Uluoɣdur Rəbbimiz, zor ḳudrətliktur;
Uning qüxinixi qəksizdur.
[6] Pərwərdigar yawax məminlərni yələp kətüridu;
Rəzillərni yərgiqə təwən ḳilidu.
[7] Pərwərdigaroɣa təxəkkürlər bilən nahxa eytinglar;
Küylərni qiltaroɣa təŋgxəp eytinglar!
[8] U asmanni bulutlar bilən ḳaplitidu,
Zeminoɣa yamoɣurni bekitidu,
Taoɣlarda ot-qəplərni əstüridu;
[9] Mallaroɣa ozuḳ, taoɣ ḳaoɣisining qüjiliri zarlioɣanda, ularoɣa ozuḳ beridu;
[10] At küqidin U zoḳ almaydu;
Adəmning qəbdəs putlirini hursənlik dəp bilməydu;
[11] Pərwərdigar bəlki Өzidin əyminidioɣanlarni,
Өzining əzgərməs muḥəbbitigə ümid baoɣlioɣanlarni hursənlik dəp bilidu.
[12] Pərwərdigarni mahtanglar, i Yerusalem;
Hudayingni mədḥiyilə, i Zion.
[13] Qünki U dərwaziliringning taḳaḳlirini məḥkəm ḳilidu;
Seningdə turuwatḳan pərzəntliringgə bəht-bərikət bərdi.
[14] U qət-qegraliringda aram-tinqliḳ yürgüzidu,
Seni buoɣdayning esili bilən ḳanaətləndüridu.
[15] U Өz əmr-bexarətlirini yər yüzigə əwətidu;
Uning səz-kalami intayin tez yügüridu.
[16] U aḳ ḳarni yungdək beridu,
Ḳirawni küllərdək tarḳitidu.
[17] Uning muzini nan uwaḳliridək ḳilip parqiliwetidu;
Uning sooɣuḳi aldida kim turalisun?
[18] U səzini əwətip, ularni eritidu;
Uning xamilini qiḳirip, sularni aḳḳuzidu.
[19] U Өz səz-kalamini Yaḳupḳa,

147:1 Zəb. 33:1; 92:2; 135:3
147:2 **«Pərwərdigar Yerusalemni bina ḳilmaḳta; Israilning sürgün ḳilinoɣanlirini U yioɣip kelidu»** — bu ayətkə ḳarioɣanda, muxu küy Israil Babiloɣa sürgün boloɣanliḳidin ḳaytip kəlgəndin keyin yeziloɣan.
147:3 Mis. 15:26; Ayup 5:18
147:4 **«U... ularning ḥəmmisigə bir-birləp isim ḳoyidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «U... ularni *(yultuzlarni)* ismilirini qaḳirip opuḳḳa qiḳiridu».
147:4 Yəx. 40:26
147:8 Ayup 38:26, 27; Zəb. 104:13-14; Ḥox. 2:23, 24
147:15 Zəb. 33:9

Bəlgilimilirini ḥəm ḥəkümlirini Israilоḷa ayan kilidu;
[20] U baxka ḥeqbir əlgə mundak muamilə kilmioḷandur;
Uning ḥəkümlirini bolsa, ular bilip bakkan əməs.
Ḥəmdusana!

148-küy
Pütkül aləm, Pərwərdigarni uluoḷlanglar!

148 [1] Ḥəmdusana!
Pərwərdigarni asmanlardin mədḥiyiləŋlar;
Yukiri jaylarda Uni mədḥiyiləŋlar;
[2] Uni mədḥiyiləŋlar, barlik pərixtiliri;
Uni mədḥiyiləŋlar, barlik koxunliri!
[3] Uni mədḥiyiləŋlar, i kuyax ḥəm ay,
Uni mədḥiyiləŋlar, ḥəmmə parlak yultuzlar;
[4] Uni mədḥiyiləŋlar, asmanlarning asmanliri,
Asmandin yukiri jaylaxkan sular!
[5] Bular Pərwərdigarning namini mədḥiyilisun;
Qünki U buyruoḷan ḥaman, ular yaratiloḷandur;
[6] U ularni əbədil'əbədgiqə turoḷuzdi;
Ular üqün wakti ətməydioḷan bəlgilimini buyruoḷan.
[7] Pərwərdigarni zemindin mədḥiyiləŋlar,
Dengizdiki barlik əjdiḥalar, dengizning barlik təgliri;
[8] Ot, məldüz, kar, tuman,
Uning səzigə əməl kilidioḷan judunluk xamal;
[9] Taoḷlar ḥəm barlik dənglər,
Mewilik dərəhlər, barlik kedir dərəhliri,
[10] Yawayi ḥaywanlar, barlik mal-waranlar,
Ɵmiligüqilər ḥəm uqar-kanatlar;
[11] Jaḥan padixaḥliri wə barlik kowmlar,
Əmirlər ḥəm yər yüzidiki barlik ḥakim-sotqilar;
[12] Ḥəm yigitlər ḥəm kizlar,
Bowaylar wə yaxlar, —
[13] Ḥəmmisi Pərwərdigarning namini mədḥiyilisun;
Qünki pəkətla Uning nami aliydur;
Uning ḥəywiti yər ḥəm asmandin üstün turidu.
[14] Ḥəm U Ɵz həlkining münggüzini,
Yəni barlik mukəddəs bəndilirining mədḥiyisini egiz kətürgüzgən;
Ular Israil baliliri, Ɵzigə yekin bir həlktur!
Ḥəmdusana!

147:20 Ros. 14:16
148:1 Luka 2:14; Wəḥ. 5:13
148:5 Yar. 1:6-31; Zəb. 33:6, 9
148:6 Ayup 14:5,13; 26:10; 38:33; Zəb. 104:5; 119:91; Yər. 31:35; 33:25
148:13 Pənd. 18:10; Yəx. 12:4
148:14 «Ɵz həlkining münggüzini, yəni barlik mukəddəs bəndilirining mədḥiyisi...» — Təwratta «münggüz» adəttə adəmning nam-xəḥriti yaki ḥokukini bildüridu. Bu ayəttə u Israilning Hudaoḷa boloḷan mədḥiyilirini bildüridu. Bu ayəttiki «kətürüx» adəmning koli bilən kətürüx əməs, bəlki Huda ularning mədḥiyə awazlirini kətürüxini bildüridu.
148:14 Zəb. 132:17

149-küy
Қiyamət künidiki oŋəlibə üqün mədḥiyiləŋlar!

149 [1] Ḥəmdusana!
Pərwərdigaroŋa atap yengi bir nahxini oḳunglar;
Məmin bəndilərning jamaitidə Uning mədḥiyisini eytinglar!
[2] Israil əz Yaratḳuqisidin xadlansun;
Zion ooŋulliri əz Padixaḥidin hux boloŋay!
[3] Ular Uning namini ussul bilən mədḥiyilisun;
Uningoŋa küylərni dap ḥəm qiltaroŋa təngxəp eytsun!
[4] Qünki Pərwərdigar Əz həlḳidin səyünər;
U yawax məminlərni nijatliḳ bilən bezəydu;
[5] Uning məmin bəndiliri xan-xərəptə roḥlinip xad boloŋay,
Orunlirida yetip xad awazini yangratḳay!
[6] Aoŋzida Təngrigə yüksək mədḥiyiliri bolsun,
Ḳollirida ḳox bisliḳ ḳiliq tutulsun;
[7] Xuning bilən ular əllər üstidin ḳisas,
Həlḳlərgə jaza bəja yürgüzidu;
[8] Əllərning padixaḥlirini zənjirlər bilən,
Aḳsəngəklirini təmür kixənliri bilən baoŋlaydu;
[9] Ularning üstigə pütülgən ḥəkümni bəja kəltüridu —
Uning barliḳ məmin bəndiliri muxu xərəpkə nesip bolidu!
Ḥəmdusana!

150-küy
Ahirida — pəḳət Ḥəmdusana!

150 [1] Ḥəmdusana!
Təngrini Uning muḳəddəs jayida mədḥiyiləŋlar;
Ḳudriti parlap turidioŋan ərxlərdə Uni mədḥiyiləŋlar;
[2] Uni ḳudrətlik ixliri üqün mədḥiyiləŋlar;
Oŋayət uluoŋluḳi üqün Uni mədḥiyiləŋlar;
[3] Uni buroŋa sadasi bilən mədḥiyiləŋlar;
Uni rawab ḥəm qiltar bilən mədḥiyiləŋlar;
[4] Uni dap ḥəm ussul bilən mədḥiyiləŋlar;
Uni tarliḳ sazlar ḥəm nəy bilən mədḥiyiləŋlar;
[5] Uni jaranglik janglar ḥəm yangraḳ janglar bilən mədḥiyiləŋlar;
[6] Barliḳ nəpəs igiliri Yaḥni mədḥiyilisun!
Ḥəmdusana!

149:2 Zəb. 100:3
149:3 Zəb. 81:2-4
149:5 «Orunlirida yetip xad awazini yangratḳay!» — «orunlirida yetix» bəlkim: — *(1)* Yəhudiylarning ərp-adətliri boyiqə, ziyapətlərdə meḥmanlar üqün kərpilər selinip, meḥmanlar yeniqilap yetip dastihandin alidu; xunga muxu yərdə huxallik ziyapətlərni kərsitidu; *(2)* məmin bəndilər xunqə huxal bolup, huxallikidin uhliyalmaydu; *(3)* əzlirining aman-esən yetip-ḳopuxliri üqün xadlinixi kerək.
149:6 2Tes. 2:8; Ibr. 4:12; Wəh. 1:16
149:8 Mat. 18:18
149:9 Ḳan. 4:6
150:1 Yəx. 6:3

Koxumqə səz

Zəburdiki «intiⱪam tiləkliri» tooɣruluⱪ: —

Oⱪurmənlər Məsiⱨ Əysaning intiⱪam ⱨəm kəqürüm tooɣruluⱪ təlimining Injilda hatiriləngininі oⱪuoɣan bolsa, Zəburdiki bəzi küylərdə Hudaning intiⱪam elip berixini tiligən dua-tilawətlərni kərüp, səl ⱨəyran boluxi mumkin (məsilən, 5:10, 10:15, 58:10, bolupmu 109-küy, 137:7-9). Bir xuni təkitləymizki, Zəburdiki barliⱪ dua-tilawətlərni Huda ⱪobul ⱪiloɣan, xundaⱪla ijabət ⱪiloɣandin keyin hatiriləngəndur, dəp ixinimiz; intiⱪam elip berixni tiləp eytiloɣan bundaⱪ dualar adil boloɣini bilən («baxⱪilarning manga ⱪiloɣini ularning bexioɣimu qüxsun» degəndək), ⱨazirⱪi Injil dəwridə, yəni «yengi əⱨdə» dəwridə bolsa ularni Məsiⱨ Əysaning təlimliri bilən tarazioɣa selix kerək; yəni: —

(1) Biz Hudadin baxⱪilarni ⱪandaⱪ əlqəmdə «sot ⱪilixni» tələp ⱪiloɣan bolsaⱪ, Hudamu dəl xundaⱪ əlqəm boyiqə biznimu sot ⱪilidu;

(2) Bizgə gunaⱨ ⱪiloɣanlarni kəqürüm ⱪilmisaⱪ, Hudamu bizni kəqürüm ⱪilmaydu.

(3) Xu «gunaⱨ ⱪiloɣan» kixilərdə towa bolmisa, Zəburdiki intiⱪam elixⱪa boloɣan pəryadlar ahirioɣa berip Hudaning jawabioɣa erixidu; Hudaning kəqürümi rət ⱪilinsa, uning adil jazasini tartixtin baxⱪa ix ⱪalmaydu.

Təwrat 20-ḳisim
«Pənd-nəsiḥətlər»

Sulayman padixaḥning (wə baxḳilarning) ḥekmətlik səzliri

Kirix səz

Israilning padixaḥi Dawut pəyoɣəmbər aləmdin ətkəndin keyin, uning ooɣli Sulayman təhtkə warislik ḳildi. Xu künlərdə Pərwərdigar uning qüxidə kərünüp, uningoɣa: «**Sən nemini halisang, Məndin xuni tilə, Mən sanga berimən**» — dedi. Bu wəḳə Təwrattiki «1Pad.» 3:5-14tə hatiriləngən. Sulayman Pərwərdigardin həlḳini idarə ḳilixḳa əḳil-parasət sorap: «**Өz ḳulungoɣa həlḳingning üstidin ḥəküm ḳilixta yahxi-yamanni pərḳ etidioɣan oyoɣaḳ bir ḳəlbni bərgəysən; bolmisa, kim bu büyük həlḳingning üstidin tooɣra ḥəküm qiḳiralisun?**» dəp dua ḳildi.

«Pənd-nəsiḥətlər» degən bu kitab, xübḥisizki, Huda Sulaymanning axu duasioɣa ḳayturoɣan jawabining bir ḳismidur. Kitabtiki nəsiḥətlər əməliyətkə wə reallikḳa yüzləngən bolup, ḥəmmə kixini, məyli bay yaki miskin bolsun kündilik turmuxtiki məsililərni ḥəḳḳaniy, adalətlik wə meḥribanlik bilən bir tərəp ḳilixḳa qaḳiridu. Xunga «Pənd-nəsiḥətlər» degən bu kitab Hudaning Musa pəyoɣəmbər arḳilik Өz həlḳi boloɣan Yəḥudiylaroɣa tapxuroɣan «muḳəddəs ḳanun»ning bir toluḳlimisidur. Kitabtiki nuroɣun dəwətlər həlḳlərgə «muḳəddəs ḳanun»da əzlirigə berilgən alaḥidə wədilərni əslitidu, yəni Pərwərdigaroɣa itaət ḳilixning nətijisining bəhtliklikini kərsitidu. Hudaning muḳəddəs ḳanunida hatiriləngən əḥdigə asasən, Huda Өzining alaḥidə ḳowmi boloɣan Yəḥudiylaroɣa iltipat ḳiloɣan bu bəhtlər məniwi wə maddiy jəḥətnimu əz iqigə alidu.

Kitabta gunaḥlarning ḥalakətliri ḥər tərəptin kərsitilidu. Kitabta pəḳət gunaḥlarning ḳiyamət künidə Huda təripidin mənggülük ḥəküm ḳilinidioɣan ḥalakitila əməs, bəlki bu dunyaoɣimu təwə boloɣan salamətlikimizgə, ailimizdiki turmuxḳa, dostluḳ munasiwitimizgə wə pütkül jəmiyətkə boloɣan ḳorḳunqluḳ təsirliri bayan ḳilinidu. Gunaḥning jəmiyətning tərəḳḳiyatining jan tomurioɣa, yəni əz'ara ixənqkə boloɣan təsirliri kərsitilidu. Kitabta padixaḥ wə uning həlḳi arisidiki munasiwət tooɣruluḳ yeziloɣanliri az. Sulayman bu kitab arḳilik əzini təxwiḳ ḳilip, əzining mənpəət-ḥoḳuḳini kəzləp, həlḳining kəzini boyimaḳqi əməs. Əksiqə, u ularoɣa əzining Hudaning ilkidə ikənlikini əskərtip: «**Padixaḥning kəngli Pərwərdigarning ḳolididur, Pərwərdigar ḳəyərgə tooɣrilisa, xu tərəpkə mangidu**» dəydu (21-bab, 1-ayət).

Kitabning əng muḥim wə ḥəyran ḳalarliḳ yərlirining biri xuki, insaniyət ikki hiloɣa bəlünidu. Kitabta bu ikki hil adəmlər ḥərhil ipadiləx usuli arḳilik bayan ḳilinidu. Danalar wə nadan-əhməḳlər (yaki saddilar), təkəbburlar wə kiqik peillar, sadiḳ-səmimiylər wə yaloɣanqilar, ixqanlar wə ḥurunlar, bolupmu ḥəḳḳaniylar wə rəzillərgə bəlinidu. Biz ḳaysi hildikilərgə təwə? Məzkur kitab bizgə nuroɣun əməliy misallarni berip: «ḳaysi hildiki

kiximən?» degən soalimizoŋa jawab tepiximizoŋa yardəm beridu. Uningdinmu muḫimi, bizgə tüzitix yolini kərsitip beridu. Kiskisi, bizni əzining təyyarlioŋan ziyapitigə təklip kiloŋan «Danalik» degən kixining səzigə mərḫəmət kilidu. U bizgə: Danalik adəmning balisidin əməs (məyli kanqə muḫim ərbab yaki ḫokukdar boluxidin kət'iynəzər), bəlki «**Pərwərdigardinla korkux danalikning baxlinixidur**» — dəp dəwət kilidu. Əz-əzigə, əzining əkil-parasitigə tayanmaslik kerək, pəkət Pərwərdigaroŋila tayinix kerək: «**Əz əkllinggə tayanmay, Pərwərdigaroŋa qin diling bilən tayanoŋin**» (3-bab, 5-ayət).

Ḫərbir insan balisioŋa mundak intayin kimmətlik wədə berilgənki, kimki danalikni kəngül koyup izdisə, əməliyəttə ahirida Hudaning əzini tonuoŋan bolidu: —

«Əgərdə danalikka kulak salsang,
— Əgər yoruklukka erixixkə kəngül bərsəng,
— Əgər əkil-parasətkə təxna bolup iltija kilsang,
— Əgər yoruklukka erixix üqün duayingda yukiri awazda yelinsang
— Əgər kümüxkə intilgəndək intilsəng,
— Əgər yoxurun gəḫərni izdigəndək izdənsəng,
Undakta Pərwərdigardin ḫəkikiy korkuxni bilisən,
Wə sanga Hudani tonux nesip bolidu» (2-bab, 2-5-ayət).

Danalik wə ḫəkikiy bilim Hudadin kəlginidək, xübḫisizki ḫəkkaniyətmu pəkət Uningdinla kəlgəndur. Ḫabkkuk degən yənə bir pəyoŋəmbər degəndək: «**Ḫəkkaniy kixi Hudaoŋa tayinix arkilik yaxaydu**».

Bu ḫəkikətlərni Sulayman əz atisi Dawut pəyoŋəmbərdin əgəngən. Kitabning kəp kismi bəlkim miladiyədin ilgiri 960-yillarda yeziloŋan.

Pənd-nəsiḫətlərdiki «ḫekmətlik səzlər»ning asasiy kurulmisi

Okurmənlər «Pənd-nəsiḫətlər»diki «ḫekmətlik səzlər»ning kəp kismining «ikki kurluk» xəkildə ikənlikini baykiyalaydu. Xu kurulmida bəzidə bir ḫəkikət uning əksiqə boloŋan yənə bir ḫəkikət bilən selixturulidu; bəzidə bir ḫəkikət uningoŋa ohxap ketidioŋan yənə bir ḫəkikət bilən selixturulidu yaki uningoŋa mənisini kengəytidioŋan baxka bir ḫəkikət koxulidu; bəzidə məlum ḫəkikət (uyoŋurlarning makal-təmsilliridək) ohxitix arkilik enikлaxturulidu yaki təkitlinidu.

Məsilən, (1) «əksiqə boloŋan ḫəkikət bilən selixturux»:

«**Dana ooŋul atisini xad kilar;**
Əkilsiz ooŋul anisini kayoŋu-ḫəsrətkə salar» (10:1)
«**Əqmənlik jedəl kozoŋar;**
Meḫir-muḫəbbət ḫəmmə gunaḫlarni yapar» (10:12)

(2) Bir ḫəkikətni uningoŋa ohxap ketidioŋan yənə bir ḫəkikət bilən selixturux yaki uning mənisini kengəytix:

«Pərwərdigarning ata ḳiloɣan bərikiti adəmni dələtmən ḳilar;
U bərikitigə ḥeqbir japa-muxəkḳət ḳoxmas» (10:22)
«Ḥəkḳaniyning qiḳaroɣan mewisi «ḥayatliḳ dərihi»dur;
Kim dana bolsa, baxḳilarni ḳutulux yolioɣa ḳayturar» (11:30)

(3) Bir ḥəḳiḳətni ohxitix arḳiliḳ eniḳlax yaki təkitləx:

«Adəm aqqiḳ su yutuwaloɣandək,
Kəzigə is-tütək kirip kətkəndək,
Ḥurun adəmni ixlətkənmu xundaḳ bolar» (10:26)
«Qiraylik əmma tetiḳsiz hotun,
Qoxḳining tumxuḳioɣa altun ḥalḳa saloɣandəktur» (11:22)
«Nazakətlik ayal izzət-ḥərmətni ḳoldin bərməs;
Zorawanlar baylikni ḳoldin bərməs» (16:11).

Demisəkmu, uyoɣur həlḳining maḳal-təmsillirigə ohxax, xu ḥekmətlik səzlərni qüxinix üqün ularning ikki bəlikining (bəzidə üq bəlikining) bir-birigə ḳandaḳ baoɣlanoɣanliḳini izdəp qüxinix kerək.

Məzmun: —

(a) Danaliḳning insanlaroɣa boloɣan hitabi; Sulaymanning Hudani tonuoɣan atisining səzining ḳimmiti; Xəytanning insanoɣa ḳoyidioɣan tuzaḳliri; bu dunyaoɣa ḳandaḳ yüzlinix (1-9-bab)

(ə) Sulaymanning ḥekmətlik səzliri (10-29-bab)

(b) Agurning ḥekmətlik səzliri (30-bab)

(p) Lemu'elning anisining ḥekmətlik səzliri — pəzilətlik ayal (31-bab)

••••••••

Pənd-nəsiḥətlər

Pənd-nəsiḥətlərning ḳədir-ḳimmiti

1 [1] Israil padixaḥi Dawutning oоɳli Sulaymanning pənd-nəsiḥətliri: —
[2] Bu pənd-nəsiḥətlər sanga əḳil-parasət, ədəp-əhlaḳni өgitip, seni ibrətlik səzlərni
qüxinidioɳan ḳilidu; [3] sanga danaliḳ, ḥəḳḳaniyliḳ, pəm-parasət wə duruslukning yolyoruḳ-
tərbiyisini ḳobul ḳilduridu. [4] Bu pənd-nəsiḥətlər nadanlarni zerək ḳilip, yaxlarni bilimlik
wə səzgür ḳilidu; [5] bularoɳa ḳulaḳ selixi bilən danalar bilimini axuridu, yorutuloɳan kixilər
tehimu dana məslihətkə erixidu, [6] xundaḳla pənd-nəsiḥətlər ḥəm təmsillərning mənisini,
danixmənlərning ḥekmətliri ḥəm tilsim səzlirini qüxinidioɳan ḳilinidu.

Yaxlaroɳa nəsiḥət

[7] Pərwərdigardin ḳorḳux bilimning baxlinixidur;
Əhməḳlər danaliḳni wə tərbiyini kəzgə ilmaydu.
[8] I oоɳlum, atangning tərbiyisigə ḳulaḳ sal, anangning səz-nəsiḥətidin ayrilma; [9] qünki ular
sening bexingoɳa takaloɳan gül qəmbirək, boynungoɳa esiloɳan marjan bolidu.
[10] I oоɳlum, yamanlar seni azdursa, ularoɳa əgəxmigin.
[11] Əgər ular: — Yür, tuzaḳ ḳurup adəm eltürəyli;
Yoxurunuwelip, birər bigunaḥ kəlgəndə urayli!
[12] Təḥtisaradək ularni yutuwetəyli,
Saḳ bolsimu, ḥangoɳa qüxkənlərdək ularni yiḳitayli;
[13] Ulardin hilmuhil ḳimmətlik mal-dunyaoɳa igə bolup,
Өylirimizni olja bilən toldurimiz.
[14] Biz bilən xerik bol,
Ḥəmyanimiz bir bolsun, desə, —
[15] I oоɳlum, ularoɳa yoldax bolma,
Өzüngni ularning izidin neri ḳil!
[16] Qünki ularning putliri rəzillikkə yügüridu,
Ḳolini ḳan ḳilix üqün aldiraydu.
[17] Ḥərḳandaḳ uqar ḳanat tuyup ḳaloɳanda tuzaḳ ḳoyux bikar awariqiliktur;
[18] Lekin bular dəl өz ḳenini təküx üqün saḳlaydu;
Өz janlirioɳa zamin boluxni kütidu.
[19] Nəpsi yooɳinap kətkən ḥərbir adəmning yollirining aḳiwiti mana xundaḳ;
Ḥaram mal-dunya өz igilirining jenini alidu.

1:1 1Pad. 4:32; Wəh. 3:9
1:5 «yorutuloɳan kixi» — ibaraniy tilida «ixlarni, məsililərni, baxḳa adəmni obdan qüxinidioɳan kixi» degən mənidə.
1:7 Ayup 28:28; Zəb. 111:10; Pənd. 9:10; Top. 12:13
1:11 «...tuzaḳ ḳurup adəm eltürəyli» — ibraniy tilida «...tuzaḳ ḳurup ḳan təkəyli».
1:12 «Təḥtisara» — əlgüqilərning roḥliri ḳiyamət künini kütidioɳan jay *(ibraniy tilida «xeol» degən səz)*.
1:15 «Өzüngni ularning izidin neri ḳil!» — ibraniy tilida «Putungni ularning yolidin neri ḳil!».
1:16 Yəx. 59:7; Rim. 3:15
1:19 Ayup 8:13

Danalıḳ sadasi

[20] Büyük danalıḳ koqida oquḳ-axkara hitab ḳilmaḳta,
Qong məydanlarda sadasini anglatmaḳta.
[21] Koqa dokmuxlirida adəmlərni qaḳirmaḳta,
Xəḥər dərwazilirida sözlirini jakarlimaḳta: —
[22] I saddilar, ḳaqanoŋiqə muxundaḳ nadanlıḳḳa berilisilər?
Məshirə ḳiloŋuqilar ḳaqanoŋiqə məshiriliktin ḥuzur alsun?
Əhməḳlər ḳaqanoŋiqə bilimdin nəprətlənsun?!
[23] Tənbiḥlirimgə ḳulaḳ selip mangoŋan yolunglardin yanoŋan bolsanglar idi!
Roḥimni silərgə təküp berəttim,
Sözlirimni silərgə bildürgən bolattim.
[24] Lekin qaḳirsam, anglimidinglar;
Ḳolumni uzartsam, ḥeqḳaysinglar ḳarimidinglar.
[25] Nəsiḥətlirimning ḥəmmisigə pərwa ḳilmidinglar,
Tənbiḥimni anglaxni ḳilqə halimidinglar.
[26] Xunga, bexinglaroŋa bala-ḳaza kəlgəndə külimən,
Wəḥimə silərgə yetixi bilən məshirə ḳilimən.
[27] Ḥalakət elip kəlgən wəḥimə üstünglaroŋa qüxkəndə,
Wəyranqiliḳ silərgə ḳuyuntazdək kəlgəndə,
Silər eoŋir ḳayoŋuoŋa wə azabḳa muptila boloŋininglarda —
[28] U qaoŋda muxu kixilər məndin ətünüp qaḳiridu,
Mən pərwa ḳilmaymən,
Meni təlmürüp izdisimu, tapalmaydu.
[29] Ular bilimgə nəprətlənginidin,
Pərwərdigardin əyminixni tallimioŋinidin,
[30] Mening nəsiḥitimni ḳilqə ḳobul ḳiloŋusi yoḳluḳidin,
Tənbiḥimgimu pərwa ḳilmioŋininglardin,
[31] Ular əz bexini yəydu,
Θz ḳəstliridin toluḳ azab tartidu;
[32] Qünki saddilarning yoldin qiḳixi əz jenioŋa zamin bolidu;
Əhməḳlər raḥətlik turmuxidin əzlirini ḥalak ḳilidu.
[33] Lekin manga ḳulaḳ saloŋanlar aman-esən yaxaydu,
Bala-ḳazalardin, oŋəm-əndixlərdin haliy bolup, hatirjəm turidu.

Danalıḳning mewisi

2 [1] I ooŋlum, əgər sözlirimni ḳobul ḳilsang,
Nəsiḥətlirimni ḳəlbinggə püksəng,
[2] Əgərdə danalıḳḳa ḳulaḳ salsang,

1:20 «danalıḳ» — «Pənd-nəsiḥətlər»də «danalıḳ» pəzilətlik bir ayalning süpitidə kərünidu. Bu «pəzilətlik ayal» 5:1-14, 6:20-35, 7:6-27, 9:13-18də bayan ḳilinoŋan «paḥixə ayal» bilən selixturuluxi «pənd-nəsiḥətlər»ning muḥim bir temisidur.
1:22 «saddilar» — «Pənd-nəsiḥətlər»də «saddilar» *(yaki «nadanlar»)* degənning «əgənmigənlər», «sawatḳa erixmigənlər» degən baxḳa hil tərjimilirimu bar. **«əhməḳlər ḳaqanoŋiqə bilimdin nəprətlənsun?!»** — oḳurmənlər xuningoŋa dikḳət ḳiloŋan boluxi mumkin, «danalıḳ» muxu yərdə «nadanlar»oŋa *(«saddilar»oŋa)* biwasitə səz ḳilsimu, lekin «əhməḳlər»gə wə «məshirə ḳiloŋuqilar»oŋa biwasitə səzliməydu. Qünki rəzil yollarni tutḳaqḳa, ularoŋa ḥeqḳandaḳ biwasitə nəsiḥət təsir ḳilmaydu *(8:4, 9:4, 7-8nimu kərüng)*.
1:24 Yəx. 65:12; 66:4; Yər. 13:10
1:27 Ayup 27:9; 35:12; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4

Yoruklukka erixixkə köngül bərsəng,
3 Əgər əkil-parasətkə təxna bolup iltija kilsang,
Yoruklukka erixix üqün yukiri awazda yelinsang,
4 Əgər kümüxkə intilgəndək intilsəng,
Yoxurun gəhərni izdigəndək izdisəng,
5 Undakta Pərwərdigardin həkikiy korkuxni bilidioɣan bolisən,
Wə sanga Hudani tonux nesip bolidu.
6 Qünki Pərwərdigar danalik bərgüqidur;
Uning aoɣzidin bilim bilən yorukluk qikidu.
7 U durus yaxawatkanlar üqün mol həkmət təyyarlap koyoɣandur,
U wijdanlik adəmlər üqün kalkandur.
8 U adillik kiloɣuqilarning yollirini asraydu,
Ihlasmən bəndilirining yolini kooɣdaydu.
9 U qaoɣda həkkaniylik, adillik wə duruslukni,
Xundakla hərkandak güzəl yolni qüxinidioɣan bolisən.
10 Danalik kəlbinggə kirixi bilənla,
Bilim kənglünggə yekixi bilənla,
11 Pəm-parasət seni kooɣdaydu,
Yorukluk seni saklaydu.
12 Ular seni yaman yoldin,
Tili zəhər adəmlərdin kutkuzidu;
13 Yəni tooɣra yoldin qətnigənlərdin,
Karangoɣu yollarda mangidioɣanlardin,
14 Rəzillik kilixni huzur kəridioɣanlardin,
Yamanlikning ziyanlirini huxallik dəp bilidioɣanlardin,
15 Yəni əgri yollarda mangidioɣanlardin,
Kingoɣir yolda mangidioɣanlardin kutkuzidu.
16 Danalik seni yat ayaldin,
Yəni xirin səzlər bilən azdurmakqi boloɣan yoqun ayallardin kutkuzidu.
17 Bundak ayallar yax waktida təgkən jorisini taxlap,
Huda aldidiki nikah kəsimini untuoɣan wapasizlardindur.
18 Uning əyigə baridioɣan yol ələmgə apiridioɣan yoldur,
Uning mangidioɣan yolliri adəmni ərwahlar makanioɣa baxlaydu.
19 Uning kexioɣa baroɣanlarning birimu kaytip kəlgini yok,
Ulardin birimu hayatlik yollirioɣa erixkini yok.
20 Xularni qüxənsəng yahxilarning yolida mangisən,
Həkkaniylarning yollirini tutisən.
21 Qünki durus adəm zeminda yaxap kalalaydu,
Mukəmməl kixi bu yərdə makanlixalaydu.
22 Lekin rəzillər zemindin üzüp taxlinidu,
Wapasizlar uningdin yuluwetilidu.

2:4 Mat. 13:44
2:6 1Pad. 3:9,12; Yak. 1:5
2:16 Pənd. 5:3; 6:24; 7:5
2:21 Zəb. 37:29
2:22 Ayup 18:17; Zəb. 104:35

Yaxlaroɣa səmimiy agaḥlandurux

3 [1] I ooɣlum, təlimimni untuma,
Degənlirimni ḥəmixə kənglüngdə qing tut..
[2] Qünki u sanga bərikətlik künlər, uzun əmür wə hatirjəmlik ḳoxup beridu..
[3] Meḥriban wə ḥək-səmimiy boluxtin waz kəqmə,
Bularni boynungoɣa esiwal,
Ḳəlbinggə pütüwal..
[4] Xundaḳ ḳiloɣanda Huda wə bəndilərning nəziridə iltipatḳa layiḳ bolisən,
danixmən ḥesablinisən..

[5] Əz əḳlinggə tayanmay, Pərwərdigaroɣa qin ḳəlbing bilən tayanoɣin;
[6] Ḳandaḳla ix ḳilsang, Pərwərdigarni tonuxḳa intil;
U sanga tooɣra yollarni kərsitidu..
[7] Əzüngni əḳilliḳ sanima;
Pərwərdigardin əyminip, yamanliḳtin yiraḳ bol..
[8] Xundaḳ ḳiloɣiningda, bu ixlar dərdinggə dərman,
Ustihanliringoɣa yilik bolidu..
[9] Pərwərdigarning ḥərmitini ḳilip mal-dunyayingdin ḥədiyələrni sunoɣin,
Etizingdin tunji qiḳḳan məḥsulatliringdin Uningoɣa atioɣin;.
[10] Xundaḳ ḳiloɣiningda, ambarliring axliḳḳa tolup taxidu,
Xarab kəlqəkliringdə yengi xarab exip-texip turidu..
[11] I ooɣlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə bipərwaliḳ ḳilma,
Uning tənbiḥidin bəzmə..
[12] Qünki, ata əziz kərgən ooɣlioɣa tənbiḥ-tərbiyə bərgəndək,
Pərwərdigar kimni səygən bolsa uningoɣa tənbiḥ-tərbiyə beridu..
[13] Danaliḳḳa muyəssər boloɣan kixi,
Yoruḳluḳḳa igə boloɣan kixi nemidegən bəhtlik-ḥə!
[14] Qünki danaliḳning paydisi kümüxning paydisidin kəptur,
Ḳimmiti sap altunningkidinmu ziyadidur..
[15] U ləəl-yaḳutlardin ḳimmətliktur,
Intizar boloɣan ḥərḳandaḳ nərsəngdin ḥeqbirimu uningoɣa təng kəlməstur..
[16] Danaliḳning ong ḳolida uzun əmür,
Sol ḳolida baylik wə xeḥrət bardur.

3:1 «qing tut» — degən səz ibraniy tilida: «ḳooɣda, mudapiə ḳil» degən mənənimu bildüridu.
3:2 «bərikətlik künlər» — ibraniy tilida «künlərning uzunluḳi».
3:2 Ḳan. 8:1; 30:20
3:3 «ḳəlbinggə pütüwal» — ibraniy tilida «ḳəlbingdiki tahtayoɣa pütüwal» *(Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan muḳəddəs ḳanun ikki tax tahtayoɣa pütülgənidi).*
3:3 Mis. 13:9; Ḳan. 6:8
3:4 «iltipatḳa layiḳ bolisən» — muxu yərdə ibraniy tilida «iltipat» degən səz ikki bisliḳ bolup, ikkinqi mənisi «güzəllik»tur.
3:6 «Ḳandaḳla ix ḳilsang,...» — ibraniy tilida «Barliḳ yolliringda...».
3:6 1Tar. 28:9
3:7 Rim. 12:16
3:8 «dərdinggə dərman... bolidu» — ibraniy tilida «kindikinggə salamətlik... bolidu».
3:9 Mis. 23:19; 34:26; Ḳan. 26:2-11; Mal. 3:10; Luḳa 14:13
3:10 Ḳan. 28:8
3:11 Ayup 5:17; Ibr. 12:5
3:12 Wəḥ. 3:19
3:14 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; Pənd. 8:11,19; 16:16
3:15 Pənd. 8:11

17 Uning yolliri sanga hux purak tuyulur,
Uning barlik tərikiliri seni aram tapkuzur.
18 U əzini tapkan adəmgə «ḥayatlik dərihi»dur,
Uni qing tutkan kixi nemidegən bəhtlik!
19 Pərwərdigar danalik bilən yər-zeminni bərpa kildi,
Ḥekmət bilən asmanni ornatti.
20 Uning bilimi bilən yərning qongkur katlamliri yerildi,
Ḥəmdə bulutlardin xəbnəm qüxti.
21 I ooɣlum! Danalik bilən bilimni kəzüngdin qikarma,
Pixkan ḥekmət wə pəm-parasətni qing tut.
22 Xuning bilən ular jeningoɣa jan koxidu,
Boynungoɣa esiloɣan esil marjandək sanga güzəllik koxidu.
23 Xu qaoɣda yolungda aman-esən mangalaysən, yolda putlaxmaysən.
24 Yatkanda ḥeq nemidin korkmaysən,
Yetixing bilənla tatlik uhlaysən.
25 Bexingoɣa dəhxətlik wəḥimə qüxkəndə korkmioɣin,
Rəzillərning wəyranqilikidin oɣəm kilmioɣin!
26 Qünki Pərwərdigar sening tayanqingdur,
U putungni kapkanlardin neri kilidu.

27 Pəkət kolungdin kəlsila, ḥajətmənlərdin yahxilikni ayimioɣin.
28 Kolum-koxniliring seningdin ətnə sorap kirsə,
«Kaytip ketip, ətə kəlgin, ətə berəy» — demigin.
29 Koxnangoɣa ziyankəxlik niyitidə bolma,
Qünki u sanga ixinip yeningda hatirjəm yaxaydu.
30 Birsi sanga ziyan yətküzmigən bolsa,
Uning bilən səwəbsiz majiralaxma.
31 Zulumhor kixigə ḥəsət kilma,
Uning yol-tədbirliridin ḥeqnemini tallima.
32 Qünki kingoɣir yollarni mangidioɣanlar Pərwərdigarning nəziridə yirginqliktur,
Lekin Uning sirdax dostluki durus yaxawatkan adəmgə təəlluktur.
33 Pərwərdigarning ləniti rəzillik kiloɣuqining əyididur,
Lekin U ḥəkkaniy adəmning əyigə bəht ata kilur.
34 Bərḥək, məshirə kiloɣuqilarni U məshirə kilidu,
Lekin kiqik peil kixilərgə xəpkət kərsitidu.

3:18 «ḥayatlik dərihi» — xübḥisizki, «Erəm baoɣqisi»diki Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥrimən boluxioɣa təyyarlanoɣan «ḥayatlik dərihi»ni kərsitidu *(Təwrat, «Yar.» 2:9)*.
3:20 «yərning qongkur katlamliri yerildi» — bəlkim Nuḥ pəyoɣəmbərning waktidiki «qong topan» bilən munasiwətlik bəzi ixlarni kərsitixi mumkin *(«Yar.» 7:11)*
3:20 Yar. 1:9,10
3:23 Zəb. 37:23-24; 91:9-12
3:24 Law. 6:19; Ayup 11:19; Zəb. 3:5; 4:8; 91:5, 6
3:25 «Rəzillərning wəyranqilikidin oɣəm kilmioɣin!» — yaki «Rəzillərning bexioɣa qüxkən wəyranqilikтin oɣəm kilmioɣin!».
3:25 Ayup 5:21
3:30 «səwəbsiz majiralaxma» — yaki «səwəbsiz dəwalaxma».
3:31 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 23:17
3:32 Ayup 29:4; Zəb. 25:9,12,14
3:33 Law. 26:14-45; Kan. 28:15-68; Mal. 2:2
3:34 Yak. 4:6; 1Pet. 5:5

35 Danalar xəḩrətkə warislik ḳilidu,
Lekin ḩamaḳətlər rəswa ḳilinidu.

Hekmət wə danalikning paydisi

4 1 I ooɣullar, atanglarning nəsihətlirini anglanglar,
Kəngül ḳoysanglar,
Yoruḳlukḳa erixisilər.
2 Qünki silərgə əgitidioɣanlirim yahxi bilimdur,
Kərsətmilirimdin waz kəqmənglar.
3 Qünki mənmu atamning yumran balisi idim,
Anamning arzuluk yaloɣuz ooɣli idim,
4 Atam manga əgitip mundak dedi:
— Səzlirimni esingdə tut;
Kərsətmilirimgə riayə ḳil,
Xuning bilən yaxnaysən.
5 Danalikni aloɣin, əḳil tap,
Eytḳan səzlirimni untuma, ulardin qikma.
6 Danaliktin waz kəqmə, u seni saḳlaydu;
Uni səygin, u seni ḳooɣlaydu.
7 Danalik ḩəmmə ixning bexidur;
Xunga danalikni aloɣin;
Barlikingni sərp ḳilip bolsangmu, əḳil tapḳin.
8 Danalikni əzizligin, u seni kətüridu,
Uni qing ḳuqakliɣanda, seni ḩərmətkə sazawər ḳilidu.
9 Bexingoɣa takaloɣan gül qəmbirəktək sanga güzəllik elip kelidu,
Sanga xəḩrətlik taj in'am ḳilidu.
10 I ooɣlum, ḳulak saloɣin, səzlirimni ḳobul ḳiloɣin,
Xunda əmrüngning yilliri kəp bolidu.
11 Mən sanga danalik yolini əgitəy,
Seni durusluk yollirioɣa baxlay.
12 Mangoɣiningda ḳədəmliring qəklənməydu,
Yügürsəng yiḳilip qüxməysən.
13 Aloɣan tərbiyəngni qing tut,
Ḳolungdin kətküzmigin;
Obdan saḳlioɣin uni,
Qünki u sening ḩayatingdur.

3:35 «Lekin ḩamaḳətlər rəswa ḳilinidu» — yaki «Lekin U *(Huda)* ḩamaḳətlərni nomuska ḳalduridu» *(ibraniy tilida kinayə ixlitip, ahirḳi səz «kətürülidu» bolidu).*
4:3 1Tar. 29:1
4:4 1Tar. 28:9
4:7 Pənd. 23:23
4:9 Pənd. 1:19
4:12 Zəb. 91:9-12

14 Yaman adəmlər mangoɣan yoloɣa kirmə,
Rəzillərning izini basma.
15 Ularning yolidin əzüngni qaqur,
Yoliоɣa yeқin yolima;
Uningdin yandap ətüp kət,
Neri kətkin.
16 Qünki yamanlar birər rəzillik қilmioɣuqə uhliyalmas,
Birərsini yiқitmioɣuqə uyқusi kəlməs.
17 Yamanlиқ ularning ozuқidur,
Zorawanlиқ ularning xarabidur.
18 Lekin ҳəққaniylarning yoli goya tang nuridur,
Kün qüx boloɣuqə baroɣanseri yoruydu.
19 Yamanlarning yoli zulmət keqidək қapқarangoɣu,
Ular yiқilip, nemigə putlixip kətkinini bilməydu.

20 I ooɣlum, səzlirimni kəngül қoyub angla,
Gəplirimgə қulaқ sal.
21 Ularni kəzüngdə tutқin,
Yürikingning қetida қədirləp saқlioɣin.
22 Qünki səzlirim tapқanlar üqün ҳayattur,
Ularning pütün tenigə salamətliktur.
23 Қəlbingni «ҳəmmidin əziz» dəp sap tut,
Qünki barliқ ҳayat ixliri қəlbtin baxlinidu.
24 Aoɣzingni əgri gəptin yiraқ tart,
Ləwliring ezitқuluқtin neri bolsun.
25 Kəzüngni aldingoɣa tüz tikkin,
Nəziringni aldingoɣa tooɣra taxla;
26 Mangidioɣan yolungni obdan oylanoɣin,
Xundaқ қilsang ixliring puhta bolidu.
27 Ongoɣa, soloɣa қaymioɣin;
Қədəmliringni yamanliқ yolidin neri tart.

Buzuқqiliқ-paҳixiwazliқning aқiwiti balayi'apəttur, sadiқliқning nətijisi bəht-saadəttur

5 1 I ooɣlum, danaliқimoɣa kəngül қoyoɣin,
Idraklиқ səzlirimgə қulaқ saloɣin.
2 Xundaқ қiloɣiningda ixқa səzgürlük bilən қaraydioɣan bolisən,
Ləwliring pəm-parasəttin ayrilmaydu.
3 Qünki buzuқ hotunning aoɣzidin ҳəsəl tamidu,
Ləwliri zəytun yeoɣidin siliқtur;
4 Lekin uning aқiwiti kəkridək aqqiқ,

4:14 Zəb. 1:1; Pənd. 1:10,15
4:22 Pənd. 4:13
4:27 Қan. 5:32; 28:14
5:3 Pənd. 2:16; 6:24

Ikki bislik kiliqtək ətkür.
5 Uning kədəmliri ölüm girdawioɣa elip baridu,
Tutkan yoli gərgə baxlaydu.
6 Ҳayatlik yolini kilqə bilgüm yok dəp,
Baskan kədəmliri turaksiz bolidu,
Nəgə baridioɣanlikini ҳeq bilməydu.
7 Xunga, i ooɣullirim, sözlirimni kəngül koyup anglanglar,
Mening degənlirimdin qikmanglar.
8 Undak hotundin yirak kaq!
Ixiki aldioɣimu yekin yolima!
9 Bolmisa, izzət-abruyungni baxkilaroɣa tutkuzup koyisən,
Yaxlik yilliringni rəҳimsizlərning kolioɣa tapxurisən!
10 Yat adəmlər baylikliring bilən özini tolduridu,
Japalik əjirliringning mewisi yaka yurtlukning öyigə ətüp ketidu;
11 Əjilingdə nalə-pəryad kətürginingdə,
Əzayi-bədining yəm boloɣanda,
12 Xu qaoɣda sən: — «Aҳ, nəsiҳətlərdin nemanqə nəprətlənqəndimən!
Kənglümdə tənbiҳlərni nemanqə kəmsitkəndimən!
13 Nemixka ustazlirimning sözini anglimioɣandimən?
Manga tərbiyə bərgənlərgə kulak salmioɣandimən?
14 jəmiyəttimu, jamaət aldidimu ҳərhil nomuska kaloɣandək boldum!» — dəp kalisən.

15 Өzüngning kəlqikingdiki suni iqkin,
Өz bulikingdin ekiwatkan sudin ҳuzurlan.
16 Bulakliring uroɣup ҳər yərgə tarkilip kətsə bolamdu?
Erikliringdiki sular koqilarda ekip yürsə bolamdu?
17 Bular sangila has bolsun,
Yat kixilərgə təgmisun!
18 Buliking bəht-bərikətlik boloɣay!
Yaxlikingda aloɣan hotunung bilən ҳuzurlan.
19 U qixi keyiktək qiraylik! Jərəndək səyümlük!
Uning baoɣridin ҳəmixə kanaəttə boloɣaysən,
Uning kaynak muҳəbbitidin daim huxallikka patkaysən.
20 I ooɣlum, nemixka yat ayaloɣa xəyda bolisən?

5:5 «gər» — ibraniy tilida «xeol», yəni «təҳtisara» deyilidu, u ölüklərning roҳliri kiyamət künini kütidioɣan yər.
5:5 Pənd. 7:27
5:9 Pənd. 6:34,35
5:14 «ҳərhil nomuska kaloɣandək boldum!» — yaki «pütünləy zawallikka qüxkəndəkmən!».
5:15 «Өzüngning kəlqikingdiki su..., əz bulikingdin ekiwatkan sudin ҳuzurlan» — xübҳisizki, özining ayalining muҳəbbitini kərsitidu.
5:17 «Bulakliring uroɣup ҳər yərgə tarkilip kətsə bolamdu? ... Bular sangila has bolsun, yat kixilərgə təgmisun!» — 16-17-ayətlər xübҳisizki, kəqmə mənidə. Bizningqə kəqmə mənisi: «Ixki muҳəbbətliringni yat ayaloɣa bərmə, pəkət əz jorangoɣila beoɣixla; bolmisa intayin nomus ix bolidu, rəstə-koqilarda rəswa bolisən» degəndək bolsa kerək. Bəzi alimlar muxu ayəttiki «sular» balilarni kərsitidu, dəp karap, mundak tərjimə kilidu: —
–«Bulakliring uroɣup ҳər yərgə tarkilip kətsun, erikliringdiki sular koqilarda ekip yürsun *(demək, «pərzəntliring uroɣuoɣan bulaklardək ҳər yərgə tarkalsun!»)*; pəkətla sangila has bolsun, yat ayaldin boloɣan bolmisun!».
5:18 «Buliking bəht-bərikətlik boloɣay!» — «buliking» muxu ayəttə «əz ayaling»ni kərsitidu. Ayətning ikkinqi kismini kərüng.
5:19 «Uning baoɣridin...» — ibraniy tilida «Uning əmqəkliridin...».

Nemixқa yoqun hotunning қoynioƣa əzüngni atisən?
[21] Qünki insanning ҳəmmə қiloƣanliri Pərwərdigarning kəz aldida axkaridur,
U uning ҳəmmə mangoƣan yollirini tarazioƣa selip turidu.
[22] Yaman adəmning əz қəbiҳlikliri əzini tuzaққa qüxüridu,
U əz gunahi bilən sirtmaққa elinidu.

[23] U yolyoruқtin məҳrum boloƣanliқidin jenidin ayrilidu,
Qekidin axқan ҳamaқətliki tüpəylidin yoldin ezip ketidu.

Yənə birnəqqə nəsiҳət

6 [1] I ooƣlum, əgər dostungoƣa borun boloƣan bolsang,
Yat kixining қərzini tələxkə қol berixip wədə bərgən bolsang,
[2] Əgər əz səzüngdin ilinoƣan bolsang,
Əz wədəng bilən baoƣlinip қalsang,
[3] U yeқiningning қolioƣa qüxkənliking üqün,
Amal қilip əzüngni uningdin қutқuz —
Dərҳal yeқiningning yenioƣa berip, əzüngni kəmtər tutup xu ixtin haliy қilixini ətünüp sora.
[4] Jərən xikarqining қolidin қutuluxқa tirixқandək,
Қux owqining қolidin qiқixқa tirixқandək,
Қutulmioƣuqə uhlap yatma,
Ҳətta ügdəp arammu alma.

Qümülə

[6] I ҳurun, qəmülining yenioƣa berip uningdin əgən,
Uning tirikqilik yollirioƣa қarap dana bol.
[7] Ularning baxliқi, əməldari, ҳəkümdari yoқ bolsimu,
[8] Lekin ular yazda yilning eҳtiyaji üqün ax topliwalidu,
Ҳosul pəslidə ozuқ təyyarliwalidu.
[9] I ҳurun, қaqanoƣiqə uhlap yatisən?
Қaqan ornungdin turisən?
[10] Sən: — Birdəm kəz yumuwalay, birdəm uhliwalay,
Birdəm қolumni қoxturup yetiwalay, — dəysən.
[11] Lekin uhlap yatқanda, miskinlik қarақqidək kelip seni basidu,
Yoқsulluқ huddi қorallиқ bulangqidək ҳujumoƣa ətidu.

[12] Ərziməs, pəyli buzuқ adəm ҳəmmila yərdə yaloƣan eytip, pəslikni səzləydu.
[13] U kəz қisip,
Putliri bilən ixarə қilip,
Barmaқliri bilən kərsitidu;
[14] Kənglidə aldamqiliқla yatidu,

5:21 2Tar. 16:9; Ayup 31:4; 34:21; Pənd. 15:3; Yər. 16:17; 32:19
6:1 «borun» — kepil boloƣan kixi.
6:4 Zəb. 132:4-5; Pənd. 20:13
6:9 Pənd. 13:4; 20:4; 24:33,34
6:12 «Ərziməs» — ibraniy tilida «Belialning ooƣli» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.

U daim rəzillikning koyida bolidu,
Ḥəmmila yərdə jedəl-majira teriydu.
15 Xunga uningoɣa bekitilgən bala-ḳaza uni tuyuḳsiz basidu,
U birakla dawalioɣusiz yanjilidu.

16 Pərwərdigar nəprətlinidioɣan altə nərsə bar,
Bərḥək, yəttə nərsə Uningoɣa yirginqliktur.
17 Ular bolsa,
Təkəbburluḳ bilən ḳaraydioɣan kəz,
Yaloɣan səzləydioɣan til,
Bigunaḥlarning ḳenini təküzidioɣan ḳol,
18 Suyiḳəst oylaydioɣan kəngül,
Yamanliḳ ḳilixḳa tez yügürəydioɣan putlar,
19 Yaloɣan səzləydioɣan sahta guwaḥqi,
Buradər-ḳerindaxliri arisioɣa bəlgünqilik saloɣuqi kixidur.

Zinahorluḳtin əzüngni tart

20 I ooɣlum, atangning əmrigə əməl ḳil;
Anangning kərsətmisidin qiḳma.
21 Ularning səzini ḳəlbinggə tengip,
Ularni boynungoɣa marjandək ḳilip esiwal.
22 Yoloɣa qiḳḳiningda ular seni yetəkləydu,
Uhlioɣiningda ular seni saklaydu,
Uyḳudin oyoɣanoɣiningda ular seni həwərləndüridu.
23 Qünki Hudaning pərmani yoruḳ qiraoɣ,
Uning muḳəddəs ḳanuni nurdur;
Tərbiyəning tənbiḥliri bolsa ḥayatliḳ yolidur.
24 Ular seni buzuḳ hotundin sakliɣuqi,
Yat hotunning xerin səzliridin yirak ḳiloɣuqidur.
25 Uning guzəllikigə kənglüngni baoɣlimioɣin,
Uning ḳax-kəz oynitixi seni əsirgə almisun.
26 Qünki buzuḳ ayallar tüpəylidin adəmlər bir parqə nanoɣimu zar bolidu,
Yat adəmning zinahor ayali bolsa kixining ḳimmətlik jenini əzigə ow ḳiliwalidu.
27 Otni ḳoynungoɣa salsang,
Əz kiyimingni kəydürməmsən?
28 Qooɣning üstidə dəssəp mangsang putungni kəydürməmsən?
29 Baxḳilarning ayali bilən bir orunda yatidioɣan kixi xundaḳ bolidu;
Kim uningoɣa tegip kətsə aḳiwitidin ḳutulalmaydu.
30 Aq ḳaloɣanda ḳorsiḳini toyoɣuzux üqün ooɣriliḳ ḳiloɣan kixini baxḳilar kəmsitməydu;
31 Xundaḳ turuḳluḳ u tutulup ḳalsa,

6:17 Pənd. 30:13
6:18 Rim. 3:15
6:20 Pənd. 1:8
6:21 Pənd. 3:3
6:22 Pənd. 3:23,24
6:23 Zəb. 19:7-9; 119:105
6:24 Pənd. 2:16; 5:3; 7:5

Igisigə yəttini tələxkə tooɣra kelidu;
U əz əyidiki ḥəmmə nərsisini tapxuridu.
32 Ḥalbuki, baxḳilarning hotuni bilən zina ḳiloɣuqi uningdinmu bəttər bolup, tolimu oɣəplətliktur;
Undaḳ ḳiloɣuqi əz-əzini ḥalak ḳilidu.
33 U zəḥmət yəydu, xərməndə bolidu,
Uning rəswasi ḥeq əqürülməydu.
34 Qünki künlək oti ərni dərəɣəzəpkə kəltüridu,
Intiḳam aloɣan künidə u ḥeq rəḥim ḳilmaydu.
35 Tələm puli berəy desəngmu u ḳobul ḳilmaydu,
Ḥərḳanqə sowoɣa-salam bərsəngmu uni besiḳturoɣili bolmaydu.

7 1 I ooɣlum, səzlirimgə əməl ḳil,
Tapxuruḳlirimni yürikingdə saḳla.
2 Tapxuruḳlirimoɣa əməl ḳilsang, yaxnaysən;
Təlimlirimni kəz ḳariquḳungni asrioɣandək asra.
3 Ularni barmaḳliringoɣa tengip ḳoy,
Ḳəlb tahtangoɣa yeziwal.
4 Danaliḳni, sən ḥədə-singlim, degin,
Pəm-parasətni «tuoɣḳinim» dəp qaḳir.
5 Xundaḳ ḳilsang, ular seni yat hotundin yiraḳlaxturidu,
Aoɣzidin silik səz qiḳidioɣan yoqun ayaldin neri ḳilidu.

Buzuḳ hotun

6 Bir ḳetim əyning derizə kəznəkliridin taxḳirioɣa ḳarioɣinimda,
7 Birnəqqə yax, sadda yigitlərni kərdüm,
Ularning iqidin bir əḳilsizni kərüp ḳaldim,
8 U koqa boylap buzuḳ hotun turuxluḳ doḳmuxtin ətüp,
Andin uning əyi tərəpkə ḳarap mangdi.
9 Kəqḳurun ḳarangoɣu qüxkəndə,
Zulmət keqə, ay ḳarangoɣusida ixiki aldidin ətti.
10 Mana, əydin bir hotun qiḳip uni kütüwaldi;
Kiyimi paḥixə ayallarningkidək bolup,
Niyiti ḥiylə-mikir idi.
11 Aoɣzi bixəm-ḥayasiz, naḥayiti jaḥil bir hotun,
U əyidə turmaydu,
12 Birdə məḥəllidə, birdə məydanlarda,
U koqilardiki ḥər doḳmuxta paylap yüridu.
13 Ḥeliḳi yax yigitni tartip, uni səyüp,
Nomussizlarqə uningoɣa: —
14 «Əyümdə «inaḳlik ḳurbanliḳi» gəxi bar,

6:31 Mis. 22:1, 4
7:2 Law. 18:5; Pənd. 4:4
7:3 Ḳan. 6:8; 11:18
7:5 Pənd. 5:3
7:11 Pənd. 9:13

Mən bügün Hudaoƣa ķəsəm ķiloƣan ķurbanlikni ķildim,
15 Xunga mən sizni qaķiroƣili qiktim,
Didaringizoƣa təlpünüp izdidim.
Əmdi sizni tepiwaldim!
16 Karwitimoƣa Misirning kəxtilik, yolluķ libas yapķuqlirini yaptim.
17 Orun-kərpilirimgə hux purak murməkki, muəttər wə ķowzak darqinlarni qaqtim.
18 Keling, tang atķuqə muhəbbətlixəyli, oynap huzurlinayli,
Kənglimiz ķanoƣuqə əzara əyx-ixrət ķilayli,
19 Erim əydə yok, yirak səpərgə qiķip kətti.
20 U bir həmyan pul elip kətti,
Ay toloƣuqə u əygə kəlməydu» — dedi.
21 Ayal kəp xerin səzliri bilən rasa ķizikturdi,
Qiraylik gəpliri bilən uni əsir ķiliwaldi.
22-23 Soyuxķa elip mangoƣan əküzdək,
Hamakət kixi kixən bilən jazaoƣa mangoƣandək,
Ķiltakķa qüxkən kuxtək,
Yigit uning kəynidin mangdi.
Jigirini ok texip ətmiguqə,
U bu ixning hayatioƣa zamin bolidioƣanlikini heq bilməydu.

24 I ooƣullirim, səzlirimni kəngül ķoyup anglanglar,
Degənlirimgə ķulak selinglar,
25 Kəlbinglarni bundak hotunning yolioƣa kətküzmənglar,
Uning aldam haltisioƣa qüxüp kətmənglar.
26 Bundak ayal nuroƣun kixilərni yiķitip yarilanduroƣan,
Uning booƣuzlioƣan adəmliri tolimu kəptur,
27 Uning əyi bolsa təhtisaraning kirix eoƣizidur,
Adəmni «halakət mehmanhanisi»oƣa qüxürüx yolidur.

«Danalik» hitab ķilidu

8 1 Ķulak sal, danalik qaķiriwatmamdu?
Yorukluk sada qiķiriwatmamdu?.
2 Yollarning egiz jayliridin,
Dokmuxlardin u orun alidu,
3 Xəhərgə kiridioƣan ķowukларning yenida,
Hərkandak dərwaza eoƣizlirida u murajiət ķilmakta: —

7:14 «inakлik ķurbanliķi» — Musa pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣan mukəddəs ķanun bekitkən bir hil ķurbanlik, uning əhmiyiti; *(1)* Huda bilən boloƣan inakлikķa erixix üqün; *(2)* Hudaoƣa alahidə rəhmət eytix üqün; *(3)* Hudaoƣa dua bilən ķiloƣan ķəsimini ipadiləx üqün.
–Ķurbanlikķa kala, ķoy yaki əqkimu bolidu. Bu hil ķurbanlikning alahidiliki, ķurbanlik sunoƣuqi kixi uni ķurbanlik ķiloƣandin keyin, gəxidin elip yeyələydu. Muxu yərdə bu ayal: «Mən Huda aldida pak» deməkqi bolidu. Bu pütünləy sahtipəzlik, əlwəttə.
7:17 Küy. 4:14.
7:21 Pənd. 1:17
7:27 «təhtisara» — ibraniy tilida «xeol», ələklərning rohliri ķiyamət künini kütidioƣan yər.
7:27 Pənd. 2:18; 5:5
8:1 Pənd. 1:20,21

4 «I mətiwərlər, silərgə murajət kilimən,
Həy, adəm baliliri, sadani silər üqün kilimən,
5 Gədək boloŋanlar, zerəklikni əginiwelinglar,
Əhmək boloŋanlar, yoruklukka erixinglar!
6 Manga kulak selinglar,
Qünki güzəl nərsilərni dəp berimən,
Aoŋzimni eqip, durus ixlarni silərgə yətküzimən.
7 Eytkanlirim həkikəttur,
Aoŋzim rəzilliktin nəprətlinidu;
8 Səzlirimning həmmisi hək,
Ularda heqkandak hiyligərlik yaki əgitmilik yoktur.
9 Ularning həmmisi qüxəngənlər üqün enik,
Bilim aloŋanlar üqün durus-tooŋridur.
10 Kümüxkə erixkəndin kərə, nəsihətlirimni kobul kilinglar,
Sap altunni elixtin kərə bilimni elinglar.
11 Qünki danalik ləəl-yakutlardin əwzəl,
Hərkandak ətiwarlik nərsəngmu uningoŋa təng kəlməstur.
12 Mən bolsam danalikmən,
Zerəklik bilən billə turimən,
Istikaməttin kelip qikkan bilimni ayan kilimən.
13 Pərwərdigardin əyminix — Yamanlikka nəprətlinix deməktur;
Təkəbburluk, məoŋrurluk, yaman yol həm xum eoŋizni əq kərimən.
14 Məndə obdan məslihətlər, pixkan hekmət bar;
Mən degən yorukluk, kudrət məndidur.
15 Padixahlar mən arkilik həküm süridu,
Mənsiz hakimlar adil həküm qikarmas.
16 Mən arkilikla əmirlər idarə kilidu,
Aliyjanablar, yər yüzidiki barlik sorakqilar tooŋra həküm kilidu.
17 Kimki meni səysə, mənmu uni səyimən,
Meni təlmürüp izdigənlər meni tapalaydu;
18 Məndə baylik, xəhrət,
Hətta konirimas, kəqməs dələt wə həkkaniyətmu bar.
19 Məndin qikkan mewə altundin,
Hətta sap altundin kimmətliktur,
Məndin alidioŋan daramət sap kümüxtinmu üstündur.
20 Mən həkkaniyət yolioŋa mangimən;
Adalət yolining otturisida yürimənki,
21 Meni səygənlərni əməliy nərsilərgə miras kildurimən;
Ularning həzinilirini toldurimən.

8:5 «Gədək boloŋanlar, ... əhmək boloŋanlar, yoruklukka erixinglar!» — okurmənlər xuningoŋa dikkət kiloŋan boluxi mumkin, «danalik» «nadanlar»oŋa *(yaki «gədəklər» yanki «saddilar»oŋa)* biwasitə səz kilidu, pəkət **bəzidə** «əhməklər»gə biwasitə səz kilidu, lekin «məshirə kiloŋuqilar»oŋa hərgiz biwasitə səzliməydu. Qünki «məshirə kiloŋuqilar» rəzil yollarni tutkini üqün ularoŋa heqkandak nəsihət təsir kilmaydu *(1:22, 9:4, 7-8nimu kərüng)*.
8:7 «Eytkanlirim həkikəttur» — ibraniy tilida «Tanglayim həkikətni seoŋinip səzləydu».
8:11 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; Pənd. 3:14,15; 16:16
8:12 «...bilimni ayan kilimən» — yaki «...bilimni tepip berimən».
8:18 Pənd. 3:16
8:19 Pənd. 3:14

22-23 Pərwərdigar ixlirini baxlixidila,
Ķədimdə yasioŋanliridin burunla,
Mən uningoŋa təwədurmən. Əzəldin tartipla — muķəddəmdə,
Yər-zemin yaritilmastila,
Mən tikləngənmən.. 24 Qongķur ḥanglar, dengiz-okyanlar apiridə boluxtin awwal,
Mən məydanoŋa qiķiriloŋanmən;
Mol su uroŋup turidioŋan bulaķlar bolmastinla,
25-26 Egiz taoŋlar əz orunlirioŋa ķoyulmastinla, təpiliklər xəkillənməstinla,
Pərwərdigar bipayan zemin, kəng dalalarni,
Aləmning əsliydiki topa-qanglirinimu tehi yaratmastinla,
Mən məydanoŋa qiķiriloŋanmən.
27-29 U asmanlarni bina ķiliwatķinida,
Dengiz yüzigə upuķ sizikini siziwatķinida,
Ərxtə bulutlarni orunlaxturup,
Qongķur dengizdiki bulaķ-mənbələrni mustəḥkəmləwatķinida,
Dengiz sulirini bekitkən dairidin exip kətmisun dəp pərman qüxürüwatķinida,
Bipayan zeminning ullirini ķuruwatķinida,
Mən u yərdə idim;.
30 Xu qaoŋda goya usta bir ḥünərwəndək Uning yenida turoŋanidim,
Mən ḥərdaim Uning aldida xadlinattim, mən Uning kündilik dil'arami idim;.
31 Mən Uning alimidin, yər-zeminidin xadlinip,
Dunyadiki insanlardin ḥursənlik tepip yürəttim,
32 Xunga i balilar, əmdi manga ķulaķ selinglar;
Qünki yollirimni qing tutķanlar nəķədər bəht tapar!.
33 Aloŋan nəsiḥətkə əməl ķilip, dana boloŋin, uni rət ķilma.
34 Səzümgə ķulaķ selip,
Ḥərküni dərwazilirim aldidin kətməy,
Ixiklirim aldida meni kütidioŋan kixi nəķədər bəhtliktur!
35 Kimki meni tapsa ḥayatni tapidu,
Pərwərdigarning xəpķitigə nesip bolidu..
36 Lekin manga gunaḥ ķiloŋan ḥərkim əz jenioŋa ziyan kəltüridu,
Meni yaman kərgənlər ölümni dost tutķan bolidu»..

Danaliķning səzining dawami, buzuķ hotunning səzliri

9 1 Danaliķ əzigə bir əy selip,
Uning yəttə tüwrükini ornatti.

8:22-23 «Pərwərdigar ixlirini baxlixidila...» — ibraniy tilida «Pərwərdigar yolini baxlixidila...». **«...Mən tikləngənmən»** — baxķa birhil tərjimisi «...Mən məsiḥ ķilindim».
8:22-23 Ķan. 32:8, 33:27; Yuḥ. 1:1
: Mik. 5:2
8:27-29 Ayup 26:10; Yar. 7:11; Yar. 1:9, 10; Ayup 38:10, 11; Zəb. 104:6-9.
8:30 Yuḥ. 5:17
8:32 Ķan. 33:27; Zəb. 119:1, 2; 128:1; Luķa 11:28
8:35 Pənd. 12:2
8:36 «Kimki meni tapsa ḥayatni tapidu, Pərwərdigarning xəpķitigə nesip bolidu.... Meni yaman kərgənlər ölümni dost tutķan bolidu» — bu 8-bab ḥəmdə 9:1-12tiki qong tema «Danaliķ»tur. Bu bablardiki həwərdin ķarioŋanda, əməliyəttə «Danaliķ» bir xəhstur. Injilda bu Xəhsning Huda bilən billə mənggülük turoŋuqi Məsiḥ ikənliki ayan ķilinidu *(məsilən «Yuh.» 1:1-4, 18, «1Cor.» 1:24, 30, «Fil.» 2:5-11, «Kol.» 1:15-18, «Ibr.» 1:1-12, «1Yuh.» 1:1-2, «Wəh.» 22:12-13 ķatarliķlarni kərüng).*

[2] U mallirini soyup,
Esil xarablirini arilaxturup təyyarlap,
Ziyapət dastihinini yaydi;
[3] Dedəklirini meҳman qaқirixқa əwətti,
Өzi xəһərning əng egiz jaylirida turup:
[4] «I saddilar, bu yərgə kelinglar, — dəp qaқiriwatidu;
Nadanlarоŋa:
[5] Ķeni, nanlirimdin eoŋiz tegip,
Mən arilaxturup təyyarlioŋan xarablardin iqinglar;
[6] Nadanlar ķataridin qiķip, ҳayatқa erixinglar,
Yoruķluķ yolida menginglar», — dəwatidu.
[7] Ҳakawurlaroŋa tənbiҳ bərgüqi aһanətkə uqraydu,
Ķəbiҳlərni əyibligüqi өzigə daoŋ kəltüridu.
[8] Ҳakawurlarni əyiblimə, qünki u sanga өq bolup ķalidu;
Ҳalbuki, dana kixini əyiblisəng, u seni səyidu.
[9] Dana adəmgə dəwət ķilsang, əķli tehimu toluķ bolidu;
Ҳəķķaniy adəmgə durus yol kərsətsəng,
Bilimi tehimu axidu.

[10] Pərwərdigardin əyminix danaliķning baxlinixidur,
Muķəddəs boloŋuqini tonux yoruķluқtur.
[11] Mən danaliķ səndə bolsam, künliringni uzartimən,
Өmrüngning yilliri kəpiyər.
[12] Səndə danaliķ bolsa, paydini kəridioŋan өzüngsən,
Danaliķni mazaķ ķilsang ziyan tartidioŋanmu өzüngsən.

[13] Nadan hotun aoŋzi bisərəmjan, əķilsizdur,
Ҳeqnemə bilməstur.
[14] U ixik aldida olturup,
Xəһərning əng egiz jaylirida orun elip,
[15] Udul ətüp ketiwatқanlaroŋa:
[16] «Kimki sadda bolsa, bu yərgə kəlsun!» — dəwatidu,
Wə əķilsizlərni:
[17] «Ooŋrilikqə iqkən su tatlik bolidu,
Ooŋrilap yegən nan təmlik bolidu!» — dəp qarķiwatidu.
[18] Lekin qaķiriloŋuqi ələklərning uning өyidə yatқanlikidin bihəwərdur,
Uning burunķi meҳmanlirining allikaqan təҳtisaraning təglirigə
qüxüp kətkənlikini u səzməs.

9:3 Pənd. 8:2
9:8 Mat. 7:6
9:10 Ayup 28:28; Zəb. 111:10; Pənd. 1:7
9:11 Pənd. 10:27
9:13 Pənd. 7:11
9:17 Pənd. 20:17
9:18 «təһtisaraning təgliri» — «təһtisara» *(ibraniy tilida «xeol»)* ələklərning roһliri ķiyamət künini kütidioŋan yər.
9:18 Pənd. 2:18

Padixah Sulaymanning hekmətlik sözliri

10 [1] Padixah Sulaymanning pənd-nəsihətliri: —
Dana oƣul atisini xad kilar;
Əkilsiz oƣul anisini kayoƣu-həsrətkə salar.
[2] Haram bayliklarning heq paydisi bolmas;
Həkkaniyət insanni ölümdin kutuldurar.
[3] Pərwərdigar həkkaniy adəmning jenini aq koymas;
Lekin u kəbihlərning nəpsini booƣup koyar.
[4] Hurunluk kixini gaday kilar;
Ixqanlik bolsa bayaxat kilar.
[5] Yazda hosulni yioƣiwaloƣuqi — dana oƣuldur;
Lekin orma waktida uhlap yatkuqi — hijalətkə kalduridioƣan oƣuldur.
[6] Bərikət həkkaniy adəmning bexioƣa qüxər;
Əmma zorawanlik yamanlarning aoƣzioƣa urar.
[7] Həkkaniy adəmning yadikari mubarəktur;
Yamanlarning nami bolsa, sesik kalar.
[8] Dana adəm yolyoruk-nəsihətlərni kobul kilar;
Kot-kot, nadan kixi əz ayioƣi bilən putlixar.
[9] Oƣubarsiz yürgən kixining yürüx-turuxi turakliktur,
Yollirini əgri kiloƣanning kiri ahiri axkarilinidu.
[10] Kəz ixaritini kilip yüridioƣanlar adəmni daoƣda kaldurar;
Kot-kot, nadan kixi əz ayioƣi bilən putlixar.
[11] Həkkaniy adəmning aoƣzi hayatlik bulikidur,
Əmma zorawanlik yamanning aoƣzioƣa urar.
[12] Öqmənlik jedəl kozoƣlar;
Mehir-muhəbbət həmmə gunahlarni yapar.
[13] Əkil-idraklik adəmning aoƣzidin danalik tepilar;
Əkilsizning dümbisigə palak tegər.
[14] Dana adəmlər bilimlərni ziyadə toplar;
Lekin əhməkning aoƣzi uni halakətkə yekinlaxturar.
[15] Mal-dunyaliri goya məzmut xəhərdək bayning kapalitidur;
Miskinni halak kilidioƣan ix dəl uning namratlikidur.
[16] Həkkaniylarning əjirliri janoƣa jan koxar,
Kəbihlərning hosuli gunahnila kəpəytixtur.
[17] Nəsihətni anglap uni sakliƣuqi hayatlik yolioƣa mangar;

10:1 Pənd. 15:20
10:2 Pənd. 11:4
10:4 «Hurunluk» — ibraniy tilida: «kol boxluki». **«Ixqanlik»** — ibraniy tilida: «əstayidillikning koli».
10:4 Pənd. 12:24
10:6 «Əmma zorawanlik yamanlarning aoƣzioƣa urar» — baxka birhil tərjimisi: «Əmma yamanlarning aoƣzi zorawanlikni yoxurar».
10:8 Pənd. 10:10
10:11 «hayatlik buliki» — bəlkim «Erəm baoƣqisi»diki «hayatlik beridioƣan dərəh»kə ohxitiloƣandur. **«Əmma zorawanlik yamanning aoƣzioƣa urar»** — yaki «Əmma yamanning aoƣzi zorawanlikni yoxurar».
10:11 Pənd. 10:6; 13:14
10:12 1Kor. 13:7; 1Pet. 4:8
10:13 Pənd. 20:30
10:16 «...gunahnila kəpəytixtur» — yaki «...gunahini bekitər».

Tənbihlərni rət kiloŋan kixi yoldin azoŋanlardur.
18 Adawət sakliоŋan kixi yaloŋan səzliməy kalmas;
Təhmət qaplioŋanlar əhməktur.
19 Gəp kəp bolup kətsə, gunahtin haliy bolmas,
Lekin aoŋzioŋa igə boloŋan əkilliktur.
20 Həkkaniy adəmning səzi huddi sap kümüx;
Yamanning oyliri tolimu ərziməstur.
21 Həkkaniy adəmning səzliri nuroŋun kixini kuwwətlər;
Əhməklər əkli kəmlikidin ələr.
22 Pərwərdigarning ata kiloŋan bərikiti adəmni dələtmən kilar;
U bərikitigə heqbir japa-muxəkkət koxmas.
23 Əhmək kəbihlikni tamaxa dəp bilər;
Əmma danalik yorutuloŋan kixining hursənlikidur.
24 Yaman kixi nemidin korksa xuningoŋa uqrar;
Həkkaniy adəmning arzusi əməlgə axurular.
25 Yaman adəm kuyundək ətüp yokar;
Lekin həkkaniy adəm mənggülük uldəktur.
26 Adəm aqqik su yutuwaloŋandək,
Kəzigə is-tütək kirip kətkəndək,
Hurun adəmni ixka əwətkənmu xundak bolar.
27 Pərwərdigardin əyminix əmürni uzun kilar,
Yamanning əmri kiskartilar.
28 Həkkaniy adəmning ümidi hursənlik elip kelər;
Lekin rəzilning kütkini yokka qikar.
29 Pərwərdigarning yoli durus yaxawatkanlaroŋa baxpanahdur;
Kəbihlik kiloŋuqilaroŋa bolsa halakəttur.
30 Həkkaniylarning orni mustəhkəmdur;
Yamanlar zeminda uzun turmas.
31 Həkkaniy adəmning aoŋzidin danalik qikar;
Lekin xumluk til kesip taxlinar.
32 Həkkaniy adəmning səzi kixigə mok huxyakar;
Yaman adəmning aoŋzidin xumluk qikar.

11 1 Yaloŋan taraza Pərwərdigaroŋa yirginqliktur;
Adil jing texi Uni hursən kilar.
2 Təkəbburluk bilən birgə xərməndiqilik əgixip kelər;

10:18 «Adawət sakliоŋan kixi yaloŋan səzliməy kalmas» — ibraniy tilida: «Adawət sakliоŋuqining ləwliri yaloŋan bolidu».
10:20 «Həkkaniy adəmning səzi» — ibraniy tilida: «Həkkaniy adəmning tili». **«Yamanning oyliri»** — ibraniy tilida: «yamanning kəngli».
10:22 «U bərikitigə heqbir japa-muxəkkət koxmas» — baxka birhil tərjimisi: : «Wə japa-muxəkkət uningoŋa heqnemini koxmas».
10:23 «yorutuloŋan» — ibaraniy tilida «ixni, baxka adəmni obdan qüxinidioŋan» degən mənidə.
10:23 Pənd. 14:9
10:26 «Adəm aqqik su yutuwaloŋandək...» — ibraniy tilida: «Aqqik su qixlaroŋa təgkəndək...».
10:27 Pənd. 9:11
10:28 Ayup 8:13,14; 11:20; Zəb. 112:10
10:29 Pənd. 13:6
11:1 Law. 19:36; Kan. 25:13; Pənd. 16:11; 20:10,23

Lekin danalik kiqik peillaroɣa ḥəmrah bolar.
3 Tooɣrilarning səmimiyliki əzini yetəklər;
Lekin kazzaplarning əgriliki əzini wəyran kilar.
4 Hudaning oɣəzəp künidə mal-dunyaning paydisi bolmas;
Lekin ḥəkkaniyət adəmni əlümdin kutkuzar.
5 Kamil adəmning ḥəkkaniyliki əzini tüz yoloɣa baxlar;
Yaman adəm əz yamanlikidin yikilar.
6 Durus adəmlərning ḥəkkaniyliki əzlirini kutkuzar;
Lekin kazzaplar əz ḥiylə-nəyringidin tutular.
7 Rəzil adəm əlsə, uning ümidi yokka qikar;
Gunaḥkarning ümidi ahiri kuruk kalar.
8 Ḥəkkaniy adəm kiyinqilikтin haliy kilinar;
Rəzil adəm uning ornioɣa tutular.
9 Munapiklar əz aoɣzi bilən yekinini buzar;
Lekin ḥəkkaniylar bilimi bilən kutkuzular.
10 Ḥəkkaniy adəm ronak tapsa, xəḥər hux bolar;
Rəzil adəm ḥalak bolsa, həlk təntənə kilar.
11 Tooɣrilarning bərikət tiləxliri bilən xəḥər güllinər;
Lekin rəzillərning tili bilən wəyran bolar.
12 Əz yekinini səkidioɣan kixi — əkilsizdur;
Əmma yorutuloɣan adəm aoɣzini yioɣar.
13 Gəp toxuoɣuqi məhpiyətlərni axkarilar;
Sadik adəm amanətkə hiyanət kilmas.
14 Yolyoruk kəm bolsa, əl-yurt yikilar;
Uluoɣ bir məslihətqi bolsa, əl nijat tapar.
15 Yatka borun boloɣan kixi ziyan tartmay kalmas;
Kol berixip kepil boluxni yaman kərgən kixining kulikі tinq bolar.
16 Xapaətlik ayal izzət-ḥərmətni koldin bərməs;
Zorawanlar baylikni koldin bərməs.
17 Rəḥimdil əz-əzigə bəht yaritar;
Rəḥimsiz əz tenini aoɣritar.
18 Yaman adəmlərning aloɣan ix ḥəkki ularni aldar, bərikətsiz bolar;
Əmma ḥəkkaniyət terioɣuqi adəm əməliy in'am alar.
19 Ḥəkkaniyət adəmgə ḥayatlik tapkuzar;
Yamanlikni kəzləp yüridioɣan kixi əlümgə yüz tutar.
20 Niyiti buzuk kixi Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Əmma yoli diyanətlik kixilər uning hursənlikidur.

11:2 Pənd. 15:33; 16:18; 18:12
11:3 Pənd. 13:6
11:4 Pənd. 10:2; Əz. 7:19; Zəf. 1:18
11:7 «Gunaḥkarning ümidi...» — baxka birhil tərjimisi, «Küqlüklərning ümidi...».
11:8 Zəb. 34:19; Pənd. 21:18
11:14 «Yolyoruk kəm bolsa...» — baxka birhil tərjimisi, «Kəp məslihətqilər bolsa,...». **«...nijat tapar»** — yaki «.... bihətər turar».
11:14 1Pad. 12:1-20
11:15 «Yatka borun boloɣan kixi ziyan tartmay kalmas» — 6:1 wə izaḥatni kərüng.
11:18 «Yaman adəmlərning aloɣan ix ḥəkki ularni aldar, bərikətsiz bolar» — ibraniy tilida «yaman adəmning ix ḥəkki yaloɣan bolar».

[21] Qol tutuxup birləxsimu, yamanlar jazaoɣa tartilmay qalmas;
Lekin ḥəkḳaniylarning nəsli nijat tapar.
[22] Qiraylik əmma tetikṣiz hotun,
Qoxḳining tumxukioɣa altun ḥalḳa saloɣandəktur.
[23] Ḥəkḳaniylarning arzusi pəḳət yahxi mewə elip kelər;
Yamanlarning kütkini oɣəzəp-nəprəttur.
[24] Biraw mərdlərqə tarḳatsimu, güllinər;
Yənə biraw berixkə tegixlikini ayisimu, pəḳət namratlixar.
[25] Mərd adəm ətlinər;
Baxḳilarni suoɣaroɣuqi əzimu suoɣirilar.
[26] Axlikni satmay besiwaloɣan kixi ələning lənitigə uqraydu;
Lekin axlikni setip bərgüqigə bərikət tilinər.
[27] Yahxilikni izdəp intilgən adəm xapaət tapar;
Yamanlikni izdigən adəm əzi yamanlik kərər.
[28] Əz mal-duniyasioɣa tayanoɣuqi yikilar;
Ḥəkḳaniy kixi yopurmaḳtək kəkirər.
[29] Əz əyigə azarqilik saloɣan kixi xamaloɣa miras bolar;
Əḳilsiz adəm aḳilanining ḳuli bolup ḳalar.
[30] Ḥəkḳaniyning beridioɣan mewisi «ḥayatlik dərihi»dur;
Dana kixi kəngüllərni ḥayatlikḳa mayil ḳilar.
[31] Ḳaranglar, ḥəkḳaniy adəm bu dunyada səwənliki üqün bədəl təligən yərdə,
Rəzillər bilən gunaḥkarlarning aḳiwiti ḳandak bolar?

12 [1] Kimki tərbiyini kədirlisə, bilimnimu səygüqidur;
Lekin tənbiḥkə nəprətləngən nadan-ḥamakətur.
[2] Yahxi niyətlik adəm Pərwərdigarning iltipatioɣa erixər;
Əmma Pərwərdigar ḥiylə-mikirlik adəmning gunaḥini bekitər.
[3] Adəmlər yamanlik ḳilip amanlik tapalmas;
Lekin ḥəkḳaniylarning yiltizi təwrənməs.
[4] Pəzilətlik ayal erining tajidur;
Əmma uni uyatḳa saloɣuqi hotun uning ustihinini qiritər.
[5] Ḥəkḳaniy adəmning oy-pikri durus ḥəküm qikirar;

11:21 «Ḳol tutuxup birləxsimu,...» — baxḳa birhil tərjimisi: — «xübḥisizki,...».
11:21 Pənd. 16:5
11:25 Zəb. 112:9; 2Kor. 9:9
11:27 Zəb. 7:16; 9:15,16; 10:2; 57:6
11:28 Zəb. 1:3, 4; 92:12-14
11:30 «ḥayatlik dərihi» — muxu yərdə «ḥayatlik dərihi» degənlik, «Erəm baoɣqisi»diki Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥrimən boluxioɣa təyyarlanoɣan dərəhni kərsitidu *(3:18-ayətni kərüng).* **«... ḥayatlikḳa mayil ḳilar»** — əyni tekisttə «ḥayatlik» degən səz yoḳ. Lekin ḥəkḳaniylik yolida Hudaning məmin bəndiliri adəmlərning kənglini əzi üqün almaydu, bəlki ularni Hudaning yolioɣa jəlp ḳilidu; xunga toluḳ mənisi: «Kim dana bolsa kixilərning kənglini nijat yolioɣa baxlaydu» dəp ḳaraymiz. Muxu ayətni «Luḳa» 5:10 bilən selixturoɣili bolidu.
11:30 Yar. 2:9, Yaḳ. 5:19, 20
11:31 «Ḳaranglar, ḥəkḳaniy adəm ...bədəl təligən yərdə, rəzillər bilən gunaḥkarlarning aḳiwiti ḳandak bolar?» — bu ayət Injil, «1Pet.» 4:18də nəḳil kəltürülidu.
11:31 1Pet. 4:17,18
12:3 Pənd. 10:25
12:4 1Kor. 11:7

Yamanlarning nəsihətliri məkkarliktur.
6 Yamanlarning sözliri qan tökidiƣan kiltaktur;
Lekin durusning sözi adəmni kiltaktin kutuldurar.
7 Yamanlar aƣdurulup, yokilar;
Lekin hək̡kaniylarning öyi məzmut turar.
8 Adəm öz zerikliki bilən mahtaxka sazawər bolar;
Əgri niyətlik kixi közgə ilinmas.
9 Pekir turup hizmətkari bar kixi,
Özini qong tutup aq yürgən kixidin yahxidur.
10 Hək̡kaniy adəm öz ulikinimu asrar;
Əmma rəzil adəmning bolsa hətta rəhimdillikimu zalimliktur.
11 Tirixip terikqilik kiloƣan dehkanning korsiki tok bolar;
Əmma ham hiyallaroƣa berilgən kixining əkli yoktur.
12 Yaman adəm yamanlik kiltikini közləp olturar;
Əmma hək̡kaniy adəmning yiltizi mewə berip turar.
13 Yaman adəm öz aoƣzining gunahidin tutular;
Hək̡kaniy adəm muxəkkət-kiyinqiliktin kutular.
14 Adəm öz aoƣzining mewisidin kanaət tapar;
Öz koli bilən kiloƣanliridin uningoƣa yandurular.
15 Əhmək öz yolini tooƣra dəp bilər;
Əmma dəwətkə kulak saloƣan kixi akilanidur.
16 Əhmək̡ning aqqiki kəlsə, tezla bilinər;
Zerək kixi hakarətkə səwr kilar, sətqilikni axkarilimas.
17 Hək̡ikətni eytkan kixidin adalət bilinər;
Yaloƣan guwahlik kiloƣuqidin aldamqilik bilinər.
18 Bəzlilərning yeniklik bilən eytkan gepi adəmgə sanjiloƣan kiliqka ohxar;
Birak akilanining tili dərdkə dərmandur.
19 Rastqil mənggü turoƣuzulidu;
Ləwzi yaloƣan bolsa birdəmliktur.
20 Yamanlikning koyida yürgüqining kənglidə hiylə sakƣlanoƣandur;
Amanlikni dəwət kiloƣuqilar huxallikka qəmər.
21 Hək̡kaniy adəmning bexioƣa hеq külpət qüxməs;
Kəbihlər bala-kazaoƣa qəmülər.

12:5 «... oy-pikri durus hək̡üm qikirar» — yaki: «...oy-pikri durustur».
12:6 Pənd. 1:11,18; 11:9
12:7 «Yamanlar aoƣdurulup, yokilar» — baxka birhil tərjimisi: «Yamanlar aoƣduruloƣanda, yokilar».
12:7 Zəb. 37:36-40; Pənd. 11:21
12:9 Pənd. 13:7
12:10 Kan. 25:4
12:11 Pənd. 28:19
12:13 «Yaman adəm öz aoƣzining gunahidin tutular» — yaki «Eoƣizdiki itaətsizliktin rəzil tuzak qikar».
12:13 Pənd. 10:14; 18:7
12:14 Pənd. 13:2
12:15 Pənd. 3:7
12:16 «...hakarətkə səwr kilar, sətqilikni axkarilimas» — ibraniy tilida bu ikki ibarə «ikki bislik» bir söz bilənla ipadiləngən.
12:17 Pənd. 14:5
12:18 Zəb. 57:4; 59:7; Pənd. 16:27
12:19 «rastqil» — ibraniy tilida «hək̡ikətning lewi». **«ləwzi yaloƣan bolsa birdəmliktur.»** — ibraniy tilida «yaloƣanqi til bolsa birdəmliktur».

22 Yaloɣan səzləydioɣanning ləwliri Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Lekin ləwzidə turoɣanlaroɣa U apirin eytar.
23 Pəmlik adəm bilimini yoxurar;
Birak əhmək nadanlikini jakarlar..
24 Tirixqan kol ḥokuk tutar;
Ḥurun kol alwanoɣa tutular..
25 Kəngülning oɣəm-əndixisi kixini mükqəytər;
Lekin meḥribanə bir səz kixini roḥlandurar..
26 Ḥəkkaniy kixi əz dosti bilən birgə yol izdər;
Birak yamanlarning yoli əzlirini adaxturar..
27 Ḥurun əzi tutkan owni pixurup yeyəlməs;
Birak ətiwarlik bayliklar tirixqanoɣa mənsuptur..
28 Ḥəkkaniylikning yolida ḥayat tepilar;
Xu yolda ələm kərünməstur.

13 1 Dana ooɣul atisining tərbiyisigə kəngül koyar;
Məshirə kiloɣuqi tənbiḥkə kulak salmas.
2 Adəm durus eoɣizining mewisidin ḥuzurlinar;
Tuzkorlar zorawanlikka ḥəwəs kilip zorawanlikka uqrar..
3 Səzdə eḥtiyatqan kixi jenini saklap kalar;
Aoɣzi ittik ḥalakətkə uqrar.
4 Ḥurunning arzu-tiliki bar, lekin erixəlməs;
Lekin tirixqan ətlinər.
5 Ḥəkkaniy adəm yaloɣanqilikṭin yirginər;
Kəbiḥ bolsa sesip, xərməndə bolar.
6 Yoli durusni ḥəkkaniyət koɣdar;
Lekin gunaḥkarni rəzillik yikitar..
7 Bəzilər əzini bay kərsətkini bilən əməliyəttə kuruk səlättur;
Bəzilər əzini yoksul kərsətkini bilən zor baylikliri bardur..
8 Əz baylikị gərügə tutuloɣan bayning jenioɣa ara turar;
Birak yoksullar ḥeq wəḥimini anglimas.
9 Ḥəkkaniy adəmning nuri xadlinip parlar;
Birak yaman adəmning qirioɣi əqürülər..
10 Kibirliktin pəkət jedəl-majirala qikar;
Danalik bolsa nəsiḥətni anglioɣanlar bilən billidur.
11 Ixliməy tapkan ḥaram baylik bərikətsizdur;

12:23 Pənd. 13:16; 15:2
12:24 Pənd. 10:4
12:25 Pənd. 15:13
12:26 «Ḥəkkaniy kixi əz dosti bilən birgə yol izdər» — baxka hil tərjimiliri: «Ḥəkkaniy kixi əz dostining kənglidikini təkxürər», «Ḥəkkaniy kixi dost tutuxta səgək bolar» yaki «Ḥəkkaniy kixi əz dostioɣa yol kərsitər».
12:27 «Birak ətiwarlik bayliklar tirixqanoɣa mənsuptur» — baxka birhil tərjimisi: «Birak tirixqan kixi əz təəllukatini ətiwarlaydu».
13:2 Pənd. 12:14
13:6 Pənd. 10:29; 11:3, 5, 6
13:7 Pənd. 12:9
13:9 Ayup 18:5, 6; 21:17; Pənd. 4:18

Tər təküp ḥalal tapḳan güllinər.
12 Təlmürginigə kütüp erixəlməslik kəngülni sunuḳ ḳilar,
Lekin təxnalikta erixkini «ḥayatlik dərihi»dur.
13 Hudaning kalam-səzigə pisənt ḳilmioɣan adəm gunaḥning təlimigə kərzdar bolar;
Lekin pərmanni ḳədirligən adəm yahxilik kərər.
14 Aḳilanining təlimi ḥayatlik bərgüqi bulaktur,
U seni ələüm tuzaḳliridin ḳutuldurar.
15 Aḳilanilik adəmni iltipatḳa erixtürər;
Birak tuzkorlarning yoli əgri-bügri, japalik bolar.
16 Pəm-parasətlik adəm bilimi bilən ix kərər;
Ḥamakət əz nadanliḳini axkarilar.
17 Rəzil alakiqi bala-ḳazaoɣa uqrar;
Sadik əlqi bolsa dərdkə dərmandur.
18 Tərbiyəni rət ḳiloɣan adəm namratlixip uyatḳa ḳalar;
Əmma tənbiḥni ḳobul ḳiloɣan ḥərmətkə erixər.
19 Əməlgə axḳan arzu kixigə xerin tuyular;
Lekin əhməḳlər yamanliḳni taxlaxni yaman kərər.
20 Aḳilanilər bilən billə yürgən Dan. bolar;
Birak əhməḳlərgə ḥəmrah boloɣan nalə-pəryadta ḳalar.
21 Bala-ḳaza gunaḥkarlarning kəynidin besip mangar;
Lekin ḥəkḳaniylar yahxiliḳning əjrini tapar.
22 Yahxi adəm pərzəntlirining pərzəntlirigə miras ḳaldurar;
Gunaḥkarlarning yioɣkan mal-dunyaliri ḥəkḳaniylar üqün toplinar.
23 Yoḳsulning taxlanduḳ yeri mol ḥosul berər,
Lekin adalətsizliktin u wəyran bolar.
24 Tayaḳni ayioɣan kixi ooɣlini yahxi kərməs;
Balini səygən kixi uni əstayidil tərbiyiləp jazalar.
25 Ḥəkḳaniy adəm kəngli ḳanaət tapḳuqə ozuḳ yər;
Yamanning ḳorsiḳi aq ḳalar.

14 1 Ḥərbir dana ayal əz ailisini awat ḳilar;
Əhməḳ ayal ailisini əz ḳoli bilən wəyran ḳilar.
2 Durusluḳ yolida mangidioɣan kixi Pərwərdigardin ḳorḳar;
Ḳingoɣir yolda mangoɣan kixi Hudani kəzgə ilmas.
3 Əhməḳning təkəbbur aoɣzi əzigə tayaḳ bolar;
Aḳilanining ləwliri əzini ḳooɣdar.

13:11 Pənd. 10:2; 20:21
13:12 «ḥayatlik dərihi» — «Erəm baoɣqisi»diki, Adəm'atimiz wə Ḥawa'animizning bəḥriman boluxioɣa təyyarlanoɣan dərəhni kərsitidu *(3:18ni kərüng)*.
13:12 Pənd. 13:19
13:14 Pənd. 10:11; 14:27
13:16 Pənd. 12:23; 15:2
13:20 «...nalə-pəryadta ḳalar» — yaki «...ziyan tartar».
13:22 Ayup 15:29; 27:17
13:23 Pənd. 12:11; 18:9
13:24 Pənd. 23:13
14:1 «... əz ailisini awat ḳilar» — ibraniy tilida «... əz ailisini ḳurar».
14:2 Ayup 12:4

[4] Ulaoŋ bolmisa, eoŋil pak-pakiz turar;
Birak өküzning küqi boloŋandila sangoŋa axlik tolar.
[5] Ixənqlik guwahqi yaloŋan eytmas;
Sahta guwahqi yaloŋan gəpni nəpəstək tinar.
[6] Ḥakawurlar danalik izdəp tapalmas;
Birak yorutuloŋan adəmgə bilim elix asanoŋa qüxər.
[7] Birawning aoŋzida bilim yoḳluḳini bilip yətkəndə,
Uningdin өzüngni neri tart.
[8] Əḳil-parasətlik kixining danaliḳi өz yolini oylinixtidur;
Əhməḳlərning əḳilsizliki bolsa өzlirining aldinixidur.
[9] Əhməḳlər bolsa «itaətsizlik ḳurbanliḳi»ni kəzgə ilmaydu,
Ḥakḳaniylar arisida bolsa iltipat tepilar.
[10] Kəngüldiki dərdni pəḳət өzila kətürələr;
Kəngüldiki huxluḳḳimu baxḳilar xerik bolalmas.
[11] Yamanning өyi ərülüp qüxər;
Ḥakḳaniy adəmning qediri güllinip ketər.
[12] Adəm balisioŋa tooŋridək kərünidioŋan bir yol bar,
Lekin aḳiwiti ḥalakətkə baridioŋan yollardur.
[13] Oyun-külkə bolsa ḳəlbtiki oŋəm-ḳayoŋuni yapar,
Huxallik ətüp kətkəndə, oŋəm-ḳayoŋu yənila ḳalar.
[14] Tooŋra yoldin burulup yanoŋan adəm ḥaman өz yolidin toyar;
Yahxi adəm өz ixidin ḳanaətlinər.
[15] Saddilar ḥəmmə gəpkə ixinip ketər;
Lekin pəm-parasətlik kixi ḥərbir ḳədəmni awaylap basar.
[16] Dana adəm eḫtiyatqan bolup awariqiliktin neri ketər;
Əhməḳ ḥakawurluḳ ḳilip, өzigə ixinip aldioŋa mangar.
[17] Terikkək əhməḳlik ḳilar;
Nəyrəngwaz adəm nəprətkə uqrar.
[18] Saddilar əhməḳlikḳa warislik ḳilar;
Pəm-parasətliklər bilimni өz taji ḳilar.
[19] Yamanlar yahxilarning aldida igilər;
Ḳəbiḥlər ḥakḳaniyning dərwaziliri aldida bax urar.
[20] Namrat kixi ḥətta өz yeḳinioŋimu yaman kərünər.
Bayning dosti bolsa kəptur.
[21] Yeḳinini pəs kərgən gunaḥkardur;

14:4 «Ulaoŋ bolmisa, eoŋil pak-pakiz turar...» — eoŋilning sesikliḳi tüpəylidin eoŋildiki ulaoŋlarni qiḳiriwetix tolimu əhməḳanilik, əlwəttə.
14:5 Mis. 23:1; Pənd. 12:17
14:6 «Ḥakawurlar» — yaki «Məshirə ḳiloŋuqilar».
14:9 «Itaətsizlik ḳurbanliḳi» — Musa pəyoŋəmbərgə tapxuruloŋan «muḳəddəs ḳanun»oŋa asasən, birsi baxḳilaroŋa gunaḥ ḳilip ziyan yətküzgən bolsa, Hudadin kəqürüm elix üqün awwal ziyan tartḳuqioŋa xu gunaḥini etirap ḳilip, az degəndə ikki ḥəssə tələm berip, andin itaətsizliki üqün ḳilinidioŋan ḳurbanliḳni *(«itaətsizlik ḳurbanliḳi»ni)* ibadəthanida Hudaoŋa atap berixi kerək idi.
–Baxḳa birhil tərjimisi «əhməḳlər itaətsizlikigə nisbətən yeniklik bilən külüp ḳoyidu».
14:12 Pənd. 16:25
14:13 Pənd. 5:4
14:14 Pənd. 1:31
14:16 «awariqiliktin» — yaki «yamanliḳtin».
14:20 Pənd. 19:4, 7

Lekin miskinlərgə rəhim kiloƣan bərikət tapar.
[22] Yamanlik oylioƣanlar yoldin adaxkanlardin əməsmu?
Birak yahxilik oylioƣanlar rəhim-xəpkət, ħəkikət-sadiklikka muyəssər bolar.
[23] Ħəmmə mehnəttin payda qikar;
Birak kuruk paranglar adəmni mohtajlikta kaldurar.
[24] Akilanilər üqün bayliklar bir tajdur;
Əhməklərning nadanlikidin pəkət yənə xu nadanlikla qikar.
[25] Ħəkkaniy guwahlik bərgüqi kixilərning ħayatini kutkuzar;
Yaloƣan-yawidak səzləydioƣan guwahqi yaloƣan gəpni nəpəstək tinar.
[26] Pərwərdigardin korkidioƣanning küqlük yələnqüki bar,
Uning balilirimu ħimayigə igə bolar.
[27] Pərwərdigardin korkux ħayatning bulikidur;
U kixini əjəllik tuzaklardin kutkuzar.
[28] Padixaħning xan-xəripi pukrasining kəplikidindur;
Pukrasining kəmliki əmirning ħalakitidur.
[29] Eoƣir-besik kixi intayin akil kixidur;
Qeqiloƣak əhməklikni uluoƣlar.
[30] Hatirjəm kəngül tənning sakliкidur;
Ħəsrət qekix bolsa səngəklərni qiritar.
[31] Miskinni bozək kiloƣuqi — Pərwərdigaroƣa ħakarət kiloƣuqidur;
Ħajətmənlərgə xapaət kilix Uni ħərmətligənliktur.
[32] Yaman əz yamanliki iqidə yikitilar;
Ħəkkaniy adəm ħətta səkratta yatkandimu hatirjəm bolar.
[33] Yorutuloƣan kixining kənglidə danalik yatar;
Birak əhməkning kənglidikisi axkara bolmay kalmas.
[34] Ħəkkaniyət ħərkaysi əlni yukiri kətürər;
Gunaħ ħərkandak millətni nomuska kaldurar.
[35] Padixaħning iltipati əkillik hizmətkarning bexioƣa qüxər;
Birak uning oƣəzipi nomusta kalduroƣuqi uyatsiz hizmətkarining bexioƣa qüxər.

15 [1] Mulayim jawab oƣəzəpni basar;
Kopal səz aqqikni kozoƣar.
[2] Akilanilərning tili bilimni jari kilar;
Əhməkning aoƣzi kuruk gəp təkər.
[3] Pərwərdigarning kəzi ħər yərdə yürər;

14:22 Luka 6:38
14:27 «ħayatning buliki» — 13:14nimu kərüng.
14:27 Pənd. 10:11; 13:14
14:31 Pənd. 14:21; 17:5
14:32 «Yaman əz yamanliki iqidə yikitilar; ħəkkaniy adəm ... hatirjəm bolar» — toluk ayətning baxka bir hil tərjimisi: «Külpət kəlgəndə, yaman adəm ħəydiwetilidu; birak ħəkkaniy adəm səkratta yatkandimu panaħlik bolar».
14:33 Pənd. 10:14; 12:23; 13:16
14:35 «Nomusta kalduroƣuqi uyatsiz hizmətkar...» — ibraniy tilida «nomusta kalduroƣuqi» wə «uyatsiz» degən ikki ibarə birla ikki bislik səz bilən bildürülidu.
15:1 Pənd. 25:15
15:2 Pənd. 12:23; 13:16; 15:28

Yahxi-yamanlarni kərüp turar.
4 Xipa yətküzgüqi til huddi bir «ḥayatlik dərihi»dur;
Tili əgrilik kixining roḥini sundurar.
5 Əhmək atisining tərbiyisigə pisənt kilmas;
Lekin atisining tənbiḥigə kulak saloɣan zerək bolar.
6 Ḥəkkaniyning əyidə gəḥərlər kəptur;
Birak yamanning tapawiti əzigə awariqilik tapar.
7 Dananing ləwliri bilim tarkitar;
Əhməkning kənglidin ḥeq bilim qikmas.
8 Yamanlarning kurbanliki Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Duruslarning duasi Uning hursənlikidur.
9 Yamanlarning yoli Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Lekin ḥəkkaniyətni intilip izdigüqini U yahxi kərər.
10 Tooɣra yoldin qikkanlar azablik tərbiyini kərər;
Tənbiḥkə əq boloɣuqi ələr.
11 Təḥtisara wə ḥalakət Pərwərdigarning kəz aldida oguk turoɣan yərdə,
Insan kənglidiki oy-pikirni kandakmu Uningdin yoxuralisun?!
12 Ḥakawur tənbiḥ bərgüqini yakturmas;
U akilanilərdin nəsiḥət elixka barmas.
13 Kəngül xad bolsa, hux qiray bolar;
Dərd-ələm tartsa, roḥi sunar.
14 Yorutuloɣan kəngül bilimni izdər;
Əkilsizning aoɣzi nadanlikni ozuk kilar.
15 Ezilgənlərning ḥəmmə künliri təstə ətər;
Birak xad kəngül ḥərkünini ḥeyttək ətküzər.
16 Zor baylik bilən biaramlik tapkandin,
Azoɣa xükür kilip, Pərwərdigardin əyməngən əwzəl.
17 Nəprət iqidə yegən bordak gəxtə kilinoɣan katta ziyapəttin,
Meḥir-muḥəbbət iqidə yegən kəktat əwzəl.
18 Terikkək kixi jedəl qikirar;
Eoɣir-besik talax-tartixlarni tinqlandurar.
19 Ḥurunning yoli tikənlik kaxadur,
Durus adəmning yoli kətürülgən yoldək daoɣdamdur.
20 Dana ooɣul atisini xad kilar;
Əkilsiz adəm anisini kəmsitər.
21 Əkli yok kixi əhməkliki bilən huxtur;

15:3 «Yahxi-yamanlar...» — ibraniy tilida «yaman-yahxilar» degənlik bilən bildürülidu.
15:3 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yər. 16:17; 32:19
15:4 «Xipa yətküzgüqi til» — yaki «meḥriban til». **«ḥayatlik dərihi»** — 3:18-ayəttiki izaḥatni kərüng.
15:4 Pənd. 12:18; 13:14
15:8 Pənd. 21:27; Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21
15:11 «Təḥtisara» — əlgənlərning roḥliri baridioɣan jayni kərsitidu.
15:11 2Tar. 6:30; Zəb. 7:9; 44:20-21; Yər. 17:9, 10; Yuḥ. 2:24, 25; 21:17; Ros. 1:24
15:12 «Ḥakawur» — yaki «məshirə kiloɣuqi».
15:13 Pənd. 17:22; 18:14
15:16 Zəb. 37:16; Pənd. 16:8
15:17 Pənd. 17:1
15:18 Pənd. 28:25; 29:22
15:20 Pənd. 10:1

Yorutuloɣan kixi yolini tooɣrilap mangar.
22 Məsliһətsiz ix ķiloɣanda nixanlar əməlgə axmas;
Məsliһətqi kəp boloɣanda muddialar əməlgə axurular.
23 Kixigə jayida bərgən jawabidin hux bolar,
Dəl waķtida ķiloɣan səz nəķədər yahxidur!
24 Ңayatliķ yoli əķillik kixini yuķirioɣa baxlayduki,
Uni qongķur təһtisaradin ķutķuzar.
25 Pərwərdigar təkəbburning əyini yuluwetər;
Birak U tul hotunlaroɣa pasillarni turoɣuzar.
26 Yamanlarning oy-pikri Pərwərdigaroɣa yirginqliktur;
Birak sap dilning səzliri səyümlüktur.
27 Aq kəz kixi əz ailisigə awariqilik kəltürər;
Para elixķa nəprətlənгən kixi kün kərər.
28 Ңəkķaniy adəm ķandak jawab berixtə ķayta-ķayta oylinar;
Yaman adəmning aoɣzidin xumluķ təkülər.
29 Pərwərdigar yaman adəmdin yiraķtur;
Birak U ңəkķaniyning duasini anglar.
30 Hux kəzlər kəngülni xadlandurar;
Hux həwər ustihanlaroɣa gəx-may ķondurar.
31 Ңayatliķķa elip baridioɣan tənbiһkə ķulak saloɣan kixi danalarning ķataridin orun alar.
32 Tərbiyəni rət ķiloɣan əz jenini har ķilar;
Tənbiһkə ķulak saloɣan yorutular.
33 Pərwərdigardin ķorķux adəmgə danaliķ əgitər;
Awwal kəmtərlik bolsa, andin xəһrət kelər.

16 1 Kəngüldiki niyətlər insanoɣa təwədur;
Birak tilning jawabi Pərwərdigarning ilkididur.
2 Insan əzining ңəmmə ķiloɣan ixini pak dəp bilər;
Lekin ķəlbdiki niyətlərni Pərwərdigar tarazioɣa selip tartip kərər.
3 Niyət ķiloɣan ixliringni Pərwərdigaroɣa tapxuroɣin,
Xundak ķiloɣanda pilanliring pixip qiķar.
4 Pərwərdigar barliķ məwjudiyətning ңərbirini məlum məksət bilən apiridə ķiloɣan;
Ңətta yamanlarnimu balayi'apət küni üqün yaratķandur.

15:21 Pənd. 10:23; 14:9
15:22 Pənd. 11:14
15:24 «təһtisara» — əlgənlərning roһliri baroɣan jayni kərsitidu.
15:25 Pənd. 2:21,22; 12:7; 14:11
15:26 «oy-pikri» — yaki «pilanliri».
15:26 Pənd. 6:18
15:27 Pənd. 1:19
15:29 Zəb. 10:17; 34:15-19; 145:18, 19
15:30 Pənd. 25:25
15:33 Pənd. 1:7; 9:10; 18:12
16:1 Pənd. 16:1; 19:21; 20:24; Yər. 10:23
16:2 «ķəlbdiki niyətlər» — ibraniy tilida «*(adəmlərning)* roһliri» deyilidu.
16:2 Pənd. 21:2
16:3 Zəb. 37:5; 55:22; Mat. 6:25; Luķa 12:22; 1Pet. 5:7
16:4 Ayup 21:30

5 Təkəbburluqḳa tolоɳan kəngüllərning ḥərbiri Pərwərdigarоɳa yirginqliktur;
Ḳol tutuxup birləxsimu, jazasiz ḳalmas.
6 Muḥəbbət-xəpkət wə ḥəḳikət bilən gunaḥlar kəfarət ḳilinip yepilar;
Pərwərdigardin əyminix adəmlərni yamanliktin haliy ḳilar.
7 Adəmning ixliri Pərwərdigarni hursən ḳilsa,
U ḥətta düxmənlirinimu uning bilən inaḳlaxturar.
8 Ḥalal alоɳan az,
Ḥaram alоɳan kəptin əwzəldur.
9 Insan kənglidə əz yolini tohtitar;
Əmma ḳədəmlirini tooɳrilaydiоɳan Pərwərdigardur.
10 Ḥətta padixaḥning ləwlirigə ḳaritip əpsun oḳulsimu,
Uning aоɳzi tooɳra ḥəkümdin qətnimәs.
11 Adil taraza-mizanlar Pərwərdigarоɳa hastur;
Taraza taxlirining ḥəmmisini U yasiоɳandur.
12 Padixaḥ rəzillik ḳilsa yirginqliktur,
Qünki təht ḥəḳḳaniyət bilənla məḥkəm turar.
13 Ḥəḳḳaniy səzligən ləwlər padixaḥlarning hursənlikidur;
Ular durus səzligüqilərni yahxi kərər.
14 Padixaḥning ḳəḥri goya ələmning əlqisidur;
Birak dana kixi uning oɳəzipini tinqlandurar.
15 Padixaḥning qirayining nuri kixigə jan kirgüzər;
Uning xəpkiti wakʧida yaoɳkan «keyinki yamoɳur»dur.
16 Danalik elix altun elixtin nəḳədər əwzəldur;
Yorutuluxni tallax kümüxni tallaxtin xunqə üstündur!
17 Durus adəmning egiz kətürülgən yoli yamanliktin ayrilixtur;
Əz yolioɳa eḥtiyat ḳiloɳan kixi jenini saḳlap ḳalar.
18 Məoɳrurluk ḥalak boluxtin awwal kelər,
Təkəbburluk yiḳilixtin awwal kelər.
19 Kəmtər bolup miskinlər bilən bardi-kəldidə bolux,
Təkəbburlar bilən ḥaram mal bəlüxkəndin əwzəldur.
20 Kimki ixni pəm-parasət bilən ḳilsa payda tapar;
Pərwərdigarоɳa tayanoɳan bolsa, bəht-saadət kərər.

16:5 «ḳol tutuxup birləxsimu,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «xubḥisizki,...».
16:5 Pənd. 6:17; 8:13; 11:21
16:6 «...gunaḥlar kəfarət ḳilinip yepilar» — Təwrat dəwridə, gunaḥlar ḳurbanliḳlar arḳiliḳ **«yepilip** kəqürüm ḳilindi» *(yəni, «kəfarət ḳilindi»)*. Injil dəwrigə kəlgəndila, gunaḥlar «elip taxlandi» *(məsilən, «Yuḥ.» 1:29)*.
16:8 Zəb. 37:16; Pənd. 15:16
16:10 «Ḥətta padixaḥning ləwlirigə ḳaritip əpsun oḳulsimu, uning aoɳzi tooɳra ḥəkümdin qətnimәs» — yənə ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Padixaḥning ləwlиridə Pərwərdigarning wəḥiyi bolsa, uning aoɳzi tooɳra ḥəkümdin qətnimәs»; *(2)* «Padixaḥning ləwliri wəḥiygə ḳarap səzləydu; uning aoɳzi tooɳra ḥəkümdin qətnimәsliki kerək».
16:11 Law. 19:36; Ḳan. 25:13-16; Pənd. 11:1; 20:10, 23
16:14 Pənd. 19:12; 20:2
16:15 «Uning padixaḥning xəpkiti wakʧida yaoɳkan «keyinki yamoɳur»dur» — ibraniy tilida: «Uning *(padixaḥning)* xəpkiti «keyinki yamoɳurlar»ni əpkəlgən buluttur». «Keyinki yamoɳurlar» Israilda 3-ayda yeoɳip, ətiyazlik ziraətlərni pixuruxtək ḥalkilik rolni oynaydu. Xunga ḥərbir dehḳan «keyinki yamoɳur»oɳa təxnadur, ular uni bək ḳədirləydu.
16:15 Pənd. 19:12; Ḥox. 6:3; Zək. 10:1; Yaḳ. 5:7
16:16 Ayup 28:15; Zəb. 19:10; 119:72; Pənd. 3:14,15; 8:11,19
16:18 Pənd. 11:2; 17:19
16:20 «Kimki ixni pəm-parasət bilən ḳilsa payda tapar» — yaki «nəsiḥət səzigə kəngül ḳoyoɳan payda tapar».
16:20 Zəb. 2:12; 34:8-9; 125:1; Yəx. 30:18; Yər. 17:7

21 Kəngli dana kixi səgək atilar;
Yekimlik səzlər adəmlərning bilimini axurar.
22 Pəm-parasət əzigə igə boloɣanlaroɣa ḥayatlikning bulikidur;
Əkilsizlərgə təlim bərməkning əzi əkilsizliktur.
23 Akilanə kixining kəlbi aoɣzidin əkil qikirar;
Uning ləwzigə bilimni ziyadə kilar.
24 Yekimlik səzlər goya ḥəsəldur;
Kəngüllərni hux kilip təngə dawadur.
25 Adəm balisioɣa tooɣridək kərünidioɣan bir yol bar,
Lekin akiwiti ḥalakətkə baridioɣan yollardur.
26 Ixligüqining ixtiyi uni ixka salar;
Uning karni uningoɣa ḥəydəkqilik kilar.
27 Muttəḥəm kixi yaman gəpni kolap yürər;
Uning ləwliri lawuldap turoɣan otka ohxar.
28 Əgri adəm jedəl-majira tuoɣduroɣuqidur;
Oɣəywətqi yekin dostlarni ayriwetər.
29 Zorawan kixi yekin adimini azdurar;
Uni yaman yoloɣa baxlap kirər.
30 Kəzini yumuwaloɣan kixi yaman niyətni oylar;
Lewini qixligən kixi yamanlikka təyyardur.
31 Ḥəkkaniyət yolida akaroɣan qaq,
Adəmning xəḥrət tajidur.
32 Asan aqqiklimaydioɣan kixi palwandin əwzəldur;
Əzini tutuwaloɣan xəḥər aloɣandinmu üstündur.
33 Qək etəkkə taxlanoɣini bilən,
Lekin nətijisi pütünləy Pərwərdigardindur.

17 1 Kurbanlik gəxlirigə toloɣan jedəllik əydin,
Bir qixləm kuruk nan yəp, kəngül tinqlikta boloɣan əwzəl.
2 Hizmətkar qewər bolsa, hojisining nomusta koyoɣuqi ooɣlini baxkurar;
Kəlgüsidə u hojining ooɣli katarida turup uning mirasni təksim kilar.
3 Sapal kazan kümüxni tawlar, qanak altunni tawlar,

16:22 Pənd. 13:14
16:25 Pənd. 14:12
16:26 «Uning karni uningoɣa ḥəydəkqilik kilar» — ibraniy tilida «Uning aoɣzi uningoɣa ḥəydəkqilik kilar».
16:27 «Muttəḥəm kixi» — ibraniy tilida «Belialning ooɣli» deyilidu. «Belial»ning mənisi «ərziməs» degənlik bolup, bəlkim Iblisni kərsitidu.
16:27 Pənd. 12:18
16:28 Pənd. 15:18; 26:21; 29:22
16:29 «Uni yaman yoloɣa baxlap kirər» — ibraniy tilida «Uni yahxi əməs bir yoloɣa baxlap kirər».
16:30 «Kəzini yumuwaloɣan kixi» — yaki «kəz kiskuqi kixi», «kəzini qimildatkuqi adəm».
16:30 Pənd. 6:13,14
16:31 «Ḥəkkaniyət yolida akaroɣan qaq, adəmning xəḥrət tajidur» — ayətning baxka birhil tərjimisi: «Ak qaq bolsa adəmning xəḥrət tajidur; u ḥəkkaniyət yolida pəyda bolidu».
16:32 «Əzini tutuwaloɣan» — ibraniy tilida: «Əz roḥini idarə kilidioɣan» degən səzlər bilən ipadilinidu.
17:1 «Kurbanlik gəxliri» — ibraniylar ibadəthanida Hudaoɣa atap soyoɣan bəzi kurbanlik gəxlirining kəp kismini əyigə əkilip yeyixkə bolatti.
17:1 Pənd. 15:17

Birak adəmning kəlbini Pərwərdigar sinar.
4 Kəbih kixi yaman sözlərgə ixinər;
Yaloɣanqi pitniqilərning sözigə kulak salar.
5 Miskinlərni məshirə kiloɣuqi, özini Yaratkuqini ħakarətligüqidur;
Baxkilarning bəhtsizlikidin huxal boloɣan kixi jazasiz kalmas.
6 Kerilarning nəwriliri ularning tajidur;
Pərzəntlərning pəhri ularning atiliridur.
7 Əhmək yarixik gəp kilsa uningoɣa yaraxmas;
Mətiwər yaloɣan sözlisə uningoɣa tehimu yaraxmas.
8 Para — uni bərgüqining nəziridə esil bir gəhərdur;
Goya uni nəgila ixlətsə muwəppəkiyətkə erixidioɣandək.
9 Baxkilarning hatalikini yoputup kəqürgən kixi mehir-muhəbbətni közlər;
Kona hamanni sorioɣan kixi yekin dostlarni düxmən kilar.
10 Akilanigə singgən bir eoɣiz tənbih,
Əhməkkə uruloɣan yüz dərridin ünümlüktur.
11 Yamanlar pəkət asiylikni közlər;
Uni jazalaxka rəhimsiz bir əlqi əwətilər.
12 Əhmikanə ix kiliwatkan nadan kixigə uqrap kaloɣandin kərə,
Baliliridin ayriloɣan eyikka yolukup kaloɣan yahxi.
13 Kimki yahxilikka yamanlik kilsa,
Ixikidin bala-kaza neri kətməs.
14 Jedəlning baxlinixi tosmini su elip kətkəngə ohxaydu;
Xunga jedəl partlaxtin awwal talax-tartixtin kol üzgin.
15 Yamanni akliɣan,
Ħəkkaniyoɣa kara qapliɣan,
Ohxaxla Pərwərdigaroɣa yirginliktur.
16 Əhməkning kəngli danalikni ətiwarlimisa,
Kandakmu uning kolida danalikni setiwaloɣudək puli bolsun?
17 Ħəkikiy dost hərdaim sanga muhəbbət kərsitər,
Ħəkikiy kerindax yaman kününg üqün yardəmgə dunyaoɣa kəlgəndur.
18 Əkilsiz kixi kol berip,
Yekini üqün kepil bolidu.
19 Jedəlgə amrak gunahka amraktur;
Bosuoɣini egiz kiloɣan halakətni izdər.
20 Niyiti buzuloɣan yahxilik kərməs;
Tilida hək-nahəkni astin-üstün kiloɣuqi balaoɣa yolukar.
21 Bala əhmək bolsa, ata oɣəm-kayoɣuoɣa patar;

17:3 Pənd. 27:21; Yər. 17:10
17:5 Pənd. 14:31
17:8 «Para — ...goya uni nəgila ixlətsə muwəppəkiyətkə erixidioɣandək» — bu ayət ħəjwiy, kinayilik söz bolup, omumiy əmma əpsuslinarlik bir əhwalni kərsitidu; əlwəttə, u bu ixni təriplimaydu.
–Baxka birhil tərjimisi: «U buni nəgila ixlətsəm muwəppəkiyətkə eriximən, dəydu».
17:13 Kan. 32:35; Pənd. 20:22; 24:29; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9
17:14 Pənd. 20:3
17:15 Mis. 23:7; Pənd. 24:24; Yəx. 5:23
17:16 «əhməkning kəngli danalikni ətiwarlimisa,...» — ibraniy tilida «əkməkning ħeq kəngli yok tursa,...»
17:19 «Bosuoɣini egiz kiloɣan kixi» — ibraniy tilida «Dərwazisini egiz kiloɣan *(kixi)*». Bundak adəm bəlkim özining bay ikənlikini kəz-kəz kilmakqi bolidu.
17:19 Pənd. 16:18

Ḥamakətning atisi huxallik kərməs.
22 Xad kəngül xipalik doridək təngə dawadur;
Sunuk roh-dil adəmning yilikini kurutar.
23 Qirik adəm yəng iqidə parini kobul kilar;
U adalətning yolini burmilar.
24 Danalik yorutuloɣan kixining kəz aldida turar;
Birak əkilsizning kəzi hiyalkəxlik kilip kutupta yürər.
25 Galwang bala atini azaboɣa salar;
Uni tuoɣkuqiningmu dərdi bolar.
26 Ḥəkkaniylaroɣa jərimanə koyuxka kət'iy bolmas;
Əmirlərni adalətni kollioɣini üqün dumbalaxka bolmas.
27 Bilimi bar kixi kəm səzlük bolar;
Yorutuloɣan adəm kaltis eoɣir-besik bolar.
28 Ḥətta əhməkmu az səzlisə dana ḥesablinar;
Tilini tizginligən kixi danixmən sanilar.

18 1 Kəpqiliktin ayrilip yaloɣuz yürgən kixi ḥaman əz nəpsigə qooɣ tartar;
Ḥərkandak qin ḥekmətkə ḥaman jan-jəḥli bilən karxi qikar.
2 Əhmək yorutuluxka kizikmas;
Kizikidioɣini pəkət əz oylioɣanlirini kərsitixla, halas.
3 Yaman kixi kəlsə, nəprətmu pəyda bolar;
Nomussiz ix iza-aḥanəttin ayrilmas.
4 Adəmning səzliri qongkur sularoɣa ohxar;
Danalik buliki erik süyidək ərkəxləp akar.
5 Yamanoɣa yan besixka,
Sorakta ḥəkkaniyoɣa uwal kilixka kət'iy bolmas.
6 Əhməkning ləwliri uni jedəlgə baxlar;
Uning aoɣzi «Meni dumbala» dəp təklip kilar.
7 Əhməkning aoɣzi əz bexioɣa ḥalakəttur;
Uning ləwliri əz jenioɣa kapkandur.
8 Oɣləywəthorning səzliri hərhil nazunemətlərdək,
Kixining kəlbigə qongkur singdürülər.
9 Ixida ḥurun boloɣan kiximu,

17:22 Pənd. 15:13
17:23 «Qirik adəm yəng iqidə parini kobul kilar» — ibraniy tilida «Qirik adəm baoɣrida parini kobul kilar...» yaki «Qirik adəm baoɣirdin parini alar...».
17:24 Top. 2:14; 8:1
17:25 Pənd. 10:1; 15:20; 19:13
17:26 «jərimanə koyux» — «jərimanə koyux»ning «jazalax» degən omumiy mənisimu boluxi mumkin. **«Ḥəkkaniylaroɣa jərimanə koyuxka kət'iy bolmas»** — ibraniy tilida «Ḥəkkaniylaroɣa jərimanə koyuxka yahxi əməs».
17:27 «kaltis eoɣir-besik bolar» — ibraniy tilida «salkin roḥi bar» degənni bildüridu.
18:3 «nəprətmu pəyda bolar» — yaki «pəslikmu pəyda bolar».
18:5 «kət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
18:5 Law. 19:15; Kan. 1:17; 16:19; Pənd. 24:23
18:7 Pənd. 10:14; 12:13; 13:3
18:8 «Kixining kəlbigə...» — ibraniy tilida «Korsikining iqki yərlirigə...».
18:8 Pənd. 26:22

Buzoɣunqi bilən ülpətdax bolidu.
10 Pərwərdigarning nami məzmut munardur;
Ḥəkkaniylar uning iqigə yügürüp kirip yukirida aman bolar.
11 Bay adəm mal-dunyasini «mustəḥkəm xəḥirim» dəp bilər;
Nəzəridə əzini saklaydioɣan egiz sepildək turar.
12 Bitqit boluxtin awwal, kəngülgə təkəbburluk kelər;
Awwal kəmtərlik bolsa, andin xəḥrət kelər.
13 Səzni anglimay turup, aldirap jawab bərgən,
Əhməklikini kərsitip əzini hijaləttə kaldurur.
14 Təndiki aoɣrik azabioɣa adəmning əz roḥi bərdaxlik bərgüzər;
Birak roḥi sunoɣan bolsa uni kim kətürər?
15 Yorutuloɣanning kəlbi bilimgə erixməktə,
Akilanining kulakliri bilimni izdiməktə.
16 Sowoɣat əz igisigə ixikni daoɣdam eqip berər;
Uni qong ərbablar aldioɣa yətküzər.
17 Dəwa kiloɣanda, awwal səzligüqining səzliri orunluk kərünər;
Lekin karxi tərəp soal koyup ixni sürüxtürər.
18 Qək taxlax jedəllərni tügitər;
Oɣojilarning arisidiki ixnimu ḥəl kilar.
19 Rənjigən kerindaxning kənglini elix mustəḥkəm xəḥərni elixtinmu təs;
Jedəl-majira koroɣanning takak-baldakliriɣa ohxaxtur.
20 Adəm durus səzligənlikidin korsiki tok bolar;
Əz kənglidin qikkan səzliridin mol ḥosul alar.
21 Ḥayat-mamat tilning ilkididur;
Kimki uning təsirini ətiwarlisa uning mewisidin yər.
22 Hotunni tallap aloɣan kixi yahxilik tapidu,
U Pərwərdigarning mərḥimitigə erixkən bolidu.
23 Miskinlər pəs awazda yelinip səzlər;
Bay bolsa kopallik bilən jawab berər.
24 Dostni kəp tutkan kixi harab bolar;
Lekin kerindaxtinmu yekin baoɣlanoɣan bir dost bardur.

19 1 Pəzilətlik yolda mangoɣan kəmbəoɣəl,
Ḥiyligər səzlük əhməktin yahxidur.

18:9 «kiximu...» — ...mu —demək, ḥurun adəm oɣəywəthoroɣa ohxax buzoɣunqidur.
18:10 Ḥak.9:51; 2Sam. 22:51; Zəb. 18:1-3; 61:3-4; Pənd. 29:25
18:11 Pənd. 10:15
18:12 Pənd. 11:2; 15:33; 16:18
18:17 Pənd. 25:8
18:20 «Adəm durus səzligənlikidin .. mol ḥosul alar» — ayət ibraniy tilida «Aoɣzining mewisidin adəmning korsiki tok bolar; ləwlirining ḥosulidin kanaətlinər» degən səzlər bilən bildürülidu.
18:20 Pənd. 12:14; 13:2
18:21 «Kimki uning təsirini ətiwarlisa uning mewisidin yər» — yaki «Kimki əz səzlirigə amrak bolsa, xu uning mewisini yər».
18:21 Pənd. 21:23; Yak. 3:2
18:22 Pənd. 19:14
18:24 Pənd. 17:17
19:1 Pənd. 28:6

[2] Yənə, oŋəyriti bar kixi bilimsiz bolsa bolmas;
Aldirangoŋu yoldin qikar..
[3] Kixining əhməkliki əz yolini astin-üstin kiliwetər;
Xundak turukluk u kənglidə Pərwərdigardin rənjip aoŋrinar..
[4] Baylik dostni kəp kilar;
Miskinlər bar dostidinmu ayrilip kalar..
[5] Yaloŋan guwahlik kiloŋan jazalanmay kalmas;
Yaloŋan eytkuqimu jazadin kutulalmas..
[6] Tola adəm sehiydin iltipat kəzlər;
Sowoŋat berip turoŋuqioŋa həmmə kixi dosttur..
[7] Namratlaxkandin kerindaxlirimu zerikər;
Uning dostliri tehimu yirak kaqar;
Yalwurup kooŋlisimu, ular tepilmas..
[8] Pəm-parasətkə erixküqi əzigə kəyünər;
Nurni sakliŋan kixining bəhti bolar.
[9] Yaloŋan guwahlik kiloŋan jazalanmay kalmas;
Yaloŋan eytkuqimu halak bolar..
[10] Həxəmətlik turmux əhməkkə yaraxmas;
Kulning əməldarlar üstidin həküm sürüxi tehimu kamlaxmas..
[11] Danixmənlik igisini asanlikqə aqqiklanmaydioŋan kilar;
Hatalikni yoputup kəqürüx uning xəhritidur.
[12] Padixahning oŋəzipi xirning huwlixioŋa ohxax dəhxətlik bolar;
Uning xəpkiti yumran ot-qəpkə qüxkən xəbnəmdək xerindur..
[13] Əhmək ooŋul atisi üqün bala-kazadur;
Uruxkak hotunning zarlaxliri tohtimay temip qüxkən tamqə-tamqə yeoŋinoŋa ohxaxtur..
[14] Öy bilən mal-mülük ata-bowilardin mirastur;
Birak pəm-parasətlik hotun Pərwərdigarning iltipatidindur..
[15] Hurunluk kixini oŋəplət uykuoŋa oŋərk kilar;
Bikar tələp aqarqilikning dərdini tartar..
[16] Pərwərdigarning əmrigə əməl kiloŋan kixi əz jenini saklar;
Öz yolliridin hezi bolmioŋan kixi ələr..
[17] Kəmbəoŋəllərgə rəhimdillik kiloŋan,
Pərwərdigaroŋa kərz bərgən bilən barawərdur;
Uning xəpkitini Pərwərdigar kayturar.

19:2 «bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs». **«Aldirangoŋu yoldin qikar»** — ibraniy tilida «Ayaoŋlirini aldiratkuqi kixi hata kədəm basar».
19:3 Yak. 1:13,14,15
19:4 Pənd. 14:20
19:5 «Yaloŋan eytkuqi...» — ibraniy tilida «Yaloŋan *(səz)* püwligüqi....»
19:5 Kan. 19:19; Pənd. 21:28
19:6 «Tola adəm sehiydin iltipat kəzlər...» — yaki «Tola adəm əmirdin iltipat kəzlər...».
19:7 Pənd. 14:20
19:9 «Yaloŋan eytkuqi...» — ibraniy tilida «Yaloŋan *(səz)* püwligüqi...».
19:10 Pənd. 30:22
19:12 Pənd. 16:14,15; 20:2
19:13 Pənd. 10:1; 15:20; 17:25; 21:19; 27:15
19:14 Pənd. 18:22
19:15 Pənd. 6:9; 10:4; 20:13
19:16 «Öz yolliridin hezi bolmioŋan kixi ələr» — yaki «Uning *(demək, Pərwərdigarning)* yollirini kəmsitkən kixi ələr».
19:16 Pənd. 3:21,22; Luka 11:28

18 Pərzəntingning tərbiyini qobul qilixiɣa ümidwar bolup,
Uni jazalap tərbiyə berip turoɣin;
Lekin uni əlgüqə har bolsun degüqi bolma.
19 Qəhrlik kixi jaza tartar;
Uni qutquzmaqqi bolsang, qayta-qayta qutquzuxung kerək.
20 Nəsihətni anglioɣin, tərbiyəni qobul qiloɣin,
Undaq qiloɣanda keyinki künliringdə dana bolisən.
21 Kixining kənglidə nuroɣun niyətlər bar;
Ahirida pəqət Pərwərdigarning dalalət-hidayitidin qikkən ix aqar.
22 Kixining yeqimliqi uning mehir-muhəbbitidindur;
Miskin bolux yaloɣanqiliqtin yahxidur.
23 Pərwərdigardin əyminix kixini hayatqa erixtürər;
U kixi hatirjəm, tok yaxap, bala-qaza qüxürülüxidin haliy bolar.
24 Hurun qolini sunup qaqioɣa tikkini bilən,
Oɣizani aoɣzioɣa selixkimu hurunluq qilar.
25 Hakawuroɣa qilinoɣan tayaq jazasi saddioɣa qilinoɣan ibrəttur;
Yorutuloɣan kixigə berilgən tənbih,
Uning bilimini tehimu ziyadə qilar.
26 Atisining melini bulioɣan,
Anisini əyidin həydəp qikaroɣan,
Rəswaliq, iza-ahanət qalduroɣuqi ooɣuldur.
27 I ooɣul, nəsihətkə qulikingni yopuruwalsang,
Əqilning təlimliridin yiraqlaxkiningdur.
28 Pəskəx guwahqi adalətni mazaq qiloɣuqidur;
Yaman adəmning aoɣzi rəzillikni yutar.
29 Hakawurlar üqün jazalar təyyardur,
Əhməqlərning dümbisigə uridioɣan qamqa təyyardur.

20 1 Xarab kixini rəswa qilar,
Haraq kixini oɣaljirlaxturar;
Kimki uningoɣa berilip ezip kətsə, əqilsizdur.
2 Padixahning oɣəzipi xirning hərkirixigə ohxax qorqunluqtur;
Uning aqqikini kəltürgən, əz jenioɣa jaza qüxürər.
3 Əzini majiradin neri qilix kixining izzitidur;
Biraq hərbir əhməq əzini basalmas.

19:18 «Lekin uni əlgüqə har bolsun degüqi bolma» — baxqa birhil tərjimisi: «....birak uning yioɣa-zarlirioɣa qulak salma».
19:18 Pənd. 13:24; 23:13; Əf. 6:4
19:21 Ayup 23:13; Zəb. 33:11; 115:3; Yəx. 46:10
19:23 Zəb. 34:9-10
19:24 Pənd. 26:15
19:25 Pənd. 21:11
19:27 «I ooɣul, ... əqilning təlimliridin yiraqlaxqiningdur» — baxqa birhil tərjimisi: «I ooɣlum, əqilning təlimliridin yiraqlaxturidioɣan sözlərni anglaxtin özüngni tart!».
19:28 «Pəskəx guwahqi» — ibraniy tilida: «Belialning *(Iblisning)* guwahqisi».
19:29 «Hakawurlar» — yaki «Məshirə qiloɣuqilar».
20:2 «... əz jenioɣa jaza qüxürər» — ibraniy tilida: «... əz jenioɣa gunah qiloɣan bolidu».
20:2 Pənd. 16:14; 19:12
20:3 Pənd. 17:14

[4] Ḥurun adəm ḳixta yər ḥəydiməs;
Yioɣim waḳtida yoḳluḳta ḳelip axliḳ tilər.
[5] Kixining kənglidiki oy-niyətliri qongḳur suoɣa ohxaxtur;
Yorutuloɣan adəm ularni tartip alalaydu.
[6] Өzini sadiḳ dəydioɣanlar kəptur;
Birak ixənqlik bir adəmni kim tapalisun?
[7] Ḥəḳḳaniy adəm diyanətlik yolda mangar;
Uning pərzəntlirigə bəht-bərikət ḳaldurular!
[8] Padixaḥ adalət təhtidə olturoɣanda,
Ḥəmmə yamanliḳni kəzi bilən ḳooɣlaydu.
[9] Kim əzini gunaḥtin tazilandim,
Wijdanim paklandi, deyələydu?
[10] Ikki hil taraza texi,
Ikki hil kürə ixlitix,
Ohxaxla Pərwərdigaroɣa yirginqliktur.
[11] Ḥətta bala əz hisliti bilən bilinər;
Uning ḳiloɣanlirining pak, durus yaki əməsliki ḥərikətliridin kərünüp turar.
[12] Kəridioɣan kəzni, anglaydioɣan ḳulaḳni,
Ḥər ikkisini Pərwərdigar yaratti.
[13] Uyḳuoɣa amrak bolma, namratliḳḳa uqraysən;
Kəzüngni eqip oyoɣak bol, nening mol bolar.
[14] Heridar mal aloɣanda: «Naqar ikən, naqar ikən!» dəp ḳakxaydu;
Elip kətkəndin keyin «Esil nərsə, ərzan aldim» dəp mahtinidu.
[15] Altun bar, ləəl-yaḳutlarmu kəptur;
Birak bilimni beoɣixlioɣan ləwlər nemidegən ḳimmətlik gəhərdur!
[16] Yatḳa kepil boloɣan kixidin ḳərzgə tonini tutup aloɣin;
Yat hotunoɣa kapalət bərgən kixidin kapalət puli al.
[17] Aldap erixkən tamak tatliktur;
Keyin, uning yegini xeoɣil bolar.
[18] Pilanlar məslihət bilən bekitilər;
Pixḳan kərsətmə bilən jəng ḳiloɣin.

20:4 «Ḥurun adəm ḳixta yər ḥəydiməs» — Pələstində bir yil altə pəsilgə bəlinidu. On birinqi, on ikkinqi ay «ḳix pəsli» ḥesablinidu. «Ḳix» pəsli yər ḥəydilidioɣan pəsil, qünki bu pəsildə yamoɣur yeoɣip tupraḳ yumxaḳ bolidu.
20:5 «Kixining kənglidiki oy-niyətliri ... yorutuloɣan adəm ularni tartip alalaydu» — bu pənd-nəsihətkə ḳarita alimlarda təwəndikidək birḳanqə hil qüxənqə bar: *(1)* ḥər adəmning kənglidə qongḳur oy-niyətlər bardur; yorutuloɣan kixi bu oy-niyətlərni *(yahxi bolsun yaman bolsun)* əḳli bilən qüxinip yetələydu. *(2)* yorutuloɣan kixi danixmən ḥəm az səzləydioɣan kixilərdin ularning yahxi oy-pikirlirini, yahxi nəsihətlirini alalaydu. *(3)* yorutuloɣan kixi yaman niyətlik kixilərning aoɣzidin ularning niyətlirini bilələydu. *(4)* bəzi alimlar bu ayətni «ḥərbir kixining kənglidə Hudadin kəlgən dalalət *(yolyoruḳ, ḥidayət)* bardur; u qongḳur ḳuduḳtiki suoɣa ohxaydu; ...» dəp qüxinip, uning mənisini: «Hudadin kəlgən xu «dalalət» ḥərbir adəmning kənglidə boloɣan bolidu, yorutuloɣan kixi bu dalalətni jakarlap baxḳilarni yorutalaydu» dəp qüxəndüridu.
–Bizningqə birinqi hil qüxənqini tooɣra dəp ḳaraymiz.
20:5 Pənd. 18:4
20:8 Pənd. 20:26
20:9 1Pad. 8:46; Ayup 14:4; Zəb. 51:5-7; Top. 7:20; 1Yuḥ. 1:8
20:10 Ḳan. 25:13; Pənd. 11:1; 20:23
20:12 Mis. 4:11; Zəb. 94:9
20:13 Pənd. 19:15
20:15 Pənd. 3:14,15
20:16 Pənd. 11:15; 27:13
20:17 Pənd. 9:17

19 Gəp toxuoɳuqi sirlarni axkarilar;
Xunga walaḳtəkkür bilən arilaxma.
20 Kimki ata-anisini ḥaḳarət ḳilsa,
Uning qirioɳi zulmət ḳarangoɳusida əqər!
21 Tez erixkən miras ḥaman bərikətlik bolmas.
22 Yamanlikḳa yamanlik ḳayturay demə;
Pərwərdigaroɳa tayinip küt, U dərdinggə yetər.
23 Ikki hil taraza texi Pərwərdigaroɳa yirginqliktur;
Sahta əlqəm ḳət'iy yarimas.
24 Insanning ḥayatlik ḳədəmlirini Pərwərdigar bəlgiləydu;
Undaḳta insan əz musapisini nədin bilsun?
25 Bir nərsisini yeniklik bilən «Hudaoɳa ataloɳan!» dəp wədə berix,
Ḳəsəmlərdin keyin ikkilinip ḳayta oylinix,
Əz jenini ḳiltaḳḳa qüxürgəngə barawər.
26 Dana padixaḥ yamanlarni topanni soruoɳandək soruwetidu,
Haman təpkəndək tuluḳ bilən yanjiwetər.
27 Adəmning roḥ-wijdani — Pərwərdigarning qirioɳidur,
U ḳəlbning ḥərbir təglirini təkxürüp pərḳ etər.
28 Meḥir-xəpḳət wə ḥəḳiḳət padixaḥni saḳlaydu;
U meḥir-xəpḳət bilənla əz təhtini mustəḥkəmləydu.
29 Yax yigitlərning ḳawulluḳi ularning pəhridur;
Ḳerilarning izziti aḳ qaqliridur.
30 Tərbiyə yariliri yamanlikni tazilap qiḳirar,
Tayaḳ izliri iq-baoɳirni taza ḳilar.

21 1 Padixaḥning kəngli eriḳlardiki sudək Pərwərdigarning ḳolididur;
Pərwərdigar ḳəyərgə tooɳrilisa, xu tərəpkə mangidu.
2 Insan əzining ḥəmmə ḳiloɳan ixini tooɳra dəp bilər;
Lekin Pərwərdigar ḳəlbdiki niyətlərni tarazioɳa selip tartip kərər.
3 Pərwərdigarning nəziridə,
Ḥəḳḳaniylik bilən adalət yürgüzüx ḳurbanlik ḳilixtin əwzəldur.
4 Təkəbbur kəzlər, məoɳrur ḳəlb, yamanlarning qirioɳi — ḥəmmisi gunaḥtur.
5 Əstayidil kixilərning oyliri ularni pəḳət bayaxatlikḳa yetəklər;

20:19 Pənd. 11:13
20:20 Mis. 21:17; Law. 20:9; Ḳan. 27:16; Mat. 15:4
20:21 Pənd. 13:11; 28:20
20:22 Ḳan. 32:35; Pənd. 17:13; 24:29; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9
20:23 «ḳət'iy yarimas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
20:23 Pənd. 20:10
20:24 Ayup 31:4; Zəb. 37:23; 139:1-3; Yər. 10:23
20:29 Pənd. 16:31
20:30 Pənd. 10:13
21:2 «Ḳəlbdiki niyətlər» — ibraniy tilida «ḳəlblər» deyilidu.
21:2 Pənd. 16:2
21:3 1Sam. 15:22; Zəb. 50:8-14; Yəx. 1:11, 16; Ḥox. 6:6
21:4 «yamanlarning qirioɳi» — muxu yərdə «qiraoɳ» bəlkim adəmning roḥini, yəni adəmning əng qongkur yerini kərsitidu *(20:27-ayətni kərüng)*. Baxḳa birhil tərjimisi «yamanlarning ḥosuli»

Qeqilangoɳularning oyliri bolsa, ularni pəkət yoksuzlukkila yetəklər.
6 Yaoɳlima til bilən erixkən baylikлар,
Ölümni izdəp yürgənlər kooɳlap yürgən bir tütünla, halas.
7 Yamanlarning zalimlikі өzlirini qirmiwalar;
Qünki ular adalət yolida mengixni rət kiloɳan.
8 Jinayətkar mangidioɳan yol naḥayiti əgridur;
Sap dil adəmning ḥərikiti tüptüzdur.
9 Soquxkak hotun bilən azadə өydə billə turoɳandin kərə,
Өgzining bir bulungida yaloɳuz yetip kopkan yahxi.
10 Yaman kixining kөngli yamanlikkila ḥerisməndur;
U yekinioɳimu xapaət kərsətməs.
11 Ḥakawurning jazaoɳa tartilixi, bilimsizgə ibrət bolar;
Dana kixi kobul kiloɳan nəsiḥətlərdin tehimu kəp bilim alar.
12 Ḥəkkaniy Boloɳuqi yamanning өyini kəzlər;
U ḥaman yamanlarni yamanlikka koyup yikitar.
13 Miskinlərning nalisioɳa kulikini yoputup kari bolmioɳuqi,
Ahiri өzi pəryad kətürər,
Birak ḥeqkim pərwa kilmas.
14 Yoxurun sowoɳat oɳəzəpni basar;
Yəng iqidə berilgən para kəḥr-oɳəzəpni pəsəytər.
15 Adalətni bəja kəltürüx ḥəkkaniylarning huxallikidur,
Birak yamanlik kiloɳuqiloroɳa wəḥimidur.
16 Ḥekmət yolidin ezip kətkən kixi,
Ərwaḥlarning jamaiti iqidikilərdin bolup kalar.
17 Tamaxaoɳa berilgən kixi namrat kalar;
Yaoɳ qaynaxka, xarab iqixkə amrak beyimas.
18 Yaman adəm ḥəkkaniy adəm üqün gərü pulining ornida kalar;
Ezilgən duruslarning ornioɳa iplaslar kalar.
19 Soquxkak wə terikkək ayal bilən ortak turoɳandin,
Qəl-bayawanda yaloɳuz yaxioɳan yahxidur.
20 Akilanining өyidə baylik bar, zəytun may bar;
Birak əhməklər tapkinini utturluk buzup-qaqar.
21 Ḥəkkaniyət, meḥribanlikni izdigüqi adəm,
Ḥayat, ḥəkkaniyət wə izzət-ḥərmətkə erixər.
22 Dana kixi küqlüklər xəḥirining sepilioɳa yamixar,

21:5 Pənd. 10:4; 13:4
21:6 Pənd. 10:2, 4; 13:11
21:9 «Soquxkak hotun bilən azadə өydə billə turoɳandin kərə,...» — yaki «Soquxkak hotun bilən azadə өydə olturoɳandin kərə,...».
21:9 Pənd. 21:19; 25:24; 27:15
21:11 «Ḥakawurning...» — yaki «Məshirə kiloɳuqining...».
21:11 Pənd. 19:25
21:12 «Ḥəkkaniy boloɳuqi» — demisəkmu «Ḥəkkaniy Boloɳuqi» Huda Өzidur.
21:14 «yəng iqidə» — ibraniy tilida «baoɳir iqidə». **«Yoxurun sowoɳat oɳəzəpni basar... kəḥr-oɳəzəpni pəsəytər»** — demisəkmu, bu hil pənd-nəsiḥət bundak ixlarni təripliməydu, pəkət omumiy əḥwalni təswirləydu, halas.
21:14 Pənd. 17:8; 18:16
21:16 «Ərwaḥlar» — ölüklərning roḥlirini kərsitidu.
21:18 Pənd. 11:8
21:19 Pənd. 21:9; 25:24

Ularning tayanqi bolоqan qoroqinini oqulitar.
[23] Өz tilioqa, aoqzioqa igə bolоqan kixi,
Jenini awariqiliklərdin saqlap qalar.
[24] Qongqilik qiloqanlar,
«Ққakawur», «ққali qong», «mazaqqi» atilar.
[25] Ққurun kixi өz nəpsidin ққalak bolar,
Qünki uning qoli ixqa barmas;
[26] Nəpsi yaman bolup u kün boyi təmə qilip yürər;
Birak ққəqqaniy adəm ққeqnemini ayimay sədiqə qilar.
[27] Yaman adəmning qurbanliqi Pərwərdigaroqa yirginqliktur;
Rəzil oqərəzdə əpkelingən bolsa tehimu xundaqtur!
[28] Yaloqan guwaққlik qiloquqi ққalak bolar;
Əyni əққwalni anglap səzligən kixining səzi əbədgiqə aqar.
[29] Yaman adəm yüzini qelin qilar;
Durus kixi yolini oylap puhta basar.
[30] Pərwərdigaroqa qarxi turalaydioqan ққeqqandak danalik, əqil-parasət yaki tədbir yoqtur.
[31] Atlar jəng küni üqün təyyar qilinoqan bolsimu,
Birak oqəlibə-nijat pəqət Pərwərdigardindur.

22 [1] Yahxi nam zor baylikqa igə boluxtin əwzəl;
Qədir-qimmət altun-kümüxtin üstündur.
[2] Gaday bilən bay bir zeminda yaxar;
Ққər ikkisini yaratqan Pərwərdigardur.
[3] Zerək kixi bala-qazani aldin kərüp qaqar;
Saddilar aldioqa berip ziyan tartar.
[4] Өzini təwən tutup, Pərwərdigardin əyminixning bərikiti — bayaxatlik, izzət-ққərmət wə ққayattur.
[5] Ққiyligərlərning yolida tikənlər, tuzaqlar yatar;
Өz yolioqa ққezi boloqan kixi ulardin yirak bolar.
[6] Balioqa kiqikidə mijəzigə qarap durus tərbiyə bərsəng,
Qong boloqanda u xu yoldin qikmas.
[7] Baylar miskinlərni baxqurur;
Qərzdar qərz igisining qulidur.

21:23 Pənd. 18:21
21:26 Zəb. 37:26
21:27 Pənd. 15:8; Yəx. 1:13; Yər. 6:20; Am. 5:21
21:28 Pənd. 19:5, 9
21:31 Zəb. 20:7; 33:16-17
22:1 Top. 7:1
22:2 «Gaday bilən bay bir zeminda yaxar» — ibraniy tilida: «Gaday bilən bay bir-birigə yoluqar».
22:2 Pənd. 29:13
22:3 Pənd. 27:12
22:5 «Өz yolioqa ққezi boloqan kixi» — ibraniy tilida «Өz jenini saqlaydioqan kixi».
22:6 «Balioqa kiqikidə mijəzigə qarap durus tərbiyə bərsəng, ... yoldin qikmas» — bizningqə bu pənd ққərbir balining alaққidiliki, hasliqi bar, xunga balioqa əz mijəzigə, maққiyitigə qarap tərbiyə berix kerək, degənni kərsitidu. Baxqa birhil tərjimisi: «Balioqa kiqikidə ққəkqaniy yolda mengixni əgətsəng,... yoldin qikmas».
–Bəzi xərққilər ayətni «kinayilik səz» dəp qüxinip: «Balioqa kiqikidə əzi halioqan *(xəhsiyətqi)* yol boyiqə tərbiyə beriwər! Mana, qong boloqanda u xu yoldin qikmas!» dəp tərjimə qilidu *(demək, balini ərkilətmə!)*.

[8] Naһəқlиқ uruқini qaqқanning alidiоqan һosuli balayi'apəttur;
Uning oqəzəp-һəywisi qüxər.[22:8]
[9] Sehiy adəm bərikət tapar;
Qünki u miskinlərgə əz nenidin bəlüp bərgüqidur.[22:9]
[10] Ңakawurni қooqliwətsəng, jedəl-majira besilar;
Kelixməsliklər wə xərməndiqiliklər tügər.
[11] Pak niyətni қədirləydioqan kixining səzliri güzəldur;
Xunga padixaһ uning bilən dost bolar.
[12] Pərwərdigarning kəzi ilim-һəқiқətni saқlar;
U iplaslarning səzlirini eqip taxlap bikar қilar.
[13] Ңurun adəm: «Taxқirida bir xir turidu,
Koqioqa qiқsam əltürülimən!» — dəydu.
[14] Zinahor ayalning aoqzi qongқur bir oridur;
Pərwərdigar narazi boloqan kixi uningoqa qüxüp ketər.[22:14]
[15] Nadanliқ səbiy balilarning қəlbigə baoqlaқliқtur;
Biraқ tərbiyə tayiқi buni uningdin yiraқ қilar.
[16] Miskinlərni ezix bilən bay boloqan,
Wə baylaroqa sowoqat sunidioqan kixi,
Ahiri pəқət yoқsulluқta қalar.

Ottuz һekmətlik səz

[17] Қulaқ sal, sanga aқilanilərning səzlirini əgitəy;
Kəngül қoyup bilimimni əgəngin.
[18] Ularni қəlbingdə qing tutsang,
Ular sanga xerin bolar,
Ləwliringdə səp bolup təyyar turidu.
[19] Qin қəlbing bilən Pərwərdigaroqa tayinixing üqün,
Bügün bu һekmətlik səzlərni baxқa birsigə əməs,
Bəlki sanga yətküzdum.
[20] Uningdin mana ottuzni yazdim,
Buning iqidə nəsiһətlər һəm bilim bar.
[21] Bular bilən һəқiқətning səzlirining dərwəқə һəқiқət ikənlikini bilələysən,
Wə xundaқ қilip seni əwətküqilərgə һəқiқətning səzliri bilən jawab қayturalaysən.

22:8 «Uning oqəzəp-һəywisi» — ibraniy tilida «Oqəzipini yətküzidioqan һasisi» deyilidu.
22:8 Ayup 4:8; Һox. 10:13
22:9 «Sehiy adəm» — ibraniy tilida «sehiy kəzlük kixi».
22:9 2Kor. 9:6
22:11 Zəb. 101:6
22:12 «Pərwərdigarning kəzi ilim-һəқiқətni saқlar» — Pərwərdigar һərbir dəwrdə, һərbir yərdə əzini kərsitidioqan ispat-һəқiқətni saқlaydu, һəm xundaқla xu ispat-һəқiқətni қədirləydioqan, xularoqa guwaһ beridioqan kixilərni saқlaydu *(«Rim.» 1:19-20ni kərüng)*; U yənə barliқ insanlaroqa Kalam-Xerif *(Tawrat, Zəbur, Injil)* bərgüqidur.
22:13 Pənd. 26:13
22:14 «Zinahor ayal» — ibraniy tilida «yat ayal».
22:14 Pənd. 2:16; 5:3; 7:5; 23:27
22:15 Pənd. 13:24; 19:18; 23:14; 29:15,17
22:16 Pənd. 14:31; 17:5
22:20 «Uningdin mana ottuzni yazdim» — bu «ottuz səz» 22:22-24:22də tepilidu.
–Baxқa birhil tərjimisi: «Uningdin mana əla səzlərni yazdim».

22 Yoḳsuldin bulap alma, u kəmbəoʏəl tursa,
Ajiz məminlərni sorak ornida bozək ḳilma.
23 Qünki Pərwərdigar ularning dəwasini kətürər,
Ulardin bulap aloʏanlardin bulap alar.

24 Mijəzi ittik adəm bilən dost bolma,
Ḳəḥrlik adəm bilən arilaxma,
25 Bolmisa, uning yaman yolini əginip ḳelip, ḳiltaḳḳa qüxisən.

26 Baxḳilaroʏa kepil bolup ḳol bərgüqilərdin bolma,
Ḳərzlərni tələxkə kapalət bərgüqilərdin bolma;
27 Sening ḳayturalioʏudək nərsəng boloʏan bolsa,
Ular orun-kərpiliringni bikardin-bikar astingdin elip kətmigən bolatti!

28 Ata-bowiliring pasilni bəlgiləp bərgən kona qegra taxlirini yətkimə.

29 Ixni əstayidil wə qaḳḳan bejiridioʏan kixini kərgənmiding?
U pəs adəmlərning hizmitidə bolmas;
Padixaḥlarning aldida turar.

23 1 Katta ərbab bilən ḥəmdastihan bolsang,
Aldingdiki kim ikənlikini obdan oylan.
2 Ixtiying yaman bolsa,
Gelingoʏa piqak təngləp turoʏandək əzüngni tart.
3 Uning nazunemətlirini tama ḳilma,
Ular adəm aldaydioʏan tamaḳlardur.

4 Bay bolimən dəp əzüngni upratma;
Əzüngning zeḥningni bu ixḳa ḳaratma.
5 Bayliḳlaroʏa kəz tikixing bilənla, ular yoḳ bolidu;
Pul-mal dərwəḳə əzigə ḳanat yasap,
Huddi bürküttək asmanoʏa uqup ketər.
6 Aq kəzning nenini yemə,
Uning esil nazunemətlirini tama ḳilma;
7 Qünki uning kəngli ḳandak boloʏandək, əzimu xundak.
U aoʏzida: — Ḳeni, alsila, iqsilə! — desimu,
Birak kənglidə seni oylioʏini yoḳ.
8 Yegən bir yutum taamnimu ḳusuwetisən,
Uningoʏa ḳiloʏan qiraylik səzliringmu bikaroʏa kətkən bolidu.

22:22 «sorak orni» — ibraniy tilida «xəḥər dərwazisi» — yəni sot ḳilidioʏan yərni kərsitidu.
22:22 Mis. 23:6; Ayup 31:13; Zəb. 82:3, 4; Zək. 7:10
22:23 Mis. 22:22, 23; Zəb. 10:17-18
22:26 Pənd. 6:1; 11:15
22:27 Pənd. 20:16
22:28 Ḳan. 19:14; 27:17; Pənd. 23:10
22:29 «Əstayidil wə qaḳḳan» — ibraniy tilida birla səz *(«maḥir»)* bilən ipadilinidu.
23:2 «Əzüngni tart» — ibraniy tilida «gelingoʏa piqak təngləp tur» degən səz bilən ipadilinidu.
23:4 «Əzüngning zeḥningni bu ixḳa ḳaratma» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əz əḳlingdin qekinip əzüngni tart». 3:5-ayətni kərüng.

9 Əhməққə yol kərsitip salma,
Qünki u əқil sözliringni kəzgə ilmas.

10 Қədimdə bekitkən yərning pasil taxlirini yətkimə,
Yetimlarning etizlirioŋimu ayaoŋ basma;
11 Qünki ularning Ҳəmjəmət-Қutқuzoŋuqisi intayin küqlüktur;
U Өzi ular üqün üstüngdin dəwa қilar.

12 Nəsiҳətkə kəngül қoy,
Ilim-bilimlərgə қulaқ sal.

13 Balangoŋa tərbiyə berixtin erinmə;
Əgər tayaқ bilən ursang, u ələp kətməydu;
14 Sən uni tayaқ bilən ursang,
Bəlkim uni təҳtisaradin қutқuzuwalisən.
15 I ooŋlum, dana bolsang,
Mening қəlbim қanqə hux bolar idi!
16 Aoŋzingda orunluқ sözlər bolsa, iq-iqimdin xadlinimən.

17 Gunaҳ sadir қiloŋuqilaroŋa rəxk қilma,
Ҳərdaim Pərwərdigardin əyminixtə turoŋin;
18 Xundaқ қiloŋiningda jəzmən kəridioŋan yahxi kününg bolidu,
Arzu-ümiding bikaroŋa kətməs.

19 I ooŋlum, sözümgə қulaқ selip dana bol,
Қəlbingni Hudaning yolioŋa baxlioŋin.
20 Məyhorlaroŋa arilaxma,
Nəpsi yaman gөxhorlar bilən bardi-kəldi қilma;
21 Qünki ҳaraқkəx bilən nəpsi yaman ahirida yoқsulluқta қalar,
Oŋləplət uyқusioŋa patқanlaroŋa jəndə kiyimni kiygüzər.
22 Seni tapқan atangning sözini angla,
Anang қerioŋanda uningoŋa ҳərmətsizlik қilma.
23 Ҳəқiқətni setiwal,
Uni ҳərgiz setiwətmə.
Danaliқ, tərbiyə wə yorutuluxnimu al.

23:9 Pənd. 9:8; Mat. 7:6
23:10 Pənd. 22:28
23:11 «Ҳəmjəmət-Қutқuzoŋuqi» — kona Israilda «ҳəmjəmət-қutқuzoŋuqi» *(«goel»)*ning қilidioŋan yənə bir ixi өzining jəmətidiki uwal қilinoŋanlar üqün adalətni yürgüzüx idi. Uning uruқ-tuoŋқanliridin birsi қatillиқ қəstigə uqrioŋan bolsa, «ҳəmjəmət-қutқuzoŋuqi»ning қatilni eltürüx ҳoқuқi ҳəm wəzipisi bar idi. Muxu ayəttiki «ҳəmjəmət-қutқuzoŋuqi» bolsa Huda Өzidur, əlwəttə.
23:13 Pənd. 13:24; 19:18; 22:15; 29:15,17
23:14 «təҳtisara» — ələnlərning roҳliri baridioŋan jayni kərsitidu.
23:16 «iq-iqimdin xadlinimən» — ibraniy tilida «bərəklirim xadlinidu».
23:17 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 24:1
23:18 Pənd. 24:14
23:20 Yəx. 5:22; Luқa 21:34; Rim. 13:13; Əf. 5:18
23:22 Pənd. 1:8
23:23 Pənd. 4:7

[24] Həkkaniy balining atisi qong huxallik tapar;
Dana oolni tapkan atisi uningdin hursən bolar.
[25] Ata-anangni səyündürüp,
Seni tuolkan anangni hux kil.

[26] I oolum, kəlbingni manga tapxur;
Kəzliringmu hayatlik yollirimola tikilsun!
[27] Qünki pahixə ayal qongkur oridur,
Buzuk yat ayal tar zindandur;
[28] Ular karakqidək məküwelip,
Insaniyət arisidiki wapasizlarni kəpəytər.

[29] Kimdə azab bar? Kimdə dərd-ələm? Kim jedəl iqidə kalar? Kim nalə-pəryad kətürər? Kim səwəbsiz yarilinar? Kimning kəzi kizirip ketər?
[30] Dəl xarab üstidə uzun olturolan,
Əbjəx xarabtin tetixka aldiriolan məyhorlar!
[31] Xarabning ajayib kizillikiola, uning jamdiki julalikiola,
Kixining gelidin xundak silik ətkənlikigə məptun bolup kalma!
[32] Ahirida u zəhərlik yilandək qekiwalidu,
Ok yilandək nəxtirini sanjiydu.
[33] Kəz aldingda olalitə mənzirilər kərünidu,
Aolzingdin kalaymikan səzlər qikidu.
[34] Huddi dengiz-okyanlarda ləyləp kaloland ək,
Yəlkənlik kemining moma yaoliqi üstidə yatkandək bolisən.
[35] Sən qokum: — Birsi meni urdi, lekin mən yarilanmidim!
Birsi meni tayak bilən urdi, birak aolrikini səzmidim!» — dəysən.
Birak sən yənə: «Hoxumola kəlsəmla, mən yənila xarabni izdəymən! — dəysən.

24 [1] Yamanlarola rəxk kilma,
Ular bilən bardi-kəldi kilixni arzu kilma;
[2] Qünki ularning kəngli zorawanlikinila oylar;
Ularning aolzi azar yətküzüxni səzlər.

[3] Ailə bolsa danalik asasida bərpa kilinar;
Qüxinix bilən mustəhkəmlinər.
[4] Bilim bilən əyning haniliri hərhil kimmətlik, esil gəhərlərgə toldurular.

23:24 Pənd. 10:1; 15:20
23:27 Pənd. 22:14
23:30 Yəx. 5:11,22
23:33 «olalitə mənzirilər kərünidu» — yaki «olalitə ayallar kərünidu».
24:1 Zəb. 37:1; Pənd. 3:31; 23:17
24:2 Zəb. 10:7

5 Dana adəm zor küqkə igidur;
Bilimi bar adəm ḳudritini axurar.
6 Puhta nəsiҳətlər bilən jəng ḳiloɳin;
Oɳəlibə bolsa Birdinbir Uluoɳ Məsliҳətqi bilən bolar.

7 Danaliḳ əḳilsiz adəmgə nisbətən tolimu egiz, qüxiniksizdur;
Qonglar xəҳər dərwazisi aldioɣa yioɳiloɳanda u zuwan aqalmas.

8 Əskilikni niyətligən adəm «suyiḳəstqi» atilar.
9 Əhməḳliḳtin boloɳan niyət gunaҳdur;
Ҷakawur kixi adəmlərgə yirginqliktur.

10 Bexingoɣa eoɳir kün qüxkəndə jasarətsiz bolsang,
Küqsiz ҷesablinisən.

11 Səwəbsiz ələümgə tartiloɳanlarni ḳutḳuzoɳin;
Booɳuzlinix həwpidə turoɳanlardin yardəm ḳolungni tartma;
12 Əgər sən: «Bu ixtin həwirimiz yoḳtur» desəng,
Ҷər adəmning kənglini tarazioɣa Saloɳuqi buni kərməsmu?
Jeningni ҷayat Saḳlioɳuqi uni bilməsmu?
U ҷərbir insan balsining əz ḳiloɳanliri boyiqə ularning əzigə yandurmasmu?

13 I ooɳlum, ҷəsəl tapsang istimal ḳil, u yahxidur.
Ҷərə kənikidin aloɳan ҷəsəl bolsa tatliḳ tetiydu;
14 Danaliḳ bilən tonuxsang, umu kənglünggə xuningdək bolar;
Uni tapḳiningda jəzmən yahxi kəridioɣan kününg bolidu,
Arzu-ümiding bikaroɣa kətməs.

15 I rəzil adəm, ҷəḳḳaniyning əyigə yoxurun ҷujum ḳilixni kütmə,
Uning turaloɳusini bulioɳuqi bolma!
16 Qünki ҷəḳḳaniy yəttə ḳetim yiḳilip qüxər,
Birаḳ ahiri yənə ornidin turar.
Lekin rəzil kixi külpət iqigə putlixip qüxər.

17 Rəḳibing yiḳilip kətsə hux bolup kətmə,
Düxmining putlixip qüxsə xadlanma;

24:5 Pənd. 21:22
24:6 «Oɳəlibə bolsa birdinbir uluoɳ məsliҳətqi bilən bolar» — «Birdinbir Uluoɳ Məsliҳətqi» bizningqə Huda Əzini kərsitixi kerək.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «Məsliҳətqilər kəp bolsa, oɳəlibə bolidu».
24:6 Pənd. 11:14; 15:22; 20:18
24:7 Pənd. 14:6
24:11 Zəb. 82:3-4
24:12 Ayup 34:11; Zəb. 62:12; Yər. 32:19; Rim. 2:6; Wəḥ. 22:12
24:14 Zəb. 19:11; 119:103; Pənd. 23:18
24:16 Ayup 5:19; Zəb. 34:19; Am. 5:2; 8:14
24:17 Ayup 31:29; Pənd. 17:5

18 Pərwərdigar buni kərgəndə,
Bu kilikingni yahxi kərməy,
Bəlkim oɣəzipini rəkibinggə qüxürməsliki mumkin.

19 Yamanlar rawaj tapsa, biaram bolup kətmə;
Rəzillərgə rəxk kilma.
20 Qünki yamanlarning keləqiki yoktur,
Uning qirioɣimu əqürülər.

21 I ooɣlum, Pərwərdigardin korkkin, padixahnimu hərmət kil.
Kutratkuqilar bilən arilaxma.
22 Bundak kixilərgə kelidioɣan balayi'apət uxtumtut bolar,
Pərwərdigar bilən padixahning ularni kandak yokitidioɣanlikini biləmsən?

Baxka əkliyə səzlər

23 Bularmu akilanilərning səzliridur: —

Sot kiloɣanda bir tərəpkə yan besix kət'iy bolmas.
24 Jinayətqigə: «Əyibsiz sən» dəp həküm qikaroɣan kixigə,
Həlklər lənət eytar;
Əl-yurtlar uningdin nəprətlinər.
25 Birak ular jinayətqining gunahini eqip taxlioɣan kixidin hursən bolar,
Ular uningoɣa bəht-saadət tilixər.

26 Durus jawab bərgüqi,
Goyaki kixining ləwlirigə səygüqidur.

27 Awwal sirtta ixliringning yolini hazirlap,
Etiz-erikliringni təyyarla,
Andin əyüngni saloɣin.

28 Yekiningoɣa karxi asassiz guwahlik kilma;
Aoɣzingdin heq yaloɣanqilik qikarma.
29 «U manga kandak kiloɣan bolsa, mənmu uningoɣa xundak kilimən,
Uning manga kiloɣinini əzigə yandurimən», degüqi bolma.

30 Mən hurunning etizlikidin əttim,
Əkilsizning üzümzarliki yenidin mangdim,

24:19 Zəb. 37:1; 73:3; Pənd. 3:31; 23:17; 24:1
24:20 Ayup 18:5, 6; Pənd. 13:9; 20:20
24:22 «Pərwərdigar bilən padixahning...» — ibraniy tilida: «Ular ikkisining...».
24:23 «kət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
24:23 Mis. 23:3, 6; Law. 19:15; Kan. 1:17; 16:19; Pənd. 18:5; 28:21; Yuh. 7:24; Yak. 2:1
24:24 Pənd. 17:15; Yəx. 5:23
24:26 «Durus jawab bərgüqi, goyaki kixining ləwlirigə səygüqidur» — ayətning baxka birhil tərjimisi «Ular durus jawab bərgən kixining ləwlirigə səyüp koyar».
24:29 Rim. 12:17,19

31 Mana, ḥər yeridin tikənlər əsüp qikḳan,
Hohilar yər yüzini besip kətkən,
Ḳoruḳ temi ərülüp kətkən!
32 Ularni kərgəq, obdan oylandim;
Kərginimdin sawaḳ aldim: —
33 Sən: «Yənə birdəm kəzümni yumuwalay,
Yənə birdəm uhliwalay,
Yənə birdəm put-ḳolumni almap yetiwalay» — desəng,
34 Namratliḳ bulangqidək seni besip kelər,
Ḥajətmənlik ḳalḳanliḳ əskərdək sanga ḥujum ḳilar.

Sulaymanning pənd-nəsiḥətlirining dawami

25 1 Təwəndə bayan ḳilinidiǫanlirimu Sulaymanning pənd-nəsiḥətliri; bularni Yəḥudaning padixaḥi Ḥəzəkiyaning ordisidikilər kəqürüp hatiriligən: —

2 Pərwərdigarning uluǫluḳi — Özining ḳiloǫan ixini axkarilimiǫinida;
Padixaḥlarning uluǫluḳi — bir ixning sirini yexəliginidə.
3 Ərxning egizlikini,
Zeminning qongḳurluḳini,
Wə padixaḥlarning kənglidikini məlqərləp bilgili bolmas.
4 Awwal kümüxning poḳi ayrilip tawlansa,
Andin zərgər nəpis bir ḳaqa yasap qikar.
5 Awwal padixaḥning aldidiki rəzil hizmətkarliri ḳooǫliwetilsə,
Andin uning təhti adalət üstigə ḳurular.
6 Padixaḥning aldida özüngni ḥəmmining aldi ḳilip kərsətmə,
Uning aldidiki ərbablarning ornida turuwalma;
7 Ornungni özüngdin yuḳiri janabḳa berip, uning aldida pəgaḥḳa qüxürülginingdin kərə,
Özgilərning seni tərgə təklip ḳiloǫini yahxidur.

8 Aldirap dəwaoǫa barmioǫin,
Mubada berip, yeḳining üstün qiḳip seni lət ḳilsa, ḳandaḳ ḳilisən?
9 Yeḳining bilən munaziriləxsəng,
Baxḳilarning sirini aqma.
10 Bolmisa, buni bilgüqilər seni əyibləydu,
Sesiḳ namdin ḳutulalmaysən.

11 Waḳti-jayida ḳilinoǫan səz,
Kümüx ramkilaroǫa tiziloǫan altun almilardur.
12 Ḳulaḳḳa altun ḥalḳa, nəpis altundin yasaloǫan zinnət buyumi yaraxḳandək,
Aḳilanining agaḥlanduruxi kəngül ḳoyoǫanning ḳulikioǫa yarixar.

24:33 Pənd. 6:10,11
25:2 Rim. 11:33
25:5 Pənd. 20:8, 28
25:7 **«Ornungni özüngdin yuḳiri janabḳa...»** — ibraniy tilida «Öz kəzüng kərgən janabḳa...».
25:7 Luḳa 14:7-11
25:8 Pənd. 18:17

13 Huddi orma waqtidiki tomuzda iqkən qar süyidək,
Ixənqlik əlqi əzini əwətküqilərgə xundaq bolar;
U hojayinlirining kəksi-qarnini yaxartar.

14 Yamoɣuri yoq bulut-xamal,
Yaloɣan sowoɣatni wədə qilip mahtanoɣuqioɣa ohxaxtur.

15 Uzunoɣiqə səwr-taqət qilinsa, həkümdarmu qayil qilinar,
Yumxaq til səngəklərdinmu ətər.

16 Sən ḫəsəl tepiwaldingmu?
Uni pəqət toyoɣuqila yə,
Kəp yesəng yanduruwetisən.

17 Qoxnangning bosuoɣisioɣa az dəssə,
Ular səndin toyup, əq bolup qalmisun.

18 Yaloɣan guwaḫliq bilən yeqinioɣa qara qaplioɣuqi,
Huddi gürzə, qiliq wə ətkür okqa ohxaxtur.
19 Sunuq qix bilən qaynax,
Tokur put bilən mengix,
Külpət künidə wapasiz kixigə ümid baoɣlioɣandəktur.

20 Qix künidə kixilərning kiyimini salduruwetix,
Yaki suda üstigə aqqiq su quyux,
Qayoɣuluq kixining aldida nahxa eytqandəktur.

21 Düxminingning qorsiqi aq bolsa,
Nan bər;
Ussioɣan bolsa su bər;
22 Xundaq qilsang, bexioɣa kəmür qooɣini toplap saloɣan bolisən,
Wə Pərwərdigar bu ixni sanga yanduridu.

23 Ximal tərəptin qikqan xamal qattiq yamoɣur elip kəlgəndək,
Qeqimqi xum qirayni kəltürər.

25:13 «Huddi orma waqtidiki tomuzda iqkən qar süyidək» — ibraniy tilida: «Huddi orma waqtidiki qarning salqinidək» deyilidu.
25:13 Pənd. 13:17
25:15 Pənd. 15:1; 16:14
25:18 Zəb. 11:2; 57:4; 59:7; 120:3-4; Pənd. 12:18
25:20 «ham suda üstigə aqqiq su quyux» — suda üstigə aqqiq su quyulsa, intayin aqqiq bir ḫid qikidu, xunga mənisi: — «yarioɣa tuz səpkəndək» degəndək.
25:20 Rim. 12:15
25:21 «Düxmining...» — ibraniy tilida «Sanga əq boloɣanning...».
25:21 Mis. 23:4, 5; Rim. 12:20
25:22 «düxmənning bexioɣa kəmür qooɣini toplap saloɣan bolisən» — buning mənisi: «uni qattiq uyaldurisən». Bu ibarə Misirdiki kona bir adətni kərsitidu. Kixilər towa qiloɣanlikini bildürüx üqün bexida bir siwət qooɣni kətürüp mangidu. Xunga «Uning bexioɣa kəmür qooɣini toplap salisən» degini, uning towa qilixioɣa yardəm berələysən» «wijdanini oyoɣitisən» degənliktur.

24 Soquxqaq hotun bilən azadə əydə billə turoqandin kərə,
Əgzining bir bulungida yaloquz yetip-kopkan yahxi.
25 Ussap kətkən kixigə muzdək su berilgəndək,
Yirak yurttin kəlgən hux həwərmu ənə xundak bolar.
26 Petikdilip süyi leyip kətkən bulak,
Süyi buloqiwetilgən kuduk,
Rəzillərgə yol koyoqan həkkaniy adəmgə ohxaxtur.
27 Həsəlni həddidin ziyadə yeyix yahxi bolmas;
Birak uluoqlukni izdəxning əzi uluoq ixtur.
28 Əzini tutalmaydioqan kixi,
Wəyran boloqan, sepilsiz kaloqan xəhərgə ohxaydu.

26 1 Yazda kar yeoqix,
Orma wakitda yamoqur yeoqix kamlaxmioqandək,
Izzət-hərmət əhməkkə layik əməstur.
2 Ləyləp uqup yürgən kuqkaqtək,
Uqkan karlioqaq yərgə konmioqandək,
Səwəbsiz karoqix kixigə ziyan kəltürəlməs.
3 Atka kamqa, exəkkə nohta lazim boloqinidək,
Əhməkning dümbisigə tayak layiktur.
4 Əhməkning əhmikanə gepi boyiqə uningoqa jawab bərmigin,
Jawab bərsəng əzüng uningoqa ohxap kelixing mumkin.
5 Əhməkning əhmikanə gepi boyiqə uningoqa jawab bərgin,
Jawab bərmisəng u əzining əhməklikini əkillik dəp qaoqlar.
6 Əz putini kesiwətkəndək,
Əz bexioqa zulmət tiligəndək,
Əhməktin həwər yollaxmu xundak bir ixtur.
7 Tokurning karoqa kəlmigən putliridək,
Əhməkning aoqzioqa selinoqan pənd-nəsihətmu bikar bolur.
8 Saloqioqa taxni baoqlap atkandək,
Əhməkkə hərmət bildürüxmu əhmikanə ixtur.
9 Əhməkning aoqzioqa selinoqan pənd-nəsihət,
Məstning kolioqa sanjiloqan tikəndəktur.
10 Əz yekinlirini karisioqa zəhimləndürgən okyaqidək,
Əhməkni yaki udul kəlgən adəmni yallap ixlətkən hojayinmu ohxaxla zəhimləndürgüqidur.

25:24 «Sokuxkak hotun bilən azadə əydə billə turoqandin kərə,...» — yaki «Sokuxkak hotun bilən azadə əydə olturoqandin kərə,...».
25:24 Pənd. 21:9,19
25:27 «Birak uluoqlukni izdəxning əzi uluoq ixtur» — bizningqə bu ayəttiki «uluoqluk» Hudaning uluoqlukini kərsitidu. –Ibraniy tilida «uluoq» bilən «eoqir» bir səz boloqaqka, bu ayətning baxka birhil tərjimisi bar: «Eoqir ixlarni oylinip sürüxtürüxning əzi eoqir ixtur». Yənə baxka birnəqqə hil tərjimiliri bar, jümlidin «Əz uluoqlukini izdəx uluoq ix əməs».
25:28 «Əzini tutalmaydioqan kixi» — «əzini tutalmaydioqan» degən səz ibraniy tilida «əz rohini idarə kilalmaydioqan» dəp ipadilinidu.
25:28 Pənd. 16:32
26:3 Zəb. 32:8, 9,10; Pənd. 10:13
26:6 «Əz bexioqa zulmət tiligəndək» — ibraniy tilida «huddi ziyan iqkəndək».
26:8 «Saloqioqa taxni baoqlap atkandək,...» — tax saloqioqa baoqlap koyulsa, uni saloqidin qikaroqili bolmaydu, əlwəttə.
26:10 «Əz yekinlirini karisioqa zəhimləndürgən okyaqidək, əhməkni yaki udul kəlgən adəmni yallap ixlətkən hojayinmu

[11] It aylinip kelip əz ḳusuḳini yalioƣandək,
Əhmək əhməḳliḳini ḳaytilar..
[12] Əzini dana qaoƣlap məmnun boloƣan kixini kərdüngmu?
Uningoƣa ümid baoƣlimaḳtin əhməḳḳə ümid baoƣlimaḳ əwzəldur..
[13] Ḥurun adəm: — «Taxḳirida dəḥxətlik bir xir turidu,
Koqida bir xir yüridu!» — dəp əydin qiḳmas..
[14] Əz mujuḳida eqilip-yepilip turoƣan ixikkə ohxax,
Ḥurun kariwatta yetip u yaḳ-bu yaḳḳa ərülməktə.
[15] Ḥurun ḳolini sunup ḳaqioƣa tiḳḳini bilən,
Oƣlizani aoƣzioƣa selixtinmu erinər..
[16] Ḥurun əzini pəm bilən jawab bərgüqi yəttə kixidinmu dana sanar.
[17] Koqida keliwetip, əzigə munasiwətsiz majiraoƣa arilaxḳan kixi,
Itning ḳuliḳini tutup sozoƣanoƣa ohxax hətərgə duqar bolar.
[18] Əz yeḳinlirini aldap «Pəḳət qaḳqaḳ ḳilip ḳoydum!» dəydioƣan kixi,
Otḳaxlarni, oḳlarni, ḥərhil əjəllik ḳorallarni atḳan təlwigə ohxaydu.
[20] Otun bolmisa ot əqər;
Oƣəywət bolmisa, jedəl besilar..
[21] Qooƣlar üstigə qaqḳan kəmürdək,
Ot üstigə ḳoyoƣan otundək, jedəlqi jedəlni uloƣaytar..
[22] Oƣəywəthorning səzliri ḥərhil nazunemətlərdək,
Kixining ḳəlbigə qongḳur singdürülər..
[23] Yalḳunluḳ ləwlər rəzil kəngüllərgə ḳoxuloƣanda,
Sapal ḳaqioƣa kümüx ḥəl bərgəngə ohxaxtur.
[24] Adawət saḳlaydioƣan adəm əqini gəpliri bilən yapsimu,
Kənglidə ḳat-ḳat suyiḳəst saḳlaydu.
[25] Uning səzi qiraylik bolsimu, ixinip kətmigin;
Ḳəlbidə yəttə ḳat iplaslik bardur.
[26] U əqmənlikini qiraylik gəp bilən yapsimu,
Lekin rəzilliki jamaətning aldida axkarilinar.
[27] Kixigə ora kolioƣan əzi qüxər;
Taxni domilatḳan kixini tax dumilap ḳaytip kelip uni yanjar..
[28] Sahta til əzi ziyankəxlik ḳiloƣan kixilərgə nəprətlinər;
Huxamət ḳiloƣuqi eoƣiz adəmni ḥalakətkə ittirər.

---

ohxaxla zəhimləndürgüqidur» — bu pənd-nəsiḥətning baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri bar.
26:11 2Pet. 2:22
26:12 Pənd. 29:20
26:13 Pənd. 22:13
26:15 Pənd. 19:24
26:20 Pənd. 22:10
26:21 Pənd. 15:18; 29:22
26:22 «Kixining ḳəlbigə qongḳur singdürülər» — ibraniy tilida «kixining ḳorsiḳining iqki yərlirigə singdürülər».
26:22 Pənd. 18:8
26:27 Zəb. 7:15-16; 9:15; 10:2; 57:6; Top. 10:8

27 [1] Ətiki kününg tooɣruluқ mahtanma,
Qünki bir küni nemə bolidioɣiningnimu bilməysən.
[2] Seni baxқilar mahtisun, өz aoɣzing mundaқ қilmisun,
Yat adəm seni mahtisun, өz ləwliring undaқ қilmisun.
[3] Tax eoɣir, қum heli jing basar,
Biraқ əhməқ kəltüridioɣan hapiqiliқ ikkisidin tehimu eoɣirdur.
[4] Oɭəzəp rəҳimsizdur,
Қəҳr bolsa kəlkündək adəmni eқitip ketər,
Biraқ kim ҳəsəthorluқ aldida taқabil turalisun?
[5] Axkara əyibləx yoxurun muҳəbbəttin əladur.
[6] Dostning қolidin yegən zəhimlər sadiқliқtin bolidu;
Biraқ düxmənning səyüxliri ҳiyligərliktur.
[7] Toқ kixi ҳəsəl kənikidinmu bizardur,
Aq kixigə ҳərқandaқ aqqiқ nərsimu tatliқ bilinər.
[8] Yurt makanidin ayriloɣan kixi,
Uwisidin ayrilip yürgən қuxқa ohxar.
[9] Ətir wə huxbuy kəngülni aqar,
Jan kөyər dostning səmimiy məsliҳəti kixini rioɣbətləndürər.
Jan kөyər dostning səmimiy, huxhuy məsliҳəti kixini hux қilur.
[10] Өz dostungni, atangning dostinimu untuma;
Bexingoɣa kün qüxkəndə қerindixingning өyigə kirip yelinma;
Yeқindiki dost, yiraқtiki қerindaxtin əla.
[11] I ooɣlum, dana bol, kənglümni hux қil,
Xundaқ қiloɣiningda meni məshirə қilidioɣanlaroɣa jawab berələymən.
[12] Zerək kixi bala-қazani aldin kərüp қaqar;
Saddilar aldioɣa berip ziyan tartar.
[13] Yatқa kepil boloɣan kixidin қərzgə tonini tutup aloɣin;
Yat hotunoɣa kapalət bərgən kixidin kapalət puli al.
[14] Қaқ səҳərdə turup, yuқiri awazda dostioɣa bəht tiligənlik,
Өzini қaroɣax ҳesablinar.
[15] Yamoɣurluқ kündiki tohtimay qüxkən tamqə-tamqə yeoɣin,
Wə soқuxқaқ hotun bir-birigə ohxaxtur.
[16] Uni tizgənləx boranni tosқanoɣa,
Yaki yaoɣni ong қol bilən qanggallioɣanoɣa ohxaxtur.
[17] Təmürni təmürgə bilisə ətkürləxkəndək,
Dostlarmu bir-birini ətkürləxtürər.
[18] Ənjür kəqitini pərwix қiloɣuqi uningdin ənjür yəydu;
Hojayinini asrap kütkən қul izzət tapidu.
[19] Suda adəmning yüzi əks ətkəndək,

27:1 Yaқ. 4:13, 14
27:6 «Dostning қolidin yegən zəhimlər sadiқliқtin bolidu» — yaki «Dostning қolidin yegən zəhimlər adəmni ҳəқiқətkə yətküzər».
27:7 «Toқ kixi ҳəsəl kənikidinmu bizardur» — yaki «toқ kixi ҳəsəl kənikini dəssiwetidu».
27:10 Pənd. 17:17; 18:24
27:12 Pənd. 22:3
27:13 Pənd. 6:1, 2; 11:15; 17:18; 20:16
27:15 Pənd. 19:13

Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixi arkilik bilinər.
20 Təhtisara wə halakət hərgiz toymioɣandək,
Adəmning aq kəzliri kanaət tapmas.
21 Sapal kazan kümüxni, qanak altunni tawlar,
Adəm bolsa mahtaloɣanda sinilar.
22 Əhməkni buoɣday bilən birgə səndəldə talkan kilip soksangmu,
Əhməkliki yənila uningda turar.

23 Padiliringning əhwalini obdan bilip tur,
Mal-waranliringdin yahxi həwər al;
24 Qünki baylikning mənggü kapaliti bolmas,
Taj-təhtmu dəwrdin-dəwrgiqə turamdu?
25 Kuruoɣan qəplər oruloɣandin keyin,
Yumran qəplər əsüp qikkanda,
Taoɣ baoɣridinmu yawayi qəplər yioɣiloɣanda,
26 Xu qaoɣda kozilarning yungliri kirkilip kiyiming bolar;
Əqkilərni satkan puloɣa bir etiz kelər,
27 Həmdə əqkilərning sütliri sening həm ailidikiliringning ozuklukini,
Dedəkliringning korsikini təminləxkimu yetər.

28 1 Yamanlar heqkim koɣlimisimu kaqar;
Birak həkkaniylar xir yürək batur kelər.
2 Yurtta gunahlar kəpəysə, uning əmirliri kəp almixar,
Lekin uni sorioɣuqi yorutuloɣan wə bilimlik bolsa, yurt aman-mukim uzun turar.
3 Miskinlərgə zulum seliwatkan bir kəmbəoɣəl,
Huddi ziraətlərni yatkuzup denini koymaydioɣan kara yamoɣuroɣa ohxaydu.
4 Təwrat kanunidin waz kəqkənlər yamanlarni yahxi dəp mahtar;
Birak kanunni tutkuqilar ularoɣa karxi kürəx kilar.
5 Rəzillər adalətni qüxənməs;
Birak Pərwərdigarni izdigüqilər həmmə ixni qüxinər.
6 Pəzilətlik yolda mangoɣan miskin kixi,
Sahta, ikki yüzlimə bay adəmdin yahxidur.
7 Təwrat-kanunioɣa itaət kiloɣan yigit əkillik ooɣuldur;
Birak nan kepilaroɣa həmrah boloɣuqi atisini nomuska kaldurar.
8 Jazanihorluk kilip yukiri əsüm arkilik baylikar tapkan kixi,
Ahirida bularni miskinlərgə həyrihahlik kiloɣuqining kolioɣa ətküzüx üqün topliɣandur.
9 Kimki Təwrat-kanunini anglimaymən dəp kulikini yopursa,

27:19 «Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixi arkilik bilinər» — baxka birhil tərjimisi: «Insanning kəlbining kandakliki əz yenidiki kixining kəlbigə məlum bolar *(əks etər)*».
27:20 «Təhtisara» — əlgənlərning rohliri baroɣan jay. **«Halakət»** — bəlkim «halak kiloɣuqi» degən yaman bir pərixtidur. «Wəh.» 9:11ni kərüng.
27:20 Top. 1:8
27:26 1Tim. 6:8
28:1 Law. 26:36; Kan. 28:28; Yəx. 57:21
28:6 Pənd. 19:1
28:7 Pənd. 29:3
28:8 Law. 25:35-37

Ḥətta dualirimu ləniti bolup ḳalar.
10 Kimki duruslarni yaman yoloɣa azdursa,
Өzi kolioɣan orisioɣa өzi qüxər;
Birak pak-diyanətlik adəm yahxilikḳa mirashor bolar.
11 Bay dərwəkə өzini dana sanar;
Birak yorutuloɣan miskin uni ḥaman kərüp yetər.
12 Ḥəkḳaniylar oɣalibiyətlik bolsa,
Jaḥanni təntənə ḳaplar;
Birak yamanlar mərtiwigə qikṣa, halayik өzlirini ḳaqurar.
13 Өz gunaḥlirini yoxuroɣan kixi ronak tapmas;
Birak ularni tonup ikṛar kilip, ulardin waz kəqkən kixi rəḥim-xəpkətkə erixər.
14 Pərwərdigardin ḥərdaim ḳorkup yürgən kixi xunqə bəhtliktur!
Birak kənglini tax kiloɣan balayi'apətkə ḳalar.
15 Ḥərkirəp turoɣan xir,
Yaki owni izdəp keziwatḳan eyik ḳandak bolsa,
Yoḳsul puḳralarning üstidiki rəzil ḥakimmu xundaḳtur.
16 Yorutulmioɣan əmir ḥaman zor bir zalim bolup qikar,
Birak ḥaram bayliḳlaroɣa nəprətlənsə, təhtidə uzun olturar.
17 Ḳan tөkkən kixi ḳərz bilən ḥangoɣa ḳarap yügürər;
Uni ḥeqkim tosmisun!
18 Səmimiy, diyanətlik yolda mangoɣan ḳutular;
Ikki yolda mangoɣan sahta kixi ularning biridə ḥaman yikilip qüxər.
19 Өz yerigə tirixip ixligən deḥḳanning neni yetip axar;
Birak bikar yürüp ham hiyallarni ḳooɣlioɣan kixining yoḳsulluḳi mol bolar!
20 Rastqil kixining bəhti kəpiyər;
Birak bay boluxḳa aldirioɣan kixi jazadin ḳeqip ḳutulalmas.
21 Birigə yan besix ḳət'iy bolmas;
Qünki bəzilər ḥətta bir burda nan üqünmu gunaḥ ətküzər.
22 Nəpsi toymas kixi bayliḳlarni kəzləp aldiraydu,
Namratlikning өz bexioɣa qüxidioɣinidin bihəwərdur.
23 Baxḳilarning hatalikini oquḳ əyibligən kixi,
Ḥaman huxamət ḳiloɣuqioɣa ḳarioɣanda kəprək iltipat tapar.
24 Ata-anisining təəlluḳatini ooɣrilap, «Bu ḥeqḳandak gunaḥ əməs» degən kixi,
Ḥalak ḳiloɣuqining xerikidur.
25 Nəpsi toymioɣur kixi jedəl-majira teriydu;

28:10 Pənd. 26:27
28:12 Pənd. 11:10,11
28:13 Zəb. 32:3, 5; 1Yuḥ. 1:9, 10
28:14 «Pərwərdigardin ḥərdaim ḳorkup yürgən kixi xunqə bəhtliktur» — əyni tekisttə «Pərwərdigar» degən səz tepilmaydu. Xunga baxḳa birhil tərjimisi: «Gunaḥ ḳilixtin ḥərdaim ḳorkup yürgən kixi».
28:17 «Uni ḥeqkim tosmisun!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ḥeqkim uningoɣa ḥimayə bolmisun!». Təwrat ḳanuni boyiqə adəmni tasadipiy eltürgən kixi «panaḥlik xəḥər»lərgə ḳaqsa bolatti. Əmma gunaḥi bar kixilər ḥaman xu xəḥərlərdin ḥimayə alalmaytti *(«Qəl.» 6:34-35ni kərüng)*.
28:20 Pənd. 13:11; 20:21; 23:4
28:21 «ḳət'iy bolmas» — ibraniy tilida «yahxi əməs».
28:21 Pənd. 18:5; 24:23
28:22 «Nəpsi toymas kixi» — ibraniy tilida «kəzi yaman kixi».

Birak Pərwərdigarоŋa tayanоŋan kixi ətlinər..
[26] Өzining kəngligə ixəngən kixi əhməktur;
Birak danalik bilən mangоŋan nijat tapar.
[27] Namratlarоŋa həyrhaḫlik kilidiоŋan kixi moḫtajlik tartmas;
Lekin ḫajətmənni kərsimu kərməskə saloŋan kixi kəpligən karоŋixka uqrar..
[28] Yamanlar mərtiwigə qiksa, halayik өzlirini kaqurar;
Lekin ular zawal tapsa, ḫəkkaniylar rawaj tapar..

29 [1] Kayta-kayta əyiblinip turup yənə boyni kattiklik kiloŋan kixi,
Tuyuksizdin dawalioŋusiz yanjilar.
[2] Ḫəkkaniylar güllənsə, pukraliri xadlinar,
Kəbiḫlər ḫokuk tutsa pukra nalə-pəryad kətürər..
[3] Danalikni səygən ooŋul atisini hux kilar;
Birak paḫixilərgə ḫəmraḫ boloŋan uning mal-mülkini buzup-qaqar..
[4] Padixaḫ adalət bilən yurtini tinq kilar;
Birak baj-selik saloŋan bolsa, uni wəyran kilar..
[5] Өz yekinioŋa huxamət kiloŋan kixi,
Uning putlirioŋa tor təyyarlap koyoŋandur.
[6] Rəzil adəmning gunaḫi өzigə kapkan yasap kurar;
Birak ḫəkkaniy kixi nahxilar bilən xadlinar.
[7] Ḫəkkaniy kixi miskinning dəwasioŋa kəngül bəlür;
Birak yamanlar bolsa bu ixni qüxənməs..
[8] Ḫakawur kixilər xəḫərni kutritip dawaloŋutar;
Birak akilanilər aqqik oŋəzəplərni yandurar.
[9] Dana kixi əhmək bilən dəwalaxsa,
Əhmək ḫürpiyidu yaki külidu, nətijisi ḫaman tinqlik bolmas.
[10] Kanhorlar pak-diyanətliklərgə nəprətlinər;
Duruslarning jenini bolsa, ular kəstlər..
[11] Əhmək ḫərdaim iqididiki ḫəmmini axkara kilar;
Birak dana өzini besiwalar..
[12] Ḫəkümdar yaloŋan səzlərgə kulak salsa,
Uning barlik hizmətkarliri yaman өgənməy kalmas.
[13] Gaday bilən uni əzgüqi kixi bir zeminda yaxar;
Ḫər ikkisining kəzini nurlanduroŋuqi Pərwərdigardur..
[14] Yoksullarni diyanət bilən sorioŋan padixaḫning bolsa,

28:25 «Nəpsi toymioŋur kixi» — yaki «ḫali qong kixi».
28:25 Pənd. 13:10; 15:18; 29:22
28:27 Kan. 15:7,8,10; Pənd. 19:17; 22:9
28:28 Pənd. 28:12
29:2 Pənd. 11:10; 28:12,28
29:3 Pənd. 10:1; 15:20; 28:7; Luka 15:13
29:4 «Birak baj-selik saloŋan bolsa,...» — yaki «birak parihor bolsa,..».
29:7 Ayup 29:16
29:10 «Duruslarning jenini bolsa, ular kəstlər» — baxka birhil tərjimisi: «birak duruslar ularning jenidin həwər alar».
29:11 Pənd. 14:33
29:13 «Gaday bilən uni əzgüqi kixi bir zeminda yaxar» — ibraniy tilida: «gaday bilən uni əzgüqi kixi bir-birigə yolukar».
29:13 Pənd. 22:2

Təhti mənggügə məḥkəm turar.
15 Tayaḳ bilən tənbiḥ-nəsiḥət balilaroŋa danaliḳ yətküzər;
Birak ɵz məyligə ḳoyup berilgən bala anisini hijalətkə ḳaldurar.
16 Yamanlar güllinip kətsə, naḥəḳlik kɵpiyər;
Lekin ḥəḳḳaniylar ularning yiḳiloŋinini kərər.
17 Ooŋlungni tərbiyilisəng, u seni aram tapḳuzar;
U kɵnglüngni səyündürər.
18 Pərwərdigarning wəḥiysi bolmioŋan ələning puḳraliri yoldin qiḳip baxpanaḥsiz ḳalar;
Lekin Təwrat-ḳanunioŋa əməl ḳilidioŋan kixi bəhtliktur.
19 Ḳulni səz bilənla tüzətkili bolmas;
U səzüngni qüxəngən bolsimu, etibar ḳilmas.
20 Aoŋzini basalmaydioŋan kixini kərgənmu?
Uningdin ümid kütkəndin, əhməḳtin ümid kütüx əwzəldur.
21 Kimki ɵz ḳulini kiqikidin tartip ɵz məyligə ḳoyup bərsə,
Künlərning biridə uning bexioŋa qiḳar.
22 Terikkək kixi jedəl-majira ḳozoŋap turar;
Asan oŋəzəplinidioŋan kixining gunaḥliri kɵptur.
23 Məoŋrurluḳ kixini pəs ḳilar,
Birak kəmtərlik kixini ḥɵrmətkə erixtürər.
24 Ooŋri bilən xerik boloŋan kixi ɵz jenioŋa düxməndur;
U soraḳqining guwaḥ berixkə agaḥlanduruxini anglisimu, lekin rast gəp ḳilixḳa petinalmas.
25 Insan balisidin ḳorḳux adəmni tuzaḳḳa qüxüridu;
Birak kimki Pərwərdigaroŋa tayanoŋan bolsa, u bihətər kətürülər.
26 Kɵp kixilər ḥɵkümdardin iltipat izdəp yürər;
Birak adəmning ḥəḳ-rizḳi pəḳət Pərwərdigarningla ḳolididur.
27 Naḥəḳlər ḥəḳḳaniylaroŋa yirginqliktur;
Durus yolda mangoŋan kixilər yamanlaroŋa yirginqliktur.

Agurning pənd-nəsiḥətliri

30 1 Təwəndikilər Yakəḥning ooŋli Aguroŋa wəḥiy bilən kəlgən səzlərdur:
Bu adəm Itiyəlgə, yəni Itiyəl bilən Ukaloŋa mundaḳ səzlərni degən: —
2 Mən dərwəḳə insanlar arisidiki əng nadini, ḥaywanoŋa ohxaxturmən;

29:14 Pənd. 20:28; 25:5
29:15 Pənd. 10:1; 13:24; 17:21,25; 22:15; 23:13
29:16 Zəb. 37:36; 58:10-11; 91:8
29:17 Pənd. 13:24; 22:15; 23:13,14
29:18 «yoldin qiḳip baxpanaḥsiz ḳalar» — bu ibarə ibraniy tilida ikki bisliḳ bir səz bilənla ipadiləngən.
29:20 Pənd. 26:12
29:21 «Künlərning biridə uning bexioŋa qiḳar» — baxḳa birhil tərjimisi «Ahirda u *(ḳul)* ɵzigə pərzənttək bolup qiḳar».
29:22 Pənd. 15:18; 26:21
29:23 Ayup 22:29; Pənd. 15:33; 18:12; Yəx. 66:2; Mat. 23:12; Luḳa 14:11; 18:14; Yaḳ. 4:6,10; 1Pet. 5:5
29:24 «...rast gəp ḳilixḳa petinalmas» — «Law.» 5:1ni kərüng.
29:24 Law. 5:1
29:25 «bihətər kətürülər» — ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.
29:26 Pənd. 19:6
30:1 «wəḥiy bilən kəlgən səzlər» — ibraniy tilida «yükləngən səzlər» dəp ipadilinidu. Demək, Pərwərdigarning Agurning dil-roḥioŋa yükligən səzliri. **«Bu adəm»** — Yakəḥning ooŋli Agur. «Agur» degənning mənisi «topliɵuqi». Sulayman «Topliɵuqi» degən kitabta birnəqqə ḥekmət səzlərni topliɵanoŋa ohxax, Agur bu babta birnəqqə ḥekmət səzlərni topliɵan.

Məndə insan əkli yoḳ.
[3] Danaliḳni ḥeq öginmidim;
Birak Əng Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi ḥəkḳidə sawatḳa igə boldum.
[4] Kim ərxkə kətürülgən, yaki ərxtin qüxkən?
Kim xamalni ḳollirida tutḳan?
Kim sularni Öz tonioɣa yögəp ḳoyoɣan?
Kim yər-zeminning qegralirini bəlgiligən?
Uning ismi nemə? Uning Ooɣlining ismi nemə? Biləmsən-yoḳ?
[5] Təngrining ḥərbir səzi sinilip ispatlinip kəlgəndur;
U Özigə tayanoɣanlarning ḥəmmisini ḳoɔɣdaydioɣan ḳalḳandur.
[6] Uning səzlirigə ḥeq nərsə ḳoxma;
Undak ḳilsang, U seni əyibləydu,
Sening yaloɣanqiliḳing axkarilinidu.

[7] I Hudayim, Səndin ikki nərsini tiləymən;
Mən ölgüqə bularni məndin ayimioɣaysən: —
[8] Sahtiliḳ wə yaloɣanqiliḳni məndin yirak ḳiloɣaysən;
Meni gadaymu ḳilmay, baymu ḳilmay, bəlki eḥtiyajimoɣa layiḳla riziḳ bərgəysən.
[9] Qünki ziyadə toyup kətsəm, Səndin yenip: «Pərwərdigar degən kim?» — dəp ḳelixim mumkin.
Yaki gaday bolup ḳalsam, ooɣriliḳ ḳilip, Sən Hudayimning namioɣa daoɣ kəltürüxim mumkin.

[10] Hojayinining aldida uning ḳuli üstidin xikayət ḳilma,
Bolmisa u seni ḳaroɣap lənət ḳilidu, əyibkar bolisən.

[11] Öz atisini ḳaroɣaydioɣan,
Öz anisioɣa bəht tiliməydioɣan bir dəwr bar,
[12] Özini pak qaoɣlaydioɣan, əməliyättə məynətqilikidin ḥeq yuyulmioɣan bir dəwr bar,
[13] Bir dəwr bar — aḥ, kibirlikidin nəziri nemidegən üstün,
Ḥakawurluḳidin ḥali nemidegən qong!
[14] Uning ajizlar wə yoḳsullarni yalmap yutuwetidioɣan qixliri ḳiliqtək,
Eziḳ qixliri piqaḳtək boloɣan bir dəwr bar!

[15] Zülükning ikki ḳizi bar, ular ḥərdaim: «Bərgin, bərgin» dəp towlixar.
Ḥərgiz toyunmaydioɣan üq nərsə bar, ḥərgiz ḳanaətlənməydioɣan tət nərsə bar,
ular bolsimu: —
[16] Gər, tuoɣmas hotunning ḳarni,

30:3 «Birak Əng Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi ḥəkḳidə sawatḳa igə boldum — baxḳa birhil tərjimisi: «Əng Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi ḥəkḳidimu sawatim yoḳtur». Biz bu tərjimini ḳobul ḳilmaymiz, qünki təwəndiki ayətlərdə enikki, yazoɣuqi ḥəḳikətən Hudani tonuydu. Bizningqə uning təkitlimäkqi boloɣini, igə boloɣan sawati yaloɣuz Hudaning wəḥiysi bilənla kəlgəndur.
30:4 Ayup 38:4; Zəb. 104:3; Yəx. 40:12
30:5 Zəb. 12:6-7; 18:30-31; 19:7-8; 119:140, 2Tim. 2:16
30:6 Ḳan. 4:2; 12:32; Wəḥ. 22:18
30:13 «Ḥakawurluḳidin ḥali nemidegən qong!» — ibraniy tilida «Ularning ḳapaḳliri nemanqə kətürülgən!».
30:13 Pənd. 6:17
30:14 Pənd. 12:18
30:15 «zülük» — su iqidə yaxaydioɣan ḳanhor bir hil parazittur.

Suoŋa toyunmioŋan ḳuroŋaḳ Yər.
Wə ḥərgiz «boldi, toydum» deməydioŋan ottin ibarət.

17 Atisini məshirə ḳilidioŋan,
Anisini kəmsitidioŋan kəzni bolsa,
Ḳaoŋa-ḳuzoŋunlar qoḳular,
Bürkütning balilirimu uni yər.

18 Mən üqün intayin tilsimat üq nərsə bar;
Xundaḳ, mən qüxinəlməydioŋan tət ix bar: —
19 Bürkütning asmandiki uqux yoli,
Yilanning taxta beoŋirlap mangidioŋan yoli,
Kemining dengizdiki yoli wə yigitning ḳizoŋa axiḳ boluxtiki yolidur.

20 Zinahor hotunning yolimu xundaḳtur;
U bir nemini yəp bolup aoŋzini sürtüwətkən kixidək:
«Mən ḥeqḳandaḳ yamanliḳni ḳilmidim!» — dəydu.

21 Yər-zemin üq nərsə astida biaram bolar;
U kətürəlməydioŋan tət ix bar: —
22 Padixaḥ boloŋan ḳul,
Tamaḳḳa toyoŋan ḥamaḳət,
23 Nəprətkə patḳan, ərgə təgkən hotun,
Өz hanimining ornini basḳan dedək.

24 Yər yüzidə teni kiqik, lekin intayin əḳillik tət hil janiwar bar: —
25 Qəmülilər küqlük həlḳ bolmisimu, biraḳ yazda ozuḳ təyyarliwelixni bilidu;
26 Suoŋurlar əzi ajiz bir ḳowm bolsimu, hada taxlarning arisioŋa uwa salidu;
27 Qekətkilərning padixaḥi bolmisimu, lekin ḳatar tizilip rətlik mangidu;
28 Kəslənqükni ḳol bilən tutuwaloŋili bolidu,
Lekin han ordilirida yaxaydu.

29 Ḳədəmliri ḥəywətlik üq janiwar bar,
Kixigə zoḳ berip mangidioŋan tət nərsə bar: —
30 Ḥaywanatlar iqidə əng küqlük, ḥeq nemidin ḳorḳmas xir,
31 Zilwa bəygə iti,
Tekə,
Wə puḳraliri ḳollaydioŋan padixaḥdur.

30:16 «Gər» — muxu yərdə «gər» ibraniy tilida «xeol», yəni «təḥtisara», ələklərning roḥliri ḳiyamət künini kütidioŋan yərni kərsitidu.
30:20 «Mən ḥeqḳandaḳ yamanliḳni ḳilmidim!» — zinahor hotunning yolining ajayibliḳi bolsa əzining op'oquḳ gunaḥini ḥeq tonumaydioŋanlikidin ibarət.
30:23 «Nəprətkə patḳan» — yaki «nəprətlik», «nəprətləngən».
30:25 Pənd. 6:8
30:31 «zilwa bəygə iti» — yaki «bəygə eti» — ibraniy tilida bu səz bək az uqraydu. **«puḳraliri ḳollaydioŋan padixaḥdur»** — baxḳa ikki hil tərjimisi: «Aoŋdurulmas wə ərülməs padixaḥdur» yaki «Өz ḳoxunini baxlioŋan padixaḥdur».
30:31 Ayup 39:19-28

32 Əgər sən əhməkliк kilip özüngni bək yuкiri orunoƚa koyuwaloƚan bolsang,
Wə yaki təlwə bir oyda boloƚan bolsang,
Kolung bilən aoƚzingni yum!
33 Kala süti koqulsa serik may qikar;
Birining burni mijilsa, kan qikar;
Adawət kozoƚap intikam oylisa jedəl-majira qikar.

Padixaнka nəsihət

31 1 Təwəndikilər, padixah Ləmuəlgə uning anisi arkilik wəhiy bilən kəlgən sözlərdur;
anisi bu sözlərni uningoƚa əgətkən:
2 I oƚlum, i mening amrikim, kəsəmlər bilən tiligən arzulukum, mən sanga nemə dəy?
3 Küq-kuwwitingni ayal-hotunlar təripigə sərp kilmioƚin;
Yaki padixaнlarnimu wəyran kilidioƚan ixlaroƚa berilgüqi bolma!
4 I Ləmuəl, xarab iqix padixaнlaroƚa layik əməs,
Əmirlərgimu нarakka humar bolux yaraxmas.
5 Bolmisa ular xarab iqip, muкəddəs bəlgilimilərni untup,
Bozək bəndilərning нəkkini astin-üstün kiliwetixi mumkin.
6 Küqlük нarak əlgüsi kəlgənlərgə, нəsrətkə qəmgənlərgə berilsun!
7 Ular xarabni iqip, miskinlikini untup,
Kaytidin dərd-əlimini esigə kəltürmisun!
8 Özliri üqün gəp kilalmaydioƚanlaroƚa aoƚzingni aqkin,
Нalak bolay degənlərning dəwasidə gəp kil.
9 Süküt kilma, ular üqün lilla нəküm kil,
Ezilgənlərning wə miskinlərning dərdigə dərman bol.

Pəzilətlik ayal

10 |א| Pəzilətlik ayalni kim tapalaydu?
Uning kimmiti ləəl-yakutlardinmu zor exip qüxidu.
11 |ב| Erining kəngli uningoƚa tayinip hatirjəm turidu,
U boloƚaqka erining aloƚan oljisi kəm əməstur!

30:32 «Kolung bilən aoƚzingni yum!» — bəlkim ibraniy tilida «boldi, bəs!» degən mənini berix mumkin.
30:32 Ayup 21:5
30:33 «Kala süti koqulsa ... birining burni mijilsa.... adawət kozoƚap intikam oylisa ...» — bu jümlidiki «koqulsa» «mijilsa» wə «kozoƚap ... oylisa» ibraniy tilida ohxax bir peil bilən ipadiləngən.
31:1 «Padixah Ləmuəl» — bəzi alimlar «Ləmuəl»ni Sulaymanning anisi Bat-Xeba uningoƚa koyoƚan ləkəm, dəp karaydu. Israil üstidin нəküm sürgüqilər arisida «Ləmuəl» isimlik bir padixah bizgə naməlum. «Ləmuəl» degənning mənisi: «Huda üqün». **«wəhiy bilən kəlgən sözlər»** — əgər bu bab Agurning *(30:1)* səzining dawami bolsa, undakta «wəhiy bilən kəlgən sözlər» Pərwərdigarning Agurning «dil-roнioƚa yükligən sözliri»ni ng dawamini kərsitidu.
31:2 «I mening amrikim» — ibraniy tilida «I baliyatkumning balisi!». **«kəsəmlər bilən tiligən arzulukum!»** — ibraniy tilida «I kəsəmlirimning balisi!».
31:3 «ayal-hotunlar təripigə» — demək, jinsiy нəwəslərgə.
31:3 Kan. 17:17
31:7 «Ular xarabni iqip, ... kaytidin dərd-əlimini esigə kəltürmisun!» — bu sözlər kinayilik, нəjwiy boloƚini bilən, mskinlərning xarab iqix səwəbigimu нesdaxlik bildüridu. Lekin ayət ularning xundak kilidioƚanlikini нərgiz təstikloƚan əməs. Kəzdə tutuloƚini нəkümdarlarning eoƚir məs'uliyitidin ibarəttur.
31:9 Law. 19:15; Kan. 1:16
31:10 «pəzilətlik ayalni kim tapalaydu?...» — keyinki 22 ayət xeir bolup, ibraniy tilida alaнidə xəkilgə igə. Ibraniy yezikida 22 нərp bar. Bu 22 ayətning нərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən baxlinidu *(məsilən, uyoƚur tili bolsa, a-, ə-, b-katarlik нərplər bilən baxlanoƚanoƚa ohxax).*
31:10 Pənd. 12:4

12 |ג| U əmür boyi erigə wapadar bolup yahxilik kilidu,
Uni ziyanoƣa uqratmaydu.
13 |ד| U koy yungi wə kəndir tepip,
Əz koli bilən jan dəp əjir kilidu.
14 |ה| U soda kemilirigə ohxax,
ailini bekixtiki ozuk-tülüklərni yirak jaylardin toxuydu.
15 |ו| Tang yorumasta u ornidin turidu,
ailisidikilərgə yeməklik təyyarlaydu,
Hizmətkar-dedəklərgə nesiwisini təksim kilidu.
16 |ז| U bir parqə etizni əzi kərüp alidu;
Koli bilən yioƣkan daraməttin u bir üzümzar bina kilidu.
17 |ח| Ixka karap u belini küq bilən baoƣlar,
Biləklirini küqləndürər;
18 |ט| Əz ixining paydilikliki oƣa kəzi yetər,
Keqiqə qirioƣini əqürməy ix kilar.
19 |י| U kolliri bilən qakni qərər,
Barmakliri yip urqukini tutar.
20 |כ| Ajizlaroƣa yardəm kolini uzitar;
Hajətmənlərgə kollirini sozar.
21 |ל| Kar yaoƣkanda u ailisi tooƣruluk əndixə kilmaydu,
Əyidikilərning həmmisigə kizil kiyimlər kiydürülgən.
22 |מ| Kariwat yapkuqlirini əzi tokuydu;
Əzining kiyim-keqəkliri kanap wə səsün rəhttindur.
23 |נ| Erining xəhər dərwazilirida abruyi bar;
Xu yərdə u yurttiki akşakallar kataridin orun alidu.
24 |ס| U nəpis kanaptin kiyim-keqək tikip uni satidu;
Bəlwaoƣlarni tikip sodigərlərni təminləydu.
25 |ע| Kiyimi küq-kudrət wə izzət-hərməttur;
U keləqəkkə ümid bilən külüp karaydu.
26 |פ| Aoƣzini aqsila, dana səz kilidu,
Tilida meƕribanə nəsihətlər bar.
27 |צ| ailisidiki ixlardin daim həwər alidu,
Bikaroƣa nan yeməydu.
28 |ק| Pərzəntliri ornidin turup uningoƣa bəht-bərikət tiləydu;
Erimu mubarəkləp uni mahtap: —
29 |ר| «Pəzilət bilən yaxioƣan ayallar kəptur,
Birak sən ularning həmmisidinmu exip qüxisən» — dəydu.
30 |ש| Güzəllik seƕri aldamqidur,
Ƕesn-jamalmu pəkət bir kəpük, halas,
Pəkət Pərwərdigardin korkidioƣan ayalla mahtilidu!
31 |ת| U əz meƕnitining mewiliridin bəƕrimən bolsun!
Əjirliri uni dərwazilarda hərmət-xəƕrətkə erixtürsun!

31:15 «... nesiwisini təksim kilidu» — yaki «... ixni təksim kilidu».
31:23 «Erining xəhər dərwazilirida abruyi bar» — kona ərp-adətlər boyiqə, yurttiki akşakallar xəhər dərwazida yioƣin eqip sot kilatti.
31:31 «əjirliri uni dərwazilarda hərmət-xəƕrətkə erixtürsun!» — yukiriki izaƕatta deyilgəndək, xəhər dərwaziliri akşakallar olturidioƣan orun bolup, jəmiyətning əng yukiri dərijisini bildüridu.

Ⱪoxumqə sөz

Pənd-nəsihⱥtlərdə tiloɣa elinoɣan bəht-bərikətlər wə ularning Hudaning Israil həlⱪi bilən tüzgən əhdisi bilən boloɣan munasiwiti

Oⱪurmənlər «Pənd-nəsihⱥtlər»də Hudaning əmrlirini qing tutup əməl ⱪiloɣanlaroɣa nuroɣun bəht-bərikətlərni, jümlidin bayaxatliⱪ, salamətlik wə uzun əmürni beridioɣanliⱪi tooɣrisidiki altundək wədilirini bayⱪioɣan bolsa kerək. Məsilən: —

«I ooɣlum, təlimimni untuma,
Degənlirimni ⱨəmixə kənglüngdə qing tut.
Qünki u sanga bərikətlik künlər, uzun əmür,
Hatirjəmlik ⱪoxup beridu» (3:1-2)
«Өzüngni əⱪillⱪ sanima;
Pərwərdigardin əyminip, yamanliⱪtin yiraⱪ bol.
Xundaⱪ ⱪiloɣiningda, bu ixlar dərdinggə dərman,
Ustihanliringoɣa yilik bolidu.
Pərwərdigarning ⱨərmitini ⱪilip mal-dunyayingdin ⱨədiyələrni sunoɣin,
Etizingdin tunji qiⱪⱪan məⱨsulatliringdin uningoɣa atioɣin;
Xundaⱪ ⱪiloɣiningda, ambarliring axliⱪⱪa tolup taxidu,
Xarab kəlqəkliringdə yengi xarab exip-texip turidu» (3:7-10).

Bəzi izaⱨatlirimizda kərsətkinimizdək, bu wədilərning asasi Hudaning Musa pəyoɣəmbərning wasitisi arⱪiliⱪ Israil həlⱪi bilən tüzgən əhdisidur. Əhdining asasiy məzmuni: «Mening awazimoɣa ⱪulaⱪ salsanglar, Mening əmrim boyiqə mangsanglar, Mən silərni bərikətləymən, ⱪooɣdaymən; əmma Manga ⱪulaⱪ salmisanglar, undaⱪta Mening tərbiyə jazalirim astioɣa kelisilər» degəndək bolidu («Mis.» 19:6-7, «Law.» 26-bab, «Ⱪan.» 28-babni kərüng). Israil həlⱪi əhdə boyiqə yaxioɣan bolsa, undaⱪta ularning zemini baroɣanseri yengi bir «Erəm baoɣⱪisi»dək bolup kətkən bolatti wə ular muyəssər boloɣan səltənət arⱪiliⱪ Huda bu bəht-bərikətni pütkül dunyaoɣa yətküzgən bolatti; Ibraⱨimoɣa wədə ⱪiloɣinidək: — «**Sən arⱪiliⱪ yər yüzidiki barliⱪ ailə-ⱪəbililər bəht-bərikət tapidu!**» («Yar.» 12:3).

Biz bu ixlar tooɣrisida təwəndikilərni bayⱪaymiz: —

(1) Oⱪurmənlər Təwrattiki tarihiy ⱪisimlardin bayⱪiyalayduki, Israil Hudaning əhdisidə turoɣan əməs. Ⱨətta Huda ularning yenioɣa ⱨəⱪiⱪiy padixaⱨini, yəni Məsiⱨini əwətkəndə, ular uni ⱪobul ⱪilixning ornioɣa uni rət ⱪilip: «**Rim imperatori Ⱪəysərdin baxⱪa ⱨeq padixaⱨimiz yoⱪtur!**» dəp warⱪirioɣan («Yⱨ.» 19:5).

Xuning bilən, gərqə ihlasmən adəmlərla «Pənd-nəsihⱥtlər»də kərsitilgən bəht-bərikətlərni kərgən bolsimu, lekin pütkül əl ularoɣa muyəssər bolmay kəldi. Uning üstigə, ihlasmənlər bəzidə Hudaning «Pənd-nəsihⱥtlər»diki wədiliri boyiqə əslidə kərüxkə tegixlik bəht-bərikətlərdin baxⱪilarning gunaⱨliri tüpəylidin məⱨrum boldi. Daniyal pəyoɣəmbər buning bir misalidur. Uning künliridə, Israil həlⱪi gunaⱨliri tüpəylidin Babiloɣa sürgün ⱪilindi. Daniyal əzi ihlasmən yigit bolup, ularning butpərəslikigə ⱨəmraⱨ bolmioɣan bolsimu, yənila ular bilən japa tartip, Babiloɣa sürgün boloɣan. Xu yərdə uning etiⱪadi kəp sinaⱪlaroɣa duq

kəlgəndin keyin u «Pənd-nəsihətlər»də wədə qilinoƣan bəht-bərikətlərning kəpini, yəni uzun əmür, Hudaning baxpanahliqi wə bayaxatliqni kərgən. Təwrat dəwridə, Hudaning muqəddəs bəndilirining tarihliridin kəpi uningkidək boloƣan bolsa kerək.

(2) Əmdi Injil dəwridiki etiqad qiloƣuqilar «Pənd-nəsihətlər»də wədə qilinoƣan xu bəht-bərikətlərgə muyəssər bolamdu?

«Korintliqlaroƣa (2)»də mundaq oquymiz: «**Qünki Hudaning qanqilik wədiliri boluxidin qət'iynəzər, ular Uningda** (yəni Məsihdə) **«bərhək»tur, wə biz arqilik Uningdimu Hudaoƣa xan-xərəp kəltüridioƣan «Amin» bardur**» (1:20).

Biz xuni xəksiz deyəlaymizki, Huda Israiloƣa wədə qiloƣan jismaniy jəhəttiki bəht-bərikətlər Өzigə etiqad qiloƣuqilaroƣa «yengi asman, yengi zemin»da mutləq əməlgə axurulidu — uzun əmür (əməliyəttə «mənggülük ƕayat»), saq-salamət bir tən (yepyengi bir tən, uningda ƕeq aoƣriq-silaq, yioƣa-zar yaki azab bolmaydu — «1Kor.» 15:50-54, «Wəƕ.» 7:17, 21:4) wə sanaqsiz baylik bolidu («1Kor.» 2:9). Ƕazirqi dəwrimizdə bolsa Hudaning muddia-məqsiti roƕ-qəlbdə ƕər jəhəttin Өzigə ohxax, «Өzining süriti» boloƣan bir qowmoƣa igə bolux, xundaqla ularoƣa barlik roƕiy bəht-bərikətlirini yətküzüxtin ibarəttur («Əf.» 1:3). Bu bəht-bərikətlərning qimmiti ƕərqandaq jismaniy bəht-bərikətlərning qimmitidin asmanning zemindin yuqiri boloƣinidək yuqiri turidu. Өz həlqi muxu bəht-bərikətlərgə muyəssər qilinix üqün ƕərtürlük azab-oqubətlərgə duq kelidu wə dərwəqə ularning etiqadining paklinixi wə tawlinixi üqün xundaq boluxi kerək (məsilən, «Zəbur» 94:1-7ni kərüng). Rəbbimizning Өz söz-kalamini qobul qilip etiqadqa kirgənlarning əhwali tooƣrisidiki sözlirini kərüng: «**Söz-kalamni dəp qiyinqilik yaki ziyankəxlikkə** (uqrimay qalmaydu)**... uqrioƣinida**...» («Mat.» 13:21). Biz Uningoƣa əgəxkən bolsaq, ƕərtürlük azab-oqubətlərgə yüzlinixkə təyyar turuximiz lazimliqi tooƣrisidiki Uning baxqa sözlirini kərüng (məsilən, «Mat.» 10:38, 16:24, «Mar.» 8:34) wə xundaqla Petrus, Yaqup, Pawlus wə barlik rosullarning bu ix tooƣrisidiki sözlirinimu kərüng (məsilən, «Ros.» 14:22, «Rim.» 5:3, «Kol.» 1:24, «Fil.» 1:29, «1Tes.» 2:13-16, «2Tes.» 1:4, «2Tim.» 2:3, «1Pet.» 1:6, 1:19-24, «Yaq.» 5:10). Hudaning bu azab-oqubətlərdə nuroƣun muddia-məqsətliri bardur (məsilən, «Kolossiliklərgə»diki «qoxumqə söz»imizdiki 1:24 tooƣruluq xərƕlirimizni kərüng). Uning üstigə barlik etiqadqilar Hudaning «tərbiyilik jazaliri»oƣa uqraydu (məsilən, «Ibr.» 12:5-17 bilən «Pənd.» 3:11-12, «2Kor.» 5:9, «1Kor.» 5:1-5, 10:26-34ni kərüng).

Xundaq deginimiz bilən ƕərbir etiqadqioƣa «Pənd-nəsihətlər»də berilgən barlik nəsihətning mənggülük qimmiti bardur. Өzini rəzilliktin saqlaxqa, aldam haltioƣa qüxməslikkə wə aldamqilarni pərq etixkə, öz ailisidikilərdin obdan həwər elixqa, ularoƣa tərbiyə berixkə wə barlik ixlirining ronaq tepixioƣa, xundaqla xular arqilik ularda Hudaoƣa xan-xərəp kəltürüxkə wə baxqilaroƣa yardəm yətküzüxkə kimgə danalik kerək bolmisun? Bu qimmətlik ƕəqiqətlər məzkur kitabta tepilidu. Kimki özini xularning iqigə qeküp, uni özigə singdürsə, insanlar arisida danalik wə bilimning baylikliri bilən toloƣan əng bay adəm bolidu.

Uning üstigə, öz kəzimiz bilən kərgəndək, «Pənd-nəsihətlər»diki ƕəqiqətlərni qobul qiloƣanlarning biz muzakirə qiliwatqan xu jismaniy bəht-bərikətlərgimu (bolupmu salamətlik jəhəttin) nesip bolidioƣan əhwallar az əməs.

«Pənd-nəsiһətlər»də kəp səzlər nemixқa kərünüxtə қiz-ayallaroƣa əməs, bəlki ərlərgila nixan қilinidu?

Bu yərdə bu soaloƣa səһipə qəklimisi bilən toluқ jawab berəlməymiz. Əmma xuni eniқ deyiximiz kerəkki, Muқəddəs Kitabtiki barliқ təlimlərgə asasən ərlər wə ayallarning һərbiri Huda aldida ohxax қimmətliktur. Roһiy jəһəttin ərlər bilən ayallar otturisida һeqқandaқ pərқ yoқtur. Məsiһ barliқ insanlar üqün, ərlər üqün, ayallar üqün əldi; əlümdin tirilixtə ərlər bilən ayallar otturisida pərқ bolmaydu (məsilən, «Mat.» 22:30 wə «1Kor.» 11:1-16ni wə xu məktuptiki «қoxumqə səz»imizni wə xu ayətlər üstidə tohtaloƣinimiznimu kərüng).

Ңalbuki, əy iqidə Huda ərni ayalioƣa, xundaқla ailisidiki barliқ kixilərgə bax қiloƣan (yənə «1Kor.» 11:1-16ni wə xu məktuptiki «қoxumqə səz»imizni kərüng). Xunga ailidə ər kixining kəprək jawabkarliқi bardur. «Yengi əһdə»ni қobul қioƣanlar, yəni Hudaning nijatliқi bilən «yengi қəlb wə yengi roһ»ni қobul қiloƣanlar tooƣruluқ Huda: «**Təwrat-қanunlirimni ularning iqigə salimən, һəmdə ularning қəlbigimu yazimən**» wə «**Ularning һəmmisi, yəni əng kiqikidin qongioƣiqə meni bilip boloƣan bolidu**» dəydu («Yər.» 31:31-34). Xunga əydiki muһim қararlarda Hudaning Muқəddəs Roһi Өz iradisi tooƣruluқ һəm ər kixining қəlbidə һəm ayal kixining қəlbidə guwaһliқ beridu, dəp ixinimiz; қararlarning tüp һoқuқi wə məs'uliyiti bolsa yənila ər kixidə turidu, əlwəttə.

Təwrat dəwridə Israil həlқidə қizlar yatliқ boloƣuqə adəttə atisining əyidin kəp qiқmay turatti. Өzliri üqün қarar қilalaydioƣan ixlarning dairisi səl qəklik idi. Xunga «Pənd-nəsiһətlər»diki jekiləxlər wə nəsiһətlərning kəpinqisi əzlirining əyidiki ixlaroƣa məs'ul boloƣan ərlərni nixan қilidu. Ərlər məzkur kitab boyiqə əydiki ixlarni səmimiylik, adilliқ wə kəyümqanliқ bilən bejirsə, қaysi ayal yaki қiz narazi bolidu yaki aoƣrinidu? Ңalbuki, bügünki jəmiyəttə yengi қəlb wə yengi roһni қobul қiloƣanlaroƣa nisbətən, ər bolsun, ayal bolsun «Pənd-nəsiһətlər»diki səzlər ohxaxla muһim rol oynaydu wə tolimu қimmətliktur.

Oқurmənlər kərgəndəқ, «Pənd-nəsiһətlər»də қiz-ayallarni «təwən kərüx» yaki «kəmsitix» məwjut əməstur. Balilarning jismaniy wə roһiy jəһəttin saoƣlam boluxi wə yahxi qong boluxida atining təlim-tərbiyisi һəm anining təlim-tərbiyisi ohxaxla muһim ikənliki eniқ kərülidu (1:8, 6:20, 30:17, 31:1). 1:20-33də, 4:1-13də, 8-bab wə 9-babta «Danaliқ» adəmləxtürülgən bolup, ayal kixi süpitidə səzləydu. «Pənd-nəsiһətlər»diki bəzi һekmətlik səzlər dikқitimizni pəzilətlik ayal kixining əz pəziliti wə nomusini saқlax üqün kürəx қilidioƣanliқioƣa tartidu (bu kürəxlər bəzi waқitlarda yoxurun bolidu — məsilən, 11:16). Ahirқi 31-babta «pəzilətlik ayal»ni bayan қiloƣan güzəl xeirni kərimiz (31:10-31). Erining uningoƣa toluқ ixənqi boloƣaqқa (31:11), əy iqidə uning қarar қilix һoқuқi wə ərkinliki barliқi kərülidu wə eri dərwəқə uning tirixqanliқi wə aldin kərərliki bilən kəp payda kəridu. U esil rəһtlərni tallap setiwelip, əyidikilərgə kiyimlərni tikip beridu wə kiyim tikip satidu (31:13-14, 21-22, 24); u kəmbəƣəllərgə kəp həyr-sahawətlik қilidu; һətta bir parqə yərnimu əz kəzi bilən kərüp setiwalidu (31:16). Muxundaқ ərkinlik wə ixənq boloƣan ər-ayalliқ munasiwət һəқiқətən bəһtlik munasiwəttur; wə dərwəқə Huda bilən yeқin alaқidə yaxay degənlər üqün, Uning ər-ayalliқ munasiwəti tooƣrisidiki iradisi dəl xundaқ boluxtur.

Təwrat 21-ḳisim

«Ḥekmət topliƣuqi»

Kirix səz

Ḥayatliḳning əhmiyiti nemə?

Oḳurmənlər aldidiki bu kitab «muḳəddəs yazmilar» iqidiki alahidə kitablarning biri. Kitabning awwalḳi jümliliri bizgə uning yazoƣuqisining Sulayman padixah ikənlikini bildüridu. Məzkur kitab ḥayatning əhmiyitini izdəx tooƣrisida yeziloƣan; kərünüxtə u ümidsizlikkə toloƣan bir kitab — biwasitə yaki yoxurun soallarni, jawabsiz yaki «yerim jawablik» soallarni soraydioƣan kitabtur. Toluḳ Muḳəddəs Kitabning türlük ḳismiliri arisida bəlkim Hudadin ḳorḳmaydioƣan «ḥazirḳi zaman kixiliri» uni əzigə əng tonux, əz kəzḳarixi wə ḥessiyatlirioƣa əng yiḳin dəp ḳarixi mumkin. Kərünüxtə kitab mutləḳ ümidsizlikkə toloƣan bir bayan bilən baxlinidu: «**Bimənilik üstigə bimənilik! Bimənilik üstigə bimənilik! Ḥəmmə ix bimənilikturˈ**». «Məwjudiyətizm pəlsəpisi («eksistentsializm» dəpmu atilip, Fransiyə pəylasopi Ẓon Pawil Satirning kəz ḳaraxlirida gəwdiləndürülgən) yengi pəyda boloƣan» dəydioƣan kixilər jəzmən «Ḥekmət topliƣuqi» degən kitabni ḥeq oḳup baḳmioƣanlardur. Israil padixahi Sulayman bexidin ḥərhil sərgüzəxtlərni ətküzgən, kəp təjribilərgə erixkən adəm; u ḳurulux, yeza igilik, baoƣwənqilik, ilim-pən ḳatarliḳ ḥərhil sahələrdə imkaniyətning bariqə oylioƣanlirini yoloƣa ḳoyup sinaydu, andin ətkür zeḥnini ixḳa selip, uningdin ḳandaḳ muwapiḳ hulasilərni qiḳaroƣili bolidioƣanliḳi üstidə oylinidu.

Ḥayatliḳning əhmiyiti tooƣrisida qongḳur izdəngən, xundaḳla hudasiz ətkən ḥayattiki ixlarning bimənilikiti tooƣrisida qongḳur qüxənqigə igə boloƣan adəmlərning iqidə Sulaymandək küqlük kitab yazoƣudək baxḳa bir adəm bolmisa kerək. Uningda xarait, bayliḳ, Huda təḳdim ḳiloƣan alahidə kalla-zeḥin wə danaliḳ, həlḳ'aralik alaḳilər wə əng muḥimi yetərlik waḳit bar idi (qünki Huda uni wə uning padixahḷiḳini aman-esənlik bilən bərikətligən). Uning üstigə atisi Dawut pəyoƣəmbər Hudaning yaratḳan məjizilirini wə Uning ajayib muamilisini kərgən intayin təjribilik kixi idi. Biraḳ ḥayatliḳning əhmiyitini izdigüqilərning kəpinqisigə nisbətən muxundaḳ muwapiḳ xaraitlar əsla bolmasliḳi mumkin; huddi Sulayman padixah əzi eytḳandək: «**Padixaḥtin keyin turidioƣan adəm nemə ḳilalaydu — ḳilsimu allikaqan ḳilinoƣan ixlardin ibarət bolidu, halasˈ**» (12:2).

«Ḥekmət topliƣuqi» degən kitab tooƣruluḳ ixəngüqilər ikki hil ən'əniwiy kəzḳaraxta bolup kəlgən: —

Birinqi hil kəzḳaraxta, Sulayman padixah əzi ḳoyoƣan təs soallaroƣa beridioƣan jawabni bilməskə saloƣan. Bundaḳ boluxi ḳəstən, aḳillik bilən boloƣandur. Uning muddiasi xuki, bu arḳiliḳ oḳurmənning dikḳitini oylioƣanidi. Xuningdək u oḳurmənlərgə bir ḳatar «yerim hulasə»ni ḳalduridu; bumu uning ḳəstən ḳiloƣini; u oḳurmənlərni əzi oylinip hulasigə kəlsun wə xuning bilən Hudadin ḳorḳsun dəp ümid ḳilidu.

Ikkinqi hil kəzḳaraxta, Sulayman padixah məzkur kitabni əzining əhlaḳiy

qüxkünləxkəndə yazoɣan. Xu səwəbtin u sorioɣan soallarning jawabini əzimu bilməydu yaki bolmisa u əslidə bu ixlar tooɣruluқ əzləxtürgən ətkür qüxənqilərdin məһrum boloɣan. Biraқ kitab Һəmmigə Қadir Boloɣuqining pilan-iradisi wə buyruқi bilən, Hudani dost tutmioɣan һayatning tolimu əһmiyətsilikigə guwaһqiliқ bolsun dəp yeziloɣan, xundaқla Muқəddəs Kitab iqigə elinoɣan. Kitabtiki «yerim hulasilər» əslidə Sulaymanni tehimu kəp һəқiқətkə yetəklixi kerək idi; biraқ uning əhlaқiy qüxkünləxkəqkə, xundaқ bolmidi. Қalbuki, Һəmmigə Қadir Boloɣuqining һəmmə ixni baxқuroɣuqi қoli bilən muxu «yerim hulasilər» oқuoɣan insanni oylinixқa, xuningdək Өzidin қorқuxқa oyoɣitixning қorali boluxi üqün kitabda қalduruloɣan.

Қaysi kəzқarax tooɣra boluxidin қət'iynəzər, Hudaning kitabқa nisbətən məқsət-muddiasi ohxaxtur. Birinqi kəzқarax boyiqə, Sulayman қayoɣu iqidə bolup muxu jawabi bolmioɣan soallarni sorioɣan wə yazoɣan waқtida һəқiқətən ularning jawablirini bilmigən; biraқ u yənila Hudaning muxu kitabni «yazoɣuqi қorali» idi. Ikkinqi kəzқarax boyiqə, u jawablirini qüxəngən, biraқ danaliқ bilən jawabini bayan қilmioɣan. Bu qaoɣda u anglиқ һalda Hudaning қorali boloɣan bolidu. Ikki kəzқaraxning birdinbir pərқi xuki, u bolsimu, Hudaning anglиқ yaki angsiz қorali boloɣanliқidin ibarət, halas. Өzimiz ikkinqi pikirgə mayilmiz, biraқ əməliyət ikki pikirning otturisida boluximu mumkin. «Қoxumqə səz»imizdə bu tooɣruluқ yənə tohtilimiz.

Hudadin қorқuxni «koniliқ, қatmalliқ, waқti ətkən» dəp қaraydioɣan һazirқi zamandiki kəpinqə kixilərning kəngli һayatning əһmiyətsizlikidin tolimu biaram bolup, qongқur қanaətsizliktə turmaқta. Bundaқ һalət danglиқ fransuz rəssam Gawginning һayatida dəһxətlik һalda roxən gəwdilənгənidi. «Һekmət topliоɣuqi»tək, u һayatining əһmiyitini izdəp: «Қanqə kəp sərgüzəxtlərni beximdin ətküzsəm xunqə yahxi» degən muddiada bala-qaқilirini һəm yurtini taxlap «Tinq Okyan»diki «Erəm baoɣqisi»dək illiқ wə güzəl Tahiti arilioɣa səpər қildi. Xu yərdə u «Һəқiқiy ləzzətni tetip baқay» dəp yərlik kixilərningkidək «iptidaiy turmux»ni ətküzüxkə baxlioɣan. Tahitilik bir ayal bilən billə turoɣan wə uningdin baxқa nuroɣun қiz-ayallar bilən axna oynioɣan. Biraқ u izdigən «qong ləzzət» һərdaim uningdin қeqip yürgən. U «Қəyərdin? Қaysi? Қəyərgə?» namliқ əng ahirқi rəsimni sizoɣan (u rəsimni һərқaysi kitabһanidin tapқili bolidu). U rəsimdə insanning һayatining һərbir baskuqioɣa, yəni «yax», «ottura yax» wə «қeri» degən baxқuqioɣa kəzləp turoɣan alwastidək һaywanlarning jəsətlirini ozuқ қilidioɣan bir tapқuxni sürətligən. U rəsimni sizip bolup əzini əltürüwaloɣan.

«Һazirқi zaman kixiliri»ning «Һekmət topliоɣuqi» degən kitabni қanqilik asan қobul қilalaydioɣanliқi tərjimanlardin birigə addiy bir wəқədə mujəssəm boldi. Bu tərjiman iqkiridə bir hənzu Məsiһiy ailining əyidə meһman boluwatқanda boloɣan ix. 1950-yilidin baxlap heli uzunoɣiqə, hənzu Məsiһiy jamaətliridə ibadət sorunlirioɣa ixlətküdək һeqқandaқ «mədһiyə nahxa» kitabqiliri yoқ idi. Xu waқitlarda Məsiһiylər қolidiki Muқəddəs Kitabtin (u waқitlarda ularda Muқəddəs Kitabmu bəkla az idi) biwasitə kəp bab-ayətlərni nahxilaroɣa aylanduroɣan. Tərjimanni meһman қiloɣan hənzu ayal xundaқ kəp nahxilarni yadlap əgəngənidi. Bir küni uning əyigə ayal қoxnisi kirip қaldi. Қoxnisi Muқəddəs Kitabni һeq oқup baқmioɣan yaki Huda tooɣruluқ һeqқandaқ təlim anglap baқmioɣanidi. Tərjimanni һəyranni қalduroɣini xuki, oylimioɣan yərdin Məsiһiy ayal əz қoxnisioɣa bir nahxa eytip berixkə baxlidi. Nahxining aһangi intayin mungluқ bolup, nahxining tekisti «Һekmət topliоɣuqi»ning birinqi bab,

1-11-ayətliri idi. Tərjiman: «Bu ḥəsrətlik nahxa qoxnisioŋa qandaq təsir kərsitər?» dəp oylap olturdi. Yənə oylimioŋan yərdin qoxnisi kəzigə yax yügürtkən ḥalda: «Mana bizning ḥayatimizoŋu! Bu ajayib kitabmu nemə?!» dəp kətti. Keyin u kəp kətim kelip, etiqad yoli tooŋruluq soridi. Hudaning «Ḥekmət toplioŋuqi» degən kitabta boloŋan muddiasi əməlgə axuruldi; bu qoxnining dikkət-etibari qozoŋaldi wə xuningdək tehimu kəp nətijilər qikti.

Biz ibraniy tilidiki «Koḥələt» degən səzni «ḥayatlikka ḥekmət toplioŋuqi», qiskartiloŋan xəkildə «ḥekmət toplioŋuqi» dəp tərjimə kilduk. Mukəddəs Kitabta «koḥələt» degən bu səz intayin az uqraydu. Uning «toplioŋuqi», «yioŋquqi» degən mənisi bar. U nemini toplaydu, degən məsiligə kəlsək, bəzi alimlar: «adəmlərni toplaydu» dəp qarap «koḥələt» degənni «wəz eytquqi» «təlim bərgüqi» dəp tərjimə kiloŋan. Bizning qüxənqimiz boyiqə, bu səz bəlkim Sulaymanning əy-pikirlirini, hulasilirini rətləp tərtipkə selixini kərsitixi mumkin. Xunga bəzilər «mutəpəkkur», «təpəkkurqi» yaki «pəylasop» dəp tərjimə kiloŋan. Biz «koḥələt» degən səzning toluq mənisi «pütün zeḥnini yioŋip hulasə qikaroquqi, yəkünlərni toplioŋuqi» dəp qarap, «ḥayatlikka ḥekmət toplioŋuqi» yaki kistartiloŋan «ḥekmət toplioŋuqi»ni muwapik bir tərjimisi dəp oyliduk. «Ḥayatlikni hulasliŋuqi» yaki «hulasliŋuqi» dəp tərjimə kilinixlarmu muwapik birhil tərjimisi bolalaydu.

«Qoxumqə səz»imizdə Sulaymanning «teyilip kətkənliki», uning ḥayat tooŋrisidiki qüxinixlirigə boloŋan roḥiy qəklimilər, xuningdək uning bəzi aqququluq bayanliri wə u qoyoŋan soallaroŋa Təwrattiki pəyoŋəmbərlərning bərgən jawabliri, xundakla Injil kisimliridin aloŋan bəzi jawablar üstidə tohtilimiz. Muxu yərdə biz pəkət okurməngə kitabtiki ikki «aqququluq ibarə»ni kərsətməkimiz: —

1-ibarə: «**Quyax astida**» (1:3 katarliklarda) yaki «**asmanlar astida**» (1:13 katarliklarda) — bu ibarə kitabtiki asasiy nuktinəzərni yorutup beridu. Bu kitab insaniy kəzkaraxtin (Hudaning iradisi bilən) yeziloŋan. Kitabning məzmunini ibraniy pəyoŋəmbərlər qobul kiloŋan «**asmandin kəlgən**» yaki «**asmanning yukirisidin kəlgə**n» wəḥiylər tooŋruluq bayanlar bilən selixturuxka bolidu; yəni «Ḥekmət toplioŋuqi» degən kitabta «**asmanning astidin**», — insanlardin boloŋan kəzkarax bayan kilinoŋan; pəyoŋəmbərlərning wəḥiyliri bolsa — ḥəmmisi Pərwərdigarning kəzkarixi boyiqə, «asmanning yukirisidin» kəlgən.

Məsilən, «Əz.» 1:1 «**Asmanlar eqilip, Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**»;

Yaki Injil «Fil.» 3:20 «**Bizning pukralikimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin Nijatkarning qüxüxini intizarlik bilən kütməktimiz. U bolsa Rəbbimiz Əysa Məsiḥdur**».

«1Pet.» 1:12 «**... bügünki kündə bu ixlar ərxtin əwətilgən Mukəddəs Roḥning küqi bilən silərgə hux həwərni yətküzgüqilər arkilik ... jakarlandi. Ḥətta pərixtilərmu bu ixlarning tegi-təktini səpselip qüxüniwelixka təlpünməktə**».

Xunga, rosullar wə pəyoŋəmbərlər qobul kiloŋan bu wəḥiylər bilən Sulaymanning «Ḥekmət toplioŋuqi»diki bayanliri bir-birigə pütünləy oḥximaydioŋan ikki kəzkaraxtin eytiloŋandur.

2-ibarə: «**insanning barlik künliridə**» yaki «**sanakliq künliridə**» (2:3 katarliklar).

Kitabtiki tüp kəzkarax bu dunyadiki ixlaroŋa karitiloŋan. Kitabta ölümdin keyinki ixlar tooŋrisida naḥayiti az səzlinidu wə ḥətta ölümdin keyinmu ḥayat barmu? dəp soraydu. Biz bunimu Huda pəyoŋəmbərlərgə tapxuroŋan wəḥiylər bilən selixtursak bolidu: —

Dawut pəyoɣəmbər, «Zəbur» 17:13-15: —
«**Ornungdin turoɣaysən, i Pərwərdigar,**
Uning yolini tosup, yərgə yəksan kiloɣaysən,
Jenimni rəzil adəmdin kutkuzoɣin, kiliqing bilən;
Meni kolung bilən kixilərdin,
Yəni muxu dəwrdiki kixilərdin kutkuzoɣin;
Ularning nesiwisi bolsa muxu dunyadiladur;
Sən ularning karnini nemətliring bilən toldurisən;
Ularning kəngli pərzəntliri bilən kandi,
Balilirioɣa bayliklirini kalduridu.
Mən bolsam, həkkaniylikta yüzünggə karioɣuqi bolimən;
Oyoɣanoɣinimda (kiyamət künidə),
Sening didaringdin səyünimən!»

Rosul Pawlus, Injilda «2Kor.» 4:18: «**Xunga biz kəz bilən kərgili bolidioɣan ixlaroɣa əməs, bəlki kərülməs ixlaroɣa kəz tikimiz; qünki kərülgən ixlar wakitlik, əmma kərəlməs ixlar mənggülüktur**» — dəydu.

Biz tərjimə dawamida, «Hekmət toplioɣuqi»ni tətkik kiloɣan mənbələr iqidin, əngliyəlik alim wə ibraniyxunas Derik Kidnerning «Hekmət toplioɣuqi» («Ekklesiastis») degən kitabidin kəp paydilanduk.

Biz kitabtiki hərhil məzmunlarni təwəndikidək tizip qiktuk, buningdin okurmənlər «Hekmət toplioɣuqi»ning oylioɣan temilirini qüxinip yetələydu.

1:1-2 Kirix səz: mutlək bimənilik.
1:3-11 Təbiətning bimənilikining süpətlinixi.
1:12-15 Muwəppəkiyətning əzi biməniliktur.
1:16-18 Bilimni axuruxning əzi biməniliktur
2:1-3 Ləzzətni izdəxning bimənilikliki
2:4-11 Bay boluxning bimənilikliki
2:12-17 Danalik əhmikaniliktin əwzəl
2:18-23 Ixləxkə jan pida kilixning bimənilikliki
2:12-26 Əz əmgikidin huzur elix
3:1-11 Hayatningmu əzigə quxluk pəsli bar
3:12-15 Bəzi hulasilər
3:16-4:3 Adalətsizlik, jəbir-zulum məsilisi
4:4-8 Rikabət wə aqküzlükning bimənilikliki
4:9-12 Əmgək mewisidin ortak bəhriman bolux paydiliktur
4:13-16 Abruyning bimənilikliki
5:1-7 Yeniklik bilən iqkən kəsəmlər
5:8-9 Hökümətning qiriklixixi
5:10-12 Aqkəzlük
5:13-17 «Bay bolay» degüqi hayatliktin huzur alalmaydu
5:18-20 Əmgək mewisidin huzur elix
6:1-9 Həmmə adəm hayatliktin huzur alalmaydu
6:10-12 Hayattiki tasadipiyliktin qikkan bimənilikliri
7:1-4 Hayat kiska, ölümdin kaqkili bolmaydu.
7:5-12 Danalik wə əhmikanilik tooɣruluk bəzi hekmətlər
7:13-14 Dana kixi Hudaning bekitkənlirigə boysunidu.
7:15-18 Hudaning adilliki bəzi ixlarda kərünməydu (1)
7:19-29 Heqkim həkkaniy bolmioɣaqka, danalik zərürdur.
8:1-9 Insanlar hakimiyət sürgəndə, danalikning qəklikliki kərünidu
8:10-14 Hudaning adilliki bəzi ixlarda kərünməydu (2)

8:15-17 Bəzi hulasilər
9:1-6 Adəm ḥamini əlidu
9:7-10 Ḥayat ḳiskа, uning ḥuzurini ətiwarlax kerək
9:11-12 Pəyt wə tasadipiyliḳ
10:9-13 Danaliḳ wə əhmiḳanilik tooɣruluḳ baxḳa bəzi ḥekmətlər
10:2-7 Ḥəkümranlarning əhmiḳaniliki ularning danaliḳini yoḳḳa qiḳiridu
10:8-15 Danaliḳ wə əhmiḳanilik tooɣruluḳ baxḳa bəzi ḥekmətlər
10:16-20 Əhməḳ ḥəkümranlar məsilisi
11:1-6 Keləqəkni bilmigəqkə, bügün tirixqanliḳ kərsitixkə tooɣra kelidu
11:7-10 Ḥayatliḳtin ḥuzur elix — Hudadin ḳorḳux-əyminix iqidə boluxi kerək
12:1-7 Ḳeriliḳ wə ələm tez kelidioɣan boloɣaqḳa, Hudadin ḳorḳ!
12:8-11 Hulasə: «Ḥekmət topliоɣuqi»ning nəsiḥiti danadur.
12:12-14 Ahirḳi hulasə: «Hudadin əyminip-ḳorḳup uning əmrlirigə əməl ḳil!»

Ңekmət topliоŋuqi

«Ңəmmə ix bimənilikturˈ»

1 [1] Yerusalemda padixaң boloŋan,
Dawutning ooŋli «Ңekmət topliоŋuqi»ning
səzliri: —
[2] «Bimənilik üstigə bimənilik!» — dəydu
«Ңekmət topliоŋuqi» — «Bimənilik üstigə
bimənilik! Ңəmmə ix bimənilikturˈ»
[3] Kuyax astida tartkan japaliridin insan nemə
paydioŋa erixər?
[4] Bir dəwr ətidu, yənə bir dəwr kelidu;
Birak yər-zemin mənggügə dawam kilidu;
[5] Kün qikidu, kün patidu;
Wə qikidioŋan jayoŋa karap yənə aldirap
mangidu.
[6] Xamal jənubka karap sokidu;
Andin burulup ximaloŋa karap sokidu;
U aylinip-aylinip,
Ңərdaim əz aylanma yolioŋa kaytidu.
[7] Barlik dəryalar dengizoŋa karap akidu, birak
dengiz tolmaydu;
Dəryalar kaysi jayoŋa akkan bolsa,
Ular yənə xu yərgə kaytidu.
[8] Barlik ixlar japaoŋa toloŋandur;
Uni eytip tügətküqi adəm yoktur;
Kəz kərüxtin,
Kulak anglaxtin ңərgiz toymaydu.
[9] Boloŋan ixlar yənə bolidioŋan ixlardur;
Kiloŋan ixlar yənə kilinidu;
Kuyax astida ңeqkandak yengilik yoktur.
[10] «Mana, bu yengi ix» degili bolidioŋan ix
barmu?
U bəribir bizdin burunki dəwrlərdə allikaqan
bolup ətkən ixlardur.
[11] Burunki ixlar ңazir ңeq əslənməydu;
Wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlarmu ular-
din keyin yaxaydioŋanlarning esigə ңeq
kəlməydu.

Sulaymanning təjribisi

[12] Mənki ңekmət topliоŋuqi Yerusalemda
Israiloŋa padixaң boloŋanmən; [13] Mən danalik
bilən asmanlar astida barlik kilinoŋan ixlarni
ketirkinip izdəxkə köngül koydum —
Hulasəm xuki, Huda insan balilirining əz-
əzini bənd kilip upritix üqün, ularoŋa bu eoŋir
japani təkdim kiloŋan! [14] Mən kuyax astidiki
barlik kilinoŋan ixlarni kərüp qiktim, —
Mana, ңəmmisi bimənilik wə xamalni
koоŋlioŋandək ixtin ibarəttur.
[15] Əgrini tüz kiloŋili bolmas;
Kəmni toluk dəp sanioŋili bolmas.
[16] Mən əz könglümdə oylinip: «Mana, mən
uluoŋlinip, məndin ilgiri Yerusalem üstigə
barlik ңeküm sürgənlərdin kəp danalikka
erixtim; mening könglüm nuroŋun danalik
wə bilimgə erixti» — dedim.
[17] Xuning bilən danalikni bilixkə, xuningdək
təlwilik wə əhmikanilikni bilip yetixkə
köngül koydum; muxu ixnimu xamal
koоŋlioŋandək ix dəp bilip yəttim. [18] Qünki
danalikning kəp boluxi bilən azab-okubətmu
kəp bolidu; bilimini kəpəytküqining dərd-
əlimimu kəpiydu.

1:1 «Ңekmət topliоŋuqi» — yazoŋuqi əzining Sulayman ikənlikini kərsitidu. Bu nukta 16-ayət, 2:7-ayət katarlikларda ispatlinidu. Kitabning nami əsliy ibraniy tilida «Koңələt» deyilidu, uning mənisi: «topliоŋuqi» «rətligüqi» degən mənidə bolup, biz uni «ңekmət topliоŋuqi» *(demək, «oy-pikirlərni rətligüqi»)* dəp tərjimə kilduk. Bəzilər uni yənə «Təlim bərgüqi», «Wəz eytkuqi» dəpmu tərjimə kilidu.

1:2 «Bimənilik üstigə bimənilikˈ» — ibraniy tilida «biməniliklərning bimənilikiˈ». Bu huddi «Küylərning küy» «əng güzəl küy» deyilgəngə ohxaxtur, «biməniliklərning bimənilikiˈ» bəlkim «ңayatlik aləmdə «əng bimənilik ixtur!»» degənni bildürüxi mumkin.

1:2 Zəb. 62:9; 144:4

1:3 «Kuyax astida» — bu «Ңekmət topliоŋuqi»diki aqkuqluk səzdur. Yazoŋuqining bayanlirining kəpinqisi «asmandin *(Ңudadin)* kəlgən wəңiy» bilən əməs, bəlki «kuyax astida» yaki «aptap asti»diki kəzkarax bilən eytiloŋan. U kəstən xundak kəz-karaxni səzləydu. «Kirix səz» wə «koxumqə səz»imiznimu kərüng.

1:3 Top. 2:22; 3:9

1:4 Zəb. 104:5

1:7 Ayup 38:8, 9, 10; Zəb. 104:8-10

1:9 Top. 3:15

1:11 «... kəlgüsidə bolidioŋan ixlarmu ulardin keyin yaxaydioŋanlarning esigə ңeq kəlməydu» — demək, yengi dəwrdə «yengi» deyilgən bir ix qikkan bolsa, xu ix əməliyəttə burunki dəwrdlərdə məwjut boloŋan ixtur. Ңazirki dəwrdikilər burunki dəwrlərni bilməydu yaki untuoŋan, bu ixni «yengi!» dəydu.

1:15 «... toluk dəp sanioŋili bolmas» — demək, təminligili bolmas.

Tamaxini tetip bekix

2 [1] Мән кәнглүмдә: «Кәни, мән өзүмгә
тамахининг тәмини тетиоҷузуп бакимән;
кәнглүм еқилсун!» — дедим. Бирақ мана,
бумu бимәниликтур.[a] [2] Мән күлкә-қақақақа
«Тәлwилик!» wә тамахиоҷа «Uнинг zади
нәмә paydисi?» — дедим. [3] Кәнглүмдә өз
бәдинимни хараб билән қандақ роҳландуроҷили
болидиоҷанлиқини (даналиқ билән өзүмни
yетәкligән ҳалда) билихә берилип издәндим,
хуningдәк «санақлиқ күнлиридә инсан
балилириоҷа yахилиқ yәтküzидиоҷан нәмә
paydилиқ ихлар бар?» дегән түгүнни yәхсәм
дәп әһмиқанилikни қандақ тутup yетиxим
керәклikини интилip изdидим.[b]
[4] Мән улuоҷ қуруluхлароҷа кирixтим; өзүм
үqүн еylәрни saldим; өзүм үqүн üzүмzарларни tиktим; [5] Өzүм үqүн хаҳанә baoҷbaoҷqилarни yасidим; уларда ҳәрhил mewә
бeридиоҷан дәрәһләрни tиktим; [6] Өzүм üqүн ormandiki baraқsan дәрәһләрни obдan suoҷirix
üqүn, кәлqәкләрни yасap qiқtим; [7] Қullaroҷa
wә дедәкләргә igә boldум; еyүмдә улардин tuoҷuloҷanларmu meningki idi; Yерusалемда мәндин ilgiri boloҷanларning
ҳәммисиningкидин кәp mal-waранлар, қoy
wә кала padилirим bar boldi. [8] Өz-өzүмgә
altun-kümüxlәрni, padixaһlarning ҳәm
ҳәрқaysi әlkиләрning ҳәrhil әtiwarлиқ alaһидә
gәһәрлirини yиoҷdим; қiz-yigit nahxiqilaroҷa
ҳәмдә адәм балилирining dilкәyәрлirigә, yәни
кәpligән güzәл kenizәklәргә igә boldum.[c]
[9] Uluоҷ boldum, Yерusалемда мәндин ilgiri
boloҷanларning ҳәммисидин ziyадә ronaқ
taptim; xundaқ boloҷini bilән danaliқim
мәндин кәtmidi.[d] [10] Кәzлirимgә нeмә yaққан
bolsa, мән xuni uningdin ayimidim; өz
кәнглүмgә ҳeqқandaқ huxallиқni yaқ demidim; qünki кәнглүм barliқ әjrimdin xadlandi; mana, bular өz әjrimdin boloҷan nesiwәm
idi. [11] Andin өz қolum yasioҷanлirining
ҳәммисigә, xundaқla singdürgән әjrimning
нәtijisigә қarisam, mana, ҳәммisi bimәniлik
wә xamalni қooҷlioҷandәk ix idi; bular қuyax
astidiki ҳeq paydisi yoқ ixlardur.
[12] Andin zeһnimni yioҷip uni danaliққa,
tәlwilik wә әhmiқaniликkә қaraxқa қoydum;
qünki padixaһtin keyin turidioҷan adәm
нәmә қilalaydu? — қilsimu alliқaqan
қilinoҷan ixlardin ibarәt bolidu, halas![e]
[13] Xuning bilән nur қarangoҷuluқtin әwzәl
boloҷandәk, danaliқning bioҷәrәzliktin
әwzәllikini kөrүp yәttim.
[14] Dana kixining kөzliri bexididur, әhmәқ
bolsa қarangoҷuluқta mangidu; birақ ularoҷa
ohxax birla ixning bolidioҷanliқini qüxinip
yәttim.[f] [15] Кәнглүмдә: «Әhmәққә bolidioҷan
ix mangimu ohxax bolidu; әmdi mening
xundaқ dana boluxumning zadi нәmә paydisi?!» — дедим. Andin мән кәнглүмдә:
«Bu ixmu ohxaxla bimәniliktur!» — dedim. [16] Qünki mәnggүgә dana kixi әhmәққә
nisbәtәn ҳeq artuқ әslәnmәydu; qünki
kәlgüsidiki künlәrdә ҳәммә ix alliқaqan untulup ketidu; әmdi dana kixi қandaқ өlidu? —
Әhmәқ kixi bilән billә! [17] Xunga мән ҳayatқa
өq boldum; qünki қuyax astida қilinoҷan ixlar manga eoҷir kelәtti; ҳәммisi bimәniлik
wә xamalni қooҷlioҷandәk ix idi. [18] Xuningdәk
мән қuyax astidiki barliқ әjrimgә өq boldum; qünki buni мәndin keyin kәlgән kixigә
қaldurmasliққa amalim yoқ idi. [19] Uning dana
yaki әhmәқ ikәnlikini kim bilidu? U bәribir
мән japaliқ bilән singdürgән ҳәmdә danaliқ
bilән ada қiloҷan қuyax astidiki barliқ әjrim
üstigә ҳeküm süridu. Bumu bimәniliktur.

2:1 «кәнглүм еқilsun» — bu ibarining baxқa birhil tәrjimisi: «yahximu-yahxi әmәsmu, kөrүp bakay».
2:1 Luқa 12:19
2:3 «Danaliқ bilән өzүmni yetәkligән ҳalda» — muxu ibarining mәnisi: «Bu ixlarning ҳәmmisidә u ҳәrdaim өz-өzigә dikқәt қilip, қiloҷan ixlarning rast әһmiyiti bar-yoқluқini tәxxürәtti» degәnlik boluxi mumkin.
«әhmiқanilikni ... tutup yetix» — Sulaymanning «әhmiқanilik»ni «tutup yetix»i bolsa ҳayatning әhmiyitini, adәmgә «yahxiliқ yәtküzidioҷan ... paydilиқ ixlar»ni tepixқa tosaloҷu bolidioҷan birәr sir barmuyoқmu?» degәn mәsilini tәxxürüx üqün idi.
2:8 «altun-kümüxlәr» — ibraniy tilida: «kümüx-altunlәr».
2:9 «...xundaқ boloҷini bilән danaliқim mәndin kәtmidi» — 3-ayәttә deyiligәndәk, u yәnila bu қiloҷan ixlarning rast әһmiyiti bar-yoқluқioҷa dikқәt қilip, tәxxürüp yürәtti.
2:12 Top. 1:17; 7:23
2:14 «...ularoҷa ohxax birla ixning bolidioҷanliқi» — bu «birla ix» әlümni deməkqi.

20 Andin mən rayimdin yandim, kənglüm
ḳuyax astidiki japa tartḳan barlik əjrimdin
ümidsizlinip kətti. 21 Qünki əjrini danalik,
bilim wə əp bilən ḳiloԓan bir adəm bar;
birak u əjrini uningoԓa ҳeq ixlimigən baxḳa
birsining nesiwisi boluxḳa ḳalduruxi kerək.
Bumu bimənilik wə intayin aqqik külpəttur.
22 Qünki insan ḳuyax astida əzini upritip,
əzining barlik əmgikidin wə kənglining
intilixliridin nemigə igə bolidu?. 23 Qünki
uning barlik künliri azabliktur, uning əjri
oԓəxliktur; ҳətta keqidə uning kəngli ҳeq
aram tapmaydu. Bumu bimənilikтur.
24 Insan üqün xuningdin baxḳa yahxi ix yokki,
u yeyixi, iqixi, əz jenini əz əjridin ҳuzur alduruxidin ibarəttur; buni Hudaning ḳolidindur,
dəp kərüp yəttim.. 25 Qünki uningsiz kim
yeyəlisun yaki besip ixliyəlisun?. 26 Qünki u əz
nəzirigə yakidioԓan adəmgə danalik, bilim wə
xadlikni ata ḳilidu; birak gunaҳkar adəmgə u
mal-mülük yioԓip-toplaxḳa japalik əmgəkni
beridu, xuningdək u yioԓip-topliOԓinini
Hudaning nəziridə yahxi boloԓanoԓa
tapxuridioԓan ḳilidu. Bumu bimənilik wə xamalni ḳooԓlioԓandək ixtin ibarəttur..

Ҥayat pəsilliri

3 1 Ҥərbir ixning muwapik pəsli bar,
asmanlar astidiki ҳəmmə arzuning əz
wakṭimu bar;.
2 Tuoԓuluxning bir wakṭi bar, əlüxningmu bir
wakṭi bar;
Tikix wakṭi bar, tikilgənni səküx wakṭi bar;
3 Əltürüx wakṭi bar, sakaytix wakṭi bar;
Buzux wakṭi bar, ḳurux wakṭi bar;
4 Yioԓlax wakṭi bar, külüx wakṭi bar;
Matəm tutux wakṭi bar, ussul oynax wakṭi
bar;
5 Taxlarni qərüwetix wakṭi bar, taxlarni
yioԓip-toplax wakṭi bar;
Ḳuqaklax wakṭi bar, ḳuqaklaxtin əzini tartix
wakṭi bar;.
6 Izdəx wakṭi bar, yokaldi dəp waz keqix
wakṭimu bar;
7 Yirtix wakṭi bar, tikix wakṭi bar;
Süküt ḳelix wakṭi bar, səz ḳilix wakṭi bar;
8 Səyüx wakṭi bar, nəprətlinix wakṭi bar;
Urux wakṭi bar, tinqlik wakṭi bar.

Insan Huda bekitkən wakṭit-pəsillərni bilməydu

9 Ixligən əz ixliginidin nemə payda alidu?.
10 Mən Huda insan balilirioԓa yükligən, ixləp
japa tartix kerək boloԓan ixni kərgənmən.
11 U ҳərbir ixning wakṭi kəlgəndə
güzəl bolidioԓanlikini bekitkən; u yənə
mənggülükni insanlarning kəngligə saloԓan;
xunga, insan Hudaning əz ҳayatioԓa baxtin ahirOԓiqə nemini bekitkənlikini bilip
yətməstur..
12 Insanlaroԓa ҳayatida xadlinix wə yahxilik
ḳilixtin baxḳa əwzəl ix yok ikən dəp bilip
yəttim. 13 Xundakla yənə, ҳərbir kixining
yeyix-iqixi, əzining barlik əjridin ҳuzur elixi,
mana bu Hudaning sowoԓisidur.
14 Hudaning ḳiloԓanlirining ҳəmmisi
bolsa, mənggülük bolidu, dəp biliмən;
uningoԓa ҳeqnərsini ḳoxuxḳa wə uningdin
ҳeqnərsini eliwetixkə bolmaydu; Hudaning
ularni ḳiloԓanlirining səwəbi insanni
Əzidin əymindürüxtur. 15 Ҥazir boloԓanliri
ətkəndimu boloԓandur; kəlgüsidə bolidioԓan
ix alliḳaqan boloԓandur; Huda ətkən ixlarni
soraydu..

2:22 Top. 1:3; 3:9

2:24 Top. 3:12, 22; 5:18; 8:15

2:25 «Qünki uningsiz kim yeyəlisun yaki besip ixliyəlisun?» — baxḳa ikki hil tərjimisi: «Uningsiz kim yeyəlisun yaki ҳuzur alalisun?» yaki «Meningdin *(Sulaymandin)* baxḳa kim yeyəlisun, yaki besip ixliyəlisun?».

2:26 Ayup 27:16, 17; Pənd. 28:8; Top. 3:13

3:1 «Ҥərbir ixning muwapik pəsli bar, ... ҳəmmə arzuning əz wakṭimu bar» — okurmənlər ixlarning «əz pəsli» yaki «əz wakṭi» degənning «Huda bekitkən wakṭit»ni yaki bolmisa pəkət «muwapik, tooԓra kəlgən wakṭit»ni kərsitidioԓanlikini pərk etixi kerək.

3:5 1Kor. 7:5

3:9 Top. 1:3

3:11 «U ҳərbir ixning wakṭi kəlgəndə güzəl bolidioԓanlikini bekitkən...» — bu ayət intayin muҳim. Huda insanlaroԓa, kenglidə ҳayatining mənggülük əҳmiyitini sezixni ata ḳiloԓan. Birak əz gunaҳliri tüpəylidin, insanlar buning əҳmiyitining zadi nemə ikənlikini, Hudaning əzliri üqün bekitkən pilanining wakṭi-saətlirini bilip yətməydu. «Ḳoxumqə səz»imizdə uning üstidə tohtilimiz.

3:15 «Huda ətkən ixlarni soraydu» — «soraydu»

Adalətsiz ixlar

16 Mən kuyax astida yənə xu ixni kərdümki
— sorak ornida, xu yərdə ҥelihəm rəzillik
turidu; ҥəkkaniylik turux kerək boloŋan jay-
da, mana rəzillik turidu! 17 Mən kənglümdə:
«Huda ҥəkkaniy ҥəm rəzil adəmni sorakka
tartidu; qünki ҥərbir arzu-məksət wə ҥərbir
ixning əz wakti bar» — dedim.
18 Mən kənglümdə: — Bundak boluxi in-
san balilirining səwəbidindur; Huda
ularni sinimakqi, bu ixlar ular əzlirining
pəkət ҥaywanlaroŋa ohxax ikənlikini
kərüxi üqün boloŋan, dəp oylidim. 19 Qün-
ki insan balilirining bexioŋa kelidioŋini
ҥaywanlaroŋimu kelidu, ularning kəridioŋini
ohxax bolidu. Ulardin aldinkisi kandak
əlgən bolsa, keyinkisimu xundak əlidu, ular-
da ohxaxla birla nəpəs bardur. Insanning
ҥaywanlardin ҥeq artukqiliki yok; qün-
ki ҥəmmə ix bimənilikturˑ 20 Ularning
ҥəmmisi bir jayoŋa baridu; ҥəmmisi topa-
qangdin qikkan, ҥəmmisi topa-qangoŋa ka
ytidu.. 21 Kim adəm balilirining rohini bi-
lidu? U yukirioŋa qikamdu, buni kim bilidu?
Ҥaywanlarning rohi, u yər tegigə qüxəmdu,
kim bilidu?
22 Xuning bilən mən insanning əz əjridin
ҥuzurlinixidin artuk ix yoktur, dəp kərdum;
qünki mana, bu uning nesiwisidur; qünki uni
əzidin keyin bolidioŋan ixlarni kərüxkə kim
elip kelidu?

Jəbir-zulumoŋa karax

4 1 Andin mən kaytidin zeҥnimni yioŋip
kuyax astida daim boluwatkan barlik
zorluk-zumbulukni kərdüm; mana,
ezilgənlərning kəz yaxliri! Ularoŋa ҥeq təsəlli
bərgüqi yok idi; ularni əzgənlərning küqlük
yelənqüki bar idi, birak ezilgənlərgə ҥeq
təsəlli bərgüqi yok idi..2 Xunga mən allikaqan
ölüp kətkən ölgüqilərni tehi ҥayat boloŋan
tiriklərdin üstün dəp təriplidim; 3 xundakla
bu ikki hil kixilərdin bəhtliki tehi apiridə
bolmioŋan kixidur; qünki u kuyax astida
kilinoŋan yamanliklarni ҥeq kərüp
bakmioŋan.

Rəkiblikning bimənilikiˑ

4 Andin mən barlik əjir wə barlik hizmətning
utukliridin xuni kərüp yəttimki, u insanning
yekinini kərəlməslikidin bolidu. Bumu
bimənilik wə xamalni koŋloŋandək ixtur.
5 Əhmək kol koxturup, əz gəxini yəydu..
6 Japa qekip xamalni koŋlap oqumini
toxkuzimən degəndin, qanggilini toxkuzup
hatirjəmliktə bolux əladur..

Aqkəzlükning türtkisidə ixləx

7 Mən yənə zeҥnimni yioŋip, kuyax asti-
diki bir bimənilikni kərdum; 8 birsi yaloŋuz,
tikəndək bolsimu, xundakla nə ooŋli nə aka-
ukisi bolmisimu — birak uning japasining
ahiri bolmaydu, uning kəzi bayliklaroŋa
toymaydu. U: «Mən bundak japalik ixləp, je-
nimdin zadi kimgə yahxilik kaldurimən?» —
degənni sorimaydu. Bumu bimənilik wə eoŋir
japadin ibarəttur..

Ҥəmrahlik

9 Ikki birdin yahxidur; qünki ikki bolsa
əmgikidin yahxi in'am alidu. 10 Yikilip kətsə,
birsi ҥəmrahini yeləp kətüridu; birak yaloŋuz

---

degənning ibraniy tilidiki baxka mənisi «izdəydu». «Ətkən ixlarni soraydu» degənning mənisi: «Huda ətkən ixlarni sürüxtürüp adəmlərdin ҥesab alidu» degənlik bolsa kerək.
–Baxka birhil tərjimisi: «Huda ətkən ixlarni yənə boloŋuzidu».
3:20 Yar. 3:19

4:1 «Ularni əzgənlərning küqlük yelənqüki bar idi» — baxka birhil tərjimisi: «Ularni əzgüqilər tərəptə küq bar idi».
4:5 Pənd. 6:10; 24:33
4:6 «Japa qekip Xamalni koŋlap oqumini toxkuzimən degəndin, qanggilini toxkuzup hatirjəmliktə bolux əladur» — 4-ayəttə mənpəət-abruy izdəxning bimənilikiˑ kərsitilidu; 5-ayəttə «Ҥeqnemə kilmaymən, paydisi yok» degən ҥurunluk pozitsiyini əyibləydu: 6-ayəttə bu ikki yolning otturidiki durus yolni kərsitilidu.
4:8 «Birsi yaloŋuz, tikəndək bolsimu, ...» — ibraniy tilida «Birsi yaloŋuz, ikkinqisi *(ikkinqi adəm)* yok boloŋan ҥalda bolsimu,...». **«U: «Mən bundak japalik ixləp, jenimdin zadi kimgə yahxilik kaldurimən?» — degənni sorimaydu»** — bəzi baxka tərjimilərdə: «U: «Mən zadi kim üqün japalik ixləp, əz jenimdin yahxilikni kaldurimən?» — dəp əkünidu» dəp okulidu.

ҳаләттә йиқилип кәтсә, йәлигүдәк баҳқа бирси йоқ болса, бу кишиниң ҳалиоға way!
11 Йәнә, икки бирсиниң бири йолуқуп қалса, бир-бирини иллитиду; лекин бирси йолуқуп қалса, қандақ иллитилсун? 12 Йәнә, бирав йолуқуп бир адәмни йеңивалоған болса, икки киши униңоға тақабил туралайду; хуниңдәк үч қат арҗамқа асан үзүлмәс.

Инавәтниң биһудилики

13 Кәмбәоҗәл әмма ақил йигит йәнә нәсиһәтниң әтиварини қилмайдиоған кәрі әһмәқ падиҳаһтин йахшидур; 14 Қүнки гәрчә у бу падиҳаһниң падиҳаһлиқида кәмбәоҗәл болуп туоқуроған болсиму, у зиндандин тәһтикә олтуруҳқа қиқти..
15 Мән қуяҳ астидики барлиқ тириклә̀рниң ахшикинқини, йәни падиҳаһниң орнини басқуқини, ху йигитни қоллайдиоғанлиқини көрдум. 16 Барлиқ һәлқ, йәни уларниң алдида туроған барлиқ пуқралар санақсиз болсиму, бирақ улардин кейинкилә̀р йигиттинму разі болмайду; бумубимә̀нилик вә хамалниқооғлиоғандәк ихтур..

Нәсиһәт — баҳқилароға ихласмән көрүнүхкә тирихиҳтин ҳези бол

5 1 Худаниң әйигә бароғанда, аваҳлап йүргин; әһмәқлә̀рқә қурбанлиқларни сунух үқүн әмәс, бәлки англап боысунух үқүн йеқинлахқин; қүнки әһмәқлә̀р рәзиллик қиливатқини билмәйду.. 2 Аоҗзингни йеникликбилән аҳма; кәнглүнг Худа алдида бирнемини еытихқа алдирмисун; қүнки Худа әрхлә̀рдә, сән йәр үзидидурсән; хуниңа сөзлиринг аз болсун. 3 Қүнки ихкәп болса қүхму кәп болоғандәк, гәп кәп болса, әһмәқниңгепи болуп қалиду.. 4 Худаоға қәсәм иқсәң, уни ада қилихни кеқиктүрмә; қүнки У әһмәқлә̀рдин ҳузур алмайду; хуниңа қәсимингни ада қилоғин.. 5 Қәсәм иқип ада қилмиоғандин кәрә, қәсәм иқмәсликинг түзүктур.. 6 Аоҗзинг теңингни гунаһниңихтиярioға қоюватмисун; пәрихтә алдида: «Ҳата сөзләп салдим» демә; немихқа Худа гепингдин оғәзәплинип қолliринг yасioғанни ҳалак қилиду?. 7 Қүнки қүх кәп болса бимә̀ниликму кәп болиду; гәп кәп болсиму оххахтур; хуниңа, Худадин қоркқин!.

Нәписи яман мәнсәпдарлар

8 Сән намратларниңезилгә̀нликини yаки yәрлик мәнсәпдарларниң ҳәқ-адаләтни зорawанларқә қayрип қоyоғанлиқини көрсәңг, бу ихлардин ҳәyран қалма; қүнки мәнсәпдардин yуқири yәнә бирси көзлиәктә; вә улардинму yуқирисимубардур.. 9 Бирақ немила болмисун yәр-туприқ ҳәммә адәмгә paydiliқtur; ҳәтта падиҳаһниңәзимu yәр-туприққа тayинidu..

4:14 «Гәрчә u бу падиҳаһниңпадиҳаһлиқида кәмбәоҗәл болуп туоқуроған болсиму,...» — бу ayәтниңқaysi гәwдилик әһwални көрсәткәнлики ҳazир бизгә eниқ әмәс.

4:16 «...yәни уларниңалдида туроған барлиқ пуқралар» — «улар» дегән ким? Бәлким бириңqi «кәри» падиҳаһ вә uниңдин кеyин тәһткә олтуроған yигитни көрситixи мumkin.

«барлиқ пуқралар санақсиз болсиму, бирақ улардин кеyинкилә̀р yигиттинму разі болмayду» — Sulayman мәлум бир мисал тооғруluқ сөзләwатidu. Бу «кәри падиҳаһ» Saul падиҳаһқа, «yах yигит» Dawut падиҳаһқа оһxитilidu; бирақ дәл уларниңәзини көрсәтмәydu *(Dawut zindanda yatmioған)*. Gәpниңposkallisi xuki, yurtниңpikri tayanqisizdur; ikkiңqi padiҳaһ pәқәt бир мәzgilla қarxi elindi, бирақ һәлқ tezla uниңдin yүз өрүp, uning tәһpisini untup, uni қollimidi. Bu бир бимә̀nilik!

5:1 «...әһмәқлә̀рқә қурбанлиқларни сунух үқүн әмәс, бәлки англап боысунух үқүн yеқинлахқин» — бу нәсиһәтниңмә̀нisi қурбанлиқлар yаһxi әмәс, дегә̀нлик әмәс, әлwәттә; пәқәт қурбанлиқni әһмәқлә̀рқә, бимә̀нә sunmaslik кerәk, дегә̀нликtur.

5:3 «... гәп кәп болса, әһмәқниңгепи болуп қалиду» — бу сөзлә̀рдә кәздә тutuloғini бәлким әһмәқлә̀рниңбиһудә кәсәм iqidioғanliқi boluxi mumkin.

5:4 Қәл. 30:3; Қан. 23:20

5:5 Қан. 23:20, 21

5:6 «пәрихтә алдида» — қaysi пәрихтә? «Пәрwәрдигарниң Пәрихтisi» boluxi кerәk. Ibraniy tilida «әlqi» wә «пәрихтә» дегә̀нлә̀р бир сөз бilәnlә ipadilinidu. Каһin һәм пәрихтә Hudaning «әlqi»sidur *(«Mal.» 2:7ni көрүng)*.

5:7 Пәnd. 10:19

5:8 «Сән намратларниңезилгә̀нликini ... көрсәng, бу ихлардин һәyран қalma;» — Sulayman падиҳаһ өzi adil падиҳаһ boloғini bilәn, uning tәwәndiki қatlammuқatlam yәрlik мәnsәpdarlarning qiriklixixini tizginliyәlixi qәkliktur.

5:9 «Бирақ немила болмисун yәр-туприқ һәммә адәмгә paydiliқtur; ҳәтта падиҳаһниңәzimu yәр-туприққа tayinidu» — ibraniy tilida bu ayәtni qüxinix tәs. Bizningqә Sulayman adәmning diққitini һөкүмәтning qiriklixip kәtkәnlikigә әmәs, bәlki әng muһimioға, yәni Hudaning yahxiliқi *(tuprақtiki ziraәtlә̀r arқilik boloған yahxiliқi)*oға қaratmaқqi. Baxқa birhil tәrjimisi: «Бирақ omumәn қilip eytқanda, өzi terikqilik қilidioған padixaһ zeminoға paydiliқtur». Bu tәrjimining mәnisi: «Zeminni baxқuridioған birsi bolsa *(bolupmu padixaһ өzi terikqilikni qüxәnsә)*, bu bәribir һөкүмәtsizliktin, қalaymiқanqiliқtin, ҳakimiyәtsizliktin yahxi» degәndәk. Oқurmәnlә̀r baxқa

Pul

10 Kümüxkə amrak kümüxkə kanmas,
baylikларoʅa amrak əz kirimigə kanmas;
bumu biməniliktur. 11 Mal-mülük kəpəysə,
ularni yegüqilərmu kəpiyidu; mal igisigə
ularni kəzləp, ulardin ḥuzur elixtin baxka
nemə paydisi bolsun?
12 Az yesun, kəp yesun, əmgəkqining uykusi
tatliktur; birak bayning tokluki uni uhlat-
mas..

Baylikларoʅa baoʅlik yənə bir bimənilik

13 Mən kuyax astida zor bir külpətni kərdüm
— u bolsimu, igisi əzigə ziyan yətküzidioʅan
baylikларni toplaxtur; 14 xuningdək, uning
baylikliri balayi'apət tüpəylidin yokilixidin
ibarəttur. Undak adəmning bir ooʅli bolsa,
ooʅlining kolioʅa kalduroʅudək ḥeqnemisi yok
bolidu. 15 U apisining korsikidin yalingaq qikip,
kətkəndimu yalingaq peti ketidu; u əzining
japalik əmgikidin kolioʅa aloʅudək ḥeqnemini
epkətəlməydu.. 16 Mana bumu eoʅir ələmlik ix;
qünki u kandak kəlgən bolsa, yənə xundak ke-
tidu; əmdi uning xamaloʅa erixix üqün əmgək
kiloʅinining nemə paydisi? 17 Uning barlik
künliridə yəp-iqkini karangoʅulukta bolup,
oʅəxliki, kesəlliki wə hapiliki kəp bolidu.

Əmgəkning mewisidin ḥuzur elix

18 Mana nemining yaramlik wə güzəl
ikənlikini kərdum — u bolsimu, insanning
Huda uningoʅa təkdim kiloʅan əmrining
ḥərbir künliridə yeyix, iqix wə kuyax asti-
diki barlik mehnitidin ḥuzur elixtur; qünki
bu uning nesiwisidur.. 19 Huda ḥərbirsini
baylikларoʅa, mal-dunyaoʅa igə boluxka,
xuningdək ulardin yeyixkə, əz rizkini kobul
kilixka, əz əmgikidin ḥuzur elixka muyəssər
kiloʅan bolsa — mana bular Hudaning
sowoʅitidur. 20 Qünki u əmridiki tez ətidioʅan
künliri üstidə kəp oylanmaydu; qünki Huda
uni kənglining xadliki bilən bənd kilidu.

Ḥəmmə adəm ḥayatning ləzzitini tetiyalmaydu

6 1 Kuyax astida bir yaman ixni kərdum; u ix
adəmlər arisida kəp kərülidu —
2 Huda birsigə baylikлар, mal-dunya wə izzət-
ḥərmət təkşim kildi, xuning bilən uning əz
kəngli halioʅinidin ḥeqnərsisi kəm bolmidi;
birak Huda uningoʅa bulardin ḥuzur elixka
muyəssər kilmidi, bəlki yat bir adəm ular-
din ḥuzur alidu; mana bu bimənilik wə eoʅir
azabtur.
3 Birsi yüz bala kərüp kəp yil yaxixi mum-
kin; birak uning yil-künliri xunqilik kəp
bolsimu, uning jeni bəhtni kərmisə, ḥətta
gərni kərmigən bolsimu, tuoʅulup qaqrap
kətkən bowak uningdin əwzəldur dəymən..
4 Qünki qaqrioʅan bala bimənilik bilən ke-
lidu, karangoʅulukta ketidu, karangoʅuluk
uning ismini kaplaydu; 5 U künnimu
kərmigən, bilmigən; birak ḥeq bolmioʅanda
u birinqisigə nisbətən aram tapkandur..
6 Bərḥək, ḥeliki kixi ḥətta ikki ḥəssə ming
yil yaxioʅan bolsimu, birak bəhtni kərmisə,
əḥwali ohxaxtur — ḥərbir kixi ohxax bir
jayoʅa baridu əməsmu?

Jawabsiz soallar

7 Adəmning tartkan barlik japasi əz aoʅzi
üqündur; birak uning ixtiḥasi ḥərgiz
kanmaydu. 8 Xundakta dana kixining
əhməktin nemə artukqiliki bolsun? Nam-
rat kixi baxkilar aldida kandak mengixni
bilgən bolsimu, uning nemə paydisi
bolsun? 9 Kəzning kərüxi arzu-ḥəwəsning
uyan-buyan yürüxidin əwzəldur. Bundak
kilixmu bimənilik wə xamalni kooʅlioʅandək
ixtur. 10 Ətüp kətkən ixlarning bolsa allikaqan
nami bekitilip ataloʅan; insanning nemə

---

tərjimilərnimu uqritixi mumkin.
5:12 «...birak bayning tokluki uni uhlatmas» — «bayning tokluki» bəlkim ikki bislik səz bolup: *(1)* uning baylikidin ənsirəxliri; *(2)* ziyadə kəp tamak yəp, ḥəzim bolmasliкini kərsitixi mumkin.
5:15 Zəb. 49:17-20
5:18 Top. 2:10, 24; 3:12, 22; 9:7; 11:9

6:3 «ḥətta gərni kərmigən bolsimu,...» — demək, u ələydu. Baxka birhil tərjimisi: «wə yaki dəpnə kilinmioʅan bolsa,...».
6:5 Ayup 3:16; Zəb. 58:7-8

ikənlikimu ayan boloŋan; xunga insanning
əzidin ḳudrətlik boloŋuqi bilən ḳarxilixixioŋa
bolmaydu.
11 Qünki gəp ḳanqə kəp bolsa, bimənilik
xunqə kəp bolidu; buning insanoŋa nemə pa
ydisi?. 12 Qünki insanning əmridə, yəni uning
sayidək tezla ətidioŋan mənisiz əmridiki
barlik künliridə uningoŋa nemining paydilik
ikənlikini kim bilsun? Qünki insanoŋa u
kətkəndin keyin ḳuyax astida nemə ixning
bolidioŋanlikini kim dəp berəlisun?.

Yənə birḳanqə ḥekmət wə pakitlar — pakitlaroŋa yüzlinix kerək!

7 1 Yahxi nam-abroy ḳimmətlik tutiyadin
əwzəl; adəmning ölüx küni tuoŋulux
künidin əwzəldur.
2 Matəm tutux əyigə berix ziyapət-toy əyigə
berixtin əwzəl; qünki axu yərdə insanning
aḳiwiti ayan ḳilinidu; tirik boloŋanlar buni
kəngligə püküxi kerək.
3 Oŋəxlik külkidin əwzəldur; qünki qirayning
pərixanliḳi bilən ḳəlb yahxilinidu.
4 Dana kixining ḳəlbi matəm tutux əyidə,
birak əhməḳning ḳəlbi tamaxining əyididur.
5 Əhməḳlərning nahxisini angliŋandin
kərə, dana kixining tənbihini angliŋin;
6 Qünki əhməḳning külkisi ḳazan astidiki
yantaḳlarning paraslixidək, halas; bumu
bimənilikturˎ

Insanning ḳolidin kelidioŋini qəkliktur

7 Jəbir-zulum dana adəmni nadanoŋa aylan-
uridu,
Para bolsa ḳəlbni ḥalak ḳilidu.
8 Ixning ayioŋi bexidin əwzəl;
Səwr-taḳətlik roḥ təkəbbur roḥtin əwzəldur.
9 Roḥingda hapa boluxḳa aldirima;
Qünki hapilik əhməḳlərning baoŋrida ḳonup
yatidu.
10 «Nemixḳa burunḳi künlər ḥazirḳi
künlərdin əwzəl?» — demə; qünki sening
bundak sorioŋining danaliḳtin əməs.

Danaliḳning əwzəlliki

11 Danaliḳ miraskа ohxax yahxi ix, ḳuyax nuri
kərgüqilərgə paydiliḳtur. 12 Qünki danaliḳ
pul panaḥ boloŋandək, panaḥ bolidu; birak
danaliḳning əwzəlliki xuki, u əz igilirini
ḥayatḳa erixtüridu.
13 Hudaning ḳiloŋanlirini oylap kər; qünki U
əgri ḳiloŋanni kim tüz ḳilalisun?
14 Awat künidə ḥuzur al; wə yaman künidi-
mu xuni oylap kər: — Huda ularning birini,
xundaḳla yənə birinimu təng yaratḳandur;
xuning bilən insan əzi kətkəndin keyin
bolidioŋan ixlarni bilip yetəlməydu.

«Ḳuyax astidiki» danaliḳ

15 Mən buning ḥəmmisini bimənə künlirimdə
kərüp yəttim; ḥəkḳaniy bir adəmning əz
ḥəkḳaniyliḳi bilən yoḳilip kətkənlikini
kərdüm, xuningdək rəzil bir adəmning
əz rəzilliki bilən əmrini uzaratḳanliḳini
kərdüm. 16 Əzüngni dəp ḥəddidin ziyadə
ḥəkḳaniy bolma; wə əzüngni dəp ḥəddidin
ziyadə dana bolma; sən əz-əzüngni alakzadə
ḳilmaḳqimusən?. 17 Əzüngni dəp ḥəddidin

6:10 «Ətüp kətkən ixlarning ... alliḳaqan nami bekitilip ataloŋan» — mənisi ḥərbir ix aldin'ala Huda təripidin bekitilgən bolsa kerək. **«Insanning nemə ikənlikimu ayan boloŋan»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Insanning nemə ikənlikimu bilingən *(demək, Huda təripidin)*» *(xunga uning bilən ḳarxilixix bihudiliktur)*. Birak ayətni insanning ajiz bəndə ikənlikini təkitləydu, dəp ḳaraymiz.

6:11 «Qünki gəp ḳanqə kəp bolsa,..» — muxu yərdə «gəp» insanning Huda bilən ḳarxilixidioŋan gəplirini kərsətsə kerək. Baxḳa birhil tərjimisi: «qünki biḥudilikni kəpəytidioŋan ixlar kəptur...»

6:12 Top. 8:7; Zəb. 144:4; Yak. 4:13, 14

7:1 Pənd. 22:1

7:2 Yuḥ. 11:31

7:5 Pənd. 13:18; 15:31, 32

7:6 «ḳazan astidiki yantaḳlarning paraslixidək...» — yantaḳning keygən qaoŋdiki awazi küqlük, birak təpti intayin ḳiskа.

7:6 Zəb. 58:9

7:7 «Jəbir-zulum dana adəmni nadanoŋa aylanduridu,...» — jəbir-zulum yürgüzgən dana kixi əzini aḳ-ḳarini pərḳ etəlməydioŋan nadan ḳilidu. Baxḳa birhil tərjimisi: «Jəbir-zulum yürgüzgüqi dana kixini sarang ḳilidu, para bolsa uni təlwə ḳilidu».

7:16 «Əzüngni dəp ḥəddidin ziyadə ḥəkḳaniy bolma; wə əzüngni dəp ḥəddidin ziyadə dana bolma;...» — Sulaymanning muxu gepidin ḥeqkim: «Ḥəkḳaniyliḳning «artuḳ», «ḥəddidin ziyadə» dəydioŋan dərijisi bolidu» dəp oylimisa kerək. Ḥəkḳaniylik degən ḥəkḳaniyliḳtur. Bu yərdə gəp ḥəjwiylik, kinayilik bilən eytiloŋan. Ḥalkilik sөz «əzüngni dəp» — demək, ḥəkḳaniy bolmaḳqi boloŋan

ziyadə rəzil bolma, yaki əhməқ bolma; əz əjiling toxmay turup əlməқimusən?.
18 Xunga, bu agaһni qing tut, xuningdin u agaһnimu қolungdin bərmigining yahxi; qünki Hudadin қorқidioǀan kixi һər ikkisi bilən utuқluқ bolidu..

Adəmlər gunaһқar boloǀaqқa, danaliқ naһayiti zərürdur

19 Danaliқ dana kixini bir xəһərni baxқuridioǀan on һəkümrandin ziyadə küqlük қilidu.
20 Bərһəқ, yər yüzidə daim meһribanliқ yürgüzidioǀan, gunaһ sadir қilmaydioǀan һəққaniy adəm yoқtur..
21 Yənə, həқlərning һəmmila gəp-səzlirigə anqə diққət қilip kətmə; bolmisa, əz hizmətkaringning sanga lənət oқuoǀanliқini anglap қelixing mumkin. 22 Qünki kənglüngdə, əzüngningmu xuningoǀa ohxax baxқilaroǀa kəp қetim lənət қiloǀanliқingni obdan bilisən.

Insanning danaliқining qəklikliki

23 Bularning һəmmisini danaliқ bilən sinap baқtim; mən: «Dana bolimən» desəmmu, əmma u məndin yiraқ idi. 24 Barliқ yüz bərgən ixlar bolsa əқlimizdin yiraқ, xuningdək intayin sirliқtur; kim uni izdəp bilip yetəlisun?.
25 Mən qin kənglümdin danaliқ wə əқliy bilimni bilixkə, sürüxtürüxkə wə izdəxkə, xundaқla rəzillikning əhməқliқini, əhməқliқning təlwilik ikənlikini bilip yetixkə zeһnimni yioǀdim.. 26 Xuning bilən kəngli tor wə қiltaқ, қolliri asarət boloǀan ayalning ölümdin aqqiқ ikənlikini bayқidim; Hudani hursən қilidioǀan kixi uningdin özini қaquridu, biraқ gunaһқar adəm uningoǀa tutulup қalidu..
27 Bu bayқioǀanlirimoǀa қara, — dəydu һekmət topliоǀuqi — pakitlarni bir-birigə baoǀlap selixturup, əқil izdidim; 28 mening қəlbim uni yənila izdiməktə, biraқ tehi tapalmidim! — Ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — biraқ xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim.. 29 Mana kərgin, mening bayқioǀanlirim pəқət muxu birla — Huda adəmni əsli durus yaratқan; biraқ adəmlər bolsa nuroǀunlioǀan ҳiylə-mikirlərni izdəydu.

Birnəqqə nəsiһətlər

8 1 Kim dana kixigə təng kelələydu? Kim ixlarni qüxəndürüxni bilidu? Kixining danaliқi qirayini nurluқ қilidu, yüzining sürini yorutidu.
2 Padixaһning pərmanioǀa қulaқ selixingni dəwət қilimən; bolupmu Huda aldida iqkən

---

bu kixining məқsiti Hudani tonux əməs, pəқət Hudaning bərikitigila erixix degəndin ibarət, halas; 15-ayəttə deyilgən əһwaloǀa қarioǀanda, һəққaniy wə dana adəmlərmu pexkəllikkə uqrixi mumkin. Undaқ əһwalda ular agaһlandurulmisa, «Nemixқa bu külpətlər beximoǀa qüxti» dəp «alaқzadə bolup ketixi» mumkin.
–Baxқa birһil tərjimisi wə qüxənqisi: «Özüngni һəddidin ziyadə һəққaniy kərsətmə; wə əzüngni һəddidin ziyadə dana kərsətmə. Əz-əzüngni һalak қilmaқimusən?».
–Yənə baxқa birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:17 «Özüngni dəp һəddidin ziyadə rəzil bolma, yaki əhməқ bolma;...» — һeqkim Sulaymanning bu gepining mənisini: «Rəzillikning «normal» yaki ««əқilgə sioǀidu» dəydioǀan dərijisi bar» dəp oylimisa kerək. Bu gəp bəlkim alliқaqan rəzillixip kətkən adəmlərgə қaritip kinayilik bilən eytiloǀan boluxi mumkin. 15-ayəttiki: «Rəzillik paydilik boluxi mumkin, rəzillikimni kəpəytimən» degəngə қarita, Sulayman bu agaһni қoxup eytidu. Rəzil adəmlər bəribir əlidu; biraқ rəzil adəmlər bundaқ kinayilik gəpni қobul қilsa, һeq bolmioǀanda xu yol bilən ularning bexioǀa qüxidioǀan jaza tehimu awup kətməydu.
–Yənə baxқa birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:18 «...һər ikkisi bilən utuқluқ bolidu» — demək, Hudadin қorқidioǀan adəm Sulaymanning yuқiriқi 16-17-ayəttiki ikki agaһlanduruxi bilən azduruxtin қutulidu.
–Yənə baxқa birnəqqə hil qüxənqisimu bar.
7:20 1Pad. 8:46, 47; 2Tar. 6:36; Pənd. 20:9; 1Yuһ. 1:8

7:24 «intayin sirliқ» — ibraniy tilida «qongқur, qongқur» dəp ipadilinidu.
7:25 Top. 1:17; 2:12
7:26 Pənd. 5:3; 6:24-35; 7:6-27; 22:14
7:28 «Ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — biraқ xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim» — bu bayan bizgə Sulaymanning özining keyinki һayatining қandaқ bolidioǀanliқi tooǀruluқ həwər bilən təminləydu. Uning қiz-ayallar tooǀruluқ boloǀan həwiri nədin kəlgən? U қandaқtu «ming ayal» bilən tonuxқanmu? Təwrattiki «Padixaһlar» қismidin bilimizki, uning nuroǀunlioǀan ayal-kenizəkliri bar idi wə ularning təsiri bilən ahirida Hudaning yolidin yiraқlixip, butpərəslikkə aldinip kətkənidi.

қәсәм түпәйлидин хундақ қилоҷин.. [3] Уning
алдидин қикип кетихкә алдирима; яман
бир дәвани қоллахта қинг турма; қүнки
падихаһ немини халиса хуни қилиду.. [4] Қүнки
падихаһниң сөзи һоқуқтур; ким уningоҷа:
«Өзliри немә қилила?» — дейәлисун? [5] Ким
падихаһниң пәрманини тутқан болса һеq
яманлиқни көрмәйду; дана кихining көngли
һәм пәytни һәм yолни пәмliйәләйду..
[6-7] Қүнки һәрбир ix-арзуning пәyти wә yоли
бар; инсан кеyинки ixларни билмигәқкә, уning
дәрд-әлими өзини қаттиқ басиду. Ким uningоҷа
қандақ болидиоҷанliқini eytалисун?.
[8] Һеqким өз роһиоҷа игә болалмас, yәни
һеqкимning өз роһini өзидә қалдурux һоқуқi
yоқтур; һеqкимning өлүх күнini өз қолида тu-
тux һоқуқi yоқтур; xu jәngдin кеqixқа ruhsәт
yоқтур; рәзillик рәзillикkә berilгүqilәрni
қутқuzмас..

Бәзi биһудә baxқа ixлар

[9] Bularning һәммисini көрүп қиқтим,
xундақла қuyax астида қilinоҷан һәрbir ixқа,
адәмning адәм үстигә һоқуқ тutқанliқi
bilән улароҷа ziyan yәtküzidioҷan muxu
wақitқa көngүл қoydum..
[10] Xuningдәк рәзillәрning дәpnә қilinоҷan-
liқini көрдүм; ular әслидә мukәддәs jayоҷa
kirip-qikip yürәtti; ular mukәddәs jaydin
qikipla, rәzil ixlarni kiloҷan xu xәһәr iqidә
mahtilidu tehi! Bumu bimәniliktur!.
[11] Рәзillик үстидин һәкүм tezdin bәja
кәltүrүlmigәqkә, xunga insan balilirining
köngli rәzillikni yürgüzüxkә pütünlәy be-
lip ketidu.
[12] Gunaһkar yüz кetim rәzillik kilip, künli-
rini uzartsimu, Hudadin qorkidioҷanlarning
әһwali ulardin yahxi bolidu dәp bilimәn;
qünki ular uning aldida qorkidu.. [13] Birak
rәzillәrning әһwali yahxi bolmaydu, uning
künliri sayidәk tezla ətüp, künliri uzartil-
maydu, qünki u Huda aldida qorkmaydu..
[14] Yәr yüzidә yürgüzülgәn bir bimәnilik
bar; bexioҷa rәzillәrning kiloҷini boyiqә kün
qüxidioҷan һәkkaniy adәmlәr bar; bexioҷa
һәkkaniy adәmlәrning kiloҷini boyiqә
yahxilik qüxidioҷan rәzil adәmlәrmu bar.
Mәn bu ixnimu bimәnilik dedim. [15] Xunga
mәn tamaxini tәriplidim; qünki insan üqün
kuyax astida yeyix, iqix wә huzur elix-
tin yahxi ix yoktur; xundak kilip uning
әmgikidin boloҷan mewә Huda tәkdim kiloҷan
kuyax astidiki әmrining barlik künlиridә
өzigә һәmrah bolidu..
[16-17] Көnglümni danalikni wә yәr yüzidә
kilinoҷan ixlarni bilip yetix üqün koyoҷanda,
xundakla Huda kiloҷan barlik ixlarni
kөrginimdә xuni baykidim: — Insan һәtta
keqә-kündüz kөzlirigә uykuni kөrsәtmisimu,
kuyax astidiki barlik ixni bilip yetәlmәydu;
u uni qüxinixkә kanqә intilsә, u xunqә bi-
lip yetәlmәydu. Һәtta dana kixi «Buni bi-
lip yәttim» desimu, әmәliyәttә u uni bilip
yәtmәydu..

8:2 «bolupmu Huda aldida iqkən kəsəm tüpəylidin xundak kiloҷin» — bu kəsəm padixaһning Huda aldida iqkən kəsimi *(adil, bitərəp bolux üqün)* bolsa kerək; bəzi alimlar, kəsəm pukralarningki *(padixaһka sadik bolux üqün)*, dəp karaydu.
8:2 Pənd. 24:21
8:3 «Uning *padixaһning* aldidin qikip ketixkə aldirima» — bu səz bəlkim padixaһka karxi qikix, yaki uningdin razi bolmaslik tooҷuluk bir agaһlandurux boluxi mumkin. **«yaman bir dəwani kollaxta qing turma»** — baxka birhil tərjimisi: «*(padixaһning)* ixi sanga eoҷir kəlsimu ada kilixni keqiktürmə».
8:5 Rim. 13:3
8:6-7 Top. 6:12
8:8 Ayup 14:5; Zəb. 39:5-6
8:9 «Bularning һəmmisini kөrüp qiktim,... ularoҷa ziyan yətküzidioҷan muxu wakitka köngül koydum» — bu ayətning baxka birnəqqə hil tərjimisi: «Bularning һəmmisini kөrüp qiktim, xundakla kuyax astida kilinoҷan һərbir ixka köngül koydum; adəmning adəm üstigə hokuk tutuxining өzigə ziyan yətküzidioҷan wakti bar» yaki «Bularning һəmmisini kөrüp qiktim, xundakla kuyax astida kilinoҷan һərbir ixka köngül koydum; adəmning adəm üstigə hokuk tutuxining uloroҷa *(baxka adəmlərgə)* ziyan yətküzidioҷan wakti bar».

8:10 «...xu xəһər iqidə mahtilidu» — bəzi kədimki kəqürülmiliridə: «mahtilidu» degənning ornida «untulidu» degən səz tepilidu. Biz aloҷan nusha aldi-kəyni səzlərgə baoҷlikku dəymiz.
8:12 «Gunaһkar ... künlirini uzartsimu» — bəzi gunaһkar məlum jaһəttin eytkanda, puli yaki baxka amalioҷa tayinip, «künlirini uzartidu». Bu әһwal wakitlik, әlwəttə.
8:12 Zəb. 37:7-12, 18-20; Pənd. 1:33; Yəx. 3:10
8:13 «...uning künliri sayidək tezla ətüp, künliri uzartilmaydu» — yənə birhil tərjimisi: «...u künlərni sayini uzartkandək uzartmaydu».
8:15 Top. 2:24; 3:12, 22; 5:18; 9:7
8:16-17 «kənglümni danalikni wə yər yüzidə kilinoҷan

Huda bizgə dostmu, düxmənmu? — ələmgə yüzlinix

9 [1] Mən xularning ҳəmmisini enikҳax üqün kəngül qoydum; xuni bayқidimki, məyli ҳəkқaniy kixi yaki dana kixi bolsun, xundakla ularning barlik kiloŋanliri Hudaning qolididur, dəp bayқidim; insan əzigə muҳəbbət yaki nəprətning kelidioŋanlikini ҳeq bilməydu. Uning aldida ҳərқandak ix boluxi mumkin.. [2] Ҳəmmə adəmgə ohxax ixlar ohxax peti kelidu; ҳəkқaniy wə rəzil kixigə, meҳriban kixigə, pak wə napak, qurbanlik kiloŋuqi wə qurbanlik kilmioŋuqioŋimu ohxax kismət bolidu; yahxi adəmgə qandak bolsa, gunahқaroŋa xundak bolidu; qəsəm iqküqigə wə qəsəm iqixtin qorkқuqioŋimu ohxax bolidu.. [3] Mana ҳəmmigə ohxaxla bu ixning kelidioŋanliki quyax astidiki ixlar arisida külpətlik ixtur; uning üstigə, insan balilirining kəngülliri yamanlikқa toloŋan, pütün ҳayatida kənglidə təlwilik turidu; andin ular əlgənlərgə qoxulidu.

[4] Qünki tiriklərgə qoxuloŋan kixi üqün bolsa ümid bar; qünki, tirik it əlgən xirdin əla. [5] Tiriklər bolsa əzlirining əlidioŋanlikini bilidu; birak əlgənlər bolsa ҳeqnemini bilməydu; ularning ҳeq in'ami yənə bolmaydu; ular ҳətta adəmning esidin kətürülüp ketidu, qayta kəlməydu. [6] Ularning muhəbbiti, nəpriti wə ҳəsəthorlukimu allikaqan yokaloŋan; quyax astida kilinoŋan ixlarning ҳeqkaysisidin ularning mənggügə qayta nesiwisi yoktur.

Ələmgə yüzləngəndə kiloqili bolidioŋan əməliy ixlar

[7] Baroŋin, neningni huxallik bilən yəp, xarabingni huxhuyluk bilən iqkin; qünki Huda allikaqan mundak kilixingdin razi boloŋan. [8] Kiyim-keqəkliring ҳərdaim ap'ak bolsun, huxbuy may bexingdin kətmisun..

[9] Huda sanga quyax astida təksim kiloŋan bimənə əmrüngning barlik künliridə, yəni bimənilikтə ətküzgən barlik künliringdə, səyümlük ayaling bilən billə ҳayattin ҳuzur aloŋin; qünki bu sening ҳayatingdiki nesiwəng wə quyax astidiki barlik tartkan japayingning əjridur. [10] Qolung tutkanni barlik küqüng bilən kiloqin; qünki sən baridioŋan təhtisarada ҳeq hizmət, məksətpilan, bilim yaki ҳekmət bolmaydu.

Danalik wə tasadipiylik

[11] Mən zeҳnimni yioqip, quyax astida kərdumki, musabikidə oŋəlibə yəltapanoŋa bolmas, ya jəngdə oŋəlibə palwanoŋa bolmas, ya nan dana kixigə kəlməs, ya baylikлar yorutuloŋanlaroŋa kəlməs, ya iltipat bilimliklərgə bolmas — qünki pəyt wə tasadipiylik ularning ҳəmmisigə kelidu. [12] Bərhək, insanmu əz wakti-saitini bilməydu; belikлar rəҳimsiz toroŋa elinoŋandək, quxlar tapan-tuzakka ilinoŋandək, bularoŋa ohxax insan baliliri yaman bir kündə tuzakka ilinidu, tuzak bexioŋa qüxidu.

Danalikning ətiwarlanmasliki

[13] Mən yənə quyax astida danalikning bu misalini kərdum, u meni qongkur təsirləndürdi; [14] Kiqik bir xəҳər bar idi; uningoŋa karxi büyük bir padixah qikip, uni qorxap, uningoŋa ҳujum kilidioŋan yooŋan potəylərni qurdi. [15] Birak xəҳərdin namrat bir dana kixi tepilip kaldi; u uni əz danaliki bilən qutuldurdi; birak keyin, ҳeqkim bu namrat kixini esigə kəltürmidi..

[16] Xuning bilən mən: «Danalik küq-qudrəttin

---

ixlarni bilip yetix üqün qoyoŋanda... əməliyəttə u uni bilip yətməydu» — okurmənlər bu ikki ayətning birnəqqə baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.

9:1 «...insan əzigə muhəbbət yaki nəprətning kelidioŋanlikini ҳeq bilməydu» — demək, «Huda uni səyidu yaki uningoŋa nəprətlinidu? Ҳeq insan bilməydu». Bəzi alimlar: «insan əzidə *(bolupmu eqir künlər bexioŋa qüxkəndə)* nemining bolidioŋanliki, yaki muhəbbət yaki nəprətning bolidioŋanlikini bilməydu» dəp xərh beridu.

9:2 Zəb. 73:12-14

9:8 «Kiyim-keqəkliring ҳərdaim ap'ak bolsun» — demək, kiyim-keqəkliring ҳərdaim pakiz bolsun.

9:15 «...dana kixi tepilip kaldi; u uni əz danaliki bilən kutuldurdi; ... keyin, ҳeqkim bu namrat kixini esigə kəltürmidi» — Elixa pəyoŋəmbər bilən Yərəmiya pəyoŋəmbər buningoŋa obdan misal bolidu («2Pad.» 6-8-bablar, «Yər.» 27:12ni kərüng.

əwzəl» — dedim; birak xu namrat kixining danaliki keyin kəzgə ilinmaydu, uning səzliri anglanmaydu.

Danaliķ, əhməķliķ, gunaḥ, təlwilik

17 Dana kixining jimjitliķta eytķan səzliri əhməķlər üstidin ḥokuķ sürgüqining warķiraxliridin enik anglinar.
18 Danaliķ urux ķoralliridin əwzəldur; birak bir gunaḥkar zor yahxiliķni ḥalak ķilidu.

Əķil beridioǵan bəzi ḥekmətlər

10 1 Huddi əlük qiwinlər əttarning ətirini sesitiwetidioǵandək, azrakķinə əhməķlik tarazida danalik wə izzət-ḥərməttinmu eoǵir tohtaydu.
2 Danaliķning kəngli ongoǵa mayil, əhməķningki soloǵa.
3 Əhmək kixi ḥətta yolda mengiwatķandimu, uning əķli kəm boloǵaqķa, u əhmək ikənlikini ḥəmmigə ayan ķilidu.

4 Ḥəkümdarning sanga aqqiķi kəlsə, ornungdin istepa bərmə; qünki tinq-səwriqanlik hata-səwənliktin boloǵan zor hapiliķni tinqitidu.
5 Ķuyax astida yaman bir ixni kərdumki, u ḥəkümdardin qiķķan bir hata ixtur — 6 əhməķlər yukiri mənsəptə, xuning bilən təng baylar pəs orunda olturidu; 7 mən ķullarning atķa mingənlikini, əmirlərning ķullardək piyadə mangoǵanliķini kərdum.

Turmuxta uqraydioǵan hətərlərgə danaliķ kerək

8 Orini kolioǵan kixi uningoǵa yiķilixi mumkin; tamni buzoǵan kixini yilan qeķixi mumkin;
9 taxlarni yətkigən kixi tax təripidin yarilinixi mumkin; otun yaridioǵan kixi həwpkə uqraydu.
10 Palta gal bolsa, birsi tioǵini bilimisə, paltini küqəp qepixķa tooǵra kelidu; birak danaliķ adəmni utuķ-muwəppəķiyətkə erixtüridu.
11 Yilan oynitilmay turup, yilanqini qakşa, yilanqioǵa nemə payda?

Danixmənlər wə əhməķlərning ix-səzliri

12 Dana kixining səzliri xəpķətliktur; birak əhməķning ləwliri əzini yutidu. 13 Səzlirining bexi əhməķliķ, ayioǵi rəzil təlwiliktur; 14 əmma əhmək yənila gəpni kəpəytidu. Birak ḥeqkim kəlgüsini bilməydu; uningdin keyinki ixlarni kim uningoǵa eytalisun?
15 Əhməķlər japasi bilən əzlirini upritidu; qünki ular ḥətta xəḥərgə baridioǵan yolnimu bilməydu.

Əhmək ḥəkümdarlarning qataķliri

16 I zemin, padixaḥing bala bolsa, əmirliring səḥərdə ziyapət ətküzsə, ḥalingoǵa way!
17 I zemin, padixaḥing mətiwərning ooǵli bolsa wə əmirliring kəyp üqün əməs, bəlki əzini ķuwwətləx üqün muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!

Yənə ḥekmətlər

18 Ḥurunluķtin əyning torusi oǵulay dəp ķalidu; ķollarning boxluķidin əydin yamoǵur ətidu.
19 Ziyapət külkə üqün təyyarlinar, xarab ḥayatni hux ķilar; lekin pul ḥəmmə ixni ḥəl ķilar!
20 Padixaḥķa lənət ķilma, ḥətta oyungdimu tillima; ḥujrangdimu baylarni tillima; qünki

9:16 Pənd. 21:22; 24:5; Top. 7:19
10:2 «Danaliķning kəngli ongoǵa mayil» — ķoralni tutup, əzini ķooǵdax təripidur.
10:6 «əhməķlər» — ibraniy tilida «əhməķlik» dəp elinoǵan.
10:7 «mən ķullarning atķa mingənlikini... kərdum» — Pələstində kona zamanlarda atķa minix pəķət abroyluk kixilərgila mənsup idi.
10:8 «tamni buzoǵan kixi...» — yaki «qitni buzoǵan kixi...».
10:8 Pənd. 26:27
10:11 «yilanqi» — nəy qelip yilanni oynatķuqi adəm. **«yilanqini qakşa,..»** — yaki «həkni qakşa...».
10:16 Yəx. 3:3, 4; Ḥox. 13:11; Am. 6:4
10:17 «...əzini ķuwətləx üqün muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə,...» — yaki, «...ezini tutup muwapiķ waķtida ziyapət ətküzsə,...». **«...wə əmirliring kəyp üqün əməs... ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!»** — baxķa birhil tərjimisi: «...wə əmirliring məst bolux üqün əməs, bəlki salmaklik bilən əz waķtida ziyapət ətküzsə, bu sening bəhting!».

asmandiki bir ḳux awazingni taritidu, bir ḳanat igisi bu ixni ayan ḳilidu..

Birnəqqə əməliy nəsiḥət

11 [1] Nanliringni sularoǧa əwət; kəp künlərdin keyin uni ḳaytidin tapisən..
[2] Bir ülüxni yəttə kixigə, səkkizigimu bərgin; qünki yər yüzidə nemə yamanliḳ bolidioǧanliḳini bilməysən..
[3] Bulutlar yamoǧuroǧa toloǧan bolsa, əzlirini zemin üstigə boxitidu; dərəh ximal tərəpkə ərülsə, yaki jənub tərəpkə ərülsə, ḳaysi tərəpkə qüxkən bolsa, xu yərdə ḳalidu.
[4] Xamalni kəzitidioǧanlar terikqilik ḳilmaydu; bulutlaroǧa ḳaraydioǧanlar orma ormaydu.
[5] Sən xamalning yolini bilmigininգdək yaki boyida barning ḥamilisining ustihanlirining baliyatḳuda ḳandaḳ əsidioǧanliḳini bilmigininգdək, sən ḥəmmini yasioǧuqi Hudaning ḳiloǧinini bilməysən..
[6] Səḥərdə uruḳungni terioǧin, kəqtimu ḳolungni ixtin ḳaldurma; qünki nemə ixning, u yaki bu ixning paydiliḳ bolidioǧanliḳini wə yaki ḥər ikkisining ohxaxla yahxi bolidioǧanliḳini bilməysən.

Ḥayat künlirini ətiwarlax kerək, ihlasmən boluxi kerək!

[7] Nur xerin bolidu, aptapni kərüxmu ḥuzurluḳ ixtur. [8] Xunga birsi kəp yil yaxioǧan bolsa, bularning ḥəmmisidin ḥuzur alsun. Ḥalbuki, u yənə ḳarangoǧuluḳ künlirini esidə tutsun, qünki ular kəp bolidu; kəlgüsidiki ixlarning ḥəmmisi bimənilikturl

[9] Yaxliḳingdin ḥuzur al, i yigit; yaxliḳing künliridə kənglüng əzünggə huxalliḳni yətküzgəy; kənglüng halioǧini boyiqə wə kəzliring kərgini boyiqə yürgin; birak xuni bilginki, bularning ḥəmmisi üqün Huda seni sorakḳa tartidu. [10] Əmdi kənglüngdin oǧəxlikni elip taxla, teningdin yamanliḳni neri ḳil; qünki balilik wə yaxliḳmu bimənilikturl

Səzning dawami

12 [1] Əmdi yaman künlər bexingoǧa qüxmigüqə, xundaḳla sən: «Bulardin ḥeq ḥuzurum yoḳtur» degən yillar yeḳinlaxmioǧuqə yaxliḳingda Yaratḳuqingni esingdə qing tut;. [2] ḳuyax, yoruḳluḳ, ay wə yultuzlar ḳarangoǧulixip, yamoǧurdin keyin bulutlar ḳaytip kəlmigüqə uni esingdə tutḳin .. [3] Xu küni «əyning kəzətqiliri» titrəp ketidu; palwanlar egilidu, əzgüqilər azliḳidin tohtap ḳalidu, derizilərdin sirtḳa ḳarap turoǧuqilar oǧuwalixip ketidu;. [4] koqioǧa ḳaraydioǧan ixiklər etilidu; tügmənning awazi pəsiydu, kixilər ḳuxlarning awazini anglisila qəqüp ketidu, «nahxiqi ḳizlar»ning sayraxliri sus anglinidu;. [5] kixilər egizdin ḳorḳidu, koqilarda wəḥimilər bar dəp ḳorḳup yüridu; badam dərihi qiqəkləydu; qekətkə adəmgə yük bolidu, xindir mewisi solixidu; qünki insan mənggülük makanioǧa ketidu wə xuning bilən təng, matəm tutḳuqilar koqida aylinip yüridu;. [6] kümüx tana üzülgüqə, altun

---

10:20 Mis. 22:28

11:1 «Nanliringni sularoǧa əwət... uni ḳaytidin tapisən» — bu ayət bəlkim dengiz sodisini kərsitixi mumkin; təwəkküliling ḳanqə qong bolsa, paydisimu xunqə kəp bolidu; gəpning yənə ḥərhil kəqmə məniliri boluxi mumkin. Baxḳa birhil tərjimisi: «Neningni sular *(dengizlar)* üstigə taxla».

11:2 «Bir ülüxni yəttə kixigə, səkkizigimu bərgin; qünki yər yüzidə nemə yamanliḳ bolidioǧanliḳini bilməysən» — bəzi alimlar, bu ayətmu soda-tijarətni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Xuningdək uning birnəqqə kəqmə mənilirimu bolsa kerək.

11:2 2Kor. 9:10

11:5 «xamalning yoli...» — ibraniy tilida «xamal» wə «roḥ» bir səz bolup, Sulayman muxu ayəttə ḥamilining baliyatḳuda apiridə bolidioǧanliḳi, əsidioǧanliḳining ḥəmmisi Hudaning Roḥi arḳilik bolidioǧanliḳini puritip kərsitidu *(Injil, «Yuḥ.» 3:1-8nimu kərüng).*

11:5 Yuḥ. 3:8

12:1 «Yaratḳuqing» — ibraniy tilida «Yaratḳuqinglar».

12:2 «yamoǧurdin keyin bulutlar ḳaytip kəlmigüqə» — yaki «yamoǧurdin keyin bulutlar yoḳimioǧuqə».

12:3 «əyning kəzətqiliri» — adəmning ḳapaḳlirini, «palwanlar» — Adəmning mərilirini, «əzgüqilər» — Qixlarni, «derizilərdin ḳarioǧuqilar» — Kəzlərni kərsitixi mumkin. Keyinki ayətlərdiki bir ḳatar ohxitixlarmu ḳerilikni kərsitidu.

12:4 «nahxiqi ḳizlar» — ḳuxlarni kərsitix eḥtimalliḳi bar.

12:5 «qekətkə adəmgə yük bolidu» — yaki «qekətkə əzini

qinə qeḳiloŋuqə, aptuwa bulaḳ yenida parə-parə boloŋuqə, ḳuduḳtiki qaḳ kardin qiḳḳuqə,
7 topa-qang əsli tupraḳḳa ḳaytḳuqə, roḥ əzini bərgən Hudaoŋa ḳaytḳuqə — Uni esingdə tutḳin!
8 Bimənilik üstigə bimənilik!» — dəydu ḥekmət toplioŋuqi — «Bimənilik üstigə bimənilik! Ḥəmmə ix bimənilikturlar!»

Hulasə

9 Xuningdək, ḥekmət toplioŋuqi dana bolupla ḳalmastin, u yənə həlḳḳə bilim əgitətti; u oylinip, kəp pənd-nəsihətlərni tarazioŋa selip, rətləp qiḳti.. 10 Ḥekmət toplioŋuqi yeḳimlik sözlərni tepixḳa intilgən; uxbu yeziloŋini bolsa durus, ḥəḳiḳət sözliridin ibarəttur. 11 Dana kixining sözliri zihḳa ohxaydu, ularning yioŋindisi qing bekitilgən mihtəktur. Ular Birla Padiqi təripidin berilgəndur. 12 Uning üstigə, i ooŋlum, bulardin sirt ḥərḳandaḳ yeziloŋanlardin pəhəs bol; qünki kəp kitablarning yezilixining ayioŋi yoḳ, xuningdək kəp əginix tənni upritidu..

Ahirḳi dəwət

13 Biz pütün ixḳa diḳḳət ḳilayli; Hudadin ḳorḳḳin wə uning əmr-pərmanlirioŋa əməl ḳiloŋin; qünki bu insanning toluḳ məjburiyit idur;... 14 qünki adəm ḳiloŋan ḥərbir ix, jümlidin barliḳ məhpiy ixlar, yahxi bolsun, yaman bolsun, Huda ularning soriḳini ḳilidu..

---

sərəp mangidu». **«xindir mewisi»** — muḥəbbətni ḳozoŋaydioŋan mewə idi. Uning «solixip kətkənliki» bəlkim jinisiy muḥəbbətning suslaxḳanliḳini kərsitixi mumkin.

12:6 «ḳuduḳtiki qaḳ» — ḳuduḳtin su qiḳiridioŋan qaḳni kərsətsə kerək.

–«Kümüx tana *(rixtə)*», «altun qinə», «aptowa» wə «qaḳ»larning tənning ḳaysi əza-funksiyilirini kərsitidioŋanliḳi buningda enik deyilmigən; biraḳ omumiy mənisi enikṭur — bədənning ḥərbir güzəllik-ḳabiliyiti zawaloŋa yüzlinidu.

12:7 Yar. 2:7; 3:19; Qəl. 16:22

12:8 Zəb. 62:9; 144:4; Top. 1:2

12:9 1Pad. 5:26

12:12 «...i ooŋlum, bulardin sirt ḥərḳandaḳ yeziloŋanlardin pəhəs bol» — baxḳa birhil tərjimisi: «... i ooŋlum, bulardin agaḥ-sawaḳ aloŋin». Biraḳ bizningqə bu ayəttə Sulayman «Birla Padiqi *(demək, Hudadin)* təripidin berilgən» barliḳ muḳəddəs yazmilarni kərsitidu.

12:13 «Biz pütün ixḳa diḳḳət ḳilayli» — yaki «Biz pütün ixni angliduḳ». **«bu insanning toluḳ məjburiyitidur»** — ibraniy tilida: «bu insanning barliḳidur» deyilidu. Buning toluḳ mənisi bəlkim: «Hudadin ḳorḳup, uning əmr-pərmanlirioŋa əməl ḳil» — bu Hudaning insanda boloŋan məḳsitidur, degəndək boluxi mumkin.

12:13 Ḳan. 6:2; 10:12; Pənd. 3:7

12:14 1Kor. 4:5; 2Kor. 5:10

Қoxumqə səz

Sulaymanning «əhlaқiy qüxkünlük»i

Məzkur kitabning guwaһliқi boyiqə (2:8) Sulayman u kitabni yazoɣan qaoɣda kəp ayal-kenizəklərni əz əmrigə aloɣanidi. Uning xundaқ қiloɣini Təwrattiki «Қan.» 17-babta padixaһlar tooɣruluқ pütülgən pərmanlaroɣa mutləқ hilap idi. Biz munasiwətlik ayətlərni nəқil kəltürimiz: —

«Sən Pərwərdigar Hudaying sanga təқdim қilidioɣan zeminoɣa kirip uni igiligəndə, xundaқla uningda turoɣanda: «Mən ətrapimdiki əllərningkidək özümgə bir padixaһ tiklimәқimən» desəng, xu qaoɣda sən özünggə pəқət Pərwərdigar Hudaying tallaydioɣinini tikləysən; üstünggə қerindax bolmioɣan qət'əllikni bekitməsliking kerək. Padixaһ bolsa əzi üqün atlarni kəpəytməsliki yaki atlarni kəpəytimən dəp həlқni Misiroɣa қayturmasliқi kerək; qünki Pərwərdigar silərgə: «Silər xu yol bilən һərgiz қaytmasliқinglar kerək» degənidi.

Padixaһ kəp ayallarni əz əmrigə almasliқi kerək; bolmisa uning kəngli ezip ketixi mumkin. U əzi üqün altun-kümüxni kəpəytməsliki kerək.

Padixaһliқ təhtigə oltuoɣinida u əzi üqün Lawiy kaһinlarning aldida muxu қanunni bir dəptərgə kəqürüp pütüxi kerək. Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni əmrining barliқ künliridə oқuxi kerək; xundaқ қilsa u Pərwərdigar Hudasidin қorқup, muxu қanunning səzliri wə bəlgilimilirini tutup ularoɣa əməl қilixni əginidu. Xundaқla uning kəngli қerindaxliri aldida һakawurlixip kətməydu, bu əmrlərdin ong ya soloɣa qətnəp kətməydu wə xuningdək Israil arisida uning wə ooɣullirining padixaһliқ künliri kəp bolidu».

Biz bu ajayib əmrlərni Təwrattiki «1Pad.» 10-11-bablarda hatiriləngən Sulaymanning һayatidiki bəzi tərəpliri bilən selixtursaқmu bolidu. Astioɣa siziloɣan səzlərgə dikқət қilip yuқiridiki səzlər bilən selixturoɣaysilər.

«Sulaymanoɣa һər yili kəltürülgən altunning əzi 666 Talant (22 Tonna) idi... Sulayman padixaһ 200 qong siparni soқturdi wə һər siparoɣa 600 xəkəl altun kətti; xundaқla 300 қalқanni yapilaқlanoɣan altundin yasidi; һərbir қalқanni yasaxқa üq mina altun ixlitildi; padixaһ ularni «Liwan ormini sariyi»oɣa esip қoydi.

Padixaһ pil qixliridin qong bir təһtni yasap, uni tawlanoɣan altun bilən қaplatti...

Sulayman padixaһning barliқ jam-piyaliliri altundin yasaloɣan; «Liwan Ormini Sarayi»diki barliқ қaqa-қuqilar tawlanoɣan altundin yasaloɣan; ularning һeqқaysisi kümüxtin yasalmioɣan; Sulaymanning künliridə kümüx һeqnemigə ərziməytti. Qünki padixaһқa қaraxliқ dengizda yüridioɣan, Ḥiramning kemilirigə қoxulup «Tarxix kemə» ətritimu bar idi; «Tarxix kemə» ətriti üq yilda bir қetim kelip altun-kümüx, pil qixliri, maymunlar wə tozlarni əkelətti.

Sulayman padixaһ yər yüzidiki barliқ padixaһlardin baylиқta wə danaliқta üstün idi. Huda Sulaymanning kəngligə saloɣan danaliқni anglax üqün yər yüzidikilər һəmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən kelətti. Kəlgənlərning һəmmisi əz sowoɣitini elip kelətti; ular kümüx қaqa-қuqilar, altun қaqa-қuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloɣa-sawutlar, tetitқular, atlar wə қeqirlarni elip kelətti. Ular һər yili bəlgilik miқdarda xundaқ қilatti.

Wə Sulayman jəng һarwiliri wə atliқ əskərlərni yioɣdi; uning 1400 jəng һarwisi, 12000 atliқ əskiri bar idi; u ularni «jəng һarwisi xəһərliri»gə wə əzi turidioɣan Yerusalemoɣa orunlaxturdi.

Padixaһ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp қildi...

Sulayman alоɣan atlar Misirdin wə Kuwədin idi; padixaһning tijarətqiliri ularni kuwədin bekitilgən baһada alatti. Misirdin elip kəlgən bir jəng һarwisining baһasi 600 kümüx tənggə, һər at bolsa 150 tənggə idi; wə ular yənə Ḥittiylarning padixaһliri һəm Suriyə padixaһliri üqünmu ohxax baһada elip qiқti....

(Təwəndiki ayətlərdə hatirilәngən һəmmə ixlar «Қanun xərһi»diki əmrlərgə hilap)

(11-bab) **«Lekin Sulayman padixaһning kəngli Pirəwnning қizidin baxқa kəp qət'əllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḥittiy ayallirioɣa qüxkənidi. Pərwərdigar əslidə muxu əllər tooɣruluқ Israillaroɣa: «Ularning қizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə kirgüzmənglar; qünki ular qoқum kəngülliringlarni əz məbudlirioɣa azduridu» dəp agaһlanduroɣan. Birақ Sulaymanning kəngli dəl xularoɣa baoɣlandi. Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; uning ayalliri uning kənglini azdurup buruwətkənidi.**

Xundaқ boldiki, Sulayman yaxanoɣanda, uning ayalliri uning kənglini baxқa ilaһlaroɣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioɣa mutləқ sadiқ bolmidi.

Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi; xuning bilən Sulayman Pərwərdigarning nəzaridə rəzillik қildi; u atisi Dawuttək Pərwərdigaroɣa izqillиқ bilən əgəxmidi.

Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirliқta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox һəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yuқiri jay»ni yasidi; xuningdək əzining məbudlirioɣa huxbuy yaқidioɣan wə қurbanliқ қilidioɣan һərbir yat əllik ayali üqünmu u xundaқ қildi. Xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoɣa ikki қetim kərüngən bolsimu, wə uningoɣa dəl muxu ix tooɣruluқ, yəni baxқa ilaһlarni izdiməslikini tapilioɣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioɣinioɣa əməl қilmidi...».

Sulaymanning bu «teyilip ketixi» adəmni һəқiқiy əjəbləndüridioɣan bir һadisə wə һəmmimiz uningdin qongқur sawaқ-agaһ eliximizoɣa tooɣra kelidu. Təwrattiki «Pəndnəsiһətlər» (muəllipi Sulayman, əlwəttə) degən uluoɣ yazmisida bizgə dəl «**Pərwərdigardin қorқux danaliқning baxlinixidur**» dəp eytқan kixi əzi Pərwərdigardin қorқuxtin təzdi. Bu ix һəmmimizgə Yərəmiya pəyoɣəmbərning «**Қəlb һəmmidin aldamqi wə uning dawasi yoқtur. Kimmu uni qüxinəlisun?!**» degən ətkür səzlirini қaytidin əslitidu. Yər yüzidiki əng dana kixi Hudadin қorқuxtin təzgən bolsa, u xu һaman eniқ kəzқaraxliridin һəmdə Hudaning wəһiylirigə boloɣan qüxinixliridin məһrum bolidu, dəp қaraymiz. Uningoɣa əsli naһayiti eniқ boloɣan ixlar əmdi müjməl wə hirə kərünidu; əsli uni üzlüksiz xad-huram қilidioɣan wəһiylər əmdi uningoɣa qüxiniksiz bolidu. Dərwəқə adəm Hudaning yenidin ezip kətsə, əһmiқanilik kallisioɣa kirixkə baxlaydu, degən prinsip bar. Sulayman məzkur kitabni teyilip kətkənning dəsləpki məzgilidə yazoɣan dəp қaraymiz; uning üstigə, uning teyilip ketixidə əng əjəllik amil uning butlaroɣa qoқunoɣan yat ayallaroɣa wə kenizəklərgə baoɣlinixidin ibarət dəp ixinimiz (2:8 wə 7:25-28ni kərüng). Sulayman əһlaқiy qüxkünlükkə qongқur petip kətkən künliridə bolsa, adəmlərni Hudadin қorқuxқa dəwət қilidioɣan bundaқ kitabni yazalmioɣan bolatti.

Ḥəmmimizni Sulaymanningkidək qüxkünlüktin saқlaydioɣan addiy bir tədbir — һərküni Hudaning səzini, yəni Muқəddəs Kitabtin bir қisimni (əz tilida, əlwəttə) oқup uning üstidə azraқ oylinix (yuқirida, «Қan.» 17:19ni kərüng).

«Ḥekmət topliouqi» degən kitabning samawiy wəһiylirigə wə uningdiki

әбәдил'әбәдгә баоһлиқ тәлимләрдин әмәс, бәлки язоғуқининг тәҗрибилиригә асаслинип, «**қуях астида**» «**инсанниң һаят күнлиридә**» болоған ихлириоға асасән йезилоғанлиқининг һәйран қалярлиқи йоқ. Бирақ тәкрарлаймизки, китаб бизгә паydилиқ болсун үқүн Худаниң иradиси boyiқә йезилоған, хунглаxқа кейинки пәйоғәмбәрләрниң вәһйиләри билән биллә Муқәддәс Китабниң язмиliри қатариоға киргүзүлгән, дәп ихинимиз (бу һәқтә, Сулаymанниң муһәббәт тооғруluқ язоған «Күйләрниң күйи» дегән китаб тооғрисидики «қоxумқә сөз»имизнму кәрүң).

Китабтики бәзи баянлар вә «йерим соаллар»ни («Ким билиду...?» дегәндәк соаллар) Тәврattики пәйоғәмбәрләрниң қисимлирида яки Injил қисимлирида тепилоған jавабlар билән yандax қилип селиxтуруximиз paydилиқ болиду. Биз xуни йәнә eytимизки, бу баянларниң бәзи jавабliри Муқәддәс Китабниң баxқа йәрliридин тәминләнсун дәп қәстән қилиноғанidи, дәп қараymиз.

Misallарниң кәпинqисидә, оқурмәнләрниң селиxтуруxи үқүн, «Һекмәт топлиоғуқи»диki ayәтләрни баxқа ayәтләргә төwәндикидәк yандax қилимиз: —

(1) «Top.» 1:3 «**Бир дәwр өтиду, йәнә бир дәwр келиду; бирақ йәр-zемин мәнggүгә dawам қилиду**».

Injил, «Wәһ.» 20:11 «**Uningdin кейин, qong бир ақ тәht wә uningda олтуроғуқини көрдүм. Асман билән zемин uning yүzidin кеqip,... оғayib boldi**».

«Wәһ.» 21:1 «**Andin, yengi асман wә yengi zeminni көрдүм, qүnki burunқi асман wә zemin оғayib болоғanidi**».

(2) «Top.» 1:7, 8 «**Barliқ дәryалар dengizоға қарап ақidu, бирақ dengiz tolmaydu;**

Дәryалар қaysi jayоға аққан bolsa,

Ular йәнә xu йәргә қaytidu.barliқ ixlar japaоға toloғandur;

Uni eytip tүgәtküqi adәm yoқtur;

Көz көрүxtin,

Қulaқ anglaxtin һәргиz toymaydu».

Bu ayәtләргә қarioғanda, bu dunyada yaki u dunyadimu һеqқandaқ һәқiқiy, daimliқ xadliқ yoқtur. Lekin: —

Dawut «Zәbur» 16:11дә: «**Sән manga һаяt yolini көrsitisән;**

Һuzurungda tolup taxқan xad-huramliқ bardur;

Ong қolungda мәnggүlүk бәһрәləzzәtlәrmu bardur» дәydu.

Injил «Yһ.» 15:11, 16:22: «**Mening huxalliқim silәrдә bolsun wә xuningdәk huxalliқinglar tolup taxsun дәp, мән bularni silәrgә eyttim... Мән silәr билән қayta көrүximән, қәlbinglar xadlinidu wә xadliқinglarni һеqkim silәrdin tartiwalalmaydu**».

«Yәx.» 64:4 wә ohxaxla Injил, «1Kor.» 2:9) «**Өzini сөygәnlәrgә Hudaning тәyyarlioғanliri** —

Dәl һеqқandaқ көz көrmigән,

Һeqқandaқ қulaқ anglimioған,

Һeqқandaқ көngүl oylap baқmioған nәrsilәrdur».

(3) «Top.» 1:9, 10 «**Boloған ixlar yәnә bolidioған ixlardur;**

Қiloған ixlar yәnә қilinidu;қuyax astida һеqқandaқ yengiliқ yoқtur.

«Mana, bu yengi ix» degili bolidioған ix barmu?

U bәribir bizdin burunқi dәwrlәrдә alliқaqan boloғandur».

«Yәx.» 43:19 «**Qünki mana Мән yengi bir ix қilimән;**

U һazirla barliққa kelidu;silәr uni көrmәy қalamsilәr?!

Мән һәtta dalalardimu yol aqimән,

Qәl-bayawanda dәryalarni barliққa kәltүrimән!»

«Yәr.» 31:22 «**Pәrwәrdigar yәr yүzidә yengi bir ix yaritidu; ayal kixi baturning әtrapida yepixip һәwәr alidu**» (bәlkim Mәsiһning pak қiz Mәryәmdә һамilә boluxi tooғrisidiki bexarәt boluxi mumkin).

Injil, «2Kor.» 17:5 «**Xuning bilən birsi Məsiһdə bolsa, u yengi bir yaritiloɣuqidur! Kona ixlar ətüp, mana, һəmmə ix yengi boldi!**».

(4) «Top.» 1:11 «**Burunқi ixlar һazir һeq əslənməydu;**

Wə kəlgüsidə bolidioɣan ixlarmu ulardin keyin yaxaydioɣanlarning esigə һeq kəlməydu».

Injil, «2Kor.» 5:1) «**Qünki bu zeminoɣa təwə əyimiz, yəni bu qedirimiz boloɣan tən yoқitilsa, Huda təripidin boloɣan, insan ɣoli bilən yasalmioɣan bir əy, yəni asmanlarda əbədiy bir makanimiz bardur dəp bilimiz**».

«2Kor.» 5:10: — «**Qünki təndə қiloɣan əməllirimizni, yahxilиқ bolsun, yamanlиқ bolsun, һərbirimizgə** (ixəngüqilərgə) **қayturuluxi üqün Məsiһning soraқ təhti aldida** (kəlgüsidə) **һazir boluximiz lazim**».

(5) «Top.» 1:15 «**Əgrini tüz қiloɣili bolmas; Kəmni toluқ dəp sanioɣili bolmas**».

«Yəx.» 40:4 «**Barliқ jiloɣilar kətürülidu, Barliқ taoɣ-dənglər pəs қilinidu; Əgri-toқaylar tüzlinidu, Ongoɣul-dongoɣul yərlər təkxilinidu**».

«Yəx.» 16:42nimu kərüng.

Injil, «1Kor.» 6:9-11) «**Һəққaniysiz kixilərning Hudaning padixaһliқioɣa warislиқ қilalmaydioɣanliқini bilməmsilər? Aldinip kətmənglar! Buzuқluқ қiloɣuqilar, butpərəslər, zina қiloɣuqilar, bəqqiwazlar, baxқa ərlər bilən buzuқluқ қiloɣuqilar, ooɣrilar, nəpsaniyətqilər, һaraққəxlər, təһməthorlar yaki aldamqi-kazzaplar Hudaning padixaһliқioɣa warislиқ қilalmaydu; bəzinglar bolsanglar xundaқ boloɣansilər; əmma silər Rəb Əysa Məsiһning namida wə Hudayimizning Roһi bilən yuyuldunglar, pak-muқəddəs қilindinglar, һəққaniy қilindinglar**».

Dawut «Zəbur» 23:1 «**Pərwərdigar meni baққuqi padiqimdur,**

Moһtaj əməsmən һeqnərsigə!» dəydu.

(6) «Top.» 2:12 «**Andin zeһnimni yioɣip uni danaliққa, təlwilik wə əһmiқanilikkə қaraxқa қoydum; qünki padixaһtin keyin turidioɣan adəm nemə қilalaydu — қilsimu alliқaqan қilinoɣan ixlardin ibarət bolidu, halas!**»

Injil, «Yһ.», 14:12 (Məsiһning sözi) «**Bərһəқ, bərһəқ, Mən silərgə xuni eytip қoyayki, Manga ixəngən kixi Mening қiliwatқan əməllirimni қilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluoɣ əməllərni қilidu, qünki Mən Atining yenioɣa қaytip ketimən**».

Injil, «Wəһ.», 21:5 «**Bu qaoɣda, təһttə Olturoɣuqi: «Mana, һəmmini yengi қilimən!»** — dedi»

(7) «Top.» 17:2 «**Mən һayatқa əq boldum; qünki қuyax astida қilinoɣan ixlar manga eoɣir kelətti; һəmmisi bimənilik wə xamalni қooɣlioɣandək ixtur**».

Zəbur, 63:3 «**Əzgərməs muһəbbiting һayattinmu əzizdur;**

Ləwlirim Seni mədһiyiləydu!»

Injil, «Yһ.», 10:10 (Əysa dedi) «**Mən bolsam ularni һayatliққa erixsun wə u һayatliқi mol bolsun dəp kəldim**».

(8) «Top.» 3:19-21 «**Qünki insan balilirining bexioɣa kelidioɣini һaywanlaroɣimu kelidu, ularning kəridioɣini ohxax bolidu. Ulardin aldinқisi қandaқ əlgən bolsa, keyinkisimu xundaқ əlidu, ularda ohxaxla birla nəpəs bardur. Insanning һaywanlardin һeq artuқqiliқi yoқ; qünki һəmmə ix bimənilиқtur. Ularning һəmmisi bir jayoɣa baridu; һəmmisi topa-qangdin qiққan, һəmmisi topa-qangoɣa қaytidu.**

Kim adəm balilirining roһini bilidu? U yuқirioɣa qiқamdu, buni kim bilidu? Һaywanlarning roһi, u yər tegigə qüxəmdu, kim bilidu?».

Injil «2Kor.» 5:8 «**Biz yuрəklik bolup, xuningdək təndin neri bolup Rəb bilən billə bir makanda** (u dunyada) **boluxқa tehimu hursənmiz**».

«Ibr.» 9:27 «Ḥəmmə adəmning bir ḳetim ələüxi wə ələgəndin keyin sorakḳa tartilixi bekitilgən...»

(9) «Top.» 12:6 «Qünki insanning əmridə, yəni uning sayidək tezla ətidioɣan mənisiz əmridiki barliḳ künliridə uningoɣa nemining paydiliḳ ikənlikini kim bilsun? Qünki insanoɣa u kətkəndin keyin ḳuyax astida nemə ixning bolidioɣanliḳini kim dəp berəlisun?»

Təwrat «Mik.» 6:8 «I insan, U sanga nemə ixning yahxi ikənlikini kərsətkən, bərḥək, Pərwərdigar səndin nemə tələp ḳiloɣanliḳini kərsətkən —

Adalətni yürgüzüx,

Meḥribanliḳni səyüx,

Sening Hudaying bilən billə kəmtərlik bilən mengixtin baxḳa yənə nemə ixing bolsun?»

Injil «Luḳa» 6:23 «Xu küni (silərning Hudaning yolida ḥəḳiḳətən mangoɣanliḳinglar ispatlanoɣanda) xadlinip təntənə ḳilip səkrənglar. Qünki mana, ərxtə boloɣan in'aminglar zordur...!»

(10) «Top.» 7:16, 17 «Өzüngni dəp ḥəddidin ziyadə ḥəḳḳaniy bolma; wə ezüngni dəp ḥəddidin ziyadə dana bolma; ez-ezüngni alaḳzadə ḳilmaḳimusən? Өzüngni dəp ḥəddidin ziyadə rəzil bolma, yaki əhmək bolma; ez əjiling toxmay turup ələməḳimusən?» (buningoɣa ḳoyuloɣan izaḥatimizni kerüng ḥəm təwəndiki ayətlər bilənmu selixturung).

Injil «Yḥ.» 8:34 «Əysa ularoɣa jawab berip: — Bərḥək, bərḥək, Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, gunaḥ sadir ḳiloɣan kixi gunaḥning ḳulidur».

Injil «Mat.» 5:20 «Qünki Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḥəḳḳaniyliḳinglar Təwrat ustazliri wə pərisiylərningkidin axmisa, ərx padixaḥliḳioɣa ḥeqḳaqan kirəlməysilər».

Injil, «Rim.» 14:17 «Qünki Hudaning padixaḥliḳi yemək-iqməktə əməs, bəlki Muḳəddəs Roḥta boloɣan ḥəḳḳaniylik, inaḳlik-hatirjəmlik wə xadliḳtidur».

(11) «Top.» 7:20 «Bərḥək, yər yüzidə daim meḥribanlik yürgüzidioɣan, gunaḥ sadir ḳilmaydioɣan ḥəḳḳaniy adəm yoḳtur».

«Yəx.» 53:9-11 (Məsiḥ tooɣuluḳ bexarət) «Kixilər Uni rəzillər bilən ortaḳ bir gorgə bekitkən bolsimu,

Lekin U ələmidə bir bay bilən billə boldi,

Qünki U ḥeqḳaqan zorawanlik ḳilip baḳmioɣan,

Uning aoɣzidin birər eoɣizmu ḥiyləmikirlik səz tepilmas.

Birak Uni ezixni layiḳ kərgən Pərwərdigardur;

U Uni azabḳa qəmüldürgüzdi.

Gərqə U Өz jenini gunaḥni yuyidioɣan ḳurbanliḳ ḳiloɣan bolsimu,

Lekin U Өzining uruḳ-əwladlirini qoḳum kərüp turidu,

Xundaḳla Uning kəridioɣan künliri uzartilidu;

Wə Pərwərdigarning kəngüldikiliri Uning ḳolida bolup rawaj tepip əmələgə axurulidu.

U Өzi tartḳan japaning mewisini kərüp məmnun bolidu;

Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi Mening ḳulum Өzining bilimliri bilən nuroɣun kixilərgə ḥəḳḳaniylikni yətküzidu.

Qünki U ularning ḳəbiḥliklirini Өzigə yükliwalidu...»

Injil, «Ibr.» 4:15 «Qünki bizgə təyinləngən Bax Kaḥinimiz ajizliḳlirimizoɣa ḥesdaxlik ḳilmioɣuqi əməs, bəlki bizgə ohxax ḥərhil azdurux-sinaḳlaroɣa duq kəlgən, lekin gunaḥ sadir ḳilip baḳmioɣuqidur».

(12) «Top.» 28:7 «(Mening ḳəlbim buni yənila izdiməktə, birak tehi tapalmidim!) — ming kixi arisida bir durus ərkəkni taptim — birak xu ming kixi arisidin birmu durus ayalni tapalmidim».

Sulayman əzigə: «Meni kənglünggə meḥürdək,

Bilikinggә mәһürdәk bekitkәysәn;
Qünki muһәbbәt әlümdәk küqlüktur;
Muһәbbәtning kizoɣinixi tәһtisaradәk rәһimsizdur;
Uningdin qikkan ot uqkunliri,
— Yaһning dәһxәtlik bir yalkunidur» degәn sөyümlüki «Xulamit»ni untup kalоɣan ohxaydu («Küy» 8:6).

Injil, «Luka», 1:26-28 «... Pәrixtә Jәbrail Huda tәripidin Galiliyә әlkisidiki Nasarәt degәn bir xәһәrgә, pak kiz Mәryәmning kexioɣa әwәtildi...
Jәbrail uning aldioɣa kirip uningoɣa:
— Salam sanga, әy xәpkәtkә muyәssәr boloɣan kiz! Pәrwәrdigar sanga yardur! — dedi».

«Luka», 8:2-3 «Uning bilәn billә baroɣanlardin yәnә yaman roһlardin wә aoɣrik-silakliardin sakaytiloɣan bәzi ayallarmu bar idi; ularning arisida өzidin yәttә jin һәydәp qikiriloɣan Mәryәm (Magdallik dәp ataloɣan), Һerod hanning saray oɣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wә baxka nuroɣun ayallarmu bar idi. Bular өz malmülükliri bilәn Әysa wә uning muhlislirining һajәtliridin qikatti».

(13) «Top.» 8:8 «Һeqkim өz roһioɣa igә bolalmas, yәni һeqkimning өz roһini өzidә kaldurux һokuki yoktur; һeqkimning өlüx künini өz kolida tutux һokuki yoktur; xu jәngdin keqixka ruhsәt yoktur; rәzillik rәzillikkә berilgüqilәrni kutkuzmas».

Injil «Yһ.» 10:17-18, (Әysa Mәsiһ dәydu) «Ata Meni xu sәwәbtin sөyiduki, Mәn jenimni kayturuwelixim üqün uni pida kilimәn. Jenimni һeqkim Mәndin alalmaydu, Mәn uni Өz ihtiyarim bilәn pida kilimәn. Mәn uni pida kilixka һokuklukmәn wә xundakla uni kayturuwelixkimu һokuklukmәn; bu әmrni Atamdin tapxuruwaloɣanmәn».

«Mat.» 27:50 «Әysa kattik awaz bilәn yәnә bir warkiridi-dә, roһini koyuwәtti».

«Luka», 23:46 «Әysa kattik awaz bilәn nida kiloɣandin keyin: — I Ata! Roһimni kolungoɣa tapxurdum, — dedi-dә, tiniki tohtap, jan üzdi».

(14) «Top.» 5:9, 10 «Tiriklәr bolsa өzlirining әlidioɣanlikini bilidu; birak әlgәnlәr bolsa һeqnemini bilmәydu; ularning һeq in'ami yәnә bolmaydu; ular һәtta adәmning esidin kötürülüp ketip kayta kәlmәydu ...kolung tutkanni barlik Küqüng bilәn kiloɣin; qünki sәn baridioɣan tәһtisarada һeq hizmәt, mәksәt-pilan, bilim yaki һekmәt bolmaydu».

Dawut, Zәbur, 16:9-11 «Xunga mening kәlbim huxallandi,
Mening roһim tehimu kötürülidu,
Mening tenim aman-esәnlikkә turidu;
Qünki jenimni tәһtisarada kaldurmaysәn,
Xundakla Sening Mukәddәs Boloɣuqingoɣa (Sening Mәsiһinggә, demәkqi) qiriklixixlәrni kөrgüzmәysәn.
Sәn manga һayat yolini kөrsitisәn;
Һuzurungda tolup taxkan xad-huramlik bardur;
Ong kolungda mәnggülük bәһrәlәzzәtlәrmu bardur»

Injil «Yһ.» 5:28-29 «Buningoɣa tәәjjüp kilmanglar; qünki barlik gөrdә yatkanlar Uning awazini anglaydioɣan wakit kelidu wә ular xuan yәrlikliridin qikixidu, yahxilik kiloɣanlar bolsa һayatka tirilidu, yamanlik kiloɣanlar sorakka tartilixka tirilidu».

(15) «Top.» 12:9 «Bәrһәk, insanmu өz wakti-saitini bilmәydu!».

Injil «Yһ.» 17:1 «Әysa bu sөzlәrni kiloɣandin keyin, kөzlirini әrxkә tikip, mundak dua kildi:
— I Ata, wakit-saәt yetip kәldi; Sәn Ooɣlungoɣa xan-xәrәp kәltürgәysәn; buning bilәn Ooɣlungmu Sanga xan-xәrәp kәltüridu».

(16) «Top.» 19:10 «Pul һәmmә ixni һәl kilar!» (һәjwiy, kinayilik gәp, әlwәttә).

Injil «Mat.» 28:6-33 «Daladiki nelupәrlәrning kandak өsidioɣanlikioɣa

qarap bekinglar! Ular əmgəkmu kilmaydu, qak egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, hətta Sulayman toluk xan-xəraptə turoandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqilikmu yok idi...

Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz», «nemə kiyimiz?» dəp oəm kilmanglar. Qünki yat əldikilər mana xundak həmmə nərsigə intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu həmmə nərsilərgə mohtajlikinglarni bilidu; xundak ikən, həmmidin awwal Hudaning padixahliki wə həkkaniylikioa intilinglar. U qaoda, bularning həmmisi silərgə koxulup nesip bolidu».

Injil «1Tim.» 6:17 «**Bu zamanda bay boloanlaroa məorurlanmaslikni, tayanousiz ətkünqi baylikka əməs, bəlki biz bəhrimən boluxka həmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxkan halda təminligüqi Hudaoa tayinip ümid baolaxni tapilioin**».

Bəzi aqkuquluk bayanlar

Təwəndə biz aqkuquluk bəzi bayanlar üstidə kiskiqə tohtilimiz. Okurmənlər bu bayanlarni əzigə mas kelidioan toluk hulasilirigə kəltürsə, ular uningdin kəp həkikətlərni aqalaydioan bolidu. Birak muəllip (gərqə u «Hekmət Topliouqi» bolsimu) əzi xu bayanlirini xu hulasilirigə kəltürməydu. U okurmənlərni «hawada ləylitip», qongkur oylandurux üqün bəlkim kəstən xundak kiloan boluxi mumkin.

(1-bayan) 3:11 «U hərbir ixning wakti kəlgəndə güzəl bolidioanlikini bekitkən; U yənə mənggülükni insanlarning kongligə saloanidi; xunga, insan Hudaning əz hayatioa baxtin ahiroiqə nemini bekitkənlikini bilip yətməstur». Bu intayin ətkür bir səz. Insanning əz məwjudiyitidin hes kiloan kanaətsizliki wə ətrapidiki dunyani qüxinixigə boloan qəklər əməliyəttə Hudadin kəlgən; Uning bu ixtiki məksiti bolsa, insan Özini izdixi üqündur. 1600 yil ilgiri, Məsihiy təpəkkurqi Awoustin bu həkikətni «I Huda, Sən bizni özüng üqün yaratkansən; xunga kənglimiz Səndə aram tapmioquqə heq aram tapmaydu» dəp ipadiligən. Huddi Injilda «Rim.» 8:19-21də, Sulaymanning munu səzlirini rosul Pawlus nəkil kəltürgəndək: «**Qünki pütkül kainat Hudaning pərzəntlirining ayan kilinixini intizarlik bilən kütməktə. Qünki yaritiloan kainat Hudaning ləniti astida kelip, bimənilikkə qəktürüldi. Bu, kainatning əz ihtiyari bilən əməs, bəlki uni Qəktürgüqining iradisi bilən boldi wə xundak ümidi bilən boldiki, kainat əzimu qirixtin boloan kullukidin kutkuzulup, Hudaning pərzəntlirigə beoixlinidioan xan-xərəpkə təwə boloan hərlükkə erixtürülüxtin ibarət idi**».

(2-bayan) 3:14-15 «Hudaning kiloanlirining həmmisi bolsa, mənggülük bolidu, dəp bilimən; uningoa heqnərsini koxuxka wə uningdin heqnərsini eliwetixkə bolmaydu; Hudaning ularni kiloanlirining səwəbi insanni Özidin əymindürüxtur. Hazir boloanliri ətkəndimu boloandur; kəlgüsidə bolidioan ix allikaqan boloandur; Huda ətkən ixlarni soraydu».

Adəm mənggülük əhmiyətni izdigən bolsa, həmdə heqkandak əhmiyət «kuyax astida» tepilmioan bolsa, undakta 14-ayəttiki həkikətkə karap, xundak adəmning əhwalini qüxənsək, xundak adəmning kənglidə «Huda kiloan» bir ix bar, dəp qüxiniximiz kerək. Bundak oy-hulasə adəmni nijat yolioa kirgüzələydu: 15-ayət bolsa, Hudaning sorakka tartidioanlikini kərsitidu. Gərqə adəmlər «ətkən ixlar»ni untusimu, Huda «ətkən ixlarni soraydu». Məyli u Hudani etirap kilsun, kilmisun, bu sorak hər adəmning wijdanioa berip takilidu; qünki hərbir adəmning wijdani, bolupmu əz gunahi aldida, uning «ezidin yukiri bir Zat»ka həkikiy jawabkarlikining məwjut ikənlikini səzsiz kərsitidu. Xuningdək əgər ölümdin keyin soal-sorak bolidioan bolsa, undakta adəm pəkət

«təhtisaradiki bir kələnggü»la bolmaydu; insanning kiyamət künidə tirildürülüxi mukərrər. Muxundak hulasigə kəlgən bir okurmən Mukəddəs Kitabtiki baxka kisimlardin əzining kalogan soallirioga jawab tapalaydu, əlwəttə.

(3-bayan) ahirki hulasə: 12:13-14 «Biz pütün ixka dikkət kilayli; Hudadin korkkin wə uning əmr-pərmanlirioga əməl kilogin; qünki bu insanning toluk məjburiyitidur; qünki adəm kilogan hərbir ix, jümlidin barlik məhpiy ixlar, yahxi bolsun yaman bolsun, Huda ularning sorikini kilidu».

Bu bayan «Hekmət Toplioquqi»ning okurmənni oylandurux üqün kəstən bəzi həkikətlərni otturioga koymioganlikini kərsətsə kerək. Bu ayətlərni dərwəkə «hazirki zaman kixiliri» üqün hux həwər deyixkə bolidu; gərqə «Hekmət toplioquqi» «**Həmmə ix bimənilikturu**» degən bolsimu, məzkur ayətlər əksiqə həmmə ixning əhmiyiti bar dəp kərsitidu. Qünki hərbir ixning (məhpiy, yoxurun yaki oquk, yahxi yaki yaman bolsun), Hudaoga bologan muhimliki bar — bolmisa U nemixka «**adəm kilogan hərbir ixning sorikini**» kilsun? Hayatning əhmiyiti bardur — birak uni pəkət tirik Hudaning dostlukida bolux bilən tapkili bolidu.

Təwrat 22-ḳisim
«Küylərning Küyi»

Kirix səz

Axiḳ-məxuḳlarning bir-birigə yazoɣan «muḥəbbət hət»lirini yaki «muḥəbbət xeir»lirini qüxinixning təsliki kəpiniqimizgə ayan. Axiḳ-məxuḳlarning əz tili wə kəp sirliri bar; əz'ara səzləxkəndə, xunqə kəp ixlar pəḳət axiḳ-məxuḳ ikkisigila məlum, ularning munasiwitidiki kiqikkinə wəḳələrningmu xunqə zor əḥmiyiti bolidu! Məlum bir jay, waḳit yaki qetixliḳ isimlar tiloɣa elinoɣandila, andin top-top əslətmilər yaki munasiwətlik məhpiy ixlar ularning esigə kəlkünləp kiridu. Yat adəmlər bolsa, ularning səzlirini anglap garang bolup ḳalidu.

Kəpinqimiz axiḳ-məxuḳlarning bir-birigə yazoɣan «muḥəbbət hət»lirini yaki «muḥəbbət xeir»lirini oḳup qüxinixni naḥayiti az «məxiḳ» ḳilduḳ; ḥəm xundaḳ boluxi kerək, əlwəttə — qünki bu baxḳilarning ixliri tursa! Biraḳ bəzi waḳitlarda küqlük wə təsirlik məlum bir «muḥəbbət ḥekayisi»ning təpsilatliri muəllipning ḳəlimi bilən ammioɣa ayan ḳilinip ḳalidu; ḥərḳandaḳ adəm Ləyli-Məjnun, Pərḥad-Xerinning ḥekayiliridin təsirlənməy ḳalmaydu. Qünki Huda Əzi wujudimizoɣa «romantik» ḥessiyatni saldi; biz «uning süriti»də yaritiloɣanmiz wə romantik ḥessiyat bu sürətning ayrilmas bir ḳismidur.

Əz waḳtida «Sulayman padixaḥ wə Xulamit»ning ḥekayisi Israil ammisi arisida ohxaxla (Ləyli-Məjnun ḥekayisidək) dangḳi qiḳḳan bolsa kerək. Sulayman padixaḥ əz həlḳining əyni əḥwalini xəhsən igiləx üqün addiy bir ḳoyqining ḳiyapitidə Galiliyə əlkisigə kəlgən boluxi mumkin. U xu yərdə Xulamitni («Xulam» yaki «Xunəm» xəḥiridiki bir ḳiz) uqritidu. U addiy bir yezilik ḳiz idi; akiliri uningoɣa ḳizik aptap astida üzümzarlirini pərwix ḳilduroɣanidi. Tekisttin kərüniduki, uning ikki akisi wə bir singlisi bar idi; apisimu tiloɣa elinidu, biraḳ atisi tiloɣa elinmaydu, eḥtimal aləmdin ətkən bolsa kerək.

Sulayman birinqi ḳetim Xulamitni kərgəndə u bəlkim bir alma dərihi astida uhlawatḳan bolsa kerək (8:4). Ular tunji kərüxüpla «kəyüp ḳelixti». Dəsləptə bu addiy padiqining kim ikənlikidin ḳizning ḳilqə həwiri yoḳ idi, əlwəttə. Sulayman uningoɣa salaḥiyitini keyinqə axkarilidi. Həmmigə ayan, Padixaḥning ayali bolux adəmni oɣəmgə salidioɣan eoɣir məs'uliyətlik ix. Xunga, ularning munasiwiti muḳim boloɣuqə, yəni Xulamit Sulaymanning əzigə baoɣlioɣan muḥəbbitining əzgərməydioɣanliḳioɣa toluḳ ixəndürülgüqə, Sulayman əz salaḥiyitini uningoɣa axkarilimidi.

Deginimizdək «padixaḥning ayali» bolux məs'uliyiti naḥayiti eoɣir. Lekin bu məs'uliyət Xulamitḳa ayan boloɣanda, u əzining səyümlük yurtini taxlap, Sulaymanoɣa əgixip büyük Yerusalem xəḥirigə berip, pütünləy yengi turmuxni baxlaxtin ibarət uluoɣ ḳararoɣa kəldi. Xeir toy ḳiloɣan künidiki ziyapəttə, ḳizning kəlgüsi keqə tooɣruluḳ oylawatḳini bilən baxlinidu. Asasən kitabning ḥəmmisi Xulamitning nəziri bilən yeziloɣan.

Xərktiki kəp padixahlarоqa ohxax, Sulaymanningmu bir hərəm ayalliri bar idi. Birak uningоqa nisbətən Xulamit «birdinbir səyümlük»i boldi (5:2); səygən ayalkenizəkliri arisida uning təngdixi yok idi (7:8). Əzlirining muhəbbitini təbrikləx üqün Sulayman 13 «oylinix»ni yazdi wə uni 5 «hatirə» astida rətləp məzkur kitabni qikardi. Bu on üq «oylinix»ning hərbiri ularning muhəbbitigə baоlik bolоan birər wəkə, parang, oy yaki qüx tooрuluk bolup, «oylinix»ning hərbiri yənə bəx «hatirə»ning biri bilən baоliktur. Bu oylinixlardin ularning muhəbbitining kandak rawajlanоanliki, kandak küqəytilgənliki, bir-birigə əzlirini əmürwayət beоixlixining «əlümdək küqlük» dərijigə yətkənlikini kərgili bolidu (8:6). Dərwəkə muxundak muhəbbət ər-ayallik munasiwətkə karita Hudaning bizgə ata kiloan ülgisidur.

Kitabtiki bəx hatirə wə on üq oylinix wakit tərtipi boyiqə tiziloan əməs. Xunga «oylinixlar» ularning toluk «muhəbbət hekayə»simu əməs. Əz wakтidikilər üqün hekayining təpsilatliri bəlkim xunqə tonux boloanki, ularni tiloa elixning hajiti yok idi, dəp kiyas kilimiz. Birak bizgə nisbətən hekayining əzini, jümlidin hərbir hatirining arka kərünüxlirini azrak «razwed» kiliximiz bilən igiliwaloili bolidu, dəp ixinimiz. Hərbir «oylinix»ka koyuloan mawzu wə ayətlərgə berilgən xərhlər, əzimizning nemə ixlarning yüz beriwatkanlikioa boloan pikirtəxəbbuslirimizla, halas. Okurmənlər bu qüxənqilirimiz, pikirlirimizning toora yaki əməliyətkə yekin ikənlikigə əzliri həküm qikarsun. Yənə təkitləymizki, bu mawzular wə ayətlərgə koxuloan xərhlər, jümlidin izahatlar bizningdur, bular Mukəddəs Kitabning əsliy tekistining bir kismi əməs. Ular pəkət okurmənlərgə yardəm bolsun degən ümidtə tərjimandin koxuldi. Kitabning əsliy tekisti «kenik» besildi. Tekistning mənisi tooрuluk hulasigə kəlginimizdə biz hazirki zamandiki Arnold Fruhtənbaum wə Yakup Parax degən ikki Yəhudiy alimning oylioanlirioa kəp əgəxtuk. Bizningqə bu ikki alimning hərbirining xərhliri tekistning omumiy mənisidin eytkanda **bir-birigə əng mas kelidu.**

Əmdi soraxka tegixlik boloan bir soal kalidu: — «romantiklik» wə ər-ayallikтiki rawajlinip pixkan muhəbbət, bolupmu jinsiy muhəbbət tooрuluk bir xeirlik hekayining Mukəddəs Kitab kisimliridin orun alouqiliki barmu? Hudaning həlki kandak yaki nemixka məzkur kitabni «Hudaning wəhiysi bilən kəlgən» dəp karap, uni Təwrattiki pəyoəmbərlərning kitablirining katarioa kirgüzgən? Sulayman padixah əzi birinqi bolup məzkur yazmisining «wəhiy» ikənlikini bilixi kerək, əlwəttə. U jəmiy «bir ming bəx» xeir-küy yazoan. Sulayman xu bir ming bəx xeir-küy iqidə muxu əsirini «Küylərning küyi» dəp atioan; xunga u qokum uning alahidilikini bilip yetip, həlkning uni Mukəddəs Kitabning bir kismi dəp kobul kilixini otturioa koyoan. Hətta mumkinqiliki barki, kitabni «Küylərning küyi» dəp atioanliki «dunyadiki barlik xeirküylərning əng uluoi» degən mənimu kərsitixi mumkin.

Hudaning yolida yeziloan məlum kitabta əməlgə axuruloan bexarət bolsa, məmin bəndilər bəlkim bu kitabni «Hudadin kəlgən» dəp karixi mumkin. Birak məzkur kitabta xundak bexarət yok. Biliximizqimu uning yezilixi bilən təng heq məjizə yüz bərmigən. Hudaning yolliridiki qongkur bir prinsip barki, u muhim həkikətlərgə hərdaim birla guwahqi təminləpla kalmay, bəlki ikki yaki üq guwahqi təminləydu. Bu prinsip Musa pəyoəmbərgə qüxürülgən kanunda sotlar tooрisida: «**Hərbir ixni ikki yaki üq guwahqining aoqzidin ispatlax kerək**» dəp yeziloan — baxkiqə eytkanda, əyibləngüqining gunahini bekitix üqün birla guwahqi kupayə kilmaydu. Əmma Huda bekitkən «hərbir ixning ikki-üq guwahqisi

kerək» degən xu prinsip sot-dəwalardin baxkа dairidimu kəng inawətliktur. Bu kitabkа nisbətən Sulayman əzi birinqi guwaһqi bolоɣan, əlwəttə. Ixinimizki, omumən eytkanda, Israilning pəyоɣəmbərliri kaysi kitablarning Hudaning wəһiysi bilən kəlgənlikini Mukəddəs Roһ arkilik bilip andin bular tooɣruluk Hudaning həlkigə guwaһlik bərgən. Xuningdək ular Sulaymanning «Küylərning küyi» һəmdə xundakla baxkа birkanqə tarihiy kitablar (alayluk, «Padixaһlar (1), (2)», «Tarih-Təzkirə (1), (2)»ni «Hudaning wəһiysi wə buyruki bilən yeziloɣan, һəkikətni kərsətkən hatirilər» dəp təstiklidi. Xundak bolup Təwrattiki kitablarning sani əslidiki Musa pəyоɣəmbərgə qüxürülgən «kanuniy hatirilər» boloɣan 5 kitabtin (bəzidə ibraniy tilida «Toraһ» dəp ataloɣan) asta-asta 39 kitabkа yətküzüldi. Xuning bilən Təwrat əng ahirki «Malaki pəyоɣəmbər» degən bexarətlik kitabi bilən miladiyədin ilgiriki 396-yilida ahirlaxkan.

Əmdi Huda nemixkа bu «romantik muһəbbət»ni təswirləydioɣan kitabni Təwratning bir kismi bolsun dəp buyruoɣan?

Təwratning birinqi babida: «**Huda: «Bizning süritimizdə, Bizgə ohxaydioɣan insanlarni yaritayli» degən**» dəp hatirilinidu. Insanning «Hudaning süriti» boloɣanliki intayin qongkur bir sir bolup, Hudaning һeqkandak jismaniy jəһəttiki bir «sürət»i yaki «ohxaxlik»ini kərsətməydu, əlwəttə. «**Huda roһtur**» («Yһ.» 4:24). Xunga yaoɣaq yaki taxtin jansiz bir məbud yasap, «Mana Hudaning ohxixi!» deyixkə kət'iy bolmaydu wə xundak kilix Təwratta kət'iy mən'i kilinoɣan. Qünki undak jansiz bir nərsini «Hudaning ohxixi» deyix tirik Hudani һakarətləxtin ibarəttur. «Hudaning süriti» insanning roһi wə harakterida məwjuttur. Bu «sürət» gunaһ tüpəylidin sətləxtürülgən wə buzuloɣan bolsimu, «sürət» tehi məwjut (Injil, «Yak.» 3:9).

Insanda xu «Hudaning süriti»din kaloɣan bir jəһəti bolsa, hər insanda muһəbbətni ipadiləx wə muһəbbətni kobul kilixkа boloɣan təkəzza bolidu; Huda dunyani apiridə kiloɣanda muһəbbətning alaһidə bir yolda ər-ayallik munasiwət arkilik ipadilinidioɣanliki wə kobul kilinidioɣanlikini bekitkən. «**Xu səwəbtin (Huda bekitkini üqün) ooɣul bala ata-anisidin ayrilip, əz ayalioɣa baoɣlinip, uning bilən bir tən bolidu**» («Yar.» 2:24).

Ər-ayallik muһəbbətning, jinsiyət wə xundakla jinsiyət arkilik muһəbbətni ipadiləydioɣanliki wə kobul kilidioɣanliki bolsa gunaһning nətijisi əməs, ular Hudaning insanlaroɣa əsli təksim kiloɣanlirining bir kismidur, u Adəm'atimiz gunaһ sadir kilixtin burunla məwjut boloɣanidi. «Jinsiyətning əzi napak» degən gəp Xəytanning bir yaloɣanqilikidur. Deyiximiz kerəkki, əlwəttə, ər-ayal nikaһ arkilik bir-birigə beoɣixlanmioɣan bolsa, jinsiy «muһəbbət» ətküzüx Hudaning iradisigə pütünləy bir satkunluk — əməliyəttə u «muһəbbət» əməs, bəlki һalakətning mujəssəmləngənlikidin ibarəttur. Xundak boloɣanda, kiz-ayallar pəkət ərkəklər ləzzətlinidioɣan bir oyunquk bolidu, halas, kerəksiz boloɣanda taxliwetilidu. Hudaning Məsiһ arkilik kəlgən kəqürüm-məoɣpiriti wə nijati gunaһni yumioɣan bolsa, bu jinisiy tərəptiki gunaһning nətijisi boloɣan roһiy buloɣinix insanlarni dozahka qüxüridu; uningdin sirt, əq-adawətkə qümgən һayat, һeqkim bekixni halimaydioɣan, xundakla «һaramdin boloɣan», ata-anilik muһəbbəttin məһrum boloɣan nuroɣun balilar wə yüzligən jinsiy kesəllər uning baxka nətijisi bolup kalidu. Birak jinsiy gunaһlarni sadir kilmaymən degən niyəttə: «Jinsiyət əzi napak, natooɣra» deyix gunaһtin kutulux yoli əməs. Ər-ayallikta bolidioɣan jinsiy muһəbbət Hudaning tilsimat wə ajayib bir sowoɣitidur. Xundak ikən, u sowoɣatni təbrikləx, uning üqün rəһmət eytix, uningdin һuzur elixkа

tooɣra kelidu. «Küylərning küyi» degən kitabning pəyoɣəmbərlərning kitabliri ⱪataridin orun elixining məⱪsiti dəl xuki — Hudaning sowoɣisi boloɣan ər-ayallik muⱨəbbətni təbrikləx, xundaⱪla uning üstigə Hudaning təstiⱪlioɣuqi məⱨürini besixtin ibarəttur. Xuningdək, Sulayman wə Xulamitning ülgə boloɣan muⱨəbbiti arⱪilik məzkur kitab bizgə nikaⱨning uli, yəni bir-birini ⱨörmətləx, ⱪədirləx wə qüxinix, bir-birigə boysunux degən prinsiplarni kərsitidu. Bu prinsiplaroɣa asaslinip ər-ayalning muⱨəbbiti saⱪlinipla ⱪalmay, bəlki rawajlinip rixtliri tehimu küqlük bolidu. Oylinip baⱪsaⱪ, ər-ayallik, jümlidin jinsiy muⱨəbbət kəpinqimizning turmuxining xunqə muⱨim bir ⱪismi boloɣaqⱪa, Muⱪəddəs Kitabta bu tərəptə yolyoruⱪlar bolmioɣan bolsa, tolimu oɣəlitə bolatti.

Biz yuⱪiriⱪi prinsiplar üstidə wə xuningdək Sulayman padixaⱨning keyinki ⱨayatidiki məsililər üstidə «ⱪoxumqə söz»imizdə yənə azraⱪ tohtilimiz. Hudaning məmin bəndiliri dəwrdin-dəwrgiqə kitabta təswirləngən muⱨəbbəttin Hudaning Өz jamaitigə yaki bolmisa ⱨərbir etiⱪadqioɣa Məsiⱨ arⱪilik baoɣlioɣan muⱨəbbitining qongⱪur bir süritining əks etilgənlikini kərüp kəlməktə. Bəzi alimlar buni mazaⱪ ⱪiloɣan bolsimu, bizningqə kitabta ər-ayal arisidiki ⱨəm padixaⱨ-puⱪra arisidiki sap bir muⱨəbbət wəⱨiy arⱪilik sürətləngəqkə, u yənə Məsiⱨning Өz həlⱪigə baoɣlioɣan muⱨəbbitining ajayib bir süriti bolmay ⱪalmaydu («əf.» 5:20-33ni kərüng).

Izaⱨat: Kitabta pat-pat tiloɣa elinoɣan «Yerusalem ⱪizliri»ning səzliri Israil həlⱪining xeirdə təswirləngən muⱨəbbətkə boloɣan inkaslirini, xuningdək oⱪurmənlərning əzlirining xeirdə təswirləngən wəⱪələrgə soallirini wə inkaslirini bildüridu. «Yerusalem ⱪizliri»ning səzligənlirining ⱨəmmisila nəⱪ məydanda boloɣan boluxi natayin.

Oⱪurmənlərgə yardimi bolsun dəp biz bəzi ayətlərning astioɣa xərⱨ bərduⱪ. Bu xərⱨlərdə tekistning toluⱪ mənisini xərⱨliməkqi əməsmiz (ⱪolimizdin kəlgən bolsa, xübⱨisizki, nuroɣun bətlər ⱪoxulatti), bəlki oⱪurmənlərni arⱪa kərünüxliri tooɣruluⱪ azraⱪ paydiliⱪ həwər bilən təminliməkqi, xundaⱪla bu ajayib muⱨəbbət xeiridin bəzi muⱨim yəkünlərni qiⱪarmaⱪqimiz. Yənə təkitləymizki, u xərⱨilər əzimizning pikrimiz, halas; u muⱪəddəs tekistning bir ⱪismi əməs.

Qüxiniximizqə, kitabning «bəx hatirə», «on üq oylinix»ning ⱪurulmisi təwəndikidək: —

Birinqi ķisim — muḥəbbətning baxlinixi (1:1-5:1)

1-hatirə: toy küni üstidə boloɣan oylar (1:2-2:7)

Oylinix (1) Xulamit Sulaymanning ordisida — toy ziyapitigə təyyarlinix (1:2-8)
Oylinix (2) toy ziyapitidiki dastihan üstidə boloɣan oylar (Sulayman Xulamitķa səz ķilidu, andin Xulamit Sulaymanoɣa səz ķilidu) (1:9-14)
Oylinix (3) toy ḥujrisida boloɣan oylar (1:15-2:7)

2-hatirə: Muḥəbbətlixip yürgən künlər üstidiki oylar (2:8—3:5)

Oylinix (4) Sulaymanning ətiyazda Xulamitni yoķlap kəlgini tooɣruluķ oylar (2:8-9)
Oylinix (5) Xulamit ķayta-ķayta kərgən «ayrilix» tooɣruluķ bir qüx (3:1-5)

3-hatirə: Ər-ayal bolup birlixix üstidiki oylinixlar (3:6-5:1)

Oylinix (6) toyoɣa səpər (3:6-11)
Oylinix (7) toy keqisi (4:1—5:1)

Ikkinqi ķisim — Ər-ayallik muḥəbbətni küqəytix — Muḥəbbətning yengi ipadiliri (5:2-8:14)

4-hatirə: muḥəbbətni rət ķilix tooɣrisidiki bir qüx — u tooɣruluķ oylinix (5:2-6:9)

Oylinix (8) Xulamitni baskan ķorķunqluķ qüx (5:2-6:3)
Oylinix (9) Sulaymanning Xulamitķa ķaytip kelixi — Xulamitni ķayta mahtixi (6:4-9)

5-hatirə: yezida dəm elix (Galiliyəgə ķaytix) (6:10-8:14)

Oylinix (10) ««Maḥanaim (ikki bargaḥ) ussuli» (6:10-7:10)
Oylinix (11) Xulamitning ɵz yurtini yoķlaxķa boloɣan arzusi (7:11-8:4)
Oylinix (12) Yezilaroɣa (Galiliyəgə) səpər (8:5-7)
Oylinix (13) Xulamitning yurtioɣa, ɵyigə ķayitip kelixi. Xulamit kiqik singlisi tooɣruluķ ikki akisioɣa sɵzləydu, ahirda Sulaymanoɣa səz ķilidu (8:8-14)

Izaḥat — Uxbu kitabtiki əyni muķəddəs tekist: — «**əyniy tekist**» degəndək ḥərp qongliķi wə rənggi bilən kərsitilidu.

••••••••

Küylərning küyi

1 [1] «Küylərning küyi» — Sulaymanning küyi.

Birinqi ḳisim — Muḥəbbətning baxlinixi 1:2-5:1
Birinqi hatirə — toy küni üstidə boloɣan oylar 1:2-2:7
Birinqi oylinix — Xulamit Sulaymanning ordisida — toy ziyapitigə təyyarlinix 1:2-1:8

Xulamit Sulaymanoɣa səz ḳilidu

[2] «U otluḳ aoɣzi bilən meni səysun;
Qünki sening muḥəbbiting xarabtin xerindur.
[3] Huxpuraḳtur sening ətirliring;
Ḳuyuloɣan puraḳliḳ may sening namingdur;
Xunglaxḳa ḳizlar seni səyidu.
Kənglümni əzünggə məḥliya ḳiloɣaysən —
Biz sanga əgixip yügürəyli!
— Padixaḥ meni əz ḥujrilirioɣa əkirgəy!»

Yerusalem ḳizliri Sulaymanoɣa səz ḳilidu

[4] «Biz səndin huxal bolup xadlinimiz;
Sening muḥəbbətliringni xarabtin artuḳ əsləp təripləymiz».

Xulamit «Yerusalem ḳizliri»oɣa jawab ḳilidu

[5] «Ular seni durusluḳ bilən səyidu».
— «Ḳara tənlik boloɣinim bilən qiraylikmən, i Yerusalem ḳizliri!
Bərḥəḳ, Kedarliḳlarning qedirliridək,
Sulaymanning pərdiliridək ḳarimən.
[6] Manga tikilip ḳarimanglar,
Qünki ḳaridurmən,
Qünki aptap meni kəydürdi;
Anamning ooɣulliri məndin rənjigən;

1:1 «xərḥ» — bu mawzu «küy-nahxilar arisidiki əng esil küy-nahxa» degən mənidə. Sulayman jəmiy 1005 küy-nahxa yazoɣan *(«1Pad.» 4:32)*.
1:1 1Pad. 4:32
1:2 «U otluḳ aoɣzi bilən meni səysun» — ibraniy tilida «u aoɣzidiki səyüxliri bilən səysun!». **«qünki sening muḥəbbiting xarabtin xerindur»** — «muḥəbbiting» ibraniy tilida kəplük xəklidə bolup *(muḥəbbətliring)* muḥəbbətlixixning ipadəḥərikətlirini kərsitidu.
–2-4-ayətning xərḥi: Muxu yərdə Xulamit toyning birinqi ziyapiti üqün təyyarlinidu. Nikaḥ murasimi allikaqan ətküzülgən: 2-ayəttə ḳizik yeri xuki, Xulamit bayanini pəḳət «u» bilən baxlaydu — kim ikənlikini deməydu! Qünki səygüqi kixigə nisbətən ḥərdaim pəḳət birdinbir «u» bar!
1:3 «Biz sanga əgixip yügürəyli! — bu səzlərni Xulamitningki, biraḳ «Yerusalem ḳizliri»ni əzi bilən birləxtürüp, «biz sanga əgixip yügürəyli!» eytidu.
1:4 «Biz səndin huxal bolup xadlinimiz; sening muḥəbbətliringni xarabtin artuḳ əsləp təripləymiz» — bəzi alimlar bu səzlərni «Xulamit»ḳa eytilidu, dəp ḳaraydu. Ḳandaḳla bolmisun Yerusalem ḳizliri Xulamitḳa ḳoldax bolup u wə Sulayman üqün huxal boluwatidu.
1:5 «Ular seni durusluḳ bilən səyidu» — bu ayəttə Xulamit səz ḳilidu. Awwalḳi gəpni u Sulaymanoɣa eytidu. «Ular» — muxu yərdə Yerusalem ḳizlirini kərsitidu.

Xunga ular meni üzümzarlarni bakkuqi kildi;
Xunga øz üzümzarimni bakalmioqanmən».

Xulamit Sulaymanoqa søz kilidu

7 «Həy, jenim søyginim, deginə,
Padangni kəyərdə bakisən?
Uni kün kiyamida kəyərdə aram aloquzisən?
Həmrahliringning padiliri yenida qümpərdilik ayallardək yürüxümning nemə hajiti?».

Sulayman Xulamitning soalioqa jawab beridu

8 «I kiz-ayallar arisidiki əng güzili, əgər sən buni bilmisəng,
Padamning baskan izlirini besip mengip,
Padiqining qediri yenida øz ooqlakliringni ozukландuroqin».

Ikkinqi oylinix — toy ziyapitidiki dastihan üstidə boloqan oylar

Sulayman Xulamitka søz kilidu

9 «I søyümlüküm, mən seni Pirəwnning jəng harwilirioqa ketiloqan bir baytaloqa ohxattim;
10 Sening məngziliring tiziloqan munqaklar bilən,
Boynung marjanlar bilən güzəldur.
11 Biz sanga kümüx kəzlər kuyuloqan,
Altundin zibu-zinnətlərni yasap berimiz».

1:6 «*5-6-ayət* xərhi» — Yerusalem kizlirining Sulaymanni təriplixi Xulamitka øzining «kara tənlik» ikənlikini əslitidu. Uning akiliri uningdin bir yaki birkanqə ketim rənjip uni üzümzarlarda ixləxkə əwətkən. Üzümzarlarda sayə az boloqaqka u «kara tənlik» bolup kaloqan. –Ibraniy tilida «məndin rənjidi» wə «meni køydürdi» degən ibarilər ohxax.
–«øz üzümzarimni bakalmioqanmən» — bu bəlkim køqmə mənidə bolup: «Mən hərdaim dalada boloqaqka, øzümni asrax, øzümning güzəllikimni saklax-bezəx, pərdazlax waktim yok idi» degənliktur.
–Kedarliklar qarwiqi həlk idi, hərdaim qedirlarda turatti. Ularning qedirliri kapkara bolsa kerək. Birak «Sulaymanning pərdiliri» bolsa kara yaki tok rənglik boloqini bilən, birak xübhisizki, ularning üstidə qiraylik gül-nuskiliri bar idi.
1:7 «*7-ayət* xərhi» — Xulamit hazir ularning awwalki muhəbbətləxkən künlirini əslitidu. Xu qaoqlarda Sulayman padixah əl-yurtlarning həkikiy əhwalini igiləx üqün padiqi kiyapitidə Xulamitning yurti, yəni Galiliyəgə kəlgən bolsa kerək. Xunga Xulamit Sulaymanni addiy bir padiqi ikən dəp oylioqan. Xulamit uningoqa køyüp uni izdigəndə, u padilar køp boloqan yərlərdə *(Sulaymanning «hømrahliri» boloqan baxka padiqilar bar yərlərdə)* aylinip yürgən. Uning ailisini, xundakla øzini izaoqa koymaslik üqün, Xulamit øzi birnəqqə kozini elip *(8-ayət)*, padiqining kiyapitidə øz qirayini kərsətməslik üqün qümpərdə tartiwaloqan. Birak xundak nikablinix bilən uning kiyapiti pahixə ayalningkigə ohxap kaloqan *(toy kiliwatkan kizlar qümpərdə artkandək, pahixə ayallar xu qaoqda qümpərdə artatti. Ular xu turkida ərlərgə: «Mən bügün keqə sən bilən toy kiloqudəkmən» dəp ipadilaytti wə hømdə øzining kim ikənlikini yoxuralaytti, əlwəttə)*.
–Əgər u «søygən padiqi» øz padisining nədə ikənlikini eytkan bolsa, bundak awariqilik yaki sətlikning hajiti yok bolatti, əlwəttə.
–«Kün kiyamda» padisi heq køqməy, mukim bir jayda midirimay yetixi mumkin.
–«....yenida qümpərdilik ayallardək yürüxümni nemə hajiti?» — baxka birhil tərjimisi: «Nemixka tenəp kətkən birsidək qərgiləp yürəy?»
1:8 «I kiz-ayallar arisidiki əng güzili, əgər sən buni bilmisəng,...» — bəzi alimlar, bu jawabni «Yerusalemning kizliri» bərgən, dəp karaydu. **«Padiqining qediri yenida øz ooqlakliringni ozukландuroqin»** — yaki «Padiqilarning qedirliri yenida øz ooqlakliringni ozukландuroqin».
–8-ayətning xərhi: Bu ayətni xərhləx təs. Bizningqə mənisi bəlkim təwəndikidək bolidu. Sulayman padixahning jawabining køqmə mənisi bar. Padixahning «mening padam»i koylar əməs, bəlki pütkül Yəhudiy həlki, «padamning izliri» bolsa pütün Israilning heyt-bayram wakitlirida Yerusalemoqa qikkan izliridur, deməkqi. Xunga jawabning køqmə mənisi: «Sən manga tegəy desəng, əmdi øz yurtungni taxlap, yat yurtta, yat əhwalda, yəni paytəht Yerusalemda *(Sulaymanning «qediri»da, yəni uning ordisida, demək)* turuxka razi boluxung kerək» degənliktur. «Øz ooqlakliringni ozukландuroqin» degən søz, bəlkim «Manga təgsəng, seningmu «baxkilarni bekix» məs'uliyiting bolidu» degənliktur.
1:11 «9-11-ayət xərhi» — kədimki zamanlarda, ottura xərktiki məmlikətlərdə atlar intayin kədrilinip, «ulaoq» ornida ixlitilipla kalmastin, bəlki adəmning hømrahi dəp karaloqan; Sulayman øzi atlaroqa bək amrak idi. Misirning atliri bolsa əng esil idi; Pirəwnning atliri Misirning əng esil eti bolup, qiraylik jabdulatti, əlwəttə.
–Xuningdək ayətning yənə bir nuskisi bar; Misirdiki jəng harwilirini tartkan atlar adəttə baytallar əməs, ayoqirlar idi; xunga Sulayman bu ohxitixi bilən, bəlkim øzining Xulamit bilən billə boloqinidin hayajanlanoqanlikini kərsitidu.

Xulamit Sulaymanoŋa səz kilidu

12 «Padixah toy dastihinida olturoŋinida, sumbul məlhimim purak qaqidu;
13 Mening səyümlüküm, u manga bir monək murməkkidur,
U kəkslirim arisida konup kalidu;
14 Mening səyümlüküm manga Ən-Gədidiki üzümzarlarda əskən bir oŋunqə henə gülidəktur».

Üqinqi oylinix — toy hujrisida boloŋan oylar 1:15-2:7

Sulayman Xulamitka səz kilidu

15 «Mana, sən güzəl, amrikim!
Mana, sən xundak güzəl!
Kəzliring pahtəklərningkidəktur!»

Xulamit Sulaymanoŋa səz kilidu

16 «Mana, sən güzəl, səyümlüküm;
Bərhək, yekimlik ikənsən;
Bizning orun-kərpimiz yexildur;
17 Öyimizdiki limlar kedir dərihidin,
Wasilirimiz arqilardindur.

Dawami

2 1 Mən bolsam Xarun otlikidiki zəpiran, halas;
Jiloŋilarda əskən bir nilupər, halas!»

Sulayman Xulamitka jawab beridu

2 «Tikən-jioŋanlar arisidiki nilupərdək,
Mana insan kizliri arisida mening amrikim xundaktur!».

1:12 «sumbul məlhimim purak qaqidu» — «sumbul» ottura xərktiki nahayiti huxpurakliк birhil əsümlük.

1:13 «Mening səyümlüküm, u manga bir monək murməkkidur» — «murməkki» birhil ətir. Ayallar uni kiqikkinə bir monək kilip baoŋlap boynioŋa esip koysa, u pütün kün hux purak qeqip turidu.

1:14 «... Ən-gədidiki üzümzarlarda əskən bir oŋunqə henə gülidəktur» — Kanaanda *(Pələstində)* «Ən-Gədi»ning üzümzarliri əng esildur.

1:15 «15-ayət xərhi» — «Kəzliring pahtəklərdək güzəl» — yaki «kəzliring pahtəklərningkidək güzəl»; yaki «pahtəklərning güzəl təbiiti əks ətkəndək» yaki «pahtəklərning kanatliri jəwlan kiloŋandək Xulamitning kəzliri oynap turatti», degən mənilərni bildürüx mumkinqiliki bar. Ottura xərktə kizlar büginqə kədər yüz kismidin sirt bədinining baxka jaylirini degüdək kiyim-keqək bilən oriwalidioŋanliki üqün, kiz-yigitlər bir-biri bilən səzləxkəndə kizning kəzliri intayin muhim rol oynaydu, əlwəttə.

–Izahat: — muxu ayəttə wə təwəndə, «amrikim» degən səz ibraniy tilida dostluk degən ukumni əz iqigə alidu. Xulamit Sulaymanni wə Sulayman Xulamitni bu səz bilən əzara «dost» dəp ataydu. Dostluk həkikiy muhəbbətning muhim bir kismi; «koxumqə səz»imizdə buning üstidə tohtilimiz.

2:1 «1:16-2:1-ayət xərhi» — əy-hujra bayan kilinoŋan səzlərgə karioŋanda, Sulayman Xulamit üqün əz yurtini əslitidioŋan alahidə bir əyni yaki hujrini yasioŋan *(Xulamit Galiliyəlik bolup, uning yurtida kedir, arqa wə karioŋay dərəhliri kəp idi)*. Baxka bəzi alimlar bu ayətlərni, Sulayman bilən Xulamitning ormanlar arisida muhəbbətləxkinini kərsitidu, dəp karaydu. Birak Yerusalem ətrapida mundak kedir, arqa ormanliri yok idi.

–Ahirda Xulamit əzini «bək addiy» dəp hes kilip, əzini otlakta bolidioŋan kiqik həm «addiy» ikki gülgə ohxitidu.

2:2 «2-ayət xərhi» — Sulayman Xulamitning ohxitixini tiloŋa elip, əsiqə bayan kilidu. Uningoŋa nisbətən zəpiran yaki nilupər «addiy» bolsimu, intayin qiraylik idi: — «Manga nisbətən sening təngdixing yok, baxka kizlarni sən bilən *(tikənlər wə nilupər otturisidikidək)* heqkandak selixturoŋuqiliki yoktur».

Xulamit Sulayman tooɣruluk səz ḳilidu

3 «Ormandiki dərəhlər arisida əskən alma dərihidək,
Ooɣul balilar arisididur mening amriḳim.
Uning sayisi astida dilim aləmqə səyünüp olturdum;
Uning mewisi manga xerin tetidi;
4 U meni xarabhanioɣa elip kirdi;
Uning üstümdə kətürgən tuoɣi muḥəbbəttur.
5 Meni kixmix poxkallar bilən ḳuwwətlənglar;
Almilar bilən meni yengilandurunglar;
Qünki muḥəbbəttin zəiplixip kəttim;
6 Uning sol ḳoli bexim astida,
Uning ong ḳoli meni silawatidu.
7 I Yerusalem ḳizliri,
Jərənlər wə daladiki marallarning ḥərmiti bilən,
Silərgə tapilaymənki,
Muḥəbbətning wakɨt-saiti bolmioɣuqə,
Uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!»

Ikkinqi hatirə: Muḥəbbətlixip yürgən künlər üstidiki oylar 2:8—3:5
Tətinqi oylinix — Sulaymanning ətiyazda Xulamitni yoḳlap kəlgini tooɣruluk oylar 2:8—2:9

Xulamit Sulayman tooɣruluk səzləydu

8 «Səyümlükümning awazi!
Mana, u keliwatidu!
Taoɣlardin səkrəp,
Edirlardin oynaḳlap keliwatidu!
9 Mening səyümlüküm jərən yaki yax buoɣidəktur;
Mana, u bizning əyning temining kəynidə turidu;
U derizilərdin ḳaraydu,
U pənjirə-pənjirilərdin marap baḳidu».

2:3 Küy. 8:5

2:4 «Uning üstümdə kətürgən tuoɣi muḥəbbəttur» — baxḳa birhil tərjimisi: «U manga muḥəbbət bilən ḳaridi».

2:5 «Meni kixmix poxkallar bilən ḳuwwətlənglar; almilar bilən meni yengilandurunglar» — ḳədimki zamanlarda kixmix poxkallar wə almilar jinsiy muḥəbbətni küqəytix rolioɣa igə, dəp ḳarilatti.

2:7 «Muḥəbbətning wakɨt-saiti bolmioɣuqə, uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «wakɨti-saiti bolmioɣuqə, səyümlükümni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar! **«3-7-ayət xərḥi»** — 3-ayəttə Xulamit Sulaymanning təriplirigə inkas ḳayturup, uni «»gə ohxitidu. Alma dərihi əsli Pələstin zeminida əsməydu, pəḳət baxḳa yurtlardin elip kelinip bəzi yərlərdə alahidə tikilgən. Xunga alma dərihi naḥayiti ətiwarlik idi, kərgənla adəmni intayin hux ḳiliwetətti. Bəzi alimlar «uning sayisi astida dilim aləmqə səyünüp olturdum, uning mewisi manga xerin tetidi» degini Xulamitning Sulayman bilən boloɣan jinsiy muḥəbbətlixixini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Baxḳilar buni muḥəbbətning ḥər təripini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Nemila bolmisun alma muḥəbbətning simwoli; «kixmix poxkallar» degini bolsa, jinsiy muḥəbbətni ḳozoɣaydioɣan yeməklik ḥesablinatti.

–7-ayət *(muḥəbbətning wakɨti-saiti tooɣrisida)* üstidə üq muḥim pikir bar:

–*(1)* muḥəbbətning əz təbiiy jəryani bolidu, baxḳilar uni baldur ḳozoɣimaḳqi bolsa ziyan yətküzidu;

–*(2) (ər-hotunluk munasiwəttə)* əz jorisida ḳizoɣin muḥəbbətni ḳozoɣioɣandin keyin uningoɣa dəhli ḳilixḳa bolmaydu;

–*(3)* jinsiy muḥəbbətkə ḳanaət ḳilixning imkaniyiti bolmisa, undaḳta uni ḳozoɣaxḳa kət'iy bolmaydu. Bu «imkaniyət» *(a)* pəḳət nikaḥ ḳilinoɣan əhwaldaBoluxi *(ə)* ikki tərəpkə muwapiḳ wakɨt boluxi kerək, əlwəttə.

–Bizningqə ayət bəlkim bu üq mənining ḥəmmisini əz iqigə alidu.

2:9 «8-9-ayət xərḥi» — muxu ayətlərdə *(8-9)* Xulamit bəlkim Sulaymanning kəngli əzigə qüxkən, əzini «jərən, buoɣa»ning süritidə ḳoɣlioɣan künlərni əsləydu. Sulayman Xulamitni yoḳlioɣili, uning bilən ətiyazlik mənziridin ḥuzurlinixḳa ḥəmrah boluxḳa təklip ḳiloɣili kəldi *(təwəndiki 10-17-ayətlərni kərüng)*.

–Jərənlər, buoɣilarmu kona zamanlarda muḥəbbətning simwolliri idi.

Sulayman Xulamitḳa sөz ḳilidu

10 «Mening sөyümlüküm manga sөz ḳilip mundaḳ dedi: —
«Ornungdin tur, amriḳim, mening güzilim, mən bilən kətkin;
11 Qünki mana, ḳix ətüp kətti,
Yamoɣur yeoɣip tügidi, u ketip ḳaldi;
12 Yər yüzidə güllər kөründi;
Nahxilar sayrax waḳti kəldi,
Zeminimizda pahtəkning sadasi anglanmaḳta;
13 Ənjür dərihi ḳixliḳ ənjürlirini pixurmaḳta,
Üzüm talliri qeqəkləp өz puriḳini qaqmaḳta;
Ornungdin tur, mening amriḳim, mening güzilim, mən bilən kətkin!
14 Aḥ mening pahtikim, Ḳoram tax yeriḳi iqidə,
Ḳiya daldisida,
Manga awazingni anglatḳaysən,
Qünki awazing xerin, jamaling yeḳimliḳtur!»

Xulamit Sulaymanoɣa sөz ḳilidu

15 «Tülkilərni tutuwalayli,
Yəni üzümzarlarni buzoɣuqi kiqik tülkilərni tutuwalayli;
Qünki üzümzarlirimiz qeqəkliməktə».

Xulamit Yerusalem ḳizlirioɣa sөz ḳilidu

16 «Sөyümlüküm meningkidur, mən uningkidurmən;
U nilupərlər arisida padisini beḳiwatidu».

Xulamit Sulaymanoɣa sөz ḳilidu

17 «Tang atḳuqə,
Kөlənggilər ḳeqip yoḳioɣuqə,
Manga ḳarap burulup kəlgin, i sөyümlüküm,
Ḥijranliḳ taoɣliri üstidin səkrəp kelidioɣan jərən yaki buoɣidək boloɣin!».

2:14 «12-14-ayət xərḥi» — Sulayman Galiliyədiki ixlirini ḳoyup ḳoyup, Xulamitni yənə yoḳlap berip, uni ətiyazliḳ mənziridin billə ḥuzurlinixḳa təklip ḳilidu. Yengila ətüp kətkən ḳix bolsa ularning muḥəbbitini ḳilqə sowutmidi.
–12-ayət üstidə; «sayrax waḳti kəldi» degən ibarə ikki bisliḳ bolup, ikkinqi mənisi: «qatax waḳti kəldi». Bu ikki bisliḳliḳi bəlkim ḳəstən ixlitilgən.
–13-ayət üstidə; pahtəklər insanoɣa nisbətən intayin mulayim ḳux dəp ḥesablinidu, birak «tartinqaḳ» bolidu. Sulayman Xulamitning kөngül sөzlirini anglimaḳqi bolup, uning əḥwalini «Ḳoram tax yeriḳi iqidə turoɣan pahtək»kə oḥxitidu. U Sulaymanning muḥəbbiti iqidə mutlək bihətər; u ḥərgiz sөzliridin rənjiməydu. Uning jawabi təwəndə kөrülidu *(15-ayət)*.
2:15 «15-ayət xərḥi» — tülkilər üzümzarlarda təxüklərni u yər, bu yərlərdə kolap, ow izdəp tal yiltizlirioɣa kөp ziyan yətküzidu. Birak bu yərdiki «üzümzar», xübḥisizki, өzlirining muḥəbbitini kөrsitidu. U ularning muḥəbbitigə bəzi tosaloɣu yaki dəhli boloɣan ixlarni bayḳap, dərḥal bu ixlarni *(məyli «kiqik» bolsimu)* bir tərəp ḳilayli dəp ətünidu. Ular xu qaoɣda tehi ər-hotun bolmisimu, bundaḳ tosaloɣularni bir tərəp ḳilix baldurluḳ ḳilmaytti.
–Ularning muḥəbbitigə tosaloɣu boloɣan naḥayiti qong bir ix Sulaymanning өz hizmiti wə eoɣir məs'uliyiti boloɣan boluxi mumkin. Xulamit «өzüm Sulaymanni bu hizmitini hatirjəmlik bilən orundaxḳa toluḳ ḳoyuwetixim kerək» dəp qüxinidu. «nemixḳa sən xunqə kөp waḳit ixləysən, sən manga waḳtingni ajratmaysən, sən meni sөyməysən» degəndək pozitsiyə kөp ər-hotunlarning muḥəbbitini buzup kəlməktə. Xunga təwəndiki 16-ayəttə, biz Sulaymanning өz hizmitini hatirjəmlik bilən ḳiliwatḳanlikini kərimiz. Xulamit uni: «ix bilən aldirax boloɣining bilən, sən yənila meni sөyisən!» degəndək toluḳ ixənq bilən Sulaymanni өz ixioɣa ḳoyuwətkən ohxaydu.
2:16 «16-ayət xərḥi» — Xulamit Yerusalem ḳizlirioɣa, өzining Sulaymanning muḥəbbiti iqidə «ḳoram tax yeriḳi iqidə turoɣan pahtək»tək tolimu bihətər ikənliki tooɣruluḳ guwaḥliḳ beridu. Sulayman өzining «pada beḳix» ixliri bilən hatirjəm xuoɣullinidu.
2:17 «17-ayət xərḥi» — yuḳiriḳi ayəttə biz «muḥəbbətning ixənqi»ni kərduḳ. Ḥazir «muḥəbbətning jiddiy təlipi»ni

Bəxinqi oylinix — Xulamit ḳayta-ḳayta kərgən «ayrilix» tooɣruluḳ bir qüx 3:1-3:5

3 [1] «Orun-kərpəmdə yetip, keqə-keqilərdə,
Jenimning səyginini izdəp təlmürüp yattim;
Izdidim, birak tapalmayttim;
[2] Mən ḥazir turup, xəḥərni aylinay;
Koqilarda, məydanlarda,
Jenimning səyginini izdəymən» — dedim;
Izdidim, birak tapalmayttim;
[3] Xəḥərni qarlioɣuqi jesəkqilər manga uqridi, mən ulardin: —
«Jenimning səyginini kərdünglarmu?» — dəp soridim.
[4] — Ulardin ayrilipla jenimning səyginini taptim;
Uni anamning əyigə,
Əz ḳorsiḳida meni ḥamilidar boloɣanning ḥujrisioɣa elip kirmigüqə,
Uni tutuwelip ḳət'iy ḳoyup bərməyttim».

Xulamit Yerusalem ḳizlirioɣa səz ḳilidu

[5] «I Yerusalem ḳizliri,
Jərənlər wə daladiki marallarning ḥərmiti bilən,
Silərgə tapilaymənki,
Muḥəbbətning wakit-saiti bolmioɣuqə,
Uni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar».

Üqinqi hatirə: Ər-ayal bolup birlixix üstidiki oylinixlar 3:6-5:1
Altinqi oylinix — Toyoɣa səpər 3:6-3:11
Yerusalem ḳizliri səz ḳilidu

[6] «Bu zadi kim, qəl-bayawandin keliwatḳan?
Is-tütək tüwrükliridək,
Mürməkki ḥəm məstiki bilən puritiloɣan,
Ətirpuruxning ḥərhil ipar-ənbərliri bilən puritiloɣan?»

---

kərimiz — huddi «tezrak ixingni tügitip yenimoɣa ḳaytip kəl!» degəndək.
–Izaḥat: «Ḥijranlik taoɣliri üstidin...» yaki ««Bətər» taoɣliri üstidin...». «Bətər taoɣliri» degən taoɣlar bizgə naməlum; xunga tərjimimizdikidək «ayriwetix» degən mənidə boluxi mumkin.
3:1 Top. 5:3
3:4 «1-4-ayət xərḥi» — bizningqə 1-4-ayətlər Xulamit Sulaymandin ayriloɣan wakitta ḳayta-ḳayta *(«keqə-keqilərdə»)* kərgən bir qüxni bildüridu *(ḳixta boluxi mumkin)*. Bu kəzḳarax tooɣra bolsa muxu ayətlərdin biz «muḥəbbətning azabliri»ni kərimiz. Sulaymandin ayrilix Xulamit üqün azablik ix bolup, bu qüxni ḳozoɣap qikardi. Birak bu qüx yənila Hudadin kəlgən ohxaydu, qünki təwəndiki 6-11-ayətlərdə, Sulaymanning uni toyoɣa elip ketixkə kəlgənliki bilən əməlgə axurulidu.
–Bu qüxtin yənə xuni bilələymizki, Xulamit Galiliyədə turuwatḳan məzgildə, Sulayman əzidin wakitlik *(ḳixta)* ayriloɣan wakitta, qongḳur oylinidu wə Yerusalemda uqraydioɣan barlik sinakloroɣa yüzlinixkə təyyar turidu. U Sulaymanoɣa yatlik boluxḳa təyyar idi. Xübḥisizki, u Sulayman bilən toy ḳilip, Yerusalemda turoɣanda uni: «U pəḳət «paḥixə ayal»dək Sulaymanning bayliḳliri üqün uningoɣa yatlik boloɣan, halas, degüqilərmu az bolmaydu. Qüxtə kərülgən «jesəkqilər» xundak gumanda boloɣan kixilərgə wəkil boluxi mumkin. Lekin qüxtə u ularning əzigə boloɣan gumanlirioɣa pisənt ḳilmay, yənila Sulaymanni izdəydu.
–3- wə 4-ayəttə Xulamitning qüxidə tartḳan dərdi kərünidu: huddi u: «Yarimni tapay dəp xəḥərni aylinay» deginidək, lekin nətijisi əksiqə bolup, uningoɣa «xəḥərni aylinidioɣan» kəzətqilər uqrap ḳalidu *(ibraniy tilida «tapti»)*. Bəlkim qüxidə ular Xulamittin: «Nemixḳa bu ḳiz tün keqidə aylinidu? Paḥixə ayal ohxaydu» dəp gumanlanoɣan boluxi mumkin *(bundaḳ ix ikkinqi ḳetim qüxidə yənə kərünidu — 5-bab, 2-7-ayətlərdə)*.
3:5 «5-ayət xərḥi» — Xulamit muḥəbbətning dərdini tetip bakḳandin keyin, «muḥəbbətning wakit-saiti»ning muḥimliḳini tehimu bilip yətti.
3:6 «6-ayət xərḥi» — bu ayət Sulaymanning Xulamitni yurti Galiliyədin toyoɣa elip kelixini, yəni Sulayman uningoɣa əwətkən təḥtirawanoɣa olturup, Yerusalemoɣa səpər ḳiloɣanliḳini kərsətsə kerək *(7-ayətni kərüng)*.

Xulamit ḳizlaroŋa jawab beridu

7 «Mana, uning təhtirawani,
U Sulaymanning əziningdur;
Ətrapida atmix palwan yüridu,
Ular Israildiki baturlardindur.
8 Ularning ḥəmmisi əz ḳiliqi tutuḳluḳ,
Jəng ḳilixḳa tərbiyiləngənlərdur;
Tünlərdiki wəswəsilərgə təyyar turup,
Ḥəmmisi əz ḳiliqini yanpixioŋa asidu».

Xulamit səzlirini dawam ḳilidu — Sulaymanning toy keqisigə təyyarlioŋan kariwiti

9 «Sulayman padixaḥ əzi üqün alaḥidə bir xaḥanə sayiwənlik kariwat yasioŋan;
Liwandiki yaoŋaqlardin yasioŋan.
10 Uning tüwrükliri kümüxtin,
Yələnqüki altundin,
Selinqisi bolsa səsün rəhttin;
Iqi muḥəbbət bilən bezəlgən,
Yerusalem ḳizliri təripidin.
11 Qiḳinglar, i Zion ḳizliri,
Sulayman padixaḥḳa ḳarap beḳinglar,
Toy boloŋan künidə,
Kəngli huxal boloŋan künidə,
Anisi uningoŋa tajni kiygüzgən ḳiyapəttə uningoŋa ḳarap beḳinglar!».

Yəttinqi oylinix — toy keqisi

Sulayman Xulamitḳa səz ḳilip uni mahtaydu

4 1 «Mana, sən güzəl, səyümlüküm!
Mana, sən güzəl!
Qümpərdəng kəynidə kəzliring pahtəklərdək ikən,
Qaqliring Gilead teoŋi baoŋrida yatḳan bir top əqkilərdəktur.
2 Qixliring yengila yuyuluxtin qikḳan ḳirḳiloŋan bir top ḳoylardək;
Ularning ḥəmmisi ḳoxkezək tuoŋḳanlardin,
Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur.
3 Ləwliring pərəng tal yiptək,

3:8 «7-8-ayət xərḥi» — Sulayman Xulamitni Yerusalemoŋa, yəni toyoŋa bihətər elip kelix üqün, xu atmix ləxkirining muḥapizətqilikidə təhtirawan bilən kəlgən.
3:11 «9-11-ayət xərḥi» — Yəhudiylarning toyliri uyoŋurlaning toyioŋa ohxap ketidu. Asasən 5 basḳuqi bar: —
–*(1)* tohtam — adəttə yigitning əlqisi wə ḳizning ata-aniliri bilən tohtam tüzidu. Sulayman əz-əzigə əlqi bolup Xulamitning akiliri bilən tohtam ḳiloŋan ohxaydu *(4-oylinixni kərüng)*.
–*(2)* toyoŋa səpər. Yigit əzi ḳizni toyoŋa apirixḳa kelidu.
–*(3)* nikaḥ murasimi *(6- wə -12-oylinixni kərüng)*
–*(4)* toy ziyapiti *(bəzi waḳitlarda bir ḥaptigə sozulidu) (1- wə 2-oylinixni kərüng)*
–*(5)* toy keqisi *(3- wə 7-oylinixni kərüng)*
–Bəzi alimlar, bu «kariwat»ni Sulaymanni kətüridioŋan «təhtirawan» yaki «xaḥanə ḥarwa» dəp ḳaraydu. Biraḳ bizningqə bu təhtirawan yuḳirida bayan ḳilinoŋan ibraniy tilidiki 9-ayəttiki «appiriyon» degən, sayiwənlik kariwatni kərsətsə kerək.
4:1 «Qümpərdəng kəynidə kəzliring pahtəklərdək ikən» — toy ḳilidioŋan künidə ḳiz qümpərdə artidu.
4:2 «Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur» — yaki «ular arisida ḥeqbiri tuoŋmastur».

Gəpliring yeḳimliḳtur;
Qümbiling kəynidə qəkiliring parqə anardur.
[4] Boynung bolsa,
Ḳoralhana boluxḳa təyyarlioŋan Dawutning munaridəktur,
Uning üstigə ming ḳalḳan esiḳliḳtur;
Ularning ḥəmmisi palwanlarning siparliridur.
[5] Ikki kəksüng huddi ikki maraldur,
Nilupər arisida ozuḳliniwatḳan jərənning ḳoxkezəkliridəktur;
[6] Tang atḳuqə,
Kələnggilər ḳeqip yoḳioŋuqə,
Mən өzümni murməkkə teoŋioŋa,
Məstiki dəngigə elip ketimən.
[7] Sən pütünləy güzəl, i səyümlüküm,
Səndə ḥeq daoŋ yoḳtur».

Sulaymanning təklipi

[8] «Liwandin mən bilən kəlgin, i jərəm,
Mən bilən Liwandin kəlgin —
Amanaḥ qoḳḳisidin ḳara,
Senir ḥəm Ḥərmon qoḳḳiliridin,
Yəni xirlar uwiliridin,
Yilpizlarning taoŋliridin ḳara!»

Sulaymanning səzining dawami

[9] «Sən kənglümni alamət səyündürdüng, i singlim, i jərəm,
Kəzüngning bir ləp ḳilip ḳarixi bilən,
Boynungdiki marjanning bir tal ḥalḳisi bilən,
Kənglümni səyündürdüng.
[10] Sening muḥəbbiting nemidegən güzəl,
I singlim, i jərəm!
Sening muḥəbbətliring xarabtin xunqə xerin!
Sening ətirliringning puriḳi ḥərḳandaḳ tetitḳudin pəyzidur!

4:4 «Ḳoralhana boluxḳa təyyarlioŋan Dawutning munaridəktur» — baxḳa birhil tərjimisi: «Pələmpəylik ḳilinoŋan Dawutning munaridəktur».

–«izaḥat» — kona zamanlarda «wətəndin ayriloŋan ləxkərlər» məlum xəḥərgə yaki məmlikətkə ḳayil boloŋanda, xu xəḥərgə boloŋan sadiḳliḳini bildürüx üqün ḳalḳanlirini xəḥərning sepilida yaki munarlirida esip ḳoyatti *(«Əz.» 27:11ni kərüng)*. Xunga Sulaymanning bu səzliri: «Sening güzəlliking xundaḳki, ming ləxkərning ḳayilliḳioŋa, sadiḳliḳioŋa erixküdəktur» degən mənidə. Yənə kelip bəlkim Xulamitning boynioŋa kəpligən marjanlar esiḳlik boluxi mumkin.
–«Sipar» kiqik ḳalḳandur.

4:6 «Tang atḳuqə, kələnggilər ḳeqip yoḳioŋuqə, mən өzümni murməkkə teoŋioŋa, məstiki dəngigə elip ketimən» — Sulayman bəlkim pütün keqi Xulamitning toluḳ bədinidin ḥuzurlanmaḳqi.

4:8 «8-ayət xərḥi» — bəzi alimlar, bu səzlər jinsiy muḥəbbətning yuḳiri pəllisini ipadiləydu, dəp ḳaraydu. Buning mumkinqiliki bar boloŋini bilən, biz yənə bu səzlərni Sulaymanning səyümlüki bilən billə əz padixaḥliḳining kəng zemini wə ḥəywitigə Ḥərmon teoŋi *(Pələstindiki əng egiz taoŋ)*ning əng egiz qoḳḳiliridin nəzər selixḳa boloŋan arzusini ipadiligən, dəp ḳaraymiz. Sulaymanning bu təklipi yawayi ḥaywanlarning xu yərlərni makan ḳiloŋanliḳi tüpəylidin hətərlik ix bolidu, əlwəttə!

4:8 Yuḥ. 17:24; Əf. 1:15-23

4:10 «Sening muḥəbbiting nemidegən güzəl, i singlim, i jərəm!» — Sulayman Xulamitni «singlim» dəp qaḳiridu *(12-ayəttimu)*: — *(1)* kədimki zamandiki bəzi xeirlarda axiḳ-məxuḳlar bir-birini «aka, singlim» dəp qaḳiratti; *(2)* ottura xərḳtiki bəzi jəmiiyətlərdə mətiwər kixilər əz əmrigə almaḳqi boloŋan ḳizoŋa jəmiiyətning yuḳiri təbiḳisidin orun

[11] Ləwliring, i jərəm, ḥərə kənikidək temitidu,
Tiling astida bal wə süt bar;
Kiyim-keqəkliringning puriḳi Liwanning puriḳidur;
[12] Sən peqətləngən bir baoŋdursən, i singlim, i jərəm!
Etiklik bir bulaḳ, yepiḳlik bir fontandursən.
[13] Xahliring bolsa bir anarliḳ «Erəm baoŋqisi»dur;
Uningda ḳimmətlik mewilər,
Henə sumbul əsümlükliri bilən,
[14] Sumbullar wə iparlar,
Kalamus wə ḳowzaḳdarqin,
Ḥərhil məstiki dərəhliri,
Murməkkə, muəttər bilən ḥəmmə esil tetitḳular bar.
[15] Baoŋlarda bir fontan sən,
Ḥayatliḳ sulirini beridioŋan, Liwandin aḳidioŋan bir bulaḳsən».
[16] «Oyoŋan, ximaldiki xamal;
Kəlgin, i jənubtiki xamal!
Mening beoŋim üstidin uqup ətkəy;
Xuning bilən tetitḳuliri sirtḳa puraḳ qaqidu!
Səyümlüküm əz beoŋioŋa kirsun!
Ɵzining ḳimmətlik mewilirini yesun!».

Xulamit Sulaymanoŋa jawab beridu

5 [1] «Mən əz beoŋimoŋa kirdim,
Mening singlim, mening jərəm;
Murməkkəmni tetitḳulirim bilən yioŋdim,
Ḥərə kənikimni ḥəsilim bilən yedim;
Xarabimni sütlirim bilən iqtim».

«Dostlirim, yənglar!
Iqinglar, kənglünglər halioŋanqə iqinglar, i axiḳ-məxuḳlar!».

---

aloŋuzux üqün yaki nikaḥini tehimu «kapalətlik» ḳilix üqün uni awwal «singlim» dəp beḳiwalatti».

4:11 «Kiyim-keqəkliringning puriḳi Liwanning puriḳidur» — «Liwanning puriḳi» ormanliḳlarning hux puriḳi, əlwəttə.

4:12 «Sən peqətləngən bir baoŋdursən, i singlim, i jərəm! Etiklik bir bulaḳ, yepiḳlik bir fontandursən» — Sulaymanning Xulamitni mahtixi xuki, Xulamit əzini ḥeqḳandaḳ baxḳa adəmgə bərməy, pəḳət boloŋusi ər üqün pak saḳlap kəldi.

4:13 «Uningda ḳimmətlik mewilər, henə sumbul əsümlükliri bilən,...» — ətirlər tooŋruluḳ: «sumbul» birhil huxpuraḳliḳ əsümlük.

4:14 «Sumbullar wə iparlar, kalamus wə ḳowzaḳdarqin, ... murməkkə, muəttər bilən...» — ətirlər tooŋruluḳ: «kalamus» birhil ḳomuxḳa ohxaydioŋan əsümlüktin qiḳidu. «murməkkə» wə «ḳowzaḳdarqin» adəttə məlum dərəhlərning ḳowziḳidin elinidu. «Muəttər» birhil əsümlükning yopurmaḳliridin elinidu.

4:15 «Liwandin aḳidioŋan bir bulaḳsən» — yaki «Liwandin aḳidioŋan bir ḳuduḳsən».

–«9-15-ayət xərḥi» — 11-15-ayətlərdə Sulayman səyümlükini qiraylik baoŋqioŋa, ḥətta «Erəm baoŋqisi» *(«Beḥix»)*ning əzigə ohxitidu. U yənə Xulamitning pütün bədinidin ḥuzurlanmaḳqi ikənlikini bildüridu.

4:16 «16-ayət xərḥi» — Xulamit Sulaymanning deginidək əzini uningoŋa toluḳ bərməkqi bolup, muḥəbbətlixixkə təklip ḳilidu. «Ximal xamili» bolsa salḳin, adəmni yengilanduridu; «jənub xamili» bolsa adəmni illitip raḥət beridu. *(Pələstin üqün «xərḳ xamili» ḳorḳunquluḳ, ḥəmmə nərsini ḳurutuwetidu).*

5:1 «Mən əz beoŋimoŋa kirdim, ... murməkkəmni tetitḳulirim bilən yioŋdim, ḥərə kənikimni ḥəsilim bilən yedim; xarabimni sütlirim bilən iqtim» — Sulayman Xulamitning təklipini ḳobul ḳilip uning bilən toluḳ muḥəbbətlixidu. **«Dostlirim, yənglar! Iqinglar, kənglünglər halioŋanqə iqinglar, i axiḳ-məxuḳlar!»** — bu sözlərni bəlkim Yerusalem ḳizlirningkidur. Ular *(yaki toy ḳoldaxliri)* axiḳ-məxuḳlarning muḥəbbətlərdin ḥuzurlinixlirini toluḳ ḳollaydu. Ularning *(Yerusalem ḳizlirining)* ḳollixi bilən Hudaning ḥərbir ər-ayalning otturisidiki muḥəbbitini, jümlidin jinsiy muḥəbbitini

Ikkinqi ḳisim 5:2-8:14
Ər-ayalliḳ muḥəbbəttiki yahxilinixlar — muḥəbbətning yengi ipadiliri
Tətinqi hatirə — Muḥəbbətni rət ḳilix tooɣrisidiki bir qüx — u tooɣruluḳ oylinixlar 5:2-6:9
Səkkizinqi oylinix — Xulamitni basḳan ḳorḳunqluḳ qüx 5:2-6:3

Xulamit səz ḳilidu — uni ḳara basidu

2 «Mən uhlawatattim, birak kənglüm oyoɣak idi: —

— Səyümlükümning awazi!
Mana, u ixikni ḳeḳiwatidu: —
— «Manga eqip bər, i singlim, i amriḳim;
Mening pahtikim, mening oɣubarsizim;
Qünki bexim xəbnəm bilən,
Qaqlirim keqidiki nəmlik bilən ḥəl-ḥəl bolup kətti!».

3 «Mən təxək kiyimlirimni seliwətkən,
Ḳandaḳmu uni yənə kiyiwalay?
Mən putlirimni yudum,
Ḳandaḳmu ularni yənə buloɣay?»
4 Səyümlüküm ḳolini ixik təkükidin tiḳti;
Mening iq-baoɣrilirim uningoɣa təlmürüp kətti;
5 Səyümlükümgə eqixḳa ḳoptum;
Ḳollirimdin murməkki,
Barmaḳlirimdin suyuḳ murməkki temidi,
Taḳaḳning tutḳuqliri üstigə temidi;
6 Səyümlükümgə aqtim;
Birak səyümlüküm burulup, ketip ḳaloɣanidi.
U səz ḳiloɣanda roḥim qiḳip kətkənidi;
Uni izdidim, birak tapalmidim;
Uni qaḳirdim, birak u jawab bərmidi;
7 Xəḥərni aylinidioɣan jesəkqilər meni uqritip meni urdi, meni yarilandurdi;
Sepillardiki kəzətqilər qümpərdəmni məndin tartiwaldi.
8 I Yerusalem ḳizliri, səyümlükümni tapsanglar,
Uningoɣa nemə dəysilər?
Uningoɣa, səygining: «Mən muḥəbbəttin zəiplixip kəttim! — dedi, dənglar».

---

təstiḳlaydioɣanliḳi kərsitilidu; qünki u əzi bu ixlarni yaratḳan.
5:2 Top. 5:3
5:6 «U səz ḳiloɣanda roḥim qiḳip kətkənidi» — baxḳa birhil tərjimisi: «U burulup kətkəndə roḥim qiḳip kətkənidi».
5:8 «2-8-ayət xərḥi» — Xulamit ḳara basḳan bu qüxni kərgəndə Sulayman bilən alliḳaqan toy ḳiloɣan bolsa kerək. Uning qüxidə boloɣan inkasi wə təkəzzasini 2:17də wə 4:1-3də hatiriləngən birinqi qüxidiki pozitsiyəsi bilən selixturoɣanda tüptin ohximaydu. Bəlkim qüx Xulamitning ḥayatining əməliy əḥwalini, yəni uning Sulayman bilən əməliy muḥəbbitini əks ettürgən; qüxtə kərüngən bəzi ixlar, xübḥisizki, Sulaymanning muḥəbbitining, bolupmu jinsiy muḥəbbət jəḥättə Xulamitḳa boloɣan tələplirini kərsitidu. U səyginining muḥəbbitigə yaki muḥəbbitining tələplirigə anqə səzgür bolmaydioɣan bolup ḳaloɣan ohxaydu. Bu səzgürsizlik ularning muḥəbbitigə intayin hətərlik idi; Xulamitning qüxidə Sulayman ketidu. Xuning bilən Xulamit qüx kerüx bilən muḥəbbətning ḳimmətlikini bilip yetip, ixlarni yahxilaydu.
–Yənə muḥim bir ix dikḳitimizgə ərziyduki, qüxtə wə əməliy turmuxta, Sulayman *(ərkək boloɣini bilən, padixaḥ boloɣini bilən, pəyoɣəmbər boloɣini bilənmu)* ḥeqḳaqan Xulamitni «muḥəbbət»kə zorlimaytti, bəlki Xulamitning əzi bilən muḥəbbətlixixini tələp ḳilatti.
–7-ayəttə: Qüxidiki jesəkqilər uni paḥixə ayal dəp ḳarioɣaqḳa, uningoɣa xundak muamilə ḳilip, qümpərdini uningdin

Yerusalem ḳizliri Xulamitḳa səz ḳilidu

9 «Sening səyümlüküngning baxḳa bir səyümlüktin ḳandaḳ artuḳ yeri bar,
I, ayallar arisidiki əng güzili?
Sening səyümlüküngning baxḳa bir səyümlüktin ḳandaḳ artuḳ yeri bar? —
Sən bizgə xundaḳ tapilioḷanoḷu?».

Xulamit jawab beridu

10 «Mening səyümlüküm ap'aḳ wə parḳiraḳ, yürəklik əzimət,
On ming arisida tuoḷdək kərünərliktur;
11 Uning bexi sap altundindur,
Budur qaqliri atning yaylidək,
Taoḷ ḳaoḷisidək ḳara.
12 Uning kəzliri eḳinlar boyidiki pahtəklərdək,
Süt bilən yuyuloḷan,
Yarixiḳida ḳoyuloḷan;
13 Uning məngziliri bir təxtək puraḳliḳ əsümlüktəktur;
Aynioḷan yeḳimliḳ güllüktək;
Uning ləwliri nilupər,
Ular suyuḳ murməkkini temitidu;
14 Uning ḳolliri altun turubilar,
Iqigə beril yaḳutlar ḳuyuloḷan.
Ḳorsiḳi nəḳixlik pil qixliridin yasaloḷan,
Kək yaḳutlar bilən bezəlgən.
15 Uning putliri mərmər tüwrüklər,
Altun üstigə tikləngən.
Uning salapiti Liwanningkidək,
Kedir dərəhliridək kərkəm-ḥəywətliktur.
16 Uning aoḷzi bəkmu xerindur;
Bərḥək, u pütünləy güzəldur;
Bu mening səyümlüküm, —
Bərḥək, bu mening amriḳim,
I Yerusalem ḳizliri!»

---

tartiwalidu.

5:10 «Mening səyümlüküm ap'aḳ wə parḳirak, yürəklik əzimət,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Səyümlükümning yüzining aḳ yeri ap'aḳ, ḳizil yeri ḳipḳizil...».

5:12 «Yarixiḳida ḳoyuloḷan» — yaki «yaḳutlardək bezəxkə bekitilgən».

5:13 «Uning məngziliri bir təxtək puraḳliḳ əsümlüktəktur; ayniolan yeḳimliḳ güllüktək; uning ləwliri nilupər, ular suyuḳ murməkkini temitidu» — ayətning ibraniy tilini qüxinix səl təs, baxḳa tərjimiliri uqrixi mumkin. Nemila bolmisun tetitḳu wə huxpuraḳliḳ əsümlük baoḷliri ottura xərḳtə intayin az idi, ḳimmətlik idi.

5:16 «Uning aoḷzi bəkmu xerindur» — bu bəlkim gəp-səzlirining tatliḳliḳini kərsitidu. **«9-16-ayət xərḥi»** — Xulamit ḥazir baxḳilarning aldida səyginini mahtaxtin ḥeq tartinmaydu. U ḥazir «ḳoram taxta yoxurunoḷan pahtək»tin kəp dadil bolup kətti!

Yerusalem ḳizliri səzləydu

6 [1] «Sening səyümlüküng nəgə kətkəndu,
Ḳiz-ayallar arisida əng güzəl boloɣuqi?
Sening səyümlüküng ḳəyərgə burulup kətti?
Biz sən bilən billə uni izdəyli!»

Xulamit ularoɣa jawab beridu

[2] «Mening səyümlüküm əz beoɣioɣa qüxti,
Tetitḳu otyaxliḳlaroɣa qüxti.
Baoɣlarda ozuḳlinixḳa,
Nilupərlərni yioɣixḳa qüxti.
[3] Mən mening səyümlükümningkidurmən,
Wə səyümlüküm meningkidur;
U əz padisini nilupərlər arisida baḳidu».

Toḳḳuzinqi oylinix — Sulaymanning Xulamitḳa ḳaytip kelixi — Xulamitni ḳayta mahtixi 6:4-6:9

Sulayman Xulamitḳa səz ḳilidu

[4] «Sən güzəl, i səyümlüküm, Tirzaḥ xəḥiridək güzəl;
Yerusalemdək yeḳimlik,
Tuoɣlarni kətürgən bir ḳoxundək ḥəywətliktursən;
[5] Aḥ, kəzliringni məndin kətküzgin!
Qünki ular mening üstümdin oɣalib keliwatidu;
Qaqliring Gilead teoɣi baoɣrida yatḳan bir top əqkilərdəktur.
[6] Qixliring yengila yuyuluxtin qiḳḳan ḳirḳiloɣan bir top ḳoylardək;
Ularning ḥəmmisi ḳoxkezək tuoɣḳanlardindur;
Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur;
[7] Qümbiling kəynidə qekiliring parqə anardur.
[8] Atmix hanix, səksən kenizəkmu bar;
Ḳizlar sanaḳsiz;
[9] Biraḳ mening pahtikim, oɣubarsizim bolsa birdinbirdur;
Anisidin tuoɣuloɣanlar iqidə təngdaxsiz boloɣuqi,
Θzini tuoɣḳuqining talliɣinidur.

6:1 «Sening səyümlüküng nəgə kətkəndu, ḳiz-ayallar arisida əng güzəl boloɣuqi? .... biz sən bilən billə uni izdəyli!» — Yerusalem ḳizlirining 5:9-ayəttiki mazaḳ wə gumanliri pütünləy yoḳidi.

6:3 «2-3-ayət xərḥi» — adəttə bu muḥəbbət xeridə «baoɣ» Xulamitning bədinini yaki ularning muḥəbbitining əzini kərsitidu. Muxu yərdə «baoɣ» Sulayman Xulamitḳa muḥəbbitini kərsətməktə, uning bədinidin yənə ḥuzurlanmaḳta, dəp ḳaraymiz. Xulamitning Sulaymanning əzigə baoɣlioɣan muḥəbbitigə ixənqi kamil: 2:16də u: «səyümlüküm meningkidur, mən uningkidurmən» dəydu; ḥazir uningoɣa nisbətən səyginining əzigə əməs, bəlki əzining uningoɣa təwə boloɣanliḳi əng muḥim ixtur. **«U əz padisini nilupərlər arisida baḳidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «u nilupər arisida ozuḳlinidu». Biraḳ nemila bolmisun buning kəqmə mənisi tərjimimizningkidək bolidu — demək, Sulayman Xulamitning bədinidin ḥuzurlanmaḳta.

6:4 «Sən güzəl, i səyümlüküm, Tirzaḥ xəḥiridək güzəl» — Tirzaḥ xəḥiri intayin güzəl idi. Sulaymanning dəwridin keyin u Israilning ximaliy padixaḥliḳining waḳitliḳ paytəhti boldi *(«1Pad.» 15-bab)*.

6:6 «Ular arisida ḥeqbiri kəm əməstur» — yaki «ular arisida ḥeqbiri tuoɣmastur».

6:8 «Atmix hanix, səksən kenizəkmu bar; ḳizlar sanaḳsiz» — «hanix»lar toluḳ ayal dərijisidə, «kenizəklər» ḥərəmdiki «kiqik hotun» dərijisidə, «ḳizlar» kəlgüsidiki kenizəklər idi. Bularning sanliriɣa karioɣanda Sulayman padixaḥliḳining dəslipidila Xulamitni əz əmrigə aloɣanidi. Keyin uning 700 ayali, 300 keniziki boloɣan *(«1Pad.» 11-babni kərüng)*. Biz bu ix üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

6:8 1Pad. 11:3

Kizlar uni kərüp, uni bəhtlik dəp ataxti,
Hanixlar wə kenizəklərmu kərüp uni mahtaxti».

Bəxinqi hatirə — Yezida dəm elix — Galiliyəgə kaytix 6:10-8:14
Oninqi oylinix - ««Maḥanaim», yəni «ikki bargaḥ» ussuli» 6:10-7:10

Yerusalem kizliri səz kilidu

10 «Tang səḥər jaḥanoɣa karioɣandək,
Aydək güzəl, aydingdək roxən,
Illik kuyaxtək yoruk,
Tuoɣlarni kətürgən koxunlardək ḥəywətlik boloɣuqi kimdur?».

Xulamit Yerusalem kizlirioɣa səz kilidu

11 «Meoɣizlar beoɣioɣa qüxtüm,
Jiloɣidiki gül-giyaḥlarni kərüxkə,
Üzüm telining bihlioɣan-bihlimioɣanlikini kərüxkə,
Anarlarning qeqəkligən-qeqəklimigənlikini kərüxkə;
12 Birak bilə-bilməy,
Jenim meni kətürüp,
Esil həlkimning jəng ḥarwiliri üstigə koyoɣanikən».

Yerusalem kizliri yənə Xulamitni mahtap səz kilidu

13 «Kaytkin, kaytkin, i Xulamit —
Kaytkin, kaytkin, bizning sanga karioɣumiz bardur!»

«Silər Xulamitning nemisigə karioɣunglar bar?»

«“Ikki bargaḥ” ussuloɣa qüxkən wakʧidikidək uningoɣa karaymiz!».

6:9 «4-9-ayət xərḥi» — Sulaymanning bu kətimki Xulamitni mahtioɣan bəzi səzliri toy keqisidikigə ohxax boloɣini bilən, yengidin koxuloɣan mahtaxliri tehimu küqlük. U yənə Xulamitni kədirləydu, tehimu mahtaydu. Sulaymanning uningoɣa baoɣlioɣan muḥəbbiti uning «əlqəmgə yətkənliki»gə asaslanoɣan əməs.
6:10 «10-ayət xərḥi» — Xulamit ḥazir Sulaymanning muḥəbbitining təsiridə ixənqkə toloɣan, küqlük zat bolup qikti. **«Tang səḥər jaḥanoɣa karioɣandək»** — baxka birhil tərjimisi: «Tang səḥərdək nurluk kərüngən,...»
6:12 «11-12-ayət xərḥi» — Xulamit yənə kəmtərlik bilən bundak mahtaxlaroɣa jawab beridu; u birdinla hanix boloɣan bolsimu, uning əz həlkigə baoɣlioɣan hərmiti burunkidəkla qongkurdur *(«mening esil həlkim», dəydu)*. U tuyuksiz səḥralik kiz salaḥiyitidin hanixlik ornioɣa qikkanda ḥeq adətlinəlmigən. Əksiqə, u xu ətigəndila «jiloɣidiki gül-giyaḥlarni kərüxkə, meoɣizlar beoɣioɣa qüxkən» idi, qünki bular bəlkim uningoɣa əz yurti Galiliyəni əslitidu.
–12-ayətni ibraniy tilida qüxinix bək təs, baxka kəp tərjimiliri uqrixi mumkin. Uning mənisi bizningqə kandakla bolmisun uning tuyuksiz yukiri oruno ɣa kətürülüxi bilən baoɣliktur.
6:13 «Silər Xulamitning nemisigə karioɣunglar bar?» — bu səzlərni Xulamit eytidu. **«“ikki bargaḥ” ussuloɣa qüxkən wakʧidikidək uningoɣa karaymiz!»** — bu səzlərni Yerusalem kizliri eytidu.
–«Ikki bargaḥ» — Ibraniy tilida «Maḥanaim» degən yərni kərsitixi mumkin. «Ikki bargaḥ» ussul bəlkim muḥəbbətni ipadiləydioɣan bir ussul idi.
–Izaḥat: — Kiz muxu yərdə «Xulamit» *(xulamlik kiz)* dəp atilidu. U bəlkim Galiliyədiki «Xunəm» degən xəḥərdin kəlgən. «Xunəm» keyin «xuləm» dəp ataloɣan. «Xulamit» yaki «xulamlik» degənning baxka bir mənisi «Sulayman hanim»; yəni bir mənisi «kamil boloɣuqi». Muxu yərdə u yənə mahtaxlaroɣa kəmtərlik bilən jawab beridu.

Sulayman Xulamitkа sөz kilidu
Xulamit Sulayman üqün «ikki bargaḥ» ussulini oynaydu

7 [1] «I xaḥzadining kizi,
Kəxliringdə sening kədəmliring nemidegən güzəl!
Tolоqiоqan yampaxliring gөḥərlərdək,
Qewər ḥünərwən kolining ḥüniridur..
[2] Kindiking yumulak bir kədəḥtur;
Uning əbjəx xarabi kəm əməs;
Korsiking buoqday dөwisidur,
Ətrapioqa nilupərlər olixidu..
[3] Ikki kөksüng ikki maraldək, jərənning koxkezikidur;
[4] Boynung pil qixliridin yasaloqan munardur;
Kөzliring Bat-Rabbim kowuki boyidiki Ḥəxbon kөlqəkliridək,
Burnung Dəməxkkə karaydioqan Liwan munaridəktur;
[5] Üstüngdə bexing Karməl teoqidək turidu;
Bexingdiki ərümə qaqliring sөsün rəngliktur,
Padixaḥ büdür qaqliringning məḥbusidur..
[6] I sөyginim, ḥuzurlar üqün xunqə güzəl, xunqə yekimlikтursən!
[7] Sening boyung palma dərihidək,
Kөksüng üzüm oqunqiliridəktur..
[8] Mən: — «Palma dərihi üstigə qikimən,
Xahlirini tutup yamiximən;
Kөksiliring dərwəkə üzüm tal oqunqiliridək,
Burnungning puriki almilardək, tanglayliringning təmi əng esil xarabdəktur...».

Xulamit sөz kilip, Sulaymanning gepini dawamlaxturidu

[9] «...mening sөyümlükümning gelidin silik ətüp,
Ləwlər, qixlardin teyilip qüxsun...!.
[10] Mən mening sөyümlükümningkidurmən,
Uning təkazzasi manga karitilidu»..

7:1 «Kəxliringdə sening kədəmliring nemidegən güzəl!» — yaki «kəxliringdə sening putliring nemidegən güzəl!».
7:2 «Kindiking yumulak bir kədəḥtur» — bəzi alimlar «kindiking» degən sөz jinsiy yolini, yaki tənning təwən kismini kөrsitidu, dəp karaydu. Undak bolsa Xulamit Sulayman aldida yalingaq bolup ussul oynaydu. **«...uning əbjəx xarabi kəm əməs;..»** — «əbjəx xarab» Pələstində adəmni əng məst kilidioqan xarab ḥesablinatti.
7:5 «Padixaḥ büdür qaqliringning məḥbusidur» — uluoq Sulayman padixaḥ yezidiki bir kizoqa «əsir boldi»! Muḥəbbətning küqi zordur!
7:7 «Sening boyung palma dərihidək, kөksüng üzüm oqunqiliridəktur» — «palma dərihi»ning əzi ünümlük, ḥosulluk dərəh ḥesablinidu. Xulamit egiz boyluk wə zilwa, «ḥosulluk» dəp karaloqan ohxaydu.
7:8 «Palma dərihi üstigə qikimən, xahlirini tutup yamiximən; kөksiliring dərwəkə üzüm tal oqunqiliridək...» — palma dərihining hormilirini üzüx yaki güllirini qanglaxtürüp mewilik kilix üqün uningoqa yamixip qikixi kerək. Sulayman bu ohxitixta bəlkim ikkila mənisini kөqmə mənidə ixlitidu. Ḥazir Xulamit bilən jinsiy munasiwət ətküzüxkə baxlaydu.
«...burnungning puriki almilardək, tanglayliringning təmi əng esil xarabdəktur...» — «almilar» degənning baxka birhil tərjimisi «erüklər».
7:9 «...mening sөyümlükümning gelidin silik ətüp, ləwlər, qixlardin teyilip qüxsun...!» — ibraniy tilida qüxinix bək təs, baxka kөp tərjimiliri uqrixi mumkin. Lekin omumiy mənisi enikki, Xulamit Sulaymanning «muḥəbbətlixəyli» degən təlipigə inkas kayturup, toluk kobul kilidu.
7:10 «1-10-ayət xərḥi» — 9-10-ayəttə Xulamit Sulaymanning «muḥəbbətlixəyli» degən təlipigə inkas kayturup, toluk kobul kilidu.

On birinqi oylinix — Xulamitning əz yurtini yoḳlaxḳa boloɣan arzusi 7:11-8:4

Xulamit səz ḳilidu

11 «I səyümlüküm, keləyli,
Etizlaroɣa qiḳayli;
Yezilarda tünəp keləyli,
12 Üzümzarliḳḳa qiḳixḳa baldur orundin turayli,
Üzüm tallirining bihlioɣan-bihlimioɣanliḳini,
Qeqəklərning eqiloɣan-eqilmioɣanliḳini,
Anarlarning bərḳ uroɣan-urmioɣanliḳini kərəyli;
Axu yərdə muḥəbbətlirimni sanga beoɣixlaymən.
13 Muḥəbbətgüllər axu yərdə əz puriḳini puritidu;
Ixiklirimiz üstidə ḥərhil esil mewə-qiwilər bardur,
Yengi ḥəm konimu bardur;
Sən üqün ularni toplap təyyarlidim, i səyümlüküm!».

Dawami — Xulamit səzini dawamlaxturidu

8 1 «Aḥ, apamning kəksini xorioɣan inimdək bolsang'idi!
Seni talada uqritar bolsam, səyəttim,
Wə ḥeqkim meni kəmsitməytti.
2 Mən seni yetəkləyttim,
Apangning əyigə elip kirəttim;
Sən manga təlim berətting;
Mən sanga tetitḳu xarabidin iqküzəttim;
Anarlirimning xərbitidin iqküzəttim.
3 Uning sol ḳoli bexim astida bolatti,
Uning ong ḳoli meni silaytti!».

4 «Silərgə tapilaymənki, i Yerusalem ḳizliri —
«Uning waḳit-saiti bolmioɣuqə,
Silər muḥəbbətni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!».

7:11 «I səyümlüküm, keləyli, Etizlaroɣa qiḳayli; Yezilarda tünəp keləyli,...» — Xulamitning əz yurtini yənə kərgüsi, xu yərdə Sulayman bilən dalada muḥəbbətləxküsi bar idi. 12-13-ayətnimu kərüng.

7:13 «Muḥəbbətgüllər axu yərdə əz puriḳini puritidu» — «muḥbbətgül» degən gül jinsiy muḥəbbətni ḳozoɣaydioɣan birhil gül. **«ixiklirimiz üstidə ḥərhil esil mewə-qiwilər bardur, ...sən üqün ularni toplap təyyarlidim, i səyümlüküm!»** — Ḳanaanda *(Pələstində)* həlḳlər «ixik üsti»diki bir jaza üstidə ḥərhil mewə-qewilərni saḳlaydu.

8:1 «Aḥ, apamning kəksini xorioɣan inimdək bolsang'idi! Seni talada uqritar bolsam, səyəttim, wə ḥeqkim meni kəmsitməytti» — Pələstində aqa-ukining əzara amraḳliḳini oquḳ ipadilixi, səyüxi normal əḥwal. Axiḳ-məxuḳlarning xundaḳ ḳilixi əyiblik dəp ḳaraloɣaqḳa, Xulamit «Sulaymanni inimdək bolsidi!» dəp tiləydu.

8:2 «Sən manga təlim berətting» — Xulamit Sulaymanning danaliḳidin ortaḳlaxmaḳqi. Yerusalemdiki ordida turoɣanda Sulayman aldirax boloɣaqḳa muxundaḳ pursət az bolatti. Apisining əyidə bolsa dəhlilər az bolidu. Ərning ayalioɣa bilim, danaliḳni axurux pursitini yaritix məs'uliyiti bar.

–«Sən manga təlim berətting» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «Xu yərdə apam manga əgətkən».

–**«Mən sanga tetitḳu xarabidin iqküzəttim; anarlirimning xərbitidin iqküzəttim»** — bəlkim Xulamitning apisi inisini emitkəndək *(1-ayət)*, Sulaymanoɣa əmqək saloɣusi barliḳini bildüridu.

8:4 «...silər muḥəbbətni oyoɣatmanglar, ḳozoɣimanglar!» — yaki «...uni baldur oyoɣatḳininglar, ḳozoɣioɣininglarning nemisi?!».

On ikkinqi oylinix — Yezilaroƣa, yəni Galiliyəgə boloƣan səpər 8:5-8:7

Xulamitning yurtidiki ķizlar awwal səzləydu — uni tonumay ķalidu

5 «Daladin qiķiwatķan bu zadi kim?
Өz səyümlükigə yəlinip?»

«Mən alma dərihi astida seni oyoƣatķanidim;
Axu yərdə apang toloƣak yəp seni dunyaoƣa qiķaroƣanidi;
Axu yərdə seni tuoƣķuqi toloƣak yəp seni qiķaroƣanidi».

Xulamit Sulaymanoƣa səz ķilidu

6 «Meni kənglünggə məhürdək,
Bilikinggə məhürdək baskaysən;
Qünki muhəbbət ələmdək küqlüktur;
Muhəbbətning ķizoƣinixi təhtisaradək rəhimsiz;
Uningdin qikķan ot uqķunliri,
— Yahning dəhxətlik bir yalķunidur!
7 Kəp sular muhəbbətni əqürəlməydu;
Kəlkünlər uni oƣərķ ķilalmaydu;
Birsi: «Өy-təəlluķatlirimning ħəmmisini berip muħəbbətkə eriximən» desə,
Undakta u adəm kixining nəziridin pütünləy qüxüp ketidu».

On üqinqi oylinix — Xulamitning yurtioƣa, əyigə ķayitip kelixi.
Xulamit kiqik singlisi tooƣruluķ ikki akisioƣa səz ķilidu 8:8-8:14.

Xulamit ikki akisioƣa səz ķilidu

8 «Bizning kiqik singlimiz bardur,
Birak uning kəksi yoktur;
Singlimizoƣa əlqilər kəlgən künidə biz uning üqün nemə ķilimiz?».

8:5 Daladin qiķiwatķan bu zadi kim? Өz səyümlükigə yəlinip?» — Xulamit əsliy toyoƣa baroƣan yol bilən ķaytip kelidu. Ular Yerusalemdin yeriha xəħiridiki yol bilən qiķip Iordan dəryasi jiloƣisini boylap qəl-bayawandin ətüp Xunəmgə ķaytidu. Qəl-bayawanning issiķi bilən u Sulaymanoƣa yəlinip mangidu. U xunqə əzgərgənki, yurttikilər uni tonumay ķalidu. Xunga bu səzlər Xulamitning yurtidiki ķizlarning degini bolsa kerək. **«Mən alma dərihi astida seni oyoƣatķanidim; axu yərdə apang toloƣak yəp seni dunyaoƣa qiķaroƣanidi; axu yərdə seni tuoƣķuqi toloƣak yəp seni qiķaroƣanidi»** — bu səzlərni Sulayman Xulamitķa eytidu. Sulayman bəlkim birinqi ķetim *(padiqining ķiyapitidə)* dəl muxu alma dərihi astida Xulamitni uhlawatķan petidə uqratķanlikini əsləydu. Xu alma dərihi dəl Xulamitning apisi uni tuoƣķan jay idi. «Mən alma dərihi astida seni oyoƣatķanidim» — Muxu «oyoƣitix» ħəm uyķudin oyoƣitixnimu, muħəbbətkə oyoƣitixnimu kərsətsə kerək. Sulayman bilən Xulamit Xulamitning ħayati baxlanoƣan dəl xu jayda *(«alma dərihi astida)* əzara təwəndiki əħdə *(6-ayət)* bilən baoƣlixidu.

8:6 «Meni kənglünggə məhürdək, bilikinggə məhürdək baskaysən..» — xərħi: Padixaħ əz məhüridin ħeqkaqan ayrilmaydu. Məhüri bolsa adəttə altun-gəhərdin yasaloƣan bolup, intayin ķimmətlik nərsə idi. Ħərbir nərsə üstigə məhür baskanning mənisi «bu meningki» degən bolidu, əlwəttə. Xulamit əzining Sulaymandin ħərgiz ayrilmaslikini halaydu, əzini aləmgə: «mən Sulaymannikidurmən» dəp ispatlimakqi bolidu. **«muħəbbət... Yahning dəhxətlik bir yalķunidur!»** — «Yaħ» — «Yahwəħ», yəni Pərwərdigarning namining ķiska xəkli.

8:7 1Kor. 13:8

8:8 «8-ayət xərħi» — Xulamit kiqik singlisi üqün ənsirəydu. U yatlik boloƣuqə ķandak ķilip uni pak saķlax kerək? Muxu soal tooƣruluk oylioƣanda bəlkim əzining yaxlik wakitlirini əsləydu.

Ikki akisi jawab beridu

9 «Əgər u sepil bolsa,
Biz uningoŋa kümüx munar salimiz;
Əgər u ixik bolsa,
Biz uni kedir tahtaylar bilən ḳaplaymiz».

Xulamit səz ḳilidu

10 «Өzüm bir sepildurmən,
Ḥəm mening kəksilirim munarlardəktur;
Xunga mən uning kəz aldida hatirjəmlik tapḳan birsidək boldum».

Xulamit səzini dawam ḳilidu

11 «Sulaymanning Baal-Ḥamonda üzümzari bar idi,
Üzümzarini baoŋwənlərgə ijarigə bərdi;
Ularning ḥəmmisi mewisi üqün ming kümüx tənggə apirip berixi kerək idi;
12 Өzümning üzümzarim mana mening aldimda turidu;
Uning ming tənggisi sanga bolsun, i Sulayman,
Xuningdək ikki yüz tənggə mewisini baḳḳuqilaroŋa bolsun».

Sulayman Xulamitḳa səz ḳilidu

13 «Ḥəy baoŋlarda turoŋuqi,
Ḥəmraḥlar awazingni angliоŋusi bar;
Mangimu uni anglatḳuzoŋaysən».

Xulamit Sulaymanoŋa səz ḳilidu

14 «I səyümlüküm, tez bolə,
Jərən yaki yax buoŋidək bol,
Tetitḳular taoŋliri üstidə yügürüp!».

8:9 «*9-ayət* xərḥi» — muxu ayəttə Xulamitning ikki akisi uning soaliоŋa *(8-ayət)* jawab beridu. Ularning singlisi əzini asraydioŋan, nomus ḳilidioŋan ḳiz bolsa *(«sepil bolsa»)*, undaḳta akiliri uni mukapatlaydu. Birak əgər u nomusni saḳlimaydioŋan, hətərlik yoloŋa qiḳmaḳqi bolsa *(«ixik bolsa»)*, akiliri uni pəwḳul'addə ḳooŋdaydu.

8:10 «*10-ayət* xərḥi» — Xulamit dərwəkə «sepil» idi — baxḳilarning ezitḳulukliriоŋa toluḳ qidioŋuqiliḳi bar idi, u pütünləy nomusi bilən ətkənidi. Өzini pak saḳlioŋaqḳa u Sulaymanning əḥdisini ḳobul ḳilixḳa tolimu təyyar idi. U ḥazir bəlkim ikki akisi əsli əzigə yürgüzgən ḳattiḳ muamilining zərürlükini kərüp yetixi mumkin idi. U sayisiz üzümzarda ixligəndə «ezikturuluxning ehtimali» az idi; sayisi boloŋan mewilik dərəhliri arisida ixligən bolsa, yaman niyətlik adəm təripidin ezikturulux ehtimali bar bolatti.

8:12 «*11-12-ayət* xərḥi» — 11-12-ayət: bu ayətlərdə Xulamit əzining Sulaymanoŋa toluḳ mənsup ikənlikini təkitləydu. U əzini Sulaymanoŋa beoŋixlioŋan bir üzümzaroŋa ohxitidu. Sulaymanning barliḳ üzümzarlirini baḳḳuqilar əzigə tegixlik in'amoŋa erixidu, əlwəttə. Xuningoŋa ohxax Xulamit ḥazir Sulaymandin ikki akisi üqün tegixlik in'am berixini soraydu. Qünki ular uni nomusqan ḳilip toy ḳiloŋuqə uningdin həwər elip kəlgənidi.

–12-ayət: «Өzümning üzümzarim mana mening aldimda turidu» degən sözlər Xulamitning əz xəhsini Sulaymanoŋa beoŋixlioŋini pütünləy ihtiyarən, pütünləy ərkinlik bilən boldi, dəp ipadiləydu ḥəm təkitləydu. Ərkinlik mana muḥəbbətning ayrilmas bir ḳismidur.

8:13 «*13-ayət* xərḥi» — Xulamitning kona dostliri *(ḥəmraḥlar)* bəlkim uningdin nahxa eytixni tələp ḳilidu. Sulaymanningmu angliоŋusi kelidu. Xulamit nahxa eytip sirtḳa qiḳip, Sulaymanni təwəndikidək qaḳiridu.

8:14 «Tetitḳular taoŋliri üstidə yügürüp!» — yaki «Yetitḳu əsümlük taoŋliri üstidə yügürüp!».

Ⱪoxumqə səz

Təwəndə məzkur kitabtin biz elixⱪa tegixlik bəzi sawaⱪlar wə hulasilər tizimlinip bayan ⱪilindi. Ularning bəziliri yuⱪiriⱪi xərhlərdimu tiloɣa elinoɣan. Uningda baxⱪa sawaⱪlar wə hulasilərmu bar.

(1) «Küylərning küyi» degən kitab Hudaning iradisi bilən bizgə roxən ülgə arⱪilik ər-ayallik muhəbbətkə, jümlidin jinsiyətkə boloɣan pozitsiyəni kərsitix yolida ata ⱪilinoɣan. Xundaⱪ pozitsiyə bolsa ər-ayallik muhəbbətni Hudaning sowoⱪisi süpitidə ⱪobul ⱪilix, uningdin ⱨuzur elix, uningoɣa təxəkkür eytip minnətdar boluxtin ibarəttur.

(2) Jinsiy muhəbbət Hudaning məⱪsitidə pəⱪət nikaⱨ ətküzgən ər-ayallik munasiwiti iqidila boluxi kerək.

(3) Hudaning jinsiyəttə boloɣan məⱪsətliri: —

(a) Pərzənt kərüx («Yar.» 1:28)

(ə) Bir tən bolux üqün («Yar.» 2:23-25)

(bu «bir tən» boluxning natooɣra yoldimu bolux mumkinqiliki bar — «1Kor.», 6:16ni kərüng).

(b) Ər-ayallik muhəbbətkə ləzzət kəltürüx.

Bu məⱪsət «küy»də təkitlinip roxən kərünidu; u güzəl bir ix, uni ümid wə minnətdarlik bilən kütüxkə tooɣra kelidu.

Kərsitip eytimizki, Hudaning ər-ayallikⱪta boloɣan birinqi məⱪsiti dostluⱪ, ⱨəmraⱨlik wə bir-biridin ⱨuzurlinixtin ibarət idi («Yar.» 2:18). Pərzənt kərüx ikkinqi orunda turidu. Xuning bilən pərzənt kərməslik səwəbidin ajrixix Huda aldida eoɣir gunaⱨdur.

(4) Hudaning jinisiy muhəbbəttə boloɣan toluⱪ iradisi bolsa, nikaⱨlik ər-ayal munasiwəttə bolux kerək, əlwəttə, lekin uning toluⱪ məⱪsiti pəⱪət yetilgən muhəbbət iqidə əməlgə axidu. Bundaⱪ muhəbbət ibraniy tilida «ahawaⱨ», grek tilida «agapə» degən sezlər bilən ipadilinidu. «Ahawaⱨ» degən sez «Küy»diki kəp ayətlərdə kərünidu.

Xuning bilən Muⱪəddəs Kitabⱪa asaslanoɣan, yahxi bir hil «nikaⱨ xəkli»də toyoɣa məs'ul kixi awwal yigittn, andin ⱪizdin: «Sən jorəngning əⱨwali ⱪandaⱪla bolsun, bay bolsun kəmbəoɣəl bolsun, saⱪ bolsun aoɣriⱪ bolsun, üstün bolsun, təwən bolsun ələm ikkinglarni ayriwətküqə uningdin həwər elip, pəⱪət uningoɣila xərtsiz muhəbbət bilən baoɣlinixⱪa razimusən?» degən soalni soraydu.

(5) «Yar.» 2:24də mundaⱪ sez tepilidu: «**Xu səwəbtin (Hudaning bekitkənlikidin) ooɣul bala ata-anisidin ayrilip, əz ayaliɣa baoɣlinip, uning bilən bir tən bolidu**». Baxⱪa yərlərdə eytⱪinimizdək, xuni təkrarlimaⱪqimizki, Muⱪəddəs Kitabⱪa asasən toy ⱪiloɣanda yengi ər-ayal yipyengi bir ailə ⱪurux üqün imkaniyətning bariqə ata-anisining əyidin (yigitningkidin bolsun, ⱪizningkidin bolsun) «qiⱪix»i kerək. Bundaⱪ ⱪilix ata-anilaroɣa ⱨərmətsizlik əməs. Qünki ata-anilarni ⱨərmətləx, jümlidin yaxanoɣanda ulardin həwər elix burqi bolsa Muⱪəddəs Kitab («Mis.» 20:12, «1Tim.» 5:4) dimu eniⱪ buyruloɣan. Biraⱪ Hudaning tərtipi boyiqə, yigit-ⱪiz toy ⱪiloɣandin keyin, yigit ularning yengi ailisining bexi bolidu; xu waⱪittin baxlap Huda aldida uning birinqi məs'uliyiti əz ayaliɣa, andin balilariɣa bolidu. Undaⱪ bolmisa nətijisi kəngülsizlik, jedəl-majira wə ziddiyətlərning mumkinqiliki heli qong bolidu.

(6) Xulamit Sulaymanni «mening bexim» dəp roxən tonuydu. Sulayman uningoɣa əgixip Galiliyəgə kəlgən əməs, bəlki u Sulaymanoɣa əgixip Yerusalemoɣa kelidu. Muⱪəddəs Kitab boyiqə «ər əz ayalining bexi» deginimiz «ər ayalining diktatori» degənlik əməs; ər «bax» bolsa, ayal uning «teni» bolidu əməsmu? («**Ular «bir tən»**

bolidu»). «Bax» əzining tenidin ayrilalmaydioƣandək, tenidin təbiiy ƕalda ƕərdaim həwər alidioƣandək, ərning əz ayalidin həwər elix wə əzi Hudaoƣa boysunoƣan ƕalda uningoƣa yetəkqilik rol oynax məs'uliyiti bardur. Bundaķ deginimiz «Ayal erigə təxəbbus ķilsa bolmaydu» degənlikmu əməs. Qünki Xulamit Sulaymanoƣa bir nəqqə ķetim təxəbbus ķilidu wə Sulayman uni ķobul ķilidu (2:15, 7:10-12).

(7) Uning «bexi» boloƣini bilən, Sulayman Xulamitni əz muƕəbbitini ķobul ķilixķa məjbur ķilmaydu (4:1-8də hatiriləngən qüxni kərüng). «Basķunqilik» pəķət ər-ayallikning sirtidila əməs, bəlki uning iqidimu məwjut boluxi mumkin. Səygü bolsa ƕərdaim səygən kixigə ərkinlik beridu. Yetilgən, toluķ muƕəbbət səyginining tələplirini rət ķilixķa ərkinlik beridu; gərqə səyümlük kixisigə kəp ümidlərni baoƣlioƣan bolsimu yaki u tooƣruluķ Hudadin kəp tiləklərni tiligən bolsimu, muƕəbbət bilən səygən kixisidin «Bərmisəng bolmaydu» degəndək tələplərni ƕərgiz ķilmaydu. Kütkən ümidlər əməlgə axurulsun axurulmisun, ƕəķiķiy muƕəbbəttə əzgirix bolmaydu. Məsilən, 6:4-9də Sulayman Xulamitni təripləydioƣan səzlərni bayķaymiz. Uning bu səzliri ilgiri toy küni kəqtiki təriplirigə pütünləy degüdək ohxax. Gərqə Xulamitning (uning ikkinqi qüxi ispatlioƣandək, 4:1-8) Sulaymanning muƕəbbitigə səzgür boluxtin sowuoƣan bolsimu, Sulaymanning uningoƣa boloƣan muamilisi, uningoƣa baoƣlioƣan muƕəbbitidə ƕeq əzgirix bolmidi.

Ƕəķiķiy, toluķ muƕəbbət pəķət Hudaning əzidin kelidu; uning oti kənglimizdin orun aloƣandin keyin (8:7), biz uning Məsiƕ arķilik boloƣan dostluķida bolsaķ andin xundaķ muƕəbbət bizdə bolmay ķalmaydu.

(8) Xulamit əzining kəmqiliki wə artuķqiliķlirini tonup yətkən (1:5-6, 2:1). Bəzilər «əz artuķqiliķini tonup yetix kiqik peillik əməs» dəydu. Lekin biz baxķa yərlərdə eytķinimizdək təkrarlaymizki, kiqik peillik —reallikķa yüzlinixtin ibarəttur, halas. Bizdə talant, güzəllik wə ƕərhil artuķqiliķlar bar bolsa ularni Huda bərgəndur; xunga kiqik peillik degən bizdiki güzəllik wə artuķqiliķlarni «Yaķ, məndə yoķ» dəp etirap ķilmaslik əməs, bəlki minnətdarlik bilən ularning mənbəsi Ƕəmmigə Ķadirning ikənlikini təkitləxtin ibarəttur. Biz ƕərgiz bizdə boloƣan talantni ««Əzimizning alaƕidə boloƣanliķimiz»din qikķan» deməymiz; undaķ desək ƕakawurluķ bizni aldap igiliwalidu.

(9) Xulamit dəsləptə muƕəbbətlixip yürgən künliridə əzining ƕəsn-jamalini asriyalmioƣanliķioƣa boloƣan ƕəsritini bildüridu (1:6). Toy ķiloƣandin keyinmu ķolimizdin kelixiqə əz jərimizni səyündürüxkə «dəsləptə muƕəbbətlixip yürgən künlirimiz»də boloƣan iskətimizni yoķatmasliķķa tirixiximizoƣa tooƣra kelidu. Əzini taxliwetix muƕəbbətkə sooƣuķ su səpkəndək ixtur.

(10) Ər-ayallikta jinsiy jəƕəttin sirt, muƕəbbətni yənə ix-ƕərikətlər bilən ipadiləxkə tooƣra kelidu. Biz 3:10də Sulaymanning əl-yurt aldida Xulamitķa boloƣan ƕərmitini bildürüx üqün, toy səpirigə alaƕidə təyyarioƣan təhtirawanni kərimiz. Uni «əz yurtida turoƣandək» ƕes ķildurux üqün Sulayman yənə ularning ƕujirisini alaƕidə bezigən (1:16-17). Bundaķ orunlaxturuxning bəzi wakitlarda imkaniyiti bolmaydu, əlwəttə. Ƕərƕalda ayaloƣa nisbətən ƕujrining alaƕidə orun ikənliki, imkan ķədər uni sərəmjan saķlax ərlərning dikķitigə ərziydu.

(11) Ər-ayallikta jinsiy jəƕəttin baxķa, muƕəbbətni səzlər bilən ipadiləxkə tooƣra kelidu. Təripligüdək pursət bolsila Sulayman wə Xulamit yurt aldida bir-birini təripləydu. Gərqə ularning muƕəbbitidə kəngülsizliklər boloƣan bolsimu (Xulamit kərgən qüx, 4:1-8),

Sulaymanning uni tərifləydiоqanlikі bu ixtin əzgərmidi. U həқ aldida hərgiz uni əyiblimidi.

Hərbir ayal əz eridin «Seni səyimən» degən səzni pat-pat anglaxқa təxnadur (xunimu dəp ətimizki, hərbir balimu ata-anisining «Seni səyimən» degən səzini pat-pat anglaxқa təxnadur).

Sulayman wə Xulamit daim əzining arzu-həwəsliri wə hessiyatlirini bir-birigə eytidu. Huda ər-ayallarni pərқlik yaratқan; xunga: «Sən məndə қandaқ hessiyatning bar ikənlikini obdan bilixing kerək!» yaki «Mening nemə oylawatқanlikimni bilməmsən!» deyix, adəttə qong bir hatalik bolidu. Ərlər ayallarni asan qüxinəlməydu, ayallarmu əz ərlirini asan qüxinəlməydu, bir-birini obdan qüxinix üqün tirixix kerək; xunga bir-birigə boloqan hessiyatlar, arzu-həwəslirini bildürüxkə ərkinlik wə pursət yaritix kerək. Hərbir arzu-həwəslirining həmmisini қandurup ketix natayin, əlwəttə; biraқ muhəbbətning birinqi baskuqi bir-birini anglax wə əz'ara qüxinixtin ibarəttur.

(12) (2:15) «Tülkilərni tutuwalayli, yəni üzümzarlarni buzoquqi kiqik tülkilərni tutuwalayli»

Hərbir munasiwəttə muhəbbətni buzidioqan, kərünüxtə «kiqik» boloqan məsililər bolidu. Xulamit tehi toy қilmastin ularning munasiwitidə muxundaқ məsililərni bayқap, bir tərəp қilixқa təxəbbus қilixi bizgə yahxi ülgidur. Dostluқta yaki ər-ayalliқta məwjut boloqan məsililər əzlikidin hərgiz yoқimaydu, əksiqə daim ədəp ketidu.

(13) Sulayman padixah bolup, məmlikət ixliri kəp boloqini bilən, Xulamitning təlipi boyiqə məhsus uningoqa həmrah boluxқa waқit ajratti («yurtini yoқlax», 7:11din baxlanoqan қisimni kərüng). Hərbir ayal yoldixining əzigə ayrim həmrah boluxқa waқit ajritixioqa moһtaj (hərbir balimu ata-anisining əzigə ayrim həmrah boluxioqa moһtaj).

(14) Xulamit Sulaymanni «dostum» dəp ataydu (biz «amriқim» dəp tərjimə қiloqan səz bu mənini əz iqigə alidu: 1:9, 1:15, 2:2, 2:10, 2:13, 4:1, 4:7, 5:2 wə 6:4). Bu səz ər-ayallik munasiwətning kəng mənilikikini wə uningda boloqan birhil barawərlikni bildüridu; «dostum» degən səz, «səyginim» yaki «səyümlüküm»ning mənisidin kəng bolidu. Biraқ dostluқi yoқ, əz-ara həқiқiy alaқə-parang bolmay, pəқət birhil «əmür sodisi» süpitidə bolup kəlgən қanqilioqan ər-ayallik munasiwətlər bardur?

(15) Ər-ayallar bir-birigə jinsiy muһəbbətni ipadiləxtə əginixkə təyyar boluxi kerək. Bundaқ pozitsiyə hərdaim Xulamitta, bolupmu erining muһəbbitigə yengi əzgirix wə yengi səzgürlükni əks əttürüxtə ipadilənгən (5:2-8də hatiriləngən qüxtə kərünidu).

(16) Muһəbbətning «waқti-saiti»ning muһimliқi, yəni jərisining mijəz-hulқi wə hessiyatlirioqa səzgür bolux kerəkliki kəp қetim təқtlinidu (2:7, 3:5, 8:4).

(17) 4:12 Sulayman Xulamitқa nomusini saқlioqanliқi üqün minnətdarliқ bildüridu: «**Peqətləngən bir baoq mening singlim, mening jərəmdur; etiklik bir bulaқ, yepiқlik bir fontandursən**».

Hudaning iradisi boyiqə, toy қilmastin jinsiy muһəbbətni «məxiқ қilix» bolmaydioqan ix. Halbuki, yigit yaki қiz toydin ilgiri jinsiy gunah arқiliқ buloqanoqan bolsa, Hudaoqa təxəkkür, Uning Məsiһdə boloqan nijat-қutқuzuxi arқiliқ paklanduruluxning imkaniyiti yənila bar. «**Xuning bilən birsi Məsiһdə bolsa, u yengi bir yaritiloquqidur! Kona ixlar ətüp, mana, həmmə ix yengi boldi!**» (Injil, «2Kor.» 5:17).

(18) Hudaning bizgə nesiwə қiloqan hərbir yahxi sowoqisi üqün Uningoqa minnətdar bolayli, U hərbirimizgə baoqlioqan muһəbbətkə ixinəyli.

(Injil, «Yuḥanna, 10:10) «Mən (Əysa) bolsam ular ḥayatlikḳa erixsun wə u ḥayatlik mol bolsun, dəp kəldim».

(Injil «1Tim.» 4:4) «Qünki Huda yaratḳan ḥəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür eytixlar bilən ḳobul ḳilinsa, ularning ḥeqḳaysisini qəkləp rət ḳilixḳa bolmaydu».

(Injil «1Tim.» 6:17) «Bu zamanda bay boloɣanlaroɣa məoɣrurlanmaslikni, tayanoɣusiz ətkünqi baylikḳa əməs, bəlki biz bəḥrimən boluxḳa ḥəmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxḳan ḥalda təminligüqi Hudaoɣa tayinip ümid baoɣlaxni tapilioɣin».

Sulaymanning ḥayatining keyinki künliri

Məzkur kitabta romantik muḥəbbət wə uning maḥiyitining Hudadin kəlgənliki təswirlinidu (8:6). Uningda yənə Sulayman wə Xulamit əz'ara sadik boluxḳa wədiləxkənliki (8:6-7), xunglaxḳa Sulaymanning Xulamitni «atmix hanixi, səksən keniziki arisida» uning birdinbir ḥəḳikiy səygini dəp bayan ḳiloɣanliḳi hatirilinidu (6:8-9). Əmdi buni oḳuoɣanlar Sulaymanning ḥayatining keyinki tarihioɣa əjəblinidu («Ḥekmət topliɣuqi»tiki «ḳoxumqə səz»imizdimu biz buning üstidə tohtalduḳ).

Sulaymanning keyinki tarihi Təwrattiki «1Pad.» 10-11-bablardin tepilidu; təwəndə biz bu yərlərdin bəzi səzlərni nəḳil kəltürimiz. Uningdin awwal Huda Israil padixaḥlirioɣa ḳalduroɣan pərmanlarning bəzilirini kərəyli:

«Ḳan.», 17-babtin, 17-19: —

«Padixaḥ kəp ayallarni əz əmrigə almasliḳi kerək; bolmisa uning kəngli ezip ketixi mumkin. U əzi üqün altun-kümüxni kəpəytməsliki kerək.

Padixaḥlik təhtigə oltuoɣinida u əzi üqün Lawiy kaḥinlarning aldida muxu ḳanunni bir dəptərgə kəqürüp pütüxi kerək. Xu dəptər uning yenida daim boluxi wə uni əmrining barlik künliridə oḳuxi kerək; xundak ḳilsa u Pərwərdigar Hudasidin ḳorḳup, muxu ḳanunning səzliri wə bəlgilimilirini tutup ularoɣa əməl ḳilixni əginidu...».

«1Pad.» 10-11-bablardin: —

«Sulayman padixaḥ yər yüzidiki barlik padixaḥlardin baylikta wə danalikta üstün idi. Huda Sulaymanning kəngligə saloɣan danalikni anglax üqün yər yüzidikilər ḥəmmisi uning bilən didarlixix arzusi bilən kelətti. Kəlgənlərning ḥəmmisi əz sowoɣitini elip kelətti; ular kümüx ḳaqa-ḳuqilar, altun ḳaqa-ḳuqilar, kiyim-keqəklər, dubuloɣa-sawutlar, tetitḳular, atlar wə ḳeqirlarni elip kelətti. Ular ḥər yili bəlgilik mikdarda xundak ḳilatti.

Wə Sulayman jəng ḥarwiliri wə atlik əskərlərni yioɣdi...

Padixaḥ Yerusalemda kümüxni taxtək kəp ḳildi...

(11-bab)

Lekin Sulayman padixaḥning kəngli Pirəwnning ḳizidin baxḳa kəp qət'əllik ayallaroɣa, jümlidin Moabiy, Ammoniy, Edomiy, Zidoniy, Ḥittiy ayallirioɣa qüxkənidi. Pərwərdigar əslidə muxu əllər tooɣruluḳ Israillaroɣa: «Ularning ḳizlirini izdəp barmanglar, wə ularni silərningkilərgə kirgüzmənglar; qünki ular qoḳum kəngülliringlarni əz məbudlirioɣa azduridu» dəp agaḥlanduroɣan. Birak Sulaymanning kəngli dəl xularoɣa baoɣlandi. Uning yəttə yüz ayali, yəni hanixi wə üq yüz keniziki bar idi; uning ayalliri uning kənglini azdurup buruwətkənidi.

Xundak boldiki, Sulayman yaxanoɣanda, uning ayalliri kənglini baxḳa ilaḥlaroɣa azdurup buruwətti; xuning üqün uning kəngli atisi Dawutningkidək Pərwərdigar Hudasioɣa mutləḳ sadik bolmidi.

Xunga Sulayman Zidoniylarning məbudi Axtarotni, Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkomni izdidi; xuning bilən

Sulayman Pərwərdigarning nəziridə rəzillik kildi; u atisi Dawut Pərwərdigarоƣa əgəxkəndək izqillik bilən əgəxmidi.

Andin Sulayman Yerusalem aldidiki edirlikta Moabiylarning yirginqlik məbudi Kemox ҳəm Ammoniylarning yirginqlik məbudi Milkom üqün bir «yukiri jay»ni yasidi; xuningdək əzining məbudlirioƣa huxbuy yakidioƣan wə kurbanlik kilidioƣan ҳərbir qət'əllik ayali üqünmu u xundak kildi; xunga Pərwərdigar Sulaymandin rənjidi; gərqə U uningoƣa ikki ketim kerüngən bolsimu, wə uningoƣa dəl muxu ix tooƣruluk, yəni baxka ilaҳlarni izdiməslikini tapilioƣan bolsimu, uning kəngli Israilning Hudasi Pərwərdigardin aynip kətti; u Pərwərdigarning tapilioƣinioƣa əməl kilmidi. Xuning üqün Pərwərdigar Sulaymanoƣa mundak dedi: —

«Sən xundak kiliwerip, Mening sanga buyruoƣan əҳdəm bilən bəlgilirimni tutmioƣining üqün, Mən jəzmən padixaҳlikni səndin yirtiwetip hizmətkaringoƣa berimən»».

Biz: — «Undak korkunqluk bir «teyilip ketix» kandakmu mumkin bolsun?» dəp soriximiz mumkin. Huda Sulaymanoƣa Xulamitni («Sulayman hanim» — «Xulamit»ni xundak tərjimə kiloƣili bolidu) uning ҳəkikiy yar boluxka təkdim kiloƣan dəp ixinimiz. Xulamitning kiqik peilliki, əz həlkigə boloƣan ҳərmiti (6:12) uni Sulaymanoƣa «mukəmməl yardəmqi ҳəmraҳ» boluxka layik kiloƣan; uning Sulaymanning ҳərdaim əz pukraliri bilən boloƣan munasiwət-alakisini saklaxka, uni yukiri mənsəptə olturoƣuqi ҳərbirsi uqraydioƣan hətərdin, yəni ҳakawurluktin saklaxka toluk salaҳiyiti bar idi. Gərqə Sulaymanda zor danalik boloƣini bilən, uningoƣa təkdim kiloƣan ҳəmmə imtiyazlar boloƣini bilən, uning kəz aldida Təwrattiki nuroƣun kisimlar boloƣini bilən, pəyoƣəmbərlər uningoƣa alaҳidə yətküzgən sözlər boloƣini bilən, Pərwərdigar biwasitə ikki ketim uningoƣa kerüngini bilən («1Pad.» 3:5-15, 9:1-9), Huda uningoƣa bekitkən xundakla əzini tolimu səygən layik ҳəmraҳi boloƣini bilən, yioƣip eytkanda uningoƣa bu dunyada tiligüdək barlik bəht-bərikətlərning ҳəmmisi təkdim kilinoƣini bilən — u yənila Pərwərdigarning yolidin qikip kətti.

Bu adəmni ҳəkikiy əjəbləndüridioƣan bir ҳadisə, ҳəmmimiz uningdin qongkur sawak-agaҳ eliximizoƣa tooƣra kelidu. Bizgə «Pənd-nəsihətlər» degən uluoƣ kitabida «**Pərwərdigardin korkux danalikning baxlinixidur**» dəp eytkan kixining əzi Pərwərdigardin əyminixtin təzdi. Bərҳək, Yərəmiya pəyoƣəmbər degəndək: «**Kəlb ҳəmmidin aldamqi wə uning dawasi yoktur. Kimmu uni qüxinəlisun?!**». Rosul Pawlus:

««Mən etikadta qing turuwatimən» degən kixi əzining yikilip ketixidin ҳezi bolsun» — dəp agaҳ beridu («1Kor.» 10:12).

Əgər siz bügün Məsih arkilik Hudaning etikadida turoƣan bolsingiz, Hudaoƣa təxəkkür eyting — birak ҳərgiz əzingizni «yikilip kətkən» Sulaymandin yaki «Hudaning iltipatidin sunduruloƣan» yurtdaxliri boloƣan Yəҳudiy həlkidin artuk qaoƣlimang.

Injil, «Rim.», 11:20-21 «**Tooƣra, ular etikadsizliktin sunduruldi; sən bolsang, etikading bilən tik turisən; birak uningdin məoƣrurlanma, əksiqə Hudadin kork! Qünki Huda əyni wakitida bu dərəҳning əz xahlirini** (Sulaymandək barlik imtiyazliri boloƣini bilən, etikat kilixni rət kiloƣan Yəҳudiylarni) **ayimioƣanikən, senimu ayimasliki mumkin**» (tirnak iqidiki səz əzimizningki).

Injil «1Kor.» 10:12: —««**Mən etikadta qing turuwatimən» degən kixi əzining yikilip ketixidin ҳezi bolsun**».

Ḥəmmimizni Sulaymanningkidək teyilixtin saḳlaydioɣan addiy bir ix — ḥərküni Hudaning səzidin, yəni Muḳəddəs Kitabtin bir ḳisimni (əz tilida, əlwəttə) oḳup uning üstidə azraḳ oylinixtin ibarət (yuḳirida, «Ḳan.» 17:19ni kərüng).

Huda ḥəmmimizni saḳlisun — wə arimizdiki bala-qaḳiliḳ boloɣanlaroɣa aililik turmuximizdiki barliḳ ixlirimizning təmigə Əz xad-huramliḳi wə aram-hatirjəmlikini selix üqün Əzining Məsiḥdə boloɣan xərtsiz, tilsimat muḥəbbitini ata ḳiloɣay!

MUḴƏDDƏS KALAM

Təwrat, Zəbur,
Pəyoɣəmbərlər
wə Injil

«Uyoɣurqə Muḳəddəs Kitab»

Ikkinqi Ḳisim
(Pəyoɣəmbərlər wə Injil)
2025

© Muqəddəs Kitab 2010
www.mukeddeskalam.com
«Uyoqurqə Kalam Tərjimisi»

Muḳəddəs Kitab
Məzmunlar

BIRINQI ḲISIM
(Təwrat wə Zəbur)

Təwrat wə Zəbur (Kona Əḥdə)		**bət**
Təwrat, Zəbur wə Injil tooɣrisida		5
1.	Yaritilix	14
2.	Misirdin qiḳix	138
3.	Lawiylar	219
4.	Qəl-Bayawandiki səpər	281
5.	Ḳanun xərḥi	349
6.	Yəxua	413
7.	Batur ḥakimlar	451
8.	Rut	498
9.	Samuil «1»	510
10.	Samuil «2»	555
11.	Padixaḥlar «1»	600
12.	Padixaḥlar «2»	648
13.	Tarih-təzkirə «1»	701
14.	Tarih-təzkirə «2»	743
15.	Əzra	795
16.	Nəḥəmiya	817
17.	Əstər	845
18.	Ayup	862
19.	Zəbur	955
20.	Pənd-nəsiḥətlər	1134
21.	Ḥekmət toplioɣuqi	1196
22.	Küylərning Küyi	1222

Həritilər wə Sürətlər

IKKINQI ḲISIM
(Pəyoɣəmbərlər wə Injil)

Pəyoɣəmbərlər (Kona Əḥdə)		**bət**
23.	Yəxaya	1251
24.	Yərəmiya	1387
25.	Yioɣa-zarlar	1508
26.	Əzakiyal	1524
27.	Daniyal	1618
28.	Ḥoxiya	1677
29.	Yoel	1703
30.	Amos	1714
31.	Obadiya	1734
32.	Yunus	1741
33.	Mikaḥ	1753
34.	Nahum	1770
35.	Ḥabakkuk	1778
36.	Zəfaniya	1793
37.	Ḥagay	1803
38.	Zəkəriya	1819
39.	Malaki	1955

Injil (Yengi Əḥdə)	**bət**
Tonuxturuluxi («Yengi Əḥdə»)	1
1. Matta	17
2. Markus	99
3. Luḳa	142
4. Yuḥannna	228
5. Rosullarning paaliyətliri	302
6. Rimliḳlarɣa	372
7. Korintliḳlarɣa «1»	410
8. Korintliḳlarɣa «2»	462
9. Galatiyaliḳlarɣa	497
10. Əfəsusluḳlarɣa	519
11. Filippiliḳlarɣa	543
12. Kolossiliklərgə	562
13. Tesalonikaliḳlarɣa «1»	580
14. Tesalonikaliḳlarɣa «2»	589
15. Timotiyɣa «1»	603
16. Timotiyɣa «2»	620
17. Titus	635
18. Filemon	642
19. Ibraniylarɣa	649
20. Yaḳup	686
21. Petrus «1»	700
22. Petrus «2»	720
23. Yuḥanna «1»	732
24. Yuḥanna «2»	749
25. Yuḥanna «3»	754
26. Yəḥuda	758
27. Wəḥiy	766
Təbirlər	827

Həritilər wə Sürətlər

Təwrat 23-ķisim

«Yəxaya»

(Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Oķurmənlərning aldida pəyoɣəmbərlik kitabliridin əng uluoɣlardin biri turidu — yəni Təwrat 23-ķisim, Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabi («Yəxaya»).

Hatiriləngən materiyaloɣa asasən Yəxayaning pəyoɣəmbərlik hizmiti Yəhuda padixahi Uzzia əlgən yil (miladiyədin ilgiriki 740-yili) baxlanoɣan, xundaķla padixahlar Yotam, Aһaz һəm Ḥəzəkiyalar təһttə olturoɣan məzgillərdə, miladiyədin ilgiriki 686-yilioɣiqə əllik tət yil dawam ķiloɣan. Uning pəyoɣəmbərlik hizmiti bəlkim һəm xu məzgildin ilgiri, yəni Uzzia təһttə olturuxtin ilgiri (demək, miladiyədin ilgiriki 740-yilidin burun) һəm rəzil padixah Manassəһning təһttə olturoɣan waķtidimu (demək, miladiyədin ilgiriki 686-yilidin keyin) boloɣan boluximu mumkin. Birak bu tooɣruluķ yazma hatirilər məwjut əməs.

Yəxaya bəzidə «pəyoɣəmbərlərning pəyoɣəmbiri» dəp atilidu — u Huda tooɣrisidiki hatirilənmə süpitidə һətta Təwrattiki baxķa uluoɣ ķisimlar iqidə tehimu munəwwər orunda turidu. Məsiһ dunyaoɣa kəlgüqə, yəni Injil dəwrigiqə uning Huda tooɣruluķ bəzi eytķanlirini ḥeqķandak baxķa pəyoɣəmbər eytip bakķan əməs idi. Uning kitabidiki muһim temilarni təwəndikidək yəkünlisək bolidu: —

(1) Dunyaoɣa bir Ķutķuzoɣuqi kelidu. Muxu Ķutķuzoɣuqining alaһidiliki Yəxaya kitabida süpətlinidu. U bolsa: —

(a) Dawut padixaһning jəmətidin qiķidioɣan bir padixaḥ;

(ə) dunyadiki barlik gunaḥlarni Өz üstigə kətürüp ķurbanlik boloɣan, Hudaning ķuli;

(b) ahirķi zamanlarda dunyani sorak ķilixķa asmandin qüxidioɣan, Hudaoɣa wəkil bolidioɣan padixaḥ.

Yəxaya kitabining ahirķi ķismida muxu Ķutķuzoɣuqi bolsa, «Hudaning məsiһ ķiloɣini» yaki «Məsiḥ» dəp atilidu; U ķudrətlik, karamət һəm məjizilik ixlarni yaritixķa Hudaning Roһi wujudioɣa qüxkən kixidur. «Məsiḥ»kə boysunup, səzigə itaət ķiloɣan barlik kixilər ḥayatķa erixidu; Uningoɣa boysunmioɣanlar mənggügə ḥalak bolidu.

(2) «Hudaning xəһiri» (yəni «Ķuddus», Yerusalem yaki «Zion») wə «Hudaoɣa yat xəḥər» (Babil, «muxu dunyadiki xəḥər»). Zionoɣa təwədikilərning parlak keləqiki; «muxu dunyadiki xəḥər»dikilərning qong balayi'apətkə yüzlinixi.

(3) Hudaning pak-mukəddəsliki. Huda mukəddəsliki һəm Өzini Israiloɣa mənggülük baoɣlioɣanliki bilən: «Israildiki Mukəddəs Boloɣuqi» — deyilidu.

(4) Huda dunyadiki barlik tarihni idarə ķiloɣuqi, xundaķla Өz һəlķining bəһt-bərikitini kəzləp barlik tarihni baxķuroɣuqidur. U kəlgüsi ixlarni tehi yüz bərmigən qaoɣlardimu bilgəqkə, Өz һəlķini

ixənq-etiqadida həm Özigə tayinixta qing turuxqa rioʏbətləndürüx üqün, Özi muwapiq dəp qarioʏanda ularoʏa bəzi ixlarni (pəyoʏəmbərlər arqilиq) aldin'ala eytidu.

(5) Insanning əz-özigə tayinixi Hudaoʏa yirginqliktur; Hudaoʏa tayanoʏanlar uning hursənliki bolidu; hətta muxu dunyadiki barliq japa-muxəqqətlər, dərd-ələmlik ixlar arisidimu u ularoʏa aram-hatirjəmlik beridu.

Kərünüxtə Yəxaya pəyoʏəmbər padixah ailisidə yaki aqsəngək bir ailidə tuoʏuloʏan; əzining kitabidin həm Təwrattiki baxqa bəzi qisimlardin kərüniduki, u ordioʏa kirip-qiqixqa hoququluq, xunglaxqa ordidiki barliq ixlaroʏa, jümlidin padixahning diplomatik munasiwətlirigə (məyli məhpiy yaki məhpiy bolmisun) nahayiti tonux idi. Yənə oquq kərüniduki, muxu «yuqiri munasiwət» uningoʏa nisbətən «heqnemə» hesablanmaytti. Uning əllik yillik pəyoʏəmbərlik hizmiti dawamida, u heq qorqmastin padixahlaroʏa, qət'əllik əlqilərgə, kahinlar wə hərhil diniy ərbablaroʏa, sotqilaroʏa həm hər dərijilik əməldarlaroʏa qattiq tənbih həm agahlarni berixtin bax tartmay kəlgən. U yətküzgən bayan-həwərlərgə həlq ixənməy mazaq qilip kəmsitsimu, u yənila Hudaning səz-kalamini ularoʏa yətküzüp turatti.

Uning Huda təripidin pəyoʏəmbər boluxqa «toluq qaqirilixi» məzkur kitabning 6-babida biz üqün hatiriləngən. Bu qaqirilix nemixqa birinqi babta əməs, bəlki 1-babtin 5-babqiqə hatiriləngən həwərlərdin keyin kelidu? Nahayiti enik türüptuki, biz muxu awwalqi (1-5-babtiki) həwərlərdin uning baxqilarning gunahlirioʏa Hudaning tənbih bərgüqi «qorali» boloʏanliqini bilimiz; 6-babtiki qaqirilix arqilиq u əzining gunahqa qəmgənlikini həm gunahning qongqur yirginqlik ikənlikini səzgənlikini bizning qüxiniximizni ümid qilidu. Muxu aldinqi bəx babta Israil həm puqralirioʏa bəx qetim «**Həlinglaroʏa way!**» dəp jakarlaydu, keyin u Hudaning pak-mukəddəslikini, Uning uluoʏluqini kərüp: «**Özümgə way!**» dəp qattiq azablinidu. Uni əng azablioʏan gunahliri əzining orunsiz, napak gəp-səzliri idi; bu jəhəttə u əzining əz dəwridiki adəmlərni buloʏaydioʏan gunahlarning təsirini qobul qiloʏanliqini sezip: —

«**Özümgə way! Mən tügəxtim! Qünki mən ləwliri napak adəmmən həm napak ləwlik bir həlq bilən arilixip turup, əz kəzüm bilən padixahqa, yəni samawi qoxunlarning Sərdari boloʏan Pərwərdigaroʏa qaridim!**» — dedi.

Uning nalə-pəryadini angliʏan Rəb pərixtisini qurbangahdin bir qooʏni elip kelip uning aoʏzioʏa təgküzüxkə buyrudi, xuning bilən uning gunahliri kəqürüm qilinoʏanliqi jakarlandi (Yəxaya bu bir wəqədin gunahlarning kəqürüm qilinixining qurbangah bilən ziq munasiwiti bar ikənlikini enik qüxəndi; keyinrək muxu həwər Mukəddəs Rohning wəhiysi bilən tehimu enik bolidu). Hudaning: «**Mən kimni əwətimən wə kim bizgə wəkil bolup baridu?**» degən awazini anglap, Yəxaya əzini kərsitip: «**Mana mən! Meni əwətkəysən**» — dedi.

Huda uningoʏa: «Gepingni anglaxni rət qilidioʏan muxu həlqinggə seni əwətimən; ular həwiringni angliʏanseri baoʏrini tehimu qattiq qilidu» — dəydu. Bu bolsa kixilər anqə yaqturmaydioʏan bir wəzipidur! Xuning bilən uning kəngli azablinip: «**Əmdi muxundaq ixlar qaqanoʏiqə dawamlixidu?**» dəp sorixi əjəblinərlik ix əməs (6:11).

Yəxayaoʏa Israillar iqidə Hudaoʏa sadiq boloʏan, uning həwirini anglap ixinidioʏan bir «qaldisi», «qaldurulоʏan qisim» yaki «saqlanoʏan qisim»ning hərqaqan məwjutluqi ayan qilinidu. Yəxaya bolsa ularning hizmitidə bolidu; «qaldilar» keyinrək Yəxaya tapxuruwalidioʏan həwərlərni anglaydu,

qing saqlaydu wə bularni keyinki dəwrlərgə yətküzidu, dəpmu eytilidu. Əməliyəttə muxu gəpning həqiqət ikənliki tüpəylidin bügün Yəxayaning kitabini əz qolimizda tutux nesiwimiz bar bolƣan; Hudaƣa sadiq bolƣan muxu «qaldisi» uning həm baxqa pəyƣəmbərlərningmu yazƣanlirini əz əyni kəqürüp saqliƣan.

Yəhudiylarning «hədisliri»gə asasən, Yəxaya pəyƣəmbər rəzil padixah Manassəh təripidin hərə bilən həridilip, ikki parqə qilip əltürülgən («Ibr.» 11:37-ayətni kərüng), biraq u Hudaning səzigə kirip yazmilirini əzigə əgəxkənlərgə tapxuroƣanliqi üqün, muxu yazmilar bügüngiqə qolimizda saqlanoƣan.

Əz həlqi üqün əllik yil hizmət qilix dawamida, Yəxaya nuroƣun bexarətlərni bərgən. Biraq «bexarət» deginimiz nemə? Bexarət bolsa ətkənki, həzirqi yaki kəlgüsidiki məlum bir ix tooƣruluq Hudaning qarixi ayan qilix yaki Hudaning Əzi tooƣruluq məlumat berix. Bəlkim kəpinqimiz bexarət kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytixtin ibarət dəp qaraymiz; əməliyəttə bexarətlər yuqiriqi tərəplərni əz iqigə alidu, biraq bexarətning əng muhim amili kəlgüsidiki (yaki ətkənki) bir ixning nemə ikənliki əməs, bəlki ixning nemixqa boloƣanliqidin ibarəttur. Aldin'ala eytiloƣan məlum bəzi ixlarning yüz bərgənliki bexarətning Hudadin kəlgənlikini təstiqlaydu həm Hudadin əymingüqilərni bexarətning qaloƣan qisimliriƣa ixinip qing tutuxqa riƣbətləndüridu. Biraq Hudaning pəyƣəmbərlirigə bexarətlərni berixtiki tüp məqsiti əzimizgə həqiqiy əhwalimizni ayan qilix həm bizni Əzigə yeqinlaxturuxtin ibarəttur.

Yəxaya, xübhisizki, muxu kitabta hatiriləngən bexarətlərdin sirt nuroƣun bexarətlərni bərgən həm muxularni bəlkim hatiriligən. Biraq ixinimizki, u Hudaning Rohining yolyoruqi həm wəhiysi bilən əzi bərgən nuroƣun bexarətlərdin birnəqqisini tallap toplap, ularni hazir qolimizdiki bu «Yəxaya» kitabi qildi. U muxu bexarətlərni əzi qobul qiloƣan tərtip boyiqə rətligən əməs; tərtip kəp waqitlarda anqə muhim əməs. Omumiy jəhəttin eytqanda, bexarətlər bizgə təwəndiki nəwət boyiqə hərhil həqiqətlərni təkitləydu: —

(a) Gunah wə təkəbburluq məsilisi həm aqiwətliri
(ə) Hudaning gunah tooƣruluq agahlanduruxliri
(b) Huda əwətkən Qutquzoƣuqisining qurbanliqi arqiliq boloƣan nijat-qutquzulux
(p) Hudaning nijatini qobul qilixtin kelip qiqidioƣan bəht-bərikətlər
(t) Hudaning Əz nijatini qobul qilmioƣanlaroƣa qüxüridioƣan jazasi

«Yəxaya» kitabining üq qismi — qisqiqə yəkün

Huda muxu dunyadiki həրbir əl-yurtqa birdin pəyƣəmbər əwətkən, degən səz daim eytilidu. Biraq Təwrat, Zəburda deyilgənlərgə asasən uningƣa ixənməymiz. Təwratqa asasən Huda butpərəslikkə tolup kətkən bu dunyadin birla adəmni talliwelip uni Əzigə qaqiroƣan; muxu kixi bolsa əz butlirini taxlap Hudaning awaziƣa əgəxkən. Muxu adəm bolsa həzriti Ibrahim idi. Huda uningƣa mundaq wədə qilip: —

«Sən arqiliq yər yüzidiki barliq ailə-qəbililər bəht-bərikət tapidu...

Mening awazimoƣa qulaq saloƣining üqün yər yüzidiki barliq əl-yurtlar nəslingning nami bilən əzliri üqün bəht-bərikət tiləydu» — dedi («Yaritilix» 12-bab həm 22-babni kərüng).

Ibrahimdin Ishaq həm Ismail tərəlgən; Ishaqtin Yaqup tərəlgən. Yaqup keyin Huda təripidin «Israil» dəp ataloƣan. Yaqup (yəni Israil) bolsa «Israil» yaki «Yəhudiylar» dəp

ataloƣan ælning æjdadi idi. Hudaning ḥæzriti Ibraḥimoƣa deginigæ asasæn, uning «æwladi», yæni Israil arḳilik «**Yær yüzidiki barlik ailæ-ḳæbilæ bæht-bærikæt tapidu**». Huda Өz ḥæḳiḳitini Israil arḳilik pütkül dunyaoƣa ayan ḳilmaḳqi idi. Xu munasiwæt bilæn «Yæxaya»diki 2-babta munularni kærimiz: —

«Ahiri zamanlarda Pærwærdigarning ibadæthanisi jaylaxḳan taoƣ taoƣlarning bexi bolup bekitilidu,

U ḥæmmæ dæng-egizlktin üstün ḳilip kætürülidu;

Barlik æl-hælklær uningoƣa ḳarap ekip kelixidu.

Nuroƣun ḳowmlar bir-birigæ: —

«Kelinglar, Pærwærdigarning teoƣioƣa,

Yæni Yaḳupning Hudasining өyigæ qiḳayli;

U Өz yollirini bizgæ øgitidu,

Biz uning tærikiliridæ mangimiz» — deyixidu».

Huda Israilni Өz ḥæḳiḳitini yætküzüxtiki wasitæ ḳilmaḳqi idi; yuḳirida okuoƣinimizdæk, Israil ahirḳi zamanlarda xundaḳ rolda bolidu. Biraḳ bügüngæ ḳædær ular bu rolda Hudaning mæḳsitini ḥeq æmælgæ axuroƣini yoḳ; Yæxaya pæyoƣæmbær boloƣan dæwrdæ, Israil dunyani øz Hudasioƣa ixinixkæ jælp ḳiloƣan æmæs; æksiqæ, ularning ixænqsizliki ḥæm butpæræslik ḳilmixi tüpæylidin barlik ællær «Jimi alæmni baxḳuroƣuqi dæl Hudayimizdur» dæydioƣan xu Israil hælḳini «butpæræslær!» dæp mazaḳ ḳiloƣan. Æmma Ḥæmmigæ Ḳadir axundaḳ æḥwalda Israilni nemæ ḳilmaḳqi bolidu? «Yæxaya» kitabi dæl muxu soaloƣa jawab beridu. Huda Israildin, Dawut pæyoƣæmbærning æwladi boloƣan pak bir ḳizdin tuoƣulidioƣan, ahirḳi zamanda Israilni andin dunyani idaræ ḳilidioƣan karamæt bir padixaḥni turoƣuzidu; uning ḥøkümranliḳi pütkül dunyaoƣa aram-hatirjæmlikni yætküzidu. Biraḳ (bexaræt boyiqæ) bu padixaḥ Israil yat bir ælning imperiyæsining ḥøkümranliḳi astidiki ajayib ḳattiḳqilik boloƣan bir ailidæ dunyaoƣa kelidu. Bu «Yæxaya» kitabining birinqi ḳismining (1-37-bab) muḥim bir temisidur; uni «Padixaḥ ḳismi» dæp ataxḳimu bolidu.

Biz «ikkinqi ḳisim» dæp ḳarioƣan 38-55-bablarda, Israilning gunaḥliri tüpæylidin Huda mæḳsitini æmælgæ axurmioƣanliḳi yænæ tiloƣa elinidu. Butpæræslikning ḳarangoƣuluḳi baskan dunyada Israil «Hudaning guwaḥqisi» süpitidæ ḥeq nætijæ qiḳiralmioƣan. Biraḳ Hudaning mæḳsætliri nixanoƣa yætmæy ḳelixi ḥærgiz mumkin æmæs; qünki «Mening Ḳulum» degæn bir zat pæyda bolidu. Israil ḳilalmaydioƣan ixni U ḳilip, Hudaning ḥæḳiḳitini awwal Israiloƣa, andin dunyaoƣa yætküzidu. Muxu wæzipisi tüpæylidin Huda ḳulioƣa (Mæsiḥgæ) keyin yænæ «Israil» degæn namni ḳoyidu; U yænæ «Pærwærdigarning biliki» yaki «Pærwærdigarning bilæk-ḳoli», yæni Hudaning Өz ḳudriti, dæp ayan ḳilinidu. Biraḳ Hudaning hæwær-ḥæḳiḳitini yætküzüx jæryanida, «ḳul» æxæddiy ḳarxilikḳa uqraydu; U urulidu, adæmlær Uning yüzigæ tüküridu ḥæm Uning dümbisini ḳamqilaydu. Biraḳ ḳul bolsa muxu muamilidin bax tartmaydu yaki ḳol yandurmaydu. Ḥætta Uni urux xundaḳ dærijigæ yetiduki, Uning qirayi tonuoƣusiz bolup ketidu. Uni «Huda æwætkæn hæwærqi» deyixning ornida, ular Uni insan arisidiki æng læniti ḥæm jinayætqi dæp ḥesablap, dæḥxætlik æltürüwetidu. Bu hæwær «Yæxaya» kitabining mærkizi ḥæm meoƣizi.

Bu pak-diyanætlik adæmning ælümi bilæn Hudaning ḳattiḳ ḳæḥr-oƣæzipi pütkül dunyaoƣa yaoƣdurulmay ḳalmaydu dæp oyliximiz mumkin. Æmæliyættæ bu ixlar dæl Hudaning mæḳsætlik pilani idi; ḳulning ræzil adæmlærning ḳolida boloƣan æxæddiy ælümidæ, Huda pæḳæt Israilnila æmæs, bælki barlik dunyani kæqürümgæ erixsun dæp, barlik gunaḥlirimizni ḳulning zimmisigæ yükläp bizning ornimizda jazalaydu. Ḳul bolsa Өz ihtiyari bilæn xundaḳ yolni tallap, Өzini «gunaḥni yuyidioƣan ḳurbanlik» süpitidæ

otturioɣa qiḳiridu. Bu jəḥəttə u ḳurbanliḳ boluxta tallax imkaniyiti yoḳ boloɣan ḥaywanlaroɣa ohximaytti, U Hudaoɣa ḥəm insanoɣa boloɣan muḥəbbitidin muxu yolni Θz ihtiyari bilən tallioɣan (53-bab).

Ḳul dəpnə ḳilinidu; bexarəttin kərüniduki, U bir bay adəmning ḳəbrisigə dəpnə ḳilinidu. Biraḳ adəmlər tehi uni «Huda lənət ḳiloɣan», «ḥeq pərzənt kərməy elip ketilgən» dəp ḥesablioɣinida, ḳul əksiqə mənggülük tirilgən, kəp pərzəntlik, aləmning əng yuḳiri jayioɣa kətürülgən, dəp wəḥiy ḳilinidu. Uni tonux arḳiliḳ «nuroɣun adəmlər» ḥəḳḳaniy ḳilinidu. Mana buni «Yəxaya» kitabining ikkinqi ḳismi, «Ḳul ḳismi» dəp ataxḳa bolidu.

Üqinqi, yəni ahirḳi ḳisim (56-66-bablar) ning dəslipidə biz əmdi yənə Yəxayaning əz dəwrigə kelimiz. Gunaḥ ḥəm məoɣlubiyətlərning məsililiri yənila aldimizda turidu; biraḳ birinqi ḳismi bilən selixturoɣanda xu dəwr tehimu zulmət, tehimu ḳarangoɣuluḳ iqidə ḳalidu. Xundaḳ boloɣini bilən Hudaning məmin bəndiliri ḥəḳiḳəttə qing turuxḳa rioɣbətləndürülidu; Huda Israiloɣa yaki dunyaoɣa «nijat kəltürgüdək ḥeq adəm»ni tapalmay, muxu ixni Θzining «Θzümning biləḳ-ḳolum» arḳiliḳ ḳilidioɣanliḳini elan ḳilidu. U «Hudaning Roḥi wujudida turoɣan» «Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqi» dərwəḳə Zionoɣa pat arida kelidu, dəp jakarlaydu (59-bab, 16-21-ayətlər). Biz ikkinqi ḳismidin «Pərwərdigarning biləḳ-ḳoli»ning «Pərwərdigarning ḳuli»oɣa ohxax adəm ikənlikini bilimiz. U «Pərwərdigarning Roḥi bilən «məsiḥ ḳilinoɣan»», «nijatning kiyim-keqiki kiydürülgən» degən süpətlərdə kelidu; Uning kelixi ḥəm hizmiti arḳiliḳ Israilning parlaḳ keləqiki bolidu. Ular Hudaning xan-xəripigə toloɣan yengi asman, yengi zeminning mərkizi bolidu.

«Məsiḥ ḳilinoɣan» degən zat, yəni Hudaning «Məsiḥ»i bolsa «muxu ixlarning ḥəmmisi əməlgə axurulmioɣuqə aram almaymən, duadin tohtimaymən» dəp wədə ḳilidu; u yənə muxu ix üqün dua ḳilixḳa yənə baxḳa «kəzətqilər»ni təminləxkə wədə ḳilidu. Muxu «tarmaḳ ḳismi» Məsiḥning dunyani soraḳ ḳilixḳa qüxidioɣanliḳini kərsitidioɣan oɣayibanə bir kərünüx bilən ahirlixidu.

Muxu əng ahirḳi wəḥiydə bolsa Israilning xu qaoɣdiki (ahirḳi zamandiki) əḥwali tehimu hətərlik kərsitilidu. Ular soraḳ ḳilinip pak-muḳəddəs bir Hudaning aldida təyyar turuxtin yiraḳ bolidu. Ular buni eniḳ bilip, Hudaning Israiloɣa yənə bir ḳetim nijatliḳ məjizə yaritix üqün «kənglimizni Θzünggə burioɣaysən» dəp ḳattiḳ wə azabliḳ nalə-pəryadlarni kətüridu.

Hudaning bu dualaroɣa adəmni ḥəyran ḳalduridioɣan jawabi bar. Dəsləptə, U «Meni izdimigən bir həlḳ»ḳə Θzümni tapḳuzimən ḥəm namim bilən ḥeq munasiwətsiz boloɣan bir «əl»gə Θzümni ayan ḳilimən, dəydu (65:1). Dunya soraḳ ḳilinip Uning jazasioɣa qəmüp ketidu. Israil ḥalakət girdawioɣa qüxüp ḳalay dəp ḳaloɣanda, ular arisidiki «ḳaldi» səwəbidin ḳutḳuzulidu. Hudaning muxu «ḳaldisi» ḥəm Θzini «izdiməy» tapḳan bu «əl», xundaḳla ularning pərzəntlirigə bolsa Huda yengi asman-zeminning mərkizi boloɣan, ḳaytidin yengilanduruloɣan «Israil» degən zeminni beridu. Bir kün iqidila «roḥiy ailə» süpitidə yengi bir «Israil» tuoɣulidu. Hudaning sot-jazasidin tirik ḳaloɣan «yat əllər» bolsa əzlirigə tarḳilip kəlgən Yəḥudiylərni «Pərwərdigaroɣa atioɣan ḥədiyə» süpitidə Yerusalemoɣa ḳayturup apiridu. Pütkül dunya Rəbkə ibadət ḳiloɣuqi bir həlḳ bolidu.

Xuning bilən hulasiləp eytḳanda, məzkur kitabni üq ḳisimoɣa bəlüxkə bolidu. Ular təwəndikiqə: —

(1) Padixaḥ ḳismi (1-37-bab)

(1-5-bab) temilarni tonuxturdioɣan bexarətlər: —

Israilning ikki yüzlük harakteri

Hudaning yeḳinda bolidioɣan jazasi

Hudaning «ḳaldi»si

Hudaning kəlgüsi parlaḳ səltəniti

«Pərwərdigarning küni»

Muxu bablarni bolsa kitabning keyinki ḳismidiki ḥərhil temilarda bayan ḳilinoɣan bexarətlərning uruḳi deyixkə bolidu.

6-bab: Hudaning Yəxayani qaḳirixi

7-11-bablar: Kəlgüsi padixaḥ ḥəm uning həlḳi tooɣruluḳ bexarətlər

Padixaḥning sirliḳ ḥalda tuoɣuluxi (pak ḳizdin, yoḳsul əḥwalda)

Padixaḥning parlaḳ səltəniti

Yəḥuda ḥəm Israil «Hudaning arami»ni rət ḳilidu.

12-bab: Kəlgüsidiki oɣəlibilik nahxa

13-27-bablar: Yat yurtlar tooɣruluḳ bexarətlər

Israil bilən əllərning otturisidiki munasiwət tooɣruluḳ bexarətlər; dunya tarihini baxḳuroɣuqi Hudadur. Əllər tooɣruluḳ ḥərbir bexarət baxḳa-baxḳa bolup, xübḥisizki, Huda ḥəm uning tüpki məḳsətliri tooɣruluḳ ḥəḳiḳətlərgə misal bolux süpitidə tallanoɣan. Muxu bexarətlər üq dəwr boyiqə, yəni 13-20, 21-23, 24-27-bablar boyiqə bayan ḳilinidu. Üqinqi dəwr bexarətlər bolsa «dunyaning xəḥiri» bilən «Hudaning xəḥiri»ning aḳiwətlirini selixturidu.

28-37-bablar: Israil wə yat əllər; Hudaning ahirḳi soti ḥəm jazasi; Zionoɣa ḳaytix; Asuriyə bilən ahirḳi elixix; Hudaning ḳutḳuzuxi

(2) «Ḳul» ḳismi (38-55-bablar)

38-bab: Ḥəzəkiyaning kesili ḥəm saḳaytilixi

39-bab: Əjəllik ḳarar

40-44:23 Dunyaoɣa kelidioɣan zor təsəlli.

Butpərəslərning nadanliḳi.

Huda təngdaxsiz Yaratḳuqi.

«Pərwərdigarning ḳuli» tonuxturulidu.

Israilning kəlgüsidiki bəhti.

44:24-48:22 «Zor ḳutḳuzux» Israilning Babildin ḳutḳuzuluxi — «Ḳorəx» arḳiliḳ wədə ḳilinoɣan

49-55-bablar: «Tehimu zor ḳutḳuzux» — Israil ḥəm dunyaning gunaḥtin ḳutulup Hudaning səltənitigə kirixi — «Məsiḥ» arḳiliḳ wədə ḳilinoɣan

(3) «Oɣəlibə Ḳiloɣuqi Məsiḥ» ḳismi (56-66-bablar)

56-59-bablar: Ḳarangoɣuluḳ künlərdə ḥəḳḳaniylaroɣa berilgən rioɣbətlər.

Hudaning zor rəḥimdilliḳi, ḳuruḳ dinning yirginqliki.

Rəzillər nijatsiz ḳalsa tehimu rəzil bolup ketidu.

«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqi»ning yeḳin kelixi.

60-62-bablar: Israilning «ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɣuqi»si arḳiliḳ boloɣan parlaḳ keləqiki.

Pütkül dunyaoɣa Israil arḳiliḳ bəht ata ḳilinidu.

Yengi asman, yengi zemin

Ḥəmmə ix «Məsiḥ ḳilinoɣan oɣəlibə ḳiloɣuqi», yəni «Məsiḥ» arḳiliḳ bolidu.

63-64-bab: «Məsiḥ ḳilinoɣan Oɣəlibə Ḳiloɣuqi» sot ḳilip jazalioɣuqi rolida kərünidu.

Israilni tooɣra yoloɣa buraxḳa, Hudaning yenioɣa ḳayturuxḳa Hudaoɣa kətürülgən nalə-pəryadlar

65-bab: Hudaning jawabi. Israilni Өzigə ḳayturux üqün U awwal Yəḥudiy əməslərgə Өzini tonutup ayan ḳilidu. Andin Israilni өzigə sadiḳ boloɣan «ḳaldi»lar arḳiliḳ өzining yenioɣa ḳayturidu.

66-bab: Hudaning ḳədirləydioɣini muḳəddəs ibadəthana əməs, bəlki uningdin əyminidioɣan bəndiliridur. Israilning keləqiki bekitildi, Yəḥudiy əməslərgə Israil arḳiliḳ mənggü bəht ata ḳilinidu. Pütkül dunya Hudaning ibaditidə bolidu. Rəzillər üstigə jaza qüxidu.

Tehimu roxənki, ixlətkən səz-ibarilərdin ķarioŋanda, Yəxaya intayin bilimlik adəm idi. Kitabning kəpinqisi ibraniy tilining «xeir xəkli» yaki «qaqma xeir xəkli»də yeziloŋan. Baxķa kitabta deginimizdək, ibraniy xeiriyitidə misralar parallel, bəzidə üq misralik yezilidu. Bir kuplettiki ḫərbir misraning ohxap ketidioŋan yaki selixturma bolidioŋan temisi bar. Dunyaning bəhtigə yarixa, nuroŋun tillaroŋa tərjimə ķilix mumkin bolmaydioŋan wəzinlik yaki ķapiyəlik xeirdək bolmioŋan bu hil xeirni tərjimə ķiloŋili bolidu. Birak Yəxaya pəyoŋəmbər yənə ibraniy tilida nuroŋun qakqaklarni ḫəm sansiz səz oyunlirini ķollinidu ḫəm uningdin sirt bəzi wakitlarda ķapiyəlik xeir uslubida yazidu. Bularni uyoŋur tilioŋa tərjimə ķiloŋanda xeir xəklidə ipadiləxkə kəlimimiz ajizlik ķilidu. Ḫalbuki, okurmənlər bulardin azrak ḫuzurlansun ḫəm pəyoŋəmbərning küqlük tilining purikini purisun dəp izaḫatlirimizda anqəmunqə misallarni kərsitip bərduk. Kitab yüzdin artuk «xeiriy bexarətlər», xundakla bəzi nəsriy ķisimlardin tərkib tapķandur.

Əməliyəttə kəp yərlərdə xeirning əng muḫim ḫəkikiti, xeirning dəl otturisidiki misrada bolidu. Kəp xeirlarning alaḫidə bir «meḫrab ķurulmisi» bar. Bulardin «ķoxumqə səz»imizdə birnəqqə misallarni kərsitimiz.

Xunga Təwrattiki bexarətlik bəzi kitablardin sirt, «Yəxaya» degən kitabni baxķa kitablar bilən selixturuxķa bolmaydu. Okurmənning tema, məzmun yaki səzligüqining əzgirixidin bəzidə bexi aylinip kelixi mumkin. Biz okurmənlərni pəķətla okuwerixkə dəwət kilimiz. Kitabning nuroŋun sirliri keyinki ķismidila nurlinidu. Yəxaya pəyoŋəmbərning kitabi Hudaning yolyoruki ḫəm wəḫiysi bilən kixini okuxķa təkəzza kilidu. Yəxaya pəyoŋəmbər bəzidə adəmni qəqitiwetidioŋan wə ķaymukturuwetidioŋan bayanlarni ķilidu, bəzidə tuyuksiz yengiyengi bir personaźlarni bayan ķilidu. Pəķət okurmən okuwərsila sir eniklinidu. Xunga Mukəddəs Kitab tooŋruluk mundak deyilgən: «Mukəddəs Kitabning əng yahxi qüxəndürgüqisi kitabning əzidur». Muxu ḫəkikət-ḫekmət «Yəxaya» kitabioŋa tehimu mas kelidu. Yəxaya pəyoŋəmbərning Huda yaki insan tooŋruluk ķiloŋan bəzi bayanliri, xübḫisizki, bizni ķattik oyoŋa salidu. Kitabta Hudaoŋa tayanoŋan əng gədək-saddilirimiz üqün kəngülni yasaydioŋan ḫəm təsəlli-rioŋbət beridioŋan kəp nərsilər bar; ḫəm bizni ķattik oylanduridioŋan ḫəm qongkur oyliximizni tələp ķilidioŋan ķisimlirimu bar —

Qünki: —

«Mening oylioŋanlirim silərning oylioŋanliringlar əməs,
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar əməstur;
Qünki asman yərdin ķanqə yukiri boloŋinidək,
Mana Өz yollirim silərning yolliringlardin,
Mening oylioŋanlirim silərning oylioŋanliringlardin xunqə yukiridur» (55-bab, 8-9-ayət).

Xunga aldirimay qaynap yegüdək yahxi gəxmu bar, ḫəmdə bowakłar üqünmu roḫkəlbni ķuwwətləydioŋan, dərḫal istemal ķiloŋili bolidioŋan sütmu bar.

Tola qaoŋlardimu, məlum bexarətning top-tooŋra mənisi pəķət bexarətning əməlgə axurulux wakțioŋa yətküqə sirlik turidu. Andin toluk qüxəngili bolidu. «Yəxaya» kitabining bügüngə kədər tehi əməlgə axurulmioŋan kəp bexarətliri bar. Birak uning «pak ķizdin tuoŋulidioŋan Padixaḫ», «Pərwərdigarning ķuli» ḫəm «Ķul ḫəkķaniy ķiloŋanlar» tooŋruluk uluoŋ bexarətlirining baldur əməlgə axuruloŋanlikioŋa ixinimiz; bu bexarətlərning ixķa axuruluxining «məsiḫ ķilinoŋan Oŋəlibə Ķiloŋuqi», yəni Əysa Məsiḫning wujudida ķaqan, kəyərdə ḫəm ķandak boloŋanlikini mukəddəs Injildin toluk kərüwaloŋili bolidu.

Oqurmənlərgə yardəm bolsun üqün, xundaqla həm kitabdin kelip qikqan bəhtidin biz bilən birliktə ortaqlaxsun üqün biz 700din artuq izahatni qoxup bərduq. Bəzilər bularni bək kəp dəp qarixi mumkin; əməliyəttə biz azliq qilidu dəp qaraymiz; bularning yənə ikki həssə kəp izahatlarni qoyuxningmu həyran qaloquqiliki yoq. Qolimizda turuwatqan, «Yəxaya» kitabidiki tekistni birqədər toluqraq izahlioqan, əngliyəlik alim «Motyer Doktor» yazoqan «Yəxaya» degən kitab bolsa 540 bəttin artuq. Tərjimimizdə biz bu kitabtin kəp paydilanduq. «Motyer Doktor» bügüngə qədər «Yəxaya» kitabini tətqik qiliwatqili qirik yil boldi. Uning kitabini «Inter-Uniwersitet Nəxriyati» 1993-yili qikardi (IVP). Biz yənə Yəhudiy Məsihiy alim Arnold Fruhtinbaumning əsərliridin, 1920-yilliri Qəxqərdə ixləngən uyoqurqə nushisidin həm hənzuqə (1911-yilidiki «hehebən») «Muqəddəs Kitab» nushisidin kəp paydilanduq.

Tərjimə hizmitimizdə, alimlarning «Yəxaya»ning tekistining mənisi tooqruluq pikirlirining bizningki bilən gəwdilik pərqləngən yərliri bolsa, axu baxqa hil tərjimisini izahlaxqa tirixtuq. Əgər baxqa hil muhim tərjimisini etibarimizning sirtida qalduroqan bolsaq, oqurmənlərdin əpu soraymiz. Biz yənə qolimizdin kelixiqə tekistimizdə ibraniy tilidiki «parallel» (ikki misralik) xeiriy xəklini wə ibraniy tilidiki «turaqlik ibarilər»ni əyni xəklidə saqlaxqa tirixtuq. Tekisttə ibraniy tilidiki kəp uqraydioqan isim yaki peilni bolsa, izqil halda uyoqur tilidiki ohxax bir səz bilən ipadiləxkimu tirixtuq. Undaq qiloqanda oqurmənlər məlum bir səz yaki ibarə tooqrisida əzining tətqiqatini elip baralaydu. Məsilən, «Yəxaya»ning tekistidə «Pərwərdigarning bilək-qoli»ning alahidə bir mənisi bar; birak oqurmən pəqətla 53-babqiqə oqusa andin muxu ibarining adəmni həyran qalduridioqan toluk küqi həm mənisini tuyuqsizla enik qüxinələydu.

Qisimlarning yaki bablarning bexioqa qoyuloqan mawzularni biz oqurmənlərgə yardimi bolsun dəp qoxumqə qilduq. Bu mawzularning muqəddəs tekistning əzigə təwə əməslikini təkitləymiz.

Ətkən əsirdə bəzi hudasiz alimlar «Yəxaya»ni nəqqə qisimoqa bəlüp, bəzi qisimlarni «aldin'ala eytqan ixlardin keyin yaloqanqiliqtin yazoqan» dəp turuwaloqan. Bizning muxundaq hudasiz pikirlərni muzakirə qilix bilən oqurmənning waqtini israp qiloqumiz yoq. Muxundaq bimənə nəzəriyilər Hudaning adəmlər (yəni pəyoqəmbərlər) arqilik bizgə səz qilalaydioqanlikioqa pəqət ixənməsliktin qikqan, halas. Baxqa hərhil hudasiz nəzəriyələrgə ohxax, ularning kəpinqisi əz-əzidin halak boloqan, halas; kəp waqitlarda hudasiz yazoquqilar əz nəzəriyilirini əzining keyinki bayanliri bilən bikar qiliwetidu. Mubada «Yəxaya» kitabi miladiyədin ilgiriki 7-, 6-, hətta 5-əsirdə yeziloqan dəyli, uningda yənila kəp bexarətlər xu waqitladin keyinki yillarda əməlgə axuruloqan. Hudasizlarning bu kitabtin qorqqini həyran qalarlik ix əməs; qünki uningda ularning jazalinidioqanliqi jakarlinidu.

Oqurmənlər oquoqinida, Hudaning səzlirining tərjimisi arqilik kənglini həqiqətkə həm hatirjəmlikkə yetəklisun dəp dua qilip oqurmənlirimizni Həmmigə Qadiroqa tapxurimiz. Ahirki künidə Uning muxu kitabida bexarət berilgən «Pərwərdigarning quli»ning qurbanlik hizmiti arqilik, Hudaning xəripining aldida Yəxaya pəyoqəmbər bilən billə turayli! Amin!

Izahat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izahatlar oqurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muqəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir qismi əməs.

••••••••

Yəxaya

Hudaning Israilоға bоlоған «dəwa»si ḥəm qaḳiriḳi

1 [1] Uzziya, Yotam, Aḥaz wə Ḥəzəkiyalar
Yəhudaоға padixaḥ bоlоған waḳitlarda,
Yerusalem wə Yəhuda tооғrisida, Amozning
ооғli Yəxaya kərgən оғayibanə wəḥiy-
alamətlər: —
[2] «I asmanlar, anglanglar!
I yər-zemin, ḳulaḳ sal!
Qünki Pərwərdigar səz eytti: —
«Mən balilarni beḳip qong ḳildim,
Biraḳ ular Manga asiylиḳ ḳildi.
[3] Kala bolsa igisini tonuydu,
Exəkmu hojayinining оkuriоға mangidiоған
yolni bilidu,
Biraḳ Israil bilməydu,
Өz həlḳim ḥeq yorutulоған əməs.
[4] Aḥ, gunaḥkar «yat əl»,
Ḳəbiḥlikni toplap өzigə yükligən həlḳ,
Rəzillərning bir nəsli,
Nijis bolup kətkən balilar!
Ular Pərwərdigardin yiraḳlixip,
«Israildiki Muḳəddəs Bоlоғuqi»ni
kəzigə ilmidi,
Ular kəynigə yandi.
[5] Nemixḳa yənə dumbalanоғunglar kelidu?
Nemixḳa asiylиḳ ḳiliwerisilər?
Pütün baxliringlar aоғrip,
Yürikinglar pütünləy zəiplixip kətti,
[6] Bexinglardin ayiоғinglarоғiqə saḳ yeringlar ḳalmidi,
Pəḳət yara-jaraḥət, ixxiḳ wə yiring bilən toldi,
Ular tazilanmiоған, tengilmiоған yaki ularоға ḥeq məlḥəm sürülmigən.
[7] Wətininglar qəlləxti;
Xəḥərliringlar kөyüp wəyranə boldi;
Yər-zemininglarni bolsa, yatlar kəz aldinglardila yutuweliwatidu;
U yatlar təripidin dəpsəndə ḳilinip qəllixip kətti.
[8] Əmdi üzümzarоға selinоған qəllidək,
Tərhəməklikkə selinоған kəpidək,
Muḥasirigə qüxkən xəḥərdək,
Zionning ḳizi zəip ḳalduruldi.
[9] Samawi ḳoxunlarning Sərdari bоlоған Pərwərdigar bizgə azоғinə «ḳaldisi»ni ḳaldurmiоған bolsa,
Biz Sodom xəḥirigə оhxap ḳalattuḳ,
Gomorra xəḥirining ḥaliоға qüxüp ḳalattuḳ.
[10] I Sodomning ḥөkümranliri, Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyunglar,
«I Gomorraning həlḳi, Hudayimizning

1:2 «I asmanlar, anglanglar!» — Muḳəddəs Kitab boyiqə üq asman bar. «Təbirlər»ni kərüng. **«Qünki Pərwərdigar səz eytti...»** — muxu kitabta elinоған «Pərwərdigar» bolsa, ibraniy tilidiki «Yaḥwəḥ» degənning tərjimisidur. «Yaḥwəḥ» Hudaning yənə bir ismi bolup, «Mənggülük Bоlоғuqi», «Өzüm Bardurmən», «əḥdisidə mənggü Turоғuqi Huda» degənni bildüridu. Təbirlərnimu kərüng.
1:2 Ḳan. 32:1
1:4 «Aḥ, gunaḥkar «yat əl»...» — bu ḥəjwiy, kinayilik gəp. Hudaоға nisbətən Israil butpərəs bir «yat əl» bolup kətkənidi. **«Israildiki Muḳəddəs Bоlоғuqi»** — Hudaning yənə bir ismidur. Bu isim bəlkim, «Өzining Israil həlḳigə birdinbir pak-muḳəddəs bоlоғuqi ikənlikini kərsətkən Huda wə Israil arisida pak-muḳəddəs turоғuqi Huda» degən mənidə. Yəxaya pəyоғəmbər Hudani tiloға aloғanda, bu isimni kəp ixlitidu.
1:4 Zəb. 78:8; Yəx. 57:3
1:5 2Tar. 28:22; Yər. 2:30

1:6 «ularоға ḥeq məlḥəm sürülmigən» — yaki «ularоға ḥeq zaytun meyi sürülmigən».
1:7 Ḳan. 28:51,52; Yəx. 5:5
1:8 «üzümzarоға selinоған qəllidək, tərhəməklikkə selinоған kəpidək...» — Yerusalemning əḥwalini təswirləydu; u naḥayiti ḳil üstidə turоғanliḳini, intayin muḳimsiz əḥwalda ḳalduruloғanliḳini bildürsə kerək. **«Zion»** — yaki «Zion teоғi» bolsa Yerusalem xəḥiri, xuningdək muḳəddəs ibadəthana jaylaxḳan taоғdur.
1:9 «Samawi ḳoxunlarning Sərdari bоlоған Pərwərdigar» — «Yəxaya» kitabida kəp ixlitilidiоған Hudaning bir nami. **«Pərwərdigar bizgə azоғinə «ḳaldisi»ni ḳaldurmiоған bolsa...»** — «ḳaldi» *(Hudaning «ḳaldisi»)* «Yəxaya» degən kitabta kəp kərülidiоған tema yaki mawzudur. Israil həlḳining kəp ḳismi Hudadin yiraḳlixip kətkən bolsimu, Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən ularning arisida ḥaman өzigə sadiḳ bir «ḳaldi» bolidu. **«Sodom xəḥərigə оhxap ḳalattuḳ, Gomorraning ḥaliоға qüxüp ḳalattuḳ»** — kona zamanlarda, *(Ibraḥim pəyоғəmbərning dəwridə)* bu ikki xəḥər Hudaning nəziridə naḥayiti rəzil bolup, U asmandin ot-günggürtni yaоғdurup ularni pütünləy wəyran ḳiloған. Ikki xəḥərning bügüngə kədər ḥeqḳandaḳ izliri ḳalmidi *(«Yar.» 19-babni kərüng).*
–Yəxayaning deməḳsi bоlоғini, Huda Өzigə sadiḳ bir «ḳaldisi» ḳaldurmiоған bolsa, Israilmu bu ikki xəḥərgə оhxax rəzillik bilən tolup, оhxaxla pütünləy wəyran bolup yər yüzidin yоḳilip kətkən bolatti.
1:9 Yar. 19:24; Yəx. 17:6; 24:6; 30:17; Rim. 9:29

qanun-nəsihitigə qulaq selinglar!
11 Silər zadi nemə dəp Manga atap
nuroqunlioqan qurbanliklarni sunisilər?» —
dəydu Pərwərdigar.
— «Mən kəydürmə qoqqar qurbanliking-
lardin,
Bordaq malning yaoqliridin toyup kəttim,
Buqilar, paqlanlar, tekilərning qanliridin heq
hursən əməsmən.
12 Silər Mening aldimoqa kirip kəlgininglarda,
Silərdin hoyla-aywanlirimni xundaq dəssəp-
qəyləxni kim tələp qiloqan?
13 Bihudə axlik hədiyəlirini elip kelixni boldi
qilinglar,
Huxbuy bolsa Manga yirginqlik bolup qaldi.
«Yengi ay» heytliri wə «xabat kün»lirigə,
Jamaət ibadət sorunlirioqa qaqirilixlaroqa —
Qisqisi, qəbihliktə ətküzülgən daoqduoqilik
yioqilixlaroqa qidioquqilikim qalmidi.
14 «Yengi ay» heytinglardin, bekitilgən heyt-
bayriminglardin qəlbim nəprətlinidu;
Ular manga yük bolup qaldi;
Ularni kətürüp yürüxtin qarqap kəttim.
15 Qolunglarni kətürüp duaoqa yayoqining-
larda,
Kəzümni silərdin elip qaqimən;
Bərhək, köpləp dualarni qiloqininglarda,
anglimaymən;
Qünki qolliringlar qanoqa boyaldi.
16 Əzünglarni yuyup, paklininglar;
Qilmixliringlarning rəzillikini kəz aldimdin
neri qilinglar,
Rəzillikni qilixtin qolunglarni üzünglar;
17 Yahxilik qilixni əgininglar;
Adillikni izdənglar,
Zomigərlərgə tənbih beringlar,
Yetim-yesirlərni nahəkliktin halas qilinglar,
Tul hotunlarning dəwasini soranglar.
18 Əmdi kelinglar, biz munazirə qilixayli,
dəydu Pərwərdigar,
Silərning gunahinglar qip-qizil bolsimu,
Yənila qardək aqiridu;
Ular qizil quruttək tok qizil bolsimu,
Yungdək ap'aq bolidu.
19 Əgər itaətmən bolup, anglisanglar,
Zemindiki esil məhsulattin bəhrimən boli-
silər;
20 Biraq rət qilip yüz ərisənglar,
Qiliq bilən ujuqturulisilər»
— Qünki Pərwərdigar Əz aoqzi bilən xundaq
degən.

21 Sadiq xəhər qandaqmu pahixə bolup qaldi!?
Əslidə u adalət bilən toloqanidi,
Həkkaniylik uni makan qiloqanidi,
Birak hazir qatillar uningda turuwatidu.
22 Kümüxüng bolsa daxqaloqa aylinip qaldi,
Xarabingoqa su arilixip qaldi;
23 Əmirliring asiylik qiloquqilar,
Ooqrilaroqa ülpət boldi;
Ularning hərbiri parioqa amrak bolup,
Sooqa-salamlarni kəzləp yürməktə;
Ular yetim-yesirlər üqün adalət izdiməydu;
Tul hotunlarning dəwasi ularning aldioqa

1:10 «I Sodomning həkümranliri,... I Gomorraning həlki, ...» — muxu yərdə, Yəxaya pəyoqəmbər əz həlkini Sodom həm Gomorradikilərgə biwasitə ohxitidu.
1:11 «kəydürmə qurbanlik» — muxu hil qurbanlik Hudaoqa atap toluk kəydürülətti.
1:11 Zəb. 50:8-14; Pənd. 15:8; 21:27; Yəx. 66:3; Yər. 6:20; Am. 5:22
1:12 «dəssəp-qəyləxni kim tələp qiloqan?» — «dəssəp-qəyləx» degən səz muxu yərdə bəlkim həlk elip kirgən nuroqunlioqan qurbanlik mallirining ibadəthanining hoylilirini dəssigənlikini kərsitidu. Baxqa birhil tərjimisi «dəpsəndə qilix».
1:13 «axlik hədiyəliri» — «axlik hədiyəsi» adəttə «kəydürmə qurbanliklar» həm oqa qoxulatti. **«huxbuy bolsa manga yirginqlik bolup qaldi»** — Musa pəyoqəmbərgə tapxuruloqan qanunoqa asasən, hər küni mukəddəs ibadəthanida huxbuy yekix kerək idi. **«xabat küni»** — bolsa xənbə küni bolup, Israillar üqün «mukəddəs kün»dur, bu heqqandaq ix-əmgək qilmay Hudaoqa seoqinidioqan, ibadət qilidioqan kün idi. Yəhudiylar bu künni «xabat küni», yəni «*(hizməttin)* dəm elix küni» dəydu. Yənə 56-bab, 2-ayətni kərüng.
1:15 Pənd. 1:28
1:16 Zəb. 34:13-14; 37:27; Am. 5:15; Rim. 12:9
1:17 «Zomigərlərgə tənbih beringlar» — baxqa birhil tərjimisi, «Ezilgüqilərgə yar-yələk bolunglar».
1:18 «Silərning gunahinglar qip-qizil bolsimu» — bu «qizil qurut» Yəhudiylar bu qurutni boyak yasax üqün ixlətkən.
1:18 Zəb. 51:7-10
1:21 «Sadiq xəhər qandaqmu pahixə bolup qaldi!?» — Yəxaya pəyoqəmbər Yerusalem xəhirini əslidə Hudaoqa sadiq bir ayaloqa ohxax xəhər idi, birak hazir bir pahixə ayaloqa aylandi dəp ohxitidu.
1:22 Əz. 22:18,19; Hox. 4:18

yətməydu.
24 Xunga — dəydu samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar —
Yəni Israildiki ḳudrət Igisi eytidu: —
Mən küxəndilirimni jazalap puhadin
qiḳimən,
Düxmənlirimdin ḳisas alimən;
25 Ḳolumni üstünggə təgküzüp,
Seni tawlap, səndiki daxḳalni təltəküs
tazilaymən,
Səndiki barliḳ arilaxmilarni elip taxlaymən.
26 Ḥəkümran-soraḳqiliringlarni awwalḳidək,
Məsliḥətqiliringlarni dəsləptikidək ḥaloŋa
kəltürimən.
Keyin sən «Ḥəḳḳaniyliḳning Makani», «Sadiḳ
Xəḥər» — dəp atilisən.
27 Əmdi Zion adilliḳ bilən,
Wə uningoŋa ḳaytip kəlgənlər ḥəḳḳaniyliḳ
bilən ḳutḳuzulup ḥər ḳilinidu.
28 Biraḳ asiylar wə gunaḥkarlar birdək ujuḳ-
turulidu,
Pərwərdigardin yüz ərigüqilər bolsa ḥalak
bolidu.
29 Xu qaoŋda silər təxna boloŋan dub dərəḥ-
liridin nomus ḳilisilər,
Tallioŋan baoŋlardin hijil bolisilər.
30 Qünki əzünglar huddi yopurmaḳliri ḳurup
kətkən dub dərihidək,
Susiz ḳuruḳ bir baoŋdək bolisilər.
31 Xu küni küqi barlar otḳa xam piliki,
Ularning əjri bolsa, uqḳun bolidu;
Bular ḥər ikkisi təngla kəyüp ketidu,
Ularni əqürüxkə ḥeqkim qiḳmaydu.

Ahirḳi zamanlardiki Yerusalem

2 1 Bular Amozning ooŋli Yəxaya Yerusalem
wə Yəḥuda tooŋrisida kərgən kalamdur: —
2 Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi
jaylaxḳan taoŋ taoŋlarning bexi bolup bekiti-
lidu,
Ḥəmmə dəng-egizlktin üstün ḳilip kətürüli-
du;
Barliḳ əllər uningoŋa ḳarap ekip kelixidu.
3 Nuroŋun həlḳ-millətlər qiḳip bir-birigə: —
«Kelinglar, biz Pərwərdigarning teoŋioŋa,
Yaḳupning Hudasining əyigə qiḳḳayli;
U Əz yolliridin bizgə əgitidu,
Biz Uning tərikiliridə mangimiz» — deyixidu.
— Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pərwərdigarning səz-kalami Yerusalemdin
qiḳidioŋan bolidu.
4 U əllər arisida ḥəküm qiḳiridu,
Nuroŋun həlḳlərning ḥəḳ-nahəḳlirigə kesim
ḳilidu;
Buning bilən ular ḳiliqlirini sapan qixliri,
Nəyzilirini oroŋaḳ ḳilip soḳuxidu;
Bir əl yənə bir əlgə ḳiliq kətürməydu,
Ular ḥəm yənə uruxni əgənməydu.
5 — «I Yaḳup jəmətidikilər,
Kelinglar, Pərwərdigarning nurida mangayli!».

Ḥazirḳi Yerusalem

6 — Sən Əz həlḳing boloŋan Yaḳup jəmətini
taxlap ḳoydung;

1:23 «Sooŋa-salamlarni kəzləp yürməktə...» — ibraniy tilida «Sooŋa-salamlarni ḳooŋlap yürməktə...».
1:23 Yər. 5:28; Zək. 7:10
1:24 «Israildiki ḳudrət Igisi...» — Hudaning yənə bir namidur. Bu nam bəlkim, «Israil həlḳigə Əzining küq-ḳudritini kərsətküqi Huda, Israilda turoŋan naḥayiti ḳudrətlik, ḳadir Huda» degən mənidə. Yəxaya pəyoŋəmbər Hudani tiloŋa aloŋanda, bu namni kəp ixlitidu.
1:25 Yər. 6:29; Mal. 3:3
1:27 «uningoŋa Zionoŋa ḳaytip kəlgənlər» — muxu yərdə «ḳaytip kelix» bəlkim ikki ixni əz iqigə alidu. Birinqisi, kəlgüsidə «towa ḳilip, Hudaning yenioŋa ḳaytidioŋanlar»; ikkinqisi, «yiraḳ yurttiki ḳulluḳtin, sürgün boluxidin *(yəni Hudaning jazaliḳ tərbiyisidin)* qiḳip Zionoŋa ḳaytip kəlgənlər». **«ḳutḳuzulup ḥər ḳilinix»** — ibraniy tilida pəḳət bir səz bilən ipadilinidu. Bu səz ḥəm «bədəl təlap, ḳulluḳtin ḳutḳuzup ḥər ḳilix»nimu əz iqigə alidu.
1:28 Ayup 31:3; Zəb. 1:6; 5:5; 73:27; 92:9; 104:35
1:29 «dub dərəḥliri ... baoŋlar...» — muxu «dub dərəḥliri» wə «baoŋlar» xübḥisizki, xu dəwrdiki butpərəslikkə alaḥidə ataloŋan jaylarni kərsitidu. Biliximizqə muxu ḥil butpərəslik jinsiy əḥlaḳsizliḳ bilənmu munasiwətlik idi.

1:31 «otḳa xam piliki» — yaki «otḳa tərməq».
2:2 Ahir zamanlarda» — ibraniy tilida «Künlərning ahirida». **«Pərwərdigarning əyi»** — Pərwərdigarning ibadəthanisini kərsitidu. **«Barliḳ əllər uningoŋa ḳarap ekip kelixidu»** — Təwrat ḥəm Zəburdiki «əllər» degən səz adəttə Israildin baxḳa barliḳ həlḳlərni, yəni «Yəḥudiy əməslər»ni kərsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» dəp tərjimə ḳilimiz. «Yəxaya» degən kitabta «əllər», «taipilər», «yat əllər» yaki «həlḳ-millətlər» deyilsə, ḥərdaim muxu mənini bildüridu.
2:2 Mik. 4:1; Əz.40:2
2:3 Zəb. 110:2
2:4 Yo. 3:10; Mik. 4:3

Qünki ular xərkṭiki hurapatlar bilən toldu-
ruldi;
Ular Filistiylərdək pal salidu;
Ular qətəlliklər bilən ḳol tutuxidu;
7 Zemini bolsa altun-kümüxkə tolup kətti;
Bayliḳliri tügimәs;
Yər-zemini atlaroɣimu tolup kətti,
Jəng ḥarwiliri ḥəm tügimәs;
8 Zemini butlar bilənmu liḳ bolup kətti;
Ular өz ḳolliri bilən yasioɣanliriоɣa,
Barmaḳliri bilən xəkilləndürgənlirigə səjdə
ḳilixidu.
9 Xuning bilən puḳralar egildürülidu,
Mətiwərlərmu təwən ḳilinidu;
Sən ularning ḳəddini ruslimaysən ḥəm ḥeq
kəqürüm ḳilmaysən.

«Pərwərdigarning küni»

10 Əmdi Pərwərdigarning wəḥxitidin,
Ḥəywisining xan-xəripidin өzüngni ḳaqur,
Hada taxlar iqigə kiriwal,
Topa-qanglar iqigə məküwal!
11 Qünki adəmning təkəbbur kəzliri yərgə
ḳaritilidu,
Insanlarning ḥakawurluḳi pəs ḳilinidu;
Xu künidə yaloɣuz Pərwərdigarla üstün dəp
mədḥiyilinidu.
12 Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigarning xundaḳ bir küni
təyyar turidu: —
Xu küni ḥərbir təkəbbur wə məmədanlarning
üstigə,
Өzini yuḳiri sanioɣanlarning üstigə qüxidu
(Xuning bilən ularning ḥəmmisi pəs ḳilinidu!),
13 Xuningdək Liwanning egiz, pələkkə
yetidioɣan barliḳ kedir dərəhlirining üstigə,
Baxandiki barliḳ dub dərəhlirining üstigə,
14 Egiz taoɣlarning ḥəmmisigə,
Yuḳiri kətürülgən barliḳ dənglərning üstigə,
15 Ḥərbir ḥəywətlik munarning üstigə,
Ḥərbir mustəḥkəm sepilning üstigə,
16 Tarxixtiki ḥərbir soda kemisining üstigə,
Xundaḳla barliḳ güzəl kemə gəwdisining
üstigə xu küni qüxüxkə təyyar turidu.
17 Adəmlərning kərəngliki təwən ḳilinip
qüxürülüp,
Insanlarning təkəbburliḳi pəs ḳilinidu,
Xu künidə yaloɣuz Pərwərdigarla üstün dəp
mədḥiyilinidu.
18 Butlar bolsa ḥəmmisi kəzdin yoḳilidu.
19 Pərwərdigar yərni dəḥxətlik silkindürüxkə
ornidin turidioɣan qaoɣda,
Ular өzlirini Uning wəḥxitidin, Uning
ḥəywisining xan-xəripidin ḳaqurup,
Hada tax oɣarlirining iqigə,
Yər yüzidiki өngkürlərgə kiriwalidu;
20 Xu künidə kixilər өzigə qoḳunuxḳa
yasioɣan kümüx butliri wə altun butlirini
ḳarioɣu qaxḳanlaroɣa wə xəpərənglərgə tax-
lap beridu;
21 Pərwərdigar yərni dəḥxətlik silkindürüxkə
ornidin turidioɣan qaoɣda,
Ular өzlirini Uning wəḥxitidin, Uning
ḥəywisining xan-xəripidin ḳaqurup,
Hada tax qaklirining iqigə,
Yarlarning yeriḳlirioɣa kiriwalidu;
22 Ümidinglarni nəpisi dimioɣidila turidioɣan
insandin üzünglar,
Qünki insan zadi nemə idi?!

2:6 «Ular Israillar Filistiylərdək pal salidu» — muxu yərdə Yəxaya kinayilik səz ixlitip, өz həlḳining hurapiylikni hər tərəptin, yəni xərkṭin ḥəm oɣərbtin *(Filistiylərdin)* ḳobul ḳiloɣanliḳini kərsitidu.

2:7 «altun-kümüxkə tolup kətti... baylikliri tügimәs... yər-zemini atlaroɣimu tolup kətti, jəng ḥarwiliri ḥəm tügimәs» — muxu 6-8-ayəttə, Yəxaya ularning Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanun — Təwrattiki «Ḳanun xərḥi» 17-18-bablar kəzdə tutulidu. Muxu ixlar Təwrattiki xu pərmanlaroɣa hilap.

2:9 «... puḳralar egildürülidu... □əwən ḳilinidu» — bu peilning ikkisi ikki bisliḳ səz bolup, ularning butlaroɣa bax uridioɣanliḳini ḥəmdə kəlgüsidə ular xübḥisizki ohxaxla Hudaning oɣazipi aldida yərgə yiḳilidioɣanliḳini bildüridu.

«... ḳəddini ruslimaysən ḥəm ḥeq kəqürüm ḳilmaysən» — muxu ikki ibarə ibraniy tilida ikki bisliḳ birla səz bilən ipadilnidu.

2:11 Yəx. 5:15

2:12 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13

2:16 «Tarxixtiki ḥərbir soda kemisining üstigə,...» — kədimki zamanlarda dengiz sodisi bilən dangḳi qiḳqan «Tarxix» dəydioɣan üq yurt bar idi. Birsi ximaliy Afriḳida, birsi Ispaniyədə, yənə birsi ənġliyədə boluxi mumkin idi. Tarxixtiki kemilər barliḳ baxḳa əllərning kemiliridin qong wə ḥəywətlik idi. **«Xundaḳla barliḳ güzəl kemə gəwdisining üstigə...»** — yənə birhil tərjimisi: — «Xundaḳla ḥərbir güzəl rəsim-ḥəykəllərning üstigə...»

2:18 «Butlar» — ibraniy tilida: — «ərziməslər...»

Yəhuda-Yerusalemning ḳəbiḥlikigə qüxidioŋan jaza

3 [1] Qünki, ḳara! Samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Rəb Pərwərdigar,
Yerusalem wə Yəhudaoŋa ḳuwwət wə
yələnqük boloŋan barliḳ nərsilərni yoḳ ḳilidu,
— Yəni ḳuwwət boloŋan pütkül ax-nan,
Yələnqük boloŋan ḥəmmə su,
[2] Palwan wə ləxkər,
Sotqi wə pəyoŋəmbər,
Palqi wə aḳsaḳal,
[3] əllik bexi, mətiwər wə məsliḥətqi,
Ḥünərwən ustilar wə jadu ḳiloŋuqilarni yoḳ
ḳilidu.
[4] — «Ularning ornioŋa yaxlarni əməldar
ḳilimən,
Bəthuy balilar ularning üstidin idarə ḳilidu.
[5] Puḳralar bir-birini ezidu,
Ḥərbiri ḳoxnisi təripidin ezilidu;
Balilar ḳerilaroŋa,
Muttəḥəmlər mətiwərlərgə ədəpsizlik ḳilidu;
[6-7] Xu küni birsi ata jəmətidiki ḳerindixini tu-
tuwelip, uningoŋa: —
«Sizning kiyim-keqikingiz bar; bizgə yetəkqi
bolung, bu harabilər ḳolingiz astida bolsun»,
— dəydu;
U jawabən ḳolini kətürüp ḳəsəm iqip:
«Dərdinglaroŋa dərman bolalmaymən;
Өyümdimu ya ax-nan ya kiyim-keqək yoḳ;
Meni həlḳḳə yetəkqi ḳilmanglar!» — dəydu.
[8] Qünki Yerusalem putlixidu-qüxkünlixidu,
Yəhuda bolsa yiḳilidu;
Səwəbi, ularning tili wə illətliri Pərwər-
digaroŋa ḳarxi qiḳip,
Xərəp Igisining kəzliri aldida isyankarliḳ
ḳildi.
[9] Ularning qirayi əzlirigə ḳarxi guwaḥliḳ be-
ridu;
Ular Sodom xəḥiridək gunaḥini ḥeq yoxurmay,
Oquḳ-axkara jakarlaydu.
Ularning jenioŋa way! Ular yamanliḳni əz
bexioŋa qüxürgən!
[10] Ḥəḳḳaniylaroŋa eytḳinki,
Ular aman-esənliktə turidu,
Ular əz əmllirining mewisini yəydu;
[11] Rəzillərgə way! Bexioŋa yamanliḳ qüxidu,
Qünki əz ḳoli bilən ḳiloŋanliri əzigə yanidu.
[12] Mening həlḳimdə bolsa, balilar ularni har
ḳilidu,
Ayallar ularni idarə ḳilidu;
I həlḳim! Silərni yetəkləwatḳanlar silərni az-
duridu,
Ular mangidioŋan yolliringlarni yoḳ ḳilidu.
[13] Pərwərdigar Өz dəwasini soraxḳa orun
alidu,
Həlḳ-millətlər üstidin ḥəküm qiḳirixḳa ərə
turidu;
[14] Pərwərdigar Өz həlḳining aḳsaḳalliri wə
əmirliri bilən dəwalixip, ularoŋa: — Üzüm-
zarni yəp tügətkənlər silər əzünglar,
Ajiz məminlərdin aloŋan olja əyünglarda ya-
tidu, dəydu.
[15] — Silərning həlḳimni axundaḳ ezip,
Ajiz məminlərning yüzlirigə dəssəp
zadi nemə ḳiloŋininglar? — dəydu sa-
mawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Rəb
Pərwərdigar.

Yerusalemdiki «moda ḳoоŋlixidioŋan» təkəbbur ḳiz-ayallaroŋa qüxidioŋan jaza

[16] Pərwərdigar yənə mundaḳ dedi: —
«Zion ḳiz-ayalliri təkəbburluḳ ḳilip,
Ḳax-kirpiklirini süzüp,
Kəzlirini oynitip, naz ḳilip taytanglixip,
Putlirini jildirlitip mengip yürixidu;
[17] Xunga Rəb Zion ḳiz-ayallirining bax
qoḳḳilirini taz ḳilidu,
Pərwərdigar ularning uyat yərlirini
eqiwetidu».

3:1 «ḳuwwət» wə «yələnqük» — bu ikki səz ibraniy tilida adəttə «tayaḳ» yaki «ḥasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, ḳədimki zamanlarda Yəhudiy həlḳi əz nanlirini bir ḥasida *(zihta tiziloŋandək)* kətürüp mangatti. Undaḳ bolsa bu səzlər ikki bislik bolup, ḥəm muxu «tayaḳlar» ḥəm «ḳuwwət-yələnqük»lərni təŋ kərsitidu.

3:8 «...Yerusalem putlixidu-qüxkünlixidu...» — yaki «... Yerusalem harab ḳilinidu».

3:12 «balilar ularni har ḳilidu, ayallar ularni idarə ḳilidu» — muxu yərdə, Yəxaya bəlkim ularning padixaḥining balilik ḳilidioŋanliḳi, əz ayalliri wə kenəzəkliri təripidin kontrol ḳilinidioŋanliḳini kərsətməkqi.

3:17 «Pərwərdigar ularning uyat yərlirini eqiwetidu» — yaki «Pərwərdigar ularning qəkisini pahxək ḳilidu».

18 Axu küni Rəb ularni güzəllikidin məhrum
kilidu;
— Ularning oxuk jildirakliri,
Bax jiyəklirini, ay xəkillik marjanlirini,
19 Halkilirini, biləzüklirini, qümpərdə-
qaqwanlirini,.
20 Romallirini, oxuk zənjirlirini, potilirini,
ətirdanlirini, tiltumarlirini,
21 Üzüklirini, burun halkilirini,
22 Heytlik tonlirini, yopuklirini,
pürkənjilirini, həmyanlirini,
23 Əynəklirini, ap'ak iq kəynəklirini, səllilirini
wə tor pərdilirining həmmisini elip taxlaydu.
24 Əmdi xundak boliduki,
ətir purikining ornioła bətbuyluk;
Potining ornida arołamqa,
Qiraylik yasiołan qaqlirining ornida taz bexi,
Kelixkən tonning ornida bəz rəhtlər,
Güzəllikining ornida daołmal tamołisi bolidu.
25 Sening yigitliring kiliqlinip,
Baturliring jəngdə yikilidu.
26 Zionning kowukliri zar kətürüp matəm tu-
tidu;
U yalingaqlanołan halda yərgə olturup
kalidu.

Dawami

4 1 Xu küni yəttə ayal bir ərni tutuwelip,
uningdin: — «Biz əz nenimizni yəymiz,
əz kiyim-keqəklirimizni kiyimiz; pəkət
bizni rəswalikтin halas kilix üqün, bizni
namingizoła təwə kilixingizni ətünimiz!» —
dəydu..
2 Xu küni «Pərwərdigarning xehi» uning
güzəlliki həm xəripini kərsətküqi bolidu,
Zemin bərgən mewə bolsa,
Kəqip kutulołan Israildikilərgə xəhrət wə
güzəllik kəltüridu..

3 Həm xundak ix boliduki,
Zionda kalołanlar, Yerusalemda
tohtitilołanlar,
Yəni Yerusalemda hayat dəp tizimlan-
ołanlarning həmmisi pak-mukəddəs dəp ati-
lidu..
4 Xu qaołda Rəb adalət yürgüzgüqi roh həm
kəydürgüqi roh bilən,
Zion kizlirining pasiklikini yuyup,
Yerusalemning kan daoqlirini tazilaydu.
5 Xu qaołda Pərwərdigar kündüzdə Zion
teołidiki hərbir əy,
Xundakla barlik ibadət sorunlarning üstigə
is-tütək wə bulut,
Kəqtə bolsa ot yalkunining julasini yaritidu;
Qünki xan-xərəpning üstidə sayiwən bar bo-
lidu..
6 Xu küni, kündüzdə tomuz issikka sayə kili-
diołan,
Hətərdin panahlinidiołan, boran-yamoqur-
laroła dalda bolidiołan bir sayiwənlik kəpə
bolidu».

Üzümzar nahxisi

5 1 Mən əz səygən yarimoła,
Mening səyümlüküm üqün əz üzümzari
tooqruluk bir küy eytip berəy;
Səyümlükümning munbət bir dəng üstidə
üzümzari bar idi;.
2 U həmmə yerini kolap taxlarni elip taxlidi,
Əng esil üzüm teli tikti;
U üzümzar otturisioła kəzitix munari saldi,
Üzümzar iqidimu xarap kəlqiki kazdi,
Andin üzümdin yahxi hosul kütti;
Birak buning ornioła, üzümzar aqqik
üzümlərnila bərdi..

3:19 «qaqwan» — birhil qümpərdə, nikab.
4:1 «bizni namingizoła təwə kilixingiz» — xu dəwrdə, toy kiloqandin keyin, ayal erining ismi bilən qakirilidioqan adət bar idi.
4:2 «Pərwərdigarning xehi» — qokum Pərwərdigarning Əzidin qikkan bir zatni kərsitidu. Əmdi uning kim ikənliki təwəndə enikliniidu. **«Pərwərdigarning xehi» uning güzəlliki həm xəripini kərsətküqi bolidu»** — ibraniy tilida ««Pərwərdigarning xehi» güzəllik wə xan-xərəp üqün bolidu».
4:3 «...Yerusalemda hayat dəp tizimlanoqanlarning həmmisi pak-mukəddəs dəp atilidu» — ahirki zamanda Yəhudiylarning «kaldi»si enik kərünidu.
4:5 «xan-xərəpning üstidə sayiwən bar bolidu» — demək, Pərwərdigarning Əzining xan-xəripi Yerusalemda turidu.
5:1 «Mən əz səygən yarimoła... bir küy eytip berəy» — pəyoqəmbərning eytkan «yar»i bolsa Hudadur. **«munbət bir dəng üstidə...»** — ibraniy tilida «bir münggüz, zəytun məylik ooqul üstidə...»
5:2 «...üzümzar aqqik üzümlərnila bərdi» — muxu yərdə «aqqik» ibraniy tilidiki «sesik»ni bildüridu.

3 Kəni, i Yerusalemdikilər wə Yəhudaning adəmliri,
Mən bilən üzümzarimning otturisidin ḥəküm qikiringlar!
4 Mening üzümzarimda kiloɳudək yənə nemə ixim kaldi?
Yahxi üzümlərni kütkinimdə,
Nemixka pəkət aqqik üzümnila qikirip bərdi?
5 Əmdi ḥazir Əz üzümzarimni nemə kilidioɳinimni silərgə eytip berəy: —
Uning qitlaklirini elip taxlaymən, u yutuwetilidu;
Uning tamlirini qekip oɳulitimən, u qəylinidu.
6 Mən uni qəllükkə aylandurimən;
Ḥeqkim uni qatap-putap, pərwix kilmaydu;
Jioɳanlar wə tikənlər uningda əsüp qikidu;
Bulutlaroɳa uning üstigə ḥeq yamoɳur yaoɳdurmanglar dəp buyruymən.
7 Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigarning üzümzari — Israil jəməti,
Uning huxalliki boloɳan əsümlük bolsa — Yəhudadikilərdur;
U adalət mewisini kütkən,
Birak mana əmdi zulum kərdi;
Ḥəkkaniylikni kütkən,
Birak mana əmdi nalə-pəryad boldi!
8 Həklərgə ḥeq orun kaldurmay əyni-əygə, etizni-etizoɳa ulioɳanlaroɳa way!
Özünglarni yaloɳuz zeminda kaldurmakqimusilər?
9 Samawi koxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar mening kulikimoɳa mundak dedi: —
«Köpligən əylər,
Dərwəkə ḥəywətlik, ḥəxəmətlik əylər adəmzatsiz, harab bolidu.
10 Bərḥək, kirik moluk üzümzar pəkət altə küp xarab beridu,
Ottuz kürə dan bolsa pəkət üq kürə ḥosul beridu.
11 Məy iqixkə aldirap tang atkanda ornidin turoɳanlaroɳa,
Karangoɳu qüxixigə karimay, xarabtin kəyp boloɳuqə besip olturoɳanlaroɳa way!
12 Ularning ziyapətliridə qiltar wə lira, təmbur wə nəy, xarabmu bar;
Birak ular Pərwərdigarning kiloɳanlirioɳa wə kol ixlirioɳa ḥeq etiwar kilmaydu.
13 Xu səwəbtin əz həlkim bilimdin həwərsiz boloɳanliki tüpəylidin sürgün bolup ketidu;
Esilzadiliri eqirkixip,
Pukraliri ussuzluktin kurup ketidu.
14 Xunga təḥtisara nəpsini yooɳinitip,
Aoɳzini ḥang aqidu;
Ularning xəḥrətliri, top-top adəmliri, kikassürən kətürgüqiliri wə nəoɳmə oynioɳuqiliri birakla iqigə qüxüp ketidu.
15 Pukralar egildürülidu,
Mətiwərlərmu təwən kilinidu,
Təkəbburlarning kəzliri yərgə karitilidu;
16 Birak samawi koxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar adalət yürgüzginidə üstün dəp mədḥiyilinidu,
Pak-mukəddəs boloɳuqi Təngri ḥəkkaniylikidin pak-mukəddəs dəp bilinidu.
17 Xu qaoɳda kozilar əz yaylaklirida turoɳan-

5:4 Yər. 2:5; Mik. 6:3, 8
5:5 «Uning qitlaklirini elip taxlaymən, u yutuwetilidu» — baxka birhil tərjimisi: — «Uning qitlaklirini elip taxlaymən, u kəydürülidu».
5:5 Zəb. 80:12-13
5:7 «mana əmdi nalə-pəryad boldi!» — muxu ayəttə wəḥiy-həwərni təkitləx üqün ibraniy tilida aḥangdax sözlər ixlitilidu: «adalət» — «mixpat», «zulum» — «mixpak»; «ḥəkkaniylik» — «tsədəkaḥ», «nalə-pəryad» — «zədəkaḥ». Yəxaya pəyoɳəmbər ḥərdaim muxundak söz oyuni kilidu.
5:7 Zəb. 80:8-9
5:8 Mik. 2:2
5:10 «Bərḥək, kirik moluk üzümzar pəkət altə küp xarab beridu» — muxu ayəttiki «kirik moluk yər» ibraniy tilida «on kox kalilik yər» degənlik bolup, on kox kala bir kün iqidə aoɳduralaydioɳan yər. **«altə küp»** — ibraniy tilida «bir bat», bəlkim 27 litrgə tooɳra kelidu. **«ottuz kürə»** — bir «kürə» bir kor, yəni 20 litr. «30 kürə» bolsa ibraniy tilida «bir homir» *(300 litr)*, «3 kürə» ibraniy tilida «bir əfaḥ» *(30 litr)*.
5:11 Pənd. 23:29,30
5:12 «lira» — bir hil tarlik saz. **«Pərwərdigarning kiloɳanliri...»** — bu ibarə bəlkim bipayan aləmning yaritilixi wə ajayibliklirini, «kol ixliri» bolsa bəlkim uning Israillaroɳa kərsətkən nijatlik məjizilirini kəzdə tutidu.
5:13 Am. 6:7
5:14 «təḥtisara» — ibraniy tilida «xeol» degən yər, «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt saray»)*, əlgənlərning roḥliri baridioɳan, kiyamət künini kütidioɳan jayni kərsitidu.

dək otlaydu,
Musapirlarmu baylarning wəyranə əyliridə ozuqlinidu.
18 Qəbihlikni aldamqilikning yipliri bilən,
Gunahni harwa aroƣamqisi bilən tartqanlaroƣa way!
19 Yəni: «Huda aldirisun!
Ixlirini Əzi ittikrək ada qilsun,
Xuning bilən biz uni kərələymiz!
«Israildiki Muqəddəs Boloƣuqi»ning niyət qiloƣini yeqinlixip ixqa axuruloƣay,
Biz uni biliwalayli!» — degənlərgə way!
20 Yamanni yahxi, yahxini yaman degüqilərgə,
Qarangoƣuluqni nurning, nurni qarangoƣuluqning ornioƣa qoyoƣuqilaroƣa,
Aqqiqni tatliqning, tatliqni aqqiqning ornioƣa qoyoƣuqilaroƣa way!
21 Əzlirini dana dəp qaoƣlioƣanlaroƣa,
Əz nəzaridə əzlirini əqillik dəp qarioƣanlaroƣa way!
22 Xarab iqixkə batur boloƣanlaroƣa,
Ħarakni əbjəx qilixta kəħriman boloƣanlaroƣa,
23 Yəni para üqün rəzillərni aqlap,
Xuning bilən ħəkkaniylarning adalitini rət qiloƣuqilaroƣa way!
24 Xunga, ot yalquNliri samanlarni yutuwətkəndək,
YalquNlarda mənggənlər solixip yoqaloƣandək,
Ularning yiltizliri qirip ketidu,
Gül-qeqəkliri qang-tozangdək tozup ketidu;
Qünki ular samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning yolyoruq-qanunini qətkə qakkan,
Israildiki Muqəddəs Boloƣuqining səzkalamini kəzgə ilmioƣanidi.
25 Xunga Pərwərdigarning oƣəzipi Əz həlqigə qarap qaynaydu,
U laroƣa qarap qolini kətürüp, ularni urup yiqitidu.
Taoƣlar təwrinip ketidu;
Əlüklər əhlətlərdək koqilar otturisida dəwədəwə bolidu.
Muxundaq ixlar bolsimu,
Uning oƣəzipi yənila yanmaydu,
Sozoƣan qoli yənila qayturulmay turidu.
26 U yiraqtiki əllərni qaqirip tuoƣni kətüridu,
U yər yüzining qət yaqisidin bir əlni üxqirtip qaqiridu;
Mana ular tezdin aldirap kelidu!
27 Ulardin ħeqbiri qarqap kətməydu,
Putlixipmu kətməydu.
Ħeqbiri müqdiməydu, uhlimaydu,
Baoƣlioƣan bəlwaoƣliridin ħeqbiri boximaydu,
Qoruqlirining booƣuquliridin ħeqbiri üzülməydu;
28 Ularning oqliri ittik,
Barliq okyalirining kiriqliri tartilip təyyar turidu,
Atlirining tuyaqliri qaqmaq texidək bolidu,
Jəng ħarwilirining qaqliri qoyuntazdək aylinidu;
29 Ularning ħərkirəxliri xirningkidək bolidu,
Ular arslanlardək ħərkirixidu,
Dərwəqə, ular owoƣa erixkəndə oƣaz-oƣuz qilip ħərpiyixidu;
Owni qutquzoƣudək ħeqkim bolmay,
Ular uni elip ketidu.
30 Xu küni ular dengizlar ħərkürigəndək owoƣa ħərkirixidu;
Əgər birərsi yər-zeminoƣa qarioƣudək bolsa,
Pəqət qarangoƣuluq, dərd-ələmnila kəridu!
Ħərqandaq nur bulut-tuman təripidin oƣuwalixidu.

5:17 «qozilar... otlaydu,... musapirlar... ozuqlinidu» — demək, zemin box, quruq bolup kətkəqkə, qoylar ħəm yat adəmlər ərkinlik bilən ħətta baylarning əyliridin ozuqluq tapidu.
5:17 Yəx. 14:30
5:18 «Gunahni ħarwa aroƣamqisi bilən tartqanlaroƣa way!» — demək, ular gunahlirini ħətta əz tenidə kətürəlməydu, kəbihlikliri intayin kəp ħəm opuquktur.
5:19 «Israildiki Muqəddəs Boloƣuqi» — 1:4diki izaħatni kərüng.
5:21 Pənd. 3:7; Rim. 12:16
5:22 «Ħarakni əbjəx qilixta kəħriman boloƣanlar...» — muxular kinayilik səz, əlwəttə.
5:23 Pənd. 17:15; 24:24
5:24 Mis. 15:7; Yəx. 9:18
5:25 Yəx. 9:11, 16, 20; 10:4, 6
5:30 «...ular dengizlar ħərkürigəndək owoƣa ħərkirixidu» — ibraniy tilida «...ular dengizlar ħərkürigəndək uningoƣa ħərkirixidu». Ularning owlaydioƣini bolsa Israildur.
5:30 Yəx. 8:22

Hudaning Yəxayani pəyoɣəmbər kilip qakirixi

6 [1] Uzziya padixah aləmdin ətkən yili mən Rəbni kərdüm;
U intayin yukiri kətürülgən bir təhttə olturatti;
Uning toni ibadəthanioɣa bir kəlgənidi.
[2] Uning üstidə saraflar pərwaz kilip turatti;
Ḥərbirining altə tal kaniti bar idi;
Ikki kaniti bilən u yüzini yapatti,
Ikki kaniti bilən u putini yapatti,
Wə ikki kaniti bilən u pərwaz kilip turatti.
[3] Ulardin biri baxka birsigə: — «Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, mukəddəs, mukəddəs, mukəddəstur!
Barlik yər yüzi uning xan-xəripigə toloɣan!» — dəp towlawatatti.
[4] Towlioɣuqining awazidin dərwazining kexəkliri təwrinip kətti,
Өy is-tütək bilən kaplandi.
[5] Xuning bilən mən: — «Өzümgə way! Mən tügəxtim! Qünki mən ləwliri napak adəmmən ḥəm napak ləwlik həlk bilən arilixip turup, əz kəzüm bilən Padixahka, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa karidim!» — dedim.
[6] Xuning bilən saraflardin biri kolida kurbangaḥtin bir qooɣni lahxigiroɣa kisip elip, yenimoɣa uqup kəldi; [7] u uni aoɣzimoɣa təgküzüp: — «Mana, bu ləwliringgə təgdi; sening kəbiḥliking elip taxlandi, gunaḥing kəfarət bilən kəqürüm kilindi» — dedi.
[8] Andin mən Rəbning: — «Mən kimni əwətimən? Kim Bizgə wəkil bolup baridu?» degən awazini anglidim.
Xuning bilən mən: — «Mana mən! Meni əwətkəysən!» — dedim.
[9] Wə U: «Baroɣin; muxu həlkkə mundak dəp eytkin: — «Silər anglaxni anglaysilər, birak qüxənməysilər;
Kərüxni kərüsilər, birak bilip yətməysilər.
[10] Muxu həlkning yürikini tax kiloɣin;
Ularning kulaklirini eoɣir,
Kəzlirini kor kiloɣin;
Bolmisa, ular kəzliri bilən kərələydioɣan,
Kuliki bilən angliyalaydioɣan,
Kəngli bilən qüxinələydioɣan kilinip,
Yolidin yandurulup sakaytiloɣan bolatti».
[11] Andin mən: — «Rəb, bu əḥwal kaqanoɣiqə dawamlixidu?» — dəp soriwidim,
U jawabən: — «Ta xəḥərlər harab kilinip aḥalisiz,
Өylər adəmzatsiz,
Zemin pütünləy qəlgə aylinip boloɣuqə,
[12] Pərwərdigar adəmlirini yiraklaroɣa yətkəp,
Zemindiki taxliwetilgən yərlər kəp boloɣuqə bolidu» — dedi.
[13] «Ḥalbuki, zeminda adəmlərning ondin birila kalidu;

6:1 2Pad. 15:7
6:2 «Saraflar» — ibraniy tilidiki səz bolup, «kəygüqilər» «kəyüwatkanlar» degənni bildüridu. Ibraniy tilidiki muxu kəplük isim bolsa «üq yaki üqtin kəp»ni bildüridu. Xübḥisizki, ular birhil pərixtidur. Ular az degəndə üq bolidu, birak zadi kanqisi barlikini bilməymiz.
6:2 Wəḥ. 4:8; Ibr. 1:6; 1Tim. 3:16
6:3 «...mukəddəs, mukəddəs, mukəddəstur» — ibraniy tilida bir süpət ikki kətim təkralansa, intayin yukiri dərijidə boloɣanlikni bildüridu. Pütkül Mukəddəs Kitabta məlum bir süpətning üq kətim təkrarlinixi pakət muxu yərdila tepilidu; Hudaning pak-mukəddəsliki, xübḥisizki, «mukəmməl, insan təssəwur kiloɣusiz dərijə»də boloɣanlikini bilduridu.
6:3 Yəx. 11:9; Wəḥ. 4:8; Qəl. 14:21, Zəb. 8:1, 9; Ḥab. 2:14
6:5 «Mən tügəxtim!» — ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu wə «mən parqə-parqə kilindim!» ḥəm «mən süküttə turoɣuzuldum» degənnimu ipadiləydu.
6:7 «... gunaḥing kəfarət bilən kəqürüm kilindi» — «kəfarət» tooɣruluk «Mis.» 25:17 wə izaḥati, xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.
6:7 Yər. 1:9; Dan. 10:16
6:8 «Meni əwətkəysən!» — ibraniy tilida təkiltligini «əwətkəysən!»
6:9 Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luka 8:10; Yuḥ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8
6:10 «Muxu həlkning yürikini tax kiloɣin» — «yüriki tax» degən səz, ibraniy tilida «yüriki maylik» dəp elinoɣan. **«Kəzlirini kor kiloɣin; bolmisa, ular kəzliri bilən kərələydioɣan, ... yolidin yandurulup sakaytiloɣan bolatti»** — muxu koɣkunluk səzlərgə karioɣanda, Yəxaya məzkur kitabtiki bexarətlərni yətküzgəndin keyin uning nətijisi xundak eqinixlik boliduki, Israillarning kəpinqisi əz gunaḥlirida tehimu qing turup, ḥalak bolux yolini tallaydioɣan bolidu.
6:10 Yər. 5:21
6:11 «Zemin pütünləy qəlgə aylinip boloɣuqə,...» — «zemin» Israil turuwatkan zeminni kərsitidu.

Ular zeminoŋa ḳaytip kelip yənə yutuwetilidu,
Kesilgən bir dub yaki arar dərihining
kətikidək bolidu;
Kətək bolsa «muḳəddəs nəsil» bolur..

Dawut jəmətigə selinoŋan təhdit; Ḳutḳuzoŋuqi-Məsihning tuoŋuluxi tooŋuluḳ bexarət

7 [1] Yəhuda padixahi Ahaz (Uzziyaning
nəwrisi, Yotamning ooŋli) təhtkə olturoŋan
künliridə, mundaḳ ix boldi: —
Suriyəning padixahi Rəzin wə Israil padixahi
Rəmaliyaning ooŋli Pikah Yerusalemoŋa ḳarxi
jəng ḳildi, lekin üstünlükkə erixəlmidi..
[2] Dawutning jəmətigə: —
«Suriyə Əfraim bilən ittipaḳlixip birləxmə
ḳoxun ḳurdi» — degən həwər kəldi.
Xuning bilən padixah jəmətidikilərning
kəngli wə həlḳining kəngli ormanlar xamal-
da silkinip kətkəndək silkinip kətti..
[3] Andin Pərwərdigar Yəxayaoŋa mundaḳ
dedi: — «Sən wə ooŋlung Xear-Jaxub qiḳip,
kir yuoŋuqilarning etizining boyidiki yoloŋa,
yuḳiri kəlqək norining bexioŋa berip, axu
yərdə Ahaz bilən kərüxkin.. [4] Sən uningoŋa:
— «Sən eḥtiyat bilən kənglüngni tok tut! Bu
ikki kəyməs otḳaxning kətikidin, yəni Rəzin
ḥəm Suriyəning wə Rəmaliyaning ooŋlining
dəxti-oŋəzəpliridin ḳorḳma, yürəkzadi
bolup kətmə! [5] Qünki Suriyə, Əfraim wə
Rəmaliyaning ooŋli seni ḳəstləp: —
[6] «Biz Yəhudaoŋa besip kirip, parakəndiqilik
tuoŋdurup, əzimiz üqün talan-taraj ḳilip,
uningoŋa bir padixaḥni, yəni Tabəalning
ooŋlini tikləyli!» degənidi..
[7] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Bu səz aḳmaydu, ḥeq əməlgə axmaydu;
[8] Qünki Suriyəning bexi Dəməxḳ xəḥiri wə
Dəməxḳ xəḥirining bexi Rəzindur, halas;
Wə atmix bəx yil iqidə Əfraim xundaḳ bitqit
boliduki, ularni «bir həlḳ» degili bolmaydu;
[9] Wə Əfraimning bexi Samariyə xəḥiridur,
Samariyə xəḥirining bexi Rəmaliyaning
ooŋlidur, halas;
Silər bularoŋa ixənmisənglar, mustəḥkəm-
lənməysilər» — degin»..
[10] Pərwərdigar yənə Ahazoŋa səz ḳilip: —
[11] «Əzüng üqün bexarət sora; məyli yərning
tegidə yaki pələkning ḳaridə bolsun sorawər»
— dedi..

6:13 «muḳəddəs nəsil» — Hudaoŋa sadiḳ boloŋan, yuḳirida deyilgən «ḳaldi», yəni Hudaning məmin bəndilirini, Hudaoŋa sadiḳ boloŋanlarni kərsitidu.

7:1 «Israil padixahi Rəmaliya...» — «Yəxaya» kitabning pəḳət muxu yeridila wə 9:1-21-ayətlərdə, «Israil» Israilning ximaliy ḳisim padixaḥliḳini kərsitidu. Sulayman aləmdin ətüxi bilən Israil ikkigə bəlünüp, jənubiy ḳisim «Yəhuda» *(asasən, Yəhuda wə Binyamin ḳəbilisidikilər)*, ximaliy ḳisim «Israil» yaki bəzidə «Əfraim» *(Əfraim ḳəbilisidikilər wə baxḳa toḳḳuz ḳəbilidikilərdin tərkib tapḳan)* dəp ataloŋanidi. Kitabta baxḳa hər yərlərdə, «Israil» on ikki ḳəbililik pütün Yəhudiy həlḳini kərsitidu. **«lekin üstünlükkə erixəlmidi»** — yaki «lekin u *(Pikah)* üstünlükkə erixəlmidi».

7:1 2Pad. 16:5; 2Tar. 28:5

7:2 «Əfraim» — muxu yərdə ximaliy padixaḥliḳtiki «Israil»ning kəp sanliḳ ḳəbilisi. Muxu yərdə «Əfraim» baxḳa toḳḳuz ḳəbilini əz iqigə alidu. **«...ittipaḳlixip, birləxmə ḳoxun ḳurdi»** — muxu ibarə ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.

7:3 «ooŋlung Xear-Jaxub» — «Xear-Jaxub» «bir ḳaldi ḳaytip kelidu» degən mənidə. Yəxayaning bu ooŋlini billə elip qiḳixining səwəbini qüxinix üqün, 16-ayət wə izahatini kərüng. **«Sən ... yuḳiri kəlqək norining bexioŋa berip,...»** — xübḥisizki, Ahaz axu yərdə turup, muxu ḳoxunlar qoḳum kelip bizni muḥasirigə alidu, xunga su məsilisini ḥəl ḳilixim lazim degən oyda idi.

7:6 «əzimiz üqün talan-taraj ḳilip...» — ibraniy tilida «əzimiz üqün uningoŋa bəsüp kirip,...». **«Tabəal ...»** – ibraniy tilida «Tabəal» *(«Huda yahxi» degən mənisi)* muxu yərdə «Tabəal» *(«ḥeq paydisi yoḳ» degən mənisi)*oŋa əzgərtilgən.

7:9 «Əfraimning bexi Samariyə xəḥiridur» — Samariyə xəḥiri Əfraimning paytəhti. **«Dəməxḳ xəḥirining bexi Rəzindur, halas,... Samariyə xəḥirining bexi Rəmaliyaning ooŋlidur, halas; silər bularoŋa ixənmisənglar, mustəḥkəmlənməysilər»** — ḥazirḳi tətḳiḳatḳa asaslanoŋanda, Suriyə bilən Israil ittipaḳining asasiy məḳsiti Asuriyə imperiyəsining tajawuzining aldini elixtin ibarət idi. Bu ikki dələt Yəhudani ittipaḳḳa ḳoxuluxḳa məjburlimaḳqi boldi. Aḥaz padixah buni rət ḳildi, qünki u əzi Asuriyələr bilən yoxurun ḥalda bir «sulḥ» tüzməḳqi boloŋan yaki tüzgən. Mana bu uning Yəxayaning səzini rət ḳiloŋanliḳining, yəni Hudadin bexarət sorimasliḳining səwəbidur.
–Bu ayəttiki ahirḳi jümlə: «...ixənmisənglar, mustəḥkəmlənməysilər» degən səzlər ibraniy tilda aḥangdax səz bilən ipadiləngən: — «ima ta-aminu, kima ta-aminu». «Silər» degən səzgə ḳarioŋanda, bu səzlər pəḳət Aḥazoŋila əməs, bəlki Dawutning pütkül jəmətidikilərgə eytiloŋan bolsa kerək.

7:11 «yərning tegi» — muxu yərdə «yərning tegi» «xeol»ni, yəni «təhtisara»ni, əlgənlərning roḥliri baridioŋan, ḳiyamət künini kütidioŋan jayni kərsitixi mumkin.

12 Birak Aḥaz jawabən: «Mən ḥəm
sorimaymən ḥəm Pərwərdigarni sinakta
koymaymən» — dedi.
13 Andin Yəxaya: — Əmdi i Dawut jəmətidikilər,
anglap koyunglar, adəmlərning səwr-takitini
koymioɣininglarni az dəp, silər Hudayimning
səwr-takitinimu koymioɣiliwatamsilər?
14 Xunga Rəb Өzi silərgə bir bexarət beridu: —
Mana, pak kiz ḥamilidar bolup bir ooɣul
tuoɣidu; u uning ismini «Immanuel» dəp
ataydu. 15 Yahxilikni tallap, yamanlikni rət
kilixni bilgüqə u pixlak wə bal yəydu. 16 Qün-
ki bu yax bala yahxilikni tallap, yamanlikni
rət kilixni bilgüqə, sən nəprətlinidioɣan bu
ikki padixaḥning yər-zeminliri taxlinip kalid
u. 17 Qünki Pərwərdigar sening wə atangning
jəmətigə Əfraim Yəḥudadin ayriloɣan kün-
din buyan bolup bakmioɣan kattik künlərni
qüxüridu. U künlər bolsa Asuriyəning
padixaḥidin ibarəttur!
18 Xu küni Pərwərdigar Misirning pinḥan
erikliridiki paxilarni wə Asuriyədiki ḥərilərni
üxkirtip qakiridu; 19 ularning ḥəmmisi kelip
ḥərbir hilwət jiloɣilaroɣa, taxlarning ḥərbir
araqlirioɣa, ḥəmmə yantaklaroɣa wə ḥəmmə
yaylaklaroɣa oɣuzzidə konuxidu.
20 Axu küni, Rəb Əfrat dəryasining nerisidin
ijarigə aloɣan bir ustira bilən, yəni Asuriyə
padixaḥi bilən qaq qüxüridu; muxu us-
tira baxning qeqini, putning tüklirini wə
sakalnimu qüxürüp oɣirdaydu; 21 xu künlərdə
bir kixi yax bir siyir wə ikki koy bakidu,
22 ularning xunqə kəp süt bərginidin u serik
may yəydu; dərwəkə, zeminda kaloɣanlarning
ḥəmmisi serik may wə bal yəydu.
23 Wə xundak boliduki, ḥər teli bir kümüx
tənggigə yaraydioɣan, ming teli bar
üzümzarlik boloɣan ḥərbir jay jioɣanlikka
wə tikkənlikkə aylinip ketidu; 24 Axu yərgə
adəmlər pəkət okya kətürüp kelidu, qünki
pütkül zemin jioɣanlikka wə tikənlikkə ayli-
nip ketidu. 25 Ilgiri kətmən qepiloɣan ḥərbir
taoɣlik jiloɣilaroɣa bolsa, — ular u yərlərgə
jioɣanlardin wə tikənlərdin korkup barmaydu;
Bu yərlər pəkət kalilarni otlitidioɣan,
Koylar dəssəp-qəyləydioɣan jaylar bolup
kalidu, halas.

7:12 «Mən ḥəm sorimaymən ḥəm Pərwərdigarni sinakta koymaymən» — «Hudani sinax» gunaḥdur; birak muxu yərdiki «bexarət sorax» Hudaning Өzining təklipi bolup, gunaḥ ḥesablanmaydu.

7:14 «Xunga Rəb Өzi silərgə bir bexarət beridu...» — muxu bexarət bolsa, ularoɣa ixinixigə yardəm berix üqün əməs, bəlki Hudaning ularoɣa boloɣan nazazilikini kərsitix üqün berilidu. **«Immanuel»** — «Huda biz bilən billə» degən mənidə.

7:14 Mat. 1:23; Luka 1:31

7:15 «Yahxilikni tallap, yamanlikni rət kilixni bilgüqə...» — yaki «yahxilikni tallap, yamanlikni rət kilixni bilixi üqün». **«pixlak wə bal yəydu»** — bu tamaklar zeminning naqar əḥwaloɣa qüxkənlikini bildüridu. Adəm az boloɣaqka, teriloɣu yərlərmu az bolidu. Adəmlər pəkət mal bekix bilən xuoɣullinip, teriloɣu yərlər yawayi ḥaywnatlar, ḥərə katarlikloroɣa taxlinip kalidu *(21-23-ayətlərni kərüng)*. Immanuel kəmbəoɣəl xaraitlarda tuoɣulidu ḥəm bəlkim qong boloɣuqə xu oɣərigil yeməklikini janggaldin terip yəydu, deməkqi.

7:16 «Qünki bu yax bala yahxilikni tallap, yamanlikni rət kilixni bilgüqə...» — muxu ayəttiki «bu yax bala» ikki bislik səz bolup, bəlkim Immanuelning Өzi ḥəm Yəxayaning ooɣli «Xear-Jaxub»nimu kərsitixi mumkin. Demək, «Xear-Jaxub» qong boloɣuqə, Suriyə ḥəm Israil *(ximaliy padixaḥlik)* taxlanduk bolup turidu. Bexarəttin üq yildin keyin Suriyə zemini wə on üq yildin keyin Israil zemini Asuriyə padixaḥi təripidin besiwelinidu. Uning tajawuzqiliki Yəḥudaning zemioɣiqə yetip berip, uni bulap-talaydu, birak uni igiliyəlməydu. Keyinki bablarni, bolupmu 36-37-babni kərüng. «Immanuel» degən balining tuoɣuluxi ḥəkkidiki bexarət Aḥazoɣa əməs, «Dawut jəmətiga» qüxidu, deyilidu. Karioɣanda, «Immanuel» Dawutning jəmət iqidiki bir «pak kiz»din tuoɣulidu. Muxu balining kim ikənlikini bilix üqün, Injildiki «Matta» 1-, 2-babni, «Luka» 1-, 2-babni kərüng.

7:19 «Ularning ḥəmmisi kelip ḥərbir hilwət jiloɣilaroɣa, ...ḥəmmə yaylaklaroɣa oɣuzzidə konuxidu» — demək, adəmlər yoxurunmakqi boloɣan ḥərbir jay bihətər bolmaydu, düxmən təripidin ixoɣal kilinidu.
–Muxu ayəttə ibraniy tilida aḥangdax səz ixlitilgən boloɣaqka, bir top ḥaxarətning «oɣung-oɣung» kilip awaz qikaroɣinioɣa ohxitiloɣan.

7:20 «Muxu ustira ... putning tüklirini wə sakalnimu qüxürüp oɣirdaydu» — «putning tükliri» muxu yərdə pütün bədəndiki tüklərni kərsitidioɣan səz bolup, səl silikləxturup ipadiligən. Demək, Asuriyə padixaḥi Israillarning ḥəmmisini bulap ketidu, ularni bəlkim yalingaq kalduridu.

7:22 «...u serik may yəydu; dərwəkə, zeminda kaloɣanlarning ḥəmmisi serik may wə bal yəydu» — demək, adəmlər xunqə az, teriloɣu yər yok deyərlik, ziraətlərning ornida yawa ot-qəp kəp boloɣaqka, ozukluk asasən pəkət süt ḥəm bal bolidu.

7:23 Law. 26:22

7:24 «Axu yərgə adəmlər pəkət okya kətürüp kelidu...» — demək, bundak üzümzar yawayi ḥaywanlar turidioɣan jayoɣa aylinidu. Xunga adəmlər u yərgə baridioɣan bolsa, əzini koɣdax yaki ow kilix üqün korallarni kətürgən ḥalattila baridu.

Asuriyəning tajawuz kilixi tooɣrisidiki yənə bir bexarət

8 [1] Pərwərdigar manga: —
«Qong bir tahtayni kolungoɣa elip, enik ḥərplər bilən: — «Mahar-Xalal-Hax-Baz» dəp yazoɣin» — dedi.
[2] Mən xundak kilip əzümgə «ixənqlik guwaḥqilar» süpitidə muxuni hatiriləxkə kaḥin boloɣan Uriya wə Yərəbəkiyaning ooɣli Zəkəriyani qakiriwaldim.
[3] Andin mən ayal pəyoɣəmbər bilən billə yattim. Xundak kilip u ḥamilidar bolup, bir ooɣul tuoɣdi. Xuning bilən Pərwərdigar manga: — «Uning ismini «Mahar-Xalal-Hax-Baz» dəp atioɣin;
[4] qünki bala «Dada, apa» dəp qakirixni bilgüqə, Dəməxk baylikliri wə Samariyədiki olja Asuriyə padixaḥi təripidin bulap elip ketilidu» — dedi.
[5] Pərwərdigar yənə manga səz kilip mundak dedi: —
[6] «Muxu həlk Xiloaḥ əstingidiki lərzan ekiwatkan sularni rət kilip,
Ularning ornida Rəzin wə Rəmaliyaning ooɣlidin hursən boloɣaqka,
[7] Xunga mana, Rəb ularning üstigə dolkunlap akidioɣan, əlwək Əfrat dəryasining sulirini, — Yəni Asuriyəning padixaḥini toluk ḥəywə-xəḥriti bilən elip kelidu;
U dəryadək barlik erik-əstəngliridin texip ketidu,
Ḥəmmə kiroɣaklirini bəsüp taxlaydu;
[8] U taki Yəḥudaoɣiqə xiddət bilən texip, ḥətta boynioɣiqə kelidu;
U kanatlirini yayoɣanda pütkül zemininɣoɣa sayə bolup qüxidu, i Immanuel!

[9] — Oɣəzəpliniweringlar, i əllər, birak sundurulisilər!
Jaḥanning barlik qət jayliri kulak selinglar!
Jəng üqün belinglarni baoɣlaweringlar, sundurulisilər!
Jəng üqün belinglarni baoɣlaweringlar, sundurulisilər!
[10] Pilaninglarni tüzüweringlar, u bikaroɣa ketidu;
Məsliḥətinglarni kiliweringlar, umu akmaydu;
Səwəbi — Immanuel!».

Hudaning Yəxayaoɣa yolyoruk berixi

[11] Qünki Pərwərdigar küqlük kolini manga təgküzüp,
Mening bu həlkning yolida mangmaslikimoɣa

8:1 «Mahar-Xalal-Hax-Baz» — «Oljioɣa aldira! Owoɣa qapsan bol!» degən mənidə. Səzlərning mənisini qüxinix üqün, 3- ḥəm 4-ayətni kərüng.

8:2 «kaḥin boloɣan Uriya» — «kaḥin» degən, mukəddəs ibadəthanida pukralar üqün məḥsus kurbanlikni kəydürgüqi kixi. **«kaḥin boloɣan Uriya wə Yərəbəkiyaning ooɣli Zəkəriya»** — əməliyətə bolsa, Uriya degən kixi Yəxaya pəyoɣəmbərgə karxi bolup qikixi mumkin *(«2Pad.» 16:10-16ni kərüng)*. Xundak boloɣanlikni üqün ular tehimu «ixənqlik guwaḥlik» süpitidə boluxi kerək idi.

8:3 «.. Mən ayal pəyoɣəmbər bilən billə yattim» — «ayal pəyoɣəmbər» Yəxayaning ayalini kersitidu. Birak nemixka «ayal pəyoɣəmbər» dəp atilidu? Yaki u əzi pəyoɣəmbər boldi wə yaki uning muxu ooɣlini tuoɣkanlikining əzi Hudaning səzining əməlgə axuruluxi boldi.

8:8 «...U kanatlirini yayoɣanda pütkül zemininɣoɣa sayə bolup qüxidu, i Immanuel!» — 6-8-ayət tooɣruluk qüxənqimiz mundak: Yəḥudadikilər Asuriyə imperiyəsidin korkkili turdi. «Xiloaḥ» bolsa, Yerusalemdin ətidioɣan lərzan süpsüzük bir əstəng idi. Huda bu əstəngni əzining hatirjəmliki, Israiloɣa bərməkqi boloɣan aman-tinqlikioɣa oḥxitidu. Əfrat dəryasi bolsa, Asuriyə imperiyəsidiki qong dəryadur. Xiloaḥ əstingining sirtki kerünüxi ḥəywətlik əməs, əlwəttə, birak muxu lərzan akidioɣan əstəng Hudaning ḥimayisini bildüridu. Insanlarning maḥiyiti bolsa ḥəywətlik nərsigə ümid baoɣlaxka mayildur; Yəḥuda həlki bolsa ixənqini Hudaning ḥimayisigə baoɣlioɣan əməs, bəlki ular: «Suriyə bilən *(ximaliy)* Israilning ittipakini Asuriyə imperiyəsigə bir tosaloɣu» dəp hatirjəm wə huxal idi. Huda ularning iman-ixənqini hata koyoɣanlikini ularoɣa kərsitix üqün, Asuriyə padixaḥi silərgə «Boynunglaroɣa yətküqə» tajawuz kilidu, dəydu.
–«boyunoɣa yətküqə» — Asuriyə padixaḥi kəlgəndə, Yəḥudaning ḥəmmə yərlirini ixoɣal kilip, 46 xəḥərni koliɣa aldi; pəkət paytəḥti Yerusalem xəḥirini igiliyəlməy, uni muḥasirigə aldi. Ahirda u Hudaning biwasitə jazasioɣa uqrap Asuriyəgə kaytti *(36-37 babni kərüng)*.
–10-ayət boyiqə, Israilning zemini bolsa «Immanuel»ning zeminidur; demək, «Immanuel» Israilning Padixaḥi, Hojayinidur.

8:9 «Oɣəzəpliniweringlar, i əllər...!» — yənə birhil tərjimisi: — «Jəm bolup ḥujum kilinglar, i əllər...!».
–Muxu ayətkə karioɣanda, bexarət muxu yərdə pəkət Asuriyəning ḥujumini əməs, bəlki ahirki zamanda jimi həlk-millətning Israiloɣa kilidioɣan ḥujumini kərsitidu.

8:10 «Məsliḥətinglarni kiliweringlar» — ibraniy tilida «bir səz kilixinglar». **«Səwəbi — Immanuel!»** — okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Immanuel» pak kizdin tuoɣuloɣan *(7-babtiki)* bexarətlik bala, ismi «Huda biz bilən billə» degən mənidə.

yolyoruq berip, mundaq sөz qildi: —
12 «Muxu kixilәr kөp ixlarda «suyiqәst bar» desә, silәr bolsanglar «suyiqәst bar» dәp yürmәnglar;
Ularning qorqqinidin silәr qorqmanglar,
Yaki ħeq wәħimigә qüxmәnglar;
13 Pәqәt samawi qoxunlarning Sәrdari bolоqan Pәrwәrdigarnila ħәmmidin üstün dәp bilinglar;
U silәrning Qorqidioqininglar bolsun,
Silәrning wәħimәnglar bolsun!
14 U bir mukәddәs panaħgaħ bolidu,
Ħәmdә Israildiki ikki jәmәt üqün putlikaxang tax, adәmni yiqitidioqan qoram tax,
Yerusalemdikilәr üqünmu qiltaq wә tapan-tuzaq bolidu;
15 Ulardin kөplөr Uningoqa putlixip, yiqilip, yanjilip, qiltaqqa qüxüp, әsirgә elinidu».

Yәxayaning өzigә әgәxkәnlәrgә gәp qilixi

16 — «Bu guwaħnamini yөgәp, Tәwrat qanunini mening muhlislirim arisida peqәtlәp qoyoqin.

17 Mәn bolsam, yüzini Yaqup jәmәtidin yoxuruwatqan Pәrwәrdigarni kütimәn;
Wә mәn Uni tәlmürüp saqlaymәn.
18 Qaranglar, manga wә Pәrwәrdigar manga bәrgәn balilaroqa,
Biz Zion teoqini Өz makani qiloqan samawi qoxunlarning Sәrdari bolоqan Pәrwәrdigar Israilda namayan qiloqan bexarәt wә karamәtlәrning süpitidurmiz».
19 — Baxqilar silәrgә: — «Biz wiqir-wiqir, gudung-gudung qilidioqan «әrwaħlarni qaqiroquqi»lar wә dahanlardin yol sorayli» — desә, silәr jawab berip: — «Bir hәlqning өz Hudasini izdәp yol sorixi kerәk әmәsmu? Tiriklәrning өlüklәrdin yol sorixi tooqrimu?!» — dәnglar.
20 — Tәwrat qanuni wә guwaħnamә asas qilinsun! Muxularni asas qilip sөz qilmisa, ularoqa tang nuri qüxmәydu! 21 Әksiqә, ular qisiloqan, aq ħalda zeminni kezip yürixidu; aq qaloqan qaoqda, ular oqazәplinip asmanoqa qarap, padixaħini ħәm Hudasini qaroqap tillaydu; 22 ular yәrgә qarisa, mana, japa-muxәkqәt, qarangoqu-zulmәt, ħәsrәt-nadamәt wә parakәndiqilik turidu;
Ular qap-qarangoqulukqa ħәydiwetilidu.

8:12 «Muxu kixilәr kөp ixlarda «suyiqәst bar» desә...» — muxu yәrdә «suyiqәst»ning mәnisi *(bizning qariximizqә)*: — Hәlq ħәrhil pitnә-ioqwaloroqa qulaq selip: «Ətirapimizdiki baxqa dөlәtlәr yaki өz iqimizdiki hainlar suyiqәst qiliwatidu» dәp qorkup yürәtti; muxu gәplәrgә Yәxaya wә uningoqa әgәxkәn ihlasmәn Yәhudiylar ħeq qulaq salmasliqi kerәk idi.

8:13 «Pәqәt... Pәrwәrdigarnila ħәmmidin üstün dәp bilinglar» — yaki «pәqәt... Pәrwәrdigarnila mukәddәs dәp bilinglar».

8:14 «U bir mukәddәs panaħgaħ bolidu» — muxu ayәttiki «U» bәlkim «Immanuel»ni, xundaqla uning qandaq ikәnlikini kөrsitidu. U «mukәddәs panaħgaħ» yaki «mukәddәs ibadәtgaħ»oqa ohxax, insanlarning Hudaoqa yeqinlixix yolini tәminlәp beridu. **«adәmni yiqitidioqan qoram tax»** — bu ibarining yәnә bir mәnisi «*(adәmlәr)* yaman kөridioqan qoram tax».

8:14 Yәx. 28:16; Luqa 2:34; Rim. 9:33; 1Pet. 2:7

8:15 Mat. 21:44; Luqa 20:18

8:16 «Bu guwaħnamini yөgәp... qoyoqin» — Huda muxu yәrdә Yәxaya arqilik өzigә әgәxkәn muhlisliroqa yolyoruq beridu. Yәxaya yazoqan ħәm sөzligәn guwaħliqlarni, Musaoqa berilgәn qanun wә baxqa pәyoqәmbәrlәrgә berilgәn Tәwrattiki qisimlarni billә qoxup, bihәtәr saqlap qoyux kerәk, degәn mәnidә. Xundaq qiloqanda, birinqidin, ħәrqandaq qalaymiqan wәziyәtlәr astida, ular muxu kitablar arqilik nemә qilix kerәklikini obdan biläәydu.
–Ikkinqidin, ular Yәxaya pәyoqәmbәrgә berilgәn bexarәtlәrni peqәtligәn bolsa, u dunyadin kәtkәndin keyin, guwaħliqlar aldin'ala eytqan nuroqun ixlar yüz bәrgәndә, Israil hәlqi muxu guwaħliqlar *(bexarәtlәr)*ni top-tooqra ikәn, dәp bilidu, xuningdәk bularda ħeqqandaq oydurmilik yoq, Yәxaya ħәqikiy pәyoqәmbәr ikәn, dәpmu etirap qilidu.

8:17 «...yüzini Israil jәmәtidin yoxuridioqan Pәrwәrdigar» — Huda Өz hәlqi boloqan Israiloqa, gunaħliri tüpәylidin, ħeq mәjizini kөrsәtmәy, ularni düxmәnliridin qoodimaydu. Ħalbuki, Yәxaya wә uning gepigә kirgәn Hudaning mәmin bәndiliri ümidsizlәnmәy, Yәxayaoqa ohxax «Pәrwәrdigaroqa tәlmürüp Uni saqlimaqta» idi.

8:18 «Qaranglar, manga wә Pәrwәrdigar manga bәrgәn balilaroqa, biz ... namayan qiloqan bexarәt wә karamәtlәrning süpitidurmiz» — muxu sөzlәrni qiloquqi bolsa Yәxaya pәyoqәmbәrning өzi; biraq «Immanuel»mu u arqilik bexarәtlik sөz qiliwatidu *(«Ibr.» 2:13ni kөrüng)*.

8:18 Ibr. 2:13

8:19 Qan. 18:11

8:20 Yәx. 8:16

8:22 «ular yәrgә qarisa, mana, japa-muxәkqәt ... wә parakәndiqilik turidu» — Israillar asmandiki yardәmni rәt qiloqandin keyin, yәr-yüzidin ħeq ümid bolmayla qalmay, ħәmmisi zulmәt bolidu.

8:22 Yәx. 5:30

Ḥəmmə məsilini ḥəl ḳiloɳuqi bir balining tuoɳuluxi — hux həwər

9 [1] Birak, ḥəsrət-nadamətkə ḳaloɳanlaroɳa zulmət boluwərməydu;
U ətkən zamanlarda Zəbulun zeminini wə Naftali zeminini har ḳilduroɳan;
Birak kəlgüsidə U muxu yərni, yəni «yat əllərning makani» Galiliyəgə, jümlidin «dengiz yoli» boyidiki jaylar wə Iordan dəryasining ḳarxi ḳiroɳakḷiroɳa xan-xəḥrət kəltüridu;
[2] Ḳarangoɳulukta mengip yürgən kixilər zor bir nurni kərdi;
Ətlüm sayisining yurtida turoɳuqilaroɳa bolsa,
Dəl ularning üstigə nur parlidi.
[3] — Sən əlni awuttung,
Ularning xadlikini ziyadə ḳilding;
Həlḳlər ḥosul waḳtida xadlanoɳandək,
Jəng oljisini üləxtürgən waḳitta huxallikḳa qəmgəndək,
Ular aldingda xadlinip ketidu.

[4] Qünki Midiyanning üstidin oɳəlibə ḳiloɳan küngə ohxax,
Sən uningoɳa selinoɳan boyunturukni,
Mürisigə qüxkən əpkəxni,
Ularni əzgüqining tayikini sundurup taxliwətting.
[5] Qünki ləxkərlərning uruxta kiygən ḥərbir ətükliri,
Ḳanoɳa miləngən ḥərbir tonliri bolsa pəḳətla ot üqün yeḳiloɳu bolidu.
[6] Qünki biz üqün bir bala tuoɳuldi;
Bizgə bir ooɳul ata ḳilindi;
Ḥəkümranlik bolsa uning zimmisigə ḳoyulidu;
Uning nami: — «Karamət Məsliḥətqi, Ḳudrətlik Təngri, Mənggülük Ata, aman-hatirjəmlik Igisi Xaḥzadə» dəp atilidu.
[7] U Dawutning təhtigə olturoɳanda wə padixaḥlikioɳa ḥəkümranlik ḳiloɳanda,
Xu qaoɳdin baxlap ta əbədil'əbədgiqə,
Uni adalət ḥəm ḥəḳḳaniylik bilən tikləydu,
xundakla məzmut saḳlaydu,
Uningdin kelidioɳan ḥəkümranlik wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməs-tügimməs bolidu.

9:1 «Ḥəsrət-nadamətkə ḳaloɳan» — muxu ibarə, ibraniy tilida «ayalqə rod»tiki isim bolup, matəm tutuwatkan ayaloɳa təsəlli bərgəndək Huda Naftalilar wə Zəbulunlaroɳa təsəlli beridioɳanlikini bildüridu. **««yat əllərning makani» Galiliyə»** — Asuriyə imperiyəsi tajawuz ḳiloɳandin keyin, Naftali, Zəbulun wə baxka Israil ḳəbililirining kəp ḳisimliri əsirgə qüxüp elip ketildi. Bir ḳisim kəmbəoɳəl, namrat, ḳabiliyətsiz kixilər ḳalduruldi. Asuriyə padixaḥi baxka millət-həlḳlərni elip kelip xu yərgə, bolupmu Galiliyəgə olturaklaxturdi. Muxu kixilər ḳepkaloɳan namrat Israillar bilən arilixip yürüp, əz-ara assimiliyatsiyə ḳilinoɳaqka, Galiliyə Yəhudiylar təripidin ««yat əllər» *(Yəḥudiy əməslər)*ning makani Galiliyə» dəp kəmsitilip ataloɳan.
–Bexarətkə asasən, nur dəl xu yərdə pəyda bolidu. Bexarətning əməlgə axuruluxi tooɳrisidiki təpsilatlarni Injil «Mat.» 4:15-ayəttin kərüng. **«dengiz yoli»** — «Galiliyə dengizi»ning oɳərbiy yərliri.
9:1 Mat. 4:15
9:2 «Ḳarangoɳulukta mengip yürgən kixilər zor bir nurni kərdi... dəl ularning üstigə nur parlidi» — muxu ayətlərdiki «nur» xübḥisizki, Məsiḥ-ḳutḳuzoɳuqidur *(6-7-ayətni kərüng)*. Biz muxu bexarətlərning əməlgə axkanlikini Injildin kərimiz. Məsiḥ Əysa dəl 1-ayəttiki tət jayda uluoɳ hizmitini, yəni hux həwərni tarḳitix, məjizilərni yaritixni baxlidi. U hizmət ḳiloɳan üq yerim yil waḳitning yerimidin kəprəkini bəlkim muxu jaylarda ətküzgən.
–Bu bexarəttiki peillarning ḥəmmisi «ətkən zaman» xəklidə ipadilənggən. Bu xil xəkildiki bexarət «Yəxaya»da kəp uqraydu, u kəlgüsidiki ixlarning jəzmənlikini bildüridu.
9:2 Mat. 4:15,16; Əf. 5:14
9:3 «Sən əlni awuttung, ularning xadlikini ziyadə ḳilding...» — muxu yərdə pəyoɳəmbərlərning yazmiliridiki kəp baxka bexarətlərgə ohxax, kəlgüsidiki, tehi yüz bərmigən ixlar ətüp boloɳan ixlardək tiloɳa elinidu.
9:4 «Midiyan üstidin oɳəlibə ḳiloɳan kün» — təhminən 500 yil ilgiri Israil Midiyaniylarning asaritidin Hudaning karamətliri bilən ḳutuloɳan.
9:4 Ḥak. 7:22; Yəx. 10:26
9:5 «Qünki ləxkərlərning uruxta kiygən ḥərbir ətükliri... pəḳətla ot üqün yeḳiloɳu bolidu» — Huda ularoɳa xundak bərikətlərni beriduki, muxu oɳəlibə boloɳandin keyin *(ular əməs, bəlki Pərwərdigar ular üqün ḳiloɳan oɳəlibə)* ular xu ləxkərlərning ḳanoɳa miləngən kiyim-keqəkliri kerək bolmaydu, ularni pəḳət yeḳiloɳu üqün ixlətkili bolidu, dəp ḳaraydu.
9:6 «Biz üqün bir bala tuoɳuldi; bizgə bir ooɳul ata ḳilindi» — bu bexarət gərqə kəlgüsidiki ixlarni kərsətkən bolsimu, uningdiki peillarning ḥəmmisi «ətkən zaman» xəklidə ipadilənggən. Yuḳiriḳi 2-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«aman-hatirjəmlik Igisi Xaḥzadə»** — yaki «aman-hatirjəmlik Bərgüqi Xaḥzadə».
9:6 Yəx. 11:2; 22:22; Luka 2:10,11; Yuḥ. 4:10

Samawi qoxunlarning Sərdari bolоqan Pərwərdigarning otluq muhəbbiti muxularni ada qilidu.

Pərwərdigarning Israiloqa, yəni «ximaliy padixaһliq»qa bolоqan oqəzipi

8 Rəb Yaqup jəmətigə bir səz əwətti,
U pat arida Israiloqa qüxidu,
9 Barliq həlq, yəni Əfraim wə Samariyədikilər
xu səzning tooqriliqini bilgən bolsimu,
Lekin kənglidə təkəbburlixip yooqanlik qilip,
ular: —
10 — «Hixlar qüxüp kətti,
Birақ ularning ornioqa yonuloqan taxlar bilən
qayta yasaymiz;
Erən dərəhliri kesilip boldi,
Birақ ularning ornida kedir dərəhlirini ixlitimiz» — deyixidu;
11 Xunga Pərwərdigar Rəzinning küxəndilirini Israiloqa qarxi küqləndürdi,
Yaqupning düxmənlirini qozoqidi.
12 Xərqtin Suriyəliklər, oqərəbtə Filistiylər,
Ular aoqzini һangdək eqip Israilni yutuwalidu.
Ixlar xundaқ deyilgəndək bolsimu,
Uning oqəzipi yənila yanmaydu,
Sozoqan qoli yənila qayturulmay turidu.
13 Birақ həlq əzlirini Uroquqining yenioqa tehi yenip kəlmidi,
Ular samawi qoxunlarning Sərdari bolоqan Pərwərdigarni izdiməywatidu.
14 Xunga Pərwərdigar bir kün iqidə Israilning bexi wə quyruqini,
Palma xehi wə qomuxini kesip taxlaydu;
15 Moysipit wə məһtərəmlər bolsa baxtur;
Yaloqanqilik əgitidioqan pəyoqəmbər — quyruqtur.
16 Qünki muxu həlqning yetəkqiliri ularni azduridu,
Yetəkləngüqilər bolsa yutuwelinip yoqilidu.
17 Xunga Rəb ularning yigitliridin hursənlik tapmaydu,
Yetim-yesirliri wə tul hotunlirioqa rəһim qilmaydu;
Qünki һərbiri iplas wə rəzillik qiloquqi,
Һəmmə eoqizdin qikqini pasikliktur.
Һəmmisi xundaқ bolsimu,
Uning oqəzipi yənila yanmaydu,
Sozoqan qoli yənila qayturulmay turidu.
18 Qünki rəzillik ottək kəyidu,
U jioqan wə tikənlərni yutuwalidu;
U ormanning baraqsan jayliri arisida tutixidu,

9:7 «U Dawutning təhtigə olturoqanda wə padixaһlikioqa һəkümranlik qiloqanda... Uningdin kelidioqan һəkümranlik wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməstügiməs bolidu...» — muxu ikki ayət *(6-7-ayət)* yuqiriqi «Immanuel»ning kim ikənlikini tehimu enik kərsitidu. U tooqrisidiki һəwərni təkrarlisaq: —
–(a) U Israil üqün Qutquzoquqidur. Bu babtiki 1-6-ayəttiki oqəlibə wə bəht bu bala səwəbidin wujudqa kelidu.
–(ə) U pak qizdin tuoqulidu *(7-bab, 14-ayət)*.
–(b) U bəlkim kəmbəoqəl wə düxmənning һəkümranliqi astidiki əһwalda tuoqulidu *(7-bab, 15- wə 17-ayət)*.
–(p) U Dawutning jəmətidin bolup, Dawutning təhtigə olturidu. Huda Dawutqa wədə bərgənki, uning bir əwladi Israiloqa wə ahirida pütkül dunyaoqa Padixaһ bolidu. *(Zəbur, 18-küy, 22-küy, 72-küylərni kərüng)*
–(t) Bu balida Hudaning təbiiti bolidu *(6-ayət)*. U «Qudrətlik Təngri» dəp atilidu. Ibraniy tilida «karamət» degən süpət, pəqət Huda wə Hudaning qiloqanliri tooqrulukla ixlitilidu.
–(j) Bu bala ahirda pütün aləmgə aman-hatirjəmlikni yətküzidu. «Uningdin kelidioqan һəkümranlik wə aman-hatirjəmlikning exixi pütməs-tügiməs bolidu».
–Bulardin sirt muxu ayətlərdə nuroqun sawaq-һəwərlər bar, muxu yərdə səһipə qəklik boloqanliqi üqün һazirqə tohtalmaymiz.
–Bu balining kim ikənliki pəqət Injildiki bayanlardila enik kərsitilidu. U pak qiz Məryəmdin tuoquloqan Məsiһ Əysaning dəl əzi bolup, uning baxqa biri boluxining qət'iy mumkinqiliki yoqtur.
9:7 2Pad. 19:31; Yax. 37:32
9:8 «Rəb ... bir səz əwətti, ... Israiloqa qüxidu» — «Israil» muxu ayətlərdə *(8-21də)* ximaliy padixaһliqni kərsitidu. «Qüxidu» degən səz muxu yərdə Hudaning bir jazasining kəlgənlikini kərsətsə kerək.
9:10 «Hixlar qüxüp kətti, birақ ularning ornioqa yonuloqan taxlar bilən qayta yasaymiz...» — demək, «Pərwərdigarning tərbiyə jazasi boloqan ziyanni tartqan bolsaқmu, biz yənila uning tərbiyə jazasioqa pisənt qilmay, əz küqimizgə tayinip tehimu yaһxi turmuxni bərpa qilimiz» *(taxlar hixlardin, kedir dərəhliri erən dərəhliridin yaһxi, əlwəttə)*. Yəroboam II padixaһ boloqan waqtida, Huda *(ximaliy)* Israilda qong bir yər təwrəxni pəyda qiloqan; «Hixlar qüxüp kətti,... erən dərəhliri kesilip boldi,...» degən sözlər bəlkim xu yər təwrəx bilən munasiwətlik.
9:11 «Pərwərdigar Rəzinning küxəndilirini Israiloqa qarxi küqləndürdi...» — 7-babtiki məzmunoqa qarioqanda, Suriyəning padixaһi Rəzin Israil bilən ittipaқdax idi. Muxu səzgə qarioqanda uning Israil bilən ittipaqi keyin məwjut bolup turalmaydu. Baxqilarning Israiloqa qarxi qiqixi bilən umu Israiloqa qarxi qozoqilidu.
9:12 Yax. 5:25; 10:4
9:17 Yax. 10:6

Ular is-tütəklik tüwrük bolup purkirap
yukiriolа ərləydu;
19 Samawi koxunlarning Sərdari bololan
Pərwərdigarning dəroləzipi bilən zemin
kəydürüp taxlinidu,
Həlk bolsa otning yekilolusi bolidu, halas;
Heqkim əz kerindixini ayap rəhim kilmaydu.
20 Birsi ong tərəptə gəx kesip yəp, toymaydu,
Sol tərəptin yalmap yəpmu, kanaətlənməydu;
Hərkim əz bilikini yəydu;
21 Mənassəh Əfraimni, Əfraim bolsa mənas-
səhni yəydu;
Uning üstigə ikkisimu Yəhudaolа karxi tu-
ridu.
Həmmisi xundak bolsimu,
Uning oləzipi yənila yanmaydu,
Sozolan koli yənila kayturulmay turidu.

Pərwərdigarning Yəhudaolа bololan oləzipi

10 1 Kəbihlik kanunlirini tüzgüqilərgə,
Azablik pərman-həkümlərni
yazoluqilarola way!
2 Tul hotunlarni oljimiz kilayli,
Yetim-yesirlarni bulap-talayli dəp,
Ular miskinlərgə adalətni bərməy,
Həlkimdiki ajiz-beqarilərdin hokukni bulap
ketidu.
3 Hesab alidiolan künidə,
Yəni yiraktin kəlgən tuyuksiz balayi'apət
künidə,
Nemə kilisilər?
Kimdin baxpanahlik izdəp yürisilər?
Baylik-xəhritinglarni nəgə amanət koyisilər?
4 Ularola əsirlər arisida zongziyip olturuxtin,
Yaki əltürülgənlər arisida yikilixtin baxka
hеqnemə kalmidi!
Həmmisi xundak bolsimu,
Uning oləzipi yənila yanmaydu,
Sozolan koli yənila kayturulmay turidu.

Pərwərdigarning Asuriyə padixahi Sənnaheribka karita bir səzi

5 Koliola oləzipimning tokmiki tutkuzuloлan,
Əzümning dəroləzipimning tayiki bololan
Asuriyəlikkə way!
6 Mən uni hudasiz bir «yat əl»gə,
Dəroləzipim karitiloлan həlkimgə zərbə
berixkə əwətimən;
Uningola olja tutuwelixka,
Oləniymətni bulaxka,
Həlkimni koqilardiki lay-patkaklarni
dəssigəndək dəssəxkə buyruymən.
7 Birak Asuriyəlikning kəzdə tutkini muxu
əməs,
U xundak hеq oylioлan əməs.
Uning oylioлini wəyran kilix,
Kəp dələtlərni yokitixtin ibarəttur.
8 U: — «Mening sərdarlirimningmu həmmisi
padixahlarola barawər əməsmu?
9 Kalno xəhiri Karkemix xəhirigə,
Hamat xəhiri Arpad xəhirigə,
Samariyə xəhiri Dəməxk xəhirigə ohxax

9:18 Yəx. 5:24; 24:6

9:19 «...hеqkim əz kerindixini ayap rəhim kilmaydu» — Yəroboam *(II)* Israilola padixah bololandin keyinki 28 yil iqidə, kəp kixilər təhtni talixip uruxti. jəmiy 6 Padixah təhtkə olturolan, iqki urux-jədəllər kəp bololanidi.

9:21 «mənassəh Əfraimni, Əfraim bolsa mənassəhni yəydu...» —Əfraim wə Manassəh bolsa Israil padixahlikidiki ikki əng qong kəbilə. Yukiriki izahatta kərsitilginidək ularning arisida urux-jedəllər kəp idi. Undak ixlar Yəxaya deginidək, «əz bilikini əzi yəydiolan» ixtur.

10:3 «Hesab alidiolan küni» — səzmusez tərjimə kilinsa, «Huda yoklap kelidiolan küni» degənlik bolidu.

10:5 «Koliola oləzipimning tokmiki tutkuzuloлan,...» — ibraniy tilida «*(Ularning)* kolidiki tokmak Mening oləzipim bololan,...».

10:5 Yəx. 36:1; Yər. 25:9; Əz. 21:14

10:6 «Uningola olja tutuwelixka, oləniymətni bulaxka ...buyruymən» — Yəxayaning ikkinqi ooqlining ismi *(Mahar-Xalal-Hax-Baz)*ning mənisini muxu ayətttin qüxiniwaloqili bolidu: «Oljiola aldira! Oləniymətkə qapsan bol!». Bu səzlər yənə 2-ayəttə tepilidu; Huda Yəhudadikilərning gunahlirini Asuriyə padixahi Sənnaherib arkilik ularning bexiola qüxüridu.

10:7 «Birak Asuriyəlikning kəzdə tutkini muxu əməs, u xundak hеq oylioлan əməs...» — demək, Hudaning məkşiti Asuriyə padixahi arkilik Israil wə Yəhudani jazalax idi. Birak Asuriyə padixahi muxu ixtin hеq həwərsiz bolup, pəkət əz xəhsiy mənpəət-hokuklirini, baylik-xəhritini axurux koyida idi. Muxu ayət bizgə, Həmmigə Kadir hətta rəhimsiz wə hudasiz xəhslər, əllər wə imperiyələr arkilikmu Əz məkşət-muddialirini əməlgə axuridu, dəp əgitidu.

10:8 «Mening sərdarlirimningmu həmmisi padixahlarola barawər əməsmu?» — baxka birhil tərjimisi: «Mening sərdarlirimningmu həmmisi awwal padixahlar bololan əməsmu?»

əməsmu?
10 Məbudliri Samariyəning wə
Yerusalemningkidin uluŋ boloŋini bilən,
Mening ķolum muxu məbudķa təwə boloŋan
padixaĥlikłaroŋa igə boluxķa yətküdək tursa,
11 Samariyə wə uning məbudlirini ķandaķ
ķiloŋan bolsam, Yerusalem wə uning
məbudlirini ohxaxla xundaķ ķilmamdimən?»
— dəydu.
12 Biraķ Rəb Zion teoŋi wə Yerusalemda püt-
kül jaza ixini pütküzüp boloŋandin keyin, U:
—
«Mən Asuriyə padixaĥining kənglidiki bax-
baxtaķlikning aķiwitini uningoŋa qüxürimən,
Uning kəzliridiki kibirlik nəzərlirini
jazalaymən» dəydu.
13 Qünki u: — «Bu ixlarni əz ķolumning küqi
bilən,
Əz danaliķim bilən mən ķiloŋanmən;
Qünki mən əķilliķturmən;
Mən əllərning pasillirini yoķattim,
Ularning həzinilirini buliwaldim,
Təhtkə olturoŋanlarni batur kəbi qüxürüp
taxlidimmən;
14 Mən ķolumni bir ķux uwisioŋa uzatķandək
əllərning bayliķlirioŋa uzattim,
Birsi taxliwetilgən tuhumlarni tərgəndək
mən pütkül dunyani yioŋķanmən;
Ulardin ĥeqbirimu ķanatlirini palaķlatmidi,
Tumxuķini aqmidi,
Yaki quk-quk ķilip awaz qiķarmidi» — dəydu.
15 Palta əzini ixlətküqisigə lap atsa bolamdu?
Ĥərə ĥəridigüqigə poqiliķ ķilsa bolamdu?
Xundaķ ix ikən, huddi tayaķ əzini
kətürgüqisini oynitalisa bolidioŋandək,
Huddi ĥasa yaoŋaq əməs boloŋuqini
kətürgəndək bolatti əməsmu?!
16 Xunga samawi ķoxunlarning Sərdari
boloŋan Rəb Pərwərdigar xu Asuriyəlkning
palwanliri arisioŋa oruķlitix kesilini əwətidu,
Uning xan-xəripining astida lawuldap
yalķunlaydioŋan bir otni yaķidu.
17 «Israilning Nuri»ning Əzi ot,
Uningdiki Muķəddəs Boloŋuqi yalķun bolidu,
U bir kün iqidə uning jioŋanliri wə tikənlirini
kəydürüp, yutuwalidu.
18 Ĥəm uning ormanzarliķ wə baoŋ-
etizlirining xan-xəripini, jan wə tenini kəy-
dürüp kül ķiliwetidu;
Ular bəəyni jüdəp ketiwatķan kesəl adəmdək
bolup ķalidu.
19 Buning bilən ormanzarliķtiki dərəhlərning
ķep ķaloŋini xunqə az boliduki,
Kiqik bala ularni sanap hatiriliyələydu.

20 Xu küni xundaķ boliduki, Israilning ķaldi həlķi,
yəni Yaķupning jəmətidin ķeqip ķaytķanlar
əzlirini uroŋuqioŋa ikkinqi tayanmaydu; bəlki
ular ĥəķiķətən Pərwərdigar, yəni «Israildiki
Muķəddəs Boloŋuqi»oŋa tayinidu.
21 Bərhəķ, bir «ķaldi» ķaytip kelidu,
Yəni Yaķupning «ķaldisi» ķudrətlik
Təngrining yenioŋa ķaytip kelidu.
22 I Israil, həlķing dengizdiki ķumdək ķep
boloŋini bilən,
Pəķət bir ķaldisi ķaytidu;
Qünki ĥəķķaniyliķ bilən yürgüzülgən, bir
ĥalakətning texip üstünglaroŋa qüxüxi
bekitilgəndur;

10:9 «Kalno xəĥiri Karkemix xəĥirigə, Hamat xəĥiri Arpad xəĥirigə, Samariyə xəĥiri Dəməxķ xəĥirigə ohxax əməsmu?» — demək, mən Kalno, Hamat wə Dəməxķni asanla ķoloŋa kəltürdüm. Buningdin baxķa xəĥərlərnimu xuningoŋa ohxaxla asanla boysundurimən. Ĥərbir jüp xəĥərning ikkinqisi birinqisining jənub təripidə bolup, uni Asuriyəning padixaĥi keyinrək ķolioŋa aloŋan.
–Kalno — miladiyədin ilgiriki 738-yili; Karxemix 717-yili;
–Hamat 738-yili; Arpad 740-yili;
–Samariyə 721-720-yili; Dəməxķ 732-yili elinoŋan.
10:15 «yaoŋaq əməs boloŋuqi» — ĥasini ixlətkən adəmni kərsitidu.

10:16 «Asuriyəlkning palwanliri» — «palwan» ibraniy tilida «semiz» degən sez bilən ipadilinidu; «semizlaroŋa oruķluķ əwətimən». Bu bexarətning əməlgə exixini 36-, 37-babtin kərüng.
10:16 Yəx. 24:6
10:19 «ormanzarliķtiki dərəhlər» — bəlkim Asuriyədiki dərəhlərnimu, adəmlərnimu kərsitidu.
10:20 «əzlirini uroŋuqi» — bu Asuriyəni yaki Asuriyə padixaĥi Sənnaheribni kərsitidu.
10:21 «Bərhəķ, bir ķaldisi ķaytip kelidu» — Yəxayaning birinqi ooŋlining ismi *(Xear-Jaxub)*dur. «Ķaytip kelix» — xübĥisizki, ĥəm towa ķilix ĥəm əz yurt-wətinigə ķaytixnimu bildüridu. Muxu ayətlər ĥəm Israildiki «ximaliy padixaĥlik»ni ĥəm ahirķi zamandiki Israilnimu kərsitixi mumkin.
10:22 Yar. 22:17, 32:12; Yəx. 10:23, 28:22; Ķox. 1:10; Rim. 9:25, 26, 27, 28; Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10, 18; 10:24; Pənd. 11:4; Əz. 7:19; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-

23 Qünki bir ḥalakətni — bekitilgən bir
ḥalakətni samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar pütkül yər yüzidə
əməlgə axuridu.
24 Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
« — I Zion teoɣida turoɣan həlḳim,
Asuriyədin ḳorḳma!
U seni tayaḳ bilən uridioɣan,
Wə Misirliḳlardək sanga ḳarap ḥasisini
kətüridioɣan bolsimu,
25 Pəḳət azoɣinə waḳit ətüxi bilənla,
Silərgə ḳaratḳan muxu dəroɣəzipim tügəp,
Oɣəzipimni ularoɣa ḥalakət qüxsun dəp
ḳaritimən.
26 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar bolsa, ularoɣa ḳamqa bilən
ḥujum ḳozoɣaydu;
Ularning ḥali «Orəbning ḳoram texi»da boloɣan
Midiyan ḳiroɣinqiliḳidək ḥaləttə bolidu;
U ḥasisini dengizoɣa ḳaritip,
Uni Misirliḳlarning üstigə kətürgəndək
kətüridu;
27 Andin xu künidə xundaḳ boliduki,
Uning yüki mürəngdin,
Boyunturuḳi boynungdin elip taxlinidu;
Mayliring səwəbidin,
Boyunturuḳ sundurup yoḳitilidu.

Yəxayaning Asuriyəning jəng yürüxini aldin'ala eytip bayan ḳilixi

28 Mana, ular Ayatḳa yetip, Migrondin ətkən,
Mihmaxta yük-taḳlirini ḳoyup ḳoyidu;
29 Ular bosuoɣa-dawandin ətkən,
Gebada ḳonup ḳalidu;
Ramaḥ titrəp ketidu;
Saulning yurti Gibeaḥdikilər bolsa ḳeqip
kətkən;
30 I Gallimning ḳizi, pəryadingni kətür!
Ḥəy Laix, anglap ḳoy!
I biqarə Anatot!
31 Madmənaḥ bolsa ḳaqti;
Gebimdikilər bədər ḳaqti;
32 Xu kün ətmigüqə ular Nob dəngidə tohtap
ḳalidu;
Axu yərdə u Zion ḳizining teoɣioɣa,
Yəni Yerusalemdiki dənggə ḳarap muxtini
oynitidu.

Asuriyə yoḳilidu, «Immanuel» tuoɣulidu

33 Mana, samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Rəb Pərwərdigar qong xahlarni
xiddət bilən kesiwetidu;

27; Naḥ. 1:9

10:23 «pütkül yər yüzidə» — yaki Pələstindiki *(Ḳanaandiki)* zeminni yaki pütkül yər yüzini kərsitidu.

10:23 Yəx. 28:22

10:24 «Wə Misirliḳlardək sanga ḳarap ḥasisini kətüridioɣan bolsimu,...» — ibraniy tilida «U ḥasisini Misirdiki təbiḳidə sanga ḳarap kətürgəndək bolsimu,...». –«Misirliḳlardək... ḥasisini kətüridioɣan» — Israilning Misirda boloɣan tarihini kərsitixi mumkin. –«Ḥasa kətürüx» — bəlkim jəng ḳilixni jakarlaxtur. Ḳədimki zamanda, Israillar Misirdin ḳiḳḳan waḳtida, Misirning padixaḥi Pirəwn ularni ḥalak ḳilmaḳqi bolup, ḳoxunini əwətip ḳooɣioɣan. Birak ularning həmmisi ahirda əzi ḥalak boloɣan. Asuriyələr Misirliḳlaroɣa ohxaxla ḥalak bolidu, demək. «Mis.» 1-15-bablarni kərüng.

10:26 «Ularning ḥali «Orəbning ḳoram texi»da boloɣan Midiyan ḳiroɣinqiliḳidək ḥaləttə bolidu» — «Ḥak.» 7-babni kərüng. Midiyanlar Israiloɣa ḥujum ḳilip, Hudaning məjiziliri bilən məoɣlup boldi. Midiyanlarning sərdari Orəb ḳaqḳan bolsimu eltürüldi. Asuriyə padixaḥi Sənnaherib ḳaqḳini bilən əz yurtida əz ooɣulliri təripidin eltürüldi *(37-babni kərüng)*.

–«Uni Misirliḳlarning üstigə kətürgəndək kətüridu» — ibraniy tilida «U Misirdiki təbiḳidə ḥasisini kətüridu» *(4-ayəttiki ibarə ohxaxtur)*. Lekin «ḥasini kətürgüqi» muxu yərdə Pərwərdigar bolidu; U «uni *(ḥasisini)* Misirliḳlarning üstigə kətürgən»də, Misirliḳlar dengizda oɣərḳ bolup ḥalak boldi («Mis.» 14-babni kərüng.

10:26 Mis. 14

10:27 «mayliring səwəbidin» — Israil padixaḥliri «muḳəddəs may» bilən, yəni «məsiḥ ḳilinixi» bilən padixaḥ ḳilinoɣan. Muxu «may» Huda Israil padixaḥlirioɣa bərgən wədilirini bildürüxi mumkin. –Baxḳa birhil tərjimisi: «Sening səmirəp kətkining üqün, boyunturuḳ sundurulup yoḳitilidu».

10:32 «Xu kün ətmigüqə ular Nob dəngidə tohtap ḳalidu; axu yərdə u ... Yerusalemdiki dənggə ḳarap muxtini oynitidu» — muxu 28-32-ayətlərdə, Yəxaya Asuriyə ḳoxunining Yerusalemoɣa ḳaritidioɣan yürüxini aldin ala bexarət berip bayan ḳilidu. –Ayat bolsa Yerusalemdin 50 kilometr, Migron 22 kilometr, Mihmax 11 kilometr yiraḳta; Mihmax dawanidin ətüp, Gebaoɣa kelidu. Geba Yerusalemdin 10 kilometr, «Saulning yurti Gibeaḥ» 5 kilometr, Gallim 4.5 kilometr, Laix 4 kilometr, Anatot 3 kilometr, Madmənaḥ 1:5 kilometr, Gebim 800 metr, Nob teoɣi bolsa pəḳət Yerusalemdiki sepildin 200 metr yiraḳlixta. –Ḳoxun «Gebada ḳonup ḳalidu» — əslidə Mihmaxta ḳonuxḳa *(bihətər bolux üqün)* tooɣra kelətti, birak ular əzlirigə tolimu ixənq ḳilip bihudluḳ bilən aloɣa besip yürüx ḳilidu. Bu ixlarning həmmisi degəndikidək yüz bərdi.

Xuning bilən egiz əskənlər kesip yiqitilidu;
Ḥali üstünlər pəsləxtürülidu.
34 U təmür qorallar bilən ormanlıqning
Baraqsan yərlirini kesip qaqaslıq qiliwetidu;
Liwan bolsa uluƣ birsi təripidin yiqitilidu.

Dawami

11 1 Wə bir tal nota Yəssəning dərihining
kətikidin ünüp qiqidu;
Uning yiltizidin ünüp qiqqan bir xah kəp
mewə beridu.
2 Wə Pərwərdigarning Roḥi,
Yəni danaliqning wə yorutuxning Roḥi,
Nəsiḥət wə küq-kudrətning Roḥi,
Bilim wə Pərwərdigardin əyminixning Roḥi
uning üstigə qüxüp turidu;
3 Uning hursənliki bolsa Pərwərdigardin
əyminix ibarət bolidu;
U kəzi bilən kərginigə asasən ḥəküm
qikarmaydu,
Yaki kuliki bilən angliƣiniƣa asasən kesim
kilmaydu.
4 U namratlaroƣa ḥəqqaniylik bilən ḥəküm
qikiridu,
Yər yüzidiki miskin-məminlər üqün adalət
bilən kesim kilidu.
U jahanni aoƣzidiki zakon tayiki bilən uridu,
Rəzillərni ləwliridin qikqan nəpəsi bilən
əltüridu.
5 Uning bəlweƣi ḥəqqaniylik,
Qatraklıki bolsa sadiklik bolidu.
6 Bərə bolsa koza bilən billə turidu,
Yilpiz ooƣlak bilən billə,
Mozay, arslan wə bordak kala bilən billə ya-
tidu;
Ularni yetiligüqi kiqik bir bala bolidu.
7 Kala eyik bilən billə ozuklinidu,
Ularning baliliri billə yetixidu,
Xir bolsa kalidək saman yəydu.
8 Əmməydioƣan bala kobra yilanning təxükigə
yekin oynaydu,
Əmqəktin ayriloƣan bala kolini zəhərlik
yilanning owisioƣa tikidu;
9 Mening mukəddəs teoƣimning ḥəmmə
yeridə ḥeq ziyankəxlik bolmaydu;
Ḥeq buzoƣunqilik bolmaydu;
Qünki huddi sular dengizni kaplioƣandək,
Pütkül jahan Pərwərdigarni bilix-tonux bilən
kaplinidu.
10 Xu künidə «Yəssəning Yiltizi» ḥərkaysi əl-
millətlər üqün tuoƣ süpitidə kətürülüp turidu;
Barlik əllər Uni izdəp kelip yioƣilidu;
Wə U aramgaḥka tallioƣan jay xan-xərəpkə
tolidu.
11 Xu küni Rəb ikkinqi ketim Өz həlkining
saklanoƣan kaldisini kayturux üqün, yəni
Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Ha-
mat wə dengizdiki yirak arallardin kayturux
üqün Өz kolini yənə uzartidu.

10:34 «Liwan» — Liwandiki Kedar dərəhliri ottura xərk boyiqə əng egiz, ḥəywətlik wə əng baraksan əsidu; muxu ayəttə «Liwan» Asuriyəning ḥəywətlik küq-kudritini, xundakla ularning ḥakawurlikini kərsitidu. Baxka yərlərdə bolsa, u ḥaman ḥakawur kixilərni bildüridu. **«Uluƣ birsi təripidin»** — 37-bab, 36-ayətni kərüng.

11:1 «Bir tal nota Yəssəning dərihining kətikidin ünüp qiqidu» — Yəssə bolsa Dawut padixaḥning atisi. Ibraniylar Kutkuzoƣuqi-Məsiḥning Dawutning əwladidin bolidioƣanlikini enik bilətti. Birak muxu yərdə Kutkuzoƣuqi-Məsiḥ ḥəm Dawutning əwladi ḥəm «Yəssəning Yiltizi»mu *(11:10ni kərüng)* bayan kilinidu! Bu ix pəkət Injildila qüxəndürülgən *(məsilən, «Luka» 20:41-44)*.
–Muxu ayətlərdə yənə, Məsiḥ «Yəssəning dərihining kətikidin» qikidu, deyilidu. Xunga Məsiḥ Dawut padixaḥning handanliki ḥəywətlik məzgilidə əməs, bəlki miskin məzgilidə tuoƣulidu, degən bexarət berilidu.

11:1 Yəx. 4:2; Ros. 13:22,23

11:2 «Yorutux Roḥi» — adəmgə qüxinix kabiliyitini ata kilidioƣan Roḥtur.

11:2 Yəx. 9:5

11:5 «Uning bəlweƣi ḥəqqaniylik, qatraklıki bolsa sadiklik bolidu» — ibraniy tilida «uning bərəklirigə baoƣlanoƣuqi» deyilgən. Ibraniy tilida bərəklər adəmning qongkur oy-pikriliri wə wijdanini bildüridu.
–«Qatraklık» — adəmning qatrikioƣa yəgəp kiyilidioƣan iqki kiyim.
–«qatraklıki bolsa sadiklik bolidu» — demək, iq kiyimlər bədəngə qaplaxkinidək, ḥəqqaniylik wə sadiklik uningdin ḥeq ayrilmaydu, uningoƣa intayin yekin bolidu.

11:6 Yəx. 65:25; Ḥox. 2:20

11:9 Yəx. 6:3; Wəḥ. 4:8; Qəl. 14:21, Zəb. 8:1, 9; Zəb.72:19; Ḥab. 2:14

11:10 Rim. 15:12

11:11 «Rəb ikkinqi ketim Өz həlkining saklanoƣan kaldisini kayturux üqün...» — «ikkinqi ketim» — birinqi ketimki bolsa bəlkim Babilda *(miladiyədin ilgiriki 540-yili)* bolidu. Birak Yəxaya muxu yərdə ahirki zamanlarda bolidioƣan bir «kaytix» tooƣrisida səzləydu. Bəzi alimlar «birinqi ketimki» kaytixmu dunyaning ḥərkaysi jaylirida boluxi kerək, xunga Yəxaya ikki «qong kaytix» tooƣruluk bexarət kilidu, dəp karaydu. **«Rəb ... kaldisini ... Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Hamat wə dengizdiki yirak arallardin kayturux üqün Өz kolini yənə uzartidu»**

12 U əllərni qaḳirix üqün bir tuoŋ kətüridu;
xundaḳ ḳilip U yər yüzining qət-qətliridin
Israilning oŋeriblirini jəm ḳilip, Yəhudadin
tarḳilip kətkənlərni yioŋidu.
13 Xuning bilən Əfraimoŋa boloŋan ḥəsət-
horluḳ yoḳaydu,
Yəhudani harlioŋanlarmu üzüp taxlinidu;
Əfraim Yəhudaoŋa ḥəsət ḳilmaydu,
Yəhuda bolsa Əfraimni horlimaydu.
14 Birak ular oŋərb tərəptə Filistiylərning
mürisigə uqup qüxidu;
Ular birliktə xərḳtiki həlḳlərdin olja alidu;
Ular Edom wə Moab üstigə ḳollirini uzartidu;
Ammoniylarmu ularoŋa bekinidu.
15 Pərwərdigar Misirdiki dengizning «tili»ni
yoḳ ḳilidu;
U küqlük pizoŋirin xamal bilən Əfrat
dəryasining üstigə ḳolini beoŋirlitip uquridu,
Uni adəm ayioŋi ḳuruḳ ḥalda mengip ətküdək
yəttə erik ḳilip uridu;
16 Xuning bilən Öz həlḳining ḳaldisi üqün,
Misirdin qikḳan künidə Israil üqün
təyyarlioŋan yoloŋa ohxax,

Asuriyədə ḳaloŋanlar üqün axu yərdin
kelidioŋan bir kətürülgən egiz yol bolidu.

Israilning ahirḳi zamandiki bir nahxisi

12 1 — Wə xu küni sən: —
— I Pərwərdigar, mən Seni
mədḥiyiləymən;
Sən manga oŋəzəpləngining bilən,
Oŋəziping məndin yətkilip kətti,
Wə sən manga təsəlli bərding.

2 Mana, Təngri mening nijatimdur;
Mən Uningoŋa tayinimən, ḳorḳmaymən,
Yaḥ Pərwərdigar mening küqüm wə
nahxamdur;
U yənə mening nijatim boldi, — dəysən.
3 — Xadlik bilən silər nijatlik ḳudukliridin su
tartisilər.
4 Xu künidə silər: —
«Pərwərdigaroŋa rəḥmət eytinglar,
Uning namini qaḳirip nida ḳilinglar;
Uning əməllirini həlḳlər arisida ayan
ḳilinglar,
Uning namining zor abruy tapḳanlikini
jakarlanglar.
5 Pərwərdigaroŋa küylər eytinglar,
Qünki U uluoŋ ixlarni ḳiloŋan;
Mana bu pütkül jaḥanoŋa ayan ḳilinsun!
6 Ziondikilər, təntənə ḳilip jar selinglar;
Qünki aranglarda turoŋan Israildiki
Muḳəddəs Boloŋuqi büyüktur!» — dəysilər.

Babilning wəyran ḳilinixi

13 1 Amozning ooŋli Yəxaya kərgən,
xundaḳla uningoŋa yükləngən Babil
tooŋrisidiki wəḥiy: —
2 Babil aḳsəngəklirining ḳowuḳlardin ətüp
kirixi üqün,
Ḳaḳas taoŋ üstidə tuoŋ kətürünglar,
Ularni yuḳiri awazda qaḳiringlar,
Ḳolunglarni pulanglitip ixarət ḳilinglar.

— Asuriyə wə Misir axu dəwrdiki əng küqlük dələtlər idi; Patros wə Kux Misirning jənubiy təripidə *(ḥazirḳi Efiopiyə)*, Elam wə Xinar xərḳ təripidə *(Asuriyədin yiraḳ)*, Hamat Iraḳning ximal təripidə idi. Dengizdiki arallaroŋa Ottura Dengizning oŋərbi arḳilik ətkili bolidu. Demək, məyli küqlük, məyli ajiz dələtlər bolsun, ahirḳi zamanda Huda Öz həlḳini ḥər tərəptin qaḳirip yioŋidu.

11:13 «Əfraim» — Əfraim Israilning «ximaliy padixaḥliḳi»oŋa, Yəhuda «jənubiy padixaḥliḳi»oŋa wəkillik ḳilidu.

11:15 «Misirdiki dengizning «tili... Əfrat dəryasi...» — muxu yərlərning kəyərdə ikənlikini bilix üqün həritini kərüng.

11:16 Mis. 14:29

12:2 «Yaḥ Pərwərdigar mening küqüm wə nahxamdur...» — Muḳəddəs Kitabning muxu tərjimisidə biz Hudaning «Yaḥwəḥ» yaki «Jəhowaḥ» degən namini adəttə «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilduḳ. «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» degən bu namining ḳiskartiloŋan xəklidur.

12:3 Yuḥ. 7:37,38

12:4 Yuḥ. 17:1,4,6,26

13:1 «yüklängən wəḥiy» — ibraniy tilida «massa» degən bir səz bilənla ipadilinidu. U «adəmni ḳorḳunqka salidioŋan wəḥiy» ḥəm «pəyoŋəmbərning zimmisigə yüklängən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə aloŋan boluxi mumkin.

–Muxu babtiki bexarətlər bəlkim «ahirḳi zamandiki Babil»ni kərsitixi mumkin. Birak 17-22-ayətlər ḳədimki dunyadiki Babilning Pars imperiyəsi təripidin wəyran ḳilinixida asasən əməlgə axuruloŋan.

13:2 «Ḳaḳas taoŋ üstidə tuoŋ kətürünglar...» — taoŋ ḳaḳas-ḳuruḳ bolsa, tuoŋ enik kərünidu. Tuoŋning əzi jənggə qaḳiridioŋan ixarəttur.

[3] Mən bolsam, məhsus tallioŋanlirimoŋa
buyruk qüxürgənmən,
Өz palwanlirimni, yəni təkəbburluktin yay-
rap kətkən adəmlirimni oŋəzipimni bəja
kəltürüxkə qakirdim.
[4] Anglanglar, büyük bir əlning adəmliridək
top-top adəmlərning taoŋlarda yangratkan
kiyikas-sürənlirini,
Həmmə əl-yurtlar wə padixahliklar jənggə
yioŋilip dolkunlatkan kaynam-taxkinlikni!
Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar koxunlarni jənggə yioŋidu.
[5] Ular, yəni Pərwərdigar wə Өz oŋəzipining
koralliri,
Yirak yurttin, hətta asmanlarning kəridinmu
pütkül jahanni halak kilixka kəlgən.
[6] Pəryad qekip huwlanglar!
Qünki Pərwərdigarning küni yekinlaxti;
U Həmmigə kadirdin kelidioŋan halakəttək
kelidu.
[7] Buningdin hərbir kol boxixip ketidu,
Həmmə adəmning yüriki erip ketidu.
[8] Ular wəhimigə qüxidu;
Azab-okubət wə kayoŋu-həsrət ularni kap-
laydu,
Toloŋiki tutkan ayaldək ular toloŋinip ketidu,
Ular bir-birigə wəhimə iqidə tikilip karixidu;
Yüzliri bolsa yalkundək kizirip ketidu.
[9] Mana Pərwərdigarning küni kelidu,
Xu kün jimi yər-jahanni wəyran kilixka,
Rəhimsiz bolup, oŋəzəp wə kəhr bilən
toloŋandur;
U gunahkarlarni jahandin yokitidu.
[10] Qünki asmandiki yultuzlar həm yultuz
türkümliri nurini bərməydu;
Kuyax bolsa qikipla karangoŋulixidu,
Aymu həq yorumaydu.
[11] Mən dunyani rəzilliki üqün,
Kəbihlərni gunahliri üqün jazalaymən;
Hakawurlarning təkəbburlukini tügəl yoki-
timən;
Zorawanlarning kibirlirini pəs kilimən.
[12] Mən insanlarni sap altundin az kilimən,
Adəmni hətta Ofirdiki altundin az kilimən.
[13] Xunga samawi koxunlarning Sərdari
boloŋan Pərwərdigarning oŋəzipidə,
Uning kayinioŋan kəhrlik künidə,
Mən Huda asmanlarni təwritimən,
Yər bolsa өz ornidin yətkilidu;
[14] Xunga owlanoŋan bir jərəndək,
Heqkim yioŋmaydioŋan bir padidək,
Hərbirsi өz əl-jamaitini izdəp kətməkqi bo-
lidu,
Hərbiri өz yurt-makanioŋa kaqmakqi bolidu;
[15] Keqip tutuloŋanlarning həmmisi sanjip
əltürülidu;
Əsirgə qüxkənlərmu kiliqlinidu.
[16] Ularning balilirimu kөz aldida parə-parə
kilinidu;
Ularning өyliri bulang-talang kilinidu,
Ayallirimu ayaoŋ asti kilinidu.
[17] Mana, Mən ularoŋa karxi turuxka
Medialiklarni kozoŋaymən,
Ular kümüxlərgə həq karimaydu,
Altundin bolsa ular zok almaydu.
[18] Ularning okyaliri yigitlərni ətmə-təxük
kiliwetidu,
Ular baliyatkuning mewisigə həq rəhim

13:3 «məhsus tallioŋanlirim» — degən səz ibraniy tilida «mukəddəslirim» degən səz bilən ipadilinidu. «Mukəddəs» adəttə «pak, Hudaoŋa mənsup» degən mənidə. Birak muxu yərdə bəlkim «Huda Өzining məhsus məksiti üqün *(məyli өzliri bilsun, bilmisun)* ayrim kiloŋanlar» degən mənidə. Ayətning ikkinqi kismida ohxaxla, muxu dunyadiki təkəbbur adəmlərni Huda Өz məksitini bəja kəltürüx üqün, jümlidin ularning bir-birini yokitix, xundakla pütkül rəzil dunyani halak kilixi üqün ixlitidioŋanlikini bildüridu *(11-ayətnimu kөrüng)*.

13:5 «yirak yurttin... kəlgən» — demək, Pələstindin yirak kəlgən. Muxu «dunyadiki əng ahirki urux», Pələstində wə Pələstin ətrapidiki taoŋlar üstidə yüz beridioŋanlikni kөrünidu. –Huda koralliri «asmanning kəridinmu» qakiridu — bu jənglərgə pərixtilərmu katnixidioŋan ohxaydu.

13:6 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəh. 6:12-13

13:8 «yüzliri... yalkundək kizirip ketidu» — bəlkim xərməndə boloŋanlikidin boloŋan.

13:10 Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15; Mat. 24:29; Mar. 13:24; Luka 21:25

13:12 «Ofirdiki altun» — Ofir rayonidiki altun intayin az uqraydioŋan, süpətlik altun dəp karilatti.

13:17 «Mana, Mən ularoŋa karxi turuxka Medialiklarni kozoŋaymən...» — bexarətning temisi Babilliklaroŋa yenip kelidu. Yukiriki ayətlər *(2-16)*, xübhisizki, pəkət Babilnila əməs, bəlki ahirki zamandiki «Pərwərdigarning küni»diki pütün dunyani kərsitidu.

–Medialiklar «...kümüxlər ... altunlar»oŋa kiziqmaydu — demək, ularni hujum kilixtin tohtitix üqün pul berix kar kilmaydu.

kilmaydu,
Kəzliri balilarni heq ayimaydu.
19 Padixahlıqlarning gəhiri,
Kaldiylərning pəhirlinidioɣan güzəlliki
boloɣan Babil bolsa,
Hudaning Sodom wə Gomorra xəhərlirini
ərüwətkinigə ohxax bolidu.
20 U yərdə heqkim hərgiz turmaydu,
Dəwrdin-dəwrgiqə u adəmzatsiz kalidu.
Ərəblər bolsa xu yərdə qedir tikməydu,
Malqilar padilirini xu yərdə yatkuzmaydu.
21 Birak qəl-bayawandiki janiwarlar xu yərdə
konidu,
Ularning harab əylirigə huwlaydioɣan
məhluklar tolidu,
Huwkuxlar xu yərdə makanlixidu,
«Əqkə jin»lar səkrəp oynaklixidu.
22 Yawayi itlar kəl'ə-koroɣanlarda,
Qilbərilər uning həxəmətlik ordilirida
huwlixidu,
Bərhək, uning wakti toxuxka az kaldi,
Uning künliri uzunoɣa barmaydu.

Babilning yikilixi bilən Israil Hudaning rəhimini kəridu. Babilning padixahining təhtisaraoɣa qüxüxi

14 1 Qünki Pərwərdigar Yakupka
rəhimdillik kərsitidu,
Yənə Israilni tallaydu;
U ularni əz yurt-zeminida makanlaxturidu.
Xuning bilən yat adəmlər ular bilən birlixip,
Yakup jəmətigə koxulidu. 2 Hərkaysi əl-
millətlər ularni elip əz yurtioɣa apiridu;
Israil jəməti bolsa Pərwərdigarning zemini-
da ularoɣa kul wə dedək süpitidə igidarqilik
kilidu;
Ular əzlirini tutkun kiloɣanlarni tutidu;
Əzlirini əzgənlərning üstidin idarə kilidu.
3 Wə xundak boliduki,
Pərwərdigar silərgə azabtin, sarasimidin
wə əsir bolup məjburlanoɣan muxəkkətlik
kulluktin aramlik bərgən künidə,
4 Silər Babil padixahi tooɣrisida mundak
makal-təmsilni eytisilər: —
«Kara, bu jazanihor kandak halak boldi,
Talan-taraj kilip altun topliɣuqi kandak
yokaldi!
5 Pərwərdigar rəzillərning hasisini,
Hakimlarning zakon tayikini,
6 Yəni həlk-millətlərni aqqiki bilən üzlüksiz
uroɣanni,
Əllərgə oɣəzəp kilip tizginsiz ziyankəxlik
kiloɣanni sunduruwətti.
7 Pütkül yər yüzi aram tepip tinqlinidu;
Ular nahxa eytip təntənə kilidu.
8 Karioɣaylar bolsa halingdin xadlinidu,
Liwandiki kedirlarmu: — «Sən gərüngdə
yatkuzuloɣandin keyin,
Heqbir kəsküqi bizni korkatmaydu!» —
dəydu.
9 Sən qüxüxüng bilən təhtisaradikilər seni
karxi elixka sarasimə bolup ketidu;
Sən üqün əlüklərning rohliri,
Jahandiki jimiki «əqkə jinlar» kozoɣilidu;
Əllərning həmmə padixahliri təhtliridin
turoɣuzulidu;
10 Ularning həmmisi sanga karap mundak
dəydu: —
«Sening halingmu bizlərningkidək boxap
kəttimu?
Bizgə ohxax bolup kaldingmusən?!»

13:18 «baliyatkuning mewisi» — korsaktiki tərəlmini yaki kiqik bowakni kərsitidu.
13:19 «Sodom wə Gomorra» — kədimki zamandiki ikki rəzil xəhər. Huda ularni ot bilən wəyran kiloɣan. «Yar.» 19-babni kerüng.
13:19 Yar. 19:25; Yəx. 1:9; Yər. 49:18; 50:40
13:20 Yər. 50:39
13:21 «huwlaydioɣan məhluklar» — yaki «huwkux-müxükyapilaklar». **«əqkə jinlar»** — muxu jinlar bəlkim əqkə xəklidə boluxi mumkin.
14:1 «Pərwərdigar Yakupka rəhimdillik kərsitidu, Yənə Israilni tallaydu ...» — okurmənlər Təwrattiki «Yaritilix» degən kisimni okuoɣan bolsa esidə bar boliduki, Huda həzriti Yakupning ismini «Israil»oɣa əzgərtkən. Yəhudiy həlki *(Israillar)* Yakupning əwladliridin ibarət. Xunga «Yəxaya» kitabida, «Yakup» yaki «Israil» adəttə Yəhudiylar, yəni Israil həlkini kərsitidu. Əgər tekist həzriti Yakup *(Israil)*ning əzini kərsətkən bolsa, izahat berimiz.
14:3 Kan. 28:48
14:8 «karioɣaylar» wə «kedirlar» — xübhisizki, hərhil padixahlar yaki padixahliklarni kəristidu. Kedir dərihi bolsa yooɣan, intayin kiraylik dərəh bolup, uluo padixahlarni yaki padixahliklarni bildüridu.
14:10 «Ularning həmmisi əlüklərning rohliri sanga karap

[11] Sening xanu-ḥəywiting qiltariliringning
awazliri bilən billə təḥtisaraoɣa qüxürülüp
tügidi;
Astingda qiwin ḳurti mizildap ketidu,
Üstüngni sazanglar ḳaplap ketidu.
[12] I Qolpan, Səḥər balisi,
Sən ḳandaḳ ḳilip asmandin yiḳilip qüxkənsən!
I tehi ətkəndila əllərni yərgə yiḳitḳuqi,
Sən yər yüzigə taxliwetilding!
[13] Sən əslidə kənglüngdə: — «Mən
asmanlaroɣa qiḳimən,
Təhtimni Hudaning yultuzliridin üstün
ḳilimən;
Mən jamaətning teoɣida,
Yəni ximal tərəplərdimu olturimən;
[14] Mən bulutlarning egiz jayliridin yuḳirioɣa
ərləymən;
Ḥəmmidin Aliy bilən təng bolimən!» —
deding.
[15] Ḥalbuki sən təḥtisaraoɣa,
Qongḳur ḥangning təglirigə qüxürüldung».
[16] Seni kərgənlər sanga yeḳindin sinqilap
ḳarap: —
«Jaḥanni zilziligə kəltürgən, padixaḥliḳlarni
titrətkən adəm muxumidu?
[17] Yər yüzini qəl-bayawan ḳilip,
Uningdiki xəḥərlərni oɣulatḳan,
Tutḳan əsirlərni əz yurtioɣa ḥeq ḳoyup
bərmigən muxumidu?» — deyixidu.
[18] Mana əllərning xaḥliri birimu ḳalmay
«xan-xərəp»tə, ḳarangoɣuluḳtiki əz əyidə
yetixidu,
[19] Birak sən kəmsitilgən qirigən bir xah kəbi,
Əltürülgənlərning dəwisi astida,
Ḳiliq bilən sanjiloɣan, ḥangning təḥtigə
qüxidioɣanlaroɣa ohxax,
Ayaoɣ astida dəssəp-qəyləngən əlüktək,
Əz gərüngdin məḥrum bolup taxliwetilding.
[20] Sən axu padixaḥlar bilən birgə dəpnə
ḳilinmaysən,
Qünki əz yurtungni wəyran ḳiloɣansən,
Əz həlḳingni əltürüwətkənsən;
Rəzillik ḳiloɣuqilarning nəsli ḥərgiz yənə
tiloɣa elinmaydu.
[21] Ata-bowilirining ḳəbiḥlikliri tüpəylidin,
Uning ooɣullirini ḳətl ḳilixḳa təyyar ḳilinglar;
Xundaḳ ḳiloɣanda, ular ornidin turup yər-
jaḥanni ixoɣal ḳilmaydu,
Yər yüzini xəḥərgə toxḳuzuwetəlməydu.
[22] Qünki Mənularoɣa ḳarxi qiḳimən,
— dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar,
— Mən Babildin uning namini wə uning
ḳalduḳlirini, nəsil-pərzəntlirini üzüp
taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar,
[23] — Wə uni ḥuwḳuxning makanioɣa,
sazliḳlaroɣa aylandurimən;
Ḥalakət süpürgisi bilən uni süpürüp
taxlaymən,
— dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar.

---

mundaḳ dəydu: — «Sening ḥalingmu bizlərningkidək boxap kəttimu?» — Hudaoɣa etiḳad ḳilmioɣan, təḥtisarada yatḳan ölüklərning roḥlirining əḥwali muxu yərdə ayan ḳilinidu. Ular bu aləmdikilərgə ḥeqḳandaḳ yardəm berəlməydu; qünki ularning ḥali alliḳaqan «boxap kətkən» bolidu.

14:12 «I Qolpan, Səḥər balisi, sən ḳandaḳ ḳilip asmandin yiḳilip qüxkənsən!» — muxu ayətlərdiki bexarətlərdə, kərüngən mənzirə Babil padixaḥidin dəjjal wə dəjjalning ḳeynidiki küq-yələnqüki boloɣan Xəytanoɣa yətkilidu. Dəjjal bəlkim kəlgüsidə Babilning padixaḥimu bolidu. Xəytanning əslidə qiraylik, küqlük, parlaḳ bir pərixtə, yənə «Qolpan» boloɣanliḳi kərünidu. Muxu ayətlərdimu yultuzlar wə pərixtilərning bir-biri bilən munasiwətlik boloɣanliḳi kərünidu. **«Sən yər yüzigə taxliwetilding!»** — ibraniy tilida «sən yər yüzigə kesiwetilding».

14:13 «jamaətning teoɣida»... «ximal tərəplərdə» — bəlkim pərixtilərning samawi jamaitini yaki Israilning jamaitini bildüridu — demək, Xəytan Hudaoɣa mənsup boloɣan jamaətning tegixlik ibaditini əzigə ḳaritiwelixḳa ḳiziḳidu.

14:13 Zəb. 48:2

14:14 «yultuzlar... bulutlar...» — 13- wə 14-ayəttiki «yultuzlar» wə «bulutlar» bəlkim pərixtilər, asmandiki samawi ḳoxunlarni kərsitidu.

14:18 «ḳarangoɣuluḳtiki əz əyi» — ḥəm yər yüzidiki mazari ḥəm təḥtisarada yatḳan jaynimu kərsitidu.

14:19 «ḥangning təḥtigə...» — ibraniy tilida «ḥangning taxlirioɣa».

14:20 Ayup 18:19; Zəb. 21:10; 37:28; 109:13

14:21 «ular ornidin turup yər-jaḥanni ixoɣal ḳilmaydu, yər yüzini xəḥərgə toxḳuzuwetəlməydu» — muxu sözlər tunji «Babil» xəḥiri, yəni «Babil munari» jaylaxḳan xəḥər bilən munasiwətlik. Ularning məḳsiti əzlirining namini qong kərsitip, əz xəḥirini pütkül yəz-zeminni baxḳuridioɣan ḳilixtin ibarət idi *(«Yar.» 11-babni kərüng)*.

14:21 Mis. 20:5; Mat. 23:25

14:22 Ayup 18:19; Zəb. 21:10; 37:28

14:23 «ḥuwḳux» — baxḳiqə tərjimisi boluxi mumkin; u qoḳum hilwət jaylarda turidioɣan bir janiwar.

14:23 Yəx. 34:11; Zəf. 2:14

24 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar mundaḳ ḳəsəm iqkənki,
— Mən ḳandaḳ oylisam, xundaḳ bolidu;
Ḳandaḳ məḳsətni kənglümgə püksəm, xu tiklinidu,
25 Məḳsitim Өz zeminimda Asuriyəlikni
ḳiyma-qiyma ḳilixtin ibarət;
Өz taoŋlirimda uni dəssəp-qəyləymən;
U saloŋan boyunturuḳ həlḳimning boynidin,
U artḳan yük mürisidin elip taxlinidu.
26 Mana bu pütkül yər yüzi tooŋruluḳ iradə
ḳilinoŋan məḳsəttur,
Mana bu barliḳ əllərning üstigə uzartiloŋan
ḳoldur.
27 Pərwərdigar mundaḳ məḳsətni
pükkənikən,
Kim uni tosalisun?
Uning ḳoli uzartiloŋanikən, kim uni
yanduralisun?

Filistiyə tooŋruluḳ bir səz

28 Aḥaz padixaḥ əlgən yilida mundaḳ wəḥiy
yükləndi: —
29 I Filistiyə, ḥəmminglar,
«Bizni uroŋan tayaḳ sundi» dəp
xadlanmanglar;
Qünki yilanning yiltizidin zəhərlik bir yilan
qiḳidu,
Uning nəsli bolsa dəḥxətlik uqar yilan bolidu.
30 Xuning bilən yoḳsullarning tunji baliliri
ozuḳlinidu,
Məminlər bolsa tinq-amanliḳta yatidu;
Birak Mən yiltizingni aqarqiliḳ bilən
yoḳitimən
Ḳaloŋan ḳismingmu u tərəptin əltürülidu.
31 Xunga i ḳowuḳ, nalə kətürgin,
I xəḥər, pəryad qəkkin!
I Filistiyə, sən bolsang erip kətkənsən!
Qünki ximal tərəptin is-tütəklik bir tüwrük
ərləydu;
Uning yioŋiloŋan ḳoxunlirida ḥeqkim səpsiz
ḳalmaydu.
32 Əmdi bu əlning əlqilirigə ḳandaḳ jawab berix kerək? —
«Zionni tikligüqi Pərwərdigardur;
Uning həlḳi iqidiki ezilgüqilər uningdin
baxpanaḥ tapidu» — degin!»

Moab tooŋruluḳ bir bexarət

15 1 Moab tooŋrisida yükləngən wəḥiy;
Ḥalakətlik bir kəqtila, Moabtiki Ar
xəḥiri wəyran ḳilinidu;
Ḥalakətlik bir kəqtila, Moabtiki Kir xəḥiri
yoḳ ḳilinidu;
2 Yioŋa-zarlar kətürüx üqün,
Mana u buthanisioŋa, Dibonoŋa, xundaḳla
barliḳ egizliklirigə qiḳti;
Moab Nebo wə Mədəba xəḥərliri üqün
pəryad kətüridu;
Ḥəmmə baxlar taḳir kərünidu,

14:25 «Өz zeminimda ... Өz taoŋlirimda...» — Hudaning «Өz zemini», «Өz taoŋliri» bolsa Israilning zemini Pələstindur.
14:27 2Tar. 20:6; Ayup 9:12; Pənd. 21:30; Dan. 4:32
14:28 2Pad. 16:20
14:29 «yilanning yiltizidin zəhərlik bir yilan qiḳidu, uning nəsli bolsa dəḥxətlik uqar yilan bolidu» — Aḥaz əlgəndə, Filistiylərning bəx xəḥər ittipaḳdixi Asuriyəgə ḳarxi Yəḥuda bilən bir ittipaḳni bərpa ḳilmaḳqi bolidu. Xunga ular Yəḥudaning yengi padixaḥi Ḥəzəkiyaoŋa əlqilərni əwətkən. Bexarət xu qaoŋda berilgən *(32-ayətni kərüng)*. Yəxaya pəyoŋəmbər muxu bexarəttə, ittipaḳlixixni rət ḳilix, pəḳət Pərwərdigaroŋila tayinix kerək, deməkqi *(yənə 32-ayətni kərüng)*.
–«Tayaḳ», yəni «yilan» bəlkim Aḥazning əzi boluxi mumkin. Filistiyə Israilning zeminidin bir ḳismini ixoŋal ḳiloŋanidi. Aḥaz padixaḥ bəlkim ular bilən axu zemin üstidin uruxḳan boluxi mumkin *(Təwrattiki «2Tar.» 28-babni kərüng)*. Uning ooŋli Ḥəzəkiya bolsa Filistiyəgə taḳabil turup Israilning zeminini ḳayturuwalidu *(Təwrattiki «2Pad.» 18-babni kərüng)*. Xunga Ḥəzəkiya bəlkim bexarəttiki «zəḥərlik yilan» boluxi mumkin. «Dəḥxətlik uqar yilan» bolsa, əng hətərlik yilan bolup, kəlgüsidə Israilni barliḳ düxmənliridin toluḳ ḳutḳuzidioŋan Məsiḥni kərsitidu.
14:30 «Ḳaloŋan ḳismingmu u tərəptin əltürülidu» — demək, ohxaxla aqarqiliḳtin əltürülidu.
14:31 «is-tütəklik bir tüwrük ərləydu» — bəlkim düxmən ḳoxunliri purḳiritidioŋan qang-tozanglarni kərsitixi mumkin. Muxu ayətning ibraniy tilidikisini qüxinix təs.
14:32 «bu əlning əlqiliri» — Filistiylərning əlqiliri bolsa kerək.
15:1 Yər. 48:1; Əz. 25:9; Am. 2:1

Jimiki saqallar kesilip qüxürüldi.
3 Koqilarda ular bəz kiyidu;
Əgziliridə, məydanlirida, ḥərbir adəm kəz yaxlirini yaoqdurup pəryad kətüridu.
4 Ḥəxbonoqa, Elealaḥ xəḥərlirigə yioqa olixidu,
Awazliri Yaḥaz xəḥirigimu yetip baridu.
Xunga Moabning əskərlirimu nida qilidu;
Uning wujud-baoqrini titrək basidu.
5 Mening qəlbimmu Moab üqün yioqa-zar kətüridu;
Ularning qaqqunliri Zoaroqa ḥəm Əglat-Xeli-Xijaoqa bədər qaqidu;
Mana ular toplixip, yioqlioqan peti Luḥitqa qikidioqan dawan yoli bilən yuqirioqa mangidu,
Ḥoronaimoqa qüxidioqan yolda turup ḥalakəttin nalə-zar kətüridu.
6 Qünki Nimrimdiki sular qurup ketidu,
Ot-qəplər solixip,
Gül-giyaḥ tügəp ketidu;
Ḥeq yap-yexillik qalmaydu.
7 Xunga ular baylikliri, tapqan-tərginini yioqip «Tərək wadisi»din ətməkqi bolidu;
8 Ularning kətürgən yioqisi Moabning qegrasioqa,
Aḥu-zarliri əglaimoqa,
Pioqanliri Bəər-elimoqa yetidu.
9 Dimonning suliri qanoqa tolup ketidu,
Qünki Dimonning üstigə tehimu kəp balayi'apətni toplaymən;
Qünki Moabning qaqqunliri ḥəm zeminida qaloqanliriningmu üstigə bir xirni əwətimən.

Dawami

16 1 «Əmdi oqəllə-parak qozisini Sela rayondin elip,
Qəl-bayawandin ətüp zeminlarning ḥəküm-ranioqa,
Yəni Zion qizining teoqioqa əwətkin!»
2 Uwisidin quwulup patiparak bolup kətkən quxlardək,
Moab qizliri Arnon dəryasining keqikliridə alakzadə yüridu.

Moab bəglirining bir-birigə səzlixi

3 «Parasət bilən ḥəküm qilinglar!»

4 «I Zion qizi, sayingizni qüxürüp qüxtiki yorukluqni tün qarangoqusidək qiling,
Xu oqeriblarni yoxurup qoyoqaysiz;
Qooqlanoqanlarni axkarilap qoymioqaysiz!
Mening Moabdiki musapirlirimni əzingiz bilən billə turoquzoqaysiz,
Ular üqün wəyran qiloquqining aldida baxpanaḥ boloqaysiz!».

15:2 «Mana u buthanisioqa, Dibonoqa... qikti» — baxka birhil tərjimisi: — «Mana u Bajit, Dibon degən jaylaroqa, ... qikti». Muxu ayəttə Yəxaya Moabiylarning buthanilirida wə butka qoqunidioqan «egizlik»liridə dua qilixlirining bikar bolidioqanlikini kərsitidu. **«ḥəmmə baxlar takir kerünidu, jimiki saqallar kesilip qüxürüldi»** — qaq qüxürüx wə saqal yulux qattiq ḥəsrət, puxayman qilixni yaki matəm tutuxnimu bildürətti.

15:2 Yər. 48:37; Əz. 7:18

15:6 «Ularning qaqqunliri Zoaroqa ḥəm əglat-xeli-xijaoqa bədər qaqidu 5-ayət ...qünki Nimrimdiki sular qurup ketidu...» — biliximizqə 5- wə 6-ayəttiki xəḥərlər *(Zoar, Nimrim qatarlikлar)* Moabning jənubiy təripidə. Ar, kir, Nebo, Mədəba bolsa ximaliy təripidə. Karioqanda bolidioqan ḥujum ximal tərəptin kəlgəkə, ular jənubiy tərəpkə qaqidu. Asuriyə Moaboqa ikki ketim ḥujum qildi, miladiyədin ilgiriki 715- wə -711-yilida.

15:9 «Dimon» — bəlkim «Dibon» *(1-ayət)* bilən ohxax boluxi mumkin, yərliklər Dibonni bəlkim «Dimon» dəp atixi mumkin. **«xir»** — kəlgüsidə Moabka tajawuz qilidioqan *(1)* Asuriyə padixaḥini yaki *(2)* Babil padixaḥini kərsitidu.

16:1 «oqəllə-parak qozisi» — Moabdikilər Dawut padixaḥning waqtidin baxlap Israilioqa bekinip kəlgən, xundakla ularning ḥimayisigə igə bolup kəlgən. Ular bekinoqanlikini bildürüx üqün ḥər yili qozilarni əwətkən. Keyin ular bekinixni rət qiloqan *(Təwrattiki «2pad.» 3-babni kərüng)*. Xunga bexarətning mənisi, ularoqa: — «Silər Yəḥudaoqa yənə bekinixinglar kerək; «qoza»ni əwətixinglar bilən Israilning baxpanaḥlikioqa igə bolisilər» degən bir nəsiḥət, yaki bolmisa əz-əzlirigə degən bir səzmu boluxi mumkin. Əməliyəttə *(5- ḥəm 6-ayətkə karioqanda)* ular ahirda təkəbburluqtin xundak qilmioqan.

–«Sela» bolsa qoyliri kəp bir rayon idi.

16:2 «Moab qizliri Arnon dəryasining keqikliridə alakzadə yüridu» — Arnon dəryasi Moab bilən Israilning ortak qegrisi idi. Moab qizliri baxpanaḥ izdəp Israilioqa ətməkqi. Ḥəritini kerüng.

16:4 «I Zion qizi, ... qooqlanoqanlarni axkarilap qoymioqaysiz!» — bu səzlər qoqum Moab bəglirining Ziondin baxpanaḥlik sorixini kərsitidu.

–«...Mening Moabdiki musapirlirimni əzingiz bilən billə turoquzoqaysiz, ... baxpanaḥ boloqaysiz!» — muxu səzlər

Hudaning Moab bəglirigə bərgən wədisi

5 «Ətünüxünglar tooɣra, qünki əzgüqi
yoķilidu,
Ḥalakət yoķ bolidu,
Əzgüqilərning ḥəmmisi zemindin yoķilidu.
Əzgərməs meḥir-xəpķət bilən bir təḥt tiklinidu;
«Dawutning qediri» iqidiki xu təḥt üstidə
birsi olturidu.
U bolsa, ḥəķiķətən adalət yürgüzidioɣan,
xundaķla adalətni izdəydioɣan,
Ḥəķķaniyliķni ilgiri süridioɣan bolidu.
6 — Biz Moabning ḥakawurluķi tooɣrisida
angliduķ (u intayin ḥakawur!),
Yəni uning ḥakawurluķi, təkəbburluķi,
noqilik ķilidioɣanliķi tooɣrisida angliduķ;
Birak uning qong gəpliri bikar bolidu!
7 Xunga Moab Moab üqün zar yioɣlaydu;
Ularning ḥəmmisi zar-zar yioɣlaydu;
Ķayoɣu-ḥəsrətkə qəmüp Kir-Ḥarəsətning
«kixmix poxkalliri» üqün zar-zar yioɣlanglar!
8 Ḥəxbon rayonidiki etizlar,
Sibmaḥdiki üzüm tallirimu yigləp ketidu;
əllərning əmirliri uning sərhil əsümlüklirini
buzup qəyləydu;
Ular əslidə Yaazərgiqə yetip, qəl-dalalarni
kəzgənidi;
Peləkliri sozulup, «Əlük Dengiz»ning
nerisioɣa yətti.
9 Xunga Mən Yaazərning zar-yioɣisi bilən
billə Sibmaḥning üzüm teli üqün yioɣlaymən;
I Ḥəxbon, Elealaḥ, Əz kəz yaxlirim bilən
silərni suoɣirimən!
Qünki yazlik mewiliringgə, ḥosulung üstigə
təntənə bir sada yangritilidu.
10 Huxallik mewilik baoɣlardin məḥrum
ķilinip,
Xadlikmu yoķ ķilinidu;
Üzümzarliklarda nə nahxa awazliri
anglanmaydu,
Nə təntənə ķilinmaydu;
Dəssigüqilər üzüm kəlqəklirini qəyliməydu.
Qünki Mən üzüm kəlqəkliridiki huxal
warķiraxlarni tohtattim.
11 Xunga iq-baoɣrilirim Moab üqün qaloɣan
qiltardək aoɣrip mungluk yangraydu,
Iqim Kir-Ḥarəsdikilər üqünmu xundak;
12 Xundak boliduki, Moab əzini upritip
dua ķiloɣili əzining «yukiri orni»oɣa qikip
kəlgəndə,
Yaki dua ķiloɣili «mukəddəs əyi»gə kirgəndə,
U muwəppəķiyətkə erixəlməydu.
13 Mana muxu səzlərni Pərwərdigar Moab
tooɣruluk burun eytķan.

(yənə 3- wə 4- ayətning birinqi yerimi) bəlkim Moabning əlqilirining *(Yəxaya payoɣəmbər bexariti bilən aldin'ala eytķan)* səzliridur. Ular ķooɣlanoɣanlar üqün Israildin baxpanaḥlik soraydu.

–4-ayətning ikkiniqi yerimi wə 5-ayət bəlkim Hudaning *(Yəxaya payoɣəmbər arķilik)* bərgən jawabi. Demək, Israil Ķutķuzoɣuqi-Məsiḥ arķilik Moab üqün baxpanaḥ bolidu *(birak Moab təkəbburlukidin Hudaning iltipatini rət ķilidu — təwəndiki 5-14-ayətlərni kərüng)*.

16:5 «Ətünüxünglar tooɣra, qünki əzgüqi yoķilidu, ḥalakət yoķ bolidu, əzgüqilərning ḥəmmisi zemindin yoķilidu» — bu səzlər, xübḥisizki, Hudaning Moab bəglirigə bərgən wədisidur. «Ətünüxünglar tooɣra» degən səz ibraniy tekistidə yoķ. Birak bizningqə «qünki» degən səz muxularning mənisini iqigə alidu. Huda Moabning əzidin baxpanaḥlikni ətünüxini ķarxi alididioɣanliķini Yəxaya payoɣəmbər arķilik bildüridu. Əpsuski, ular təkəbburluķtin rət ķilidu. *(6-14-ayətlərni kərüng)*.

–**«Dawutning qediri»** — kəlgüsi Israiloɣa wə aləmgə bolidioɣan Məsiḥ-Padixaḥ qoķum Dawutning jəmətidin bolidu. «Dawutning qediri» əslidə Yerusalemda tikilip muḥim bir ibadət ornini *(«2Sam.» 6:18)*, yaki Dawutning əz əyini kərsətsə kerək.

16:5 Yəx. 9:6; Dan. 7:14, 27; Mik. 4:7; Luķa 1:33

16:6 Yər. 48:29, 30

16:7 «Kir-Ḥarəsət» — 12-ayəttə «Kir-Ḥərəs»mu dəp atilidu. **«kixmix poxkalliri»** — «Ḥox.» 3:1ni kərüng. Baxķa birhil tərjimisi: — «ulliri».

16:8 «Yaazər» — Moabning ximaliy qegrasining nerisidirak, xərk təripi «qəl-dalalar», oɣərb təripi «*(Ölük)* Dengiz». Demək, Moab hilwət jay boloɣini bilən heli yiraklaroɣa təsiri boloɣan bir məmlikətkə aylanoɣan.

16:8 Yər. 48:32, 33

16:9 «Xunga Mən Yaazərning zar-yioɣisi bilən billə Sibmaḥning üzüm teli üqün yioɣlaymən» — 10-ayəttiki səzligüqi Huda boloɣanikən *(«Mən ..tohtitimən...»)*, 9-ayəttiki səzligüqimu xübḥisizki Hudaning Əzidur. Bu adəmni ḥəyran ķalduridu. Huda Yaazərdikilərni jazalaydu; xuning bilən ular Sibmaḥdiki yoķap kətkən üzümzarlar üqün yioɣlaydu. Huda ularni jazalaxi bilən təng Əzimu ķayoɣuridu. **«ḥosulung üstigə təntənə bir sada yangritilidu»** — adəttə ḥosul aloɣanda huxalliķtin warķiraxlar bolidu, əlwəttə. Birak muxu yərdə, düxminining oɣəlibisidin keyinki təntənə warķiraxlar kərsitilidu.

–Baxķa birhil tərjimisi: «... Ḥosulungoɣa boloɣan təntənə sadasi yangraxtin tohtidi».

16:9 Yər. 48:32

16:10 «Dəssigüqilər» — üzüm xarabi qikirix üqün üzümlərni kəlqəkkə ķoyup dəssəydioɣan adəmlər.

16:12 Ķan. 32:37, 38, 39

14 Birak ḫazir Pərwərdigar xundak dəydu: —
«Üq yil iqidə mədikar ḫesablioŋandək,
Moabning kəpligən koxun-aḫalisi boloŋini bilən,
Uning pəhirləngən xəḫriti yəksan bolidu;
Ularning kaldukliri bolsa intayin az wə ḫalsiz bolidu».

Dəməxk wə Əfraim tooŋruluk bir bexarət

17 1 Dəməxk tooŋruluk yüklәngən wəḫiy: —
Mana, Dəməxk xəḫər bolup turiwərməy, naḫayiti bir dəwə harabilikka aylandurulidu.
2 Aroərdiki xəḫərlər adəmzatsiz bolup,
Koy padilirioŋa kaldurulidu,
Ular tinq-aman yatidu,
Ularni korkutkudək ḫeqbir adəmmu kərünməydu.
3 Əfraimda bolsa, koroŋanlik xəḫərlər yokilidu,
Dəməxkning xaḫanə ḫokuki,
Suriyəning kaldukliri yokilidu;
Ular «Israilning xəḫriti»dək yok bolidu.
— dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.
4 Xu küni xundak boliduki, Yakupning xəḫriti suslixip,
Tenidiki semiz ətlər sizip ketidu.
5 Ularning ḫali bolsa ormiqi buoŋday oroŋandin keyin,
Yəni biliki bilən yioŋip oroŋandin keyin,
Ḫətta Rəfayim jiloŋisida adəmlər baxaklarni tərgəndin keyinki ḫalətkə ohxax, kaloŋini yok deyərlik bolidu;
6 Ḫalbuki, yənə azrak tərgüdək baxak,
Zəytun dərihi silkingəndin keyin,
Əng uqida ikki-üq tal mewə,
Kəp mewiligən xahlirida tət-bəx tal mewə kaldurulidu,
— dəydu Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigar.
7 — Xu küni insan bolsa Yaratkuqisioŋa nəzirini tikidu,
Kəzi Israildiki Mukəddəs Boloŋuqida bolidu.
8 Ular əz kurbangaḫlirioŋa, yəni əz koli bilən yasioŋanlirioŋa,
Yaki barmakliri bilən xəkilləndürgənlirigə ḫeq karimaydu,
Nə «Axərah»laroŋa nə «kün tüwrükliri»gə ḫeq ümid baoŋlimaydu.
9 Xu künidə uning koroŋanlik xəḫərliri,
Əslidiki Israillarning aldida qatkallikka wə takir taoŋlaroŋa aylanduruloŋan harabə xəḫərlərdək,
Ḫəmmisi wəyran bolup ketidu.
10 Qünki nijating boloŋan Hudani untup kalding,

16:14 «mədikar ḫesablioŋandək...» — mədikar ixligən wakitni intayin tooŋrilik bilən ḫesablaydu, əlwəttə — demək, muxu «üq yil», kəmmu əməs, artukmu əməs dəl üq yilni bildüridu.

17:3 «Ular «Israilning xəḫriti»dək yok bolidu» — sɔzmusɔz tərjimə kiloŋanda, «Ular Israilning xəḫritidək bolidu». Oylaymizki, muxu sɔz kinayilik gəp bolup: — «xəḫriti yok» degənlik *(4-ayətni kərüng)*. Bəzi alimlar, kəlgüsidə Israilning xəḫriti əsligə kəltürülidu, xunga Dəməxkningmu xəḫriti bolidu, dəp karaydu.

17:5 «Ularning ḫali bolsa ormiqi buoŋday oroŋandin keyin, yəni biliki bilən yioŋip oroŋandin keyin, ... kaloŋini yok deyərlik bolidu» — demək, ormiqi əgər bilikini ixlitip orsa, naḫayiti az baxaklar kelip kalidu; Rəfayim *(Rəfayiylarning)* jiloŋisi Yerusalemning jənub təripidə, u yərgə kəmbəoŋəllər berip ormiqilar kalduroŋan buoŋdayni terətti; əlwəttə tərgəndin keyin kaloŋan buoŋday «yok deyərlik» bolidu; Hudaning jazasi bilən Əfraimning adəmliri, xəḫriti, ḫəmmisi ohxaxla «yok deyərlik» bolidu. –Muxu balayi'apətlər Asuriyə imperiyəsining birnəqqə kətimlik tajawuzliri bilən ularning bexioŋa kəldi. Ahirida Asuriyə Əfraimdiki kəp aḫalini sürgün kildi *(miladiyədin ilgiriki 722-yili)*.

17:8 «Ular əz kurbangaḫlirioŋa... nə «Axərah»laroŋa nə «kün tüwrükliri»gə ḫeq ümid baoŋlimaydu» — muxu ayəttiki kurbangaḫlar wə «kün tüwrükliri», xübḫisizki, butlaroŋa kokunuxta ixlitidioŋan nərsilər. «Axərahlar» degən butlar bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhliklər idi. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloŋan yaki nəkixlənggən bolsa kerək. Adəmlərning hiyallirida, muxu məbud «zeminni munbətlik kilarmix» wə «ayallarni tuoŋumqan kilarmix». Bularoŋa kokunux adətlirining ḫərhil jinsiy əhlaksizlik bilən munasiwiti bar idi.

–Xu sɔzlərgə karioŋanda az bir kisim Əfraimdikilər Hudaoŋila ümid-ixənq baoŋlaydu. Bexarətning bir kətimlik əməlgə axuruluxini «2Tar.» 30-31-babtin, 34:9-ayəttinmu kərgili bolidu.

17:9 «əslidiki Israillarning aldida qatkallikka wə takir taoŋlaroŋa aylanduruloŋan harabə xəḫərlərdək...» — muxu kona «harabə xəḫərlər», Yəxua pəyoŋəmbərning yetəkqilikidə, Israillar Hudaoŋa tayinip zeminni ixoŋal kiloŋanda wəyran kilinoŋanidi. Xu harabə kona xəḫərlər ularoŋa Hudaoŋa tayinix kerəklikini əslitixi kerək idi.

Küqüng boloŋan «Ḳoram Tax Boloŋuqi»ni
əslimiding;
Xunga sən «sərhil» əsümlüklərni tikip
ḳoyoŋining bilən,
Wə yaḳa yurttiki üzüm tallirini tikkining
bilən,
11 Ularni tikkən künila yaxartḳining bilən,
Tikkən ətisila ularni qeqəklətkining bilən,
Ḥosulioŋa erixkən künidə, u pəḳət bir patman
dawalioŋusiz ḳayoŋu-ḥəsrət bolidu, halas!
12 Ḥəy! Kəp həlḳlərning quḳan-sürənliri!
Ular dengiz-okyanlarni uroŋutup
dolḳunlardək xawḳunlarni kətüridu,
Aḥ, əllərning ḳaynam-taxḳinliri!
Dolḳunlanoŋan küqlük sulardək ular ḳaynam-
taxḳinlarni kətüridu.
13 Əllər uluoŋ sularning ḳaynam-taxḳinliridək
dolḳunlinip ketidu;
Biraḳ U ularning dəkkisini berixi bilənla, ular
yiraḳḳa bədər ḳeqip ketidu.
Ular taoŋdiki ot-qəplərning topa-topanliri
xamalda yiraḳlaroŋa uquruwetilgəndək,
Ḳara ḳuyun aldida qang-tozanglar ḳuyun
boloŋandək ḥəydiwetilidu!
14 Kəqtə — wəḥimə!
Tang səḥərdə — yoḳ biraḳ!
Mana bizni bulap kətkənlərning nesiwisi,
Bizdin olja-oŋəniymət eliwaloŋanlarning
aḳiwitidur!

Yəxayaning Efiopiyidin kəlgən əlqilərgə bərgən bexariti

18 1-2 Aḥ, Efiopiyə dəryalirining boyliridiki
ḳanatlarning wizildioŋan awazliri bilən
ḳaplanoŋan yər-zemin! —
Sən ḳomux kemilər üstidə əlqilərni dengizdin
ətküzüp əwətisən;
— I yəl tapan həwərqilər,
Egiz boyluḳ ḥəm silik terilik bir əlgə,
Yiraḳ-yeḳinlaroŋa ḳorḳunq bolidioŋan bir
millətkə,
Zemini dəryalar təripidin bəlüngən,
Küqlük, tajawuzqi bir əlgə ḳaytip beringlar!
3 Jaḥanda turuwatḳanlarning ḥəmmisi,
Jimiki yər yüzidikilər!
Taoŋlarda bir tuoŋ kətürülgəndila,
Kərünglar!
Kanay qelinoŋandila,
Anglanglar!
4 Qünki Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: —
Mən tinqliḳta turimən,
Nur üstidə yalildap turoŋan issiḳtək,
Issiḳ ḥosul məzgilidiki xəbnəmlik buluttək,
Өz turaloŋumda kəzitimən;
5 Qünki ḥosul elix aldida,
Üzüm qeqəkligəndin keyin,
Qeqəklər üzüm boloŋanda,
U putioŋuqi piqaḳlar bilən bihlarni kesip,
Ḥəm xahlirini kesip taxlaydu.

17:10 «Xunga sən «sərhil» əsümlüklərni tikip ḳoyoŋining bilən, wə yaḳa yurttiki üzüm tallirini tikkining bilən,...» — muxu ayəttiki «əsümlüklər» hurapiylik bilən tikilgən, adəmni bay ḳilidioŋan yaki rawaj tapḳuzidioŋan «seḥriy əsümlüklər»mix.

17:11 «Ḥosulioŋa erixkən künidə, u pəḳət bir patman dawalioŋusiz ḳayoŋu-ḥəsrət bolidu, halas!» — pütkül ayətning baxḳa birnəqqə hil tərjimisi boluxi mumkin.

17:13 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; 35:5; 83:13-15; Ḥox. 13:3

18:1-2 «Aḥ, Efiopiyə dəryalirining boyliridiki ḳanatlarning wizildioŋan awazliri bilən ḳaplanoŋan yər-zemin!» — miladiyədin ilgiriki 715-yili, Efiopiyəning padixaḥi Pianḳi Misirni ixoŋal ḳilip yengi bir sulalini *(Misirdiki 25-sulalə)* bərpa ḳiloŋandin keyin, Asuriyə imperiyəsigə ḳarxi bir ittipaḳni xəkilləndürüx ümididə, ottura xərḳtiki barlik dələtlərgə əlqilərni əwətti. Muxu babta Yəxaya əlqilərning aldioŋa kelip, ularni ḳayturmaḳqi bolup, yuḳiriḳi həwərni yətküzidu. **«I yəl tapan həwərqilər, egiz boyluḳ ḥəm silik terilik bir əlgə, ...zemini dəryalar təripidin bəlüngən, küqlük, tajawuzqi bir əlgə ḳaytip beringlar!»** — Yəxaya pəyoŋəmbər əlqilərni əz dəlitigə *(Efiopiyilikər egiz boyluḳ, silik terilik, əxəddiy bir həlḳ idi)* ḳaytixni dəwət ḳilidu. U ular arḳilik yənə, kəlgüsidə pütkül dunya Pərwərdigaroŋa boysunidu, dəp jakarlimaḳqi. Xuning bilən təng, u Yerusalemdikilərgə muxu ittipaḳning paydisizliḳini, Pərwərdigaroŋa tayanmisa ḥəmmə ixlirining ḳuruḳ bolidioŋanliḳini dəwatidu, əlwəttə.

18:3 ... «tuoŋ» ... «kanay» — bularning nemini bildüridioŋanliḳini bilix üqün, 11-bab ḥəm 27-babni kərüng. «Tuoŋ» ḥəm ḳutulux bəlgisi ḥəm dunyadiki əng ahirḳi urux bilən munasiwətlik. kanay Hudaning əz ḳowmini əzigə qaḳirixḳa ixlitilidu.

18:4 «Mən tinqliḳta turimən, nur üstidə yalildap turoŋan issiḳtək, issiḳ ḥosul məzgilidiki xəbnəmlik buluttək, Өz turaloŋumda kəzitimən» — issiḳ ḥəm xəbnəm gahida kərünmigini bilən, ularning ḥosuloŋa boloŋan təsiri naḥayiti küqlüktur. Hudamu ohxaxla daim «tinq» ḥəm kərünməydu; u ḥeqnemini demigəndək yaki ḳilioŋandək turidu. Bu dunyadiki nuroŋun ixlar hudasiz ḳilinoŋandək boloŋini bilən *(demək, Hudaning küq-ḳudriti xu ixlaroŋa kerək əməstək turoŋini bilən)*, Huda ḥaman Өz həlḳi bilən billə bolidu, ḥəmmə ixlarning arḳisida turidu ḥəm bəlgilənqən waḳitta ḳolini sozidu *(5- ḥəm 6-ayətni kərüng)*.

18:5 «Ḥosul elix aldida, ... qeqəklər üzüm boloŋanda, U

6 Ular yioɣixturulup taoɳdiki aloɣur ḳuxlaroɣa,
Yər yüzidiki ḥaywanlaroɣa ḳaldurulidu.
Aloɣur ḳuxlar ulardin ozuḳlinip yazni ətküzidu,
Yər yüzidiki ḥaywanlar ular bilən ḳixni ətküzidu.
7 Xu künidə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa bir sowoɣat elip kelinidu;
Yəni egiz boyluḳ ḥəm siliḳ terilik bir millətdin,
Yiraḳ-yeḳinlaroɣa ḳorḳunq bolidioɣan bir əldin,
Zemini dəryalar təripidin bəlüngən,
Küqlük, tajawuzqi bir millətdin berilidu;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari Pərwərdigarning nami boloɣan jayoɣa,
Yəni Zion teoɣioɣa elip kelinidu.

Misir jazalinip, tərbiyə berilip saḳaytilidu wə Hudaoɣa ibadət ḳilidu

19 1 Misir tooɣruluḳ yüklənggən wəḥiy: —
Mana, Pərwərdigar tez uqidioɣan bulut üstigə minip,
Misiroɣa yetip kelidu;
Misirdiki butlar uning aldida təwrinip ketidu,
Misirning yüriki bolsa iqidin erip ketidu.
2 — «Wə Mən Misirliḳlarni bir-birigə ḳarxi ḳutritimən;
Ularning ḥəmmisi əz ḳerindaxlirioɣa ḳarxi turixidu,
Əz ḳoxniliri bilənmu soḳixidu;
Xəḥər bilən xəḥər,
Padixaḥliḳ bilən padixaḥliḳ bir-birigə ḳarxi urixidu;
3 Wə Misirning roḥi əz iqidin yoḳap ketidu;
Mən ularni məsliḥətsiz ḳaldurimən;
Xunga ular butlarni wə ərwaḥlarni,
Ərwaḥlarni qaḳiroɣuqilarni ḥəm palqilarni izdəp məsliḥət soraydu;
4 Mən Misirliḳlarni rəḥimsiz bir ḥəkümranning ḳolioɣa tapxurimən;
Əxəddiy bir padixaḥ ularning üstidin ḥəkümranliḳ ḳilidu» — dəp jakarlaydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar;
5 Ḥəm sular «dengiz»din yoḳaydu,
Dəryasi ḳaoɣjirap pütünləy ḳurup ketidu;
6 Dəryalarni sesiḳqiliḳ ḳaplaydu,
Misirning əstəng-ḳanalliri ḳaoɣjirap tügəydu;
Ḳomuxlar ḥəm yekənlər solixidu;
7 Nil dəryasi boyidiki yərlər,
Nil dəryasining ḳuyulux aoɣzidiki yərlər giyaḥsiz ḳalidu,
Nil dəryasi boyidiki ziraətlərning ḥəmmisi ḳurup, tozup, yoḳilidu.
8 Beliḳqilar bolsa zar ḳaḳxaydu;
Nil dəryasioɣa ḳarmaḳ taxlioɣuqilarning ḥəmmisi nalə kətüridu;
Sularning üstigə tor yayoɣuqilarning bexi sanggilap ketidu.
9 Zioɣirqilar ḥəm libas toḳuoɣuqilar hijalətqiliktə ḳalidu,
10 jəmiyətning «tüwrük»liri parə-parə bolup,
Mədikarlarning kənglimu yerim bolidu.
11 Tolimu əhməḳ Zoan xəḥirining əməldarliri!
Pirəwnning əng dana məsliḥətqiliridin əhmiḳanə məsliḥətlər qiḳidu!
Silər ḳandaḳmu Pirəwngə: —
«Mən bolsam danalarning əwladi,

---

putioɣuqi piqaḳlar bilən bihlarni kesip, ḥəm xahlirini kesip taxlaydu» — demək, muxu dunyadiki ḥəkümdarlar «Ḥosul, yəni dunyadiki barliḳ əl-yurtlar bizningki» degəndə, Huda tuyuḳsiz ḥəmmisini ularning ḳolidin elip taxlap ularni yərgə ḳaritip ḳoyidu.

18:6 «... Aloɣur ḳuxlar ulardin ozuḳlinip yazni ətküzidu, yər yüzidiki ḥaywanlar ular bilən ḳixni ətküzidu» — bu ix waḳitliḳ əməs, bəlki Hudaning muxu dunyadiki ḥəkümdarlardin ḥoḳuḳni tartiwelip, ularning uruxjedəllirini ahirlaxturup, dunyadiki ḥaywanlaroɣa tügiməs aramliḳ beridioɣanliḳini bildüridu.

18:7 «Xu künidə ... Pərwərdigaroɣa bir sowoɣat elip kelinidu... Pərwərdigarning nami boloɣan jayoɣa, yəni Zion teoɣioɣa elip kelinidu» — demək, Efiopiyəliklər Hudani tonuydu ḥəm Hudaoɣa ḳiloɣan ibaditi ḳobul ḳilinidu. Xübḥisizki, ular muxu yərdə əzila əməs, bəlki dunyadiki barliḳ millətlərgə wəkil bolup, Pərwərdigaroɣa beḳinidu.

19:4 «mən Misirliḳlarni rəḥimsiz bir ḥəkümranning ḳolioɣa tapxurimən...» — muxu bexarətni bəlkim awwal Efiopiyəlik Pianḳi *(miladiyədin ilgiriki 715-yili)*, Asuriyəlik Sargon *(20-babni kərüng)*, Asuriyəlik Sənnaherib wə yaki keyinki Pars padixaḥliri Kambisis *(miladiyədin ilgiriki 525-yili)*, andin Ataksərksis *(III)* «Oḳus» ḳatarliḳlar *(miladiyədin ilgiriki 343-yili)* təripidin əməlgə axuruloɣan idi.

19:5 «sular «dengiz»din yoḳaydu» — muxu yərdə «dengiz» Nil dəryasini kərsitidu.

Ḳədimki padixaḥlarning nəslidurmən!» —
dəwatḳansilər tehi?.
12 Misir, sening danixmənliring ḥazir ḳeni?
Ular danixmən bolsa, samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Misir
tooɣruluḳ nemilərni kəngligə pükkənlikini
sanga ayan ḳilsun!
13 Zoan xəḥirining əməldarliri nadanlaxti,
Məmfis xəḥirining əməldarliri aldinip kətti;
Misir ḳəbililirining «burjək tax»liri bolsa
ularni eziḳturup ḳoydi.
14 Pərwərdigar ularning arisioɣa bir
ḳaymuḳturoɣuqi roḥni arilaxturuwətti;
Xunga birsi məst bolup əz ḳusuḳida teyilip
ələng-sələng boloɣandək,
Ular Misirdikilərni ḥərbir ixida ələng-sələng
ḳiliwətti.
15 Xuning bilən Misiroɣa,
Bax, ḳuyruḳ, palma xehi yaki ḳomuxlar
ḳilalioɣudək ḥeqḳandaḳ amal ḳalmaydu.
16 Xu küni Misirdikilər ḳiz-ayallaroɣa ohxap
ḳalidu,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar ḳolini ularning üstigə tənglixi
bilən titrəp ḳorḳidu,
17 Ḥəmdə Yəḥuda zemini bolsa Misiroɣa
wəḥimə bolup ḳalidu;
Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Rəb Pərwərdigarning bekitkən iradisi
tüpəylidin,
Yəni Uning əzlirigə ḳaritiloɣan iradisi
tüpəylidin,
Kimgə Yəḥudaning gepi ḳilinsila xu qəqüydu.
18 Xu küni Ḳanaanning tili səzləydioɣan,
Wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigaroɣa beḳinip sadiḳliḳ ḳəsimi
ḳilidioɣan Misirning bəx xəḥiri bolidu;
Ulardin biri «Ḥalak xəḥiri» dəp atilidu.
19 Xu küni Misirning zemini otturisida
Pərwərdigaroɣa ataloɣan bir ḳurbangaḥ,
Ḥəm qegrasida Pərwərdigaroɣa ataloɣan bir
tüwrük bolidu.
20 Bular bolsa samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigaroɣa ḥəm bəlgə ḥəm xaḥit
bolidu;
Qünki əzgüqilər tüpəylidin ular
Pərwərdigaroɣa nalə kətürgən bolidu;
U ularni ərkinlikkə qiḳiridioɣan bir
ḳutḳuzoɣuqi ḥəm ḳoɔdioɣuqini əwətidu.
21 Pərwərdigar Misirliḳlaroɣa tonutulup ayan
ḳilinidu;
Xu küni Misir Pərwərdigarni tonuydu;
Ular uningoɣa ḳurbanliḳ axliḳ ḥədiyəliri
bilən ibadət ḳilidu;
Ular Pərwərdigaroɣa ḳəsəm iqidu wə uning-
oɣa əməl ḳilidu.
22 Pərwərdigar Misirni uridu;
U ularni uridu ḥəm saḳaytidu;
Xuning bilən ular Pərwərdigarning yenioɣa
ḳaytidu,
U ularning dua-tilawitini ḳobul ḳilip ularni
saḳaytidu.
23 Xu küni Misirdin Asuriyəgə mangidioɣan,
egiz kətürülgən tüz yol eqilidu;
Asuriyəliklər Misiroɣa kiridu,
Misirliḳlar Asuriyəgə kiridu;
Misir Asuriyə bilən billə Hudaning hizmət-
ibaditidə bolidu.

19:11 «Pirəwn» — Misir padixaḥlirining dəwr-dəwrgiqə ixlətkən unwani. **«Mən bolsam... ḳədimki padixaḥlarning nəslidurmən!»** — Misirning ərp-adətliri boyiqə, padixaḥning məslihətqilirining ḥəmmisi yuḳiri təbiḳilik yaki padixaḥ jəmətidin boluxi kerək idi.

19:13 «Məmfis» — yaki «Nof». **«Misir ḳəbililirining «burjək tax»liri»** — bəlkim Misir jəmiyitidiki mətiwərlərdur.

19:15 «Bax, ḳuyruḳ, palma xehi, ḳomux» — bəlkim Misir jəmiyitidiki ḥərhil təbiḳidiki adəmlərni bildüridu.

19:15 Yəx. 9:13

19:18 «Ḳanaanning tili» — «Ḳanaan» Pələstin, yəni Israilning zemini, ḥazirḳi «Israiliyə»ni kərsitidu. Xunga ular ibraniy tilini səzlixidu.

19:18 Ḳan. 10:20; Yər. 12:16

19:20 «Bular .. Pərwərdigaroɣa ḥəm bəlgə ḥəm xaḥit bolidu; qünki əzgüqilər tüpəylidin ular Pərwərdigaroɣa nalə kətürgən bolidu; u ularni ərkinlikkə qiḳiridioɣan bir ḳutḳuzoɣuqi ḥəm ḳoɔdioɣuqini əwətidu...» — *(18-22-ayətlər)* — Muxu ayətlərdiki bexarət bəlkim ahirḳi zamanda əməlgə axurulidu. Bəzi alimlar bexarətlər miladiyədin ilgiriki 4-1-əsirlərdə «ḳismən əməlgə axuruloɣan» dəp ḳaraydu. Xu zamanlarda Misir nuroɣun Yəḥudiy musapirlarni ḳobul ḳilip, ularoɣa Misirning qegrisioɣa yeḳin jayda yengi bir ibadəthanini ḳuruxḳa yol ḳoydi wə ḥətta uni ḳuruxḳa yardəm bərdi. Miladiyədin keyin Misirdiki məsiḥiy jamaətlərmu naḥayiti kəp boloɣan.

19:21 Mal. 1:11

19:23 «Xu küni Misirdin Asuriyəgə mangidioɣan, egiz kətürülgən tüz yol eqilidu...» — muxu yol ḥeliḥəm

24 Xu küni Israil Misir wə Asuriyə bilən bir bolup,
Üqisi, yər yüzidikilərgə bəht yətküzgüqilər bolidu.
25 Samawi qoxunlarning Sərdari bolоqan Pərwərdigar ularоqa bəht ata qilip: —
«Həlqim bolоqan Misiroqa,
Өz qolumning ijadi bolоqan Asuriyəgə
Wə Өz mirasim bolоqan Israiloqa bəht yar bolsun!» — dəydu..

Misir tooqruluq yənə bir bexarət

20 1 Asuriyəning sərdari bolоqan «Tartan» Axdod xəhirigə kelip muhasirə qilоqan yili Asuriyə padixahi Sargon uni əwətkən (u Axdodqa qarxi jəng qilip uni ixоqal qildi): —.. 2 — Xu qaoqda Pərwərdigar Amozning ooqli Yəxaya arqilik səz qiloqanidi.
U uningоqa: —
«Qatrikingdin bəz iq tambilingni seliwət, putungdiki kəxingni seliwət» — degənidi;
U xundaq qildi; yalingaq wə yalang ayaoq mengip yürdi..

3 Wə Pərwərdigar ahirida mundaq dedi: —
«Mening qulum Yəxaya Misir wə Efiopiyə tooqruluq həwər beridioqan bexarət həm karamət süpitidə bolux üqün yalingaq həm yalang ayaoq üq yil mengip yürgəndək,
4 Ohxaxla Misirliq əsirlər wə Efiopiyəlik sürgünlər yax bolsun, qeri bolsun, yalingaq həm yalang ayaoq, kasisi oquq halda Asuriyə padixahi təripidin Misirni xərməndiliktə qaldurup, yalap epketilidu.. 5 Ular bolsa qorquxup, өz tayanqisi bolоqan Efiopiyədin wə pəhri bolоqan Misirdin ümidsizlinip ketidu. 6 Xuning bilən bu dengiz boyidikilər: —
«Mana bu Asuriyə padixahining wəswəsidin qorqup baxpanahlik izdəp baroqan tayanqimizoqu, bizlər əmdi qandaqmu qutulalaymiz?» — deyixidu»»..

Babil tooqrisida yənə bir bexarət

21 1 «Dengizning qəl-bayawani» tooqrisida yükləngən bir wəhiy: —
«Jənub tərəptə qoyuntazlar ətüp ketiwatqandək,
Dəhxətlik zemindin bir nemilər keliwatidu!»..

---

məwjut. Birak Israil həm Misir wə Suriyələr otturisidiki munasiwət yahxi bolmioqaqka, yol uzundin buyan etiklik haləttə turmakta.

19:25 «Həlqim bolоqan Misiroqa, Өz qolumning ijadi bolоqan Asuriyəgə wə Өz mirasim bolоqan Israiloqa bəht yar bolsun!» — pikrimizqə muxu bexarətning *(1-25-ayətlərning)* ahirqi qismi *(«xu küni Misirdikilər qiz-ayallaroqa ohxap qalidu...» yəni 16-ayəttin baxlap)* tehi əməlgə axurulmioqan. Yəxayaning dəwridikilər üqün, bu bexarət ularning Misiroqa qoxuluxqa bolmaydioqanliqini bildürgən; bundaq qilix Pərwərdigaroqa ixənməslikkə barawər. Bexarəttə, ular Misiroqa əməs, bəlki Misir əzlirigə beqindi bolidu, deyilidu. Ahirda Huda Misirliqlarni Israillar qorqidioqan Asuriyəliklər bilən billə Өzigə, xundakla Israiloqa beqinduridu.

20:1 «Asuriyəning sərdari bolоqan «Tartan» Axdod xəhirigə kelip muhasirə qilоqan yili» — miladiyədin ilgiriki 715-yili Filistiylərning bir paytəhti bolоqan Axdod Misirning qutritixi bilən Asuriyə imperiyəsidiki asarətlərni buzup isyan kətürdi. Ikki yil iqidə ular yənə məoqlup boldi. Misir tohtimay ularni qutritip, qorallik yardəm berixni wədə qilip, əlqilərni Moabqa, Edom həm Yəhudaoqa əwətti, Asuriyə imperiyəsigə qarxi bir ittipaqni otturioqa qikarmakqi boldi. Birak miladiyədin ilgiriki 711-yili Asuriyə imperiyəsi Axdod xəhirini ixоqal qildi. Misir uloroqa heq yardəm qilmidi. Huda Yəxaya arqilik Israiloqa hudasiz, tayanqisiz Misiroqa tayinixning tooqra əməslikini həm mundaq qilixning bihudə ix ikənlikini kərsitidu.

20:2 «Xu qaoqda Pərwərdigar Amozning ooqli Yəxaya arqilik səz qiloqanidi..» — muxu 20-babtiki bexarət nahayiti qiska wakit iqidə əməlgə axurulоqan. Bexarətning əməlgə axurulixini kərgən kixilər yukiriki 19-babtiki ahirki zamanlarni kərsitidioqan *(Asuriyə wə Misir tooqruluq)* bexarətning ahirida mukərrər əməlgə axurulidioqanliqidin heq guman qilmasliqi kerək. **«Pərwərdigar ... uningоqa: — «Qatrikingdin bəz iq tambilingni seliwət...» degənidi. U xundaq qildi; yalingaq wə yalang ayaoq mengip yürdi»** — buningdin kerüxkə boliduki, Yəxaya adəttə bəz kiyim kiyip yüridioqan boluxi mumkin. Yəxayaning həkiqətən «kipyalingaq» yaki pəkət «kaltə ixtanlik» ikənlikigə bir nemə deyix təs.

20:4 «Misirlik əsirlər wə efiopiyəlik sürgünlər yax bolsun, qeri bolsun... kasisi oquq halda Asuriyə padixahi təripidin ... yalap epketilidu» — xu bexarət bəlkim 701-yili, yəni Asuriyə bilən Misir soquxqan əltəkəh degən yərdə bolоqan jəngdə əməlgə axuruloqan. Asuriyə Misirdiki həm Efiopiyədiki nuroqun əsirlərni epkətkən.

20:6 «bu dengiz boyidikiliri — Filistiyəliklər həm Yəhudaliqlarni kərsitidu.

21:1 «Dengizning qəl-bayawani» — Babilni kərsitidu *(9-ayətni kerüng)*. «Dengiz» bolsa, muxu yərdə Babil xəhiri jaylaxqan, nahayiti kəng Əfrat dəryasini kərsitidu. Əmdi nemixqa «dengizning qəl-bayawani» deyilidu? Yəxaya bəlkim Babilni kinayilik gəp bilən mazak qilidu; Babil katta, büyük xəhər boloqini bilən, həkiqət jəhitidin yaki mənggülük rohiy bayliklar jəhitidin eytqanda nahayiti bir qəl-bayawan, halas.

Yəxayaning səz kilixi

[2] — Azablik bir wəhiy-kərünüx manga ayan kilindi;
Hain hainlik kiliwatidu,
Bulangqi bulangqilik kiliwatidu.
«I Elam, ornungdin tur, qik!
Media, muhasirə kilip korxiwal!»
Uning səwəbidin kətürülgən həmmə nalə-pəryadlarni tügitiwəttim.
[3] — Xunga iq-baoirim aorik-azab bilən toldi,
Toloiki tutkan ayalning azabliridək,
Kərgənlirimdin toloinip kəttim,
Anglioinimdin parakəndə boldum.

[4] Xunga kənglüm parakəndə bolup hasirap kəttim,
Meni dəhxət korkunq basti;
U mən zok alidioan keqini sarasimə bolidioan keqigə aylandurdi.
[5] Ular dastihan wə giləm-kərpilərnimu salidu;
Ular yeyixidu, iqixidu;
«Həy esilzadilər, ornunglardin turup kalkanni maylanglar!»
[6] Qünki Rəb manga: —
«Baroin, kərgənlirini əyni boyiqə eytidioan bir kəzətqini təhləp koyoin» — degənidi.
[7] — «U jəng harwilirini, jüp-jüp atlik əskərlərni,
Jəng harwilirini exəklər bilən,
Jəng harwilirini təgilər bilən kərgəndə,
U dikkət bilən, nahayiti dikkət bilən kəzətsun!»
[8] U jawabən xirdək towlidi: —
«Rəb, mən kəzət munarida üzlüksiz kün boyi turimən,

21:2 «Hain hainlik kiliwatidu... bulangqilik kiliwatidu» — xübhisizki, Babilning üzlüksiz kiliwatkan kilmixlirini kərsitidu. **«I Elam, ornungdin tur, qik! Media, muhasirə kilip korxiwal!»** — ikki imkaniyət bar. Muxu bexarət yaki miladiyədin ilgiriki 689-yili Asuriyə imperatori Sənnaheribning Babiloa besip kirip wəyran kiloanlikini yaki miladiyədin ilgiriki 539-yili Parslar wə Medialar Korəx imperatorining baxqilikida besip kirgənlikini kərsitidu.
–Əgər birinqi xərh tooıra bolsa, u qaoıda «Elam ornungdin tur, qik! Media, muhasirə kilip korxiwal!» degən səzlərni Babil padixahi Merodak-Baladan əz ittipakdaxliri Elam wə Mediaoa eytkan, bu səzlər «Asuriyəgə hujum kil!» degən mənidə boloan bolidu. U qaoıda Asuriyəning imperatori Sənnaherib məoıup boloan. Keyin u kaytidin hujim kilip Babilni ixoal kildi. Xu qaoıda u Babilni pütünləy wəyran kilip, ularning həmmə butlirinimu qekip parə-parə kildi.
–Ikkinqi xərh tooıra bolsa, muxu səzlər Korəx əzining koxunlirioa degən gəp bolidu *(Babiloa hujum kil!)*. Bizningqə bolsa bexarət Korəxningki muxu hujumini kərsitidu; birak ikki ketimlik ixoal kilixning həmmisidə ohxaxla Yəxayaning kərsətkən kərsətmisi, yəni «Babiloa ixənmənglar həm tayanmanglar!» degini təkitlinidu. **«Uning səwəbidin kətürülgən həmmə nalə-pəryadlarni tügitiwəttim»** — bu əlwəttə Hudaning sezi boluxi kerək. Demək, Babilning hainliki, tajawuzqilik kilip olja aloanliki, adilsizliki, rəhimsizliki katarliklar tüpəylidin halayik kattik nalə-pəryadlarni kətürgənidi; Huda ularning nalə-pəryadlirioa hatimə beridu; qünki U Babilning əzini tügəxtürgənidi.
21:3 «Xunga iq-baoirim aorik-azab bilən toldi, ... anglioinimdin parakəndə boldum» — bu səzlər əlwəttə pəyoəmbərning əziningki boluxi kerək.
–Baxka birhil tərjimisi «Mən azabtin toloinip kariyalmidim; parakəndiqiliktin heqnemini angliyalmidim».
–Bir jəhəttin Yəxaya pəyoəmbər muxu kərünüxtə məlum bir xəhərning Huda təripidin jazalinixini kəridu, xundakla bək azablinidu. Birak baxka bir jəhəttin wə baxka bir dərijidə, Babil xəhiri pütkül dunyaoa wəkil bolsa, u Hudaning kiyamət künidə gunahning əzini kandak dəhxətlik jazalixini kəridu, xundakla intayin azablinidu. Xübhisizki, muxu bexarəttin eliximiz kerək boloan sawak dəl muxudur.

21:4 «Mən zok alidioan keqə» — buni qüxinix təs; bəlkim Huda Yəxayaoa xu kərünüxni kərgüzgən keqidə u ayali bilən billə muhəbbətləxməkqi boldimikin.
21:4 Ayup 7:3
21:5 «Ular dastihan wə giləm-kərpilərnimu salidu» — baxka birhil tərjimisi «Dastihan selinglar, bir kəzətqi koyunglar». **«kalkan maylanglar!»** — birhil urux təyyarliki. Kalkan maylansa kiliq-nəyzilər uningdin teyilip ketətti. Xunga Yəxaya muxu ayəttə bəlkim, Babilliklar ziyapəttə olturoinida, düxmənning koxunliri yoloa qikip yürüx kiliwatkanlikini kərsitidu; xunga ziyapətning ornioa, urux təyyarliki kilixka tooıra kelətti, dəp bexarət beridu. Keyinki *(6-10)* ayətlərnimu kərüng. Babilliklarning ziyapətkə katnixixka intayin amraklikining dangki qikkanidi.
–Miladiyədin ilgiriki 539-yili, Babil ordisidikilər katta ziyapəttə bihud olturoan bir keqidə, Babil xəhiri Medialiklar təripidin ixoal kilindi *(Təwrattiki «Daniyal» 5-babni kərüng)*.-
21:6 «əyni boyiqə eytidioan bir kəzətqi» — demək, ixənqlik adəm. Babilliklar bihudlixip olturoanliki tüpəylidin, Huda bəlkim Yəxayaoa kinayə kilip, ular üqün bir kəzətqini bəlgilap koyux kerək, deməkqi. Bu «hiyaliy kəzətqi»ning həwərliri 7-9-ayətlərdə hatirilinidu.
21:7 «U jəng harwilirini, jüp-jüp atlik əskərlərni,... kərgəndə,...» — baxka birhil tərjimisi: — «Bir koxun atlik əskər jüp-jüp atlar bilən,... kərgəndə,...». **«jəng harwilirini təgilər bilən kərgəndə,...»** — Pars imperatori Korəx jəng kiloanda təgilərni düxmən koxunliri iqigə həydiwetip, kalaymikanqilik qikiratti. U birinqi bolup axundak taktikini ixlətkən.

Ḥər keqidə kəzəttə turimən;
9 — Wə mana, u jəng ḥarwiliri jüp-jüp atliḳ
əskərlər bilən keliwatidu!»
Wə yənə jawab berip xundaḳ degən: —
Babil bolsa yiḳildi, yiḳilip qüxti,
Wə U ularning ilaḥlirining ḥərbir oyma
məbudlirini yərgə taxlap parə-parə ḳiliwətti!».

Huda yənə Өzigə sadiḳ boloŋanlaroŋa təsəlli beridu

10 — I Mening tepilgən danlirim,
Mening haminimdiki buoŋdaylirim,
Israilning Hudasi, samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Pərwərdigardin angliоŋanni
silərgə eytip bərdim!

Edom tooŋruluḳ bir bexarət

11 «Dumaḥ» tooŋruluḳ yükləngən wəḥiy;
Birsi Seirdin kelip məndin: —
«I kəzətqi, keqining ḳanqiliki ətti? I kəzətqi,
keqining ḳanqiliki ətti?» — dəp soraydu.

12 Kəzətqi jawabən mundaḳ dəydu: —
«Səḥər kelidu, keqimu kelidu;

Yənə soriоŋing bolsa, yənə kelip sora;
Yolungdin ḳaytip manga yeḳin kəl!».

Ərəbiyə tooŋruluḳ bir bexarət

13 Ərəbiyəning keqisi tooŋruluḳ yükləngən
wəḥiy: —
«I Dedanliḳlarning karwanliri, silər
Ərəbiyədiki janggalda ḳonup ḳalisilər;
14 Ussap kətkənlərgə su apirip beringlar!
I Temadikilər, nanliringlarni elip ḳaqḳanlarni
kütüwelinglar!

21:8 «Rəb, mən kəzət munarida üzlüksiz kün boyi turimən, Ḥər keqidə kəzəttə turimən» — bu sөzgə ḳarioŋanda, Babilning wəyran ḳilinixini ümid ḳilidioŋanlar uzunraḳ waḳit kütüxi kerək bolidu. «Rəb» degənning baxḳa hil tərjimisi: «I hojam,...»

21:8 Ḥab. 2:1

21:9 «— Wə mana, u jəng ḥarwiliri jüp-jüp atliḳ əskərlər bilən keliwatidu!» — yuḳiriḳi izaḥatni kerüng. Bəlkim muxu yərdə düxmən ḳoxuni oŋəlibə bilən ḳaytip berip, Babilning məoŋlup bolup yoḳitiloŋanliḳi tooŋrisida həwər yətküzidu. **«... U ularning ilaḥlirining ḥərbir oyma məbudlirini ... parə-parə ḳiliwətti!»** — «U» bəlkim Hudaning Өzi.

21:9 Yər. 25:12; 51:8; Wəḥ. 14:8; 18:2

21:10 «I Mening tepilgən danlirim, Mening haminimdiki buoŋdaylirim,...» — muxu ikki ibarə Israilning Hudaoŋa sadiḳ boloŋan, xundaḳla pəs orunda turidioŋan «ḳaldisi»ni kərsitidu. Hudaning jaza-tərbiyiliri iqidə japa tartix bilən ular tawlinip, «sap buoŋday»dək boloŋan.

21:11 «Dumaḥ» — bolsa ibraniy tilida «süküt» degən mənidə. Umu Edomning kiqik bir yezisi. Biraḳ muxu yərdə Yəxaya yənə «Edom» degən isimni sөz oyuni ḳilip tətürisiqə «Dumaḥ» dəp atioŋan. Demək, kəlgüsidə Edom kөp issiḳ-sooŋaḳlar bilən naḥayiti «süküt»lük bir jay bolup ḳalidu. **«Seir»** — Edomning yənə bir ismi. **«I kəzətqi, keqining ḳanqiliki ətti? I kəzətqi, keqining ḳanqiliki ətti?»** — kəzətqi *(yaki jesəkqi)*ning wəzipiliri birinqidin düxmənning ḥujumliridin həwər berip ḥəmmə adəmni oyoŋitix; ikkinqidin taktakqilik ḳilip keqining ḳaysi waḳit boloŋanliḳini halayiḳḳa uḳturux idi. Kəzətqi muxu yərdə xübḥisizki, Yəxaya pəyoŋəmbərning өzidur. Uningmu muxu ikki wəzipisi bar idi — halayiḳni Hudaning jazasidin agaḥlandurux ḥəm xu jazaoŋa ḳanqə uzun bolup kətkənliki ḥəm uning ḳanqilik dawamlixidioŋanliḳi tooŋruluḳ həwər yətküzüx idi. Muxu yərdə bəlkim Edomdin qiḳḳan bir əlqi kelip Yəxayadin Edomni ḳaplap turoŋan, ḳarangoŋu «keqə»dək boloŋan balayi'apətlər ḳaqan tügəydu? — dəp soraydu.

21:12 «Kəzətqi jawabən mundaḳ dəydu: ...» — jawabning üq ḳismi bar: —

–(1) «səḥər kelidu». Demək, muxu ḳarangoŋuluḳ tügəydu — biraḳ ḳaqan tügəydioŋanliḳini deməydu.

–(2) «keqimu kelidu» — Edomoŋa, dunyaoŋa nur kelidu *(məsilən 7:18, 18:2ni kərüng)*. Biraḳ yənə bir keqə kelidu, u tehimu ḳarangoŋu bolup, bəlkim ḳiyamət künliridə bolidu *(məsilən, 10:5, 13:10ni kərüng)*. Yəxaya muxu tooŋruluḳ agaḥlanduridu.

–(3) «soriоŋing bolsa, ... manga yeḳin kəl!». Edom *(jümlidin bəlkim baxḳa Yəḥudiy əməslər)* muxu ixlarni eniḳlimaḳqi boloŋan bolsa, ərkinlik bilən Hudaning yenioŋa kelixkə, Hudadin biwasitə yaki pəyoŋəmbərliridin soraxḳa təklip ḳilinidu. Pəḳət өz yolliridin towa ḳilip yenip kəlsila, Huda ularni ḳobul ḳilidu.

21:13 «Ərəbiyəning keqisi tooŋruluḳ» — ibraniy tilida «Ərəbiyə tooŋruluḳ» ḥəm «keqidə» degən ikki mənilik boloŋan bir sөzdur. Ikkinqi mənisi «keqidə» boloŋan bolup, bəlkim «Ərəblərning ḳarangoŋuluḳ waḳti»ni kərsitidu. Əməliyətdə *(Ərəblərning tarihi anqə hatirilənmigən boloŋaqḳa)* dəl ḳaysi yilni kərsətkənlikini ḥazirqə eniḳ dəp berəlməymiz. Miladiyədin ilgiriki 715-yili Sargon II Temadiki ḳəbililər wə pütkül «Ərəbiyə yerim arili»oŋa ḳarxi urux ḳiloŋan. Miladiyədin ilgiriki 703-yili Ərəblər Babildiki Merodaḳ-Baladan bilən ittipaḳ tüzgən wə Asuriyəlik Sənnaherib təripidin məoŋlup ḳilinip, ḳattiḳ ziyan tartḳan. Bexarət bu qaoŋlarning birini kərsətsə kerək. **«...janggalda ḳonup ḳalisilər»** — demək, qong yoldin yiraḳ, məlum bir düxmənning ḳorḳunqidin pinḥan jayda ḳonux kerək. Dedanliḳlar bolsa Ərəblərning bir ḳəbilisi. Tema ularning bir karwansaray xəḥiri. Dedan, Tema wə 16-ayəttiki Kedarning ḳəyərlikini bilix üqün həritilərni kərüng.

21:14 «... Su apirip beringlar! I Temadikilər, nanliringlarni elip ḳaqḳanlarni kütüwelinglar!» — Huda Yəxaya arḳiliḳ Ərəblərgə өz ḳerindaxliriоŋa yardəm berix kerəklikini uḳturidu. Demək, Ərəblər pat yeḳinda kөp awariqilikkə

15 Qünki ular kiliqlardin,
Оilaptin elinoƣan kiliqtin,
Kerilgən okyadin,
Uruxning azabidin kaqidu.
16 Qünki Rəb manga xundak degən: —
Bir yil iqidə mədikar hesablioƣandək,
Andin Kedarning bar xəripi yokilidu,
17 Okyaqilarning kaldukliri,
Yəni Kedarning palwan-batur boloƣan
ooƣulliri az kalidu;
Qünki Pərwərdigar, Israilning Hudasi xundak
səz kiloƣan».

Yerusalem tooƣruluk bir bexarət

22 1 Alamət kərünüx berilgən jiloƣa
tooƣrisida yükləngən wəhiy: —
Silər həmminglar əgzilərning üstigə
qikiwaloƣininglar zadi nemə kiloƣininglar?
2 Silər huxallik dəbdəbisini kətüridioƣan,
Warang-qurungoƣa toloƣan yurt,
Xadlinidioƣan xəhər;
Silərdin əltürülgənlər kiliq bilən qepiloƣan
əməs,
Yaki jənglərdə əlgən əməs;
3 Əmirliringlarning hammisi birakla kеqixti;
Ular okyasiz əsir boldi;
Yirakka kaqkan bolsimu,
Silərdin tepiwelinoƣanlarning hammisi
birliktə əsir boldi.
4 Xunga mən: —
«Nəziringlarni meningdin elinglar;
Meni kattik yioƣlaxka koyunglar;
Həlkimning bulinip ketixi tooƣruluk
manga təsəlli berixkə aldirap əzünglarni
upratmanglar» — dedim.
5 Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloƣan
Rəb Pərwərdigardin «Alamət kərünüx
berilgən jiloƣa»ning bexioƣa bir kün qüxidu,
U bolsa awariqilik bolidioƣan,
Ayaoƣ asti kilinip petikdilidioƣan,
Adəmlər kaymukturulidioƣan,
Sepil sokulup qekilidioƣan,
Taoƣlaroƣa karap yalwurup qirkiraydioƣan bir
küni bolidu.
6 Elam jəng harwiliri wə adəmliri bilən, atlik
əskərliri bilən okdanni kətürüp kelidu,
Kir bolsa kalkanni eqip təyyar kilidu.
7 Wə xundak boliduki,
Əng güzəl jiloƣiliring jəng harwiliri bilən to-
lup ketidu,
Atlik əskərlər dərwazang aldida səp tartip
turidu.
8 Ular Yəhudaning üstidiki kalkanni elip tax-
laydu;
Birak sən Zion xu künidə «Orman sarayi»diki
korallaroƣa ümid baoƣlioƣansən;
9 Silər Dawutning xəhirining bəsülgən
jaylirining kəp ikənlikini kərüp,

yolukidu *(15-ayətni kərüng)*.

21:16 «Bir yil iqidə mədikar hesablioƣandək,...» — 16-bab, 14-ayəttiki izahatni kərüng. Mədikar ixligən wakitni intayin tooƣrilik bilən hesablaydu, əlwəttə.

21:17 «Okyaqilarning kaldukliri, yəni Kedarning palwan-batur boloƣan ooƣulliri az kalidu» — Kedar bolsa Ərəbistandiki qəllükning ximal təripidə yaxioƣan bir kəbilə.

–Muxu bexarətning kəng mənisi, xübhisizki, Hudaoƣa ixənmigənlər əz-ara bir-birigə yardəm berixkən bolsimu, hudasiz boloƣanlikі üqün bu yardəm mənggü dawamlaxmaydu. Ahiroƣiqə üzlüksiz kelidioƣan, qeki yok mədətni bolsa pəkət Pərwərdigardinla tapkili bolidu.

22:1 «Alamət kərünüx berilgən jiloƣa» — intayin sirlik bir ibarə. Xübhisizki, u Yerusalemoƣa karitilidu *(10-ayətni wə təwəndikilərnimu kərüng)*. Yerusalem Zion teoƣining üstidə bolsimu, taoƣlar bilən oraloƣan bolup, jiloƣioƣa jaylaxkan dəp hesablioƣili bolidu. Birak bu ibarə nemini bildüridu? Yəxaya wə baxka pəyoƣəmbərlər əlwəttə Yerusalemda nuroƣun «oƣayibanə alamətlər» yaki «alamət kərünüxlər»ni kərgən. Xunga məzkur ibarə nuroƣun «oƣayibanə alamətlər» wə bexarətlərning temisi boloƣan, Huda səygən Yerusalem»ni kərsitidu; yənə kelip, «jiloƣa» təwən bolup, «har bolux» yaki «kiqik peillik»ni bildüridu; Huda bexarətlər wəhiy kilsa, ularni pəkət kiqik peillaroƣila yətküzidu. Birak -2-14-ayətlər boyiqə, Yerusalemdikilər Hudaning agahlirioƣa kiqik peil bolmay, əksiqə erən kilmay təkəbburlixip kətkən.

22:4 «Həlkimning bulinip...» — ibraniy tilida «həlkimning kizining bulinip...». **«Həlkimning bulinip ketixi tooƣruluk manga təsəlli berixkə aldirap əzünglarni upratmanglar»** — bu səzlər bəlkim pəyoƣəmbərning əziningkidur; birak, xübhisizki, Huda ular arkilik Əzining kənglini bildürüwatidu.

22:4 Yər. 8:23

22:6 «Elam» — Babilning koxnisi, bexarəttiki wakitlarda ular bilən ittipakdax boloƣan *(«Kir»ning nədə ikənlikini bilməymiz)*. Bu bexarət bəlkim Yəxayaoƣa kəlgüsidə Babil ittipakdaxliri bilən Yerusalemoƣa kattik hujum kilidioƣanlikini ukturidu.

22:8 «Orman sarayi» — «Orman sarayi»ni Sulayman padixah kuroƣan, xu yərdə kəp sawut-korallar saklanoƣanidi *(«1Pad.» 7-babni wə 10:14-17-ayətni kərüng)*.

Pəstiki kəlqək sulirini bir yərgə yioɣip su ambiri ḳildinglar;
10 Yerusalemdiki əylərni sanap, ulardin bəzilirini buzup sepilni mustəḥkəmləx üqün ixlәttinglar,
11 Xundaḳla kona kəlqəktiki sularni ikki sepil otturisioɣa yioɣip ambar ḳildinglar;
Birak muxularni Yaratḳuqioɣa ḥeq ḳarimidinglar,
Burundin burun bularni Xəkilləndürüp Bekitküqigə ḥeq ümid baoɣlimidinglar!
12 Xu küni samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar silərni yioɣlap matəm tutuxḳa,
Qaqni qüxürüp paynəkbax boluxḳa,
Bəz kiyim kiyixkə murajiət ḳildi.
13 Birak bularning ornida, mana huxallik wə xadlik,
Kalilarni soyux, ḳoylarni booɣuzlax,
Gəxlərni yeyix, xarablarni iqix,
«yəyli, iqəyli, qünki ətə dunyadin ketimiz» — deyixlər boldi!
14 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar təripidin ḳulikimoɣa ayan ḳilindiki,
«Bərḥək, muxu gunaḥ silər əlmigüqə kəqürülməydu» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar.

Ordidiki oɣojidar Xəbnaoɣa bərgən agaḥlandurux

15 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar mana xundak dəydu: —
«Baroɣin, muxu oɣojidar,
Ordini baxḳuridioɣan muxu Xəbnaning yenioɣa kirgin, uningoɣa: —
16 Sanga muxu yərdə nemə bar?
Yaki muxu yərdə kiming bar?
Birsi egizlikkə əzi üqün bir gər ḳazoɣandək,
Əzi ḳoram taxtin bir ḳonaloɣuni yonuoɣandək,
Əzüng üqün bir gər kolidingmu?
17 Mana ḥəy palwan, Pərwərdigar seni əz qanggilioɣa elip, qing sikimdap,
18 Andin pomdaḳtək seni bipayan, yirak bir zeminoɣa taxliwetidu.
Sən axu yərdə əlisən,
Ḥəm axu yərdə ḥəywətlik jəng ḥarwiliringmu ḳalidu,
I oɣojangning jəmətigə xərməndilik kəltürgüqi!
19 Mən seni mənsipingdin eliwetimən,
Xuning bilən seni ornungdin qüxürüwetimən.

Bexarətning dawami — Eliakim, ixənqlik adəm

20 Xu künimu xundak boliduki,
Mən Ḥilḳiyaning ooɣli Əz ḳulum boloɣan Eliakimni qaḳirimən;
21 Sening tonungni kiydürimən,
Sening potang bilən uning belini qing ḳilimən;
Ḥəkümranlikingni uning ḳolioɣa tapxurimən;
Xuning bilən u Yerusalemdikilərgə wə Yəḥuda jəmətigə ata bolidu.
22 Dawut jəmətining aqḳuqini mən uning mürisidə ḳoyimən;
U aqsa, ḥeqkim etəlməydu,

22:11 «...sularni ikki sepil otturisioɣa yioɣip ambar ḳildinglar; birak ... burundin burun bularni Xəkilləndürüp Bekitküqigə ḥeq ümid baoɣlimidinglar» — 8-12-ayətlərgə ḳarioɣanda, Yerusalemdikilər düxmən ḳoxunining muḥasirisigə takabil turux tədbirliri *(məsilən, sawutlarni, ḳalḳanlarni təyyarlax, sepilni mustəḥkəmləx, yengi su ambirini ḳurux ḳatarliḳlar)*ni ḳollanoɣanlikini təbrikləxmәktə idi, bəlkim buning üqün məḥsus bir künni ayrioɣan boluxi mumkin *(12-ayətni kərüng — «xu küni...»)*. Yəxaya pəyoɣəmbər ularni «tədbirlər»gə tayanmay, «muxularni Yaratḳuqi» Hudaoɣila tayinix kerək dəp dəwət ḳilsimu, ular ḳət'iy anglimaydu.

22:12 «yioɣlap matəm tutux..., qaqni qüxürüp paynəkbax bolux..., bəz kiyim kiyix...» — bularning ḥəmmisi towa ḳilixning ipadiliri idi.

22:13 Yəx. 56:12; 1Kor. 15:32

22:14 «muxu gunaḥ silər əlmigüqə kəqürülməydu» — ibraniy tilida «silər əlmigüqə muxu gunaḥ üqün kəfarət ḳilinmaydu».

22:15 «... muxu oɣojidar, ordini baxḳuridioɣan muxu Xəbnaning yenioɣa kirgin...» — muxu ayəttiki «oɣojidar» *(yaki «həziniqi»)* «ayalqə rod» bilən kəlgən bolup, bəlkim Xəbnaning heli bir huxamətqi, kətürmiqi ikənlikini kərsitixi mumkin.

22:18 «oɣojang» — Israil padixaḥi Ḥəzəkiyani kərsitidu. «2Pad.» 18-babni kərüng.

22:20 2Pad. 18:18,26,37

ətsə, ḥeqkim aqalmaydu.
23 Mən uni muḳim bir jayoŋa ḳozuḳ ḳilip
bekitimən;
U bolsa atisining jəməti üqün xərəplik
ḥoḳuḳ-təht bolidu;
24 Həlḳ uning üstigə atisining jəmətining
barliḳ xəḥrətlirini yükləydu;
Yəni barliḳ uruḳ-nəsillirini,
Barliḳ kiqik ḳaqa-ḳuqilarni,
Piyalə-jamlardin tartip barliḳ küp-
idixlaroŋiqə asidu.
25 Xu künidə — dəydu samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Pərwərdigar: — muḳim
jayoŋa bekitilgən ḳozuḳ bolsa, egilip ketidu
wə kesip taxlinidu;
Uning üstigə esiloŋan yüklər üzüp taxlinidu»,
— Qünki Pərwərdigar xundaḳ degənidi.

Turning aḳiwiti — wəyranqiliḳi tüpəylidin oḳuloŋan mərsiyə

23 1 Tur tooŋruluḳ yükləngən wəḥiy: —
— I Tarxixtiki kemilər, aḥ-zar kətü-
rünglar!
Qünki u harab ḳilindi,
Xu yərdə əy yoḳ, portmu yoḳ.
Siprus arilidin bu həwər kemidikilərgə ayan
ḳilinidu.
2 Zidondiki sodigərlər dengizdin ətüp silərni
təminləp kəldi, i araldikilər,
Əmdi xük bolunglar!
3 Xiḥordiki bipayan sular üstidin yətkigən
danlar,
Yəni Nil dəryasining ḥosuli Turning daramiti
boloŋanidi;
U əllərning baziri boloŋanidi!
4 I Zidon, hijalət bol,
Qünki dengiz — yəni Turoŋa ḳoroŋan boloŋan
dengiz dəyduki: —
«Məndə ḥeq toloŋaḳ bolmidi, ḥeq tuoŋmidim,
Yigitlərni yaki ḳizlarni ḥeq
baḳmioŋandəkmən!»
5 Muxu həwər Misiroŋa yətkəndə,
Ularmu bu həwər huddi turoŋa kəlgəndək
ḳattiḳ azablinidu.
6 — Silər dengizdin ətüp Tarxixḳa ketinglar!
I dengiz boyidikilər, aḥ-zar kətürünglar!
7 Silərning ḳədim əyyamdin bar boloŋan,
Xad-huramliḳḳa toloŋan xəḥiringlar muxu-
mu?!
Mana ularning putliri əzlirini musapir

22:22 Wəḥ. 3:7

22:25 «Muḳim jayoŋa bekitilgən ḳozuḳ bolsa,...» — bəzi xərḥqilər muxu sözlər Eliakimni kərsitidu, dəp ḳaraydu — demək, «u ixənqlik adəm boloŋini bilən, bəribir yiḳilip ketidu; pəḳət Hudaoŋila tayanoŋili bolidu».
–Birak muxu ix ohxaxla «xu künidə» bolidu, deyilidu. Pikrimizqə Yəxaya yənə Xəbnanimu kərsitidu; u əslidə «muḳim jayoŋa bekitilgən» bir ḳozuḳ, yəni ordidiki ixlarni baxḳuroŋuqi idi. U bir kün iqidə ḥoḳuḳidin ḳaldurulup, Eliakim, yəni Huda eytḳan «Mening ḳulum», uning ornini basidu.

23:1 «Tur tooŋruluḳ yükləngən wəḥiy: — I Tarxixtiki kemilər, aḥ-zar kətürünglar! ...» — Tur bolsa *(haritini kərüng)* dengiz boyidiki ḳədimki zamandiki bir «Singapor»oŋa ohxaydioŋan bir xəhər idi. Tur xəḥiri ikkigə bəlünidu. Biri, kiqik aral, uning üstigə intayin mustəḥəkəm bir ḳəl'ə selinoŋan. Ikkinqisi uduldiki dengiz boyidiki intayin puhta sepillik xəhər. Tur asasən dengiz arḳilik soda ḳilatti; uning kemiliri wə uningoŋa beḳindi boloŋan «üq Tarxix»tiki *(2:16diki izaḥatni kərüng)* kemilər ottura dengizdiki sodini pütünləy degüdək əz ilkigə eliwaloŋan bolup, intayin beyip kətkən. Tawarlarni ottura dengizdiki əllərdin import ḳilip, Pələstingə satḳan; Pələstindiki məḥsulatlarnimu setiwelip dengiz arḳilik eksport ḳiloŋan. Beyioŋandin keyin, Tur intayin təkəbburlixip kətkənidi. Dengiz boyioŋa jaylaxḳanliḳi üqün uni ixoŋal ḳilix mumkin əməs idi.
–**«Siprus arilidin...»** — yaki «Kittiylarning zeminidin...».
23:1 Yər. 47:4; Əz. 26; 27; 28; Zək. 9:3, 4
23:2 «Zidon» — bolsa turoŋa yeḳin rayon bolup, Tur bilən munasiwiti ziq boloŋan. Həritilərni kərüng. **«i araldikilər,...»** — Turdiki aralda turoŋanlar.
23:4 «Məndə ḥeq toloŋaḳ bolmidi, ḥeq tuoŋmidim, yigitlərni yaki ḳizlarni ḥeq baḳmioŋandəkmən!» — demək, Turning yaxliri yoḳap kətti. Ularning «anisi», yəni dengiz: «balilarni ḥeq tuoŋmioŋandəkmən» — dəydu. Ularning yoḳitilixi səwəbi tehi kərsitilmidi.
23:6 «Silər dengizdin ətüp Tarxixḳa ketinglar!» — demək, Turdikilər ḳeqixi kerək.

kilixkа yiraklaroŋa kətürüp baridu!
8 Tajlarni iltipat kiloŋuqi boloŋan,
Sodigərliri əmirlər boloŋan,
Dəllalliri jahanda abruyluklar hesablanoŋan
turning bu təkdirini kim bekitkən?
9 — Bularni bekitküqi samawi koxunlarning
Sərdari Pərwərdigardur!
Məksiti bolsa xan-xəhrəttin kelip qikkan
jimi təkəbburluknı rəswa kilix,
Jahandiki jimiki yüz-abruyluklarni pəsləx-
türüxtin ibarət!
10 Tarxixning kizi, Nil dəryasidək əz
zeminingda ərkin-azadə yayra!
Qünki Turdin kəlgən tizgin hazir yok.
11 Qünki Pərwərdigar kolini dengiz üstigə
uzitip,
Dələtlərni təwritidu.
U Kanaan tooŋruluk əmr kiloŋan,
Uningdiki kəl'ə-koroŋanlarni yokitilsun dəp
pərman qüxürgən.
12 Wə: —
«I baskunqilikkа uqrioŋan Zidon kizi,
Sən ikkinqi heq təntənə kilmaysən,
Ornungdin turup, Siprus arilioŋa ətüp kətkin,
Hətta xu yərdə sən heq aram tapmaysən» —
dedi.
13 Karanglar, Babil-kaldiylərning zeminini!
Bu yərning həlki bolup bakmioŋandək kilidu;
Asuriyə uni qəl-bayawan janiwarliri üqün
makan kiloŋan;
Potəylərni yasap, ularning saray-ordilirini
wəyran kilip, harabilikkə aylanduruwətkən.

14 I Tarxixtiki kemilər, ah-zar kətürünglar!
Qünki koroŋininglar harab kilindi.
15 Wə xu küni boliduki,
Padixahning künlərni hesablioŋinidək,
Tur yətmix yil untulidu.
Yətmix yil ətkəndin keyin,
Turning əhwali pahixə ayalning nahxisidək
bolidu;
16 Qiltarni elip, xəhərni aylinip yür,
I untuloŋan pahixə ayal!
Əzünggə yənə həkning dikkitini tartay
desəng,
Yekimlik bir pədə qelip, köprək nahxilarni
eyt!
17 Əmdi xundak boliduki,
Yətmix yilning ətüxi bilən,
Pərwərdigar Turni yokłaydu;
Xuning bilən u yənə əzini ijarigə berip,
Yər yüzidiki həmmə padixahlıklar bilən yənə
buzukqilik kilidu;
18 Xuning bilən uning malliri wə əzini set-

23:7 «...putliri ularni əzlirini musapir kilixkа yiraklaroŋa kətüridu» — kemə bilən əməs, ularning əsirgə qüxüp piyadə mangoŋanlikini təkitləydu.

23:10 «Tarxixning kizi, Nil dəryasidək əz zeminingda ərkin-azadə yayra! Qünki Turdin kəlgən tizgin hazir yok» — bu kinayilik, həjwiy gəp. Tarxix turoŋa bekindi boloŋandin keyin, u hazir «ərkin» bolidu. Birak uning iktisadiy yələnqükimu yok bolidu.

23:11 «U Kanaan tooŋruluk əmr kiloŋan...» — Tur xəhiri əslidə Kanaan zeminida, dəp hesablioŋili bolidu.

23:12 «I baskunqilikkа uqrioŋan Zidon kizi...» — Zidon Asuriyə təripidin basturulidu, uning kizliri, xübhisizki, baskunqilikkа uqraydu. Təwəndiki 13-ayəttiki izahatni kərüng.

23:13 «Karanglar, Babil-kaldiylərning zeminini! Bu yərning həlki bolup bakmioŋandək kilidu; Asuriyə uni qəl-bayawan janiwarliri üqün makan kiloŋan...» — miladiyədin ilgiriki 745-yili Asuriyə padixahi Tiglat-Pilәsər «Pütkül dunyaoŋa igə bolmakqi bolup», kəng kələmdə jəng kilixkа baxlidi. U 738-yili əzining hərbiy komandanini Turni idarə kilixkа orunlaxturoŋan. Tur isyan kətürüp, Asuriyəning keyinki padixahi Xalmanezərning muhasirisigə karxi jəng kildi, ahirda Asuriyəliklər Turni taxlap kətti. Miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ahirida u yənə Asuriyə bilən urux kildi. Xu qaoŋda Tur Misir bilən ittipak tüzük məksitidə səhbət ətküzgən. Miladiyədin ilgiriki 701-yili Asuriyə padixahi Sənnaherib kattik hujum kilip, Turning «yələnqüki» Zidon wə ətraptiki rayonlarda kəp wəyranqilik kiloŋan, Turning sodisini asasən üzüp koyoŋan.

–Muxu ayətlərdə xu ix tooŋruluk agahlandurux berilsə kerək. Ayətlərdə: Asuriyəliklər Babil-kaldiyəni wəyran kiloŋanlikioŋa, qiraylik binalarni «qəl-bayawan janiwarliri üqün makan kiloŋanlikі»oŋa karanglar, muxu ixlardin sawak elinglar deyilidu. Bu bəlkim «Silərgimu muxuningoŋa ohxax ixlar yüz beridu» degənliktin bexarət bolsa kerək.

–Muxu agahlanduruxning ahirki nətijisi miladiyədin ilgiriki 332-yili «büyük Iskəndər» təripidin qikiriloŋan. Iskəndər pütün sepillik xəhərni, jümlidin araldiki koroŋanlarnimu yər bilən yəksan kiliwətkən.

23:14 «Tarxix» — 2-bab, 16-ayəttiki izahatni kərüng.

23:15 «Tur yətmix yil untulidu» — «yətmix yil» muxu məzgil bəlkim Asuriyə padixahi Sənnaheribning miladiyədin ilgiriki 701-yilidiki wəyranqlikidin baxlinidu, miladiyədin ilgiriki 630-yilidiki Asuriyəning küq-kudritining zawal tepixi, xundakla Turning sodisining yənə bazar tepixi bilən ahirlixidu.

–Yəxaya axu qaoŋdiki turni keri pahixə ayaloŋa, heridarlarni qakirix üqün qiltar qelip nahxa eytkanoŋa ohxitidu. Pahixə ayaloŋa ohxax, u pulni dəp hərkandak ixni kilixkа təyyar idi.

ip, tapqan puli bolsa Pərwərdigaroƣa atilip
muqəddəs bolidu;
U həzinigə selinmaydu yaki toplanmaydu,
Qünki uning muxu sodisi bolsa Pərwərdigarning aldida turoƣanlar üqün ayrim
qilinidu;
U ularoƣa qanoƣuqə yəp-iqixkə, xundaqla
ularning esil kiyim-keqəkliri üqün ixlitilidu.

Ahirqi zamanlar
Dunyaning gunah arqilik buloƣinixi

24 [1] Mana, Pərwərdigar yər yüzini bərbat,
wəyran qilip,
Uni astin-üstin qiliwetip,
Uningda turuwatqanlarni tərəp-tərəpkə
tarqitidu;
[2] Xu waqitta xundaq boliduki,
Həlklər qandaq bolsa, kahin xundaq bolidu;
Qul qandaq bolsa, hojayini xundaq bolidu;
Dedək qandaq bolsa, ayal hojayini xundaq
bolidu;
Setiwaloƣuqi qandaq bolsa, setiwətküqi xundaq bolidu;
Ətnə aloƣuqi qandaq bolsa, ətnə bərgüqi
xundaq bolidu;
Əsüm aloƣuqi qandaq bolsa, əsüm bərgüqi
xundaq bolidu.
[3] Yər yüzi pütünləy bərbat qilinidu,
Pütünləy bulang-talang qilinidu;
Qünki Pərwərdigar muxu səzni qildi.
[4] Yər yüzi matəm tutidu, u zəiplixidu,
Jahan halsizlinip zəiplixidu,
Yər yüzidiki bəg-tərilərmu halidin ketidu.
[5] Yər-zemin əzidə turuwatqanlar təripidin
buloƣinidu;
Qünki ular kərsətmə-qanundin qətligən;
Təbiətning qanuniyət-tərtipini
əzgərtiwətkən,
Mənggülük əhdinimu yoqqa qiqiriwətkən.
[6] Xunga lənət yər yüzini yutuwalidu,
Uningda turuwatqanlar «gunahi bar» dəp
hesablinidu,
Xunga yər yüzidikilər yutuwelinidu,
Insanlar az qalidu.

Balayi'apət təpsilatliri

[7] Yengi xarab tügəy dəp qaldi,
Üzüm talliri bolsa solixip ketidu;
Kəypliktin köngli hux adəmlərmu uh tartixidu;
[8] Daplarning xoh sadaliri tohtaydu,
Köngül eqiwatqanlarning warang-qurunglirimu tügəydu,
Qiltarning xadlik munglirimu tohtaydu.
[9] Xarab iqkənlərningmu nahxisi yoqaydu;
Harak iqkənlərgə harak aqqik tuyulidu.
[10] Tərtipsiz, mənisiz xəhər buzulidu;
Heqkim kirmisun dəp hammə əylər etilidu;

23:18 «Xuning bilən uning malliri wə əzini setip, tapqan puli bolsa Pərwərdigaroƣa atilip muqəddəs bolidu... u ularoƣa qanoƣuqə yəp-iqixkə, xundaqla ularning esil kiyim-keqəkliri üqün ixlitilidu» — muxu ahirqi ayət Tur üqün ümid kərsitidu, ular kəlgüsidə mal-mülükkə əməs, bəlki Pərwərdigaroƣa bekinidi bolidu. Bexarətning əməlgə axuruluxi ahirqi zamanda boluxi mumkin. Birak Israil Babildin qaytqinida *(miladiyədin ilgiriki 540-yili)*, yengi muqəddəs ibadəthana quruloƣanda, Tur uning üqün halis materiyal təminligənliki bəlkim bexarətning bir «qismən» əməlgə axuruluxidur *(Təwrattiki «Əzra» 3-bab)*.

24:2 «kahin» — muqəddəs ibadəthanida həlklərgə wəkil boloƣan qurbanlik qiloƣuqi. **«Setiwaloƣuqi qandaq bolsa, setiwətküqi xundaq bolidu... əsüm aloƣuqi qandaq bolsa, əsüm bərgüqi xundaq bolidu»** — demək, jəmiyətning harbir təbiqidikiliri ohxaxla Hudaning oƣzipigə uqraydu.

24:2 Əz. 7:12, 13

24:5 «Qünki ular kərsətmə-qanundin qətligən; təbiətning qanuniyət-tərtipini əzgərtiwətkən...» — qaysi kərsətmə-qanunlarni buzoƣan? Pəqət Musa pəyoƣəmbərgə berilginila əməs, yənə Nuh pəyoƣəmbərgə kərsitilgən qanun wə əhdini kərsətsə kerək. «Yar.» 9-babni kərüng. Nuh pəyoƣəmbərgə həm Musa pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣan muxu ikki əhdigə asasən qatillik qət'iy mən'i qilinoƣan. Uning üstigə Nuhqa tapxuruloƣan əhdə boyiqə, Huda hawa rayini həm yər yüzidiki təbiətning qanuniyətlirini bekitkən; birak insanlarning qilmixliri hawa rayini buzup taxlioƣan, xundaqla bügünmu buzmaqta, xuningdək insanlar nuroƣun təbiət qanuniyətlirini əzgərtməkqi boloƣan wə bolidu. Məsilən, ailidiki ər-hotunluk jinsiy munasiwətlərni buzup, bəqqiwazlikni normal ix dəp bilix qatarliklar.

24:6 Yəx. 9:18; 10:16

24:8 Yər. 7:34; 16:9; 25:10; Əz. 26:13; Hox. 2:13

24:9 Yəx. 16:1

24:10 «Tərtipsiz, mənisiz xəhər» — Yəxaya qaysi xəhər ikənlikini deməydu.

–13-babta Babil xəhiri pütün hudasiz dunyani kərsətkəndək *(məsilən, 13-bab, 5- wə 9-ayətni kərüng)* muxu ayətlər ohxaxla pütkül hudasiz dunyani bildüridu. Xübhisizki, Yəxaya oqurmənlərgə yənə, Babil *(Babilon)* xəhirining birinqi ketim quruloƣanlikini kərsətməkqi *(Təwrat, «Yar.» 11-babni kərüng)*. Xəhərlər bolsa insaniyətning bar küq-qudriti, qabiliyiti wə əqil-

[11] Koqilarda xarab üqün nalə-pəryad kətürülidu;
Bar xad-huramlik tütəkkə aylinidu;
Yər-zemindiki xadlik yokaydu.
[12] Xəhərdə pəkət wəyranqilikla kalidu,
Dərwaza bolsa qekiloqan,
Həmmisi — harab bolidu!

Insanning «kaldisi»

[13] Qünki həlk-millətlərning arisida,
Yər-jahanning otturisida xundak boliduki,
Zəytun dərihini kakkandin keyin kep kaloqan zəytunlardək,
Üzüm hosulini yioqiwaloqandin keyin tərgüdək birnəqqila üzüm kaloqandək, bir kaldisi kaldurulidu.
[14] Kaldilar bolsa awazlirini yukiri kətüridu;
Pərwərdigarning həywisigə karap təntənə kilidu;
Ular dengiz tərəptin sürən salidu.
[15] Xunga Pərwərdigarni xərktimu,
Israilning Hudasi Pərwərdigarning namini oqərbtiki yirak arallardimu uluoqlanglar;
[16] Jahanning qət-qətliridin biz nahxilarni angliduk: —
«Həkkaniy Boloquqioqa xan-xərəp bolsun!»
Birak mən xundak dedim: —
«Ah, mening yadangoqulukum! Mening yadangoqulukum! Halimoqa way!
Qünki hainlar hainlik kiliwatidu;
Bərhək, hainlar nomussizlarqə hainlik kiliwatidu!
[17] I yər yüzidə turuwatkan insanlar!
Wəhimə, ora wə tuzak bexingoqa qüxidu;
[18] Wə xundak boliduki,
Wəhimə sadasidin kaqkanlar orioqa qüxidu,
Oridin qikkan bolsa tuzakka tutulidu.
Qünki asmandiki derizilər eqilidu,
Yər ulliri təwrəp ketidu.
[19] Yər mutlək dəzlinip ketidu,
Yər pütünləy parə-parə bolup ketidu,
Yər dəhxətlik təwrinidu.
[20] Yər məst adəmdək ileng-sileng mangidu;
Huddi lapastək iroqangxip kalidu.
Qünki uningdiki asiylik gunahi əzini kattik basidu,
U yikilip, ikkinqi turalmaydu.
[21] Xu künidə xundak boliduki,
Pərwərdigar yukirida turoqan koxunlarni yukirida,
Wə yər yüzidiki padixahlarni yər yüzidə jazalaydu.
[22] Ular orəkkə yioqilidioqan bir top əsirlərdək yioqiwelinidu,

---

parasitining jəwhiri bolidu. Birak muxular ihlassiz, Hudaoqa tayanmioqan halda kilinoqan bolsa, həmmisi kuruk gəp bolidu, halas. Xuning bilən muxu namsiz xəhər hudasiz dunyani bildüridu.

–Xəhər mənisiz, uningki turmuxi mənisiz, hudasiz yaxax mənisiz.

–Baxka pəyoqəmbərlərning səzlirigə asasən *(məsilən, Daniyal)* kəlgüsidə pütkül dunya bir xəhər, bir mustəbit həkümdar astida bolidu. Muxu xəhər bəlkim «yengi bir Babil» boluxi kerək. 1985-yili iraktiki Sadam Hüsəyn kədimki Babil xəhirini kaytidin kuruxni niyət kiloqini bilən u uzun ətməy jenidin ayrildi. **«Heqkim kirmisun dəp həmmə eylər etilidu»** — baxka birhil tərjimisi «həmmə eyning ixiki tosulup kelip, heqkim kirəlməydu».

24:11 «Koqilarda xarab üqün nalə-pəryad kətürülidu; bar xad-huramlik tütəkkə aylinidu...» — oqəlitə ix xuki, xarab həklərgə heq təsəlli berəlmisimu, ular yənila uni izdəydu. Mana bu insanning təbiitidur!

24:12 «Dərwaza bolsa qekiloqan, həmmisi — harab bolidu» — dərwaza heqkandak mudapiə roli kalmaydu.

24:13 «Yər-jahanning otturisida» — Israilni kərsitidu.

24:13 Yəx. 17:6

24:14 «Kaldilar bolsa awazlirini yukiri kətüridu» — yukiridiki 6-ayəttə «insanlar az kalidu» deyilidu. Muxu ayəttiki «kaldilar» bolsa dəl xu kixilərni kərsitidu. Ular balayi'apət iqidə towa kilip Hudani izdigənlərdur. Bu Hudaoqa sadik boloqan «kaldi həlk» «Yəxaya» wə Təwrattiki kəp baxka kitablarda tiloqa elinidu.

24:16 «Birak mən xundak dedim: — «Ah, mening yadangoqulukum! Mening yadangoqulukum! Halimoqa way! ... Bərhək, hainlar nomussizlarqə hainlik kiliwatidu!» — bu səzlər pəyoqəmbərning Hudaning ahir zamanlar tooqrisida uningoqa ayan kiloqan wəhiylirigə boloqan inkasini — həm huxallik həm huxallik iqidə boloqan kayoqusini, yəni dunyaning gunahkarlarning akiwitigə karap kayoquoqanlikini bildüridu. **«...hainlar hainlik kiliwatidu ... hainlar nomussizlarqə hainlik kiliwatidu!»** — muxu təkrarlax, bəlkim, ahirda hər adəm Huda təripidin kutkuzulmioqan bolsa, nahayiti kattik gunahka qəmüp ketidu, degənni bildüridu. Ularoqa gunah bekitilgəndək kilidu *(Injil, «Wəh.» 11:22ni kərüng)*. Yəxaya gunahning jazasini kərüpla yənə nahayiti azablinidu.

24:17 Yər. 48:43

24:18 «Wəhimə.. ora.. tuzak..» — bu üq səzning ahangi ibraniy tilida nahayiti ohxixip ketidioqan səzlər.

24:18 Yər. 48:44; Am. 5:19

24:20 Ayup 27:18; Yəx. 1:8; 19:14

24:21 «...yukirida turoqan koxunlar» — bəlkim Xəytanning jinlardin tərkib tapkan, təwən asmanlarda yüridioqan koxunlirini kərsitidu.

Gundihanioŋa solap ḳoyulidu.
Nuroŋun künlərdin keyin ular jazalinidu.
23 Ay uyatlikta ḳalidu;
Künmu hijil bolup kərünməydu;
Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar Zion teoŋida, yəni Yerusalemda
səltənitini yürgüzidu;
Uning xan-xəripi Өz akṣakalliri aldida
parlaydu!

Hudani mədḥiyiləydioŋan, ahirḳi zamandiki nahxa

25 1 Pərwərdigar, Sən mening Hudayim;
Mən Seni üstün dəp mədḥiyiləymən,
Mən Sening namingni mubarəkləymən,
Qünki Sən karamət ixlarni,
Sadiḳlik wə ḥəḳikət iqidə ḳədimdin buyan
ḳəlbinggə pükkənliringni bəja kəltürgənsən.
2 Qünki Sən xəḥərni harabilik,
Ḳəl'ə-ḳoroŋanlik yurtni harab,
Yatlarning ordisini xəḥər bolalmas ḳiloŋansən,
U ikkinqi ḥərgiz ḳurulmaydu.
3 Xunga ḥeliḳi küqlük həlḳ Seni uluoŋlaydu,
Əxəddiy əllərning ḥeliḳi xəḥiri Səndin
ḳorḳidu;
4-5 Qünki Sən miskinlərgə ḳoroŋan,
Yoḳsullarning dərdi-ḥajitigə ḳoroŋan,
Boranoŋa dalda,
Issiḳḳa sayə boloŋansən;
Qünki əxəddiylərning zərbə dolḳuni tamoŋa
uruloŋan borandək,
Ḳaoŋjirak yərni baskan issiḳ ḥawadək boldi.
Birak issiḳ ḥawa bulut sayisi bilən
tosuloŋandək,
Sən yatlarning ḳuḳan-sürənlirini pəsəytisən;
Əxəddiylərning oŋəlibə nahxisi pəs ḳilinidu.
6 Wə muxu taoŋda samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloŋan Pərwərdigar barliḳ ḳowmlar
üqün ziyapət ḳilidu —
Maylik yeməkliklər,
Süzdürülgən kona xarablar,
Yiliki tok maylik yeməkliklər,
Süzdürülgən, yahxi saḳlanoŋan kona xarablardin boloŋan ziyapət bolidu;
7 Wə U muxu taoŋda ḥəmmə ḳowmlarni
yapidioŋan qümpərdini,
Barliḳ əllərni yapidioŋan yapḳuqni yoḳitidu;
8 U əlümni mənggügə yutup yoḳitidu!
Rəb Pərwərdigar ḥərbir yüzdiki yaxlarni sürtüwetidu;
Pütkül yər-zemin aldida Өz həlḳining
xərməndilikini elip taxlaydu;
Qünki Pərwərdigar xundak eytkan.
9 Wə xu künidə deyiliduki: —
«Mana, Hudayimiz muxu, biz Uningoŋa
təlmürüp kəlgən,
U bizni ḳutḳuzidu;
Mana, muxu Pərwərdigardur, biz Uningoŋa
təlmürüp kəlgən,
Biz xadlinip Uning nijat-ḳutulduruxidin
hursən bolimiz».
10 Qünki muxu taoŋḳa Pərwərdigarning ḳoli
ḳonup turidu;
Wə saman azgalda tezək bilən qəyləngəndək,
Moab Uning putliri astida qəylinidu;
11 Moab axu tezəklik azgaldin üzüp qiḳix
üqün ḳolini keridu,
Birak uning ḳoli qewər boloŋini bilən, Rəb
uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu.
12 U sepilliringning egiz mudapiəlik
ḳoroŋanlirini oŋulitip,
Yər bilən yəksan ḳilip,
Topa-qangoŋa aylanduridu.

24:22 «Nuroŋun künlərdin keyin ular jazalinidu» — ibraniy tilida «nuroŋun künlərdin keyin ular yoḳlinidu». Huda məlum həlḳni «yoḳlisa», bu yoḳlaxning nətijisi ularni *(a)* bərikətləx üqün yaki *(ə)* jazalax üqün bolidu.
–Bu sirlik bexarətni Injil «Wəḥiy» ḳismidin kəprək qüxinimiz. Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ bu dunyaoŋa ḳaytip kəlgəndə, bar jin-xəytanlar *(üstündiki ḳoxunlar...)*ni ḥangoŋa taxlaydu. Ular yənə bir ming yildin keyin yər yüzidikilərni sinax üqün wakitlik ḳoyuwetilidu. «Wəḥiy» 19-20-bablarni kərüng.
24:23 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15
25:2 Yəx. 21:9; 23:13; Wəḥ. 14:8; 18:2
25:6 «Yiliki tok maylik yeməkliklər» — Yəḥudiylar üqün, xundakla barliḳ ḳədimki həlḳlər üqün maylik wə yiliklik yeməkliklər əng esil tamak idi.
25:8 1Kor. 15:54
25:10 «Muxu taoŋḳa Pərwərdigarning ḳoli ḳonup turidu» — demək, Huda xundak ḳilip, bəht wə aram ata ḳilip, Өzini tonutidu.
25:11 «Rəb uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu» — ibraniy tilida «U uning təkəbburluḳini pəs ḳilidu».
25:11 Yəx. 16:6

Ikki xəḥər — yengi Yerusalem wə «dunyaning xəḥiri»

26 [1] Xu künidə Yəḥudaning zeminida munu nahxa eytilidu: —
«Mustəḥkəm bir xəḥirimiz bar;
U nijatlikni uningoƣa sepil wə tirəklər kilip bekitip koyidu.
[2] Wapadarlikta qing turoƣan ḥəkkaniy əlning kirixi üqün,
Dərwazilarni eqip beringlar!
[3] Kim əzining əkidə, oy-hiyali Sanga baoƣlioƣan bolsa,
Sən uni mutlək hatirjəmliktə saklaysən;
Qünki u Sanga ixənq-etikad baoƣlioƣandur.
[4] Mənggügə Pərwərdigaroƣa tayininglar;
Qünki Yaḥ Pərwərdigar ḥəkikətən əbədil'əbədlik bir koram taxtur.
[5] Qünki U yukirida turoƣanlarni pəskə qüxüridu;
Axu aliy xəḥərni, U pəs kilidu;
Uni yərgə qüxürüp,
Topa-qangoƣa aylanduridu.
[6] U put bilən qəylinidu;
U məminlərning putliri,
Miskinlərning kədəmliri bilən qəylinidu!
[7] Ḥəkkaniyning yoli bolsa tüzdur;
I Əng Tüz Yolluk Boloƣuqi,
Sən ḥəkkaniy adəm üqün uning yolini ong kilisən.
[8] I Pərwərdigar, biz dərḥəkikət Sening ḥəkümliringning yolida mengip, Seni kütüp kəlduk;
Jenimizning təxnaliki xudurki, naming wə xəḥriting axsun!
[9] Wujudum bilən keqilərdə Sanga təxna boldummən;
Bərḥək, tang səḥərlərdimu roḥim bilən iqiqimdin Seni izdidim;
Qünki ḥəkümliring yər yüzidə kərüngən bolsa,
Yər yüzidikilər ḥəkkaniylikni əginidu.
[10] Rəzil adəmgə rəḥim kərsitilsimu,
U yənila ḥəkkaniylikni əgənməydu;
Ḥətta durusluk turoƣan zemindimu u yənila adilsizlik kiliweridu,
Pərwərdigarning xanu-xəwkitini kərməydu.
[11] I Pərwərdigar, kolung kətürüldi,
Birak ular kərməydu.
Ḥalbuki, Əz həlkinggə boloƣan otluk muḥəbbitingni ular kəridu ḥəm hijil bolidu;
Küxəndiliring üqün təyyarlanoƣan ot ularni bərḥək yutuwetidu.
[12] I Pərwərdigar, Sən bizgə hatirjəmlik nesip kilisən;
Qünki bizning əməllirimizning ḥəmmisini əzüng wujudka qikaroƣansən.
[13] Dərwəkə, i Pərwərdigar Hudayimiz, ilgiri Səndin baxka «rəblər» üstimizdin ḥəkümranlik kiloƣan;
Əmdiliktə pəkət Sanga tayinipla namingni əsləp tiloƣa alimiz.
[14] Ular bolsa əldi, kaytidin yaximaydu;
Ərwaḥ bolup kətti, kayta tirilməydu;
Qünki Sən ularni jazalap yokatting,
Ularni adəmlərning esidimu kilqə kaldurmiding.
[15] Sən əlni uloƣaytkansən, i Pərwərdigar;

26:1 «U nijatlikni uningoƣa sepil wə tirəklər kilip bekitip koyidu» — «U» — Rəb Pərwərdigarni kərsitidu, əlwəttə.
26:1 Zəb. 46:4-5; 125:1; Pənd. 18:10
26:4 «Yaḥ» — bolsa «Yaḥwəḥ»ning kiskartiloƣan xəkli *(1:1-izaḥatni kərüng)*.
26:5 «yukirida turoƣanlar» — bəlkim 25-bab, 11-ayəttiki «yukirida turoƣan koxunlar»oƣa ohxax, jin-xəytanlarni kərsitixi mumkin. **«Axu aliy xəḥər»** — bəlkim dunyadiki hudasizlikka wəkillik kilidioƣan Babil, yəni yukiriki bablardiki «mənisiz xəḥər» boluxi mumkin.

26:9 «Ḥəkümliring yər yüzidə kərüngən bolsa» — bu səzning ikki hil mənisi bar: — birinqisi «adil kanunliring dunyada *(həlkingning yahxi kiloƣanliki arkilik)* ayan kilinsa...».
–Ikkinqi mənisi «tərbiyilik jaza ḥəkümliring dunyada pəyda bolsa...». Ikkila mənisi, bolupmu ikkinqi mənisi tooƣra bolsa kerək *(10-ayətni kərüng)*.
26:10 «Ḥətta durusluk turoƣan zemindimu u rəzil adəm yənila adilsizlik kiliweridu» — adillikni bəja kəltürüx biadil muḥit astida təs, əlwəttə. Ətraptikilər adil bolsa, əzining adil bolmiki asanrak bolidu. Birak rəzillər yənila biadillik kilidu.
26:12 «Qünki bizning əməllirimizning ḥəmmisini əzüng wujudka qikaroƣansən» — yaki «qünki ḥəmmə əməllirimizni əməliyləxtürgüqi əzüngdursən».
26:13 «Əmdiliktə pəkət Sanga tayinipla namingni əsləp tiloƣa alimiz» — Hudaning «kaldisi»i, yəni Hudaoƣa sadik boloƣanlar, «pəkət Sening meḥir-xəpkiting arkilikla sadik bolduk» degəndək etirap kilidu.
26:14 «Ular bolsa əldi» — muxu yərdə «ular» 13-ayəttiki «baxka rəblər», yər yüzidiki padixaḥlar yaki Israil qokunoƣan butlarning kəynidə turoƣan jin-xəytanlar bolsa kerək.

Əlni uloɣaytḳansən,
Өzünggə xan-xərəp kəltürgənsən;
Zeminning qegralirini ḥərtərəpkə uzartḳansən.

Israil ḳandaḳ yol bilən azad ḳilinoɣan?

16 I Pərwərdigar, ular dərd-ələm iqidə ḳaloɣanda, Seni izdidi;
Tərbiyilik jazalixing ularning bexioɣa qüxkəndə,
Ular aḥ urup, piqirlap bir duani ḳildi: —
17 «Boxinix aldida turoɣan, toloɣiḳi tutup, aoɣriḳtin warḳirioɣan bir ḥamilidar ayaldək,
Biz Sening aldingda xundaḳ bolduḳ, i Pərwərdigar.
18 Biz ikki ḳat bolup,
Toloɣaḳḳa qüxtuḳ,
Birak pəḳət yəlla qiḳarduḳ;
Yər yüzidikilər üqün ḥeq nijat-ḳutḳuzuxni yətküzmiduḳ;
Dunyadiki adəmlər ḥeq tuoɣulmidi».

Hudaning Israilning duasioɣa boloɣan jawabi

19 «Sanga təwə əlgən adəmlər yaxaydu;
Mening jəsitimning tirilixi bilən təng ularmu tirilidu.
I topa-qangda yatḳanlar, oyoɣinip nahxa yangritinglar!
Xəbniming tang səḥərning xəbnimidəktur;
Yər-zemin əzidə əlgənlərni tuoɣup beridu.
20 I həlḳim, kelinglar,
Өyünglaroɣa kirip, kəyninglardin ixiklərni etip ḳoyunglar;
Mening dəroɣəzipim ətküqə, əzüngni bir dəmlik yoxuruwal.
21 Qünki ḳara,
Pərwərdigar Өz jayidin qiḳip,
Yər yüzidikilərning gunaḥini əzlirigə ḳayturmaḳqi;
Yər bolsa üstigə təkülgən ḳanlarni axkarilaydu,
Өzidə əltürülgənlərni ḥaman yepiwərməydu.

Xəytanning jazalinixi Israillar yioɣilip Hudaoɣa mewə beridu

27 1 Xu künidə Pərwərdigar Өzining dəḥxətlik, büyük wə küqlük xəmxiri bilən uqḳur yilan lewiatanni,
Yəni toloɣanoɣuqi yilan lewiatanni jazalaydu;
U yənə dengizda turoɣan əjdiḥani əltüridu.
2 Xu küni sap xarab beridioɣan bir üzümzar bolidu!
U tooɣruluḳ nahxa eytinglar!
3 Өzüm Pərwərdigar uni saḳlaymən;
Mən ḥər dəḳiḳə uni suoɣirimən;
Birsi uningoɣa ziyan yətküzmisun dəp keqə-kündüz saḳlaymən.
4 Oɣəzəp Məndə ḳalmidi;

26:15 «Sən əlni... zeminning ... ḥərtərəpkə uzartḳansən» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Sən... əslidə ularni *(əlni, yəni Israilni)* jaḥanning əng qetigə sürgün ḳiloɣansən».
26:17 Yuḥ. 16:21
26:18 «Dunyadiki adəmlər ḥeq tuoɣulmidi» — baxḳa birhil tərjimisi «dunyada turoɣanlar ḥeq yiḳilmidi» *(demək, uruxta bizdə ḥeq oɣəlibə bolmidi)*. Birak bizningqə yuḳiriḳi tərjimisi tooɣra. Xuning bilən muxu ayət Hudaning Israil tooɣruluḳ boloɣan qongḳur məḳsiti üstidə tohtilidu, dəp ḳaraymiz. U Israil arḳilik dunyadikilərgə nijat-ḳutḳuzux həwirini yətküzüp, ularni yengi ḥayatḳa, yəni mənggülük ḥayatḳa erixtürüp, ḳaytidin tuoɣdurmaḳqi. Lekin Israil Hudaning xu məḳsitigə ḳoral boluxḳa layiḳətsiz bolup ḳaldi . Xunga Huda Өzi *(19-20-ayətlər wə təwəndiki bablaroɣa asasən)* xu ixni ḳilidu, dəydu.
26:19 «Sanga təwə əlgən adəmlər» — bu səzni anglawatḳan «ḳaldi»larning əzi seygən mərḥumlarni kərsitixi mumkin. **«Mening jəsitimning tirilixi bilən təng ular tirilidu»** — bəzidə ibraniy tilida birlik san kəplük sanni bildüridu; birak muxu ayət Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning tirilixi bilən baxḳilarmu tirilidu, degən bexarətlik mənidə boluximu mumkin *(Injil, «Mat.» 27:52ni, «Rim.», 6:3-11ni kərüng)*.
26:20 2Kor. 4:17
27:1 «Pərwərdigar ... Xəmxiri bilən uqḳur yilan lewiatanni, yəni toloɣanoɣuqi yilan lewiatanni jazalaydu; u yənə dengizda turoɣan əjdiḥani əltüridu» — lewiatan qongḳur dengiz astida yaxaydioɣan ḳorḳunluḳ əjdiḥaoɣa ohxap ketidioɣan ḥaywan. Bəzi alimlar uni timsaḥ dəydu, birak biz uningoɣa ixənməymiz *(Təwrattiki «Ayup» lewiatan tooɣrisidiki 41-babtiki izaḥatlirimiz wə «ḳoxumqə səzimiz»ni kərüng)*.
–«Jazalax» degən səzdin, birhil yaman roḥning küqining lewiatanning ḳaynidə turuxi bilən, lewiatanni rəzillikning bir wəkili bolidu dəp qüxinimiz. Injil «Wəḥiy» 12-, 13-ḥam 20-babḳa asasən qüxinimizki, lewiatan Xəytanning əzi ḥəm əzining ahirḳi zamandiki wəkili boloɣan dəjjalni bildüridu. **«uqḳur yilan»** — lewiatan Xəytanning asmandiki ipadisi, «toloɣanoɣuqi yilan» yər yüzidiki ipadisi, «əjdiḥa» dengizdiki ipadisidur.
27:1 Wəḥ. 12:9
27:2 «sap xarab beridioɣan bir üzümzar» — yaki «bək yeḳimlik bir üzümzar».

Aḫ, Manga ḳarxi jəng ḳilidioŋan tikənlər yaki
jioŋanlar bolsaidi!
Undaḳ bolsa Mən ularoŋa ḳarxi yürüx ḳilattim,
Ularni yioŋixturup kəydürüwetəttim!
5 Bolmisa u Meni baxpanaḫlik ḳilip tutsun;
U Mən bilən birliktə hatirjəmliktə bolsun,
Dərḫəḳiḳət, u Mən bilən birliktə hatirjəmliktə
bolsun!
6 Kəlgüsi künlərdə, Yaḳup yiltiz tartidu;
Israil bihlinip, qeqəkləydu,
Ular pütkül yər yüzini mewə-qewə bilən
ḳaplaydu.

Pərwərdigarning Өz həlḳigə boloŋan muamilisi

7 Pərwərdigar Israilni uroŋanlarni uroŋanqilik
Israilni urup baḳḳanmu?
U ḳiroŋanlardək Israil ḳirilip baḳḳanmu?
8 Sən ularni əyibligəndə əlqəmdin təwən ja-
zalap ularni paliwətkənsən;
Xərḳ xamili qiḳḳan künidə U Uning zərblik
xamili bilən ularni ḳooŋliwətkən.
9 Əmdi xu yol bilən Yaḳupning ḳəbiḫliki
kəqürüm ḳiliniduki, —
Uning gunaḫining elip taxlanoŋanliḳining
pixḳan mewisi xu boliduki: —
U ḳurbangaḫtiki ḫəmmə taxlarni kukum-
talḳan ḳilidu,
«Axəraḫ»larni wə «kün tüwrükliri»ni zadila
turoŋuzmaydu.
10 Qünki mustəḫkəmləngən xəḫər oŋerib bo-
lup ḳalidu,
Adəmzatsiz makan ḫəm taxliwetilgən
bayawandək bolidu;
Xu yərdə mozay ozuḳlinidu,
Xu yərdə yetip, uning xahlirini yəydu.
11 Uning xahliri solixix bilən üzülidu;
Ayallar kelip ularni otun ḳilip kəydürüwetidu.
Qünki bu bir yorutulmioŋan həlḳ;
Xunga ularni Yaratḳuqi ularoŋa rəḫim
ḳilmaydu;
Ularni Xəkilləndürgüqi ularoŋa xəpḳət
kərsətməydu.
12 Wə xu küni xundaḳ boliduki,
Pərwərdigar Əfrat dəryasining eḳimliridin
tartip Misir wadisioŋiqə ḫər yərni silkiydu,
Wə silər bir-birləp terip yioŋiwelinisilər,
I Israil baliliri!
13 Wə xu küni xundaḳ boliduki,
Büyük kanay qelinidu;

27:4 «Oŋəzəp Məndə ḳalmidi» — bəlkim Israiloŋa ḳaritiloŋan oŋəzəpni kərsitidu. **«Aḫ, Manga ḳarxi jəng ḳilidioŋan tikənlər yaki jioŋanlar bolsaidi!... ularni yioŋixturup kəydürüwetəttim!»** — Hudaning Өz üzümzari boloŋan Israiloŋa *(5-babni yənə kərüng)* xunqə hursənliki wə ḳizoŋinliḳi barki, U ularoŋa boloŋan ḳooŋdax muḫəbbitimni kərsitix pursiti bolsun üqün, bir tal tikənla pəyda bolsaidi!» dəp tiligəndək ḳilidu.

27:5 «Bolmisa u Meni baxpanaḫlik ḳilip tutsun; u Mən bilən birliktə hatirjəmliktə bolsun!...» — Huda ḫətta Өzigə ḳarxi turoŋan bir tikəngimu towa ḳilix, hatirjəmlikkə kelix pursitini yətküzidu! Buni ikki ḳetim deyix, buni təkitləxtin ibarət.

27:6 «Ular Israil pütkül yər yüzini mewə-qewə bilən ḳaplaydu» — muxu səz Babil xəḫirining «yər yüzini xəḫərlər bilən ḳaplayli» *(14:21)* degən məḳsiti bilən pütünləy ohximaydu.

–Xu qaoŋda bolsa Hudaning Өz üzümzari boloŋan Israildin kütkən ümidi *(5-babta hatirilənqəndək)* kəp jəḫətlərdin əməlgə axurulidu.

27:6 Zəb. 72:16

27:7 «Pərwərdigar Israilni uroŋanlarni uroŋanqilik Israilni urup baḳḳanmu? U ḳiroŋanlardək Israil ḳirilip baḳḳanmu?» — ibraniy tilida intayin ḳiskartilip ipadilinidu: «U Israilni uroŋanlarni uroŋan dərijidə uni urup baḳḳanmu? U *(Huda)* ḳiroŋanlardək, u *(Israil)* ḳirilip baḳḳanmu?».

–Baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigar Israilni baxḳilar uroŋan dərijidə urup baḳḳanmu? Yaki Israil əllər təripidin ḳiriloŋandək Pərwərdigar təripidin ḳirilip baḳḳanmu?».

27:8 «Sən ularni əyibligəndə əlqəmdin təwən jazalap ularni paliwətkənsən; xərḳ xamili qiḳḳan künidə U Uning zərblik xamili bilən ularni ḳooŋliwətkən» — demək, 7-ayəttə deyilginidək, Huda Israilni tərbiyilәp jazaliоŋanda «əlqəmdin təwən» jazaliоŋan; xərḳ xamili zərbilik boloŋini bilən daimlik əməs, pəḳət turup-turup soḳup turidu. Baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrixi mumkin.

27:8 Yər. 30:11; 46:28

27:9 «Yaḳupning ḳəbiḫliki kəqürüm ḳilinidu» — ibraniy tilida «Yaḳupning ḳəbiḫliki yepilidu» yaki «Yaḳupning ḳəbiḫliki kəfarət ḳilinidu». **«ḳurbangaḫtiki ḫəmmə taxlar...»** — muxu ayəttiki «ḳurbangaḫ» bəlkim butlaroŋa qoḳunuxta ixlitilidioŋan nərsə. **«Axəraḫ»** — «Axəraḫ» butliri wə huxbuygaḫlar bolsa, 17-bab, 8-ayəttiki izaḫatni kərüng.

27:10 «mustəḫkəmləngən xəḫər» — muxu «mustəḫkəmləngən xəḫər» bolsa, awwal Babilni kərsətsə kerək; birak 10:24-ayəttiki izaḫatta deginimizdək, Babilning əzi kəlgüsi «pütkül hudasiz dunya»ni bildüridu.

27:12 «Əfrat dəryasining eḳimliridin tartip Misir wadisioŋiqə» — muxu ibarə Israilning barliḳ zeminini kərsitix üqün pat-pat ixlitilidu. Hərittilərni kərüng.

27:12 Yəx. 17:5

Xuning bilən Asuriyə zeminida tügixəy dəp ⱪaloⱪanlar,
Wə Misir zeminida musapir boloⱪanlar kelidu;
Ular Yerusalemda muⱪəddəs taoⱪ üstidə Pərwərdigaroⱪa ibadət ⱪilidu.

Əfraim, yəni «ximaliy padixaⱨliⱪ» tooⱪuluⱪ bir bexarət
Birdinbir ul nemə?

28 [1] Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloⱪan güllük tajioⱪa way!
Munbət jiloⱪining bexioⱪa taⱪiwaloⱪan,
Yəni ularning solixip ⱪaloⱪan «pəhri» boloⱪan güligə way!
I xarabning əsiri boloⱪanlar!
[2] Mana, Rəb bir küq wə ⱪudrət igisini ⱨazirlidi;
U bolsa, məldürlük judun ⱨəm wəyran ⱪiloⱪuqi borandək,
Dəⱨxət bilən taxⱪan kəlkün suliridək,
Əxəddiylərqə tajni yərgə uridu.
[3] Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloⱪan güllük taji ayaoⱪ astida qəylinidu;
[4] Wə munbət jiloⱪining bexida taⱪiwaloⱪan, Ularning «pəhri» boloⱪan solixip ⱪaloⱪan güli bolsa,
Baldur pixⱪan ənjürdək bolidu;
Uni kərgən kixi kərüpla,
Ⱪolioⱪa elip kap etip yutuwalidu.
[5] Xu künidə, samawi ⱪoxunlarning Sərdari boloⱪan Pərwərdigar Əz həlⱪining ⱪaldisi üqün xərəplik bir taj,
Xundaⱪla kərkəm bir qəmbirək bolidu.
[6] U yənə ⱨəküm qiⱪirixⱪa olturoⱪanlaroⱪa tooⱪra ⱨəküm qiⱪaroⱪuqi Roⱨ,
Wə dərwazida jəngni qekindürgüqigə küq bolidu.

Yerusalemdiki əmirlərning əⱨwali
Kim Hudaning səzini qüxinələydu?

[7] Birⱪ bularmu xarab arⱪiliⱪ hatalaxti,
Ⱨaraⱪ bilən eziⱪip kətti: —
Ⱨəm kaⱨin ⱨəm pəyoⱪəmbər ⱨaraⱪ arⱪiliⱪ eziⱪip kətti;
Ular xarab təripidin yutuwelinoⱪan;
Ular ⱨaraⱪ tüpəylidin ələng-səlәng bolup eziⱪip kətti;
Ular aldin kərüxtin adaxti,
Ⱨəküm ⱪilixta eziⱪixti;
[8] Qünki ⱨəmmə dastihan box orun ⱪalmay ⱪusuⱪ wə nijasət bilən toldi.

27:13 «Xu küni xundaⱪ boliduki, büyük kanay qelinidu» — Hudaning həlⱪini qaⱪiridioⱪan, ahirⱪi zamandiki muxu «büyük kanay» Muⱪəddəs Kitabta baxⱪa kəp yərlərdə tiloⱪa elinidu. Yəxaya əzi 18-babta u tooⱪrisida toⱨtilidu.
–Muxu yərdə, Hudaning meⱨir-xəpⱪitining barliⱪ insanlar üqün ortaⱪliⱪi, Yəⱨudiy əməslər *(Asuriyə zeminida tügixəy dəp ⱪaloⱪanlar... Misir zeminida musapir boloⱪanlar)* Hudaoⱪa tayanoⱪan Yəhudiylar bilən billə Uning padixaⱨliⱪioⱪa mirashor bolidioⱪanliⱪi enik kərünidu.
27:13 Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəⱨ. 10:7, 11:15
28:1 «Əfraimdiki məyhorlarning bexidiki təkəbburluⱪ bilən taⱪiwaloⱪan güllük tajioⱪa way!...» — Əfraimning bəgliri ⱨaraⱪ iqixkə bək amraⱪ idi. Ularning ərp-aditigə asasən, abruyluⱪ adəmlər olturuxlarda gül taj taⱪaytti. Yəxaya pəyoⱪəmbər, ularning «pəhri» boloⱪan güli, yəni ularning «xan-xəripi» solixip ketip yoⱪay dəp ⱪaldi, dəydu. Aq adəm kərüpla yəwalidioⱪan bir tal ənjürdək ular yoⱪap ketixi mumkin. Ⱨazir bolsa, təkəbburluⱪ ⱪilidioⱪan yaki əyx-ixrət ⱪilidioⱪan waⱪit əməs, bəlki towa ⱪilip pəryad ketürüx kerək, degənliktur.
–«Munbət jiloⱪa» — ximaliy padixaⱨliⱪ *(Israil)*ning paytəhti boloⱪan Samariyə jaylaxⱪan jiloⱪini kərsətsə kerək.

28:6 «U yənə ⱨəküm qiⱪirixⱪa olturoⱪanlaroⱪa tooⱪra ⱨəküm qiⱪaroⱪuqi Roⱨ, wə dərwazida jəngni qekindürgüqigə küq bolidu» — mətiwərlər həlⱪ üqün ⱨəküm qiⱪirix, sot ⱪilix üqün xəⱨər dərwazilirida olturatti.
–Baxⱪa birⱨil tərjimisi: — «Düxmənni dərwazisioⱪiqə qekindurgüqigə küq bolidu» — demək, ⱨujum ⱪilidioⱪanlaroⱪa küq bolidu.
28:7 «kaⱨin» — muⱪəddəs ibadəthanida həlⱪlərgə wəkil bolup ⱪurbanliⱪ ⱪiloⱪuqi.
28:7 Yəx. 5:11
28:8 «Ⱨəmmə dastihan box orun ⱪalmay ⱪusuⱪ wə nijasət bilən toldi» — mumkinqiliki barki, Yəxaya orda bilən boloⱪan munasiwiti bilən Yerusalemdiki ərbablarning olturuxioⱪa ⱪatnixalaydu. Təwəndiki ayətlərgə ⱪarioⱪanda, olturuxning səwəbi, Misir bilən Asuriyəgə ⱪarxi turux ittipaⱪi tooⱪrisidiki kelixim tüzgənlikni təbrikləxtin ibarət idi. Yəxaya ⱨərdaim mundaⱪ ittipaⱪni tüzməslikni təxəbbus ⱪilip, ularning mazaⱪlirioⱪa uqrioⱪan.

Əmirlər Yəxayani mazaq qilidu

9 «U kimgə bilim əgətməkqidu?
U zadi kimni muxu həwərni qüxinidioqan
qilmaqqidu?»

Yəxaya jawab beridu

10 Eoqizlanduruloqanlaroqa əməsmu?!
Əmqəktin ayriloqan bowaqlaroqa əməsmu?!
Qünki həwər bolsa wəzmuwəz, wəzmuwəzdur,
Qurmuqur, qurmuqurdur,
Bu yərdə azraq,
Xu yərdə azraq bolidu...
11 Qünki duduqlaydioqan ləwlər wə yat bir til
bilən U muxu həlqqə səz qilidu.
12 U uloroa: —
«Mana, aram muxu yərdə,
Ħali yoqlarni aram aldurunglar;
Yengilinix muxudur» — degən,
Birak ular ħeqnemini anglaxni halimioqan.
13 Xunga Pərwərdigarning səzi uloroa: —
«Wəzmuwəz, wəzmuwəzdur,
Qurmuqur, qurmuqurdur.
Muxu yərgə azrak,
Xu yərgə azrak bolidu;
Xuning bilən ular aldioqa ketiwetip,
Putlixip, ongda qüxidu,
Sundurulup,
Tuzakqa qüxüp tutulup qalidu.
14 — Xunga ħəy silər mazak qiloquqilar,
Yerusalemda turoqan muxu həlqni idarə qiloquqilar,
Pərwərdigarning səzini anglap qoyunglar!
15 Qünki silər: — «Biz ölüm bilən əħdə tüzduk,
Təħtisara bilən billə bir kelixim bekittuk;
Qamqa taxqindək ətüp kətkəndə,
U bizgə təgməydu;
Qünki yaloqanqiliqni baxpanaħimiz qilduk,
Yaloqan səzlər astida məkünüwalduk» —
dedinglar,
16 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Zionda ul bolux üqün bir Tax,
Sinaqtin ətküzülgən bir tax,
Qimmətlik bir burjək texi,

28:9 «U kimgə bilim əgətməkqidu? U zadi kimni muxu həwərni qüxinidioqan qilmaqqidu?» — muxu səzlər, bəlkim, ziyapəttə olturoqanlar Yəxayani mazak qilidioqan səz boluxi mumkin. Xübhisizki, ular «Pəqət Hudaoqila tayinixiniz kerək» degən həwərni intayin addiy, səbiy balining kəzkarixi, halas, dəp karaytti.

28:10 «Eoqizlanduruloqanlaroqa əməsmu?! Əmqəktin ayriloqan bowaqlaroqa əməsmu?!» — muxu səzlər, bəlkim, Yəxayaning jawabining baxlinixi. Yəxaya ularning «muxu kəzkarixing bək addiy ikən» degən mazak gəplirini əzlirigə qayturup: «Pəqət addiy adəmlər, səbiy balidək kiqik peil kixilərla muxularni qüxinələydu, xundakla Hudaning səzini qobul qilalaydu. Təkəbbur, əzini əqillik qaoqlaydioqanlar ħərgiz qüxinəlməydu», dəydu.

–«Qünki həwər bolsa wəzmuwəz, wəzmuwəzdur, qurmuqur, qurmuqurdur, bu yərdə azrak, xu yərdə azrak bolidu...» — muxu səzning üq muħim nuqtisi bar: —

–(1) Yəxaya muxu yərdə kitabidiki bexarətlarni toluk qüxinixkə tolimu muħim bir aqquqni beridu. Bexarətlər bir-birləp, birsi bu ħəqiqətni təkitlisə, birsi u ħəqiqətni təkitləydu, ħəmmə bexarət arqilik bizgə qandak qilip Hudaoqa pütünləy, ətraplik ixinip tayinixni əgitidu.

–(2) «wəzmuwəz, ... qurmuqur...» ibraniy tilida «saw, saw,.... kaw, kaw, ...» degəndək kiqik balining tələppuzida eytilidu. Xuning bilən u Hudaning səzini qobul qilix üqün kiqik balioqa ohxax kiqik peillik boluxi kerək dəp təkitləydu.

–(3) bala səzligəndək «saw, saw,.... kaw, kaw, ...» degən səzlər yənə kelip yat bir tildək bolup, 11-ayətni tonuxturidu. Təwəndiki izahatnimu kerüng.

28:11 «Qünki duduqlaydioqan ləwlər wə yat bir til bilən U muxu həlqqə səz qilidu» — demək, Yerusalem wə Yəhudaliqlar yat bir dələt təripidin basturulup, yat yurtqa yətkilidu. Ular Hudaning addiy səzlirini «balilarqə gəp» dəp mazak qilip rət qilidu, nətijidə muxundak awazlar ularda yamrap ketidu.

28:11 1Kor. 14:21

28:12 «Mana, aram muxu yərdə, ħali yoqlarni aram aldurunglar; yengilinix muxudur» — bu səzlər Yəxaya yətküzgən həwərning jəwħiridur. Hudaoqa tayinix — aramliktur! **«Duduqlaydioqan ləwlar wə yat bir til bilən U Pərwərdigar muxu həlqqə səz qilidu... birak ular ħeqnemini anglaxni halimioqan»** — məzkur bexarət *(11-13)* tooqrulukmu «1Kor.» 14:21-22 wə uningoqa baoqlik «qoxumqə səz»nimu kerüng.

28:13 «Xuning bilən ular aldioqa ketiwetip, putlixip, ongda qüxidu, ...tuzakqa qüxüp tutulup qalidu» — əzi tallioqan yoli bilən aloqa baskini bilən, nətijisi ħalakəttur, halas.

28:13 2Kor. 2:16

28:15 «Biz ölüm bilən əħdə tüzduk, təħtisara bilən billə bir kelixim bekittuk... yaloqan səzlər astida məkünüwalduk» — ħərkandak kixi muxundak səzlərni aoqzi bilən deməydu, əlwəttə. Birak Yəxaya pəyoqəmbər muxu səzlərni ularning aoqzioqa selip, ularning tüzgən əħdisining ħəqiqiy əħmiyitini ayan qilidu.

–Xu qaoqdiki əħdə bolsa Misir bilən boloqanidi, birak Yəxaya bexarəttə xuni biwasitə deməydu. Buning səwəbi bəlkim Misirdiki bu əħdə kəlgüsidə adəmni tehimu aldaydioqan, ahirki zamandiki bir əħdini kərsitidu. Muxu əħdini Israil Xəytanning wəkili dəjjal bilən tüzidu. «Dan.» 9:27, Injil «Wəħ.» 11:2, 13:5ni kerüng.

28:15 Dan. 9:27, Wəħ. 11:2, 13:5, 16, 17; 2Tes. 2:3-4

Ixənqlik ḫəm muḳim ul texini saloɳuqi Mən
bolimən.
Uningoɳa ixinip tayanoɳan kixi ḫeq
ḫoduḳmaydu, aldirimaydu.
17 Wə Mən adalətni əlqəm tanisi ḳilimən,
Ḫəḳḳaniyliḳni bolsa tik əlqigüq yip ḳilimən;
Məldür baxpanaḫi boloɳan yaloɳanqiliḳni
süpürüp taxlaydu,
Wə kəlkün məküwaloɳan jayini texip
əpketidu.
18 Xuning bilən ölüm bilən tüzgən əḫdənglar
bikar ḳiliwetilidu;
Silərning təḫtisara bilən bekitkən
keliximinglar aḳmaydu;
Ḳamqa taxḳindək ötüp kətkəndə,
Silər uning bilən qəyliwetilisilər.
19 U ətüp ketixi bilənla silərni tutidu;
Ḫəm səḫər-səḫərlərdə,
Ḫəm keqə-kündüzlərdimu u ətüp turidu,
Bu həwərni pəḳət anglap qüxinixning əzila
wəḫimigə qüxüx bolidu.
20 Qünki kariwat sozulup yetixḳa ḳiskilik
ḳilidu,
Yotḳan bolsa adəm tügülüp yatsimu tarlik
ḳilidu.
21 Qünki Pərwərdigar Əz ixini,
Yəni Əzining oɳəyriy əmilini yürgüzüx üqün,
Əzigə yat boloɳan ixni wujudḳa qiḳirix üqün,
Pərazim teoɳida turoɳinidək ornidin turidu,
U Gibeon jiloɳisida oɳəzəpləngənidək
oɳəzəplinidu;
22 Xunga mazaḳ ḳiloɳuqilar bolmanglar;
Bolmisa, kixənliringlar qing bolidu;
Qünki mən samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɳan Rəb Pərwərdigardin bir ḫalakət
tooɳrisida,
Yəni pütkül yər yüzigə ḳət'iylik bilən
bekitkən bir ḫalakət tooɳrisidiki həwərni
angliɳanmən.

Əḳillik deḫḳanning terix-yiɳixi tooɳrisida bir təmsil

23 — Ḳulaḳ selinglar, awazimni anglanglar;
Tingxanglar, səzlirimni anglanglar.
24 Yər ḫəydigüqi deḫḳan terix üqün yərni
kün boyi ḫəydəmdu?
U pütün kün yərni aoɳdurup,
Qalmilarni ezəmdu?
25 U yərning yüzini təkxiligəndin keyin,
Ḳarakəz bədiyanni taxlap,
Zirini qeqip, buoɳdayni taplarda selip,
Arpini terixḳa bekitilgən jayoɳa,
Ḳara buoɳdayni etiz ḳirliriɳa terimamdu?
26 Qünki uning Hudasi uni tooɳra ḫeküm
ḳilixḳa nəsiḫət ḳilidu,
U uningoɳa əgitidu.
27 Bərḫək, ḳarakəz bədiyan qixliḳ tirna bilən
tepilməydu;
Tuluḳ zirə üstidə ḫəydəlməydu;
Bəlki ḳarakəz bədiyan bolsa ḳamqa bilən
soḳulidu,
Zirə bolsa təmür-tayaḳ bilən urulup dan aj-
ritilidu.
28 Un tartixḳa danni ezix kerək, əmma
deḫḳan uni mənggügə tepiwərməydu;

28:16 «Sinaḳtin ətküzülgən bir tax» — səzmusəz tərjimə ḳiloɳanda, «Sinaḳ texi». Bu ibarə baxḳilarni sinaydioɳan ḫəm əzi sinaḳtin ətkən bir tax, degən ikki mənini əz iqigə alsa kerək.
28:16 Zəb. 118:22; Mat. 21:42; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 10:11; əf. 2:20; 1Pet. 2:6, 7, 8
28:17 «adalətni əlqəm tanisi ḳilimən» — yaki «tooɳra ḫeküm ḳilixni əlqəm tanisi ḳilimən» *(26-ayətnimu kərüng)*.
28:18 Dan. 9:27; Mat. 24:15
28:20 «Qünki kariwat sozulup yetixḳa ḳiskilik ḳilidu, yotḳan bolsa adəm tügülüp yatsimu tarlik ḳilidu» — bu kinayilik gəp. Ular Hudaning aramliḳini rət ḳilidu, əzining aram almaḳqi boloɳan yoli bolsa əzigə ḫeq aram bərməydu.

28:21 «Pərazim teoɳi» wə «Gibeon jiloɳisi» — bu ikki jayda yüz bərgən ixlarni qüxinix üqün, Təwrattiki «2Sam.» 5:17-20, 22-ayət ḳatarliḳlarni kərüng. Huda axu yərlərdə Dawut padixaḫning təḫtini mustəḫkəmləx üqün Filistiylər üstidin ikki ḳetim qong oɳəlibə ḳiloɳanidi. Birak Yəxaya ḳobul ḳiloɳan wəḫiygə asasən, adəmni jazalaxtiki muxundak ixlarning əzi Hudaning muḫəbbətlik təbiitigə pütünləy oɳəyriy, tüptin yat kelidioɳan, Əzi nəprətlinidioɳan ix ikənliki ayan ḳilinidu.
28:21 2Sam. 5:17-20, 22
28:22 Yar. 22:17, 32:12; Yəx. 10:22; Ḫox. 1:10; Rim. 9:25, 26, 27, 28; Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 24:1; 27:8; Yər. 4:23-28; 5:10, 18; 10:24; Əz. 7:19; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Nah. 1:9

U ḥarwa qaḳliri yaki at tuyaḳliri bilən uni
mənggügə tepewərməydu;
[29] Muxu ixmu samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigardin kelidu;
U nəsiḥət berixtə karamət,
Danaliḳta uluoɣdur.

Yerusalemoɣa qüxidioɣan «tərbiyilik jazalax»

29 [1] Ariəlgə, Dawut əz makani ḳiloɣan
Ariəlgə way!
Yənə bir yil yillaroɣa ḳoxulsun,
Ḥeyt-bayramlar yənə aylinip kəlsun;
[2] Biraḳ Mən dərd-ələmni Ariəlgə kəltürimən;
Dad-pəryadlar kətürülüp anglinidu;
U Manga ḥəḳiḳətən bir «Ariəl» bolidu.
[3] Qünki Mən seni ḳapsap qedirlar tiktürüp,
Seni ḳamal ḳilip muḥasirə istiḥḳamlirini
salimən,
Potəyliri bilən seni ḳorxiwalimən.
[4] Xuning bilən pəs ḳilinisən,
Sən yər tegidin səzləydioɣan,
Gəpliring pəstin, yəni topa-qangdin kelidi-
oɣan,
Awazing ərwaḥlarni qaḳiroɣuqiningkidək yər
tegidin qiḳidu,
Səzliring topa-qangdin xiwirlap qiḳḳandək
bolidu;
[5] Xu qaoɣda düxmənliringning topi huddi
yumxaḳ topa-qanglardək,
Yawuzlarning topi xamal uqurup taxlay-
dioɣan topandək tozup ketidu.
Bu ix birdinla, tuyuḳsiz bolidu!
[6] Əmdi samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar sening yeningoɣa kelidu;
Güldürmama, yər təwrəx, küqlük xawḳun,
ḳuyuntaz, boran wə yutuwaloɣuqi ot yalḳun-
lar bilən səndin ḥesab alidu.
[7] Xundaḳ ḳilip Ariəlgə ḳarxi jəng ḳilidioɣan,
Yəni uningoɣa wə ḳəl'ə-ḳoroɣanlik mudapiə-
lərgə jəng ḳiliwatḳan barlik əllərning
nuroɣunlioɣan ḳoxunliri keqisi kərgən qüx-
tiki kerünüxtək yoḳap ketidu.
[8] Aq ḳaloɣan birsi qüx kərgəndə,
Qüxidə bir nemə yəydu;
Biraḳ oyoɣansa, mana ḳorsiḳi ḳuruḳ turidu;
Qangḳioɣan birsi qüx kərgəndə,
Qüxidə su iqidu;
Biraḳ oyoɣansa, mana u ḥalidin ketidu,

28:29 «Muxu ixmu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigardin kelidu; u nəsiḥət berixtə karamət, danaliḳta uluoɣdur» — 23-29-ayətlərning əsli tekistliridiki bəzi sözlər naḥayiti az uqrioɣaqḳa, baxḳa birnəqqə hil tərjimiliri uqrxi mumkin. Biraḳ üq ix enik turidu: —
–(1) Yər ḥəydəx ḥəm danni soḳup ajritixmu kərünüxtə yərgə yaki danoɣa ḳarita «ḳattiḳ ḳolluḳ muamilə» ḳilixḳa ohxaydu; muxu ixlar bəlkim Hudaning bizgə ixlitidioɣan tərbiyə tədbirlirini bildüruxi mumkin.
–(2) Ḥəmmimiz əḳilliḳ deḥḳandin əginəyliki, u məḳsətlik ḥalda ḥəmmə ixni ḳilidu. U ḥərgiz yər ḥəydəx yaki dan soḳup ajritixtin ibarət ikki ixni zoḳlinix üqün ḳilmaydu; u ahirḳi nixanoɣa ḳarap, ḥərḳaysi uruḳlarning ḥosulini kəzləydu. Hudamu ohxaxla ḥəmmimizgə ohximaydioɣan tərbiyilik usul ḳollinip, bizdin ḥosul qiḳarmaḳqi. Uning bəzidə muamilisi «ḳopal» yaki ḳattiḳ kərünsimu, u bəribir ḥərḳandaḳ danning ünüp qiḳixioɣa kerək boloɣan xaraitni obdan bilidu, ḥərbirimizdin ayrim-ayrim ḥalda ḥosul qiḳirix usulini bilidu.
–(3) Məlum bir ḥosul üqün ḥəydəp-terix yaki dan ajritix usuli muwapiḳ boloɣini bilən, əḳilliḳ deḥḳan muxu usulni qəktin axuruwətməy ixlitidu. Huda ohxaxla ḥəmmimizni kiqik peil, muḥəbbətlik kixilərdin ḳilix üqün dəl ḳandaḳ ḥəm ḳanqilik dərijidiki muamilini ixlitix kerəklikini bilidu.
28:29 Yər. 32:19

29:1 «Ariəl» — Yerusalemni kərsitidu, u «Hudaning ḳurbanliḳ supisining bexi» degənlik, yəni ḳurbangaḥḳa ot salidioɣan orun. Muxu isim, Hudaoɣa ibadət ḳilidioɣan jay ḥəm Hudaning otioɣa uqraydioɣan jay ikənlikini bildüridu. Bəlkim xu babtiki mənisi xuki, Yerusalem Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilidioɣan orun əməs, bəlki itaətsizlik tüpəylidin uning otluḳ oɣazipigə uqraydioɣan orun bolup ḳaldi, degənlik. **«Yənə bir yil yillaroɣa ḳoxulsun»** — mənisi bəlkim, «bir yildin keyin» — demək *(2-8-ayətkə asasən)*, Asuriyə bir yildin keyin Yerusalemni muḥasirigə alidu. Undaḳ bolsa, bexarət miladiyədin ilgiriki 702-yili berilgən. –Toluḳ ayətning baxḳa birhil tərjimisi: — «Yillar kəprək ətsun, ḥeyt-bayramlar yənila ətküzülsun» ḳatarlik. Ikki hil tərjimisi ohxaxla, waḳitmu yaki ḥeyt-bayramlardiki diniy paaliyətlərmu silərni ḳutḳuzmaydu, degən mənini bildüridu.

29:3 «Mən seni ḳapsap qedirlar tiktürüp... potəyliri bilən seni ḳorxiwalimən» — bexarət Asuriyəning ḥujumini kərsətkən əməs, bəlki «barlik əllərning nuroɣunlioɣan ḳoxunliri»ning bir ḥujumini kərsitidu *(7-ayət)*; xunga u Asuriyəning tajawuzidin keyin berilgən bolsa kerək. Uning üstigə, Huda «Ariəl»ni *(ḥər ḳetim nijatini rət ḳilixi tüpəylidin)* Babildin andin Rimliḳlardin *(miladiyədin keyinki 70-yil)* **ḳutḳuzoɣan əməs**. Xunga bexarət ahirḳi zamandiki kəp əl-yurtlarning *(7-ayət)* Yerusalemoɣa, xundaḳla Israiloɣa ḳilidioɣan ḥujumini kəzdə tutidu.
29:3 Yər. 6:3; Əz. 17:17
29:4 Yəx. 8:19
29:5 Ayup 21:18; Zəb. 1:4; 35:5-6; Yəx. 17:13; 30:13
29:6 «...səndin ḥesab alidu» — ibraniy tilida «...seni yoḳlaydu».

U yənila ussuzluqḳa təxna bolidu;
Mana Zion teoɣioɣa ḳarxi jəng ḳiliwatḳan əllərning nuroɣunlioɣan ḳoxunliri dəl xundaḳ bolidu.

Roḥiy ḳarioɣuluḳ, roḥiy oɣəplət, Pərwərdigarning dora-dərmani

9 Əmdi arisaldi boluwerip,
Ḳaymuḳup ketinglar!
Өzünglarni ḳarioɣu ḳilip, ḳarioɣu bolunglar!
Ular məst boldi, biraḳ xarabtin əməs!
Ular ilənglixip ḳaldi, biraḳ ḥaraḳtin əməs!
10 Qünki Pərwərdigar silərgə oɣəplət uyḳusi basḳuqi bir roḥni təküp,
Kəzünglarni etiwətti;
U pəyoɣəmbərlər wə bax-kəzünglar boloɣan aldin kərgüqilərnimu qümkiwətti.
11 Muxu kərgən pütkül wəḥiy bolsa, silər üqün peqətliwetilgən bir yəgimə kitabdək bolup ḳaldi;
Həḳ kitabni sawatliḳ birsigə berip: —
«Oḳup berixingizni ətünimən» — desə, u: —
«Oḳuyalmaymən, qünki peqiti bar ikən» — dəydu.

12 Kitab sawatsiz birsigə berilip: —
«Oḳup berixingizni ətünimən» — deyilsə, u: —
«Mən sawatsiz» — dəydu.
13 Wə Rəb mundaḳ dəydu: —
«Muxu həlḳ aoɣzi bilən Manga yeḳinlaxḳanda,
Tili bilən Meni ḥərmətligəndə,
Biraḳ ḳəlbi bolsa Məndin yiraḳ turoɣaqḳa,
Məndin boloɣan ḳorḳuxi bolsa, pəḳət insan balisining pətiwaliridinla bolidu, halas;
14 Xunga mana, Mən muxu həlḳ arisida yənə bir karamət kərsitimən;
Karamət bir ixni karamət bilən ḳilimən;
Xuning bilən ularning danixmənlirining danaliḳi yoḳilidu;
Ularning aḳillirining əḳilliri yoxurunuwaloɣan bolidu».

Qong əzgirixlər

15 Өzining pükkən niyətlirini Pərwərdigardin yoxurux üqün astin yərgə kiriwaloɣan,
Өz ixlirini ḳarangoɣuluḳta ḳilidioɣan,

29:8 «... oyoɣansa, mana u ḥalidin ketidu, u yənila ussuzluqḳa təxna bolidu; mana Zion teoɣioɣa ḳarxi jəng ḳiliwatḳan əllərning nuroɣunlioɣan ḳoxunliri dəl xundaḳ bolidu» — demək, bu qüxni kərgən kixi baxḳa əllərning ḳoxunlirini kərsitidu. Qüxidə kərgən «tamaḳ-su» barliḳ əllər yutuwalmaḳqi boloɣan Yerusalemni kərsitidu. Əllər «Yerusalem bizningki» dəp ham hiyal ḳilip, tuyuḳsiz ḥəmmidin ayrilip, məoɣlup bolidu.
29:9 «Əmdi arisaldi boluwerip, ḳaymuḳup ketinglar!...» — bu ayət intayin muḥim. Yəxaya Asuriyə yaki baxḳa besip kirgən tajawuzqilardin ḳutuluxni alliburun aldin'ala eytḳan *(36-37-bablarni kərüng)*. Əmdi muxu ḳutuluxlarni kərgənlər yənila Hudaoɣa ixənməy «tasadipiyliḳtin boloɣan» yaki «Misir bilən boloɣan ittipaḳtin boloɣan» desə ḳandaḳ bolidu?
–Əgər ular xu qaoɣda «arisaldi» bolsa, ḥeq ḳararoɣa tehi kəlmisə, ular ḥərḳandaḳ bir ixta bax ḳaturidioɣan bolidu. Yəxaya ularning xundaḳ ḳajliḳ ḳilidioɣanliḳini aldin bilgən *(Hudaning agaḥini 6:10-ayəttə kərüng)*. Xunga u kinayə ḳilip, ularni xundaḳ ḳilixḳa dəwət ḳilidu.
29:10 «Pərwərdigar silərgə oɣəplət uyḳusi basḳuqi bir roḥni təküp... aldin kərgüqilərnimu qümkiwətti» — yuḳiriḳi izaḥatta eytḳinimizdək, ular Pərwərdigarning ḳaramətlirini yənila etirap ḳilmioɣandin keyin, Huda ularni tehimu əz ḳajliḳida bekitip ḳoyidu. Xundaḳ ḳiloɣini bilən U ularni tehi taxliwətmigən; U uloroɣa əng ahirḳi bir pursətni yaritip beridu. Bu pursət 14-ayəttə aldin'ala eytilidu.
29:10 Rim. 11:8

29:12 «Kitab sawatsiz birsigə berilip... u: — «Mən sawatsiz» — dəydu» — sawatliḳ kixi bolsa «kitab peqətləngən» *(peqətni buzuxḳa əzümni awarə ḳilmaymən)* degən baḥanini kərsitidu. Sawatsiz kixi bolsa əlwəttə oḳuyalmaydu; biraḳ u sawatliḳ kixidinmu oḳup berixni sorimaydu. Demək, nuroɣun adəmlər bu ikki hil kixilərgə ohxax Hudaning bərgən wəḥiysigə pərwayim pələk dəp yürüweridu.
29:13 «Muxu həlḳ aoɣzi bilən Manga yeḳinlaxḳanda... ḳəlbi bolsa Məndin yiraḳ turoɣaqḳa, Məndin boloɣan ḳorḳuxi bolsa, pəḳət insan balisining pətiwaliridinla bolidu, halas» — «Mat.» 15:7-9, «Mar.» 7:6-7ni kərüng.
29:13 Mat. 15:8; Mar. 7:6
29:14 «Xunga mana, Mən muxu həlḳ arisida yənə bir karamət kərsitimən; karamət bir ixni karamət bilən ḳilimən» — Huda uloroɣa səwr-taḳət bilən yənə bir pursət bərməḳqi. Bu pursətning nemə ikənliki enik tiloɣa elinmioɣan. Biraḳ bu yərdə deyilgən səzlərgə ḳarioɣanda bu karamətning «Asuriyədin ḳutulux» degən məjizidin birnəqqə ḥəssə yuḳiriliḳi, ajayibliḳi, karamətliki wə tilsimatliḳi bar boluxi mumkin. Biz yənə xundaḳ dəp ḳaraymizki, Yəxaya pəyoɣəmbər muxu ixni kitabining ḳaloɣan ḳismida bizgə eytip beridu; oḳurmənlərning əzi uni oḳup qüxinələydu. **«Xuning bilən ularning danixmənlirining danaliḳi yoḳilidu; ularning aḳillirining əḳilliri yoxurunuwaloɣan bolidu»** — Hudaning ixligən muxu karamitining nətijisi dunyadiki «danixmənlik»ni əz-əzidin hijil ḳilidu. «1Kor.» 1:19ni kərüng.
–««Aḳillarning əḳilliri» yoxuruniwalidu» — demək, ularning əḳli ḥeq əsḳatmaydu ḥəm baxḳilar aldida kərünüxkə hijil bolidu.
29:14 Yər. 49:7; Ob. 8; Mat. 11:25; 1Kor. 1:19

Wə «Bizni kim kəridu» wə «Kim bizni bilgən» degənlərgə way!..
16 Ah, silərning tətürlükünglar!
Sapalqini seoqiz layoqa ohxatkili bolamdu?
Xundakla ix əzini Ixligüqigə: «U meni ixlimigən»,
Yaki xəkilləndürülgən əzini Xəkilləndürgüqigə: «Uning əkli yok» desə bolamdu?!..
17 Qünki kiska wakit iqidila, Liwan mewilik baoqka aylandurulmamdu?
Mewilik baoq bolsa orman hesablanmamdu?..
18 Xu künidə gaslar xu yəgimə kitabning səzlirini anglaydioqan,
Karioqular zulmət həm karangoquluktin qikip kəzliri kəridioqan bolidu;..
19 Məminlər bolsa Pərwərdigardin tehimu hursən bolidu;
Insanlar arisidiki miskinlər Israildiki Mukəddəs Boloquqidin xadlinidu.
20 Rəhimsiz boloquqi yokaydu, mazak kiloquqi oqayib bolidu;
Kəbihlik pursitini kütidioqanlarning həmmisi halak kilinidu;
21 Mana muxundak adəmlər adəmni bir səz üqünla jinayətqi kilidu,
Dərwazida turup rəzillikkə tənbih bərgüqi üqün tuzak təyyarlap koyidu,
Həkkaniy adəmning dəwasini səwəbsiz bikar kiliwetidu..
22 Xunga Ibrahim üqün bədəl tələp kutkuzoqan Pərwərdigar Yakupning jəməti tooqruluk mundak dəydu: —
«Hazir bolsa Yakup hijillikka kalmaydu,
Hazir bolsa u tit-tit bolup qirayi tatirip kətməydu;..
23 Qünki Yakup kolumning ixligən əmili boloqan, əz arisida turoqan əwladlirini kərgən wakitida,
Ular namimni mukəddəs dəp uluoqlaydioqan,
Yakupning Mukəddəs Boloquqisini pakmukəddəs dəp bilidioqan,
Israilning Hudasidin korkidioqan bolidu..
24 Rohi ezip kətkənlər yorutulidioqan,
Kakxap yürgənlər nəsihət-bilim kobul kilidioqan bolidu.

Misir bilən ittipaklixix — Hudaoqa tayanmasliktur

30 1 «Asiy oqullarning əhwalioqa way!» — dəydu Pərwərdigar,
— «Ular pilanlarni tüzməkqi, birak Məndin almaydu;
Ular mudapiə tosukini bərpa kilidu,
Birak u Mening Rohim əməs;
Xundak kilip ular gunahi üstigə gunah koxuwalidu.
2 Ular Məndin hek sorimayla Misiroqa yol aldi;
Pirəwnning kaniti astidin panah izdəp,
Misirning sayisigə ixinip tayinidu yənə!

29:15 Zəb. 94:7
29:16 Yəx. 45:9
29:17 «Liwan mewilik baoqka aylandurulmamdu? Mewilik baoq bolsa orman hesablanmamdu?» — Liwan kona zamanlardin tartip ormanliri bilən dangki qikkan rayon bolup kəlgən. Muxu orman bilən uning «mewilik baoq»lirining rolliri almaxturuloqan bolsa, undakta yukiri orunda turoqanlar yaki təkəbburlar pəs *(birak yənila yahxi wə mewə beridioqan)* orunoqa bekitilidu wə kəmtərlər bolsa yukiri orunoqa koyulidu, deməkqi. Kandakla bolmisun, nuroqun kixilərning orunlirida almixix yüz beridu.
29:18 Mat. 11:5
29:21 «Ular dərwazida turup rəzillikkə tənbih bərgüqi üqün tuzak təyyarlap koyidu» — xəhər dərwazisi sot kilidioqan jay idi.
29:21 Am. 5:10
29:22 Xunga Ibrahim üqün bədəl tələp kutkuzoqan Pərwərdigar Yakupning jəməti tooqruluk mundak dəydu: — «Hazir bolsa Yakup hijillikka kalmaydu, hazir bolsa u tit-tit bolup qirayi tatirip kətməydu» — demək: —
–(1) «Yakup əz pərzəntliri *(jəməti)* tooqrisida hijil bolmaydu». Yakup hayat wakitida əzining on ikki ooqlining kilmixliridin nahayiti hijil bolup yürətti *(«Yar.» 34-babni kərüng)*. Andin Yakup keyinki dəwrdə pərzəntlirining kiloqanlirini kərgən bolsa, tehimu hijil boloqan bolatti! Birak «hazir bolsa» *(kəlgüsidə)* adil, həkkaniy, sap dillik «yengidin tuquloqan», yengi bir pərzənti, yengi bir Israil wujudka kelidu; Yakup *(tirilgən wakitida)* ulardin heq hijil bolmaydu, əlwəttə.
–(2) «Uning qirayi tatirip kətməydu» — Əz ooqullirining bir-birigə həsəthor boloqanliki tüpəylidin Yakup kəp japa tartkan. U Yüsüpni «eltürülgən» dəp uzun yillar matəm tutkan, andin əng yahxi kəridioqan Binyaminni «yokap kətti» dəp ənsirəp ələy dəp kaloqan. Birak əz pərzəntliri tooqrisida ənsirəxning hajiti yok — qünki «hazir bolsa» hərbiri Hudaning baxpanahida aman-esən mənggü turidu, xundakla bir-biri bilən inak ətüxidu.
29:23 «Yakup kolumning ixligən əmili boloqan, əz arisida turoqan əwladlirini kərgən wakitida...» — muxu 22-24-ayəttə həm Yakupning əzini *(Israilni)* həm uning əwladlirini *(Israillarni)* kersitidu. Yakupning əzi ularni kərüx üqün ələmdin tirilixi kerək, əlwəttə.

[3] Qünki Pirəwnning ḳaniti bolsa silərni yərgə taxlap lət ḳilidu.
Misirning sayisigə ixinip tayinix silərgə bax ḳetimqilik bolidu.
[4] Pirəwnning əmirliri Zoan xəḥiridə bolsimu,
Uning əlqiliri Ḥanəs xəḥirigə ḥərdaim kelip tursimu,
[5] Awam ḥəmmisi əzigə paydisi bolmaydioɣan,
Ḥeq yardimi wə paydisi təgməydioɣan,
Bəlki lət ḳilip yərgə taxlaydioɣan,
Ḥətta rəswa ḳilidioɣan bir həlḳtin nomus ḳilidioɣan bolidu.

Yük artilip Misiroɣa mengixḳa təyyarlanoɣan biqarə ulaoɣlar!

[6] Nəgəwdiki ulaoɣlar tooɣrisida yüklənгən wəḥiy: —
Ular japaliḳ, dərd-ələmlik zemindin ətidu;
Xu yərdin qixi xirlar wə ərkək xirlar,
Qar yilan wə wəḥxiy uqar yilanmu qiḳidu;
Ular bayliḳlirini exəklərning dümbisigə,
Gəḥərlirini təgə lokkilirioɣa yükləp,
Əzlirigə ḥeq payda yətküzməydioɣan bir həlḳning yenioɣa kətürüp baridu.

[7] Misir!? Ularning yardimi bikar ḥəm ḳuruḳtur!
Xunga Mən uni: «Ḥeqnemini ḳilip bərməydioɣan Raḥab» dəp atioɣanmən.

Ixənməslikning aḳiwiti

[8] — Əmdi bu səzning kəlgüsi zamanlar üqün,
Guwaḥliḳ süpitidə əbədil'əbədgə turuwerixi üqün,
Ḥazir berip buni ḥəm tax tahtioɣa ḥəm yəgimə kitabḳa yezip ḳoyoɣin.
[9] Qünki bular bolsa asiy bir həlḳ,
Naəḥli ooɣullar,
Pərwərdigarning Təwrat-tərbiyisini anglaxni halimaydioɣan ooɣullardur.
[10] Ular aldin kərgüqilərgə: — «Wəḥiyni kərmənglar!»,
Wə pəyoɣəmbərlərgə: «Bizgə tooɣra bexarətlərni kərsətmənglar;
Bizgə adəmni azadə ḳilidioɣan, yaloɣan bexarətlərni kərsitinglar;
[11] Sənlər durus yoldin qiḳix,
Tooɣra tərikidin ayrilix!
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqini aldimizdin yoḳ ḳilix!» — dəydu.
[12] — Əmdi Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi mundaḳ dəydu: —
«Qünki silər muxu həwərni qətkə ḳeḳip,
Zulumni yələnqük ḳilip, burmilanoɣan yoloɣa tayanoɣininglar tüpəylidin,
[13] Xunga muxu ḳəbiḥlik silərgə egiz tamning

30:4 «Pirəwnning əmirliri Zoan xəḥiridə bolsimu, uning əlqiliri Ḥanəs xəḥirigə ḥərdaim kelip tursimu,...» — xu qaoɣlarda Misir yengi bir padixaḥ, yəni Pirəwn Xabakoning ḳol astida küqlük, ittipaḳlaxḳan bir dələtkə aylanoɣanidi. Zoan wə Ḥanəsning Misirning ikki təripidə boluxi dələtning küqlük birlikini təkitləydu.
30:5 Yər. 2:36
30:6 «Nəgəwdiki ulaoɣlar tooɣrisida yüklənгən wəḥiy» — Nəgəw bolsa Yəhudaning jənubi ḳismi bolup, pütünləy dəḥxətlik qəl-bayawan. Misiroɣa mangidioɣan bir yol Nəgəwdin ətidu. **«...yüklənгən wəḥiy»** — muxu bexarətning temisi bilən Yəxaya qaḳqaḳ ḳilidu. «Wəḥiy»ning ibraniy tilida «yük» degən yənə bir mənisi bar. Xuning bilən temini yənə «Nəgəwdiki ulaoɣlarning yüki» — deyixkə bolidu. Ulaoɣlar əlqilərning əzini ḥəm nuroɣun mal-mülük, ḥədiyilərni kətürüp Misiroɣa baridioɣan japaliḳ yolda mengip ḥerip ketidu. Lekin Misir bilən bolidioɣan «ittipaḳ» ḥeqnemigə ərzimigəqkə, ularning yoli bikaroɣa ketidu. Yəxaya biqarə ulaoɣlaroɣa ḥesdaxlik bildürgini bilən əlqilərgə ḥeqḳandaḳ ḥesdaxlik bildürməydu! **«Ular japaliḳ, dərd-ələmlik zemindin ətidu...»** — ḳizik yeri xuki, Misiroɣa adəttə mangidioɣan yol Nəgəwdin əməs, bəlki Filistiyədin ətidu. Nəgəwdin mangidioɣan yol naḥayiti japaliḳtur. Nemixḳa muxu yol bilən mangidikin? Ḥəkümranlar məḳsət-pilanlirini Filistiyədin yaki əz həlḳidin məhpiy saḳlax üqün bolsa kerək. Ḳizik ix xuki, Israil Musa pəyoɣəmbər arḳilik Misirdin ḳutḳuzulup qiḳip, dəl xu yol bilən Ḳanaanoɣa *(Pələstingə)* kəlgən. Yəxaya kinayilik bilən ulardin, silər Misirdin ḳutḳuzuloɣandin keyin yənə axu yərgə «kəlgən izinglar bilən ḳaytip» yardəm soraxḳa rast baramsilər? — dəp sorimaḳqi.
30:7 «Mən uni: «Ḥeqnemini ḳilip bərməydioɣan Raḥab» dəp atioɣanmən» — «Raḥab» Misirning baxḳa bir ismi, mənisi «ḥakawurluḳ», «ḥali üstünlük».
30:8 «...Ḥazir berip buni ḥəm tax tahtioɣa ḥəm yəgimə kitabḳa yezip ḳoyoɣin» — «buni» bizning ḳariximizqə, yuḳiriḳi 6-7-ayəttiki bexarətni kərsitidu. Bəzi alimlar «buni» 8-14-ayətlərning məzmuni dəp ḳaraydu.
30:9 «Pərwərdigarning Təwrat-tərbiyisi» — «Təwrat» bolsa «tərbiyə», «nəsiḥət», «yolyoruḳ» degən mənidə.
30:10 «aldin kərgüqilər» — adəttə Hudaning səzini oɣayibanə kerünüxlər arḳilik bilip qüxinidioɣan ḥəm ularni baxḳiloroɣa qüxəndürüp beridioɣan pəyoɣəmbərlərdur.
30:11 «Sənlər durus yoldin qiḳix, tooɣra tərikidin ayrilix! Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqini aldimizdin yoḳ ḳilix!» — muxu səzlər ularning deməkqi boloɣan asaslik səzliri, yaki allikaqan degən səzlərning tüp mənisidur.

bir yerikidək bolidu,
Tam pultiyip kaloŋanda, u birakla uni qekiwetidu;
14 Huddi sapal qinə ħeq ayimay
qekiwetilgəndək U uni qekiwetidu;
Uningdin ħətta oqaktin qooŋ aloŋudək,
Baktin su uskudək birər parqisimu
kalmaydu».
15 Xunga Rəb Pərwərdigar, Israildiki
Mukəddəs Boloŋuqi mundak dəydu: —
«Yenimoŋa towa bilən kaytip kelip aram
tapisilər, kutkuzulisilər;
Hatirjəmliktə ħəm aman-esənliktə küq
alisilər!»,
— Birak silər rət kiloŋansilər.
16 Silər: — «Yak, biz atlaroŋa minip kaqimiz»
— dedinglar,
Xunga silər rast kaqisilər!
Wə «Biz qapkur ulaoŋlaroŋa minip ketimiz» —
dedinglar;
— Xunga silərni kooŋlioŋuqilarmu qapkur bolidu.
17 Minginglar birining wəħimisidin kaqisilər;
Bəxining wəħimisidə ħəmminglar kaqisilər;
Keqip, taoŋ üstidiki yeganə bayrak hadisidək,
Dəng üstidiki tuoŋdək kalisilər.

Hudaning kütkən ümidi
Uning ahirki pilanliri — parlak keləqək

18 Wə xunga silərgə mehir-xəpkət kərsitimən
dəp, Pərwərdigar kütidu;
Xunga U silərgə rəħim kilimən dəp ornidin
kozoŋilidu;
Qünki Pərwərdigar ħeküm-ħəkikət qikaroŋuqi Hudadur;
Uni kütkənlərning ħəmmisi bəhtliktur!
19 Qünki halayik yənila Zionda, yəni Yerusalemda turidu;
Xu qaoŋda silər yənə ħeq yioŋlimaysilər;
Kətürgən naləngdə U Əzini sanga intayin
xəpkətlik kərsitidu;
U naləngni anglisila, jawab beridu.
20 Rəb silərgə nan üqün müxküllükni,
Su üqün azab-okubətni bərsimu,
Xu qaoŋda sening Ustazing yənə yoxurunuwərməydu,
Bəlki kəzüng Ustazingni kəridu;
21 Silər ong tərəpkə burulsanglar,
Yaki sol tərəpkə burulsanglar,
Kulaking kəyningdin: —
«Yol mana muxu, uningda menginglar!»
degən bir awazni anglaysən.
22 Xu qaoŋda silər oyuloŋan məbudliringlaroŋa
berilgən kümüx ħəlgə,
Kuyma məbudliringlaroŋa berilgən altun
ħəlgimu daoŋ təgküzisilər;
Silər ularni adət latisini taxlioŋandək taxliwetip: —

30:13 Yəx. 29:5

30:14 «Huddi sapal qinə ħeq ayimay qekiwetilgəndək u uni tamni qekiwetidu» — tam qakkuqini Hudaning Əzi dəp karaymiz. Tamda pəyda boloŋan yerik bolsa Israilning kəbiħlikidur *(13-ayətnimu kərüng)*. Adəmning gunahi əzini iqidin *(yerik tamni wəyran kiloŋandək)* wəyran kilidu; uning üstigə, Hudaning jazalixi uningoŋa qüxüx bilən u tehimu tügixidu.

30:14 Yər. 19:11

30:15 «Yenimoŋa towa bilən kaytip kelip aram tapisilər, kutkuzulisilər; hatirjəmliktə ħəm aman-esənliktə küq alisilər!» — muxu səz Yəxaya pəyoŋəmbərning bexarətlirining jəwhiri.

30:17 «Minginglar birining wəħimisidin kaqisilər; bəxining wəħimisidə ħəmminglar kaqisilər» — Musa pəyoŋəmbər Təwrattiki «Law.» 26:8-ayəttə Hudaning mundak wədisini hatiriligən: «*(Manga tayanoŋan bolsanglar)* bəxinglar yüz *(adəm)*ni, yüzünglar bir tümənni kooŋliwetisilər». Əmdiki əħwal buning əksiqə. **«Taoŋ üstidiki bayrak... dəng üstidiki... tuoŋ»** — *(1)* demək, kaloŋan adəmlər naħayiti az. *(2)* muxu ikki nərsə *(bayrak wə tuoŋ)* adəttə urux kiloŋanda ixlitilidu; uruxtiki bir tərəp məoŋlup bolsa muxu nərsilər taxlinip kalidu; oŋəlibə kilsa ular elip ketilidu; xunga ular muxu yərdə məoŋlubiyətnimu bildüridu.

30:17 Yəx. 17:6; 24:6,13

30:18 «Wə xunga silərgə mehir-xəpkət kərsitimən dəp, Pərwərdigar kütidu; xunga U silərgə rəħim kilimən dəp ornidin kozoŋilidu... Uni kütkənlərning ħəmmisi bəhtliktur!» — muxu ayət bəlkim kitabning adəmni əng ħəyran kalduridioŋan yərliridin biridur. Nemixka Israilning kajliki, Hudaning kattik jazalixi təswirləngəndin keyin ayət «xunga» bilən baxlinidu? Hudaning Israilni kattik jazalioŋini bilən u əng ahirda ularoŋa naħayiti kəp rəħimdillik kərsətməkqi. Yukiriki jazalar bəlkim Israilning «kaldisi»ni Hudaning nijatini kobul kilixka təyyarlaydu. «Xunga» Huda buni səwr-takət bilən kütidu.

30:18 Zəb. 2:12; 34:8; Pənd. 16:20; Yər. 17:7

30:20 «sening Ustazing» — muxu yərdə bu səz yaki *(kəplük xəklidə)* «ustazliring» yaki *(birlik xəklidə)* «ustazing» mənisidə ixlitilgən. Aldi-kəynidiki səzlərgə karioŋanda, «ustaz» bolsa kerək. «Əzini yoxuroŋan» «Ustazing»ning kim ikənlikini qüxinix üqün muxu ayətni 8-bab, 17-ayət bilən selixturung.

«Neri tur» — dəysilər.
23 U sən teriydiоqan urukqung üqün yamoqur
əwətidu;
Yərdin qikidioqan axlik-məhsulat ham küq-
quwwətlik ham mol bolidu;
Xu küni malliring kəng-azadə yaylaklarda
yaylaydu;
24 Yər həydigən kala wə exəklər bolsa,
Gürjək wə ara bilən soruoqan, tuzlanoqan
həlәp yəydu.
25 Qong kiroqinqilik boloqan küni,
Yəni munarlar ərülgən küni,
Hərbir uluoq taoqda wə hərbir egiz dəngdə
bolsa,
Ənharlar wə eriklar bolidu.
26 Pərwərdigar Өz həlkining jarahitini tangi-
dioqan,
Ularning kamqa yarisini sakaytkan xu
künidə,
Ay xolisi kuyax nuridək bolidu,
Kuyax nuri bolsa yəttə həssə küqlük bolidu,
Yəni yəttə kündiki nuroqa barawər bolidu.

Asuriyə hujum kilmaydu — Ularning üstigə qüxidioqan jaza

27 Mana, Pərwərdigarning nami yiraktin ke-
lidu,
Uning kəhri yalkunlinip,
Koyuk is-tütəkliri kətürülidu;
Ləwliri oqəzəpkə tolup,
Tili yutuwaloquqi yanoqin ottək bolidu.
28 Uning nəpəsi huddi texip boyunoqa
yetidioqan kəlkündək bolidu,
Xuning bilən U əllərni bimənilikni yokatkuqi
oqəlwir bilən taskaydu,
Xundakla həlk-millətlərning aoqzioqa ularni
azduridioqan yügən salidu.
29 Mukəddəs bir heyt ətküzülgən keqidikidək,
kənglünglardin nahxa uroqup qikidu,
Israiloqa uyultax boloqan Pərwərdigarning
teoqioqa nəy nawasi bilən qikkan birsining
huxallikidək, kənglünglar huxal bolidu.
30 Pərwərdigar həywətlik awazini yangritidu;
U kayinioqan kəhri, yutuwaloquqi yalkunluk
ot, güldürmamilik yamoqur, boran-xawkun,
məldürlər bilən Өz bilikini sozup kərsitidu.
31 Qünki Pərwərdigarning awazi bilən
Asuriyə yanjilidu,
— Baxkilarni urux tayiki boloqan Asuriyə
yanjilidu!
32 Wə Pərwərdigar təyyarlioqan kaltək bilən
hər ketim uni uroqanda,
Buningoqa daplar həm qiltarlar təngkəx
kilinidu;
U kolini oynitip zərb kilip uning bilən kürəx
kilidu.
33 Qünki Tofət kədimdin tartip təyyar tur-
oqanidi;
Bərhək, padixah üqün təyyarlanoqan;
Pərwərdigar uni qongkur həm kəng kiloqan;
Otunliri kəp yalkunluk bir gülhan bar,
Pərwərdigarning nəpəsi bolsa günggürt
ekimidək uni tutaxturidu.

30:25 «Qong kiroqinqilik boloqan küni, yəni munarlar ərülgən küni...» — kaysi kiroqinqilikning boloqanliki, kaysi munarlarning ərülgənliki muxu yərdə deyilmidi. Kandakla bolmisun, muxu ixlar jismaniy həm rohiy düxmənlərning yokitilixini bildüridu; muxu ixlar ahirki zamanlarda yüz berixi mumkin. **«ənhar»** — kiqik erik.
30:26 «Өz həlkining jarahiti» — yaki «Өz həlkining sunoqan yerini».

30:28 «Uning nəpəsi huddi texip boyunoqa yetidioqan kəlkündək bolidu» — yukiriki 8-bab, 8-ayət bilən selixturung. Asuriyə Israiloqa kandak kiloqan bolsa, Pərwərdigarmu uloroqa *(asuriylərgə)* xundak kilidu. **«bimənilik bimənilikni yokatkuqi oqəlwir»** — «bimənilik» bəlkim butloroqa ixinip-tayinixni kərsitidu. **«U Pərwərdigar .... xundakla həlk-millətlərning aoqzioqa ularni azduridioqan yügən salidu»** — Asuriyə padixahi Sənnaherib tutuwaloqan əsirlirining aoqzioqa yügən selip, ularni axundak rəhimsiz yol bilən elip mangatti. Muxu yərdə Asuriyədin baxka əllərning tiloqa elinixi, bexarətning həm xu qaoqdiki Asuriyəni həm ahirki zamandiki «ahirki urux»ni kərsitidioqanlikini qüxəndürsə kerək. Undak bolsa Asuriyə padixahi yənə ahirki zamandiki dəjjaloqa wəkillik kilidu yaki «bexarətlik rəsim» bolidu.
30:28 Yəx. 8:8
30:31 «Pərwərdigarning awazi bilən Asuriyə yanjilidu, — baxkilarni urux tayiki boloqan Asuriyə yanjilidu!» — Asuriyəning Hudaning tayiki ikənliki 10:5-ayəttə kərsitilgən.
–«Baxkilarni urux tayiki *(boloqan Asuriyə)* yanjilidu!» degənning baxka birhil tərjimisi: — «U *(Pərwərdigar)* uni *(Asuriyəni)* tayak bilən uridu».
30:33 «Tofət» — Yerusalem sirtidiki, əhlət kəydüridioqan

Misir bilən ittipaḳlaxmanglar! Huda Өzi Asuriyəni yiḳitidu

31 [1] — Yardəm izdəp Misirоға barоғanlarning ḥalioға way!
Ular atlarоға tayinip,
Kəp boloғanliḳidin jəng ḥarwilirioға,
Intayin küqlük boloғanliḳidin atliḳ əskərlərgə ixinip kətti!
Birak Israildiki Muḳəddəs Boloғuqioға ḳarimaydu,
Pərwərdigarni izdiməydu.
[2] Birak Umu danadur!
U külpət elip kelidu,
Degənlirini ḳayturuwalmaydu;
U buzuḳlarning jəmətigə,
Xundaḳla ḳəbiḥlik ḳiloғuqilaroға yardəmdə boloғanlaroға ḳarxi ornidin ḳozoғilidu.
[3] Misirliḳlar Təngri əməs, adəmlər halas;
Ularning atliri bolsa roḥtin əməs, əttin halas;
Pərwərdigar bolsa ḳolini uzartidu,
Yardəm bərgüqi bolsa putlixidu;
Yardəm berilgüqi bolsa yiḳilidu;
Ular ḥəmmisi birakla yoḳilidu.
[4] Qünki Pərwərdigar manga mundak degən: —
«Owni tutuwaloғan xir yaki arslanni bir tərəp ḳilixḳa top-top padiqilar qaḳiriloғanda,
Xir yaki arslan ularning awazliridin ḥeq ḳorḳmay,
Xawḳunliridin ḥeq ḥodukmay,
Bəlki owni astioға besiwelip oғar-oғur talioғinidək,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloғan Pərwərdigarmu ohxaxla Zion teoғi wə egizlikliri üqün qüxüp jəng ḳilidu.
[5] Üstidə pərwaz ḳilidioғan ḳuxlardək samawi ḳoxunlarning Sərdari boloғan Pərwərdigar Өz ḳaniti astioға Yerusalemni alidu;
Ḳaniti astioға elip, Zionni ḳutḳuzidu;
Uning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatlikḳa erixidu.

Hudaning towa ḳilixḳa qaḳirixi

[6] Silər dəḥxətlik asiylik ḳiloғan Igənglarning yenioға towa ḳilip ḳaytinglar,
I Israil baliliri!
[7] Qünki xu künidə insanlar ḥərbiri өzi üqün өz ḳoli bilən yasioғan kümüx butlarni wə altun butlarni: — «Gunaḥtur!» dəp taxliwetidu».

[8] «Xu qaoғda Asuriyə ḳiliq bilən yiḳilidu,
Birak baturning ḳiliqi bilən əməs;
Bir ḳiliq uni yutuwalidu, birak ḳiliq adəttiki adəmningki bolmaydu;
U jenini elip ḳiliqtin ḳaqmaḳqi bolidu,
Arisidiki yigitliri alwanoға selinidu.

---

bir jiloға. U yənə «Ge-Hinnom» — «Ḥalakət jiloғisi» dəp atilip dozaḳning küqlük bir simwoli bolidu *(ərəbqə «jəḥənnəm» degən səz dəl bu «Ge-Hinnom»din kəlgən)*.
«Bərḥək, padixaḥ üqün təyyarlanoғan; Pərwərdigar uni qongḳur ḥəm kəng ḳiloғan, otunliri kəp yalḳunluḳ bir gülhan bar...» — demək, Asuriyə padixaḥi Yəhudaoға ḳarxi yürüx ḳiloғanda, өzi üqün təyyarlanoғan «jəsətni kөydürüx» gulhanioға ḳarap mengiwatatti.
31:1 Zəb. 20:7; 33:16-17; Pənd. 21:31; Yər. 17:5
31:2 «Birak Umu danadur!» — «Umu» degən səz kinayilik, ḥəjwiy gəp: «Sən Israil bək əkillik, xundak əməsmu? Lekin **Umu** *(Hudamu)* danaliḳ!u!» degəndək. Israilning ḥeq danaliḳi yoḳ idi.
31:4 «top-top padiqilar» — bu ibarə Misirni kərsətsə, naḥayiti kinayilik gəp bolidu; qünki Misirliḳlar ḳoy wə padiqilaroға өq idi *(«Yar.» 46:34ni kerüng)*. Bəlkim muxu təmsilning awwalḳi yerimi, Huda Israilni *(xirdək, Asuriyə arḳiliḳ)* jazalimaḳqi bolsa, Misirliḳlarni yardəm berixkə qaḳirix biḥudiliktur. Ikkinqi yerimi bolsa, Huda ahirda Өzi *(ḳuxtək Өz ḳaniti astioға elip — 31-ayət)* Israilni Asuriyədin ḳutḳuzidu, degən mənidə. **«xawḳunliridin ḥeq ḥodukmay,...»** — yaki «ularning aldida yolni boxatmaydioғan,...». **«U Pərwərdigar Zion teoғi ... üqün qüxüp jəng ḳilidu»** — Pərwərdigar kimgə ḳarxi qikip jəng ḳilidu? Yuḳiriḳi ayətkə ḳarioғanda, u awwal xirdək *(Asuriyə arḳiliḳ)* Өz oljisi ḳilmaḳqi boloғan Yerusalemni ḳolioға elix üqün kürəx ḳilip, andin «owoға yardəmqi süpitidə» «uni xirdin ḳutḳuzimiz» degən Misir bilən jəng ḳilidu. Ḥeqbolmioғanda, Yerusalem Hudaning *(Asuriyəliklər arḳiliḳ boloғan)* tərbiyə jazasidin өzini ḳutḳuzalmaydu. Birak 5-ayəttə, Huda ahirida ularni Asuriyəning besip kirixidin ḳutḳuzidu, dəydu.
31:5 «Uning Pərwərdigarning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatlikḳa erixidu» — Huda Musa pəyoғəmbər dəwridə Israilni Misirdin ḳutḳuzoғanda, Israillarning өyliridin «ətüp ketix»i bilən ularni jazalimay, ularni ḳutḳuzoғan. Təpsilatliri üqün «Mis.» 12:23 wə «Zəb.» 78:49ni kerüng — U Өzi əwətkən «ḥalak ḳiloғuqi pərixtə» Israillarning өylirigə yetip kəlgəndə Өzi ularning өylirining ixikining aldioға «ətüp turux»i bilən ḥalak ḳiloғuqi pərixtining yolini tosup, muḥapizət ḳilip ularni saḳ ḳalduroғan. «Ətüp ketix» degən səz Israilni muxu ix toоғruluḳ əskərtkən bolsa kerək. «Mis.» 12:13, 23-ayət wə izaḥatlirini kərüng.
31:5 Ḳan. 32:11
31:7 Yəx. 2:20
31:8 «Asuriyə ḳiliq bilən yiḳilidu, birak baturning ḳiliqi bilən əməs; ... ḳiliq adəttiki adəmningki bolmaydu» — demək, ḳiliq insan təripidin əməs, bəlki Huda təripidin

[9] Wəḥimidin uning «ul texi» yoḳaydu;
Uning sərdarliri jəng tuoŋidin alaḳzadilixidu» — dəp jakarlaydu Zionda oti kəyüwatḳan,
Yerusalemda humdeni yalḳunlawatḳan Pərwərdigar.

Yengi padixaḥ wə uning yengi jəmiyiti

32 [1] Mana, ḥəḳḳaniylik bilən ḥəkümranlik ḳiloŋuqi bir padixaḥ qiḳidu;
Əmirlər bolsa tooŋra ḥəküm qiḳirip idarə ḳilidu.
[2] Ḥəm xamaloŋa dalda boloŋudək,
Boranoŋa panaḥ boloŋudək,
Ḳaoŋjirak jayoŋa eriḳ-sulardək,
Qangḳap kətkən zeminoŋa ḳoram taxning sayisidək boloŋan bir adəm qiḳidu.
[3] Xuning bilən kərgüqilərning kəzliri ḥeq torlaxmaydu,
Anglaydioŋanlarning ḳuliḳi eniḳ tingxaydu;
[4] Bəngbaxning kəngli bilimni tonup yetidu,
Kekəqning tili tez ḥəm eniḳ səzləydu.
[5] Pəsəndilər əmdi pəzilətlik dəp atalmaydu,
Piḳsiḳ iplaslar əmdi mərd dəp atalmaydu,
[6] Qünki pəsəndə adəm pəslikni səzləydu,
Uning kəngli buzuḳqilik təyyarlaydu,
Iplaslik ḳilixḳa,
Pərwərdigaroŋa daoŋ kəltürüxkə,
Aqlarning ḳorsiḳini aq ḳalduruxḳa,
Qangḳioŋanlarning iqimlikini yoḳitiwetixkə niyətlinidu.
[7] Bərḥək, iplas adəmning tədbirliri kəbiḥtur;
U kəstlərni pəmləp olturidu,
Məminlərni yaloŋan gəp bilən,
Yoḳsulning dəwasida gəp ḳilip uni wəyran ḳilixni pəmləp olturidu.
[8] Pəzilətlik adəmning ḳiloŋan niyətliri bərḥək pəzilətliktur;
U pəziləttə muḳim turidu.

Mənggülük bəhtni yaki balayi'apətni — ḥazir tallax kerək!

[9] Ornunglardin turup, i hatirjəm ayallar, awazimni anglanglar!
I əndixisiz ḳizlar, səzlirimgə ḳulaḳ selinglar!
[10] Bir yil ətə-ətməyla, i bioŋəm ayallar,
Parakəndə ḳilinisilər!
Qünki üzüm ḥosuli bikaroŋa ketidu,
Mewə yioŋix yoḳ bolidu.
[11] I hatirjəm ayallar, titrənglar!
I əndixisiz ḳizlar, patiparaḳ bolunglar!
Kiyiminglarni seliwetinglar, əzünglarni yalang ḳilinglar, qatriḳinglaroŋa bəz baoŋlanglar!
[12] Güzəl etiz-baoŋlar üqün,
Mewilik üzüm talliri üqün məydənglaroŋa urup ḥəsrət qekinglar!
[13] Üstidə tikən-yantaḳlar əsidioŋan əz həlḳimning zemini üqün,
Xad-huram əylər, warang-qurung ḳilip oynaydioŋan bu xəḥər üqün ḳayoŋurunglar!
[14] Qünki orda taxlinidu,
Adəmlər bilən liḳ toloŋan xəḥər adəmzatsiz bolidu,
Istiḥkam wə kəzət munarliri uzun zamanoŋiqə pəḳətla yawayi exəklər zoḳ alidioŋan,
Ḳoy padiliri ozuḳlinidioŋan boz yərlər bolidu.
[15] Taki Roḥ bizgə yuḳiridin təkülgüqə,
Dalalar mewilik baoŋ-etizlar boloŋuqə,
Mewilik baoŋ-etizlar ormanzar dəp ḥesablanoŋuqə xu peti bolidu.
[16] Xu qaoŋda adalət dalani,
Ḥəḳḳaniylik mewilik baoŋ-etizlarni makan ḳilidu.

---

ixlitilidu *(36-, 37-babni kərüng)*.

31:9 «Wəḥimidin uning «ul texi» yoḳaydu...» — «ul texi» ularning padixaḥi boluxi kerək.

31:9 2Pad. 19:36,37

32:1 Zəb. 45:4-7; Zək. 9:9

32:2 «qangḳap kətkən zemin» — yaki «qarqap kətkən zemin».

32:3 Yəx. 29:18; 30:21

32:7 «Yoḳsulning dəwasida gəp ḳilip uni wəyran ḳilixni pəmləp olturidu» — baxḳa birhil tərjimisi: — «lilla-adil dəwa ḳiloŋan yoḳsulni yoḳitix üqün pəmləp olturidu».

32:11 «Kiyiminglarni seliwetinglar, əzünglarni yalang ḳilinglar, qatriḳinglaroŋa bəz baoŋlanglar!» — bular bolsa əsirgə qüxüp ḳaloŋanlarning məjburiy ḳilidioŋan ixliri.

32:15 «Roḥ bizgə yuḳiridin təkülgüqə,.....» — muxu yərdə «Roḥ» Hudaning Roḥini bildüridu. Tekisttə «kimning roḥi» ikənliki deyilmigən əḥwalda «Roḥ» degən səz ayrim kərülsə, undaḳta xübḥisizki Hudaning Roḥini kərsitidu. **«Dalalar mewilik baoŋ-etizlar boloŋuqə, mewilik baoŋ-etizlar ormanzar dəp ḥesablanoŋuqə...»** — demək, yər yüzidiki boz yərlər munbət bolidu wə ḥazir munbət yərlərmu tehimu xundaḳ bolidu.

32:15 Yəx. 29:17; Yo. 2:28, 29; Yuḥ. 7:37, 38; Ros. 2:17, 18

17 Həkkaniyliktin qikidioŋini hatirjəmlik bolidu,
Hatirjəmlikning nətijisi bolsa mənggügə bolidioŋan aram-tinqlik wə aman-esənlik bolidu.
18 Xuning bilən mening həlkim hatirjəm makanlarda,
Ixənqlik turaloŋularda wə tinq aramgahlarda turidu.

Jaza qüxürülgəndin keyinki bəht-bərikət

19 Orman kesilip yikitiloŋanda məldür yaoŋsimu,
Xəhər pütünləy yər bilən yəksan kiliwetilsimu,
20 Su boyida uruk terioŋuqilar,
Kala wə exəklərni kəng dalaoŋa koyuwetidioŋanlar bəhtliktur!

Nijat Zioŋa kelidu

33 1 I ezüng bulang-talang kilinmioŋan,
baxkilarni bulang-talang kiloŋuqi,
Baxkilar sanga asiylik kilmioŋan,
Özüng asiylik kiloŋuqi,
Sening halingoŋa way!
Sən bulang-talangni boldi kilixing bilən,
Özüng bulang-talang kilinisən;
Sən asiylikni boldi kilixing bilən,
Özüng asiylikka uqraysən;
2 I Pərwərdigar, bizgə mehir-xəpkət kərsətkəysən;
Biz Seni ümid bilən kütüp kəlduk;
Ətünimizki, Sən hər səhər Israiloŋa küqlük biləkkol,
Kiyinqilik pəytliridə nijatimiz boloŋaysən.
3 Top-top adəmlərning oŋowoŋa-qukanliridin həlklər bədər kaqidu;
Sən Huda kəddingni tik kilixing bilən əllər pitirap ketidu;
4 Qekətkə liqinkiliri ot-kəklərni yioŋip yəwaloŋandək,
Silərgə bekitip berilgən olja yioŋiwelinidu;
Qekətkilər uyan-buyan yügürgəndək adəmlər olja üstidə uyan-buyan yügürüxidu.
5 Pərwərdigar üstün turidu,
Bərhək, Uning turaloŋusi yukiriddidur;
U Zioŋoŋa adalət wə həkkaniylik toldurdi;
6 U bolsa künliringlarning tinq-amanliki, nijatlik, danalik wə bilimning baylikliri bolidu;
Pərwərdigardin korkux Uning üqün gəhərdur.

Israildiki hazirki əhwal

7 Mana, ularning palwanliri sirtta turup naləpəryad kətüridu;

32:18 Yər. 33:16

32:20 «Orman kesilip yikitiloŋanda məldür yaoŋsimu, xəhər pütünləy yər bilən yəksan kiliwetilsimu, su boyida uruk terioŋuqilar, kala wə exəklərni kəng dalaoŋa koyuwetidioŋanlar bəhtliktur!» — *(19-20)* demisəkmu, bu nahayiti sirlik bir səzdur. Bəlkim bizni ahirki zamanlardiki ikki əhwal tooŋrisidə əslitidu. «Orman yikilidu» — təkəbburlar pəs kilinidu *(10-bab, 18- wə 33-34-ayətni kərüng)*. «Xəhər» bəlkim yukiriki *(24-babtiki)* «tərtipsiz xəhər» bolup, Huda təripidin wəyran kilinidu. Birak kiqik peillik turmuxni tallioŋanlar, məsilən əz kalaexəklirigə yahxi muamilə kiloŋanlar bəht-bərikət tapidu.

33:1 «I ezüng bulang-talang kilinmioŋan, baxkilarni bulang-talang kiloŋuqi, baxkilar sanga asiylik kilmioŋan, ezüng asiylik kiloŋuqi, sening halingoŋa way!...» — muxu ayət Asuriyə padixahi Sənnaheribni kərsitidu. Israil padixahi Həzəkiya əlqilərni əwətip Sənnaherib bilən «sülh» əhdisini tüzdürgən *(«2Pad.», 18:13-18-ayətni kərüng)*; ilgiriki Ahaz padixahningmu Asuriyə bilən tüzgən «tinqlik» əhdisi bar idi *(«2Pad.» 16-babni kərüng)*. Sənnaherib miladiyədin ilgiriki 701-yili, ikki əhdini buzup Israil *(Yəhuda)*ning pütün zeminini besiwelip, paytəhti Yerusalemoŋa təhdit saldi. Uning xundak «asiylik» ixliri heli kəp idi.

–Bəlkim, muxu bəxarəttiki «asiylik kiloŋuqi», «əhdini buzudioŋan» degən səzlər ahirki zamandiki dəjjalnimu kərsitixi mumkin.

33:3 «Top-top adəmlərning oŋowoŋa-qukanliridin həlklər bədər kaqidu; sən ... kəddingni tik kilixing bilən əllər pitirap ketidu» — bu, bəlkim, Pərwərdigarning Israilning 2-ayəttiki duasioŋa bərgən jawabi boluxi mumkin.

–«Top-top adəmlərning oŋowoŋa-qukanliri...» bəlkim Efiopiyə padixahi Tirhakahning koxunlirining jəng yürüxini kərsitidu *(«2Pad.» 19:9-ayətni kərüng)*. Sənnaherib «Tirhakah kelidu» degən həwərni anglap qekindi.

–Ahirki zamanlarda muxu wəkəgə ohxaydioŋan yənə bir wəkə bolidu *(«Dan.» 11:44-ayətni kərüng)*.

33:4 «Silərgə bekitip berilgən olja yioŋiwelinidu» — bizningqə «silər» Israillarni kərsitidu *(6-ayətni kərüng)*. Asuriyəliklər oljini ularoŋa taxlap kaqidu *(36-, 37-babni kərüng)*. Baxka tərjimanlar «silər» degən Israildin baxka əllərni kərsitidu, dəp xərhiləydu.

33:6 «Pərwərdigardin korkux uning üqün gəhərdur» — baxka birhil tərjimisi: — «Pərwərdigardin korkux Uning adəmlərgə beridioŋan gəhiri».

Sülh-əhdə tüzgən əlqilər qattiq yioqlixidu;
8 Yollar adəmsiz qaldi;
Ətkünqi yolqilar yoq boldi;
U əhdini buzup taxlidi;
Xəhərlərni kəzigə ilmaydu,
Adəmlərni heq ətiwarlimaydu.
9 Zemin matəm tutidu, zəiplixidu;
Liwan hijalәttin solixidu;
Xaron qəl-bayawanoqa aylandi;
Baxan wə Karməl bolsa qirip taxlandi.

Huda ornidin turup qutquzidu

10 Mana hazir ornumdin turimən,
— dəydu Pərwərdigar,
— Hazir Ətzümni üstün kərsitimən,
Hazir qəddimni kətürimən.
11 — Silərning boyunglarda quruq ot-qəpla bar,
Pahal tuoqisilər;
Ətz nəpəsliringlar ot bolup əzünglarni yutuwetidu;
12 Əllər bolsa hak kəydürülgəndək kəydürilidu;
Oruloqan jioqan-tikənlərdək otta kəydürüwetilidu.
13 — I yiraqtikilər, Mening qiloqanlirimni anglanglar;
Yeqindikilər, Mening küq-qudritimni tonup yetinglar.
14 Ziondiki gunahqarlar qorqidu;
Wəhimə iplaslarni besiwalidu.
Ular: «Arimizdiki kim mənggülük yutqur Ot bilən billə turidu?
Kim əbədil'əbəd yalquнlar bilən bir makanda bolidu?» — dəydu.

Soaloqa jawab

15 — «Həkkaniylik yolida mangidioqan,
Durus-lilla gəp qilidioqan,
Zalimliqtin kəlgən haram paydioqa nəprətlinidioqan,
Parilarni sunoquqilarni qolini pulangxitip rət qilidioqan,
Qanning gepi bolsila qulikini yopurup anglimaydioqan,
Pəslik-rəzillikkə qaraxni rət qilip, kəzini qaquridioqan;
16 U yukirini makan qilidu;
Qoram taxlar uning qoroqini bolup,
Yukiri uning baxpanahi bolidu;
Ətz riski uningoqa berilidu,
Uning süyi kapalətlik bolidu».
17 — «Kəzliring Padixahni güzəllikidə kəridu;
Kəzliring uzunoqa sozuloqan zeminoqa nəzər salidu.
18 Kənglüng wəhimə tooqrisida qongqur oyoqa patidu;
Royhətqi bəg qeni?
Oljini əlqəydioqan taraziqi bəg qeni?

33:7 «Mana, ularning palwanliri ... nalə-pəryad kətüridu; sülh-əhdə tüzgən əlqilər qattiq yioqlixidu» — bizningqə bu ayət əyni qaoqdiki əhwalni kərsitidu. 8-ayəttiki izahatni kərüng. **«palwanlar ...nalə-pəryad kətüridu... əlqilər yioqlixidu»** — 1-ayəttiki izahatta deyilgəndək, Asuriyə padixahi Sənnaherib «sülh-əhdə»gə asiylik qilip, Israilni ixoqal qiloqan; əhwal 7-9-ayətlərdə təswirligəndək boloqan. Xu qaoqda Həzəkiya bilən u Sənnaheribqa əwətkən əlqilər axu sülh-əhdining bir tiyingimu ərzimigənlikini kərüp, qattiq puxayman qiloqan bolsa kerək.

33:8 «U əhdini buzup taxlidi» — «u» bəlkim asiylik qiloquqi *(Asuriyəlik)* Sənnaheribni wə xuning bilən birgə ahirki zamandiki dəjjalnimu kəzdə tutuxi mumkin.

33:9 «Liwan... Xaron.... Baxan... Karməl...» — qiraylik ormanzarlik rayon. Xaron munbət yaylak. Baxan dəldərəhliri kəp, qarwiqiliktin beyioqan rayon. Karməl yərliri intayin munbət, mewə-qewə, kəktatlar kəp qikidioqan, kəp yaylakliri bar rayon idi. Həritilərni kərüng.

33:13 «I yiraqtikilər, Mening qiloqanlirimni anglanglar; yeqindikilər, Mening küq-qudritimni tonup yetinglar» — muxu bexarət 10-ayəttin baxlap ahirki zamanlaroqa ətkən boluxi mumkin.

33:15 «Həkkaniylik yolida mangidioqan, durus-lilla gəp qilidioqan...» — bu səzlər 14-ayəttiki «Arimizdiki kim mənggülük yutqur ot bilən billə turidu? Kim əbədil'əbəd yalquнlar bilən bir makanda bolidu?» degən soaloqa boloqan jawabning bexidur. **«parilarni sunoquqilarni qolini pulangxitip rət qilidioqan»** — baxqa birhil tərjimisi: «parilar tutquzup qoyulmisun dəp qolliri titrəp ketidioqan». **«Pəslik-rəzillikkə qaraxni rət qilip, kəzini qaquridioqan»** — mənisi bəlkim: «rəzillikni kəzitixni qət'iy rət qilidioqan».

33:15 Zəb. 15:1-2; 24:3-4

33:17 «Kəzliring Padixahni güzəllikidə kəridu» — muxu yərdə padixahning kim ikənliki tehi dəp berilmidi. U yukiriki 9-bab, 6-ayət, 11-bab, 1-9-ayət wə 32-bab, 1-ayəttə tiloqa elinoqan padixahqa ohxax adəm boluxi kerək. **«kəzliring Padixahni güzəllikidə kəridu»** — «güzəllikidə» degənlik, padixahning bəlkim baxqa əhwaldimu kərünüxi mumkin. **«uzunoqa sozuloqan zemin»** — bəlkim kəng-azadilik, heq wəhimə kərünməydioqan zemin degən mənidə.

Istiḫkam-munarlarni sanioɣuqi bəg ḳeni?
[19] Ḳaytidin əxəddiy həlḳni kərməysən,
— Sən angḳiralmaydioɣan, booɣuzida
sözləydioɣan,
Duduḳlap gəp ḳilidioɣan, gepini qüxinəl-
məydioɣan bir həlḳni ikkinqi kərməysən.
[20] Ibadət ḫeytlirimiz ətküzülidioɣan xəḫər
Zionoɣa ḳara;
Sening kəzüng Yerusalemning tinq-aman
makan boloɣanliḳini,
Ḳozuḳliri ḫərgiz yulunmaydioɣan,
Taniliri ḫərgiz üzülməydioɣan,
Ikkinqi yətkəlməydioɣan qedir boloɣanliḳini
kəridu;
[21] Xu yərdə Pərwərdigarning xan-xəripi
bizgə kərünidu,
— U Өzi dəryalar, kəng östənglər eḳip
turidioɣan bir jay bolidu;
Palaḳlar bilən ḫaydəlgən ḫeqḳandaḳ kemə u
jayda ḳatnimaydu,
Wə yaki ḫeq ḫaywətlik kemə u jaydin öt-
məydu;
[22] Qünki Pərwərdigar bizning nijatkar-
ḫakimimiz,
Pərwərdigar bizgə ḳanun Bərgüqidur,
Pərwərdigar — bizning Padixaḫimiz,
U bizni ḳutḳuzidu!

[23] Sening tana-aroɣamqiliring boxioɣan bol-
simu,
Israil yəlkən hadisining turumini mustəḫkəm
ḳilalmisimu,
Yəlkənni yeyip qiḳiralmisimu,
U qaoɣda zor bir olja üləxtürülidu;
Ḫətta aḳsaḳ-tokurlarmu oljini alidu.
[24] Xu qaoɣda xu yərdə turoɣuqi: «Mən kesəl»
deməydu;
Xu jayni makan ḳiloɣan həlḳning gunaḫliri
kəqürüm ḳilinidu.

Pərwərdigarning küni
Edomning jazalinixliri

34 [1] Yeḳin kelinglar, i əllər, anglanglar!
I ḳowm-həlḳlər, ḳulaḳ selinglar!
Yər-zemin wə uningdiki barliḳ məwjudatlar,
Jimi aləm wə uning iqidin qiḳḳan ḫəmmə
məwjudatlar,
Tingxanglar!
[2] Qünki Pərwərdigarning barliḳ əllərgə ḳarita
oɣəzipi bar,
Uning dəroɣəzipi ularning barliḳ ḳoxunlirioɣa
ḳarxi turidu;
U ularni ḫalakətkə pütüp ḳoyoɣan,
Ularni ḳiroɣinqiliḳḳa tapxuruwətkən;
[3] Ulardin eltürülgənlər sirtḳa taxliwetilidu,
Jəsətliridin sesiḳqiliḳ puraydu,
Taoɣlar ularning ḳeni bilən eritilidu;
[4] Asmanlardiki jimiki jisim-ḳoxunlar qirip
yoḳ bolidu,
Asmanlar yəgimə kitabdək türülidu;
Üzüm telining yopurmaḳliri hazan bolup, so-

33:18 «Royhətqi bəg ḳeni? Oljini əlqəydioɣan taraziqi bəg ḳeni? Istiḫkam-munarlarni sanioɣuqi bəg ḳeni?» — muxu bəglər, xübḫisizki, Israilni ayaoɣ asti ḳiloɣan düxmənning ixoɣaliyətqi ḳoxunlirining bəgliri; birak ularning rolliri anqə enik əməs. Birinqisi, bəlkim, əsirlərning tizimlikini təyyarlioɣan; ikkinqisi oljini hatiriliwaloɣan; üqinqisi xəḫərdiki paqaklax kerək boloɣan istiḫkamlarni hatiriliwaloɣan.

33:19 «Sən angḳiralmaydioɣan, booɣuzida sözləydioɣan, ... gepini qüxinəlməydioɣan bir həlḳni ikkinqi kərməysən» — bu ayət, xübḫisizki, zeminining yatlar təripidin ixoɣal ḳiloɣanliḳini yaki ular təripidin həlḳning sürgün ḳilinoɣanliḳini, xundaḳla qətəl tilida sözləydioɣan muḫit iqidə ətküzgən turmuxni kərsitidu.

33:20 Zəb. 46:5; 125:1, 2

33:21 «Xu yərdə Pərwərdigarning xan-xəripi bizgə kərünidu, — U Өzi dəryalar, kəng östənglər eḳip turidioɣan bir jay bolidu; palaḳlar bilən ḫaydəlgən ḫeqḳandaḳ kemə u jayda ḳatnimaydu, wə yaki ḫeq ḫaywətlik kemə u jaydin ətməydu» — bu sirliḳ gəpning mənisi, pərizimizqə: «Pərwərdigar zeminimizni bərikətlik ḳiloɣandin keyin ḫeqḳandaḳ nərsini baxḳa əllərdin kirgüzüxning ḫajiti yoḳ, xunglaxḳa biz kemə elip kəlgən ḫeqḳandaḳ məḫsulatlaroɣa moḫtaj əməsmiz; Pərwərdigar Өzi bizgə ḫəmmini təminligüqidur» degəndək boluxi mumkin.

33:23 «Sening tana-aroɣamqiliring boxioɣan bolsimu, Israil yəlkən hadisining turumini mustəḫkəm ḳilalmisimu, ... u qaoɣda zor bir olja üləxtürülidu; ḫətta aḳsaḳ-tokurlarmu oljini alidu» — yənə bir sirliḳ gəp! Pərizimizqə, bu bir oḫxitix bolup, Israilni bir qong kemigə oḫxatḳan; kemə bolsa bək konirap kətkən, mangalmaydioɣan ḫaloɣa kelip ḳaloɣan bolsa kerək. Ḫalbuki, bu Hudaning təḳdim ḳilmaḳqi boloɣan bərikitigə ḫeqḳandaḳ tosaloɣu bolmioɣan; olja ḫaman ḳoloɣa elinidu, ḫətta «aḳsaḳ-tokur» wə ajiz adəmlərmu bəḫt-bərikətkə erixidu.

–Bəzi alimlar kemə tooɣrisidiki sözlərni Israilning düxmənlirigə ḳaritiloɣan, dəp ḳaraydu.

33:24 «Xu jayni makan ḳiloɣan həlḳning gunaḫliri kəqürüm ḳilinidu» — səzmusəz tərjimə ḳiloɣanda: — «Xu jayni makan ḳiloɣan həlḳ gunaḫidin kətürüwetilidu»

lixip qüxkəndək,
Yigləp kətkən ənjür xehidin qüxkəndək,
Ularning jimiki jisim-ḳoxunliri yiḳilidu;
5 Qünki xəmxirim asmanlarda ḳan bilən
suoɣuruldi;
Ḳaranglar, xəmxirim Mening ḥalakət
lənitimgə uqrioɣan həlḳḳə,
Yəni Edom üstigə jazalax üqün qüxidu;
6 Pərwərdigarning bir xəmxiri bar;
U ḳanoɣa boyaldi;
U yaoɣliḳ nərsilərning yeoɣi bilən,
Θqkə-ḳozilarning ḳeni bilən,
Ḳoqḳar bərikining yeoɣi bilən ozuḳlan-
duruloɣan;
Qünki Pərwərdigarning Bozraḥ xəḥiridə bir
ḳurbanliḳi,
Edomda zor bir ḳiroɣinqiliḳi bar.
7 Muxu ḳiroɣinqiliḳlar bilən yawayi kalilar,
Torpaḳlar wə küqlük buḳilarmu yiḳilidu.
Ularning zemini ḳanoɣa qəmülidu,
Topa-qangliri yaoɣ bilən maylixip ketidu.
8 Qünki Pərwərdigarning ḳisas alidioɣan bir
küni,
Zion dəwasidiki ḥesab alidioɣan yili bar.

9 Edomdiki eḳinlar ḳarimayoɣa,
Uning topiliri günggürtkə aylandurulidu;
Zemini bolsa kəyüwatḳan ḳarimay bolidu.
10 Uning oti keqə-kündüz əqürülməydu;
Is-tütəkliri mənggügə ərləydu;
U dəwrdin-dəwrgiqə harabiliktə turidu;
Ḥeqkim ikkinqi u yərgə ayaoɣ basmaydu.
11 Qəl ḥuwḳuxi wə qirḳirioɣuqi ḥuwḳuxlar
uni igiliwalidu;
Qong ḥuwḳux wə ḳaoɣa-ḳuzoɣunlar xu yərdə
uwilaydu;
Huda uningoɣa «tərtipsizlik-bimənilikni əl-
qəydioɣan tana»ni,
Wə «ḳup-ḳuruḳluḳni əlqəydioɣan tik əlqi-
güq»ni tartidu.
12 Birsi kelip Edomning esilzadilirini
padixaḥliḳini idarə ḳilixḳa qaḳirsa,
Ulardin ḥeqkim bolmaydu;
Uning əmirliri yoḳ ḳiliwetilgən bolidu.
13 Ordilirida tikənlər,
Ḳəl'ə-ḳoroɣanlirida qaḳḳaḳ-jioɣanlar əsüp
qiḳidu;
U qilbərilərning makani,
«Ḥuwḳuxlarning ordisi» bolidu.
14 Xu yərdə qəl-bayawandiki janiwarlar, ya-
wayi itlar jəm bolidu;
Ḥərbir «əqkə jin» əz ḳerindixioɣa towlaydu;
Tün məhluḳliri xu yərdə makanlixidu,
Uni əzigə aramgaḥ ḳilip turidu.
15 «Oḳ yilan» xu yərdə uwilaydu,
Uning sayisidə tuhumlaydu,
Balilirini yioɣip baḳidu.
Ḳorultaz-tapḳuxlar ḥərbiri əz jüpi bilən xu

34:4 Wəḥ. 6:13, 14

34:5 «... Xəmxirim asmanlarda ḳan bilən suoɣuruldi; ḳaranglar, xəmxirim Mening ḥalakət lənitimgə uqrioɣan həlḳḳə, yəni Edom üstigə jazalax üqün qüxidu;» — bu ayətkə ḳarioɣanda, Hudaning ahirḳi zamandiki jazalaxliri asmanda baxlinip, keyin yər yüzigə qüxidu. 1-8-ayətlərgə ḳarioɣanda, xu qaoɣda nuroɣun əl-yurtlar Edomda yioɣilip Israiloɣa ḥujum ḳilmaḳqi bolidu; biraḳ Huda ularni yoḳitidu. Edom degən yurtning əzi Israiloɣa kəp yil ḳiloɣan rəḥimsiz ziyankəxliki tüpəylidin Hudaning lənitigə uqraydu.

34:6 «U Pərwərdigarning xəmxiri yaoɣliḳ nərsilərning yeoɣi bilən, əqkə-ḳozilarning ḳeni bilən, ḳoqḳar bərikining yeoɣi bilən ozuḳlanduruloɣan» — muxular *(əqkə-ḳozilarning ḳeni... bərək yeoɣi ḳatarliḳlar)*ning ḥəmmisi ḳurbanliḳlarning muḥim bəlgiliri bolidu. **«Pərwərdigarning Bozraḥ xəḥiridə bir ḳurbanliḳi... bar»** — Bozraḥ xəḥiri Edomning paytəḥti *(ḥazir «Petra» deyilidu)*. Həritilərni kərüng.

34:6 Yəx. 63:1, 2

34:7 «küqlük buḳilar» — ibraniy tilida «küqlüklər» deyilidu. «Yawayi kalilar», «torpaḳlar», «küqlük buḳilar» muxu yərdə «küqlük, ḥoḳuḳluḳ bəglər»nimu kərsətsə kerək.

34:8 «Zion dəwasi» — muxu «dəwa»ning uzun yillik tarihi bar. Kəp kixilər «Nemixḳa Huda Israiloɣa alaḥidə muamilə ḳilidu?» dəp ḳaḳxap, Yəhudiylaroɣa ziyankəxlik ḳilip kəlgən. Yəhudiylarning əzliri Hudaoɣa kəp ḳetim asiyliḳ ḳiloɣini bilən ḳandaḳla bolmisun, Hudaning Ibrahimoɣa bərgən wədisigə asasən U ularni «Θz həlḳim» dəp ḳaraydu. Bu Hudaning tallixidur; baxḳilar Uning bilən Israil tooɣruluḳ dəwalaxmaḳqi bolsa əzi yaman aḳiwətni kəridu. Gitler gəwdilik bir misalidur.

34:10 Wəḥ. 14:11; 19:3

34:11 «Qəl ḥuwḳuxi ... qirḳirioɣuqi ḥuwḳuxlar ...qong ḥuwḳux.. » — muxu ayəttiki ḳux-ḥaywanlarning nemə ikənlikini top-tooɣra deyix təs.

34:11 Yəx. 13:21,22; Zəf. 2:14; Wəḥ. 18:2

34:12 «Birsi kelip Edomning esilzadilirini padixaḥliḳini idarə ḳilixḳa qaḳirsa, ulardin ḥeqkim bolmaydu...» — buning baxḳa tərjimiliri bar, biraḳ asasiy mənisi: — «Edomdiki padixaḥliḳni baxḳurux üqün adəm yoḳ»tur. Edomda ḥeqkim, ḥətta əng yuḳiri təbiḳidikilərmu ḳalmaydu.

34:14 «Tün məhluḳliri xu yərdə makanlixidu» — yaki: «Tün *(keqə)* alwastisi xu yərdə makanlixidu».

yərdə toplinidu;
16 Pərwərdigarning yəgimə kitabidin izdəp oḳup baḳḳin;
Ulardin ḥeqbiri qüxüp ḳalmaydu;
Ḥeqḳaysisining əz jorisi kəm bolmaydu;
Qünki Əzining aoɳzi ularoɳa buyruoɳan;
Uning Əz Roḥi ularni toplioɳan.
17 Qünki Pərwərdigar Əzi ular üqün qək taxlap,
Əz ḳoli bilən zeminoɳa tana tartip ularoɳa təḳsim ḳilip bərgən;
Ular uningoɳa mənggügə igidarlik ḳilidu,
Dəwrdin-dəwrgiqə xu yərni makan ḳilidu.

Hudaning qəl-bayawanni gülləndürüxi, xundaḳla Əz məmin-bəndiliri üqün aqḳan yoli

35 1 — Dala ḥəm ḳaoɳjirap kətkən jaylar ular üqün huxal bolidu;
Qəl-bayawan xadlinip zəpirandək qeqəkləydu;
2 U bərḳ urup qeqəkləydu,
Xadlikḳa xadlik ḳoxulup təntənə ḳilidu;
Liwanning xan-xəripi,
Karməl wə Xarondiki güzəllik wə sür uningoɳa berilidu;
Ular Pərwərdigarning xan-xəripini,
Hudayimizning güzəlliki wə ḥəywitini kəridu.
3 Ajiz ḳollarni küqləndürünglar,
Egilip mangidioɳan tizlarni qingitinglar,
4 Yüriki aoɳḳanlaroɳa: — «Qing turunglar! Ḳorḳmanglar!
Mana, Hudayinglaroɳa ḳarap bekinglar;
Ḳisas kelidu — Hudaning ḥesab elix küni kelidu!
U Əzi kelidu, silərni ḳutḳuzidu!» — dəng!
5 Andin ḳarioɳuning kəzi eqilidu,
Gasning ḳulaḳliri oquḳ ḳilinidu,
6 Andin aḳsaḳ-tokurlar keyiktək oynaḳlap səkrəydu;
Gaqining tili nahxa eytidu;
Qünki dalada sular,
Qəl-bayawanlarda dərya-eḳinlar uroɳup taxidu;
7 Piʒoɳirin qəl-jəzirə kəlqəkkə,
Qangḳioɳan yərlər bulaḳlaroɳa aylinidu;
Qilbərilərning makani — ular yatḳan jay,
Ḳomux wə yekənlər əsüp, qimənlikkə aylinidu.
8 Xu yərdə egiz kətürülgən bir yol,
Tüptüz bir yol bolidu;
U «pak-muḳəddəslikning yoli» dəp atilidu;
Napaklar uningdin ətüxkə bolmaydu,
Xu yol məhsus xular üqün bekitilip yasaloɳanki, —
Ḥətta nadanlarmu uningda ezip kətməydu;
9 Xu yərdə xir bolmaydu,
Uning üstigə ḥeq yirtḳuq ḥaywan qiḳmaydu;
(Ular xu yərdə ḥeq tepilmaydu)
— Nijat arḳilik ḥərlükkə qiḳḳanlar xu yərdə mangidu!

34:15 «Oḳ yilan» — buningmu ḳaysi ḥaywan ikənliki enik əməs.

34:16 «Pərwərdigarning yəgimə kitabi» — yuḳirida Yəxaya Hudaning pərmani bilən əzi yazoɳan materiyallarni yioɳip Təwrat-ḳanunliri bilən saḳlitip ḳoyoɳan *(8-babni kərüng)*. Keyin u yənə «yəgimə kitab»ni tiloɳa aldi *(29-babni kərüng)*. «Pərwərdigarning yəgimə kitabi» bəlkim Yəxayaning əzi yazoɳan materiyalliri wə Musa, Yəxua, Samuil, Dawut ḳatarlik pəyoɳəmbərlər hatiriliwaloɳan barlik materiyallarni kərsitidu. Muxu materiyallar «Muḳəddəs Kitab»ning baxlinixliri boluxi kerək; «Pərwərdigarning kitabi»da ḥeqnərsə kəm əməs, bizgə kerək boloɳan ḥəmmə təpsilatlar bar, uningda ḥətta ḳux-ḥaywanlarning həwirimu bar, degənliktur. Hudaning ḳux-ḥaywanlaroɳa təpsiliy ḥalda miras ḳiloɳan təḳsimati hatiriləngən yərdə, Əzining məmin bəndiliri üqün beoɳixlimaḳqi boloɳan miraslar Muḳəddəs Kitabta tehimu enik hatiriləklik bolmamdu? «Muḳəddəs Kitab»tin izdəp oḳup bekinglə»!

–«Əzining aoɳzi ularoɳa buyruoɳan» — Hudaning aoɳzi buyruoɳan, əlwəttə.

35:1 «Dala ... ular üqün huxal bolidu» — Yəxaya dəsləptə «ular»ning kim ikənlikini deməydu. Bilix üqün bexarətni ahirioɳiqə *(9-ayətkiqə)* oḳux kerək! *(bu sözlər «Rim.» 8:19-22 bilən munasiwətlik)*.

35:2 «Liwanning xan-xəripi, Karməl wə Xarondiki güzəllik wə sür...» — Liwan, Karməl wə Xaronlarning alaḥidilikliri yuḳirida, 33-bab, 9-ayəttiki izaḥatta təswirlinidu. **«ular Pərwərdigarning xan-xəripini... kəridu»** — «ular» — 1-ayəttiki izaḥatḳa ḳarang.

35:3 Ibr. 12:12

35:5 Mat. 9:27; 11:5; 12:22; 20:30; 21:14; Yuḥ. 9:6

35:6 Mat. 9:32; 11:5; 15:30; 21:14; Yuḥ. 5:8, 9; 7:38, 39; Ros. 3:2; 8:7; 14:8

35:8 «Xu yərdə egiz kətürülgən bir yol, tüptüz bir yol bolidu» — yolning nəgə baridioɳanliḳini deməydu; bilix üqün 10-ayətkiqə oḳux kerək.

35:9 «Nijat arḳilik ḥərlükkə qiḳḳanlar» — bolsa ibraniy

10 Pərwərdigarning bədəl tələp ḳutḳuzoɣanliri ḳaytip kelidu,
Küylərni eytip Zionoɣa yetip kelidu;
Ularning baxlirioɣa mənggülük xad-huramlik ḳonidu;
Ular huxallik wə xadlikḳa qəmgən bolidu;
Ḳayoɣu-ḥəsrət ḥəm uḥ-nadamətlər bədər ḳaqidu.

Krizis — Asuriyə padixaḥining besip kirixi

36 1 Ḥəzəkiyaning on tətinqi yili xundak boldiki, Asuriyə padixaḥi Sənnaherib Yəḥudaning barlik ḳəl'ə-ḳoroɣanlik xəḥərlirigə ḥujum ḳilip qikip, ularni ixoɣal ḳi ldi.. 2 Andin Asuriyə padixaḥi «Rab-Xakəḥ» degən sərdarni qong bir ḳoxun bilən Lakix xəḥiridin Yerusalemoɣa əwətti. U Kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexioɣa kelip turdi..
3 Xuning bilən ordini baxḳuridioɣan Eliakim, ordining katipi boloɣan Xəbna wə Asafning ooɣli, orda təzkiriqisi boloɣan Yoaḥlar uning yenioɣa kəldi 4-5 wə Rab-Xakəḥ ularoɣa mundak dedi: —
Silər Ḥəzəkiyaoɣa: — «Uluoɣ padixaḥ, yəni Asuriyə padixaḥi sanga mundak dedi, dənglar: —
«Sening muxu ixəngən tayanqing zadi nemiti?
Sən: (u pəḳət gəpla, halas!) —
«Urux ḳilix tədbir-məsliḥitimiz ḥəm küqimiz bar» — dəysən; sən zadi kimgə tayinip manga ḳarxi əktə ḳopisən?. 6 Mana, sən yeriki bar axu ḳomux ḥasa, yəni Misiroɣa tayinisən! Birsi uningoɣa yələnsə, uning ḳolioɣa sanjip kiridu; mana Misir padixaḥi Pirəwngə tayanoɣanlarning ḥəmmisi xundak bolidu!
7 Əgər sən manga: «Biz Hudayimiz boloɣan Pərwərdigaroɣa tayinimiz» — desəng, Ḥəzəkiya əzi Yəḥudadikilərgə wə Yerusalemdikilərgə: «Silər pəḳət Yerusalemdiki muxu ibadətgaḥ aldidila Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilixinglar kerək» dəp, xu Pərwərdigaroɣa ataloɣan «yukiri jaylar»ni ḥəm ḳurbangaḥlarni yoḳ ḳiliwəttioɣu? Ular axu Pərwərdigarning yukiri jayliri əməsmidi?
8 Əmdi hojam Asuriyə padixaḥi bilən bir tohtamoɣa kəl: — «Əgər səndə atḳa minəligüdək əskərliring bolsa, mən sanga ikki ming atni bikaroɣa berəy!». 9 Səndə undaḳlar

---

tilida birla səz *(«gaal»)* bilən ipadilinidu. Muxu səzni toluḳ qüxinix üqün 41:14-ayətning izaḥatini kərüng.

35:10 «Pərwərdigarning bədəl tələp ḳutḳuzoɣanliri ḳaytip kelidu... ḳayoɣu-ḥəsrət ḥəm uḥ-nadamətlər bədər ḳaqidu» — bexarəttiki wəḳələr Israilning Musa pəyoɣəmbər arḳilik ḳutḳuzuloɣanlikioɣa ohxaydu; xundakla bu ixlarni yengi bir «Misirdin qikix» degili bolidu. Okurmənlərgə Təwrattiki «Misirdin qikix» degən ḳisimni okusa, xu qaoɣdiki wəḳələrni muxular bilən təpsiliy ḥalda selixturux naḥayiti əḥmiyətlik bolidu.

–Muxu «qikip-ḳutḳuzux» bolsa «Misirdin qikix»tin nəqqə ḥəssə uluoɣ, nəqqə ḥəssə xərəplik bolidu. Keyin kərimizki, Huda ḳutḳuzoɣan həlḳ pəḳət Misirdin əməs, bəlki pütkül dunyadin qikip ḳutḳuzulidu. Ular ḳorḳunqluḳ dəxt-bayawandin ətüxining ornida, əzlirini ḳarxi alidioɣan, qimənbaoɣḳa aylanduruloɣan zemindin ətidu; yol ḥəmmə adəm üqün tüz, onguxluḳ, rawan ḥəm hətərsiz bolidu.

35:10 Wəḥ. 21:4

36:1 2Pad. 18:13; 2Tar. 32:1

36:2 «Rab-Xakəḥ» — bəlkim Asuriyəning padixaḥining bax məsliḥətqisining adəttiki unwani boluxi mumkin. **«Kir yuoɣuqilarning etizining boyidiki yolda, yukiri kəlqəkning norining bexi»** — muxu jay əslidə dəl Yəxaya Aḥaz padixaḥ bilən kərüxüp, Asuriyəning tajawuzi tooɣruluḳ agaḥlanduroɣan jay *(7-babni kərüng)*.

36:4-5 «Sən: u pəḳət gəpla, halas! — «Urux ḳilix tədbir-məsliḥitimiz ḥəm küqimiz bar» — dəysən; sən zadi kimgə tayinip manga ḳarxi əktə ḳopisən?» — muxu gepigə ḳarioɣanda, Asuriyədikilərning Yəxayaning «Pəḳət Pərwərdigaroɣa tayiniximiz kerək» degən bexarətliridin həwiri bar idi.

36:6 Əz. 29:6, 7

36:7 «Ḥəzəkiya ...: «Silər pəḳət Yerusalemdiki muxu ibadətgaḥ aldidila Pərwərdigaroɣa ibadət ḳilixinglar kerək» dəp, xu Pərwərdigaroɣa ataloɣan «yukiri jaylar»ni ḥəm ḳurbangaḥlarni yoḳ ḳiliwəttioɣu? Ular axu Pərwərdigarning yukiri jayliri əməsmidi?» — Musa pəyoɣəmbərgə wəḥiy ḳilinoɣan ḳanunoɣa asasən, Israillar pəḳət Yerusalemdiki ibadəthanidiki ḳurbangaḥtila ḳurbanlik ḳilixḳa bolatti. Əslidə Ḥəzəkiya muxu pərmanoɣa asasən: *(1)* butpərəslik ḳilidioɣan ḳurbangaḥlarni ḥəm *(2)* hata yol bilən «Pərwərdigaroɣa atap» ḳuruloɣan, ibadət ḳilixḳa beoɣixlanoɣan «yukiri jaylar»ni yoḳatḳan. Rab-Xakəḥ xu gəp bilən uni angliouqi Israillarni ḳaymuḳturmaḳqi idi, əlwəttə.

36:8 «Əgər səndə atḳa minəligüdək əskərliring bolsa, mən sanga ikki ming atni bikaroɣa beray!» — bu kinayilik gəp, əlwəttə. Adəttiki qaoɣlarda Yəḥudada atlar naḥayiti az idi. Urux waḳtida tehimu azlap ketətti. Atlik əskərlər əməs, ḥətta addiy əskərlərmu naḥayiti az idi.

bolmisa, hojamning əməldarlirining əng kiqiki boloŋan bir ləxkər bexini kandakmu qekindürələysilər?! Sən jəng harwiliri wə atlarni elix üqün Misiroŋa tayinisən tehi!
10 Mən əmdi muxu zeminni halak kilix üqün Pərwərdigarsiz kəldimmu? Pərwərdigar dərwəkə manga: «Muxu zeminni halak kilixka qikkin!» — dedi!»»
11 Eliakim, Xəbna wə Yoah Rab-Xakəhgə: —
«Pekirliriola aramiy tilida səzlisilə; biz buni qüxinimiz. Bizgə ibraniy tilida səzlimisilə, gəpliri sepilda turoŋanlarning kulikioŋa kirmisun!» — dedi.
12 Birak Rab-Xakəh: —
«Hojam meni muxu gəpni hojanglaroŋa wə silərgila eytixka əwətkənmu? Muxu gəpni silər bilən birliktə sepilda olturoŋanlaroŋa deyixkə əwətkən əməsmu? Qünki ular silər bilən birliktə əz pokini yegüqi həm əz süydükini iqküqi bolidu!» — dedi.
13 Andin Rab-Xakəh ibraniy tilida yukiri awaz bilən: — «Uluo padixah, yəni Asuriyə padixahining səzlirini anglap koyunglar!» — dəp warkiridi.
14 «Padixah mundak dəydu: —
«Həzəkiya silərni aldap koymisun! Qünki u silərni kutkuzalmaydu.
15 Uning silərni: — «Pərwərdigar bizni jəzmən kutkuzidu; muxu xəhər Asuriyə padixahining kolioŋa qüxüp kətməydu» dəp Pərwərdigaroŋa tayanduruxioŋa yol koymanglar!». 16 Həzəkiyaoŋa kulak salmanglar; qünki Asuriyə padixahi mundak dəydu: —
«Mən bilən sülhilixip, mən tərəpkə ətünglar; xundak kilsanglar hərbiringlar əzünglarning üzüm baringidin həm əzünglarning ənjür dərihidin mewə yəysilər, hərbiringlar əz su kəlqikinglardin su iqisilər; 17 ta mən kelip silərni buoŋdaylik həm xarablik bir zeminoŋa, neni bar həm üzümzarliri bar bir zeminoŋa, — zemininglaroŋa ohxax bir zeminoŋa apirip koyoŋuqə yəp-iqiweringlar!
18 Həzəkiyaning silərgə: — «Pərwərdigar bizni kutkuzidu» dəp ixəndürüxigə yol koymanglar! Əl-yurtlarning ilah-butlirining biri əz zeminini Asuriyə padixahining kolidin kutkuzoŋanmu? 19 Hamat wə Arpad degən yurtlarning ilah-butliri keni? Səfarwaim xəhirining ilah-butliri keni? Ular Samariyəni mening kolumdin kutkuzoŋanmu?! 20 Muxu əl-yurtlarning ilah-butliridin əz zeminini kutkuzoŋan zadi kim bar? Xundak ikən, Pərwərdigar Yerusalemni mening kolumdin kutkuzalamdu?»».
21 Anglioŋuqilar süküt kilip uningoŋa jawabən heqkandak bir səz kilmidi; qünki padixahning buyruki xuki: —
«Uningoŋa jawab bərmənglar».
22 Andin Hilkiyaning ooŋli, ordini baxkuridioŋan Eliakim, orda katipi Xəbna wə Asafning ooŋli, orda təzkiriqisi Yoahlar kiyim-keqəklirini yirtixip, Həzəkiyaning yenioŋa kelip, Rab-Xakəhning gəplirini uningoŋa ukturdi.

Həzəkiyaning dua kilixi — Pərwərdigarning jawabi

2Pad. 19

37 1 Xundak boldiki, Həzəkiya buni anglioŋanda, kiyim-keqəklirini yirtip, əzini bəz bilən kaplap Pərwərdigarning əyigə kirdi. 2 U ordini baxkuridioŋan Eliakim, orda katipi Xəbna wə kahinlarning aksakallirini bəz yepinqakliolan peti Amozning ooŋli Yəxaya pəyoŋəmbərgə əwətti. 3 Ular uningoŋa: —

36:11 «Pekirliriola aramiy tilida səzlisilə» — hazirki Suriyəning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «Suriyə tili» «aramiy tili» deyilətti. Asuriyəmu aramiy tilini ixlitətti.
36:12 «... Ular silər bilən birliktə əz pokini yegüqi həm əz süydükini iqküqi bolidu!» — xəhər muhasirigə qüxüp, aqarqilik wə ussuzluktа kaloŋanda adəmlər dərwəkə muxundak kilixi mumkin.
36:12 2Pad. 18:27

36:17 «mən kelip silərni buoŋdaylik həm xarablik bir zeminoŋa, — zemininglaroŋa ohxax bir zeminoŋa apirip koyoŋuqə yəp-iqiweringlar!» — muxu gəplər qiraylik boloŋini bilən mənisi enikki: — «Mening əsirlirim, kullirim bolisilər!» degənlik. Yukirida eytkinimizdək, Asuriyə padixahi uqioŋa qikkan hiyligər aldamqi idi.
37:1 «Pərwərdigarning əyi» — Uning *(Sulayman padixah kuroŋan)* ibadəthanisi.

«Ḥəzəkiya mundaḳ dəydu: —
«Balilar tuoɳulay dəp ḳaloɳanda anining tuoɳḳudək ḥali ḳalmioɳandək, muxu kün külpət qüxidioɳan, rəswa wə mazaḳ ḳilinidioɳan bir kündur. [4] Өz hojisi boloɳan Asuriyə padixaḥi tirik Hudani mazaḳ ḳilixḳa əwətkən Rab-Xakəḥning gəplirini Pərwərdigar Hudaying nəzirigə elip tingxisa, bularni angliоɳan Pərwərdigar Hudaying xu gəplər üqün uning dəkkisini berərmikin? Xunga ḳep ḳaloɳan ḳaldilar üqün awazingni kətürüp, bir duayingni bərsəng»» — dedi.
[5] Xu gəplər bilən Ḥəzəkiyaning hizmətkarliri Yəxayaning aldioɳa kəldi. [6] Yəxaya ularoɳa: — «Hojayininglaroɳa: — «Pərwərdigar mundaḳ dedi: —
«Asuriyə padixaḥining qaparmənlirining sən angliоɳan axu manga kupurluḳ ḳiloɳuqi gəpliridin ḳorḳma;. [7] Mana, Mən uningoɳa bir roḥni kirgüzimən; xuning bilən u ioɳwani anglap, өz yurtioɳa ḳaytidu. U өz zeminida turoɳanda uni ḳiliq bilən eltürgüzimən» — dənglar» — dedi.
[8] Rab-Xakəḥ kəlgən yoli bilən ḳaytip mangoɳanda, Asuriyə padixaḥining Lakix xəḥiridin qekingənlikini anglap, uning yenioɳa kəldi; Asuriyə padixaḥi Libnaḥ xəḥirigə ḳarxi jəng ḳiliwatḳanidi. [9] Andin padixaḥ: «Efiopiyə padixaḥi Tirḥakaḥ sizgə ḳarxi jəng ḳilmaḳqi bolup yoloɳa qikti» degən həwərni anglidi. Xu həwərni angliоɳanda u yənə Ḥəzəkiyaoɳa əlqilərni mundaḳ hət bilən əwətti: —.

[10] «Silər Yəḥuda padixaḥi Ḥəzəkiyaoɳa mundaḳ dənglar: —
«Sən tayinidioɳan Hudayingning sanga: «Yerusalem Asuriyə padixaḥining ḳolioɳa tapxurulmaydu» deginigə aldanma; [11] Mana, sən Asuriyə padixaḥlirining ḥəmmə əl-yurtlarni nemə ḳiloɳanlirini, ularni ilaḫ-butlarioɳa atap ḥalak ḳiloɳanliḳini angliоɳansən; əmdi өzüng ḳandaḳmu ḳutḳuzulisən?. [12] Ata-bowilirim ḥalak ḳiloɳan əllərni bolsa, ularning ilaḫ-butliri ḳutḳuzoɳanmu? Gozan, Ḥaran, Rəzəf xəḥiridikilərniqu? Telassarda turoɳan Edənlərniqu? [13] Hamat padixaḥi, Arpad padixaḥi, Səfarwaim, Hena ḥəm Iwwaḥ xəḥərlirining padixaḥliri ḳeni?»».

[14] Ḥəzəkiya hətni əkəlgüqilərning ḳolidin elip oḳup qikti. Andin u Pərwərdigarning өyigə kirip, Pərwərdigarning aldioɳa hətni yeyip ḳoydi. [15] Ḥəzəkiya Pərwərdigaroɳa dua ḳilip mundaḳ dedi: —
[16] «I kerublar otturisida turoɳan, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar, Israilning Hudasi: —
Sən Өzüngdursən, jaḥandiki barliḳ əl-yurtlarning üstidiki Huda pəḳət Өzüngdursən; asman-zeminni Yaratḳuq isən.. [17] I Pərwərdigar, ḳuliḳingni təwən

---

37:6 «Hojayininglaroɳa: — «Pərwərdigar mundaḳ dedi: — «Asuriyə padixaḥining qaparmənlirining sən angliоɳan axu manga kupurluḳ ḳiloɳuqi gəpliridin ḳorḳma...» — Yəxayaning muxu jawab səzlirini *(6-7-ayətlərni)* dikḳət bilən oḳusingiz, u Ḥəzəkiyaning təlipi boyiqə dua ḳilmay, bəlki biwasitə həwərqilərgə jawab bərdi. Qünki u alliburun həlḳḳe wə Ḥəzəkiya Asuriyə tooɾuluḳ nuroɳun bexarətlərni ḳiloɳan. Huda muxu pəyt-əḥwal tooɾuluḳ Israiloɳa uḳturoɳanidi *(məsilən, 10-bab, 5-21-ayətlərni, 14-bab, 24-25-ayətlərni kerüng)*. Birak Ḥəzəkiya wə ordisidikilər muxularni wə uningdin baxḳa kərgən karamət məjizilərni *(keyinki 38-babnimu kerüng)* pütünləy untup ḳaloɳandək ḳilatti.

37:9 «Efiopiyə padixaḥi Tirḥakaḥ sizgə ḳarxi jəng ḳilmaḳqi bolup yoloɳa qikti» — bu ix əməliyət əməs, ḥəmdə xu qaoɳda mumkin bolmioɳanidi. Birak Huda Өzi əwətküzgən «aldamqi roḥ»ning təsiri bilən uni ixəndürgən.

37:11 «ularni ilaḫ-butlarioɳa atap ḥalak ḳiloɳanliḳi angliоɳansən» — «ilaḫ-butlarioɳa atap ḥalak ḳilix» degən səz, ibraniy tilida pəḳət bir səz bilənla, yəni ««ḥaram» ḳilix» yaki ««ḥərəm» ḳilix» bilənla ipadilinidu.

37:13 «Gozan, Ḥaran, Rəzəf xəḥiri.. Telassar... Hamat.., Arpad ..., Səfarwaim, Hena ḥəm Iwwaḥ...» — *(12-13-ayətlərdə kərsitilgən)* muxu xəḥərlərning bəzilirining nədə ikənlikini həritidin kərgili bolidu, bəziliri bizgə büginqə kədər naməlum.

37:16 «I kerublar otturisida turoɳan... Pərwərdigar» — muḳəddəs ibadətḥanidiki əng iqkiri өy, yəni «əng muḳəddəs jay» degən өydə, Hudaning «rəḥim kərsitidioɳan orun-təḥti» *(«kəfarət təḥti») («rəḥimgaḥ»)* bar idi. Muxu orunda Huda Israilning alaḥidə ḳurbanliḳlirining ḳanlirini ḳobul ḳilatti. Orunning ikki təripining ḥərbiridə altundin yasaloɳan, təḥtkə ḳaritiloɳan birdin «kerub» bar idi. Musaning dəwridin Əzakiyal pəyoɳəmbər dəwrigiqə Hudaning parlaḳ xan-xəripi sirliḳ ḥalda «kəfarət təḥti»ning üstidə, yəni «kerublar otturisida» turatti.
–Kerublar bolsa intayin küqlük birhil pərixtilər bolup, Hudaning qikaroɳan ḥəküm-jazalirini bejiridu. «Kerublar otturisida turoɳan» degini, «Sən bizgə yeḳinlaxḳan ḥəm bizgə rəḥim kərsətməkqi boloɳan Hudasən» degənliktur.

kilip anglioŋaysən; kəzüngni aqkaysən, i Pərwərdigar, kərgəysən; Sənnaheribning adəm əwətip mənggü ḥayat Hudani ḥakarətləp eytkan ḥəmmə gəplirini anglioŋaysən! 18 I Pərwərdigar, Asuriyə padixaḥliri ḥəkikətən ḥəmmə yurtlarni wə xularoŋa bekindi boloŋan yurtlarnimu harabə kilip,.. 19 Ularning ilaḥ-butlirini otka taxliwətkən; qünki ularning ilaḥliri ilaḥ əməs, bəlki insan koli bilən yasaloŋanlar, yaoŋaq wə tax, halas; xunga Asuriyəliklər ularni ḥalak kildi. 20 Əmdi, i Pərwərdigar Hudayimiz, jahandiki barlik əl-yurtlaroŋa Sening, pəkət Seningla Pərwərdigar ikənlikingni bildürüx üqün, bizni uning kolidin kutkuzoŋaysən!».

21 Xuning bilən Amozning ooŋli Yəxaya Ḥəzəkiyaoŋa səz əwətip mundak dedi: —
— Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Sən Manga Asuriyə padixaḥi Sənnaherib tooŋruluk dua kilixing bilən,
22 Pərwərdigarning uningoŋa karita degən səzi xudurki: —
«Pak kiz, yəni Zionning kizi seni kəmsitidu,
Seni mazak kilip külidu;
Yerusalemning kizi kəyninggə karap bexini qaykaydu;
23 Sən kimni mazak kilip kupurluk kilding?
Sən kimgə karxi awazingni kətürüp,
Nəziringni üstün kilding?
Israildiki Mukəddəs Boloquqioŋa karxi!..
24 Kulliring arkilik sən Rəbni mazak kilip: —
«Mən nuroŋunlioŋan jəng ḥarwilirim bilən taoŋ qokkilirioŋa,
Liwan taoŋ baoŋirlirioŋa yetip kəldimki,
Uning egiz kedir dərəhlirini, esil karioŋaylirini kesiwetimən;
Mən uning əng yukiri egizlikigə yamixip qikip,
Uning əng bük-barakşan ormanzarlikioŋa kirip yetimən..
25 Özüm kuduk kolap su iqtim;
Putumning uqidila mən Misirning barlik dərya-östənglirini kurutuwəttim — deding..
26 — Sən xuni anglap bakmioŋanmiding?
Uzundin buyan Mən xuni bekitkənmənki,
Kədimdin tartip xəkilləndürgənmənki,
Ḥazir uni əməlgə axurdumki,
Mana, sən kəl'ə-koroŋanlik xəḥərlərni harabilərgə aylandurdung;
27 Xuning bilən u yərdə turuwatkanlar küqsizlinip,
Yərgə karitip koyuldi, xərməndə kilindi;
Ular etizdiki ottək, yumran kək qəplərdək,
Özgidiki ot-qəplər əsməy kurup kətkəndək boldi..
28 Birak sening olturoŋiningni, ornungdin turoŋiningni, qikip-kirginingni wə Manga karxi oŋaljirlixip kətkiningni bilimən;
29 Manga karxi oŋaljirlixip kətkənlikingning, ḥakawurlixip kətkənlikingning kulikimoŋa yətkini tüpəylidin,
Mən karmikimni burningdin ətküzimən,
Yüginimni aoŋzingoŋa salimən,
Özüng kəlgən yol bilən seni kayturimən..

37:18 «xularoŋa bekindi boloŋan yurtlar..» — ibraniy tilida səzmusəz tərjimə kiloŋanda «bekindi» degən səz yok. Baxka birhil tərjimisi «xularoŋa ait». Biz xərḥləx üqün «bekindi» koxtuk.

37:23 «kupurluk» — kim əzini Hudaning ornida koyup, «ḥəmmə ixni kilalaymən» desə, kupurluk kiloŋan bolidu, xundakla ḥaman bir küni yikitilidu.

37:24 «Uning əng bük-barakşan ormanzarlikioŋa» — bu ayəttiki «bük-barakşan» degən səz ibraniy tilida «Karməl» degən səz bilən ipadilinidu. Karməl bolsa Israilning əng munbət wə qiraylik jayi idi. Xuning bilən padixaḥning «uning «Karməl» ormanzarlikioŋa kirimən» degini «uning *(Liwanning)* əng qiraylik jayioŋa *(ḥeq tosaloŋusiz)* barimən» degəndək po atidioŋan mənini ipadiləytti; qünki Liwanda «Karməl» degən jay yok.

37:25 «...putumning uqidila mən Misirning barlik dərya-östənglirini kurutuwəttim» — yukiriki 24-ayəttə padixaḥ özining təs ixlarni kilalaydioŋanlikini, məsilən, Liwan rayonidiki əng yukiri taoŋlaroŋa qikalaydioŋanlikini *(köqmə mənisi, bəlkim aliyjanap, küqlük padixaḥlardin üstünlükkə erixidioŋanlikini kərsitidu)*, əng esil nərsilərgə erixidioŋanlikini təswirləydu. Muxu 25-ayəttiki «putum... kurutuwəttim» degini, dehkanning puti bilənla topini ittirip erikni tosup, suni kurutuwətkinidək, «Mən halisamla naḥayiti asanla ḥərkandak ixni kilalaymən, ḥətta Nil dəryasinimu kurutuwetələymən» degən mənmənlikni bildürməkqi.

37:27 «əgzidiki ot-qəplər...» — bu ibarining baxka hil tərjimilirini uqritix mumkin.

37:29 «Mən karmikimni burningdin ətküzimən, yüginimni aoŋzingoŋa salimən...» — Asuriyə padixaḥliri muxundak rəḥimsiz yol bilən əsirlərni yalap mangatti.

30 I Ḥəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki, —
Muxu yili əzlükidin əskən,
Ikkinqi yili xulardin qikḳanlarmu rizkinglar bolidu;
Üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər;
Ulardin qikḳan mewilərni yəysilər.
31 Yəḥuda jəmətidiki kutuloɣan ḳaldisi bolsa yənə təwəngə ḳarap yiltiz tartidu,
Yukirioɣa ḳarap mewə beridu;
32 Qünki Yerusalemdin bir ḳaldisi,
Zion teoɣidin ḳeqip ḳutuloɣanlar qikidu;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning otluk muḥəbbiti muxuni ada ḳilidu.
33 Xunga Pərwərdigar Asuriyə padixaḥi tooɣruluk mundak dəydu: —
U nə muxu xəḥərgə yetip kəlməydu, nə uningoɣa bir tal okmu atmaydu;
Nə ḳalḳanni kətürüp aldioɣa kəlməydu,
Nə uningoɣa ḳarita ḳaxalarnimu yasimaydu.
34 U ḳaysi yol bilən kəlgən bolsa,
Xu yol bilən ḳaytidu wə muxu xəḥərgə kəlməydu, — dəydu Pərwərdigar.
35 — Qünki Өzüm üqün wə Mening ḳulum Dawut üqün bu xəḥərni ətrapidiki sepildək ḳooɣdap ḳutkuzimən».
36 Xuning bilən Pərwərdigarning Pərixtisi qikip, Asuriyəliklərning bargaḥida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi. Mana, kixilər ətigəndə ornidin turoɣanda, ularning ḥəmmisining əlgənlikini kərdi! 37 Xunga Asuriyə padixaḥi Sənnaherib qekinip, yoloɣa qikip, Ninəwə xəḥirigə ḳaytip turdi. 38 Xundak boldiki, u əz buti Nisrokning buthanisida uningoɣa qokunuwatḳanda, ooɣulliri Adrammələk ḥəm Xarezər uni ḳiliqlap əltürüwətti; andin ular Ararat degən yurtḳa ḳeqip kətti. Uning ooɣli Esarḥaddon uning ornida padixaḥ boldi.

«Yəxaya»ning ikkinqi ḳismi
Ḥəzəkiyaning eoɣir kesilgə giriptar boluxi wə duasi

38 1 Xu künlərdə Ḥəzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi. Amozning ooɣli Yəxaya pəyoɣəmbər uning ḳexioɣa berip, uningoɣa: —
Pərwərdigar mundak dəydu: —
— Өyüng tooɣruluk wəsiyət ḳiloɣin; qünki əjəl kəldi, yaximaysən, — dedi.
2 Ḥəzəkiya yüzini tam tərəpkə ḳilip Pərwərdigaroɣa dua ḳilip:
3 — I Pərwərdigar, Sening aldingda ḥəkikət wə pak dil bilən mengip yürgənlikimni, nəziring aldingda durus boloɣan ixlarni ḳiloɣanlikimni əsləp ḳoyoɣaysən, — dedi.
Wə Ḥəzəkiya yioɣlap ekip kətti.
4 Andin Pərwərdigarning səzi Yəxayaoɣa yetip mundak degəndə: —
5 Berip Ḥəzəkiyaoɣa mundak degin: —
Pərwərdigar, atang Dawutning Hudasi mundak dəydu: —
«Duayingni anglidim, kəz yaxliringni kərdüm; mana, künliringgə yənə on bəx

---

37:30 «I Ḥəzəkiya, xu ix sanga alamət bexarət boliduki, — muxu yili əzlükidin əskən, ikkinqi yili xulardin qikḳanlarmu rizkinglar bolidu; üqinqi yili bolsa teriysilər, orisilər, üzüm kəqətlirini tikisilər; ulardin qikḳan mewilərni yəysilər» — muxu məjizə ixənq-etikadni küqəytix üqün ḥəm həlḳni ḳutḳuzux üqün berilgən. Urux waḳtida terikḳilik ḳilix mumkin əməs; Asuriyə ḳoxuni ḳatkəndin keyinki yilidimu, bəlkim ḳoxunidin ḳaloɣan ḳismliri yənila parakəndiqilik ḳilixi mumkin idi. Xunga məjizə üqinqi yiloɣiqə sozulidu.
–«Üzüm kəqətlirini tikisilər... mewisini yəysilər» degən wədə, tinqlik məzgilning uzun bolidioɣanlikini kərsitidu *(üzüm tallirini əstürüxkə uzun waḳit ketidu, əlwəttə)*.
–Kixilərning Asuriyə ḳoxunlirining tuyuksiz qekinixini «tasadipiyliktin» deməsliki üqün, bu ikkinqi məjizə berildi. Xundaktimu, Təwrattiki «Padixaḥlar» degən ḳismoɣa ḳarioɣanda, həlḳlər yənila ikki məjizini tezla untup Hudaoɣa wapasizlik ḳiliwərdi.
37:35 2Pad. 20:6

37:36 «Pərwərdigarning Pərixtisi» — Təwrat dəwridə intayin alahidə xəhs idi. Bəzi ixlarda U Hudaning ornida kərünətti *(məsilən, «Yar.» 18-babni kərüng)*.
37:36 2Pad. 19:35
37:38 «U əz buti Nisrokning buthanisida uningoɣa qokunuwatḳanda, ooɣulliri Adrammələk ḥəm Xarezər uni ḳiliqlap əltürüwətti» — muxu wəḳə, Sənnaherib Israildin qekinixtin 20 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 681-yili)* boldi.
38:1 «Xu künlərdə Ḥəzəkiya əjəl kəltürgüqi bir kesəlgə muptila boldi» — bu səzlər bilən «Yəxaya» degən kitabning «ikkinqi ḳismi» baxlinidu. Kirix səzimizni kərüng.

yil qoximən;. [6] Xuning bilən Mən seni wə
bu xəhərni Asuriyə padixahining qolidin
qutquzimən; Mən sepil bolup bu xəhərni
qoƣdaymən.
[7] Xuning bilən Pərwərdigarning Özi eytqan
ixini jəzmən qilidioƣanliqini sanga ispatlax
üqün Pərwərdigardin mundaq bexarətlik
alamət boliduki, [8] Mana, Mən quyaxning Aһaz
padixaһ quroƣan pələmpəy üstigə qüxkən
sayisini on qədəm kəynigə yandurimən».
Xuning bilən quyaxning qüxkən sayisi on
basquq kəynigə yandi.

Ḥəzəkiyaning өz kesili tooƣruluq hatiriliri

[9] Yəһuda padixaһi Ḥəzəkiya kesəl bolup, an-
din kesilidin əsligə kəlgəndin keyin mundaq
hatirilərni yazdi:
[10] — «Mən: «Өmrümning otturisida təһtisara-
ning dərwazilirioƣa beriwatimən,
Qaloƣan yillirimdin məһrum boldum» — de-
dim.
[11] Mən: — «Tiriklərning zeminida turup Hu-
dayim Yaһni, Yaһni kərəlməydioƣan,
Xundaqla «һəmmə nərsə yoq boloƣan» jay-
da turoƣanlar bilən billə turup, insannimu
kərəlməydioƣan boldum» — dedim.
[12] Mening turaloƣum qarwiqining qediridək
өzümdin yətkilip kətti;
Mən bapkar өz toquoƣinini türüwətkinidək
 һayatimni türüwəttim;
U meni toqux dəstigaһidin kesiwətti;
Tang bilən kəq arilikida Sən Huda jenimni
alisən;
[13] Tang atquqə mən kütüp, өzümni tinqlan-
durup yürimən,
Biraq U xiroƣa ohxax һəmmə səngəklirimni
sunduroƣandək kilidu;
Tang bilən kəq arilikida Sən Huda jenimni
alisən.
[14] Mən qarlioƣaq yaki turnidək wiqirlap
yürimən;
Pahtəktək aһ-uһ urimən;
Kəzlirim yukirioƣa qarax bilən ajizlixip ke-
tidu; I Rəb, meni zulum basti!
Jenimoƣa kepil boloƣin!
[15] Nemə desəm bolar? Qünki U manga səz
kildi wə Өzi muxu ixni kildi!
Jenim tartqan azab tüpəylidin mən bar yil-
lirimda qədəmlirimni sanap besip awaylap
mangimən.
[16] I Rəb, adəmlər muxundaq sawaqlar bilən
yaxixi kerək;
Roһim muxu sawaqlardin һayatini tapidu;
Sən meni əslimgə kəltürüp, meni һayat
kilding!
[17] Mana, өzümning bəһt-tinqlikim üqün azab
üstigə azab tarttim;
Manga boloƣan səygüng tüpəylidin jenimni
һalakət һangidin qikardingsən;
Sən һəmmə gunaһlirimni kəyninggə qerü-
wəttingsən.
[18] Qünki təһtisara Sanga rəһmət eytalmaydu;
Өlüm Seni mədһiyiliyəlməydu;
Ḥangoƣa qüxüwatqanlar Sening һəkikət-
wapalikingoƣa ümid baoƣliyalmaydu.
[19] Өzüm bügün kiloƣinimdək Sanga rəһmət
eytidioƣanlar tiriklər, tiriklərdur;
Ata boloƣuqi ooƣullirioƣa һəkikət-wapa-
likingni bildüridu.
[20] Pərwərdigar meni qutquzuxqa niyət
baoƣliyandur;
Biz bolsaq, qaloƣan өmrimizdə һər küni
Pərwərdigarning өyidə saz qelip mədһiyə

38:5 «atang Dawut» — Ḥəzəkiya Dawut pəyoƣəmbərning on üqinqi əwladi idi.

38:8 «...Xuning bilən quyaxning qüxkən sayisi on basquq kəynigə yandi» — Merodaq-Baladan *(39:1)* Asuriyə padixaһi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oƣulitildi. Muxu ixmu xu yilda boloƣan boluxi kerək. –Demək, muxu ikki wəkə *(Ḥəzəkiyaning kesəldin saqaytilixi wə uning ixənqisini rioƣbətləndürüxkə berilgən karamət məjizə)* Asuriyəning padixaһi tajawuzqilik kilixtin **ilgiri**, bəlkim miladiyədin ilgiriki 703- yaki 702-yili yüz bərgən *(39-babtiki izaһatlarni kərüng)*.

38:8 2Pad. 20:7-9

38:11 «Yaһni, Yaһni kərəlməydioƣan» — «Yaһ» degən «Yaһwəһ» degənning kiska xəkli, demək Pərwərdigarning namining birhil kiskartilip eytilixi. **«Yaһni, Yaһni kərəlməydioƣan, xundaqla «һəmmə nərsə yoq boloƣan» jayda turoƣanlar bilən billə turup, insannimu kərəlməydioƣan boldum»** — **dedim»** — Ḥəzəkiya: — «Təһtisarada boloƣanda, Hudani yaki adəmni kərməsliki mumkin» deməkqi əməs; təkitləydioƣan ix tirik turup kerüx pursitidin məһrum boluxtur. Təһtisaraning əһwalining kandaq ikənlikidin biz 14-babta azraq məlumat alalaymiz.

38:14 Yəx. 59:11

nahxlirimni eytimiz!».
21 (Yəxaya bolsa: — «Ənjür poxkili təyyarlap, yarisiоq qaplanglar, u əsligə kelidu», degənidi. 22 wə Ḥəzəkiya: — «Mening Pərwərdigarning əyigə qiḳidiоqanliḳimni ispatlaydiоqan ḳandaḳ bexarətlik alamət berilidu?» dəp soriоqanidi).

Babil padixaḥidin kəlgən əlqilər
Qong bir hataliḳ

39 1 Xu pəyttə Baladanning ooɣli Babil padixaḥi Merodaḳ-Baladan Ḥəzəkiyaning kesəl bolup yetip ḳaloɣanliḳini ḥəm əsligə kəlgənlikini angliоaqḳa, Ḥəzəkiyaoɣa hətlərni ḥədiyə bilən əwətti.
2 Ḥəzəkiya əlqilərni huxallik bilən kütüp, uning həzinə-ambarlirida saḳlanoɣan nərsilirini kərsətti; yəni kümüxni, altunni, dora-dərmanlarni, sərhil maylarni, sawut-ḳorallarni saḳlaydiоqan əyning ḥəmmisini wə bayliḳlirining barliḳini kərsətti; uning ordisi wə yaki pütkül padixaḥliḳi iqidiki nərsilərdin Ḥəzəkiya ularoɣa kərsətmigən birimu ḳalmidi. 3 Andin Yəxaya pəyoɣəmbər Ḥəzəkiyaning aldioɣa berip, uningdin: — «Muxu kixilər nemə dedi? Ular seni yoḳlaxḳa nədin kəlgən?» — dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ular yiraḳ bir yurttin, yəni Babildin kəlgən», dedi.
4 Yəxaya yənə: — «Ular ordangda nemini kərdi?» dəp soridi.
Ḥəzəkiya: — «Ordamda bar nərsilərni ular kərdi; bayliḳlirimning arisidin ularoɣa kərsətmigən birimu ḳalmidi» — dedi.
5 Yəxaya Ḥəzəkiyaoɣa mundaḳ dedi: — Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyoɣin: —
6 — Mana xundaḳ künlər keliduki, ordangda bar nərsilər wə bügüngə ḳədər ata-bowiliring toplap, saḳlap ḳoyoɣan ḥəmmə nərsə Babiloɣa elip ketilidu; ḥeqnərsə ḳalmaydu — dəydu Pərwərdigar, 7 — ḥəmdə Babilliḳlar ooɣulliringni, yəni əzüngdin boloɣan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaḥining ordisida aoɣwat bolidu.
8 Xuning bilən Ḥəzəkiya əz-əzigə: «Əz künlirimdə bolsa aman-tinqlik, Hudaning ḥəḳiḳət-wapaliḳi bolidikənoɣu» dəp, Yəxayaoɣa: — «Siz eytḳan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən» — dedi.

38:20 «Biz bolsaḳ, ḳaloɣan əmrimizdə ḥər küni Pərwərdigarning əyidə saz qəlip mədḥiyə nahxlirimni eytimiz!» — Hudani mədḥiyiləydioɣan bu yahxi səzlərni ḳiloɣini bilən, Ḥəzəkiya əz kəzi bilən kərgən ikki karamət ixni *(əzining saḳaytilixi wə 7-ayəttiki məjizini)* esidə qing saḳlioɣan əməs. Yuḳiriḳi bablarda degəndək, Asuriyə ḳoxunliri besip kirgəndə, u Hudaning 6-ayəttə hatirilənɣan wədisini untup, ḥodukup kətti. Təwəndiki 39-babtiki wəkədimu u «Kədəmlirimni sanap mangimən» degən əz wədisini untuydu.

38:21 2Pad. 20:7

39:1 «Xu pəyttə Baladanning ooɣli Babil padixaḥi Merodaḳ-Baladan Ḥəzəkiyaning kesəl bolup yetip ḳaloɣanliḳini ... angliоaqḳa, Ḥəzəkiyaoɣa hətlərni ḥədiyə bilən əwətti» — Merodaḳ-Baladan Asuriyə padixaḥi Sənnaherib təripidin miladiyədin ilgiriki 702-yili oɣulitildi. Muxu ixmu xu yilda boloɣan boluxi kerək.

–Demək, 38-, 39-babta təswirlənɣan ixlar 36- wə 37-babta təswirlənɣan ixlardin **ilgiri** yüz bərgən. Əmdi nemixḳa ulardin keyin hatirilənɣan?

–Bilimizki, «Yəxaya» *(degən kitab)*ning 40-66-babliridiki həwər-bexarətlər, omumiy jəḥəttin eytḳanda, keyinki «Babil imperiyəsigə əsir bolup qüxkənlər»gə, yəni sürgün boloɣan Isrraillaroɣa, yəni ularning «ḳaldisi» boloɣan əwladlirioɣa ḳaritilidu. Undaḳta 39-bab muxu əḥwalni tonuxturux rolini oynaydu.

39:7 «...ḥəmdə Babilliḳlar ooɣulliringni, yəni əzüngdin boloɣan əwladliringni elip ketidu; xuning bilən ular Babil padixaḥining ordisida aoɣwat bolidu» — kerünüxtə addiy kerüngən muxu wəkə üqün nemixḳa muxu ḳattiḳ jazaliḳ səz *(6-7-ayətlər)* qikidu? Pikrimizqə, üq səwəbi bar: —

–*(1)* Ḥəzəkiya Hudaoɣa: «kədəmlirimni sanap mangimən» degən wədini bərgənidi, lekin bu ḳetim Hudadin ḥeq sorimay xundaḳ ḳiloɣan;

–*(2)* əlqilərning kəlgənlikidin u bəlkim: «ḥazir mən «jaḥanoɣa dangḳi qiḳḳan adəmmən», «kiqik dəlitimizning jaḥanda orni bar» dəp təkəbburlixip kətkən boluxi mumkin.

–*(3)* Nuxulardin sirt, biliximizqə Merodaḳ-Baladan Asuriyə imperiyəsigə ḳarxi bir ittipaḳni bərpa ḳilmaḳqi. U «təkəllup kərsitidioɣan» muxu pursəttin paydilinip, Ḥəzəkiyani ittipaḳḳa ḳatnixixḳa təklip ḳiloɣan. Əzini əlümdin ḳutḳuzoɣanliḳini, ḳuyaxning nurining «kəynigə yanoɣanliḳi»dək intayin karamət məjizini kərgən, Hudaning «Mən silərni Asuriyədin ḳutḳuzimən» degən wədisini anglioɣan Ḥəzəkiya ḳandaḳmu hudasiz bir əlyurt bilən ittipaḳlaxmaḳqi boloɣandu?

–«Aoɣwat» — piqiwetilgən adəm, 56-bab, 4-ayəttiki izaḥatni kərüng.

39:8 «...«Siz eytḳan Pərwərdigarning muxu səzi yahxi ikən»» — muxu ayəttə, Ḥəzəkiyaning əz-əzigə degənliri baxkilaroɣa, ḥətta əz jəmətigə boloɣan birḥil bioɣəm, kəyümsiz pozitsiyəni bildüridu. Yəxaya degən bexarət əməliyəttə yüz yildin keyin əməlgə axuruloɣan; waḳitning sozuluxi bolsa bəlkim Yəḥudaning keyinki bir padixaḥi

Israilоɣa berilgən təsəlli; Dunyaoɣa elip kelingən ümid-təsəlli

40 [1] Həlқimgə təsəlli beringlar, təsəlli beringlar, dəpla yüridu Hudayinglar;
[2] Yerusalemning қəlbigə səz қilip uningoɣa jakarlanglarki,
Uning jəbir-japaliқ waқti ahirlaxti,
Uning қəbiһliki kəqürüm қilindi;
Qünki u Pərwərdigarning қolidin barliқ gunaһlirining ornioɣa ikki һəssiləp mehir-xəpқitini aldi.

[3] Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini!
«Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz қilinglar!
[4] Barliқ jiloɣilar kətürülidu,
Barliқ taoɣ-dənglər pəs қilinidu;
Əgri-toқaylar tüzlinidu,
Ongoɣul-dongoɣul yərlər təkxilinidu.
[5] Pərwərdigarning xan-xəripi kərünidu,
Wə barliқ tən igiliri uni təng kəridu;
Qünki Pərwərdigarning Өz aoɣzi xundaқ səz қiloɣan!».
[6] — Anglanglar, bir awaz «jakarla» dəydu;
Jakarlioɣuqi bolsa mundaқ sorap: — «Mən nemini jakarlaymən?» — dedi.
jawab bolsa: — «Barliқ tən igiliri ot-qəptur, halas;
Wə ularning barliқ wapaliқi daladiki gülgə ohxax;
[7] Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu,
Qünki Pərwərdigarning Roһi üstigə püwləydu;
Bərһəқ, barliқ һəlқmu ot-qəptur!
[8] Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu;
Biraқ Hudayimizning kalam-səzi mənggügə turidu!»

---

*(Yosiya)*ning қattiқ towa қilixi tüpəylidin boldi.

40:2 «Yerusalemning қəlbigə səz қilip uningoɣa jakarlanglarki,....» — məzkur həwərni kimning jakarlixi kerəkliki eytilmidi. Bəlkim muxu səz Hudaning barliқ pəyoɣəmbərlirigə қaritilidu. Kirix səzimizdə deyilginidək, kitabning қaloɣan қisimliri *(40-66-bablar)* Yəxayaning əmridin keyinki bir dəwrdiki Israillar, yəni palandi bolidioɣan bir dəwrgə yaki dəwrlərgə қaritilidu; sürgün қiloɣuqi Babil imperiyəsi boloɣini bilən, kərüp turimizki, «Yəxaya»ning birinqi қisimdikidək, ikkinqi қisimdiki bəzi bexarətlərmu ahirқi zamanlarni kərsitidu. **«Barliқ gunaһlirining ornioɣa ikki һəssiləp mehir-xəpқitini aldi»** — ibraniy tilida «gunaһliri üqün ikkə һəssiləp aldi» deyilidu. Xərһqilərning «ikki һəssiləp» degən muxu ibarə üstidə bir-birigə ohxap ketidioɣan üq hil kəzқarixi bar: —
–(1) Israil gunaһliri üqün ikki һəssə jaza aldi. Israil Hudaning «tunji ooɣli» bolup, baxқa əl-millət bilən selixturoɣanda, ikki һəssə bərikət alidu. U «tunji ooɣli» bolup, yənə baxқa əl-millətlər bilən selixturoɣanda қobul қiloɣan wəһiy-həwirimu kəp. Xunga bularni baxқa əllərgə yətküzüx məs'uliyitimu kəp; gunaһi bar bolsa baxқa əl-millətlər bilən selixturoɣanda «ikki һəssə» artuқ jazalinixi kerək. Biraқ bu bexarətkə қarioɣanda, ularning jazalinix məzgili ahirlaxti.
–(2) «Ikki һəssiləp»ning mənisi «dəl gunaһioɣa mas kelidioɣan jaza» degənliktur.
–(3) Huda Israilоɣa zor meһir-xəpқət kərsitip, yəni gunaһining ornioɣa «ikki һəssiləp» meһir-xəpқətni yətküzidu. Bizning pikrimiz əyni xundaқ *(61-bab, 7-ayətni kərüng)*. Undaқta «ikki һəssiləp» bolsa һəm kəqürüm қilinix һəm Hudaning Roһini, yengi һayatni қobul қilixtin ibarəttur *(masilən, 43-bab, 25-ayəttin 44-bab, 5-ayətқiqə, һəm 61-bab, 7-ayətnimu kərüng)*. Mundaқ zor meһir-xəpқətning kelip-qiқix sirliri 53-babta axkarilinidu.
–Muxu üq hil kəzқaraxning қaysisining toоra boluxidin қat'iynəzər, omumiy mənisi xuki, Huda ularni kəqürüm қilmaқqi һəm ularoɣa meһribanliқini kərsətməkqi.

40:3 «Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini! «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar, qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz қilinglar!» — muxu namsiz zatning awazi eytқan yol yuқiriқi 35-babtiki yol əməs; axu yol Zioneoɣa қaytқanlar üqün təyyarlanoɣan. Muxu yolni bolsa, **Hudaning Өzining** kelixini қarxi elix üqün *(səyümlük bir padixaһ қarxi elinoɣandək)* **adəmlər** təyyarlixi kerək.
–Namsiz zatning awazning bir ipadisini kərüx üqün Injil, «Luқa» 3-bab 1-6-ayətni, «Yuһ.» 1:23ni kerüng. Xu yərlərdə «namsiz zat»ning dəl qümüldürgüqi Yəһya pəyoɣəmbərning əzi ikənliki kərsitilidu.
40:3 Mat. 3:3; Mar. 1:3; Luқa 3:4; Yuһ. 1:23
40:5 Yuһ. 1:14
40:6 Ayup 14:2; Zəb. 90:5, 6; 102:11; 103:15-16; Yaқ. 1:10; 1Pet. 1:24
40:7 «Bərһək, barliқ һəlқmu ot-qəptur» — muxu yərdə «həlқ» Israil həlқini kərsitidu.
40:8 «Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu; biraқ Hudayimizning kalam-səzi mənggügə turidu!» — xərһimiz boyiqə, 3-5-ayəttiki awaz qümüldürgüqi Yəһya pəyoɣəmbərningki, 6-ayəttiki birinqi namsiz zatning awazi Hudaningki; ikkinqi namsiz zatning səl ümidsizlən һaləttə soal sorioɣan awazi yənila Yəһya pəyoɣəmbərningki. Baxқilar ikkinqi awazni Yəxayaningki yaki namsiz bir pəyoɣəmbərningki, dəp қaraydu. Ikkinqi awazning degən gəpliri 7-ayətni əz iqigə alidu. Huda uningoɣa 8-ayəttə «ümidsizlənmə» degən mənidə jawab beridu һəm 9-ayəttə səzini dawamlaxturup, Israiloɣa zor ümid yətküzidu.
40:8 1Pet. 1:25

[9] — I Zionoŋa hux həwər elip kəlgüqi, yuķiri
bir taoŋķa qiķķin;
Yerusalemoŋa hux həwərni elip kəlgüqi,
Awazingni küqəp kətürgin!
Uni kətürgin, ķorķmioŋin!
Yəhudaning xəhərlirigə: — «Mana,
Hudayinglaroŋa ķaranglar» degin!
[10] Mana, Rəb Pərwərdigar küq-ķudritidə ke-
liwatidu,
Uning biliki Өzi üqün ḥoķuķ yürgüzidu;
Mana, Uning aloŋan mukapati Өzi bilən billə,
Uning Өzining in'ami Өzigə ḥəmraḥ bolidu.
[11] Ķoyqidək U Өz padisini bakidu;
U ķozilarni bilək-ķolioŋa yioŋidu, ularni
ķuqaķlap mangidu,
Emitküqilərni U mulayimlik bilən yetək-
ləydu.

Israilning təngdaxsiz Hudasi

[12] Kim dərya-okyanlarning sulirini oqumida
əlqəp bəlgiligən,
Asmanlarni oŋeriqlap bekitkən,
Jaḥanning topa-qanglirini miskallap saloŋan,
Taoŋlarni tarazida tarazilap,
Dənglərni jingda tartip ornatkan?
[13] Kim Pərwərdigarning Roḥioŋa yolyoruk
bərgən?
Kim Uningoŋa məsliḥətqi bolup əgətkən?
[14] U kim bilən məsliḥətləxkən,
Kim Uni əķillik ķilip tərbiyiligən?
Uningoŋa ḥəküm-ḥəķikət qiķirix yolida kim
yetəkligən,
Yaki Uningoŋa bilim əgətkən,
Yaki Uningoŋa yorutulux yolini kim
kərsətkən?
[15] Mana, Uning aldida əl-yurtlar Uningoŋa
nisbətən qeləktə ķaloŋan bir tamqa sudək,
Tarazida ķaloŋan topa-qangdək ḥesablinidu;
Mana, U arallarni zərriqə nərsidək ķolioŋa
alidu;
[16] Pütkül Liwan bolsa ķurbangaḥ otioŋa,
Uning ḥaywanliri bolsa bir kəydürmə
ķurbanlikķa yətməydu.
[17] Əl-yurtlar uning aldida ḥeqnərsə əməstur;
Uningoŋa nisbətən ular yoķning arilikida,
Ķuruķ-mənisiz dəp ḥesablinidu.
[18] Əmdi silər Təngrini kimgə ohxatmakqisilər?
Uni nemigə ohxitip selixturisilər?
[19] Bir butķimu?! Uni ḥünərwən ķelipķa
ķuyup yasaydu;
Zərgər uningoŋa altun ḥəl beridu,
Uningoŋa kümüx zənjirlərni soķup yasaydu.
[20] Yoķsullarning beoŋixlioŋudək undaķ
ḥədiyiliri bolmisa, qiriməydioŋan bir dərəhni
tallaydu;
U lingxip ķalmioŋudək bir butni oyup yasaxķa
usta bir ḥünərwən izdəp qakiridu.
[21] Silər bilməmsilər? Silər anglap bakmioŋan-
musilər? Silərgə əzəldin eytilmioŋanmidu?
Yər-zemin apiridə boloŋandin tartip qüxən-
məywatamsilər?
[22] U yər-zeminning qəmbirikining üstidə ol-
turidu,
Uningda turuwatķanlar uning aldida qaķ-
qiķirlardək turidu;
U asmanlarni pərdidək tartidu,
Ularni huddi makan ķilidioŋan qedirdək
yayidu;
[23] U əmirlərni yoķķa qiķiridu;
Jaḥandiki sotqi-bəglərni artukqə ķilidu.
[24] Ular tikildimu? Ular terildimu? Ularning
oŋoli yiltiz tarttimu?
— Birak U üstigila püwləp, ular solixip ketidu,
Ķuyun ularni topandək elip taxlaydu.
[25] Əmdi Meni kimgə ohxatmakqisilər?
Manga kim təngdax bolalisun?» — dəydu
Mukəddəs Boloŋuqi.

40:10 «Pərwərdigarning biliki» — toluk mənisi keyinki bablarda, bolupmu 53:1də axkarilinidu. U bolsa «Pərwərdigarning ḥəkkaniy ķuli»ning baxķa bir namidur.
40:10 Yəx. 62:11
40:11 Yəx. 49:10; Əz. 34:23, 24; Mik. 7:14; Yuḥ. 10:11
40:13 Rim. 11:34; 1Kor. 2:16
40:16 «Pütkül Liwan bolsa ķurbangaḥ otioŋa, uning ḥaywanliri bolsa bir kəydürmə ķurbanlikķa yətməydu» — Liwan ormanlik kəp rayon. Demək, Hudaoŋa ḥəkikiy layik ibadət ķilix üqün Liwandiki barlik dərəhlər ķurbangaḥķa kerək bolidioŋan otķa yetixməydu; uningdiki barlik kala-ķoylarmu ķurbanlik boluxķa yetixməydu.
40:17 Dan. 4:32
40:18 Yəx. 46:5; Ros. 17:29
40:22 «qakqikir» — kiqik bir hil qekətkə.
40:22 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 44:24
40:23 Ayup 12:21; Zəb. 107:40

[26] Kəzliringlarni yuqirioƣa kətürüp, qaranglar!
Muxu məwjudatlarni kim yaratqandu?
Ularni kim türküm-türküm qoxunlar qilip
tərtiplik əpqiqidu?
U ħəmmisini nami bilən bir-birləp qaqiridu;
Uning küqining uluoƣluqi, qudritining
zorluqi bilən,
Ulardin birimu kəm qalmaydu.
[27] — Nemixqa xuni dəwerisən, i Yaqup?
Nemixqa mundaq səzləwerisən, i Israil: —
«Mening yolum Pərwərdigardin yoxurundur,
Hudayim mening dəwayimoƣa erən qilmay
ətüweridu!»?
[28] Silər bilmigənmusilər? Anglap baqmioƣanmusilər?
Pərwərdigar — Əbədil'əbədlik Huda,
Jaħanning qərilirini Yaratquqidur!
U ya ħalsizlanmaydu, ya qarqimaydu;
Uning oy-bilimining tegigə ħərgiz yətkili
bolmaydu.
[29] U ħalidin kətkənlərgə qudrət beridu;
Maoƣdursizlaroƣa U bərdaxliqni ħəssiləp
awutidu.
[30] Ħətta yigitlər ħalidin ketip qarqap kətsimu,
Baturlar bolsa putlixip yiqilsimu,
[31] Biraq Pərwərdigaroƣa təlmürüp kütkənlərning küqi yengilinidu;
Ular bürkütlərdək qanat kerip ərləydu;
Ular yügürüp, qarqimaydu;
Yolda mengip, ħalidin kətməydu!

Hudaning əl-millətlərgə bərgən təklipi

41 [1] — «I arallar, süküt qilip Mening
aldimoƣa kelinglar;
Həlqlərmu küqini yengilisun!
Ular yeqin kəlsun, səz qilsun;
Tooƣra ħəküm qilix üqün əzara yeqinlixayli!»

Əllərning məsilisi — butpərəsliktur Huda Əzini ispatlax üqün bərgən bir bexarət

[2] «Kim xərqtiki birsini oyoƣitip,
Uni ħəkqaniylik bilən Əz hizmitigə qaqirdi?
U əllərni uning qolioƣa tapxuridu,
Uni padixaħlar üstidin ħəkümranlik
qilduridu;
Ularni uning qiliqioƣa tapxurup topa-qangoƣa
aylanduridu,
Ularni uning oqyasi aldida xamal uquroƣan
pahal-topandək qilidu.
[3] U ularni qooƣliwetip,
Putini yərgə təgküzməy degüdək mangidu,
aman-esənlik iqidə ətüweridu;
[4] Əlmisaqtin tartip dəwrlərni «Barlikqa kəl»
dəp qaqirip,
Bularni bekitip ada qiloƣan kim?
Mən Pərwərdigar Awwal Boloƣuqidurmən,
Ahiri boloƣanlar bilənmu billə Boloƣuqidurmən;
Mən degən «U»durmən.
[5] Arallar xu ixlarni kərüp qorqixidu;
Jaħanning qət-qetidikilər titrəp ketidu;
Ular bir-birigə yeqinlixip, aldioƣa kelidu;
[6] Ularning ħərbiri əz qoxnisioƣa yardəm qilip,
Əz qerindixioƣa: «Yürəklik bol!» — dəydu.
[7] Xuning bilən nəkqaxqi zərgərni rioƣbətləndüridu,
Metalni yapilaqlap bolqa oynatquqi səndəlni
bazoƣan bilən soqquqini rioƣbətləndürüp:
«Kəpxərligini yahxi!» dəydu;

40:28 Zəb. 147:5

41:2 «...uni ħəkqaniylik bilən Əz hizmitigə qaqirdi?» — səzmusəz tərjimə qiloƣanda: — «Ħəkqaniylikning Əzi, *(yəni Huda)* bu kixini əz puti aldioƣa qaqirdi?».

41:3 «U ularni qooƣliwetip, putini yərgə təgküzməy degüdək mangidu, aman-esənlik iqidə ətüweridu» — Yəxaya pəyoƣəmbər bexarət qiloƣan muxu namsiz tajawuzqining ismi keyinrək qikidu. Muxu yərdə kərimizki, *(1)* U qilidioƣan uruxlar bək onguxluk bolidu; *(2)* Uning ħərbiy yürüx süriti intayin tez bolidu; *(3)* Uning qilidioƣan uruxliri baxqa əllərni ħoduqturup patiparaq qiliwetidu.
–Baxqa birhil tərjimisi: «U aman-esənlik iqidə, mengip baqmioƣan yol bilən kelidu».

41:4 «Barlikqa kəl» — yaki «Yenimoƣa kəl». **«Əlmisaqtin tartip dəwrlərni «Barlikqa kəl» dəp qaqirip, bularni bekitip ada qiloƣan kim?»** — buning mənisi bəlkim xuki, Huda aldin'ala *(pəyoƣəmbər arqilik)* eytqan ixlar yüz bərginidə, əllər bexarətlərning tooƣra qikidioƣanlikini kəridu. Xundaq qilip, ular Hudaning ularni gunaħlirini taxlap, Əzigə yeqin kelip kəqürümigə erixixigə qaqiridioƣanlikini kərüp yetidu. **«ahiri boloƣanlar»** — dunyada əng ahiri ħatat boloƣan insanlarni kərsətsə kerək. **«Mən degən «U»durmən»** — muxu yərdə «U» Hudaning əzini kərsitidu, əlwəttə.

41:4 Yəx. 43:10; 44:6; 48:12; Wəħ. 1:17; 22:13

Xuning bilən uni lingxip qalmisun dəp
butning putini mihlar bilən bekitidu.

Hudaning Israilƣa ilham berixi

[8] Birak sən, i qulum Israil,
I Өzüm tallioƣan Yakup,
Ibrahim Mening dostumning əwladi: —
[9] Mən jahanning qəridin elip kəlgən,
Yərning əng qətliridin qakirioƣinim sən
ikənsən;
Mən sanga «Sən mening qulumdursən,
Mən seni tallioƣan,
Seni ħərgiz qətkə qakmaymən» — degənidim.
[10] — Qorkma; qünki Mən sən bilən
billidurmən;
Uyan-buyan qarap ħodukmanglar;
Qünki Mən sening Hudayingdurmən;
Mən seni küqəytimən,
Bərħək, Mən sanga yardəmdə bolimən!
Bərħək, Mən Өzümning ħəkkaniyliqimni
bildürgüqi ong qolum bilən seni yeləymən.
[11] Mana, sanga qarap oƣaljirlixip kətkənlər-
ning ħəmmisi hijil bolup xərməndə bolidu;
Sanga xikayət qiloƣuqilar yoq deyərlik bo-
lidu, ħalak bolidu.
[12] Sən ularni izdisəng, ħeq tapalmaysən;
Sən bilən dəwalaxkuqilar —
Sanga qarxi urux qiloƣuqilar yoq deyərlik,
ħeq bolup bakmioƣandək turidu.
[13] Qünki Mən Pərwərdigar Hudaying ong
qolungni tutup turup, sanga: —
«Qorkma, Mən sanga yardəmdə bolimən!»
dəymən.
[14] Qorkma, sən qurt boloƣan Yakup,
Israilning baliliri!
Mən sanga yardəmdə bolimən!» — dəydu
Pərwərdigar, yəni sening Ħəmjəmət-
Qutquzoƣuqing, Israildiki Mukəddəs Boloƣuqi.
[15] Mana, Mən seni kəp ħəm ətkür qixlik yengi
bir dan ayrioƣuqi tirna qilimən;
Sən taoƣlarni yanjip, ularni parə-parə
qiliwetisən,
Dənglərnimu kəküm-talkanoƣa aylanduru-
wetisən.
[16] Sən ularni soruysən,
Xamal ularni uqurup ketidu,
Quyun ularni tarkitiwetidu;
Wə sən Pərwərdigar bilən xadlinisən,
Israildiki Mukəddəs Boloƣuqini iptiharlinip
mədħiyələysən.
[17] Bozəklər wə yoqsullar su izdəydu, lekin su
yoq;
Ularning tili ussuzluqtin qaoƣirap ketidu;
Mən Pərwərdigar ularni anglaymən;
Mən Israilning Hudasi ulardin waz
kəqməymən.
[18] Mən qakas egizliklərdə dəryalarni,
Jiloƣilar iqidə bulaqlarni aqimən;
Dalani kəlqəkkə aylandurimən,
Tatirang yərdin sularni uroƣutup su bilən
qaplap berimən.
[19] Dalada kedir, akatsiyə, hadas wə zəytun
dərəhlirini əstürüp berimən;

41:7 «Xuning bilən nəkkaxqi zərgərni rioƣbətləndüridu, metalni yapilaqlap bolka oynatquqi səndəlni bazoƣan bilən sokquqini rioƣbətləndürüp...» — ələr Huda bexarət kiloƣan tajawuzqining kelidioƣanlikini bilip qorkidu *(5-ayət)*. Birak bexarətning əməlgə axqanlikini kərüxi bilən, butpərəslikini taxlap Hudaning aldioƣa kelixining ornida, ular yənila əzlirini qoƣdax üqün *(tumar süpitidə)* butlarni yasatmakqi bolidu.

41:8 Qan. 7:6; 10:15; 14:2; 2Tar. 20:7; Zəb. 135:4; Yəx. 43:1; 44:1; Yak. 2:23

41:9 «Mən jahanning kəridin elip kəlgən, yərning əng qətliridin qakirioƣinim sən ikənsən» — oqurmənlər xuni esigə kaltürsunki, Huda Ibrahimni yirak yurttin Kanaanoƣa *(Pələstingə)* qakirioƣanidi; keyin Ibrahimning əwladliri boloƣan Israilni Musa pəyoƣəmbər arkilik Misirdin qutquzoƣanidi. **«Seni ħərgiz qətkə qakmaymən»** — yənə birhil tərjimisi: — «Seni qətkə qakmioƣanmən».

41:11 Mis. 23:22; Yəx. 60:12; Zək. 12:3

41:14 «Ħəmjəmət-Qutquzoƣuqi» — ibraniy tilida «goel» degən muxu səzning alahidə mənisi bar. Birsi kəmbəoƣəl bolup, əzini qulluqka setiwətkən bolsa yaki baxqa kiyin əħwaloƣa uqrap mal-mülükini satkan bolsa, Musa pəyoƣəmbər qobul kiloƣan mukəddəs qanunoƣa asasən, muxu kixining yekin uruq-tuoƣqanliri, ħəmjəmətlirining uni ħərlükkə qikirip qutquzux ħoquki bar idi. Demək, «ħəmjəmət-qutquzoƣuqi»ning *(«goel»)* setiwaloƣuqi adəmgə pul beripla, əz kerindixini ħər kilip qutquzux ħoquki bar degənliktur. Ħoqukni ixlitix ħəmjəmətning əz ihtiyarliki bilən bolatti, əlwəttə. U ixlətməkqi bolsa, ħeqkim uni tosalmaytti.

–Yəxaya Hudaning qutquzoƣuqi ikənlikini bayan kilix üqün dəl muxu səzni ixlitidu. Demək, Huda Israilƣa «ħəmjəmət»lik kilip, ularning «goel»i, yəni «Ħəmjəmət-Qutquzoƣuqisi» bolidu. U Өz ihtiyariyliki bilən ularni qutquzidu.

41:15 Yəx. 17:13; 29:5

41:17 Mat. 5:6

41:18 Zəb. 107:35; Yəx. 35:7; 44:3

Qəl-bayawanda arqa, qarıoŋay wə boksus dərəhlirini birgə tikimən;
20 Xundaq kilip ular bularni kərüp, bilip, oylinip: —
«Pərwərdigarning qoli muxularni kiloŋan,
Israildiki Muqəddəs Boloŋuqi uni yaratqan!»
dəp təng qüxinixidu.

Hudaning butpərəslərni qutquzux tooŋrisidiki yənə bir səzi

21 — Muhakimiliringlarni otturioŋa qoyunglar, dəydu Pərwərdigar;
— Küqlük səwəbliringlarni qikiringlar, dəydu Yaqupning Padixahi.
22 — Butliringlar elip kirilsun,
Bizgə nemilərning yüz beridioŋanlikini eytsun;
Ilgiriki ixlarni, ularning üjür-büjürlirigiqə kəz aldimizda kərsətsun,
Xundaqla bulardin qikidioŋan nətijilərni bizgə bildürüx üqün eytip bərsun;
— Yaki bolmisa, kəlgüsidiki ixlarni anglap biləyli;
23 Silərning ilahlik ikənlikinglarni biliximiz üqün,
Keyinki yüz beridioŋan ixlarni bizgə bayan kilinglar;
Qandaqla bolmisun, Bizni hang-tang kilip uni təng kəridioŋan kilix üqün,
Birər yahxi ix yaki yaman bir ixni kilinglar!
24 Mana, silər yoqning arilikida,
Ixligininglarmu yoq ixtur;
Silərni tallioŋuqi bir lənitidur.

Bexarət təkrarlinidu; Huda barlik əl-yurtlaroŋa «Mening qulumni tonunglar» dəp tonuxturidu

25 Birsini ximal tərəptin qozoŋidim, u kelidu;
U künqikixtin Mening namimni jakarlap kelidu;
U birsi hak layni dəssigəndək, sapalqi lay qəyligəndək əməldarlarning üstigə hujum kilidu;
26 Bizgə uqturux üqün, kim muqəddəmdin buyan buni eytqan?
Yaki Bizni «U həkikəttur» degüzüp bu ixtin burun uni aldin'ala eytqan?
Yaq, heqkim eytmaydu;
Bərhək, heqkim bayan kilmaydu;
Səzünglarni angliyalioŋuqi bərhək yoqtur!
27 Mən dəsləptə Zionoŋa: — «Muxu ixlaroŋa kəz tikip turunglar! Kəz tikip turunglar!» dedim,
Yerusalemoŋa hux həwərni yətküzgüqini əwətip bərdim.
28 Mən qarisam, xular arisida heqkim yoq —
Məslihət bərgüdək heqkim yoq,
Xulardin sorisam, jawab bərgüdək heqkimmu yoq.

Dawami

29 Qaranglar, ular həmmisi quruq;
Ularning yasioŋanliri yoq ixtur,
Quyma məbudliri quruq xamaldək mənisizdur.

42 1 Qaranglar, mana Mən yeləydioŋan Øz qulumoŋa!
Jenimning huxalliki boloŋan Mening tallioŋinim;
Mən Øz Rohimni uning wujudioŋa qondurimən,

41:19 «Dalada kedir, akatsiyə, hadas wə zəytun dərəhlirini əstürüp berimən; ... arqa, qarioŋay wə boksus dərəhlirini birgə tikimən» — muxu dərəhlər *(zəytun dərihidin sirt)* mewə üqün əməs, sayə berix üqün berilidu; birqanqə hil dərəh birhil muhit astida təng əsüxi mumkin əməs.
–Qarioŋanda bu bexarət ahirki zamanlarni kərsitidu; xu qaoŋda Huda Israilni yengi bir «Misirdin qikix» *(əməliyəttə, «jahanning qət-qətliridin qikirix»)* yoli bilən qutquzidu.
41:23 «Birər yahxi ix yaki yaman bir ix kilinglar!» — muxu ibarə «Hərqandaq birər ixni kilinglar!» degənni bildüridu. Butlar yahxi bolsun, yaman bolsun heqqandaq ix kilalmaydu, əlwəttə.

41:25 «Birsini ximal tərəptin qozoŋidim, u kelidu; u künqikixtin Mening namimni jakarlap kelidu» — tajawuzqi tehi namsiz, birak hazir u tooŋruluk yənə bir pakit bar; u xərqtin həmdə ximal tərəptinmu kelidu. Baxka birhil tərjimisi: «Mening namimni qakirip nida kilip kelidu».
41:28 «xular arisida heqkim yoq» — «xular» xübhisizki, butpərəs əllərni kərsitidu.

Xuning bilən u əllərgə ḥəküm-ḥəḳiḳətni
yətküzüp beridu.
2 U nə warḳirap-jarḳirimaydu, nə quḳan
kətürməydu nə awazini koqilarda
anglatmaydu.
3 Taki u oŋəlibə bilən tooŋra ḥəkümlərni
qiḳaroŋuqə,
Yanjiloŋan ḳomuxni sundurmaydu,
Tütəp əqəy dəp ḳaloŋan pilikni əqürməydu;
4 Ḥəküm-ḥəḳiḳətni yər yüzidə tiklimigüqə,
U ḥalsizlanmaydu, kəngli yanmaydu;
Arallarmu uning pərman-ḳanunini təlmürüp
kutidu.

5 Asmanlarni yaritip ularni kərgən,
Yər-zeminni ḥəm uningdin qiḳḳanlarni
yayoŋan,
Uningda turuwatḳan həlḳḳə nəpəs,
Uning üstidə mengiwatḳanlaroŋa roḥ bərgüqi
Təngri Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
6 Mənki Pərwərdigar seni ḥəḳḳaniyliḳ bilən
xuningoŋa qaḳiroŋanmənki,
— Sening ḳolungni tutimən,
Seni ḳooŋdap saḳlaymən,
Ḥəm seni həlḳḳə əḥdə süpitidə,
Əllərgə bir nur ḳilip berimən;
7 Ḳarioŋu kəzlərni eqixḳa,
Zindandin məḥbuslarni,
Türmidə ḳarangoŋuluḳ iqidə olturoŋanlarni
ḳutḳuzuxḳa seni əwətimən.
8 Mən Pərwərdigardurmən; Mening namim
xudur;
Xan-xəripimni baxḳa birsigə,
Manga təwə boloŋan mədḥiyini oyma
məbudlaroŋa bərməymən.
9 Mana, aldinḳi ixlar bolsa əməlgə axuruloŋan;
Silərgə yengi ixlarni jakarlaymən;
Ular tehi yüz bərmigüqə,
Mən ularni silərgə bayan ḳilimən.

42:1 «Əz ḳulum , *yəni Pərwərdigarning ḳuli*» — xübḥisizki, Hudaning «yat əllər»gə beoŋixlioŋan, ularni butpərəsliktin ḳutḳuzidioŋan jawabidur. Muxu ayəttiki «Ḳaranglar, mana...» degənni, 41-bab 29-ayəttiki «Jawab bərgüdək ḥeqkim yoḳ» ḳatarliḳlar bilən selixturuximiz kerək. Ḳarioŋanda, Huda tallioŋan muxu mulayim, muḥəbbətlik kixi əl-yurtlaroŋa Hudaning səzini elip kelidu. **«U əllərgə ḥəküm-ḥəḳiḳət yətküzüp beridu»** — «ḥəküm-ḥəḳiḳət» *(ibraniy tilida «mixpat»)* elip berix» degənlik bolup, üq mənini əz iqigə alidu: — *(1)* yuḳiriḳi 41-babtiki *(Huda butlar bilən muḥakimə ḳiloŋan)* «sot»tiki «ḥəküm-ḥəḳiḳət», yəni «Huda degən tirik ḥəm birdur, butlar yoḳtin boloŋan nərsə» degən ḥəḳiḳətni elip kelixtin ibarət. Ḥəḳiḳətsizlər ḥəḳiḳətkə erixidu; *(2)* Hudaning «ḥəḳḳaniy ḳul»i Hudaning adil ḳanun-pərmanlirining həwirini yətküzüp, qüxəndürüp beridu; *(3)* hataliḳni tüzitix, uwal boloŋanlaroŋa adalətni yürgüzidu.

42:1 Yəx. 11:2; Mat. 3:17; 17:5; Yuḥ. 3:34; Əf. 1:6

42:2 «U nə warḳirap-jarḳirimaydu, nə quḳan kətürməydu nə awazini koqilarda anglatmaydu» — buning mənisi, bəlkim «U dawrang salmaydu», «U əz-əzini elan ḳilmaydu».

42:3 «tooŋra ḥəkümlər» — yaki «ḥəküm-ḥəḳiḳət» tooŋruluḳ 42:1diki izahatni kerüng.

42:4 «U ḥalsizlanmaydu, kəngli yanmaydu...» — «ḥalsizlanmaydu» wə «kəngli yanmaydu» degən səzlər ibraniy tilida 3-ayəttiki «tütəp əqəy dəp ḳaloŋan» ḥəm «yanjiloŋan» degənlər bilən yiltizdaxtur. **«arallarmu uning pərman-ḳanunini təlmürüp kutidu»** — ḥazir *(Yəxaya kitabidiki muxu yərgiqə)* «Pərwərdigarning ḳuli» tooŋruluḳ xundaḳ həwirimiz bar: —

–*(1)* Huda uni pəwḳul'addə yahxi kəridu, uningdin zor huxallix alidu.

–*(2)* Hudaning Roḥi uning üstigə kelip turidu.

–*(3)* U talax-tartix ḳilmaydioŋan, kəmtər, kiqik peillik adəm bolidu.

–*(4)* U intayin mulayim adəm bolup, ḥətta «ümid yoḳ» boloŋudək «yanjiloŋan ḳomux» yaki «tütəp əqəy dəp ḳaloŋan pilik»kimu meḥir-xəpḳət kərsitidu.

–*(5)* U dunyaoŋa kəlgəndə, Hudaning ḥəḳiḳətlirini, tooŋra ḥəkümlirini pütün dunyaoŋa yətküzmigüqə ḥərgiz yoldin yanmaydu.

–*(6)* Pütün dunya, ḥətta əng qət jaylardikilər uningoŋa ümid baoŋlap, uning səz-ḥəkümlirigə təxna bolidu.

42:6 «Ḥəm seni həlḳḳə əḥdə süpitidə, əllərgə bir nur ḳilip berimən» — «həlḳ» Təwratta adəttə Israilni kərsitidu, «əllər» «Israildin baxḳa həlḳlər»ni, «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.

42:7 «Ḳarioŋu kəzlərni eqixḳa, zindandin məḥbuslarni, türmidə ḳarangoŋuluḳ iqidə olturoŋanlarni ḳutḳuzuxḳa seni əwətimən» — bu ayətlərdin «Pərwərdigarning ḳuli» tooŋrisida xularnimu kərümizki: —

–*(7)* U Hudaning zor yardimigə igə bolidu;

–*(8)* undaḳ ḳiloŋanda uning əzi bir «əḥdə» bolidu ḥəm əzi «nur» bolidu.

–*(9)* Bu əḥdining məzmuni bolsa *(5-ayət Hudaning dunyadiki barliḳ həlḳlərning oŋemidə boloŋanliḳini kərsətkəndək)* həlḳlərning kəzlirini eqip ularni ərkinlikkə qiḳirixtin ibarət bolidu.

–*(10)* Huda uni *(Məsiḥni)* əḥdə süpitidə jaḥandiki barliḳ həlḳḳə ḥədiyə ḳiloŋandək «beridu».

42:8 Yəx. 48:11

42:9 «Mana, aldinḳi ixlar bolsa əməlgə axuruloŋan; silərgə yengi ixlarni jakarlaymən...» — «aldinḳi ixlar» bəlkim 41-bab, 1-4-ayəttiki, «tajawuzqi»ning ixlirini kərsitixi mumkin. «Yengi ixlar» bolsa Pərwərdigarning ḥəḳḳaniy ḳuli» tooŋruluḳtur. «Tajawuzqi» wə «Pərwərdigarning ḳuli»ni selixtursaḳ, tajawuzqi wəyranqiliḳ ḳilidu, əl-yurtlar uningdin ḳorḳup patiparaḳ bolup ketidu, butpərəslik tehimu küqiyidu; «Pərwərdigarning ḳuli» bolsa həlḳlərgə rəḥim ḳilidu, adəmni saḳaytidu, əl-yurtlarni, yəni «yat əllər»ni Hudaoŋa ḳaritip uning nuriŋa

[10] — Pərwərdigarоŋa yengi nahxa eytinglar,
I dengizda yürgənlər ḥəm uning iqidiki ḥəmmə məwjudatlar,
Arallar ḥəm ularda turoŋanlarmu,
Jaḥanning qət-qətliridin Uni mədḥiyiləŋlar!
[11] Dala ḥəm uningdiki xəḥərlər,
Kedar kəbilisidikilər turoŋan kəntlər awazini kətürsun,
Seladikilər yuķiri awazda nahxa eytsun,
Taoŋlarning qoķķiliridin təntənə ķilsun!
[12] Ular Pərwərdigarni uluoŋlisun,
Uning mədḥiyiliri arallardimu jakarlansun.
[13] Pərwərdigar palwandək qiķidu,
Batur ləxkərdək otluķ muḥəbbitini ķozoŋaydu;
U warķiraydu, bərḥəķ xirdək ḥərkiraydu;
Düxmənliri üstigə zor küq-ķudritini kərsitidu.
[14] — «Mən əbədil'əbəd süküttə turup kəldim;
Jim turup əzümni besiwelip kəldim;
Birak ḥazir toloŋiķi tutķan ayaldək inqiķlap towlaymən;
Ḥəm ḥasiraymən ḥəm ingraymən!
[15] Mən taoŋlarni ḥəm dənglərni qəldəritimən,
Ularning ḥəmmə yexilliķlirini ķurutuwetimən;
Dəryalarni arallaroŋa aylanduruwetimən;
Kəlqəklərnimu ķaoŋjiritimən.
[16] Karioŋularni əzi bilmigən bir yol bilən apirip ķoyimən,
Ularni ular bilmigən yollarda yetəkləymən;
Ularning aldida ķarangoŋulukni nur,
Əgri-toķay yərlərni tüptüz ķilimən.
Mən muxu ixlarni ķilmay ķalmaymən,
Ulardin ḥeq waz kəqməymən.
[17] Oyma məbudlaroŋa tayanoŋanlar,
Ķuyma məbudlaroŋa: «Silər ilaḥlirimizdur» degənlər bolsa,
Ular yoldin yandurulmay ķalmaydu,
Ķattiķ xərməndə ķilinidu.
[18] — «Anglanglar, i gaslar!
Karioŋular, kərüx üqün karanglar!
[19] Mening ķulumdin baxķa yənə kim karioŋu?
Mening əwətkən «əlqim»din baxķa yənə kim gas?
Kim Mən bilən əḥdiləxkəndək xunqə karioŋudu?
Kim Pərwərdigarning ķulidək xunqə karioŋudu?
[20] Sən nuroŋun ixlarni kərgining bilən,
Birak nəziringgə ḥeq almaysən;
Uning ķuliķi eqiloŋini bilən,
U anglimaydu».
[21] Pərwərdigar Əz ḥəķķaniyliķi üqün layiķ kərdiki,

yetəkləydu.

42:10 «dengizda yürgənlər» — ibraniy tilida «dengizoŋa qüxkənlər» — «Zəb.» 107:23ni kərüng.

42:10 Zəb. 33:3

42:11 «Kedar kəbilisidikilər... Seladikilər...» — «Kedar kəbilisi» ərəblərning bir kəbilisi idi. «Sela» bolsa Edomning bir xəḥiri *(Sela ķoram tax üstigə selinoŋan — mənisi «ķoram tax»).* Yukiriki 34-babta deyilgəndək, Edom Hudaning səzigə karxi turoŋini bilən, Edomdin Hudaoŋa towa ķilip ḥəķiķiy ibadət ķilidioŋanlar bolidu.

42:14 «Mən əbədil'əbəd süküttə turup kəldim; jim turup əzümni besiwelip kəldim; birak ḥazir toloŋiķi tutķan ayaldək inqiķlap towlaymən; ḥəm ḥasiraymən ḥəm ingraymən!» — «yengi ixlar» yəni Uning «ḥəkķaniy ķuli»ning dunyaoŋa kelixi, xundakla nuroŋun adəmlərni gunaḥlirining asarətliridin ķutķuzuxni əz iqigə alidu. Huda bu «yengi ixlar»ni əməlgə axurux üqün, ḥamilidar ayalning toloŋiķi tutķandək bolidu *(10-17-ayətlər toluķ bir bələmdur).*

–Demisəkmu, muxu «yengi ixlar» Hudaoŋa nisbətən pütkül aləmdin muḥimdək turidu; qünki U asman-zeminni bir səz bilənla yaratķan; birak muxu ixlarni U təxnaliķ bilən uzun, yəni əbədil'əbəd kütüp kəlgən ḥəm ularni tuoŋdurux üqün eoŋir japa ḥəm azab tartķandək ķilidu. Muxu intayin sirliķ ixtur! **«ḥəm ḥasiraymən ḥəm ingraymən»** — ikki ixning təng ķilinidioŋanliķini bildüridu.

42:16 «Karioŋularni əzi bilmigən bir yol bilən apirip ķoyimən... Mən muxu ixlarni ķilmay ķalmaymən, Ulardin ḥeq waz kəqməymən» — 15- wə 16-ayətkə karioŋanda, «yengi ixlar» dunyaoŋa kəlgəndə, bəzi kixlər üqün azablik bolidu; yər-zemin astin-üstün bolup ketidu; xuning bilən təng Huda baxķa birnəqqə «karioŋular» *(bəlkim, gunaḥini, jümlidin butpərəslikni tonup yetidioŋanlar)* üqün moḥtajlirini təminləydioŋan məhsus xaraitlarni yaritip beridu.

42:17 Zəb. 97:7; Yəx. 1:29; 44:11; 45:16

42:19 «mən bilən əḥdiləxkəndək» — yaki «Mən bilən inak ķilinoŋandək». **«...Kim Mən bilən əḥdiləxkəndək xunqə karioŋudu? Kim Pərwərdigarning ķulidək xunqə karioŋudu?»** — bir soal tuoŋuliduki, muxu ayəttə deyilgən «Mening ķulum» yukiriki «huxallikim boloŋan ķulum»mu yaki baxķisimu? Tezla kərimizki, u əməs, bəlki Israilning əzi bolidu *(məsilən, 22-ayətni kərüng).* Huda 18-ayəttə, Əzi təripidin sakaytiloŋan *(16-ayət),* əsli butpərəs «karioŋu» boloŋan əl-yurtlarni *(«yat əllərni»)* əzining «karioŋu» həlkini, yəni Israilni nəzirigə elixķa qakiridu. Demək, Israil təripidin kəmsitilip «karioŋu» dəp ḥesablanoŋanlar kərələydioŋan bolidu, birak *(pəyoŋəmbərlər arkiliķ)* Hudaning nurini ķobul ķiloŋan Israillar bolsa, asiyliķ ķilip karioŋu bolup ķaldi.

42:20 Rim. 2:2-11

Təwrat-qanunini uluoɣ ḥəm xan-xərəplik
dəp kərsətti.
22 Biraḳ xular bolsa olja elinoɣan ḥəm bulang-
talang ḳilinoɣan bir həlḳtur;
Ularning ḥəmmisi ora-tuzaḳta tutuloɣan,
Gündihanilarda ḳamilip oɣayib bolidu;
Ular oɣəniymət bolidu,
Ḥeqkim ḳutḳuzmaydu;
Ular olja bolidu,
Ḥeqkim: «Ḳayturup berix!» deməydu.
23 Biraḳ aranglarda kim buningoɣa ḳulaḳ
salsun?
Kim bularni anglap kəlgüsi zamanlaroɣa
kəngül ḳoysun?
24 Əmdi kim Yaḳupni olja ḳiloɣan?
Kim Israilni bulangqilaroɣa tapxurup bərgən?
Buni ḳiloɣini bolsa, biz gunaḥ ḳilip kəmsitkən
Pərwərdigar əməsmu?
Qünki ular Uning yollirida mengixni hali-
maytti;
Yaki Uning ḳanunioɣa itaət ḳilmaytti.
25 Xunga U ular üstigə oɣəzəp-ḳəḥrini,
Uruxning zorawanliḳini təküp qüxürdi;
Bular uning ətrapioɣa ot tutaxturdi;
Biraḳ u tonup yətmidi;
Bular uni kəydürdi, biraḳ u ḥeq sawaḳ almidi.

Dawami

43 1 Biraḳ ḥazir i Yaḳup, seni Yaratḳuqi
Pərwərdigar,
I Israil, seni Xəkilləndürgüqi mundaḳ dəydu:
—
«Ḳorḳma; qünki Mən sanga ḥəmjəmət bolup
seni ḳutḳuzoɣan;
Seni Өz namim bilən atioɣanmən;
Sən Meningkidursən!
2 Sən sulardin ətkiningdə, Mən sən bilən billə
bolimən;
Dəryalardin ətkiningdə, ular seni oɣərḳ
ḳilmaydu;
Sən otta mengip yürginingdə, sən
kəyməysən;
Yalḳunlar üstüngdə ot almaydu.
3 Qünki Mən bolsam Hudaying Pərwər-
digar, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi,
Ḳutḳuzoɣuqingdurmən;
Seni ḳutuldurux üqün Misirni bədəl ḳilip
bərdim,
Ornungoɣa Efiopiyə ḥəm Sebani almaxtur-
dum.
4 Sən nəzirimdə ḳimmətlik boloɣaqḳa,
Mən sanga izzət-ḥərmət kəltürgən ḥəm seni
səygən;
Xunga Mən yənə ornungoɣa adəmlərni,
Jeningoɣa həlḳlərni tutup berimən;
5 Ḳorḳma, qünki Mən sən bilən billədurmən;
Mən nəslingni xərḳtin,
Seni oɣərbtin yioɣip əpkelimən;
6 Mən ximaloɣa: — «Tapxur ularni!»
Wə jənubḳa: — «Ularni tutup ḳalma!
Ooɣullirimni yiraḳtin, ḳizlirimni jaḥanning
qət-qətliridin əpkelip bər;
7 Mening namim bilən ataloɣan ḥərbirsini,
Mən Өz xan-xəripim üqün yaratḳan
ḥərbirsini əpkelip bər!» — dəymən,

42:21 «Pərwərdigar Өz ḥəḳḳaniyliḳi üqün layiḳ kərdiki, Təwrat-ḳanunini uluoɣ ḥəm xan-xərəplik dəp kərsətti» — Huda Israiloɣa Musa pəyoɣəmbər arḳilik muḳəddəs ḳanun-pərmanni bərgən. Xunga ular butpərəslikkə toloɣan dunya arisida birdinbir Hudaoɣa ibadət ḳilidioɣan həlḳ bolup, zor imtiyazoɣa erixkənidi. Hudaning məḳsiti, ular arḳilik «Mening ḳulum» ḥəm «ülgə» süpitidə, muxu nurini pütkül dunyaoɣa yətküzməkqi. Biraḳ Israillar Uning xu məḳsitini ḥeq ətiwarlimay, kəp jəḥəttin Uningdin yüz ərigən.

42:22 «Biraḳ xular bolsa olja elinoɣan ḥəm bulang-talang ḳilinoɣan bir həlḳtur... ular olja bolidu, ḥeqkim: «Ḳayturup berix!» deməydu» — əgər Israil Hudaning səzigə kirgən bolsa, nuroɣun əllər uloroɣa beḳindi bolatti. Biraḳ Uning səzigə kirmigəndin keyin, əḥwali dəl uning əksi boldi.

42:23 «Biraḳ aranglarda kim buningoɣa ḳulaḳ salsun? Kim ... kəngül ḳoysun?» — muxu gəpkə ḳarioɣanda, ḥətta Hudaning tərbiyilik jazasi bexioɣa qüxkəndin keyinmu angliɣuqi ḳuliḳi, kəridioɣan kəzliri barlar yənila az bolsa kerək.

43:2 «sulardin... dəryalardin.. otta mengip yürginingdə...» — yuḳiriḳi 42-bab, 25-ayəttə Israiloɣa tərbiyə berilgən ot tiloɣa elindi. Biraḳ muxu səzlərgə ḳarioɣanda, Huda uloroɣa əxəddiy ḳattiḳ tərbiyə *(məsilən, ularni sulardin wə otlardin ətküzüp)* bərgini bilən, U ḥaman ularni ḳutḳuzidu.

43:2 Zəb. 66:12

43:3 «Seni ḳutuldurux üqün Misirni bədəl ḳilip bərdim, ornungoɣa Efiopiyə ḥəm Sebani almaxturdum» — muxu səzlər bəlkim Hudaning Musa pəyoɣəmbər arḳilik Israilni Misirdin ḳutḳuzoɣanliḳini kərsitidu. Misir padixaḥi Pirəwn ḳattiḳ ḳarxi qiḳixi bilən uning pütkül yurti *(jümlidin Misirning jənubiy təripidiki yurtlar Efiopiyə, Sebamu)* zor ziyan tartḳan.

43:5 Yəx. 44:2; Yər. 30:10; 46:27

«Mən uni xəkilləndürdüm, Mən uni apiridə
kildim!»».

«Sotta» — Huda wə butlar otturisida ḥəküm qikiringlar!

[8] U «kəzi bar» karioɣu ḥəlkni,
Yəni «kuliki bar» gaslarni aldioɣa elip kəldi..
[9] — «Barlik əllər yioɣilsun,
Həlklər jəm bolsun!
Ulardin kimmu mundak ixlarni jakarliyalisun?
Yəni kim muxundak «ilgiriki ixlar»ni aldin'ala bizgə anglitip bakkan?
Bar bolsa, əzlirini ispatlaxka guwaḥqilirini aldioɣa kəltürsun;
Bolmisa, ular bu ixlarni angliоɣandin keyin:
— «Bu bolsa ḥəkikət!» dəp etirap kilsun!.
[10] Silər həlkim Mening guwaḥqilirim,
Ḥəm Mən tallioɣan kulum mən üqün guwaḥqidur,
Xundak ikən, silər Meni tonup,
Manga ixinip,
Ḥəm qüxinip yətkəysilərki: —
«Mən degən «U»durmən,
Məndin ilgiri ḥeq ilaḥ xəkillənmigən,
Ḥəm Məndin keyinmu ḥeq xəkillənməydu;..
[11] Mən, Mən Pərwərdigardurmən;
Məndin baxka Kutkuzoɣuqi yoktur».
[12] — Aranglarda «yat ilaḥ» bolmioɣan wakitta,
Mən məksitimni jakarlioɣan,
Mən kutkuzoɣan ḥəm xu ixlarning dangkini
qikaroɣanmən;
Xunga silər Mening Təngri ikənlikimgə guwaḥqisilər, — dəydu Pərwərdigar..
[13] «Bərḥək, əzəldin buyan Mən degən «U»durmən,
Mening kolumdin ḥeqkim ḥeqkimni kutkuzalmaydu;
Mən ix kilsam, kim tosalisun?.

Huda Israilni Babildin kutkuzidu

[14] Ḥəmjəmət-Kutkuzoɣuqinglar bolоɣan Pərwərdigar, Israildiki Mukəddəs Boloɣuqi mundak dəydu: —
Silərni dəp Mən Babilni jazalatkuzup,
Ularning ḥəmmisini, jümlidin kaldiylərni,
Kaqkun süpitidə əzliri huxallik bilən pəhirləngən kemilərgə olturuxka qüxürüwetimən..
[15] Mən bolsam Pərwərdigar, silərgə Mukəddəs Boloɣuqi, Israilni Yaratkuqi, silərning Padixaḥinglardurmən.
[16] Dengizdin yolni qikaroɣuqi,
Dawaloɣuoɣan sulardin yol aqkuqi
Pərwərdigar mundak dəydu: —
[17] (U jəng ḥarwisini wə atni, koxun-küqlərni qikaroɣuqidur: —
Ular birakla yikilidu, turalmaydu;
Ular əqüp kaloɣan, qiraoɣ pilikidək əqürülgən).

43:8 «... «kəzi bar» karioɣu... «kuliki bar» gaslar» — xübḥisizki Israilni kərsitidu. Ḥəyran kalarlik ix xuki, Huda ularni Өzigə guwaḥlik kilixka aldioɣa kəltürgən.

43:9 «Barlik əllər yioɣilsun, həlklər jəm bolsun! Ulardin kimmu mundak ixlarni jakarliyalisun?...» — muxu ayəttiki «*(yat)* əllər» ḥəm «həlklər» bolsa, xübḥisizki, Israildin sirt barlik ḥəlklərni, yəni «Yəḥudiy əməslər»ni kərsitidu. «Yəxaya» degən kitabta «əllər» yaki «həlk-millətlər» deyilsə, ḥərdaim muxu mənisini bildüridu.

–Muxu yərdə barlik əl-yurtlar *(Israildin sirt)* butpərəslikkə qəküp kətti. Huda ulardin: «Aranglardin: — «Bizning qokunoɣan butimiz Sening «Israilni Misirdin kutkuzup qikirix»ingoɣa ohxax uluoɣ bir ixni kiloɣan?» degüqilər barmidu? — bar bolsa guwaḥqilik kilsun» — degəndək soraydu. Əlwəttə, Hudaning soalioɣa jawab bərgüqi yok.

43:10 «Silər həlkim Mening guwaḥqilirim, ḥəm mən tallioɣan kulum Mən üqün guwaḥqidur,...» — baxka birhil tərjimisi: «Silər həlkim Mening guwaḥqilirim, xundakla Mening tallioɣan kulumsilərki,...».

43:10 Yəx. 41:4; 44:8; 45:21; Ḥox. 13:4

43:12 «Xunga silər Mening Təngri ikənlikimgə guwaḥqisilər...» — demək, Huda: «Silərni Misirdin kutkuzimən» — degən; U xundak kiloɣan; andin muxu ixlarni dunyaoɣa ayan kiloɣan.

–Huda Israilni muxu ixlirida Өzigə guwaḥqi boluxka qakiroɣan bolsimu, bu ayətkə karioɣanda, ular Uningoɣa ḥeq guwaḥlik bərmigən.

43:13 Yəx. 14:27

43:14 «Ularning ḥəmmisini, jümlidin kaldiylərni, kaqkun süpitidə əzliri huxallik bilən pəhirlənгən kemilərgə olturuxka qüxürüwetimən» — miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil xəhiri Parsliklar təripidin ixoɣal kilinoɣan. Xu qaoɣda ularning kaqkunliri kemiliri bilən Əfrat dəryasi yoli arkilik kaqmakqi boloɣan boluxi mumkin.

43:17 «Dengizdin yolni qikaroɣuqi ... Pərwərdigar mundak dəydu: — u jəng ḥarwisini wə atni, koxun-küqlərni qikaroɣuqidur: — ular birakla yikilidu, turalmaydu...» — *(16-17-ayətlər)* Musa pəyoɣəmbər yaxioɣan dəwridə, Misirning koxunliri Israillarni «dengizda eqiloɣan yol»da koolap, dengizdin ətməkqi bolup, 16-17-ayətlərdə tiloɣa elinoɣan wəkələr bilən wəyran kilinoɣan. Xu yol bilən

18 — Muxu ətkən ixlarni əsliməŋglar,
Kədimki ixlar tooŋrulukmu oylanmanglar;
19 Qünki mana Mən yengi bir ixni kilimən;
U ħazirla barlikka kelidu;
Silər uni kərməy kalamsilər?!
Mən ħətta dalalardimu yol aqimən,
Qəl-bayawanda dəryalarni barlikka kəltürimən!
20 Daladiki ħaywanlar, qilbərilər ħəm ħuwkuxlar Meni uluoŋlaydu;
Qünki Mən Öz həlkim, yəni Öz tallioŋinimoŋa iqimlik təminləxkə,
Dalalarda sularni,
Qəl-bayawanlarda dəryalarni qikirip berimən.
21 Mən muxu həlkni Özüm üqün xəkilləndürgənmən;
Ular Manga boloŋan mədhiyilərni eytip ayan kilidu.

Israilning mənisiz kurbanlikliri Hudaning Israiloŋa kərsətməkqi boloŋan mehir-xəpkiti

22 Birak, i Yakup, sən namimni qakiroŋining bilən Özümni izdimiding,
I Israil, əksiqə sən Məndin kənglüng yenip ħarsinding;
23 Sən elip kəlgən «køydürmə kurbanlik» koyliringni Manga kiloŋan əməs,
«Inak kurbanlik»liring bilən Meni ħərmətligən əməssən;
Mən axlik ħədiyəsini kilix bilən seni «kulluk»ka koymakqi əməsmən,
Huxbuy yekip seni ħarsindurmakqi boloŋan əməsmən!
24 Sən pulni həjləp Manga ħeq egir elip kəlmigənsən,
Sən «Inak kurbanlik»liringning yeoŋi bilən Meni razi kilip kanaətləndürgən əməssən;
Əksiqə sən gunahliring bilən Meni kullukka koymakqi boloŋansən,
Itaətsizliking bilən Meni ħarsindurdung.
25 Mən, Mən Özüm üqünla sening asiylikliringni əqürüwətküqimən,
Mən sening gunahliringni esimgə kəltürməymən.
26 Əmdi ətmüxüng tooŋruluk Meni əslitip koyoŋin,
Munazirə kilixayli,
Özüngni akliqudək geping bolsa dəwərgin!

Huda Israilni kutkuzoŋan. Təwrat, «Misirdin qikix», 14-babni kərüng.

43:19 Wəħ. 21:5

43:21 «...Mən muxu həlkni Özüm üqün xəkilləndürgənmən; ular Manga boloŋan mədhiyilərni eytip ayan kilidu» — muxu 14-21-ayətlərgə karioŋanda, Israil Babil imperiyəsigə əsir bolup sürgün boloŋandin keyin kaytidin azad kilinidu. Xu qaoŋda Huda ularning yolini ajayib təyyarlap beridu wə ħəm yolda moħtaj boloŋanlirining ħəmmisini *(Misirdin qikip azad boloŋan wakitka oħxax)* məjizilər arkilik təminləp beridu.
–Israil Babildin *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* azad boloŋan. Xu qaoŋda Babilning kaqkunliri *(14-ayət)* kemiliri bilən əfrat dəryasi bilən kaqmakqi boloŋan boluxi mumkin. Birak biliximizqə bu ixtin baxka, xu qaoŋda bexarət kilinoŋan muxu karamət ixlar yüz bərmidi. Xuning üqün kəzkariximiz xuki, ahirki zamanda Israilning ikkinqi ketim Babildin *(xundakla jaħanning barlik qət-yakiliridin)* keqixi mukərrər bolidu; xu qaoŋda Huda ular üqün 14-21-ayətlərdə bexarət kilinoŋan karamət ixlarni kilidu.

43:21 Luka 1:74,75

43:22 «Birak, i Yakup, sən namimni qakiroŋining bilən Özümni izdimiding» — degən ibraniy tilida ikki bislik səz. Birinqi mənisi tərjimə kiloŋinimizdək «Namimni qakiroŋining bilən Özümni izdimiding» *(«Özümni» degən səz naħayiti təkitlənqən)*.
–Ikkinqi mənisi, «Sən Mening namimni ħeq qakirmiding» — demək, ħeq dua kilmiding. Bizningqə birinqisi tooŋra, ular kəp dua kiloŋini bilən qin dildin əməs idi. 23-24-ayətlərnimu kərüng.

43:23 «Sən elip kəlgən «køydürmə kurbanlik» koyliringni Manga kiloŋan əməs...» — yukiriki izaħitimizdək, ikkinqi birhil tərjimisi bar: — «Manga ħeqkandak kurbanliklar elip kəlmiding» degəndək asasiy mənidə bolidu. Birak «Yəxaya» 1-babka asasən, ular kəptin-kəp kurbanliklar kilip turatti. Ular xundak kiloŋini bilən ħəmmisi bikar.

43:24 «Sən pulni həjləp Manga ħeq egir elip kəlmigənsən...» — xərħimizqə, muxu intayin kinayilik gəp. «Pul həjləp **Manga** ħeq egir elip kəlmigənsən» — demək, elip kəlgən nərsiliring *(kəp bolsimu)* Manga huddi ħeqnemə elip kəlmigəndək bilinidu; Mən ulardin intayin bizarmən, degənliktur. **«Meni kullukka koymakqi boloŋansən»** — əgərdə birsi ħeq towa kilmay, qin dilidin dua kilmay turup *(ətkən zamanlarda)* kurbanlik kilsa, muxundak ix Hudaning aldida «jadugərlik»kə barawər. Demək, «Mən pəkət birər «diniy paaliyət»lik ix kilsamla, Huda qokum məndin razi bolidu, dualirimni anglaydu» degənlik Hudani əzigə kul kilix bilən barawərdur.

43:25 Əz. 36:22-38

43:26 «Munazirə kilixayli, özüngni akliqudək geping bolsa dəwərgin» — demək, əgər sən «Özüm pak, sening rəħimdillikliringoŋa kerək əməsmən» dəp karisang, undakta özüngni aklaxka gəp kil!

43:26 Yəx. 1:18

27 Birinqi atang gunaḫ ḳilo̧ŋan;
Sening xərḥqiliring bolsa Manga asiylik ḳildi.
28 Xunga Mən ibadəthanamdiki yetəkligüqilərni napak ḳilimən,
Ḥəmdə Yaḳupni ḫalak lənitigə uqraxḳa,
Israilni rəswaqilikta ḳalduruxḳa bekittim.

Dawami

44 1 Birak ḫazir, i Yaḳup Mening ḳulum,
I Mening tallio̧inim Israil, angla! —
2 Seni yasio̧an, baliyatḳudin tartipla seni
xəkilləndürgən, sanga yardəmdə bolo̧uqi
Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Ḳorḳma, i Mening ḳulum Yaḳup,
I Mening tallio̧inim «Yəxurun», ḳorḳma!
3 Qünki Mən ussap kətkənning üstigə suni,
Ḳaoŋjirak yərning üstigə kəlkünlərni ḳuyup
berimən;
Nəsling üstigə Roḫimni,
Pərzəntliring üstigə bərikitimni ḳuyimən;
4 Ular yumran qəplər arisidin,
Erik-əstənglər boyidiki məjnun tallardək əsidu;
5 Birsi: «Mən Pərwərdigaro̧a təwəmən» —
dəydu,
Yənə birsi bolsa Yaḳupning ismi bilən əzini
ataydu;
Yənə baxḳa birsi ḳoli bilən: «Mən Pərwərdigaro̧a təwəmən» dəp yazidu,
Xundakla Israilning ismini əzining ismigə
yandax ḳoxidu.
6 Israilning padixaḫi Pərwərdigar,
Yəni Israilning ḫəmjəmət-ḳutḳuzo̧uqisi,
samawi ḳoxunlarning Sərdari bolo̧an
Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Mən bolsam Tunji ḫəm Ahiridurmən;
Məndin baxḳa ḫeq ilaḫ yoḳtur.
7 Ḳeni, kim Mening ḳədimki həlḳimni tikləp
bekitkinimdək bir ixni jakarlap, aldin'ala bayan ḳilip, andin uni Mening aldimo̧a Məndək
tikləp ḳoyalaydu?
Ḳeni, kim keyinki ixlarni, kəlgüsidə
bolidio̧an ixlarni aldin'ala bayan ḳilalisun!
8 Ḳorḳmanglar, sarasimigə qüxüp kətmənglər!
Mən ilgiri muxularni silərgə anglitip, aldin
bayan ḳilo̧an əməsmu?
Muxu too̧ruluk silər Mening guwaḫqilirimdursilər.
Məndin baxḳa ilaḫ barmu? Bərḫək, baxḳa
Ḳoram Tax yoḳ; ḫeqbiridin həwirim yoḳtur.
9 Oyulo̧an məbudni xəkilləndürgənlərning
ḫəmmisining əḫmiyiti yoḳ;
Ularning ətiwarlio̧an nərsilirining ḫeq paydisi yoḳtur;
Muxularo̧a bolo̧an «guwaḫqilar» bolsa,
əzliri ḳario̧u, ḫeqnemini bilməs;
Dərwəkə nətijisi ularning əzlirigə xərməndiliktur.

43:27 «Birinqi atang... » — bəlkim Israilning əjdadi Yaḳuptur. **«sening xərḥqiliring...»** — Ularning «xərḥqiliri» bolsa bəlkim təwəndiki «mukəddəs ibadəthanidiki yetəkqilər», yəni kaḫinlar idi. Demək, ular baxtin-ahiro̧iqə, ḫətta əzliri təripidin «aliyjanab» dəp ḫesablano̧an roḫaniylarmu gunaḫḳa petip kətkənidi.

43:28 «Mən ibadəthanidiki yetəkqilərni napak ḳilimən» — ḫəlk üqün ḳurbanlik ḳilo̧uqi bolo̧an bu kaḫinlar ələkkə təgsila bir ḫəptə «napak» dəp ḫesablinip, ḳurbanlik ḳilixḳa salaḫiyətsiz bolatti. Xunga, muxu gəpning mənisi bəlkim: «Silər kəp ələklərgə uqraysilər *(demək, bir balayi'apət qüxidu)*, xuning bilən Israil Meni bizar ḳilidio̧an muxu ḳurbanliklarni ḳilalmaydio̧an bolidu». **«... Yaḳupni ḫalak lənitigə uqraxḳa, Israilni rəswaqilikta ḳalduruxḳa bekittim»** — ḳario̧anda, Israil üqün ḫeqḳandak ümid ḳalmidi. Birak 44-bab, 1-ayətni kərüng!

44:1 Yəx. 41:8; 43:5; Yər. 30:10; 46:27

44:2 «Yəxurun» — Huda Israilo̧a ḳoyo̧an bir «ləkəm». Mənisi «Mening durus bolo̧uqim».

44:3 Yəx. 35:7; Yo. 2:28,29; Yuḫ. 7:38; Ros. 2:18

44:5 «Birsi: «Mən Pərwərdigaro̧a təwəmən» — dəydu... Yənə baxḳa birsi ḳoli bilən: «Mən Pərwərdigaro̧a təwəmən» dəp yazidu...» — ḫazir Hudaning «sükut ḳilo̧an» guwaḫqilirining tili qikip, gəp ḳilixḳa baxlaydu. Ularning ḫəmmisi bir-birlə Hudaning meḫirmuḫəbbitini bexidin ətküzgən boluxi mumkin.

44:6 Yəx. 41:4; 48:12; Wəḫ. 1:8,17; 22:13

44:7 «Mening ḳədimki həlḳim» — Hudaning həlḳi Israildur.

–Huda awwal Musa pəyo̧əmbərgə: «Mən Yaḳup jəmətidikilərni *(yəni Israilni)* Misirdin ḳutḳuzimən, andin ular Manga təwə bir həlḳ bolidu» — dəp «jakarlio̧an». U ixlətməkqi bolo̧an ḳutḳuzux yolini awwal Musao̧a ukturup «bayan ḳilo̧an»; andin ḫəmmə bayanlirio̧a əməl ḳilip ularni yengi bir həlḳ boluxḳa «tikləp bekitkən».

–Buni: «...ḳədimki həlḳimni tikliginimdin tartip...» dəp tərjimə ḳilix mumkinqilikimu bar, birak bizningqə yuḳiriḳi tərjimisi aldi-kəynidiki gəplərgə mas kelidu. **«ḳeni, kim keyinki ixlarni, kəlgüsidə bolidio̧an ixlarni aldin'ala bayan ḳilalisun!»** — məbudlar undak ḳilalaydio̧an bolsa əzining «ilaḫ» ikənlikini ispatlio̧an bolatti, əlwəttə.

44:8 «Mən ilgiri muxularni silərgə anglitip...» —Ibraniy tilida «Mən ilgiri muxularni sanga anglitip...».

44:8 Ḳan. 4:35,39; 32:39; 1Sam. 2:2; Yəx. 45:21

10 Kim bir «ilah»ni xəkilləndürgən bolsa,
Ḥeq paydisi yoḳ bir məbudni ḳuyoƣan, halas!
11 Məbudning barliḳ ḥəmraḥliri xərməndə bolidu;
Məbudni yasioƣuqilar bolsa adəmdur, halas;
Ularning ḥəmmisi yioƣilip, ornidin turup kərsun,
Ular ḳorḳuxup, xərməndiqiliktə ḳalidu.
12 Mana təmürqi saymanlirini ḳolioƣa elip,
Qooƣlar üstidə muxu nərsini bazoƣanliri bilən soḳup xəkilləndüridu;
Andin u küqlük ḳoli bilən uningoƣa ixləydu;
Birak uning ḳorsiḳi eqip maoƣduridin ḳalidu;
Su iqməy u ḥalsizlinip ketidu.
13 Yaoƣaqqi bolsa yaoƣaq üstigə əlqəx yipini tartidu;
U ḳələm bilən üstigə əndizə sizidu;
Uni rəndə bilən rəndiləydu;
U yənə pərka bilən sizip jijaydu;
Ahirda u uni adəmning güzəllikigə ohxitip insan təḳi-turḳini xəkilləndüridu;
Xuning bilən u əydə turuxḳa təyyar ḳilinidu.
14 Mana u bir küni əzi üqün kedir dərəhlirini kesixkə qiḳidu!
(U əslidə arqa wə dub dərəhlirini elip əzi üqün ormanliḳ arisioƣa tikip qong ḳiloƣanidi;
U ḳarioƣaymu tikkənidi, yamoƣur uni ündürdi).
15 Muxu yaoƣaqlardin otun elinidu;
Birsi uningdin elip, issinidu;
Mana, u ot yeḳip, nan yeḳiwatidu;
U yənə uningdin elip bir ilaḥni yasaydu ḥəm uningoƣa ibadət ḳilidu;
Uni oyuloƣan məbud ḳilip uningoƣa bax uridu.
16 Demək, yerimini otta kəydürüwetidu;
Yerimi bilən gəx yəydu;
U kawab ḳilip ḳanoƣuqə yəydu;
Bərḥək, u issinip, əz-əzigə: —
«Aḥ, raḥətlinip issindimmən, otni kərüwatimən!» — dəydu.
17 Birak ḳaloƣini bilən u bir ilaḥni yasaydu;
Bu uning məbudi bolidu;
U uning aldioƣa yiḳilip ibadət ḳilidu;
U uningoƣa dua ḳilip: «Meni ḳutḳuzoƣaysən;
Qünki sən mening ilaḥimdursən» — dəydu.
18 Bu kixilər ḥeq bilməydu, ḥeq qüxənməydu;
Qünki u ularni kərmisun dəp kəzlirini,
Ularni qüxənmisun dəp kənglini suwak bilən suwiwətkən.
19 Ulardin ḥeqbiridə muxularni kəngligə kəltürüp: —
«Yaoƣaqning yerimini mən otta kəydürdüm,
Yerimining qooƣliri üstidə mən nan yaḳtim;
Mən kawabmu ḳilip yəwaldim;
Ḳaloƣinini bir lənətlik nərsə ḳilamtim?
Mən bir parqə yaoƣaqḳa bax uramtim!» — degudək ḥeq bilim yaki yorutulux yoḳtur.
20 Uning yegini küllərdur!
Uning kəngli eziḳturuloƣan! U əz-əzini azdurdi!
Xuning bilən u əzining jenini ḳutḳuzalmaydu,
Yaki: «Mening ong ḳolumda bir sahtiliḳ bar əməsmu?» — deyəlməydu.
21 Muxu ixlarni esingdə tut, i Yaḳup,
I Israil, qünki sən Mening ḳulumdursən;
Mən seni yasap xəkilləndürdüm;
Sən Mening ḳulumdursən, i Israil,
Sən Mening esimdin ḥeq qiḳmaysən!
22 Itaətsizlikliringni bulutni əqürüwətkəndək,
Gunaḥliringni tumanni əqürüwətkəndək əqürüwəttim;

44:11 «Ularning ḥəmmisi yioƣilip, ornidin turup kərsun, ular ḳorḳuxup, xərməndiqiliktə ḳalidu» — Yəxaya pəyoƣəmbərning səzining ikki mənisi bar boluxi mumkin: — *(a)* ular pəḳət muxu məbudni birliktə obdan kərüp baḳsila, əzlirining əhməḳliḳini ḥes ḳilip Hudadin ḳorḳup xərməndə bolidu; *(ə)* ḳiyamət künidə ular ornidin turup ḥesabini tapxuruxi kerək; xu qaoƣda ular ḳorḳup xərməndə bolidu.

44:11 Zəb. 97:7; Yəx. 1:29; 42:17; 45:16

44:12 Yər. 10:3

44:17 «Birak ḳaloƣini bilən u bir ilaḥni yasaydu; bu uning məbudi bolidu» — əslidə bu kixi butni yasax koyida əməs idi. Tasadipiyliḳtin yaoƣaqtin exip ḳaloƣinini ixlitip but yasaydu. Əng oƣəlitə ix xuki, u Yəxaya təswirligəndək, əzining oylimayla ḳiloƣan bir nərsisigə, yəni «tasadipiyliḳtin» boloƣan bir nərsisigə ixinidu.

44:18 «Bu kixilər ḥeq bilməydu, ḥeq qüxənməydu; qünki u ularni kərmisun dəp kəzlirini ularni qüxənmisun dəp kənglini suwak bilən suwiwətkən» — bu ayəttiki «u» bolsa, yaki Hudaning Əzi yaki muxu butni kərsitidu. Butni kərsətsə, butning kəynidə bir jin-xəytan bar deməkqi. Bizningqə muxu mənisi ehtimaloƣa yeḳin.

–Bəzilər dərwəkə «butpərəslər heq bilməydu, heq qüxənməydu» dəp etirap ḳilsimu, yənila tiltumar ḳatarliḳlarni ixlitip Hudani ḥaḳarətləydu.

44:20 «mening ong ḳolumda bir sahtiliḳ bar əməsmu?» — «bir sahtiliḳ» məbudining əzini kərsitixi mumkin.

Mening yenimoła ḳaytip kəl;
Qünki Mən seni ḥəmjəmətlik ḳilip ḥərlükkə setiwaldim.
[23] I asmanlar, nahxa eytinglar, qünki Pərwərdigar xu ixni ḳiloła!n!
I yərning təgliri, xadlinip, yangranglar!
I taoła!r, ormanlar wə ulardiki ḥərbir dərəhlər,
Yangritip nahxilar eytinglar!
Qünki Pərwərdigar Yaḳupni ḥəmjəmətlik ḳilip ḥərlükkə setiwaldi,
U Israil arḳilik güzəllikini kərsitidu!».

Qong ḳutulux
Ḳorəx padixaḥning wəzipisi

[24] «Sening Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoła!quqing bolo!an, seni baliyatḳuda yasap xəkilləndürgən Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mən bolsam ḥəmmini Yaratḳuqi,
Asmanlarni yalo!uz kərgənmən,
Өz-өzümdinla yər-zeminni yayo!an Pərwərdigardurmən;
[25] (U bolsa yalo!an pəyo!əmbərlərning bexarətlirini bikar ḳilo!uqi,
Palqilarni ḳaymuḳturo!uqi,
Danalarni yolidin yanduro!uqi,
Ularning bilimlirini nadanlikḳa aylanduro!uqi;
[26] Өz ḳulining sözini əməlgə axuro!uqi,
Rosul-əlqilirining nəsiḥətlirini muwəppəḳiyətlik ḳilo!uqi,
Yerusalemo!a: «Sən aḥalilik bolisən»,
Yəḥuda xəḥərlirigə: «Ḳaytidin ḳurulisilər;
harabənglarni əsligə kəltürimən» — degüqi;
[27] Qongḳur dengizo!a: «Ḳuruḳ bol,
Dəryaliringni ḳurutimən» — degüqi;
[28] Ḥəm Ḳorəx too!risida: «U Mening ḳoy padiqim, u Mening kənglümdikigə toluḳ əməl ḳilip,
Yerusalemo!a: «Ḳurulisən»,
Ḥəm ibadəthanio!a: «Sening ulung selinidu» dəydu» — degüqidur): —

Dawami

45 [1] Pərwərdigar Өzi «məsiḥ ḳilo!ini»o!a, Yəni əllərni uningo!a beḳindurux üqün Өzi ong ḳolidin tutup yəligən Ḳorəxkə mundaḳ dəydu: —
(Bərḥəḳ, Mən uning aldida padixaḥlarning tambilini yəxtürüp yalingaqlitimən,
«Ḳox ḳanatlik dərwazilar»ni uning aldida eqip berimən,
Xuning bilən ḳowuḳlar ikkinqi etilməydu) —

44:24 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 42:5; 45:12

44:26 «Өz ḳulining sözini əməlgə axuro!uqi,...» — «Өz ḳuli» muxu yərdə bəlkim Yəxaya pəyo!əmbərning əzi; bolmisa 42-babtiki «Pərwərdigarning ḥəkkaniy ḳuli». **«Yerusalemo!a: «Sən aḥalilik bolisən», Yəḥuda xəḥərlirigə: «Ḳaytidin ḳurulisilər; harabənglarni əsligə kəltürimən» — degüqi»** — Huda muxu gəpliridə, Yəxaya pəyo!əmbər əzidin keyinki bir dəwr, yəni Yerusalem wə Yəḥuda xəḥərliri harabilik bolo!an bir dəwrgə ḳarap söz ḳilidu. Muxu yərdə Huda Yerusalemo!a: «Seni ḳaytidin ḳuro!uzimən» dəp wədə ḳilidu. Xu yengi dəwr bolsa Yəxayadin keyin 170 yil ətrapida bolo!an.

44:27 «...Qongḳur dengizo!a: «Ḳuruḳ bol», «dəryaliringni ḳurutimən» — degüqi;...» — muxu səzlər Hudaning «Ḳizil Dengiz»ni ḥəm keyinrək Iordan dəryasini ḳurutup Israilni Misirdin ḳutḳuzo!anlikini, xundaḳla ahirḳi zamanda bolidio!an, ohxap ketidio!an bir wəḳəni kərsitidu.

44:28 «Ḳorəx too!risida:...» — ahirida, Yəxaya pəyo!əmbər yuḳiriḳi 41-bab, 1-7-ayəttə deyilgən «tajawuzqi»ning ismining «Ḳorəx» ikənlikini eytidu. Oḳurmənlərgə məlumki, Ḳorəx padixaḥ Pars imperiyəsining asasqisi bolup, miladiyədin ilgiriki 540-529-yillirida təhtkə olturo!an. U Yəxayaning dəwridin təhminən 150 yil keyin yaxio!an. **«U Mening kənglümdikigə toluḳ əməl ḳilip, Yerusalemo!a: «Ḳurulisən», ḥəm ibadəthanio!a: «Sening ulung selinidu» dəydu» — degüqidur»** — muxu bexarət boyiqə Ḳorəx padixaḥ Babil imperiyəsi wəyran ḳilo!an Yerusalemni, jümlidin muḳəddəs ibadəthanini ḳaytidin ḳuruxḳa pərman qüxüridu. Ḳorəx Babil xəḥirini ixo!al ḳilo!andin keyin, adəmni intayin ḥəyran ḳalduridio!an ixi xuki, u Babildiki barliḳ sürgün bolo!anlarni өz yurtlirio!a ḳaytixḳa ruhsət bərgən. Adəmni tehimu ḥəyran ḳalduridio!an xuki, u Israillaro!a ibadəthanisidiki altunkümüx, ḳaqa-buyumlirini ḳayturup, ḥətta ibadəthanining əzini ḳaytidin ḳuruxḳa pul bərgən *(miladiyədin ilgiriki 536-yili)*. Təwrattiki «Əzra» 1- ḥəm 6-babni kərüng.

45:1 «Pərwərdigar Өzi «məsiḥ ḳilo!ini»o!a .... Өzi ong ḳolidin tutup yəligən Ḳorəxkə mundaḳ dəydu: —» — «Pərwərdigarning məsiḥ ḳilo!ini» *(yaki «Pərwərdigarning məsiḥ!ligini»)* — Hudaning yolyoruḳi bilən Israilo!a yengi bir padixaḥ bekitix üqün uning bexio!a kaḥin yaki pəyo!əmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» deyilətti; xu qaoḷdin baxlap xu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳilo!ini» dəp atilatti. Muxu ataloḷuni Ḳorəxkə ḳarita ixlətkəndə Huda Israillaro!a: «U Mən silər üqün tallap bekitkən padixaḥ bolidu» dəydu. Biraḳ Yəxaya pəyo!əmbərning dəwridikilərdin kəp adəm: «Ḳorəx Yəḥudiylardin bolmaydu; xunga u kəlgüsidə bizni Babildin ḳutḳuzup ḳoyuwətsimu, biz yənila məlum bir imperiyəgə beḳindi boluwerimiz» dəp, muxu bexarətni kət'iy ḳobul ḳilmaytti. Ular yənə: «Hudaning Өz wədisi boyiqə **Dawut padixaḥning** bir əwladi arḳilik bizni

[2] «Mən sening aldingda mengip egizliklərni
tüz kilimən;
Mis dərwazilarni qekip taxlaymən,
Təmür takaklirini sunduruwetimən;
[3] Wə sanga karangoluktiki gəhərlərni,
Məhpiy jaylarda saklanoan yoxurun
bayliklarni berimən;
Xuning bilən əzünggə isim koyup seni
qakiroluqini,
Yəni Mən Pərwərdigarni Israilning Hudasi
dəp bilip yetisən.
[4] Mən Əz kulum Yakup,
Yəni Əz tallioinim Israil üqün,
Ismingni əzüm koyoan;
Sən Meni bilmigining bilən, Mən yənila
sanga isim koydum.
[5] Mən bolsam Pərwərdigar, Məndin baxka
biri yok;
Məndin baxka Huda yoktur;
Sən Meni tonumioining bilən, Mən belingni
baolap qingittimki,
[6] Künqikixtin künpetixkiqə boloanlarning
hammisi Məndin baxka heqkandak birining
yoklukini bilip yetidu;
Mən bolsam Pərwərdigar, baxka biri yoktur.
[7] Nurni xəkilləndürgüqi, karangolulukni
Yaratkuqidurmən,
Bəht-hatirjəmlikni Yasioquqi, balayi'apətni
Yaratkuqidurmən;
Muxularning hammisini kiloquqi Mən
Pərwərdigardurmən».
[8] — «I asmanlar, yukiridin yaoldurup
beringlar,
Bulutlarmu hakkaniylik təküp bərsun;
Yər-zemin eqilsun;
Nijat ham hakkaniylik mewə bərsun;
Zemin ikkisini təng əstürsun!
Mən, Pərwərdigar, buni yaratmay
koymaymən».

Israilning Hudaning Korəx arkilik kiloanliridin narazi bolup gumanlinixlirioa Hudaning bərgən jawabi

[9] — «Əz Yaratkuqisining üstidin ərz kilmakqi
boloanoa way!
U yər-zemindiki qinə parqiliri arisidiki bir
parqisi, halas!
Seoiz lay əzini xəkilləndürgüqi sapalqioa: —
«Sən nemə yasawatisən?» desə,
Yaki yasioining sanga: «Sening kolung yok»
desə bolamdu?
[10] Əz atisioa: «Sən nemə tuoldurmakqi?»
Yaki bir ayaloa: — «Seni nemining toloiki
tutti?» — dəp sorioanoa way!
[11] Israildiki Mukəddəs Boloquqi, yəni uni
Yasioquqi Pərwərdigar mundak dəydu: —
Əmdi kəlgüsi ixlar tooruluk sorimak-
qimusilər yənə?
Əz ooullirim tooruluk, Əz kolumda ixliginim
tooruluk Manga buyruk bərməkqimusilər!?
[12] Mən pəkətla yər-zeminni yasioan,
uningoa insanni Yaratkuqidurmən, halas!
Əz kolum bolsa asmanlarni kərgən;
Ularning samawi koxunlirinimu səpkə
saloanmən.
[13] Mən uni hakkaniylik bilən turoquzoan,

---

kutkuzuxi kerək» wə «Huda bizni pütünləy mustəkil kilixi kerək» deyixi mumkin. Huda dərwəkə ularoa xundak wədə bərgənidi *(məsilən 7-, 9-, 32-bablarda)* birak u awwal Korəx arkilik Yəhudiylarni Babildin kutkuzmakqi bolsa, muxu pilanidin gumanlinix yaki narazi bolux uningoa asiylik kiloanoa barawər.

–Təwəndiki *(9-13-ayət)* seoiz layning əzini xəkilləndürgüqisigə «Sən məndin nemə yasaysən?!» degini dəl muxu kixilərning pozitsiyisidur. **«Mən ... «kox kanatlik dərwazilar»ni uning aldida eqip berimən»** — kədimki hatirilərgə asaslanoanda, Babil xəhirining dangki qikkan bir «kox kanatlik dərwaza»si bar idi. Babil yikitiloanda, bu kox kanatlik dəwraza Korəxkə eqildi.

45:3 «Mən... sanga karangoluktiki gəhərlərni,... berimən; xuning bilən əzünggə isim koyup seni qakiroluqini, yəni Mən Pərwərdigarni Israilning Hudasi dəp bilip yetisən» — dərwəkə, Korəxning kiloan uruxliri tosalouoa uqrimay nahayiti rawan, adəmlərni həyran kalduridioan dərijidə tez boloan. Xuning bilən kiska wakit iqidə u nuroun mal-mülüklərni olja kilip koloa kaltürgən. Bexarəttə muxu ixlar *(Korəx əzi bilmigən halda)* Hudaning yoxurun yardimidə kilinidu, deyilidu.

–Korəx əzi tooruluk muxu bexarətni okuoandin keyin, Pərwərdigarning hakikiy Huda, xundakla Israilning Hudasi ikənlikini bilixi kerək idi.

45:5 Kan. 4:35,39; 32:39; Yəx. 44:8

45:8 «I asmanlar, yukiridin yaoldurup beringlar, bulutlarmu hakkaniylik təküp bərsun; yər-zemin eqilsun...» — bu sözlər bəlkim Israil wə dunyaning *(Korəx kiloan ixlirining türtkisidə)* Hudaoa ixinip, yahxi mewə berix üqün kiloan duasi boluxi kerək.

45:9 Yər. 18:6; Rim. 9:20

Uning barlıq yollirini tüz kildim;
U bolsa xəhirimni kuridu,
Nə ḥək nə in'am sorimay u Manga təwə
bolоŋan əsirlərni koyup beridu» —
dəydu samawi koxunlarning Sərdari bolоŋan
Pərwərdigar.
14 Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Misirning məhsulatliri, Efiopiyəning wə
egiz boyluklar bolоŋan Sebaiylarning malliri
sanga ətidu;
Ular əzliri seningki bolidu,
Sanga əgixip mangidu;
Əzliri kixən-zənjirlәngən peti sən tərəpkə
ətidu,
Ular sanga bax urup səndin iltija bilən
ətünüp: —
«Bərḥək, Təngri səndə turidu, baxka biri yok,
baxka ḥeqkandak Huda yoktur» dəp etirap
kilidu.
15 «I Israilning Hudasi, Nijatkar, dərḥəkikət
Əzini yoxuruwaloŋuqi bir Təngridursən!».
16 Ular ḥəmmisi istisnasiz hijil bolup,
xərməndə bolidu;
Məbudni yasioŋanlar xərməndə bolup,
birliktə ketip kalidu;
17 Israil bolsa Pərwərdigar təripidin
mənggülük nijat-kutulux bilən kutkuzulidu;
Əbədil'əbədgiqə hijil bolmaysilər,
Ḥeq xərməndiqilikni kərməysilər.
18 Qünki asmanlarni yaratkan, yər-zeminni
xəkilləndürüp yasioŋan, uni məzmut kiloŋan
Huda bolоŋan Pərwərdigar mundak dəydu: —
(U uni kuruk-mənisiz boluxka əməs, bəlki
adəmzatning turaloŋusi boluxka yaratkanidi)
«Mən bolsam Pərwərdigar, baxka biri yoktur;
19 — Mən məhpiy ḥalda yaki zemindiki birər
karangoŋu jayda səz kiloŋan əməsmən;
Mən Yakupka: «Meni izdixinglar bihudilik»
degən əməsmən;
Mən Pərwərdigar ḥək səzləymən,
Tüz gəp kilimən;
20 Yioŋilinglar, kelinglar;
I əllərdin kaqkanlar, jəm bolup Manga
yekinlixinglar;
Əzi oyoŋan butni kətürüp, ḥeq kut-
kuzalmaydioŋan bir «ilah»ka dua kilip
yüridioŋanlarning bolsa ḥeq bilimi yoktur.

45:13 «Mən uni ḥəkkaniylik bilən turoŋuzoŋan, uning barlik yollirini tüz kildim» — muxu ayəttiki «uni», «uning», «u» bolsa Korəx, əlwəttə. Bexarət uning ḥeq nemini sorimayla Babilda sürgün bolоŋan Yəhudiy ḥəlkni koyup beridioŋanlikini aldin'ala eytidu.

45:13 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yəx. 44:28; Ibr. 11:10

45:14 «Misirning məhsulatliri, Efiopiyəning wə egiz boyluklar bolоŋan Sebaiylarning malliri sanga ətidu; ular ...sanga əgixip mangidu; əzliri kixən-zənjirlәngən peti sən tərəpkə ətidu» — yukiriki ayətlərgə karioŋanda muxu wəkə Korəxning ix-paaliyətlirining ahirki bir nətijisi boluxi kerək. Efiopiyə wə Sabiya *(Seba)* əslidə Misiroŋa bekinoŋan bolup, xübhisizki, Yəxaya yənə «Misirdin kikix» degən wəkəni kəzdə tutidu. Demək, Israilni sürgün kiloŋanlar əz ihtiyari bilən Israiloŋa bekindi bolmakçi bolidu.

–Bəzi xərḥqilər, muxu bexarətni «Yəhudiy əməslər»ning Əysa Məsihni əz Kutkuzoŋuqisi dəp etirap kilixi, xundakla ularning Israilning «kaldisi»i bolоŋan ḥəkikiy jamaitigə koxuluxi bilən əməlgə axuruloŋan, dəp karaydu. Yənə bir kəzkarax bolsa, muxu ixlar ahirki zamanda Yəhudiylar Hudaning kexioŋa kaytkandin keyin yüz beridu, dəydu. Bizningqə ḥər ikkisining tooŋriliki bar.

45:15 «I Israilning Hudasi, Nijatkar, dərḥəkikət Əzini yoxuruwaloŋuqi bir Təngridursən!» — muxu səz bəlkim Israillarning Hudaning sirlik yollirioŋa, yəni «Yəhudiy əməslər»ning əzlirigə bekinoŋanlikioŋa karap ḥəyran kelip degən gepidur.

45:16 Yəx. 44:11

45:17 «Ular ḥəmmisi istisnasiz hijil bolup, xərməndə bolidu; məbudni yasioŋanlar xərməndə bolup, birliktə ketip kalidu; Israil bolsa Pərwərdigar təripidin mənggülük nijat-kutulux bilən kutkuzulidu....» — muxu səzlərgə *(16-17-ayətlərgə)* karioŋanda, kixilər kəlgüsidə mutlək ikki hiloŋa, yəni Hudaoŋa tayinip itaət kilidioŋanlaroŋa wə butlaroŋa bax uridioŋanlaroŋa bəlünüp ketidu.

45:18 Yəx. 42:5; 45:5,14

45:19 «Mən Pərwərdigar ḥək səzləymən» — ibraniy tilida «Mən Pərwərdigar ḥəkkaniylikni səzləymən». **«Mən Yakupka: «Meni izdixinglar bihudilik» degən əməsmən; Mən Pərwərdigar ḥək səzləymən, tüz gəp kilimən»** — muxu ayət bəlkim 15-ayəttiki «Əzini yoxuruwaloŋuqi Hudadursən» deginigə karita eytkan silik bir tənbih boluxi mumkin. Qünki kərginimizdək, Huda alliburun *(bolupmu Yəxaya arkilik)* Əzining kutulux-nijatlikini «Pərwərdigarning kuli arkilik» pütkül dunyaoŋa sunmakçi boloŋanlikini kəp ketim oquk-axkara eytkan!

45:19 Kan. 30:11

45:20 «əllərdin kaqkanlar» — ularning nemixka yaki nemidin kaqkanlikі muxu yərdə deyilmidi. Birak 24-ayətkə karioŋanda, insaniyət *(ahirki zamanda)* ikki kisimoŋa, yəni Hudaoŋa tayanoŋanlar ḥəm Hudaoŋa əq boloŋanlaroŋa bəlünüp ketidu; xuning bilən Hudaoŋa əq boloŋanlar Hudani səygənlərgə ziyankəxlik kilixi mumkin; uningdin sirt Hudaoŋa ixəngənlər: «Hudaning jazasi hudasizlarning bexioŋa qüxəy dəp kaldi» — dəp karap, ularning arisidin kəqiximiz kerək dəp oylaydioŋan bolsa kerək.

45:20 Yəx. 44:18,19

[21] Əmdi ular əz gəplirini bayan kilix üqün
yekin kəlsun;
Məyli, ular məslihətlixip bakşun!
Kim muxu ixni kədimdinla jakarlioɣanidi?
Kim uzundin beri uni bayan kiloɣan?
U Mən Pərwərdigar əməsmu?
Dərwəkə, Məndin baxka heq ilah yoktur;
Həm adil Huda həm Kutkuzoɣuqidurmən;
Məndin baxka biri yoktur.
[22] I yər-zeminning qət-yakiliridikilər,
Manga təlpünüp kutkuzulunglar!
Qünki Mən Təngridurmən, baxka heqbiri
yoktur;
[23] Mən Əzüm bilən kəsəm iqkənmən,
Muxu səz həkkaniylik bilən aoɣzimdin qikti,
hərgiz kaytmaydu: —
«Manga barlik tizlar pükülidu,
Barlik tillar Manga itaət iqidə kəsəm iqidu».
[24] Xu qaoɣda: «Həkkaniylik wə küq bolsa
pəkət Pərwərdigardidur» — deyilidu,
Kixilər dəl Uningla kexioɣa kelidu;
Oɣaljirlixip, uningoɣa oɣəzəpləngənlərning
həmmisi xərməndə bolidu.
[25] Israilning əwladlirining həmmisi Pərwər-
digar təripidin həkkaniy kilinidu,
Wə ular Uni danglixidu.

Babildiki butlarning akiwiti — ulaoɣlar ularni kətürüp ketidu Huda bolsa Əz həlkini kətüridu!

46 [1] Bəl bolsa tiz pükti, Nebo engixiwatidu;
Ularning məbudliri ulaoɣlarning
zemmisigə, kalilarning zimmisigə qüxti;
Silər kətürgən nərsiliringlar əmdi ulaoɣlaroɣa
artiloɣan bolup,
Halsiz ulaoɣlaroɣa eoɣir yük bolidu!
[2] Ular engixidu, birliktə tiz pükixidu;
Ular muxu yükni kutkuzalmaydu,
Bəlki əzliri əsirgə qüxidu.
[3] I Yakupning jəməti,
Xundakla Israil jəmətining kaldisi,
Ananglarning korsikidiki qaoɣdin tartip
üstümgə artiloɣanlar,
Baliyatkudiki qaoɣdin tartip kətürülüp
kəlgənlər,
— Manga kulak selinglar!
[4] Silər kerioɣuqimu Mən yənila xundak-
turmən,
Qeqinglar akaroɣuqimu Mən silərni yüdüp
yürimən;
Silərni yasioɣan Məndurmən, silərni kətüri-
mən;
Silərni yüdüp kutkuzimən.
[5] Əmdi Meni kimgə ohxatmakqi,
Yaki kimni Manga təng kilmakqisilər?
Uni Manga ohxax dəp,
Silər kimni Mən bilən selixturmakqisilər?
[6] Ular bolsa həmyanidin altunni qeqip berip,
Kümüxnimu tarazioɣa salidu,
Bir zərgərni yalliwalidu,

45:21 «Kim muxu ixni kədimdinla jakarlioɣanidi?» — «muxu ix» xübhisizki, Hudaning Israilni kutkuzuxi bilən, U «Yəhudiy əməs»lərgə kutkuzulux pursitini, xundakla Israil bilən billə bəhtlik bolux imkaniyitini təng yətküzidioɣanlikini kərsitidu *(22-24-ayət)*.
45:21 Yəx. 41:22,26,27; 43:9,10; 45:5,14,18
45:23 Rim. 4:11; Fil. 2:10
45:24 «Xu qaoɣda: «Həkkaniylik wə küq bolsa pəkət Pərwərdigardidur» — deyilidu, ... oɣaljirlixip uningoɣa oɣəzəpləngənlərning həmmisi xərməndə bolidu» — yənə kərimizki, dunya ikki bölümgə ayrilidioɣan ohxaydu. Biri bolsa, oɣaljirlixip Hudaoɣa mutlək karxi turidioɣanlar; ikkinqisi, Israil, jümlidin əzlirigə bekinip, ular bilən bir boloɣan, Israil bilən billə kutkuzuloɣan Yəhudiy əməslər bolidu.
45:24 Yəx. 41:11

46:1 «Bəl» — Babilning «bax but»i, «Nebo» uning «ooɣli» idi. Muxu bexarəttə Yəxaya pəyoɣəmbər Babil xəhiri düxmənning kolioɣa qüxkəndə, həklər butlirini saklap kelix üqün baxka bir yurtka yətkiməkqi boloɣanlikini aldin ala kəridu. Xu jəryanda butlarni yərgə koyux kerək boloɣaqka, pəyoɣəmbər «Bəlning tiz pükkənlikini, Neboning engixiwatkanliki»ni kərüp mazak kilidu. **«Ularning məbudliri ulaoɣlarning zemmisigə, kalilarning zimmisigə qüxti...»** — butlar ulaoɣning baxkuruxioɣa ətkəndək kilidu. **«Silər kətürgən nərsiliringlar»** — Babildiki diniy murasimlarda, pukralarning butlarni kətürüp koqilarni aylanduruxi kerək idi. Birak əslidə Babilliklar hərmət bilən «kətürgən nərsilər» hazir addiy booɣqilardək ulaoɣlaroɣa artildi.
46:2 «Ular *, yəni Babillikлar yaki ularning ulaoɣliri* engixidu, birliktə tiz pükixidu; ular muxu yükni kutkuzalmaydu,...» — demək, butlar adəm yaki ulaoɣlaroɣa yük boloɣan əzlirini kutkuzalmayla kalmay, bəlki ulaoɣlarnimu halsizlanduridu.
46:3 «I Yakupning jəməti, ... ananglarning korsikidiki qaoɣdin tartip üstümgə artiloɣanlar, baliyatkudiki qaoɣdin tartip kətürülüp kəlgənlər...» — həkikiy Huda adəmning kətürüxigə mohtaj əməs, bəlki Əzi Əz həlkigə oɣamhorluk kilip ularni kətüridu.
46:5 Yəx. 40:18, 25

U bir məbudni yasap beridu;
Ular yiqilidu, dərwəkə qoqunidu!
7 Ular uni mürisigə artidu,
Uni kətürüp, əz ornioƣa qoyidu;
Andin u axu yərdə ərə turidu;
U ornidin qozoƣilalmaydu;
Birsi uningoƣa yelinip tiləydu,
Lekin u jawab bərməydu;
U kixini awariqilikidin qutquzmaydu.
8 Muxu ixlarni esinglarda tutunglar;
Xundaqla əzünglarni həkikiy ərkəklərdək kərsitinglar;
I, itaətsizlər,
Buni esinglaroƣa kəltürünglar;
9 Ilgiriki ixlarni, yəni kədimdin boloƣan ixlarni esinglaroƣa kəltürünglar;
Qünki Mən Təngridurmən, baxka biri yoktur;
Mən Hudadurmən, Manga ohxaxlar yoktur;
10 Mən: «Mening bekitkinim orunlinidu,
Kənglümgə barlik pükkənlərni əməlgə axurmay qoymaymən» dəp,
Ixning nətijisini baxtila,
Aldin'ala tehi kilinmioƣan ixlarni ayan kilip eytquqidurmən;
11 Künqikixtin yirtquq bir quxni,
Yəni kənglümgə pükkinimni ada kiloƣuqi bir adəmni yirak yurttin qakiroƣuqidurmən.
Bərhək, Mən səz kiloƣan,
Bərhək, Mən uni qokum əməlgə axurimən;
Buni niyət kiloƣanmən,
Bərhək, Mən uni wujudka qikirimən.
12 I həkkaniyliktin yirak kətkən jahillar,
Manga qulak selinglar: —
13 Mən həkkaniyliqimni yekin kilimən,
U yiraqlaxmaydu;
Xuningdək Mening nijatim həm keqikməydu;
Mən Zionoƣa nijat yətküzüp,
Israiloƣa julalik-güzəllikimni tikləp berimən».

Israilni sürgün kiloƣan Babil tügəxti!

47 1 «I Babilning pak kizi, kelip topa-qangoƣa oltur;
I kaldiylərning kizi, təhtsiz bolup yərgə oltur!
Qünki sən «latapətlik wə nazuk» dəp ikkinqi atalmaysən.
2 «Tügmən texini qərüp, un tart əmdi,
Qümpərdəngni eqip taxla,
Kənglikingni seliwət,
Paqikingni yalingaqla,
Dəryalardin su keqip ət;
3 Uyatliking eqilidu;
Bərhək, nomusungoƣa tegilidu;
Mən intikam alimən,
Heqkim Meni tosmaydu.
4 Bizning Həmjəmət-Kutquzoƣuqimiz bolsa,
«Samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar» Uning nami;
U Israildiki Mukəddəs Boloƣuqidur.
5 I kaldiylərning kizi, süküt kelip jim oltur,
Karangoƣulukka kirip kət;
Qünki buningdin keyin ikkinqi «səltənət-

46:7 Yəx. 45:20
46:9 Yəx. 45:5, 14, 18, 21, 22; 48:12
46:10 Zəb. 33:11; Pənd. 19:21; 21:30; Ibr. 6:17
46:11 «Künqikixtin yirtquq bir quxni ...yirak yurttin qakiroƣuqidurmən...» — «yirtquq bir qux» Qorəxni kərsitidu. Uning bir təripining əxəddiylikini Huda Israildin yoxurmaydu.
46:12 «həkkaniyliktin yirak kətkən jahillar» — Huda yukirida Yəxaya pəyƣəmbər arkilik 41:2-3, 25-, 44:24-45:11də Israillarni Babildin kəlgüsidiki «Korəx» degən bir padixah arkilik kutquzimən, dəp jakarlikan. «Jahillar» bolsa Hudaning bu «Korəx pilan»ini yakturmaydioƣan Israillarni kərsətsə kerək; ularning yakturmaydioƣanliki bolsa Korəx Yəhudiy əməs, bəlki Pars boloƣanliki üqün bolidu.
46:13 «Mən həkkaniyliqimni yekin kilimən, u yiraqlaxmaydu; xuningdək Mening nijatim həm keqikməydu; Mən Zionoƣa nijat yətküzüp... berimən» — Huda yənila mehir-xəpkitini kərsitip, hətta «jahillar»oƣimu Korəxning ixliri arkilik nijatka erixixtiki pursətni kəltürimən, dəydu.
47:1 Yəx. 26:5
47:2 «Tügmən texini qərüp, un tart əmdi, qümpərdəngni eqip taxla, kənglikingni seliwət, paqikingni yalingaqla, ...» — demisəkmu, muxu ixlar əsirgə qüxüxtiki alamətlər. Həm Babilliklar, həm Parslar əz əsirlirigə rəhimsizlik kilip ularni yalingaq mengixka məjburlaytti.
47:3 «Heqkim Meni tosmaydu» — yaki «Heqkimni ayap koymaymən»
47:3 Yəx. 3:17; Nah. 3:5
47:4 «Həmjəmət-Kutquzoƣuqi» — kona Israilda «həmjəmət-kutkuzoƣuqi» *(goel)*ning yənə kilidioƣan bir ixi əzining uwal boloƣan jəmətidikilər üqün adalətni yürgüzük idi. Uning uruk-tuoƣkanliridin birsi katillik kəstigə uqrioƣan bolsa, «həmjəmət-kutkuzoƣuqi»ning katilni əltürüx hokuki həm wəzipisi bar idi.

lərning hanixi» dəp atalmaysən.
6 Mən Өz həlkimdin oɣəzəpləndim,
Xunga Өzümning mirasimni buloɣiwəttim,
Xuning bilən ularni ḳolungoɣa tapxurup bərdim;
Sən bolsang ularoɣa ḥeqḳandaḳ rəḥim kərsətmiding;
Yaxanoɣanlarning üstigimu boyunturuḳlarni intayin eoɣir ḳilip salding;
7 Xuning bilən sən: —
«Mən mənggügə hanix bolimən» dəp,
Muxu ixlarni kənglüngdin ḥeq ətküzmiding;
Ularning aḳiwitini ḥeq oylap baḳmidingsən.
8 Əmdi ḥazir, i əndixisiz yaxap kəlgüqi,
Өz-əzigə: «Mənla bardurmən, məndin baxḳa ḥeqkim yoḳtur,
Mən ḥərgiz tul ayalning japasini yaki balilardin məḥrum boluxning japasini tartmaymən» — degüqi,
I sən əyx-ixrətkə berilgüqisən,
Xuni anglap ḳoy: —
9 «Dəl muxu ikki ix,
— Balilardin məḥrum bolux wə tulluḳ —
Bir dəḳiḳidə, bir kün iqidila bexingoɣa təng qüxidu;
Nuroɣunlioɣan jadugərlikliring tüpəylidin,
Bək kəp əpsunliring üqün ular toluḳ bexingoɣa kelidu.
10 Qünki sən əzüngning rəzillikinggə tayanoɣansən,
Sən «Ḥeqkim meni kərməydu» — deding;
Sening danaliḳing wə biliming əzüngni eziḳturup,
Sən kənglüngdə: — «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» — deding.
11 Biraḳ balayi'apət seni besip kelidu;
Sən uning kelip qiḳixini bilməysən;
Ḥalakət bexingoɣa qüxidu;
Sən ḥeqḳandaḳ «ḥamiy puli» bilən uni tosalmaysən;
Sən ḥeq kütmigən wəyranqilik tuyuḳsiz seni besip qüxidu.
12 Əmdi ḳeni, yaxliḳingdin tartip əzüngni upritip kəlgən əpsunliringni,
Xundaḳla nuroɣunlioɣan jadugərlikliringni ḥazir oḳup turiwər;
Kim bilsun, sən ulardin payda kərüp ḳalamsən?
Birər nemini təwritip ḳoyalarsən ḥərḳaqan?!
13 Sən aloɣan məsliḥətliring bilən ḥalsizlinip kətting;
Əmdi asmanlaroɣa ḳarap təbir bərgüqilər,
Yultuzlaroɣa ḳarap palqilik ḳiloɣuqilar,
Yengi aylarni kəzitip munəjjimlik ḳilip ixlarni «aldin'ala eytḳuqilar» ornidin təng turup bexingoɣa qüxidioɣanlardin seni ḳutḳuzsun!
14 Mana, ular pahaldək bolup ketidu;
Ot ularni kəydürüwetidu;
Ular əzlirini yalḳunning ḳolidin ḳutḳuzalmaydu;
Biraḳ ularda adəmni issitḳudək ḥeq kəmür,
Yaki adəm issinoɣudək ḥeq gülhan yoḳtur!
15 Seni awarə ḳiloɣan,
Yaxliḳingdin tartip səndə soda ḳiloɣanlar sanga muxundaḳ paydisiz bolidu;

47:5 «ḳarangoɣulukḳa kirip kət» — ḳarangoɣuluḳ» bəlkim zindandiki ḳarangoɣuluḳni bildüridu.
47:6 «Өzümning mirasim» — Huda Өzining həlḳini Өzi üqün miras dəp ḥesablaydu.
47:7 Wəḥ. 18:7
47:8 «Əmdi ḥazir, i əndixisiz yaxap kəlgüqi, əz-əzigə: «Mənla bardurmən, məndin baxḳa ḥeqkim yoḳtur.. degüqi, ... Xuni anglap ḳoy: —» — Huda Өz həlḳiga «tərbiyə jazasi»ni bərməḳqi bolup, ularni Babilning rəḥimsiz ḳolioɣa tapxuruxi bilən, Babilliḳlarmu əz rəḥimsizliki tüpəylidin jazaoɣa uqrimay ḳalmaydu.
–Babilning: «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» degini, baxḳilaroɣa pütünləy «pərwayim pələk» degənlik ḥəm «Mən aləmdə yəkkə-yeganə» degən təkəbburluḳtur.
47:9 Yəx. 51:19

47:10 «Sening danaliḳing wə biliming əzüngni eziḳturup, sən kənglüngdə: — «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» — deding» — yuḳiriḳi *(8-ayəttiki)* «Mənla bardurmən, məndin baxḳa biri yoḳtur» degən, baxḳilaroɣa «pərwayim pələk» degənlik. Muxu yərdə bolsa «Hudaoɣimu pərwayim pələk» degənlik.
47:14 «Mana, ular pahaldək bolup ketidu; ot ularni kəydürüwetidu; ular əzlirini yalḳunning ḳolidin ḳutḳuzalmaydu; biraḳ ularda adəmni issitḳudək ḥeq kəmür... yoḳtur!» — bu səzning mənisi bəlkim, ḥəḳiḳiy Hudaning oɣəzipi küqlük ḥəm otluḳ; atalmix «butlarning oɣəzipi»ning bolsa, adəmni issitḳudəkmu oti yoḳ; baxḳa mənisi bar deyilsə: — Muxu palqilar ḥeqnemigə yarimayduki, ḥətta *(Hudaning jazasi bilən)* kəydürülgən waḳittimu adəmni issitḳudək ḥarariti bolmaydu.

Ḥərbiri əz yolini izdəp ketip ḳalidu;
Seni ḳutḳuzoɣudək ḥeqkim yoḳtur.

Israilning jaḥilliḳi: — ular Babildin ḳutḳuzuloɣini bilən, gunaḥliridin saḳit bolmaydu

48 [1] I Yaḳupning jəməti, «Israil»ning ismi
bilən ataloɣanlar,
«Yəḥuda bulaḳliri»din qiḳḳansilər,
Pərwərdigarning namini ixlitip ḳəsəm ḳiloɣuqisilər,
Israilning Hudasini tiloɣa aloɣuqisilər,
Biraḳ bular ḥəḳiḳət ḥəm ḥəḳḳaniyliḳtin
əməs!
Munularni anglap ḳoyunglar: —
[2] (Qünki ular «muḳəddəs xəḥər»ning namini
ixlitip əzlirigə isim ḳilidu,
Tehi Israilning Hudasioɣa «tayinar»mix!
Uning nami bolsa samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigardur!)
[3] Mən burunla «ilgiriki ixlar»ni aldin'ala bayan ḳildim;
Ular Θz aoɣzimdin qiḳḳan, Mən ularni
anglattim;
Mən bularni tuyuḳsiz wujudḳa qiḳirip,
Ular əməlgə axuruldi;
[4] Qünki Mən sening jaḥilliḳingni, boynungning pəylirining təmür,
Yüzüngning daptək ikənlikini bildim;
[5] Sening: «Mening butum muxularni ḳildi»,
Yaki «Oyma məbudum, ḳuyma məbudum bularni buyrudi» — deməsliking üqün,
Xunga Mən baldur muxularni sanga bayan ḳildim;
Ix yüz bərgüqə ularni sanga anglitip turdum.
[6] Sən bularni angliɣansən;
Əmdi ularning ḥəmmisini kərüp baḳ!
Buni rast dəp etirap ḳilmamsilər?
Mən bayatin «yengi ixlar»ni, yəni saḳlinip yoxuruno ɣan ixlarni bayan ḳildim,
Sən bularni bilgən əməssən.
[7] Sening: «Dərwəḳə, mening ulardin baldur həwirim bar idi» deməsliking üqün,
Ular burun əməs, ḥazirla yaritilidu;
Muxu kündin ilgiri sən ularni anglap baḳmioɣansən.
[8] Bərḥəḳ, sən ḳulaḳ salmiding,
Bərḥəḳ, sən həwərmu almiding,
Bərḥəḳ, sening ḳuliḳing heli burunla eqilmay etiklik ḳaldi;
Qünki Mən sening wapasizliḳ ḳiliweridioɣanliḳingni,
Baliyatḳudiki qeoɣingdin tartip «asiy» dəp atilidioɣanliḳingni bildim.
[9] Θz namim üqün oɣəzipimni keqiktürimən,
Xəḥritim üqün seni üzüp taxlimaymən dəp oɣəzipimni besiwaldim;
[10] Ḳara, Mən seni tawlidim,
Biraḳ kümüxni tawlioɣandək tawlandurmidim;
Mən azab-oḳubətning humdanida seni talliwaldim;
[11] Θz səwəbimdin, Θz səwəbimdin Mən muxuni ḳilimən;
Mening namimoɣa daoɣ təgsə ḳandaḳ bolidu?

47:15 «Seni awarə ḳiloɣan, yaxliḳingdin tartip səndə soda ḳiloɣanlar sanga muxundaḳ paydisiz bolidu; ḥərbiri əz yolini izdəp ketip ḳalidu...» — Babilda pal selix, seḥirgərlik ḳatarliḳ hurapiyliḳlar bəlkim «əng qong soda» boluxi mumkin. Biraḳ bexarət boyiqə palqilar heridarliridin məḥrum bolup baxḳa yurtlaroɣa yol almaḳqi bolidu.
–Arheologlar kona Babil xəḥiridin ḳazoɣan asar'ətiḳilər iqidin nuroɣun «palnamilər» ḥəm «rəmmalnamilər» tepildi. Biraḳ bulardin ḥeqḳaysisidin «Babil wəyran bolidu» degən bexarətni tapḳili bolmaydu; ḥəmmisi «keləqiking parlaḳ» degəndək sözlərdur *(əməliyəttə barliḳ palqiliḳ xundaḳ əməsmu?!)*.
47:15 Wəḥ. 17:16
48:3 «Ilgiriki ixlar» — muxu ayəttiki «ilgiriki ixlar» xübḥisizki, Hudaning «Ḳorəx pilani»dur *(46:12diki izaḥatni kərüng)*. Muxuni jazmənləxtürüx üqün Yəxaya «ḳoxumqə söz»diki 4-misal *(48-babning alaḥidə xəkli tooɣrisida)* degən grafini kərüng.
– Axu grafioɣa ḳarioɣanda, 48-bab ikki ḳisimoɣa bölünidu. Birinqi ḳisimdiki «ilgiriki ixlar» dəl «Ḳorəx pilani»oɣa barawər kelidu; 6-ayəttiki «yengi ixlar» bolsa, Pərwərdigarning ḳulining ixlirni kərsitidu. Muxu təḥlil ḳilinix 42-babtikigə ohxax.

48:4 «yüzüngning dap ikənlikini...» — səzmusəz tərjimə ḳiloɣanda «pexanəngning mistin ikənlikini...».
48:6 ««yengi ixlar»nəni saḳlinip yoxuruno ɣan ixlarni bayan ḳildim,...» — yuḳiriḳi izaḥatta deginimizdək, «yengi ixlar»ni dəl «Pərwərdigarning ḳuli» tooɣruluḳ hux həwər dəp bilimiz *(42-babnimu kərüng)*.
48:9 Yəx. 43:21, 25
48:10 «Kümüxni tawlioɣandək tawlandurmidim» — demək, Israil kümüxning barliḳ daxḳilini ayriwaloɣuqə tawlanoɣandək tawlansa, bəlkim ḥeqnərsə ḳalmaytti! *(1-bab, 22-, 25-ayətnimu kərüng)*. **«Azab-oḳubətning humdanida»** — bəlkim Babil imperiyəsining ularoɣa ḳarita ḳiloɣan ziyankəxliklirini kərsitidu.

Mən Özümning xan-xöhritimni baxqa birsigə
ətküzüp bərməymən..
12 I Yakup,
I qakiroginim Israil!
Manga kulak salogin; Mən «U»durmən;
Mən Tunjidurmən, bərhək həm Ahirkidur-mən;..
13 Mening kolum yər-zeminning ulini salogan,
Ong kolum asmanlarni kərgən;
Mən ularni qakirsamla, ular jəm bolup orn-
idin turidu.
14 Həmminglar, jəm bolup yiqilinglar, anglap
koyunglar;
Butlar arisida kaysisi muxundak ixlarni ba-
yan kilogan?
Pərwərdigar yahxi kərgən kixi bolsa uning
kənglidiki ixlarni Babilda ada kilidu,
Uning bilək-koli kaldiylərning üstigə zərb
bilən qüxidu;..
15 Mən, Mən səz kiloganmən;
Dərhəkikət, Mən uni qakirdim;
Mən uni aldiqa qikiriwaldim;
Uning yoli muwəppəkiyətlik bolidu.
16 — Manga yekin kelinglar, muxuni anglap
koyunglar;
Mən əzəldin səzümni yoxurun kilogan əməs;
Səzüm əməlgə axuruloginidimu yənila xu
yərdə bologanmən;
Həzir bolsa Rəb Pərwərdigar wə Uning Rohi
Meni əwətti!..

17 Həmjəmət-nijatkaring Pərwərdigar, Israil-
diki Mukəddəs Bologuqi mundak dəydu: —
«Özünggə payda bolsun dəp sanga Əgətküqi,
Sanga tegixlik bologan yolda seni yetəkligüqi
Mən Pərwərdigar Hudayingdurmən;
18 Sən Mening pərmanlirimoga kulak salogan
bolsang'idi!
Undak bologanda bəht-hatirjəmliking
dəryadək,
Həkkaniyliking dengiz dolkunliridək bolatti!..
19 Sening nəsling bolsa uning kumliridək,
Iq-karningdin qikkan pərzəntliring kum
danqiliridək sansiz bolatti!
Ularning ismi Mening aldimda
hərgiz əqürüwetilməydiogan yaki
yokitiwetilməydiogan bolatti!
20 Babildin qikinglar, kaldiylərdin kəqip
ketinglar!
Nahxa awazlirini yangritip muxuni
jakarlanglar,
Bu həwərni anglitinglar,
Jahanning qət-yakilirioqiqə uni yətküzüp
mundak dənglar: —
«Pərwərdigar Əz kuli Yakupni həmjəmətlik
kilip kutkuzdi!..
21 Ular qəl-bayawanlardin ətkəndə heq ussap
kalmidi;
U sularni taxtin akkuzup bərdi;
Bərhək, U taxni yaroguzdi, sular uningdin

48:11 Yəx. 42:8
48:12 Yəx. 41:4; 44:6; Wəh. 1:17; 22:13
48:14 «Pərwərdigar yahxi kərgən kixi» — muxu yərdə Koräxni kərsitidu.
48:14 Yəx. 41:22,23
48:16 «Manga yekin kelinglar, muxuni anglap koyunglar; Mən əzəldin səzümni yoxurun kilogan əməs; səzüm əməlgə axuruloginidimu yənila xu yərdə bologanmən» — demək, səzligüqi Hudaning «Jakarqisi» həm Uning yenida həzir turup Uning səzini bəja kəltürgüqidur. Keyinki izahatnimu kərüng.
–Baxka birhil tərjimisi: «Əgər wakit degən nərsini bar desəng, mana Mən Özümdurmən».
–«Həzir bolsa Rəb Pərwərdigar wə Uning Rohi Meni əwətti!» — səzligüqi yənə «Əzəldin tartip Huda bilən billə bolup, Uning səzini yər yüzidikilərgə yətküzgüqi» bolup, ahirda Huda həm Hudaning Rohi təripidin əwətilip Özi muxu dunyaoga kelidu *(6-bab, 8-ayətni kərüng)*. Təwəndiki 49-babta muxu Zat, yəni «Pərwərdigarning kuli» tooqrisidiki məzmunlarda kəprək axkarilinidu.
–Baxka birhil tərjimisi: «Həzir bolsa Rəb Pərwərdigar Meni Uning Rohi bilən əwətkən!».
48:16 Pənd. 8:1-5; Zək. 2:9; 6:15; 10:12; Yuh. 11:42; 17:21

48:18 Kən. 32:29; Zəb. 81:13-16
48:20 «Babildin qikinglar, kaldiylərdin kəqip ketinglar!» — Israil Babildin *(miladiyədin ilgiriki 536-yili)* kutuloqini bilən, əməliyəttə intayin az bir kismi kaytip kəldi. Nuroqun Yəhudiylar Pars imperiyəsining həkümranliki astida turup, özining axu yərdiki əhwalini yahxi dəp karaytti. Ulardin kəpligən adəm soda-tijarət bilən xuqullinix bilən beyip kətti. Ular erixkən parawan turmuxni taxlap əz yurtini kaytidin bərpa kilix japasidin bax tartti. Xunga ular muxu qakirikka kulak salmaytti. Adəmlər muxu dunyadiki mustəbitlik həkümranliklardin əməs, bəlki əz gunahidin, xəhsiyətqilikidin, **özidin** «azad kilinix»i yaki «kutkuzulux»i əng muhimdur. Koräx bolsa ularning əz wətinigə kaytix yolini aqkan. Birak gunahliridin sakit bolmisa, həmmisi kuruk, bikaroga ketidu.
–Bexarətlər boyiqə muxu tügünni yexix üqün, insanni gunahtin kutkuzux üqün, «Pərwərdigarning kuli» əwətilidu. Uning kilidigan hizmətliri təwəndiki 49-55-babtiki bexarətlərning temisi bolidu.
–(Muxu bexarətlər bəlkim ikkinqi kətim ahirki zamanlardimu əməlgə axurulidu, xu qaqda Israil «yengi Babil»din həm dunyadiki qət-qətlərdin Zionoga kaytidu).
48:20 Yəx. 52:11; Yər. 50:8; 51:6,45; Wəh. 18:4

uroɳup qikti!»..
22 «Rəzillər üqün» — dəydu Pərwərdigar,
«bəht-hatirjəmlik yoktur»..

Pərwərdigarning kulining səzi — Hudaning uning tooɳruluk bərgən guwaɦliki

49 1 «I arallar, mening gepimni anglanglar,
Yiraktiki əl-yurtlar, manga kulak selinglar!
Baliyatkudiki qeoɳimdin tartip Pərwərdigar meni qakirdi;
Apamning korsikidiki qeoɳimdin tartip U mening ismimni tiloɳa aldi;..
2 U aoɳzimni ətkür kiliqtək kildi;
Əz kolining sayisi astida meni yoxurup kəldi,
Meni silikɭanoɳan bir ok kildi;
U meni okdenioɳa selip sakɭidi,..
3 Wə manga: «Sən bolsang əzüngdə Mening güzəllik-julaliqim ayan kilinidioɳan Əz kulum Israildursən» — dedi»..
4 Əmma mən: —
«Mening əjrim bikaroɳa kətti,
Ɦeqnemigə erixməy küq-maoɳdurumni kuruk sərp kildim;
Xundaktimu baɦalinixim bolsa Pərwərdigardindur,
Mening əjrimnimu Hudayimoɳa tapxurdum» — dedim;..
5 Əmdi meni Əz kuli boluxka,
Yakupni towa kilip uning yenioɳa kayturuxka
meni baliyatkuda xəkilləndürgən Pərwərdigar mundak dəydu: —
(Israil kayturulup yenioɳa toplanmioɳan bolsimu,
Mən yənila Pərwərdigarning nəziridə xanxərəpkə igə boldum,
Xuningdək Hudayim mening küqümdur)..
6 — U mundak dəydu: —
«Sening Yakup kəbililirini gunaɦtin kutkuzup turoɳuzuxka,
Ɦəmdə Israildiki «saklanoɳan sadiklar»ni bəhtkə kayturuxka kulum boluxung sən üqün zərriqilik bir ixtur;
Mən tehi seni əllərgə nur boluxka,
Yər yüzining qət-yakilirioɳiqə nijatim boluxung üqün seni atidim»..
7 Əmdi Israilning ɦəmjəmət-kutkuzoɳuqisi, uningdiki Mukəddəs Boloɳuqi Pərwərdigar mundak dəydu: —

48:21 «Ular qəl-bayawanlardin ətkəndə ɦeq ussap kalmidi; U sularni taxtin akkuzup bərdi; ...sular uningdin uroɳup qiktil» — «Mis.» 17-babni kərüng. Xu qaoɳda Israillar Hudadin narazi bolup kakxap kətti. Bəlkim 22-ayət muxundak ixlarnimu kərsitixi mumkin.

48:22 Yəx. 57:21

49:1 «Apamning korsikidiki qeoɳimdin tartip U mening ismimni tiloɳa aldi» — baxka birhil tərjimisi: «Apamning korsikidiki qeoɳimdin tartip U mening ismimni əslətti».

49:2 «U aoɳzimni ətkür kiliqtək kildi ...meni silikɭanoɳan bir ok kildi» — kiliqning təsiri yekindikilərgə, okning bolsa yiraktikilərgə bolidu.

49:3 «Sən bolsang əzüngdə Mening güzəllik-julaliqim ayan kilinidioɳan Əz kulum Israildursən» — okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Huda Yakupka yengi bir isim, Israilni *(«Huda bilən billə boloɳan əmir» yaki «Hudaning oɳəlibiqisidur» degən mənidə)* beoɳixlioɳanidi. Xuning bilən Huda bowisi Ibraɦimoɳa bərgən wədilirini, jümlidin əng uluoɳi: «Sən wə əwlading dunyadiki barlik əl-yurtlaroɳa bəht yətküzisən» degənni təkrarlap uningoɳa tapxuroɳan. Birak Yakupning əwladliri boloɳan Israillar Hudaoɳa guwaɦlik bərməy muxu wəzipini əməlgə axurmay kəlgən. Muxu yərdə Huda xu wəzipini ɦəm wədisini: «Sən bolsang əzüngdə güzəllik-julaliqim ayan kilinidioɳan Əz kulum Israildursən» dəp, pəwkul'addə «Əz kuli»oɳa tapxurdi.

49:4 «Mən: — «Mening əjrim bikaroɳa kətti, ɦeqnemigə erixməy küq-maoɳdurumni kuruk sərp kildim; xundaktimu baɦalinixim bolsa Pərwərdigardindur, mening əjrimnimu Hudayimoɳa tapxurdum» — dedim» — muxu bexarətni qüxinix üqün 5-13-ayətlərnimu kərüx kerək. Karioɳanda Huda Əz kulioɳa «Əz ɦəlkimni towa kilix yolida yenimoɳa kayturux» wəzipisini tapxuroɳan bolsimu, kul wakit-küqini sərp kilip ɦeqkandak nətijigə erixəlmigəndək kərünidu; demək, Israil, yəni «Yakupning kəbililiri» ɦeq towa kilmioɳan. Okurmənlər muxundak ixlarning ɦəkikiy yüz bərgən-bərmigənlikini Injildin kərələydu.

49:5 «Israil kayturulup yenioɳa toplanmioɳan» — buning baxka birhil tərjimisi «...yəni Israilni Əzigə kayturup yioɳix üqün... *(meni baliyatkuda xəkilləndürgən)*....»

49:6 « *Pərwərdigar* mundak dəydu: — «Sening Yakup kəbililirini gunaɦtin kutkuzup turoɳuzuxka, ɦəmdə Israildiki «saklanoɳan sadiklar»ni bəhtkə kayturuxka kulum boluxung sən üqün zərriqilik bir ixtur...» — Pərwərdigarning kuli «ɦeqkandak nətijigə erixmigini bilən», yənila ümidsizlənməy dua kiliwərdi. Huda uningoɳa: «Pəkət Əz ɦəlkim boloɳan Yəɦudiylarni kayturupla kalmay, sən bəlki pütkül dunyaoɳa nur wə nijat bolup, Kutkuzoɳuqi bolisən» degən jawabni beridu.

Adəmlər iq-iqidin nəprətlinidioŋan kixigə,
Yəni kəpqilik lənitiy dəp qarioŋan,
Əməldarlaroŋa qul qilinoŋan kixigə mundaq dəydu: —
«Səzidə turoŋuqi Pərwərdigar,
Yəni seni tallioŋan Israildiki Muqəddəs Boloŋuqining səwəbidin,
Padixahlar kəzlirini eqip kərüp ornidin turidu, əməldarlarmu bax uridu;
8 Pərwərdigar mundaq dəydu: —
«Xapaət kərsitilidioŋan bir pəyttə duayingni ijabət qilixni bekitkənmən,
Nijat-qutquzulux yətküzülidioŋan bir künidə Mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən;
Mən seni qoŋdaymən,
Seni həlqimgə əhdə süpitidə berimən;
Xundaq qilip sən zeminni əsligə kəltürisən,
Həlqimni harabə bolup kətkən miraslirioŋa warislik qildurisən,
9 Sən məhbuslaroŋa: «Buyaqqa kelinglar»,
Qarangoŋuluqta olturoŋanlaroŋa: «Nuroŋa qiqinglar» — dəysən;
Ular yollar boyidimu otlap yüridu,
Hətta hərbir taqir taoŋlardin ozuqluq tapidu;
10 Ular aq qalmaydu, ussap kətməydu;
Tomuz issiqmu, quyax təptimu ularni urmaydu;
Qünki ularoŋa rəhim Qiloŋuqi ularni yetəkləydu,
U ularoŋa bulaqlarni boylitip yol baxlaydu.
11 Xuningdək Mən barlik taoŋlirimni yol qilimən,
Mening yollirim bolsa egiz kətürülidu.
12 Mana, muxu kixilər yiraqtin keliwatidu,
Mana, bular bolsa ximaldin wə oŋərbtin keliwatidu,
Həm muxular Sinim zeminidinmu keliwatidu.
13 Huxalliqtin towlanglar, i asmanlar;
I yər-zemin, xadlan;
Nahxilarni yangritinglar, i taoŋlar;
Qünki Pərwərdigar Əz həlqigə təsəlli bərdi,
Əzining har boloŋan pekir-məminlirigə rəhim qilidu.
14 Birak Zion bolsa: —
«Pərwərdigar məndin waz kəqti,
Rəbbim meni untup kətti!» — dəydu.
15 Ana əzi emitiwatqan bowiqini untuyalamdu?
Əz qorsiqidin tuoŋqan ooqlioŋa rəhim qilmay turalamdu?
Hətta ular untuoŋan bolsimu,
Mən seni untuyalaymən.
16 Mana, Mən seni Əz alqanlirimoŋa oyup pütkənmən;
Harabə tamliring hərdaim kəz aldimdidur.
17 Ooqul baliliring qaytixqa aldiriwatidu;
Əslidə seni wəyran qiloŋanlar, harab qiloŋanlar seningdin yirak ketiwatidu;
18 Bexingni egiz kətürüp ətrapingoŋa qarap bak!
Ularning həmmisi jəm bolup qexingoŋa qaytip keliwatidu!

49:7 «Adəmlər iq-iqidin nəprətlinidioŋan kixigə, yəni kəpqilik lənitiy dəp qarioŋan... kixigə..» — muxu yərdə «kəpqilik» ibraniy tilida «yat əl» degənni ipadiləydu. Lekin muxu yərdə Israilni kərsitidu. Demək, Israil Hudaoŋa nisbətən «yat bir əl» dəp qarilidu. **«...padixahlar kəzlirini eqip kərüp ornidin turidu, əməldarlarmu bax uridu»** — muxu bexarət bilən yuqiriqi bexarətni selixtursak, adəmni həyran qalduridu. Qul dunyaoŋa nur wə nijat boloŋini bilən u adəmlərning nəprət-kəmsitixigə, qətkə qexixioŋa həm horluqioŋa uqraydu; birak ahirda hətta dunyadiki padixahlarmu «kəzlirini eqip kərüp» quloŋa bax uridu. Əmma ularning «nemə kərgənliki» muxu yərdə deyilmidi; buni bilix üqün «Yəxaya»ni dawamlik oqux kerək!

49:8 2Kor. 6:2

49:10 Wəh. 7:16

49:11 «... Xuningdək Mən barlik taoŋlirimni yol qilimən, Mening yollirim bolsa egiz kətürülidu» — xübhisizki, muxu bexarətlər həm jismaniy jəhətlər həm roh̆iy jəhətliridimu əməlgə axurulidu. «Jismaniy jəhətə» qul Israil həlkini duniyaning barlik qət-yakiliridin əz yurtioŋa qayturup, Yakupning «mirasi boloŋan» Pələstinni gülləndürüp ularoŋa qaytidin beoŋixlaydu. Muxu ixlar yənə təwəndiki 14-26-ayətlərdə təswirlinidu.
–Hudaning səzigə asasən bu ixlar «sən üqün bu zərriqilik ixtur». Uning quli Xəytanning wə gunahning qarangoŋu zindanlirida uzun yatqan barlik məhbuslar üqün ərkinlikkə, Hudaning kəqürümigə, yengi, əhmiyətlik hayatqa, jümlidin jənnətkə erixixtiki pursətni yaritip beridu.

49:12 «Mana, bular bolsa ximaldin wə oŋərbtin keliwatidu, həm muxular Sinim zeminidinmu keliwatidu» — ibraniy tilidiki «Sinim» degən səz bəlkim kədimki «Qin» məmlikiti *(kədimki «Qin» hazirki Junggo)*ni kərsitix mumkin. Muxu səz üstidə baxqa qaraxlarmu məwjut.

Өz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Pərwərdigar,
Sən ularni əzünggə zibu-zinnətlər ḳilip kiyisən;
Toyi bolidiоḷan ḳizdək sən ularni taḳaysən;
19 Qünki harabə ḥəm qəldərəp kətkən jayliring,
Wəyran ḳilinоḷan zemining,
Ḥazir kelip, turmaḳqi boloḷanlar tüpəylidin sanga tarqilik ḳilidu;
Əslidə seni yutuwaloḷanlar yiraḳlap kətkən bolidu.
20 Seningdin juda ḳilinоḷan baliliring bolsa sanga: —
«Muxu jay turuxumоḷa bək tarqilik ḳilidu;
Manga turoḷudək bir jayni boxitip bərsəng!» — dəydu;
21 Sən kənglüngdə: —
«Mən balilirimdin ayrilip ḳaloḷan,
Oḷerib-musapir wə sürgün bolup, uyan-buyan ḥəydiwetilgən tursam,
Kim muxularni manga tuoḷup bərdi?
Kim ularni bekip qong ḳildi?
Mana, mən oḷerib-yaloḷuz ḳalduruloḷanmən;
Əmdi muxular zadi nədin kəlgəndur?» — dəysən.
22 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Mana, Mən əllərgə ḳolumni kətürüp ixarət ḳilimən,
Əl-millətlərgə kərünidiоḷan bir tuoḷni tikləymən;
Ular ooḷulliringni ḳuqiḳida elip kelixidu;
Ular ḳizliringni ḥapax ḳilip kelidu.
23 Padixaḥlar bolsa, «Ataḳ dadiliring,»
Hanixlar bolsa inik'aniliring bolidu;
Ular sanga bexini yərgə təgküzüp təzim ḳilip,
Putliring aldidiki qang-topinimu yalaydu;
Xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisən;
Qünki Manga ümid baoḷlap kütkənlər ḥərgiz yərgə ḳarap ḳalmaydu.

24 Oljini baturlardin eliwaloḷili bolamdu?
Ḥəḳḳaniyət jazasi səwəbidin tutḳun ḳilinоḷan bolsa ḳutulduroḷili bolamdu?
25 Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Ḥətta baturlardin əsirlərnimu ḳayturuwaloḷili,
Əxəddiylərdin oljini ḳutḳuzuwaloḷili bolidu;
Wə sən bilən dəwalaxḳanlar bilən Mənmu dəwaliximən,
Xuning bilən baliliringni ḳutḳuzup azad ḳilimən.
26 Seni əzgüqilərni əz gəxi bilən əzini ozuḳlandurimən;
Ular yengi xarab iqkəndək əz ḳeni bilən məst bolup ketidu;
Xundaḳ ḳilip barliḳ ət igiliri Mən Pərwərdigarning sening Ḳutḳuzoḷuqing ḥəm Ḥəmjəmət-Nijatkaring,
Yaḳuptiki ḳudrət Igisi ikənlikimni bilip yetidu.

Hudaning qaḳirikioḷa kim: «Mana mən» — dəydu?

50 1 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mən ḳoyuwətkən ananglarning talaḳ heti ḳeni?
Manga ḳərz bərgüqilərning ḳaysisioḷa silərni setiwətkənmən?
Mana, silər əz gunaḥliringlar arḳilik əz-əzünglarni setiwətkənsilər;
Silərning asiyliḳliringlar tüpəylidin ananglar ḳoyuwetilgənidi.

49:18 Yəx. 60:4

49:19 «... harabə ḥəm qəldərəp kətkən jayliring... ḥazir kelip, turmaḳqi boloḷanlar tüpəylidin sanga tarqilik ḳilidu» — bu hil məsilə intayin yahxi bir məsilə, əlwəttə. Anining yenioḷa ḳaytip kəlgən baliliri xunqə kəpki, yurtḳa patmaydu.

49:24 «Ḥəḳḳaniyət jazasi səwəbidin tutḳun ḳilinоḷan bolsa ḳutulduroḷili bolamdu?» — buning mənisi bəlkim Israillar yaki baxḳa millətlər «ḥəḳḳaniyət jazasioḷa uqrixi səwəbidin tutḳun ḳilinsa», undaḳta ḥəḳḳaniy boloḷan Huda ularni ərkin ḳilsa bolamdu, bolamdu? Bu Өzining adilliḳioḷa hilapliḳmu? — deməkqi. Təwəndiki ayətni ḥəm izaḥatnimu kərüng.

49:24 Mat. 12:29

49:25 «Sən bilən dəwalaxḳanlar bilən Mənmu dəwaliximən» — Hudaning bu səzi bəlkim «silərni ərkin ḳiliximda birsi adilliḳioḷa daoḷ qüxürgən bolsa yaki Manga: «biadil!» dəp ərz ḳilsa, Mən Өzüm igə, buni Өzüm bir tərəp ḳilimən» deməkqi. Əmdi Uning ḳandaḳ ḳilip «bir tərəp ḳilix»i 53-babta axkarilinidu.

49:26 Wəḥ. 16:6

50:1 «Mən ḳoyuwətkən ananglarning talaḳ heti ḳeni?... Silərning asiyliḳliringlar tüpəylidin ananglar

[2] Mən silərdinmu soraymən:
Mən kəlginimdə, nemixkə həq adəm qikmidi?
Mən qakiroinimda, nemixkə həqkim «Mana mən» dəp jawab bərmidi?
Hərlükkə qikirixkə kolum kiskilik kilamdu?
Kutkuzoqudək küqüm yokmidu?
Mana, Mən bir əyibləpla dengizni kurutup,
Dəryalarni qəlgə aylanduruwetimən;
Su bolmioqaqkə ularning belikliri sesip ketidu,
Ussuzluktin əlidu;
[3] Asmanlarni karilik bilən kiydürimən,
Ularning kiyim-keqəklirini kara bəzdin kilimən».

Pərwərdigarning kuli yənə səzləydu

[4] «Rəb Pərwərdigar mening japa qəkkənlərning kənglini yasaxni bilixim üqün manga təlim-tərbiyə aloquqilarning tilini təkdim kildi;
U meni hər səhər oyoitip turidu,
Tərbiyilənqənlərning katarida mening kulikimni oyoitidu.

[5] Rəb Pərwərdigar kulikimni aqti;
Mən bolsam itaətsizlik kilmidim,
Yaki yolidin bax tartmidim.
[6] Dümbəmni sawioquqilaroqa,
Məngzlirimni tük yuloquqilaroqa tutup bərdim;
Horluk həm tükürüxlərdin yüzümni kaqurmidim;
[7] Birak Rəb Pərwərdigar yardimimdə bolidu;
Xunga mən yərgə karap kalmaymən;
Xunga mən niyitimni kət'iy kilip yüzümni almastək qing kildim;
Hijillikkə kaldurulmaydioqanlikimni bilimən.
[8] Meni Akliouqi yenimdidur;
Kim manga ərz-xikayət kilalisun?
Bar bolsa birliktə dəwalixayli;
Kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa,
Aldimoqa kəlsun!
[9] Manga yardəmdə boloquqi Rəb Pərwərdigardur;
Əmdi meni ərz kilalaydioqan kimkən?
Ularning həmmisi bir tal kiyimdək əskirəp ketidu;
Pərwanilər ularni yutuwetidu».
[10] — «Aranglarda Pərwərdigardin korkidioqan,
Uning kulining səzigə itaət kilidioqan kim bar?
Karangoqulukta mangidioqan, yorukluki bolmioqan kixi bolsa,

---

koyuwetilgənidi» — Huda Israiloqa «əz ayalim»dək karaydu. «Koyuwətkən ananglarning talak heti kəni?» — Musa pəyoqəmbər arkilik berilgən kanunoqa asasən, «talak hət» bolmisa, «ajraxkanlar» kaytidin əpləxsə bolidu. Demək, Israilning Hudaning yenioqa kaytix yoli oquk kərünidi.

–«Manga kərz bərgüqilərning kaysisioqa silərni setiwətkanmən?» Hudaoqa kərz bərgüqi yok, əlwəttə. Huda «Əz mənpəiti»ni kəzligən əməs, bəlki ularning gunahliri tüpəylidin düxmənlərning ularni ayaoq asti kilip əsirgə qüxürüxigə yol koyoqan *(okurmənlərning esidə bolsunki, Yəxaya asasən muxu bexarətlərni əzidin keyinki bir dəwr üqün səzləydu)*.

50:2 «Mən kəlginimdə, nemixkə həq adəm qikmidi? Mən qakiroinimda, nemixkə həqkim «Mana mən» dəp jawab bərmidi? Hərlükkə qikirixkə kolum kiskilik kilamdu? Kutkuzoqudək küqüm yokmidu?» — muxu səzlər bəlkim yukiriki «Pərwərdigar məndin waz kəqti, Rəb meni untup kətti!» degən kakxaxlaroqa berilgən ikkinqi bir jawab. Huda Zionni untumidi; birak U ulardin Əz hizmitini kiloqudək adəmni qakirsa, Uning hizmitini kilixka həqkim qikmaydu. Birsi qikşila, u arkilik kutkuzidioqan küqkudritini kərsitip berətti.

50:2 Qəl. 11:23; Yəx. 59:1

50:3 «Asmanlarni karilik bilən kiydürimən, ularning kiyim-keqəklirini kara bəzdin kilimən» — Israilning «Misirdin qikix» dəwridə muxundak ixlar kəp yüz bərgən. «Misirdin qikix»ni kərüng.

50:4 «...təlim-tərbiyə aloquqilar... tərbiyilənqənlər...» — ibraniy tilida «təlim-tərbiyə aloquqilar» wə təwəndiki «tərbiyilənqənlər» həm «muhlislar» *(8-bab, 16-ayət)* bir səz bilən ipadilinidu. **«Pərwərdigar meni hər səhər oyoitip turidu, tərbiyilənqənlərning katarida mening kulikimni oyoitidu»** — Hudaning səzini anglap, uning kəngligə pükkinini əməlgə axurux üqün Israildin heqkim qikmidi. Hudaning niyitidiki ixni kilixka qikidioqini həm xundakla xu ixini kilalioquqi pakətla Hudaning kuli Məsih idi. Pakət bir ketimla əməs, u «hər səhərdə» Hudaning səzini anglap tərbiyini koboul kilidu.

50:5 «Rəb Pərwərdigar kulikimni aqti; mən bolsam itaətsizlik kilmidim, yaki yolidin bax tartmidim» — kul bolsa hər səhər Hudaning səzini wujudi bilən berilip anglaydu. Bir küni u Hudaning wəhiysi bilən, Hudaning kəngüldikilirini əməlgə axurux üqün kəp japa-muxəkkətlərni, adəmlərning rəzil horlaxlirini tartix kerək dəp bilidu. Xu qaoqda u bax tartmaydu, bəlki muxu ixlarni koboul kilixka kət'iy bəl baoqlaydu *(6-7-ayət)*.

50:5 Yuh. 14:31; Fil. 2:8; Ibr. 10:5-10

50:7 «Xunga mən niyitimni kət'iy kilip yüzümni almastək qing kildim» — «almas» ibraniy tilidiki «qakmak texi» degən səz bilən ohxax mənidə *(ənq kattik tax)*.

50:8 «Meni Akliouqi yenimdidur; kim manga ərz-xikayət kilalisun? ... Kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa, aldimoqa kəlsun!» — bu ayətkə karioqanda, kul sot kilinip kattik təhmət-xikayətlərgə uqraydu.

50:8 Rim. 8:32,33

Pərwərdigarning namioɣa ixinip hatirjəmlənsun,
Hudasioɣa yeləngun!
11 Mana, əzliri üqün ot yaḳidioɣan,
Ətrapinglarni məx'əllər bilən oraydioɣan ḫəmminglar!
Ḳeni, əz otunglarning nurida,
Əzünglar yaḳḳan məx'əllər arisida mengінglar;
Birak silər xuni ḳolumdin alisilərki: —
«Azab-ḫəsrət iqidə yatisilər!».

Nijat-ḳutulux silərgə yeḳin turidu!

51 1 «I ḫəḳḳaniyliḳḳa intilgüqilər,
Pərwərdigarni izdigüqilər,
Manga ḳulak selinglar: —
Silərni yonup qiḳaroɣan taxḳa,
Silərni kolap qiḳaroɣan orəkkə nəzər selinglar;
2 Atanglar Ibraḫimoɣa, silərni tuoɣup bərgən Saraḫḳa nəzər selinglar;
Qünki Mən uni yaloɣuz qeoɣida qaḳirdim,
Uningoɣa bəht ata ḳildim,
Ḫəm uni awundurdum.
3 Qünki Pərwərdigar Zionoɣa təsəlli bərməy ḳoymaydu;
Uning barliḳ harabə yərlirigə qoḳum təsəlli beridu;
U qoḳum uning janggallirini Erəm baoɣqisidək,
Uning qəl-bayawanlirini Pərwərdigarning beoɣidək ḳilidu;
Uningdin huxallik ḫəm xad-huramlik,
Rəḫmətlər ḫəm nahxa awazliri tepilidu.
4 Mening həlḳim, gepimni anglanglar,
Əz elim, manga ḳulak selinglar;
Qünki Məndin bir ḳanun-təlim kelidu,
Wə Mən ḫəküm-ḫəḳiḳitimni əl-yurtlar üqün bir nur ḳilip tikləymən.
5 Mening ḫəḳḳaniyliḳim silərgə yeḳin,
Mening nijatim yoloɣa qiḳti;
Mening biləklirim əl-yurtloroɣa ḫəküm-ḫəḳiḳətni elip kelidu;
Arallar Meni kütüp umid baoɣlaydu,
Ular Mening bilikimgə tayinidu.
6 Bexinglarni kətürüp asmanloroɣa,
Astinglarda turoɣan yər-zeminoɣimu ḳarap beḳinglar;
Qünki asmanlar is-tütəktək oɣayib bolidu,
Yər-zemin bolsa bir tal kiyimdək konirap ketidu;
Uningda turuwatḳanlarmu ohxaxla əlidu;
Birak nijatim bolsa əbədil'əbədgiqidur,
Mening ḫəḳḳaniyliḳim ḫərgiz yanjilmaydu.
7 I ḫəḳḳaniyliḳimni bilgənlər,
Kəngligə ḳanun-təlimimni pükkən həlḳ,
Manga ḳulak selinglar;
Insanlarning ḫaḳarətliridin ḳorḳmanglar,
Ulardiki kupurluḳ wə oɣaljirlaxlardin patiparak bolup kətmənglar;
8 Qünki küyə ularni kiyimni yəwaloɣandək yəwalidu,
Ḳurt yung yəwaloɣandək yəwalidu;
Birak ḫəḳḳaniyliḳim əbədil'əbədgiqidur,
Mening nijatim dəwrdin-dəwrgiqidur.

Hudaning wədilirini anglioɣanlarning bir duasi

9 Oyoɣan, oyoɣan, küqni Əzünggə kiyim ḳilip kiygəysən, i Pərwərdigarning Biliki!
Ḳədimki wakitlarda,
Ətkən zamanlardiki dəwrlərdə oyoɣanoɣiningdək oyoɣan!
Raḫabni ḳiyma-qiyma ḳilip qepiwətkən,
Əjdiḫani sanjip zəhimləndürgən əsli Sən əməsmu?

50:10 «Aranglarda Pərwərdigardin ḳorḳidioɣan, Uning ḳulining səzigə itaət ḳilidioɣan kim bar?» — bexarət boyiqə «Pərwərdigardin ḳorḳux» ḫəm «Uning ḳulining səzigə itaət ḳilix»tin ibarət ikki ix əməliyəttə ohxaxtur.

50:11 «Mana, əzliri üqün ot yaḳidioɣan, ətrapinglarni məx'əllər bilən oraydioɣan ḫəmminglar!... «Azab-ḫəsrət iqidə yatisilər!»» — bu türküm kixilər: «Hudadin ḫeq nur kəlmidi ḫəm kəlməydu» dəp əz-əzigə yol kərsitix üqün əzlirining hiyalidiki «nur»ni yaḳidu. Əgər «nur» Hudaning Əzidin kəlgən bolmisa, sahta pəyoɣəmbərlərdin, insanlardiki pəlsəpilərdin yaki həlḳning əzining hiyaltəpəkkuridin kəlgənlirining ḫəmmisining nətijisi ohxax bolup, ular ḫaman: — «azab-ḫəsrət iqidə yatidu».

51:7 Zəb. 37:31; 118:6-7; Yəx. 51:12
51:8 Yəx. 50:9
51:9 «Oyoɣan, oyoɣan, küqni Əzünggə kiyim ḳilip kiygəysən, i Pərwərdigarning Biliki!... Raḫabni ḳiyma-qiyma ḳilip qepiwətkən, əjdiḫani sanjip zəhimləndürgən əsli Sən əməsmu?» —

10 Dengizni, dəḩxətlik ḩanglardiki sularni
ḳurutuwetip,
Dengizning təglirini Sən ḩəmjəmətlik ḳilip
ḳutḳuzoŋanlarning ətüx yoli ḳiloŋan Өzüng
əməsmu?
11 Xunga Pərwərdigar bədəl tələp ḳutḳuz-
oŋanlar ḳaytip kelidu,
Ular nahxilarni eytip Zionoŋa yetip kelidu;
Ularning baxlirioŋa mənggülük xad-huramlik
ḳonidu;
Ular huxallik wə xadlikḳa erixidu;
Ḳayoŋu-ḩəsrət ḩəm uḩ-nadamətlər bədər
ḳaqidu.
12 Silərgə təsəlli bərgüqi Өzüm, Өzümdurmən;
Өlüx aldida turoŋan bir insandin,
Teni ot-qəplərgə aylinip ketidioŋan insan ba-
lisidin ḳorḳup kətkining nemisi?
13 Asmanlarni kərgən,
Yər-zeminning ulini saloŋan Yasioŋuqing
Pərwərdigarni untup yürisən,
Xundaḳla kün boyi ḩalakət yürgüzməḳqi
boloŋan zalimning ḳəḩridin tohtawsiz
ḳorḳup yürisən;
Əmdi zalimning ḳəḩri ḳeni?
14 Bax əgkən əsir bolsa tezdin boxitilidu;
U ḩangoŋa qüxməydu, xuning bilən əlməydu,
Uning riskimu tügəp ḳalmaydu.
15 Mən bolsam dengizni ḳozoŋap, dolḳunlarni
ḩərkirətküqi Pərwərdigar Hudayingdurmən;
«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar» Mening namimdur;
16 Wə asmanlarni tikləxkə,
Yər-zeminning ulini selixḳa,
Wə Zionoŋa: «Sən Mening həlḳimdur»
deyixkə,
Mən sözümni aoŋzingoŋa ḳuyoŋanmən,
Sən ḳulumni ḳolumning sayisi bilən yap-
ḳanmən.
17 I Pərwərdigarning ḳolidiki ḳəḩrlik ḳədəḩni
iqiwətkən Yerusalem,
Oyoŋan, oyoŋan, ornungdin tur;
Adəmni wəḩimigə saloŋuqi jam-ḳədəḩni sən
iqting, birakḳla kətürüwətting;
18 Uning tuoŋup bərgən barlik baliliri arisida
uni yetəkligüdək ḩeqkim yok,
Uning bekip qong ḳiloŋan barlik baliliridin
uning ḳolini tutup yəligüdək ḩeqbirimu yok.
19 Bu ikki ix bexingoŋa qüxti —

–(1) muxu ayəttə «Pərwərdigarning Biliki»gə ḳaritiloŋan bir dua kərsitilidu. Muxu duaoŋa boloŋan birinqi jawab bizningqə 12-ayəttə hatirilinidu — demək, Mən ḩərdaim səgək turimən, sanga təsəlli ḩəm küq bərgüqidurmən. Bizningqə ikkinqi jawab 53-babta axkarilinidu.

–(2) «Raḩab» — Misirning baxḳa bir ismi, mənisi «ḩakawurluk»tur». Babilliklarning ḩəm Pələstinliklərning əpsanilirigə asasən, Huda dunyani yaritip tərtipkə selix üqün, awwal dengizda turoŋan bəzi yaman küqlər üstidin oŋəlibə ḳilixi kerək idi. Muxu küqlərning birsining ismi «Raḩab» idi. Ayətkə ḳarioŋanda muxu kona «əpsanilər»ning məlum asasi bar; muxu yərdə Huda Өz ḩəlḳini Misirdin qiḳirip ḳutḳuzoŋanda, dengizni ḳurutḳan, xundaḳ ḳilip dengizdiki barlik «yaman küqlirini» asanla idarə ḳilidioŋanliḳini kərsətkən.

–(3) Bizningqə muxu yərdiki «əjdiha» 27-bab, 1-ayəttiki «lewiatan»dur. «Misirdin qiḳix» waḳtida, Huda uni «sanjioŋan», birak tehi eltürgən əməs. «Lewiatan» Xəytanning bir ipadisi bolup, *(27-babta deyilgəndək)* ahirki zamanlarda pütünləy bir tərəp ḳilinidu.

51:10 Yəx. 43:16

51:12 «Өlüx aldida turoŋan bir insan» — ibraniy tilida «elüwatkən bir insan» degən ḳizik söz bilən ipadilinidu. Bizningqə buning mənisi, Hudani tonumioŋanlarning ḩayatimu elgən adəmgə ohxax bolidu degəndin ibarəttur. **«Silərgə təsəlli bərgüqi ... Өzümdurmən; ... sening teni ot-qəplərgə aylinip ketidioŋan insan balisidin ḳorḳup kətkining nemisi?»** — muxu ayəttiki «silər» ibraniy tilida «ərənqə rod»ta ixlitilgən bolup, bəlkim barlik ḩəlḳilərni, «sən» bolsa «ayalqə rod» xəkildə bolup, bəlkim «Zion»ning özini kərsitixi mumkin.

51:12 Zəb. 118:6-8; Yəx. 51:7

51:13 «Asmanlarni kərgən, yər-zeminning ulini saloŋan Yasioŋuqing Pərwərdigarni untup yürisən, xundaḳla kün boyi ḩalakət yürgüzməḳqi boloŋan zalimning ḳəḩridin tohtawsiz ḳorḳup yürisən...» — muxu ayəttiki «sən» ibraniy tilida «ərənqə rod»ta bolup, bəlkim Ziondin sürgün boloŋanlarni *(yat əllərning bozək ḳilixioŋa uqrioŋanlarni)* kərsitixi mumkin; 14-ayətni kərüng.

51:13 Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 42:5; 44:24

51:14 «U ḩangoŋa qüxməydu, xuning bilən əlməydu» — baxḳa birhil tərjimisi: «Uning əlüki *(jinayətqidək)* orioŋa taxliwetilməydu».

51:15 ««Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar» Mening namimdur» — ibraniy tilida ««Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar» Uning namidur».

51:16 «Asmanlarni tikləxkə, yər-zeminning ulini selixḳa, wə Zionoŋa: «Sən Mening həlḳimdur» deyixkə, Mən sözümni aoŋzingoŋa ḳuyoŋanmən, sən ḳulumni ḳolumning sayisi bilən yapḳanmən» — muxu ayəttiki «Sən» bolsa əsli 9-10-ayəttiki «Pərwərdigarning Biliki», yəni «Pərwərdigarning ḳuli»oŋa eytiloŋan gəp boluxi kerək; xunga biz «sən ḳulumni yapḳanmən» dəp tərjimə ḳilduḳ. Əmdi 16-ayətkə ḳarioŋanda Hudaning uningoŋa tapxuroŋan wəzipiliri arisida, yengi asman-zeminni bərpa ḳilixmu boloŋan bolidu.

51:17 Yəx. 52:1

(Kim sən üqün iq aoŋritip yioŋlar?!)
— Bulangqilik ḥəm wəyranqilik,
Aqarqilik ḥəm kiliq;
Mənmu sanga təsəlli berələymənmikin?
20 Sening baliliring ḥalsizlinip ḥoxidin kətti,
Toroŋa qüxkən jərəndək ḥərbir koqining
doḳmuxida yatidu;
Ular Pərwərdigarning ḳəḥri bilən,
Hudayingning tənbiḥi bilən tolduruldi;
21 Xunga ḥazir buni anglap ḳoy, i har boloŋan,
— Məst boloŋan, birak xarab bilən əməs: —
22 Əz həlḳining dəwasini yürgüzgüqi Rəbbing
Pərwərdigar,
Yəni sening Hudaying mundak dəydu: —
«Mana, Mən ḳolungdin adəmni wəḥimigə
salidioŋan jam-ḳədəḥni,
Yəni ḳəḥrimgə toloŋan ḳədəḥni eliwaldim;
Sən ikkinqi uningdin ḥeq iqməysən;
23 Mən uni seni harliwatḳanlarning ḳolioŋa
tutḳuzimən;
Ular sanga: «Biz üstüngdin dəssəp ətimiz,
egilip tur» dedi;
Xuning bilən sən teningni yər bilən təng
ḳilip,
Üstüngdin ətküqilər üqün əzüngni koqidiki
yol ḳilding».

52 1 — Oyoŋan, oyoŋan, i Zion, küqüngni
kiyiwal,
I Yerusalem, mukəddəs xəḥər, güzəl kiyim-
keqəkliringni kiyiwal;
Qünki bundin baxlap sünnət ḳilinmioŋanlar
yaki napaklar iqinggə ikkinqi kirməydu.
2 Topa-qangdin qikip əzüngni silkiwət;
Ornungdin tur, olturuwal, i Yerusalem;
Əzüngni boynungdiki zənjirlərdin boxiti-
wətkin, i tutḳun boloŋan Zion ḳizi!
3 Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Silər əzünglarni pulsiz setiwətkənsilər;
Pulsiz ḳayturup setiwelinisilər».
4 Qünki mundak dəydu Rəb Pərwərdigar: —
Həlḳim dəsləptə Misiroŋa musapir süpitidə
qüxkənikən,
Xundakla yeḳinda Asuriyə ularni əzgən yərdə,
5 (Əmdi ḥazir həlḳim pulsiz elip kelinginidə,
— dəydu Pərwərdigar)
Mening karim bolmamdikən?
Ular üstidin ḥəkümranlik ḳiloŋuqilar ularni
zar ḳakxatḳan, — dəydu Pərwərdigar, —
Xundakla namim bolsa kün boyi tohtawsiz
ḥakarətlənggən tursa,
Mening karim bolmamdikən?!»

51:19 «Mənmu sanga təsəlli berələymənmikin?» — baxḳa birhil tərjimisi: — «Məndin baxḳa ḥeqkim sanga təsəlli berəlməydu».

51:19 Yəx. 47:9

51:20 Yioŋ. 2:11,12

52:1 «— Oyoŋan, oyoŋan, i Zion, küqüngni kiyiwal, i Yerusalem, mukəddəs xəḥər, güzəl kiyim-keqəkliringni kiyiwal» — bu ayətkə ḳarioŋanda Hudaning oŋəzipi Ziondin ətti, meḥir-xəpkətlik küni kəldi. Birak ḳandak səwəbtin mundak boloŋanlikini Huda pəyoŋəmbərgə tehi ayan ḳilmioŋan; təwəndə, 52:13-53:12də səwəbi ayan ḳilinidu.

–«güzəl kiyim» — ibraniy tilida ibadəthanida ixləydioŋan «ḳurbanlik ḳiloŋuqi» kaḥinlarning məhsus kiyim-keqəklirini kərsitidu. Demək, Ziondikilərning ḥəmmisi kaḥinlar bolup, ularning Hudaoŋa yeḳinlixip, məhsus ibadət ḳilix ḥoḳuḳi bar bolidu.

52:2 «Topa-qangdin qikip əzüngni silkiwət; ornungdin tur, olturuwal, i Yerusalem» — muxu ayətni 47-bab, 1-ayət bilən selixtursak, Yerusalemning əḥwali Babilningkining əksiqə bolidu. Xu yərdə «I Babilning pak ḳizi, kelip topa-qangoŋa oltur; i kaldiylərning ḳizi, təhting yoḳ yərgə oltur!» deyilidu. Xu ayətkə ḳarioŋanda Yerusalemning olturoŋan orni bir təht bolidioŋanliki ehtimaloŋa yeḳin.

52:3 «pulsiz ḳayturup setiwelinisilər» — «pulsiz» yaki «pul bilən əməs» — demək, muxu ḥərlükning bir baḥasi bar. Ḳandak baḥa tehi ayan ḳilinmioŋan; 52:13-53:12-ayətlərgə kəlgəndila zor ḳimmətlik baḥa ayan ḳilinidu.

52:4 «Həlḳim dəsləptə Misiroŋa musapir süpitidə qüxkənikən, xundakla yeḳinda Asuriyə ularni əzgən yərdə,...» — mumkinqiliki barki, Misirdiki Israillaroŋa zalim boloŋan Pirəwn əslidə Asuriyəlik idi *(u «Ḥiskos»lardin qiḳḳan)*. Əmma bizningqə «Asuriyəlik» muxu yərdə Sənnaherib ḳatarlik Asuriyə padixaḥlirini kərsitidu.

52:4 Yar. 46:6

52:5 «... əmdi ḥazir həlḳim pulsiz elip kelinginidə, — dəydu Pərwərdigar Mening karim bolmamdikən? Ular üstidin ḥəkümranlik ḳiloŋuqilar ularni zar ḳakxatḳan, — dəydu Pərwərdigar, — xundakla namim bolsa kün boyi tohtawsiz ḥakarətlənggən tursa, Mening karim bolmamdikən?!» — 4- wə 5-ayətning mənisini birləxtürüp oylax kerək. Yakupning jəməti Israil əslidə Misir padixaḥining təklipi bilən xu yərgə baroŋan; keyinki dəwrdiki Pirəwn Israiloŋa asiylik ḳilip ularni ezixkə baxlioŋan. Huda ularni karamət məjizilər bilən ḳutḳuzoŋan. «Yeḳinda» *(4-ayət)* Asuriyə Israiloŋa ḥujum ḳiloŋan *(bu ix Hudaning tərbiyə jazasini ḳismən kərsitixi üqün boloŋan)*, birak Huda yənila ularni karamət yol bilən ḳutḳuzoŋan. «Əmdi ḥazir...» Israillar *(Hudaning jazasi ularning üstidə ada ḳilinoŋandin keyin)* intayin biadil muamiligə muptila bolsa, Huda qoḳum tehimu karamət ixlarni kərsitip ularni ḳutḳuzidu, deməkqi.

–«Ular üstidin ḥəkümranlik ḳiloŋuqilar ularni zar ḳakxatḳan...» — baxḳa birhil tərjimisi «Ular üstidin ḥəkümranlik ḳiloŋuqilar mazak ḳiloŋan...»

52:5 Əz. 36:20,23; Rim. 2:24

6 Xunga Өz həlkim Mening namimni bilidu;
Xunga xu küni ular Mening «U» ikənlikimni, xundakla ularoqa: «Kər, Meni!» dəydioqanlikimni bilidu.

Pərwərdigar Zionoqa kelidu!

7 Taoqlar üstidə hux həwər elip kəlgüqining ayaoqliri nemidegən güzəl-hə!
U aram-hatirjəmlikni jakarlaydu,
Bəhtlik hux həwərni elip kelidu,
Nijat-kutuluxni elan kilidu,
U Zionoqa: «Hudaying həmmigə həküm süridu!»
8 Kəzətqiliringning awazini angla!
Ular awazini kətüridu,
Nahxilarni yangritip towlaydu;
Qünki Pərwərdigar Zionni elip kaytkanda, ular əz kəzi bilən kəridu!
9 I Yerusalemning harabiliri, nahxilarni yangritip təntənə kilinglar!
Qünki Pərwərdigar Əz həlkigə təsəlli bərgən,
U Yerusalemni həmjəmətlik kilip kutkuzoqan!
10 Pərwərdigar əllərning həmmisining aldida Əz mukəddəs Bilikini eqip ayan kiloqan;
Xuning bilən yər-zeminning barlik qət-yakiliri Hudayimizning nijat-kutuluxini kəridu.
11 Qikip ketinglar, qikip ketinglar;
Həq napak nərsigə təgməy xu yərdin qikip ketinglar;
Uning otturisidin qikip ketinglar;
Pərwərdigarning mukəddəs kaqa-kuqilirini kətürgüqilər, əzünglarni pak tutunglar;
12 Qünki silər aldirioqan peti əməs,
Patiparak kaqkan peti əməs qikip ketisilər;
Qünki Pərwərdigar aldinglarda mangidu,
Israilning Hudasi arka muhapizətqinglar bolidu.

Pərwərdigarning kulining kurbanliki — əlümi, dəpnə kilinixi həm tirildürülüxi

13 « — Kərünglarki, Mening kulum danalik bilən ix kəridu,
U aləm aldida kətürülidu, yukiri orunoqa qikirilidu, nahayiti aliy orunoqa erixtürülidu.
14 Lekin nuroqun kixilər seni kərüp, intayin həyran kelixidu,
— Qünki uning qirayi baxka hərkandikiningkidin kəp zəhimləngən,
Kulning kiyapiti xu dərijidə buzuwetilgənki, uningda hətta adəm siyakimu kalmioqan!
15 U xu yol bilən nuroqun əllərning üstigə kan qaqidu.
Hətta xah-padixahlarmu uning karamitidin aoqzini tutupla kalidu;
Qünki əzlirigə əzəldin eytilmioqanni ular kərələydu,

52:7 Nah. 2:1; Rim. 10:15
52:8 «... Pərwərdigar Zionni elip kaytkanda...» — demək, Pərwərdigar Zionni *(Өz halkini)* əslidiki jayioqa kayturidu. Baxka ikki hil tərjimisi: «Pərwərdigar Zionni əsligə kəltürginidə...», «Pərwərdigar Zionoqa kaytkanda...». Əməliyəttə bular bir gəp — «Zək.» 1:16ni kerüng.
52:10 «Pərwərdigar əllərning həmmisining aldida Өz mukəddəs Bilikini eqip ayan kiloqan» — demək, Huda karamət ix kilixka təyyar turux üqün «yəngni türgən»! **«Yər-zeminning barlik qət-yakiliri Hudayimizning nijat-kutuluxini kəridu»** — muxu yərdə «kərüx» bəlkim kəzi bilən kerüxni həm əz bexidin ətküzüxnimu bildüridu.
52:10 Zəb. 98:1-2; Luka 3:6

52:11 «mukəddəs kaqa-kuqilar» — Hudaning ibadəthanisida ixlitilidu. Musa pəyoqəmbərgə berilgən kanunoqa asasən bu kaqa-kuqilarni pəkət kahinlar wə ularning həmjəmættikiliri *(pak halətə bolsa)* kətürsə bolidu; birak 1-ayətkə karioqanda, Hudaning barlik həlkining muxu imtiyazi bar.
52:11 2Kor. 6:17; Wəh. 18:4
52:13 «— Kərünglarki, Mening kulum danalik bilən ix kəridu,..» — «Pərwərdigarning kuli» tooqruluk «kul küylənqən nahxa» degən atakliк tət xeir bar. Bu «nahxilar» 42:1-9-ayət, 49:1-13-ayət, 50:4-11-ayət həm 52:13-53:12-ayətkiqə dawam kilidu.
–«Kərünglarki... Mening kulum...» degən səzlər əng ahirki «kul küylənqən nahxa»ning baxlinixidur. Muxu əng ahirki «nahxa» ilgiriki nahxilarning sirlirini yexip beridu.
52:13 Yəx. 11:2, 3; əf. 1:20, 21: Fil. 2:9-11
52:14 «Lekin nuroqun kixilər seni kərüp, intayin həyran kelixidu» — «seni» xubhisizki «Pərwərdigarning kuli»ni kərsitidu.
52:14 Yəx. 53:3

Ular əzəldin anglap bakmıoŋanni qüxinələydu.

Dawami

53 [1] Bizning həwirimizgə kimmu ixəngən?
Ḥəm «Pərwərdigarning Biliki» boloŋuqi kimgimu ayan kilinoŋan?
[2] U bolsa Pərwərdigarning aldida huddi yumran maysidək,
Yaki huddi kaoŋjirak tuprakta tartkan bir yiltizdək əsidu;
Uningda jəzbidarlik yaki ḥəywə yok bolidu,
Biz uni kərginimizdə, uning bizni jəlb kiloŋudək təki-turkimu yok bolidu.
[3] U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular uningdin yirakkixidu;
U kəp dərd-ələmlik adəm bolup,
Uningoŋa azab-okubət yar bolidu;
Xuning bilən uningdin yüzlər kaqurulidu;
U kəmsitilidu, biz uni ḥeq nərsigə ərzimməs dəp ḥesabliduk.
[4] Birak əməliyəttə bolsa,
U bizning kayoŋu-ḥəsritimizni kətürdi,
Azab-okubətlirimizni əz üstigə aldi.
Biz bolsak, bu ixlarni u wabaoŋa uqrioŋanlikidin,
Huda təripidin jazalinip uruloŋanlikidin,
Xundakla kiyin-kistakka elinoŋanlikidin dəp kariduk!
[5] Lekin u bizning asiyliklirimiz tüpəylidin yarilandi,
Bizning gunahlirimiz üqün zəhimləndi;
Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk,
Ḥəm kamqidin boloŋan yariliri arkilik biz xipamu taptuk.
[6] Ḥəmmimiz huddi koylardək yoldin ezip,
Ḥərbirimiz əzimiz halioŋan yoloŋa mangoŋaniduk;
Birak Pərwərdigar ḥəmmimizning kəbihlikini uning üstigə yioŋip yüklidi.
[7] U kiynilip, azab qəkkən bolsimu eoŋiz aqmidi;

52:15 «U xu yol bilən nuroŋun əllərning üstigə kan qaqidu» — Təwratta, Musa pəyoŋəmbər arkilik qüxürülgən kanun boyiqə, kurbanlik kilinoŋan haywanning keni arkilik, kixilərning gunahliri «yepilatti» yaki «yuyulatti». Gahida, buni ipadiləx üqün, kahinlar *(ibadəthanida haywanlarni kurbanlik kiloŋuqi məhsus hadimlar)* kurbanlikning kenini kixilərning üstigə qaqatti wə bu arkilik kixilərning gunahliri yuyilatti. Biz tərjimidə qüxinixlik bolsun üqün «kan» degən səzni koxtuk. Bular ibraniy tilida bir səz bilən, yəni «qaqidu» bilən ipadilinidu. Əmdi muxu yərdə zadi kandak kurbanlikning kenini «qaqidu»? Jawab keyinki ayətlərdə tepilidu.

52:15 Mis. 24:6, 8; Rim. 15:21

53:1 «Bizning həwirimizgə kimmu ixəngən? Ḥəm «Pərwərdigarning Biliki» boloŋuqi kimgimu ayan kilinoŋan?» — muxu ayəttin kərələymizki: —

–(1) «Pərwərdigarning Biliki» bir xəhs bolidu *(2-, 3-ayətnimu kərüng)*. Təwəndiki 2-12-ayətlərgimu karioŋanda, «Pərwərdigarning Biliki» bilən «Pərwərdigarning kuli» bir gəp.

–(2) Pərwərdigarning «ayan kilixi» yaki wəhiysi bolmisa, ḥeqkim uni toniyalmaydu.

53:1 Mis. 6:6; 15:6; Zəb. 98:1; Yəx. 51:5, 9, 10; Yuḥ. 12:38; Rim. 10:16

53:2 «U ... huddi kaoŋjirak tuprakta tartkan bir yiltizdək əsidu; uningda jəzbidarlik yaki ḥəywə yok bolidu, biz uni kərginimizdə, uning bizni jəlb kiloŋudək təki-turkimu yok bolidu» — «Pərwərdigarning kuli»ning tuoŋuluxi ḥəm uning əsüp yetilixi gərqə məjizə bolsimu, ḥeqkim uning «Pərwərdigarning Biliki» ikənlikini bilməy, uningoŋa pisənt kilmaydu. Əməliyəttə maysa wə yiltizlar kandakmu kaoŋjirak yərdin ünüp qikşun?!

53:2 Ayup 8:11

53:3 «U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular uningdin yirakkixidu,...» — kixilər: — «Kelip qikixi, turmuxi wə turki jəḥəttin muxundak addiy adəm kandakmu «Pərwərdigarning Biliki» bolidu?» dəp oylixi mumkin.

53:3 Zəb. 22:6-8; Yəx. 49:7; 52:14; Mar. 9:12

53:4 «Birak əməliyəttə bolsa, u bizning kayoŋu-ḥəsritimizni kətürdi, azab-okubətlirimizni əz üstigə aldi. Biz bolsak, bu ixlarni u ...Huda təripidin jazalinip uruloŋanlikidin, xundakla kiyin-kistakka elinoŋanlikidin dəp kariduk!» — bu bexarəttə peillar kəpinqə «ətkən zaman xəklidə» yeziloŋanliki okurmənlər üqün bir az oŋəlitə tüyuluxi mumkin. Bu bexarətlər bolsa, kəlgüsi, yəni tehi yüz bərmigən ixlarni aldin eytkan bolsa, nemixka «ətkən zaman xəklidə» ipadilinidu? Ixinimizki, Ḥəmmigə Kadir Hudayimiz aldida, kəlgüsidiki, yəni tehi yüz bərmigən ixlar huddi burunki yaki bügünki ixlaroŋa ohxaxla roxən ḥəm enik turidu, əlwəttə. Bu bexarətlərdə, Yəxaya pəyoŋəmbər Mukəddəs Roḥning kabiliyiti bilən kəlgüsidiki məlum bir zamanda bolup ətkinidəkla, bexarət berilgən ixlarni, alliburun yüz berip boloŋan ixlarni kərgəndək enik kəridu. Peilning «ətkən zaman xəkli»ni ixlitixning əhmiyiti xuni ispatlayduki, Hudaning nəzirididiki «Əzining kuli»ning ölümi, əlmisakətin buyanki əng əhmiyətlik, əng muḥim wə əng uluoŋ ix, xundakla mənggülük bir pakit.

53:4 Mat. 8:17

53:5 «Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk» — ibraniy tilda «bizgə aram-hatirjəmlik yətküzgüqi jaza uning bexioŋa qüxti».

53:5 Rim. 4:25; 1Kor. 15:3; 1Pet. 2:24

53:6 1Pet. 2:25

U huddi booɳuzlaxkа yetiləp mengiloɳan pakʟandək booɳuzlaxkа elip mengildi,
Xundakʟa yung kirkiɔɳuqilar aldida ɳoy üntinsiz yatkəndək, u zadila eoɳiz aqmidi.
8 U kamap ɳoyulup, həkʟ soraktin məhrum bolup elip ketildi,
Əmdi uning əwladini kimmu bayan kila-lisun?!
Qünki u tiriklərning zeminidin elip ketildi,
Mening həlkimning asiyliki üqün u waba bilən uruldi.
9 Kixilər uni rəzillər bilən ortak bir gərgə bekitkən bolsimu,
Lekin u ölümidə bir bay bilən billə boldi,
Qünki u heqkaqan zorawanlik kilip bakmioɳan,
Uning aoɳzidin birər eoɳizmu hiylə-mikirlik səz tepilmas.
10 Birak uni ezixni layik kərgən Pərwərdigardur;
U uni azabka qəmüldürgüzdi.
Gərqə u əz jenini gunahni yuyidioɳan kurbanlik kiloɳan bolsimu,
Lekin u əzining uruk-əwladlirini qoɳum kərüp turidu,
Xundakʟa uning kəridioɳan künliri uzartilidu;
Wə Pərwərdigarning kəngli səyünidioɳan ixlar uning ilkidə bolup, rawaj tepip əmälgə axurulidu.
11 U əzi tartkan japaning mewisini kərüp məmnun bolidu;
Hakkaniy boloɳuqi Mening kulum əzining bilimliri bilən nuroɳun kixilərgə hakkaniylikni yətküzidu.
Qünki u ularning kəbihliklirini əzigə yükliwalidu.
12 Bu ixliri üqün Mən xu «nuroɳun kixilər»ni uningoɳa hədiyə kilip nesiwisi kilimən,
Xuning bilən u əzi küqlüklərni oɳənimət süpitidə üləxtürüp beridioɳan bolidu;
Qünki u ta ölüxkə kədər «xarab hədiyəsi»ni tekkəndək, əz jenini tutup bərdi,
Xundakʟa əzining asiylik kiloɳuqilarning katarida sanilixioɳa yol koydi.
Xuning bilən u nuroɳun kixilərning gunahini əz üstigə aldi,

53:7 «U kiynilip, azab qəkkən bolsimu eoɳiz aqmidi» — baxka birhil tərjimisi: «U kiynaldi, birak əzini təwən tutup aoɳzini aqmidi». **«U huddi booɳuzlaxkа yetiləp mengiloɳan pakʟandək booɳuzlaxkа elip mengildi, xundakʟa yung kirkiɔɳuqilar aldida ɳoy ün-tinsiz yatkəndək, u zadila eoɳiz aqmidi»** — muxu pakʟanlar wə koylar nemə ixning əz aldida turidioɳanlikini bilməydu, əlwəttə; birak kul bilidu həm pütün wujudi həm ihtiyari bilən əzini Pərwərdigarning halioɳini xu dəp uni kobul kilip, əzini pida kilidu.
53:7 Mat. 26:63; 27:12,14; Mar. 14:61; 15:5; Ros. 8:32
53:8 «U kamap ɳoyulup, həkʟ soraktin məhrum bolup elip ketildi» — baxka bir-ikki hil tərjimisi bar: — «U kamap ɳoyulup, soraKka tartilix bilən elip ketildi» yaki «U rəhimsizlik bilən, heq soraKka tartilmayla elip ketildi», yaki «U har kilinoɳanda, u *(adil)* sot kilinix hokukidin məhrum boldi». **«Əmdi uning əwladini kimmu bayan kilalisun?!»** — baxka birhil tərjimisi: «Əzining dəwridikilər bolsa, *(ular arisida)* kim *(bu ixlaroɳa)* ətiwarlidi».
53:8 Zəb. 22:30; Yəx. 53:10
53:9 «u ölümidə ...» — ibraniy tilida muxu yərdiki «elümi» degən səz, «kəplük xəklidə», «ölümliri» dəp elinoɳan; bu səz «kul»ning ölümining dəhxətlik boloɳanlikini, xundakʟa uning ölümining əhmiyitining kəp tərəplimilik boloɳanlikini kərsətsə kerək. **«U ölümidə bir bay bilən billə boldi»** — muxu bexarətning əmälgə axuruluxi, Injil «Mat.» 27:57-ayəttin yaki «Yuh.» 19:38-ayəttin enik tepilidu.
53:9 1Pet. 2:22; Mat. 27:57-60

53:10 «Gərqə u əz jenini gunahni yuyidioɳan kurbanlik kiloɳan bolsimu,...» — yənə birhil tərjimisi: — «Gərqə u *(Huda)* uning jenini gunahni yuyidioɳan kurbanlik kiloɳan bolsimu,...»
–Muxu ayəttiki «gunahni yuyidioɳan kurbanlik» *(ibraniy tilida «axam» deyilidu)*, Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən Təwrat 3-kisim, yəni «kurbanlikɳamə» süpitidə boloɳan «Lawiylar» degən kitabta, muxu hil kurbanlik «adəm bilən Huda»ni həmdə «adəm bilən adəm»ni inakʟaxturidioɳan, yəni «itaətsizlik kurbanliki» dəp ataloɳan *(«Lawiylar», 5-babni kərüng)*.
–**«uning kəridioɳan künliri uzartilidu»** — Pərwərdigarning kuli 8-ayətkə asasən pərzəntsiz «əwladi yok» halda əldi. Birak muxu bayanlaroɳa asasən u hazir hayat həmdə uning bir ailisi bolidu. Ular kim? Awwalki babtiki 15-ayəttə «kan qeqiloɳan» nuroɳun «yat əllər», yəni təwəndiki 11- həm 12-ayəttiki əzigə ixəngən, «həkʟaniylik yətküzülgən» «nuroɳun kixilər» bolmay kim bolsun? U əlgən bolsa, muxu ix ölümdin tirilgəndin keyin boluxi kerək; demək, Pərwərdigarning kuli ölümdin tirilidu.
–**«Pərwərdigarning kəngli səyünidioɳan ixlar uning ilkidə bolup, ... əmälgə axurulidu»** — muxu bayanoɳa asasən, kul ölümdin tirilgəndin keyin Huda uning koliɔɳa aləmdiki barlik ixlarni tapxuridu.
53:10 Zəb. 22:30; Yəx. 53:8; Yəx. 8:18: Zəb. 89:26-29; Mat. 1:1; Yuh. 12:24; Rim. 5:18, 19; 1Pet. 2:9
53:11 «Hakkaniy boloɳuqi Mening kulum əzining bilimliri bilən nuroɳun kixilərgə hakkaniylikni yətküzidu» — muxu yərdiki «nuroɳun kixilər» uningoɳa ixinidioɳan məmin bəndilər, yəni uning *(10-ayəttiki)* «uruk-əwladi» bolidu. «Nuroɳun kixilər» deyilgini «həmmə adəm» degənlik əməs, əlwəttə.
53:11 Ibr.12:2; Rim.5:18, 19

Özini asiylik kiloquqilarning ornioqa koyup ular üqün dua kildi».

Pərwərdigarning kulining əjirining birinqi nətijisi
Zionning Hudaning ətrapioqa yioqilip uning bilən inaklixixi

54 [1] — Təntənə kil, i pərzənt kərmigən tuoqmas ayal!
Nahxilarni yangrat, xadlinip towla, i toloqak tutup bakimioqan ayal!
— Qünki oqerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin köptur! — dəydu Pərwərdigar, —
[2] Qediringning ornini kengəytip,
Turaloquliringning etiklirini ular yaysun;
Küqüngni heq ayimay qedir taniliringni uzartkin,
Kozukliringni qingaytkin;
[3] Qünki sən ong wə sol tərəpkə kengiyisən;
Sening əwlading baxka əllərni igələydu;
Ular oqerib xəhərlərni ahalilik kilidu.
[4] Korkma, qünki sən heq hijalättə bolmaysən,
Heq uyatka kaldurulmaysən,
Qünki yərgə heq karitilip kalmaysən,
Qünki yaxlikingdiki hijilqanlikni untuysən,
Tullukungning ahanitini heq esinggə kəltürəlməysən.
[5] Qünki seni yaritip Xəkilləndürgüqing bolsa sening ering,
Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar Uning nami;
Həmjəmət-Kutkuzoquqing bolsa Israildiki Mukəddəs Boloquqi,
U barlik yər-zeminning Hudasi dəp atilidu.
[6] Qünki Pərwərdigar seni qakirdi,
— Huddi eri özidin waz kəqkən, köngli sunuk bir ayaldək,
Yaxlikida yatlik bolup andin taxliwetilgən bir ayalni qakiroqandək qakirdi» — dəydu sening Hudaying;
[7] Mən bir dəkikə səndin ayrilip kättim,
Birak zor köyümqanlik bilən seni yenimoqa yioqimən;
[8] Oləzipimning texixi bilən Mən bir dəkikila yüzümni səndin yoxurup koydum;
Birak mənggülük mehir-muhəbbitim bilən sanga köyümqanlik kərsitimən» — dəydu Həmjəmət-Kutkuzoquqing Pərwərdigar.
[9] Muxu ixlar huddi Nuh pəyoqəmbər dəwridiki topan suliridək bolidu —
Mən Nuh dəwridiki sular ikkinqi yər yüzini besip ətməydu dəp kəsəm iqkinimdək, —
Mən xundak kəsəm iqkənmənki,
Səndin ikkinqi oqəzəplənməymən,
Sanga ikkinqi tənbih bərməymən.
[10] Qünki taoqlar yokilidu,
Dənglərmu yətkilip ketidu,
Birak mehir-muhəbbitim səndin hərgiz kətməydu,

53:12 «Bu ixliri üqün Mən xu «nuroqun kixilər»ni uningoqa hədiyə kilip nesiwisi kilimən» — «nuroqun kixilər» əzining ailisi *(10-ayättiki)* «uruk-əwladi», Huda uningoqa bərgən «rohiy pərzəntliri», «özining adəmliri»dur.

–«Xuning bilən u özi küqlüklərni oqənimət süpitidə üləxtürüp beridioqan bolidu» — muxu «küqlüklər» bəlkim 52-bab, 15-ayättiki «xah-padixahlar» katarliklarni kərsitixi mumkin. Demək, Pərwərdigarning kuli «Padixahlarning Padixahi», Xahinxah bolidu.

–«U ta ölüxkə kədər «xarab hədiyəsi»ni tekkəndək, öz jenini tutup bərdi» — Musa pəyoqəmbər arkilik Israiloqa berilgən «kurbanlik tüzümi»də, pütünləy Hudaoqa atap köydürülidioqan «köydürmə kurbanlik» üstigə «xarab hədiyəsi» tekülidu; bu «kurbanlikning toluklimisi» dəp karilidu.

–«asiylik kiloquqilarning katarida sanaldi» — bəlkim ikki mənisi təng boluxi mumkin; *(1)* özini asiylaroqa wəkil kilip ular üqün jaza tartti; *(2)* özi «jinayətqi» dəp karaldi *(ibraniy tilida «asiylik kiloquqilar» həm «jinayətkilər» bir söz)*.

53:12 Mar. 15:28; Luka 22:37; 23:34; Ros. 28:18; Kol. 2:15; Mat. 20:28

54:1 «oqerib ayalning balilir» — xübhisizki, ««Pərwərdigarning kuli»ning uruk-əwladi» degənlik bilən barawərdur. Qünki muxu balilarni oqerib ayal özi tuoqmioqan. Muxu babtiki barlik bərikətlər yənə xübhisizki, kulning japalik əjiridin kəlgən nətijidur. Kulning «birinqi wəzipisi» «Yakupni Hudaoqa yioqip kayturux»tur. Muxu babtiki tema dəl xudur.

54:1 Gal. 4:27

54:2 «turaloquliringning etiklirini ular yaysun» — «ular» bəlkim kaytip kəlgən «oqerib ayalning baliliri» *(1-ayət)*.

54:6 «Huda seni ... huddi eri özidin waz kəqkən, köngli sunuk bir ayaldək, yaxlikida yatlik bolup andin taxliwetilgən bir ayalni qakiroqandək qakirdi» — degən səzlər muxu yərdə muhim. Israil: «Huda meni taxlap kətti» degən tuyoquda bolidu. Əməliyättə bolsa Huda adil boloqanliki üqün ulardin ayrilip kətti; ularning Hudadin yüz ərüxi bilən Huda ulardin «ajrixip kətkən». Bu ixlar 50-bab, 1-3-ayättə tiloqa elinoqan. Birak muxu yərdə Huda Öz xəpkitini kərsitip bu ixlarni tiloqa almaydu; U pəkətla 8-, 9-ayättə: — «Mən *(səndin oqəzəplinip)* bir dəkikə səndin ayrilip kättim» — dəydu.

54:9 Yar. 9:11

Sanga aram-hatirjəmlik bərgən əḥdəmmu səndin neri bolmaydu»
— dəydu sanga kəyümqanlik kiloɳuqi Pərwərdigar.

Yengi Yerusalemning parlak keləqiki

11 I har boloɳan, boranda uyan-buyan qaykaloɳan, ḥeq təsəlli kilinmioɳan kiz,
Mana, Mən taxliringni rəngdar semont lay bilən kirlaymən,
Kək yakutlar bilən ulungni salimən;
12 Parkirak munarliringni ləəllərdin,
Dərwaziliringni qakmak yakutlardin,
Barlik sepilliringni jawaḥiratlardin kilip yasaymən.
13 Sening baliliringning ḥəmmisi Pərwərdigar təripidin əgitilidu;
Baliliringning aram-hatirjəmliki zor bolidu!
14 Sən ḥəkkaniylik bilən tiklinisən;
Sən zulumdin yirak,
(Qünki sən ḥeq korkmaysən)
Wəḥxəttinmu yirak turoɳuqi bolisən,
Qünki u sanga ḥeq yekinlaxmaydu.
15 Mana, birərsi ḥaman yioɳilip sanga ḥujum kilsa,
(Birak bu ix Mening ihtiyarimda boloɳan əməs),
Kimki yioɳilip sanga ḥujum kilsa sening səwəbingdin yikilidu.
16 Mana, kəmür otini yəlpütüp,
Əzigə muwapik bir koralni yasioɳuqi təmürqini Mən yaratkanmən,
Ḥəm har kilix üqün ḥalak kiloɳuqinimu Mən yaratkanmən;
17 Sanga karxi yasaloɳan ḥeqkandak koral karoɳa kəlməydu;
Sanga ərz-xikayət kiloɳuqi ḥərbir tilni sən mat kilisən.
Mana xular Pərwərdigarning kullirining alidioɳan mirasidur!
Ularning ḥəkkaniyliki bolsa Məndindur!

Pərwərdigarning kulining əjirining ikkinqi nətijisi
Uning dunyaoɳa sunoɳan yengi ḥayatka igə boluxka təklipi

55 1 Ḥoy! Barlik ussap kətkənlər,
Suoɳa kelinglar!
Puli yoklar, kelinglar, ax-nan setiwelip yənglar;
Mana kelinglar, nə pul nə bədəl təliməyla xarab ḥəm süt setiwelinglar;
2 Nemixka ḥəkikiy ax-nan bolmaydioɳan nərsigə pul ḥəjləysilər?
Əjiringlarni adəmni ḥeq kanaətləndürməydioɳan nərsilər üqün sərp kilisilər?
Gepimni kəngül koyup anglanglar, yahxisidin yənglar,
Kənglünglar molqilikqtin kanaətlinidu;

54:12 «Parkirak munarliringni ləəllərdin, ... barlik sepilliringni jawaḥiratlardin kilip yasaymən» — kona dəwrlərdə bəzi xəḥərlərdiki sepilda munarlaroɳa aptapning əksi qüxidioɳan tax əynəklər ornitilip, «kuyaxlar» dəp atilatti. Muxu yərdə biz «parkirak munarlar» dəp tərjimə kilduk.
54:13 Yuḥ. 6:45
54:16 «Mana, kəmür otini yəlpütüp, əzigə muwapik bir koralni yasioɳuqi təmürqini Mən yaratkanmən, ḥəm har kilix üqün ḥalak kiloɳuqinimu Mən yaratkanmən» — demək, Mən bolmisam muxu korallar ḥəm ixlətməkqi boloɳuqilar bolmaytti; ularning ḥəmmisi Mening kolumda, Mən bilən dost bolsang ularning wəḥimiliri nemə ḥesablinatti? 17-ayətnimu kerüng.

54:17 «Mana xular Pərwərdigarning kullirining alidioɳan mirasidur!» — muxu ayətkiqə Yəxaya «Pərwərdigarning kuli»ni pəkət birlik xəklidə tiloɳa aldi. Birak «yengi Yerusalem»də «Pərwərdigarning kulliri» bar — yəni «Pərwərdigarning kuli»ning uruk-əwladi, u gunaḥlirini kətürüp kutkuzoɳan «ḥəkkaniylik yətküzgən»liri bar. Ular ḥazir bəlkim «Pərwərdigarning kuli»oɳa ohxax pəzilətlik, güzəl muḥəbbətlik harakterida bolup, xundakla uningoɳa ohxax Hudaoɳa toluk ibadətlik hizmət kilidu.
55:1 «Suoɳa kelinglar!» — ibraniy tilida «su» kəplük xəklidə bolup *(«sularoɳa kelinglar!»)*, suning kəplükini bildüridu. **«Puli yoklar, kelinglar, ax-nan setiwelip yənglar; mana kelinglar, nə pul nə bədəl təliməyla xarab ḥəm süt setiwelinglar!»** — Huda Yəxaya arkilik koqidiki satarməndək pütün dunyaoɳa səz kilidu. Birak u ḥeqkandak gəp satmaydu, əlwəttə. Əmdi Hudaning muxu iltipatioɳa pul bilən erixkili bolmisa, uningoɳa kandak baḥada erixkili bolidu? Jawab dəl 3-ayəttə deyilidu: — u bolsa pəkətla adəmning Hudaoɳa kulak selixtiki dikkitidin ibarət. Qünki 53-babta kərginimizdək, Hudaning meḥirxəpkiti bilən Pərwərdigarning kuli barlik insan üqün kurban bolup bədəl tələydu.
55:1 Yuḥ. 7:37,38
55:2 «Nemixka ḥəkikiy ax-nan bolmaydioɳan nərsigə pul ḥəjləysilər? Əjiringlarni adəmni ḥeq kanaətləndürməydioɳan nərsilər üqün sərp kilisilər?» — okurmənlərning esidə bolux kerəkki, 44-bab, 20-ayəttə,

3 Manga qulaq selinglar, yenimoɣa kelinglar;
Anglanglar, jeninglar ḥayatqa erixidu;
Wə Mən silər üqün mənggülük bir əḥdə
tüzüp berimən: —
Xu əḥdə — Dawutqa wədə qilinoɣan meḥir-
xəpqətlərdur!
4 Mana, Mən uni əl-yurtlaroɣa guwaḥqi
süpitidə,
Əl-yurtlaroɣa yetəkqi ḥəm sərkərdə süpitidə
təqdim qildim —
5 — «Mana, sən əzünggə yat bir əlni qaqirisən,
Seni bilmigən bir əl yeningoɣa yügürüp ke-
lidu;
Səwəbi bolsa Pərwərdigar Hudaying, Israil-
diki Muqəddəs Boloquqining Əzidur;
Qünki U seni uluoɣlap sanga güzəllik-julaliqni
yar qildi».
6 — Izdənglar Pərwərdigarni, U Əzini
tapquzmaqqi boloɣan pəyttə;
U yeqin turoɣan waqtida uningoɣa nida
qilinglar!
7 Rəzil adəm əz yolini,
Naḥəq adəm əz oy-hiyallirini taxlisun,
Pərwərdigarning yenioɣa qaytip kəlsun,
U uningoɣa rəḥimdillik kərsitidu;
Hudayimizning yenioɣa qaytip kəlsun,
U zor kəqürüm qilidu.

8 Qünki Mening oylioɣanlirim silərning
oylioɣanliringlar əməs,
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar
əməstur;
9 Qünki asman yərdin qanqə yuqiri bol-
oɣinidək,
Mana Əz yollirim silərning yolliringlardin,
Mening oylioɣanlirim silərning oylioɣan-
liringlardin xunqə yuqiridur.
10 Yamoɣur ḥəm qar asmandin qüxüp,
Yər yüzini suoɣirip uni kəkərtip, qeqəklitip,
Terioɣuqioɣa uruqni, yegüqigə ax-nanni
təminligüqə qaytmaydioɣandək,
11 Mana Mening aoɣzimdin qiqqan səz-
kalamim xundaqtur;
Əz kənglümdikini əməlgə axurmioɣuqə,
Uni əwətix məqsitimgə toluq yətmigüqə,
U Əzümgə bikardin-bikar qaytmaydu.
12 Qünki silər xad-huram ḥalda qiqisilər;
Aram-hatirjəmliktə yetəklinip qiqisilər;
Taoqlar ḥəm dənglər silərning aldinglarda
nahxa yangritidu,
Dalalardiki barliq dəl-dərəhlər qawak qelixip
təntənə qilidu;
13 Yantaqliqning ornida qarioɣay,
Jioɣanliqning ornida hadas dərihi əsidu;
Muxular bolsa Pərwərdigaroɣa bir nam
kəltüridu,
Mənggügə üzülməs karamət bolidu.

Huda Əzini tonumioɣanlar tooɣruluq «uning yegini küllərdur!» degənidi. **«Kənglünglar molqiliqtin qanaətlinidu»** — ibraniy tilida «jeninglar molqiliqtin qanaətlinidu».

55:3 «Mən Dawutqa wədə qiloɣan meḥir-xəpqətlər» — muxu səzlər «Zəbur» 18-küy ḥəm 89-küydin elinoɣan. Huda xu küylərdə Dawut pəyoɣəmbərgə ikki wədini bərgən: *(1)* Dawutning bir əwladi uning təhtidə mənggü olturidu. *(2)* muxu əwladi pəqət Israiloɣila əməs, bəlki jaḥandiki barliq əl-yurtlar üstidin ḥəkümranlik qilidu. Təwəndiki 4-ayəttə muxu kixi dəl «Pərwərdigarning quli» ikənliki enik kərünidu; uning xapaiti bilən muxu bərikətlər «nə bədəl nə pul təliməyla» wujudqa qikidu.

55:3 Ros. 13:34

55:4 «Mana, Mən uni ... yetəkqi ḥəm sərkərdə süpitidə təqdim qildim» — bu ayəttiki «uni» — Muxu yərdə yənə «Dawutqa wədə qilinoɣan meḥir-xəpqətlər» boloɣan «Pərwərdigarning quli»ni kərsitidu *(42:6, 49:6-8ni kərüng)*. Xuningdək 5-ayəttiki «sən» degən səzmu xübḥisizki, «Pərwərdigarning quli»ni kərsitidu.

55:5 «Mana, sən əzünggə yat bir əlni qaqirisən, seni bilmigən bir əl yeningoɣa yügürüp kelidu... Qünki U seni uluoɣlap sanga güzəllik-julaliqni yar qildi» — muxu ayəttə «sən» yənə «Pərwərdigarning əz quli»ni kərsitidu, səzlər uningoɣa eytilidu.

55:11 «Mening aoɣzimdin qiqqan səz-kalamim ... uni əwətix məqsitimgə toluq yətmigüqə, ... Əzümgə bikardin-bikar qaytmaydu.» — muxu səzlər 6-10-ayətlər bilən toluq baoɣlinidu. Hudaning oyliri gunaḥkar insanningkidin xunqə yuqiri bolsimu, Hudaning küqlük səzi towa qiloɣan adəmni kətürüp Əzigə ḥəmraḥlikqa igə qilidu; xuning bilən ular Hudaning oylirini ḥəm yollirini qüxinixkə baxlap, Hudaning sirlirida uning bilən ortaq bolux imtiyazioɣa erixtürülidu.

55:12 «Qünki silər xad-huram ḥalda qiqisilər...» — ular zadi nədin qikidu? Ahirki zamanlarda, bəlkim Hudaning yolida mangoɣanlar Zioneɣa qarap əz yurtliridin qikidioɣanlikini kərsitidu; birak xu arilikta, ḥərbir towa qilmaqqi boloɣan adəmning bir «qikixi» boluxi kerək; əzining talliɣan yolliridin, gunaḥliridin, xəḥsiyətqilikidin, təkəbburluqidin, barliq ən'əniwiy kəzqaraxliridin Hudaning yengilikioɣa ḥəm qaqirikioɣa qarap «qikixi» kerək. Əmdi muxu yol japalik ḥəm «hətərlik» boloɣini bilən u bəribir yənila jaḥan-aləmdiki əng xad-huram ḥəm əḥmiyətlik yoldur.

55:12 1Tar. 16:33

55:13 «Yantaqlikning ornida qarioɣay, jioɣanlikning ornida hadas dərihi əsidu» — demisəkmu, ikki hil dərəh

«Yəxaya» 3-kismi
Ahirki zamanlarni, təltəküs nijatlikni kütüx
Rəbgə təxna bolƣanlarni rioƣbətləndürüx

56 [1] Pərwərdigar mundak dəydu: —
Adalət ħəm ħidayəttə qing turunglar,
Ħəkkaniylikni yürgüzüweringlar;
Qünki Mening nijatim yekinlaxti,
Ħəkkaniylikim ayan kilinay dəwatidu,
[2] Muxularni kiloƣuqi kixi,
Muxularda qing turoƣuqi insan balisi —
Xabat künini buloƣimay pak-mukəddəs sakliƣuqi,
Kolini ħərkandak rəzilliktin tartkuqi kixi nemidegən bəhtliktur!
[3] Өzini Pərwərdigaroƣa baoƣliƣan yat yurtluk adəm: — «Pərwərdigar qokum meni өz həlkidin ayriwetidu!»,
Yaki aoƣwat boloƣan kixi: — «Mana, kakxal bir dərəhmən!» degüqi bolmisun.
[4] Qünki Pərwərdigar: — Mən Өz «xabat künlirim»ni saklaydioƣan,
Kənglümdiki ixlarni talliƣan,
Əħdəmdə qing turidioƣan aoƣwatlaroƣa mundak dəymənki: —
[5] Mən ularoƣa Өz өyümdə,
Yəni Өz tamlirim iqidə orun ħəm nam-atak ata kilimən;
Muxu nam-atak ooƣul-kizliri barlarningkidin əwzəldur;
Mən ularoƣa üzülməs, mənggülük namni berimən.
[6] Pərwərdigarning hizmitidə boluxka,
Uning namioƣa seoƣinixka,
Uning kulliri boluxka Pərwərdigaroƣa өzini baoƣliƣan,
Xabat künini buloƣimay pak-mukəddəs sakliƣan,
Əħdəmni qing tutkan yat yurtlukning pərzəntlirini bolsa,
[7] Ularnimu Өz mukəddəs teoƣimoƣa elip kelimən,
Mening duagaƕ boloƣan өyümdə ularni huxal kilimən;
Ularning kəydürmə kurbanlikliri ħəm təxəkkür kurnanlikliri Mening kurbangaħim üstidə kobul kilinidu;
Qünki Mening өyüm «Barlik əl-yurtlar üqün dua kilinidioƣan өy» dəp atilidu.
[8] Israildin tarkilip kətkən oƣeriblarni yioƣip kayturidioƣan Rəb Pərwərdigar: —
Mən yənə uningoƣa baxkilarni,
Yəni yioƣilip boloƣanlaroƣa baxkilarnimu koxup yioƣimən! — dəydu.

(kariоƣay wə hadas) «daim yexil turidioƣan» dərəhlərdur.

56:1 «Adalət ħəm ħidayət» — *(ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu)* — Muxu yərdə Musa pəyoƣəmbərgə berilgən mukəddəs kanun-pərmanlarning barlik tələplirini kərsitidu.

56:2 «Xabat küni» — ibraniy tilida ħəm «yəttinqi» ħəm «tohtitix» degən mənidə. Huda Musa pəyoƣəmbər arkilik Israiloƣa «yəttinqi küni»də, yənə xənbə künidə өz xəhsiy ix-hizmitini tohtitip, өzining ħərmitidə dəm elixni buyruoƣan. Əlwəttə, mundak kilix ħərkandak bir millətning, bolupmu Israillardək dehkanqilik bilən xuoƣullinidioƣan millətning ħəkikiy iman-ixənqi bar-yokluкini ispatlaydioƣan ixtur. Məyli sodigər yaki dehkan bolsun: — «Xənbə künidə ixlisəm aloƣan paydam bəlkim altidin bir ħassə kəp bolar» — dəp oylixi mumkin.

56:3 «Yaki aoƣwat boloƣan kixi: — «Mana, kakxal bir dərəhmən!» degüqi bolmisun — «aoƣwat» piqiwetilgən adəm. Kona jəmiyətlərdə ular padixaħlarning yaki baylarning ħərəmħanilirida ayal-kenizəklirini kooƣdax hizmitini kilatti. Muxu yərdə aoƣwatlar bəlkim barlik meyiplərgə, barlik orni pəslərgə, barlik kəzgə ilinmaydioƣan kixilərgə wəkillik kilixi mumkin.

56:5 «mən ularoƣa Өz өyümdə, yəni Өz tamlirim iqidə orun ħəm nam-atak ata kilimən» — muxu ayəttiki «өyüm» bolsa, Hudaning mukəddəs ibadəthanisi. Əslidə Musa pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣan kanunoƣa asasən, aoƣwatlar wə meyiplar ibadəthanioƣa kirixkə bolmaytti; birak «Pərwərdigarning kuli» kiloƣan ixlardin keyin kirixkə bolidioƣan boloƣan; muxundak bolupla kalmay, Huda ularoƣa «mukim orun»ni beridu, demək halisa mənggü turidioƣan bir jayni beridu.

–Əsliy ibraniyqə tekisttə «kol wə nam-atak ata kilimən» deyilgən. Biz uni «orun wə nam-atak ata kilimən» dəp tərjimə kilduk. «Kol» bizningqə «turuxka ħokukluk orun» degən mənidə ixlitilgən boluxi mumkin. Qünki Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə aoƣwatlarning mukəddəs qediroƣa yaki mukəddəs ibadəthanioƣa kirix ħokuki yok idi *(«Kan.» 23:1)*

–«Orun ħəm nam-atak ata kilimən... » baxka birhil tərjimisi «nam-əməl abidisi tikləymən,...».

–«...ularoƣa... nam-atak ata kilimən... muxu nam-atak ooƣul-kizliri barlarningkidin əwzəldur; Mən ularoƣa üzülməs, mənggülük namni berimən» — aoƣwatning pərzənt kərüxi mumkin əməs, əlwəttə.

56:7 Mat. 21:13; Mar. 11:17; Luka 19:46

Israildiki yetəkligüqilərgə bolоған bir bexarət

9 — I dalalardiki barlиқ ḥaywanlar, kelip
ozuқtin elinglar,
Ormanliқtiki barlиқ ḥaywanlar, kelinglar!
10 Israilning kəzətqiliri ḥəmmisi қarioғu;
Ular ḥeq bilməydu;
Ḥəmmisi қawaxni bilməydioған gaqa itlar,
Qüxəkəp yatidioған, uyқuoға amraқlar!
11 Muxu itlar bolsa nəpsi yaman, toyoғanni
bilməydu,
Ular bolsa ḥəlқimni «baққuqi»larmix tehi!
Ular yorutuluxni ḥeq bilməydu,
Ularning ḥəmmisi halioғanqə yol tallap
қeyip kətkən,
Birsimu қalmay ḥərbiri əz mənpəitini kəzləp
yürgüqilər!
12 Ular: «Қeni, xarab kəltürimən,
Ḥaraқni қanoғuqə iqəyli;
Ətimu bolsa bügünkidək bolidu,
Tehimu molqilиқ bolidu yənə!» — dəweridu.

Қarangoғulуқta berilgən nur

57 1 Ḥəққaniy adəm aləmdin ətidu,
Ḥeqkim buningoға kəngül bəlməydu;
Mehriban adəmlər yioғip elip ketilidu,
Birak ḥeqkim oylap qüxinəlməyduki,
Ḥəққaniy adəmlər yaman künlərni kərmisun
dəp yioғip elip ketilidu.
2 U bolsa aram-hatirjəmlik iqigə kiridu;
Yəni əzlirining durus yolida mangoғan
ḥərbir kixi,
Əz ornida yetip aram alidu.

«Paḥixə ayal», uning «baliliri» ḥəm towa қiloғan adəm

3 Birak sənlər, i jadugər ayalning baliliri,
Zinahor bilən paḥixə ayalning nəsli;
Buyaққa yeқin kelinglar;
4 Silər kimni mazaқ қiliwatisilər?
Yaki kimgə қarxi aoғzinglarni kalqaytip,
Tilinglarni uzun qiқirisilər?
Silər bolsanglar asiyliқtin tərəlgən balilar,
Aldamqiliқning nəsli əməsmusilər?
5 Ḥərbir qong dərəh astida,
Ḥərbir yexil dərəh astida xəḥwaniylиқ bilən
kəyüp kətküqi,
Kiqik balilarni jiloғilaroға ḥəm hada
taxlarning yeriқlirioға elip soyoғuqisilər!
6 Eriқtiki siliқlanoғan taxlar arisida sening
nesiwəng bardur;
Xular, xularla sening təқsimatingdur;
Xundaқ, sən ularoға atap xarab ḥədiyəsini
қuyup,
Ularoға axliқ ḥədiyəsinimu sunup bərding-
oғu;
Əmdi muxularoға razi bolup Əzümni besiwal-
sam bolamti?

56:9 «I dalalardiki barlиқ ḥaywanlar, kelip ozuқtin elinglar, ormanliқtiki barlиқ ḥaywanlar, kelinglar!» — Huda Əzining jazalixidin əlgənlərning jəsətliri bilən ozuқlinixқa ḥaywanlarni təklip қilidu.

56:11 «Muxu itlar bolsa nəpsi yaman, toyoғanni bilməydu, ular bolsa ḥəlқimni «baққuqi»larmix tehi!» — «baққuqi» yaki «kəzətqi» *(yetəkligüqi)*ning ikki muḥim roli bar: — *(1)* kəzətqilik; yəni sirttin kelidioған həwp-hətər əḥwalidin ḥəlқni agaḥlandurup taқabil turux qarisini tepix; *(2)* «baққuqilik»; əz ḥəlқigə kəyünüp ularning əḥwalini obdan qüxinip həwər elixtur.

57:1 Zəb. 12:1; Mik. 7:2

57:2 «...durus yolida mangoғan ḥərbir kixi, əz ornida yetip aram alidu» — «əz ornida yetip aram alidu» degənning mənisi, «ornida səkratta yatқan» yaki «gərdə yatқan» degənlik bolsa kerək; məyli қaysi mənidə bolsun, asasiy mənisi, ular ölüxi bilənla ularning roḥi Hudaning aramioға kiridu.

57:5 «Ḥərbir yexil dərəh astida xəḥwaniylиқ bilən kəyüp kətküqi, kiqik balilarni jiloғilaroға ḥəm hada taxlarning yeriқlirioға elip soyoғuqisilər!» — Қanaanda *(Pələstində)* butpərəslik intayin pəskəxlixip uqioға qiққanidi: *(1)* Pələstinliklər «Baal» degən məbudқa «Yərni munbət, ayallarni tuoғumqan қilidu» dəp qoқunoған. Muxu butni «ḥərikətkə kəltürüx üqün» ular dəl-dərəhlər *(bolupmu daim yexil turidioған dərəhlər astida)* xu məbudқa «nəzir қilinoған» paḥixə ayallar bilən jinsiy munasiwət ətküzətti; *(2)* ular «elümni baxқuridioған» «Moloқ» degən baxқa bir məbudni «məmnun қilix» üqün, əz balilirini otқa taxlaytti yaki қiliqlaytti. Yəxayaning muxu yərdə bu ikki ixni tiloға elixi, bularning pajiəlik maḥiyitini kərsətməkqi; ular bir buttin «balilarni sorap», andin ularni yənə bir butқa atap soyidu.

–Birak muxu yərdə butpərəslik қilidioғanlar Pələstindikilər əməs, bəlki «Pələstinliklərdin butpərəslikni əgəngən» Israillarning əzi. Ular əslidə əzlirini Misirdin қutқuzoған Hudasioға «sadiқ, wapadar ayal»dək boluxi kerək idi; birak buning ornida, ular «paḥixə ayal» ḥəm uning baliliri bolup kətkənidi.

57:6 «Eriқtiki siliқlanoған taxlar arisida sening nesiwəng bardur» — muxuning mənisi bəlkim eriқta yatқan taxlar suning eritixi bilən bəzidə təbiiy ḥalda adəmzatning xəқligə kəlgən bolup, ḥəlқ təripidin əz butliri boluxқa tallinidu. Yəxaya muxu yərdə «siliқlanoған taxlar» degən səzni ixlitip qaқqaқ қilidu. Bu ibraniy tilida «ḥələ»

7 Sən yuḳiri, egiz bir taoɣ üstidə orun-kərpə
selip ḳoydung,
Sən axu yərdimu ḳurbanliḳlarni ḳilixḳa
qiḳting.
8 Ixiklərning kəynigə wə kəyni kexəklirigə
«əslətmiliring»ni bekitip ḳoydung,
Qünki sən Məndin ayrilding,
Sən yalingaqlinip ornungoɣa qiḳting;
Orun-kərpəngni kengəytip heridarliring
bilən əzüng üqün əḥdiləxting;
Ularning orun-kərpisigə kənglüng qüxti,
Sən ularda küq-ḥoḳuḳni kərüp ḳalding.
9 Sən zəytun meyi ḥədiyisini elip,
Ətirliringni üstibexinggə boluxioɣa qeqip,
Padixaḥning aldioɣa barding;
Əlqiliringni yiraḳḳa əwətip,
Ḥətta təḥtisaraoɣa yətküqə əzüngni pəs
ḳilding.

10 Sən besip mangoɣan barliḳ yolliringda
qarqioɣining bilən,
Yənə: «Poḳ yəptimən, boldi bəs!» dəp
ḳoymiding tehi,
Ezip yürüxkə yənila küqüngni yioɣding,
Ḥeq jaḳ toymiding.
11 Sən zadi kimdin yürəkzadə bolup, ḳorḳup
yürisən,
Yaloɣan gəp ḳilip, Meni esinggə ḥeq kəltür-
məy,
Kənglüngdin ḥeq ətküzmiding.
Mən uzunoɣiqə süküttə turup kəldim əməsmu?
Sən yənila Məndin ḥeq ḳorḳup baḳmiding!
12 Sening «ḥəḳḳaniyliḳing»ni ḥəm «təḥpi-
liring»ni bayan ḳilimən: —
Ularning sanga ḥeq paydisi yoḳtur!
13 Qirḳirioɣanliringda sən yioɣip toplioɣan
butlar kelip seni ḳutḳuzsun!
Birak xamal püw ḳilip ularning ḥəmmisini
uqurup ketidu,
Bir nəpəsla ularni elip ketidu;
Birak Manga tayanoɣuqi zeminoɣa miraslik
ḳilidu,
Mening mukəddəs teoɣimoɣa igidarqilik ḳili-
du.
14 Xu qaoɣda: — «Yolni kətürünglar, kətü-
rünglar, uni təyyarlanglar,
Həlḳimning yolini boxitip barliḳ
putlikaxanglarni elip taxlanglar» deyilidu.
15 Qünki nami «Mukəddəs» Boloɣuqi,
Yuḳiri ḥəm Aliy Boloɣuqi,
Əbədil'əbədgiqə ḥayat Boloɣuqi mundak
dəydu: —

---

degən birla səz bilən ipadilinidu wə: «teyiloɣak, aldamqi, hətərlik», degən yənə bir məninimu bildüridu.

–«Nesiwəng» ibraniy tilida «halak» degən səz bilən ipadilinidu. Musa pəyoɣəmbər əslidə Israiloɣa: «Pərwərdigar silərning nesiwənglardur» degən bolsimu, ular əzigə tegixlik boloɣan nesiwining *(«halak»ining)* ornida bir «hələk»ni, yəni bir «aldamqi nərsə»ni tallioɣan.

«muxularoɣa razi bolup Əzümni besiwalsam bolamti?» — demək, muxu ixlardin ətüp jazalimay ḳoyuxum ḥərgiz mumkin əməs.

57:7 «Sən axu yərdimu ḳurbanliḳlarni ḳilixḳa qiḳting» — ular ḥeq nomus ḳilmay, oquḳ-axkara *(egiz taoɣ üstidə)* butpərəslik ḳilip turatti.

57:8 «Ixiklərning kəynigə wə kəyni kexəklirigə «əslətmiliring»ni bekitip ḳoydung» — Musa pəyoɣəmbər Israillaroɣa Hudaning paklikini əslitix yolida əy ixikining sirtḳi ikki yenioɣa Təwrattiki birḳanqə səzni oyux yaki tahta üstigə pütüp qaplaxni buyuroɣanidi. «Paḥixə ayal» muxu «əslətmilər»ni sirtioɣa əməs, iqigə bekitkən. Ayal uqioɣa qiḳḳan bir butpərəs boloɣini bilən, yənila «Pərwərdigar bar bolsa meni jazalaydu» dəp ənsirəp *(baxḳilardin yoxurun ḥalda)* muxu tahtilarni bekitkən. Birak uning mundak ḳiloɣini Hudani butlarning ḳatarioɣa ḳoyoɣinioɣa barawər. «Paḥixə ayal»oɣa nisbətən, muxu əslətmə tahtilarni ixik kəynidə bekitix pütünləy hurapiy bir ix, ular uning üqün «tiltumar»oɣa ohxaxla, halas *(Təwratta tiltumarlar mən'i ḳilinoɣan, əlwəttə).*

–«Sən ularda küq-ḥoḳuḳni kərüp ḳalding» — əslidə «sən ularda bir ḳolni kərüp ḳalding» degənlik. «Bir ḳol» bəlkim «azoɣinə küq-ḥoḳuḳ»ni bildürüxi mumkin. «paḥixə ayal» muxuni kərüpla dərḥal «buningdin paydilanmisam bolmaydu» dəp 9-ayəttiki ixlarni ḳildi.

57:9 «Sən zəytun meyi ḥədiyisini elip,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «əzünggə *(huxpuraḳ)* mayni sürtüp...». **«Sən... padixaḥning aldioɣa barding; əlqiliringni yiraḳḳa əwətip, ḥətta təḥtisaraoɣa yətküqə əzüngni pəs ḳilding»** — Yəxaya 1-37-bablarda hudasiz dələtlər bilən ḥeq ittipaḳlaxmaslikni ḳayta-ḳayta dəwət ḳiloɣan. Paḥixə ayal «padixaḥ»ni əzigə məptun ḳilmaḳqi bolup, dəl «ittipaḳlaxmaslik»ning əksini ḳilmaḳqi boloɣan. Əmdi «paḥixə ayal» zadi ḳaysi «padixaḥ»ning aldioɣa bardi? əslidə Israilning əz padixaḥi bar idi. Birak Huda Yəxaya arḳilik ularoɣa yənə kinayilik gəp ḳilip: Silər hudasiz ələning padixaḥining aldioɣa berip uningdin yardəm sorisanglar, u padixaḥ kəlgüsidə silərning padixaḥinglar bolidu, deməkqi.

57:11 «Mən uzunoɣiqə süküttə turup kəldim əməsmu?» — demək, Huda uzun waḳitḳiqə səwr-taḳət ḳilip Israilni jazalimay kəldi.

57:11 Yəx. 42:14

57:13 Zəb. 34:7-10

57:14 «Yolni kətürünglar, kətürünglar, uni təyyarlanglar, həlḳimning yolini boxitip barliḳ putlikaxanglarni elip taxlanglar» — muxu ayəttiki bexarət bəlkim ahirḳi zamandiki «Zioniɣa ḳaytix» tooɣruluḳ eytilidu.

«Mən yuķiri ḥəmdə muķəddəs jayda,
Ḥəm xundaķla roḥi sunuķ ḥəm kiqik peil adəm bilən billə turimənki,
Kiqik peil adəmning roḥini yengilaymən,
Dili sunuķning kənglini yengilaymən.
16 Qünki Mən ḥərgiz mənggügə ərz ķilip əyibliməymən,
Ḥəm əbədil'əbədgiqə oŋəzəplənməymən;
Xundaķ ķilsam insanning roḥi Mening aldimda suslixip yoķaydu,
Өzüm yaratķan nəpəs igiliri tügixidu.
17 Uning өz nəpsaniyətlik ķəbiḥlikidə Mən uningdin oŋəzəplinip, uni uroŋanmən;
Mən uningdin yoxurun turup, uningoŋa oŋəzəpləngənlikim bilən,
U yənila arķisioŋa qekinginiqə өz yolini mengiwərdi;
18-19 Mən uning yollirini kөrüp yətkən təķdirdimu,
Mən uni saķaytimən;
Mən uni yetəkləymən,
Mən ləwlərning mewisini yaritimən,
Uningoŋa wə uningdiki ḥəsrət qəkküqilərgə yənə təsəlli berimən;
Yiraķ turuwatķanoŋa, yeķin turuwatķanoŋimu mutləķ aram-hatirjəmlik bolsun!
Wə Mən uni saķaytimən!
20 Biraķ rəzillər bolsa tinqilinixni ḥeq bilməydioŋan,
Dolķunliri lay-latķilarni uroŋutuwatķan,
Dawaloŋuwatķan dengizdəktur.
21 Rəzillərgə, — dəydu Hudayim — ḥeq aram-hatirjəmlik bolmas.

Ķuruķ diniy paaliyətlər adəmlərni dozahķa elip baridu; Hudaoŋa yaķidioŋan «rozini tutux»

58 1 — Nida ķilip jakarlioŋin,
Awazingni ķoyup berip boluxiqə towla,
Awazingni kanaydək kətür,
Mening həlķimgə ularning asiylikini,
Yaķupning jəmətigə gunaḥlirini bayan ķiloŋin.
2 Biraķ ular Meni ḥər küni izdəydioŋan,
Ḥəkķaniylikni yürgüzidioŋan,
Mening yollirimni bilixni huxallik dəp bilidioŋan,
Hudasining ḥəküm-pərmanlirini taxliwətməydioŋan bir əlgə oḥxaydu;
Ular Məndin ḥəkķaniylikni bekitidioŋan ḥəküm-pərmanlarni soraydu;
Ular Hudaoŋa yeķinlixixni hursənlik dəp bilidu.
3 Andin ular: — «Biz roza tuttuķ,
Əmdi nemixķa sən kөzünggə ilmiding?
Biz jenimizni ķiyniduķ,
Əmdi nemixķa buningdin həwiring yoķ?» — dəp soraydu.
— Ķaranglar, roza küni өz kənglünglardikini ķiliwerisilər,
Hizmətqiliringlarni ķattiķ ixlitisilər;
4 Silərning roza tutuxliringlar jənggi-jedəl qiķirix üqünmu?
Kəbiḥ ķolliringlar muxt bilən adəm uruxni məķsət ķiloŋan oḥximamdu?
Ḥazirki roza tutuxliringlarning məķsiti awazinglarni ərxlərdə anglitix əməstur!
5 Mən talliоŋan xu roza tutux küni —
Adəmlərning jenini ķiynaydioŋan künmu?
Bexini ķomuxtək egip,
Astioŋa bəz wə küllərni yeyix kerək boloŋan künmu?

57:16 Zəb. 103:8-10; Ibr. 12:9
57:18-19 «Uningoŋa wə uningdiki ḥəsrət qəkküqilərgə...» — muxu yərdə «wə» yaki «yəni». **«... Mən uni saķaytimən; mən uni yetəkləymən, mən ləwlərning mewisini yaritimən, ... yiraķ turuwatķanoŋa, yeķin turuwatķanoŋimu mutləķ aram-hatirjəmlik bolsun!»** — bu 15-18-ayətlərdiki muxu bexarət bizninggə Israilni kөrsitidu. Biraķ xundaķ bolsimu, əməliyəttə Yəxaya ķəstən bizgə kimni kөrsətkənlikini eytip bərməydu. Xuning bilən ḥərbir gunaḥkar, өz gunaḥidin towa ķiloŋusi bar ḥərbir adəm, muxu səzlərni dora süpitidə өz gunaḥining yariliriоŋa yakidu.
– «Ləwlərgə mewə yaritimən» degənning mənisi nemə? Hudaoŋa nisbətən ləwlərdiki «ḥəķiķiy mewə»ning baxlinixi towa ķilidioŋan səzlər boluxi kerək. Adəmning Hudaoŋa towa ķilidioŋan, gunaḥ tüpəylidin ķattiķ puxayminini bildüridioŋan səzlərnimu Huda yaratķan, adəmlər towa ķiloŋanda өzlirini Hudaning ķuqiķioŋa taxlixi kerək, uning rəḥim-xəpķitigə pütünləy ixinixi kerək, deməkqi. U bəribir ajizlarning Nijatkar-Ķutķuzoŋuqisidur. «Küqlük adəmlər» bolsa bəlkim ḥərgiz gunaḥtin ķutķuzulmaydu. Qünki ular Hudaoŋa əməs, bəlki ḥərdaim өz-өzigə tayinidu.

57:21 Yəx. 48:22
58:4 «ərxlərdə» — ibraniy tilida «yuķirida»

Silər muxundak ixlarni «roza»,
«Pərwərdigar ḳobul ḳiloɣudək bir kün» dəwatamsilər?
6 Mana, Mən tallioɣan roza muxuki: —
Rəzillik-zulumning asarətlirini boxitix,
Boyunturuḳning tasmilirini yexix,
Ezilgənlərni boxitip ḥər ḳilix,
Ḥərḳandak boyunturuḳni qeḳip taxlax əməsmidi?
7 Ax-neningni aqlaroɣa üləxtürüxüng,
Ḥajətmən musapirlarni ḥimayə ḳilip
өyünggə apirixing,
Yalingaqlarni kərginingdə, uni kiydürüxüng,
Өzüngni өzüng bilən bir jan bir tən
boloɣanlardin ḳaqurmasliḳingdin ibarət əməsmu?
8 Xundak ḳiloɣanda nurung tang səḥərdək wallidə eqilidu,
Salamətliking tezdin əsligə kelip yaxnaysən;
Ḥəḳḳaniyliḳing aldingda mangidu,
Arḳangdiki muḥapizətqing bolsa
Pərwərdigarning xan-xəripi bolidu.
9 Sən qaḳirsang, Pərwərdigar jawab beridu;
Nida ḳilisən, U: «Mana Mən!» dəydu.
Əgər aranglardin boyunturuḳni,
Təngləydioɣan barmaḳni,
Ḥəm təḥmət gəplirini yoḳ ḳilsang,
10 Jeningni aqlar üqün pida ḳilsang,
Ezilgənlərning ḥajətliridin qiḳsang,
Xu qaoɣda nurung ḳarangoɣuluḳta kətürülidu;
Zulmiting qüxtək bolidu;
11 Ḥəm Pərwərdigar sening daimlik yetəkligüqing bolidu,
Jeningni ḳuroɣaḳqilik boloɣan waḳtidimu ḳamdaydu,
Ustihanliringni küqəytidu;
Sən suoɣirilidioɣan bir baoɣ,
Suliri uroɣup tügiməydioɣan, adəmni aldimaydioɣan bir bulaḳ bolisən;
12 Səndin tərəlgənlər kona harabilərni ḳaytidin ḳurup qiḳidu;
Nuroɣun dəwrlər ḳalduroɣan ullarni ḳaytidin kətürisən,
Xuning bilən «Bəsülgən tamlarni ḳaytidin yasioɣuqi,
Koqa-yol wə turaloɣularni əsligə kəltürgüqi» dəp atilisən.
13 Əgər sən xabat künidə ḳədəmliringni sanap mangsang,
Yəni Mening muḳəddəs künümdə өzüngningki kənglüngdikilərni ḳilmay,
Xabatni «huxalliḳ»,
Pərwərdigarning muḳəddəs künini «ḥərmətlik kün» dəp bilsəng,
Ḥəm Uni ḥərmətləp,
Өz yolliringda mangmay,
Өz bilginingni izdiməy,
Ḳuruḳ parang salmisang,
14 Undaḳta Pərwərdigarni kənglüngning huxalliḳi dəp bilisən,
Ḥəm Mən seni yər yüzidiki yuḳiri jaylaroɣa mingüzüp mangdurimən;
Atang Yaḳupning mirasi bilən seni ozuḳlandurimən —
Qünki Pərwərdigar Өz aoɣzi bilən xundak səz ḳildi.

58:5 Zək. 7:5

58:6 «Ḥərḳandak boyunturuḳni qeḳip taxlax əməsmidi?» — «boyunturuḳ» bəlkim insanlaroɣa ulaoɣ ḥaywanlarning ḳatarida muamilə ḳilixni bildüridu. Hudaning yolyoruḳining birinqi baskuqi bolsa, «boyunturuḳning tasmilirini yexix»; birak ḥəḳḳaniyliḳning ahirki məḳsiti barliḳ boyunturuḳlarni paqaḳlap taxlaxtin ibarət bolux kerək.

58:7 Əz. 18:7,16; Mat. 25:35

58:9 «Təngləydioɣan barmaḳ» — ḥiyligərlik ixarətlərni yaki ərz-xikayət ḳiloɣanliḳini kərsətsə kerək.

58:11 «Adəmni aldimaydioɣan bir bulaḳ» — qəlbayawanda yürgən yoluqilar üqün bulaḳlar intayin muḥim, əlwəttə. Ḥeli bar, ḥazir yoḳ boloɣan bulaḳlar, «adəmni aldaydioɣan» bulaḳlar deyilətti; bundaḳ bulaḳlar yoluqilarning jenioɣa zamin boluxi mumkin.

58:13 «Ḥəm Uni ḥərmətləp...» — muxu ibaridə «Uni» yaki Pərwərdigarning Өzini yaki uning «xabat küni»ni kərsitidu. **«Өz yolliringda mangmay, өz bilginingni izdiməy, ḳuruḳ parang salmisang,...»** — Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Israiloɣa berilgən «on pərman»ning tətinqisi «xabat künini muḳəddəs küni süpitidə saḳlanglar» degən. Xabatning muḥim ixliri bolsa өzining ḥeqḳandaḳ hususiy ix-hizmətlirini ḳilmay, Hudani seoɣinixtur.

58:14 «yuḳiri jaylaroɣa mingüzüp mangdurimən» — bu ajayib sirliḳ gəp bolup, mənisi *(1)* ornung naḥayiti üstün bolidu; *(2)* naḥayiti müxkül ḥəm hətərlik ixlar sanga asan kelidu. Əmdi Huda Өzigə itaət ḳiloɣanlarni nemigə mindüridu? — muxu yərdə deyilmidi. Bəlkim pərixtilərning küq-ḳudriti kərsitilixi mumkin.

Hudaning səzining dawami — Gunaḥning əzini təḥlil ḳilix

59 [1] — Ḳaranglar, Pərwərdigarning ḳoli ḳutḳuzalmioḷudək küqsiz bolup ḳaloḷan əməs;
Yaki Uning ḳuliḳi anglimioḷudək eoḷir bolup ḳaloḷan əməs;
[2] Biraḳ silərning ḳəbiḥlikinglar silərni Hudayinglardin yiraḳlaxturdi,
Gunaḥinglar Uning yüzini silərdin ḳaqurup Uningoḷa tilikinglarni anglatḳuzmidi.
[3] Qünki ḳolliringlar ḳan bilən,
Barmaḳliringlar ḳəbiḥlik bilən miləngən,
Ləwliringlar yaloḷan gəp eytḳan,
Tilinglar kaldirlap ḳerixip səzligən;
[4] Ḥəḳḳaniylik tərəptə səzligüqi yoḳtur,
Ḥəḳiḳət tərəptə turidioḷan ḥəküm sorioḷuqi yoḳtur;
Ular yoḳ bir nərsigə tayinip, aldamqilik ḳilmaḳta,
Ularning ḳorsiḳidikisi ziyandax,
Ularning tuoḷuwatḳini ḳəbiḥlik;
[5] Ular qar yilanning tuhumlirini tərəldüridu,
Өmüqükning torini torlaydu,
Kim uning tuhumlirini yesə əlidu;
Ulardin biri qeḳilsa zəḥərlik yilan qiḳidu.
[6] Ularning torliri kiyim bolalmaydu;
Өzliri ixligənliri bilən əzlirini yapalmaydu;
Ixligənliri bolsa ḳəbiḥ ixlardur;
Ularning ḳolida zorawanlik turidu;
[7] Ḳədəmliri yamanlik tərəpkə yügüridu,
Gunaḥsiz ḳanni təküxkə aldiraydu,
Ularning oyliri ḳəbiḥlik tooɪrisidiki oylardur;
Baroḷanla yərdə wəyranqilik wə ḥalakət tepilidu.
[8] Tinqliḳ-aramliḳ yolini ular ḥeq tonumaydu;
Yürüxliridə ḥeq ḥəḳiḳət-adalət yoḳtur;
Ular yollirini əgri-toḳay ḳiliwaldi;
Kim bularda mangoḷan bolsa tinq-aramliḳni kərməydu.

Israil gunaḥini iḳrar ḳilidu

[9] — Xunga ḥəḳiḳət-adalət bizdin yiraḳ turidu;
Ḥəḳḳaniylik yetip bizni qümkigən əməs;
Nurni kütimiz, biraḳ yənila ḳarangoḷuluḳ!
Birla oḷil-pal parlioḷan yoruḳluḳnimu kütimiz,
Yənila zulməttə mangimiz.
[10] Ḳarioḷulardək biz tamni silaxturup izdəymiz,
Kəzsiz boloḷandək silaxturimiz;
Gugumda turoḷandək qüxtimu putlixip ketimiz,
Qət yaḳilarda ələüklərdək yürimiz.
[11] Eyiḳlardək nərə tartimiz,
Pahtəklərdək ḳattiḳ aḥ urimiz;
Biz ḥəküm-ḥəḳiḳətni kütüp ḳaraymiz, biraḳ u yoḳ;
Nijat-ḳutuluxni kütimiz, biraḳ u bizdin yiraḳtur;
[12] Qünki itaətsizliklirimiz aldingda kəpiyip kətti,
Gunaḥlirimiz bizni əyibləp guwaḥlik beridu;
Qünki itaətsizliklirimiz ḥərdaim biz bilən billidur;
Kəbiḥliklirimiz bolsa, bizgə roxəndur: —
[13] Qünki Pərwərdigaroḷa itaətsizlik ḳilmaḳtimiz, wapasizlik ḳilmaḳtimiz,
Uningdin yüz ərimaktimiz,
Zulumni ḥəm asiylikni təroɪip ḳilmaḳtimiz,
Yaloḷan səzlərni oydurup, iq-iqimizdin səzlimaktimiz;
[14] Adalət-halislik bolsa yoldin yenip kətti;
Ḥəḳḳaniylik yiraḳta turidu;
Qünki ḥəḳiḳət koqida putlixip ketidu;
Durus-diyanətningmu kirgüdək yeri yoḳtur.

59:1 Qəl. 11:23; Yəx. 50:2
59:2 «Ḳaranglar, Pərwərdigarning ḳoli ḳutḳuzalmioḷudək küqsiz bolup ḳaloḷan əməs... biraḳ silərning ḳəbiḥlikinglar silərni Hudayinglardin yiraḳlaxturdi, gunaḥinglar Uning yüzini silərdin ḳaqurup Uningoḷa tilikinglarni anglatḳuzmidi» — muxu -1-2-ayətlər bolsa 58-bab, 3-ayəttiki soaloḷa berilgən jawabtur.
59:4 Ayup 15:35; Zəb. 7:14
59:5 «Ulardin biri qeḳilsa zəḥərlik yilan qiḳidu» — demək, ulardin ḥeqḳandaḳ yahxiliḳ qiḳmaydu, ularoɪa takabil turux intayin təs; adəm «tuhumlar»ni yesə, əlidu; «tuhumlar»ni buzsa, ulardin tehi hətərlik bir yilan qiḳidu.
59:6 «ularning torliri kiyim bolalmaydu» — muxu ayət wə 5-ayətkə ḳarioḷanda, «torliri» degənlik ularning ḳəstliri ḥəm yamanliḳlirini diniy niḳab bilən yapidioḷan usullarni bildüridu.
59:6 Ayup 8:14,15
59:7 Pənd. 1:16; Rim. 3:15
59:10 «Qət yaḳilarda ələüklərdək yürimiz» — baxḳa birhil tərjimisi: «küqi barlar arisida ələüklərdək yürimiz».

15 Xuning bilən həkikət yokay dəp kaldi;
Өzümni yamanlikтin neri kilay degən adəm
həkning olja nixani bolup kaldi!

Pərwərdigar duani anglap ixka kiridu

16 Həm Pərwərdigar kərdi;
Həküm-həkikətning yokluki Uning nəzaridə
intayin yaman bilindi.
Wə U amal kiloqudək birmu adəmning
yokluкini kərdi;
Gunahkarlaroqa wəkil bolup dua kiloquqi
heqkimning yokluкini kərüp, azablinip
köngli parakəndə boldi.
Xunga Uning Өz Biliki əzigə nijat kəltürdi;
Uning Өz həkkaniyliki Өzini kollap qidamlik
kildi;
17 U həkkaniyliкni kalkan-sawut kildi,
Bexioqa nijatlik dubuloqisini kiydi;
Kisas libasini kiyim kildi,
Muhəbbətlik kizoqinlikni ton kilip kiydi.
18 Adəmlərning kiloqanliri boyiqə, u ularoqa
kayturidu;
Rəkiblirigə kəhr qüxüridu,
Düxmənlirigə ixlirini kayturidu,
Qət arallardikilərgimu u ixlirini kayturidu.
19 Xuning bilən ular oqərbtə Pərwərdigarning
namidin,
Künqikixta Uning xan-xəripidin korkidu;
Düxmən kəlkündək besip kirginidə,
Əmdi Pərwərdigarning Rohi uningoqa karxi
bir tuoqni kətürüp beridu;

20 Xuning bilən Həmjəmət-Kutkuzoquqi
Zionoqa kelidu,
U Yakup jəmətidikilər arisidin itaətsizliktin
yenip towa kiloqanlaroqa yekinlixidu, —
dəydu Pərwərdigar.
21 Mən bolsam, mana, Mening ular bilən
boloqan əhdəm xuki, — dəydu Pərwərdigar —
«sening üstünggə konup turoqan Mening
Rohim, xundakla Mən sening aoqzingoqa
kuyoqan səz-kalamim bolsa,
Buningdin baxlap əbədil'əbədgiqə əz
aoqzingdin, nəslingning aoqzidin yaki
nəslingning nəslining aoqzidin hərgiz
qüxməydu! — dəydu Pərwərdigar.

Kutkuzuloqan Zionning parlak keləqiki

60 1 — Ornungdin tur, nur qaq! Qünki
nurung yetip kəldi,
Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətü-
rüldi!
2 Qünki karangoquluk yər-zeminni,
Kapkara zulmət əl-yurtlarni basidu;
Birak Pərwərdigar üstüngdə kətürülidu,
Uning xan-xəripi seningdə kərünidu;
3 Həm əllər nurung bilən,
Padixahlar sening kətürülgən yorukluкung
bilən mangidu.
4 Bexingni kətür, ətrapingoqa karap bak;
Ularning həmmisi jəm bolup yioqilidu;
Ular yeningoqa kelidu, —
Ooqulliring yiraktin kelidu,
Kizliring yanpaxlaroqa artilip kətürüp kelinidu.
5 Xu qaoqda kərisən,
Kəzliring qaknap ketidu,
Yürəkliring tipqəkləp, iq-iqinggə patmay
kalisən;

59:16 «Həm Pərwərdigar kərdi; həküm-həkikətning yokluki Uning nəzaridə intayin yaman bilindi» — Pərwərdigar Өz məmin bəndilirining duasini anglap ixka kirixidu.

–«xunga uning əz biliki əzigə nijat kəltürdi» — oкurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Pərwərdigarning Biliki» Uning dunyaoqa əwətidioqan Kutkuzoquqi-Məsihi, yəni «Pərwərdigarning kuli»dur. Demək, Israil əzining asiyliki, itaətsizlikini, əzlirining gunahka takabil turalmaydioqanlikini toluk ikrar kilip towa kiloqan wakitta, «heq kutkuzoqudək adəm bolmioqanda», Hudaning xan-xəripini əsligə kəltürüx üqün, xundakla amalsiz kaloqan insanni kutkuzux üqün «Pərwərdigarning Biliki» nijatni elip muxu dunyaoqa kelidu. Kutkuzux ixlirini u yaloquz ada kilidu; «heq adəm» uningoqa yardəm bərməydu. Yənə 53-babni kerüng.

59:16 Yəx. 63:5

59:17 Əf. 6:17; 1Tes. 5:8

59:20 «Xuning bilən Həmjəmət-Kutkuzoquqi Zionoqa kelidu, u Yakup jəmətidikilər arisidin itaətsizliktin yenip towa kiloqanlaroqa yekinlixidu» — «Rim.» 11:26 kerüng.

59:20 Yəx. 10:21,22; Rim. 11:26

59:21 «sening üstünggə konup turoqan Mening Rohim» — əmdi muxu ayəttiki «sən» degən kim? Yukiriki 20-ayəttə «Həmjəmət-Kutkuzoquqi Zionoqa kelidu» deyilgən. «Həmjəmət-Kutkuzoquqi» bolsa, 16-ayəttiki «Pərwərdigarning Biliki», yəni «Pərwərdigarning kuli»dur. Xübhisizki, muxu səzlər uningoqa, yəni Məsihkə deyilidu.

Qünki dengizdiki baylikllar sən tərəpkə burulup kelidu,
əllərning mal-dunyaliri yeningoɣa kelidu..
[6] Top-top bolup kətkən təgilər,
Ḥəm Midiyan ḥəm Əfaḥdiki taylaklar seni ḳaplaydu;
Xebadikilərning ḥəmmisi kelidu;
Ular altun ḥəm huxbuy elip kelidu,
Pərwərdigarning mədḥiyilirini jakarlaydu.
[7] Kedarning barlik ḳoy padiliri yeningoɣa yioɣilidu;
Nebayotning ḳoqḳarliri hizmitingdə bolidu;
Ular Mening ḳobul ḳiliximoɣa erixip ḳurbangaḥimoɣa qikirilidu;
Xuning bilən güzəllik-julaliḳimni ayan ḳilidioɣan əyümni güzəlləxtürimən..
[8] Kəptərhanilirioɣa ḳaytip kəlgən kəptərlərdək,
Uqup keliwatḳan buluttək keliwatḳan kimdu?
[9] Qünki arallar Meni kütidu;
Xular arisidin ooɣulliringni yiraḳtin elip kelixkə,
Өz altun-kümüxlirini billə elip kelixkə,
Tarxixtiki kemilər birinqi bolidu.
Ular Hudaying Pərwərdigarning namioɣa,
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqining yenioɣa kelidu;
Qünki U sanga güzəllik-julaliḳ kəltürdi..
[10] Yat adəmlərning baliliri sepilliringni ḳuridu,
Ularning padixaḥliri hizmitingdə bolidu;
Qünki oɣəzipimdə Mən seni urdum;
Birak xapaitim bilən sanga rəḥimmeḥribanlik kərsəttim..
[11] Dərwaziliring ḥərdaim oquḳ turidu;
(Ular keqə-kündüz etilməydu)
Xundak ḳiloɣanda əllərning baylikḷirini sanga elip kəlgili,
Ularning padixaḥlirini aldingoɣa yetəkləp kəlgili bolidu.
[12] Qünki sanga hizməttə boluxni rət ḳilidioɣan əl yaki padixaḥlik bolsa yoḳilidu;
Muxundak əllər pütünləy bərbat bolidu.
[13] Mening muḳəddəs jayimni güzəlləxtürüxkə,
Liwanning xəripi,
— Arqa, ḳarioɣay wə boksus dərəḥlirining ḥəmmisi sanga kelidu;
Xundak ḳilip ayioɣim turoɣan yərni xərəplik ḳilimən..
[14] Seni harlioɣanlarning baliliri bolsa aldingoɣa egilginiqə kelidu;
Seni kəmsitkənlərning ḥəmmisi ayioɣingoɣa bax uridu;
Ular seni «Pərwərdigarning xəḥiri»,
«Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqining Zioni» dəp ataydu.
[15] Sən taxliwetilgən ḥəm nəprətkə uqrioɣanliḳing üqün,
Ḥeqkim zeminingdin ətmigən;
Əmdiliktə Mən seni mənggülük bir xanxəḥrət,
Əwlad-əwladlarning bir hursənliki ḳilimən..
[16] Əllərning sütini emisən,
Padixaḥlarning əmqikidin əmgəndək meḥirxəpḳitigə erixsən;
Xuning bilən sən Mən Pərwərdigarni əzüngning Nijatkaring ḥəm Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoɣuqing,

60:5 Zəb. 34:4-9; Wəḥ. 21:26
60:7 «...Midiyan ḥəm Əfaḥdiki taylaklar seni ḳaplaydu; Xebadikilərning ḥəmmisi kelidu; ... Edarning barlik ḳoy padiliri yeningoɣa yioɣilidu; Nebayotning ḳoqḳarliri hizmitingdə bolidu» — 6-7-ayətlərdə deyilgən yərlərni hərtidin kərüng. Pələstinni nuḳta ḳilip eytḳanda, «Midiyan» yirak jənubta, «Əfaḥ» Pars ḳoltuḳining xərḳiy təripidə, «Xeba» Misirning jənubiy təripidə, «Kedar» ḥəm «Nebayot» xərk tərəptə, yəni Ərəbistandiki qəlbayawanning ximalida. Xebadin sirt ḥəmmisi bəlkim Ərəb kəbililiri.
60:9 «Tarxixtiki kemilər birinqi bolidu...» — biliximizqə, kədimki zamanlarda üq «Tarxix» bar idi *(ḥəmmisi turning mustəmlikiliri)*. Muxu ayəttiki «Tarxix» bəlkim Ispaniyəni *(Ḳanaandin yirak boloɣan oɣərbiy tərəptə)* kərsitidu; deməkqi, ahirki zamanda Hudaning yolini tutḳanlar jaḥandiki barlik tərəplərdin Zioneɣa ḳarap kelidu.
60:10 Yəx. 49:23
60:13 «Liwanning xəripi, — arqa, ḳarioɣay wə boksus dərəḥlirining ḥəmmisi sanga kelidu» — Liwan degən jaydin hərhil qiraylik dərəḥlər qikatti.
60:15 Yəx. 49:19; 54:1, 6, 7

«Yaquptiki qudrət Igisi» dəp bilisən.
17 Misning ornioƣa altunni,
Təmürning ornioƣa kümüxni əpkelip almaxturimən;
Yaoƣaqning ornioƣa misni,
Taxlarning ornioƣa təmürni əpkelip almaxturimən;
Sening ƕakimliringni bolsa tinq-aramlik,
Bəgliringni ƕəkƕaniylik kilimən.
18 Zeminingda zorawanlikning ƕeq sadasi bolmaydu,
Qegraliring iqidə wəyranqilik wə ƕalakətmu yoq bolidu;
Sən sepilliringni «nijat»,
Dərwaziliringni «mədƕiyə» dəp ataysən.
19 Nə kuyax kündüzdə sanga nur bolmaydu,
Nə ayning julasi sanga yorukluk bərməydu;
Bəlki Pərwərdigar sening mənggülük nurung bolidu,
Sening Hudaying güzəl julaliking bolidu.
20 Sening kuyaxing ikkinqi patmaydu,
Eying tolunlukidin yanmaydu;
Qünki Pərwərdigar sening mənggülük nurung bolidu,
Ƕəsrət-kayoƣuluk künliringgə hatimə berilidu.
21 Sening həlkingning ƕəmmisi ƕəkƕaniy bolidu;
Yər-zeminoƣa mənggügə igidarqilik kilidu;
Ularning Mening güzəl julalikimni ayan kilixi üqün,
Ular Өz qolum bilən tikkən maysa,
Өz qolum bilən ixliginim bolidu.
22 Səbiy bala bolsa mingoƣa,
əng kiqiki bolsa uluoƣ əlgə aylinidu,
Mənki Pərwərdigar bularni əz waktida tezdin əməlgə axurimən.

60:16 «əllərning sütini emisən, padixaƕlarning əmqikidin əmgəndək meƕir-xəpkitigə erixsən» — demək, Zion ahirki zamanlardiki azab-okubətlərdin ətüxi bilən *(ƕərkandak kəmsitixlər, əqmənlik, naprət ƕəm ziyankəxlikkə uqrioƣandin keyin)* ajiz bir səbiy balidək barlik «yat əllər»ning kəyünüxliri ƕəm oƣəmhorluki bilən qongkur təsəlligə igə bolidu. **«Yakuptiki qudrət Igisi»** — muxu yərdə «Yakup» ƕəm Yakupning əzi ƕəm uning əwladliri Israilni kərsitidu.
60:16 Yəx. 43:3
60:21 Yəx. 29:23; 45:11; Mat. 15:13

Zionning parlak keləqiki — dawami «Pərwərdigarning kuli»ning yənə bir səzi

61 1 «Rəb Pərwərdigarning Roƕi mening wujudumda,
Qünki Pərwərdigar meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiƕligən.
U meni sunuk kəngüllərni yasap sakaytixka,
Tutkunlaroƣa azadlikni,
Qüxəp koyuloƣanlaroƣa zindanning eqiwetilidioƣanlikini jakarlaxka əwətti;
2 Pərwərdigarning xapaət kərsitidioƣan yilini,
Ƕəm Hudayimizning kisaslik künini jakarlaxka,
Barlik kayoƣu-ƕəsrət qəkkənlərgə təsəlli berixkə meni əwətti.
3 Ziondiki ƕəsrət-kayoƣu qəkkənlərgə,
Küllərning ornioƣa güzəllikni,
Ƕəsrət-kayoƣuning ornioƣa sürkilidioƣan xadhuramlik meyini,
Oƣəxlik-məyüslük roƕining ornioƣa,
Mədƕiyə tonini kiydürüxkə meni əwətti;

61:1 «Rəb Pərwərdigarning Roƕi mening wujudumda, qünki Pərwərdigar meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiƕligən» — «məsiƕligən» yaki «məsiƕ kiloƣan» — muxu yərdə biz kaytidin bu ibarigə qüxənqə berimiz, xundakla «Məsiƕ» tooƣruluk tohtilimiz. Hudaning yolyoruki bilən Israiloƣa yengi bir padixaƕ bekitix üqün uning bexioƣa may sürtülüx kerək idi. Muxu murasim «Məsiƕ kilinix» dəp atilip, xu qaoƣdin baxlap muxu padixaƕ «Hudaning məsiƕ kiloƣini» dəp atilatti. Mukəddəs ibadəthanining hizmitini kiloƣan «kurbanlik kiloƣuqi» kaƕinlarmu muxu hizmətkə kirixix üqün «məsiƕ kilinixi» kerək idi. «Məsiƕ kilinix» bəzidə pəyoƣəmbərlərgimu ətküzülətti. Birak muxu ayəttiki «məsiƕ kilix» zəytun meyi bilən əməs, bəlki Hudaning Өz Mukəddəs Roƕi bilən ətküzülidu; insan təripidin ətküzülməydu, Hudaning Өzi ətküzidu. «Pərwərdigarning kuli» tooƣrisidiki səzlərni yioƣinqakliƣanda, u «Padixaƕ» *(pütkül aləmningki)*, Pəyoƣəmbər *(«səzümni aoƣingoƣa kuyimən»)* ƕəm «Kutkuzoƣuqi Kaƕin»dur *(gunaƕkarlar üqün özini kurbanlik kilidu, gunaƕkarlar üqün dua kilidu)*. Xu üq wəzipini ada kilix üqün u Hudaning Roƕi bilən «məsiƕ kilinixi» kerək idi. Muxu yərdin baxlap biz «Pərwərdigarning kuli»ni «Məsiƕ» degən nam bilən qakirimiz. Israilning 60- ƕəm 61-babta kərsitilgən bəhtining, əllərning *(Israil arkilik boloƣan)* bəhtiningmu ƕəmmisi Məsiƕning kiloƣan ixidur.
61:1 Luka 4:17,18,19,20
61:2 «Pərwərdigarning xapaət kərsitidioƣan yili» — «Law.» 25-babta kərsitilgən buroƣa *(qelix)* yili», yəni «azadlik yili», yaki «xadlik yili» bolsa «Pərwərdigarning xapaət kərsitidioƣan yili»ni aldin'ala ayan kiloƣan «bexarətlik bir rəsim» bolsa kerək.
–Injil, «Luka» 4:18-19ni kərüng.

Xundakˌ kˌilip ular «hˌəkˌkˌaniylikˌning qong dərəhliri»,
«Pərwərdigarning tikkən maysiliri» dəp atilidu,
Ular arkˌilikˌ uning güzəllik-julaliki ayan kˌilinidu.
4 Ular kˌədimki harabzarlikˌlarni kˌaytidin kˌuridu,
Əslidə wəyran kˌilinoˌan jaylarni kˌaytidin tikləydu,
Harabə xəhˌərlərni, dəwrdin-dəwrgə wəyranlikˌta yatkˌan jaylarni yengibaxtin kˌuridu;
5 Yakˌa yurtlukˌlar turoˌuzulup, padiliringni bakˌidu;
Yatlarning baliliri koxqiliringlar, üzümqiliringlar bolidu.
6 Birakˌ silər bolsanglar, «Pərwərdigarning kahˌinliri» dəp atilisilər;
Silər tooˌranglarda: «Ular Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu;
Ozukˌliringlar əllərning baylikˌliri bolidu,
Silər ularning xan-xərəplirigə ortakˌ bolisilər.
7 Horlinip, xərməndiliktə kˌaloˌininglarning ornioˌa ikki hˌəssə nesiwənglər berilidu;
Rəswa kˌilinoˌanlikˌning ornioˌa ular təkˌsimatida xadlinip təntənə kˌilidu;
Xuning bilən ular zeminoˌa ikki hˌəssiləp igidarqilikˌ kˌilidu;
Mənggülük xad-huramlikˌ ularningki bolidu.
8 Qünki Mən Pərwərdigar tooˌra hˌəküm, hˌəkˌikˌətni əzizləymən;
Kəydürmə kˌurbanlikˌ kˌilixta hˌərkˌandakˌ bulangqilikˌ wə aldamqilikˌkˌa nəprətlinimən;
Mən ularoˌa hˌəkˌikˌət bilən tegixlikini kˌayturup berimən;
Mən ular bilən mənggülük bir əhˌdini tüzimən.
9 Xundakˌ kˌilip ularning nəslining dangkˌi əllər arisida,
Pərzəntlirining dangkˌi həlkˌi-aləm arisida qikˌidu;
Ularni kərgənlərning hˌəmmisi ularni tonup etirap kˌiliduki,
«Ular bolsa Pərwərdigar bəht ata kˌiloˌan nəsildur»».

Məsihˌ yənə səz kˌilidu

10 — «Mən Pərwərdigarni zor xad-huramlikˌ dəp bilip xadlinimən,
Jenim Hudayim tüpəylidin huxallinidu;
Qünki toy kˌilidioˌan yigit əzigə «kahˌinlikˌ səllə» kiyiwaloˌandək,
Toy kˌilidioˌan kˌiz ləəl-yakˌutlar bilən əzini pərdazlioˌandək,

---

61:3 «Pərwərdigar... Ziondiki ... küllərning ornioˌa güzəllikni, hˌəsrət-kˌayoˌuning ornioˌa sürkilidioˌan xad-huramlikˌ meyini, oˌəxlik-məyüslük rohˌining ornioˌa, mədhˌiyə tonini kiydürüxkə meni əwətti» — kˌayoˌu-hˌəsrət bildürüx üqün, adəmlər küllərdə olturatti yaki ularni pexanioˌa sürtətti. Məsihˌ bolsa «küllərning ornioˌa» huxallikˌni bildüridioˌan mayni adəmning pexanioˌa sürtidu. **«mədhˌiyə toni»** — muxu «ton» pütün bədənni oraydioˌan qong bir kˌiyim bolup, bəlkim hˌəmmə oˌəxlik ketip, adəmning pütkül wujudida Hudaoˌa mədhˌiyə okˌux pəyda bolidioˌanlikˌini kərsitidu. **«Xundakˌ kˌilip ular «hˌəkˌkˌaniylikˌning qong dərəhliri», «Pərwərdigarning tikkən maysiliri» dəp atilidu»** — yukˌiridiki 1:29-, 57:5-ayətlə, «qong dərəhlər» butpərəslik kˌilinidioˌan jaylar idi. Hˌazir ular Hudaoˌa ibadət kˌilixni bildüridu.
61:4 Yəx. 58:12
61:6 «Birakˌ silər bolsanglar, «Pərwərdigarning kahˌinliri» dəp atilisilər» — okˌurmənlərgə məlumki, «kahˌin»lar mukˌəddəs ibadəthanidiki hizmətqilər bolup, həlklərgə wəkil bolup ularning hˌərhil kˌurbanlikˌlirini Hudaoˌa atap otta kəydürgüqi idi. Buningdin sirt, Hudaning hˌəkˌikˌət-hˌəkümlirini əgitix wəzipisi bar idi *(«Mal.» 2:7)*. Musa pəyoˌəmbər dəwridə, Huda «Barlikˌ həlkˌimni Əzümgə atap kahˌinlar kˌilimən» degənidi *(«Mis.» 19:6)*. Birakˌ həlkning kˌəpinqisi itaətsizlik bilən muxu wədidin məhˌrum boldi; pəkˌət «Lawiy» degən kˌəbilidikilər kahˌinlikˌ rolni ətiyəligənidi. Birakˌ muxu ayət bizgə ayan kˌiliduki, Hudaning əslidiki nixani hˌaman əməlgə axurulidu. **«silər ularning xan-xərəlirigə ortakˌ bolisilər»** — yaki «Ularning xan-xərəpliridin təntənə kˌilisilər».
61:6 1Pet. 2:5, 9; Wəhˌ. 1:6; 5:10

61:7 «Horlinip, xərməndiliktə kˌaloˌininglarning ornioˌa ikki hˌəssə nesiwənglər berilidu» — «ikki hˌəssə nesiwənglər» tooˌruluk yənə 40-bab, 2-ayətni kərüng.
61:8 «kəydürmə kˌurbanlikˌ» — muxu hil kˌurbanlikˌ pütün peti Hudaoˌa *(tolukˌ ibadət kˌilix üqün)* atap kəydürülətti. Adəm *(məyli bərgüqi, məyli kahˌin bolsun)* kˌurbanlikˌning gəxidin hˌeq yemətti. Əgər muxundak kˌurbanlikˌ kˌiloˌanda, birsi Hudadin bir zərriqini kˌalduroˌan bolsa, bu «bulangqilikˌ»kˌa barawər idi. Əmdi təwəndə, Huda Əzi insaniyətkə, Əz həlkˌigə məlum bir nərsini wədə kˌilip bərməkqi bolsa, undakˌta u Əzining «kəydürmə kˌurbanlikˌ» tooˌrisidiki mukˌəddəs kˌanunioˌa Əzi boysunoˌanoˌa ohxax, U bərgən nərsidə kˌilqə bir kəmlik hˌərgiz bolmaydu; U insaniyətkə wədə kˌiloˌanliridin hˌeqnərsini kˌaldurmaydu.
61:9 «Ular bolsa Pərwərdigar bəht ata kˌiloˌan nəsildur» — «Zəb.» 22:30-31ni kərüng. Yukˌiriki 59:21-ayəttə deyilgən «əhˌdə»gə asasən, Zionning nəsli «Məsihˌ»ning Rohˌi hˌəm səz-kalamioˌa igə bolidu. Xübhˌisizki, muxu 8- hˌəm 9-ayəttə xu əhˌdə, xundakˌla uning nətijisi yənə kərsitilidu.

U nijatlikning kiyim-keqikini manga kiydürdi,
Ḥəkḳaniylik toni bilən meni pürkəndürdi..
[11] Qünki zemin əzining bihini qikaroɣinidək,
Baoɣ əzidə teriloɣanlarni ündürginidək,
Rəb Pərwərdigar ohxaxla barlik əllərning aldida ḥəkḳaniylikni ḥəm mədḥiyini ündüridu»..

Məsiḥning səzining dawami

62 [1] — «Taki Zionning ḥəkḳaniyliki julalinip qaḳnap qikḳuqə,
Uning nijati lawuldawatkan məx'əldək qikḳuqə,
Zion üqün ḥeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ḥərgiz süküt kilmaymən;
[2] Ḥəm əllər sening ḥəkḳaniylikingni,
Barlik padixaḥlar xan-xəripingni köridu;
Ḥəm sən Pərwərdigar Əz aoɣzi bilən sanga ḳoyidioɣan yengi bir isim bilən atilisən,..
[3] Xundakla sən Pərwərdigarning ḳolida turoɣan güzəl bir taj,
Hudayingning ḳolidiki xaḥanə bax qəmbiriki bolisən.
[4] Sən ikkinqi: «Ajraxkan, taxliwetilgən» dəp atalmaysən,
Zemining ikkinqi: «Wəyran kilip taxliwetilgən» dəp atalmaydu;
Bəlki sən: «Mening ḥuxallikim dəl uningda!», dəp atilisən,
Ḥəm zemining: «Nikaḥlanoɣan» dəp atilidu;
Qünki Pərwərdigar səndin ḥuxallik alidu,
Zemining bolsa yatlik bolidu..
[5] Qünki yigit kizoɣa baoɣlanoɣandək,
Ooɣulliring sanga baoɣlinidu;
Toy yigiti kizdin xadlanoɣandək,
Hudaying seningdin xadlinidu.
[6] Mən sepilliringda kəzətqilərni bekitip ḳoydum, i Yerusalem,
Ular kündüzmu ḥəm keqisimu aram almaydu;
I Pərwərdigarni əslətküqi boloɣanlar, süküt kilmanglar!..
[7] U Yerusalemni tikligüqə,
Uni yər-jaḥanning otturisida rəḥmət-mədḥiyilərning səwəbi kiloɣuqə,
Uningoɣa ḥeq aram bərmənglar!».
[8] Pərwərdigar ong ḳoli ḥəm Əz küqi boloɣan biliki bilən mundak ḳəsəm iqti: —
«Mən ziraətliringni düxmənliringgə ozuk boluxka ikkinqi bərməymən;
Japa tartip ixligən yengi xarabnimu yatlarning pərzəntliri ikkinqi iqməydu;
[9] Ziraətlərni orup yioɣanlar əzlirila uni yəp Pərwərdigarni mədḥiyiləydu;
Üzümlərni üzgənlər mukəddəs əyümning səynalirida ulardin iqidu».
[10] — Ətünglar, dərwazilardin ətünglar!
Həlkning yolini tüz kilip təyyarlanglar!
Yolni kətürünglar, kətürünglar;
Taxlarni elip taxliwetinglar;
Həlk-millətlər üqün yol kərsitidioɣan bir

61:10 «Mən Pərwərdigarni zor xad-huramlik dəp bilip xadlinimən... U nijatlikning kiyim-keqikini manga kiydürdi, ḥəkḳaniylik toni bilən meni pürkəndürdi» — Məsiḥ Hudaning Zion ḥəm əl-yurtlarni ḳutḳuzuxtiki hizmitini ada kilix üqün u təyyarlioɣan kiyim-keqəkni ḳobul kilidu. «Toy kilidioɣan yigit» ḥəm «toy kilidioɣan kiz» bolsa, əlwəttə naḥayiti dikḳət bilən ularning məhsus kiyimini kiyidu. Muxu kiyim pəkətla muxu məksət bilənla kiyilidu; ohxaxla Məsiḥ «adəmni ḳutḳuzux üqün» huxallik bilən Huda bərgən məhsus kiyimni kiyidu. Muxu kiyim uning kim ikənlikini, nemə ix kiloɣili kəlgənlikini kərsitidu; yəni nijat, mutlək ḥəkḳaniylikṭin ḥəm «kaḥinlik səllə» *(yəni insan üqün dua kilixtiki rol)*din ibarəttur. Dunyada kim muxundak «kiyim» kiyiwaloɣan peti pəyda bolsa, ḥərbir əkli bar adəm uni Huda əwətkən Məsiḥ dəp tonup yetixi kerək.

61:11 «Qünki zemin əzining bihini qikaroɣinidək,... Rəb Pərwərdigar ohxaxla barlik əllərning aldida ḥəkḳaniylikni ḥəm mədḥiyini ündüridu» — muxu ix Məsiḥning yənə bir huxallikining səwəbi — uning kilidioɣan hizmiti qokum muwəppəkiyətlik bolidu; u nijatni insaniyətkə yətküzüp nuroɣunlioɣan kixilərni gunahṭin ḳutḳuzidu.

62:2 Yəx. 65:15

62:4 «Mening huxallikim dəl uningda!» — ibraniy tilida «Hefzibaḥ». **«Nikaḥlanoɣan»** — ibraniy tilida «Biyulaḥ».

62:6 «Mən sepilliringda kəzətqilərni bekitip ḳoydum, i Yerusalem, ular kündüzmu ḥəm keqisimu aram almaydu; i Pərwərdigarni əslətküqi boloɣanlar, süküt kilmanglar!» — Məsiḥ muxu «kəzətqilər»ni, yəni «Pərwərdigarni əslətküqilər»ni əzigə ohxax Zion üqün tohtimay dua kilix hizmitigə bekitkən. Ularning dualiri Əziningkigə ohxax bolidu *(1-ayətni kərüng)*.

tuoŋni kətürünglar.
11 Mana, Pərwərdigar jahanning qət-
yakilirioŋa mundak dəp jakarlidi: —
Zion kizioŋa mundak dəp eytkin: —
«Kara, sening nijat-kutuluxung keliwatidu!
Kara, Uning Өzi aloŋan mukapiti Өzi bilən
billə,
Uning Өzining in'ami Өzigə həmrah bolidu.
12 Wə həklər ularni: «Pak-mukəddəs həlk»,
«Pərwərdigar həmjəmətlik kilip
kutkuzoŋanlar» dəydu;
Sən bolsang: «Intilip izdəlgən», «Heq
taxliwetilmigən xəhər» dəp atilisən.

«Kөzətqilər» bir adəmning keliwatkanlikini kəridu

63 1 «Bozrah xəhiridin qikkan, üstibexi
kenik kizil rənglik,
Kiyim-keqəkliri kaltis-karamət,
Zor küq bilən kol selip mengiwatkan,
Edomdin muxu yərgə keliwatkuqi kim?»
«Hakkaniylik bilən səzligüqi Mən,
Kutkuzuxka küq-kudrətkə Igə Boloŋuqi-
durmən».

2 «Üstibexingdikisi nemixka kizil,
Kandakşigə kiyim-keqəkliring xarab
kəlqikini qəyligüqiningkigə ohxap kaldi?».
3 «Mən yaloŋuz xarab kəlqikini qəylidim;
Bar əl-yurtlardin heqkim Mən bilən billə
boloŋini yok;
Mən ularni oŋəzipimdə qəylidim,
Kəhrimdə ularni dəssiwəttim;
Ularning kanliri kiyim-keqəklirim üstigə qa-
qridi;
Mening pütün üstibexim boyaldi;
4 Qünki kəlbimgə kisas küni pükülgənidi,
Xundakla Mən həmjəmətlirimni kutkuzidi-
oŋan yil kəldi;
5 Mən karisam, yardəm kiloŋudək heqkim yok
idi;
Heqkimning kollimaydioŋanlikini kərüp aza-
blinip kənglüm parakəndə boldi;
Xunga Өz bilikim Өzümgə nijat kəltürdi;
Өz kəhrim bolsa, Meni kollap Manga qidam
bərdi;
6 Xuning bilən əl-yurtlarni oŋəzipimdə dəssi-
wətkənmən,
Kəhrimdə ularni məst kiliwəttim,
Kanlirini yərgə təküwəttim».

62:10 «Өtünglar, dərwazilardin өtünglar! Həlkning yolini tüz kilip təyyarlanglar! Yolni kətürünglar, kətürünglar; taxlarni elip taxliwetinglar» — yolni, Israildiki tarkilip kətkən, baxka yurtlarda sürgün boloŋanlar, xundakla Hudani izdigən musapirlar bilən billə Zioŋa kəlməkqi boloŋanlar üqün təyyarlanglar, deməkqi bolsa kerək.

62:10 Yəx. 40:3; 57:14

62:11 «Kara, sening nijat-kutuluxung keliwatidu!... Uning Өzining in'ami Өzigə hamrah bolidu» — ayətning ikkinqi kismioŋa karioŋanda, munu «nijat-kutulux» **bir xəhs**, yəni Məsihning Өzidur; «Uning aloŋan mukapiti» həm «Uning Өzining in'ami» 10- həm 12-ayətkə karioŋanda dəl Өzi kutkuzoŋan «həlkim» həm «həlk-millətlər»din ibarəttur.

62:12 «Wə həklər ularni: «Pak-mukəddəs həlk»... dəydu» — «ular» dəl 10-ayəttə deyilgən, Zioŋa kəlməkqi boloŋan «həlk» həm «həlk-millətlər»dur. **«Sən bolsang: «Intilip izdəlgən»,... dəp atilisən»** — «sən» Zionning əzini kərsitidu.

63:1 «Hakkaniylik bilən səzligüqi Mən, kutkuzuxka küq-kudrətkə Igə Boloŋuqidurmən» — ayətning aldinki kismidiki soaloŋa jawab bərgüqi xübhisizki, 61:10-11-ayəttə «kaltis-karamət» kiyim-keqək kiyiwaloŋan», Өzi *(62-babta)* kөzətqilərni bekitkən Məsihdur. Birak uning kiyim-keqəkliri baxkiqə kərüngəkə, u yiraktin keliwatkan qaoŋda, ular uni toniyalmioŋan.

–«Bozrah» xəhiri tooŋruluk yənə 34-babni wə izahatlirini kərüng.

63:2 «Üstibexingdikisi nemixka kizil, kandakşigə kiyim-keqəkliring xarab kəlqikini qəyligüqiningkigə ohxap kaldi?» — Məsih kiyiwaloŋan kiyim əslidə «nijatning, hakkaniylikning» kiyimi *(bəlkim ap'ak)* boloŋandin keyin, «Nemixka kizil bolup kaloŋan» — dəp soraydu.

63:2 Wəh. 19:13

63:3 «Mən ularni oŋəzipimdə qəylidim» — «ular» *(nijatni rət kiloŋan)* yat əllərni kərsitidu *(6-ayətni kərüng)*.

63:4 «Mən həmjəmətlirimni kutkuzidioŋan yili» — demək, Hudaning nijatini kobul kiloŋan bəndiliri muxu dunyadiki barlik bozək kilixlardin, barlik ziyankəxlərdin azad kilinip ərkin bolux waktidur. Rəzillərning jazalinixi bilən ular ərkin bolidu.

63:4 Yəx. 61:2

63:5 «Өz kəhrim bolsa, Meni kollap Manga qidam bərdi» — muxu səzlərgə karioŋanda, insanlarni jazalax Huda həm Uning Məsihi üqün kəngligə intayin eoŋir kelidioŋan təs bir ixtur.

63:5 Yəx. 59:16

63:6 «Kəhrimdə ularni məst kiliwəttim» — bundak «məst kilix»ni qüxinix üqün, 51-bab, 17-, 21-22-ayətlərni yənə kerüng. Həlklərni məst kilidioŋan xarab «Pərwərdigarning kolidiki kəhrigə toloŋan kədəh»tiki «xarab»tur.

«Hudani əslətküqi kəzətqi»lərdin biri yənə dua kilidu

7 «Mən Pərwərdigarning xəpkətliri tooɣruluk
əslitip səzləymən;
Pərwərdigarning mədhiyəgə layik kiloɣanliri,
Uning rəhimdilliklirioɣa asasən,
Uning nuroɣunlioɣan xəpkətlirigə asasən,
Pərwərdigarning bizgə kiloɣan iltipatliri,
Israil jəmətigə iltipat kiloɣan zor yahxiliklири
tooɣruluk əslitip səzləymən;
8 U ularni: — «Ular Mening həlkim,
Aldamqilik kilmaydioɣan balilar» dəp,
Ularning Kutkuzoɣuqisi boldi.
9 Ularning barlik dərdlirigə Umu dərddax idi;
«Uning yüzidiki Pərixtisi» bolsa ularni
kutkuzoɣan,
U Əz muhəbbiti ħəm rəhimdillikі bilən ularni
ħəmjəmətlik kilip kutkuzoɣan;
Axu kədimki barlik künlərdə ularni Əzigə ar-
tip kətürgən;
10 Birak ular asiylik kilip Uning Mukəddəs
Rohioɣa azar bərdi;
Xunga ulardin yüz ərüp U ularning düx-
minigə aylinip,
Ularoɣa karxi jəng kildi.
11 Birak U: — «Musa pəyoɣəmbirim! Mening
həlkim!» dəp əyni künlərni əsləp tohtidi.
Əmdi Əz padisi boloɣanlarni padiqiliri bilən
dengizdin qikiriwaloɣuqi kəni?
Əzining Mukəddəs Rohini ularning arisioɣa
turoɣuzup koyoɣuqi kəni?

12 Uning güzəl xərəplik biliki Musaning ong
koli arkilik ularni yetəkligüqi boldi,
Əzi üqün mənggülük bir namni tikləp,
Ular aldida sularni bəlüwətküqi,
13 Ularni dalada ərkin kezip yüridioɣan attək,
Ħeq putlaxturmay ularni dengizning
qongkur yərliridin ətküzgüqi kəni?
14 Mallar jiloɣioɣa otlaxka qüxkəndək,
Pərwərdigarning Rohi ularoɣa aram bərdi;
Sən Əzüng güzəl-xərəplik bir namoɣa erixix
üqün,
Sən muxu yollar bilən həlkingni yetəkliding.
15 Aħ, asmanlardin nəziringni qüxürgin,
Sening pak-mukəddəsliking, güzəllik-
xəriping turoɣan makaningdin ħalimizoɣa
karap bakl!
Kəni otluk muhəbbiting wə küq-kudriting!?
Iqingni aoɣritixliring, rəhimdillikliring kəni?
Ular manga kəlgəndə besilip kaldimu?
16 Qünki gərqə Ibrahim bizni tonumisimu,
Yaki Israil gərqə bizni etirap kilmisimu,
Sən ħaman bizning Atimiz;
Sən Pərwərdigar bizning Atimizdursən;
Əzəldin tartip «Ħəmjəmət-Kutkuzoɣuqimiz»
Sening namingdur.
17 I Pərwərdigar, nemixka bizni yolliringdin
azduroɣansən?
Nemixka Əzüngdin korkuxtin yandurup
kənglimizni tax kiloɣansən?!
Kulliring üqün, Əz mirasing boloɣan kəbililər
üqün,
Yenimizoɣa yenip kəlgəysən!
18 Mukəddəs həlking pəkət azoɣinə wakitla
təwəlikigə igə bolalioɣan;

63:8 «U ularni: — «Ular Mening həlkim, aldamqilik kilmaydioɣan balilar» dəp, ularning Kutkuzoɣuqisi boldi» — muxu ayətlər Huda Israilni Misirdin kutkuzup qikaroɣan wakitni kərsitidu. Xu qaoɣni Israilning «tuoɣuluxi», yəni «yengi bir həlk, yengi bir millət» boluxi dəp ħesablioɣili bolidu.

63:9 «Uning Pərwərdigarning yüzidiki Pərixtisi» — muxu zat dəl Təwrat-zəburda kəp yərlərdə «Pərwərdigarning Pərixtisi» dəp atilidu.

63:9 Kan. 7:7, 8, 9

63:10 «birak ular asiylik kilip uning Mukəddəs Rohioɣa azar bərdi» — muxu sözgə karioɣanda «Hudaning Mukəddəs Rohi» qokum Hudaning Əzidin *(demək, Huda'Atidin)* ayrim bir Xəhsdur.

63:10 Qəl. 14:11; Zəb. 78:56-59; 95:9-11

63:11 «Əz padisi boloɣanlar» — Israil həlki. **«Əz ... padiqiliri»** — xübhisizki, Musa pəyoɣəmbər, akisi Ħarun ħəm aqisi Məryəm, xundakla bəlkim Yəxua pəyoɣəmbər idi.

63:13 Zəb. 105:37

63:15 Kan. 26:15

63:16 «gərqə Ibrahim bizni tonumisimu, Yaki Israil gərqə bizni etirap kilmisimu,...» — Ibrahim ħəm Israil *(ularning ata-bowiliri)* heli burunla aləmdin kətkənidi, əlwəttə. Muxu sezning mənisi, nawada atimiz Ibrahim yaki Israil *(yəni Yakup)* muxu aləmdə tehi turoɣan bolsa, bizning naqar əħwalimizni, əhlaksizlikimizni, pəzilətsizlikimizni kərüpla intayin bizar bolup: «Muxu həlk bizning əwladimiz bolmisa kerək» — dəp bizlərni etirap kilmasliki mumkin, deməkqi.

Düxmənlirimiz muqəddəs jayingni ayaoı asti kildi;
19 Xuning bilən biz uzundin buyan Sən idarə
kilip bakmioıan,
Sening naming bilən atilip bakmioıan bir
həlktək bolup kalduk!

Duaning dawami

64 1-2 Ah, Sən asmanlarni yirtiwetip,
Yərgə qüxkən bolsang'idi!
Taoılar bolsa yüzüng aldida erip ketətti!
Mana muxundak boloıanda tuturukka ot
yakkandək,
Ot suni kaynatkandək,
Sən namingni düxmənliringgə ayan kiloıan
bolatting,
Əllər yüzüngdinla titrəp ketətti!
3 Sən biz kütmigən dəhxətlik ixlarni kiloıan
waktingda,
Sən qüxkəniding;
Yüzüngdin taoılar rastla erip kətti!
4 Səndin baxka Özigə təlmürüp kütkənlər
üqün ixligüqi bir Hudani,
Adəmlər əzəldin anglap bakmioıan,
Kulakka yetip bakmioıan,
Kəz kərüp bakmioıandur!
5 Sən hakkaniylikni yürgüzüxni hursənlik
dəp bilgən adəmning,
Yəni yolliringda mengip, Seni seoıin-
oıanlarning hajitidin qikkuqi həmrahdursən;
Birak mana, Sən oəzəptə boldung,
Biz bolsak gunahta bolduk; Undak ixlar uzun
boluwərdi;
Əmdi biz kutkuzulamduk?
6 Əmdi biz napak bir nərsigə ohxax bolduk,
Kiliwatkan barlik «hakkaniyətlirimiz» bolsa
bir əwrət latisioıila ohxaydu, halas;
Hammimiz yopurmaktək hazan bolup kəttuk,
Kəbihliklirimiz xamaldək bizni uqurup taxli-
wətti.
7 Sening namingni qakirip nida kiloıuqi,
Iltipatingni tutuxka kozoıaloıuqi heq yoktur;
Qünki Sən yüzüngni bizdin kaqurup yoxur-
dung,
Kəbihliklirimizdin bizni solaxturoıuzdung.
8 Birak hazir, i Pərwərdigar, Sən bizning
Atimizdursən;
Biz seoıiz lay, Sən bizning sapalqimizdursən;
Hammimizbolsakkolungdayasaloıandurmiz;
9 I Pərwərdigar, bizgə karatkan oəzipingni
zor kilmioıaysən,
Kəbihlikni mənggügiqə əsləp yürmigin;
Mana, karioıin, hammimiz Sening həlking-
durmiz!
10 Mukəddəs xəhərliring janggal,
Zionmu janggal bolup kaldi;
Yerusalem wəyran boldi;
11 Ata-bowimiz Seni mədhiyiligən jay,
Pak-mukəddəslik, güzəl-parlaklik turaloıusi
boloıan əyimiz bolsa ot bilən kəyüp kül boldi;
Kədir-kimmətlik nərsilirimizning hammisi
wəyran kiliwetildi.
12 Muxu ixlar aldida Özüngni qətkə alamsən,
i Pərwərdigar?

63:18 «Düxmənlirimiz mukəddəs jayingni ayaoı asti kildi» — Yəxayaning əmridə Hudaning mukəddəs ibadəthanisi tehi məwjut idi. Xuning bilən pəyoıəmbər bu bexarəttə əzidin keyinki bir dəwrni kəzdə tutkan boluxi kerək. Yerusalemdiki xu ibadəthana miladiyədin ilgiriki 586-yili wəyran kilindi. Bexarət muxu wəkədin keyinki dəwrning bolidioıan hessiyatlirini, arzu-hiyallirini həm dualirini kərsətsə kerək.

63:18 Zəb. 74:3-8

64:1-2 «Ah, Sən asmanlarni yirtiwetip, yərgə qüxkən bolsang'idi! Taoılar bolsa yüzüng aldida erip ketətti!» — baxka birhil tərjimisi: «Ah, Sən asmanlarni yirtiwetip, yərgə qüxsəng iding! Taoılar bolsa yüzüng aldida erip ketətti!».

64:3 «Yüzüngdin taoılar rastla erip kətti!» — Israillar Misirdin qikkandin keyin, Huda ularoıa Musa pəyoıəmbər arkilik mukəddəs kanun-pərmanlirini bərgən waktida, Sinay taoıliri xundakla erip kətti. Yəxaya pəyoıəmbər bəlkim muxu ixlarni kəzdə tutidu.

64:4 Zəb. 31:19,20; 1Kor. 2:9

64:6 Zəb. 90:5-8

64:9 Zəb. 79:8

64:11 «...Pak-mukəddəslik, güzəl-parlaklik turaloıusi boloıan əyimiz bolsa ot bilən kəyüp kül boldi» — muxu ayəttiki «əyimiz» mukəddəs ibadəthana, əlwəttə. «Əy» degən səzning ixlitilixi bolsa, Hudaning əsli ularning arisida *(ibadəthanisida)* turoıanlikini təkitləydu. «Kədir-kimmətlik nərsilirimiz»ning əng esili bolsa yənila ibadəthanidiki buyum-jabduklar boloıanidi.
–Babilliklarning Yerusalemni, jümlidin mukəddəs ibadəthanini wəyran kiloıanlikı bəlkim muxu bexarəttin keyinki 100 yil ətrapida boldi *(miladiyədin ilgiriki 586-yili)*. Muxu ayəttə, pəyoıəmbər *(63:15-19-ayətlərdiki əhwaloıa ohxax)* əzi axu dəwrdə turoıandək səz kilidu; u axu dəwrdikilərgə wəkil bolup dua kilidu.

Süküt kilip turamsən?
Bizni boluxiqə har kilip uruwerəmsən?»

Hudaning duaoɣa bərgən jawabi «Yengi ixlar», yengi asman-zemin

65 [1] Əzəldin Meni izdimigənlərgə Meni
sorax yolini aqtim;
Mən Өzümgə intilmigənlərgə Өzümni
tapkuzdum.
Mening namim bilən atalmioɣan yat bir əlgə
Mən: — «Manga kara, Manga kara» — dedim.
[2] Birak yaman yolda mangidioɣan,
Өzining pikir-hiyalioɣa əgixip mangidioɣan,
Asiylik kiloɣuqi bir həlkkə bolsa Mən kün
boyi kolumni uzitip intilip kəldim..
[3] Yəni baoɣlarda kurbanlik kilip,
Ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp,
Kəz aldimdila zərdəmgə tegidioɣan bir həlk;.
[4] Ular kəbrilər arisida olturidu,
Məhpiy jaylardimu tünəp olturidu;
Ular qoxka gəxini yəydu,
Kazan-kaqilirida harkandak yirginqlik nərsi-
lərning xorpisi bar..
[5] Ular: «Өzüng bilən bol,
Manga yekinlaxkuqi bolma;
Qünki mən səndin pakmən» — dəydu;
Muxular dimioɣimoɣa kirgən is-tütək,
Kün boyi əqməy turidioɣan ottur!
[6-7] Mana, Mening aldimda pütüklük turiduki:
—
Mən süküt kilip turmaymən — dəydu
Pərwərdigar —
Bəlki ham silərning kəbihlikliringlarni,
Xundakla taoɣ qokkilirida isrik yakkan,
Dənglər üstidimu Meni hakarətligən ata-
bowiliringlarning kəbihliklirini birliktə
kayturimən,
— Xularni əz kuqaklirioɣa kayturimən;
Bərhək, Mən ilgiriki kiloɣanlirini əz
kuqaklirioɣa əlqəp kayturimən..
[8] Pərwərdigar mundak dəydu: —
Sapak üzümning «sarkindi xirnə»si kərün-
gəndə,
Həklərning: «Uni qəyliwetip wəyran
kilmi-sun, qünki uningda bərikət turidu»
deginidək,
Mən Өz kullirimning səwəbidinla xundak
kilimənki,
Ularning hammisini wəyran kilmaymən..
[9] Xundak kilip Mən Yakuptin bir nəsilni,
Yəhudadinmu taoɣlirimoɣa bir igidarni
qikirimən;
Xuning bilən Mening tallioɣanlirim zeminoɣa
igə bolidu,
Mening kullirim xu yərdə makanlixidu..
[10] Meni izdigən həlkim üqün,
Xaron bolsa yənə koy padilirioɣa kotan,
Ahor bolsa kala padilirioɣa konaloɣu bolidu..

65:2 «yaman yolda mangidioɣan...» — ibraniy tilida «yahxi əməs yolda mangidioɣan...».

65:3 «Ular... baoɣlarda kurbanlik kilip, ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...» — baoɣlar pat-pat «Baal» degən butka qokunidioɣan jaylar bolup kalatti. Kurbanlikni bolsa pəkət ibadəthanidila kilsa bolatti; uningdin baxka «kurbangah»larni pəkət taxlar yaki tuprak katarlik təbiiy materiyallardinla yasioɣili bolatti. **«Ularni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...»** — yaki «huxbuyni hixlik supilar üstidimu kəydürüp...».

65:4 «ular kəbrilər arisida olturidu, məhpiy jaylardimu tünəp olturidu» — muxu kixilərning mazarlarda, «məhpiy jaylar»da olturup tünəxtiki məksiti, xübhisizki, «ata-bowilirining rohliri»oɣa dua kilip alakilixix, xundakla jin-xaytanlar bilən alakilixix idi. Ələklərning rohliri bilən alakə kilixka urunux Təwratta kət'iy mən'i kilinidu.

65:6-7 «silərning kəbihlikliringlarni, xundakla taoɣ qokkilirida isrik yakkan, dənglər üstidimu Meni hakarətligən ata-bowiliringlarning kəbihliklirini birliktə kayturimən» — taoɣlarning qokkiliri yaki dənglər pat-pat butka qokunidioɣan jaylar bolup kalatti. Xuning bilən Musa pəyoɣəmbər taoɣ yaki dənglər üstidə kurbanlik kilixnimu mən'i kiloɣan. Ayəttə kərsitilgən muxu kilmixliri, xübhisizki, butpərəslik idi. **«Bərhək, Mən ilgiriki kiloɣanlirini əz kuqaklirioɣa əlqəp kayturimən»** — baxka birhil tərjimisi: «Bərhək, ularning kiloɣanlirini əz kuqaklirioɣa kayturuwetix Mening birinqi iximdur».

65:8 «Sapak üzümning «sarkindi xirnə»si kerüngəndə, həklərning: «Uni qəyliwetip wəyran kilmisun, qünki uningda bərikət turidu» deginidək,...» — Kanaanda *(Pələstində)* üzümdin «əzi qikkan» xirnə bolsa intayin ətiwarlinidu; səwəbi, uningdin ixlinidioɣan xarab intayin mezilik bolidu. Xunga məlum bir sap üzümdin muxu «sarkindi xarab» qikkanliki baykalsa, u baxka üzüm sapakliri bilən koxup qəyliwetilməydu, «xirnə qikkuqə» ayrim koyulidu. Xuning bilən Huda Өzigə sadik boloɣan «kaldilar» Israilda bar bolsila, ularni yokatmaydu. Biz yukiriki bablardin bilimizki, muxu «igidar» nəsil *(9-ayət)* dəl «Pərwərdigarning kuli»ningki, yəni Məsihning nəslidur.

65:9 «Mən Yakuptin bir nəsilni, Yəhudadinmu taoɣlirimoɣa bir igidarni qikirimən» — demək, Huda «kaldisi»din, əzigə sadik yengi bir dəwrni qikiridu, ularni «mukəddəs zemin»oɣa igə kilidu.

65:10 «Xaron bolsa yənə koy padilirioɣa kotan, Ahor

[11] Birak Pərwərdigarni taxlap,
Mukəddəs teoɣimni untuoɣuqi,
«Tələy» degən but üqün dastihan saloɣuqi,
«Təkdir» degən but üqünmu əbjəx xarabni kuyup kaqilarni tolduroɣuqisilər,
[12] Mən silərni kiliqka «təkdir» kildim,
Silərning ḥəmminglar kiroɣinqilikta bax egisilər;
Qünki Mən qakirdim, silər jawab bərmidinglar;
Mən səz kildim, silər kulak salmidinglar;
Əksiqə nəzirimdə yaman boloɣanni kiliwatisilər,
Mən yakturmaydioɣanni tallioɣansilər.
[13] Xunga, Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mening kullirim yəydu,
Silər aq kalisilər;
Mana, Mening kullirim iqidu,
Birak silər ussuz kalisilər;
Mana, Mening kullirim xadlinidu,
Silər xərməndiliktə kalisilər;
[14] Mana, kənglidiki xad-huramlikтin kullirim nahxa eytidu,
Silər kəngüldiki azabtin zar-zar yioɣlaysilər,
Roḥ-kəlb sunukluqidin nalə-pəryad kətürisilər.
[15] Isminglarni Mening tallioɣanlirimoɣa lənət boluxka kaldurisilər.
Rəb Pərwərdigar seni əltüridu,
Ḥəm uning kullirioɣa baxka bir isimni koyup beridu.
[16] Xuning üqün kimki əzigə bir bəhtni tilisə,
«Amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu;
Kimki kəsəm iqməkqi bolsa,
Əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən kəsəm iqidu;
Qünki burunki dərd-ələmlər untuloɣan bolidu,
Qünki ularni kəzümdin yoxurdum.
[17] Qünki karanglar, Mən yengi asmanlarni wə yengi zeminni yaritimən;
Ilgiriki ixlar ḥeq əslənməydu,
Ḥətta əskə kəlməydu.
[18] Əksiqə silər Mening yaritidioɣanlikimdin huxallininglar;
Mənggügə xad-huramlikta bolunglar,
Qünki Mən Yerusalemni xad-huramlik,
Uning həlkini huxallik bərgüqi kilip yaritimən.
[19] Özümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən,
Xundakla Öz həlkimdin huxallinimən;
Uningda nə yioɣa awazi,
Nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu;

---

bolsa kala padilirioɣa konaloɣu bolidu» — Xaron bolsa Pələstinning oɣərb təripidə, əsli intayin munbət jay idi. Xu rayon bəlkim Asuriyə *(ḥəm keyinki Babillikлarning)* bulangqlikliri tüpəylidin kakaslixip kətkən boluxi mumkin. Ahor bolsa xərkiy tərəptə bolup anqə munbət əməs idi. Israillar Ahorda Hudaoɣa kattik asiylik kiloɣanidi *(Təwrattiki «Yəxua» 7-babni kərüng)*. Birak ḥazir u Hudaning lənitigə uqrimay, munbət bolup ketidu. Pələstindiki bu ikki jay ḥəm arilikidiki barlik Pələstin zeminliri oɣərbtinxərkkiqə pütünləy əsligə kaltürülidu, bəlki tehimu awat əḥwaloɣa kaltürülidu, deməkqi.

65:11 «Tələy» — *(ibraniy tilida «Gad» deylidu)* Suriyədiki bir but. **«Təkdir»** — yənə bir but — əsli ibraniy tilida «Məniy»; buning mənisi «təkdir» «təkşimat, sanilix» idi.

65:16 «Xuning üqün kimki əzigə bir bəhtni tilisə, «amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu» — Hudaning Öz kullirioɣa bərgən wədilirini *(8-14-ayəttiki)* əməlgə axuroɣanlikini kərgən həklər Hudani bolsa «Amin» degüqi Huda *(yaki «Amin»ning Igisi Huda»)*, yəni məmin bəndilirining dualirini anglaydioɣan Huda, dəp bilidu. «Amin» degən səzning toluk mənisi tooɣruluk «Təbirlər», xundakla «2Kor.» 1:20nimu kərüng. **«Kimki kəsəm iqməkqi bolsa, əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən kəsəm iqidu; qünki burunki dərd-ələmlər untuloɣan bolidu, qünki ularni kəzümdin yoxurdum»** — Hudaning səltənitidə boloɣanlar burunki *(bolupmu əz gunaḥliri tüpəylidin pəyda boloɣan)* dərd-ələmlərni esigə kəltürməydu; qünki Huda Özi ularning gunaḥsəwənliklirini untuoɣan bolidu.

65:19 Özümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən, xundakla Öz həlkimdin huxallinimən; uningda nə yioɣa awazi, nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu» — «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem» tooɣruluk azrak tohtitayli. Injildiki «Wəḥiy» degən kisimoɣa asasən bilimizki, Məsih **muxu dunyada** ming yil həkümranlik kilidu. Xu həkümranlikidiki əḥwal Yəxaya pəyoɣəmbərning bexaritidək bolidu. U tehi ahirki «yengi asmanlar, yengi zemin» əməs; qünki muxu ayətlərgə karioɣanda, əlüm degən ix *(məyli adəmlər uzun ömürlük bolsimu)* tehi məwjut; gunaḥ tehi məwjut; [ahirki «yengi asmanlar, yengi zemin» mənggülük bolidu; ularda əlümmu yok, gunaḥ yok. Injildiki «Wəḥiy» 21-22-bablarni kərüng. Məsih muxu dunyada ming yil həkümranlik kilidioɣan «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem» bizning mənggülük «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem»ning kandak bolidioɣanlikini qüxiniximizgə zor yardəm beridu; bu ikkisining ohxax yərliri kəp *(məsilən, koɣunq, dərd-ələm yokitiloɣanliki)*; Huda zamanlarning əng ahirida ming yillik «yengi asmanlar,

20 Uningda yənə birnəqqə künlük qaqrap
kətkən bowak bolmaydu,
Yaki wakti toxmay wakitsiz kətkən boway
bolmaydu;
Yüz yaxka kirgən bolsa «yigit» sanilidu,
Xuningdək gunahkar yüz yaxka kirip ölgən
bolsa «Hudaning lənitigə uqriɣan» dəp
hesablinidu..
21 Ular öylərni salidu, ularda turidu;
Ular üzümzarlarni bərpa kilidu, ulardin
mewə yəydu;
22 Ular yasiɣan öylərdə, baxka birsi turmay-
du;
Tikilgən üzümzarlardin, baxka birsi mewə
elip yeməydu;
Qünki həlkimning künliri dərəhning əmri-
dək bolidu;
Mening tallioanlirim özliri öz koli bilən
yasioanliridin öz əmridə toluk bəhrimən
bolidu..
23 Ularning kiloan əmgiki bikarоɣa kətməydu;
Yaki ularning baliliri tuouloanda keləqiki
tooruluk wəhimə məwjut bolmaydu;
Qünki ular Pərwərdigar bəht ata kiloan
nəsildur,
Ularning pərzəntlirimu xundak..
24 Wə xundak boliduki,
Ular nida kilip qakirmastinla,
Mən ijabət kilimən;
Ular dua kilip səzləwatkinidila,
Mən ularni anglaymən.
25 Bərə həm paklan bilən billə ozukinidu;
Xir bolsa kalidək saman yəydu;
Yilanning rizki bolsa topa-qangla bolidu.
Mening mukəddəs teoimning həmmə yeridə
heq ziyankəxlik bolmaydu;
Heq buzounqilik bolmaydu, dəydu
Pərwərdigar.

Hudaning jawabi — dawami

66 1 «Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Asmanlar Mening təhtim,
Zemin bolsa ayaolirimoa təhtipərimdur,
Əmdi Manga kandak öy-imarət
yasimakqisilər?
Manga kandak yər aramgah bolalaydu?..
2 Bularning həmmisini Mening kolum
yaratkan, ular xundak boloaqkila barlikka
kəlgən əməsmidi? — dəydu Pərwərdigar, —
Lekin Mən nəzirimni xundak bir adəmgə
salimən:
— Məmin-kəmtər, rohi sunuk,
Səzlirimni angliɣanda korkup titrək
basidioan bir adəmgə nəzirimni salimən.
3 Kala soyoan kixi adəmnimu öltüridu,
Kozini kurbanlik kiloan kixi itning boynini
sundurup öltüridu;

yengi zemin, yengi Yerusalem»ni mənggülük «yengi asmanlar, yengi zemin, yengi Yerusalem»oa aylanduridu. –Məsihning ming yillik səltəniti tooɣrisida «Təbirlər»nimu kərüng.

65:20 «Xuningdək gunahkar yüz yaxka kirip ölgən bolsa «Hudaning lənitigə uqrioan» dəp hesablinidu» — adəmlərning kəpinqisi nahayiti qong yaxtila əlidioan boloaqka, «yüz yaxta ölgən» bolsa, pakətla «nahayiti bir yigit» dəp karilidu; həklər uning gunah kiloanlikini bilip kalsa, uni «xunqə yax turupla ölgən, qokum Hudaning lənitigə uqrioan bolsa kerək» dəp karaydu.

65:22 «Ular yasioan öylərdə, baxka birsi turmaydu; tikilgən üzümzarlardin, baxka birsi mewə elip yeməydu» — ibraniy tilida «ularning kuruluxlirida baxkilar turidioan, ularning tikkinidin baxkilar yəydioan halət bolmaydu». **«dərəhning əmri»** — əlwattə intayin uzun bolidu; dərəhning özi intayin mukim, puhta yaxaydu; səzlər muxu jəhətnimu iqigə alsa kerək. **«...öz koli bilən yasioanliridin öz əmridə toluk bəhrimən bolidu»** — ibraniy tilida «öz koli bilən yasioanliri özi upraydu» — demək, pütün əmridə toluk ixlitidu.

65:23 «Qünki ular Pərwərdigar bəht ata kiloan nəsildur» — yaki «qünki ular Pərwərdigar bəht ata kiloan *(zat)*ning nəslidur». Muxu tərjimisi tooɣra bolsa «Pərwərdigar bəht ata kiloan *(zat)*» Məsihni kərsətkən bolidu, əlwattə.

65:25 «Yilanning rizki bolsa topa-qangla bolidu» — Erəm baoqisida Huda yilanoa: «Topa-qangni yəysən» degən lənətni qüxürgənidi. Birak hazir uning yegənliri **pakət** topa-qang bolidu; u heq adəm yaki baxka haywanoa ziyan yətküzəlməydu.

65:25 Yəx. 11:6, 7, 8, 9; Mat. 18:3

66:1 «Zemin bolsa ayaolirimoa təhtipərimdur» — «təhtipər» padixah təhtkə olturoanda ayaolirini dəssətkən kiqik orunduk. **«Əmdi Manga kandak öy-imarət yasimakqisilər? Manga kandak yər aramgah bolalaydu?»** — birinqi ayət bəlkim Hudaning 64-bab, 11-ayəttiki soaloa beridioan asasiy jawabi. Huda «ibadəthana»ni anqə muhim dəp karimisimu, insanlar Özigə atap saloan ibadəthanini qokum kəmsitidu degili bolmaydu *(20- həm 2-ayətkə karioanda, kəlgüsidiki «ming yillik səltəniti»də bir «mukəddəs ibadəthana» bolidu; birak Hudaning nəziri (2-ayətkə asasən)* heqkandak öy-imarəttə əməs, bəlki Özidin korkidioan məmin bəndiliridə turidu.

66:1 1Pad. 8:27; 2Tar. 6:18; Ros. 7:48,49; 17:24

Manga ḥədiyə tutquqi qoxqa qeninimu tutup
bərməkqidur;
Duasini əslitixkə huxbuy yakquqi
məbudqimu mədḥiyə oquydu;
Bərḥək, ular əzi yakturidioqan yollirini
tallioqan,
Kəngli yirginqlik nərsiliridin hursən bolidu.
4 Xunga Mənmu ularning külpətlirini
tallaymən;
Ular dəl qorqidioqan wəḥimilərni bexioqa
qüxürimən;
Qünki Mən qakiroqinimda, ular jawab
bərmidi;
Mən səz qiloqinimda, ular qulaq salmidi;
Əksiqə nəzirimdə yaman boloqanni qildi,
Mən yakturmaydioqanni tallidi».
5 «I Pərwərdigarning səzi aldida qorqup
titrəydioqanlar,
Uning deginini anglanglar: —
«Silərni namimoqa sadiq boloqanliqinglar
tüpəylidin qətkə qakqanlar bolsa,
Yəni silərdin nəprətlinidioqan qerindax-
liringlar silərgə: —
«Qeni Pərwərdigarning uluoqluqi ayan
qilinsun,
Xuning bilən xadliqinglarni kərələydioqan
bolimiz!» — dedi;
Birak xərməndiliktə qaloqanlar əzliri bolidu.
6 Anglanglar! — xəḥərdin kəlgən qukan-
sürənlər!
Anglanglar! — ibadəthanidin qikqan awazni!
Anglanglar! — Pərwərdigar Əz düxmənlirigə
yamanliklirini qayturuwatidu!»

Israilning yengidin tuoquluxi

7 — Toloqiki tutmayla u boxinidu;
Aoqriki tutmayla, ooqul bala tuoqidu!
8 Kimning muxundak ix tooqruluk həwiri
bardu?
Kim muxundak ixlarni kərüp bakqan?
Zemin bir həlkni bir kün iqidila tuoqidioqan
ix barmu?
Dəkikə iqidila bir əlning tuoquluxi mumkin-
mu?
Qünki Zionning əmdila toloqiki tutuxioqa, u
ooqul balilirini tuoqdi!
9 Birsini boxinix ḥalitigə kəltürgən bolsam,
Mən balini qikaroquzmay qalamtim? — dəydu
Pərwərdigar,
Mən Əzüm tuoqduroquqi tursam, baliyatquni
etiwetəmdimən? — dəydu Hudaying.
10 Yerusalem bilən billə xad-huramlikta
bolunglar;
Uni səygüqilər, uning üqün huxallininglar!
Uning üqün qayoqu-ḥəsrət qəkkənlər,
Uning bilən billə xadlik bilən xadlininglar!
11 Qünki silər uning təsəlli beridioqan
əmqəkliridin emip qanaətlinisilər;
Qünki silər qanoquqə iqip qikisilər,
Uning xan-xəripining zorlukidin
kənglünglar hursən bolidu».
12 Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mən uningoqa taxqan dəryadək aram-hatir-
jəmlikni,
Texip kətkən ekimdək əllərning xan-
xərəplirini sunup berimən;
Silər emisilər,
Silər yanpaxqa elinip kətürülisilər,

66:3 «Kala soyoqan kixi adəmnimu əltüridu, ... duasini əslitixkə huxbuy yakquqi məbudqimu mədḥiyə oquydu; bərḥək, ular əzi yakturidioqan yollirini tallioqan, kəngli yirginqlik nərsiliridin hursən bolidu» — muxu ayəttiki kixilər kərünüxtə Hudaoqa ibadət qilidu; ular kala-kozini soyup qurbanlik qilidu, axlik ḥədiyəsi qilidu, huxbuynimu Hudaoqa atap yakidu; birak bundak qilixliri bilən təng ular qatillik qilidu, hurapiy ixlarni qilidu *(itning boynini sundurux)*, butlaroqa qokunup ḥaram qurbanliklarnimu qilidu.

66:4 Pənd. 1:24; Yəx. 65:12; Yər. 7:13

66:5 Yəx. 5:19

66:6 «Anglanglar! — xəḥərdin kəlgən qukan-sürənlər! Anglanglar! — ibadəthanidin qikqan awazni! Anglanglar! — Pərwərdigar Əz düxmənlirigə yamanliklirini qayturuwatidu!» — bu bexarət Yəxayaning keyinki dəwridiki Yerusalem, jümlidin ibadəthanining wəyran qilinixini *(miladiyədin ilgiriki 586-yili)* ḥəm bəlkim ahirki zamanlardiki ohxap ketidioqan bir ixnimu kərsitidu.

66:7 Wəḥ. 12:1-6

66:8 «Kimning muxundak ix tooqruluk həwiri bardu? ... Zemin bir həlkni bir kün iqidila tuoqidioqan ix barmu? Dəkikə iqidila bir əlning tuoquluxi mumkinmu? Qünki Zionning əmdila toloqiki tutuxioqa, u ooqul balilirini tuoqdi!» — muxu 7- ḥəm 8-ayəttə eytiloqan ixlar birakla Yerusalemning wəyran qilinixidin *(6-ayət)* ahirki zamanda «Zion-israil towa qilip yengidin tuoquluxi» əməlgə axurulup, ularning Hudaning aldida ḥəkikiy «Əz həlkim» boluxioqa atlap etidu.

66:11 «uning xan-xəripining zorlukidin kənglünglar hursən bolidu» — baxqa birhil tərjimisi: — «uning xərəplik baoqir-kəksidin kənglünglar hursən bolidu».

Etəktə əkilitilisilər.
13 Huddi ana balisioŋa təsəlli bərgəndək,
Mən xundaq silərgə təsəlli berimən;
Silər Yerusalemda təsəlligə igə bolisilər.
14 Silər bularni kərgəndə kənglünglar xadlinidu,
Sənggəkliringlar yumran ot-qəptək yaxnap ketidu;
Xuning bilən Pərwərdigarning qoli Өz qullirioŋa ayan kilinidu,
U düxmənlirigə kəhrini kərsitidu.
15 Qünki oŋəzipini kəhr bilən,
Tənbihini ot yalqunliri bilən qüxürüxi üqün,
Mana, Pərwərdigar ot bilən kelidu,
U jəng harwiliri bilən quyundək kelidu.
16 Qünki ot bilən həm kiliq bilən Pərwərdigar barlik ət igilirini sorak kilip jazalaydu;
Pərwərdigar əltürgənlər nuroŋun bolidu.
17 «Baoŋqilar»oŋa kirix üqün pakizlinip,
Өzlirini ayrim tutup,
Otturida turoŋuqining gepigə kirgənlər,
Xundakla qoxka gəxini, yirginqlik boloŋanni,
jümlidin qaxkanlarni yəydioŋanlar bolsa jimisi təng tügixidu — dəydu Pərwərdigar.
18 Qünki ularning kiloŋanliri həm oylioŋanliri Mening aldimdidur;
Birak barlik əllər, həmmə tilda səzləydioŋanlarning yioŋilidioŋan wakti kelidu;
Xuning bilən ular kelip Mening xan-xəripimni kəridu;
19 Wə Mən ularning arisida bir karamət bəlgini tikləymən;
Həm ulardin kəqip kutuloŋanlarni əllərgə əwətimən;
Nam-xəhritimni anglimioŋan, xan-xəripimni kərüp bakmioŋan Tarxixka, Liwiyəgə, okyaqilikta dangki qikkan Ludka, Tubal, Gretsiyəgə həm yirak qətlərdiki arallaroŋa ularni əwətimən;
Ular əllər arisida Mening xan-xəripimni jakarlaydu.
20 Xuning bilən Israillar axlik hədiyəsini pakiz kaqilaroŋa koyup Pərwərdigarning əyigə elip kəlgəndək,
Xular bolsa, Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan hədiyə süpitidə kerindaxliringlarning həmmisini əllərdin elip kelidu;
Ularni atlaroŋa, jəng harwilirioŋa, sayiwənlik harwa-zəmbillərgə, kəqirlaroŋa həm nar təgilərgə mindürüp mukəddəs teoŋimoŋa, yəni Yerusalemoŋa elip kelidu, — dəydu Pərwərdigar.
21 Həm Mən ulardin bəzilirini kahinlar həm Lawiylar boluxka tallaymən — dəydu Pərwərdigar.
22 Qünki Mən yaritidioŋan yengi asmanlar həm yengi zemin Өzümning aldida daim turoŋandək,

66:12 Yəx. 49:22; 60:4
66:15 2Təs. 1:7-8, 2:8
66:17 ««Baoŋqilar»oŋa kirix üqün pakizlinip,...» — bəlkim butpərəslik hərikətlirigə katnixix üqün, muxu «pakizlinix» ixlirini kilidu. **«Otturida turoŋuqi»** — bəlkim butpərəsliktə yetəkqilik «pir» rolini aloŋuqi.
66:18 «Qünki ularning kiloŋanliri həm oylioŋanliri Mening aldimdidur» — bu ayətning birinqi yerimini tərjimə kilix təs. Alimlar pəkət uning mənisini tərjimə kiloŋinimizdək pərəz kilidu.

66:19 «ulardin kəqip kutuloŋanlarni əllərgə əwətimən» — «ulardin» degənlik: *(1)* 16-ayəttə eytiloŋan jazaliridin *(«ot həm kiliq»tin)* yaki *(2)* «yat əllər arisidin» degən mənini bildüridu. **«həm ulardin kəqip kutuloŋanarni əllərgə əwətimən»** — baxka birhil tərjimisi: «həm kəqip hayat kaloŋanlardin bəzilirini *(yat)* əllərgə əwətimən». **«Tarxix»...«Lud»... «Tubal»...** — xübhisizki, muxu yurtlarning isimliri pütün dunyadiki yurtlaroŋa wəkillik kilidu. «Tarxix» üqün 60-bab, 9-ayəttiki izahatni kərüng; «Lud» bolsa bəlkim ximaliy Afrikida; Tubal bəlkim hazirdiki Rusiyəni kərsitidu *(bəlkim Rusiyəning kona paytəhti «Tobolsk» bilən munasiwiti bar)*.
–Nemixka «Lud» tooŋruluk «okyaqilikta dangki qikkan» deyilidu? Pərizimizqə, Huda əwətkən əlqilərning hizmitining hətəri bar, dəp kərsətməkqi.
66:20 «Xular bolsa, Pərwərdigaroŋa atap beoŋixlioŋan hədiyə süpitidə kerindaxliringlarning həmmisini əllərdin elip kelidu» — bizningqə «xular» Hudaning hux həwirini koboul kiloŋan «yat əllər»ni kərsitidu. Ular huxal bolup, Hudaning xapaitini kayturux üqün, ziyankəxlikkə uqrioŋan, tarkilip kətkən Yəhudiylarning өz yurti Yerusalemoŋa kaytixioŋa yardəm kiliximiz kerək dəp harhil wasitilər bilən səpərdə ularoŋa yelənqük bolidu.
66:21 «kahinlar» — «kahinlar»ning həlkkə wəkil bolup ularning kurbanliklirini ibadəthanidiki kurbangah üstidə kəydürüx hizmiti bar idi. **«Lawiylar»** — kahinlarning yardəmqiliri. Demək, muxu «Yəhudiy əməs»lər Israil iqidə intayin imtiyazlik orunda wə wəzipidə bolidu.

Sening nəsling ḥəm isming turup saḳlinidu.
[23] Ḥəm xundaḳ boliduki, yengi aymu yengi ayda,
Xabat künimu xabat künidə,
Barliḳ ət igiliri Mening aldimoɣa ibadət ḳiloɣili kelidu — dəydu Pərwərdigar.
[24] — Xuning bilən ular sirtḳa qiḳip,
Manga asiylik ḳiloɣan adəmlərning jəsətlirigə ḳaraydu;
Qünki ularni yəwatḳan ḳurtlar əlməydu;
Ularni kəydürüwatḳan ot əqməydu;
Ular barliḳ ət igilirigə yirginqlik bilinidu.

66:22 «yengi asmanlar ḥəm yengi zemin» — bu tema tooɣruluḳ 65:17-ayəttiki izaḥatni kərüng
66:22 Yəx. 65:17; 2Pet. 3:13; Wəḥ. 21:1
66:23 «xabat küni» — «dəm elix muḳəddəs küni» yəni xənbə küni. Yuḳiriḳi 56-bab, 2-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«Barliḳ ət igiliri Mening aldimoɣa ibadət ḳiloɣili kelidu»** — pütkül insaniyət ḳiloɣan muxu ibadət iqidə, Yerusalemda ətküzülgən ibadət bolsa bəlkim wəkil boloɣanlar arḳiliḳ ətküzülidu. Jəsətlərgə guwaḥqi boloɣanlar *(24-ayət)* muxu wəkillər boluxi kerək.

Ⱪoxumqə səz

Kitabtiki 730 izaḥat tooɣruluⱪ

«Yəxaya» degən kitabtiki naḥayiti əḥmiyətlik, kəp tərəplimilik bexarətlərgə ⱪarita xuningoɣa layiⱪ birⱪədər təpsiliy «ⱪoxumqə səz» yezixⱪa tooɣra kelətti. Ularni bir-birlәp xərḥlәp, mukəmmәlrək «ⱪoxumqə səz» yazsaⱪ, uning 800 bəttin exip ketidioɣanliⱪini mәlqərliduⱪ. Xunga ḥazirqə undingdin waz kəqtuⱪ. Uning ornioɣa, oⱪurmənlərning dikⱪitini bexarətlərdiki sirliⱪ wə ajayib təpsilatlirioɣa ⱪaritix üqün, tekisttiki zərür dəp ⱪarioɣan məzmunlarni imkan bar təpsiliyraⱪ izaḥlaxⱪa tirixtuⱪ.

«Yəxaya»diki xeir xəkli tooɣruluⱪ

«Yəxaya» kitabida kəp muḥim tema xeirning dəl otturisidiki misrada bolidu. Xunga bu hil xeirlar «yerim ay» xəkillik ⱪurulmioɣa igə bolidu.

Təwəndə bu «yerim ay» xəkillik xeirdin ikkini kərsitimiz (birinqi misal pəⱪət birnəqqə ayəttin, ikkinqi misal üq babtin tərkib tapⱪan): —

1-misal: —

Isra›il jəmiyitining əḥwali (1-bab, 21-26-ayət)

(a)(1) «Sadiⱪ xəḥər»ning zawalliⱪi (21 (a)) (ayət)

(ə)(1) Ətkən wə bügünki künlərni selixturux:
Adalətning ornida ⱪatillⱪ bar (21(ə))

(b)(1) Pəzilət daxⱪaloɣa aylinip kətti (22)

(p)(1) Qiriklixip kətkən ḥəkümdarlar (23)

(p)(2) Ḥəmmigə ḥəkümran Huda rəzillikni jazalaydu (24)

(b)(2) Daxⱪal tawlinip taxlinidu (25)

(ə)(2) Ətkən wə bügünki künlərni ohxax ⱪilix:
Adalətning adil sotqilar bilən əsligə kəltürülixi (26 (a))

(a)(2) «Sadiⱪ xəḥər»ning yengilinixi (26(ə))

2-misal: —

Ikki xəḥər selixturma ḳilinidu: Yerusalem wə Babil:

Xan-xərəpkə erixix üqün qidamlıḳ etiḳad kerək (24-27-bablar)

(a)(1) Hudaning ḥalak boloɣan dunyadin aloɣan ḥosuli (24:1-13)
Ḥalakət (1-12)
Ḥosul tərgənliri (13)

(ə)(1) dunyadiki «ḳaldilar»ning nahxisi (24:14-16 (a))

(b)(1) gunaḥkar dunya astin-üstün ḳiliwetilidu (24:16(ə)-20

(p)(1) Kütiwatḳan dunya (24:21-23)

(t)(1) Harabə xəḥər tooɣruluḳ nahxa (25:1-5)

(j) Zion teoɣi (25:6-12)

(t)(2)Küqlük xəḥər tooɣruluḳ nahxa (26:1-6)

(p)(2) Hudaning kütüwatḳan həlḳi (26:7-21)

(b)(2) Rəzillik küqliri astin-üstün ḳiliwetilidu (27:1)

(ə)(2) Həlḳning «ḳaldisi»ning nahxisi (27:2-6)

(a)(2) Hudaning ḥalak boloɣan bir həlḳtin aloɣan ḥosuli (27:7-13)
Ḥalakət (7-11)
Ḥosul tərgənliri (12-13)

Xan-xərəpkə erixix üqün qidamlıḳ etiḳat kerək (24-27-bablar)

Bəzidə mundaḳ qong bir «xəkil» yaki «nusha» iqidə yənə kiqikrək xəkillərmu bolidu. Məsilən yuḳiriḳi (t)(2) ḥəm (p)(2)də yənə bir nushining tərkibliri bolidu: —

3-misal: —

Küqlük xəḥər — Ümid bilən kütüwatḳan (26-bab)

(a)(1) Hatirjəmlik iqidiki bihətərlik; dərwazilar oquḳ (1-4)

(ə)(1) Topa-qangoɣa qüxüx; har ḳilinix (5-6)

(b)(1) Huda tüz-təkxi ḳiloɣan yol (7-9)

(p) Dawalioɣusiz ḳarioɣuluḳ;
(ahirida jazalaxni tonup yetix) (9-10)

(b)(2) Huda bekitkən hatirjəmlik (12-15)

(ə)(2) Topa-qangdin qiḳix; tirilix (16-19)

(a)(2) Oɣəzəptin aman bolux; ixiklər taḳaḳliḳ (20-21)

«Yəxaya»da baxqa hil xeir xəkillirimu uqraydu. Kəpinqə waqitlarda oqurmənlər muxu xəkillərgə diqqət qilmaydu, biraq xu xəkillərning məwjutliqini sezidu. Bəlkim kəp oqux bilən ularoŋa tonux bolup qalidu. Bəzidə ḥətta bir ayəttin tüzülgən xeirlardimu «yerim ay» xəkillik uqraydu, xundaqla naḥayiti nəqqə babtin tüzülgən qong «yerim ay» xəkillik xeirlar bar; bu xeirlardimu muḥim tema xu ayətlərning dəl otturisida bolidu. Bundaq qong «yerim ay» xekillik xeirlar tolimu pasaḥətlik bolidu. Səwəbi, ular «Pərwərdigarning güzəllik-julaliqini ayan qilidioŋan» «Pərwərdigarning quli»ni mərkəz qiloŋan boluxi mumkin (49:3).

Yənə «selixturma» xəklidə yeziloŋanlirimu bar. Bu hil xəkildə yeziloŋanlirida «ikki qutquzux» naḥayiti enik selixturuloŋan ḥalda kərülidu. «Birinqi qutquzux» bolsa jismaniy qutquzux, yəni Israil Babil imperiyəsidiki sürgünlüktin qutquzulidu. Yəxaya muxu qutquzuluxning Pars imperiyəsidiki bir padixaḥ arqilik bolidioŋanliqini aldin eytidu; u ḥətta muxu padixaḥning ismini tuoŋuluxtin 150 yil ilgiri eytidu — u bolsimu «Qorəx». Bu bexarətning dawamida enik bir pakit kərünidu. «Jismaniy qutquzux» insanning asasiy məsilisini ḥəl qilalmaydu. Huda Israilni Babildin qutquzoŋini bilən ular bəribir gunaḥning ilkidə qeliweridu. Bir məmlikət, bir əl mustəqil ataloŋini bilən, xəhsiyətqilik ularning turmuxlirini baxquridioŋan bolsa ularning əḥwali bəribir əslidikidək biqarə bolidu. Xunga adəmlərgə gunaḥtin ḥəm əz-əzidin «tehimu zor qutquzulux» kerək. Xundaqla Yəxaya pəyoŋəmbər «Babildin qutquzux»ni aldin'ala eytqandin keyin, arqidinla ikkinqi «tehimu zor qutquzux» tooŋuluq eytidu, ḥəm muxu nijat pəqət Israil üqünla əməs, pütkül dunya üqün bolidu. U «Pars imperiyəsidiki bir padixaḥ» arqilik əməs, bəlki «Pərwərdigarning quli» arqilik bolidu, dəydu. Bu hil selixturma xübḥisizki, bizgə Pərwərdigarning qulining qiloŋan ix-hizmitining ḥəmmidin üstünlüki ḥəm uluoŋluqini kərsitix üqün qilinoŋan.

4-misal: —

Birinqi (jismaniy) qutquzulux wə ikkinqi (uluoŋ, roḥiy) qutquzulux

48-babning alaḥidə xəkli

1-qismi	2-qismi
Hudaning ətmüxtiki səwr-taqiti (1-11)	Hudaning kəlgüsisiki səwr-taqiti (12-22)
«Ilgiriki ixlar» (3-6ə)	«Qorəx pilani»ni jəzmləxtürüx (12-15)
«Yengi ixlar» (6b-7)	Pərwərdigarning quli (16)
Pərwərdigarning qiloŋanliri (8-11)	Pərwərdigarning məqsətliri (17-22)

Grafioŋa qarioŋanda, 48-bab ikki qisimoŋa bəlünidu. Birinqi qisimdiki «Ilgiriki ixlar» dəl «Qorəx pilani»oŋa barawər kelidu: 6-ayəttiki «yengi ixlar» bolsa, Pərwərdigarning qulining ixlirini kərsitiru.
Muxu təḥlil qilinix 42-babtikigə ohxax.

Birinqi (jismaniy) ḳutḳuzulux	Ikkinqi (uluoɳ, roḥiy) ḳutḳuzulux
Ḳoroəxning hizmiti	**Pərwərdigarning ḳulining hizmiti**
(44:24 - 48:22)	(49:1-53:12)
Wəzipə təswirləndi Ada ḳiloɳuqining nami ayan ḳilindi	Wəzipə təswirləndi Ada ḳiloɳuqining nami ayan ḳilindi
(44:24 - 44:28)	(49:1 - 49:6)
Wəzipə təstiḳlandi Isra'il üqün, dunya üqün	Wəzipə təstiḳlandi Isra'il üqün, dunya üqün
(45:1 - 45:7)	(49:7 - 49:12)
Inkas: dua	Inkas: mədḥiyə
(45:8)	(49:13)
Isra'ilning biaramliḳi	Isra'ilning na'ümidliki
(45:9:-45:25)	(49:14-50:11)
Pərwərdigarning məḳsiti təkitləndi	Pərwərdigarning muḥəbbiti təkitləndi
(45:9-13)	(49:14-16)
Isra'il ḥəm Yəḥudiy əməslər	Isra'il ḥəm Yəḥudiy əməslər
(45:14-22)	(49:17-26)
Pərwərdigaroɳa tayinip ḥəḳḳaniylik ḥəm küqkə igə boloɳanlar wə Pərwərdigaroɳa ḳarxi turoɳanlar	Pərwərdigarning Ḳuli, Pərwərdigaroɳa tayinip küqgə igə boloɳanlarning nəmunisi
(45:23-25)	(50:1-11)
Pərwərdigarning Isra'iloɳa baxtin baxlap kelidioɳan nijatḳa erixküqə boloɳan oɳəmhorluḳi	Pərwərdigarning Isra'iloɳa baxtin baxlap kelidioɳan nijatḳa erixküqə boloɳan oɳəmhorluḳi
(46:1-13)	(51:1-16)
Babil; təhttin qüxüp topa-qangoɳa yetixi	Isra'il; topa-qangdin qikip təhtkə olturuxi
(47:1-15)	(51:17 - 52:12)
Babildin ḳutulux	Gunaḥtin ḳutulux
(48:1-22)	(52:13 - 53:12)

Uningdin baxqa, yənə kəng dairilik «selixturma» xəkil bolup, buningda «Yəxaya» kitabining ikkinqi kismidiki «Pərwərdigarning kuli» tooɣruluk tət ayrim xeir (bəzidə «tət nahxa» dəpmu atilidu) həm üqinqi kismidiki «Məsih kilinoɣan Oɣəlibə Kiloɣuqi» tooɣruluk tət ayrim xeir selixturulidu. Bu hil selixturulma xəkil «Pərwərdigarning güzəllik-julalik»ning «Pərwərdigarning kuli» wə «Məsih kilinoɣan Oɣəlibə Kiloɣuqi»ning üstigə ohxaxla məhürlənqənlikini, xuningdək ularning əyni bir xəhs ikənlikini təkitləx üqün ixlitilidu.

5-misal: —

(1) Pərwərdigarning kuli — «tət nahxa»			
(42:1-4)	(49:1-6)	(50:4-9)	(52:12 - 53:13)
Tərjimihali	Özi eytkan tərjimihali	Özi eytkan tərjimihali	Tərjimihali
Kulning wəzipisi	Kulning wəzipisi	Kulning qing iradisi	Kulning wəzipisini ada kilixi
Uningda Hudaning Roh həm səzi	Uningda Hudaning səzi	Uningda Hudaning səzi	
	Onguxsizlikka uqraydu	Zulum-kiynakka uqraydu	Zulum-kiynakka uqraydu
Hatimə	Hatimə	Hatimə	Hatimə
(42:5-9)	(49:7-13)	(50:10-11)	(54-55)
(2) «Məsih kilinoɣan oɣəlibə kiloɣuqi»			
(59:21)	(61:1-3)	(61:10-62:7)	(63:1-6)
Tərjimihali	Özi eytkan tərjimihali	Özi eytkan tərjimihali	Özi eytkan tərjimihali
Oɣəlibiqining wəzipisi	Oɣəlibiqining wəzipisi	Oɣəlibiqining qing iradisi	Oɣəlibiqining wəzipisini ada kilixi
Uningda Hudaning Roh həm səzi	Uningda Hudaning Roh həm səzi	Uningda Hudaning səzi	
	Kisas həm nijatni ijra kilidu	Kisas həm nijatni ijra kilidu	Kisas həm nijatni ijra kilidu
Hatimə	Hatimə	Hatimə	Hatimə
(60:1-22)	(61:4-6)	(62:8-12)	(63:7 - 66:24)

«Yəxaya»da Məsih mərkəz kilinoɣan bexarətlər ajayib xeiriy xəkillər bilən bayan kilinoɣan bolup, bizgə Məsihning Hudaoɣa nisbətən qəksiz əzizlikini, xundakla Uning Hudaning barlik məmin bəndilirigə nisbətənmu xunqə əziz boluxi kerəklikini ayan kilidu.

Təwrat 24-kisim

«Yərəmiya»

(Yərəmiya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Kitabni kiskiqə tonuxturux

Yərəmiya pəyoƣəmbərning pəyoƣəmbərlik hizmiti bəlkim miladiyədin ilgiriki 626-yilidin miladiyədin ilgiriki 585-yilioƣiqə jəmiy 42 yil dawam kiloƣan. Xuning üqün Təwrattiki «Yərəmiya» degən kisimning əng uzun boluxi ħəyran kalarlik ix əməs, əlwəttə. Jəzmləxturimizki, məzkur kitab muxu 42 yil iqidə u bərgən bexarət wə təlimlərning bir yəkünidin ibarəttur. Israilning tarihida əng karangoƣuluk məzgillərning biridə, Hudaning səzi muxu bexarətlər arkilik uningoƣa yətküzülgən. Yərəmiyaning kitabining əzigə zamandax boloƣan Əzakiyal pəyoƣəmbərning kitabi bilən xundak ortak yeri barki, u insanning gunaħka patkan ħəkikiy ħalitini üzül-kesil axkarilap ħəm təħlil kilip, uni kəz aldimizoƣa əyni ħalda kəltüridu. Xunga u kəp ħallarda «adəmning kulikioƣa yakidioƣan» əsər bolmay kalidu. Lekin ħayat tooƣruluk təwəndikidək kəskin, jiddiy soalliri boloƣan okurmənlərgə uningdin əməliy jawablar tapkili bolidu. «Nemixka ħalitim mundak qatak?», «Mən nemixka wədəmdə turmay əzgilərning ümidini yərdə koyimən?», «Nemixka əhlakta ħərdaim məoƣlubiyəttə ahirliximən?», «Nemixka əzümning Hudaoƣa zadi yakmaydioƣanlikimni qongkur ħes kilimən?», ħətta «Diniy murasimlaroƣa əzümni kəp beoƣixlioƣinim bilən nemixka əzümning Hudaoƣa zadi yakmaydioƣanlikimni qongkur ħes kilimən?», «Nemixka bizning elimizning ħaliti xundak qatak?» degəndək soallar okurməndə barmu? Əmdi məzkur kitabta siz üqün jawablar bar.

Birinqidin, u ħərbirimizgə «sadik əynək» bolup, ħərbirimizgə iqimizdiki qongkur yiltiz tartkan gunaħ mənbilirini əks ətturidu; ikkinqidin, bu gunaħ mənbəliridin kutulux yolini kərsitip beridu. Bu yol pəkət «Yəħudiy həlki» üqünla əməs, bəlki pütkül insaniyət üqündur. U bolsimu, nijatlikтur! Bu ixlar üstidə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz («Kutkuzoƣuqi-Məsiħ wə yengi əħdə»).

Tarihiy arka kərünüx

Yərəmiya dunyaoƣa kelixtin burun, Yəħuda əng dəħxətlik padixaħlirining biri boloƣan Manassəħning 50 yillik ħəkümi astida boloƣanidi. «Ximaliy padixaħlik» boloƣan Israildiki «on kəbilə» Asuriyə təripidin miladiyədin ilgiriki 722-yili sürgün kilinoƣan. Yəħuda padixaħi Manassəħ bolsa əz padixaħlikini kooƣdax üqün Hudani izdəp Uni baxpanaħ kilix wə Uningdin yol soraxning ornioƣa, imkaniyətning bariqə kəprək yat əllər bilən ittipak tüzüxkə intilgənidi. U bu yat əllərgə boloƣan «sadikliк»i wə «səmimiylik»ini bildürüx üqün ularning butlirini wə butpərəslik ixlirini koƣbul kilip ularoƣa atap buthanilarni saloƣuzoƣan; bu butpərəslik ħətta «insan kurbanliki»ni, balilarni kurbanlik kilixni əz iqigə alatti. Yəxaya pəyoƣəmbər uningoƣa: — Bundak ixlarni dawamlaxtursang Huda pütkül Yəħudani wətinidin məħrum kilip Babiloƣa sürgün kilidu, dəp agaħlandiroƣan.

Lekin Manassəḥ ḥeq ḳulaḳ salmioɣan; u bəlkim ḥətta Yəxaya pəyoɣəmbərni əltürgən boluxi mumkin.

Kəp adəmlər: «Mən ḥazir gunaḥ ḳiliwerimən, andin ḳerioɣanda towa ḳilimən» degini bilən əməliyəttə naḥayiti az bir ḳisim kixilər yaxanoɣanda andin towa ḳilidu. Ḥalbuki, adəmni ḥəyran ḳilarliḳ ix xuki, rəzil padixaḥ Manassəḥ məlum dərijidə towa ḳiloɣan. Biraḳ həlḳigə nisbətən butpərəsliktin kəp ziyan boloɣan; ularoɣa butpərəslik, xuningdək ḥərhil rəzillik singip kətkənidi. Lekin Manassəḥning ooɣli Yosiya səkkiz yaxḳa kirgəndə təhtkə olturoɣan bolsimu, pəḳət on nəqqə yaxḳa qiḳḳandila bundaḳ ixlarni tüzitix istiki küqlük boloɣanidi. Təwrattiki «Tarih-Təzkirə» ḥəm «Padixaḥlar» degən ḳisimlarda bu ixlar hatiriləngən: —

«Səltənitining səkkizinqi yili, u tehi güdək qeoɣidila, atisi Dawutning Hudasini izləxkə baxlidi; səltənitining on ikkinqi yilioɣa kəlgəndə Yəḥuda bilən Yerusalemdiki «yuḳiri jaylar», Axərəḥ məbudliri, oyma butlar wə ḳuyma butlarni yoḳitip, zeminni pakizlaxḳa kirixti.

Həlḳ uning kəz aldidila «Baallar»ning ḳurbangaḥlirini qeḳip taxlidi; u ḳurbangaḥlarning üstigə egiz ḳilip orunlaxturuloɣan huxbuygaḥlarni kesip taxlidi; u yənə Axərəḥ məbudliri, oyma-ḳuyma butlarni qeḳip, uning topisini bu məbudlaroɣa ḳurbanliḳ sunoɣanlarning ḳəbrilirigə qeqiwətti. But kaḥinlirining ustihanlirini ḳurbangaḥlirining üstidə kəydürüwətti; xundaḳ ḳilip, u Yəḥuda bilən Yerusalemni pakizlidi. U Manassəḥ, Əfraim, Ximeon ḥətta Naftalioɣiqə ularning ḥərḳaysi xəḥərliridə wə ətrapidiki harabilərdə xundaḳ ḳildi; u ḳurbangaḥlarni qeḳip, Axərəḥ məbudliri wə oyma butlarni kokum-talḳan ḳiliwətti, pütün Israildiki huxbuygaḥlarning ḥəmmisini kesip taxlap, Yerusalemoɣa ḳaytti» («2Tar.» 34:3-7).

«... U Yəḥuda xəḥərliridin barliḳ kaḥinlarni qaḳirtip, əzigə yioɣdi. Andin u Gəbadin tartip Bəər-Xebaoɣiqə kaḥinlar huxbuy yaḳidioɣan «yuḳiri jaylar»ni buzup buloɣiwətti; u «dərwazilardiki yuḳiri jaylar»ni qeḳip buzdi; bular «xəḥər baxliḳi Yəxuaning ḳuwiḳi»ning yenida, yəni xəḥər ḳuwiḳioɣa kirix yolining sol təripidə idi (əmdi «yuḳiri jaylar»diki kaḥinlarning Yerusalemda Pərwərdigarning ḳurbangaḥioɣa qiḳixi qəkləngənidi; lekin ular dawamliḳ əz ḳerindaxliri bilən birgə pitir nanlardin yeyixigə muyəssər idi)». («2Pad.» 23:8-9)

Bu islaḥat miladiyədin ilgiriki 672-yili baxlanoɣanidi. Bir yildin keyin Huda Yərəmiyani pəḳət Israiloɣila əməs, bəlki yat əllərgimu pəyoɣəmbər boluxḳa qaḳiroɣan. U Yerusalemning ximalioɣa səkkiz kilometr yiraḳliḳtiki Anatot degən yezidiki bir kaḥin ailisidin bolup, xu qaoɣda bəlkim on altə yaxtin axmioɣanidi. Xübḥisizki, Yərəmiya Yosiya padixaḥning islaḥat elip berixida uni ḳollaydioɣan küqlük bir awaz idi.

Bəx yildin keyin, muḳəddəs ibadəthanini paklandurux jəryanida, Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan «Ḳanun-dəsturlar»din kəqürülgən bir «oram yazma» tepildi. Tepiloɣan yazma bəlkim «Ḳanun xəḥri» degən ḳisimni əz iqigə aloɣan; bu ḳisimda, Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdisining ikkinqi ḳetimliḳ təpsiliy elan ḳilinixi hatiriləngənidi. Bu ḳanun-dəstur ḳismining tepilixi Yosiyaning islaḥatni aloɣa sürüxigə tehimu ilḥam boldi.

Yərəmiyaning bizgə (11:1-8də) eytixiqə, bu wəḳədin bir yil keyin u əḥdini jakarlax ḥəm uni xərḥ ḳilix üqün yol aloɣan. Xübḥisizki, u əḥdini jakarlioɣinida əz bexarətlirini uningoɣa ḳoxup ayan ḳiloɣan.

Əḥdə iqidə mundaḳ səzlər bar («Ḳanun xəḥri» 12:13-14): —

«Sən kəydürmə ⱪurbanliⱪliringni udul kəlgən jaylarda ⱪilmaslиⱪ üqün kəngül ⱪoyoⱪin; pəⱪət Pərwərdigar ⱨəmmə ⱪəbililiringning zeminliri arisidin talliⱪan jayda kəydürmə ⱪurbanliⱪliringni ⱪil wə xu jayda mening sanga barliⱪ tapiliⱪinimoⱪa əməl ⱪil».

Bu səzlər boyiqə Yosiya padixaⱨ Yerusalem (Huda «talliⱪan jay»)din baxⱪa «yuⱪiri jaylar»da ⱪilidiⱪan ⱪurbanliⱪ murasimlarni bikar ⱪiliwətkənidi.

Xuning bilən Yərəmiya əⱨdini jakarliⱪanda, əz yurti Anatotta ⱨəmmidin ⱪattiⱪ ⱪarxiliⱪⱪa uqriⱪan. Anatot bolsa «kaⱨinliⱪ yurt» idi; esimizdə barki, Yərəmiya əzi kaⱨin idi. Yosiya islaⱨat ⱪiliⱪinida Yərəmiyaning ailisidikilərdin kəp adəmlər bəlkim kaⱨinliⱪtin ⱪalduruluⱪan yaki təwənrək orunlaroⱪa qüxürülgən boluxi mumkin; əgər ularning iqidə əzlirini «Baal»diki butpərəslikkə atiⱪanlar bolsa ulardin bəlkim əlümgə məⱨkum ⱪilinⱪanlarmu boloⱪanidi. Anatotta baxⱪa yərlərgə ohxax «yuⱪiri jaylar» boluxi mumkin idi. Yosiyaning xu yərlərdə ibadət murasimlarni əməldin ⱪalduroⱪanliⱪi dəl Yərəmiyaning ailisidikilərgə paydiliⱪ «yuⱪiri jaylar»diki «ailə ix-oⱪiti»gə berilgən ⱨatimə boloⱪanidi. Uning ailisidikilərning inkasini təsəwwur ⱪilix təs əməs. Ularning uni əltürüx ⱪəstini 11:18-23-ayəttin, wə ⱪattiⱪ qətkə ⱪeⱪilixini 15:17-ayəttin kərgili bolidu. Uningoⱪa hotun almasliⱪ buyruloⱪanidi; qünki uning əmri daimliⱪ həwp-hətər ⱨəm dərd-ələm iqidə ətətti; uning toy ⱪilmasliⱪining əzi tümənligən yurtdaxliriⱪa: «Hudaning pat arida qüxidiⱪan jazaliri tüpəylidin, silərgimu normal aililik turmux mumkin bolmaydu» dəydiⱪan bir bexarət bolatti.

Yərəmiya əzining japaliⱪ tənⱨa yolidin Pərwərdigaroⱪa kətürgən dad-pəryadliri wə ⱨətta aoⱪrinixliri ⱨəyran ⱪalarliⱪ ix əməs. Ularni 11-20-bablarda arilap-arilap uqritimiz. 15:19-20də Huda bu tooⱪruluⱪ uningoⱪa eoⱪir bir səz ⱪilidu wə biliximizqə, u bu səzdin keyin ikkinqi «Hudayimning yolidin yanoⱪum bar» degüqi, yaki xu yoldin ⱪaⱪxioⱪuqi bolmioⱪan. U ⱨazir kona əskər bolup, yolni ahiroⱪiqə mengixⱪa yüzini qaⱪmaⱪ texidək ⱪiloⱪan.

Yosiya padixaⱨ ⱨayat waⱪtida, Yərəmiya «qətkə ⱪeⱪiloⱪan» wə ölüm hətiri astida boloⱪini bilən, məlum dərijidə «padixaⱨning ⱨimayisi astidiki adəm»mu idi. Əⱨwal «sooⱪuⱪ urux» dəwridikidək idi; lekin u ⱨərdaim hər əⱨwalda həlⱪlərgə Hudaning səzini yətküzdi (25:1ni kərüng; bu ayət Yəⱨoakimning tətinqi yiliⱪiqə boloⱪan jəryandiki Yərəmiyaning əⱨwalini təswirləydu).

22:15-16də Hudaning Yosiyani təripliginini kərimiz (Huda Yosiyaning ooⱪli Yəⱨoaⱨazoⱪa səz ⱪilidu): —

«Sən kedir yaoⱪiqidin yasaloⱪan tahtaylarni qaplap, ata-bowiliring bilən bəsləxsəng ⱪandaⱪmu padixaⱨ boluxⱪa layiⱪ bolisən? Sening atang (Yosiya) **yəp-iqixkə təxəkkür eytip, adalət wə durus ixlarni yürgüzgən əməsmu? Xunga u buning yahxiliⱪini kərgən. U məminlərning wə namratlarning dəwasini tooⱪra sorioⱪan; xunga həlⱪning əⱨwali yahxi idi. Bundaⱪ ix meni tonuxtin ibarət əməsmu?» — dəydu Pərwərdigar».**

Xübⱨisizki, Hudaning orunlaxturuxi bilən, ximaliy zeminlarda boloⱪan siyasiy wəⱪələr Yosiya padixaⱨning keyinki yillirida islaⱨatlarni aloⱪa sürüxkə ərkinlik wə waⱪit yaritip bərdi. Yəⱨudaning düxmini Asuriyə ximaliy tərəptə Babilning wəsəslirigə wə xərⱪiy tərəptə Medianing təⱨditlirigə taⱪabil turux bilən bənd idi. Miladiyədin ilgiriki 612-yili Babilliⱪlar Asuriyə imperiyəsining paytəhti Ninəwəni ixoⱪal ⱪildi; Asuriyəning ⱪoxuni oⱪərbkə, Ⱨaran xəⱨirigə yürüx ⱪildi. Ular xu yərdə yənə 609-yili Babilliⱪlar təripidin yengildi.

Misir padixahi Pirəwn «Asuriyəni qutquzayli, ularni əzimizgə ittipaqdax qilayli» dəp ularning ixioqa arilaxmaqqi boldi. Xübhisizki, ularning məqsiti, Asuriyəning ilkidiki Suriyə wə Qan'aan (Pələstin) zeminlirigə «in'am süpiti»də erixixtin ibarət idi. Xu yurtlar əslidə Asuriyəgə beqinoqanidi. Yəhuda bu yurtlarning iqidə boloqaqqa, Yosiya bundaq əhwalni halimay (Hudadin yol sorimayla) «Megiddo jiloqisi»oqa qikip Pirəwn bilən qarxilaxti. Uning qoxuni məoqlup bolup əzi əjəllik yarilandi. Pirəwn Asuriyəni qutquzalmioqan bolsimu, uning qoxuni tət yil Əfrat dəryasi boyida turup Suriyə həm Pələstinni əzigə beqindurdi. U Yəhudaning yengi padixahi Yəhoahazni üq ay olturoqan təhttin qüxürüp, ornioqa mustəbit Yəhoakimni təhtkə olturoquzdi. Lekin Pirəwn bolsa miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil padixahi Nebokadnəsar təripidin Karximixta məoqlup qilindi. Pütkül «ottura xərq» Nebokadnəsarning aldida əz oljisidək haləttə boldi.

604-yili Yərəmiya barliq bexarətlirini bir oram yazmioqa hatirilitip, uni həlqkə oqutti; buning nətijisi xundaq boldiki, padixah Yəhoakim yazmini otdanoqa taxlap kəydürüwətti (36:9).

Hazir butpərəslik qaytidin üstünlükkə ətti. Nətijidə Yərəmiya wə uningoqa ohxax ihlasmən kixilər ziyankəxlikkə hətta ələm jazasioqa uqridi. (26:20-23; 22:17ni kərüng). Yərəmiya dərrilinip, zindanoqa taxlandi (20:2); ələmgə məhkum qilinixqa tas qaldi (26:10 qatarliqlar). Yəhoakim Hudaning əhdisini buzuxi bilən təng, Nebokadnəsar bilən tüzgən əhdinimu buzdi. Xundaq qilip Yəhoakim miladiyədin ilgiriki 598-yili təhttin qüxürülüp sürgün boluxqa həküm qikirildi wə sürgünlükkə yoloqa qikipla dunyadin kətti. Uning izbasari ooqli Yəhoakin qaytidin Yerusalemni qing takap, qarxiliqni dawamlaxturdi; lekin Babil təripidin üq aylik muhasirigə elinoqandin keyin təslim boldi. Umu sürgün bolup, ibadəthanidiki qimmətlik qaqa-quqilar, Yerusalemdiki mətiwərlər wə usta hünərwənlər bilən təng Babiloqa elip ketildi. Bu miladiyədin ilgiriki 597-yili idi.

Nebokadnəsar bolsa «u yahxi qorqaq bolidu» dəp Yəhoakimning akisi Zədəkiyani təhtkə olturoquzdi. Lekin əməliyəttə bolsa Zədəkiya həmmə əlgə nisbətən «qorqaq» bolup, pat arida Babiloqa qarxi isyan kətürməkqi boloqan baxqa əllərdin kelidioqan əlqilər əmikini kütiwatqanidi (27:3). Uning həküm sürgən dəwri Yərəmiya üqün əng qiyin boloqan on yil boloqan idi.

Əlqilər Zədəkiyaning aldioqa yioqiloqanda, Yərəmiya nəqqə boyunturuqni kətürüp kirip ularni qattiq qəqütiwətti. U bularni əlqilərning hərbirigə tapxurup, isyan kətürüxning paydisiz ikənlikini, Babil padixahining boyunturuqini qobul qilixi kerəkliki tooqrisidiki həwərni yətküzdi.

Yərəmiya yənə Babiloqa alliqaqan sürgün qilinoqanlaroqa hət yezip ularoqa: Sürgünlük məzgili 70 yil bolidu, lekin silər ihtiyarən Nebokadnəsaroqa tinqliqta boysunsanglar bu sürgün bolux məzgili Hudaning bəht-bərikitini kərgən yillar bolidu, dəp nəsihət qildi. Bundaq həwər «millətpərwər»lərgə yaqmaytti; bu həwər bolsa yənə Yerusalemda həm Babilda turoqan birnəqqə atalmix «pəyoqəmbərlər» jakarlioqan həwərning əksi idi. Mundaq həwər yətküzüx Yərəmiya üqün hətərlik yol idi; u yənə «Seni taqakqa seliximiz kerək» degəndək təhditlərni anglidi (29:24-29). Lekin padixah Zədəkiya Nebokadnəsaroqa iqkən qəsimini buzup Babilliklarni qaytidin qozoqap, ularni «Səwr-taqitimiz qalmidi, qisas almisaq bolmaydu» degüzdi; xu xaraitta ular Yerusalemning dərwaziliri aldioqa kəlgən qaoqda Yərəmiya qoqum tehimu dadil nuqtiinəzərdə turuxi kerək idi. Babilliklarning kelixi, dedi Yərəmiya, Hudadin qüxkən jaza; Hudaning

jazasini ularoŋa təslim bolux yoli bilən ḳobul ḳilix kerək, dedi. U ḥətta Neboḳadnəsarning Hudaning tərbiyilik jazasini Өz asiy həlḳi üstigə bəja kəltürüxi bilən uni «Hudaning ḳuli» (25:9, 27:6) dəp atioŋan. Bundaḳ sözlərni «milliy hainliḳ» dəp xikayət ḳilix asanoŋa qüxidu. Yərəmiya zindanoŋa ḳamap ḳoyuldi (bu waḳitta xəḥərdə ḳəḥətqilik boloŋan bolup, zindandikilərgə ḳanqilik ozuḳ təminlinidioŋanliḳini oḳurmənlər təsəwwur ḳilalaydu). Yərəmiya bu yərdin ḥərbiy zindanoŋa ətküzüp berilip, ahirda «patḳaḳliḳ azgal»oŋa taxliwetildi. U qongḳur patḳaḳḳa petip sooŋuḳtin wə ajizliḳtin ölüxkə az ḳaldi. Ḥəḳiḳiy milliypərwər dəl Yərəmiya idi. Uning sözliri insanlarning oylap qiḳḳan ham hiyallirioŋa əməs, bəlki Hudaning ayan ḳiloŋan wəḥiylirigə asaslanoŋan, salmaḳ, eoŋir-besiḳliḳtin qiḳḳanidi. Bəzilər: «Ahirḳi dəḳiḳidə kəlgən ḳutḳuzux» tooŋruluḳ qüxəydioŋan bolsimu (wə Huda ḥəḳiḳətən bəzi waḳitlarda «ahirḳi dəḳiḳidə» ḳutḳuzidu) lekin xu qaoŋda Hudaning sözi «ḳutḳuzux» tooŋruluḳ əməs, bəlki pəḳət adəmni kiqik peillik ḳilix tooŋruluḳ idi. Uning yoli bolsa «Kaldiylərgə (Babilliḳlaroŋa) təslim bolunglar» degənliktin ibarət idi. Lekin Zədəkiya padixaḥ «yumilaḳ tawuz»ning dəl əyni idi — bir ḳararoŋa kelələməytti, ḥərdaim palanqi tərəp yaki pükünqi tərəptikilərning oylioŋanliridin ḳorḳup yürətti. U daim, ḥətta Yərəmiya zindanda yatḳan waḳitta uningdin məsliḥət soraytti, lekin aloŋan məsliḥətni tezla untup kətti. Ahir berip uning ikkilinixliri özigə dəḥxətlik jazani elip kəldi (39- ḥəm 52-babni kərüng).

Yərəmiya məbləoŋ selip, ana yurti Anatottiki bir etizni setiwelip Huda ayan ḳiloŋan keləqəkkə boloŋan ixənqini kərsətti (32:6-14, 24-25). Yerusalem ixoŋal ḳilinoŋandin keyin, Babillik ḳarawul begi uningoŋa əmrining ḳaloŋan künliridə Babilda raḥətlik xaraitta turmux ətküzüxkə pursət bərgəndə, u bəlki Yəḥuda zeminida ḳelip əng namrat kixilər bilən billə ḳiyin xaraitlarda turuxni tallixi bilən həlḳḳə boloŋan ḥəḳiḳiy muḥəbbitini kərsətti. «Millipərwər» padixaḥ wə ḥəkümran-sərdarliri bolsa yurtidin ḳanqə yiraḳ ḳaqalisa xunqə yahxi dəp bədər ḳeqixḳa intildi. Padixaḥning «ḥərgiz təslim bolmaymiz» degən «millipərwər» siyasitining aḳiwiti Yerusalemning: «Ḳaytidin ḥeqḳandaḳ isyan kətürmisun» deyilgən mutləḳ ḥalakitidin ibarət boldi. Yərəmiya Babilliḳlar bekitkən yengi waliy Gədaliyaning ḥimayisi astida, ziyankəxliktin səl aram tapti. Gədaliyaning Yərəmiyaoŋa boloŋan illiḳ muamilisidin uning aḳkəngül wə adil kixi ikənlikini kərələymiz. Əpsuski, özün ətməy umu Babilning boyunturuḳini əslidə rət ḳiloŋan ixənməslikning ziyinioŋa uqrioŋuqi bolup qiḳti. Dalada yürgən bəzi ləxkər baxliḳliri Yəḥuda zeminida amantinqliḳning yənə boloŋanliḳidin həwər anglap Pələstingə ḳaytip kəldi. Ular arisida Ixmail isimlik bir kixi bar idi. U xübḥisizki, özini padixaḥ ḳilip «yengi padixaḥliḳ»ni ḳurmaḳqi bolup, Gədaliyani ətürüwətti. Yəḥudadiki baxḳa «ləxkər baxliḳliri» bolsa uning pilanini tosidi. U ḳeqip kətti.

Bu ixlar ləxkər baxliḳlirini eoŋir təngliktə ḳaldurdi. Babilliḳlar bekitkən waliy wə uningoŋa yardəmqi ḥəmraḥ bolsun dəp ḳalduruloŋan bəzi Babillik mənsəpdarlar wə ləxkərlər ətürüwetilgənidi. Xuning bilən ularning ḳarixiqə, bu wəḳələr Neboḳadnəsarning kəzigə yənə bir isyan bolup kərünüxi mumkin idi. Ular Babilliḳlar tezla ḳaytip kelip ḳisas alidu, dəp oylidi. Yəḥudada ḳaloŋan ḥərbiy küqlər intayin az idi. Xunga ular Misiroŋa ḳeqix ḳararioŋa kəldi. Ḥalbuki, «Hudaning baxḳa orunlaxturuxi barmidu, Uningdin sorayli» dəp ular Yərəmiyadin, Hudadin bexarət soraxni tələp ḳildi. Yərəmiya səwrlik bilən Hudadin söz kütti. On kündin keyin wəḥiy uningoŋa kelip: «Yəḥuda zeminida turuweringlar, Babil padixaḥioŋa boysununglar, wə Mən uni sözliringlaroŋa ixəndürimən» deyildi. Bu tolimu kütülmigən jawab idi, ularning uni

angliоqusi yoқ idi. Ular ahirida Yərəmiyaning yardəmqisi Baruқni «Sən Yərəmiyani bizgə қarxilixixқa kuxkürttung» dəp ҳərhil baҳanə bilən, Hudaning səzini yənə bir қetim nəzirigə almidi. Ularning bundaқ xikayitining tolimu külkilikliki ҳəmmigə ayan bolsa kerək, qünki Baruқ ҳəm Yərəmiya ular bilən billə Yəҳuda zeminida turuwərsə wə Babil padixaҳi bu zeminoqa қaytip kəlsə, ular bilən ohxaxla hətərdə қalatti. Ular Misiroqa kirdi, Yərəmiya ҳəm Baruқni ular bilən berixқa məjbur қildi. Waқit tərtipi boyiqə kitabning ahirida, Yərəmiyaning əzini Misiroqa məjburiy elip baroqanlaroqa қarxi qiқip, ularning қaytidin baxlioqan butpərəslikini əyibligənlikini kərimiz. Yərəmiya: — Silər «Yəҳuda zeminida қeliwərsək qoқum Neboқadnəsarning қoli bilən əlimiz» degənidinglar, xunga silər Misirdimu Neboқadnəsarning қoli bilən bəribir tügixisilər, dəp agaҳlanduridu. Ular tətürlük қilip uning əyibigə rəddiyə bərməқqi bolup, «Beximizoqa qüxkən külpətning səwəbi, ata-bowlirimizning wə bizning butlaroqa qoқunuximiz əməs, bəlki sening Pərwərdigaringoqa ibadət қilix yolung boldi» dəydu. Yərəmiyaning bexarətliri yeziloqan hatirisi Yərəmiyaning «**Ңəқiқətni ispatlayli; kərimizki, kimning səzi inawətlik bolidu, ularningmu yaki meningmu?**» degən səzliri bilən ahirlixidu (44:28). Yərəmiyaning bexarətliri barliқ insanlaroqa əzlirining ispatini elip kelidu.

Yərəmiyaning yardəmqisi Baruқ kitabning ahirida Yərəmiyada қandaқ ixlarning yüz bərgənlikini bizgə kərsətmigənliki səl sirliқ ixtur. Lekin Yərəmiya əzi xundaқ halioqan boluxi mumkin. Uningdin səwəbini sorioqan bolsaқ xübҳisizki, u bizgə: «Muҳimi pəyoqəmbər əməs, bəlki Hudaning pəyoqəmbər arқilиқ kəlgən səzidur» degən bolatti.

Yənə қoxup eytiximiz kerəkki, kitabta hatiriləngən kəp bexarətlər waқit tərtipi boyiqə **rətləngən əməs**. Ular bəlki tema boyiqə rətləp қoyuloqan. Təwəndə kitab məzmuni jədwilidə bexarətlərning berilgən waқitliri tooqruluқ bilginimizni kərsitimiz.

Tərjimimizdə biz ibraniy tilxunaslirining tətқiқatliridin, bolupmu əngilyəlik alim «Derik Kidner»ning «Yərəmiya» degən əsiridin kəp paydilanduқ.

Məzmuni

Bab, bexarət-wəqələr, wə waqti
Birinqi qisim — birinqi oram yazma (Yərəmiya 36:1-2)

Bab, bexarət-wəqələr, wə waqti Birinqi qisim — birinqi oram yazma (Yərəmiya 36:1-2)		
Bab	**Bexarət-wəqə**	**Waqit (bilgənlirimiz)** (miladiyədin ilgiriki yillar)
1	Yərəmiyaning qaqirilixi	626
2-6	Yəhuda towa qilixi kerək	626-»-»
7-9	Ibadəthanida bexarət jakarlax	609 yaki keyin
10	«Asmandiki alamətlər» («bexarətlər») muhim əməs	
11	Pütkül zeminda əhdini jakarlax	
12	Yərəmiyaning dad-pəryadliri	622/621??
13	Kanap iq tambal	622/621??
14	Qəhətqilik	
15	Yerusalemning aqiwiti – Yərəmiyaning yənə dad kətürüxi	-
16	Yərəmiya toy qilmasliqi kerək	-
17	Gunah insanning asasiy məsilisi – xabat küni tooɣruluq	-
18	Sapalqidin aloɣan sawaqlar	-
19	Sapal kozidin aloɣan sawaqlar	609 yaki keyin
20	Yərəmiyaning uruluxi Paxuroɣa boloɣan bexarət	609 yaki keyin

Ikkinqi kisim — (kəpinqisi) keyinki bexarətlər		
Bab	**Bexarət-wəkə**	**Wakit (bilgənlirimiz)**
21	Yerusalemning ahirki korxwiwelinixi	588
22	Tət padixah tooruluk bexarətlər	598
23	Sahta padiqilar, «Hək̡aniy Xah»	
24	Yahxi wə naqar ənjürlər	597 yaki keyin
25	70 yillik sürgünlük	605
26	Xiloh tooruluk bexarət	609 yaki keyin
27-28	Babilning boyunturukini kobul kilixi kerək	594
29	Sürgün bolоanlaroa yazoan hət	597din keyin
30-31	«Ümid kitabi»	...
32-33	Yərəmiyaning etizni setiwelixi	588/587
34	Kaldiylərning wakitlik ketip turuxi Kullarning azad kilinixi	588
35	Rəkabiylardin aloan sawak	601din keyin
36	Oram yazma wə uning kəydürülüxi	605/604
37	Yərəmiyaning koloa elinip kamap koyuluxi	588
38	Patkaklik azgal	588/587
39	Xəhərning ərüwetilixi	587
40	Yərəmiyaning Gədaliyaning yenida turuxi	587
41	Gədaliyaning əltürülüxi	587
42-43	Misiroa keqix	587din keyin
44	Kaqkanlarning butpərəslikini aklixi	585
45	Baruk üqün bir bexarət	605

Üqinqi ḳisim — «yat əllərgə» boloƣan bexarətlər		
46	Misir	...
47	Filistiyə	...
48	Moab	...
49	Ammon, Edom, Dəməxḳ, Kedar, Elam	...
50-51	Babil	...
Hatimə		
52	Tarihiy Hatimə	...

Waḳit jədwili

Yil	Wəḳə
640/639	Yosiya padixaḥ bolidu
628	Yosiya islaḥatni baxlaydu
627	Yərəmiya hizmitini baxlaydu
626	Nabopolassar Babil imperiyəsini bərpa ḳilidu
622/621	«Ḳanun-dəstur» kitabi tepilidu
612	Asuriyəning paytəhti Ninəwə ərüwetilidu
609	Yosiya jəngdə əlidu
	Yəḥoaḥaz üq ay padixaḥ bolidu
	Pirəwn Yəḥoakimni padixaḥ ḳilidu
605	Neboḳadnəsar Pirəwnning üstidin Karximixtə oƣəlibə ḳilidu
	U Daniyal wə baxḳa ḳabiliyətlik kixilərni Babiloƣa elip ketidu
604	Yərəmiyaning yazmisi Yəḥoakim aldida oḳulup kəydürülidu
601	Yəḥoakim Babiloƣa isyan kətüridu

598	Yəḥoakim təhttin qüxürülüp dunyadin ketidu
597	Tunji qong sürgün ḳilinix. Yəḥoakin, ḥünərwənlər, ibadəthanidiki ḳaqa-ḳuqilar, Əzakiyal pəyoɣəmbər elip ketilidu. Zədəkiya padixaḥ ḳilinidu
593	Zədəkiya Babiloɣa qaḳirilidu
589	Neboḳadnəsar Yəḥuda zeminioɣa tajawuz ḳilip Zədəkiyaoɣa ḥujum ḳilidu «Zeminning wəyran ḳilinixliri» baxlinidu («Əz.» 24:2)
587	Yerusalemning oɣulitilixi. Ikkinqi sürgün ḳilinixi
582/581	Üqinqi ḳetimliḳ Babiloɣa sürgün ḳilinix
561	Yəḥoakin zindandin ḳoyuwetilidu
539	Babil ərüwetilidu
538/536	Parsliḳ imperator Ḳorəx Babilda sürgün boloɣanlarni Babildin azad ḳilidu
520	Mukəddəs ibadəthanining uli selinidu

●●●●●●

Yərəmiya

Hudaning Yərəmiyani qakirixi

1 [1] Binyamin kəbilisi zeminidiki Anatot yezisida turuwatkan kahinlardin bolokan Hilkiyaning ookli Yərəmiyaning səzliri
təwəndə hatirilinidu: —
[2] Yəhuda padixahi, Amonning ookli Yosiyaning künliridə, yəni u təhtkə olturokan on üqinqi yilida Yərəmiyaoka Pərwərdigarning səzi kəldi; [3] Yəhuda padixahi Yosiyaning ookli Yəhoakimning künliridə həmdə Yəhuda padixahi Yosiyaning ookli Zədəkiyaning on birinqi yilining ahirioqiqə, yəni xu yilning bəxinqi eyida Yerusalemdikilər sürgün kilinoquqə uningoka Pərwərdigarning səzi yənə kelip turdi.
[4] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə:
[5] — Anangning korsikida seni apiridə kilixtin ilgirila Mən seni biləttim; sən baliyatkudin qikixtin burun seni Özümgə atap, əllərgə pəyoqəmbər boluxka tiklidim.
[6] Mən bolsam: — Apla, Pərwərdigar! Mən gəp kilixni bilməymən; qünki mən gədək balidurmən, dedim.
[7] Lekin Pərwərdigar manga: — Özüngni gədək bala, demə; qünki Mən seni kimgə əwətsəm, sən xularoka barisən; wə Mən seni nemə də dəp buyrusam, sən xuni dəysən. [8] Ulardin korkma; qünki seni kutkuzux üqün Mən sən bilən billidurmən, — dedi.

[9] Wə Pərwərdigar kolini sozup aoqzimoqa təgküzdi; Pərwərdigar manga: Mana, Öz səzlirimni aoqzingoqa koydum; [10] Kara, muxu küni Mən seni yulux, səküx, halak kilix wə ərüx, kurux wə terip əstürüx üqün əllər wə padixahliklar üstigə tiklidim, — dedi.

Ikki alamət kərünüx

[11] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: «Yərəmiya, nemini kərüwatisən?».
Mən: «Badam dərihining xehini kərüwatimən» — dedim.
[12] Pərwərdigar manga: «Kərgining yahxi boldi; qünki Mən səzümning əməliylixixi üqün səzümni kəzitip turimən» — dedi.

[13] Wə Pərwərdigarning səzi manga ikkinqi kətim kelip mundak degəndə: «Nemini kərüwatisən?».
Mən: «Poruk-poruk kaynawatkan, aoqzi ximal təripidin kiysayoqan bir kazanni kərdüm» — dedim.
[14] Pərwərdigar manga: — Külpət ximal tərəptin kelip bu zeminda turuwatkanlarning həmmisi üstigə bəsüp kelidu — dedi.
[15] — Qünki mana, Mən ximaliy padixahliklarning barlik jəmətlirini qakirimən, — dəydu Pərwərdigar; — ular kelidu, padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowukliri aldioqa selip, həmmə sepillaroqa wə Yəhudaning barlik xəhərlirigə hujumoqa təyyarlinidu;
[16] xuning bilən Mən Yəhudadikilərning barlik rəzillikliri üqün ularning üstidin həkümlərni jakarlaymən; qünki ular Məndin waz keqip, baxka ilahlaroqa huxbuy yekip, əz kolliri yasioqanlirioqa qokundi.

1:2 2Pad. 21:26; 22:1-23; 2Tar. 34:1-30
1:3 2Pad. 23:34; 24:17; 25:8; 2Tar. 36:4, 10-23; Yər. 52:1-30
1:4 «Pərwərdigarning səzi .. kelip ... degəndə» — ibraniy tilida: «Pərwərdigarning səzi kelip ... dedi» deyilidu. Bu ibarə yaki bundak ibarə Təwrat-Zəburda pat-pat kərünüp, «Pərwərdigarning səz-kalami»ning əməliyəttə «Üqtə Bir»diki Ikkinqi Xəhs ikənlikini kərsitidu. «Yuh,» 1:1-2ni kərüng.
1:5 Gal. 1:15
1:6 «Mən gəp kilixni bilməymən; qünki mən gədək balidurmən» — ibraniy tilida: «bala» degən bu səz 5-16 yaxtiki balini kərsitidu. Kitabning baxka məlumatlirioqa karioqanda bizningqə Hudaning səzi Yərəmiyaoqa kəlgəndə u bəlkim təhminən on altə yaxka kirgənidi.
1:6 Mis. 3; 4; 6:11,29
1:8 Kan. 31:6, 8; Yə. 1:5; Əz. 3:9
1:9 Yəx. 6:6, 7; Yər. 5:14
1:10 Yər. 18:7; 2Kor. 10:4, 5
1:12 «Kərgining yahxi boldi; qünki Mən səzümning əməliylixixi üqün səzümni kəzitip turimən» — badam dərihi bahарda birinqi bolup qeqəklәp, bahарning kəlgənlikini jakarlioquqi boloqaqka ibraniy tilida «kəzətqi» dəp atilidu.
1:14 Yər. 4:6
1:15 «padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowukliri aldioqa selip,..» — baxka birhil tərjimisi: «padixahlar hərbiri əz təhtini Yerusalem kowuklirioqa selip...»
1:15 Yər. 5:15; 6:22; 10:22; 52:4, 5

17 Sən əmdi belingni baoɣlap ornungdin turup,
sanga buyruoɣanlirimning ɧəmmisini ularoɣa
eyt; ular aldida ɧodukup kətmigin; bolmisa
Mən seni ular aldida ɧodukturimən. 18 Kara,
Mən bügün seni Yəɧudaning padixaɧlirioɣa,
əmirlirigə, kaɧinlirioɣa ɧəm pütkül zemin
həlkigə karxi turoɣuqi mustəɧkəm xəɧər,
təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim.
19 Ular sanga karxi jəng kilidu, lekin sening
üstüngdin oɣəlibə kilalmaydu — Qünki Mən
seni kutkuzux üqün sən bilən billidurmən, —
dəydu Pərwərdigar.

Israilning Pərwərdigaroɣa boloɣan dəsləpki muɧəbbiti

2 1 Əmdi Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
2 Berip Yerusalemdikilərning kulakliriɣa
mundak jar saloɣin: — Pərwərdigar mundak
dəydu: — Mən sening yax waktingdiki
wapadarlikingni, yəni kizning axikioɣa
boloɣan muɧəbbitidək sening qəl-bayawanda, yəni terilmioɣan yərlərdə Manga
əgixip yürgənliringni sening üqün əsləymən.
3 Xu qaoɣda Israil həlki Pərwərdigaroɣa pak,
alaɧidə ataloɣan, ular uning əz ɧosulining
tunji mewisi dəp karaloɣanidi; ularni
yəwalmakqi boloɣanlarning ɧəmmisi
gunaɧkar dəp ɧesablanoɣanidi ɧəm ularning
baxlirioɣa balayi'apət qüxkənidi, — dəydu
Pərwərdigar.

Ata-bowilar arisida wapasizlikning pəyda boloɣanliki

4 Pərwərdigarning səzini anglanglar, i
Yakupning jəməti, Israil jəmətining barlik
ailə-tawabiatliri: —
5 Pərwərdigar mundak dəydu: — Ata-
bowiliringlar Məndə zadi kandak adalətsizliklərni baykaptu, ular Məndin xunqə
yiraklixidu? Ular nemixka bimənə butlaroɣa
bax urup, əzliri bimənə bolup kətti?
6 Ular ɧeqkaqan: «Bizni Misir zeminidin
kutkuzup qikirip, bayawandin, yəni qəl-dəxt
wə tik azgallar bilən kaplanoɣan jaylardin,
kuroɣakqilik wə ələüm sayisi orap turoɣan
yərlərdin, adəmzat ətməydioɣan ɧəmdə
insan turmaydioɣan xu bayawandin bizni ətküzgən Pərwərdigar kəni?» dəp sorap
koyuxmaptioɣu? 7 Mən silərni mewisi ɧəm
molqilikidin ɧuzurlinix üqün munbət bir
zeminoɣa elip kəlgənmən; silər kelip zeminimni buloɣidinglar, Mening mirasimni yirginqlik bir nərsigə aylandurup koydunglar.
8 Kaɧinlar: «Pərwərdigar kəni?» dəp ɧeq sorap koymidi; Təwrat-kanun ijraqiliri meni
ɧeq tonumidi; həlk padiqiliri manga asiylik
kildi; pəyoɣəmbərlər bolsa Baalning namida bexarət bərdi, ularning ɧəmmisi ɧeq
paydisiz bimənə nərsilərgə əgixip kətti.
9 Xunga silər bilən dəwalaxmakqimən,

1:18 «Mən ... seni... mustəɧkəm xəɧər, təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim» — okurmənlər xuningoɣa dikkət kiliduki, Hudaning bu səzliri «ətkən zamanda» eytiloɣan. Bir karaxka, Yərəmiya pəkət gədək bir yax yigittək kərünsimu, lekin iman-ixənqkə nisbətən Hudaning səzi alliqaqan ixəngüqilərgə pakit boloɣan. Iman-ixənqtiki adəm ixlaroɣa Hudaning kəzkarixi bilən karaydu.

1:18 Yər. 6:27; 15:20

2:3 «Xu qaoɣda Israil həlki Pərwərdigaroɣa pak, alaɧidə ataloɣan» — «...pak, alaɧidə ataloɣan» degən səz ibraniy tilidiki «Pərwərdigaroɣa «kodəx»» *(«Pərwərdigaroɣa mukəddəslik»)* degən səz bilən ipadilinidu. Okurmənlərgə bəlkim ayanki, «mukəddəs»ning əsli mənisi dəl «Hudaoɣa alaɧidə ataloɣan, pak» degənliktur.

–Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə «ɧosulning tunji mewisi»ni bolsa Hudaoɣa atap, Hudaning wəkili boloɣan kaɧinlaroɣa beoɣixlax kerək idi. Huda muxu yərdə: «Israil alaɧidə Meningki idi» dəydu. Yənə bir tərəptin eytkanda Israil Hudaning «ɧosulining tunji mewisi» bolsa, əmdi ulardin keyin Hudaning yolida mangidioɣan baxka əllərdin boloɣanlarmu Hudaning yenioɣa kelip uningoɣa «ɧosul bolup» Hudaning Əz həlki boluxka kelidu.

2:5 Mik. 6:3, 4

2:7 «Mening mirasim» — bu səz ikki bislik bolup, mənisi: *(1)* Huda «bular alaɧidə Meningki» degən Kanaan *(Pələstin)* zeminini wə uning üstidiki Yəɧudiy həlkini kərsitidu; *(2)* «miras kilip bərginimni» degən mənidə bolup, Huda Israiloɣa «Silərning mirasinglar bolsun» dəp tapxuroɣan zeminni kərsitidu. Omumən bu səz xu zeminni wə xundakla, bəlkim, xu zemindiki həlknimu kərsitidu.

2:8 «Təwrat-kanun ijraqiliri» — Təwratni həlkka əgitixkə məs'ul boloɣan kaɧinlarni *(«Yər.» 18:18, «Kan.» 33:10)* yaki Təwratni kəqürüxkə məs'ul boloɣan Lawiylarni *(«Yər.» 8:8)* kərsitidu. **«həlk padiqiliri»** — *(yəni «bakarmənliri» yaki «bakkuqilar»)* ibraniy tilida «koyqilar», «padiqilar», «qupanlar» deyilidu. Adəttə bu səz qopan-koyqilarni kərsitidu. Muxu yərdə «həlk bakkuqiliri» Israilning yetəkqilirini kərsitidu, əlwattə. **«Baalning namida bexarət bərdi»** — «Baal» degən Pələstindikilərning yirginqlik bir buti idi.

2:8 Rim. 2:20

baliliringlar ḫəm baliliringlarning baliliri bilən dəwaliximən, — dəydu Pərwərdigar;
10 — silər Siprustiki dengiz boylirioɣa ətüp beḳinglar, Kedaroɣa təkxürüxkə adəm əwətip beḳinglar — muxundaḳ bir ix zadi bolup baḳḳanmu-yoḳ dəp kərüp beḳinglar —.
11 Ḳaysi bir əl əz ilaḫlirini (ular ḫeq ilaḫ əməs, əlwəttə) əzgərtkənmu? Lekin Mening həlḳim əzlirining xan-xəripi Boloɣuqisini bolsa paydisiz-bimənə bir nərsigə almaxturoɣan.
12 Buningoɣa əjəbliningla r, i asmanlar; ḫangtang bolunglar! Sarasimigə qüxünglar! Qəqünglar! — dəydu Pərwərdigar,
13 — qünki Mening həlḳim ikki rəzil ixni ḳildi; ular ḫayatliḳ su mənbəsi boloɣan Məndin waz kəqti; andin əzliri üqün su azgallirini, yəni su turmaydioɣan yeriḳ su azgallirini yonup qiḳti.

Israil Hudaoɣa əməs, yat ilaḫlaroɣa wə yat əllərgə tayinidu

14 Israil əsli ḳulmidi? U hojayinning əyidə tuoɣuloɣan ḳulmidi? Nemixḳa əmdi u oljioɣa aylinip ḳaldi? 15 Yax xirlar uni olja ḳilip ḫərkiridi; ular awazini ḳoyuwətti; ular Israil zeminini wəyranə ḳildi; xəḫərliri kəydürüldi, adəmzatsiz ḳaldi.
16 Uning üstigə ḫətta Nof wə Taḫpanəs xəḫiridikilərmu qoḳḳangni yeriwətti.
17 Bu ixlarni əzüng kəltürüp qiḳaroɣan əməsmu? — Qünki sanga yol baxlawatḳinida Pərwərdigar Hudayingdin waz kəqkəniding.
18 Əmdi bügünki kündə yənə Xiḫor dəryasining süyini iqix üqün Misirning yolini baskining nemisi? Əfrat dəryasining süyini iqix üqün Asuriyəning yolini baskining nemisi?
19 Öz rəzilliking əzünggə sawaḳ elip kelidu, əzüngning yenimdin qətnəp kətkining əzünggə tənbiḫ bolidu; əmdi sening Pərwərdigar Hudayingdin waz kəqkining wə Mening ḳorḳunqumning səndə bolmaslikining intayin rəzil ḫəmdə zərdapḳa toloɣan ix ikənlikini bilip ḳoy, — dəydu Rəb, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
20 Qünki sən ḳədimdinla Mən sanga saloɣan boyunturuḳni buzup, uning rixtini üzüp taxliwətkənsən; sən: «Ḳulluḳungda bolmaymən!» deding. Qünki barliḳ dəngegizliktə wə barliḳ yexil dərəh astida sən paḫixə ayaldək kerilip yatḳansən.
21 Lekin Mən bolsam seni əsli esil sortluḳ üzüm telidin, sərhil uruḳtin tikkənidim; sən Manga nisbətən ḳandaḳmu yat wə yawa bir sesiḳ üzüm telioɣa aylinip ḳalding?
22 Qünki sən xulta bilən yuyunsangmu, kəp aḳartḳuq sopun ixlətsəngmu sening ḳəbiḫliking Mening aldimda tehi daoɣ bolup turidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
23 Sən ḳandaḳmu: «Mən ḫeq buloɣanoɣan əməsmən, mən «Baallar»oɣa ḫeq əgəx-

---

2:10 «Siprus» — Siprus arili *(ibraniy tilida «Kittim»)* bolsa Pələstinning yiraḳ oɟərbidə; Kedar bolsa Pələstinning yiraḳ xərḳidə idi — demək, xərḳtin oɟərbkiqə boloɣan yərlərdimu muxundaḳ ix bolup bakmioɣan.
2:11 Zəb. 106:20
2:12 Ḳan. 32:1; Yəx. 1:2
2:13 Küy. 4:15; Yər. 17:13
2:15 «yax xirlar...ḫərkiridi» — xirlar oljisini tutḳandin keyin andin ḫərkirəydu. Muxu ayəttiki «xirlar» bəlkim Asuriyə, andin Babilni kərsitidu.
2:15 Yəx. 5:29; Yər. 4:7
2:16 «...Nof wə Taḫpanəs xəḫiridikilərmu qoḳḳangni yeriwətti» — «Nof wə Taḫpanəs» Misirdiki xəḫərlərdur. Yəḫuda kəp ḳetim Misirdin yardəm sorioɣanidi. Misir ḳoxuloɣan bolsimu, lekin əksiqə Israiloɣa wapasizliḳ ḳilip kəlgənidi. Nof keyin «Məmfis» dəp ataloɣan.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «...Nof wə Taḫpanəs xəḫiridikilərmu bax qoḳḳangni *(rəswa ḳilix üqün)* oɟirdiwətti».

2:18 «Xiḫor dəryasining süyini iqix üqün... əfrat dəryasining süyini iqix üqün....» — «Xiḫor *(Misirdiki bir dərya yaki wadi)*ning sulirini iqix» ḫəmdə «əfrat *(Asuriyədiki dərya)*ning... sulirini iqix» Israil Misirdin wə Asuriyədin panaḫ izdigənlikini kərsitidu.
2:18 Yəx. 31:1
2:19 Yəx. 3:9; Ḫox. 5:5
2:20 «barliḳ dəng-egizliktə wə barliḳ yexil dərəh astida sən paḫixə ayaldək kerilip yatḳansən» — Israil muxu yərlərdə *(dəng-egizliktə ... yexil dərəh astida...)* butpərəslik paaliyətlirini ətküzgən. Ularning mundaḳ butpərəsliki Hudaoɣa wapasizliḳ bolup roḫiy jəḫättə paḫixiwazliḳ bolupla ḳalmay, ular Pələstindikilərning butpərəslikini dorap ularning butlirioɣa «ataloɣan», buthanida turoɣan paḫixə ayallar bilən yatatti.
2:21 «yat wə yawa bir sesiḳ üzüm teli» — «yat wə yawa» əsliy ibraniy tilida bir səz bilənla ipadilinidu.
2:21 Mis. 15:17; Zəb. 44:2; 80:8
2:22 Ayup 9:30

midim!» deyələysən? Jiloɳida mangoɳan yolungni kərüp bak, kilmixliringni ikrar kil — sən əz yollirida uyan-buyan katrap yüridioɳan qakkak hinggandursən!. [24] Sən qəl-bayawanoɳa adətləngən, həwisi kozoɳaloɳanda xamalni purap yüridioɳan bir yawayi mada exəksən! Küyligəndə kim uni tosalisun? Uni izdigən hanggilar əzlirini heq upratmaydu; xu wakitlarda uni izdəp tapmak asandur.. [25] I Israil, bikar yügürüp, putungni ayaoɳsiz, gelingni ussulukşiz kilip koyma! Lekin sən buningoɳa: «Yak! Ham hiyal kilma! Qünki mən bu yat ilahlarni yahxi kərüp kaldim, ularning kəynidin mangimən!» — deding..

[26] Ooɳri tutulup kelip hijalətkə kaloɳandək, Israil jəmətimu hijalətkə kalidu — yəni əzliri wə ularning padixahliri, kahinliri wə pəyoɳəmbərliri — [27] ular yaoɳaq kətikigə: «Atam!» wə taxka: «Sən meni tuoɳdurdung!» dəydu; qünki ular yüzini Manga karatmay, əksiqə Manga arkisini kildi; lekin külpət bexioɳa qüxkəndə ular: «Ornungdin turup, bizni kutkuzoɳaysən!» dəydu. [28] Əmdi əzünggə yasioɳan ilahliring keni!? Külpət bexingoɳa qüxkəndə seni kutkuzalaydioɳan bolsa, ular ornidin tursun! — Qünki xəhərliring kanqə kəp bolsa butliringmu xunqə kəptur, i Yəhuda!.

[29] Nemixka silər Mən bilən dəwaoɳa qüxməkqisilər? Silər həmminglar Manga asiylik kiloɳansilər, — dəydu Pərwərdigar.

[30] Baliliringni bikardin bikar urup koydum; ular heq tərbiyini kobul kilmidi. Əz kiliqing yirtkuq xirdək pəyoɳəmbərliringni yəwətti..

[31] I bu dəwr kixiliri! Pərwərdigarning səzigə kəngül koyunglar! Mən Israiloɳa qəl-bayawan yaki kapkarangoɳuluk baskan zemin bolup bakkanmu? Mening həlkim nemixka: «Nəgila barsak əz ərkimiz; əmdi yeningoɳa yənə kəlməymiz!» — dəydu?.

[32] Kiz zibu-zinnətlirini untuyalamdu? Toy kilidioɳan kiz toy kiyimlirini untuyalamdu? Lekin əz həlkim san-sanakşiz künliridə Meni untudi..

[33] Sən ixk izdəp baridioɳan yolloroɳa xunqə mahir bolup kətting! Bərhək, hətta əng buzuk ayalloroɳa yolliringni kərsətting. [34] Uning üstigə tonungning pəxliridə gunahsiz namratlarning keni bar! Sən ularni temingni texip ooɳrilikka kirgini üqün eltürdingmu?! Ixlarning hammisi xundak tursimu,. [35] sən tehi: «Məndə gunah yok; Rəb məndin rənjiwərməydu!» dəysən. Bilip koy! Mən üstüngdin həküm kikirimən, qünki sən: «Mən gunah sadir kilmidim!» — dəwerisən.

[36] Sən nemixka bunqiwala uyan-buyan katrap ala kəngüllük kilisən? Sən Asuriyə təripidin yərgə karitiloɳandək Misir təripidinmu yərgə karitilisən.. [37] Bərhək, sən Misirdin kolliringni bexingoɳa aloɳan peti qikisən; qünki Pərwərdigar sən yələnqük kiloɳanlarni qətkə kakti; sən ulardin heq payda kərməysən..

2:23 «Jiloɳida mangoɳan yolungni kərüp bak, kilmixliringni ikrar kil» — «jiloɳida mangoɳan yolung...» bəlkim kəp kisim Yəhudadikilər Yerusalemoɳa yekin boloɳan «Hinnom jiloɳisi»da əz balilirini butloroɳa atap «insan kurbanliki» kiloɳanlikini kərsitidu. Israilni hingganoɳa ohxitixi bəlkim uning heqkandak mukim yelünüxining bolmaydioɳanlikini təkitləydu.

2:24 «... həwisi kozoɳaloɳanda xamalni purap yüridioɳan bir yawayi mada exəksən!» — bu ohxitix xübhisizki, Israilning butloroɳa boloɳan buzuk həwəslirini, uni butpərəsliktin tosuxning mumkin əməslikini kərsitidu.

2:25 «putungni ayaoɳsizliktin... gelingni ussulukşiz kilip koyma!» — bu səzlər bəlkim ikki bislik: — *(1)* butlarning yolida yügürüp mengix bəribir bikar ixtur — butlar adəmlərgə yardəmdə bolalmaydu; *(2)* əgər Israil butpərəsliki bilən Hudaoɳa wapasizlikini dawamlaxtursa, ular ahir berip ayaoɳsiz, qangkap sürgün boloɳanlar bolidu. **«Yak! Ham hiyal kilma!»** — ibraniy tilida «Yak! Ümid yok!».

2:28 Yəx. 2:8; Yər. 11:13

2:30 Yəx. 1:5; Yər. 5:3

2:31 Mat. 23:26-39

2:32 Yər. 3:21

2:34 «Sən ularni temingni texip ooɳrilikka kirgini üqün eltürdingmu?!» — Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə ooɳri kəqtə eygə bəsüp kirgən bolsa u urup eltürülsə əy igisi gunahsiz hesablinidu.

2:36 «Sən nemixka bunqiwala uyan-buyan katrap ala kəngüllük kilisən?» — demək, Israil hərdaim Hudani əməs, bəlki yat əllərni əz yələnqüki kilmakqi.

2:37 «sən Misirdin kolliringni bexingoɳa aloɳan peti qikisən» — demək, əsir boloɳan peti.

Wapasizlik üstigə wapasizlik

3 [1] Xundak deyiliduki, birsi ayalini
koyuwətsə, ayal uningdin ajraxsa wə
keyin u baxka ərgə yatlik bolоған bolsa,
birinqi eri uning bilən kayta yarixiwalsa
bolamdu? Bundak ix bu zeminni mutlək
buloimamdu? Lekin sən xunqə kəp
axniliring bilən buzukluk kilip turup yənə
yenimoға kaytay dəwatamsən tehi?
[2] Bexingni kətürüp yukirioға karap bak; —
Sən zadi nədə yat ilahlar bilən buzukluk
ətküzmigənsən?!
— Sən qəl-bayawanda kütüp olturoған
ərəbdək ularni yollar boyi kütüp
olturoғansən; zeminni buzuklukliring wə
rəzilliking bilən buloioғansən.. [3] Xuning
üqün kattik yamoғurlar tutup kelinip sanga
berilmidi həmdə «keyinki yamoғurlar»
yaoғmidi. Lekin səndə tehi pahixə ayalning
kelin yüzi bar, iza tartixni heq bilgüng yo
ktur.. [4] Hətta sən bayatin Manga: «I Atam,
yaxlikimdin baxlap manga yetəkqi həmrah
bolup kəlding!» — dəysən, wə: —
[5] «U hərdaim oғəzipini saklamdu? U oғəzipini
ahiroғiqə tutamdu?» — dəysən. Mana, sən
xundak degining bilən, lekin sən kolungdin
kelixiqə rəzillik kiloғansən.
[6] Yosiya padixahning künliridə Pərwərdigar
manga: «Wapasiz Israilning nemə
kiloғanlikini kərdüngmu? U barlik egiz
taoғka qikip həm barlik yexil dərəh astioға ki-
rip xu yərlərdə pahixidək buzukluk kiloғan»
— dedi..
[7] — «Mən: U bularning həmmisini kiloғandin
keyin, qokum yenimoға kaytip kelidu, —
dedim; lekin u kaytip kəlmidi. Uning asiy
singlisi, yəni Yəhuda buni kərdi; [8] lekin
wapasiz Israilning barlik zina kiloғanliri
tüpəylidin uningoға talak hetini berip uni
koyuwətkinimni kərüp, asiy singlisi Yəhuda
korkmidi, bəlki əzimu berip pahixilik kild
i.. [9] Xundak boldiki, əz buzukqilikini xunqə
kiqik ix dəp karioғaqka, u hətta tax wə
yaoғaq bilən zina kilip zeminni buloғiwətti.
[10] Bularning həmmisigə karimay Israilning
asiy singlisi Yəhuda tehi pütün kəngli bilən
əməs, pəkət sahtilik bilən yenimoға kaytip
kəlgəndək boluwaldi, — dəydu Pərwərdigar.
[11] Pərwərdigar manga mundak dedi: — «Wa-
pasiz Israil əzini asiy Yəhudadin həkkaniy
kərsətti. [12] Baroғin, ximaloға karap bu
səzlərni jakarlap mundak degin: —
«Kaytip kəl, i yoldin qikkuqi Israil, — dəydu
Pərwərdigar — wə Mən sanga kapikimni kayta
türməymən; qünki Mən rəhimdil, — dəydu
Pərwərdigar — Mən oғəzipimni mənggügə
saklap turmaymən.. [13] Pəkət sening
kəbihlikingni, — Pərwərdigar Hudayingoға

3:1 «...birinqi eri uning bilən kayta yarixiwalsa bolamdu? Bundak ix bu zeminni mutlək buloimamdu?» — «Kan.» 24:1-4-ayətlərni kərsitixi mumkin. Əgər pəyoғəmbər məzkur bexarəttə bu ixni kəzdə tutkan bolsa, undakta bu 3-babning omumiy mənisigə karioғanda, Huda muxundak ixlarni *(ajrixix andin kayta toy kilix)* Yəhudiylaroға mən'i kiloғini bilən, muxu yərdə Huda «Mening ayalim boloған Israil»ning Əz yenimoға kaytip kelidioған yoli bar, degən ohxaydu *(14-22-ayətlərdə, ahirki zamanlarda Pərwərdigar muxundak qəksiz rəhim-xəpkətni Israil həm Yəhudaoға kərsitidu, deyilidu).*

–«Lekin sən xunqə kəp axniliring bilən buzukluk kilip turup yənə yenimoға kaytay dəwatamsən tehi?» — baxka birhil tərjimisi: «Lekin sən kəp axnilar bilən buzukluk kiloған bolsangmu, yenimoға kaytip kəl!». Huda təwəndiki 4- wə -22-25-ayətlərdə ularni kaytixka qakirixka muxundak rəhimlik bilən ətünidu, birak 3-babning omumiy mənisigə karioғanda, Hudaning sezlirini muxu yərdə tərjimimizdikidək «retorik soal» dəp karaymiz.

3:1 Kan. 24:1-4

3:2 «bexingni kətürüp yukirioға karap bak» — Yəhuda hərdaim «yukiri jaylar»da butpərəslik ətkəzgənidi. **«sən qəl-bayawanda kütüp olturoған ərəbdək...»** — «ərəb» muxu yərdə bəlkim yol boyida olturoған pahixə ayalni kərsitidu. Bəzi alimlar bu səz yoluqilarni bulax üqün marap turoған karakqini kərsitidu, dəydu.

3:3 «keyinki yamoғur» — Kanaanda 3- yaki 4-ayda yaoғidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoғurlar bolmisa heq hosul bolmaydu.

3:6 «Wapasiz Israilning nemə kiloғanlikini kərdüngmu?» — muxu ayəttə «Israil» ximaliy padixahlik, yəni «on kəbilə»ni kərsitidu. «Buzukluk» asasən butpərəslikni kərsitidu; 2:20diki izahatnimu kərüng.

3:6 Yər. 2:20

3:8 «lekin wapasiz Israilning barlik zina kiloғanliri tüpəylidin uningoға talak hetini berip uni koyuwətkinimni kərüp,...» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «lekin wapasiz Israilning barlik zina kiloғanliri tüpəylidin uningoға talak hetini berip uni koyuwətkinimni mən kərdüm,...» deyilidu.

3:12 «ximaloға karap... mundak degin» — bu səzlər bəlkim Asuriyə təripidin 100 yil ilgiri sürgün kilinoған Israil *(on kəbilisi)*oға eytilidu.

3:12 Zəb. 86:15; 103:8, 9; 145:18

asiyliķ ķiloŋanlikingni, uyan-buyan ķatrap yürüp əzüngni ḥərbir yexil dərəh astida yat ilaḥlaroŋa beoŋixlioŋanlikingni, xuningdək awazimoŋa ḥeq ķulaķ salmioŋanlikingni ikrar ķilsangla Məndin rəḥim-xəpķət kərisən — dəydu Pərwərdigar.

14 Ķaytip kelinglar, i yoldin qikķuqi balilar, — dəydu Pərwərdigar — qünki Mən silərni ḥəķikiy səygüqidurmən; silər xundaķ ķilsanglarla Mən silərdin talliоŋanlarni, yəni ḥərķaysi xəḥərdin birdin, ḥərķaysi jəmättin ikkidin pukrani Zionoŋa ķayturup kelimən.. 15 Mən silərgə kənglümdikidək həlķ padiqilirini təķsim ķilimən; ular silərni danaliķ-bilim, əķil-parasət bilən bekip ozuķlanduridu..

16 Xundaķ boliduki, xu künlərdə silər zeminda kəpiyip, kəp pərzəntlik boloŋiningларda, — dəydu Pərwərdigar, — silər: «Pərwərdigarning əḥdə sanduķi!» dəp yənə tiloŋa almaysilər; u ḥeq esinglaroŋa kəlməydu, uni ḥeq əsliməysilər wə uni ḥeq seoŋinimaysilər; silər baxķa bir sanduķmu yasimaysilər.. 17 Xu tapta ular Yerusalemni «Pərwərdigarning təhti» dəp ataydu; barliķ əllər uningoŋa yioŋilidu, — yəni Pərwərdigarning namioŋa, Yerusalemoŋa yioŋilidu; ular ķəlbidiki rəzil jaḥillikioŋa ķaytidin ḥeq əgixip mangmaydu. 18 Xu künlərdə Yəḥuda jəməti Israil jəməti bilən birliktə mangidu; ular ximal zeminidin billə qikip Mən ata-bowilirioŋa miras boluxķa təķdim ķiloŋan zeminoŋa kelidu.

19 Mən: «Mən seni balilirim ķatirioŋa ķoyup, sanga güzəl zeminni, yəni kəpligən əllərning zeminliri arisidiki əng kərkəm jayni miras ķilip ata ķilixni xunqilik halayttim!» — dedim, wə: «Sən Meni «mening atam» dəysən, wə Məndin yüz ərüməysən!» — dedim..

20 Lekin bərḥək, asiyliķ ķiloŋan ayal əzjərisidin ayriloŋandək, silər Manga asiyliķ ķiloŋansilər, i Israil jəməti, — dəydu Pərwərdigar. 21 Yukiri jaylardin bir awaz anglinidu! U bolsa Israil jəmətidikilərning yioŋa-pəryadliri; qünki ular əz yolini burmiloŋan, Pərwərdigar Hudasini untuoŋan.

22 — Ķaytip kelinglar, əy yoldin qikķuqi balilar; Mən silərning yoldin qikip ketixinglaroŋa xipa bolimən.

— «Mana, biz yeningoŋa barimiz; qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən» — dənglar!

23 — Bərḥək, egizliklərdə ḥəm taoŋlarda anglitiloŋan butpərəslikning ķiyķas-sürənliri bihudə ixtur! Bərḥək, Israilning ķutķuzux-nijati Pərwərdigar Hudayimizdinladur.. 24 Lekin yaxliķimizdin tartipla, ata-bowilirimizning əjrini, yəni ularning kala-ķoy padilirini, ķiz-ooŋullirini axu uyatnomus yəp kətkən;. 25 Nətijidə biz uyat-hijilliķ iqidə yattuķ, ķalaymiķanqiliķ wə alaķzadilik bizni ķapliwaldi; qünki yaxliķimizdin tartip bügünki küngə ķədər biz wə ata-bowilirimiz ḥəmmimiz Pərwərdigar Hudayimiz aldida gunaḥ sadir ķilip kəlduķ, Pərwərdigar Hudayimizning awazioŋa ḥeq ķulaķ salmiduķ..

4 1 — «Bu yollirimdin burulay!» desəng, i Israil — dəydu Pərwərdigar — Əmdi Mening yenimoŋa burulup ķaytip kəl! Əgər bu yirginqlikliringni kəzümdin neri ķilsang, wə xundaķla yoldin yənə tenəp kətmisəng,. 2 —

3:14 «qünki Mən silərni ḥəķikiy səygüqidurmən» — ibraniy tilida «qünki Mən silərgə ərdurmən».

3:15 Yər. 23:4; Əz. 34:23; Əf. 4:11

3:16 «silər uni ḥeq seoŋinimaysilər» — baxķa birhil tərjimisi: «ular uni izdəp tawap ķilmaydu». **«silər baxķa bir sanduķmu yasimaysilər»** — baxķa birhil tərjimisi: «ular ķaytidin xundaķ ķilmaydu». Demisəkmu «əḥdə sanduķi» ibadəthana tüzümining mərkizi boloŋaqķa, bu ayət bəlkim ibadəthana wə uningoŋa baoŋlik tüzümning *(ķurbanliķlar, kaḥinlar, nuroŋun ķaidə-yosunlar)* yengi bir əḥdə bilən inawətsiz ķilinidioŋanlikini kərsitidu. 31:31-34 wə izaḥatlarni kərüng.

3:19 «Mən seni balilirim ķatirioŋa ķoyup,.. əng kərkəm jayni miras ķilip ata ķilixni xunqilik halayttim!» — Pərwərdigar muxu ayəttə Israiloŋa Əzigə sadiķ boloŋan ayalining süpitidə səzləydu.

3:23 «butpərəslikning ķiyķas-sürənliri» — «butpərəslik» əyni tekisttə yoķ, birak bizningqə ayət buni kərsitidu. Butpərəsliktə butlardin «yardəm sorax» üqün ķiyķas-sürən kətürüx kerək idi.

3:23 Zəb. 121:1

3:24 «axu uyat-nomus» — muxu ibarə «Baal» degən intayin yirginqlik məbudni kərsitidu. 11-bab, 13-ayətni kerüng.

3:25 «ķalaymiķanqiliķ wə alaķzadilik» — bu səzlər muxu yərdə ibraniy tilida birla səz bilən ipadilinidu.

4:1 «Mening yenimoŋa burulup ķaytip kəl!» — bu ibarə bəlkim «səllimaza towa ķil», «ikkilənmə!», «ala kəngüllük

əgər sən: «Pərwərdigarning ḥayati bilən!»
dəp kəsəm iqkiningdə, u kəsəm ḥəkiḳət,
adalət wə ḥəkḳaniylik bilən bolsa, undaḳta
yat əllərmu Uning namida əzlirigə bəht
tilixidu wə Uni əzining pəhir-xəḥriti ḳilidu.
3 Qünki Pərwərdigar Yəḥudadikilər wə
Yerusalemdikilərgə mundaḳ dəydu: — «Boz
yeringlarni qepip aoɣdurunglar; tikənlik
arisioɣa uruḳ qaqmanglar!
4 Özliringlarni
Pərwərdigarning yolida sünnət ḳilinglar;
ḳəlbinglarni sünnət ḳilinglar, i Yəḥudadikilər
wə Yerusalemda turuwatḳanlar! — Bolmisa, Mening kəḥrim partlap ot bolup silərni
kəydürüwetidu; ḳilmixliringlarning rəzilliki
tüpəylidin uni əqürələydioɣan ḥeqkim
qikmaydu.
5 — Yəḥudada muxularni elan ḳilip, Yerusalemda: — «Zemin-zeminda kanay qelinglar!»
— dəp jakarlanglar;
«Yioɣilinglar! Mustəḥkəm xəḥərlərgə kəqip
kirəyli!» — dəp nida ḳilinglar!
6 Zionni kərsitidioɣan bir tuoɣni tikləngla r;
dərḥal kəqinglar, keqikip ḳalmanglar! Qünki
Mən külpət, yəni zor bir ḥalakətni ximaldin elip kelimən.
7 Xir əz qatḳallikidin qikti,
«əllərni yoḳatḳuqi» yoloɣa qikti; u əz jayidin qikip zeminingni wəyran ḳilixḳa kelidu;
xəḥərliring wəyran ḳilinip, adəmzatsiz bolidu.
8 Bu səwəbtin əzliringlaroɣa bəz kiyim
oranglar, dad-pəryad kətürüp nalə ḳilinglar!
Qünki Pərwərdigarning ḳattik oɣəzipi bizdin
yanmidi!
9 Xu küni xundaḳ boliduki, — dəydu
Pərwərdigar, — padixaḥning yüriki,
əmirlərning yürikimu su bolup ketidu,
kaḥinlar alaḳzadə bolup, pəyoɣəmbərlər
təəjjüplinidu.
10 — Andin mən: — Aḥ, Rəb Pərwərdigar!
Bərḥəḳ Sən bu həlḳni, jümlidin Yerusalemni: «Silər aman-tinq bolisilər» dəp aldiding;
əməliyəttə bolsa ḳiliq janoɣa yetip kəldi, dedim.
11 — Xu qaoɣda bu həlḳḳə wə Yerusalemoɣa
mundaḳ deyilidu: «Qəl-bayawandiki
egizliklərdin qikḳan issiḳ bir xamal
həlḳimning ḳizining yolioɣa ḳarap qüxidu;
lekin u haman soruxḳa yaki dan ayrixḳa
muwapiḳ kəlməydu!
12 — Buningdin əxəddiy
bir xamal Məndin qikidu; mana, Mən ḥazir
ularoɣa jaza ḥəkümlirini jakarlaymən.
13 Mana, u top bulutlardək kelidu, uning jəng
ḥarwiliri ḳara ḳuyundəktur, uning atliri
bürkütlərdin tezdur!
— «Ḥalimizoɣa way! Qünki biz nabut bolduḳ!»
14 — «I Yerusalem, əz ḳutuluxung üqün

---

bolma!» degən mənini intayin təkitləydu.
–«Əgər bu yirginqlikliringni kəzümdin neri ḳilsang, wə xundaḳla yoldin yənə tenəp kətmisəng,... » — baxḳa birhil tərjimisi: «Əgər bu yirginqlikliringni kəzümdin neri ḳilsang, əmdi sən sərgərdan bolmaysən».

4:2 Yar. 22:18; Yəx. 48:1

4:3 «Boz yeringlarni qepip aoɣdurunglar; tikənlik arisioɣa uruḳ qaqmanglar!» — bu sirliḳ ayət Yəḥudadikilərni nadan dehḳanlaroɣa, ularning ḥayatlirini ahtarma yərgə ohxitidu. «Nemixḳa ḥayatimizdin ḥeqḳandaḳ bəht, muwəppəḳiyət yoḳ?» dəp sorisa, «Silər uruḳlirini tikənlər arisioɣa terioɣan dehḳanlaroɣa ohxax, ḥeq ḥosulluḳ bolmaysilər» dəp jawab berilidu, əlwəttə. Dehḳanlar ḥosul kərüx üqün boz yərlirini qepip, tikənlərni yulup taxlixi kerək boloɣinioɣa ohxax, Yəḥudiylar əzlirini ḳozoɣap ḳattik towa ḳilixi kerək, andin bəhtning ḥosulini kəridu.

4:3 Ḥox. 10:12

4:4 «ḳəlbinglarni sünnət ḳilinglar» — səzmusəz tərjimisi: «ḳəlbinglardiki hətnilikni elip taxlanglar». Demisəkmu, Israillar ətliridə sünnət ḳilinoɣini bilən ularning kəngülliri towisiz ḳattik idi; xunga pəyoɣəmbər: «**ḳəlbinglarni** sünnət ḳilinglar» dəp agaḥ beridu.

4:4 Ḳan. 10:16; 30:6; Yəx. 65:5

4:5 ««Yioɣilinglar! Mustəḥkəm xəḥərlərgə kəqip kirəyli!» — dəp nida ḳilinglar» — bu səzlər bəlkim baxḳa pəyoɣəmbərlərgə, yaki «həlḳ padiqiliri» boloɣan padixaḥ, ḥəkümdarlar wə kaḥinlar ḳatarliḳlaroɣa eytilidu *(9-ayətni kərüng)*. Demək, ular əz ihlassizliḳi, itaətsizliki tüpəylidin həlḳḳə xundaḳ jar ḳilixḳa məjbur ḳilinidu.

4:7 Yəx. 5:29; Yər. 2:15; 5:6

4:8 Yəx. 32:12

4:10 «Silər aman-tinq bolisilər» — bu ayəttiki: «Silər aman-tinq bolisilər» degən səzlər sahta pəyoɣəmbərlərning səzidur *(6:14, 8:11 ḳatarliḳlarni kərüng)*.

4:11 «həlḳimning ḳizi» — xundaḳla «pak **ḳizim** boloɣan həlḳim», «Zion **ḳizi**» ḳatarlik ibarilər Hudaning Əz həlḳigə yaki baxḳa həlḳ *(məsilən, «Misirning* **ḳizi***», (46:11))*ḳə boloɣan meḥir-xəpḳitini, ularoɣa baoɣlioɣan muḥəbbitini kərsitidioɣan mənini əz iqigə alidu.

4:13 «Mana, u top bulutlardək kelidu, uning jəng ḥarwiliri ḳara ḳuyundəktur, uning atliri bürkütlərdin tezdur!» — «u» kimni kərsitidioɣanliḳi eytilmaydu. Biraḳ aldi-kəyni səzlərgə ḳarioɣanda, «u» 7-ayəttiki «əllərni yoḳatḳuqi» boloɣan düxmənni kərsitidu. Bəzi alimlar bu səzlər ximaldin kelidioɣan «Skitlar»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Lekin Skitlarning jəng ḥarwiliri yoḳ ḥəm ular xəḥərlərni «ḳorxawoɣa aloɣuqi»larmu *(16-ayət)* əməs; xunga biz bu səzlərni Babilliḳlarni wə bəlkim ahirḳi zamandiki dəjjalning ḳoxunlirini kərsitidu, dəp ḳaraymiz.

qəlbingni rəzilliktin yuyuwət; qaqanoŋiqə kənglünggə bihudə oy-hiyallarni püküp tu risən?. 15 Qünki Dan diyaridin, Əfraimdiki egizliklərdinmu azab-külpətni elan qilidioŋan bir awaz anglitilidu: — 16 Ular: Əllərgə elan qilinglar, Yerusalemoŋimu anglitinglar: — Mana, qorxawoŋa aloŋuqilar yirақ yurttin keliwatidu! Ular Yəhuda xəhərlirigə qarxi jəng quқanlirini kətürüxkə təyyar! — dəydu. 17 Etizliқni mudapiə qiliwatқanlardək, ular Yerusalemni qorxiwalidu; qünki u Manga asiyliқ qiloŋan, — dəydu Pərwərdigar. 18 Sening yolung wə qilmixliring muxularni əz bexingoŋa qüxürdi; bu rəzillikingning aқiwitidur; bərhəқ, u azabliқtur, yüriking-gimu sanjiydu!».

19 — Mən: «Aҳ, iq-baoŋrim! Iq-baoŋrim! Toloŋaққa qüxtüm! Aҳ, kənglüm azablandi! Yürikim düpüldəwatidu, süküt қilip turalmaymən; qünki mən kanayning awazini anglaymən; jəng quқanliri jenimoŋa sanjidi.. 20 Apət üstigə apət qüxti! Pütkül zemin wəyran boldi; qedirlirim dəқiқidə bərbat қilindi, pərdilirim ҳayt-ҳuytning iqidə yirtip taxlandi!. 21 Qaqanoŋiqə tuoŋқa қarap turuxum, jəng awaz-lirini anglixim kerək?» — dedim.

22 — «Qünki Mening həlқim nadandur; ular Meni ҳeq tonumioŋan; ular əқli yoқ balilar, ular ҳeq yorutulmioŋan; rəzillikkə nisbətən ular danadur, əmma yahxiliққa nisbətən ular bilimsizdur».

23 — «Mən yər yüzigə қaridim; mana, u xəқilsiz wə қup-қuruқ boldi; asmanlaroŋimu қaridim, u nursiz қaldi;. 24 taoŋlaroŋa қaridim, mana, ular zilziligə kəldi, barliқ dənglər əxəddiy silkinip kətti. 25 Қarap turiwərdim, wə mana, insan yoқ idi, asmandiki barliқ uqar-қanatlarmu əzlirini daldioŋa aldi. 26 Mən қaridim, mana, baoŋ-etizlar qəl-bayawanoŋa aylandi, barliқ xəҳərlər Pərwərdigar aldida, yəni uning қattiқ oŋəzipi aldida wəyran boldi. 27 Qünki Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Pütkül zemin wəyran bolidu; əmma Mən uni pütünləy yoқatmaymən.. 28 Buning tüpəylidin pütkül yər yüzi matəm tutidu, yuқirida asman қarilиқ bilən қaplinidu; qünki Mən xundaқ səz қildim, Mən xundaқ niyətkə kəlgənmən; Mən uningdin əkünməymən, uningdin ҳeq yanmaymən; 29 atliқlar wə okyaliқlarning xawқun-sürəni bilən ҳərbir xəҳərdikilər қeqip ketidu; ular qatқalliқlaroŋa kirip məküwalidu, taxlar üstigə qiқiwalidu; barliқ xəҳərlər taxlinip adəmzatsiz қalidu.

30 — Sən, i ҳalak boloŋuqi, nemə қilmaқqisən? Gərqə sən pərəng kiyimlərni kiygən bolsangmu, altun zibu-zinnətlərni takioŋan bolsangmu, kəz-қaxliringni osma bilən pərdazlioŋan bolsangmu, əzüngni yasioŋining bikardur; sening axiқliring seni kəmsitidu; ular jeningni izdəwatidu.. 31 Qünki mən toloŋaққa qüxkən ayalningkidək bir awazni, tunji balini tuoŋқandikidək azabda boloŋan Zion қizining awazini anglawatimən; u қollirini sozup: «Ҳalimoŋa way! Bu қatillar tüpəylidin ҳalimdin kəttim!» dəp ҳasirimaқta..

4:14 Yəx. 1:16

4:19 Yəx. 21:4; Yər. 8:23

4:20 «qedirilim» ... «pərdilirim»... — Yərəmiya pəyoŋəmbər həlқining azabliрini əziningki dəp ҳes қilip, «həlқimning qedirlirim» wə «həlқimning pərdiliri» deməy, bəlki «qedirilim» wə «pərdilirim» tooŋruluқ səzləydu.

4:23 «Mən yər yüzigə қaridim; mana, u xəқilsiz wə қup-қuruқ boldi; asmanlaroŋimu қaridim, u nursiz қaldi...» — demisəқmu, bu ayəttiki wə təwəndiki ayəttiki ixlar Yərəmiya pəyoŋəmbərgə Roҳta kərsitilgən alamət kərünüxtur. Bu kərünüx: *(1)* Israil zemini Babilliқlarning tajawuzluқi astida bolidioŋan wəyranə ҳalitini; wə *(2)* xuning bilən bir waқitta ahirқi zamanlardiki ҳalitini kərsitidu. Bu ҳalət Huda jaҳanni yaratқinida yər-zeminning awwalқi xəқilsiz, tərtipsiz ҳalitigə ohxaydu.

4:27 Yər. 5:10,18; 30:11; 46:28

4:30 «əzüngni yasioŋining» — bəlkim Yəhuda yat əllərdin yar-yelək izdigəndə yalaқqiliқ қilioŋanliқini kərsitidu.

4:31 «tunji balini tuoŋқandikidək azabda boloŋan Zion қizining awazini anglawatimən» — oқurmənlərning esidə barki, «Zion» Yerusalem jaylaxқan taoŋ bolup, «Zion» yaki «Zion қizi» degənning əzi Yerusalem yaki Israilni bildüridu.

Yerusalem jazaoŋa layik

5 [1] Pərwərdigar: — Yerusalemning
rəstə-koqilirida uyan-buyan aylinip
yügürünglar, obdan kərüp biliwelinglar;
məydanliridin izdəp kərünglar; adalət bilən
ix kəridioŋan, wədisidə turuxka intilidioŋan
birla adəmni tapsanglar, xunda mən bu
xəhərni kəqürimən!
[2] Gərqə ular: «Pərwərdigarning ħayati bilən!»
dəp kəsəm iqkən bolsimu, ular yaloŋandin
səzləydu, dedi.

Yərəmiya səz kilidu

[3] — I Pərwərdigar, kəzüng adalət-bitərəplikni
izdəp yüridu əməsmu? Sən bularni urdung,
lekin ular azablanmaydu; Sən ularni nabut
kilip tügəxtürdüng, lekin ular tərbiyə kobul
kilixni rət kilip kəldi; ular yüzlirini taxtin
kattik kildi, ular yolidin yenixni rət kilidu
». [4] — mən: «Xübhisizki, bundak kiloŋanlar
pəkət namratlar, ular nadanlar; qünki ular
Pərwərdigarning yolini, Hudasining ħəküm-
kərsətmilirini bilməydu» — dedim. [5] —
«Mən mətiwərlərning yenioŋa berip ularoŋa
səzləymən; qünki ular Pərwərdigarning
yolini, Hudasining ħəküm-kərsətmilirini bi-
lidu». Birak ularmu boyunturukni üzül-kesil
buzup, rixtilirini üzüp taxlioŋan.

Pərwərdigar jawab beridu

[6] — Xunga ormandin qikkan bir xir ularni
əltüridu, bayawandin qikkan bir bərə ular-
ni wəyran kilidu; yilpiz xəhərlərgə karap
paylaydu; xəhərlərdin qikkan ħərbiri titma-
titma kilinidu; qünki ularning asiylikliri
kəpiyip, wapasizlikliri awuydu.. [7] Mən zadi
nemigə asasən seni kəqürimən? Sening
baliliring Məndin waz keqip, Huda əməslərgə
kəsəm iqməktə; Mən ħəmmə ħajətliridin
qikkan bolsammu, lekin ular zinahorluk
kilip, pahixilərning əyigə top-top bolup
mengiwatidu.. [8] Ular səmrigən ixkwaz
ayoŋirlar, ular ħərbiri əz yekinining ayalioŋa
ħəwəs kilip kixnəwatidu..
[9] Bu ixlar tüpəylidin ularni jazalimay
koyamdim? — dəydu Pərwərdigar, — Mening
jenim muxundak bir əldin kisas almay
koyamdu?.
[10] Uning üzüm qünəkliridin ətüp, tallirini
wəyran kilinglar; lekin ularni pütünləy na-
but kilmanglar; xahlirini kirip taxlanglar,
qünki ular Pərwərdigaroŋa təwə əməstur;.
[11] qünki Israil jəməti wə Yəħuda jəməti
Manga mutlək wapasizlik kildi, — dəydu
Pərwərdigar..
[12] Ular: «U ħeqnemə kilmaydu! Bizgə ħeq
apət qüxməydu; nə kiliq nə kəħətqilikni
kərməymiz!» — dəp Pərwərdigardin tenip
kətti. [13] Pəyoŋəmbərlər bolsa pəkət bir xa-
maldin ibarət bolidu, halas; Pərwərdigarning
səz-kalami ularda yoktur; ularning səzliri əz
bexioŋa yansun!.
[14] Xunga Pərwərdigar, samawi koxunlarning
Sərdari boloŋan Huda manga mundak dəydu:
— Bu həlk muxu səzni kiloŋini üqün, mana,
Mən aoŋzingoŋa saloŋan səzlirimni ot, bu

5:2 «...birla adəmni tapsanglar, xunda mən bu xəhərni kəqürimən! 1-ayət... Gərqə ular: «Pərwərdigarning ħayati bilən!» dəp kəsəm iqkən bolsimu, ular yaloŋandin səzləydu, dedi» — keyin, Yərəmiya birnəqqə xundak adil, sadik adəmlər *(məsilən, Baruk, Aħikam, Əbəd-Mələk)* bilən tonuxkan. Lekin Pərwərdigar uningoŋa bu səzlərni kiloŋanda u muxundaklarni tapalmioŋan.
5:3 Yəx. 1:5; 9:12; Yər. 2:30
5:6 «ormandin qikkan bir xir ..., bayawandin qikkan bir bərə ...; yilpiz xəhərlərgə karap paylaydu» — bu ayəttiki yirtkuq ħaywanlar kəqmə mənidə bolup düxmənlərni kərsitidu, əlwəttə.
5:6 Yər. 4:7
5:7 «Mən ħəmmə ħajətliridin qikkan bolsammu, lekin ular zinahorluk kilip, pahixilərning əyigə top-top bolup mengiwatidu» — bu ayət bəlkim roħiy jəħəttiki wapasizlikni kərsitidu. Huda Israilni «Mening ayalim» dəp ataydu *(2:10, 3-babni kərüng)*. 8-ayət jismaniy jəħəttiki zinahorluknimu kərsitidu.
5:8 Əz. 22:11
5:9 Yər. 5:29; 9:9
5:10 «Uning üzüm qünəkliridin ətüp, ... xahlirini kirip taxlanglar, qünki ular Pərwərdigaroŋa təwə əməstur» — bu ayətning baxka birhil tərjimisi: «Uning sepillirioŋa yamixip qikip wəyranqilik kilinglar, lekin ularni pütünləy nabut kiliwətmənglar; istiħkamlirini elip taxlanglar, qünki ular Pərwərdigaroŋa təwə əməstur».
5:10 Yər. 5:18; 4:27; 30:11; 46:28; Yəx.27:8
5:11 Yər. 3:20
5:13 «Pəyoŋəmbərlər bolsa pəkət bir xamaldin ibarət bolidu, halas» — ibraniy tilida «roħ» wə «xamal» bir səz bilən ipadilinidu. Xubhisizki, «pəyoŋəmbərlər» əzlirini «bizgə Hudaning Roħi tolduruloŋan» dəydu, lekin Huda ularni pəkət «xamaloŋa tolduruloŋan» dəydu.

həlkni otun kilimənki, ot ularni kəydürüp taxlaydu.
15 — Mana, Mən yiraktin bir əlni elip kelimən,
i Israil jəməti, — dəydu Pərwərdigar,
— U küqlük bir əl, kədimiy bir əl, tilini
sən bilməydioqan wə gəplirini sən həq
qüxənməydioqan bir əl bolidu;
16 ularning
okdeni yooqan eqiloqan bir gərdur; ularning
həmmisi batur palwanlardur.
17 Ular
hosulingni wə neningni yəp ketidu, ooqul-
kizliringni yəp ketidu, kala-koy padiliringni
yəp ketidu, üzüm talliringni wə ənjur
dərəhliringni yəp ketidu; ular sən tayanoqan
mustəhkəm xəhərliringni kiliq bilən wəyran
kilidu.
18 Halbuki, — dəydu Pərwərdigar, — xu
künlərdimu silərni pütünləy tügəxtürmə
ymən.
19 Xu qaoqda həlking: «Pərwərdigar
Hudayimiz nemixka muxu ixlarning
həmmisini beximizoqa qüxürgən?» — dəp
sorisa, əmdi sən Yərəmiya ularoqa: «Silər
Məndin yüz ərüp, əz zemininglarda yat
ilahlarning kullukida boloqininglardək, silər
əz wətininglar bolmioqan bir zeminda yat
boloqanlarning kullukida bolisilər» — degin.
20 — Yakupning jəmətidə xuni jakarlioqinki wə
Yəhuda arisida xuni elan kiloqinki,
21 «Buni
anglanglar, i nadan wə əkli yok, kəzi turup
kərməydioqan, kuliki turup anglimaydioqan
bir həlk: —.
22 Məndin korkmamsilər? —
dəydu Pərwərdigar, — Dengiz süyi üqün
sahilni mənggülük qəklimə kilip, «Bu
yərdin ətmə» dəp bekitkən Mening aldimda
təwrimməmsilər? Mana, dolkunliri ərkəxligini
bilən ular sahil üstidin həq oqəlibə kilmaydu;
xawkunlioqini bilən bu qəktin hərgiz halkip
ətəlməydu.
23 Lekin bu həlkning jahil wə asiylik kəngli
bardur; ular yoldin qikip əz beximqilik
kilip kətti.
24 Ular kənglidə: «Əz waktida
yamoqurlarni, yəni awwalki həm keyinki
yamoqurlarni Bərgüqi, bizgə hosul pəslini
bekitip aman-esən Sakliquqi Pərwərdigar
Hudayimizdin əyminəyli» degənni həq de
məydu.
25 Silərning kəbihlikliringlar muxu
ixlarni silərgə nesip kilmioqan; silərning
gunahliringlar silərdin bərikətni məhrum
kiloqan.
26 Qünki həlkim arisida rəzillər bardur; ular
pistirmida yatkan kiltakqilardək paylap
yüridu; ular tuzak selip, adəmlərni tutuw-
alidu.
27 Tutkan kuxlaroqa toloqan kəpəstək,
ularning əyliri aldamqilikin erixkən mallar
bilən toloqan; ular xu yol bilən büyük həm
bay bolup kətti.
28 Ular səmrip, parkirap kətti;
bərhək, ular rəzil ixlarni kilixka mahir bolup
kətti; ular əz mənpəətini kəzləp həklərning
dəwasini, yetim-yesirlərning dəwasini
sorimaydu; namratlarning hokukini
koqdaydioqan həkümni ular qikarmaydu.
29 Bu ixlar tüpəylidin ularni jazalimay
koyamdim?! — dəydu Pərwərdigar, —
Mening jenim muxundak bir əldin kisas al-
may koyamdu?

30 Zeminda intayin korkunluk wə yirginqlik
bir ix sadir kilinoqanki —
31 Pəyoqəmbərlər
yaloqan-sahta bexarətlərni bərməktə;
kahinlar bolsa əz hokuk dairisini kengəytip

5:14 Yər. 1:9-10
5:15 Kan. 28:49; Yər. 1:15; 6:22
5:17 Law. 26:16; Kan. 28:31,33
5:18 Yər. 4:27; 5:10; 30:11; 46:28
5:19 «yat boloqanlarning kullukida bolisilər» — «yat boloqanlar» bəlkim ikki bislik səzlər bolüp, həm «yat butlar» həm «yat adəmlər»nimu kərsitidu.
5:19 Yər. 16:10
5:21 Yəx. 6:9
5:22 Ayup 38:10, 11; Zəb. 33:7-8; 104:9

5:24 «awwalki yamoqur»...«keyinki yamoqur»... — «awwalki yamoqur» adəttə 11-ayda yeoqip, tuprakni yumxitidu, yərni həydəp uruk selixka təyyarlinidu. «keyinki yamoqur» bolsa Pəlestində 3- yaki 4-ayda yaoqidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoqurlar bolmisa həq hosul bolmaydu. **«bizgə hosul pəslini bekitip aman-esən sakliquqi»** — ibraniy tilida «bizgə hosul pəslidiki həptilərni sakliquqi...».
5:24 Kan. 11:14
5:28 «ular əz mənpəətini kəzləp həklərning dəwasini, yetim-yesirlərning dəwasini sorimaydu...» — baxka birhil tərjimisi bolsa: «ular həklərning dəwasini, hətta yetim-yesirlərning dəwasini sorioqini bilən hərgiz uni adil sorimaydu».
5:28 Kan. 32:15; Yəx. 1:23; Zək. 7:10
5:29 «jazalimay koyamdim» — ibraniy tilida «yoklimamdim?!».
5:29 Yər. 5:9; 9:9

ḥəkümranlik ḳilmaḳta; Mening həlḳimmu bu ixlarni yaḳturidu. Lekin bularning aḳiwitidə ḳandaḳ ḳilisilər?

Yerusalemning ḥalak boluxi tooɣruluḳ bexarət

6 [1] Jeninglarni ḳutḳuzux üqün Yerusalem xəḥiridin ḳeqinglar, i Binyamin jəmətidikilər! Təkoa yezisida kanay qelinglar! Bəyt-Ḥakkərəmdə is signalini kətürünglar! Qünki balayi'apət, yəni dəḥxətlik ḥalakət ximal tərəptin pəyda bolidu.
[2] Zion ḳizi, yəni nazinin saḥibjamalni, mən nabut ḳilimən. [3] Yerusalemoɣa ḳarxi qiḳiwatḳan pada baḳḳuqilarmu əz padilirini epkelidu; ular Yerusalemni ḳorxawoɣa elip qedirlirini tikidu; ularning ḥəmmisi əzi igiligən jayda pada baḳidu.
[4] Ular: «Uningoɣa ḳarxi jənggə təyyarlininglar! Turunglar, qüx waḳtidin paydilinip ḥujum ḳilayli!», «Apla! Kün patay dəp ḳaptu, kəqtiki sayilər uzirawatidu!» — dəydu, andin: [5] «Xunga, keqiqə ḥujum ḳilip qiḳayli, uning mustəḥkəm ordilirini yoḳitayli!» — dəydu.
[6] — Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar ularoɣa mundaḳ dəydu: — Dərəhlərni kesip, ular bilən Yerusalem ətrapida dəng-potəylərni yasanglar; qünki u jazalanmisa bolmaydioɣan xəḥərdur; uningda barliḳ ixlar zulum-zomigərliktur.
[7] Ḳuduḳ əz sulirini uroɣutup qiḳaroɣandək, umu rəzilliklirini uroɣutup qiḳarmaḳta; uningdin zulmət-zorawanliḳ wə ḥalakət sadaliri anglanmaḳta; mening kəz aldimda ḥəmixə aoɣriḳ-kesəllər ḥəm yarilanoɣanlar pəyda bolmaḳta.
[8] I Yerusalem, təlim-tərbiyə ḳobul ḳil; bolmisa jenim səndin waz keqidu, — bolmisa, Mən seni harabilik, adəmzatsiz bir zemin ḳiliwetimən.
[9] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar manga mundaḳ dəydu: — Ular üzüm telini pasangdioɣuqilardək Israilning ḳaldisini pasangdaydu; xunga sən üzüm üzgüqidək üzüm telidiki xahlar üstidin yənə bir ḳetim ḳolungni ətküzgin!
[10] Mən: — Mən ḥazir kimgə səz ḳilip agaḥlanduray? Ulardin anglioɣudək zadi kim bar? Mana, ularning ḳulaḳliri sünnət ḳilinmioɣan, ular ḥeq angliyalmaydu. Mana, Pərwərdigarning səzi ularoɣa eoɣir kelidu;

5:31 «kaḥinlar bolsa əz ḥoḳuḳ dairisini kengəytip ḥəkümranlik ḳilmaḳta...» — baxḳa birhil tərjimisi: «kaḥinlarmu ularning wasitisi bilən *(demək, pəyoɣəmbərlərning yaloɣan bexarətliridin paydilinip)* ḥəkümranlik ḳilmaḳta». Lekin «Yərəmiya» degən kitabta bundaḳ ixlar yənə tiloɣa elinmaydu, xunga tərjimimiz bəlkim tooɣridur.
5:31 Yər. 14:18; 23:25, 26; Əz. 13:6
6:1 «Jeninglarni ḳutḳuzux üqün Yerusalem xəḥiridin ḳeqinglar... dəḥxətlik ḥalakət ximal tərəptin pəyda bolidu» — 4-bab, 6-ayətnimu kerüp selixturung. Xu yərdə həlḳḳə, «Yerusalemoɣa ḳeqip kiringlar» deyilgən. Birak ḥazir Yerusalemning əzi ḥalak bolidu.
6:1 Yər. 1:13,14
6:3 «Yerusalemoɣa ḳarxi qiḳiwatḳan pada baḳḳuqilarmu əz padilirini epkelidu; ular Yerusalemni ḳorxawoɣa elip qedirlirini tikidu; .. Ḥəmmisi əzi igiligən jayda pada baḳidu» — 4-ayətkə ḳarioɣanda bu ayəttiki «pada baḳḳuqiliri» wə ularning «padiliri» yat əllərning padixaḥliri ḥəm ḥəkümdarliri wə ularning ḳoxunlirini kərsitidu. Bu ḥəjwiy, kinayilik gəp bolidu; qünki yuḳirida *(məsilən 2:8də)* Yərəmiya Israilning baḳḳuqi boloɣan padixaḥlirini «əz padiliri»ni baḳmasliḳi tüpəylidin əyibləydu. Birak muxu yərdə Hudani tonumaydioɣan «yat əl padixaḥliri» əz «padiliri» boloɣan həlḳi üqün yol kərsitip ularni baḳidu.
6:4 «Ular: «Uningoɣa ḳarxi jənggə təyyarlininglar! ....» — **dəydu»** — «Ular» — əllərning «pada baḳḳuqi»liri.
6:5 «Ular: «... Turunglar, qüx waḳtidin paydilinip ḥujum ḳilayli!», «Apla! Kün patay dəp ḳaptu, kəqtiki sayilər uzirawatidu!» — dəydu 4-ayət, andin: Xunga, keqiqə ḥujum ḳilip qiḳayli... » — **dəydu»** — 4- ḥəm 5-ayəttiki bexarət xuni təkitliməkqiki, düxmənlər kəlgəndə bügüni bolmisa ətisi ḥujum ḳilidu, Yəḥuda üstidin oɟəlibə ḳilmay kətməydu; yənə kelip, ular ḥujumni baxlioɣanda, Yəḥudadikilər düxmənni keqə-kündüz ḥujum ḳilip ḳelixi mumkin, dəp ḥeq dəm alalmaydu.
6:7 «ḳuduḳ əz sulirini uroɣutup qiḳaroɣandək, umu rəzilliklirini uroɣutup qiḳarmaḳta» — baxḳa birhil tərjimisi: «ḳuduḳ eḳin suni saḳlioɣandək, u rəzilliklirini saḳlimaḳta».
6:9 «Ular üzüm telini pasangdioɣuqilardək Israilning ḳaldisini pasangdaydu; xunga sən üzüm üzgüqidək üzüm telidiki xahlar üstidin yənə bir ḳetim ḳolungni ətküzgin!» — bu sirlik jümlining mənisi bəlkim, Yərəmiya pəyoɣəmbər Hudaning səzlirining wasitisi bilən, kelidioɣan düxmənlərning ḥeqnərsə ḳaldurmaydioɣan bulang-talangliridin **ilgiri** Israilning «ḳaldisi»din tehi bəzi kixilərni ḳutḳuzuximu mumkin, degənlik.
6:9 Yəx. 24:13

ularoŋa ḥeq huxyaḳmaydu, — dedim.
11 — Ḳəlbim Pərwərdigarning oŋəzəp otliri bilən tolup taxti; uni iqimgə sioŋduruxtin ḥalsirap kəttim; uni koqidiki balilar, yigitlərning məxrəp sorunlirioŋa təkkəysən. Ər-ayallar, ḳerilar ḥəm yaxanoŋanlarmu buningdin mustəsna bolmisun!
12 — Ularning əyliri, etizliri ayalliri bilən billə əzgilərgə tapxurulidu; qünki Mən ḳolumni zemindikilərgə sozimən, — dəydu Pərwərdigar.
13 — Qünki əng kiqikidin qongioŋiqə ularning ḥəmmisi aqkəzlükkə berilgən; pəyoŋəmbərdin kaḥinoŋiqə ḥəmmisi ohxaxla aldamqilik ḳilidu;
14 ular: «Aman-esənlik! Aman-esənlik!» dəp həlḳimning ḳizining yarisini susluḳ bilən ḳol uqida qala tengip ḳoydi. Lekin aman-esənlik yoḳtur!
15 Ular yirginqlik ixlarni sadir ḳiloŋinidin hijil boldimu? — Yaḳ, ular ḥeq hijil bolmidi, ḥətta ḳizirixnimu ular ḥeq bilməydu. Xunga ular yiḳilip əlgənlər iqidə yiḳilip əlidu; ularni jazalaxḳa kəlginimdə ular putlixip ketidu, — dəydu Pərwərdigar.
16 Xunga Pərwərdigar Əz həlḳigə mundaḳ dəydu: — Silər tət aqa yolda turuwatisilər; xunga yolunglarni obdan kərüp ḳoyunglar, kədimki, yahxiliḳḳa elip baroŋan yollarni sorap, ularda menginglar; xundaḳ ḳiloŋanda jeninglar obdan aram tapidu. Lekin ular: «Biz xularda mangmaymiz!» — dəydu.
17 Mən: Silərgə «Kanayning agaḥ sadasioŋa ḳulaḳ selinglar!» dəydioŋan agaḥ bərgüqi kəzətqilərni tiklidim; lekin silər: «Ḳulaḳ salmaymiz» dedinglar.
18 Xunga i əllər, anglanglar; guwaḥqilar bolup ular arisida bolidioŋan ixlarni bilip ḳoyunglar!
19 Angla, i yər-zemin! Ḳara, Mən bu həlḳning bexioŋa külpət, yəni ularning oy-hiyallirining aḳiwitini qüxürimən; qünki ular səzlirimgə ḳulaḳ salmioŋan; Mening Təwrat-ḳanunumni bolsa, ular qətkə ḳaḳḳan.
20 — Əmdi zadi nemə məḳsəttə Xebadin qiḳḳan huxbuy, yiraḳ yurttin elip kelingən egir Manga sunulidu? Kəydürmə ḳurbanliḳliringlar ḳobul ḳilarliḳ əməs, silərning «təxəkkür ḳurnanliḳ»liringlar Meni hursən ḳilmaydu.
21 Xunga Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən bu həlḳ aldioŋa putlikaxanglarni salimən; xuning bilən ḥəm atilar ḥəm ooŋullar billə putlixidu; ḳoxnilar wə dostlar ohxaxla nabut bolidu.
22 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Ḳara, ximaliy zemindin bir həlḳ kelidu, yər yüzining əng ḳəriliridin uluoŋ bir əl ḳozoŋilidu;
23 ular okya wə ḳiliq bilən ḳorallinidu; ular zalim, ḥeq rəḥim ḳilmaydu; ularning awazi dengiz dolḳunidək xawḳunlaydu; ular atlaroŋa minidu, jənggiwar adəmlərdək səp-səp bolup turidu; ular sanga ḳarxi jəng ḳilixḳa kelidu, i Zion ḳizi!
24 «Biz ular tooŋruluḳ həwər angliduḳ; ḳolimiz boxixip kətti; oŋəxlik, toloŋaḳta ḳaloŋan ayaldək azab bizni tutti» — dedim.
25 «Dalaoŋa qiḳmanglar, yollar bilən mangmanglar, qünki düxmənning ḳiliqi bar, tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu.
26 I həlḳimning ḳizi, sən əzünggə bəz kiyim kiyiwal, küllər iqidə eoŋinap yat; əzüngning bir tal ooŋlungdin juda boloŋandək ḳattiḳ yioŋlap matəm tut; qünki bulang-talang ḳiloŋuqi

6:10 «Mən: — Mən ḥazir kimgə səz ḳilip agaḥlanduray?... ularoŋa ḥeq huxyaḳmaydu, — dedim» — «Mən» *(sezligüqi)* wə «dedim» degən səzlər əslidiki tekisttə yoḳ, oḳurmənlərgə tekistni qüxinixlik bolsun dəp kirgüzduḳ. Qünki bizningqə eytiloŋan gəp pəyoŋəmbərning əziningki idi.
6:10 Yər. 7:26
6:11 «Ḳəlbim Pərwərdigarning oŋəzəp otliri bilən tolup taxti» — xübḥisizki, Yərəmiya pəyoŋəmbər əzi tooŋruluḳ səzləwatidu. U Pərwərdigarning həlḳigə ḳaratḳan oŋəzipigə əzini bir ḳilip, Pərwərdigardin oŋəzipini ularoŋa təküxni tiləydu.
6:12 Ḳan. 28:30
6:13 Yəx. 56:11; Yər. 8:10
6:14 Yər. 8:11; Əz. 13:10
6:15 «jazalaxḳa kəlginimdə» — ibraniy tilida «yoḳlioŋinimda» deyilidu. «Yərəmiya»diki «*(yenioŋa)* kelip... jazalax» degən səz adəttə ibraniy tilida «yoḳlax» degən birla səz bilən ipadilinidu.
6:16 Mat. 11:29
6:18 «Xunga i əllər, anglanglar» — «əllər», Yəḥudiy əməs əllər. «Guwaḥqilar bolup...» baxḳa birhil tərjimisi: «Əy, jamaət*(qilik)*,...».
6:20 Yəx. 1:11; 66:3; Am. 5:21; Mik. 6:6-8
6:22 Yər. 50:41,42,43
6:24 Yər. 4:31; 49:24; 50:43

bizgə qarap tuyuqsiz kelidu».
27 Pərwərdigar manga: — Mən seni roda
sinioɣuqi qilip tiklidim, həlqim bolsa huddi
təkxürülidioɣan rodidək bolidu; seni ularning
yollirini kəzitip sinaxqa tiklidim, — dedi.
28 — Ularning ḥərbiri asiyning asiysi, ular
təḥmət qaplap uyan-buyan qatrap yürməktə;
ular mis wə təmürning əzidur, ḥəmmisi qirip
kətkəndur; 29 təmürqining kərükimu kəyüp
kətti, qooɣuxun bolsa otta yəm boldi; rodini
eritip tawlax bikar boldi; həlqim yamanlardin
haliy bolmidi. 30 Ular «daxqal kümüx» dəp
atilidu; qünki Pərwərdigar ularni rət qildi.

Biḥudə diniy murasimlar

7 1 Pərwərdigardin Yərəmiyaoɣa mundaq bir
səz kəldi: —
2 Pərwərdigarning əyidiki dərwazida turup
muxu səzni jakarlap: «Pərwərdigarning
səzini anglanglar, i Pərwərdigaroɣa ibadət
qilix üqün muxu dərwazilardin kiriwatqan
barliq Yəḥudalar!» — degin. 3 — «Samawi
qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar
— Israilning Hudasi mundaq dəydu: —
Yolliringlar ḥəm qilmixliringlarni tüzitinglar;
xundaq boloɣanda Mən silərni muxu yərdə
muqim turoɣuzimən. 4 «Pərwərdigarning
ibadəthanisi, Pərwərdigarning ibadəthanisi,
Pərwərdigarning ibadəthanisi dəl muxu-
dur!» dəp aldamqi səzlərgə tayinip kətmə
nglar. 5 Əgər silər ḥəqiqətən yolliring ḥəm
qilmixliringlarni tüzətsənglar, — əgər kixilər
wə qoxnanglar arisida adalət yürgüzsənglar,
6 — əgər silər musapir, yetim-yesir ḥəm
tul hotunlarni bozək qilixtin, muxu yərdə
gunahsiz qanlarni təküxtin, — xundaqla
əzünglaroɣa ziyan yətküzüp, baxqa ilaḥlaroɣa
əgixip ketixtin qol üzsənglar, — 7 xundaq
qiloɣininglarda Mən silərni muxu yərdə,
yəni Mən ata-bowiliringlaroɣa qədimdin tar-
tip mənggügiqə təkdim qiloɣan bu zeminda
muqim turidioɣan qilimən.
8 Lekin mana, silər ḥeqqandaq payda
yətküzməydioɣan aldamqi səzlərgə tayinip
kətkənsilər. 9 Əmdi nemə degülük?! Ooɣriliq,
qatilliq, zinahorluq qilip, sahta qəsəm iqip,
Baaloɣa isriq yeqip wə silər ḥeq tonumioɣan
yat ilaḥlaroɣa əgixip, 10 andin Mening na-
mimda ataloɣan muxu əygə kirip Mening al-
dimda turup: «Biz qutquzuloɣan!» dəmsilər?!
Muxu lənətlik ixlarda turuwerix üqün
qutquzuloɣanmusilər?! 11 Mening namimda
ataloɣan muxu əy silərning nəziringlarda
bulangqilarning uwisimu?! Mana, Mən Əzüm
bu ixlarni kərgənmən, — dəydu Pərwərdigar.
12 Xunga, Mən əslidə Əz namimda turaloɣu
qiloɣan Xiloḥ degən jayoɣa berip, həlqim
Israilning rəzilliki tüpəylidin uni nemə
qiliwətkənlikimni kərüp beqinglar!

6:26 «əzünggə bəz kiyim kiyiwal...» — bəz kiyim kiyix, küllər iqidə olturux yaki yetix qattiq matəm tutuxni yaki towa qilixni bildüridu.

6:26 Yər. 4:8

6:28 «ular mis wə təmürning əzidur» — bəlkim həlqning tax kəngüllüklikini ḥəm xuning bilən bir waqitta ularning «qirip kətkənliqi»ning mumkinqilikini kərsitidu. Nemila bolmisun ular tawlioɣuqi izdigən altun-kümüx əməs.

6:28 Əz. 22:18

6:29 «təmürqining kərükimu kəyüp kətti, qooɣuxun bolsa otta yəm boldi; rodini eritip tawlax bikar boldi; həlqim yamanlardin haliy bolmidi» — bu ayəttiki səzlər Yərəmiya pəyoɣəmbərning Pərwərdigar Əzigə tapilioɣan wəzipini orunlioɣandin keyin, Pərwərdigaroɣa bərgən jawabi bolsa kerək *(28-ayətni kərüng)*. Kümüxni tawlioɣanda, tawlioɣuqi qoxqan qooɣuxun bilən kümüxning daxqili birlixidu andin qooɣuxun wə kümüxning daxqilining kəyüp tügixi bilən kümüx tawlinidu. Lekin Israil intayin naqar kümüxtək bolup, həlqning «daxqal»i tolimu kəp boloɣaqqa, tawlax jəryani bikaroɣa kətti. «Qooɣuxun ixlitilip tügəp boldi», ḥətta «kümüxqining otni püwləydioɣan kerüki»mu kəyüp kətti.

6:30 Yəx. 1:22

7:3 Yər. 7:3; 18:11; 26:13

7:4 «Pərwərdigarning ibadəthanisi, Pərwərdigarning ibadəthanisi dəl muxudur!» — xübḥisizki, Israillar Hudaning ibadəthanisini birhil «tiltumar»dək, «Huda bizgə Əz ibadəthanisini tapxuroɣandin keyin, nemə yamanliq qiliximizdin qət'iynəzər ḥeqkim bizgə təgməydu» — degəndək oylioɣanidi.

7:5 Yər. 5:28

7:6 Yəx. 10:1, 2; 59:7

7:9 «Baaloɣa isriq yeqip...» — «Baal» degən intayin yirginqlik birhil but.

7:11 Mat. 21:13; Mar. 11:17; Luqa 19:46

7:12 «Mən əslidə Əz namimda turaloɣu qiloɣan Xiloḥ degən jayoɣa berip, ... uni nemə qiliwətkənlikimni kərüp beqinglar!» — Israil Qanaanoɣa *(Pələstingə)* kirgəndin keyin, Musa pəyoɣəmbərning yetəkqilikidə yasaloɣan «mukəddəs qedir» awwal Xiloḥ degən jayoɣa tiklənggən. «1Sam.» 4-babni kərüng.

7:12 1Sam. 4:11; Zəb. 78:60

13 Əmdi ḥazir, silər muxundaḳ ḳilmixlarni
sadir ḳiloɣiningla̲r tüpəylidin, — dəydu
Pərwərdigar, — Mən silərgə tang səḥərdə or-
numdin turup səz ḳilip ḳəldim, lekin silər ḥeq
ḳulaḳ salmidinglar; Mən silərni qaḳirdim,
lekin silər Manga jawab bərmidinglar —
14 əmdi Mən Xiloḥdiki əyni ḳandaḳ ḳiloɣan
bolsam, silər tayanoɣan, xundaḳla namim
ḳoyuloɣan bu əyni wə Mən silərgə ḥəm
ata-bowiliringlaroɣa təḳdim ḳiloɣan bu ze-
minnimu xundaḳ ḳilimən; 15 Mən silərning
barliḳ ḳerindaxliringlar, yəni Əfraimning
barliḳ nəslini ḥəydiwətkinimdək silərnimu
kəzümdin yiraḳ ḥəydəymən.
16 Əmdi sən, Yərəmiya, bu həlḳ üqün dua
ḳilma, ular üqün nalə-pəryad kətürmə
yaki tilək tilimə, Mening aldimda turup
ularning gunaḥlirini ḥeq tilimə, qünki Mən
sanga ḳulaḳ salmaymən.. 17 Ularning Yəḥuda
xəḥərliridə wə Yerusalem koqilirida nemə
ḳiloɣanlirini kərüwatmamsən? 18 Balilar otun
teridu, atilar ot ḳalaydu, ayallar kəstən Meni
rənjitixkə «Asmanning Hanixi» üqün poxkal-
larni selixḳa hemirni yuoɣuridu, xuningdək
yat ilaḥlaroɣa xarab ḥədiyəlirini ḳuyidu..
19 Azablinip oɣəzəplinidioɣini Mənmu? —
dəydu Pərwərdigar; — Өz yüzlirigə xərm qa-
plap, azablinidioɣini əzliri əməsmu? 20 Xunga
Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana,
Mening oɣəzipim wə ḳəḥrim muxu jayoɣa
tökülidu; insan üstigə, ḥaywan üstigə, da-
ladiki dərəḥlər üstigə, tupraḳtiki mewilər
üstigə tökülidu; u ḥəmmini kəydüridu, uni
ḥeq əqürəlməydu.
21 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ
dəydu: — Beriweringlar, kəydürmə ḳurban-
liḳliringlarni baxḳa ḳurbanliḳlaroɣa
ḳoxup ḳoyunglar, barliḳ gəxlirini yəwe-
linglar! 22 Qünki Mən ularni Misir ze-
minidin ḳutḳuzup qiḳaroɣan künidə ata-
bowiliringlaroɣa «kəydürmə ḳurbanliḳ»lar
yaki baxḳa ḳurbanliḳlar tooɣrisida gəp
ḳilmioɣan wə yaki əmr bərmigənidim; 23 bəlki
Mən ularoɣa mundaḳ əmr ḳilip: «Awazimoɣa
ḳulaḳ selinglar, xundaḳ ḳilip Mən silərning
Hudayinglar bolimən, silər Mening həlḳim
bolisilər; Mən əzünglaroɣa yahxiliḳ bolsun
dəp buyruoɣan barliḳ yolda menginglar»
— dəp buyruoɣanidim.. 24 Lekin ular ḥeq
anglimioɣan, Manga ḥeq ḳulaḳ salmioɣan,
bəlki əz rəzil kənglidiki jaḥilliḳi bilən əz
hiyal-haḥixlirioɣa əgixip mengiwərgən; ular
aldioɣa əməs, bəlki kəynigə mangoɣan.. 25 Ata-
bowiliringlar Misir zeminidin qiḳḳandin
tartip bügünki küngə ḳədər Mən ḳullirim
boloɣan pəyoɣəmbərlərni yeninglaroɣa
əwətip kəldim; Mən ḥərküni tang səḥərdə
ornumdin turup ularni əwətip kəldim. 26 Le-
kin həlḳim anglimioɣan, ḥeq ḳulaḳ salmioɣan;
ular boynini ḳattiḳ ḳiloɣan; rəzilliktə ata-
bowiliridin exip kətkən.. 27 Sən bu səzlərni
ularoɣa eytisən; lekin ular sanga ḳulaḳ sal-
maydu; sən ularni towa ḳilixḳa qaḳirisən,
lekin ular jawab bərməydu.
28 — Sən ularoɣa: — «Pərwərdigar Hudasining

7:13 «Mən silərgə tang səḥərdə ornumdin turup səz ḳilip kəldim» — Hudaning «tang səḥərdə ornumdin turup,... » degən səzliri bəlkim Uning ixtin heli awwal, əstayidilliḳ bilən ix kəridioɣanliḳini kərsitidu; bəzi waḳitlarda Uning ḳayta-ḳayta, izqil ḥalda məlum bir ixni kəridioɣanliḳini kərsitidu.
7:13 2Tar. 36:15; Pənd. 1:24; Yəx. 65:12; 66:4; Yər. 7:21-28
7:14 «Mən Xiloḥdiki əyni ḳandaḳ ḳiloɣan bolsam, silər tayanoɣan, xundaḳla namim ḳoyuloɣan bu əyni wə Mən silərgə ḥəm ata-bowiliringlaroɣa təḳdim ḳiloɣan bu zeminnimu xundaḳ ḳilimən» — Huda düxmənlərning wastisi bilən Xiloḥ degən jaydiki muḳəddəs qedirini Өz xan-xəripidin juda ḳiloɣan wə xundaḳla Israilni məoɣlup ḳiloɣan *(«1Sam.» 4-bab, «Zəb.», 78:40ni kərüng)*.
7:16 Mis. 32:10; Yər. 11:14; 14:11
7:18 «Asmanning Hanixi» — demisəkmu, «Asmanning Hanixi» birhil ayal but idi.
7:18 Yəx. 65:11; Yər. 8:2; 19:13; 44:19; Yər. 44:19

7:21 «Beriweringlar, kəydürmə ḳurbanliḳliringlarni baxḳa ḳurbanliḳlaroɣa ḳoxup ḳoyunglar, barliḳ gəxlirini yəwelinglar!» — oḳurmənlər bəlkim biliduki, «kəydürmə ḳurbanliḳ»larning barliḳ gəxliri «Hudaoɣa pütünləy ibadət süpitidə atalsun» dəp ḳurbangaḥ üstidə kəydürülətti. Muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ Yərəmiya arḳiliḳ: «Ḳurbanliḳliringlarning ḥəmmisi əḥmiyətsiz, xunga «kəydürmə ḳurbanliḳ»larning gəxlirini kəydürsənglarmu, yesənglarmu, Manga bəribir» dəp Israiloɣa ḥəjwiy, kinayilik gəp ḳilidu.
7:21 Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21
7:23 Mis. 19:5; Law. 26:12; Ḳan. 6:3
7:24 «ular aldioɣa əməs, bəlki kəynigə mangoɣan» — baxḳa birhil tərjimisi: «ular Manga yüz aldini ḳilmay, bəlki Manga kəynini ḳiloɣan».
7:24 Yər. 2:27; 3:17; 16:12; 32:33
7:26 Nəḥ. 9:17,29; Yər. 17:23; 19:15

awazini anglimioŋan wə ḥeq tüzitixni ḳobul ḳilmioŋan həlḳ dəl muxu!» — dəysən. Ulardin ḥəḳiḳət-wapaliḳ yoḳap kətti; bu ularning eoŋizidinmu üzülüp kətti.

Huda yənə Yəḥudaoŋa səz ḳilidu

29 Qeqingni qüxürüp uni taxliwət; yuḳiri jaylarda bir mərsiyə oḳuoŋin; qünki Pərwərdigar Öz oŋəzipini qüxürməḳqi boloŋan bu dəwrni rət ḳilip, uningdin waz kəqti.. 30 Qünki Yəḥudadikilər kəz aldimda rəzillik ḳiloŋan, — dəydu Pərwərdigar, — ular Mening namimda ataloŋan өygə yirginqlik nərsilərni əkirip uni buloŋioŋan; 31 wə өz ooŋul-ḳizlirini otta ḳurbanliḳ ḳilip kəydürüx üqün «Ḥinnomning ooŋli»ning jiloŋisidiki Tofətning yuḳiridiki jaylarni ḳuroŋan; bundaḳ ixni Mən ḥeq buyrumioŋanmən, u oyumoŋa ḥeq kirip baḳ mioŋandur.. 32 Xunga, mana, xundaḳ künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Tofət» yaki «Ibn-Ḥinnomning jiloŋisi» əmdi ḥeq tiloŋa elinmaydu, bəlki «Ḳətl jiloŋisi» deyilidu; qünki ular Tofəttə jəsətlərni yər ḳalmioŋuqə kəmidu. 33 Bu həlḳning jəsətliri asmandiki uqar-ḳanatlarning wə zemindiki janiwarlarning taami bolidu; ularni өlüklərdin ḳorḳutup ḥaydəydioŋan ḥeqkim bolmaydu.. 34 Mən Yəḥuda xəḥərliridin ḥəm Yerusalem xəḥərliridin oyun-tamaxining sadasini, xad-huramliḳ sadasini wə toyi boluwatḳan yigit-ḳizining awazini məḥrum ḳilimən; qünki zemin wəyranə bolidu..

8 1 Xu qaoŋda, — dəydu Pərwərdigar, — ular Yəḥudaning padixaḥlirining ustihanlirini, ularning əmirlirining ustihanlirini, kaḥinlarning ustihanlirini, pəyoŋəmbərlərning ustihanlirini wə Yerusalemda turoŋanlarning ustihanlirini gərliridin elip ḳiḳiridu; 2 xundaḳ ḳilip ular bularni ḳuyax, ay wə asmanlardiki barliḳ jisimlar astida yayidu; qünki ular bularni səygən, bularning ḳulluḳida boloŋan, bularoŋa əgəxkən, bularni izdigən, bularoŋa qoḳunoŋan; ularning jəsətliri bir yərgə ḥeq yioŋilmaydu, ḥeq kəmülməydu; ular zemin yüzidə ooŋut bolup yatidu.. 3 Mən bulardin ḳaloŋanlirini ḥəydigən jaylarda, bu rəzil jəmättin barliḳ tirik ḳaloŋanlar ḥayatning ornioŋa mamatni tallaydu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.

Hudadin waz keqix ḥalakətni izdigənlik bilən barawər

4 Əmdi sən ularoŋa mundaḳ degin: Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
— Adəmlər yiḳilsa ḳaytidin turmamdu? Birsi yoldin qiḳip kətsə ḳaytip kəlməmdu? 5 Nemixḳa Yerusalemdiki bu həlḳ ḥəmixə yoldin qiḳix bilənla yenimdin yiraḳlap ketidu? Ular aldamqiliḳni qing tutidu, yenimoŋa ḳaytip kelixni rət ḳilidu. 6 Mən kəngül ḳoyup anglidim; lekin ular duruslukni səzliməydu; ularning rəzillikliridin: «Mən zadi nemilərni ḳilip ḳoydum?!» dəp towa ḳilidioŋan ḥeqkim yoḳ; at jənggə burulup etiloŋandək hərbirsi өz yolioŋa burulup etilidu. 7 Ḥətta asmandiki ləyləkmu əzigə bekitilgən waḳtilirini bilidu; pahtək, ḳarlioŋaq wə turnilarmu kəqüp kelidioŋan waḳtilirini esidə tutidu; lekim Mening həlḳim Mən Pərwərdigarning ularoŋa bekitkənlirimni ḥeq bilməydu.. 8 Silər ḳandaḳmu: «Biz danadurmiz, Pərwərdigarning Təwrat-ḳanuni bizdə bardur!» dəysilər? Mana, bərḥəḳ, əlima-kəqürgüqilərning yaloŋanqi kəlimi uni burmilioŋan.. 9 Danixmənlər hijil

---

7:28 Yər. 5:1-3
7:29 Ayup 1:20; Yəx. 15:2; Yər. 16:6
7:31 «Tofət» — «Tofət» degən səz ibraniy tilida «oqaḳ» ḥəm «uyat» degənnimu bildüridu. U yənə «tükürük» degən sezning aḥangioŋimu ohxap ketidu. Bu yər «Ḥinnomning ooŋli (*Ibn-Ḥinnom)*ning jiloŋisi»oŋa jaylaxḳan, Yerusalem xəḥirining jənubiy təripidə idi. Həlḳ axu yərdə əḥlətlərni wə napak nərsilərni taxlap kəydürətti. Xuning bilən u intayin «ḥaram», əng buloŋanoŋan jay dəp ḥesablandi.
–«Yuḳiri jaylar» — Israil wə Yəḥuda uzundin beri taoŋ qoḳḳiliri ḳatarliḳ jaylarda ḥərhil butlaroŋa qoḳunup, ḥətta axu jaylarda «insan ḳurbanliḳ»larni ḳilip ḳalgən. Demisəkmu, «insan ḳurbanliḳi» ḳilix Təwratta ḳət'iy mən'i ḳilinoŋan. «Bundaḳ bir ixni Mən ḥeq buyrumioŋanmən, ḥeq oyumoŋa kirip baḳmioŋandur».
7:31 2Pad. 23:10; Yər. 2:23; 19:5, 6
7:33 Ḳan. 28:26; Yər. 34:20
7:34 Yəx. 24:7; Yər. 16:9; 25:10; Əz. 26:13; Ḥox. 2:13

8:2 Yər. 7:18; 19:13
8:7 Yər. 5:4, 5
8:8 «əlima-kəqürgüqilərning yaloŋanqi kəlimi uni

bolidu, ular yərgə qarap qaldi; mana, ular Pərwərdigarning səzini qətkə qakqandin keyin, ularda zadi nemə danalik qalidu? 10 Xunga Mən ularning ayallirini baxkilaroqa, ularning etizlirini yengi igilirigə tapxurup berimən; qünki əng kiqikidin qongioqiqə ularning həmmisi aqkəzlükkə berilgən; pəyoqəmbərdin kahinoqiqə həmmisi sahta ix kəridu.[8:10] 11 Ular: «Aman-esənlik! Aman-esənlik!» dəp həlkimning kizining yarisini susluk bilən kol uqida qala tengip koydi. Lekin aman-esənlik yoktur! 12 Ular yirginqlik ixlarni sadir kiloqinidin hijil boldimu? — Yak, ular heq hijil bolmidi, hətta kizirixnimu ular heq bilməydu. Xunga ular yikilip əlgənlər iqidə yikilip əlidu; ularni jazalaxka kəlginimdə ular putlixip ketidu, — dəydu Pərwərdigar. 13 Mən ularning hosulini elip taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar; üzüm telida üzümlər, ənjür dərihidə ənjürlər heq kalmidi; yopurmakliri solixip kətti; Mən ularoqa nemə beoqixlioqan bolsam, əmdi xular ulardin ətküzüwelinidu.[8:13]

Kelidioqan halakət — Yərəmiya səz kilidu

14 «Biz nemixka muxu yərdə bikar olturuwerimiz? Yioqilayli, mustəhkəm xəhərlərgə kirip xu yərlərdə kürəx kilip tügixəyli! Qünki Pərwərdigar Hudayimiz bizni tügəxtürüp, bizgə ət süyini bərdi; qünki biz Pərwərdigar aldida gunah sadir kilduk.[8:14] 15 Amantinqlikni ümid kilip kütüp kəlduk, lekin heq yahxilik bolmidi; xipa waktini küttuk, lekin mana, wəhimə basti![8:15] 16 Düxmən atlirining hartildaxliri Dan zeminidin tartip anglanmakta; ayoqirlirining kixnəxliri pütkül zeminni korkutup təwrətmətkə. Ular zemin wə uningda turuwatkan həmmini, xəhərni wə uningda turuwatkanlarning həmmisini yokitixka kelidu!».[8:16] 17 — Mana, Mən aranglaroqa yilanlarni, yəni heqkim sehirliyəlməydioqan zəhərlik yilanlarni əwətimən, ular silərni qakidu» — dəydu Pərwərdigar.[8:17]

Pəyoqəmbərning nalə-pəryadi

18 Mən: «Mening dərd-əlimim dawalioqusiz! Yürikim zəyiplixip kətti!» — dedim.[8:18]

Pərwərdigarning mərsiyə səzliri

19 «Mana, həlkimning kizining intayin yirak yurttin kətürülgən pəryadining sadasi! Ular — «Pərwərdigar Zionda əməsmu? Zionning padixahi u yərdə turmamdu?!» — dəydu».

«Nemixka əmdi ular Meni oyma məbudliri bilən, ərzimәs yat nərsilər bilən oqəzəpləndüridu?!»[8:19]

---

burmilioqan» — «əlima-kəqürgüqilər»ning roli bəlkim Təwrat-kanunni kəqürüx wə uningoqa xərh berix boluxi mumkin. «Basmihanilar» bolmioqaqka Təwratni kəqürüx intayin muhim hizmət, əlwəttə.

–Okurmənlər baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.

8:10 Yəx. 56:11; Yər. 6:12,13,14,15

8:13 «...Mən ularoqa nemə beoqixlioqan bolsam, əmdi xular ulardin ətküzüwelinidu» — okurmənlər baxka hil tərjimilirini uqritixi mumkin.

8:13 Yəx. 5:1-7; Mat. 21:19; Luka 13:6-9

8:14 «Yioqilayli, mustəhkəm xəhərlərgə kirip xu yərlərdə kürəx kilip tügixəyli» — yaki «Yioqilayli, mustəhkəm xəhərlərgə kirip xu yərlərdə süküt kilayli!» ibraniy tilida «süküt kilix» wə «tügəxmək» ohxax bir səz bilənla ipadilinidu. **«Pərwərdigar Hudayimiz bizni tügəxtürüp,...»** — yaki «Pərwərdigar Hudayimiz bizni süküt kildurup...». Ibraniy tilida «süküt kilix» wə «əlüx, tügəx» birla səz *(damam)* bilən ipadilinidu.

8:14 Yər. 4:5; 9:15; 23:15

8:15 Yər. 14:19

8:16 «Dan zemini» — Israil zeminining ximaliy qetidə idi; demək, düxmənlər allikaqan xu zeminoqa yetip boldi.

8:16 Yər. 4:15

8:17 «Mən aranglaroqa yilanlarni, yəni heqkim sehirliyəlməydioqan zəhərlik yilanlarni əwətimən, ular silərni qakidu» — bu yilanlar xübhisizki, kəqmə mənidə bolup düxmənlərni kərsitidu.

8:17 Zəb. 58:4, 5

8:18 «Mening dərd-əlimim dawalioqusiz! Yürikim zəyiplixip kətti!» — bu səzlər pəyoqəmbərning mərsiyəsi boluxi kerək.

–«Mening dərd-əlimim dawalioqusiz!» — baxka birhil tərjimisi: «I dərd-əlimimgə təsəlli Bərgüqi!».

8:19 ««Mana, həlkimning kizining intayin yirak yurttin kətürülgən pəryadining sadasi! Ular — «Pərwərdigar Zionda əməsmu? Zionning padixahi u yərdə turmamdu?!» — dəydu» — bu səzlər yaki Pərwərdigarningki boluxi kerək, bolmisa pəyoqəmbərningki bolidu. Keyin biz həlkning pəryadini anglaymiz: — *(ular... dəydu).*

–«intayin yirak yurttin kətürülgən pəryadining sadasi!» — yaki «zemindiki hərbir bulung-puqkakliridin qikkan pəryadining sadasi!». **«Nemixka əmdi ular Meni oyma məbudliri bilən, ərzimәs yat nərsilər bilən oqəzəpləndüridu?!»** — bu səzlər Pərwərdigarning pəyoqəmbərgə, xundakla ihlassiz həlkkə bərgən jawabidur.

Həlkning bolidiolan nalə-pəryadi

20 — «Orma wakti ətüp kətti, yaz tügidi, lekin
biz bolsak yənila kutkuzulmiduk!»

Pəyoləmbərning mərsiyəsi

21 «Həlkimning kizining sunuk yarisi
tüpəylidin əzüm sunukmən; matəm tutimən;
Dəkkə-dükkə meni besiwaldi, —
22 Gileadta tutiya tepilmamdikən?
U yərdə tewip yokmikən?
Nemixka əmdi mening həlkimning kiziola
dawa tepilmaydu?!».

Dawami

9 1 Ah, mening bexim suning bexi,
Kəzüm yaxning buliki bolsiidi!
Undakta həlkimning kizi arisidiki
eltürülgənlər üqün keqə-kündüz yiolayttim!
2 Ah, mən üqün qəl-bayawanda yoluqilar
qüxkidək bir turaloqu bolsi idi!
Undakta həlkimni taxlap, ulardin ayriloqan
bolattim! Qünki ularning həmmisi zinahor-
lar, Munapiklarning bir jamaitidur!»

Pərwərdigarning səzining dawami

3 — Ular okyaqi ləxkərlər okyayini
egildürgəndək tilini yaloqanqilikka
egildürüxkə təyyarlioqan; ular zeminda
üstünlük kazanoqan, birak bu səmimiylik
bilən boloqan əməs; ular rəzillik üstigə
rəzillik kiloqan, Meni heq tonup bilmigən»
— dəydu Pərwərdigar.
4 — Hərbiringlar
əz yekiningladin hezi bolunglar,
kerindaxliringlaroqa heq tayanmanglar;
qünki hərbir kerindax pəkətla aldioquqi, ha-
las, hərbir yekinliring bolsa təhməthorlukta
yürməktə.
5 Ular hərbiri əz yekinlirioqa
aldamqilik kilmakta, heqkim həkikətni
səzliməydu; ular əz tilini yaloqan səzləxkə
əgitidu, ular kəbihliktə əzlirini upri-
tidu. 6 Ular jəbir-zulum üstigə jəbir-
zulum kilmakta, aldamqiliktin yənə bir
aldamqilikka ətməktə; ular Meni tonuxni rət
kilidu, — dəydu Pərwərdigar.
7 Xunga samawi koxunlarning Sərdari
boloqan Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mən ularni eritip tawlap sinaymən;
həlkimning kizining rəzillikigə Manga baxka
yol kalmidimu? 8 Ularning tili əjəl okidur; u
aldamqilikni səzləydu; hərbir eoiz səzidə
yekini bilən tinq-amanlikni səzləydu, le-
kin kənglidə kiltak təyyarlaydu.
9 Bu ixlar
tüpəylidin ularni jazalimay koyamdim?
— dəydu Pərwərdigar, — Mening jenim
muxundak bir əldin kisas almay koyamdu?

Kelidioqan apət üqün Yərəmiya mərsiyə okuydu

10 «Taoqlardiki yaylaklar üqün yioqa wə nalə-
pəryad kətürimən,

8:21 «Həlkimning kizining sunuk yarisi tüpəylidin əzüm sunukmən; matəm tutimən; dəkkə-dükkə meni besiwaldi» — okurmənlərgə kaytidin təkrarlap ukturimizki, mawzularni *(masilən muxu yərdə «Pəyoləmbərning mərsiyəsi»)* əzimiz hərmətlik okurmənlərgə yardimi bolsun dəp koxup kirgüzduk. Ular mukəddəs tekistning bir kismi əməs.

–8-babtiki 21-ayəttin 9-babtiki 2-ayətkiqə həmmisi yaloquz Yərəmiya pəroləmbərning mərsiyəsimu, yaki buning iqidə Pərwərdigarning səzliri barmu? Kandakla bolmisun, səzlər yaloquz pəyoləmbərning səzliri bolsun, bolmisun, xubhisizki pəyoləmbərning kayoqu-həsrətlik səzliri ohxaxla Pərwərdigarningmu kayoqu-həsrətlik səzidur.

8:22 «Gileadta tutiya tepilmamdikən?» — Gilead rayonida hərhil xipalik dorilar həm usta tewiplarning dangki bar idi. Xunga bu səz pəyoləmbərning: «Jismaniy jəhəttə Pərwərdigar silər mening həlkimgə xundak rəhimdillik kilip, ətraplik oylap, xipalik dorilarni wə danglik tewiplarni təminligən yərdə, Uning rohiy jəhəttimu silərning hərhil gunahiy kesəlliringlarni sakaytixka dora-amalliri mol əməsmu? — Əmdi nemixka silər Uning yenoqa kəlməysilər?!» degəndək bir soali ohxaydu.

–Bu 22-ayət Pərwərdigarning Əzining səzliri boluximu mumkin.

8:22 Yar. 37:25; Yər. 46:11; 51:8

9:1 Yəx. 22:4; Yər. 4:19

9:2 «ularning həmmisi zinahorlar,...» — «zinahorlar» bəlkim rohiy jəhəttin eytilidu, ular Hudaoqa wapasizlik kilip butloroqa qokunup kətti.

9:2 Yər. 5:7, 8

9:3 «ular zeminda üstünlük kazanoqan, birak bu səmimiylik bilən boloqan əməs...» — baxka birhil tərjimisi: «xu zeminda ular oqəlibə kiloqan, birak bu həkikətni tikləx üqün əməs...».

9:3 Yəx. 59:4,13,15; Yər. 6:7

9:4 Yər. 6:28

9:6 «ular kəbihliktə əzlirini upritidu 5-ayət» — 5-ayətning ahirki kismi həm 6-ayətning bax kismining baxka birhil tərjimisi: «Ular kəbihlik kilip towani heq bilməydu. *(6)* sən *(Yərəmiya)* aldamqilik arisida turuwatisən; aldamqiliki tüpəylidin ular Meni tonuxni rət kilidu...».

9:8 Zəb. 12:2-4; 28:3; 120:3-4; Pənd. 30:14

9:9 Yər. 5:9,29

Daladiki otlaqlar üqün mərsiyə oquymən;
Qünki ular kəyüp kəttiki, ḥeqkim u yərdin ətməydu;
Kalilarning ḥərkirəxliri anglanmaydu;
Ḥəm asmandiki uqar-qanatlar ḥəm ḥaywanatlarmu qeqip,
Xu yərdin kətti!».

Pərwərdigar səzini dawam qilidu

[11] — Mən Yerusalemni harablaxqan top-top dəwə, qilbərilərning bir turaloqusi qilimən;
Yəḥuda xəḥərlirini adəm turmaydioqan dərijidə wayranə qilimən.
[12] — Kim bu ixlarni qüxinixkə danixmən bolidu?
Kim Pərwərdigarning aoqzidin səz elip bularni qüxəndürələydu?
Nemixqa zemin wəyranə, ḥeqkim ətmigüdək, kəyüp qəl-bayawandək bolup kətti?
[13] Pərwərdigar dəydu, — Qünki ular Mən ular aldioqa qoyoqan Təwrat-qanunni taxliwətkən, Mening awazimoqa qulaq salmioqan wə uningda mangmioqan,
[14] Bəlki əz qəlbidiki jaḥillikqa əgəxkən, ata-bowiliri ularoqa əgətkəndək Baallarning kəynigə əgixip kətkən,
[15] Xunga samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mana, Mən bu həlkqə kəkrini yegüzimən, ularoqa ət süyini iqküzimən, [16] ularni ular yaki ata-bowiliri ilgiri ḥeq tonumaydioqan əllər arisioqa tarqitimən; Mən ularni yoqatquqə ularning kəynidin qooqlaxqa qiliqni əwətimən.
[17] Samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Kəngül qoyunglar, matəmqi ayallarni kelixkə qaqiringlar, yioqlaxqa əng usta boloqan qiz-ayallarni qaqirip kelixkə adəm əwətinglar!

Yərəmiya Pərwərdigarning səzlirigə jawab beridu

[18] — Bərḥək, ular tez kəlsun, biz üqün zor yioqa kətürsunki, bizning kəzlirimizdinmu yaxlar taramlap tökülsun, qanaqlirimizdinmu yax tamqiliri aqsun — [19] qünki Ziondin yioqa awazi anglinip: — «Biz qanqilik bulang-talang qilinduq! Qanqilik xərməndə bolduq! Ular turaloqulirimizni ərüwətti, biz zeminimizni taxliduq!» — deyilidu.
[20] Pərwərdigarning səzini anglanglar, i ayallar,
Uning aoqzidiki səzgə qulaq selinglar;
Qizinglaroqa yioqlaxni əgitinglar,
Ḥərbiringlar yekininglaroqa mərsiyə oqutunglar;
[21] Qünki ölüm bolsa derizilirimizdin yamixip kirgən,
Orda-istiḥkamlirimizoqimu kirgən;
U balilarni koqilardin,
Yigitlərni rəstə-məydanlardin yulup taxlioqan.
[22] Yekinliringlaroqa uqturup: «Pərwərdigar mundaq dəydu: —
Bərḥək, jəsətlər dalada tezəktək yiqilidu;
Ular ormiqining oroqiqining astioqa yiqiloqan,
Lekin ḥeqkim yioqmaydioqan baxaqtək yərgə qeqilidu!» — dənglar!
[23] Pərwərdigar mundaq dəydu: —
Dana kixi danaliqi bilən, küqlük kixi küqlükliki bilən, bay baylikliri bilən pəḥirlinip mahtanmisun;
[24] pəḥirlinip mahtioquqi bolsa xuningdin, yəni Meni, yər yüzidə meḥir-muḥəbbət, adalət wə ḥəkqaniylikni yürgüzgüqi Mən Pərwərdigarni tonup yətkənlikidin pəḥirlinip mahtansun; qünki Mening hursənlikim dəl muxu ixlardindur, — dəydu Pərwərdigar. [25] Mana, xundaq künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən hətnə qilmioqanlarni hətnə qilinoqanlar bilən billə jazalaymən; [26] yəni Misir, Yəḥuda, Edom, Ammoniylar wə Moabiylar, jümlidin

---

9:11 Yər. 10:22
9:14 «Yəḥuda həlki ...ata-bowiliri ularoqa əgətkəndək Baallarning kəynigə əgixip kətkən» — oqurmənlərning esidə barki, «Baal»lar intayin yirginqlik bir hil butlar idi.
9:15 Yər. 8:14; 23:15
9:16 Law. 26:33
9:17 «kəngül qoyunglar, matəmqi ayallarni kelixkə qaqiringlar, yioqlaxqa əng usta boloqan qiz-ayallarni qaqirip kelixkə adəm əwətinglar!» — kona zamanlarda bəzi bay adəmlər uruq-tuoqqanlirini dəpnə qilixta muxundaq «yioqlaxqa maḥir» ayallarni «kəypiyatni yaritix» üqün yallaytti *(məsilən, Injil, «Mat.» 9:37ni kərüng)*.
9:22 Yər. 7:33
9:23 1Kor. 1:31; 2Kor. 10:17

qəl-bayawanda turuwatqan, qekə qaqlirini qüxürüwətkən əllərni jazalaymən; qünki bu əllərning ḥəmmisi hətnisizdur; Israilning barliq jəmətimu kənglidə hətnisizdur.

Butlar əməs, Pərwərdigarla ibadətkə layiqtur

10 [1] Pərwərdigarning silərgə eytqan
sözigə qulaq selinglar, i Israil jəməti:
— [2] Pərwərdigar mundaq dəydu: — Əllərning
yollirini öginməŋlar; gərqə əllər asmandiki
ḥadisə-alamətlərdin qorqup dəkkə-dükkigə
qəmgən bolsimu, silər bulardin ḥeq qəqüp
kətməŋlar. [3] Qünki əllərning qaidə-
yosunliri bimənilikтur; ḥəmmisi ormanliqtin
kesilgən dərəhtin, yaoŋaqqining iskinisi
bilən oyuloŋan nərsigə asaslanoŋandur.
[4] Ular buni altun-kümüx bilən ḥəlləydu;
uni yiqilmisun dəp ular bolqa, mihlar bilən
bekitidu. [5] Bundaq butlar tərhəməkliktə
turidioŋan bir qaranquqtur, halas; ular
ḥeq sözliyəlməydu; ular baxqilar təripidin
kətürülüxi kerək, qünki ular mangalmaydu.
Ulardin qorqmanglar; qünki ular rəzillik
qilalmaydu, ularning qolidin yahxiliq
qilixmu kəlməydu. [6] — Sanga ohxaydioŋan
ḥeqkim yoq, i Pərwərdigar; Sən uluoŋ, küq-
qudriting bilən naming uluoŋdur. [7] Kim
Səndin qorqmay turalisun, i barliq əllər
üstigə ḥəkümran padixaḥ!? Qünki bu Sanga
tegixliktur; qünki əllərdiki danixmənlər
arisida wə barliq padixaḥliqlar arisida
Sanga ohxax ḥeqkim yoqtur. [8] Əllərning
ḥəmmisi istisnasiz əqli yoq, nadanlardur;
bu ərziməslər yaoŋaqtur, halas! Ular təlim
berələmdu!? [9] Soqup yalpaqlanoŋan kümüx
Tarxixtin elip kelinidu; altunmu Ufazdin elip
kelinidu; andin ḥünərwən wə zərgərlərning
qoli bu yasioŋinioŋa kək wə səsün rəht bilən
kiyim kiygüzidu — bularning ḥəmmisi
xübḥisizki, danixmən ustilarning əjridur!
[10] Lekin Pərwərdigar Hudaning Özi
ḥəqiqəttur; U ḥayat Hudadur, mənggülükning
Padixaḥidur; Uning oŋəzipi aldida yər-zemin
titrəydu; əllər Uning qəḥrini kətürəlməydu.
[11] Uloroa mundaq degin:
«Asman bilən zeminni yaratmioŋan ilaḥlar,
ular zemin yüzidin wə asman astidin
yoqaydu!».
[12] Pərwərdigar bolsa yər-zeminni küq-qudriti
bilən yasioŋan,
Aləmni danaliqi bilən bərpa qiloŋan,
Asmanlarni əqil-parasiti bilən yayoŋuqidur.
[13] U awazini qoyuwətsə, asmanlarda sular
xawqunlaydu;
U yər qətliridin bulut-tumanlarni ərlitidu;
U yamoŋurlaroŋa qaqmaqlarni ḥəmrah qilip
bekitidu,
Wə xamalni öz həziniliridin qiqiridu.
[14] Muxu kixilərning ḥərbiri əqilsiz, bilimdin
məḥrumlardur;

9:26 «... Bu əllərning ḥəmmisi hətnisizdur; Israilning barliq jəmətimu kənglidə hətnisizdur» — bu 25- wə 26-ayətlər Yəhuda *(Israil)*oŋa intayin eoŋir kelixi kerək idi. Qünki Pərwərdigar ularni, özliri kəmisitidioŋan hətnə qilinmioŋan «yat əllər» qatarida «hətnə qilinmioŋan»dək ḥesablaydu. Hudaning köz aldida Yəhuda hətnisiz, yəni u Ibraḥim hətnə arqiliq tüzgən əhdigə layiq əməs bolup qaldi. «Kəngli hətnisiz» — «kəngli bu rəzil dunyadiki rəzil azzu-ḥəwəsliridin kesilgən əməs, Huda wə uning ibaditi üqün rəzilliktin ayriloŋan əməs» degən mənidə. «Əzakiyal»oŋa qoxuloŋan «qoxumqə səzimiz»ni wə Injil, «Rim.» 2-bab, «Fil.» 3:3, «Kol.» 2:11ni kərüng).
–Yənə kelip hətnə «kənglidə əməs» bolsa, «qekə qaqlirini qüxürüwetix» *(bəlkim butpərəslərning matimining bir ipadisi)*tin ḥeqqandaq pərqi yaki əḥmiyiti yoqtur.
9:26 Law. 26:41; Rim. 2:28,29
10:2 «əllərning yollirini öginməŋlar; gərqə əllər asmandiki ḥadisə-alamətlərdin qorqup dəkkə-dükkigə qəmgən bolsimu, silər bulardin ḥeq qəqüp kətməŋlar» — yat əllər bundaq «asmandiki ḥadisə-alamətlər»ni hurapiylik, yəni munəjjimlik yolida qüxinətti, əlwəttə.
10:3 Yəx. 44:14-17
10:4 Yəx. 41:7
10:5 Zəb. 115:4-7; Yəx. 41:23; 46:1, 7
10:6 Zəb. 86:8,10
10:7 Wəḥ. 15:4
10:8 «əllərning ḥəmmisi istisnasiz əqli yoq, nadanlardur; bu ərziməslər yaoŋaqtur, halas! Ular təlim berələmdu!?» — oqurmənlər ayətning baxqa hil tərjimilirini uqritixi mumkin.
10:8 Yəx. 41:29; Ḥab. 2:18; Zək. 10:2
10:11 «Uloroa mundaq degin: «Asman bilən zeminni yaratmioŋan ilaḥlar, ular zemin yüzidin wə asman astidin yoqaydu!» — bu ayət ibraniy tilida əməs, bəlki aramiy tilida ipadilinidu. Enikki, Hudaning məqsiti Öz həlqining bu ḥəqiqətni yat əllərgə ularning öz tilida bildürüxi kerək.
10:12 Yar. 1:1; Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 44:24; 51:13; Yər. 51:15
10:13 Zəb. 135:7; Yər. 51:16

Zərgərlərning ḥərbiri əzliri oyoŋan but
təripidin xərməndigə ḳalidu;
Qünki uning ḳuyma ḥəykili yaloŋanqilik,
ularda ḥeq tinik yoḳtur.
15 Ular bimənilərdur, mazaḳ obyektidur;
Jazalinix waḳti ularning üstigə kəlgəndə,
ular yoḳitilidu.
16 Yaḳupning Nesiwisi Boloŋuqi bulardək
əməstur,
Qünki barlik məwjudatni yasioŋuqi Xudur;
Israil bolsa Uning Өz mirasi boloŋan ḳəbilidur;
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar Uning namidur.

Yərəmiya həlḳi üqün mərsiyə oḳup dua ḳilidu

17 Zemindin qiḳixḳa yük-taḳingni yioŋixturup
al, i muḥasirigə elinoŋuqi ḳiz;
18 qünki
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mana, Mən
bu waḳitta zemindikilərni elip u yərdin
qərüwetimən wə ularning kəngli tonup
yətküqə azar berimən!».

Yərəmiya həlḳigə wəkil süpitidə səz ḳilidu

19 Jaraḥitim üqün ḥalimoŋa way! Mening
yaram dawalioŋusizdur! Biraḳ əslidə mən:
«Bu pəḳət bir kesəllik, halas, uningoŋa
qidioŋudəkmən» — dəptikənmən.
20 Mening qedirim ḥalak boldi, barlik ta-
nilirim üzüldi; balilirim məndin juda bo-
lup, ular yoḳ boldi; qedirimni ḳaytidin
sozup tikküdək, qedir pərdilirini asḳudək
ḥeqkim ḳalmidi.
21 Qünki həlḳ padiqiliri
əḳilsiz bolup, Pərwərdigarni izdəp yol so-
rimaydu; xunga ular danixmənlərdək ix
kərəlməydu, ularning barlik padisi tarḳilip
kətti.
22 Anglanglar! Bir gəpning xəpisi!
Mana, u kelidu, ximaliy zemindin qiḳḳan zor
bir quḳan-sürən! Yəḥudaning xəḥərlirini
bir wəyranə, qilbərilərning turaloŋusioŋa
aylanduroŋuqi keliwatidu!
23 Bilimənki, i
Pərwərdigar, insanning əz yolini bekitixi
əz ḳolida əməstur; mengiwatḳan adəmning
əzidə kədəmlirini halioŋanqə taxlax
ḳudriti bolmastur;
24 Pərwərdigar, meni
tüzigəysən, lekin oŋəziping bilən əməs, adil
ḥəküming bilən tüzigəysən; bolmisa Sən
meni yoḳḳa barawər ḳilisən.
25 Ḳəḥringni
Seni tonumaydioŋan əllər ḥəmdə namingoŋa
nida ḳilmaydioŋan jəmətlər üstigə təkkəysən;
qünki ular Yaḳupni yəp kətkən; bərḥaḳ, ular
uni yutup tügəxtürüp, turoŋan jayini mutləḳ
wəyran ḳiloŋan.

Həlḳning Hudaning əḥdisini kəzgə ilmioŋanliḳi

11 1 Yərəmiyaoŋa Pərwərdigardin kəlgən
səz mundaḳ idi: 2 — Bu əḥdining
səzlirigə ḳulaḳ selinglar; xundaḳla Yəḥuda
kixilirigə, Yerusalemda turuwatḳanlaroŋa
ularni yətküzünglar,
3 — sən Yərəmiya

10:14 Yər. 51:17,18
10:16 «Yaḳupning nesiwisi» — «Yaḳup» muxu yərdə Yaḳup wə uning əwladliri boloŋan Israilnimu kərsitidu. «Yaḳupning nesiwisi» Hudaning Өzidur, əlwəttə.
10:16 Zəb. 74:2; Yər. 51:19
10:17 «muḥasirigə elinoŋuqi ḳiz» — «ḳiz» muxu yərdə xübḥisizki, pütün həlḳni bildüridu.
10:18 Yər. 6:24
10:19 «pəḳət bir kesəllik» — bəlkim həlḳning bexioŋa qüxkən külpətlər «pəḳət waḳtilik awarə, halas» degən ḥessiyatini kərsitidu. Sahta pəyoŋəmbərlər bundaḳ ḥessiyatni kəp ḳollaytti.

10:20 «Mening qedirim ḥalak boldi... balilirim məndin juda bolup,...» — mumkinqilik barki, muxu yərdə səzligüqining səzliri Pərwərdigar Өzining səzlirigə ətidu, Өz həlḳining dərdini tartiwatidu. Buningoŋa ohxaydioŋan bexarətni kərüx üqün «Yəx.» 16:9-12ni kərüng.
10:20 Yəx. 15:5; 16:9-12; 21:1-4
10:21 «həlḳ padiqiliri» — *(yəni «pada baḳḳuqiliri»)* xübḥisizki, Yəḥudaning padixaḥi, wəzirliri, kaḥinliri wə pəyoŋəmbərlirini kərsitidu.
10:22 Yər. 1:14; 4:6; 9:11
10:23 Pənd. 16:1; 20:24
10:24 Zəb. 6:1; 38:1; Yər. 30:11; 46:28
10:25 Zəb. 79:6; Yər. 8:16; 9:16
11:2 «Bu əḥdining səzlirigə ḳulaḳ selinglar» — bu bexarət *(11:1-17)*ning asas temisi *(yuḳiriḳi mawzuyimizdək)* — «həlḳning Hudaning əḥdisini kəzgə ilmioŋanliḳi». Bexarət bəlkim Yosiya padixaḥ ḥəküm sürgən waḳtida ibadəthanidin tepiloŋan «Təwrat-ḳanunning bir ḳismi» bilən munasiwətlik. U Təwratning ḳismi bəlkim «Ḳanun xərḥi» idi, kitab Huda Musa pəyoŋəmbər arḳilik Israil bilən tüzgən əḥdini təkrarlaydu wə təkitləydu. «2Pad.» 22-23-bablarni,

ularoŋa mundaķ eytķin: —
— Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Bu əhdining səzlirigə kim boysunmisa u lənəttə ķalidu; [4] Mən bu əhdini ata-bowiliringlarni Misir zeminidin, yəni təmür tawlaydioŋan humdandin ķutķuzup qiķaroŋan künidə ularoŋa tapilap: «Awazimoŋa ķulaķ selip, bu səzlərgə, yəni Mən silərgə tapxuroŋan barlik əmrlərgə əməl ķilinglar; xundaķ ķiloŋininglarda, silər Mening həlķim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən; [5] xundaķ boloŋinida Mən ata-bowiliringlaroŋa: «Silərgə süt ħəm bal ekip turidioŋan bir zemin təķdim ķilimən» dəp iqkən ķəsəmni əməlgə axurimən» — degənidim. Silər bügünki kündə dəl xu zeminda turuwatisilər!
Mən bolsam jawabən «Amin, Pərwərdigar!» — dedim.
[6] Pərwərdigar manga mundaķ dedi: — Yəhudaning xəħərliridə, Yerusalemning koqilirida bu səzlərni jakarla: — Bu əhdining barlik səzlirigə ķulaķ selip əməlgə axuru nglar!
[7] Qünki Mən ata-bowiliringlaroŋa Misir zeminidin ķutķuzup qiķaroŋan künidin bügünki küngiqə «Mening awazimoŋa ķulaķ selinglar!» dəp jekilәp agaħlandurup keliwatimən; Mən tang səħərdə ornumdin turup ularni agaħlandurup kəldim.. [8] Lekin ular ħeq anglimioŋan yaki ķulaķ salmioŋan; ularning ħərbiri rəzil kəngülliridiki jaħillikķa əgixip mangoŋan; xuning bilən Mən bu əhdidiki barlik səzlərni ularning bexioŋa qüxürdüm; Mən bularning ħəmmisini ularoŋa tapilioŋanmən, lekin ular ħeq əməlgə axurmioŋan.
[9] Pərwərdigar manga mundaķ dedi: — Yəhudadikilər wə Yerusalemda turuwatķanlarning arisida bir suyikəst bayķaldi; [10] ular səzlirimni anglaxni rət ķiloŋan ata-bowilirining ķəbiħliklirigə ķaytip kətti; ularning ibaditidə bolayli dəp baxķa ilaħlaroŋa əgixip kətti. Israil jəmәti ħəm Yəhuda jəmәti ata-bowiliri bilən tüzgən əhdəmni buzdi.
[11] Xunga Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Mana, Mən ularning üstigə ħeq ķutulalmas apət qüxürimən; ular Manga pəryad kətüridu, lekin Mən ularni anglimaymən.
[12] Andin Yəhudaning xəħərliri wə Yerusalemda turuwatķanlar isrik yekip qokunoŋan butlarni izdəp ularoŋa pəryad kətüridu; lekin apət qüxkən waķtida ular bularni ħeq ķutķuzmaydu. [13] Qünki xəħərliring ķanqə kəp boloŋanseri, butliring xunqə kəp boldi, i Yəhuda; Yerusalemning koqiliri ķanqə kəp boloŋanseri, silər «yirginqlik boloŋuqi»oŋa xunqə ķurbangaħlarni ķurdunglar, yəni Baaloŋa isrik yekix üqün ķurbangaħlarni bərpa ķildinglar.

[14] Əmdi sən, i Yərəmiya, bu həlķ üqün dua ķilma, ular üqün ħeq pəryad yaki tilawət ķilma; qünki apət bexioŋa qüxüxi bilən ular Manga nida ķiloŋan waķtida Mən ularni anglimaymən.

[15] — Mening səyümlük həlķimning əyümdə turuxioŋa nemə ħəķķi? Qünki kəpinqinglar əzünglarning rəzil məķsətlirigə yetixkə orunisilər; silər rəzillikinglar əməlgə axķanda hursən bolsanglar, undaķta «muķəddəs gəxlər» muxu asiylikinglarni silərdin elip taxliyalamdu? [16] Pərwərdigar ismingni

«2Tar.», 34-35-bablarni kərüng.
11:3 Ķan. 27:26; Gal. 3:10
11:4 Law. 26:3,12; Ķan. 4:20
11:5 «Mən bolsam jawabən «Amin, Pərwərdigar!» — dedim» — oķurmənlərgə ayanki, «Amin» degən səz «xundaķ bolsun!» degən mənidə. Muxu yərdə Yərəmiya Pərwərdigarning əħdisigə boysunmioŋan barlik kixilərni *(3-ayəttə)* lənətkə ķalduridioŋanlikioŋa ķoxuluxni bildüridu.
11:5 Ķan. 7:12
11:6 «Bu əhdining barlik səzlirigə ķulaķ selip əməlgə axurunglar!» — bexarət *(11:1-17)*ning asas temisi tooŋrisidiki 2-ayəttiki izaħatni kərüng.
11:7 Yər. 7:13,25
11:8 Yər. 3:17; 7:24,26; 9:14
11:11 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 14:12; Əz. 8:18; Mik. 3:4
11:13 Yər. 2:28
11:14 Yər. 7:16; 14:11
11:15 «muķəddəs gəxlər» — ķurbanliķlardiki gəxlər, əlwəttə. Oķurmənlər ayətning baxķa kəp hil tərjimilirini uqritixi mumkin, lekin omumiy mənisi tərjimimizdikidək bolidu.

«Yapyexil, mol mewilik, barakşan zəytun dərihi» dəp atioŋanidi; lekin Pərwərdigar dərəhkə xawkunlaydioŋan zor bir otni salidu wə xahliri yok kilinidu. 17 Qünki seni tikkən samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar sanga karap külpət bekitip jakarlioŋan; səwəbi, Israil jəməti wə Yəhuda jəməti özining mənpəətini közləp rəzillik kilip, Baaloŋa isrik yekip, Mening oŋəzipimni kəltürdi.

Yərəmiyaoŋa kilinidioŋan suyikəstni Pərwərdigar uningoŋa ayan kilidu

18 «Pərwərdigar manga həwər yətküzdi, xuning bilən mən qüxəndim; U manga ularning kilmixlirini ayan kildi; 19 mən bolsam huddi booquzlaxka yetiləp mangoŋan kənük pakłandək idim; mən əsli ularning manga karap: «Dərəhni mewisi bilən yokitayli, uning ismi kayta əskə heq kəltürülmisun, uni tiriklər zeminidin üzüp taxlayli» degən kəstlirini heq bilməyttim; 20 lekin Sən, i adil həküm Qikaroquqi, adəmning wijdan-kəlbini Sinioquqi, samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, Sening ularning üstigə qüxüridioŋan kisasingni öz közüm bilən kərüxkə nesip kiloŋaysən; qünki dəwayimni Sangila ayan kilip tapxurdum».

21 Xuning bilən Pərwərdigar manga mundak dedi: — «Pərwərdigarning namida bexarət bərmə, bolmisa jening kolimizda tügixidu» — dəp sanga dok kilip yürgən Anatottiki adəmlər jeningni izdəp yüridu. Əmdi ular tooŋrisida mundak səzüm bar: — 22 — bu ixka karap samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundak dedi: — Mana, Mən ularni jazalaymən; yigitlər kiliq bilən əlidu, ooŋul-kizliri bolsa kəhətqilik bilən əlidu. 23 Ulardin heqbir kaldisi kalmaydu; qünki Mən ular jazalinidioŋan yilida, xu Anatottiki adəmlər üstigə apət qüxürimən.

11:17 Yər. 2:21
11:20 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 26:2; Wəh. 2:23

Yərəmiya pəyoŋəmbərning Pərwərdigaroŋa dad eytixi dawamlixidu

12 1 Mən dəwayimni aldingoŋa elip kəlsəm, adil bolup kəlding, i Pərwərdigar; lekin Sən bilən Öz həkümliring tooŋruluk sözləxməkqimən; nemixka rəzillərning yoli ronak tapidu? Asiylik kiloquqilarning həmmisi nemixka kəngri-azadiliktə tu ridu? 2 Sən ularni yər yüzigə tikkənsən, ularmu yiltiz tartkan; ular əsüp güllinidu, ular mewiləydu; Sən ularning aoŋzioŋa yekin ohxaysən, lekin wijdanidin yirakşən; 3 lekin Sən, i Pərwərdigar, meni bilisən; Sən meni kərüp kəlgənsən, Özünggə boloŋan sadikłikimni sinioŋansən. Ularni booquzlaxka bekitilgən koylardək ayrip sərap qikkaysən, ularni kətl künigə ayrioŋaysən. 4 Zemin kaqanoŋiqə kaoŋjiraydu, etizdiki ot-qəplər kaqanoŋiqə kuroŋan haləttə turidu? Zeminda turuwakanlarning rəzilliki tüpəylidin haywanlar həm uqar-kanatlar kaqanoŋiqə yokap tügəydu? Qünki bu həlk: «Huda akiwitimizni heq kərməydu» dəwatidu.

Pərwərdigar Yərəmiyaoŋa jawab beridu

5 — Sən yügürgən ləxkərlər bilən bəsləxkəndə, ular seni halsiratkan bolsa, əmdi sən atlar bilən bəsləxsəng kandak bolar? Sən pakət aman-tinqlikta turoŋan zemindila hatirjəm bolup Manga ixinisən, əmdi Iordan dəryasi boyidiki koyuk qatkallikларda kandak

12:1 Ayup 21:7; Zəb. 73:11-13; Hab. 1:3
12:2 «Sən ularning aoŋzioŋa yekin ohxaysən, lekin wijdanidin yirakşən» — «wijdan» degən səz muxu yərdə ibraniy tilida «bərəklər» bilən ipadilinidu.
12:2 Yəx. 29:13
12:3 «...Ularni booquzlaxka bekitilgən koylardək ayrip sərap qikkaysən, ularni kətl künigə ayrioŋaysən» — Yərəmiya özining yurtdaxlirining suyikəstining obyekti bolup nuroŋunlioŋan japa tartmakta, lekin ular kəng-azadə yaxaydioŋan ohxaydu.
12:3 Zəb. 17:3; 139:1; Yər. 11:20
12:4 «Bu həlk: «Huda akiwitimizni heq kərməydu» dəwatidu?» — ibraniy tilidiki «Bu həlk: U akiwitimizni heq kərməydu» dəwatidu?» deyilidu. Bu degənliktiki «U»ni bəzi alimlar Yərəmiyani kersitidu, dəp karaydu. Lekin bizningqə həlkning: «Huda akiwitimizni heq kərməydu» degən sezi, Təwrat «Kan.» 32:30diki «Mən *(Huda)* ularning akiwitini kərimən» degən sözning dəl əksidur, xunga biz «Huda» dəp tərjimə kilduk.
12:4 Yər. 4:25-28; 7:20; 9:10; Yəx. 24:3-6

yürisən?. [6] Qünki ḥətta əz kerindaxliring, atangning jəmətimu sanga asiylik kiloɳan. Ularmu seni yokitix üqün awazini koyup bərgən. Gərqə ular sanga meḥirlik səzlərni kiloɳan bolsimu, ularoɣa ixənmə!».

Huda Yərəmiyaning dad kətürüxlirigə yənə bir jawab beridu

[7] — Əzüm ailəmdin waz keqimən, mirasimni taxliwetimən, jan-jigirimni düxmənlirining koliooɣa tapxurimən. [8] Mening mirasim boloɳan həlk bolsa Manga ormanlikтiki bir xirgə ohxax bolup kaldi; ular Manga karxi awazini kətürdi; xunga Mən ularni yaman kərimən. [9] Mening mirasim Manga sarbürküt yaki qilbəridək bolup kaldi əməsmu? Lekin uning ətrapioɣa baxka sar-bürkütlər olaxmakta! Beringlar, ularni yəwetixkə barlik daladiki haywanlarni yioɣip kelinglar!.. [10] Nuroɳunlioɣan həlk padiqiliri üzümzarimni ḥalak kilidu, ular Mening nesiwəmni ayaoɳ asti kilidu, ular Mening yekimlik nesiwəmni oɳerib bir qəl-bayawanoɣa aylanduridu;.. [11] ular uni oɳerib kiliwetidu; u Mening aldimda oɳerib ḥəm kaoɳjirak turidu; pütkül zemin oɳerib kalidu; əmma ḥeq adəm buningoɣa kənglini bəlməydu. [12] Qəl-bayawandiki barlik egizliklər üstigə ḥalak kiloɳuqilar oɳuzuldap qikip kelidu; qünki Pərwərdigarning kiliqi zeminning bir qetidin yənə bir qetigiqə ḥəmmini yutidu; ḥeq ət igisining tinqhatirjəmliki bolmaydu. [13] Həlkim buoɳdayni terioɣan bolsimu, lekin tekənlərni oriydu; ular əzlirini upratkini bilən, payda kərməydu; xunga naqar məḥsulatliringlar tüpəylidin, Pərwərdigarning kattik oɳazipi tüpəylidin, yərgə karap kalisilər..

[14] Mənki Pərwərdigar Əz həlkim Israilni waris kiloɳan miraska qanggal saloɳan, zeminimning ḥəmmə rəzil koxniliri tooɣruluk mundak dəymən: — Mana, Mən ularni əz zeminidin yulup alimən, xuningdək Yəhuda jəmətini ular arisidin yuluwalimən;.. [15] lekin xundak boliduki, ularni yuluwaloɳandin keyin Mən bu yoldin yenip, ularoɣa iqimni aoɣritimən, ularning ḥərbirini əz mirasioɣa, ḥərbirini əz zemininoɣa kayturimən.. [16] Xundak kilip, əgər (ular ətkəndə həlkimgə Baalning ismioɣa kəsəm iqixni əgətkəndək) kəngül koyup həlkimning yollirini əgənsə, jümlidin Mening namimoɣa kəsəm iqixni əgənsə, — əmdi ularoɣa həlkim arisidin mukim orun berilip, ular gülləndürülidu.. [17] Birak ular anglimisa, Mən xu əlni mutlək yulup taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar..

Qirip kətkən iq tambaldin aloɳan sawak

13 [1] Pərwərdigar manga mundak dedi: — Baroɣin, kanap iq tambalni al, belinggə baoɳla; lekin uni suoɣa qilima. [2] Xunga Pərwərdigar manga degəndək mən bir iq tambalni aldim wə belimgə baoɳlap koydum.

12:5 «Iordan dəryasi boyidiki kuyuk qatkalliklarda kandak yürisən?» — bu yər xirlar yaxioɣan, intayin hətərlik jay idi *(49:14, 50:44ni kərüng)*. Huda Yərəmiyaoɣa: «Ixliring tehimu kiyin, tehimu qatak, tehimu muxəkkətlik bolidu» dəp agahlanduridu.

12:6 Pənd. 26:25

12:9 «dalidiki haywanlar» — bəlkim Israilni bulangtalang kilmakqi boloɣan yat əllərni bildüridu. Bu pərman *(«Beringlar...yioɣip kelinglar»)* bəlkim pərixtilərgə eytilsa kerək.

12:9 Yər. 7:33

12:10 «Nuroɳunlioɣan həlk padiqiliri» — bəlkim yat əllərning əmir-padixahlirini kərsitidu. Birak Israilning əzidiki «həlk padiqiliri» *(padixahlar, kahinlar, pəyoɣəmbərlər)* ning wapasizliki bilən bu akiwətni Israilning bexioɣa kəltürgən, xunga «nuroɳunlioɣan pada bakkuqiliri» ularnimu əz iqigə elixi mumkin.

–Huda «Mening üzümzarim», «Mening nesiwəm» degən ibarilər bilən, bəlkim Əz həlki Israilni, jümlidin ularning zeminini kərsitidu.

–Ibraniy tilida bu ayəttin 13-ayətkiqə boloɣan peillər «ətkən zaman»da ipadilinidu; pəyoɣəmbər bularning ḥəmmisini «allikaqan yüz bərgəndək», jəzmən yüz beridu, dəp bilidu.

12:10 Yər. 6:3

12:13 Law. 26:16; Kan. 28:38

12:14 «zeminimning ḥəmmə rəzil koxniliri» — koxna yat əllərni kərsitidu.

12:14 Kan. 30:3; Yər. 32:37

12:15 «ularni ...ularning ḥərbirini əz mirasioɣa, ḥərbirini əz zemininoɣa kayturimən» — bu Hudaning bu yat əllərning ḥərbirigə eytkan səzliri.

12:16 «ularoɣa həlkim arisidin mukim orun berilip, ular gülləndürülidu» — ibraniy tilida səzmusəz bolsa «ular həlkim arisida kurulidu». Bu səz kəp jəhətlik bolup, etikad, əhlak, danalik, iktisad wə parawanlik, bolupmu ḥərhil roḥiy bayliklarni kərsitidu.

12:17 Yəx. 60:12

3 Əmdi Pərwərdigarning səzi ikkinqi ketim
manga kelip mundaḳ degəndə: — 4 «Sən
puloɣa aloɣan, belinggə baoɣlanoɣan iq tam-
balni elip, ornungdin tur, Fratḳa berip xu
yərdə taxning yerikioɣa yoxurup ḳoy».
5 Xunga mən bardim wə Pərwərdigar manga
buyruoɣandək uni Fratḳa yoxurup ḳoydum.
6 Kəp künlər ətkəndin keyin, Pərwərdigar
manga: «Ornungdin tur, Fratḳa berip, Mən
sanga xu yərgə yoxuruxḳa buyruoɣan iq tam-
balni ḳolungoɣa al» — dedi.
7 Xunga mən Fratḳa bardim; mən yoxuroɣan
yərdin iq tambalni kolap qikirip ḳolumoɣa
aldim; mana, iq tambal sesip qirip
kətkənidi, pütünləy kiygüsiz boloɣanidi.
8 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ
degəndə: —
9 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən
Yəhudaning pəhrini wə Yerusalemning qong
pəhrini muxu ḥalda yoḳitimən; 10 Mening
səzlirimni anglaxni rət ḳiloɣan, kənglidiki
jaḥillikida mangidioɣan, baxḳa ilaḥlarning
ḳulluḳida bolup, uloroɣa ibadət ḳilixḳa
intilidioɣan bu rəzil həlḳ pütünləy kardin
qikḳan bu iq tambaloɣa ohxax bolidu. 11 Qün-
ki huddi iq tambal adəmning qatirikioɣa qing
baoɣlanoɣandək, ularmu Manga yeḳin bir
həlḳ bolsun, Manga nam-abruy, mədḥiyə wə
xan-xərəp kəltürsun dəp, Mən Israilning püt-
kül jəmətini wə Yəhudaning pütkül jəmətini
Өzümgə qing baoɣlanduroɣanmən — dəydu
Pərwərdigar, — lekin ular ḥeq ḳulaḳ salmidi.
12 Uloroɣa muxu səzni degin: — Israilning
Hudasi boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
— «Ḥəmmə xarab idixi xarab bilən toluxi
kerək». Ular sanga: «Əjəba, ḥəmmə xa-
rab idixi xarab bilən toluxi kerəklikini ob-
dan bilməmduḳ?» — dəydu; 13 Sən uloroɣa
mundaḳ dəysən: «Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: — Mana, Mən bu zeminda barlik
turuwatḳanlarni, Dawutḳa wəkil bolup uning
təhtigə olturoɣan padixaḥlarni, kaḥinlarni wə
pəyoɣəmbərlərni ḥəmdə Yerusalemda barlik
turuwatḳanlarni məstlik-biḥoxluḳ bilən
toldurimən. 14 Mən ularni bir-birigə, yəni
ata bilən ooɣullirinimu ohxaxla bir-birigə
soḳuxḳa salimən, — dəydu Pərwərdigar; —
Mən uloroɣa iqimni aoɣritmaymən, ularni
ayimaymən, uloroɣa rəḥim ḳilmaymən;
ularni nabut ḳilixḳa ḥeqnərsə Meni tos-
maydu. 15 Anglanglar, ḳulaḳ selinglar, ḥali
qong bolmanglar; qünki Pərwərdigar səz
ḳiloɣan. 16 Əmdi U bexinglaroɣa zulmət
qüxürgiqə, putunglar zawal qüxkən taoɣlarda
putlaxḳandək putlaxḳuqə, U silər izdigən
nurni ələm sayisioɣa, ḳapḳarangoɣulukḳa
aylanduroɣuqə, Pərwərdigar Hudayinglaroɣa
layik xan-xərəp ḳayturunglar!

Yərəmiya өz dərd-əlimini həlḳḳə bildüridu

17 Buni anglimisanglar, silərning ḥakawur-
luḳunglar tüpəylidin jenim yoxurunqə

13:4 «...ornungdin tur, Fratḳa berip,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «...ornungdin tur, Əfrat *(dəryasi)*oɣa berip...».
–Yərəmiyaning yurti Anatotḳa yeḳin «Frat» degən kiqik bir yeza idi. Əfrat dəryasi bolsa Pələstindin 550 kilometr yiraḳ. Əgər tooɣra tərjimisi «Frat» bolsa, xübḥisizki, bu yənila səz oyuni arḳilik «Əfrat dəryasi»ni, xuningdək Əfrat dəryasining boyida ḳuruloɣan Asuriyə imperiyəsini, xundaḳla keyinki Babil imperiyəsini kərsitidu. Bu ikki imperiyəning Israiloɣa andin keyin Yəhudaoɣa *(ular xu yərgə sürgün boloɣan waḳtida)* etiḳadni buloɣaydioɣan təsiri boloɣan. Asuriyəning butpərəslikining wə Babilning pulpərəslikining etiḳadni buloɣaydioɣan təsiri bar idi.
–Ixning baxḳa birhil xərḥi: ular əsli Pərwərdigaroɣa «qing munasiwəttə baoɣlinix»i kerək idi. Lekin buning ornioɣa ular Babiloɣa baoɣlanmaḳqi bolup *(Ḥəzəkiya padixaḥning künlirida)* buloɣinip kətkən. Lekin bizningqə bundaḳ xərḥi Yərəmiyaning dəwrigə uyoɣun kəlməytti.
13:11 «...huddi iq tambal adəmning qatirikioɣa qing baoɣlanoɣandək, ularmu Manga yeḳin bir həlḳ bolsun ... dəp, Mən Israilning pütkül jəmətini wə Yəhudaning pütkül jəmətini Өzümgə qing baoɣlanduroɣanmən» — bu təmsilning mənisi bəlkim xuki, Israil Hudaoɣa qing baoɣlanoɣan bolsa, ḥeq buloɣanmaytti *(təmsildə payoɣəmbər əzi Hudaoɣa wəkil bolidu)*. Lekin bu ziq munasiwəttin ayrilsa, bəribir yat əllər *(məsilən, Asuriyə, Babildək)* təripidin buloɣinidu. 1-ayəttiki «suoɣa qilima» degən sirlik buyruḳ, bəlkim bu ziq munasiwətning ḥeq ayrilmasliḳi kerəklikini təkitligən boluxi mumkin.
13:12 «Ḥəmmə xarab idixi xarab bilən toluxi kerək» — bəlkim həlḳ arisidiki maḳal-təmsil boluxi mumkin — mənisi bəlkim «ḥəmmə ix onguxluḳ bolidu» yaki «kəprək kütkün bolsang kəprək alisən» ḳatarliḳlar.
–Ibraniy tilida «idix» wə «əhmək» bir-birigə ohxap ketidu. Həlḳ pəḳətla өz kəyp-sapasini *(xarab buning simwoli bolup)* intilip kooɣlioɣandin keyin Huda uloroɣa: «Mən silər izdigininglarni өz bexinglaroɣa qüxürimən, silər bir-biringlarni nabut ḳilisilər» dəp jawap bərgən ohxaydu.
13:16 Zəb. 44:20-21

yioɣlaydu; aqqiɣ yioɣlap kəz yaxlirim ekip taxidu; günki silər, i Pərwərdigarning padisi, sürgün kilinisilər.

Pərwərdigarning səzi dawamlixidu

18 Padixaɣ wə hanixkə: «Təhtinglardin qüxüp yərgə olturunglar; günki kərkəm tajliringlar bexinglardin qüxürülidu» — degin.» 19 Jənubdiki xəhərlər korxiwelip takilidu; ularni aqidioɣan ɣeqkim bolmaydu; pütkül Yəhuda sürgün bolidu; ularning ɣəmmisi əsirgə qüxüp sürgün bolidu.» 20 Bexingni kətür, i Zion, ximaldin qikkanlaroɣa kara; sanga tapxuruloɣan pada, yəni yekimlik padang nəgə kətkəndu?» 21 Pərwərdigar seni baxkuruxka dostliringni bekitkinidə sən nemə deyələytting? Əsli ezüng ularoɣa baxkuruxni əgətkən tursang! Xu tapta toloɣak tutkan ayaldək azab-okubətlər seni tutmamdu?»

22 Sən əgər kənglüngdə: Bu ixlar nemixka beximoɣa qüxti? — dəp sorisang, bu ixlar kəbihliking intayin eoɣir boloɣanlikidin boldi — kəyniking saldurup taxlandi, yotiliring zorawanlikta axkarilandi.» 23 Efiopiyəlik kara terisini əzgərtələmdu? Yaki yilpiz qipar tənggilirini əzgərtələmdu? Undak boloɣanda silər rəzillikni kilixka kəngənlərmu yahxilikni kilalaydioɣan bolisilər! 24 Əmdi qəlbayawandiki xamal ɣəydiwətkən samandək Mən silərni ɣəydəp qaqimən.

25 Bu sening akiwiting bolidu, Mən sanga bekitkən nesiwəng, — dəydu Pərwərdigar; günki sən Meni untuoɣansən, yaloɣanqilikka tayanoɣansən.» 26 Xunga Mən kəynikingning pəxlirini yüzüng üstigə kətürüp taxlaymən, nomusung kərülidu. 27 Aɣ, sening zinaliring, ayoɣirningkidək pohur kixnəxliring, egizliklərdə wə etizlarda boloɣan buzukqiliklirингning pəskəxliki! — Barlik yirginqliklirингni kərdum! Ɣalingoɣa way, i Yerusalem! Sən pak kilinixni kaqanoɣiqə rət kilmakqisən?!

Kuroɣakqiliklar üstidə boloɣan mərsiyə

14 1 Yərəmiyaoɣa qüxkən, Pərwərdigarning kuroɣakqiliklar tooɣruluk səzi: —

Yərəmiyaning mərsiyəsi wə duasi

2 Yəhuda matəm tutidu, uning dərwaziliri zawaloɣa yüz tutmakta, ɣəlk yərgə qaplixip karilik tutidu; Yerusalemdin nalə-pəryad kə türülməktə.» 3 Mətiwərliri qaparmənlirini su əkilixkə əwətidu; ular su azgallirioɣa baridu,

---

13:17 Yioɣ. 1:2,16

13:18 «Padixaɣ wə hanixka: «Təhtinglardin qüxüp yərgə olturunglar... tajliringlar bexinglardin qüxürülidu» — degin» — padixaɣ wə hanix bəlkim Yəhoakin wə anisini kərsitidu. Ular miladiyədin ilgiri 597-yili sürgün boloɣan *(«Yər.» 22:26, 29:2, «2Pad.» 24:14-16ni kərüng)*.

13:19 «Jənubdiki xəhərlər korxiwelip takilidu; ularni aqidioɣan ɣeqkim bolmaydu» — demək, ɣeqkim qikalmaydu, ɣeqkim kirəlməydu.

13:20 «Bexingni kətür, i Zion, ximaldin qikkanlaroɣa kara; sanga tapxuruloɣan pada, yəni yekimlik padang nəgə kətkəndu?» — bu ayəttiki peillar «ayalqə rod»ta bolup, bu səzlər bəlkim Yerusalemoɣa, yəni uningda turoɣan «Hudaning ɣəlki boloɣan pada bakkuqiliri»oɣa — padixaɣka, kahinlaroɣa wə «pəyoɣəmbərlər»gə eytilidu.

13:21 «Pərwərdigar seni baxkuruxka dostliringni bekitkinidə sən nemə deyələytting? Əsli ezüng ularoɣa baxkuruxni əgətkən tursang!» — Israilning ittipakdaxliri *(«dostlar»i)* awwal Asuriyə, andin Babilni əz iqigə aloɣanidi. Ularning ɣəmmisi Israil bilən boloɣan munasiwitidin paydilanmakqi boloɣan, halas *(məsilən, «Yəxaya» 39-babni kərüng; Babilning əlqiliri Yəhudaning kəp məlumatlirini igiligəndin keyin ularoɣa asiyilik kiloɣan)*.

13:22 «yotiliring zorawanlikta axkarilandi» — ibraniy tilida «tapanliring zorawanlikta yarilandi» — wapasiz ayal bəlkim əz yoldixi təripidin xundak muamiligə uqrixi mumkin.

13:22 Yəx. 47:2, 3; Yər. 5:19; 16:10

13:25 «sən Meni untuoɣansən, yaloɣanqilikka tayanoɣansən» — «yaloɣanqilik» muxu yərdə bəlkim butlarni kərsitidu.

13:27 «Aɣ, sening zinaliring, ayoɣirningkidək pohur kixnəxliring, egizliklərdə wə etizlarda boloɣan buzukqiliklirингning pəskəxliki! ...» — bu ayət xübhisiziki, butpərəslikni kərsitidu. U Hudaning kəz aldida yirginqlik zinahorlukka ohxaxtur. Lekin okurmənlərgə xu bəlkim ayanki, mundak butpərəslik Hudaoɣa wapasizlik bolup roɣiy jəɣəttə pahixiwazlik bolupla kalmay, Pələstindiki butpərəsliktə kixilər butlirioɣa «ataloɣan», buthanida turoɣan pahixə ayallaroɣa pul berip ular bilən yatatti.

14:2 «Yəhuda matəm tutidu, ... ɣəlk yərgə qaplixip karilik tutidu; Yerusalemdin nalə-pəryad kətürülməktə» — bizningqə bu 2-9-ayətlər «Yərəmiyaning mərsiyəsi wə duasi». Bizningqə 1-ayəttə tiloɣa elinoɣan «Pərwərdigarning kuroɣakqiliklar tooɣruluk səzi» rəsmiy ɣalda 10-ayəttə baxlinidu.

–Bəzi alimlar 2-6-ayətlərni Pərwərdigarning *(bexarət beridioɣan)* səzi, 7-9-ayətlərni Yərəmiyaning duasi dəp karaydu. Xübhisizki, 10-15-ayətlər andin bəlkim 16-18-ayətlər Pərwərdigarning jawabi idi.

lekin ḥeq su tapalmaydu; ularning küpliri ḳuruḳ ḳaytip kelidu; ular yərgə ḳarap ḳalidu, sarasimigə qüxidu; ular bexini yepip təwən sanggilitidu.[14:3] [4] Ḥeq yamoṷr bolmioṷaqḳa yər yüzi yerilip kətti; yər ḥəydigüqilər yərgə ḳarap bexini yepip təwən sanggilitidu. [5] Maral bolsa dalada bala ḳozilaydu, andin ḳozisidin waz keqidu; qünki ot-qəp yoḳ. [6] Yawa exəklər egizliklərdə turup qilbərilərdək ḥasirap ketidu; ozuḳ izdəp kəzliri ḳarangoṷlixip ketidu, qünki ozuḳ yoḳ.[14:6]

Yərəmiyaning duasi

[7] — I Pərwərdigar, ḳəbiḥliklirimiz bizni əyibləp guwaḥlik bərgini bilən, Əzüngning naming üqün bir ixni ḳiloṷaysən! Qünki bizning yolungdin qiḳip ketiximiz intayin kəptur; biz Sening aldingda gunaḥ sadir ḳilduḳ. [8] I Israilning Arzusi, külpət qüxkəndə ularning ḳutḳuzoṷuqisi Boloṷuqi, Sən nemixḳa bizgə zeminimizdiki musapirdək, bir keqila ḳonmaḳqi boloṷan bir yoluqidək bolisən? [9] Nemixḳa ḥeq amalsiz kixidək, ḥeqkimni ḳutḳuzalmaydioṷan bir palwanoṷa ohxax bolisən? Lekin Sən, i Pərwərdigar, arimizda turisən, biz Sening naming bilən ataloṷandurmiz; bizdin waz keqip kətmə![14:9]

Pərwərdigarning səzi rəsmiy baxlinidu

[10] Pərwərdigar muxu ḥəlḳḳə mundaḳ dəydu: — Ular dərḥəḳiḳət məndin tezip, kezixkə amraḳtur; ular ḳədəmlirini yaman yoldin ḥeq tizginliməydu; Pərwərdigarning ulardin ḥeqḳandaḳ hursənliki yoḳ; əmdi ḥazir ularning ḳəbiḥlikini esigə ḳaltürüp ularning gunaḥlirini jazalaydu.

Yaloṷan pəyoṷəmbərlərgə ixinixkə boloṷan jaza

[11] Andin Pərwərdigar manga: — Bu ḥəlḳning bəht-bərikiti üqün dua ḳilma — dedi.[14:11] [12] — Ular roza tutḳanda, pəryadini anglimaymən; ular kəydürmə ḳurbanliḳlarni axliḳ ḥədiyəliri bilən sunoṷanda, Mən ularni ḳobul ḳilmaymən; Mən ularni ḳiliq, ḳəḥətqilik wə wabalar arḳilik yoḳitimən.[14:12]

[13] Mən bolsam: — Aḥ, Rəb Pərwərdigar! Mana, pəyoṷəmbərlər ularoṷa: «Silər ḳiliqni ḥeq kərməysilər, ḳəḥətqilikkimu duq kəlməysilər; qünki Mən bu yərdə silərning aman-esənlikinglaroṷa kapalətlik ḳilimən» dəydu, — dedim.

[14] Əmdi Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — Pəyoṷəmbərlər Mening namimda yaloṷan bexarətlər beridu; Mən ularni əwətmigənmən, ularni buyruoṷan əməsmən, wə ularoṷa gəp ḳiloṷinim yoḳ. Ular silərgə sahta kərünüx, palqilik, ərzimәs nərsilər tooṷruluḳ əz kənglidiki ham hiyallarni eytip bexarət bərməktə.[14:14] [15] Xunga Pərwərdigar: — Mening namimda bexarət beriwatḳan, Mən əwətmigən, yəni: «Ḳiliq wə ḳəḥətqilik bu zeminoṷa ḥeq kəlməydu» dəydioṷan pəyoṷəmbərlər tooṷruluḳ: — bu pəyoṷəmbərlər ḳiliq wə ḳəḥətqilik bilən yoḳitilidu; [16] ular bexarət bərgən həlḳning bolsa, ḳiliq wə ḳəḥətqilik tüpəylidin jəsətliri Yerusalem koqilirioṷa taxliwetilidu; ularning əzlirini, ayallirini, ḳiz-ooṷullirini kəmgüdək ḥeqkim ḳalmaydu; Mən ularning rəzillikini əz bexioṷa təkimən. [17] Sən ularoṷa xu səzni eytisən: — «Kəzlirimdin keqə-kündüz yax tohtimisun; qünki mening pak ḳizim boloṷan həlḳim

---

14:3 «ular ... sarasimigə qüxidu; ular bexini yepip təwən sanggilitidu» — kona zamanlarda bexini yepix ḳattiḳ puxayman ḳilix, ḳattiḳ azablinixni bildürətti.

14:6 Yər. 12:4

14:9 «biz Sening naming bilən ataloṷandurmiz» — məlum bir kixi baxḳa birsining nami bilən ataloṷan bolsa uningoṷa mənsup wə uning məs'ulluḳi wə ḥimayisi astida turidu. «Israil» *(Huda bilən boloṷan xaḥzadə)* wə «Yəḥuda» *(mədḥiyə)* degən isimlar Hudaning ikki namini kərsətkən; Huda Əzi Israilni «Mening həlḳim» dəp atioṷanidi.

14:11 Mis. 32:10; Yər. 7:16; 11:14

14:12 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 6:20; 7:21,22; 11:11; Əz. 8:18; Mik. 4:3

14:14 «Ular silərgə sahta kərünüx, palqilik, ərzimәs nərsilər tooṷruluḳ əz kənglidiki ham hiyallarni eytip bexarət bərməktə» — «ərzimәs nərsilər» bəlkim butlarni kərsitidu.

14:14 Yər. 23:21; 27:15; 29:8, 9

yarisi bəsülgəndək ḳattiḳ bir zərb yəp, intayin eoɣir yarilandi», — dəydu.

Yərəmiya duasini dawam ḳilidu

18 Mən dalaoɣa qiḳsam, mana ḳiliqtin
əltürülgənlər; xəḥərgə kirsəm, mana
ḳəḥətqiliktin solixip kətkənlər! Qünki
pəyoɣəmbər ḥəm kaḥin ḥər ikkisila bilimsiznadan bolup, ular zeminda əz sodisi bilənla
bolup kətti.. 19 Sən Yəḥudadin nemixḳa waz
kəqting? Jening Ziondin Zeriktimu? Sən
nemixḳa bizni xunqə dawalioɣusiz dərijidə
uroɣaniding? Biz aram-tinqlikni küttuḳ, lekin ḥeq ḳutluḳ künlər yoḳtur; xipalik bir
waḳitni küttuḳ, lekin mana dəkkə-dükkə iq
ididurmiz!.. 20 I Pərwərdigar, rəzillikimizni,
ata-bowilirimizning ḳəbiḥlikini tonup iḳrar
ḳilimiz; qünki Sening aldingda gunaḥ sadir
ḳilduḳ.. 21 Əzüng naming üqün Yerusalemni
kəzünggə ilmay ḳoymioɣaysən; xan-xərəplik
təhting boloɣan jayni rəswa ḳilmioɣaysən;
əḥdəngni esinggə kəltürgəysən, uni
buzmioɣaysən!.. 22 Əllər qoḳunidioɣan
«ərzimələr» arisida yamoɣur yaoɣduroɣuqi
barmidu? Yeoɣinni asmanlar əzlirila
berəmdu? Bularni əməldə kərsətküqi Sən
əməsmu, i Pərwərdigar Hudayimiz! Xunga
Seni təlpünüp kütimiz; qünki Sənla bularni
ḳiloɣuqidursən..

15 1 Pərwərdigar manga mundaḳ dedi:
— «Musa yaki Samuil pəyoɣəmbərlər
aldimda turoɣan bolsimu, kənglüm bu
həlḳḳə ḥeq ḳarimaytti. Ularni kəz aldimdin
kətküzüwət! Ular Məndin neri qiḳip
kətsun!.. 2 Əgər ular səndin: «Biz nəgə qiḳip
ketimiz?» desə, sən ularoɣa: «Pərwərdigar
mundaḳ dəydu: — Əlümgə bekitilgənlər
əlümgə, ḳiliqḳa bekitilgənlər ḳiliqḳa,
ḳəḥətqilikkə bekitilgənlər ḳəḥətqilikkə,
sürgün boluxḳa bekitilgənlər sürgün
boluxḳa ketidu» — dəysən.. 3 Qünki Mən
tət hil jaza bilən ularning üstigə qüximən,
— dəydu Pərwərdigar, — eltürüx üqün ḳiliq,
titma-titma ḳilix üqün itlar, yutux wə ḥalak
ḳilix üqün asmandiki uqar-ḳanatlar wə
yər-zemindiki ḥaywanatlarni jaza boluxḳa
bekittim;.. 4 Yəḥuda padixaḥi Ḥəzəkiyaning
ooɣli Manassəḥning Yerusalemda ḳiloɣanliri
tüpəylidin Mən ularni yər yüzidiki barliḳ
padixaḥliḳlar arisida wəḥimigə saloɣuqi bir
obyekt ḳilimən..
5 Qünki kim sanga iqini aoɣritidu, i Yerusalem? Kim sən üqün aḫ-zar uridu? Kim
əḫwalingni soraxḳa yolda tohtap yeningoɣa
baridu?.. 6 Sən Meni taxliwətkənsən, —
dəydu Pərwərdigar, — sən qekinip kətting;
Mən üstünggə ḳolumni sozup seni nabut
ḳilixḳa turdum; Mən sanga iqimni aoɣritixtin
ḥalsirap kəttim.. 7 Xunga Mən ularni zemindiki xəḥər ḳowuḳlirida yəlpügüq bilən
soruwetimən; Mən ularni balilardin juda
ḳilimən wə həlḳimni nabut ḳilimən; ular

14:17 «mening pak ḳizim boloɣan həlḳim» — «pak **ḳizim** boloɣan həlḳim», wə «Zion **ḳizi**» «həlḳimning **ḳizi**» ḳatarliḳ ibarilər Hudaning Əz həlḳigə yaki baxḳa həlḳ *(məsilən, «Misirning* **ḳizi***», 46:11)*ḳə boloɣan meḥir-xəpḳitini, ularoɣa baoɣlioɣan muḥəbbitini kərsitidioɣan mənini əz iqigə alidu.
14:17 Yər. 13:17; Yoɣ. 1:16; 2:18
14:18 «Qünki pəyoɣəmbər ḥəm kaḥin ḥər ikkisila ... zeminda əz sodisi bilənla bolup kətti» — pəyoɣəmbərlər wə kaḥinlar soda bilən xuoɣullanmasliḳ kerək idi, əlwəttə. Muxu ayəttiki «sodisi» ularning «Hudaning səzini burmilap satidioɣanliḳi»ni kərsitidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «... pəyoɣəmbər ḥəm kaḥin ḥər ikkisi ḥeq bilməydioɣan bir zeminoɣa qiḳip kətti».
14:19 Yər. 8:15
14:20 Zəb. 106:6; Dan. 9:8
14:21 «xan-xərəplik təhting boloɣan jayni rəswa ḳilmioɣaysən» — «xan-xərəplik təhting» bəlkim Yerusalemda turoɣan mukəddəs ibadəthanini kərsitidu.
14:22 Zəb. 135:7; 147:8; Yəx. 30:23; Yər. 5:24; 10:13

15:1 «Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: — «Musa yaki Samuil pəyoɣəmbərlər aldimda turoɣan bolsimu,...» — oḳurmənlərgə ayan boliduki, Musa wə Samuil ḥəzrətlər Israil həlḳi üqün kəp ḳetim gunaḥlirini tiliwaloɣan *(məsilən, «Mis.» 32-bab, «1Sam.» 7-babni kərüng).*
15:1 Mis. 32:14; 1Sam. 7:9; Əz. 14:14
15:2 «elümgə bekitilgənlər əlümgə... ketidu» — muxu yərdə «ölüm» bəlkim waba arḳiliḳ boloɣan ölümni kərsitidu.
15:2 Zək. 11:9
15:3 Law. 26:16; Yər. 7:33
15:4 «Yəḥuda padixaḥi Ḥəzəkiyaning ooɣli Manassəḥning Yerusalemda ḳiloɣanliri ...» — «2Pad.» 21-babni kərüng.
15:4 Ḳan. 28:25
15:5 Yəx. 51:19
15:6 Yər. 5:7

əz yolliridin ḫeq yanmidi.. 8 Kəz aldimda ularning tul hotunliri dengiz ḳumliridin kəpiyip ketidu; qüx waḳtida Mən ularoɣa, yəni yigitlərning anisioɣa bir ḫalak ḳiloɣuqini elip kelimən; Mən uxtumtut ularning bexioɣa dərd wə wəḫimə qüxürimən.. 9 Yəttə balini tuoɣḳan ana solixip tiniḳidin ḳalay dəp ḳalidu; küpkündüzdə bu anining ḳuyaxi tuyuḳsiz məoɣribkə patidu; u xərməndə bolup horluḳ-ḫaḳarətlərgə uqraydu. Ulardin ḳaloɣanlarni bolsa Mən düxmənlər aldida ḳiliqḳa tapxurimən, — dəydu Pərwərdigar..

Yərəmiya dad-pəryad kətüridu, Pərwərdigar jawab beridu

10 Aḫ, ana, ḫalimoɣa way, qünki sən meni pütkül zemin bilən ḳarixilixidioɣan bir adəm, ular bilən elixidioɣan bir adəm süpitidə tuoɣḳansən! Mən ularoɣa əsümgə ḳərzmu bərmidim, yaki ulardin əsümgə ḳərzmu almidim; lekin ularning ḫərbiri meni ḳaroɣaydu!. 11 Pərwərdigar mundaḳ dedi: — Bərḫəḳ, Mən bəhtinggə seni azad ḳilimən; külpət wə balayi'apət boloɣan künidə Mən sanga düxmənni qiraylik uqraxturimən..

Həlḳḳə boloɣan səz

12 Təmür sunamdu? Ximaldin qiḳḳan təmür, yaki mis sunamdu?.. 13 Bəlki ḳiloɣan barliḳ gunaḫliring tüpəylidin, u qetingdin bu qetinggiqə Mən baylikliring ḫəm həziniliringni olja boluxḳa ḫaḳsiz tapxurimən;.. 14 Mən seni düxmənliring bilən billə sən ḫeq bilməydioɣan bir zeminoɣa ətküzimən; qünki oɣəzipimdə bir ot ḳozoɣaldi, u üstünggə qüxüp seni kəydüridu..

Yərəmiya yənə dad eytidu

15 I Pərwərdigar, Sən ḫalimni bilisən; meni esingdə tutḳaysən, manga yeḳin kelip məndin həwər aloɣaysən wə manga ziyankəxlik ḳiloɣuqilardin intiḳamimni aloɣaysən; Sən ularoɣa səwr-taḳət kərsətküng bolsimu, meni yoḳatmioɣaysən! Mening Seni dəp horliniwaḳanliḳimni bilgəysən.. 16 Səzliringgə erixip, ularni yəwaldim; səzliring ḫəm meni xadlanduroɣuqi wə ḳəlbimning huxalliḳi boloɣan; qünki mən Sening naming bilən ataloɣanmən, i Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda! 17 Mən bəzmə ḳiloɣuqilarning sorunida oynap-külüp olturmidim; Sening meni tutḳan ḳolung tüpəylidin yaloɣuz olturdum; qünki Sən meni ularning ḳiloɣanliri bilən ḳattiḳ oɣəzəpləndürdüng.. 18 Mening azabim nemixḳa tohtimaydu, mening yaramning

---

15:7 Yər. 4:11

15:8 «qüx waḳtida Mən ularoɣa, yəni yigitlərning anisioɣa bir ḫalak ḳiloɣuqini elip kelimən» — «qüx waḳti» bəlkim dəm alidioɣan waḳit, ḫujum ḳilixḳa muwapiḳ idi.

15:9 Am. 8:9

15:10 Ayup 3; Yər. 20:14-18

15:11 «Bərḫəḳ, Mən bəhtinggə seni azad ḳilimən; külpət wə balayi'apət boloɣan künidə Mən sanga düxmənni qiraylik uqraxturimən» — bu ayəttiki ibraniy tilini qüxinix təs. Ḫalḳilik məsilə xuki, bu səzlərni Huda Yərəmiyaoɣa, yaki həlḳḳə eytḳanmu? Həlḳḳə bolsa, tərjimisi bəlkim: «Mən sanga *(ahirida)* yahxi bolsun dəp seni *(zemingdin)* neri kətküzimən *(demək, sürgün ḳilimən)*; külpət wə balayi'apət boloɣan künidə Mən seni düxmən bilən kərüxtürimən».
–Bizningqə səzlər Yərəmiyaoɣa eytiloɣan; 40-bab, 1-5-ayətlərni kərüng.

15:12 «Ximaldin qiḳḳan təmür, yaki mis sunamdu?» — xu dəwrdə «ḳara dengiz» boyida *(ximaldin)* intayin ḳattiḳ birhil təmür *(əməliyəttə, polat)* ixləp qiḳirilatti. Əsli tekistni qüxinix təs. Baxḳa bir tərjimisi: «*(Silər)* təmür wə mistək bir ḫəlḳsilər, silər ximaldin kəlgən təmürni sunduralamsilər?».

15:12 Yər. 6:28

15:13 «Bəlki ḳiloɣan barliḳ gunaḫliring tüpəylidin, u qetingdin bu qetinggiqə mən baylikliring ḫəm həziniliringni olja boluxḳa ḫaḳsiz tapxurimən; » — ayətning baxḳa bir hil tərjimisi: «Bəlki u qetingdin bu qetinggiqə ḳiloɣan barliḳ gunaḫliring tüpəylidin Mən baylikliring ḫəm həziniliringni olja boluxḳa ḫaḳsiz tapxurimən».

15:13 Yər. 17:3

15:14 «Mən seni düxmənliring bilən billə sən ḫeq bilməydioɣan bir zeminoɣa ətküzüp berimən» — baxḳa ikki hil tərjimisi: «... Mən ularni *(baylikliringni)* düxmənliring bilən sən ḫeq bilməydioɣan bir zeminoɣa ətküzüp berimən» yaki «Silərni ḫeq bilməydioɣan bir zeminda düxmənliringning ḳullukioɣa ətküzüp berimən».

15:14 Ḳan. 32:22

15:15 «Manga yeḳin kelip məndin həwər aloɣaysən» — ibraniy tilida «meni yoḳlioɣaysən». **«Sən ularoɣa səwr-taḳət kərsətküng bolsimu, meni yoḳatmioɣaysən! Mening Seni dəp horliniwaḳanliḳimni bilgəysən»** — Yərəmiyaning deməkqi boloɣini, Huda düxmənlirigə səwr-taḳət ḳilip, əzini *(Yərəmiyani)* yənə əwətip, əzi arḳilik ularoɣa towa ḳilix pursiti bərməkqi bolsa, undaḳta, əksiqə, ular towa ḳilmay, Yərəmiyani əltürüwetix həwp-ḫətiri bar idi.

15:15 Yər. 11:20

15:17 Zəb. 1:1

dawasi yoḳ, nemixḳa xipa tapmaydu? Sən manga huddi «aldamqi erik» wə tuyuḳsiz oɣayib bolidioɣan sulardək bolmaḳqisən?

Pərwərdigarning Yərəmiyaoɣa boloɣan jawabi

19 Xunga Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Sən ḥazirḳi ḥalitingdin yenip yenimoɣa ḳaytsang,
Mən ḳaytidin seni aldimdiki hizmättə turuxḳa
yandurup kelimən; sən ḳimmətlik sözlər
bilən ərziməs sözlərni pərḳləndürəlisəng, sən
yənə aoɣzimdək bolisən; bu həlḳ sən tərəpkə
ḳaytip kəlsun, lekin sən ularning təripigə
ḥərgiz ḳaytmasliḳing kerək; 20 Wə Mən seni
bu həlḳḳə nisbətən mistin ḳopuruloɣan,
mustəḥkəm bir sepil ḳilimən; ular sanga
ḥujum ḳilidu, lekin ular üstüngdin oɣəlibə
ḳilalmaydu; qünki Mən seni ḳutḳuzuxḳa,
ulardin halas ḳilixḳa sən bilən billidurmən,
— dəydu Pərwərdigar. 21 — Bərḥək, Mən
seni rəzillərning qanggilidin ḳutḳuzimən;
əxəddiylərning qanggilidin ḳutḳuzidioɣan
nijatkaring bolimən.

Yərəmiyaoɣa toy ḳilmasliḳ, matəm tutmasliḳ wə bəzmilərgə ḳatnaxmasliḳ buyrulidu

16 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaḳ degəndə: — 2 Sən ayal zatini
əmringgə almaysən, xundaḳla muxu
zeminda ooɣul-ḳiz pərzənt tapmaysən.
3 Qünki Pərwərdigar bu yərdə tuoɣuloɣan
ooɣul-ḳizlar, bu zeminda ularni tuoɣḳan
anilar wə ularni tuoɣduroɣan atilar tooɣrisida
mundaḳ dəydu: — 4 Ular ələmlik kesəllər bilən
ölidu; ular üqün ḥeq matəm tutulmaydu, ular
kəmülməydu; ölükliri tezəktək tupraḳ yüzidə
yatidu, ular ḳiliq, ḳəḥətqilik bilən yəp ketilidu;
jəsətliri asmandiki uqar-ḳanatlar wə zemindiki
ḥaywanatlar üqün ozuḳ bolidu. 5 Qünki
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Sən Yərəmiya,
ḥaza boluwatḳan ḥeqbir əygə kirmə, yaki
əlgənlər üqün aḫ-zar kətürüx yaki əkünüxkə
barma; qünki Mən bu həlḳtin hatirjəmlikimni,
meḥir-muḥəbbitimni wə rəḥimdilliḳlirimni
elip taxlidim, — dəydu Pərwərdigar.
6 Uluoɣlardin tartip pəslərgiqə bu zeminda
ölidu; ular yərgə kəmülməydu; ḥeqkim
ular üqün aḫ-zar kətürməydu, yaki ularni dəp, ya ətlirini tilmaydu, ya qaqlirini
qüxürüwətməydu; 7 ular ḳarilik tutḳanlarni
yoḳlap, nan oxtumaydu, əlgənlər üqün
kəngül sorimaydu; ata-anisi əlgənlər üqün
ḥeqkim təsəlli ḳədəḥini sunmaydu. 8 Sən
bolsang əl-yurt bilən billə yəp-iqixkə toybəzmə boloɣan əygimu kirmə; 9 qünki samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana,
Mən əz künliringlarda wə əz kəz aldinglarda,
bu yərdin tamaxining sadasini, xad-huramliḳ
sadasini wə toyi boluwatḳan yigit-ḳizning
awazlirini tohtitimən.

Sürgün bolux, andin zeminoɣa ḳayturulux

10 Xundaḳ boliduki, sən bu həlḳḳə bu
səzlərning ḥəmmisini eytḳiningda, ular
səndin: «Nemixḳa Pərwərdigar muxundaḳ
zor bir külpətni beximizoɣa qüxürüxkə
bekitkən? Bizning ḳəbiḥlikimiz zadi nemə?
Pərwərdigar Hudayimiz aldida zadi sadir
ḳiloɣan nemə gunaḥimiz bardu?» — dəp soraydu. 11 Əmdi sən ularoɣa mundaḳ dəysən: —
Qünki ata-bowiliringlar Məndin waz kəqkən,
— dəydu Pərwərdigar, — ḥəmdə baxḳa
ilaḥlaroɣa əgixip ularning ḳulluḳida boloɣan,

15:18 «Sən manga huddi «aldamqi erik» wə tuyuḳsiz oɣayib bolidioɣan sulardək bolmaḳqisən?» — ottura xərḳtə, qəl-bayawanda bəzi eriklar tosattin yoḳap kətkəqkə, «aldamqi erik»lar dəp atilidu. Xularoɣa ixəngən, boylap mangidioɣan yoluqilar bəlkim ussuzluḳtin ölüp ketixi mumkin.
15:18 Ayup 6:15-30; Yər. 30:15
15:20 Yər. 1:18

16:4 Yər. 7:33; 9:22; 14:16; 15:2, 3; 25:33; 34:20
16:6 «ətlirini tilix» wə «qaqni qüxürüx» — bular ḳattiḳ ḳayoɣuni bildürətti. «ətlirini kesix» aditi Təwratta mən'i ḳilinoɣan.
16:6 Law. 19:28; Ḳan. 14:1
16:9 Yəx. 24:7, 8; Yər. 7:34; 25:10; Əz. 26:13
16:10 «Sən bu həlḳḳə bu sezlərning ḥəmmisini eytḳiningda, ular səndin: «... Pərwərdigar Hudayimiz aldida zadi sadir ḳiloɣan nemə gunaḥimiz bardu?» — dəp soraydu» — xübḥisizki, Yərəmiyaning ularning toynəzirlirigə kirməsliki ularning ḳizikixini ḳozoɣaytti.
16:10 Yər. 5:19

ularoŋa qoḳunoŋan; ular Məndin waz kəqkən, Təwrat-ḳanunumni ḥeq tutmioŋan; [12] silər bolsanglar, ata-bowililiringlardin tehimu bəttər ḳiloŋansilər; mana, ḥərbiringlar əz rəzil kənglidiki jaḥillikning kəynigə kirip, Manga ḥeq ḳulaḳ salmioŋansilər;... [13] Xunga Mən silərni bu zemindin elip, silər yaki ata-bowiliringlar ḥeq bilməydioŋan baxḳa bir zeminoŋa taxlaymən; silər xu yərdə keqə-kündüz baxḳa ilaḥlarning ḳullukida bolisilər; qünki Mən silərgə ḥeq meḥirni kərsətməymən.... [14] Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Israillarni Misir zeminidin ḳutḳuzup qiḳaroŋan Pərwərdigarning ḥayati bilən!» degən ḳəsəm ḳaytidin ixlit ilməydu,... [15] bəlki xu künlərdə «Israillarni ximaliy zeminidin wə Θzi ularni ḥəydigən barlik zeminlərdin ḳutḳuzup qiḳaroŋan Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm iqilidu. Qünki Mən ularni ata-bowilirioŋa təḳdim ḳiloŋan zemirioŋa ḳayturimən. [16] Ḥalbuki, mana ḥazir bolsa, Mən nuroŋun belikqilarni əwətip ularni tutḳuzuxḳa qaḳirimən, — dəydu Pərwərdigar; — andin nuroŋun owqilarni əwətip ularni ḳooŋlap owlaxḳa qaḳirimən; ular ularni ḥərbir taoŋdin, ḥərbir egizliktin, ḳiya taxlarning oŋar-ḳisilqaḳliridin tepiwalidu.. [17] Qünki kəzlirim ularning barlik yolliri üstidə turidu; ular aldimda ḥeq sukunalmidi, ularning ḳəbiḥliki kəzlirimdin ḥeq yoxurulmidi.... [18] Lekin Mən awwal ularning ḳəbiḥlikini wə gunaḥini bexioŋa ḥəssiləp ḳayturimən; qünki ular zeminimni yirginqlik nərsilərning əlükliri bilən buloŋioŋan, Mening mirasimni lənətlik nərsiliri bilən tolduroŋan....

Yərəmiya səz ḳisturidu

[19] — I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə ḳoroŋinimsən, azab-oḳubət künidə baxpanaḥimsən. Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoŋa kelidu wə: «Bərḥək, ata-bowilirimiz yaloŋanqilik ḥəm bimənilikkə mirashorluḳ ḳiloŋan; bu nərsilərdə ḥeq payda yoḳtur.... [20] Insanlar əz-əzigə hudalarni yasiyalamdu?! Lekin yasioŋini Huda əməstur!» — dəydu.

Pərwərdigarning səzining dawami

[21] — Xunga, mana, Mən bu ḳetim bu rəzil həlḳḳə xuni obdan bildürimən, — ularoŋa Mening ḳolum wə küq-ḳudritimni obdan bildürimən; xuning bilən ular Mening namimning Pərwərdigar ikənlikini bilidu!...

17 [1] Yəḥudaning gunaḥi almas uqluḳ təmür ḳələm bilən taxtahtay kəbi yürəklirigə wə ḳurbangaḥliridiki münggüzlərgə oyuloŋan;... [2] balilirimu yexil dərəhlər boyida tikləngən, egiz dənglər üstidə yasioŋan butlirining ḳurbangaḥlirini wə «Axərah»lirini ḥərdaim seoŋinidu.... [3] Mən taoŋliringlarda wə etizliringlarda, ḥəm bayliḳliringni ḥəm həziniliringni, — sening «yuḳiri jaylar»ingmu buning sirtida əməs — bu qetingdin u qetinggiqə boloŋan gunaḥing tüpəylidin olja

---

16:12 Yər. 3:17; 7:26; 9:14; 11:10; 13:10; 17:23
16:13 Ḳan. 4:27; 28:64,65
16:14 Yər. 23:7, 8
16:16 «Mən... nuroŋun belikqilarni ... nuroŋun owqilarni əwətip...» — «belikqilar» wə «owqilar» bolsa düxmənlərni kərsitidu, əlwättə.
16:17 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yər. 32:19
16:18 «yirginqlik nərsiliri... lənətlik nərsiliri...» — butliri ḳatarliḳlarni kərsitidu. «Yirginqlik nərsilirining əlükliri» — bəlkim «Dərwəkə, ərziməslər!» dəp taxliwətkən butlirini yaki xu butlaroŋa ḳurbanlik ḳiloŋan nərsilərni kərsitixi mumkin.
16:18 Yər. 3:2; Əz. 43:7
16:19 «Bərḥək, ata-bowilirimiz yaloŋanqilik ḥəm bimənilikkə mirashorluḳ ḳiloŋan» — «yaloŋanqilik ḥəm bimənilik» yənə «sahta ilaḥlar», butlarni kərsitidu.
16:21 «Xunga, mana, Mən bu ḳetim bu rəzil həlḳḳə xuni obdan bildürimən, — ularoŋa Mening ḳolum wə küq-ḳudritimni obdan bildürimən...» — bu jümlidiki əng muḥim səz «xunga»dur. Əgər kəlgüsidə «yat əllər» Hudani obdan tonuydioŋan bolsa, undaḳta Hudaning Θz həlḳi boloŋan Israil Hudani tonuxi kerək əməsmu?
16:21 Yər. 33:2
17:1 Yər. 11:13
17:2 ««Axərah»lar — bəlkim butpərəslikkə beoŋixlanoŋan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloŋan yaki nəḳixlənğan boluxi mumkin.
17:2 Yər. 2:20

boluxqa tapxurimən;... [4] Өzüngning xori, Mən sanga təqdim qiloɣan mirasing qolungdin ketidu; Mən sən tonumaydioɣan bir zeminda seni düxmənliringning qulluqioɣa tapxurimən; qünki silər oɣəzipimgə ot yekip uni qozoɣioɣansilər; u mənggügə kəyidu..

Birnəqqə ɧekmətlik səzlər

[5] Pərwərdigar mundaq dəydu: —
— Adəmgə tayanoɣan, adəmning ət-küqini tayanqi qiloɣan, qəlbi Pərwərdigardin qətnigən adəmning ɧalioɣa lənət bolsun! [6] U qəl-bayawanda əskən qara arqa qatqilidək bolidu; bəht-yahxiliq kəlsimu u buni kərməydu; u bəlki qəldiki qaoɲjiraq yərlərdə, adəmzatsiz xorluq bir zeminda turidu. [7] Pərwərdigaroɣa tayanoɣan, Pərwərdigarni tayanq qiloɣan adəm bəht-bərikətlik bolidu!. [8] U sular boyida tiklənɡən, erik boyida kəng yiltiz tartqan dərəhtək; pizoɣirim issiqtin u qorqmaydu; uning yopurmaqliri ɧəmixə yexildur; quroɣakqilik yili u solaxmaydu wə mewə berixtin qalmaydu..

[9] Qəlb ɧəmmidin aldamqi, uning dawasi yoqtur. Kimmu uni qüxinəlisun? [10] Mənki Pərwərdigar insan qəlbini kəzitip təkxürimən; ɧərbirsigə əz yolliri boyiqə, qiloɣan əməllirining mewisi boyiqə təqsim qilix üqün, insan wijdanini sinaymən.... [11] Huddi əzi tuoɣmioɣan tuhumlarni besiwaloɣan kəkliktək, ɧaramdin bayliqlaroɣa erixkən kiximu xundaq bolidu; künlirining yerimi ətməyla erixkinidin ayrilidu, u ahirida əhmək bolup qikidu..

[12] Xan-xərəplik bir təht, əzəldin yuqirioɣa tiklənɡən, dəl bizning baxpanaɧimiz boloɣan jaydur; [13] i Pərwərdigar, Sən Israilning ümidisən! Səndin waz kəqkən ɧəmməylən yərgə qarap qalidu; Səndin yiraqlaxqanlar tupraqta yatqanlar arisida tizimlinidu; qünki ular ɧayatliq sulirining mənbəsi boloɣan Pərwərdigardin waz kəqkən.. [14] Meni saqaytkin, i Pərwərdigar, mən xuning bilən jəzmən saqaytilimən! Meni qutquzoɣin, xuning bilən jəzmən qutquzulimən! — Qünki Өzüng mening mədɧiyəmdursən!. [15] Mana, ular manga: — Pərwərdigarning səz-bexariti qeni?! Qeni, u əməlgə axurulsun!» — dəydu.. [16] Lekin mən bolsam, Sanga əgəxkinimdə «pada bakquqi» boluxtin ɧeq qaqkan əməsmən, wə əjəl künini ɧeq arzu qilmioɣanmən, — Sən bilisən! Aoɣzimdin barliq qikqanlar Sening yüz aldingda boloɣan.. [17] Manga wəɧimə bolmioɣaysən; külpətlik künidə Sən mening baxpanaɧi mdursən.. [18] Manga ziyankəxlik qiloɣuqilar yərgə qarap qalsun, lekin meni yərgə qaratmioɣaysən! Ular dəkkə-dükkigə qüxsun, lekin meni dəkkə-dükkigə qüxürmigəysən; ularning bexioɣa külpət künini qüxürgəysən; ularni ikki ɧəssilik ɧalakət bilən üzül-kesil paqaklap taxlioɣaysən!.

17:3 «Mən taoɣliringlarda wə etizliringlarda, ɧəm bayliqliringni ɧəm həziniliringni... tapxurimən» — baxqa birhil tərjimisi: «Dalida turoɣan mening teoɣimni bolsa, ɧəm bayliqliringni ɧəm həziniliringni... tapxurimən». –Israildiki «yuqiri jaylar» butpərəslikkə ait, yirginqlik jaylaroɣa aylanduruloɣanidi.
17:3 Yər. 15:13
17:4 Qan. 28:68; Yər. 15:14; 16:13
17:7 Zəb. 2:12; 34:8; Pənd. 16:20; Yəx. 30:18
17:8 Zəb. 1:3
17:10 «insan wijdanini sinaymən» — «wijdan» ibraniy tilida «bərək» degən bilən ipadilinidu.
17:10 1Sam. 16:7; Zəb. 7:9
17:11 «Huddi əzi tuoɣmioɣan tuhumlarni besiwaloɣan kəkliktək...» — baxqa birhil tərjimisi: «Huddi tuhumlarni besip lekin tərəldürməydioɣan bir kəkliktək...».
17:13 Zəb. 73:27; Yəx. 1:28; Yər. 2:13; Yuɧ. 8:8
17:14 «meni qutquzoɣin, xuning bilən jəzmən qutquzulimən!» — bu ayəttiki «qutquzux» ɧərgiz Yərəmiyaning əz ɧayatining aman-esən saqlinixini tilixila əməs. Muɧim ix xuki, u bu ayəttiki gəp bilən 1-11-ayətlərdiki bexarətkə, bolupmu: «Qəlb ɧəmmidin aldamqi, uning dawasi yoqtur» degəngə boloɣan inkasi. U birinqidin əzining, ikkinqidin həlqining qəlbining gunaɧining toluq tügitilixi *(saqaytilixi)*ni tiləydu. «Dawasi yoq» qəlbni bolsa pəqət ɧəmmigə qadir bir Huda saqaytalaydu. Bu ix dəl «yengi əɧdə»din ibarət — 31:31-34ni kərüng.
17:15 Yəx. 5:19; 2Pet. 3:4
17:16 «pada bakquqi» — xübɧisizki, pəyoɣəmbərning həlqkə boloɣan rolini kərsitidu. «Lekin mən bolsam, Sanga əgəxkinimdə «pada bakquqi» boluxtin ɧeq qaqkan əməsmən» degənning baxqa birhil tərjimisi: «Mən bolsam, balayi'apətni qüxürüx üqün Sanga esilmidim!»
17:17 Yər. 16:19
17:18 Zəb. 35:4-5; 40:14-15; Yər. 15:15

«Xabat» küni — yəni xəmbə küni, yəni dəm elix küni — rəḥim pursiti

19 Pərwərdigar manga mundaḳ degən:
— Baroɣin, Yəhuda padixaḥliri xəḥərgə
kiridioɣan wə qiḳidioɣan «Həlḳning baliliri»
degən dərwazida, ḥəmdə Yerusalemning
barliḳ dərwazilirida turoɣin, ularoɣa
mundaḳ degin: —
20 Pərwərdigarning
səzini anglanglar, i muxu dərwazilardin
kiridioɣan Yəhudaning padixaḥliri, barliḳ
Yəhuda wə Yerusalemda turuwatḳan
halayiḳ! 21 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Өz jeninglaroɣa ḥezi bolunglar! «xabat»
künidə ḥeqḳandaḳ yükni kətürmənglar,
Yerusalemning dərwaziliridin ḥeqnərsini ep
kirmənglar;
22 xabat künliridə əyliringlardin
ḥeq yükni kətürüp elip qiḳmanglar, wə
ḥeqḳandaḳ əmgək ḳilmanglar; bəlki Mən
ata-bowiliringlaroɣa buyruoɣinimdək, xabat
künini Өzümgə ataloɣan mukəddəs bir kün
dəp ḳaranglar.
23 Lekin ular ḥeq anglimioɣan
yaki ḳulaḳ salmioɣan, bəlki anglimasliḳḳa
ḥəm tərbiyini ḳobul ḳilmasliḳḳa boynini
ḳattiḳ ḳioɣan.
24 Xundaḳ boliduki, silər awazimni kəngül ḳoyup anglisanglar, — dəydu
Pərwərdigar, — yəni xabat künidə xəḥər
dərwaziliridin ḥeq yükni elip kirmisənglar
wə ḥeq əmgək ḳilmasliḳ arḳiliḳ xabat künini
Manga pak-mukəddəs bir kün ḥesablisanglar,
25 bu xəḥər dərwaziliridin Dawutning təhtigə
olturidioɣan padixaḥliri wə əmirliri jəng
ḥarwilirioɣa olturup wə atlaroɣa minip kiridu;
ular, ularning əmirliri, Yəhudadikilər wə Yerusalemda turuwatḳanlarmu kirip-qiḳixidu;
bu xəḥər mənggü awat bolidu.
26 Xundaḳ
ḳilsanglar, həlḳlər Yəhuda xəḥərliridin, Yerusalem ətrapidiki yezilardin, Binyaminning
zeminidin, oɣərbtiki «Xəfələḥ» egizlikidin,
jənubtiki taoɣliḳtin, Yəhudadiki jənubiy
bayawanlardin Pərwərdigarning əyigə
kəydürmə ḳurbanliḳlar, inaḳliḳ ḳurbanliḳliri,
axliḳ ḥədiyəliri wə huxbuylarni tutup,
Pərwərdigaroɣa boloɣan rəḥmətlirini eytixḳa
kiridioɣan bolidu. 27 Lekin silər Manga ḳulaḳ
salmisanglar, yəni xabat künini Өzümgə
pak-mukəddəs ḥesablimay, xabat künidə
Yerusalemning dərwaziliridin yük kətürüp
kirsənglar, əmdi Mən dərwazilaroɣa bir
ot yaḳimən, u Yerusalemdiki ordilarni
yəwetidu, uni ḥeq əqürəlməydu.

Sapalqidin aloɣan sawaḳ

18 1 Bu səz Pərwərdigardin Yərəmiyaoɣa
kelip, mundaḳ deyildi: —
2 «Ornungdin tur, sapalqining əyigə qüxkin,
Mən sanga səzlirimni anglitimən».
3 Xunga mən sapalqining əyigə qüxtum;
wə mana, sapalqi oɣaltək üstidə bir nərsini
yasawatḳanidi. 4 U seoɣiz laydin yasawatḳan
ḳaqa turup-turup ḳoli astida buzulatti. Xu
qaoɣda sapalqi xu laydin əzi layiḳ kərgən
baxḳa bir ḳaqini yasaytti.
5 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaḳ degəndə: — 6 I Israil jəməti, bu sapalqi ḳiloɣandək Mən sanga ḳilalmamdim? —
dəydu Pərwərdigar. — Mana, seoɣiz layning
sapalqining ḳolida boloɣinioɣa ohxax, silər
Mening ḳolumdisilər, i Israil jəməti.
7 Bəzidə

17:19 «xabat küni» — bu bexarət *(19-27-ayət)*ning temisi «xabat küni», yəni xəmbə küni, yəni dəm elix küni. Huda muxu yərdə bu kün arḳiliḳ həlḳigə meḥir-xəpḳitini kərsətməḳqi.
17:21 Nəḥ. 13:19
17:22 «xabat künliridə əyliringlardin ḥeq yükni kətürüp elip qiḳmanglar, wə ḥeqḳandaḳ əmgək ḳilmanglar... xabat künini Өzümgə ataloɣan mukəddəs bir kün dəp ḳaranglar» — oḳurmənkərgə ayanki, Huda Musa pəyoɣəmbər arḳiliḳ Yəhudiylaroɣa, «xabat küni» *(xəmbə küni)*ni Өzini seoɣinixḳa, ḥeqḳandaḳ meḥnət ḳilmay ḥər adəm wə malwaranning dəm alidioɣan küni bolsun dəp buyruoɣan.
17:22 Mis. 20:8; 23:12; 31:13; Əz. 20:12
17:23 Yər. 11:10; 13:10; 16:12
17:25 Yər. 22:4; Wəḥ. 3:21
17:27 «Lekin silər Manga ḳulaḳ salmisanglar, yəni xabat künini Өzümgə pak-mukəddəs ḥesablimay, ... əmdi Mən dərwazilaroɣa bir ot yaḳimən, u Yerusalemdiki ordilarni yəwetidu...» — bu 19-27-ayətlərning intayin muḥim bir alaḥidiliki wə əhmiyiti bar. Pərwərdigar Israiloɣa meḥir-xəpḳitini bildürüx üqün, Өz Təwrat-ḳanunining tələplirini pəḳət birla pərmanoɣa, yəni «xabat künini ḥərmətlənglar» degəngə yioɣinaḳlaydu; ular pəḳət muxu addiy tələpkila əməl ḳilsa, U ularning pəs əḥwalini pütünləy əzgərtələytti. Xundaḳ bolsimu, ular bəribir yənila bu kiqik pərmanoɣa əməl ḳilalmioɣan. Adəmlərning insaniy gunaḥ təbiiti ḥərdaim xundaḳtur!
18:6 Yəx. 45:9; 64:8; Rim. 9:20

Mən məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooɣruluk, yəni uning yulunuxi, buzuluxi wə ɦalak kilinixi tooɣruluk səzləymən;. [8] xu qaoɣ Mən agaɦlanduroɣan xu əl yamanlikidin towa kilip yansa, Mən ularoɣa kilmakqi boloɣan yamanliktin yanimən. [9] Mən yənə bəzidə məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooɣruluk, yəni uning kuruluxi wə tikip əstürülüxi tooɣruluk səzləymən; [10] xu qaoɣ xu əl kəz aldimda yamanlik kilip awazimni anglimisa, Mən yənə ularoɣa wədə kiloɣan, ularni bərikətliməkqi boloɣan yahxiliktin yanimən.

[11] Əmdi ɦazir Yəɦudadikilərgə wə Yerusalemda turuwatkanlaroɣa mundak degin: — «Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən silərgə yamanlik təyyarlawatimən, silərgə karxi bir pilan tüzüwatimən; xunga ɦərbiringlar rəzil yolunglardin yeninglar, yolliringlarni wə kilmixliringlarni tüziting-lar..

[12] — Lekin ular: «Yak! Ham hiyal kilma! Biz əz pilanlirimizoɣa əgixiwerimiz, əz rəzil kənglimizdiki jaɦillikimiz boyiqə kiliwerimiz» — dəydu..

[13] Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Əllər arisidin: «Kim muxundak ixni anglap bakkan?!» dəp soranglar. «Pak kiz» Israil dəɦxətlik yirginqlik ixni kiloɣan!. [14] Liwan karliri aydaladiki kiyaliktin yokap ketəmdu? Uning yiraktin qüxkən muzdək suliri kurup ketəmdu? [15] Lekin Mening həlkim bolsa Meni untuoɣan; ular yok bir nərsilərgə huxbuy yakidu; mana, bular ularni yaxawatkan yolidin, yəni kədimdin boloɣan yollardin putlaxturup, kətürülüp tüz kilinmioɣan bir yolda mangduroɣan.. [16] Xuning bilən ularning zeminini dəɦxət basidioɣan ɦəm daim kixilər ux-ux kilidioɣan obyekt kilidu; uningdin ətüwatkanlarning ɦəmmisini dəɦxət besip, bexini qaykixidu.. [17] Mən huddi xərktin qikkan xamaldək ularni düxmən aldida tarkitiwetimən; Mən balayi'apət künidə ularoɣa yüzümni əməs, bəlki arkamni kilimən»..

Yərəmiya əzigə ziyankəxlik kiloɣuqilarning yamanlikini əz bexioɣa qüxürüxini tiləydu

[18] Kixilər: «Kelinglar, Yərəmiyaoɣa kəst kilayli; qünki ya kaɦinlardin kanuntərbiyə,ya danixmənlərdin əkil-nəsiɦət ya pəyoɣəmbərlərdin səz-bexarət kəmlik kilmaydu. Kelinglar, tilimizni bir kilip uning üstidin xikayət kilayli, uning səzliridin ɦeqkaysisioɣa kulak salmayli» — deyixti..

[19] — I Pərwərdigar, manga kulak saloɣaysən; manga karxilixidioɣanlarning dəwatkanlirini angliоɣaysən. [20] Yahxilikka yamanlik kilix bolamdu? Qünki ular jenim üqün ora kolioɣan; mən ularoɣa yahxi bolsun dəp, oɣəzipingni ulardin yandurux üqün Sening aldingda dua kilip turoɣanlikimni esingdə tutkaysən. [21] Xunga baliliringni kəɦətqilikkə tapxuroɣaysən, kiliqning bisioɣa elip bərgəysən; ayalliri baliliridin juda kilinip tul kalsun; ərliri waba-ələm bilən yokalsun, yigitlər jəngdə kiliqlansun.. [22] Ularning

18:7 Yər. 1:10
18:11 2Pad. 17:13; Yər. 7:3; 25:5; 26:13; 35:15
18:12 «Yak! Ham hiyal kilma!» — ibraniy tilida «Yak! Ümid yok!».
18:12 Yər. 2:25
18:13 Yər. 2:10
18:15 Yər. 2:32; 3:21; 6:16; 13:25

18:16 «... ularning zeminini dəɦxət basidioɣan ɦəm daim kixilər ux-ux kilidioɣan obyekt kilidu; uningdin ətüwatkanlarning ɦəmmisini dəɦxət besip, bexini qaykixidu» — bu ɦərikətlər *(ux-ux kilix, baxni kaykixix)* bəlkim ɦəyran boloɣanliki, yaki mazak kiloɣanlikini bildüridu.
18:16 Yər. 12:11; 19:8; 49:13; 50:13
18:17 «xərktin qikkan xamal» — Kanaanda *(Pələstində)*, adəttə ɦəmmini kurutidioɣan, qang-topa tarkitidioɣan dəɦxətlik xamal bolidu.
18:17 Yəx. 27:8; 29:6; Yər. 4:11,12,13; 13:24
18:18 «Kelinglar, Yərəmiyaoɣa kəst kilayli; qünki ya kaɦinlardin kanun-tərbiyə, ya danixmənlərdin əkil-nəsiɦət ya pəyoɣəmbərlərdin səz-bexarət kəmlik kilmaydu» — ular Yərəmiyani kəstləp əltürüxkə baɦanə-səwəb tapmakqi idi. Kerünərlikki, xu qaoɣdiki Təwrat-kanun əgitidioɣan kaɦinlar, «danixmənlər» wə atalmix «pəyoɣəmbərlər» Yərəmiyaning səzi tooɣruluk sükük kilatti yaki ularoɣa zit səzlərni kilatti. Ular: «Biz bəribir diniy adəmlərmiz, diniy ərbablarning səzini anglawatimiz» dəp Hudaning səzini rət kilip Yərəmiyani əltürüxni kəstləytti.
18:18 Yər. 9:7; Mal. 2:7
18:21 Zəb. 109:10

üstigə basmiqilarni elip kəlginingdə əyliridin nalə-pəryad anglansun; qünki ular meni tutuxqa ora kolioɣan, putlirim üqün qismaqlarni yoxurun saloɣan. 23 Əmdi Sən, i Pərwərdigar, ularning meni qətl qilixqa boloɣan qəstlirining ƣəmmisini obdan bilisən; ularning qəbiƣliklirini kəqürmigəysən, ularning gunaƣlirini kəzüng aldidin yumioɣaysən; bəlki ular Sening aldingda yiqitilsun; oɣəziping qüxkən künidə ularni bir tərəp qiloɣaysən.

Qeqiloɣan kozidin aloɣan sawaq

19 1 Pərwərdigar mundaq dəydu: — Baroɣin, sapalqidin bir sapal kozini aloɣin; andin əlning aqsaqalliridin wə kaƣinlarning aqsaqalliridin birnəqqini apirip, 2 «Sapal parqiliri» dərwazisioɣa yeqin boloɣan «Ƣinnomning ooɣlining jiloɣisi»oɣa berip xu yərdə Mən sanga eytidioɣan səzlərni jakarl ioɣin.. 3 Mundaq degin: — Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Yəƣudaning padixaƣliri wə Yerusalemdikilər! Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mana, Mən muxu yərgə balayi'apətni qüxürimənki, kimki uni anglisila qulaqliri zingildap ketidu.. 4 Qünki bu həlq Məndin waz keqip, bu yərni Manga «yat» qiloɣan, uningda nə əzliri, nə ata-bowiliri, nə Yəƣuda padixaƣliri ƣeq tonumioɣan baxqa ilaƣlaroɣa huxbuy yaqqan; ular bu yərni gunaƣsizlarning qanliri bilən tolduroɣan.. 5 Ular Baaloɣa əz balilirini kəydürmə qurbanliklar süpitidə kəydürüx üqün Baalning «yukiri jaylar»ini quroɣan; Mən bundaq bir ixni ƣeqqaqan buyrup baqmioɣan, ƣeq eytmioɣan, u ƣərgiz oyumoɣa kirip baqmioɣan. 6 Xunga mana, xundaq künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — bu yər kəlgüsidə «Tofət», yaki «Ƣinnomning ooɣlining jiloɣisi» dəp atalmaydu, bəlki «Qətl jiloɣisi» dəp atilidu.. 7 Mən bu yərdə Yəƣuda ƣəm Yerusalemning pilan-tədbirlirini quruq qiliwetimən; Mən ularni düxmənlirining qiliqi bilən, yəni janlirini izdigüqilərning qolida yiqitimən; Mən jəsətlirini asmandiki uqar-qanatlaroɣa wə yər-zemindiki ƣaywanatlaroɣa ozuq boluxqa beriwetimən.. 8 Mən bu xəƣərni dəƣxət basidioɣan ƣəm kixilər ux-ux qilidioɣan obyekt qilimən; uningdin ətüwatqanlarning ƣəmmisi uning barliq yara-wabaliri tüpəylidin dəƣxət besip üxqirtidu. 9 Mən ularni düxmənlirining ƣəm janlirini izdigüqilərning qattiq qistaydioɣan qorxawining besimi astida ooɣullirining gəxini ƣəm qizlirining gəxini yəydioɣan qilimən, ularning ƣərbiri əz yeqinining gəxini yəydu.. 10 Əmdi sən əzüng bilən billə aparoɣan ƣəmraƣliringning kəz aldida ƣeliqi kozini qeqiwətkin; 11 xundaq qilip ularoɣa mundaq degin: — Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Birsi sapalqining kozisini qaytidin ƣeq yasiyalmioɣudək dərijidə qeqiwətkinidək Mənmu bu həlq wə bu xəƣərni xundaq qeqiwetimən. Ular jəsətlirini Tofəttə kəmidu, ƣətta kəmgüdək yər qalmioɣuqə.. 12 Mən bu yərni wə buningda turuwatqanlarnimu muxundaq qilimən, — dəydu Pərwərdigar, — bu xəƣərni Tofətkə ohxax qilimən.. 13 Yerusalemdiki əylər wə Yəƣuda padixaƣlirining əyliri, — yəni ularning əgziliridə turup asmandiki barliq yultuz-səyyarilərgə huxbuy

19:2 «Ƣinnomning ooɣlining jiloɣisi» — bəzidə «Ƣinnomning jiloɣisi» *(ibraniy tilida «Gə-Ƣinnom»)* dəp atilidu. Kərünüp turuptiki, bəlkim sapalqilar xu yərdə sapal parqilirini taxliwetətti. Keyin, həlq xu yərgə ƣərhil əhlətlərni təkkəqkə, u yər «dozah»ning bir simwoli bolup qaloɣan. Xuning bilən «gə-ƣinnom» degən səz «dozah»ni bildüridioɣan səz bolup qaloɣan. Ərəb tili arqiliq bu səz «jəƣənnəm» xəklidə uyoɣur tilioɣa kirgən.

19:3 1Sam. 3:11; 2Pad. 21:12

19:4 Yəx. 65:11; Yər. 2:13,17,19; 5:7,19; 7:6; 15:6; 17:13

19:6 Yər. 7:32

19:7 Yər. 15:3; 16:4

19:9 Law. 26:29; Qən. 28:53; Yioɣ. 4:10

19:11 Yər. 7:32

19:12 «Tofət» — bu yər tooɣuluq 7:31ni wə izaƣatni kərüng. «Tofət» degən səz ibraniy tilida «oqaq» ƣəm «uyat» degənnimu bildüridu. U yənə «tükürük» degən səzning aƣangioɣimu ohxap ketidu. Bu yər «Ƣinnomning ooɣli *(Ibn-Ƣinnom)*ning jiloɣisi»oɣa jaylaxqan, Yerusalem xəƣirining jənubiy təripidə idi. Həlq axu yərdə əƣlətlərni wə napak nərsilərni taxlap kəydürətti. Xuning bilən u intayin «ƣaram», əng buloɣanoɣan jay dəp ƣesablandi.

yakḳan wə Məndin baxḳa yat ilaḥlaroŋa xarab ḥədiyəlirini təkkən barlik əyliri huddi Tofət degən jaydək buloŋanoŋan jaylar bolidu.

14 Wə Yərəmiya Pərwərdigar uni bexarət
berixkə əwətkən Tofəttin ḳaytip kelip,
Pərwərdigarning əyining ḥoylisioŋa kirip tu-
rup barlik həlḳḳə mundaḳ dedi: 15 — Samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar,
Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana,
Mən bu xəḥər wə uning barlik xəḥərlirigə
ḳarap eytḳan balayi'apətning ḥəmmisini
ularning bexioŋa qüxürimən; qünki ular boy-
nini ḳattik ḳilip Mening sözlirimni ḥeqḳaqan
anglimioŋan.

Yərəmiyaning dərrigə besilip, ḳamap ḳoyuluxi

20 1 Əmdi Immərning ooŋli, kaḥin Paxhur
— u Pərwərdigarning əyidə «amanlik
saḳlax begi»mu idi, Yərəmiyaning bu
bexarətlərni bərgənlikini anglidi. 2 Paxhur
Yərəmiya pəyoŋəmbərni uroŋuzdi wə
uning putini Pərwərdigarning əyidiki
«Binyaminning yuḳiri dərwazisi»ning
yenidiki taḳaḳḳa saldi. 3 Ikkinqi küni, Paxhur
Yərəmiyani taḳaḳtin boxatti; Yərəmiya
uningoŋa: — Pərwərdigar ismingni Paxhur
əməs, bəlki «Magor-missabib» dəp atidi,
dedi. 4 — Qünki Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: — Mana, Mən seni əzünggə wə
barlik aoŋiniliringgə wəḥimə saloŋuqi obyekt
ḳilimən; ular düxmənlirining ḳiliqi bilən
yiḳilidu; sən əz kəzüng bilən buni kərisən;
Mən barlik Yəḥudani Babil padixaḥining
ḳolioŋa tapxurimən; u ularni Babiloŋa
sürgün ḳilip elip ketidu ḥəmdə ularni ḳiliq
bilən uridu. 5 Mən bu xəḥərning ḥəmmə
baylikliri — barlik məḥsulatliri, barlik
ḳimmət nərsiliri wə Yəḥuda padixaḥlirining
barlik həzinilirini düxmənlirining ḳolioŋa
tapxurimən; ular ularni olja ḳilip buliwelip
Babiloŋa elip ketidu. 6 Sən bolsang, i Paxhur,
ḥəmmə əydikiliring birgə sürgün bolup
ketisilər; sən Babiloŋa kelisən; sən xu yərdə
dunyadin ketisən, xu yərgə kəmülisən; sən
ḥəm sening yaloŋan bexarətliringgə ḳulaḳ
saloŋan aoŋiniliringmu xundaḳ bolidu.

Yərəmiya yənə dad kətüridu

7 I Pərwərdigar, Sən meni ḳayil ḳilip
pəyoŋəmbərlikkə kəndürdüng, mən
xundaḳla kəndürüldüm; Sən məndin zor
kəlding, xundaḳla oŋəlibə ḳilding; mən
pütün kün tapa-tənining obyekti bolimən;
ḥəmmə kixi meni mazaḳ ḳilidu. 8 Mən
ḳaqanla söz ḳilsam, «Zorawanlik ḥəm
bulangqilik kelidu» dəp jakarlixim kerək;
xunga Pərwərdigarning sözi meni pütün kün
aḥanət wə məshirining obyekti ḳilidu. 9 Le-
kin mən: «Mən Uni tiloŋa almaymən, wə yaki
Uning nami bilən ikkinqi söz ḳilmaymən»
desəm, Uning sözi ḳəlbimdə lawuldap ot
bolup, sənggəklirimgə ḳapsaloŋan bir yalḳun
bolidu; iqimgə sioŋduruxḳa ḥalim ḳalmay,
eytmay qidap turalmaymən. 10 Xundaḳ,
ḳiliwerimən, gərqə mən nuroŋun kixilərning
piqirlaxḳan ḳəstlirini anglisammu; tərəp-
tərəplərni wəḥimə basidu! «Uning üstidin
ərz ḳilinglar! Uning üstidin ərz ḳilayli!»
dəp, barlik ülpət-ḥəmraḥlirim putlixip ke-
tiximni paylap yürməktə; ular «U bəlkim
aldinar, xundaḳ boloŋanda biz uning üstidin

19:13 Yər. 7:18
19:15 Yər. 7:26; 17:23
20:2 «Paxhur Yərəmiya pəyoŋəmbərni ... taḳaḳḳa saldi» — «taḳaḳ» ibraniy tilida «burioŋuq» degən bolup, pəḳət adəmning putlirini tutupla ḳalmay, yənə bəlkim bədinini burap adəmni ḳiyinaydioŋan birhil əswab idi.
20:3 «Pərwərdigar ismingni Paxhur əməs, bəlki «Magor-missabib» dəp atidi» — «Paxhur»ning mənisi bəlkim «ərkinlik». «Magir-missabib» — «tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu» degən mənidə.
20:5 Yər. 15:13; 17:3
20:7 «Sən meni ... kəndürdüng...» — «kəndürdüng» degən bu səzni xərḥləx səl təs. Adəttə u «ezitḳuluḳ ḳilix», «aldax» degənni bildüridu. Təwrat, «Ḥox.» 2:14-ayəttə bolsa u «kəngül elix»ni bildüridu. Təwəndiki ayətlər *(8-13)*gə ḳarioŋanda Huda Yərəmiyani ḥeq aldimidi — uning pəyoŋəmbərlikining japa-muxəḳḳətlikini aldin'ala uningoŋa kərsətkən *(məsilən, 1-babta)*. Xunga bizningqə «kəndürüx» tooŋra kelidu; xundaḳ deginimiz bilən, Yərəmiya muxu yərdə bəlkim, «manga duq kəlgən japa-muxəḳḳətlər əsli oylioŋinimdin kəp», «Sən meni aldap ḳoydung» degənni puritip dadlioŋan boluximu mumkin.
20:8 Yəx. 57:4

oŋəlibə kilimiz, uningdin intikam alalaymiz» deyixiwatidu.» [11] Lekin Pərwərdigar bolsa kudrətlik wə dəhxətlik bir palwandək mən bilən billidur; xunga manga ziyankəxlik kiloquqilar putlixip oŋəlibə kilalmaydu; ular muwəppəkiyət kazanmioqaqka, kattik hijil bolup yərgə karap kalidu; ularning bu rəswaqiliki mənggülük bolup, hərgiz untulmaydu.» [12] Əmdi Sən, i həkkaniylarni sinaydioqan, insanning wijdani wə kəlbini kəridioqan samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, ularning üstigə boloqan kisasingni manga kərgüzgəysən; qünki mən dəwayimni aldingoqa koyoqanmən.»
[13] Pərwərdigarni küy eytip mahtanglar, Uni mədhiyilənglər; qünki U namrat kixini rəzillik kiloquqilardin kutkuzoqan.»

Kamaktin qikip yənə qüxkünlükkə qüxüx

[14] Mening tuoquloqan künümgə lənət bolsun; apam meni tuokan küni mubarək bolmisun!»
[15] Atamoqa həwər elip: «sanga ooqul bala tuoquldi!» dəp uni alamət xadlandurogan adəmgə lənət bolsun!» [16] Bu adəm Pərwərdigar rəhim kilmay oqulatkan xəhərlərdək bolsun; u ətigəndə nalə, qüxtə alakzadilik qukanlirini anglisun —» [17] qünki u meni baliyatkudin qüxkinimdila əltürüwətmigən; apam mening gərüm bolsiidi, uning korsiki mən bilən təng həmixə qong bolsiidi! [18] Nemixka mən japa-muxəkkət, azab-okubətni kərüxkə, künlirimni hijalət-ahanət iqidə ətküzüxkə baliyatkudin qikkandimən?»

Pərwərdigar Yerusalemni düxmənlərgə tapxuridu

21 [1] Padixah Zədəkiya Malkiyaning ooqli Paxhurni həm Maaseyahning ooqli, kahin Zəfaniyani əwətkəndə, Yərəmiyaoqa Pərwərdigardin təwəndiki munu bir səz kəldi: —» [2] (Ular: «Biz üqün Pərwərdigardin yardəm sorioqin; qünki Babil padixahi Nebokadnəsar bizgə hujum kilidu; Pərwərdigar Özining ətkənki karamət kiloqan ixliri boyiqə, bizgimu ohxax muamilə kilip, uni yenimizdin yandurarmikin?» — dəp soridi. [3] Yərəmiya ularoqa: — Zədəkiyaoqa mundak dənglar, — dedi)
[4] — Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən kolliringlar tutkan, silərni korxiwaloqan Babil padixahi həm kaldiylərgə sepil sirtida jəng kilixka ixlitidioqan, jəng koralliringlarni kayriwetimən wə bularni bu xəhərning otturisida yioqiwalimən;» [5] Mən Özümmu sozuloqan kolum wə küqlük bilikim bilən, oŋəzipim bilən, kəhrim bilən wə həssiləngən aqqikim bilən silərgə jəng kilimən! [6] Mən bu xəhərdə turuwatkanlarni, insan bolsun, haywan bolsun urimən; ular dəhxətlik bir waba bilən əlidu. [7] Andin keyin, — dəydu Pərwərdigar, — Yəhuda padixahi Zədəkiyani, hizmətkarlirini, həlkni, yəni bu xəhərdə wabadin, kiliqtin wə kəhətqiliktin

20:10 «tərəp-tərəplərni wəhimə basidu» — ibraniy tilida «magor-missabib». 3-ayəttiki izahatni kərüng.
20:11 Yər. 1:8,19; 15:20; 17:18; 23:40
20:12 «həkkaniylarni sinaydioqan, insanning wijdani wə kəlbini kəridioqan...» — «wijdan» ibraniy tilida «bərək» degən səz bilən ipadilinidu.
20:12 Yər. 11:20; 12:3; 15:15; 18:19-23
20:13 «U namrat kixini rəzillik kiloquqilardin kutkuzoqan» — «namrat kixi» bəlkim Yərəmiyaning özini kərsitidu.
20:14 Yər. 15:10
20:15 Ayup 3:3
20:16 «Atamoqa həwər elip: «Sanga ooqul bala tuoquldi!» dəp uni alamət xadlandurogan adəmgə lənət bolsun! 15-ayət Bu adəm Pərwərdigar rəhim kilmay oqulatkan xəhərlərdək bolsun...» — pəyoqəmbərning özining kayoqu-həsrəttin qikkan bu aqqik səzlirini xübhisizki, Hudaning yolyoruki bilən biz üqün hatiriligini bilən, biz: «Huda bularni qokum əməlgə axuroqan», dəp karimaymiz. Pəyoqəmbərning bu səzlirini hatiriləxtiki məksiti bizning pəyoqəmbərning xunqə kiynilip kətkənlikini obdan qüxiniximiz üqündur.
20:16 Yar. 19
20:18 Ayup 3:20
21:1 «Malkiyaning ooqli Paxhur» — demisəkmu, bu 20-babtiki «Paxhur» əməs; lekin bu Paxhurmu keyinki wakitlarda Yərəmiyaoqa ziyankəxlik kilidioqan adəm bolidu *(29:25-27ni kərüng)*. «Zəfaniya» bolsa özining mustəkil kəzkarixi yok boloqan yənə bir «yumilak tawuz»oqa ohxaydu. *(29:29diki wəkəni kərüng)*. U bəlkim ahirda Babilning «karawul begi» təripidin ölümgə məhkum kilinoqan «Zəfaniya»oqa ohxax adəm idi *(52:24-27ni kərüng)*.
21:4 «kaldiylər» — demisəkmu, «kaldiylər» Babilliklarni, bolupmu Babil ləxkərlirini kərsitidu.

kelip kaloŋanlar bolsa, Mən ularni Babil padixahi Nebokadnəsarning koliošа, ularning düxmənlirining koliošа wə jenini izdigüqilərning koliošа tapxurimən; Nebokadnəsar ularni kiliq tioŋi bilən uridu; u nə ularni ayimaydu, nə ularoŋa iqini heq aoŋritmaydu, nə rəhim kilmaydu.

8 Lekin sən bu həlkkə mundak deyixing kerək: «Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən aldinglarda hayat yoli wə mamat yolini salimən;
9 kim bu xəhərdə kalmakqi bolsa, kiliq, kəhətqilik wə waba bilən əlidu; lekin kim xəhərdin qikip, silərni korxiwaloŋan kaldiylərgə təslim bolsa, u hayat kalidu; uning jeni özigə aloŋan oljidək bolidu.
10 Qünki Mən bu xəhərgə yahxilik üqün əməs, bəlki yamanlik kilix üqün yüzümni karatkuzdum, — dəydu Pərwərdigar; u Babil padixahining koliošа tapxurulidu, u uni ot selip køydürüwetidu.

Ordidikilər tooŋruluk

11 Wə Yəhuda padixahining jəməti tooŋruluk Pərwərdigarning səzini anglanglar:
— 12 I Dawutning jəməti, Pərwərdigar mundak dəydu: — hər ətigəndə adalət bilən həküm qikiringlar, bulanoŋan kixini əzgüqining kolidin kutkuzunglar; bolmisa, kiloŋanliringlarning rəzilliki tüpəylidin, kəhrim partlap, ottək həmmini køydüridu; uni əgürələydioŋan heqkim bolmaydu;
13 Mana, Mən sanga karxidurmən, i jiloŋa üstidə, tüzlənglikiki kiyada olturoŋuqi, yəni «Kim üstimizgə qüxüp hujum kilalisun, kim əylirimizgə besip kirəlisun?!» degüqi, — dəydu Pərwərdigar.
14 Mən silərning kilmixinglarning mewisi boyiqə silərgə yekinlixip jazalaymən, — dəydu Pərwərdigar; wə Mən uning ormanlikida bir ot yakimən, u bolsa uning ətrapidiki həmmini køydürüp tügitidu.

Padixahka eytiloŋan bir səz

22 1 Pərwərdigar manga mundak dedi: «Baroŋin, Yəhuda padixahining ordisioŋa qüxüp bu səzni xu yərdə kiloŋin: —
2 Pərwərdigarning səzini angla, i Dawutning təhtigə olturoŋuqi, Yəhuda padixahi — Sən, ələmdar-hizmətkarliring wə muxu dərwazilardin kirip-qikidioŋan həlking, —
3 Pərwərdigar mundak dəydu: Adalət wə həkkaniylik yürgüzünglar; bulanoŋan kixini əzgüqining kolidin kutkuzunglar; musapirlarni, yetim-yesirlərni wə tul hotunlarni heq harlimanglar yaki bozək kilmanglar, gunahsiz kanlarni bu yərdə tøkmənglar.
4 Silər bu əmrlərgə həkikətən əməl kilsanglar, əmdi Dawutning təhtigə olturoŋan padixahlar, yəni ular, ularning əməldar-hizmətkarliri wə həlki jəng harwilirioŋa olturup wə atlaroŋa minip bu əyning dərwaziliridin kirip qikixi du.
5 Birak silər bu səzlərni anglimisanglar,

21:8 «lekin sən bu həlkkə mundak deyixing kerək» — «bu həlk» Yerusalemda kamilip kaloŋan həlkni kərsitidu.

21:9 Yər. 38:2

21:12 «I Dawutning jəməti, ...: — hər ətigəndə adalət bilən həküm qikiringlar» — kərioŋanda, padixahning sotliri ətigəndə ətküzülətti. Yənə kelip «hər ətigəndə» degən ibarə bəlkim «adalət birinqi ix bolsun, hər künidə əng muhim ix bolsun» degən køməmənidə ixlitilgən boluxi mumkin.

21:12 Yər. 22:3

21:13 «jiloŋa üstidə... kiyada olturoŋuqi...» — bizningqə bu ordida olturoŋan padixah-əmirlərni kərsitidu. Əslidə padixah ordisining kuruluxi üqün, Yerusalemdiki ikki taoŋ arisidiki kiqik jiloŋa «tüzlənglik» kilip tinduruloŋan andin uning üstigə orda kuruloŋan. Xundak kilip Kidron jiloŋisi üstidə, — yəni «pələkkə takaxkan» bir intayin bihətər jayda — orda kerünətti. Demək, bu səzlər padixah həm ordidikilərgə eytiloŋan boluxi kerək.

–Bəzi tərjimanlar bu ayət Yerusalem xəhirini kərsitidu, dəp karaydu. Padixahning ordisining alahidə əhwali wə kəynidiki ayətlərgə karioŋanda, bizningqə u ordidikilərning əzlirini kərsitidu.

21:14 «Mən uning ormanlikida bir ot yakimən» — «ormanlik» nemin kərsitidu? Ordining bir pəhri boloŋan Sulayman padixah bina kiloŋan həywətlik «Liwan ormanliki əyi» *(Liwanning kedir yaoŋiqidin yasaloŋan)* idi. 22:6nimu kerüng.

21:14 Yər. 17:27

22:1 «Baroŋin, Yəhuda padixahining ordisioŋa qüxüp bu səzni xu yərdə kiloŋin» — bizningqə, bu səz bəlkim Zədəkiyadin ilgiriki bir padixahka eytiloŋan bolsa kerək, qünki bu səz birhil «kutkuzux» ümidini elip kelətti; lekin 21-bab, 12-14-ayətlərdə Zədəkiya pəkət «jazalax»ni kütidu *(uningoŋa ikki hil jaza elip kelinidu)*.

22:3 Yər. 7:6; 21:12

22:4 «Dawutning təhtigə olturoŋan padixahlar, yəni ular, ularning əməldar-hizmətkarliri...» — muxu yərdiki «ular» ibraniy tilida «u». Məlum bir zamanda Dawutning təhtigə olturoŋan padixah pəkət bir bolidu, əlwattə.

22:4 Yər. 17:25; Weh. 3:21

Mən Өz namim bilən ḳəsəm iqkənki, — dəydu Pərwərdigar, — bu orda bir harabə bolidu..
6 Qünki Pərwərdigar Yəhuda padixaḥining
əyi tooɣruluḳ mundaḳ dəydu: — Sən Manga
huddi Gilead, Liwanning qoḳḳisidək
boloɣining bilən, bərḥəḳ Mən seni bir qəl-
bayawan, adəmlər waz kəqkən xəḥərlərdək
ḳilimən.. 7 Mən ḥərbiri yahxi ḳorallanoɣan
wəyran ḳiloɣuqilarni sanga ḳarxi əwətimən;
ular «esil kedirliringni» kesiwetip, otḳa tax-
laydu.. 8 Noroɣun əllər bu xəḥərdin ətüp,
ḥərbiri yeḳinidin: «Nemixḳa Pərwərdigar bu
uluoɣ xəḥərni bundaḳ ḳiloɣandu?» dəp soray-
du..
9 Wə ular jawabən: «Qünki ular Pərwərdigar
Hudasining əḥdisidin waz keqip, baxḳa
ilaḥlaroɣa qoḳunup ularning ḳullukioɣa
kirgən» — dəydu.

1-bexarət —
Yəhoaḥaz padixaḥning jazasi

10 Өlginigə yioɣlimanglar, uning üqün aḥ-
zarlimanglar; bəlki sürgün boloɣini üqün
ḳattiḳ yioɣlanglar, qünki u əz yurtioɣa
ḥeqḳaqan ḳaytip kəlməydu.. 11 Qünki
Yəhuda padixaḥi Yosiyaning ooɣli, yəni
atisi Yosiyaning ornioɣa təhtigə olturoɣan,
bu yərdin sürgün boloɣan Xallum tooɣruluḳ
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: U ḥərgiz bu
yərgə ḳaytmaydu;.. 12 qünki u əsir ḳilinip
apiriloɣan yurtta əlidu, u bu zeminni ikkinqi
kərməydu..

2-bexarət —
Yəhoakim padixaḥning jazasi

13 Өyini adilsizliḳ bilən, balihana-rawaḳlirini
adalətsizlik bilən ḳuroɣanning ḥalioɣa way! U
ḳoxnisini bikar ixlitip, əmgikigə ḥeqḳandaḳ
ḥaḳ bərməydu;.. 14 u: «Өzümgə kəngtaxa bir
ordini, azadə rawaḳlar bilən ḳoxup salimən;
tamlirioɣa derizilərni kəng qiḳirimən; tamli-
rini kedir tahtaylar bilən bezəymən, əylirini
pərəng sirlaymən» — dəydu. Uning ḥalioɣa
way!
15 Sən kedir yaoɣiqidin yasaloɣan tahtayl-
arni qaplap, ata-bowiliring bilən bəsləxsəng
ḳandaḳmu padixaḥ boluxḳa layiḳ bolisən?
Sening atang yəp-iqixkə təxəkkür eytip,
adalət wə durus ixlarni yürgüzgən əməsmu?
Xunga u buning yahxiliḳini kərgən.. 16 U

22:5 «Mən Өz namim bilən ḳəsəm iqkənki..» — ibraniy tilida «Mən Өzüm bilən ḳəsəm iqkənki...».

22:6 «Sən Manga huddi Gilead, Liwanning qoḳḳisidək...» — Gilead wə Liwan güzəl ormanliḳliri bilən dangḳi qiḳḳan jaylardur. Yuḳirida eytḳinimizdək, padixaḥning ordisi ḥərhil yaoɣaqlar bilən bezəlgənidi.

22:7 «Mən ḥərbiri yahxi ḳorallanoɣan wəyran ḳiloɣuqilarni sanga ḳarxi əwətimən; ular «esil kedirliringni» kesiwetip, otḳa taxlaydu» — ordidiki qiraylik yaoɣaq tüwrük-yasaḳlar tooɣruluḳ yuḳiriḳi 6-ayəttiki izaḥatni kərüng.

22:7 Yər. 15:6

22:8 Ḳan. 29:23; 1Pad. 9:8

22:10 «Өlginigə yioɣlimanglar, uning üqün aḥ-zarlimanglar; bəlki sürgün boloɣini üqün ḳattiḳ yioɣlanglar...» — *(izaḥat: — təwəndiki 10-30-ayətlər bolsa, Yəhudaning üq padixaḥining jazasi tooɣruluḳ bexarətlərdin ibarət. Xunga, bexarətlər miladiyədin ilgiri 609-597-yillar məzgilidə berilgən; xübḥisizki, Yərəmiyaningmu bu yərdə ularni bir yərdə bayan ḳilixning məḳsiti, bu ərzimə padixaḥlarni 23-babtiki bexarəttə kərsitilgən «ḥəḳiḳiy baḳḳuqi» — yəni Məsiḥ bilən selixturuxtin ibarəttur. Padixaḥlar («həlḳni baḳḳuqi»)* əyiblik *(22)*, Yerusalemdikilər əzlirimu əyiblik *(20-23)*, qünki ular bu padixaḥlar *(«baḳḳuqilar»)*ning əyx-ixrətlik turmuxioɣa ḳizikḳan, ḥəxəmətlik ordisidin pəhirləngən; ular yənə bu padixaḥlarning qoḳunoɣan butlirioɣa qoḳunoɣan, xuningdək ularning yat ələning padixaḥliri *(«sening axniliring»)* bilən boloɣan ittipaḳlixixlirini toluḳ ḳollioɣan. Undaḳ ittipaḳlixix Pərwərdigaroɣa tayanmasliḳtin ibarət idi).

–(1-bexarət (10-12) tooɣruluḳ izaḥat: — miladiyədin ilgiri 609-yili Yosiya padixaḥ Misir padixaḥi Pirəwn təripidin jəngdə ələtürülgən. U adalətlik-diyanətlik padixaḥ bolup, noroɣun həlḳ uning ələmigə ḳattiḳ ekünüxti. Yəhoaḥaz təhtidə üq ayla olturoɣan, andin miladiyədin ilgiri 609-597-yilliri Pirəwn təripidin sürgün ḳilinoɣan. Bu bexarət xu qaoɣda berilixi kerək idi. Xunga bexarəttiki «əlgini» bolsa Yosiyani, «sürgün boloɣini» bolsa Yəhoaḥazni kərsitidu).

22:11 «Xallum» — Yəhoaḥazning birinqi ismi, mənisi «ḥesab elix» boloɣaqḳa, Yərəmiya bəlkim uni muxu yərdə ḳəstən ixlitidu; uningdin ḥesab elinidioɣan bolidu.

22:12 «u əsir ḳilinip apiriloɣan yurtta əlidu, u bu zeminni ikkinqi kərməydu.» — bu bexarətning əməlgə axuruluxi tooɣrisida «2Pad.» 34:23ni kərüng.

22:13 «Өyini adilsizliḳ bilən, balihana-rawaḳlirini adalətsizlik bilən ḳuroɣanning ḥalioɣa way!...» — bu Yəhoakimni kərsitidu. Bu bexarət *(13-19, 20-23)* Yəhoakim tooɣruluḳ bexarət. «2Pad.» 23:34-24:6dimu hatiriləngən, Pirəwn Yəhoaḥazni sürgün ḳiloɣandin keyin ukisi Yəhoakimni «ḳonqaḳ padixaḥ» boluxḳa tikligən. U on bir yil təhtkə olturoɣan, rəzil padixaḥ idi. Yəhudiy tarihxunas yosefus Yəhoakimning ələmi bexarəttək boloɣanliḳini hatiriligən *(Yosefusning «Ḳədimki ixlar»i, 10-bab, 6:3)*.

22:13 Law. 19:13; Ḳan. 24:14,15; Ḥab. 2:9

22:15 «Sening atang yəp-iqixkə təxəkkür eytip, adalət wə durus ixlarni yürgüzgən əməsmu?» — «atang» bolsa

məminlərning wə namratlarning dəwasini tooɣra soriоɣan; xunga həlқning əһwali yahxi idi. Bundaқ ix Meni tonuxtin ibarət əməsmu?» — dəydu Pərwərdigar. 17 — Biraқ kəzüng wə kənglüng bolsa pəқət əz jazanəmənpəətinggə erixix, gunaһsizlarning қenini tөküx, zorluқ-zumbuluқ wə bulangqiliқ қilix pəytini kəzləp tikilgəndur.

18 Xunga Pərwərdigar Yəһuda padixaһi Yosiyaning ooɣli Yəһoakim tooɣruluқ mundaқ dəydu: — Həlқ uning ələmidə: «Aһ, akam! Aһ, singlim!» dəp aһ-zarlar kətürməydu; yaki uning üqün: «Aһ, begim! Aһ, uning ҳəywisi!» dəp aһ-zarlar kətürməydu;. 19 u exəkning dəpnisidək kəmülidu, jəsiti Yerusalem dərwazilirining sirtiоɣa qərüp taxlinidu.

Yerusalemdikilərgə agaһ berix

20 Liwanоɣa qiқip pəryad қil, Baxanda awazingni kətür, Abarimning qoққiliridinmu nalə kətür; qünki sening «axniliring»ning ҳəmmisi nabut қilindi. 21 Mən amanesən turoɣiningda sanga agaһlandurdum; lekin sən: «Anglimaymən!» — deding. Yaxliқingdin tartipla bundaқ қilip Mening awazimoɣa қulaқ salmasliқ dəl sening yolung bolup kəlgən. 22 Xamal barliқ

durus padixaһ Yosiya idi. «...yəp-iqixkə təxəkkür eytip...» ibraniy tilida pəқət səzmusəz bolsa: «u yegən wə iqkən...» deyilidu.

22:18 Yər. 16:4, 5, 6

22:19 «u exəkning dəpnisidək kəmülidu, jəsiti Yerusalem dərwazilirining sirtiоɣa qərüp taxlinidu» — Yəһudiy tarihxunas Yosefusning degini boyiqə boloɣanda, Nebokadnəsar uning jəsitini Yerusalemning sepilidin sirtқa taxliwətkənidi.

22:19 Yər. 15:3; 36:30

22:20 «Liwanоɣa qiқip pəryad қil, Baxanda awazingni kətür, Abarimning qoққiliridinmu nalə kətür» — bu üq jay *(Liwan, Baxan, Abarim)* ҳəmmisi «yuқiri jay»lar idi. Israilning eoɣir bir gunaһi bolsa «yuқiri jay»laroɣa qiқip xu yərdə butlaroɣa «tawapgaһ» yasap ularoɣa qoқunuxtin ibarət. Lekin ularoɣa «axnilar» boloɣan butlarning ҳəmmisi düxmən təripidin buzulidu yaki bulinip ketidu *(22-ayətnimu kərüng)*. «Axnilar» ikkinqi mənisi bəlkim ular ittipaқdax қilmaқqi boloɣan «yat əllər»nimu kərsitidu *(22-ayətnimu kərüng)*.

22:21 «Mən aman-esən turoɣiningda sanga agaһlandurdum» — bu bəlkim Yərəmiyadin ilgiriki pəyoɣəmbərlərning səzlirini kərsitidu.

22:21 Yər. 5:23; 7:23-28; 11:7, 8; 13:10, 11; 16:12; 17:23; 18:12; 19:15

«baққuqi»liringoɣa «baққuqi» bolup ularni uqurup ketidu, xuning bilən axniliring sürgün boluxқa qiқidu; bərһəқ, sən xu qaoɣda barliқ rəzilliking tüpəylidin hijil bolup rəswa bolisən.. 23 I «Liwan»da turoɣuqi, kedir dərəһliri üstigə uwilioɣuqi, sən toloɣaқ tutқan ayalning azabliridək, dərd-ələmlər bexingoɣa qüxkəndə қanqilik ingrap ketərsən!

3-bexarət, 24-30-ayət
Koniya, yəni «Yəһoakin» padixaһ sürgün қilinip қaytip kəlməydu

24 Өz һayatim bilən қəsəm iqimənki, — dəydu Pərwərdigar, — sən Yəһoakimning ooɣli Koniya һətta ong қolumdiki məһürlük üzük bolsangmu, Mən seni xu yərdin yulup taxlaymən;. 25 Mən seni jeningni izdigüqilərning қoliоɣa wə sən қorққan adəmlərning қoliоɣa, yəni Babil padixaһi Nebokadnəsarning қoliоɣa wə kaldiylərning қoliоɣa tapxurimən. 26 Mən seni һəm seni tuoɣқan anang ikkinglarni əzünglar tuoɣulmioɣan yat bir yurtқa qərüwetimən; silər xu yərdə ələsilər. 27 Jeninglar қaytip kelixkə xunqə təxna boloɣan bu zeminoɣa bolsa, silər һərgiz қaytip kələlməysilər. 28 Koniya degən bu kixi qeқiloɣan, nəzərgə elinmaydioɣan sapal kozimu? Ңeqkim

22:22 «baққuqilar» — «baққuqilar», xübһisizki, padixaһlar, atalmix «pəyoɣəmbərlər» wə kaһinlarni kərsitidu. «Axnilar» bolsa bəlkim ular qoқunoɣan butlarni һəmdə yənə əzi butlaroɣa qoқunoɣan ittipaқdax қilmaқqi boloɣan «yat əllər»nimu kərsitidu *(22-ayətnimu kərüng)*.

22:23 «қanqilik ingrap ketisən» — yaki, «nemidegən eqinarliқ bolarsən-һə!»

22:24 «Sən Yəһoakimning ooɣli Koniya һətta ong қolumdiki məһürlük üzük bolsangmu, Mən seni xu yərdin yulup taxlaymən...» — bu bexarət *(24-30)* Yəһoakin *(қiskə ismi, Koniya)* padixaһ tooɣruluқtur. Yəһoakin miladiyədin ilgiri 597-yili atisi Yəһoakimning ornini besip, üq ayla təһttə olturoɣan. U rəzil padixaһ bolup, Babil padixaһi Nebokadnəsar təripidin sürgün қilinoɣan. Bu ixlar «2Pad.» 23:34-24:6də hatirilәngən).

–Əməliyəttə Yəһoakin *(Koniya, yaki Yəkoniyaһ)* wə Yəһudaning barliқ padixaһliri Pərwərdigarning ҳoқuқining wəkili boloɣaqқa, ularni uning «məһürlük üzük»i degili bolatti. Oқurmənlər bir padixaһning «məһürlük üzük»ining əzigə xunqə muһim wə kədirlik bolidioɣanliқini təsəwwur қilalaydu; əgər Huda «məһürlük üzük»ni taxliwətkən bolsa, undaқta üzüktə intayin yirginqlik bir ix qoқum pəyda boloɣan boluxi kerək idi.

qarimaydioƣan bir qaqimu? Əmdi nemixqa ular, yəni u wə uning nəsli boloƣanlar qərüwetilgən, ular tonumaydioƣan bir yurtqa taxliwetilidu? [29] I zemin, zemin, zemin, Pərwərdigarning səzini angla! [30] Pərwərdigar mundaq dəydu: — Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə heq oƣəlibə kilalmioƣan bir adəm» dəp yazoƣin; qünki uning nəslidin heqqandaq adəm oƣəlibə kilip, Dawutning təhtigə olturup Yəhuda arisida həküm sürməydu.

Yaloƣan bakquqilar wə həkiqiy bakquqi; sürgünlüktin qaytip kəlgən bir həlq, yengi bakquqilar

23 [1] Mening yayliqimdiki qoylarni halak kiloƣuqi wə tarkitiwətküqi pada bakquqilarning halioƣa way! — dəydu Pərwərdigar. [2] Xunga Israilning Hudasi boloƣan Pərwərdigar Əz həlqini xundaq bekiwatqan bakquqilaroƣa mundaq dəydu: «Silər Mening padamni tarkitiwətkənsilər, ularni həydiwətkənsilər wə ularni izdimigənsilər wə ulardin heq həwər almioƣansilər; mana, Mən silərning kilmixliringlarning rəzillikini əz bexinglaroƣa qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar — [3] wə padamning qaldisini bolsa, Mən ularni həydiwətkən barlik padixahliklardin yioƣimən, ularni əz yaylaklirioƣa qayturimən; ular awup kəpiyidu. [4] Mən ularning üstigə ularni həkikiy bakidioƣan bakquqilarni tikləymən; xuning bilən ular ikkinqi qorkmaydu yaki parakəndə bolmaydu, ulardin heqkaysisi kəm bolmaydu, — dəydu Pərwərdigar. [5] Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Dawut üqün bir «Həkqaniy Xah»ni əstürüp tikləymən; u padixah bolup danalik bilən həküm sürüp, zeminda adalət wə həkqaniylik yürgüzidu. [6] Uning künliridə Yəhuda qutquzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; u xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar Həkqaniylikimiz». [7] Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — «Israillarni Misir zeminidin qutquzup qikaroƣan Pərwərdigarning hayati bilən!» degən qəsəm qaytidin ixli tilməydu, [8] bəlki xu künlərdə «Israillarni ximaldiki zemindin wə Əzi ularni həydigən barlik padixahliklardin qutquzup qikaroƣan Pərwərdigarning hayati bilən!» dəp qəsəm iqilidu. Andin ular əz yurtida turidu.

Sahta pəyoƣəmbərlər tooƣrisida

[9] Pəyoƣəmbərlər tooƣruluq: — Mening kənglüm iq-baoƣrimda sunuqtur; səngəklirimning həmmisi titrəydu; mən məst boloƣan adəm, xarab təripidin yengilgən adəmgə ohxaymən; bundaq boluxum Pərwərdigar wə Uning pak-mukəddəs səzliri tüpəylidindur; [10] qünki zemin bolsa zinahorlaroƣa toloƣan; ularning yügürüxliri tooƣra yolda əməs; ularning hoquki həkqaniylik yolida əməs. Xunga Pərwərdigarning ləniti tüpəylidin

22:30 «Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə heq oƣəlibə kilalmioƣan bir adəm» dəp yazoƣin; qünki uning nəslidin heqkandak adəm oƣəlibə kilip, Dawutning təhtigə olturup Yəhuda arisida həküm sürməydu» — bu 30-ayəttiki muhim bir bexarət tooƣruluk «Qoxumqə səz»imizgə qarang.

23:1 «yaylikimdiki qoylar» — Yəhudiy həlqini kərsitidu, əlwəttə.

23:1 Əz. 34:2

23:4 Əz. 34:11,12

23:5 «Mən Dawut üqün bir «Həkqaniy Xah»ni əstürüp tikləymən; u padixah bolup danalik bilən həküm sürüp, zeminda adalət wə həkqaniylik yürgüzidu» — Yəhoahaz, Yəhoakim wə Yəhoakinning əlüxi yaki sürgün boluxi bilən Dawutning jəməti «kesilgən bir dərəh»ning kətikidək bolidu. Lekin Huda Məsih *(«Həkqaniy Xah»)* bilən yənila bu dərəhni qaytidin kəklitidu. «Yəx.» 11:1-6ni wə «Zək.» 3:8 wə 6:12ni kərüng.

23:5 Yəx. 4:2; 40:11; Yər. 33:14,15; Dan. 9:24; Luka 1:32,33

23:6 «Uning künliridə Yəhuda qutquzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; u xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar Həkqaniylikimiz»» — bu bexarət: *(1)* Məsihning Hudalik təbiitini; *(2)* kəlgüsidə Yəhuda *(ikki qəbilə)*ning wə Israil *(on qəbilə)*ning qaytidin bir bolidioƣanlikini kərsitidu. «Qoxumqə səz»imiznimu kərüng.

23:6 Qan. 33:28

23:7 Yər. 16:14,15

23:9 «bundaq boluxum Pərwərdigar wə Uning pak-mukəddəs səzliri tüpəylidindur» — kəz aldidiki *(təwəndə, 10-40-ayətlərdə eytiloƣan)* gunahlar, sahtilik wə xundakla həlqning *(uning Pərwərdigarning həkikiy səzlirini ularoƣa yətküzüxi tüpəylidin)* əzini rət kiloƣanliki Yərəmiyaning kənglini parakəndə wə sunuk kiloƣan.

zemin ḳaoŋjiraydu; daladiki ot-qəp solixidu;..
11 qünki ḥəm pəyoŋəmbər ḥəm kaḥin ḥaram
boldi; ḥətta Өz əyümdimu ularning rəzil
ḳilmixlirini bayḳidim, — dəydu Pərwərdigar..
12 — Xunga ularning yoli əzlirigə
ḳarangoŋulukta mangidioŋan, teyiloŋak
yollardək bolidu; ular bu yollarda putlixip,
yiḳilidu; qünki ular jazalinidioŋan yilida
Mən ularning bexioŋa yamanlik qüxürimən,
— dəydu Pərwərdigar.. 13 Mən awwal
Samariyədiki pəyoŋəmbərlərdə əhməḳlikni
kərgənmən; ular Baalning namida bexarət
berip, həlḳim Israilni azduroŋan; 14 birak
Yerusalemdiki pəyoŋəmbərlərdimu yir-
ginqlik bir ixni kərdum; ular zinahorluk
ḳilidu, yaloŋanlikta mangidu, rəzillik
ḳiloŋuqilarning ḳolini küqəytiduki, nətijidə
ḥeqḳaysisi rəzillikidin yanmaydu; ularning
ḥəmmisi Manga Sodomdək, Yerusalemda
turuwatḳanlar Manga Gomorradək bol-
di.. 15 Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari
boloŋan Pərwərdigar pəyoŋəmbərlər
tooŋruluk mundak dəydu: — Mana, Mən
ularni əmən bilən ozuḳlandurimən, ularoŋa
ət süyini iqküzimən; qünki Yerusalemdiki
pəyoŋəmbərlər ḥaramlikning mənbəsi bolup,
ḥaramlik ulardin pütkül zeminoŋa tarḳilip
kətti..
16 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar mundak dəydu: — Silərgə
bexarət beriwatḳan pəyoŋəmbərlərning
səzlirigə ḳulak salmanglar; ular silərni
bimənilikkə yetəkləydu; ularning səzliri
Pərwərdigarning aoŋzidin qikḳan əməs, bəlki
əz kənglidə təsəwwur ḳiloŋan bir kərünüxni
səzləwatidu. 17 Ular Pərwərdigarning səzini
kəzigə ilmaydioŋanlaroŋa: «Silər aman-
tinqlikta turisilər» dəydu wə əz kənglining
jaḥillikida mangidioŋanlarning ḥərbirigə:
«Ḥeqḳandak yamanlik bexinglaroŋa
qüxməydu» — dəydu.. 18 Birak ulardin ḳaysi
birsi Pərwərdigarning kengixidə Uning səz-
kalamini bayḳap qüxinix wə anglax üqün
turoŋan? Ulardin kim Uning səzini ḳulak
selip angliоŋan? 19 Mana, Pərwərdigardin
qikḳan bir boran-qapḳun! Uningdin kəḥr
qikti; bərḥək, dəḥxətlik bir ḳara ḳuyun qikip
kəldi; u pirḳirap rəzillərning bexioŋa qüxi-
du.. 20 Uning kənglidiki niyətlirini ada ḳilip
toluk əməl ḳiloŋuqə, Pərwərdigarning oŋəzipi
yanmaydu; ahirki künlərdə silər buni obdan
qüxinip yetisilər. 21 Mən bu pəyoŋəmbərlərni
əwətmigənmən, lekin ular həwərni jar
ḳilixḳa ḳatrioŋan; Mən ularoŋa səz ḳilmidim,
lekin ular bexarət bərgən.. 22 Ḥalbuki, ular
Mening kengiximdə turoŋan bolsa, Mening
həlḳimgə səzlirimni anglatḳuzoŋan bolsa,
əmdi həlḳimni rəzil yolidin wə ḳilmixlirining
rəzillikidin yanduroŋan bolatti.

23 Mən pəḳət bir yərdila turidioŋan Hudamu? —
dəydu Pərwərdigar, — Mən yirak-yiraḳlardiki

23:10 «zemin bolsa zinahorlaroŋa toloŋan» — bu «zinahorlar»ning kim ikənliki təwəndiki 11-ayəttə ayan ḳilinidu — yəni əz ḥoḳuḳini ḥaram yolda ixlitidioŋan kaḥinlar wə sahta pəyoŋəmbərlər. Ularning «zinahorluḳi» bəlkim ḥəm jismaniy jəḥättiki zinahorluk wə Hudaoŋa wapasizlik ḳilip butlaroŋa qoḳunuxnimu kərsitidu. Pəlәstindiki butpərəslik ḥərdaim buthanidiki «paḥixə ayallar» bilən baoŋlik idi.
23:10 Yər. 5:7, 8; 9:2
23:11 Yər. 6:13; 8:10; 14:18
23:12 «ular jazalinidioŋan yili» — ibraniy tilida «ularni yoḳlixim kerək boloŋan yili» dəp ipadilinidu.
23:12 Zəb. 35:6; 73:18; Yər. 13:16
23:14 «Yerusalemdiki pəyoŋəmbərlərdimu yirginqlik bir ixni kərdum; ular zinahorluk ḳilidu, yaloŋanlikta mangidu, rəzillik ḳiloŋuqilarning ḳolini küqəytiduki, nətijidə ḥeqḳaysisi rəzillikidin yanmaydu...» — Samariyədiki pəyoŋəmbərlərning sahta bexarət *(«Baalning namida»)* bərgənliki ḥeqḳandak əjəblinərlik ix əməs; Samariyə *(Israil, yəni «ximaliy padixaḥlik»)* butpərəs padixaḥlar astida baldurla Hudaning yolidin qikḳanidi. Birak Yerusalem *(Yəḥuda)*da Huda əwətkən ḥəḳiḳiy pəyoŋəmbərlər kəp boloŋaqḳa, ḥəḳiḳətni ularoŋa nisbətən helila obdan bilixi kerək idi. **«ularning ḥəmmisi Manga Sodomdək, Yerusalemda turuwatḳanlar Manga Gomorradək boldi»** — oḳurmənlərgə məlumki, Sodom wə Gomorra ikki intayin rəzil xəḥərlər bolup, Huda ular üstigə ot yaoŋdurup wəyran ḳiliwatḳanidi *(«Yar.» 19-babni kərüng)*.
23:14 Yəx. 1:9

23:15 Yər. 8:14; 9:15
23:17 «Ular Pərwərdigarning səzini kəzigə ilmaydioŋanlaroŋa: «Silər aman-tinqlikta turisilər» dəydu wə...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Ular meni kəmsitidioŋanlaroŋa: «Pərwərdigar mundak dəydu: Silər aman-tinqlikta turisilər» dəweridu wə...».
23:17 Yər. 6:14; 8:11; Əz. 13:10; Zək. 10:2
23:19 Yər. 30:23, 24
23:21 Yər. 14:14

ḥərjayda turidioŋan Huda əməsmu?.. 24 Birsi yoxurun jaylarda məküwalsa Mən uni kərəlməmdimən? — dəydu Pərwərdigar; — asman-zemin Mən bilən toldurulоŋan əməsmu? — dəydu Pərwərdigar.. 25 Mən Mening namimda yaloŋan bexarətlər beridioŋan pəyoŋəmbərlərning: «Bir qüx kərdüm! Bir qüx kərdüm!» degənlirini anglidim; 26 bundaḳ pəyoŋəmbərlər yaloŋan bexarətlərni beridu, ular əzining kənglidiki ezitḳu təsəwwurliridin pəyoŋəmbərlər boluxuwaloŋan. Əmdi ular bundaḳ ixlarni ḳaqanoŋiqə kəngligə pükidu? 27 Ular ḥərbiri ḳaqanoŋiqə əz yeḳinioŋa eytḳan qüxliri arḳilиḳ (huddi ata-bowilirining Baaloŋa qoḳunup namimni untuoŋinioŋa ohxax) həlḳimgə namimni untulduruxni pəmləydu?..

28 Qüxni kərgən pəyoŋəmbər, qüxni eytip bərsun; Mening səzümni angliоŋan kixi bu səzümni əstayidilliḳ bilən səzlisun; pahalning buoŋday bilən selixturoŋuqilik nemisi bardu? — dəydu Pərwərdigar. 29 — Mening səzüm huddi kəydürgüqi bir ot wə taxni qaḳidioŋan bazoŋan əməsmu? — dəydu Pərwərdigar.

30 Xunga mana, Mən pəyoŋəmbərlərgə ḳarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar, — ularning ḥərbiri əz yeḳinidin «Mening səzlirim»ni ooŋrilap doramqilиḳ ḳilidu.. 31 Mana, Mən pəyoŋəmbərlərgə ḳarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar, — ular əz tillirini qaynap: «Pərwərdigar dəydu...» dəp bexarət beridu. 32 Mana, yaloŋan qüxlərni bexarət ḳilip bularni yətküzüp, yaloŋanqiliḳi wə baxbaxtaḳliḳi bilən Mening həlḳimni azduroŋanlaroŋa ḳarxidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən ularni əwətmigənmən, ularni buyruoŋan əməsmən; ular bu həlḳḳə ḥeqḳandaḳ payda yətküzməydu, — dəydu Pərwərdigar..

33 Əmdi yaki bu həlḳ, yaki pəyoŋəmbər, yaki kaḥin səndin: «Pərwərdigarning sanga yükligən səzi nemə?» dəp sorisa, sən ularoŋa: «Ḳaysi yük?! Mən silərni Əzümdin yiraḳ taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar..

34 «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəydioŋan ḥərḳaysi pəyoŋəmbər, kaḥin yaki həlḳ bolsa, Mən bu kixini əyidikilər bilən təng jazalaymən. 35 Əmdi silərning ḥərbiringlar əz yeḳinidin wə ḥərbiringlar əz ḳerindixidin muxundaḳ: «Pərwərdigar nemə jawab bərdi?» wə «Pərwərdigar nemə dedi?» dəp sorixinglar kerək. 36 Silər «Pərwərdigarning yükligən səzi» degənni ḳaytidin aoŋzinglaroŋa almaysilər; qünki ḥərbiringlarning əz səzi əzigə yük bolidu; qünki silər Hudayimiz, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, tirik Hudaning səzlirini burm ilioŋansilər.. 37 Ḥərbiringlar pəyoŋəmbərdin muxundaḳ: «Pərwərdigar sanga nemə dəp jawab bərdi?» wə «Pərwərdigar nemə dedi?» dəp sorixing kerək. 38 Lekin silər: «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəwərgininglar tüpəylidin, mana Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Qünki silər: «Pərwərdigarning yükligən səzi» dəwerisilər wə Mən silərgə: ««Pərwərdigarning yükligən səzi» demənglər» dəp həwər əwətkənmən, 39 xunga mana, Mən silərni pütünləy untuymən, Mən silərni silərgə wə ata-bowiliringlaroŋa təḳdim ḳiloŋan xəḥər bilən təng yüzümdin yiraḳ taxlaymən;.. 40 Mən

23:23 «Mən pəḳət bir yərdila turidioŋan Hudamu?» — ibraniy tilida «Mən pəḳət yeḳinda turidioŋan Hudamu?».
23:24 Zəb. 139:7-12; Am. 9:2, 3
23:27 Ḥaḳ. 3:7; 8:33,34
23:30 Ḳan. 18:20; Yər. 14:14,15
23:32 Zəf. 3:4

23:33 «Pərwərdigarning sanga yükligən səzi nemə?... Ḳaysi yük?!...» — oḳurmənlərgə ayan boliduki, ibraniy tilida «yük» wə «eoŋir bexarət» degənlər ohxax bir səz bilənla ipadilinidu. Pərwərdigarning jawabi «Silər əzünglar Manga yük!» degən mənidə. Həlḳning Yərəmiyadin «Pərwərdigarning *(sanga)* yükligən səzi» tooŋruluḳ sorixi ḥəjwiy, kinayilik gəp idi — bu səzning tegidə: «Yərəmiya ḥərdaim bizgə eoŋir səzlər, xum həwərni yətküzidu» degən mənə bar idi. Ularning ḳulaḳliri Pərwərdigarning səzigə ḥeq eqilmioŋanidi.
23:36 «ḥərbiringlarning əz səzi əzigə yük bolidu» — Yərəmiyaning bu degini bizningqə mundaḳ: «Silərning yaloŋan səzliringlar, jümlidin sahta pəyoŋəmbərlərning səzliri silərgə jaza epkelidu; pəyoŋəmbərlərning yaloŋan səzlirini silər yahxi dəp ḳobul ḳilip, xundaḳla birbiringlaroŋa ḳaytilap eytisilər; bu yaloŋan bexarətlər Hudaning ḥəḳiḳiy «yükligən səzi» əməs, bəlki bexinglaroŋa Hudaning eoŋir jazasi boloŋan «yük» qüxüridioŋan səzdur.
23:39 «Mən silərni pütünləy untuymən» — yaki «silərni yiraḳḳa elip ketimən...»

üstünglaroŋa mənggü rəswaqilik wə ḥərgiz untulmaydioŋan mənggülük xərməndilikni qüxürimən!

Yahxi ənjürlər, yaman ənjürlər

24 [1] Babil padixaḥi Nebokadnəsar Yerusalemdin Yəḥoakimning ooŋli, Yəḥuda padixaḥi Yəkoniyaḥ, Yəḥuda əmirxaḥzadiliri, ḥünərwənlər wə təmürqilərni əsirgə elip Babiloŋa sürgün kiloŋandin keyin, Pərwərdigar manga Өz ibadəthanisi aldidiki ikki sewət ənjürni «mana kər» dəp kərsətkən. [2] Bir sewəttə dəsləpki pixkan ənjürdək intayin yahxi ənjürlər bar idi; ikkinqi sewəttə yegili bolmaydioŋan, intayin naqar ənjürlər bar idi. [3] Andin Pərwərdigar manga: «Nemə kərdüng, Yərəmiya?» — dəp soridi. Mən: «Ənjürlərni kərdüm; yahxiliri bolsa intayin yahxikən; naqarliri yegili bolmaydioŋan, intayin naqar ikən» — dedim. [4] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

[5] Israilning Hudasi boloŋan Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən Yəḥudadin sürgün boloŋanlarni, yəni Mening bu yərdin kaldiylərning zeminioŋa əwətkənlirimni bu yahxi ənjürlərdək yahxi dəp karaymən; [6] Mənularoŋa yahxi bolsun dəp kəzümni ularoŋa tikimən wə ularni bu zeminoŋa kayturimən; Mən ularni oŋulitip taxlimaymən, bəlki ularni kurimən; ularni yulup taxlimaymən, bəlki tikip əstürimən. [7] Mənularoŋa Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilidioŋan, Meni tonuydioŋan bir kəlbni təkdim kilimən; xuning bilən ular Mening həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən; qünki ular pütün kəlbi bilən yenimoŋa kaytidu. [8] Lekin naqar ənjürlər, yəni yegili bolmaydioŋan, intayin naqar ənjürlər kandak boloŋan bolsa, — dəydu Pərwərdigar, — Bərḥək, Mən Yəḥuda padixaḥi Zədəkiyani, əmirxaḥzadilirini wə Yerusalemdikilərning kaloŋan kismini, bu zeminda kaloŋanlarni wə Misirda turuwatkanlarni xuningoŋa ohxax kilimən; [9] Mən ularni yər yüzidiki barlik padixaḥliklaroŋa wəḥimə saloŋuqi bir obyekt boluxka, külpətkə qüxüxkə tapxurimən; mən ularni ḥəydiwətkən barlik jaylarda ularni rəswaqilikning obyekti, səz-qəqək, tapa-tənining obyekti wə lənət səzliri boluxka tapxurimən. [10] Mən ularoŋa ḥəm ata-bowilirioŋa təkdim kiloŋan zemindin yokitiloŋuqə ular arisioŋa kiliq, kəḥətqilik wə wabani əwətimən.

Səz-kalamni anglimaslik tüpəylidin yətmix yillik kullukta bolux

25 [1] Yosiyaning ooŋli, Yəḥuda padixaḥi Yəḥoakimning tətinqi yilida (yəni Babil padixaḥi Nebokadnəsarning birinqi yilida) Yəḥudaning barlik həlki tooŋruluk Yərəmiyaoŋa kəlgən səz, —

[2] Bu səzni Yərəmiya pəyoŋəmbər Yəḥudaning barlik həlki wə Yerusalemda barlik turuwatkanlaroŋa eytip mundak dedi: —

[3] Amonning ooŋli, Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning on üqinqi yilidin baxlap bügünki küngiqə, bu yigirmə üq yil Pərwərdigarning səzi manga kelip turoŋan wə mən tang səḥərdə ornumdin turup uni silərgə səzləp kəldim, lekin silər ḥeq kulak salmidinglar; [4] wə Pərwərdigar silərgə barlik ḥizmətkarliri boloŋan pəyoŋəmbərlərni əwətip kəlgən; U tang səḥərdə ornidin turup ularni əwətip kəlgən; lekin silər kulak salmay ḥeq anglimidinglar. [5] Ular: «Silər ḥərbiringlar yaman yolunglardin wə kilmixliringlarning rəzillikidin towa kilip yansanglar, Mən Pərwərdigar silərgə wə ata-bowiliringlaroŋa

23:40 Yər. 20:11
24:1 2Pad. 24:15; 2Tar. 36:10
24:7 Kan. 30:6; Yər. 30:22; 31:33; 32:38,39; Əz. 11:19; 36:26,27
24:8 Yər. 29:17
24:9 «Mən ularni yər yüzidiki barlik padixaḥliklaroŋa wəḥimə saloŋuqi bir obyekt boluxka, külpətkə qüxüxkə tapxurimən...» — baxka birhil tərjimisi: «Mən ularni ḥəryak-ḥəryaklaroŋa yər yüzidiki barlik padixaḥliklaroŋa ḥəydilixkə, balayi'apət qüxüxkə tapxurimən....»
24:9 Kan. 28:25,37; 1Pad. 9:7; 2Tar. 7:20; Yər. 15:4; 29:18; 34:17; 42:18
25:4 Yər. 7:13,25; 11:7,8,10; 13:10,11; 16:12; 17:23; 18:12; 19:15; 22:21

kədimdin tartip mənggügiqə təkdim kiloɣan zeminda turuwerisilər.. 6 Baxka ilahlaroɣa əgixip ularning kullukida bolup qokunmanglar; Meni kolliringlar yasioɣanlar bilən oɣəzəpləndürmənglar; Mən silərgə heq yamanlik kəltürməymən» — dəp jakarlioɣan.. 7 Lekin silər Manga kulak salmidinglar, Meni kolliringlar yasioɣanlar bilən oɣəzəpləndürüp əzünglaroɣa ziyan kəltürdünglar, — dəydu Pərwərdigar.

8 Xunga samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silər Mening səzlirimgə kulak salmioɣan boloɣaqka, 9 mana, Mən ximaldiki həmmə jəmətlərni wə Mening kulumni, yəni Babil padixahi Nebokadnəsarni qakirtimən, ularni bu zeminoɣa, uningda barlik turuwatkanlaroɣa həmdə ətraptiki həmmə əllərgə karxilixixka elip kelimən; Mən muxu zemindikilər wə ətraptiki əllərni pütünləy wəyran kilip, ularni tolimu wəhimilik kilimən həm ux-ux obyekti, daimlik bir harabilik kilimən;.. 10 Mən ulardin tamaxining sadasini, xad-huramlik sadasini, toyi boluwatkan yigit-kizining awazini, tügmən texining sadasini wə qiraoɣ nurini məhrum kilimən;.. 11 bu pütkül zemin wəyranə wə dəhxət saloɣuqi obyekt bolidu, wə bu əllər Babil padixahining yətmix yil kullukida bolidu..

12 Wə xundak boliduki, yətmix yil toxkanda, mən Babil padixahining wə uning elining bexioɣa, xundakla Kaldiylərning zemini üstigə əz kəbihlikini qüxürüp, uni mənggügə harabilik kilimən.. 13 Xuning bilən Mən xu zemin üstigə Mən uni əyibligən barlik səzlirimni, jümlidin bu kitabta yeziloɣanlarni, yəni Yərəmiyaning barlik əllərni əyibligən bexarətlirini qüxürimən. 14 Qünki kəp əllər həm uluoɣ padixahlar bu padixah həm kowmlirinimu kul kilidu; Mən ularning kiloɣan ixliri wə kolliri yasioɣanliri boyiqə ularni jazalaymən..

Həm Yəhuda həm əllərning Hudaning oɣəzipigə uqrixi tooɣruluk bir alamət kərünüx

15 Qünki Israilning Hudasi Pərwərdigar manga alamət kərünüxtə mundak dedi: — Mening kolumdiki oɣəzipimgə toloɣan kədəhni elip, Mən seni əwətkən barlik əllərgə iqküzgin;.. 16 ular iqidu, uyan-buyan iroɣanglaydu wə Mən ular arisioɣa əwətkən kiliq tüpəylidin sarang bolidu.

17 Xunga mən bu kədəhni Pərwərdigarning kolidin aldim wə Pərwərdigar meni əwətkən barlik əllərgə iqküzdüm, 18 — yəni Yerusalemoɣa, Yəhudaning xəhərlirigə, uning padixahlirioɣa wə əmir-xahzadilirigə, yəni ularni bügünki kündikidək bir harabə, wəhimə, ux-ux obyekti boluxka həm lənət səzliri boluxka kədəhni iqküzdüm;.. 19 Misir padixahi Pirəwngə, hizmətkarlirioɣa, əmir-xahzadilirioɣa həm həlkigə iqküzdüm;.. 20 barlik xaloɣut əllər, uz zeminidiki barlik padixahlar, Filistiylərning zeminidiki barlik padixahlar, Axkelondikilər, Gazadikilər, Əkrondikilərgə wə Axdodning kalduklirioɣa iqküzdüm;.. 21 Edomdikilər, Moabdikilər wə

25:5 2Pad. 17:13; Yər. 18:11; 35:15; Yun. 3:8
25:6 «kolliringlar yasioɣanlar...» — muxu səzlər yaki yasioɣan butlarni yaki yaman kilmixlirini kərsitidu.
25:9 Yər. 19:8
25:10 Yəx. 24:7; Yər. 7:34; 16:9; Əz. 26:13
25:11 «bu əllər...» — Yəhuda wə uning ətrapidiki barlik əllərni kərsitidu *(9-ayətni kərüng)*. «Babil padixahining yətmix yil kullukida bolux» tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
25:12 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yər. 29:10; Dan. 9:2
25:14 «bu padixah həm kowmlirinimu» — ibraniy tilida «ularnimu» deyilidu. Bizningqə bu «Babil padixahi həm kowmliri»ni kərsitidu.
25:14 Yər. 27:7
25:15 «Mening kolumdiki oɣəzipimgə toloɣan kədəhni elip, Mən seni əwətkən barlik əllərgə iqküzgin» — bu səzlərni Huda Yərəmiyaoɣa alamət kərünüxtə eytkan, dəp karaymiz.
25:15 Yər. 13:12
25:18 «bügünki kündikidək» — bu ibarə bəlkim bexarət əməlgə axuruloɣandin keyin koxuloɣan; bolmisa, baxka bir mənə: «bügünki künidimu bu ixlar boloɣili turdi» boluxi mumkin.
25:19 Yər. 46
25:20 «barlik xaloɣut əllər» — bəlkim Misirda turoɣan, Misirliklar bilən «arilixip kətkən» baxka millətlərni kərsitidu.
25:20 Yər. 47:4-7

Ammoniylar,
22 Turning barlıq padixahlıri
ḥəm Zidonning barlıq padixahlıri, dengiz
boyidiki barlıq padixahlar,
23 Dedandikilər,
Temadikilər, Buzdikilər wə qekə qaqlirini
qüxürüwətkən əllər,
24 Ərəbiyədiki barlıq
padixahlar wə qəl-bayawanda turuwatqan
xaloɣut əllərning barlıq padixahlıri,
25 Zim-
ridiki barlıq padixahlar, Elamdiki barlıq
padixahlar, Medialiklarning barlıq padix
ahlıri,
26 ximaldiki barlıq padixahlarɣa,
yiraqtiki bolsun, yeqindiki bolsun, bir-birləp
iqküzdum; jahandiki barlıq padixahlıklarɣa
iqküzdüm; ularning arqidin Xexaqning
padixahimu qədəḥni iqidu.
27 Andin
sən ularɣa: «Israilning Hudasi, samawi
qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar
mundaq dəydu: — Iqinglar, məst bolunglar,
qusunglar, Mən aranglarɣa əwətkən qiliq
tüpəylidin yiqilip qaytidin dəs turmanglar»
— degin.
28 Wə xundaq boliduki, ular qolungdin
elip iqixni rət qilsa, sən ularɣa: «Samawi
qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar
mundaq dəydu: — Silər qoqum iqisilər!»
— degin.
29 Qünki mana, Mən Өz namim
bilən ataloɣan xəḥər üstigə apət qüxürgili
turoɣan yərdə, silər jazalanmay qalamsilər?
Silər jazalanmay qalmaysilər; qünki Mən
yər yüzidə barlıq turuwatqanlarning üstigə
qiliqni qüxüxkə qaqirimən, — dəydu samawi
qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

30 Əmdi sən Yərəmiya, ularɣa muxu
bexarətning səzlirining ḥəmmisini
jakarlioɣin: —
Pərwərdigar yuqiridin xirdək ḥərkirəydu,
Өz muqəddəs turaloɣusidin U awazini
qoyuwetidu;
U Өzi turuwatqan jayi üstigə ḥərkirəydu;
U üzüm qəyligüqilər towlioɣandək yər yüzidə
barlıq turuwatqanlarni əyibləp towlaydu.
31 Sadasi yər yüzining qətlirigiqə yetidu;
Qünki Pərwərdigarning barlıq əllər bilən
dəwasi bar;
U ət igilirining ḥəmmisi üstigə ḥəküm
qiqiridu;
Rəzillərni bolsa, ularni qiliqqa tapxuridu;
— Pərwərdigar xundaq dəydu.
32 Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar mundaq dəydu: —
Mana, balayi'apət əldin əlgə ḥəmmisi üstigə
qiqip tarqilidu;
Yər yüzining qət-qətliridin dəḥxətlik buran-
qapqun qiqidu.
33 Pərwərdigar əltürgənlər yərning bir qeti-
din yənə bir qetigiqə yatidu; ularɣa matəm
tutulmaydu, ular bir yərgə yioqilmaydu, ḥeq
kömülməydu; ular yər yüzidə tezəktək yati-
du.
34 I baqquqilar, zarlanglar, nalə kətürünglar!
Topa-qang iqidə eoɣininglar, i pada yetəkqiliri!
Qünki qioɣin qilinix künliringlar yetip kəldi,
Mən silərni tarqitiwetimən;
Silər ərülgən esil qinidək parqə-parqə
qekilisilər.
35 Pada baqquqilirining baxpanaḥi,
Pada yetəkqilirining qaqar yoli yoqap ketidu.
36 Baqquqilarning azablıq pəryadi,
Pada yetəkqilirining zarlaxliri anglinidu;
Qünki Pərwərdigar ularning yaylaqlirini

25:21 Yər. 48; 49:1-22
25:22 «dengiz boyidiki barlıq padixahlar» — bəlkim Tur wə Zidon bilən munasiwətlik boloɣan, ularɣa bekinoɣan «ottura dengiz» boyidiki padixahlarni kərsitidu.
25:22 Yər. 47:4
25:23 Yər. 9:25; 49:8
25:24 Yər. 49:31
25:25 Yər. 49:34
25:26 «Xexaqning padixahi» — Babilning padixahini kərsitidu. Ibraniy tili elipbəsidə «Babil» *(Babilon)* degən səz, «Xexaq» degən səzning «tətür»isi; yəni, ibraniy tilida 2-ḥərp «b»ni ḥərplərni ahiridin sanioɣanda, 2-ḥərp *(«x»)* bilən almaxturoɣili bolidu. Barlıq baxqa ḥərplərni «tətür»isi bilən ohxax yolda almaxturoɣili bolidu.
–Nemixqa Babil *(Babilon)*ni kərsitix üqün muxu «xifirlıq» yol ixlitilidu? Xübḥisizki, xu künlərdə xu dəwrdiki əng küqlük məmlikətning «zawaloɣa yüzlinixi»ni kərsitix üqün bəzidə muxundaq «daritma gəp»ni ixlitix qolaylıq idi.
25:29 1Pet. 4:17
25:30 Yo. 3:16; Am. 1:2
25:33 «Pərwərdigar əltürgənlər yərning bir qetidin yənə bir qetigiqə yatidu...» — demisəkmu, bu bexarət Babil imperiyəsining Pars imperiyəsi təripidin bitqit kilinixidin ahirki zamanoɣa atlap, xu künlərdiki wəkələrni kərsitidu.
25:33 Yər. 16:4
25:34 «I baqquqilar,... i pada yetəkqiliri!...» — demisəkmu, «baqquqilar» wə «pada yetəkqiliri» muxu ayəttə əllərning ḥərhil yetəkqilirini kərsitidu.
25:34 Yəx. 65:12; Yər. 4:8; 6:26; 9:16; 12:3; 13:14,24; 18:17

wəyran kilay dəwatidu;
37 Pərwərdigarning dəhxətlik oqəzipi tüpəylidin,
Tinqlik kotanliri harabə bolidu.
38 Pərwərdigar Öz uwisini taxlap qikkan xirdəktur;
Əzgüqining wəhxiyliki tüpəylidin,
Wə Pərwərdigarning dəhxətlik oqəzipi tüpəylidin,
Ularning zemini wəyranə bolmay kalmaydu..

Yərəmiya «sahta pəyoqəmbər» dəp xikayət kilinidu

26 1 Yəhuda padixahi Yosiyaning ooli Yəhoakim təhtkə olturoqan məzgilning bexida xu səz Pərwərdigardin kelip mundak deyildi: —
2 Pərwərdigar mundak dəydu: — Sən Pərwərdigarning öyining hoylisida turup ibadət kilix üqün Pərwərdigarning öyigə kirgən Yəhudaning barlik xəhərliridikilərgə Mən sanga buyruoqan hərbir səzlərni jakarlioqin; əynən eytkin!.. 3 Ular bəlkim anglap koyar, hərbiri öz rəzil yolidin yanar; xundak kilsa, Mən kilmixlirining rəzilliki tüpəylidin bexioqa külpət qüxürməkqi boloqan niyitimdin yanimən.. 4 Sən uloqa mundak degin: — «Pərwərdigar mundak dəydu: — Manga kulak salmay, Mən silərning aldinglaroqa koyoqan Təwrat-kanunumda mangmisanglar, 5 Mən tang səhərdə ornumdin turup əwətkən hizmətkarlirim boloqan pəyoqəmbərlərning səzlirini anglimisanglar (silər uloqa heq kulak salmay kəlgənsilər!),.. 6 undakta, Mən Xiloḥni kandak kiloqan bolsam, əmdi bu öynimu xuningoqa ohxax kilimən, bu xəhərni yər yüzidiki barlik əllərgə lənət səzi kilimən»...
7 Xuning bilən kahinlar, pəyoqəmbərlər wə barlik həlk Yərəmiyaning bu səzlirini Pərwərdigarning öyidə jakarlioqanlikini anglidi.
8 Xundak boldiki, Yərəmiya barlik həlkkə Pərwərdigar uningoqa tapilioqan bu səzlərning həmmisini eytip bərgəndin keyin, kahinlar wə pəyoqəmbərlər wə barlik həlk uni tutuwelip: «Sən qokum ölüxüng kerək! 9 Sən nemixka Pərwərdigarning namida bexarət berip: «Bu öy Xiloḥdək bolidu, bu xəhər harabə, adəmzatsiz bolidu!» — deding?» — dedi.
Xuning bilən Pərwərdigarning öyidiki barlik həlk Yərəmiyaoqa dok kilip uni oriwelixti.
10 Yəhuda əmirliri bu ixlarni anglidi; ular padixahlik ordisidin qikip Pərwərdigarning öyigə kirdi, Pərwərdigarning öyidiki «Yengi dərwaza»da sotka olturdi. 11 Kahinlar wə pəyoqəmbərlər əmirlərgə wə həlkkə səzləp: «Bu adəm ölümgə layik, qünki silər öz kulakliringlar bilən anglioqandək u muxu xəhərni əyibləp bexarət bərdi» — dedi.
12 Andin Yərəmiya barlik əmirlərgə wə barlik həlkkə səzləp mundak dedi: — «Pərwərdigar meni bu öyni əyibləp, bu xəhərni əyibləp, silər anglioqan bu barlik səzlər bilən bexarət berixkə əwətkən. 13 Ḥazir yolliringlarni wə kilmixinglarni tüzitinglar, Pərwərdigar Hudayinglarning awazini anglanglar! Xundak boloqanda, Pərwərdigar silərgə jakarlioqan külpəttin yanidu.. 14 Lekin mən bolsam, mana, kolliringlardimən; manga kəzünglərgə nemə yahxi wə durus kərülsə xundak kilinglar; 15 pəkət xuni bilip koyunglarki, meni öltürüwətsənglar

25:38 «əzgüqining wəhxiyliki» — yaki «əzgüqining kiliqi».
26:2 «Sən Pərwərdigarning öyining hoylisida turup ... Yəhudaning barlik xəhərliridikilərgə Mən sanga buyruoqan hərbir səzlərni jakarlioqin; əynən eytkin! » — 26-babtiki hatirilər wə bexarət bəlkim 7-babtimu hatirilənqan, ibadəthana iqidə boloqan wakəning təkrarlinixi boluxi mumkin. 3-6-ayətlər Yərəmiyaning xu qaoqda ibadəthanida bərgən bexaritining yəküni. Muxu yərdiki təkrarlinixning məksiti bolsa, həlkning bexarətkə boloqan inkasini təkitləx üqündur.
26:3 Yər. 18:8
26:5 Yər. 7:13,25; 11:7; 25:3
26:6 «Mən Xiloḥni kandak kiloqan bolsam, əmdi bu öynimu xuningoqa ohxax kilimən» — Pərwərdigarning ibadət qediri əsli «Xiloḥ» degən xəhərdə tikilgən. Israilning Hudaoqa boloqan wapasizliki tüpəylidin u wəyran kilinip, Hudaning «əhdə sanduki» düxmən təripidin u yərdin bulap ketilixi bilən Xiloḥ «Hudaning xan-xəripi uningdin yokap kətkən jay» dəp ataloqan *(«1Sam.» 4-babni kərüng)*.
26:6 1Sam. 4:12; Zəb. 78:60; Yər. 7:12,14
26:13 Yər. 7:3

gunahsiz qanning jazasini əz bexinglaroŋa, bu xəhərgə wə uningda turuwatqanlarning bexioŋa qüxürisilər; qünki deginim həq, Pərwərdigar həqiqətən bu sözlərning həmmisini qulaqliringlaroŋa deyixkə meni əwətkən».

16 Əmirlər wə barliq həlq kahinlaroŋa wə pəyoŋəmbərlərgə: «Bu adəm əlümgə layiq əməs; qünki u Pərwərdigar Hudayimizning namida bizgə sözlidi» — dedi. 17 Andin zemindiki bəzi aqsaqallar ornidin turup həlq kengixigə mundaq dedi: —

18 «Morəxətlik Mikah Yəhuda padixahi Həzəkiyaning künliridə barliq Yəhuda həlqigə bexarət berip: —

«Samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaq dəydu: —

Zion teoŋi etizdək aoŋdurulidu,

Yerusalem dəng-təpilər bolup qalidu,

«Əy jaylaxqan taoŋ» bolsa,

Ormanliqning otturisidiki yuqiri jaylarla bolidu, halas» — degənidi.

19 Yəhuda padixahi Həzəkiya wə barliq Yəhuda həlqi Mikahni əlümgə məhkum qiloŋanmu? Həzəkiya Pərwərdigardin qorqup, Pərwərdigardin ətüngən əməsmu? Wə Pərwərdigar ularoŋa qilmaqqi bolup jakarlioŋan külpəttin yanoŋan əməsmu? Biz bu yoldin yanmisaq əz jenimiz üstigə zor bir külpətni qüxürgən bolmamdimiz?».

20 (Pərwərdigarning namida Yərəmiyaning barliq degənliridək bu xəhərni wə bu zemanni əyibləp bexarət bərgən, Kiriat-Yearimlik Xəmayaning ooŋli Uriya isimlik yənə bir adəm bar idi. 21 Padixah Yəhoakim wə barliq palwanliri, barliq əmirliri uning sözlirini angliоŋanda, padixah uni əltürüxkə intilgən; lekin Uriya buni angliоŋanda qorqup, Misiroŋa qaqti. 22 Lekin Yəhoakim qaparmənlərni, yəni Akborning ooŋli Əlnatan wə baxqilarni Misiroŋa əwətkən; 23 ular Uriyani Misirdin elip qiqip padixah Yəhoakimning aldioŋa aparoŋan; u uni qiliqlap, jəsitini puqralarning gərlükigə taxliwətkən.). 24 — Halbuki, xu qaoŋda Xafanning ooŋli Ahikam ularning Yərəmiyani əlümgə məhkum qilip həlqning qolioŋa tapxurmasliqi üqün, uni qollidi.

Yərəmiya həlqni Babiloŋa təslim boluxqa dəwət qilidu

27 1 Yəhuda padixahi Yosiyaning ooŋli Zədəkiyaning təhtkə olturoŋan dəsləpki məzgilidə, xu söz Yərəmiyaoŋa Pərwərdigardin kelip mundaq deyildi: —

2 Pərwərdigar manga mundaq dedi: — Asarətlər wə boyunturuqlarni yasap əz boynungoŋa sal;. 3 bu boyunturuqlarni Edomning padixahioŋa, Moabning padixahioŋa, Ammoniylarning padixahioŋa, Turning padixahioŋa wə Zidonning padixahioŋa Yerusalemoŋa, Yəhuda padixahining aldioŋa kəlgən ularning əz əlqilirining qoli arqilik əwətkin;. 4 hərbirini

26:18 «Morəxətlik Mikah» — Mikah pəyoŋəmbərning yurti «Morəxət» idi *(«Mik.» 1:1)*. **««Əy jaylaxqan taoŋ» bolsa, ..»** — Mikah «muqəddəs əy» yaki «ibadəthana» deməydu — ularning gunahliri tüpəylidin u pəqət addiy bir «əy» bolup qaloŋan.

–Bu bexarət Həzəkiya padixahni bəlkim qongqur təsirlәndürgən. 100 yildin keyin bu aqsaqallar bexarətning Həzəkiyaoŋa boloŋan təsirini tiloŋa elip, padixahi Yəhoakimoŋa təsir yətküzməkqi bolup, bexarətni nəqil kəltüridu. **««Əy jaylaxqan taoŋ» bolsa, ormanliqning otturisidiki yuqiri jaylarla bolidu»** — «Mik.» 3:12. «Yuqiri jaylar» degini kinayilik, həjwiy gəptur. Qünki Yəhudadikilər hərdaim «yuqiri jaylar»da buthanilarni selip xu yərlərdə butlaroŋa qoqunoŋan. Lekin xu qaoŋlarda Yerusalem butqa qoqunoŋan jaydək «haram» bolup qalidu, həmdə ormanliqning kixilərning kəzigə azpaz qelikidioŋan bir qismidin ibarət bolidu, halas!

26:18 Mik. 1:1; 3:12

26:23 «ular Uriyani Misirdin elip qiqip padixah Yəhoakimning aldioŋa aparoŋan; u uni qiliqlap, jəsitini puqralarning gərlükigə taxliwətkən» — bu wəqə bəlkim Yərəmiyaning sözliridin keyin yüz bərgən. Lekin uning təpsilatlirini muxu yərdə *(20-23-ayəttiki tirnaq iqigə)* kirgüzüxtiki məqsət, Yərəmiya uqrioŋan həwp-hətərni kərünərlik qilip kərsitixtin ibarət.

27:1 «Yəhuda padixahi Yosiyaning ooŋli Zədəkiya...» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu ayəttə «Zədəkiya»ning ornida «Yəhoakim» deyilidu. Xübhisizki, «Zədəkiya» toоŋridur *(3-ayətni kərüng)*. Bu babtiki wəqələr bəlkim Zədəkiyaning tətinqi yilida yüz bərgən.

27:2 Yər. 28:10

27:3 «bu boyunturuqlarni Edom..., Moab.. , Ammoniylar.., Turning padixahioŋa wə Zidonning padixahioŋa Yerusalemoŋa, Yəhuda padixahining aldioŋa kəlgən ularning əz əlqilirining qoli arqilik əwətkin» — tarihtin ispat barki, bu əlqilərning Yerusalemoŋa kelixtiki

əz hojayinliriоға xundak bir həwərni yətküzüxkə buyruоған: —
Samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Əz hojayinliringlaroға mundak dənglar: — [5] Mən zemin wə zemin yüzidə turuwatқan adəmlər wə һaywanlarni zor қudritim wə sozuloған bilikim bilən yaratқanmən; wə kim kəzümgə layik kərünsə, bularni xularoға təқdim қilimən.. [6] Һazir Mən bu zeminlarning һəmmisini Babil padixaһi, Mening қulum boloған Nebokadnəsarning қoliоға tapxurdum; һətta daladiki һaywanlarnimu uning қullukida boluxқa təқdim қildim..
[7] Barlik əllər uning, ooғlining һəm nəwrisining қullukida bolidu; andin əz zeminining wақti-saiti toxқanda, kəp əllər wə uluоғ padixaһlar unimu қullukқa salidu. [8] Xundak boliduki, қaysi əl yaki padixaһlik Babil padixaһi Nebokadnəsarning қullukida boluxni, yəni boynini Babil padixaһining boyunturuki astioға қoyuxni rət қilsa, Mən xu əlni Nebokadnəsarning қoli arқilik yoқatkuzoғuqə қiliq, kəһətqilik wə waba bilən jazalaymən, — dəydu Pərwərdigar. [9] — Silər bolsanglar, «Babil padixaһining қullukida һeq bolmaysilər» degən pəyoғəmbərliringlaroға, palқiliringlaroға, qüx kərgüqiliringlaroға, rəm aqkuqiliringlaroға yaki jadugərliringlaroға қulak salmanglar;.. [10] qünki ular silərgə yaloғanqilik қilip bexarət beridu; gəplirigə kirsənglar, silərni əz yurtunglardin sürgün қilidu; qünki Əzüm silərni yurtunglardin һəydəymən, silər nabut bolisilər. [11] Lekin қaysi əl boynini Babil padixaһining boyunturuki astioға қoyup қullukioға kirsə, xu əlni əz yurtida turoғuzimən, ular uningda terikqilik қilip yaxaydu.
[12] — Mən Yəһuda padixaһi Zədəkiyaoғimu xu sözlər boyiqə mundak dedim: «Boynunglarni Babil padixaһining boyunturuki astioға қoyup uning wə uning һəlқining қullukida bolsanglar, һayat қalisilər. [13] Əmdi nemixқa Pərwərdigarning Babil padixaһining қullukioға boysunmioған һərқaysi əllər tooғrisida deginidək, sən wə һəlқing қiliq, kəһətqilik wə waba bilən əlməkqi bolisilər? [14] Pəyoғəmbərlərning: «Babilning қullukida bolmaysilər» degən sözlirigə қulak salmanglar; qünki ular silərgə yaloғanqiliқtin bexarət қilidu.. [15] Mən ularni əwətkən əməs, — dəydu Pərwərdigar, — lekin ular Mening namimda yaloғandin bexarət beridu; bu sözlərning akiwiti xuki, Mən silərni yurtunglardin һəydiwetimən, xuningdək nabut bolisilər; silər wə silərgə bexarət bərgən pəyoғəmbərlər nabut bolisilər».
[16] Andin Mən kaһinlaroға wə bu barlik һəlққə mundak dedim: — Pərwərdigar mundak dəydu: — Silərgə bexarət beridioған pəyoғəmbərlərning: «Mana, Pərwərdigarning əyidiki қimmətlik қaqa-қuqilar pat arida Babildin қayturulidu» degən sözlirigə қulak salmanglar; qünki ular silərgə yaloғanqiliқtin bexarət қilidu.. [17] Ularoға қulak salmanglar; Babil padixaһining қullukida bolsanglar, һayat қalisilər; bu xəһər nemixқa wəyran bolsun? [18] Əgər bular һəқikətən pəyoғəmbərlər bolsa һəm Pərwərdigarning sözi ularda bolsa, ular һazir Pərwərdigarning əyidə, Yəһuda padixaһining ordisida wə Yerusalemning əzidə қaloған қimmətlik қaqa-қuqilar Babiloға elip ketilmisun dəp samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigaroға dua-tilawət қilsun!
[19] Qünki samawi қoxunlarning Sərdari boloған Pərwərdigar ikki mis tüwrük, mis «dengiz», das һarwiliri wə bu xəһərdə қaloған қimmətlik қaqa-қuqilar tooғruluk mundak dəydu: —. [20] (bularni bolsa Babil

məқsiti Zədəkiyani Edom, Moab, Ammon, Tur wə Zidon padixaһlirining Babil imperiyəsigə kətürməkqi boloған isyanoға ittipakdax қilixtin ibarət.
27:5 Dan. 4:14,22
27:6 Yər. 25:9
27:9 «qüx kərgüqiliringlar» — yaki «qüx ərügüqiliringlar».
27:14 Yər. 14:14; 23:21; 29:8
27:16 Yər. 28:3
27:19 «mis dengiz» — ibadəthanida kaһinlar yuyunidioған, mistin yasaloған qong bir kəlqək das.
–«Das һarwiliri» *(yaki «das təglikliri»)* «dengiz»din kiqikrək boloған daslarni yətkəxkə ixlitidioған qakliқ təgliktur.

padixaḥi Nebokadnəsar Yəhoakimning ooɣli Yəhuda padixaḥi Yəkoniyaḥni Yəhudadiki wə Yerusalemdiki barlik esilzad-əmirlər bilən təng Yerusalemdin Babiloɣa sürgün kiloɣanda u elip kətmigənidi). 21 Bərhək, Israilning Hudasi Pərwərdigarning əyidə, Yəhuda padixaḥining ordisida wə Yerusalemda kaloɣan kimmətlik kaqa-kuqilar tooɣruluk samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — 22 ularmu Babiloɣa elip ketilidu; ular Mən ulardin kaytidin həwər alidioɣan küngiqə xu yərdə turidu, — dəydu Pərwərdigar: — xu wakit kəlgəndə, Mən ularni elip bu yərgə kayturup berimən.

Sahta pəyoɣəmbərning Yərəmiyaoɣa karxi qikixi

28 1 Xu yilda, Yəhuda padixaḥi Zəkəriya təhtkə olturoɣan dəsləpki məzgildə, yəni tətinqi yili, bəxinqi ayda, Azzurning ooɣli, Gibeon xəḥiridiki Hananiya pəyoɣəmbər, kaḥinlar wə barlik halayik aldida Pərwərdigarning əyidə manga: —

2 Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — «Mən Babil padixaḥining boyunturukini sunduru wəttim! 3 Babil padixaḥi Nebokadnəsar muxu yərdin epkətkən, Babiloɣa aparoɣan, Pərwərdigarning əyidiki kaqa-kuqilarning ḥəmmisini bolsa, ikki yil ətməyla Mən muxu yərgə kayturup epkelimən; 4 wə Mən Yəhuda padixaḥi, Yəhoakimning ooɣli Yəkoniyaḥni Yəhudadin Babiloɣa sürgün kilinoɣanlarning ḥəmmisi bilən təng muxu yərgə kayturup berimən, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən Babil padixaḥining boyunturukini sunduruwetimən!» — dedi.

5 Andin Yərəmiya pəyoɣəmbər kaḥinlar wə Pərwərdigarning əyidə turoɣan barlik halayik aldida Hananiya pəyoɣəmbərgə səz kildi. 6 Yərəmiya pəyoɣəmbər mundak dedi: «Amin! Pərwərdigar xundak kilsun! Pərwərdigar sening bexarət bərgən səzliringni əməlgə axursunki, U Özining əyidiki kaqa-kuqilar wə Yəhudadin Babiloɣa sürgün kilinoɣanlarning ḥəmmisini muxu yərgə kaytursun! 7 Lekin əz kulikingoɣa wə barlik həlkning kulikioɣa selip koyulidioɣan mening bu səzümni angla! 8 — Mening wə seningdin burun, kədimdin tartip boloɣan pəyoɣəmbərlərmu nuroɣun padixaḥlikiar wə uluo dələtlər tooɣruluk, urux, apət wə wabalar tooɣruluk bexarət berip kəlgən; 9 tinqlikawatlik tooɣruluk bexarət bərgən pəyoɣəmbər bolsa, xu pəyoɣəmbərning səzi əməlgə axuruloɣanda, u ḥakikətən Pərwərdigar əwətkən pəyoɣəmbər dəp tonuloɣandur!».

10 Andin Hananiya pəyoɣəmbər Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturukni elip uni sunduruwətti. 11 Hananiya həlk aldida səz kilip: «Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən xuningoɣa ohxax, ikki yil ətməyla Babil padixaḥi Nebokadnəsarning boyunturukini barlik əllərning boynidin elip sunduruwetimən!» — dedi.

Xuning bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər qikip kətti.

12 Hananiya pəyoɣəmbər Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturukni elip uni sunduruwətkəndin bir'az keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundak degəndə: —

13 Baroɣin, Hananiyaoɣa mundak degin: — Pərwərdigar mundak dəydu: — «Sən yaoɣaqtin yasaloɣan boyunturukni sunduroɣining bilən, lekin uning ornioɣa təmürdin boloɣan boyunturukni selip koydung! 14 Qünki samawi koxunlarning

«1Pad.» 7-babni kərüng.

27:20 2Pad. 24:14,15

27:22 «Men ulardin kaytidin həwər alidioɣan küni» — ibraniy tilida «Mən ularni yoklaydioɣan küni».

27:22 2Pad. 25:13; 2Tar. 36:18,22; Yər. 29:10

28:2 «Mən Babil padixaḥining boyunturukini sunduruwəttim!» — xübhisizki, bu sahta pəyoɣəmbərning səzi Yərəmiya 27-babta «Nebokadnəsarning buyunturukini kobul kilixinglar kerək» wə «Pərwərdigarning əyidə kaloɣan kaqa-kuqilarmu epketilidu» degən bexarətni inkar kilixtin ibarət.

28:3 Yər. 27:16

28:10 «Yərəmiya pəyoɣəmbərning boynidiki boyunturuk» — 27:2ni kərüng.

Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Mən xuningoŋa bu barliķ əllərning boynioŋa təmürdin yasaloŋan boyunturuķni salimənki, ular Babil padixaḥi Neboķadnəsarning ķulluķida bolidu; bərḥək, ular uning ķulluķida bolidu; Mən uningoŋa ḥətta daladiki ḥaywanlarnimu təķdim ķiloŋanmən».

15 Andin Yərəmiya pəyoŋəmbər Ḥananiya pəyoŋəmbərgə: «Ķulaķ sal, Ḥananiya! Pərwərdigar seni əwətkən əməs! Sən bu həlķni yaloŋanqiliķķa ixəndürgənsən! 16 Xunga Pərwərdigar mundaķ dəydu: Mana, Mən seni yər yüzidin əwətiwetimən! Sən dəl muxu yilda əlisən, qünki sən adəmlərni Pərwərdigaroŋa asiylik ķilixķa dəwət ķiloŋansən».

17 Ḥananiya pəyoŋəmbər dəl xu yili yəttinqi ayda əldi.

Yərəmiya sürgün ķilinoŋanlaroŋa yazoŋan hət

29 1 Yərəmiyaning Yerusalemdin sürgün boloŋanlar arisidiki ḥayat ķaloŋan aķsaķallaroŋa, kaḥinlaroŋa, pəyoŋəmbərlərgə wə Neboķadnəsar əsir ķilip Babiloŋa elip kətkən barliķ həlķķə Yerusalemdin yollioŋan heti: —

2 (hət padixaḥ Yəkoniyaḥ, hanix, wəzirlər, Yəḥuda wə Yerusalemdiki xaḥzadə-əmirlər wə ḥünərwənlər Yerusalemdin kətkəndin keyin,

3 Xafanning ooŋli Əlasaḥning wə Ḥilķiyaning ooŋli Gəmariyaning ķoli bilən yollanoŋan — Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya bu kixilərni Babil padixaḥi Neboķadnəsarning aldioŋa yollioŋan). Yollioŋan hət mundaķ: —

4 Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi Yerusalemdin Babiloŋa sürgüngə əwətkənlərning ḥəmmisigə mundaķ dəydu: —

5 Əylərni ķurunglar, ularda turunglar; baoŋlarni bərpa ķilinglar, ularning mewisini yənglar; 6 əylininglar, ooŋul-ķizlik bolunglar; ooŋulliringlar üqün ķizlarni elip beringlar, ķizliringlarni ərlərgə yatlik ķilinglar; ularmu ooŋul-ķizlik bolsun; xu yərdə kəpiyinglarki, aziyip kətmənglar;

7 Mən silərni sürgüngə əwətkən xəḥərning tinq-awatlikini izdənglar, uning üqün Pərwərdigaroŋa dua ķilinglar; qünki uning tinq-awatliķi bolsa, silərmu tinq-awat bolisilər.

8 Qünki samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaķ dəydu: — Aranglardiki pəyoŋəmbərlər wə silərning palqiliringlar silərni aldap ķoymisun; silər ularoŋa kərgüzgən qüxlərgə ķulaķ salmanglar;

9 qünki ular Mening namimda yaloŋandin bexarət beridu; Mən ularni əwətkən əməsmən, — dəydu Pərwərdigar.

10 Qünki Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Babiloŋa bekitilgən yətmix yil toxķanda, Mən silərning yeninglaroŋa kelip silərgə iltipat kərsitimənki, silərni muxu yurtķa ķayturuxum bilən silərgə ķiloŋan xapaətlik wədəmni ada ķilimən;

11 Qünki Əzümning silər tooŋruluķ pilanlirimni, apət elip kelidioŋan əməs, tinq-awatlik elip kelidioŋan, ahirda silərgə ümidwar keləqəkni ata ķilidioŋan pilanlirimni obdan bilimən, — dəydu Pərwərdigar. 12 Xuning bilən ilər Manga nida ķilip, yenimoŋa kelip Manga dua ķilisilər wə Mən silərni anglaymən.

13 Silər Meni izdəysilər wə Meni tapisilər, qünki silər pütün ķəlbinglar bilən Manga intilidioŋan bolisilər.

14 Mən Əzümni silərgə tapķuzimən,

28:14 Yər. 27:6

28:16 «seni yər yüzidin əwətiwetimən» — Huda bu sahta pəyoŋəmbərni əslidə «əwətkən əməs» lekin ḥazir U uni «ələümgə əwətidu»!

28:16 Ķan. 13:6; Yər. 29:32

29:2 2Pad. 24:12

29:6 «ooŋul-ķizlik bolunglar» — ibraniy tilida «ooŋul-ķizlarni tuoŋdurunglar».

29:8 «silər ularoŋa kərgüzgən qüxlərgə ķulaķ salmanglar» — helķning palqilaroŋa «Biz tooŋruluķ bir qüx kərüp bərsingiz» degən təlipi intayin külkilik, xu qaoŋdiki həlķ ḥəķiķətən xu dərijidə nadanlixip kətkən bolsa kerək.

29:8 Yər. 14:14; 23:31; 27:15

29:10 «Babiloŋa bekitilgən yətmix yil toxķanda, Mən silərning yeninglaroŋa kelip silərgə iltipat kərsitimənki...» — bu «yətmix yil» tooŋrisida «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.

29:10 2Tar. 36:22; Əzra 1:1; Yər. 25:12; Dan. 9:2

29:12 Dan. 9

29:13 «Silər Meni izdəysilər wə Meni tapisilər, qünki

— dəydu Pərwərdigar — wə Mən silərni sürgünlüktin qayturup əsligə kəltürimən, Mən silərni ḥəydiwətkən barlıq əllərdin wə ḥəydiwətkən barlıq jaylardin yioƣimən, — dəydu Pərwərdigar, — Mən silərni elip, əsli sürgün qilip ayrioƣan yurtqa qayturimən.
15 Silər: «Pərwərdigar bizgə Babilda pəyoƣəmbərlərni tiklidi» desənglar,
16 əmdi Pərwərdigar Dawutning təhtigə olturoƣan padixaḥ wə bu xəḥərdə turuwatqan barlıq həlq, yəni silər bilən billə sürgün qilinmioƣan qerindaxliringlar tooƣruluq xuni dəydu: —
17 Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən ularni azablaydioƣan qiliq, kəḥətqilik wə waba əwətimən; xuning bilən ularni huddi sesioƣan, yegili bolmaydioƣan naqar ənjürlərdək qilimən;
18 ularni qiliq, kəḥətqilik wə waba bilən qooƣlaymən, ularni yər yüzidiki barlıq padixaḥliqlaroƣa ḥəydəp apirimən; ularni xu əllərgə wəḥimə, lənət, dəḥxət, ux-ux qilinidioƣan wə rəswa qilinidioƣan obyekt qilimən.
19 qünki Mən tang səḥərdə ornumdin turup, hizmətkarlirim boloƣan pəyoƣəmbərlərni əwətip səzlirimni ularoƣa eytqinim bilən, ular quluq salmioƣan; silər sürgün boloƣanlarmu ḥeq quluq salmioƣansilər, — dəydu Pərwərdigar.
20 Lekin i silər sürgün boloƣanlar, Mən Yerusalemdin Babiloƣa əwətkənlər, Pərwərdigarning səzini anglanglar: —
21 Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mening namimda silərgə yaloƣandin bexarət beridioƣan Kolayaning ooƣli Aḥab tooƣruluq wə Maaseyaḥning ooƣli Zədəkiya tooƣruluq mundaq dəydu: — Mana, Mən ularni Babil padixaḥi Nebokadnəsarning qolioƣa tapxurimən, u ularni kəz aldinglarda əlümgə məḥküm qilidu;
22 xuning bilən ular misal qilinip Babilda turoƣan Yəḥudadiki barlıq sürgün qilinoƣanlarning aoƣzida: «Pərwərdigar seni Babil padixaḥi Nebokadnəsar otta kawab qiloƣan Zədəkiya wə Aḥabdək qilsun!» degən lənət səzi bolidu;
23 qünki ular Israil iqidə iplaslıq qiloƣan, qoxnilarning ayalliri bilən zina qiloƣan wə Mening namimda yaloƣan səzlərni, Mən ularoƣa ḥeq tapilmioƣan səzlərni qiloƣan; Mən bularni Bilgüqi wə guwaḥ Boloƣuqidurmən, — dəydu Pərwərdigar.

Xemaya Babildin Yərəmiya tooƣruluq yazoƣan hət
Yərəmiya pəyoƣəmbərning yolliƣan jawab heti
Hudaning buning tooƣruluq Yərəmiyaoƣa eytqan səzi

24 «Sən Yərəmiya Nəḥələmlik Xemayaoƣa mundaq degin: —
25 Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Qünki sən əz namingda Yerusalemdiki barlıq həlqqə, kaḥin boloƣan Maaseyaḥning ooƣli Zəfaniyaoƣa wə barlıq kaḥinlaroƣa hətlər yolliƣining tüpəylidin, —
26 (sən Zəfaniyaoƣa mundaq yazoƣan: «Pərwərdigar seni kaḥin Yəḥoyadaning orniƣa kaḥin tikligən əməsmu? U seni Pərwərdigarning əyidə xuningoƣa nazarətqi qiloƣanki, bexarət beridioƣan pəyoƣəmbər boluwaloƣan ḥərbir təlwini besix üqün puti wə boyniƣa taqaq selixing kerək.
27 Əmdi sən nemixqa silərgə əzini pəyoƣəmbər qiliwaloƣan Anatotluq Yərəmiyani əyiblim iding?
28 Qünki u ḥətta Babilda turuwatqan bizlərgimu: «Xu yərdə boloƣan waqtinglar uzun bolidu; xunga əylərni selinglar, ularda

---

silər pütün qəlbinglar bilən Manga intilidioƣan bolisilər» — yaki «Silər pütün qəlbinglar bilən Meni izdəydioƣan bolsanglar, silər Meni izdəp tapisilər».
29:14 Yər. 23:3
29:15 «Pərwərdigar bizgə Babilda pəyoƣəmbərlərni tiklidi» desənglar...» — bu ayəttiki «pəyoƣəmbərlər» xübḥisizki, yaloƣan ümidlərni qozoƣaydioƣan sahta pəyoƣəmbərlərni kərsitidu. Muxu bexarəttin kəp ətməy, Daniyal ḥəm Əzakiyal degən ḥəqiqiy pəyoƣəmbərlər Babilda bexarət qilixqa baxlidi.
29:17 Yər. 24:8,10
29:18 Qan. 28:25,37; Yər. 15:4; 24:9,10

29:26 «U seni ... nazarətqi qiloƣanki, bexarət beridioƣan pəyoƣəmbər boluwaloƣan ḥərbir təlwini besix üqün puti wə boyniƣa taqaq selixing kerək» — oqurmənlər baxqa hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi tərjimimizningkidək bolidu.
29:26 Yər. 20:1, 2, 3

turunglar, baoŋlarni bərpa kilinglar, ularning mewisini yənglar» dəp hət yollidi!») [29] — Zəfaniya muxu hətni Yərəmiya pəyoŋəmbər aldida okudi.

[30] Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa kelip mundak degəndə: —

[31] Barlik sürgün boloŋanlaroŋa hət yollap mundak degin: — Pərwərdigar Nəhəlamlik Xəmaya tooŋruluk munak dəydu: Qünki Mən uni əwətmigən bolsammu, Xemayaning silərgə bexarət berip, silərni yaloŋanqilikka ixəndürgənliki tüpəylidin,

[32] Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Nəhəlamlik Xemayani nəsli bilən billə jazalaymən; muxu həlk arisida uning heqkandak nəsli tepilmaydu; u Mən Əz həlkim üqün kilmakqi boloŋan yahxilikni heq kərməydu, — dəydu Pərwərdigar: — qünki u adəmlərni Manga asiylikka kutratti.

Hudaning həlkigə təsəlli, rioŋbət wə ümid berix üqün Yərəmiyaning kitab yezixi

30 [1] Pərwərdigardin Yərəmiyaoŋa kəlgən səz: —

[2] Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən sanga hazir dəydioŋan muxu barlik səzlirimni yazmioŋa yazoŋin; [3] Qünki mana, xundak künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən həlkim Israil həm Yəhudani sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürimən, ularni ata-bowilirioŋa təkdim kiloŋan zeminoŋa kayturimən, ular uningoŋa igə bolidu.

[4] Pərwərdigarning Israil tooŋruluk wə Yəhuda tooŋruluk degən səzliri təwəndikidək: —

[5] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —

Anglitilidu alakzadilik həm korkunqlukning awazi,

Bolsun nədə aman-tinqlik!

[6] Soranglar, xuni kərüp bekinglarki, ər bala tuoŋamdu? Mən nemixka əmdi toloŋakka qüxkən ayaldək hərbir ər kixining qatirikini koli bilən tutkanlikini kərimən? Nemixka yüzliri tatirip kətkəndu? [7] AYuhay, xu küni dəhxətliktur! Uningoŋa heqkandak kün ohximaydu; u Yakupning azab-okubət künidur; lekin u uningdin kutkuzulidu. [8] Xu künidə əməlgə axuruliduki, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, — Mən uning boyunturukini boynungdin elip sunduruwetimən, asarətliringni buzup taxlaymən, yat adəmlər uni ikkinqi kullukka qüxürməydu. [9] Xuning ornida ular Pərwərdigar Hudasining həmdə Mən ular üqün kaytidin tikləydioŋan Dawut padixahining kullukida bolidu.

[10] Əmdi sən, i kulum Yakup, korkma, — dəydu Pərwərdigar; — alakzadə bolma, i Israil; qünki mana, Mən seni yirak yərlərdin, sening nəslingni sürgün boloŋan zemindin kutkuzimən; Yakup kaytip kelidu, aram tepip azadə turidu wə heqkim uni korkutmaydu.

[11] Qünki Mən seni kutkuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən seni tarkitiwətkən əllərning həmmisini

---

29:31 Yər. 28:15

29:32 Yər. 28:16

30:1 «Pərwərdigardin Yərəmiyaoŋa kəlgən səz..» — okurmənlərning esidə barki, Pərwərdigar Yərəmiyaoŋa «Yulux, səküx, halak kilix wə ərüx» həm «kurux wə terip əstürüx»ni jakarlaxka qakiroŋan *(1:10)*. U «yulux, səküx, halak kilix wə ərüx» tooŋruluk bexarətlər *(30-33-bablar)* berilidu.

30:2 «Mən sanga hazir dəydioŋan muxu barlik səzlirimni yazmioŋa yazoŋin» — «muxu barlik səzlirim» bəlkim 30-31-bablarda kərülidu. Səzlər bəlkim qüx arkilik Yərəmiyaoŋa tapxuruloŋan *(31:26ni kərüng)*. Ular əsli ayrim oram kitabqə boluxi kerək idi.

30:6 Yər. 4:31; 6:24

30:7 «u Yakupning azab-okubət künidur» — «Yakup» muxu yərdə Yakupning əwladliri boloŋan Israil həlkini kərsitidu, əlwəttə. Bexarət Babildin kayturuluxini kərsətkini bilən, «Yakupning azab-okubət küni»ning toluk əməlgə axuruluxi ahirki zamanda bolsa kerək.

30:7 Yo. 2:11; Zəf. 1:15

30:8 «Mən uning boyunturukini boynungdin elip sunduruwetimən» — «uning boyunturukini» degini muxu yərdə awwal Nebokadnəsarning kullukini, həmdə ahirki zamandiki Babil padixahi «dəjjal»ning kullukinimu kərsitidu.

30:9 «Mən ular üqün kaytidin tikləydioŋan Dawut padixahi...» — «Dawut padixahi» xübhisizki, Dawutning əzidin uluoŋ boloŋan əwladi Kutkuzoŋuqi-Məsihni kərsitidu.

30:9 Əz. 34:23,24; 37:24; Hox. 3:5

30:10 Yəx. 41:13; 43:5; 44:1; Yər. 46:28

tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəkət üstüngdin həküm qikirip tərbiyə-sawak berimən; seni jazalimay koyup koymaymən.

Pərwərdigar Yəhudaning yarisini sakaytidu

12 Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: Sening zedəng dawalioqusiz, sening yarang bolsa intayin eoqirdur. 13 Sening dəwayingni soraydioqan həqkim yok, yarangni tangoquqi yoktur, sanga xipalik dorilar yoktur; 14 sening barlik axniliring seni untuoqan; ular sening halingni həq sorimaydu. Qünki Mən seni düxməndək zərb bilən uroqanmən, rəhimsiz bir zalimdək sanga sawak bolsun dəp uroqanmən; qünki sening kəbihliking həddi-hesabsiz, gunahliring həddidin ziyadə boloqan. 15 Nemixka zedəng tüpəylidin, dərdəliming dawalioqusiz boloqanliki tüpəylidin pəryad kətürisən? Kəbihlikingning həddi-hesabsiz boloqanlikidin, gunahliring həddidin ziyadə boloqanlikidin, Mən xularni sanga kiloqanmən.

16 Lekin seni yutuwaloqanlarning həmmisi yutuwelinidu; sening barlik küxəndiliring bolsa sürgün bolidu; seni bulioqanlarning həmmisi bulang-talang kilinidu; seni ow kiloqanlarning həmmisini owlinidioqan ki limən. 17 Qünki Mən sanga tengik tengip koyimən wə yariliringni sakaytimən — dəydu Pərwərdigar; — qünki ular seni: «Olerib-biqarə, həqkim halini sorimaydioqan Zion dəl muxudur» dəp hakarətligən.

Pərwərdigar Israil wə Yəhudani əsligə kəltüridu

18 Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mən Yakupning qedirlirini sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürimən,
Uning turaloquliri üstigə rəhim kilimən;
Xəhər harabiliri ul kilinip kaytidin kurulidu,
Orda-kəl'ə əz jayida yənə adəmzatlik bolidu.
19 Xu jaylardin təxəkkür küyliri wə xadhuramlik sadaliri anglinidu;
Mən ularni kəpəytimənki, ular əmdi azaymaydu;
Mən ularning hərmitini axurimən, ular həq pəs bolmaydu.
20 Ularning baliliri kədimdikidək bolidu; ularning jamaiti aldimda məzmut turoquzulidu;
Ularni horlioqanlarning hammisini jazalaymən.
21 Ularning bexi əzliridin bolidu,
Ularning həküm sürgüqisi əzliri otturisidin qikidu;
Mən uni əz yenimoqa kəltürimən, xuning bilən u Manga yekin kelidu;
Qünki yenimoqa kəlgüqi jenini təwəkkül kiloquqi əməsmu? — dəydu Pərwərdigar.
22 — Xuning bilən silər Mening həlkim bolisilər,
Mən silərning Hudayinglar bolimən.
23 Mana, Pərwərdigardin qikkan bir boranqapkun!
Uningdin kəhr qikti;
Bərhək, dəhxətlik bir kara kuyun qikip kəldi;
U pirkirap rəzillərning bexioqa qüxidu.
24 Kənglidiki niyətlirini ada kilip toluk əməl kiloquqə,
Pərwərdigarning kattik oqəzipi yanmaydu;
Ahirki künlərdə silər buni qüxinip yetisilər.

30:11 Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10,18; 10:24; 46:28; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Nah. 1:9
30:12 Yər. 10:19; 15:18
30:14 «sening barlik axniliring seni untuoqan» — «axniliring» muxu yərdə *(1)* Israiloqa «silərgə ittipakdax bolayli» degən butpərəs əllərni *(2)* Yəhudadikilər qokunoqan həm tayanoqan butlarni kərsitixi mumkin.
30:14 Yər. 22:20
30:15 Yər. 5:6; 13:17
30:16 Mis. 23:22; Yəx. 41:11; Yər. 10:25

30:18 «xəhər harabiliri ul kilinip kaytidin kurulidu» — «xəhər» Yerusalemni kərsitixi kerək. «Xəhər»ning baxka birhil tərjimisi «hərbir xəhər...».
30:19 Yər. 31:4
30:21 «Ularning bexi əzliridin bolidu, ularning həküm sürgüqisi əzliri otturisidin qikidu...» — bu ayət yənə Dawutning əwladi boloqan Məsihni kərsitidu. Ayət Uning həm padixah həm kahin *(baxkilaroqa wəkil bolup Hudaning aldioqa dua kilixka kelidioqan)* bolidioqanlikini ayan kilidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
30:22 Yər. 24:7; 31:1,33; 32:38
30:23 Yər. 23:19, 20; 25:32

Dawami

31 [1] Xu wakitta, — dəydu Pərwərdigar, —
Mən Israilning jəmətlirining Hudasi
bolimən, ular Mening həlkim bolidu.

Israil, yəni «10 kəbilə» əsligə kəltürülüp Yəhudaoƣa baoƣlinip, Huda aldida ibadət kilidu

[2] Pərwərdigar mundak dəydu: — Kiliqtin
aman kalоƣan həlk, yəni Israil, qəl-
bayawanda iltipatka igə boloƣan; Mən kelip
ularni aram tapkuzimən.. [3] Pərwərdigar yirak
yurtta bizgə kərünüp: «Mən seni mənggü bir
muhəbbət bilən səyüp kəldim; xunga Mən
əzgərməs mehribanlik bilən seni Əzümgə
tartip kəlgənmən. [4] Mən seni kaytidin
kurimən, xuning bilən sən kurulisən, i Israil
kizi! Sən kaytidin dapliringni elip xad-hu-
ram kiloƣanlarning ussullirioƣa qikisən.. [5] Sən
kaytidin Samariyəning taoƣliri üstigə üzüm-
zarlar tikisən; ularni tikküqilər əzliri tikip,
mewisini əzliri yəydu.. [6] Qünki Əfraimning
egizlikidə turoƣan kəzətqilər: «Turunglar,
Pərwərdigar Hudayimizoƣa ibadət kilixka
Zionoƣa qikayli!» — dəp nida kətüridioƣan
küni kelidu..
[7] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: —
Yakup üqün xad-huramlik bilən nahxa
eytinglar,
Əllərning bexi boloƣuqi üqün aYuhay
kətürünglar;
Jakarlanglar, mədhiyə okup: «I Pərwərdigar,
Sening həlkingni,
Yəni Israilning kaldisini kutkuzoƣaysən!» —
dənglar!.
[8] Mana, Mən ularni ximaliy yurtlardin
epkelimən,
Yər yüzining qət-qətliridin yioƣimən;
Ular arisida əmalar wə tokurlar bolidu;
Hamilidar wə tuoƣay degənlər billə bolidu;
Ular uluoƣ bir jamaət bolup kaytip kelidu..
[9] Ular yioƣa-zarlar kətürüp kelidu,
Ular dua-tilawət kiloƣanda ularni
yetəkləymən;
Mən ularni erik-əstənglər boyida, həq
putlaxmaydioƣan tüz yol bilən yetəkləymən;
Qünki Mən Israiloƣa ata bolimən,
Əfraim bolsa Mening tunji ooƣlumdur..
[10] Pərwərdigarning səzini anglanglar, i əllər,

31:2 «Kiliqtin aman kaloƣan həlk, yəni Israil, qəl-bayawanda iltipatka igə boloƣan» — «Israil» muxu yərdə Asuriyə imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 722-yili əzigə sürgün kiloƣan on kəbilini kərsitidu. «Kiliqtin aman kaloƣan həlk» yənə Babiloƣa sürgün boloƣan Yəhudani kərsitidu *(51:50ni kərüng)*. «Qəl-bayawanda iltipatka igə boloƣan» degən səzlər, Israil Misirdin kutkuzulup qikip, qəl-bayawandin ətüp nuroƣun karamət ixlarni kərgəndək, muxu sürgün boloƣan Israil bilən Yəhuda Babil wə baxka ximaliy tərəplərdin təng kutkuzulup, qəl-bayawandin ətüp Hudaning iltipati bilən nuroƣun karamət ixlarni kəridu.

31:4 Yər. 30:19

31:5 «Sən kaytidin Samariyəning taoƣliri üstigə üzümzarlar tikisən; ularni tikküqilər əzliri tikip, mewisini əzliri yəydu» — üzümzarni əstürüx üqün uzun wakit kerək boloƣaqka, ularning məwjut boloƣanliki xu qaoƣning aman-tinqlik künlər ikənlikini kərsitidu.

31:5 Yəx. 65:21

31:6 «Əfraimning egizlikidə turoƣan kəzətqilər: ...» — «Əfraim» degənlik muxu yərni «Israil», yəni «ximaliy padixahlik»ni kərsitidu *(ximaliy padixahliktiki on kəbilə bəzi wakitlarda kiskiqə «Əfraim» dəp ataloƣan)*. «Israil» Yəhudadin ayrilip qikkan waktida, Israilning padixahi əz pukralirini burunkidək Yəhuda bilən billə Yerusalemdiki ibadəthanida ibadət kilsa, undakta əzidin yüz ərüp ketixi yaki yaltiyixi mumkin dəp karap, ularning Yerusalemoƣa barmasliki üqün əzining «ibadəthana»sini kurup uningoƣa butlarni saloƣan. Muxu bexarət, kəlgüsidə muxundak həsəthorluk məwjut bolmaydu, Yəhuda wə Əfraimning Hudaning ibaditidə kəlbi bir bolidu, dəydu.

–«kəzətqilər» — bularning adəttiki burqi, düxmənlərning yekin kəlgənliki tooƣruluk agah berix. Lekin xu künlər tinq-aman boloƣaqka, ularning birdinbir burji «yengi ay»ni baykap, bayram-heytlarning yetip kəlgənlikini, xuningdək Yerusalemoƣa qikayli, dəp jakarlaxtin ibarət bolidu.

31:6 Yəx. 2:2, 3; Mik. 4:2

31:7 «Yakup üqün xad-huramlik bilən nahxa eytinglar, əllərning bexi boloƣuqi üqün aYuhay kətürünglar; jakarlanglar, mədhiyə okup...dənglar!» — bu səzlər kimlərgə eytilidu? Yakup «əllərning bexi» dəp ataloƣaqka, bu səzlər «yat əllər»gə eytilixi mumkin *(10-ayətni kərüng)*; yaki bolmisa sürgünlüktin yurtka baldur kaytip keliwatkan Yəhudaoƣa, yaki kerindaxlirioƣa dua kilixni dəwət kilip eytilidu.

31:8 Yər. 3:18

31:9 Mis. 4:22

Dengiz boyidiki yiraḳ yurtlarоға: —
«Israilni tarḳatḳuqi uni ḳaytidin yioḳidu,
Pada baḳḳuqi padisini baḳḳandək U ularni baḳidu;
11 Qünki Pərwərdigar Yaḳupni bədəl tələp ḳutulduroға,
Uningoға Ḥəmjəmət bolup əzidin zor küqlük boloquqining qanggilidin ḳutḳuzoған!» — dəp jakarlanglar.
12 Ular kelip Ziondiki egizliklərdə xadhuramlikta towlaydu,
Pərwərdigarning iltipatidin, yəni yengi xarabtin, zəytun meyidin, mal-waranning ḳoziliridin bərḳ uridu;
Ularning jeni huddi mol suoғiriloған baoғdək bolidu,
Ular ikkinqi ḥeq solaxmaydu.
13 Xu qaoғda ḳizlar ussulda xadlinidu,
Yigitlər wə moysipitlarmu təng xundaḳ bolidu;
Qünki Mən ularning aḥ-zarlirini xadhuramlikḳa aylandurimən;
Mən ularoға təsəlli berip, dərd-əlimining ornioға ularni xadlikḳa qəmdürimən.
14 Mən kaḥinlarni molqilik bilən toyoquzimən,
Həlḳim iltipatimoға ḳanaət ḳilidu, — dəydu Pərwərdigar.
15 Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Ramaḥ xəḥiridə bir sada,
Aqqiḳ yioға-zarning pioғani anglinidu,
— Bu Raḥilәning əz baliliri üqün kətürgən aḥ-zarliri;
Qünki u baliliri bolmioqaqka, təsəllini ḳobul ḳilmay pioған kətüridu.
16 Pərwərdigar uningoға mundaḳ dəydu: —
Yioға-zaringni tohtat, kəzliringni yaxlardin tart; qünki munu tartḳan japayingdin mewə bolidu, — dəydu Pərwərdigar; — ular düxmənning zeminidin ḳaytidu; 17 bərḥəḳ, keləqiking ümidlik bolidu, — dəydu Pərwərdigar; — wə sening baliliring yənə əz qegrisidin kirip kelidu.
18 Mən dərwəkə Əfraimning əzi tooғruluḳ əkünüp:
«Sən bizgə xax torpakka tərbiyə bərgəndək sawaḳ-tərbiyə bərding;
Əmdi bizni towa ḳilduroқaysən,
Biz xuning bilən towa ḳilip ḳaytip kelimiz,
Qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən;
19 Qünki biz towa ḳilduruluximiz bilən ḥəḳiḳətən towa ḳilduḳ;
Biz əzimizni tonup yətkəndin keyin, yotimizni urduḳ;
Biz yaxliḳimizdiki ḳilmixning xərm-ḥayasi tüpəylidin nomus ḳilip, hijaləttə ḳalduḳ!» — degənlikini anglidim.
20 — Əfraim Manga nisbətən jan-jigər balam əməsmu?
Qünki Mən uni əyibligən təḳdirdimu, uni ḥərdaim kənglümdə seoғinimən;
Xunga iq-baoғrim uningoға aoғriwatidu;
Mən uningoға rəḥim ḳilmisam bolmaydu, — dəydu Pərwərdigar.
21 — Xunga əzünggə yol bəlgilirini bekitip ḳoyoғin;
Sən sürgüngə mangoған yoloға, xu kətürülgən yoloға kəngül ḳoyup dikḳət ḳiloғin;
Ḥazir xu yol bilən ḳaytip kəl, i jan-jigirim Israil ḳizi,
Muxu xəḥərliringgə ḳarap ḳaytip kəl!
22 Sən ḳaqanoғiqə tenəp yürisən, i yoldin

31:11 Yəx. 40:10; 49:24,25
31:12 Yəx. 61:11
31:15 «Ramaḥ xəḥiridə bir sada, aqqiḳ yioға-zarning pioғani anglinidu,...» — «Ramaḥ» bolsa Bəyt-əl wə Bəyt-Ləḥəm arisidiki yeza; Yaḳupning ayali Raḥilə *(bala tuoғḳinida)* xu yərdə ələp kəmülgənidi. Raḥilə «Israil»diki on ḳəbilining iqidiki ikki qong ḳəbilining əjdadi boloған əfraim wə Manassəḥning qong apisi idi; muxu yərdə u ularning Israil zeminidin *(sürgün bolup)* əlwida ayrilip kətkənliki üqün yioғlap taxlioғanlikioға simwol ḳilinidu.
31:15 Mat. 2:17,18
31:18 «Mən dərwəkə Əfraimning əzi tooғruluḳ əkünüp: «Sən bizgə xax torpakka tərbiyə bərgəndək sawaḳ-tərbiyə bərding; əmdi bizni towa ḳilduroқaysən, ... qünki Sən Pərwərdigar Hudayimizdursən» — ibraniy tilida əfraimning sözlirining ḥəmmisi «mən», «meni» ḳatarlik almaxlar bilən ipadilinidu. Qüxinixlik bolsun dəp muxu ayəttə wə 19-ayəttə əfraim bayan ḳilinoғanda, «mən» degən sözni «biz» dəp tərjimə ḳilduḳ.
–Ibraniy tilida «towa ḳilix» wə «ḳaytip kelix» bir söz bilənla ipadilinidu. Muxu yərdə xübḥisizki, ḥəm həlḳning towa ḳilixini wə əz yurtioға ḳaytip kelixinimu kərsitidu.
31:18 Yioғ. 5:21
31:19 «biz əzimizni tonup yətkəndin keyin, yotimizni urduḳ» — «yotini urux» degən ḥarikət ḳattiḳ puxayman, ḳattiḳ hijalətni bildürətti.
31:19 Ḳan. 30:2

qikkuqi kizim?
Qünki Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu:
— Ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu!

Yəhuda əsligə kəltürülidu

23 Samawi koxunlarning Sərdari bolоған Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mən ularni sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürginimdə Yəhudaning zeminida wə xəhərliridə həklər yənə Yerusalem tooғruluk: «Pərwərdigar seni bəhtlik kiloғay, i həkkaniylik turoғan jay, pakmukəddəslikning teoғi!» dəydioғan bolidu. 24 Xu yərdə Yəhuda — xəhərliridikilər, dehkanlar wə pada bakkuqi kəqmən qarwiqilar həmmisi billə turidu. 25 Qünki Mən herip kətkən jan igilirining hajitidin qikimən, hərbir halidin kətkən jan igilirini yengilandurimən.
26 — Mən Yərəmiya buni anglap oyoғandim, ətrapka karidim, nahayiti tatlik uhlaptimən.

Israil wə Yəhuda kaytidin ahalilik bolidu

27 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətidə wə Yəhuda jəmətidə insan nəslini wə haywanlarning nəslini terip əstürimən. 28 Xundak boliduki, Mən ularni yulux, səküx, halak kilix, aoғdurux üqün, ularoға nəzirimni saloғandək, Mən ularni kurux wə tikip əstürüx üqünmu ularoға nəzirimni salimən, — dəydu Pərwərdigar.

Yengi əhdə

29 Xu künlərdə ular yənə: «Atilar aqqik-qüqük üzümlərni yegən, xunga balilarning qixi kerik sezilidu» degən muxu makalni heq ix lətməydu. 30 Qünki hərbirsi əz gunahi üqün əlidu; aqqik-qüqük üzümlərni yegənlərning bolsa, əzining qixi kerik sezilidu.
31 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəhuda jəməti bilən yengi əhdə tüzimən; 32 bu əhdə ularning ata-bowiliri bilən tüzüxkən əhdigə ohximaydu; xu əhdini Mən ata-bowilirini kolidin tutup Misirdin kutkuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloған bolsammu, Mening xu əhdəmni ular buzoған, — dəydu Pərwərdigar. 33 Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioған əhdəm mana xuki:
— Mən Əz Təwrat-kanunlirimni ularning iqigə salimən,
Həmdə ularning kəlbigimu yazimən.
Mən ularning Ilahi bolimən,
Ularmu Mening həlkim bolidu.
34 Xundin baxlap heqkim əz yekinioға yaki əz kerindixioға: — «Pərwərdigarni tonuoғin» dəp əgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioғiqə həmmisi Meni tonup boloған bolidu; qünki Mən ularning kəbihlikini kəqürimən hamdə ularning gunahini hərgiz esimgə kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar.

31:22 «Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu: — ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu!» — bu ajayib bexarət tooғruluk «Koxumqə səz»imizni kerüng. Bizninggə u Məsihning pak kiz Məryəmdin tuoғuluxini əz iqigə alidu.
31:23 Yər. 50:7
31:26 «— Mən Yərəmiya buni anglap oyoғandim, ətrapka karidim, nahayiti tatlik uhlaptimən» — bəzi alimlar bu ayət kəlgüsidiki Israilning əhwalini kərsitip: «Ular xu qaoғda: «Biz hazir oyoғinip ətrapka karisak, yahxi uykudin bəhrimən bolduk» dəydu» dəp tərjimə kilidu. Bizninggə bəlkim Hudaning səzi Yərəmiyaoға qüxidə kəlgəndur.

31:29 «Atilar aqqik-qüqük üzümlərni yegən, xunga balilarning qixi kerik sezilidu» — demək, ata-bowimiz yaman ix kiloған, birak biz uning yaman akiwitini, Hudaning jazasini kərimiz. 30-ayətni kərüng.
31:29 Əz. 18:2, 3
31:30 «aqqik-qüqük üzümlərni yegənlərning bolsa, əzining qixi kerik sezilidu» — bu 30-ayəttiki makal 29-ayəttiki məkulning əksidur. «Əzakiyal pəyoғəmbər» kitabida izahlioғinimiz *(«koxumqə səz»imizdə, «Əz.» 18:12 tooғruluk eytiloған)*dək, ata-bowilirining gunahliri balaəwladlirioға məlum bir təsiri bardur, dəp əks etidu; lekin Huda hazir yengi əhdini *(31-34ni kərüng)* ular bilən tüzməkqi boliduki, ularning hərbirining Huda bilən alahidə munasiwət-dostluki bar bolidu, ətkəndiki ixlar ularoға heqkandak təsir yətküzməydu.
31:31 Ibr. 8:8
31:33 «xu künlərdin keyin» — bəlkim Huda həlkini əz yurtioға kayturoғandin keyin.
31:33 Yər. 24:7; 30:22; 31:33
31:34 Yəx. 54:13; Yər. 33:8; Mik. 7:18; Yuh. 6:45; Ros. 10:43

Yengi əhdigə kapalət berix

35 Kuyaxni kündüzdə nur bolsun dəp bərgən,
ay-yultuzlarni keqidə nur bolsun dəp
bəlgiligən, dolkunlirini xarkiritip dengizni
kozoŋaydioŋan Pərwərdigar mundak dəydu
(samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar Uning namidur): —
36 — Muxu bəlgiligənlirim Mening aldimdin
yokap kətsə, — dəydu Pərwərdigar, — əmdi
Israilning əwladlirimu Mening aldimdin
bir əl boluxtin mənggügə kelixi mumkin.
37 Pərwərdigar mundak dəydu: — Yukirida
asmanlar məlqərlənsə, təwəndə yər ul-
liri təkzürülüp bilinsə, əmdi Mən Israilning
barlik əwladlirining kiloŋan ħəmmə kilmixliri
tüpəylidin ulardin waz keqip taxlioŋuqi
bolimən, — dəydu Pərwərdigar.

Yerusalem xəħiri kengəytilidu

38 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu
Pərwərdigar, — xəħər məhsus Manga ati-
lip «Ħananiyəlning munari»din «Dokmux
dərwazisi»oŋiqə kaytidin kurulidu; 39 əlqəm
tanisi kaytidin ələqəx üqün xu yərdin
«Garəb dəngi»giqə, andin Goatka burulup
sozulidu; 40 jəsətlər wə kurbanlik kül-
liri taxlinidioŋan pütkül jiloŋa, xundakla Ki-
dron dəryasioŋiqə ħəm xərkkə karaydioŋan
«At dərwazisi»ning dokmuxioŋiqə yatkan
etizlarning ħəmmisi Pərwərdigaroŋa pak-
mukəddəs dəp ħesablinidu; xəħər kaytidin
ħeq yulup taxlanmaydu, ħərgiz kaytidin
aoŋdurup taxlanmaydu.

Yərəmiya bir etizni setiwalidu

32 1 Yəħuda padixaħi Zədəkiyaning oninqi
yili, Yərəmiyaoŋa Pərwərdigardin
kəlgən səz təwəndə hatiriləngən (xu yil
Nebokadnəsarning on səkkizinqi yili idi;
2 Xu qaoŋda Babil padixaħining koxuni
Yerusalemni korxuwaloŋanidi; Yərəmiya
pəyoŋəmbər bolsa Yəħuda padixaħining
ordisidiki karawullarning ħoylisida kamap
koyuloŋanidi. 3-5 Qünki Yəħuda padixaħi
Zədəkiya uni əyibləp: «Nemixka sən:
«Mana, Mən bu xəħərni Babil padixaħining
kolioŋa tapxurimən; u uni ixoŋal kilidu;
Yəħuda padixaħi Zədəkiya kaldiylərning
kolidin kəqip kutulalmaydu; qünki u Babil
padixaħining kolioŋa tapxurulmay kalmaydu;
u uning bilən yüz turanə səzlixidu, əz kəzi
bilən uning kəzigə karaydu. U Zədəkiyani
Babiloŋa apiridu, u mən uningoŋa yekinlixip
toluk bir tərəp kiloŋuqə xu yərdə turidu,
dəydu Pərwərdigar; silər kaldiylər bilən
karxilaxsanglarmu oŋəlibə kilalmaysilər! —
dəydu Pərwərdigar» — dəp bexarət berisən?»
— dəp uni kamap koyoŋanidi).
6 Yərəmiya: —
Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degən — dedi: —
7 Mana, taoŋang Xallumning ooŋli Ħanaməəl
yeningoŋa kelip: «Əzüng üqün Anatottiki eti-
zimni setiwal; qünki uni setiwelixkə sening
ħəmjəmətlik ħokukung bar» — dəydioŋan
bolidu.
8 Andin Pərwərdigarning deginidək
taoŋamning ooŋli Ħanaməəl, karawullarning
ħoylisida yenimoŋa kelip manga:
«Binyaminning zeminidiki mening Anatot-
tiki etizimni setiwaloŋaysən; qünki ħəmjəmət
ħokuki seningkidur; əzüng üqün seti-
wal» — dedi; andin mən buning ħəkikətən
Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yəttim.
9 Xunga mən taoŋamning ooŋli Ħanaməəldin

31:35 Yar. 1:16; Yəx. 51:15

31:40 «jəsətlər wə kurbanlik külliri taxlinidioŋan pütkül jiloŋa» — muxu «jiloŋa» «Ħinnomning jiloŋisi» *(Gə-Ħinnom)*ni kərsitidu *(7-bab, 31-32-ayət wə izaħatinimu kerüng)*. Bu jiloŋioŋa əhlətlər ħəm ħərhil napak nərsilər taxlinatti. Bu intayin napak, paskina jiloŋining kəlgüsi zamanda *(ayətning ikkinqi kismida eytiloŋandək)* Hudaoŋa atap mukəddəs bolidioŋanlikі ajayib ix bolidu. Demək, Hudaning xəpkiti bilən pütkül xəħər wə uning ħəmmisi intayin pak-mukəddəs bolidu.

–Yerusalem xəħirining ħazirki ətrapliri bu ayətlərdə kərsitilgən jaylarda kengəytəlməktə. **«jəsətlər... taxlinidioŋan... jiloŋa» .. «Kidron dəryasi»... «At dərwazisi»** — xəħərning jənubiy təripigə, «Kidron dəryasi» xərkiy təripigə, «At dərwazisi» bolsa bəlkim ximaliy təripigə jaylaxkanidi.

32:3-5 Yər. 34:3

32:7 «ħəmjəmətlik ħokuki» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, ħərbir Israillikkə bir parqə zemin təksim kilinoŋan. Əgər bu zeminni satmakqi bolsa, awwal əz jəmətidikilərgə setiwelix pursiti berixi kerək idi; ular bu «ħəmjəmət ħokuki» boyiqə uni setiwelixni halmisa, andin baxkilaroŋa setixkə bolatti.

Anatottiki bu etizni setiwaldim; pulni, yəni on yəttə xəkəl kümüxni girgə selip əlqidim.. 10 Mən tohtam hetigə imza qoyup, üstigə məhürni besip peqətlidim; buningoƣa guwahqilarni guwah bərgüzdum, kümüxni tarazioƣa saldim; 11 tohtam hetini qolumoƣa aldim, — birsidə soda tüzümi wə xərtliri hatirilinip peqətləngən, yənə birsi peqətlənmigənidi — 12 wə mən taoƣamning ooƣli Ḥanaməəlning kəz aldida, bu soda hetigə imza qoyoƣan guwahqilar wə qarawullarning qoylisida olturoƣan Yəhudiylarning həmmisi aldida hətlərni Maaseyahning nəwrisi, Neriyaning ooƣli boloƣan Barukqa tapxurdum. 13 Ularning aldida mən Barukqa mundaq tapilap dedim: — 14 Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Bu hətlərni, yəni peqətləngən wə peqətlənmigən bu tohtam hətlirini elip, bular uzun waqitqiqə saqlansun dəp sapal idix iqigə saloƣin; 15 Qünki samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Kəlgüsidə bu zeminda həm əylər, həm etiz-lar, həm üzümzarlar qaytidin setiwelinidu.

16 Mən tohtam hetini Neriyaning ooƣli boloƣan Barukqa tapxuroƣandin keyin, Pərwərdigaroƣa dua qilip mundaq dedim: — 17 «Ah, Rəb Pərwərdigar! Mana, Sən asman-zeminni Өzüngning zor qudriting wə sozuloƣan biliking bilən yasioƣansən; Sanga ḥeqqandaq ix təs əməstur;. 18 Sən mingliоƣan kixilərgə rəḥim-xəpqət kərsitisən həmdə atilarning qəbiḥlikining jazasinimu keyin balilirining qoynioƣa qayturisən; ah Sən uluoƣ, Qudrət Igisi Təngridursən — Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar Sening namingdur;. 19 oy-nixanliringda uluoƣ, qiloƣan ixliringda qudrətliksən; kəzliring bilən insan balilirining əz yolliri wə qiloƣanlirining mewisi boyiqə hərbirigə inam yaki jaza qayturux üqün, ularning barliq yollirini kəzligüqidursən;. 20 — Sən bügünki küngiqə Misir zeminida, Israil iqidə həm barliq insanlar arisida məjizilik alamətlərni həm karamətlərni ayan qilip kəlgənsən; xunglaxqa bügüngiqə Sening naming eoƣizdin-eoƣizoƣa tarqilip kəlməktə. 21 Sən məjizilik alamətlər, karamətlər qudrətlik qolung, sozuloƣan biliking wə dəhxətlik wəhxət arqiliq Өz həlqing Israilni Misir zeminidin qikaroƣansən;. 22 Sən ularoƣa ata-bowilirioƣa təkdim qilimən dəp kəsəm qiloƣan, süt həm bal ekip turidioƣan bu zeminni təkdim qiloƣansən. 23 Ular dərwəkə zeminoƣa kirip uningoƣa igə boloƣan; lekin ular Sening awazingoƣa qulaq salmioƣan, Təwrat-kanunungda mangmioƣan; ularoƣa əmr qiloƣanlarning ḥeqkaysisioƣa əməl qilmioƣan; xunga Sən bu külpətlərning həmmisini ularning bexioƣa qüxürgənsən. 24 Mana, xəhərni besip kirix üqün sepiloƣa selip qikiriloƣan dənglük-potəylərgə karioƣaysən! Qiliq, qəhətqilik wə waba tüpəylidin xəhər ḥujum qiliwatkan kaldiylərning qolioƣa tapxurulmay qalmaydu; Sən aldin'ala eytqining ḥazir əməlgə axuruldi; mana, Өzüng kərisən. 25 Lekin Sən, i Rəb Pərwərdigar, gərqə xəhər kaldiylərning qolioƣa tapxurulidioƣan bolsimu, manga: «Өzüng üqün etizni kümüxkə setiwal wə buni guwahqiloroƣa kərgüzgin!?» — deding».

26 Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoƣa kelip mundaq degəndə: — 27 Mana, Mən Pərwərdigar, barliq ət igilirining Hudasidurmən; Manga təs qüxidioƣan birər

32:9 «on yəttə xəkəl kümüx» — bir xəkəl 11.4 gram idi; 17 xəkəl 194 gram idi.
32:17 «Sanga ḥeqqandaq ix təs əməstur» — ibraniy tilida «Sanga ḥeqqandaq ix karamət əməstur».
32:18 Mis. 34:7
32:19 Ayup 34:21; Pənd. 5:21; Yəx. 28:29; Yər. 16:17; 17:10
32:21 Mis. 6:7; 2Sam. 7:23; 1Tar. 17:21
32:25 «Sən, i Rəb Pərwərdigar, gərqə xəhər kaldiylərning qolioƣa tapxurulidioƣan bolsimu, manga: «Өzüng üqün etizni kümüxkə setiwal wə buni guwahqiloroƣa kərgüzgin!?» — deding» — mumkinqiliki barki, gərqə Pərwərdigar Yərəmiya wə baxqa pəyƣəmbərlər arqilik kəp qetim Yəhudaoƣa: «Mən silərni sürgün qildürimən» dəp agahlandiroƣan bolsimu, Yərəmiya yənila: ««ahirki minutta» Yəhudani Babildin qutquzidu» dəp oylidi.

ix barmidu?.. 28 Xunga Pərwərdigar mundak
dəydu: — Mana, Mən bu xəhərni kaldiylərning
kolioɣa wə Babil padixaḥi Nebokadnəsarning
kolioɣa tapxurimən; ular uni igiliwalidu. 29 Bu
xəhərgə ḥujum kiliwatkan kaldiylər uningoɣa
besip kirip ot koyup uni kəydürüwetidu; ular
xəhərdikilərning əylirinimu kəydürüwetidu;
ular bu əylərning əgziliri üstidə Meni
oɣəzəpləndürüp Baaloɣa isrik yakkan, yat
ilahlaroɣa xarab ḥadiyəlirini kuyoɣan.. 30 Qün-
ki Israillar wə Yəhudalar yaxlikidin tartip
kəz aldimda pəkət rəzillikla kilip kəlməktə;
Israillar pəkətla əz kolliri yasioɣanlar bilən
oɣəzipimni kozoɣioɣandin baxka ix kilmioɣan,
— dəydu Pərwərdigar.. 31 Qünki bu xəhər
kuruloɣan künidin tartip bügünki küngiqə
Mening oɣəzipim wə kəḥrimni xundak
kozoɣioɣuqi bolup kəldiki, Mən uni Əz yüzüm
aldidin yokatmisam bolmaydu. 32 Israillar wə
Yəhudalar — ular wə ularning padixaḥliri,
əmirliri kaḥinliri, pəyoɣəmbərliri, Yəhuda
adəmliri wə Yerusalemda turuwatkanlarning
meni oɣəzəpləndürgən barlik rəzilliki
tüpəylidin xəḥərni yokitimən. 33 Ular Manga
yüzini karatkan əməs, bəlki Manga arkisini
kilip tətür karioɣan; gərqə Mən tang səḥərdə
ornumdin turup uloroɣa əgətkən bolsammu,
ular anglimay təlim-tərbiyini kobul kilixni
rət kiloɣan.. 34 Ular Əz namim bilən ataloɣan
əydə yirginqlik butlirini selip uni buloɣioɣan;
35 ular əz ooɣul-kizlirini ottin ətküzüp
«Molək»kə atap kurbanlik kilix üqün
«Ḥinnomning ooɣlining jiloɣisi»diki, Baaloɣa
beoɣixlanoɣan «yukiri jaylar»ni kurup qikkan;
Mən ularning bundak ix kilixini zadi buyrup
bakmioɣanmən; ularning Yəhudani gunaḥka
patkuzup, muxundak lənətlik ix kilsun degən
oy-niyəttə ḥeqkaqan bolup bakmioɣanmən...
36 Silər muxu xəhər tooɣruluk: «Dərḥəkikət,
u kiliq, kəḥətqilik wə waba arkilik Ba-
bil padixaḥining kolioɣa tapxurulidu!» —
dəwatisilər; lekin Pərwərdigar — Israilning
Hudasi muxu xəhər tooɣruluk ḥazir mundak
dəydu: —
37 Mana, Mən ularni oɣəzipim, kəḥrim wə
zor aqqikim bilən ḥəydiwətkən barlik
padixaḥliklardin yioɣimən; Mən ularni
kaytidin muxu yərgə epkelimən, ularni
aman-tinqlikta turoɣuzimən.. 38 Ular Mening
həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən..
39 Mən ular wə ulardin keyin boloɣan balilirini barlik künliridə Məndin əyminip yahxilik
kərsun dəp, uloroɣa bir kəlb, bir yolni ata
kilimən.
40 Mən uloroɣa iltipat kilixtin kolumni ikkinqi
üzməslikim üqün ular bilən mənggülük bir
əḥdə tüzimən; ularning kaytidin yenimdin
qətliməsliki üqün Mən kəlbigə korkunqumni
salimən. 41 Mən uloroɣa yahxilik ata kilixtin
ḥuzur elip xadlinimən wə pütün kəlbim,
pütün jenim bilən ularni muxu zeminoɣa ti-
kip turoɣuzimən!..
42 Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən
huddi bu həlkning bexioɣa bu dəḥxətlik
külpətning ḥəmmisini qüxürginimdək, Mən
ular tooɣruluk wədə kiloɣan barlik bəht-
bərikətlərni ularning üstigə qüxürimən;
43 Silər muxu zemin tooɣruluk: «U
wəyranə, adəmzatsiz wə ḥaywanatsizdur;
kaldiylərning kolioɣa tapxuruloɣan!»
dəysilər. Lekin kəlgüsidə uningda etizlar
kaytidin setiwelinidu! 44 Binyaminning
yurtida, Yerusalemning ətrapidiki yezilirida,
Yəhudaning xəḥərliridə, jənubtiki taoɣlik
xəḥərliridə, oɣərbtiki «Xəfəlaḥ» egizlikidiki
xəḥərlərdə, Yəḥudaning jənubiy bayawanli-
ridiki xəḥərlərdimu kixilər kaytidin kümüxkə
etizlarni setiwalidu, tohtam hətlirigə imza
koyidu, məḥürləp, guwaḥqilarni guwaḥka

32:27 «Manga təs qüxidioɣan birər ix barmidu?» — ibraniy tilida «Manga karamət qüxidioɣan birər ix barmidu?».
32:27 Qəl. 16:22
32:29 Yər. 21:10
32:30 «yaxlikidin tartip...» — bəlkim Israilning «əl boloɣinidin tartip», yəni «Misirdin qikixtin tartip» degən mənidə. Bolmisa «etizni al» degən səzning nemə mənisi bar? Jawab təwəndiki ayətlərdə, əlwəttə. **«kolliri yasioɣanlar»** — degən səzlər yaki yasioɣan butlarni yaki yaman kilmixlirini kərsitidu.
32:33 Yər. 2:27; 7:13,24,25; 25:3; 26:5; 29:19

32:35 «Molək» — Ammoniylarning qokunoɣan buti.
32:35 Yər. 19:5
32:37 Yər. 23:3; 29:14; 31:10
32:38 Yər. 24:7; 30:22; 31:1,33
32:41 Yər. 24:6; Am. 9:15

ḥazir kilidu; qünki Mən ularni sürgünlüktin kayturup əsligə kəltürimən — dəydu Pərwərdigar.

Pərwərdigar Israil wə Yəḥudani əsligə kəltürimən, dəp ikkinqi ketim wədə kilidu

33 [1] Yərəmiya tehi karawullarning ḥoylisida kamap koyuloqan waktida, Pərwərdigarning səzi uningoqa ikkinqi ketim kelip mundak degəndə: —
[2] Ixni kiloquqi Mən Pərwərdigar, ixni xəkilləndürgüqi ḥəm uni bekitküqi Mənki Pərwərdigar mundak dəymən — Pərwərdigar Mening namimdur —. [3] Manga iltija kil, Mən sanga jawab kayturimən, xundakla sən bilməydioqan, büyük ḥəm tilsimat ixlarni sanga ayan kilimən. [4] Qünki düxmənning dəng-potəylirigə ḥəm kiliqioqa takabil turuxka istiḥkamlar kilix üqün qekiloqan bu xəḥərdiki öylər wə Yəḥuda padixaḥlirining ordiliri tooqruluk Israilning Hudasi Pərwərdigar mundak dəydu: —
[5] «Kaldiylər bilən karxiliximən» dəp xəḥərgə kirgənlərning ḥəmmisi, pəkət Mən oqəzipim wə kəḥrimdə uruwətkənlərning jəsətliri bilən bu öylərni toldurux üqün kəlgənlər, halas. Qünki Mən ularning barlik rəzilliki tüpəylidin yüzümni bu xəḥərdin ərüp yoxuroqanmən. [6] Ḥalbuki mana, Mən bu xəḥərgə xipa kilip dərdigə dərman bolimən; Mən ularni sakaytimən, uloroa qəksiz arambəhx ḥəm ḥəkikətni yexip ayan kilimən. [7] Mən Yəḥudani ḥəm Israilni sürgündin kayturup əsligə kəltürimən; ularni awwalkidək kurup qikimən. [8] Mən ularni Mən bilən karxilixip gunaḥka petip sadir kiloqan barlik kəbiḥlikidin paklandurimən, Mening aldimda gunaḥka petip, Manga asiylik kiloqan barlik kəbiḥliklirini kəqürimən;
[9] yər yüzidiki barlik əllər Mən uloroa yətküzgən barlik iltipatni anglaydu, xuning bilən bu xəḥər kixini xadlandurup, Özümgə mədḥiyələrni kozoqap, xan-xərəp kəltürüp nam-xeḥrət ḥasil kilidu; əllər Mən uloroa yətküzgən barlik iltipat wə arambəhxliktin Məndin korkup titrəydioqan bolidu.
[10] Pərwərdigar mundak dəydu: — Silər muxu yər tooqruluk: «U bir harabilik, adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boldi!» dəysilər — durus. Lekin harabə boloqan, adəmzatsiz, aḥalisiz, ḥaywanatsiz boloqan Yəḥudaning xəḥərliridə wə Yerusalem koqilirida [11] yənə tamaxining sadasi, xad-huramlik sadasi wə toyi boluwatkan yigit-kizning awazi anglinidu, xundakla Pərwərdigarning öyigə «təxəkkür kurbanlikliri»ni aparoqanlarning «Samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigaroqa təxəkkür eytinglar, qünki Pərwərdigar meḥribandur, uning muḥəbbiti mənggülüktur» dəydioqan awazliri kaytidin anglinidu; qünki Mən sürgün boloqanlarni kayturup zemindiki awatlikni əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.
[12] Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar mundak dəydu: — Harabə boloqan adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boloqan bu yərdə wə uning barlik xəḥərliridə koy bakkuqilarning öz padilirini yatkuzidioqan kotanliri kaytidin bar bolidu. [13] Jənubiy taoqlikтiki xəḥərlərdə,

33:2 «ixni kiloquqi» — nemə ix ikənliki bəlkim keyinki 4-26-ayətlərdə təswirlinidu.
33:5 ««Kaldiylər bilən karxiliximən» dəp xəḥərgə kirgənlər... pəkət Mən oqəzipim wə kəḥrimdə uruwətkənlərning jəsətliri bilən bu öylərni toldurux üqün kəlgənlər, halas. Ularning barlik rəzilliki tüpəylidin yüzümni bu xəḥərdin ərüp yoxuroqanmən» — okurmənlər ayəttiki baxka hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi tərjimimizningkidək bolidu.
33:6 «Ḥalbuki mana, Mən bu xəḥərgə xipa kilip dərdigə dərman bolimən; Mən ularni sakaytimən, ...» — xübḥisizki, Huda Yərəmiyaoqa eytkan «büyük ḥəm tilsimat ixlar» bu ayəttin baxlap uningoqa eqip kərsitilidu.

33:7 Yər. 24:6; 31:4; 32:44
33:8 Yər. 31:34
33:11 Yər. 7:34
33:12 «Harabə boloqan adəmzatsiz wə ḥaywanatsiz boloqan bu yərdə wə uning barlik xəḥərliridə koy bakkuqilarning öz padilirini yatkuzidioqan kotanliri kaytidin bar bolidu» — 4-, 10- wə bu 12-ayəttə, Pərwərdigar Yərəmiyaoqa «Sən bilip bakmioqan ḥəm büyük ḥəm tilsimat ixlarni sanga kərsitimən» degən wədisi boyiqə, kəlgüsi zamanda karamət ixlarni kərsitidioqan üq bexarət

oŋərbtiki Yəhudaning «Xəfələh» egizlikidiki xəhərlərdə, jənubiy bayawanlardiki xəhərlərdə, Binyaminning yurtida, Yerusalemning ətrapidiki yezilirida wə Yəhudaning xəhərliridimu ķoy padiliri ularni sanioŋuqining ķoli astidin ķaytidin ətidu, — dəydu Pərwərdigar.

14 Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətigə ħəm Yəhuda jəmətigə eytķan xəpķətlik wədəmgə əməl ķilimən.
15 Xu künlər wə u qaoŋda Mən Dawut nəslidin «Ħəkķaniy Xah»ni zeminda əstürüp qikirimən; U zeminda tooŋra ħəküm wə ħəkķaniylik yürgüzidu. 16 Xu künlərdə Yəhuda ķutķuzulidu, Yerusalem arambəhxtə turidu; xu qaoŋda Yerusalem: «Pərwərdigar ħəkķaniyliķimizdur» degən nam bilən atilidu.
17 Qünki Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Dawutning Israil jəmətining təhtigə olturuxķa layiķ nəsli üzülüp ķalmaydu, 18 yaki Lawiylardin boloŋan kaħinlardin, kəydürmə ķurbanliķ, axliķ ħədiyəsi wə baxķa ķurbanliķlarni Mening aldimda daim sunidioŋan adəm üzülüp ķalmaydu.
19 Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa kelip mundaķ degəndə: —
20 Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Silər Mening kündüz bilən tüzgən əħdəmni wə keqə bilən tüzgən əħdəmni buzup, kündüz wə keqini əz waķtida kəlməydioŋan ķilip ķoysanglar, 21 xu qaoŋda Mening Ķulum Dawut bilən tüzgən əħdəm buzulup, uningoŋa: «Əz təhtinggə ħəküm süridioŋan bir ooŋlung daim bolidu» deginim əməlgə axurulmaydu wə hizmətkarlirim, kaħinlar boloŋan Lawiylar bilən tüzgən əħdəm buzuloŋan bolidu. 22 Asmanlardiki ķoxunlar boloŋan yultuzlarni sanap boloŋili bolmioŋandək, dengizdiki ķumlarni əlqəp boloŋili bolmioŋandək, mən ķulum Dawutning nəslini wə Əzümgə hizmət ķilidioŋan Lawiylarni kəpəytimən.

23 Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa kelip mundaķ degəndə: —
24 Bu həlķning: «Pərwərdigar Əzi talliоŋan bu ikki jəməttin waz keqip, ularni taxlidi» deginini bayķimidingmu? Xunga ular Mening həlķimni: «Kəlgüsidə ħeq bir əl-dələt bolmaydu» dəp kəzgə ilmaydu. 25 Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Mening kündüz wə keqini bekitkən əħdəm əzgirip kətsə, yaki asman-zemindiki ķanuniyətlərni bekitmigən bolsam, 26 Mən Yaķupning nəslidin wə Dawutning nəslidin waz keqip ularni taxlaydioŋan bolimən, xuningdək Ibraħim, Isħaķ wə Yaķupning nəsli üstigə ħəküm sürüx üqün Dawutning nəslidin adəm tallimaydioŋan bolimən! Qünki bərħək, Mən ularni sürgünlüktin ķayturup ularni əsligə kəltürimən, ularoŋa rəħimdillik kərsitimən.

Pərwərdigar Zədəkiyaoŋa xum həwər yətküzidu

34 1 Babil padixaħi Neboķadnəsar, pütün ķoxuni wə ħəkümranliķioŋa beķinoŋan barliķ padixaħliķlar wə əllərning ħəmmisi Yerusalemoŋa wə uning ətrapidiki barliķ xəħərlərgə jəng ķiloŋan waķtida, Pərwərdigardin Yərəmiyaoŋa kəlgən səz: —

bizgə tonuxturulidu.
33:13 «saniоŋuqining ķoli astidin ətüx» — bəlkim ķoylar ķotanoŋa ķaytip kirgəndə, ulardin ħeqķaysisining kəm ķalmasliķi üqün təkxürülüxtur.
33:14 Yər. 29:10
33:15 «...u qaoŋda Mən Dawut nəslidin «Ħəkķaniy Xah»ni zeminda əstürüp qikirimən...» — oķurmənlərning esidə barki, Huda Dawut padixaħ-pəyoŋəmbərgə: «Ķutķuzoŋuqi-Məsiħ» sening nəslingdin qikidu» dəp wədə bərgən *(məsilən, «2Sam.», 7-babni, Zəburdiki 18-, 45- wə 72-küylərni ħəm məzkur kitab 23:5nimu kərüng)*.
33:15 Yər. 23:5
33:18 Yər. 17:26

33:24 «Pərwərdigar Əzi talliоŋan bu ikki jəməttin waz keqip, ularni taxlidi...» — «ikki jəmət» xübħisizki, Israil wə Yəhudani, yəni Hudaning pütün həlķini kərsitidu; demək, pütkül Israil həlķi əzining keləqiki tooŋruluķ ümidsizlinip kətkən. Bəzi alimlar «ikki jəmət» «Dawut jəməti ħəm Lawiy jəməti»ni kərsitidu, dəp ķaraydu; lekin bizningqə keyinki «Mening həlķimni ... kəzgə ilmaydu» degən ibarə ħəm 25-, 26-ayətlər «Yaķupning nəsli»ni, yəni Hudaning pütün həlķi *(Israil wə Yəhuda)*ni kərsətkəqkə, 24-ayətmu pütün həlķni kərsitixi kerək.
33:26 Yər. 31:20
34:1 2Pad. 25; Yər. 52

2 Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaķ
dəydu: — Zədəkiyaning yenioŋa berip
uningoŋa mundaķ degin: — Pərwərdigar
mundaķ dəydu: — Mana, bu xəhərni Babil
padixahining ķolioŋa tapxurimən, u uningoŋa
ot ķoyup kəydürüwetidu.. 3 Sən bolsang,
uning ķolidin ķaqalmaysən; bəlki sən tutulup
uning ķolioŋa tapxurulisən; sening kəzliring
Babil padixahining kəzlirigə ķaraydu, uning
bilən yüz turanə səzlixisən wə sən Babiloŋa
sürgün bolup ketisən..
4 Lekin, i Yəhuda padixahi Zədəkiya, Pər-
wərdigarning səzini angla; Pərwərdigar
sening tuoŋrangda mundaķ dəydu: — Sən
ķiliq bilən ölməysən; 5 sən aman-tinqlikta
əlisən; ata-bowiliring boloŋan əzüngdin il-
giriki padixahlar üqün matəm tutup hux-
buy yaķķandək ular ohxaxla sən üqünmu
huxbuy yaķidu; ular sən üqün: «Aḥ, xaḥim!»
dəp matəm tutidu; qünki Mən xundaķ wədə
ķiloŋanmən, — dəydu Pərwərdigar..
6 Andin Yərəmiya pəyoŋəmbər bu səzlərning
ḥəmmisini Yəhuda padixahi Zədəkiyaoŋa
Yerusalemda eytti. 7 Xu qaoŋda Ba-
bil padixahining ķoxuni Yerusalemda
wə Yəhudadiki ķaloŋan xəhərlərdə, yəni
Laķixta wə Azikahta jəng ķiliwatatti; qünki
Yəhudadiki mustəḥkəm xəhərlər arisidin
pəķət bularla ixoŋal bolmioŋanidi.

Əz ķullirioŋa uwal ķiloŋanlaroŋa agaḥ berix

8 Padixaḥ Zədəkiya ķullirimizoŋa azadlik
jakarlayli dəp Yerusalemdikilərning
ḥəmmisi bilən əḥdini kesip tüzgəndin
keyin, Pərwərdigardin təwəndiki bu səz
Yərəmiyaoŋa kəldi.. 9 (əḥdə boyiqə ḥərbiri əz
ibraniy ķullirini, ər bolsun, ķiz-ayal bolsun,
ķoyuwetixi kerək idi; ḥeqķaysisi əz kerindixi
boloŋan Yəhudiyni ķullukta ķaldurmasliķi
kerək idi.. 10 Əḥdigə ķoxuloŋan barliķ əmirlər
wə barliķ həlķ xuningoŋa, yəni ḥərķaysimiz
əz ķuli yaki dedikini ķoyuwetəyli, ularni
ķullukta ķalduruwərməyli degən səzigə
boysundi. Ular boysunup ularni ķoyuwətti.
11 Lekin uningdin keyin ular bu yoldin ye-
nip ķoyuwətkən ķul-dedəklərni əzigə
ķayturuwaldi. Ular bularni ķaytidin məjburiy
ķul-dedək ķiliwaldi)..
12 — Xu qaoŋda Pərwərdigarning səzi
Yərəmiyaoŋa kelip mundaķ degəndə: —
13 Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaķ
dəydu: — Mən ata-bowiliringlarni Misir-
ning zeminidin, yəni «ķulluķ əyi»din
qiķaroŋinimda, ular bilən əḥdə tüzgənidim;
14 xu əḥdə boyiqə ḥərbiringlar yəttinqi yilida
silərgə əzini satķan ḥərķaysi ķerindixinglar
boloŋan ibraniy kixilirini ķoyuwetixinglar
kerək; u ķulluķungda altə yil boloŋandin
keyin, sən uni azadliķķa ķoyuwetixing
kerək, degənidim. Lekin ata-bowiliringlar
buni anglimay ḥeq ķulaķ salmioŋan.. 15 Le-
kin silər bolsanglar, xu yaman yoldin yenip,
kəz aldimda durus ixni kərüp, ḥərbiringlar

34:2 Yər. 21:10; 32:29
34:3 Yər. 32:4
34:5 «Sən üqün huxbuy yaķidu» — ibraniy tilida səzmusəz bolsa «sən üqün kəydüridu» degənliktur. Həklərning kəydürgini bolsa, bizningqə huxbuy boluxi kerək idi. Əməliyəttə Təwrat ḥəm Injilda əlgənlər üqün ḥərķandaķ ķurbanliķ-ḥədiyə, nəzir-qiraoŋning ḥeqķandaķ paydisi yoķ, dəp kərsitilidu.

34:8 «əḥdini kesip tüzüx» — kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ķoyni soyup, nimtə *(ikki parqə)* ķilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə ķiloŋan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə ķəsəm ķilatti. Bu ixning əḥmiyiti bəlkim: «Ķaysimiz əḥdini buzsaķ, Huda uni bu soyoŋan maloŋa ohxax ķilsun!» deməkliktur. 18-20-ayətlərni kərüng.
34:8 Mis. 21:2
34:9 «əḥdə boyiqə ḥərbiri əz ibraniy ķullirini, ... ķoyuwetixi kerək idi; ḥeqķaysisi əz ķerindixi boloŋan Yəhudiyni ķullukta ķaldurmasliķi kerək idi» — mumkinqiliki barki, bu əḥdə pəķət bu əmirlərgə ķolaylik boluxi üqün tüzülgənidi. Ķəḥətqilik boloŋan waķitta, əz ķullirioŋa ozuķ berix məs'uliyitidin ķeqip, ķullirini kətküzüwetətti.
34:11 «Lekin uningdin keyin ular bu yoldin yenip ķoyuwətkən ķul-dedəklərni əzigə ķayturuwaldi... ķul-dedək ķiliwaldi» — bu wəkə Babilning ķoxuni Yerusalemni ķorxiwelixtin waķitlik waz keqip Misir bilən jəng ķilixķa kətkən waķtida boloŋan boluxi mumkin. Əmirlər wə həlķ bəlkim hətərlik pəyt bizdin ətüp kətti, Hudadin ķorķuweriximizning ḥajiti yoķ, deyixi mumkin idi. 21-22-ayətlərni 35-bab, 5-7-ayətlər bilən selixturung.
34:14 Mis. 21:2; Ķan. 15:12

əz yeḳinioŋa «azad bol» dəp jakarlidinglar, xuningdək Əz namim bilən ataloŋan əydə əḥdə tüzüdinglar; 16 lekin silər yənə yenip Mening namimoŋa daoŋ kəltürüp, ḥərbiringlar əz rayioŋa ḳoyuwətkən ḳulni ḥəm ihtiyarioŋa ḳoyuwətkən dedəkni ḳayturuwelip ḳaytidin əzünglaroŋa ḳuldedək boluxḳa məjburlidinglar.

17 Xunga Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silər manga ḳulaḳ salmidinglar, ḥərbiringlar əz ḳerindixinglaroŋa, ḥərbiringlar əz yeḳininglaroŋa azad bolunglar dəp ḥeq jakarlimidinglar; mana, Mən silərgə bir hil azadliḳni — yəni ḳiliqḳa, wabaoŋa wə ḳəḥətqilikkə boloŋan bir azadliḳni jakarlaymən; silərni yər yüzidiki barliḳ padixaḥliḳlaroŋa bir wəḥxət basḳuqi ḳilimən.… 18 Xuning bilən Mən əḥdəmni buzoŋan, kəz aldimda kesip tüzgən əḥdining səzlirigə əməl ḳilmioŋan kixilərni bolsa, ular əzliri soyup ikki parqə ḳilip, otturisidin ətkən ḥeliḳi mozaydək ḳilimən; 19 Yəḥudaning əmirliri wə Yerusalemning əmirliri, ordidiki ələmdarlar, kaḥinlar, xuningdək mozayning ikki parqisining otturisidin ətkən barliḳ həlḳni bolsa, 20 Mən ularni düxmənlirining ḳolioŋa, jenini izdigüqilərning ḳolioŋa tapxurimən; xuning bilən jəsətliri asmandiki uqar-ḳanatlaroŋa wə zemindiki ḥaywanlaroŋa ozuḳ bolidu;… 21 Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya wə uning əmirlirinimu düxmənlirining ḳolioŋa, jenini izdigüqilərning ḳolioŋa, xundaḳla silərgə ḥujum ḳilixtin qekinip turoŋan Babil padixaḥining ḳoxunining ḳolioŋa tapxur imən.… 22 Mana, Mən əmr ḳilimən, — dəydu Pərwərdigar, wə ular bu xəḥər aldioŋa yənə kelidu; ular uningoŋa ḥujum ḳilip ot ḳoyup kəydürüwetidu; wə Mən Yəḥudaning xəḥərlirini wəyranə, ḥeq adəmzatsiz ḳilimən.

Yəḥudaning wapasiziḳi, Rəkabiylarning wapadarliḳi

35 1 Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning oоŋli Yəḥoakimning künliridə, Pərwərdigardin Yərəmiyaoŋa səz kelip: —… 2 «Rəkabning jəmətidikilərning yenioŋa berip ular bilən səzlixip ularni Pərwərdigarning əyigə apirip, uning kiqik əylirining birigə təklip ḳilip ularning aldioŋa xarab tutḳin» — deyildi.

3 Xuning bilən mən Habazziniyaning nəwrisi, Yərəmiyaning oоŋli Jaazaniyani, uning ukilirini wə barliḳ bala-qaḳilirini, xuningdək Rəkabning pütkül jəmətini elip kelixkə qiḳtim; 4 Mən ularni Pərwərdigarning əyigə, Igdaliyaning oоŋli, Hudaning adimi boloŋan Ḥananning oоŋullirioŋa təwəlik əygə apardim; bu əy əmirlərning əyining yenida, Xallumning oоŋli, ixikbaḳar Maaseyaḥning əyining üstidə idi; 5 mən Rəkabning jəmətidikilərning aldioŋa xarabḳa liḳ toloŋan piyalilər wə kədəḥlərni ḳoyup ularoŋa: «Xarabḳa eoŋiz teginglar!» — dedim.

6 Ular manga mundaḳ dedi: «Biz xarabni iqməymiz; qünki əjdadimiz Rəkabning oоŋli Yonadab bizgə: «Silər wə oоŋuləwladliringlar zadi xarab iqmənglar; 7 yənə kelip əylərni ḳurmanglar, nə uruḳ terimanglar, nə üzümzarlarni tikmənglar, nə bulardin ḥeqḳaysisioŋa zadi igə bolmanglar; barliḳ künliringlarda qedirlarda turunglar; xuning bilən silər turuwatḳan zeminda uzun künlərni kərisilər» — dəp əmr ḳalduroŋan.

8 Xuning bilən bizning əjdadimiz Rəkabning oоŋli Yonadabning: «Barliḳ kününglərdə zadi xarab iqmənglar» degən awazioŋa ḳulaḳ selip, biz wə bizning ayallirimiz ḥəm oоŋul-ḳizlirimiz uning əmrigə toluḳ əməl ḳilip kəlgənmiz; 9 biz yənə turoŋudək əylərni salmioŋan; bizdə ḥeq üzümzar, etiz, uruḳ degənlər yoḳ; 10 bəlki biz qedirlarda turup kəlduḳ, əjdadimiz Yonadabning bizgə barliḳ

34:17 Ḳan. 28:25; Yər. 15:4; 24:9,10
34:20 Yər. 7:33; 16:4; 19:7
34:21 Yər. 37:11

35:1 «Yəḥoakimning künliridə» — bu wəḳə Zədəkiya padixaḥ təhtkə olturoŋan waḳitta, yəni yuḳirida eytiloŋan bexarətlərdin ilgiri boloŋanidi, əlwəttə.

əmr kiloŋanlirioŋa əməl kilip kəlduk.
11 Lekin Babil padixaḥi Nebokadnəsar
zeminoŋa besip kirgəndə, xundak ix boldiki,
biz: «Barayli, Kaldiylərning koxuni ḥəm
Suriyəning koxunidin kəqip Yerusalem
xəḥirigə kirəyli» — deduk. Mana xu səwəbtin
Yerusalemda turuwatimiz».
12 Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa
kelip mundak degəndə: —
13 «Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Baroŋin, Yəḥudadikilər wə Yeru-
salemda turuwatkanlaroŋa mundak degin:
— Buningdin tərbiyə almamsilər, xuningdək
Mening səzlirimgə kulak salmamsilər? —
dəydu Pərwərdigar. 14 — Mana, Rəkabning
ooŋli Yonadabning ooŋul-pərzəntlirigə «xa-
rab iqmənglar» dəp tapilioŋan səzlirigə əməl
kilinip kəlgən; bügünki küngiqə ular ḥeq
xarab iqip bakmioŋan, qünki ular atisining
əmrigə itaət kiloŋan. Lekin Mən tang səḥərdə
ornumdin turup silərgə səz kilip kəlgən bol-
sammu, silər Manga ḥeq kulak salmioŋansilər.
15 Mən tang səḥərdə ornumdin turup
kullirim boloŋan pəyoŋəmbərlərni əwətip:
«Ḥərbiringlar ḥazir əz rəzil yolunglardin
yenip, kilmixinglarni tüzitinglar, baxka
ilaḥlaroŋa əgixip qokunmanglar; xundak
kilsanglar Mən ata-bowiliringlaroŋa
təkdim kiloŋan zeminda turuwerisilər» dəp
kəlgənmən; lekin silər Manga kulak salmay
ḥeq anglimioŋansilər. 16 Bərḥək, Rəkabning
ooŋli Yonadabning əwladliri atisining ularoŋa
tapilioŋan əmrigə əməl kiloŋan; lekin bu həlk
Manga ḥeq kulak salmioŋandur. 17 Xunga
samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Mana, Mən Yəḥudaning üstigə ḥəm
Yerusalemning üstigə Mən aldin'ala eytkan
barlik balayi'apətni qüxürimən; qünki Mən
ularoŋa səz kiloŋan, lekin ular anglimioŋan;
Mən ularni qakiroŋan, lekin ular jawab
bərmigən».
18 Andin Yərəmiya Rəkab jəmətigə mundak
dedi: — Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Qünki silər atanglar Yonadabning
əmrigə itaət kilip, barlik yolyoruklirini
tutup, silərgə tapilioŋanlirining ḥəmmisi
boyiqə ix kərüp kəlgənsilər, — 19 əmdi
samawi koxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak
dəydu: — Rəkabning ooŋli Yonadabning
nəslidin aldimda hizmət kiloŋuqi ḥərgiz üzü-
lüp kalmaydu.

Padixaḥ Yəḥoakim bexarət hatiriləngən oram yazmini kəydüridu

36 1 Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning
ooŋli Yəḥoakimning tətinqi yili,
Yərəmiyaoŋa Pərwərdigardin təwəndiki səz
kəldi: —
2 Əzünggə oram kəoŋəz aloŋin; uningoŋa
Yosiyaning künliridə sanga səz kiloŋinimdin
tartip bügünki küngiqə Mən Israilni
əyibligən, Yəḥudani əyibligən ḥəm barlik
əllərni əyibligən, sanga eytkan səzlərning
ḥəmmisini yazoŋin. 3 Yəḥudaning jəməti
bəlkim Mən bexioŋa qüxürməkqi boloŋan
barlik balayi'apətni anglap, ḥərbiri əzlirining
rəzil yolidin yanarmikin; ular xundak kilsa,
Mən ularning kəbiḥlikini wə gunaḥini
kəqürüm kilimən.
4 Xuning bilən Yərəmiya Neriyaning ooŋli
Barukni qakirdi; Baruk Yərəmiyaning
aoŋzidin qikkanlirini anglap Pərwərdigarning
uningoŋa eytkan səzlirining ḥəmmisini
bir oram kəoŋəzgə yezip bərdi. 5 Yərəmiya

35:10 «biz qedirlarda turup kəlduk, əjdadimiz Yonadabning bizgə barlik əmr kiloŋanliriŋa əməl kilip kəlduk» — jəmiy bolup 250 yillik məzgil iqidə. «Rəkabning ooŋli Yonadab» bəlkim «2Pad.» 10:15də tiloŋa elinoŋan «Rəkabning ooŋli Yəḥonadab» boluxi mumkin.
35:14 Yər. 11:7; 25:3; 26:5; 29:19; 32:33
35:15 Yər. 18:11; 25:5

35:19 «Rəkabning ooŋli Yonadabning nəslidin aldimda hizmət kiloŋuqi ḥərgiz üzülüp kalmaydu» — ularning Huda aldida nemə hizmət kilidioŋanliki Mukəddəs Kitabta hatiriləngən əməs; əmma Yəḥudiylarning keyinki hatiriliri boyiqə ularning keyinki ibadəthanida kurbangaḥta ot üqün otun elip berix hizmiti bar idi. Rəkabiylar tooŋruluk yənə «Koxumqə səz»imizni kerüng.
36:2 Yəx. 8:1; Yər. 30:2

Barukḳa tapilap mundaḳ dedi: — Özüm ḳamap ḳoyuloɣanmən; Pərwərdigarning
əyigə kiriximgə ruhsət yoḳ; lekin özüng
berip kirgin; [6] Pərwərdigarning əyidə roza
tutḳan bir künidə, sən aoɣzimdin qiḳḳanlirini
anglap yazoɣan, Pərwərdigarning bu oram
yazmida hatirilәngən sözlirini həlḳning
ḳulaḳlirioɣa yətküzgin; ḥəmmə xəḥərlərdin
kəlgən Yəḥudadikilərning ḳulikioɣimu
yətküzgin. [7] Ular bəlkim Pərwərdigar aldioɣa
dua-tilawitini ḳilip ḥərbiri özlirining rəzil
yolidin yanarmikin; qünki Pərwərdigarning
bu həlḳḳə agaḥlanduroɣan oɣəzipi wə
ḳəḥri dəḥxətliktur. [8] Neriyaning ooɣli
Baruḳ Yərəmiya pəyoɣəmbər uningoɣa
tapilioɣinining ḥəmmisini ada ḳilip,
Pərwərdigarning əyidə Pərwərdigarning
sözlirini bu yazmidin oḳup jakarlidi..
[9] Yəḥuda padixaḥi Yosiyaning ooɣli Yəḥoakim
təhtkə olturoɣan bəxinqi yili toḳḳuzinqi ayda
xundaḳ boldiki, barliḳ Yerusalemdikilər
ḥəmdə Yəḥuda xəḥərliridin qiḳip
Yerusalemoɣa kəlgən barliḳ həlḳ üqün,
Pərwərdigar aldida bir məzgil roza tu-
tuximiz kerək dəp elan ḳilindi. [10] Xu waḳit
Baruḳ Pərwərdigarning əyigə kirip, pütükqi
Xafanning ooɣli Gəmariyaning əyidə tu-
rup, yazmidin Yərəmiyaning sözlirini
barliḳ həlḳning ḳulikioɣa yətküzüp oḳudi;
bu əy Pərwərdigarning əyining yuḳiriḳi
ḥoylisidiki «Yengi dərwaza»oɣa jaylaxḳanidi..
[11] Xafanning nəwrisi, Gəmariyaning ooɣli
Mikaḥ bolsa yazmidin Pərwərdigarning
sözlirining ḥəmmisigə ḳulaḳ saldi. [12] Andin
u padixaḥning ordisioɣa qüxüp pütükqining
əyigə kiriwidi, mana, əmirlərning ḥəmmisi
xu yərdə olturatti; pütükqi Əlixama,
Xemayaning ooɣli Delaya, Akborning ooɣli
Əlnatan, Xafanning ooɣli Gəmariya wə
Ḥananiyaning ooɣli Zədəkiya ḳatarliḳ barliḳ
əmirlər xu yərdə olturatti. [13] Xuning bilən
Mikaḥ Barukning yazmidin oḳup həlḳning
ḳulikioɣa yətküzginidə özi anglioɣan barliḳ
sözlərni uloroɣa bayan ḳildi. [14] Xuning bilən
barliḳ əmirlər Kuxining əwrisi, Xələmiyaning
nəwrisi, Nətaniyaning ooɣli Yəḥudini
Barukning yenioɣa əwətip uningoɣa: «Sən
həlḳning ḳulikioɣa yətküzüp oḳuoɣan oram
yazmini ḳolungoɣa elip yenimizoɣa kəl»
— dedi. Xuning bilən Neriyaning ooɣli
Baruḳ oram yazmini ḳolioɣa elip ularning
yenioɣa kəldi. [15] Ular uningoɣa: «Oltur, uni
ḳulikimizoɣa yətküzüp oḳup bər» — dedi.
Baruḳ uni uloroɣa anglitip oḳudi.

[16] Xundaḳ boldiki, ular barliḳ sözlərni
anglioɣanda, alaḳzadə bolup bir-birigə
ḳarixip: «Bu sözlərning ḥəmmisini
padixaḥḳa yətküzmisək bolmaydu» — dedi.
[17] Andin Baruḳtin: «Bizgə degin əmdi, sən bu
sözlərning ḥəmmisini ḳandaḳ yazding? Ular-
ni Yərəmiyaning öz aoɣzidin anglidingmu?»
— dəp soridi.
[18] Baruḳ uloroɣa: «U bu sözlərning ḥəmmisini
öz aoɣzi bilən manga eytti, mən oram
ḳəoɣəzgə siyaḥ bilən yazdim» — dedi.
[19] Əmirlər Barukḳa: «Baroɣin, sən wə
Yərəmiya məküwelinglar. Ḳəyərdə
bolsanglar ḥeqkimgə bildürmənglar» —
dedi. [20] Xuning bilən ular oram yazmini
pütükqi Əlixamaning əyigə tiḳip ḳoyup,
ordioɣa kirip padixaḥning yenioɣa kelip, bu
barliḳ sözlərni uning ḳulikioɣa yətküzdi.
[21] Padixaḥ Yəḥudini yazmini elip kelixkə
əwətti, u uni Əlixamaning əyidin epkəldi.
Yəḥudi uni padixaḥning ḳulikioɣa wə
padixaḥning yenida turoɣan barliḳ
əmirlərning ḳulaḳlirioɣa yətküzüp oḳudi.
[22] Xu qaoɣ toḳḳuzinqi ay bolup, padixaḥ
«ḳixliḳ əy»idə olturatti; uning aldidiki

36:8 «Neriyaning ooɣli Baruḳ Yərəmiya pəyoɣəmbər uningoɣa tapilioɣinining ḥəmmisini ada ḳilip, Pərwərdigarning əyidə Pərwərdigarning sözlirini bu yazmidin oḳup jakarlidi» — Barukning qong atisi Maaseyaḥ Yerusalemning xəḥər baxliḳi boloɣanidi *(32:12ni ḥəm «2Tar.» 34:8ni kərüng)*. U muxu ixni ḳiloɣanda bəlkim özining jenini wə keləqikini təwəkkül ḳiloɣan. Uning Yərəmiyaoɣa ḥəmraḥ boluxning intayin japaliḳ wə hətərlik ikənlikini qüxinix üqün 45-babni kərüng.
36:10 «pütükqi Xafan» — Xafan tooɣuluḳ «1Pad.» 22-babni kərüng. **«yuḳiriḳi ḥoyla»** — bolsa «1Pad.» 6:36 ḥəm 7:12də «iqki ḥoyla» degən nam bilən ataloɣan. «Yengi dərwaza» «Yər.» 26:10də tiloɣa elinoɣan. Xübḥisizki, Baruḳ xu yərdə turup Yərəmiyaning sözini oḳuytti, barliḳ həlḳ angliyalaytti.

oqakta ot kalaklik idi. 23 Xundak boldiki, Yəhudi uningdin üq-tət səhipini okuoɣanda, padixah kələmtiraxi bilən bu kismini kesip, yazmining ḥəmmisini bir-birləp otta kəyüp yokioɣuqə oqaktiki otka taxlidi.. 24 Lekin bu barlik səzlərni anglioɣan padixah yaki hizmətkarlirining ḥeqkaysisi korkmidi, ulardin kiyim-keqəklirini yirtkanlar yok idi. 25 Uning üstigə Əlnatan, Delaya wə Gəmariyalar padixahtin oram yazmini kəydürməslikini ətüngənidi, lekin u ularoɣa kulak salmidi. 26 Padixah bolsa xahzadə Yerahmiyəl, Azriəlning ooɣli Seraya wə Abdəəlning ooɣli Xələmiyani pütükqi Barukni wə Yərəmiya pəyoɣəmbərni koloɣa elixka əwətti; lekin Pərwərdigar ularni yoxurup sakidi.

Ikkinqi oram yazma

27 Padixah Baruk Yərəmiyaning aoɣzidin anglap yazoɣan səzlərni hatiriligən oram yazmini kəydürüwətkəndin keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa kelip mundak degəndə: —

28 Yənə bir oram kəoɣəzni elip, uningoɣa Yəhuda padixahi Yəhoakim kəydürüwətkən birinqi oram yazmida hatiriləngən barlik səzlərni yazoɣin. 29 Wə Yəhuda padixahi Yəhoakimoɣa mundak degin: — Pərwərdigar mundak dəydu: — Sən bu oram yazmini kəydürüwətting wə mən Yərəmiya tooɣruluk: «Sən buningoɣa: «Babil padixahi qokum kelip bu zeminni wəyran kilidu, uningdin həm insanni həm haywanni yokitidu» — dəp yezixka kandakmu petinding?» — deding. 30 Xunga Pərwərdigar Yəhuda padixahi Yəhoakim tooɣruluk mundak dəydu: — Uning nəslidin Dawutning təhtigə olturuxka ḥeq adəm bolmaydu; uning jəsiti sirtka taxliwetilip kündüzdə issikta, keqidə kirawda oquk yatidu.. 31 Mən uning wə nəslining bexioɣa, hizmətkarlirining bexioɣa kəbiḥlikining jazasini qüxürimən; Mən ularning üstigə, Yerusalemda turuwatkanlarning üstigə həm Yəhudaning adəmliri üstigə Mən ularoɣa agaḥlanduroɣan barlik külpətlərni qüxürimən; qünki ular Manga ḥeq kulak salmioɣan. 32 Xuning bilən Yərəmiya baxka bir oram kəoɣəzni elip Neriyaning ooɣli pütükqi Barukka bərdi; u Yərəmiyaning aoɣzioɣa karap Yəhuda padixahi Yəhoakim otta kəydürüwətkən oram yazmida hatiriləngən həmmə səzlərni yazdi; ular bu səzlərgə ohxaydioɣan baxka kəp səzlərnimu koxup yazdi..

Zədəkiya padixah boloɣan qaoɣdiki bəzi wəkələr — kirix səz

37 1 Babil padixahi Neboḳadnəsar Zədəkiyani Yəhudaning zemininioɣa padixah kildi; xuning bilən u Yosiyaning ooɣli Yəhoakimning ooɣli Koniyaning ornioɣa ḥəküm sürdi.. 2 U, yaki hizmətkarliri, yaki zemindiki həlk Pərwərdigarning Yərəmiya pəyoɣəmbər arkilik eytkan səzlirigə ḥeq kulak salmidi.

Zədəkiya Hudadin yardəm tiləydu

3 Padixah Zədəkiya Xələmiyaning ooɣli Yəhukalni həm kahin Maaseyahning ooɣli Zəfaniyani Yərəmiya pəyoɣəmbərning yenioɣa əwətip uningoɣa: «Pərwərdigar Hudayimizoɣa biz üqün dua kiloɣaysən» — degüzdi 4 (xu qaoɣda Yərəmiya zindanda kamaklik əməs idi; u həlk arisioɣa qikip-kirixkə ərkin idi. 5 Pirəwnning koxuni Misirdin qikkanidi; Yerusalemni korxiwaloɣan Kaldiylər bularning həwirini anglap Yerusa-

36:23 «kələmtirax bilən kesix» — adəttə bu saymanni katipi yaki pütükqi «oram yazmilar»ni yasap təyyarlaxka ixlitətti. Muxu yərdə əksiqə kimmətlik bir oram yazmini yokitix üqün ixlətkən.

36:30 Yər. 22:19

36:32 «u Yərəmiyaning aoɣzioɣa karap Yəhuda padixahi Yəhoakim otta kəydürüwətkən oram yazmida hatiriləngən həmmə səzlərni yazdi» — birinqi «oram yazma»ning məzmuni bəlkim «Yərəmiya»diki 1-20-bablar idi.

37:1 «Koniya» — «Yəkoniyah»ning baxka bir atilixi.

lemdin qekinip kətkənidi).
6 Andin Pərwərdigarning səzi Yərəmiya
pəyoɣəmbərgə kelip mundaķ degəndə: —
7 Israilning Hudasi Pərwərdigar mundaķ
dəydu: — Silərni manga iltija ķildurup
izdəxkə əwətkən Yəhuda padixaḥioɣa
mundaķ dənglar: — Mana, silərgə yardəm
berimiz dəp qiķip kəlgən Pirəwnning ķoxuni
bolsa, əz zeminioɣa, yəni Misiroɣa ķaytip ke-
tidu. 8 Andin Kaldiylər bu xəḥərgə ķaytip ke-
lip jəng ķilip uni ixoɣal ķilidu, uni ot ķoyup
kəydürüwetidu. 9 Pərwərdigar mundaķ
dəydu: — Əz-əzünglarni aldap: «Kaldiylər
bizdin qekinip kətkən» — deməngləř; ular
kətkən əməs! 10 Qünki gərqə silər əzünglaroɣa
jəng ķilidioɣan Kaldiylərning toluķ ķoxunini
uruwətkən bolsanglarmu wə ularningkidin
pəķət yarilanoɣanlarla ķaloɣan bolsimu,
ularning ḥərbiri yənila əz qediridin turup bu
xəḥərni ot ķoyup kəydürüwətkən bolatti.

Yərəmiya ķoloɣa elinip ərz ķilinidu

11 Pirəwnning ķoxuni tüpəylidin
Kaldiylərning ķoxuni Yerusalemdin qekinip
turoɣan wakitta, xu wəķə yüz bərdi: —
12 Yərəmiya Binyamindiki zeminoɣa yol elip,
xu yərdiki yurtdaxliri arisidin əz nesiwi-
sini igiləx üqün Yerusalemdin qiķķanda, 13 u
«Binyamin dərwazisi»oɣa yətkəndə,
Ḥananiyaning nəwrisi, Xələmiyaning ooɣli
kəzət begi Iriya xu yərdə turatti; u: «Sən
Kaldiylərgə qekinip təslim bolmaķqisən!»
dəp uni tutuwaldi. 14 Yərəmiya: «Yaloɣan!
Mən Kaldiylər tərəpkə ķeqip təslim bolmaķqi
əməsmən!» — dedi. Lekin u uningoɣa ķulaķ
salmidi; Iriya Yərəmiyani ķoloɣa elip uni
əmirlər aldioɣa apardi.
15 Əmirlər bolsa Yərəmiyadin oɣəzəplinip uni
uroɣuzup, uni katipi Yonatanning əyidiki
ķamaķhanioɣa solidi; qünki ular xu əyni
zindanoɣa aylanduroɣanidi.. 16 Yərəmiya zin-
dandiki bir gundihanioɣa ķamilip, xu yərdə
uzun künlər yatķandin keyin, 17 Zədəkiya
padixaḥ adəm əwətip xu yərdin ordisioɣa
elip kəldi. U xu yərdə astirtin uningdin:
«Pərwərdigardin səz barmu?» dəp soridi.
Yərəmiya: «Bar; sən Babil padixaḥining
ķolioɣa tapxurulisən» — dedi.
18 Yərəmiya Zədəkiya padixaḥķa iltija ķilip:
— «Mən sanga yaki hizmətkarliringoɣa
yaki bu həlķķə nemə gunaḥ ķiloɣinimoɣa,
bu zindanoɣa ķamap ķoydunglar? 19 Silərgə
bexarət berip: «Babil padixaḥi sanga yaki
bu zeminoɣa jəng ķilixķa qiķmaydu!» degən
pəyoɣəmbərliringlar ķeni?» — dedi
20 — «Əmdi i padixaḥ təķsir, səzlirimgə ķulaķ
selixingni ətünimən; iltijayim aldingda ijabət
bolsun, dəp ətünimən; katipi Yonatanning
əyigə meni ķaytķuzmioɣaysən; sən undaķ
ķilsang, xu yərdə əlimən».
21 Zədəkiya padixaḥ pərman qüxürüp,
Yərəmiyani ķarawullarning ḥoylisida
turoɣuzuxni, xuningdək xəḥərdiki ḥəmmə
nan tügəp kətmisila, uningoɣa ḥərküni
«Naway koqisi»din bir nan berilixni tapi-
lidi; xuning bilən Yərəmiya ķarawullarning
ḥoylisida turdi..

Yərəmiya hain dəp ərz ķilinip su azgilioɣa taxlinidu

38 1 Mattanning ooɣli Səfatiya, Paxhurning
ooɣli Gədaliya, Xəməliyaning ooɣli
Jukal wə Malkiyaning ooɣli Paxhurlar bolsa
Yərəmiyaning həlķķə: — 2 «Pərwərdigar
mundaķ dəydu: — Bu xəḥərdə ķelip ķaloɣan
adəmlər bolsa ķiliq, ķəḥətqilik wə waba bilən
əlidu; lekin kimki qiķip Kaldiylərgə təslim
bolsa ḥayat ķalidu; jeni əzigə oljidək ķalidu; u

37:5 «Pirəwnning ķoxuni Misirdin qiķķanidi; Yerusalemni ķorxiwaloɣan kaldiylər bularning həwirini anglap Yerusalemdin qekinip kətkənidi» — xu wəķə
bəlkim miladiyədin ilgiri 588-yili boloɣanidi; «Pirəwn» Misirning padixaḥi Pirəwn-Hofrani kərsitidu *(44:30ni kərüng)*.
37:5 Yər. 34:21

37:15 «Əmirlər bolsa Yərəmiyadin oɣəzəplinip uni uroɣuzup,...» — muxundaķ rəzillik ķiloɣan əmirlər Zədəkiya padixaḥlikidiki əmirlər idi. 36-babta kərsitilgən, Hudadin ķorķķan yahxi əmirlər bolsa, Yəhoakim padixaḥlikidiki əmirlər idi; bu wəķədin ilgirila ular Yəkoniyaḥ padixaḥ bilən billə *(miladiyədin ilgiriki 597-yili)* Babiloɣa sürgün boloɣanidi.
37:21 Yər. 32:2

ḥayat qalidu.. [3] Pərwərdigar mundaq dəydu: — Bu xəḥər qoqum Babil padixaḥining qoxunining qolioƣa tapxurulidu, u uni ixoƣal kilidu» — dəwatqan sözlirini anglidi.
[4] Əmirlər padixaḥqa: «Silidin ətünimiz, bu adəm ölümgə məḥkum kilinsun; qünki nemixqa uning bu xəḥərdə kelip qaloƣan jənggiwar ləxkərlərning qollirini wə həlqning qollirini ajiz kilixioƣa yol qoyulsun? Qünki bu adəm həlqning mənpəətini əməs, bəlki ziyinini izdəydu» — dedi.
[5] Zədəkiya padixaḥ: «Mana, u silərning qolliringlaroƣa tapxuruldi; silərning yolunglarni toskudək mən padixaḥ qanqilik bir adəm idim?» — dedi.
[6] Xuning bilən ular Yərəmiyani tutup qarawullarning ḥoylisidiki xaḥzadə Malkiyaning su azgilioƣa taxliwətti; ular Yərəmiyani aroƣamqilar bilən uningoƣa qüxürdi; azgalda bolsa su bolmay, pəqət patqaqla bar idi; Yərəmiya patqaqqa petip kətti.

Efiopiyəlik aoƣwat Yərəmiyani azgaldin qutquzidu

[7] Əmma padixaḥning ordisidiki bir aoƣwat Efiopiyəlik Əbəd-Mələk Yərəmiyaning su azgilioƣa qamap qoyuloƣanliqini anglidi (xu qaoƣda padixaḥ bolsa «Binyamin dərwazisi»da olturatti).. [8] Əbəd-Mələk ordidin qikip padixaḥning yenioƣa berip uningoƣa: [9] «I padixaḥi'aləm, bu adəmlərning Yərəmiya pəyoƣəmbərgə barlik kiloƣini, uni su azgilioƣa taxliwətkini intayin əsəbiy rəzilliktur; u axu yərdə kəḥətqiliktin ölüp qalidu; qünki xəḥərdə ozuq-tülük qalmidi» — dedi.
[10] Padixaḥ Efiopiyəlik Əbəd-Mələkkə buyruq berip: «Muxu yərdin ottuz adəmni özüng bilən elip berip, Yərəmiya pəyoƣəmbərni ölüp kətməsliki üqün su azgilidin elip qikaroƣin» — dedi. [11] Xuning bilən Əbəd-Mələk adəmlərni elip ularoƣa yetəkqilik kilip, padixaḥning ordisidiki həzinining astidiki öygə kirip xu yərdin lata-puta wə jul-jul kiyimlərni elip, xularni tanilar bilən azgaloƣa, Yərəmiyaning yenioƣa qüxürüp bərdi. [12] Efiopiyəlik Əbəd-Mələk Yərəmiyaoƣa: — Bu lata-puta wə jondaq kiyimlərni qoltukliring ḥəm tanilar arisioƣa tikip qoyoƣin — dedi. Yərəmiya xundaq kildi. [13] Xuning bilən ular Yərəmiyani tanilar bilən tartip, su azgilidin qikardi; Yərəmiya yənila qarawullarning ḥoylisida turdi.

Zədəkiya astirtin məsliḥət soraydu, Yərəmiya jawab beridu

[14] Padixaḥ Zədəkiya adəm əwətip Yərəmiya pəyoƣəmbərni Pərwərdigarning öyidiki üqinqi kirix ixikigə, öz yenioƣa aparoƣuzdi. Padixaḥ Yərəmiyaoƣa: — Mən səndin bir ixni sorimaqqimən; uni məndin yoxurmioƣaysən — dedi.
[15] Yərəmiya Zədəkiyaoƣa: «Mən uni sanga ayan kilsam, sən meni jəzmən ölümgə məḥkum kilmamsən? Mən sanga məsliḥət bərsəm, sən anglimaysən!» — dedi.
[16] Padixaḥ Zədəkiya Yərəmiyaoƣa astirtin qəsəm iqip uningoƣa: «Bizgə jan-tiniq ata kiloƣan Pərwərdigarning ḥayati bilən qəsəm iqimənki, mən seni ölümgə məḥkum kilmaymən, yaki seni jeningni izdigüqi kixilərning qolioƣa tapxurmaymən» — dedi..
[17] Yərəmiya Zədəkiyaoƣa: Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Sən ihtiyarən Babil padixaḥining əmirlirining yenioƣa qikip təslim bolsang, jening ḥayat qalidu wə bu xəḥər otta kəydürüwetilməydu; sən wə öydikiliring ḥayat qalisilər. [18] Lekin sən qikip Babil padixaḥining əmirlirigə təslim bolmisang, bu xəḥər kaldiylərning qolioƣa tapxurulidu, ular uningoƣa ot qoyup kəydürüwetidu, sən ularning qolidin qaqalmaysən — dedi.
[19] Padixaḥ Zədəkiya Yərəmiyaoƣa: «Mən Kaldiylərgə qikip təslim boloƣan Yəḥudiylardin qorkimən; Kaldiylər bəlkim meni ularning qolioƣa tapxuruxi, ular meni kiyin-kistaq kilixi mumkin» — dedi.

38:2 Yər. 21:9
38:7 «bir aoƣwat Efiopiyəlik» — «aoƣwat» degən bu söz bəzidə pəqət «əməldar»nila bildüridu.
38:16 Yəx. 57:16

20 Yərəmiya mundaḳ dedi: — Ular seni tapxurmaydu. Səndin ətünimənki, gepimgə kirip Pərwərdigarning awazioɣa itaət ḳiloɣaysən; xundaḳ ḳilsang sanga yahxi bolidu, jening ḥayat ḳalidu. 21 Lekin sən qiḳip təslim boluxni rət ḳilsang, Pərwərdigar manga ayan ḳiloɣan ix mundaḳ: — 22 mana, Yəḥuda padixaḥining ordisida ḳaloɣan barliḳ ḳiz-ayallar Babil padixaḥining əmirlirining aldioɣa elip ketilidu. Xuning bilən bu ḳiz-ayallar sanga tənə ḳilip: «Sening jan dostliring seni eziḳturdi; ular sening üstüngdin oɣəlibə ḳildi; əmdi ḥazir putliring patḳaḳḳa pitip kətkəndə, ular yüz ərüp sanga arḳisini ḳildi!» — dəydu.» 23 Sening barliḳ ayalliring ḥəm baliliring kaldiylərgə elip ketilidu. Sən özüng ularning ḳolidin ḳaqalmaysən; qünki sən Babil padixaḥining ḳoli bilən tutuwelinisən, xundaḳla sən bu xəḥərning otta kəydürüwetilixigə səwəbqi bolisən.

24 Zədəkiya Yərəmiyaoɣa mundaḳ dedi: — Sən bu səḥbitimizni baxḳa ḥeqkimgə qandurmioɣin, xundila sən əlməysən.» 25 Əmirlər mening sən bilən səzləxkinimni anglap yeningoɣa kelip səndin: «Sening padixaḥḳa nemə degənliringni, xundaḳla uning sanga ḳandaḳ səzlərni ḳiloɣanliḳini bizgə eyt; uni bizdin yoxurma; xundaḳ ḳilsang biz seni əltürməymiz» desə, 26 undaḳta sən ularoɣa: «Mən padixaḥning aldioɣa: «Meni Yonatanning əyigə ḳaytḳuzmioɣaysən, bolmisa, mən xu yərdə əlimən» — degən iltijayimni ḳoyoɣanmən» — dəysən.

27 Dərwəḳə əmirlərning ḥəmmisi Yərəmiyaning yenioɣa kelip xuni soridi; u ularoɣa padixaḥ buyruoɣan bu barliḳ səzlər boyiqə jawab bərdi. Xuning bilən ular jimip ketip uning yenidin qiḳip kətti; qünki bu ix ḥeqkimgə qandurulmioɣanidi. 28 Xundaḳ ḳilip Yerusalem ixoɣal ḳilinoɣuqə Yərəmiya ḳarawullarning ḥoylisida turdi.

Yerusalemning ixoɣal ḳilinixi wə keyinki wəḳələr

39 1 Yerusalem ixoɣal ḳilinoɣanda təwəndiki ixlar yüz bərdi: — Yəḥuda padixaḥi Zədəkiyaning toḳḳuzinqi yili oninqi ayda, Babil padixaḥi Nebokadnəsar wə barliḳ ḳoxuni Yerusalemoɣa jəng ḳilixḳa kelip uni muḥasirigə aldi;» 2 Zədəkiyaning on birinqi yili, tətinqi ayning toḳḳuzinqi künidə, ular xəḥər sepilidin bəsüp kirdi. 3 Xuning bilən Babil padixaḥining əmirlirining ḥəmmisi, yəni Samgarliḳ Nərgal-Xarezər, bax həziniqi Nebu-Sarseḳim, bax seḥirgər Nərgal-Xarezər wə Babil padixaḥliḳining baxḳa əməldarliri kirip «Ottura dərwaza»da olturdi.»

4 Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya wə barliḳ jənggiwar ləxkərlər ularni kərüp ḳaqmaḳqi bolup, tün keqidə xəḥərdin bədər tikiwetixti; u padixaḥning baoɣqisi arḳiliḳ, «ikki sepil» ariliḳidiki dərwazidin qiḳip Iordan jiloɣisidiki «Arabaḥ tüzlənglikli»gə ḳarap ḳeqixti. 5 Kaldiylərning ḳoxuni ularni ḳooɣlap Yeriho tüzlənglikidə Zədəkiyaoɣa yetixip uni ḳoloɣa elip Hamat zeminidiki Riblaḥ xəḥirigə, Babil padixaḥi Nebokadnəsarning aldioɣa apardi; u xu yərdə uning üstidin ḥəküm qiḳardi.

6 Babil padixaḥi Riblaḥ xəḥiridə Zədəkiyaning ooɣullirini kəz aldida əltürüwətti; Babil padixaḥi Yəḥudadiki barliḳ mətiwərlərnimu əltürüwətti. 7 U Zədəkiyaning kəzlirini oyup, uni Babiloɣa apirix üqün mis kixənlər bilən kixənləp ḳoydi. 8 Kaldiylər padixaḥning ordisini wə puḳralarning əylirini ot ḳoyup kəydürüp Yerusalemning sepillirini kəmürüp taxlidi. 9 Xaḥanə ḳarawul begi Nebuzar-Adan xəḥərdə ḳelip ḳaloɣan baxḳa həlḳni, əzigə təslim bolup qiḳḳanlarni, yəni

38:22 «sening jan dostliring seni eziḳturdi» — «sening jan dostliring» padixaḥning «məslihətqi»liri ḥəm «pəyoɣəmbərliri»ni kərsitidu. Ular padixaḥni «Misiroɣa ittipaḳdax bolup Babiloɣa isyan kətürəyli» dəp azdurup balayi'apətni kəltürgənidi.

38:24 «qandurmioɣin ...sən əlməysən» — bəlkim padixaḥ uningoɣa təḥdit selix üqün əməs, bəlki «Misiroɣa ittipaḳdax bolayli» degən əmirlər bu səḥbətning məzmunini anglap ḳalsa Yərəmiyani əltürüxi mumkin, deməkqi.

39:1 2Pad. 25:1; Yər. 52:4

39:3 «bax həziniqi» — ibraniy tilidiki «Rab-Saris» deyilidu. Bu sezning toluḳ mənisi bizgə naməlum, «bax həziniqi» bizning pərzimiz. **«Ottura dərwaza»da olturdi** — kona zamanlarda xəḥər dərwazisi əməldarlar yaki mətiwərlər sot ḳilidioɣan, ḥəküm qiḳiridioɣan jay idi.

qaloŋan həlqning ḥəmmisini qoloŋa elip, Babiloŋa sürgün qildi. [10] Ḥalbuki, qarawul begi Nebuzar-Adan Yəhuda zeminida ḥeq təwəliki bolmioŋan bəzi namratlarni qaldurdi; xu qaoŋda u ularoŋa üzümzarlar wə etizlarni təqsimləp bərdi.

[11-12] Babil padixaḥi Neboqadnəsar Yərəmiya tooŋruluq qarawul begi Nebuzar-Adan arqilik: «Uni tepip uningdin həwər al; uningoŋa ḥeq ziyan yətküzmə; u nemini halisa xuni uningoŋa qilip bər» — dəp pərman qüxürgənidi.

[13] Xunga qarawul begi Nebuzar-Adan, xundaqla bax həziniqi Nebuxazban, bax seḥirgər Nərgal-Xarezər wə Babil padixaḥining baxqa bax əməldarlirining ḥəmmisi adəm əwətip. [14] Yərəmiyani «Qarawullarning ḥoylisi»din elip Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliyaning əz əyigə apirixi üqün uning qolioŋa tapxuroŋuzdi. Lekin Yərəmiya puqralar arisida turdi.

Hudaning sadiq adimi Əbəd-Məlәkkə boloŋan wədisi

[15] Yərəmiya «Qarawullarning ḥoylisi»da qamap qoyuloŋan waqtida, Pərwərdigarning səzi uningoŋa kəlgən bolup mundaq degəndə: —

[16] Baroŋin, Efiopiyəlik Əbəd-Məlәkkə mundaq degin: «Samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mana, Mən əz səzlirimni muxu xəḥər üstigə qüxürimən; awat-ḥalawət əməs, bəlki balayi'apət qüxürimən; xu küni bu ixlar əz kəzüng aldida yüz beridu. [17] Lekin xu küni Mən seni qutquzimən, — dəydu Pərwərdigar; — Sən qorqidioŋan adəmlərning qolioŋa tapxurulmaysən; [18] qünki Mən qoqum seni qutquzimən; sən qiliqlanmaysən, bəlki əz jening əzünggə oljidək qalidu; qünki sən Manga tayinip kəlgənsən — dəydu Pərwərdigar».

Yərəmiya ikkinqi qetim azad qilinip qoyuwetilidu

40 [1] Qarawul begi Nebuzar-Adan uni Ramaḥ xəḥiridin qoyuwətkəndə, Pərwərdigarning Yərəmiyaoŋa kəlgən səzi: — u qaoŋda Nebuzar-Adan Yerusalem ḥəm Yəhudadiki barliq əsirlərni elip Babiloŋa sürgün qilmaqqi idi; Yərəmiyamu ularning arisida zənjir bilən baoŋlanoŋan ḥalda elip mengiloŋanidi. [2] Qarawul begi Yərəmiyani bir qətkə tartip uningoŋa mundaq dedi: «Pərwərdigar Hudaying muxu yərgə balayi'apət qüxürimən dəp agaḥlandurdi; [3] Mana, Pərwərdigar Əz degini boyiqə xundaq qilip uni kəltürdi; qünki silər Pərwərdigar aldida gunaḥ sadir qiloŋansilər wə uning awazioŋa qulaq salmioŋansilər; xunga bu ix bexinglaroŋa qüxti. [4] Lekin mən qolungni ixkəlləngən zənjirlərdin yexip seni qoyuwetimən; mən bilən billə Babiloŋa berix sanga muwapiq kərünsə, qeni kəl, mən səndin həwər alimən; əmma mən bilən billə Babiloŋa berixni muwapiq əməs dəp qarisang, kerək yoq. Mana, pütkül zemin aldingda turidu; qəyərgə berix sanga layiq,

---

39:13 «bax həziniqi Nebuxazban» — 3-ayəttə «Nebu-Sarseqim» isimlik yənə bir «bax həziniqi» tiloŋa elinidu.

39:14 «Xafanning nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliya» — bu ayəttiki «Xafan» 36:10-11də tiloŋa elinoŋan «Xafan» boluxi mumkin. Qarioŋanda, uning ailisidikilər Yərəmiyaoŋa yahxi muamilə qilip kəlgən. **«Yərəmiyani ... elip .. Gədaliyaning əz əyigə apirixi üqün ...»** — alimlarning bu ayəttiki «əz əyigə» degən səz tooŋrisida ikki pikri bar, yəni «əz əyi» *(1)* Yərəmiyaning yurti, yənə Anatotni yaki *(2)* Gədaliyaning «əz əyi»ni kərsitidu. Gədaliya Neboqadnəsarning buyruqi bilən Pələstingə waliy dəp bekitilgənidi *(40:5ni wə «2Pad.» 25:22ni kerüng)*. Bizninggə ikkinqi pikir tooŋra, qünki 40:5də Nebuzar-Adanning Yərəmiyaoŋa «Gədaliyaning yenioŋa qaytqin» degən səzini bayqaymiz. Muxu waqitta Yərəmiya waliy əyidə kəng-azadiliktə turuxni əməs, bəlki namrat həlq arisida turuxni tallidi.

40:1 «Qarawul begi Nebuzar-Adan uni Ramaḥ xəḥiridin qoyuwətkəndə, Pərwərdigarning Yərəmiyaoŋa kəlgən səzi...» — Nebuzar-Adan alliqaqan Yərəmiya tooŋruluq «Yerusalemda turiwərsun» dəp pərman qüxürgənidi *(39:11-14ni kerüng)*. Uning «həlq arisida» turoŋanliqi tüpəylidin, bəlkim tasadipiyliqtin ular sürgün qilinoŋanda ular bilən təng elip ketilgənidi.

–«Pərwərdigarning Yərəmiyaoŋa kəlgən səzi: — » — 2-5-ayətlərgə qarioŋanda, Pərwərdigarning bu səzi «kapir» boloŋan, Babilliq ləxkər Nebuzar-Adan arqilik kəldi!

durus kərünsə xu yərgə baroŋin».
5 Yərəmiya tehi yenidin mangmay turup,
Nebuzar-Adan uningoŋa: «Boldi, Xafanning
nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliyaning
yenioŋa ḳayt; Babil padixaḥi uni Yəḥudadiki
xəḥərlərgə ḥəkümranlik ḳilixḳa bəlgiligən;
həlk arisida uning bilən billə turiwər, yaki
ḥərḳandak baxḳa yərgə baray desəng xu
yərgə baroŋin» — dedi. Xuning bilən ḳarawul
begi uningoŋa ozuḳ-tülük ḥəmdə bir sowoŋat
berip uni ḳoyuwətti. 6 Xuning bilən Yərəmiya
Mizpaḥ xəḥirigə, Xafanning nəwrisi,
Aḥikamning ooŋli Gədaliyaning yenioŋa kəldi;
u uning bilən billə, puḳralar arisida turdi.

Mizpaḥ xəḥiri «Yəḥuda əlkə»sining yengi mərkizi ḳilinidu

7 Dalada ḳaloŋan Yəḥudaning ləxkər baxlikliri
ḥəm ləxkərliri Babil padixaḥining Xafanning
nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliyani zemin
üstigə ḥəkümranlik ḳilixḳa bəlgiligənlikini,
xuningdək uningoŋa Babiloŋa sürgün
bolmioŋan zemindiki yoḳsul ər-ayallar bala-
qaḳiliri bilən tapxuruloŋanlikini anglap ḳaldi;
8 xuning bilən bu ləxkər baxlikliri adəmliri
bilən Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioŋa
kəldi; baxlikliri bolsa Nətaniyaning ooŋli Ix-
mail, Kareaḥning ooŋulliri Yoḥanan ḥəm
Yonatan, Tanhumətning ooŋli Seraya,
Nətofatlik Əfayning ooŋulliri wə Maakatlik
birsining ooŋli Yəzaniya idi.. 9 Xafanning
nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliya ular
wə adəmlirigə: «Kaldiylərgə beḳinixtin
ḳorḳmanglar; zeminda olturaḳlixip Babil
padixaḥioŋa beḳininglar, xundak ḳilsanglar
silərgə yahxi bolidu. 10 Mən bolsam Kaldiylər
zeminoŋa kəlgəndə silərgə wəkil bolup
ularning aldida turux üqün Mizpaḥ xəḥiridə
turimən; silər bolsanglar, xarab, ənjür-
hormilar wə zəytun meyi məḥsulatlirini
elip küp-idixinglaroŋa ḳoyunglar, əzünglar
tutḳan xəḥərlərdə turuweringlar» — dəp
ḳəsəm iqti.

11 Ohxaxla Moabda, Ammoniylar arisida,
Edomda ḥəm baxḳa ḥərbir yurtlarda turoŋan
Yəḥudiylarmu Babil padixaḥi Yəḥudada
həlḳning bir ḳaldisini ḳalduroŋan wə ular
üstigə ḥəkümranlik ḳilixḳa Xafanning
nəwrisi, Aḥikamning ooŋli Gədaliyani
bəlgiligən dəp anglidi; 12 xuning bilən barlik
Yəḥudiylar ḥəydəp tarḳitiwetilgən ḥəmmə
jay-yurtlardin ḳaytip, Yəḥuda zeminioŋa,
Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioŋa
kəldi. Ular xarab, ənjür-hormilarning
məḥsulatlirini zor kəngriqiliktə aldi.

Ixmail Gədaliyani əltürüwetidu, Mizpaḥdiki həlḳni əsirgə alidu

13 Kareaḥning ooŋli Yoḥanan wə dalada
ḳaloŋan ləxkərlərning barlik baxlikliri
Mizpaḥ xəḥirigə, Gədaliyaning yenioŋa kelip
uningoŋa: 14 «Sən Ammoniylar padixaḥi Baal-
is Nətaniyaning ooŋli Ixmailni seni əltürüxkə
əwətkənlikini bilməmsən?» — deyixti. Lekin
Aḥikamning ooŋli Gədaliya ularning gepigə
ixənmidi.
15 Kareaḥning ooŋli Yoḥanan Mizpaḥda
Gədaliyaoŋa astirtin səz ḳilip: «Manga ruhsət
ḳiloŋaysən, baxḳilar uningdin həwər tapḳuqə
mən berip Nətaniyaning ooŋli Ixmailni
əltürəy; ḥeqkim buni bilməydu. Uning seni
əltürüp, xuning bilən ətrapingoŋa yioŋiloŋan
Yəḥudadikilərning ḥəmmisi tarḳitiwetilip,
Yəḥudaning ḳaldisi yoḳitiwetilixining nemə
ḥajiti bar? — dedi.
16 Birak Gədaliya Kareaḥning ooŋli
Yoḥananoŋa: «Sən undak ḳilma; qünki sən Ix-
mail tooŋruluḳ yaloŋan eytiwatisən» — dedi.

41 1 Əmdi yəttinqi ayda xundak boldiki,
xaḥzadə, xundakla padixaḥning bax
əməldarliridin biri boloŋan əlixamaning
nəwrisi, Nətaniyaning ooŋli Ixmail on
adəm elip Mizpaḥḳa, Aḥikamning ooŋli
Gədaliyaning yenioŋa kəldi; ular xu yərdə,

40:8 «Maakatlik birsining ooŋli Yəzaniya» — «Jəzaniya»ning baxḳa xəkli «Yaazaniya» — «2Pad.» 25:23ni kərüng.

yəni Mizpahda nan oxtup oizalanoqanda,
2 Nətaniyaning ooqli Ixmail həm u epkəlgən
on adəm ornidin turup, Ahikamning ooqli
Gədaliyaoqa kiliq qapti; ularning xundak
kilixi Babil padixahi Yəhuda zemini üstigə
həkümranlikkə bəlgiligənni əltürüxtin
ibarət idi. 3 Ixmail Mizpahda Gədaliyaoqa
həmrah boloqan barlik Yəhudiylar wə xu
yərdə turuwatkan barlik Kaldiy jənggiwar
ləxkərlərni əltürüwətti.
4 Xundak boldiki, Gədaliyani əltürüwətkəndin
keyin, ikkinqi künigiqə heqkim tehi uningdin
həwər tapmioqanidi, 5 mana Xəkəm, Xiloh
həm Samariyədin səksən adəm yetip kəldi.
Ular sakilini qüxürgən, kiyimlirini yirtkan,
ətlirini tiloqan, Pərwərdigarning əyigə
sunuxka kolida hədiyələrni həm huxbuy-
ni tutkan halda kəlgənidi.
6 Nətaniyaning
ooqli Ixmail ularni karxi elixka mangoqiniqə
yioqlioqanoqa selip Mizpahdin qikti; ularoqa:
«Mərhəmət, Ahikamning ooqli Gədaliya bilən
kərüxüxkə apirimən» — dedi.
7 Xundak boldiki, ular xəhər otturisioqa
yətkəndə, Nətaniyaning ooqli Ixmail wə uning
bilən billə boloqan adəmlər ularni əltürüp
jəsətlirini su azgilioqa taxliwətti. 8 Halbuki,
ular arisidin on adəm Ixmailoqa: «Bizni
əltürüwətmə, qünki dalada bizning yoxurup
koyoqan buoqday, arpa, zəytun meyi wə həsəl
katarlik ozuk-tülükimiz bar» — dedi. Xunga
u kolini yioqip, buradərliri arisidin ularni
əltürmidi. 9 Ixmail əltürgən adəmlərning
jəsətlirini taxliwətkən bu azgal bolsa, in-
tayin qong idi; uni əsli padixah Asa Israil
padixahi Baaxadin korkup kolap yasioqanidi.
Nətaniyaning ooqli Ixmail bu azgalni jəsətlər
bilən toldurdi.
10 Ixmail Mizpahta turoqan
həlkning kaldisining həmmisini, jümlidin
karawul begi Nebuzar-Adan Ahikamning
ooqli Gədaliyaoqa tapxuroqan padixahning
kizliri wə Mizpahda kaloqan barlik kixilərni
əsirgə elip kətti; Nətaniyaning ooqli Ixmail
ularni əsirgə elip Ammoniylarning kexioqa
ətüxkə yol aldi.

Yohanan həlkni Ixmailning qanggilidin kutulduridu

11 Kareahning ooqli Yohanan wə uning kexidiki
həmmə ləxkər baxlikliri Nətaniyaning ooqli
Ixmail sadir kiloqan barlik rəzilliktin həwər
tapti; 12 xuning bilən ular barlik adəmlirini
elip Nətaniyaning ooqli Ixmailoqa jəng kilixka
qikti; ular Gibeondiki qong kəl boyida uning
bilən uqraxti. 13 Ixmailning kolida turoqan
barlik həlk Kareahning ooqli Yohanan həm
uning həmrahliri boloqan barlik ləxkər
baxliklirini kərgəndə huxal boldi. 14 Ixmail
Mizpahdin elip kətkən barlik həlk yol-
din yenip, Kareahning ooqli Yohananning
yenioqa kəldi. 15 Lekin Nətaniyaning ooqli Ix-
mail səkkiz adimi bilən Yohanandin kеqip,
Ammoniylar təripigə ətüp kətti. 16 Andin
Kareahning ooqli Yohanan həm uning
həmrahliri boloqan barlik ləxkər baxlikliri
Nətaniyaning ooqli Ixmail Ahikamning ooqli
Gədaliyani əltürgəndin keyin Mizpahdin
elip kətkən həlkning kaldisining həmmisini
əz kexioqa aldi; u ularni, yəni jənggiwar
ləxkərlər, kiz-ayallar, balilar wə orda
əmaldarlirini Gibeondin elip kətti. 17 Ular
Kaldiyilərdin əzlirini kaqurux üqün Misiroqa
karap yol elip Bəyt-Ləhəmgə yekin boloqan
Gerut-Kimhamda tohtap turdi. 18 Səwəbi
bolsa, ular Kaldiylərdin korkatti; qünki Ba-
bil padixahi zemin üstigə həkümranlikkə
bəlgiligən Ahikamning ooqli Gədaliyani
Nətaniyaning ooqli Ixmail əltürüwətkənidi.

41:1 «padixahning bax əməldarliri...» — «padixah» qokum Zədəkiyani kərsitidu.
41:1 2Pad. 25:25
41:5 «Ular sakilini qüxürgən, kiyimlirini yirtkan, ətlirini tiloqan...» — demisəkmu, həlk bundak harikətlər arkilik kattik kayoquni bildürətti. Xübhisizki, muxu yərdə ularning kayoqusi Hudaning Yəhuda wə Israil üstigə jaza qüxürgənliki tüpəylidin boloqan. Əməliyəttə kayoquni bildürüxkə «ətlirini tilix» Təwratta kət'iy mən'i kilinoqan.
41:9 «Ixmail əltürgən adəmlərning jəsətlirini taxliwətkən bu azgal bolsa, intayin qong idi; uni əsli...» — baxka hil tərjimisi: «Xu azgal Ixmail Gədaliya bilən billə əltürgən adəmlərning jəsətlirini taxlioqan yər bolup, uni əsli...» — əyni ibraniy tilidiki tekistni qüxinix təs. **«Baaxadin korkup...»** — Asa padixah bəlkim azgalni Mizpah muhasirigə elinoqanda su saklax üqün kolioqanidi.

Qaloŋanlar Pərwərdigardin yol soraydu, biraq uningoŋa qulaq salmaydu

42 [1] Barliq ləxkər baxliqliri, jümlidin Kareahning ooŋli Yohanan ham Hoxayaning ooŋli Yəzaniya wə əng kiqikidin qongioŋiqə barliq həlq. [2] Yərəmiya pəyoŋəmbərning yenioŋa kelip uningdin: «Təlipimizni ijabət qiloŋaysən, Pərwərdigar Hudayingoŋa həlqning qaldisi boloŋan bizlər üqün dua qiloŋaysənki (kəzüng kərginidək burun kəp boloŋan bizlər hazir intayin az qalduq), [3] Pərwərdigar Hudaying bizgə mangidioŋan yol, qilidioŋan ixni kərsətkəy» — dəp iltija qildi.

[4] Yərəmiya pəyoŋəmbər ularoŋa: «Maqul! Mana, mən Pərwərdigar Hudayinglaroŋa səzliringlar boyiqə dua qilimən; xundaq boliduki, Pərwərdigar silərgə qandaq jawab bərsə, mən uni silərgə heqnemisini qaldurmay toluqi bilən bayan qilimən» — dedi.

[5] Ular Yərəmiyaoŋa: «Pərwərdigar Hudaying seni əwətip bizgə yətküzidioŋan səzning həmmisigə əməl qilmisaq, Pərwərdigar bizgə həqiqiy, gepidə turudioŋan guwahqi bolup əyiblisun!» — dedi. [6] «Biz seni Pərwərdigar Hudayimizning yenioŋa əwətimiz; jawab yahxi bolsun yaman bolsun, uning awazioŋa itaət qilimiz; biz Hudayimizning awazioŋa itaət qiloŋanda, bizgə yahxi bolidu».

[7] Xundaq boldiki, on kündin keyin, Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoŋa kəldi. [8] U Kareahning ooŋli Yohanan, ləxkər baxliqlirining həmmisi wə əng kiqikidin qongioŋiqə barliq həlqni qaqirip [9] ularoŋa mundaq dedi: — Silər meni təlipinglarni Israilning Hudasi Pərwərdigarning aldioŋa yətküzüxkə əwətkənsilər. U mundaq dedi: — [10] Silər yənila muxu zeminda turiwərsənglarla, Mən silərni qurup qiqimən; silərni oŋulatmaymən; Mən silərni tikip əstürimən, silərni yulmaymən; qünki Mən bexinglaroŋa qüxürgən balayi'apətkə əküni mən. [11] Silər qorqidioŋan Babil padixahidin qorqmanglar; uningdin qorqmanglar, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən silərni qutquzux üqün, uning qolidin qutuldurux üqün silər bilən billə bolimən. [12] Mən silərgə xundaq rəhimdilliqni kərsitimənki, u silərgə rəhim qilidu, xuning bilən silərni əz zemininglaroŋa qaytixqa yol qoyidu.

[13] Biraq silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioŋa qulaq salmay «Bu zeminda qət'iy turmaymiz» — desənglar [14] wə: «Yaq, biz Misir zemiriioŋa barayli; xu yərdə nə uruxni kərməymiz, nə kanay-agah signalini anglimaymiz, nə nanoŋa zar bolmaymiz; xu yərdə yaxaymiz» — desənglar, [15] əmdi Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Yəhudaning bu qaldisi boloŋan silər: Samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — «Silər Misiroŋa kirip, xu yərdə olturaqlixixqa qət'iy niyətkə kəlgən bolsanglar, [16] əmdi xundaq boliduki, silər qorqidioŋan qiliq Misirda silərgə yetixiwalidu, silər qorqidioŋan qəhətqilik Misirda silərgə əgixip qooqlap baridu; xu yərdə silər əlisilər. [17] Xundaq boliduki, Misiroŋa kirip xu yərdə turayli dəp qət'iy niyət qiloŋan adəmlərning həmmisi qiliq, qəhətqilik wə waba bilən əlidu; ularning heqqaysisi tirik qalmaydu wə yaki Mən bexioŋa qüxüridioŋan balayi'apəttin qutulalmaydu.

[18] Qünki samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Oŋəzipim wə qəhrim Yerusalemdikilərning bexioŋa qüxürülgəndək, silər Misiroŋa kirgininglarda, qəhrim bexinglaroŋa qüxürülidu; silər lənətkə qalidioŋan wə dəhxət basidioŋan obyekt, lənət səzi həm rəswaqilikning obyekti bolisilər wə silər bu zeminni qaytidin heq kərməysilər.

[19] Pərwərdigar silər, yəni Yəhudaning qaldisi tooqruluq: «Misiroŋa barmanglar!» — degən. — Əmdi xuni bilip qoyunglarki, mən bügünki künidə silərni agahlandurdum!.

42:1 «Hoxayaning ooŋli Yəzaniya» — bu «Yəzaniya» 40:8də tiloŋa elinoŋan «Yəzaniya» boluxi mumkin.
42:6 Yər. 7:23
42:10 Yər. 24:6; 31:4; 33:7
42:18 Yəx. 65:15; Yər. 7:20; 18:16; 19:8; 24:9; 25:9,18; 26:6; 29:18

20 — Silərning meni Pərwərdigar
Hudayinglarning yenioɣa əwətkininglar
«Pərwərdigar Hudayimizoɣa biz üqün dua
kiloɣaysən; Pərwərdigar Hudayimiz bizgə
nemə desə, bizgə yətküzüp bərsəng biz xuning
ḥəmmisigə əməl kilimiz» degüzgininglar
əzünglarni aldap jeninglaroɣa zamin boluxtin ibarət boldi, halas.. 21 Mən bügünki kündə
silərgə Uning deginini eytip bərdim; lekin
silər Pərwərdigar Hudayinglarning awazioɣa
wə yaki Uning meni silərning yeninglaroɣa
əwətkən ḥeqkaysi ixta Uningoɣa itaət kilmid
inglar.. 22 Əmdi ḥazir xuni bilip koyunglarki,
silər olturaklixayli dəp baridioɣan jayda kiliq,
kəḥətqilik wə waba bilən əlisilər.

43 1 Xundak boldiki, Yərəmiya ularning
Hudasi Pərwərdigarning ḥəmmə
səzlirini barlik həlkkə eytip tügətti (Hudasi
Pərwərdigar Yərəmiyani ularoɣa bu barlik
səzlərni eytix üqün əwətkən), — 2 xuning
bilən Ḥoxiyaning ooɣli Azariya wə Kareaḥning
ooɣli Yoḥanan wə xundakla barlik ḥali qong
adəmlər Yərəmiyaoɣa mundak dedi: — «Sən
yaloɣan eytiwatisən! Hudayimiz Pərwərdigar
seni bizgə: «Silər Misirda olturaklixix üqün
barmanglar!» deyixkə əwətkən əməs;. 3 bəlki
Neriyaning ooɣli Baruk qokum seni bizgə
karxilaxturup, bizni Kaldiylərning kolioɣa
tapxuruxka küxkürtməktə; xuning bilən
ular bizni əlümgə məḥkum kilidu yaki bizni
Babiloɣa sürgün kilidu».
4 Xuning bilən Kareaḥning ooɣli Yoḥanan,
ləxkər baxlikliriniŋ ḥəmmisi wə barlik
həlk Pərwərdigarning: «Yəḥuda zeminida
turup kelinglar» degən awazioɣa kulak salmidi; 5 bəlki Kareaḥning ooɣli Yoḥanan wə
barlik ləxkər baxlikliri ḥəydiwetilgən barlik
əllərdin Yəḥuda zeminida olturaklixixka
kaytip kəlgən Yəḥudaning pütün kaldisini,
6 yəni ərlər, kiz-ayallar, balilar wə
padixaḥning kizlirini, jümlidin karawul begi
Nebuzar-Adan Aḥikamning ooɣli Gədaliyaoɣa
tapxuroɣan ḥərbir kixini ḥəmdə Yərəmiya
pəyoɣəmbər ḥəm Neriyaning ooɣli Barukni
elip, 7 Misir zeminioɣa kirip kəldi; ular
Pərwərdigarning əmrigə itaət kilmidi. Ular
Taḥpanəs xəḥirigə yetip kəldi.

Bexarət — Nebokadnəsar Misiroɣa besip kirip, bulang-talang kilidu

8 Pərwərdigarning səzi Yərəmiyaoɣa
Taḥpanəstə kelip mundak degəndə: —
9 Yəḥudiylarning kəz aldidila, kolungoɣa
birnəqqə qong taxlarni elip Pirəwnning
Taḥpanəstiki ordisining kirix yolining yenidiki hixlik yoldiki seoɣiz layoɣa kəmüp
yoxurup, 10 ularoɣa mundak degin: — Samawi
koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar —
Israilning Hudasi mundak dəydu: — Mana,
Mən Mening kulum boloɣan Babil padixaḥi
Nebokadnəsarni qakirip epkelimən, u mən
kəmüp yoxuroɣan bu taxlar üstigə əz təḥtini
salidu; ularning üstigə xaḥanə qedirini
yeyip tikidu.. 11 U kelip Misir zeminida jəng
kilidu; əlümgə bekitilgənlər əlidu; sürgün
boluxka bekitilgənlər sürgün bolidu; kiliqka
bekitilgənlər kiliqlinidu.. 12 Mən Misirdiki
butlarning əylirigə ot yakturoɣuzimən;
u ularni kəydürüp, butlirini elip sürgün
kilidu; koy padiqisi əz tonini kiygəndək
Nebokadnəsarmu Misir zeminini əzigə kiyiwalidu; u xu yərdin aman-esən qikidu.. 13 U

42:20 «— Silərning meni Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa ... «Pərwərdigar Hudayimizoɣa...» degüzgininglar əzünglarni aldap jeninglaroɣa zamin boluxtin ibarət boldi, halas» — ayətning baxka birhil tərjimisi «Silərning meni Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa: «Pərwərdigar Hudayimizoɣa ... » degüzüp əwətkininglarda əzünglar jeninglarni aldap koyoɣansilər, halas».

42:21 «Mən bügünki kündə silərgə Uning deginini eytip bərdim; lekin ... Hudayinglarning awazioɣa wə yaki Uning meni silərning yeninglaroɣa əwətkən ḥeqkaysi ixta Uningoɣa itaət kilmidinglar» — xübḥisizki, ularning kənglidiki, yəni: «Hudaning səzigə ḥeq itaət kilmaymiz» degən pozitsiyisi pəyoɣəmbərgə ayan idi.

43:2 «Ḥoxayaning ooɣli Azariya» — bu adəm 42:1diki «Ḥoxayaning ooɣli Yəzaniya» degən adəm bilən bir boluxi mumkin.

43:10 Yər. 25:9; 27:6

43:11 «U Nebokadnəsar kelip Misir zeminida jəng kilidu; əlümgə bekitilgənlər əlidu» — bu ayəttiki «əlüm» bəlkim wabani kərsitidu. 15:2nimu kerüng.

43:11 Yər. 15:2; Zək. 11:9

43:12 «Koy padiqisi əz tonini kiygəndək Nebokadnəsarmu Misir zeminini əzigə kiyiwalidu» — baxka birhil tərjimisi:

Misir zeminidiki «Ḳuyax ibadəthanisi»diki tüwrüklərni qeḵiwetidu; u Misirdiki butlirining əylirigə ot ḳoyup kəydürüwetidu..

Pərwərdigarning Misiroɣa ḳaqḳan Yəhudiylaroɣa butpərəsliki tüpəylidin qüxüridioɣan jazasi

44 [1] Misirda turoɣan, yəni Migdolda, Tahpanəstə, Nofta wə Misirning jənubiy təripi Patros zeminida turoɣan barlik Yəhudiylar tooɣruluḳ bu səz Yərəmiyaoɣa kelip mundaḳ deyildi: —.

[2-3] «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mən Yerusalem ḥəm Yəhudadiki ḥəmmə xəḥərlər üstigə qüxürgən barlik balayi'apətni kərgənsilər; mana, ularning sadir ḳiloɣan rəzilliki tüpəylidin bügünki kündə ular harabilik bolup, adəmzatsiz ḳaldi; qünki ular nə əzliri, nə silər, nə ata-bowiliringlar bilməydioɣan yat ilaḥlaroɣa qoḳunuxḳa, huxbuy yeḵixḳa berip, Meni oɣəzəpləndürgən. [4] Mən tang səḥərdə ornumdin turup ḳullirim boloɣan pəyoɣəmbərlərni silərgə əwətip: «Mən nəprətlinidioɣan bu yirginqlik ixni ḳiloɣuqi bolmanglar!» — dəp agaḥlanduroɣanmən.

[5] Lekin ular itaət ḳilmioɣan, ḥeq ḳulaḳ salmioɣan; ular rəzillikidin, yat ilaḥlaroɣa huxbuy yeḵixtin ḳolini zadi üzmigən. [6] Xuning bilən ḳəḥrim ḥəm oɣəzipim ularoɣa təkülgən, Yəhudadiki xəḥərlərdə ḥəm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda yeḵiloɣan, kəygən; ular bügünki kündə wəyranə wə harabilik bolup ḳaldi..

[7] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Silər nemixḳa əz-əzünglaroɣa zor külpət kəltürməkqisilər, əzünglaroɣa ḥeqḳandaḳ ḳaldi ḳaldurmay əzünglardin, yəni Yəhudaning iqidin ər-ayal, bala-bowaḳlarni üzməkqisilər!? [8] Nemixḳa əz ḳolliringlarning yasioɣini bilən, silər olturaḳlaxḳan Misir zeminida yat ilaḥlaroɣa huxbuy yeḵip Meni oɣəzəpləndürisilər? Xundaḳ ḳilip silər ḥalak bolup yər yüzidiki barlik əllər arisida lənət səzi wə rəswa ḳilinidioɣan bir obyekt bolisilər. [9] Silər Yəhuda zeminida ḥəm Yerusalemning rəstə-koqilirida sadir ḳilinoɣan rəzillikni, yəni ata-bowiliringlarning rəzillikini, Yəhuda padixaḥlirining rəzillikini wə ularning ayallirining rəzillikini, silərning əz rəzillikinglarni ḥəm ayalliringlarning rəzillikini untup ḳaldinglarmu? [10] Bügünki küngə ḳədər həlḵinglar əzini ḥeq təwən tutmidi, Məndin ḥeq ḳorḳmidi, ular Mən silərning aldinglaroɣa ḥəm ata-bowiliringlarning aldioɣa ḳoyoɣan Təwrat-ḳanunumda yaki bəlgilimilirimdə ḥeq mangoɣan əməs.

[11] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana, Mən bexinglaroɣa külpət qüxürüp, barlik Yəhudani ḥalak ḳiloɣuqə silərgə yüzümni ḳaritimən;. [12] Mən Misir zemini oɣa xu yərdə olturaḳlixayli dəp ḳət'iy niyət ḳiloɣan Yəhudaning ḳaldisioɣa ḳol salimən, ularning ḥəmmisi Misir zeminida tügixidu; Misir zeminida yiḵilidu; ularning əng kiqikidin qongioɣiqə ḳiliq bilən, ḳəḥətqilik bilən əlidu; ular ḳiliq bilən wə ḳəḥətqilik bilən əlidu, ular lənət oḳulidioɣan wə dəḥxət baskuqi obyekt, lənət səzi ḥəm rəswa ḳilinidioɣan bir obyekt bolidu.. [13] Mən Misir zeminida turuwatḳanlarni Yerusa-

«U *(Nebokadnəsar)* ḳoy padiqisi əz tonidiki pitlarni tərgəndək Misir zeminidin ḥeqnərsə ḳaldurmay ḥəmmini teriwalidu». Ayəttiki ibraniy tili iki bisliḳ boloɣaqḳa, ikkila tərjimisi bəlkim tooɣra boluximu mumkin. Yənə xuni deyiximiz kerəkki, ḳoylar wə ḳoy padiqiliri Misirliḳlaroɣa intayin yirginqilik boloɣan *(«Yar.» 46:34ni kərüng)*. Xuning bilən bexarət Misirliḳlar üqün intayin kinayilik, eoɣir gəp boluxi kerək idi.

43:13 «Ḳuyax ibadəthanisi» — Misirdiki «Heliopolis», yəni «On» degən xəḥərgə jaylaxḳan. U ḥazirḳi Ḳahirə xəḥirining on kilometr xərḳ təripidə. **«U Misirdiki butlirining əylirigə ot ḳoyup kəydürüwetidu»** — miladiyədin ilgiriki 568-yili Nebokadnəsar Misiroɣa tajawuz ḳiloɣan; bu waḳədin ilgiri baxḳa bir tajawuzluḳning bar-yoḳluḳi tooɣruluḳ tehi hawərimiz yoḳ.

44:1 «Nof» — keyin «Məmfis» dəp ataloɣan. Migdol, Tahpanəs, Nof wə Patros degən jaylar asasən Misirning pütkül territoriyəsini əz iqigə aloɣanidi.

44:6 Yər. 7:20; 42:18
44:11 Yər. 21:10; Am. 9:4
44:12 Yər. 42:15,16,17,22

lemni jazalioŋandək kiliq bilən, kəhətqilik bilən wə waba bilən jazalaymən; [14] xuning bilən Misir zeminida olturaqlixayli dəp xu yərgə kirgən Yəhudaning qaldisidin Yəhuda zemiioŋa qaytixqa heqqaysisi qaqalmaydu yaki heqkim qalmaydu; xu yərgə qaytip olturaqlixixqa intizar bolsimu, qaqalioŋan az bir kismidin baxkiliri heqqaysisi qaytmaydu».

[15] Andin əz ayallirining yat ilahlaroŋa huxbuy yaqidioŋanlikini bilgən barlik ərlər, wə yenida turoŋan barlik ayallar, — zor bir top adəmlər, yəni Misirning ximaliy təripi wə jənubiy təripi Patrostin kəlgən barlik həlk Yərəmiyaoŋa mundaq jawab bərdi: —‑ [16] «Sən Pərwərdigarning namida bizgə eytqan səzgə kəlsək, biz sanga heq kulaq salmaymiz! [17] Əksiqə biz qoqum əz aoŋzimizdin qikqan barlik səzlərgə əməl kilimiz; əzimiz, ata-bowilirimiz, padixahlirimiz wə əmirlirimiz Yəhudadiki xəhərlərdə həm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda kiloŋinidək bizlər «Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yekiwerimiz wə uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyuwerimiz; qünki əyni qaoŋda bizning nenimiz pütün bolup, tokkuzimiz təl, heq külpətni kərməy ətkən.‑ [18] Əmma «Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yekixni wə uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyuxni tohtatkinimizdin baxlap, bizning həmmə nərsimiz kəm bolup, kiliq bilən həm kəhətqilik bilən halak bolup kəlduk. [19] Biz ayallar «Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yakkinimizda wə uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyoŋinimizda, bizning uningoŋa ohxitip poxkallarni etiximizni həm uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyuximizni ərlirimiz kollimioŋanmu?».

[20] Yərəmiya barlik həlkkə, həm ərlər həm ayallaroŋa, muxundaq jawabni bərgənlərning həmmisigə mundaq dedi: —

[21] — «Pərwərdigarning esidə kelip kəngligə təgkən ix dəl silər, ata-bowiliringlar, padixahliringlar, əmirliringlar xundakla zemindiki həlkning Yəhudadiki xəhərlərdə həm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda yakkan huxbuyi əməsmu? [22] Ahirida Pərwərdigar silərning kilmixinglarning rəzillikigə həm sadir kiloŋan yirginqlik ixliringlaroŋa qidap turalmioŋan; xunga zemininglar bügünki kündikidək harabilik, adəmni dəhxət baskuqi, lənət obyekti wə adəmzatsiz boloŋan. [23] Səwəbi, silər huxbuy yakkansilər, Pərwərdigarning aldida gunah sadir kilip, Uning awazioŋa kulak salmay, Uning nə Təwrat-kanunida, nə bəlgilimiliridə nə agah-guwahliklirida heq mangmioŋansilər; xunga bügünki kündikidək bu balayi'apət bexinglaroŋa qüxti».

[24] Yərəmiya barlik həlkkə, bolupmu barlik ayallaroŋa mundaq dedi: — «I Misirda turoŋan barlik Yəhuda Pərwərdigarning səzini anglanglar! [25] Samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Silər ayallar əz aoŋzinglar bilən: «Biz «Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yekix, uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyux üqün iqkən kəsəmlirimizgə qoqum əməl kilimiz» degənsilər wə uningoŋa əz kolliringlar bilən əməl kiloŋansilər. Əmdi kəsiminglarda qing turuweringlar! Kəsiminglaroŋa toluk əməl kiliweringlar!‑ [26] Lekin xundak boloŋanda, i Misirda turoŋan barlik Yəhuda Pərwərdigarning səzini anglanglar! Mana, Mən Əzümning uluoŋ namim bilən kəsəm kiloŋanmənki, — dəydu Pərwərdigar, — Misirning barlik zeminida turuwatkan Yəhudalik heqkaysi kixi Mening

---

44:15 «Misirning ximaliy təripi wə jənubiy təripi Patrostin kəlgən barlik həlk» — ibraniy tilida «Mizraimda, Patrosta turoŋan barlik həlk».

–«Mizraim» — Misirning ximaliy təripi, «Patros» — Misirning jənubiy təripidur.

44:17 «Asmanning hanixi» — birhil ayal but, əlwəttə.

44:17 Yər. 7:18

44:25 «Silər ayallar əz aoŋzinglar bilən...» — baxka birhil tərjimisi: «Silər wə ayalliringlar əz aoŋzinglar bilən...». **««Biz «Asmanlarning hanixi»oŋa huxbuy yekix, uningoŋa xarab hədiyəlirini kuyux üqün iqkən kəsəmlirimizgə qoqum əməl kilimiz» degənsilər»** — muxu ayəttiki hərikətning igisi «ayallar» bolsimu, lekin səzlər «ayallar siyoŋisi» bilən əməs, bəlki «ərlər siyoŋisi» xəklidə ipadilinidu. Bu bəlkim: «Silər ərkəklər ayalliringlaroŋa boysunidioŋan «Saymahunlar boldunglar» degəndək kinayilik, həjwiy gəp bolsa kerək.

namimni tiloɣa elip: «Rəb Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳaytidin ḳəsəm iqməydu. [27] Mana, Mən ularning üstigə awat-ḥalawət əməs, bəlki balayi'apət qüxürüx üqün ularni kəzləwatimən; xunga Misirda turuwatḳan Yəhudadiki barliḳ kixilərning ḥəmmisi tügigüqə ḳiliq wə ḳəḥətqilik bilən ḥalak bolidu.. [28] Ḳiliqtin ḳutulup ḳaqḳanlar bolsa intayin az bir top adəmlər bolup, Misir zeminidin Yəhuda zeminioɣa ḳaytip kelidu; xuning bilən Misir zeminioɣa olturaḳlixayli dəp kəlgən Yəhudaning ḳaldisi kimning səzining, Meningki yaki ularning inawətlik boloɣanliḳini ispatlap bilip yetidu. [29] Mening silərni bu yərdə jazalaydioɣanliḳimoɣa, Mening səzlirimning qoḳum silərgə külpət kəltürməy ḳoymaydioɣanliḳini bilixinglar üqun silərgə xu aldin'ala bexarət boliduki, — dəydu Pərwərdigar, [30] — Mana, Mening Yəhuda padixaḥi Zədəkiyani uning düxmini, jenini ḳooɣlap izdigən Babil padixaḥi Neboḳadnəsarning ḳolioɣa tapxuroɣinimdək Mən ohxaxla Misir padixaḥi Pirəwn Hofrani əz düxmənlirining ḳolioɣa ḥəmdə jenini izdigən kixilərning ḳolioɣa tapxurimən — dəydu Pərwərdigar».

Baruḳḳa berilgən agaḥ ḥəm təsəlli

45 [1] Yəhuda padixaḥi Yəhoakimning tətinqi yili, Neriyaning ooɣli Baruḳ Yərəmiyaning aoɣzioɣa ḳarap bu səzlərni oram ḳəoləzgə yazoɣinida, Yərəmiya pəyoɣəmbər uningoɣa bu səzni eytḳan: — [2] «Israilning Hudasi Pərwərdigar sən Baruḳ tooɣruluḳ mundaḳ dəydu: — [3] Sən: «Ḥalimoɣa way! Qünki Pərwərdigar ḳayoɣumoɣa dərdələm ḳoxup ḳoydi; mən aḥ-zarlar ḳilixtin qarqidim, zadila aram tapalmidim!» — deding.

[4] — Yərəmiya, sən uningoɣa mundaḳ degin: — Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən ḳurup qiḳḳanlirimni ḥazir oɣulitimən, Mən tikkənlirimni, yəni bu pütkül jaḥanni ḥazir yulup taxlaymən.. [5] Mən bundaḳ ḳiloɣan yərdə sən əzüng üqün uluoɣ ixlarni izdixinggə tooɣra keləmdu? Bularni izdimə; qünki mana, Mən barliḳ ət igiliri üstigə balayi'apət qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar, — lekin jeningni sən baridioɣan barliḳ yərlərdə əzünggə olja ḳilip berimən».

46-51-bablar — əllər tooɣruluḳ bexarətlər

«1» Misir — Misirning ḳoxuni Karxemix xəḥiridə məoɣlup bolidu

46 [1] Yərəmiya pəyoɣəmbərgə kəlgən Pərwərdigarning əllər tooɣruluḳ səzi təwəndə: —

[2] Misir tooɣruluḳ: Əfrat dəryasi boyidiki Karkemix xəḥirining yenida turuwatḳan, Pirəwn-Nəḳoning ḳoxuni tooɣruluḳ (bu ḳoxunni Babil padixaḥi Neboḳadnəsar Yəhuda padixaḥi Yəhoakimning tətinqi yili bitqit ḳiloɣan): —. [3] «Ḳalḳan-siparlarni

44:27 Yər. 31:28

44:30 «Mening Yəhuda padixaḥi Zədəkiyani uning düxmini, jenini ḳooɣlap izdigən Babil padixaḥi Neboḳadnəsarning ḳolioɣa tapxuroɣinimdək Mən ohxaxla Misir padixaḥi Pirəwn Hofrani əz düxmənlirining ḳolioɣa ḥəmdə jenini izdigən kixilərning ḳolioɣa tapxurimən» — Pirəwn Hofra əsli padixaḥ Zədəkiyani Neboḳadnəsaroɣa isyan kətürüxkə ḳutratḳanidi. U miladiyədin ilgiriki 570-yili məhpiy eltürülgən. Xuning bilən bu ix Misirda turoɣan Yəhudiylaroɣa bir agaḥ-bexarət idi.

45:4 «bu pütkül jaḥanni...» — yaki «bu pütkül zeminni...». Lekin 5-ayətkə ḳarioɣanda «jaḥanni» tooɣridur.

45:5 «Mən bundaḳ ḳiloɣan yərdə sən əzüng üqün uluoɣ ixlarni izdixinggə tooɣra keləmdu? Bularni izdimə; qünki mana, mən barliḳ ət igiliri üstigə balayi'apət qüxürimən, ...Lekin jeningni sən baridioɣan barliḳ yərlərdə əzünggə olja ḳilip berimən» — bu 45-babtiki bexarət padixaḥ Yəhoakimning təhtkə olturoɣan waḳtida berilgən bolsa, nemixḳa muxu yərdə *(Yərəmiya wə Baruḳ Misirda ḳaloɣan waḳitta)* «oram yazma»oɣa ḳoxuloɣan? Bəlkim uning muxu yərdə hatirilinix səwəbi, Yərəmiya wə Baruḳ Misirda, Pərwərdigaroɣa asiyliḳ ḳiloɣan wə asiyliḳ ḳilmaḳqi boloɣan Yəhudaning xu az bir ḳaldisi arisida *(yuḳiriḳi bexarətlər kərsətkəndək)* tehimu eoɣir hətərdə ḳaloɣan; xunga ḥazir bu bexarət Baruḳḳa tehimu əhmiyətlik, tehimu təsəlli berixi mumkin idi.

–Yərəmiya pəyoɣəmbər əzi Misir zeminida əlgən yaki əltürülgən boluxi mumkin. Uning kitabining ḳolimizda turoɣanliḳi üqün biz xübḥisiziki Baruḳḳa ḳərzdarmiz.

45:5 Yər. 21:9; 38:2; 39:18

46:2 «Misir tooɣruluḳ: Əfrat dəryasi boyidiki Karkemix xəḥirining yenida turuwatḳan, Pirəwn-Nəḳoning ḳoxuni tooɣruluḳ bu ḳoxunni Babil padixaḥi Neboḳadnəsar

elip səpkə qüxünglar! Jənggə qikixkа təyyarlininglar! 4 Atlarni ḥarwilaroɣa ketinglar! Atliringlaroɣa mininglar! Bexinglaroɣa dubuloɣa selip səptə turunglar! Nəyziliringlarni biləp ittiklitinglar! Sawut-kuyaklarni kiyiwelinglar!
5 Lekin Mən nemini kərimən?! — dəydu Pərwərdigar; — Mana, muxu ləxkərlər dəkkə-dükkigə qüxüp qekinidu; batur-palwanliri bitqit kilinip kəynigə karimay bədər kaqidu! Tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu! — dəydu Pərwərdigar. 6 — Əmdi əng qakkanlarmu kaqalmaydu, batur-palwanlarmu aman-esən kutulup kalmaydu; mana, ximal təripidə, əfrat dəryasi boyida ular putlixip yikilidu!
7 Suliri dəryalardək əzlirini dolkunlitip, Nil dəryasi kəlkün kəbi kətürülgəndək əzini kətürgən kimdur!? 8 Suliri dəryalardək əzlirini dolkunlitip, Nil dəryasidək əzini kətürgən dəl Misir əzidur; u: «Mən əzümni kətürüp pütkül yər yüzini kaplaymən; mən xəḥərlər ḥəm ularda turuwatkanlarni yokitimən!» — dəydu.
9 Etilinglar, i atlar! Ḥə dəp aloɣa besip qepinglar, i jəng ḥarwiliri! Kalkan kətürgən Efiopiyə ḥəm Liwiyədikilər, okyalirini egildürgən Lidiyədikilər, palwan-baturlar jənggə qikşun! 10 Lekin bu kün bolsa samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigarning künidur; u kisaslik bir kün, yəni Əz yawliridin kisas alidioɣan küni bolidu; Uning kiliqi kixilərni toyoɣuqə yutidu; u kanoɣuqə ularning kanlirini iqidu; qünki samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigarning ximaliy zeminda, Əfrat dəryasi boyida kilmakqi boloɣan bir kurbanliki bar! 11 Gileadka qikip tutiya izdəp tap, i Misirning kizi! Lekin sən əzünggə nuroɣun dorilarni alsangmu bikar; sən üqün ḥeq xipalik yoktur! 12 Əllər hijaliting tooɣruluk anglaydu, sening pəryadliring pütkül yər yüzigə pur ketidu; palwan palwanoɣa putlixidu, ikkisi təng məoɣlup bolup yikilidu!

Nebokadnəsarning Misir zemininoɣa besip kirixi tooɣruluk bexarət

13 Pərwərdigarning Babil padixaḥi Nebokadnəsarning Misir zemininoɣa tajawuz kilip kirixi tooɣruluk Yərəmiya pəyoɣəmbərgə eytkan səzi: —
14 Misirda jakarla, Migdolda elan kil, Nofta wə Taḥpanəstimu elan kil: Qing tur, jənggə bəl baoɣla; qünki kiliq ətrapingdikilərni yutuwatidu;
15 Sening baturliring nemixka süpürüp taxlinidu? Ular qing turalmaydu; qünki Pərwərdigar ularni səptin ittirip yikitiwetidu. 16 U ulardin köplirini putlaxturidu; bərḥək, ular kaqkanda bir-birigə putlixip yikilidu; xuning bilən ular: «Bolə, turayli, zomigərning kiliqidin kеqip əz həlkimizgə wə ana yurtimizoɣa kaytip ketəyli!» — dəydu;

Yəḥuda padixaḥi Yəḥoakimning tətinqi yili bitqit kiloɣan: — **....»** — Misir tooɣruluk bu bexarət Pirəwnning koxuni bitqit kilinixtin ilgiri berilgən, muxu yərdə keyinki wakitta hatirilənggən, əlwəttə. Okurmənlərning dikkitigə ərziyduki, «Yəḥudaning padixaḥi Yəḥoakimning tətinqi yili» Yəḥudaning kəlgüsi üqün ḥəm Yərəmiyaning bexarətliri üqün intayin muḥim yil boloɣan. Xu yil ottura xərkтiki «küq təngpungluki» Babilning padixaḥi Nebokadnəsaroɣa ətkən.

46:4 Yər. 51:11

46:7 «Suliri dəryalardək əzlirini dolkunlitip, Nil dəryasi kalkün kəbi kətürülgəndək əzini kətürgən kimdur!? » — ḥər yil Nil dəryasioɣa kəlkündək uluoɣ su kelidu. Bu su Misirning pütkül zeminini besip suoɣiridu, Misirning zeminini bakidu, desəkmu bolidu.

46:9 «Efiopiyə».. «Liwiyə»... «Lidiyə» — «Efiopiyə» ibraniy tilida «Kux» deyilidu, «Liwiyə» *(«Libya»)* ibraniy tilida «Put» deyilidu, «Lidiyə» *(ḥazirki Türkiyədə)* ibraniy tilida «Lud» deyilidu. Bu yərlərdiki adəmlərning ḥəmmisi «yallanma ləxkərlər» idi.

46:9 Yəx. 66:19

46:10 «Pərwərdigar Əz yawliridin kisas alidioɣan küni» — mumkinqiliki barki, bexarətiki «kisas», Pərwərdigarning əzigə sadik boloɣan padixaḥ Yosiyani *(miladiyədin ilgiriki 609-yili)* əltürüwətkən Pirəwn-Nəko üstidin aloɣan bir kisasni kərsitidu *(«2Pad.» 23:29 wə 33-35ni kərüng)*. Uning üstigə «Pərwərdigarning küni» adəttə ahirki zamandiki kiyamət künini kərsitidu, xunga bexarətning xu küni tooɣruluk məlumatliri bar boluximu mumkin.

46:11 Yər. 8:22

46:14 «Misirda ... Migdol... Nof ... Taḥpanəs...» — bu xəḥərlərning ḥəmmisi Misirda, əlwəttə. **«Qing tur, jənggə bəl baoɣla; qünki kiliq ətrapingdikilərni yutuwatidu»** — bexarət berilgən wakti bəlkim miladiyədin ilgiriki 604-yili boluxi mumkin. Xu qaoɣda Nebokadnəsar Filistiyəni ixoɣal kilip Misirning qegrisida tajawuz kilixka təyyar turatti. Miladiyədin ilgiriki 568-yili Nebokadnəsar Misiroɣa tajawuz kiloɣan; bu wəkədin ilgiri baxka bir tajawuzluk bar-yokluki tooɣruluk tehi həwərimiz yok.

46:16 «Bolə, turayli, zomigərning kiliqidin kеqip əz həlkimizgə wə ana yurtimizoɣa kaytip ketəyli!» — bu

[17] Xu yərgə qaytqanda ular: «Misir padixahi Pirəwn pəqət bir qiyqas-sürən, halas! U pəytni bilməy ətküzüwətti!» — dəydu. [18] Əz ḥayatim bilən qəsəm qilimənki, — dəydu Padixaḥ, nami samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — taoɣlar arisida Tabor teoɣi boloɣandək, Karməl teoɣi dengiz boyida asmanoɣa taqixip turoɣandək birsi kelidu.. [19] Əmdi sən, i Misirda turuwatqan qiz, sürgün boluxqa layiq yük-taqlarni təyyarlap qoy; qünki Nof harabə bolup kəydürülidu, ḥeq adəmzatsiz bolidu.

[20] Misir bolsa qiraylik bir inəktur; lekin uni nixan qiloɣan bir kəküyün keliwatidu, ximaldin keliwatidu!.. [21] Uning arisidiki yallanma ləxkərlər bolsa bordaq torpaqlardək bolidu; ularmu arqioɣa burulup, birliktə qeqixidu; ular qing turuwalmaydu; qünki külpətlik kün, yəni jazalinix küni ularning bexioɣa qüxkən bolidu.. [22] Misirning awazi yilanningkidək «küx-küx» qilip anglinidu; qünki düxmən qoxunliri bilən atlinip, otun kəsküqilərdək uningoɣa qarxi paltilarni kətürüp kelidu.. [23] Ormanliqi qoyuqluqidin kirgüsiz bolsimu, ular uni kesip yiqitidu, — dəydu Pərwərdigar, — qünki kəsküqilər qekətkə topidin kəp, san-sanaqsiz bolidu.. [24] Misirning qizi hijaləttə qaldurulidu; u ximaliy ələning qolioɣa tapxurulidu.

[25] Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaq dəydu: — Mana, Mən No xəḥiridiki but Amonni, Pirəwnni, xundaqla Misir wə uning ilaḥliri bilən padixaḥlirini jazalaymən; bərḥək, Pirəwn wə uningoɣa tayanoɣanlarning ḥəmmisini jazalaymən;.. [26] Mən ularni ularning jenini izdigüqilər, yəni Babil padixaḥi Nebokadnəsarning qolioɣa ḥəm hizmətkarlirining qolioɣa tapxurimən. Birak keyin, Misir qədimki zamanlardək qaytidin aḥalilik bolidu — dəydu Pərwərdigar.

Israil üqün ümid

[27] Lekin sən, i qulum Yaqup, qorqma, alaqzadə bolma, i Israil; qünki mana, Mən seni yirak yurttin, nəslingni sürgün boloɣan zemindin qutquzup qikirimən; xuning bilən Yaqup qaytip, hatirjəmlik wə arambəhxtə turidu, ḥeqkim uni qorqutmaydu.. [28] Qorqma, i qulum Yaqup, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Mən sən bilən billidurmən; Mən seni tarqitiwətkən əllərning ḥəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəqət üstüngdin ḥəküm qikirip tərbiyə-sawak berimən; seni jazalimay qoymaymən..

---

sözlərni bəlkim Misir qoxunidiki qətəl «yallanma ləxkərlər»i eytidu *(21ni kərüng)*.

46:18 «Tabor» wə «Karməl» — taoɣliri bək egiz bolmisimu, ular ətrapidiki yərlərgə qarioɣanda kəkkə taqaxqandək kərünidu. Mənisi Nebokadnəsar qoxuni bilən besip kirgəndə, ular baxqa padixaḥlar wə ularning qoxunliridin zor dərijidə küqlük kərünidu.

46:20 «kəküyün» — mal-waranlarni qakidioɣan birhil qiwin. Bu dəḥxətlik kəküyün «qiraylik inək» boloɣan Misir wə barlik «torpaqliri»ni *(21-ayət)* tarmar qilip ḥəydəydu! Misirliqlar qokunoɣan but «buqa ilaḥi» *(Afis)* boloɣaqqa, muxu «inək» wə «torpaqlar»oɣa nisbətən 20-21-ayətlər intayin kinayilik, ḥəjwiy sözlərdur.

46:21 «uning arisidiki yallanma ləxkərlər bolsa bordaq torpaqlardək bolidu; ularmu arqioɣa burulup, birliktə qeqixidu; ular qing turuwalmaydu» — ottura xərqtiki bəzi kəküyünlər intayin zəḥərlik, wəḥxiy bolup, inək-torpaqlarni səwdayi, təlwə qilip, uyan-buyan yügürtüp qeqiwetidu. **«jazalinix küni»** — ibraniy tilida «yoqlinix küni».

46:22 «Misirning awazi yilanningkidək «küx-küx» qilip anglinidu» — mənisi bəlkim Misir qorquntin qekingən amalsiz qaloɣan yilandək, uningoɣa pəqət «küx-küx» qilip hapaliqini bildürüxtin baxqa ḥeqqandaq amal qilalmaydu.

46:23 «Ormanliqi qoyuqluqidin kirgüsiz bolsimu, ular uni kesip yiqitidu» — Misirda dərəhlər az bolidu; xunga bu selixturma-ohxitix boluxi kerək, bəlkim «orman» nuroɣunlioɣan həlk aḥalisini kərsitidu.

46:25 «Mana, Mən No xəḥiridiki but Amonni, Pirəwnni, xundaqla Misir wə uning ilaḥliri bilən padixaḥlirini jazalaymən» — Huda «Amon» degən but wə «Misirning ilaḥliri»ni qandaq jazalaydu? Ḥeq bolmioɣanda, bu səz Hudaning muxu butlarning «nam-abruy»lirini pütünləy yoqitixini kərsitidu. Bu tema tooɣruluq «Misirdin qiqix»tiki «qoxumqə səz»imiznimu kerüng.

46:27 Yər. 41:13; 43:5; 44:1; Yər. 30:10

46:28 Yər. 10:24; 30:11; Yəx. 27:8; Yər. 4:27; 5:10,18; Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Naḥ. 1:9

«2» Filistiyə tooɣruluk bexarət

47 [1] Pirəwn Gaza xəhirigə zərbə berixtin ilgiri, Yərəmiya pəyoɣəmbərgə kəlgən, Pərwərdigarning Filistiylər tooɣrisidiki səzi: —

[2] Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, ximaldin dolkunluk sular ərləydu; ular texip bir kəlkün bolidu; u zemin wə uningda turoɣan ɦəmmining üstidin, xəɦər wə uningda turuwatkanlarning üstidin taxkin bolup basidu; xuning bilən uning adəmliri nalə-pəryad kətüridu, zeminda barlik turuwatkanlar azabtin nalə-zar kilidu; [3] tulparlirining tuyaklirining tarakxixlirini, jəng ɦarwilirining tarakllaxlirini, qaklirining güldürləxlirini anglap, atilar əz baliliridin həwər elixkimu kolliri boxap, arkioɣimu ka rimaydu. [4] Qünki barlik Filistiylərni nabut kilidioɣan kün, ɦəm Tur wə Zidonni ularoɣa yardəmdə boloɣudək barlik kaloɣan adəmlərdin məɦrum kilidioɣan kün yetip kəldi; qünki Pərwərdigar Filistiylərni, yəni Kret arilidin qikip kəlgənlərning kaldukini nabut kilidu. [5] Gazaning üsti takirlik bolidu; Axkelon xəɦiridikilər dang ketip kalidu; kaqanoɣiqə ətliringlarni tilisilər, i Filistiyə küqliridin aman kaloɣanlar? [6] Apla, i Pərwərdigarning kiliqi, sən kaqanoɣiqə tinmaysən? Əz kiningoɣa kaytkin, aram elip tinqlanoɣin!

[7] Lekin u kandakmu tohtiyalisun? Qünki Pərwərdigar uningoɣa pərman qüxürgən; Axkelon xəɦirigə ɦəm dengiz boyidikilərgə zərb kilixka uni bekitkəndur!

«3» Moab tooɣruluk bexarət

48 [1] Moab tooɣruluk: Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundak dəydu: — Neboning ɦalioɣa way! Qünki u harabə kilinidu; Kiriatayim hijalətkə kaldurulup, ixoɣal kilinidu; yukiri koroɣan bolsa hijalətkə kaldurulup alakzadə bolup kətti. [2] Moab yənə ɦeq mahtalmaydu; Ɦəxbonda kixilər uningoɣa: «Uni əl kataridin yokitayli» dəp suyikəst kilidu; sənmu, i Madmən, tügəxtürülisən; kiliq seni koɣlay du. [3] Ɦoronaimdin aɦ-zarlar kətürülidu: — «Aɦ, wəyranqilik, dəɦxətlik patiparakqilik!» [4] Moab bitqit kilindi! Uning kiqikliridin

---

47:1 «Gaza» — Filistiyəning bəx qong xəɦərliridin biri. –Bexarət *(1-7)* berilgən wakit bəlkim miladiyədin ilgiriki 609-yili idi. Xu qaoɣda Pirəwn-Nəko Misirdin qikip Asuriyə imperiyəsigə ittipakdax bolup Babiloɣa karxi qikkan. Bu bexarəttiki «zərbə» bəlkim Pirəwn ximaloɣa karap yürüx kiloɣan, Filistiyəning territoriyəsidin ətüp boloɣan wakitida kilinoɣan.

47:2 «ximaldin dolkunluk sular ərləydu; ular texip bir kəlkün bolidu» — demisəkmu, Mukəddəs Kitabta «kəlkün» zeminni besip kirgən zor koxunoɣa ohxitilidu. Muxu «sular» awwal Pirəwnning koxuni boloɣan boluxi mumkin, kəynidiki «kəlkün» Pirəwnning koxunini tarmar kiloɣan Babilliklardin ibarət.

–«Xəɦər» bolsa bəlkim Yerusalemni kərsitidu. Yerusalem Babil tərpidin ixoɣal kilinoɣanda Filistiyəmu kattik iskənjigə elinip tajawuz kilinoɣan.

47:3 Yəx. 5:28; Yər. 4:13; 6:23

47:4 «Pərwərdigar Filistiylərni, yəni Kret arilidin qikip kəlgənlərning kaldukini nabut kilidu» — Filistiylər əslidə Kret *(ibraniy tilida «Kaftor»)* arilidin qikkanidi. Ular turdikilər ɦəm Zidondikilərgə «tuoɣkan kəbililər» *(Fənikiyiliklər)* boloɣaqka, Tur wə Zidon awarigə uqrioɣan bolsa, Filistiylər ularoɣa yardəmgə qikkan bolatti. Lekin Filistiylər nabut boloɣan bolsa, «ularoɣa yardəmdə boloɣudək ... adəmlar» bolmaytti.

47:4 Yər. 25:22

47:5 «Gazaning üsti takirlik bolidu» — bəzi alimlar buni «Gazadikilər kayoɣurup qaqlirini qüxüridu» degən mənidə dəp karaydu. Bizningqə birinqi mənisi xəɦər harabilik bolup «takir yər» bolidu. Bu səz ikki bislik bolup ikkinqi mənidimu boluxi mumkin.

–«Dang ketip kalidu»ning baxka birhil tərjimisi: «tügixidu». **«Filistiyəning küqliridin aman kaloɣanlar»** — buning baxka birhil tərjimisi: «Filistiyə jiloɣisida kaloɣanlar». **«kaqanoɣiqə ətliringlarni tilisilər»** — «ətlirini tilix» kattik kayoɣuni bildürətti. Bu adət Təwratta mən'i kilinoɣan.

47:5 Kan. 14:1; Yər. 16:6; 25:20

48:1 «yukiri koroɣan» — *(ibraniy tilida «Misgab»)* bəlkim bir xəɦərning ismi boluxi mumkin.

48:1 Yər. 25:21; 27:3

48:2 «....Neboning ɦalioɣa way! ... Kiriatayim hijalətkə kaldurulup, ixoɣal kilinidu 1-ayət; Ɦəxbon ...Madmən,...» — demisəkmu, Nebo, Kiriatayim, Ɦəxbon, Madmən wə təwəndiki ayətlərdiki Ɦoronaim, Luhit, Aroər, Bəyt-Gamul, Dibon katarliklar Moabtiki xəɦərlərdur. Həritini kərüng. «Ɦəxbon» bolsa Moabning qegrisioɣa jaylaxkan bolup, bexarət boyiqə baxka xəɦərlərdin ilgiri bəlkim düxmən təripidin ixoɣal kilinip andin düxmənning koxuni üqün baza bolidu. «Ɦəxbon» wə «suyikəst» *(«hexab»)* ibraniy tilida yekin səzlərdur.

–Yəɦudiy tarihxunas Yosefusning hatirisi boyiqə, Moab Nebokadnəsar padixaɦ təripidin miladiyədin ilgiriki 582-yili igilinip, nuroɣun xəɦərliri wəyran kilinoɣan.

pəryadliri anglinidu. [5] Bərḥək, Luḥitḳa qikidioŋan dawan yolidin tohtimay yioŋilar kətürülidu; Ḥoronaimoŋa qüxidioŋan yolda ḫalakəttin azablik nalə-pəryadlar anglinidu.
[6] Ḳeqinglar, jeninglarni elip yügürünglar! Qəldiki bir qatḳal bolunglar!
[7] Qünki sən əz ḳiloŋanliringoŋa wə bayliḳliringoŋa tayanoŋanliḳing tüpəylidin, sənmu əsirgə qüxisən; butung Kemox, uning kaḥinliri ḫəm əmirliri bilən billə sürgün bolidu.
[8] Wəyran ḳiloŋuqi ḥərbir xəḥərgə jəng ḳilidu; xəḥərlərdin ḥeqḳaysi ḳeqip ḳutulalmaydu; Pərwərdigar degəndək jiloŋimu harabə bolidu, tüzlənglikmu ḫalakətkə yüzlinidu.

[9] Daldioŋa berip ḳeqix üqün Moabḳa ḳanatlarni beringlar! Qünki uning xəḥərliri harabilik, adəmzatsiz bolidu.
[10] (Pərwərdigarning hizmitini kəngül ḳoyup ḳilmioŋan kixi lənətkə ḳalsun! Ḳiliqini ḳan təküxtin ḳalduroŋan kixi lənətkə ḳalsun!).
[11] Moab yaxliḳidin tartip kəng-kuxadə yaxap arzangliri üstidə tinoŋan xarabtək əndixisiz bolup kəlgən; u ḥeqḳaqan küptin küpkə ḳuyuloŋan əməs, yaki ḥeq sürgün boloŋan əməs; xunga uning təmi birhil boloŋan əməs; xunga uning ətri ḫəm ḫaraktiri özgərmigən.
[12] Xunga , — dəydu Pərwərdigar, — Mən uning yenioŋa ularni əz küpidin təkidioŋan təkküqilərni əwətimən; ular uning küplirini ḳurukdaydu, uning qəgünlirini qeḳiwetidu.
[13] Ötkəndə Israil jəməti əz tayanqisi boloŋan Bəyt-əl tüpəylidin yərgə ḳarap ḳaloŋandək Moabmu Kemox tüpəylidin yərgə ḳarap ḳalidu.
[14] Silər ḳandaḳmu: «Biz batur, jənggiwar palwanmiz!» — deyələysilər?
[15] Moabning zemini harabə ḳilinidu; düxmən ularning xəḥərlirining sepillirioŋa qiḳidu; uning esil yigitliri ḳətl ḳilinixḳa qüxidu, — dəydu padixaḥ, yəni nami samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.
[16] — Moabning ḫalakiti yeḳinlaxti, uning külpiti bexioŋa qüxüxkə aldiraydu.
[17] Uning ətrapidiki ḫəmməylən uning üqün aḥ-zar kətürünglar; uning nam-xəḥritini bilgənlər: «Küqlük xaḥanə ḫasisi, güzəl tayiḳimu xunqə sundurulduoŋu!» — dənglar.
[18] Xan-xəḥritingdin qüxüp ḳaoŋjirap kətkən yərdə oltur, i Dibonda turuwatḳan ḳiz; qünki Moabni ḫalak ḳiloŋuqi sanga jəng ḳilixḳa yetip kəldi; u istiḫkam-ḳoroŋanliringni bərbat ḳilidu.
[19] Yol boyida kəzət ḳil, i Aroərdə turuwatḳan ḳiz; bədər tikiwatḳan ərdin wə ḳeqiwatḳan ḳizdin: «Nemə boldi?» dəp sora;
[20] «Moab hijalətkə ḳaldi, qünki u bitqit ḳilindi!» dəp jawab berilidu. Aḥ-zar tartip nalə-pəryad

---

48:5 Yəx. 15:5

48:6 Yər. 17:6

48:7 «butung Kemox, uning kaḥinliri ḫəm əmirliri bilən billə sürgün bolidu» — Kemox Moab qoḳunoŋan but idi. Ularning uningoŋa əz balilirini ḳurbanlik ḳilix aditi bar idi *(«2Pad.» 3:27ni kərüng)*.

48:7 Yər. 49:3

48:8 «Pərwərdigar degəndək jiloŋimu harabə bolidu, tüzlənglikmu ḫalakətkə yüzlinidu» — «jiloŋa» wə «tüzlənglik» Moabning jənubiy wə ximaliy ḳismini kərsitidu.

48:9 «Daldioŋa berip ḳeqix üqün Moabḳa ḳanatlarni beringlar!» — bu jümlidiki ibraniy tilini qüxinix təs. Oḳurmənlər baxḳa hil tərjimilərni uqritixi mumkin.

48:10 «Pərwərdigarning hizmitini kəngül ḳoyup ḳilmioŋan kixi lənətkə ḳalsun! Ḳiliqini ḳan təküxtin ḳalduroŋan kixi lənətkə ḳalsun!» — bu kinayilik, ḫəjwiy sözlər kəlgüsidə Moabḳa ḫujum ḳilidioŋan Babillik ləxkərlərgə eytilidu.

48:11 «Moab yaxliḳidin tartip kəng-kuxadə yaxap arzangliri üstidə tinoŋan xarabtək əndixisiz bolup kəlgən» — xarab tinixi üqün uzun waḳit midirlitilmay turuxi kerək. Tinoŋan «arzanglar», *(duoŋ, qəkündə)* naḫayiti aqqik bir nərsə, əlwəttə. Xunga baxḳa küpkə ḳuyulmay ḳalsa, təmi ḳirtik, aqqik bolidu, əlwəttə. **«U ḥeqḳaqan küptin küpkə ḳuyuloŋan əməs, yaki ḥeq sürgün boloŋan əməs; xunga uning təmi birhil bolup, puriḳi ḥeq özgərmigən»** — bu ohxitix bəlkim Moabning ḥeq ḳiyinqilikḳa uqrimay, kəranglik ḳiloŋanliḳi, tolimu kerilip kətkənlikini kərsitidu.

48:11 Zəf. 1:12

48:12 «Mən uning yenioŋa ularni əz küpidin təkidioŋan təkküqilərni əwətimən» — bu ohxitixtiki «xarab» Moabtiki aḫalini, «küpliri», «qəgünliri» uning yurt-xəḥərlirini kərsitidu.

48:13 «Bəyt-əl» — muxu xəḥər Israil *(ximaliy padixaḫlik)* ning qong butpərəs mərkizi bolup, ular xu yərdə «altun mozay but»ni ḳuroŋan *(«1Pad.» 12-babni, «Ḥox.» 10:5 ḫəm 8:5-6, «Am.» 7:10-17ni kərüng)*.

48:13 1Pad. 12:29

kətürünglar; Arnonda: «Moab ḫalak kilindi» — dəp jakarlanglar.
21 Jaza ḫökümi tüzlənglik jayliri üstigə qikirildi; Ḫolon, Yaḫaz wə
Məfaat üstigə, 22 Dibon, Nebo ḫəm Bəyt-
Diblataim üstigə, 23 Kiriatayim, Bəyt-Gamul
ḫəm Bəyt-Meon üstigə, 24 Keriot, Bozraḫ ḫəm
Moabdiki yirak-yekin barlik xəḫərlərning
üstigə qikirilidu. 25 Moabning Münggüzi kesi-
wetilidu, uning biliki sundurulidu, — dəydu
Pərwərdigar.
26 — Uni məst kilinglar, qünki
u Pərwərdigaroŋa aldida ḫakawurluk kiloŋan;
Moab əz kusukida eoŋinap yatsun, xuning
bilən rəswa kilinsun.
27 Qünki sən Moab Is-
railni mazak kiloŋan əməsmu? U ooŋrilar
katarida tutuwelinoŋanmu, sən uni tiloŋa
alsangla bexingni qaykaysən?!
28 Xəḫərlərdin qikip tax-kiyalar arisini
turaloŋu kilinglar, i Moabda turuwatkanlar;
oŋar aoŋzida uwilioŋan pahtəktək bolunglar!
29 Biz Moabning ḫakawurluki (u intayin
ḫakawur!), yəni uning təkəbburluki,
ḫakawurluki, kənglidiki məoŋrur-kərəngliki
tooŋrisida angliduk.
30 Mən uning
noqilik kilidioŋanlikini bilimən, — dəydu
Pərwərdigar, — birak noqiliki karoŋa ya-
rimaydu; uning qong gəpliri bikar bolidu.
31 Xunga Mən Moab üqün zar yioŋlaymən,
Moabning ḫəmmisi üqün zar-zar kətürimən;
Kir-Harəsəttikilər üqün aḫ-pioŋan anglinidu.
32 I Sibmaḫtiki üzüm teli, Mən Yaazərning
zar-yioŋisi bilən təng sən üqün yioŋlaymən;
sening peləkliring sozulup, əslidə «Ölük
Dengiz»ning nerioŋa yətkənidi; ular əslidə
Yaazər xəḫirigiqimu yətkənidi. Lekin sening
yazlik mewiliringgə, üzüm ḫosulung üstigə
buzoŋuqi besip kelidu.
33 Xuning bilən xadlik
wə huxallik Moabning baoŋ-etizliridin wə
zeminidin məḫrum kilinidu; Mən üzüm
kəlqəklərdin xarabni yokitimən; üzüm
qəyligüqilərning təntənə awazliri kaytidin
yangrimaydu; awazlar bolsa təntənə awa-
zliri əməs, jəng awazliri bolidu.
34 Qünki
nalə-pəryadlar Ḫəxbondin kətürülüp,
Yaḫazoŋiqə wə Elealaḫoŋiqə yetidu; nalə awa-
zliri Zoardin kətürülüp, Ḫoronaimoŋiqə wə
Əglat-Xelixiyaoŋiqə yetidu; ḫətta Nimrim-
diki sularmu kurup ketidu.
35 Mən Moabta
«yukiri jaylar»da kurbanlik kiloŋuqilarni
wə yat ilaḫlaroŋa huxbuy yakkuqilarni
yokitimən, — dəydu Pərwərdigar.
36 — Xunga Mening kəlbim Moab üqün nəydək
mungluk mərsiyə kətüridu; Mening kəlbim
Kir-Ḫərəstikilər üqünmu nəydək mungluk
mərsiyə kətüridu; qünki u igiliwaloŋan
baylik-ḫəzinilər yokap ketidu. 37 Ḫəmmə bax

48:20 Yəx. 16:7

48:25 «Moabning münggüzi kesiwetilidu» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḫallarda adəmlərning abruy-xəḫriti yaki ḫokukini bildüridu. Bu adəmning bexidin əskən əməs, əlwəttə!

48:26 «Moabni məst kilinglar» — yukirida *(25-babta)* Yərəmiya «Pərwərdigarning oŋəzipigə toloŋan kədəḫ» tooŋruluk səzligəqkə, bəzi alimlar bu «məstlik» xu kədəḫtin iqixtin boluxi kerək, dəp karaydu. Bizninggə bu bir tərəptin tooŋra, Hudaning oŋəzipi bexioŋa qüxürülgəndə dəsləptila əkilni yokitip aljioŋanliki bolidu. Bu ayətning təkitləydioŋini ularning ḫamakətlixip kətkənlikidin ibarət.

48:29 «Biz Moabning ḫakawurluki ..., yəni uning təkəbburluki, ... kənglidiki məoŋrur-kərəngliki tooŋrisida angliduk» — bu ayəttiki «Biz... angliduk» degüqi Hudaning Özidur. Huda Özi tooŋruluk «Biz» dəp ixlətkənliki Təwrattiki baxka yərlərdimu bar; məsilən «Yar.» 1:26, 3:22, 11:7ni ḫəm «Yəx.» 6:8ni kerüng. Bəzi alimlar ayəttiki «biz»ni Yərəmiya ḫəm Yəḫuda həlkini kərsitidu, dəp karaydu.

48:29 Yəx. 16:6

48:32 «I Sibmaḫtiki üzüm teli, Mən Yaazərning zar-yioŋisi bilən təng sən üqün yioŋlaymən...» — 30-ayəttiki səzligüqi Huda boloŋandin keyin *(«Mən ..bilimən...»)* xübḫisizki, 31-, 32- ḫəm 36-ayətlərdiki səzligüqimu Hudaning Özidur. Bu adəmni ḫəyran kalduridu. Huda Yaazərdikilərni jazalaydu; xuning bilən ular Sibmaḫdiki yokioŋan üzümzarlar üqün yioŋlaydu. Lekin Huda ularni jazalixi bilən ular bilən təng kayoŋuridu. **«Ölük Dengiz»** — ibraniy tilida «Yaazər dengizi». **«Ular sening peləkliring əslidə Yaazər xəḫirigiqimu yətkənidi...»** — «Yaazər» bolsa Moabning ximaliy qegrasioŋa yirakrak bolup, xərk təripi «qəl-dalilar», oŋərb təripi «dengiz». Demək, Moab hilwət jay boloŋini bilən heli yiraklaroŋa təsiri boloŋan bir məmlikətkə aylanoŋan. «Yazlik mewiliri» ənjür, horma wə üzümlərni kərsitidu.

48:33 Yəx. 16:10

48:34 «...nalə-pəryadlar Ḫəxbondin kətürülüp, Yaḫazoŋiqə wə Elealaḫoŋiqə yetidu...» — Elealaḫ Ḫəxbonning ximaliy təripidin 2 kilometr yirak; Yaḫaz uning jənubiy təripidin 2 kilometr yirak. Bu üqisi Moabning ximalioŋa jaylaxkan. Zoar, Ḫoronaim wə Əglat-Xelixiya Moabning jənubioŋa jaylaxkan. Ayətning omumiy mənisi, «tajawuzluk baxlandi» degən bolup, bu ḫəwər Moabning pütkül zemininoŋa pur ketidu.

48:34 Yəx. 15:5, 6

48:35 «yukiri jaylar» — butpərəslikkə atap beoŋixlanoŋan jaylar idi.

takir kilduruloɣan, ḥəmmə sakal qüxürülgən; ḥəmmə ḳol titma-titma kesilgən, ḥəmmə qatirakḳa bəz kiyilgən.» [38] Moabning barlik əy əgziliri üstidə wə məydanlarda matəm tutuxtin baxḳa ix bolmaydu; qünki Mən Moabni ḥeqkimgə yakmaydioɣan bir ḳaqidək qekip taxlaymən, — dəydu Pərwərdigar, [39] — ular pioɣandin zarlixidu; Moab xunqilik parə-parə kiliwetiliduki, u hijalättin kəpqilikkə arkisini kilidu; Moab ətrapidiki ḥəmmə təripidin rəswa kilinidioɣan, wəḥimə saloɣuqi obyekt bolidu.

[40] Qünki Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, birsi bürküttək ḳanatlirini kerip pərwaz kilip, Moab üstigə xungoɣup qüxidu. [41] Xəḥərliri ixoɣal bolidu, istiḥkamlar igiliwelinidu; xu küni Moabdiki palwanlarning yüriki toloɣakḳa qüxkən ayalning yürikidək bolidu. [42] Moab əl ḳataridin yokitilidu; qünki u Pərwərdigar aldida ḥakawurluk kiloɣan; [43] wəḥxət, ora wə kiltak bexinglaroɣa qüxüxni kütməktə, i Moabda turuwatḳanlar, — dəydu Pərwərdigar. [44] — wəḥxəttin ḳaqḳan orioɣa yikilidu; oridin qikḳan kiltakḳa tutulidu; qünki uning üstigə, yəni Moab üstigə jazalinix yilini qüxürimən — dəydu Pərwərdigar.

[45] Ḳaqḳanlar Ḥəxbon sepilining daldisida turup amalsiz ḳalidu; qünki Ḥəxbondin ot, ḥəm məḥrum Sihon padixaḥning zemini otturisidin bir yalḳun partlap qikidu wə Moabning qekilirini, soḳuxḳak həlḳning bax qokḳilirini yutuwalidu. [46] Ḥalingoɣa way, i Moab! Kemoxḳa təwə boloɣan əl nabut boldi; ooɣulliring əsirgə qüxidu, ḳizliring sürgün bolidu. [47] Lekin, ahirki zamanlarda Moabni sürgünlükidin ḳayturup əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.

Moab üstigə qikiridioɣan ḥəküm muxu yərgiqə.

«4» Ammoniylar tooɣruluḳ ḥəküm

49 [1] Ammoniylar tooɣruluḳ. Pərwərdigar mundak dəydu: — Israilning pərzəntliri yoḳmikən? Uning mirashorliri yoḳmidu? Əmdi nemixḳa Milkom Gadning zeminioɣa warislik kildi, Milkomoɣa təwə boloɣan həlḳ nemixḳa Gadning xəḥərliridə turidu? [2] Xunga mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Ammoniylarning Rabbaḥ xəḥiridə jəng sadalirini anglitimən; u harabilik dəng bolidu; təwə xəḥərliri ot ḳoyup küydürülidu; Israil ḳaytidin əzlirini igiliwaloɣanlaroɣa igidarqilik kilidu, — dəydu Pərwərdigar. [3] — Zarlanglar, i Ḥəxbon! Qünki Ayi xəḥiri harabə kilinoɣan! Rabbaḥ ḳizliri, əzünglaroɣa bəz rəhtni baoɣlap matəm tutunglar; sepil iqidə uyan-buyan patiparak yügürünglar; qünki Milkom wə

48:37 «Ḥəmmə bax takir kilduruloɣan, ḥəmmə sakal qüxürülgən; ḥəmmə ḳol titma-titma kesilgən, ḥəmmə qatirakḳa bəz kiyilgən» — demisəkmu, bu ḥərikətlərning ḥəmmisi ḳattik matəmni bildüridu.

48:37 Yəx. 15:2, 3; Yər. 47:5

48:39 «wəḥimə saloɣuqi obyekt» — baxḳilar Moabning bexioɣa qüxkən apətkə ḳarap «bundak dəḥxətlik ix əz beximizoɣimu qüxərmu?» dəp wəḥimigə qüxidu.

48:40 Yər. 4:13

48:41 «xəḥərliri ixoɣal bolidu» — «xəḥərliri»ning baxḳa tərjimisi «Keriyot» *(xəḥərning ismi)*.

48:44 «jazalinix yili» — ibraniy tilida «yokliniki yili».

48:45 ḳaqḳanlar Ḥəxbon sepilining daldisida turup Amalsiz ḳalidu; qünki Ḥəxbondin ot, ḥəm məḥrum Sihon padixaḥning zemini otturisidin bir yalḳun partlap qikidu» — Amoriylarning padixaḥi Sihon nəqqə yüz yil ilgiri Ḥəxbon xəḥirini ixoɣal kiloɣan, andin keyin Moabning pütkül zeminini igiliwaloɣanidi *(«Qəl.» 21:28-29ni kərüng)*. **«ot.... Moabning qekilirini, soḳuxḳak həlḳning bax qokḳilirini yutuwalidu»** — «qekilirini... bax qokḳilirini...» bəlkim Moabning ḥəmmisini, jümlidin «bax boloɣanlarni» əz iqigə elixi mumkin. Yərəmiyaning bexariti aldin'ala kərsətkən bu ḥalakət tehimu kədimki yənə bir bexarətning əməlgə axuruluxi bolidu *(«Qəl.» 24:17ni wə 21:28-29ni kərüng)*.

48:45 Qəl. 21:28

49:1 «Milkom» — Ammoniylar qokunoɣan but idi. Gad bolsa Israilning on ikki kəbilisining biri; ularoɣa aslidə təḳsim kilinoɣan zemin Iordan dəryasining xərki təripidə idi. Yərəmiya bexarət bərgan wakitta, Gadtikilər heli baldur Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün boloɣanidi. Keyin əsliy ḳoxniliri boloɣan Ammoniylar ularning zeminini igiliwaloɣanidi. Huda ularoɣa: «Bu zeminni Əz həlkimgə təḳsim kiloɣanidim, ular ḳaytip kelip uningoɣa ḳaytidin igidarqilik kilidu» dəp agaḥlanduridu.

49:1 Am. 1:13

49:2 Am. 1:14

uning kaḫinliri, uningoɣa təwəlik əmirliri sürgün bolidu.[49:3] [4] Nemixḳa küq-ḫəywitingni danglaysən? Sening küqüng eḳip ketiwatidu, i: «Kim manga yeḳinlixixḳa petinalisun?» dəp əz bayliḳliringoɣa tayanoɣan, asiyliḳ ḳiloɣuqi ḳiz!. [5] Mana, Mən barliḳ ətrapingdikilərdin wəḫxət qiḳirip üstünggə qüxürimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar, — xuning bilən silər ḫərbiringlar ḫəydiwetilisilər, aldi-kəyninggə ḳarimay ḳaqisilər; ḳaqḳanlarni yənə yioɣuqi ḫeqkim bolmaydu. [6] Lekin keyinki künlərdə, Ammoniylarni sürgünlükidin ḳayturup əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.

«5» Edom tooɣruluḳ ḫəküm

[7] Edom tooɣruluḳ: Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Temanda ḫazir danaliḳ tepilmamdu? Danixmənliridin nəsiḫət yoḳap kəttimu? Ularning danaliḳini dat besip ḳaloɣanmu?! [8] Burulup ḳeqinglar, pinḫan jaylardin turaloɣu tepip turunglar, i Dedanda turuwatḳanlar! Qünki Mən əsawoɣa tegixlik balayi'apətni, yəni uni jazalaydioɣan künini bexioɣa qüxürimən.[49:8]

[9] Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, ular azraḳ wasanglarni ḳalduridu əməsmu? Ooɣrilar keqiləp yeningoɣa kirsimu, ular əzlirigə quxluḳla buzup, ooɣrilaydu əməsmu?[49:9] [10] Mən Əsawni yalingaqliwetimən, u yoxurunoɣudək jay ḳalmioɣuqə dalda jaylirini eqip taxlaymən; uning nəsli, ḳerindaxliri ḫəm ḳoxniliri yoḳaydu; u əzi yoḳ bolidu. [11] Lekin yetim-yesirliringni ḳaldur, Mən ularning ḫayatini saḳlaymən; tul hotunliring Manga tayansun. [12] Qünki Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, oɣəzipimning ḳədəḫidin iqixkə tegixlik bolmioɣanlar qoḳum uningdin iqmәy ḳalmaydioɣan yərdə, sən jazalanmay ḳalamsən? Sən jazalanmay ḳalmaysən; sən qoḳum uningdin iqisən.[49:12] [13] Qünki Əz namim bilən ḳəsəm iqḳənmənki, — dəydu Pərwərdigar, — Bozraḫ dəḫxət basidioɣan ḫəm rəswa ḳilinidioɣan bir obyekti, harabilik wə lənət səzi bolidu; uning ətrapidiki xəḫərliri daimliḳ harabilik bolidu.[49:13]

[14] Mən Pərwərdigardin xu bir həwərni anglaxḳa muyəssər boldum, — wə bir əlqi əllər arisioɣa əwətilgənidi —

U: «Uningoɣa ḫujum ḳilixḳa yioɣilinglar! Uningoɣa jəng ḳilixḳa ornunglardin turunglar!» — dəp həwər beridu.[49:14]

[15] Mana, Mən seni əllər arisida kiqik,
Insanlar arisida kəmsitilgən ḳilimən.[49:15]

49:3 «sepil iqidə uyan-buyan patiparaḳ yügürünglar» — baxḳa birhil tərjimisi: «əzünglar titma-titma tilinoɣan ḫalda uyan-buyan yügürünglar». **«Milkom»** — Ammoniylarning bir buti idi. Baxḳa ismi «Molək» idi.
49:3 Yəx. 32:12; Yər. 4:8; 6:26; 48:7; Am.1:15
49:4 Yər. 21:13; 48:7
49:7 «Edom tooɣruluḳ: ...» — bu bexarət *(7-22)* ning Təwrattiki «Obadiya» degən ḳisim bilən kəp ortaḳ yərliri bar. Obadiyaoɣa «ḳoxumqə səz»imizdə qüxəndürginimizdək ixinimizki, Yərəmiya pəyoɣəmbər Hudaning yolyoruḳi bilən ilgiriki pəyoɣəmbər Obadiyaning bexaritidiki kəp səzlərni nəḳil kəltüridu. Ikki bexarətning bəzi yərliri ohximioɣaqḳa, səzliridiki pərḳlərni tepip selixturuxning kəp əḫmiyiti bar. **«Temanda ḫazir danaliḳ tepilmamdu? Danixmənliridin nəsiḫət yoḳap kəttimu? Ularning danaliḳini dat besip ḳaloɣanmu?!»** — Teman Edomdiki qong xəḫər. Edomdikilər əz danixmənliri bilən intayin məoɣrurlinatti.
49:7 Ob. 8
49:8 «pinḫan jaylar» — ibraniy tilida «qongḳur jaylar» degən səz bilən ipadilinidu. U bəlkim ḫərhil oɣarəngkürlərni əz iqigə alidu. **«Mən Əsawoɣa tegixlik balayi'apətni, yəni uni jazalaydioɣan künini bexioɣa qüxürimən»** — Edomning baxḳa ismi «Əsaw» idi. Muxu bexarəttə «Edom» yaki «Əsaw» uning əwladliri boloɣan Edomluḳlarni kərsitidu, əlwəttə.
49:8 Yər. 25:23

49:9 «Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, ular azraḳ wasanglarni ḳalduridu əməsmu?» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə üzüm ḫosulini aloɣanda üzgüqilər kəmbəoɣəllərning teriwelixi üqün bir'az wasanglarni ḳaldurux kerək idi *(«Law.» 19:10)*. Asiyadiki bəzi dələtlərdə bu bir adətkə aylinip ḳaloɣan.
49:9 Ob. 5
49:12 «oɣəzipimning ḳədəḫidin iqixkə tegixlik bolmioɣanlar» — Yəḫuda əməs, bəlki tajawuzqilarning ətər yolioɣa «tasadipiy» udul kelip ḳaloɣan, Yəḫudaning wə baxḳa əllərning gunaḫliri bilən munawətsiz boloɣan baxḳa əllərni kərsitixi mumkin.
49:13 «Əz namim bilən ḳəsəm iqḳənmənki...» — ibraniy tilida «Əzüm bilən ḳəsəm iqḳənmənki». **«Bozraḫ ... rəswa ḳilinidioɣan bir obyekt»** — «Bozraḫ» bəlkim Edomdiki əng muḫim xəḫər boluxi mumkin idi.
49:14 «bir əlqi əllər arisioɣa əwətilgənidi» — «əllər» Israilioɣa yat boloɣan əllərni kərsitidu. **«Uningoɣa jəng ḳilixḳa ornunglardin turunglar»** — «uningoɣa» yəni Edomoɣa. Bəlkim bu əlqi düxmən əllərning biridin qiḳḳan bolup, u baxḳa əllərni Edomni yoḳitixḳa qaḳiridu.
49:14 Ob. 1
49:15 «Mən seni əllər arisida kiqik, insanlar arisida

16 Sening əzgilərgə dəhxət salidioŋanlikiŋg,
Kənglüngdiki təkəbburlukung əzüngni aldap koydi;
Həy tik kiyaning yerikliri iqidə turoŋuqi,
Turaloŋung egizlikning yukiri təripidə boloŋuqi,
Gərqə sən qanggangni bürkütningkidək yukiri yasisangmu,
Mən xu yərdin seni qüxürüwetimən,
— dəydu Pərwərdigar.
17 — Wə Edom tolimu wəhimilik bolidu;
Edomdin ətidioŋanlarning həmmisi uning barlik yara-wabaliri tüpəylidin wəhimigə qüxüp, ux-ux kilidu.
18 Sodom, Gomorra wə ularning ətrapidiki xəhərliri bilən birgə ərüwetilgəndək Edommu xundak bolidu, — dəydu Pərwərdigar, — heqkim xu yərdə turmaydu, insan baliliri xu yərdə olturaklaxmaydu.. 19 Mana, Iordan dəryasidiki qawar-qatkalliktin qikip, daim ekip turidioŋan xu sular boyidiki yaylaktiki koylarni tarkatkan bir xirdək Mən Edomdikilərni bədər kaqkuzimən. Əmdi kimni halisam Mən uni Edomning üstigə tikləymən; qünki Manga kim təng kelələydu? Kim Meningdin hesab elixka Meni qakiralaydu? Mening aldimda turalaydioŋan pada bakkuqi barmu?
20 Xunga Pərwərdigarning Edomni jazalaxtiki məksitini, xuningdək Temandikilərni jazalax niyitini anglanglar: ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu; bərhək, kilmixliri tüpəylidin Pərwərdigar uning yayliqini wəyranə kilidu.. 21 Ularning yikilip kətkən sadasini anglap yər yüzidikilər təwrinip ketidu; nalə-pəryadliri «Kizil Dengiz»oŋiqə anglinidu. 22 Mana, birsi bürküttək kanat yeyip pərwaz kilip, Bozrah üstigə xungoŋup qüxidu. Xu küni Edomdiki palwanlarning yüriki toloŋakka qüxkən ayalning yürikidək bolidu.

«6» Suriyə paytəhti Dəməxk tooŋruluk həküm

23 Dəməxk tooŋruluk: —
Hamat, Arpad xəhiridikilər hijalətkə kaldurulidu; qünki ular xum həwər anglaydu; ularning yüriki su bolup ketidu; dawuloŋup kətkən dengizdək ular heq tinqlinalmaydu..
24 Dəməxk zəipləxti, keqixka burulidu; uni wəhimə basidu; azablar toloŋakka qüxkən ayalni tutkandək, azab wə dərd-kayoŋu uni tutidu.. 25 Nam-dangki qikkan yurt, Mən huzur aloŋan xəhər xu dərijidə taxliwetilgən bolidu! 26 Xunga uning yigitliri koqilirida yikilidu, jənggiwar palwanlar xu küni yokitilidu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar; 27 — həm Mən Dəməxkning sepiligə bir ot yakimən, u Bən-Hadadning ordilirini yutuwalidu.

«7» Kedar həm Hazor tooŋruluk həküm

28 Babil padixahi Nebokadnəsar yənggən Kedar tooŋruluk həm Hazorning padixahlikliri

---

kəmsitilgən kilimən» — «seni» — Huda hazir Edomni «seni» dəp, ularoŋa biwasitə səz kilidu.
49:16 «Həy tik kiyaning yerikliri iqidə turoŋuqi, turaloŋung egizlikning yukiri təripidə boloŋuqi» — demisəkmu, Edom pinhanrak, qikix intayin təs boloŋan taoŋlik rayonda idi. «Tik kiya» *(«Sela»)* degən səz Moabning «Sela» isimlik *(hazirki «Petra»)*, intayin pinhan bir xəhirini kərsitiximu mumkin.
49:16 Yər. 48:29
49:17 Yər. 50:13
49:18 Yar. 19:25; Yər. 50:40; Am. 4:11
49:19 «daim ekiwatkan xu sular» — Iordan dəryasining əzi.
49:19 Ayup 41:2; Yər. 12:5; 50:44

49:20 «ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu» — yaki «hətta pada kiqiklirimu ularni tartip epketidu».
49:20 Yər. 50:45
49:22 «Bozrah» — intayin yukiri kiya tax üstigə, «bürkütning qanggili»dək jaylaxkanidi.
49:22 Yər. 48:40,41
49:23 «dawuloŋup kətkən dengizdək ular heq tinqlinalmaydu» — baxka birhil tərjimisi: «dawuloŋup kətkən dengizdək ularning kəngülliri heq aram tapmaydu». Hamat həm Arpad degən ikki xəhər Nebokadnəsar Misiroŋa yürüx kiloŋan qaoŋda *(miladiyədin ilgiriki 604-yili)* besip ətkən jaylar idi. Xübhisizki, Nebokadnəsar uloroŋimu hujum kiloŋanidi. Muxu ikki xəhər Dəməxkning ximaliy təripidiki kiqik padixahliklar idi.
49:23 Yəx. 17:1
49:24 Yər. 4:31; 6:24; 30:6
49:27 «Bən-Hadad» — Dəməxkning kəpligən padixahlirining ismi idi.
49:27 Am. 1:4,14

tooɣruluk səz: —
Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Ornungdin tur, Kedaroɣa ḥujum kilip, xərktiki adəmlərni bulang-talang kil!» — deyilidu;
[29] Ḥujum kiloɣanlar ularning qedirliri ḥəm padilirini elip ketidu; ularning qedir pərdiliri, barlik kaqa-kuqa, təgilirini bulap ketidu; hək ularoɣa: «Tərəp-tərəplərni wəḥimə basidu!» dəp warkiraydu.
[30] Ḳeqip ketinglar, bədər tikip pinḥan jaylardin turaloɣu tepip turunglar, i Ḥazordikilər, — dəydu Pərwərdigar, — qünki Babil padixaḥi Nebokadnəsar silərgə jəng kilixka kəst kiloɣan, silərgə karap niyiti buzuloɣan.
[31] — Ornungdin tur, sepil-dərwazilaroɣa igə bolmioɣan aramhuda yaxap, tinq-aman turoɣan əlgə jəng kilixka qik; ular yaloɣuz turidu — dəydu Pərwərdigar,
[32] — ularning təgiliri olja, top-top mal-waranliri oɣəniymət bolidu; Mən qekə qaqlirini qüxürgənlərni tət xamaloɣa tarkitimən, ularning bexioɣa ḥər ətrapidin külpət qüxürimən, — dəydu Pərwərdigar;
[33] — Ḥazor bolsa qilbərilərning turaloɣusi, mənggügə wəyranə bolidu. Ḥeqkim xu yərdə turmaydu, insan baliliri xu yərdə olturakłaxmaydu.

«8» Elam tooɣruluk ḥəküm

[34] Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya təhtkə olturoɣan dəsləpki wakitlirida, Pərwərdigar Yərəmiya pəyoɣəmbərgə Elam tooɣruluk eytkan səzi: —
[35] Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Elamning oɣolluk küqi boloɣan okyasini su ndurimən..
[36] Asmanlarning tət qetidin tət xamalni qikirip Elamning üstigə qüxürimən; Mən ularni bu tət xamaloɣa tarkitimən; xuning bilən Elamdin həydəlgənlərning barmaydioɣan əl-məmlikətlər kalmaydu.
[37] Mən Elamni düxmənliri aldida ḥəm jenini izdigüqilərning aldida dəkkə-dükkigə qüxürimən; dəḥxətlik oɣəzipimni bexioɣa təküp, külpətlərni qüxürimən; ularni bərbat kiloɣuqə Mən kiliqni ularning kəynidin koɣlaxka əwətimən.
[38] Mən Əz təhtimni Elamda tikləymən, xu yərdin padixaḥi wə xaḥzadilirini yok kilimən, — dəydu Pərwərdigar.
[39] — Lekin ahirki zamanlarda, Mən Elamni sürgünlükidin kayturup əsligə kəltürimən, — dəydu Pərwərdigar.

«9» Babil tooɣruluk ḥəküm

50 [1] Pərwərdigar Yərəmiya pəyoɣəmbər arkilik Babil tooɣruluk, yəni Kaldiylərning zemini tooɣruluk eytkan səz: —
[2] əllər arisida xu həwərni elan kilip jakarlanglar, tuoɣ kətürünglar; jakarlanglar, uni yoxurmanglar! — «Babil ixoɣal kilindi; Bəl bolsa hijalətkə kalduruldi, Marduk patiparak bolup kətti; Babilning oyma butliri hijalətkə kalduruldi, yirginqlik nərsiliri patiparakqilikka qüxti!» — dənglar.
[3] Qünki ximaldin uningoɣa jəng kilmakqi boloɣan bir əl kelidu; u uning zeminini wəyran kilidu, ḥeqkim xu yərdə turmaydu; insan ḥəm ḥaywanmu keqip ketidu, ular yok bolidu.
[4] Xu künlərdə, xu qaoɣda, — dəydu Pərwərdigar, — Israil həlki kelidu, ular

49:28 «Ornungdin tur, Kedaroɣa ḥujum kilip, xərktiki adəmlərni bulang-talang kil!» — bu səz Nebokadnəsarning koxunioɣa eytilixi mumkin. Kedar wə Ḥazormu qarwiqi kəqmən həlk bolup, qedirda yaxap, sepil-dərwazilik bolmioɣan, əlwəttə.
49:31 «Ornungdin tur, sepil-dərwazilaroɣa igə bolmioɣan aramhuda yaxap, tinq-aman turoɣan əlgə jəng kilixka qik; ular yaloɣuz turidu» — bu səzmu bəlkim Nebokadnəsarning koxunioɣa eytilixi mumkin. Kedar wə Ḥazordikilər qedirlarda turup, ḥeq sepil-dərwazilik boloɣan əməs.
49:32 «qekə qaqlirini qüxürgənlər» — «qekə qaqlirini qüxürgüx» Kedardikilər ḥəm Ḥazordikilərning aditi bolsa kerək idi.
49:32 Yər. 9:25; 25:23
49:33 Yər. 9:10; 10:22

49:35 «Elamning oɣolluk küqi boloɣan okyasi...» — Elam ḥazirki Iran zeminida turoɣan bir həlk idi. Elamning koxunining qənləp atidioɣan, dəḥxətlik mərgən okyaqiliri bilən dangki qikkanidi.
49:39 Yər. 48:47
50:2 «əllər arisida xu həwərni elan kilip jakarlanglar...! — «Babil ixoɣal kilindi; Bəl bolsa hijalətkə kalduruldi, Marduk patiparak bolup kətti; Babilning oyma butliri hijalətkə kalduruldi, yirginqlik nərsiliri patiparakqilikka qüxti» — Babil xəḥirining ixoɣal kilinixi Israilning birinqi sürgünidin 70 yil keyin *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* Pars imperiyəsi təripidin boloɣan. «Bəl» ḥəm «Marduk» *(yaki «Merodak»)* Babildiki ikki qong butning ismi idi.
50:2 Yəx. 46:1; Yər. 51:44

ḥəm Yəḥuda həlḳi bilən billə kelidu, ular yoƣliƣan ḥalda mengip Pərwərdigar Hudasini izdəxkə kelidu. [5] Ular Zionning yolini soraydu, yüzlirini uningƣa ḳaritip: «Ḥərgiz untulmas mənggülük bir əḥdə bilən əzimizni Pərwərdigarƣa baƣlayli» — dəydu.

[6] — Mening həlḳim azƣan ḳoylardur; ularning baḳḳuqiliri ularni azdurƣan, ularni taƣlarda tenitip yürgən; ular taƣdin dənggə kezip yürüp, əz aramgaḥini untuƣandur. [7] Ularni uqratḳanlarning ḥəmmisi ularni yəp kətkən, küxəndiliri ular tooƣruluḳ: «Bizdə bu ixlarda ḥeq gunaḥ yoḳ, qünki ular atabowilirining ümidi boloƣan Pərwərdigar, yəni ḥəḳḳaniyliḳning yaylaḳ-turaloƣusi boloƣan Pərwərdigarning aldida gunaḥ sadir ḳiloƣan!» — degən.

[8] I həlḳim, Babil otturisidin ḳeqinglar, kaldiylərning zeminini taxlap qiḳinglar, padini yetəkligüqi tekilərdək bolunglar.

[9] — Qünki mana, ximaliy zemindin Babiloƣa ḥujum ḳilmaḳqi boloƣan zor bir top uluƣ əllərni ḳozoƣaymən; ular əzlirini uningƣa ḳarxi səpkə ḳoxidu; xuning bilən Babil xu yərdin qiḳḳanlar təripidin əsirgə qüxidu. Ularning oḳlirining ḥəmmisi batur mərgənlərningkidək bolidu; ularning ḥeqḳaysisi jəngdin ḳuruḳ ḳol kəlməydu.

[10] Kaldiyə bolsa olja bolidu; olja aloƣan barliḳ bulioƣuqilar uningdin ḳanaətlinidu, — dəydu Pərwərdigar; [11] — Qünki silər xadlanoƣansilər, silər yayrap kətkənsilər, i mirasim boloƣan həlḳimni bulang-talang ḳiloƣuqilar! Qünki silər qiməndə turoƣan mozaylardək səkrigənsilər, ayoƣirlardək huxalliḳtin kixnigənsilər! [12] Əmdi ana yurtung zor hijalətkə ḳaldurulidu; rəswaqiliḳ seni tuoƣḳuqini ḳaplaydu; mana, u əllərning daxḳili, — bir janggal, ḳaoƣjirak yər wə qəlbayawan bolup ḳalidu. [13] Pərwərdigarning oƣəzipi tüpəylidin, uning ḥeq aḥalisi bolmaydu, bəlki toluḳ taxliwetilgən bolidu; Babildin ətidioƣanlarning ḥəmmisi uning barliḳ yarawabaliri tüpəylidin wəḥimigə qüxüp ux-ux ḳilidu.

[14] Babiloƣa jəng ḳilix üqün uning ətrapida səpkə tizilinglar, barliḳ okyaqilar; uningƣa etinglar, oḳlarni ḥeq ayimanglar; qünki u Pərwərdigar aldida gunaḥ sadir ḳiloƣan. [15] Uning ətrapida jəng quḳanlirini kətürünglar; u təslim bolup ḳol kətüridu; munarliri ərülidu, sepilliri oƣulitilidu; qünki bu Pərwərdigarning aloƣan ḳisasidur. Uningdin ḳisas elinglar; u baxḳilaroƣa nemə ḳiloƣan bolsa uningƣimu xuni ḳilinglar. [16] Babildin uruḳ teriƣuqi ḥəm ḥosul waḳtidiki oroƣaḳ saloƣuqilarni yoḳ ḳilinglar; zulumkarning ḳiliqining ḳorḳunqi tüpəylidin bularning ḥərbiri əz eligə ḳaytip, ḥərbiri əz ana yurtioƣa ḳaqsun!

[17] Israil tarḳitiwetilgən ḳoy padisidur; xirlar ularni ḥəydiwətkən; dəsləptə Asuriyəning padixaḥi ularni yəp kətkən, ahirida bu Babil padixaḥi Nebokadnəsar uning ustihanlirini ezip oƣajilioƣan. [18] Xunga samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Mana, Mən Asuriyəning padixaḥining yenioƣa kelip, uni jazalioƣinimdək, mən Babil padixaḥini ḥəm zeminini jazalaymən. [19] Mən Israilni ḳaytidin əz yaylikioƣa ḳayturimən, u Karməl teoƣida, Baxan zeminida ozuḳlinidu, uning jeni Əfraim teoƣi üstidə ḥəm Gilead zeminida ḳanaətlinidu. [20] Xu künlərdə, xu qaoƣda, — dəydu Pərwərdigar, — Israilning ḳəbiḥliki

---

50:7 Yər. 31:23

50:8 «I həlḳim, Babil otturisidin ḳeqinglar, ... padini yetəkligüqi tekilərdək bolunglar» — bu səzgə ḳarioƣanda ottura xərḳtiki bəzi padiqilar tekilərni ḳoy padilirioƣa «yetəkqi rol»da ixlitidu. Xunga «padini yetəkligüqi tekilərdək bolunglar» degini, «birinqi bolup Babildin qiḳip, baxḳilaroƣa ülgə bolunglar» degən mənidə.

50:8 Yəx. 48:20; Yər. 51:6; Wəḥ. 18:4

50:9 «Ularning oḳlirining ḥəmmisi batur mərgənlərningkidək bolidu; ularning ḥeqḳaysisi jəngdin ḳuruḳ ḳol kəlməydu» — demək, bətlənən ḥərbir oḳi zayə kətməydu. Baxḳa birhil tərjimisi: «Oḳlirining ḥəmmisi jəngdin ḳoli ḳuruḳ *(oljisiz)* ḳaytip kəlməydioƣan batur jəngqilərdək bolidu...».

50:13 Yər. 49:17

50:15 Wəḥ. 18:6

50:16 «bularning ḥərbiri əz eligə ḳaytip, ḥərbiri əz ana yurtioƣa ḳaqsun!» — «ḥərbiri... ḥərbiri...» bəlki Babilda «ḳara əmgək» ḳiloƣan qətəllik əmgəkqilərni kərsitidu. Bular nuroƣun Yəḥudiylarni əz iqigə alidu, əlwəttə.

50:18 2Pad. 19:35, 37; Yəx. 37:36, 38

izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; Yəḥudaning gunaḥliri izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; qünki Mən ḳalduroḡan ḳaldisini kəqürüm ḳilimən.
21 — Merataimning zeminioḡa zərb bilən jəng ḳilixḳa, Pekodta turuwatḳanlaroḡimu jəng ḳilixḳa qiḳinglar; ularni wəyran ḳilinglar, ḳalduḳinimu ḥalak ḳilinglar, — dəydu Pərwərdigar, — Mən nemini sanga buyruoḡan bolsam xuni ada ḳilinglar.. 22 Jəng sadaliri Babil zeminida anglinidu; u zor ḥalakətning sadasidur! 23 Əslidə pütkül yər yüzini uroḡan bazoḡan xu dərijidə sundurup qeḳiwetildioḡu! Babil əllər arisida xunqə bir dəḥxət baskuqi bolup qiḳḳantioḡu!. 24 Mən sanga tuzaḳ ḳurdum; sən, i Babil, ḥeq bilməyla uningoḡa tutuldung; Pərwərdigar bilən ḳarxilixixing tüpəylidin sən tepilip tutuldung. 25 Pərwərdigar ḳoral ambirini eqip, oḡəzipidiki ḳorallirini elip qiḳardi; qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḡan Rəb Pərwərdigar kaldiylərning zeminida ḳilidioḡan ixi bardur.
26 Uning ḥər qət-qətliridin kelip uningoḡa ḥujum ḳilinglar, ambarlirini eqiwetinglar; ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə ḳilip dəwiləp wəyran ḳilinglar; uning ḥeqnemisini ḳaldurmanglar!. 27 Uning barliḳ torpaḳlirini eltürüwetinglar! Ular soyuluxḳa qüxsun! Ularning ḥalioḡa way! Qünki ularning küni, yəni jazalinix waḳti yetip kəldi..
28 Anglanglar! Zionoḡa kelip, Pərwərdigar Hudayimizning ḳisasini, yəni ibadəthanisi üqün aloḡan ḳisasini jakarlaydioḡan, Babil zeminidin ḳaqḳan panaḥ izdigüqilərning awazini anglanglar!
29 Babiloḡa ḥujum ḳilix üqün oḳyaqilarni, yəni barliḳ kamanni əgküqilərni qaḳiringlar; Babilning ətrapida bargaḥ ḳurup ḳorxiwelinglar; ḥeqkimni ḳaqḳuzmanglar; əz ḳilmixini əz bexioḡa qüxürünglar; u nemilərni ḳiloḡan bolsa, uningoḡimu xuni ḳilinglar; qünki u Pərwərdigaroḡa — Israildiki Muḳəddəs Boloḡuqioḡa ḳarxi kərəngləp kətkənidi.. 30 Xunga uning yigitliri koqilirida yiḳilidu; xu künidə uning barliḳ jəngqi palwanliri yoḳitilidu, — dəydu Pərwərdigar..
31 Mana, Mən sanga ḳarxidurmən, i kərəngləp kətküqi, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḡan Pərwərdigar, — qünki sening kününg, yəni Mən yeningoḡa yeḳin kelip jazalaydioḡan kün yetip kəldi; 32 kərəngləp kətküqi putlixip yiḳilidu, ḥeqkim uni ḳaytidin yəlap turoḡuzmaydu; bərḥək, Mən uning xəḥərlirigə ot yaḳimən, u uning ətrapidikilərning ḥəmmisini kəydürüp yutup ketidu.
33 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḡan Pərwərdigar — Israilning Hudasi mundaḳ dəydu: — Israillar Yəḥudalar bilən billə ezilip horluḳni kərgən; ularni əsir ḳiloḡanlar ularni ḳattiḳ ḳamap tutḳanidi; ularni ḳoyuwetixni rət ḳiloḡan. 34 Lekin ularning Ḥəmjəmət-Ḳutḳuzoḡuqisi küqlüktur; samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḡan Pərwərdigar ularning dəwasini əstayidilliḳ bilən soraydu, xuning bilən U ularning zeminioḡa aramliḳ beridu, Babildikilərgə aramsizliḳ yətküzidu. 35 Kaldiylər üstigə, Babilda turuwatḳanlar üstigə ḥəmdə Babilning əmirliri wə danixmənliri üstigə ḳiliq qüxidu, — dəydu Pərwərdigar; 36 ḳiliq palqilar üstigə qüxəndə, ular ḥamaḳət-əhməḳlərdək kərünidu; ḳiliq ularning palwanliri üstigə qüxüp, ular patiparaḳ bolup ketidu; 37 ḳiliq ularning atliri üstigə, jəng ḥarwiliri üstigə,

50:21 «Merataimning zemini» — «Merataim» bolsa Babil zeminining jənubidiki bir xəḥər. Ismi «ikki ḥəssilik asiyliḳ» degən mənidə, Babilning harakterini kərsitix üqün ətəy misaloḡa elinoḡan boluxi kerək. «Pekod»dikilər aramiyədiki ḥəlḳ bolup, Babiloḡa ittipaḳdax idi; «Pekod»ning mənisi «jaza»dur.
–Ayəttə berilgən buyruḳlar yənila ximaldin qiḳḳan ḳoxunloroḡa eytilixi kerək.
50:23 «bazoḡan» — baxḳa kəp əllərni uruwətkən Babilni kərsitidu.
50:26 «... ambarlirini eqiwetinglar; ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə ḳilip dəwiləp wəyran ḳilinglar; uning ḥeqnemisini ḳaldurmanglar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «... ax-buoḡdayni saḳlioḡan ambarlirini eqinglar; uni harabə-harabə ḳilip dəwiləp taxlap, uning ḥeqnemisini ḳaldurmanglar!».
50:27 «Uning barliḳ torpaḳlirini eltürüwetinglar!» — «torpaḳliri» bəlkim ḥəm Babilning sərhil mal-waranlirini kərsətkən ḥəm xuning bilən bir waḳitta uning sərhil ləxkərlirigə simwol ḳilinoḡan boluxi mumkin.

50:29 Wəḥ. 18:6, 7
50:30 Yər. 49:26

ularning səpliridə turoŋan barlik yat ləxkərlər üstigə qüxidu, ular ayallardək bolidu; kiliq həziniliri üstigə qüxidu, ular bulang-talang kilinidu. 38 Kuroŋakqilik ularning suliri üstigə qüxüp, ular kurup ketidu; bularning səwəbi zemini oyma butlaroŋa tolup, ular korkunluk məbudlar tüpəylidin təlwixip kət kən.. 39 Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu; xu yərdə huwkuxlar makanlixidu; u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə heq ahalilik bolmaydu. 40 Huda Sodom wə Gomorrani ətrapidiki xəhərliri bilən billə ərüwətkinidək, heqkim xu yərdə turmaydu, insan baliliri xu yərdə olturaklaxmaydu, — dəydu Pərwərdigar..

41 — Mana, ximaldin bir həlk, uluoŋ bir əl qikip kelidu; yər yüzining qət-qətliridin nuroŋun padixahlar kozoqilidu.. 42 Ular okya həm nəyzini tutup korallinidu; ular wəhxiy, heq rəhim kərsətməydioŋan bolidu; atliriola mingəndə ularning awazliri dengizdək xawkunlaydu; ular jənggə atlatkan adəmlərdək səp-səp bolup, sanga hujum kilmakqi, i Babil kizi! 43 Babil padixahi ularning həwirini anglapla kolliri titrəp boxap ketidu; oŋəm-kayoŋu uni tutidu, toloŋakka qüxkən ayaldək azablar uni besiwalidu.. 44 Mana, Iordan dəryasi boyidiki qawarqatkalliktin qikip, daim ekip turidioŋan xu sular boyidiki yaylaktiki koylarni tarkatkan bir xirdək Mən Babildikilərni bədər kaqkuzimən. Əmdi kimni halisam Mən uni uning üstigə tikləymən; qünki Manga kim təng kelələydu? Kim Meningdin hesab elixka Meni qakiralaydu? Mening aldimda turalaydioŋan pada bakkuqi barmu?..

45 Xunga Pərwərdigarning Babilni jazalaxtiki məksitini, xuningdək kaldiylərning zeminini jazalax niyitini anglanglar: Ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu; bərhək, kilmixliri tüpəylidin Pərwərdigar uning yaylikini wəyranə kilidu.. 46 Babilning ixoŋal kilinoŋanlikini anglap yər yüzi təwrinip ketidu; uning nalə-pəryadi barlik əllərgiqə anglinidu..

Babil tooŋruluk həküm — dawami

51 1 Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Babilni sokidioŋan həm «Ləb-kamay»da turuwatkanlarni sokidioŋan bitqit kiloquqi xamalni kozoŋap qikirimən;.. 2 Mən Babiloŋa yat adəmlərni əwətimən; ular uni soruwetidu, zeminini yər bilən yəksan kiliwetidu; uning bexioŋa külpət qüxkən künidə ular uningoŋa tərəp-tərəptin karxilixixka kelidu.. 3 Uning okyaqilirioŋa kiriqni tartkudək, ornidin turoquqilaroŋa dubuloŋa-sawut kiygüdək pursət bərmənglar; uning yigitlirining heqkaysisini ayap koymanglar; uning pütkül koxunini bitqit kilinglar. 4 Kaldiylərning zeminida sanjiloŋanlar, koqilirida kiliqlanoŋanlar yikilsun!.. 5 Qünki Israil yaki Yəhudamu əz Hudasi təripidin, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar təripidin taxliwetilgən əməs; qünki Babilning zemini Israildiki Mukəddəs Boloquqi aldida sadir kiloŋan gunah bilən toloŋandur. 6 Barlik

50:38 «bularning səwəbi zemini oyma butlaroŋa tolup, ular korkunluk məbudlar tüpəylidin təlwixip katkən» — baxka birhil tərjimisi: «bularning səwəbi zemini oyma butlaroŋa toloŋan, qünki ular korkunluk məbudlirini danglap kətkənidi».
50:40 Yar. 19:24; Yesh. 13:19; Am.4:11; Yər. 49:18
50:41 Yər. 6:22,30
50:43 Yər. 49:24
50:44 «daim ekip turidioŋan xu sular» — Iordan dəryasining suliri əzi.
50:44 Ayup 41:2; Yər. 49:19,22

50:45 «ularning pada kiqiklirimu tartip epketilidu» — yaki «hətta pada kiqiklirimu ularni tartip epketidu».
50:45 Yər. 49:20
50:46 Yər. 49:21
51:1 «Ləb-kamay» — Kaldiyəni bir kinayilik «xifir» arkilik kərsitidu. Xifirni ipadiləx yoli bolsa, «Kaldiyə» degən səzning hərbir hərpini ibraniy tilining elipbə tərtipi boyiqə arkidin okuloŋan hərp bilən almaxturuxtin ibarət *(məsilən, uyoŋur tilida bolsa, «a»ni «y» bilən, «ə»ni «i» bilən almaxturoŋanoŋa ohxax)*. «Ləb-kamay» degən səzning əzi ibraniy tilida «tətürqilik kiloŋanlarning kəlbi», «asiylik kiloŋanlarning kəlbi» degənni bildüridu, bu intayin kinayilik gəptur.
–«Xamal» bolsa, bəlkim 2-ayəttə tiloŋa elinoŋan «yat adəmlər»ni kərsitidu.
51:1 Yər. 4:11
51:2 Yər. 4:11; 15:7
51:4 Yər. 49:26

əllər, Babil iqidin ḳeqinglar, əz jeninglarni elip bədər ḳeqinglar! Uning ḳəbiḥlikigə qetilip ḳelip ḥalak bolmanglar; qünki bu Pərwərdigarning ḳisas alidioŋan waḳtidur; U ḳilmixini əz bexioŋa ḳayturidu.
7 Babil Pərwərdigarning ḳolidiki pütkül jaḥanni məst ḳiloŋuqi altun ḳədəḥ boloŋan; əllər uning xaribidin iqkən; əllər xuning bilən sarang bolup kətkən.
8 Babil tuyuḳsiz yiḳilip bitqit bolidu; uningoŋa aḥ-zar kətürünglar! Uning azabliri üqün tutiya elinglar; u bəlkim saḳaytilarmikin?
9 — «Biz Babilni saḳaytmaḳiduḳ, lekin u saḳaymidi; uningdin waz keqip ḥəmmimiz əz yurtimizoŋa ḳaytayli; qünki uning üstigə qiḳirilidioŋan ḥəküm jazasi asmanoŋa taḳixip, kəkkə yetidu».
10 — «Pərwərdigar ḥəḳḳaniyliḳimizni barliḳḳa kəltürgəndur; keləyli, Zionda Pərwərdigar Hudayimizning ḳiloŋan ixini jakarlayli!».

51:6 «Barliḳ əllər, Babil iqidin ḳeqinglar, əz jeninglarni elip bədər ḳeqinglar! ... qünki bu Pərwərdigarning ḳisas alidioŋan waḳtidur; U ḳilmixini əz bexioŋa ḳayturidu» — bəzi alimlar bu sözlər «barliḳ əllər»gə əməs, bəlki Israiloŋa eytilidu, dəp ḳaraydu. 45-ayəttə əḥwal xundaḳ bolidu, lekin bizningqə muxu yərdə Babilda ḥərbir əllərgə eytilidu. Qünki 9-ayəttə ḳaqḳanlar «ḥəmmimiz əz yurtimizoŋa ḳaytayli» deyixidu.
51:6 Yər. 50:8,15,28; Wəḥ. 18:4
51:7 «əllər .... sarang bolup kətkən» — bəlkim Babilning gunaḥioŋa qetilip, xuningdək jazasioŋimu qetilip ḳelip tolimu dəkkə-dükkigə qüxidu.
51:7 Wəḥ. 18
51:8 Yəx. 21:9; Yər. 8:22; Wəḥ. 14:8; 18:2
51:9 «Biz Babilni saḳaytmaḳiduḳ, lekin u saḳaymidi; uningdin waz keqip ḥəmmimiz əz yurtimizoŋa ḳaytayli» — ḳarioŋanda bu sözlər Babil arisida turoŋan yat əllərning eytidioŋan sözliri. «Uning üstigə qiḳirilidioŋan ḥəküm jazasi asmanoŋa taḳixip, kəkkə yetidu» degənni, Hudaning jazalirini ḳozoŋioŋan, kona zamandiki Babil *(babəl)*liḳlar ḳurmaḳqi boloŋan «asmanoŋa taḳixidioŋan» munar bilən selixturux paydiliḳ ix bolidu. *(«Yar.» 11:1-9ni kərüng).*
51:9 Yər. 46:11
51:10 «Pərwərdigar ḥəḳḳaniyliḳimizni barliḳḳa kəltürgəndur» — bəzi alimlar bu səzni «Pərwərdigar bizni ḳutḳuzup azad ḳiloŋandur» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin «tsədəḳaḥ» *(ḥəḳḳaniyliḳ)* Təwrattiki baxḳa ḥeq yərdə xundaḳ mənidə tepilmaydu. Bizningqə bu səz Israilning *(ḥəmmimizgə ohxax)* əzining ḥeqḳandaḳ ḥəḳḳaniyliḳi bolmioŋaqḳa, Huda uloroŋa ḥəḳḳaniyliḳ elip kelidu, degənni bildüridu. Bu ayəttiki ḥəḳḳanilik əzlikidin əməs, bəlki Hudadin kelidu; «Pərwərdigar Ḥəḳḳaniyliḳimizdur» — bu Məsiḥ-Ḳutḳuzoŋuqining, xuningdək yengi Yerusalemning bir namidur. 23:6ni ḥəm 33:16ni kərüng. **«keləyli, Zionda Pərwərdigar Hudayimizning ḳiloŋan ixini jakarlayli!»** — 9-ayəttiki sözlərni kəlgüsidə Babildin ḳaqidioŋan yat əllər eytidu; 10-ayəttiki sözlərni xübḥisizki, kəlgüsidə Kanaan *(Pələstin)*oŋa ḳaytip kelidioŋan Israilning ḳaldisi eytidu.
51:11 Yər. 46:4; 50:28
51:14 Am. 6:8
51:15 Yar. 1:1; Ayup 9:8; Zəb. 104:2; Yəx. 40:22; 44:24; 51:13; Yər. 10:12
51:16 Yər. 10:13

Pərwərdigar Media ḳoxunlirioŋa, andin Babiloŋa səz ḳilidu

11 — Oḳlarni uqlanglar! Ḳalḳanlarni tutunglar! Pərwərdigar Medianing padixaḥlirining roḥini uroŋutti; qünki Uning niyiti Babiloŋa ḳarxidur, uni bərbat ḳilix üqündur; bu Pərwərdigarning ḳisasidur, yəni Uning ibadəthanisi üqün aloŋan ḳisasidur.
12 Babilning sepillirioŋa ḳaritip jəng tuoŋini kətürünglar; kəzətni tehimu qingraḳ ḳilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə turoŋuzunglar; bəktürmə ḳoyunglar; qünki Pərwərdigar Babildikilərning jazasi tooŋruluḳ nemilərni degən bolsa, U xuni kənglidə pəmləp, uni ada ḳilidu.
13 — I əlwək sular üstidə turoŋuqi, baylikliri nuroŋun boloŋuqi, əjiling yetip kəldi, jening əlqinip üzülüx waḳti toxti.

14 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Əzi bilən ḳəsəm ḳilip: «Top-top qekətkilərdək Mən seni adəmlər bilən toldurimən; ular sening üstüngdin oŋəlibə təntənilirini kətüridu» dedi.
15 — U bolsa yər-zeminni küq-ḳudriti bilən yasap,
Aləmni danaliḳi bilən bərpa ḳilip,
Asmanlarni əḳil-parasiti bilən yayoŋuqidur;
16 U awazini ḳoyuwətsə, asmanlarda sular xawḳunlaydu;
U yər qətliridin bulut-tumanlarni ərlitidu;
U yamoŋurloroŋa qaḳmaḳlarni ḥəmraḥ ḳilip bekitidu,
Xamalni Əz həziniliridin qiḳiridu.
17 Bu butpərəslərning ḥərbiri əḳilsiz, bilimdin məḥrumlardur;
Ḥərbir zərgər əzi oyoŋan but təripidin xərməndigə ḳalidu;
Qünki uning ḳuyma ḥəykili yaloŋanqiliḳ,

Ularda heq tinik yoktur.
18 Ular bimənilərdur, mazak obyektidur;
Ularning üstigə jazalinix wakti kəlgəndə,
ular yokitilidu.
19 Yakupning nesiwisi Bolоquqi bulardək
əməstur;
Qünki həmmini yasioquqi Xudur;
Israil bolsa Uning Өz mirasi bolоqan
kəbilisidur;
Samawi koxunlarning Sərdari bolоqan
Pərwərdigar Uning namidur.

Pərwərdigar Israilоqa səz kilidu

20 Sən Israil Mening gərzəm,
Mening jəng koralimdursən;
Sening bilən Mən əllərni bitqit kilimən,
Sening bilən padixahliklarni tarmar kilimən;
21 Sening bilən həm at həm at mingüqini
bitqit kilimən;
Sening bilən həm jəng harwisi həm
həydigüqisini bitqit kilimən;
22 Sening bilən həm ər həm ayalni bitqit
kilimən;
Sening bilən həm keri həm yaxlarni bitqit
kilimən;
Sening bilən həm yigit həm kizni bitqit
kilimən;
23 Sening bilən həm padiqi həm koy padisini
bitqit kilimən;
Sening bilən həm dehkan həm boyunturukka
ketiloqan kalilirini bitqit kilimən;
Sening bilən həm waliylar həm həkümranlarni bitqit kilimən.

24 — Mən kəz aldinglarda Babilning həm barlik kaldiylərning Zionda kiloqan barlik rəzillikini əz bexioqa qüxürüp yandurimən, — dəydu Pərwərdigar.

25 — Mana, Mən sən Babiloqa karximən, i pütkül yər yüzini halak kiloquqi taoq;
Mən kolumni üstünggə sozup,
Seni tik yarlardin oqulitip,
Domilitip qüxürüp, seni kəyüp tügigən bir yanar taoq kilimən, — dəydu Pərwərdigar.
26 Xuning bilən ular səndin bürjək qikirix üqünmu tax tapalmaydu,
Yaki ul üqünmu heqyərdin tax tapalmaydu;
Qünki sən mənggügə bir wəyranə bolisən, — dəydu Pərwərdigar.

27 — Zeminda jəng tuoqini kətürünglar,
Əllər arisida kanay qelinglar;
Babiloqa jəng kilixka əllərni təyyarlanglar;
Ararat, Minni wə Axkinaz padixahliklirini qakirip yioqinglar;
Uningoqa hujum kiloquqi koxunlaroqa bir sərdar bekitinglar;
Atlarni top-top qekətkə leqinkiliridək zeminoqa türkümləp qikiringlar;
28 Uningoqa jəng kilixka əllərni təyyarlanglar,
— Medialiklarning padixahliri, waliyliri wə barlik həkümdarlirini, xundakla u həküm sürgən zeminlarning barlik adəmlirini təyyarlanglar! 29 Xuning bilən yər yüzi təwrinip azablinidu; qünki Pərwərdigarning Babiloqa karxi baoqlioqan niyətliri, yəni Babilning zeminini heq adəm turmaydioqan qəl-bayawan kiliwetix niyiti əməlgə axmay kalmaydu.
30 Babildiki palwanlar uruxtin kol üzidu;
Ular koroqanlirida amalsiz olturidu;
Ularning dərmani kalmaydu,
Ular ayallardək bolup kalidu;
Uning turaloqulirioqa ot koyulidu;
Dərwaza salasunliri sundurulidu.

51:19 «Yakupning nesiwisi Bolоquqi...» — Yakup muxu yərdə Yakup wə uning əwladliri Israilnimu kərsitidu. «Yakupning nesiwisi» Hudaning Өzidur, əlwəttə.
51:19 Yər. 10:16
51:20 «Sən Israil Mening gərzəm, Mening jəng koralimdursən; sening bilən Mən əllərni bitqit kilimən, sening bilən padixahliklarni tarmar kilimən...» — əyni tekisttə pakət «Sən mening gərzəm...» deyilidu. Əmdi Hudaning bu səzliri kimgə eytilidu?
–Bəzi alimlar *(peillarni «ətkən zaman»oqa əzgərtip)* Babiloqa eytiloqan, dəp karaydu. Baxkilar *(kəlgüsidə Babil imperiyəsini wəyran kilidioqan)* Pars imperiyəsigə eytilidu, dəp karaydu; birak bizningqə ular Israilning əzigə eytilidu *(24-ayətni kərüng)*. Baxka pəyoqəmbərlərning səzliri boyiqimu, ahirki zamanlarda Israil həlki Hudaning bir jazalax koralı bolidu *(məsilən, «Yəx.» 41:5, «Zək.» 12:7ni kərüng)*.
51:20 Yər. 50:23

51:27 «qekətkə leqinkiliri» — ibraniy tilida bu səz bəlkim qekətkə leqinkisining əsük jəryanidiki əng ziyanlik baskuqini kərsitixi mumkin.
51:30 Yər. 50:37

31 Yügürüp keliwatqan bir qaparmən yənə bir
qaparməngə, bir həwərqi yənə bir həwərqigə
Babil padixaһining aldidila uqrixip kelip
uningoƣa: —
«Silining pütkül xəһərliri u qəttin bu qətkiqə
ixoƣal kilindi;
32 Dərya keqikliri igiliwelindi,
Komuxluklar otta kəydürüldi,
Palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!»
— dəp jakarlixidu.
33 Qünki samawi koxunlarning Sərdari
boloƣan Pərwərdigar — Israilning Hudasi
mundak dəydu: —
Babilning kizi təkxilinip qingdilidioƣan wakti
boloƣan hamandək besilidu;
Birdəmdila, uning hosuli orulidioƣan wakti
yetip bolidu!
34-35 Zionda turoƣuqi kiz: — «Babil padixaһi
Nebokadnəsar meni yutup,
Meni oƣajilap əzgən;
U iqimni boxitiloƣan kaqidək kilip koyoƣan;
U əjdiһadək meni yutup,
Өzini nazu-nemətlirim bilən toyoƣuzoƣan,
Meni kurukdap pak-pakiz kiliwətkən.
Manga, mening tenimgə kiloƣan zorawanliki
Babilning bexioƣa qüxürülsun» — dəydu,
Wə Yerusalem: «Mening kanlirim Kaldiyədə
turoƣuqilarning bexioƣa tөkülsun» — dəydu.
36 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mən sening dəwayingni soraymən,
Sən üqün kisas alimən;
Mən uning dengizini kurutimən, bulikini
kaoƣjiritimən.
37 Babil bolsa dəwə-dəwə harabilər,
Qilbərilərning turaloƣusi bolidu;
Zemini adəmni dəһxət basidioƣan һəm daim
ux-ux kilinidioƣan obyekt bolidu,
Һeq adəm xu yərdə turmaydu.
38 Ularning һəmmisi yax xirlardək һuwlixidu,
Arslanlardək bir-birigə hiris kilixidu;
39 Ularning kəypiyati kizip kətkəndə, Mən
ularoƣa bir ziyapət təyyarlap koyimənki,
ularni məst kiliwetimən; xuning bilən
ular yayrap-yaxnap ketidu, — andin
mənggügə uykuoƣa oƣərk bolup, kaytidin
һeq oyoƣanmaydu, — dəydu Pərwərdigar.
40 Booƣuzlaxka yetiligən kozilardək wə billə
yetiləngən koqkarlar һəm tekilərdək Mən
ularni booƣuzlaxka qüxürimən.

41 Xexakning ixoƣal kilinoƣanlikioƣa kara!
Pütkül yər yüzining pəhrining tutuloƣan-
likioƣa kara!
Babilning əllər arisida adəmni dəһxət
basidioƣan obyekti boloƣanlikioƣa kara!
42 Dengiz Babil üstidin ərləp kətti;
U nuroƣunlioƣan dolkunlar bilən oƣərk boldi.

51:32 «Dərya keqikliri igiliwelindi, komuxluklar otta kəydürüldi, palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!» — dəp jakarlixidu» — Babilning kandak yol bilən ixoƣal kilinoƣanlikining təpsilatliri tooƣruluk «Koxumqə səz»imizni kərüng. Pars koxuni Əfrat dəryasining ekix yənilixini ezgərtiwetidu, dərya kiska wakit iqidila kurup ketidu. Parslar su yok dəryadin mengip xəһərgə kirdi. Xuning bilən xəһər iqidiki «dərya keqikliri» birinqi bolup igiliwelindi. Xəһər ətrapidiki «komuxluklarning kəydürülüxi»din məksət xəһərdin kaqkanlaroƣa yoxurunoƣudək jaylar bolmisun üqün idi.

51:33 «uning hosuli orulidioƣan wakti» — bəlkim adəmliri wə imarətliri yikitilidioƣan, yəni uning jazalinix wakitini kərsitidu.

51:34-35 «Babil padixaһi Nebokadnəsar meni yutup, meni oƣajilap əzgən; ...manga, mening tenimgə kiloƣan zorawanliki Babilning bexioƣa qüxürülsun» — dəydu, wə Yerusalem: «Mening kanlirim Kaldiyədə turoƣuqilarning bexioƣa tөkülsun» — dəydu — bu 34-35-ayəttiki səzligüqi «Zionda turoƣuqi kiz» bəlkim «adəmləxtürulgən» Yerusalemoƣa wəkil kelidu. **«manga, mening tenimgə kiloƣan zorawanliki..»** — bəlkim Yerusalem wə uning һəlkini kərsitidu.

51:36 «Mana, Mən sening dəwayingni soraymən, sən üqün kisas alimən; Mən uning dengizini kurutimən, bulikini kaoƣjiritimən» — Pars koxuni Babildin ətidioƣan Əfrat dəryasini kurutidu. Ular xu yol bilən xəһərni ixoƣal kilidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.

51:36 Yər. 50:38

51:38 «Ularning һəmmisi yax xirlardək һuwlixidu, arslanlardək bir-birigə hiris kilixidu» — Babillikilar haraksəxlikidin atiki qikkanidi. Bu ayət bəlkim xularning məst bolup «xir kəyp» boloƣanlikini bildüridu. 39-ayətnimu kərüng. Babilning padixaһi Bəlxazar əmir-wəzirliri bilən billə məst boloƣanda, xəһiri bəsülüp ixoƣal kilinoƣan *(«Dan.» 5-babni okung)*.

51:39 «Ularning kəypiyati kizip kətkəndə, Mən ularoƣa bir ziyapət təyyarlap koyimənki, ularni məst kiliwetimən; xuning bilən ular yayrap-yaxnap ketidu, — andin mənggügə uykuoƣa oƣərk bolup, kaytidin һeq oyoƣanmaydu» — bu bexarətning əməlgə axuruluxini yənə «Dan.» 5-babta kərüng.

51:41 «Xexakning ixoƣal kilinoƣanlikioƣa kara» — «Xexak» Babilni kərsitidioƣan һəjwiy, kinayilik bir isim. 25:26tiki izaһatni kərüng.

51:41 Yəx. 13:19; Yər. 25:26

51:42 «dengiz ... dolkunlar...» — Təwrat-Injilda kəp

43 Uning xəhərliri adəmni dəhşət basidioŋan obyekt,
Kaoŋjirak yər, bir qəl, ḥeqkim turmaydioŋan zemin boldi;
Ḥeqkandak insan balisi kaytidin xu yərlərdin ətməydu.
44 Mən Babilda Bəlni jazalaymən;
Mən uning aoŋzidin yutuwaloŋinini yanduruwalimən;
Əllər kaytidin uningoŋa karap ekip kelixməydu;
Bərḥək, Babilning sepili oŋulap ketidu.
45 Uning otturisidin qikinglar, i həlkim!
Ḥərbiringlar Pərwərdigarning kattik oŋəzipidin əz jeninglarni elip bədər keqinglar!
46 Silər zeminda angliniwatkan pitnə-ioŋwadin yürikinglarni su kilmanglar wə korkmanglar;
Bu yil bir pitnə-ioŋwa, kelər yili yənə bir pitnə-ioŋwa qikidu;
Zeminda zulum-zorawanlik partlaydu, ḥəkümdarlar ḥəkümdarlaroŋa karxi qikidu.
47 Xunga mana, xu künlər keliduki,
Mən Babildiki oyma məbudlarni jazalaymən;
Xuning bilən uning pütkül zemini hijalətkə kaldurulidu,
Uningda əltürülgənlər uning iqidə yikilidu;
48 Xuning bilən asman wə zemin wə ularda bar boloŋanlar Babil üstidin xadlikтin yangraydu;
Qünki ximaldin ḥalak kiloŋuqilar uningoŋa jəng kilixka kelidu — dəydu Pərwərdigar.
49 Babil tüpəylidin pütkül yər yüzidiki əltürülgənlər yikiloŋandək,
Babil Israilda əltürülgənlər tüpəylidin Babil yikilmay kalmaydu.
50 Kiliqtin kaqkanlar, yirak ketinglar, ḥayal bolmanglar;
Qət yərlərdin Pərwərdigarni seoŋininglar,
Yerusalemni esinglaroŋa kəltürünglar.
51 «Biz hijalətkə kalduk, qünki ḥakarətkə uqriduk;
Xərməndiqiliktin yüzimiz təküldi;
Qünki yat adəmlər Pərwərdigarning əyidiki mukəddəs jaylaroŋa besip kirdi!».
52 Xunga xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,
— Mən uningdiki oyma məbudlarni jazalaymən;
Uning pütkül zemini boyida yarilinip jan ḥəlkumida ingrixidu.
53 Babil asmanlaroŋa kətürülgən bolsimu,
Uning yukiri istiḥkam-koroŋini mustəḥkəmləngən bolsimu,
Lekin Meningdin uningoŋa ḥalak kiloŋuqilar yetip baridioŋan boldi, — dəydu Pərwərdigar.
54 Babildin nalə-pəryadning awazi,
Kaldiylərning zeminidin zor ḥalakətning sadasi kətürülidu.
55 Qünki Pərwərdigar Babilni ḥalak kilmakqi bolidu;
U uningdin warang-qurunglirini yokitidu;
Sularning dolkunliri ərkəxləwatkan sulardək xarkiraydu,
Ularning awazi xawkunlap kelidu.
56 Qünki ḥalak kiloŋuqi uningoŋa, yəni Babiloŋa jəng kilixka kelidu,
Xuning bilən uning palwanliri əsirgə qüxidu;
Ularning okyaliri sundurulidu;
Qünki Pərwərdigar — kisaslar aloŋuqi Təngridur;
U yamanlikni yandurmay kalmaydu.
57 — Mən uning əmirliri, danixmənliri, wa-

wakitlarda simvol süpitidə top-top koxunlarni kərsitidu.

51:44 «mən Babilda Bəlni jazalaymən» — «Bəl» — *(yaki «Marduk»)* Babilning əng muḥim buti.

51:47 «...Xuning bilən uning pütkül zemini hijalətkə kaldurulidu, uningda əltürülgənlər uning iqidə yikilidu» — demək, Babil həlki zeminidin ḥeq kaqalmaydioŋan bolidu.

51:49 «Babil tüpəylidin pütkül yər yüzidiki əltürülgənlər yikiloŋandək, Babil Israilda əltürülgənlər tüpəylidin Babil yikilmay kalmaydu» — ayəttiki əyni ibraniy tekistni qüxinix təs. Okurmənlər baxka tərjimilərni uqritixi mumkin. Lekin omumiy mənisi qokum tərjimimizdək boluxi kerək.

51:50 «Kiliqtin kaqkanlar, yirak ketinglar, ḥayal bolmanglar; qət yərlərdin Pərwərdigarni seoŋininglar, Yerusalemni esinglaroŋa kəltürünglar» — enikki, bu sözlər Babilda sürgün boloŋan Israillaroŋa eytilidu.

51:51 «Biz hijalətkə kalduk, qünki ḥakarətkə uqriduk; ...qünki yat adəmlər Pərwərdigarning əyidiki mukəddəs jaylaroŋa besip kirdi!» — xübḥisizki, bu sözlər Babilda sürgün boloŋanlarning kayoŋurup eytidioŋanliri bolidu.

51:55 «...sularning dolkunliri ərkəxləwatkan sulardək xarkiraydu, ularning awazi xawkunlap kelidu» — «sularning dolkunliri», «ularning awazi» bolsa bəlkim «ḥalak kiloŋuqilar»ningki bolidu. Ular «dengiz»oŋa ohxitiloŋan *(42-ayət)*; 56-ayət ularning ḥərikitinimu kərsitidu.

liyliri, ḥəkümdarliri wə palwanlirini məst
kilimən;
Ular mənggügə uhlaydu wə ḳaytidin ḥeq
oyoḷanmaydu — dəydu Padixaḥ, — Nami
samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḷan
Pərwərdigar.
58 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloḷan
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Babilning kəng sepilliri yər bilən yəksan
kilinidu,
Uning egiz dərwaziliri pütünləy kəydürülidu;
Xuning bilən əllərning jan tikip tapḳan
meḥniti biḥudə bolidu,
əl-yurtlarning əzlirining japalik əjiri pəḳət
otḳa yeḳiloḷu bolidu.

59 Yəḥuda padixaḥi Zədəkiya təhtkə olturoḷan
tətinqi yili, Babiloḷa baroḷinida Maḥseyaḥning
nəwrisi, Neriyaning ooḷli Seraya Zədəkiyaoḷa
ḥəmraḥ bolup baroḷan (Seraya bax oḷojidar
idi). Yərəmiya pəyoḷəmbər uningoḷa səz tap
ilioḷan.. 60 Yərəmiya oram ḳəoḷəzgə Babilning
bexioḷa qüxidioḷan barlik külpətlərni, — yəni
Babil tooḷruluḳ pütüklük bu barlik səzlərni
yazoḷanidi; 61 wə Yərəmiya Serayaoḷa mundaḳ
dedi: — Sən Babiloḷa yetip baroḷanda, bu
səzlərning ḥəmmisini oḳup qikip wə: —
62 «Pərwərdigar, Sən bu jay tooḷruluḳ: — Mən
uni yəksan kilimənki, uningda ḥeqkim, nə
insan nə ḥaywan turmaydioḷan, mənggügə
bir wəyranə bolidu — degənsən» — dəysən;
63 xundaḳ kilip bu yazmini oḳup qikḳandin
keyin, uningoḷa tax tengip, əfrat dəryasining
otturisioḷa qərüwət, 64 wə: «Mən uning üstigə
qüxürməkqi boloḷan külpətlər tüpəylidin,
Babil xu taxḳa ohxaxla oḷərk bolup ḳaytidin
ərlimaydu; ular ḥalidin ketidu» — dəysən.
Yərəmiyaning səzliri muxu yərdə tügidi.

Yerusalemning bəsülüp ixoḷal kilinixi

52 1 Zədəkiya Yəḥudaoḷa padixaḥ
boloḷanda yigirmə bir yexida idi;
u Yerusalemda on bir yil ḥəküm sürdi.
Uning anisi Libnaḥlik Yərəmiyaning
kizi bolup, ismi Ḥamutal idi.. 2 U padixaḥ
Yəḥoakimning kiloḷinidək, Pərwərdigarning
nəzaridə rəzil ixlarni kildi. 3 Pərwərdigarning
Yerusalemoḷa ḥəm Yəḥudaoḷa ḳaratḳan
oḷəzipi tüpəylidin, Pərwərdigar ularni Өz
ḥuzuridin ḥəydiwətküqə boloḷan arilikta,
təwəndiki ixlar yüz bərdi. Birinqidin,
Zədəkiya Babil padixaḥioḷa isyan kətürdi.
4 Xundaḳ boldiki, uning səltənitining
tokḳuzinqi yili oninqi ayning oninqi
künidə Babil padixaḥi Neboḳədnəsar püt-
kül ḳoxunioḷa yetəkqilik kilip Yerusalemoḷa
ḥujum kilixḳa kəldi; ular uni ḳorxiwelip
bargaḥ ḳurup, uning ətrapida ḳaxa-
potəylərni ḳuruxti.. 5 Xuning bilən xəḥər
Zədəkiyaning on birinqi yilioḷiqə muḥasiridə
turdi. 6 Xu yili tətinqi ayning tokḳuzinqi
küni xəḥərdə eoḷir kəḥətqilik ḥəmmini
basḳan wə zemindikilər üqünmu ḥeq ax-
ozuḳ ḳalmioḷanidi.. 7 Xəḥər sepili bəsüldi;
barlik jənggiwar ləxkərlər ḳaqmaḳqi bo-
lup, tün keqidə xəḥərdin bədər tikiwetixti.
Ular padixaḥ baoḷqisioḷa yeḳin «ikki sepil»
arilikidiki dərwazidin ketixti (Kaldiylər bol-
sa xəḥərning ḥəmmə təripidə bar idi). Ular
Iordan jiloḷisidiki «Arabaḥ tüzləngliki»ni
boylap ḳeqixti. 8 Lekin Kaldiylərning ḳoxuni
padixaḥni ḳooḷlap Yeriho tüzləngliki-
də Zədəkiyaoḷa yetixti; uning pütün ḳoxuni
uningdin tarkilip kətkənidi. 9 Wə ular
padixaḥni tutup, Hamat zeminidiki Riblaḥ
xəḥirigə, Babil padixaḥining aldioḷa apardi;
u xu yərdə uning üstidin ḥəküm qikardi.

51:58 «Xuning bilən əllərning jan tikip tapḳan meḥniti biḥudə bolidu» — əllərning bikar ixligini, «japalik əjiri» bəlkim zor xəḥər-imperiyə boloḷan Babilni kəp meḥnət singdurup ḳurup qikḳanlikini kərsitidu *(«Ḥab.» 2:13ni kərüng)*.

51:59 «Neriyaning ooḷli Seraya Zədəkiyaoḷa ḥəmraḥ bolup baroḷan Seraya bax oḷojidar idi,...» — Seraya Barukning akisi yaki ukisi idi. 32:12də uning bowisi «Maaseyaḥ» deyilidu.

52:1 2Pad. 24:18

52:4 «...uning Neboḳədnəsarning səltənitining tokḳuzinqi yili oninqi ayning oninqi künidə» — miladiyədin ilgiri 588-yili, 15-Yanwar idi.

52:4 2Pad. 25:1; Yər. 39:1

52:6 «zemindikilər üqünmu ḥeq ax-ozuḳ ḳalmioḷanidi» — baxḳa birhil tərjimisi «ətrapidiki zemindikilər üqünmu ḥeq ax-ozuḳ ḳalmioḷanidi». Bu tərjimə tooḷra bolsa, «ətrapidiki zemindikilər» xəḥər ətrapidiki zemindin ḳeqip panaḥ izdəp xəḥərgə kirgənlərni kərsitidu.

10 Babil padixaḥi Zədəkiyaning ooŋullirini
uning kəz aldida kətl kildi; u Yəḥudaning
barlik əmirlirinimu Riblaḥ xəḥiridə kətl kildi;
11 andin Zədəkiyaning kəzlirini oyuwətti; Babil
padixaḥi uni mis kixənlər bilən baoŋlap Babiloŋa
elip kelip, əlgüqə zindanoŋa kamap koydi.

Mukəddəs ibadəthanining harab kilinoŋanliki

12 Bəxinqi ayning oninqi künidə (bu Babil
padixaḥi Nebokadnəsarning on tokkuzinqi
yili idi) Babil padixaḥining hizmitidə boloŋan,
pasiban begi Nebuzar-Adan Yerusalemoŋa
yetip kəldi.. 13 U Pərwərdigarning əyini,
padixaḥning ordisini wə xəḥərdiki barlik
əylərni kəydürüwətti; barlik bəḥəywət
imarətlərgə u ot koyup kəydürüwətti. 14 Wə
pasiban begi yetəkqilikidiki Kaldiylərning
pütkül koxuni Yerusalemning ətrapidiki
pütkül sepilini ərüwətti.
15 Pasiban begi Nebuzar-Adan zemindiki
əng namrat kixilərdin bir kismini, xəḥərdə
kaloŋan baxka kixilərni, Babil padixaḥi
tərəpkə kəqip təslim boloŋanlarni wə
kaloŋan ḥünərwənlərni əsir kilip ularni elip
kətti.. 16 Lekin pasiban begi Nebuzar-Adan
zemindiki əng namratlarning bir kismini
üzümzarliklarni pərwix kilixka wə terikqilik
kilixka kaldurdi.
17 Kaldiylər Pərwərdigarning əyidiki mistin
yasaloŋan ikki tüwrükni, das təgliklirini wə
Pərwərdigarning əyidiki mistin yasaloŋan
«dengiz»ni qekip, barlik mislirini Babiloŋa elip
kətti..... 18 Ular yənə ibadəttə ixlitilidioŋan idix-
lar, gürjək-bəlgürjəklər, lahxigirlar, kaqilar,
piyalə-təhsilər ḥəm mistin yasaloŋan barlik
əswablarni elip kətti; 19 daslar, huxbuydanlar,
kaqilar, küldanlar, qiraoŋdanlar, piyalilər wə
jam-kədəḥlərni bolsa, altundin yasaloŋan bol-
simu, kümüxtin yasaloŋan bolsimu, ularning
ḥəmmisini pasiban begi elip kətti.... 20 Sulay-
man padixaḥ Pərwərdigarning əyi üqün
mistin yasatkan ikki tüwrük wə «dengiz»,
xundakla uning təgiliki boloŋan on ikki bukini
u elip kətti; qünki bu mis saymanlarning
eoŋirlikini əlqəx mumkin əməs idi.
21 Ikki tüwrük bolsa, ḥərbirining egizliki
on səkkiz gəz, aylanmisi on ikki gəz kelətti;
ḥərbirining iqi kawak bolup, misning
kelinliki tət barmak idi.... 22 Tüwrükning üsti-
diki bexi bolsa mis bolup, egizliki bəx gəz idi;
uning pütün aylanmisi tor xəklidə ḥəm anar
nushisi bilən bezəlgənidi, ḥəmmisi mistin
idi; ikkinqi tüwrükmu uningoŋa ohxax bolup,
umu anar nushisi bilən bezəlgənidi. 23 Ḥərbir
tüwrükning bexining yanlirida tokson altə
anar nushisi bar idi; torda jəmiy bolup yüz
anar nushisi bar idi.
24 Pasiban begi Nebuzar-Adan bolsa bax
kahin Seraya, orunbasar kahin Zəfaniya
wə ibadəthanidiki üq nəpər ixikbakarnimu
əsirgə aldi. 25 U xəḥərdin ləxkərlərni
baxkuridioŋan bir aoŋwat əməldarni, xəḥər-
din tapkan orda məslihətqiliridin yəttini,
yərlik həlkni ləxkərlikkə tizimlioŋuqi, yəni
koxunning sərdarining katipini wə xəḥərdin
atmix nəpər yərlik kixini tutti..26 Pasiban begi
Nebuzar-Adan bularni Babil padixaḥining
aldioŋa, Riblaḥka elip bardi. 27 Babil padixaḥi
Hamat zeminidiki Riblaḥda bu kixilərni
kiliqlap əltürüwətti.
Xu yol bilən Yəḥuda əz zeminidin sürgün
kilindi.

52:12 «Bəxinqi ayning oninqi künidə...Babil padixaḥi Nebokadnəsarning on tokkuzinqi yili...» — miladiyədin ilgiri 586-yili, 17-Awoŋust idi.

52:15 «kaloŋan ḥünərwənlər» — yaki «kaloŋan top-top adəmlər».

52:17 «das təglikliri» — bular bolsa «dengiz»din kiqik boloŋan daslarni kətüridioŋan təgliklərni kərsitidu. Bu ayətlərdə tiloŋa elinoŋan jabduk-bisatlarni kəprək qüxinix üqün «1Pad.» 7:8-51-ayətni kərüng.

52:17 Yər. 27:19

52:19 «daslar, huxbuydanlar, kaqilar, küldanlar, qiraoŋdanlar, piyalilər wə jam-kədəḥlərni bolsa, altundin yasaloŋan bolsimu, kümüxtin yasaloŋan bolsimu, ularning ḥəmmisini pasiban begi elip kətti» — bu altun-kümüx wə mistin yasaloŋan barlik kaqa-kuqilar wə barlik əswablar, Yərəmiyaning ilgiriki bir bexariti boyiqə, 54 yildin keyin Pars imperatori Koroxning pərmani bilən Yerusalemoŋa kayturuldi *(27:21-22ni kərüng)*.

52:21 «gəz» — *(yaki «jəynək»)* Təwrattiki bir əlqəmdur, jəynəktin kolning uqioŋiqə boloŋan ariliktur, təhminən 45 santimetr.

52:21 1Pad. 7:15; 2Pad. 25:17; 2Tar. 3:15

52:25 «bir aoŋwat əməldar...» — yaki pəkət «bir əməldar...».

Yəhuda Babiloƞa sürgün ḳilinidu

[28] Nebokadnəsar sürgün ḳiloƞan kixilərning sani mundaḳ idi: — yəttinqi yili üq ming yigirmə üq Yəhudiy;
[29] Nebokadnəsarning on səkkizinqi yili u Yerusalemdin səkkiz yüz ottuz ikki kixini sürgün ḳildi;
[30] Nebokadnəsarning yigirmə üqinqi yili pasiban begi Nebuzar-Adan Yəhudiylardin yəttə yüz ḳirik bəx kixini sürgün ḳildi; jəmiy bolup sürgün ḳilinoƞanlarning sani tət ming altə yüz kixi idi.

Yəhoakinning sürgün boluxi

[31] Xundaḳ boldiki, Yəhuda padixahi Yəhoakin sürgün boloƞan ottuz yəttinqi yili on ikkinqi ayning yigirmə bəxinqi küni xu ix yüz bərdi: Əwil-Merodaḳ Babiloƞa padixah boloƞan birinqi yili, u Yəhuda padixahi Yəhoakinning ḳəddini kətürüp, uni zindandin qiḳardi;
[32] u uningoƞa mulayim səz ḳilip, uning ornini Babilda uning bilən birgə turoƞan baxḳa padixahlarning ornidin yuḳiri ḳildi;
[33] xuning bilən Yəhoakin zindandiki kiyimlirini seliwetip, əmrining ḳaloƞan ḥərbir künidə ḥərdaim padixah bilən billə ḥəmdastihan boluxḳa muyəssər boldi.
[34] Uning nesiwisi bolsa, Babil padixahining uningoƞa beoƞixlioƞan daimliḳ iltipati idi; bu iltipat kündilik idi, yəni u uningoƞa taki aləmdin ətkiqə əmrining ḥərbir küni muyəssər ḳilinoƞan.

52:28 «yəttinqi yili» — bəzi kona yazmilarda «on yəttinqi yili» deyilidu.

52:30 «Nebuzar-Adan Yəhudiylardin yəttə yüz ḳirik bəx kixini sürgün ḳildi; jəmiy bolup sürgün ḳilinoƞanlarning sani tət ming altə yüz kixi idi» — bu sanlar «2Pad.» 24:14-16də hatiriləngəngə ohximaydu. «Yərəmiya»diki sanlar bəlkim Yerusalemdikilərni, «2Pad.»diki san pütünləy Yəhudadikilərni kərsitixi mumkin. Bu sanlar az kərünsimu, oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Yərəmiyaning ḥəm Əzakiyalning bexarətliri boyiqə Yəhudadikilərning kəpinqisi «ḳiliq, ḳəḥətqilik wə wabakesəl» bilən əlgən bolsa kerək.

52:31 2Pad. 25:27-30

Қoxumqə səz

Biz muxu yərdə ḥərbir ayətni xərḥ ḳilmaḳqi yaki kitabning ḥər tərəpliri üstidə tohtalmaḳqi əməsmiz; bəlki pəḳət oḳurmənlərgə yardəm beridioŋan birnəqqə alaḥidə temilar, birnəqqə ḳizik nuhtilar yaki kəp uqraydioŋan soallar üstidə tohtilimiz.

«Əl bilən bir» yaki «əldin bəlüngən»?

Insanlar üqün əng muḥim tema boloŋan (təwəndə tohtalmaḳqi boloŋan «Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ wə yengi əḥdə») tooŋruluḳ səzlixixtin ilgiri, buning bilən ziq baoŋliḳ boloŋan baxḳa muḥim bir ix üstidə tohtalmisaḳ bolmaydu. Dərḥəḳiḳət: —

«Əlgə baḳḳan har bolmas»
«Əlgə ḳoxulsang ər bolarsən, əldin ayrilsang yər bolarsən»
«Beliḳ sudin ayrilalmas, batur ər əldin»
«Toptin ayriloŋanni bərə yər»
«Bəlüngənni bərə yər» degən muxundaḳ maḳal-təmsillər naḥayiti kəp.

Bu maḳal-təmsillərni Əysa Məsiḥning bir gepi bilən selixturayli: —

«Tar dərwazidin kiringlar. Qünki kixini ḥalakətkə elip baridioŋan dərwaza kəng bolup, yoli kəngtaxa wə daoŋdamdur, wə uningdin kiridioŋanlar kəptur. Birak ḥayatliḳḳa elip baridioŋan dərwaza tar, yoli ḳistang bolup, uni tapalaydioŋanlarmu az» (Injil, «Mat.» 7:13-14).

Əmdi «əl»gə əgəxkən bolsaḳ ḳaysi yolda bolimiz? Ḥayatliḳḳa baridioŋan «az adəm tapalaydioŋan» yolda bolamduḳ? Əgər siz jawabən: «Mening yurtum baxḳa əllərgə ohximaydu» desingiz, bu pəḳət millətpərəs məoŋrurluḳla, halas. Məlum bir əlning gunaḥliri baxḳa əlningkigə ohximaydioŋan bolsimu, lekin biz tutḳan ḥərḳandaḳ gunaḥliḳ yol pəḳət ḥəḳḳaniyliḳ wə pak-muḳəddəslik orun alalaydioŋan jənnətkə bizni nalayiḳ ḳilidu. Əz gunaḥliringiz ohxax tezliktə əzingizni dozahḳa elip baridioŋan bolsa, baxḳilarning gunaḥlirini tənḳid ḳilixning paydisi barmu?

Təwrattiki «Yərəmiya» ḳismi bolsa bu ḥəḳiḳətlərgə roxən bir misaldur. U əmrining kəp ḳismida əz jəmətidikilər, əz dəwridiki padixaḥlar wə muḥtərəm «diniy ərbablar» təripidin qətkə ḳeḳiloŋan. Bəzi wakitlarda yoxuruniwaloŋan, bəzi wakitlarda ḳooŋlanoŋan, u ḥərdaim əzini ḳəstləp yüridioŋan kixilər tüpəylidin ələüm sayisida yürətti. U bolsa «əldin bəlüngən»; lekin ḥəḳ bolsa uningda, naḥəḳ bolsa «əl»də idi. Yeganə birla bolsun, yaki ming arisida bolsun, ḥəḳiḳətkə ixəngən wə ḥəḳiḳətni səzləydioŋan, əzini ḥəḳiḳət bilən bir ḳiloŋan kixi bolsa ḥəḳliktur. «Bəlüngənni bərə yər» degənning ornioŋa: «Huda bilən bir boloŋan kəpning iqididur» degən maḳalni almaxturoŋumiz bar. Məsilən, pütkül ailidikilirim, barliḳ əjdadlirim butḳa qoḳunoŋan bolsa, mening butpərəslikimmu tooŋra boloŋan bolamdu? Mening ətrapimdikilər ooŋrilar, baj ooŋrilioŋuqilar, yaki əz jərilirini aldap baxḳilar bilən bir orunda yatḳuqilar bolsa, undaḳta bu «kəp kixilər ḳiloŋan» ix ḥəḳlik ix bolamdu? Ḳiyamət künidə Ḥəmmigə Ḳadir bizdin: «Mening ḥəḳiḳitimni nemə ḳilding?» dəp sorioŋanda biz: «Baxḳilar buningoŋa əgəxmidi, xunga mənmu əgəxmidim» desək ḳandaḳmu baḥanə bolidu? Biz üqün zadi ḳaysisi üstün, Ḥəmmigə Ḳadirning səzimu, yaki «əlning pikri»mu?

Bu ixta ḥalḳiliḳ məsilə məoŋrurluḳ, məyli xəhsiy yaki milliy məoŋrurluḳ bolsun, ohxaxla məoŋrurluḳtur. Əgər Hudaning ḥayatimiz üstidin qiḳaroŋan: «Gunaḥkar!» degən ḥəkümini ḳobul ḳiloŋumiz bolmisa, xuningdək uning nijatliḳ iltipatini ḳobul

kiloɣumiz bolmisa, U bizgə ḳarxi turidu. Ḥəmmimizgə əz gunaḥlirimizni tonup yetixning ornioɣa, baxḳilarning gunaḥlirini tənḳid ḳilix asanoɣa qüxidu; əz elimizning gunaḥlirini tonup yetixning ornioɣa, baxḳa ələning gunaḥlirini tənḳid ḳilix asan qüxidu. Biraḳ ahirida muxundaḳ tənḳidlər əzimizni dozahḳa elip baridu, halas; biz daim əz gunaḥlirimizni bir tərəp ḳilmay turup baxḳilaroɣa «yollirini ḥeq əzgərtməydu ular» dəp tənə ḳilimiz. Ḥəmmigə ḳadir bu tooɣruluḳ nemə dəydu? Ḥətta biz əz gunaḥkar ḥalitimizdin əzgirixkə intilidioɣan «az san»diki kixilər bolsaḳmu, lekin «ḥeqnemigə tirixmaydioɣanlar»ning üstidin ḥəküm qiḳirip ularni kəmsitiximiz mumkin; lekin bundaḳ ḥəküm qiḳiriximizning əzi bizning tehi nijatliḳ yolida dəsləpki ḳədəmni basmioɣanliḳimizoɣa ispattur. Nijat yolining dəsləpki ḳədimi bolsa: «Θz gunaḥlirim Huda aldida sesiḳtur, pəḳət U manga meḥir-xəpḳət kərsətsila andin xəhsiyətqilik wə ḥalakətning «patḳaḳ azgili»din tartilip ḳutḳuzulimən» degənni tonup yetixtin ibarəttur.

Yərəmiya ḥərgiz «Mən yahxi, baxḳilar yaman» yaki «əzüm bəg, əzüm qong» dəydioɣan, baxḳilarni tənḳid ḳilixḳa amraḳ kixi əməs idi. U əz eli təripidin kəmsitilgən, daim ularning ziyankəxlikigə uqrioɣan bolsimu, uning Hudaning ularoɣa rəḥimdilliḳ kərsitixini dawamlaxturuxini tiligənlikini kərimiz. Bəzi waḳitlarda u Hudadin: «Mən üqün ḳisas aloɣaysən» dəp dua ḳiloɣini bilən, məzkur kitabtin (məsilən, 14:8-9din) ḥəm uning «Yərəmiyaning yioɣa-zarliri» degən kitabidin uning ularning ḥali üstidin tökkən ḳayoɣu-ḥəsrətliri wə ularoɣa baoɣlioɣan qongḳur muḥəbbitinimu kərələymiz.

Bizgə nemixḳa «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ» (23:6) wə «yengi əḥdə» (31:31-34) kerək?

Yuḳirida eytḳinimizdək, Yərəmiyaning pəyoɣəmbərlik hizmitining dəsləpki yilliri Yosiya padixaḥning «islaḥat elip baroɣan» waḳtioɣa tooɣra kəlgənidi. Yosiya əzi Hudadin ḳorḳidioɣan padixaḥ idi. Əmdi u butpərəslikkə petip kətkən bir əl üstigə padixaḥ boloɣanda nemilərni ḳilixi kerək? U ixni muḳəddəs ibadəthanidin baxlidi; xu yərdin u ḥərḳandaḳ məbudlarni qeḳip, barliḳ butpərəs kaḥinlarni ornidin ḳalduruwətti. U pütkül dələtni təkxürüp, barliḳ tepip qiḳḳan butpərəs tawapgaḥlarni wəyran ḳildi. U Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan ḳanun-dəsturlaroɣa boysunoɣan padixaḥ bolux süpiti bilən bu ixlarni ḳilix uning burqi idi. U sothanilardin parihorluḳ yaki qiriklixixni eniḳlap qiḳḳan bolsa kət'iy bir tərəp ḳildi. Dələt boyiqə zor katta bir «ətüp ketix ḥeyti» ətküzdi («2Tar.» 30-bab). Yosiya tooɣruluḳ: «**Uningdək Musaoɣa qüxürülgən ḳanunoɣa intilip pütün ḳəlbi, pütün jeni wə pütün küqi bilən Pərwərdigaroɣa ḳaytip, əzini beoɣixlioɣan bir padixaḥ uningdin ilgiri bolmioɣanidi wə uningdin keyinmu uningoɣa ohxax birsi bolup baḳmidi**» («2Pad.» 25:23). Sirttin ḳarioɣanda nuroɣun ixlar naḥayiti onguxluḳ kərünidu. Biraḳ Yərəmiyaning xu künlərdiki bexarətliri ayan ḳiloɣandək, nuroɣun kixilərning iqidə ḥeqḳandaḳ əzgirix yoḳ idi. Buningoɣa misal kəltürsək, Yosiyaning künliridə Yərəmiya ibadəthanida turup həlḳḳə mundaḳ tənbiḥ bərgənidi: —

«**Balilar otun teridu, atilar ot ḳalaydu, ayallar ḳəstən Meni rənjitixkə «asmanning hanixi» üqün poxkallarni selixḳa hemirni yuoɣuridu, xuningdək yat ilaḥlaroɣa «xarab ḥədiyə»lərni ḳuyidu**» (7:18).

Ottuz yil keyin, Yoḥanan wə uning ləxkərliri Yərəmiyani məjburlap Misiroɣa elip kətkəndə, u ularning Misirda ḳaytidin baxlioɣan «asmanlarning hanixi»oɣa boloɣan butpərəsliki tooɣruluḳ yənə tənbiḥ beridu: —

«**Sən Pərwərdigarning namida bizgə eytḳan səzgə kəlsək, biz sanga ḥeq ḳulaḳ**

salmaymiz! Əksiqə biz qoḳum əz aoɣzimizdin qiḳḳan barliḳ səzlərgə əməl ḳilimiz; əzimiz, ata-bowilirimiz, padixaḥlirimiz wə əmirlirimiz Yəḥudadiki xəḥərlərdə ḥəm Yerusalemdiki rəstə-koqilarda ḳiloɣinidək bizlər «asmanlarning hanixi»oɣa huxbuy yeḳiwerimiz wə uningoɣa «xarab ḥədiyə»lərni ḳuyuwerimiz; qünki əyni qaoɣda bizning nenimiz pütün bolup, toḳḳuzimiz təl, ḥeq külpətni kərməy ətkən. Əmma «asmanlarning hanixi»oɣa huxbuy yeḳixni wə uningoɣa «xarab ḥədiyə»lərni ḳuyuxni tohtatḳinimizdin baxlap, bizning ḥəmmə nərsimiz kəm bolup, ḳiliq bilən ḥəm kəḥətqilik bilən ḥalak bolup kəlduḳ» (44:16-18).

Ularning muxu jawabi bizgə: —

(1) Ular gərqə Yosiya künliridə butḳa qoḳunuxtin ḳol üzgən bolsimu, birdinbir səwəb jazadin yaki bolmisa həlḳning tapatənisidin boloɣan ḳorḳunqtin ibarət idi. Kənglidə bolsa uni tehi ḳiloɣusi bar idi.

(2) Gərqə ular əz kəzi bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər eytḳan xunqə kəp bexarətlərning əməlgə axuruloɣanliḳini kərgən bolsimu, xundaḳla bu bexarətlər uning ḥazirḳi gepining ḥəḳiḳətən Hudaning səzi ikənlikini ispatlioɣan bolsimu, ular tehi anglimidi. Ularning gunaḥḳa baoɣlioɣan arzu-ḥəwəsliri ularni kəz aldidiki pakitlaroɣa kəzini kərməs ḳiloɣanni az dəp, ularda ḥətta: «**Gunaḥ sadir ḳilmioɣanliḳimiz** bizgə ziyan yətküzdi!» degəndək aldamqi tuyoɣuni pəyda ḳilip ḳoydi.

Xuning bilən Yərəmiya ularoɣila əməs, ḥəmmimizgə intayin muḥim səz yətküzidu: —«**Ḳəlb ḥəmmidin aldamqi, uning dawasi yoḳtur. Kimmu uni qüxinəlisun?**» (17:9).

Uning səzliri əziningki əməs, bəlki Hudaning səzliri; ularoɣa kəngül ḳoyup ḳarang. Muxu yərdə məsilə pəḳət «Yəḥudiy ḳəlbi»də yaki «Yərəmiyaning ḳəlbi»də əməs, bəlki «**ḳəlb»tə**, yəni barliḳ insanlarning ḳəlbidə. Ḳiyamət künidə ḥəkümlər bizning ḳiloɣanlirimiz üstidin bolupla ḳalmay, yənə bizlərning nemə ḳiloɣumiz barliḳi üstidinmu bolidu. Məsiḥ Əysaning səzliridə: —

«**Silər burunḳilaroɣa: «ḳatillik ḳilma» ... dəp buyruloɣanliḳini anglioɣansilər... lekin mən silərgə eytimənki, kim əz ḳerindixioɣa səwəbsiz rənjigən bolsa, Hudaning ḥəküm qiḳirixioɣa uqraydu**» (Injil «Mat.» 5:21).

«**Kim əz ḳerindixioɣa əq bolsa ḳatildur**» (Injil «1Yḥ.» 3:15)

Biz baxḳa birsini əltürüxni **halaymizmu**?

«**Silər burunḳilaroɣa: «zina ḳilma» ... dəp buyruloɣanliḳini anglioɣansilər; lekin mən silərgə eytimənki, kim bir ayaloɣa arzu-ḥəwəs bilən ḳarisa, u alliḳaqan kənglidə uning bilən zina ḳiloɣan bolidu**» (Injil «Mat.» 5:27).

Biz baxḳa birsi bilən zina ḳilixni **halaymizmu**?

Birər nərsini ooɣrilioɣimiz bolup baḳḳanmu? Dərḥəḳiḳət, Musaoɣa tapxuruloɣan ḳanunda: «ooɣriliḳ ḳilma» dəp tapilinidu. Yənə uningda: «nəpsaniyətqilik ḳilma» dəpmu buyrulidu. Təpsiliy eytsaḳ: «**Yeḳiningning əy-imarətlirigə nəpsaniyətqilik ḳilma, uning ayalioɣa nəpsaniyətqilik ḳilma, ḳul-dedəklirigə, kala-exəklirigə yaki ḥərḳandaḳ baxḳa təəlluḳatlirioɣa nəpsaniyətqilik ḳilma**» degənliktur («Mis.» 20:17).

Bizning bəlkim birər nərsini ooɣrioɣimiz kəlgəndu? Lekin uni ooɣrilimioɣinimizning birdinbir səwəbi: (1) ooɣrilax pursiti qiḳmidi, yaki bolmisa; (2) bu ix keyin axkarilinip jazaoɣa tartilix eḥtimali bar idi. Lekin ooɣrilax niyiti yaki ḥəwisi bolsila, Huda aldida ooɣrilioɣanoɣa barawər bolidu.

Ḥəmmə gəp ḳəlbdə, yəni bizgə Adəm'atimizdin miras ḳaloɣan gunaḥiy

təbiitimizdə. U bizgə rak kesəldək qaplixip bizni qiritidu, dərəh mewə qikarоɳandək bizdə gunahlarni qikiridu.

Baxka bir yərdə Mukəddəs Roh Yərəmiya arkilik bizgə mundak kərsitidu: —

«**Sening zedəng dawalioɳusiz, sening yarang bolsa intayin eoɳirdur**» (30:12).

Hudaoɳa ming təxəkkür eytimizki, U bizni səygən wə bizgə bu məsiligə yol təminligən. U dawalioɳusiz kesəlni dawalaydu! «**Insanlarda mumkin bolmaydioɳan ixlar Hudada mumkin bolidu**» («Mat.» 19:26). Hudaning bu məsiligə boloɳan jawabi «Yərəmiya»ning birnəqqə yərliridə intayin roxən halda berilidu; məsilən: —

«**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Dawut üqün bir «Hakkaniy Xah»ni əstürüp tikləymən; U padixah bolup danalik bilən həküm sürüp, zeminda adalət wə hakkaniylik yürgüzidu. Uning künliridə Yəhuda kutkuzulidu, Israil aman-tinqlikta turidu; U xu nami bilən atiliduki — «Pərwərdigar hakkaniylikimizdur»**» (23:5-6).

Hudaning gunahka boloɳan jawabi süpitidə muxu yərdə bir **xəhs** kərünidu. U bolsa «Dawutning əwladi», «Hakkaniy Xah»tur. Jahanda pakət bir adəm muxu namlaroɳa layik — U bolsimu Əysa Məsihtur. U pütünləy gunahsiz idi wə mənggügə pütünləy gunahsizdur, «Hakkaniy boloɳuqi». U hətta düxmənliridinmu: «**Silərdin kaysinglar meningdə gunah barlikini ispatliyalaysilər?**» dəp soraydu. Uning bu dunyaoɳa kəlgən hərkandak baxka adəmgə ohximaydioɳan bir yeri, u bir ketimmu gunah sadir kilip bakmioɳan wə yukiridiki sözlər kərsətkəndək, pütkül Israil kəlgüsi bir zamanda uni «Pərwərdigar hakkaniylikimizdur» dəp qakiridu («Yər.» 33:16nimu kərüng). Biz təwəndə kərsitilgən səwəblərgə asasən, bu səz Yəhudiy bolmioɳan bizlərgimu təwə bolidu dəp ixinimiz. Hudaning Өzidin kəlgən bir hakkaniylikka igə bolux xunqə ajayib ixtur! U Өzi xəhsən bizning hakkaniylikimiz bolidu! Layakətsizlər, gunahkarlar boloɳan bizlərgə xundak iltipat bolarmu?! Mana nijat!

Bu ix kandak bolidu? Kəlb jəhəttin u Huda Israil wə Yəhuda bilən tüzməkqi boloɳan «yengi əhdə» arkilik əməldə bolidu. Demisəkmu, «Pərwərdigar hakkaniylikimizdur» boloɳan Əysa Məsih bu «yengi əhdə»ni kurbanlik keni bilən bədəl tələp əməlgə axuroɳan: —

«**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəhuda jəməti bilən yengi əhdə tüzimən; bu əhdə ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əhdigə ohximaydu; xu əhdini Mən ata-bowilirini kolidin tutup Misirdin kutkuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloɳan bolsammu, ular Mən bilən tüzüxkən əhdəmni buzoɳan, — dəydu Pərwərdigar. Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioɳan əhdəm mana xuki:—**

Mən өz Təwrat-kanunlirimni ularning iqigə salimən,

Həmdə ularning kəlbigimu yazimən.

Mən ularning Ilahi bolimən,

Ularmu Mening həlkim bolidu.

Xundin baxlap heqkim өz yekinioɳa yaki өz kerindixioɳa: — «Pərwərdigarni tonuoɳin» dəp əgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioɳiqə hammisi Meni tonup boloɳan bolidu; qünki Mən ularning kəbihlikini kəqürimən həmdə ularning gunahini hərgiz esigə kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar» (31:31-34)

Bu yengi əhdə «Əz.» 36:25-27də baxka xəkildə təkrarlinidu: —

««Mən süp-süzük suni üstünglarоға qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni ҳəmmə paskinilikinglardin wə butliringlardin paklaymən. Mən silərgə yengi kəlb berimən, iqinglarоға yengi bir roh salimən; silərdiki tax yürəkni elip taxlap, meһrlik bir kəlbni ata kilimən. Mening Roһimni iqinglarоға kirgüzüp, silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangоғuzimən, Mening ҳəkümlirimni esinglarda qing saklatkuzimən, xuning bilən ularоға əməl kilisilər».

Dikkət kilip okusingiz, bu əһdidə kilqilik xərtlərning yokluқini bilisiz. Huda kayta-kayta «**Mən... Mən... Mən... Mən.... berimən.... bolimən**» dəydu. Bu Өzi kiloған ajayib ixidur!

Bəlkim siz bir əstayidil okurməndək mundak dəp sorixingiz mumkin: «Dərwəkə bu əһdə ajayip anglinidikən, manga tolimu yakti, lekin «mən Israil yaki Yəһuda kowmliridin bolmisam, kandaklarqə bu əһdidiki ortaklikka igə bolalaymən?», andin yənə «bu əһdining wakti kəldimu-yok?»...

Sizning bu soalliringiz yahxi ҳəm orunluk. Awwal ikkinqi soalingizоға jawab berəy — bu əһdining wakti yetip kəldi! Əmma birinqi soalingizdinmu hatirijəm bolung, Injilda, bu əһdining dairisi dunyadiki ҳər bir adəm üqün kengəytilgən. Xuning bilən barlik insan üqün, bu əһdə «Injil», yəni ҳəkikiy «hux ҳəwər» bolup qikkan (xunga bəzidə Injil «yengi əһdə»mu dəp atilidu). Bularni ispatlap, rosul Petrus mundak degən: —

«**Towa kilinglar, ... qünki bu wədə** (yəni əһdə) **silərgə wə silərning baliliringlarоға, yirakta turuwatkanlarning ҳəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz Өzigə qakiroғanlarning ҳəmmisigə ata kilinidu**» (Injil, «Ros.» 2:38-39).

Siz «yirakta turuwatkanlar»dinmu? Əmdi sizning Huda əwətkən bu Əysa Məsih, yəni «Pərwərdigar ҳəkkanliyliқimiz»оға iman-ixənq baoғlap, bu əһdini kobul kilixka salahiyitingiz bardur!

Nətijisi yukiriki ayətlərdə deyilgəndək bolidu. Yərimiya wə Əzakiyal pəyoғəmbərlər bərgən axu ayətlərni yənə bir kətim inqikilap kərüng, Hudaning kimmətlik wədiliri boyiqə, təwəndiki nətijilərning rast bar-yokluқini kərüp bekıng: —

(1) Gunaһliringning kəqürüm kilinixi:
(2) Hudaning səndiki tax yürəkni elip taxliwetixi;
(3) Sanga yengi kəlb berixi (tax yürək əməs, meһri-muһəbbətlik kəlb, koxnangni səyidioғan kəlb);
(4) Huda Өzining Mukəddəs Roһini kəlbinggə mənggülük makanlaxturuxka əwətip berixi;
(5) Mukəddəs Roһning Өz küq-kudriti bilən, wijdan wə kəlbingdə Hudaning iradisini, əmr-pərmanlirini sanga əgitip qüxəndürüxi;
(6) Sening Hudaning iradisi, əmr-pərmanliri boyiqə ix kərüxüng üqün təbiiy һalda Hudaoға muһəbbitingning bar boluxi;
(7) Yaratkuqing Hudani, seni səyidioғan Hudani xəhsən tonuxingiz:
(8) Huda mənggü Hudayingiz bolidu, siz mənggü Uningki bolisiz;
(9) «Huda mənggü sening Hudaying» bolsa, əlümdin keyin sən gunaһning jazalixi boloғan dozahtin kutulup, mənggü Uning bilən billə jənnəttə bolisən.

«Yengi əһdə», yəni Injil axu tokkuz nətijining ҳəmmisini əz iqigə alidu.

Huda kəlgüsidiki bir kündə, təwəndiki ayətning sizdə wə məndə əməlgə axurul-oғanlikini kərsətkəy! Siz əz ismingizni

təwəndiki «box orunlar»oɣa tolduralamsiz?

«Xu künlərdə, xu qaoɣda, — dəydu Pərwərdigar, ...ning ḳəbiḥliki izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; .....ning gunaḥliri izdəlsə, ḥeq tepilmaydu; qünki mən .....ni kəqürüm ḳilimən» («Yər.» 50:20)

Amin!

«Pərwərdigar yər yüzidə yengi ix yaritidu — ayal kixi baturning ətrapida yepixip həwər alidu» (31:22)

Bu ajayib bexarətning xərḥi bəlkim mundaḳ: —

(1) «Ətrapida yepixix» (ibraniy tilida «sabab» deyilidu)ning «ḳooɣdax», «həwər elix» degən mənilirimu bar. «Sabab» (ibraniy tilida «ətrapi bolidu») degən səzni ayəttiki «Xobab» (ibraniy tilida «yoldin qiḳḳuqi») degən səz bilən selixturuximiz kerək. «Kona əḥdə» (Təwrat-ḳanun) astida Israil wapasiz («xobab») bolup, Huda ularni ḥərdaim «izdəx»tin baxḳa amali bolmioɣan idi. Əmdi ular əzlirining wapasizliḳini tügitidioɣan «yengi əḥdə» (31-34ni kərüng) «yengi ḳəlb, yengi roḥ» bilən «**Ayal kixi baturning ətrapida yamaxḳan**»dək ular əzlikidin Pərwərdigarni izdəydioɣan («sabab») bolidu.

(2) Uning üstigə, Məsiḥ adəm süpitidə, Məryəmning ḳorsiḳida ḥamilə boloɣanda bir ayalning bədini ḥəḳiḳətən «uning ətrapida yepixḳan». Xu qaoɣda ḥəḳiḳətən batur ayal təripidin ḳooɣdaloɣan, degili bolidu.

«Yengi əḥdə» tooɣruluḳ bexarət (31-34-ayəttə) muxu bexarətning kəynigə kelidu. Bizningqə bu tasadipiyliḳtin əməs; xu ajayib «yengi əḥdə» Məsiḥning dunyaoɣa kelixining biwasitə nətijisi wə uning dəl nixan-məḳsiti idi.

22-bab, 30-ayəttiki: ««Bu adəm «pərzəntsiz... adəm» dəp yazoɣin» degən bexarət tooɣruluḳ

«**Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Bu adəm «pərzəntsiz, əz künidə ḥeq oɣəlibə ḳilalmioɣan bir adəm» dəp yazoɣin; qünki uning nəslidin ḥeqḳandaḳ adəm oɣəlibə ḳilip, Dawutning təhtigə olturup Yəḥuda arisida ḥəküm sürməydu**».

Bu muḥim bexarət boyiqə Yəḥoakin əzi ḳaytidin padixaḥ bolmaydu; uni «pərzəntsiz» dəp yezix, uning «balisi yoḳ yaki balisi bolmaydu» deməkqi əməs, qünki təwəndiki səzlərdə «uning nəsli» tiloɣa elinidu; bəlki «uning nəslidin ḥeqḳandaḳ adəm» padixaḥ bolmaydu degən mənidə. Təwrattiki («Yərəmiya»din keyinki) «Ḥagay» wə «Zəkəriya» degən ḳisimlar boyiqə, Yəḥoakinning qong ooɣli Zərubbabəl kəlgüsidə Məsiḥning muḥim bir əjdadi bolidu («Ḥag.» 2:20, «Zək.» 4:6-10ni kərüng). Mumkinqiliki barki, əməliyəttə Zərubbabəlning atisi Xealtiəl Yəḥoakinning «jismiy nəsli»din əməs, bəlki Dawutning xaḥanə ailisidiki baxḳa bir jəmättin bolup, u Yəḥoakin təripidin beḳiwelinoɣan. Padixaḥliḳ nəsəbnamə boyiqə Yəḥoakinning rəsmiy warisi, xundaḳla «Dawutning təhtigə waris» dəp ḥesablinip, Məsiḥning əjdadi bolup qiḳḳan. Injil, «Mat.» 1:12 wə «Luḳa» 3:27-28ni kərüng. «Luḳa» 3:28 boyiqə Xealtiəlning atisi «Neriy» idi. Neriy «Dawut padixaḥning nəslidin», Dawutning ooɣli Natanning jəmətidin idi. Bizningqə Babiloɣa sürgün boloɣan waḳtida Neriy əlgən, Yəḥoakin tuoɣanqiliḳ ḳilip Neriyning ooɣli Xealtiəlni əziningki dəp beḳiwaloɣanidi.

(Yəni bir mumkinqiliki barki, Xealtiəl Zərubbabəlni beḳiwaloɣan — «1Tar.» 3:17-19ni kərüng).

Yəḥoakin Hudaning «tərbiyə jazasi»ni kərgəndin keyin, Babilda ḳaytidin məlum bir yahxiliḳnimu kərgən (52-bab, 31-34-ayətni kərüng).

«Babilda yətmix yillik ḳulluḳ» tooŋruluḳ bexarət; «yətimix yillik wəyran bolux»

«**Barlik əllər uning** (Neboḳadnəsarning) **ooŋlining ḥəm nəwrisining ḳulluḳida bolidu; andin əz zeminining waḳti-saiti toxḳanda, kəp əllər wə uluoŋ padixaḥlar unimu ḳulluḳḳa salidu**» («Yər.» 27:7).

Bu bexarət bəzidə «bekitilgən waḳtidin ilgiri əməlgə axuruloŋan» deyilidu. Qünki Neboḳadnəsar ahirida miladiyədin ilgiriki 587-yili Yəḥudani sürgün ḳiloŋan, wə Pars imperatori Ḳorəx miladiyədin ilgiriki təhminən 536-yili barlik sürgün boloŋanlaroŋa azadlik elan ḳiloŋan. Arilikṭiki məzgil pəḳət 49 yil idi. Lekin «**ḳulluḳ**» bolsa 6- ḥəm 8-ayəttə hatiriləngəndək allikaqan baxlanoŋan: —

«**Ḥazir Mən bu zeminlərning ḥəmmisini Babil padixaḥi, Mening ḳulum boloŋan Neboḳadnəsarning ḳolioŋa tapxurdum; ḥətta daladiki ḥaywanlarnimu uning ḳulluḳida boluxḳa təḳdim ḳildim... lekin ḳaysi əl boynini Babil padixaḥining boyunturuḳi astioŋa ḳoyup ḳulluḳioŋa kirsə, xu əlni əz yurtida turoŋuzimən, ular uningda terikqilik ḳilip yaxaydu...**» («Yər.» 27:6-, 8-, 11-ayət ḥəm 38:17-21ni kərüng).

Yəḥudaoŋa nisbətən Neboḳadnəsarning birinqi ḳetim Yerusalemoŋa kelixi, Yəḥoakim padixaḥning uning «boyunturuḳi astioŋa» kirixi bilən baxlanoŋanidi; xübḥisizki, xu yilḳi «ḳulluḳ» miladiyədin ilgiriki 605-yili idi.

Ḳorəxning «azad bolunglar» degən elani qikiriloŋan waḳit tooŋruluḳ azraḳ jəzmsizlik bar, qünki u uning rəsmiy ḥalda «Babil padixaḥi» boloŋan waḳti bilən baoŋlik; alimlarning pərəzliri boyiqə miladiyədin ilgiriki 538-536-yili arisida bolidu. Babil 539-538-yili ixoŋal ḳilindi, lekin «azad ḳilix» jakarnamisi bəlkim keyinrək boldi.

Mumkinqiliki barki, bu «70 yil» Hudaning Əz həlḳigə boloŋan mehribanliḳi bilən ḳiskartiloŋan (təwəndə 18:7-8 ayətlər üstidiki sözlərni kərüng); lekin biz «Waḳit miladiyədin ilgiriki 536-yili, bexarət dəl əməlgə axuruloŋan» degən kəzḳaraxḳa mayilmiz. Xu arilikṭiki məzgil 69 «ḳuyax yili» (365.25 kün) boldi; lekin əməliyəttə bu arilikṭiki waḳit dəl yətmix «Babil yili» (360 künlük yil) boldi. Oḳurmənlər əzliri ḥesablap baḳsun: —

Bir «Babil yili» = 360 kün
70 «Babil yili» x 360 kün = 25200 kün
25200 kün ÷ 365.25 = 69 «ḳuyax yili».

Nemixḳa «yətmix yil»?

Təwrat, «Law.» 26:27-42 wə «2Tar.» 36:15-21ni kərüng («Tarih-Təzkirə»diki ayətlər bolsa «Lawiylar»diki ayətlərning bayan-xərḥidur). Musa pəyoŋəmbərgə tapilanoŋanliri boyiqə Israillar əz zemiioŋa hərbir yəttinqi yili «xabat yil» (dəm elix yili) ni berixi kerək idi — demək, hərbir yəttinqi yil zeminda ḥeq terikqilik ḳilmasliḳi kerək idi. Birak Israil bu tapxurukḳa zadi boysunup baḳmioŋanidi. Ular Pələstin zeminini igiliwaloŋan waḳittin, yəni Yəxua pəyoŋəmbərning dəwridin tartip Yərəmiya pəyoŋəmbərning dəwrigiqə boloŋan arilik dəl 490 yil idi. Xunga zeminining tegixlik «dəm elix waḳti» Israil uningoŋa igidarqilik ḳiloŋan 490 yilning yəttidin biri idi. Israil zemioŋa bu waḳitni bərmigəqkə, Huda Əzi bərdi — dəl «yətmix yil» idi.

«Yətmix yillik wəyran (harab) bolux» (25:11)

Mumkinqiliki barki, 25:11-ayət ikki məzgilni, yəni «70 yil ḳulluḳ» ḥəm «70 yil wəyran bolux»ni kərsitidu; biz muxu kəzḳaraxḳa mayil bolimiz. Bu kəzḳaraxning «Dan.» 9:1-2-ayətlərdə mumkinqiliki kərünidu: —«**Medialik Aḥaxweruxning ooŋli**

Dariusning birinqi yilida (u Kaldiylərning zeminiƣa padixah qilindi) yəni təhtkə olturƣan birinqi yili mənki Daniyal muqəddəs yazmilarni oqUxum bilən Pərwərdigarning Yərəmiya pəyƣəmbərgə yətküzgən kalam-bexariti boyiqə, Yerusalemning harab bolidiƣan jaza məzgili yətmix yil ikənlikini qüxinip yəttim» («Dan.» 9:1-2).

Daniyalning kəz aldidiki muhim bexarət «Yər.» 25:11-12 boluxi kerək idi: —

«... Bu pütkül zemin wəyranə wə dəhxət saloƣuqi obyekt bolidu, wə bu əllər Babil padixahining yətmix yil qulluqida bolidu. Wə xundaq boliduki, yətmix yil toxqanda, Mən Babil padixahining wə uning elining bexiƣa, xundaqla Kaldiylərning zemini üstigə əz qəbihlikini qüxürüp, uni mənggügə harabilik qilimən».

«Pütkül zemin» wəyranə bolup, **«qəhətqilik wə waba kesili»**gə uqraydiƣan məzgil bolsa dəl Zədəkiya padixah Nebokadnəsarƣa isyan kətürüp, Nebokadnəsar Yəhuda zeminiƣa besip kirgən küni bilən baxlinixi mumkin: bu waqit Zədəkiya təhtkə olturƣan «tokquzinqi yili oninqi ayning oninqi küni», miladiyədin ilgiriki 589-yili idi («əz.» 24:1, 2).

Bu waqittin 70 «Babil yili» yaki 69 «quyax yili» keyin, muqəddəs ibadəthanining uli qaytidin selinƣan küni, yəni miladiyədin ilgiriki 520-yili, «tokquzinqi ayning yigirmə tətinqi küni»gə kəlgəndə, xu küni Hagay pəyƣəmbər xuni elan qildi: —

«Əmdi ətünimənki, kəngül qoyup oylininglar — bu kün, yəni tokquzinqi ayning yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu waqittin tartip, — yəni Pərwərdigarning ibadəthanisining qayta quruluxini baxliƣan künidin keyinki ixlarƣa kəngül qoyup oylininglar; danlar ambarƣa yiƣiliƣanmu? Üzüm talliri, ənjür, anar həm zəytun dərəhliri həq mewə bərmidi. Biraq Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən» («Hag.» 2:18-19).

Bizningqə «wəyran bolux» dəwri xu küni bilən ahirlaxti.

Xarab, haraq iqix tooƣruluq: «Rəkabiylar»din aloƣan sawaqlar (36-bab)

Təwratta yaki Injilda xarab iqix mən'i qilinƣan əməs; məst bolux qət'iy mən'i qilinƣan; həddidin exip iqix tooƣruluq qattiq agahlar bar, hərqandaq xarab-haraq tooƣruluq yənə roxən jekiləxlərmu bar (məsilən, «Pənd-nəsihətlər» 20:1). Uningdin baxqa Injil bizgə muxu jəhətlərdə əzimizgə nemə ix yaqidu dəp oylaxla əməs, bəlki baxqilarning hajitigə kəngül qoyuximiz kerəklikinimu jekiləydu. Xuning bilən biz baxqilarning etiqadiƣa yaki salamətlikigə ziyan yətküzidiƣan ixlarni (məyli xarab iqix bolsun yaki hərqandaq baxqa ix bolsun) qilmasliqimiz lazim; buning roxən bir misali, haraq humari boloƣan adəmning aldida iqməslikimiz kerək.

Rəkabiylarning jəməti bolsa dəwrdin-dəwrgə əjdadi Yonadabning «haraq-xarab iqmənglar» degən tələplirigə hərmət qilip kəlgənidi. Ular xundaq qilip Musaƣa tapxuruloƣan qanundiki: «Ata-anangni hərmətlə» degən əmrigə itaət qiloƣanidi.

Əmdi oylap baqsaq: — Ular bir pəyƣəmbər təripidin, yəni Yərəmiyadək ular intayin hərmətləp kəlgən bir pəyƣəmbər təripidin muqəddəs ibadəthanining əzigə, kahinlardin birsining əyigə təklip qilindi; andin pəyƣəmbər ularni olturƣuzup ularƣa: «Xarabqa eƣiz teginglar!» dəp təklip qildi. Pəyƣəmbər ularƣa: «Bu Pərwərdigarning sözi» degən gəpni qilmiƣanidi; lekin bu bəribir intayin hərmətlik pəyƣəmbərning

təklipi boloŋandin keyin, bu təklipni ḫərmətləx kerək əməsmu? Ular dərḫal kəskin jawab berip: «Iqməymiz!» — dedi. Ular tooŋra ḳildimu? Keyin Yərəmiyaning ularning ḳiloŋanlirini təripligənliki ularning ḳiloŋanlirining tooŋra ikənlikini ispatlaydu, xuningdək uning ularoŋa boloŋan təklipi əməliyəttə Pərwərdigardin boloŋan bir sinaḳ ikənlikini ispatlaydu. Bu ix bizgə ikki intayin muḫim prinsipni elip kelidu: —

(1) Hudaning səzi ḫərbir insanning (uning mərtiwisi ḳanqə üstün boluxidin ḳət'iynəzər) təklip-təlipidin üstün turidu; wə: —

(2) Məlum bir ixning Hudaning səzi yaki iradisi ikənlikini eniḳ bilmigən əḫwalda (bu gərqə bir pəyoŋəmbərning təklipi bolsimu) Hudaning bizgə burun eniḳ tapilioŋanlirini əzgərtməslikimiz lazim. Injildiki səzlərdə: «**Ixənqtin bolmioŋan ḫərḳandaḳ ix gunaḫtur**» deyilgən («Rim.» 14:23). Bu «Ixta guman bolsa, ḳilma!» degən səzning baxḳa yahxi bir ipadisidur.

Babil xəḫirining ərüwetilixi tooŋruluḳ bexarətlər (50-51-bab)

Əjəblinərliki xuki, bu bablardiki Babil xəḫirining ərüwetilixi tooŋrisidiki bexarətlər birmubir əməlgə axuruloŋan ayətlərnimu, ḫəm əməlgə axurulmioŋan ayətlərnimu əz iqigə alidu. Biz təwəndə bu ikki jəḫət üstidə toḫtilimiz. Lekin awwal xularni kərsitiximizkə ərziydu: —

(1) Babil Huda bekitkən waḳti kəlgəndə əz gunaḫlirining jazasini tartip ərüwetilidu;

(2) Babil Hudaning jazasini Israiloŋa yətküzgən ḳorali boloŋan.

(3) Gərqə Babilning əzining jazalinidioŋan gunaḫliri boloŋan bolsimu, Hudaning Israiloŋa kərsətkən iradisi xuki, Israil Babiloŋa (Hudaning «jaza ḳoral»i süpitidə) ihtiyari bilən boysunuxi kerək idi. Ular ḫətta 70 yilliḳ boysunidioŋan məzgildə Babilning tinq-awatliḳi üqün dua ḳilixi kerək idi.

Babildin elinidioŋan ḳisas Israilning ixi əməs, bəlki Hudaningki idi: «**Intiḳam almanglar, i səyümlüklirim; uni Hudaoŋa tapxurup uning oŋəzipigə yol ḳoyunglar, qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloŋan: «Pərwərdigar dəyduki, intiḳam Meningkidur, yamanliḳ Mən ḳayturimən»**» («Qəl.» 32:35, «Rim.» 12:19).

«**Hudaning küqlük ḳolioŋa boysunup, əzünglarni kiqik peil turunglar, xuning bilən U tegixlik waḳitta silərni yuḳirioŋa kətüridu**» («1Pet.» 5:6)

Bu ayətlərdə tehi əməlgə axurulmioŋan bexarətlər

Babil xəḫiri ḫəm imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 539-yili ərüwetilgəndə, ərüwetilixi tooŋruluḳ berilgən bexarətlərdin bəziliri kərülmigən: —

(1) Babiloŋa ḫujum ḳiloŋanlar «**ximaliy zemindin Babiloŋa jəng ḳilmaḳqi boloŋan zor bir top uluoŋ əllər**» (50:9) bolmastin, bəlki xərḳtin wə ximaldin kəlgən Pars imperiyəsining ḳoxunidur.

(2) «**Uning ḫər qət-qətliridin kelip uningoŋa ḫujum ḳilinglar, ambarlirini eqiwetinglar; ənqilərni dəwiligəndək uni harabə-harabə ḳilip dəwiləp wəyran ḳilinglar; uning ḫeqnimisini ḳaldurmanglar!**» (50:26).

Tajawuz ḳiloŋan Pars ḳoxuni undaḳ ḳilmioŋan, əksiqə əzlirini buzoŋunqiliḳtin heli tartiwaloŋan. Ḳorəx xəḫərni wəyran ḳilmioŋan. 50 yildin keyin Ksərksis padixaḫ xəḫərdə isyanni basturup sepil-istiḫkamlarni oŋulitip yər bilən yəksan ḳiliwətkən. Xəḫər asta-asta «**dəwə-dəwə harabilər, qilbərilərning turaloŋusi**» (51:37) wə «**bir**

janggal, ḳaoŋjirak yər wə qəl-bayawan» (50:12) bolup ḳaloŋan. Ahir berip u Iraḳtiki ḳumluḳ astioŋa pütünləy kəmülüp kətkən. Xu yərlik ḳoyqilarmu uningdin: «jin qaplaxḳan jay» dəp xu yərni dəssəxtinmu ḳorkḳan. Kütülmigən yərdin 1980-yilliri Sadam Ḥusəyn uni: «Sayaḥət orni bolsun» dəp ḳaytidin ḳuruxḳa baxlioŋan.

(3) «**Babil iqidin ḳeqinglar, əz jeninglarni elip bədər ḳeqinglar!**» (51:6 wə 45). Əməliyəttə bolsa Ḳorəx «azad bolunglar» dəp elan ḳilip pərman qüxürgəndə, sürgün boloŋanlar «jenini elip bədər ḳeqix» kerək əməs idi. Bəzilər Babilda turuwerip Ksərksis Babilni bərbat ḳiloŋuqə kəng-azadilik turmux ətküzüp kəlgən; xu waḳitta bexarət, xübḥisizki, Babilda turoŋan bu Yəḥudiylaroŋa tooŋra kelip, ḳismən əməlgə axuruloŋan.

Babil tooŋrisidiki bu «tehi əməlgə axurulmioŋan» bexarətlərni ḳandaḳ qüxəndürələymiz?

(1) «Yər.» 18:7-8də, biz bexarətlər tooŋruluḳ xu muḥim ḳanuniyətni bayḳaymiz: —

«**Bəzidə Mən məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooŋruluḳ, yəni uning yulunuxi, buzuluxi wə ḥalak ḳilinixi tooŋruluḳ səzləymən; xu qaoŋ Mən agaḥlanduroŋan xu əl yamanliḳidin towa ḳilip yansa, Mən ularoŋa ḳilmaḳqi boloŋan yamanliḳtin yanimən**».

Lekin əlning ixliri yənila ḥəḳḳaniysizlikkə petip kətsə əmdi Huda agaḥlanduroŋan jazani bir kün bolmisa yənə bir küni bexioŋa qüxüridu: —

«**Mən yənə bəzidə məlum bir əl, məlum bir məmlikət tooŋruluḳ, yəni uning ḳuruluxi wə tikip əstürülüxi tooŋruluḳ səzləymən; xu qaoŋ xu əl kəz aldimda yamanliḳ ḳilip awazimni anglimisa, Mən yənə ularoŋa wədə ḳiloŋan, ularni bərikətliməkqi boloŋan yahxiliḳtin yanimən**».

Biz Yunus pəyoŋəmbərning 150 yil ilgiri Ninəwə xəḥirigə yətküzgən agaḥidin buningoŋa bir misalni kərimiz. U: «**Ḳirik kün iqidə, Ninəwə ərüwetilidu!**» dəp jakarlioŋan. Ninəwədikilər həwərni anglapla əzlirini təwən tutup üzül-kesil towa ḳiloŋan; nətijidə, xəḥər 40 kün iqidə ərüwetilmidi (Yunus buningdin məyüslinip kətti!). Ḥalbuki keyin, Yunus pəyoŋəmbərning səzini untulup kətkən waḳitta, agaḥ ḳilinoŋan jaza qüxürülgən. «Mənggü ərülməs» xəḥər jaḥanni zilzilə kəltürüp bir kündila balayi'apət bilən ərüwetilgən. Təwratning «Daniyal» ḳismidiki 4-babtin bilimizki, Babil padixaḥi Nebokadnəsar əzini təwən ḳilip təkəbburluḳi ḥəm rəḥimsizlikidin towa ḳilip təhtigə ḳayta olturoŋuzuloŋan. Ixinimizki, uning üzül-kesil towa ḳiloŋanliḳi tüpəylidin, Babiloŋa qüxidioŋan ahirḳi toluḳ jaza keqiktürülgən.

Yənə ixinimizki, Injil «Wəḥ.» 17-18-bablarda ayan ḳilinoŋandək, bu «əməlgə axurulmioŋan ayətlər» ahirḳi zamanlarda ḳaytidin pəyda boloŋan yengi bir «roḥiy ḥəm jismaniy» Babilda əməlgə axurulidu. Bu yengi Babil dəjjalning paytəhtliridin biri bolidu. Gərqə ḥazir pəḳət «sayaḥət orni» bolsimu, Sadam Ḥusəynning u yərdə ḳurulux elip berixi buning baxlinixi dəp ixinimiz.

Babil xəḥiri ixoŋal ḳilinoŋanda birmubir əməlgə axuruloŋan bexarətlər

Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babilning ixoŋal ḳilinoŋanliḳi tarihta əng əjəblinərlik ḥekayilərdin biridur. Babil xəḥiri Ninəwə xəḥiridin tehimu «ərülməs» idi. «Ḳox sepil»ning aylanmisi 30 kilometr, sirtḳi sepilning egizliki 110 metr wə ḳelinliḳi 4 metr idi, iqki sepilning ḳelinliḳi 7 metr idi. Sirtḳi sepil üstidə yənə 80 metr egizliktə munar-potəylər jaylaxḳanidi; xu yərdin yiraḳta turoŋan düxməngə ok, ot wə taxlarni

atқili bolatti. Iqidiki memarqilиқ wə yooɣan imarətlər xu dəwrdə «jaһanda bir» dəp ataloɣan. Yəxaya, Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlər Babilning ɦalakiti tooɣruluқ bərgən bexarətlər xübһisizki, xu dəwrdikilərgə «adəmning əқligə sioɣmaydioɣan, ɦərgiz mumkin əməs» dəp kərünətti. Adəmni əjəbləndüridioɣan ix xuki, Babil oқ etilmay degüdək ixoɣal қilinoɣan. Dunyaoɣa kelixini Yəxaya pəyoɣəmbər aldin'ala eytқan, Pars imperatori Қorəx қoxunini yetəkləp xəһərgə yeқinlixidu. Kaldiylər қoxuni pəқət xəһər iqigə qekinidu. Xəһərdə birnəqqə yillиқ қorxawoɣa taқabil turoɣudək ozuқ-tülük saқlanoɣan bolup, yooɣan Əfrat dəryasi xəһərning otturisidin eқip ətkəqkə üzülməs su mənbəsimu bar idi.

Xəһərni muһasirigə elixning ornioɣa, Қorəx «aldin yürgüqi қisim»ni xəһərgə yeқin əwətip, қoxunning kəpinqisini dəryaning yuқiri eқini boyida birnəqqə kilometr yiraқlиққa jaylaxturdi. Xu yərdə uning mutəһəssisliri dadil bir pilanni tüzdi; ular dərya eқinining yənilixini dəryaoɣa yeқin bir oymanlиққa əzgərtməkqi boldi. Ular xundaқ қilip xəһərdin ətidioɣan dərya eқinini təwənlitip əz küqlirining dəryaning kirix wə qiқix eoɣizidin, yəni ikki tərəptin xəһərgə kirgüzüx pursitini yaratmaқqi boldi. Sepilning astida dəryaning ikki қetida kemilər kirip-qiқidioɣan «ikki қanatlиқ» ikki qong dərwaza bekitilgənidi; lekin bu dərwazilar dəryaning tegigə yətməytti, əlwəttə.

Xuning bilən Қorəxning ləxkərliri dərya bilən oymanlиқ arilиқioɣa qongқur lekin қisқa bir əstəng qapti. Əstəngdin qepiloɣan tax-topilarni Əfrat dəryasining ikki yenioɣa dəwiləp, dəryani tosuxқa təyyarlidi. Bekitkən küni kəqқurun ular əstəngning əng ahirқi қismini qepip eoɣiz eqip, dəryaning sulirini oymanlиқ tərəpkə baxlidi. Xuning bilən bir wақitta dəryaning қexioɣa dəwiləp қoyoɣan tax-topilarni dəryaning iqigə ittirip qüxürüp dəryaning yənilixini tosuwaldi. Mutəһəssislərning kənglidə soққan qotliri tooɣra qiқti; dərya pəsiyip, xəһərgə yeқin turoɣan қoxun üqün dəryadin mengip xəһərgə kirgüdək pursət yaritip bərdi.

Dəl xu küni kəqtə, padixaһ əmirliri bilən qong bir bayramni ətküzməktə idi. Қədimki zamandiki grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ɦeroditusning bizgə həwərləndüruxiqə, Babilliқlar uqioɣa qiққan ɦarаққəxlər idi (Təwrat «Daniyal» 5-babta ordida yüz bərgən ixlar hatiriləngən).

Padixaһ əmirliri, wəzir-wuzraliri bilən katta ziyapəttə olturup məst boloɣanda bir pərixtining қoli kərünüp, tamoɣa ɦərplərni yezip padixaһқa, bügün keqə padixaһliқing səndin baxқa birsigə tapxurulidu, dəp elan қildi. Ordining sirtidimu puқralar bayramni təbrikliməktə idi. Ularning əzlirining bihətərlikigə boloɣan ixənqisi xunqə kamil idiki, һətta sepilda kəzətqilik қilidioɣan jesəkqilərmu yoқ deyərlik idi. Ikki grek tarihxunasning deyixiqə, xəһər otturisidiki puқralar ɦeqnemini bilməy turupla xəһər asasən ixoɣal қilinip boloɣan.

Wəқəning bu təpsilatliri məlum boloɣandin keyin, Yərəmiyaning bəzi sirliқ bexarətlirini qüxəngəndək bolduқ. Təwəndiki ayətlərni misal süpitidə nəқil kəltürimiz (oқurmənlər əzliri baxқa ayətlərning əməlgə axuruloɣanliқini bayқiyalixi mumkin): —

«Kaldiylər üstigə ɦəmdə Babilda turuwatқanlar, əmirliri wə danixmənliri üstigə қiliq qüxidu, — dəydu Pərwərdigar; қiliq palqilar üstigə qüxkəndə, ular ɦamaқət-əһməқlərdək kərünidu; қiliq ularning palwanliri üstigə qüxüp, ular patiparaқ bolup ketidu; қiliq ularning atliri üstigə, jəng ɦarwiliri üstigə, ularning səplиridə turoɣan barliқ yat ləxkərlər üstigə

qüxidu, ular ayallardək bolidu; kiliq həziniliri üstigə qüxidu, ular bulang-talang kilinidu» (50:35-37).

Biz ḥazir Pars ḳoxunining ḳandaḳ yol bilən xunqə tez xəḥərni besip kirgənlikini qüxinimiz. Ixoɣal ḳilinix tuyuḳsiz boloɣaqḳa, ularning «**atliri, jəng ḥarwiliri wə barliḳ yat ləxkərlər**» üqün kürəx ḳilixḳa ḥətta jənggə təyyarlinixḳa waḳit-pursət yoḳ idi.

«**Kuroɣaḳqiliḳ ularning suliri üstigə qüxüp, ular ḳurup ketidu; bularning səwəbi zemini oyma butlaroɣa tolup, ular ḳorḳunluḳ məbudlar tüpəylidin təlwixip kətkən. Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu; xu yərdə ḥuwḳuxlar makanlixidu; u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə ḥeq aḥalilik bolmaydu**» (50:38-39).

Biz ḥazir «**Kuroɣaḳqiliḳ ularning suliri üstigə qüxüp, ular ḳurup ketidu**» degən bu sirliḳ səzlərni qüxinələymiz. 39-ayət əsirdin-əsirgə asta-asta əməlgə axuruloɣan. Xəḥər qəldiki ḳumlar astida kəmülüp tepilmas bolup kətti. Bəzi hudasiz kapir tarihxunaslar ḥətta: «Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən Babil bolsa bir riwayət, halas, u məwjut əməs!» dəp mazaḳ ḳildi. Lekin 19-əsirdə bəzi arheologlar harabilərni ḳumluḳlardin kolap qiḳti.

Ixinimizki, ahirḳi zamandiki «Babil xəḥiri»ning aḳiwiti kona xəḥərningkigə ohxax bolidu — «**Xunga qəldiki janiwarlar wə qilbərilər birliktə xu yərdə turidu,... u mənggügə adəmzatsiz bolidu, dəwrdin-dəwrgə ḥeq aḥalilik bolmaydu**»

«**— Oḳlarni uqlanglar! Ḳalḳanlarni tutunglar! Pərwərdigar Medianing padixaḥlirining roḥini uroɣutti; qünki Uning niyiti Babiloɣa ḳarxi, uni bərbat ḳilix üqündur; u ix bolsa Pərwərdigarning ḳisasi, yəni Uning ibadəthanisi üqün aloɣan ḳisasidur. Babilning sepillirioɣa ḳaritip jəng tuoɣini kətürünglar; kəzətni tehimu qingraḳ ḳilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə turoɣuzunglar; bəktürmə ḳoyunglar; qünki Pərwərdigar Babildikilərning jazasi tooɣruluḳ nemilərni degən bolsa, U xuni kənglidə pəmləp, uni ada ḳilidu**» (51:11-12).

Hudaning Babil imperiyəsini ərüxtiki ḳorali dərwəḳə Medialiḳlar (Parslar bilən billə) idi. Yuḳirida düxmənlirigə: «**Kəzətni tehimu qingraḳ ḳilinglar, kəzətqilərni Babilni qəriditip səptə turoɣuzunglar**» degən bexarət bolsimu, Babilliḳlar ḥalḳiliḳ pəyttə ḥeqḳandaḳ kəzətqilik ḳilmioɣan; xuning bilən «bəktürmə»lər tolimu muwəppəḳiyətlik boloɣan.

«**Babildiki palwanlar uruxtin ḳol üzidu; ular ḳoroɣanlirida amalsiz olturidu; ularning dərmani ḳalmaydu, ular ayallardək bolup ḳalidu; uning turaloɣulirioɣa ot ḳoyulidu; dərwaza salasunliri sundurulidu. Yügürüp keliwatḳan bir ḳaparmən yənə bir ḳaparməngə, bir həwərqi yənə bir həwərqigə Babil padixaḥining aldidila uqrixip ḳelip uningoɣa: —«Silining pütkül xəḥərliri u qəttin bu qətkiqə ixoɣal ḳilindi; dərya keqikliri igiliwelindi, ḳomuxluḳlar otta kəydürüldi, palwanliri dəkkə-dükkigə qüxüxti!»— dəp jakarlixidu**» (51:30-32).

Biz yuḳirida «**Babildiki palwanlar uruxtin ḳol üzidu**» degən wəkə tooɣruluḳ səz ḳilduḳ.

«**Dərya keqikliri igiliwelindi**» — bu, xəḥərning dəryadin ḥəm iqidiki əstənglərdin ətidioɣan kəwrüklər yaki keqiklərni kərsitidu. Bu jaylar təbiiy ḥalda mengip kirgən Pars ḳoxuni təripidin birinqi bolup igiliwelinoɣan.

«**Ḳomuxluḳlar otta kəydürüldi**» — xəḥərning sirtioɣa birnəqqə ḳumuxluḳ jaylaxḳan. Bular kəydürülsə, xəḥərdin ḳaqḳanlar yoxurunoɣudək jaylar ḳalmaytti.

«Xunga Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən sening dəwayingni soraymən, sən üqün kisas alimən; Mən uning dengizini kurutimən, bulikini kaoŋjiritimən. Babil bolsa dəwə-dəwə harabilər, qilbərilərning turaloŋusi bolidu; zemini adəmni dəhxət basidioŋan həm daim ux-ux kilinidioŋan obyekt bolidu, heq adəm xu yərdə turmaydu» (51:36-37)

Biz yukirida bu bexarətning kəp təpsilatliri üstidə tohtalduk. «**Mən uning dengizini kurutimən, bulikini kaoŋjiritimən**» — bu, Nebokadnəsarning ayali Niktoris kuroŋan qong bir su ambirini kərsitixi mumkin. Bu su ambiri kurup kətsə xəhər wə ətrapidiki bulakliri kurup ketətti. Mumkinqiliki barki, xəhərning məlum kismioŋa su təminlənmisun dəp bu su ambiri Pars koxuni təripidin tosuwelinoŋan (grek tarihxunas Heroditusning «tarihlar» 1:185 ni kərüng).

Yəhoakin sürgün boloŋanda zindandin qikirilixining nemə əhmiyiti bar?

Hudaning Yərəmiya pəyoŋəmbər arkiliq kərsətkən wədisi boyiqə, u Yerusalem wəyran kilinip Yəhudadikilər sürgün boloŋan 70 yildin keyin, ular kutkuzulup, əhwali əsligə kəltürülidu. Bizningqə Yəhoakinning zindandin qikiriloŋanliki (52:31-34) bayan kilinixtiki məksət, kəlgüsidə bundaq ixlarning mumkinqilikini kərsitix üqündur. Qünki Yəhoakin əski padixah boloŋanidi; Huda Babil padixahi arkiliq uningoŋa kərsətkən bu mehir-xəpkiti, yəni Əwil-Merodaq padixahning uni zindandin qikirip əzigə daimlik həmdastihan kilixi, adəmni intayin həyran kalduridu; qünki Babil padixahliri Hudani tonumaydioŋan, adəttə intayin rəhimsiz adəmlər idi. Lekin Həmmigə Kadir Huda rəhimsiz padixahning kəngligə xundaq bir hiyalni kirgüzüp, uning kol astidiki məlum bir adəmning əhwalini xundaq ajayip əzgərtkən yərdə, əmdi Uning pütkül bir ələning əhwalini əzgərtiximu əjəblinərlik ix əməs idi. Xuning bilən sürgün boloŋan yaki baxka yurtka tarkitiloŋan Yəhudiylar bu wəkədin ümid aloŋan bolsa kerək.

Okurmənlərgə bəlkim məlum bolidiki, Yərəmiya pəyoŋəmbərning: «Huda silərni sürgün boloŋininglardin 70 yil keyin kutkuzup, əhwalinglarni əsligə kəltüridu» degən bexariti Pars imperatori, yəni ohxaxla Hudani tonumaydioŋan «Koreх» isimlik adəm arkilik əməlgə axuruloŋan.

Demisəkmu, «Yərəmiya» kismidiki bu 52-bab bəlkim Yərəmiya pəyoŋəmbər dunyadin kətkəndin keyin baxka naməlum bir ihlasmən adəm (Barukmikin?) təripidin Yərəmiyaning yazmilirioŋa keyin koxuloŋan bolsa kerək. Yərəmiya əzi bəlkim Misirda wapat boloŋan.

Hudaning Yərəmiyani qakiroŋanda uningoŋa bərgən wədisi

Yərəmiya yax yigit bolup, Huda uni qakiroŋinida uningoŋa təwəndiki wədini kiloŋan: —

«Kara, Mən bügün seni Yəhudaning padixahlirioŋa, əmirlirigə, kahinlirioŋa həm pütkül zemin həlkigə karxi turoŋuqi mustəhkəm xəhər, təmür tüwrük wə mis sepillardək tiklidim. Ular sanga karxi jəng kilidu, lekin sening üstüngdin oŋəlibə kilalmaydu — qünki Mən seni kutkuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar» (1:18-19).

Okurmənlər xuningoŋa dikkət kiliduki, Hudaning bu səzliri «ətkən zamanda» eytiloŋan. Bir karaxka, Yərəmiya pəkət güdək bir yax yigittək kərünsimu, lekin iman-ixənqkə nisbətən Hudaning səzi allikaqan ixəngüqilərgə pakit boloŋan. Iman-ixənqkə

toloŋan adəm ixlaroŋa Hudaning kəzkarixi bilən karaydu.

Yərəmiyaning kirik yildiki duq kəlgən karxilikka yüzlinixi wə takabil turuxi Hudaning bu səzlirining həkikətən pakit ikənlikini ispatlioŋan. Hudaning küq-kudriti Yərəmiyaning jur'iti həm ajizliki arkilikmu roxən kərünüp kəlgən. Bəzi wakitlarda Yərəmiya dərmandin kətkənlirini həm dərdlirini Hudaoŋa təkkən: —«**Ah, mən üqün qəl-bayawanda yoluqilar qüxkidək bir turaloŋu bolsiidi! Undakta həlkimni taxlap, ulardin ayriloŋan bolattim! Qünki ularning həmmisi zinahorlar, munapiklarning bir jamaitidur!**» (9:2).

12-babta u yənə yolning kiyinqiliki tooŋruluk dad kətürgən: —«**Mən dəwayimni aldingoŋa elip kəlsəm, adil bolup kəlding, i Pərwərdigar; lekin Sən bilən Өz həkümliring tooŋruluk səzləxməkqimən; nemixka rəzillərning yoli ronak tapidu? Asiylik kiloŋuqilarning həmmisi nemixka kəngri-azadiliktə turidu?...**

Lekin Sən, i Pərwərdigar, meni bilisən; Sən meni kərüp kəlgənsən, Өzünggə boloŋan sadiklikimni sinioŋansən. Ularni booŋuzlaxka bekitilgən koylardək ayrip sərəp qikkaysən, ularni kətl künigə ayrioŋaysən...

... Bu həlk: «Huda akiwitimizni həq kərməydu» dəwatidu?».

Hudaning uningoŋa bərgən jawabi kütülmigən yərdin qikkanidi: — Yərəmiyaning əhwali tehimu təs, tehimu eoŋir bolidu wə hətta uning өz ailisidikiliridin hətərgə uqraydioŋini bolidu: —

«**Sən yügürgən ləxkərlər bilən bəsləxkəndə, ular seni halsiratkan bolsa, əmdi sən atlar bilən bəsləxsəng kandak bolar? Sən pəkət aman-tinqlikta turoŋan zemindila hatirjəm bolup Manga ixinisən, əmdi I'ordan dəryasi boyidiki koyuk qatkalliklarda kandak yürisən? Qünki hətta өz kerindaxliring, atangning jəmətimu sanga asiylik kiloŋan. Ularmu seni yokitix üqün awazini koyup bərgən. Gərqə ular sanga mehirlik səzlərni kiloŋan bolsimu, uloroŋa ixənmə!**» (12:5-6)

Hudaning jawabining ikkinqi kismi bolsa Yərəmiyaoŋa «Sening pajiəng wə dərding Meningkidəktur» degəndək idi: —

«**Өzüm ailəmdin waz keqimən, mirasimni taxliwetimən, jan-jigirimni düxmənlirining kolioŋa tapxurimən**» (12:7). Yərəmiya өz ailisining wə yurtdaxlirining qətkə kekixliridin boloŋan dərdlirini, uni Huda bilən dərddax kiloŋan dəp bilip yətti; baxkiqə eytkanda, Huda uning dərd-ələmlirini qüxəndi, qünki U Өzi dərd-ələm tartkuqi idi.

Biliximizqə, gərqə u yənə bəzi wakitlarda dərd-ələmlirini Hudaoŋa təkkən bolsimu, wə gərqə u tehimu kiyin, ziyadə eqinixlik əhwaloŋa qüxidioŋan bolsimu, u yənila həq kəynigə karimioŋan. U wəhiydin yorutuloŋan kəzliri bilən Hudaning nijatining yər yüzidə bolidioŋan ahirki oŋəlibisini kərgənidi; bu oŋəlibə pəkət өz həlkigə nisbətən əməs, bəlki barlik millətlər üqün —

«**I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə koroŋinimsən, azab-okubət künidə baxpanahimsən. Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoŋa kelidu wə: «Bərhək, ata-bowilirimiz yaloŋanqilik həm bimənilikkə mirashorluk kiloŋan; bu nərsilərdə həq payda yoktur» — dəydu**» (19:16).

Keyin u Hudaning yolini yurtdaxlirioɣa kərsitix üqün əz ḥayati wə ərkinlikini təwəkkul ḳilidu; u Huda jazani qüxürməkqi boloɣan zemindin bir mirasni setiwaldi. U raḥət-paraoɣəttə əməs, bəlki xu mirasta, namrat həlḳi arisida turuxni tallidi. Buningda u bizgə pəyoɣəmbərning ḳandaḳ ikənlikini kərsitidu; pəḳət Hudaning muḥəbbiti wə əzgərməs meḥribanliḳi tooɣruluḳ sözlərni yətküzüx bilənla ḳalmay, bəlki əz ḥayatida ularni mujəssəmləxtüridu.

«I ḳerindaxlar, əzünglar soraḳḳa tartilmasliḳinglar üqün bir-biringlardin aoɣrinmanglar; mana, soraḳ Ḳiloɣuqi ixik aldida turidu. Pərwərdigarning namida səzligən burunḳi pəyoɣəmbərlərning ḳandaḳ azab-oḳubət tartḳanliḳi, xundaḳla səwr-taḳət ḳiloɣanliḳini ülgə ḳilinglar. Biz mana muxundaḳ səwr-taḳət bilən bərdaxliḳ bərgənlərni bəhtlik dəp ḥesablaymiz. Ayupning azab-oḳubətkə ḳandaḳ səwr-taḳət bilən bərdaxliḳ bərgənlikini angliɣansilər wə Pərwərdigarning uningɣa ahirḳi ḳiloɣinini, xundaḳla «Pərwərdigarning iq-baoɣri xəpḳət wə rəḥimdilliḳ bilən toloɣan»liḳini kərgənsilər...» (Injil, «Yaḳ.» 5:9-11).

Təwrat 25-kisim
«Yioqa-zarlar»

(Yərəmiya pəyoqəmbərning yioqa-zarliri) (yaki «Mərsiyələr»)

Kirix səz

Yərəmiya pəyoqəmbər yazoqan Təwrattiki «Yioqa-zarlar» kismini uzun tonuxturuxning ḥajiti yok. Enikki, u pəyoqəmbərning qong kitabi («Yərəmiya»)ni tolukłaydioqan koxumqidur. Məzkur kitabning «arka kərünüx»ini qüxinix üqün okurmənlərning awwal «Yərəmiya» degən kisimni ḥəmdə uningoqa koxumqə kilinoqan «kirix səz», xundakła «koxumqə səz»ni okuxini təwsiyə kilimiz. Bu «Yioqa-zarlar» kismi tooqruluk xuni deyix zərürki, kitabta kəyt kilinoqini pəyoqəmbərning əzining jan-jegər kerindaxliri boloqan həlkning Hudaoqa kiloqan asiylikliri ḥəmdə akiwəttə tartkan jazalirioqa karap, Hudaoqa əz dərd-ələmlirini təkkənliridin ibarəttur. Kitabta, Babil imperiyəsi (miladiyədin ilgiriki 588-586-yili) Pələstingə ahirki ketim tajawuz kiloqan qaoqdiki dəḥxətlik ezilixlər, azab-okubətlər, bolupmu ularning Yerusalemni 18 ay korxawoqa aloqanliki alaḥidə bayan kilinidu.

Biz «Yərəmiya»oqa koxumqə kilinoqan «kirix səz»din yənə səz alsak: — «Yərəmiya ḥərgiz «Mən yahxi, baxkilar yaman» yaki «əzüm bəg, əzüm qong» dəydioqan, baxkilarni tənkid kilixka amrak kixi əməs idi. U əz eli təripidin kəmsitilgən, daim ularning ziyankəxlikigə uqrioqan bolsimu, uning Hudaning ularoqa rəḥimdillik kərsitixini dawamlaxturuxini tiligənlikini kərimiz. Bəzi wakitlarda u Hudaoqa: «Mən üqün kisas aloqaysən» dəp dua kiloqini bilən, «Yioqa-zarlar» degən kitabidin, uning həlkning ḥali tooqruluk qəkkən kayoqu-ḥəsrətliri wə ularoqa baoqlioqan qongkur muḥəbbitini kərələymiz».

Biz mundak addiy səz bilən «Yərəmiya» ḥəm uning «yioqa-zar»lirini təswirliyələymiz: «Yərəmiya»da hatiriləngini Hudaning Yərəmiyaoqa (Israil wə Yəḥuda üqün) eytkan səzlirining hatirisi, «Yioqa-zarlar»da hatiriləngini bolsa Yərəmiyaning Hudaoqa (Israil wə Yəḥuda üqün) eytkan səzlirining hatirisidur; «Yioqa-zarlar» — Yərəmiyaning Hudaning səzlirigə ḥəmdə həlkining tartkan azab-okubətlirigə boloqan inkasi, qong bir «mərsiyə»sidur.

Yərəmiya dərd-ələm wə dad-pəryadlirini bizgə xeir xəklidə kalduroqan. Kitab bəx munajat (ḥərbir munajat bir bab)tin tərkib tapidu. Awwalki tət bab bolsa «elipbəlik xeir» xəklididur. Ibraniy yezikida 22 ḥərp bar. «Elipbəlik xeir» bolsa, tak ayətlirining ḥərbiri ibraniy elipbə tərtipigə asasən yengi ḥərp bilən baxlinidu (məsilən, uyoqur tilida bolsa, a-, ə-, b- katarlik ḥərplər bilən baxlanoqanoqa ohxax).

Üqinqi bab üq ayəttin tərkib tapkan 22 bələkkə bəlüngən bolup, uningda 66 ayət bar; bələklər «elipbə tərtipi» boyiqə yezilidu, ḥərbir bələktiki üq ayət ohxax ḥərp bilən baxlinidu.

Kitabning yənə bir alahidiliki: — 2-, 3- ḥəm 4-bablarda, «elipbə tərtipi»də ikki ḥərp, yəni «pe» (16-ḥərp) wə «ayin» (17-ḥərp) almaxturulidu. Ikki ḥərpning almaxturuluxning səwəbi bügünki küngiqə qong bir sirdur.

Kitabning bəxinqi babi «elipbəlik xeir» xəklidə yeziloŋan əməs, lekin uningdimu 22 ayət bar.

Deginimizdək, kitabta baxtin-ayaoŋ sözligüqi Yərəmiyadur. U bəzidə «Zion» yaki Yerusalemoŋa, bəzidə Israiloŋa wəkil bolup səzləydu.

Məzmun: —

1-bab, 1-22	1-munajat («elipbəlik xeir») Yerusalemning ķayoŋu-ḥəsriti
2-bab, 1-22	2-munajat («elipbəlik xeir») Yerusalemning jazalinixi
3-bab, 1-66	3-munajat («elipbəlik xeir») Jaza wə ümid
4-bab, 1-22	4-munajat («elipbəlik xeir») «Harabilik iqidə turoŋan Yerusalem»
5-bab, 1-22	5-munajat («elipbəlik xeir» əməs) Rəḥim tiləx duasi

Yərəmiyaning yioŋa-zarliri

«Yərəmiya pəyoŋəmbərning yioŋa-zarliri»
1-munajat — Yerusalemning ķayoŋu-ĥəsriti

1 [1] |א| (Aləf) Aĥ!
Ilgiri adəmlər bilən liķ toloŋan xəĥər,
Ĥazir xunqə yeganə olturidu!
Əllər arisida katta boloŋuqi,
Ĥazir tul hotundək boldi!
Θlkilər üstidin ĥəküm sürgən məlikə,
Ĥaxaroŋa tutuldi!
[2] |ב| (Bət) U keqiqə aqqiķ yioŋa kətürməktə;
Məngzidə kəz yaxliri taramlimaķta;
Axniliri arisidin,
Uningoŋa təsəlli beridioŋan ĥeqbiri yoķtur;
Barliķ dostliri uningoŋa satķunluķ ķildi,
Ular uningoŋa düxmən bolup kətti.
[3] |ג| (Giməl) Yəĥuda jəbir-japa ĥəm eoŋir ķulluķ astida,
Sürgünlükkə qiķti;
U əllər arisida musapir boldi,
Ĥeq aram tapmaydu;
Uni ķooŋlioŋuqilarning ĥəmmisi,
Uningoŋa yetixiwelip, uni tar yolda ķistaydu;
[4] |ד| (Dalət) Ĥeqkim ĥeytaroŋa kəlmigənliki tüpəylidin,
Zionoŋa baridioŋan yollar matəm tutmaķta.
Barliķ ķowuķliri qəldərəp ķaldi,
Kaĥinliri aĥ-zar kətürməktə,
Ķizliri dərd-ələm iqididur;
Θzi bolsa,
Ķattiķ azablanmaķta.
[5] |ה| (He) Küxəndiliri uningoŋa hojayin boldi,
Düxmənliri ronaķ tapmaķta;
Qünki uning kəpligən asiyliķliri tüpəylidin,
Pərwərdigar uni jəbir-japaoŋa ķoydi.
Uning baliliri kəlməskə kətti,

1:1 «Aĥ! Ilgiri adəmlər bilən liķ toloŋan xəĥər, ĥazir xunqə yeganə olturidu!...» — izaĥat: birinqi babta Yərəmiya Yerusalemni musibəttə boloŋan ayal yaki ķiz süpitidə təswirləydu, uning dərdidə ķayoŋuridu. Ķariximizqə, muxu babtiki «u» Yerusalem *(Zion)*ni kərsitidu, xundaķla «u» musibətlik ayal yaki ķiz süpitidə kərünidu. Birinqi babta «mən» — pəyoŋəmbər əzini Yerusalemning ornioŋa ķoyup, musibətlik ayal yaki ķiz süpitidə Yerusalemning ornida ķayoŋuridu *(«mən» yaki «u» ayalqə rodta ipadilənġən)*.

1:2 «Axniliri» ... «dostliri».... — Yerusalemoŋa ittipaķdax bolayli degən yat əllərni yakiYerusalemdikilər tayanoŋan butlarni kərsitidu.

1:2 Zəb. 6:6-7

1:3 «Yəĥuda jəbir-japa ĥəm eoŋir ķulluķ astida...» — baxķa birhil tərjimisi «Yəĥuda jəbir-japa ĥəm eoŋir ķulluķtin keyin, ...».

Küxəndisigə əsir bolup sürgün boldi.
6 |ו| (Waw) Barlik ḥərmət-xəḥriti Zionning ḳizidin kətti;
Əmirliri yaylaḳni tapalmiƟan keyiklərdək boldi;
Ularning owqidin əzini ḳaquroƟudək ḥeq dərmani ḳalmidi.
7 |ז| (Zain) HarlanoƟan, sərgərdan boloƟan künliridə,
Həlḳi küxəndisining ḳolioƟa qüxkən,
Ḥeqkim yardəm ḳolini sozmioƟan qaoƟda,
Yerusalem ḳədimdə əzigə təwə boloƟanlirini,
Ḳimmətlik bayliḳlirini yadioƟa kəltürməktə;
Küxəndiliri uningoƟa məshirilik ḳaraytti;
Küxəndiliri uning nabut boloƟanliḳini məshirə ḳilixti.
8 |ח| (Hət) Yerusalem əxəddiy eoƟir gunaḥ sadir ḳiloƟan;
Xuning bilən u ḥaram boldi;
Uning yalingaqliḳini kərgəqkə,
Uni ḥərmətligənlər ḥazir uni kəmsitidu;
Uyatta, uḥ tartḳiniqə u kəynigə buruldi.
9 |ט| (Tət) Uning əz ḥəyzliri etəklirini buloƟiwətti;
U aḳiwitini ḥeq oylimioƟandur;
Uning yiḳilixi ajayib boldi;
UningoƟa təsəlli bərgüqi yoḳtur;
— «Aḥ Pərwərdigar, harlanoƟinimoƟa ḳara!
Qünki düxmən ḥalimdin maḥtinip kətti!»
10 |י| (Yod) Küxəndisi ḳolini uning ḳimmətlik nərsiliri üstigə sozdi;
Θzining muḳəddəs jayioƟa əllərning besip kirgənlikini kərdi;
Sən əsli ularni ibadət jamaitinggə «kirixkə bolmaydu» dəp mən'i ḳiloƟanoƟu!
11 |כ| (Kaf) Bir qixləm nan izdəp,
Uning həlḳining ḥəmmisi uḥ tartmaḳta;
Jenini saḳlap ḳelix üqünla,
Ular ḳimmətlik nərsilirini axliḳḳa tegixti.
«Aḥ Pərwərdigar, ḳara!
Mən ərziməs sanaldim.
12 |ל| (Laməd) Əy ətüp ketiwatḳanlar,
Bu silər üqün ḥeq ix əməsmu?
Ḳarap baḳ, mening dərd-əlimimdək baxḳa dərd-ələm barmidu?
Pərwərdigar otluḳ oƟəzipini qüxürgən künidə,
Uni mening üstümgə yüklidi.
13 |מ| (Məm) U yuḳiridin ot yaoƟdurdi, ot səngəklirimdin ətüp kəydürdi.
U ularning üstidin oƟəlibə ḳildi.
U putlirim üqün tor-tuzaḳni ḳoyup ḳoydi,

1:5 «Düxmənliri ronaḳ tapmaḳta» — baxḳa birhil tərjimisi «Düxmənliri uni bulang-talang ḳildi».
1:6 «Barliḳ ḥərmət-xəḥriti Zionning ḳizidin kətti» — yaki «Barliḳ ḥərmət-xəḥriti Zionning ḳizidin elip ketildi».
1:7 «Ḥeqkim yardəm ḳolini sozmioƟan qaoƟ» — Yəhuda ḥərdaim baxḳa əllər bilən ittipaḳdax bolmaḳqi bolup kəlgən — lekin ḥalḳiliḳ pəyttə «ittipaḳdaxliri» uningoƟa ḥeq yardəm ḳilmioƟan.
1:8 «Xuning bilən u ḥaram boldi» — baxḳa birhil tərjimisi «Xunga u mazaḳning obyekti boldi».
1:8 Yəx. 47:3
1:9 Ḳan. 32:29
1:11 Yər. 52:6
1:12 Ayup 19:21; Zəb. 69:19-20; Mat. 26:38-40

Meni kəynimgə yandurdi,
U meni nabut ķildi,
Kün boyi U meni zəipləxtürdi.
14 |נ| (Nun) Asiyliķlirim boyunturuķ bolup boynumoŋa baoŋlandi;
Ķolliri tanini qing qigip qəmbərqas ķiliwətti;
Asiyliķlirim boynumoŋa artildi;
U dərmanimni məndin kətküzdi;
Rəb meni mən ķarxilik kərsitəlməydioŋanlarning ķollirioŋa tapxurdi.
15 |ס| (Samək) Rəb barlik baturlirimni otturumdila yərgə uruwətti;
U mening hil yigitlirimni ezixkə,
Üstümdin ḥəküm qiķirixķa kengəx qaķirdi.
Rəb goya üzüm kəlqikidiki üzümlərni qəyligəndək,
Yəḥudaning pak ķizini qəyliwətti.
16 |ע| (Ayin) Muxular tüpəylidin taramlap yioŋlimaķtimən;
Mening kəzlirim, mening kəzlirimdin su ekiwatidu;
Manga təsəlli bərgüqi, jenimni əsligə kəltürgüqi məndin yiraķtur;
Balilirimning kəngli sunuķtur,
Qünki düxmən oŋəlibə ķildi.
17 |פ| (Pe) Zion ķolini sozmaķta,
Lekin uningoŋa təsəlli bərgüqi yoķ;
Pərwərdigar Yaķup tooŋruluķ pərman qüxürdi —
Ķoxniliri uning küxəndiliri bolsun!
Yerusalem ular arisida nijis nərsə dəp ķaraldi.

Yerusalem sözləydu

18 |צ| (Tsadə) Pərwərdigar ḥəķķaniydur;
Qünki mən Uning əmrigə hilapliķ ķildim!
Əy, barliķ həlķlər, anglanglar!
Dərdlirimgə ķaranglar!
Pak ķizlirim, yax yigitlirim sürgün boldi!
19 |ק| (Kof) Axnilirimni qaķirdim,
Lekin ular meni aldioŋanidi;
Jan saķlioŋudək ozuķ-tülük izdəp yürüp,
Kaḥinlirim ḥəm aķsaķallirim xəḥərdə nəpəstin ķaldi.
20 |ר| (Rəx) Ķara, i Pərwərdigar, qünki azar qekiwatimən!
Ḥəddidin ziyadə asiyliķ ķiloŋinim tüpəylidin,
Iq-baoŋrim ķiyniliwatidu,
Yürikim ərtilip kətti.
Sirtta ķiliq anisini balisidin juda ķildi,

1:15 «Rəb barlik baturlirimni otturumdila yərgə uruwətti» — «otturumdila» bolsa Yerusalemning otturisida.
1:16 «Manga təsəlli bərgüqi, jenimoŋa mədət bərgüqi» — Huda Özidur. **«Balilirimning kəngli sunuķtur»** — oķurmənlərning esidə barki, sözligüqi ḥazir Yerusalem, xunga «mening balilirim» özidə turuwatķanlarni kərsitidu, əlwəttə.
1:16 Yər. 13:17
1:17 «Ķoxniliri uning küxəndiliri bolsun!» — baxķa birhil tərjimisi: «Uning küxəndiliri ətrapioŋa olaxsun!».
1:19 Yər. 30:14

Өylirimdə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə!
21 |ש| (Xiyn) Həḳlər aḥ-zarlirimni anglidi;
Lekin təsəlli bərgüqim yoḳtur;
Düxmənlirimning ḥəmmisi külpitimdin həwərdar bolup,
Bu ḳiloŋiningdin huxal boldi;
Sən jakarlioŋan künni ularning bexioŋa qüxürgəysən,
Xu qaoŋda ularning ḥali meningkidək bolidu.
22 |ת| (Taw) Ularning barliḳ rəzillikini kəz aldingoŋa kəltürgəysən,
Barliḳ asiyliḳlirim üqün meni ḳandaḳ ḳiloŋan bolsang,
Ularoŋimu xundaḳ ḳiloŋaysən;
Qünki aḥ-zarlirim nuroŋundur,
Ḳəlbim azabtin zəiplixip kətti!

2-munajat — Yerusalemning jazalinixi

2 1 |א| (Aləf) Rəb oŋəzəp buluti bilən Zion ḳizini xundaḳ ḳaplidi!
U Israilning xərəp-julasini asmandin yərgə qərüwətti,
Oŋəzipi qüxkən künidə Өz təhtipərini ḥeq esidə ḳaldurmidi.
2 |ב| (Bət) Rəb Yaḳupning barliḳ turaloŋulirini yutuwətti, ḥeq ayimidi;
U ḳəḥri bilən Yəḥudaning ḳizining ḳəl'ə-ḳoroŋanlirining ḥəmmisini oŋulatti;
U padixaḥliḳni əmirliri bilən nomuska ḳoyup,
Yər bilən yəksan ḳiliwətti.
3 |ג| (Giməl) U ḳattiḳ oŋəzəptə Israilning ḥəmmə münggüzlirini kesiwətti;
Düxmənni tosuoŋan ong ḳolini Uning aldidin tartiwaldi;
Lawuldap kəygən əz ətrapini yəp kətküqi ottək,
U Yaḳupni kəydürüwətti.
4 |ד| (Dalət) Düxməndək U okyasini kərdi;
Uning ong ḳoli etixḳa təyyarlanoŋanidi;
Kəzigə issiḳ kərüngənlərning ḥəmmisini küxəndisi kəbi ḳirdi;
Zion ḳizining qediri iqidə,
Ḳəḥrini ottək yaoŋdurdi;
5 |ה| (He) Rəb düxməndək boldi;
U Israilni yutuwaldi,
Ordilirining ḥəmmisini yutuwaldi;
Uning ḳəl'ə-ḳoroŋanlirini yoḳatti,
Yəḥudaning ḳizida matəm wə yioŋa-zarlarni kəpəytti.

1:20 «Өylirimdə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə» — ibraniy tilida «Iqidə bolsa ələm-waba ḥəküm sürməktə».
1:20 Yəx. 16:11; Yər. 48:36
1:21 «Sən jakarlioŋan kün...» — Huda Yərəmiyaoŋa wə baxḳa pəyoŋəmbərlərgə Israilni jazalaydioŋan bir künni ḥəm yat əlləmi jazalaydioŋan bir künni wəḥiy ḳiloŋanidi.
2:1 «Israilning xərəp-julasi» ... «Hudaning Өz təhtipəri» — bular Hudaning muḳəddəs ibadəthanisini kəzdə tutuxi mumkin.
2:2 «Yaḳupning barliḳ turaloŋuliri» — «Yaḳup» muxu ayətlərdə Yaḳupning əwladlirini, yəni Israillarni kərsitidu, əlwəttə. **«Yəḥudaning ḳizining ḳəl'ə-ḳoroŋanlirining ḥəmmisini oŋulatti»** — «ḳəl'ə-ḳoroŋanliri» bəlkim Yəḥudaning mustəḥkəm xəḥərlirini kərsitidu.
2:3 «U ḳattiḳ oŋəzəptə Israilning ḥəmmə münggüzlirini kesiwətti» — Təwratta, «münggüz»lər kəp ḥallarda adəmlərning abruy-xəḥritini bildüridu. Muxu yərdə Israilning pəḥri boloŋan abruyluḳ mətiwərlirini yaki batur əzimətlirini kərsitixi mumkin. Münggüzlər adəmning bexidin əskən əməs! **«U Yaḳupni kəydürüwətti»** — muxu yərdə «Yaḳup» Yaḳupning *(Israilning)* zemini wə xəḥər-yezilirini kərsitidu.

[6] |ו| (Waw) U Uning kəpisini baoŋqini paqakłatkandək paqakłatti;
U ibadət sorunlirini yokitiwətti;
Pərwərdigar Zionda ḥeyt-bayramlar ḥəm xabatlarni həlkining esidin qikiriwətti;
Oŋəzəp oti bilən padixaḥ ḥəm kaḥinni qətkə kekiwətti.
[7] |ז| (Zain) Rəb kurbangaḥini taxliwətti,
Mukəddəs jayidin waz kəqti;
U Ziondiki ordilarning sepillirini düxmənning kolioŋa tapxurdi;
Ḥətta Pərwərdigarning əyidə,
Ular ḥeyt-ayəm künidikidək təntənə kilixti!
[8] |ח| (Hət) Pərwərdigar Zion kizining sepilini qekiwetixni karar kiloŋan;
U uningoŋa ḥalak əlqəm tanisini tartip koyoŋan;
U kolini qekixtin ḥeq üzmidi;
U ḥəm istiḥkamlarni ḥəm sepilni zarlatti;
Ikkisi təng ḥalsirap kayoŋurmakta.
[9] |ט| (Tət) Uning dərwaziliri yər tegigə oŋərk bolup kətti;
U uning təmür-takakłirini parə-parə kiliwətti.
Padixaḥi ḥəm əmirliri əllər arisioŋa palandi;
Təwrattiki tərbiyə-yolyoruk yokap kətti,
Pəyoŋəmbərliri Pərwərdigardin wəḥiy-kərünüxlərni izdəp tapalmaydu.
[10] |י| (Yod) Zion kizining akşakalliri,
Yərdə zuwan sürməy olturmakta;
Ular baxlirioŋa topa-qang qeqixti;
Ular beligə bəz yəgiwelixti;
Yerusalemning pak kizlirining baxliri yərgə kirip kətküdək boldi.
[11] |כ| (Kaf) Mening kəzlirim taramlioŋan yaxlirimdin ḥalidin kətti;
Iqi-baoŋrilirim zərdapka toldi;
Jigirim yər yüzigə təkülüp parə-parə boldi,
Qünki həlkimning kizi nabut kilindi,
Qünki xəḥər koqilirida narsidilər ḥəm bowakłar ḥoxsiz yatmakta.
[12] |ל| (Ləməd) Ular xəḥər koqilirida yarilanoŋanlardək ḥalidin kətkəndə,
Anilirining kuqikida yetip jan talaxkanda,
Anilirioŋa: «Yemək-iqmək nədə?» dəp yalwuruxmakta.
[13] |מ| (Məm) Mən dərdinggə guwaḥqi bolup, seni nemigə ohxitarmən?

2:6 «U Uning kəpisini baoŋqini paqakłatkandək paqakłatti» — «Uning kəpisi» muxu yərdə yənə mukəddəs ibadəthanini kərsitidu; gərqə ibadəthana oŋayət zor imarət bolsimu, ibadəthana Huda aldida pəkət bir «kəpə», wakitlik bir nərsə, halas. **«U ibadət sorunlirini yokitiwətti»** — yaki «u ibadət sorunini yokitiwətti». Bu keyinki tərjimə tooŋra bolsa, umu ibadəthanini kərsitidu. **«Pərwərdigar Zionda ḥeyt-bayramlar ḥəm xabatlarni həlkining esidin qikiriwətti»** — «xabatlar», *(yəni «xabat künliri)* — «xabat» dəm elix küni, Huda Israiloŋa: Silərgə mukəddəs kün bolsun dəp bekitkən, xənbə künini kərsitidu.

2:8 «Pərwərdigar ... uningoŋa ḥalak əlqəm tanisini tartip koyoŋan» — demək, Ḥəmmigə Kadir Huda Yerusalemning ḥalak boluxini allikaqan təpsiliy əlqəp koyoŋanidi.

2:9 «Uning dərwaziliri yər tegigə oŋərk bolup kətti» — kona zamanlarda xəḥərning kowuk-dərwaziliri mətiwərlər sorak kilix, nəsiḥət kilix, məsliḥət berixkə olturidioŋan jay idi *(5:14ni kərüng)*. **«Təwrattiki tərbiyə-yolyoruk»** — yaki «Təwrat». Ibraniy tilida «təwrat» degən səz «yolyoruk», «tərbiyə» degən mənidə. **«Pəyoŋəmbərliri Pərwərdigardin wəḥiy-kərünüxlərni izdəp tapalmaydu»** — «pəyoŋəmbərliri» Hudaning pəyoŋəmbərliri əməs, bəlki «Yəḥudaning pəyoŋəmbərliri». Bu kinayilik gəp, u «sahta pəyoŋəmbərlər»ni kərsitidu *(14-ayət, «Yər.» 14:13-18nimu kərüng)*; Əzakiyal pəyoŋəmbər wə Yərəmiya pəyoŋəmbər allikaqan Yerusalemning wəyran kilinixi tooŋruluk aldin'ala təpsiliy bexarət bərgənidi.

2:12 «Yemək-iqmək nədə?» — ibraniy tilida: «Nan-xarab nədə?». Kuroŋakqilik tüpəylidin bəlkim pəkət xarabla kaldimu, su yokmidu?

Seni nemigə selixturarmən, i Yerusalem kizi?
Sanga təsəlli berixtə, nemini sanga təng kilarmən, i Zionning pak kizi?
Qünki sening yarang dengizdək qəksizdur;
Kim seni sakaytalisun?
14 |נ| (Nun) Pəyoɣəmbərliringning sən üqün kərgənliri bimənilik ḥəm əhməkliktur;
Ular sening kəbiḥlikingni ḥeq axkarə kilmidi,
Xundak kilip ular sürgün boluxungning aldini almidi.
Əksiqə ularning sən üqün kərgənliri yaloɣan bexarətlər ḥəm ezitkuluklardur.
15 |ס| (Samək) Yeningdin ətüwatkanlarning ḥəmmisi sanga karap qawaklixidu;
Ular üxkirtip Yerusalemning kizioɣa bax qaykaxmakta: —
«Güzəllikning jəwḥiri, pütkül jaḥanning hursənliki» dəp ataloɣan xəḥər muxumidu?».
16 |פ| (Pe) Barlik düxmənliring sanga karap aoɣzini yooɣan eqip mazak kilmakta,
Ux-ux kilixip, qixlirini oɣuqurlatmakta;
Ular: «Biz uni yutuwalduk!
Bu bərḥək biz kütkən kündur!
Biz buni əz kəzimiz bilən kərüxkə muyəssər bolduk!» — deməktə.
17 |ע| (Ayin) Pərwərdigar Əz niyətlirini ixka axurdi;
Kədimdin tartip Əzining bekitkən səzigə əməl kildi;
U ḥeq rəḥim kilmay oɣulatti;
U düxmənni üstüngdin xadlandurdi;
Küxəndiliringning münggüzini yukiri kətürdi.
18 |צ| (Tsadə) Ularning kəngli Rəbgə nida kilmakta!
I Zion kizining sepili!
Yaxliring dəryadək keqə-kündüz akşun!
Əzünggə aram bərmə;
Yax tamqiliring taramlaxtin aram almisun!
19 |ק| (Kof) Tün keqidə ornungdin tur,
Kəqtə jesək baxlinixi bilən nida kil!
Kənglüngni Rəbning aldioɣa sudək tək;
Narsidiliringning ḥayati üqün uningoɣa kolliringni kətür!
Ular barlik koqiliring dokmuxida kəḥətqiliktin ḥalidin kətməktə.
20 |ר| (Rəx) Kara, i Pərwərdigar, oylap bakkaysən,
Sən kimgə muxundak muamilə kilip bakkan?!
Ayallar əz mewiliri — ərkə bowakirini yeyixkə bolamdu?

2:13 «Mən dərdinggə guwaḥqi bolup, seni nemigə ohxitarmən? Seni nemigə selixturarmən, i Yerusalem kizi? Sanga təsəlli berixtə, nemini sanga təng kilarmən, i Zionning pak kizi?...» — ayəttiki barlik səzlər bəlkim Zionning dərd-əlimini əlqigili bolmaydioɣanlikini kərsitixi mumkin *(ahirida «yarang» tooɣruluk səzləydu).* **«...sening yarang dengizdək qəksizdur»** — ibraniy tilida «... sening bəsülgən jaying dengizdək qəksizdur».

2:14 «...sən üqün kərgənliri yaloɣan bexarətlər» — «bexarətlər» ibraniy tilida «yüklər» yaki «yükligən bexarətlər». Adəttə «yük» degən səz bexarətning eoɣirlikini, wəzinini, muḥim səz ikənlikini kərsitidu. Bu yərdə «yük», xübḥisizki, ḥəjwiy gəp bolup, muxundak kixilərning «bexarətliri» kixilərgə ḥeq ilḥam yaki mədət bərməy, əksiqə, əməliyəttə, adəmlərgə «eoɣir yük» artidioɣanlikni kərsitidu.

–«Ezitkuluk»ning baxka birhil tərjimisi «qikirixka *(yəni, sürgün boluxka)* səwəbqi» degən bolidu.

2:15 «Yeningdin ətüwatkanlarning ḥəmmisi sanga karap qawaklixidu» — bu «qawaklixix» məshirə kilixni bildürsə kerək. Yərusalemni kürsitioɣan «güzəllikning jəwḥiri» «pütkül jaḥanning hursənliki» degən ibarilər «Zəb.» 50:2 wə 48:2din elinoɣan.

2:17 «Kədimdin tartip Əzining bekitkən səzigə əməl kildi...» — Pərwərdigar uzundin buyan *(Musa pəyoɣəmbər dəwridin tartip)* Israiloɣa butpərəslik wə itaətsizlikning akiwiti tooɣruluk agaḥlandurup kəlgənidi.

2:18 Yər. 14:17; Yioɣ. 1:16

Kaḥin ḥəm pəyoŋəmbərni Rəbning mukəddəs jayida əltürüxkə bolamdu?!
21 |ש| (Xiyn) Yaxlar ḥəm ḳerilar koqilarda yetixmaḳta;
Pak ḳizlirim wə yax yigitlirim ḳiliqlinip yiḳildi;
Ularni oŋəziping qüxkən künidə ḳirdingsən;
Ularni ḥeq ayimay soydungsən.
22 |ת| (Taw) Sən ḥeyt-bayram künidə jamaətni qaḳiroŋandək,
Meni tərəp-tərəplərdin besixḳa wəḥimilərni qaḳirding;
Pərwərdigarning oŋəzəp künidə ḳaqḳanlar yaki tirik ḳaloŋanlar yoḳ idi;
Өzüm ərkilitip qong ḳiloŋanlarni düxminim yəp kətti.

3-munajat — Jaza wə ümid
Azab tartḳuqi dərd-ələm təkidu

3 1 |א| (Aləf) Mən uning oŋəzəp tayiḳini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən.
2 Meni U ḥəydiwətti,
Nuroŋa əməs, bəlki ḳarangoŋulukḳa mangdurdi;
3 Bərḥək, U kün boyi ḳolini manga ḳayta-ḳayta ḥujum ḳildurdi;
4 |ב| (Bət) Ətlirimni wə terilirimni ḳaḳxal ḳiliwətti,
Səngəklirimni sunduruwətti.
5 U manga muḥasirə ḳurdi,
Өt süyi wə japa bilən meni ḳapsiwaldi.
6 U meni əlgili uzun boloŋanlardək ḳapḳarangoŋu jaylarda turuxḳa məjbur ḳildi.
7 |ג| (Giməl) U meni qiḳalmaydioŋan ḳilip qitlap ḳorxiwaldi;
Zənjirimni eoŋir ḳildi.
8 Mən warḳirap nida ḳilsammu,
U duayimni ḥeq ixtimidi.
9 U yollirimni jipsilaxḳan tax tam bilən tosuwaldi,
Qioŋir yollirimni əgri-toḳay ḳiliwətti.
10 |ד| (Dalət) U manga paylap yatḳan eyiḳtək,
Pistirmida yatḳan xirdəktur.
11 Meni yollirimdin burap titma-titma ḳildi;
Meni tügəxtürdi.
12 U oḳyasini kerip,
Meni oḳining ḳarisi ḳildi.
13 |ה| (He) Oḳdenidiki oḳlarni bərəklirimgə sanjitḳuzdi.
14 Mən əz həlḳimgə rəswa obyekti,
Kün boyi ularning məshirə nahxisining nixani boldum.
15 U manga zərdabni toyoŋuqə yutḳuzup,
Kəkrə süyini toyoŋuqə iqküzdi.
16 |ו| (Waw) U qixlirimni xeoŋil taxlar bilən qeḳiwətti,

2:20 Yioŋ. 4:10
2:22 «Meni tərəp-tərəplərdin besixḳa wəḥimilərni qaḳirding» — «Yər.» 20:3 wə 10ni kərüng.
3:1 «Mən uning oŋəzəp tayiḳini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən...» — 3-babta *(1-66)* səzliüqi bəlkim Yərəmiyaning əzi; u bəzi yərlərdə *(1)* «Yerusalemoŋa wəkil bolup» səzləydu; *(2) (bizningqə)* yənə bəzi yərlərdə Muḳəddəs Roḥ uning arḳilik Məsiḥning gunaḥimiz üqün tartidioŋan ḳurbanlik azablirini aldin'ala kərsitidu. **«Mən uning oŋəzəp tayiḳini yəp jəbir-zulum kərgən adəmdurmən»** — muxu ayəttiki «adəm» degən səz, adəttə «ərkək», «ooŋul bala», batur-palwanni kərsitidu.
3:13 «Oḳdenidiki oḳlarni bərəklirimgə sanjitḳuzdi» — ibraniylar bərəkni wijdan yaki ḥessiyatning mənbəsi dəp ḳarayttı.

Meni küllərdə tügüldürdi;
17 Jenim tinq-hatirjəmliktin yiraḳlaxturuldi;
Arambəhxning nemə ikənlikini untup kəttim.
18 Mən: «Dərmanim ḳalmidi, Pərwərdigardin ümidim ḳalmidi» — dedim.
19 |ז| (Zain) Mening har ḳilinoŋanlirimni, sərgərdan boloŋanlirimni,
Əmən wə ət süyini yəp-iqkinimni esinggə kəltürgəysən!
20 Jenim bularni ḥərdaim əsləwatidu,
Yərgə kirip kətküdək bolmaḳta.
21 Lekin xuni kənglümgə kəltürüp əsləymənki,
Xuning bilən ümid ḳaytidin yanidu, —
22 |ח| (Hət) Mana, Pərwərdigarning əzgərməs meḥribanliḳliri! Xunga biz tügəxmiduḳ;
Qünki Uning rəḥimdilliḳlirining ayioŋi yoḳtur;
23 Ular ḥər səḥərdə yengilinidu;
Sening ḥəḳiḳət-sadiḳliḳing tolimu moldur!
24 Əz-əzümgə: «Pərwərdigar mening nesiwəmdur;
Xunga mən Uningoŋa ümid baoŋlaymən» — dəymən.
25 |ט| (Tət) Pərwərdigar Əzini kütkənlərgə,
Əzini izdigən jan igisigə meḥribandur;
26 Pərwərdigarning nijatini kütüx,
Uni süküt iqidə kütüx yahxidur.
27 Adəmning yax waḳtida boyunturuḳni kətürüxi yahxidur.
28 |י| (Yod) U yeganə bolup süküt ḳilip oltursun;
Qünki Rəb buni uningoŋa yüklidi.
29 Yüzini topa-tuprakḳa təgküzsun,
— Eḥtimal, ümid bolup ḳalar?
30 Məngzini uroŋuqioŋa tutup bərsun;
Til-aḥanətlərni toyoŋuqə ixitsun!
31 |כ| (Kaf) Qünki Rəb əbədil-əbəd insandin waz kəqməydu;
32 Azar bərgən bolsimu,
Əzgərməs meḥribanliḳlirining molluḳi bilən iqini aoŋritidu;
33 Qünki U insan balilirini har ḳilixni yaki azablaxni halioŋan əməstur.

3:17 «Jenim tinq-hatirjəmliktin yiraḳlaxturuldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Jenimni tinq-hatirjəmliktin yiraḳlaxturdungsən».
3:19 «Mening har ḳilinoŋanlirimni, sərgərdan boloŋanlirimni, əmən wə ət süyini yəp-iqkinimni esinggə kəltürgəysən!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Mening har ḳilinoŋanlirim, mening sərgərdan boloŋanlirimni əslisəm, əmən yegəndək wə ət süyini iqiwaloŋandək bolimən».
3:21 Zəb. 73:17
3:22 «Pərwərdigarning əzgərməs meḥribanliḳliri! Xunga biz tügəxmiduḳ;...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Pərwərdigarning əzgərməs meḥribanliḳliri ḥərgiz üzülməydu;...»
3:22 Yəx. 1:9; Ḥab. 3:13
3:23 Zəb. 30:5
3:24 Ḥab. 2:3
3:26 «Uni süküt iqidə kütüx yahxidur» — «süküt iqidə» degənlik muxu yərdə yənə «səwr-taḳət bilən» degənnimu bildüridu.
3:27 «Adəmning yax waḳtida boyunturuḳni kətürüxi yahxidur» — bu ayətning bəlkim ikki mənisi bar: — *(1)* adəm yax waḳtida japa-muxəḳətni kərüx yahxi ixtur; *(2)* Babilning boyunturuḳi yüklәngənlər *(sürgün boloŋanlar)* arisidin yaxlar ahirida bu boyunturuḳning *(təhminən 60 yildin keyin)* elip taxlinixini kərələydu. Xunga xu qaoŋda «boyunturuḳni kətürgən yaxlar»ning bəhti bolidu; ularoŋa nisbətən «yaxliḳta boyunturuḳni kətürüx yahxi ixtur».
3:29 «Yüzini topa-tuprakḳa təgküzsun» — ibraniy tilida «aoŋzini tuprakḳa bastursun». Bu ḥərikət ḳattiḳ dua-tilawət ḳilixni bildüridu.
3:29 Ros. 8:22

[34] |ל| (Ləməd) Yər yüzidiki barlik əsirlərni ayaoŋ astida yanjixka,
[35] Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining aldida adəmni əz ḥəkkidin məḥrum kilixka,
[36] Insanoŋa əz dəwasida uwal kilixka, — Rəb bularning ḥəmmisigə guwaḥqi əməsmu?
[37] |מ| (Məm) Rəb uni buyrumioŋan bolsa,
Kim deginini əməlgə axuralisun?.
[38] Külpətlər bolsun, bəht-saadət bolsun, ḥəmmisi Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqining aoŋzidin kəlgən əməsmu?.
[39] Əmdi tirik bir insan nemə dəp aoŋrinidu,
Adəm balisi gunaḥlirining jazasidin nemə dəp waysaydu?.
[40] |נ| (Nun) Yollirimizni təkxürüp sinap biləyli,
Pərwərdigarning yenioŋa yənə kaytayli;
[41] Kollirimizni kənglimiz bilən billə ərxtiki Təngrigə kətürəyli!
[42] Biz itaətsizlik kilip səndin yüz ərikuk;
Sən kəqürüm kilmiding.
[43] |ס| (Samək) Sən əzüngni oŋəzəp bilən kaplap, bizni koolliding;
Sən əltürdüng, ḥeq rəḥim kilmiding.
[44] Sən Əzüngni bulut bilən kaplioŋansənki,
Dua-tilawət uningdin ḥeq ətəlməs.
[45] Sən bizni həlklər arisida daxkal wə nijasət kilding.
[46] |פ| (Pe) Barlik düxmənlirimiz bizgə karap aoŋzini yooŋan eqip mazak kildi;
[47] Üstimizgə qüxti alakzadilik wə ora-tuzak,
Wəyranqilik ḥəm ḥalakət.
[48] Həlkimning kizi nabut boloŋini üqün,
Kəzümdin yaxlar əstəng bolup akmakta.
[49] |ע| (Ayin) Kəzüm yaxlarni üzülməy təküwatidu,
Ular ḥeq tohtiyalmaydu,
[50] Taki Pərwərdigar asmanlardin təwəngə nəzər selip ḥalimizoŋa karioŋuqə.
[51] Mening kəzüm Roḥimoŋa azab yətküzməktə,
Xəḥirimning barlik kizlirining Ḥali tüpəylidin.
[52] |צ| (Tsadə) Manga səwəbsiz düxmən boloŋanlar,
Meni kuxtək ḥədəp owlap kəldi.
[53] Ular orida jenimni üzməkqi bolup,
Üstümgə taxni qəridi.
[54] Sular beximdin texip akti;
Mən: «Üzüp taxlandim!» — dedim.
[55] |ק| (Kof) Ḥangning tüwliridin namingni qakirip nida kildim, i Pərwərdigar;
[56] Sən awazimni angliding;
Kutulduruxka nidayimoŋa kulikingni yopuruwalmioŋin!
[57] Sanga nida kiloŋan künidə manga yekin kəlding,
«Korkma» — deding.
[58] |ר| (Rəx) I Rəb, jenimning dəwasini Əzüng soriding;

3:37 Zəb. 33:9
3:38 Yəx. 45:7; Am. 3:6
3:39 «Əmdi tirik bir insan nemə dəp aoŋrinidu, adəm balisi gunaḥlirining jazasidin nemə dəp waysaydu?» — gunaḥlirimizning tegixlik jazasi jismaniy ḥəm roḥiy əlüm bolsa, biz tirik qaoŋda xu tegixlik jazani tehi tartmiduk.
3:54 «Sular beximdin texip akti; Mən: «Üzüp taxlandim!» — dedim» — okurmənlərning esidə barki, Yərəmiya pəyoŋəmbər «su azgili»oŋa taxliwetilgən. Lekin muxu ayətlərdə eytiloŋan dərdlər axu sərgüzəxttin exip ketidu.

Sən manga ḥəmjəmət bolup ḥayatimni ḳutḳuzdung.
59 I Pərwərdigar, manga boloŋan uwalliḳni kərdüngsən;
Mən üqün ḥəküm qiḳaroŋaysən;
60 Sən ularning manga ḳiloŋan barliḳ əqmənliklirini,
Barliḳ ḳəstlirini kərdungsən.
61 |שׁ| (Xiyn) I Pərwərdigar, ularning aḥanətlirini,
Meni barliḳ ḳəstligənlirini anglidingsən,
62 Manga ḳarxi turoŋanlarning xiwirlaxlirini,
Ularning kün boyi kəynimdin kusur-kusur ḳilixḳanlirini anglidingsən.
63 Olturoŋanlirida, turoŋanlirida ularoŋa ḳarioŋaysən!
Mən ularning məshirə nahxisi boldum.
64 |תּ| (Taw) Ularning ḳolliri ḳiloŋanliri boyiqə,
i Pərwərdigar, bexioŋa jaza yanduroŋaysən;
65 Ularning kəngüllirini kaj ḳiloŋaysən!
Bu sening ularoŋa qüxidioŋan lənіting bolidu!
66 Oŋəzəp bilən ularni ḳooŋlioŋaysən,
Ularni Pərwərdigarning asmanliri astidin yoḳatḳaysən!

4-munajat — Harabilik iqidə turoŋan Yerusalem

4 1 |א| (Aləf) Aḥ! Altun xunqə julasiz bolup kətti!
Sap altun xunqə tutuḳ bolup kətti!
Muḳəddəs əydiki taxlar ḥərbir koqining bexioŋa təkülüp qeqildi!
2 |ב| (Bət) Zionning ooŋulliri xunqə ḳimmətlik,
Sap altunoŋa tegixküsiz idi,
Ḥazir sapal kozilardək,
Sapalqining ḳoli yasioŋanliriqilikmu ḳimmiti yoḳ dəp ḳariliwatidu!
3 |ג| (Gimməl) Ḥətta qilbərilər əmqikini tutup berip balilirini emitidu;
Lekin mening həlḳim qəldiki təgiḳuxlaroŋa ohxax rəḥimsiz boldi.
4 |ד| (Dalət) Bowaḳning tili ussuzluḳtin tangliyioŋa qaplixiwatidu;
Kiqik balilar nan tiliməktə,
Ḥeqkim ularoŋa oxtup bərməywatidu.
5 |ה| (He) Nazunemətlərni yəp kəngənlər koqilarda saroŋiyip yüridu;
Səsün kiyim kiydürülüp qong ḳilinoŋanlar tezəklikni ḳuqaḳlap yetiwatidu.
6 |ו| (Waw) Həlḳimning ḳizining ḳəbiḥlikigə qüxkən jaza Sodomning gunaḥining jazasidin eoŋirdur;
Qünki Sodom biraḳla ərüwetilgənidi, ḥeq adəmning ḳoli uni ḳiynimioŋanidi.
7 |ז| (Zain) Həlḳimning «Nazariy»liri bolsa ḳardin sap, süttin aḳ, teni ḳizil yaḳutlardin parḳiraḳ idi,

4:1 «Muḳəddəs əydiki taxlar...» — muḳəddəs ibadəthanining tərkibi boloŋan yooŋan oyuloŋan taxlarni kərsitidu. Bəzi alimlar «taxlar» muḳəddəs ibadəthanidiki «gəḥər, yaḳutlar»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu; lekin bu gəḥərlərni Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 605-yili Babiloŋa elip kətkənidi.
4:3 «...mening həlḳim qəldiki təgiḳuxlaroŋa ohxax rəḥimsiz boldi» — təgiḳuxlar adəttə əz balilirini baḳmaydu; baliliri əz-əzini baḳidu.
4:6 «Həlḳimning ḳizining ḳəbiḥlikigə qüxkən jaza Sodomning gunaḥining jazasidin eoŋirdur; qünki Sodom biraḳla ərüwetilgənidi, ḥeq adəmning ḳoli uni ḳiynimioŋanidi» — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Sodom xəḥirining üstigə otgünggürt yaoŋdurup jazalioŋan. Xuning bilən uning tartḳan jazasi intayin ḳiska boloŋan, Yerusalemningkidək uzunoŋiqə sozuloŋan əməs, yənə kelip u «adəmning ḳoli»ning zorawanlikioŋa uqrioŋan əməs.

Təki-turki kək yakuttək idi.
8 |ח| (Hət) Ḥazir qirayliri kurumdin kara;
Koqilarda kixilər tonuyalmioŋudək bolup kaldi;
Bir terə-bir ustihan bolup kaldi;
U kakxallixip yaoŋaqtək bolup kətti.
9 |ט| (Tət) Kiliqta əltürülgənlər kəḥətqiliktə əlgənlərdin bəhtliktur;
Qünki ular kakxal bolup kətməktə,
Tuprakning mewiliri bolmioŋaqka yikitilmakta.
10 |י| (Yod) Baoŋri yumxak ayallar əz kolliri bilən balilirini kaynitip pixurdi;
Həlkimning kizi nabut kilinoŋinida balilar ularning gəxi bolup kaldi.
11 |כ| (Kaf) Pərwərdigar kəḥrini qüxürüp pioŋandin qikti,
Otluk oŋəzipini təkti;
Zionda bir ot yekip,
Uning ullirini yutuwətti.
12 |ל| (Laməd) Yər yüzidiki padixaḥlar wə jaḥanda barlik turuwatkanlar bolsa,
Nə küxəndə nə düxmənning Yerusalemning kowukliridin bəsüp kiridioŋanlikioŋa ixənməytti.
13 |מ| (Məm) Ḥalbuki, pəyoŋəmbərlirining gunaḥliri tüpəylidin,
Kaḥnlirining kəbiḥlikliri tüpəylidin,
Ularning Zionda ḥəkkaniylarning kanlirini təkkənliki tüpəylidin,
— Bu ix bexioŋa qüxti!
14 |נ| (Nun) Ḥazir ular karoŋulardək koqilarda tenəp yürməktə,
Ular kanoŋa buloŋanoŋanki,
Ḥeqkim kiyimlirigə təgküqi bolmaydu.
15 |ס| (Samək) Hək ularoŋa: «Yokulux! Napaklar! Yokulux! Yokulux, bizgə təgküqi boluxma!» dəp warkirixmakta.
Ular kəqip tərəp-tərəpkə sərgərdan bolup kətti;
Lekin əllər: «ularning arimizda turuxioŋa bolmaydu!» — dəwatidu.
16 |פ| (Pe) Pərwərdigar Өzi ularni tarkitiwətti;
U ularni kayta nəzirigə almaydu;
Kaḥinlarning ḥərmiti kilinmidi,
Yaxanoŋanlarmu ḥeq meḥribanlik kərmidi.
17 |ע| (Ayin) Kəzimiz yardəmni bihudə kütüp ḥalidin kətti;
Dərwəkə bizni kutkuzalmioŋan bir əlni kütüp kəzət munarlirimizda turup kəlduk.
18 |צ| (Tsadə) Düxmənlirimiz izimizdin kooŋlap yürdi;

4:7 «Həlkimning «Nazariy»liri bolsa kardin sap, süttin ak, ... təki-turki kək yakuttək idi» — «Nazariy»lar bolsa məlum məzgildə yaki əmürwayət əzlirini Hudaoŋa alaḥidə atap tapxuroŋan kixilərdur. Ular «Nazariy» boloŋan wakitta qaqlirini qüxürməytti, ḥeqkandak ḥarak-xarab iqməytti *(Təwrat, «Qəl.» 6:1-21ni kərüng)*.

4:8 «Bir terə-bir ustihan bolup kaldi» — ibraniy tilida: «terisi ustihanlirioŋa qaplixidu».

4:13 «Pəyoŋəmbərlərning gunaḥliri»ni əməs, bəlki «pəyoŋəmbərlirining gunaḥliri» — Israilda turoŋan bu «pəyoŋəmbərlər» Hudani əməs, bəlki həlkni razi kilix üqün səz kiliwatkan sahta pəyoŋəmbərlərni kərsitidu.

4:14 «Ular kanoŋa buloŋanoŋanki, ḥeqkim kiyimlirigə təgküqi bolmaydu» — Musa pəyoŋəmbərgə tapilanoŋan kanun boyiqə, «əlük»kə təgkən adəm «buloŋanoŋan», «napak» ḥesablinatti. Əlgən nərsilərgə yaki «napak» adəmlərgimu təgkən kixilər əzliri bir məzgilgiqə «napak» bolidu. Muxu kaḥinlar wə pəyoŋəmbərlər xunqə kəp adəmlərni əltürgənki, kiyim-keqəkliri ḥərdaim «buloŋanoŋan» bolup, ḥeqkim ularoŋa tegixkə petinalmaytti.

4:16 «Pərwərdigar Өzi ularni tarkitiwətti» — ibraniy tilida səzmusəz: «Pərwərdigarning yüzi ularni tarkitiwətti» deyilidu.

4:17 «...bizni kutkuzalmioŋan bir əl» — Israil ḥərdaim awwal Misir bilən, andin Asuriyə bilən ittipak tüziməkqi bolup, ulardin yardəm soraytti *(məsilən, 5:6ni, «Yər.» 2:18ni kərüng)*.

4:17 əz. 29:16

Xunga koqilarda yürəlməyttuk;
əjilimiz yeḳinlaxti, künlirimiz toxti;
Qünki əjilimiz kəldi!
19 |ק| (Kof) Peyimizgə qüxkənlər asmandiki bürkütlərdin ittik;
Taoƣlardimu bizni ḳooƣlap yügürdi,
Bayawandimu bizni bəktürmidə paylaxti.
20 |ר| (Rəx) Jenimizning nəpisi boloƣan, Pərwərdigarning Məsiḥ ḳiloƣini ularning ora-tuzaḳlirida tutuldi;
Biz u tooƣrisida: «uning sayisidə əllər arisida yaxaymiz» dəp oyliduḳ!
21 |ש| (Xiyn) I uz zeminida turoƣuqi, Edomning ḳizi, huxal-huram yayrioƣin!
Lekin bu jaza ḳədəḥi sangimu ətidu;
Sənmu məst bolisən, yalingaqlinisən!
22 |ת| (Taw) Ḳəbiḥlikingning jazasioƣa Hatimə berilidu, i Zion ḳizi;
U seni sürgünlükkə ḳayta elip kətməydu;
Lekin, i Edom ḳizi, u sening ḳəbiḥlikingni jazalaydu;
U gunaḥliringni eqip taxlaydu!

5-munajat — Israilning rəḥim tiləx duasi

5 1 Beximizoƣa qüxkənlərni esinggə kəltürgəysən, i Pərwərdigar;
Ḳara, bizning rəswaqilikta ḳaloƣinimizni nəziringgə aloƣaysən!
2 Mirasimiz yatlaroƣa,
Ɵylirimiz yaḳa yurtluḳlaroƣa tapxuruldi.
3 Biz yetim-yesirlər, atisizlar bolup ḳalduḳ;
Anilirimizmu tul ḳaldi.
4 Iqidioƣan suni setiweliximiz kerək;
Otunni pəḳət puloƣa aloƣili bolidu.
5 Bizni ḳooƣlioƣuqilar tap basturup keliwatidu;
Ḥalsirap, ḥeq aram tapalmaymiz.
6 Jan saḳlioƣudək bir qixləm nanni dəp,
Misir ḥəm Asuriyəgə ḳol berip boysunoƣanmiz.
7 Ata-bowilirimiz gunaḥ sadir ḳilip dunyadin kətti;
Biz bolsaḳ, ularning ḳəbiḥlikining jazasini kətürüxkə ḳalduḳ.
8 Üstimizdin ḥəküm sürgüqilər ḳullardur;

4:20 «Pərwərdigarning Məsiḥ ḳiloƣini» — Israilning padixaḥini kərsitidu.
–«Məsiḥ ḳilix» kona bir ərp-adətkə ḳaritiloƣan. Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixaḥ tiklinix murasimida bexioƣa puraḳlik yaoƣ ḳuyulatti. Bu «məsiḥ ḳilix» *(yaki «məsiḥləx»)* dəp ataloƣan. Keyin padixaḥ «məsiḥ ḳilinoƣan» yaki «Pərwərdigarning məsiḥ ḳiloƣini» *(«Pərwərdigarning məsiḥligini»)* dəp ataloƣan. «Məsiḥ ḳilix» murasimi Hudaning ḥoḳuḳi wə alaḥidə yardimi uningoƣa tapxuruloƣanliḳini kərsitidu.
–Əysa «Məsiḥ»ning üstigə bolsa yaoƣ əməs, bəlki Muḳəddəs Roḥ ḳuyuloƣan.
4:21 «I uz zeminida turoƣuqi, Edomning ḳizi, huxal-huram yayrioƣin!» — Edom Israiloƣa əq bolup, ḥərdaim Israilning bexioƣa külpət qüxkəndə hux bolidu. **«Lekin bu jaza ḳədəḥi sangimu ətidu; sənmu məst bolisən, yalingaqlinisən!»** — «ḳədəḥ» — Hudaning oƣəzipigə toloƣan «ḳədəḥ»ni kərsitidu *(məsilən, «Yər.» 25:15-17, 28ni kərüng)*. Edom uni iqkən künidə «yalingaq» bolup, düxmənning ḥujumioƣa muḥapizətsiz ḳalidu, xuningdək bulang-talangoƣa uqrap hijalətkə ḳaldurulidu.
5:2 «Mirasimiz» — Israiloƣa təwə ḳilinoƣan zeminini kərsitidu. Huda ularoƣa uni miras ḳiloƣanidi.

Bizni ularning ḳolidin azad ḳiloŋuqi yoḳtur.
[9] Dalada ḳiliq tüpəylidin,
Nenimizni tepixḳa jenimizni təwəkkul ḳilmaḳtimiz.
[10] Terimiz tonurdək ḳizik,
Aqlik tüpəylidin ḳizitma bizni basmaḳta.
[11] Zionda ayallar,
Yəhuda xəhərliridə pak ḳizlar ayaoŋ asti ḳilindi.
[12] Əmirlər ḳolidin daroŋa esip ḳoyuldi;
Aḳsaḳallarning ḥərmiti ḥeq ḳilinmidi.
[13] Yax yigitlər yaroŋunqaḳta japa tartmaḳta,
Ooŋul balilirimiz otun yüklərni yüdüp dəldəngxip mangmaḳta.
[14] Aḳsaḳallar xəhər dərwazisida olturmas boldi;
Yigitlər nəoŋmə-nawadin ḳaldi.
[15] Xad-huramlik kənglimizdin kətti,
Ussul oynixiniz matəmgə aylandi.
[16] Beximizdin taj yiḳildi;
Ḥalimizoŋa way! Qünki biz gunah sadir ḳilduḳ!
[17] Buning tüpəylidin yürəklirimiz mujuldi;
Bular tüpəylidin kəzlirimiz ḳarangoŋulaxti —
[18] — Zion teoŋioŋa ḳarap kəzlirimiz ḳarangoŋulaxti,
Qünki u qəldərəp kətti,
Qilbərə uningda paylap yürməktə.
[19] Sən, i Pərwərdigar, mənggügə ḥəküm sürisən;
Təhting dəwrdin-dəwrgə dawamlixidu.
[20] Sən nemixḳa bizni daim untuysən?
Nemixḳa xunqə uzunoŋiqə bizdin waz keqisən?
[21] Bizni yeningoŋa ḳayturoŋaysən, i Pərwərdigar!
Xundaḳ boloŋanda biz ḳaytalaymiz!
Künlirimizni ḳədimkidək əsligə kəltürgəysən,
[22] — Əgər sən bizni mutləḳ qətkə ḳaḳmioŋan bolsang,
Əgər bizdin qəksiz oŋəzəplənmigən bolsang!

5:8 «Üstimizdin ḥəküm sürgüqilər ḳullardur» — «ḳullar» bəlkim mustəbit ḥəkümdarlikḳa qikḳan ḳullarni kərsitidu; Təwrat «Pənd.» 30:21-22ni kərüng. **«Bizni ularning ḳolidin azad ḳiloŋuqi yoḳtur»** — ibraniy tilida: «Bizni ularning ḳolidin yirtip qikḳuqi yoḳtur».
5:8 Zəb. 136:24
5:14 «Aḳsaḳallar xəhər dərwazisida olturmas boldi» — adət boyiqə aḳsaḳallar xəhər dərwazilirida olturup sot-ḥəküm bəja kəltürətti.

Ҟoxumqə səz

«Yioŋa-zarlar» bizgə beridioŋan asasiy həwər

Ibraniy tilidiki kəp xeirlarning xundaҟ bir alaҳidiliki barki, xeirning muҳim temisi yaki həwiri dəl uning otturisida tepilidu. Biz bu alaҳidilikni «Ayup» degən kitabta bayҟiduҟ, wə muxu munajatlarning tərkibini ohxax dəp ҟaraymiz. Bu azab-oҟubət, ҟayoŋu-ҳəsrət wə ümüdsizlikkə toloŋan xeirlarning otturisidin, yəni otturisidiki xeirning dəl otturisidin biz munu səzlərni oҟuymiz: —

«Mana, Pərwərdigarning əzgərməs meҳribanliҟliri! Xunga biz tügəxmiduҟ;
Qünki Uning rəҳimdilliҟlirining ayioŋi yoҟtur;
Ular ҳər səҳərdə yengilinidu;
Sening ҳəҟiҟət-sadiҟliҟing tolimu moldur!
Əz-əzümgə: «Pərwərdigar mening nesiwəmdur;
Xunga mən uningoŋa ümid baoŋlaymən» — dəymən.
Pərwərdigar Əzini kütkənlərgə,
Əzini izdigən jan igisigə meҳribandur;
Pərwərdigarning nijatini kütüx,
Uni süküt iqidə kütüx yahxidur.
Adəmning yax waҟtida boyunturuҟni kətürüxi yahxidur.
U yeganə bolup süküt ҟilip oltursun;
Qünki Rəb buni uningoŋa yüklidi.
Yüzini topa-tupraҟҟa təgküzsun,
— Eҳtimal, ümid bolup ҟalar?
Məngzini uroŋuqioŋa tutup bərsun;
Til-aҳanətlərni toyoŋuqə ixitsun!
Qünki Rəb əbədil-əbəd insandin waz kəqməydu;
Azar bərgən bolsimu,
Əzgərməs meҳribanliҟlirining molluҟi bilən iqini aoŋritidu;
Qünki U insan balilirini har ҟilixni yaki azablaxni halioŋan əməstur» (3:22-33).

Biz bu həwərlərni mərsiyəning Israillaroŋa, xuningdək ularoŋa ohxax, ҳərhil ҟayoŋu-ҳəsrət yaki azab-oҟubətkə qəmgən ҳərҟayisi oҟurmənlirimizgə yətküzkən asasiy muҳim həwiri dəp ixinimiz. Israiloŋa ohxax, ular bizgimu təsəlli-ümid yətküzgəy. Amin!

Təwrat 26-kisim
«Əzakiyal»
(Əzakiyal pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Əzakiyal — Kandak adəm?

Өz həlkigə pəyoƣəmbərliri arkilik dəwrdin-dəwrgə boloƣan agahliridin keyin, Həmmigə Kadir Huda miladiyədin ilgiriki 605-yilida Babil padixahi Nebokadnəsargə Өz həlki turuwatkan Kanaan (Pələstin) zeminioƣa tajawuz kilixioƣa yol koydi. U 1200 yil ilgiri, bu «mukəddəs zemin»ni Ibrahim pəyoƣəmbər wə əwladliri boloƣan Yəhudiylaroƣa miras süpitidə təksim kiloƣanidi. Bu alahidə təksimatning məksiti bolsa, Yəhudiy həlki baxka əllərgə Өzining harakteri wə mehribanliki tooƣruluk guwahqi boluxtin ibarəttur. Birak ular muxu mukəddəs tapxurukka satkunluk kildi; tirik bir həkkaniy Hudaoƣa tirik guwahqi boluxning ornida, əksiqə ularning butpərəsliktə jahillarqə turuxi wə əhlaksizliki bilən, ular Hudaning harakterining əksi bolup qikkanidi. Mana bu Hudaning Nebokadnəsarni tajawuzlukka koyuxidiki səwəbtur: 150 yil ilgiri, Amos, Yəxaya wə Mikah pəyoƣəmbərlər Israil towa kilmisa, dəl muxu Babil həlki Israiloƣa tajawuzluk wə sürgün kilix yoli arkilik Hudaning jazalax korali bolidioƣanliki tooƣruluk enik agah bərgənidi. Bu üq pəyoƣəmbərdin keyin, Hoxiya, Habakkuk, Yərəmiya wə Zəfaniya pəyoƣəmbərlərmu ohxax agah signalini bərgənidi.

Nebokadnəsar padixahning birinqi ketimki besip kirixi birkədər «aman-tinqlik» bilən boloƣanidi. Israil padixahi Yəhoakim urux kilmay uningoƣa təslim boldi; Nebokadnəsar Israilni əzigə bekindi kiloƣandin keyin kaytip kətti. Keyin Yərəmiya pəyoƣəmbərning agahlirioƣa kulak salmay, Yəhoakim Nebokadnəsaroƣa isyan kətürdi. Miladiyədin ilgiriki 598-yilida Nebokadnəsar kaytip kelip Yerusalemni muhasirigə aldi. Uzun ətməy Yəhoakimning ooƣli, yax padixah Yəhoyiakin uningoƣa təslim boldi. Nebokadnəsar Sulayman padixah 350 yil ilgiri kuroƣan mukəddəs ibadəthanioƣa kirip, uningdin barlik altun-kümüx kaqa-kuqilarni, jabduklarni wə xəhərdə udul uqrioƣanla barlik bayliklarni Babiloƣa elip kətti. U yənə «insan bayliklarni» — Yəhoakinni, ordidiki wə ibadəthanidiki tərbiyə kərgən bilimlik yigitlərning əlalirini, palwan-əskərlərni wə xəhərdiki barlik usta hünərwənlərni elip kətti. U Yəhoakinning taoƣisi Zədəkiyani padixahning ornioƣa koydi. Nebokadnəsarning tajawuz kilixi pəyoƣəmbərlər eytkandək unqə dəhxətlik bolmioƣan idi — u xəhərni wəyran kilmidi, manga bekindi bolup baj-selikni tapxursanglarla boldi dəp, həlkkə өz hakimiyitini kaldurdi.

Əməliyəttə bolsa, tokkuz yildin keyin, Zədəkiya kətürgən bir isyan tüpəylidin tehimu dəhxətlik bir «besip kirix» yüz beridu. Biz Hudaning bu «jazalax baskuqliri»din Uning rəhimdillikini kərələymiz; qünki Huda pəyoƣəmbərlər bexarət kiloƣan wəhxətlər ularning bexioƣa qüxüxtin burun Өz həlkigə Babilning wəyranqilikliri tooƣruluk agahlanduruxlirining həkikiy ikənlikini ayan

ķiloŋanidi. Birak ular yənila ķulak salmidi, wə əng ahirķi «besikturoŋuqi zərbə» miladiyədin ilgiriki 587-yilida boldi. Üq yil muḥasirigə elinoŋandin keyin, aqarqilik iqidə ķaloŋan xəḥər bəsüldi. Ḥəmmə jay kəydürüldi yaki yər bilən yəksan ķilindi. Nebokadnəsar Zədəkiya padixaḥning kəz aldida ooŋullirini əltürüwətti andin padixaḥning kəzlirini oyuwətti. Tirik ķaloŋanlarning kəpinqisi sürgün ķilindi; intayin az sandiki bir ķisim adəmlər zeminda ķalduruldi.

Birinqi ķetimki (miladiyədin ilgiriki 598-yilidiki) «sürgün bolux»ta elip ketilgənlər arisida, tarihta izlirini ķalduroŋan bəx yax yigit boloŋanidi. Daniyal wə uning Ḥananiya, Mixaəl, Azariya degən üq dosti pak-diyanətliki tüpəylidin Babil ḥəkümət əməldarliri ķataridin orun aloŋanidi; bəxinqi adəm bolsa Əzakiyal idi.

Əzakiyaloŋa nisbətən sürgün bolux əz wətinidin ayrilixtinmu eoŋir zərbə idi. Qünki Əzakiyal kaḥin idi. Xu wakitķa kədər, uning pütün əmri uning ottuz yaxķa kirgəndə, mukəddəs ibadəthanioŋa kirip, Hudaning hizmitidə bolidioŋan xu künigə birhil təyyarlik boloŋanidi. Birak axu uluoŋ kün kəlgüqə u ikki ming kilometr yirakliktiki, pütünləy yat bir yurtķa elip ketildi. Hudani səygən Əzakiyaldək yax bir yigit üqün muxundak ümidsizlik adəmni tolimu ķayoŋuoŋa salidioŋan ix. Əz qüxinixi boyiqə, Hudaning «mukəddəs jay»ida turup uning hizmitidə bolux wə ibadəthanida Hudaning wəḥiyliri astida kaḥinlarning ortak turmuxidin muyəssər bolux bolsa, insanlar üqün əng yukiri imtiyaz ḥesablinatti. Birak ḥazir əz həlkining gunaḥliri tüpəylidin, u bu imtiyazdin məḥrum boldi.

Muxuningdin biz uning kitabining birinqi ayitini qüxinələymiz: «**Ottuzinqi yili asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**». Qünki Əzakiyaloŋa «ottuzinqi yil»ning pəkət birla mənisi bar idiki, — u bolsimu birinqi ķetim kaḥinlik «xaḥanə kiyimlər»ni kiyip, «mukəddəs jay»oŋa kirip Hudaning ḥuzuri aldida huxbuy yakidioŋan küni dəl xu yil, xu küni bolatti. Uning ornida bu xu künidə bəlkim u Babildiki məlum bir «yeza türmə»si yaki «əmgək lageri»oŋa berip ķaldi. Birak uning ümidsizliki əng küqlük boloŋan axu künidə, ibadəthanidiki ixlaroŋa nisbətən, uningoŋa tehimu əḥmiyətlik wə imtiyazlik bir ix yüz bərdi — «**Asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm**»!

U kərgən «Hudaning alamət kərünüxi»ni bolsa, baxķa pəyoŋəmbərlər kərüp bakmioŋan. U awwal tət ajayib küqlük «ḥayat məhluk» (kerublar)ni kərdi. Ular tət yüzlük, tət ķanatlik wə tət ķolluk idi. Ularning hərbirining yenida yooŋan pirķiraydioŋan parķirak qak turidu. Kerublar Hudaning Roḥining yolyorukliri bilən qakmakning sür'itidə yüridu. Ularning arisida bir-birigə qakmak wə ot yalt ķilip turatti. Ularning yürüxliridin adəmni pang ķilidioŋan xawkun anglinatti. Məhluklar üstidə yooŋan bir «gümbəz»dək nərsə kərünətti; gümbəz üstidə bir parķiraydioŋan təht turatti, wə təhtning üstidə Hudaning bir kərünüxi olturatti — roxənki, U xunqə parķirayttiki, Əzakiyal Uni təswirləx uyakta tursun, Uningoŋa aran ķariyalaytti.

Ķandak adəm pəyoŋəmbər bolidu, dəp oyliximiz mumkin. Adəmni pəyoŋəmbər bekitix Hudaning talliwelixidiki ix, əlwəttə. Xundak boloŋini bilən biz Əzakiyaldin Hudaning bu wəzipigə tallaydioŋan adəmning ķandak bolidioŋanlikini kərimiz — demək, u Hudaning ḥuzurioŋa təxna boloŋan, əz həlkining gunaḥliridin qongkur azablinidioŋan bir kixi bolidu. Əzakiyaldək bir kixigə Hudadin wəḥiylər kəlmigən bolsa adəmni ḥəyran ķalduroŋudək ix bolatti; qünki Əzakiyaldin 600 yil keyin Rəb Əysa Məsiḥ: «Tilənglar, u silərgə ata ķilinidu; izdənglar, tapisilər; ixikni kekinglar, silərgə

eqilidu» degən mənggülük prinsipni bizgə eytip bərgən («Mat.» 7:7-8). Xübhisizki, Əzakiyal xundak bir adəm idiki — sorioqan, izdigən, ixikni kakkan kixi idi.

Əmdi Huda bu adəmgə nemə həwərni tapxuroqan?

Əzakiyal yətküzgən həwər

Huda Əzakiyaloqa tapxuroqan həwər dəsləptə intayin eoqir wə azablik idi; xundak boloqini bilən, u bizgə bügün intayin muhim bir həwərdur. U sürgün boloqanda, həlkining yerimi Pələstində kalduruloganidi. Həlk pəyoqəmbərlərning Babil arkilik bolidioqan jaza tooqruluk agahlirini həm bexarətlirining əz kəzi aldida əməlgə «yerim axurulux»lirini bilip tursimu, əjəblinərliki xuki, Pələstində kaloqanlar həm Babiloqa sürgün boloqanlar arisida, «ümidwar kəzkarax»lar heli dəwr sürgənidi — «Bizning əhwalimiz bunqə eoqir əməstu», «Biz Babilliklardin kutulup kalimiz», «Ibadəhanidiki mukəddəs kaqa-kuqilar bizgə kayturup berilidu», «Misir bizni Babildin kutkuzidu» degəndək gəplər idi. Pələstində kaloqanlardin hətta: «Gunahkar boloqan adəmlər bolsa, ular sürgün bolup elip ketildi, birak biz kaloqanlar Hudaning həkikiy tallioqanliri, Uning alahidə amrak adəmliri» degüqilərmu bar idi.

Bundak nadanlarqə kəzkaraxlar kəpligən sahta pəyoqəmbərlər wə nuroqunlioqan palqilarning kollixioqa erixkənidi. Muxundak kixilər hərdaim kiloqinidək, həlklər nemini angliogusi bolsa ularmu dəl xuni ularoqa eytatti. Dərwəkə muxundak sahta pəyoqəmbərlər: «Hudaning Ibrahim wə ata-bowlirimizoqa bəht-bərikət yətküzgən wədiliri»ni təkitləytti, Uning ata-bowilaroqa gunah tooqruluk tapxuroqan agahlirini heq tiloqa almaytti. Hudaning wəhiyi bilən Əzakiyal ularni «tamni akartkan tamqilar»oqa wə Israilni «**kəp yeriklar bilən yerilip kətkən, yikilay dəp kaloqan bir tam**»oqa ohxatkanidi. Tamqilar yikilay dəp kaloqan bu tamni kərüp, yasitixning ornioqa, yerikliri kərünmisun dəp uni pəkət «hak suwak» bilən akartkan. Əməliyəttə «tam»ning hali tehimu qatak idi; qünki həlk uning «yerikliri»ni kərəlməy, uning ərülüxidin həwərsiz bolup kaloqanidi.

Əzakiyal həlkkə yətküzgən awwalki həwər xuki — «Hudaning toluk jazasi bexinglaroqa qüxməy kalmaydu, həmdə qüxüx wakqtioqa az kaldi». U Hudaning xan-xəripining Yerusalemdin kətkənlikini kərdi — xuningdək xəhərning baxpanahi, xundakla Hudaning guwahqisi bolux roli əzidin kətkənidi. Dunyadiki barlik «ümidwarlik» bu əməliy əhwalni əzgərtəlməydu. Yerusalem kan, bulang-talang, jazanihorluk wə xəhwaniy gunahlaroqa toloqan bir xəhər idi. Pəyoqəmbərlər pəkət kəlgüsi ixlarni aldin'ala eytipla kalmay, ular yənə ətkən wə hazirki zamanlar tooqrisidiki həkikətni ayan kilidu. Əzakiyal əzidin ilgiriki pəyoqəmbərlərgə karioqanda Israillar intayin pəhirlinidioqan «uluoq ata-bowilirimiz»ning gunahlirini kəprək ayan kildi. Israilning Misirdin qikkanda «uluoq baxlinixlirimiz» bolmak tügül, bəlki əz kəzi bilən kərgən məjizilərdin sawak almay, əz məbudlirini wə butpərəslikkə qetixlik xəhwaniy gunahlarni heqkaqan taxlimioqan. 16- wə 23-babni kərüng. Hudaning nəzəridə Israilning kilmixliri uningdək pursət wə bərikətlərni kərüp bakmioqan koxna əllərningkidin bəttər kərünidu. Bu ikki babni okuoqanlar bəlkim Əzakiyal həlkni əyibləx üqün ixlətkən küqlük, hətta kopal sözlərdin həyran kalidu. Kəngli kattik adəmlərning wijdanini pəkət zərblik, wəhxətlik wə qəqütərlik sözlər bilənla oyoqatkili bolidu. Əysa Məsih Əz dəwridə pəkət hokuk-mənsəp wə puloqa amrak boloqan, xuningdək xularni kooqdap kelix üqün ammini oqapillikta kalduridioqan diniy ərbablarni əyibləydioqan ohxax dəhxətlik sözlərni ixlətkən («Matta» 23-bab).

Biz bəlkim Yəhudiylarning jahil asiylikioqa karap əjəblinip ketimiz. Birak əz-

əzimizdin: «Biz ularning ornida bolƣan bolsaⱪ, baxⱪiqə ⱪilarmiduⱪ?» — dəp soriximiz kerək. Injildiki təlimdin, Hudaning Israilning tarihida pütkül insanlarning insaniy təbiitini «mikroskop astiƣa ⱪoyƣan»liⱪini kərimiz. Baxⱪiqə eytⱪanda, biz ularda ⱪayta-ⱪayta kərüngən əhlaⱪiy məƣlubiyətlər, gunaһlar, tilning uqidila ⱪiloƣan towisi wə itaətsilikliridin əzimizning «tilimizning uqidila ⱪiloƣan towimiz wə itaətsiliklirimiz»ni kərələymiz; wə yillar ətkənseri ular arisidiki bəzilərdə: «Hudaning «Mən Uni dunyaƣa əwətimən» dəp wədə bərgən Ⱪutⱪuzoƣuqisiƣa intayin moһtajmən» degəndək qongⱪur ang pəyda bolidu; bizmu əz əhlaⱪiy məƣlubiyitimizgə səmimiylik bilən yüzlənsək, «Biz Huda əwətkən Ⱪutⱪuzoƣuqiƣa intayin zor kerək» dəp bilip yetimiz wə xuningdək Uni ⱪobul ⱪilixⱪa layiⱪ kəngüldə bolimiz. Biz bu tooƣruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imizdə, bolupmu 36-babⱪa munasiwətlik muzakirimizdə yənə tohtilimiz.

Əzakiyal əzi bərgən bəzi bexarətlərni ipadiləp «rol elix»ⱪimu buyruloƣan. U seoƣiz laydin Yerusalemning əndizisini yasap wə uni «muһasirə»gə aldi; xu «muһasirə»də u һəm Hudaning rolini, xundaⱪla muһasirə astida ⱪaloƣan, «aqarqiliⱪ waⱪtidiki normiliⱪ» tamaⱪ yegən adəmning rolini aldi (3-5-bab). Uning һərikətliri sürgün boloƣan yurtdaxlaroƣa intayin ⱪizⱪiⱪ kərüngini bilən, ular ixənqkə yaki towa ⱪilixⱪa һeq ⱪozoƣalmidi. Əzakiyal ularoƣa zadila «adəttiki parang»ni ⱪilmaytti — pəⱪət Hudadin kəlgən həwərnila ularoƣa yətküzətti. Bir küni u: «Hudadin manga: «Bügün Yerusalem muһasirigə qüxti» degən wəһiy kəldi!» — dəp jakarlidi. Uzun ətməy yənə bir küni uningoƣa: «ətə kəqtə səyümlük ayalingdin juda bolisən» dəp ayan ⱪilindi; dərwəkə xu kəqtə uning ayali ⱪaza ⱪildi (24-bab). Hudaning alaһidə yolyoruⱪi boloƣaqⱪa, u ayalioƣa һeq yioƣlimidi, һeq matəm tutmidi. Bu ix yənə həlⱪni əjəbləndürdi; u xu pursəttin paydilinip ularoƣa əzlirining uzun ətməy ohxax ixⱪa yoluⱪidioƣanliⱪini jakarlidi. Hudaning jazasi qüxkən küni ular kəngül azabi wə dərd-əlimining zorluⱪi tüpəylidin nə yioƣlaxni nə adəttikidək matəm tutuxni bilәlməy ⱪalidu.

Üq yil ətti. Bir küni Əzakiyal adəttikidəkla halayiⱪ bilən salamlaxti. Ular yənə buningdin əjəblinip kətti. Uning əһmiyiti ətisi ətigəndə ayan boldi. Israildin qiⱪⱪan birsi: «Yerusalem pütünləy wəyran bolup, aһalisining kəpinqisi əltürüldi» degən xum həwərni yətküzdi (33:21). Bu kixi yənə Əzakiyalning Israil wə Yerusalem tooƣruluⱪ bərgən baxⱪa bexarətlirining һəⱪiⱪət ikənlikini təstiⱪlidi, əlwəttə. Xu waⱪittin tartip Əzakiyal «ⱪizⱪiⱪ bir xəhs» sanalmidi, bəlki pəyoƣəmbər dəp һesablinip etirap ⱪilindi; əmma həlⱪ yənila u arⱪilⱪ kəlgən, Muⱪəddəs Roһning üzül-kesəl towa ⱪilixⱪa boloƣan qaⱪirixioƣa һeq ⱪulaⱪ salmaytti.

Israil tooƣruluⱪ 1-33-babta hatiriləngən bexarətlər iqidə ətraptiki əllər tooƣruluⱪ bexarətlərmu bar (25-33). Kəzⱪariximizqə bu bexarətlərning məⱪsiti: —

(1) Baxⱪa əllərning siyasiy wə һərbiy küqigə һə dəp tayanoƣan Israilning: «Bu əllərning һəmmisi Hudaning ⱪolididur» dəp agaһlanduruluxi üqün. Ularning ixinix-tayinixi kərüngən küqkə əməs, bolupmu Misiroƣa (29-33-bablar) əməs, bəlki kərünməs Hudaoƣa boluxi kerək.

(2) Israiloƣa Hudaning yan basmaydioƣan, bitərəp adalitini kərsitix üqün;

(3) Israiloƣa qüxkən jazani kərgən ətrapidiki əllərni təkəbbur bolmasliⱪⱪa wə Hudadin ⱪorⱪuxⱪa dəwət ⱪilix üqün idi.

1-33-babtiki bexarətlərdin keyin, Əzakiyal kəlgüsidiki yiraⱪ künlər tooƣruluⱪ səzləxkə ətidu. Bu bexarətlərning məⱪsiti xübһisizki, əz həwirini ⱪobul ⱪiloƣan birnəqqə məmin bəndini rioƣbətləndürüx

üqün idi. Əzakiyal heli burunla Huda ularning allikandak ḥəkkaniyliki üqün əməs, bəlki Öz nami üqün Israilning sürgün bolоɣanlikidin əsligə kəltüridiоɣanliki tooɣruluk bexarət bərgənidi (11:16-20, 16:53-54, 60-63, 20:33-34). Bu bexarətlər ḥazir 33-39-bablarda tehimu gəwdinlinidu. Bu bexarətlərning birinqisi «Yahxi Padiqi» tooɣruluk bexarəttur (34-bab). Injilni oқuоɣanlar «Yuḥanna» 10-babtin, Məsih Əysaning «Mən yahxi padiqidurmən» degənlikini, xundakla Məsih Əysaning bexarətning əzini kərsitidiоɣanlikini eytkanlikini kərməy kalmaydu. Xübhisizki, ahirki zamanlarda Yəḥudiy həlki üqün bu bexarət Məsih Əysaning dunyaoɣa kaytip kelip ularni düxmənliridin kutkuzidiоɣanliki bilən alahidə əməlgə axurulidu. Bəlkim bu səwəbtin 34-babtin keyin, Israiloɣa küxəndə bolup kəlgən Edomni əyibləydiоɣan bir bexarət kelidu (35-bab); 36-babta Hudaning Israil bilən tüzidiоɣan ajayib «yengi əhdə»si tooɣruluk bexarət hatirilidu: 37-babta bu bexarətning məzmuni baxka xəkildə, yəni danglik «kuruk səngəklər jiloɣisi»da Israilning tirildürülüxini kərsətkən kərünüxtə təkrarlinidu. 38- wə 39-bablar ahirki zamanlarni kərsitidu. Israilning düxmənliri, sirlik xahzadə Gog wə uning həlki Magog Israiloɣa ḥujum kilidu. Huda Özi Israilni kooɣdap ularni üzül-kesil məoɣlup kilidu. Bu bablar (36-39) tooɣrisida «kоxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.

Yerusalem wəyran kilinоɣanlik həwiri kəlgəndin 13 yil keyin, yənə bir kərünüx Əzakiyaloɣa kəldi. Bu 40-48-bablarda hatiriləngən. Bu kərünüx tehimu yirak kəlgüsini kərsitidu. Əzakiyal Hudaning Roḥida kəlgüsi zamandiki Israilni kərüxkə kətürülidu. U awwal xu künlərdə bolidiоɣan yengi ibadəthanini kəridu. U ibadəthana u yaxlikida «xu yərdə mən Hudaning hizmitidə bolimən» dəp oylioɣan, yəni Sulayman kuroɣan ibadəthanidin ziyadə qong bolidu. U kaḥin boloɣaqka, bu yengi ibadəthana dəl uning barlik ümid kiloɣanlirining əməlgə axuruluxi bolidu. Yengi ibadəthana wə uningda yürgüzülidiоɣan bəlgilimə-ḥəkümlər təpsiliy ḥalda təswirlinidu; u yengi Yerusalem xəḥirini kəridu; xəḥər wə ibadəthana intayin egiz taoɳ üstigə jaylixidu. Xəḥər wə ibadəthana Kanaan (Pələstin) zeminining otturisida bolidu; yengi qegralar wə Israilning on ikki kəbilisigə bolidiоɣan zemin təkşimati təswirlinidu. Hudaning ḥuzuri otturida boloɣaqka, ḥəmmisi aman-tinqlik, hatirjəmlik, xan-xərəplik bolidu. Biz bu ixlar üstidə «kоxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz. Tərjimimizdə bu ibadəthanining təpsilatlirini wə Hudaning Pələstin zeminini yengi təkşim kiloɣanlikini kərsətkən shemilarni kоxup koyduk; shemilaroɣa karioɣanda, oқurmənlər bu bexarətlərning təpsilatlirini birinqi kətim oқuоɣinida, qüxinixigə yardəm bolidu. Bolmisa, oқərmənlər özliri shemilarni sizip bakşimu bolidu.

Tərjimimizdə ḥazirki zamandiki Yəḥudiy alim Doktor Arnold Fruchtenbaumning tətkikatliridin wə əngliyəlik alim J.W.Taylorning: «Əzakiyal — tonuxturuluxi wə xərḥliri» (1969) degən kitabidin paydilanduk.

Yioɣip eytkanda «Əzakiyal» kitabining kişimliri təwəndikidək: —

(1) Hudaning alamət kərünüxliri — Əzakiyalning qakirilixi wə uningoɣa tapxuruloɣan həwər (1:1-5:17)
(2) Jazalax tooɣruluk bexarətlər (6:1-7:27)
(3) Yerusalemning jazalinixini kərsətkən alamət kəzünüx (8:1-11:25)
(4) Israil wə Yerusalemning gunaḥlirini pax kilidiоɣan bexarətlər (12:1-24:27)
(5) Əllərni əyibləydiоɣan bexarətlər (25:1-32:32)
(6) Yerusalemning ərülüxi wə əsligə kəltürülüxi (33:1-37:28)
(7) Gogning tajawuz kilixi — Uni əyibləydiоɣan bexarət (38:1-39:29)
(8) Yengi Yerusalem (40:1-48:35)

••••••••

Əzakiyal

Hudaning alamət kərünüxliri — Əzakiyalning qakirilixi wə uningoƚa tapxuruloƚan həwər

1 [1] Ottuzinqi yili, tətinqi ayning bəxinqi künidə, mən Kewar dəryasioƚa sürgün kilinoƚanlar arisida turoƚan məzgildə, mana asmanlar eqilip, mən Hudaning alamət kərünüxlirini kərdüm. [2] Tətinqi ayning bəxinqi küni — Yəhoakinning sürgün boloƚanlikining bəxinqi yili idi — [3] Kaldiylərning zeminida, Kewar dəryasi boyida, Buzining ooƚli Əzakiyal kahinoƚa Pərwərdigarning səzi oquk kəldi — xu yərdə Pərwərdigarning koli uning wujudioƚa kondi.
[4] Mən kərdüm, mana! Ximaldin boranqapkun kətürüldi; yooƚan bir bulut wə uni orap turoƚan bir ot, uning ətrapida bir yorukluk julalinip turatti; otturisidin, yəni xu ot iqidin, issiktin julalanoƚan parkirak mistək bir kərünüx kəründi. [5] Yənə uning otturisidin, tət hayat məhluk kəründi; ularning kərünüxi xundak idiki: — ularda insanning kiyapiti bar idi; [6] ularning hərbirining təttin yüzi bar idi; hərbirining təttin kaniti bar idi. [7] Ularning tüptüz putliri bar idi; tapanliri bolsa mozayning tuyaklirioƚa ohxaytti; ular parkiritiloƚan mistək parlap turatti.
[8] Tət yenida, kanatliri astida insanningkidək birdin koli bar idi; tətisining hərbirining təttin yüzi wə təttin kaniti bar idi; [9] ularning kanatliri bir-birigə tutax idi; ular yürgəndə heqyakka burulmaytti; ular hammisi udul aldioƚa yürətti. [10] Ularning yüz kərünüxliri insanningkidək idi; u tətisining ong təripidə xirningkidək yüzi bar idi; tətisining sol təripidə bukiningkidək yüzi bar idi; tətisining bürkütningkidək yüzimu bar idi.
[11] Ularning yüzliri ənə xundak idi. Kanatliri yukirida kerilip turatti; hərbirining ikki kaniti ikki təripidiki məhlukning kanitioƚa tutixatti; yənə ikki kaniti əz tenini yepip turatti. [12] Ularning hərbiri uduloƚa karap mangatti; ularda boloƚan roh nəgə barimən desə, ular xu yərgə mangatti; ular mangoƚanda heqkaysi tərəpkə burulmaytti. [13] Hayat məhluklarning kiyapiti bolsa, köyüp yalkunlap turoƚan otning qooƚidək, məx'əllərdək idi; muxu ot uyan-buyan aylinip məhluklar arisida yürətti; ot intayin yalkunluk idi, ottin qakmaklar qekip turatti; [14] hayat məhluklar qakmaktək pal-pul kilip uyaktin-buyakka yügürüp turatti. [15] Mən hayat məhluklaroƚa karidim, mana hayat məhluklarning hərbirining yenida yərdə turidioƚan, ularning yüzigə udullanoƚan birdin qak turatti; [16] qaklarning xəkli wə yasilixi beril yakutning kərünüxidə idi; tətisining birhilla kərünüxi bar idi; ularning xəkli wə yasilixi bolsa, qakning iqidə qak bardək idi.
[17] Məhluklar mangoƚanda, ular yüzlərngən tət təripining hammisigə udul mangatti; mangoƚanda ular heq burulmaytti. [18] Qaklarning ultangliri bolsa, intayin egiz həm dəhxətlik idi; ular tətisining ultanglirining pütün ətrapi kəzlər bilən toloƚanidi. [19] Hayat məhluklar mangoƚanda,

1:1 «Ottuzinqi yili» — Əzakiyalning əziningki 30-yili bolsa kerək. Əzakiyal əsli kahin bolup, ottuz yaxka kirgəndə mukəddəs ibadəthanidiki toluk kahinlik ornioƚa *(bolupmu kurbanlik kilixka)* qikixi kerək idi. Birak u sürgün bolup, undak nesiwigə muyəssər bolalmidi.
1:1 Zəb. 137:1
1:5 «ularda insanning kiyapiti bar idi» — bu səzlər, ehtimal, muxu məhluklarning ərə turoƚan halitini kərsitidu.
–Məhluklar sürətlənгən almaxlar bəzidə ərənqə rodta, bəzidə ayalqə rodta kerülidu. Bəlkim ularning kerünüxi pəyoƚəmbərgə bir təripi ərənqə kiyapəttə, yənə bir təripi ayalqə kiyapəttə kerüngən boluxi mumkin.
1:6 Əz. 10:14
1:8 «tətisining hərbirining təttin yüzi wə təttin kaniti bar idi» — bəzi alimlar: — «tətisining hərbirining yenida ikkidin insanningkidək koli bar idi» dəp tərjimə kilidu — demək, hərbir məhlukning təttin əməs, bəlki ikkidin koli bar idi.
1:8 Əz. 10:8
1:10 Əz. 10:14; Wəh. 4:7
1:12 «ularda boloƚan roh» — bəlkim Hudaning Rohidur.
1:16 «...qakning iqidə qak bardək idi» — baxka birhil tərjimisi: «...bir qak yənə bir qak bilən girələxkən idi».
1:16 Əz. 10:9,10
1:18 Əz. 10:12

qaqlar ularoɣa yandixip mangatti; ḥayat məhluqlar yərdin kətürülgəndə, qaqlarmu kətürülətti.. [20] Roḥ nəgə mang desə, ular xu yərgə mangatti — demək, ularning roḥi Roḥqa əgixip mangatti. Qaqlar ular bilən təng kətürülətti; qünki məhluqlarning roḥi qaqlirida idi.. [21] Məhluqlar mangoɣanda, qaqlarmu mangatti; məhluqlar tohtioɣanda, qaqlarmu tohtaytti; ular yərdin kətürülginidə, qaqlarmu ularoɣa qoxulup təng kətürülətti; qünki ḥayat məhluqlarning roḥi qaqlarda idi.

[22] Ḥayat məhluqlarning baxliri üstidə bir yooɣan kəz yətküsiz gümbəzgə ohxaydioɣan bir nərsə turatti; u hrustaldək dəḥxətlik parqirap, ularning bexi üstidə yeyilip turatti.. [23] Bu gümbəzdək nərsining astida ularning qanatliri kerilip, bir-birigə tegixip turatti; ḥərbir məhluqning əz tenining ikki yenini yapidioɣan ikkidin qaniti bar idi..

[24] Ular mangoɣanda, mən qanatlirining sadasini anglidim — u uluoɣ sularning xarqirioɣan sadasidək, Ḥəmmigə Qadirning awazidək — qoxunning yürüx qiliwatqan qaoɣdiki sürən-xawqunlirining sadasidək idi; ular tohtap turoɣan qaoɣlarda, ular qanatlirini təwəngə qüxürətti. [25] Wə ularning bexi üstidiki gümbəzdək nərsə üstidin bir awaz anglandi. Ular tohtap turoɣan qaoɣlarda, ular qanatlirini təwəngə qüxürətti.

[26] Ularning bexi üstidiki gümbəzdək nərsə üstidə, kək yaqut kəbi bir təhtning siymasi turatti; bu təht siymasining üstidə, tolimu yuqirida, insan qiyapitidə kərüngən bir zat turatti. [27] Wə mən bu zatni belining üsti təripining turqi mistək parqioɣan, ətrapini ot orap turoɣan qiyapəttiki bir kərünüxtə kərdüm; wə belining asti təripining turqi, otning qiyapitidə idi, uning ətrapida küqlük yoruqluq turatti. [28] Bu ətrapida turoɣan küqlük yoruqluqning kərünüxi bolsa, yamoɣurluq künidiki bulutta pəyda boloɣan ḥəsən-ḥəsənning kərünüxidək idi. Bu bolsa Pərwərdigarning xan-xəripining qiyapitining kərünüxi idi. Buni kərüpla mən düm yiqildim; wə mən səzləwatqan birsining awazini anglidim..

Əzakiyalning wəzipisi

2 [1] Wə U manga: I insan ooɣli, ornungdin dəs tur, wə Mən sanga səz qilimən, — dedi.

[2] U manga səz qiloɣanda, Roḥ manga kirip, meni dəs turoɣuzdi; wə mən manga səz Qiloɣuqining awazini anglap turdum.. [3] Wə U manga: — «I insan ooɣli, Mən seni Israil balilirioɣa, yəni Manga asiyliq qiloɣan asiy «yat əllər»gə əwətimən; bügüngə qədər ḥəm ular ḥəm ularning ata-bowliri Manga yüz ərüp asiyliq qilip kəlməktə», — dedi..

[4] — «Bu balilar bolsa nomussiz wə kəngli qattiqtur; Mən seni ularoɣa əwətimən; sən ularoɣa: «Rəb Pərwərdigar xundaq dəydu!» — degin —

[5] xuning bilən ular məyli quluq salsun, salmisun (qünki ular asiyliq qilidioɣan bir jəmət)

1:19 Əz. 10:16

1:20 «Roḥ nəgə mang desə, ular xu yərgə mangatti...» — «Roḥ» muxu yərdə bəlkim Hudaning Roḥini kərsitidu.

1:22 «bir yooɣan kəz yətküsiz gümbəz» — bu gümbəz 26-ayət boyiqə Hudaning təhtining ulini kərsitidu. **«u hrustaldək dəḥxətlik parqirap...»** — yaki «u muzsiman dəḥxətlik parqirap...».

1:23 «ḥərbir məhluqning əz tenining ikki yenini yapidioɣan ikkidin qaniti bar idi» — baxqa birhil tərjimisi: «ḥərbir məhluqning yapquqi ikki qaniti bar idi» — demək, ḥərbirining tenini yapidioɣan ikki qaniti bar idi.

–Bizning tərjimimiz boyiqə, bir yənilixkə uqqanda, qanatliridin ikkisini ixlitidu, yənə bir yənilixkə uqqanda, baxqi ikki qanitini ixlitidu.

1:28 «Bu ətrapida turoɣan küqlük yoruqluqning kərünüxi bolsa, yamoɣurluq künidiki bulutta pəyda boloɣan ḥəsən-ḥəsənning kərünüxidək idi» — bu səzlər, bəlkim bu küqlük nurning Pərwərdigarning kərünüxining ətrapida qəmbərsiman xəkildə boloɣanlikini kərsitidu.

1:28 Dan. 10:9

2:2 «U manga səz qiloɣanda, Roḥ manga kirip, meni dəs turoɣuzdi» — «Roḥ», muxu yərdə xübḥisizki, Hudaning Roḥini kərsitidu.

2:2 Əz. 3:24; Dan. 10:10

2:3 «Manga asiyliq qiloɣan asiy «yat əllər»» — muxu yərdə «yat əllər» kinayilik gəp bolup, xübḥisizki «Israil» *(ximaliy padixaḥlik)* wə Yəḥuda *(jənubiy padixaḥlik)* degən ikki əlni kərsitidu. Ular Hudaoɣa «yat», ular qətəlliklərdək butqa qoqundi. «Israil» *(ximaliy padixaḥlik)* 125 yil ilgiri Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün boloɣanidi. Asuriyə imperiyəsi oɣuloɣandin keyin, bəlkim sürgün boloɣan kəp Israillar Babilda kelip, sürgün boloɣan «Yəḥuda»dikilər bilən arilixip bir bolup kətkən.

2:3 Yər. 3:25

— əzliri arisidə ḥəkikiy bir pəyoɣəmbərning turoɣanlikini tonup yetidu.
6 Əmdi sən, i insan ooɣli, gərqə sanga tikən-jioɣanlar ḥəmraḥ bolsimu, wə sən qayanlarning arisida tursangmu, ulardin qorqma, wə səzliridinmu qorqma; xundaq, ularning səzliridin qorqma, wə zərdilik qaraxliridin dəkkə-dükkigə qüxmə; qünki ular asiy bir jəmättur.. 7 Sən ular tingxisun, tingximisun Mening səzlirimni uloɣa yətküz; qünki ular asiylik qiloɣuqilardur. 8 Wə sən, i insan ooɣli, sanga eytqan səzlirimgə qulaq sal; bu asiy jəmättək tətür bolmioɣin; aoɣzingni eqip, Mən sanga bərginimni yegin».
9 — Mən qarisam, mana manga sozuloɣan bir qol turuptu; wə mana, uningda bir oram yazma turuptu. 10 U kəz aldimda uni eqip yeyip qoydi; uning aldi-kəynining ḥəmmə yerigə hət yeziloɣanidi; uningoɣa yeziloɣanliri mərsiyə, matəm səzliri wə dərd-ələmlərdin ibarət idi.

3 1 Wə U manga: — I insan ooɣli, erixkiningni yegin; bu yazmini yəp, berip Israil jəmətigə səz qiloɣin, dedi.
2 Xuning bilən mən aoɣzimni aqtim, U manga yazmini yegüzdi. 3 U manga: — I insan ooɣli, qorsikingni toq qilip, iqi-baoɣringni Mən sanga bərgən bu oram yazma bilən tolduroɣin, — dedi. Xuning bilən mən yedim, aoɣzimda u ḥəsəldək tatlik idi.. 4 Wə U manga mundaq dedi: «I insan ooɣli, baroɣin, Israil jəmətigə baroɣin, Mening səzlirimni uloɣa yətküzgin.. 5 Qünki sən oɣəyriy yeziqtiki yaki tili təs bir əlgə əməs, bəlki Israil jəmətigə əwətilding; 6 — oɣəyriy yeziqtiki ḥəm tili təs, səzlirini qüxəngili bolmaydioɣan kəp əllərgə əwətilmiding; Mən seni xuloɣa əwətkən bolsam, ular sanga qulaq salatti!
7 Birak Israil jəməti sanga qulaq salmaydu, qünki ularning ḥeqbiri Manga qulaq selixni halimaydu; qünki pütün Israil jəmətining qapiqi tong wə kəngli qattiqtur. 8 Mana, Mən yüzüngni ularning yüzlirigə qarxi taxtək, wə sening pexanəngni ularning pexanilirioɣa qarxi taxtək qildim.. 9 Bərḥək, sening pexanəngni qaqmak texidin qattik, ḥətta almastək qildim. Ulardin qorqma, wə ular tüpəylidin dəkkə-dükkigə qüxmə; qünki ular asiy bir jəmättur».
10 Wə U manga: — I insan ooɣli, Mening sanga eytmaqqi boloɣan ḥəmmə səzlirimni kənglünggə püküp qoyoɣin, ularni kəngül qoyup angliɣin. 11 Wə ḥazir baroɣin, sürgün boloɣanloroɣa, yəni əz elingdikilərgə səz qil, ular anglisun, anglimisun uloɣa: «Rəb Pərwərdigar xundaq dəydu!» — degin! — dedi.
12 Xuning bilən Roḥ meni kətürdi, mən arqamdin zor xarqirioɣan bir awazni anglidim — «Pərwərdigarning xan-xəripigə təxəkkür-mədḥiyə əz jaylirida okulsun!» —
13 — Ḥayat məhluqlarning qanatlirining birbirigə tegixkən awazi, wə ularning yenidiki qaqlarning awazliri bəḥəywət xarqirak bir sada idi. 14 Wə Roḥ meni kətürüp, yirakqa apardi; wə mən qattiq azab, roḥimdiki oɣəzəp bilən bardim, wə Pərwərdigarning qoli mening wujudumda küqlük idi.

2:5 Əz. 33:33
2:6 «gərqə sanga tikən-jioɣanlar ḥəmraḥ bolsimu, wə sən qayanlarning arisida tursangmu,...» — «tikən-jioɣanlar» wə «qayanlar» degənlər xübḥisizki, Israillarni kərsitidu.
2:6 Yər. 1:8, 17; Əz. 3:9; Luqa 12:4; 1Pet. 3:1
2:8 Wəḥ. 10:9
2:10 «U kəz aldimda uni eqip yeyip qoydi; uning aldi-kəynining ḥəmmə yerigə hət yeziloɣanidi» — adəttə, «oram yazmilar»da pəqət iqidila hət yeziqlik bolatti. Alimlarning bu oram yazmining «aldi-kəyni»gə hət yeziloɣanliqi tooɣruluk ḥərhil pikri bar. Xübḥisizki, uning bir əḥmiyiti xuki, Hudaning sap səzlirigə ḥeqkimning qoxumqə səzlərni yezix mumkinqiliki yoq idi; bizningqə, bu ix yənə Hudaning ularni əyibləydioɣan səzlirining nuroɣunlikini təkitləydu.
3:1 Yər. 15:16; 2:8; Wəḥ. 10:9
3:3 Zəb. 19:10-11; 119:103; Wəḥ. 10:10
3:4 Yər. 1:17
3:8 Yər. 1:18; Mik. 3:8
3:9 Yər. 1:8,17; 5:3; Əz. 2:6; 1Pet. 3:14
3:11 Əz. 2:5, 7
3:12 «xuning bilən Roḥ meni kətürdi,...» — «Roḥ», xübḥisizki, Hudaning Roḥi.
3:12 Əz. 8:3
3:14 «mən qattiq azab, roḥimdiki oɣəzəp bilən bardim,...» — Əzakiyalning dərd-ələmi wə roḥining aqqikliki nemə üqün? Xübḥisizki, u Hudaning səzini anglap əz həlkining qattiq kəngüllüklikini qüxinip yetip, intayin azablanoɣan wə ularning Hudaoɣa boloɣan wapasizlikioɣa qattiq oɣəzəplənɣan.

15 Xuning bilən mən Təl-Abib xəḫiridə sürgün boloɣanlar, yəni Kewar dəryasi boyida turoɣanlarning yenioɣa yetip kəldim; mən ular turoɣan jayda olturdum; ularning arisida yəttə kün ḫang-tang ḳetip olturdum..
16 Mana yəttə kün toxup, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
17 «I insan ooɣli, Mən seni Israil jəməti üqün kəzətqi ḳilip tiklidim; sən Mening aoɣzimdin səzni anglap, ularoɣa Məndin boloɣan agaḫni yətküzgin..
18 Mən rəzillərgə: «Sən jəzmən əlisən» — desəm, biraḳ sən uni agaḫlandurmisang — yəni bu rəzil adəmni ḫayatḳa erixsun dəp rəzil yolidin yandurup, uni ḫayatḳa erixsun dəp agaḫlandurmisang, xu rəzil adəm əz ḳəbiḫlikidə əlidu; biraḳ Mən uning ḳeni üqün səndin ḫesab alimən..
19 Biraḳ sən axu rəzil adəmni agaḫlandursangmu, u rəzillikidin, yəni əz rəzil yolidin yanmisa, u əz ḳəbiḫlikidə əlidu; lekin sən əz jeningni ḳutḳuzup ḳalisən.
20 Yaki bolmisa bir ḫəḳḳaniy adəm əz ḫəḳḳaniylikidin yenip, ḳəbiḫlik ḳilidioɣan bolsa, uning aldioɣa qomaḳ salsam, u əlidu; qünki sən uni agaḫlandurmiding, u əz gunaḫida əlidu, wə u ḳiloɣan ḫəḳḳaniy ixlar əslənməydu; biraḳ uning ḳeni üqün səndin ḫesab alimən.. 21 Wə əgər sən ḫəḳḳaniy adəmni gunaḫ sadir ḳilma dəp agaḫlandurup tursang, wə u gunaḫ sadir ḳilmisa, u qaoɣda u jəzmən ḫayat ḳalidu, qünki u agaḫḳa kəngül ḳoydi; xuning bilən sən əz jeningni ḳutḳuzup ḳalisən»..
22 Wə Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumda turatti; U manga: — Ornungdin tur, tüzlənglikkə baroɣin, Mən xu yərdə sən bilən səzliximən, — dedi..
23 Xuning bilən mən ornumdin turup, tüzlənglikkə qiḳtim; wə mana, mən Kewar dəryasi boyida turup kərgən xan-xəraptək, Pərwərdigarning xan-xəripi xu yərdə turatti; kərüpla mən düm yiḳildim.. 24 Wə Roḫ iqimgə kirip meni tik turoɣuzdi; U manga səz ḳilip mundaḳ dedi: — «Baroɣin, əygə kirip əzüngni bənd ḳiloɣin.. 25 Wə sən, i insan ooɣli, mana, ular aroɣamqilarni üstünggə selip, ular bilən seni baoɣlaydu; buning bilən sən talaoɣa qiḳalmay, əl-yurt iqigə ḫeq kirəl məysən.. 26 Xundaḳla ularoɣa tənbiḫ bərgüqi bolmasliḳing üqün, Mən seni gaqa ḳilip, tilingni tangliyingoɣa qaplaxturimən; qünki ular asiy bir jəməttur.. 27 Wə Mən sən bilən səzləxkinimdə, aoɣzingni eqip, sən ularoɣa: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu!» dəysən;

3:15 Ayup 2:13
3:17 Yəx. 62:6; Əz. 33:7; 1Tim. 3:1
3:18 «Xu rəzil adəm əz ḳəbiḫlikidə əlidu» — ibraniy tilida bu ikki bislik səz. Birinqi mənisi: «U əz ḳəbiḫliki tüpəylidin əlidu». Ikkinqi mənisi: «U əz ḳəbiḫliki kəqürüm ḳilinmioɣan ḫalda əlidu» — demək, u Hudaning dostluḳidin ayriloɣan ḫalda əlidu. Bizningqə ikkinqi imkaniyət bəlkim tooɣridur. Bəribir ḫəmmimiz əlimiz; biraḳ Hudadin ayriloɣan ḫalda əlüx, ḫəḳiḳiy ḫəm ḳorḳunqluḳ əlümdur.
3:18 Əz. 33:8
3:20 Əz. 18:24; 33:12,13
3:21 «U qaoɣda u jəzmən ḫayat ḳalidu, qünki u agaḫḳa kəngül ḳoydi» — bəzi alimlar, Hudaning bu səzini pəḳət jismaniy jəḫəttiki «əlüm» wə «ḫayat» dəp ḳaraydu. Hudaning Musa pəyoɣəmbər arḳilik Israil bilən bekitkən əḫdisi boyiqə, Israillar uning pərmanlirida yürgən bolsa, omumən eytḳanda, kəp bəḫtlik, uzun əmürlük bolidu. Biraḳ biz bu səzlər bəlkim jismaniy tərəptin boluxi mumkin bolsimu, uningdinmu muḫimi, roḫiy tərəptinmu eytiloɣan, dəp ḳaraymiz. Demək, səzlər mənggülük ḫayat wə mənggülük əlümgə ḳaritiloɣan. Undaḳ bolmisa ḫəḳḳaniy adəm tooɣruluḳ «uning ḳiloɣan ḫəḳḳaniy ixliri əslənməydu» degən agaḫ səzning nemə ḳorḳunqluḳi bolsun?
3:22 «U manga: — Ornungdin tur, tüzlənglikkə baroɣin, mən xu yərdə sən bilən səzliximən, — dedi» — Huda Əzakiyal bilən səzlixix üqün uning bir hilwət jay *(«tüzlənglik» yaki «jiloɣa»)*oɣa qiḳixini tələp ḳilidu.
3:23 Əz. 1:3
3:24 Əz. 2:2
3:25 «ular aroɣamqilarni üstünggə selip, ular bilən seni baoɣlaydu» — «ular» zadi kim? Baxḳa ayətlərgə ḳarioɣanda Əzakiyalni «baoɣlioɣanlar» əl-yurttikilər əməs; xunga biz xundaḳ ḳaraymizki, bu «ular» pərixtilərdin ibarət. Huda pərixtilər arḳilik «oɣayib aroɣamqilar» yaki «roḫiy aroɣamqilar» bilən Əzakiyal pəyoɣəmbərni ornidin turalmaydioɣan ḳilidu: 4-bab, 8-ayətnimu kərüng.
3:26 «Mən seni gaqa ḳilip, tilingni tangliyingoɣa qaplaxturimən» — bu «gaqilik» adəttiki gəp-səzni kərsitidu; uning arilikṭa bəribir Huda bərgən bexarətlərni eytix məs'uliyiti bar idi. Xunga Hudaning muxu buyruḳi bilən Əzakiyal həḳlər bilən ḫeq salamlaxmaytti, adəttikidək gəplərnimu ḳilalmaytti. Bu gaqilik bəx yildin keyin, 24:27-ayəttə tügəydu.
3:26 Əz. 2:5

kim anglaymən desə anglisun, kim anglimaymən desə anglimisun; qünki ular asiy bir jəmättur.

Yerusalemning muḥasirigə elinixi

4 [1] Əmdi sən, i insan ooɣli, bir kesəkni elip
öz aldingoɣa ḳoyoɣin; uning üstigə bir
xəḥərni — yəni Yerusalemni oyup ḳoyoɣin.
[2] Andin uni muḥasirigə elip, uningoɣa
potəylərni ḳurup, sepiloɣa qiḳidioɣan bir
dənglük yasap, uning ətrapioɣa bargaḥlarni
tikip wə sepilni bəsküqi bazoɣanlarni tikləp
ḳoyoɣin. [3] Bir təmür tahtini elip, uni özüng
bilən xəḥərning arisioɣa tiklə; yüzüngni
uningoɣa ḳaritip tiklə; u muḥasirigə elinidu,
sən özüng uni muḥasirigə alisən; bu ixning
özi Israil jəmətigə bexarət bolidu.
[4] Wə sən, sol yeningoɣa yanpaxlap yatḳin; Is-
rail jəmətining ḳəbiḥlikini öz üstünggə ḳoy;
soloɣa yanpaxlap ḳanqə kün yatsang, sən
xunqə kün ularning ḳəbiḥlikini kətürisən.
[5] Mən sanga yetix kerək boloɣan künlərni
ularning ḳəbiḥlik ḳiloɣan yilliri boyiqə,
yəni üq yüz toḳsan kün ḳilip bekitkənmən;
xuning bilən sən Israil jəmətining ḳəbiḥlikini
kətürisən.
[6] Bu künlər tügigəndin keyin, sən yənə
ong yanpaxlap yetip, Yəḥuda jəmətining
ḳəbiḥlikini kətürisən; sanga ḳirik künni
bekitkənmən, ḥərbir kün bir yilni ipadil
əydu. [7] Wə sən yüzüngni Yerusalemning
muḥasirisigə ḳaritip, yengingni türgən
ḥalda, uni əyibləp bexarət berisən; [8] wə mana,
Mən üstünggə aroɣamqilarni salimənki, sən
muḥasirining künlirini tügətmigüqə uyan-
buyanoɣa ḥeq ərülməysən.
[9] Wə sən özünggə buoɣday, arpa, purqaḳ, ḳizil
max terik wə ḳara buoɣdaylarni elip bir idix
iqigə sal; wə buningdin özüng üqün tamaḳ
təyyarlaysən; sən buni yanpaxlap yatḳan
künlərdə, yəni üq yüz toḳsan kündə yəysən;
[10] sən yəydioɣan tamaḳ bolsa miḳdari boyiqə
ḥər küni yigirmə xəkəldin boluxi kerək; sən
uni bəlgiləngən waḳitlarda yəysən; [11] wə
ḥər küni sunimu norma boyiqə, yəni alti-
din bir ḥin iqisən; ḥər kündiki bəlgiləngən
waḳitlarda iqisən.
[12] Sən uni arpa kəmiqi xəklidə ḳilip yəysən;
sən uni ularning kəz aldida insan nijasiti
üstidə pixurisən».
[13] Pərwərdigar: «Israillar Mən ularni ḥəydəp
qiḳiridioɣan əllər arisida turup xu ḥaram yol-
da öz nenini ḥaram yəydu» — dedi.
[14] Andin mən: «I Pərwərdigar! Mən özümni
ḥeqḳaqan buloɣap ḳoymidim, wə yaxliḳimdin
tartip bügüngə ḳədər mən özi əlgəndin, yaki
yirtḳuqlar booɣup ḳoyoɣan nərsidin ḥeq

3:27 «Mən sən bilən sözləxkinimdə, aoɣzingni eqip, sən ularoɣa: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu!» dəysən...» — bu ikki ayət *(26-27)*kə ḳarioɣanda, Huda Özi pəyoɣəmbərning «gaqiliḳi»ni gaḥi-gaḥi üzidu wə xuning bilən Əzakiyal həlḳkə söz ḳilidu. Baxḳa waḳitlarda u ḥeq gəp ḳilalmaytti.
3:27 Əz. 2:5, 7
4:1 «bir kesəkni elip öz aldingoɣa ḳoyoɣin; uning üstigə bir xəḥərni — yəni Yerusalemni oyup ḳoyoɣin» — keyinki ayətlərgə ḳarioɣanda, bu «kesək» Yerusalem xəḥirini ipadiləx üqün naḥayiti qong kesək bolux kerək idi.
4:2 2Pad. 25:1
4:4 «Israil jəmətining ḳəbiḥlikini öz üstünggə ḳoy» — muxu ayəttiki «Israil jəməti» bolsa, «ximaliy padixaḥliḳ» *(on ḳəbilə ittipaḳi)*ni kərsitidu. 7-ayəttə «Yəḥuda» «jənubiy padixaḥliḳ»ni kərsitidu.
4:5 Qəl. 14:34
4:6 «Mən sanga yetix kerək boloɣan künlərni .. üq yüz toḳsan kün ḳilip bekitkənmən; xuning bilən sən Israil jəmətining ḳəbiḥlikini kətürisən; 5-ayət... keyin, sən yənə ong yanpaxlap yetip, Yəḥuda jəmətining ḳəbiḥlikini kətürisən; sanga ḳirik künni bekitkənmən, ḥərbir kün bir yilni ipadiləydu» — Israilning 390 yilliḳ jazani wə Yəḥudaning 40 yilliḳ jazani kərüxi tooɣruluḳ ḳoxumqə səzimizni kərüng.
4:8 «mana, Mən üstünggə aroɣamqilarni salimənki, sən muḥasirining künlirini tügətmigüqə uyan-buyanoɣa ḥeq ərülməysən» — yənə 3-bab, 25-ayətni kərüng. Bu «aroɣamqilar» kərüngən yaki oɣayibtin bolsun, özakiyalning sol yanjilip andin ong yanjilip yetixioɣa yardəm bərdi. Bəlkim kəqtə *(kərüwatḳan ḥəlḳ uning əyidin qiḳip kətkəndin keyin)* u öz məyligə ḳoyuloɣan.
4:10 «yigirmə xəkəl» — yəni yerim ḳadaḳ — təhminən 230 gram.
4:11 «altidin bir ḥin» — ondin altə litr ətrapida. **«ḥər kündiki bəlgiləngən waḳitlarda iqisən»** — demisəkmu, bundaḳ yemək-iqmək aqarqilikḳa yüzləngən əḥwalda bolidu.
4:13 «Israillar Mən ularni ḥəydəp qiḳiridioɣan əllər arisida turup xu ḥaram yolda öz nenini ḥaram yəydu» — Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik Israillaroɣa qong-kiqik tərətlər ḥardaim adəmzat turoɣan jaylardin neri ḳilinixi kerək dəp buyruoɣan *(məsilən, «Ḳan» 23:13-14)*. Xunga «insan nijasiti otida» tamaḳ etix muxu ḳanun boyiqə bolmaytti, əlwättə.
4:13 Ḥox. 9:3

yemigənmən; ḫeqḳandaḳ yirginqlik gəxkə
aoŋzim tegip baḳmioŋan!» — dedim.
15 Wə U manga: «Mana, Mən sanga insanning
nijasitining ornioŋa kalining tezikini bərdim;
sən neningni xuning üstidə pixurisən» — de-
di.
16 Wə U manga: «I insan ooŋli, mana Mən Ye-
rusalemda ularoŋa yələnqük boloŋan nanni
ḳurutuwetimən; ular nanni tarazioŋa selip,
uni təxwix iqidə yəydu, suni əlqəm bilən
alaḳzidilik iqidə iqidu; 17 Qünki nan wə su
ulardin ḳalidu; ular bir-birigə ḳarixip dəḫxət
basidu, əz ḳəbiḫlikidin ḳurup ketidu».

5 1 «Wə sən, i insan ooŋli, əzüng ətkür
bir ḳiliqni al; uni ustira süpitidə ixlitip,
qeqing wə saḳilingoŋa sürtüp ḳoy; andin
tarazini elip aloŋan qaqlarni təng bəlgin.
2 Muḫasirə künliri tügigəndə, üqtin birini
xəḫər iqidə kəydürgin; yənə üqtin birini
elip xəḫər ətrapioŋa qepiwətkin; yənə üqtin
birini xamaloŋa soruwətkin; Mən bir ḳiliqni
suoŋurup ularni ḳooŋlaymən.
3 Sən yənə ulardin birnəqqə talni elip
tonungning pexigə tiḳip ḳoyoŋin; 4 bu-
lardin yənə nəqqə talni elip ot iqigə tax-
lap kəydürüwətkin; bulardin pütün Israil
jəmətigə ot tutixip ketidu».
5 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Mana, bu Yerusalem; Mən uni əllərning
dəl otturisioŋa orunlaxturdum; baxḳa
məmlikətlər uning əpqərisidə turidu; 6 Birak
u Mening ḫəkümlirimgə ḳarxilixip rəzilliktə
əllərdinmu axuruwətti, bəlgilimilirimgə
ḳarxilixixta əpqərisidiki məmlikətlərdinmu
axuruwətti; qünki Mening ḫəkümlirimni
ular rət ḳildi, Mening bəlgilimilirim bolsa,
ularda akmaydu.
7 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: — Qünki silər əpqərənglərdiki
əllərdinmu bəkrək baxbaxtaḳlik
ḳiloŋanlikinglardin, Mening bəlgilimilirimdə
mangmaslikinglardin wə ḫəkümlirimni
tutmaslikinglardin, ḫətta əpqərənglərdiki
əllərning ḫəkümliridimu mangmaslikinglar
tüpəylidin, 8 Əmdi Rəb Pərwərdigar mundaḳ
dəydu: — «Mana, Mən Өzümki sanga
ḳarximən, i Yerusalem; sening arangoŋa
əllərning kəz alidila jazalarni yürgüzimən;
9 Wə sening barliḳ yirginqlikliring tüpəylidin
arangda Өzüm ḳilip baḳmioŋan ḫəmdə
kəlgüsi ikkinqi ḳilmaydioŋan ixni ḳilimən.
10 Xuning bilən atilar əz balilirini yəydioŋan
bolidu, balilar əz atilirini yəydioŋan bolidu;

4:14 «Mən əzümni ḫeqḳaqan buloŋap ḳoymidim, ... ḫeqḳandaḳ yirginqlik gəxkə aoŋzim tegip baḳmioŋan!» — Huda Musa pəyoŋəmbər arḳilik Israillaroŋa bəzi gəxlər *(məsilən, qoxḳa gəxi)*ni mən'i ḳiloŋan *(«Law.» 11-bab, «Ḳan.» 14-bab)*. Uning üstigə əzlikidin əlgən, yaki yirtḳuq ḫaywanlar təripidin ältürülgün ḫaywanlarning gəxlərnimu yeyixkə bolmaytti *(«Law.» 22:8)*. Əzakiyal əzi kaḫin boloŋaqka, muxu tələplər uning üqün tehimu ḳattiḳ boloŋan.

4:15 «Mən sanga insanning nijasitining ornioŋa kalining tezikini bərdim» — alimlar Hudaning muxu səzliri üstidə ikki hil pikirdə boloŋan: *(1)* Huda Əzakiyal pəyoŋəmbərgə bərgən buyruḳini silikḳaxturup, uningoŋa nijasitining ornida kala tezikining otida *(ḫalal dəp ḫesablanoŋan)* tamaḳ etixkə ruhsət ḳiloŋan; *(2)* Huda pəyoŋəmbiri üqün məjizə yaritip, uning nijasitini kala tezikigə aylanduroŋan; xuning bilən u ḫalal ḫalda tamaḳ yəydioŋan boldi.
–Bizningqə 2-pikir tooŋridur. Qünki xuning bilən uni kəzitip yürgən yurtdaxlar buni bilməy, uning muxu «axni ḫaram ḫalda yegənliki»gə ḳarap naḫayiti qəqüp ketətti. Bolmisa, pəyoŋəmbərning adəmni agaḫlanduridioŋan ixḫərikətlirining əḫmiyiti yoḳ bolatti.

4:16 «Mən Yerusalemda ularoŋa yələnqük boloŋan nanni ḳurutuwetimən» — səzmusəz tərjimə ḳiloŋanda «Mən Yerusalemda «nan boloŋan ḫasa»ni sunduruwetimən». «Yələnqük» degən səz ibraniy tilida adəttə «tayaḳ» yaki «ḫasa»ni bildüridu. Mumkinqiliki barki, ḳədimki zamanlarda Yəhudiy həlḳi əz nanlirini bir tayaḳta *(zihḳa tiziloŋandəḳ)* kətürüp mangatti. Ḫərḫalda omumiy mənisi bizning tərjimə ḳiloŋinimizdək bolidu.

4:16 Law. 26:26; Yəx. 3:1; Əz. 5:16; 14:13

5:1 «...uni ustira süpitidə ixlitip, qeqing wə saḳilingoŋa sürtüp ḳoy» — qaqlarni qüxürüwetixning əzi matəm tutuxni bildürətti.

5:3 «...tonungning pexigə tiḳip ḳoyoŋin» — Israillarning tonlirining pexidə Hudaning əmrlirini əslitidioŋan quqilar bar idi *(«Qəl.» 15:38-39ni kərüng)*. Huda bu əmri bilən Əzakiyaloŋa: «Kimlər Mening əmrlirim iqidə yüridioŋan bolsa, Mening səzlirim uni saḳlaydu» degəndək eytḳan bolsa kerək.

5:5 «Mən uni Israilni əllərning dəl otturisioŋa orunlaxturdum; baxḳa məmlikətlər uning əpqərisidə turidu» — Hudaning buningda Israiloŋa boloŋan məḳsiti, «yat əllər» u arḳilik əzining ḫaḳiḳiy Huda ikənlikini, ḫəḳḳaniylikini, məḫir-xəpḳitini kərsun degənliktur. Birak Israil əllərgə xundaḳ bir ülgə bolmidi. Ḫazir ular «yat əllər»gə Hudaning jazasining ḳandaḳ ikənlikigə bir misal bolidu.

5:7 Law. 18:24,28

wə Mən sanga jazalarni yürgüzimən, wə sening barlik ḳaloŋanliringning ḥəmmisini ḥər tərəptin qikḳan xamaloŋa soruwetimən.
11 Xunga, Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — qünki sən Mening mukəddəs jayimni əzüngning barlik lənətlik nərsiliring ḥəm barlik yirginqlikliring bilən buloŋioŋining tüpəylidin, bərḥək, Mən silərni ḳiroŋin ḳilimən; kəzüm sanga rəḥim ḳilmaydu, iqimnimu sanga aoŋritmaymən.
12 Xəḥərdikilərdin üqtin bir ḳismi waba kesili bilən əlidu ḥəmdə aranglarda bolidioŋan aqarqiliḳtin bexini yəydu; üqtin bir ḳismi əpqərənglərdə ḳiliqlinidu; wə Mən üqtin bir ḳismini ḥər tərəptin qikḳan xamaloŋa soruwetimən, andin bir ḳiliqni oŋilaptin suoŋurup ularni ḳooŋlaymən.
13 Xuning bilən Mening oŋəzipim besikidu, Mening ḳəḥrimni ularning üstigə qüxürüp ḳonoŋuzup, pioŋandin qikimən; Mən Əz ḳəḥrimni ular üstigə təküp tügətkəndin keyin, ular Mən Pərwərdigarning rəzillikkə qidimaydioŋan otumdin səz ḳiloŋanliḳimni tonup yetidu.
14 Wə Mən sening əpqərəngdiki əllər arisida ḥəmdə ətüp ketiwatḳanlarning kəz aldida seni wəyranə ḳilimən wə məshirə obyekti ḳilimən; 15 sening üstünggə oŋəzəp ḥəm ḳəḥr wə ḳəḥrlik əyiblər bilən jazalarni yürgüzginimdə sən əpqərəngdiki əllərgə horluk wə tapa-tənining obyekti, bir ibrət ḥəm alakzadilik qikarоŋuqi bolisən; qünki Mən Pərwərdigar xundak səz ḳildim!
16 Mən ularoŋa ḥalakət elip kəlgüqi, aqarqilik zəḥərlik oḳlirini yaoŋduroŋinimda, silərning üstünglardiki aqarqiliḳni küqəytimən, wə yələnqük boloŋan neningni ḳurutuwetimən.
17 Wə üstünglaroŋa əz baliliringlarni əzünglardin juda ḳilidioŋan aqarqilik ḥəm yirtḳuq ḥaywanlarni əwətimən; waba kesilliri wə ḳan təkküqilər aranglaroŋa yamrap ketidu; üstünglaroŋa ḳiliq qüxürimən; Mənki Pərwərdigar səz ḳildim!».

Israil taoŋlirioŋa ḳaritiloŋan bexarət

6 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooŋli, Israilning taoŋlirioŋa yüzüngni ḳaritip ularni əyibləp mundak dəp bexarət bərgin: —
3 «Israilning taoŋliri, Rəb Pərwərdigarning səzini anglap ḳoyunglar: Rəb Pərwərdigar taoŋlar wə egizliklərgə, wadilar wə jiloŋilaroŋa mundak dəydu: — Mana, Mən üstünglaroŋa bir ḳiliqni qüxürüp, «yukiri jay»liringlarni wəyran ḳilimən.
4 Xuning bilən silərning ḳurbangaḥliringlar wəyranə bolidu, «kün tüwrük»liringlar buzulidu; silərdin əltürülgənlərni butliringlarning aldioŋa taxla ymən.
5 Israillardin boloŋan əlüklərni əz butliri aldioŋa yatḳuzimən; ḳurbangaḥliringlar ətrapioŋa ustihanlirini qeqiwetimən.
6 Silər turoŋan barlik jaylarda xəḥərlər yər bilən yəksan ḳilinidu, «yukiri jaylar» wəyranə

5:10 Law. 26:29; Ḳan. 28:53; 2Pad. 6:29; Yioŋ. 4:10
5:11 «Mən silərni ḳiroŋin ḳilimən» — ibraniy tilida «Mən seni ḳirkiwetimən» deyilidu. Bu səz Əzakiyalning simwolluk ḥərikətliri bilən baoŋlik *(1-ayət)*. Baxḳa birhil tərjimisi: «Kəzüm sanga ərülüp ḳarimaydu».
5:11 Əz. 7:4
5:12 «Xəḥərdikilərdin üqtin bir ḳismi waba kesili bilən əlidu ḥəmdə aranglarda bolidioŋan aqarqiliḳtin bexini yəydu... andin bir ḳiliqni oŋilaptin suoŋurup ularni ḳooŋlaymən» — bu ayət Əzakiyalning *(1-4-ayəttiki)* simwolluk ḥərikətlirini qüxəndürüp beridu. Kərünüp turuptiki, *(1-ayəttə)* Əzakiyal xəḥərgə saloŋan «ot», «waba kesili ḥəm aqarqilik»ḳa wəkillik ḳilidu.
5:12 Yər. 15:2
5:13 «rəzillikkə qidimaydioŋan otum» — ibraniy tilida «ḥəsitim» degən səz bilən ipadilinidu.
5:15 Ḳan. 28:37
5:16 «... yələnqük boloŋan neningni ḳurutuwetimən» — ibraniy tilida «nan boloŋan ḥasang»ni sunduruwetimən»; 4-bab, 16-ayəttiki izaḥatni kərüng.
5:16 Law. 26:26; 2Pad. 6:25; Yəx. 3:1; Əz. 4:16; 14:13
5:17 Law. 26:22
6:2 Əz. 36:1
6:3 «yukiri jay»liringlarni wəyran ḳilimən» — «yukiri jaylar» — Israil wə Yəḥuda uzundin beri taoŋ qokḳiliri ḳatarlik jaylarda ḥərhil butlaroŋa qokunup, ḥətta axu jaylarda «insan ḳurbanlik»larni ḳilip kəlgən *(16:21, 20:26-ayət ḳatarliḳlarni kərüng)*.
6:4 ««kün tüwrük»liringlar buzulidu» — «kün tüwrükliri»» yaki «kuyax butliri» degənning baxḳa bir tərjimisi «isrikgaḥlar».
6:5 «.... əlüklərni əz butliri aldioŋa yatḳuzimən; ḳurbangaḥliringlar ətrapioŋa ustihanlirini qeqiwetimən» — xu qaoŋdiki butpərəslər: «ḳurbangaḥ»lirimiz jəsətlər yaki adəm ustihanlirioŋa tegixi bilən «buloŋinip», «ḥaram» boloŋan, xunga uni ḳaytidin ixlətkili bolmaydu, dəp ḳaraytti

bolidu; xuning bilən qurbangahliringlar halak bolidu, butliringlar qekilip yokilidu, «kün tüwrük»liringlar kesilip oqulitilidu, wə həmmə yasioqininglar yok kiliwetilidu;
7 Wə əltürülgənlər aranglarda yikilixi bilən, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
8 Birak Mən silərdin bir kaldini kaldurimən; qünki yat məmlikətlərgə tarkitiwetilginingларda, silərdin əllər arisida kiliqtin kutulup kaloqanlar bolidu. 9 Wə silərdin kiliqtin kutulup kaloqanlar sürgün kilinoqan məmlikətlərdə Məndin yanoqan wapasiz kəlbliri wə butlirioqa pahixiwazlardək həwəs kiloqan kəzliri bilən baoqrimni parə-parə kiloqanlikini esigə kəltüridu; xuning bilən ular kiloqan rəzillikliri həm yirginqlik kilmixliri tüpəylidin əz-əzliridin nəprətlinidu. 10 Wə ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; Mən muxu külpətni silərning bexinglaroqa qüxürimən degənlikim bikardin-bikar əməs».
11 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «Alikiningni-alikiningoqa urup, putung bilən yərni təpkin: «Israil jəmətining barlik kəbih, yirginqlik kilmixliri üqün way! Qünki ular kiliq, aqarqilik wə waba kesili bilən yikilidu» — degin!
12 Yirakta turoqan wabadin əlidu; yekinda turoqan kiliq bilən yikilidu; həm tirik kaloqan, yəni muhasirigə qüxkən kixi aqarqiliktin əlidu; xuning bilən mening ularoqa boloqan kəhrimni qüxürüp pioqandin qikimən.
13 Əmdi ulardin əltürülgənlər əz butliri arisida, ularning kurbangahliri ətrapida, əz butlirioqa huxbuy yakkan hər bir egiz dəng üstidə, taoq qokkilirida, barlik yexil dərəh wə barakşan dub astida yatkan qaoqda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
14 Wə Mən Əz kolumni ularning üstigə sozimən, ular hər turoqan jaylirida zeminni Diblattiki qəl-bayawandin bəttər wəyran kiliwetimən. Andin ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

Hatimə wakti kəldi!

7 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 «Sən angla, i insan ooqli, Rəb Pərwərdigar Israil zeminioqa mundak dedi: Hatimə! Zeminning tət bulungioqa hatimə berilidu!
3 Sanga hazir hatimə berilidu! Əz oqəzipimni bexingoqa qüxürimən, əz yolliring boyiqə üstünggə həküm qikirip jazalap, əzüngning barlik yirginqlik ixliringni əz bexingoqa yandurimən. 4 Mening kəzüm sanga rəhim kilmaydu həm iqimnimu sanga aoqritmaymən; əksiqə əz yolliringni bexingoqa yandurimən, əz yirginqlikliring əz arangda bolidu; andin silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».
5 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Balayi'apət! Heq bolup bakmioqan balayi'apət kelidu! Mana, u kəldi!
6 Hatimə, hatimə! U sanga karxi kozoqaldi! Mana, u keliwatidu!
7 Halakət yeningoqa kəldi, i zeminda turoquqi; wakit-saiti toxti, axu kün yekinlaxti; huxallik warkiraxliri əməs, bəlki dawaloquluk bir

---

6:6 «kün tüwrükliri» — yaki «kuyax butliri» degənning baxka bir tərjimisi «isrikgahlar».
6:11 «... Alikiningni-alikiningoqa urup, putung bilən yərni təpkin» — muxu hərikətlər muxu yərdə kixining kənglining azablanoqanlikini bildüridu, əlwəttə.
6:11 Əz. 21:22
6:13 «yexil dərəh wə barakşan dub astida...» — Israillar muxu jaylarda əlgüqilərni dəpnə kilatti *(məsilən, «Yar.» 35:8)*. Mumkinqiliki barki, ular keyinrək muxu jaylarni «tawapgah»oqa aylandurup, xu yərdə əz ata-bowilirioqa dua kiloqan. Muxundak kilmixlar Təwratta kət'iy mən'i kilinoqan *(məsilən, «Kan.» 18:11)*
6:14 «ular hər turoqan jaylirida zeminni Diblattiki qəl-bayawandin bəttər wəyran kiliwetimən» — baxka birhil tərjimisi: «ular hər turoqan jaylirida zeminni jənubiy qəl-bayawandin Riblatkiqə *(yəni, Israilning əng ximaliy xəhərlirin biri)* wəyran kiliwetimən». Ibraniy tilida «Diblat» bilən «Riblat» yezilixi bir-birigə nahayiti ohxixip kətkəqkə, kəqürgüqi katiplar əsliy tekistning «Riblat» degən sezini hata kəqürgən boluximu mumkin.
6:14 Yər. 39:5-6
7:2 «Hatimə! Zeminning tət bulungioqa hatimə berilidu!» — ilgiriki pəyoqəmbərlər *(Yoel, Amos, Yəxaya, Hoxiya, Mikah katarliklar)* Hudaning muxu jazasi tooqruluk bexarət bərgən. Əzakiyal pəyoqəmbər muxu yərdə, wakti-saiti hazir bolidu, dəydu.
7:4 Əz. 5:11; 8:18

kiyikas-sürən taoŋlarda anglinidu.. [8] Mən tezla kəhrimni üstünggə təküp, sanga karatkan oŋəzipim bilən pioŋandin qikimən; Mən əz yolliring boyiqə üstünggə həküm qikirip jazalap, əzüngning barlik yirginqlikliringni bexingoŋa kayturup qüxürimən. [9] Mening kəzüm sanga rəhim kilmaydu həm iqimnimu sanga aoŋritmaymən; Mən əz yolliringni bexingoŋa yandurimən, wə əz yirginqlik ixliring əz arangoŋa qüxidu; xuning bilən silər əzünglarni uroŋuqining Mən Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.

[10] Mana, axu kün! Mana u kəldi! Ḥalakət qikip yürüwatidu! — tayak bihlandi, ḥakawurluk qeqəklidi!. [11] Zorawanlik yetilip rəzillik tayiki bolup qikti; ularningkidin ḥeqnərsə kalmaydu — ularning adəmlər topidin, dələt-baylikliridin yaki ḥəywisidin ḥeqnemə kalmaydu.. [12] Wakit-saiti kəldi, küni yekinlaxti; aloŋuqi huxal bolup kətmisun, satkuqi matəm tutmisun; qünki kattik oŋəzəp muxu bir top kixilərning ḥəmmisining üstigə qüxidu.. [13] Qünki gərqə aloŋuqi bilən satkuqi tirik kalsimu, satkuqi əzi setiwətkinigə kaytidin igə bolmaydu; qünki bu top kixilər tooŋruluk kərüngən bexarət inawətsiz bolmaydu; ulardin ḥeqkaysisi kəbihliki bilən əz ḥayatini sakliyalmaydu..

[14] Ular kanayni qelip ḥəmmini təyyarlidi, birak ḥeqkim jənggə qikmaydu; qünki Mening oŋəzipim muxu bir top kixilərning ḥəmmisigə karitiloŋan. [15] Talada kiliq, iqidə waba wə aqarqilik turidu; dalada boloŋan kixini kiliq, xəḥərdə boloŋan kixini bolsa, waba wə aqarqilik uni yutuwetidu. [16] Wə ulardin kutulup kelip bulardin kaqkanlar taoŋlarda yürüp ḥərbiri əz kəbihliki üqün jiloŋidiki pahtəklərdək bukuldap matəm tutidu.

[17] Ḥərbirining koli dərmansizlinidu, tizliri süydük bilən qilik-qilik ḥəl bolup ketidu;.. [18] Ular əzigə bəz kiyimini baoŋlaydu, wəḥxət ularni basidu; ḥərkaysining yüzidə hijalət, baxliri takir kərünidu.. [19] Ular əz kümüxlirini koqiloroŋa taxlaydu, ularning altunliri buloŋanoŋan nərsidək bolidu; ularning altun-kümüxliri Pərwərdigar oŋəzipini kərsətkən künidə ularni kutkuzmaydu; ular bulardin aqlikini kanduralmaydu, koŋsikini tolduralmaydu, qünki bu nərsilər uloroŋa adəmlərni putlaxturidioŋan kəbihlik boldi.. [20] U Uning güzəl bezəkini ḥəywə bilən tiklidi; birak ular

7:7 «axu kün yeḳinlaxti...» — muxu «kün» «Pərwərdigarning küni» yəni «kiyamət küni»ni kərsitidu. Əzakiyal pəyoəmbərning bu bexaritining ikki kətimlik əməlgə axuruluxi bar: — *(1)* Babil imperiyəsi Israil zeminioŋa tajawuz kilip Yəhudiylarni pütünləy sürgün kilidu; *(2)* kəlgüsidə, Pərwərdigarning künidə; xu küni dəjjalning koxunliri Israil zeminioŋa tajawuz kilidu. Bu ikki wəkənə bir-birigə ohxaydioŋan kəp yərliri bolidu.

7:10 «tayak bihlandi, ḥakawurluk qeqəklidi!» — muxu «tayak» ularning zorawanlikini bildüridu — keyinki 10-ayətni kerüng. Uning «bihlanoŋanliki» bəlkim uni jazalaydioŋan wakit-saət toxkan, deməkqi.

7:11 «zorawanlik yetilip rəzillik tayiki bolup qikti» — baxka birhil tərjimisi «zorawanlik yetilip, rəzillikni jazalaydioŋan tayak bolup qikti» — Birak bizningqə bu «tayak» 10-ayəttiki tayakka ohxax boluxi kerək.

7:12 «aloŋuqi huxal bolup kətmisun, satkuqi matəm tutmisun; qünki kattik oŋəzəp muxu bir top kixilərning ḥəmmisining üstigə qüxidu» — balayi'apət qüxkən künlərdə kəp nərsilərning bahasi dərḥal qüxidu. Xu qaoŋda aloŋuqi kixi bəlkim: «nahayiti ərzanoŋa aldim» dəp huxallinidu, satkuqi kixi bəlkim «bək ərzan setiptimən» dəp kəngli yerim bolidu.

7:13 «Qünki gərqə aloŋuqi bilən satkuqi tirik kalsimu, satkuqi əzi setiwətkinigə kaytidin igə bolmaydu» — əgər satkan nərsə yər bolsa, Musa pəyoəmbərgə qüxürülgən miraslik tooŋrisidiki kanun boyiqə, satkuqi uni *(muwapik bahasida)* kayturup setiwelix ḥokuki bar. Əmdi satkan nərsə yər bolsun bolmisun, uni kayturuwelix wakti bolmaydu, qünki ḥəmmə adəm sürgün bolup epketilidu.

«ulardin ḥeqkaysisi kəbihliki bilən əz ḥayatini sakliyalmaydu» — baxka birhil tərjimisi «ularning kəbihliki tüpəylidin, ularning ḥeqkaysisi əz ḥayatini sakliyalmaydu».

7:17 «Ḥərbirining koli dərmansizlinidu, tizliri süydük bilən qilik-qilik ḥəl bolup ketidu» — demək, koŋkunqtin xundak bolidu. Baxka birhil tərjimisi «Ḥərbirining tizliri sudək ajiz bolup ketidu».

7:17 Yəx. 13:7; Yər. 6:24

7:18 «bəz kiyimi» — matəm tutux yaki kattik towa kilixni bildürətti. **«baxliri takir kərünidu»** — matəm tutkanda, kattik puxayman kiloŋanda ər kixilər qaqlirini qüxürüwetətti.

7:18 Yəx. 15:2, 3; Yər. 48:37

7:19 «ularning altunliri buloŋanoŋan nərsidək bolidu» — «buloŋanoŋan bərsə» *(yaki «nijis nərsə»)* muxu yərdə ikki bislik səz bolup, yənə «yirak kilinoŋan nərsə»nimu bildüridu. **«bu nərsilər uloroŋa adəmlərni putlaxturidioŋan kəbihlik boldi»** — «bu nərsilər» bəlkim ularning altun-kümüx boloŋan baylikliri wə xundakla ular altun-kümüxtin yasioŋan butlar bolsa kerək.

7:19 Pənd. 11:4; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; Yər. 30:11; 46:28; Nah. 1:9

uning iqidə yirginqlik məbudlarni ḫəmdə lənətlik nərsilirini yasidi; xunga Mən uni ular üqün paskinqilikḳa aylandurimən.
21 Mən uni olja süpitidə yat adəmlərning ḳolioɣa, oɣənimət ḳilip yər yüzidiki rəzillərgə tapxurimən; ular buni buloɣaydu.
22 Mən yüzümni ulardin ərüymən, wə kixilər Mening əziz jayimni buloɣaydu; zorawanlar kirip u yərni buloɣaydu.
23 Zənjirni təyyarlanglar; qünki zemin ḳanlik jinayətlərgə, xəḫər zorawanlikḳa toloɣan.
24 Xunga Mən əllər iqidiki əng rəzilini kəltürimən, ular ularning əylirigə igə bolidu; Mən zomigərlərning ḫakawurlukini yoḳitimən; ularning «mukəddəs jayliri» buloɣinidu.
25 Wəḫxət keliwatidu! Ular tinq-amanlikni izdəydioɣan bolidu, birak ḫeq tapalmaydu.
26 Apət üstigə apət, xum həwər üstigə xum həwər kelidu; ular pəyoɣəmbərdin bexarət soraydu, birak kaḫinlardin Təwratning bilimi, akṣakallardin, moysipitlərdin nəsiḫət yoḳap ketidu.
27 Padixaḫ matəm tutidu, xaḫzadə ümidsizlikkə qəmülidu, zemindiki ḫəlḳlərning ḳolliri titrəp ketidu; Mən ularni əz yolliri boyiqə bir tərəp ḳilimən, əz ḫəkümliri boyiqə ularoɣa ḫəküm qiḳirip jazalaymən; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

7:20 «U Uning güzəl bezəkini ḫəywə bilən tiklidi» — «U» — Hudani kərsitidu. **«Uning güzəl bezəki»** — muxu səz bizningqə mukəddəs ibadəthanioɣa karitiloɣan *(bu ibadəthanini Sulayman padixaḫ ḳuroɣan, əsli intayin güzəl wə ḫəywətlik idi)*. Ayətning baxka birhil tərjimisi: «Ular əzi güzəl buyumliridin pəhirlənggən, birak ular bulardin yirginqlik məbudlarni ḫəmdə yirginqlik nərsilərni yasidi; xunga mən bularni ular üqün paskinqilikkə aylandurimən».
–Muxu ayəttiki «paskinqilik» ikki bislik səz bolup, yənə «yirak ḳilinoɣan nərsə»nimu kərsitidu.
7:21 «Mən uni olja süpitidə yat adəmlərning ḳolioɣa, oɣənimət ḳilip yər yüzidiki rəzillərgə tapxurimən» — «uni» mukəddəs ibadəthanini kərsitidu.
–20-ayəttiki izaḫatta kərsitilgən ikkinqi tərjimə boyiqə, «uni» Israillarning zibu-zinnətlirini kərsitidu.
7:24 «ularning «mukəddəs jayliri» buloɣinidu» — muxu yərdə «mukəddəs jayliri» bəlkim ḫəjwiy, kinayilik gəp bolup, Israillarning butlaroɣa beoɣixlioɣan jaylirini kərsitidu.
7:26 «birak kaḫinlardin Təwratning bilimi... yoḳap ketidu» — «Təwrat»ning əsliy mənisi «yolyoruk», «tərbiyə».

Yerusalemning jazaliri Mukəddəs ibadəthanida boloɣan butpərəsliklər

8 1 Altinqi yili, altinqi ayning bəxinqi künidə xundak əməlgə axuruldiki, mən əz əyümdə olturoɣinimda, Israilning akṣakallirimu mening aldimda oltuoɣinida, Rəb Pərwərdigarning ḳoli wujudumoɣa qüxti.
2 Mən ḳaridim, mana, otning ḳiyapitidə bir zatning kərünüxi turatti; belining təwini ot turḳida turatti; belining üsti bolsa julalioɣan yorukluk, ḳizitiloɣan mis parḳiroɣandək kərünüx turatti.
3 U ḳolning kərünüxidək bir xəkilni sozup, beximdiki bir tutam qaqni tutti; Roḫ meni asman bilən zemin otturisioɣa kətürüp, Hudaning alamət kərünüxliridə Yerusalemoɣa, yəni ibadəthanining ximaloɣa ḳaraydioɣan iqki dərwazisining bosuoɣisioɣa apardi. Axu yər «pak-mukəddəslikkə ḳarxlaxḳan məbud», yəni Hudaning pak-mukəddəs oɣəzipini ḳozoɣaydioɣan məbud turoɣan jay idi...
4 Mana, mən tüzləngliktə kərgən alamət kərünüxtək, Israilning Hudasining xan-xəripi xu yərdə turatti.
5 U manga: — I insan ooɣli, bexingni kətürüp ximal tərəpkə ḳarap bak, dedi. Mən beximni kətürüp ximal tərəpkə ḳaridim, mana, ḳurbangaḫning dərwazisining ximaliy təripidə, bosuoɣida xu «pak-mukəddəslikkə ḳarxilaxḳan məbud» turatti.
6 Wə U manga: — I insan ooɣli, ularning bundak ḳilmixlirini — Israil jəmətining Meni mukəddəs jayimdin yirak kətküzidioɣan, muxu yərdə ḳiloɣan intayin yirginqlik ixlirini kərdüngsən? Birak sən tehimu yirginqlik ixlarni kərisən, — dedi.

8:1 «Israilning akṣakallirimu mening aldimda oltuoɣinida...» — akṣakallar bəlkim pəyoɣəmbərdin nəsiḫət sorioɣili kəldi. Pəyoɣəmbər Hudadin jawab kütkəndə wəḫiy uningoɣa berilidu.
8:3 «Roḫ meni asman bilən zemin otturisioɣa kətürüp, ... ibadəthanining ximaloɣa ḳaraydioɣan iqki dərwazisining bosuoɣisioɣa apardi» — «Roḫ» muxu yərdə Hudaning Mukəddəs Roḫi. **««pak-mukəddəslikkə ḳarxlaxḳan məbud», yəni Hudaning pak-mukəddəs oɣəzipini ḳozoɣaydioɣan məbud»** — ibraniy tilida ««ḫəsətkə təwə məbud», yəni *(Hudaning)* ḫəsitini ḳozoɣaydioɣan məbud» deyilidu.
8:3 Dan. 5:5
8:4 Əz. 3:23

[7] Wə U meni ibadəthana ḥoylisining kirix eoŋiziorə apardi, mən ḳaridim, mana, tamda bir təxük turatti. [8] U manga: — I insan ooŋli, tamni kolap təxkin, dedi. Mən tamni kolap təxtim, mana, bir ixik turatti. [9] U manga: — Kirgin, ularning muxu yərdə ḳiloŋan rəzil yirginqlik ixlirini kərüp baḳ, dedi. [10] Mən kirip ḳaridim, mana, ətrapidiki tamlaroŋa nəḳix ḳilinoŋan ḥərhil əmiligüqi ḥəm yirginqlik ḥaywanlarni, Israil jəmətining ḥəmmə butlirini kərdüm.

[11] Wə bularning aldida Israil jəmətining yətmix aḳsaḳili turatti. Ularning otturisida Xafanning ooŋli Jaazaniya turatti; ularning ḥərbiri ḳolida əz huxbuydenini tutup turatti; huxbuy ḳuyuḳ buluttək ərləp qiḳti. [12] Wə U manga: — I insan ooŋli, Israil jəmətidiki aḳsaḳallarning ḳarangoŋulukta, yəni ḥərbirining əz məbud nəḳix ḳilinoŋan ḥujrisida nemə ḳiloŋanlikini kərdüngmu? Qünki ular: «Pərwərdigar bizni kərməydu; Pərwərdigar zeminni taxlap kətti» — dəydu, — dedi.

[13] Wə U manga: — Biraḳ sən ularning tehimu yirginqlik ḳilmixlirini kərisən, dedi. [14] U meni Pərwərdigarning əyining ximaliy dərwazisining bosuoŋisioŋa apardi; mana, xu yərdə «Tammuz üqün matəm tutup» yioŋlawatḳan ayallar olturatti.. [15] Wə U manga: — I insan ooŋli, sən muxularni kərdungmu? Biraḳ sən tehimu yirginqlik ixlarni kərisən, — dedi.

[16] Wə U meni Pərwərdigarning əyining iqki ḥoylisioŋa apardi. Mana, Pərwərdigarning ibadəthanisining kirix yolida, pexaywan wə ḳurbangaḥning otturisida, yigirmə bəx adəm, Pərwərdigarning ibadəthanisioŋa arḳisini ḳilip xərḳḳə ḳarap ḳuyaxḳa qoḳunuwatatti.

[17] Wə U manga: — I insan ooŋli, sən muxularni kərdungmu? Yəḥuda jəməti əzi muxu yərdə ḳiloŋan yirginqlik ḳilmixlirini yenik dəp, ular yənə buning üstigə zeminni jəbirzulum bilən toldurup mening aqqiḳimni ḳayta-ḳayta ḳozoŋatsa bolamdu? Wə mana, ularning yənə xahni burnioŋa tutuwatḳinioŋa ḳara! [18] Xunga Mən ḳəḥr bilən ularni bir tərəp ḳilimən; Mening kəzüm uloroŋa rəḥim ḳilmaydu, iqimnimu uloroŋa aoŋritmaymən; ular ḳuliḳimoŋa yuḳiri awazda nida ḳilsimu, ularni anglimaymən, — dedi.

Yəttə jazani bəja kəltürgüqilər

9 [1] U ḳuliḳimoŋa küqlük bir awazda towlap: — Yeḳin kelinglar, xəḥərgə məs'ul boloŋuqilar, ḥərbiringlar əz ḥalakət ḳoralinglarni ḳolunglaroŋa tutunglar, — dedi. [2] Wə mana, altə kixining ibadəthanining ximalioŋa ḳaraydioŋan «Yuḳiri dərwaza» tərəptin keliwatḳinini kərdüm. Ḥərbirisi ḳolida bitqit ḳiloŋuqi ḳoralini tutḳan; ularning otturisida yenioŋa pütükqining siyaḥdeni esiḳlik turoŋan, kanap kiyimlərni kiygən birsi bar idi; wə ular ibadəthanioŋa kirip, mis

8:12 «Israil jəmətidiki aḳsaḳallarning ḳarangoŋulukta, yəni ḥərbirining əz məbud nəḳix ḳilinoŋan ḥujrisida nemə ḳiloŋanlikini kərdüngmu?» — muxu alamət kərünüxlərning ḥəmmisi ularning əz əyidə *(«ḥərbirining əz ... ḥujrisida»)* nemə ḳiloŋanlikini kərsitidu. Xunga bu kərünüxni asasən «simwol» dəp ḳaraymiz; xundaḳtimu buning bilən təng, ibadəthanidiki ḥəḳiḳiy əḥwalnimu kərsitidu.

8:12 Əz. 9:9

8:14 «Tammuz üqün matəm tutup yioŋlawatḳan ayallar» — «Tammuz» — yəni «əsümlüklərning padixaḥi» deyilgən bir bud. Riwayətlər boyiqə u elüp, təḥtisaraoŋa qüxüp təḥtisaraning padixaḥi boldi. Uning «elümi» tüpəylidin ḥər yili uningoŋa qoḳunoŋan ayallar «matəm tutux»i kerək idi.

8:16 «...Pərwərdigarning ibadəthanisioŋa arḳisini ḳilip xərḳḳə ḳarap ḳuyaxḳa qoḳunuwatatti» — bu babta eytiloŋan bəx ḥarikət iqidə bu ḥarikət əng yirginqlik boldi. Qünki: *(1)* uning Hudaning ibadəthanisioŋa arḳini ḳilixi mutləḳ kupurluḳ bir ix; *(2)* u ibadəthanioŋa kirgən kixilərning aldida oquḳ-axkarə kupurluḳ ḳildi; *(3)* u kupurluḳ dəl Hudadin rəḥim-xəpḳət soraydioŋan jayda boldi *(«Yoel» 2:17ni kərüng)*.

8:17 «ularning yənə xahni burnioŋa tutuwatḳinioŋa ḳara!» — «xahni burnioŋa tutux» degən ḥərikət tooŋrisida üq pikir bar: — *(1)* ḳədimki zamanlarda bəzi butpərəs millətlər əz butlirioŋa qoḳunoŋanda qeəḳligən bir xahni burnioŋa tutatti. Xunga bu ḥarikət butpərəslikni kərsitidu; *(2)* Yəḥudiylar Hudaoŋa ibadət ḳiloŋanda ohxax ḥarikət ḳilip Hudaoŋa ḥərmət bildürixətti; undaḳ boloŋanda, Huda xundaḳ sahtipəzlik ḥəm butpərəslik bilən baoŋlanoŋan ibadət ipadilirini kət'iy ḳobul ḳilmaytti; *(3)* undaḳ ḥarikət pəḳətla Pərwərdigaroŋa boloŋan intayin ḥərmətsizlikni, yəni kupurlukni bildürətti. Bizningqə, bəlkim 2-pikir tooŋridur.

8:18 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; Əz. 5:11; 7:4

qurbangahning yenida turdi.
3 Xu qaoʻda
Israilning Hudasining xan-xəripi əsli turoʻan
kerubtin kətürülüp əyning bosuoʻisida turdi.
Pərwərdigar yenioʻa pütükqining siyahdeni
esiklik turoʻan, kanap kiyimlərni kiygən
kixini qakirip uningoʻa: —
4 Xəhərning otturisidin, yəni Yerusalemning
otturisidin ətüp, xəhər iqidə ətküzülgən
barlik yirginqlik ixlar tüpəylidin ah-nadamət
qəkkən kixilərning pexanlirigə bir bəlgə
saloʻin, — dedi.
5 Wə manga anglitip baxka kixilərgə: — Bu
kixining kəynidin xəhərni kezip, adəmlərni
kiringlar; kəzünglar rəhim kilmisun,
uloroa iqinglarni aoʻritmanglar! 6 Birni-
mu koymay hammini — kerilar, yax yigit-
kizlar, bowak-balilar wə ayallarni koymay
əltürüwetinglar; pəkət bəlgə koyuloʻan
kixilərgə yekinlaxmanglar; bu ixni əz
mukəddəs jayimdin baxlanglar, — dedi.
Xunga ular Hudaning əyi aldida turoʻan
helikі akşakallardin baxlioʻan. 7 Wə U uloroa:
— Əyni buloʻanglar, hoylilirini əltürülgənlər
bilən toldurunglar; əmdi beringlar! —
dedi. Xuning bilən ular qikip xəhər boyiqə
adəmlərni kirixka baxlidi.
8 Wə xundak boldiki, ular adəmlərni
kiroʻinida, mən yaloʻuz kaldim; əzümni yərgə
düm taxlidim wə: — Ah, Rəb Pərwərdigar!
Sən Yerusalemoʻa karitiloʻan kəhringni
tökkəndə Israilning barlik kaldisini halak
kilamsən? — dedim.

9 Wə U manga: — Israil wə Yəhuda
jəmətining kəbihliki intayin rəzil; qünki
ular: «Pərwərdigar zeminni taxlap kətti;
Pərwərdigar bizni kərməydu» — dəydu.
10 «Mən bolsam, Mening kəzüm uloroa rəhim
kilmaydu, iqimnimu uloroa aoʻritmaymən;
Mən ularning yolini əz bexioʻa qüxürimən,
— dedi.
11 Wə mana, yenioʻa pütükqining siyahdenini
askan, kanap kiyimlərni kiygən kixi kiloʻan
ixni məlum kilip: «Manga Sən buyruoʻan ixni
orundidim» — dedi.

Hudaning xan-xəripi ibadəthanisidin qikip ketidu

10 1 Mən karidim, mana, kerublarning
bexi üstidiki gümbəz üstidə, kək
yakutning kiyapitidək bir təhtning kərünüxi
turatti; 2 Wə təhtkə Olturoʻuqi kanap
kiyimlərni kiygən kixigə: «Kerublarning
astidiki qaklarning arisioʻa kir, kolliringni
kerublar arisida kəyüwatkan qooʻloroa
toldurup, ularni xəhər üstigə qeqiwət» —
dedi. Mən karidim, u xundak kilixka baxlidi.
3 Bu kixi kirgəndə kerublar əyning ong
təripidə turatti; xan-xərəplik bulut əyning
iqki hoylisini toldurdi.
4 Wə Pərwərdigarning
xan-xəripi kerub üstidin qikip, əyning
bosuoʻisioʻa kəlgənidi; əy bulutka toldi,
hoyla bolsa Pərwərdigarning xan-xəripining
julalikioʻa qəmgən. 5 Kerublarning
kanatlirining sadasi hammidin kadirning
səzligən qaoʻdiki awazidək bolup, sirttiki
hoylioʻa anglinip turatti.
6 Wə xundak boldiki, Rəb kanap kiyimlərni
kiygən kixigə: «Qaklar arisidin, yəni kerublar
arisidin ot aloʻin» — dəp buyruoʻinida, u ki-
rip bir qakning yenida turdi. 7 Wə kerublar-

9:2 «hərbirisi kolida bitqit kiloʻuqi koralini tutkan...» — yaki «hərbirisi kolida jəng tokmikini tutkan...».

9:3 «Israilning Hudasining xan-xəripi əsli turoʻan kerubtin kətürülüp əyning bosuoʻisida turdi» — «tət məhluk» bolsa «kerub»lardin ibarəttur *(10-babni kərüng).* Birak muxu yərdə eytiloʻan «kerublar» bəlkim mukəddəs ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay»da koyuloʻan ikki «altun kerub» xəklini kərsitidu. Hudaning yoruklуk xan-xəripi xu yərdə *(«əng mukəddəs jay»da, kelin bir pərdə kəynidə)* Sulayman ibadəthanini kuroʻandin beri turup kəlgənidi. Hazir əzakiyal kəriduki, u həm ibadəthanidin həm Israilning əzidin ayrilip ketidu.

9:4 «... ah-nadamət qəkkən kixilərning pexanlirigə bir bəlgə saloʻin» — bu «bəlgə» *(ibraniy tilida «taw» degən hərp)* kədimki zamanlarda krest yaki qapras *(+)* xəklidə idi.

9:8 «Sən Yerusalemoʻa karitiloʻan kəhringni tökkəndə Israilning barlik kaldisini halak kilamsən?» — adəttə «Israilning kaldisi» degən ibarə pütün həlk arisida, Hudaoʻa sadik boloʻan Yəhudiylarni kərsitidu. Birak əzakiyal muxu yərdə *(Hudaning 9-10-ayəttə boloʻan jawabioʻa karioʻanda)* bəlkim Yəhudani kərsitidu; «ximaliy padixahlik», yənə Israilning on ikki kəbilisidin oni Asuriyə imperiyəsi təripidin baldur munkəriz kilinip sürgün boldi, pəkət ikki kəbilə, yəni «Yəhuda wə Binyamin» *(jənubiy padixahlik)* kaldi.

9:10 Əz. 5:11; 7:4; 8:18

10:3 «xan-xərəplik bulut əyning iqki hoylisini toldurdi» — «xan-xərəplik bulut», 1:4ni kərüng.

din biri əz ḳolini kerublar otturisidiki otḳa sozup uningdin ot elip, kanap kiyimlərni kiygən kixining ḳollirioƣa saldi; u buni elip qikip kətti [8](kerublarning ḳanatliri astida, adəmning ḳollirining ḳiyapiti kərünüp turatti).
[9]Mən ḳaridim, mana, kerublarning yenida tət qaḳ bar idi, bir kerubning yenida bir qaḳ, yənə bir kerubning yenida yənə bir qaḳ turatti; qaḳlarning ḳiyapiti bolsa beril yaḳutning kərünüxidə idi.. [10]Ularning xəkli bolsa, tətilisining ohxax idi, yəni qaḳ iqidə qaḳ bardək kərünətti. [11]Kerublar mangoƣanda, ular yüzləngən tətila tərəpkə udul ḳarap mangatti; mangoƣanda ular ḥeq burulmaytti, bəlki bexi ḳaysi tərəpkə ḳarioƣan bolsa, ular xu tərəpkə mangatti; ular mangoƣanda ḥeq burulmaytti. [12]Ularning pütün teni, dümbiliri, ḳolliri, ḳanatliri wə ularning qaḳlirimu, yəni tətisigə təwə qaḳlarning ətrapi kəzlər bilən toloƣanidi. [13]Qaḳlarni bolsa: «pirḳiraydioƣan qaḳlar!» — dəp atioƣinini əz ḳuliḳim bilən anglidim. [14]Ḥərbir kerubning tət yüzi bar idi; birinqisi kerubning yüzi, ikkinqisi adəmning yüzi, üqinqisi xirning yüzi, tətinqisi bürkütning yüzi idi..
[15]Kerublar yuḳirioƣa ərlidi. Bular dəl mən Kewar dəryasi boyida kərgən ḥayat məhluḳlar idi. [16]Kerublar mangoƣanda, qaḳlarmu ularoƣa yandixip mangatti; kerublar yərdin ərləxkə ḳanatlirini kətürginidə, qaḳlarmu ularning yenidin burulup kətməytti.. [17]Ular turoƣanda, qaḳlarmu turatti; ular kətürülgəndə, qaḳlarmu ular bilən kətürülətti; qünki ḥayat məhluḳlarning roḥi qaḳlarda idi.. [18]Wə Pərwərdigarning xanxəripi əyning bosuoƣisi üstidin qikip, kerublar üstidə turdi; [19]Kerublar ḳanatlirini kerip, kəz aldimda yərdin kətürüldi; ular əydin qikḳanda, qaḳlarmu ularning yenida idi; ular Pərwərdigarning əyining xərḳiy dərwazisida turatti; Israilning Hudasining xan-xəripi ularning üstidə yuḳiri turatti.
[20]Bular bolsa dəl mən Kewar dəryasi boyida kərgən, Israil Hudasining astida turoƣan məhluḳlar idi; ularning kerublar ikənlikini bildim.. [21]Ularning ḥərbirining təttin yüzi, ḥərbirining təttin ḳaniti, ḳanatliri astida insan ḳoli siyaḳidiki ḳolliri bar idi.. [22]Ularning yüzlirining ḳiyapiti bolsa, ular mən Kewar dəryasi boyida kərgən yüzlər idi; ularning turḳi wə yüzliri mən kərgəngə ohxax idi; ularning ḥərbiri əz udulioƣa ḳarap mangatti.

Yetəkqilərning jazalinixi

11 [1]Roḥ meni kətürüp, Pərwərdigarning əyining xərḳiy, yəni xərḳḳə ḳaraydioƣan dərwazisioƣa apardi; wə mana, dərwazining bosuoƣisida yigirmə bəx adəm turatti; mən ularning otturisida awamning akṣakḳili boloƣan, Azzurning ooƣli Jaazaniya ḥəm Bənayaning ooƣli Pilatiyani kərdüm. [2]Wə U manga: — I insan ooƣli, ḳəbiḥlikni oylap qikḳuqi, muxu xəḥərdə rəzil məsliḥət bərgüqi adəmlər dəl bulardur. [3]Ular: «Əylərni selix waḳti yeḳinlaxti əməsmu? Bu xəḥər bolsa ḳazan, biz bolsaḳ, iqidiki gəx» — dəydu.. [4]Xunga ularni əyibləp bexarət bərgin; — Bexarət bərgin, i insan ooƣli! — dedi.

10:9 Əz. 1:16
10:14 «ḥərbir kerubning tət yüzi bar idi; birinqisi kerubning yüzi...» — 1:10-ayəttə, «kerubning yüzi»ning ornida, «bukining yüzi» kərünidu. Xunga mumkinqiliki barki, «kerub»lar əzi bukining ḳiyapitidə kərünidu.
10:16 Əz. 1:19
10:17 Əz. 1:20
10:20 Əz. 1:3
10:21 Əz. 1:6, 8; 10:8, 14
11:3 «Əylərni selix waḳti yeḳinlaxti əməsmu? Bu xəḥər bolsa ḳazan, biz bolsaḳ, iqidiki gəx» — bexarət berilgən qaoƣda Yerusalem xəḥiri muḥasirigə qüxkən bolsa kerək. Bu adəmlər «bizgə qataḳ bolmaydu, biz yənə normal turmux ətküzələydioƣan bolduḳ» degən ḳaraxta boloƣan idi. Ularning kəzḳarixidin «xəḥər ḳazan, biz gəx» degini, bəlkim «ot ḳazandiki gəxni kəydürməydu, əḥwalimiz intayin raḥət-paraoƣətliktur» degənliktur. Əzakiyal pəyoƣəmbər bu ibarini baxḳa tərəptin qüxəndürüp, ularni agaḥlandurup bexarət ḳilidu. «biz gəx» degən səzning bəlkim yənə bir iqki mənisi barki, «biz xəḥərdə ḳaloƣan, esil gəxmiz *(Huda bizni saḳlioƣan)*, biraḳ Əzakiyal bilən billə sürgün boloƣanlar bolsa, pəḳət «üqəy-ḳarin»lardur» degən ḥəjwiy, kinayilik gəp.
–(Ayətning birinqi ḳismining baxḳa bir hil tərjimisi: «əylərni selixning waḳti yeḳinlaxmidi; xəḥər bolsa...»).

5 Xuning bilən Pərwərdigarning Roḥi
wujudumoɣa urulup qüxüp, manga səz
kilоɣan: «Pərwərdigar mundak dəydu» —
degin. «Silərning xundak degininglarni,
i Israil jəməti; kənglünglərgə pükkən oy-
pikringlarni, Mən bilimən. 6 Silər muxu
xəḥərdə adəm əltürüxni kəpəytkənsilər;
silər rəstə-koqilarni əltürülgənlər bilən
tolduroɣansilər».
7 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Silər əltürgən kixilər bolsa, dəl xu gəxtur,
xəḥər bolsa kazandur; birak silərni bol-
sa uningdin tartiwalimən. 8 Silər kiliqtin
korkup kəlgənsilər, wə Mən üstünlaroɣa
bir kiliq qüxürimən» — dəydu Rəb
Pərwərdigar. 9 «Xuning bilən Mən silərni
xəḥərdin tartiwelip, yat adəmlərning
kolioɣa tapxurimən, silərning üstünglardin
ḥəküm qikirip jazalaymən. 10 Silər kiliqlinip
yikilisilər; Israil qegralirida üstünlaroɣa
ḥəküm qikirip jazalaymən; wə silər Mening
Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər..
11 Bu xəḥər silər üqün «kazan» bolmaydu,
ḥəm silərmu uningki «gəx»i bolmaysilər;
Mən Israil qegralirida üstünglardin ḥəküm
qikirip jazalaymən. 12 Wə silər Mening
Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər;
silər Mening bəlgilimilirimdə yürmigən,
ḥəkümlirim boyiqə mangmioɣansilər, bəlki
əpqərənglardiki əllərning ḥəkümliri boyiqə
mangoɣansilər».
13 Xundak boldiki, Mən bexarət
beriwatkinimda, Bənayaning ooɣli Pila-
tiya jan üzdi. Mən düm yikildim: «Aḥ,
Rəb Pərwərdigar! Sən Israilning kaldisini
pütünləy yokatmakqimusən?» — dəp kattik
awazda nida kildim.

Hudaning sürgün boloɣan Israillaroɣa yengi wədisi — yengi kəlb, yengi roḥ

14 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
15 I insan ooɣli, Yerusalemda turuwatkan-
larning: «Pərwərdigardin yirak ketinglar!
Qünki muxu zemin bizgila miras kilip
təkdim kilinoɣan!» degən gepi, sening
kerindaxliring, yəni sening kerindaxliring
boloɣan sürgünlərgə ḥəm Israilning pütkül
jəmətigə karitip eytiloɣan.. 16 Xunga ularoɣa
mundak degin: «Rəb Pərwərdigar mundak
dəydu: Gərqə Mən ularni yirak yərlərgə,
əllər arisioɣa yətkiwətkən ḥəm məmlikətlər
iqigə tarkitiwətkən bolsammu, ular baroɣan
yərlərdimu Mən Өzüm ularoɣa kiqikkinə bir
pak-mukəddəs baxpanah bolimən»..
17 Xunga mundak degin: «Rəb Pərwərdigar
mundak dəydu: «Mən silərni əllərdin
yioɣimən, tarkitiwetilgən məmlikətlərdin
silərni jəm kilimən, andin Israil zeminini
silərgə kayturup təkdim kilimən. 18 Xuning
bilən ular u yərgə kaytip kelidu, ular barlik
lənətlik nərsilərni ḥəm barlik yirginqlik ixli-
rini u yərdin yok kilidu.
19 Mən ularoɣa bir kəlbni berimən, iqinglaroɣa
yengi bir roḥni salimən; Mən ularning te-
nidin taxtək kəlbni elip taxlaymən, ularoɣa
meḥrlik bir kəlbni berimən.. 20 Xuning bilən
ular Mening bəlgilimilirimdə yüridu, Mening

11:10 «...Israil qegralirida üstünglaroɣa ḥəküm qikirip jazalaymən» — Babil imperatori Nebokadnəsar Zədəkiyani Israilning qegrasida *(Libnaḥ xəḥiridə)* sot kildi *(«2Pad.» 25:6-7, 18-21 ayətlərni kərüng).*

11:15 «Yerusalemda turuwatkanlarning: «Pərwərdigardin yirak ketinglar! Qünki muxu zemin bizgila miras kilip təkdim kilinoɣan!» degən... — Yerusalemdikilərning: «sürgün kilinoɣanlar *(yəni Yəḥudadin heli burun Babiloɣa sürgün kilinoɣan kixilər ḥəmdə 150 yil ilgiri sürgün kilinoɣan Israildiki on kəbilə)* nahayiti gunahkar adəmlərdur, xunga Huda ularni sürgün kildurdi, biz bolsak pak adəmmiz, Huda muxu zeminni bizgə kaldurdi» degən karixi bar idi. Bundak təkəbburluknі Huda jazalaydu.
–«Sening kerindaxliring, yəni sening kerindaxliring boloɣan sürgünlər» degən tekistning baxka birhil wariyanti: «kerindaxliring boloɣan uruk-tuoɣkanliring».
11:16 «pak-mukəddəs baxpanah» — degən səz ibraniy tilida «mukəddəs jay» yaki «ibadəthana» degən səz. Mukəddəs ibadəthanining bir yərdə kuruluxi Hudaning xu yərdə koɣdioɣuqi wə baxpanah boloɣanlikini bildüridu. Demək, ular *(butpərəs)* əllər arisida bolsimu, Huda *(ular Uni izdigən bolsa)* ularoɣa jismaniy ḥəm roḥiy jəḥəttə baxpanah bolup, ularni tinq saklaydu wə ularoɣa durus yollarda mengixkə yənə yardəmqi bolidu.
–Baxka birhil tərjimisi: «...Mən ularoɣa kiska wakit bir pak-mukəddəs baxpanah boldum».
11:19 «ularoɣa meḥrlik bir kəlbni berimən» — ibraniy tilida səzmusəz: «ularoɣa gəxlük bir kəlbni berimən» degənliktur.
11:19 Yər. 32:39; Əz. 36:26

ḫəkümlirimni qing tutup ularoŋa əməl ḳilidu. Ular Mening həlḳim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən.
21 Biraḳ kəngülliri lənətlik nərsilərgə wə yirginqlik ḳilmixlirioŋa beoŋixlanoŋanlar bolsa, Mən ularning yollirini əz bexioŋa qüxürimən», — dəydu Rəb Pərwərdigar».

Hudaning xan-xəripi Yerusalemdin qiḳip ketidu

22 Kerublar ḳanatlirini yaydi, ularning qaḳliri əz yenida turatti; Israilning Hudasining xan-xəripi ular üstidə yuḳiri turatti; 23 wə Pərwərdigarning xan-xəripi xəḫərning ot-turisidin qiḳip, xəḫərning xərḳ təripidiki taoŋ üstidə tohtidi. 24 Xuning bilən Roḫ meni kətürüp, Hudaning Roḫi bərgən bu kərünüxtə meni Kaldiyəgə, yəni sürgün boloŋanlaroŋa apardi; xuan mən kərgən bu kərünüx məndin kətti.
25 Xuning bilən mən sürgün boloŋanlaroŋa Pərwərdigar manga kərsətkən barliḳ ixlarni səzləp bərdim.

Yerusalem aḫalisining sürgün boluxining sürətlinixi

12 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: — 2 I insan ooŋli, sən asiy bir jəmət arisida turisən; ularning kərüxkə kəzi bar əmma kərməydu, anglaxḳa ḳuliḳi bar, əmma anglimaydu, qünki ular asiy bir jəmättur. 3 Wə sən, i insan ooŋli, sürgün boloŋuqining yük-taḳlirini təyyarlap ḳoyoŋin; wə kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boloŋuqidək əz jayingdin baxḳa jayoŋa baroŋin. Gərqə ular asiy bir jəmət bolsimu, eḫtimalliḳi yoḳ əməski, ular qüxinip yetidu. 4 Kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boluxḳa təyyarlioŋan yük-taḳlardək yük-taḳliringni elip qiḳ; andin kəq kirəy degəndə ularning kəz aldida sürgün bolidioŋan kixilərdək jayingdin qiḳip kətkin;
5 tamni kolap texip, yük-taḳliringni elip qiḳḳin; 6 ularning kəz aldida buni mürünggə elip, gugumda kətürüp qiḳip kətkin; yərni kərəlməsliking üqün yüzüngni yapḳin; qünki Mən seni Israil jəmətigə bexarət ḳildim.
7 Wə mən buyruloŋan boyiqə xundaḳ ḳildim; kündüzdə mən sürgün boloŋuqi kixidək yük-taḳlirimni elip qiḳtim; wə kəq kirgəndə ḳolum bilən tamni kolap texip, yültaḳlirimni qiḳirip, gügümdə ularning kəz aldida mürəmgə elip kətürüp mangdim.
8 Ətigəndə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: — 9 «I insan ooŋli, Israil jəməti, yəni asiy bir jəmət, səndin: «Bu nemə ḳiloŋining» dəp sorioŋan əməsmu?
10 Ularoŋa: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Bu yüklənggən wəḫiy Yerusalemdiki xaḫzadə ḫəm xu yərdiki barliḳ Israil jəmətidikilər tooŋruluḳtur» — degin.
11 Ularoŋa: «Mən silər üqün bexarət. Mən ḳandaḳ ḳiloŋan bolsam, əmdi ularoŋimu xundaḳ ixlar ḳildurulidu; ular əsir bolup sürgün bolidu» — degin. 12 Ular arisidiki xaḫzadə əz yük-taḳlirini gugumdə mürisidə kətürüp qiḳidu; ular tamni kolap texip təxüktin nərsilirini qiḳiridu; u əz yüzini yepip zeminni kərəlməydioŋan bolidu. 13 Xuning bilən Əz

---

11:20 Yər. 24:7; 30:22; 31:1; 32:38
11:21 Əz. 9:10
11:23 «Pərwərdigarning xan-xəripi ... xəḫərning xərḳ təripidiki taoŋ üstidə tohtidi» — bu taoŋ «Zəytun teoŋi»dur. Əzakiyal pəyoŋəmbər Pərwərdigarning xan-xəripini xu waḳitta yənə kərmidi. Əzakiyalning ḫəmmə bexarətlirini omumlaxturup ḳarioŋanda, Hudaning xan-xəripi xu qaoŋda taoŋda uzun turmay Israil zeminidinmu mutləḳ kətti. Biraḳ keyin *(43-babta)* u muxu xan-xərəp yənə xərḳ təripidin keliwatḳanliḳini kəridu.
11:24 «Roḫ meni kətürüp, ... meni Kaldiyəgə, yəni sürgün boloŋanlaroŋa apardi» — «Kaldiyə» Babil imperiyəsining bir ḳismi.
12:2 Yəx. 6:9; Yər. 5:21; Əz. 2:3-8; 3:26, 27
12:4 «Kündüzdə ularning kəz aldida sürgün boluxḳa təyyarlioŋan yük-taḳlardək yük-taḳliringni elip qiḳ; andin kəq kirəy degəndə ... jayingdin qiḳip kətkin;...» — 4-6-ayətlərdiki buyruḳ bəlkim 3-ayəttiki buyruḳni təpsiliyirək qüxəndüridu.
12:5 «Tamni kolap texip, ... qiḳḳin» — «tam» bəlkim ḫoylining temi.
12:6 «...yərni kərəlməsliking üqün yüzüngni yapḳin; qünki Mən seni Israil jəmətigə bexarət ḳildim» — bu bexarət keyinki ayətlərdə *(11-14)* qüxəndürülidu.
12:10 «Yerusalemdiki xaḫzadə» — Zədəkiya padixaḫtur. Biraḳ Əzakiyal pəyoŋəmbər bəlkim uni ərzimäs dəp ḳarioŋaqḳa, uni ḫərgiz «padixaḫ» deməydu.
12:12 2Pad. 25:4

torumni uning üstigə yayimən, u Mening
qiltiqimda tutulidu; Mən uni Kaldiylərning
zemini boloqan Babiloqa apirimən, birak
u u yərni əz kəzi bilən kərməydu; u xu
yərdə əlidu.» 14 Uningoqa yardəmləxkən
əpqərisidikilərning ḥəmmisini ḥəm
barlik qoxunlirini Mən barlik xamaloqa
tarqitiwetimən; Mən qiliqni oqilaptin
suoqurup ularni qooqlaymən.» 15 Mən ularni
əllər arisioqa tarqitiwətkinimdə, məmlikətlər
iqigə taratqinimda ular Mening Pərwərdigar
ikənlikimni tonup yetidu.
16 Birak ularning iqidiki az bir qismini, qiliq,
aqarqilik ḥəm waba kesilidin halas qilimən;
məksitim xuki, ularoqa əzliri baridioqan
əllərdə əzlirigə yirginqlik qilmixlirini etirap
qilduruxtin ibarət; xuning bilən ular Mening
Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

17 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
18 Insan ooqli, əz neningni titrigən ḥalda yegin,
süyüngni dir-dir qilip ənsirigən ḥalda iqkin;
19 ḥəm xu zemindiki kixilərgə mundak dəp
eytqin: — Rəb Pərwərdigar Yerusalemdikilər
wə Israil zeminida turuwatqanlar tooqruluk
mundak dəydu: «Ular əz nenini ənsirəx iqidə
yəydu, süyini dəkkə-dükkidə iqidu; qünki
zeminda turuwatqanlarning jəbir-zulumi
tüpəylidin, u yər ḥəmmisi yəksan qilinidu.»
20 Aḥalilik xəḥərlər harabə bolup, zemin
wəyranə bolidu; xuning bilən silər Mening
Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».
21 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
22 «I insan ooqli, Israil zeminida: «Künlər
uzartilidu, ḥərbir alamət kərünüx bikaroqa
ketidu» degən makalni eytkini nemisi?»
23 Əmdi ularoqa: — Rəb Pərwərdigar mundak
dəydu: «Mən bu makalni yok qilimən; Is-
railda bu makal ikkinqi ixlitilməydu; sən
əksiqə ularoqa: «Künlər yeqinlaxti, ḥərbir
alamət kərünüxning əməlgə axuruluxi-
mu yeqinlaxti» — degin. 24 Qünki Israil
jəmətidə yaloqan «alamət kərünüx» yaki
adəmni uqurudioqan palqiliqlar qayta bol-
maydu. 25 Qünki Mən Pərwərdigardurmən;
Mən səz qilimən, ḥəm qiloqan səzüm qoqum
əməlgə axurulidu, yənə keqiktürülməydu.
Qünki silərning künliringlarda, i asiy jəmət,
Mən səz qilimən ḥəm uni əməlgə axurimən»
— dəydu Rəb Pərwərdigar».
26 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
27 «I insan ooqli, mana, Israil jəmətidikilər
sening tooqruluk: «U kərgən alamət
kərünüxlər uzun künlərdin keyinki
wakitlarni kərsitidu, u bizgə yirak kəlgüsi
tooqruluk bexarət beridu» — dəydu. 28 Xunga
ularoqa: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
«Mening səzlirimdin ḥeqkaysisi yənə
keqiktürülməydu, bəlki qiloqan səzüm
əməlgə axurulidu, dəydu Rəb Pərwərdigar»
— degin».

Sahta pəyoqəmbərlərgə boloqan agah

13 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
2 I insan ooqli, sən Israilning bexarət bərgüqi
pəyoqəmbərliri, yəni əz təsəwwuri bilən
bexarət bərgüqilərni əyibləp bexarət berip:
«Pərwərdigarning səzini anglanglar!» — degin.

12:13 «...u Mening qiltiqimda tutulidu; Mən uni Kaldiylərning zemini boloqan Babiloqa apirimən, birak u u yərni əz kəzi bilən kərməydu; u xu yərdə əlidu» — bu bexarət tez əməlgə axuruldi. Zədəkiya padixaḥ Babil imperiyəsining Yerusalemni qorxiwaloqan muḥasirisi astida bəsülgən sepildin ətüp qaqmakqi idi. Babil əskərliri uni tutuwelip Nebokadnəsarning aldioqa elip bardi, Nebokadnəsar uning kəzlirini oyuwətti. U Babilda əldi *(«Yər.» 52:11ni, «2Pad.» 25:1-7ni kərüng)*. Muxu tekistlərdə deyilgən «ixik» bəlkim tosuloqan yaki buzuloqan boluxi mumkin, xunga kəqix üqün «tamni kolax» kerək idi.
12:13 Əz. 17:20
12:14 Əz. 5:10,12
12:16 «xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu» — muxu jümlidiki «ular» bəlkim yat əllər; ular Israil jəmətini baskan balayi'apətlərni Israillardin anglap, bu ixlarni Pərwərdigarning jazasi dəp qüxinidu.
12:19 Əz. 4:16

12:22 «Künlər uzartilidu, ḥərbir alamət kərünüx bikaroqa ketidu» — bu makal bəlkim Israillarning kəp pəyoqəmbərlərning agaḥlanduruxlirioqa boloqan gumanlirini yaki bəlki həlkning pəyoqəmbərlərning agaḥlanduruxlirioqa kulak salmaslikka boloqan baḥanisini ipadiləydu.

3 Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Əz
roḥioŋa əgixip mangidioŋan, ḥeq wəḥiyni
kərmigən ḥamaķət pəyoŋəmbərlərning
ḥalioŋa way! 4 I Israil, sening pəyoŋəmbərliring
huddi harabilər arisida yürüwatķan
tülkilərdək boldi. 5 Silər bəsülgən jaylaroŋa
qiķmioŋansilər, uning Pərwərdigarning
künidə bolidioŋan jəngdə puhta turuxi üqün
Israil jəmətining buzuloŋan temini ḥeq
yasimidinglar.
6 «Pərwərdigar mundaķ dəydu» degüqilər
bolsa pəķət sahta bir kərünüxni wə yaloŋan
palni kərgənlərdin ibarəttur; Pərwərdigar
ularni əwətmigən; biraķ ular əz səzining
əməlgə axuruluxini ümid ķilidu. 7 Silər
«Pərwərdigar mundaķ dəydu» degininglarda,
Mən ḥeq səz ķilmioŋan tursam, silər
sahta bir «alamət kərünüx»ni kərgən,
yaloŋan palni eytķan əməsmu? 8 Xunga
Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Silər
oydurma səzligininglar, yaloŋan «alamət
kərünüx»lərni kərgininglar tüpəylidin,
əmdi mana, Mən silərgə ķarximən, — dəydu
Rəb Pərwərdigar, 9 — Mening ķolum sahta
«alamət kərünüx»ni kərgən wə yaloŋan pal-
ni eytķan pəyoŋəmbərlər bilən ķarxilixidu;
ular əz həlķimning kengixidə olturmay-
du, ular Israil jəmətining nəsəbnamisidə
hatirilənməydu; ular Israilning zemiioŋa
ḥeq kirgüzülməydu; xuning bilən silər
Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup
yetisilər.
10 Bərḥəķ, ular tinq-amanlik bolmioŋandimu
«tinq-amanlik!» dəp jar selip, həlķimni
eziķturoŋanliķi üqün, birsi nepiz ara tamni
ķopursa, ular kelip pəķət uni ḥak suwaķ
bilən aķartip ķoyoŋanliķi üqün — 11 Tamni
ḥak suwaķ bilən aķartiwatķanlaroŋa: «Bu
tam yiķilidu!» degin! Kəlkündək bir yamoŋur
yaoŋidu! I yooŋan məldürlər, silər qüxisilər!
Dəḥxətlik bir xamal qiķidu;. 12 wə mana, tam
ərülüp qüxkəndə, həķ silərdin: «Silər bu
tamni suwioŋan ḥak suwaķ ķeni!» dəp sori-
mamdu?
13 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
Əz ķəḥrim bilən dəḥxətlik bir xamal partlitip
qiķirimən; Mening aqqiķimdin kəlkündək bir
yamoŋur wə ḥəmmini ḥalak ķilidioŋan ķəḥrlik
məldürlər yaoŋidu. 14 Xuning bilən Mən silər
ḥak suwaķ bilən aķartķan tamni oŋulitip,
uning ulini axkarə ķilip, uni yər bilən yəksan
ķilimən; u oŋulap qüxkəndə, silər uning ari-
sida ḥalak bolisilər; wə Mening Pərwərdigar
ikənlikimni tonup yetisilər. 15-16 Xundaķ ķilip
Mən ķəḥrimni tam ḥəm uni ḥak suwaķ bilən
aķartķanlarning üstigə qüxürüp pioŋandin
qiķimən; wə: «Tam yoķ boldi, xundaķla uni
ḥak suwaķ bilən aķartķanlar, yəni Yerusalem
tooŋruluķ bexarət bərgüqi, ḥeq tinq-amanlik
bolmioŋandimu u tooŋruluķ tinq-amanliķni
kərsətkən «alamət kərünüx»ni kərgən
Israilning pəyoŋəmbərlirimu yoķ boldi» —
dəymən.

«Ayal pəyoŋəmbərlər» tooŋruluķ bexarət

17 «Əmdi sən, i insan ooŋli, əz təsəwwuri
boyiqə bexarət bərgüqi əz həlķingning
ķizlirioŋa yüzüngni ķaritip, ularni əyibləp
bexarət berip mundaķ degin: —
18 Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Əz
beoŋixlirining ḥərbirigə seḥirlik biləzüklərni
ķadap, janlarni tuzaķķa elix üqün ḥərķandaķ
egiz-pakar adəmlərning bexioŋa pərənqini
yasioŋanlaroŋa way! Əmdi silər əz həlķimning
janlirini tuzaķķa qüxürüp, janliringlarni saķ
ķaldurimiz dəwatamsilər?. 19 Nəqqə tutam

13:5 «Silər bəsülgən jaylaroŋa qiķmioŋansilər, uning Pərwərdigarning künidə .. Israil jəmətining buzuloŋan temini ḥeq yasimidinglar» — bu gəpmu sahta pəyoŋəmbərlərgə eytiloŋan: 4-ayət boyiqə ular «harabilər arisida yürgən tülkilərdək» bolidu — bəlkim Israil jəmiyitining buzuloŋan əḥwalioŋa zadila ķarimay, pəķət əzliri üqün kiqikkinə bir «uwa təxükini» kolax bilən xuoŋulliniwatidu.

13:11 «Tamni ḥak suwaķ bilən aķartiwatķanlaroŋa: «Bu tam yiķilidu!» degin!» — Əzakiyal sahta pəyoŋəmbərlərni məs'uliyətsiz tamqilaroŋa oḥxitidu. Nepiz bir tamni puhta suwap küqəytixning ornida, ular pəķət qiraylik kərünüx üqün uni ḥak bilən aķartidu.

13:15-16 «Mən ķəḥrimni tam ḥəm uni ḥak suwaķ bilən aķartķanlarning üstigə qüxürüp pioŋandin qiķimən; wə ... dəymən» — məzkur bexarəttiki əng ahirķi ayət boyiqə bu «nepiz tam» Yerusalemni kərsitidu, əmdi sahta pəyoŋəmbərlər uning buzuķ yərlirini puhta ķilmay, pəķət ḥəmmisi qiraylik kərünsün dəp uni «sahta bexarətlər» bilən aķartidu.

13:18 «Əz beoŋixlirining ḥərbirigə seḥirlik biləzüklərni

arpa, nəqqə qixləm nanni dəp silər Manga kupurluk kilip, yaloŋan səzgə kulak salidioŋan Mening həlkimgə yaloŋanqilikinglar arkilik əlməskə tegixliklirini əltürüp, tirik kalmaslikka tegixliklirini hayat kaldurmakqimusilər?
20 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
«Mana, Mən silərning kuxlarni tuzakka qüxürgəndək kixilərni tuzakka qüxürgüqi sehirlik «tengik»liringlaroŋa karximən,
Mən ularni bilikinglardin yirtip taxlaymən;
xuning bilən silər kuxlarni tuzakka qüxürgəndək tutkan kixilərni ərkinlikkə uquruwetimən.
21 Mən silərning pərənjiliringlarnimu yirtip taxliwetip, həlkimni kolunglardin kutkuzimən;
ular yənə kolunglarda olja bolup turmaydu;
xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
22 Silər yaloŋanqilik bilən, Өzüm azar bərmigən həkkaniy adəmlərning kəngligə azar bərgənlikinglar üqün,
xundakla rəzil adəmlərning hayatini saklap kutkuzuxka ularni rəzil yolidin yandurmay, əksiqə ularning kolini küqəytkininglar üqün,
23 silər kuruk «alamət kəzünüx»lərni ikkinqi bolup kərməysilər, yaki yaloŋan palqilik kilmaysilər;
Mən Өz həlkimni kolunglardin kutkuzimən;
xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər».

Butpərəslik kilidioŋanlaroŋa way!

14 1 Israil akşakallirining bəziliri mening yenimoŋa kelip aldimda olturuxti.. 2 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
3 «I insan ooŋli, muxu adəmlər əz butlirini kəngligə tikləp, adəmlərni putlaxturidioŋan əz kəbihlikini kəz aldioŋa koyoŋanidi. Əmdi ularning Meni izdəp Məndin yol sorixini kobul kilamdimən? 4 Əmdi ularoŋa səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Israil jəmətidiki kənglidə əz butlirini tikləp, adəmlərni putlaxturidioŋan əz kəbihlikini kəz aldioŋa koyup, andin pəyoŋəmbər aldioŋa kelidioŋan hərbir adəmni bolsa, Mənki Pərwərdigar uningoŋa butlirining kəplüki boyiqə jawab kayturimən.
5 Xundak kilip Mən Israil jəmətining kənglini Өzümgə igildurimən;
qünki ular barlik butliri bilən Manga yat bolup kətti».
6 — Xunga Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
«Towa kilinglar! Butliringlardin yenip yenimoŋa kaytip kelinglar! Barlik yirginqlik kilmixinglardin yüzünglarni ərünglar!
7 Qünki Israil jəmətidiki əzlirini Məndin ayrip, əz butlirini kənglidə tikləp, adəmlərni putlaxturidioŋan əz kəbihlikini kəz aldioŋa koyup, andin Məndin sorax üqün pəyoŋəmbərning aldioŋa kelidioŋan hərkaysi adəm yaki xuningoŋa ohxax Israilda turuwatkan hərkaysi musapirlar bolsa, Mənki Pərwərdigar Өzüm ularoŋa jawab kayturimən;
8 Mən muxu kixini bir agah bexariti kilip uni səz-qəqəkkə kalduruxka yüzümni uningoŋa karxi kilimən;
Mən həlkimning arisidin uni üzüp taxlaymən;
xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.. 9 Birak pəyoŋəmbər əzi eziktурulup, bir bexarətlik səz kiloŋan bolsa, u qaoŋda Өzüm Pərwərdigar xu pəyoŋəmbərni ezitkuoŋa uqratkanmən;
Mən uningoŋa karxi kolumni uzartip, uni həlkim arisidin halak kilimən.. 10 Ular kəbihlikining jazasini tar-

---

kadap, ... hərkandak egiz-pakar adəmlərning bexioŋa pərənqini yasioŋanlaroŋa way!» — ayallar bu «biləzük» wə «pərənjə»lərni kandak ixlətkənliki anqə enik bolmisimu, lekin xübhisizki, ular arkilik sehirlik, jadugərlik yolida hərkandak adəmlərni dəmidi kilip əz indikigə kəltürməkqi boloŋan; 19-ayət tehimu kəp təpsilatlarni bizgə təminləydu.

13:19 Mik. 3:5

14:1 Əz. 20:1

14:8 Kan. 28:37; Əz. 5:15

14:9 «Birak pəyoŋəmbər əzi eziktурulup, bir bexarətlik səz kiloŋan bolsa, u qaoŋda Өzüm Pərwərdigar xu pəyoŋəmbərni ezitkuoŋa uqratkanmən;...» — muxu degini, Pərwərdigar adəmlərni eziktурuxni halaydu degənlik əməs, əlwəttə. Birak Өz adimi boloŋan pəyoŋəmbər adəmgə huxamət kilmakqi bolsa yaki əz mənpəətini kozləp yüridioŋan bolsa, əmdi xu qaoŋda Huda uni azduruxi, ezitkuoŋa uqritixi yaki yaman rohlarning koliŋa tapxuruxi mumkin. Xu qaoŋda uning eytkan səzining həmmisi kuruk bolidu, əmma u əzi uningoŋa ixinidu.

14:9 Əz. 13:1, 2, 9

tidu; pəyoɣəmbərgə berilidioɣan jaza bilən soriɵuqioɣa berilidioɣan jaza ohxax bolidu.
11 Xuning bilən Israil jəməti yənə Məndin
qətnəp kətməydu, yaki yənə asiyliḳliri bilən
əzlirini buloɣimaydu; ular Mening həlḳim,
wə Mən ularning Hudasi bolimən» — dəydu
Rəb Pərwərdigar».

Keliwatḳan jazani ḥətta ḥəkḳaniy kixilərmu Israildin yandurmaydu

12 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaḳ degəndə: —
13 «I insan ooɣli, məlum bir zemin Manga
asiyliḳ ḳilip gunaḥ ḳiloɣanda, Mən xuning
bilən ḳolumni uningoɣa ḳarxi uzartip, ularning
yələnqüki boloɣan nenini ḳurutuwetip, uning
üstigə aqarqiliḳni əwətimən ḥəm insan wə
ḥaywanlarni uningdin üzimən;... 14 əmdi u
qaoɣda Nuḥ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq
ḥəzrət uningda turuwatḳan bolsimu, ular əz
ḥəkḳaniyliḳi tüpəylidin pəḳət əz janlirinila
saḳliyaloɣan bolatti — dəydu Rəb Pərwərdigar.
15 Əgər Mən zemindin yirtḳuq ḥaywanlarni
ətküzsəm, ular uni baliliridin juda ḳilsa,
ḥaywanlar tüpəylidin uningdin ətküqi ḥeqbir
adəm bolmay, u wəyranə bolsa, 16 əmdi Mən
əz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu
Rəb Pərwərdigar — muxu üq ḥəzrət uningda
turuwatḳan bolsimu, ular nə əz ooɣulliri nə
ḳizlirini ḳutḳuzalmaytti; ular pəḳət əz jan-
lirini ḳutḳuzalaytti, zeminning əzi wəyranə
peti ḳalatti.
17 Yaki bolmisa Mən xu zeminoɣa ḳiliqni
qüxürup, uningdin insan ḥəm ḥaywanni
üzüwətkən bolsam, 18 əmdi ḥayatim bilən
ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar
— muxu üq ḥəzrət uningda turuwatḳan bol-
simu, ular nə əz ooɣulliri nə ḳizlirini saḳlap
ḳutḳuzalmaytti; ular pəḳət əz janlirini
ḳutḳuzalaytti.
19 Yaki bolmisa Mən xu zeminoɣa waba kesilini
qüxürup, Əz ḳəḥrimni ḳan təktürulüxi bilən
üstigə təksəm, uningdin insan ḥəm ḥaywanni
üzüwətkən bolsam, 20 əmdi ḥayatim bilən
ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar
— Nuḥ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq ḥəzrət
uningda turuwatḳan bolsimu, ular nə əz
ooɣlini nə ḳizini ḳutḳuzalmaytti; ular pəḳət
ḥəkḳaniyliḳi bilən əz janlirini ḳutḳuzalaytti.
21 Əmdi Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Əmdi xundaḳ boloɣandin keyin, insan ḥəm
ḥaywanni üzüwetix üqün Yerusalemoɣa
tət jazayimni, yəni ḳiliq, aqarqiliḳ, yirtḳuq
ḥaywan wə waba kesilini qüxürsəm ḳandaḳ
bolar?
22 Biraḳ mana, uningda ḳelip ḳaloɣanlar bo-
lidu, yəni ooɣul-ḳizlar uningdin qiḳirilip
ḳutḳuzulidu; mana, ular silərning
yeninglaroɣa qiḳip, silər ularning yolliri ḥəm
ḳilmixlirini kərüp yetisilər; xuning bilən silər
Mən Yerusalemoɣa qüxürgən külpət, yəni
uningoɣa qüxürülgən barliḳ ixlar tooɣruluḳ
təsəlli alisilər; 23 əmdi silər ularning yol-
liri ḥəm ḳilmixlirini kərgininglarda, ular
silərgə təsəlli epkelidu; silər Mening uningda
barliḳ ḳiloɣan ixlirimni bikardin-bikar
ḳilmioɣanliḳimni tonup yetisilər, — dəydu
Rəb Pərwərdigar».

Üzüm teli tooɣruluḳ təmsil

15 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaḳ degəndə: —
2 «I insan ooɣli, üzüm teli yaoɣiqining baxḳa
dərəh yaoɣaqliridin nemə artuḳqiliḳi bar,
uning xehining ormandiki dərəhlər ari-
sida nemə alaḥidiliki bar? 3 Uningdin birər
jabduḳni yasaxḳa materiyal aloɣanning pay-
disi barmu? Uningdin qinilərni asḳudəḳ
ḳozuḳni yasioɣili bolamdu? 4 Mana, u otḳa

14:13 «yələnqüki boloɣan neni» — ibraniy tilida «nan boloɣan ḥasisi» deyilidu; 4:16-ayəttiki izaḥatni kərüng.
14:13 Law. 26:26; Əz. 4:16; 5:16
14:14 «u qaoɣda Nuḥ, Daniyal wə Ayuptin ibarət üq ḥəzrət uningda turuwatḳan bolsimu,...» — Daniyal pəyoɣəmbər on üq yil ilgiri Babiloɣa sürgün bolup, andin Nebokadnəsar üqün bax wəzir ḳilinoɣan.

14:23 «əmdi silər ularning yolliri ḥəm ḳilmixlirini kərgininglarda, ular silərgə təsəlli epkelidu...» — əslidə sürgün boloɣanlar Yerusalemoɣa qüxkən balayi'apətni anglap bəlkim intayin azablinixi mumkin idi. Biraḳ ḳaqḳanlar kəlgəndə, ularning ḳiyapitini wə ḳilmixlirini kərüp, ular bu ixning ḥəḳiḳətən Hudaning adil jazasi ikənlikini qüxinip yetip, «bu jaza ḥəmmisi durus» dəp kəngli jayioɣa qüxüxi kerək.

yeḳiloɣu boloɣanda, ot uning ikki uqini kəydürgəndə, otturisimu yerim kəygəndə, əmdi uni birər ixḳa ixlətkili bolamdu? [5] Mana, u saḳ boloɣanda, ḥeqḳandaḳ ixḳa ixlətkili bolmioɣan yərdə, əmdi ot uni kəydürüp yəp kətkəndə, uni birər ixḳa ixlətkili bolamdu?
[6] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mən ormandiki dərəhlər arisidiki üzüm telining yaoɣiqini otḳa tapxuroɣinimdək, Yerusalemda turuwatḳanlarni otḳa tapxurimən.
[7] Yüzümni ularoɣa ḳarxi ḳilip ḳaritimən; ular bir ottin qiḳsa, baxḳa bir ot ularni yəwetidu. Өz yüzümni ularoɣa ḳarxi bolup ḳaratḳanda, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər. [8] Ularning ḳiloɣan wapasizliḳliri tüpəylidin mən zeminni wəyranə ḳilimən» — dəydu Rəb Pərwərdigar»..

Wapasiz Yerusalem

16 [1] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] I insan ooɣli, əzining yirginqlik ḳilmixlirini Yerusalemning yüzigə selip mundaḳ degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar Yerusalemoɣa mundaḳ dəydu: «Sening əsliy zating wə tuoɣuluxung Ḳanaaniylarning zeminida boloɣan; sening atang Amoriy, apang Ḥittiy ḳiz idi..
[4] Sening tuoɣuluxuoɣa kəlsək, sən tuoɣuloɣan küngdə kindiking kesilmigən, sən suda yuyulup pakiz ḳilinmioɣan; ḥeqkim sanga tuz sürkmigən yaki seni zakilimioɣan.
[5] Ḥeqkimning kəzi muxu ixlar üqün sanga rəḥim ḳilmioɣan yaki iqini sanga aoɣritmioɣan; əksiqə sən dalaoɣa taxliwetilgənsən, qünki tuoɣuloɣan küngdə kəmsitilgənsən.
[6] Xu qaoɣda Mən yeningdin ətüp ketiwetip, seni əz ḳeningda eoɣinap yatḳiningni kərgən; wə Mən əz ḳeningda yatḳan ḥalitingdə sanga: «Yaxioɣin!» — dedim. Bərḥaḳ, sən əz ḳeningda yatḳan ḥalitingdə Mən sanga: «Yaxioɣin!» — dedim.
[7] Mən seni daladiki ot-qəplərdək aynittim; sən əsüp heli boy tartip qiraylik bezilip wayioɣa yətting; kəksiliring xəkilləndi, qaqliring üzün əsti; birak sən tehi tuoɣma-yalingaq iding.. [8] Mən yənə yeningdin ətüwetip sanga ḳaridim; mana, ixḳ-muḥəbbət məzgiling yetip kəldi; Mən tonumning pexini üstünggə yeyip ḳoyup, yalingaqliḳingni əttim; Mən sanga ḳəsəm iqip, sən bilən bir əḥdə tüzdum, dəydu Rəb Pərwərdigar, wə sən Meningki boldung.. [9] Mən seni su bilən yuyup, ḳeningni teningdin yuyuwetip, sanga puraḳliḳ mayni sürttüm. [10] Mən sanga kəxtilik kəngləkni kiygüzüp, ayioɣingoɣa dəlfin terisidin tikkən kəxlərni saptim; seni nepis kanap bilən orap, yipək bilən yepip ḳoydum. [11] Seni zibu-zinnətlər bilən pərdazlidim, ḳolliringoɣa biləzüklərni, boynungoɣa marjanni takap ḳoydum; [12] burnungoɣa ḥalḳini, ḳulaḳliringoɣa zirilərni, bexingoɣa güzəl tajni kiygüzdum. [13] Xundaḳ ḳilip sən altun-kümüx bilən pərdazlanding; kiyim-keqəkliring nepis kapap, yipək wə kəxtilik rəhttin idi. Yegining aḳ un, bal ḥəm zəytun meyi idi; sən intayin güzəl bolup, hanix mərtiwisigə kətürüldung. [14] Güzəlliking tüpəylidin əllərdə dangḳing qiḳti; qünki Mən sanga kərkəmlikimni beoɣixlixim bilən güzəlliking kamalətkə yətti, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

15:8 «... Ularning ḳiloɣan wapasizliḳliri tüpəylidin Mən zeminni wəyranə ḳilimən» — bu babtiki «üzüm teli» degən təmsil üstidə «Ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

16:3 «...sening atang Amoriy, apang Ḥittiy ḳiz idi» — Israilning əjdadi Ibrahim wə ayali Sarah, əlwəttə. Muxu ayət wə keyinki 1-14-ayətlərning bəlkim üq muḥim məzmuni bar: *(1)* Ibrahim əzi əsli Ḳanaandikilərdək butpərəs adəm idi *(«Ya.» 24:2)* — Huda uni zor meḥir-xəpḳitidin Өzining adimi boluxi üqün talliwaloɣan; *(2)* Pərwərdigarning buyruḳliriɣa hilap ḥalda, Israil Ḳanaan zemiɣa kirgəndə ularning kəp ooɣul-ḳizliri yərlik *(butpərəs Ḳanaaniy, Amoriy, Ḥittiy)* ḳiz-yigitlər bilən toy ḳiloɣan; *(3)* Israil Ḳanaan zemioɣa kirgəndə Ḳanaandikilərning butpərəs yaman adətlirini ḳobul ḳilip ularoɣa inatayin ohxax bolup kətkənidi.

16:7 «sən əsüp heli boy tartip qiraylik bezilip wayioɣa yətting» — ahirḳi jümligə ḳarioɣanda, «qiraylik bezilip wayioɣa yətting» degən səz kəksliri wə qaqliri toluḳ əskənlikini kərsitixi mumkin.

16:8 «Mən tonumning pexini üstünggə yeyip ḳoyup, yalingaqliḳingni əttim» — ḳədimki zamanlarda ərkək kixi ḳizning üstigə kiyim-keqikini yepixi xu ḳizni əz əmrigə almaḳqi boloɣanliḳini bildürətti. «Rut» 3:9-ayət, «Kan.» 22:30-ayətni kərüng.

16:8 Yar. 22:16; 24:7

15 — Birak sən güzəllikinggə tayinip, dangkingdin paydilinip paḫixə boldung; sən ḫərbir ətküqi kixigə paḫixə muḫəbbətliringni tɵktüng; güzəlliking uning boldi! 16 Sən kiyim-keqəkliringdin elip ɵzüng üqün rənggarəng bezəlgən «yukiri jaylar»ni yasap, andin ularning üstidə buzukluk kiloɣansən. Bundak ixlar yüz berip bakmioɣan, wə ikkinqi yüz bərməydu!

17 Sən Mən sanga beoɣixlioɣan güzəl zibuzinnətlirim wə altun-kümüxüm bilən ərkək məbudlarni yasap ular bilən buzukluk ki loɣansən.. 18 Sən ɵz kəxtilik kiyimliringni elip ularoɣa kiygüzdüng; Mening meyim wə Mening huxbuyumni ularoɣa sunup beoɣixliding; 19 Mən ɵzünggə bərgən nenimni, Mən sanga ozukka bərgən ak an, zəytun meyi wə balni bolsa, sən ularning aldioɣa huxpurak ḫədiyə süpitidə atap sundung: ixlar dəl xundak idi! — dəydu Rəb Pərwərdigar.

20 — Uning üstigə sən Ɵzümgə tuoɣup bərgən kiz-ooɣulliringni elip, məbudlarning ozuki bolsun dəp ularni kurbanlik kilding. Sening buzuklukung azlik kiloɣandək, 21 sən Mening balilirimni soyup ularni ottin ətküzüp məbudlaroɣa atap koydungoɣu?

22 Sening barlik yirginqlik kilmixliring ḫəm paḫixə buzukluklikringda, sən yaxlikingda tuoɣma-yalingaq bolup ɵz kəningda eoɣinap yatkan künliringni ḫeqkaqan esinggə kəltürmiding. 23 Əmdi sening bu rəzillikliringdin keyin — (Way, ḫalingoɣa way! — dəydu Rəb Pərwərdigar) 24 sən yənə ɵzüng üqün bir pəxtak kurup, ḫərbir məydanoɣa bir «yukiri jay»ni yasiding;

25 sən ḫərbir koqining bexida «yukiri jay»ingni salding; sən ɵz güzəllikingni yirginqlik kilip, teningni ḫərbir ətküqigə tutup, putungni eqip ɵzüngni berip paḫixə buzuklukungni kəpəytting. 26 Sən ixkwaz ərliki qong koxnang boloɣan Misirliklar bilən buzukluk ətküzdüng; Mening aqqikimni kozoɣap, paḫixə buzuklukungni kəpəytting. 27 Wə mana, Mən Ɵz kolumni üstünggə uzartip, sening nesiwəngni azaytip koydum. Mən seningdin nəprətlinidioɣan, buzuk yolungdin nomus kilip qɵqigənlərning, yəni Filistiylərning kizlirining kolioɣa tapxurdum.

28 Sən yənə kanmay yənə Asuriyliklar bilən buzukluk ətküzdung; buzukluk ətküzgəndin keyin yənə kanaət kilmiding. 29 Xunga sən sodigərning zemini, yəni Kaldiyə bilən boloɣan buzuklukungni kəpəytip, buningdin yənə kanaət kilmiding. 30 Muxundak barlik ixlarni, yəni nomussiz paḫixə ayalning ixlirini kilisən, nemanqə suyuk sening kəlbing! — dəydu Rəb Pərwərdigar, 31 Ɵzüngning pəxtikingni ḫər koqining bexida kuridioɣan, ḫərbir məydanda «yukiri jay»ingni yasaydioɣan! Uning üstigə sən paḫixə ayaldək əməs iding, qünki sən ḫəkni nəziringgə almaytting!

32 I wapasiz ayal, erining ornida yat adəmlərgə kɵngül beridioɣan! 33 Həklər paḫixə ayaloɣa ḫəmixə ḫək beridu; birak sən axniliringni buzukluk muḫəbbətliridin ḫuzur elixka ḫəryandin yeningoɣa kəlsun dəp ularning ḫəmmisigə üstək berip in'am kilisən; 34 buzuklukta sən baxka ayallarning əksisən, qünki ḫeqkim sening buzuk muḫəbbitingni izdəp kəlmidi; sən üstək bərding, ḫeq ḫək sanga berilmidi — sən ḫəkikətən ularning əksisən!

35 Xunga, i paḫixə ayal, Pərwərdigarning sɵzini angla!

36 — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Sening tənggiliring tɵkülüp, axniliring bilən boloɣan buzuklukliring bilən sening uyat yering axkarilanoɣanliki tüpəylidin, barlik

16:16 «yukiri jaylar» — butpərəslik kilidioɣan jaylar: 6:3-ayətning izaḫatini kərüng.

16:17 «altun-kümüxüm bilən ərkək məbudlarni yasap ular bilən buzukluk kiloɣansən» — «buzukluk» bolsa butka qokunuxni insanning Hudaoɣa boloɣan wapasizlikioɣa ohxitidu; uning üstigə, Kanaandiki butlaroɣa qokunuxtək «diniy murasimlar» kəp wakitlarda xəhwaniy buzukluk, paḫixiwazlik bilən baoɣlik idi.

16:21 Yəx. 57:5

16:24 «sən... ḫərbir məydanoɣa bir «yukiri jay»ni yasiding» — paḫixə ayallar bəlkim koqilarda yukiri bir jayda turup «heridarlar»ni qakiratti. Muxu yərdə «yukiri jay» əmdi ikki bislik bolup, yənə «butka qokunidioɣan jaylar»ni kərsitidu.

16:27 2Tar. 28:18

yirginqlik məbudliring tüpəylidin, ularoŋa atap sunoŋan baliliringning ķeni tüpəylidin —
37 xunga mana, Mən sening əzünggə əyx-ixrət mənbəsi ķiloŋan, barlik səygən ḫəm barlik nəprətləngən axniliringni yioŋimən — Mən ularni sanga ķarxi qiķirip ətrapingdin yioŋip, sening uyat yeringni ularoŋa axkarə ķilimən, ular sening barlik uyat yeringni kəridu. 38 Xuning bilən seni buzuķluk ķiloŋan ḫəm ķan təkkən ayallarni jazalioŋandək jazalaymən; Mən ķəḫr bilən, ottək oŋəzipimning təlipi bilən üstünggə ķanlik jazani qüxürimən; 39 Wə Mən seni ularning ķolioŋa tapxurimən; ular sening pəxtakliringni oŋulitidu, sening «yuķiri jay»liringni qeķip taxlaydu; ular kiyimkeqikingni üstüngdin saldurup taxlap, güzəl zibu-zinnətliringni bulap-talap, seni tuoŋmayalingaq ķalduridu. 40 Ular sanga ķarxi bir top kixilərni yioŋip epkelidu, ular seni qalmakesək ķilidu ḫəm seni ķiliqliri bilən qepiwetidu. 41 Ular əyliringni ot bilən kəydüridu, kəp ayallarning kəz aldida üstünggə jazalarni qüxüridu; xuning bilən Mən seni paḫixə ayal boluxtin ķaldurimən; sən yənə ḫeqķandak «muḫəbbət ḫəķķi»ni bərməysən.
42 Xuning bilən Mən sanga ķaratķan kəḫrimni tohtitimən, Mening muķəddəslikimdin qiķķan oŋəzəp səndin ketidu; Mən tinqlinip ķayta aqqiķlanmaymən. 43 Sən yaxlik künliringni esinggə kəltürmiding, əksiqə muxu ķilmixliring bilən Meni oŋəzəpləndürdüng; xunga mana, əz yolungni əz bexingoŋa ķayturimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — xuning bilən bu buzuķlukni baxķa yirginqlik ķilmixliring üstigə ķoxup ikkinqi ķilmaysən.

Yerusalem, Samariyə wə Sodom

44 Mana, maķallarni ixlitidioŋanlarning ḫəmmisi sən tooŋruluķ: «Anisi ķandak bolsa, ķizi xundak bolar» degən bir maķalni tiloŋa alidu. 45 Sən əz eri ḫəm baliliridin nəprətləngən anangning ķizidursən; ḫəm əz ərliri ḫəm baliliridin nəprətləngən aqasingilliringning arilikidikisən; sening anang bolsa Ḫittiy, sening atang Amoriy idi.
46 Sening aqang bolsa sol təripingdə turoŋan Samariyə, yəni u wə uning ķizliri; singling bolsa ong təripingdə turoŋan Sodom wə uning ķizliri.
47 Sən nə ularning yolliridida mangmioŋan, nə ularning yirginqlik ķilmixliri boyiqə ix ķilmioŋansən; Yak! Bəlki ķiskioŋinə bir wakit iqidə sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting.. 48 Əz ḫayatim bilən ķəsəm ķilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — singling Sodom, yəni u yaki ķizliri sən yaki sening ķizliringning ķilmixlirida ķilmidi;. 49 Mana, muxu singling Sodomning kəbiḫliki — u wə ķizlirining təkəbbuluķi, nanliri mol, əndixisiz azadilik künlirida ajiznamratlarning ķolini ḫeq küqəytmigənliki

16:41 2Pad. 25:9; Yər. 52:13
16:42 «Mening muķəddəslikimdin qiķķan oŋəzəp» — Ibraniy tilida «Mening ḫəsitim».
16:43 «...bu buzuķlukni baxķa yirginqlik ķilmixliring üstigə ķoxup ikkinqi ķilmaysən» — baxķa birhil tərjimisi: «...bu buzuķlukni baxķa nəprətlik ķilmixliring üstigə ķoxup ķilding əməsmu?»
16:43 əz. 9:10; 11:21; Law. 19:29
16:45 «sening anang bolsa Ḫittiy, sening atang Amoriy idi» — 3-ayəttiki izaḫatta eytiloŋandək: — Israilning əjdadi Ibraḫim wə ayali Saraḫ, əlwəttə. Muxu ayət wə keyinki 1-14-ayətlərning bəlkim üq muḫim məzmuni bar: *(1)* Ibraḫim əzi əsli Ķanaandikilərdək butpərəs adəm idi *(«Yə.» 24:2)* — Huda uni zor meḫir-xəpķitidin Əzining adimi boluxi üqün talliwaloŋan; *(2)* Pərwərdigarning buyruklirioŋa hilap ḫalda, Israil Ķanaan zemiioŋa kirgəndə ularning kəp ooŋul-ķizliri yərlik *(butpərəs Ķanaaniy, Amoriy, Ḫittiy)* ķiz-yigitlər bilən toy ķiloŋan; *(3)* Israil ķənan zemioŋa kirgəndə ķənandikilərning butpərəs yaman adətlirini ķobul ķilip ularoŋa inatayin ohxax bolup kətkənidi.
16:47 «Bəlki ķiskioŋinə bir wakit iqidə sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting» — baxķa birhil tərjimisi: «bəlki ularning ķilmixlirini az dəp, sən barlik yolliringda ulardin buzuk bolup kətting».
16:48 «singling Sodom, yəni u yaki ķizliri sən yaki sening ķizliringning ķilmixliridək ķilmidi» — bəlkim okurmənlərning esidə barki, Ibraḫimning dəwridə Sodom xəḫiri əsli bəqqiwazlik gunaḫi üqün Huda təripidin ot bilən ḫalak ķilinoŋan.

idi.» [50] Ular təkəbburlixip, Mening aldimda yirginqlik ixlarni ḳildi; Mən buni kərginimdə, ularni yoḳattim.
[51] Samariyə bolsa sening gunaḥliringning yerimidəkmu gunaḥ sadir ḳilmidi; ḥalbuki, sən bolsang yirginqlik ḳilmixliringni ularningkidin kəp awutup ḳilding; xundaḳ ḳilip sən yirginqlik ḳilmixliring tüpəylidin aqa-singlingni huddi ḥəḳḳaniydək kəründürgəniding. [52] Sən əslidə əz aqa-singlingning üstidin ḥəküm ḳiloɳuqi iding; əmdi sənmu, əz xərməndilikingni kətürüp yür! Sening ularningkidin tehimu nəprətlik gunaḥliring tüpəylidin ular səndin ḥəḳḳaniy kərünidu; xunga sənmu aqa-singlingni ḥəḳḳaniy kərsətkining tüpəylidin hijalətkə ḳelip xərməndilikingni kətürüp yür!
[53] Wə mən ularni sürgündin, yəni Sodom ḥəm ḳizlirini sürgündin, Samariyə ḥəm ḳizlirini sürgündin qiḳirip, xundaḳla ularning arisioɳa sürgün boloɳanliringni qiḳirip sürgünlüktin əsligə kəltürimən; [54] xuning bilən uloroɳa təsəlli bərginingdə, sən əz xərməndilikingni kətürisən, sening barliḳ ḳilmixliring tüpəylidin hijalətkə ḳalisən. [55] Sening aqa-singling, Sodom ḥəm ḳizliri əsli ḥalioɳa, Samariyə ḥəm ḳizlirimu əsli ḥalioɳa kelidu; sənmu wə sening ḳizliring əsliy ḥalinglaroɳa kelisilər. [56-57] Sening rəzilliking pax ḳilinmay, təkəbburlukta yürgən kününgdə, singling Sodom aoɳzingda səz-qəqək boloɳan əməsmidi? Əmdi ḥazir sən əzüng Suriyə ḳizliri wə uning ətrapidikilərning ḥəmmisi ḥəmdə Filistiyə ḳizliri, yəni seni kəzgə ilmaydioɳan ətrapingdikilərning mazaḳ obyekti bolup ḳalding.
[58] Sən buzukluḳung, yirginqlik ḳilmixliringning jazasini kətürisən, dəydu Pərwərdigar. [59] Qünki Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Əz ḳiloɳanliring, yəni iqkən ḳəsəmingni kəmsitip, əḥdini buzoɳanliḳing boyiqə seni bir tərəp ḳilimən; [60] ḥalbuki, Mən sening bilən yaxliḳ künliringdə tüzgən əḥdəmni əsləymən, ḥəm sən bilən mənggülük bir əḥdə tüzimən. [61] Xuning bilən sən əzüngdin qong aqiliring ḥəmdə seningdin kiqik singilliringni tapxuruwaloɳiningda, sən yolliringni esinggə kəltürüp hijalətkə ḳalisən; qünki muxu aqa-singilliringni sanga ḳizlar süpitidə tapxurimən; biraḳ bu ixlar seningdiki əḥdə tüpəylidin bolmaydu.

16:49 «Mana, muxu singling Sodomning ḳəbiḥliki — u wə ḳizlirining təkəbbuluḳi, nanliri mol, əndixisiz azadilik künliridə ajiz-namratlarning ḳolini ḥeq küqəytmigənliki idi» — bu ayət Sodomning bəqqiwazliḳidiki asasiy gunaḥlirini kərsitip, bügünki kəp bay dələtlərgə yaki bay adəmlərgə qongḳur agaḥ beridu.
16:49 Yar. 18:20-21; 19; Am. 5:12
16:50 Yar. 19:24
16:51 «Samariyə bolsa sening gunaḥliringning yerimidəkmu gunaḥ sadir ḳilmidi..» — «Samariyə» muxu yərdə «Ximaliy Padixaḥlik»ni kərsitidu. U Israilning on ḳəbililik «Ximaliy Padixaḥlik»ining paytəhti idi. Ularning butpərəsliki tüpəylidin Huda Asuriyə imperiyəsining wasitisi bilən miladiyədin ilgiriki 722-yilda ularni jazalap sürgün ḳildi.
16:52 «Sən əslidə əz aqa-singlingning üstidin ḥəküm ḳiloɳuqi iding;...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən aqa-singlingning üstidin yahxi bir ḥəküm qiḳaroɳuqi bolup ḳalding;...» — demək, «ularni əz ḳilmixliringoɳa selixturup, ularni adil dəp kərsətting». Biraḳ 56-ayət bizning tərjimimizni ḳollaydu, dəp ḳaraymiz.
16:53 «mən ularni sürgündin, yəni Sodom ḥəm ḳizlirini sürgündin.. qiḳirip, ... əsligə kəltürimən» — Sodom xəḥiri əsli «Əlük Dengiz» boyida idi. «Əlük Dengiz»ning ətrapidiki xəḥərlər miladiyədin ilgiriki 537-yilidin baxlap ḳaytidin aḥalilik boldi. Sodom xəḥirining əzining əsli dəl ḳəyərdə ikənlikini bilməymiz. **«... Samariyə ḥəm ḳizlirini sürgündin qiḳirip, xundaḳla ularning arisioɳa sürgün boloɳanliringni qiḳirip sürgünlüktin əsligə kəltürimən»** — bu bexarət bəlkim Pars imperatori Ḳorəxning Babil imperiyəsi sürgün ḳiloɳan həlḳlərni azad ḳilixliri bilən *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)* ḳismən baxlanoɳan; kəlgüsidə toluḳ əməlgə axurulidu, dəp ixinimiz: 37-babta, «Yəhuda» wə «Israil»ning yengidin «bir həlḳ» bolidioɳanliḳi toоɳruluḳ yənə bir bexarət bar.
16:54 «Xuning bilən uloroɳa təsəlli bərginingdə...» — bu təsəlli bolsa əllərning ḳaloɳanlirining Yəhuda wə Yerusalemoɳa qüxürülgən jazani kərüp «biz yamanliḳ ḳilduḳ, biraḳ ular bizdin tehimu yaman ḳildi, tehimu eoɳir jazani kəridu» dəp tapḳan təsəllisi boluxi kerək.
16:56-57 «singling Sodom aoɳzingda səz-qəqək boloɳan əməsmidi?» — baxḳa birhil tərjimisi: «singling Sodomni ḥətta tilingoɳa almaytting».
16:56-57 Yəx. 9:10-16
16:59 «Əz ḳiloɳanliring, yəni iqkən ḳəsəmingni kəmsitip, əḥdini buzoɳanliḳing boyiqə...» — «əḥdə» xübḥisizki, Huda Musa pəyoɳəmbər arḳilik tüzgən əḥdə *(«Mis.» 19-20-babni kərüng)*.
16:61 «...qünki muxu aqa-singilliringni sanga ḳizlar süpitidə tapxurimən; biraḳ bu ixlar seningdiki əḥdə tüpəylidin bolmaydu» — ahirḳi zamanda Israil həlḳi kəp əllərgə Hudaning yolini kərsitidioɳan yahxi bir ülgə bolidu. Bu ixlar Musa pəyoɳəmbər arḳilik «kona əḥdə» bilən əməs, bəlki Hudaning ular bilən yengi «mənggülük əḥdə»si bilən bolidu.

62 Mən Öz əhdəmni sən bilən tüzimən, sən
Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilisən;
63 xuning bilən seni kəqürüm kiloɣinimda,
sən kilmixliringni esinggə kəltürüp hijil
bolup, xərməndiliking tüpəylidin kaytidin
aoɣzingni heq aqmaysən» — dəydu Rəb
Pərwərdigar.

Ikki bürküt tooɣruluk təmsil

17 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
2 I insan ooɣli, bir tepixmakni otturioɣa
koyup, Israil jəmətigə bir təmsilni səzləp be-
rip mundak degin: —
3 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «Kəng
kanatlik, ziq rənggarəng uzun pəylik qong bir
bürküt Liwanoɣa kelip, xu yərdiki egiz kedir
dərihining uqidiki xahni aldi;.. 4 U əng yukiri
yumran bihini üzüwelip, uni sodigərning
zemineioɣa apirip, tijarətqilərning xəhirigə
tikti.. 5 U yənə zemindin baxka urukni elip
baoɣlik bir etizoɣa tikti; uni mol sular boyida
selip, sügət telidək tiklidi.
6 U əsüp, kəng yeyilip, pəs boyluk üzüm teli
bolup qikti; uning xahliri bürküt tərəpkə
karap əsti, yiltizlirimu uning astioɣa sozuldi.
Xu yol bilən u üzüm teli bolup, xahlandi, bih-
landi..
7 Əmdi kəng kanatlik, ziq pəylik yənə bir
qong bürküt pəyda boldi; wə mana, bu
üzüm teli «U meni suoɣarsun» dəp, tikilgən
qənəkliridin yiltizlirini uningoɣa karap tart-
ti, xahlirini uningoɣa karap sozdi;.. 8 Mana, u
obdan xahlap mewə bərsun, esil üzüm teli
bolsun dəp munbət etizda, mol sular boyioɣa
tikilgənidi».
9 Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«U ronak tapamdu? Uni kakxal kiliwetix
üqün bürküt yiltizlirini yulup, mewi-
sini kesiwətməmdu? Uning yumran
yopurmakliri hazan bolidu; xu qaoɣda uni
yiltizliridin yuluwelixka küqlük bir bilək yaki
nuroɣun həklərning heq keriki bolmaydu.
10 Əmdi hətta kaytidin tikilgən bolsa, ronak
tapamdu? Xərk xamili uningoɣa təgkəndila
taza kaoɣjirap kətməmdu? U tikilip əskən
qənəkliridə kaoɣjirap ketidu».

Təmsil qüxəndürülidu

11 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
12 Asiy jəmättin: «Muxu ixlarning mənisini
biləmsilər?» dəp sorap, ularoɣa mundak de-
gin: «Mana, Babil padixahi Yerusalemoɣa ke-
lip, uning padixahi həm xahzadilirini elip əzi
bilən Babiloɣa kayturup apardi.
13 Xu wakitta u padixahning nəslidin bir
kixini elip uning bilən əhdə tüzüp uningoɣa
kəsəm iqküzdi. U yənə zemindiki esil-
mətiwər boloɣanlarni uning bilən elip kətti;
14 məksət, padixahlikning təwən ajiz haləttə
bolup, kəddini rusliyalmay, pəkət uning
əhdisini tutuxi bilən jenini jan ətküzüx üqün
idi.
15 Birak u Misir bizgə atlar həm qong koxunni
təminlisun dəp əlqilirini xu yərgə əwətip,
uningoɣa asiylik kildi. Əmdi u ronak tapam-
du? Mundak ixlarni kiloɣuqi tirik kalamdu?
U əhdini buzup tirik kalamdu?.. 16 Mən
hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu

17:3 «uzun pəylik qong bir bürküt Liwanoɣa kelip...» — təmsildiki «Liwan» Yerusalemni kərsitidu.

17:4 «U qong bürküt əng yukiri yumran bihini üzüwelip, uni sodigərning zemineioɣa apirip, tijarətqilərning xəhirigə tikti» — təmsildiki birinqi «qong bürküt» — Babilning imperatori Nebokadnəsar idi. U miladiyədin ilgiriki 598-yilida Yerusalemoɣa kelip, Yəkoniya *(yax padixah)*ni, bəzi han ailisidikilər wə zemindiki əng usta hünərwənlərni Babiloɣa apardi. Bu təmsil 12-21-ayəttə qüxəndürülidu.

17:6 «U əsüp, kəng yeyilip, pəs boyluk üzüm teli bolup qikti» — «üzüm teli» Zədəkiya padixahni kərsitidu. U əslidə *(Hudaning iradisi boyiqə)* Babil imperatorioɣa bekinip ronak tapti.

17:7 «Əmdi kəng kanatlik,... yənə bir qong bürküt pəyda boldi» — ikkinqi qong bürküt xübhisizki, Misir padixahi *(Psammetikus II)*.

17:15 «Birak u Zədəkiya Misir bizgə atlar həm qong koxunni təminlisun dəp əlqilirini xu yərgə əwətip, uningoɣa Nebokadnəsaroɣa asiylik kildi» — bu ayəttə intayin muhim səz bar. Nebokadnəsar əzi butpərəs «kapir», idi. Birak enik turiduki, Hudaoɣa ixəngən, ixənmigən bolsun, Öz həlkidin birsi baxka birsi bilən əhdə yaki tohtam kiloɣan bolsa, Huda muxundak əhdini Öziningki dəp karaydu; hərkandak etikadqi baxka bir etikadqi bilən yaki kapir bilən əhdə tüzsə, wə əhdisini buzsa, Hudaning Özigə karxi qikkan bolidu. 19-20-ayətni kərüng.

17:15 Yər. 37:5

Rəb Pərwərdigar, — bərḥək u ɵzini padixaḥ
ḳiloɳan padixaḥning zeminida, — yəni uning
ḳəsimini kəmsitkən, əḥdisini buzoɳan ḥeliḳi
padixaḥning zeminida, — uning yenida,
Babilning otturisida ɵlidu.
17 Bolidioɳan jəngdə, ular kelip nuroɳun
kixilərni ḳirix üqün sepiloɳa qiḳidioɳan
dənglüklərni selip, potəylərni ḳuroɳanda,
Pirəwn küqlük ḳoxun ḥəm nuroɳunlioɳan
əskərlərni baxlap kəlsimu, uning üqün
ḥeqnemə ḳilip berəlməydu.... 18 U ḳəsəmni
kəmsitip, əḥdini buzdi; mana, u ḳol elixip səz
bərdi, birak u muxu ixlarni ḳildi; xunga u ti-
rik ḳeqip ḳutulalmaydu.
19 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
«Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki,
bərḥək, u kəmsitkən ḳəsimim ḥəmdə
buzoɳan əḥdəmni bolsa, bularni ɵz bexioɳa
kiygüzimən.. 20 Mən Ɵz torumni üstigə yeyip
taxlaymən, u Mening ḳiltiḳimda tutulidu;
Mən uni Babiloɳa apirimən ḥəmdə xu yərdə
Manga ḳiloɳan mutlək wapasizliḳi üqün
uning üstigə ḥəküm qiḳirip jazalaymən..
21 Uning bilən billə barliḳ ḳaqḳanlar, barliḳ
ḳoxunliri ḳiliq bilən yiḳilidu; bulardin
ḳaloɳanlar ḥərbir xamaloɳa tarḳitilidu;
xuning bilən silər Mənki Pərwərdigarning
səz ḳiloɳanliḳini tonup yetisilər»..

Kedir dərihi tooɳruluḳ baxḳa bir təmsil

22 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mənmu
egiz kedirning uqidin bih elip tikimən; uning
yapyax xahqilirining uqidin yumran birsini
üzüp, egiz ḥəywətlik taoɳ üstigə tikimən;
23 Israil egizlikidiki taoɳḳa Mən uni tikimən;
u obdan xahlap, mewə berip, esil kedir
dərihi bolidu; uning astioɳa ḥərḳandak uqar-
ḳanatlar ḳonidu; uning xahlirining sayisida
ular ḳonup turidu; 24 xuning bilən daladiki
barliḳ dərəhlər biliduki, Mənki Pərwərdigar
egiz dərəhni pəs ḳildim, pəs dərəhni egiz
ḳildim, yexil dərəhni ḳaoɳjirattim, ḳaḳxal
dərəhni kəkərtip barakṣan ḳildim; Mənki
Pərwərdigar mundak səz ḳildim wə xuni ada
ḳilimən»..

Ḥərbir adəmning Huda aldida boloɳan jawabkarliḳi

18 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
2 Israil zemini tooɳruluḳ silər: «Atilar aqqiḳ-
qüqük üzümlərni yesə, balilarning qixi ḳerik
sezilidu» degən muxu makalni ixlitidioɳan
kixilər zadi nemə deməkqisilər?...
3 Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, dəydu
Rəb Pərwərdigar, silər Israil iqidə muxu
makalni ḳaytidin ixlətməysilər. 4 Mana,
barliḳ janlar Meningkidur; atining jeni
Meningkidək, balining jenimu Meningkidur;
gunaḥ sadir ḳiloɳuqi jan igisi bolsa, u ɵlidu.

Üq misal

5 Birsi ḥəkḳaniy bolsa, adillik wə adalət
yürgüzidioɳan bolsa, 6 — u nə taoɳlar üstidə
butḳa ataloɳan taamni yemigən, nə Israil
jəmətidiki butlaroɳa bax kətürüp ular-
din tilimigən, nə ḳoxnisining ayalini ḥeq
buzmioɳan, nə ay kərgəndə ayaloɳa yeḳin
kəlmigən.. 7 nə ḥeqbirigə zulum-zumbuluḳ
ixlətmigən, bəlki ḳərzdardin kapalət aloɳanni

17:17 «Bolidioɳan jəngdə, ular kelip nuroɳun kixilərni ḳirix üqün sepiloɳa qiḳidioɳan dənglüklərni selip,...» — «ular» muxu yərdə Babilliklarni kərsitidu. **«Pirəwn küqlük ḳoxun ḥəm nuroɳunlioɳan əskərlərni baxlap kəlsimu, uning üqün ḥeqnemə ḳilip berəlməydu»** — dərwəkə Pirəwnning yardimi yoḳḳa qiḳti *(«Yər.» 37-bab, 5-, 21-ayətni wə 32-bab, 1-2-ayətni selixtürüp kərüng).*

17:17 2Pad. 25:1; Yəx. 29:3; Əz. 4:2

17:19 «bərḥək, u kəmsitkən ḳəsimim ḥəmdə buzoɳan əḥdəmni bolsa, bularni ɵz bexioɳa kiygüzimən» — yənə dikḳət ḳilixḳa ərziyduki, Nebokadnəsar Zədəkiyaoɳa iqküzgən ḳəsəm wə uning bilən tüzgən əḥdini Huda «Mening ḳəsimim», «Mening əḥdəm» dəydu.

17:20 Yər. 4:12; 25:31; Əz. 12:13; 32:3

17:21 Əz. 5:10, 12; 12:14; 16:40

17:24 «... Mənki Pərwərdigar egiz dərəhni pəs ḳildim, pəs dərəhni egiz ḳildim, yexil dərəhni ḳaoɳjirattim, ḳaḳxal dərəhni kəkərtip barakṣan ḳildim» — xübḥisizki, bu ahirḳi təmsil Ḳutkuzoɳuqi-Məsiḥ wə Uning səltənitini kərsitidu. Ḥərbir Israiliy kixi Məsiḥning Dawut padixaḥning nəslidin qiḳḳanliḳini biləttı.

18:2 «Atilar aqqiḳ-qüqük üzümlərni yesə, balilarning qixi ḳerik sezilidu» — demək, ata-bowimiz yaman ix ḳiloɳan, birak biz uning yaman nətijilirini, Hudaning jazasini kərimiz. Keyinki ayətlərni kərüng.

18:2 Yər. 31:29

18:6 Law. 18:19,20 ; Yəx. 57:7; 65:7

ḳayturidioŋan, bulangḳiliḳ ḳilmioŋan, əz nenini aq ḳaloŋanlaroŋa təḳsim ḳilip bərgən, yeling-yalingaqḳa kiyim kiygüzgən;
8 pulni əsümgə bərməydioŋan, jazanə almaydioŋan, bəlki ḳolini ḳəbiḥliktin tartip, ikki adəm arisida durus ḥəküm qiḳiridioŋan;
9 Mening bəlgilimilirimdə mangidioŋan, baxḳilaroŋa adil muamilə ḳilix üqün ḥəkümlirimni tutidioŋan bolsa — mana muxu kixi ḥəḳḳaniy, u jəzmən ḥayat bolidu, dəydu Rəb Pərwərdigar.
10-11 Əgərdə əz puxti boloŋan, zorawanliḳ ḳiloŋuqi, ḳan təkküqi boloŋan, xundaḳ yamanliḳlarning birini əz ḳerindixioŋa ḳiloŋan, ḥəmdə yuḳiriḳi yahxiliḳning ḥeqḳaysisini ḳilmioŋan, bir ooŋli bolsa, — yəni taoŋlar üstidə butḳa ataloŋan taamni yegən, ḳoxnisining ayalini buzoŋan,
12 ajiz-namratlaroŋa zulum-zumbuluḳ ixlətkən, bulangqiliḳ ḳiloŋan, ḳərzdardin kapalət aloŋanni ḳayturmioŋan, butlaroŋa bax kətürüp ulardin tiligən, yirginqlik ixlarni ḳiloŋan,
13 pulni əsümgə bərgən, jazanə aloŋan bir ooŋli bolsa — əmdi u ḥayat ḳalamdu? U ḥayat ḳalmaydu; u muxundaḳ yirginqlik ḳilmixlarni ḳiloŋini üqün u jəzmən əlidu; uning əz ḳeni əz bexi üstigə qüxidu.
14 Biraḳ mana, muxu kiximu bir ooŋul tapsa, u atisining sadir ḳiloŋan barliḳ gunaḥlirini kərgən bolsimu, ḥəm kərgini bilən xundaḳ ḳilmisa
15 — yəni taoŋlar üstidə butḳa ataloŋan taamni yemigən, Israil jəmətidiki butlaroŋa bax kətürüp ulardin tilimigən, ḳoxnisining ayalini buzmioŋan,
16 ḥeqbirigə zulum-zumbuluḳ ixlətmigən, ḳərzdardin kapalət elixni ḥeq əzigə tutmioŋan, bulangqiliḳ ḳilmioŋan, əz nenini aq ḳaloŋanlaroŋa təḳsim ḳilip bərgən, yeling-yalingaqḳa kiyim kiygüzgən,
17 əz ḳolini ḳəbiḥliktin tartidioŋan, pulni əsümgə bərmigən, əsüm-jazanə almioŋan, bəlki Mening ḥəkümlirimgə əməl ḳilidioŋan, bəlgilimilirimdə mangidioŋan bolsa — u əz atisining ḳəbiḥliki tüpəylidin əlməydu, u jəzmən ḥayat bolidu.
18 Uning atisi bolsa, zulum-zumbuluḳ ixlətkən, əz ḳerindixioŋa bulangqiliḳ ḳiloŋan, əz həlḳi arisida natooŋra ixlarni ḳiloŋanliḳi tüpəylidin, mana u əz ḳəbiḥliki iqidə əlidu.
19 Silər: «Nemixḳa ooŋul atisining ḳəbiḥlikining jazasini kətürməydu?» dəp soraysilər; biraḳ ooŋul adilliḳ ḥəm adalətni yürgüzgən, Mening barliḳ bəlgilimilirimni tutup ularoŋa əməl ḳiloŋan; u jəzmən ḥayat bolidu;
20 gunaḥ sadir ḳiloŋuqi jan igisi əlidu. Ooŋul atisining ḳəbiḥlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooŋlining ḳəbiḥlikining jazasini kətürməydu; ḥəḳḳaniy kixining ḥəḳḳaniyliḳi əz üstidə turidu, rəzil kixining rəzilliki əz üstidə turidu;
21 wə rəzil kixi barliḳ sadir ḳiloŋan gunaḥliridin yenip towa ḳilip, Mening barliḳ bəlgilimilirimni tutup, adilliḳ ḥəm adalətni yürgüzidioŋan bolsa, u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu.
22 Uning sadir ḳiloŋan barliḳ itaətsizlikliri uning ḥesabioŋa əslənməydu; u ḳiloŋan ḥəḳḳaniyliḳi bilən ḥayat bolidu.
23 Mən rəzil adəmning əlümidin ḥuzur alamdimən? — dəydu Rəb Pərwərdigar. Əksiqə, məndiki ḥuzur uning əz yolidin yenip towa ḳiloŋanlilḳidin əməsmu?
24 Ḥəḳḳaniy kixi əz ḥəḳḳaniyliḳidin yenip, ḳəbiḥlik ḳiloŋan, rəzil adəmlərning yirginqlik ḳilmixliri boyiqə ix ḳiloŋan bolsa, u ḥayat ḳalamdu? Uning ḳiloŋan ḥəḳḳaniyliḳliridin ḥeqḳaysisi əslənməydu; ətküzgən asiyliḳi, sadir ḳiloŋan gunaḥ iqidə, u əlidu.

18:7 Mis. 22:21, 26; Law. 19:13; 25:14; Ḳan. 15:7; 24:12; Yəx. 58:7; Mat. 25:3
18:8 Mis. 22:25; Law. 25:35, 36
18:10-11 «xundaḳ yamanliḳlarning birini əz ḳerindixioŋa ḳiloŋan, ḥəmdə yuḳiriḳi yahxiliḳning ḥeqḳaysisini ḳilmioŋan, bir ooŋli bolsa» — baxḳa birhil tərjimisi: «muxundaḳ yamanliḳlarning birini əz ḳerindixioŋa ḳiloŋan bir ooŋli bar bolsa, — *(atisi ulardin birini ḥeq ḳilmioŋan bolsimu)*, — »
18:16 «ḥeqbirigə zulum-zumbuluḳ ixlətmigən, ḳərzdardin kapalət elixni ḥeq əzigə tutmioŋan» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə ḳərzdardin «kapalət alsa» bolatti *(məsilən, pulning ornioŋa kiyim-keqək, ḳoral-əswab alsa bolatti)*, biraḳ ḳərzdar uningoŋa kerək boloŋanda, uningoŋa ḳayturup turuxi kerək idi *(«Mis.» 22:26, «Ḳan.» 24:6-17-ayətni kərüng)*.
18:19 Ḳan. 24:16; 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4
18:23 Əz. 33:11
18:24 Əz. 33:13

25 Əmma silər: «Rəbning yoli adil əməs»
dəysilər; əmdi, i Israil jəməti, anglanglar;
Mening yolum adil əməsmu? Silərning
yolliringlar adilsizlik əməsmu?. 26 Ḥəḳḳaniy
kixi ḥəḳḳaniyliḳidin yenip, ḳəbiḥlikni
ətküzgən bolsa, u əlidu; ətküzgən ḳəbiḥliki
bilən u əlidu. 27 Ḥəm rəzil adəm ətküzgən
rəzillikidin yenip towa ḳilip, adillik ḥəm
adalət yürgüzidioŋan bolsa, u əz jenini ḥayat
saḳlaydu. 28 Qünki u oylinip, barlik ətküzgən
itaətsizlikliridin yandi; u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu. 29 Lekin Israil jəməti «Rəbning
yoli adil əməs» dəydu; i Israil jəməti, Mening
yollirim adil əməsmu? Adil bolmioŋini
silərning yolliringlar əməsmu?
30 Xunga Mən üstünglaroŋa, yəni
ḥərbiringlarni əz yolliringlar boyiqə ḥəküm
qikirip jazalaymən, i Israil jəməti, dəydu Rəb
Pərwərdigar. Ḳaytip yenimoŋa kelinglar,
barlik itaətsizliklіringlardin yenip towa
ḳilinglar; xuning bilən ḳəbiḥlik silərgə ḳiltaḳ
bolmaydu.. 31 Əzünglardin barlik ətküzgən
itaətsizliklіringlarni taxliwetinglar,
əzünglaroŋa yengi ḳəlb wə yengi roḥni
tikləngla r; nemixḳa əlməkqisilər, i Israil jəməti?. 32 Qünki əlidioŋan kixining
əlümidin manga ḥuzur yoḳtur, dəydu Rəb
Pərwərdigar; xunga yolunglardin yenip towa
ḳilip ḥayat bolunglar!.

Israil xaḥzadilirigə bir mərsiyə

19 1 — «Əmdi sən, Israil xaḥzadilirigə bir
mərsiyəni aoŋzingoŋa elip mundaḳ dəp
oḳuoŋin: —
2 «Xirlar arisida anang ḳandaḳ bir qixi xir idi!
U yax xirlar arisida yatḳan, u arslanlirini
beḳip ḳuwwətlidi.
3 U arslanliridin birini qong ḳildi, u yax xir
bolup qikti;
U owni tutup yirtixni əgəndi;
U adəmlərnimu yəwetətti.
4 Əllər uningdin həwər anglidi;
U ularning ora toziḳida tutuwelindi;
Ular uning burnioŋa ilməkni selip,
Misir zeminioŋa epkətti..
5 Qix xir əzining arminini bikar kütkinini,
Ümidning yoḳaloŋanliḳini kərüp,
U baxḳa bir arslinini elip,
Uni beḳip yax xir ḳildi;
6 U xirlar arisida uyan-buyan kəzdi;
U yax xir bolup,
Owni tutup yirtixni əgəndi;
U adəmlərnimu yəwetətti.
7 U ularning istiḥkamlirini buzup,
Ularning xəḥərlirini harabə ḳiliwətti;
Zemin wə uning üstidiki ḥəmmisi uning
ḥərkirigən awazi bilən dəkkə-dükkigə qüxti.
8 Andin əllər uning ətrapidiki rayonlardin
kelip uningoŋa ḳarxi qikti;
Ular uning üstigə torini yeyip taxlidi;
U ularning ora toziḳida tutuwelindi.
9 Ular burnioŋa ilmək selip ḳəpəskə solidi;
Uni Babilning padixaḥioŋa apardi;
Ular uni torlirioŋa eliwaldi;
Xuning bilən uning awazi Israil taoŋlirida
ḳaytidin anglanmaydu..
10 Sening anang üzümzaringda bir üzüm teli
idi;
U su boyida tikləngənidi;
Sularning molluḳidin,
U intayin mewilik, kəp xahlik boldi.
11 Uning küqlük xahliri bar idi,
Ḥəküm sürgüqilərning xaḥanə ḥasilirioŋa
layiḳ idi;
Uning boyi bulutlardinmu egiz kəkkə taḳaxti,
U egizliki wə xahlirining nuroŋunliḳi bilən
kərünərlik idi;
12 Birak u ḳəḥr bilən yulundi,
U yərgə taxlandi,
Xərḳ xamili mewisini ḳurutuwətti;
Uning küqlük xahliri sunduruldi, ḳaoŋjirap
kətti;

18:25 Əz. 33:17,20
18:30 Mat. 3:2
18:31 «Əzünglaroŋa yengi ḳəlb wə yengi roḥni tikləngla r» — 11:19-ayətni kərüng. Bu «yengi ḳəlb», «yengi roḥ» towa ḳilix yolida Hudadinla kelidu.
18:31 Yər. 32:39; Əz. 11:19; 36:26
18:32 «elidioŋan kixining əlümidin manga ḥuzur yoḳtur, dəydu Rəb Pərwərdigar» — «ḳoxumqə səz»imizdə muxu muḥim bab üstidə toḥtilimiz.
18:32 Əz. 33:11

19:4 2Pad. 23:33; Yər. 22:11
19:9 2Tar. 36:6

Ot ularni yutuwaldi.
13 Ḥazir u qəl-bayawanda,
Qangḳaḳ, susiz bir yərdə tikildi;
14 Uning xahlirining birsidin ot qiḳip,
Uning bihliri ḥəm mewisini yutuwaldi;
Xuning bilən uningda ḥəkümdarning xaḥanə ḥasisi boloɣudək küqlük xehi ḳalmidi.
Bu səzlər mərsiyədur, bular pəḳət mərsiyə üqünla ixlitilidu».

Israilning asiyliḳining tarihi wə Hudaning uning keləqiki tooɣuluḳ pilani Aḳsaḳallar kelip Əzakiyaldin yol soraydu

20 1 Yəttinqi yili, bəxinqi ayning oninqi küni xundaḳ boldiki, Israilning bəzi aḳsaḳalliri Pərwərdigarni izdəp uningdin soriɵili mening aldimɵa kelip olturdi.
2 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
3 I insan ooɳli, Israilning aḳsaḳallirioɣa səz ḳilip mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silər Məndin soriɵili kəldinglar? Өz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar — Mən silərning Məndin sorixinglarɵa yoloɣa ḳoymaymən. 4 Əmdi ularning üstigə ḥəküm qiḳiramsən, i adəm balisi, ḥəküm qiḳiramsən? Ularɵa ata-bowilirining yirginqlik ḳilmixlirini ayan ḳilip ularɵa mundaḳ degin: —
5 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən Israilni talliɵan künidə, Yaḳup jəmətining nəsligə ḳol kətürüp ḳəsəm ḳilip, Misir zeminida Өzümni ularɵa ayan ḳiloɣinimda, yəni ularɵa ḳol kətürüp ḳəsəm ḳilip ularɵa: «Mən Pərwərdigar sening Hudayingdurmən» de ginimdə. 6 — xu küni Mən ularni Misir zeminidin qiḳirip ular üqün alaḥidə izdəp tapḳan süt ḥəm bal eḳip turidioɣan, ḥəmmə zemin arisidiki əng güzəl zeminning güli boloɣan zeminɵa kirgüzüx üqün, ḳol kətürüp ḳəsəm ḳildim; 7 Mən ularɵa: «Ḥərbiringlar əz kəzünglar aldidiki nəprətlik nərsilərni taxliwetinglar, Misirning butliri bilən əzünglarni buloɣimanglar; Mən Pərwərdigar Hudayinglardurmən» — dedim.
8 Lekin ular Manga asiyliḳ ḳilip Manga ḳulaḳ selixni halimaytti; ḥeqḳaysisi nə əz kəzi aldidiki nəprətlik nərsilərni taxliwətmidi, nə Misirning butliridin ḥeq ayrilmidi. Andin Mən ḳəḥrimni Misir zemini iqidə ularɵa təküp, ularɵa ḳaratḳan aqqiḳimni basimən, dedim — 9 ḥalbuki, namimning ular turoɣan əllər arisida buloɣanmasliḳi üqün, Өz namim üqün ḥərikət ḳildim; qünki Mən bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin qiḳirixim bilən Өzümni ayan ḳiloɣanidim;
10 xunga Mən ularni Misir zeminidin toluḳ qiḳirip, qəl-bayawanɵa apardim. 11 Wə Mən bəlgilimilirimni berip, Өz ḥəkümlirimni ularɵa ayan ḳildim — ularɵa əməl ḳilidioɣan kixi ularning səwəbidin ḥayatḳa erixidu.
12 Өzüm ḥəm ular arisidiki bexarət bolsun dəp, Mening ularni pak-muḳəddəs ḳilidioɣan Pərwərdigar ikənlikimni bilixi üqün «xabat kün»lirimni ularɵa beoɣixlidim; 13 lekin Israil jəməti qəl-bayawanda Manga asiyliḳ ḳildi; qünki ular Mening bəlgilimilirimdə mangmidi, Mening ḥəkümlirimni qətkə ḳaḳti (əgər adəmlər bu əmrlərgə əməl ḳilsa, u ularning səwəbidin ḥayatḳa erixidu) wə Mening «xabat kün»lirimni ḳattiḳ buloɣidi; Mən ularning üstigə qəl-bayawanda ular

19:14 «Uning xahlirining birsidin ot qiḳip, uning bihliri ḥəm mewisini yutuwaldi...» — bu «xaḥ» *(«xaḥlardin birsi»)* Zəḳəriya padixaḥ boluxi mumkin. Uning Hudaɵa ixənməsliki ḥəm əhməḳliḳi Israilning bexioɣa kəp balayi'apətlərni qüxürdi *(«2Pad.» 24:17tin-17:25-ayətḳiqə kərüng)*.
20:4 Əz. 22:2; 23:36
20:5 Mis. 3:8; 4:31; 6:7
20:10 «xunga Mən ularni Misir zeminidin toluḳ qiḳirip, qəl-bayawanɵa apardim» — Israilning Hudadin gumanlinip, Uningɵa asiyliḳ ḳilixi Misirdin qiḳix jəryanidimu, ular tehi Misir territoriyisidə boloɣan qaoɣdimu bar idi. Xu qaoɣda Huda pəḳət Өz nami wə wədisi üqün bu «qiḳirix» ḳutḳuzuxini toluḳ ada ḳilip, ularni dengizdin ətküzüp qəlgə apardi.
20:10 Mis. 13:18
20:11 Law. 18:5; Ḳan. 30:15, 16, 19, 20; Rim. 10:5; Gal. 3:12
20:12 «Mening ularni pak-muḳəddəs ḳilidioɣan Pərwərdigar ikənlikimni bilixi üqün «xabat kün»lirimni ularɵa beoɣixlidim» — «xabat küni» xənbə küni bolup, Huda Yəhudiylarɵa beoɣixlioɣan dəm alidioɣan, Hudani seoɣinidioɣan küni.
20:12 Mis. 20:8; 31:13-17; 35:2

ḫalak kilinoɣuqə kəḫrimni təkimən dedim —. [14] ḫalbuki, namimning əllər arisida buloɣanmasliḳi üqün, Өz namim üqün ḫərikət kildim; qünki Mən bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin ḳutḳuzup qikaroɣanmən.
[15] Mən yənə qəl-bayawanda ularoɣa süt ḫəm bal ekip turidioɣan, ḫəmmə zeminning güli boloɣan zeminoɣa kirgüzməymən dəp, ḳolumni kətürüp kəsəm kilimən dedim [16] (qünki ularning ḳəlbi butlirioɣa əgixip kətkəqkə, Mening bəlgilimilirimni qətkə ḳakḳan, Mening ḫəkümlirimdə mangmioɣan, Mening «xabat kün»lirimni buzoɣan); — [17] ḫalbuki, kəzüm ularoɣa rəḥim kilip ularni ḫalak kilmidim yaki ularni qəl-bayawanda tügəxtürmidim.
[18] Mən qəl-bayawanda ularning balilirioɣa mundaḳ dedim: «Ata-bowiliringlarning bəlgimiliridə mangmanglar, nə ularning ḫəkümlirini tutmanglar nə butliri bilən əzünglarni buloɣimanglar. [19] Mən Pərwərdigar Hudayinglardurmən; Mening bəlgilimilirimdə mengip, Mening ḫəkümlirimni tutup ularoɣa əməl kilinglar; [20] Mening «xabat kün»lirimni pak-muḳəddəs dəp ətiwarlanglar; u silərning Mening Pərwərdigar Hudayinglar ikənlikimni bilixinglar üqün Mən wə silər otturimizdiki bir bexarəttur. [21] Lekin balilirimu Manga asiylik kildi; ular nə Mening bəlgilimilirimdə mangmioɣan nə Mening ḫəkümlirimni tutmioɣan (birsi ularoɣa əməl kilsa, u ular bilən ḫayatḳa erixidu) ular Mening «xabat kün»lirimni buloɣioɣan; xunga Mən kəḫrimni ular üstigə təküp ularoɣa ḳaratḳan aqqikimni qüxürüp pioɣandin qikimən, dedim; [22] lekin jazadin ḳolumni tartip, namimni əllərning kəz aldida buloɣanmisun dəp Өz namim üqün ḫərikət kildim; Mən bu əllərning kəz aldida ularni Misirdin ḳutḳuzup qikaroɣanmən.
[23] Qəl-bayawanda Mən ḳolumni kətürüp ularoɣa silərni əllər arisioɣa tarkitimən, məmlikətlər iqigə taritimən dəp kəsəm kilimən, dedim; [24] qünki ular Mening ḫəkümlirimni ada kilmioɣan, bəlgilimilirimni qətkə ḳakḳan, Mening «xabat kün»lirimni buzoɣan; ular kəzlirini ata-bowilirining butlirioɣa tikməktə idi; [25] xunga Mən ularoɣa yahxi bolmioɣan bəlgilimilərni, ularni ḫayatḳa elip barmaydioɣan ḫəkümlərni beoɣixlidim;. [26] wə ularni өz-өzidin səskəndürüp, Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetixi üqün, Mən ularni өz ḫədiyəliri arkilik buloɣidim, qünki ular ḫədiyə süpitidə barlik tunji balilirini atap ḳoyatti.
[27] Xunga, i insan ooɣli, Israil jəmətigə səz kilip mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Ata-bowiliringlar xu ixtimu Manga kupurluḳ kiloɣanki, ular Manga wapasizlik kiloɣan; [28] ular Mən Өz ḳolumni kətürüp: «Muxu zeminni silərgə berimən» dəp ḳəsəm kiloɣan yərgə kirgəndə, ular xu yərdiki udul kəlgən ḫərbir yuḳiri dəng ḫəm baraḳsan dərəḫni kərüpla xu jaylarda ular ḳurbanlikliirini kilip, Meni aqqikḷanduridioɣan ḫədiyələrni kilatti; ular xu yərdimu «ḫuxpuraḳ ḫədiyə»lirini puritip, xarab ḫədiyəlirini təkətti;. [29] xuning bilən Mən ulardin: «Silər qikidioɣan bu yuḳiri jay degən nemə?» dəp soridim; xunga bügüngə kədər uning ismi «Bamaḫ»dur.
[30] Xunga Israil jəmətigə mundaḳ de-

20:13 Mis. 16:28

20:25 ««yahxi bolmioɣan bəlgilimilər» ... «ḫayatḳa erixməydioɣan ḫəkümlər» — 26-ayəttiki izaḫatni kərüng.
20:26 ««yahxi bolmioɣan bəlgilimilər» ... «ḫayatḳa erixməydioɣan ḫəkümlər» 25-ayət...» — bu ikki ayət *(26-25)* intayin muḫim.
–«Yahxi bolmioɣan bəlgilimilər», «ḫayatḳa erixməydioɣan ḫəkümlər» degənlər əməliyəttə butpərəslik diniy ḳaidə-yosunlardin ibarət. Huda ularning Өzining adəmni ḫayatḳa erixtüridioɣan əmr-pərmanlirini qətkə kekip, aldinip, intayin rəzil butpərəslikkə beoɣixlinixioɣa yol ḳoyoɣan: 31-ayətnimu kərüng. Өz balilirini Hudaoɣa *(yaki butlaroɣa, əlwəttə)* atap ḳurbanlik kilix Təwratta kət'iy mən'i kiloɣan. «Kan.», 12:29-31-ayətni kərüng.
20:26 Əz. 16:21
20:28 «ular xu yərdiki udul kəlgən ḫərbir yuḳiri dəng ḫəm baraḳsan dərəḫni kərüpla xu jaylarda ular ḳurbanlikliirini kilip, Meni aqqikḷanduridioɣan ḫədiyələrni kilatti» — Huda Musa pəyoɣəmbər arkilik «Silər **Mən** bekitkən jayda ḳurbanlik kilinglar» degən *(«Kan.» 12-bab)*. Həkilərning өz beximqilik kilip «yuḳiri jay»larda ḳurbanlik kilixliri bəribir butpərəslikkə aylinip ketətti.
20:29 «xunga bügüngə kədər uning ismi «Bamaḫ»dur» — «Bamaḫ» degənning mənisi «yuḳiri jay». Bəlkim xu qaoɣda uning baxḳa bir ḫəjwiy, kinayilik mənisimu bar idi; birak bügün biz uni bilməymiz.

gin: — Rəb Pərvərdigar mundak dəydu: «Silər ata-bowiliringlarning yolida əzliringlarnimu buloɣimakqimusilər? Ularning nəprətlik kilmixlirioɣa əgixip buzukluk kilmakqimusilər? [31] Əmdi silər hədiyəliringlarni sunup, əz ooɣulliringlarni ottin ətküzgəndə, silər yənila bügüngə kədər əzünglarni barlik butliringlar bilən buloɣawatisilər; əmdi Mən silərning Meni izdəp sorixinglaroɣa yol koyamdimən, i Israil jəməti?! Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərvərdigar, — Mən silərning Meni izdəp sorixinglaroɣa yol koymaymən! [32] Xuningdək silərning kənglünglərdiki «Biz yat əllərdək, baxka yurtlardiki jəmətlərdək yaoɣaq həm tax məbudlaroɣa qokunimiz» degən koyunglar əməlgə axurulmaydu!

[33] Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərvərdigar, Mən bərhək küqlük kol, uzartkan bilikim həm təküp yaoɣduroɣan kəhrim bilən üstünglardin həkümranlik kilimən. [34] Mən küqlük kol, uzartkan bilikim həm təküp yaoɣduruloɣan kəhr bilən silərni əllərdin qikirip epkelimən, tarkitiloɣan məmlikətlərdin silərni yioɣimən; [35] silərni əllərgə təwə boloɣan qəl-bayawanoɣa kirgüzüp, xu yərdə üstünglardin yüz turanə həküm qikirip jazalaymən; [36] ata-bowiliringlarning üstidin Misir zeminidiki qəl-bayawanoɣa həküm qikirip jazaloɣinimdək, silərning üstünglardin yüz turanə həküm qikirip jazalaymən, dəydu Rəb Pərvərdigar. [37] Mən silərni hasa astidin ətküzüp, əhdining rixtisigə baoɣlandurimən. [38] Mən aranglardin Manga wapasizlik kiloɣan asiylarni xallap qikirimən; ularni turuwatkan jaylardin qikirimən, birak ular Israil zeminiɣa kirməydu; xuning bilən silər Pərvərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.

[39] — Əmdi silər bolsanglar, i Israil jəməti, Rəb Pərvərdigar silərgə mundak dəydu: — Manga kulak salmaymiz desənglar, beriweringlar, hərbiringlar əz butliringlaroɣa qokunuweringlar! Birak silər yənə hədiyəliringlar həm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloɣimaysilər! [40] Qünki Mening mukəddəs teoɣimda, yəni Israilning egizlikidiki taoɣda, — dəydu Rəb Pərvərdigar, — barlik Israil jəməti, ularning həmmisi Manga zeminda turup hizmət kilidu; Mən u yərdə ularni kobul kilimən wə u yərdə Mən silərdin «kətürmə hədiyə»liringlarni, tunji hosul boloɣan kəktat-mewiliringlarni, xundakla barlik mukəddəs dəp ayrip beoɣixlioɣan nəsriliringlarni tələp kilimən.

[41] Mən silərni əllər arisidin qikirip, məmlikətlərdin elip yioɣkinimda, esil huxbuydək silərni kobul kilimən; xuning bilən əllərning kəz aldida aranglarda Əzümning pak-mukəddəs ikənlikimni kərsitimən. [42] Ata-bowiliringlaroɣa kolumni kətürüp: «Muxu zeminni silərgə berimən» dəp kəsəm kiloɣan Israil zeminiɣa silərni kirgüzginimdə, silər Mening Pərvərdigar ikənlikimni bilip yetisilər. [43] Silər u yərdə əz yolliringlarni wə əzünglarni buloɣioɣan barlik kilmixliringlarni əsləysilər; xuning bilən ətküzgən rəzil ixliringlar tüpəylidin silər əz-əzünglarni kəzgə ilmaysilər, əz-əzünglardin nəprətlinisilər. [44] Mən rəzil yolliringlaroɣa asasən əməs, yaki buzuk kilmixliringlaroɣa asasən əməs, bəlki Əz namim üqün silərgə xəpkətlik muamilə kiloɣandin keyin, i Israil jəməti, silər Mening Pərvərdigar ikənlikimni bilip yetisilər, — dəydu Rəb Pərvərdigar.

Ot wə kiliq arkilik boloɣan jaza

[45] Pərvərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

[46] I insan ooɣli, yüzüngni Teman xəhirigə karitip, jənubtikilərni əyibləp, Nəgəw ormanlik dalasini əyibləydioɣan bexarət berip, —

20:37 «Mən silərni hasa astidin ətküzüp, əhdining rixtisigə baoɣlandurimən» — «hasa astidin ətküzüx» tooɣruluk «Law.» 27:32, «Yər.» 33:13 kərüng. Koylardin yamanlirini xallap qikix üqün koyqi ularni bir-birləp əz hasisi astidin ətküzüp təkxürətti.

20:39 «Birak silər yənə hədiyəliringlar həm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloɣimaysilər!» — baxka birhil tərjimisi: «Birak keyin, hətta silər Manga kulak salmioɣan bolsanglarmu, silər yənila hədiyəliringlar həm məbudliringlar bilən Mening namimni ikkinqi buloɣimaysilər!».

20:46 «Teman xəhiri» — Israilning xərkiy jənubiy

47 Yəni Nəgəw ormanlik dalasioƣa mundak
degin: — Pərwərdigarning səzini angla; Rəb
Pərwərdigar mundak dəydu: «Mana, Mən
sanga bir ot yakimən; u səndiki ħəmmə
yexil dərəhni ħəmdə ħəmmə kakxal dərəhni
yəwetidu; yalkunluk ot ħeq əqməydu,
jənubtin ximaloƣiqə pütkül yər yüzi uning
bilən kəyüp ketidu;» 48 barlik ət igiliri Mənki
Pərwərdigar uni yakkanlikimni kərüp ye-
tidu; u ħeqkaqan əqürülməydu!».
49 Wə mən: — Aħ, Pərwərdigar! Ular
mən tooƣruluk: «U pəkət təmsillərnila
səzləwatidu» dəydu! — dedim.

«Kiliq» ħəkkidə

21 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga
kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooƣli, yüzüngni Yerusalemoƣa karitip,
«mukəddəs jaylar»ni əyibləp, Israil zeminini
əyibləp bexarət berip, 3 Yəni Israil zeminioƣa
mundak degin: — Pərwərdigar mundak
dəydu: «Mana, Mən sanga karxidurmən;
kiliqimni oƣilaptin suoƣurup, səndin ħəm
ħəkkaniylar ħəm rəzillərni üzüp taxlaymən.
4 Mən səndin ħəm ħəkkaniylar ħəm rəzillərni
üzüp taxlimakqi boloƣinim üqün, kiliqim
barlik ət igiliri, yəni jənubtin ximaloƣiqə
boloƣan ħəmməylən bilən karxilixixoƣa
oƣilaptin qikidu; 5 xuning bilən barlik ət igi-
liri Mənki Pərwərdigarning Өz kiliqimni
oƣilaptin suoƣuroƣanlikimni tonup yetidu;
kiliq oƣilapka kaytidin yenip kirməydu.
6 Əmdi uħ tartkin, i insan ooƣli; iq-baoƣring
eqixkudək dərd-ələm bilən ularning kəz
aldida uħ-zar kil. 7 Wə xundak boliduki,
ular səndin: «Nemixka uħ tartisən?» dəp
sorioƣanda, sən ularoƣa: «Boloƣan xum həwər
tüpəylidin! Mana, u kelidu! Barlik yürəklər
erip, barlik kollar boxap ketidu, barlik roħlar
zəiplixip, barlik tizlar süydük bilən qilik-qilik
ħəl bolup ketidu; mana u keliwatidu! U yetip
kəldi! — dəydu Rəb Pərwərdigar» — degin.»
8 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
9 I insan ooƣli, bexarət berip mundak degin:
— Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana,
bir kiliq, bir kiliq, bislanoƣan, parkiritiloƣan!
10 U zor kiroƣinqilik üqün bislanoƣan, uni
yaltiraxka parkiratkan; Өz ooƣlumning
xaħanə ħasisi ħərkandak addiy tayakni
kəmsitkənliki tüpəylidin, huxal bolup
ketiximizgə tooƣra keləmdu?»
11 U kiliqni parkiritilixka, kol bilən tutuxka
bekitkən;
Kiliq biləngən, parkiritiloƣan,
Kətl kiloƣuqining koliooƣa tutkuzuxka təyyar-
lanoƣandur!
12 Nalə-pəryad kətürüp pioƣan qəkkin, i insan
ooƣli,
Qünki kiliq Mening ħəlkimgə karxi qikkan;
U Israilning barlik xaħzadilirigə karxi qikkan;
Ular Өz ħəlkim bilən təng kiliqka tapxurul-
oƣan;
Xunga yanpixingoƣa kattik urup koyoƣin!»
13 Qünki sinak kəldi; əmdi bu «xaħanə ħasa »
baxka yaoƣaqlarni kəmsitkini bilən, u bəribir
tügixidu əməsmu?! — dəydu Rəb Pərwərdigar.»
14 — Əmdi sən, i insan ooƣli, bexarət bərgin,
qawak qaloƣin! Kiliq ikki ketim, üq ketim urup
kirsun! U kiroƣuqi kiliq, ularni ħər tərəptin
korxiwaloƣan zor kətl kiloƣuqi kiliqtur!»

---

qegrasioƣa tutixidu, «Nəgəw» Israilning jənubiy təripini
kərsitidu.

20:47 «... pütkül yər yüzi uning bilən kəyüp ketidu» —
yaki «... ħər adəmning yüzi uning bilən kəyüp ketidu».

20:47 Luka 23:31

21:7 «barlik tizlar süydük bilən qilik-qilik ħəl bolup ketidu» — demək, korkunqtin xundak bolidu. Baxka birhil
tərjimisi «barlik tizlar sudək ajiz bolup ketidu».

21:7 Yər. 6:24; 49:23; Əz. 4:17; 7:17

21:10 «U zor kiroƣinqilik üqün bislanoƣan, ... Өz ooƣlumning xaħanə ħasisi ħərkandak addiy tayakni kəmsitkənliki tüpəylidin, huxal bolup ketiximizgə tooƣra keləmdu?» — okurmənlər kəp hil tərjimiliri bilən uqrixixi
mumkin. Bu jümlining əyni tekistini qüxinix təs. «Өz
ooƣlum» muxu yərdə bəlkim Yəhuda yaki Yəhudaning
padixaħi Zədəkiya boluxi mumkin. Zədəkiya əzini
«yengilməs» dəp ħesabliƣini bilən, uning Huda məhsus
təyyarliƣan kiliqni «bir tal yaoƣaq tayak»tək asanla bir
tərəp kilixi ħərgiz mumkin əməs.

21:12 «xunga yanpixingoƣa kattik urup koyoƣin!» —
«yanpaxka urux» kattik dərd-ələmning ipadisi idi.

21:12 Əz. 6:11; 7:27

21:13 Yəx. 1:5; Yər. 6:28-30

21:14 «bexarət bərgin, qawak qaloƣin!» — «qawak qelix»
bəlkim pəyoƣəmbərning Hudaoƣa wəkil bolup, Hudaning
bu ixlarni tooƣra degənlikini ipadilixi idi.

15 Ularning yürəklirini erisun dəp, ulardin nuroɣunliri putlixip kətsun dəp, Mən ularning barlik dərwazilirioɣa təhdit saloɣuqi kiliqni karitip koydum. Way! U qakmaktək parkiritiloɣan, u kirixka suoɣuruloɣan;
16 i kiliq, ong tərəpkə ətkür bol! Sol tərəpkə burulup qap! Bisingni kəyərgə karatkan bolsa xu yərgə qap!
17 Mənki Pərwərdigar Өz kolum bilən qawak qalimən, Өz kəhrimni təküp pioɣandin qikimən; Mənki Pərwərdigar xundak səz kildim.

Hudaning Babilning padixahini Yerusalemoɣa hujum kilixka karitip koyidioɣanliki

18 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
19 Sən i insan ooɣli, Babil padixahining kiliqining mengixioɣa təyyarlanoɣan ikki yolni bekitip koyoɣin; ikkilisi bir zemindin qikidioɣan bolsun; Yerusalem xəhirigə mangidioɣan yolning bexida bir yol bəlgisini tikləp koyoɣin;
20 yəni kiliqning yetip kelixi üqün Ammoniylarning Rabbah xəhirigə bir yol həmdə Yəhudaoɣa, yəni istihkami məstəhkəm Yerusalem xəhirigə yənə bir yolni bekitip koyoɣin;
21 qünki Babilning padixahi aqa yolda, yəni ikki yolning bexida pal aqkuzidu; u oklarni silkiydu, «kəqmə məbudlar»din soraydu, jigərni təkxüridu.
22 Əmdi sepilni bəsküqi bazoɣanlarni tikləxni, kan təküxkə pərman kilixni, jəng elan kilip towlaxni, dərwazilaroɣa uruloɣuqi bazoɣanlarni tikləxni, sepiloɣa qikidioɣan dənglüklərni yasaxni, potəylərni kuruxni, Yerusalemni muhasirigə elixni kərsitidioɣan pal uning ong koliooɣa qüxidu;
23 gərqə bu pal ularoɣa yaloɣan kərüngini bilən, ular iqkən kəsəmlər tüpəylidin, Yəhudadikilərni qanggilioɣa alsun dəp padixah ularning kəbihlikini esigə kəltüridu.
24 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: Silərning asiylikinglar axkarilinip, barlik kilmixliringlarda gunahliringlar kərüngəqkə, kəbihlikinglarni əskə kəltürgininglar tüpəylidin — yəni өzünglar pax kilinip əskə elinoɣininglar tüpəylidin, silər kooɣa elinisilər.
25 Əmdi sən, i Israilning munapik həm rəzil xahzadisi, kəbihlikingning jazalinix wakti-saiti toxkinida, kəridioɣan küning kelidu!
26 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Səllini uningdin eliwət, tajni eliwət; ixlar өz petida turiwərməydu; pəs turoɣanni egiz kil, egiz turoɣanni pəs kil;
27 uning təhtini ərüwət, ərüwət, ərüwət! Uning hokukining Igisi kəlmigüqə, u yənə məwjut bolmaydu; Mən uni Uningoɣa təkdim kilimən.

21:15 «ularning yürəklirini erisun dəp, ... Mən ularning barlik dərwazilirioɣa təhdit saloɣuqi kiliqni karitip koydum. Way! U qakmaktək parkiritiloɣan, u kirixka suoɣuruloɣan» — okurmənlər baxka nəqqə hil tərjimiliri bilən uqrixixi mumkin. Ibraniy tilida bu ayəttiki bəzi səzning mənisini pəkət pərəz kilixkila bolidu.

21:15 Əz. 21:32

21:21 «kəqmə məbudlar» — ibraniy tilida «tərafim»; kiqik, kol bilən kətürgili boloɣan «kolaylik butlar». **«jigərni təküxürüx»** — kona zamandiki palqilikning bir usuli idi. Biliximizqə ular bir haywanni soyup, andin üqəy-karni katarliklarni təkxürüp, kərgən alamətlər boyiqə bir kararoɣa kelətti.

21:22 Əz. 4:2; 17:17

21:23 «gərqə bu pal ularoɣa yaloɣan kərüngini bilən, ... Yəhudadikilərni qanggilioɣa alsun dəp padixah ularning kəbihlikini esigə kəltüridu» — pütün bu ayətning əyni tekistni qüxinix təs. «Iqkən kəsəmlər» bəlkim Zədəkiya Nebokadnəsaroɣa iqkən kəsəmlərni kərsitidu. Nebokadnəsarning məslihətqiliri bu palni yaloɣan dəp karioɣini bilən, Huda Yerusalemni jazalansun *(Nebokadnəsarning qanggilioɣa qüxsun)* dəp kət'iy bekitkən boloɣaqka, Nebokadnəsar baribir Rabbah xəhirigə əməs, bəlki Yerusalemning asiylikini esigə kəltürüp uningoɣa hujum kilixni karar kilidu.

21:25 «i Israilning munapik həm rəzil xahzadisi» — «rəzil xahzadə» Zədəkiya padixahni kərsitidu. Əzakiyal pəyoɣəmbər uni «padixah» degüsi kəlməydu. **«kəbihlikingning jazalinix wakti-saiti toxkinida, kəridioɣan küning kelidu!»** — ibraniy tilida «kəbihlikingning jazalinix wakti-saiti toxkinida, kəridioɣan küning kəldi!» deyilidu. Demək, kəridioɣan küninin yekin kəlgənlikini təkitiləydu.

21:27 «Uning hokukining igisi kəlmigüqə, u yənə məwjut bolmaydu; Mən uni uningoɣa təkdim kilimən» — bu ayətning mənisi, Zədəkiyadin keyin, Dawut padixahning əwladi, Israil həm aləmning tegixlik padixahi Kutkuzoɣuqi-Məsih kəlgüqə Israilning təhtigə əz həlkidin boloɣan heqkim padixah bolup olturmaydu. «Yar.» 49:10-tiki bexarətnimu kərüng.

21:27 Yar. 49:10

Ammon həlki tooɣruluk bexarət

28 Əmdi i insan ooɣli, bexarət berip mundak
degin: — Rəb Pərwərdigar Ammoniylar wə
ularning mazakliri tooɣrisida mundak dəydu:
«Bir kiliq, bir kiliq kətl kilixka suoɣuruloɣan;
u adəmni yəwetixkə, qakmaktək yaltiraxka
parkiritiloɣan!» — degin!
29 Qünki palqilar sən kiliq tooɣrungda
kuruk alamət kərünüxlərni kərüp, sən
üqün yaloɣandin bir pal salidu; rəzillərning
kəridioɣan küni kəlgəndə, kəbihlikning ja-
zalinix wakti-saiti toxkanda, bular seni xu
kiriloɣan rəzillərning boyunliri üstigə koxup
yatkuzidu!
30 Bu kiliqni əz oɣilapioɣa kayturup sal!
Mən sening üstünggə əzüng yaritiloɣan jay-
da, yəni sən tərülgən jayda həküm qikirip
jazalaymən.
31 Xuning bilən Mən üstünggə kəhrimni
təküp yaoɣdurup,
Oɣəzipimning oti kilip püwləymən;
Mən seni katillikka mahir yawuz adəmlərning
kolioɣa tapxurup berimən;
32 Sən otka yekiloɣu bolisən;
Sening kening əz zeminingdə təkülidu;
Sən kaytidin əslənməysən;
Qünki

Yerusalem tooɣruluk üq bexarət
Birinqi: — kanlik xəhər

22 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundak degəndə: —
2 Əmdi sən, i insan ooɣli, kanlik xəhər
üstigə həküm qikarmamsən? Həküm
qikarmamsən? Əmdi uning yirginqlik
kilmixlirini yüzigə selip mundak degin: —
3 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Əz jaza
künining kelixi üqün əz iqidə kan təkküqi
xəhər, əzini buloɣax üqün əzigə məbudlarni
yasioɣan xəhər —
4 Sən təkkən kan tüpəylidin gunahkar
boldung, yasioɣan məbudlar tüpəylidin
əzüngni buloɣiding; sən əz jaza künliringni
yekinlaxturdung, yilliringni toxturdung;
xunga Mən seni əllərgə rəswa, barlik
məmlikətlərgə mazakning obyekti
kildim.. 5 Sanga yekindikilər həmdə səndin
yiraktikilər seni mazak kilidu, i kiya-qiyaoɣa
toloɣan bətnamlik xəhər!
6 Israilning xahzadiliri, hər birining
hokukidin paydilinip iqingdə kandak kan
təkkənlikigə kara! 7 Sening iqingdə ular
ata-anisini kəzgə ilmioɣan; aranglarda
musapirlaroɣa zulum-zumbuluk kiloɣan,
yetim-yesirlər həm tul hotunlaroɣa uwal
kiloɣan; 8 Mening pak-mukəddəs nərsilirimni
sən kəmsitkən, Mening «xabat kün»lirimni
buloɣap buzoɣansən; 9 sening iqingdə kanoɣa
təxna təhmət adəmlər boloɣan; ular
taoɣlar üstidə butpərəslik exini yegən; sening
iqingdə ular buzukluk pəsəndilik kiloɣan;
10 səndə əz atisining nomusioɣa təgkənlər
bar; ay kərgən kiz-ayallarni ayaoɣ asti
kiloɣanlarmu bar..
11 Birsi koxnisining ayali bilən yirginqlik
buzukluk kiloɣan; yənə birsi əz kelinini bu-
zup xəhwaniyət kiloɣan; səndə boloɣan yənə
birsi əz singlisioɣa, yənə atisining kizioɣa
baskunqilik kiloɣan.. 12 Ular kan təküx üqün
arangda «sowoɣatlar»ni kobul kiloɣan; sən
əsüm-jazanə aloɣan; sən əz koxniliringdin
haramni məjburiy yuluwelip, Meni
untuoɣansən — dəydu Rəb Pərwərdigar.
13 Wə mana, Mən haramni məjburiy
yuluwelixingoɣa wə sən əz arangda təkkən

21:28 «Bir kiliq, bir kiliq kətl kilixka suoɣuruloɣan; u adəmni yəwetixkə, qakmaktək yaltiraxka parkiritiloɣan!» — Ammoniylar əzlirining muxu kiliqini Israillarni soyux üqün suoɣuroɣan *(keyinki ayətlətni kərüng)*. Birak ahirida u əzlirining bexioɣa qüxidu.
Nebokadnəsarning əzlirigə əməs, bəlki Yəhuda wə Yerusalemoɣa hujum kilidioɣanlikini kərüp, xübhisizki intayin huxal idi. Lekin bəx yildin keyin, Nebokadnəsar ularoɣimu ohxaxla hujum kilip ulardin kəpini eltüridu.
22:2 Əz. 20:4; 23:36

22:4 2Pad. 21:16; Əz. 5:14; 20:30,31
22:9 Əz. 18:6,11
22:10 «atisining nomusioɣa təgkənlər» — ibraniy tilida buning ikki mənisining mumkinqiliki bar: *(1)* əz atisioɣa baskunqilik kiloɣan; *(2)* atisining ayali *(əz anisi yaki əgəy anisi)*oɣa baskunqilik kiloɣan. Bizningqə muxu yərdə *(2)* tooɣridur.
22:10 Law. 18:8,19; Əz. 18:6
22:11 Law. 18:15, 20; Yər. 5:8

ḳanlarоға ḳarap ḳolumni-ḳolumоға urdum!
14 Mən seni bir tərəp ḳilidiоған künlərdimu
yüriking yənila toḳ, ḳolliring qing
turuwerəmdu? Mənki Pərwərdigar səz
ḳildim, Өzüm uni ada ḳilimən.. 15 Mən seni
əllər arisiоға tarḳitimən, məmlikətlər
iqigə taritimən, otturangda boloған
pəsəndilikinggə hatimə berimən.. 16 Əmdi
sən əzüng arḳilik əllərning kəz aldida
buloḫinisən, andin Mening Pərwərdigar
ikənlikimni tonup yetisən..

Ikkinqi bexarət: — Tawlaxning nətijisi — ḥeqnemə ḳalmaydu!

17 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ
degəndə: —
18 I insan oоḳli, Israil jəməti Manga hud-
di daxḳal bolup qiḳti; ularning ḥəmmisi
humdanda ḳaloған mis, ḳələy, təmür wə
ḳooḳuxunlardur; ular kümüxning poḳi bolup
qiḳti..
19 Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
— Ḥəmminglar daxḳal bolup qiḳḳaqḳa,
mana əmdi Mən silərni Yerusalem
otturisiоға yiоḫimən; 20 kixilər üstigə ot
püwləp, ularni eritip tawlax üqün kümüx,
mis, təmür, ḳooḳuxun wə ḳələyni humdan
iqigə yiоḳandək, Mən oəzipim wə ḳəḥrim
bilən silərni yiоḫip xəḥər iqigə selip silərni
eritimən. 21 Xundaḳ, Mən silərni yiоḫip,
oəzipimning otini üstünglaroға püwləymən,
silər uning otturisida erip ketisilər;
22 kümüx humdanda eritilgəndək, silər
xəḥər otturisida eritilisilər; wə silər Mənki
Pərwərdigarning Өz ḳəḥrimni üstünglaroға
təkkənlikimni tonup yetisilər.

Üqinqi bexarət: — Israilning pütün jəmiyiti buzuldi!

23 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ
degəndə: —
24 I insan oоḳli, xəḥərgə mundaḳ de-
gin: — Oəzəp qüxkən kündə sən
paklandurulmioған, yamoұr qüxmigən
bir zeminsən.. 25 Өz oljisini titma
ḳilidioған, ḥərkirəydioған xirdək ularning
pəyoəmbərliri uningda suyiḳəst ixli-
tidu; ular janlarni yəwetidu; ḫəzinilərni,
ḳimmətlik nərsilirini buliwalidu; ular uning
otturisidiki tul hotunlarni kəpəytməktə..
26 Uning kaḥinliri Təwrat-ḳanunumni bu-
zup taxlap, pak-muḳəddəs nərsilirimni
buloḫioған; ular pak-muḳəddəs bilən ad-
diy nərsilərni pərḳ ḳilmaydu; ular «xabat
kün»lirimgə kəzini yumup yüridu; xuning
bilən ular arisida Manga bətnam qaplinidu..
27 Uning iqidiki xaḫzadilər huddi oljisini tit-
ma ḳilidioған bərilərdək; ular ḳan təküxidu,
janlarni nabut ḳilixidu, ḥaram mənpəətni
bulixidu.. 28 Uning pəyoəmbərliri ularning
ḳilmixlirini «ḥaḳ suwaḳ» bilən aḳartḳan,
«Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu!» dəp
sahta kərünüxlərni kərüwelip, pal selip
yaloғanqilik yətküzidu; lekin Pərwərdigar
ularоға səz ḳiloған əməs.. 29 Zemindiki ad-
diy puḳralarmu jəbir-zulum ḳilixip, bulang-
talang ḳilidu; ular ajiz-namratlarni bozək
ḳilip, musapirlaroға zulum selip uwal ḳilidu.
30 Mən ular arisidin tamni ḳaytidin yasitip
beridioған, Meni ularning zeminini wəyran
ḳiliximdin yanduridioған, uning yeriḳini
ətküdək, Mening aldimda turidioған ariqi
bir əzimətni izdəp kəldim; biraḳ ḥeqbirni
tapalmidim.. 31 Xunga Mən ḳəḥrimni
üstigə təkimən; oəzipimning oti bilən Mən
ularni ḥalak ḳilimən; Mən ularning yol-

22:13 «sən əz arangda təkkən ḳanlaroға ḳarap ḳolumni-ḳolumоға urdum» — «ḳol-ḳoloға urux» ḳattiḳ əpsuslinarliḳ, pioғanni bildüridu.
22:13 Əz. 21:22
22:14 Əz. 17:24
22:15 Əz. 12:14, 15
22:16 «Əmdi sən əzüng arḳilik əllərning kəz aldida buloḫinisən, andin Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən» — oḳurmənlər baxḳa hil tərjimilərni uqritixi mumkin. Ayətning əyni tekistini qüxinix səl təs.
22:18 Yəx. 1:22

22:24 «Oəzəp qüxkən kündə sən paklandurulmioған, yamoұr qüxmigən bir zeminsən» — Hudaning oəzipi tüpəylidin, ularda bəlkim bir ḳuroғaḳqilik boloғanidi. «Ḳan.» 28-babni kərüng.
22:25 Mat. 23:14
22:26 Law. 10:10; Əz. 44:23
22:27 Mik. 3:11; Zəf. 3:3
22:28 Əz. 13:7, 9, 10; 21:29; 22:12
22:30 Zəb. 106:23

lirini əz bexioɣa ḳayturimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Oḥolaḥ ḥəm Oḥolibaḥ — ikki ayal tooɣuluḳ boloɣan təmsil

23 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] I insan ooɣli, bir anidin tuoɣuloɣan ikki ayal bar ikən; [3] ular Misir zeminida paḥixilik ḳiloɣan; ular yaxliḳta paḥixilik ḳiloɣan; xu yərdə ularning kəksiliri mijiḳlinip, ḳizliḳ əmqək topqiliri silanoɣan. [4] Ularning isimliri bolsa, qongining Oḥolaḥ, kiqikining Oḥolibaḥ idi; ular Meningki idi; ular ooɣul-ḳizlarni tuoɣḳan. Samariyə bolsa Oḥolaḥ, Yerusalem Oḥolibaḥdur.
[5] Oḥolaḥ Meningki boloɣan təḳdirdimu yənə buzuḳluḳ ḳiloɣan — u axiḳlirioɣa, yəni ḳoxniliri boloɣan Asuriylərgə pəs arzu-ḥəwəslərdə boloɣan; [6] kək kiyim kiygən, əməldar-ḥəkümdarlar, ḥəmmisi kelixkən yigitlər, atḳa mingən qəwəndazlar idi. [7] U əz buzuḳluḳini ularning üstigə beoɣixlioɣan; ularning ḥəmmisi Asuriyəning esilzadiliri idi; əz arzu-ḥəwəslirini barliḳ ḳozoɣatḳanlar bilən wə ularning barliḳ məbudliri bilən u əzini buloɣioɣan. [8] U yənila Misirda boloɣan paḥixilikliridin waz kəqmidi; qünki uning yaxliḳida axu yərdikilər uning bilən billə yatti, ḳizliḳ kəksilirini silap, əz buzuḳluḳlirini uning üstigə təkti. [9] Xunga Mən uni əz axnilirining, yəni uning arzu-ḥəwəslirini ḳozoɣatḳan Asuriylərning ḳolioɣa tapxurdum; [10] ular uning nomusini axkarilap, uning ooɣul-ḳizlirini elip ketip, uni ḳiliqlap əltürüwətti; u ayallar arisida yaman atakḳa ḳaldi; uning üstigə ḥəküm qiḳirilip jazalandi.

Oḥolibaḥ

[11] Uning singlisi Oḥolibaḥ buni kərüp turupmu, arzu-ḥəwəsliridə ḥədisidin tehimu buzuḳ, paḥixilikliri ḥədisiningkidin kəp bolup kətti. [12] U əz ḳoxniliri boloɣan Asuriylərgə pəs arzu-ḥəwəslərni ḳozoɣatḳan; ular əməldar-ḥəkümdarlar, ḥəxəmətlik sawut, formilarni kiygən, atḳa mingən qəwəndazlar, ularning ḥəmmisi kelixkən yigitlər idi.
[13] Mən uning buloɣinip kətkənlikini kərdum; ular ikkilisi bir yolluḳ idi.
[14] U uning paḥixiliklirini axurdi; qünki u tamda pərəng bilən sürətləngən adəmlərni, yəni Kaldiylərning rəsimlirini kərdi; [15] ularning bəlliri potilar bilən oraloɣan, bexioɣa ḳuyruḳluḳ səllilər kiyilgən; ularning ḥəmmisi ləxkər bexidək, yəni tuoɣuloɣan yurti Kaldiyədiki Babilliḳlarning ḳiyapitidə idi. [16] U xuan ularoɣa ḳarap ularning xəḥwaniy ḥəwəsini ḳozoɣioɣan, xuning bilən ularni izdəp Kaldiyəgə əlqilərni əwətkən.
[17] Xuning bilən Babilliḳlar uningoɣa, yəni uning axniliḳ orun-kərpilirigə yeḳin kelip, uni əz zinaliri bilən buloɣioɣan; u əzini ular bilən billə buloɣioɣandin keyin ulardin bizar boldi. [18] U əz buzuḳluḳlirini oquḳ ḳilip, nomusini axkarilixi bilən, jenim ḥədisidin yirgəngəndək uningdinmu yirgəndi. [19] Biraḳ u yənə əzining yaxliḳ künlirini, yəni Misir zeminida buzuḳluḳ paḥixilik ḳiloɣan künlirini esigə kəltürüp əz buzuḳluḳlirini tehimu kəpəytti. [20] Uning ərliki exək mədəkliridək, məniysi atlarningkidək boloɣan Babilning paḥixiwaz ərkəklirigə ḳarap ḥəwəsliri ḳozoɣaldi. [21] Sən yaxliḳingdiki

---

22:31 Əz. 9:10; 11:21; 16:43
23:3 Əz. 20:8
23:4 «Ularning isimliri bolsa, qongining Oḥolaḥ, kiqikining Oḥolibaḥ idi; ular Meningki idi» — demək, Oḥolaḥ Israilning ximaliy padixaḥliḳini, Oḥolibaḥ Yəḥudani kərsitidu. «Oḥolaḥ» — «uning qediri», «Oḥolibaḥ» — «mening qedirim uningdidur» degən mənilərdə.
23:7 «U əz buzuḳluḳini ularning üstigə beoɣixlioɣan; ularning ḥəmmisi Asuriyəning esilzadiliri idi» — yaki «U əz buzuḳluḳini ularning üstigə beoɣixlioɣan; ularning ḥəmmisini Asuriyəning esilzadilirigə beoɣixlioɣan».
23:9 2Pad. 17; 18
23:12 2Pad. 16:7
23:16 «U xuan ularoɣa ḳarap ularning xəḥwaniy ḥəwəsini ḳozoɣioɣan, xuning bilən ularni izdəp Kaldiyəgə əlqilərni əwətkən» — bundaḳ bayanlar bəlkim Yəḥudaning padixaḥliri Babildin yardəm sorioɣanliḳini, Babilliḳlar bilən dostlaxmaḳqi boloɣanliḳini, xundaḳla ularning butpərəslikini ḳobul ḳiloɣanliḳini kərsitidu *(«2Pad.» 20:12-15, 21:1-9-ayətlərni kərüng).*

buzuqluqliringoɣa, yəni yaxliqingda Misirliqlarning əmqəkliringni silioɣinioɣa yənə təxna bolup təlmürdung.
22 Xunga, i Oḥolibaḥ, — dəydu Rəb Pərwərdigar — Mana, Mən jening ḥazir bizar boloɣan axniliringni əzünggə qarxi qozoɣitimən, ularni sən bilən qarxilixixqa ḥəmmə təripingdin elip kelimən;
23 Babilliqlar, barliq Kaldiylər, Pekodlar, Xoalar, Koallar ḥəmdə Asuriylərning ḥəmmisini ular bilən təng qozoɣaymən; ularning ḥəmmisi kelixkən yigitlər, əməldar-ḥəkümdarlar, uluoɣ bəglər wə janablar, ḥəmmisi atqa mingən qəwəndazlardur;
24 ular qoral-yaraqlar, jəng ḥarwiliri, yük ḥarwiliri ḥəm zor bir top həlqlər bilən sanga qarxi qiqidu; ular əzlirini ḥəmmə təripingdə sipar-qalqanlar wə dubuloɣalarni kiyip sanga qarxi səpras bolidu; bexingoɣa qüxidioɣan tegixlik jazani ularoɣa tapxurimən, ular əz ḥəkümliri boyiqə jazalaydu.
25 Mən mukəddəslikimdin qikkən oɣəzəpni sanga qaritimən; xuning bilən ular kəḥr bilən seni bir tərəp qilidu. Ular sening burnung wə qulaqliringni kesiwetidu; səndin ahirki qaloɣanlar qiliqlinidu; ular ooɣul-qizliringni elip ketidu, səndin yənila qaloɣanlar otta yutuwetilidu.
26 Ular səndin kiyim-keqəkliringni eliwelip, güzəl zibu-zinnətliringni bulaydu.
27 Xuning bilən Mən səndə Misir zeminida baxlanoɣan buzuqluqliringni wə paḥixilikliringni tohtitimən; sən bu ixlaroɣa yənə təlmürməysən, Misirni qayta əsliməysən.
28 — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Mana, Mən seni əzüng nəprətlənggənlərning qolioɣa, yəni jening yirgəngənlərning qolioɣa tapxurimən;
29-30 ular seni əqmənlik bilən bir tərəp qilip, barliq əjirliringni elip ketip, seni tuoɣmayalingaq qaldurup, paḥixiliklikringning nomusini axkarilaydu. Sən əllər bilən paḥixilik qiloɣanliqing, ularning məbudliri bilən əzüngni buloɣioɣanliqing tüpəylidin, sening buzuqluqliring ḥəm paḥixiliklikring bularni bexingoɣa qüxürdi.
31 Ḥədəngning yolida əzüng mangoɣansən; xunga Mən uningdiki qədəḥni sening qolungoɣimu tutquzdum.
32 — Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Ḥədəngning qədəḥini, qongqur wə qong bir qədəḥni sənmu iqisən; sən rəswa bolup mazaq qilinisən, qünki uning ḥəjimi qongdur;
33 sən dəḥxətlik wə ḥalakət qədəḥi, yəni ḥədəng Samariyəning qədəḥi bilən məstlik ḥəm dərd-ələmgə toldurulisən;
34 sən uni iqiwetip yənə yalaysən, ḥətta uning parqilirinimu oɣajilaysən, andin kəksiliringnimu yulup taxlaysən; qünki Mən xundaq səz qildim, dəydu Rəb Pərwərdigar.
35 Xuning üqün Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — Qünki sən Meni untup arqangoɣa taxliwətkənliking üqün, xunga əz buzuqluqung ḥəm paḥixiliklikringning jazasini kətürisən.
36 Wə Pərwərdigar manga mundaq dedi: — I insan ooɣli, sən Oḥolaḥ wə Oḥolibamaḥ üstigə ḥəküm qikiramsən? Əmdi ularoɣa əz yirginqlik qilmixlirini ayan qilip kərsətkin.
37 Qünki ular buzuqluq qildi; qolliri qan boldi; ular əz butliri bilən buzuqluq qilip, uning üstigə Manga tuoɣqan əz balilirini ularning ozuqi süpitidə qurbanlik qilip ətküzüp beoɣixlidi.
38 Uning üstigə ular Manga xundaq ix qiloɣanki, ohxax bir kündə ular Mening mukəddəs jayimni buloɣap, «xabat kün»lirimni buzoɣan.
39 Qünki ular əz balilirimni butlirioɣa soyoɣan qaoɣda, ular ohxax bir kündə mukəddəs jayimni buloɣaxqa kirdi; mana, ular Mening əyüm otturisida xundaq qiloɣan.

23:25 «*Mening* **mukəddəslikimdin qikkən oɣəzəp»** — ibraniy tilida «*(Mening)* ḥəsitim».
23:26 Əz. 16:39
23:28 Əz. 16:37; Əz. 23:17
23:29-30 Əz. 16:39; Əz. 23:25, 26
23:35 Yər. 2:32; 3:21; 13:25; 18:15; Əz. 22:12
23:36 Əz. 20:4; 22:2
23:37 **«əz balilirini ularning ozuqi süpitidə qurbanlik qilip ətküzüp beoɣixlidi»** — «*(ottin)* ətküzüx» degən səz, butpərəslik tooɣruluq bayanlar arisida bolsa, adəttə insanlarni, bolupmu balilarni butlaroɣa «qurbanlik süpitidə ottin ətküzüx»ni kərsitidu.
23:37 Əz. 16:21; 20:26,31
23:38 Əz. 22:8
23:39 2Pad. 21:4-7; Əz. 16:21; Əz. 20:13, 16

40 Uning üstigə adəmlərni yiraqtin qakirdi,
ularni elip kelixkə əlqi əwətti; mana,
ular kəldi; sən ularni dəp yuyunup, kəz-
kaxliringoŋa osma koyup, əzüngni zibu-
zinnətlər bilən pərdazliding; 41 ḥəxəmətlik
bir diwanda olturdung, uning aldioŋa üstigə
Mening huxbuyum ḥəm zəytun meyim
koyuloŋan dastihanni koydung;.. 42 oŋəmsiz
yürgən bir top kixilərning awazi uningda
anglandi; küprəndə adəmlər bilən billə qəl-
bayawandin Sebaiylarmu elip kelindi; ular
ḥədə-singilning kollirioŋa biləzüklər, bexioŋa
qiraylik tajlarni saldi.. 43 Əmdi Mən zina-
buzukluklar bilən uprap kerioŋan paḥixə
tooŋruluk: «Ular əmdi uning bilən buzukluk
kiliwərsun; qünki u ḥəkikətən paḥixə» — de-
dim..
44 — Xuning bilən ular paḥixə ayaloŋa
yekinlaxkandək uningoŋa yekin berip
billə yatti; ular xundak kilip Oholaḥ wə
Oholibamaḥ bu ikki buzuk ayaloŋa yekinlixip
billə yatti.
45 Birak ḥəkkaniy adəmlər ularni zinahor ayal-
larni wə kan təkküqi ayallarni jazalioŋanoŋa
ohxax, ularning üstigə ḥəküm qikirip jaza-
laydu; qünki ular zinahor ayallar, ularning
kolliri kandur.. 46 Qünki Rəb Pərwərdigar
mundak dəydu: — Bir top adəmlərni ularoŋa
karxi qikirip elip kelimən, ularni ḥəryanoŋa
ḥəydiwetixkə wə bulangqilik kilixka
tapxurimən. 47 Bu top kixilər ularni taxlar
bilən qalma-kesək kilip, kiliqliri bilən qepip
soyidu; ular ularning ooŋul-kizlirini eltüridu,
əylirini ot bilən kəydürüwetidu..
48 Xuning bilən Mən zeminda buzuklukka
hatimə berimən; xuning bilən barlik
ayallar silərdin sawak elip silərning
buzuklukliringni dorimaydu. 49 Ular
buzuklukungni əz bexingoŋa kayturup
qüxüridu, wə silər məbudliringlaroŋa qetixlik
boloŋan gunaḥlarni kətürisilər; silər Mening
Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər..

Daoŋlixip kətkən kazan

24 1 Tokkuzinqi yili, oninqi ayning oninqi
künidə, Pərwərdigarning səzi manga
kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooŋli, bu künni, dəl muxu künning
qislasini yeziwaloŋin; qünki dəl muxu kündə
Babilning padixaḥi Yerusalemni muḥasirigə
aldi.
3 Asiy jəmətning aldioŋa bir təmsilni koyup
mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak
dəydu: — «Kazanni otning üstigə koyunglar,
ot üstigə koyunglar, uningoŋa su kuyunglar;..
4 gəx parqiliri, ḥərbir esil gəx parqilirini, put
wə kolini uningoŋa yioŋip selinglar; esil usti-
hanlarnimu koxunglar; 5 koy padisidin əng
esillirini elinglar; ustihanlarni pixuruxka
uning astioŋa otun toplap koyunglar; uni
kattik kaynitinglar, uningdiki ustihanlar ob-
dan kaynisun.
6 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
— Kanhor xəḥərning ḥalioŋa, yəni dat baskan
kazanoŋa, ḥeq deti kətməydioŋan kazanoŋa
way! Uningdiki ḥəmmini birdin-birdin al;
uningoŋa nesiwə qeki taxlanmisun!.. 7 Qünki
u təkkən kan uning otturisida turidu; u
kanni topa bilən kəmgili boloŋudək yərgə

23:41 Pənd. 7:17
23:42 «...Sebaiylarmu elip kelindi» — «Sebaiylar»ning baxka birhil tərjimisi: «ḥarakkəxlər».
23:43 «Ular əmdi uning bilən buzukluk kiliwərsun — qünki u ḥəkikətən paḥixə» — yaki «U ḥəkikətən xundak bolsa, ular yənila ḥazir uning bilən rast buzukluk kilamdu?».
23:45 «Birak ḥəkkaniy adəmlər ularni zinahor ayallarni ... Jazalioŋanoŋa ohxax, ularning üstigə ḥəküm qikirip jazalaydu» — bizningqə bu jümlidiki «ḥəkkaniy adəmlər» kattik kinayilik, ḥəjwiy gəp idi. Qünki u Babillikларni kərsitidu *(46-47-ayətlərni kərüng)*. Mənisi bəlkim: «Ular silər bilən selixturuloŋanda, ḥəkkaniy adəmlər kərünidu».
23:45 Əz. 16:38
23:47 Əz. 16:41
23:48 Əz. 16:58.
24:3 Yər. 1:13
24:6 «Kanhor xəḥərning ḥalioŋa, yəni dat baskan kazanoŋa, ḥeq deti kətməydioŋan kazanoŋa way!... uningoŋa nesiwə qeki taxlanmisun!» — kazanning deti kan rənggidə bolup, bəlkim xəḥərning kanhorlukini bildüridu. Ayətning keyinki kismining mənisi bəlkim, kazanning dat baskan parqiliridək, xəḥərdikilərmu parqə-parqə tarkilip ketip, heqkandak bəhtning nesiwisini kərməydu degənlik. **«uningdiki ḥəmmini birdin-birdin al»** — yaki «uningdiki gəx parqilirini bir-biridin al».
24:6 Əz. 22:2

əməs, bəlki takir tax üstigə təkti.»
8 Kəhrimni
kozoŋax, intikam elix üqün, u təkkən
kanning yepilmasliki üqün takir tax üstigə
kaldurdum.
9 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
— Kanhor xəhərning halioŋa way! Mənmu
uning otun dəwisini yooŋan kilimən!»
10 Otun-
ni dəwiləŋlar, otni yekip quhqilanglar, gəx
obdan pixsun, dora-dərməklərni koxunglar,
ustihanlar kəyüp kətsun! 11 Andin kazanni
kizitip, uningdiki misni kipkizil kilinglar,
iqidiki daoŋ-kirlar eritilip, uning deti
qikiriwetilix üqün uni kuruk peti qooŋlar
üstigə koyunglar!
12 Uning kiloŋan awariqilikliri Meni upratti;
Lekin uning kelin deti uningdin kətmidi;
Xunga uning deti otta turiwərsun!
13 Sening paskiniqilikingdə buzuk pahixilik
bardur; Mən seni pakizlimakqi boldum, lekin
sən paskiniqilikтin pakizlandurulmaymən
deding; əmdi kəhrimni üstünggə təküp
tohtatmioŋuqə sən paskiniqilikтin
pakizlandurulmaysən. 14 Mənki Pərwərdigar
xundak sөz kildim; u əməlgə axurulidu,
Mən uni ada kilimən; Mən nə buningdin
yanmaymən, nə hөq sanga iqimni
aoŋritmaymən, nə uningdin əkünməymən;
ular sening yolliring wə kilmixliring boyiqə
üstünggə həküm qikirip jazalaydu — dəydu
Rəb Pərwərdigar.»

Əzakiyalning səyümlük ayalining ölümi

15 Wə Pərwərdigarning sөzi manga kelip
mundak degəndə: —
16 «I insan ooŋli, Mən sening səyümlük kөz
kariqukungni bir urux bilən səndin elip
ketimən; birak sən hөq matəm tutma, hөq
yioŋlima, hөq kөz yexi kilma; 17 süküt iqidə
uh-zar tartisən; ölgüqi üqün hөq haza tut-
ma; səlləngni bexingoŋa orap, kəxliringni
putungoŋa baoŋlioŋin; yüzüngning təwinini
yepiwətmə, adəmlər epbərgən nandin
yemə».
18 Xuning bilən Mən ətigəndə həlkkə sөz
kildim; kəqkurunda ayalim öldi. Ikkinqi
küni ətigəndə mən buyruloŋini boyiqə ix
kildim. 19 Əmdi halayik manga: «Sening bu
kiloŋan ixliringning nemini kərsətkənlikini
deməmsən?» dedi.
20 Mən ularoŋa mundak dedim: —
Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
21 Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb
Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mən Өz
mukəddəs jayimni, yəni sən pəhirləŋgən
küq-tayanqingni, kəzünglarni huxal kiloŋuqi,
jeninglar təxna boloŋan nərsini buloŋay
dəwatimən; silərning kəyninglarda kaloŋan
kiz-ooŋullar kiliq bilən yokilidu. 22 Xu tap-
ta silər mən Əzakiyal hazir kiloŋinimdək
kilisilər; silər yüzünglarning təwinini
yapmaysilər, adəmlər epbərgən nan-
din yeməysilər; 23 səlləŋlar bexinglarda,
kəxinglar ayaoŋliringda boluweridu; silər hөq
matəm tutmaysilər yaki hөq yioŋlimaysilər;
silər kəbihlikliringlar iqidə solixip, bir-
biringlaroŋa karixip uh-zar tartisilər.»
24 Xundak kilip Əzakiyalning əzi silərgə
bexarət bolidu; u kandak kiloŋan bolsa, silər
xundak kilisilər; bu ix əməlgə axuruloŋanda,
silər Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni
tonup yetisilər.»
25 — Wə sən, i insan ooŋli, Mən ulardin
küq-istihkamini, ular pəhriləŋgən güzəl
gəhrini, səyümlük kөz kariquklirini, jan-
jigiri boloŋan kiz-ooŋullirini ulardin məhrum
kilidioŋan künidə, 26 — yəni xu künidə, sanga
bu həwərni kulikingoŋa yətküzüx üqün bir
kaqkun yeningoŋa kəlməmdu? 27 Xu künidə
aoŋzing eqiloŋan bolidu, sən bu kaqkun

24:7 **«Qünki ... u kanni topa bilən kөmgili boloŋudək yərgə əməs, bəlki takir tax üstigə təkti»** — demək, əzliri
əltürgən adəmələrgə tehimu bihərmətlik kilip ularni
dəpnə kilmioŋan; yənə kelip, hөq nomus kilmay təkkən
kanni yoxuruxning hajiti yok dəp yürgən.
24:9 Nah. 3:1; Hab. 2:12
24:14 Əz. 5:11; 23:24

24:23 **«silər hөq matəm tutmaysilər yaki hөq yioŋlimaysilər; silər kəbihlikliringlar iqidə solixip, bir-biringlaroŋa karixip uh-zar tartisilər»** — demisəkmu,
balayi'apət xundak eoŋir boliduki, hөqkandak kөz yaxliri
yaki matəm tutuxlar uningoŋa layik kəlməydu.
24:23 Əz. 4:17
24:24 Əz. 12:6

bilən səzlixisən, yənə ḥeq gaqa bolmaysən; xundaq ḳilip sən ularoɳa bexarət bolisən; wə ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

Əllər toоɽuluḳ bexarətlər
Birinqi bexarət — Ammon toоɽuluḳ

25 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[2] I insan ooɳli, yüzüngni Ammoniylaroɳa ḳaritip, ularni əyibləp bexarət berip mundaḳ degin: —
[3] — Ammoniylaroɳa mundaḳ degin — Rəb Pərwərdigarning səzini anglanglar! Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mening muḳəddəs jayim buloɳanoɳanda, Israil zemini wəyran ḳilinoɳanda, Yəḥuda jəməti sürgün ḳilinoɳanda sən ularoɳa ḳarap: «Waḥ! Yahxi boldi!» degining tüpəylidin, [4] əmdi mana, Mən seni xərḳtiki əllərning igidarqiliḳioɳa tapxurimən; ular sening arangda bargaḥ ḳurup, arangda qedirlirini tikidu; ular mewiliringni yəp, sütüngni iqidu. [5] Mən Rabbaḥ xəḥirini təgilər üqün otlaḳ, Ammoniylarning yerini ḳoy padiliri üqün aramgaḥ ḳilimən; xuning bilən silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.
[6] — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Qünki sən Israil zeminiоɳa ḳarap qawak qelip, putungni tepqəklitip, ḳəlbingdiki pütün əqmənlik bilən hux boloɳanliḳing tüpəylidin, [7] əmdi mana, Mən üstünggə ḳolumni uzartip, seni əllərgə olja boluxḳa tapxurimən; Mən seni həlḳlər iqidin üzimən, məmlikətlər iqidin yoḳitimən; Mən seni ḥalak ḳilimən; xuning bilən sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən.

Ikkinqi bexarət — Moab toоɽuluḳ

[8] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Qünki Moab wə Seirning: «Yəḥuda pəḳət barliḳ baxḳa əllər bilən ohxax, halas» degini tüp əylidin, [9] xunga mana, Mən Moabning yenini — qegrasidiki xəḥərlərni, zeminining pəhri boloɳan Bəyt-Yəximot, Baal-Meon wə Kiriatayim xəḥərliridin baxlap yerip aqimən; [10] ularni Ammoniylarning zemini bilən billə xərḳtiki əllərgə tapxurimən; Mən Ammoniylarning yənə əllər arisida əslənməsliki üqün, ularning igidarliḳioɳa tapxurimən; [11] wə Moab üstigə ḥəküm qiḳirip jazalaymən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Üqinqi bexarət — Edomni əyibləx

[12] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — qünki Edom Yəḥuda jəmətidin əq elip yamanliḳ ḳilip, xuningdək eoɳir gunaḥkar boloɳini tüpəylidin, intiḳam aloɳini tüpəylidin, [13] — əmdi Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mən Edomoɳa ḳolumni sozimən; xuning bilən uni zeminidin adəmlər ḥəm ḥaywanlardin məḥrum ḳilimən; Mən uni Teman xəḥiridin tartip wəyran ḳilimən; ular Dedan xəḥirigiqə ḳiliq bilən yiḳilidu. [14] Xuning bilən Mən həlḳim Israilning ḳoli arḳilik Edom üstidin Өz intiḳamimni alimən; ular Mening aqqiḳim ḥəm ḳəḥrim boyiqə Edomda ix ḳilidu; Edomiylar Mening intiḳamimning nemə ikənlikini bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

24:27 «Xu künidə aoɳzing eqiloɳan bolidu, sən bu ḳaqḳun bilən səzlixisən, yənə ḥeq gaqa bolmaysən» — bu gaqilik bəx yil ilgiri baxlanoɳan. 3:26-ayətni izaḥiti bilən wə 33:22-ayətnimu kərüng.
25:2 Yər. 49:1; Am. 1:14-15
25:6 «sən Israil zeminioɳa ḳarap qawak qelip, putungni tepqəklitip, ḳəlbingdiki pütün əqmənlik bilən hux boloɳanliḳing tüpəylidin... — muxu yərdə «qawak qelix» wə «putni tipqəklitix» intayin huxal bolup kətkənlikini bildüridu.
25:7 «əmdi mana, mən üstünggə ḳolumni uzartip, seni əllərgə olja boluxḳa tapxurimən...» — Babilning padixaḥi Neboḳadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Rabbaḥ xəḥirini wəyran ḳiliwətti. Keyin «Nabatiylik» ərəblər xərḳ təripidin kelip Ammon zeminini igiliwaldi.
25:8 Yər. 49:1-47
25:10 Əz. 21:37
25:11 «Moab üstigə ḥəküm qiḳirip jazalaymən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu» — Babilning padixaḥi Neboḳadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Moabning zeminini ixoɳal ḳildi. Keyin «Nabatiylik» ərəblər xərḳ təripidin kelip Moab zeminni igiliwaldi.
25:14 «Mən həlḳim Israilning ḳoli arḳilik Edom üstidin əz intiḳamimni alimən; ular Mening aqqiḳim ḥəm ḳəḥrim

Tətinqi bexarət — Filistiyəni əyibləx

15 Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
Filistiylər intiķam niyiti bilən ḥərikət ķilip,
kona əqmənliki bilən Yəḥudani yoķitayli
dəp iq-iqidin əq aloŋini tüpəylidin, 16 Xunga
Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: — Mana,
Mən Filistiyəning üstigə ķolumni uzartimən;
Mən Kərətiylərni ķiriwetimən, dengiz
boyidikilərning ķaldukķlirinimu wəyran
ķilimən. 17 Mən ularning üstigə ķəḥrilik
tənbihlərni qüxürüp ķattiķ intiķam alimən;
ularning üstidin intiķam aloŋinimda ular
Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup ye-
tidu.

Tur wə Zidonni əyibləx

26 1 On birinqi yili, ayning birinqi künidə
xundaķ boldiki, Pərwərdigarning sözi
manga kelip mundaķ degəndə: —
2 I insan ooŋli, Turning Yerusalem tooŋruluķ:
«Waḥ! Yahxi boldi! Əllərning dərwazisi
boloŋuqi wəyran boldi! U manga ķarap
ķayrilip eqildi; uning wəyran ķilinixi bilən
əzümni toyoŋuzimən!» degini tüpəylidin,
3 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu:
— Mana, i Tur, Mən sanga ķarximən, dengiz
dolķunlarni ķozoŋioŋandək, kəp əllərni sən
bilən ķarxilixķa ķozoŋaymən; 4 ular Turning
sepillirini bərbat ķilip, uning munarlirini
qeķip yoķitidu. Uning üstidiki topilirini
ķirip taxlap, uni taķir tax ķilip ķoyimən. 5 U
pəķət dengiz otturisidiki torlar yeyilidioŋan
jay bolidu; qünki Mən xundaķ söz ķildim,
dəydu Rəb Pərwərdigar; u əllər üqün olja bo-
lup ķalidu. 6 Uning ķurukķluķta ķaloŋan ķizliri
ķiliq bilən ķirilidu; xuning bilən ular Mening
Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
7 — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu:
— Mana, Mən Tur bilən ķarxilixixķa
Babil padixaḥi Neboķadnəsar, yəni
«padixaḥlarning padixaḥi»ni, atlar,
jəng ḥarwiliri bilən, atliķ qəwəndazlar,
ķoxun wə zor bir top adəmlər bilən ximal
təripidin qiķirip epkelimən. 8 U ķurukķluķta
ķaloŋan ķizlirini ķiliq bilən soyidu, sanga
muḥasirə potəylirini ķuridu, sepiloŋa
qiķidioŋan dənglükni yasaydu, sanga ķarap
ķalķanlirini kətüridu. 9 U sepilliringoŋa
bəsküqi bazoŋanlarni ķaritip tikləydu, ķoral-
paltiliri bilən munarliringni qeķip oŋulitidu.
10 Uning atlirining kəplükidin ularning
kətürgən qang-topisi seni ķaplaydu; sepil-
liri bəsülgən bir xəḥərgə bəsüp kirgəndək u
sening ķowukliringdin kirgəndə, sepilliring
atliķ əskərlərning, qaķlarning ḥəm jəng
ḥarwilirining sadasi bilən təwrinip ketidu.
11 Atlirining tuyaķliri bilən u barliķ rəstə-
koqiliringni qəyləydu; u puķraliringni ķiliq
bilən ķiridu, küqlük tüwrükliring yərgə
yiķilidu.
12 Ular baylikliringni olja, mal-tawarliringni
oŋənimət ķilidu; ular sepilliringni buzup
oŋulitip, ḥəxəmətlik əyliringni harabə ķilidu;
ular sening taxliring, yaoŋaq-limliring wə
topa-qangliringni dengiz suliri iqigə tax-
laydu. 13 Mən nahxliringning sadasini
tügitimən; qiltarliringning awazi ķaytidin
anglanmaydu.. 14 Mən seni taķir tax ķilimən;
sən torlar yeyilidioŋan bir jay bolisən, ha-
las; sən ķaytidin ķurulmaysən; qünki Mənki
Pərwərdigar xundaķ degənmən, dəydu Rəb
Pərwərdigar..

---

boyiqə Edomda ix ķilidu...» — miladiyədin ilgiriki 120-yili Yəḥudiylarning yetəkqisi Yuḥanna Hirkanus Edomoŋa ḥujum ķilip ularoŋa «towa ķilip Pərwərdigaroŋa ixininglar, yaki ķiliqimda ölünglar» degən tallax yolini bərdi.

25:17 «Mən ularning Filistiylərning üstigə ķəḥrilik tənbihlərni qüxürüp ķattiķ intiķam alimən» — Filistiylər awwal Babilning padixaḥi Neboķadnəsar təripidin azab kərdi; andin Grek imperiyəsi təripidin ixoŋal ķilindi; miladiyədin ilgiriki 148-146-yillarda ular Yəḥudiylar təripidin bir məzgil ixoŋal ķilindi. Ularning əwladliri bügünki «Pələstinliklər»ning bir ķismi.

26:1 «on birinqi yil» — sürgün boloŋanliķining 11-yili idi. Bəlkim on birinqi ay boluxi mumkin.

26:6 «ķurukķluķta ķaloŋan ķizliri» — bəlkim turoŋa beķindi boloŋan yezilarni kərsitidu. 8-ayətnimu kərüng.

–Bu bexarət tooŋruluķ yənə «ķoxumqə söz»imizni kərüng.

26:11 Yəx. 5:28; Yər. 47:3

26:13 Yəx. 24:7, 8; Yər. 7:34; 16:9

26:14 «Mən seni taķir tax ķilimən; sən torlar yeyilidioŋan bir jay bolisən, halas; sən ķaytidin ķurulmaysən» — bu bexarət awwal Babilning imperatori Neboķadnəsar, andin Grek imperatori «Büyük Iskəndər» tərəpliridin əməlgə axuruldi. Turning ḥazirķi əḥwali dəl muxu ayəttə eytiloŋandəktur. Bu ixlar tooŋruluķ yənə «ķoxumqə söz»imizni kərüng.

15 Rəb Pərwərdigar Turoɣa mundaķ dəydu:
— Sən oɣulap kətkiningdə, yarilanoɣanlar
aḫ-zarlioɣinida, otturungda ķiroɣin-qapķun
ķilinoɣanda, dengizning qət yaķiliri təwrinip
kətməmdu? 16 Dengizdiki xaḫzadilər
təhtliridin qüxüp, tonlirini biryaķķa taxlap,
kəxtilik kiyim-keqəklirini seliwetidu; ular
əzlirini ķorķunq-titrək bilən pürkəydu; ular
yərgə olturup, ḫeq tohtawsiz titrəp, sanga
ķarap sarasimigə qüxidu. 17 Ular sən üqün bir
mərsiyəni oķup sanga mundaķ dəydu: —
«I aḫaləng dengizdikilərdin boloɣan, dangķi
qikķan,
Dengiz üstidin küqlük ḫəküm sürgən,
Өz wəḫxətliringni barlik dengizda
turuwatķanlaroɣa saloɣan xəḫər!
Sən wə sənda turuwatķanlar nəķədər ḫalak
boloɣan!..
18 Ḫazir sening oɣulap kətkən küningdə,
Dengiz boyidikilər titrəp ketidu;
Dengizdiki arallar wə ķiroɣaķtikilər sening
yoķ bolup kətkiningdin dəkkə-dükkigə
qüxüp ķaldi»..
19 — Qünki Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu:
—
«Mən seni adəmzatsiz xəḫərlərdək, harabə
xəḫər ķiloɣinimda,
Mən üstünggə dengiz qongķurluķlirini
qikirip seni qəkürginimdə,
Uluoɣ sular seni besip yapķanda,
20 Xu tapta Mən seni ḫangoɣa qüxkənlər bilən
billə qüxürimən,
Ķədimki zamandikilərning ķatarioɣa
qüxürimən;
Seni yərning təgliridə turoɣuzimən;
Seningdə ķaytidin adəmzat bolmasliķi üqün,
Seni ķədimki harabilər arisioɣa,
Ḫangoɣa qüxkənlər bilən billə boluxķa
qüxürimən;
Birak tiriklərning zeminida bolsa güzəllik
tikləp ķoyimən;..
21 Mən seni baxķilaroɣa bir agaḫi-wəḫxət
ķilimən;
Sən ķaytidin ḫeq bolmaysən;
Ular seni izdəydu, birak sən mənggügə
tepilmaysən»
— dəydu Rəb Pərwərdigar.

Tur tooɣruluk yənə bir bexarət — Tur xəḫirini qiraylik kemigə ohxitix

27 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaķ degəndə: —
2 Sən, i insan ooɣli, Tur tooɣruluķ bir mərsiyəni
aoɣzingoɣa elip uningoɣa mundaķ degin: —
3 I dengizlarning kirix aoɣzida turukluķ,
dengiz boyliridiki kəp əllər bilən sodilaxķuqi,
Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
I Tur, sən «Mening güzəllikim kamalətkə
yətti!» deding.....
4 Sening qegraliring bolsa dengizlarning ot-
turisida idi;
Seni yasioɣanlar güzəllikingni kamalətkə
yətküzdi.
5 Ular barlik tahtayliringni Senirdiki
ķarioɣaylardin yasioɣan;
Sanga moma üqün ular Liwandin kedir
dərihini epkəlgən;
6 Palaķliringni Baxandiki dub dərəhliridin
yasioɣan;
Palubangni səmxit dərəhliridin yasap,
Kupros dengiz boyidiki pil qixi bilən
nəķixligən...
7 Yəlkining Misirdin kəltürülgən kəxtilik li-
bastin yasaloɣan, u sanga tuoɣ boloɣan;
Sayiwining bolsa dengiz boyidiki Elixaḫdiki
kək wə səsün rəhtlərdin idi;..
8 Zidondikilər ḫəm Arwadtikilər sening palaķ
uroɣuqiliring idi;
Səndə boloɣan danixmənlər, i Tur, sening yol

26:17 Wəḫ. 18:9-19
26:18 «Ḫazir sening oɣulap kətkən küningdə, dengiz boyidikilər titrəp ketidu...» — bu bexarətning kəp jəḫətlərdə əməlgə axuruluxi tooɣruluk «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
26:20 «Birak tiriklərning zeminida bolsa güzəllik tikləp ķoyimən» — baxķa birhil tərjimisi: «Sən ķaytidin tiriklərning zeminida ḫərmətkə sazawər orunda bolmaysən».
27:3 «I dengizlarning kirix aoɣzida turukluk...» — ibraniy tilida «kirix aoɣzi» degən səz «jüplük xəklidə», qünki turning ikki porti bar idi.
27:3 Əz. 28:12
27:6 Yəx. 2:13
27:7 «Elixaḫ» — bəlkim Kuprosni kərsitidu.

baxlioɣuqiliring idi.
9 Gəbaldiki akṣsakḳallar wə uning danixmənliri
səndə bolup, kawakliringni etətti;
Dengiz-okyandiki barliḳ kemilər wə ularning
dengizqiliri mal almaxturuxḳa yeningoɣa
kelətti.
10 Parslar, Ludtikilər, Liwiyədikilər ḳoxunoɣa
tizimlinip, sening ləxkərliring boloɣan;
Ular ḳalḳan-dubuloɣilirini üstünggə esip,
seni ḥəywətlik ḳiloɣan;
11 Arwadtikilər ḳoxuning bilən ḥər təripingdə
sepilliringda turup kəzəttə boloɣan;
Gammadtikilərmu munarliringda turoɣan;
Ular ḳalḳan-ḳorallirini ətrapingoɣa, sepil-
liringoɣa esip ḳoyoɣan;
Ular güzəllikingni kamalətkə yətküzgən;
12 Tawarliringning mol boloɣanliḳidin Tarxix
sanga heridar boloɣan;
Məḥsulatliringoɣa ular kümüx, təmür, ḳələy,
ḳooɣuxun tegixip bərgən.
13 Jawan, Tubal wə Məxək sən bilən soda
ḳiloɣan;
Ular tawarliringoɣa adəmlərning janliri, mis
ḳaqa-ḳazanlarni tegixkən.
14 Togarmaḥ jəmətidikilər məḥsulatliring
üqün atlar, jəng atliri wə ḳeqirlarni tegixip
bərgən.
15 Dedandikilər sən bilən sodilaxḳan;
Dengiz boyliridiki kəp həlḳ sanga heridar
boloɣan;
Ular sanga dəndan, əbnus yaoɣiqini təligən;
16 Suriyə ḳol ḥünərliringning mol boloɣan-
liḳidin sanga heridar boloɣan;
Ular məḥsulatliringoɣa mawi yaḳutlar, səsün
rəhtlərni, kəxtilərni, nəpis kanap rəhtlərni,
marjanlarni, ḳizil yaḳutlarni tegixip bərgən.
17 Yəḥuda wə Israil zeminidikilərdinmu sən
bilən sodilaxḳuqilar boloɣan;
Tawarliringoɣa ular Minnitning buoɣdayliri,
peqinilər, ḥəsəl, zəytun meyi, məlḥəm dori-
larni tegixip bərgən.
18 Dəməxḳ ḳol ḥünərliringning mol
boloɣanliḳidin,
Ḥərhil bayliḳliring tüpəylidin sanga heri-
dar bolup sanga Həlbonning xarablirini, aḳ
yunglarni tegixip bərgən.
19 Wedan wə Uzaldin qiḳḳan Jawandikilər
məḥsulatliringoɣa soḳuloɣan təmür, ḳowzaḳ-
darqin, egirni tegixkənidi.
20 Dedan sanga at toḳumlirini tegixip bərgən;
21 Ərəbistan wə Kedardiki barliḳ xaḥzadilər
sanga heridar boldi;
Sanga pahlanlar, ḳoqḳarlar wə əqkilərni te-
gixip bərgən.
22 Xeba ḥəm Raamaḥdiki sodigərlər sən bilən
tijarət ḳiloɣan;
Məḥsulatliringoɣa ular ḥərhil sərhil
tetitḳular, ḳimmətlik jawaḥiratlar wə altun
almaxturup bərgən.
23 Ḥaran, Kannəḥ, Edəndikilər wə Xeba,
Axur, Hilmadtiki sodigərlər sən bilən tijarət
ḳiloɣan;
24 Ular sanga ḥəxəmətlik kiyim-keqək, səsün
rəhtlər wə kəxtilər, rəngmurəng giləmlərni
tegixip bərgən;
Bularning ḥəmmisi tügünqəklinip tana-
aroɣamqilar bilən qing baoɣlinip, bazaringoɣa
kirdi.
25 Tarxixtiki kemilər tawarliringni kətürgən
karwanlardək boloɣan;
Xuning bilən sən dengiz-okyanning baoɣrida
mal bilən toldurulup, intayin eoɣirlixip
kətkənsən;
26 Sening palaḳ uroɣuqiliring seni uluoɣ
sularoɣa apardi;
Xərḳ xamili seni dengiz-okyanning baoɣrida

27:10 «Liwiyədikilər» — «Liwiyə» yaki «Libya» ibraniy tilida «Put» degən sözdur.
27:12 «Tarxix» — ḳədimki zamanlarda dengiz sodisi bilən dangḳi qiḳḳan «Tarxix» dəydioɣan üq yurt bar boluxi mumkin idi. Birinqisi, ximaliy Afriḳida *(ḥazirḳi Marakəx ətrapida)*; ikkinqisi Ispaniyə, üqinqisi Əngliyə idi. Muxu yərdə bəlkim Ispaniyini kərsitidu.
27:13 «Jawan» — ḥazirḳi Gretsiyədur. Tubal wə Məxək əslidə ḥazirḳi Türkiyə zeminida yaxioɣan ikki ḳəbilə idi. Keyin ular Rusiyə tərəpkə kəqüp kətkən boluxi mumkin.
«adəmlərning janliri» — ḳullar degənlik.
27:16 «Suriyə ḳol ḥünərliringning mol boloɣanliḳidin sanga heridar boloɣan...» — bəzi kona kəqürmə nushilarda «Aram» *(Suriyə)* əməs, «Edom» deyilidu: 18-ayəttə «Dəməxḳ» *(Suriyəning paytəhti)* tooɣruluḳ səz boloɣaqḳa, «Edom» bəlkim tooɣridur.
27:23 «Axur» — Asuriyə.
27:25 «eoɣirlixip kətkən» — ibraniy tilida ikki bisliḳ gəp bolup, uning ikkinqi mənisi «ḥərmət-abruyluḳ boloɣan» degən mənidə. Xübḥisizki, bu kinayilik gəp idi.

parə-parə kiliwətti;
27 Sening mal-mülükliring, bazarliring, dengizqiliring wə yol baxlioquqiliring,
Kawakliringni ətküqilər, sən bilən sodilaxkan sodigərlər, səndə boloqan barlik ləxkərliring,
Jümlidin arangda toplanoqan adəmlərning həmmisi sən ərülüp kətkən kününgdə ərülüp dengiz-okyanning koynioqa oqərk bolup ketidu.
28 Yol baxlioquqiliringning ah-zarliridin daladikilər təwrəp ketidu.
29 Palak oroquqilarning həmmisi,
Dengizqilar, dengizda barlik yol baxlioquqilar əz kemiliridin qüxidu;
Ular kuruklukta turidu;
30 Ular sanga karap awazini anglitip,
Kattik ah-zar kətüridu;
Ular topa-qang qikirip bexioqa qaqidu;
Ular küllər iqidə eoqinaydu.
31 Ular seni dəp qaqlirini qüxürüp əzlirini taz kilip, bəz kiyimlərgə oraydu;
Ular kattik matəm tutup sən üqün zor dərd-ələm iqidə yioqlaydu.
32 Ular ah-zarlirini kətürginidə sən üqün bir mərsiyəni okup, sən tooquluk haza kilip mundak dəydu:
— «Tur dengiz-okyanlar otturisida, hazir jimjit kilinoqan!
Əsli kim uningoqa təng kelələytti?
33 Məhsulatliring dengiz-okyanlardin ətüp kətkəndə,
Sən kəp həlklərni kanaətləndürgən;
Baylikliring wə tawarliringning molluki bilən yər yüzidiki padixahlarni beyitkansən.
34 Sən sularning qongkur tegidə dengiz-okyanlar təripidin parə-parə kilinoqanda,
Tawarliring həm arangda boloqan top-top adəmliringmu ərülüp oqərk bolup kətti.
35 Barlik dengiz boyidikilər sanga karap alakzadə boloqan;
Ularning padixahliri dəhxət korkup, ularning yüzlirini sur baskan.
36 Həlklər arisidiki sodigərlər sanga karap «ux-ux» kildi;
Sən əzüng bir wəhxət iding, əmdi kaytidin bolmaysən».

Turning padixahini əyibləydioqan bir bexarət

28 1 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooqli, Turning xahzadisigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Sening əzüngni qong tutup: «Mən bir ilahturmən;
Mən Hudaning təhtigə, yəni dengiz-okyanlarning baoqrida olturimən», degənsən;
(Birak sən insan, Huda əməssən!)
Sən əz kənglüngni Hudaning kəngli dəp oylap kalding.
3 Mana, sən Daniyaldin danasən;
Heqkandak sir səndin yoxurun əməs;
4 Danaliking wə əkling bilən sən baylikloroqa igə boldung,
Altun-kümüxni həziniliringgə toplap koydung;
5 Tijarəttə boloqan zor danaliking bilən baylikliringni awuttung;
Baylikliring tüpəylidin əzüngni qong tuttung: —
6 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Sən əz kənglüngni Hudaning kəngli dəp oylap kətkənlikingdin,
7 Əmdi mana, Mən yat adəmlər,
Yəni əllərning dəhxitini üstünggə epkelimən;
Ular danalikingning parlaklikini yokitixka kiliqlirini suoqurup,
Xan-xəripingni buloqaydu;
8 Ular seni hangoqa qüxüridu;

27:26 Əz. 17:1
27:27 Wəh. 18:9-19
27:28 Əz. 26:10, 15
27:31 «bəz kiyimlər» — matəm tutux yaki kattik towa kilixni bildürətti.
27:31 Yər. 48:37
27:36 «sodigərlər sanga karap «ux-ux» kildi» — «ux-ux kilix» kona jəmiyəttə məshirə kilixni bildüridu.
27:36 Əz. 26:21
28:2 Yəx. 31:3
28:3 «Mana, sən Daniyaldin danasən» — xu wakitta Daniyal pəyoqəmbər allikaqan Babil ordisida birnəqqə yil bax wəzir boloqan.
28:7 Yər. 6:23

Xuning bilən sən dengiz-okyanlarning
qoynida əltürülgənlərning əlümidə əlisən.
9 Əmdi seni əltürgüqining aldida: «Mən
Huda» — dəmsən?
Birak sən əzüngni sanjip əltüridioqanning
qoli astida Təngri əməs, insan bolup qikisən.
10 Sən yat adəmlərning qolida hətnə
kilinmioqanlaroqa layik boloqan əlüm bilən
əlisən;
Qünki Mən xundak səz kiloqan», — dəydu Rəb
Pərwərdigar.

Turning padixahi tooqruluk bir mərsiyə

11 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
12 I insan ooqli, Turning padixahi tooqruluk
awazingni kətürüp bu mərsiyəni aoqzingoqa
elip uningoqa mundak degin: —
Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Sən, kamalətning jəwhiri boloqan,
Danalikka toloqan, güzəlliktə kamalətkə
yətkəniding;
13 Sən Erəm baoqqisi, yəni Hudaning
baoqqisida boloqansən;
Hərbir kimmətlik taxlar, yəni kizil yakut,
serik gəhər wə almas, beril yakut, ak heqik,
anartax, kək yakut, zumrət wə kək qaxtax
sanga yəgək boloqan;
Yakut kəzliring wə nəkqaxliring altun iqigə
yasaloqan;
Sən yaritiloqan kününgdə ular təyyar-
lanoqanidi.
14 Sən bolsang məsihlənqən muhapizətqi ke-
rub idingsən,
Qünki Mən seni xundak bekitkənidim;
Sən Hudaning mukəddəs teoqida boloqansən;
Sən otluk taxlar arisida yürətting;
15 Sən yaritiloqan kündin beri, səndə kəbihlik
pəyda boloquqə, yolliringda mukəmməl bo-
lup kəlgəniding.
16 Kiloqan sodiliringning kəp boloqanlikidin
sən zorluk-zumbuluk bilən tolup, gunah sa-
dir kiloqan;
Xunga Mən seni Hudaning teoqidin haram
nərsə dəp taxliwətkənmən;
Mən seni, i muhapizətqi kerub, otluk taxlar
arisidin həydəp yokatkanmən;
17 Sening kənglüng güzəlliking bilən
təkəbburlixip kətti;
Parlakliking tüpəylidin sən danalikingni
buloqioqansən;
Mən seni yərgə taxliwəttim;
Padixahlar seni kərüp yetixi üqün Mən seni
ular aldida yatkuzdum.
18 Sening kəbihlikliringning kəplüki
tüpəylidin,
Kiloqan sodangning adilsizliki tüpəylidin,
Əz mukəddəs jayliringni buloqioqansən;
Mən əzüngdin bir otni qikardim,

28:10 «Sən yat adəmlərning qolida hətnə kilinmioqanlaroqa layik boloqan əlüm bilən əlisən» — Turdikilər adəttə «hətnə kilinmioqan»lardindur. «Əzakiyal pəyoqəmbər» degən kitabta, «hətnə kilinmioqan petida əlüx» degən səz «Hudadin ayriloqan petida əlüx» degən mənini bildüridu. «Qoxumqə səz»imizdə biz «hətnə» degən tema üstidə tohtitilimiz.

28:12 «Sən, kamalətning jəwhiri boloqan» — yaki «sən, kamalətning məhüri boloqan».

28:12 Əz. 27:3

28:14 «Sən bolsang məsihlənqən muhapizətqi kerub idingsən» — «kerub» tooqruluk 9:3-ayəttiki izahat, «Yar.» 3:24 wə «Təbirlər»nimu kərüng. «Kerub»lar küqlük pərixtilərdur.

–«Məsihlinix» yaki «məsih kilinix» — Təwrattiki bəlgilimidə, yengi padixah, «bax kahin» həm bəzi qaoqlarda pəyoqəmbərlərni tiklax üqün «məsih kilinix» murasimi ətküzüləttı. Murasimda bexioqa purakliк may kuyulatti. Bu «məsihləx» dəp ataloqan. Birak muxu yərdə bir kerub *(pərixtə)* «məsih kilinoqan»; Huda Əzi uni alahidə bir hizmət kilixka təyyarlax üqün uni məsihligən bolsa kerək.

28:15 «Sən yaritiloqan kündin beri, səndə kəbihlik pəyda boloquqə, yolliringda mukəmməl bolup kəlgəniding» — okurmənlər bəlkim hazir kəriduki, Əzakiyal pəyoqəmbər Tur padixahioqa əməs, bəlkim uning kəynidə turoqan rohiy küqkə səz kiliwatidu. Aldidiki 1-10-ayətlər «Turning xahxzadisi» tooqruluk idi; hazir tema «Turning padixahi»oqa əzgətilidu. Bizdə heq guman yokki, u Xəytanoqa gəp kiliwatidu. Muxu yərdə Xəytan tooqruluk birnəqqə muhim həwərlər bar: —

–*(1)* u Huda təripidin yaritiloqan.

–*(2)* uning Erəm baoqqisida alahidə muhapizətqilik kilidioqan hizmiti bar idi.

–*(3)* u əsli intayin qiraylik wə küqlük kerub *(pərixtə)* idi.

–*(4)* u Erəm baoqqisida boloqan wakitta Hudaoqa karxi qikkan.

–*(5)* xu gunahi tüpəylidin u Hudaning huzuridin həydiwetilgən.

28:17 «... Mən seni yərgə taxliwəttim; padixahlar seni kərüp yetixi üqün Mən seni ular aldida turoquzdum» — muxu 17- wə keyinki ayətlərdə, Əzakiyal həm Xəytanoqa həm Tur padixahi *(Ittobal II)*oqa səz kilidu. Tur padixahi Xəytanoqa intayin ohxap kətkən.

U seni kəydürüp yəwətti;
Xuning bilən sanga qarap turoƣanlarning ħəmmisining kəz aldida,
Mən seni yərdə qaloƣan küllərgə aylanduruwəttim.
19 Seni tonuoƣanlarning ħəmmisi sanga qarap sarasimidə qalidu;
Sən əzüng bir wəħxət bolup qalding, əmdi qaytidin bolmaysən».

Zidonni əyibləydioƣan bir bexarət

20 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
21 I insan ooƣli, yüzüngni Zidonoƣa qaritip uni əyibləp bexarət berip mundaq degin: —
22 Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: —
«Mana, Mən sanga qarxi, i Zidon;
Əzüm arangda uluoƣlinimən;
Mən uning üstigə ħəküm qiqirip jazalioƣinimda,
Əzümni uningda pak-muqəddəs ikənlimni kərsətkinimdə,
Ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
23 Mən ularoƣa wabani əwitip, rəstə-koqilirida qan aqquzimən;
Uningoƣa qarxi qiqqan qiliqning ħər ətrapida boloƣanliqidin otturisida əltürülgənlər yiqilidu;
Xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu;
24 Ular yənə Israil jəmətini kəzgə ilmioƣan ətrapidikilər arisida,
Israil üqün adəmni sanjioƣuqi jioƣan yaki dərd-ələmlik tikən bolmaydu;
Xuning bilən ular Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».
25 Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: «Mən ular tarqitiloƣan əllər arisidin Israil jəmətini qaytidin yioƣinimda, ularda əllərning kəz aldida Əzümning pak-muqəddəs ikənlikimni kərsətkinimdə, əmdi ular Mən Əz qulum boloƣan Yaqupqa təqdim qiloƣan, əzining zeminida olturidu; 26 ular uningda tinq-amanlik iqidə yaxap, əylərni selip üzümzarlarni tikidu; Mən ularni kəzgə ilmaydioƣan ətrapidikilərning ħəmmisining üstigə ħəküm qiqirip jazalioƣinimda, ular tinq-amanlik iqidə turidu; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar, ularning Hudasi ikənlikimni bilip yetidu».

Pirəwn wə Misirni əyibləydioƣan bexarət

29 1 Oninqi yili, oninqi ayning on ikkinqi künidə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaq degəndə: —
2 I insan ooƣli, yüzüngni Misir padixaħi Pirəwngə qaritip uni wə Misirning barlik əħlini əyibləp bexarət berip munu səzlərni degin: —
3 Rəb Pərwərdigar mundaq dəydu: — «I əz-əzigə: «Bu dərya əzümningki, mən uni əzüm üqün yaratqanmən» degüqi boloƣan, əz dəryaliri otturisida yatqan yooƣan əjdiha Misir padixaħi Pirəwn, mana, Mən sanga qarximən!
4 Mən qarmaqlarni engəkliringgə selip, dəryaliringdiki beliqlarni əz qasirakliringoƣa qaplaxturup seni dəryaliring otturisidin qiqirimən; dəryaliringdiki barlik beliqlar qasirakliringoƣa qaplixidu. 5 Mən seni, yəni sən wə dəryaliringdiki barlik beliqlarni qəlbayawanoƣa taxlaymən; sən dalaoƣa qüxüp yiqilisən. Ħeqkim seni yioƣmaydu, dəpnə qilmaydu; Mən seni yər yüzidiki ħaywanlar, asmandiki uqar-qanatlarning ozuqi boluxqa təqdim qilimən. 6 Xuning bilən Misirda barlik turuwatqanlar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; qünki ular Israil jəmətigə «qomux ħasa» boloƣan. 7 Ular seni qol bilən tutqanda, sən yerilip, ularning pütkül mürilirini tiliwətting; ular sanga

28:21 «Zidon» — Tur xəħirining ətrapida bolup, uningoƣa qaraxliq rayon idi.

28:26 Yər. 31:5
29:2 «Misirning barlik əħlini əyibləp bexarət berip...» — Misir ikki qisimoƣa, yəni «təwən Misir» wə «yuqiriqi Misir»oƣa bəlüngən. «Misirning barlik əħlini...» degən səz bu ikki qismioƣa qaritiloƣan.
29:3 Zəb. 74:13,14; Yəx. 27:1; 51:9
29:6 «qomux ħasa» — demək, tayanoƣili bolmaydioƣan, ixənqsiz yardəm. 7-ayətni kərüng.
29:6 2Pad. 18:21; Yəx. 36:6

tayanoŋanda, sən sunup, pütkül bəllirini mitkut kiliwətting».
8 Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən üstünggə bir kiliq kikirip, səndiki insan wə haywanlarni kiriwetimən. 9 Misir zemini wəyranə wə harabilər bolup kalidu; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; qünki Pirəwn: «Nil dəryasi meningki, mən uni yaratkanmən» degənidi.
10 Xunga mana, Mən sanga həm sening dəryaliringoŋa karximən; Mən Misir zeminini Migdoldin Səwəngiqə, yəni Efiopiyəning qegrasioŋiqə pütünləy harabə-wəyranə kil iwetimən.. 11 Kirik yil iqidə, insanning yaki haywanning ayioŋi uni besip ətməydu wə uningda heq adəm turmaydu. 12 Mən Misir zeminini wəyran kilinoŋan zeminlar arisida wəyran kilimən; wə uning xəhərliri harabə kilinoŋan xəhərlər arisida kirik yil wəyran bolidu; Mən Misirlikларni əllər arisioŋa tarkitiwetimən, ularni məmlikətlər arisioŋa taritimən..
13 Birak Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Kirik yilning ahirida Mən Misirlikларni tarkitiloŋan əllərdin yioŋip kayturimən; 14 Mən Misirni sürgündin əsligə kəltürüp, ularni Patros zemini oŋa, yəni tuoŋuloŋan zemini oŋa kayturimən; ular xu yərdə təwən dərijilik bir məmlikət bolidu. 15 U məmlikətlər arisida əng təwən turidu; u kaytidin əzini baxka əllər üstigə kətürməydu; Mən ularni pəsəytimənki, ular kaytidin baxka əllər üstidin həküm sürməydu. 16 Misir kaytidin Israil jəmətining tayanqisi bolmaydu; əksiqə ular daim Israil üqün uningdin panah izdəx gunahining əslətmisi bolidu; andin ular Mening Rəb Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu»..

Misir wə Babil

17 Yigirmə yəttinqi yili, birinqi ayning birinqi künidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —.
18 I insan ooŋli, Babil padixahi Nebokadnəsar Turoŋa jəng kilixta koxunini kattik japalik əmgəkkə saldi; xuning bilən hərbir bax takir bolup kətti, hərbir mürə sürkilip yeoŋir bolup kətti; birak nə u nə koxuni Tur bilən karxilaxkan əmgəktə heqkandak həkmi almidi;.
19 xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Misir zeminini Babil padixahi Nebokadnəsaroŋa təkdim kilimən; u uning baylikлirini elip, oljisini bulap, oŋənimitini tutup elip ketidu; bular uning koxuni üqün ix həkki bolidu. 20 Mən uningoŋa Turoŋa jəng kiloŋanning ix həkki üqün Misir zeminini təkdim kildim; qünki ular Meni dəp əjir kildi, — dəydu Rəb Pərwərdigar..
21 — Mən xu kündə Israil jəməti üqün

29:10 «Misir zeminini Migdoldin Səwəngiqə, yəni Efiopiyəning qegrasioŋiqə...» — «Migdol» bəlkim Nil dəryasining deltisida, «Səwən» bolsa həzirki «Aswan» *(qong damba yasaloŋan)* xəhərni kərsitidu.
29:12 «zeminini wəyran kilinoŋan zeminlər arisida wəyran kilimən» — bu wə uningoŋa ohxap ketidioŋan ibarilər bəlkim «dunya boyiqə uni əng wəyranə zemin kilimən» degən mənidə. **«uning xəhərliri harabə kilinoŋan xəhərlər arisida kirik yil wəyran bolidu»** — «kirik yil wəyran bolux»ni kərsətkən bu bexarət, bəlkim birinqi kətim miladiyədin ilgiriki 525-487-yillarda, Pars imperatori «Kambisis»ning Misir üstidin rəhimsiz həküm sürüxi, xuningdək Misirning pəs orunoŋa qüxürülüxi bilən əməlgə axuruloŋan. Birak xu dəwrdə Misirda «uningda heq adəm turmaydu» degən *(11-ayəttiki)* bexarət toluk əməlgə axurulmidi. Xunga bexarətning toluk əməlgə axuruluxi Məsihning dunyaoŋa kaytip kelixi bilən bolidu, dəp oylaymiz. «Koxumqə səz»imiznimu kerüng.

29:16 «Misir kaytidin Israil jəmətining tayanqisi bolmaydu; əksiqə ular daim Israil üqün uningdin panah izdəx gunahining əslətmisi bolidu» — Israillar hərdaim Misirdin panah izdəp kəlgən, bu Hudaoŋa ixənməslik gunahi boloŋan.
29:16 Yioŋ. 4:17
29:17 «Yigirmə yəttinqi yili, birinqi ayning birinqi künidə ... Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə» — oqurmənlər bəlkim xuningoŋa dikkət kiloŋan boluxi mumkinki, Misir tooŋruluk bu bexarət yukiriki bexarətlərdin 17 yil keyin berilgən. Xübhisizki, u Misir tooŋrisidiki bexarətlərni jəm kilip toluk bolsun dəp muxu yərdə koxuloŋan.
29:18 «Babil padixahi Nebokadnəsar Turoŋa jəng kilixta koxunini kattik japalik əmgəkkə saldi... birak nə u nə koxuni Tur bilən karxilaxkan əmgəktə heqkandak həkmi almidi» — əməliyəttə Babil padixahi Nebokadnəsar Tur xəhirini 13 yil muhasirigə aldi! U ahirda Babiloŋa təslim boldi, birak bu sezgə karioŋanda Nebokadnəsar uningdin heq payda kərmigən.
29:20 «Mən uningoŋa Turoŋa jəng kiloŋanning ix həkki üqün Misir zeminini təkdim kildim» — ibraniy tilida muxu yərdə «Turoŋa» degənlik «uningoŋa» deyilidu. 18-ayətni kerüng.

bir münggüz əstürüp qikirimən, wə sən Əzakiyalning aoŋzingni ular arisida aqimən; xuning bilən ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu.

Misir tooŋruluk eytiloŋan mərsiyə

30 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[2] I insan ooŋli, bexarət berip: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — «Silər dadpəryad selip: «Way xu küni!» — dənglar!» — degin.
[3] Qünki kün yekinlaxti; bərhək, Pərwərdigarning küni, bulutlar kaplanoŋan kün yekinlaxti; u əllərning bexioŋa qüxidioŋan kündur.. [4] Xuning bilən bir kiliq Misir üstigə qüxidu; əltürülgənlər Misirda yikiloŋanda, uning zor baylikliri bulinip kətkəndə, uning ulliri ərülüp qüxkəndə, Efiopiyəliklər dərdələm tartidu.
[5] Efiopiyə, Put, Lud, barlik Ərəbiyə, Liwiyə wə əhdə kilinoŋan zemindikilərmu Misir bilən billə kiliqlinidu..
[6] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Misirni kollaydioŋanlar yikilidu; uning küqidin boloŋan pəhri yərgə qüxidu; Migdoldin Səwəngiqə boloŋan həlk kiliqlinidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[7] — Ular wəyran kilinoŋan zeminlar arisida wəyran kilinidu; uning xəhərliri harabə kilinoŋan xəhərlər arisida yatidu. [8] Xuning bilən, Mən Misiroŋa ot saloŋinimda, uning yardimidə boloŋanlar sunduruloŋanda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu; [9] Xu küni əlqilər Efiopiyəni korkutux üqün kemilərdə olturup Məndin qikidu; Misirning bexioŋa qüxkən kündək ularoŋimu azab-okubət qüxidu; mana, u keliwatidu!
[10] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən yənə Misirning top-top adəmlirini Babil padixahi Nebokadnəsarning koli bilən tügitimən.. [11] U wə uning bilən kəlgən həlki, yəni əllərning arisidiki əng dəhxətliki zeminni halak kilixka elip kelinidu; ular Misir bilən karxilixka kiliqlarni suoŋurup, zeminni əltürülgənlər bilən tolduridu.
[12] Mən Nil dəryalirini kurutimən,
Wə zeminni rəzil adəmlərning kolioŋa setiwetimən;
Zemin wə uningda turoŋan hammini yat adəmlərning kolida wəyranə kilimən; Mənki Pərwərdigar xundak səz kiloŋan».
[13] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən Nof xəhiridin butlarni yokitimən, oyoŋan məbudlarnimu yokitimən; Misir zeminidin kaytidin xahzadə bolmas; Mən Misir zeminini korkunqka qüxürimən.. [14] Mən Patros xəhirini wəyranə kilip, Zoan xəhiridə ot salimən, No xəhiri üstidin həküm qikirip ja zalaymən.. [15] Misirning istihkami boloŋan Sin xəhirining üstigə kəhrimni təkimən; No xəhirining top-top adəmlirini kiriwetimən.
[16] Mən Misirda bir ot salimən; Sin azablardin toloŋinip ketidu; No xəhiri bəsülidu, Nof xəhiri hər küni yawlaroŋa yüzlinidu. [17] Awən wə Pibəsət xəhərliridiki yigitlər kiliqlinidu; bu xəhərlər sürgün kilinidu. [18] Mening xu yərdə Misirning boyunturuklirini

29:21 «Mən xu kündə Israil jəməti üqün bir münggüz əstürüp qikirimən» — Təwratta, «münggüz»lər kəp hallarda adəmlərning abruy-xəhritini yaki hokukini bildüridu. Muxu yərdə Kutkuzoŋuqi-Məsihni kərsitixi mumkin. «Zəbur» 132-küy, 17-ayətni kərüng. Bu münggüzlər adəmning bexidin əskən əməs, əlwəttə!
30:3 «Pərwərdigarning küni» — adəttə ahirki zamandiki, hər əl-millətni baskan azab-okubətlik künlərni kərsitidu. Muxu yərdə «Pərwərdigarning küni» bəlkim həm yekin arioŋa bolidioŋan wə yirak kəlgüsidə bolidioŋan *(ahirki zamandiki)* ixlarnimu kərsitidu.
30:5 «barlik Ərəbiyə» — yaki, «arilixip kətkən top-top adəmlər». **«Liwiya»** — *(yaki «Libya»)* ibraniy tilida «Lubiylar». Bəzi kəqürmilərdə «Kubdikilər» deyilidu. Adəttə «Put» Liwiyəni kərsitidu. **«əhdə kilinoŋan zemindikilər»** — bəlkim *(Hudaning yolyoruklirioŋa hilap)* Misiroŋa kəqip kətkən Yəhudiylarni kərsitixi mumkin *(«Yər.» 44-babni kərüng)*.
30:10 «Mən yənə Misirning top-top adəmlirini Babil padixahi Nebokadnəsarning koli bilən tügitimən» — muxu ayəttiki «yənə» bexarətning həm yekin arini *(Nebokadnəsar arkilik)* həm yirak kəlgüsini *(ahirki zamanlarni)*mu kərsitidioŋanlikini ispatlaydu.
30:11 «U Nebokadnəsar ... elip kelinidu» — demək, Nebokadnəsarning tajawuz kilip kelixi Hudaning orunlaxturuxidur.
30:11 Əz. 28:7
30:13 «Nof xəhiri» — hazirki Məmfis xəhiri.
30:14 «No xəhiri» — hazirki Tebes xəhiri.

sunduroɣinimda, Taḫpanəs xəḩiridə kün ḳarangoɣulixidu; uningda əz küqidin boloɣan pəhri yoḳilidu; bir bulut uni ḳaplaydu; uning ḳizliri sürgün ḳilinidu.
19 Mən xundaḳ ḳilip Misir üstidin ḩəküm qiḳirip jazalaymən; wə xular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu».

Pirəwn tooɣruluḳ yənə bir bexarət

20 On birinqi yili, birinqi ayning yəttinqi künidə xundaḳ boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
21 I insan ooɣli, Mən Misir padixaḩi Pirəwnning bilikini sundurdum; wə mana, u dawalinixḳa tengilmidi, yaki ḳiliq tutuxḳa tengiḳ bilən küqəytilmidi.
22 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mana, Mən Misir padixaḩi Pirəwngə ḳarximən; Mən uning biləklirini, ḩəm küqlük boloɣinini ḩəm sunduruloɣan bilikini üzüwetimən; xuning bilən ḳiliqini ḳolidin qüxürimən; 23 Misirliḳlarni əllərgə tarḳitiwetimən, məmlikətlər arisioɣa taritimən. 24 Mən Babil padixaḩining ḳolini küqəytip, ḳiliqimni uning ḳolioɣa tutḳuzimən; Mən Pirəwnning biləklirini sundurimənki, u Babil padixaḩi aldida əjili toxḳan yarilanoɣan adəmdək aḩ-zarlar bilən ingraydu.
25 Mən Babil padixaḩining biləklirini küqəytimən, wə Pirəwnning biləkliri sanggilap ḳalidu; Mən Əz ḳiliqimni Babil padixaḩining ḳolioɣa tutḳuzoɣinimda, u uni Misir zemini üstigə sozoɣinida, ular Mening Pərwərdigar ikənlimni tonup yetidu; 26 wə Mən Misirliḳlarni əllər arisioɣa tarḳitimən, məmlikətlər iqigə taritimən; wə ular Mening Pərwərdigar ikənlimni tonup yetidu».

Asuriyə ḳandaḳ boloɣan bolsa, Misir xundaḳ bolidu

31 1 On birinqi yili, üqinqi ayning birinqi künidə xundaḳ boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —

2 I insan ooɣli, Misir padixaḩi Pirəwngə wə uning top-top adəmlirigə mundaḳ degin: — Əmdi sən büyüklükündə kim sən bilən təng bolalaydu?
3 Mana, Asuriyəmu Liwandiki bir kedir dərihi idi; uning ormanliḳḳa sayə bərgən güzəl xahliri bolup, u intayin egiz boyluḳ idi; uning uqi bulutlaroɣa taḳaxḳanidi; 4 Sular uni yooɣan ḳilip, qongḳur bulaḳlar uni egiz ḳilip əstürgəndi; eriḳliri uning tüwidin, ətrapidin ekip ətətti, ular əz əstənglirini daladiki barliḳ dərəhlərgiqə əwətkənidi. 5 Xuning bilən, u bihlanoɣan waḳitta, mol sular bilən egizliki barliḳ dərəhlərdin egiz boloɣan, uning xahliri kəpəygən wə xahqiliri uzun boloɣan; 6 asmandiki barliḳ uqar-ḳanatlar uning xahlirida uwilioɣan, xahqiliri astida daladiki barliḳ janiwarlar balilioɣan; uning sayisi astida barliḳ uluoɣ əllər yaxioɣan.
7 Xundaḳ bolup uning xahliri kengiyip, u büyüklükidə güzəlləxkən; qünki uning yiltizliri mol sularoɣa yətkən. 8 Hudaning baoɣqisidiki kedir dərəhlərmu uni tosalmaytti; ḳarioɣaylar uning xahliridək, qinar dərəhliri uning xahqiliridəkmu kəlməytti; Hudaning baoɣqisidiki ḩeqḳandaḳ dərəh güzəlliktə uningoɣa ohximaytti. 9 Mən uni

---

30:21 «...Mən Misir padixaḩi Pirəwnning bilikini sundurdum; wə mana, u ... ḳiliq tutuxḳa tengiḳ bilən küqəytilmidi» — bu bexarət bəlkim «Yər.» 37:1-10-ayətlərdə təswirlənggən wəḳəni kərsitidu. Hofna Pirəwnning ḳoxunliri Yerusalemni muḩasirigə aloɣan Babil ḳoxunioɣa ḳarxi jənggə qiḳḳanda, məoɣlubiyətkə uqrap Misiroɣa qekingən.

31:2 «Əmdi sən büyüklükündə kim sən bilən təng bolalaydu?» — Hudaning bu soali «Kimmu sən bilən təng turalaydu?» degəngə ohxioɣini bilən, əməliyəttə xundaḳ mənidə əməs. 3-14-ayətlərdin ḳarioɣanda, Hudaning Misiroɣa eytḳan səzi «Sən Asuriyədin ḩeq büyük əməssən, Asuriyəgə ohxax yərning tegigiqə təwən ḳilinisən» degəngə barawər.
31:3 «Asuriyəmu Liwandiki bir kedir dərihi idi; uning ormanliḳḳa sayə bərgən güzəl xahliri bolup, u intayin egiz boyluḳ idi...» — Asuriyə imperiyəsi bu bexarəttin 25 yil ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil təripidin ḩalak boloɣan.
31:3 Dan. 4:7
31:6 Dan. 4:9
31:8 Yar. 2:8

xahlirining kəplüki bilən güzəl kiloŋanmən; Hudaning baoŋqisida boloŋan barlik dərəhlər, yəni Erəmdiki dərəhlər uningdin ḥəsət kiloŋanidi.
10 Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki u əzini egiz kətürüp, uqini bulutlaroŋa takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin,
11 əmdi Mən uni üzül-kesil bir tərap kilixka uni əllərning arisidiki mustəbitning kolioŋa tapxurdum; Mən uni rəzilliki tüpəylidin ḥəydəp qətkə kakkanidim. 12 Yat adəmlər, yəni əllər arisidiki əng wəḥxiylər uni kesip taxlidi. Xahliri taoŋlar wə barlik jiloŋalaroŋa yikilip, uning xahqiliri zemindiki barlik jiralaroŋa sundurulup yatidu; yər yüzidiki həlklər uning sayisidin qikip uningdin neri kətti.
13 Uning yikiloŋan oŋoli üstigə asmandiki barlik uqar-kanatlar konup yaxaydu; daladiki barlik janiwarlar xahliri üstidə turidu.
14 Buning məkṣiti, sulardin suoŋirilidioŋan dərəhlərning ḥeqbiri əzini egiz kətürmisun, yaki uqini bulutlaroŋa takaxturmisun, yahxi suoŋirilidioŋan dərəhlərning ḥeqbiri undak egizlikkə kətürülmisun üqündur; qünki ularning ḥəmmisi ələmgə bekitilgən — yərning təglirigə qüxüxkə bekitilgənlərning, əlidioŋan adəm balilirining, ḥangoŋa qüxidioŋanlarning katarididur.
15 — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — U təḥtisaraoŋa qüxkən künidə, Mən üning üqün bir matəm tutkuzoŋanmən; qongkur sularni etiwetip uning bulak-erikliri tosuwətkənmən; xuning bilən uning uluoŋ suliri tizginləngən. Mən Liwanni uning üqün karilik kiygüzdüm; uning üqün daladiki barlik dərəhlər solixip kətti. 16 Mən uni ḥangoŋa qüxidioŋanlar bilən billə təḥtisaraoŋa taxliwətkinimdə, uning yikiloŋan qaoŋdiki sadasi bilən əllərni təwritiwəttim; xuning bilən Erəm baoŋqisidiki barlik dərəhlər, Liwandiki sərhil wə əng esil dərəhlər, yahxi suoŋiriloŋan ḥəmmə dərəhlər yər təgliridə turup təsəlli tapkan.
17 Uning sayisidə turoŋanlar wə əllər arisida uni kollaydioŋanlar uning bilən təng təḥtisaraoŋa, kiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən.

18 Keni eytə, Erəm baoŋqisidiki dərəhlərning kaysisi xan-xərəp wə güzəlliktə sən Misiroŋa təng kələləytti? Birak sənmu Erəm baoŋqisidiki dərəhlər bilən təng yər təglirigə qüxürülisən; sən hətnə kilinmioŋanlar arisida, kiliq bilən əltürülgənlər bilən billə yatisən; mana bu Pirəwn wə uning top-top adəmlirining ḥəmmisining nesiwisidur, dəydu Rəb Pərwərdigar.

Misiroŋa kilinoŋan mərsiyə

32 1 On ikkinqi yili, on ikkinqi ayning birinqi künidə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooŋli, Misir padixaḥi Pirəwn üqün

31:10 «Qünki u əzini egiz kətürüp, uqini bulutlaroŋa takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin, ...» — ibraniy tilida bu ayətning xəkli: «Qünki **sən** əzüngni egiz kətürgənliking tüpəylidin, uqini bulutlaroŋa takaxturup uzartkanliki, egizlikidin kənglining təkəbburlaxkanliki tüpəylidin...». –Xunga mumkinqiliki barki, ayətning birinqi jümlisi *(Sən... tüpəylidin..)* Misiroŋa eytiloŋan. Birak jümlə muxu ayəttə tügiməydu; Misirni kərsətkən bolsa pəkət 18-ayətkə kəlgəndə tügixi kerək. 11-18-ayətlər yənila Asuriyəgə eytiloŋan.
31:12 Əz. 28:7; 30:11

31:16 «Mən uni ḥangoŋa qüxidioŋanlar bilən billə təḥtisaraoŋa taxliwətkinimdə... ... yahxi suoŋiriloŋan ḥəmmə dərəhlər yər təgliridə turup təsəlli tapkan» — demək, Asuriyə imperiyəsidin ilgiri oŋulioŋan imperiyələr Asuriyəning oŋulap ketixigə karap «Bizdin uluoŋ boloŋan imperiyəmu dərwəkə oŋulidi» dəp təsəlli tapidu.
31:16 Yəx. 14:9

31:17 «Uning sayisidə turoŋanlar ... uning bilən təng təḥtisaraoŋa, kiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən» — «...kiliq bilən əltürülgənlərning yenioŋa qüxkən» degənlikning mənisi bəlkim xuki, rəsmiy dəpnə kilinmay təḥtisarada pəs dəp karaloŋan, yaki bolmisa təḥtisarada əng təwən jayda turidioŋan. Əḥwalning kandak boluxidin kət'iynəzər, Huda Pirəwn, Misir wə koxunlirining rəsmiy dəpnə kilinmasliki arkilik, Əzining ulardin rənjigənlikini baxka əllərgə kərsitidu.

31:18 «Keni eytə, Erəm baoŋqisidiki dərəhlərning kaysisi xan-xərəp wə güzəlliktə sən Misiroŋa təng kələləytti? ....Mana bu Pirəwn wə uning top-top adəmlirining ḥəmmisining nesiwisidur» — bexarətning bu əng ahirki jümlisi, yəni 18-ayət Misir wə padixaḥi Pirəwngə eytilidu. Ilgiriki 2-17-ayətlərning ḥəmmisi Asuriyə imperiyəsining əḥwalini təswirləydu; Misirning akiwiti ularningkigə ohxax bolidu.
31:18 Əz. 28:10

bir mərsiyəni aoŋzingoŋa elip uningoŋa mundak degin: — Sən əzüngni əllər arisida bir xiroŋa ohxatkansən, birak sən dengiz-okyanlar arisidiki bir əjdihasən, halas; sən palakkixip erikliringni exip taxturup, sulirini ayaoŋliring bilən qaloŋitip, dəryalirini leyitip koydung.
3 — Əmdi Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Kəp əllərning top-top adəmliri aldida Əz torumni üstünggə yeyip taxlaymən; ular seni torumda tutup tartixidu. 4 Mən seni kuruklukta kaldurup, dalaoŋa taxlaymən; asmandiki barlik uqar-kanatlarni üstünggə kondurup, yər yüzidiki janiwarlarni seningdin toyundurimən; 5 gəxüngni taoŋlar üstigə koyimən, jiloŋilarni pütkül əzaying bilən toldurimən; 6 Mən kəningning ekixliri bilən zeminni hətta taoŋlaroŋiqimu suoŋirimən; jiralar sən bilən toxup ketidu.
7 Nurungni əqürginimdə, Mən asmanlarni tosuwetimən, yultuzlarni kara kilimən; kuyaxni bulut bilən kaplaymən, ay nur bərməydu. 8 Asmanlardiki barlik parlaydioŋan nurlarni üstüngdə kara kilip, zemininggə karangoŋulukni kaplaymən, dəydu Rəb Pərwərdigar. 9 Mən əllər arisioŋa, yəni sən tonumioŋan məmlikətlər arisioŋa sening halaktin kaloŋan adəmliringni elip kətkinimdə, kəp əllərning yürikini biaram kilimən; 10 Mən kəp əllərni sən bilən alakzadə kilimən, ularning padixahliri sanga karap dəhxətlik korkixidu; Mən kiliqimni ularning kəz aldida oynatkinimda, yəni sening yikiloŋan küningdə ularning hərbiri əz jan kayoŋusida hər dəkikə təwrinidu.
11 — Qünki Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Babil padixahining kiliqi üstünggə qikidu.
12 Palwanlarning kiliqliri bilən Mən sening top-top adəmliringni yikitimən; ularning hammisi əllər arisidiki mustəbitlərdur; ular Misirning pəhrini yokitidu, uning top-top adəmliri kurutuwetilidu.
13 Mən zor sular boyidin barlik haywanlirinimu halak kilimən; insan ayioŋi kaytidin ularni qaloŋatmaydu, haywanlarning tuyakliri kaytidin ularni leyitmaydu. 14 Xuning bilən Mən ularning sulirini tindurimən; ularning erikliri süpsüzük maydək akturimən, dəydu Rəb Pərwərdigar.
15 — Mən Misir zeminini wəyranə kiloŋinimda, zemin əzining barlikidin məhrum boloŋinida, Mən uningdiki barlik turuwatkanlarni uruwətkinimdə, əmdi ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.
16 — Bu bir mərsiyə; ular uni okuydu — əllərning kizliri matəm kilip uni okuydu; mərsiyəni ular Misir wə uning barlik top-top adəmlirigə okuydu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Pirəwn təhtisaraoŋa qüxidu

17 On ikkinqi yili, ayning on bəxinqi künidə yənə xundak boldiki, Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
18 I insan ooŋli, Misirning top-top adəmliri üqün ah-zar qəkkin; xuningdək ularni, yəni uni küqlük əllərning kizliri bilən billə təwəngə, hangoŋa qüxidioŋanlaroŋa həmrah boluxka yər təglirigə qüxürüp taxliwət;

32:2 «Sən əzüngni əllər arisida bir xiroŋa ohxatkansən, birak sən dengiz-okyanlar arisidiki bir əjdihasən, halas» — baxka birhil tərjimisi: «Sən əllər arisida bir xirdək boloŋaniding, dengiz-okyanlar arisida əjdihasən». «Əjdiha» degən səz muxu yərdə yənə *(Nil dəryasida kəp tepilidioŋan)* timsalnimu kərsitixi mumkin.
32:2 Əz. 29:3
32:3 Əz. 12:13; 17:20
32:7 Yəx. 13:10; Yo. 2:31, 3:15
32:8 «Asmanlardiki barlik parlaydioŋan nurlarni üstüngdə kara kilip, zemininggə karangoŋulukni kaplaymən, dəydu Rəb Pərwərdigar» — yənə təkrarlaymizki, bu bexarət bəlkim həm yekinki wakit *(Babilning hujumi arkilik)*ni həm ahirki zamanlardiki «Pərwərdigarning küni»nimu kərsitidu. Ahirki zamanlardimu əllərni korkutidioŋan «yengi Babil» pəyda boluxi mumkin *(«Wəh.» 17-18-bablarni kərüng)*.

32:12 Əz. 28:7; 31:12; 31:2,18; 32:16
32:13 «zor sular» — Nil dəryasi wə uning deltisini kərsitidu.
32:17 «On ikkinqi yili, ayning on bəxinqi künidə...» — bəlkim on ikkinqi ayda, yəni yukiriki bexarəttin ikki həptə keyin: 1-ayətni kerüng.
32:18 «I insan ooŋli, Misirning top-top adəmliri üqün ah-zar qəkkin; xuningdək ularni, yəni uni küqlük əllərning kizliri bilən billə təwəngə, hangoŋa qüxidioŋanlaroŋa həmrah boluxka yər təglirigə qüxürüp taxliwət» — baxka birhil tərjimisi: «I insan ooŋli, Misirning top-top adəmliri üqün ah-zar qəkkin, sən wə küqlük əllərning kizliri ah-zar qekinglar; xuningdək ularni hangoŋa qüxidioŋanlaroŋa

19 güzəlliktə sən kimdin artuk iding? Əmdi qüxüp, hətnə kilinmioƣan bilən billə yat!
20 Ular kiliq bilən əltürülgənlər arisioƣa yikilidu; kiliq suoƣuruldi; u wə uning top-top adəmlirining ħammisi sərəp apiriwetilsun!
21 Əmdi palwanlarning arisidiki batur-əzimətlər təħtisaraning otturisida turup Misir wə uni kollioƣanlaroƣa səz kilidu:
—«Mana, ular qüxti, ular jim yatidu — hətnə kilinmioƣanlar, kiliq bilən əltürülgənlər!».
22 — Mana, xu yərdidur Asuriyə wə uning yioƣiloƣan koxuni; uning gərliri əz ətrapididur; mana ularning ħəmmisi əltürülgən, kiliqlanoƣan.
23 Ularning gərliri qongkur ħangning tegididur; uning yioƣiloƣan koxuni əz gəri ətrapida turidu; ular tiriklərning zeminida adəmlərgə wəħxət saloƣanlar — bularning ħəmmisi əltürülgən, kiliqlanoƣan.
24 Mana Elam wə uning gərining ətrapida turoƣan uning barlik top-top adəmliri; ularning ħəmmisi əltürülgən, kiliqlanoƣan, ular hətnə kilinmioƣan peti yər təglirigə qüxkənlər — yəni tiriklərning zeminida adəmlərgə əz wəħxitini saloƣanlar! Birak ħazir ular ħangoƣa qüxkənlər bilən billə iza-aħanətkə qəmidu.
25 Kixilər uning üqün əltürülgənlər arisida, top-top adəmliri arisida bir orun rasliƣan; həlkining gərliri uning ətrapididur; ularning ħəmmisi hətnə kilinmioƣanlar, kiliqlanoƣanlar; xunga ular ħangoƣa qüxkənlər bilən billə iza-aħanətkə kalidu; ular əltürülgənlər arisioƣa yatkuzulidu — gərqə tiriklərning zeminida ularning wəħxiti adəmlərgə selinoƣan bolsimu!
26 Mana xu yərdə Məxək bilən Tubal barlik top-top adəmliri bilən turidu; ularning gərliri əz ətrapididur; ularning ħəmmisi hətnə kilinmioƣanlar, kiliqlanoƣanlar — gərqə ular tirik turuwatkanlarning zeminida əz wəħxitini adəmlərgə saloƣan bolsimu!
27 Ular jəng koralliri bilən təħtisaraoƣa qüxkən, kiliqliri əz bexi astioƣa koyuloƣan, hətnə kilinmay turup yikiloƣan palwanlar arisida yatmaydu; ularning kəbiħlikliri əz ustihanliri üstidə bolidu — gərqə ular tiriklərning zeminida baturlaroƣimu wəħxət saloƣan bolsimu!

28 Sən Pirəwnmu hətnə kilinmioƣanlar arisida tarmar bolup, kiliq bilən əltürülgənlər arisida yatisən.
29 Mana xu yərdə Edom, uning padixaħliri, barlik xaħzadilirimu; ular küqlük bolsimu, kiliqlanoƣanlar bilən billə yatkuzulidu; ular hətnə kilinmioƣanlar arisida, ħangoƣa qüxidioƣanlar bilən billə yatidu.
30 Mana ximaldiki xaħzadilər, ħammisi; mana barlik Zidondikilər, əltürülgənlər bilən billə qüxkən; gərqə əz küqi bilən wəħxət saloƣan bolsimu, ular ħazir hijaləttə kaldi; ular hətnə kilinmioƣan bolup, kiliqlanoƣanlar arisida yetip, ħangoƣa qüxidioƣanlar bilən billə hijalətkə kalidu.
31 Pirəwn bularni kəridu, xuningdək əzining kiliqlanoƣan top-top adəmliri tooƣruluk, yəni əzi wə koxuni tooƣruluk ulardin təsəlli alidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
32 — Gərqə Mən uning wəħxitini tirik turuwatkanlarning zeminioƣa saldуroƣan bolsammu, birak u hətnə kilinmioƣanlar arisioƣa, kiliq bilən əltürülgənlər arisioƣa yatkuzulidu, — yəni Pirəwn wə uning barlik top-top adəmliri, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Yerusalemning oƣulixi Kəzətqining wəzipisi

33 1 Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
2 I insan ooƣli, əl-yurtungdikilərgə səz yətküzüp ularoƣa mundak degin: — Mən kiliqni məlum bir zemin üstigə qikaroƣinimda,

həmrah boluxka yər təglirigə taxliwət».

32:27 «ular jəng koralliri bilən təħtisaraoƣa qüxkən, ... hətnə kilinmay turup yikiloƣan palwanlar arisida yatmaydu; ularning kəbiħlikliri əz ustihanliri üstidə bolidu — gərqə ular tiriklərning zeminida baturlaroƣimu wəħxət saloƣan bolsimu!» — demək, Məxək wə Tubal degən ikki kəbilidikilər *(ħazirki Rusiyədiki «Moskwa» wə «Tobolsk» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin)* jəngdə kirilip, baturlardək dəpnə kilinmay, bəlki ularning kəbiħlikini kərsitix üqün ustihanliri oquk asman astida yatidu.

zemindiki həlk əz arisidin bir adəmni tepip uni kəzətqi bekitsə, — [3]u kiliqning zemin üstigə qikkanlikini kərüp, kanay qelip həlkni agahlandursa, [4]kimdikim kanay awazini anglap, agahni almisa, kiliq kelip uni elip kətsə, əmdi uning keni əz bexi üstigə bolidu. [5]U kanay awazini anglap, agahni almioqan; xunga uning keni əzigə bolidu; u agah aloqan bolsa, jenini kutkuzoqan bolatti.

[6]Birak kəzətqi kiliqning keliwatkinini kərüp, kanay qalmay, həlkni agahlandurmisa, əmdi kiliq kelip ular arisidin birawni elip kətsə, undakta u əz kəbihlikidə elip ketilidu; birak uning keni üqün Mən kəzətqidin hesab alimən.

[7]Əmdi, i insan ooqli, Mən seni Israil jəməti üqün kəzətqi dəp bekitkənmən; sən Mening aoqzimdin həwər anglap, ularoqa Məndin agah yətküzisən.. [8]Mən rəzil adəmgə: «I rəzil adəm, sən qokum əlisən» desəm, wə əzüng bu rəzilni yolidin yanduruxka səz kilmay uni agahlandurmisang, u rəzil əz kəbihlikidə əlidu; birak uning keni üqün səndin hesab alimən.. [9]Birak sən rəzilni yolidin yenix tooqruluk agahlandursang, u yolidin yanmisa, u əz kəbihlikidə əlidu; birak əzüng əz jeningni kutkuzup kalisən.

[10]Əmdi sən, i insan ooqli, Israil jəmətigə səz kilip: — Silər: «Bizning itaətsizliklirimiz wə gunahlirimiz beximizdidur, biz ular bilən zəiplixip ketiwatimiz; əmdi biz kandakmu hayatka eriximiz?» dəysilər... [11]Ularoqa səzümni yətküzüp: «Mən hayatim bilən kəsəm kilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən rəzil adəmning ələmidin heq hursənlikim yoktur; pəkət ularni rəzil yolidin yenip hayatka erixsun dəymən; rəzil yolliringlardin yeninglar, yeninglar! Nemixka əlgünglar kelidu, i Israil jəməti?!» — degin..

[12]Wə sən, i insan ooqli, əl-yurtungdikilərgə mundak degin: — Hakkaniy adəmning hakkaniyliki asiylik kiloqan künidə uni kutkuzmaydu; həm rəzil adəm bolsa, u əz rəzillikidin yanoqan künidə rəzillikidin yikilmaydu; hakkaniy adəm gunah sadir kiloqan künidə, u əslidiki hakkaniyliki bilən hayatta turiwərməydu..

[13]Mən hakkaniyoqa: «Sən bərhək hayatka erixsən» deginimdə, u əz hakkaniylikioqa tayinip kəbihlik sadir kilsa, əmdi uning hakkaniy ixliridin heqkaysisi əslənməydu; əksiqə u ətküzgən kəbihliki tüpəylidin əlidu..

[14]Əmdi mən rəzilgə: «Sən qokum əlisən» desəm, birak u gunahidin yenip, kəz aldimda adalət wə hakkaniylikni yürgürsə — [15]rəzil adəm kərzgə kapalətkə aloqan nərsini kayturup bərsə, — bulangqilikta aloqanni kayturup bərsə — kəbihlik sadir kilmay, hayat bəlgilimiliridə mangsa — əmdi u bərhək hayatka igə bolidu, u ələməydu. [16]Uning sadir kiloqan gunahliridin heqkaysisi əslənməydu; u adalət wə hakkaniylikni yürgürgən — u bərhək hayatka igə bolidu.

[17]Birak əl-yurtungdikilər: «Rəbning yoli hammigə barawər əməs» dəydu; əməliyəttə ularning yoli bolsa hammigə barawər əməs.. [18]Hakkaniy adəm əz hakkaniylikidin yenip, kəbihlikni sadir kilsa, u buningda əlidu. [19]Rəzil adəm əz rəzillikidin yenip, adalət wə

33:7 Əz. 3:1

33:8 «I rəzil adəm, sən qokum əlisən» — bu agah pəkət jismaniy jəhətnila kərsətməydu, dəp karaymiz. Hərbir adəm ilgiri-keyin *(Adəm'atimizning gunahining səwəbidin)* əlidu. Muxu yərdə kərsitilgən əlüx Hudaning huzuridin, bərikətliridin ayrilixtin ibarət dəp karaymiz *(11-ayətnimu kərüng)*.

33:10 «əmdi biz kandakmu hayatka eriximiz?» — yaki «əmdi kandak yaxaymiz?».

–Bu ayətlərdə «hakkaniylik» *(insanning hakkaniyliki)* adəmning əzlikidin qikmaydu, bəlki adəmning Hudaning Əzigə tayanoqanlikining bir mewisi, dəp ispatlinidu. «Hakkaniy adəm» «əz hakkaniyliki»oqa tayansa *(demək, uning kəzliri Hudaoqa əməs, əzigə bolsa)* tügixidu.

33:10 Əz. 24:23

33:11 Əz. 18:23, 32

33:12 Əz. 18:24

33:13 «əksiqə u ətküzgən kəbihliki tüpəylidin əlidu» — ibraniy tilida «əksiqə u ətküzgən kəbihliki tüpəylidin, uningda əlidu».

–Bu ayətlərdə «hakkaniylik» *(insanning hakkaniyliki)* adəmning əzlikidin qikmaydu, bəlki adəmning Hudaning Əzigə tayanoqanlikining bir mewisi, dəp ispatlinidu. «hakkaniy adəm» «əz hakkaniyliki»oqa tayansa *(demək, uning kəzliri Hudaoqa əməs, əzigə bolsa)* tügixidu.

33:17 Əz. 18:25, 29; 33:20

ḥəkḳaniylik yürgürsə, bu ixlardin ḥayatḳa igə bolidu. [20] Lekin silər: «Rəbning yoli ḥəmmigə barawər əməs» dəysilər; i Israil jəməti, Mən ḥərkaysinglarоɣa əz yolliringlar boyiqə üstünglarоɣa ḥəküm qiḳirimən!
[21] Wə xundaḳ boldiki, sürgün bolоɣan on ikkinqi yili, oninqi ayning bəxinqi künidə, Yerusalemdin ḳaqḳan birsi yenimоɣa kelip: «Xəḥər bəsüldi!» — dedi.
[22] Əmdi ḳaqḳan adəmning yetip kelixining aldinḳi ahximida Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumоɣa ḳonоɣanidi; xuning bilən U aoɣzimni eqip ḳoydi; aoɣzim eqilip, mən yənə gaqa bolmidim.

Israil zeminida ḳaloɣanlar toоɣruluḳ bexarət

[23] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
[24] I insan ooɣli, Israil zeminidiki harabə jaylarda turuwatḳanlar: «Ibraḥim pəḳət bir adəm turupmu bu zeminоɣa miras bolоɣanidi; biraḳ biz kəp adəmmiz; əmdi zemin bəribir bizgə təḳdim ḳilindi» — dəp eytiwatidu.
[25] Xunga ularоɣa mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Silər gəxni ḳan bilən yəysilər; silər əz məbudliringlarni bax kətürüp izdəysilər; silər ḳan təküwatisilər; əmdi silər zeminоɣa miras bolamsilər?
[26] Silər ḳiliqinglarоɣa tayinisilər, silər yirginqlik ixlarni qiḳirisilər, ḥərbiringlar əz ḳoxnisining ayalioɣa buzuḳqilik ḳilidu. Əmdi silər zeminоɣa miras bolamsilər?».
[27] Ularоɣa mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, bərḥəḳ, harabə jaylarda turuwatḳanlar ḳiliqlinip yiḳilidu; dalada ḳaloɣanni yawayi ḥaywanlarning yəwetixkə tapxurimən; istiḥkamlar wə oɣarlarda turoɣanlarmu waba kesilidin əlidu. [28] Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan ḳilimən; uning küqidin boloɣan pəhri yoḳilidu; Israilning taoɣliri wəyranə boliduki, ulardin ətküqi ḥeqbir adəm bolmaydu. [29] Ularning yürgüzgən yirginqlik ḳilmixliri tüpəylidin Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan ḳiloɣinimda ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Əzakiyal pəyoɣəmbər ḥəḳiḳətən ḳarxi elindimu?

[30] — Əmdi sən bolsang, i insan ooɣli, əl-yurtungdikilər ḥərdaim seni aoɣzioɣa elip əylirining tamlirining yenida wə dərwazilarda səzləp bir-birigə ḥəm ḥərbiri əz ḳerindixioɣa sən toоɣruluḳ: «Ḳeni berip, Pərwərdigardin nemə səz barkin, anglap keləyli!» — dəydu.
[31] Ular jamaət süpitidə yeningoɣa kelip, Mening həlḳimning süpitidə aldingda olturidu; ular səzliringni anglaydu, biraḳ ularоɣa əməl ḳilmaydu; ular aoɣzi bilən sanga muḥəbbət kərsitidu, biraḳ kəngli ḥaram

---

33:20 «i Israil jəməti, Mən ḥərḳaysinglarоɣa əz yolliringlar boyiqə üstünglarоɣa ḥəküm qiḳirimən!» — bu muḥim babtiki 1-20-ayətlərning məzmuni toоɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
–32:1-33:21diki bexarətlar 29-31-bablardiki Misir toоɣruluḳ bexarətlərdin heli burun berilgən. Lekin bexarətlərning kəpinqisi Misir toоɣruluḳ boloɣaqḳa, burun berilgən bexarətlərmu 29-31-bablardiki bexarətlərgə ulap bayan ḳilinoɣan.
33:21 «sürgün bolоɣan on ikkinqi yili, oninqi ayning bəxinqi küni... » — bu waḳit xəḥərning ixoɣal boloɣinidin 18 ay keyinki waḳit boluxi mumkin. Yerusalemdin Babiloɣa mangidioɣan yol adəttə 4 aylik bolatti *(«əzra 7:9ni kərüng)*. Tekistning bəzi kəgürmiliridə «on birinqi yil» deyilidu; biraḳ bir ḳisim alimlar «on ikkinqi yil» deyix toоɣra dəp ḳaraydu; qünki yənə imkaniyət barki, Israil wə Babil pütünləy ohximaydioɣan kalendarni ixlətkən. Biz bu pikirgə mayilmiz.
33:21 2Pad. 25; Əz. 24:26
33:22 «Əmdi ḳaqḳan adəmning yetip kelixining aldinḳi ahximida Pərwərdigarning ḳoli mening wujudumоɣa ḳonоɣanidi; xuning bilən U aoɣzimni eqip ḳoydi; aoɣzim eqilip, mən yənə gaqa bolmidim» — bu gaqilik təhminən altə yil ilgiri baxlanoɣan *(3:26-ayətni izaḥiti bilən wə 24:32-ayətnimu kərüng)*.
33:24 «Ibraḥim pəḳət bir adəm turupmu bu zeminоɣa miras bolоɣanidi; biraḳ biz kəp adəmmiz; əmdi zemin bəribir bizgə təḳdim ḳilindi» — Babildikilər Ḳanaanda *(Pələstində)* turoɣan Yəhudiylarning kəpinqisini əltürgən yaki sürgün ḳiloɣanidi. Zeminda ḳalduruloɣan az ḳisim adəmlər *(tehi ḥeq towa ḳilmioɣan)* təkəbburlixip xundaḳ səz ḳilidu.
33:25 Yar. 9:4; Law. 3:17
33:28 «Mən zeminni wəyranə wə qəl-bayawan ḳilimən» — yaki «Mən zeminni wəyranə wə *(adəmni ḳorḳutḳuqi)* bir wəḥxət ḳilimən».

mənpəətkə tartidu;» 32 mana, sən ular üqün
pəkət yekimlik awaz bilən, sazliri obdan
təngxilip eytiloɣan muhəbbət nahxisisən, ha-
las; ular sözliringni anglaydu, birak ularoɣa
əməl kilmaydu. 33 Əmdi buning ɦəmmisi
əməlgə axuruloɣinida (u bərɦək əməlgə axu-
rulidu!) ular bir pəyoɣəmbərning ularning
arisida boloɣanlikini tonup yetidu.

Ötmüxtiki wapasiz padiqi-bakkuqilar wə keläqətkə bolidioɣan «Yahxi Padiqi »

34 1 Wə Pərwərdigarning sözi manga kelip
mundak degəndə: — 2 I insan ooɣli,
bexarət berip Israilni bakkuqi padiqilarni
əyibləp mundak degin: — Padiqilaroɣa
mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak
dəydu: — Özlirinila bekiwatkan Israilning
padiqirining ɦalioɣa way! Padiqilarning
padisini ozuklandurux kerək əməsmu?
3 Silər yeoɣini özünglar yəysilər, yungini
özünglar kiysilər; bordaloɣan esil malni
soyisilər; lekin koylarni bakmaysilər.
4 Ajizlarni küqəytmidinglar, kesəllərni
sakaytmidinglar, zəhimləngənlərni tengip
koymidinglar, tarkilip kətkənlərni kayturup
əkəlmidinglar, ezip kətkənlərni izdəp
barmidinglar; əksiqə silər zorluk-zumbuluk
wə rəɦimsizlik bilən ular üstidin ɦəküm
sürüp kəlgənsilər.
5 Ular padiqisiz bolup tarkilip kətti; ular
tarkilip ketip daladiki barlik ɦaywanlaroɣa
ozuk bolup kətti. 6 Mening koylirim barlik
taoɣlar arisidin, ɦər yukiri egizlik üstidə
tenəp kətti; Mening koylirim pütkül yər
yüzigə tarkip kətti, birak ularni tepixka
tirixkuqi yaki izdigüqi yok idi.
7 Xunga, i padiqilar, Pərwərdigarning sözini
anglanglar: —
8 Mən ɦayatim bilən kəsəm kilimənki, —
dəydu Rəb Pərwərdigar, — Koylirimning
padiqisi bolmioɣaqka, ular ow bolup kaldi,
daladiki ɦərbir ɦaywanoɣa ozuk boldi; qünki
Mening padiqilirim Öz padamni izdiməydu,
ular pəkət özlirini bakidu, Mening
koylirimni bakmaydu. 9 — Xunga, i padiqilar,
Pərwərdigarning sözini anglanglar!
10 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: —
Mana, Mən padiqilaroɣa karximən; Mən Öz
koylirimning ɦesabini ulardin alimən, wə
ularni padini bekixtin tohtitimən; xuning
bilən padiqilar özlirinimu bakmaydu; wə
Mən koylirimni ularoɣa yənə ozuk bolmisun
üqün ularning aoɣzidin kutuldurimən.
11 Qünki Rəb Pərwərdigar mundak dəydu:
— Mana, Mən Özüm öz koylirimni izdəp
ularning ɦalini soraymən; 12 padiqi özining
koyliri arisida, tarap kətkən koylarni te-
pip bakkandək, Mənmu koylirimni izdəp
bakimən; ular bulutluk karangoɣu kündə
tarilip kətkən ɦərbir jaylardin Mən ularni
kutuldurimən.
13 Mən ularni ɦəlklərdin epkelimən, ularni
məmlikətlərdin yioɣimən, öz zemінioɣa
apirimən; Mən ularni Israil taoɣliri üstidə,
erik-üstənglər boyida wə zemindiki barlik
turaloɣu jaylarda bakimən;. 14 Mən ularni
esil qimənzarda bakimən; Israil taoɣliri
ularning yayliki bolidu; ular xu yərdə obdan
yaylakta yatidu; Israil taoɣliri üstidə, munbət
qimənzarda ozuklinidu. 15 Mən Özüm Öz
padamni bakimən, ularni yatkuzimən,
— dəydu Rəb Pərwərdigar. 16 — Mən yol-
din tenəp kətkənlərni izdəymən, tarkilip
kətkənlərni kayturimən; zəhimləngənlərni
tengip koyimən, ajizlarni küqəytimən; birak
səmrigənlər wə küqlüklərni yokitimən; pa-
damni adalət bilən bakimən.
17 Əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, Rəb

33:31 «Ular aoɣzi bilən sanga muɦəbbət kərsitidu, birak kəngli ɦaram mənpəətkə tartidu» — baxka birhil tərjimisi: «Əməliyättə ular aoɣzida eytkan xəhsiy arzu-ɦəwəslirigə əməl kilidu, kəngli ɦaram mənpəətkə tartidu».
33:31 Əz. 14:1-3; 20:1-3
33:33 «Əmdi buning ɦəmmisi əməlgə axuruloɣinida ... ular bir pəyoɣəmbərning ularning arisida boloɣanlikini tonup yetidu» — xübhisizki, Yerusalemdin kaqkan adəm kelip xəhərning həwirini eytixi bilən, həlk əzakiyalni uluoɣ pəyoɣəmbər dəp bilip yətti. Əpsus, ular əzakiyalning sözlirini pəkət kulak tüwidila anglap, üzül-kesil towa kilmioɣan. Xunga 24-29 ayättə aldin eytiloɣan balayi'apətlərmu ularning bexioɣa qüxürülüxi kerək.
34:2 Yər. 23:1
34:4 1Pet. 5:3
34:13 Əz. 28:25

Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən ḳoy wə ḳoy arisida, ḳoqḳarlar wə tekilər arisida ḥəküm qiḳirimən.. [18] Əmdi silərning yahxi qimənzarni yegininglar azlıḳ ḳilip, qiməndiki ḳaloŋan ot-qəplərni ayaoŋliringlar bilən qəyliwetixinglar kerəkmu? Silər süpsüzük sulardin iqkəndin keyin, ḳaloŋinini ayaoŋliringlar bilən leyitiwetixinglar kerəkmu? [19] Xunga Mening ḳoylirimoŋa silərning ayaoŋliringlar qəyliwətkənni yeyixtin, ayaoŋliringlar dəssəp leyitiwetkənni iqixtin baxḳa amal yoḳ.

[20] Xunga Rəb Pərwərdigar ularoŋa mundaḳ dəydu: — Mana Mən, Mən Өzüm səmrigən ḳoylar wə oruḳ ḳoylar arisida ḥəküm qiḳirimən. [21] Qünki silər mürə-yanpaxliringlar bilən ittirip, münggüzliringlar bilən ularni tərəp-tərəpkə tarḳitiwətküqə üsisilər, [22] — Mən ularni yənə ow obyekti bolmisun dəp Өz padamni ḳutḳuzimən; wə Mən ḳoy wə ḳoy arisida ḥəküm qiḳirimən. [23] Mən ularning üstigə bir padiqini tikləymən, u ularni baḳidu; u bolsa Mening ḳulum Dawut; u ularni beḳip, ularoŋa padiqi bolidu;.. [24] wə Mənki Pərwərdigar ularning Hudasi bolimən, Mening ḳulum Dawut ular arisida əmir bolidu; Mənki Pərwərdigar xundaḳ səz ḳildim.. [25] Mən ular bilən aman-hatirjəmlik beoŋixlaydioŋan əḥdini tüzüp, yirtḳuq ḥaywanlarni zemindin tügitimən; ular bihətər bolup janggalda turidu, ormanliḳlarda ḳonup uhlaydu. [26] Mən ularni ḥəm egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik ḳilimən; yamoŋur-yeoŋinlarni өz pəslidə yaoŋdurimən; bular bərikətlik yamoŋurlar bolidu..

[27] Daladiki dərəhlər mewilirini, tupraḳ ündürmilirini beridu; ular өz zeminida bihətər turidu; Mən ularning boyunturuḳ-asarətlirini sundurup, ularni ḳullukḳa tutḳanlarning ḳolidin ḳutulduroŋinimda, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu. [28] Ular yənə əllərgə ow bolmaydu, yər yüzidiki ḥaywanlar yənə ularni yəwətməydu; ular bihətər turidu, ḥeqkim ularni ḳorḳatmaydu. [29] Mən ular üqün dangḳi qiḳḳan alaḥidə bir bostanlıḳ jayni təminləymən; ular ḳaytidin zeminda aqarqiliḳta yigləp ḳalmaydu, yaki ḳaytidin əllərning mazaḳ obyekti bolmaydu.. [30] Andin ular Mənki Pərwərdigar Hudasining ular bilən billə bolidioŋanliḳimni wə өzlirining, yəni Israil jəmətining Mening həlḳim bolidioŋanliḳini bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [31] — Əmdi silər bolsanglar, i Mening ḳoylirim, Mening qimənzarimdiki ḳoylirim, insanlardursilər, halas; Mən bolsam silərning Hudayinglardurmən» — dəydu Rəb Pərwərdigar..

Edom, yəni Seir tooŋruluḳ bexarət

35 [1] Wə Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —

[2] I insan ooŋli, yüzüngni Seir teoŋioŋa ḳaritip, bexarət berip uni əyibləp mundaḳ degin: —.

[3] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, i Seir teoŋi, Mən sanga ḳarximən; Mən ḳolumni üstünggə uzartip, seni bir wəyranə wə qəl-

34:17 «əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, ... — Mana, Mən ḳoy wə ḳoy arisida, ḳoqḳarlar wə tekilər arisida ḥəküm qiḳirimən» — Əzakiyal «padiqilar»ni, yəni Israil padixaḥliri, kaḥinliri wə pəyoŋəmbərlirini əyibləp qiḳti. U ḥazir həlḳ arisidiki ajiz-namratlarni bozək ḳilip kəlgən baylar wə mənsəpdarlar *(səmrigən wə küqlük ḳoylar)*ni əyibləxkə baxlaydu.

34:23 Yəx. 40:11; 42:1; 50:10; 52:13; 53:11; Yər. 30:9; Yuḥ. 10:11

34:24 «Mənki Pərwərdigar ularning Hudasi bolimən, Mening ḳulum Dawut ular arisida əmir bolidu» — 11-ayəttə Pərwərdigar: «Өzüm ḳoylirimoŋa padiqi bolimən» dəp wədə ḳilidu. Muxu ayətlərdə u «Ḳulum Dawut»ni ularoŋa padiqi boluxḳa tikləymən, dəydu. Dawuttin uluoŋ, Dawutning ooŋli boloŋan Məsiḥdə Hudaning bu ikki wədisi təng əməlgə axuruloŋan ḥəm axurulidu. «Yuḥ.» 10-bab, jümlidin Məsiḥning «Mən Өzüm yahxi padiqidurmən» degən səzini kerüng.

34:24 Yəx. 55:4

34:26 «Mən ularni ḥəm egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik ḳilimən» — «egizlikim» *(yaki «dənglüküm»)* Zion teoŋini kərsitidu.

34:29 Əz. 36:6-38

34:31 Yuḥ. 10:11

35:2 «yüzüngni Seir teoŋioŋa ḳaritip, bexarət berip uni əyibləp mundaḳ degin: —» — «Seir» Edomning baxḳa bir ismi. Oḳurmənlərning esidə bəlkim barki, Yaḳup wə Edom uka-aka bolup, ular arisida əqmənlik pəyda boloŋan. Gərqə Edom Yaḳupni kəqürüm ḳiloŋan bolsimu, uning keyinki əwladliri boloŋan Edomiylar Yaḳupning əwladliri boloŋan Israiloŋa küqlük əqmənlik saḳlap kəlgən.

bayawan ḳilimən. [4] Mən xəḥərliringni harabə ḳiliwetimən, wə sən wəyranə bolisən; andin sən Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisən. [5] Qünki sən mənggügə əqmənlik saḳlap kəlgənsən, Israillarning bexioɣa külpət qüxkən künidə, ḳəbiḥlikning jazalinix waḳtisaiti toxḳanda, ularni ḳiliq küqigə tapxurup bərgənliking tüpəylidin,[e] [6] xunga Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən sanga ḳan təkülüxni bekittim; ḳan seni ḳooɣlaydu. Sən ḳan təküxtin nəprətlənmigənliking tüpəylidin, əmdi ḳan seni ḳooɣlap yüridu. [7] Mən Seir teoɣini wəyranə wə qəl-bayawan ḳilip, uningdin besip ətküqi ḥəm uningoɣa ḳaytḳuqini üzüp taxlaymən. [8] Mən uning taoɣlirini əltürülgənliri bilən toldurimən; sening egizlikliringdə, sening jiloɣiliringda, sening barliḳ jiraliringda ḳiliq bilən əltürülgənlər yiḳilidu. [9] Mən seni mənggügə wəyranə ḳilimən; sening xəḥərliring adəmzatsiz bolidu; wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetisilər.

[10] — Qünki sən: «Bu ikki əl, ikki məmlikət Meningki bolidu, biz ularoɣa igə bolimiz» degining tüpəylidin — gərqə Mən Pərwərdigar xu yərdə boloɣan bolsammu —,[f] [11] əmdi Mən ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — Mən sening nəpritingdin qiḳḳan aqqiḳing boyiqə wə ḥəsiting boyiqə sanga muamilə ḳilimən; Mən üstünggə ḥəküm qiḳirip jazalixim bilən, Mən ular arisida Əzümni kərsitimən.

[12] Xuning bilən sening Israil taoɣlirioɣa ḳarap: «Ular wəyran boldi, ular bizgə yəm boluxḳa təḳdim ḳilindi» degən barliḳ ḥaḳarətliringni Mən Pərwərdigarning angliɵinimni sənlər tonup yetisilər. [13] Uning üstigə aoɣzinglarda silər Manga ḳarxi qiḳip əzünglarni qong kərsitip, Manga kupurluḳ ḳiloɣan səzünglərni kəpəytkənsilər; Mən ularni anglidim. [14] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Pütkül yər yüzi xadlinip kətkinidə, Mən seni wəyranə ḳilimən.

[15] Israil jəmətining mirasi wəyran ḳilinoɣanda buningdin sən xadlanoɣiningdək, Mənmu sanga xundaḳ ḳilimən; sənmu, i Seir teoɣi wə barliḳ Edom — silərning barliḳinglar wəyranə bolidu; wə Edomiylar Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Huda Əzining nami üqün Israilni əsligə kəltüridu

36 [1] Əmdi sən, i insan ooɣli, Israil taoɣlirioɣa bexarət berip mundaḳ degin: — Israil taoɣliri, Pərwərdigarning səzini anglanglar: —[a]

[2] Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Düxmənning silərgə ḳarap: «Waḥ! Mənggü yuḳiri jaylar bizgə təəlluḳ boldi!» degini tüpəylidin,[b] [3] xunga bexarət berip mundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Bərḥəḳ, qünki ular silərni wəyranə ḳilip, əllərdin ḳaloɣanlirioɣa təwə ḳilixḳa ḥəryandin silərni əzgənliki tüpəylidin, wə silər əllər arisida səz-qəqək wə təḥmət obyekti bolup ḳaloɣanliḳinglardin,[c] [4] əmdi xunga, i Israil taoɣliri, Rəb Pərwərdigarning səzini anglanglar: — Rəb Pərwərdigar əllərdin ḳaloɣanlirioɣa olja ḥəm mazaḳ obyekti bolup ḳaloɣan taoɣlar, egizliklər, jiralar wə jiloɣilaroɣa, wəyran boloɣan harabilər wə taxliwetilgən xəḥərlərgə mundaḳ dəydu: —

[5] Xunga Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Huxal boluxup kəlbidiki pütün əqmənliki bilən Mening zeminimni əzlirigə təəlluḳ boluxḳa bekitip, uni bulang-talang ḳiliwalayli degən əllərdin ḳaloɣanlirioɣa wə

35:5 Əz. 25:15
35:10 «Bu ikki əl, ikki məmlikət Meningki bolidu» — «ikki əl, ikki məmlikət» Yəḥuda wə Israil *(ximaliy padixaḥlik)*ni kərsitidu.
35:10 Zəb. 83:12
36:1 Əz. 6:2
36:2 Əz. 35:10
36:3 «Qünki ular silərni wəyranə ḳilip, əllərdin ḳaloɣanlirioɣa təwə ḳilixḳa ḥəryandin silərni əzgənliki tüpəylidin,...» — muxu ayəttiki «ular» wə *(yat)* əllərdin ḳaloɣanlar» bəlkim *(1)* «Babil» wə «baxḳa əllər»ni kərsitidu; *(2)* ahirḳi zamandiki «dəjjal wə uningoɣa beḳinoɣan əllər»ni wə ulardin «baxḳa əllər»ni kərsitidu. Babil Israilni ixoɣal ḳilip bulang-talang ḳiloɣandin keyin asasən uni taxlap kətti; ətrapidiki əllər ḳaloɣan həlḳning ajizliḳidin paydilinip uni tehimu kəprək bulang-talang ḳildi.

Edomdikilərning ḫəmmisigə bərḫək, Mən Өz həlkimgə boloɣan kizoɣinlikimdin qikkan aqqik otida səz kildim: —
[6] Israil zemini tooɣuluk bexarət berip, taoɣlar, egizliklər, jiralar wə jiloɣilaroɣa səz kilip mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mana, Mən Өz həlkimgə boloɣan kizoɣinlikimdin kəḫrim bilən səz kildim — qünki silər əllərning mazak-aḫanətlirini yegənsilər.
[7] — Xunga Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən kolumni kətürüp xundak kəsəm iqkənki, bərḫək, ətrapinglardiki əllər өzining mazak-aḫanətlirini өzi ixitidu. [8] Lekin silər, i Israil taoɣliri, xahlinisilər, həlkim Israiloɣa mewə berisilər; qünki ular pat arida kaytip kelidu.
[9] Qünki mana, Mən silər təripinglardidurmən; Mən silərgə karaymən, silər yumxitilisilər ḫəm terilisilər. [10] Wə Mən üstünglarda adəmlərni, yəni Israilning pütkül jəmətini, ularning barlikini kəpəytimən; xəḫərlər aḫalilik bolidu, harabilər kaytidin kurulidu. [11] Mən üstünglarda adəm ḫəm ḫaywanlarni kəpəytimən, ular awup nəsil kəridu; Mən ətkən zamanlardikidək silərni olturakliq kilimən; bərḫək, ḫalinglarni əslidikidin əwzəl kilimən; silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər.
[12] Mən üstünglaroɣa adəmlərni, yəni həlkim Israilni mangdurimən; ular silərgə igidarqilik kilidu, silər ularning mirasi bolisilər; silər yənə ularni baliliridin juda kilmaysilər. [13] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Qünki ularning silərgə: «Silər adəmlərni yəysilər, өz elinglarni balilardin juda kiloɣansilər!» degini tüpəylidin, [14] əmdi silər yənə adəmlərni yeməysilər, өz elinglarni baliliridin yənə juda kilmaysilər, dəydu Rəb Pərwərdigar.
[15] — Mən silərgə yənə əllərning mazak-aḫanətlirini anglatkuzaymən; silər əllərning tapa-tənisini yənə kətürməysilər, silər өz elinglarni kaytidin yikitmaysilər, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
[16] Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —
[17] I insan ooɣli, Israil jəməti өz zeminida turoɣan qaoɣlarda, ular өz yoli ḫəm kilmixliri bilən uni buloɣioɣan; Mening aldimda ularning yoli ay kərgən ayalning napaklikioɣa ohxax. [18] Xunga zeminoɣa təkkən kan üqün, zeminni məbudliri bilən buloɣioɣanlikі üqün, Mən kəḫrimni ular üstigə təktum; [19] Mən ularni əllər arisioɣa tarkitiwəttim, ular məmlikətlər iqigə tarilip kətti; Mən ularning yolliri ḫəm kilmixliri boyiqə ularning üstigə ḫəküm qikardim.
[20] Ular baridioɣan ḫərkaysi əllərgə kəlgəndə, ular tooɣrisida: «Bular Pərwərdigarning həlki, birak ular Uning zeminidin qikkan!» — deyilgəndə, ular yənila Mening pak-mukəddəs namimni buloɣioɣan; [21] birak Mən Israil jəməti baroɣan ḫərkaysi əllər arisida buloɣanoɣan pak-mukəddəs namim üqün köngül bəldüm. [22] Xunga Israil jəmətigə mundak degin: — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən bu ixni silərni dəp əməs, i Israil jəməti, bəlki silər baroɣan ḫərkaysi əllər arisida silər buloɣioɣan өz pak-mukəddəs namim üqün kilimən. [23] Mən əllər arisida buloɣanoɣan, Өzümning büyük namimni pak-mukəddəs dəp kərsitimən; namimni dəl silər ular arisida buloɣioɣan; ularning kəz aldida Mən Өzümni silərning aranglarda pak-mukəddəs kərsətkinimdə, əllər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [24] Mən silərni əllər arisidin elip, məmlikətlər iqidin yioɣip, silərni өz zemininglaroɣa kayturimən.
[25] — Mən süpsüzük suni üstünglaroɣa qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni ḫəmmə paskinilikinglardin wə butliringlardin paklaymən. [26] Mən silərgə yengi kəlb berimən, iqinglaroɣa yengi bir roḫ salimən; teninglardiki tax yürəkni elip taxlap, meḫrlik bir kəlbni ata kilimən.
[27] Mening Roḫimni iqinglaroɣa kir-

36:6 Əz. 34:29

36:20 Yəx. 52:5; Rim. 2:24
36:26 «...meḫrlik bir kəlbni ata kilimən» — ibarniy tilida bu səz «...gəx yürəkni ata kilimən» deyilgən.
36:26 Yər. 32:39; Əz. 11:19

güzüp, silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangoluzimən, həkümlirimni tutkuzimən, xuning bilən ularoqa əməl kilisilər; [28] silər Mən ata-bowiliringlaroqa təkdim kiloqan zeminda yaxaysilər; Mening kowmim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən. [29] Mən silərni barlik paskiniqiliktin kutkuzimən; Mən buoqdayni awun boluxka buyruymən; üstünglaroqa heq aqarqilikni koymaymən;.. [30] Mən dərəhlərning mewisini wə etizdiki məhsulatlarni awutimənki, silər aqarqilik tüpəylidin əllər arisida xərməndə bolmaysilər. [31] Silər rəzil yolliringlar wə naqar kilmixliringlarni əsləp, kəbihlikliringlar wə yirginqlik kiloqanliringlar üqün özəzünglardin yirginisilər.. [32] Silərgə məlum bolsunki, bu ixni kilixim silər üqün əməs , — dəydu Rəb Pərwərdigar, — əz yolliringlar üqün hijil bolup xərməndə bolunglar, i Israil jəməti..

[33] — Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən kəbihlikinglardin pakliqan künidə, Mən xəhərlərni ahalilik kilimən, harabə kaloqan jaylarmu kaytidin kurulidu. [34] Wəyran kilinoqan zemin ətüp ketiwatkan hərbirining kəz aldida wəyranə kərünsimu, u kaytidin terilidu. [35] Xuning bilən ular: «Bu wəyran kilinoqan zemin huddi Erəm baoqisidək boldi; harabə, wəyran kilinoqan xəhərlər hazir mustəhkəmləndi, ahalilik boldi» — dəydu..

[36] Wə ətrapida kaloqan əllər Mənki Pərwərdigarning buzuloqan jaylarni kuroquqi həm wəyranə kilinoqan yərlərni kaytidin terioquqi ikənlikimni bilip yetidu; Mənki Pərwərdigar səz kildim, buningoqa əməl kilimən..

[37] Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Mən yənila Israilning jəmətining bu ixlarni tiləydioqan dua-tilawətlirigə ijabət kiloquqi bolimən; Mən koy padisidək ularning adəmlirini awutimən; [38] mukəddəs dəp ayriloqan kurbanlik koy padisidək, bekitilgən heyt-bayramlirioqa beoqixlanoqan koy padisi Yerusalemoqa tolduruloqandək, harabə boloqan xəhərlər kaytidin adəm padiliri bilən toldurulidu; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu.

Kuruk səngəklərgə toloqan jiloqa — Israilning tirilixi

37 [1] Pərwərdigarning koli wujudumoqa kondi; Pərwərdigar meni Rohi bilən kətürüp qikip, bir jiloqining otturisioqa turoquzdi; u yər səngəklərgə toldi.. [2] U meni səngəklər ətrapidin uyak-buyakka ətküzdi; mana, bu oquk jiloqida səngəklər intayin nuroqun idi; wə mana, ular intayin kurup kətkənidi.

[3] U məndin: — I insan ooqli, bu səngəklər kaytidin yaxnamdu? — dəp soridi. Mən: — I Rəb Pərwərdigar, sən bilisən, — dedim.

[4] U manga mundak dedi: I insan ooqli, bu səngəklər üstigə bexarət berip mundak degin: «I kuruk səngəklər, Pərwərdigarning səzini anglanglar! [5] Rəb Pərwərdigar bu səngəklərgə mundak dəydu: — Mana, Mən silərgə bir roh-nəpəs kirgüzimən, wə silər hayat bolisilər.. [6] Mən üstünglaroqa pəy-singirlərni salimən, silərni terə bilən yapimən, silərgə roh-nəpəs kirgüzimən; wə silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər».

[7] Xunga mən buyruloqini boyiqə bexarət bərdim; mən bexarət beriximgə, bir xawkun kətürüldi, mana jalak-julak bir awaz anglandi, səngəklər jipsilixip, bir-birigə koxuldi.

[8] Mən kərdum, mana, pəy-singirlər wə ət ularning üstigə kelip ularni kaplidi; birak ularda heq roh-nəpəs bolmidi.

[9] U manga: — I insan ooqli, roh-nəpəskə

36:29 Əz. 34:29
36:31 Əz. 6:9; 20:43; 16:61,63
36:32 «bu ixni kilixim silər üqün əməs,...» — demək, bu ixni Huda Əzi üqün kilidu.
36:35 Yəx. 51:3; Əz. 28:13
36:36 Əz. 17:24; 22:14; 37:14

37:1 «Pərwərdigar meni Rohi bilən kətürüp qikip,...» — ibraniy tilida «Pərwərdigar meni Roh bilən kətürüp qikip,...». Demək, Pərwərdigar Əz Rohi bilən pəyoqəmbərni kətürdi.
37:5 «mən silərgə bir roh-nəpəs kirgüzimən, wə silər hayat bolisilər» — ibraniy tilida «roh» wə «nəpəs» bir səz.

bexarət berip mundaḳ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, i roḥ-nəpəs, wə muxu əltürülgənlər tirilsun üqün ularning üstigə püwlənglər» — dedi..
10 Xunga mən buyruloɣandək bexarət beriwidim, roḥ-nəpəs ularoɣa kirdi-də, ular ḥayat bolup tik turdi — büyük bir ḳoxunoɣa aylandi.
11 Wə U manga mundaḳ dedi: — I insan ooɣli, bu səngəklər bolsa Israilning pütün jəmətidur. Mana, ular: «Bizning səngəklirimiz ḳurup kətti, ümidimiz üzüldi; biz tügəxtuḳ!» — dəydu.
12 Xunga bexarət berip ularoɣa mundaḳ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Mana, Mən gerünglərni eqip, silərni gerünglərdin qiḳirimən, i Mening həlḳim, silərni Israil zeminioɣa elip kirimən; 13 Mən gerünglərni aqḳinimda, silərni gerünglərdin qiḳaroɣinimda, i Mening həlḳim, silər Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetisilər.
14 Wə Mən Əz Roḥimni silərgə kirgüzimən, silər ḥayat bolisilər; wə Mən silərni əz zemininglarda turoɣuzimən; silər Mənki Pərwərdigarni xundaḳ səzni ḳilip, xuni ada ḳildi, dəp bilip yetisilər».

Ikki tayaḳning bir boluxi tooɣruluḳ bexarət

15 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
16 I insan ooɣli, bir tayaḳni elip, uning üstigə «Yəḥuda wə uning ḥəmraḥliri boloɣan Israillar üqün» dəp yazoɣin; yənə bir tayaḳni elip, uning üstigə «Yüsüp, yəni Əfraim wə uning ḥəmraḥliri boloɣan pütün Israil jəmətidikilər üqün» dəp yazoɣin; 17 wə ularni bir-birigə ulap ḳoy; ular ḳolungda bir bolidu.
18 Həlḳimdikilər səndin: «Bu ixlar bilən nemini qüxəndürməkqi bizgə dəp bərməmsən?» dəp sorisa, 19 ularoɣa: — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mana, Mən Əfraimning wə uningoɣa ḥəmraḥ boloɣan Israil ḳəbililirining ḳoli tutḳan Yüsüpning tayiḳini elip, uni Yəḥudaning tayiḳioɣa ḳoxup ulap, ularni birla tayaḳ ḳilimən; ular Mening ḳolumda bir tayaḳ bolidu».
20 Sən yazoɣan tayaḳlarni ularning kəz aldida ḳolungda tutup ularoɣa xundaḳ degin: —
21 Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Mana, Mən Israil balilirini baroɣan əllər arisidin elip, ularni ḥəryandin yioɣip əz zemininoɣa epkelimən. 22 Mən ularni Israil taoɣlirining üstidə bir əl ḳilimən; bir padixaḥ ularning ḥəmmisigə padixaḥ bolidu; ular ḳaytidin ikki əl bolmaydu, yaki ḳaytidin ikki padixaḥlikḳa ḥeq bəlünməydu.. 23 Ular əzlirini ḳaytidin ularning məbudliri, lənətlik ixliri yaki asiyliḳlirining ḥeqḳayisisi bilən ḥeq buloɣimaydu; Mən ularni gunaḥ ətküzgən olturaḳlaxḳan jayliridin ḳutḳuzup, ularni paklandurimən; ular Mening həlḳim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən. 24 Wə Mening ḳulum Dawut ularoɣa padixaḥ bolidu; ularning ḥəmmisining birla padiqisi bolidu; ular Mening ḥəkümlirimdə mengip, Mening bəlgilimilirimni tutup ularoɣa əməl ḳilidu.. 25 Ular Mening ḳulum Yaḳupḳa təḳdim ḳiloɣan, ata-bowiliringlar turup kəlgən zeminda turidu; ular uningda turidu — ular, ularning baliliri, wə balilarning baliliri mənggü turidu — Mening ḳulum Dawut ularning xaḥzadisi bolidu.. 26 Mən ular bilən aman-hatirjəmlik beoɣixlaydioɣan bir əḥdə tüzimən; bu ular bilən mənggülük bir əḥdə bolidu; Mən ularni jayida makanlaxturup awutimən; wə Mening muḳəddəs jayimni ular arisioɣa mənggügə tikləymən..

37:9 **«roḥ-nəpəskə bexarət berip mundaḳ degin: «Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, i roḥ-nəpəs,...»** — ibraniy tilida «roḥ» *(yaki «roḥ-nəpəs»)* wə «xamal» bir səz.
–«Tət tərəptin xamal kəlgəysilər, ...» ibraniy tilida «tət tərəptiki xamaldin kəlgəysilər, ...»

37:22 Yuḥ. 10:16
37:24 Yəx. 40:11; Yər. 30:9; Əz. 34:23
37:25 **«Mening ḳulum Dawut ularning xaḥzadisi bolidu»** — bu səzning mənisidə ikki mumkinqilik bar: — *(1)* Huda Dawut padixaḥni tirildürüp ularoɣa padixaḥ süpitidə tikləydu. *(2)* muxu səzlər Dawutning əwladi ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu *(34-babni kərüng)*. Bizningqə hər ikkisi tooɣridur. Xu qaoɣda Hudaning səltəniti yər yüzigə kəlgəndə, Dawut pəyoɣəmbər yər yüzidə turup, Israil wə aləmning ḥəḳiḳiy padixaḥi wə padiqisi boloɣan Məsiḥkə wəkil bolup ularning padixaḥi boluxi mumkin.
37:26 Zəb. 89:3-4; Əz. 34:25; 2Kor. 6:16

[27] Mening turaloɣu jayim ularda bolidu;
Mən ularning Hudasi bolimən, ular Mening
həlkim bolidu.» [28] Mening pak-muḳəddəs
jayim ular arisida mənggügə tikləngəndə,
əmdi əllər Өzüm Pərwərdigarning Israilni
pak-muḳəddəs ḳiloɣuqi ikənlikimni bilip
yetidu.

Ahirḳi zamanlar — «Gog»ni əyibləydioɣan bexarət

38 [1] Pərwərdigarning səzi manga kelip
mundaḳ degəndə: —
[2] Insan ooɣli, yüzüngni Magog zeminidiki Rox,
Məxək wə Tubalning əmiri Gogḳa ḳaritip uni
əyibləp bexarət berip xundaḳ degin: —
[3] Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Mana,
i Gog, — Rox, Məxək wə Tubalning əmiri,
Mən sanga ḳarximən; [4] Mən seni arḳangoɣa
yandurup, engikinggə ilməklərni selip,
sən wə pütün ḳoxunungni — atlar wə atliḳ
əskərlərni, ḥəmmisi toluḳ ḳorallanoɣan,
sipar-ḳalḳanlarni kətürgən, ḳiliq tutḳan
top-top kixilərni jənggə qiḳirimən; [5] Pars,
Efiopiyə wə Put, ḥəmmisi ḳalḳan-dubuloɣa
bilən ḳorallinidu. [6] — Gomer wə uning barliḳ
top-top adəmliri, ximalning əng ḳəridin
kəlgən Togarmaḥ jəməti wə uning barliḳ
top-top adəmliri, bu kəp əllər sanga ḥəmraḥ
bolup billə bolidu. [7] Өzüngni təyyarla; sən wə
sanga yioɣiloɣan barliḳ top-top adəmliring
təyyarlanoɣan petida bol; sən uloroɣa
nazarətqilik ḳilisən.
[8] Kəp künlərdin keyin sən jənggə qaḳirilisən;
sən ahirḳi yillarda ḳiliqtin ḳutḳuzuloɣan, kəp
əllərdin yioɣiloɣan həlḳning zemininoɣa, yəni
uzundin beri wəyran ḳelinip kəlgən Israil
taoɣirinoɣa ḥujum ḳilisən; uning həlḳi əllərdin
yioɣiloɣan bolup, ularning ḥəmmisi aman-
esən turuweridu; [9] sən, barliḳ top adəmliring
wə sanga ḥəmraḥ boloɣan nuroɣun əllər bilən
billə aloɣa besip, boran-qapḳundək kelisən;
sən yər yüzini ḳaplioɣan buluttək bolisən.
[10] — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Xu
küni xundaḳ boliduki, kənglünggə baxḳiqə
hiyallar kirip, sən rəzil ḥiylə-nəyrəngni
oylap qiḳisən; [11] sən: «Mən sepilsiz yeza-
kəntlər jaylaxḳan zeminoɣa besip kirimən;
mən aman-esən turuwatḳan bir həlḳḳə
yeḳinliximən — ularning ḥəmmisi sepilsiz,
taḳaḳsiz wə dərwazisiz turuwatidu», dəysən,
— [12] «Xuning bilən oljilarni elip, bulang-
talang ḳilimən; ḳolumni əslidə wəyran bo-
lup əmdiliktə makanliḳ boloɣan jaylaroɣa,
əllərdin yioɣiloɣan, mal-dunyaoɣa igə boloɣan,
dunyaning kindikidə yaxawatḳan həlḳḳə
ḳarxi ḳilimən».
[13] Xu tapta Xeba, Dedan, Tarxixtiki sodigərlər
barliḳ yax xirliri bilən səndin: «Sən olja
elixḳa kəldingmu? Sən top-top adəmliringni
bulang-talang ḳiliwelixḳa — altun-kümüxni
elip ketixkə, mal-dunyani elip ketixkə, zor
bir oljioɣa erixiwelixḳa yioɣdingmu?» — dəp
soraydu.
[14] Xunga bexarət bərgin, i insan ooɣli, Gogḳa
xundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar xundaḳ
dəydu: — Mening həlḳim Israil aman-esən
bolidioɣan künini, sən bilip yətməmsən?
[15] Sən өz jayingdin, yəni ximalning əng
qət jayidin qiḳisən, sən wə sanga ḥəmraḥ

37:27 «Mening turaloɣu jayim ularda bolidu; Mən ularning Hudasi bolimən, ular Mening həlḳim bolidu» — muxu bexarət 40-48-bablarda təpsiliy ḥalda eqilidu.
37:27 Əz. 11:20; 14:11
38:2 «yüzüngni Magog zeminidiki Rox, Məxək wə Tubalning əmiri Gogḳa ḳaritip...» — baxḳa birhil tərjimisi: «yüzüngni Magog zeminidin boloɣan Məxək wə Tubalning kattiwax xaḥzadisi boloɣan Gogḳa ḳaritip...». Məxək wə Tubal xu dəwrlərdə ḥazirḳi Türkiyədə turoɣan ikki ḳəbilə idi. Ularning ḥazirḳi Rusiyədiki «Moskwa» wə «Tobolsk» bilən munasiwiti bar boluxi mumkin. Bəzi alimlar «Rox»ni ḥazirḳi «Rusiyə» bilən munasiwiti bar, dəp ḳaraydu.
38:2 Wəḥ. 20:8
38:4 Əz. 29:4; 39:2
38:5 «Put» — ḥazirḳi «Liwiyə» *(«Libya»)*.
38:6 «Gomer» — bəzi alimlar «Gomer»ni ḥazirḳi «Germaniyə» bilən munasiwiti bar, dəp ḳaraydu. «Togarmaḥ»ning kim ikənlikini bir nemə deyix təs, birak Pələstin yaki Babiloɣa nisbətən «ximaliy əng ḳəri» boloɣan jay Sibiriyədur.

38:7 «sən uloroɣa nazarətqilik ḳilisən» — baxḳa birhil tərjimisi: «sən uloroɣa muḥapizətqi bolisən».
38:9 Əz. 30:18
38:13 «Xeba, Dedan, Tarxix...» — «Xeba» wə «Dedan» — ərəb millətliri idi. «Tarxix» — qong bir soda xəḥiri *(yuḳiriḳi 27:12-ayəttiki izaḥatni kərüng)*.
–«Yax xirliri» — buloroɣa ohxaydioɣan, ular bilən soda ḳilidioɣan əllər. Ayətning mənisi bəlkim Gog Israiloɣa ḥujum ḳiloɣanda ularmu əḥwaldin paydilanmaḳqi bolidu.

boloƣan nuroƣun əllər, ḥəmmisi atlik bolup, top-top adəmlər, qong ḳoxun bolisən. [16] Sən yər yüzini ḳaplioƣan buluttək həlḳim Israilioƣa ḳarxi qiḳisən — bu ahirḳi zamanlarda bolidu — Mən seni əz zeminimoƣa ḳarxilixixḳa qiḳirimən; xundaḳ ḳilip Mən sən arḳiliḳ, i Gog, əllərning kəz aldida Əzümning pak-muḳəddəs ikənlikimni kərsətkəndə, ular Meni tonuydu.

[17] Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Mən ḳədimki zamanlarda ḳullirim boloƣan Israildiki pəyoƣəmbərlər arḳilik bexarət ḳiloƣan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundaḳla kəp yillardin beri, Mening seni həlḳimgə ḳarxilixixḳa qiḳiridioƣanliḳim tooƣruluḳ bexarət bərgən əməsmu?

[18] Wə xu küni, yəni Gog Israil zeminioƣa ḳarxi qiḳḳan küni xundaḳ boliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — oƣəzipim bilən Mening ḳəḥrim ərləp qiḳidu. [19] Mening Əz həlḳimgə boloƣan ḳizoƣinliḳimdin, oƣəzəp bilən xundaḳ səz ḳiloƣanmənki, Israil zeminida zor yər təwrəx bolidu;

[20] xuning bilən dengizdiki beliḳlar, asmandiki uqar-ḳanatlar, daladiki ḥaywanlar, yər yüzidiki əmiligüqi ḥaywanlar wə yər yüzidə turoƣan barliḳ insanlar Mening yüzüm aldida təwrinip ketidu; taoƣlar ərülüp, tik yarlar oƣulap ketidu, barliḳ tamlar yərgə ərülüp qüxidu.

[21] Mən barliḳ taoƣlirimda uning bilən ḳarxilixixḳa bir ḳiliq qaḳirimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — ḥərbirsining ḳiliqi əz ḳerindixigə ḳarxi qiḳidu. [22] Mən waba kesili wə ḳan təküx bilən uningoƣa ḥəküm qiḳirip jazalaxḳa kiriximən; Mən uningoƣa, uning ḳoxunliri üstigə, uningoƣa ḥəmrah boloƣan nuroƣun əllər üstigə dəḥxətlik yamoƣur, zor məldür taxliri, ot wə güngürt yaoƣdurimən; [23] Mən Əzümni uluoƣlap, Əzümni pak-muḳəddəs dəp kərsitimən; wə nuroƣun əllərning kəz aldida namayan bolimən, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu.

Gog wə Magog tooƣruluḳ bexarətning baxḳa təpsilatliri

39 [1] — Əmdi sən, i insan ooƣli, Gogni əyibləp bexarət berip xundaḳ degin: — Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Mana, i Gog, — Rox, Məxək wə Tubalning əmiri, Mən sanga ḳarximən; [2] Mən seni arḳangoƣa yandurup, yetəkləp, seni ximalning əng ḳəridin qiḳirimən, Israilning taoƣliri üstigə tajawuz ḳildurimən;

[3] Mən oḳyayingni sol ḳolungdin urup taxlioƣuzuwetimən, oḳliringni ong ḳolungdin qüxürüwetimən; [4] sən Israil taoƣlirining üstigə yiḳilisən; sən wə sening barliḳ ḳoxunliring, sanga ḥəmrah boloƣan əllər yiḳilisilər; Mən seni barliḳ yirtḳuq uqar-ḳanatlaroƣa gəx, daladiki barliḳ ḥaywanlaroƣa ow boluxḳa təḳdim ḳildim.

[5] Sən dalada yiḳilisən; qünki Mən xundaḳ səz ḳildim, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [6] Mən Magog üstigə wə dengiz boyida aman-esən turoƣanlaroƣa ot yaoƣdurimən; ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni tonup yetidu. [7] Mening pak-muḳəddəs namimni həlḳim Israil arisida tonutimən; pak-muḳəddəs namimning ḳaytidin buloƣinixḳa ḳət'iy yol ḳoymaymən; əllər Mening Pərwərdigar, Israilda turoƣan Muḳəddəs Boloƣuqisi ikənlikimni bilip yetidu.

[8] Mana, u kelidu! Bu ixlar qoḳum bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar, — bu dəl Mən eytḳan künidur. [9] Israil xəḥərliridə turuwatḳanlar qiḳip ḳorallarni, jümlidin sipar-ḳalḳanlar, oḳyalar, toḳmaḳlar wə nəyzilərni kəydürüp ot ḳalaydu — ular bular bilən yəttə yil ot ḳalaydu. [10] Daladin ḥeq otun elinmaydu, ormanlardin ḥeq yaoƣaq kesilməydu; qünki ular ḳorallarni ot ḳalaxḳa ixlitidu; ular əzliridin olja tutḳanlarni olja tutidu, əzlirini

38:17 «Mən ḳədimki zamanlarda ḳullirim boloƣan Israildiki pəyoƣəmbərlər arḳilik bexarət ḳiloƣan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundaḳla kəp yillardin beri, Mening seni həlḳimgə ḳarxilixixḳa qiḳiridioƣanliḳim tooƣruluḳ bexarət bərgən əməsmu?» — bu ayət üstidə biz «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
38:17 Qəl. 24:7
38:19 Əz. 36:5, 6
39:2 Əz. 38:4
39:4 Əz. 33:27

bulang-talang ḳiloɣanlarni bulang-talang ḳilidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
11 Wə xu künidə xundaḳ boliduki, Israil zeminidin, yəni dengizning xərḳiy ḳiroɣiḳidin ətidioɣanlarning jiloɣisidin Gogḳa bir yərlik boluxi üqün bir orunni berimən; bu yərlik bolsa ətküqilərning yolini tosidu; ular xu yərdə Gog wə uning barliḳ top-top adəmlirini kəmidu; u «Ḥamon-Gog jiloɣisi» dəp atilidu..
12 Israil jəməti zeminini ḥalal ḳilix üqün, ularni yəttə ay kəmidu; 13 zemindiki barliḳ həlḳ ularni yərlikkə ḳoyidu; xuning bilən Өzüm uluoɣlanoɣan muxu künidə bu ix ularoɣa xərəp bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.
14 Ular birnəqqə adəmni zeminni dawamliḳ arilap, tajawuzqilarning zemin yüzidə ḳaloɣan jəsətlirini kümüxtək alaḥidə ixni ḳilix üqün ayriydu; ular xu yəttə ay tügigəndə, andin jəsətlərni izdəx hizmitini baxlaydu.. 15 Bu «zemindin ətküqilər» aylinip yüridu; əgər birsi adəmning ustihinini kərgən bolsa, u uning yenioɣa bir bəlgə tikləydu; «izdəp kəmgüqilər» uni Ḥamon-Gog jiloɣisioɣa dəpnə ḳiloɣuqə bəlgə turidu 16 (jiloɣida «Ḥamonaḥ» dəp ataloɣan bir xəḥər bolidu). Ular xu yol bilən zeminni paklaydu..
17 — Wə sən, i insan ooɣli, Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Ḥərḳandaḳ uqar-ḳanatlar, daladiki barliḳ ḥaywanlaroɣa mundaḳ degin: «Yioɣilixip kelinglar, Mən silərgə ḳilmaḳqi boloɣan ḳurbanliḳimoɣa, yəni Israil taoɣliri üstidə ḳilinoɣan qong ḳurbanliḳḳa ḥəryandin jəm bolunglar! Silər xu yərdə gəx yəp, ḳan iqisilər. 18 Silər baturlarning gəxini, yər yüzidiki xaḥzadilarning ḳenini — ḳoqḳarlarning, əqkilərning, torpaḳlarning ḳenini iqisilər — ularning ḥəmmisi Baxandiki bordaloɣan mallardur! 19 Silər Mən silərgə ḳilmaḳqi boloɣan ḳurbanliḳimdin, toyoɣuqə may yəp, toyoɣuqə ḳan iqisilər! 20 Silər dastihinimda atlar wə jəng ḥarwisidikilər, baturlar, barliḳ jəngqi palwanlar bilən toyunisilər» — dəydu Rəb Pərwərdigar. 21 — wə Mən Өz xan-xəripimni əllər arisioɣa kərsitimən, barliḳ əllər Mening yürgüzgən jazalirimni wə ularning üstigə ḳoyoɣan ḳolumni kəridu. 22 Wə xu kündin tartip Israil jəməti Mening Pərwərdigar, ularning Hudasi ikənlikimni bilip yetidu.
23 Əllər Israil jəmətining ḳəbiḥliki, Manga asiyliḳ ḳiloɣanliḳi tüpəylidin sürgün boloɣanliḳini bilip yetidu; mana, Mən yüzümni ulardin yoxurup, ularni düxmənlirining ḳolioɣa tapxurdum; ularning ḥəmmisi ḳiliqlinip yiḳildi. 24 Ularning paskiniqiliḳi wə asiyliḳliri boyiqə Mən ularni bir tərəp ḳildim, yüzümni ulardin yoxurdum.

Hudaning Israil üqün ahirḳi məḳsətliri

25 Xunga Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Mən ḥazir Yaḳupni sürgün boloɣanliḳidin əsligə ḳayturup, pütkül Israil jəməti üstigə rəḥim ḳilip, Өz pak-muḳəddəs namim üqün otluḳ ḳizoɣinliḳimni kərsitimən.. 26-27 Өz zeminida aman-esən turoɣinida, ḥeqkim ularni ḳorḳutmaydioɣan qaoɣ kəlgəndə, Mən ularni əllərdin ḳayturup, düxmənlirining zeminliridin yioɣḳinimda, wə kəp əllərning kəz aldida Өzümning pak-muḳəddəs ikənlikimni kərsətkinimdə, xu qaoɣda ular hijalitini wə Məndin yüz ərüp ḳiloɣan asiyliḳining barliḳ gunaḥini kətüridu; 28 ular Mening ularni əllər arisioɣa sürgün ḳilduroɣanliḳim tüpəylidin, wə andin ulardin ḥeqḳaysisini xu yərdə ḳaldurmay əz zemynioɣa yioɣḳanliḳim tüpəylidin, ular Mening Pərwərdigar ikənlikimni bilip yetidu; 29 wə Mən yüzüm-ni ulardin ḳayta ḥeq yoxurmaymən; qünki Mən Israil jəməti üstigə Өz Roḥimni ḳuyoɣan bolimən, — dəydu Rəb Pərwərdigar..

39:11 «Ḥamon-Gog» — «Gogning top-top adəmliri» degənlik.
39:14 «Ular birnəqqə adəmni zeminni dawamliḳ arilap, tajawuzqilarning zemin yüzidə ḳaloɣan jəsətlirini kümüxtək alaḥidə ixni ḳilix üqün ayriydu» — bu hizmətni ḳilix üqün nəqqə adəmni alaḥidə «ayrix» kerək bolidu — qünki jəsətlərgə tegix adəmni «napak» ḳilip, ibadəthanioɣa kirixkə layaḳətsiz ḳilidu.
39:16 «Ḥamonaḥ» — «zor bir top adəmlər» degənlik.
39:25 «Өz... otluḳ ḳizoɣinliḳim» — ibraniy tilida «Өz... ḥəsətim».
39:29 Yo. 3:1; Ros. 2:17

Yengi ibadəthanini ayan kilidioŋan alamət kərünüx Shemilarni kərüng

40 [1] Bizning sürgün boloŋanlikimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə, yəni xəhər bəsülgəndin on tət yil keyin — dəl axu künidə Pərwərdigarning koli mening wujudumoŋa kondi, wə U meni xəhərgə apardi.. [2] Hudaning alamət kərünüxliridə U meni Israil zeminioŋa apirip, intayin egiz taoŋ üstigə orunlaxturdi; taoŋning jənubiy təripidə xəhərdək bir kurulux turatti.. [3] U meni xu yərgə apardi; mana kolida kanap tanisi wə əlqəm hadisini tutkan, misning kərünüxidə boloŋan bir kixi; u dərwazida turatti. [4] Bu kixi manga: «Insan ooŋli, kəzliring bilən kərüp, kuliking bilən anglap, kənglüngni mən sanga kərsitidioŋan barlik ixlaroŋa baoŋlioŋin; qünki buning sanga kərsitilixi üqün sən muxu yərgə elip kelinding. Israil jəmətigə barlik kərginingni ayan kil» — dedi.

[5] Wə mana, ibadəthanining həmmə təripidə tam bar idi. U kixining kolida altə gəzlik əlqəm hadisi bar idi; xu qaoŋdiki «bir gəz» bir gəz bir alikanoŋa tooŋra kelətti. U tamning kənglikini əlqidi, bir «hada» qikti; egizliki bolsa, bir «hada» qikti.. [6] U xərkkə karaydioŋan dərwazioŋa kelip, uning pələmpəylirigə qikti; uning bosuoqisining kənglikini əlqidi, u bir hada qikti. Yənə bir təripining kəngliki bir hada qikti. [7] Dərwazining iqidiki hərbir «oyuk əy»ning uzunluki bir hada, kəngliki bir hada idi; oyuk əylərning ariliki bəx gəz idi; dərwazining iqidiki bosuoŋa, yəni iqkirigə karaydioŋan dəhlizning aldidiki bosuoŋining ikki təripining uzunluki ayrim-ayrim bir «hada» qikti;.. [8] u dərwazining iqkirigə karaydioŋan dəhlizni əlqidi, uzunluki bir hada qikti.

[9] U dərwazining dalinining uzunlukini əlqidi, səkkiz gəz qikti; uning kexikining yenidiki tamning kelinliki ikki gəz qikti. Muxu dalan iqkirigə karaytti.

[10] Xərkkə karioŋan dərwazining iqidə, u təripidə üqtin, bu təripidə üqtin oyuk əylər bar idi. Üqilisi ohxax əlqəmdə idi; üq əyning ikki yan temi ohxax kelinlikta idi. [11] U dərwazining «kirix eoŋizi»ni əlqidi, kəngliki on gəz qikti; uning jəmiy uzunluki on üq gəz idi.. [12] Bu yandiki oyuk əylərning aldida bir gəz kelinlikti bir tosma tam bar idi, wə u yandiki oyuk əylərning aldida bir gəz kelinlikta bir tosma tam bar idi; həryandiki oyuk əylərning kəngliki altə gəz idi.

[13] U dərwazining jəmiy kənglikini, yəni bu tərəptiki oyuk əyning əgzisining arka lewidin u tərəptiki oyuk əyning əgzisining arka lewioŋiqə əlqidi; yigirmə bəx gəz qikti; bu tərəptiki oyuk əyning ixiki bilən u tərəptiki oyuk əyning ixiki bir-birigə karixatti..

40:1 «Bizning sürgün boloŋanlikimizning yigirmə bəxinqi yili... Pərwərdigarning koli mening wujudumoŋa kondi, wə u meni xəhərgə apardi» — Əskərtix: bu 40-44 bablarda tərjimimizning bəzi yərliridə okurmənlərgə yardimi bolsun dəp bəzi ayətlərgə səz koxtuk. Ular əslidiki tekistning bir kismi bolmisimu, ular tekistning mənisini tooŋra qüxiniximizgə yardəm beridu. Biz adəttikidək bundak səzlərni «sus kilduk». **«bizning sürgün boloŋanlikimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə..»** — bu alamət kərünüx birinqi kərünüxtin 19 yil keyin idi.

40:1 Əz. 33:21

40:2 «xəhərdək bir kurulux turatti» — yaki «bir xəhərning karisi turatti».

40:2 Yəx. 2:2; Mik. 4:1

40:5 «ibadəthana» — ibraniy tilida pəkət «əy» deyilidu. Muxu yərdə «ibadəthana» «mukəddəshana» *(41-bab)* wə uning hoylisini əz iqigə alidu. **«u kixining kolida altə gəzlik elqəm hadisi bar idi»** — Mukəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» adəmning kolining jəynəktin barmakning uqioŋiqə boloŋan ariliki *(təhminən 45 santimetr)* idi. «xu qaoŋdiki «bir gəz» bir gəz bir alikanoŋa tooŋra kelətti» — xunga bu bablarda ixlitilgən «gəz» uningdin uzun, təhminən 53 santimetr hesablinatti.

–Dərwazisining kandak ikənlikini qüxinix üqün, təwəndiki «keliqəktiki mukəddəs ibadəthana»ni kərsitidioŋan shemilərni kərüng. **«U tamning kənglikini əlqidi, bir «hada» qikti; egizliki bolsa, bir «hada» qikti»** — okurmənlərning esidə bolsunki, bir «hada» altə gəz idi.

40:7 «oyuk əy» — demək, aldinki temi yok əy. «Oyuk əy»lərning aldi karidor *(dəhliz)* bolatti.

40:11 «U dərwazining «kirix eoŋizi»ni əlqidi» — muxu yərdə dərwazining «kirix eoŋizi»ning sirtki təripini kərsitidu. Dərwazaning ezi heli uzun bolup, uning «kirix eoŋizi»i, dəhlizi *(karidori)* wə «dalan»i bar idi. Sheminimu kərüng. **«uning jəmiy uzunluki»** — sirtki tam wə pələmpəyni əz iqigə alsa kerək.

40:13 «bu tərəptiki oyuk əyning ixiki bilən u tərəptiki oyuk əyning ixiki bir-birigə karixatti» — bu yərdiki «ixik»ning nemini kərsitidioŋanlikini bilməymiz. Bəzi alimlar «bala tam» yaki «küngürə» dəp tərjimə kilidu.

14 U iqki ḫoylioɣa kirix eoɣizidiki tüwrüklərni
əlqidi; ularning egizliki atmix gəz qikti;
dərwaza temi bu ḫoylining tüwrüklirini orap
turoɣanidi.» 15 Dərwazining tüwidin dalanning
iqki eoɣizioɣiqə əllik gəz qikti. 16 Oyuk
əylərning ḫərbirining udul temida, xundakla
oyuk əylərning arilikida, dalanning yeni-
da ohxaxla rojəklər bar idi; muxu rojəklər
sirtioɣa karap tariyip mangoɣan idi; ḫərbir
arilikтiki tam-tüwrüklərgə palma dərəhliri
nəkḫixləngənidi.

Sirtki ḫoyla — shemini kərüng

17 U meni sirtki ḫoylioɣa apardi; mana, kiqik
hanilar, wə sirtki ḫoylini qəridəp yasaloɣan
tax tahtaylik supa; supining üstigə ottuz ki-
qik hana selinoɣan. 18 Bu tax tahtaylik supa
ḫoylidiki dərwazilaroɣa tutaxkan, uning
kəngliki ularning uzunlukioɣa barawər idi; bu
«pəs tax supa» idi. 19 U təwənki dərwazining
iqi təripidin iqki ḫoylining sirtki temioɣiqə
boloɣan arilikni əlqidi; xərk wə ximal
tərəplərningmu yüz gəz qikti.»

Baxka ikki dərwazisi

20 Andin sirtki ḫoylioɣa kiridioɣan, ximaloɣa
karaydioɣan dərwazining uzunluki wə
kənglikini əlqidi. 21 Uning bu təripidə üq-
tin oyuk əy, u təripidə üqtin oyuk əy bar
idi; uning tüwrükliri, dalanliri birinqi
dərwaziningkigə ohxax idi; uning uzunluki
əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz. 22 Uning
deriziliri, dalanliri, palma dərəh nəkixliri
xərkkə karaydioɣan dərwaziningkigə ohxax
idi; kixilər uning yəttə baskuquluk pələmpiyi
bilən qikatti; uning dalini iqkirigə kar
aytti.» 23 Iqki ḫoylida ximal wə xərktiki
dərwazilaroɣa udul birdin dərwazə turatti; u
dərwazidin dərwazioɣiqə əlqidi, yüz gəz qikti.
24 U meni jənub tərəpkə apardi; mana,
jənubkimu karaydioɣan bir dərwaza bar idi;
u uning tüwrükliri, dalanlirini əlqidi, ular
baxkilirioɣa ohxax idi. 25 Dərwazining wə
dalinining ətrapidiki derizilər baxkilirioɣa
ohxax idi; uning uzunluki əllik gəz, kəngliki
yigirmə bəx gəz idi. 26 Uningoɣa qikidioɣan
yəttə baskuq bar idi; uning dalini iqkirigə
karaytti; uning tüwrüklirida palma
dərihining nəkixi bar idi, u tərəptə biri, bu
tərəptə biri bar idi.

27 Iqki ḫoylioɣa kiridioɣan, jənubkə
karaydioɣan bir dərwaza bar idi; u jənubiy
tərəptə dərwazidin dərwazioɣa əlqidi,
yüz gəz qikti. 28 U meni iqki ḫoylioɣa
jənubiy dərwazidin əkirdi; wə jənubiy
dərwazini əlqidi; uning əlqəmliri baxka
dərwazilərningkigə ohxax idi. 29 Uning oyuk
əyliri, arilik tamliri, dalinining əlqəmliri
baxkilirioningkigə ohxax idi; uning wə
dalinining ətraplirida derizilər bar idi; uning
uzunluki əllik gəz, kəngliki yigirmə bəx gəz
idi. 30 Ətrapida uzunluki yigirmə bəx gəz,
kəngliki bəx gəz ətrapida dalini bar idi.»
31 Uning dalini bolsa sirtki ḫoylioɣa karaytti;
uning kirix eoɣizidiki ikki yan tüwrükidə pal-
ma dərəhlərning nəkixi bar idi; uning qikix
yolining səkkiz baskuquluk pələmpiyi bar idi.
32 U meni iqki ḫoylida xərk tərəpkə apardi;
u tərəptiki dərwazini əlqidi; uning əlqəmliri
baxkilirioɣa ohxax idi. 33 Uning oyuk əyliri, arilik
tamliri, dalinining əlqəmliri baxkilirioningkigə
ohxax idi; uning wə dalinining ətraplirida
derizilər bar idi; uning uzunluki əllik gəz,
kəngliki yigirmə bəx gəz idi. 34 Uning da-
lini bolsa sirtki ḫoylioɣa karaytti; uning kirix
eoɣizining u wə bu təripidiki tüwrükidə pal-

40:14 «kirix eoɣizidiki tüwrüklər» — yaki «kirix eoɣizidiki munarlar». **«ularning tüwrüklərning egizliki atmix gəz qikti; dərwaza temi bu ḫoylining tüwrüklirini orap turoɣanidi»** — bu ikki tüwrük intayin egizdur.

–Bəzi alimlar ayətni «u dərwazining iqki «tosma tam»lirioɣa ularning arilik tamlirini koxup jəmiy uzunlukini əlqidi, jəmiy bolup atmix gəz idi» degən mənidə qüxinidu. Birak *(undak bolsa)* bu əlqəm ikki tərəptiki iqki «tosma tam»lirining arilikliri bilən jəmiy uzunlukining koxulmisi bolatti. Mundak əlqəxning nemə əhmiyiti bolsun?

40:19 «təwənki dərwazining iqi təripidin...» — mumkinqiliki barki, «təwənki» muxu yərdə «jənubiy» degən mənidə ixlitilidu. Qünki təwəndə «xərkiy dərwaza» wə «ximaliy dərwaza» tiloɣa elinidu, birak ayəttə «jənubiy dərwaza» tiloɣa elinmaydu.

40:22 «uning deriziliri...» — «deriziliri» muxu yərdə uning «rojək»liri, yaki «rojəklik derizə»lirini kərsitidu *(16-ayətni kərüng)*.

40:30 «ətrapida uzunluki yigirmə bəx gəz, kəngliki bəx gəz ətrapida dalini bar idi» — əyni tekstini qüxinix təs.

ma dərəhlərning nəqixi bar idi; uning qiqix yolining səkkiz basququluq pələmpiyi bar idi.
35 U meni ximaliy dərwazioƣa apardi, wə uni
əlqidi; uning əlqəmliri baxqilirioƣa ohxax
idi. 36 Uning oyuq əyliri, arilik tamliri, dalan-
liri baxqilirioƣa ohxax idi; ətrapida derizilər
bar idi. Uning uzunluqi əllik gəz, uning
kəngliki yigirmə bəx gəz idi. 37 Uning da-
linidiki tüwrüklər sirtqi ƕoylioƣa qaraytti;
uning kirix eoƣizidiki ikki yan tüwrükidə
palma dərəhlərning nəqixi bar idi; uning
qiqix yolining səkkiz basququluq pələmpiyi
bar idi.. 38 Ƕərbir dərwaza ikki tüwrükining
yenida ixiklik kiqik əy bar idi; ular xu əylərdə
kəydürmə qurbanliqlarni yuyatti.
39 Dərwazining dalinida uyanda ikkidin xirə,
buyanda ikkidin xirə bar idi; ular xirələrning
üstidə kəydürmə qurbanlik, gunaƕ qurbanliqi
wə itaətsizlik qurbanliqlirini soyidu. 40 Xima-
liy dərwazining dalinining kirix eoƣizidiki
pələmpəyning bir yenida ikki xirə bar idi;
dalanning kirix eoƣizining yənə bir yenida
ikki xirə bar idi. 41 Xuningdək dərwazining u
yenida tət xirə, bu yenida tət xirə bar idi —
jəmiy səkkiz joza bar idi; ular ularning üstidə
qurbanliqlarni soyidu.
42 Yənə taxtin yonup yasaloƣan, uzunluqi bir
yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki
bir gəz kelidioƣan tət xirə bar idi; ularning
üstigə kəydürmə qurbanliqlar wə baxqa
qurbanliqlarni soyidioƣan qoral-əswablar
qoyulidu.. 43 Dərwaza iqidə, tamliri üstigə
bir alikan uzunluqtiki jüp ilməklik kanarlar
bekitilgən. Xirələr üstigə qurbanlik gəxliri
qoyulidu..

Kaƕinlarning əyliri

44 Iqki ƕoyla iqidə wə iqki dərwazining sir-
tida mədƕiyə nahxiqiliri üqün ikki kiqik
əy bar idi; biri ximaliy dərwazining ye-
nida, jənubqa yüzləngən; yənə biri jənubiy
dərwazining yenida, ximaloƣa yüzləngənidi.
45 U manga: «Jənubqa yüzləngən əy kaƕinlar,
yəni ibadəthanioƣa məs'ullar üqündur.
46 Jənubqa yüzləngən əy kaƕinlar, yəni
qurbangaƕ wəzipisigə məs'ullar üqündur.
Bular bolsa Zadokning jəmətining ooƣul
pərzəntliri; xularla Lawiy jəmətidilər arisidin
Pərwərdigarning yenioƣa hizmitidə boluxqa
kirələydu» — dedi..
47 U ƕoylini əlqidi; uzunluqi yüz gəz, kəngliki
yüz gəz, tət qasilik idi; qurbangaƕ bolsa
muqəddəshana aldida turatti..

Muqəddəs jayning dalini Shemini kərüng

48 U meni muqəddəshanining dalioƣa
apardi; u dalan eoƣizining ikki yenidiki
tamlarning uzunluqini əlqidi; bir tərəptikisi
bəx gəz, yənə bir tərəptikisi bəx gəz qikti;
dalan eoƣizining əzi on tət gəz idi; dalan
eoƣizidiki tamning iqki təripining kəngliki bu
təripi üq gəz, u təripi üq gəz idi.. 49 Dalanning
kəngliki yigirmə gəz, uzunluqi on bir gəz idi;
uningoƣa qikidioƣan pələmpəy bar idi; yenidi-
ki tamlaroƣa a'it tüwrükimu bar idi, u yenida
biri, bu yenida biri bar idi..

40:37 «uning dalinidiki tüwrüklər ...» — yaki «uning kexəkliri ...».
40:42 «Yənə taxtin yonup yasaloƣan, uzunluqi bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir gəz kelidioƣan tət xirə bar idi; ularning üstigə kəydürmə qurbanliqlar wə baxqa qurbanliqlarni soyidioƣan qoral-əswablar qoyulidu» — baxqa birhil tərjimisi: «Bu tət xirə yonuloƣan taxtin yasaloƣan, uzunluqi bir yerim gəz, kəngliki bir yerim gəz, egizliki bir gəz; ularning üstigimu kəydürmə qurbanliqlar wə baxqa qurbanliqlarni soyidioƣan qoral-əswablar qoyulidu». Birak bundak jozilar qoy-kalilarning jəsitini qoyoƣudək dərijidə qong əməs.
40:43 «dərwaza iqidə... kanarlar bekitilgən. Xirələr üstigə qurbanlik gəxliri qoyulidu» — bəzi alimlar bu xirələr pəqət ximaliy dərwazisidila qoyuloƣan, dəp qaraydu. Birak 38-ayət «dərwazilar»ni kərsitidu.
40:46 «xularla Lawiy jəmətidilər arisidin Pərwərdigarning yenioƣa hizmitidə boluxqa kirələydu» — Zadoklarning xu imtiyazoƣa igə bolux səwəbi 44:15də eytilidu.
40:47 «qurbangaƕ bolsa muqəddəshana aldida turatti» — «muqəddəshana» ƕoyla iqidə turidioƣan əy; u «muqəddəs jay» wə «əng muqəddəs jay»ni əz iqigə alidu.
40:48 «dalan eoƣizining əzi on tət gəz idi» — bu jümlə bəzi kona tekistlərdə *(bolupmu kona grek tilidiki LXX tərjimisidə)* tepilidu. Əməliyətta bayanlirining toluq boluxi üqün muxundak bir jümlə boluxi kerək idi.
40:49 «Dalanning ... uzunluqi on bir gəz idi» — bəzi kona tekistlərdə «on ikki gəz» deyilidu.

Muḳəddəs jay, əng muḳəddəs jay Shemilarni kərüng

41 [1] U meni muḳəddəshanidiki muḳəddəs jayning aldioɣa apardi; u jayning kirix eoɣizining ikki təripidiki yan tamni əlqidi, ḥər ikkisining ḳelinliḳi altə gəz qiḳti. Mana ibadəthanining eoɣizi. [2] Kirix eoɣizining kəngliki bolsa on gəz idi; muḳəddəs jayning kirix eoɣizidiki tooɣra tamning iqki təripining kənglikini əlqidi, ḥər ikkisi bəx gəz qiḳti; u muḳəddəs jayning uzunluḳini əlqidi, ḳirik gəz qiḳti; uning kəngliki yigirmə gəz qiḳti.
[3] U iqkirigə ḳarap mangdi, əng muḳəddəs jayoɣa kirix eoɣizidiki tooɣra tamning kəngliki ikki gəz; eoɣizining kəngliki altə gəz idi; ikki tərəptiki tooɣra tamning uzunluḳi bolsa, yəttə gəz idi.. [4] U muḳəddəs jayning kəynidiki «əng muḳəddəs jay»ning uzunluḳini əlqidi, yigirmə gəz qiḳti; kənglikimu yigirmə gəz idi. U manga: «Bu əng muḳəddəs jay» — dedi..

«Muḳəddəshana»oɣa yandax kiqik hanilar

[5] U muḳəddəshanining temini əlqidi, ḳelinliḳi altə gəz qiḳti; yandiki kiqik hanilarning bolsa, kəngliki tət gəz idi; kiqik hanilar muḳəddəshanini qəridəp selinoɣanidi. [6] Yenidiki kiqik hanilar üq ḳəwətlik, bir-birigə üstiləklik idi, ḥər ḳəwəttə ottuzdin hana bar idi; kiqik hanilarning limliri muḳəddəshanining temioɣa qiḳip ḳalmasliḳi üqün, limlar kiqik hanilarning sirtḳi temioɣa bekitilgənidi. [7] Yuḳirilioɣanseri muḳəddəshanining ətrapidiki kiqik hanilar kengiyip baroɣanidi; qünki muḳəddəshanining ətrapida ḳurulux boloɣanliḳtin bina egizligənseri hanilar kengəygən. Xu səwəbtin muḳəddəshanimu egizligənseri kengəygən. Təwəndiki ḳəwəttin yuḳiridiki ḳəwətkiqə otturidiki ḳəwət arḳilik qiḳidioɣan pələmpəy bar idi..
[8] Mən muḳəddəshanining egiz ulluḳ supisi barliḳini kərdum; u ḥəm yenidiki kiqik hanilarning uli idi; uning egizliki toptooɣra bir «hada» idi, yəni altə «qong gəz» idi.. [9-10] Yenidiki hanilarning sirtḳi temining ḳelinliḳi bəx gəz idi. Muḳəddəshanining yenidiki kiqik hanilar bilən kaḥinlarning ḥujriliri arilikidiki box yərning kəngliki yigirmə gəz idi; bu box yər muḳəddəshanining ḥəmmə təripidə bar idi. [11] Yenidiki kiqik hanilaroɣa kirix eoɣizi bolsa box yərgə ḳaraytti; bir kirix eoɣizi ximaloɣa, yənə biri jənubḳa ḳaraytti. Supa üstidiki hanilarni qəridigən box yərning kəngliki bəx gəz idi.
[12] Oɣərbkə jaylaxḳan, box yərgə ḳaraydioɣan binaning uzunluḳi yətmix gəz idi; binaning sirtḳi temining ḳelinliḳi bəx gəz; uning kəngliki toḳsan gəz idi..

Ibadəthanining yənə bəzi təpsilatliri

[13] Ḥeliḳi kixi muḳəddəshanining əzini əlqidi; uning uzunluḳi yüz gəz idi. Box yərning kəngliki yüz gəz idi, binaning tamliri ḳoxulup jəmiy kəngliki yüz gəz idi. [14] Muḳəddəshanining aldi təripi wə xərḳḳə jaylaxḳan ḥoylisining kəngliki yüz gəz idi.. [15-16] U muḳəddəshanining kəynidiki box yərgə ḳaraydioɣan binaning kənglikini, jümlidin u wə bu təripidiki karidorni əlqidi, yüz gəz

41:3 «U iqkirigə ḳarap mangdi ... kirix eoɣizidiki tooɣra tamning kəngliki ikki gəz...» — alimlarning bu 1-3 ayəttiki elqəmlər tooɣruluḳ baxḳa-baxḳa qüxinixliri bar. Shemilirimizni kərüng.
41:4 «U muḳəddəs jayning kəynidiki «əng muḳəddəs jay»ning uzunluḳini əlqidi, ... U manga: «bu əng muḳəddəs jay» — dedi» — Əzakiyal kaḥin bolup, «muḳəddəs jay»oɣa kirdi. Biraḳ «əng muḳəddəs jay»oɣa kirmidi; Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə pəḳət «bax kaḥin» «əng muḳəddəs jay»oɣa kirixkə ḥoḳuḳluḳ idi.
41:7 «muḳəddəshanining ətrapida ḳurulux boloɣanliḳtin bina egizligənseri hanilar kengəygən» — muxu «ḳurulux» degən səz pütkül «Muḳəddəs Kitab»ta pəḳət bir ḳetimla tepilidu, xunga uning mənisini bekitix təs. Mumkinqiliki yənə barki, u «karidor» yaki «pələmpəy» degən mənidə.
41:8 «uning egizliki toptooɣra bir «hada» idi, yəni altə «qong gəz» idi» — oḳurmənlərning esidə boliduki, «qong gəz» «bir gəzgə ḳoxuloɣan bir aliḳan» *(525 millimetr etrapida) (40:5ni kərüng)*.
41:12 «binaning uzunluḳi yətmix gəz idi... uning kəngliki toḳsan gəz idi» — bu binaning kəngliki wə uzunluḳi «iqki kəngliki» wə «iqki uzunluḳi»ni kərsətsə kerək. Shemimizda xundaḳ ḳiyas ḳilimiz. Baxḳa imkaniyitimu shemimizda kərsitilidu.
– Alimlar binaning ḳaysi yənilixtə *(tooɣrisioɣa, uzunisioɣa)* orunlaxturuluxi tooɣruluḳ ikki pikirdə bar.
41:14 «xərḳḳə jaylaxḳan ḥoylisi» — ibraniy tilida « xərḳḳə jaylaxḳan box yər».

qikti. Mukəddəshanining «mukəddəs jay»i bilən iqki «əng mukəddəs jay»i wə sirtkə kəraydioɳan dalini bolsa, yaoɳaq tahtaylar bilən bezəlgən; uning bosuoɳiliri, iqidiki üq jayning ətrapidiki rojəkliri ɦəm dəɦlizliri bolsa, bosuoɳisidin tartip ɦəmmə yər, poldin derizilərgiqə yaoɳaq tahtaylar bilən bezəlgən (derizilər əzi rojəklik idi).

17-18 Dalandin iqki «əng mukəddəs jay»oɳiqə boloɳan torus, iqki wə sirtki «mukəddəs jay»ning tamlirining ɦəmmə yeri kerub wə palma dərəhliri bilən əlqəmlik nəkixlənggənidi. Ɦər ikki kerub arisida bir palma dərihi nəkixlənggənidi; ɦərbir kerubning ikki yüzi bar idi.. 19 Kerubning insan yüzi bu tərəptiki palma dərihi nəkixigə kəraytti; xir yüzi u tərəptiki palma dərihi nəkixigə kəraytti; pütkül mukəddəshanining iqki ɦəmmə təripi xundak idi; 20 dalanning poldin tartip torusioɳiqə, xuningdək «mukəddəs jay»ning tamlirioɳa kerublar wə palma dərəhliri nəkix kilinoɳan.

21 «Mukəddəs jay»ning ixik kexəkliri bolsa, tət qasilik idi; «əng mukəddəs jay» aldidiki ixik kexəklirimu ohxax idi.

22 «Mukəddəs jay»ning egizliki üq gəz, uzunluki ikki gəz boloɳan kurbangaɦi yaoɳaqtin yasaloɳan; uning burjəkliri, yüzi wə tamlirining ɦəmmisi yaoɳaqtin yasaloɳan; ɦeliki kixi manga: «Bu bolsa Pərwərdigarning aldida turidioɳan xirədur» — dedi..

23 Mukəddəshanining «mukəddəs jay» ɦəm «əng mukəddəs jay»ining ɦərbirining kox kanatlik ixiki bar idi. 24 Ɦərbir kanitining ikki katlimi bar idi; bu ikki katlam katlinatti; bu tərəptiki kanitining ikki katlimi bar idi; u tərəptikisiningmu ikki katlimi bar idi. 25 Ularning üstigə, yəni «mukəddəs jay»ning ixikliri üstigə, tamlarning üstini nəkixligəndək, kerublar wə palma dərəhliri nəkixlənggənidi; sirtki dalanning aldida yaoɳaqtin yasaloɳan bir aywan bar idi. 26 Dalanning u wə bu təripidə rojəklər wə palma dərəh nəkixliri bar idi. Mukəddəshanining yenidiki kiqik hanilar wə aldidiki aywanning xəklimu xundak idi.

Sirtki wə iqki ɦoyla arisioɳa jaylaxkan kaɦinlarning əyliri Shemilarni kərüng

42 1 U meni sirtki ɦoylioɳa, ximal təripigə apardi; u meni yənə «box yər»gə tutaxkan, ibadəthanining ximaliy udulioɳa jaylaxkan kiqik hanilaroɳa apardi. 2 Hanilarning jəmiy uzunluki yüz gəz idi; ularning kirix yoli ximaloɳa kəraytti; hanilarning jəmiy kəngliki əllik gəz idi. 3 Hanilar iqki ɦoylioɳa təwə yigirmə gəz kəngliktiki «box yər»gə kəraytti, xundakla sirtki ɦoylioɳa təwə «tax tahtaylik supa»ning udulida idi. Üq kəwətlik hanilarning karidorining bir təripidiki hanilar yənə bir təripidiki hanilarning udulida idi.

4 Hanilarning aldida on gəz kəngliktə, yüz gəz uzunlukta bir karidor bar idi. Hanilarning ixikliri ximaloɳa kəraytti;. 5 yukiridiki hanilar təwəndiki wə otturisidiki əylərdin tar idi; qünki karidorlar kəp orunni igiliwaloɳanidi. 6 Hanilar üq kəwətlik idi; birak ɦoylioɳa tutax hanilarningkidək tüwrükliri bolmioɳaqka, üqinqi kəwəttiki hanilar astinki kəwəttiki wə otturidiki hanilardin tar idi..

7 Sirttiki hanilarning yenidiki, yəni ɦoylini hanilardin ayrip turidioɳan sirtki tamning

41:17-18 «iqki wə sirtki «mukəddəs jay»» — demək, «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay».

41:22 ««Mukəddəs jay»ning egizliki üq gəz, uzunluki ikki gəz boloɳan kurbangaɦi yaoɳaqtin yasaloɳan...» — bu «kurbangaɦ» bəlkim kurbanliklarning əzi üqün əməs, bəlki Pərwərdigarning aldida «mukəddəs nan» koyulux üqün yasilidu; qünki ahirida «Bu bolsa Pərwərdigarning aldida turidioɳan xirədur» deyilidu.

42:4 «Hanilarning aldida on gəz kəngliktə, yüz gəz uzunlukta bir karidor bar idi» — biz muxu yərdə grek tərjimisi *(LXX)* wə «Pexitta»ning tekistigə əgixip, «yüz gəz» dəp tərjimə kilimiz. **«... Hanilarning ixikliri ximaloɳa kəraytti»** — pütün ayəttiki əyni tekistni qüxinix təs. Mumkinqliki barki, ɦər kəwəttə ikki karidor bar; xuning bilən ɦərbir ɦana karidoroɳa, yəni «ximaloɳa kəraytti.

42:6 «...ɦoylioɳa tutax hanilarningkidək tüwrükliri bolmioɳaqka, üqinqi kəwəttiki hanilar astinki kəwəttiki wə otturidiki hanilardin tar idi» — bu jümlining mənisini ibariniy tilida qüxinix təs. Binadiki tüwrüklərning kandak orunlaxturuloɳanliki enik əməs.

uzunluqi əllik gəz idi. [8] Sirtqi ḥoylioɣa tutaxqan hanilarning bolsa, jəmiy uzunluqi əllik gəz idi; mana, muqəddəshanioɣa qaraydioɣan təripining uzunluqi yüz gəz idi. [9] Bu hanilar astida, sirtqi ḥoylidin kiridioɣan, xərq tərəpkə qaraydioɣan bir kirix yoli bar idi..

[10] Ibadəthanining jənubiy təripidə, xərqiy təripigə qaraydioɣan iqki ḥoylidiki tamning kəngliki bilən təng boloɣan, «box yər»gə tutaxqan, ibadəthanining əzigə qaraydioɣan hanilar bar idi; [11] ularning aldidimu bir karidor bar idi; ular ximaloɣa qaraydioɣan hanilaroɣa ohxaytti. Ularning uzunluqi wə kəngliki, barliq qiqix yolliri, xəkli wə ixikliri ohxax idi. [12] Jənubqa qaraydioɣan bir yürüx hanilarning ixiki aldidiki karidorning bexida bir kirix yoli bar idi; bu kirix yolimu xərqqə qaraydioɣan tamning yenida idi.

[13] Wə u manga: «ibadəthanining ḥoylidiki «box yər»gə tutaxliq bu ximaliy wə jənubiy yürüx hanilar bolsa, muqəddəs hanilardur; Pərwərdigaroɣa yeqinlixalaydioɣan kaḥinlar xu yərlərdə «əng muqəddəs ḥədiyələr»ni yəydu. Ular xu yərlərdə «əng muqəddəs ḥədiyələr»ni, yəni axliq ḥədiyəlirini, gunaḥ qurbanliqlirini wə itaətsizlik qurbanliqlirini qoyidu; qünki xu yərlər muqəddəstur. [14] Kaḥinlar Huda aldioɣa kirgəndin keyin, ular «muqəddəs jay»din biwasitə sirtqi ḥoylioɣa qiqmaydu, bəlki xu yərgə hizmət kiyimini selip qoyidu, qünki bu kiyimlər muqəddəstur. Ular pəqət baxqa kiyimlərni kiyip, andin jamaət turoɣan yərgə qikidu» — dedi..

[15] U xundaq qilip ibadəthanining iqki kəlimini əlqigəndin keyin, u meni xərqqə qaraydioɣan dərwazidin qikardi wə ətrapidiki tamni əlqidi. [16] U xərqiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qikti..[17] U ximaliy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qikti. [18] U jənubiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qikti. [19] U oqərbiy təripigə burulup, əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qikti.

[20] U tət təripini əlqidi; ətrapida awam bilən pak-muqəddəs boloɣan jaylarni ayrip turidioɣan, uzunluqi bəx yüz hada, kəngliki bəx yüz hada tam bar idi..

Pərwərdigarning xan-xəripi Yerusalemoɣa qaytip kelidu

43 [1] U meni dərwazioɣa, yəni xərqqə qaraydioɣan dərwazioɣa apardi; [2] Mana, Israilning Hudasining xan-xəripi xərq tərəptin kəldi; Uning awazi uluoɣ sularning xarqirioɣan sadasidək idi; yər yüzi uning xan-xəripi bilən yorutuldi.

[3] Mən kərgən bu alamət kərünüx bolsa, u xəḥərni ḥalak qilixqa kəlgən qətimda kərgən alamət kərünüxtək boldi; alamət kərünüxlər yənə mən Kewar dəryasi boyida turup kərgən alamət kərünüxtək boldi; mən düm yiqildim.. [4] Pərwərdigarning xan-xəripi xərqqə qaraydioɣan dərwaza arqilik ibadəthanioɣa kirdi; [5] Roḥ meni kətürüp, iqki ḥoylioɣa apardi; mana, Pərwərdigarning xan-xəripi ibadəthanini toldurdi..

[6] Ḥeliqi kixi yenimda turoɣanda, ibadəthanining iqidin Birsining səzligən awazini anglidim; [7] U manga: — I insan ooɣli, bu Mening təhtim selinoɣan jay, Mən ayaoɣ

42:9 «... sirtqi ḥoylidin kiridioɣan, xərq tərəpkə qaraydioɣan bir kirix yoli bar idi» — bu binadin iqki ḥoylioɣa kiridioɣan bir yolmu bolux kerək *(13-, 14-ayət wə 44:19-ayətnimu kərüng)*.

42:14 «Kaḥinlar ... xu yərgə hizmət kiyimini selip qoyidu...» — «xu yər» yuqirida təswirləngən «yürüx hanilar»ni kərsitix kerək *(44:19-ayətnimu kərüng)*. Iqki ḥoylining əzidə kiyim-keqəkni almaxturux muwapiq əməstur.

42:16 «U xərqiy təripini əlqəm hadisi bilən əlqidi; u bəx yüz hada qikti» — ibadəthanidiki «sirtqi ḥoyla»ning uzunluqi wə kəngliki bəx yüz gəz idi *(ḥesablaxqa asan bolsun üqün shemilarni kərüng)*. Buningoɣa qarioɣanda, sirtqi ḥoyla temining sirtida yənə bir qong tosma tam bolsa kerək. Xundaq boloɣanda, bu ibadəthana intayin qong boloɣan bolidu. Təhminən uzunluqi wə kəngliki bir kilometrdin exixi mumkin.

–Grek tərjimisi *(LXX)*ning tekisttə «bəz yüz gəz» deyilidu.

42:20 «U tət təripini əlqidi... uzunluqi bəx yüz hada, kəngliki bəx yüz hada tam bar idi» — 16-ayəttiki izaḥatni kərüng.

43:3 Əz. 1:4; 8:4

43:5 «Roḥ meni kətürüp,...» — Hudaning Muqəddəs Roḥi, əlwəttə.

43:5 Əz. 3:14, Əz. 11:24

basidioŋan, Mən Israillar arisida mənggügə turidioŋan jaydur; Israil jəmətidikilər — ularning əzliri yaki padixaḥliri buzuḳluḳi bilən yaki «yuḳiri jaylar»da padixaḥning jəsətliri bilən Mening pak-muḳəddəs namimni yənə ḥeq buloŋimaydu.[43:7] [8] Ular əz bosuoŋisini Mening bosuoŋimning yenioŋa, ixik kexikini Mening ixik kexikimning yenioŋa saloŋan, ular bilən Meni pəḳət bir tamla ayrip turatti, ular Mening pak-muḳəddəs namimni yirginqlikliri bilən buloŋioŋan. Xunga Mən oŋəzipim bilən ularni yoḳitiwəttim.
[9] Əmdi ḥazir ular buzuḳluḳini, padixaḥlarning jəsətlirini Məndin yirak ḳilsun; wə Mən ular arisida mənggügə turimən.
[10] — Əmdi sən, i insan ooŋli, Israil jəmətining əz ḳəbiḥlikliridin hijalət boluxi üqün bu əyni ularoŋa kərsitip bərgin; ular kallisida ibadəthanini əlqəp baḳsun. [11] Əgərdə ular əz ḳiloŋanliridin hijil bolsa, əmdi sən muxu əyning xəklini, uning selinixini, qiḳix yollirini, kirix yollirini wə barliḳ layiḥisini wə barliḳ bəlgilimilirini, — xundaḳ, barliḳ xəklini wə barliḳ ḳanunlirini ayan ḳilip bərgin; ularning pütkül xəklini esidə tutuxi ḥəm uning bəlgilimilirigə əməl ḳilixi üqün, uni ularning kəz aldioŋa yazoŋin.
[12] Ibadəthanining ḳanuni xundaḳ bolidu: U turoŋan taoŋning qoḳḳisining bekitilgən pasiloŋiqə boloŋan dairisi «əng muḳəddəs» bolidu; mana, bu ibadəthanining ḳanunidur.

Ibadəthanida ḳilidioŋan ibadətning bəlgilimiliri — ḳurbangaḥ Shemini kərüng

[13] Ḳurbangaḥning «qong gəz»də əlqəngən əlqəmliri xundaḳ idi: — bu gəz bolsa bir gəz ḳoxuloŋan bir aliḳan bolidu. Ḳurbangaḥning ətrapidiki ulining egizliki bir gəz, kəngliki bir gəz, ətrapidiki girwiki bolsa bir aliḳan idi. Mana bu ḳurbangaḥning uli idi.[43:13]
[14] Uning ulidin astinḳi təkqigiqə ikki gəz, kəngliki bir gəz idi; bu «kiqik təkqə»din «qong təkqə»giqə tət gəz, kəngliki bir gəz idi; [15] ḳurbangaḥning ot supisining egizliki tət gəz idi; ot supisida tət münggüz qoḳqiyip qiḳip turatti. [16] Ḳurbangaḥning ot supisining uzunluḳi on ikki gəz, kəngliki on ikki gəz bolup, u tət qasiliḳ idi. [17] Yuḳiri təkqigiqimu tət qasiliḳ idi, uzunluḳi on tət gəz, kəngliki on tət gəz; ətrapidiki girwiki bolsa yerim gəz idi; astining kəngliki bir gəz idi; uningoŋa qiḳidioŋan pələmpiyi xərḳḳə ḳaraytti.
[18] U manga xundaḳ dedi: — I insan ooŋli, Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: Bu ḳurbangaḥ üstigə kəydürmə ḳurbanliḳlarni sunux wə üstigə ḳan sepix üqün uni yasioŋan künidə, xular uning bəlgilimiliri bolidu: — [19] sən Lawiy ḳəbilisidin boloŋan, yəni Mening hizmitimdə bolux üqün Manga yeḳinlixidioŋan Zadok nəslidikilərdin boloŋan kaḥinlaroŋa gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə yax bir torpaḳni berisən; [20] sən uning ḳenidin azraḳ elip ḳurbangaḥning münggüzlirigə, qong təkqining tət burjikigə ḥəm ətrapidiki girwəkliri üstigə sürisən; xuning bilən sən uni pakizlap wə uningoŋa kəfarət ḳilisən.[43:20]
[21] Sən gunaḥ ḳurbanliḳi boloŋan torpaḳni elip uning jəsitini «muḳəddəs jay»ning sirtida boloŋan, ibadəthanidiki alaḥidə bekitilgən jayda kəydürisən; [22] ikkinqi künidə sən gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bejirim bir tekini sunisən; ular ḳurbangaḥni torpaḳ bilən paklanduroŋandək tekə bilən uni paklaydu.
[23] Sən uni pakliŋandin keyin, sən bejirim yax bir torpaḳ, ḳoy padisidin bejirim bir ḳoqḳarni sunisən; [24] sən ularni Pərwərdigarning aldioŋa sunisən; kaḥinlar ularning üstigə tuz sepidu wə ularni Pərwərdigaroŋa atap kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunidu. [25] Yəttə kün sən ḥər küni gunaḥ ḳurbanliḳi süpitidə bir tekini sunisən; ular bejirim yax bir torpaḳni, ḳoy

43:7 «padixaḥlarning jəsətliri bilən Mening pak-muḳəddəs namimni yənə ḥeq buloŋimaydu» — Israillar ḳədimki zamanlarda bəlkim padixaḥlirini «yuḳiri jaylar»da dəpnə ḳilip xu yərlərni tawapgaḥlar ḳiliwaloŋan. Bəzi alimlar «jəsətliri»ni «abidə taxliri» dəp tərjimə ḳilidu.
43:7 Yər. 16:18

43:13 «Mana bu ḳurbangaḥning uli idi» — baxḳa birhil tərjimisi: «ḳurbangaḥning egizliki təwəndə: —...»
43:20 «xuning bilən sən uni pakizlap wə uningoŋa kəfarət ḳilisən» — «kəfarət ḳilix» tooŋruluḳ «Law.» 1:3 wə izaḥatni, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng.

padisidin bejirim bir qoqqarnimu sunidu.
26 Ular yəttə kün qurbangah üqün kəfarət
qilip uni paklaydu; xuning bilən ular uni pak-
muqəddəs dəp ayriydu.
27 Bu künlər tügigəndə, səkkizinqi küni
wə xu kündin keyin, kahinlar silərning
kəydürmə qurbanliqliringlarni wə inaqlik
qurbanliqliringlarni qurbangah üstigə suni-
du; xuning bilən Mən silərni qobul qilimən,
— dəydu Rəb Pərwərdigar.

Kahinlar wə ularning wəzipiliri, imtiyazliri

44 1 Wə U meni ibadəthanining xərqqə
qaraydioqan dərwazisioqa apardi; u
etiklik idi. 2 Wə Pərwərdigar manga: — Bu
dərwaza etiklik turidu; u eqilmaydu, heqkim
uningdin kirməydu; qünki Pərwərdigar,
Israilning Hudasi uningdin kirgən; xunga u
etiklik qalidu. 3 Pəqət xahzadə, xahzadilik
süpiti bilən xu dərwazining karidorida
olturup Pərwərdigar aldida nan yeyixkə
bolidu; u dərwaznining dalinidin kiridu wə
xu yoldin qikidu, — dedi.
4 U meni ximaliy dərwazidin qikirip
ibadəthanining aldioqa apardi; mən
kərdum, mana, Pərwərdigarning xan-xəripi
Pərwərdigarning əyini toldurdi; mən düm
yikildim.
5 Wə Pərwərdigar manga xundak dedi: — In-
san ooqli, Mening sanga Pərwərdigarning
əyining barlik bəlgilimiliri həm qanunliri
tooqruluk eytidioqanlirimning həmmisini
kəngül qoyup kəzüng bilən kər, kuliking bilən
angla; ibadəthanining kirix yoli wə muqəddəs
jayning qikix yollirini kəngül qoyup esingdə
tut. 6 Andin asiylaroqa, yəni Israil jəmətigə
xundak degin: «Rəb Pərwərdigar mundak
dəydu: — Yirginqlik qilmixliringlaroqa boldi
bəs, i Israil jəməti! 7 Silər barlik yirginqlik
qilmixliringlardin sirt, Manga nan, qurbanlik
meyi wə qenini sunoqininglarda, silər yat
adəmlərni, qəlbidə hətnə qilinmioqan, tenidə
hətnə qilinmioqanlarni mening muqəddəs
jayimda, yəni Mening əyümdə turup uni
buloqaxqa kirgüzdunglar; ular əhdəmni
buzdi. 8 Silər Mening pak-muqəddəs
nərsilirimgə məs'uliyət bilən sadik bol-
may, bəlki muqəddəs jayimda özünglarning
ornioqa məs'ul boluxqa yat adəmlərni ixqa
qoydunglar».
9 Rəb Pərwərdigar mundak dəydu: — Israil
arisida turoqan yat adəmlərdin, yəni qəlbidə
hətnə qilinmioqan, tenidə hətnə qilinmioqan
hərqandak yat adəmning Mening muqəddəs
jayimoqa kirixigə bolmaydu.10 Lekin
Israilning Məndin ezip ketixi bilən, Məndin
yiraqlixip azoqan, məbudlirioqa intilgən Lawiy
jəmətidikilər əz qəbihlikining jazasini tartid
u;. 11 halbuki, ular yənila muqəddəs ornum-
da, əy dərwazilirida nazarətqilik qilidioqan
wə əy hizmitidə bolidioqan hizmətkarlar
bolidu; ular həlk üqün kəydürmə wə baxqa
qurbanliklarni soyidu; ular həlkning
hizmitidə bolup ularning aldida turidu.
12 Əmma həlk məbudlirioqa qokunoqanda,
ular həlkning xu ixlirida, ularning hizmitidə
boloqanliki, xuning bilən Israil jəmətini
qəbihlikkə elip baridioqan putlikaxang
boloqanliki tüpəylidin, xunga Mən ularoqa
qolumni kətürüp qəsəm iqkənmənki, —
dəydu Rəb Pərwərdigar, — ular qəbihlikining
jazasini tartidu. 13 Xunga ular Mən üqün
kahinlik wəzipisini ətəxkə Mening yenimoqa
yekin kəlməydu, yaki Mening muqəddəs
nərsilirimgə, «əng muqəddəs» nərsilirimgə
yekin kəlməydu; ular bəlki əz hijalitini wə
yirginqlik qilmixlirining jazasini tartixi
kerək. 14 Birak Mən ularni əyning əzining

44:3 «u dərwaznining dalinidin kiridu...» — demək, xahzadə xərqiy dərwazining karidoriqa hoyla arkilik dalandin ətüp kiridu. Nan yegəndin keyin u xu yol bilən qikip ketidu.

44:4 «Pərwərdigarning əyi» — pütkül ibadəthanini kərsitidu.

44:10 «... Israilning Məndin ezip ketixi bilən, Məndin yiraqlixip azoqan, məbudlirioqa intilgən Lawiy jəmətidikilər əz qəbihlikining jazasini tartidu» — Lawiy jəmətidikilər, yəni Lawiylarning muqəddəs ibadəthanining hizmiti üqün alahidə məs'uliyiti boloqan. Təpsilatliri Təwratning «Misirdin qikix», «Lawiylar» wə «Qəl-bayawandiki səpər» degən kismilardin tepilidu.

44:11 «muqəddəs ornum» — muxu yərdə «muqəddəs jay» əməs, bəlki pütkül ibadəthanini kərsətsə kerək.

mulazimitigə, uning barlik hizmitigə wə uningda kilinidioƣan barlik ixlaroƣa məs'ul kilimən.

Zadok jəmətidiki Hudaoƣa sadik boloƣan kahinlar tooƣrisida

15 Birak Israil Məndin ezip kətkəndə, Əz mukəddəs jayimoƣa karaxka sadik kahinlar, yəni Lawiylar boloƣan Zadokning əwladliri — ular hizmitimdə boluxka yenimoƣa yekin kelidu; ular kurbanlikilarning meyini wə kenini sunuxka Mening aldimda turidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 16 Ular mukəddəs jayimoƣa kiridu, Mening hizmitimdə boluxka dastihinimoƣa yekin kelidu; ular Mening tapxurukumoƣa məs'ul bolidu.

17 Wə xundak boliduki, ular iqki hoyla dərwaziliridin kirgəndə, kanap kiyimni kiyixi kerək; iqki hoyla dərwazilirida yaki mukəddəshana aldida hizmættə boloƣanda, ularda hərkandak yungdin boloƣan nərsə bolmaydu; 18 bexioƣa kanaptin tikilgən səllə, belining təwinigə kanaptin tambal kiyidu; ular adəmni tərlitidioƣan heqkandak nərsini kiyməsliki kerək.. 19 Ular həlkning aldioƣa sirtki hoylioƣa qikkanda, ular hizmət kiyimlirini seliwetip, ularni mukəddəs «kiqik hanilar»oƣa koyup koyidu; ular həlkning bu kiyimlirining pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoƣa uqrimasliki üqün baxka kiyimlərni kiyixi kerək.. 20 Ular qaqlirini qüxürüwətməsliki, yaki qaqlirini uzun koyuwətməsliki lazim; ular pəkət kiska qaq koyuxi kerək. 21 Iqki hoylioƣa kirgəndə heqkaysi kahin xarab iqməsliki kerək.

22 Ular tul yaki ajraxkan ayalni əz əmrigə almasliki kerək; ular Israil nəslidin boloƣan pak kizni, yaki kahindin tul kaloƣan ayalni elixka bolidu..

23 Ular həlkimgə pak-mukəddəs bilən addiyning pərkini əgitidu, ularoƣa halal bilən haramni kandak pərk etixni kərsitidu.

24 Ərz-dəwalarda ular həküm qikirix ornida bolidu; ular bularning üstigə əz həkümlirim boyiqə həküm qikiridu; Mən bekitkən barlik heyt-bayramlirim tooƣrisidiki kanun-bəlgilimilirimni tutidu; ular Mening «xabat kün»lirimni pak-mukəddəs dəp ətiwarlixi kerək.

25 Əzini napak kilmasliki üqün ular ölükning yenioƣa heq barmasliki kerək; halbuki, əlgən atisi, anisi, ooƣli, kizi, aka-ukisi yaki eri yok aqa-singlisi üqün ular əzini napak kilixka bolidu. 26 Əzini paklanduroƣandin keyin, uningoƣa yənə yəttə kün sanilixi kerək; 27 u mukəddəs jayoƣa kirgəndə, yəni mukəddəs jayda hizmættə boluxka iqki hoylioƣa kirgən xu künidə, u əzi üqün gunah kurbanlikini sunuxi kerək, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 28 Bu ularoƣa miras bolidu: — Mən Əzüm ularoƣa miras bolimən; silər ularoƣa Israil zeminidin heqkandak igilikni təksim kilmaysilər; Mən ularning igiliki bolimən.. 29 Ular axlik hədiyəsi, gunah kurbanliki wə itaətsizlik kurbanlikliridin yəydu; Israilda məhsus Hudaoƣa ataloƣan hərkandak nərsə ularningki bolidu. 30 Tunji qikkan hərkandak məhsulatlarning esili, barlik wə hərkandak «kətürmə hədiyə»lər kahinlar üqün bolidu. Silər arpa-buoƣdiyinglarning hosulining tunji hemirini kahinoƣa təkdim kilixinglar kerək; xuning bilən bəht-bərikət əyünglaroƣa

44:18 «ular adəmni tərlitidioƣan heqkandak nərsini kiyməsliki kerək» — «tərlitidioƣan» yaki «tər akkuzidioƣan» kiyim kahinlar üqün bolmaydu. Okurmənlərning esidə boliduki, Adəm'atimiz gunah sadir kiloƣandin keyin, Huda uningoƣa: «Sən pexanəngdin tər akkuzuxung bilən neningni yəysən» dəp lənət kiloƣanidi. Hudaning hizmiti Uning iltipati, küq-kudriti bilən kilinmisa bolmaydu; Hudaning nijatida yaki hizmitidə adəmning əz «tirixqanliki», yaki insaniyətning gunahini əslitidioƣan «akkuzoƣan tər»ining heq orni yok.

44:19 «Ular həlkning bu kiyimlirining pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanoƣa uqrimasliki üqün baxka kiyimlərni kiyixi kerək» — okurmənlərning esidə boliduki, Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə addiy pukralarning kahinlarning hizmət kiyimlirigə tegix hokuki yok idi. Ular təgküqi bolsa Hudaning jazasioƣa uqraytti. Xunga bu bəlgilimə pukralarni koƣdax üqün idi. Biz «koxumqə səz»imizdimu yengi ibadəthanidiki kahinlar wə wəzipiliri üstidə tohtilimiz.

44:22 Law. 21:13,14
44:28 Qəl. 18:20; Kan. 18:1

ata kilinidu.[a] [31] Kahinlar əzlükidin əlgən, yaki yirtkuqlar booɣup koyoɣan heqkandak haywan yaki uqar-kanatlardin yeyixkə bolmaydu.[b]

Zemindin Pərwərdigaroɣa atap «kətürmə hədiyə» boloɣan parqə yər 44:30-izahat, shemini wə həritini kərüng

45 [1] Silər zeminni miras kilip bəlüx üqün qək taxlap təksim kiloɣiningларda, silər «kətürmə hədiyə» süpitidə zemindiki mukəddəs bir ülüxni Pərwərdigaroɣa atap sunisilər. Uning uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki yigirmə ming hada bolidu. Bu parqə yər hər tərəptiki qegrisioɣiqə mukəddəs hesablinidu.[c] [2] U yərdin bəx ming hada uzunluktiki, bəx ming hada kəngliktiki tət qasilik yər mukəddəs jayoɣa ayrilidu; uning ətrapida box yər bolux üqün əllik gəzlik kəngliktiki yər bəlünidu.[d] [3] Bu ülüxtin sən uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada boloɣan yərni əlqəp bəlisən; buning iqi mukəddəs jay, əng mukəddəs jay bolidu.
[4] Bu yər zeminning mukəddəs ülüxi bolidu; u mukəddəs jayning hizmitidə boloɣan, yəni Pərwərdigarning hizmitidə boluxka yenioɣa yekin kelidioɣan kahinlar üqün bolidu; u ularning əyliri üqün, xundakla mukəddəs jayning orunlixixi üqün mukəddəs orun bolidu. [5] Uningdin sirt yənə uzunluki yigirmə bəx ming gəz, kəngliki on ming gəz boloɣan yər, əyning hizmitidə bolidioɣan Lawiylarning igiliki, yəni əzliri turidioɣan xəhərliri üqün bolidu. [6] Silər bu «kətürmə hədiyə» boloɣan mukəddəs ülüxning yenidin xəhər üqün kəngliki bəx ming hada, uzunluki yigirmə bəx ming hada yərni bəlüp bekitisilər. Bu pütkül Israil jəməti üqün bolidu.[e] [7] Xahzadining ülüxi bolsa, bu mukəddəs ülüxning ikki təripigə tutixidu, xundakla xəhərgə təwə jayning ikki təripigə tutixidu, yəni oɣərbiy təripi oɣərbkə karaydioɣan, xərk təripi xərkkə karaydioɣan ikki parqə yər bolidu; bu parqə yərlərning jəmiy uzunluki kəbililərning ülüxining uzunluki bilən parallel bolidu. [8] Bu yər xahzadining Israil zeminidiki igiliki bolidu; wə Mening xahzadilirim həlkimni yənə heq əzməydu; zemin Israil jəmətigə, kəbililiri boyiqə bəlüp təksim kilinidu.
[9] Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: — Boldi bəs, i Israil xahzadiliri! Jəbir-zulum wə bulangtalangni əzünglardin neri kilip, tooɣra heküm qikirip adalət yürgüzünglar; Mening həlkimni kayta yeridin həydiwətküqi bolmanglar, — dəydu Rəb Pərwərdigar. [10] Silərdə tooɣra mizan, tooɣra əfah, tooɣra «bat» bolsun.[f] [11] «Əfah» wə «bat» bolsa bir əlqəm bolsun; xuning bilən bat homirning ondin birigə, əfah homirning ondin birigə barawər bolsun; homir bolsa ular ikkisi üqün əlqəm bolsun.[g] [12] Bir xəkəl bolsa yigirmə «gərah» bolsun. Yigirmə xəkəl, yigirmə bəx xəkəl, on bəx xəkəl koxulup silərgə «mina» bolidu.[h]

44:30 ««kətürmə hədiyə»lər» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə bəzi kurbanliklardin wə Hudaoɣa ataloɣan bəzi baxka hədiyələrdin «kətürmə hədiyə»lərni məhsus kahinlar üqün ayrix kerək idi *(«Mis.» 25:2-3ni kerüng)*.
44:30 Mis. 13:2; 22:29,30; Qəl. 18:11
44:31 Law. 22:8
45:1 «uzunluki yigirmə bəx ming hada» — təhminən 78 kilometr. Baxka birhil tərjimisi «uzunluki yigirmə bəx ming gəz» — *(yəni 13 kilometr)* **«kəngliki yigirmə ming hada»** — təhminən 63 kilometr. Biz muxu yərdə grek tilidiki LXX tərjimisigə əgiximiz. Baxka birhil tərjimisi «uzunluki yigirmə ming gəz» — *(yəni 10.5 kilometr)*.
45:2 «U yərdin bəx ming hada uzunluktiki, bəx ming hada kəngliktiki tət qasilik yər mukəddəs jayoɣa ayrilidu» — ibraniy tilida «U yərdin bəx ming hada uzunlukta, bəx ming hada kəngliktə tət qasilik yər mukəddəs jayoɣa ayrilidu» deyilidu.
45:6 «xəhər üqü» — yəni Yerusalem üqün. [«kəngliki bəx ming hada, uzunluki yigirmə bəx ming hada» — yaki «kəngliki bəx ming gəz, uzunluki yigirmə bəx ming gəz».
45:10 «əfah» — kuruk nərsilərgə əlqəm idi, təhminən 27 litr idi. **«bat»** — suyuk nərsilərgə əlqəm, əfahka barawər bolup 27 litr idi.
45:10 Law. 19:35,36
45:11 «bat homirning ondin birigə, əfah homirning ondin birigə barawər bolsun» — «homir»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» idi — təhminən 220-300 litr.
45:12 «xəkəl» — kümüxning *(yaki altunning)* əlqimi bolup, 11.4 gramoɣa barawər idi. **«mina»** — *(yaki «manəh»)* birhil tənggə, 60 xəkəlgə barawər idi. Əmdi nemixka uning muxu yərdə «20, 25 wə 15 xəkəl»gə bəlünüxini anqə bilməymiz. Bəlkim muxu bəlünüxi birhil aldamqilikning aldini elix üqün boluxi mumkin.
45:12 Mis. 30:13; Law. 27:25; Qəl. 3:47

Xaḫzadə üqün «kətürmə ḫədiyə»

13 Bu silərning xaḫzadə üqün «kətürmə ḫədiyə»nglar bolidu; bir «homir» buoɣdaydin altidin bir əfaḫ buoɣday, bir «homir» arpidin altidin bir əfaḫ arpa sunisilər; 14 zəytun meyi bolsa, «bat» bilən əlqinidu, ḫərbir «kor»din ondin bir bat sunisilər (bir «kor» on «bat» yaki bir «homir» bolidu, qünki on bat bir homir bolidu). 15 Israilning süyi mol yaylaḳliridin, ḫər ikki yüz tuyaḳ padioɣa birdin pahlan sunisilər — bular bolsa, axliḳ ḫədiyəsi, kəydürmə ḳurbanliḳ, inaḳliḳ ḳurbanliḳliri bolup, Israillar üqün kəfarət ḳilix üqün bolidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar. 16 Zemindiki həlḳning ḫəmmisining Israilning xaḫzadisigə sunoɣan bu «kətürmə ḫədiyə»gə təḫpisi bolidu. 17 Xaḫzadining wəzipisi bolsa, ḫeytlərgə, «yengi ay»laroɣa, «xabat kün»lərgə, jümlidin Israil jəmətining barliḳ «ibadət sorun»liroɣa kəydürmə ḳurbanliḳlar, axliḳ ḫədiyəliri wə xarab ḫədiyəlirini təminləxtin ibarət; Israil jəməti üqün kəfarət elip kelidioɣan gunaḫ ḳurbanliḳi, axliḳ ḫədiyəsi, kəydürmə ḳurbanliḳ wə inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini təminligüqi dəl xu bolidu.

Ḫeyt-bayramlar tooɣruluḳ bəzi bəlgilimilər

18 Rəb Pərwərdigar xundaḳ dəydu: — Birinqi ayning birinqi künidə sən bejirim yax bir torpaḳni alisən, uning bilən sən muḳəddəs jayni paklaysən. 19 Kaḫin bu gunaḫ ḳurbanliḳining ḳenidin elip ibadəthanining ixik kexəklirigə, ḳurbangaḫning yuḳiri təkqisidiki tət burjəkkə wə iqki ḫoylining dərwazisining kirix yolining kexəklirigə süridu; 20 xuningdək yoldin azoɣanlar yaki nadanlar üqün sən xu ayning yəttinqi künidə ohxax ix ḳilixing kerək; xuning bilən sən ibadəthana üqün kəfarət ḳilisən.

21 Birinqi ayning on tətinqi künidə silər «ətüp ketix» ḫeyti, yəttə künlük bir ḫeytni ətküzisilər; petir nanni yeyix kerək. 22 Xu küni xaḫzadə əzi wə zemindiki barliḳ həlḳ üqün gunaḫ ḳurbanliḳi süpitidə bir torpaḳni sunidu. 23 Ḫeytning yəttə künining ḫərbiridə u Pərwərdigaroɣa kəydürmə ḳurbanliḳni, yəni yəttə künning ḫərbiridə yəttə torpaḳ wə yəttə ḳoqḳarni, ḫəmmisini bejirim ḫalda sunidu; ḫər küni gunaḫ ḳurbanliḳi üqün bir tekini sunidu. 24 U ḫərbir torpaḳḳa bir əfaḫ axliḳ ḫədiyəsini, ḫərbir ḳoqḳaroɣa bir əfaḫ axliḳ ḫədiyəsini ḳoxup sunidu; ḫərbir əfaḫ unoɣa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu.. 25 Yəttinqi ayning on bəxinqi künidə baxlanoɣan ḫeytta, ḫeytning yəttə künining ḫərbiridə u muxundaḳ gunaḫ ḳurbanliḳliri, kəydürmə ḳurbanliḳlar, axliḳ ḫədiyəlirini wə zəytun meyi ḳatarliḳlarni ohxax sunuxi kerək.

«Xabat kün»liri wə «yengi ay»lar

46 1 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Iqki ḫoylining xərkḳə ḳaraydioɣan dərwazisi altə «ix küni»də etiklik bolidu; birak xabat künidə u eqilidu; wə «yengi ay» boloɣan künliridə u eqilidu.. 2 Xaḫzadə sirttin xu dərwazining dalinining yoli bilən kiridu, u kirix eoɣizining kexək temi tüwidə turidu; kaḫinlar bolsa uning üqün kəydürmə ḳurbanliḳini, inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sunidu; u dərwazining bosuoɣisida səjdə ḳilidu andin qiḳidu; birak dərwaza kəqkiqə etilməydu. 3 Zemindiki həlḳmu xabat künliridə wə «yengi ay»larda xu dərwazining kirix eoɣizining tüwidə turup Pərwərdigar aldida səjdə ḳilidu.

4 Xabat künidə xaḫzadə Pərwərdigaroɣa sunoɣan ḳurbanliḳ bolsa altə bejirim pahlan, bir bejirim ḳoqḳar bolidu. 5 Bularoɣa ḳoxulidioɣan axliḳ ḫədiyəliri ḳoqḳaroɣa bir əfaḫ, pahlanlaroɣa bolsa qamining yetixiqə

45:21 Mis. 12:3; 23:15; Law. 23:5; Qəl. 9:3; 28:16,17; Ḳan. 16:1

45:24 «bir hin zəytun meyini» — «bir hin» bəlkim təhminən 6 litr.
45:25 «Yəttinqi ayning on bəxinqi künidə baxlanoɣan ḫeyt» — yəni «kəpilər ḫeyti» yaki «kəpə tikix ḫeyti»
45:25 Law. 23:33; Qəl. 29:12; Ḳan. 16:13
46:1 «xabat küni» — oḳurmənlərning esidə barki, «xabat küni» xənbə küni, dəm elix künidur.

bolidu; ḩərbir əfaḩ unoŋa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu.
6 «Yengi ay»ning künidə u sunoŋan ḳurbanliḳ yax bir bejirim torpaḳ, altə pahlan, bir ḳoqḳar bolidu; ularning ḩəmmisi bejirim bolidu. 7 Bularoŋa axliḳ ḩədiyəlirini ḳoxup sunidu; torpaḳḳa bir əfaḩ, ḳoqḳaroŋa bir əfaḩ, pahlanlaroŋa qamining yetixiqə bolidu; ḩərbir əfaḩ unoŋa bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu. 8 Xaḩzadə kirgəndə, dərwazining dalini bilən kiridu, wə xu yol bilən qiḳidu.
9 Zemindiki həlḳ ḩeyt künliridə bekitilgən «ibadət sorun»liroŋa Pərwərdigar aldioŋa kirgəndə, səjdə ḳilixḳa ximaliy dərwazidin kirgən kixi jənubiy dərwazidin qiḳidu; jənubiy dərwazidin kirgən kixi ximaliy dərwazidin qiḳidu; u kirgən dərwazidin qiḳmaydu, bəlki udulioŋa mengip qiḳidu. 10 Həlḳ kirgəndə xaḩzadə ular bilən billə kiridu; ular qiḳḳanda, billə qiḳidu.
11 Ḩeyt-bayramlarda wə «ibadət sorun»lirida bolsa, u ḳoxumqə sunoŋan axliḳ ḩədiyəliri torpaḳḳa bir əfaḩ, ḳoqḳaroŋa bir əfaḩ, pahlanlaroŋa bolsa qamining yetixiqə bolidu; ḩərbir əfaḩ unoŋa u bir hin zəytun meyini ḳoxup sunidu. 12 Xaḩzadə Pərwərdigaroŋa halis kəydürmə ḳurbanliḳni yaki halis inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sunmaḳqi bolsa, əmdi xərḳḳə ḳaraydioŋan dərwaza uning üqün eqilidu; xabat künidə ḳiloŋandək, u əz kəydürmə ḳurbanliḳini wə inaḳliḳ ḳurbanliḳlirini sunidu; u ḳaytip qiḳidu; qiḳḳandin keyin dərwaza etilidu.

13 Ḩər kündə sən Pərwərdigaroŋa kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə bir yaxliḳ bejirim pahlanni sunisən; sən ḩər ətigini təyyarlap berisən.
14 Ḩər ətigəndə sən uningoŋa ḳoxup axliḳ ḩədiyəsi, yəni undin altidin bir əfaḩ wə unni maylaxḳa zəytun meyidin üqtin bir ḩin təyyarlaysən; bu Pərwərdigaroŋa əbədiy bəlgilimə bilən bekitilgən axliḳ ḩədiyəsi bolidu. 15 Ular ḩər ətigəndə pahlanni, uning axliḳ ḩədiyəsini zəytun meyi bilən əbədiy kəydürmə ḳurbanliḳ süpitidə sunidu.

Miraslar tooŋruluḳ bəzi bəlgilimilər

16 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Xaḩzadə əz mirasidin ooŋullirining birsigə sowoŋa ḳiloŋan bolsa, əmdi u yənə axu ooŋlining əz ooŋul-əjdadliri üqün bolidu; miras yoli boyiqə u ularning igiliki bolidu. 17 Biraḳ u əz mirasidin uning hizmətkarlirining birigə sowoŋa bərgən bolsa, u uningki «azadliḳ yili»oŋiqə bolidu; xu qaoŋda u xaḩzadigə ḳayturulidu; xaḩzadining mirasi əsli əz ooŋullirioŋila mənsup bolidu.. 18 Wə xaḩzadə həlḳḳə jəbir-zulum selip, ularni mirasidin ḩəydiwətməydu; u ooŋullirioŋa əz igilikidin miras təḳsim ḳilidu; xuning bilən Mening həlḳim əz igilikidin tarḳitilmaydu.

Kaḩinlarning ḳurbanliḳlardin aloŋan gəxni pixuruxi

19 Andin U meni ximaloŋa ḳaraydioŋan, kaḩinlar üqün boloŋan muḳəddəs «kiqik hanilar»oŋa dərwazining yenidiki kirix yoli bilən apardi; mana, uning oŋərb təripidə məhsus bir jay bar idi;.. 20 u manga: «Bu kaḩinlar itaətsizlik ḳurbanliḳlirini wə gunaḩ ḳurbanliḳlirini ḳaynitidioŋan ḩəm axliḳ ḩədiyəlirini pixuridioŋan jaydur; bu jayni bekitixtiki məḳsət, həlḳning bu axlarning pak-muḳəddəslikigə tegip ketip ziyanoŋa uqrimasliḳi üqün, ular bu axlarni sirtḳi ḩoylioŋa elip qiḳmaydu.. 21 U meni

---

46:17 «azadliḳ yili» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, «azadliḳ yili» yaki «buroŋa qelix yili» ḩər 49 yilda bir bolidu, axu yilida ḩər adəmning ḳərzi halas ḳilinidu, baxḳiloroŋa setiloŋan miras-zeminlar əz igisi yaki uning əwladlirioŋa ḳayturulidu. *(«Law.» 25-babni kərüng).*

46:19 «Andin U meni... apardi» — muxu «U» degən kim? Birdinbir jawab bayatin Əzakiyaloŋa əmr tapxuroŋan xəhs, yəni 43:4 *(40:3diki adəm bizningqə bir pərixtə).*

46:20 «Bu kaḩinlar itaətsizlik ḳurbanliḳlirini wə gunaḩ ḳurbanliḳlirini ḳaynitidioŋan ḩəm axliḳ ḩədiyəlirini pixuridioŋan jaydur... həlḳning bu axlarning pak-muḳəddəslikigə tegip ketip ziyanoŋa uqrimasliḳi üqün, ular bu axlarni sirtḳi ḩoylioŋa elip qiḳmaydu» — oḳurmənlərning esidə boliduki, kaḩinlarning kəydürmə ḳurbanliḳlardin sirt, ḩərhil ḳurbanliḳlardin wə «ḩədiyə»lərdin bir ülüxni elip yeyix ḩoḳuḳi bar idi. Ularning rəsmiy kirimi bolmioŋaqḳa, bu ülüxlər ularning jenini baḳatti. Həlḳ ḳurbanliḳliri wə ülüxlirini Hudaoŋa atap sunoŋandin keyin, «muḳəddəs» dəp ḩesablinip, Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanunda addiy puḳralarning ularni yeyixi yaki uloroŋa tegixi mən'i ḳilinoŋan. Biz

sirtki ḩoylioɣa apirip, meni ḩoylining tət bulungidin ətküzdi; mana, ḩoylining ḩərbir bulungida kiqik ḩoyla bar idi. 22 Ḩoylining tət bulungida, uzunluki kirik gəz, kəngliki ottuz gəz boloɣan tosma tamlik ḩoylilar bar idi; bu tət ḩoylining əlqəmliri ohxax idi. 23 Bu tət ḩoyla iqidə ətrapida tax tahtaylik təkqə bar idi; təkqə astida ḩəmmə ətrapida kazan kaynitidioɣan ot kalaydioɣan jayliri bar idi.
24 U manga: «Bular «gəx kaynitix əyliri», muxu yərlərdə əyning hizmitidə boloɣanlar həlkning kurbanliklirini kaynitidu» — dedi.

Ḩayatlik dəryasi

47 1 Ḩeliki kixi meni əyning dərwazisioɣa kayta apardi. Mana, ibadəthanining bosuoɣisidin sular xərkkə karap ekip qikiwatatti; qünki əyning aldi xərkkə karaytti. Sular əyning astidin, ong təripidin, kurbangaḩning jənubiy təripidin ekip qüxətti. 2 U meni ximaloɣa karaydioɣan dərwazisidin qikardi; u meni aylandurup xərkkə karaydioɣan dərwazining sirtioɣa apardi; mana, sular ong təripidin ekip turatti.
3 Ḩeliki kixi kolida əlqigüq tanini tutup, xərkkə karap mangdi; u ming gəz əlqidi, andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning oxukioɣa qikatti.
4 U yənə ming gəz əlqidi; andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning tizlirioɣa yətti. U yənə ming gəz əlqidi; andin meni sulardin ətküzdi; sular adəmning beligə qikatti. 5 U yənə ming gəz əlqidi; u mən ətəlməydioɣan dərya bolup qikti; qünki sular ərləp kətti; uningda su üzgili bolatti, u ətkili bolmaydioɣan dərya bolup qikti. 6 U məndin: «Insan ooɣli, buni kərgənsən?» dəp soridi; andin meni dəryaning kiroɣikioɣa kayturup apardi.
7 Kiroɣakka kayttim, mana, dəryaning kiroɣikida, u wə bu ketida, intayin kəp dərəhlər bar idi.
8 U manga mundak dedi: «Bu sular yurtning xərkigə qikidu; xu yərdin ular Arabaḩ tüzlənglikigə qüxüp, andin dengizoɣa kiridu. Ular dengizoɣa ekip kirixi bilən, dengiz suliri sakaytilidu. 9 Wə xundak boliduki, bu «jüp dərya» kaysi yərgə ekip kəlsə, xu yərdiki barlik su üzidioɣan janiwarlar yaxaydu; dengizda nuroɣun beliklar bolidu; qünki sular xu yərgə ekip kelidu, wə dengiz suliri sakaytilidu; dərya nəgə akşa, xu yərning ḩəmmisi ḩayatka igə bolidu. 10 Wə xundak boliduki, belikqilar dengiz boyida turidu; Ən-Gədidin Ən-Əglaimgiqə ularning torliri yeyilidioɣan jayliri bolidu; dengiz beliklirining «Ottura dengiz»dikidək bək kəp sortliri bolidu; 11 birak uning zəy-sazlikliri sakaytilmaydu; ular xorluk boluxka tapxurulidu.
12 Dərya boyida, u wə bu ketida, ozuk bolidioɣan ḩərhil dərəhlər əsidu. Ularning yopurmakliri solaxmaydu, ular mewisiz kalmaydu; ular ḩər ayda yengidin mewiləydu; qünki uni suoɣiridioɣan sular mukəddəs jaydin qikidu; ularning mewisi ozuk, ularning yopurmakliri dora-dərmanlar bolidu.

«koxumqə söz»imizdimu bu kurbanliklar üstidə tohtilimiz.

46:24 «muxu yərlərdə əyning hizmitidə boloɣanlar həlkning kurbanliklirini kaynitidu — «kurbanliklarni kaynitix» tooɣruluk «Law.» 7:31-36, 8:31-ayətlərni kərüng. Lawiylar wə kaḩinlarning həlk aparoɣan «inaklik kurbanliki»lar, «gunaḩ kurbanliki»lar wə «itaətsizlik kurbanliki»lardin parqə gəx elip yeyix ḩokuki bar idi. Bu ularning kurbanlikni soyup sunuxidiki «ix həkki» idi.

47:1 «əyning dərwazisi» — «əy» muxu yərdə pütkül ibadəthanini kərsitidu.

47:1 Zək. 14:8

47:7 Wəḩ. 22:2

47:8 «Arabaḩ tüzlənglikigə» — həritini kərüng. «Arabaḩ» degən Iordan dəryasining jiloɣisi. **«dengiz»** — «Ölük Dengiz» — bügüngə kədər u dengiz intayin tuzluk boloɣaqka, uningda ḩeqkandak janiwar yaximaydu. Birak bu sular bilən uning suliri akar su bolup, nuroɣun belikḩaywanlar ularda yaxaydu.

47:9 «jüp dərya» — yukiriki ayətlərdə «bir dərya» təswirlənggəndin keyin, nemixka «jüp dərya» deyilidu? Buning sirlik mənisi pəkət Təwrattiki «Zək.» 14:8-ayəttə yexilidu. Qünki yənə bir dərya ibadəthanidin qikip oɣərbiy tərəpkimu ekip «Ottura dengiz»oɣa kiridu. «Yo.» 3:18nimy kərüng.

47:9 Yo. 3:18

47:12 Wəḩ. 22:2

Zeminni ḳəbililər üqün bəlüx

13 Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Təwəndə Israilning on ikki ḳəbilisigə zemin miras süpitidə bəlünüp təḳsim ḳilinip qegralar ayrilidu; Yüsüpning ḳəbilisigə ikki ülüx bəlünidu.. 14 Mən ḳolumni kətürüp atabowiliringlarоԓa ḳəsəm iqkəndək, silər birbiringlarоԓa barawərlik bilən zeminni miras boluxḳa bəlisilər; u silərgə miras bolidu..
15 Zeminning tət təripining qegrasi mundaḳ: Ximaliy təripi, «Ottura dengiz»din baxlinip Hətlonning yolini boylap, Zədad xəḥirining kirix eоԓizioԓiqə bolidu; 16 u Hamat, Berotaḥ, Sibraim (Dəməxḳ bilən Hamatning qegrisining otturisida), Ḥawranning qegrisida boloԓan Hazar-Ḥattikon xəḥərlirini əz iqigə alidu; 17 xuningdək «Ottura dengiz»din baxlanoԓan qegra Ḥazar-Enanoԓiqə sozulidu; u Dəməxḳning qegrisini boylap, Hamatning ximaliy rayonining qegrasioԓa tutixidu; bu bolsa ximaliy təripi bolidu.
18 Xərḳ təripining qegrisi, Ḥawran bilən Dəməxḳning otturisidin baxlinip, Gilead wə Israil zeminini bəlüp turidioԓan Iordan dəryasi bolidu. Silər buningdin «Өlük Dengiz»oԓiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər. Bu bolsa xərḳ təripi bolidu.. 19 Jənubiy təripi bolsa, Tamar xəḥiridin Meribaḥ-Ḳədəx dəryasining eḳinliriоԓiqə, andin Misir wadisidin «Ottura dengiz»oԓiqə sozulidu. Bu jənubiy qegra bolidu. 20 Oԓərbiy təripi bolsa «Ottura dengiz»ning əzi, Hamat rayonioԓa kirix eоԓizioԓiqə bolidu; bu oԓərbiy qegrisi bolidu.
21 Silər bu zeminni Israilning ḳəbililiri boyiqə əz-aranglarda ülüxüxünglar kerək. 22 Xundaḳ bolux kerəkki, silər əz-aranglar wə aranglarda olturaḳlaxḳan, aranglarda balilik boloԓan musapirlaroԓa uni miras boluxḳa qək taxlap bəlisilər; ular silərgə nisbətən wətinidə tuoԓuloԓan Israillaroԓa ohxax boluxi kerək. Ular silər bilən təng qək taxlap Israil ḳəbililiri arisidin miras alsun.
23 Musapir ḳaysi ḳəbilə arisida olturaḳlaxḳan bolsa, silər xu yərdin uningoԓa miras təḳsim ḳilisilər, dəydu Rəb Pərwərdigar.

Ximaliy tərəptiki yəttə ḳəbilə

48 1 Təwəndə ḳəbililər nami boyiqə tizimlinidu; ximal təripidə Dan ḳəbilisining bir ülüxi bar. Uning qegrisi Israil zeminining ximaliy qegrisimu bolidu; u Hətlonning yolini boylap, Hamat rayonioԓa kirix eоԓizioԓiqə wə Ḥazar-Enan xəḥirigiqə sozuloԓan (Ḥazar-Enan Dəməxḳ qegrisioԓa yandax bolup, Dəməxḳning ximaliy təripidiki Hamat xəḥirining yenida). Uning ülüxi xərḳtin oԓərbkiqə sozuloԓandur..
2 Danning qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Axir ḳəbilisining bir ülüxidur.
3 Axirning qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Naftali ḳəbilisining bir ülüxidur.
4 Naftalining qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Manassəḥ ḳəbilisining bir ülüxidur.
5 Manassəḥning qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Əfraim ḳəbilisining bir ülüxidur.
6 Əfraimning qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Rubən ḳəbilisining bir ülüxidur.
7 Rubənning qegrisioԓa yandax boloԓan, xərḳtin oԓərbkə sozuloԓan zemin Yəḥuda ḳəbilisining bir ülüxidur.

47:13 «Yüsüpning ḳəbilisigə ikki ülüx bəlünidu» — Lawiy ḳəbilisi zeminoԓa igə bolmaydu. Yüsüpning ikki ooԓi, Əfraim wə Manassəḥ, ikki ḳəbilə ḥesablinidu *(«Yar.» 48:17-20ni kərüng)*.
47:14 Yar. 12:7; 17:8; 26:3; 28:13
47:18 «Өlük Dengiz» — ibraniy tilida «xərḳiy dengiz». **«Xərḳ təripining qegrisi, Ḥawran bilən Dəməxḳning otturisidin baxlinip, Gilead wə Israil zeminini bəlüp turidioԓan Iordan dəryasi bolidu. Silər buningdin «Өlük Dengiz»oԓiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Silər xərḳiy qegrisidin, yəni Ḥawran bilən Dəməxḳning otturisidin, Gilead wə Israil zeminidin wə Iordan dəryasidin «Өlük Dengiz»oԓiqə miraslarni bəlüp əlqəysilər».

48:1 «Hamat rayonioԓa kirix eоԓizioԓiqə...» — yaki «Libo-Hamat xəḥirigiqə...».

Otturidiki ülüx

[8] Yəhudaning qegrisioƣa tutaxkan, xərktin oƣərbkiqə sozuloƣan zemin, silərning «kətürmə ḥədiyə»nglar bolidu; uning kəngliki yigirmə bəx ming hada, uning uzunluki kəbililərgə təksim kilinoƣan ülüxtikidək bolidu; mukəddəs jay uning dəl otturisida bolidu.
[9] Silər Pərwərdigaroƣa alaḥidə atioƣan «kətürmə ḥədiyə» bolsa, uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada bolidu. [10] Bu mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» kaḥilar üqün bolidu. Ximaliy təripining uzunluki yigirmə bəx ming hada, oƣərbiy təripining kəngliki on ming hada, xərkiy təripining kəngliki on ming hada, jənubiy təripining uzunluki yigirmə bəx ming hada bolidu; Pərwərdigarning «mukəddəs jay»i uning dəl otturisida bolidu.
[11] Bu yər Zadok əwladliridin boloƣan, pak-mukəddəs dəp ayriloƣan kaḥinlar üqün bolidu. Israil ezip kətkəndə, ular Lawiylar ezip kətkəndək ezip kətmigən, bəlki Mən tapxuroƣan məs'uliyətkə sadik boloƣanidi. [12] Xuning bilən bu alaḥidə «kətürmə ḥədiyə» boloƣan yər bolsa pütün «kətürmə ḥədiyə» boloƣan zeminning iqidin bolup, ularoƣa nisbətən «əng mukəddəs bir nərsə» dəp bilinsun. U Lawiylarning ülüxigə tutaxkan bolidu.
[13] Kaḥinlarning ülüxining qegrisioƣa tutax boloƣan yər Lawiylarning ülüxi bolidu. Uning uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada. Pütkül uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki on ming hada bolidu. [14] Ular uningdin yərni ḥeq satmaydu yaki almaxturmaydu. Ular bu zeminning esilini baxkilaroƣa ḥeq ətküzməydu; qünki u Pərwərdigaroƣa mukəddəs dəp ataloƣan.
[15] Kaloƣan yər, kəngliki bəx ming hada, uzunluki yigirmə bəx ming hada, adəttiki yər bolup, xəḥər üqün, yəni əylər wə ortak box yər üqün bolidu. Xəḥər uning otturisida bolidu. [16] Xəḥərning əlqəmliri mundak bolidu; ximaliy təripi tət ming bəx yüz hada, jənubiy təripi tət ming bəx yüz hada, xərkiy təripi tət ming bəx yüz hada, wə oƣərbiy təripi tət ming bəx yüz hada bolidu. [17] Xəḥərning box yərliri bolsa, ximaloƣa karaydioƣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə, jənubka karaydioƣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə, xərkkə karaydioƣan təripi ikki yüz əllik hada kənglikidə, oƣərbkə karaydioƣan təripi ikki yüz əllik hada kəngliktə bolidu.
[18] Kaloƣan ikki parqə yər mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» boloƣan yərgə tutixip uningoƣa parallel bolidu. Ularning uzunluki xərkkə karaydioƣan təripi on ming hada, oƣərbkə karaydioƣan təripi on ming hada; bular mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» boloƣan yərgə tutixidu; bularning məḥsulatliri xəḥərning hizmitidə boloƣanlarni ozukланduridu. [19] Uni teriydioƣanlar, yəni xəḥərning hizmitidə boloƣanlar Israilning barlik kəbililiri iqidin bolidu.
[20] Pütkül «kətürmə ḥədiyə» bolsa uzunluki yigirmə bəx ming hada, kəngliki yigirmə bəx ming hada bolidu; silər bu tət qasilik mukəddəs «kətürmə ḥədiyə»gə xəḥərgə təwə jaylarnimu koxup sunisilər.
[21] Mukəddəs «kətürmə ḥədiyə» bilən xəḥərning igidarqilikidiki yərning u wə bu təripidiki kaloƣan zeminlər xaḥzadə üqün bolidu. «Kətürmə ḥədiyə»gə yandax xərktin xərkkə sozuloƣan yigirmə bəx ming hada kəngliktiki yər wə oƣərbtin oƣərbkə sozuloƣan yigirmə bəx ming hada kəngliktiki yər kəbililərning ülüxlirigə parallel bolup, bular xaḥzadə üqündur; mukəddəs «kətürmə ḥədiyə», jümlidin ibadəthanining mukəddəs jayi ularning otturisida, [22] xuningdək Lawiylarning ülüxi wə xəḥərning igilikimu xaḥzadining təwəlikining otturisida bolidu. Yəhudaning qegrisi wə Binyaminning qegrisining otturisida boloƣan bu zeminlar xaḥzadə üqün bolidu.

48:12 «Xuning bilən bu alaḥidə «kətürmə ḥədiyə» boloƣan yər bolsa pütün «kətürmə ḥədiyə» boloƣan zeminning iqidin bolup, ularoƣa nisbətən «əng mukəddəs bir nərsə» dəp bilinsun. U Lawiylarning ülüxigə tutaxkan bolidu» — Lawiylarning ülüxi bu yərning ximaliy təripidə bolidu; həritini kərüng.

Jənubiy tərəptiki bəx qəbilə

[23] Qaloƣan qəbililərning ülüxliri bolsa: — Binyamin qəbilisi üqün xərqtin oƣərb tərəpkə sozuloƣan bir ülüxi bolidu.
[24] Binyaminning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Ximeon qəbilisining bir ülüxidur.
[25] Ximeonning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Issakar qəbilisining bir ülüxidur.
[26] Issakarning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Zəbulun qəbilisining bir ülüxidur.
[27] Zəbulunning qegrisioƣa yandax boloƣan, xərqtin oƣərbkə sozuloƣan zemin Gad qəbilisining bir ülüxidur.
[28] Gadning yan təripi, yəni jənubiy təripi, pütkül zeminning jənubiy qegrisi Tamar xəḥiridin Meribaḥ-Kədəx dəryasining eḳinlirioƣiqə, andin Misir wadisini boylap «Ottura dengiz»oƣiqə sozulidu. [29] Bu silər Israilning qəbililirigə miras boluxḳa qək taxlap bəlidioƣan zemin bolidu; bular ularning ülüxliri, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Xəḥərning dərwaziliri

[30] Təwəndə xəḥərning qiḳix yolliri bolidu; uning ximaliy təripining kəngliki tət yüz əllik hada bolidu; [31] xəḥərning ḳowuḳliri Israilning qəbililirining nami boyiqə bolidu; ximaliy təripidə üq ḳowuḳ bolidu; biri Rubənning ḳowuḳi bolidu; biri Yəḥudaning ḳowuḳi bolidu; biri Lawiyning ḳowuḳi bolidu; [32] xərḳiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq ḳowuḳ bolidu; biri Yüsüpning ḳowuḳi bolidu; biri Binyaminning ḳowuḳi bolidu; biri Danning ḳowuḳi bolidu. [33] Jənubiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq ḳowuḳ bolidu; biri Ximeonning ḳowuḳi bolidu; biri Issakarning ḳowuḳi bolidu; biri Zəbulunning ḳowuḳi bolidu. [34] Xərḳiy təripining kəngliki tət yüz əllik hada, uningda üq ḳowuḳ bolidu; biri Gadning ḳowuḳi bolidu; biri Axirning ḳowuḳi bolidu; biri Naftalining ḳowuḳi bolidu.
[35] jəmiy bolup uning aylanmisi on səkkiz ming hada bolidu; xu kündin baxlap xəḥərning nami: «Pərwərdigar xu yərdə» bolidu.

Qoxumqə səz

Təwəndə biz kitabtiki ḫəmmə bab-ayət üstidə əməs, bəlki kitabning bəzi alaḫidə kiziḳ nuḳtiliri wə bəzi bayanlardin tuoɳuloɳan soallar üstidə bayḳioɳinimizni ḳoxumqə bayan ḳilimiz.

Tət ḫayat məhluḳ (kerublar)

(1-bab) Birinqi kərünüxtə kerublar tət ḳanatliḳ kərünidu. Musa pəyoɣəmbər tikligən «muḳəddəs qedir»da, Sulayman padixaḫ ḳuroɳan ibadəthanida ular «ikki ḳanatliḳ» dəp sürətlinidu. Ular tət yüzi tərtip boyiqə insanning, xirning, buḳining wə bürkütning kərünüxidə bolidu. Ikkinqi əsirdin tartip Injil alimliri muxu «tət yüzi»də Məsiḫ Əysaning tərjimiḫalini təswirləydioɳan Injildiki «tət bayan» təkitləydioɳan Məsiḫning tərəplirini kərüp yətti: —

(1) Insan: «Luḳa»ning bayani — Məsiḫ Əysaning toluḳ insan ikənlikini, jümlidin uning ərxtiki atisioɳa tayinixi, iq-baoɣridiki ḫessiyatlirini wə dualirini təkitləydu;

(2) Xir: Təwrat boyiqə xir «ḫaywanlarning padixaḫi» («Pənd.» 30:30): — «Matta»ning bayani — Məsiḫ Əysaning «Israilning padixaḫi», «**Yəḫuda ḳəbilisidin qiḳḳan Xir**» süpütidə pəyoɣəmbərlərning səzini əməlgə axuruxi, wə Uning padixaḫliḳining alaḫidiliklirini təkitləydu;

(3) Buḳa — eoɳir əmgək ḳilidioɳan ḫaywan: — «Markus»ning bayani, Əysa Məsiḫning insaniyətkə boloɳan kiqik peillik hizmitini təkitləydu («Mar.» 10:45ni kərüng).

(4) Bürküt — ḫəmmidin yuḳiri pərwaz ḳilidu: — «Yuḫanna»ning bayani, Məsiḫning Hudaliḳ təbiitini təkitləydu; məsilən 3:13: — «**Yuḳiridin kəlgən zat ḫəmmidin yuḳiridur**».

390 kün wə 40 kün (4:1-8)

Bexarəttə ḫər bir kün bir yilni kərsitidu; biraḳ bu məzgillər nemini kərsitidioɳanliḳini birnemə demək təs; «Israil üqün 390 kün» (390 yil) bəlkim ularning Yəḫudadin (jənubiy padixaḫliḳ), xuningdək Dawut jəmətining padixaḫliḳidin ayrilixi bilən baxlinidu (miladiyədin ilgiriki 930-yili); ayioɳi bəlkim Pars imperatori Ḳorəxning Babilda wə uloroɳa beḳindi əllərdə ḳaloɳan sürgün boloɳanlarni ḫər ḳilixi bilən ahirlixidu. Bu waḳit miladiyədin ilgiriki 540- yaki 539-yili bolidu, jəmiy 390 yil bolidu. Bu məzgil Israilning Asuriyə imperiyəsi astida sürgün boluxini əz iqigə alidu; bu eoɳir dərd-ələmlik ix idi, əlwəttə; biraḳ Yəḫuda wə Yəḫudaning padixaḫliridin ayrilixmu dərdlik ix wə jaza idi; qünki Asuriyə tajawaz ḳiloɳuqə, ularning yigirmə padixaḫidin birimu ḫəḳḳaniy bolmidi. Yəḫudaning jazasini kərsitidioɳan 40 kün (40 yil) bəlkim Israilning 390 yilining ahirḳi 40 yil bilən təng ətüp, Yerusalemning wəyran ḳilinixi (miladiyədin ilgiriki 586-yili) bilən baxlinip, Pars imperatori Ḳorəxning sürgün boloɳanlarni ḫər ḳilixi (miladiyədin ilgiriki 540- yaki 539-yili)oɳiqə dawamlaxḳan — əmma bu waḳit 40 yil əməs, bəlki 47 yil idi. Ḫalbuki, Neboḳadnəsarning yəttə yil sarang boloɳan waḳitni buningdin qiḳiriwətsək 40 yil bolidu, wə bundaḳ ḳiliximiz bəlkim tooɳra bolidu; mumkinqiliki barki, bu waḳitta Babil, jümlidin Israillar Daniyal pəyoɣəmbərning ḫakimiyiti astida waḳitliḳ turuwatatti. Bügünkə ḳədər muxundaḳ qüxəndürüx bu sirliḳ sanloroɳa əng uyoɳun kelidioɳan təbir.

Yənə ikki orunluḳ qüxəndürüx barki, bəzi alimlar Əzakiyal yatḳan bu 430 künni, 430 yilni kərsitip bexarət beridu, kəlgüsidə Israilning yat əllərgə beḳinidioɳan waḳitlirini bildüridu, dəp ḳaraydu, yəni ular 430 yilni: —

(1) Neboḳadnəsarning Israillarning kəp ḳismini Babiloɳa sürgün ḳilixidin tartip (miladiyədin ilgiriki 597-yilidin tartip) «Makkabiylar» (Yəḫudiy wətənpərwərlər)

Israillarning grek imperiyəsining boyunturuqini taxlap isyan kətürginigiqə (miladiyədin ilgiriki 167-yili) boloɣan waqitni kərsitidu, dəp qaraydu.

(2) Neboqadnəsarning Yerusalemni mutləq wəyran qilixidin tartip (miladiyədin ilgiriki 586-yilidin tartip) «Makkabiylar» Grek imperiyəsidin mustəqil bolup, «Yəhudiy mustəqilliqi» bərpa qilinoɣuqə (miladiyədin ilgiriki 158-yili) boloɣan waqit, dəp ḥesablaydu.

Əgər bu künlərdə pəyoɣəmbər bexini Yerusalemoɣa qaritip, xərq-oɣərb tərəplərgə sozulup yatqan bolsa, undaqta uning Israiloɣa munasiwətlik 390 künlük «sol yanpaxlap yetix»i Israiloɣa (ximaliy padixaḥliqqa) yüzlinətti; Yəhudaoɣa munasiwətlik 40 künlük «ong yanpaxlap yetix»i bolsa Yəhudaoɣa yüzlinətti.

18- wə 33-bab — «Gunaḥ sadir qiloɣuqi jan igisi əlidu»

18-babta birnəqqə muḥim prinsiplar tiloɣa elinidu. Ulardin biri 20-ayəttə qisqartip eytilidu: «**Gunaḥ sadir qiloɣuqi jan igisi əlidu. Ooɣul atisining qəbiḥlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooɣlining qəbiḥlikining jazasini kətürməydu; ḥəqqaniy kixining ḥəqqaniyliqi əz üstidə turidu, rəzil kixining rəzilliki əz üstidə turidu**».

Bundaq eytix, «Əz atisining gunaḥlirining balilaroɣa kelidioɣan ḥeqqandaq təsiri bolmaydu» degənlik əməs, əlwəttə. Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə: «**Mənki Pərwərdigar Hudaying wapasizliqqa ḥəsət qiloɣuqi Hudadurmən. Məndin nəprətləngənlərning qəbiḥliklirini əzlirigə, ooɣullirioɣa, ḥətta nəwrə-qəwrilirigiqə qüxürimən...**» («Mis.» 20:5) degənidi. Bu ikki bayanni selixturux paydiliq. Bu ikki bayanni selixturoɣanda, undaqta «**Atilarning qəbiḥliklirini ... ooɣullirioɣa ... qüxürüx**» degənning mənisi nemə?

Muqəddəs Kitabtiki «jaza» degən sözning ḥərhil mənisi üstidə oylinix paydiliq ixtur. Muqəddəs Kitabning ḥər yərliridin roxənki, Hudaning bizning ḥətta birla gunaḥimiz üstigə adil, tegixlik jazasi dozahtur — bu bolsa Hudadin ayrilip, Uning ḥuzuridin məḥrum bolux degənlik, bu «mənggülük əlüm» dəpmu atilidu (ḥər jayda təkrarlioɣinimizdək, hux həwər xuki, bizdə kəqürüm-məoɣbirət wə nijat pursiti bolsun dəp, Əysa Məsiḥ ḥəmmimizning barliq gunaḥimizning jazasini Əz teni wə roḥida kətürüp qobul qiloɣan). «Mis.» 20:5tə «qəbiḥliklirini qüxürüx» yaki «jazalirini yətküzüx» (ibraniy tilida «pahad»)ning kəp tərəplik mənisi bar. Asasiy mənisi: «yoqlax»tur. Huda bizni «yoqlisa», towa qilmioɣan bolsaq nətijisi «jaza» bolidu; towa qiloɣan bolsaq «yoqlax»ning nətijisi bəhtbərikət bolidu. Xuning bilən bu ayəttə «yoqlax»ning mənisi qoqum «jaza»ni ipadilixi kerək. Ḥalbuki, əgər muxu yərdə mənisi «toluq jaza» bolsa, undaqta nətijisi balilar atisining gunaḥliri tüpəylidin dozahqa qüxüxi kerək idi. Undaqta ḥeqqaysimizda ümid yoq bolatti. Biraq «jaza» bəzi waqitlarda toluq mənisidə əməs, baxqiqə mənidə ixlitilidu; u «tərbiyə» mənisidə keliximu mumkin; məsilən, ata əz balilirini tərbiyə üqün jazalioɣinida: «Balamni qandaq jazalisam adil bolar?» dəp oylimaydu, bəlki «Qandaq jaza uning üqün sawaq, tərbiyə bolar?» dəp oylaydu. Əməliyəttə Təwratning kəp yərliridə «jaza» xu mənidə ixlitilidu, xu yərlərdə «jaza» Hudaning adəmni dozahqa qüxüridioɣanliqini, yəni «gunaḥqa tegixlik wə adil boloɣan jaza»sini kərsətməydu.

Əmdi «Mis.» 20:5gə kəlsək, atining gunaḥlirining bəzi nətijiliri balilirioɣa qüxidu, degili bolidu. «Əzakiyal» 20:18 bilən selixtursaq təwəndiki hulasilərgə kelixkə tooɣra kelidu: —

(1) Atining gunaḥliri balilaroɣa xu jəḥəttə təsir yətküziduki, balilar atining gunaḥlirini kərüp ularni dorisa, atilirioɣa boloɣan jaza bolidu; xu yolda bəzi qaoɣlarda atilar baliliri arḳilik əz ḳilmixlirining nətijə-mewisini kəridu wə tetiydu, ḥəmdə ḳilmixlirining yirginqlikini kərüp towa ḳilixi mumkin.

(2) Atining gunaḥliri balilaroɣa yənə bir jəḥəttin təsir yətküziduki, balilar bu dunyada atisining gunaḥlirining aḳiwitidin japa tartixi mumkin. Məsilən, bir ḥaraḳkəx dada bolsa, u pulni ḥaraḳḳa buzup qaqsa, baliliri yahxi əginix pursitigə erixəlməydu. Əzakiyal əzimu bir misal — əz həlḳining ata-bowilirining gunaḥliri tüpəylidin, u amalsiz sürgün boloɣan. Baxḳa misallardin yənə ikkini kərüx üqün Təwrat, «2Sam.» 12:1-25, wə «Yəxaya pəyoɣəmbər» 39:5-8 ayətlərnimu kərüng. Birinqidin, Natan pəyoɣəmbərning Dawut pəyoɣəmbərni gunaḥliri üqün əyibliginini, gunaḥlirining aḳiwiti jümlidin Dawutning yengila tuoɣuloɣan bowiḳining dunyadin kətkinini, ikkinqidin Ḥəzəkiya padixaḥning təkəbburlixip kətkinining keyinki dəwrlərgə yətküzgən ziyanlirini kərgili bolidu.

(3) «Əzakiyal» 18:20 bilən selixtursaḳ, əmdi Əzakiyalning: «**Ooɣul atisining ḳəbiḥlikining jazasini kətürməydu, wə yaki ata ooɣlining ḳəbiḥlikining jazasini kətürməydu**» degən bayanida, «jaza» əzining toluḳ mənisidə, yəni **roḥiy, mənggülük ḥayat-mamat jəḥəttə ixlitilgən bolsa kerək**. Atining gunaḥliri bolsa, ooɣlining towa ḳilixi kerəklikini bilip yetixigə tosaloɣu bolmaydu, wə xuningdək uningoɣa towa ḳilmasliḳi üqün ḥeqḳandaḳ baḥanə bolalmaydu. Ooɣul əz gunaḥioɣa towa ḳilsa, uning Hudaning ḥuzurida turuxioɣa, mənggülük ḥayatḳa erixixigə ḥeḳandaḳ tosaloɣu məwjut əməs. «**Gunaḥ sadir ḳiloɣuqi jan igisi əlidu**» degənning mənisi, izahlioɣinimizdək, jismaniy jəḥəttiki əlümdin baxḳa bir əlüxni kərsitixi kerək. Ḥəmmimiz əlimiz — biraḳ xu qaoɣda biz Hudaning ḥuzuridin ayriloɣan ḥalda əlsək bu həḳiḳiy əlümdur. Ohxaxla «**Rəzil kixi barliḳ sadir ḳiloɣan gunaḥliridin yenip towa ḳilip, mening barliḳ bəlgilimilirimni tutup, adillik ḥəm adalətni yürgüzidioɣan bolsa, u jəzmən ḥayat bolidu, u əlməydu**» (18:21) wə uningoɣa ohxaydioɣan baxḳa ayətlərdimu kərsitilgən «ḥayat»mu pəḳət «əlümdin aman ḳelix» yaki «turmuxning dawami»ni əməs, bəlki «aliy dərijidiki bir ḥayat»ni, «həḳiḳiy ḥayat»ni kərsitixi kerək. Bu dəl Injil bizgə yətküzgən təlim: «**Mana mənggülük ḥayat — u bolsimu, Sən həḳiḳiy Hudani ḥəm Sən əwətkən Əysa Məsiḥni tonuxtin ibarəttur**» («Yḥ.» 17:3). Mənggülük ḥayat jismaniy əlüm bilən əməs, bəlki həḳiḳiy imanning pəyda boloɣan dəḳiḳisi bilən baxlinidu; u pəḳət «yaxaxning üzlüksiz dawami»la əməs, bəlki tirik Huda bilən boloɣan munasiwəttin ibarəttur.

Biz yənə 18- wə 33-bablardin xundaḳ bir hulasigə kələləymizki, iman-ixənq (məyli Hudaoɣa, əzimizgə yaki baxḳilaroɣa baoɣlanoɣan bolsun) bizning ḥayatimizning yənilixidur. Kərünüxtə həḳḳaniy adəmning ḥayatining yahxi bir baxlinixi bolsimu, əgər uning ahirḳi yənilixi rəzillik bolsa, u rəzil dəp ḥesablinidu. Uning əksiqə, kərünüxtə rəzil bir adəm əz gunaḥlirini tonup yetip, ḥayatini burap əzgirixkə baxlisa — ḥaram yolda aloɣinini igisigə ḳaytursa, baxḳilaroɣa meḥribanlikini kərsitixkə baxlisa — u həḳḳaniy adəm dəp ḥesablinidu. Hudaoɣa baoɣlanoɣan həḳiḳiy iman-ixənq həḳḳaniy ḥayatning yənilixi barliḳ tərəplərdə, yəni Hudaoɣa ḳarap ibadət ḳilixta, insanoɣa ḳarap meḥribanlik wə səməmiy muamilə kərsitixtə kərünidu. Xundaḳ ixlar Huda bilən həḳiḳiy munasiwətning nətijisi, yengi ḳəlb, yengi roḥning mewisidur (18:31) wə iman-ixənqning əməliyitini ispatlaydu; ular ḥərgiz adəmning əz küqigə tayinip boloɣan tirixixlirining nətijisi bolmaydu. Ḥətta etiḳadning bu mewilirining əzigimu tayinixḳa bolmaydu (33:13); həḳḳaniy

adəmning iman-ixənqi ḥərgiz əzining ḥəkḳaniyliḳiƣa əməs, bəlki tirik Hudaning Өzigə baƣlinidu («Ḥab.» 2:7, «Rim.» 1:17).

Üzüm teli tooƣruluḳ təmsil tooƣrisida (15-bab)

Israil yaki Yerusalem ormanliḳning dərəhliri arisidiki bir üzüm teliƣa ohxitilidu. Bu ohxitixning mənisi nemə? Üzüm telining yahxi mewə berixtin sirt ḥeqḳandaḳ artuḳqiliḳi yoḳtur. Uning yaoƣiqining adəttiki yeḳiloƣu boluxtin baxḳa, ḥeqḳandaḳ ixlitilidiƣan jayi yoḳtur. Hudaning Israiloƣa boloƣan birdinbir məḳsiti: ularning mewə berixi — bu mewə bolsa uning ḥəkḳaniy adəmlərdin ḥuzur alidiƣini, yəni ularning Hudaoƣa baƣliƣan muḥəbbiti, baxḳilaroƣa kərsətkən meḥribanliḳidur. Bu mewə bolmisa, Israil boloƣan «üzüm teli»ning yeḳiloƣu boluxtin baxḳa paydisi yoḳtur.

Bu ohxitix Məsiḥ Əysaning: «**Mən Өzüm ḥəḳiḳiy üzüm telidurmən**» degən səzini esimizgə kəltüridu («Yuḥanna» 15-bab). Israil «mewisiz üzüm teli» boloƣan, lekin «Ḥəḳiḳiy Üzüm Teli» boloƣuqi, Hudaoƣa mewə bərgüqi kəldi; u bolsa Məsiḥning Өzidur. Məsiḥkə etiḳad baƣlisaḳ, Uningoƣa («xah üzüm teliƣa ulanoƣandək») ulinip, Uning bilən bir bolsaḳ, bizmu «üzüm telining xahliri» süpitidə Hudaoƣa mewə berimiz.

Wədimizdə qing turux (17:13-16, 18-19)

Izaḥliƣinimizdək, muxu yərdə yənə təkrarlaymizki, Israil padixaḥi Zədəkiyaning Neboḳadnəsar bilən tüzgən əḥdisi Huda təripidin: «Mening əḥdəm» dəp ḳarilatti (19-ayət). Bu səzning muḥim tegi bar. Bəzi adəmlər: «Ixəngüqilər imansizlar, «kapirlar» wə butpərəslər bilən bekitkən wədə-əḥdiliridə qing turuxining ḥajiti yoḳ» dəp oylaydu. Biraḳ biz bu yərdin Hudaning Өz məmin bəndiliridin, ularning baxḳa ḥəmmə adəmlərgə (ular məyli Uningoƣa iman-ixənq baoƣliƣan yaki baoƣlimiƣan bolsun) bərgən səzidə qing turuxini tələp ḳiloƣanliḳini kərimiz.

Tur xəḥirigə ḳaritiloƣan bexarətlər (26-28-bablar)

26-babta Tur tooƣruluḳ berilgən bəzi bexarətlər adəmni əjəbləndüridiƣan dərijidə, ḥətta kiqik təpsilatliriƣiqə əməlgə axuruloƣan bolup, bu təpsilatlar inqikə təkxürüxkə ərziydiƣan ixlardur.

26-bab, 8-ayəttin, Babil padixaḥi Neboḳadnəsarning Tur xəḥirini wəyran ḳilidiƣanliḳini oḳuymiz. Pəyƣəmbərning yənə 3-ayəttə: «**Mən ... kəp əllərni sən bilən ḳarxilixixḳa ḳozoƣaymən**» 4-ayəttə: «**Turni taḳir tax ḳilip ḳoyimən**», 5-ayəttə: «(Tur) **dengiz otturisidiki** (beliḳqilarning) **torlar yeyilidiƣan jayi bolidu**», 12-ayəttə: «**Ular sepilliringni buzup ƣulitip, ḥəxəmətlik əyliringni harabə ḳilidu; ular sening taxliring, yaƣaq-limliring wə topa-qangliringni dengiz suliri iqigə taxlaydu**», 14-ayəttə: «**Sən** (Tur) **ḳaytidin ḳurulmaysən**» wə 21-ayəttə: «**Sən** (Tur) **ḳaytidin ḥeq bolmaysən, ...mənggügə tepilmaysən**» dəp aldin'ala eytḳanliḳini bayḳaymiz.

Əzakiyalning bu bexaritidin üq yil keyin, Neboḳadnəsar padixaḥ kəp millətlik ḳoxunni yetəkləp, xəḥərni 13 yil muḥasirigə aldi. 13 yildin keyin u sepilidin bəsüp kirgən, lekin aḥalining kəpi dengizdin ətüp xəḥərdin yerim kilometr yiraḳliḳtiki bir araloƣa ḳaqti; aralda yənə bir ḳəl'ə boloƣanidi. Neboḳadnəsar Əzakiyal 8-ayəttə aldin eytḳinidək, xəḥərning əzini yər bilən yəksan ḳildi. Xuning bilən aralda turoƣanlar uning xərtlirini ḳobul ḳilip təslim boldi.

Keyin bu araldiki ḳəl'ə kəp mustəḥkəmlinip əzi bir xəḥər bolup qiḳti. Miladiyədin ilgiriki 330-yili ətrapida, büyük

Iskəndər (Aleksandir, Greklarning imperatori) kelip, əzigə isyan kətürgən xu araldiki xəhərgə ḥujum kildi. U kona xəhərning harabilirini baykidi. U bu tax-topilarni astidiki taxtin kiriwetip, dengizoƣa taxlap kədəmmukədəm araloƣa baridioƣan 60 metr kəngliktiki bir yolni yasap qikti, andin ḥarwilik potəylirini yətkəp yekinlaxturdi. Buning bilən 3-, 12-ayəttə deyilgəndək, Iskəndər aralnimu besiwaldi; u Turning nuroƣun kemilirini sepili aldida oƣərk kiliwətti. 4-5-ayətlərdə deyilginidək, kona xəhər bir takir taxka aylinip kətkən. Tur «**dengizoƣa taxlanoƣan**».

Turning tarihi Iskəndərning dəḥxətlik urux elip berixi bilən ayaoƣlaxkan əməs. Keyinqə, awwal Antigon (miladiyədin ilgiri 314-yilda), andin Pitolimi Filadelfus (miladiyədin ilgiri 285-247-yillarda) uning sodisining wə dengiz üstidiki ḥakimiyitining ḥəkümranlikini bitqit kiloƣan. Ahiri, miladiyədin keyin 1321-yili ərəb ləxkərliri uni ixoƣal kilip pütünləy ḥalak kiloƣan. Bir ərəb sayaḥətqisi Ibn Batutaning səzliri bilən eytkanda: «U bir təmsil,... pütünləy bir harabə boldi». Bu, bexarəttə deyilgini, 14-ayəttə dəl aldin eytiloƣan.

19-əsirdə xu araldin ətkən yənə bir yoluqi ərəb belikqilirining 14-ayəttə eytiloƣandək xu yərdə torlirini kurutuxka yayoƣanlikini baykidi.

Hətnə kilinoƣan wə hətnə kilinmioƣanlar (28:10)

«**Sən yat adəmlərning kolida hətnə kilinmioƣanlaroƣa layik boloƣan ölüm bilən ölisən; qünki Mən xundak səz kiloƣan»,** — **dəydu Rəb Pərwərdigar**».

Okurmənlər bəlkim: ««Hətnə kilinmioƣanlaroƣa layik boloƣan ölüm» degən kandak ölüx?» — dəp sorixi mumkin. «Hətnə (sünnət) kilixning nemə əḥmiyiti bar?»

Okurmənlər esigə kəltürələyduki, Huda Ibraḥimni butpərəslikni taxlaxka, əz yurtini taxlap baxka natonux zeminoƣa səpər kilixka qakiroƣinida, u ixənq-etikad bilən itaət kildi; Huda uni Pələstin zeminioƣa yetəklidi. Xu yərdə uning etikadi bilən Huda uni Əz nəziri aldida «ḥəkkaniy adəm» dəp jakarlidi. Uning etikadioƣa wə xundakla əzining alaḥidə «Hudaning adimi» boloƣanlikioƣa bəlgə boluxka, Huda uningoƣa hətnə bəlgisini ata kildi. Bu bəlgə Ibraḥimning əwladliri boloƣan Yəḥudiylaroƣa əzlirining Hudaning alaḥidə həlki boloƣanlikini dunyaoƣa kərsitixi üqün tapxuruloƣan («Aləmning yaritilixi» 18-bab). Ətrapidiki baxka əl-yurtlardikilər hətnə kilmioƣaqka, bu intayin enik bir bəlgə idi. Ḥəm Yəḥudiylar wə ərəblərmu (ḥəmmisi Ibraḥimning əwladliri) bügüngə kədər hətnə kilip kəlgən.

Injil Hudaning Ibraḥimoƣa hətnə tooƣruluk tapxuroƣan əmri üstidə xundak təbir beridu: — Hudaning hətnidə boloƣan tüp məksiti bolsa, uning kəlgüsi tehimu muḥim bir hətnigə birhil bexarət boluxidin ibarət idi. Bu «roḥiy hətnə» Hudaning Məsiḥ Əysa arkilik ḥəmmə insanlaroƣa əmdi sunidioƣan nijatida ayan kilinidu. Təwrat dəwridə, hətnidə təndin ətning kesilixi kəlgüsi Injil dəwridə təndə boloƣan gunaḥ asarətlərning wə bu dunyadiki ḥokuk, abruy wə puloƣa tayinixlarning ḥəm arzi-ḥəwəslərning kesip taxlinixini kərsitip, əsirmu-əsir bexarət berip kəldi. Pəkət roḥi wə kəlbi «hətnə kilinip» gunaḥ asarətliridin azad bolsila, andin insan Hudaoƣa «roḥta wə ḥəkikəttə» ḥəkikiy ibadət kilidioƣan bolidu («Fil.» 3:3, «Kol.» 2:11, 12, «Rim.» 4:9-12, «Gal.» 5:1-15nimu kərüng). Kəlb wə roḥni gunaḥtin halas kilip, adəmni Hudaoƣa əməliy ibadət kiloƣuqi kilix Hudaning Məsiḥtə boloƣan nijatini kobul kiloƣan ḥərbiri üqün Əz Roḥi bilən yaritidioƣan baḥasiz bir məjizisidur.

Əmdi nemixkа Əzakiyal adəmning dikkitini «hətnə kilinmioɣanlaroɣa layik boloɣan əlüm»gə tartidu? Asasiy pakit xuki, Əzakiyalning dəwridə Huda Өz həlkigə muxu hətnə bəlgisi bilən «tamoɣa basatti». Təwrat dəwridə, «yat əllər»din birsi tirik Hudaoɣa boloɣan etikadini ipadiləxni, Hudaning əhdisigə muyəssər bolup ibadəthanida Hudaning həlkigə həmrah bolup səjdə kilixni halioɣan bolsa, undakta u Hudaning əmrigə boysunup hətnə bəlgisini kobul kilixi kerək idi. Xunga, «hətnə kilinmioɣan halda» əlüx, Hudaning əhdisidin wə bərikətliridin ayriloɣan halda əlüxtin ibarət idi.

Hətnining adəmning salamətlikigə məlum paydilik yərliri bar, wə xu səwəbtin oɣərbtiki məmlikətlərdə etikadlik həm etikadsiz kixilər өz ooɣullirini hətnə kilsimu, bu dəwrdə heqkim bu yolda heqkandak roһiy bəht-bərikətni kobul kilalmaydu; mənggülük hayatka nisbətən jismaniy hətnini kobul kilix yaki kilmaslikning heqkandak əһmiyiti wə təsiri yoktur; birak «roһiy hətnə»ni kobul kilmioɣan heqkim Hudaning padixaһlikioɣa kirməydu.

Misiroɣa karatiloɣan bexarətlər (29-32-bablar, bolupmu 29:10-14)

Bu ayətlər boyiqə, Misiroɣa uni adəmzatsiz kilidioɣan, kirik yillik bir wəyranqilik qüxidu. Izaһatimizda eytkinimizdək, bəlkim bexarətning birinqi ketimlik, xuningdək kisмən əməlgə axuruluxi miladiyədin ilgiriki 525-487-yillarda, Pars imperatori «Kambisis»ning Misir üstidin rəһimsiz һөküm sürüxi, xuningdək Misirning pəs orunoɣa qüxürülüxi bilən boloɣan. «Kisмən əməlgə axurulux» deginimiz, xu dəwrdə Misir «uningda heq adəm turmaydu» deyilgəndək pütünləy adəmzatsiz bolmioɣan əməs. Xunga bexarət Məsiһning dunyaoɣa ming yil һөküm sürüxining («Wəһ.» 20:4) dəsləpki 40 yilida toluk əməlgə axurulidu, dəp oylaymiz. Məsiһ dunyaoɣa kaytip kəlgəndin keyin, Misir xu yolda baxka əllər üqün Pərwərdigarning tərbiyisini kərsitidioɣan kirik yillik bir misal bolup, andin aһalilik bolidu.

Bu babtin yənə bir soal tuoɣuluxi mumkin: Nemixka Əzakiyal Misirning jazalinixi, halak kilinixioɣa xunqə dikkət kilidu? Uning kitabida tət bab muxu temida yeziloɣan. Səwəb xübһisizki, Israilning Babildin kəlgən awarə-azablardin kutulux üqün, һardaim Misirdin panah izdixi Hudaoɣa xunqə yirginqlik idi. Israilni dəsləptə kullukka saloɣan Misir əməsmu? U Musa pəyoɣəmbər arkilik ularni bir kiliqmu kətürməy Misirdin kutkuzoɣan əməsmu? Huda Israilning өzi kizoɣinlik bilən panaһlanmakqi boloɣan axu «büyük məmlikət»ning halakətkə məһküm bolidioɣanlikini qüxinip yetixini ümid kilatti. Xuningdək, Misiroɣa ohxax baxka allikaysi «büyük məmlikətlər», Misirdin ilgiri dəwr sürgən andin yokaloɣan Asuriyə imperiyəsigə (31-bab) ohxax ixənqsizdur.

Nemixka Babil tooɣruluk bexarət yok?

Baxka əllər wə məmlikətlər tooɣruluk xunqə kəp bexarətlər berilip, «Nemixka Əzakiyal arkilik Babil tooɣruluk bexarət kəlməydu?» degən məsilə üstidə muzakirə yürgüzüxkə ərziydu. Bəzi alimlar Əzakiyal Babiloɣa sürgün boloɣaqka, «Babilning akiwiti tooɣruluk bexarət berix akilanilik bolmaytti (qünki өzigə hətərlik bolatti, xunga u korkti)» dəp karaydu. Biz bundak kөz-karaxni Əzakiyaloɣa kara qaplioɣanlik dəp karaymiz. Uning kitabida roxən turiduki, u өzining kerindaxliridin bolsun, yat əlliklərdin bolsun, heq korkmas ikənlikini kərsətkən. Өz dəwridə Daniyal pəyoɣəmbər allikaqan Nebokadnəsar padixaһka Babil imeriyəsining pəkət wakitlik dəwr süridioɣanlikini yüz turanə eytkanidi.

Əməliyəttə, biz Əzakiyalning xundaq bexarət bərməslikining səwəbi naһayiti əməliy dəp qaraymiz. Əzakiyal pəyoƣəmbərning kəngül bəlgini bolsa, sürgün boloƣan Israillarning əzlirining sürgün boloƣanliқini Hudaning jazasidin boloƣan dəp қobul қilixi, һərgiz sahta pəyoƣəmbərlərning: «Biz Babildin tez қutulimiz» degəndək ham hiyallirini қobul қilmasliқi idi. Israillar əzlirining sürgün boloƣanliқini Hudaning jazasidin, gunaһliri tüpəylidin boloƣan dəp tonup yətmigən əһwalda, Babilning kəlgüsi һalakiti (55 yildin keyin bolidu) tooƣruluқ bexarət berilsə, u һalda ular: «Huda bizni jazalaxқa Babilni saloƣan, biz towa қiliximiz kerək» deyixining ornioƣa, əksiqə «Huda «düxminimiz» Babilni jazalaydu» dəp һeq towa қilmay, huxal bolup ketətti.

Һalbuki, 150 yil ilgiri, Yəxaya pəyoƣəmbər wə uningdin keyin Һabakkuk wə Yərəmiya (Israil zeminda turoƣan) pəyoƣəmbərlər Babilning zawal bolidioƣanliқi tooƣruluқ bexarət bərgənidi. Kimiki pəyoƣəmbərlərning kitablirini ətiwarlisa wə ularda ularni oқux səmimiyiti bar bolsa, ulardin Babilning aқiwiti tooƣruluқ kəp təpsilatlarni tapқan bolatti. Əməliyəttə bolsa, Əzakiyal 31:14də Babilning һalakiti tooƣruluқ wasitilik bexarət bərgənidi. Bu ayətlərdə, Asuriyəning һalak boloƣanliқi wə Misirning һalak bolidioƣanliқi bilən baxқa barliқ «büyük məmlikətlər»gə bir agaһ yollinidu: «**Buning məқsiti, sulardin suoƣirilidioƣan dərəһlərning һeqbiri əzini egiz kətürmisun, yaki uqini bulutlaroƣa taқaxturmisun, yahxi suoƣirilidioƣan dərəһlərning һeqbiri undaқ egizlikkə kətürülmisun üqündur; qünki ularning һəmmisi ölümgə bekitilgən — yərning təglirigə qüxüxkə bekitilgənlərning, əlidioƣan adəm balilirining, һangoƣa qüxidioƣanlarning қatarididur**».

Xübһisizki, Babil əzi bu «**əzini egiz kətürgən dərəһlər**»din biri idi.

36-bab: Əzakiyalning «yengi əһdə» tooƣruluқ bayani

Əzakiyaloƣa wə əz zamandixi boloƣan Yərəmiya pəyoƣəmbərgə Israilning gunaһini üzül-kesil mutləқ axkarilax wəzipisi tapilandi. Əmdi Hudadin ikkisigə ohxaxla Israilning gunaһining xipasi tooƣruluқ wəһiy kəlgənliki adəmni һəyran қalduridioƣan ix əməs. Qünki Huda məlum bir məsilining һəl қilix yolini təng bərmisə, һərgiz xu məsilini axkarilimaydu. Israilning gunaһini һəl қilidioƣan yol bizningkinimu һəl қilalaydioƣan birdinbir yol — «**yengi bir roһ, yengi bir қəlb**». Bu «**yengi bir roһ, yengi bir қəlb**» bilən Huda bizgə «**silərni əmr-pərmanlirim boyiqə mangoƣuzimən, һəkümlirimni tutқuzimən, xuning bilən uloroƣa əməl қilisilər**» dəp eytidu (25-32). Muxundaq ixlar bolsa Hudaning Өzi yaritidioƣan məjizilərdur, һərgiz adəmning қolidin kəlməydu. Təwratning tüp həwiri dəl xudur; Israilni misaloƣa kəltürüp u munu ixlarni kərsitidu: —

(1) Insanlarning tüp gunaһliқ təbiiti;

(2) Insanlarning Hudaning nijatioƣa, қutқuzux yolioƣa mutləқ moһtajliқi;

(3) Bu қutқuzux yoli Huda əwətidioƣan Қutқuzoƣuqi-Məsiһ arқilиқ bolidu.

Əysa Məsiһ Israil һəlқi aldida birinqi қetim wəz eytқanda, Qəmüldürgüqi Yəһya pəyoƣəmbər munu sözlər bilən uni tonuxturdi: — «**Mən silərni ... towa қilixni bildürüx üqün suda qəmüldürimən; birақ** (bu zat)**.... silərni Muқəddəs Roһta qəmüldüridu**» («Mat.» 11:3). Mana buning bilən Əzakiyal arқilиқ wədə қilinoƣan «**yengi қəlb, yengi roһ**» bolidu. Huda bu wədini kengəytip pütün insanloroƣa tutmaқqi; xunga Injilda «**Gunaһning ix һəққi yənila ölümdur, birақ Hudaning Rəbbimiz Məsiһ Əysada boloƣan sowoƣiti yənila mənggülük һayattur**» dəp yeziloƣandur.

Israiloƣa nisbətən bu bexarətning toluқ əməlgə axuruluxi, ular ahirқi zamanlarda towa қilip Məsiһni қobul қilixi bilən bolidu.

11-bab, 16-20-ayəttimu Əzakiyal bu yengi əhdini kişkiqə bayan kilidu. Muxu yərdə kizik bir nukta barki: «**Mən ularoɣa bir kəlbni berimən**». Bizdə hərkandak xəhsiyətqilik bolidikən, baxkilar bilən «bir kəlb»tə bolux mumkin bolmaydu. «Birlik» tooɣruluk barlik siyasiy xuarlar ham hiyaldur; pəkət adəmlər towa kiloɣandila Hudaning muhəbbiti iqidə həkikiy birlikning mumkinqiliki bolidu.

37-bab — Israilning «tirilixi»

Biz muxu bab üstidə pəkət ikki ixni alahidə kəyt kilimiz: —

(1) bexarət boyiqə Israil wə Yəhuda kaytidin bir həlk bolidu; bu kişmən əməlgə axuruloɣan, əmma ixinimizki, kəlgüsidə toluk əməlgə axurulidu (15-22). Bəzilər bəlkim: «Hazir Israilning yokaloɣan on kəbilisining kəyərdə ikənlikini heqkim bilməydu» deyixi mumkin; lekin bir tirik Huda buni obdan bilidu.

(2) Israil elining tirilixida ikki baskuq bar; birinqi baskuq «**səngəklərning bir-birigə kelixi,... pəylər wə ət ularning üstigə kelip ularni kaplax**»; bu baskuqta ularda heq hayat-nəpəs yok; ikkinqi baskuqta «Roh» (xübhisizki, Hudaning Mukəddəs Rohi) ularoɣa kelip hayat beridu (12-14). Xuningoɣa karioɣanda, Hudaning pilanining birinqi baskuqida U Israilni əz zeminioɣa kaytip kəltürüxi; ikkinqi baskuqida, ular «kaytidin tuoɣulup» rohiy hayatni kobul kilidu. Pələstində hazir turoɣan Yəhudiy həlkining əhwali birinqi baskuqta boluxi kerək; ular kaytidin kəp dələtlərdin yioɣiloɣan (miladiyədin keyinki 1948-yilidin baxlap), birak ularda rohiy hayat yok — qünki ular tehi Əysani «bizning Məsihimiz» dəp etirap kilip kobul kilmioɣan.

Baxka pəyoɣəmbərlərning səzlirigə karioɣanda yənə mumkinqiliki barki, ahirki zamandiki «tirilix»tin ilgiri, Yəhudiy həlkining bəziliri Pələstin zeminidin yənə tarkitiwetilidu.

40-44-bablarda kərsitilgən, Israilning yengi ibadəthanisi tooɣruluk 26-28 ayətlərdimu bexarət bar.

38-39 Bablar; Gog wə Magog — ahirki zamanlar

Bu bablar iqidə Gog tooɣruluk kizik bir ayət (17) bar: «**Rəb Pərwərdigar xundak dəydu: «Kədimki zamanlarda kullirim boloɣan Israildiki pəyoɣəmbərlər arkilik bexarət kiloɣan birsi sən əməsmu? Ular xu künlərdə, xundakla kəp yillardin beri, Mening seni həlkimgə karxilixixka kikiridioɣanlikim tooɣruluk bexarət bərgən əməsmu?»**»

Biliximizqə, ilgiriki pəyoɣəmbərlər əz kitablirida «Gog»ni ismi bilən tiloɣa almaydu. Xuning bilən xu hulasigə keliximiz kerəkki, ular «Gog» tooɣruluk səzligəndə, uni baxka bir nami bilən tiloɣa aloɣan.

Yəxaya, Yoel, Yərəmiya wə Daniyal pəyoɣəmbərlər (həmmisi Əzakiyaldin burun bexarət bərgən)ning kitablirini ketirkinip okusak, ahirki zamanda bolidioɣan, ximaldin kikkan Israil zemininoɣa besip kiridioɣan eoɣir bir tajawuzluk, xuningdək nuroɣunlioɣan əl-yurtlarning Israiloɣa karxi yioɣilip koxun boluxi tooɣruluk bexarətlərnimu baykaymiz. Bu bexarətlər boyiqə bu zor koxun «dəjjal» (Məsihning rəkibi) təripidin yetəklinidu. Xunga «Gog»ni «dəjjal»ning baxka bir ismi dəp kiyas kilsak bəlkim tooɣridur. Mikah pəyoɣəmbər uni «Asuriyəlik» dəp ataydu. Təwəndiki bexarətlər «Əzakiyal» 38-39-babtiki bexarət bilən munasiwətlik boluxi mumkin. Wakti-saiti yekin kəlgəndə bəlkim bu bexarətlərning təpsilatliri, ularning bir-birigə kandak maslixidioɣanlikı tehimu enik bolup kikixi mumkin.

«Yəx.» 29:5-8, 34:1-6, 63:1-6, 66:15-16: «Mik.» 5:5, «Dan.» 11:40-45 («ximaliy padixah»), «Yoel» 3:9-16, «Yər.» 4-bab, «Zəf.» 3:8ni kərüng.

Әзакиялниң бу бехариті өзидин йираҡ бир күни тоғруluҡ сөз ҡилиду. Хунга йәнә бир мумкинҗиликі барки, бехарәтниң «ҡәдимки заманлар» дегини, Әзакиялдин **keyinki** күнлөрнимu өз иҗигә алиду; undaҡ болоғанда «пәйоғәмбөрлөр» дегини uningдин keyin болоған пәйоғәмбөрлөрнимu, мәсилән Зәкәриya, ҳәтта Injil дәwрдики Pawlus wә Yuҳannanimu көрситixi mumkin. Undaҡта munasiwәtlik бехарәтлөр йәнә «Зәк.» 12-14 bablar, Injil «Wәҳ.» 16:14, 16, 19:19nimu өз иҗигә alatti.

40-44-bablar; yengi ibadәthaninиng әһmiyiti

Oҡурмәнлөр tarihta болоған birnәққә ibadәthaninиng ҳәрбиринing әһmiyiti тоғруluҡ bir muzakirini oҡumaҡqi bolsa Ҳagay пәйоғәмбәрниng kitabidiki «ҡoxumqә sөz»imizni көрsun. «Ibadәthanilar» тоғруluҡ eniҡ bir prinsip bar. U Injilda muҡim bekitilгәnki, Hudaning nixan ҡилоған мәҡsiti Өz hәlҡini Өz ibadәthanisi ҡилixtin ibarәttur. Hudaning tüp pilani, «insan ҡoli bilәn yasioғan ibatәthana»da turux әмәс, bәlki Өz hәlҡining ҡәlb-roҳini toldurup turuxidur. Xunga nemixҡa Huda bu yengi «jismaniy» ibadәthanini көрsitidu? Uning әһmiyiti nemә? Әгәр Мәsiһ Әysaning ҡurbanliҡi pütkül insanlar üqün («Ibraniylaroғa» degән kitabta deyilгәndәk) «әng ahirҡi ҡurbanliҡ» bolsa, bu ibadәthanida soyulidioғan ҡurbanliҡlarning nemә мәҡsiti bolidu? Tөwәndә bir jawab berimiz.

Ibadәthana wә uning өlqәmliri тоғруluҡ ikki eoғiz sөz ҡилixҡa тоғra kelidu. Birinqi, bu ibadәthanini өlqәx usuli binalarni tәkxürgüqi мәhsus hadim yaki inzenerning adәttiki tәrtipi boyiqә bolmastin, bәlki өyning aldinҡi dәrwazisidin baxlinip, dalinining iqki bulung-puxҡaҡlirioғiqә uzunluҡ-kәnglikini өlqәp, ҳaman kiqik өlqәmlәrdin qong өlqәmlәrgә өtüx usulida bolidu. Muxu usul ҳaman (insanlar ҡилоған bolsa!) ҳәrhil pәrҡ-hatalikларni kәltürüp binaning qertyoziни toptooғra sizixҡa mumkin bolmas ҡилidu. Tooғra usul omumiy uzunluҡ-kәngliki bilәn baxlinip, andin bulung-puxҡaҡlirioғiqә uzunluҡ-kәnglikini өlqәxtur. Bu, alamәt көрünüxning qoҡum Hudadin kәlgәnlikini tehimu ispatlaydu. Әzakiyal pәйоғәмбәр өzi bir «qertyoz»ni awwal sizoғan әмәs; u pәҡәt өz yetәkqisigә әgixip binaning u-bu tәrәplirini aylinip uning өlqigән yәrlirini hatiriләydu. Binaning өlqәmliri qertyozoғa kәltürülgәndә ҳәmmisi bir-birigә toptooғra maslixip, asasәn mukәmmәl bir pütünlükni kөz aldimizoғa kәltüridu (bәzi kiqik өylirining wә jaylirining tәpsilatliri toluҡ bolmioғaqҡa, ularni sizoғili bolmaytti — tөwәndiki sөzimizni көрüng).

Өlqәmlәrning bir-birigә maslixixi jәҳәttә pәҡәt birla өlqәmdә kiqikkinә bir мәsilә bar (40:49); biz bu ayәttә Tөwrattiki kona grek tili tәrjimisi (LXX)gә әgiximiz, xuning bilәn мәsilә ҳәl ҡилinidu.

Ikkinqi, Әzakiyal bizgә tәminligән tәpsilatlar wә өlqәmlәrdin bu ibadәthanini өzimiz toluҡ ҡurup qiҡiximiz mumkin әмәs. Bәzi yәrliri, мәsilәn sirtҡi ҳoylidiki axhanilar, sirtҡi tamoғa tutax turoғan «kiqik hanilar» wә kaҳinlarning өylirining bayanliri bizgә ularni sizoғudәk, xundaҡla ҡuroғudәk tәpsilatlarni tәminliмәydu. Huda Әzakiyaloғa kөrsәtkәn bu kөrünüxning өzi toluҡ bir qertyoz sizix üqün әмәstur. Huda hәlҡigә ҳeqҡәyәrdә uni ҡuruxni tapilioғan әмәs, pәҡәt «**kallisida ibadәthanini өlqәp baҡsun**» dәp buyruloғan (43:10-11). U kәlgüsidә mәwjut bolidioғan bir bina, lekin uni ҡuroғuqi Hudadur, eniҡ desәk Мәsiһning Өzi bolidu. Мәsiһ тоғруluҡ: «**U ibadәthanini ҡuridu, wә kaҳin süpitidә Өz tәhtigә olturidu**» dәp bexarәt berilgәn («Зәк.» 6:13). Zәkәriyaning xu bexaritidә eytiloғan «ibadәthana»ning birinqi kөrsәtkini Hudaning «tirik taxlar» болоған mөmin bәndiliridin tәrkib tapҡan ibadәthanidur («1Pet.» 2:5-8). Biraҡ bu bexarәt yәnә «ҳayatsiz taxlardin ҡuruloғan» bir

ibadəthanini kərsətkən bolsa, qoḳum Əzakiyal pəyoɣəmbər alamət kərünüxtə kərgən ibadəthana boluxi kerək.

Israiliyədə turuwatḳan Yəhudiy həlḳining az degəndə 1950-yillardin beri yengi bir ibadəthanini ḳaytidin ḳurux qertyoẓi wə ibadsəthanining əslidiki ornida ḳaytidin ḳurbanliḳ ḳilix pilani bolup kəlgən. Angliximizḳə ular ḳurmaḳqi boloɣan ibadəthanining qertyoẓi Əzakiyalning 40-44-bablirioɣa asaslanoɣan. Lekin Zion teoɣining (taoɣning bügünki tüzülüxigə ḳarioɣanda) Əzakiyal kərgən ibadəthanini patḳuzoɣudək yeri yoḳ, wə ḳuruluxḳa baxḳa tosaloɣular bar. Lekin ixinimizki, ular bir ibadəthanini ḳuridu — qünki Təwrat wə Injilda, dəjjalning ahirḳi zamanda «ibadəthanini igiliwelixi» wə xu yərdə əz yirginqlik məbudini tiklixi tooɣruluḳ bexarətlər bar («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:25, «2Tes.» 2:1-11ni kərüng). Bu ibadəthana (bəlkim dəjjalning ḳoli bilən) wəyran bolidu; Əysa Məsiḥ dunyaoɣa ḳaytip kəlgəndə yər yüzi üstigə ming yil həküm sürüxi («Wəḥ.» 20:1-7)ning dəslipidə Əzakiyal kərgən bu yengi ibadəthanini ḳuridu, dəp ixinimiz.

Hudaning məmin bəndiliridə bu «yengi ibadəthana» wə uning əhmiyiti tooɣruluḳ birnəqqə kəzḳaraxlar bolup kəlgən. Bəziliri bu ibadəthanining kərünüxi Injil dəwridiki «Məsiḥiy jamaət»ni simwol süpitidə kərsitidu, dəp oylaydu. Əmdi undaḳ boloɣanda Hudaning pilan-məḳsətliri tooɣruluḳ ḥazirḳi bilimimizgə asaslanoɣanda, əyning nuroɣun təpsilatlirining ḳandaḳ simwolliḳ mənisi barliḳini kərüp qiḳix təs bolidu. Dərwəḳə burunḳi zamanlarda boloɣan barliḳ ibadəthanlirining, bolupmu Musa pəyoɣəmbər ḳuroɣan «muḳəddəs qedir»ningkidək («Mis.» 25-30, 35-40 bablar) barliḳ təpsilatlirining simwolliḳ mənisi bolidu, dəp ḳaraymiz. Əzakiyal kərgən bu yengi ibadəthanini əzimiz «ḥəḳiḳiy» dəp ixinimiz; xuning bilən bir waḳitta bizmu uning təpsilatlirining «simwolluḳ mənə»si bar dəp ḳaraymiz; biraḳ bularning kəpinqisining nemə mənidə ikənliki bügünki biliximizdin ḥalḳip ketidu.

Məsiḥ Əysa alliburun «**gunaḥlar üqün ahirḳi ḳurbanliḳḳa beoɣixlanoɣan**» tursa («Ibr.» 10:12), undaḳta «Əzakiyal»da (40-44-bablarda) tiloɣa elinoɣan ḳurbanliḳlar, ḥeyt-bayramlar wə kaḥinliḳning nemə əhmiyiti bar? «Ibr.» 5-, 7-, 8- wə 10-bablarda, Əysa Məsiḥ bizning «birdinbir Bax Kaḥin», «Lawiy ḳataridiki kaḥinlardin tolimu yuḳiri, tolimu əwzəl» kaḥin dəp ataloɣan bolsa, bu Lawiyliḳ kaḥinlarning nemə zərüriyiti?

Ḳiskiqə eytḳanda, jawabni xundaḳ beriximiz kerəkki, Məsiḥning «ming yilliḳ padixaḥliḳida» bu ḳurbanliḳlar, ḥeyt-bayramlar wə kaḥinliḳmu bir əslətmə rolida bolidu. Burunḳi dəwrdiki ḳurbanliḳlar, ḥeyt-bayramlar wə kaḥinliḳ ulardin keyin bolidioɣan Məsiḥning ḳurbanliḳini wə hizmətlirigə «bexarət rəsim» bolup kərsətkəndək, kəlgüsi zamandiki ḳurbanliḳ ḳatarliḳlar bu ixlarni əslitip «burunḳi»ni kərsitidu. Xu dəwrdə ḳurbangaḥ üstigə qeqioɣan ḳanlar xu dəwrdiki adəmlərgə Məsiḥ Əysaning bizning mənggülük nijatḳa eriximiz üqün bədəl tələp tökkən ḳimmətlik ḳeni boloɣanliḳioɣa üzlüksiz əslətmə bolidu. Əməliyəttə bolsa, həlḳning «muḳəddəs jay»ning aldidiki ḥoylioɣa kirix pursətliri (pəḳət ḥeyt-bayram waḳitlarda) Musa pəyoɣəmbər tikligən «muḳəddəs qedir» wə Sulayman ḳuroɣan ibadəthana turoɣan waḳittiki xundaḳ pursətlərdin az bolidu. Bu ixning əzi kəlgüsi «ming yilliḳ padixaḥliḳ»ta bəlkim həlḳḳə ətkənki itaətsizlikliri, kona əhdə»ning qəklikliki, «yengi əhdə»ning kerəkliki tooɣruluḳ bir əslətmə-agaḥ boluxi mumkin.

«Ming yilliқ» ibadəthana «ming yilliқ padixaһliқ»қa ohxax pəқət waқitliқ bolidu. Ahir berip һəmmisi «**һəққaniyliқ makanlixidioɣan**» «**yengi asman, yengi zemin**»oɣa əzgərtilidu («Wəһ.» 21:1-8). Biz bu yengi asman-zemin tooɣruluқmu: «Ularning nami **«Pərwərdigar xu yərdə bolidu»** («Əz.» 48:35)» dəp eytalaymiz; uni səygənlər üqün «**Pərwərdigar xu yərdə bolidu**» degən bu səzning əzi ularning təlipning һəmmisi bolidu.

«**Mən xəһərdə** (yengi asman-zemindiki yengi Yerusalemda) **һeqқandaқ ibadəthana kərmidim, qünki Һəmmigə қadir Pərwərdigar Huda wə қoza uning ibadəthanisidur. Xəһərning yorutuluxi üqün қuyaxқa yaki ayoɣa moһtaj əməs, qünki Hudaning xan-xəripi uni yorutқanidi, uning qirioɣi bolsa қozidur**» («Wəһ.» 21-bab).

Təwrat 27-kisim

«Daniyal»

(Daniyal pəyoƣəmbərning kitabi)

Kiskiqə məzmuni

«Daniyal» degən bu kitab Təwratning bir kismi bolup, Təwrat dəwridiki əng uluƣ pəyoƣəmbərlərning, yəni Yəxaya, Yərəmiya, Əzakiyal ħəm Zəkəriyaoƣa ohxax pəyoƣəmbərlərning kitabliridin biridur. Xübhisizki, pəyoƣəmbər Daniyal əzi bu kitabni yazoƣan.

Hudasiz kixilər bu kitabtiki təlimlərgə ħərda'im kət'iy nəprətlinip wə karxi turup kəlgən. Qünki uxbu kitabtiki bexarətlərning xunqə top-tooƣra əməlgə axuruloƣanliki ħərkaysi əkli bar kixigə Pərwərdigarning küq-kudritini enik ispatlaydu.

Arka kərünüxi

Yəhudiylar Pərwərdigardin yüz ərüp butlaroƣa qokunuxi tüpəylidin, Pərwərdigar ularning yat imperiyələrgə əsirgə tutulup, sürgün boluxi degən jazaoƣa yol koyoƣan. Bərgən jazasi xundak boloƣan bolsimu, «Pərwərdigarning jaza korali» boloƣan Babilliklar Hudaning bəlgiligən jaza da'irisidin zor dərijidə exip, Yəhudiylaroƣa kattik zorawanlik kiloƣanidi. Babil (Babilon) imperiyəsi nuroƣun Yəhudiylarni əzining kulliri kilix üqün əsirgə aloƣan. Daniyalmu ularning arisida bar idi. Xu qaoƣda u on bəx-on altə yaxlarda idi (miladiyədin ilgiri 605-yili).

Huda muəllipning bexidin ətkəzgən kəqürmixliri wə uningoƣa əwətkən oƣayibanə alamətlər arkilik xu zaman həlkini rioƣbətləndürgən. Daniyaloƣa berilgən bexarətlər Əz həlkigə ikki ix tooƣruluk həwər yətküzidu. Birinqidin, Huda tarihning pütün jəryanini idarə kilidu; ikkinqidin, Huda xundakla barlik ixlarni Əz padixahlikining bərpa kilinixioƣa nixanlaydu.

Məzkur kitab ikki kisimoƣa bəlünidu: birinqi, Daniyal wə uning bilən billə sürgün boloƣan ħəmrahlirining kəqürmixliri, yəni ularning kandak kilip Hudaoƣa boloƣan ixənqisi wə itaətqanliki bilən düxmənliridin oƣalib kəlgənliki. Bu wəkələr Babil wə Pars padixahliki dəwrini arka kərünüx kilidu. Ikkinqi kismida bolsa, Daniyal kərgən bir katar oƣayibanə alamətlər bolup, simwolluk ixlar arkilik Babil, Pars wə ulardin baxka birkanqə imperiyəning güllinixi wə harablixixi bayan kilinidu. Bu bayanlar ularning wəyran kilinixi wə Hudaning padixahlikining bərpa kilinixi, Məsih (Kutkuzoƣuqi)kə aləmdiki barlik ħokuk berilixidin ibarət üq ix təng birla wakitta bolidioƣanlikini xərħləydu.

Məzmun: —

Daniyal wə uning buradərliri (1:1-6:28)
Daniyal kərgən oƣayibanə alamətlər (7:1-11:45)

(1) Tət məhluk (7-bab)
(2) Koqkar bilən tekə (8-bab)
(3) «Yətmix «yəttə»» (9-bab)
(4) Ottura xərk tooƣruluk bexarətlər (10-11-bab)
(5) Hatimə (12-bab)

••••••••

Daniyal

Daniyal wə uning dostliri Daniyal Nebokadnəsarning ordisida

1 [1] Yəhuda padixahi Yəhoyakim təhtkə olturup üqinqi yili, Babil padixahi Nebokadnəsar Yerusalemoɣa ḥujum kilip uni muḥasirə kiliwaldi. [2] Rəb Yəḥudaning padixahi Yəḥuyakimni, xundakla Hudaning əyidiki kaqa-kuqilarning bir kismini uning koliɣa tapxurup bərdi. U əsirlərni Xinar zeminioɣa, əzi qokunidioɣan məbudning buthanisioɣa elip bardi wə bulap kəlgən kaqa-kuqilarni buthanining həzinisigə koydi.

[3] Padixah Nebokadnəsar bax aoɣwat oɣojidari Axpinazoɣa əsirgə qüxkən Israillar iqidin han jəmətidikilərdin wə esilzadə yigitlərdin birnəqqidin tallap elip qikixni buyrudi. [4] Bu yaxlar nuksansiz, kelixkən, danixmənukumuxluk, mol bilimlik, mutəpəkkur, orda hizmitidə boluxka layakətlik, yənə kelip kaldiylərning ilim-pənlirini həm tilini əginələydioɣan boluxi kerək idi. [5] Padixah ular tooɣrisida ular üq yiloɣiqə hər küni padixah yəydioɣan nazu-nemətlər wə xarablar bilən ozukləndurulsun, muddət toxkanda padixahning aldida hizməttə bolsun dəp bekitti. [6] Tallanoɣan Yəhuda kəbilisidiki yaxlardin Daniyal, Ḥananiya, Mixael wə Azariyalar bar idi. [7] Aoɣwat bexi ularoɣa yengi isimlar, yəni Daniyaloɣa Bəltəxasar, Ḥananiyaoɣa Xadrak, Mixaeloɣa Mixak, Azariyaoɣa Əbədnego degən isimlarni koydi.

[8] Daniyal padixah bəlgiligən nazu-nemətlər wə xahanə xarabliri bilən əzini Huda aldida napak kilmaslikka bəl baoɣlidi; xunga u aoɣwat bexidin əzining napak kilinmaslikioɣa yol koyuxini iltimas kildi. [9] Əmdi Huda aoɣwat bexini Daniyaloɣa iltipat wə xapaət kərsitidioɣan kiloɣanidi. [10] Lekin aoɣwat bexi Daniyaloɣa:

— Mən əz oɣojam padixahtin korkimən. Silərning yemək-iqmikinglarni u əzi bəlgiligən; u əgər silərni baxka kurdax yigitlərdək saoɣlam qiray əməs ikən dəp karisa, undakta silər padixahka mening kallamni alduroɣuqi bolisilər, — dedi.

[11] Xuning bilən Daniyal kelip aoɣwat bexi əzigə wə Ḥananiya, Mixael wə Azariyalaroɣa təyinligən oɣojidardin tələp kilip: [12] — Kəminilirini umaq, kəktat wə su bilənla bekip on künlük sinak kilsila.

[13] Andin bizning qirayimiz bilən padixahning esil tamikini yegən yigitlərning qirayini selixturup bakşila, andin kəzitixliri boyiqə kəminilirigə ix kərgəyla! — dedi. [14] Oɣojidar ularning gepigə kirip, ularni on kün sinap kərüxkə makul boldi. [15] On kündin keyin karisa, ularning qirayliri padixahning nazu-nemətlirini yegən yigitlərningkidinmu nurluk wə toloɣan kəründi. [16] Xuningdin

---

1:1 2Pad. 24:2, 3; 2Tar. 36:6

1:2 «Hudaning əyi» — mukəddəs ibadəthana, əlwəttə.

1:3 «bax aoɣwat oɣojidari Axpinaz» — «aoɣwat» padixah sarayidiki kenizəklərgə karaydioɣan, piqiloɣan ər kixi. Ularning baxka wəzipiliri bar boluxi mumkin. Mumkinqiliki yənə barki, muxu yərdə «bax aoɣwat oɣojidari» padixahlarning barlik əməldarlarning bexini kərsitidu. Əgər muxu tooɣra bolsa «bax əməldar» dəp tərjimə kilixka tooɣra kelidu.

1:3 Yəx. 39:7

1:4 «yənə kelip kaldiylərning ilim-pənlirini həm tilini əginələydioɣan boluxi kerək idi — «Kaldiyə» Babil imperiyəsidiki muhim bir nahiyə idi, xu yərdikilər «aliyjanap kixilər» dəp karilatti. Babil ordisining kaidə-yosunlirioɣa asasən munəjjimlər xu təbikidiki adəmlərdin boluxi kerək idi.

1:7 «Aoɣwat bexi ularoɣa yengi isimlar, yəni Daniyaloɣa Bəltəxasar, Ḥananiyaoɣa Xadrak, Mixaeloɣa Mixak, Azariyaoɣa Əbədnego degən isimlarni koydi» — bu koyoɣan ismilar, asasən butpərəslik bilən munasiwətlik bolup, əsli wə yengi ismilirining mənilirі təwəndikidək:
— –Daniyal — «Huda mening sot kiloɣuqumdur»
–Bəltəxasar — «Bəl *(bir məbud)* uning ḥayatini koɣdisun».
–Ḥananiya — «Pərwərdigar mehir-xəpkətliktur»
–Xadrak — «Aku *(bir məbud)*ning buyruki»
–Mixael — «Hudaoɣa kim ohxiyalisun?»
–Mixak — «Aku *(bir məbud)*oɣa kim ohxiyalisun?»
–Azariya — «Pərwərdigar Yardəmqimdur»
–Əbədnego — «Nego *(nur qaqidioɣan məbud)*ning kuli»

1:8 «Daniyal padixah bəlgiligən nazu-nemətlər wə xahanə xarabliri bilən əzini Huda aldida napak kilmaslikka bəl baoɣlidi» — Daniyal Yəhudiy boloɣaqka, Musa pəyoɣəmbərgə berilgən «mukəddəs kanun»oɣa asasən, bəzi gəxlər, məsilən qoxka, təgə, toxkan gəxini yeyixkə bolmaytti. Kan qikarmay booɣup eltürgən bolsa, yeyixkə bolmaytti. Uning üstigə, Babil ordisidikilər yegən gəxlər wə iqkən xarablar məbudlaroɣa beoɣixlanoɣan bolup, axu məbudlarni mədhiyilək üqün yəp-iqilətti.

1:8 Law. 15:1-35; 17:12; Kan. 14:3-21; 1Kor. 8:4, 8-10

keyin oŋojidar ularoŋa padixah bəlgiligən nazu-nemətlərni wə iqixkə bəlgiligən xarabni bərməy, ularning ornida umaq, kəktatlarni berixkə baxlidi.
17 Bu tət yigitni bolsa, Huda ularni ḫərhil ədəbiyat wə ilim-məripəttə danixmən wə uḳumuxluḳ ḳildi. Daniyalmu barliḳ oŋayibanə alamətlər bilən qüxlərgə təbir berixkə parasətlik boldi. 18 Padixah bəlgiligən muddət toxḳinida, aoŋwat bexi yigitlərning ḫəmmisini Nebokadnəsarning aldioŋa elip bardi.. 19 Padixah ular bilən bir-birlə sözləxti; yax yigitlərning ḫeqḳaysisi Daniyal, Ḫananiya, Mixael wə Azariyaloroŋa yətmidi. Xunga bu tətəylən padixaḫning hizmitidə ḳaldi. 20 Padixaḫḳa danaliḳ-ḫekmət kerək boloŋanda yaki yorutux kerək boloŋan ḫərḳandaḳ məsiligə jawab izdigəndə, ularning jawabi uning səltənitidiki barliḳ rəmqi-palqi yaki pir-ustazlirininggkidin on ḫəssə tooŋra qiḳatti. 21 Daniyal Pars padixaḥi Ḳorəx təhtkə olturoŋan birinqi yiloŋiqə ordida dawamliḳ turdi..

Nebokadnəsar kərgən qüx

2 1 Nebokadnəsar təhtkə olturup ikkinqi yili, birnəqqə qüx kərdi; uning roḥi parakəndə bolup, uyḳusi ḳaqti. 2 Xunga padixah rəmqi-palqi, pir-ustaz, jadugər wə kaldiy munəjjimlərni qüxlirigə təbir berixkə qaḳirixni buyrudi. Ular kelip padixaḫning aldida turdi.. 3 Padixah uloroŋa:
— Mən bir qüx kərdüm, bu qüxning mənisini bilixkə kənglüm naḫayiti tit-tit boluwatidu, — dedi..
4 Andin kaldiylər padixaḫḳa (aramiy tilida): — Aliyliri mənggü yaxioŋayla! Ḳeni kəminlirigə qüxlirini eytḳayla, biz təbir berimiz, — dedi..
5 Padixah kaldiylərgə: — Məndin buyruḳ! Silər awwal kərgən qüxümni eytip andin təbir berixinglar kerək. Undaḳ ḳilmisanglar ḳiyma-qiyma ḳiliwetilisilər, əyünglar ḫajəthanioŋa aylanduruwetilidu!. 6 Lekin qüxümni eytip, uningoŋa təbir berəlisənglar məndin sowoŋatlar, in'amlar wə aliy izzəttin muyəssər bolisilər. Əmdi qüxümni eytinglar, təbir beringlar! — dedi.
7 Ular padixaḫḳa yənə bir ḳetim:
— Aliyliri qüxlirini eytḳayla, andin əzlirigə təbirini eytip berimiz, — dedi.
8 Bu qaoŋda padixah jawabən:
— Xübḥisiziki, silər pərmanimdin ḳaytmaydioŋinimni bilgəqkə, waḳitni kəynigə sürüwatisilər. 9 Lekin qüxümni eytip bərmisənglar, silərgə pəḳət buyruḳumla ḳalidu. Qünki silər waḳit əḫwalni əzgərtidu, dəp bilip əzara til biriktürüp, yaloŋanqiliḳ ḳilip meni aldimaḳqi bolisilər. Xunga qüxümni eytsanglar, andin qüxümgə ḫəḳiḳətən təbir berələydioŋanliḳinglarni xu qaoŋdila bilimən, — dedi.
10 Kaldiylər padixaḫḳa jawabən:
— Dunyada aliylirining sorioŋan ixini eytip berələydioŋan ḫeqbir adəm yoḳtur. Ḫeqḳandaḳ padixah, uning ḳandaḳ uluoŋ yaki küqlük boluxidin ḳət'iynəzər, rəmqi-palqi, pir-ustaz yaki kaldiy munəjjimlərgə mundaḳ tələpni ḳoyoŋan əməs. 11 Qünki aliylirining sorioŋanliri ḫəḳiḳətən alamət müxkül, ilaḫlardin baxḳa ḫeqkim uni ayan ḳilalmaydu. Lekin ilaḫlarning makani insanlar arisida əməs, — dedi.
12 Padixah ḳattiḳ oŋəzəplinip aqqiḳlanoŋan ḫalda, Babil ordisidiki barliḳ danixmənlərni əltürüxni əmr ḳildi. 13 Xuning bilən padixaḫning barliḳ danixmənlərni əltürüx tooŋrisidiki buyruḳi qüxürüldi. Xunga hizmətkarliri Daniyal wə uning dostlirinimu əltürüx üqün izdidi.

1:18 «Padixah bəlgiligən muddət toxḳinida...» — yəni üq yil *(5-ayətni kərüng)*.
1:21 «Daniyal Pars padixaḥi Ḳorəx təhtkə olturoŋan birinqi yiloŋiqə ordida dawamliḳ turdi» — Pars padixaḥi Ḳorəx 66 yildin keyin Babil imperiyəsini istela ḳildi *(miladiyədin ilgiriki 539-yili)*.
2:2 «kaldiy munəjjimlər» — Kaldiyə Babil imperiyəsidiki muḥim bir rayon idi, xu yərdikilər «aliyjanap kixilər» dəp ḳarilatti. Babil ordisi ḳaidə-yosunliroŋa asasən munəjjimlər xu təbiḳidiki adəmlərdin boluxi kerək idi.
2:3 «kənglüm naḫayiti tit-tit boluwatidu» — ibraniy tilida «roḥim naḫayiti tit-tit boluwatidu».
2:4 «Andin kaldiylər padixaḫḳa aramiy tilida: — Aliyliri mənggü yaxioŋayla! ... » — muxu ayəttin tartip 8:1kiqə ayətlər aramiy tilida yeziloŋan.
2:5 Dan. 3:29

Hudaning Daniyaloƣa qüxni wə mənisini ayan ķilixi

14 Xu qaoƣda Daniyal Babildiki danixmənlərni
əltürüx əmrini ijra ķiloƣili qiķķan
padixaɦning hususiy muɦapizətqilər baxliķi
Arioķķa aķilanə wə danixmənlərqə ja-
wab ķayturup 15 uningdin: — Padixaɦning
qüxürgən pərmani nemə üqün xunqə jiddiy?
— dəp soridi. Arioķ əɦwalni Daniyaloƣa eytip
bərdi.. 16 Daniyal dərɦal padixaɦ aldioƣa kirip,
padixaɦtin qüxigə təbir bərgüdək waķit be-
rixni tələp ķildi..
17 Andin Daniyal өyigə ķaytip, əɦwalni dos-
tliri Ɦananiya, Mixael wə Azariyalaroƣa ey-
tip bərdi. 18 U ulardin ərxtiki Hudadin bu
qüxning siri tooƣruluķ rəɦim-xəpķət iltija
ķilip, mən Daniyal wə dostlirim tətimizning
Babildiki baxķa danixmənlər bilən billə
ɦalak ķilinmasliķimizni tilənglar, dəp tələp
ķildi. 19 Andin keqidə Daniyaloƣa oƣayibanə
kərünüxtə xu sirning yeximi wəɦiy ķilindi.
Xuning bilən Daniyal ərxtiki Hudaoƣa
ɦəmdusanalar oķup mundaķ dedi:
20 «Hudaning nami əbədil'əbəd mədɦiyiləngəy!
Qünki danaliķ wə küq-ķudrət Uningkidur.
21 U waķit, pəsillərni Өzgərtküqidur;
U padixaɦlarni yiķitidu,
Wə padixaɦlarni tikləydu;
U danalaroƣa danaliķ, aķilanilaroƣa ɦekmət
beridu.
22 U qongķur wə sirliķ ixlarni axkarilioƣuqidur,
Ķarangoƣulukķa yoxurunoƣan ixlarni yahxi
bilgüqidur,
Nur ɦəmixə Uning bilən billidur..
23 I manga danaliķ wə küq bərgən ata-
bowilirimning Hudasi,
Sanga xükür wə ɦəmdusanalar eytay!
Sən ɦazirla biz dua ķiloƣan ixni manga
axkariliding,
Padixaɦning sorioƣan ixini bizgə kərsitip
bərding».

Daniyalning padixaɦning qüxigə təbir berixi

24 Andin Daniyal padixaɦ Babildiki danixmən-
lərni əltürüxkə təyinligən Arioķning aldioƣa
berip uningoƣa:
— Babildiki danixmənlərni əltürmigəyla.
Meni padixaɦning aldioƣa baxlap kirgəyla,
mən padixaɦning qüxigə təbir berəy, — dedi.
25 Arioķ xuan Daniyalni padixaɦ Nebokad-
nəsarning aldioƣa baxlap kirip, padixaɦķa: —
«Mən Yəɦudiy əsirlər iqidin aliylirining
qüxigə təbir berələydioƣan bir kixini taptim»
— dedi.
26 Padixaɦ Daniyal (Bəltəxasar dəpmu ati-
lidu)oƣa:
«Sən mening kərgən qüxümni ayan ķilip,
uningoƣa təbir berələmsən? — dedi.
27 Daniyal padixaɦning aldida turup xundaķ
jawab bərdi:
— I aliyliri, sili sorioƣan bu sirni danixmən,
pir-ustaz, rəmqi-palqi wə munəjjimlar
өzlirigə yexip berəlməydu. 28 Biraķ ərxtə
sirlarni axkarilioƣuqi bir Huda bar. U bolsa
aliylirioƣa ahirķi zamanning künliridə nemə
ixlarning bolidioƣanliķini ayan ķildi. Əmdi
өzlirining qüxini, yəni aliyliri uhlawatķanda
kərgən oƣayibanə alamətlərni eytip berəy: —.
29 — I aliyliri, sili uhlaxķa yatķanda kəlgüsidiki
ixlarni oylap yattila. Sirlarni birdinbir
Axkarilioƣuqi өzlirigə yüz beridioƣan ixlarni
kərsətti. 30 Manga kəlsək, bu sirning manga
ayan ķilinoƣini mening baxķa jan igiliridin
artuķ ɦekmətkə igə boloƣanliķimdin əməs,
bəlki bu qüxning təbirini, xundaķla xaɦ
aliylirining kəngülliridiki oylirini өzlirigə
məlum ķilix üqündur.
31 — Əy aliyliri, sili oƣayibanə alamättə
өzlirining aldilirida turoƣan gigant bir
ɦəykəlni kərdilə. Bu ɦəykəl naɦayiti gəwdilik
bolup, zor nur qaķnap turidioƣan ɦəywətlik
ɦəm ķorķunqluķ idi. 32 Ɦəykəlning bexi esil
altundin, kəkriki wə ķolliri kümüxtin, bəl
wə saoƣriliri mistin, 33 Yuta-paqiķi təmürdin,

2:15 «... pərmani nemə üqün xunqə jiddiy» — yaki «... pərmani nemə üqün xunqə ķattiķ?».

2:16 «padixaɦtin qüxigə təbir bərgüdək waķit berixni tələp ķildi.» — yaki «padixaɦtin qüxigə təbir berix üqün uningoƣa waķit bekitixni tələp ķildi.».

2:22 Ayup 32:8

2:28 «aliyliri uhlawatķanda kərgən oƣayibanə alamətlər...» — aramiy tilida: «sili kariwatta yatķanda kallilirida kərgən oƣayibanə alamətlər..» deyilidu.

puti təmür bilən layning arilaxmisidin yasalоƣan. 34 Өzliri uni kərüwatқan qaоƣlirida, adəm қoli bilən қezilmioƣan bir tax kelip ҳəykəlgə urulup uning təmür bilən layning arilaxmisidin yasalоƣan putini qeқiwətti. 35 Uningdiki təmür, lay, mis, kümüx, altunlar xuan parqə-parqə қilinip, xamal ularni bəəyni yazlиқ hamandiki topilarni uquroƣandək, қayta ҳeq tepilmioƣudək қilip uquruwətti. Lekin ҳeliқi tax yooƣinap, pütkül jaҳanni қaplioƣan oƣayət zor bir taoƣқa aylandi.

36 Kərgən qüxliri mana xudur. Əmdi biz өzlirigə bu qüxning mənisini yexip berimiz.. 37 Əy aliyliri, өzliri pütkül padixaҳlarning bir padixaҳi, ərxtiki Huda siligə padixaҳliқ, nopuz, küq wə xөҳrət ata қildi. 38 Insan baliliri, ҳaywanatlar, uqar-қanatlar məyli қəyərdə tursun, Huda ularni қollirioƣa tapxurup silini ularning ҳəmmisigə ҳakim қildi. Sili u ҳəykəlning altun bexidursila.

39 Өzliridin keyin yənə bir padixaҳliқ kelidu. Lekin u silining padixaҳliқlirioƣa yətməydu. Uningdin keyin üqinqi bir padixaҳliқ, yəni mis padixaҳliқ kelip pütkül yər yüzigə ҳakim bolidu.

40 Uningdin keyinki tətinqi padixaҳliқ bolsa təmürdək mustəҳkəm bolidu. Təmür barliқ baxқa nərsilərni qeқiwetip boysunduroƣinidək, xuningoƣa ohxax bu təmür padixaҳliқ өz aldinқi padixaҳlarning ҳəmmisini ezip qeқiwetidu.

41 Өzliri kərgəndək təmür bilən seoƣiz layning arilaxmisidin yasalоƣan put wə barmaқlar bu padixaҳliқning bөlünmə bolup ketidioƣinini kərsitidu. Biraқ bu padixaҳliқ təmürdək küqkə igə bolidu, qünki sili kərgəndək, təmür bilən lay arilaxқan. 42 Təmür bilən layning arilaxmisidin yasalоƣan putning barmaқliri u padixaҳliқning bir қismining küqiyidioƣanliқini, bir қismining ajizlixidioƣanliқini kərsitidu. 43 Өzliri təmür bilən layning arilaxқanliқini kərdilə. Bu u padixaҳliқning ҳөkümdarliri padixaҳliқning puқraliri bilən ittipaқlaxmaқqi boloƣanliқini kərsitidu. Lekin təmür lay bilən arilaxmioƣandək, birlixip ketəlməydu.. 44 U ahirқi padixaҳlar təhttə olturoƣan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaҳliқ bərpa қilidu. Bu padixaҳliқ ҳərgiz baxқa bir həlққə ətməydu; əksiqə u bu baxқa padixaҳliқlarni üzül-kesil gumran қilip, өzi mənggü məzmut turidu.. 45 Өzliri adəm қoli bilən қezilmioƣan bir taxning taoƣdin qiққinini wə uning ҳəykəldiki təmür, mis, lay, kümüx, altunni qeқiwətkənlikini kərdilə. Xunga uluoƣ Huda aliylirioƣa kəlgüsidə yüz beridioƣan ixlarni bildürgən. Kərgən qüxliri qoқum əməlgə axidu, berilgən təbir mutləқ ixənqliktur..

Padixaҳning Daniyaloƣa in'am berixi

46 Andin padixaҳ Neboқadnəsar өzini yərgə etip Daniyaloƣa səjdə қildi wə uningoƣa ҳədiyə berip huxpuraқ-isriқ selixni əmr қildi. 47 Padixaҳ uningoƣa:

— Dərwəқə, sening Hudaying ilaҳlar iqidə əng uluoƣ Ilaҳ, padixaҳlarning hojisi wə sirlarni axarilioƣuqi ikən, qünki sən bu sirni yəxting! — dedi.

48 Andin padixaҳ Daniyalning mərtiwisini yuқiri қilip, uningoƣa nuroƣun esil sowoƣatlarni təқdim қildi. U uni pütkül Babil əlkisigə ҳakim boluxқa təyinlidi wə uni Babildiki danixmən-əқildarlarning bax aқsaқili қildi. 49 Daniyalning padixaҳtin tələp қilixi bilən, padixaҳ Xadrak, Mixak wə Əbədnegolarni Babil əlkisining məmuriy ixlirini idarə қilixқa təyinlidi. Daniyal өzi orda hizmitidə қaldi..

2:36 «Əmdi biz өzlirigə bu qüxning mənisini yexip berimiz» — «biz» degən bu səz xübҳisizki, Daniyalning өzigə wə üq dostioƣa wakalitən səz қiloƣinini bildüridu.

2:36 Dan. 7

2:43 «padixaҳliқning puқraliri bilən...» — aramiy tilida: «insanlarning nəsli bilən....».

2:44 «U ahirқi padixaҳlar» — putning barmaқlirining padixaҳlaroƣa wəkillik қilidioƣanliқini kərsətsə kerək. Bu bab wə 7-bab tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.

2:44 Dan. 3:33; 4:31; 6:27; 7:14, 27; Mik. 4:7; Luқa 1:33

2:45 «Өzliri adəm қoli bilən қezilmioƣan bir taxning taoƣdin qiққinini wə uning ҳəykəldiki təmür, mis, lay, kümüx, altunni qeқiwətkənlikini kərdilə...» — bu babtiki bexarətlər tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.

2:45 Yəx. 8:14; 28:16; Zəb. 118:22; Zək. 3:9; Mat. 21:42-44; Yuҳ. 3:31; 8:23

2:49 «Daniyal өzi orda hizmitidə қaldi» — aramiy

Nebokadnəsarning altun həykəlgə qoқunuxni əmr kilixi

3 [1] Padixah Nebokadnəsar altundin egizliki atmix gəz, kəngliki altə gəz kelidioɣan bir həykəl yasap, Babil əlkisining Dura tüzlənglikigə ornatti.. [2] Padixah barlik wəzir, waliy, hakim, məslihətqi, həziniqi, sotqi, sorakqilarni xundakla hərkaysi əlkilərdiki baxka əməldarlarning həmmisini padixah Nebokadnəsar ornatkan bu altun həykəlni əz ilahioɣa atax murasimioɣa katnixixka pərman qüxürdi. [3] Xuning bilən wəzirlər, waliylar, hakimlar, məslihətqilər, həziniqilər, sotqilar, sorakqilar, xundakla hərkaysi əlkilərdiki baxka əməldarlarning həmmisi atax murasimioɣa jəm boldi. Ular həykəlning aldida turdi.

[4] Jakarqi yukiri awaz bilən:

— Əy hərkaysi əl-yurt, hərkaysi taipilərdin kəlgənlər, hər hil tilda səzlixidioɣan kowmlar, [5] silər sunay, nəy, kalun, lira, ziltar, bulman wə baxka hərhil sazlarning awazini angliɣan haman, yərgə bax urup padixah Nebokadnəsar ornatkan altun həykəlgə səjdə kilinglar.. [6] Kimki bax urup səjdə kilmisa, xuan dəhxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa taxlinidu, — dəp jakarlidi.

[7] Xunga, sunay, nəy, kalun, lira, ziltar, bulman wə baxka hərhil sazlarning awazini angliɣan haman hərkaysi əl-yurt, hərkaysi taipilərdin kəlgən, hərhil tilda səzlixidioɣan kowm yərgə bax urup Nebokadnəsar ornatkan altun həykəlgə səjdə kilixti.

Kaldiylərning üq buradərning üstidin ərz kilixi

[8] U qaoɣda, bəzi kaldiylər aldioɣa qikip Yəhudiylar üstidin ərz kildi. [9] Ular padixah Nebokadnəsaroɣa:

— I aliyliri, mənggü yaxioɣayla! [10] Aliyliri sunay, nəy, kalun, lira, ziltar, bulman wə baxka hərhil sazlarning awazini angliɣan haman həmməylən yərgə bax urup altun həykəlgə səjdə kilsun, [11] xundakla kimki yərgə bax urup səjdə kilmisa, u dəhxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa taxlansun dəp pərman kiloɣanidila. [12] Sili Babil əlkisining məmuriy ixlirini baxkuruxka təyinligən birnəqqə Yəhudiy, yəni Xadrak, Mixak, Əbədnegolar bar; i aliyliri, bu adəmlər siligə hərmətsizlik kiliwatidu. Ular padixahning ilahlirining ibaditidə bolmidi yaki padixah ornatkan altun həykəlgimu səjdə kilmaydu, — dedi.

[13] Xuni anglap padixah Nebokadnəsar dəroɣəzəp bolup, Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni əz aldioɣa kəltürüxni əmr kildi. Xuning bilən ular bu üqəylənni padixah aldioɣa əpkəldi. [14] Nebokadnəsar ularoɣa:

— Xadrak, Mixak, Əbədnego, silər rasttin mening ilahlirimning hizmitidə bolmidinglarmu həm mən ornatkan altun həykəlgə səjdə kilmidinglarmu? [15] Hazir silər sunay, nəy, kalun, lira, ziltar, bulman wə baxka hərhil sazlarning awazini angliɣan haman, mən yasatkan həykəlgə səjdə kilixka təyyar tursanglar, yahxi. Lekin səjdə kilmisanglar, silər dərhal dəhxətlik yalkunlap turoɣan humdanoɣa taxlinisilər. Xu qaoɣda kandak ilah kelip silərni qanggilimdin kutkuzuwalidikin, keni?! — dedi.

[16] Xadrak, Mixak, Əbədnegolar padixahka jawabən:

— I Nebokadnəsar, bu ixta biz əzimizni akliximiz hajətsiz. [17] Biz səjdə kilip keliwatkan Hudayimiz bizni dəhxətlik yalkunlap turoɣan humdandin kutkuzalaydu; i aliyliri, U qokum əzlirining ilkidin bizni kutkuzidu. [18] Lekin bizni kutkuzmioɣan təkdirdimu, aliylirigə məlum bolsunki, biz yənila ilahlirining hizmitidə bolmaymiz wə sili ornatkan altun həykəlgə səjdə kilmaymiz, — dedi.

Üq dostning əlümgə buyruluxi

[19] Buni angliɣan haman padixah Nebokadnəsarning təri buzulup, Xadrak,

---

tilida «Daniyal padixahning dərwazisida turatti». Kona zamanlarda xəhərning yaki ordining dərwazisi bolsa, sorakqilar həküm qikiridioɣan jay idi.

3:1 «egizliki atmix gəz, kəngliki altə gəz...» — «gəz» *(yaki «jəynək»)* jəynəktin kolning uqioɣiqə boloɣan arilikтur, təhminən 40-45 santimetr.

3:5 «lira» — lira bolsa tət tarlik bir hil saz. **«bulman»** — bulman bolsa bir hil püwlinidioɣan saz.

Mixak, Əbədnegolaroƣa ƙattik oƣəzəpləndi. Xuning bilən adəmlirigə humdanni adəttikidin yəttə ḥəssə ƙattik ƙizitixni buyrudi. [20] U ƙoxunidiki əng ƙawul palwanlaroƣa Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni baoƣlap, dəḥxətlik yalƙunlap turoƣan humdanoƣa taxlaxni buyrudi. [21] Xuning bilən ular tonliri, ixtanliri, səlliliri wə baxƙa libas kiyimliri selinmioƣan ḥalda baoƣlinip dəḥxətlik yalƙunlap turoƣan humdanoƣa taxlandi. [22] Padixaḥning əmrining ƙattikliƙi bilən humdandiki ot intayin yalƙunlap yenip turatti, xunglaxƙa humdandin qiƙiwatƙan yalƙun Xadrak, Mixak, Əbədnegolarni kətürgən əskərlərni kəydürüp taxlidi. [23] Xundak ƙilip Xadrak, Mixak, Əbədnego üqəylən baoƣlaƙlik ḥalda dəḥxətlik yalƙunlap turoƣan humdanoƣa qüxüp kətti.

[24] Andin Nebokadnəsar qəqügən ḥalda ornidin qaqrap turup, məsliḥətqi wəzirliridin:

— Biz baoƣlap ot iqigə taxlioƣinimiz üq adəm əməsmu? — dəp soridi.

— Ular jawabən «Xundak, i aliyliri! — dedi.

[25] Padixaḥ jawabən:

— Mana, mən tət adəmning baoƣlaƙsiz ḥalda ot iqidə ərkin mengip yürüwatƙinini kərüwatimənoƣu, ular ƙilqə kəygəndək əməs; ḥəmdə tətinqi kixi ilaḥlarning ooƣlidək turidu! — dedi.

Üqəylənning humdan otidin qiƙixi wə əstürülüxi

[26] Xuning bilən Nebokadnəsar dəḥxətlik yalƙunlap turoƣan humdanning aoƣzioƣa yeƙin kelip:

— Xadrak, Mixak, Əbədnego! Ḥəmmidin Aliy Ilaḥning ƙulliri, qiƙinglar, mayaƙƙa kelinglar! — dəp towlidi. Xuning bilən Xadrak, Mixak wə Əbədnego ottin qiƙti.

[27] Barliƙ wəzirlər, waliylar, ḥakimlar wə padixaḥning məsliḥətqi wəzirliri yioƣilip kelixip bu üqəyləngə tikilixip ƙaraxti; ularning ƙilqə kəygən yeri yoƙ idi, qaqsaƙallirimu kəymigən, kiyim-keqəklirimu xu peti idi, üsti-bexidimu is-tütünning puriƙi yoƙ idi.

[28] Nebokadnəsar mundak dedi:

— Xadrak, Mixak, Əbədnegolarning Hudasioƣa xükür-sanalar boloƣay! U Əz pərixtisini əwətip, Əzigə tayanoƣan ƙullirini ƙutƙuzuwaldi. Ular əzlirining ilaḥidin baxƙa ḥeqƙandak ilaḥƙa hizmət ƙilmaslik üqün wə yaki bax urup səjdə ƙilmaslik üqün, pəƙət əz Hudayimizningla ibaditidə bolimiz dəp padixaḥning pərmanioƣa hilaplik ƙilip ḥayatini təwəkkul ƙildi.. [29] Əmdi mən xundak pərman qüxürimənki: Ƙaysi əl-yurt bolsun, ƙaysi taipilərdin kəlgən bolsun, ƙaysi tilda səzlixidioƣanlar bolsun, Xadrak, Mixak, Əbədnegolarning Hudasioƣa ƙara qaplaydikən, pütün teni ƙiyma-qiyma ƙilinsun, əyliri ḥajəthanioƣa aylandurulsun! Qünki bundak ƙutƙuzalaydioƣan baxƙa ilaḥ yoƙ..

[30] Xuning bilən padixaḥ Xadrak, Mixak, Əbədnego üqəylənni əstürüp, Babil əlkisidə yuƙiri mənsəpkə təyinlidi.

Nebokadnəsarning ikkinqi qüxi tooƣruluk yazoƣan heti

4 [1] «Mənki padixaḥ Nebokadnəsardin yər yüzidiki ḥərbir əl-yurtƙa, ḥərƙaysi taipilərgə, ḥərhil tillarda səzlixidioƣan ƙowmlaroƣa aman-esənlik exip-texip turoƣay!

[2] Ḥəmmidin Aliy Huda manga kərsətkən alamətlərni wə karamətlərni jakarlaxni layiƙ taptim. [3] Uning kərsətkən məjizilik alamətliri nemidegən uluƣ! Uning karamətliri nemədegən ƙaltis! Uning padixaḥliƙi pütməstügiməstür, Uning ḥakimliƙi dəwrdindəwrgiqə dawamlixidu!.

[4] Mənki Nebokadnəsar əyümdə biharaman olturoƣinimda, ordamda bayaxat turmux kəqürüwatƙinimda, [5] meni intayin ƙorƙutuwətkən bir qüxni kərdüm, ornumda yatƙinimda beximdiki oylar wə kallamdiki oƣayibanə alamətlər meni alaƙzadə ƙildi.

[6] Babildiki barliƙ danixmənlərni aldimoƣa

3:28 «... Padixaḥning pərmanioƣa hilaplik ƙilip ḥayatini təwəkkul ƙildi» — aramiy tilida «... Padixaḥning pərmanioƣa hilaplik ƙilip tənlirini təwəkkul ƙildi».

3:29 Dan. 2:5

4:3 Zəb. 93:1, 2; Dan. 6:27

qakirixka pərman berip, ularning qüxümgə təbir berixini buyrudim. 7 Xuning bilən barlik rəmqi-palqi, pir-ustaz, kaldiylər wə munəjjimlar kelixti. Mən qüxümni eytip bərdim, lekin ular manga təbirini berəlmidi.
8 Lekin ahirda Daniyal kirdi (uning yənə bir ismi Bəltəxasar bolup, mening ilahimning namioŋa asasən koyuloŋan). Mukəddəs ilahlarning rohi uningda ikən. Mən qüxümni eytip, uningoŋa:
9 — Əy palqilarning baxliki Bəltəxasar, mukəddəs ilahlarning rohi səndə ikənlikini, sanga heqkandak sir təs kəlməydioŋanlikini bildim, xunga mening kərgən qüxümdiki oŋayibanə alamətlərni qüxəndürgəysən, xundakla uningoŋa təbir bərgəysən, — dedim.
10 — Mən ornumda yatkinimda kallamda mundak oŋayibanə alamətlərni kərdüm: Mana, yər yüzining otturisida bir tüp dərəh bar ikən; u tolimu egizmix. 11 U baroŋanseri qong həm məzmut əsüp, asmanoŋa takixiptu, u dunyaning qətlirigimu kərünidikən. 12 Uning yopurmakliri qiraylik, mewisi intayin mol ikən. Uningda pütkül dunyaoŋa yətküdək ozuk bar ikən. Uning astida daladiki haywanlar sayidaxidikən, xahlirida asmandiki uqar-kanatlar makan kilidikən; mewisidin barlik ət igilirimu ozuklinidikən.
13 Ornumda yetip, kallamda kərgən oŋayibanə alamətlərni kərüwatimən, mana, asmandin bir kəzətqi muəkkəl, yəni mukəddəs bir pərixtə qüxüp,
14 mundak jakarlidi:
— «Dərəhni kesip, xahlirini kirkip, yopurmaklirini wə mewilirini kekip qüxürüp qeqiwetinglar. Dərəh tüwidiki yawayi haywanlar uningdin yiraklaxsun, uning xahliridiki kuxlar tezip kətsun. 15 Yərdə pəkət kətükinila yiltizi bilən, mis wə təmür bilən qəmbərləp, yumran ot-qəplər bilən billə dalada kaldurunglar. U asmandiki xəbnəmdin qilik-qilik həl bolup tursun. Uning nesiwisi ot-qəp yəydioŋan yawayi haywanlar bilən billə bolsun. 16 Adəmiy əklidin məhrum kilinip, uningoŋa yawayi haywanlarning əkli berilsun, xundakla xu haləttə «yəttə wakit» tursun.
17 Dunyadiki jan igiliri Həmmidin Aliy Boloquqining insanlarning padixahlikining həmmisini idarə kilidioŋanliki, xundakla uning padixahlik hokukini əzi tallioŋan kixi (məyli u heqnemigə ərziməs adəm bolsimu)gə beridioŋanlikini bilsun dəp, bu həküm karioquqi muəkkəllərning pərmani bilən, yəni mukəddəs pərixtilərning karar buyruki bilən bəlgiləngəndur».
18 — Mən padixah Nebokadnəsar mana xundak qüxni kərdum. Əy Bəltəxasar, qüxümgə təbir bərgəysən. Padixahlikimdiki danixmənlər iqidə mən üqün buningoŋa təbir berələydioŋan birmu adəm qikmidi. Lekin sən təbir berələysən, qünki əng mukəddəs ilahlarning rohi səndə ikən.
19 Xuning bilən Bəltəxasar dəpmu ataloŋan Daniyal bir haza həyranlikta alakzadə boldi wə qüx tooŋrisida oylap tolimu biaram boldi.
Padixah: — Əy Bəltəxasar, bu qüx wə uning təbiri seni alakzadə kilmisun, — dedi.
Bəltəxasar jawabən:
— I aliyliri, bu qüx silidin nəprətləngənlərgə bolsun, uning təbiri əzlirigə əməs, düxmənlirigə qüxkəy!
20-21 Baroŋanseri əsüp məzmut boloŋan, egizliki asmanoŋa takixidioŋan, pütkül dunyaoŋa kərünidioŋan, yopurmakliri qiraylik, mewisi intayin mol boloŋan, pütkül dunyaoŋa yətküdək ozuk

4:7 «berəlmidi» — yaki «bərmidi».
4:9 «Əy palqilarning baxliki Bəltəxasar, mukəddəs ilahlarning rohi səndə ikən...» — bu padixahning kəzkarixi. Daniyal əzi palqə əməs, əlwəttə. Palqilik Təwratta kət'iy mən'i kilinidu.
4:13 «...mukəddəs bir pərixtə qüxti» — aramiy tilida «bir mukəddəs boloquqi qüxti».
4:16 «adəmiy əklidin məhrum kilinip» — aramiy tilida «adəmiy kəngüldin məhrum kilinip». **«yawayi haywanlarning əkli»** — aramiy tilida «yawayi haywanlarning yüriki». **«...xundakla xu haləttə «yəttə wakit» tursun»** — «yəttə wakit» Mukəddəs Kitabta deyilgini boyiqə, yəttə yilni bildüridu. Əmma Babillikларning kalendaridiki bir yil 360 kün boloŋaqka, bəlkim 2520 kün boluxi kerək. Bu tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
4:19 «bir haza həyranlikta alakzadə boldi» — aramiy tilida «birər saət həyranlikta alakzadə boldi».

bolidiоɣan, sayisida yawayi ḥaywanlar turidiоɣan, xahlirida uqar ḳuxlar makan ḳilidiоɣan dərəh bolsa, yəni sən kərgən dərəh — dəl əzliridur, i aliyliri!
— Qünki sili qong wə məzmut əstila; silining ḥəywətliri exip pələkkə yətti; ḥəkümranliḳliri yər yüzining qətlirigə yetip bardi.
22 — Qünki sili qong wə məzmut əstila; silining ḥəywətliri exip pələkkə yətti; ḥəkümranliḳliri yər yüzining qətlirigə yetip bardi. 23 Aliyliri ḳarap turoɣan waḳitlirida asmandin bir ḳarioɣuqi, yəni bir muḳəddəs pərixtə qüxüp: «Bu dərəhni kesip, harab ḳilinglar. Halbuki, yərdə kətikinila yiltizi bilən ḳaldurup, mis wə təmür bilən qəmbərləp, yumran ot-qəplər bilən billə dalada ḳaldurunglar. U asmandiki xəbnəmdin qiliḳ-qiliḳ ḥəl bolup tursun. «Yəttə waḳit» bexidin ətkiqə uning nesiwisi ot-qəp yəydioɣan yawayi ḥaywanlar bilən billə bolsun, — dəptu.
24 — I aliyliri, qüxlirining mənisi mana xu — Bular bolsa Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining pərmani bilən hojam padixaḥning bexioɣa qüxidioɣan ixlar — 25 Əzliri kixilər arisidin ḥəydiwetilip, yawayi ḥaywanlar bilən billə yaxaydila, kalilardək ot-qəp bilən ozuḳlandurulidila, dalada asmandiki xəbnəmdin qiliḳ-qiliḳ ḥəl bolup turidila. Taki sili Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining pütkül insan padixaḥliḳini idarə ḳilidioɣanliḳini wə Uning ḥoḳuḳini Əzi tallioɣan ḥərḳandaḳ kixigə beridioɣanliḳini bilip yətküqə, yəttə waḳit baxliridin ətidu.. 26 «Dərəhning kətikini yiltizi bilən yərdə ḳaldurunglar» dəp buyruloɣanikən, əzliri ərxlərning ḥəmmini idarə ḳilidioɣannliḳini bilip yətkəndin keyin padixaḥliḳliri əzlirigə ḳayturulidu.
27 Xunga i aliyliri, mening nəsiḥitim siligə layiḳ kərülgəy, gunaḥliridin ḳol üzgəyla, ixta ḥəḳḳaniy boloɣayla, ḳəbiḥlikliridin tohtap kəmbəoɣəllərgə rəḥimdilliḳ ḳiloɣayla. Xundaḳ ḳiloɣandila bəlkim dawamliḳ gülləp yaxnimamdila?
28 Bu ixlarning ḥəmmisi padixaḥ Neboḳadnəsarning bexioɣa qüxti.
29 On ikki aydin keyin, u Babildiki padixaḥliḳ ordisining əgzisidə səylə ḳiliwetip:
30 — Ḳaranglar, mən əz izzitim wə xanxəḥritim namayan ḳilinsun dəp, xaḥanə ordamning jaylixixi üqün zor küqüm bilən yasioɣan ḥəywətlik Babil xəḥiri muxu əməsmu? — dedi.
31 Uning səzi aoɣzidin tehi üzülməyla, asmandin bir awaz qüxüp:
— Əy padixaḥ Neboḳadnəsar, bu səz sanga kəldi: Padixaḥliḳ səndin elindi. 32 Sən kixilər arisidin ḥəydiwetilip, yawayi ḥaywanlar bilən billə makan ḳilisən wə kalilardək ot-qəp yəysən; sən Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining insan padixaḥliḳini idarə ḳilidioɣanliḳini wə Uning ḥoḳuḳini Əzi tallioɣan ḥərḳandaḳ kixigə tutḳuzidioɣanliḳini bilip yətküqə yəttə waḳit bexingdin ətüp ketidu — deyildi.
33 Bu səz Neboḳadnəsarda xuan əməlgə axti. U kixilər arisidin ḥəydiwetilip, kalilardək ot-qəp yəp, teni xəbnəmdin qiliḳ-qiliḳ ḥəl bolup kətti. Uning qaqliri bürkütning pəyliridək, tirnaḳliri ḳuxning tirnaḳliridək əsüp kətti.
34 Əmdi xu künlər toxḳanda, mən Neboḳadnəsar asmanoɣa kəz tikip ḳariwidim, əḳil-ḥoxum əsligə kəldi. Mən Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa ḥəmdusana eytip, Mənggü Ḥayat Turoɣuqini mədḥiyiləp, ḥərmət əylidim.
Uning ḥakimliḳi mənggülük ḥakimliḳtur;
Uning padixaḥliḳi əwladtin-əwladḳidur.
35 Uning aldida yər yüzidiki barliḳ insanlar ḥeqnemə ḥesablanmaydu;
Ərxtiki ḳoxunlar wə zemindiki insanlar arisida U nemə ḳilixni halisa xuni ḳilidu;
Uning ḳolini kim tosalisun yaki Uningdin «Nemə ḳilisən?» dəp soraxḳa jür'ət ḳilalisun?
36 Xuanla əḳil-ḥoxum əsligə kəldi; padixaḥliḳimning xan-xəripi, izzitim, padixaḥliḳ ḥəywəmmu əsligə kəltürüldi. Məsliḥətqi wəzirlirim wə əmir-esilzadilirim meni izdəp kəldi. Padixaḥliḳim mustəḥləmləndi; burunḳidinmu zor ḥəywigə yengibaxtin igə boldum.
37 Əmdi mənki Neboḳadnəsar ərxtiki Padixaḥḳa ḥəmdusana oḳuymən, Uni tehimu

4:25 Dan. 5:20,21

uluoɣlaymən wə Uni izzətləymən:
— Uning ḳiloɣanliri ḥəḳtur,
Uning yolliri tooɣridur;
Uning təkəbburluḳ yolida mangoɣanlarning
ḥəywisini qüxürüx ḳudriti bardur!».

Neboḳadnəsarning nəwrisi padixaḥ Bəlxazarning ziyapiti

5 [1] Bir küni padixaḥ Bəlxazar əmir-esilzadilərdin ming kixini təklip ḳilip katta ziyapət berip, ularning aldida xarab iqip, əyx-ixrət kəypini sürdi.. [2] Padixaḥ Bəlxazar xarabni tetip kərüp, əzi, əmir-esilzadiliri, əz hotun-kenizəkliring xarabni atisi Neboḳadnəsar Yerusalemdiki ibadəthanidin oljioɣa aloɣan altun-kümüxtin yasaloɣan jam-ḳaqilarda iqixigə xu jam-ḳaqilarni elip qiḳixni buyrudi.
[3] Nəwkərlər dərḥal berip Hudaning Yerusalemdiki ibadəthanisidin elip kelingən altun jam-ḳaqilarni elip qiḳti; padixaḥning əzi, əmir-esilzadiliri, uning hotunliri wə kenizəkliri ularda xarab iqti. [4] Ular xarab iqkəq, altun, kümüx, mis, təmür, yaoɣaq wə taxlardin yasaloɣan butlarni mədḥiyilərxti.
[5] Dəl xu pəyttə adəm ḳolining bəx barmiḳi pəyda bolup, qiraoɣdanning udulidiki ordining tam suwiḳioɣa hət yezixḳa baxlidi. Padixaḥ hət yazoɣan ḳolning kərüngən ḳismini kərüp,. [6] qirayi tatirip, kənglidə intayin alaḳzadə bolup kətti. Put-ḳolliri boxixip, putliri titrəp kətti.. [7] Padixaḥ ḳattiḳ warḳirap, pir-ustazlar, kaldiylər wə munəjjimlarni qaḳirixni buyrudi. Babildiki danixmənlər kəlgən ḥaman padixaḥ ularoɣa:
— Kimki tamdiki bu hətlərni oḳup mənisini manga dəp berəlisə, uningoɣa səsün rənglik bir ton kiygüzülüp, boynioɣa altun zənjir esilip, padixaḥliḳta üqinqi mərtiwə berilidu, — dedi..
[8] Padixaḥning danixmənlirining ḥəmmisi ordioɣa ḥazir boldi; lekin ular nə hətlərni oḳuyalmaytti nə padixaḥḳa mənisini qüxəndürüp berəlməytti. [9] Bəlxazar tehimu alaḳzadə bolup, qirayi tehimu tatirip kətti. Əmir-esilzadilərmu ḳandaḳ ḳilixni bilələməy ḳaldi.
[10] Padixaḥ wə əmir-esilzadilərning warḳiraxḳan awazini anglioɣan hanix ziyapət zalioɣa kirip, padixaḥḳa mundaḳ dedi:
— I aliyliri, mənggü yaxioɣayla! Alaḳzadə bolup kətmigəyla, qirayliri tatirap kətmigəy..
[11] Padixaḥliḳlirida bir kixi bar, uningda muḳəddəs ilaḥlarning roḥi bar, atiliri təhttiki waḳtida, bu kixidə yoruḳluḳ, danaliḳ wə əḳil-parasət, yəni ilaḥlaroɣa has əḳil-parasət namayan ḳilinoɣanidi. Atiliri Neboḳadnəsar, yəni padixaḥ atiliri uni pütün rəmqi-palqilar, pir-ustazlar, kaldiylər wə munəjjimlarning bexi ḳilip təyinligən.. [12] Bu kixidə alaḥidə bir roḥiy hususiyət, bilim, ḥekmət, qüxlərgə təbir berələydioɣan, tepixmaḳlarni yexələydioɣan wə tügün-sirlarni aqalaydioɣan ḳabiliyət bar idi. Xu kixining ismi Daniyal bolup, padixaḥ uningoɣa Bəltəxasar dəpmu isim ḳoyoɣan. Xunga bu Daniyal qaḳirtilsun, u qoḳum bo hətlərning mənisini yexip beridu.

5:1 «padixaḥ Bəlxazar əmir-esilzadilərdin ming kixini təklip ḳilip...» — padixaḥ Bəlxazar Neboḳadnəsarning nəwrisi idi. Əməliyətdə xu künlərdə u «muawin imperator» idi; atisi Nabonidus imperator idi, lekin u adəttə Babilda turmaytti. **«... Ularning aldida xarab iqip, əyx-ixrət kəypini sürdi»** — bu babtiki 30-31-ayətlərdin ḳarioɣanda, xu qaoɣda Pars ḳoxunliri Babil xəḥirini alliḳaqan ḳorxiwaloɣanidi. Əmdi Babillar nemixḳa ziyapət ḳilidu? Tarihxunaslarning təḥlili boyiqə Babil xəḥiri *(a)* intayin mustəḥkəm, sepili egiz xəḥər; *(ə)* uningda yirgirmə yillik ozuḳ-tülük toplanoɣanidi. Xunga padixaḥ əzini tolimu bihətər, dəp ḳaraytti.
5:5 «... qiraoɣdanning udulidiki ordining tam suwiḳioɣa hət yezixḳa baxlidi» — ḳizik bir ix xuki, arheologlar ḳazoɣan asar'ətiḳilərgə asasən, Babil ordiliridiki tamlar üstigə ularning əng uluo oɟəlibə-muwəppəḳiyətliri sürət wə səzlər bilən hatiriləngən. Padixaḥ ziyapət ḳiloɣanda, mahtinix üqün əzining yeḳindin buyanḳi uruxlardiki oɟəlibisini wə muwəppəḳiyətlirini yorutux üqün, qiraoɣdan bu rəsimlərning udulioɣa ḳoyoɣuzulatti.
5:6 «put-ḳolliri boxixip,...» — aramiy tilida: «bəlsaoɣrisining booɣum-ügiliri boxixip,..». Bu ix-wəḳə «Yəx.» 45:41tiki bexarətning bir əməlgə axuruluxi. **«putliri titrəp kətti»** — aramiy tilida: «tizliri bir-birini ḳaḳḳili turdi».
5:7 «uningoɣa səsün rənglik bir ton kiygüzülüp,...» — ḳədimki zamanlarda səsün rəng «xaḥanə rəng» dəp ḥesablinatti.
5:10 «...warḳiraxḳan awazini anglioɣan hanix ziyapət zalioɣa kirip,...» — «hanix» muxu yərdə Bəlxazarning anisi yaki qong anisi *(Neboḳadnəsarning ayali)* bolsa kerək.
5:11 Dan. 2:47, 48

Daniyalning tamdiki hətning mənisini qüxəndürüxi

13 Xuning bilən Daniyal padixaḫning aldioɣa elip kelindi, padixaḫ Daniyaldin:
— Padixaḫ atam Yəḫuda əlkisidin sürgün ḳilip kəlgən Yəḫudiylar iqidiki ḫeliḳi Daniyal sənmu? — dəp soriwidi, 14 — Sən tooɣruluḳ həwirim bar, səndə muḳəddəs ilaḫlarning roḫi, xundaḳla yoruḳluḳ, danalik wə alaḫidə əḳil-parasət bar ikən dəp anglidim. 15 Əmdi danixmənlər wə pir-ustazlarni tamdiki hətni oḳup, mənisini manga qüxəndürüp bərsun dəp aldimoɣa qaḳirtip kelindi; lekin bu ixning sirini ḫeqḳaysisi yexip berəlmidi. 16 Birak sən tooɣruluḳ anglioɣanmənki, sən sirlarni qüxəndürələydikənsən wə tügünlərni yexələydikənsən. Əgər bu hətlərni oḳup, mənisini qüxəndürüp berəlisəng, sanga səsün rənglik ton kiygüzülidu, boynungoɣa altun zənjir esilidu, padixaḫlikta üqinqi dərijilik mərtiwigə erixisən, — dedi.
17 Daniyal padixaḫḳa mundaḳ jawab bərdi:
— Aliylirining in'amliri əzliridə ḳalsun, mukapatlirini baxḳa kixigə bərgəyla. Əmdiliktə mən aliylirioɣa bu hətni oḳup, mənisini qüxəndürüp berəy. 18 — I aliyliri, Ḫəmmidin Aliy Huda atiliri Nebokadnəsaroɣa padixaḫlik, uluoɣluḳ, xan-xərəp wə ḫəywət bərdi. 19 Uningoɣa berilgən uluoɣluḳtin ḫərḳaysi əl-yurt, ḫərḳaysi taipilər wə ḫərhil tilda səzlixidioɣan ḳowmlarning ḫəmmisi uning aldida titrəp ḳorḳup turatti; u kimni halisa xuni əltürətti, kimni halisa xuni tirik ḳoyatti; kimni halisa xuni mərtiwilik ḳilatti, kimni halisa xuni pəs ḳilatti. 20 Lekin u kənglidə təkəbburlixip, roḫ-ḳəlbidə məoɣrurlinip mijəzi tərsalixip, padixaḫlik təhtidin qüxürülüp, izzitidin məḫrum ḳilindi. 21 U kixilər arisidin ḫəydiwetilip, uningoɣa yawayi ḫaywanlarning əḳli berildi. U yawa exəklər bilən billə makanlixip, kalilardək otqəp yegüzüldi, teni xəbnəmdin qilik-qilik ḫəl bolup kətti, taki u Ḫəmmidin Aliy Hudaning insan padixaḫlikini idarə ḳilidioɣanlikini wə U padixaḫlikning ḫoḳukini Əzi tallioɣan ḫərḳandaḳ kixigə beridioɣanlikini bilip yətküqə xu ḫaləttə boldi.
22 Əy Bəlxazar, Nebokadnəsarning ooɣli turup əzliri bularning ḫəmmisidin həwərliri bolsimu, lekin əzlirini təwən ḳilmidila. 23 Əksiqə təkəbburlixip ərxtiki Rəbgə ḳarxi turdila. Sili Uning ibadəthanisidin olja aloɣan jam-ḳaqilarni elip kelip, əzliri, əmir-esilzadiliri, əz hotunliri wə kenizəklirimu ularda xarab iqtinglar andin kərməydioɣan, anglimaydioɣan wə ḫeqnemini qüxənməydioɣan altun, kümüx, mis, təmür, yaoɣaq wə taxlardin yasaloɣan butlarni mədḫiyilidilə. Ḫalbuki, silining nəpəslirini Əz ḳolida tutḳan wə silining barlik ḫarikətlirini Əz ilkidə tutḳan Hudani uluoɣlimidila. 24 Xunga, Huda bu ḳolning kərüngən ḳismini əwətip bu hətlərni yazdurdi.
25 Bu hətlər: «Mene, mene, təkəl, upḫarsin» degəndin ibarət.
26 Buning qüxəndürülüxi: — «Mene» — Huda silining padixaḫlikḳlirining ḫesabini ḳilip, uni ayaoɣlaxturdi.
27 «Təkəl» — sili tarazida tartiliwidila, kəm qikṭila. 28 «Pərəs» — padixaḫlikḳliri parqilinip, Medialikḷar bilən Parslaroɣa təwə ḳilindi.
29 Xuning bilən Bəlxazar dərḫal nəwkərlirigə əmr ḳiliwidi, ular Daniyaloɣa səsün rənglik tonni kiydürüp, boynioɣa altun zənjirni esip ḳoydi; u u tooɣruluḳ: «Padixaḫlik iqidə üqinqi dərijilik mərtiwigə igə bolsun» dəp jakarlidi.
30 Xu keqə kaldiylərning padixaḫi Bəlxazar əltürüldi. 31 Padixaḫlik bolsa Medialik Dariusning ḳolioɣa ətti. U təhminən atmix ikki yaxta idi.

5:21 Dan. 4:22

5:25 «Mene» — «sanax» yaki «ḫesablax» degən səzi bilən, **«təkəl»** — «tarazida tartix» degən səzi bilən, **«upḫarsin»** — «parqilinix» degən səzi bilən aḫangdax bolidu.

–Aramiy tilidin ibraniy tiliɣa tərjimə ḳilinsa «Bir mina, bir xəkəl, yerim mina» degən bolidu. Mina wə xəkəl ibraniylarning pul birlikliri idi.

5:28 «pərəs» — «upḫarsin» degən səzning birlik xəkli *(25-ayəttə «upḫarsin» kəplük xəkildə)*. «Pərəs» *(«upḫarsin»)* degənlik «Pars» səzi bilən yiltizdax bolup, bu yərdə ikki bislik mənə bildüridu. Uning padixaḫliki ḫəm parqilanoɣan ḫəm Parslaroɣa mənsup bolidu, degənni bildüridu.

5:31 «Padixaḫlik bolsa Medialik Dariusning ḳolioɣa ətti» — aramiy tilida «Medialik Darius padixaḫlikni ḳobul ḳildi».

Daniyal xirlar əngküridə

6 [1] Padixah Darius pütün padixahlikni idarə kilix üqün bir yüz yigirmə wəzirni hərkaysi yurtlarni baxkuruxka təyinləxni muwapik kərdi.. [2] Buningdin baxka u bu wəzirlərni nazarət kilip, bu wəzirlərning hesabini elix, xundakla padixahning hokuk-mənpəəti ziyanoqa uqrimisun dəp Daniyal wə baxka ikki kixini nazarətqilikkə təyinlidi. [3] Daniyalda alahidə bir rohiy hususiyət bar boloqaqka, u baxka nazarətqilərdin wə wəzirlərdin iktidarlik qikti. Xunga padixah uni pütkül padixahlikni idarə kilixka təyinliməkqi boldi. [4] Xuning bilən baxka nazarətqi wə wəzirlər uning padixahliktiki məmuriy ixliridin səwənlik izdidi. Lekin ular ərz kiloudək heqkandak bahanə-səwəb yaki səwənlik tapalmidi. Qünki Daniyal diyanətlik wə ixənqlik bolup, uningdin kilqə kəmqilik yaki səwənlik qikiralmioqanidi. [5] Xunga xu adəmlər əzara:

— Daniyalning Hudasining kanunioqa munasiwətlik ixliridin baxka, uningdin əyibligüdək heqkandak bahanə tapalmaymiz, — deyixti.

[6] Xunga ular əzara til biriktürup padixahning aldioqa kirip:

— Padixah Darius aliyliri mənggü yaxioqayla! [7] Aliylirining padixahlikliridiki barlik nazarətqi, waliy, wəzir, məslihətqi, hakim wə əməldarlar birliktə məslihətləxtuk; hərkandak kixi ottuz kün iqidə hərkandak ilahka hərkandak dua-tilawət kilixka wə yaki hərkandak kixidin bir nərsə tiləxkə ruhsət bolmisun, i aliyliri, pəkət silidinla tilixi ruhsət bolsun degən xahanə yarlikning qüxürülüxini layik kərduk. Bu pərman kət'iy bolsun, kimki bu pərmanoqa hilaplik kilsa, u xirlar əngkürigə taxlansun!.. [8] Əmdi, i aliyliri bu pərmanni bekitip qüxürgəyla, uning əzgərtilməsliki üqün yarlikqamigə imza koyoqayla; qünki Media wə Pars kanuni boyiqə, pərman qikirilixi bilənla əzgərtixkə bolmaydu, — dedi..

[9] Xuning bilən Darius pərmanni bekitip yarlikqamioqa kol koydi..

[10] Daniyal bu yarlikqamigə imza koyuloqanlikini anglap, əyigə kaytti. Uning əyining əgzisidə bir balihana bolup, derizisi Yerusalemoqa karaydioqan bolup, oquk turatti. U aditi boyiqə derizining aldida tizlinip olturup, hər küni üq ketim Hudaoqa dua-tilawət kilip xükür eytatti..

[11] Lekin heliki adəmlər billə kelip Daniyalning Hudaoqa dua wə tilawət kiliwatkinini kərdi. [12] Andin ular birliktə padixahning aldioqa berip pərman tooqrisida gəp eqip:

— I aliyliri, əzliri: Ottuz kün iqidə əzliridin baxka hərkandak ilahdin yaki hərkandak insandin birər nemini tiligən hərkandak kixi xirlar əngkürigə taxlansun, degən bir pərmanoqa imza koyoqan əməsmu? — dəp soridi.

Padixah: — Dərwəkə xundak kildim, Media wə Pars kanuni boyiqə pərmanni əzgərtkili bolmaydu, — dedi.

[13] Andin ular padixahka jawabən:

— Yəhudadin əsir elip kelingən kixilərdin heliki Daniyal, i aliyliri, silini wə sili imza koyoqan pərmanni kəzgə ilmaydu, bəlki hər kündə üq ketim əz dua-tilawitini kiliwatidu, — deyixti.

[14] Buni anglioqan padixah əz-əzigə kayip,

–Babil xəhirining kandak ixoqal kilinoqanliki həkkidiki kizik tema tooqruluk «Yərəmiya»diki «koxumqə sez»imizdə, «Babil xəhirining ərüwetilixi tooqruluk bexarətlər» degən bayanlirimizni kərüng.

6:1 «Padixah Darius pütün padixahlikni idarə kilix üqün...» — muxu «Darius»ning kim ikənliki tooqruluk alimlar arisida talax-tartix bar. Bəziliri uni parslik Korəx, dəp karaydu. Lekin muxu yərdə Darius «Medialik» deyilidu wə 31gə karioqanda, u Korəxning kol astida idi (*«Medialik Darius padixahlikni* **kobul kildi***» deyilidu).* Uning salahiyitini arheologlar tətkikatliri bilən enikləxi mumkin.

6:7 «Aliylirining padixahlikliridiki barlik nazarətqi, waliy, wəzir, məslihətqi, hakim wə əməldarlar...» — ularning bu bayanidiki «barlik» degən səz yaloqanqilik idi; qünki Daniyal uning iqidə əməs idi, əlwəttə.

6:8 Əst. 1:9; 8:8

6:9 «Xuning bilən Darius pərmanni bekitip yarlikqamioqa kol koydi» — 9-ayətning toluk mənisini bekitix təs. Aramiy tilida «Xuning bilən Darius pərman wə yarlikqamigə kol koydi» deyilidu. Buningoqa karioqanda, ikki yazma yarlik boloqan bolsa kerək. Pars ordisidiki kaidə-nizamlardin anqə həwirimiz bolmioqaqka, nemə üqün ikki yarlik kerək bolidioqinini bilməymiz.

6:10 1Pad. 8:44; Zəb. 55:17

kөngül қoyup Daniyalni қutқuxuxқa amal tapmaқqi bolup, u kün patқuqə ҳərhil қutқuzux amali üstidə izdinip yürdi.
15 Lekin ahirda u kixilər yənə əzara til biriktürüp padixaҳning aldioɣa jəm bolup uningoɣa:
— I aliyliri, əzlirigə məlumki, Medialar wə Parslarning қanuni dəl xuki, padixaҳning bekitkən ҳərқandaқ қarari yaki pərmanini əzgərtixkə bolmaydu, — deyixti.
16 Xuning bilən padixaҳning əmr қilixi bilən Daniyal tutup kelinip, xirlar əngkürigə taxlandi. Padixaҳ Daniyaloɣa:
— Sən üzüldürməy ibadət қilidioɣan Hudaying seni қutқuzuwalidu! — dedi.
17 Bir tax elinip, əngkürning aoɣzi uning bilən etildi; Daniyalning ixlirioɣa ҳeқkim arilaxmisun dəp uni padixaҳ əz məҳüri wə uning əmir-əməldarlirining məҳürliri bilən məҳürlidi. 18 Andin padixaҳ ordioɣa қaytip kelip keqini roza tutup ətküzdi; əzining toқal-kenizəkliridin ҳeққaysisini əz yenioɣa kəltürmidi, u keqiqə uhliyalmidi.[a] 19 Tang etixi bilənla padixaҳ ornidin turup, aldirap xirlar əngkürigə bardi. 20 Padixaҳ əngkürgə yeқinlixip azablanoɣan ҳalda Daniyalni qaқirip:
— Əy Daniyal, Mənggü Ҳayat Hudaning қuli, sən üzülməs ibadət қilidioɣan Hudaying seni xirlardin қutқuzuwalmidimu? — dəp towlidi.
21 Daniyal jawabən:
— I aliyliri, mənggü yaxioɣayla! 22 Hudayimning pərixtisini əwətip xirlarning aoɣzini yumduruxi bilən ular manga ҳeq ziyanzəhmət yətküzəlmidi; qünki U məndin ҳeққandaқ əyib kərmidi. Aliylirining aldidimu mən ҳeққandaқ ziyan yətküzgüdək ix қilmidim, — dedi.
23 Buni anglap padixaҳ intayin huxal bolup, adəmlirini Daniyalni əngkürdin elip qiқixni buyrudi. Xuning bilən ular Daniyalni əngkürdin elip qiқti. Uningdin қilqə zedə-zəhmət tapalmidi; qünki u Hudasioɣa tayanoɣanidi. 24 Andin padixaҳ buyruқ qüxürdi, nəwkərliri Daniyalning üstidin xikayət қiloɣanlarning ҳəmmisini tutup, ularni bala-qaқiliri wə hotunliri bilən қoxup xirlar əngkürigə taxliwətti. Ular əngkür tegigə qüxüp bolmayla xirlar etilip kelip, ularning ustihanlirinimu qaynap қiymaqiyma қiliwətti.
25 Xu ixtin keyin Darius padixaҳ yər yüzidə turuwatқan ҳərқaysi əl-yurt, ҳəmmə taipilər, ҳər tilda sөzlixidioɣan қowmlarning ҳəmmisigə mundaқ pütük qüxürdi: —
«Ҳəmminglaroɣa amanlиқ exip-texip turoɣay!
26 Mən uxbu yarliқni qüxürimənki, padixaҳ-liқimdiki ҳərbir yurttiki puқralar Daniyalning Hudasi aldida titrəp қorқsun!
— Qünki U Mənggü Ҳayat Hudadur,
Mənggü mustəҳқəm əzgərməstur,
Uning padixaҳliқi ҳalak қilinmas,
Uning ҳakimiyiti əbədil'əbədgiqə bolidu.[b]
27 U bala-қazadin қooɣdaydu wə қutқuzidu,
U asmanlardimu, yər yüzidimu alamətkaramətlərni yaritidu,
U Daniyalni xirlarning qanggilidin қutқuzdi».
28 Daniyalning bolsa xu ixlardin keyin Darius ҳəküm sürgən məzgildə, xundaқla Pars padixaҳi Қurəx ҳəküm sürgən waқitlarda ixliri rawan yürüxti.

Daniyalning oɣayibanə alamətlərni bayan қiloɣanliқi
Tət zor məhluқni kərüx

7 1 Bəlxazar Babiloɣa padixaҳ boloɣan birinqi yili Daniyal ornida yetip qüxidə birnəqqə oɣayibanə alamətlərni kərdi. U qüxidə kərgənlirini mundaқ yəkünləp hatiriliwaldi:
—
2 Keqidə kərgən oɣayibanə kərünüxtə mənki Daniyal xuni kərdümki, asmanning tət təripidin xamal qiқip, «Uluoɣ Dengiz» yüzigə

6:18 «əzining toқal-kenizəkliridin ҳeққaysisini əz yenioɣa kəltürmidi» — yaki, «u ҳeққandaқ kөngül eqixlarnimu қilmidi». **«u keqiqə uhliyalmidi»** — aramiy tilida «uning uyқusi қaqti».

6:26 «Uning ҳakimiyiti əbədil'əbədgiqə bolidu» — aramiy tilida «Uning ҳakimiyiti ahiroɣiqə bolidu».
6:26 Dan. 2:44; 4:3; 7:14, 27; Luқa 1:33

urulmaqta idi..[3] Dengizdin xəkilliri bir-birigə
ohximaydioƣan tət zor məhluk qikti..
[4] Birinqi məhluk xiroƣa ohxaytti, lekin
bürkütning ƙaniti bar idi. Mən uningoƣa
ƙarap turoƣinimda, ƙanatliri yulundi; andin
u yərdin kətürülüp, ikki puti yərgə dəssitilip
adəmdək turoƣuzulup, uningoƣa insaniy bir
ƙəlb berildi..
[5] Mana yənə bir məhluk, yəni ikkinqisi eyikƙa
ohxaytti. Uning bir təripi ikkinqi bir təripidin
egizlitildi. Uning qixliri üq ƙowuroƣini qixləp
turatti, bir awaz uningoƣa: «Ornungdin tur,
gəxni yeyixingqə yəwal!» — dedi.
[6] Ƙarap turoƣinimda, mana yənə bir məhluk
pəyda boldi. U yilpizoƣa ohxaytti, dümbisidə
ƙuxningkidək tət ƙaniti bar idi; uning bexi
tət idi. Uningoƣa ƙakimlik ƙokuki berildi.
[7] Uningdin keyin keqidiki oƣayibanə
kərünüxlərdə ƙarap turoƣinimda, mana
tətinqi bir məhluk pəyda boldi. U intayin
ƙorkunquluk, dəhxətlik wə ajayib küqlük idi.
U yooƣan təmür qixliri bilən owni qaynap
ezip yutup, ƙaldukini putliri bilən dəssəp-
qəyləytti. U aldinki barlik məhlukƙa ohxi-
maytti; uning on münggüzi bar idi. [8] Mən
bu münggüzlərni kəzitiwatkinimda, mana
münggüzlərning arisidin yənə bir kiqik
münggüz əsüp qikti. Bu kiqik münggüzning
aldida əslidiki münggüzlərdin üqi yuluwe-
tildi. Bu kiqik münggüzning adəmningkidək
kəzi wə qong səzləydioƣan aoƣzi bar idi.

Mənggü ƕayat boloƣuqini kərüx

[9] Mən ƙarap turoƣinimda, u yərgə birnəqqə
təhtning ƙoyuloƣanlikini kərdüm; ularning
biridə, «Əzəldin Bar Boloƣuqi» orun elip
olturuptu. Uning kiyimliri ƙardək ap'ak,
qaqliri ap'ak ƙoza yungidək idi. Uning
təhti ot lawuldap turoƣan yalƙunlar bo-
lup, lawuldap kəyüwatƙan ot qaklirining
üstidə idi..[10] Uning aldidin goya rawan ekip
turoƣan dəryadək ot yalƙuni lawuldap ekip
turatti; Uning hizmitidə turoƣuqilar tümən
minglioƣan idi, Uning aldida yüz milyonlioƣan
ƕazir turoƣuqilar bar idi. Sorak baxlanoƣanliki
jakarlinip, dəsturlar eqildi..[11] Ƕeliki kiqik
münggüzning yooƣan gəplərni kiliwatƙan
awazidin dikkitim xuningoƣa tartilip ƙarap
turattim. Ƙarap turoƣinimda, tətinqi məhluk
əltürülüp, uning jəsiti ƕalak kilinip, otka tax-
lap kəydürülüxkə tapxuruldi.
[12] Ƙaloƣan üq məhluk bolsa, ƕakimiyitidin
məhrum kilindi, lekin ularning əmri yənə bir
məzgil uzartildi.
[13] Keqidiki oƣayibanə kərünüxlərdə mana,
mən goya Insan Ooƣlioƣa ohxax bir zatning
asmandiki bulutlar bilən kəlginini kərdüm.
U «Əzəldin Bar Boloƣuqi»ning yenioƣa berip,
uning aldioƣa ƕazir kilindi..[14] Ƕər əl-yurt,
ƕər taipə, ƕər hil tilda səzlixidioƣan ƙowmlar
uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəhrət
wə padixaƕlik ƕokuki uningoƣa berildi. Uning
səltəniti mənggü solaxmas səltənəttur,
uning padixaƕliki mənggü ƕalak kilinmas..

Oƣayibanə kərünüxlərning təbiri

[15] Mənki Daniyalning wujudum, dil-roƕim
bək biaramlikƙa qəmdi, kallamdiki oƣayibanə
alamətlər meni intayin alakzadə kildi. [16] Mən
yekin turoƣuqilardin birining aldioƣa be-
rip, bu oƣayibanə alamətlərning ƕəkikiti
tooƣruluk soridim. U manga təbir berip
qüxəndürüp mundak dedi: —.
[17] «Bu tət zor məhluk kəlgüsidə dunyada bax
kətüridioƣan tət padixaƕni kərsitidu. [18] Le-
kin Ƕəmmidin Aliy Boloƣuqining mukəddəs
bəndiliri padixaƕlik ƕokukini ƙobul kilidu,
ular uningoƣa mənggü igidarqilik kilidu,

7:2 «Uluƣ Dengiz» — «Ottura Dengiz»ni kərsətsə kerək.
7:3 Dan. 2:37-45
7:4 Dan. 4:34
7:9 «Əzəldin Bar Boloƣuqi» — əslidə ibraniy tilida «Kədimki künlərdin tartip Bar Boloƣuqi» — Yəni Huda degənliktur, əlwəttə.

7:10 «...tümən minglioƣan» — aramiy tilida: «... minglingan minglioƣan» yaki «minglioƣan ming» — demək, birnəqqə milyon. **«Uning hizmitidə turoƣuqilar tümən minglioƣan idi, uning aldida yüz milyonlioƣan ƕazir turoƣuqilar bar idi»** — ayəttə kəzdə tutuloƣan Hudaning hizmətqiliri pərixtilər, əlwəttə. «Wəƕ.» 9:16ni kərüng.
7:10 Wəƕ. 5:11; 20:12
7:13 Dan. 7:27; Zəb.2:6; Naƕ. 1:3; Mat. 24:30; 26:64; 1Tes. 4:17; Wəƕ. 1:7
7:14 Dan. 2:44; Luka 1:33
7:16 «yekin turoƣuqilar» — pərixtilər bolsa kerək.

əbədil'əbədgiqə xundak bolidu».
19 Mən baxka üq məhlukka ohximaydioɣan tətinqi məhluk, yəni zor korkunqluk, təmür qixlik, mis tirnaklik, owni qaynap ezip yutup, andin kalduklirini ayaoɣliri bilən dəssəpqəyləydioɣan helikі məhluk tooɣrisidiki həkikətni, 20 xundakla uning bexidiki on münggüzining wə keyin əsüp qikkan kiqik münggüz tooɣrisidiki həkikətni tehimu enik bilməkqi boldum — uning, yəni helikі kiqikining aldida əslidə bar boloɣan baxka üq münggüz yuluwetilgən, kəzliri wə yooɣan gəp kilidioɣan aoɣzi bar bolup, ənə baxka münggüzlərgə karioɣanda tehimu həywətlik idi. 21 Karap turoɣinimda, u kiqik münggüz Hudaning mukəddəs bəndiliri bilən jəng kilip ulardin üstünlükkə igə boldi; 22 «Əzəldin Bar Boloɣuqi» kəlgəndə, həküm kilix hokukі Həmmidin Aliy Boloɣuqining mukəddəs bəndilirigə berildi. Xuning bilən bekitilgən wakti kelip, Hudaning mukəddəs bəndiliri padixahlik hokukini ətküzüwaldi.
23 Təbir bərgüqi qüxəndürüp yənə mundak dedi: —
«Tətinqi məhluk kəlgüsi dunyada bax kətüridioɣan tətinqi bir padixahlik bolup, u baxka hərkandak padixahliklaroɣa ohximaydu. U pütkül dunyani yutup, uni ayaoɣ asti kilip, kukum-talkan kilidu.
24 On münggüz bolsa, bu padixahliktin qikidioɣan həkümranlik kilidioɣan on padixahni kərsitidu. Keyin yənə bir padixah məydanoɣa qikidu, u ilgiriki padixahlaroɣa ohximaydu; u üq padixahni əzigə boysunduridu. 25 U Həmmidin Aliy Boloɣuqioɣa karxi kupurluk səzlərni kilidu həmdə Həmmidin Aliy Boloɣuqining mukəddəs bəndilirini halsizlanduridu. U kalendarni, heyt-ayəmlərni wə mukəddəs kanunlarni əzgərtiwetixni kəstləydu. Hudaning mukəddəs bəndiliri «üq yerim wakit» uning həkümranlikioɣa tapxurulidu. 26 Andin Hudaning soti eqilidu, buning bilən uning idarə kilix hokuki tartiwelinip, mənggülük üzül-kesil yokitilidu.
27 Lekin uning padixahlikining hokuki, yəni dunyadiki hərkaysi padixahliklarning səltəniti wə xəhriti Həmmidin Aliy Boloɣuqining mukəddəs bəndilirigə, yəni Hudaning Əz həlkigə ətküzülidu. Uning padixahliki mənggü bir padixahliktur, dunyadiki pütün həkümdarlar Uning hizmitidə bolup uningoɣa itaət kilidu».
28 Bu ix mana muxu yərgiqə boldi. Mənki Daniyal, əz oylirim əzümni alakzadə kildi, qirayim tatirip kətti. Birak bu ixni kəlbimdə püküp sakidim.

Koqkar bilən tekə həkkidə oɣayibanə kərünüx

8 1 Padixah Bəlxazar təhtkə olturup üqinqi yili, mənki Daniyal ikkinqi bir oɣayibanə alamətni kərdüm. 2 Oɣayibanə kərünüxtə, əzümni Elam əlkisidiki Xuxan kəl'əsidə kərdüm. Kerünüxtə mən Ulay qong əstingi boyida idim.
3 Beximni kətürüp karisam, ikki münggüzi

7:18 «... mukəddəs bəndiliri padixahlik hokukini kobul kilidu» — kizik bir yeri xuki, «padixahlik» degən kimningki yaki kaysi padixahlik eytilmioɣan. Nemixka? Jawab qokum xuki, xu qaoɣda pəkət birla padixahlik, yəni Hudaningki bolidu.
7:22 «Xuning bilən bekitilgən wakti kelip, Hudaning mukəddəs bəndiliri padixahlik hokukini ətküzüwaldi» — baxka birhil tərjimisi: «Xuning bilən bekitilgən wakti kelip, Həmmidin Aliy Boloɣuqining mukəddəs bəndiliri dəp həküm kikirildi».
7:23 Dan. 2:40-44
7:24 Dan. 2:40-44
7:25 «üq yerim wakit» — təhminən «üq yerim yil»ni kərsitidu. Səl tooɣrirak desək, «bir wakit» *(«Daniyal» degən kisimning baxka yərliri bilən selixturoɣanda)* bəlkim Babilliklarning ixlitidioɣan yili, yəni 360 künlük wakitni kərsitixi mumkin. Xunga «üq yerim wakit», 1260 künni kərsitidu.
–əsliy aramiy til nushisida, «üq yerim wakit», «bir wakit, ikki wakit wə koxumqə yerim wakit» degən xəkildə ipadilənqən. Babilliklar bəzi yillirioɣa koxumqə bir ayni «kəbisə ay» dəp katatti; «bir wakit, ikki wakit wə koxumqə yerim wakit» degən ibarə koxumqə ayning boluxining mumkinqilikini yokka qikiridu. Demək, «üq yerim wakit» 1290 kün əməs, bəlki 1260 kün bolidu.
7:25 Dan. 9:27; 11:36; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:3-4; Wəh. 13:1-8
7:27 Dan. 2:44
7:28 «Bu ix mana muxu yərgiqə boldi...» — 7-babtiki bexarətlər tooɣrisida «koxumqə səz»imizni kerüng.
8:1 «Padixah Bəlxazar təhtkə olturup üqinqi yili...» — 8-bab, 1-ayəttin baxlap kitabning kaloɣan kismining həmmisi aramiy tilida əməs, ibraniy tilida yezilоɣan.

bar bir қoqқarning qong əstəng aldida turoɣanliқini kərdüm. Uning münggüzi egiz bolup, bir münggüz yənə biridin egiz idi; egizrək boloɣan münggüz yənə birsidin keyinrək əsüp qiққanidi. [4] Mən қoqқarning oɣərb, ximal wə jənub tərəplərgə üsüwatқinini kərdüm. Ҥeqқandaқ ҳaywan uningoɣa təng kelələməytti wə ҳeqkim ҳeqkimni uning qanggilidin қutқuzalmaytti. U nemə қilixni halisa, xuni қilatti, baroɣanseri ҳəywətlik bolup ketiwatatti.

[5] Mən bu tooɣruluқ oylawatattim, mana, oɣərb tərəptin bir tekə putliri yərgə təgmigən ҳalda pütün jaҳanni kezip yügürüp kəldi. Uning ikki kəzi arisioɣa kərünərlik qong bir münggüz əsüp qiққanidi. [6] U mən dəsləp kərgən ҳeliқi əstəng boyida turoɣan ikki münggüzlük қoqқaroɣa қarap қəҳri bilən xiddətlik etildi. [7] Mən uning қoqқaroɣa yeқin kelip, oɣəzəp bilən қoqқarni üsüp ikki münggüzini sunduruwətқənlikini kərdüm. Қoqқarning қarxilиқ kərsətküdək madari қalmioɣanidi, tekə uni yərgə yiқitip, dəssəp-qəylidi, tekining qanggilidin uni қutқuzuwalidioɣan adəm qiқmidi.

[8] Tekə baroɣanseri ҳəywətlik bolup kətti; lekin u heli küqiyip boloɣanda, qong münggüzi sunup qüxüp, əslidiki jayidin asmandiki tət xamaloɣa қarap turidioɣan, kəzgə kərünərlik tət münggüz əsüp qiқti.

[9] Bu tət münggüzning iqidiki biridin yənə bir münggüz əsüp qiқti. U kiqik münggüz əsüp intayin ҳəywətlik boldi, jənub, xərқ tərəplərgə wə «güzəl zemin»oɣa қarap təsir küqini kengəytti. [10] U intayin ҳəywətlik bolup, ҳətta samawiy қoxundikilərgə ҳujum қiloɣudək dərijigə yətti, samawiy қoxundikilərdin wə yultuzlardin birmunqisini yərgə taxlap, ularning üstigə dəssidi [11] (u tolimu məoɣrurlinip, ҳətta samawiy қoxunning Sərdari bilən təng bolmaқqi bolup, ibadəthanida Sərdaroɣa atap kündilik қurbanliқ sunuxni əməldin қaldurdi, ҳəmdə Sərdarning ibadəthanisidiki «muқəddəs jay»ni wəyran қiliwətti. [12] Asiyliқ tüpəylidin Hudaning həlқi wə kündilik қurbanliқ qong münggüzgə tapxurulidu). U ҳəқiқətni ayaoɣ asti қilidu; uning barliқ ixliri naҳayiti onguxluқ boldi.

[13] Kəynidin, bir muқəddəs pərixtining səz қiloɣanliқini anglidim, xuning bilən yənə bir muқəddəs pərixtə səz қiloɣan pərixtidin:

— Oɣayibanə alamättə kərüngən bu wəқələr, yəni «wəyran қiloɣuqi» asiyliқ, kündilik қurbanliқning əməldin қalduruluxi, ҳəmdə ibadəthanidiki «muқəddəs jay»ning ҳəm Hudaning həlқining ayaoɣ asti қilinixi қanqilik waқit dawamlixidu? — dəp sorioɣanliқini anglidim. [14] Ҥeliқi pərixtə manga jawabən:

— Bu ixlar ikki ming üq yüz keqə-kündüz dawamlixidu. Bu məzgildin keyin ibadəthanidiki «muқəddəs jay» pakizlinip əsligə kəltürülidu, — dedi.

Pərixtə Jəbrailning oɣayibanə alamətni qüxəndürüxi

[15] Bu oɣayibanə kərünüxni kərgəndin keyin, mənki Daniyal uning mənisini oylawatқinimda, mana, aldimda adəmning

8:9 «güzəl zemin» — Қanaan zemini *(Pələstin)*. Ibraniy tilida «güzəllikning zemini» deyilidu.

8:11 «Kündilik қurbanliқ» — Hudaning Musa pəyoɣəmbər arқiliқ qüxurgən əmri bilən ibatəthanida ҳər küni ətigəndə wə kəqtə bir қoza «kəydürmə қurbanliқ» қilinixi kerək. Bu қurbanliқni bolsa Israil üqün əng asasliқ қurbanliқ degili bolidu.

–«Sərdarning ibadəthanisi» — bu Pərwərdigarning Yerusalemdiki ibadəthanisini kərsitidu, əlwättə. Muxu ibaridin «Samawiy қoxunning Sərdari»ning «Pərwərdigarning Pərixtisi» ikənlikini kərgili bolidu. «Pərwərdigarning Pərixtisi» Məsiҳning dunyaoɣa kelixidin burunқi bir salaҳitidur. «Pərwərdigarning Pərixtisi» tooɣruluқ baxқa izaҳatlirimizni kərüng.

8:12 «Asiyliқ» — bizningqə «asiyliқ» muxu yərdə bəlkim «kiqik münggüz» *(yəni dəjjal)*ning asiyliқini kərsətsə kerək *(13-ayətni kərüng)*. Bu səz yənə Hudaning Өz həlқining asiyliқinimu kərsitixi mumkin.

–«Hudaning həlқi» — ibraniy tilida «қoxun».

8:13 «Oɣayibanə alamättə kərüngən bu wəқələr, yəni «wəyran қiloɣuqi» asiyliқ, kündilik қurbanliқning əməldin қalduruluxi» — bu ««wəyran қiloɣuqi» asiyliқ» bolsa dəl «Sərdaroɣa atap kündilik қoza қurbanliқ sunuxni əməldin қaldurux» *(11-ayət)* ҳəmdə uning ornioɣa intayin yirginqlik birhil but selix. 9-bab, 26-27-ayət, 11bab -36-39-ayətnimu kərüng).

8:14 «pakizlinip əsligə kəltürülidu» — ibraniy tilida «tooɣra қilinidu» yaki «ҳəққaniy қilinidu» degən səz bilən ipadilinidu.

kiyapitidə birsi pəyda bolup ərə turdi. [16] Ulay əstingining otturisidin:
— Əy Jəbrail, bu adəmgə oɣayibanə alamətni qüxəndürüp bər, — degən bir adəmning küqlük awazini anglidim.
[17] Jəbrail yenimoɣa kəldi. Kəlgəndə, mən naһayiti qorkup ketip yərgə yikilip düm qüxtüm. U manga:
— Əy insan ooɣli, sən xuni qüxinixing kerəkki, bu oɣayibanə alamət ahir zaman tooɣrisididur, — dedi.
[18] U gəp kiliwatkanda mən bihox һalda yərdə düm yatattim. Lekin u manga xundak bir yenik tegipla meni turoɣuzdi wə manga mundak dedi: —
[19] «Mən һazir sanga Hudaning oɣəzipi kəlgən məzgildə keyinki ixlarning kandak bolidioɣanlikini kərsitip berəy. Qünki bu oɣayibanə alamət zamanlarning bekitilgən ahirki nuktisi tooɣrisididur. [20] Sən kərgən ikki münggüzlük koqkar Media bilən Pars padixaһlirini kərsitidu. [21] Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaһliki bolup, kəzining otturisidki kəzgə kərünərlik münggüz bolsa, uning birinqi padixaһidur.
[22] U münggüz sunup kətkəndin keyin ornidin əsüp qikkan һeliki tət münggüz bu əlning tət padixaһlikka bəlünidioɣanlikini kərsitidu. Birak ularning küqi birinqi padixaһlikka yətməydu. [23] Bu padixaһliklarning ahirki məzgilidə, asiylik kiloɣuqilarning gunaһi toxuxi bilən tolimu nomussiz, qigix məsililərni bir tərəp kilalaydioɣan bir padixaһ məydanoɣa qikidu. [24] Uning küqi heli zor bolidu, lekin əməliyəttə bu küq əzlükidin qikmaydu; u misli kərülmigən wəyranqilikni kəltürüp qikiridu. Uning ixliri jəzmən onguxluk bolup, nemini halisa xuni kilalaydu. U küqlüklərni wə Hudaning mukəddəs məmin һəlkini yokitidu. [25] Əz ustatliki bilən uning nazariti astida һərkandak һiylə-mikirlik heli ronak tapidu. U kənglidə təkəbburlixip əzini qong tutidu; baxkilarning əzlirini bihətər һes kiloɣan waktidin paydilinip tuyuksiz zərb kilip nuroɣun kixilərni һalak kilidu; u һətta oquktin oquk «Əmirlərning Əmiri»gə karxi qikidu. Lekin u ahirda insanlarning kolisiz һalak kilinidu.
[26] Sanga ayan kilinoɣan, ahxamdin ətigəngiqə dawamlaxkan bu oɣayibanə alamət əməlgə axmay kalmaydu. Lekin sən uni waktinqə məһpiy tut. Qünki u kəp künlər keyinki kəlgüsi һəkkididur».
[27] Mənki Daniyal maoɣdurumdin kelip, birnəqqə kün aoɣrip yetip kaldim. Keyin ornumdin turup yənila padixaһning ixlirida boldum. Lekin bu oɣayibanə alamət kənglümni parakəndə kiliwətkənidi. Uning mənisini yexələydioɣan adəm yok idi.

Daniyalning əz həlkigə dua kilixi

9 [1] Medialik Aһaxweroxning ooɣli Dariusning birinqi yilida (u kaldiylərning zeminioɣa padixaһ kilindi). [2] Yəni təhtkə olturoɣan birinqi yili mənki Daniyal mukəddəs yazmilarni okuxum bilən Pərwərdigarning Yərəmiya pəyoɣəmbərgə yətküzgən kalambexariti boyiqə, Yerusalemning harab bolidioɣan jaza məzgili yətmix yil ikənlikini qüxinip yəttim. [3] Xuning üqün mən Rəb Hudayimoɣa roza tutup, bəz rəһtkə yəginip, kül-topida olturup, uningoɣa yelinip duatilawət kilix bilən izdinixkə bəl baoɣlidim. [4] Mən Pərwərdigar Hudayimoɣa dua kilip, gunaһlirimizni ikrar kilip mundak dedim:
— «Aһ Rəb, i Seni Əz əmrliringgə itaət kiloɣuqilaroɣa wədə-əһdəngdə wapadar bo-

8:16 Dan. 9:21; Luka 1:26
8:21 «Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaһliki bolup, ...» — ibraniy tilida «Yawa tekə bolsa Gretsiyə padixaһi bolup, ...».
8:23 «qigix məsililərni bir tərəp kilalaydioɣan bir padixaһ...» — baxka birhil tərjimisi: «heli süykəstqi bir padixaһ ...».

8:27 «Uning oɣayibanə alamətning mənisini yexələydioɣan adəm yok idi» — 8-babtiki bexarətlər tooɣrisida «koxumqə sez»imizni kerüng.
9:1 «kaldiylərning zemini» — Babil zeminini kərsitidu.
–«...padixaһ kilindi» — Bu ibarə bəlkim Dariusning Pars imperatori Koroəxning astidiki bir padixaһ ikənlikini kərsitidu. U pütkül Pars üstigə imperator əməs idi.
9:2 Yər. 25:11, 12; 27:7; 29:10

lup, өzgәrmәs mehrıngni üzlüksiz kөrsәtküqi uluoı, sürlük Tәngrim!.
5 Biz gunah sadir kılduk, kәbihlik kılduk;
rәzillik bilәn Sening әmr-hөkümliringdin waz
keqip, Sanga asiylik kılduk,.. 6 Xundakla Sening
naming bilәn padixahlirimiz, әmirlirimiz,
ata-bowilirimiz wә pütkül zemindiki hәlkkә
sөz-kalamingni yәküzgәn kulliring boloan
pәyoәmbәrlәrgә zadi kulak salmiduk.
7 I Rәb, hәkkaniyәt Sөndila tepilidu, lekin
Sanga asiylik wә wapasizlik kiloanlikimiz
tüpәylidin, bizgә, yәni Yәhudalaroa,
Yerusalemdikilәrgә wә barlik Israillaroa,
yekinda bolsun, yirakta bolsun, Sөn bizlәrni
sürgünlükkә hәydiwәtkәn barlik yurtlarda bolsun, pәkәt bügünkidәk yüzimizni
kөtürәlmigüdәk xәrmәndilikla kaldi. 8 I Rәb,
bizgә, yәni padixahlirimizoa, әmirlirimizgә
wә ata-bowilirimizoimu yüzimizni kөtürәlmigüdәk xәrmәndilik kaldi; qünki biz Sening
aldingda gunah sadir kılduk.
9 I Rәb Hudayimiz, biz Sanga asiylik kiloan
bolsakmu, Sөndin yәnila rәhimdillik wә
mәoıpirәt-kәqürümlәr tepilidu.. 10 Biz Sөn
Pәrwәrdigar Hudayimizning awazioa kulak
salmay, kulliring boloan pәyoәmbәrlәr
arkilik aldimizoa koyoan kanunhөkümliringdә hәq mangmiduk. 11 Pütkül
Israil Sening Tәwrat-kanunungoa hilaplik
kilip, awazingoa kulak salmay Seningdin
yüz өridi. Dәrwәkә, Sening kulung Musaoa
qüxürülgәn Tәwrat-kanunida pütülgәn
lәnәt hәmdә uning kөsөmyadidiki jazalar üstimizgә yaoıduruldi; qünki biz
Sening aldingda gunah sadir kılduk.. 12 Sөn
Өzüng bizgә wә üstimizdin hөkümdarlik
kilouquimizoa karita degәnliringgә әmәl
kilip bizgә zor eoir külpәtni kәltürdüng; qünki Yerusalemda kilinoan ixlar asman astidiki
hәrkandak baxka yurtta әzәldin kilinoan
әmәs! 13 Musaoa tapilanoan Tәwratkanunida pütülgәndәk, bu pütün külpәt
bizgә qüxürülgәn bolsimu, i Pәrwәrdigar
Hudayimiz, lekin biz kәbihliklirimizdin
kol üzüp, hәkikitingni qüxinip yetidioan
kiloaysәn dәp tehiqә Sөndin iltipatingni
ötünmiduk. 14 Dәrwәkә Sөn Pәrwәrdigar xu
külpәtni tөyyarlap sakлap, bizning üstimizgә
qüxürdung; qünki Sөn Pәrwәrdigar Hudayimiz, barlik kiloan ixliringda adil bolup
kәlding; birak awazingoa kulak salmiduk.
15 Әmdi, Өz küqlük kolung bilәn hәlkingni
Misirdin elip qikting, xunglaxka bügünkidәk
Өzünggә nam-xөhrәt tikliding, i Rәb Hudayimiz, — biz gunah sadir kılduk, biz
rәzillik kılduk!. 16 Өtünimәn, i Rәb, pütkül hәkkaniylikingoa uyoun, Yerusalem xәhiringgә, yәni mukәddәs teoingoa
boloan kәhr-oәzipingni tohtatkaysәn!
Qünki bizning ötüzgәn gunahlirimiz wә
ata-bowilirimizning kiloan kәbihliklirining
wәjidin, Yerusalem wә hәlking barlik
ätraptikilirimizning hakarәt obyekti bolup
kalduk. 17 Әmdi i Hudayimiz, kulungning
dua wә tәlәplirigә kulak saloaysәn, Өzüng
üqün wәyran kilinoan mukәddәs jayingni
jamalingni kөrsitip yorutkaysәn.. 18 I Hudayim, kulak selip angliоaysәn! Bizning wә
Sening naming bilәn ataloan xәhәrning
bexioa kәlgәn külpәtlәrgә nәzәr saloaysәn!
Bizning Sanga iltija kiloinimiz өzimizning
kandaktur hәkkaniy ix kiloanlikimizdin
әmәs, bәlki Sening zor rәhimdillikliringoa
tayanoanlikimiz sәwibidindur.
19 I Rәb, anglioaysәn! I Rәb, kөqürgәysәn!
I Rәb, kulak selip anglap amal kiloaysәn!
Өzüngning nam-xөhriting üqün әmdi tәhir
kilmioaysәn! Qünki Sening bu xәhiring wә
bu hәlking Өz naming asasida ataloanidi!»..

9:4 Kan. 7:9
9:5 Zәb. 106:6; Yәx. 64:4, 5, 6
9:9 «I Rәb Hudayimiz, biz Sanga asiylik kiloan bolsakmu, Sөndin yәnila rәhimdillik wә mәoıpirәt-kәqürümlәr tepilidu» — yaki «Rәb Hudayimizda rәhimdillik wә mәoıpirәt-kәqürümlәr bardur; qünki biz Uning aldida gunah sadir kılduk» *(demәk, Huda bizgә rәhimdillik kөrsәtmigәn bolsa, biz baldurla yokitilattuk).*
9:9 Zәb. 130:3-8; Yioı. 3:22
9:11 Law. 26:14-45; Kan. 27:15-26; 28:15-68; 29:20; 30:17-20; 31:17, 18; 32:19-25; Yioı. 2:17
9:15 Mis. 32:11; Zәb. 105:7; 106:47
9:17 «kulak saloaysәn, Өzüng üqün ... yorutkaysәn» — ibraniy tilida «Rәbning sәwәbi üqün ... yorutkaysәn».
9:19 «Өzüngning nam-xөhriting üqün әmdi tәhir kilmioaysәn!» — ibraniy tilida «Өzüning sәwәbing üqün

Jəbrailning bexarət berixi wə qüxəndürüxi

20 Mən duayimni dawamlaxturup, əzüm wə həlkim Israilning gunahlirini ikrar kilip ḥəmdə Hudayimning mukəddəs teoɣi üqün Pərwərdigar Hudayimoɣa yelinip, 21 tehi dua kiliwatkinimda, dəsləptə manga oɣayibanə alamättə kərüngən Jəbrail degən zat yenimoɣa kelip manga kolini təgküzdi. Mən xu qaoɣda tolimu qarqap kətkənidim. U kəqlik kurbanlik sunux wakti idi.. 22 Jəbrail manga əkil berip mundak dedi: —

«I Daniyal, mən seni yorutup, ixlarni qongkur qüxinələydioɣan kilixka kəldim.

23 Sən Hudaoɣa iltija kilixka baxlixing bilənla, jawab-kalam berildi; sən intayin səyülgən adəm boloɣaqka, mən sanga uning jawab-kalamini yətküzgili kəldim. Əmdi bu jawab-kalam üstidə puhta oylanoɣin, oɣayibanə kərünüxni kəngül koyup qüxəngin:

24 — «Huda təripidin «yətmix ḥəssə «yättə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən. Bu wakitlar itaətsizliklərni tizginləx, gunahlarni tügitix, kəbihlik üqün kəfarət kəltürüx, mənggülük ḥəkkaniylikni üstün orunoɣa koyux, bu oɣayibanə alamət bilən pəyoɣəmbərlərning səz-kalamlirini əməlgə axurux ḥəmdə ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsihlinix üqün bekitilgənd ur.. 25 Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina kilix buyruki jakarlanoɣandin tartip, Məsih degən əmir məydanoɣa qikkuqə yättə ḥəssə «yättə wakit» koxuloɣan atmix ikki ḥəssə «yättə wakit» ətidu. Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu..

26 Bu atmix ikki «yättə wakit» məzgili ətkəndin keyin Məsih üzüp taxlinidu, uningda ḥeqnərsə kalmaydu. Kəlgüsidə bolidioɣan əmirning həlki bu xəhər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran kilidu. Bu akiwət kəlkündək besip kelidu; ahirioɣiqə jənglər dawamlixidu; u yərdə bolidioɣan wəyranqiliklar bekitilgəndur.. 27 U əmir Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yättə wakit»ta bir dostluk əhdisni takamul kilidu, lekin bu «yättə wakit»ning yerimioɣa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə axlik ḥədiyəlirini sunuxni əməldin

---

əmdi təhir kilmioɣaysən!».

9:21 «...Jəbrail degən zat yenimoɣa kelip manga kolini təgküzdi. Mən xu qaoɣda tolimu qarqap kətkənidim» — buning yənə birhil tərjimisi: — «...Jəbrail degən zat tezla uqup kelip, manga kol təgküzdi». Əsli tekistni qüxinix birkədər təs.

9:24 «kəbihlik üqün kəfarət kəltürüx» — «gunahlarni yepip kəqürüm təminləx» degənliktur. «Law.» 4-bab wə izahatni kərüng. **«pəyoɣəmbərlərning səz-kalamliri»** — muxu yərdə ibraniy tilida «pəyoɣəmbərlər» degən səz bilən ipadilinidu. **«ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsihlinix»** — «məsihlinix» yaki «mukəddəs kilinix», Musa pəyoɣəmbərgə berilgən mukəddəs kanunoɣa asasən, «mukəddəs puraklik may» sürülüx bilən kilinidu *(«Mis.» 26:9-10ni kərüng)*. Bu ukum ibraniy tilida ««məsih» kilinix» degən səz bilən ipadilinidu.

–Buning baxka birhil tərjimisi: «əng Mukəddəs Boloɣuqini məsih kilix» — demək, Kutkuzoɣuqi-Məsihni məsih kilix. **«...«yətmix ḥəssə «yättə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən... ...ḥəmdə mukəddəs ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsihlinix üqün bekitilgəndur»** — bu uluoɣ bexarət wə 25-27-ayətlərdiki bexarətlərning təpsilatliri tooɣrisida «koxumqə səz»imizni kərüng.

9:25 «... Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina kilix buyruki jakarlanoɣandin tartip, Məsih degən əmir məydanoɣa qikkuqə yättə ḥəssə «yättə wakit» koxuloɣan atmix ikki ḥəssə «yättə wakit» ətidu» — kiskiqə: — «bir wakit», yukirdiki təhlilgə asasən 360 kün bolsa, «yättə ḥəssə yättə wakit» *(49 wakit)* wə «atmix ikkining yättə ḥəssisi», *(434 wakit)*, jəmiy bolup «483 wakit», yəni «Yerusalemni kaytidin bina kilixtiki pərman»din «Kutkuzoɣuqi-Məsihning məydanoɣa qikixi»oɣiqə 173880 kün *(təhminən 476 yil)* bolidu. Tarihiy tətkikatka asasən, «Yerusalemni kaytidin bina kilixtiki pərman»ning qüxürülüxi miladiyədin ilgiriki 445-yili yaki 444-yili idi, undakta «Məsih degən Əmirning məydanoɣa qikixi» miladiyə 32-yili yaki 33-yili boluxi kerək. Kitabhan bu pakitlardin Kutkuzoɣuqi-Məsihning kim ikənlikini bilələydu. «Koxumqə səz»imiznimu kərüng. **«Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu...»** — «sepil-istihkam» degən səz ibraniy tilidiki «haruts» degən səzning tərjimisi boluxi natayin; qoqum birhil istihkamni kərsitidu. «Koqilar» iqidiki, «haruts» bəlkim sirttiki bir nərsini kərsitidu.

9:25 Nəḥ. 2:2-8; Luka 19:35-44

9:26 «Məsih üzüp taxlinidu» — *(yaki «Məsih kesiwetilidu»)* — muxu ibarə ibraniy tilida adättə «əltürülidu» dəp ipadiləydu. **«uningda ḥeqnərsə kalmaydu»** — yaki, «uning *(Məsih-kutkuzoɣuqining)* əltürülüxi əzi üqün əməstur».

9:26 Luka 19:41-44

qalduridu. U qaoɣda «wəyran qiloɣuqi yirginqlik nomussizlik» muqəddəs ibadəthanining əng egiz jayioɣa qoyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran qiloɣuqi kixining bexioɣa yaoɣduruloɣuqə xu yərdə turidu».

Tigris, yəni «Dijlə» dəryasi boyida kərgən oɣayibanə kərünüx

10 [1] Qorəx Parska səltənət qiloɣan üqinqi yili, Daniyal (yənə bir ismi Bəltəxasar boloɣan)oɣa bir həwər wəhiy qilindi. U həwər ixənqliktur — lekin nahayiti qattiq jəng judunliri tooɣrisididur. Daniyal bu həwərni qüxəndi wə oɣayibanə alamət tooɣrisida qüxənqigə igə boldi.
[2] U qaoɣda mənki Daniyal toluq üq həptə ah-zar kətürüp matəm tuttum. [3] Üq həptigiqə heqqandaq nazu-nemət yemidim, gəx yemidim, xarab iqmidim wə tenimgə puraqliq may sürmidim. [4] Birinqi ayning yigirmə tətinqi küni, mən uluoɣ dərya, yəni Dijlə dəryasining boyida turup,
[5] beximni kətürüp kəzümni asmanoɣa tiktim, kanap kiyip, beligə Ufazdiki sap altun kəmər baoɣloɣan bir adəmni kərdüm.
[6] Uning teni serik yaquttək julalinip, yüzliri qaqmaqtək yaltirlap, kəzliri yenip turoɣan ottək qaqnaytti; uning put-qolliri parkirap turidioɣan mistək walildaytti; awazi zor bir top adəmning awazidək jaranglaytti.
[7] Oɣayibanə kərünüxni yaloɣuz mənki Daniyalla kərdüm, yenimdikilər alamətni kərmigənidi. Əmma zor bir wəhimə ularni besip, intayin titrəp ketixti, məkünüwaloɣudək yərni izdəp kəqip kətti. [8] U yərdə əzüm yaloɣuz kəlip bu karamət oɣayibanə kərünüxni kərdüm. Qilqə maoɣdurum qalmidi, qirayim qattiq əzgirip əlük adəmdək bolup qaldim, put-qollirimda bir'azmu maoɣdur qalmidi.
[9] Lekin uning awazini anglidim. Uning awazini angliɣan haman yərgə yiqilip düm qüxtüm, hoxumdin kəttim. [10] Mana, tuyuksiz bir qol manga təgdi, meni xuan yəlap yərgə tət putluk qilip turoɣuzdi. [11] Xu zat manga:
— Əy Daniyal, intayin səyülgən adəm! Səzlirimni kəngül qoyup anglap qüxəngin, ərə turoɣin! Qünki mən sening yeningoɣa əwətildim, — dedi. U bu səzni qilixi bilən, mən titrigən halda ornumdin turdum.
[12] Xuning bilən u manga mundaq dedi:
— «Əy Daniyal, qorqma; qünki sən Hudayingning aldida qüxinixkə erixixkə, əzüngni təwən tutuxqa kəngül qoyoɣan birinqi kündin buyan sening dua-tilawiting ijabət qilindi; eytqanliring üqün mən yeningoɣa əwə tildim. [13] Lekin, «Pars padixahliqining əmiri» manga qarxi qiqip yolumni yigirmə bir kün tosuwaldi. Mən Pars padixahlirining yenida əzüm yaloɣuz qaloɣaqqa, bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm qiloɣili kəldi. [14] Mən

9:27 Yəx. 28:15, 18; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:3-4

10:1 «lekin nahayiti qattiq jəng judunliri tooɣrisididur» — yaki «lekin nahayiti qattiq sinaxlar tooɣrisididur».

10:2 «toluk üq həptə ah-zar kətürüp matəm tuttum» — ibraniy tilida «toluk üq həptə... matəm qildim» — bu məlum bir elgüqi uruk-tuoɣqini üqün əməs, bəlki Israil həlqining əlük roɣiy halitigə boloɣan matəm, əlwəttə.

10:3 «tenimgə puraqliq may sürmidim» — ibraniy tilida «əzümni məsih qilmidim».

10:4 Yar. 2:14

10:5 Wəh. 1:13, 14, 15

10:8 «qirayim qattiq əzgirip ...» — ibraniy tilida «xanxəripim qattiq əzgirip ...» yaki «qiraylıqliqim qattiq əzgirip ...».

10:8 Dan. 7:28

10:12 «... sən Hudayingning aldida qüxinixkə erixixkə... kəngül qoyoɣan» — bu yərdiki «qüxinix» nemini kərsitidu? Yərəmiya pəyoɣəmbərgə yətküzülgən «Yerusalemning harab bolidioɣan jaza məzgilining waqti 70 yil» toxay degən waqittə Daniyal dua qilixka baxlidi. Daniyalning arzu-istiki xuki, 70 yilning toxuxi bilən, Hudaning səltənəti dərhal pəyda bolsun degənliktin ibarət idi. Lekin 7-, 8- wə 9-babtiki oɣayibanə alamətlər uningoɣa, az degəndimu yənə 70 «yättə waqit»ning ətüxi kerəklikini kərsətkən. Xu ixlar uning deginidək: «Daniyalning kənglini parakəndə qiliwətti. Uning mənisini yexələydioɣan adəm yok idi». Xuning bilən u ümidsizlənməy, bu uzun waqittiki «keqiktürüx»ni qüxinix üqün kəngül qoyidu. 10-babtiki oɣayibanə alamättə bolsa, bu waqitning yənila həm uzun həm japaliq ikənliki kərsitilidu. Xuning bilən, bu həwərni qobul qilix üqün u oɣəyrətlik, maoɣdurluk boluxi kerək.

10:13 «Pars padixahliqining əmiri» — bəlkim intayin küqlük birhil jin bolup, Pars rayonlirida Xəytanning pilanlirini bəja qiloɣuqi boluxi mumkin. **«Pars padixahlirining yenida əzüm yaloɣuz qaloɣaqqa..»** — bu səzlər muxu pərixtining wəzipisining xu padixahlarning qilmaqqi boloɣan yamanliqini tosux yaki bolmisa, ularoɣa yahxi tərəpkə yüzlinixkə təsir yətküzüxtin ibarət boloɣanliqini kərsətsə kerək. **«mən Pars padixahlirining**

sanga ahirki zamanlarda həlkingning bexioɣa kelidioɣan ixlarni qüxəndürgili kəldim. Qünki bu oɣayibanə alamət kəp künlər keyinki kəlgüsi tooɣrisididur».

15 U manga bu gəpni kiliwatkanda, pəkətla yərgə karoɣinimqə zuwan sürəlməy turup kaldim. 16 Mana, goya adəmgə ohxaydioɣan birsi kolini uzitip ləwlirimni silap koywidi, mən aoɣzimni eqip aldimda turoɣuqioɣa:

— Təksir, bu oɣayibanə kərünüxtin iq-iqimdin azablinimən, maoɣdurumdin kəttim.

17 Təksirimning kəminə kulliri kandakmu sili təksirim bilən səzlixixkə petinalayttim? Qünki hazirla maoɣdurum tügəp, nəpəsim üzülidu, — dedim.

18 Andin goya adəmgə ohxaydioɣan biri meni yənə bir ketim silap, maoɣdur kirgüzdi 19 wə:

— I intayin səyülgən adəm, korkma! Sanga aman-hatirjəmlik boloɣay. Oɣəyrətlik bol, əmdi oɣəyrətlik bol! — dedi.

U xu səzni deyixi bilənla manga tehimu maoɣdur kirdi. Mən:

— Təksir yənə səz kiloɣayla, qünki sili manga maoɣdur kirgüzdila, — dedim.

20 U mundak dedi:

— «Mening kexingoɣa nemigə kəlgənlikimni biləmsən? Mən əmdi kaytip berip, «Parstiki əmir» bilən jəng kilimən; mən u yərgə baroɣandin keyin, «Gretsiyədiki əmir» məydanoɣa qikidu. 21 Lekin mən berixtin awwal həkikətning kitabida pütülgən wəhiylərni mən sanga bayan kilimən.

Bu ixlarda silərning əmiringlar Mikaildin baxka, manga yardəm beridioɣan heqkim yok..

11 1 Mən Medialik Darius padixah boloɣan birinqi yilidila, uni mustəhkəmləx həm küqəytix üqün ornumdin kozoɣaloɣanidim. 2 Əmdi mən sanga həkikətni eytip berəy: —

Buningdin keyin Parska yənə üq padixah həkümranlikka qikidu; keyin tətinqi padixah qikip, baxka padixahlardinmu kəptin kəp mal-dunyani toplaydu; u mal-dunyaliridin kudrət tepip, həmmə yurtlarni Gretsiyəgə jəng kilixka kozoɣaydu..

3 Uningdin keyin küqlük bir padixah məydanoɣa qikidu. U zor padixahlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu.. 4 Lekin u hokuk yürgüzüwatkinida, padixahliki parqilinip asmanning tət xamal təripigə bəlünüp ketidu. Uning təhtigə əwladliri warislik kilalmaydu, keyinki padixahlik u həküm sürgən waktidikidək küqlük bolmaydu; qünki uning padixahliki aoɣdurulup, baxkilaroɣa təwə bolup ketidu.

5 Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixah» bolup küqiyidu; lekin yənə bir sərdar uningdinmu küqlük bolidu wə əzining tehimu qong padixahlikini soraydu.. 6 Birnəqqə yil ətkəndin keyin, jənubiy padixah ximaliy padixah bilən ittipak tüzidu; jənubiy padixahning kizi xu ittipakni mustəhkəmləx üqün ximaliy padixahning yenioɣa baridu. Lekin keyin bu kiz erixkən hokukidin məhrum kilinidu; xi-

---

yenida əzüm yaloɣuz kaloɣaqka, bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm kiloɣili kəldi» — baxka birhil tərjimisi: — «lekin bax əmirlərdin biri Mikail manga yardəm kiloɣili kəldi. Mən uni Pars padixahlirining ixlirini bir tərəp kilixka kaldurdum».

–«bax əmirlər» — muxu yərdə Hudaning yukiri mərtiwilik pərixtilirini kərsətsə kerək *(«Yəh.» 9-ayətni kərüng)*.

10:21 «həkikətning kitabi» — Mukəddəs Kitabni kərsitidu. Xu qaoɣdiki «həkikətning kitabi» Daniyal pəyoɣəmbərning dəwridin ilgiri barlik nazil kilinoɣan Təwrat kisimliridin tərkib tapkan, əlwəttə. **«silərning əmiringlar Mikail»** — bu səz Mikail bax pərixtining Israiloɣa alayitən məs'ul boloɣanlikini ayan kilidu.

11:2 «Buningdin keyin Parska yənə üq padixah həkümranlikka qikidu; keyin tətinqi padixah qikip...» — bu 11-babtiki bexarətlər nahayiti təpsiliy kərsitilgən. Biz muxu yərdə təpsilatliri tooɣruluk kəp izahat bərmiduk, bularni «Koxumqə səz»imizgə kirgüzduk. Kitabhanlarning əzliri «ottura xərk»ning tarihi tooɣruluk hərkandak kitabtin bu bexarətlərning kandak əməlgə axuruloɣanlikini kərələydu. Asasən bu aldin eytiloɣan ixlar miladiyədin ilgiriki 530-164-yillar dawamida yüz bərgən. Lekin 36-ayəttin baxlap, bexarətlər ahirki zamandiki ixlaroɣiqə ətidu.

11:3 «Uningdin keyin küqlük bir padixah məydanoɣa qikidu» — bu padixah «büyük Iskəndər», Gretsiyəning birinqi imperatori.

11:5 «Uningdiki sərdarlar» — yaki «uningdiki əmirliri». **«Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixah» bolup küqiyidu»** — bu bexarəttiki «jənubiy padixah»lar xübhisizki, Misirning padixahlirini kərsitidu *(8-ayətni kərüng)*, birinqisi «Pitolimi soter» (miladiyədin ilgiriki 323-285-yillarda həküm sürgən.

maliy padixah əzimu ḩoḳuḳini ḳolida tutalmay, məzmut turalmaydu. Bu ḳiz wə uni elip kəlgənlər, uning balisi ḩəm xu waḳitlarda uni ḳollioɳuqilarning ḩəmmisigə satḳunluḳ ḳilinidu.
7 Ḥalbuki, uning ata jəmət tuoɳḳinidin biri ḳoxunning ḩoḳuḳini ḳolioɳa elip padixaḩ bolup, ximaliy padixaḩning ḳoroɳinioɳa besip kirip, ularoɳa ḳarxi ḩujum ḳilip qong oɳəlibə ḳilidu.. 8 U ularning ilaḩ-butliri, ḳuyma məbudliri wə buthaniliridiki altun-kümüxtin yasaloɳan jam-ḳaqilarni Misiroɳa elip ketidu. U birnəqqə yil ximaliy padixaḩtin əzini neri ḳilidu.. 9 Ximaliy padixaḩ jənubiy padixaḩning zemininioɳa besip kiridu, lekin ahiri əz yurtioɳa qekinidu.
10 Ximaliy padixaḩning xaḩzadiliri ḳozoɳilip, zor ḳoxun təxkilləydu. Xaḩzadilərdin biri kəlkündək kelip jənubḳa besip kiridu. Keyin u yənə jəng ḳilip, düxmən ḳoroɳinioɳiqimu besip kiridu.. 11 Jənubiy padixaḩ ḳattiḳ oɳəzəptə ḳoxun tartip jənggə atlinip, ximaliy padixaḩḳa ḩujum ḳilidu. Ximaliy padixaḩ zor bir ḳoxunni jənggə salidu, lekin uning xu zor ḳoxuni məoɳlup bolup əsirgə elinidu.
12 Xu zor ḳoxunning əsirgə elinixi bilən jənubiy padixaḩ intayin məoɳrurlinidu. U tümənligən adəmlərni yoḳitidu, birak uning oɳəlibisi uzun dawamlaxmaydu. 13 Qünki ximaliy padixaḩ yurtioɳa ḳaytip, burunḳidinmu kəp wə küqlük ḳoxun təxkilləydu. Bekitilgən yillar toxḳandin keyin u zor ḳudrətlik ḳoxunni kəp təminatlar bilən ḳoxup baxlap kelidu. 14 U qaoɳda nuroɳun kixilər jənubiy padixaḩḳa ḳarxi turup uningoɳa ḳarxi ḳozoɳilang kətüridu. I Daniyal — sening həlḳing iqidiki zorawanlar muxu oɳayibanə alaməttiki bexarətni əməlgə axurmaḳqi bolup, yooɳanqilik ḳilidu, lekin ular məoɳlup bolidu. 15 Ximaliy padixaḩ potəy selip mustəḩkəm xəḩərni muḩasirə ḩujumi ḳilip besiwalidu. Jənubdiki küqlər, ḩətta əng hil ḳoxunlarmu bərdaxlik berəlməydu, ularning ḳarxilik ḳiloɳudək küqi ḳalmaydu. 16 Ximaldiki tajawuzqi bolsa əzi halioɳanqə ix ḳilidu, uningoɳa ḩeqkim ḳarxilik ḳilalmaydu. U «güzəl zemin»ni ixoɳal ḳilidu; uning ḳolida uni wəyran ḳiloɳuqi küq bolidu.. 17 Ximaliy padixaḩ bəl baoɳlap padixaḩliḳidiki barlik küqlərni səpərwər ḳilip Misiroɳa yol alidu; u Misir bilən əḩdə tüzidu, əzi əḩdidə turoɳandək ḳilidu. Birak Misirning ḩakimiyitini aoɳdrurux üqün u ayallirining bir ḳizini Misir padixaḩioɳa beridu. Lekin ḳizi atisi tərəptə turmaydu, uni ḳollimaydu..
18 Keyin u dengiz boyidiki yurtlaroɳa ḩujum ḳilip, nuroɳun adəmlərni əsirgə alidu. Lekin yat bir sərdar uning kixilərni har ḳilixlirini qəkləydu wə əksiqə, uning bu harlaxlirini əzigə yanduridu.. 19 U əz yurtidiki ḳoroɳanlaroɳa qekinip kelidu. Lekin ahirida u putlinip yoḳilip ketidu.. 20 Keyin uning

11:6 «jənubiy padixaḩ ximaliy padixaḩ bilən ittipaḳ tüzidu» — ibraniy tilida pəḳət «ular ittipaḳ tüzidu» deyilidu.

–Bu bexarəttiki «ximaliy padixaḩ» xübḩisizki tarihta Suriyə degən rayonda ḩəküm sürgən. Birinqi «ximaliy padixaḩ» bolsa Silyukus Nikator *(Silyukus I)* bolup, əslidə Misir padixaḩi «Pitolimi soter»ning qong generali idi. U miladiyədin ilgiriki 312-280-yillarda təḩtkə olturoɳan. **«bu ḳiz erixkən ḩoḳuḳidin məḩrum ḳilinidu»** — ibraniy tilida «bu ḳiz bilikining küqidin məḩrum bolidu». **«uning balisi ḩəm ...»** — ibraniy tilida «uning tuoɳḳini...». Bəzi kona kəqürmilərdə «uni tuoɳduroɳuqi ḩəm...» deyilidu.

11:7 «uning ata jəmət tuoɳḳinidin biri» — ibraniy tilida: — «uning yiltizliridin biri». **«...padixaḩ bolup»** — ibraniy tilida «...uning *(yəni jənubiy padixaḩning)* orniɳa turup,...» dəp ipadilinidu. **«...biri, ḳoxunning ḩoḳuḳini ḳolioɳa elip padixaḩ bolup,...»** — baxḳa birhil tərjimisi «... biri, u bolsa uning *(ximaliy padixaḩning)* ḳoxunioɳa ḳarxi qikip,...»

11:8 «ḳuyma məbudliri» — yaki «əmirliri». **«buthaniliridiki altun-kümüx...»** — yaki «ularningki altun-kümüx...».

11:9 «jənubiy padixaḩning zemini» — Misirni kərsitidu.

11:10 «Keyin u yənə jəng ḳilip,...» — yaki «U ḳaytip, andin jəng ḳilip,..».

11:16 «güzəl zemin» — Ḳanaan zemini, yəni Pələstin. **«uning ḳolida uni wəyran ḳiloɳuqi küq bolidu»** — ibraniy tilida «uning ḩalakiti uning ḳolida bolidu».

11:17 «...küqlərni səpərwər ḳilip Misiroɳa yol alidu» — «jənubiy padixaḩliḳ»ning Misir ikənliki 8-ayəttin kərünidu. **«u Misir bilən əḩdə tüzidu, əzi əḩdidə turoɳandək ḳilidu»** — baxḳa birhil tərjimisi «uning bilən birnəqqə durus adəmlər billə baridu; u əz bekitkinini əməlgə axuridu». **«Birak Misirning ḩakimiyitini aoɳdrurux üqün...»** — ibraniy tilida «Birak Misirning ḩakimiyitini qiritix üqün...».

11:18 «nuroɳun adəmlərni əsirgə alidu» — yaki «nuroɳun yurtlarni igiləydu».

11:19 «U əz yurtidiki ḳoroɳanlaroɳa qekinip kelidu» — yaki «U əz yurtidiki ḳoroɳanlaroɳa nixan ḳilip dikḳət ḳilidu».

ornioɣa yənə bir padixaḥ təhtkə olturidu; u padixaḥlikning əng xan-xərəplik jayioɣa bir zalim alwangbegini əwətidu. Lekin u uzun ətməyla, malimanqilikmu bolmay, jəngmu bolmay eltürülidu».

Pərixtə qüxəndürüxni dawamlaxturidu — əxəddiy ximaliy padixaḥ

21 — «Xuningdin keyin pəs bir adəm uning ornioɣa qikip ximaliy padixaḥlikni alidu; əmma padixaḥlikning ḥərmət-xəḥriti uningoɣa ḥeq təwə bolmaydu, dəp ḳarilidu; lekin u həlḳning asayixlik pəytidin paydilinip, yalaḳqilik wasitiliri bilən ḥakimiyətni tartiwalidu. 22 Zeminioɣa kəlkündək besip kirgən küqlərni u ḥəm kəlkündək ḥujum ḳilip yoḳitidu, xuningdək u ḥəttaki «Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir»nimu yoḳitidu. 23 Xərtnamə tüzüx arḳilik u baxḳa yurtlarni aldaydu; adəmliri kiqik bir ḳoxun bolsimu, lekin uning küqi awup-awup, ḳudrət tapidu.

24 U halayiḳning asayixlik pəytidin paydilinip, əng bay əlkilərgə tajawuz ḳilip kirip, atiliri yaki atilirining atiliri zadi ḳilip baḳmioɣan ixlarni ḳilidu, yəni u oljini, oɣənimətlərni wə nuroɣun bayliḳlarni ḳol astidikilirigə üləxtürüp beridu; məlum bir məzgilgiqə ḳoroɣanlaroɣimu ḥujum ḳilix ḳəstidə bolidu. 25 U əz küqini ixḳa selip qong oɣəyrət bilən ḳozoɣilip, zor ḳoxunni baxlap, jənubiy padixaḥḳa ḥujum ḳilidu. Jənubiy padixaḥmu naḥayiti zor ḳudrətlik bir ḳoxun bilən jənggə atlinidu. Lekin jənubiy padixaḥ hainlarning yoxurun suyiḳəstigə uqrap, muwəppəḳiyət ḳazinalmaydu. 26 Qünki uning nazu-nemətlirini yegənlər uni yiḳitidu. Uning ḳoxuni ḥəmmə yərgə tarḳilidu; nuroɣunliri eltürülidu.

27 Keyin, bu ikki padixaḥ bir-birini ḳəstlixip, yaman niyət bilən bir dastihanda tamaḳ yeyixip, bir-birigə yaloɣan gəp ḳilixidu; lekin bu ixlar ḥeqkimgə payda yətküzməydu, qünki bu ixlarning ahiri pəḳət bəlgiləngən waḳittila bolidu. 28 Ximaliy padixaḥ nuroɣun mal-mülüklərni elip əz yurtioɣa ḳaytidu. U kənglidə Hudaning həlḳi bilən tüzgən muḳəddəs əḥdigə ḳarxi turidu; xuning bilən u əḥdigə ḳarxi ḥərikətlərni ḳilip, andin əz yurtioɣa ḳaytidu.

29 Bəlgiləngən waḳitta ximaliy padixaḥ yənila jənubḳa tajawuz ḳilidu; lekin bu ḳetimḳi əḥwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirḳi ḳetimḳisidiki bilənmu ohximaydu. 30 Qünki Kittim arilidin qikḳan kemilər ḥujum ḳilip kelidu. Xunga u dərd-ələm bilən qekinidu wə Hudaning Əz həlḳi bilən tüzgən muḳəddəs əḥdisigə ḳarap intayin oɣəzəplinidu, uningoɣa ḳarxi halioɣinini ḳilidu; xundaḳla qekinip yanoɣanda muḳəddəs əḥdigə asiylik ḳiloɣuqilarni ətiwarlaydu. 31 Uning təripidə turoɣan birnəqqə küqlər ḳoroɣan boloɣan muḳəddəs ibadəthanini buloɣaydu, «kündilik ḳurbanlik»ni əməldin ḳalduridu wə «wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»ni uning ornioɣa ḳoyidu. 32 U muḳəddəs əḥdigə hainlik ḳiloɣuqilarni huxamət-ḥiyligərlik bilən

---

11:20 «padixaḥlikning əng xan-xərəplik jayi» — bu yərdə «əng xan-xərəplik jayi» bəlkim muḳəddəs ibadəthanini kərsitidu. Yənə birhil tərjimə ḳiloɣanda, «padixaḥlikning xan-xəripini bezəx üqün bir zulum saloɣuqini əwətidu» degəndək bolidu.

11:22 «Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir» — muxu yərdə muḳəddəs ibadəthanidiki «bax kaḥin»ni kərsitidu. Oniyas isimlik kixi, bax kaḥin wə bək adil kixi bolup, Suriyəning «Antioḳus Epifanis» degən padixaḥi təripidin miladiyədin ilgiriki 172-yili eltürülgən.

11:26 «uning nazu-nemətlirini yegənlər» — demək, əng ixənqlik adəmliri.

11:27 «bu ixlarning ahiri pəḳət bəlgiləngən waḳittila bolidu» — muxu sirlik səzlər tooɣruluk «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

11:29 «lekin bu ḳetimḳi əḥwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirḳi ḳetimḳisidiki bilənmu ohximaydu» — baxḳa birhil tərjimisi: — «lekin bu ḳetimḳi ahirḳi əḥwal ilgirikigə ohximaydu».

–Bu bexarət *(tərjimimiz boyiqə)* tooɣruluk «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

11:30 «Kittim arilidin qikḳan kemilər» — «Kittim» ḥazirḳi «Siprus» degən ottura dengizdiki aral. Bu bexarət xübḥisizki, miladiyədin ilgiriki 168-yili, Rim imperiyəsining kemiliri Kittim arilidin qikip Antioḳus Epifaniska *(Misiroɣa tajawuz ḳiloɣan waḳtida)* ḥujum ḳiloɣinini kərsitidu.

11:31 «ḳoroɣan boloɣan muḳəddəs ibadəthana...» — yaki «muḳəddəs ibadəthana wə ḳoroɣan...». **«kündilik ḳurbanlik»** — 8:11diki izaḥatni kərüng.

11:31 Dan. 7:25; 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luḳa 21:20; 2Tes. 2:3-4

qirikləxtüridu; lekin Ɵz Hudasini dost tutquqi
həlq bolsa qəysərlik bilən hərikət qilidu.
33 Həlq iqidiki aqillar nuroɣun kerindaxliriɵa
təlim yətküzidu; lekin birnəqqə künlər
ularning bəziliri qiliqta yiqilidu, otta
kəydürülüp əltürülidu, zindanoɣa qüxidu
yaki bulang-talangoɣa uqraydu. 34 Yiqiloɣan
waqitlirida, Hudaning həlqi azoɣinə
yardəmgə igə bolidu. Əmma nuroɣun kixlər
ularning qatirioɣa huxamət-ḫiyligərlik bilən
soqunup kiridu. 35 Bəzi aqillar yiqilidu. Lekin
ularning yiqilixi Ɵzlirining sinilixi, tawlinix-
tazilinixi, qiyamət künigiqə paklinixi üqün-
dur. Qünki ahirət Huda bəlgiligən waqittila
kelidu.
36 Ximaliy padixah Ɵz məyliqə qiliweridu;
u təkəbburlixip, Ɵzini ḫərqandaq ilaḫlar-
dinmu uluoɣlap üstün qoyup, ḫətta
ḫəmmə Ilaḫlarning Ilaḫi Boloɣuqioɣa ajayib
kupurluq səz qilidu; taki Hudaning oɣəzipi
toluq təkülgən künigiqə u dawamlik zor
ronaq tapidu. Qünki Hudaning bekitkini
əməlgə axmay qalmaydu.. 37 Bu padixah
ata-bowiliri qoqunoɣan ilaḫlaroɣimu pisənt
qilmaydu, ayallaroɣimu ḫeqqandaq ḫəwəs
qilmaydu. Əməliyəttə u ḫərqandaq ilaḫni
ḫərmətliməydu, qünki u Ɵzini ḫərqandaq
ilaḫtin uluoɣ dəp qaraydu.. 38 Bularning
ornida u «küqlər ilaḫi»ni ḫərmətləydu;
uning ata-bowilirimu əzəldin qoqunmioɣan
bu ilaḫni bolsa u altun, kümüx, yaqut wə
baxqa qimmətlik sowoɣatlarni təqdim
qilip ḫərmətləydu. 39 U əng mustəḫkəm
qoroɣanlarni xundaq bir oɣəyriy ilaḫqa tayi-
nip igiləydu. Kimki uning ḫəkümranliqioɣa
beqinsa, u xularoɣa xərəplik mənsəp beridu,
ularni kəpqilikni baxquridioɣan qilidu wə
in'am süpitidə yər-zeminni təqsim qilip be-
ridu.
40 Ahir zaman kəlgəndə, jənubiy padixah
əskər qiqirip uningoɣa ḫujum qilidu. Xima-
liy padixah jəng ḫarwiliri, atliq əskərlər wə
nuroɣun kemilər bilən quyundək uningoɣa
qayturma zərbə beridu. U barliq yurtlaroɣa
tajawuz qilip, kəlkündək texip kəng yər-
zeminlarni basidu. 41 U ḫətta «güzəl
zemin»oɣa besip kiridu; nuroɣun əllər azdu-
rulup yiqitilidu. Lekin bular, yəni Edomlar,
Moablar wə Ammonlarning qongliri uning
qolidin qutulup qalidu.. 42 Ximaliy padixah
barliq dələtlərgə qolini sozidu, Misir zemini-
mu qeqip qutulalmaydu. 43 U Misirning altun-
kümüx baylikliri wə baxqa qimmət baḫaliq
buyumlirini talan-taraj qilidu. Liwiyəliklər
wə Efiopiyiliklər uningoɣa boysunup əgixidu.
44 Keyin xərq wə ximaldin kəlgən xəpilər uni
alaqzadə qilidu. U tehimu dəroɣəzəp bolup
nuroɣun kixini qiroɣinqilik qilip eltürimən
dəp jəng qozoɣaydu 45 Wə dengizlarning ot-
turisida, kərkəm muqəddəs taoq təripigə orda
qedirlirini tikidu. Lekin uning əjili xu yərdə
toxidu wə ḫeqkim uni qutquzmaydu».

Qiyamət küni

12 1 — «U qaoɣda, qerindaxliringni
«qooɣdioɣuqi uluoɣ əmir» Mikail
məydanoɣa qikidu. Bir azablik məzgil bolidu;
yurt-dələt barlikqa kəlgəndin buyan, xundaq
qong balayi'apətlik məzgil bolup baqmioɣan.
Birak xu qaoɣda həlking qutquzulidu;
ularning iqidiki nami ḫayatlik dəptirigə

11:35 «Qünki ahirət Huda bəlgiligən waqittila kelidu» — muxu yərdə, bexarət «Antioqus Epifanis»ning dəwridin, ahir zamanoɣa ətidu.
11:35 Dan. 12:10
11:36 Dan. 7:25; 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14; Luqa 21:20; 2Tes. 2:3-4; Wəḫ. 13:1-8
11:37 «ayallaroɣimu ḫeqqandaq ḫəwəs qilmaydu» — yaki, «u ayallar ətiwarlaydioɣan ilaḫqimu ḫərmət qilmaydu».
11:39 «... oɣəyriy ilaḫqa tayinip igiləydu» — yaki, «... oɣəyriy ilaḫqa ḫujum qilidu». Yənə birhil tərjimisi: «U əng mustəḫkəm qoroɣanlarni igiləp, u bu ilaḫqa qoqunuxni bərpa qilidu». **«inam süpitidə...»** — yaki «məlum bir baḫada *(setiwetip)*,...».
11:41 «güzəl zemin» — Qanaanni *(Pələstinni)* kərsitidu.
11:41 Wəḫ. 12:6
11:45 «dengizlarning otturisida» — demək, Ottura Dengiz wə Ɵlük Dengizning otturisida. **«kərkəm muqəddəs taoq»** — Yerusalem selinoɣan «Zion teoɣi»ini kərsitidu. Bu ayətning baxqa bir hil tərjimisi: «...dengizlar wə muqəddəs taoq arisida...».

pütülgənlərning ḥəmmisi nijatlikḳa erixidu.
2 Tupraḳta yatḳan ələklərdin nuroꞯunliri tirilidu. Ular mənggülük ḥayattin bəḥrimən bolidu; ḳaloꞯanliri nomusta ḥəm mənggülük rəswaqilikḳa tirilidu.
3 Aḳillar asmandiki gümbəzdək parlaḳ julalinidu; nuroꞯun kixilərni ḥəḳḳaniylik yolioꞯa baxlap kirgənlər yultuzlaroꞯa ohxax əbədil'əbəd parlap turidu».
4 U manga yənə:
— I Daniyal, sən əmdi bu səzlərni tohtat; məzkur kitabning taki dunyaning ahirḳi künlirigiqə xu peti turuxi üqün uni piqətləp məḥürliwətkin. Nuroꞯun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu, — dedi.
5 Mənki Daniyal kərdümki, mana ikki zat, biri dəryaning bu təripidə, yənə biri dəryaning u təripidə turuptu.
6 Ulardin biri dərya süyi üstidə turoꞯan aḳ kanap kiyim kiygən zattin:
— Bu karamət ixlar tügigiqə ḳanqilik waḳit ketidu? — dəp soridi.
7 U dərya süyi üstidə turoꞯan, kanap kiyim kiygən zat ong wə sol ḳolini asmanoꞯa ḳaritip kətürüp, Mənggü Ḥayat Boloꞯuqining nami bilən ḳəsəm ḳilip:
— Bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit ketidu. Hudaning muḳəddəs həlḳini parqilioꞯuqi horluḳ ahirlaxḳanda, bu ixlar tügəydu, — dedi.
8 Uning səzini angliꞯan bolsammu, mənisini qüxənmidim. Xunga mən:
— Təḳsir, bu ixlarning aḳiwiti ḳandaḳ bolidu? — dəp soridim.
9 U manga mundaḳ dedi:
— «Əy Daniyal, yolungoꞯa mang, qünki bu səzlər ahir zamanoꞯiqə məhpiy tutulup yepiḳlik turidu.
10 Nuroꞯun kixilər tazilinidu, paklinidu wə tawlinidu. Rəzillər bolsa, dawamlik rəzillik ḳiliweridu; ulardin ḥeqkim buni qüxinəlməydu, biraḳ aḳillar qüxinidu.
11 Kündilik ḳurbanlik sunuxni əməldin ḳalduroꞯan kündin tartip, yəni «wəyran ḳiloꞯuqi yirginqlik nomussizlik» ḳoyuloꞯan waḳittin baxlap, bir ming ikki yüz toḳsan kün ətidu.
12 Ahiroꞯiqə sadiḳ bolup, bir ming üq yüz ottuz bəx künni kütüp ətküzgənlər nemidegən bəhtlik-ḥə!
13 Əmma sən bolsang, ahiroꞯiqə yolungda mengiwərgin. Sən aram tapisən, wə künlərning ahirida nesiwənggə muyəssər boluxḳa ḳayta tirilisən».

12:1 «ḳerindaxliring» — ibraniy tilida «həlḳingning baliliri» degən səz bilən ipadilinidu. **«ḳoꞯdioꞯuqi uluoꞯ əmir»** — «əmir» muxu yərdə, xübḥisizki «qong pərixtə» mənisidə. Muḳəddəs Kitabtiki baxḳa yərlərdin xu hulasigə kelimizki, Mikail degən pərixtə «bax pərixtə»dur *(«Yəḥ.» 9-ayət, «Wəḥ.» 12:7)*. **«Mikail məydanoꞯa qiḳidu»** — baxḳa birhil tərjimisi «Mikail bir tərəptə turidu». Demək, Mikail əslidə Israil həlḳigə muḥapizət beridu. Lekin u ḥazir bu muḥapizətqi rolini wakitlik bir yaḳḳa ḳoyidu. **«.... ularning iqidiki nami ḥayatlik dəptirigə pütülgənlərning ḥəmmisi nijatlikḳa erixidu»** — bu babtiki uluoꞯ bexarətlər toꞯruluḳmu «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
12:1 Mat. 24:21
12:2 Yəx. 26:19; Mat. 25:46; Yuḥ. 5:29; Ros. 24:15
12:3 Pənd. 4:18; Mat. 13:43
12:4 «sən əmdi bu səzlərni tohtat» — yaki, «sən əmdi bu səzlərni yoxurup ḳoy». **«Nuroꞯun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu»** — yaki «Nuroꞯun kixilər tətḳik ḳilip, bilim axurulidu». Bu bexarət yənə «Am.» 8:12 bilən munasiwətlik boluxi mumkin. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.
12:4 Wəḥ. 5:1-5; 22:10
12:6 Dan. 10:5

12:7 «Bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit ketidu» — muxu yərdə «bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit» degini, yuḳirida 7:25diki izaḥatta təḥlil ḳiloꞯinimiz tooꞯra bolsa, təhminən üq yerim yilni, top-tooꞯra 1260-künni kərsitidu.
12:7 Wəḥ. 10:5, 6
12:9 Wəḥ. 5:1-5; 22:10
12:13 «künlərning ahirida» — Məsiḥning dunyaoꞯa ḳaytip kelidioꞯan küni.

Қoxumqə səz

Bəzi muḥim sawaқlar wə bexarətlər

Bu қoxumqə səzdə arқa kərünüxlirini, bəzi uluoŋ bexarətlirini wə bu bexarətlərning tarihta əməlgə axқanliқini oқurmənlərgə tonuxturuxқa yardimi bolar degən ümidtə yeziloŋan.

Məzmunlar:

(1) Kitabning tarihi wə əḥmiyiti tooŋrisida
(2) Қandaқ қilip sap dil, sap wijdanliқ bolux wə uningda qing turux
(3) (2-bab) Qong ḥəykəl
(4) (5-bab) Babil xəḥərning oŋulitilixi tooŋruluқ
(5) (7-bab) Yawayiy zor məhluқ
(6) (8-bab) Қoqқar wə əqkə
(7) (9-bab) 70 ḥəssə yəttə waқit
(8) (12-10-bab) Ahirқi bexarətlər.

(1) Kitabning tarihi wə əḥmiyiti tooŋrisida

Hudasiz kixilər tarihtin buyan bu kitabning təlimlirigə jan-jəḥli bilən əqmənlik қiloŋan wə қarxi turup kəlgən. Mubada Təwrat yaki Injilda «Daniyal» қismidin baxқa bexarət bərgən қisimlar bolmioŋan əḥwaldimu, pəқət «Daniyal» қismining əzila ḥəқiқətkə təxna boloŋan ḥərbir kixigə: «**ərxtə qongқur sirlarni axkarilaydioŋan bir Hudaning barliқi**»oŋa қarita yetərlik ispatlarni təminləytti (2-bab, 28-ayət). Xuningdək, «Daniyal» қismi yənə əzəldin buyan ḥəmmə ixni wə xundaқla bizni obdan bilidioŋan bir Huda bar dəp eniқ ispat beridu. «Daniyal» қismidiki bəzi bexarətlər naḥayiti eniқ, xunqə tooŋra əməlgə axuruloŋanki, bu pakitlar aldida hudasizlaroŋa əz gunaḥini tonup: «Huda bar» dəp towa қilixtin yaki bolmisa, «Uningda deyilgən wəқələr yüz bərgəndin keyin yeziloŋan bir oydurma» deyixtin baxқa yol yoқ idi. Bəzi hudasizlar bolsa buni deyixkə petindi. Biraқ uluoŋ Dawut pəyoŋəmbər degəndək: «**Qünki ḥətta insanlarning** (rəzil) **қəḥrimu Sən Pərwərdigaroŋa xeḥrət kəltüridu**». Huda u hudasizlarning Muқəddəs Kitabқa қaratқan ḥujumliridin «Daniyal» қismioŋa nisbətən tehimu qongқur təkxürüxlər elip baroŋuzuloŋan. Nətijidə, uning məzmunlirining ḥəқiқətliki tehimu üzülkesil ispatlanoŋan.

Yəḥudiy həlқi əzlirigə nazil қilinoŋan muқəddəs Təwrat wə Zəburoŋa қol tiқmaқqi boloŋanlardin intayin қattiқ қooŋdap kəlgən. Miladiyədin ilgirila, Yəḥudiylarda «Muқəddəs Kitablar қisimlirining tizimliki» bar idi. Ularning yengi «pəyoŋəmbər kitabi»ni bu tizimlikkə kirgüzüxi təpsiliy təkxürüp-eniқlax, bolupmu kitab (əz zamani tooŋruluқ) bərgən bexarətlər «əməlgə axқanmu-yoқ?» dəp қattiқ təkxürüxtin ətküzülgəndin keyinla bolatti. Hudasizlar: ««Daniyal қismi» bexarət қiloŋan ixlar yüz bərgəndin keyin yeziloŋan bir yaloŋan kitab» dəwalidu. Biraқ hudasizlar degəndək ««Daniyal қismi» miladiyədin ilgiriki 200-yilliri ətirapida yeziloŋan (əməliyəttə «Daniyal» miladiyədin ilgiriki 550-yilliri ətirapida yezlioŋan) sahta bexarətlik kitab» bolsa, undaқ tuyuқsiz pəyda boloŋan, ata-bowiliri xunqə yillardin beri ḥeqқandaқ həwər tapmioŋan kitabni xu qaoŋdiki Yəḥudiylar tizimlikkə kirgüzüxi қət'iy mumkin əməs idi!

Təwrat wə Zəburdiki baxқa қisimlaroŋa ohxax, «Daniyal»ning ḥazirқi bar boloŋan əng awwalқi kəqürülmisi miladiyədin burunқi 200-yili ətirapida kəqürülgən. Xu dəwrdə yeziloŋan kitablar «Daniyal»ni tiloŋa aloŋanliқi, uning heli uzun waқitlardin beri məwjut bolup kəlgənlikigə ispat beridu. «Daniyal» қismi danglиқ «Septuagint» iqidin tepilidu. («Septuagint» Yəḥudiylarning

Təwrat wə Zəburni yunan tili (grek tili)oŋa kilоŋan tərjimə nushisi. U bəzidə kiskartilip «LXX» dəp elinoŋan). «Septuagint» degən tərjimə miladiyədin ilgiriki 250-yili ətirapida orunlanoŋan. Bu wakit «Daniyal»da aldin eytiloŋan bəzi wəkələr yüz berixtin heli ilgiri idi. Hudasizlar «Daniyal»ni bir «oydurma kitab» deyixtə tehiqə qing turiwərsə, undakta ular təwəndiki soallaroŋa jawab berixi kerək: —

(a) Hazirki dəwrdiki arheologiyəlik təkxürüxlər bu kitabta hatiriləngən tarihiy təpsilatlarning pəkət əz kəzi bilən kərgən kixi təripidinla yeziloŋanlikioŋa mol ispatlarni kərsitip kəlməktə. Demək, yazoŋuqi (hudasizlar degəndək) keyinki dəwrdə yaxioŋan bolsa, bu təpsilatlarni bilmigən bolatti. «Daniyal»ning yazoŋuqisi birnəqqə yüz yil ilgiri yokaloŋan mədəniyətlər tooŋrisidiki həm Pələstindin intayin yirak jaylarda yüz bərgən wəkələr tooŋrisidiki təpsiliy həm top-tooŋra tarihiy uqurlarni kandakmu alalisun?

(ə) Kitabning yazoŋuqisi tehi yüz bərmigən ixlarni (əgər u həkikiy pəyoŋəmbər bolmisa) adəmni həyran kalduridioŋan toptooŋrilikі bilən kandak aldin bexarət berəlisun?

(b) Bu bexarətlərning nadirlirini, bolupmu «Daniyal» kismi 9-babtiki «Kutkuzoŋuqi-Məsih»ning dunyaoŋa kelixi, Yerusalemning miladiyə 70-yildiki korkunqluk akiwiti həm uningdin keyinki Yəhudiy həlkining bexioŋa qüxkənlirini (Daniyal həkikiy pəyoŋəmbər bolmioŋan bolsa) kandakmu qüxəngili bolsun?! Heqkim bu «9-bab»ni «wəkə yüz bərgəndin keyin yazoŋan» deyəlmaydu. Hətta tarihtin azrak sawati bar kiqik balining bilimimu bundak bolmioŋur nəzəriyəni rət kilixka yetidu.

Xunglaxka «Daniyal» kismining uningdiki wəkələr təswirləngən əyni yillarda, yəni miladiyədin ilgiriki 605-536-yillarda Daniyal yaki uning bir pütükqisi təripidin yeziloŋanlikidin gumanlinixning kilqə asasi yok.

Məsih Əysaning Əzi birnəqqə ketim «Daniyal» kismidiki sözlərni wasitilik yaki biwasitə nəkil kəltürgən (məsilən, «Injil, «Mar.» 13:14).

(2) Kandak kilip sap dil, sap wijdanlik bolux wə uningda qing turux (1- wə 3-babni kərüng)

Daniyal wə uning üq dosti pəkətla 15-16-yaxlardiki əsmürlər bolup Nebokadnəsar təripidin miladiyədin ilgiriki 605-yili əsirgə elinoŋan. Nebokadnəsar bolsa yengi bir imperiyəning yəni, Babil (Babilon) ning tunji padixahi idi. Bu yax əsmürlər ata-aniliridin ayrilip, birakla pütünləy yat bir muhitka kəltürülgənidi. Bu yengi muhit həm butpərəslikkə həm hurapiylikkə toloŋan. Daniyallarning ibadət kiloŋan Hudasi Pərwərdigar axu muhitta həm külkilik həm ajiz bir ilah dəp karaloŋan. Kədimki zamanlarda pütün dunyadiki kixilər Yəhudiylarni bək oŋəlitə dəp karaytti. Qünki, kimmu kəzgə kərünməydioŋan bir Hudaoŋa ibadət kilsun? «Pərwərdigar» degən kərgili bolidioŋan bir məbud bolmisa, kixilər kandakmu undak bir Hudaoŋa ixənsun?

Əmma Babilliklar (ularning karixi boyiqə): «Yəhudiylarning «Pərwərdigar»i boloŋan Hudasi məwjut boloŋan bolsa, nemə üqün U Əz həlki boloŋan Yəhudiylarni kattikqilikka koyidu? U ularning Hudasi bolsa, nemixka ularni Babilliklarning hujumidin koodimaydu? Bizning ilahlirimiz Yəhudiylarning Hudasidin qokum küqlüktür» dəp oylatti. Əməliyəttə (birnəqqə yüz yil ilgiri) Huda Musa pəyoŋəmbər arkilik Əz həlki boloŋan Yəhudiylaroŋa mukəddəs kanun-pərmanlirini qüxürginidə, «Bu kanun-pərmanlirimoŋa itaət kilsanglar silərni obdan koodaymən wə silərgə bəht ata kilimən»

degən wədilərnimu bərgən. Yəhudiylar buni obdan bilgən, biraq Babilliqlar wə baxqa yat əllər buni bilmigən, əlwəttə. Ḥəzriti Musa Təwratta, Yəhudiylaroŋa Hudaoŋa (muqəddəs qanun kərsətkən yolda) ibadət qilmisanglar, uningoŋa minnətdar bolmisanglar, butlaroŋa qoqunsanglar, əz'ara adil wə meḥriban muamilidə bolmisanglar Huda silərning düxmininglaroŋa yol qoyidu dəp bexarət berip ularni agaḥlanduroŋan. Düxmənlirining tajawuz qilip ularni əsirgə elip əz yurtioŋa elip ketidioŋanliqidin bexarət bərgən. Ḥazir bolsa, Daniyalning ata-bowilirining wə kerindaxlirining Hudaning pərmanlirioŋa boloŋan itaətsizliki tüpəylidin, dəl bu ix yüz bərgənidi. Daniyal wə üq dosti xundaq butpərəslik qiloŋanmu? Yaq, biraq ata-bowilirining wə əz dəwrdiki baxqilarning gunaḥliri tüpəylidin ular qetilip kelip azab qəkkən. Bizning gunaḥlirimiz ḥaman əzimizdin baxqilaroŋimu (baxqilar gunaḥsiz bolsimu) yamanlik yətküzidu.

Padixaḥning ordisidiki hizmättə bolux üqün, Daniyal wə uning üq dosti yengi bir tilni, yengi ərp-adətlərni wə ḥətta Babilliqlarning hurapiy wə oŋəyriy əqidiliri toоŋrisida əginixi kerək idi. Birinqi qetim Babil xəḥirining ḥəywətlik dərwazisidin kirip, xəḥərning 110 metr egizliktiki sepillirini, sepilning üstidiki 80 metr egizliktiki munarlarni kərüxi bilən tət yax əsmürdə qandaq ḥessiyatlar boloŋandu? Qong buthanilar, butlarioŋa beoŋixlioŋan naḥayiti qong tam rəsimliri wə pütüklər ḥəmmila yərdə bar idi. Ḥər tərəptə bipayan baoŋlar, baoŋqilar wə ordilar kəründi. Ular birinqi qetim padixaḥning ḥəywətlik ordisioŋa əpkelingən waqit, ularning etiqadioŋa qoqum eoŋir sinaq boldi. Pütün aləmning ḥoquq mərkizi muxu yooŋan ordimidu, yaki bu tət dost kərmigən Hudaning təhtimidu? Bu Babilliqlarning xunqə zor küqi, xunqə yuqiri ḥüniri wə bilimi boloŋandin keyin, ularning Huda tooŋrisidiki kəz-qarixi tooŋrimidu?

Bügünki dəwrdə yaxawatqan bizlər üqün bu soaloŋa jawab berix asandək turidu. Babil imperiyəsi yoqaloŋili uzun boldi; Babil degən uluoŋ xəḥər harablikqa aylanoŋanidi. Arheologlar buningdin 150 yil ilgiri uni tapqan. Daniyal, Yərimiya wə baxqa Yəhudiy pəyoŋəmbərlər aldin etqandək, uning ḥəywisi, xan-xəripi pütünləy yoqilip kətti. Lekin Daniyalning kitabi, jümlidin uning Huda tooŋruluq degənliri bizgə qalduruldi.

— Biraq biz ḥəzriti Daniyal bizgə qalduroŋan sawaqlarni rast əgəndukmu-yoq? Tarihta imperiyələr, imperatorlar məydanoŋa kelidu, bəzidə bu millət, bəzidə u millət ḥoquqqa erixidu, lekin yənə yoqilidu. Ular ḥoquq tutqan waqitlarda, həklər ularoŋa ilaḥ dəp qoqunidu, ḥətta ularni tümən ming yil yaxar, dəp əhmiqanə jəylüydu. Biraq ölüm bolsa ulardin uluoŋ wə küqlük bir imperatordur; dunya tarihida ölüm üstidin oŋəlibə qilip tirilgən ḥəm asmanoŋa qaytqan pəqət bir adəm boloŋan. Bu adəmning ölümi bolsa «Daniyal» qismida bexarət qilinoŋan. Uning tiriliximu wasitilik ḥalda bexarət qilinoŋan, qünki uning dunyani sot qilixini, pütün aləmni toluq idarə qilix ḥoquqini qobul qilixini 7-babta kərgili bolidu.

Daniyal, Ḥananiya, Mixael wə Azariyalar Hudadin yüz ərütidioŋan xundaq besimoŋa qandaq bərdaxlik bərgəndu? Ular qandaq qilip Hudaoŋa boloŋan sadiqlikida qing turoŋandu?

Bu soaloŋa berilidioŋan jawab bəlkim kəptur, biraq ulardin təwəndikilər muḥim amil boluxi kerək: —

(a) Ular Hudaning ḥəqiqətən Ḥəmmigə Qadir ikənlikigə, ərx-zeminni ḥəqiqətən Uning yaratqanlikioŋa ixəngən (2-bab, 20-22-ayətni, yəni Daniyalning duasini kərüng).

(ə) Ular Hudaning pütünləy sap, pak-muqəddəs wə ḥəqqaniy ikənlikigə ixəngən. Xunglaxqa Hudaning pərmanlirioŋa

boysunux, uning muқəddəs namioɣa daoɣ kəltürməslikni əzlirining ḥayatidin muḥim dəp қaraytti. Buni, üq dostining Nebokadnəsaroɣa қiloɣan səzliridin kərgili bolidu (3-bab, 17-, 18-ayət). Ḥətta əz jenidin ayrilix həwpi astida, ular bir məbudқa qokunuxni rət қiloɣan. 1-babtin bilimizki, yeməklik məsilisidin ibarət addiy bir ixtimu ular ḥətta məbudқa qokunux қiyapitidə kərünüp қelixnimu halimioɣan (1-ban, 8-ayət, ḥəm izaḥatini kərüng). Padixaḥning ənə xundak esil tamiқini yeyix Hudaning Musa pəyoɣəmbər arқilik bərgən Təwrat-қanunioɣa hilap boloɣaqқa, ular pəқət kəktat-umaqnila ozuk қilixқa təyyar idi.

(b) Daniyal, Ḥananiya, Mixael wə Azariyalar Musa pəyoɣəmbər arқilik berilgən muқəddəs қanundiki təlimlər wə wədilərni ḥəm ilgiriki pəyoɣəmbərlərning səz-təlimlirini əzligə qongқur singdürgənidi. Buni, Daniyalning Yərimiya pəyoɣəmbər қismini tətқik қiloɣanlikidin (9-bab, 2-ayət) kərimiz. Buni yənə 9-bab, 9-19-ayəttə hatiriləngən, Musa wə Sulayman ḥəzrətliri arқilik berilgən Hudaning səz-wədilirini nəқil kəltürgən ḥəzriti Daniyalning duasidin kərimiz.

(p) Daniyal wə uning üq dosti butpərəs Babilliқlaroɣa səmimiy wə kiqik peillik pozitsiyini tutқan. Daniyallar ularni Hudani tonumioɣanlikidin kəmsitmigən, əksiqə Babilliқlarning ḥəқikətni qüxinixining təs ikənlikini tonup yetip, ularni yənila «Hudaning süritidə yaritiloɣan insan baliliri» dəp ḥərmətlidi («Yar.» 1:26ni kərüng).

Bu pakitni biz aldi bilən «orda oɣojidari»ning Daniyalni yaқturup қaloɣanlikidin kərimiz (1-bab, 9-ayətni kərüng). Əgər Daniyal təkəbburluk, qongqilik қiloɣan bolsa, əgər u əzini bu yat yurtқa məjburiy elip kəlgən bu Babilliқlaroɣa əqmənlik saқlioɣan bolsa, əgər u Babil ordisi əzigə bəlgiligən okuxlaroɣa əstaydillik bilən berilmigən bolsa, undakta u ḥərgizmu bu qong əməldarning ḥərmitigə wə muḥəbbitigə erixəlmigən bolatti. Xübḥisizki, Daniyal Babilliқlarni Hudaning Əz həlқigə sawak-tərbiyə beridioɣan bir wasitiqisi қiloɣanlikini, xundakla ularoɣa əqmənlik saқlimaslik kerəklikini tonup yətkən. Uning üstigə, wakitning ətüxi bilən bu tət dost yənə bir muḥim nuқtini tonup yetixi mumkin idi: — Huda ular wə Babil imperiyəsidə tarқilip kətkən baxқa ihlasmən Yəḥudiylar arқilik hudasiz butpərəs Babilliқlaroɣa Əzini tonutmakqi idi. 4-babta biz Nebokadnəsar-ning Hudaning uningoɣa nemə degənliki, uni məoɣrurluқtin қandak қutқuzup, kiqik peillikқa aylanduroɣanliқi ḥəққidiki guwaḥlikini kərimiz. Bu guwaḥlik pütün imperiyə boyiqə elan қilinip, təsiri naḥayiti küqlük boloɣan boluxi mumkin. Huda bu dunyadiki ḥər bir həlқ-millətni səyidu wə ularning towa қilixini ḥəm Əzining rəḥim-xəpқitini tonup yetixini halaydu.

Daniyalning ḥər bir kixigə boloɣan ḥərmitini 1-bab, 12-, 13-ayəttə hatiriləngən uning Arioққa bərgən jawabidin kərimiz. Ḥətta Bəlxazardək bir əhlaқsiz adəmgə tənbiḥ bərgən waқtidimu, səzliridə adəpsizlikning қilqə puriқi yoқ (5-bab, 17-22-ayət).

Daniyalning baxқilaroɣa, ḥətta hurapiy Babillik palqilaroɣa boloɣan rəḥimdil muamilisini 2-bab, 24-ayəttin kərimiz (palqilik, rəmmalqilik қatarliқlar Təwratқa hilap). Xu qaoɣda u padixaḥdin üq dosti wə əz jeni üqünla əməs, bəlki ölüm jazasioɣa məḥkum boloɣan barlik palqi, pir-ustaz wə munəjjimlar üqünmu iltimas қiloɣan. Əzingiz oylap beking. Əgər Daniyal pursətpərəs boloɣan bolsa, xu qaoɣ uning üqün naḥayiti yahxi pəyt bolatti. Qünki pəқət Daniyalla padixaḥning qüxigə təbir berələytti. Xunglaxқa u birla səz bilən barlik «rəқibliri»ni ölüm yolioɣa əwətip, padixaḥning birdinbir məslihətqisi bolup qiқixi mumkin idi. Əmma Daniyal pursətpərəs əməs, bəlki rəḥimdil insanpərwər idi.

(t) Ahirқi nuқta: — Daniyal wə üq dosti əzlirining Hudaoƣa itaət қilixi bilən Hudaning Өz dualirini һəқiқiy angliоƣanliқioƣa ixəngən. Ularning Hudaning küq-қudritining һəқiқət ikənlikigə, Өz bəndilirigə yardəm kərsitixkə təyyar turidioƣanliқioƣa boloƣan ixənqi toluқ idi. Buni biz 1-bab, 12-, 13-ayəttin kərimiz. Daniyal orda oƣojidaridin əzi wə dostlirining pəқət umaq-kəқtatnila istemal қilip salamətlik siniқidin ətüxni iltija қildi. Adəttə kixilər undaқ oƣərigil tamaқlar bilən ozuқlansa, naһayiti asanla oruқlap ketidu, biraқ Huda ularoƣa bərikət қildi. Ular saoƣlam, қuwwətlik bolupla қalmay, bəlki padixaһning esil taamlirini yegən yigitlərdin tehimu saoƣlam kəründi. Biz Hudani hursən қilip Uning aldida sap dil yaxaxni halisaқ, U bu dunyaning kəp sinaқliri, japa-muxəққətliri, qiriklikliki, aldamqiliқliri wə besimliri arisidin bizgə tüz-durus mangidioƣan yolni yasap beridu. Orda oƣojidaridək kixilər Pərwərdigarning biz bilən billə boloƣanliқini kərüp, bizni orun bilən təminləp, bizning һalal tirikqilik қiliximizoƣa yol beridu.

Huda bizgə, Uning yolida mangsaқ U bizdin həwər alidioƣanliқioƣa ixənq bərgəy!

(3) Neboқadnəsarning qüxi — qong һəykəl (2-bab)

Dunyaning pütkül tarihining bir babtila bexarət қilinoƣanliқi

Һakimiyət sistemiliri tooƣrisida

Neboқadnəsarning қorқunqluқ qüxi u bir küni kəqtə, kəlgüsidə dunyada nemə ixlar bolar degən oyda bolup uhlap қaloƣinida ayan boldi. Xu qaoƣda u intayin qong bir imperiyəning bexi idi. U қaysi yərgə қoxunlirini əwətsə, xu yurtlar uningoƣa tiz pükətti. Bundaқ əһwal qəksiz ketiwerərmu? Uning imperiyəsining kəlgüsi қandaқ bolidu?

Həқlər bəlkim da'im zongtonglaroƣa, mənsəpdarlaroƣa һəwəs қilixi mumkin. Biraқ ularning turmuxi bəlkim һərқandaқ kixilərdin muқimsiz, oƣəm-oƣussilik boluxi mumkin. Bəzidə ularning ətirapidiki һərbir kixi ular üqün қorқunq, həwp kərünüp, һərda'im əzlirining ornini қooƣdax koyida yüridu. Ular əzigə һəқiқiy sadiқ kixilərni қandaқ tepix əndixisidə yüridu. Sabiқ Sowet Ittipaқining rəһbiri Stalin buningoƣa tipik bir misal. U «toluқ һoқukқa igə» boloƣan bir «mustəbit» bolsimu, uning ahirқi yilliri rəһimsiz қorқunq bilən toloƣan. Xuning bilən u əzining əng yeқin, əng səyümlük adəmlərnimu eltürgən.

Roxənki, Neboқadnəsar ordisidiki «pir-ustazlar»ning əzining қorқunqluқ qüxigə təbir berix қabiliyitidin gumanlanoƣan. Uning ordisida xunqə kəp «palqi, pir-ustaz, jadugər wə kaldiy munəjjimlər» boloƣandin keyin, kixilər bu padixaһni bəlkim ularoƣa ixinidu dəp oylixi mumkin. Lekin u ularoƣa ixənmigən. Uning Daniyal, Һananiya, Mixael wə Azariya bilən boloƣan munasiwiti uningoƣa yengi əlqəmlərni yətküzgənmu nemə? (1:19-20) Ixқilip u bu «pir-ustazlar»oƣa: «Qüxümni manga təkrarlap dəp berəlisənglar andin təbir berələydioƣanliқinglaroƣa ixinimən» degən sinaқni қoydi. Əməliyəttə һərқandaқ bir kixi pərəz bilən məlum bir qüxkə təbir berələydu — əgər əməlgə qiқsa, kixilər sizni mahtap ketidu, əgər əməlgə qiқmisa, «Tehi waқti kəlmigəndu» dəp qüxəndürüxingiz mumkin. Yuқirida deginimizdək, һərқandaқ palqiliқ Təwratқa hilap; Huda Өz һəlқi boloƣan Yəһudiylaroƣa һeqқandaқ jadugərlik, palqiliқ, rəmmalliқ yaki tiltumarlaroƣa yolioƣuqi bolmanglar, dəp қət'iy agaһlanduroƣan. Qünki Hudaning Өz һəlқi üqün Өzining ularoƣa qüxürgən yazma səzliri, pərmanliri wə pəyoƣəmbərlirining bexarətlik səzliri kupayə boluxi kerəktur.

Daniyal wə dostliri dua қiloƣandin keyin, Daniyal ikkinqi keqisi bəlkim Neboқadnəsarningkigə ohxax qüxni kərdi. Biraқ u bolsa Pərwərdigarning wəһiysi

bilən bu qüxning mənisini tonidi. Qüx 2-bab 31-35-ayəttə, təbiri 37-45-ayəttə bayan ḳilinidu. Nebokadnəsar oŋayət zor egizlitiki bəḥəywət bir ḥəykəlni kərdi. Ḥəykəlning bexi altundin, kəkrək wə ḳolliri kümüxtin, bəl wə saoŋiriliri mistin, yuta-paqiḳi təmürdin, puti təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloŋan. Bu ḥəykəlni kərgəndin keyin Nebokadnəsar «**adəm ḳoli bilən ḳezilmioŋan bir tax**» kelip ḥəykəlning təmür bilən layning arilaxmisidin yasaloŋan putini urup qeḳiwətkənlikini kərdi. Xuning bilən pütün ḥəykəl ḳiyma-qiyma ḳiliwetilip, ḥəmmisi xamal təripidin uqurulup kətti. Birak ḥəykəlni uroŋan tax bolsa oŋayət zor bir taoŋka aylinip pütün dunyani ḳaplidi.

Qüxning təbiri 37-45-ayəttə enik wə qüxinixlik ḥalda berilgən. Nebokadnəsar wə uning imperiyəsi altun baxning əzi bolup, bu imperiyə miladiyədin ilgiriki 539-yilioŋiqə dawamlaxti. Xu yili u Pars millitidin boloŋan Ḳorəx təripidin aoŋduruldi. Ikkinqi imperiyə əmdi «Medialiḳlar wə Parsliḳlar»ning, yəni ikki millət ittipaḳining imperiyəsi idi. Bu ikki millətning ittipaḳi bəlkim ḥəykəlning ikki beliki bilən kərsitilgən. Bu imperiyə miladiyədin ilgiriki 334-yiliоŋiqə dawamlixip, xu qaoŋdiki «büyük Iskəndər»ning ḳol astidiki Yunan (Grek) imperiyəsi təripidin aoŋduruldi. Huddi kümüx altunoŋa yətməydioŋandək, ikkinqi imperiyə «Babil imperiyəsigə yətməydu» deyilgən (39-ayət). Bu, bəlkim imperiyələrning ḥakimiyət sistemisioŋa ḳaritiloŋan. Babilda bolsa padixaḥning mutləḳ ḥoḳuḳi bar idi — uning ḥərbir səzi ḳanun dəp ḥesablinatti. Pars imperiyəsidə bolsa padixaḥning ḥoḳuḳi buningdin təwən idi. Padixaḥ əzidin ilgiriki padixaḥlarning əmr-pərmanliriоŋa boysunuxi kerək idi. Ḥətta əzi qüxürgən pərmannimu keyin uning əzgirtix ḥoḳuḳi yoḳ idi (məsilən, 6-bab, 12-17-ayətni kərüng).

Pars imperiyəsi aoŋduruluxi bilən Grek imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 63-yiliоŋiqə dawamlaxti. Xu yili u Rim imperiyəsi təripidin aoŋduruldi. Grek imperiyəsi huddi «mis kümüxkə yətməydioŋandək» yənila «Pars imperisiyigə yətməydu» dəp kərsitilidu. Bu nuḳta yənə bəlkim «ḥakimiyət sistemisi» bilən munasiwətlik. Iskəndər pəḳət ḳol astidiki sərdarlirining ḥəmkarlixixi bilən uning qəksiz padixaḥliḳini idarə ḳilalaytti. Uning ḥətta padixaḥliḳini əz pərzəntlirigə ḳaldurux ḥoḳuḳimu yoḳ idi. Uning ələmidin keyin uning imperiyəsi ḥərbir bəliki Iskəndərning bir sərdari təripidin baxḳurulidioŋan tət bələkkə bələndi.

Xunglaxḳa tətinqi basḳuq, yəni ḥəykəlning putliri, Rim imperiyəsi bilən baxlinixi kerək. Bu ḳismi bizgə «təmürdin yasaloŋan» dəp ayan ḳilindi. Təmür bolsa ḳimmiti jəḥəttin «miskə yətməydu» lekin ḳattiḳliḳi wə küqi jəḥəttə uningdin üstün turidu. Rim imperiyəsi dərwəkə idarə ḳiloŋan həlḳ-millətlirigə naḥayiti rəḥimsiz, ilgiriki imperiyələr bilən selixturoŋanda ḳattiḳ ḳolrak idi. Uning «ḳattiḳ tüzüm»i bir hil din degüdək bolup ḳaloŋanidi. Əmma yənə bir tərəptin, Rim padixaḥining ḥoḳuḳi ilgiriki padixaḥliḳlarning padixaḥliri bilən selixturoŋanda təwən turatti. Padixaḥ aḳsəngəklərdin tərkib tapḳan «məsliḥətqilər kengixi»ning ḥəmkarlixixi bilən imperiyəsini idarə ḳilatti. Rim padixaḥliḳi tarihining məlum bir ḳismi imperiyə əməs, bəlki «jümḥüriyət» dəp ataloŋanidi. Imperator (padixaḥ)ning təḥtini pərzəntlirigə miras ḳaldurux (Babil yaki Pars padixaḥ-lirining kidək) ḥoḳuḳi yoḳ idi. «Ən'əniwi sulalə tüzümi» yoḳ idi.

Miladiyə 364-yili (Walentinus imperator boloŋan waḳtida) imperiyə ikki bəlükkə, yəni xərḳiy wə oŋərbiy ḳismioŋa parqilinip kətti. Xu qaoŋdin baxlap bügüngə kədər oŋərb wə xərḳiy dələtlər otturisida ḥəykəlning «ikki yuta-paqiḳi»oŋa ohxaydioŋan bir «küq təngpungluḳi» bolup kəlgən. 5-əsirdin

baxlap əz'ara rəkib boloɣan ikki «Rim imperiyəsi» pəyda boloɣan. Xərkiy imperiyə bolsa «Konstantinopil» (ḥazirki Istambul) xəḥirini, oɣərbiy kismi Rim xəḥirini mərkəz kiloɣan. Miladiyə 800-yili, Fransiyəning Xarlimang isimlik padixaḥi əzini «Mukəddəs Rim imperiyəsining Imperatori» dəp jakarlidi. 862-yili Germaniyə padixaḥi Otto fransiyiliklərni məoɣlup kilip bu namni əzigə elip əzini «Mukəddəs Rim imperiyəsining (germaniyini mərkəz kiloɣan) Imperatori» dəp jakarlidi. U yənə Rim imperatorning məhsus unwani «Kəysər»ni əzigə nam kilip koydi. Keyinki 1000 yillik tarihta Germaniyəning padixaḥliri bu unwan bilən tonulup kəlgən.

Əmdi xərkiy kismida nemə ixlar yüz bərdi? 1453-yili Türklər «xərkiy Rim imperiyəsi»gə besip kirip «Konstantinopil» xəḥirini elip, ismini Istambuloɣa əzgərtti. Imperiyəning bəg-əməldarliri wə alimlarning ḥəmmisi Rusiyəgə kəqip baroɣan wə Rusiyəni «rimlaxturoɣan». Xu qaoɣdin baxlap Rusiyə padixaḥi «Tsar» (yaki «Qar») dəp atilip kəlgənidi. Bu bolsa «Kəysər» degən unwanning yənə bir xəklidur.

Xunga biz ḥazir mundak bir muḥim soaloɣa kelimiz. Biz dunyaning tarihidiki kaysi baskuqta turuwatimiz?

Jawab xuki, bizning ḥazirki dəwrimiz «ḥəykəlning puti (ayaoɣliri)»dur. Nebokadnəsar kərgən ḥəykəlning putliri təmürdin əməs, bəlki «**təmür bilən seoɣiz layning arilaxmisidin yasaloɣan**». Bu nuktining təbiri bolsa: «**Bu u padixaḥlikning ḥəkümdarlirining puktaliri bilən ittipakлaxmakqi boloɣanlikini kərsitidu. Lekin təmür lay bilən arilaxmioɣandək, bir bolalmaydu**» degənliktur.

Bu nukta yukirida sözliginimizdək, «ḥəykəlning teni təwənləp mangoɣanseri, materiyali naqarlixidu» degən prinsipka uyoɣun kelidu. «**Təmür bilən layning arilaxmisi**»ning kimmiti ḥəmmə materiyaldin təwən bolidu. «**U padixaḥlikning ḥəkümdarliri puktaliri bilən ittipakлaxmakqi boloɣanliki**» degən sözlər yekinki zamanlardiki «mutlək ḥokukning ajizlioɣanliki»din ibarət wəziyət xəklining dəl ohxitilixidur. Demokratiyə, yəni «həlkning küqi» ḥazirki zamanda oɣərbiy dələtlərdə wə bügünki Rusiyədə degüdək «mutlək ḥokukluk ḥakimiyət»ning ornioɣa dəssidi.

«Demokratiyədə bolsa, həlk əzigə mas kelidioɣan ḥəkümətkə erixidu» degənni naḥayiti jayida dəp karaymiz. Demək, əgər bir demokratik məmlikətning həlki əhlakлik bolsa, ḥəkümiti ohxaxla əhlakлik bolidu. Əgər həlki qiriklixip kətkən bolsa, ḥəkümitimu qiriklixip kətkən bolidu. Baxkiqə eytkanda, məlum bir dələtning «demokratiyisi»ning küqlükliki, pakət dələt həlkining əhlakining küqlüklikigila barawərdur. Xuning bilən bu dəwrgə karitiloɣan bu bexarətning: «**U padixaḥlikning bir kismi küqiyip, bir kismi ajizlaydu**» degənliki ḥəyran kalarlik ix əməs. Italiyəni (burunki Rim imperiyəsining mərkizi) misaloɣa alsak, Ikkinqi Dunya Uruxidin keyin, uning demokratiyə tüzümi ottura ḥesab bilən ḥər ikki yilda yengi bir ḥəkümətni məydanoɣa kəltürgən. Bu mukimlik əməs! Səwəbi bolsa dələtning həlki qiriklixip kətkən («Mafia» yəni «Kara kol jəmiyiti» küqlük təsir yətküzgən), xunglaxka ajiz ḥəkümət məydanoɣa kəlgən.

Qüxiniximiz kerək boloɣan mundak intayin muḥim bir nukta bar. Nebokadnəsarning kərgən qüxi dunyaning **pütkül tarihining**, yəni əz waktidin baxlap ahir zamandiki dunyaning ḥəküm kilinixi wə Hudaning səltənitining pəyda bolixioɣiqə ḥəmmisini əz iqigə alidu.

Xunga mundak hulasigə kelimizki, biz ḥəykəlning «put barmakliri» degən baskuqka tehiqə kəlmiduk. Bu barmakliri tooɣrisida:

«**Ular ḥəkümdarlar təḥttə olturoɣan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaḥlik bərpa kilidu**» dəp yeziloɣan. «Daniyal» 7-babioɣa kəlginimizdə, enikrak kərüliduki, dunyaning tarihining əng ahirki basquqi awwal xalang munasiwətlik on padixaḥlik astida, andin keyin pəkət bir adəmning, yəni «dəjjal» (Məsiḥning rəkibi) ning asariti astida bolidu (demək, bu «on barmak» kəlgüsidə pütün dunyani baxkuridioɣan on ḥəkümətni kərsitidu). Birak bizgə ayan kilinoɣanki, bu baskuq kəlgəndə, Huda Өzining padixaḥlikini bərpa kilidu. Adəmning məoɣrurluki zawallikka yüz tutidu — qünki «**adəm koli bilən kezilmioɣan bir tax**» pəyda bolup, bu ḥəykəlni putidin urup, uning ḥəmmisini wəyran kiliwetip əzi «**Oɣayət zor, pütün dunyani kaplioɣan bir taoɣ**»ka aylinidu.

Əmdi «**adəm koli bilən kezilmioɣan bir tax**» zadi nemini kərsitidu?

Bu xübḥisizki, əslidiki kelip qikixi insandin əməs, bəlki yəni biwasitə Hudaning Өzidin kəlgən bir adəmni kərsitidu. Bu kixini biz «insan'ooɣli»ning süpitidə «Daniyal»diki 7-babta tehimu enik kərimiz. Uning padixaḥliki «**pütün dunyani kaplaydu**». Bu kixi kim?

Mukəddəs Kitabning baxka kisimliri bu tooɣruluk bizni gumanda kaldurmaydu. «Daniyal» kisimda uning ismi bizgə dəp berilmigini bilən, bu Rəb Əysa Məsiḥdin baxka ḥeqkixi əməs. Injildiki «Yuḥanna» kisimda, U «Hudaning səz-kalami», yəni insandin kəlmigən, Hudaning Өzidin qikkan süpəttə bizgə tonuxturulidu. Injildiki nuroɣun yərlərdə Uning bu dunyaoɣa kaytip kelidioɣanliki, xuningdək bu dunyani sot kilidioɣanliki andin jahanoɣa ḥəkümranlik kilidioɣanliki ayan kilinidu.

Nebokadnəsarning kərgən qüxidə dunyaning pütkül tarihi, yəni əyni wakittin taki Hudaning padixaḥlikioɣiqə birakla wəḥiy kilinoɣan. Bu nuktidin Nebokadnəsar kiqik peillikni əginixi kerək idi. U naḥayiti ḥəywisi bar padixaḥ boloɣini bilən, uning padixaḥliki ḥaman bir küni tügəp, uning ornini baxka padixaḥlik basidu. Ahirida ḥəmmə padixaḥlik, məmlikətlər zawal tapidu. Ḥərkandak kixi əz məmlikiti yaki millitidin mahtinixini tohtitixi kerək. Bu dunyadiki barlik padixaḥlik-məmlikətlər bolsa wakitlik bir bulut-tütək, halas. Pəkət Hudaning padixaḥliki «**mənggü bir padixaḥlik**»tur.

(4) 5-bab — Babil xəḥirining ərüwetilixi tooɣruluk

Bu Tema üstidə «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»də bayan kilinoɣan, «Babil xəḥirining ərüwetilixi tooɣruluk bexarətlər» tooɣruluk izaḥatlirimiznimu kərüng.

Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babilning ixoɣal kilinoɣanliki tarihta əng əjəblinərlik ḥekayilərdin biridur. Babil xəḥiri Ninəwə xəḥiridin tehimu «ərülməs» idi. «Kox sepil»ning aylanmisi 30 kilometr, sirtki sepilning egizliki 110 metr wə kelinliki 4 metr idi, iqki sepilning kelinliki 7 metr idi. Sirtki sepil üstidə yənə 80 metr egizliktə munar-potəylər jaylaxkanidi; xu yərdin yirakta turoɣan düxməngə ok, ot wə taxlarni atkili bolatti. Iqidiki memarqilik wə yooɣan imarətlər xu dəwrdə «jaḥanda bir» dəp ataloɣan. Yəxaya, Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlər Babilning ḥalakiti tooɣruluk bərgən bexarətlər xübḥisizki, xu dəwrdikilərgə «adəmning əkligə sioɣmaydi-oɣan, ḥərgiz mumkin əməs» dəp kərünətti. Adəmni əjəbləndüridioɣan ix xuki, Babil ok etilmay degüdək ixoɣal kilinoɣan. Dunyaoɣa kelixini Yəxaya pəyoɣəmbər aldin'ala eytkan, Pars imeratori Koreх koxunini yetəkləp xəḥərgə yekinlixidu. Kaldiylər koxuni pəkət xəḥər iqigə qekinidu. Xəḥərdə nəqqə yillik korxawoɣa takabil turoɣudək ozuk-tülük saklanoɣan bolup, yooɣan Əfrat

dəryasi xəḥərning otturisidin eḳip ətkəqkə üzülməs su mənbəsimu bar idi.

Xəḥərni muḥasirigə elixning ornioɣa, Ḳorəx «aldin yürgüqi ḳisim»ni xəḥərgə yeḳin əwətip, ḳoxunning kəpinqisini dəryaning yuḳiri eḳini boyida birnəqqə kilometr yiraḳliḳḳa jaylaxturdi. Xu yərdə uning mutəḥəssisliri dadil bir pilanni tüzdi; ular dərya eḳinining yənilixini dəryaoɣa yeḳin bir oymanliḳḳa əzgərtməkqi boldi. Ular xundaḳ ḳilip xəḥərdin ətidioɣan dərya eḳinini təwənlitip əz küqlirining dəryaning kirix wə qiḳix eoɣizidin, yəni ikki tərəptin xəḥərgə kirgüzüx pursitini yaratmaḳqi boldi. Dəryaning sepil astidin kiridioɣan wə qiḳidioɣan ikki təripidə ikki qong «ikki ḳanatliḳ» dərwaza bekitilgənidi; lekin bu dərwazilar dəryaning tegigə yətməytti, əlwəttə.

Xuning bilən Ḳorəxning ləxkərliri dərya bilən oymanliḳ arilikioɣa qongḳur lekin ḳiskа bir əstəng qapti. Əstəngdin qepiloɣan tax-topilarni əfrat dəryasining ikki yenioɣa dəwiləp, dəryani tosuxḳa təyyarlidi. Bekitkən küni kəqḳurun ular əstəngning əng ahirḳi ḳismini qepip eoɣiz eqip, dəryaning sulirini oymanliḳ tərəpkə baxlidi. Xuning bilən bir waḳitta dəryaning ḳexioɣa dəwiləp ḳoyoɣan tax-topilarni dəryaning iqigə ittirip qüxürüp dəryaning yənilixini tosuwaldi. Mutəḥəssislərning kənglidə sokḳan qotliri tooɣra qiḳti; dərya pəsiyip, xəḥərgə yeḳin turoɣan ḳoxun üqün dəryadin mengip xəḥərgə kirgüdək pursət yaritip bərdi.

Dəl xu küni kəqtə, padixaḥ əmirliri bilən qong bir bayramni ətküzməktə idi. Ḳədimki zamandiki grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ḥeroditusning bizgə həwərləndurixiqə, Babilliḳlar uqioɣa qiḳkan ḥaraḳkəxlər idi («Daniyal» bu 5-babta ordida yüz bərgən ixlar hatiriləngəndək).

Padixaḥ əmirliri, wəzir-wuzraliri bilən katta ziyapəttə olturup məst boloɣanda bir pərixtining ḳoli kərünip, tamoɣa ḥərplərni yezip padixaḥḳa, bügün keqə padixaḥliḳing səndin baxḳa birsigə tapxurulidu, dəp elan ḳildi. Ordining sirtidimu puḳralar bayramni təbriklimәktə idi. Ularning əzlirining bihətərlikigə boloɣan ixənqisi xunqə kamil idiki, ḥətta sepilda kəzətqilik ḳilidioɣan jesəkqilərmu yoḳ deyərlik idi. Ikki grek tarihxunasning deyixiqə, xəḥər otturisidiki puḳralar ḥeqnemini bilməy turupla xəḥər asasən ixoɣal ḳilinip boloɣan.

(5) 7-bab «Tət zor məhluḳ»

Bu babta Daniyalning əzining bir qüxidiki oɣayibanə alamətlər bizgə bayan ḳilinoɣan. Uning Nebokadnəsarning 2-babtiki qüxigə ziq munasiwiti bar, xuning bilən uningmu dunyaning pütkül tarihini ayan ḳiloɣan bir bexarət ikənlikini kərələymiz. Xundaḳ bolsimu, padixaḥḳa ḥəywətlik bir ḥəykəl süpitidə kərüngən ix, Daniyaloɣa bir ḳatar ḥaywanlar süpitidə kərüngən. Xübḥisizki, Daniyal bir pəyoɣəmbər süpitidə bu ixlarni kərginidə, ularning ḥəḳiḳiy maḥayitini bir ḳədər qongḳur kərgən. Demək, bu dunyaoɣa mənsup (Nebokadnəsardək) boloɣan kixilərgə bir ḥəywətlik ḥəykəlning kərünüxidə kərüngən nərsilər, Pərwərdigarning Əz bəndilirigə bolsa yawuz ḥaywanlarning süpitidə kərünidu. Ḳanqimiz buningoɣa ohxap ketimiz-ḥə! Kərünüxtə kelixkən, qiraylik kiyim-keqəklərgə oruniwaloɣan bizdək noqilar, əməliyəttə wəḥxi ḥaywanlaroɣa ohxaymiz. Biz ḳəḥrlik eyiḳ, toloɣinip mangoɣan yilan, yaki ḥəyyar tülkimiz.

Bu tət məhluḳning dengizdin qiḳḳanliḳi kəründi. Muḳəddəs Kitabta, dengiz ḥaman dunyadiki əz'ara jəng boluwatḳan, uruxta ḳaloɣan ḥər millətlərgə simwol ḳilinidu. Qüxtiki dengiz «Büyük dengiz», yəni

«Ottura dengiz»dur. Kərgən ḥaywanlar, yəni tət hil imperiyəning ḥəmmisi Ottura dengiz ətrapidiki jənglərdin təhtigə qikti.

Birinqi ayəttə, Daniyal bizgə: «**Qüxidə kərgənlirini mundaḳ yəkünləp hatiriliwaldim**» — dəydu. Demək, u bizgə kərgən barliḳ nərsini demigəndur.

(a) Birinqi məhluḳ — «bürküt ḳaniti bar xir»

«**Bürküt ḳaniti bar xir**» əməliyəttə əyni waḳitta Babil imperiyəsining əzigə simwol ḳilinoɣan. 20-əsirdə yər astidin tepiloɣan ḳədimiy Babil xəḥirining qong dərwazi üstidə birnəqqə ənə xundaḳ «bürküt ḳaniti bar xir» qekilgən nəḳixlik rəsimlər bayḳaloɣan. Xir bolsa «ḥaywanlarning padixaḥi», bürküt bolsa «ḳuxlarning padixaḥi», xunglaxḳa Daniyaloɣa qüxtə wəḥiy ḳilinoɣan bu tət ḥaywan arisida bu məhluḳ «əng xaḥanə» ḥesablinidu. Bu nusha Neboḳadnəsar kərgən ḥəykəlning «altun bexi»ning təngdixi bolidu. Demək, bu birinqi məhluḳ Babil imperiyəsini kərsitidu.

Keyin bu ḥaywanning «**ḳanatliri sunup, əzi adəmgə ohxap ḳaldi. U yəlap turoɣuzulup, ikki puti yərgə dəssitip ḳoyuldi, xuning bilən uningoɣa adəmningkidək ḳəlb berildi**». Bu ix 3-babta hatiriləngən Neboḳadnəsarning kəqürmixlirini esimizgə kəltüridu. Xu qaoɣda uning təkəbburluḳi tüpəylidin, bir pərixtə uning padixaḥlik ḥoḳuḳlirini ḥəm insaniy əḳlini uningdin məḥrum ḳilix bilən, u yəttə yil kala-ḳoydək sirtta yürüp ot-qəp yegənidi. Nətijidə uning ḳəlbi kiqik peil ḳilinip u Hudaoɣa ibadət ḳilixni əgəndi. Xübḥisizki, Babil imperiyəsi «insanlaxturuloɣan» idi. Muḳəddəs Kitabtin baxḳa, tarihiy hatirinamilər mol materiyallar bilən ispatlayduki, Neboḳadnəsarning ḥəkümran-liḳining ahirḳi basḳuqlirida burunḳidək baxḳa dələtlərgə ḳaritiloɣan «tajawuzqilik uruxlar» yoḳ idi; buning ornida, u küq-baylikḳlirini yengi ḳuruluxlaroɣa mərkəzləxtürgən. Daniyal qüxtiki bu oɣayibanə kərünüxni kərgəndə, uning ḳeri dosti Neboḳadnəsar əlgili tokḳuz yil boloɣanidi. Neboḳadnəsarning nəwrisi Bəlxazar təhttə olturuwatatti, lekin uning ḥəkümdarliḳi uzun bolmaytti, səwəbi bəlkim əz bowisi ḳobul ḳiloɣan «insaniy ḳəlb»ni u ḳobul ḳiloɣan əməs.

(ə) Ikkinqi məhluḳ — «bir təripi ikkinqi bir təripidin egizlitilgən bir eyiḳ» (5-ayət)

Daniyal bu qüxidiki ikkinqi wə üqinqi məhluḳning mənisini sorimidi. Səwəbi bəlkim u bu ikki məhluḳning Neboḳadnəsar kərgən ḥəykəlning ikkinqi ḥəm üqinqi ḳismioɣa ohxaxliḳini kərgən boluxi mumkin idi. Eyiḳ bolsa baxḳa ḥaywanlarni əzining zor eoɣirliḳi wə küqi bilən məoɣlup ḳilidu. Xuningdək Babil imperiyəsining yiḳilixi bilən Pars imperiyəsi üstünlükkə qiḳḳan. Ularning üstünlüki əwjigə qiḳḳan waḳtida, «Ksərksis» isimlik padixaḥning baxqiliḳida ular Gretsiyəgə tajawuz ḳildi. Uning ḳoxunida 2 milyon 500 ming əskər bar idi. Ḥəḳiḳətən bu bir «eyiḳtək» imperiyə idi.

Nemixḳa bu eyiḳning «**bir təripi ikkinqi bir təripidin egiz**»? Pars imperiyəsi əməliyəttə ikki bələktin tərkib tapḳan, birinqi bəliki Medialarning, ikkinqi bəliki Parslarning idi. Awwal Medialar bəliki küqlük, andin Parslar bəliki küqlük boldi. Xunga Daniyal bu eyiḳning «**bir təripi ikkinqi bir təripidin egiz**»likini kərdi (Medialar bolsa ḥazir Türkiyə, Iran wə Iraḳta yaxawatḳan «Kurd» millitidur).

Əmdi «üq ḳowuroɣa»ning mənisi nemə? Pars imperiyəsining rawaj tepixi uning üq qong padixaḥliḳini, yəni Lidya, Babil wə Misirni gumran ḳilixi bilən baxlandi. Bu üq padixaḥlik dəl Daniyal kərgən ḥeliḳi «**eyiḳ qixligən üq ḳowuroɣa**»dur.

Lekin «**Bir awaz uningoŋa: — Ornungdin tur, gəxni yeyixingqə yəwal! — dedi**». U bu üq padixaẖlikni gumran kilоŋandin keyin, Pars imperiyəsi baxka nuroŋun yurtlaroŋa besip kirip ixoŋal kildi.

(b) Üqinqi məhluk — «Dümbisidə kuxningkidək tət kaniti bar yilpiz» (6-ayət)

Bu məhlukningmu tət bexi bar idi, «**uningoŋa ẖakimlik ẖokuki berildi**». Xübẖisizki, bu «büyük Iskəndər» baxkuroŋan Gretsiyə (Yunan) imperiyəsini kərsitidu. Iskəndərning koxunliri yilpizdək qakmaktək sür'ət bilən ẖər jaylarni besiwaldi. Pəkət 10 yil iqidə (miladiyədin ilgiri 334-323-yillarda) ular Gretsiyədin Misiroŋiqə, Ottura Asiyadin ətüp Ḥindistanoŋiqə, Jonggüning qegraliriоŋa sozuloŋan zeminni ixoŋal kildi. Dərwəkə 6-ayəttə deyilgən «**uningoŋa ẖakimlik ẖokuki berildi**» degini əməlgə axuruloŋan. Ottura Asiyadiki kixilər bügüngə kədər bu adəmning 2300 yil iligiriki təsiridin bəzidə ooŋlioŋa «Iskəndər» dəp at koyidu.

Bu məhlukning tət kaniti, tət bexi bar idi. Iskəndər əlgəndin keyin uning tət sərdari əz'ara sokuxup imperiyəni tət bələkkə parqiliwətkən

(p) Tətinqi məhluk — «Intayin korkunquluk, dəẖxətlik wə ajayib küqlük bir məhluk» (7-ayət)

Bu məhlukni ayrim bir oŋayibanə alamättə kərgən boluxi mumkin. Bu ẖaywanni Daniyal tonuydioŋan ẖeqkandak ẖaywanoŋa ohxatkili bolmaytti. U «**intayin korkunquluk, dəẖxətlik wə ajayib küqlük**» wə **«u yooŋan təmür qixliri bilən owni qaynap ezip yutup, kaldukini putliri bilən dəssəp-qəyləytti. U aldinki barlik məhlukka ohximaytti. Uning on münggüzi bar idi**».

Miladiyədin ilgiriki 63-yili Rim imperiyəsi Gretsiyə imperiyəsidin üstünlükkə qikixka baxlidi, uzun ətməy Yawropada wə Ottura Xərk zeminlirida ẖəküm sürdi. Rim imperiyəsining əzidin ilgiriki imperiyələrdin qong bir pərki bar idi. Baxka imperiyələr ixoŋal kiloŋan yurt-zeminlarni xu yərlik bəglər wə akşakallar arkilik baxkuroŋanidi. Əmma rimlikлar bolsa əz millət-yurtidin boloŋanlarni ẖər yərdiki ẖəkümdarlikka orunlaxturdi. Bu ẖəkümdarlar yərlikning əẖwalini, ərp-adətlirini qüxənmigəqkə, nətijidə naẖayiti dəẖxətlik, rəẖimsiz ẖəkümranlik yürgüzgənidi. Rimning kanuni ẖəm jazaliri dəẖxət rəẖimsiz idi. Insanoŋa tonux boloŋan əng wəẖxiy əlüm jazaliridin birini, yəni «krestkə mihlax»ni ijad kiloŋanlar dəl rimlikлar idi.

24-ayəttə, məhlukning on münggüzi, kəlgüsidiki on padixaẖlikka wəkillik kilidu, dəp qüxəndürülidu. Bularning mənisi ẖəykəl putining on barmikining mənisigə ohxaxtur.

Əmma muxu yərdə yengi bir həwərni kərimiz: — münggüzlərning arisidin «**Yənə bir kiqik münggüz əsüp qikti. Bu kiqik münggüz əslidə bar boloŋan üq münggüzni yuliwətti. Bu kiqik münggüzning adəmningkidək kəzi wə qong gəp kilidioŋan aoŋzi bar idi**».

8-, 9- ẖəm 11-babtin biz bu adəm tooŋruluk kəp nərsilərni əginimiz. U bolsa «Məsiẖning rəkibi», yəni ahir zamanda Hudaoŋa karxi qikidioŋan dəjjaldur. Injilda bolsa u tooŋruluk yənə bir həwər bizgə berilgənki, u adəm əzini Huda dəp jakarlap pütün dunyaning uningoŋa ibadət kilixini tələp kilidu. Undak bir kixi tehi məydanoŋa kəlmidi, deyixning ẖajiti yok. Yənə kelip biz degən ahir zamandiki «on padixaẖlik» tehi pəyda bolmidi. Lekin ular məydanoŋa kəlginidə, Hudaning Əz bəndiliri təyyar

boluxi kerək, qünki bu kixi: —

(1) awwal «**üq padixaḥni aoɣdurup taxlaydu**» (24-ayət), andin: —

(2) «**U Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqi Hudaoɣa ḳarxi kupurluḳ sözlərni ḳilidu**» (25-ayət).

(3) «**U Hudaning muḳəddəs bəndilirini ḥalsizlanduridu**» — bəlkim iḳtisadiy besim wə ziyankəxlik bilən.

(4) «**U kalendarni wə ḥeyt-ayəmlərni wə muḳəddəs ḳanunlarni əzgərtiwetixni ḳəstləydu**» — Təwrattin bilimizki, yər xarining kalendar-pəsilliri insaniyətning mənpəəti üqün Huda təripidin bekitilgən. Bəlkim u kixi pəsillərni ḥəm ḥazir ixlitidioɣan kalendarimizni yaki bəlgiligən waḳit-saətni əzgərtməkqi boluxi mumkin. Uningdin sirt, u «**ḥeyt-ayəmlərni wə muḳəddəs ḳanun-larni**»mu əzgərtməkqi bolidu. «Ḥeyt-ayəmlər» muxu yərdə bəlkim Yəḥudiylaroɣa Təwrat bekitkən muḳəddəs ḥeytlarni kərsitixi mumkin.

(5) «**Hudaning muḳəddəs bəndiliri «üq yerim waḳit» (bir waḳit, ikki waḳit, ḳoxumqə yerim waḳit) uning ḥəkümranliḳioɣa tapxurulidu**» (25:7). 1260 kün dawamida Hudaning bəndiliri uning təripidin zor ziyankəxlikkə uqraydu.

Diḳḳət ḳiliximiz kerəkki, bu ahirḳi padixaḥlik «**pütkül dunyani yutup, uni ayaoɣ asti ḳilip, kukum-talḳan ḳilidu**», «**U baxḳa ḥərḳandaḳ padixaḥliḳlaroɣa ohximaydu**». U pütün dunyani baxḳuridioɣan bir ḥakimiyət bolidu.

Bu ahirḳi padixaḥlik tooɣruluḳ aloɣan həwirimizni yəkünlisək: —

(1) U Gretsiyə imperiyəsining ornini basidu;

(2) U ḥəykəlning «ikki yuta-paqiḳi»dək, ikki ḳisimoɣa bəlünidu;

(3) U keyinki dəwrlərdə parqə-parqə bolup ketidu, yəni padixaḥlar ḥəm həlḳlər arisidiki demokratiyədək bir hil «ḥoḳuḳ üləxtürülüx» bilən baxḳurulidu;

(4) Bir «on padixaḥlik» basḳuqi kelidu. Bu asasən pütün dunyani baxḳuridu;

(5) Bu on padixaḥliḳtin üqini «kiqik münggüz» («Məsiḥning rəḳibi», dəjjal) aoɣduridu;

(6) Dəjjal pütün dunyaning ḥakimiyitini əz ḳolioɣa kirgüzüp, barliḳ adəmning uningoɣa səjdə ḳilixini ḳattiḳ tələp ḳilidu. Xuning bilən uningoɣa səjdə ḳilmaydioɣan Hudaning Θz bəndilirigə ḳattiḳ ziyankəxlik ḳilidu. Lekin: —

(7) Daniyal ahirida «**goya Insan Ooɣlioɣa ohxax bir zatning asmandiki bulutlar bilən kəlginini**» kərdi. Bu zat Hudaoɣa yeḳinlixip uningdin aləmni baxḳuridioɣan padixaḥliḳni ḳobul ḳilidu. Xuning bilən «**Ḥər hil tilda sözlixidioɣan ḳowmlar uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḥliḳ ḥoḳuḳi uningoɣa berildi**» (13-14-ayət). «**Uning səltiniti mənggü solaxmas səltənəttur, uning padixaḥliḳi mənggü ḥalak ḳilinmas**».

Bizdə ḳilqə guman yoḳki, bu zat Injil bizgə tonuxturoɣan Əysa Məsiḥdin baxḳa kixi əməstur. Məsiḥ Əysa Θz Θzini pat-pat «Insan'ooɣli» dəp atioɣan. Məsilən, Injil «Luḳa» 5:24, 6:5, 7:12, 9:22, 9:26, 9:38, 9:44, 9:56, 11:30, 12:8, 17:22-17:30, 18:8, 19:10, 21:27, 21:36, 22:22, 24:27, «Yḥ.» 1:51 ḳatarliḳlarni kərüng.

Yəni bir sir bar. 22-ayəttə, «Insan ooɣli» degən zat «**waḳti kelip, Hudaning muḳəddəs bəndiliri**» bilən birliki eniḳ kərünidu. Bu ḥəḳiḳətni Injildin obdan qüxinələymiz. Məsiḥ Əysaning «Θzigə has bəndiliri» bilən «bir roḥ» ikənliki, xundaḳla «Θzigə has boloɣan bəndilirining jamaiti», «Məsiḥning teni» ikənliki muxu yərdə bexarət ḳilinidu, keyin Injilda eniḳ axkarilinidu.

(6) 8-bab
Ḳoqḳar bilən tekə kərünüxi

Bu oɣayibanə alamət bolsa 7-babtikidin ikki yil keyin kərsitilgən. Alamətni kərgən yər «Xuxan ḳəl'əsi» əz waḳtida Daniyaloɣa nisbətən natonux bolup, Babilda anqə muḥim jay əməs idi. Lekin alamättə wəḥiy ḳilinoɣan bu ikki imperiyə təhtkə qiḳḳan waḳitlirida, Xuxan ḳəl'əsi intayin muḥim bir mərkəz boloɣan.

Daniyal awwal «**ikki münggüzi bar bir ḳoqḳar**»ni kərdi. Uning əzi buning nemini bildürgənlikidin jəzmən guman ḳilmaytti. Parslar əzlirining «ḳoonḍioɳuqi ərwaḥ»ining bir ḳoqḳarning xəklidə ikənlikigə ixəndi. Pars padixaḥi bolsa bexida ḳoqḳar münggüzlük tajni kiyətti.

Pars imperiyəsi bolsa ikki millətning ḥəmkarlixixi idi. Ḳoqḳarning ikki münggüzi xularni bildüridu. «**Ikki münggüzi bar bir ḳoqḳarning qong əstəng aldida turoɣanliḳini kərdüm. Uning Münggüzi egiz bolup, bir münggüz yənə biridin egiz idi; egizrək boloɣan münggüz yənə birsidin keyinrək əsüp qiḳḳanidi**». Bu nemini bildüridu? Yuḳirida deginimizdək, Medialiḳlar awwal küqlükrək millət idi. Keyin Parslar ulardin üstün turoɣan. Keyinki imperiyəning padixaḥlirining ḥəmmisi Pars millitidin idi.

Ḳoqḳar bolsa «**münggüzliri bilən oɣərb, ximal wə jənub tərəplərgə əsüwatḳan idi**». Pars imperiyəsi bu üq tərəpkə kengəygən. Ularning barliḳ uruxliri oɣəlibilik idi. «**Ḥeqḳandaḳ ḥaywan uningoɣa təng kelälməytti wə ḥeqkim ḥeqkimni uning qanggilidin ḳutḳuzalmaytti**». Lekin xərḳiy tərəptə ḥeqḳandaḳ uruxlarni ḳilmidi. U «**baroɣanseri ḥəywətlik bolup ketiwatatti**».

Muwəppəḳiyətlər arisida ḳoqḳar tuyuḳsiz bir qong awariqilikkə uqraydu. Tuyuḳsiz oɣərb tərəptin bir «**kəzgə kərünərlik qong bir münggüzlük**» bir tekə uningoɣa ḥujum ḳilidu. Uning qong münggüzi Daniyalning diḳḳitini tartti. Keyin Daniyaloɣa (21-ayəttə) bu tekining Gretsiyəni bildürgənliki uḳturuldi. Daniyalning dəwridə Gretsiyə Ottura Dengiz boyidiki kəp «bəglik» boloɣan əḥmiyətsiz naḥayiti kiqik bir dələt idi. Daniyal uning Pars imperiyəsigə ḥujum ḳiloɣanliḳioɣa ḳarap qoḳum bək ḥəyran ḳaloɣan boluxi mumkin.

Daniyal kərgən bu ixlar oɣayibanə alamättin 180 yil keyin yüz bərgən. Granikus degən dərya boyida (bu kərünüx bir dərya boyida berilgən), 21 yaxliḳ yigit «Büyük Iskəndər» intayin tez yürüx ḳilidioɣan 35 ming kixilik ḳoxunni yetəkləp, zor (birnəqqə yüz ming kixilik) bir Pars ḳoxunini məoɣlup ḳildi. Bu oɣəlibidin keyin u Pars imperiyəsining ḥəywisini pütünləy bitqit ḳildi. Üqinqi basḳuq, əyni waḳittiki Pars imperiyəsini baza ḳiloɣan yengi imperiyə Misir, Efiopiyə, Ḥindistan ḥəm ḥazirḳi Əzbəkistanoɣiqə sozulatti. Lekin u kəp ḥaraḳ iqkənliktin 33 yexidila əlüp kətti. Uning imperiyəsigə igə bolux üqün sərdarliridin tət kixi əz'ara jəng ḳildi. Nətijidə, tət sərdarning ḥərbiri əz aldioɣa imperiyəning bir bəlikini idarə ḳildi.

Ulardin biri «Silyuḳus» Suriyə ḥəm ḥazirḳi Türkiyəni idarə ḳildi. Uning əwladliridin Hudaoɣa ḳarita rəzil kupurluḳ sözləydioɣan, Hudaning məmin bəndilirigə əq boloɣan bir padixaḥ qiḳti. Uning ismi «Antioḳus Epifanis» idi. Uning təhttə olturoɣan waḳti miladiyədin ilgiriki 175-164-yillar idi. U əzini Huda dəp jakarlidi wə həḳlərning uningoɣa qoḳunuxini tələp ḳildi. U Hudaning Yerusalemdiki muḳəddəs ibadəthanisida ḳilinip turoɣan ḳurbanliḳlarni əməldin ḳaldurup, ularning ornida ḳurbangaḥ üstidə bir qoxḳini ḳurbanliḳ ḳildi. Musa arḳiliḳ berilgən muḳəddəs ḳanunning kəqürülmisini saḳlioɣan kixilərni əltürüwətti. Uning wəḥimisi astida bəzi Yəḥudiylar etiḳadidin

tenip yoldin ezip yiḳildi. Xunga bu bexarət uning tooɣruluḳ: «**Bu tət münggüzning iqidiki biridin yənə bir münggüz əsüp qiḳti. U kiqik münggüz əsüp intayin ḥəywətlik boldi, jənub, xərḳ tərəplərgə wə «güzəl zemin»ɔa** (yəni Pələstingə) **ḳarap təsir küqini kengəytti. U intayin ḥəywətlik bolup, ḥətta samawiy ḳoxundikilərgə ḥujum ḳiloɣudək dərijigə yətti, samawiy ḳoxundikilərdin wə yultuzlardin bir munqisini yərgə taxlap, ularning üstigə dəssidi**» (9-10-ayət).

11-ayət bolsa: — «**U tolimu məoɣrurlinip, ḥətta samawiy ḳoxunning Sərdari bilən təng bolmaḳqi bolup, ibadəthanida Sərdaroɣa atap kündilik ḳurbanliḳ sunuxni əməldin ḳaldurdi, ḥəmdə Sərdarning ibadəthanisidiki «muḳəddəs jay»ni wəyran ḳiliwətti**».

«**Samawiy ḳoxunning Sərdari**» degən zatning kim ikənliki biwasitə deyilmigən. Biraḳ Hudaoɣa atap «kündilik ḳurbanliḳ»ning Uningoɣimu atap sunilidioɣanliḳi eytilidu. Bizdə yənə ḳilqə guman yoḳki, «samawiy ḳoxunning Sərdari» degən zat dəl «Hudaning Səz-Kalami» boloɣan Məsiḥ Өzidur.

Muḳəddəs ibadəthanining buzuluxining wə bu ziyankəxlikning «**gunaḥ tüpəylidin**» ikənliki bizgə deyilidu (12-ayət). Demək, bəlkim Өz həlḳining gunaḥ ḳiloɣanliḳliridin Huda bu yaman ixlaroɣa yol ḳoyidu.

Daniyal əz həlḳi wə muḳəddəs ibadəthanining bu ziyankəxliklər wə buzuluxlar astida ḳanqə uzun turidioɣanliḳini sorioɣinida, uningoɣa jawabən: «**ikki ming üq yüz keqə-kündüz dawamlixidu**» (təhminən 6 yil 4 ay) dəp jawab berilgən.

«Antioḳus Epifanis»ning Yəhudiylarni harlioɣanliḳining miladiyədin ilgiriki 171-yili baxlanoɣanliḳini bilimiz, əmma axu yildiki ḳaysi kündə ikənlikini toptooɣra bilməymiz. Əmma biz ḳurbangaḥ üstigə ḳoyuloɣan, Hudani ḥaḳarət ḳiloɣan xu qoxḳining məminlər təripidin elip taxlanoɣan künining Hudaning muḳəddəs ibadəthanisining ḳaytidin paklanoɣan küni ikənlikini, yəni dəl miladiyədin ilgiriki 165-yili 25-Dekabr ikənlikini bilimiz. Bu künning aldidiki künlərni 2300 kün ḥesablisaḳ, miladiyədin ilgiriki 171-yil 9-Sentəbrgə tooɣra kelidu. Undaḳta bu kün ziyankəxliklərning dəl baxlinix küni boloɣan bolidu. Xunga bu ḳorḳunquluḳ wə yirginqlik ixlarning ḥaman tügəydioɣanliḳi ḥəmdə tügəydioɣan waḳti aldin eytiloɣan bu ajayib bexarət xu azabliḳ künlərdə Hudaning Өz bəndilirigə nəḳədər rioɣbət wə nəḳədər təsəlli boloɣan boluxi kerək!

21-25-ayətlərdə, bu bexarətlər Daniyaloɣa qüxəndürüp berildi. Bulardin bəzi təpsilatlarni biz yuḳirida muzakirə ḳilduḳ. Lekin 19-ayəttə ixlitilgən ibarə tolimu alaḥididur: —

«**Mən ḥazir sanga Hudaning oɣəzipi kəlgən məzgildə keyinki ixlarning ḳandaḳ bolidioɣanliḳini kərsitip berəy**».

«**Hudaning oɣəzipi kəlgən məzgil**» bolsa Daniyal obdan bilgəndək, Hudaning oɣəzipi yər yüzidikilərgə təkülidioɣan, ahir zamandiki künlərni kərsitidu. Xunga pərixtə Daniyaloɣa yənə: «**... Bu oɣayibanə alamət kəp künlər keyinki kəlgüsi tooɣrisididur**» dəp beridu.

23-ayət: «**Bu padixaḥliḳlarning ahirḳi məzgili**» bəlkim Pars ḥəm Gretsiyəningla əməs, bəlki ilgiri tiloɣa elinoɣan, Daniyal kərgən («yat əllər»din boloɣan, Yəhudiylarning bolmioɣan) «tət padixaḥliḳ»ning ahirḳi məzgilini kərsitidu. Qünki (2- ḥəm 7-babtin kərginimizdək) bu tət padixaḥliḳning zawal tepixi bilən ahirḳi zamanoɣa kelimiz. Xu qaoɣdila, «**asiyliḳ ḳiloɣuqilarning gunaḥi toxidu**» (23-ayət) degili bolidu.

Yuḳirida tiloɣa elinoɣan «Antioḳus Epifanis» dəl əzi kelidioɣan dəjjalning bir hil

sayisi yaki «obraz-ərniki» idi. 23-25-ayəttə: — (toluқ berimiz)

«**... Tolimu nomussiz, qigix məsililərni bir tərəp қilalaydioƣan bir padixaҳ məydanoƣa qiқidu. Uning küqi heli zor bolidu, lekin əməliyəttə bu küq əzlükidin qiқmaydu; u misli kərülmigən wəyranqiliқni kəltürüp qiқiridu. Uning ixliri jəzmən onguxluқ bolup, nemini halisa xuni қilalaydu. U küqlüklərni wə Hudaning muқəddəs məmin həlқini yoқitidu. Өz ustatliқi bilən uning nazariti astida ҳərқandaқ ҳiylə-mikirlik heli ronaқ tapidu. U kənglidə təkəbburlixip əzini qong tutidu; baxқilarning əzlirini bihətər ҳes қiloƣan waқtidin paydilinip tuyuқsiz zərb қilip nuroƣun kixilərni ҳalak қilidu; u ҳətta oquқtin oquқ «Əmirlərning Əmiri»gə қarxi qiқidu. Lekin u ahirda insanlarning қolisiz ҳalak қilinidu**».

Bu ixlar pəқət «**asiyliқ қiloƣuqilarning gunaҳi toxқan**» (23-ayət) waқtida yüz beridu. Bu ibarə nemini kərstidu? Muқəddəs Kitabning toluқ təlimlirigə asasən bilimizki, Huda insanoƣa intayin səwr-takətliktur. U ҳərbir insanni towa қilix, xundaқla uning kəqürümigə igə boluxtiki barliқ pursətkə erixsun dəp takətlik bilən saқlaydu. Biraқ dunya tarihida adəmlər xu dərijigə yetiduki, ular gunaҳliri tüpəylidin kəngli қattiқ bolup ularda towa қilixқimu imkaniyət bolmaydu. Ularning kəngli қattiқlixip: Hudaoƣa «meҳir-xəpқitingni halimaymən» dəydu. Bu bolsa «**asiyliқ қiloƣuqilarning gunaҳi toxқan**» waқtidur, yəni «**Hudaning oƣazipi kəlgən məzgildə keyinki ixlar**»ning waқti bolidu. Xu qaoƣ «**Əmirning Əmiri**» (25-ayət), yəni Məsiҳ Əysa bu dunyaoƣa қaytip kəlgən waқit bolidu. Dəjjal uningoƣa қarxi tursimu, u «**insanlarning қolisiz** (demək, biwasitə Huda təripidin) **ҳalak қilinidu**».

(7) 9-bab
«Yətmix ҳəssə yəttə»

Muxu yərdə biz «Daniyal» қismining əng jəwҳirigə ҳəm bəlkim pütün Muқəddəs Kitabning əng uluoƣ bexarətliridin birigə kelimiz. Qünki pəқət tət ayət iqidila Yəҳudiy həlқioƣə nisbətən ahir zamanlaroƣiqə dunyaning pütün tarihi eytip berilidu. Əng muҳimi, Huda bu dunyaoƣa əwətməkqi boloƣan Қutқuzoƣuqisi ҳəm kəlgüsidə aləmning Padixaҳi bolidioƣan Məsiҳning «məydanoƣa qiқix» waқtini aldin eytidu, xuning bilən bizni jəzmən uning kim ikənlikini bilix pursiti bilən təminləydu.

Daniyal Təwrattiki «Yərəmiya pəyoƣəmbər» қismidin təwəndiki yərlərni oқuwatқanidi: — «**Bu pütün yər-zemin** (Pələstin) **harablixidu ҳəm həқlərni қattiқ qəqütidu wə ҳəyranqiliқta қalduridu; bu** (Pələstin ətrapidiki) **əllər Babil padixaҳioƣa yətmix yil қul bolidu**» («Yər.» 25:11)

«**Pərwərdigar mundaқ dəydu: Yətmix yildin keyin Mən silərni yoқlap, əslidə silərgə bərgən bərikət wədəmgə əməl қilip, silərni bu yurtunglaroƣa қayturimən**». («Yər.» 29:10)

Daniyal miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil təripidin əsirgə elinoƣan. Aridin 67 yil ətüp, Parslиқ imperator Қorəx Babil imperiyəsini aoƣdurup, Darius isimlik birsini Babilning təhtigə olturoƣuzup padixaҳ қildi. Əmdi «yətmix yil»ning toxuxioƣimu az қaldi. Yərəmiya ҳəm Yəxaya pəyoƣəmbərlər bexarət қiloƣandək, Isra'illar əz dəlitigə қaytixi bilən, Huda Өz padixaҳliқini ularning arisida bərpa қilamdu-yoқ? Ҳəzriti Ibraҳimning əwladliri boloƣan Yəҳudiylaroƣa Huda bərgən nuroƣunlioƣan güzəl wədilər əməlgə axurularmu? Rast, alaməttə kərüngən (Hudaning padixaҳliқidin ilgiri bolidioƣan) Gretsiyəning padixaҳliқi ҳəm tətinqi sirliқ padixaҳliқ tehi pəyda bolmidi. Lekin Daniyal pütün қəlbi bilən Hudaning

padixahlikioƣa təxna idi. U Hudaoƣa dua bilən izdinixkə baxlidi.

Daniyal bolsa bir «realist». Demək, u əz əzini aldaydioƣan kixilərdin əməstur. Əz həlki 70 yil Babiloƣa sürgün kilinoƣan bolsimu, ular tehiqə əzlirining Babil imperiyəsigə əsir kilinixidiki səwəbni tonup yətmigənidi. Əsli gunahliridin tehiqə ayrilmioƣanlikini Daniyal ikrar kilmay kalmaydu. Əmma Huda degən Huda, Uning bilən hərkandak ixning mumkinqiliki bar, xunga u dua kilixka, əzining kerindaxlirining, xundakla ata-bowilirining gunahlirini ikrar kilixka baxlidi. U Hudadin, ularning kəp gunahlirioƣa karimay Əzining rəhim-xəpkitidin ularni kəqürüm kilixini yelindi. U bəlkim kün boyi dua kiloƣan bolsa kerək, qünki u bizgə (21-ayət) uning qarqap kətkənlikini ukturidu.

Jəbra'il — Hudaning uluoƣ həwərqisi uningoƣa əwətildi. U Daniyal dua kilixni baxlixi bilənla əzining Hudaning buyrukini angliƣanlikini dəp bərdi. Əmma buyruk berilix wakti bilən Daniyaloƣa yetix wakti arilikida bir məzgil bar idi. Jəbra'ilning yolini jin-xəytanning tosuwelixi bilən u keqiktimu-kandak? Biz bilməymiz. Ixkilip dua kilix muhim, Hudaning duayimizni angliƣanlikini bilip yətküqə dua kiliwerix nahayiti muhim.

Jəbra'il əpkəlgən həwər bəlkim Daniyal əslidə ümid bilən kütkən jawabning tətürisidur. U Hudaning padixahlikining baldur kerünüxini, az degəndimu bu «70 yil»ning ahirida pəyda boluxini halaytti. Buning ornida uningoƣa: «**Huda təripidin «yətmix həssə «yəttə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən**» dəp həwərləndürüldi.

Əmma «**yətmix həssə yəttə**» degən nemə («wakit» degən sez əslidiki ibraniy tekisttə yok idi)? Əlwəttə wakit bolux kerək, lekin kanqə wakit? Əslidə bu babta Daniyal Yərimiya pəyƣəmbər degən «yətmix yil» tooƣruluk oylanoƣanidi. Xunga təbiiy həlda bu «wakit» yilni kəsitixi kerək. Undakta Daniyalning Hudaning padixahlikioƣa təxna boloƣan duasioƣa erixkən jawab, «yətmix yil» əməs, bəlkim «yətmix həssə yəttə» yil idi. Hudaning kerip kaloƣan bu məmin bəndisi (bəlkim 83-85 yaxta) üqün nemidigən dəhxətlik bir jawab-hə! Uning üstigə, bu «70 həssə yəttə» tehi baxlanmioƣan idi!

Babillikлar həm Parslikлar ixlitidioƣan «wakit» yaki yil 365/366 künlük əməs idi, bəlki 360 künlük idi, yəni bir yil 12 ay, bir ay 30 kün idi. Ular həbir nəqqə yildin keyin bir 13-ay (kəbisə ay)ni koxup, «kuyax yil»ioƣa tooƣrilaytti. Ularning «wakti» yaki «yili»ning əzi 360 kün idi (ohxax wakit sistemisini «Yar.» 7:11, 8:3-4, «Dan.» 7:25, 12:7, «Wəh.» 11:2-3, 12:6, 14, 13:5tin kərgili bolidu).

«**Huda təripidin «yətmix həssə «yəttə wakit»» sening həlking bilən mukəddəs xəhiring üstigə bekitilgən**».

Bu jümlidə, «bekitilgən» degən səz, əslidə «kesim kilinoƣan» dəp elinoƣan. Buni qüxinix üqün 2-bab həm 7-babta deyilgən «Yəhudiylardin bolmioƣan tət imperiyə» tooƣruluk oyliximiz kerək. Xu bablardiki bexarətlərdə dunyaning pütün tarihi ahir zamanoƣiqə «Yəhudiy əməslər»ning nuktisidin dəp berilgənidi. Bu pütün məzgil Injilda «yat əllərning wakti» dəp atilidu («Luka» 21:24 wə «Luka»diki «koxumqə səz»nimu kərüng). Əmdi bu wakitlardin «Yəhudiylarning tarihi» üqün məlum bir məzgil, yəni «yətmix həssə yəttə wakit»ni Huda «kesim kiloƣan». Bu məzgil iqidə altə ix əməlgə kəltürülidu: — (24-ayət)

(1) «**itaətsizliklərni tizginləx**»
(2) «**gunahlarni tügitix**» (iskənjigə elix, əsir kilix)
(3) «**kəbihlik üqün kafarət kəltürüx** (kəqürüm kurbanlik kilix)»

(4) «**mənggülük həkkaniyliki üstün orunoƚa koyux**» — Həkkaniylikka toloƚan yengi bir dəwr məydanoƚa kelix.

(5) «**bu oƚayibanə alamət bilən barlik pəyoƚəmbərlərning səzlirini əməlgə axurux**»

(6) «**mukəddəs ibadəthanidiki «əng mukəddəs jay» yengibaxtin məsihlinix** (mukəddəs kilinix)».

Tekistning izahatida deyilgəndək, «mukəddəs kilinix», Musa pəyoƚəmbərgə berilgən mukəddəs kanunoƚa asasən, «purakliq mukəddəs may» sürülüx bilən kilinidu. Ibraniy tilida bu səz əslidə ««məsih» kilinix» dəp atilatti.

Bu «mukəddəs ibadəthana» Daniyalning waktida məwjut bolmioƚan bir ibadəthanini kərsitidu. U Yerusalemda selinidioƚan, Əzakiyal pəyoƚəmbər bexarət kiloƚan həm xundakla Daniyalning həwiri bar boloƚan, bügüngə kədər tehi kurulmioƚan bir ibadəthanini kərsitidu.

«Xuni bilixing wə qüxinixing kerəkki, Yerusalemni yengibaxtin əsligə kəltürüp bina kilix buyruki jakarlanoƚandin tartip, Məsih degən əmir məydanoƚa qikkuqə yəttə həssə «yəttə wakit» koxuloƚan atmix ikki həssə «yəttə wakit» ətidu. Yerusalem xəhiri yengibaxtin bina kilinip, məydan-koqilar wə sepil-istihkam barlikka kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu» (25-ayət).

Pars imperatorliri Yerusalem tooƚrisida jəmiy bolup tət yarlik qikardi. Ular: —

(1) Koreəxning yarliki. Miladiyədin ilgiriki 539-yili, «mukəddəs ibadəthana» kaytidin kurulux üqün (Təwrat, «Əzra» 1-bab, 1-4-ayət, «2Tar.» 26:22-23ni kərüng.

(2) Koreəxning yarlikining təkrarlinixi, «ibadəthanini kaytidin kurux» üqün — (Təwrat, «Əzra» 6-bab, 1-12-ayətni kərüng).

(3) Həzriti Əzraoƚa qikiriloƚan yarlik — bu mukəddəs ibadəthanioƚa berilidioƚan təminatlar, jümlidin kurbanlik kala-koy, kurbanlik kiloƚuqi «kahin»laroƚa berilidioƚan daramət, tehimu kəp kixilərning Pələstingə kaytixioƚa yol koyuxni bekitkən yarlik idi (Təwrat, «Əzra» 7-bab, 11-26-ayətni kərüng).

(4) «Nəh.» 2:7- wə 8-ayəttə hatiriləngən Pars padixahi «Atarksərksis»ning həzriti Nəhəmiyaoƚa bərgən yarliki. «Yerusalem xəhirini kaytidin kurux»ni iqigə aloƚan yarlik pəkət muxu birla yarliktur. Okurmənlərning əzi bu yarlik Jəbra'il bexarət kiloƚan yarlik ikənlikini təwəndiki təpsilatliridin kərələydu: —

«**Mən** (Nəhəmiya) **padixahka**: —

«Əgər padixahimning kəngligə muwapik kərünsə, kulliri əzlirining aldida iltipatka erixkən bolsa, meni Yəhudiyəgə əwətkən bolsila, ata-bowilirimning kəbriliri jaylaxkan xəhərgə berip, uni yengiwaxtin kurup qiksam» — dedim.

Padixah (xu qaoƚda hanix padixahning yenida olturatti) məndin: «Səpiringgə kanqilik wakit ketidu? Kaqan kaytip kelisən?» — dəp soridi. Xuning bilən padixah meni əwətixni muwapik kərdi; mənmu uningoƚa kaytip kelidioƚan bir wakitni bekittim. Mən yənə padixahtin: «Aliyliriƚa muwapik kərünsə, manga dəryaning u ketidiki waliylaroƚa meni taki Yəhudiyəgə baroƚuqə ətkili koyux tooƚruluk yarlik hətlirini pütüp bərgən bolsila; wə yənə padixahlik ormanlikioƚa karaydioƚan Asafka mukəddəs əygə təwə boloƚan kəl'əning dərwaziliri, xuningdək xəhərning sepili wə əzüm turidioƚan əygə ketidioƚan limlarni yasaxka kerəklik yaoƚaqlarni manga berix tooƚrulukmu bir yarlikni pütüp bərgən bolsila» — dedim. Hudayimning xəpkətlik koli üstümdə boloƚaqka, padixah iltipat kilip bularning həmmisini manga bərdi». («Nəh.» 2:5-8)

Bu yarlik bolsa «Artaksərksisning 20-

yili, «Nisan» ayda» qüxürüldi. «Nisan» ay, adəttə 3-ay ətrapida bolidu. Padixaḥ Artaksərksis miladiyədin ilgiriki 464-yili 2-ayda təhtkə qikḳan. Xunga uning «20-yili, «Nisan» ay» (uning birinqi «toluḳ yil»ini 1-yili dəp ḥesabliơanda) miladiyədin ilgiriki 444-yili 3-ayning 4-küni baxlanơan. Bu kün bolsa bexarətni «ḥesablaxning baxlinix nuḳtisi»dur.

Huda bekitkən waḳit nemixḳa «yəttə ḥəssə «yəttə waḳit» ḳoxulơan atmix ikki ḥəssə «yəttə waḳit»» (əng ahirḳi «yəttə» keyin tilơa elinơan) dəp bəlüngən? Birinqi məzgil, yənə «yəttə ḥəssə yəttə» nemini bildüridu? Bu məzgil, yəni 360x7x7 = 17640 kün, («ḳuyax yili boyiqə təhminən 48 yil) Yerusalem yengibaxtin ḳurulidiơan, qong awariqilik bolidiơan məzgil bolidu. Bexarəttə deyilginidək: «Yerusalem xəḥiri yengibaxtin bina ḳilinip, məydan-koqilar wə sepil-istiḥkam barlikḳa kəltürülidu, əmma bu bisərəmjan künlərdə bolidu» (Nəḥəmiyaơa bərgən yarlikṭa, «xəḥərning sepili» alahidə kərsitilgən). Baxḳa bir jəḥəttin eytḳanda, bu «7 yəttə» məzgil, Təwrattiki əng ahirḳi «Malaki pəyơəmbər» degən ḳismi bilən tügəydu. Əmma bekitkən «(62+7) yəttə waḳit» məzgili üzlüksiz dawamlixidu.

Əgər deginimizdək «bir waḳit» 360 kün bolsa, «(62+7) yəttə waḳit» 360x69x7 = 173880 kün bolidu.

Miladiyədin ilgiriki 444-yili 3-ayning 4-künidin baxlisaḳ, bu məzgil bizni miladiyədin keyinki 33-yil 3-ayning 29-künigə kəltüridu. Bu kündə nemə ix yüz bərdi? Təwəndə jawab berimiz.

Biz awwal Injil «Luḳa» 3-bab, 1-3-ayətni kərsək: **«Rim imperatori Tiberiyus Ḳəysərning səltənitining on bəxinqi yili... Hudaning sөz-kalami qəldə yaxawatḳan Zəkəriyaning ooḷi Yəḥya pəyơəmbərgə kəldi».**

«Rim padixaḥi Tiberiyusning... 15-yili» xübḥisizki, miladiyədin keyinki 28-yili 8-ayning 19-künidin 29-yili 8-ayning 19-künigiqə bolidu. Ḥərbir tarihxunas bu nuḳtiơa ḳoxulidu. Xunga «Yəḥya pəyơəmbər», yəni «Yəḥya qəmüldürgüqi» bu məzgil iqidə əzining Məsiḥ Əysani tonuxturidiơan alahidə hizmitini baxlidi. Injilning birnəqqə yeridin bilimizki, Məsiḥ Əysaning oquḳ-axkara hizmiti üq yerim yil idi ḥəm bu məzgil uning Yəḥya təripidin qəmüldürülüxi bilən baxlandi.

Məsiḥning «hizmət məzgili»ni ḳandaḳ üq yerim yil dəp bilimiz? — Uning hizmət məzgilidə tət ḳetim «pasha ḥeyt»i (ətüp ketix ḥeyti) ətkəzüldi (Injil «Yuḥanna, 2:12, 4:45, 6:4 ḥəm 12:1). Bu ḥeyt ḥər yili 3- yaki 4-ayda ətküzülidu. Bu tət ḥeytning əng ahirḳi ḳetimḳisida, Məsiḥ Əysa krestkə mihlinip əltürüldi. Məsiḥ Əysa Yəḥya pəyơəmbər bilən uqrixixtin ilgiri, Yəḥya pəyơəmbər qəldə məlum waḳitni təlim berix bilən ətküzüxi kerək idi. Muxu ḥəm baxḳa birnəqqə səwəbtin, Məsiḥ Əysaning Yəḥya təripidin qəmüldürülüxi, xundaḳla ḳilidiơan hizmiti üqün Muḳəddəs Roḥning küq-ḳudritini ḳobul ḳilixi, miladiyədin keyinki 29-yili küz pəslidə boloơanidi, dəp ḳaraymiz.

Buningơa üq yerim yil ḳoxulsa miladiyədin keyinki 33-yilidiki «pasha ḥeyti»ơa tooơra kelidu. Əmdi miladiyədin keyinki 33-yili 3-ayning 29-küni zadi nemə ix yüz bərdi?

Xu küni təwəndiki wəḳə yüz bərdi: —

(«Yḥ.» 12:12-15)

«Ətisi, «ətüp ketix ḥeyti» (pasha ḥeyt)**ni ətküzüxkə kəlgən zor bir top halayiḳ Əysaning Yerusalemơa keliwatḳanliḳini anglap, ḳollirioơa horma xahlirini tutuxḳan ḥalda uni ḳarxi aloơili qiḳixti wə: «Xükür-ḥosanna! Pərwərdigarning namida Kəlgüqi, Isra'ilning Padixaḥioơa mubarək boloơay!» dəp warḳiraxti.**

Әysa bir tәhәyni tepip, uningoƣa mindi; huddi muķәddәs yazmilarda mundaķ pütülgәndәk: —«Ķorķma, i Zion ķizi! Mana, Padixaḥing exәk tәhiyigә minip keliwatidu!»

Yәnә Injil, «Luķa», 19-bab, 28-44-ayәtni kөrüng. Tөwәndә biz bu ahirķi ayәtlәrdin nәķil kәltürimiz: —

«Әmdi Әysa Zәytun teoƣidin qüxüx yolioƣa yeķinlaxķinida, pütkül muhlislar jamaiti xadlinip, өz kөzi bilәn kөrgәn ķudrәtlik mөjizilәr üqün awazini kөtürüp: «Pәrwәrdigarning namida kәlgәn padixaḥ mubarәktur! Asmanlarda tinq-inaķlik tiklingәy, әrxiәlada xan-xәrәp ayan boloƣay!» dәp towlixip Hudaoƣa mәdḥiyә oķuxķa baxlidi.

Lekin topning iqidә bәzi pәrisiylәr uningoƣa: Әy ustaz, muhlisliringoƣa muxu gәpliri üqün tәnbiḥ bәr! — deyixti...

— Biraķ u ulaoƣa jawabәn: Silәrgә xuni eytayki, bolar jim turoƣan bolsa, ḥәtta bu taxlarmu ķuķan selixķan bolatti, — dedi.

Әmdi u xәḥәrgә yeķinlixip uni kөrüp, uning üqün yioƣlap mundaķ dedi:

— I Yerusalem! Sәn bügün xu kününgdә, tinq-amanlikingni elip kәlgәn ixlarni bilsәng idi! Kaxki, bu ixlar ḥazir kөzliringdin yoxurundur. Qünki xundaķ künlәr bexingoƣa keliduki, düxmәnliring әtrapingni ķaxa-istiḥkam bilәn ķorxap, seni ķamap tөt tәrәptin ķistaydu. Ular seni wә sepilingning iqingdiki baliliringni yәr bilәn yәksәn ķilip, ḥәtta taxni taxning üstidimu ķaldurmaydu; qünki Hudaning seni yoķlioƣan pәytini bilip yәtmiding».

Xunga dәl bu küni, yәni Nәḥәmiyaning dua ķilixi bilәn Artaksәrksis pәrmanni qüxürgәn dәl 173 ming 880 kündin keyinki kündә, Әysa Isra'iloƣa ularning wә xundaķla dunyaning «Ķutķuzoƣuqi-Mәsiḥ»i ḥәm Isra'ilning padixaḥi dәp jakarlandi. Bu bolsa Jәbra'il Daniyal pәyoƣәmbәrgә bәrgәn bexarәttiki hәwәr idi:

«Xuni bilixing wә qüxinixing kerәkki, Yerusalemni yengibaxtin әsligә kәltürüp bina ķilix buyruķi jakarlanoƣandin tartip, Mәsiḥ degәn әmir mәydanoƣa qiķķuqә yәttә ḥәssә «yәttә waķit» ķoxuloƣan atmix ikki ḥәssә «yәttә waķit» өtidu».

Xu küni Mәsiḥ Әysa «tәhәygә minip» Yerusalemoƣa kirip yәnә bir bexarәtni, yәni dәl Zәkәriya pәyoƣәmbәr bәrgәn bexarәtni әmәlgә axurdi. Xunga Mәsiḥ Әysaning kim ikәnliki tooƣruluķ ḥeqkimning kallisida guman bolmisa kerәk. U bolsa Huda bu dunyaoƣa әwәtkәn Ķutķuzoƣuqi-Mәsiḥ. Uningsiz gunaḥlarning ḥeqķandaķ kәqürüm ķilinixi yoķ. Yәḥudiylar xu küni uni toluķ ķobul ķiloƣan bolsa, nemidegәn yahxi bolar idi-ḥә! Lekin ular ķobul ķilmidi. Mәsiḥ Әysaning ularoƣa degәnlirigә yәnә diķķәt ķiling: —**«Sәn bügün xu kününgdә, tinq-amanlikingni elip kәlgәn ixlarni bilsәng idi! Kaxki, bu ixlar ḥazir kөzliringdin yoxurundur!»**. Oƣlayәt zor bir top adәmlәr Uni ķarxi aloƣini bilәn, «pәrisiylәr» degәn diniy mәzḥәpdikilәr ḥәm әmirlәr ahirida Uni qәtkә ķakti. Kixilәr bügünmu Uni qәtkә ķakmakta — nemidegәn pajiәlik, qünki ular Uning өzlirigә ķandaķ aman-hatirjәmlik berәlәydioƣanlikini zadi bilmәydu. U Yerusalem üqün yioƣlioƣandәk, bu kixilәr üqünmu yioƣlioƣan bolatti. Ķәdirlik oķurmәn dostum, U siz üqün yioƣlimisun!

Keyin yәnә nemә ixlar kelidu? Bexarәt dawamlixidu: — (26-ayәt)

«Bu atmix ikki «yәttә waķit» mәzgili өtkәndin keyin Mәsiḥ üzüp taxlinidu (өltürülidu)**, Uningda ḥeqnәrsә ķalmaydu».**

Ķutķuzoƣuqi-Mәsiḥ өltürülidu! Bu tolimu pajiәlik ixtәk kөrünmәmdu?! Huda ķutķuzux mәķsitidә әwәtkәn kixi өltürüldi! Biraķ yioƣlima, ķәdirlik kitabhan, bu wәķәning өzi Ḥәmmigә Ķadir Huda tәripidin pilanlanoƣanidi. Mәsiḥ Әysaning krestkә mihlinixi, tasadipiyliķtin әmәs,

bəlki Hudaning uluoɣ pilanidindur! Dəl bu dəhxətlik ix arkilik Məsih Əysa pütün insaniyətning Kutkuzoɣuqisi bolup qikti. Qünki U gunahsiz bolup, pütün insaniyətning gunahlirini əz üstigə aloɣan. Xundak kilip U sizgə wə manga gunah tüpəylidin tegixlik boloɣan jazani, hərbir etikad kiloɣan kixigə nijat, mənggülük hayat bolsun dəp, U əzi kobul kiloɣan. Daniyaloɣa berilgən bexarəttə deyilgəndək, siz wə mən üqün «**mənggülük həkkaniylik üstün orunoɣa koyuloɣan**» bolidu — Məsihning əlümi barlikka kəltürgən «mənggülük həkkaniylik»ka erixələymiz. Bu həkikətən hux həwərdur!

Bexarətning muxu yeridə, «70 həssə yəttə wakit»ning iqidiki «69 (təkisttə 7+62) həssə yəttə wakit» bilən «ahirki yəttə wakit»ning arilikidiki bir məzgil wakit kərsitilidu. Məsih Əysa xu «62 «yəttə»»din 5 kün ətkəndin keyin krestkə mihlandi (bəzi alimlar bu məzgillərning baxlinixini səl aldioɣa sürüp hesablioɣini bilən, bəribir «62 «yəttə»din keyin Məsih «üzüp taxlinidu»). Hazir bexarəttiki yənə birnəqqə wəkəning wakti Məsihning əlümigə əgixidu, həm ahirki «yəttə wakit» kelidu: —

(yənə 26-ayət) «**Kəlgüsidə bolidioɣan əmirning həlki bu xəhər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran kilidu**».

Məsih Əysa «Luka» kismida, 19-bab 43-44-ayəttə agahlandiroɣandək, rimliklar kelip Yerusalem xəhirini muhasirə kildi. Bu miladiyədin keyinki 66-yili idi. Bu muhasirə üq yerim yil dawamlixip, intayin dəhxətlik kiroɣinqilik həm wəyranqilik bilən ayaoɣlaxti. Məsih Əysa «Luka» 21-bab, 6-ayəttə degəndək, ibadəthanida «**Xu künlər keliduki, hətta bir tal taxmu tax üstidə kaldurulmay, həmmisi gumran kilinidu**». Daniyaloɣa berilgən bexarəttiki «**Əmirning həlki bu xəhər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran kilidu**» degən sözigə yənə dikkət kiling. Gumran kilidioɣan «kelidioɣan əmir» əməs, bəlki uning həlki. Lekin ular dərwəkə ohxax millət tin, yəni rimliklardindur. Miladiyədin keyinki 70-yili, rimliklar Yerusalemoɣa besip kirixi bilən, sərdar Titus mukəddəs ibadəthanioɣa (qirayliklik üqün) həm baxka bəzi qiraylik imarətlərgə təgmənglar degən kattik buyruknı əskərlirigə qüxürgənidi. Birak əskərlərning kəhri xunqə kaynap kətkənki, u ularni tizginliyəlmidi. Ular yalkunluk məx'əllərni ibadəthanioɣa atti, nətijidə ibadəthana yərgə təng dərijidə köyüp kətti. Tamlirioɣa kaplioɣan altun erip tamning tax araqlirioɣa ekip kirip kətti. Ot əqkəndin keyin əskərlər harabka kirip altunoɣa kol selix üqün ibadəthanidiki «**bir tal taxmu tax üstidə kaldurulmay**» hərbir taxni ərüwətti. Məsih Əysaning səzliri, Jəbra'ilning Daniyaloɣa degənlirimu səzmusəz əməlgə axuruldi.

«69 yəttə» wakit həm ahirki «bir yəttə» wakitta enik bir arilik bar. Qünki awwal «Yerusalem yengibaxtin kurulidu» andin gumran kilinidu. Andin yənə bir kətim kurulidu, qünki ahirki «yəttə»də Yerusalem, xundakla ibadəthana yənila məwjut bolidu.

«**Kəlgüsidə bolidioɣan əmir**» — Məsih əməs, bəlki bir rimlik yaki 2- wə 7-babta deyilgən «tətinqi padixahlik»ka təwə boloɣan bir kixidur. U bolsa 7-bab 8-, 25-ayəttə deyilgən kixi həm 8-bab, 23-25-ayəttiki kixidur.

«**Bu akiwət kəlkündək besip kelidu**».

Mukəddəs Kitabta, «kəlkün» izqil halda koxunlarning besip kirixigə simwol kilip ixlitilidu. Yerusalemning miladiyədin keyinki 70-yildiki gumran kilinixidin keyin yənə bir gumran kilinixi bolidu. Yerusalem kaytidin kurulup, bügüngə kədər bu akiwətkə təyyar turidu.

«**Ahirioɣiqə jənglər dawamlixidu**»

Hudaning bu dunyaoɣa jazalarni təküx künigiqə Pələstində urux-jənglər dawamlixip kelidu. Yerusalem dunyadiki

barlıq xəhər arisida «əng kəp ketim muhasirə kilinoɣan» xəhərdur. Miladiyədin keyinki 70-yildin baxlap ħaziroɣiqə 30 ketimdin kəprək muħasirigə elinoɣan!

«U yərdə bolidioɣan wəyranqiliklar bekitilgəndur» — bu jənglər tüpəylidin Pələstin uzun wakitlar iqidə «wəyranqilik»ta, yəni harablikta, mewisiz ħaləttə turup kəlgən. Yəhudiylar Isra'iloɣa 1948-yili kaytip kəlgəndin keyin əhwali burunkidin yahxirak boldi. Birak az degəndimu uningoɣa yənə bir əng ahirki «wəyranqilik» kalidu.

Əng ahirki «bir yəttə» (27-ayət)

«U əmir Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yəttə wakit»ta bir dostluk əħdinamini təstiklaydu»

«Kəlgüsidə kelidioɣan əmir», yəni dəjjal Yəhudiy həlki bilən bir əħdinamə tüzidu yaki allikaqan tüzülgən təstiklaydu. Xübhisizki, u Yəhudiylaroɣa özigə boysunux xərti bilən tinq-amanlikni wədə kilidu. Həlkning **«kəp kismi»** uning bilən əħdinamə tüzidu. Demək, «az bir kismi» uning ħiyləmikirlirini kərüp qikip, rət kilidu. Bu əħdinamining məħliti «yəttə wakit», yəni yəttə yil (2520 kün) bolidu. Bəlkim dəjjal Yəhudiylaroɣa yengi ibadəthana bina kilixka ruhsət kilidu. Miladiyədin keyinki 70-yildin beri, Yəhudiylarning ħeqkandak ibadəthanisi yok idi. Bu 27-ayətning keyinki kismini əməlgə axurux üqün bir ibadəthana boluxi kerək.

«Lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioɣa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə axlik ħədiyələrni sunuxni əməldin kalduridu».

Üq yerim yildin keyin, dəjjalning əptibəxirisi axkarlinidu. U özini Hudaning ornioɣa koyuxni kəzləydu. Yəhudiylar tətinqi ketim ularning «kurbanlik tüzümi»din məħrum kilinidu. Bu «Antioɣus Epifanis» miladiyədin ilgiri 168-yili kiloɣandək bolidu. Bu pakit bizgə ukturiduki, Yəhudiylarning kurbanlik tüzümi wə bir ibadəthanisi boluxi kerək (Injil «Wəħ.» 11:2ni kərüng).

«U qaoɣda wəyran kiloɣuqi «yirginqlik nomussizlik» mukəddəs ibadəthanining əng egiz jayioɣa koyulidu».

Dəjjal bir nərsini (u nərsining dəl nemə ikənliki bizgə ukturulmioɣan) ibadəthanining üstigə koyidu. Məyli kandak nərsə bolsun, Hudaning ħəm Hudaning Өz bəndilirining nəzaridə u **«yirginqlik nomussizlik»** bolidu. Dəjjalning məksiti xübhisizki, pütün dunyani bu mukəddəs jayoɣa koyoɣan **«yirginqlik nomussizlik»**ka qokunduruxtin ibarət. Ibraniy tilida **«əng egiz jay»** degən ikki bislik sөz bolup, yənə «təsir tarkatkuqi» degən mənanimu bildüridu, bəlkim bu yərdin «yirginqlik nomussizlik»ning təsiri pütün jaħanoɣa tarkilixi mumkin. Bu **«yirginqlik nomussizlik»** **«wəyran kiloɣuqi»** dəp süpətlinidu. 8-bab 25-ayəttə ayan kilinoɣandək, dəjjal zor aldamqiliklar bilən nuroɣun kixini wəyran kilidu. Əng yaman wəyranqilik bolsa Hudadin ayrilix wə etikadni yokitix bolidu. Dəjjal Xəytanning süritidə bolup uning wəkili süpitidə kixilərni aldap özigə qokundurux yoli bilən ularni Hudadin ayriwetip, bu əng dəħxətlik wəyranqilikni elip baridu.

Bəlkim muxu yərdə deyiximizgə tooɣra keliduki, pəyoɣəmbərlər kəlgüsidə yengi bir ibadəthana kurulup, kurbanliklar tüzümi kaytidin ornitilidu, dəp aldin eytkan bolsimu, bu ibadəthanini Yəhudiylar Məsiħ Əysaoɣa ixənməy, uning pütün insanning gunaħliri üqün kiloɣan uluoɣ kurbanlikidin həwərsiz ħaləttə kuridu. Injilda ayan kiliniduki, Məsiħ Əysa gunaħlar üqün qong kurbanlik boloɣandin keyin, ħərkandak ħaywan kurbanliki ħazir pütünləy ħajətsiz. Ibadəthanining өzimu ħajətsiz, qünki

Injiloƣa asasən, Hudaning Məsiһini ḳobul ḳiloƣan Өz bəndiliri Uning uluoƣ mukəddəs ibadəthanisi boldi. Xundaḳ boloƣini bilən, kəlgüsidə Yəһudiylar ḳuroƣan axu ibadəthana nuroƣun (toluḳ qüxənmigən) kixilərning nəziridə «mukəddəs bir jay» dəp ḳarilixi mumkin. Xunga dəjjalning uni buloƣixi, baxḳiqə ixlitixi Hudaning nəziridə naһayiti eoƣir bir gunaһ һesablinidu. Birak bu «**yirginqlik nomussizliḳ**» pəḳət Huda alliburun bekitkən waḳitḳiqila dawamlixalaydu: —

«**Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran ḳiloƣuqining bexioƣa yaoƣduruloƣuqə** («yirginqlik nomussizliḳ») **xu yərdə turidu**».

Bu ixlarni Huda alliburun bekitkən. Huda ularoƣa yol ḳoyoƣan ahirḳi «yəttə waḳit»ning ikkinqi yerimi (1260 kün)diki azablik məzgildin һalḳip kətməydu. Dəjjal aoƣdurulup gumran ḳilinidu.

24-ayəttə deyilginidək, «yəttə waḳit»-ning ayaoƣlixixi bilən, pəyoƣəmbər-lərning һəmmə bexarətliri əməlgə axurulidu. Əysa Məsiһ aləmning təһtigə olturidu, uningoƣa һərbir məһluḳ tiz püküp Uni Rəb dəp etirap ḳilidu. Gunaһlirining kəqürüm ḳilinixi pəḳət Uningdin tepilidu. Ḳədirlik kitabhanim, siz Uni əzingizning Ḳutḳuzoƣuqingiz dəp tonamsiz? Hudaoƣa beḳinip towa ḳilip Uning Əysa Məsiһ arḳilik boloƣan kəqürümni ḳobul ḳiling. Mukəddəs Roһning ḳəlbingizdə turuxi bilənla bolalaydioƣan «mənggülük һəḳḳaniylik» boloƣan sowoƣatni Uningdin dua ḳilip sorang.

(8) 11-12-bab
Ahirḳi oƣayibanə kərünüx wə bexarətlər

Jəbra'il Daniyaloƣa yətküzgən bexarət-ning uningoƣa boloƣan təsiri ḳanqə qongḳur ikənlikini bizning təsəwwur ḳilaliximiz təs. Daniyal təxna boloƣan Hudaning padixaһliḳini dərһal kelidu deyixning ornida, Jəbra'il uningoƣa padixaһliḳning kelixi naһayiti yirak dəp uḳturdi. Uning kelixi az degəndə 490 yil, bəlkim uningdinmu uzundur. Uning: «Nemixḳa waḳit xunqə uzun?» degən jiddiy soali bar bolux mumkin idi. U yənila dua ḳilip Hudani izdinixkə baxlidi. Pars padixaһi Ḳorəxning birinqi yilida, Ḳorəx Yəһudiylarni halisa Өz yurtioƣa ḳaytip, ibadəthanisini yengibaxtin ḳuruxioƣa allikaqan ruhsət beridioƣan pərman qüxürgənidi.

Өz ḳerindaxlirining bu ruhsətnamigə boloƣan inkasi qoḳum Daniyalni ümidsizləndürdi. Qünki pəḳət az bir ḳisim ḳerindaxliri Pələstingə ḳaytti. Kəp sandikiliri Babildiki turmuxini nisbətən raһətlik dəp һesablidi. Ular soda ḳilixkə kirixti. Ular һəzriti Ibraһimoƣa Huda wədə ḳiloƣan Өz yurtioƣa ḳaytip deһḳanqilik ḳilixni halimidi. Buningdin Daniyal ümidsizlənməy ḳalmaydu. Uning yexi 90din artuḳ boloƣaqḳa, u ḳaytalmaytti. U ḳaytḳan ḳerindaxliri һəm kəprək kixilərning ularoƣa ḳoxuluxi üqün dua ḳiliwatḳan bolsa kerək. Ularning kəlgüsi ḳandaḳ bolar? Ularning kəlgüsining Jəbra'il uningoƣa bərgən oƣayibanə alamət bilən ḳandaḳ munasiwiti bar? Ularning ibadəthanini һəm Yerusalem xəһirini yengibaxtin ḳurux məḳsitini u bilətti, lekin bu wəzipə bək eoƣir bolatti. Yəһudiylarni yaman kəridioƣanlar yaki ularoƣa ala kəngüllük ḳilidioƣanlar (bügünki kündimu ohxax) az əməs idi. Ətraptiki millətlərdin bu ixḳa ḳarxi qiḳidioƣanlar qoḳum kəp bolidu.

Daniyaloƣa wəһiy ḳilinoƣan əng ahirḳi oƣayibanə alamət, xübһisizki, uning bu oyliri wə dualirioƣa jawab süpitidə boldi. Bu alamət yənə bir ḳetim uning pütün wujudini zilziligə kəltürdi. U alamättə keyinki nəqqə yüz yillarning azab-oḳubətlirini, andin bu ixlardin keyin Jəbra'il allikaqan uningoƣa kərsətkən əng ahirḳi, xundaḳla bək wəһimilik «yəttə yil»diki rəһimsiz

ziyankəxliklər həm yirginqlik kupurluqlarni enikrak, təpsiliyrak halda kərələydioɣan boldi.

Biz hazir bu bexarətlərni təpsiliy halda kərimiz wə ularning əməlgə axuruluxliri tooɣuruluk səz kilmakqimiz. Xübhisizki, bu bexarətlərning mənisi asta-asta axkarilinip, təpsiliy halda əməlgə axuruluxi axu qaoɣdiki əz kerindaxlirioɣa qongkur rioɣbətləndürüx boloɣan bolsa kerək. Ular baxkilar təripidin kattik ezilgən wə harlanoɣan bolsimu, ular bu bexarətlərgə karap əzlirining Hudaning pütün dunyaoɣa karatkan xu uluoɣ pilanining bir kismi ikənlikini bilgən bolsa kerək. Jəm'iy bolup bu yərdə 135 bexarət bar. Ularning kəpinqisi Daniyal wə Məsih dunyaoɣa kelixning arilikidiki nəqqə yüz yillik məzgildə əməlgə axkan.

Biz 11-bab, 2-ayət bilən baxlaymiz.

Pərixtə (muxu ayəttə pərixtə Jəbra'il əməs) uningoɣa ukturdiki: — «**Parska yənə üq padixah həkümranlikka qikidu**».

Bu üq padixah: —

1. «Büyük Korəx» (miladiyədin ilgiriki 539-530 yillarda təhtkə olturoɣan)

2. Kambisis — Korəxning ooɣli (miladiyədin ilgiriki 530-522). (Kambisistin keyin bir məzgil təhtni tallixix kərixi boldi) («Əzra» 4:6)

3. Darius Histaspis (I) (miladiyədin ilgiriki 522-486)(«Əzra» 4:24)

4. «**Keyin tətinqi padixah qikip, baxka padixahlardinmu kəptin kəp mal-dunyani toplaydu; u mal-dunyaliridin kudrət tepip, həmmə yurtlarni Gretsiyəgə jəng kilixka kozoɣaydu**»

Bu padixah bolsa Kserksis (bəzidə «Ahasu'erus» dəpmu atilidu — miladiyədin ilgiriki 486-464/465). U eoɣir baj tüzümi arkilik oɣayət zor baylikларni toplidi. Əstərni əz əmrigə aloɣan padixah bəlkim muxu padixah idi.

Keyin u tət yil iqidə nahayiti qong, yəni ikki yerim milyon kixilik bir koxunni toplap məxk kildurdi. Miladiyədin ilgiri 480-yili u «Termopilay» degən yərdə Gretsiyəgə kattik zərbə bərdi. Lekin uning hujumi məoɣlubiyət bilən ayaoɣlaxti. Andin u əz kol astidikilər təripiridin əltürüldi.

Xu qaoɣdin baxlap Pars imperiyəsi zawallikka yüzləndi. Muxuning bilən pərixtə Daniyaloɣa kərsətkən Pars padixahliri tügəydu.

(3-ayət) «**Uningdin keyin yənə bir küqlük padixah məydanoɣa qikidu. U zor padixahlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu**».

Bu Gretsiyə imperiyəsining birinqi padixahi «Büyük Iskəndər» (yənə Aleksander dəpmu atilidu) (miladiyədin ilgiriki 331-323-yili).

«**U məydanoɣa qikidu**» — demək, hokuk həm hərbiy küqi bilən üstünlükkə qikidu. «**U zor padixahlikni idarə kilip, nemini halisa xuni kilidu**» — Iskəndər oɣərbtə Misiroɣiqə, xərktə Hindistanoɣiqə yürüx kilidu, heqnemə uni tosiyalmaydu, birak: —

(4-ayət) «**Lekin u hokuk yürgüzüwatkinida, padixahliki parqilinip asmanning tət xamal təripigə bəlünüp ketidu. Uning təhtigə əwladliri warislik kilalmaydu, keyinki padixahlik u həküm sürgən waktidikidək küqlük bolmaydu; qünki uning padixahliki aoɣdurulup, baxkilaroɣa bəlünidu**».

Miladiyədin ilgiriki 323-yili Iskəndər kattik məst bolup əldi. Uning padixahliki ikki ooɣlioɣa kaldurulmay, tət sərdari arisida bəlündi. Uning ikki ooɣli həm əgəy inisi əltürüldi. Əmma uning tət sərdarining heqbirining aloɣan yər-zemini uning aloɣinioɣa yətmidi. Tət sərdari Trasiyə, Makedoniyə-Gretsiyə, Misir wə Suriyədin ibarət tət rayonni baxkurdi. Daniyaloɣa berilgən bexarətlər pəkət Misir həm Suriyə ikki rayonning padixahliki tooɣuluktur. Səwəbi bu ikki padixahlik baxka ikkisidin qong bolupla kalmastin, bəlki bu ikki

padixaḥlikḳning arilikḳida boloɳan «mukəddəs zemin», yəni Hudaning Өz bəndiliri turoɳan yurt Pələstin ularning keyinki 150 yillik əz'ara jəngliridin ḳattik azab qəkkən ḥəm nuroɳun təsirlərni ḳobul ḳiloɳan.

(5-ayət) «**Uningdiki sərdarlarning iqidin biri «jənubiy padixaḥ» bolup küqiyidu»**.

Təwəndə, bexarətlərdiki «jənubiy padixaḥ» bolsa, Iskəndər imperiyəsining tət bəlikining «jənubiy ḳismi»ning padixaḥi, yəni Misirning padixaḥini kərsitidu. «Ximaliy padixaḥ» bolsa tət bəlikining ximaliy ḳismining, yəni Suriyə-Türkiyə ḳismining padixaḥini kərsitidu. Pələstindin ḳarioɳandimu bu ikki bələkni «jənubiy» ḥəm «ximaliy» degili bolidu.

Tunji «jənubiy padixaḥ» «Pitolimi soter» boldi, u Iskəndərning sərdaridin Lagus isimlik birining ooɳli idi. Lagus andin uning ooɳli Pitolimi miladiyədin ilgiriki 323-285-yillarda Misiroɳa ḥəküm sürgən.

«**Lekin yənə bir sərdar uningdinmu küqlük bolidu wə əzining tehimu qong padixaḥliḳini soraydu**».

Bu kixi «Selyuḳus I» (Selyuḳus Nikanor) idi. U əslidə Pitolimining sərdari idi, Pitolimi Selyuḳus bilən birliktə Suriyəgə (miladiyədin ilgiriki 312-yili) jəng ḳildi. Ular oɲəlibə ḳildi. Miladiyədin ilgiriki 306-yili Silyuḳus əzini «Suriyəning padixaḥi» dəp jakarlap, Pitolimigə ḳarxi qiḳti. U miladiyədin ilgiriki 312-280-yillarda ḥəküm sürdi. Keyinki yillarda u Pitolimidin küqlük boldi. Uning padixaḥliḳi Türkiyədin Ḥindistanoɳiqə sozuldi.

(6-ayət) «**Birnəqqə yil ətkəndin keyin, jənubiy padixaḥ ximaliy padixaḥ bilən ittipaḳ tüzidu»**.

5-ayət wə 6-ayət arilikḳida 50-60 yil bar. Bu məzgildə ximal wə jənub arisida intayin ḳattik jəng boldi. Bu bexarəttə kərsitilgən ittipaḳ miladiyədin ilgiriki 252-yili tüzülgən. Jənubiy padixaḥ bolsa «Pitolimi II» (Pitolimi Filadəlfus), ximaliy padixaḥ «Antioḳus II» (Antioḳus Teos) idi.

«**Jənubiy padixaḥning ḳizi xu ittipaḳni mustəḥkəmləx üqün ximaliy padixaḥning yenioɳa baridu**».

Pitolomining ḳizi Bərənisning Antioḳuskə yatliḳ boluxi ittipaḳning asasi idi. Pitolimi Antioḳusni əslidiki ayali Laodistin ajrixixḳa məjbur ḳilip Bərənisni uningoɳa yatliḳ ḳildi. Uning məḳsiti, Bərənis arḳiliḳ (bolupmu ooɳulluḳ bolsa) ximaliy padixaḥlikḳni idarə ḳilmaḳqi idi, əlwəttə; u: «Nəwrə ooɳlum ximaliy təhtkə oltursa manga bək paydiliḳ» dəp oylatti.

Əslidə Laodis Antioḳuskə ikki ooɳul tuoɳup bərgənidi. Pitolimi Antioḳuskə bu ikki ooɳlini warisliḳtin ḳalduroɳuzup, Bərənis ooɳul tuoɳsa uni təhtkə olturoɳuzux kerək degən xərt astida uning bilən əḥdə tüzgən. Xundaḳ ḳilip Pitolimi: «Mən «jənub-ximal» otturisidiki əq-adaəwətni tügəttim» dəp oylioɳan boluxi mumkin. Biraḳ: —

«**Lekin keyin bu ḳiz erixkən ḥoḳuḳidin məḥrum bolidu**». Toydin 4 yil keyin Pitolimi əldi, Antioḳus Bərənisni talaḳ ḳildi.

«**Ximaliy padixaḥ əzimu ḥoḳuḳini ḳolida tutalmay, məzmut turalmaydu**» — Antioḳus ḳaytidin Laodis bilən toy ḳildi. Biraḳ Laodis uningdin gumanlinidu ḥəm nəprətlinidu. Өzining ikki ooɳli ḳaytidin «xaḥzadə» dəp jakarlanoɳandin keyin u Antioḳusni zəḥərləp əltürdi. U əz ooɳli «Silyuḳus Kallinikus» (Silyuḳus II)ni padixaḥ dəp elan ḳildi.

«**Bu ḳiz wə uni elip kəlgənlər, uning balisi ḥəm xu waḳitlarda uni ḳollioɳuqilarning ḥəmmisigə satḳunluḳ ḳilinidu**» — Bərənisning əḥwali naḥayiti eqinixlik boldi. Laodis uni wə uning yengidin tuoɳuloɳan ooɳlini ḥəm uningoɳa ḥəmraḥ bolux üqün Suriyəgə kəlgən Misir ordisidiki hizmətkarlirining ḥəmmisini əltürgüziwətti. «Өz atisi» Pitolimi bolsa, baldur əlüp kətkən. Xundaḳ ḳilip tüzgən ittipaḳ tezla yoḳḳa qiḳti

(7-ayət) «**Ḥalbuki, uning ata jəmət tuoɳḳinidin biri ḳoxunning ḥoḳuḳini ḳolioɳa**

elip padixaḫ bolup, ximaliy padixaḫning ḳoroɣanioɣa besip kirip, ularoɣa ḳarxi ḥujum ḳilip qong oɣəlibə ḳilidu».

Bu «ata jəmət tuoɣḳinidin biri» Bərənisning inisi «Pitolimi III» (Pitolimi iyugirtis) idi. U Misirning ḳoxunini əzigə ḳayil ḳiloɣandin keyin Misirning padixaḫi boldi. U aqisi Bərənisni ḳutḳuzux üqün Suriyəgə besip kirdi. Əmma keqikkənidi. Uning aqisi alliburun əltürülgən. U Suriyədiki Tijlə dəryasioɣiqə boloɣan nuroɣun ḳoroɣanlaroɣa besip kirip wəyranqilik ḳilip Laodisnimu əsirgə elip əltürdi.

(8-ayət) «**U ularning ilaḫ-butliri, ḳuyma məbudliri wə buthaniliridiki altun-kümüxtin yasaloɣan jam-ḳaqilarni Misiroɣa elip ketidu. U birnəqqə yil ximaliy padixaḫdin əzini neri ḳilidu**» — u naḫayiti kəp oljini, jümlidin Suriyəning butlirini ḳoloɣa qüxürüp Misiroɣa elip kətti. U aloɣan olja xunqə kəp idiki, Misirliḳlar uni «Iyugirtis» (təḫpikar) dəp atidi. U Suriyəgə ḳayta ḥujum ḳilmidi. Biraḳ: —

(9-ayət) «**Ximaliy padixaḫ jənubiy padixaḫning zeminioɣa besip kiridu, lekin ahiri əz yurtioɣa qekinidu**» — Silyuḳus II ḳisas elip oljini ḳayturuwalmaḳqi bolup Misiroɣa besip kirdi. Lekin u məoɣlup bolup ḳaytti.

(10-ayət) «**Ximaliy padixaḫning xaḫzadiliri ḳozoɣilip, zor ḳoxun təxkilləydu. Xaḫzadilərdin biri kəlkündək kelip jənubḳa besip kiridu. Keyin u yənə jəng ḳilip, düxmən ḳoroɣanioɣiqimu besip kiridu**» — uning ikki ooɣli zor ḳoxunni toplidi. Birinqi ooɣli Silyuḳus III (Silyuḳus Kiryunus) baldurla «kiqik Asiya» (ḥazirḳi Türkiyə)da jəngdə əldi. Ikkinqi ooɣli «Büyük Antioḳus» (18 yaxta) bir zor ḳoxunni elip Misiroɣa birnəqqə ḳetim ḥujum ḳildi. Xundaḳ ḳilip u Suriyəning zeminini Gaza xəḫirigiqə kengəytti. Yənə ikki ḳetimlik nətijisiz jəngdin keyin, miladiyədin ilgiriki 217-yili yənə ḥujum ḳilip, Misirning Rafiya xəḫiridiki əng qong ḳoroɣanni ixoɣal ḳildi. Xuning bilən u Pələstinni asasən idarə ḳiloɣan boldi.

(11-ayət) «**Jənubiy padixaḫ ḳattiḳ oɣəzəptə ḳoxun tartip jənggə atlinip, ximaliy padixaḫḳa ḥujum ḳilidu. Ximaliy padixaḫ zor bir ḳoxunni jənggə salidu, lekin uning xu zor ḳoxuni məoɣlup bolup əsirgə elinidu**» — xu qaoɣdiki «jənubiy padixaḫ» «Pitolimi IV» (Pitolimi Filopater) idi. U əslidə kəyp-sapaoɣa berilip kətkənidi, lekin Antioḳusning ḥujumlirioɣa oɣəzəplinip, u ḳayturma ḥujum ḳildi. Antioḳusning armiyisi ḳudrətlik idi (62000 piyadə əskər, 6000 atliḳ əskər, 100 pili bar idi). Lekin ular məoɣlup bolup kəpinqisi əsirgə elindi.

(12-ayət) «**Xu zor ḳoxunning əsirgə elinixi bilən jənubiy padixaḫ intayin məoɣrurlinidu. U tümənligən adəmlərni yoḳitidu, biraḳ uning oɣəlibisi uzun dawamlaxmaydu**» — bu qong oɣalibiyət tüpəylidin «Filopater» bək təkəbburlixip kətti. U bir tüməndin kəp əskərni əltürdi, tət tümən əskərni əsirgə aldi. Biraḳ u ḳaloɣan ximaliy ḳoxunni ḳooɣlaxḳa erinip, ḳaytip kəldi. U ayali bilən sirliḳ ḥalda əldi, bəlkim zəḫərləngən boluxi mumkin.

(13-ayət) «**Qünki ximaliy padixaḫ yurtioɣa ḳaytip, burunḳidinmu kəp wə küqlük ḳoxun təxkilləydu. Bekitilgən yillar toxḳandin keyin u zor ḳudrətlik ḳoxunni kəp təminatlar bilən ḳoxup baxlap kelidu**» — «Büyük Antioḳus» (Antioḳus III) baxḳidin ḳoxunni toplidi. Miladiyədin ilgiriki 212- wə 204-yili məzgilidə u jəngni Ḥindistanoɣiqə ḥəm Kaspiy dengizoɣiqə kengəytip zor küqkə igə boldi. 201-yili u Misiroɣa ikkinqi ḳetim ḥujum ḳilixḳa baxlidi. 14 yildin keyinki üqinqi ḥujumida əslidiki armiyisidin zor boloɣan, yahxi ḳorallanoɣan, mol təjribilik armiyisi bilən Misiroɣa besip kirdi.

(14-ayət) «**U qaoɣda nuroɣun kixilər jənubiy padixaһĸa ĸarxi turup uningoɣa ĸarxi ĸozoɣilang kətüridu. I Daniyal —-sening həlĸing iqidiki zorawanlar muxu oɣayibanə alamәttiki bexarətni əməlgə axurmaĸqi bolup, yooɣanqiliĸ ĸilidu, lekin ular məoɣlup bolidu**» — bexarəttə deyilginidək, Misir padixaһi (һazir «Pitolimi V» (Pitolimi Epifanis»)ni ĸəstləydioɣanlar kəp idi. U təhtkə qiĸĸanda naһayiti bir tət yaxliĸ bala idi. Makedon padixaһi bilən Antioĸus yoxurun pilan tüzüp Pitolimioɣa һujum ĸildi. Pələstindiki Yəһudiylarmu «Mustəĸil bolux pursitimiz kəldi, Hudaning padixaһliĸini biz һazir əzimiz ĸurimiz» dəp, Tobias isimlik bir kixining baxqiliĸida Antioĸus bilən yoxurun pilan tüzüp Misiroɣa isyan kətürdi. Ular Yerusalemda turuxluĸ Misirdiki ĸoxunlaroɣa һujum ĸilip oɣəlibə ĸildi. Lekin ular «mustəĸil Pələstin» muddiasioɣa yetəlməy, pəĸətla Antioĸusning һəkümdarliĸioɣa ətti, halas. Miladiyədin ilgiriki 199-yili Pələstin pütünləy Antioĸusning asariti astida boldi.

(15-ayət) «**Ximaliy padixaһ potəy selip mustəһkəm xəһərni muһasirə һujumi ĸilip besiwalidu. Jənubdiki küqlər, һətta əng hil ĸoxunlarmu bərdaxliĸ berəlməydu, ularning ĸarxiliĸ ĸiloɣudək küqi ĸalmaydu**» — 198-yili Antioĸusning ĸoxunliri Misirning «Skopus» isimlik bir sərdari təripidin qekindürüldi (Pitolimi (V) ĸoxunioɣa baxqiliĸ ĸilixĸa tehi bək kiqiklik ĸilatti). Skopus Suriyəgə һujum ĸildi, lekin məoɣlup bolup «Zidon» degən intayin mustəһkəm bir xəһərgə baxpanaһ izdəp kəldi. Antioĸus Zidonni muһasirə ĸildi, Skopus tən bərdi, Zidon ixoɣal ĸilindi. Misir Skopusĸa yardəm berix üqün hil ĸoxunlirini əwətti, lekin ularning һəmmisi məoɣlup boldi. Misir һalsizlinip, pütünləy yengildi.

(16-ayət) «**Ximaldiki tajawuzqi bolsa əzi halioɣanqə ix ĸilidu, uningoɣa һeqkim ĸarxiliĸ ĸilalmaydu. U «güzəl zemin»ni ixoɣal ĸilidu; uning ĸolida uni wəyran ĸiloɣuqi küq bolidu**» — Antioĸus Misirda haliоɣanqə ix ĸildi, Misirni pütünləy boysundurdi. Xu qaoɣdin baxlap Rim imperiyəsi tikləngiqə, Pələstin «ximaliy padixaһliĸ»ning ayaoɣ astida ĸaldi. Antioĸusĸa yardəm ĸiloɣan Yəһudiylar ĸattiĸ puxayman-һəsrəttə ĸaldi. Antioĸus Isra'ilni idarə ĸilip, üq yildin keyin ulardin baj elixĸa baxlidi.

(17-ayət) «**Ximaliy padixaһ bəl baoɣlap padixaһliĸidiki barliĸ küqlərni səpərwər ĸilip Misiroɣa yol alidu; u Misir bilən əһdə tüzidu, əzi əһdidə turoɣandək ĸilidu. Biraĸ Misirning һakimiyitini aoɣdrurux üqün ayallirining bir ĸizini Misir padixaһioɣa beridu. Lekin ĸizi atisi tərəptə turmaydu, uni ĸollimaydu**» — Antioĸus baroɣanqə küqiyiwatĸan Rim imperiyəsining təһditini sezip, «Misir bilən ittipaĸ tüzsəm mustəһkəmrək bolimən» dəp, Misiroɣa bardi, u əzigə bekinoɣan Misirning padixaһi (yənila Pitolimi V, yəni Pitolimi Filopater idi) bilən kelixim tüzməkqi boldi. Filopaterni ĸorĸitix üqün u pütün ĸoxunini elip kəlgənidi. Keliximning xərtlirini adil kərsitix һəm Filopaterni əzigə ĸayil ĸilix üqün, Antioĸus əzining bu xərtlirigə riayə ĸilixĸa təyyar ikənlikini bildürdi. Biraĸ Misirning əһwalini toluĸ igiləx üqün һəm biwasitə idarə ĸilix üqün əzining Kleopatra isimlik ĸizini Pitolimioɣa yatliĸ ĸildi. Oylimioɣan yərdin Kleopatra uning təripidə turmidi, bəlki erigə sadiĸ bolup qiĸti. Suriyə Rimoɣa ĸarxi jəng baxlioɣinida, Rim Misirdin yardəmgə erixti.

(18-ayət) «**Keyin u dengiz boyidiki yurtlaroɣa һujum ĸilip, nuroɣun adəmlərni əsirgə alidu. Lekin yat bir sərdar uning kixilərni har ĸilixlirini qəkləydu wə əksiqə, uning bu harlaxlirini əzigə yanduridu**» — Antioĸus 197-yili Misirni boysunduroɣandin keyin, u Rim imperiyəsi idarə ĸiloɣan «kiqik Asiya» (һazirĸi Türkiyə)ning zeminlirioɣa һujumoɣa kirixti. Miladiyədin ilgiriki 197-yili u kiqik Asiyani, miladiyədin ilgiriki 196-

yili Tratsiyəni ḫəm Gretsiyəning bir ḳismini («dengiz boyidiki yurtlar»)ni ixoɣal ḳilip, Rim ḳoxunlirini qekinixkə məjbur ḳildi. Birak Rimning Skipio isimlik bir sərdari Termopilay (Antioḳusning əz bazisi)da miladiyədin ilgiriki 191-yili uning üstidin oɣəlibə ḳildi. Miladiyədin ilgiriki 190-yili Skipio uni yənə məoɣlup ḳildi.

Ilgiri Antioḳus Rim əwətkən əlqilərni bək harlioɣan idi, ularni «kiqik Asiya bilən karinglar bolmisun» dəp mazak ḳiloɣanidi. Əmdi əḫwal uning əksiqə bolup qiḳip, miladiyədin ilgiriki 188-yili Rim əlqiliri uni harlidi. U ularning ḳoyoɣan sülḫ xərtlirini ḳobul ḳilixka, kiqik Asiyani ularoɣa tapxuruxka məjbur boldi.

(19-ayət) «**U əz yurtidiki ḳoroɣanlaroɣa qekinip kelidu. Lekin ahirida u putlinip yoḳilip ketidu**» — Rimoɣa bekinix bir məoɣlubiyət bolup, u Suriyəgə ḳaytti. Bu ix Rimning Pələstinni ixoɣal ḳilixioɣa təyyarlik rol oynidi. Antioḳus Rimoɣa tapxurux kerək boloɣan bajlarni yioɣix üqün bəzi danglik buthanilarni bulaxka kirixti. Xundak ḳiloɣanlikidin u bəlkim oɣəzəpləngən bir raḫib təripidin miladiyədin ilgiriki 187-yili əltürülgən boluxi mumkin.

(20-ayət) «**Keyin uning ornioɣa yənə bir padixaḫ təhtkə olturidu; u padixaḫlikning əng xan-xərəplik jayioɣa bir zalim alwangbegini əwətidu. Lekin u uzun ətməyla, malimanqilikmu bolmay, jəngmu bolmay əltürülidu**» — Bu ayəttiki «əng xan-xərəplik jay» bəlkim mukəddəs ibadəthanini kərsitixi mumkin. Antioḳusning ornioɣa olturoɣini «Silyuḳus IV» (Silyuḳus Filopater) idi. U «Heliodorus» isimlik naḫayiti zalim kixini Rimoɣa tegixlik boloɣan bajlarni yioɣixka əwətti. Heliodorus mukəddəs ibadəthanioɣa alwan elix üqün kəldi. U Yəḫudiylardin ḫər yil 1000 talant (45 tonna) kümüx tələp ḳildi. Bu naḫayiti eoɣir selik idi. Bu bajni tapxurux wəzipisi ibadəthanidikilərgə ḳalduruldi.

Birak Silyuḳusning yilliri atisiningkigə yətmidi. U pəḳət 11 yil təhttə olturdi. U əzining zalim alwanqisi Heliodorus təripidin zəḫərlap əltürüldi.

«Antioḳus IV » (Antioḳus Epifanis), yəni Silyuḳus IVning inisi, ximaliy padixaḫ boldi. U naḫayiti zalim ḫəm məoɣrur padixaḫ idi. Keyinki ayətlərdə, yəni 21-34-ayətlərdə bu padixaḫning ixliri aldin eytilidu. 8-bab, 9-14 ayətlərmu bu kixi tooɣruluk bexarət beridu.

(21-ayət) «**Xuningdin keyin pəs bir adəm uning ornioɣa qiḳip ximaliy padixaḫlikni alidu; əmma padixaḫlikning ḫərmət-xəḫriti uningoɣa ḫeq təwə bolmaydu, dəp ḳarilidu; bəlki u həlḳning asayixlik pəytidin paydilinip, yalakqilik wasitiliri bilən ḫakimiyətni tartiwalidu».**

«**Pəs bir adəm**» — «Antioḳus IV » (Antioḳus Epifanis)ning təhtigə warislik arḳilik əməs, bəlki pəs yol bilən erixkənlikini təkitləydu. Təhtkə warislik ḳilixka tegixlik boloɣan kixi əslidə «Antioḳus» yaki «Demetrius Soter» idi. Ular ikkisila Silyuḳus IVning ooɣli idi. Miladiyədin ilgiri 175-yili, Antioḳus akisi Silyuḳusning əltürülgənlikini anglap ximaliy padixaḫlikning paytəhti antioḳka kəldi. Silyuḳusning ikki ooɣlidin birining təhtkə warislik ḳilixioɣa tooɣra kelətti. Lekin Antioḳus əzini akamning balisining ḫimayiqisimən, dəwaldi. U Pərgamumning padixaḫioɣa huxamət ḳilip, uni əzigə ḳayil ḳilip uning bilən təhtkə erixix suyikəstini tüzüp qikti. U kiqik Antioḳusni Andronikus isimlik adəm arḳilik əltürguzdi. Andin u «izini yoḳitix üqün» Andronikusni əltürguzdi

(22-ayət) «**Zeminioɣa kəlkündək besip kirgən küqlərni u ḫəm kəlkündək ḫujum ḳilip yoḳitidu, xuningdək u ḫəttaki «Hudaning əḫdisidə bekitilgən əmir»nimu yoḳitidu**» — Antioḳus IV Heliodorus yioɣkan ḳoxunni məoɣlup ḳildi ḫəm xuning bilən bir wakitta bu ḳalaymikanqiliktin paydilinip

Pələstingə besip kirgən Misirning ḳoxunining ḥujumioɣa ḳattiḳ ḳayturma zərbə berip ularnimu məoɣlup ḳildi.

Bu ayəttiki «**Hudaning əḥdisidə bekitilgən əmir**» xübḥisizki, muḳəddəs ibadəthanidiki «bax kaḥin»ni (kaḥin degən ḳurbanliḳ ḳiloɣuqi hadim) kərsitidu. Oniyas isimlik kixi bax kaḥin, xundaḳla bək ḥəḳḳaniy kixi idi. Antioḳus əzining adimini bax kayin ḳilix üqün uni əltürguzdi.

(23-ayət) «**Xərtnamə tüzüx arḳiliḳ u baxḳa yurtlarni aldaydu; adəmliri kiqik bir ḳoxun bolsimu, lekin uning küqi awup-awup, ḳudrət tapidu**» — Misirda Pitolimining ikki ooɣli Pitolimi VI (yəni Pitolimi Filomater) ḥəm Pitolimi Iyurgetis arisida jedəl pəyda boldi. Antioḳus Filomaterni əz mənpəətini kəzləp ḳollidi. Uning aqisi Kleopatra «Misir padixaḥining anisi» idi, lekin u uni ḳollimidi.

Atisi Antioḳus III ələxi bilən ximaliy padixaḥliḳning baxḳuroɣan zemini ḥəm ḳoxuni aziyip kətti. Xunga bexarəttə «**kiqik bir ḳoxun**» deyilidu.

(24-ayət) «**U halayiḳning asayixliḳ pəytidin paydilinip, əng bay əlkilərgə tajawuz ḳilip kirip, atiliri yaki atilirining atiliri zadi ḳilip baḳmioɣan ixlarni ḳilidu, yəni u oljini, oɣənimətlərni wə nuroɣun baylikləri ḳol astidikilirigə üləxtürüp beridu; məlum bir məzgilgiqə ḳoroɣanlaroɣimu ḥujum ḳilix ḳəstidə bolidu**» — U Suriyəning bay əlkiliridin ḥiylə-mikir yolliri bilən eoɣir baj-alwanni aldi. Birak aloɣan pulni əzining əyx-ixrətlik turmuxi üqün ixlətmidi, bəlki əzigə ittipaḳdaxlarni, ḳollioɣuqilarni toplax üqün ularoɣa üləxtürüp bərdi. Xundaḳ ḳilip u Misirning ḳoroɣanlirioɣa ḥujum ḳilixni pilanlidi. «**Məlum bir məzgil**» — Hudaning uning ḥəküm sürüxigə yol ḳoyoɣan 12 yil waḳtini kərsitidu. Ḥazir bexarətlər uning Misiroɣa ḳarxi boloɣan birinqi uruxioɣa kəldi.

(25-ayət) «**U əz küqini ixḳa selip qong oɣəyrət bilən ḳozoɣilip, zor ḳoxunni baxlap, jənubiy padixaḥḳa ḥujum ḳilidu. Jənubiy padixaḥmu naḥayiti zor ḳudrətlik bir ḳoxun bilən jənggə atlinidu. Lekin jənubiy padixaḥi ha'inlarning yoxurun suyiḳəstigə uqrap, muwəppəḳiyət ḳazinalmaydu**» — Antioḳus Misiroɣa ḳarxi jənggə mangdi. Misir padixaḥi Pitolimi VI (yəni Pitolimi Filomater, Antioḳusning nəwrə inisi) uningoɣa ḳayturma ḥujum ḳildi. Uning awwalḳi məḳsiti, Pələstinning zeminini Misirning ḳolioɣa ḳayturuwelix idi. Birak Filomater əz ḳoxunining iqidiki ha'inlarning yüz ərüxi bilən məoɣlup bolup əsirgə elindi (miladiyədin ilgiriki 170-yil).

(26-ayət) «**Qünki uning nazu-nemətlirini yegənlər uni yiḳitidu. Uning ḳoxuni ḥəmmə yərgə tarḳilidu; nuroɣunliri əltürülidu**» — əzining məsliḥətqiliri əzigə yüz əridi. Uning ḳoxuni intayin küqlük boloɣini bilən, üzül-kesil tarmar ḳilindi.

(27-ayət) «**Keyin, bu ikki padixaḥ bir-birini ḳəstlixip, yaman niyət bilən bir dastihanda tamaḳ yeyixip, bir-birigə yaloɣan gəp ḳilixidu; lekin bu ixlar ḥeqkimgə payda yətküzməydu, qünki bu ixlarning ahiri pəḳət bəlgiləngən waḳittila bolidu**»

Pitolimi VI (Pitolimi Filomater) əsirgə qüxkəndin keyin, uning inisi «Iyurgetis» Misir puḳraliri təripidin padixaḥ ḳilinip «Pitolimi VII» boldi. Antioḳus Epifanis bolsa əsirgə aloɣan akisi Filopatergə yaloɣandin dostluḳ bildürüp, seni ḳaytidin Misir təhtigə olturoɣuzimən dəp uning bilən ḥəmdastihan bolup bir kelixim tüzdi. Əməliyəttə Filopater uning yaloɣan wədilirigə ixənmisimu, ixəngəngə saldi. Ularning atalmix «ittipaḳi» muwəppəḳiyətlik bolmidi. Antioḳus uni Misirdiki qong xəḥər «Məmfis»ning padixaḥi ḳiloɣini bilən, keyinki jənglərdə Antioḳusning ḳoxuni qekinixkə məjbur boldi. Antioḳus Misirdin qiḳḳandin keyin, aka-uka ittipaḳ bolup bir «jüp ḥəkümran»

padixaһlikta boldi.

Bexarəttə deyilgəndək, «**bu ixlarning ahiri pəkət bəlgilənгən wakittila bolidu**» — demək, «ximaliy padixaһ»ning «jənubiy padixaһlik» üstidin pütünləy oɣəlibə kilip idarə kilixi pəkət ahirki zamanda bolidu.

(28-ayət) «**Ximaliy padixaһ nuroɣun mal-mülüklərni elip əz yurtioɣa kaytidu. U kənglidə** (Hudaning həlki bilən tüzgən) **mukəddəs əһdigə karxi turidu; xuning bilən u əһdigə karxi hərikətlərni kilip, andin əz yurtioɣa kaytidu**»

Antiokus Misirni pütünləy ixoɣal kilmioɣini bilən, u kəp oljini koliɣa qüxürdi. U Suriyəgə kaytti. Misiroɣa karatkan pilani ünümsiz boloɣandin keyin, u dikkitini Pələstingə wə Yəһudiylaroɣa karatti. U Isra'ilning əzigə, xundakla ularning Musa pəyoɣəmbər arkilik kobul kiloɣan mukəddəs kanunlirioɣa һəm əһdisigə intayin əq bolup kikti. Antiokus baroɣanseri əzini Huda dəp ixəndi, xunglaxka u һərbir kixidin əzigə qokunuxni kattik tələp kildi. Jason isimlik bir Yəһudiy (Antiokus kəstləp eltürgən bax kaһinning inisi) Antiokuska һəm u bekitkən bax kaһinoɣa karxi kozoɣilang kətürdi. Birak Antiokus bu isyanni rəһimsizlik bilən basturup, mukəddəs ibadəthanidin nuroɣun kimmətlik buyumlarni bulap Suriyəgə kaytti.

(29-ayət) «**Bəlgilənгən wakitta ximaliy padixaһ yənila jənubka tajawuz kilidu**» — Miladiyədin ilgiriki 168-yili Antiokus Misirdiki Pitolimi aka-ukilarning ittipak tüzgənlikini anglap Filomaterning əzigə yüz ərügənlikini bildi. U üqinqi kətim təyyarlik kilip Misiroɣa jəng kilix üqün yoloɣa qikti.

«**Lekin bu kətimki əһwal ilgirikigə wə yənə kelip əng ahirki kətimkisidiki bilənmu ohximaydu**» — pərixtə bu kətimki һujum ətkənki (yəni «yerim muwəppəkətlik» oljioɣila erixkən, ahirida qekindürülgən һujum)oɣa ohximaydu wə ahirki kətimki (dəjjalning ahirki zamandiki һujumi, pütünləy oɣəlibə kilidioɣan bir һujum)oɣimu ohximaydu dəp Daniyaloɣa ukturdi.

(30-ayət) «**Qünki «Kittim» arilidin kikkan kemilər һujum kilip kelidu. Xunga u dərd-ələm bilən qekinidu wə** (Hudaning Өz həlki bilən tüzgən) **mukəddəs əһdisigə karap intayin oɣəzəplinidu, uningoɣa karxi halioɣinini kilidu; xundakla qekinip yanoɣanda mukəddəs əһdigə asiylik kiloɣuqilarni ətiwarlaydu**».

«Kittim» һazirki «Seprus», ottura dengizdiki aral, lekin bəzidə bu isim Isra'ilning oɣərbidiki dələtlərning omumiy namini kərsitidu. Rim imperiyəsining kemiliri Kittim arilidin qikip Antiokuska (Misiroɣa tajawuz kiloɣan wakitda) һujum kildi. Rim əlqisi Antiokusning yolini tosup, uni dərһal Misirdin qekin, bolmisa Rim sanga kattik һujum kilidu dəp buyrudi. Antiokus oɣəzipini aranla besip qekindi. U aqqikini Yəһudiylardin qikarmakqi bolup, Pələstində u yər-bu yərni halioɣanqə bulap-talap buzoɣunqilik kildi. U əzi ornatkan «bax kaһin» Mənəlaus isimlik kixi һəm uni kollioɣan bir məzһəp bilən ittipaklaxti. Bu məzһəp «Gretsiyələxtürgüqilər» dəp ataloɣan — qünki u (Musa pəyoɣəmbər arkilik berilgən) mukəddəs kanun wə əһdini taxlap, Gretsiyəning ərp-adətliri, jümlidin butpərəs-likni Yəһudiy kerindaxlaroɣa əzünglarningki kilinglar dəp dəwət kilmakta idi.

(31-ayət) «**Uning təripidə turoɣan birnəqqə küqlər koroɣan boloɣan mukəddəs ibadəthanini buloɣaydu, «һər kündilik kurbanlik»ni əməldin kalduridu wə «wəyran kiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»ni uning ornioɣa koyidu**» — Antiokus «Gretsiyələxtürgüqilər» bilən һəmkarlixip ibadəthanidiki «xabat künidə» (xənbə küni, yəni Yəһudiylarning mukəddəs küni)də kurbangaһ üstigə bir qoxkini kurbanlik süpitidə sundi. U Mukəddəs Kitabni (Təwrat, Zəbur) okuxni yaki uningoɣa igə boluxni

mən'i qildi (kim xundaq qilsa əltürülətti). U ibadəthanining «muqəddəs jayi»ƣa yooƣan bir məbudni qoyup, Yəhudiylarni uningƣa qoquxuxqa buyrudi. U ularning xənbə künidə dəm elixini mən'i qildi. Grek əskərliri muqəddəs ibadəthanida pahixə ayallar bilən billə boldi. Bexarəttiki bu ixlarni bayan qilidioƣan ibarə «wəyran qiloƣuqi yirginqlik nomussizlik», dəjjalning muqəddəs ibadəthanida qilidioƣan ixini bayan qiloƣan 9-bab 27-ayəttiki ibarigə ohxaxtur. Xundaq boloƣanda, bizgə dəjjal kəlgüsidə muqəddəs ibadəthanioƣa qoyidioƣan «yirginqlik nomussizlik» degən ixning qandaq ikənlikini bir yip uqi bilən təminləydu. 8-babtiki wə 9-babtiki dəjjal tooƣruluq bexarətlərgə asasən ahir zamanda dəjjal qilidioƣan ixlar «Antioqus Epifanis» qiloƣan ixlaroƣa bək ohxap ketixi mumkin.

(32-ayət) «**U muqəddəs əhdigə ha'inlik qiloƣuqilarni huxamət-hiyligərlik bilən qirikləxtüridu; lekin əz Hudasini dost tutquqi həlk bolsa kəysərlik bilən hərikət qilidu**» — Antioqus butpərəslik yolini tutqan Yəhudiylarni qollap əstürdi həm xundaq qilip Yəhudiylar arisioƣa hərhil arazlarni tuoƣurdi.

Xundaqtimu «Makkabiylar» degən bir jəmət baturluq bilən «tuhumni taxqa uroƣan»dək isyan kətürdi. Oylimioƣan yərdin ular Antioqusning ularni basturmaqqi boloƣan hərbir qoxunini üzül-kesil məoƣlup qildi.

(33-ayət) «**Həlk iqidiki aqillar nuroƣun qerindaxlirioƣa təlim yətküzidu; lekin birnəqqə künlər ularning bəziliri qiliqta yiqilidu, otta kəydürülüp əltürülidu, zindanoƣa qüxidu yaki bulang-talangoƣa uqraydu**» — həlk arisidiki bir türküm Hudadin əymängən kixilər (ular «Hasidimlar» dəp ataloƣan) Antioqusning təhditlirigə qarimay yoxurun «Muqəddəs Kitablarni oqux kursliri»ni aqti. Bu «Hasidim»lar etiqadi tüpəylidin zor qistangda qaldi. Bəziliri əltürüldi. Məsilən, Eliyezar isimlik birsi qoxqa gəxini yeyixni rət qiloƣanliqi üqün əltürüldi; yənə, bir ihlasmən tul hotunning yəttə ooƣli harhil qiyin-qistaqqa elindi, jümlidin otqa taxlap əltürüldi, andin u hotunmu əltürüldi.

(34-ayət) «**Yiqiloƣan waqitlirida, Hudaning həlqi azoƣinə yardəmgə igə bolidu. Əmma nuroƣun kixlər ularning qatirioƣa huxamət-hiyligərlik bilən soqunup kiridu**» — bəzi Hasidimlar bu qattiq besim astida «yiqildi». Demək, etiqadidin ayrildi. Biraq «Makkabiylar» ahirida ularoƣa yardəm qolini sundi. Yardəm gərqə «**azoƣinə**» bolsimu, xübhisizki, ularoƣa nahayiti zor ilham boldi. Bəzi «Gretsiyələxtürgüqilər» yaloƣandin «Makkabiylar»ning iqigə soqunup kiriwaldi. Ularning məqsiti bu hərikətni rohiy jəhəttin ajizlaxturux idi. Nətijidə, Makkabiylar jəmətidiki ooƣullar həm nəwrə ooƣullarning heqqaysisi ata-bowilirining izini basmidi. Ularning həmmisi «Gretsiyələxtürgüqilər» bolup qiqti.

(35-ayət) «**Bəzi aqillar yiqilidu. Lekin ularning yiqilixi əzlirining sinilixi, tawlinix-tazilinixi, qiyamət künigiqə paklinixi üqündur. Qünki ahirət Huda bəlgiligən waqittila kelidu**» — muxu yərdə, biz Hudaning ziyankəxlikkə bəzidə yol qoyuxtiki məlum məqsitini kərələymiz. Sinaqlar, xundaqla azduruxqa uqraydioƣan əhwallar bizgə əzimizning ajizliqimizni, gunah-lirimizni enik kərsitip beridu. Xundaq qilip ular bizgə towa qilip, Hudadin kəqürüm izdəx pursiti bilən təminləp, bizni Hudaning aldida sap dillik turmux ətküzüxkə yetəkləydu.

«Antioqus Epifanis» bu bexarətlərni 35-ayətkiqə əməlgə axurdi. Biraq «**ahirət Huda bəlgiligən waqittila kelidu**» degən bexarət ahir zamandiki «ximaliy padixah», yəni dəjjalni kərsitidu. Xunga, bexarətlər muxu yərdə miladiyədin ilgiriki 2-əsirdin biwasitə ahir zamanoƣa atlap ətidu. Əmisə dəjjal qoqum Suriyə yaki xu ətraptiki

yurtlarning birini əz bazisi kilixi kerək.

Dəjjal Antiokusning kupurluk izini besip, xuningdək əzini «Huda» dəp atap, ibadəthanida bir «yirginqlik nomussizlik» bərpa kilip, həklərni əzigə qokunuxni kattik tələp kilidu.

(36-ayət) «**Ximaliy padixah əz məyliqə kiliweridu; u təkəbburlixip, əzini hərkandak ilahlardinmu uluoqlap üstün koyup, hətta həmmə Ilahlarning ilahi boloquqioqa ajayib kupurluk səz kilidu; taki Hudaning oqəzipi toluk tekülgən künigiqə u dawamlik zor ronak tapidu. Qünki Hudaning bekitkini əməlgə axmay kalmaydu**» — bu padixah (dəjjal) əzini Huda dəp jakarlaydu (Injil, «Tesalonikilikloroqa (2)» 2-bab, «Wəhiy» 13-babni kərüng). U Hudaoqa karxi kupurluk səz kilidu («Dan.» 7:25ni kərüng). Uning ronak tepixi pəkətla Huda uningoqa bekitkən wakitkiqə, yəni ahirki «yəttə wakit»ning ahirki yerimidiki 1260-künigiqə bolidu. Axu 1260 kün «**Hudaning oqəzipi toluk tekülgən**» künlər bolidu (Hudaning oqəzipi 1260-künigə yekinlaxkanseri ərləydu).

(37-ayət) «**Bu padixah ata-bowiliri qokunoqan ilahlaroqimu pisənt kilmaydu, ayallaroqimu heqkandak həwəs kilmaydu. Əməliyəttə u hərkandak ilahni hərmətliməydu, qünki u əzini hərkandak ilahtin uluo dəp karaydu**» — Dəjjal yengi bir butpərəs tüzümni ornitidu. «**Ayallaroqimu heqkandak həwəs kilmaydu**» — u «insandək» wə lekin «insan əməstək» turidu. U əzini həmmidin üstün koyidu.

Bəzi alimlar bu səzgə karap dəjjal bəqqiwaz bolidu, dəp karaydu.

(38-ayət) «**Bularning ornida u «küqlər ilahi»ni hərmətləydu; uning ata-bowilirimu əzəldin qokunmioqan bu ilahni bolsa u altun, kümüx, yakut wə baxka kimmətlik sowoqatlarni tekdim kilip hərmətləydu**» — u «küqkə qokunidu». Qokunidioqan «küqlər ilahi» qokum Xəytanning əzidur. Uning tutidioqan prinsipi xübhisizki, «hokuk həktur» bolidu.

(39-ayət) «**U əng mustəhkəm koroqanlarni xundak bir oqəyriy ilahka tayinip igiləydu. Kimki uning hökümranlikioqa bekinsa, u xularoqa xərəplik mənsəp beridu, ularni kəpqilikni baxkuridioqan kilidu wə in'am süpitidə yər-zeminni teksim kilip beridu**» — Dəjjal Xəytanning küqigə tayinip «təbiättin taxkiri» məjizilərni yaritip nuroqun adəmlərni aldap zor küqkə igə bolidu. Uningdin sirt u hokuk-mənpəətlərni üləxtürüp kixilərning kəzini torlaxturup koyidu.

Hazir dəjjalning uruxlirioqa kəlduk. Mukəddəs Kitab bizgə ukturiduki, ahir zamandiki «yəttə wakit» iqidə az degəndimu üq qong urux bolidu, xu jənglərdin ikkisi dunya boyiqə bolidu.

(40-ayət) «**Ahir zaman kəlgəndə, jənubiy padixah əskər qikirip uningoqa hujum kilidu. Ximaliy padixah jəng harwiliri, atlik əskərlər wə nuroqun kemilər bilən kuyundək uningoqa kayturma zərbə beridu. U barlik yurtlaroqa tajawuz kilip, kəlkündək texip kəng yər-zeminlarni basidu**»

«**Ahir zaman kəlgəndə**» degən səzlər yənila bizgə əskərtiduki, 36-ayəttin baxlap bexarətlər ahir zamanni kərsitidu. Bu 29-ayəttiki səzlər bilən baoqlik. 29-ayət Antiokusning Misiroqa əng ahirki hujumi tooqruluktur. Bu 40-ayət bolsa dəjjalning Misiroqa hujum kilixi, yəni 29-ayəttiki «əng ahirki» hujum tooqruluktur. 40-ayət bəlkim dəjjalning dunyawiy hokukka qikixning baxlinixini qüxəndürüp beridu. Uning asasiy karargahi (bazisi) Suriyə yaki Suriyə ətrapida bolidu, xunga uni «ximaliy padixah» deyixkə bolidu. Xu qaoqda Misirdimu bir küqlük hökümranlik bərpa kilinixi mumkin, bolmisa «jənubiy padixah» məwjut bolmay kalidu. Dəjjalning Misir üstidin kilidioqan oqəlibisi u yərdin pütün

dunyaoƣa kengiydu. U ḫərbir yurtni degüdək besip, «dunyaning ḫakimmutləḳ padixaḫi» bolidu.

Ayəttiki «**jəng ḫarwiliri, atliḳ jəngqilər**» ḫazirḳi zamandiki ayrupilanlar, tankilarni kərsitixi mumkin, biraḳ bu ayəttiki ibarilər yənə ahir zamanoƣa kəlgəndə, kona urux usulliri ḳaytidin ixlitilidioƣanliḳini kərsitiximu mumkin. Bir ḳetimliḳ «üqinqi dunya uruxi» yaki təbiiy balayi'apət asanla dunyaning barliḳ nefit zawutliri ḫəm radio-telefon sistemilirini birakla yoḳitalaydu. Yər xarining atmosferisida əzgirix yüz bərsə radio alaḳisi ünümsiz bolup ḳalidu.

(41-ayət) «**U ḫətta «güzəl zemin»oƣa besip kiridu; nuroƣun əllər azdurulup yiḳitilidu. Lekin bular, yəni Edomlar, Moablar wə Ammonlarning ḳongliri uning ḳolidin ḳutulup ḳalidu**». U Isra'il (Pələstin) oƣa tajawuz ḳilip uni ixoƣal ḳilidu. Bu «yəttə yil»ning otturisi boluxi kerək. U Yəḫudiylar bilən ḫeliḳi «yəttə yilliḳ bir əḫdə» tüzgəndin keyin, ular aldam haltioƣa qüxkən bolidu. U bu waḳitta ularni axu «yirginqlik nomusizliḳ»ni ḳobul ḳilixḳa məjbur ḳilidu (Injil, «Wəḫ.» 11:1-2-ayəttə bu waḳit «**yəttə yilning otturisi**» deyilgən. Xuni kərüng).

Pütün dunya uning asariti astioƣa qüxidu. Bu ayət boyiqə, pəḳət «**Edomlar, Moablar wə Ammonning ḳongliri**» bihətər ḳalidu. Bu üq millət ḫazirḳi əḫwal boyiqə boloƣanda I'ordaniyə degən dələtning təwəsidə bolidu. I'ordaniyəgə ḳaqidioƣan kixilər bəlkim bihətər ḳalidu.

(42-ayət) «**Ximaliy padixaḫ barliḳ dələtlərgə ḳolini sozidu, Misir zeminimu ḳeqip ḳutulalmaydu**» «Daniyal» 7-babta, Dəjjal «on padixaḫliḳ»ni əz ḳolioƣa alidu, deyilidu. Bu jəryan uning ulardin üq padixaḫliḳni basturuxi bilən baxlinidu, dəpmu uḳturulidu. Təwəndiki 42- ḫəm 43-ayətlərdə, üq padixaḫliḳ — yəni Misir, Liwiyə wə Efiopiyə tiloƣa elinidu. Bular «awwalḳi üq padixaḫliḳ»mu?

(43-ayət) «**U Misirning altun-kümüx baylikliri wə baxḳa ḳimmət baḫaliḳ buyumlirini talan-taraj ḳilidu. Liwiyəliklər wə Efiopiyiliḳlar uningoƣa boysunup əgixidu**» — ḳarioƣanda Afriḳa dəjjaloƣa awwal əgixidu.

(44-ayət) «**Keyin xərḳ wə ximaldin kəlgən xəpilər uni alaḳzadə ḳilidu. U tehimu dəroƣəzəp bolup nuroƣun kixini ḳiroƣinqiliḳ ḳilip əltürimən dəp jəng ḳozoƣaydu**» — bu «xərḳ wə ximaldin» kelidioƣan təḫditlər Jonggu wə Rusiyədin keləmdu? Ixḳilip nədin kelixidin ḳət'iynəzər, u dəḫxətlik ḳiroƣinqiliḳ bilən ularni yoḳitip oƣəlibə ḳilidu.

(45-ayət) «**Wə dengizlarning otturisida, kərkəm muḳəddəs taoƣ təripigə orda qedirlirini tikidu. Lekin uning əjili xu yərdə toxidu wə ḫeqkim uni ḳutḳuzmaydu**» — ḳarioƣanda u Yerusalemni uning qong ḳarargaḫi (bazisi) ḳilidu. «Kərkəm muḳəddəs taoƣ» Yerusalem ḳuruloƣan «Zion teoƣi»ni kərsitidu. «Dengizlarning otturisida» bəlkim «Əlük Dengiz» wə «Ottura Dengiz» otturisini kərsitidu. Injil, «Wəḫ.» 11:1-2-ayətkə asasən, dəjjal ibadəthanining sirtḳi ḫoylisini ixoƣal ḳilidu. Biz yuḳirida degəndək, bu uqur dəjjal otturioƣa qiḳixtin ilgiri Yerusalemda qoḳum yengi bir ibadəthanining ḳurulidioƣanliḳini bildüridu. Isra'ilning bügün mundaḳ pilani barliḳi nuroƣun kixilərgə ayan.

«**Lekin uning əjili xu yərdə toxidu wə ḫeqkim uni ḳutḳuzmaydu**» — Dəjjal wəyran ḳilinidu. Muḳəddəs Kitabni tətḳik ḳilidioƣan nuroƣun oḳurmənlərning kəzḳarixiqə, bu ayət dəjjalning «yəttə yil»ning otturisida («yəttə yil»ning ahirida əməs) əltürülidioƣanliḳini kərsitidu. Xundaḳ bolsimu, Injil «Wəḫ.» 11:3-, 12- ḫəm 14-ayətning deyixiqə, u Xəytan təripidin əlümdin tirilidu. Ḳandaḳ boluxidin ḳət'iynəzər, u ahirida Məsiḫ Əysa təripidin əltürülüp dozaḳḳa taxlinidu.

12-bab

(1-ayət) «**U qaoɣda, kerindaxliringni «koodioɣuqi uluo əmir» Mika'il məydanoɣa qikidu**».

«**U qaoɣda**» degini, dəjjalning Yerusalemni wə xundakla ibadəthanini ixoɣal kilidioɣan waktni bildüridu, yəni «yəttə yil»ning otturisida. Muxu ayəttiki Mika'il degən «**əmir**» Mukəddəs Kitabning Daniyal kismidin baxka jayliridiki qüxənqə boyiqə «bax pərixtə»ni kərsitidu. Undakta Mika'il nemə üqün «məydanoɣa qikidu»? Ibraniy tilida bu sөz yənə «ornidin turidu» degənnimu ipadiləydu. Muxu yərdə bu ibarə qokum uning Isra'ilni koodax məs'uliyitini ada kilip hizmət kərsitixini kərsətsə kerək. Bu koodax hizmitining kəpinqisi xübhisizki, Isra'ilni Xəytanning hiylə-nəyrəngliridin koodaxtiki kərünməs jəngdur.

«**Bir azablik məzgil bolidu; yurt-dölət barlikka kəlgəndin buyan, xundak qong balayi'apətlik məzgil bolup bakmioɣan. Birak xu qaoɣda həlking kutkuzulidu; ularning iqidiki nami hayatlik dəptirigə pütülgənlərning həmmisi nijatlikka erixidu**».

Təwrattiki nuroɣun pəyoɣəmbərlər həm Injilning nuroɣun yərliri bu «**azablik məzgil**» (Injilda «**dəhxətlik azab-okubət**» dəpmu atilidu) tooɣruluk sөz kilidu. U yənila axu «üq yerim yil» («yəttə yil»ning ikkinqi yerimi), yəni 1260 kün bolidu. Təwrattiki pəyoɣəmbər Zəkəriyaning sөzigə asasən, xu azablik məzgildə nuroɣun Yəhudiylar Məsihkə etikad baoɣlaydu («Zək.» 12-bab).

(2-ayət) «**Tuprakta yatkan ölüklərdin nuroɣunliri tirilidu. Ular mənggülük hayattin bəhrimən bolidu; kaloɣanliri nomusta həm mənggülük rəswaqilikka tirilidu**» — bu ayət ahir zamanda ikki kətimlik tirildürülüxning bolidioɣanlikidin ibarət həwərni bizgə yətküzidu. Birinqi tirilix — hakkaniylarning mənggülük hayatka erixixi üqündur; ikkinqi tirilix bolsa Hudaning mehri-xəpkitigə ixənməy uni kobul kilmioɣanlarning sotka yüzlinixi üqündur. Biz muxu yərdə yənə dəymizki, hakkaniylik həm xundakla mənggülük hayat pəkət Huda əwətkən Kutkuzoɣuqi Məsih Əysa arkilikla erixilidu.

(3-ayət) «**Akillar asmandiki gümbüzdək parlak julalinidu; nuroɣun kixilərni hakkaniylik yolioɣa baxlap kirgənlər yultuzlaroɣa ohxax əbədil'əbəd parlap turidu**» — bizning hayatimiz kandak ətküzüliməktə? 9-babta deyilgəndək, Məsih kəltüridioɣan «mənggülük hakkaniylik» yolini biləmduk? Əgər özimiz bilmisək, kandakmu baxkilarni u yolni tepixka yetəkliyələymiz?

(4-ayət) «**I Daniyal, sən əmdi bu sөzlərni tohtat** (yaki «yoxurup koy»)**; məzkur kitabning taki dunyaning ahirki künlirigiqə xu peti turuxi üqün uni piqətləp mehürliwətkin. Nuroɣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu**» — bu bir «bətlik» kitab əməs, bəlki bir «oram yazma» idi. Mundak bir «oram yazma»ni mehürləxning nətijisi, bu peqətlərni buzmay turup heqkim uni kərəlməydu. Buning mənisi, (1) kitabtiki nuroɣun nərslərni Huda axkarilimioɣuqə heqkim bexarətlərning mənisini qüxinəlməydu. (2) bexarət kiloɣan ixlar yüz berixi bilənla bexarətlərning nemini kərsitidioɣanlikini qüxəngili bolidu. Injil «Wəhiy» kismi, 4-, 5-babtin kərimizki, bu bexarətlərning wə həmmə baxka bexarətlərning peqətlirini aqidioɣan kixi ölümdin tirilip ərxkə kaytkan Məsih Əysadur.

«**Nuroɣun kixilər uyan-buyan yüridu wə bilim axidu**» — bu kixilər «**uyan-buyan yüridu**», bu bəlkim «Daniyal»ni qüxinix üqündur, ular xundak kilip «**bilimini axuridu**». Birak ehtimaloɣa tehimu yekinki, bu bexarət bu hazirki zamandiki katnax korallirining sür'itining exixi bilən nuroɣun kixilərning «jahan kezix»liri wə «bilim partlixi», yəni bilimning oɣayət zor axuruluxi (ilim-pən, tibabətqilik, tarihiy bilim, katarlik)

ni kərsitiximu mumkin. Bu ixlar bizning ahir zamanoƣa yeқinlaxқanliқimizni ispatlaydu.

Bu bexarət yənə «Amos» 9:11-12 bilən munasiwətlik boluxi mumkin.

5-wə 6-ayəttə, Daniyal su üstidə turoƣan pərixtidin bu ixlar (қorқunqluқ ziyankəxlik wə «yirginqliқ nomussizliқ»)oƣa қanqilik waқit ketidu, dəp soraydu. Pərixtə ikki қolini asmanoƣa kətürüp (қəsəm bildürüx üqün) uningoƣa: — «**bir waқit, ikki waқit, қoxumqə yerim waқit ketidu**» (yəni üq yerim yil, 1260 kün), dəp jawab beridu wə: — «**Hudaning muқəddəs həlқi uqrawatқan horluқ ahirlaxқanda, bu ixlar tügəydu**» — dəydu. Bu məzgil bolsa Yəhudiy həlқni tawlax üqün, ularni əzining ҳəm dunyaning Қutқuzoƣuqi-Məsihiƣə etiқadқa kəltürüx üqündur. Daniyal tehi qüxənməydu. U səwr-takət ҳəm izdinixtə boluxi kerək, qünki bu bexarətlər ahiroƣiqə peqətlik turidu. Daniyaloƣa mundaқ deyilidu: —

(9-ayət) «**Əy Daniyal, yolungoƣa mang, qünki bu sözlər ahir zamanoƣiqə məhpiy tutulup yepiқliқ turidu**».

(10-ayət) «**Nuroƣun kixilər tazilinidu, paklinidu wə tawlinidu. Rəzillər bolsa, dawamliқ rəzillik қiliweridu; ulardin ҳeқkim buni qüxinəlməydu, biraқ aқillar qüxinidu**» — barliқ insaniyət ikki yənilixtin biridə mangidu — yaki tawlinip paklinixқa ҳəm aқilanə boluxқa mangidu yaki yaman-rəzillik yolioƣa mangidu. Қədirlik kitabhan, siz қaysi tərəpkə mangisiz?

(11-ayət) «**Kündilik қurbanliқ sunuxni əməldin қalduroƣan kündin tartip, yəni «wəyran қiloƣuqi yirginqlik nomussizliқ» қoyuloƣan waқittin baxlap, bir ming ikki yüz toқsan kün ətidu**».

(12-ayət) «**Ahiroƣiqə sadiқ bolup, bir ming üq yüz ottuz bəx künni kütüp ətküzgənlər nemidegən bəhtlik-ҳə!**» — bu 1260 küngə қoxulidioƣan қoxumqə 30 kün, andin yənə қoxumqə 45 kündə wə ularning iqidə nemə ixlar yüz beridu? Bu bügüngə қədər qong bir sir bolup қəldi. Səwr-takət, ixənqtə boloƣanlar bir küni buni bilidu!

(13-ayət) «**Əmma sən bolsang, ahiroƣiqə yolungda mengiwərgin. Sən aram tapisən, wə künlərning ahirida nesiwənggə muyəssər boluxқa қayta tirilisən**».

Daniyal nəgə baridioƣanliқini, ҳəm əzini aram-tinqliқ wə in'amlarning kütiwatқanliқini obdan biləttı. Bular towa қilip Huda əwətkən Məsihқə tayanoƣan barliқ kixinimu kütiwatidu! Қədirlik kitabhan, Huda sizgə meҳri-xəpқət kərsətkəy, ҳayatliқ yolioƣa kəzüngizni aqқay!

Amin!

Təwrat 28-ķisim

«Ḥoxiya»

(Ḥoxiya pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər tooɣrisida

Biz Ḥoxiya pəyoɣəmbərning atisining «Bəəri» ikənlikini bilginimizdin sirt, uning arķa kərünüxi tooɣruluķ ḥeqķandaķ məlumatķa igə əməsmiz. U Israilning («ximaliy padixaḥliķ» yaki «əfraim» dəpmu atilidu) ximaliy padixaḥliķida bexarət bərgən. Uning bərgən bəzi bexarətliri Yəḥuda (jənubiy padixaḥlik) tooɣruluķtur.

Yeziloɣan waķit

Ḥoxiya Yəḥudaning tət padixaḥini wə Israilning bir padixaḥini tiloɣa alidu, u muxu padixaḥlarning dəwridə bexarətlərni bərgən. Ḥoxiyaning birinqi ooɣli tuoɣuloɣanda, u Israildiki «Yəḥu sulalisi»ning ahirlixixi, yəni «Yərəboam (II)»ning ələmi tooɣruluķ bexarət bərgən. Xunga bilimizki, uning bexarətliri xu padixaḥning ələmidin az degəndə bir yil ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 754-yili baxlanoɣan. U az degəndimu yənə 40 yiloɣiqə, yəni miladiyədin ilgiriki 715-yiliɵiqə dawamlik bexarət bərgən. Uning pəyoɣəmbərlik hizmiti Israilning ximaliy ķabililirining Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün ķilinixi, demək Israilning əng ahirķi altə padixaḥliķining ķalaymiķan dəwrigiqə yətkən. Biraķ u padixaḥliķning bu altə padixaḥidin ḥeqķaysisining ismini tiloɣa aloɣuqiliķi yoķ dəp ķarioɣan bolsa kerək. U Amos, Mikaḥ ḥəm Yəxaya pəyoɣəmbər bilən zamandax idi; Amoskə ohxax uning bexarətlirimu ximaliy padixaḥliķķa ķaritiloɣan. Ḥoxiya pəyoɣəmbər Amosning bəzi səzlirini nəķil kəltüridu.

Tema

Bala waķtimizda qonglarning dunyasi bizgə bək oɣəlitə wə sirlik tuyulatti. Ḥəmmidə ular bəlgilimilərni bekitətti — bu nemidegən zor küq-ḥoķuķ-ḥə! Ularning yənə pul-dunyasi bar (ularda qoķum pul bar dəp oylayttuķ) — «Bu nemidegən zor ərkinlik-ḥə! Ular nemixķa bu pulni oynaxķa həjliməydioɣandu?!» dəp oylattuķ. Əgər bizdə xunqə küq-ḥoķuķ, xunqə kəng ərkinlik boloɣan bolsa, biz balilar nemə ixlarni ķilattuķkin tang!

Biz qong boloɣandin keyin, ixlarning ḥazir əzimizning balilirimizoɣa kərüngəndək unqə addiy bolmaydioɣanlikini bilimiz. «Küq-ḥoķuķ» seḥirlik bir ənggüxtər əməs. Biraķ bizning Huda tooɣruluķ boloɣan oy-pikrimiz balilarqə addiy boluxi mumkin — «Huda xunqə zor küq-ḥoķukķa igə, uningda halioɣanqə ixlitələydioɣan xunqə baylik-ərkinlik baroɣu,... əgər Huda dərwəkə «Ḥəmmigə Ķadir», xuningdək «Ḥəmmidin meḥriban» bolsa, u nemixķa rəzillikni dunyadin birakla elip taxlimaydu? Nemixķa ḥəmmə adəmni birakla «durus» ķiliwətməydu...?».

Ḥoxiya pəyoɣəmbər bizgə bu məsilining yənə bir təripini — yəni, Hudaning təripini — bizgə eqip beridu. Huda Ḥoxiya arķilik bizgə bəhtsiz bir ailini tonuxturidu. Bu ailə

pəkət bəhtsiz bolupla ķalmay, bəlki eoŋir məsiligə duq kəlgən bir ailə — Hudaning Өz ailisidur. Huda Өzini muxu məsililik ailidiki ḥeqkim sürüxtürüxkə petinalmaydioŋan mustəbitkə, yaki өzini intayin səyidioŋan bala-qaķiliri bar bir atioŋa əməs, bəlki ayali taxlap kətkən bir ərgə, өz өyidə turup yattək bolup ķaloŋan, baliliri tezla ḥalakətkə mangidioŋan bir atioŋa ohxitidu.

Əmdi muxundaķ əḥwalda Hudaning «Ḥəmmigə ķadir» boluxining wə uning ķaltis tədbirlirining nemə roli bolsun? Bundaķ ailidiki məsiligə «passip qidax» tooŋra amal əməs, buningdin ḥeq nətijə qiķmaydu, əlwəttə. Birak zor küq-ḥoķuķini kərsitidioŋan «zorluķ» taktikilarmu tooŋra amal əməs. Muxundaķ ķorķutuxning nətijisi ayalning «dedəktək» titrixi, balilarning dəḥxət-ķorķunqtin bexini iqigə tiķiwelixi bolidu, halas. Mundaķ ķorķunq iqidə turoŋan nikaḥ wə ailə tolimu muḥəbbətsiz wə əḥmiyətsizdur. Ər-ayallik wə ata-balilik munasiwətlər muxundaķ buzuloŋan bolsa uni tezla əsligə kəltürüxkə amal yoķtur — ḥətta «Ḥəmmigə ķadir» üqünmu xundaķtur. Oylimioŋan yərdin, Ḥoxiyadək eoŋir-besiķ bir pəyoŋəmbərgə Huda tosattin mundaķ dəydu: «**Baroŋin, paḥixə ayalni өz əmringgə aloŋin**» — qünki (ķisķartip elindi) «Mən өzüm silər Israil bilən wədilixip əḥdiləxkinimdə, Mənmu dəl xuningoŋa ohxax bir ixni ķiloŋan». Xuning bilən Hudaning bu dərd-ələmlik ixliri Ḥoxiyada əynən reallikķa aylandurulidu (1-bab, 2-ayət).

Biz oylaymizki, Ḥoxiyaning kənglidə bu biqarə ala kəngül ayal Gomərgə nisbətən allikaqan birhil muḥəbbət pəyda boloŋan bolsa kerək (muḥəbbət yolliri intayin sirliķtur) birak Huda baxtin baxlap uningoŋa Gomərning ķandaķ ikənlikini kərsətkənidi — xunga Ḥoxiya qoķum dəsləptə bu nikaḥoŋa nisbətən: «Nikaḥimiz onguxluķ bolmaydu» dəp oylioŋanidi. Gomər suyuķ, alakəngül bir ayal, u ḥə degəndila Ḥoxiyani taxlap ketixi mumkin idi. Ular ailə ķuruxķa baxlidi; u Ḥoxiyadin bir ooŋul tuoŋdi. Keyin yənə ikki bala tuoŋuldi — ular Ḥoxiyaning əməs idi. Gomər dərwəķə uni taxlap kətti, Ḥoxiyani rəswa ķildi — birak uzun ətməy Gomər өzinimu rəswa ķildi; qünki uning axnisi өzigə ohxax ərziməs wə insapsiz bir kixi bolup qiķti. Uzun ətməy Gomər uning burnidin yetiləp mangidioŋan bir ķuli wə məḥbusi bolup ķaldi. Gomər өygə ķaytixnimu oylimaytti; ķaytix imkaniyitinimu ķət'iy yoķ, dəp oylioŋan boluxi mumkin idi. Keyin uni izdəp baroŋini yənila uning eri Ḥoxiya boldi; Ḥoxiya uning kənglini elip uni өygə ķaytixķa ixəndürüxi kerək bolupla ķalmay, u yənə Gomərni ķulluķtin setiwelixi kerək idi. Bu uning üqün asan əməs idi; u ḥəķning bir ķismini pulda, bir ķismini tawarda tələdi. Bu pəķət bir «ķayturuwelix sodisi» əməs idi; qünki Huda uningoŋa: «**Baroŋin, yənə axnisi təripidin səyülgən wə zinahor bir ayalni səygin; Mən Pərwərdigarning Israiloŋa (gərqə ular yat ilaḥlar təripigə ətüp kətkən bolsimu) kərsətkən səygüsidək uni səygin**» (3:1)

Bundaķ «üq bulungluķ muḥəbbət»ni ḥəl ķilixta biz «küq-ḥoķuķ»ning yaki zorluķning az ixlitilgənlikini kərimiz; qünki «küq-ḥoķuķ»ning өzi yaloŋuz ḥeqnimini ḥəl ķilalmaydu. Buning ornida azab-oķubət, iza-aḥanət, səwr-takətlik kütüx, yüz turanə səzlixix, yelinip-yalwuruxla ahirida bir-birigə ķaytidin baoŋlinixni elip kelidu. Huda insanoŋa ərkinlik wə tallax yolini təķdim ķiloŋandin keyin U Өzimu muxu ərkinlikni ḥeqķaqan dəpsəndə ķilip baķķan əməs.

Munasiwətlərni əsligə kəltürüxkimu bədəl tələx kerək; əng eoŋir bədəl pul əməs, bəlki rət ķilixķa yaki «kona ziddiyətkə tegix»tin qiķķan hapilikķa təwəkkul ķilix, uķuxmasliķlarni asta-asta yoķitix, munasiwətning dawamlixixioŋa wə tehimu güllinixigə ahiroŋiqə bəl baoŋlaxtin ibarəttur. «**Mən uni Өzümgə bənd ķilimən ...Mən uning kəngligə səzləymən...**» — dəydu Huda, wə:

«**Mən seni əbədil'əbəd Өzümgə baoɣlaymən**» (2:14, 19). Ḫoxiya ayalioɣa өzining baxḳilar bilən billə bolmaydioɣanliḳini, Gomərningmu baxḳilar bilən bolmasliḳini eytidu: — «**Mən uningoɣa «Sən mən üqün uzun künlər kütisən; sən paḥixilik ḳilmaysən, sən baxḳa ərningki bolmaysən; mənmu sən üqün ohxaxla kütimən» — dedim**» (3:2-3).

Mana bu aldinḳi üq babning ḥekayisi wə kitabning birinqi ḳismi. Ikkinqi ḳismi Ḫoxiya pəyoɣəmbərning ḥərḳaysi yərdə wə sorunda yətküzgən bir ḳatar ayrim-ayrim həwər-bexarətliridin tərkib tapḳan boluxi mumkin (yənə on bir bab). Muxu yərdə degümiz keliduki, Ḫoxiyaning nikaḥidiki qongḳur azab wə dərd-ələmliri uning kənglini Hudadin kəlgən həwərlərni ḳobul ḳilixḳa təyyarlioɣan. Xuning bilən u xu həwərlərdiki küqlük ḳizoɣinlik, ətünüx, agaḥlandurux wə qongḳur dərdlərni awwal qüxinixkə, andin yətküzüxkə layiḳ ḳoral bolup qiḳti. Pəyoɣəmbərlər ḥərgiz «kəqlik həwər diktor»i yaki Hudaning «mikrofon»i əməs. Huda өz həlḳigə kөyünidioɣan adəmlərni ixlitidu; ular eytḳan ular өzlirining ix-ḥərikətliri ularning yətküzidioɣan Hudaning səz-kalamining kөp tərəplərdə jismaniy bir ipadisi bolidu; demək, ular өzliri xu səz-kalam bilən «bir bolidu».

Bu jəḥəttin wə baxḳa kөp jəḥətlərdin eytḳanda, Hudaning Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning hizmətliri arḳilik kərsətkən ahirḳi, xundaḳla əng uluoɣ məḳsiti bolsa Məsiḥ Əysaning dunyaoɣa kelixigə təyyarlik kərüxtin ibarət idi. Məsiḥ Əysaning Өzi «Hudaning Səzi» «Kalam» dəp atilidu. Demək, Uning Өzi Hudaning bizgə yətküzməkqi boloɣan hux həwiridur. Injilda: «**Kalam insan boldi ḥəm arimizda makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə ḳariduḳ — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḥir-xəpḳət wə ḥəḳiḳətkə toloɣan birdinbir yeganə Ooɣliningkidur**» — dəp hatiriləngən.

«Ḫoxiya pəyoɣəmbər» kitabioɣa ḳaytip kəlsək, biz uning bexarətliridin xuni qüxinip yetimizki, Huda, Hudaning Өz həlḳi Israil wə Israilning kənglini azdurmaḳqi boloɣan «Hudaning rəḳibliri» (yəni ḥərhil butlar) arisidiki munasiwət addiy bir «üq burjəklik» munasiwət əməs, bəlki «kөp tərəplik» munasiwəttur; Israilning kəngli kөp tərəpkə tartidu: —

(1) Ḫərhil butlaroɣa, bolupmu «Baal»laroɣa qoḳunux; (bu qoḳunux Hudaoɣa wapasizlik bolup, roḥiy jəḥəttə paḥixilik ḥesablinidu);
(2) Qiriklik; kaḥinlarning өz imtiyazlirini өz mənpəətigə ixlitixi;
(3) Hudaoɣa tayanmay, baxḳa butpərəs əllər bilən ittipaḳlixix;
(4) Ḫərhil zulum-zorawanlik wə zinahorluk;

Buningoɣa ḳarita Hudaning inkasi: «Məyli, ular ḳurup kətsun» degən bolsa adil bolatti. Birak U Israil bilən Musa arḳilik əḥdə tüzgənidi; ər өz ayalioɣa əḥdə tüzgəndək, U ularoɣa nisbətən ḥərdaim əḥdisidə turoɣuqi Hudadur. U ətünidu, өkünidu, agaḥlanduridu, ularning ixlirioɣa zor küqi bilən ḳol salidu, Өz ḥөkümlirini kərsitidu; biz kөp ḳetimlap jaza elip kelidioɣan ahirḳi səz ḥazir eytilip boldi, dəp oylaymiz, andin Huda yənila ularoɣa rəḥim-xəpḳət, towa ḳilix pursitini tutup turidu.

Өz jəmiyitimizdə kərülgən ḳalaymiḳanqiliḳḳa ḳarita tədbir ḳollinixta mundaḳ üq hil pikir eḳimi bar: Biri: — «Təmkin bolayli» «Biz arilaxmisaḳqu, bu unsurlar өz bexini yəydu, өz paltisi bilən өz putini qapidu». Yənə biri: «Ḳattiḳ ḳolluḳ bolmisaḳ bolmaydu — tehimu qing tüzüm, tehimu küqlük tərbiyə, tehimu ḳattiḳ jazalar kerək» — dəydu. Üqinqi bir eḳim: «Rəḥimdil bolayli — biz yoldin qiḳḳanlaroɣa mulayimlik, rəḥimdillik kərsitiximiz kerək. Həḳlərning wijdanioɣa səz ḳiliximiz kerək» — dəydu. Bu tədbirlərdin biri yəkkə-yeganə ixlitilsə, ḥərgizmu kupayə ḳilmaydu, xuningdək anarhizm-ḥөkümətsizlikkə, iqki uruxḳa yaki muxtumzorluḳḳa qong bir yoquḳni ḳalduridu. Ḳarioɣanda bu

üq yaki uningdinmu kəp tədbirdin boloɣan bir yuoɣurulmini ixkə selix kerək; bu murəkkəp bir məsilə üqün murəkkəp bir hil amal ḥesablinidu.

Huda Ḥoxiya arkilik Өzini «təmkin» kərsitidu: «**U Өzini tartip ulardin yiraḳlaxti**» (5:6), «**Əfraim butlaroɣa qaplaxti; uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!**» (4:17), «**Ular xamal terioɣan, əmdi ḳara ḳuyunni oridu**» (8:7); U yənə Өzini «ḳattiḳ ḳolluḳ» kərsitidu: «**Mən Əfraimoɣa xirdək bolimən**», «**U ular** (Israil)**ning ḳəbiḥliklirini esigə kəltüridu, ularning gunaḥlirini jazalaydu**» (5:14, 9:9); xuningdək bolupmu Өzining «mulayim, rəḥimdil»likini ipadiləydu: — «**Mən ḳandaḳmu seni taxlap ḳoyimən, i Əfraim?**», «**Mən ularni «arkioɣa qekinixliridin» saḳaytimən**» (8:11, 14:4). Demək, Hudaning rəḥimdil meḥri-xəpkətlirini kərsitix jəḥättə pəyoɣəmbərlər arisidin Ḥoxiyaning aldida turidioɣini yoḳ. Ḥoxiya wə Gomərning ahirki əḥwali ḳandaḳ boldi? U bu ḥekayining ayioɣini eytmaydu; Ḥoxiyaning kəngül bəlidioɣini əzi tooɣuluḳ əməs, bəlki Huda tooɣuluḳ həwərni bizgə yətküzüxtin ibarət. Biraḳ Hudaning Israil bilən boloɣan munasiwiti ahir berip (ahirki babta) Israilning qin dilidin towa kilip Өz yenioɣa ḳaytixi bilən ahirlaxḳandək, Ḥoxiyaning Gomər bilən boloɣan munasiwiti ohxaxla bəhtlik ahirlaxḳan dəp ümid kilixka petinalaymiz. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə yənə Israilning keləqiki üstidə azraḳ tohtilimiz.

Israillar Hudani wə Uning ətünüxlirini əzidin neri kilix üqün tehimu kəp «diniy» paaliyətlirini awutḳan. U daim: «**Biz tehimu kəp ḳurbanliḳlarni elip kelimiz**» dəp oylaydu. Huda ular tooɣrisida: «**Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ**» — dəydu. «**Ular ḳoy padiliri wə kala padilirini elip Pərwərdigarni izdəxkə baridu**» — biraḳ Uni izdəp tepix yoli u əməs. Bular pəḳət nərsilərla, halas — Huda **adəmlərni** halaydu — yəni qin kənglidin towa kiloɣan, əzlirini Hudaoɣa beoɣixlioɣan, pütünləy wə mənggü Өziningki boloɣan adəmlərni halaydu. Kitabdiki barliḳ ḳattiḳ tənḳidlər, kinayilik təswirləxlər, ḳorḳunquluḳ bexarətlər wə jiddiy ətünüxlər dəl muxu məḳsətni kəzdə tutidu. Kitab bu dərd-ələmlərning əng ahirki mewisi bilən ahirlixidu; Hudaning Israil bilən boloɣan bu bəhtsiz nikaḥi, Ḥoxiyaningkidək jiddiyqilik wə asiylik bilən əməs, bəlki aramhudalik, hatirjəmlik, huxallik bilən toloɣan bir nikaḥ bolidu. Hudaning Israil bilən nikaḥ munasiwətidiki «zimistan ḳix» ətüp, güllər bərḳ urup qeqəkligən baḥar pəsli ḥaman yetip kelidu. Hudaning Өzigə sadiḳ boloɣan ayali Israil ahirda Өz yenida turidu!

«Baal»lar tooɣuluḳ

«Baal» tooɣuluḳ azraḳ qüxəndürüp ətəyli. «Baal», «ər» (erim) wə «hojayin» degən mənidə bolup, əslidə Hudani təswirləxkə ixlitilidioɣan səz idi. Ḳədimki waḳitlarda Israillardin isimliri «Baal» degən səzni əz iqigə elip ḳoyuloɣan isimlar bar idi. Xu qaoɣda bu səz tooɣra mənidə ixlitilgənidi. Biraḳ Israilning ətrapidiki əllərning kəpinqisi bu səzni əz butlirini təswirləx üqün ixlətkən. Xunga Israil butpərəslikkə aldinip kətkəndə: «Mana, «Baal», yəni Hudayimiz» degən. Yat əllər üqün «Baal» mol ḥosuloɣa wə mallirining yahxi nəsilləndürülüxigə kapalətqi boloɣan. Uni bu ixlaroɣa obdan selix üqün ular uning ḳurbangaḥining yenida məhsus «Baal»oɣa atioɣan paḥixə ayallar bilən yatatti; «Baal» bu ixlarni kərgəndə «əz wəzipisini esigə elix kerək idi». Uning üstigə «Baal» «tələp kiloɣan ḳurbanliḳlar» pəḳət ḳoy-kalila əməs, yənə insanlar bolatti. «Baal» adəttə mozay yaki buḳa xəklidə yasilatti.

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətqiqatliridin, bolupmu Yəhudi alim «Doktor Arnold Fruchtenbaum», amerikilik alim «Professor Dawut Hubbard» wə əngilyəliқ alim «Derik Kidner»larning əsərliridin paydilanduқ. Məzkur «kirix səz»də biz Kidner əpəndimning «kirix səz»idin kəp səzlərni nəқil kəltürduқ.

Məzmun: —

1-3-bablar: Məsililərgə toloɣan bir ailə
4-14-bablar: Ḫoxiya pəyoɣəmbər Israiloɣa yətküzgən birnəqqə həwər-bexarətlər.

••••••••

Ҥoxiya

1-ḳisim
Ҥoxiya pəyoɣəmbərning paḥixə bir ayalni əz əmrigə elixi

1 [1]Pərwərdigarning kalami — Uzziya, Yotam, Aḥaz wə Ҥəzəkiyalar Yəhudaoɣa, Yoaxning ooɣli Yəroboam Israiloɣa padixaḥ boloɣan waḳitlarda, kalam Bəərining ooɣli Ҥoxiyaoɣa kəldi; [2]Pərwərdigarning Ҥoxiya arḳilik kəlgən səzining baxlinixi —
Pərwərdigar Ҥoxiyaoɣa: «Baroɣin, paḥixilikkə berilgən bir ayalni əmringgə aloɣin, paḥixiliktin boloɣan balilarni əz ḳolungoɣa aloɣin; qünki zemin Pərwərdigardin waz keqip paḥixilikkə pütünləy berildi» dedi. [3]Xuning bilən u berip Diblaimning ḳizi Gomərni əmrigə aldi; ayal uningdin ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣdi.

[4]Pərwərdigar uningoɣa: «Uning ismini «Yizrəəl» dəp ḳoyoɣin; qünki yənə azoɣina waḳit ətkəndə, Mən «Yizrəəl»ning ḳenining intiḳamini Yəhuning jəməti üstigə ḳoyimən wə Israil jəmətining padixaḥliḳioɣa hatimə berimən. [5]Wə xu künidə əməlgə axurulidu-ki, Mən Israilning oḳyasini Yizrəəl jiloɣisida sunduruwetimən».

[6]Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi. Pərwərdigar Ҥoxiyaoɣa: «Uning ismini «Lo-ruḥamaḥ» dəp ḳoyoɣin; qünki Mən Israil jəmətigə ikkinqi rəḥim ḳilmaymən, ularni ḳət'iy kəqürüm ḳilmaymən; [7]Biraḳ Yəhuda jəmətigə rəḥim ḳilimən wə ularning Hudasi boloɣan Pərwərdigar arḳiliḳ ularni ḳutḳuzimən; ularni oḳyasiz, ḳiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atliḳ əskərsiz ḳutḳuzimən» — dedi. [8]Gomər Lo-ruḥamaḥni əmqəktin ayrioɣandin keyin yənə ḥamilidar bolup ooɣul tuoɣdi; [9]Rəb: «Uning ismini: «Lo-ammi» dəp ḳoyoɣin; qünki silər Mening həlḳim əməs wə Mən silərgə Pərwərdigar bolmaymən» dedi.

1:1 «Yoaxning ooɣli Yəroboam Israiloɣa padixaḥ boloɣan waḳitlarda...» — «Israil» bu kitabta adəttə Israilning «ximaliy padixaḥliḳi»ni kərsitidu. Ҥoxiyaning bexarətlirining kəpinqisi «ximaliy padixaḥliḳ» tooɣruluḳtur. Bəzi waḳitlarda «Israil» toluḳ on ikki ḳəbilə *(jümlidin Yəhuda)*ni iḳiɣə alidu. Mundaḳ əḥwalda biz buni küqimizning bariqə izaḥlap ḳoyimiz.
–Bu kitabta Israilning Yəroboamdin keyinki padixaḥliri tiloɣa elinmioɣan. Pəyoɣəmbər bəlkim ularni tiloɣa aloɣuqiliḳi yoḳ dəp ḳarioɣan boluxi mumkin.
1:2 «Baroɣin, paḥixilikkə berilgən bir ayalni əmringgə aloɣin, paḥixiliktin boloɣan balilarni əz ḳolungoɣa aloɣin» — balilar tehi tuoɣulmioɣanidi. Biraḳ uning keyin tuoɣuloɣan üq balisidin ikkisi Gomərning paḥixilikidin boloɣan.
1:4 «Uning ismini «Yizrəəl» dəp ḳoyoɣin» — «Yizrəəl» «Huda terioɣan» yaki «Hudaning terioɣini» degən mənidə, wə yənə «Huda tarḳitidu» degən mənidə.
–Israilning ximaliy təripidiki «Yizrəəl» degən jiloɣida daḥxətlik bir ḳiroɣinqiliḳ boloɣan. Yəhu isimlik bir sərdar Israilning xu waḳittiki padixaḥi Yəhoramni wə ordidikilərni, jümlidin rəzil hanix Yəzəbəlni eltürüwətti. Bu ixlar Hudaning Yəhoram üstigə boloɣan jazasi boloɣini bilən, Yəhu uqioɣa qiḳḳan ḳanhor adəm bolup, Huda uningoɣa tapxuroɣan jazaliḳ wəzipisidin ḥalḳip nuroɣun gunaḥsiz adəmlərnimu eltürüwətti. Gərqə bu ix 100 yil ilgiri boloɣan bolsimu, Israil uning gunaḥliḳini etirap ḳilip baḳmioɣan *(Təwrat, «Padixaḥlar» 9-10-bab)*. «Yizrəəl» jiloɣisi Gideon ḥakim boloɣan waḳtida Israilning xanliḳ bir oʒəlibisining soruni idi *(«Ḥak.» 6-7-bab)*, bu jay Yəhuning waḳtida ḳiroɣin soruni boloɣan, kəlgüsidə Israilning qong məoɣlubiyitining soruni bolidu.
1:5 «Mən Israilning oḳyasini Yizrəəl jiloɣisida sunduruwetimən» — Asuriyə imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 733-yili Israilning ximaliy rayonliriɣa besip kirip, Yizrəəl jiloɣisini ixoɣal ḳilip, barliḳ ximalliḳlarni, jümlidin Gilead wə Galiliyəliklərni əsirgə qüxürüp elip kətti. Xu waḳələr bilən Israilning ḥərbiy küqi *(«oḳyasi»)* sunduruwetildi.
1:6 «Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi. Pərwərdigar Ҥoxiyaoɣa: «Uning ismini «Lo-ruḥamaḥ» dəp ḳoyoɣin»... dedi — «Lo-ruḥamaḥ» «rəḥim ḳilinmioɣan *(ḳiz)*» degən mənidə.
–«Gomər yənə ḥamilidar bolup, ḳiz tuoɣdi». Bu ayəttə 3-ayəttikigə oḥxax «uningin ... tuoɣdi» degən bir ibarə bolmioɣaqḳa «Lo-ruḥamaḥ» Ҥoxiyaning əz balisi əməs idi.
1:7 «Biraḳ Yəhuda jəmətigə rəḥim ḳilimən wə ularning Hudasi boloɣan Pərwərdigar arḳiliḳ ularni ḳutḳuzimən; ularni oḳyasiz, ḳiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atliḳ əskərsiz ḳutḳuzimən» — bu bexarət bəlkim Asuriyə imperiyəsining ḳoxunining Yəhudaoɣa tajawuz ḳilidioɣanliḳi wə xundaḳ bolsimu Pərwərdigarning Pərixtisining wasitisi bilən Asuriyəni *(dərwəḳə ḥeq jəng bolmayla)* yoḳitidioɣanliḳini kərsitidu *(miladiyədin ilgiriki 702-yili)*. Bu ayətning ḳizik bir yeri xuki, Pərwərdigar «Pərwərdigar arḳiliḳ» bu ixni ḳilidu. Demək «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Əzini Huda deyixkə bolidu. Baxḳa yərdə səḥbətləxkinimizdək, ixinimizki «Pərwərdigarning Pərixtisi» dəl Hudaning «Kalami» Əysa Məsiḥning Əzidur *(«Yəx.» 36-38-bablarni kərüng)*. Məzkur bexarətning bir nətijisi bəlkim Israilda turoɣan bəzi ihlasmən kixilər Yəhuda zemiɣioɣa ətüp, olturaḳlaxḳan bolsa kerək.
1:9 «Rəb: «Uning ismini: «Lo-ammi» dəp ḳoyoɣin»... dedi»

Ҥoxiya Israilning ahirҡi zamandiki bəhti tooҷruluҡ bexarət beridu

10 — Biraҡ Israilning balilirining sani dengizdiki ҡumdək bolup, uni əlqigili yaki sanioҷili bolmaydu; «Silər mening həlҡim əməssilər» deyilgən jayda xu əməlgə axuruliduki, ularoҷa: «Silər tirik Təngrining ooҷulliri!» — deyilidu. 11 Israil baliliri wə Yəhuda baliliri birgə yioҷilidu, əzlirigə birla baxni tikləydu wə turoҷan zemindin qiҡidu; qünki «Yizrəəlning küni» uluoҷdur! Akaukiliringlaroҷa «Ammi! (Mening həlҡim!)» wə singilliringlaroҷa «Ruhamah! (rəhim ҡilinoҷan!)» — dənglar!

Israiloҷa ҡilinoҷan tərbiyilik jaza — Hudaning səzining dawami

2 1-2 — Ananglaroҷa dəwayimni yətküzüp, uning bilən dəwalixinglar; qünki u Mening ayalim əməs wə Mən uning eri əməs; u paҳixilik turҡini qirayidin, zinahorluҡ ҳalətlirini kəksining arisidin yaҡatsun!
3 Bolmisa, Mən uni ҡip-yalingaq ҡilip ҡoyimən, tuoҷuloҷan künidikidək anidin tuoҷma ҡilip ҡoyimən;
Mən uni huddi qəl-bayawanoҷa ohxax ҡilimən,
Uni bir ҡaoҷjiraҡ yərgə aylandurimən,
Uni ussuzluҡ bilən əltürimən;
4 Uning balilirioҷa rəhim ҡilmaymən,
Qünki ular paҳixiliklərdin tərəlgən balilardur.
5 Qünki ularning anisi paҳixilik ҡiloҷan,
Ularni ҡarnida kətürgüqi nomussizliҡ ҡiloҷan;
Qünki u: «Mən manga nan wə süyümni, yung wə kanapimni, zəytun meyim wə iqimlikxarablirimni təminligüqi axnilirimoҷa intilip ularni ҡooҷliximən» — dedi.
6 — Xunga mana, Mən yolungni tikənjioҷanliҡlar bilən qitlap ҡorxiwalimən,
Israilning ətrapini tam bilən tosimən, u qioҷir yollirini tapalmaydioҷan bolidu.
7 Xuning bilən u axnilirini ҡooҷlaydu, biraҡ uloroҷa yetixəlməydu;
Ularni izdəydu, tapalmaydu;
Xunglaxҡa u: «Mən berip birinqi erimni tepip, uning yenioҷa ҡaytimən; qünki əҳwalim bügünkidin yahxi idi» — dəydu.
8 — U ziraətlərni, yengi xarab wə zəytun meyini təminligüqining Mən ikənlikimni,
Əzliri «Baal» butlarni yasaxҡa ixlətkən kümüx-altunni kəp ҡiloҷuqining Mən ikənlikimni zadi bilmidi.
9 Xunga Mən ҡaytip kelimən, uningdiki ziraətlirimni əz waҡtida,
Yengi xarablirimni əz pəslidə elip ketimən,
Əzümdiki ularning yalingaqliҡini yepixҡa kerəklik yung-kanaplirimni bərməy ҡayturup ketimən;
10 Ҥazir Mən uning nomussizliҡini axnilirining kəz aldida axkarilaymən,

— «Lo-ammi» «Mening həlҡim əməs» degən mənidə. Bu isim Gomərning balisining baxҡa ərdin boloҷanliҡini bildüridu, xuningdək Huda aldida Israilning əҳwalini kərsitidu. «Mən ular üqün Pərwərdigar bolmaymən» *(yaki «Mən silər üqün bolmaymən» yaki «Mən silər üqün «Əzəldin Bar Boloҷuqi» bolmaymən»)* degən ibarə, Hudaning Musa pəyoҷəmbərgə tapxuroҷan Əz namini, yəni «Yaҳwəҳ» *(«Mən Əzümdurmən»)*ni kəzdə tutidu. Demək, «Mən silərdin həwər alidioҷan Hudayinglar bolmaymən».

1:10 Yar. 22:17, 32:12; Yesh. 10:22; Rim. 9:25, 26

1:11 «turoҷan zemin» — Israillar sürgün ҡilinoҷan zemin bolsa kerək. **«turoҷan zemindin qiҡidu»** — yaki «turoҷan zeminda yaxinidu». Biraҡ «qiҡix»ni mundaҡ tekistlərdə ixlitix adəttə «Huda Israiloҷa wədə ҡiloҷan zeminoҷa ҡaytix»ni bildüridu. **«Yizrəəlning küni»** — bu künning nemə ikənliki 2:14-23-ayəttə kərünidu. Bu ayət üstidə «ҡoxumqə səz»imizdə toҳtilimiz.

1:11 Yəx. 11:13; Yər. 3:18; Əz. 37:16, 22; Əf. 2:14, 15, 16

2:1-2 «ananglaroҷa dəwayimni yətküzüp, uning bilən dəwalixinglar; qünki u mening ayalim əməs wə mən uning eri əməs; u paҳixilik turҡini qirayidin, zinahorluҡ ҳalətlirini kəksining arisidin yaҡatsun!» — demisəkmu bu səzlər ҳəm pəyoҷəmbərning əz balilirioҷa ҳəmdə Hudaning əz həlҡigə eytҡanliridur. Təwəndiki səzlər *(14-3)* asasən Hudaning Israiloҷa boloҷan səzliri — Biraҡ bəziliri pəyoҷəmbərning əz əҳwaliҷa mas kelidu.

2:5 «iqimlik-xarablirimni təminligüqi axnilirimoҷa intilip ularni ҡooҷliximən» — «axnilirim» Israil qoҡunoҷan ҳərhil butlarni, bolupmu «Baal»larni kərsitidu. Nadan Israil axtaam wə nərsə-kerəklərni Huda əməs, bəlki bu butlar təminləydu, dəp ҡaraytti.

2:9 «Xunga mən ҡaytip kelimən, uningdiki ziraətlirimni ... elip ketimən, Əzümdiki ... yung-kanaplirimni bərməy ҡayturup ketimən» — Israillar Hudaning yenioҷa «ҡaytix» kerək. Ҥazir əksiqə Huda ularning yenioҷa jazalaxҡa ҡaytidu.

Ҳeqkim uni ḳolumdin ḳutḳuzalmaydu.
11 Xundaḳ ḳilip uning tamaxalirioɣa hatimə
berimən;
Uning ҳeytlirioɣa! Uning «yengi ay»lirioɣa!
Uning «xabat»lirioɣa! Ḳiskisi, uning barlik
«jamaət ibadət sorun»lirioɣa hatimə
berimən!
12 Wə Mən uning üzüm tallirini wə ənjür
dərəhlirini wəyran ḳilimən;
U bularni: «Bular bolsa axnilirim manga
bərgən ix ҳəkkilirimdur!» degənidi;
Mən bularni janggaloɣa aylandurimən, ya-
wayi ҳaywanlar ularni yəp ketidu.
13 Mən uning bexioɣa «Baal»larning künlirini
qüxürimən;
Qünki u xu künliridə ularoɣa isrik salatti,
U əzini üzükliri wə zibu-zinnətliri bilən
pərdazlap,
Axnilirini ḳooɣlixip, Meni untudi — dəydu
Pərwərdigar.

Huda ahir berip yənila Israilni muҳəbbiti arḳilik əziningki ḳilidu — «Yizrəəlning küni»

14 Xunga mana, Mən uning kənglini alimən,
Uni dalaoɣa elip kelimən, kəngligə
səzləymən.
15 Xundaḳ ḳilip Mən uningoɣa xu yərdə üzüm-
zarlirini ḳayturimən,
«Aḳor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» ḳilip berimən;
Andin u xu yərdə yaxlik künliridikidək,
Misir zeminidin qikkan künidək küy-nahxa
eytidu.
16 Wə xu küni əməlgə axuruliduki, — dəydu
Pərwərdigar —«Sən Meni «erim» dəp
qaḳirisən,
Ikkinqi Meni «Baal»im deməysən.
17 Qünki Mən «Baal»larning namlirini sening
aoɣzingdin elip taxlaymən,
Ular bu nami bilən ikkinqi ҳeqkandak
əslənməydu.
18 Xuning bilən Mən ular üqün daladiki
ҳaywanlar, asmandiki uqar-ḳanatlar wə yər
yüzidiki əmiligüqilər bilən əҳdə tüzimən;
Mən okya, ḳiliq wə jəngni sundurup zemin-
din elip taxlaymən; ҳəlḳimni aman-esən
yatḳuzimən.
19 Xundaḳ ḳilip Mən seni əbədil'əbəd
Əzümgə baoɣlaymən; ҳəkkaniylikta, meҳir-
muҳəbbəttə, rəҳim-xəpkətlərdə seni
Əzümgə baoɣlaymən; 20 Sadaḳətliktə seni
Əzümgə baoɣlaymən, xuning bilən sən

2:10 «Ҳazir mən uning nomussizlikini axnilirining kəz aldida axkarilaymən» — muxu «axniliri» degən səzning mənisi ҳazir səl kengəytildi. Israil Hudaning ḳooɣdixioɣa ixənməy, ҳərkaysi butpərəs dələtlərgə tayinip ular bilən ittipakdax bolmakqi. Birak Huda Əzigə ḳiloɣan bu wapasizlikni ҳəmmə adəmning kəzi aldida axkarilaydu.

2:11 «Hatimə berimən; uning ҳeytlirioɣa! Uning «yengi ay»lirioɣa!...» — «yengi ay»ning birinqi küni ҳeyt küni ҳesablinatti. «Xabat» küni, yəni xənbə küni, dəm elix küni idi.

2:12 Zəb. 80:12-13; Yəx. 5:5

2:13 «mən uning bexioɣa «Baal»larning künlirini qüxürimən» — demək, Huda Israilning «Baal»laroɣa qoḳunoɣan künlirining tegixlik jazasini ularning bexioɣa qüxüridu.

2:14 «Xunga mana, mən uning kənglini alimən, uni dalaoɣa elip kelimən, kəngligə səzləymən» — «xunga» degən bu səz adəmni tolimu ҳayran ḳilidu, əlwəttə. Hudaning xapaiti daim degüdək xundaḳ.

2:15 «Xundaḳ ḳilip Mən uningoɣa xu yərdə üzümzarlirini ḳayturimən, «Aḳor jiloɣisi»ni «ümid ixiki» ḳilip berimən; andin u xu yərdə yaxlik künliridikidək, ... küy-nahxa eytidu» — bu ayəttiki bəzi səzlərning xərҳi: —

–(1) «Aḳor jiloɣisi» — Əslidə Israil Pələstinni ixoɣal ḳilix üqün jəng ḳiliwatkan künlərdə, «Aḳan» (*yaki Ahor, mənisi «awarə»*) isimlik bir kixi Hudaning kərsətmisigə itaət ḳilmioɣaqka, pütkül Israil jəngdə məoɣlup boldi. Yəxua pəyoɣəmbərning wasitisi bilən Aḳanning gunaҳi eniklanoɣandin keyin, Israil Aḳanni qalma-kesək ḳilip əltürüwətti. Andin Israil düxməndin ḳutḳuzuldi. «Aḳanning ölümi ularni ḳutḳuzoɣan» degili bolidu. Xunga məzkur ayətning mənisi, bəlkim birsi ularning gunaҳlirini kətürüxi bilən, ular ḳutḳuzulidioɣan bolidu *(«Yə.» 7-babni kərüng)*.

–(2) «yaxlik künliri» — bəlkim Israilning «yengi bir əl» tuoɣuloɣandək, Misirdin qikkan waktini kərsitidu.

–(3) «nahxa eytidu» yənə «*(Manga)* jawab beridu» degənnimu bildüridu.

2:16 «Sən Meni «erim» dəp qaḳirisən, ikkinqi Meni «Baal»im deməysən» — «kirix səz»də eytkinimizdək, «Baal» degən səzning bir mənisi «igəm» yaki «erim».

2:17 «Mən «Baal»larning namlirini sening aoɣzingdin elip taxlaymən» — ibraniy tilida «Mən «Baal»larning namlirini uning *(yəni, Israilning)* aoɣzidin elip taxlaymən».

2:18 Ayup 5:23; Yəx. 11:6; Əz. 14:21; 34:25

2:19 «Mən seni ... Əzümgə baoɣlaymən» — bu səz adəttə ḳizni əzigə əmrigə elixini bildüridu.

Pərwərdigarni bilip yetisən.» [21] Wə xu künidə
əməlgə axuruliduki, «Mən anglaymən» —
dəydu Pərwərdigar, — «Mən asmanlarning
təlipini anglaymən, bular yər-zeminning
təlipini anglaydu; [22] Yər-zemin ziraətlərning,
yengi xarab wə zəytun meyining təlipini
anglaydu; wə bular «Yizrəəl»ning təlipini
anglaydu!. [23] Wə Mən Өzüm üqün uni ze-
minda teriymən; Mən «Lo-ruḥamaḥ»oɣa
rəḥim ḳilimən; Mən «Lo-ammi»oɣa: «Mening
həlḳim!» dəymən; wə ular Meni: «Mening
Hudayim!» — dəydu.»

Ḥoxiya өzigə wapasizliḳ ḳilip өzidin ayriloɣan ayalini ḳayturup əkilidu

3 [1] Wə Pərwərdigar manga: — Yənə baroɣin,
axnisi təripidin səyülgən, zinahor bir
ayalni səygin; gərqə Israillar yat ilaḥlar
təripigə eoɣip kətkən, «kixmix poxkal»larni
səygən bolsimu, Mən Pərwərdigar ularoɣa
kərsətkən səygümdək sən uni səygin, —
dedi. [2] (xunga mən on bəx kümüx tənggə,
bir homir buoɣday wə yerim homir arpioɣa
uni өzümgə ḳayturuwaldim;. [3] Mən uningoɣa:
«Sən mən üqün uzun künlər kütisən; sən
paḥixilik ḳilmaysən, sən baxḳa ərningki
bolmaysən; mənmu sən üqün ohxaxla seni
kütimən» — dedim).»
[4] — «Qünki Israillar uzun künlər padixaḥsiz,
xaḥzadisiz, ḳurbanliḳsiz, «tüwrük»siz,
«əfod»siz wə ḥeq өy butlirisiz kütüp turidu.»
[5] Wə keyinrək, Israil baliliri ḳaytip kelidu wə
Pərwərdigar boloɣan Hudasini ḥəm Dawut
padixaḥini izdəydu; künlərning ahirida ular
təwrinip əyminip Pərwərdigarning yenioɣa,
xundaḳla Uning meḥribanliḳioɣa ḳarap
kelidu».»

2:20 «ḥəkḳaniyliḳta, meḥir-muḥəbbəttə, rəḥim-xəpkətlərdə.... sadaḳətliktə seni Өzümgə baoɣlaymən» — degən sezlər Hudaning ḳilidioɣanlirini süpətləydu, əlwəttə. Birak ixinimizki, bu sezlər yənə kəlgüsidiki **Israilning** Hudaning muḥəbbitigə boloɣan inkasinimu bildüridu. Israil xu küni yənə wapasiz bolmaydu. Bu qong bir өzgirix, qong bir məjizidur!

2:20 Yər. 31:33, 34

2:22 «...bular «Yizrəəl»ning təlipini anglaydu!» — «Yizrəəl» degən isim «Israil» degən isim bilən tələppuz jəḥättə ohxixip ketidu, muxu yərdə Israilni kərsitidu. Birak Ḥoxiyaning birinqi ooɣli «Yizrəəl»ning anisining wapasizliḳidin tuoɣulup *(2:4ni kərüng)* andin xu səwəbidin atisidin ayriloɣinidək, Israil «anisining wapasizliḳi» bilən Hudasidin ayriloɣan bolup, ḥazir Hudasi bilən əpləxtürülgən bolidu.

2:23 «Mən Өzüm üqün uni zeminda teriymən» — esimizdə barki, «Yizrəəl» «Hudaning terioɣini» degən mənidə. Hudaning Israil *(Yizrəəl)*oɣa boloɣan məḳsiti, dehḳanning **өzi üqün** uruḳni zeminoɣa terioɣinioɣa ohxax əməlgə axurulidu. Demək, ahirḳi zamanda, Israil harakterida, mijəzidə, ḳiloɣanlirida Hudaning kənglidikidək bolidu. Huda xu yol bilən Israilda Өzini uluoɣlaydu.

2:23 Ḥox. 2:1; Rim. 9:26; 1Pet. 2:10

3:1 «kixmix poxkallirini səyidioɣan» — bu kinayilik gəp. Ular bəlkim bu poxkallarni ḥərhil butlaroɣa atap yegən boluxi mumkin. Ular butpərəslik yolida xu kixmixlərni yegəqkə ḥəḳiḳiy «dindarlar» bolup ḳaldi — gərqə Pərwərdigarning səygüsining obyekti Israil boloɣan bolsimu, lekin Israilning səyüx obyekti naḥayiti bir hil poxkal boloɣanidi, halas.

3:2 «...yigirmə kürə buoɣday wə on kürə arpa» — «bir homir» 300 litr, yəni 20 kürə, «yerim homir» 150 litr, yəni 10 kürə. **«mən ... uni өzümgə ḳayturuwaldim»** — ḳarioɣanda Gomər ḳulluḳ ḥalitigə qüxüp ḳaloɣan, bazarda *(bəlkim baliliri bilən)* setilidioɣan ḥaloɣa kəlgən. Ḥoxiya üqün uni setiwelix səl ḳiyinrak kərünidu; uning baḥasioɣa yetix üqün puloɣa ḳoxup yənə uni-buni elip kelix kerək idi.

3:3 «Sən mən üqün uzun künlər kütisən» — demisəkmu buning mənisi, Ḥoxiya uni ḥərḳandak munasiwəttin ayrip yaloɣuz turmuxḳa ḳalduridu. Birak u əzi uningdin baxḳa ḥeqḳandak bir ayaloɣa yeḳinlaxmay, uni kütidu.

3:3 Ḳan. 21:11

3:4 «Israillar uzun künlər padixaḥsiz, xaḥzadisiz, ḳurbanliḳsiz, «tüwrük»siz, «əfod»siz wə ḥeq өy butlirisiz kütüp turidu» — bu ayəttə tiloɣa elinoɣan bəzi nərsilər yaki ixlar *(padixaḥ, xaḥzadə, ḳurbanliḳ, əfod)* əslidə maḥiyiti yahxi, bəzilər pütünləy yahxi əməs. Bu bexarəttin ḳarioɣanda, Huda Israil üqün səllimaza yengi bir baxlinixni bekitkən. «Tüwrük» bəlkim butpərəslikkə ait boloɣan nərsini kərsitidu. «Əfod» — Huda Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən ḳanun boyiqə, bax kahin kiydioɣan bir alahidə kaltə qapan bolup, uning iqidiki ikki tax arḳilik Hudadin yol sorioɣili bolatti. «Təbirlər»nimu kərüng.

3:4 Ḥox. 10:3

3:5 «keyinrək, Israil baliliri ḳaytip kelidu wə Pərwərdigar boloɣan Hudasini ḥəm Dawut padixaḥini izdəydu» — «Ḥoxiya» degən kitabta «Israil» adəttə «ximaliy padixaḥliḳ»ni kərsitidu. Ular burunla Huda əsli bekitkən Dawutning handanliḳioɣa təwə padixaḥliktin ayrilip kətkənidi. Xunga ahirḳi zamanlarda ularning «Dawutni izdixi» üqün ḥərḳandak təkəbburluḳni taxlixi kerək bolidu. Uning üstigə bu bexarət ahirḳi zamanlarda padixaḥ Dawutning ooɣli Məsiḥ Əysaning Israilni ḳutḳuzidioɣanliḳinimu kərsətsə kerək.

3:5 Yəx. 2:2; Yər. 30:9; Əz. 34:23; 37:22; Mik. 4:1

2-ḳisim:
Ḥoxiyaning ayrim-ayrim həwərliri — «I Israil, Mən ḳandaḳmu silərni taxlap ḳoyimən?!»

Yorutulmioƣan bir həlḳ

4 [1] Pərwərdigarning səzini anglanglar, i Israil baliliri; qünki Pərwərdigarning zeminda turuwatḳanlar bilən ḳilidioƣan dəwasi bar; qünki zeminda ḥeq ḥəḳiḳət, ḥeq meḥribanlik, Hudani ḥeq bilix-tonux yoḳtur; [2] ḳaroƣax-tillax, yaloƣanqilik, ḳatillik, ooƣrilik, zinahorluḳ — bular zeminda yamrap kətti; ḳan üstigə ḳan təkülidu. [3] Mana xu səwəbtin zemin matəm tutidu, uningda turuwatḳanlarning ḥəmmisi jüdəp ketidu; ular daladiki ḥaywanlar ḥəm asmandiki uqar-ḳanatlar bilən billə jüdəp ketidu; bərḥəḳ, dengizdiki beliḳlarmu yəp ketilidu.

[4] Əmdi ḥeqkim dəwa ḳilixmisun, ḥeqkim əyibləxmisun; qünki Mening dəwayim dəl sən bilən, i kaḥin! [5] Sən kündüzdə putlixip yiḳilisən; pəyoƣəmbərmu sən bilən keqidə təng putlixip yiḳilidu; wə Mən anangni ḥalak ḳilimən.

[6] Mening həlḳim bilimsizliktin ḥalak ḳilindi; wə sənmu bilimni qətkə ḳaḳḳanikənsən, Mənmu seni qətkə ḳaḳimənki, sən Manga yənə ḥeq kaḥin bolmaysən; Hudayingning ḳanun-kərsətmisini untuoƣanliḳing tüpəylidin, Mənmu sening baliliringni untu ymən. [7] Ular kəpəygənseri, Manga ḳarxi kəp gunaḥ sadir ḳildi; Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən.

[8] Ular həlḳimning gunaḥini yəydioƣan boloƣaqḳa,
Ularning jeni həlḳimning ḳəbiḥlikigə intizar bolidu.

[9] Wə həlḳim ḳandaḳ bolsa, kaḥinlarmu xundaḳ bolidu; Mən kaḥinlarning tutḳan yollirini əz üstigə qüxürimən, əz ḳilmixlirini bexioƣa ḳayturimən.

[10] Ular yəydu, biraḳ toymaydu,
Ular paḥixilik ḳilidu, biraḳ ḥeq kəpəyməydu;
Qünki ular Pərwərdigarni tingxaxni taxlap kətti,

[11] Əzlirini paḥixilik, xarab wə yengi xarabḳa beoƣixlidi;
Bu ixlar adəmning əḳil-zeḥnini bulap ketidu.
[12] Həlḳim əz tayiḳidin yolyoruḳ soraydu,
Ularning ḥasisi ularoƣa yol kərsitərmix!
Qünki paḥixilikning roḥi ularni azduridu,

4:1 Mik. 6:2

4:2 «ḳan üstigə ḳan təkülidu» — yaki əltürüx wəḳəliri naḥayiti kəp ikənlikini yaki *(bəzi alimlarning pikriqə)* halioƣanqə adəmlərni tutuwelip ularni butlaroƣa «insan ḳurbanliḳ»i ḳilidioƣanliḳini kərsitidu.

4:4 «Mening dəwayim dəl sən bilən, i kaḥin!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Həlḳing kaḥin bilən dəwalaxḳandək boldi».
–Lekin bizningqə 4-ayəttiki səzlər kaḥinoƣa ḳarita etilidu; bizning tərjimimiz 5-ayəttiki səzlərgə intayin mas kelidu, dəp ḳaraymiz. Ibraniy tilini qüxinix səl təs.

4:5 «pəyoƣəmbərmu sən bilən keqidə təng putlixip yiḳilidu» — «pəyoƣəmbər» sahta pəyoƣəmbərni yaki *(butpərəslik yaki yalaḳçiliḳ ḳatarliḳ səwəblər bilən)* əz mənpəitigə setilip kətkən pəyoƣəmbərni kərsitidu. **«wə Mən anangni ḥalak ḳilimən»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Wə sən □əz anangni mundaḳ ḥalak ḳilmaḳtasən».

4:6 «Mening həlḳim bilimsizliktin ḥalak ḳilindi; wə sənmu bilimni qətkə ḳaḳḳanikənsən, Mənmu seni qətkə ḳaḳimən...» — bu ayəttiki «bilim» xübḥisizki, Hudani bilix degənliktur.

4:7 «Ular kəpəygənseri... Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən» — «ular» kaḥinlarni yaki *(6-ayəttə eytiloƣan)* «kaḥinlarning baliliri»ni kərsitidu. **«Mən ularning xan-xəripini xərməndiqilikkə aylanduruwetimən»** — «kaḥin bolux» naḥayiti xərəplik ix, əlwəttə. Ularning xərəplik wəzipiliri həlḳkə Hudaning ḳanun-kərsətmilirini əgitixni əz iqigə alidu. Biraḳ buning ornida ular əzi «Hudaning ḳanun-kərsətmilirini untuoƣan» *(6-ayət)*.

4:8 «Ular həlḳimning gunaḥini yəydioƣan boloƣaqḳa...» — Təwrat dəwridə birsi gunaḥ sadir ḳiloƣan bolsa, undaḳta u «gunaḥ ḳurbanliḳi»ni *(gunaḥini tiləydioƣan ḳurbanliḳ)*ni sunuxi kerək idi. Kaḥinlarning bundaḳ ḳurbanliḳlarning gəxidin məlum bir ḳisimni yeyix imtiyazi bar idi. Xunga ular ḥazir: — «Həlḳ kəprək gunaḥ ḳilsa, yəydioƣinimizmu kəp bolidu!» dəp oyloƣan ohxaydu.

4:9 «Həlḳim ḳandaḳ bolsa, kaḥinlarmu xundaḳ bolidu» — demək, həlḳim jazayimni tartḳanikən, sən kaḥinmu buningdin haliy bolmaysən; alaḥidə imtiyazliring seni ḳutḳuzmaydu, əksiqə tartidioƣan jazaying tehimu eoƣir bolidu.

4:9 Yəx. 24:2

4:10 «Ular paḥixilik ḳilidu, biraḳ ḥeq kəpəyməydu» — bu intayin kinayilik gəp. Demək, Israil «paḥixə bolup» *(butlaroƣa qoḳunoƣan bolup)*, kəp «paḥixiwazlar» *(butlar)* bilən billə boloƣan bolsimu, ḥeqḳandaḳ payda kərmigən. Baxḳa hil tərjimisi: «Ular paḥixilik ḳilidu, lekin ḥeq parawanlaxmaydu».

4:10 Mik. 6:14

Ular Hudasining ḥimayisi astidin paḥixilikkə qikip,
13 Taoŋ qokkilirida ḳurbanlik ḳilidu,
Dəng-egizliklərdə, xundaḳla sayisi yahxi boloŋaqḳa dub wə terək wə ḳariyaoŋaqlar astidimu isrik salidu;
Xunga ḳizliringlar paḥixilik, kelinliringlarmu zinahorluḳ ḳilidu.
14 Mən ḳizliringlarni paḥixilikliri üqün,
Yaki kelinliringlarni zinahorlukliri üqün jazalimaymən;
Qünki atiliri əzlirimu paḥixilər bilən sirtḳa qikidu,
«Buthana paḥixə»liri bilən billə ḳurbanlik ḳilidu;
Xuning bilən yorutulmioŋan bir həlk yikitilidu.
15 Sən, i Israil, paḥixilik ḳilixing bilən,
Yəḥuda gunaḥḳa qetilip ḳalmisun!
Nə Gilgaloŋa kəlmənglar, nə «Bəyt-Awən»gə qikmanglar,
Nə «Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm ḳilmanglar.

16 Qünki tərsa bir ḳisir inəktək, Israil tərsalik ḳilidu; Pərwərdigar ḳandaḳmu pahlanni baḳḳandək, ularni kəng bir yaylaḳta ozuḳlandursun?
17 Əfraim butlaroŋa qaplaxti;
Uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!
18 Ularning xarabi tügixi bilənla,
Ular əzlirini paḥixilikkə beoŋixlaydu;
Ularning esilzadiliri nomussizlikḳa əsəbiylərqə məptun boldi.
19 Bir xamal-roḥ ularni ḳanatliri iqigə oriwaldi,
Ular ḳurbanlikliri tüpəylidin iza-aḥanətkə ḳalidu.

Əfraimning əḥwali qatak, Yəḥudaningmu əḥwali qatak!

5 1 Buni anglanglar, i kaḥinlar,
Tingxanglar, i Israil jəməti,
Ḳulak selinglar, i padixaḥning jəməti;
Qünki bu ḥəküm silərgə bekitilgən;
Qünki silər Mizpaḥ xəḥiridə bir ḳiltak,
Tabor teoŋida yeyiloŋan bir tor boloŋansilər.
2 Asiy adəmlərmu ḳiroŋin-qapḳunoŋa qəküp kətti;

4:12 «Həlḳim əz tayiḳidin yolyoruḳ soraydu, ularning ḥasisi ularoŋa yol kərsitərmix!» — ular «tayiḳi», «ḥasisi»ni palqilik, rəmqilik üqün ixlitidu. **«Qünki paḥixilikning roḥi ularni azduridu, ular Hudasining ḥimayisi astidin paḥixilikkə qikip,...»** — «kirix səz»imizdə tiloŋa elinoŋandək, «paḥixilik» butpərəslik wə paḥixilikning əzini əz iqigə alidu. «Baal» ḳatarliklaroŋa qoḳunux paaliyətliri ḥərhil paḥixilikni əz iqigə aloŋan. Israil Hudaoŋa sadiḳ boloŋan ayaldək əməs, bəlki wapasiz paḥixə ayaldək boloŋan.
4:12 Ḥox. 5:4

4:13 «...Dəng-egizliklərdə, xundaḳla sayisi yahxi boloŋaqḳa dub wə terək wə ḳariyaoŋaqlar astidimu isrik salidu» — ular Hudaning ḥimayisi astidin qikip, naḥayiti bir dərəh astida bir buttin ḥimayə sorimaḳta. ***«silərning* ḳizliringlar paḥixilik, kelinliringlarmu zinahorluḳ ḳilidu»** — «*(silərning)* ḳizliringlar... kelinliringlarmu» — Huda «silər» degən səz bilən bəlkim yənə kaḥinlaroŋa səz ḳilidu.
4:13 Yəx. 1:29; 57:7; Əz. 20:28

4:14 «Mən ḳizliringlarni paḥixilikliri üqün, yaki kelinliringlarni zinahorlukliri üqün jazalimaymən; qünki atiliri əzlirimu paḥixilər bilən sirtḳa qikidu...» — dikḳət ḳilixḳa ərziyduki, Huda bu ḳiz-kelinlərni əyibliməydu; Hudaning aldida, məs'uliyət ularning atiliri *(bəlkim kaḥinlar)*ning zimmisididur.

4:15 «Sən, i Israil, paḥixilik ḳilixing bilən, Yəḥuda gunaḥḳa qetilip ḳalmisun! Nə Gilgaloŋa kəlmənglar, nə «Bəyt-Awən»gə qikmanglar, nə «Pərwərdigarning ḥayati bilən!» dəp ḳəsəm ḳilmanglar» — bu sezlər bəlkim Yəḥudaoŋa ḳaritip eytilixi mumkin. «Gilgal» wə «Bəyt-Awən» Israil zeminidiki «yerim butpərəs» tawapgaḥlar idi. Amos pəyoŋəmbər allikaqan Israil wə Yəḥudani bu tawapgaḥlaroŋa barmaslik, bu yərlərgə qetixlik gunaḥlarni ḳilmaslik, jümlidin Pərwərdigarning namini bikar-bihudə ixlətməslik kerək, dəp agaḥlanduroŋanidi *(«Am.» 4:4, 5:5, 8:14)*. Ḥoxiya uning agaḥlirini təkrarlaydu. U yənə Amos pəyoŋəmbərgə əgixip, Israillarning «Bəyt-əl» *(Hudaning əyi)*də ətküzgən butpərəslikini əyibləp, xu yərni «Bəyt-Awən» *(«yoḳ birnərsə»ning əyi)* dəp ataydu.

4:16 «Pərwərdigar ḳandaḳmu pahlanni baḳḳandək, ularni kəng bir yaylaḳta ozuḳlandursun?» — baxḳa birhil tərjimə: «əmdi Pərwərdigar ḥazir ularni pahlanni baḳḳandək kəng bir yaylaḳta ozuḳlanduridu!». Bu ikkinqi hil tərjimisining mənisi tooŋra bolsa uning mənisi: «Pərwərdigar Israilni ularni sürgün ḳilduridu» degənlik bolidu.

4:17 «Əfraim butlaroŋa qaplaxti; uning bilən ḥeqkimning kari bolmisun!» — «Əfraim» Israil *(ximaliy padixaḥlik)*ning on kəbilisidin əng qongi, u bəzidə Israil *(yəni, on ḳəbilə)* ning əzigə wəkil bolidu.

4:19 «bir xamal-roḥ ularni ḳanatliri iqigə oriwaldi,...» — ibraniy tilida «xamal» wə «roḥ» bir səz. Bu jümlining mənisi bəlkim ular paḥixilik-butpərəslik bir pasik roḥ *(jin)* təripidin pütünləy azdurulup ketildi.

5:1 «Silər Mizpaḥ xəḥiridə bir ḳiltak, Tabor teoŋida yeyiloŋan bir tor boloŋansilər» — nemixḳa «Mizpaḥ» wə «Tabor» deyilidu? Israil əslidə bu jaylarda Hudaning kəp iltipatliriloŋa wə məditigə erixkən. Bu bexarəttin ḳarioŋanda, bu ikki jay ḥazir əksiqə butpərəslik yaki birhil adalətsizlik yürgüzülgən jaylar bolup ḳaldi.

Birak Mən ularning ḥəmmisini jazalioɳuqi
bolimən..
3 Əfraimni bilimən, Israil məndin yoxurun
əməs;
Qünki i Əfraim, sən ḥazir pahixilik kilding,
Israil buloɳanoɳandur..
4 Ularning kilmixliri ularni Hudasining
yenioɳa kaytixioɳa koymaydu;
Qünki pahixilikning roḥi ular arisididur,
Ular Pərwərdigarni ḥeq bilməydu..
5 Israilning təkəbburluki əzigə karxi guwaḥ-
lik bərməktə;
Israil wə Əfraim əz kəbiḥliki bilən yikilip ke-
tidu;
Yəhudamu ular bilən təng yikilidu..
6 Ular koy padiliri wə kala padilirini elip
Pərwərdigarni izdəxkə baridu;
Birak ular Uni tapalmaydu; qünki U Əzini
tartip ulardin yiraklaxti..
7 Ular Pərwərdigaroɳa asiylik kildi,
Qünki ular balilarni ḥaramdin tuoɳduroɳan;
Əmdi «yengi ay» ularni nesiwiliri bilən yəp
ketidu..
8 Gibeaḥta sunayni,
Ramaḥda kanayni qelinglar;
Bəyt-awəndə agaḥ signalini anglitinglar;
Kəyningdə! Kara, i Binyamin!.
9 Əfraim əyiblinidioɳan künidə wəyranə bo-
lidu;
Mana, Israil kəbililiri arisida bekitilgən ixni
ayan kildim!
10 Yəhudaning əmirliri pasil taxlarni
yətkigüqigə ohxaxtur;
Mən ular üstigə oɳəzipimni sudək təkü-
wetimən.
11 Əfraim horlanoɳan, jazayimda ezilgən,
Qünki u əz beximqilik kilip «paskinilik»ni
koolap yürdi..
12 Xunga Mən Əfraimoɳa küyə kurti,
Yəhuda jəmətigə qiritküq bolimən.
13 Əmdi Əfraim əzining kesilini,
Yəhuda əz yarisini kərgəndə,
Əfraim Asuriyəlikni izdəp bardi,
«Jedəlhor padixaḥ»oɳa təlipini yollidi;
Birak u ḥəm silərni sakaytalmaytti,
Ḥəm yaranglarnimu dawaliyalmaytti..
14 Qünki Mən Əfraimoɳa xirdək,
Yəhuda jəmətigə arslandək bolimən; Mən,
yəni Mənki, ularni titma-titma kiliwetip, ke-
tip kalimən;
Ularni elip ketimən, kutkuzalaydioɳan ḥeq-
kim qikmaydu;
15 Mən ketimən, ular gunaḥini tonup ye-
tip, yüzümni izdimigüqə Əz jayimoɳa kaytip
turimən;

5:2 «Asiy adəmlərmu kiroɳin-qapkunoɳa qəküp kətti; ...» — bu ayəttiki «kiroɳin-qapkun» degən səz bəzi alimlarning pikriqə balilarni kurbanlik kilixni əz iqigə alidu. Bundak ixlar Kanaandiki əllərning butpərəslikidə kəp kerülətti. Baxka hil tərjimilərmu bar.

5:3 «i Əfraim, sən ... paḥixilik kilding» — Əfraimning Pərwərdigardin waz keqip butlaroɳa baoɳlinixi «roḥiy paḥixilik»kə barawərdur.

5:4 Ḥox. 4:12

5:5 Ḥox. 7:10

5:6 «koy, kala padilirini elix» — kəp kurbanliklarni kilixni məkṣiti kilidu, əlwəttə.

5:7 «yengi ay» — ḥeyt yaki «yengi baxlinix» bolidu. Xu wakittin baxlap ularning aman-esənliki wə mustəkillikioɳa hatimə berilidu, xu wakit kəlgəndə ularoɳa bulang-talang kilqilarning yoli eqilidu, deməkqi. Bu wəkəning təpsilatining kandak bolidioɳanlikini pəkət pərəzla kilalaymiz. Təwəndə, 8-15-ayətlərdə aldin'ala eytiloɳan tajawuzqilik «yengi ay»da baxlinarmikin?

5:8 «Gibeaḥta sunayni, Ramaḥda kanayni qelinglar; Bəyt-Awəndə agaḥ signalini anglitinglar; kəyningdə! Kara, i Binyamin!» — Binyamin on ikki kəbilining biri, Yəhudaoɳa bekindi boloɳan, «Israil», yəni «ximaliy padixaḥlik»ning jənubiy qegrasida. Bu bexarəttə ikki imkaniyət bar: — *(1)* Yəhuda əzi Israiloɳa tajawuz kilidu, andin Israil bilən Yəhuda bir-biri bilən soxuxidu; nətijidə Israil Asuriyədin yardəm soraydu *(13-ayət) (10-ayəttə Yəhudaning ḥəkümranlarning jahangirliki, ajizlarni bozək kilip eksplitatsiyə kiliwatkanliki kərsitilidu)*; *(2)* bexarət Asuriyə imperiyəsining tajawuz kilidioɳanlikini kərsitidu *(miladiyədin ilgiriki 733-yili ular Israilning ximaliy kəblilirini elip kətti: 722-yili pütkül Israilni ixoɳal kildi: 702-yili Yəhudaoɳa tajawuz kildi)*.

–Biz ikkinqi imkaniyətkə mayilmiz. Israilning jənubiy qegrisioɳa tutaxkan bu xəḥərlər kistakka elinidioɳan bolsa *(ḥujum ximaldin kəlgən əḥwalda)*, undakta Israilning kaloɳan jayliri nemidegən kiynilidioɳan bolidu! Israil Asuriyədin yardəm sorioɳandin keyin *(xundakla Asuriyəgə pul bərgəndin keyin!)*, ular təripidin wəyran kilinoɳan.

5:11 «Əfraim... əz beximqilik kilip «paskinilik»ni koolap yürdi» — «paskinilik» bəlkim birhil butni kərsitidu.

5:13 «Əfraim Asuriyəlikni izdəp bardi, «jedəlhor padixaḥ»oɳa təlipini yollidi» — Asuriyəliklər əz padixaḥioɳa bərgən unwanni, yəni «Uluo Padixaḥ» degənning imlasini Ḥoxiya kəstən əzgərtip, uni kinayə bilən «Jedəlhor Padixaḥ» *(ibraniy tilida «Yarəb padixaḥ»)* dəp ataydu. Əməliyətdə Asuriyə padixaḥliri dəl muxu harakterda boloɳan, u baxka əllər bilən soxuxuxka hərkandak bahanə-səwəblərni qikaroɳuqi idi.

Bexioɣa kün qüxkəndə ular Meni intilip izdəydu.

Israilning yüzəki jawabi

6 [1] «Kelinglar, Pərwərdigarning yenioɣa ḳaytayli;
Qünki U titma-titma ḳiliwətti, birak saḳaytidu;
Uruwətti, birak bizni tengip ḳoyidu.
[2] U ikki kündin keyin bizni janlanduridu;
Üqinqi küni U bizni tirildüridu,
Biz Uning yüzi aldida ḥayat yaxaymiz!
[3] Wə biz Uni bilidioɣan bolimiz!
Biz Pərwərdigarni tonux ḥəm bilix üqün intilip ḳooɣlaymiz!
Uning bizni ḳutḳuzuxḳa qiḳixi tang səḥərning boluxidək mukərrər;
U yenimizoɣa yamoɣurdək, yər-zeminni suoɣiridioɣan «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!».

Hudaning dad-pəryadi

[4] I Əfraim, seni ḳandak ḳilsam bolar?
I Yəḥuda, seni ḳandak ḳilsam bolar?
Qünki yahxiliḳinglar səḥərdiki bir parqə buluttək,
Tezdin yoḳap ketidioɣan xəbnəmdəktur.
[5] Xunga Mən pəyoɣəmbərlər arḳilik ularni qepiwətkən;
Aoɣzimdiki səzlər bilən ularni əltürüwətkənmən;
Mening ḥəkümüm tang nuridək qiḳidu.
[6] Qünki Mən ḳurbanliḳlardin əməs, bəlki meḥir-muḥəbbəttin,
Kəydürmə ḳurbanliḳlardin kərə, Hudani tonux ḥəm bilixtin hursənlik tapimən.
[7] Birak ular Adəm'atidək əḥdigə itaətsizlik ḳiloɣan;
Ular mana xu yol bilən Manga asiylik ḳiloɣan.
[8] Gilead bolsa ḳəbiḥlik ḳiloɣuqilarning xəḥiri;
U ḳan bilən boyaloɣan.
[9] Ḳarakqilar adəmni paylioɣandək,
Kaḥinlar topi Xəkəmgə baridioɣan yolda ḳatillik ḳilmakta;
Bərḥək, ular iplaslik ḳilmakta.
[10] Israil jəmətidə yirginqlik bir ixni kərdüm;
Əfraimning paḥixiliki xu yərdə tepilidu,
Israil buloɣandi.
[11] Yənə sangimu, i Yəḥuda, terioɣan gunaḥliringning ḥosuli bekitilgəndur!

7 [1] Mən Өz həlḳimning asaritini buzup taxlap, azadliḳḳa erixtürəy degəndə,
Mən Israilni saḳaytay degəndə,
Əmdi Əfraimning ḳəbiḥliki, Samariyəning rəzillikimu axkarilinidu;
Qünki ular aldamqilik ḳilidu;
Ooɣrilar bolsa bəsüp kiriwatidu,

6:3 «U yenimizoɣa yamoɣurdək, yər-zeminni suoɣiridioɣan «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!» — «keyinki yamoɣur» bolsa ḳanaanda *(Pələstində)* 3- yaki 4-ayda yaoɣidu, u ətiyazlik ziraətlərning pixixida ḥalḳilik rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ḥosul bolmaydu. **«Biz Uni bilidioɣan bolimiz!... U ... «keyinki yamoɣur»dək qüxüp kelidu!»** — alimlarning bu üq ayət *(1-3)* üstidə üq hil pikri bar: — *(1)* bu Israilning ahirḳi zamanda towa ḳilidioɣan duasi *(qünki Israillar Ḥoxiyaning dəwridə towa ḳiloɣan əməs)*; *(2)* bu Ḥoxiya pəyoɣəmbərning: «Pərwərdigarning yenioɣa ḳaytayli» degən dəwiti; *(3)* bu Israilning xu qaoɣdiki yüzəki bir inkasi, halas. Səzlər qiraylik bolsimu Huda uni yüzəki dəp ḳaraydu *(4-ayətni kərüng)*. Xunga biz üqinqi imkaniyətkə ḳayilmiz. Qünki bu səzlərdə əz gunaḥini etirap ḳilidioɣan konkret gəp kəmqil. Əgər duada towa ḳilidioɣan səzlər bar boloɣan bolsa intayin yahxi bir dua bolatti; 14-babta ḥəḳiḳiy towa ḳilidioɣan dua tepilidu.

6:5 «Mən pəyoɣəmbərlər arḳilik ularni qepiwətkən...» — Huda pəyoɣəmbərliri arḳilik nuroɣun ḳetim Israiloɣa jazasini elip baridioɣan ḥəkümlirini uḳturoɣanidi; demək, u dərḥal jazalirini əwətməydu, bəlki awwal pəyoɣəmbərliri arḳilik agaḥlandurup, towa ḳilix pursitini beridu; pəḳət towa ḳilmisa jazasini qüxüridu. Jazalar qüxkəndə Israillar «qepiwetilgən, ...əltürüwetilgən» idi. Yuḳirida *(3-ayəttə)* Israil sahtipəzlik bilən «Hudaning bizni ḳutḳuzuxḳa qiḳixi ... tang səḥərning boluxidək mukərrər» degənidi, birak ḥazir Huda: «**Mening ḥəkümlirim** tang nuridək qiḳidu» dəydu.

6:6 «Mən ḳurbanliḳlardin əməs, bəlki meḥir-muḥəbbəttin, kəydürmə ḳurbanliḳlardin kərə, Hudani tonux ḥəm bilixtin hursənlik tapimən» — Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik ḳurbanliḳlarni tələp ḳiloɣan. Birak keyinki kəp pəyoɣəmbərlər arḳilik, bular Mening ahirḳi məḳsitim əməs, bəlki: *(1)* Өz həlḳimning manga ḳaratḳan qing kənglidiki ibadət wə muḥəbbitini izdəymən *(xundaḳ ixlar pəḳət Məsiḥning nijati wə Muḳəddəs Roḥ arḳilik əmələgə axurulidu, əlwəttə)*; *(2)* ḳurbanliḳlar sunuloɣanda, əgər ihlasmənlik wə muḥəbbət bolmisa, undaḳta ularni ḳilmioɣininglar tüzük, dəp uḳturoɣan.

6:6 Mat. 9:13; 12:7

6:7 Ḥox. 8:1

Ḳarakḳilar topi sirtta bulangqilik ḳiliwatidu.
2 Ular kənglidə Mening ularning barlik rəzilliklirini esimdə tutḳanlikimni oylimaydu;
Ḥazir ularning ḳilmixliri əzlirini ḳistawatidu;
Bu ixlar kəz aldimdidur.

Ordidiki suyiḳəstlər

3 Ular padixaḥni rəzillikliri bilən,
Əmirlərni yaloɣan gəpliri bilən hursən ḳilidu;
4 Ularning ḥəmmisi zinahorlar;
Ular naway ot saloɣan tonurdək;
Naway hemirni yuoɣurup, hemir boloɣuqə uning otini yənə uloɣaytmaydu;
5 Padixaḥimiz təbrikləngən künidə, əmirlər xarabning kəypi bilən əzlirini zəipləxtürdi;
Padixaḥ bolsa mazaḳ ḳiloɣuqilar bilən ḳol elixixḳa intildi!
6 Qünki ular kənglini tonurdək ḳizitip suyiḳəst püküp ḳoyoɣanidi;
Keqiqə ularning oɣəzipi qooɣlinip turidu;
Səḥərdila u yanoɣan ottək yalḳunlap ketidu.
7 Ularning ḥəmmisi tonurdək ḳiziḳtur, ular əz soraḳqilirini yəp ketidu;
Ularning barlik padixaḥliri yiḳildi —
Ulardin ḥeqkim meni nida ḳilip qaḳirmaydu!

Hudaning tərbiyisini ḳobul ḳilmaydioɣan bir həlḳ

8 Əfraim yat ḳowmlar bilən arilixip kətti;
U «ərülmigən bir ḳoturmaq»dəktur.
9 Yat adəmlər uning küqini yəp kətti, biraḳ u ḥeq səzməydu;
Bərḥək, bexining u yər-bu yeridə aḳ qaqlar kərünidu, biraḳ u ḥeq bilməydu;
10 Xuning bilən Israilning təkəbburluḳi əzigə ḳarxi guwaḥ beridu;
Ular Pərwərdigar Hudasining yenioɣa ḳaytmaydu;
Yaki xundaḳ ixlar bexioɣa qüxkən bolsimu, yənila Uni izdiməydu.
11 Əfraim ḥeq əḳli yoḳ nadan bir pahtəktək;
Misiroɣa ḳarap sayraydu, Asuriyəni izdəp baridu;
12 Ular baroɣanda, ularning üstigə torumni taxlaymən;
Huddi asmandiki uqar-ḳanatlarni toroɣa

7:4 «Ularning ḥəmmisi zinahorlar; ular naway ot saloɣan tonurdək...» — «ular» bəlkim kaḥinlar *(ular yuḳiridiki ayətlərning asasiy obyekti)*. Əslidə kaḥinlar «muḳəddəs ḳanun»ni bilgini üqün, padixaḥning ordisida muḥim roli boluxi kerək idi. Əksiqə ular padixaḥni eltürüxni ḳəstləydu. **«Ular naway ot saloɣan tonurdək; naway hemirni yuoɣurup, hemir boloɣuqə uning otini yənə uloɣaytmaydu»** — naway hemirni boldurux üqün səl issiḳ ətsun dəp tonurning yenioɣa ḳoyidu, biraḳ xu waḳitlarda tonurning otini uloɣaytmaydu.

7:5 «Padixaḥ bolsa mazaḳ ḳiloɣuqilar bilən ḳol elixixḳa intildi!» — «mazaḳ ḳiloɣuqilar» yənə kaḥinlar *(wə sahta pəyoɣəmbərlər?)* boluxi mumkin. Əslidə padixaḥni ḳooɣdixi kerək boloɣan əmirlər məst boloɣanda, padixaḥ əzini ḳəst ḳilmaḳqi boloɣan «mazaḳ ḳiloɣuqilar» bilən «ḳol tutuxup», ḥeq bilməyla hətərlik əḥwaloɣa qüxidu.

7:6 «Keqiqə ularning oɣəzipi qooɣlinip turidu» — baxḳa birhil tərjimisi «ularning «nawiyi» bolsa keqiqə uhlaydu». **«.... Ular kənglini tonurdək ḳizitip suyiḳəst püküp ḳoyoɣanidi; ... səḥərdila u yanoɣan ottək yalḳunlap ketidu»** — 4-6-ayətlərdiki ix bəlkim: *(1)* padixaḥ ordisida məlum bir təbrikləx paaliyitini orunlaxturdi. *(2)* əmirliri məst bolup kətti. *(3)* padixaḥni ḳəstligən kaḥinlar keqiqə pursət kütüp yürdi. *(4)* ətigəndə ularning padixaḥḳa boloɣan nəpriti tonurdiki yalḳunlioɣan ottək partlidi wə ular padixaḥni eltürüwətti.

7:7 «Ulardin ḥeqkim meni nida ḳilip qaḳirmaydu!» — «ulardin» — bəlkim padixaḥlardin.

–Məzkur bexarətlərning Israilning əng ahirḳi padixaḥliridin ḳaysisini kərsitidioɣanlikioɣa birnemə demək təs. Israil padixaḥlikining ahirḳi yillirida altə padixaḥ təhtkə olturoɣan. Altisidin tət padixaḥ ḳəstlinip eltürülgən. Bu wəḳələr Təwrat, «2pad.» 15-17-bablarda bayan ḳilinoɣan. Ḥalḳilik nuḳtilar xuki: *(1)* kaḥinlar intayin rəzil; zinahor, ḳatillar idi. *(2)* az degəndimu bir padixaḥ ular təripidin ḳəstlinip eltürülgən; *(3)* əmirlər intayin bihud adəmlər, padixaḥning bihətərlikini ḥeq oylimaytti; *(4)* padixaḥlarning ḥeqḳaysisi Hudaoɣa tayanmidi *(xunglaxḳa «yiḳildi»)*. *(5)* kaḥinlar kəp «sotqilar»nimu ḳəstləp eltürdi *(7-ayət)*.

7:8 «Əfraim yat ḳowmlar bilən arilixip kətti» — «Əfraim»ning məzkur kitabta Israilning ornida yaki Israiloɣa wəkil ḳilip kəp ixlitilixining səwəbi, bəlkim bu waḳitta Israilning ximaliy ḳəbililiri Asuriyə təripidin alliḳaqan elip ketilgən; Əfraim ḳəbilisi yaloɣuz ḳaloɣanidi. **U «ərülmigən bir ḳoturmaqdək»tur»** — demək, bir təripi kəyük, bir təripi pixmioɣan. Israil bəlkim baxḳa ḳowmlar bilər kəp arilixip, bir təripi butpərəslərgə ohxax bolup ḳaloɣan, «kəyüp kətkən»; biraḳ ular Huda tərəptə ḥeq pixmioɣan, ularning Huda bilən boloɣan munasiwiti yoḳ deyərlik.

7:8 Zəb. 106:35

7:9 «Yat adəmlər uning küqini yəp kətti» — «uning küqi» bəlkim Israilning iradisi, iman-etiḳadini kərsitidu. Ular butpərəs ḥəlḳ bilən kəp arilixip etiḳadi ajizlaxḳan. Baxḳa alimlarning pikriqə, «küq» ularning əmgikining mewisini kərsitidu.

7:10 Ḥox. 5:5

7:11 «Əfraim... Misiroɣa ḳarap sayraydu, Asuriyəni izdəp baridu» — Israil tolimu tuturuḳsiz bolup, Hudaning səzigə ḥeq ixənməy, birdəm Misirdin, birdəm Asuriyədin yardəm soraydu. Əməliyəttə ikkila tərəp Israiloɣa satḳunluḳ ḳilidu.

qüxürgəndək ularni qüxürimən;
Bu həwər ularning jamaitigə yetixi bilənla, ularni jazalaymən.
13 Ularoɣa way! Qünki ular Məndin yiraḳlixip tenip kətti!
Ular ḥalak bolsun! Qünki ular Manga wapasizliḳ ḳildi!
Mən ularni ḳutḳuzup ḥərlükkə qiḳiray degəndə,
Ular Mən tooɣruluḳ yaloɣan gəp ḳilidu!
14 Ular ornida yetip nalə ḳiloɣanda,
Manga kənglidə ḥeq nida ḳilmidi;
Ularning jamaətkə yioɣilixi pəḳət ax wə yengi xarab üqündur, halas;
Ular Məndin qətləp kətti.
15 Bərḥək, Mən əsli ularni tərbiyiligənmən,
Ularning biləklirini qeniḳturup küqəytküzgənidim;
Biraḳ ular Manga ḳarxi yamanliḳ ḳəstləwatidu.
16 Ular buruldi — biraḳ buruluxi Ḥəmmidin
Aliy Boloɣuqioɣa ḳaytix üqün əməs;
Ular aldamqi bir okyaoɣa ohxax.
Ularning əmirliri əzlirining oɣaljiranə tilaḥanətliri wəjidin ḳiliqlinidu;
Bu ix Misir zeminida ularni məshirigə ḳalduridu.

«Ular xamal teriydu, ḳara ḳuyunni oridu!»

8 1 Kanayni aoɣzingoɣa saloɣin!
Pərwərdigarning əyi üstidə bir ḳorultaz aylinip yüridu!
Qünki ular Mening əḥdəmni buzoɣan,
Təwrat-ḳanunumoɣa itaətsizlik ḳiloɣan.
2 Ular Manga: «I Hudayim, biz Israil həlḳi Seni tonuymiz!» dəp warḳiraydu.
3 Israil yahxiliḳ-meḥribanliḳni taxliwətkən;
Xunga düxmən uni ḳooɣlaydu.
4 Ular əzliri padixaḥlarni tikligən, biraḳ Mən arḳilik əməs;
Ular bəzilərni əmir ḳiloɣan, biraḳ uningdin həwirim yoḳ;
Ular əz jenioɣa zamin bolux üqün,
Əzlirigə butlarni kümüx-altunliridin yasioɣan.
5 I Samariyə, sening moziying seni taxliwətti!
Mening oɣəzipim ularoɣa ḳozoɣaldi;
Ular ḳaqanoɣiqə pakliḳtin yiraḳ turidu?
6 Xu nərsə Israildin qiḳḳanoɣu —
Uni bir ḫünərwən yasioɣan, halas; u Huda əməs;
Samariyəning moziyi dərwəḳə parə-parə qeḳiwetilidu!
7 Qünki ular xamal teridi, xunga ḳara ḳuyunni oridu!
Ularning xadisida ḥeq baxaḳlar yoḳ, u ḥeq ax bərməydu;
Ḥətta ax bərgən bolsimu, yat adəmlər uni yutuwaloɣan bolatti.
8 Israil yutuwelindi;
Ular yat əllər arisida yarimas bir ḳaqa bolup

7:12 «Bu həwər ularning jamaitigə yetixi bilənla, ularni jazalaymən» — ayətning ahirḳi bu ḳismining baxḳa ikki tərjimisi: «ularning jamaiti angliɣandək, ularni jazalaymən» yaki «ular topliniwatidu» dəp angliɣinimdila, ularni jazalaymən». Yənə baxḳa tərjimilirimu uqrixi mumkin. Ibraniy tilini qüxinix təs.

7:14 «Ularning jamaətkə yioɣilixi pəḳət ax wə yengi xarab üqündur, halas» — demək, ularning ḫeytliri Huda üqün əməs, pəḳət əz tamaxiliri üqün ətküzülidu.

–Baxḳa birhil tərjimisi: «Ular ax wə yengi xarab tiləp *(butlirini ixəndürüx üqün)* əz ətlirini tilidu».

7:16 «Ular buruldi — biraḳ buruluxi Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqioɣa ḳaytix üqün əməs; ular aldamqi bir okyaoɣa ohxax» — «aldamqi okya» tüp-tüz atmaydu, oḳlar ḥərdaim burulup ketidu, əlwəttə. Ayətning birinqi ḳismining baxḳa hil tərjimiliri bar.

7:16 Zəb. 78:57

8:1 «Pərwərdigarning əyi üstidə bir ḳorultaz aylinip yüridu!» — ḳorultaz pəḳət ələklərgə yaki «ələy dəp ḳaloɣan» janiwarloroɣa ḳiziḳidu, əlwəttə *(baxḳa hil tərjimiliridə «bürküt» deyilidu)*.

8:1 Ḳan. 28:49; Ḫox. 6:7

8:3 «Israil yahxiliḳ-meḥribanliḳni taxliwətkən» — bu ikki bisliḳ səz; ular əzliri yahxiliḳ ḳilixtin ḳol üzgən wə xuning bilən təng, Hudaning yahxiliḳidin məḥrum boloɣan.

8:4 «Ular əzliri padixaḥlarni tikligən, biraḳ mən arḳilik əməs» — «uningdin həwirim yoḳ» — demək, bu ix Manga yat boldi, Mən uni etirap ḳilmidim.

8:5 «I Samariyə, sening moziying seni taxliwətti!» — bu kinayilik gəp. Israildiki mozay xəklidiki but ularni ḳutḳuzmioɣan. «Baal» wə ularning əng qong tawapgaḥi «Bəyt-əl»diki butmu «mozay xəkli»də idi *(baxḳa hil tərjilirimu bar)*.

8:7 «Ular xamal teridi, xunga ḳara ḳuyunni oridu! Ularning xadisida ḥeq baxaḳlar yoḳ, u ḥeq ax bərməydu; ḥətta ax bərgən bolsimu, yat adəmlər uni yutuwaloɣan bolatti» — Israillar ḥərdaim «Baal»din yahxi ḫosul tilətti. Ularning oylixiqə «Baal»ning «alaḥidiliki» «mol ḫosul berix»mix.

ḳaldi;
9 Qünki ular yaloɣuz yürgən yawayi exəktək
Asuriyəni izdəp qiḳti;
Əfraim «axna»larni yalliwaldi.
10 Gərqə ular əllər arisidin «yalliwaloɣan» bolsimu,
Əmdi Mən ularni yioɣip bir tərəp ḳilimən;
Ular tezla «Əmirlərning xaḥi»ning besimi astida toloɣinip ketidu.
11 Əfraim «gunaḥ ḳurbanliḳ»liri üqün ḳurbangaḥlarni kəpəytkini bilən,
Bular gunaḥ ḳozoɣaydioɣan ḳurbangaḥlar bolup ḳaldi.
12 Mən uning üqün Təwrat-ḳanunumda kəp tərəplimə nərsilərni yazoɣan bolsammu,
Ular yat bir nərsə dəp ḥesablanmaḳta.
13 Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ! Ular Manga ḳurbanliḳlarni ḳilip, gəxidin yəydu,
Biraḳ Pərwərdigar bulardin ḥeq hursənlik almaydu;
U ularning ḳəbiḥlikini ḥazir esigə kəltürüp,
Gunaḥlirini əz bexioɣa qüxüridu;
Ular Misiroɣa ḳaytidu!
14 Qünki Israil əz Yasioɣuqisini untup,
«ibadəthana»larni ḳuridu;
Yəḥuda bolsa istiḥkamlaxturuloɣan xəḥərlərni kəpəytkən;
Biraḳ Mən ularning xəḥərliri üstigə ot əwətimən,
Ot bularning ḳəl'ə-ordilirini yəp ketidu.

Ḳuruḳ huxalliḳ wə ḥeytlar

9 1 I Israil, yat əl-yurtlardək huxal bolup xadlinip kətmənglar;
Qünki sən Hudayingdin qətnəp paḥixilikkə berilding;
Ḥərbir hamanda sən paḥixə ḥəḳḳigə amraḳ bolup kətting.
2 Haman wə xarab kəlqiki ularni baḳalmaydu;
Yengi xarab uni yərgə ḳaritip ḳoyidu.
3 Ular Pərwərdigarning zeminida turiwərməydu;
Əfraim bəlki Misiroɣa ḳaytidu,
Ular Asuriyədə ḥaram tamaḳni yəydu.
4 Ular Pərwərdigaroɣa ḥeq xarab ḥədiyəlirini ḳuymaydu,
Ularning ḳurbanliḳliri uningoɣa ḥeq hursənlik bolmaydu; ularning neni matəm tutḳuqilarning nenidək bolidu;
Uni yegən ḥərkim «napak» bolidu;
Bu nan ḥərgiz Pərwərdigarning əyigə kirməydu.
5 Əmdi «jamaətlərning ibadət sorunliri» künidə,

8:10 «Ular tezla «əmirlərning xaḥi»ning besimi astida toloɣinip ketidu» — «əmirlərning xaḥi» Asuriyə padixaḥining məhsus bir unwani.
8:10 Yəx. 10:8
8:11 «Əfraim «gunaḥ ḳurbanliḳ»liri üqün ḳurbangaḥlarni kəpəytkini bilən, bular gunaḥ ḳozoɣaydioɣan ḳurbangaḥlar bolup ḳaldi» — «gunaḥ ḳurbanliḳi»lar tooɣruluḳ «Law.» 4-5-bablarni kerüng.
–Məzkur ḳurbangaḥlarni «Pərwərdigaroɣa atap» yasaloɣanidi. Əslidə Hudaning kərsətmiliri boyiqə Yerusalemdindiki ibadəthanining ḳurbangaḥidin baxḳa, Israillarning ḥeqḳandaḳ ḳurbangaḥni yasimasliḳi kerək. Dərwəkə, ular yasaloɣandin keyin, tezla butpərəs tawapgaḥlaroɣa aylinip ḳaloɣanidi.
8:13 «Ular ḳurbanliḳlaroɣa amraḳ! Ular Manga ḳurbanliḳlarni ḳilip, gəxidin yəydu,...» — bu ayətning ḥərhil tərjimiliri boloɣini bilən, omumiy mənisi tərjimimizningkidək. **«Gunaḥlirini əz bexioɣa qüxüridu; ular Misiroɣa ḳaytidu!»** — Misir Israillar tunji ḳetimlik əsirlikkə yaki ḳullukḳa qüxkən jay.
8:14 2Tar. 26:10, 27:4, Yesh. 22:9-11, 2Pad. 18:12

9:1 «I Israil, yat əl-yurtlardək huxal bolup xadlinip kətmənglar; qünki sən Hudayingdin qətnəp paḥixilikkə berilding; ḥərbir hamanda sən paḥixə ḥəḳḳigə amraḳ bolup kətting» — *(bu babtiki həwər tooɣruluḳ)* Israil butpərəslik yolioɣa kirgən bolsimu, ular tehi «ḥəmmə din ohxax» dəp, butpərəslik paaliyətlirini «Pərwərdigarning namida» ətküzüwatatti, xundaḳla xu paaliyətlirini kəpləp ətküzüp yürməktə idi. Xuning bilən təng ular yənila Musa pəyoɣəmbərgə buyruloɣan kona ḥeytlarnimu saḳlap ḳaloɣanidi,ularoɣa naḥayiti kəngül bələtti; muxundaḳ ḥeytlarning boloɣinidin huxal boluxup, ḥeyt-bayram tərəpliridə heli «dindar» bolup ketixti. Ḥoxiya pəyoɣəmbər muxu babtiki həwərni küz bayrimida, yəni «kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*da ularoɣa yətküzgən bolsa kerək.
–«Haman» yilning əjirining nətijisini yioɣidioɣan jay bolup, huxalliḳ bolidioɣan bir sorun, əlwəttə. Biraḳ paḥixə ayallar *(ḥəḳning puli bilən)* pat-pat xu sorunlaroɣa qiḳatti. Israillar hamanlirida bəlkim ikki jəḥəttə paḥixilik ḳilatti; *(1)* muxu ayallar bilən; *(2)* roḥiy jəḥəttə «Baal»oɣa qoḳunup uningoɣa rəḥmət eytix paaliyətliridə.
9:4 «... Ularning neni matəm tutḳuqilarning nenidək bolidu; uni yegən ḥərkim «napak» bolidu; bu nan ḥərgiz Pərwərdigarning əyigə kirməydu» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə adəm bolsun, nərsə bolsun jəsətkə təgkən bolsila, «napak» dəp ḥesablinatti. «Napak» axni yegən adəmning əzimu «napak» bolatti. Xunga «matəm tutḳan» adəmlərning ḥəmmisi *(bir məzgilqiə)* «napak» dəp ḥesablinatti. Əmdi Hudaning jazasi bilən Israil yat əl arisida ḥərdaim «ḥaram-napaklik» bilən uqraxḳaqḳa, ḥərdaim «napak» bolidu, xunga ularning «Hudaning əyigə» əzliri kirixi, xundaḳla ḥərḳandaḳ «ax ḥədiyə»ni elip kirixi kət'iy mən'i ḳilinoɣan.

«Pərwərdigarning ḥeyti» boloɣan künidə
ḳandaḳ ḳilarsilər?.
6 Qünki mana, ular ḥətta ḥalakəttin ḳaqḳan
bolsimu, Misir ularni yioɣiwelip,
Andin Memfis xəḥiri ularni kəmüp ḳoyidu.
Ularning ḳədirlik kümüx buyumlirini bolsa,
qaḳḳaḳlar igiliwalidu;
Ularning qedirlirini yantaḳ-tikənlər basidu..
7 Əmdi ḥesablixix künliri kəldi,
Yamanliḳ ḳayturidioɣan künlər kəldi;
Israil buni bilip yətsun!
Sening ḳəbiḥlikingning kəplüki tüpəylidin,
Zor nəpriting boloɣini tüpəylidin,
Pəyoɣəmbər «əḥməḳ», roḥḳa təwə boloɣuqi
«sarang» dəp ḥesablinidu..
8 Pəyoɣəmbər bolsa Əfraim üstigə Hudayim
bilən billə turoɣan kəzətqidur;
Biraḳ uningoɣa barliḳ yollirida ḳiltaḳlar
ḳoyuloɣan,
Hudasining əyidimu nəprət uni kütməktə..
9 Gibeaḥning künliridikidək ular əzlirini
qongḳur buloɣioɣan,
U ularning ḳəbiḥlikini esigə kəltüridu,
Ularning gunaḥlirini jazalaydu..
10 — Qəl-bayawanda üzüm uqrap ḳaloɣandək,
Mən sən Israilni tapḳan;
Ənjür dərihidə tunji pixḳan mewini
kərgəndək, ata-bowiliringlarni yahxi
kərgənmən;
Andin ular «Baal-Peor»ni izdəp bardi,
Əzlirini axu nomusluḳ nərsigə beoɣixlidi,
Ular əzlirining «səygüqisi»gə ohxax yirgin-
qlik boldi..
11 Əfraimning bolsa, xan-xəripi ḳuxtək uqup
ketidu
— Huddi tuoɣulux bolup baḳmioɣandək,
Ḥamilə bolup baḳmioɣandək,
Boyida apiridə bolux bolup baḳmioɣandək!.
12 Ḥətta ular pərzəntlirini qong ḳiloɣan bol-
simu,
Mən lekin ularni birini ḳaldurmay juda
ḳilimən;
Bərḥəḳ, ulardin ayrilip kətkinimdin keyin,
ularning ḥalioɣa way!
13 Mən kərginimdə, Əfraimning əḥwali
qimənzarda tikləngən bir «Tur xəḥiri»dək idi;
Biraḳ Əfraim balilirini kətl ḳiloɣuqioɣa qiḳirip
beridu..
14 Uloroɣa bərgin, i Pərwərdigar — zadi nemə
bərgining tüzük? — Uloroɣa bala qüxüp
ketidioɣan baliyatḳu, ḳuruḳ əmqəklərni
bərgin!..

9:5 «Əmdi «jamaətlərning ibadət sorunliri» künidə, «Pərwərdigarning ḥeyti» boloɣan künidə ḳandaḳ ḳilarsilər?» — bu butpərəs həlḳning «napak bolidioɣanliḳi» «Pərwərdigarning ḥeytlirini təbrikliyəlməsliki», «ibadət sorunlirioɣa ḳatnixalmasliḳi» ḳatarliḳlar uloroɣa eoɣir kəlgənliki bəlkim oḳurmənlərgə oɣəlitə tuyulidu. Biraḳ əslidə durus boloɣan bu paaliyətlər hurapiy ixloroɣa aylinip ḳaloɣandin keyin, ular «bularni ḥərdaim ḳilmisaḳ «yaman bolidu»» dəp oylap, ḳorḳup yürgən bolsa kerək. Tirik Hudadin ḳorḳmay, hurapiyliḳ yolioɣa hilaplik ḳilixtin ḳorḳux, ḥərbir həlḳḳa naḥayiti nomus kəltüridioɣan bir ixtur.

9:6 «Andin Memfis xəḥiri ularni kəmüp ḳoyidu» — Memfis xəḥiri yooɣan, ḥəywətlik yər boloɣanliḳi üqün dangḳi qiḳḳan. **«Ularning ḳədirlik kümüx buyumlirini bolsa, qaḳḳaḳlar igiliwalidu; ularning qedirlirini yantaḳ-tikənlər basidu»** — bu ayəttə «ḳədirlik kümüx buyumliri» wə «qedirliri» bolsa kümüx bilən ḥəlləngən butlar, xundaḳla xu butloroɣa «makan boloɣan» qedirlar kəzdə tutuluxi mumkin.

9:7 «Əmdi ḥesablixix künliri kəldi» — «ḥesablixix künliri» ibraniy tilida «yoḳlax künliri».

9:8 «Pəyoɣəmbər bolsa Əfraim üstigə Hudayim bilən billə turoɣan kəzətqidur; ... Hudasining əyidimu nəprət uni kütməktə» — ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbərning düxmənliri *(kaḥinlar wə sahta pəyoɣəmbərlər bolsa kerək)* ḥətta Hudaning ibadəthanisidimu uni ḳəstliməkqi boluwatatti.

9:9 «Gibeaḥning künliridikidək ular əzlirini qongḳur buloɣioɣan,...» — Gibeaḥ xəḥiridə bəqqiwazliḳ ḥəm ḳatillik yüz bərgən, Israilni naḥayiti xərməndiqiliktə ḳalduroɣan *(«Ḥak.» 17-19-bablar)*.

9:10 «Andin ular «Baal-Peor»ni izdəp bardi» — «Baal-Peor» degən but wə bu butḳa munasiwətlik nomussizliḳ «Qəl.» 25-babta hatiriləngən. Demisəkmu, bu ixlar Israil qəl-bayawanda yürgən waḳitta yüz bərgən. **«Əzlirini axu nomusluḳ nərsigə beoɣixlidi, ular əzlirining «səygüqisi»gə ohxax yirginqlik boldi»** — demək, ular əzliri qoḳunoɣan yirginqlik butḳa ohxax boldi.
–Baxḳa birhil tərjimisi «...əz səyginigə ohxax yirginqlik boldi».

9:10 Qəl. 25:3; Zəb. 106:28

9:11 «Əfraimning bolsa, xan-xəripi ḳuxtək uqup ketidu» — «Əfraimning xan-xəripi» ularning pəhri boloɣan əwlad-pərzəntini kərsitidu. Huda ularni agaḥlanduriduki, əwlad-pərzəntinglar məwjut bolup baḳmioɣandək bolisilər *(12-ayətnimu kərüng)*.

9:13 «Mən kərginimdə, Əfraimning əḥwali qimənzarda tikləngən bir «Tur xəḥiri»dək idi» — «Tur» Liwanoɣa jaylaxḳan küqlük wə mustəḥkəm port-dələt idi. Baxḳa tət hil tərjimisi bar. Ibraniy tilini qüxinix təs.

9:14 «Uloroɣa bala qüxüp ketidioɣan baliyatḳu, ḳuruḳ əmqəklərni bərgin!» — pəyoɣəmbərning bu duasi bəlkim ularni balilarning kətl ḳilinixi azabini kərmisun, degənni bildüridu.

9:14 Luḳa 23:29

15 Ularning barliq rəzillikini Gilgaldin tapқili bolidu;
Qünki Mən xu yərdə ulardin nəprətləndim;
Ularning қilmixlirining rəzilliki tüpəylidin,
Ularni өyümdin ҳəydiwetimən;
Mən ularni yənə seyməymən;
Ularning əmirlirining ҳəmmisi tərsaliқ қilidu.
16 Əfraim əmdi uruwetildi;
Ularning yiltizi қaoŋjirap kətti, ular ҳeq mewə bərməydu;
Ҳətta ular mewə bərsimu,
Baliyatқusining seyümlük mewilirini əltürüwetimən.
17 Mening Hudayim ularni qətkə қaқti,
Qünki ular uningoŋa қulaқ salmidi;
Ular əllər arisida sərsan bolidu.

Pərwərdigarni izdəx waқti kəldi!

10 1 Israil baraқsan bir üzüm telidur;
U өzi üqün mewə qiқiridu;
Mewisi kөpəygənseri u қurbangaҳlarnimu kөpəytkən;
Zeminining esilliқidin ular «esil» but tüwrüklirini yasidi.
2 Ularning kөngli ala;
Ularning gunaҳkarliқi ҳazir axkarilinidu;
U ularning қurbangaҳlirini qeқip oŋulitidu,
Ularning but tüwrüklirini buzuwetidu.
3 Qünki ular pat arida: «Bizdə padixaҳ yoқ, qünki Pərwərdigardin қorқmiduқ;
Padixaҳimiz bar bolsimu, u bizgə nemə қilip beridu?» — dəydioŋan bolidu.
4 Ular gəplərni қiliweridu, əҳdini tüzüp қoyup yaloŋandin қəsəm iqidu;
Xunga ular arisidiki dəwalixixlar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu.
5 Samariyədə turuwatқanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu;
«Bəyt-Awən»dikilər dərwəқə uning üstigə matəm tutidu,
Uning «butpərəs kaҳin»lirimu uning üqün xundaқ қilidu;
Ular «Bəyt-Awən»ning «xan-xəripi» üqün azablinidu,
Qünki u sürgün қilindi!
6 Bərҳəқ, xu nərsə «Jedəlhor padixaҳ» üqün ҳədiyə қilinip, Asuriyəgə kətürülüp ketilidu;
Əfraim iza-aҳanətkə қalidu,
Israil өz «əқli»din hijil bolidu.
7 Samariyəning bolsa, padixaҳi dengiz dolқunliri üstidiki həxəktək yoқilip kətti;
8 «Awən»diki «yuқiri jaylar», yəni «Israilning gunaҳi» bitqit қilinidu;
Қurbangaҳlirini tikən-jioŋanlar basidu;

9:15 «Ularning barliқ rəzillikini Gilgaldin tapқili bolidu» — «Gilgal» ularning ikkinqi qong butpərəs tawapgaҳi idi.
9:15 Yəx. 1:23; Ҳox. 4:15; 12:12
9:16 «Ularning Əfraimning yiltizi қaoŋjirap kətti, ҳətta ular mewə bərsimu» — muxu yərdə balilarni kərsitidu. Ayətning ikkinqi қismini kərüng.
10:1 «Mewisi kөpəygənseri u Israil қurbangaҳlarnimu kөpəytkən; zeminining esilliқidin ular «esil» but tüwrüklirini yasidi» — demisəkmu, bu қurbangaҳlar wə tüwrüklər butlaroŋa ataloŋanidi. Baxқa birhil tərjimisi: «U *(Huda)* Israilning mewisini kөpəytixi bilən, Israil қurbangaҳliridiki but tüwrüklər kөpəydi; U *(Huda)* Øz zeminiоŋa yahxiliқni kөpəytixi bilən, u *(Israil)* butlaroŋa ataloŋan tüwrüklərni tehimu yahxi қildi».
10:1 Ҳox. 8:11
10:2 «Ularning kөngli ala» — yaki «Ularning kөngli kuw». Zəb. 55:21ni kərüng,
10:2 Zəb. 55:21
10:3 «... ular pat arida: «Bizdə padixaҳ yoқ, qünki Pərwərdigardin қorқmiduқ; padixaҳimiz bar bolsimu, u bizgə nemə қilip beridu?» — dəydioŋan bolidu» — bu bexarət Israilning sürgün қilinoŋandin keyin nemə dəydioŋanliқini kərsitidu.
10:3 Ҳox. 3:4
10:4 «Xunga ular arisidiki dəwalixixlar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu» — baxқa birhil tərjimisi: «Xunga ularning bexioŋa qüxkən jazalar etizdiki qənəklərgə xumbuya ünüp kətkəndək bolidu».
10:5 «Samariyədə turuwatқanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu,... ular «Bəyt-Awən»ning «xan-xəripi» üqün azablinidu» — «Bəyt-Awən»ning «xan-xərəp»i, yəni mozay xəklidiki but bolsa, kinayilik gəp, əlwəttə. Oқurmənlərning esidə boliduki, «Bəyt-Awən» degən səzning өzi kinayilik gəptur *(mənisi: «Yoқ birnərsə»ning өyi)*.
–«Samariyədə turuwatқanlar «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu,...» — baxқa birhil tərjimisi «Ular «Samariyədə turoŋuqi» wə «Bəyt-Awən»ning moziyi üqün oŋəm-əndixigə qüxidu...». Muxu tərjimisi tooŋra bolsa, «Samariyədə turoŋuqi» kinayilik gəp bolup, Samariyədikilər qoқunoŋan butni kərsitidu.
10:6 «xu nərsə «Jedəlhor padixaҳ» üqün ҳədiyə қilinip» — «Jedəlhor padixaҳ» Asuriyə padixaҳini deməkqi. Yuқiriқi 5:13-ayəttiki izaҳatni kərüng.

Ular taoŋlaroŋa: «Üstimizni yepinglar!»,
dənglüklərgə: «Üstimizgə ərülüp
qüxünglar!» — dəydu.
9 — I Israil, Gibeaḫning künliridin baxlap sən
gunaḫ kilip kəlding;
Ixlar xu peti turiwərdi;
Rəzillikning baliliri üstigə kilinoŋan jəng
ularni Gibeaḫta besiwətmidimu?
10 Mən halioŋinimda ularni jazalaymən;
Ular ikki gunaḫi tüpəylidin əsirgə qüxüxkə
tooŋra kəlgəndə,
Yat kowmlar ularoŋa ḫujum kilixka yioŋilidu.
11 Əfraim bolsa kəndürülgən bir inəktur,
U haman tepixkə amrak;
Mən uning qiraylik gədinini upraxtin ayap
kəldim;
Birak ḫazir uningoŋa boyunturuk selip
ḫəydəymən;
Yəḫuda yər ḫəydisun!
Yakup əzi üqün yərni tirnilixi kerək.

12 Əzünglaroŋa həkkaniylik bilən teringlar,
Meḫir-muḫəbbət iqidə ḫosul alisilər;
Boz yeringlarni qanap eqinglar;
Qünki Pərwərdigarni izdəx wakti kəldi,
— Ta U üstünglaroŋa həkkaniylikni yaoŋdur-
oŋuqə!
13 Birak silər rəzillikni aoŋdurdunglar,
Kəbiḫlik ḫosulini ordunglar,
Yaloŋanqilikning mewisini yedinglar;
Qünki sən əz yolungoŋa, yəni baturliringning
kəplükigə ixinip tayanding;
14 Kowmliring arisida kukan-sürən
kətürülidu;
Xalman jəng künidə Bəyt-Arbəlni bərbat
kiloŋandək,
Barlik koroŋanliring bərbat kilinidu;
(xu küni Bəyt-Arbəldiki ana-balilar təngla
parə-parə kiliwetilmigənmu?) —
15 Əmdi uqioŋa qikkan rəzilliking tüpəylidin,
Ohxax bir kün sening bexingoŋa qüxürülidu,
i Bəyt-əl!
Tang səḫərdila Israilning padixaḫi pütünləy
üzüp taxlinidu.

Israil, səyümlük balam! Seni kandakmu taxlap koyimən?

11 1 Israil bala qeoŋida, Mən uni səydüm,
Xuning bilən ooŋlumni Misirdin
qikixka qakirdim.
2 Birak ular həlkimni qakiriwidi,
Ular dərḫal ḫuzurumdin qikip kətti;
Ular «Baal»laroŋa kurbanlik kilixka baxlidi,
Oyma məbudlaroŋa isrik saldi.

10:8 ««Awən»diki «yukiri jaylar», yəni «Israilning gunaḫi» bitqit kilinidu» — «Awən» *(«yoḳ nərsə»)* yəni «Bəyt-Awən». «Yukiri jaylar» — butpərəslik kilidioŋan məḫsus jaylar. «Israilning gunaḫi» — ular qokunoŋan butni kərsətsə kerək.

10:8 Yəx. 2:19; Luka 23:30; Wəḫ. 6:16; 9:6

10:9 «— I Israil, Gibeaḫning künliridin baxlap sən gunaḫ kilip kəlding; ... rəzillikning baliliri üstigə kilinoŋan jəng ularni Gibeaḫta besiwətmidimu?» — Gibeaḫ xəḫirida boloŋan rəzil wəkə *(bəqqiwazlik ḫəm katillik)* «Hak.» 17-19-bablarda hatirilənqən. Bu ayətkə karioqanda bu gunaḫ xu künlərdin tartip Israildin ayrilmioŋan. Xu wəkə boloŋandin keyin, Gibeaḫdikilər towa kilmidi, xuning bilən Israilning baxka kəbililiri ularoŋa karxi jəng kilip ularni bitqit kiloŋan. Bexarətkə karioqanda, bundak bir jəng yənə elip berilixi kerək; lekin bu ketim pütkül Israiloŋa karxi xundak bir jəng bolidu.

10:9 Hox. 9:9

10:10 «Ular ikki gunaḫi tüpəylidin əsirgə qüxüxkə tooŋra kəlgəndə» — «ikki gunaḫi» nemə ikənliki tooŋruluk alimlarning ḫərḫil pərəzliri bar. Israilning ikki jay *(Bəyt-əl wə Dan)*da qong butni yasioŋanlikini kərsitixi mumkin *(«1Pad.» 12-bab)*. Bu ayətning baxka hil tərjimiliri bar.

10:11 «Əfraim bolsa kəndürülgən bir inəktur, u haman tepixkə amrak; Mən uning qiraylik gədinini upraxtin ayap kəldim; birak ḫazir uningoŋa boyunturuk selip ḫəydəymən; Yəḫuda yər ḫəydisun! Yakup əzi üqün yərni tirnilixi kerək» — dehkan əzining amrak inikini *(Huda dehkan, Israil inək)* tehi eoŋir əmgəkkə salmioŋan, pəkət haman tepixkə saloŋan *(haman tepix yenik ix ḫəm tepilgən danlardin yeyələydioŋanliki üqün inək uningoŋa amrak, əlwəttə)*. Birak inək jayil bolup kətkəqkə *(4:16ni kərüng)* ḫazir kattik əmgək künliri kəldi: 12-ayət boyiqə, Yəḫuda wə Israil Huda üqün «yər ḫəydimisə» *(towa kilix jəryanidiki japalik yoloŋa kirmisə)*, ular bəlki Asuriyə yaki Babil üqün kattik əmgək kilidioŋan bolidu.

10:12 Yər. 4:3

10:14 «Xalman jəng künidə bəyt-arbəlni bərbat kiloŋandək,...» — «Xalman» bəlkim Asuriyə padixaḫi «Xalmanezər III» yaki «Xalmanezər V»ni, «Bəyt-Arbəl» bəlkim Galiliyədiki «Arbela»ni kərsitixi mumkin. Tarihiy təpsilatlar ḫazir bizgə naməlum, birak Israiloŋa boloŋan agaḫ naḫayiti enikтur.

10:15 «Ohxax bir kün sening bexingoŋa qüxürülidu, i Bəyt-əl!» — demək, ularning «Bəyt-əl»də kiloŋan rəzillikliri əz bexioŋa «Bəyt-Arbəl»dikidək bir künni qüxüridu. **«Tang səḫərdila Israilning padixaḫi pütünləy üzüp taxlinidu»** — «tang səḫərdila» — demək, «jəng bexidila» *(jəng adəttə səḫərdə baxlinatti)*; yaki bolmisa «bək tezla» degən mənidə.

11:1 Qəl. 23:22; Mat. 2:15

11:2 «Birak ular həlkimni qakiriwidi, ular dərḫal ḫuzurumdin qikip kətti...» — «ular» — butpərəslərni yaki

[3] Əfraimoŋa mengixni əgətküqi Өzüm idim,
Uning ḳolini tutup wə yələp —
Birak өzini sakaytḳuqining Mən ikənlikimni
ular bilmidi.
[4] Mən adimətqilikning kөyünüx rixtiliri
bilən,
Səygüning tarliri bilən ularning kənglini tar-
tiwaldim;
Mən ularoŋa huddi engikidin boyunturuḳni
eliwətküqi birsidək boloŋanmən,
Egilip Өzüm ularni ozuḳlanduroŋanmən.
[5] Ular Misiroŋa ḳaytidioŋan bolmamdu?
Asuriyəlik dərwəkə ularning padixaḥi
bolidioŋan əməsmu?
— Qünki ular yenimoŋa ḳaytixni rət ḳildi!
[6] Ḳiliq uning xəḥərliridə ḥəryan oynitilidu;
Dərwazisidiki təmür baldaḳlarni wəyran
ḳilip yəp ketidu;
Bu өz əḳillirining kasapitidur!
[7] Bərḥək, Mening həlḳim Məndin qətləp
ketixkə məptun boldi;
Ular Ḥəmmidin Aliy Boloŋuqioŋa nida ḳilip
qaḳirsimu,
Lekin ḥeqkim ularni kətürməydu.
[8] Mən ḳandaḳmu seni taxlap ḳoyimən, i
Əfraim?
Mən ḳandaḳmu seni Admaḥ xəḥiridək ḳilimən?!
Seni ḳandaḳmu Zəboim xəḥiridək bir tərəp
ḳilimən?!
Ḳəlbim iq-baoŋrimda ḳaynap ketiwatidu,
Mening barliḳ rəḥimdilliḳim ḳozoŋiliwatidu!
[9] Oŋəzipimning ḳəḥrini yürgüzməymən,
Ikkinqi yənə Əfraimni yoḳatmaymən;
Qünki Mən insan əməs, Təngridurmən,
— Yəni arangda boloŋan pak-muḳəddəs
Boloŋuqidurmən;
Mən dəroŋəzəp bilən kəlməymən.
[10] Ular Pərwərdigarning kəynidin mangidu;
U xirdək ḥərkiraydu;
U ḥərkirigəndə, əmdi baliliri oŋərbtin titrigən
ḥalda kelidu;
[11] Ular Misirdin ḳuxtək,
Asuriyə zeminidin pahtəktək titrigən ḥalda
qiḳip kelidu;
Xuning bilən ularni өz əylirigə makan-
laxturimən, — dəydu Pərwərdigar.

Өtkən ixlarni əsləp sawaḳ elinglar!

12 [1] Əfraim Meni yaloŋan gəpliri bilən
kəmüwetidu;
Yəḥudamu Təngrigə, yəni ixənqlik, Pak-
Muḳəddəs Boloŋuqioŋa tuturuḳsiz boldi.
Əfraimning yegini xamaldur,
U xərḳ xamilini ḳooŋlap yüridu;
U künləp yaloŋanqilik, zulum-zorluḳni
kəpəytməktə;
Ular Asuriyə bilən əḥdə tüzidu,
Xuningdək Misiroŋa may «sooŋiliri» kətürüp
apirilidu.

Israil Misirdin qiḳḳanda uqrioŋan «Moab»dikilərni wə yaki Ḳanaanoŋa kirgəndin keyin uqraxḳan Ḳanaandikilərni kərsitixi mumkin.

–Ayət üstidiki ikki baxḳa kəzḳarax ipadiləydioŋan baxḳa ikki tərjimisi bar: *(1)* «Ular *(pəyoŋəmbərlər)* ularni qaḳiroŋanseri, ular *(Israil)* əzlirini ulardin *(pəyoŋəmbərlərdin)* neri ḳildi»; *(2)* «Mən *(Huda)* ularni qaḳiroŋanseri, ular əzlirini ḥuzurumdin neri ḳildi». Ahirḳi tərjimə miladiyədin ilgirigi 3-əsirdiki «Septuagint» *(LXX)* grek tərjimisigə əgixidu.

11:5 «Ular Misiroŋa ḳaytidioŋan bolmamdu? Asuriyəlik dərwəkə ularning padixaḥi bolidioŋan əməsmu?» — Israil Misir wə Asuriyədin yardəm izdəp ularning yenioŋa «qiḳti». Əmdi bu ayəttə tiloŋa elinoŋan ularning «qiḳix»i yaki «ḳaytix»i *(1- wə 2-ayətni kərüng)* bolsa ḳaqḳun musapir süpitidə *(Misiroŋa)* yaki əsir süpitidə *(Asuriyəgə)* bolidu.

11:7 «Ular...» — bəlkim pəyoŋəmbərlərni kərsitidu.

11:8 «Ḳandaḳmu seni Admaḥ xəḥiridək ḳilimən?! Seni ḳandaḳmu Zəboim xəḥiridək bir tərəp ḳilimən?!» — «Admaḥ» wə «Zəboim» degən xəḥərlər eoir gunahḳliri tüpəylidin Sodom wə Gomorra bilən təng asmandin yaoḳan ot-güngürt təripidin pütünləy ḥalak boldi.

11:8 Yar. 19:24

11:9 «... Mən dəroŋəzəp bilən kəlməymən» — baxḳa birhil tərjimisi: «... Mən xəḥərgə *(jazalaxḳa)* kirməymən».

11:11 «Ular Misirdin ḳuxtək, Asuriyə zeminidin pahtəktək titrigən ḥalda qiḳip kelidu; xuning bilən ularni өz eylirigə makanlaxturimən» — Israil *(Əfraim)*dikilərdin bəzilər awwal Yəḥudadin panaḥ tapḳan, andin keyin Yəḥuda bilən təng Babil imperiyəsigə sürgün boloŋan. Andin Yəḥudaning «ḳaldi»si bilən təng Ḳanaanoŋa *(Pəlәstingə)* ḳaytip kəlgən — ajizliḳta, «titrigən ḥalda» ḳaytip kəlgən *(«2Tar.» 9:1-3, «Əzra» 1-2-bab)*.

12:1 «Yəḥudamu Təngrigə, yəni ixənqlik, Pak-Muḳəddəs Boloŋuqioŋa tuturuḳsiz boldi» — baxḳa birhil tərjimisi: «Yəḥuda yənila Huda bilən billə ḥөkümdarliḳ ḳilidu, u Pak-Muḳəddəs Boloŋuqioŋa sadiḳtur». Bizningqə 12-bab, 2-ayətkə ḳarioŋanda bu hil tərjimisi ḳət'iy mumkin əməs.

[2] Pərwərdigarning Yəhuda bilənmu bir
dəwasi bar;
U Yaḳupni yolliri boyiqə jazalaydu;
Uning ḳilmixlirini əz üstigə ḳayturidu.
[3] U baliyatḳuda turup akisini tapinidin
tutuwaloɣan,
Əz küqi bilən Huda bilən elixḳan;
[4] U bərḥək Pərixtə bilən elixip, oʏəlibə ḳildi;
U yioʏlidi, Uningoɣa dua-tilawət ḳildi;
Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi,
Wə xu yərdə bizgə səz ḳildi;
[5] — Yəni Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Huda,
— «Pərwərdigar» bolsa Uning hatirə
namidur!

[6] Xunga sən, Hudaying arḳilik, Uning yenioɣa
ḳayt;
Meḥribanlik wə adalətni ḳolungdin bərmə,
Hudayingoɣa ümid baoɣlap, Uni izqil kütkin.

Aldamqi sodigər

[7] Mana bu sodigər! Uning ḳolida aldamqilik
tarazisi bar;
U bozək ḳilixḳa amraḳtur.
[8] Əfraim: «Mən dərwəḳə beyidim,
Əzümgə kəp baylikларni toplidim;
Birak ular barlik əjirlirimdə məndin ḥeq
gunaḥiy kəbiḥlikni tapalmaydu!» — dəydu.
[9] Birak Misir zeminidin tartip Mən
Pərwərdigar sening Hudaying boloɣanmən,
Mən seni yənə «kəpilər ḥeyti»dikidək qedir-
larda turoɣuzimən!

Pəyoɣəmbərlərning əḥmiyiti

[10] «Mən pəyoɣəmbərlərgə səz ḳiloɣanmən,
Alamət kərünüxlərni kəpəytkənmən,
Xundaḳla pəyoɣəmbərlər arḳilik təmsillərni
kərsətkənmən.

«Əfraimning yegini xamaldur, u xərk xamilini ḳooɣlap yüridu» — demək, əfraim gepi tuturuḳsiz, «xamaloɣa baḳḳuqi» əl idi. **«Xuningdək Misiroɣa may «sooɣiliri» kətürüp apirilidu»** — bu «may» xübḥisizki, Misirning yardimini elix üqün əwətilgən.

12:3 «U baliyatḳuda turup akisini tapinidin tutuwaloɣan,...» — oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḳup» degən isimning mənisi əslidə: «U *(Huda)* tapiningda bolsun» *(demək, u Sən (Huda)* bilən billə bolsun); birak Yaḳup pəyoɣəmbərgə xu isimning ḳoyuluxining səwəbi: — *(1)* u akisining tapinini tutḳan *(tuoɣuloɣanda)*; *(2)* bu isimning «aldamqi» degən kəqmə mənisi bar; u keyinki künlərdə akisini ikki ḳetim «roḥiy miras»tin aldap ḳoyoɣan *(«Yar.» 25-bab)*.

–Ahirda u bu aldamqiliktin towa ḳilip, akisidin əpu sorioɣan *(«Yar.» 33-babnimu kərüng)*.

12:3 Yar. 25:26; 35:9,10

12:4 «Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi» — ibraniy tilida «U uni Bəyt-Əldə tepiwaldi». Xunga baxḳa bir hil tərjimisi: «U *(Yaḳup)* Uni *(Hudani)* tepiwaldi». **«U bərḥək Pərixtə bilən elixip, oʏəlibə ḳildi; u yioʏlidi, Uningoɣa dua-tilawət ḳildi; Huda uni Bəyt-Əldə tepiwaldi, wə xu yərdə bizgə səz ḳildi;»** — bu tarihiy wəḳələrning əḥmiyiti bəlkim: *(1)* Yaḳup əsli bir aldamqi; *(2)* birak u etiḳad arḳilik Hudaning Pərixtisidin bəht-bərikətkə wə Hudaning iltipatioɣa erixkən; *(3)* keyin u baxḳiqə bir adəm, etiḳadlik, xəpkətlik bolup qikti *(Israil dəp ataldi)*. *(4)* Huda əsli bu ixlarni «Bəyt-Əl»də *(Yaḳupni qarḳiroɣan waḳtida)* baxlioɣan, Yaḳupḳa, xundaḳla əwladliroɣa bəht ata ḳilidioɣan wədilərni ḳiloɣan; *(5)* xunga Israil «Bəyt-Əl»ning **ḥəḳiḳiy əḥmiyitini** əslixi kerək; *(6)* ular bu ixlardin sawaḳ alsunki, «Huda menimu *(Yaḳupḳa ohxax)* yaman aldamqiliktin durus, etiḳadlik adəmgə əzgərtələydu»; *(7)* «xunga Hudaning küqigə tayinip Uningoɣa ḳaytixim kerək».

–Wəḳələr «Yar.» 25-32-bablarda hatiriləngən. Baxḳa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.

12:4 Yar. 28:12, 19; 35:7, 14, 15

12:5 «— Yəni Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Huda, — «Pərwərdigar» bolsa Uning hatirə namidur!» — oḳurmənlərning esidə barki, Yaḳup əzi bilən elixḳan Pərixtining namini sorioɣan. Xu qaoɣda u namini uningoɣa eytmioɣan. Keyin Huda bu namning «Yaḥwəḥ» *(tərjimimizdə, «Pərwərdigar» deyilidu)* ikənlikini Musa pəyoɣəmbərgə ayan ḳilip qüxəndürgən *(Yaḥwəḥ — «Özgərməs», «Əzəldin Bar Boloɣuqi», «Əḥdisigə ḥərdaim sadiḳ Boloɣuqi» degən mənilərni əz iqigə alidu)*. Xunga bu nam Israiloɣa ümid berixi kerək idi.

12:7 «Mana bu sodigər!» — «sodigər» ibraniy tilida «Ḳanaan» yaki «Ḳanaanlik» degənlik bolidu. Demək, əfraim bir tərəptin əsli əzi aldidin ḥəydiwətkən butpərəs Ḳanaanliḳlaroɣa ohxap ḳaloɣan; yənə bir tərəptin u «Yaḳup»ning əslidiki «aldamqi» harakterida bolup, ḥeq əzgərtilmigəndur.

12:8 «ular... məndin gunaḥiy kəbiḥlikni tapalmaydu» — «gunaḥiy kəbiḥlik» — demək, məndə «kəbiḥliklər bar, birak eoɣir əməs, «gunaḥ əməs»» degən külkilik gəp. «Mən anqə yaman adəm əməsmən» dəydioɣan pozitsiyilər bügüngə kədər ḥəmmimizgə tonuxtur.

12:9 «Birak Misir zeminidin tartip mən Pərwərdigar sening Hudaying boloɣanmən, Mən seni yənə «kəpilər ḥeyti»dikidək qedirlarda turoɣuzimən!» — ««kəpilər ḥeyti»dikidək» ibraniy tilida «ḥeyttiki künlərdikidək».

–«Qedirlarda turux» tiloɣa elinoɣandin keyin xübḥisizki, «kəpilər ḥeyti»ni kərsətsə kerək.

–Israil «Misirdin qikix»tiki muḥim sawaḳlarni untuoɣan. «Kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*da Israil yəttə kün əydə əməs, bəlki qedirlarda turuxi kerək idi. Ḥeyttiki bu ix ularoɣa əslidiki ajiz, kəmbəoɣəl baxlinixini wə «Insan pəḳət nan bilənla yaximaydu, bəlki Hudaning ḥərbir səzigə tayinip yaxixi kerək» degən muḥim sawaḳ toоɣuluḳ əslitixi kerək idi.

12:9 Yəx. 43:11

[11] Gilead kəbiḥmu? Ular bərḥək pəkət yarimaslardur!
Ular Gilgalda torpaklarni qurbanlik kilidu;
Ularning qurbangahliri dərwəkə etiz kirliridiki tax dəwiliridək kəptur!
[12] (Yakup Suriyəgə kəqip kətti,
Xu yərdə Israil hotun elix üqün ixligən;
Bərḥək, hotun elix üqün u koylarni bakkanidi).
[13] Pərwərdigar yənə pəyoʏəmbər arkilik Israilni Misirdin qikirip kutkuzoʏan,
Pəyoʏəmbər arkilik uningdin həwərmu aloʏan.
[14] Əfraim Hudaning kəḥrini intayin kattik kozoʏioʏan;
Uning Rəbbi u təkkən kan kərzni uning gədinigə artidu,
Xərməndilik-aḥanətini əz bexioʏa kayturidu.

«Mən seni ḥalak kilimən, i Israil!» — ahirki agaḥlandurux

13 [1] Burun Əfraim səz kiloʏanda, kixilər ḥərmətləp titrəp ketətti;
U Israil kəbililiri arisida kətürülgən;
Birak u Baal arkilik gunaḥ kilip əldi.
[2] Ular ḥazir gunaḥning üstigə gunaḥ sadir kilmakta!
Əzlirigə kümüxliridin kuyma məbudlarni,
Əz əkli oylap qikkan butlarni yasidi;
Bularning ḥəmmisi ḥünərwənning əjri, halas;
Bu kixilər tooʏruluk: «Ḥəy, insan kurbanlikini kiloʏuqilar, mozaylarni səyüp koyunglar!» deyilidu.
[3] Xunga ular səḥərdiki bir parqə buluttək,
Tezdin oʏayip bolidioʏan tang səḥərdiki xəbnəmdək,
Hamandin kara kuyunda uqkan pahaldək,
Tünglüktin qikkan is-tütəktək tezdin yokap ketidu.
[4] Birak Misir zeminidin tartip Mən Pərwərdigar sening Hudaying boloʏanmən;
Sən Məndin baxka ḥeq Ilahni bilməydioʏan bolisən;
Məndin baxka kutkuzoʏuqi yoktur.
[5] Mən qəl-bayawanda, kuroʏakqilikning zeminida sən bilən tonuxtum;
[6] Ular ozuklandurulup, toyunoʏan,
Toyunoʏandin keyin kənglidə təkəbburlixip kətkən;
Xunga ular Meni untuoʏan.
[7] Əmdi Mən ularoʏa xirdək bolimən;
Yilpizdək ularni yol boyida paylap kütimən;
[8] Küqükliridin məḥrum boloʏan eyiktək Mən ularoʏa uqrap,

12:11 «Gilead kəbiḥmu? Ular bərḥək pəkət yarimaslardur!» — muxu ayəttə «kəbih» wə «yarimas» degən səzlər bir-birigə ohxaydaydioʏan səzlərdur. **«Ular Gilgalda torpaklarni kurbanlik kilidu; ularning kurbangahliri dərwəkə etiz kirliridiki tax dəwiliridək kəptur!»** — Ḥoxiya «Gilgal» *(«dəwə», «dəstə», degən mənidə)* degən yər nami bilən səz oyuni kilidu — ular ḥakikətən ismi-jismioʏa layiktur . Ḥəmmə yeridə kəpligən kurbangahlirining boluxi bilən, Gilgal dərwəkə «etizdiki tax dəwilər»dək bir jay, halas.
–Ayətning baxka hil tərjilirimu bar.
12:11 Ḥox. 4:15; 6:8; 9:15
12:12 Yar. 28:5; 29:20, 28
12:13 «Pərwərdigar yənə pəyoʏəmbər arkilik Israilni Misirdin qikirip kutkuzoʏan, pəyoʏəmbər arkilik uningdin həwərmu aloʏan» — muxu ixlar *(12-14-ayət)* ispatlayduki, əfraim əjdadi boloʏan Yakupni ḥəddidin ziyadə izzətligən. Ularning təmənna koyoʏan «büyük əjdad»i Yakupning ailisidikiliri *(Israil)* pəyoʏəmbərsiz kaloʏan bolsa *(demək, ularda Hudaning Roḥining yetəkqiliki bolmioʏan bolsa)* u qəl-bayawanda yürüwatkan naḥayiti bir «kaqkun» yaki ḥətta Misirdin qikmioʏan bir «ixləmqi» bolatti, halas. U ḥərgiz uluoʏ bir əl bolup qikmaytti. Birak ḥazirki Israil *(bolupmu əfraim kəbilisi)* Huda əwətkən pəyoʏəmbərlər *(Amos, Ḥoxiya, Yəxaya, Mikah)*ni rət kilip, Hudani intayin oʏəzəpləndüridu. Israilning məwjutluki wə ḥayatining ḥər jəḥətliri ularning Huda bilən boloʏan roḥiy munasiwitigə baoʏlik idi. Israilning pəyoʏəmbərliri bu ixni həlkning kəz aldida kərsitidu; pəyoʏəmbərlərni səl qaoʏlax Hudaning Əzini səl qaoʏlioʏan bilən barawərdur.
–Yakup əzi ahirida pəyoʏəmbər boloʏan, əlwəttə *(«Yar.» 48-49 bablarni kərüng)*.

13:1 «Burun Əfraim səz kiloʏanda...» — «Əfraim» kəbilining əjdadi boloʏan Əfraimni əməs, bəlki kəbilining awwalki tarihini kərsitidu. Musa pəyoʏəmbərdin keyin, Israiloʏa yetəkligüqi boloʏan Yəxua pəyoʏəmbər Əfraimlik idi.
13:2 «Bu kixilər tooʏruluk: «Ḥəy, insan kurbanlikini kiloʏuqilar, mozaylarni səyüp koyunglar!» deyilidu» — baxka bir tərjimisi: «U kixilər tooʏruluk: «Mana, kurbanlik kiloʏuqi adəmlər mozaylarni səyüp koyuwatidu!» — deyilidu» — yaki baxkilar. Birak ibraniy tilini qüxinix təs boloʏini bilən, tilxunaslarning yekinki tətkikatliri boyiqə, bu ayət dərwəkə «insan kurbanlikiʏ»ni kərsitixi mumkin.
13:2 Ḥox. 8:6
13:4 2Sam. 22:32; Zəb. 18:31; Yəx. 43:11; Ḥox. 12:10
13:6 Kan. 32:15; Ḥox. 8:14

Yürək qawisini titiwetimən;
Ularni qixi xirdək nək məydanda yəwetimən;
Daladiki ḫaywanlar ularni yirtiwetidu.
9 Sening ḫalakiting, i Israil, dəl Manga ḳarxi qikḳanliḳing,
Yəni Yardəmqinggə ḳarxi qikḳanliḳingdin ibarəttur.
10 Əmdi barlik xəḥərliringdə sanga ḳutḳuzoɳuqi bolidioɳan padixaḫing ḳeni?
Sening soraḳqi-ḫakimliring ḳeni?
Sən bular tooɣruluḳ: «Manga padixaḫ wə xaḫzadilarni təḳdim ḳiloɳaysən!» dəp tiligən əməsmu? —
11 Mən oɳəzipim bilən sanga padixaḫni təḳdim ḳiloɳanmən,
Əmdi uni oɳəzipim bilən elip taxlidim.

12 Əfraimning ḳəbiḫliki qing orap-ḳaqilanoɳan;
Uning gunaḫi juoɳlinip saḳlanoɳan;
13 Toloɳaḳ baskan ayalning azabliri uningoɳa qüxidu;
U əḳilsiz bir ooɳuldur;
Qünki baliyatḳuning aoɳzi eqiloɳanda, u ḫazir bolmioɳan!
14 Mən bədəl tələp ularni təḫtisaraning küqidin ḳutuldurimən;
Uloroɳa ḫəmjəmət bolup ələmdin ḳutḳuzimən;
Əy, ələm, sening wabaliring ḳeni?!
Əy, təḫtisara, sening ḫalakətliring ḳeni?!
Mən buningdin puxayman ḳilmaymən!

15 Əfraim ḳerindaxliri arisida «mewilik» bolsimu,
Xərḳtin bir xamal qiḳidu,
Yəni Pərwərdigarning qəl-bayawandin qikḳan bir xamili kelidu;
Əfraimning buliḳi ḳurup ketidu, uning su bexi ḳaoɳjirap ketidu;
U xamal həzinisidiki barlik nəpis ḳaqa-ḳuqilarni bulang-talang ḳilidu.
16 Samariyəning əz gunaḫi əz zimmisigə ḳoyulidu;
Qünki u əz Hudasioɳa boynini ḳattiḳ ḳiloɳan;
Ular ḳiliq bilən yiḳilidu,
Bowaḳliri parə-parə ḳilip qeḳiwetilidu,
Ḫamilidar ayalliri yeriwetilidu.

13:11 «Mən oɳəzipim bilən sanga padixaḫni təḳdim ḳiloɳanmən, əmdi uni oɳəzipim bilən elip taxlidim» — Israil Ḳanaan zeminini igiliwaloɳandin tartip, Huda uloroɳa yetəkqilik wə sotqilik ḳilidioɳan «batur ḫakimlar» yaki «sotqi-ḳutḳuzoɳuqi» degən ihlasmən baturlarni ayrim-ayrim təminləp bərgənidi. Israil Hudaning bu «ayrim-ayrim təksimati»din narazi bolup, Samuil pəyoɳəmbərning dəwridə Hudadin padixaḫ *(«mukim» sulalə tüzümi)* tikləxni tiligən. Huda Samuil pəyoɳəmbər arḳilik ularning tələpini: «Manga ixənməslikkə barawər» dəp nazariliḳini kərsitip, andin ahirida Israilning birinqi padixaḫi Saulni tikligən *(«1Sam.» 8-12-bablar)*

13:11 1Sam. 8:5; 15:23; 16:1

13:12 «Əfraimning ḳəbiḫliki qing orap-ḳaqilanoɳan; uning gunaḫi juoɳlinip saḳlanoɳan» — demək, uning barlik ḳəbiḫlik-gunaḫliri Hudaning jazalixi üqün obdan saḳlanmakta.

13:13 «Baliyatḳuning aoɳzi eqiloɳanda, u ḫazir bolmioɳan!» — yaki «baliyatḳuning aoɳzi eqiloɳanda, u qikmaydu!».

13:14 «təḫtisara» — ölgənlərning roḫliri baridioɳan jay. **«... Əy, ələm, sening wabaliring ḳeni?! Əy, təḫtisara, sening ḫalakətliring ḳeni?! Mən buningdin puxayman ḳilmaymən!»** — alimlar bu ayət üstidə ikki hil pikirdə. Bəzilər mundaḳ tərjimə ḳilidu: — «Mən ularni təḫtisaraning küqidin ḳutulduramdimən? Mən ularni ələmdin ḳutḳuzamdimən? Əy, ələm, wabaliringni qikar! Əy, təḫtisara, ḫalakətliringni qikar! Mən uloroɳa *(Israiloɳa)* ḫeq rəḥim ḳilmaymən». Bu tərjimə aldi-ḳaynidiki ayətlərgə maslaxḳan bolsimu, biz yuḳiriḳi tərjimigə ḳayilmiz. Qünki: *(1)* ibraniy tilida ayətning birinqi jümlisidə soal yüklimisi yoḳ, u addiy bir «bayan jümlə». *(2)* Huda Ḥoxiya pəyoɳəmbər arḳilik bərgən birnəqqə bexarətlərdə, Israiloɳa boloɳan ḳattiḳ əyibini yətküzüxi bilən təng kütülmigən yərdin Israiloɳa qong ümidlərnimu kərsitidu *(məsilən, 1:9-10, 8:11)*; *(3)* Injilda rosul Pawlus bu ayətlərni xundaḳ qüxəndürüp beridu *(«1Kor.» 15:55-56, «Wəḫ.» 20:13-14ni kərüng)*; *(4)* tekistning ikkinqi ḳismining tərjimisi: «Mən *(Əzüm)* sanga ḫalakət bolimən, i təḫtisara!... sanga waba bolimən, i ələm! Mən silərgə ḫeq rəḥim ḳilmaymən» bolux ehtimaloɳa bək yeḳin.
–Yənə mumkinqiliki barki, ayətning əng ahirḳi ḳismi: «Mən Əzümni ḫeq ayimaymən!» degən mənidə bolidu — demək, Huda Israilni ḳutḳuzux üqün ḫərḳandaḳ bədəl tələxkə təyyardur.

13:14 Yəx. 25:8; 1Kor. 15:55

13:15 «Əfraim ḳerindaxliri arisida «mewilik» bolsimu» — «Əfraim» degən isimning əzi «mewilik» degən mənidə. Muxu ayəttiki «mewə» pərzəntlərni kərsitidu *(14-ayətnimu kərüng)*. **«Xərḳtin bir xamal qiḳidu»** — Ḳanaanoɳa *(Pələstingə)* nisbətən əng dəḫxətlik xamal xərḳ xamilidur. Ularni nabut ḳilidioɳan Asuriyə ḳoxuni dərwəḳə xərḳtin kelidu.

–«həzinidiki nəpis ḳaqa-ḳuqilar» — Əfraimdiki «kelixkən qokan-ḳizlar»ni kərsitiximu mumkin *(16-ayətnimu kərüng)*.

13:16 Ḫox. 10:14

Israilning kəlgüsidə towa ḳilixi, ḳutḳuzulup əsligə kəltürülüxi

14 [1] I Israil, Pərwərdigar Hudayingning
yenioɣa ikkilənməy ḳaytip kəl!
Qünki əz ḳəbiḥliking bilən putlixip yiḳilioɣansən.
[2] Əzünglar bilən billə səzlərni epkelinglar,
Pərwərdigarning yenioɣa ḳaytinglar;
Uningoɣa: — «Barliḳ ḳəbiḥlikni kəqürgəysən,
Xapaət bilən bizni ḳobul ḳiloɣaysən,
Xuning bilən biz Sanga ləwlirimizdiki «buḳa ḳurbanliḳlar»ni tutimiz — dənglar.
[3] — «Asuriyə bizni ḳutḳuzmaydu,
Atlaroɣa minməymiz;
Biz ḥərgiz əz ḳolimiz yasioɣinioɣa: — «Hudayimiz!» deməymiz;
Qünki Səndinla yetim-yesirlar rəḥim-xəpḳət tapidu».

[4] — Mən ularni «arḳioɣa qekinixliri»din saḳaytimən,
Mən ularni qin kənglümdin halap səyimən;
Qünki Mening oɣəzipim uningdin yandi.
[5] Mən Israiloɣa xəbnəmdək bolimən;
U nilupərdək bərḳ uridu,
Yiltizliri Liwan kedir dərihidək yiltiz tartidu;
[6] Uning bihliri xahlap yeyilidu,
Uning güzəlliki zəytun dərihidək,
Puriḳi Liwan kediriningkidək bolidu.
[7] Həlḳ ḳaytip kelip, uning sayisi astida olturidu;
Ular ziraətlərdək yaxnaydu,
Üzüm telidək qeqəkləydu;
Liwanning xarabliri aoɣzida ḳaloɣandək, esidə xerin ḳalidu.

[8] Əfraim: «Mening butlar bilən yənə nemə karim!» — dəydioɣan bolidu.
«Mən uningoɣa jawab berimən, uningdin həwər aliman!
«Mən yapyexil bir ḳarioɣaydurmən».
«Sening mewəng Məndindur!»
[9] Kim dana bolup, bu ixlarni qüxinər? Qeqən bolup, bularni bilər?
Qünki Pərwərdigarning yolliri durustur,
Ḥəḳḳaniylar ularda mangidu;
Birak itaətsizlər ularda putlixip yiḳilidu.

14:1 Ḥox. 12:7

14:2 «...«buḳa ḳurbanliḳlar»ni tutimiz — «buḳa ḳurbanliḳlar» Hudaoɣa atap beoɣixlinidioɣan «kəydürmə ḳurbanlik»lar iqidə əng ḳimmətlik ḳurbanlik idi. Muxu yərdə kəqmə mənidə ixlətkən, əlwəttə. U «ləwlirimizdiki mol ibadət-mədḥiyə»ni kərsitidu. Baxḳa birhil tərjimisi: «ləwlirimizdiki mewini tutimiz».

14:3 «Qünki Səndinla yetim-yesirlar rəḥim-xəpḳət tapidu» — bu səz Ḥoxiyaning balilirining əz dadisi bilən boloɣan kəqürmixini əks ättürgən bolidu.

14:7 «Liwanning xarabliri aoɣzida ḳaloɣandək, esidə xerin ḳalidu» — ibraniy tilida: «Uning əslətmisi Liwandiki xarabningkidək bolidu».

14:8 «Əfraim: «Mening butlar bilən yənə nemə karim!» — dəydioɣan bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «U *(Huda əfraimoɣa)* «I Əfraim, Mening butlar bilən nemə alaḳəm bolsun!» — dəydu».

14:9 Pənd. 10:29

Қoxumqə səz

Əmdi Ḥoxiya pəyoƣəmbər bügün bizgə nemilərni dəydu? U ḥeq bolmioƣanda bizgə təwəndikilərni uқturidu: —

(1) Huda bəzilər təsəwwur қiloƣandək bizdin tolimu yiraқ boloƣan bir seḥirgər əməs. Xundaқla U Өzi bizgə bekitkən ərkinlikkə yaki tallax imkaniyətlirimizgə dəhli қilip bizni «maxina adəmlər» қatarida kontrol қilidioƣan Huda əməstur. Əgər biz ərkinliklirimizni hata yaki қalaymiқan ixlətsək, undaқ ihlassizliқ bir adəmni, nikaḥni, ailini yaki əlni ḥalakətkə elip baridu.

(2) Huda meḥir-muḥəbbətni kərsitixtə U ḥeq bilgüqilərni, ḥeq səyülmigənlərni, səyümlük bolmioƣanlarni, ərziməslərni səyidu; қiskisi, pütkül dunyadikilərni səyidu; ularni қutқuzux üqün ḥərқandaқ bədəl tələxkə təyyar turidu.

(3) U ḥərgizmu «üq burjəklik muḥəbbət»ning bir burjiki boluxқa yaki «tət künlük nikaḥ»қa razi bolmaydu. Uning üqün nikaḥ yaki baxқa munasiwət bolsun, toluқ, sadiқ, mənggülük muḥəbbəttin boluxi kerəkki, uningdin azraқmu kəm bolsa ḥərgiz razi bolmaydu.

Ḥoxiyaning bexarətliri, Israilning keləqiki

(1:11) **«Israil baliliri wə Yəḥuda baliliri birgə yioƣilidu, əzlirigə birla baxni tikləydu wə turoƣan zemindin qikidu; qünki «Yizrəəlning küni» uluoƣdur!»**

Bu səz wə baxқa bexarətlərgə қarioƣanda, «Israil» wə «Yəḥuda» ahirқi zamanda yənə birləxkən birla həlқ — «bir baxliқ» həlқ, «Қutқuzoƣuqi-Məsiḥ»ning yetəkqilikidə boloƣan bir həlқ bolidu. Əməliyəttə «Israil» yaki «Əfraim»ning Yəḥuda bilən birləxtürülüxi allikaqan baxlanoƣan. Bizningqə buningda az degəndimu tət baskuq bar: —

(1) Asuriyə imperiyəsi tajawuz қiloƣinida bəzi Israillar Yəḥudadin panaḥ izdixi mumkin idi («2Tar.» 15:8-15, 30-31 bab, 33:1-9)

(2) Yəḥuda Babil imperiyəsigə tarқitilip sürgün қilinoƣinida, xübḥisizki, (70 yil ilgiri Asuriyəgə sürgün қilinoƣan) Israil қəbililiridikilər bilən uqraxқan wə birləxtürülgən. Buningoƣa ispat, Yəḥudiylar sürgünlüktin Pələstingə қaytip kəlgəndin keyin, əzlirini kəp қetim «Israil» wə «on ikki қəbilə» dəp atioƣan (məsilən, Təwrat «1Tar.» 9:1-3, «Əzra» 1-2-bab, 8:35, «Nəḥ.» 1:6, 7:7, 11:3 қatarliқlar).

(3) Bizningqə 1-bab, 10-ayəttiki bexarət (təwəndiki ayətlərni kerüng) kəlgüsidiki «jismamiy Israil»ning əməlgə axuruluxi bolidu. «Jismaniy Israil» deginimiz, Huda ularoƣa miras қiloƣan Қanaan zeminida kəlgüsidə turidioƣan Israil həlқini kərsitidu. Israilning қəbililiridin yoқap kətkən kəp kixilərning zadi kim wə қəyərdə ikənlikini ḥeqkim bilmigini bilən bir Huda obdan bilidu.

(1:10) «Biraқ Israilning balilirining sani dengizdiki əlqigili yaki sanioƣili bolmaydioƣan қumdək kəp bolidu; «Silər Mening həlқim əməssilər» deyilgən jayda xu əməlgə axuruliduki, ularoƣa: «Silər tirik Təngrining ooƣulliri!» — deyilidu».

Rosul Pawlus bu səzning Məsiḥқə ixəngən «yat əllər (Yəḥudiy əməslər) boloƣan bizlər»ni kərsitidioƣanliқinimu Injilda eytidu: —

«Xuning bilən Өzining rəḥim-xəpkitining nixani kiloɣan, Өzi xan-xəripigə muyəssər boluxka aldin'ala təyyarlioɣan «kaqilar»da, yəni Өzi Yəḥudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qakiroɣan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan kilix üqün xundak kilixni halioɣan bolsa, buningoɣa nemə bolatti?

Bu huddi Hudaning Ḥoxiya pəyoɣəmbər arkilik eytkinidək: —

«Əsli həlkim ḥesablanmioɣan həlkni həlkim,

Əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən»;

Wə yənə: — «burun ularoɣa: «Silər Mening həlkim əməssilər» deyilgən jayda,

Kəlgüsidə dəl xu jayda ularoɣa «Tirik Hudaning ooɣulliri!» degən nam berilidu».

(Injil, «Rimlikilaroɣa, 9-bab, 23-26 ayət)

Xunga «Kim dana bolup, bu ixlarni qüxinər? Qeqən bolup, bularni bilər»...

«Өzünglar bilən billə səzlərni epkelinglar, Pərwərdigarning yenioɣa kaytinglar;

Uningoɣa: «Barlik kəbiḥlikni kəqürgəysən,

Xapaət bilən bizni kobul kiloɣaysən,...

Qünki Səndinla yetim-yesirlər rəḥim-xəpkət tapidu» — desun!

Xuningdək Huda bizgə: —

«Mən ularni «arkioɣa qekinixliri»din sakaytimən, Mən ularni qin kənglümdin halap səyimən; qünki Mening oɣəzipim uningdin yandi. Mən Israiloɣa xəbnəmdək bolimən;

U nilupərdək bərk uridu, yiltizliri Liwan kedir dərihidək yiltiz tartidu; uning bihliri xahlap yeyilidu, uning güzəlliki zəytun dərihidək, puriki Liwan kedirining kidək bolidu» — dəydu! (14:9, 2-6).

Təwrat 29-kisim

«Yoel»

(Yoel pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Yeziloƣan waqti

Yoel pəyoƣəmbərning yaxioƣan waqti yaki uning kim ikənliki tooƣrisida enik məlumat yoq. Biraq uning kiskioƣina kitabidiki bəzi yip uqliri bizgə xuni kərsitiduki, u bəlkim Israilning «jənubiy padixahliki»ning padixahi Yoax təhtkə olturoƣan yillarda (miladiyədin ilgiriki 835-796 yillar) bu kitabni yazoƣan. Yoel əz kitabida kahin-pəyoƣəmbər Zəkəriyaning əltürülüx wəkəsi tooƣrisida daritip tohtilidu. Yoax padixah Zəkəriya pəyoƣəmbərning əzigə kiloƣan tənbihigə qidimay uni ibadəthanidiki «**aywan bilən qurbangah otturisida**» əltürgən («2Tar.» 24:21 həm «Mat.» 23:35ni kərüng). Yoel pəyoƣəmbər: Kahinlar dəl muxu yərdə Huda aldida yikilip, həlk üqün «yioƣa-zar kətürüp» rəhim tilixi kerək, dəydu. Muxundaq dua-tilawətni küqlük təkitlixigə karioƣanda, Yoelning əzi kahin (mukəddəs ibadəthanida ixləydioƣan, məhsus «qurbanlik kiloƣuqi» hizmətkar) boluxi mumkin idi.

Arqa kərünüxi

Qekətkə apiti Pələstin zeminioƣa qüxti. Bundaq bir apətni kərüp bakmioƣan kixilər bu haxarətlər qikaroƣan wəhimə həm wəyranqilikni təsəwwur kilalmaydu. Bəzidə ular xunqə zor top bolup uqiduki, kündüzdə kuyax nurini, keqidə ay-yultuzlarni tosup jahanni karangoƣuluk kaplaydu. Ular məlum bir jayoƣa qüxsə, birər minuttin keyin, yapyexil, barakşan etiz-baoƣlarni qəl-bayawanoƣa aylanduridu; hətta dərəhlər kowzakliridinmu yalingaqlinidu, həmmə jay kakxal bolidu. Demisimu bir dehkan üqün bu tolimu zor balayi'apət bolidu.

Muxu apətlər birnəqqə yil dawamlaxkan boluxi mumkin (2:25), nətijidə həlkning bir kismi jan bekix üqün əzlirini kullukka satkan boluximu mumkin (3:6). 1-bab, 4-ayəttin kərələymizki, apət pakət qongayoƣan haxarətlər bilənla tohtap kalmioƣan; bəlki qekətkilər uqup baroƣanliki jaylarda tuhumlarni tuoƣup mangoƣanidi. Liqinkilər tuhumdin tərəlgəndə, hərbir əsüx baskuqida turoƣan liqinkilər udul kəlgən gül-giyahlarni wəyran kilatti. Bu apət elip kəlgüqi «**qixligüqi qurt**»lar, «**qekətkə liqinkilər**», «**wəyranqi qurt**»lar bolsa qekətkilərning bir kanqə hil nəsli boluximu yaki həmmisi əz aldioƣa ayrim-ayrim nəsil boluximu mumkin idi.

Yoel pəyoƣəmbər enik kəriduki, bu apətlər «tasadipiyliktin boloƣan» əməs; Huda Musa pəyoƣəmbər arkilik Israil bilən tüzgən əhdə boyiqə, Israillar Özigə asiylik kilsa, U ularning üstigə harhil apətlər wə awariqiliklərni əwətidu. Yoel pəyoƣəmbər əz həlkini aqarqiliktin dad-zar kətürüwatkan haywanlardin ibrət elixka ündəydu. Uning səzidin: «Heq bolmioƣanda haywanlar Hudaoƣa nida kilixni bilidikən, silərqu?» degən hajwiy, kinayilik mənə qikidu.

U həlkining pakət ikki hil gunahini alahidə tiloƣa alidu: —

(1) Məstlik (1:5) — u ḫaraḳkəxlərni yioɣazar ḳilixḳa qaḳiridu, qünki ularoɣa iqküdək xarab yoḳ idi.

(2) Bigunaḫ ḳan təküx (3:21).

Xunga həlḳ ḳaysi gunaḫlaroɣa patḳanliḳini əzliri eniḳ bilgən bolsa kerək. Yoel kaḫinlar arḳiliḳ pütün həlḳni bir məzgil roza tutuxḳa, dua ḳilixoɣa qaḳiridu. Muxu roza-duadin ḫeqkim sirtta ḳalmasliḳi kerək idi — ḫətta emitilidioɣan bowaḳlarnimu əydə ḳaldurmasliḳ, toy ḳiliwatḳan ḳiz-yigitlər toy təbrikləxlirini taxlap ḳoyup ibadəthanioɣa kelixi zərür idi.

Hudaning apəttin ḳutḳuzuxi tooɣruluḳ wədisi 2-bab, 18-27-ayəttə berilidu. Huda qekətkilərdin tərkib tapḳan Θzining muxu «ḳoxuni»ning yerimini Ottura Dengizoɣa, yerimini xərḳtiki «Θlük Dengiz»oɣa püwləydu, andin həlḳning ziraətlirini əsligə kəltüridu, ḫətta qekətkilər yəwətkən «israp boloɣan» yillarni əsligə kəltüridu. Həlḳ pəyoɣəmbərning qaḳiriḳi boyiqə Hudaoɣa nida ḳilip Uning yenioɣa ḳaytti, andin Huda wədisi boyiqə qekətkilərni yoḳitip, həlḳini ḳutḳuzdi. Əgər həlḳ xundaḳ towa ḳilmioɣan bolsa, Huda xundaḳ ḳilmioɣan bolatti, əlwəttə; xundaḳla ularning towa ḳilixi bilən boloɣan nətijə Yoel eytḳinidək xunqə bərikətlik bolmioɣan bolsa, undaḳta Yoel ḫərgiz «pəyoɣəmbər» dəp etirap ḳilinmioɣan bolatti. «Yoel pəyoɣəmbər» degən kitabning ḳolimizda ḫaziroɣiqə boluxi buningoɣa ispat bolidu.

Yoelning səzlirining ḫəḳiḳət boloɣanliḳini əz dəwridikilərgə təstiḳlitix üqün ḫəm «Pərwərdigarning küni»də bolidioɣan jazalaroɣa misal bolux üqün, Huda pəyoɣəmbirigə Tur xəḫiri, Zidon rayoni ḫəm Filistiylərgə əyni waḳitta beridioɣan jazaliri tooɣruluḳ bir bexarət beridu. Ular (Tur, Zidon, Filistiylər) Hudaning həlḳini, ibadəthanisini bulap, oljini əz butlirioɣa beoɣixlioɣan ḫəm Israildin elip kelingən ḳullar bilən soda ḳiloɣan (3-bab, 4-8-ayət). Bu ḳullar aqarqiliḳtin əzlirini ḳullukḳa setixḳa məjbur boloɣan adəmlər boluxi mumkin. Yoel xu yərdiki kixilər tooɣruluḳ: «Dəl xundaḳ bir ix, yəni əzlirini ḳullukḳa setixḳa məjbur boluxi ularning bexioɣa qüxidu» degəndək bexarət beridu. Tarihta bu ixlarning ḳaqan wə ḳandaḳ yüz bərgənlikini bilməymiz. Biraḳ ixlarning ḫəḳiḳətən yüz bərgənlikigə jəzm ḳilalaymiz. Qünki əgər bu ixlar yüz bərmigən bolsa, Yoel ḫərgiz «pəyoɣəmbər» dəp etirap ḳilinmioɣan bolatti, uning uxbu yazmisimu Təwrat yazmiliri ḳatarioɣa ḫərgiz kirgüzülmigən bolatti.

Biraḳ pəḳət Israiloɣila əməs, bəlki ḫər dəwrdiki ḫərbir əl üqün «Yoel pəyoɣəmbər» degən kitabta tehimu uluoɣ, tehimu wəzinlik bir səz-agaḫ bar. Ḫəzriti Yoel ḫəmmini yalmaydioɣan, jaḫanni ḳarangoɣulukḳa salidioɣan, bu top-top dəḫxətlik ḫaxarətlərgə ḳarap, bu ixning əzi kəlgüsidə Hudaning uluoɣ ḫəm dəḫxətlik, ḫəmmini soraydioɣan ḳiyamət küni, yəni «Pərwərdigarning küni»din bexarət beridioɣanliḳini kərüp yətti. Xu künidə qekətkilərdin tehimu küqlük, tehimu wəḫimilik boloɣan, wəyran ḳiloɣuqi bir ḳoxun Θz həlḳining zemenioɣa yənə tajawuz ḳilidu. Bexarət boyiqə bu ḳoxun jin-xəytanlar təripidin küqləndürülidu. Baxḳa pəyoɣəmbərlərning kitabliri boyiqə, bu «dəjjal» (Xəytanning wəkili)ning ḳoxuni bolidu. Ayan boliduki, Yoelning dəwridikilərning «Pərwərdigarning küni» tooɣruluḳ azraḳ həwiri bar. Biraḳ uning ḳerindaxlirining kəpinqisi xu kün tooɣrisida: «Huda ḫəmmə butpərəs kapir əjnəbiy əllərni ḳattiḳ uridu, "Hudaning həlḳi boloɣan bizlər" kətürülimiz» degən irḳqi, bimənə millətqi kəz-ḳaraxta boloɣanidi. Ular: «Biz ḫəzriti Ibraḫimning (jismaniy) nəsli boloɣandin keyin, Huda bizgə bəht ata ḳilixi zərür» dəp oylixi mumkin. Biraḳ Təwrattin ḫərbir oḳurməngə ayanki, ḫəzriti Ibraḫimoɣa wədə ḳilinoɣan bərikətlərgə miras bolux üqün,

uning əwladliri ḥəzriti Ibraḥimning etiḳadliḳ, ḥəḳḳaniy izlirini basmisa, bu wədilər bikar bolidu.

Xunga Yoel ularoɣa eytidu — «**bu wəyranqiliḳ elip kelidioɣan bir kün**» — pəḳət butpərəs kapirlar üstigila əməs, bəlki Israilning Hudadin yiraḳlaxḳinidin ularning üstigimu qüxidu. Biraḳ Өz künidə Huda Yoelning həlḳini qekətkilərning apitidin ḳutḳuzoɣandək, xu künidimu ḳutḳuzulux mumkinqiliki bolidu. Gunaḥtin yenip «**Pərwərdigarning namini qaḳirip nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḳutḳuzulidu**» — yəni tajawuzqi ḳoxundin ḳutḳuzulidu. Ahiroɣa berip, Huda bilən ḳarxilixidioɣan bu ḳoxun wəyran ḳilinidu. Ḥəm tinq-amanliḳ ḥəm awatliḳ awwal «ḥəmmə gunaḥliridin paklanduruloɣan bir Israil»oɣa ata ḳilinidu, andin ular arḳiliḳ pütün dunyaoɣa yətküzülidu — qünki Huda «**Өz Roḥimni barliḳ ət igiliri üstigə ḳuyimən**» degən məḳsitini Yoel arḳiliḳ bizgə jakarlioɣan (2:28).

Tərjimimizdə biz Təwratxunslarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəḥudiy alim «Doktor Arnold Fruchtenbaum» ḥəm əngliyəlik alim Dawut Priyorlarning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

(1) 1-bab: Qekətkə apiti Pərwərdigarning künigə bexarət beridu
(2) 2-bab: Qekətkilərning wəyranqiliḳi
(3) 3-bab, 1-16: Pərwərdigar əllərning üstigə ḥəküm qiḳiridu
(4) 3-bab, 17-21: Pərwərdigar «Yəḥoxafat jiloɣisi»da barliḳ əllərning üstigə ḥəkümini qiḳiridu

••••••••

Yoel

Qekətkə apiti Pərwərdigarning künigə bexarət beridu

1 [1] Pərwərdigarning Petuelning ooŋli Yoeloŋa kəlgən səzi: —
[2] — I ķerilar, anglanglar;
Zeminda barliķ turuwatķan ḥəmməylən, ķulaķ selinglar;
Θz künliringlarda yaki ata-bowiliringlarning künliridimu xundaķ bir ix bolup bakķanmu?
[3] Baliliringlaroŋa xuni eytip beringlar,
Baliliringlar əz balilirioŋa eytsun,
Ularmu kelər dəwrgə eytsun: —
[4] «Qixligüqi ķurt» ķalduroŋanni qekətkə yəp boldi,
Qekətkə ķalduroŋanni qekətkə liqinkiliri yəp boldi,
Qekətkə liqinkiliri ķalduroŋanni «wəyranqi ķurt»lar yəp boldi.
[5] Əy, ḥaraķķəxlər, oyoŋinip ķattiķ yioŋlanglar,
Ḥuwlixinglar, i xarab iqküqilər,
Yengi xarab tüpəylidin —
Qünki u aoŋzingdin elip taxlandi.
[6] Qünki bir həlķ, küqlük, sansizlioŋan həlķ,
Zeminim üstigə besip kəldi;
Uning qixliri bolsa xirning qixliri,
Uningda xirning ḥinggang qixliri bardur;
[7] U Mening üzüm tallirimni wəyranə ķiliwətti,
Ənjür dərihimning ķowzaķlirini siyriwətti,
Ularni yalingaqlap, taxliwətti;
Ularning xahliri aķliwetildi.
[8] Yaxliķidiki eri üqün matəm tutup bəz kiyimlərgə oranoŋan nəwjuwandək ķattiķ pioŋan qekinglar;
[9] Pərwərdigarning əyi axliķ ḥədiyəsidin ḥəm xarab ḥədiyəliridin məḥrum ķilindi;
Kaḥinlar, yəni Pərwərdigarning hizmətqiliri matəm tutidu.

[10] Etizlar qəldərəp kətti,
Zemin matəm tutidu;
Qünki ziraətlər oŋazan boldi,
Yengi xarab ķurup kətti,
Zəytun meyi ķaoŋjiridi.
[11] Ḥəy deḥķanlar, uyulunglar;
Buoŋdaylar ḥəm arpilar üqün yalwurunglar, i üzümqilər,
Qünki etizlarning ḥosulliri ķurup kətti.
[12] Üzüm teli ķaoŋjirap kətti,
Ənjür dərihi solixip ķaldi,
Anar dərihi, horma palmisi ḥəm alma dərihimu,
Daladiki barliķ dərəhlər solixip kətti;
Bərḥək, xadliķmu adəm balilirida solixip kətti.
[13] Belinglarni baoŋlanglar, pəryad oķunglar, i kaḥinlar;
Ḥuwlanglar, i ķurbangaḥning hizmətqiliri;
Keqiqə bəz kiyimlərni kiyip düm yetinglar, i Hudaning hizmətqiliri;
Qünki Hudayinglarning əyidin axliķ ḥədiyəsi ḥəm xarab ḥədiyəsi üzülüp ķaldi.
[14] «Roza tutayli» dəp Hudaoŋa məhsus bir məzgilni ayringlar,
Jamaətkə məhsus yioŋilimiz, dəp jakarlanglar;
Aķsaķallarni, zeminda turuwatķanlarning ḥəmmisini Pərwərdigar Hudayinglarning əyigə yioŋip,
Pərwərdigaroŋa nalə kətürünglar!

[15] — Aḥ, xu kün!
Qünki Pərwərdigarning küni yeķinlaxti,
U Ḥəmmigə Ķadir təripidin ḥalakət bolup kelidu.

1:4 «Qixligüqi ķurt»lar... «wəyranqi ķurt»lar — «qekətkə liqinkə» wə «wəyranqi ķurt»lar bolsa bəlkim qekətkining əsüx jəryanidiki üq hil xəkli, bolmisa üq hil baxķa ziyandax ḥaxarətlər boluxi mumkin.

1:9 «axliķ ḥədiyəsidin ḥəm xarab ḥədiyəliri...» — «axliķ ḥədiyəliri» ḥəm «xarab ḥədiyəliri» adəttə «kəydürmə ķurbanliķ»lar ḥəm «təxəkkür ķurbanliķ»lirining üstigə ķuyulatti. **«kaḥinlar, yəni Pərwərdigarning hizmətqiliri»** — «kaḥin» muķəddəs ibadəthanida puķralar üqün məhsus ķurbanliķni kəydürgüqi kixi.

1:13 «Hudayinglarning əyi» — muķəddəs ibadəthanini kərsitidu.

1:14 Yo. 2:12-15

1:15 «U xu kün Ḥəmmigə Ķadir təripidin ḥalakət bolup kelidu» — muxu səz Yoeloŋa zamandax Yəḥudiy həlķining kəpinqisini qəqitidioŋan alaḥidə gəp. Ular: ««Pərwərdigarning küni» biz Yəḥudiy həlķigə nijatni elip kelidu, ḥərbir baxķa millətkə ḥalakətni elip kelidu» dəp oylaytti. Yoel pəyoŋəmbər xu künining ḥərbir gunaḥkar adəmgə *(məyli Yəḥudiy bolsun, Yəḥudiy bolmisun)* ḥalakət elip kelidu, dəp jakarlaydu.

1:15 Yəx. 2:9-22; 13:6

16 Mana, oɣiza kəz aldimizdin elip taxlandi
əməsmu?
Xadlik, huxallik Hudayimizning əyidin elip
taxlandi əməsmu?
17 Uruqlar topa-qalmilar astida qirip kətti,
Ambarlar harabiləxti,
Booɣuzhanilar oɣulap qüxti;
Qünki ziraətlər oɣazang boldi.
18 Qarpaylar xundak ḥərkirixip kətti!
Kala padiliri patiparak boldi,
Otlakni tapalmioɣaq;
Ḳoy padilirimu əzi «gunaḥimiz bar»
degəndək məyüsləndi;
19 Aḥ, Pərwərdigar, nida ḳilimən Sanga;
Qünki ot yalḳunliri janggaldiki ot-qəplərni
yəwətti,
Yalḳun daladiki barlik dərəhlərni kəydürü-
wətti.
20 Daladiki ḥaywanlarmu Sanga nida ḳilidu,
Qünki erik-əstənglər ḳurup kətti,
Ot-yalḳun janggaldiki ot-qəplərni yəwətti.

Qekətkilərning wəyranqiliḳi

2 1 Zion teoɣida kanay qelinglar,
Mukəddəs teoɣimda agaḥ signalini
anglitinglar;
Zeminda turoɣuqi ḥəmməylən dir-dir ti-
trisun;
Qünki Pərwərdigarning küni kelidu, u
yeḳindidur.
2 U kün bolsa ḳarangoɣu ḥəm sür kün,
Bulutlar ḳaplanoɣan ḥəm ḳapḳarangoɣu
zulmət kün, — tang səḥər taoɣlar üstigə
yeyiloɣandək,
Zor ḥəm küqlük bir həlḳ kelidu;
Ularoɣa ohxax boloɣuqilar bolup bakmioɣan,
Ulardin keyinmu, dəwrdin-dəwrgə yənə bol-
maydu.
3 Ularning aldida kəydürgüqi ot mangidu,
Ularning kəynidə bolsa bir yalḳun kəydürüp
ətidu;
Kelixtin burun zemin «Erəm baoɣqisi»dək,
Birak ularning tapini təgkəndin keyin gül-
giyaḥsiz qəl-bayawan bolidu;
Bərḥək, ulardin ḥeqnemə ḳeqip ḳutulal-
maydu.
4 Ularning ḳiyapiti atḳa ohxaydu,
Atlik ləxkərdək qapidu.
5 Jəng ḥarwiliri güldürligəndək sada bilən
ular taoɣ qokḳiliridin səkrəp ətidu;
Pahalni paraslap kəydürgən ot awazidək ta-
raslap mangidu,
Dəbdəbilik səp tüzəp turoɣan küqlük
ḳoxundək yüridu,
6 Ularning aldida əllər ḳattik azablinidu,
Ḥəmmə qiray tatirip ketidu.
7 Ular palwanlardək yügüridu;
Jəngqilərdək sepildin artilip ətidu;
Ḥəmmisi əz aldioɣa ḳarap yürüx ḳilidu;
Səplirini ḥeq buzmaydu.
8 Ḥeqkaysisi əz ḳerindixini ḳistimaydu;
Ḥərkaysisi əz yolida mangidu;
Ḳorallaroɣa etilsimu, yarilanmay ətüp
mangidu;
9 Xəḥərning ḥəmmə yerigə qepixidu;
Sepil üstidə yügürüp yüridu;
Əylərgə yamixip qiḳidu;
Derizilərdin ooɣridək kiridu.
10 Ular aldida yər-zeminni titrək basidu,
Asmanlar təwrinip ketidu;
Ḳuyax ḥəm ay ḳarangoɣulixip ketidu,
Yultuzlar julasini ḳayturuwalidu.
11 Pərwərdigar Əz ḳoxuni aldida awazini
ḳoyuwetidu,
Qünki Uning bargaḥi payansizdur;

1:16 «Hudayimizning əyi» — mukəddəs ibadəthanini kərsitidu, əlwəttə.
1:18 «Qarpaylar xundak ḥərkirixip kətti! Kala padiliri patiparak boldi, otlakni tapalmioɣaq; ḳoy padilirimu əzi «gunaḥimiz bar» degəndək məyüsləndi» — ḥətta qarwilar, daladiki ḥaywanlar Hudaoɣa nida kətürwatḳanoɣa ohxaydu *(20-ayətnimu kərüng)*. Nemixḳa əmdi Hudaning həlḳi Uningoɣa ḥeq dua ḳilmaydu?
2:1 «Zion teoɣida kanay qelinglar» — «Zion» yaki «Zion teoɣi» — Yerusalem xəḥiri, jümlidin mukəddəs ibadəthana jaylaxḳan taoɣdur. «Zion» bəlkim «kərünərlik» degən mənidə. U daim Hudaning Əz həlḳigə ḥimayə boloɣinioɣa simwol bolidu. **«kanay qelinglar»** — ibraniy tilida «buroɣa qelinglar».
2:1 Yo. 1:15; Zəf. 1:14, 15
2:8 «Ḳorallaroɣa etilsimu, yarilanmay ətüp mangidu» — birnəqqə hil tərjimisi boluxi mumkin. Ibraniy tilini qüxinix təs.
2:10 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:31, 3:15

Uning səzini orunlioɣuqi küqlüktur;
Qünki Pərwərdigarning küni uluoɣ, intayin dəhxətliktur;
Kim uni kətürəlisun?
12 Birak ḥətta ḥazirmu, — dəydu Pərwərdigar,
— Qin kənglünglər bilən, rozilar bilən, yioɣilar bilən matəm tutup Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar;
13 Kiyim-keqikinglarni əməs, bəlki yürək-baoɣringlarni tilip,
Pərwərdigar Hudayinglarning yenioɣa ḳaytip beringlar;
Qünki U mehir-xəpkətlik ḥəm rəḥimdil,
Asan oɣəzəplənməydu, zor mehir-muḥəbbətliktur,
Yamanliktin yanidioɣan Hudadur.
14 Kim bilidu, U jazalaxtin yenip, rəḥim ḳilip birər bərikətni,
Pərwərdigar Hudayinglaroɣa sunoɣudək birər axlik ḥədiyəsi ḥəm xarab ḥədiyəsini ḳaldurup ketəmdu tehi?
15 Zion teoɣida kanay qelinglar,
«Roza tutayli» dəp Hudaoɣa məhsus bir məzgilni ayringlar,
Jamaətkə məhsus yioɣilimiz, dəp jakarlanglar;
16 Əlni yioɣinglar, jamaətni paklandurunglar,
Aḳsaḳallarni jəm ḳilinglar, balilarni, emiwatḳanlarnimu yioɣinglar;
Toy ḳiliwatḳan yigit əz əyidin,
Yatlik bolidioɣan ḳiz ḥujrisidin qiḳsun;
17 Kahinlar, yəni Pərwərdigarning hizmət-qiliri aywan bilən ḳurbangaḥ otturisida yioɣa-zar kətürsun,

Ular eytsunki, «I Pərwərdigar, Əz həlḳinggə iqingni aoɣritḳaysən,
Əz mirasingni horluḳtin saḳlap,
Ularni əllərgə səz-qəqək boluxḳa ḳoymioɣaysən;
Əl-yurtlar arisida: «Ularning Hudasi ḳeni?» deyilmisun».

18 Andin Pərwərdigar Əz zeminioɣa otluk muḥəbbitini,
Əz həlḳigə rəḥim-xəpkətni kərsətti;
19 Pərwərdigar jawabən Əz həlḳigə mundak dedi: —
«Mana, Mən silərgə buoɣday, yengi xarab wə zəytun meyini əwətimən,
Silər bulardin ḳandurulisilər;
Wə Mən silərni ḳaytidin əllər arisida xərməndə ḳilip ḳoymaymən;
20 Ḥəm ximaldin kəlgüqini silərdin yirak ḳilip,
Uning aldi ḳismini xərḳiy dengizoɣa,
Kəyni ḳismini oɣərbiy dengizoɣa ḳooɣliwetimən;
Uni qəl bir zeminoɣa ḥəydiwetimən;
Uning sesikliḳi purap turidu,
Pasik ḥidi qikidu;
Qünki u «qong ixlarni ḳiloɣuqimən» dəp əzini uluoɣ ḳilmakqi bolidu.

2:11 Yər. 30:7; Am. 5:18; Zəf. 1:15
2:12 Yər. 4:1
2:13 «Kiyim-keqikinglarni əməs, bəlki yürək-baoɣringlarni tilip,...» — kona zamanlarda ḳattik ḳayoɣuḥəsrətni bildürüx üqün həḳlər kiyimlirini yirtatti.
2:13 Mis. 34:6; Zəb. 86:15; Yun. 4:2
2:14 Yun. 3:9
2:15 «kanay qelinglar» — ibraniy tilida «buroɣa qelinglar».
2:15 Yo. 1:14
2:16 «Əlni yioɣinglar, jamaətni paklandurunglar» — muxu «paklandurux» bəlkim ḥərbir adəmni Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən mukəddəs ḳanunda bekitilgən ḥərbir ḥaram nərsidin ayriwetix degənliktur. **«Toy ḳiliwatḳan yigit əz əyidin, yatlik bolidioɣan ḳiz ḥujrisidin qiḳsun»** — «Ḳan.» 20:7, 24:5 bilən selixtursak, wəziyətning jiddiyliḳi tehimu enik kərünidu.

2:17 «Ibadəthanidiki aywan bilən ḳurbangaḥ otturisida yioɣa-zar kətürünglar» — nemixḳa axu jayda xundak ḳilix kerək? Pikrimizqə, bu əmr birnəqqə yil ilgiriki bir wəḳə bilən ziq munasiwətlik, yəni Yəḥudaning padixaḥi Yoax Zəkəriya degən kaḥin-pəyoɣəmbərni dəl axu yərdə əltürüwətkən *(«2Tar.» 24:21 ḥəm «Mat.» 23:35ni kərüng)*. **«Əz mirasingni horluḳtin saḳlap... »** — «Pərwərdigarning mirasi» muxu yərdə, xübḥisizki, əz həlḳini kərsitidu.
2:17 Zəb. 42:10; 79:10; 115:2
2:19 «Andin Pərwərdigar ... rəḥim-xəpkətini kərsətti 18-ayət... Əz həlḳigə mundak dedi: ... » — ḳarioɣanda həlḳ Hudaning səzi boyiqə dua-tilawət ḳiloɣan, Huda dərwəkə ularning duasioɣa ḥazir jawab beridu.
–Bəzi alimlar bu səzlərni: «Andin Pərwərdigar ... rəḥim-xəpkətni kərsitidu... bərḥək mundak dəydu: ... » dəp tərjimə ḳilidu.
2:20 «Ḥəm ximaldin kəlgüqini silərdin yirak ḳilip,...» — «ximaldin kəlgüqi» bolsa bəlkim birla wakitta bizgə ikki bexarətni təng kərsitip beridu. Birinqidin, Yoel pəyoɣəmbərning zamanidiki, ximaldin kəlgən «qəkətkə ḳoxuni»ni kərsitidu; ikkinqidin, ahirki zamandiki, ximaldin kelidioɣan, Israil həlḳigə ḥujum ḳilidioɣan, Xəytan ḳozoɣaydioɣan qong bir ḳoxunnimu kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng. **«Uning aldi ḳismini**

21 Qorkma, i zemin;
Xadlinip huxal bol;
Qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni kiloŋan.
22 I daladiki haywanlar, qorkmanglar;
Qünki qəllüktiki ot-qəplər bərk urmakta;
Dərəh mewisini bərməktə,
Ənjür dərihi, üzüm teli toluk hosul beridu.
23 Həm silər, Zionning baliliri, xadlinip Pərwərdigar Hudayinglardin hursən bolunglar;
Qünki U həkkaniylik boyiqə silərgə «awwalki yamoŋurlar»ni beridu;
U silərgə həl-yeoŋin beridu,
Yəni baxta boloŋandək «awwalki yamoŋurlar» həm «keyinki yamoŋurlar»ni yaoŋduridu.
24 Hamanlar buoŋdayoŋa toloŋan bolidu,
Idix-küplər yengi xarab həm maylaroŋa tolup taxidu.
25 Wə Mən silərgə qekətkilər, qekətkə liqinkiliri, «wəyranqi kurt»lar, «qixligüqi kurt»lar,
Yəni Mən aranglaroŋa əwətkən uluoŋ koxunum yegən yillarni kayturup berimən;
26 Silər boluxiqə yəp, kandurulisilər,
Xuningdək silərgə karamət ixlarni kərsətkən Pərwərdigar Hudayinglarning namini mədhiyiləysilər;
Xuning bilən Mening həlkim hərgiz yənə hijalətkə kalmaydu.
27 Silər Mening Israil iqidə turoŋanlikimni,
Xundakla Mənki Pərwərdigar silərning Hudayinglar ikənlikimni,
Məndin baxka heqkim bolmaydioŋanlikini bilisilər;
Xuning bilən Mening həlkim hərgiz yənə hijalətkə kalmaydu.
28 Həm keyin, Mən Öz Rohimni barlik ət igiliri üstigə kuyimən;
Silərning ooŋul-kizliringlar bexarət beridu,
Keriliringlar alamət qüxlərni kəridu,
Yigitliringlar oŋayibanə alamət kərünüxlərni kəridu;
29 Bərhək, xu künlərdə kullar üstigimu, dedəklər üstigimu Rohimni kuyimən.
30 Mən asmanlarda, zeminda karamətlərni,
Kan, ot, is-tütək tüwrüklirini kərsitimən.
31 Pərwərdigarning uluoŋ həm dəhxətlik küni kəlmigüqə,
Kuyax karangoŋulukka,
Ay kanoŋa aylandurulidu.
32 Həm xundak əməlgə axuruliduki,
Pərwərdigarning namini qakirip nida kiloŋanlarning həmmisi kutkuzulidu;
Qünki Pərwərdigar deginidək, Zion teoŋida həm Yerusalemda,
Həmdə Pərwərdigar qakirmakqi boloŋan «kaldisi»lar üqün kutkuzux-nijat bolidu.

Pərwərdigar əllərning üstidin həküm qikiridu

3 1 Qünki mana, xu künlərdə, xu pəyttə,
Mən Yəhuda həm Yerusalemni asarəttin kutuldurup, azadlikka erixtürginimdə,
2 Mən barlik əllərnimu yioŋip,

xərkiy dengizoŋa, kəyni kismini oŋərbiy dengizoŋa...» — «xərkiy dengiz» «Ölük Dengiz»ni, «Oŋərbiy Dengiz» «Ottura Dengiz»ni kərsitidu. **«Qünki U Pərwərdigar «qong ixlarni kiloŋuqimən...»** — baxka birhil tərjimisi «Qünki U *(Pərwərdigar)* uluoŋ ixlarni kiliwatidu» *(21-ayəttikidək)*.

2:21 «Qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni kiloŋan» — yaki «qünki Pərwərdigar uluoŋ ixlarni kiliwatidu».

2:23 «Qünki U həkkaniylik boyiqə silərgə «awwalki yamoŋurlar»ni beridu» — baxka birhil tərjimisi: «Qünki U silərgə «həkkaniylikni əgətküqi»ni əwitidu, həl-yeoŋin beridu». Ikki tərjimisi bəlkim təng inawətlik boluxi mumkin; undakta «həkkaniylikni əgətküqi» Kutkuzoŋuqi-Məsihni kərsitixi kerək bolidu. **«U silərgə həl-yeoŋin beridu, yəni baxta boloŋandək «awwalki yamoŋurlar» həm «keyinki yamoŋurlar»ni yaoŋduridu»** — «awwalki yamoŋurlar» *(yaki «dəsləpki yamoŋurlar»)* Kanaanda 10-ayda yaoŋidu wə uning wasitisi bilən tuprak yumxitilip, yər həydəx andin uruk qeqix mumkin bolidu. «Keyinki yamoŋurlar» Israilda 3- yaki 4-ayda yeoŋip, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga hərbir dehkan «keyinki yamoŋur»oŋa təxnadur, uni bək kədirləydu.

2:25 Yo. 1:4

2:28 «Silərning ooŋul-kizliringlar bexarət beridu» — yaki «silərning ooŋul-kizliringlar pəyoŋəmbərlik kilidu».

2:28 Yəx. 44:3; Əz. 39:29; Ros. 2:17

2:31 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəh. 6:12-13

2:32 «Pərwərdigar qakirmakqi boloŋan «kaldisi»lar...» — yaki «Pərwərdigar qakiriwatkan «kaldisi»lar...». **«Pərwərdigarning «kaldisi»»** — Təwratta, pəyoŋəmbərlərning yazmilirida kəp kərülidioŋan tema yaki mawzudur. Israil həlkining həm əllərning kəp kismi Hudadin yiraklixip kətkən bolsimu, ular arisida Hudaning mehir-xəpkiti bilən, Özigə sadik bir «kaldisi»ning hamən hərdaim tepilidioŋanliki kərsitilidu.

2:32 Ob. 17; Rim. 10:13

Ularni «Yəhoxafat jiloɣisi»ɔa qüxürimən;
Xuning bilən ularning həlkimni əllər arisioɣa tarkitiwətkənlikidin,
Zeminimni bəlüp parqiliwətkənlikidin,
Ularni axu yərdə Mening mirasim, yəni həlkim Israil tüpəylidin sorakka tartimən.
3 Uning üstigə ular Mening həlkimni dooɣa tikip qək taxlioɣan;
Bir yigitni bir pahixə ayaloɣa almaxturoɣan,
Bir kizni «xarab iqimiz» dəp xarab üqün almaxturoɣan.
4 Ḥəy, Tur ḥəm Zidon, Filistiyəning barlik rayonliri, Mən silərni nemə kiliptimən?
Silər Məndin əq almakqimusilər?
(Birak Məndin əq alimiz desənglar, əqni tezla əz bexinglaroɣa kayturup berimən!).
5 Kümüxlirim, altunlirimni buliwaloɣiningla r tüpəylidin,
Güzəl gəḥərlirimni əz buthaniliringlaroɣa aparoɣiningla r tüpəylidin,
6 Yəhuda baliliri ḥəm Yerusalemning balililirini əz qegrasidin yirak kilmak üqün ularni Greklaroɣa setiwetkininglar tüpəylidin,
7 Mana, Mən ularni silər setiwətkən jayda ornidin turoɣuzimən,
Ḥəmdə kiloɣiningla rni əz bexinglaroɣa kayturimən.
8 Ooɣul-kizliringlarni Yəhuda balilirining kolioɣa setiwetimən,
Ular xularni yirakiki bir əlgə, yəni Xebaiylaroɣa setiwetidu;
Qünki Pərwərdigar səz kiloɣan.

Pərwərdigar «Yəhoxafat jiloɣisi»da barlik əllərning üstigə ḥökümini qikiridu

9 Xuni əllər arisida jakarlanglarki,
«Jənggə təyyarlininglar,
Palwanlarni kozoɣanglar,
Jəngqilərning ḥəmmisi yekinlaxsun,
Jənggə ḥazir bolsun;
10 Sapan qixlirini kiliq kilip,
Oroɣakliringlarni nəyzə kilip sokuxunglar;
Ajiz adəmmu: «Mən küqlük» desun;
11 Ətraptiki ḥəmmə əllər, tezdin kelinglar,
Ḥəmminglar xu yərgə jəm bolunglar!».
«Əzüngning küqlükliringni axu yərgə qüxürgəysən, ah Pərwərdigar!».
12 «Əllər kozoɣilip «Yəhoxafat jiloɣisi»ɔa kəlsun;
Qünki Mən xu yərdə olturup ətraptiki ḥəmmə əllərni sorakka tartimən.
13 Oroɣakni selinglar,
Qünki ziraət pixti;
Kelinglar, qüxüp qəyləngla r,
Qünki xarab kəlqəkliri lik tuxuktur,
Idix-küplər tolup taxidu.
Qünki ularning rəzilliki zordur».
14 Aḥ, nuroɣun, nuroɣun kixilər «Karar jiloɣisi»da!
Qünki Pərwərdigarning küni «Karar jiloɣisi»ɔa yekinlaxti.
15 Kuyax ḥəm ay karangoɣulixip ketidu,
Yultuzlar əz julasini kayturuwalidu.
16 Pərwərdigar Ziondin ḥərkirəydu,
Yerusalemdin awazini koyuwetidu;
Asmanlar, zeminlar silkinidu;
Lekin Pərwərdigar Əz həlkigə baxpanah,
Israil balilirioɣa küq-ḥimayə bolidu.

3:2 «Mən barlik əllərnimu yioɣip,... xuning bilən ularning həlkimni əllər arisioɣa tarkitiwətkənlikidin, ... ularni... həlkim Israil tüpəylidin sorakka tartimən» — «əllər» bolsa yat əllər, Yəhudiy əməslər. **«Yəhoxafat jiloɣisi»** — «Yəhoxafat» — «Yaḥ» *(Pərwərdigar)* sotlaydu» degən mənidə. U bəlkim Yerusalem xəḥirining xərki təripidiki «Kidron jiloɣisi»ni kərsitidu *(Yerusalem ḥəm «Zaytun teoɣi» arisida)*.

3:4 «Ḥəy, Tur ḥəm Zidon,...» — «Tur» bolsa Liwandiki əng qong port ḥəm kudrətlik xəḥər, Zidon uning ətrapidiki rayon.

3:8 «Ular xularni yirakiki bir əlgə, yəni Xebaiylaroɣa setiwetidu» — «Xebaiylar» «Xeba» degən rayondikilər boluxi mumkin.

3:11 «Əzüngning küqlükliringni axu yərgə qüxürgəysən, ah Pərwərdigar!» — bu səzlər 2:1-11diki wə «Yəx.» 13:3-5diki səzlərgə munasiwətlik boluxi kerək. «Yəx.» 13:3-5diki izaḥatlarnimu kerüng.

3:13 «Oroɣakni selinglar, qünki ziraət pixti; kelinglar, qüxüp qəyləngla r, qünki xarab kəlqəkliri lik tuxuktur... qünki ularning rəzilliki zordur»» — muxu buyruk bəlkim Hudaning «küqlükliri», yəni pərixtilərgə eytilidu *(«Wəḥ» 14:17-20ni kərüng)*.

3:13 Wəḥ. 14:15

3:15 Yo. 2:10, 3:4, 15; Yəx.13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13

Pərwərdigar Zionni Өz makani ķilidu

17 Xuning bilən silər Mənki Pərwərdigarning
silərning Hudayinglar ikənlikimni,
Өz muķəddəs teoŋim Zionda turidioŋanliķimni
bilisilər;
Yerusalem pak-muķəddəs bolidu,
Uningdin ħeq yat adəmlər yənə ətməydu..
18 Ħəm xu küni əməlgə axuruliduki,
Taoŋlar yengi xarabni temitidu,
Dəng-egizliklərdin süt aķidu,
Yəhudadiki barliķ erik-əstənglərdə liķ su
aķidu;
Pərwərdigarning өyidin bir bulaķ qiķidu,
Xittim jiloŋisini suoŋiridu..
19 Misir bolsa bir qəllük,
Edom adəmzatsiz bir qəl-bayawan bolidu,
Ularning Yəhuda balilirioŋa ķiloŋan zulum-
zorawanliķi tüpəylidin,
Ular bularning zeminida bigunaħ ķanlarni
tökkənliki tüpəylidin.
20 Biraķ Yəhuda mənggügə turidu,
Yerusalem dəwrdin-dəwrgiqə ķalidu;
21 Ħəm Mən ularni tökkən ķanlarning
paklandurulmioŋan gunaħliridin
paklandurimən;
Qünki Pərwərdigar Zionda makanlaxķandur.

3:17 «Uningdin ħeq yat adəmlər yənə ətməydu» — degən səz bəlkim: *(1)* ħeq tajawuzqi yənə Yerusalemni buzmaydu, wə *(2)* Yerusalemni buloŋioŋudək ħeqķandaķ butpərəs adəm uningdin yənə ətməydu, degən ikki mənini kərsitixi mumkin.
3:17 Wəħ. 21:27

3:18 «...Xittim jiloŋisini suoŋiridu» — «Xittim jiloŋisi» Yerusalemning xərķiy təripida bolup, suliri Iordan jiloŋisioŋa qüxidu.
3:18 Am. 9:13

Қoxumqə səz

Ahirқi zamandiki wəқələrning tərtipi

Pəyoɣəmbər arқilиқ boloɣan bexarətlərning bayanlirioɣa қarioɣanda, Yoel eytқan «ahirқi zaman»diki muһim wəқələr təwəndiki tərtip boyiqə boluxi mumkin. Oқurmən kitabni қetirқinip oқup, əzi bir hulasigə kəlsun.

(1) Hudaning Roһi barliқ ət igilirigə (demək, һərқaysi millət-həlқlirigə, һərқandaқ insanlaroɣa) қuyulidu. Xuning bilən Hudaning səzliri pəқət bir pəyoɣəmbər arқiliқla əməs, bəlki kəp «yigit-қizlar, қerilar, қul-dedəklər» arқiliқ, һərhil oɣayibanə alamət, qüx, bexarətlik səz қatarliқlar bilən ayan қilinidu. Xübһisizki, xundaқ boloɣanda, barliқ insan Hudaning həwirini anglax pursitigə igə bolidu (2:28-29).

(2) Israil, yəni Yəһudiylar pütkül dunyaoɣa tarқitilidu (3:1-2). Yoel bu ixning қandaқ, nemixқa yaki қaqan yüz beridioɣanliқini deməydu. Biraқ Israil əzlirining «barliқ əllər arisioɣa tarқitilix»idin ibarət boloɣan külpətni, Musa pəyoɣəmbər arқiliқ boloɣan əһdining əng ahirқi «tərbiyilik jaza»si dəp bildi.

(3) Israil yənə əz zeminioɣa, yəni Қanaan (Pələstin)oɣa қaytip jəm bolidu. Yoel yənə buning қandaқ, nemixқa yaki қaqan yüz beridioɣanliқini deməydu.

Hudaning Roһining қuyuluxi (1-wəқə) dəl қaysi pəyttə, 2-wəқədin awwal yaki 2-wəқədin keyin, yaki 3-wəқədin awwal yaki 3-wəқədin keyin yüz beridioɣanliқini «Yoel pəyoɣəmbər» kitabining əzidin enиқlioɣili bolmaydu (baxқa pəyoɣəmbərning kitablirida bu tooɣruluқ səz bar).

(4) Asmanda һərhil karamət-bexarətlər pəyda bolidu (2:30).

(5) Israiloɣa қarxi һəm Huda bilən қarxilixidioɣan, һəmmə əldin tərkib tapқan bir қoxun jəng қilixқa yioɣilidu. Ularning barliқ bisat-təəlluқatliri jənggə selinidu. Ular «**sapan qixlirini қiliq қilip, oroɣaқlirini nəyzə қilip soқuxidu**»; һətta «**ajiz adəmlər**»mu əzini «**küqlük**» dəp elan қilip қatnixixi zərür bolidu (3:10).

Қoxun təbiəttin taxқiri küq-қudrət bilən қorallinidu — biraқ bu küq Hudadin əməs, bəlki jin-xəytanlardin kelidu. Ular zor wəyranqiliқ қilidu. Huda «qekətkə қoxuni»ni «Mening қoxunum» deginidək, bu қoxunnimu «Mening қoxunum» dəydu. Buning mənisi, Huda «qekətkə қoxuni»ni ixlətkəngə ohxax, U bu (rəzil) қoxunnimu ixlitip Өz həlқini towioɣa kəltüridu (2:1-11).

(6) Düxmən қoxuni Yerusalemoɣa yeқin boloɣan jiloɣioɣa («Yəһoxafat» dəp ataloɣan, yəni «Pərwərdigar soraқ қilidu» degən mənidə) yioɣiloɣandin keyin, Hudaning həlқi əzlirini қutқuzux üqün Uningoɣa nida kətüridu (2-bab, 20-ayəttə eytiloɣandək) һəm Huda Өzining pərixtilərdin tərkib tapқan zor küqlük «samawiy қoxuni»ni düxmən bilən jəng қilixқa əwətidu.

(7) Қuyax, ay һəm yultuzlar қarangoɣulixidu (2:10, 31, 3:15)

(8) Kəp adəmlərgə nisbətən bu pəyt bəlkim towa қilip Hudaning yenioɣa қaytixқa əng ahirқi pursət bolidu. Xunga bu jiloɣa «қarar jiloɣisi» dəpmu atilidu (3:14). Huda wədə beriduki, «**Pərwərdigarning namini qaқirip nida қiloɣanlarning һəmmisi қutқuzulidu**» (2:32)!

(9) Jin-xəytanlar қuwwətligən düxmən қoxuni bitqit қilinidu (2:10, 3:15).

(10) Israil zemini intayin mol awatlikқa қayturulidu. Misir һәm Edomlarning ikki zemini әksiqә wәyran қilinidu (Tәwrattiki «Әzakiyal pәyoғәmbәr» 29-bab, 12-ayәttә Misirni basқan wәyranqilik қirik yillik bolidu, dәp eytilidu). Edomda boloғan wәyranlik daim bolidu. Yerusalemdin xәrққә һәm oғәrbkә akidioғan yengi bir dәrya pәyda bolidu (Tәwrattiki «Zәkәriya pәyoғәmbәr» 14-bab, 8-ayәt, «Әzakiyal pәyoғәmbәr» 47-bab, 1-12-ayәtnimu kөrüng).

(11) Huda Yerusalem һәm Zion teoғini alaһidә makan tutidu (3:21).

Yoel pәyoғәmbәr өz һәlқigә: «**Pәrwәrdigarning küni yeқin**» dәp eytқan. Kitab yeziloғan waқitta, yәni buningdin 2700 yil ilgiri «Pәrwәrdigarning küni» «yeқin» boloғan bolsa, bügünki kündә tehimu yeқin bolmamdu? Rәb Mәsiһ Әysa miladiyә 33-yilida өldi. Rimliқlar, Yәһudiylar һәm Xәytanning өzi bu ixni Uning tügәxkәnliki, bәrbat boloғanliқi dәp oylidi. Biraқ Huda Әysani dәrwәқә Өzi әwәtkәn «Қutқuzoғuqi-Mәsiһ»i һәm Ooғli ikәnliki, Uning өlümi gunaһlarni yuyidioғan birdinbir қurbanlik ikәnlikini dunyaoғa ispatlax üqün, Uni өlümdin tirildurup, әrxkә kөtürüp Өzining ong yenioғa olturoғuzdi. Mәsiһ Әysa қayta tirilip 50 kün keyin axu yәrdin (asmandin) Hudaning Mukәddәs Roһini Өzigә etiқad қiloғanlarning һәmmisi üstigә қuyup bәrdi һәm ular arқilik kөp mөjizilәrni kөrsәtti. Okurmәn bu ixlarni өzi Injil, «Rosullarning paaliyәtliri» degәn қisimdin okuyalaydu. Xu қisimdin (2-babtin) yәnә bayқiyalaymizki, Mukәddәs Roһ қuyulup, bir yüz yigirmә etiқadqi bexarәtlik sөz қiloғinida, rosul Petrus ornidin turup, һәlққә: Bu ixlar Yoel pәyoғәmbәr bexarәt bәrgәn ixlarning baxlinixi, dәp jakarlidi. Xunga bu mөjizilәr dәrwәқә Hudaning Mәsiһ Әysani «**Rәb һәm Қutқuzoғuqi-Mәsiһ**» қilip tikligәnlikini ispatlaydu, dәydu.

Әmdi «Pәrwәrdigarning küni»gә yetip baridioғan «ahirқi künlәr» xundak baxlanoғan boldi. Kәdirlik okurmәn, siz Huda һәm mukәddәs pәrixtiliri aldida turup өzingizning һesabini berixkә tәyyarmusiz? Mukәddәs Kitabta adәmlәrni қutқuzidioғan alaһidә bir nam bizgә berilidu. Қutқuzulux üqün biz bu namni qaқiriximiz kerәk. Bu nam Әysa Mәsiһning namidin ibarәttur. Injil «Ros.» 2:17-21, 36-ayәtni kөrüng. Okurmәnlәr Injildiki «Әysa» («Yәxua») degәn isimning «Pәrwәrdigar Қutқuzoғuqi» degәn mәnidә ikәnlikini bilidu («Mat.» 1:21). U һazir Hudaning ong yenida sizning nijat-қutқuzuxқa boloғan dua-tilawitingizni anglaxni kütidu. «**Pәrwәrdigarni Өzini tapқuzmaқqi boloғan pәyttә izdәnglar; U yeқin turoғan waқtida Uningoғa nida қilinglar!**» («Yәx.» 55:6)

«**Pәrwәrdigarning namini qaқirip nida қiloғanlarning һәmmisi қutқuzulidu**» («Yoel» 2:32).

Təwrat 30-kisim

«Amos»

(Amos pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər tooƣrisida

Amos pəyoƣəmbərning jəməti tooƣruluk bizdə toluk məlumat yok. U Yəhudaning «Təkoa» degən kiqik bir yezisida kala bakkuqi həm «erən dərəhlirining mewisini tərgüqi» boloƣan boluxi mumkin. U əzi tooƣruluk «Mən əsli pəyoƣəmbər əməs idim», xundakla «pəyoƣəmbərning ooƣli əməsmən» dəydu. Əyni wakitta, Israil yaki Yəhudada «pəyoƣəmbər» boluxka həwəs kilip, əz mənpəətini kəzləp, baxkilarni aldap əzini «pəyoƣəmbər» dəp jakarlioƣan «təsiri qong, həywisi bar» boloƣanlar az əməs idi. Birak Amos muxundak kixilərdin əməstur. U Huda təripidin əz yurti Yəhudadin ayrilip ximaliy padixahlik «Israil»da pəyoƣəmbərlik hizmitini ətəxkə qakiriloƣan (7:14-15). U qaoƣlarda Israil Yəhudaoƣa karioƣanda tehimu butpərəs bolup kətkənidi, xunga Amosning bu wəzipisi nahayiti eoƣir həm hətərlik idi. Halbuki, u hizmət ixligən məzgilidə (kanqə yil ixligini bizgə naməlum), uning «towa kilixinglar kerək!» dəp yətküzgən həwərliri Israilning kəpligən pukralirining kəlbini sarasimigə qüxürüp, ularni wəhimigə saldi. Xübhisizki, Amos pəyoƣəmbərning agahlanduruxliri ularning az bir kismini towa kilix yolioƣa kirgüzgənidi (7:10ni kərüng).

Amos pəyoƣəmbərning Israiloƣa boloƣan qongkur kəyümi wə uloroƣa iqini aoƣritixliri uning Israiloƣa boloƣan duasida kərülidu (7:1-5).

U ximaliy padixahlik Israilda bir məzgil Hoxiya pəyoƣəmbər bilən təng bir wakitta pəyoƣəmbərlik hizmitini kiloƣan; xu wakitlarda Yəxaya bilən Mikah jənubiy padixahlikta (Yəhudada) pəyoƣəmbərlik kiliwatatti.

Yeziloƣan wakit

Məzkur kitabtiki Amosning əzi yazoƣan kirix səzgə asaslanoƣanda, u «**Uzziya Yəhudaoƣa, Yoaxning ooƣli Yəroboam Israiloƣa padixah boloƣan wakitlarda**» bexarət bərgən. Əmdi bu məzgil Uzziya wə Yəroboamning dəwr sürgən wakitlirining hammisini əz iqigə aloƣan bolsa, bu miladiyədin ilgiriki 793-750-yilliri, yaki bolmisa 762-750-yillirioƣa tooƣra kelidu. Muxundak boloƣanda u pəyoƣəmbərlik hizmitini Hoxiya pəyoƣəmbərdin baldur baxlioƣan, həm uningdin baldur ada kiloƣan bolidu.

Kitabning arka kərünüxi

(«Mikah pəyoƣəmbər» degən kitabning «kirix səzi»din elindi): —

Miladiyədin ilgiriki 922-yili Sulayman padixah wapat boloƣandin keyin, Yəhuda wə Israil ikki padixahlik bolup bir-biridin ayrilip kətkən. Təwrat «2Tar.» 10-babta mundak hatiriləngən: «**Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin** (yəni, Yəhuda kəbilisidin) **yüz ərüp, bügüngə kədər uningoƣa karxi qikip kəldi**».

Xu wakittin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimi, Israil wə

Yəhuda hər ikkisining əng gülləngən məzgili idi. Ikki paytəht — Yerusalem wə Samariyə zor bayaxatliқidin bəhrimən boluxқa baxlioɣanidi. Birақ bu bayaxatliққa eoɣir bədəl tələngənidi — u bolsimu, kəmbəoɣəllərni dəhxətlik қistaққa selip ulardin rəhimsiz paydilinixtur: «baylar tehimu beyip ketiwatқan, namratlar tehimu namratlixip ketiwatқan» idi.

Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən қanunlirida «namrat», «tul hotun», «yetim-yisir» wə «yat musapir»laroɣa yardəm berix tooɣrisida heli kəp maddilar bar idi. Ḥər yəttə yilda, қərzni bikar қilix, əzini қullуққa setiwətkənlərni hərlükkə қayturux kerək idi; ḥər əllik yilda («azadlik yili» yaki «buroɣa (qelix) yili»da) barlik қərzlərni bikar қilix wə yər-zeminni əz igisigə yaki ailisidikilərgə қayturux kerək idi. Ḥər yili ḥosulning «tunji axlik»i yaki «tunji mewiliri»din ayrip elip, ibadət hizmitidə boloɣan kahinlar ḥəm Lawiy kəbilisidikilərgə, andin kəmbəoɣəllərgə ülәxtürüp berixi kerək idi; ḥosul aloɣanda (məyli etiz yaki üzümzardin bolsun) pəқət bir қetimla «yioɣiwelix»қa bolatti. Muxu yioɣiwelixtin keyin қelip қaloɣan yaki keyin pixқan ziraətlər yaki mewilərni kəmbəoɣəllərning yioɣiwelixioɣa қaldurux kerək idi; ḥər üq yilda, həlқning barlik kirimlirining wə aloɣan ḥosullirining ondin birini ayrip kəmbəoɣəllərgə tarқitixi kerək idi. Bularning ḥəmmisining üstidə, muқəddəs қanundiki: «**Pərwərdigar Hudayingni pütün қəlbing, pütün jening, pütün zeһning, pütün küqüng bilən səygin**» wə «**Өzüngni səygəndək қoxnangni səygin**» degən ikki «büyük pərman» bar idi. Sulayman padixaһ əzining bir nəsiһiti bilən dikқitimizni bu ikki pərmanni ayriwətməslik üstigə mərkəzləx-türidu: «**Miskinni bozək қiloɣuqi — Pərwərdigaroɣa ḥaқarət қiloɣuqidur; ḥajət-mənlərgə xapaət қilix Uni ḥərmətligənliktur**» («Pənd.» 14:31).

Birақ, ḥəkümdarlar, kahinlar wə həlқning zor bir қismi bu bəlgilimilərning ḥəmmisini kəzigə ilmayla қalmay, ularning ornida ohximioɣan dərijidə aldamqiliқ қilix, op'oquқ bulangqiliқ, zinahorluқ, sot sorunlirida para yeyixtək yaman illətlər payda қiloɣanidi. Hudaning wəkilliri bolup, muxundaқ əһwalni əyiblixi kerək boloɣan kahinlar wə «pəyoɣəmbərlər» «süküt arқiliқ қoxuluxini bildürgən» yaki uni aktiplиқ bilən қollioɣanidi. Ḥəyran қalarliқ ix xuki, Samariyə (Israil) kərünüxtə intayin dindar bir həlққə ohxaytti. Biz Təwrattiki «Amos pəyoɣəmbər» wə «Ḥoxiya pəyoɣəmbər» degən қisimlardin ularning sadiқliқ bilən tawapkahlar (Bəyt-əl, Gilgal wə Bəər-Xeba) oɣa «ḥəj» қilidioɣanliқini, қurbanliқlarni қilixқa amraқliқini wə diniy paaliyətlirining «dəbdəbilik»likini bilimiz. Təwrattiki «Yəxaya pəyoɣəmbər» degən қisimdin ularning «taət-ibadət»lirigə қoxuloɣan yeқimliқ yaki mungluқ muzika-nahxliri tooɣruluқ bilimiz. Birақ ḥəmmisi Hudaning nəziridə reallиқtin tolimu yiraқlaxқan, yirginqlik pasiқliқ, halas. Uning üstigə u butpərəslik bilən arilaxқanidi.

Huda Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən қanunda Өzigə қurbanliқ қilixning pəқət bir jaydila bolidioɣanliқini bekitkən. Awwal bu jay Xiloһ xəһiri idi, keyin bu jay Yerusalem boldi. U taoɣlar yaki dənglər boloɣan «yuқiri jaylar» üstigə Өzigə қurbanliқ қilix ibaditi üqün қurbangahlarni қuruxni қət'iy mən'i қiloɣanidi. Birақ heli baldurla kixilər (xübһisizki, əslidə yahxi niyət bilən) muxundaқ қurbangahlarni yuқiri jaylarda қuruxқa baxlioɣan; ular uzun ətməyla butpərəslik jaylirioɣa aylinip kətkən; bəzi butқa qoқunux paaliyətliri ḥətta «Pərwərdigarning namida» ətküzülətti. «Baal»lar degən butlaroɣa qoқunoɣanda, həhril xəһwaniy gunahlar xu «ibadət»ning bir қismi boloɣan; ixlar ḥətta bəzidə təsəwwur қiloɣusiz dəhxətlik ḥaldiki «insanni қurbanliқ қilix»қa aylinip kətkənidi.

Mana bular Amos pəyoɣəmbər elip kəlgən həwərlərning arkа kərünüxliridur. Uning bundak gunaһlarni əyibləydioɣan bexarətliri wə küqlük təlimliri ahirida əzigə küqlük düxmənlərni pəyda kiloɣan, birak u eoɣir yaloɣuzluk tartkan bolsimu, wəzipisidin yanmidi. Uning kitabining əzi uning jasarətlikigə ispat bolidu; xübһizisizki, uning həwərlirini Hudaning eytkanliri dəp bilgənlər ularni hatirləp uni bizgiqə saklidi.

Kitabning temisi

Amos bexarətlərni Israilning <u>koxna</u> əllirining, jümlidin əz yurti Yəһudaning gunaһlirini kərsitix bilən baxlaydu (1:2-2:16). Uning bu səzliri, xübһisizki, Israildiki angliоquqilarning əstayidil dikkitigə wə alkixioɣa erixkən. Andin u Israillarning dikkitini əz gunaһlirioɣa karitip, muxu temini qəridəp bexarət beridu. Amos «yukiri jaylar»da kurbangaһlarni kurux yaki һətta tawapkaһlarnimu bərpa kilix katarlik gunaһlarni əyibləxkə anqə küqiməydu. Qünki bular alliburun ikkinqi məsilə bolup kaloɣanidi; Israilning Hudadin yiraklax-kanlikioɣa boloɣan ispat ularning muxu «yukiri jaylar»da wə tawapkaһlarda yürgüzgən butpərəslikidin, ularning kəmbəoɣəllərgə boloɣan zulumhor muamilisidin wə xəһwaniyətqilikidin tepilidu. Amos bəgəmirlərning wə kaһinlarning addiy pukralar aq-yalingaqlikta kaloɣan wakitlarda ətküzgən һəxəmətlik turmuxlirioɣa tənbih beridu. Bizgə wə Amosning əzigə һəyran kalarlik yeri xuki, ular bu adalətsizliklərni һərtərəptə ap'axkara yürgüzgən bolsimu, birak ular yənila intayin «dindar», һətta əsəbiy dərijidiki dindarlar idi. Amosning yətküzgən həwiri bolsa, ular towa kilmisa əzliri wə ularning dini əhlət dəwisidək süpürüp taxlinidu, degəndin ibarət idi. Uning ularning sanaksiz kurbanlikliri wə tügimәs diniy paaliyətlirigə karitiloɣan əng məxһur bexariti mundak: —

«Qünki silər Manga «køydürmə kurbanlik»lar һəm «ax һədiyə»liringlarni sunup atisanglarmu,
Mən ularni kobul kilmaymən;
Silərning bordak malliringlardin boloɣan «inaklik kurbanlikliringlar»oɣa karimaymən.
Məndin munajatliringlarning sadalirini epketinglar,
Qiltarliringlarning küylirini anglimaymən;
Buning ornida adalət xarkiratmidək,
Һəkkaniylik əbədiy akidioɣan ekimdək dolkunlisun!» (5:22-24)

Amos ularoɣa Hudaning jazalirining allikaqan ularning bexioɣa qüxkənlikini kərsitidu; birak ular buningoɣa dikkət kilixka bək susluk kilidu. U bexarətliridə, ularoɣa intayin korkunqluk yər təwrəxni alaһidə aldin'ala eytkan (1:1, 8:8, 9:1); bu yər təwrəx 300 yiloɣiqə untup ketilmigənidi («Zək.» 14:5). Həlk towa kilmisa, undakta ular «Dəməxk xəһiridin yirak»ka, yəni Asuriyə imperiyəsigə sürgün bolidu (5:27).

U yənə ularning «Pərwərdigarning küni» tooɣruluk: — «Xu küni baxka «butpərəs əllər» Hudaning kattik jazasioɣa duq kelidu, birak «Ibraһimning əwladliri, xuningdək Hudaning amrak həlki boloɣan bizlər» yukirioɣa kətürilimiz» — degən millətqi, əz-əzini aldaydioɣan karaxni birakla yokka qikiridu (5:18-20).

Uning «**yəkkə-yeganə bir ooɣulning matimi**» (8:10), «**Pərwərdigarning səzlirini anglaxka boloɣan kəһətqilik**» (8:11-14) wə «**Dawutning yikiloɣan kəpisini yengibaxtin tikləx**» (Israilning əz yurtioɣa, Hudaning yenioɣa kaytip kelixi wə əsligə kəltürülüxi: 9:11-15) tooɣrisidiki alaһidə bexarətliri tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

Məzmun: —

(1) Kirix səz; tema (1:1-2)
(2) Hudaning əllər üstigə qüxüridioŋan jazaliri (1:3-2:16)
(3) Israilning gunaḫliri wə kelidioŋan jazalar tooŋruluḳ bəx həwər (3:1-6:14)
(4) Amos kərgən alamət kərünüxlər (7:1-9:15)

••••••••

Amos

Amos pəyoʏəmbərning bexarətliri

1 [1] Uzziya Yəhudaoʏa, Yoaxning ooʏli
Yəroboam Israiloʏa padixah boloʏan
wakitlarda, yər təwrəxtin ikki yil ilgiri,
Təkoadiki qarwiqilar arisidiki Amosning
Israil tooʏruluk eytkan səzliri: —
[2] U: «Pərwərdigar Zion teoʏidin hərkirəydu,
Yerusalemdin awazini koyuwetidu;
Padiqilarning otlakliri matəm tutidu,
Karməl qokkisi oʏazanglixidu» — dedi.

Hudaning Israiloʏa koxna kowmlar üstidin həkümi Suriyə həkkidə

[3] Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Dəməxkning üq gunahi, bərhək tət gunahi üqün, uningoʏa qüxidioʏan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Gileadtikilərni təmür tirnilik sərəmlər bilən sokkanidi;
[4] Xundakla Hazaəlning əyigə bir ot əwətimən,
U Bən-Hadadning ordilirini yutuwalidu.
[5] Dəməxk dərwazisidiki təmür baldakni sunduruwetimən,
Awən jiloʏisida turoʏuqini, Bəyt-Edəndə xahanə hasisini tutkuqini üzüp taxlaymən;
Suriyəning həlki əsirgə qüxüp kiroʏa elip ketilidu, — dəydu Pərwərdigar.

Filistiyə həkkidə

[6] Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Gaza xəhirining üq gunahi, bərhək tət gunahi üqün, uningoʏa qüxidioʏan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Edomoʏa tapxurup berixkə, barlik tutkunlarni əsir kilip elip kətti.
[7] Həm Mən Gazaning sepilioʏa ot əwətimən,
U uning ordilirini yutuwalidu;
[8] Mən Axdodta turoʏuqini, Axkelonda xahanə hasini tutkuqini üzüp taxlaymən,
Əkron xəhirigə karxi kol kətürimən;
Filistiylərning kalduki yokilidu, — dəydu Rəb Pərwərdigar.

Tur xəhiri həkkidə

[9] Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Turning üq gunahi, bərhək tət gunahi üqün, uningoʏa qüxidioʏan jazani yandurmaymən,
Qünki ular barlik tutkunlarni Edomoʏa tapxuruwətti,
Xundakla kerindaxlik əhdisini esigə almidi.
[10] Həm Mən Turning sepilioʏa ot əwətimən,
Ot uning ordilirini yutuwalidu.

1:1 «Amosning Israil tooʏruluk eytkan səzliri» — adəttə bu kitabta «Israil» Israilning «ximaliy padixahliki»ni kərsitidu. Amos Yəhudaning Təkoa yezisidin boloʏini bilən yətküzidioʏan bexarətlirining kəpinqisi «ximaliy padixahlik» tooʏruluktur.
1:1 Zək. 14:5
1:2 «Pərwərdigar Zion teoʏidin hərkirəydu, Yerusalemdin awazini koyuwetidu» — bu bexarət yər təwrəxni kərsətsə kerək.
–«Karməl» bolsa Israilda həl-yeoʏin əng kəp bolidioʏan jay; u «oʏazanglaxkan» bolsa, baxka jaylar tehimu xundak bolatti.
1:2 Yər. 25:30; Yo. 3:16
1:3 «ular Suriyəliklər Gileadtikilərni təmür tirnilik sərəmlər bilən sokkanidi» — «2Pad.» 10:32-33, 13:3-5-ayəttə Gileadtikilərning Suriyə təripidin tartkan azab-okubətliri hatirilənqən; muxu ayəttə tiloʏa elinoʏini xu bozək kilinixni kərsətsə kerək.
1:4 «Hazaəl» — Dəməxk padixahi bolup, «Bən-Hadad» uning ooʏli idi.
1:5 «Awən jiloʏisida turoʏuqi» — baxka birhil tərjimisi «Rəzillik jiloʏisida turoʏuqi» — demək, yəni Dəməxkning padixahini ipadiləydu. **«Suriyəning həlki əsirgə qüxüp kiroʏa elip ketilidu»** — «Kir» Mesopotamiyə *(hazirki irak)* diki bir yurt. Suriyəliklər əslidə xu jaydin qikkanidi *(9:7-ayətni kərüng)*.
1:5 2Pad. 16:9; Yəx. 17:1-11; Yər. 49:23-27
1:6 «Qünki ular Edomoʏa tapxurup berixkə, barlik tutkunlarni əsir kilip elip kətti» — «tutkunlar» Israildin yaki Yəhudadin tutkun kilinoʏan bir türküm kixilər bolsa kerək. Karioʏanda Gazaning *(yəni Filistiylərning)* məksiti Israillardin əq elix idi.
1:6 2Tar. 21:16, 17; 28:18
1:9 «Qünki ular barlik tutkunlarni Edomoʏa tapxuruwətti, xundakla kerindaxlik əhdisini esigə almidi» — bu «tutkunlar» bəlkim yənə Israildin kəlgən boluxi mumkin. «Əhdə» — Sulayman padixah əsli Turning padixahi bilən əhdə tüzgənidi. Birak tutkunlarning nədin kelixi, Turning kim bilən əhdə tüzgənliki anqə muhim əməs; muhimi, Huda ularni wədisidə turmaslikтək wijdansizliki üqün jazalaydu.

Edom ḫəkḳidə

[11] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Edomning üq gunaḫi, bərḫəḳ tət gunaḫi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki u barliḳ rəḫim-xəpḳətni taxliwetip,
Ḳiliq bilən əz ḳerindixini ḳooɣlioɣan;
U yiriloɣudək oɣəzəptə bolup,
Dəroɣəzəptə boloɣan ḫalitini ḫəmixə saḳlaydu;
[12] Ḫəm Mən Teman xəḫirigə ot əwətimən,
Ot Bozraḫning ordilirini yutuwalidu».

Ammoniylar ḫəkḳidə

[13] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Ammonning üq gunaḫi, bərḫəḳ tət gunaḫi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular qegrimizni kengəytimiz dəp, Gileadtiki ḫamilidar ayallarning ḳorsaḳlirini yeriwətti.
[14] Ḫəm Mən Rabbaḫning sepilioɣa ot yaḳimən,
Jəng künidə ḳiya-qiyalar iqidə,
Ḳara ḳuyunning künidə ḳattiḳ boran iqidə,
Ot uning ordilirini yutuwalidu;
[15] Ḫəm ularning padixaḫi əsirgə qüxidu,
— U əmirliri bilən billə əsirgə qüxidu, — dəydu Pərwərdigar.

Moab ḫəkḳidə

2 [1] Pərwərdigar mundaḳ dəydu:
—«Moabning üq gunaḫi, bərḫəḳ tət gunaḫi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki u Edomning padixaḫining ustihanlirini kəydürüp ḫak ḳiliwətti.
[2] Ḫəm Mən Moab üstigə ot əwətimən,
Ot Keriotning ordilirini yutuwalidu;
Wə Moab quḳan-sürənlər bilən, ḳiya-qiyalar bilən, kanay sadasi bilən əlidu.
[3] Wə Mən ularning ḫakimini arisidin üzüp taxlaymən,
Uning əmirlirini uning bilən billə əltürüwetimən, — dəydu Pərwərdigar.

Yəḫuda ḫəkḳidə

[4] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
«Yəḫudaning üq gunaḫi, bərḫəḳ tət gunaḫi üqün, uningoɣa qüxidioɣan jazani yandurmaymən,
Qünki ular Pərwərdigarning Təwrat-ḳanunini kəmsitti,
Uningdiki bəlgilimilərgə əməl ḳilmidi;
Ularning sahtiliḳliri əzlirini adaxturup ḳoydi; ularning ata-bowilirimu bularoɣa əgixip mangoɣanidi.
[5] Ḫəm Mən Yəḫuda üstigə ot əwətimən,
Ot Yerusalemning ordilirini yutuwalidu.

Israil ḫəkḳidə

[6] Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Israilning üq gunaḫi, bərḫəḳ tət gunaḫi üqün, uni jazasidin ḳayturmaymən,
Qünki ular ḫəkḳaniylarni kümüxkə setiwətti,
Yoḳsul adəmni bir jüp qorukḳa setiwətti;
[7] Ular namratlarning bexidiki qang-topilirini box ḳoyuwətməydu,
Ajiz məminlərning nesiwisini ḳayriwalidu;
Ata-bala ikkisi Mening muḳəddəs namimni buloɣap, ohxax bir ḳizning yenioɣa təng baridu.
[8] Ular ḳizlarni ḫəmmə ḳurbangaḫning yenioɣa elip berip,
Ḳərzgə rənigə ḳoyoɣan kiyim-keqəklər üstidə ular bilən yatidu;
Ular əz ilaḫining əyidə jərimanə bilən aloɣan

1:11 «U yiriloɣudək oɣəzəptə bolup,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «U oɣəzəp bilən ḫəmixə adəmlərni yirtiwetip,...».
1:13 «Qünki u qegrimizni kengəytimiz dəp, Gileadtiki ḫamilidar ayallarning ḳorsaḳlirini yeriwətti» — ular Gileadta turuwatḳan baxḳilarnimu əltürgən, əlwəttə. Biraḳ ularning bu ajayib rəḫimsizlikning məḳsiti, uloroa ḳayturma zərbə bərgüdək ḫeq adəm, ḫətta bowaḳlarningmu ḳalmasliḳi üqün idi. Babilning padixaḫi Nebokadnəsar miladiyədin ilgiriki 582-yili Rabbaḫ xəḫirini wəyran ḳiliwətti.
1:14 Ḳep. 40:14, 48:7; Əz.25:2-5
2:4 «Ularning sahtiliḳliri əzlirini adaxturup ḳoydi» — «sahtiliḳliri» keyinki gəplərgə ḳarioɣanda, ularning yasioɣan butlirini kərsitidu.
2:7 «Ata-bala ikkisi Mening muḳəddəs namimni buloɣap, ohxax bir ḳizning yenioɣa təng baridu» — bu ix paḫixiwazliḳ bolupla ḳalmay, yənə ularning butioɣa, yəni «Baal»oɣa birhil qoḳunux paaliyiti ḫesablinatti.

xarabni iqməktə.
9 Birak Mən Amoriylarni ularning aldidin
ḫalak kiloɣanmən,
Amoriylar kedir dərihidək egiz, dub
dərihidək küqlük boloɣan bolsimu,
Mən üstidin uning mewisini, astidin yiltizlirini ḫalak kildim.
10 Ḫəm Amoriylarning zeminini igilixinglar
üqün,
Silərni Misir zeminidin elip qikip,
Kirik yil qəl-bayawanda yetəklidim.
11 Silərning ooɣulliringlardin bəzilirini pəyoɣəmbər boluxka,
Yigitliringlardin bəzilirini «Nazariy» boluxka
turoɣuzdum.
Xundak əməsmu, i Israil baliliri? — dəydu
Pərwərdigar.
12 Birak silər Nazariylaroɣa xarab iqküzdunglar,
Ḫəm pəyoɣəmbərlərgə: «pəyoɣəmbərlik
kilmanglar» — dəp buyrudunglar.
13 Mana, Mən silərni basimən,
Huddi lik ənqə besiloɣan ḫarwa yərni
baskandək, silərni besip turimən;
14 Ḫəm qapkurlarningmu kaqar yoli yokaydu,
Palwan əz küqini ixlitəlməydu,
Zəbərdəs batur əz jenini kutkuzalmaydu.
15 Okyani tutkuqi tik turalmaydu;
Yəltapan kaqalmaydu,
Atka mingüqi əz jenini kutkuzalmaydu.
16 Palwanlar arisidiki əng jigərlik baturmu
xu künidə yalingaq kəqip ketidu, — dəydu
Pərwərdigar.

Ḫərbir ixning səwəbi bardur

3 1 Pərwərdigar silərni əyibləp eytkan bu
səz-kalamni anglanglar, i Israil baliliri,
Yəni Mən Misir zeminidin elip qikaroɣan bu
pütkül jəmət: —
2 «Yər yüzidiki barlik jəmətlər arisidin pəkət
silərni tonup kəldim;
Xunga üstünglaroɣa barlik
kəbiḫlikliringlarning jazasini qüxürimən».

Hitab ḫəm muḫakimə

3 Ikki kixi bir niyəttə bolmisa, kandakmu billə
mangalisun?
4 Oljisi yok xir ormanda ḫərkirəmdu?
Arslan ḫeqnemini almioɣan bolsa uwisida
ḫuwlamdu?
5 Tuzakta yəmqük bolmisa kux yərgə
yikilamdu?
Aloɣudək nərsə bolmisa, kismak yərdin etilip
qikamdu?
6 Xəḫərdə agaḫ kaniyi qelinsa, həlk
korkmamdu?

2:8 «Ular kizlarni ḫəmmə kurbangaḫning yenioɣa elip berip, kərzgə rənigə koyoɣan kiyim-keqəklər üstidə ular bilən yatidu; ular əz ilaḫining əyidə jərimanə bilən aloɣan xarabni iqməktə» — bu jümlidə Amos ularning, bolupmu baylarning tət gunaḫini kərsitidu: —
–(1) ularning *(butlaroɣa atap beoɣixlioɣan)* kəp kurbanlikliri bar idi; *(2)* ular Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən mukəddəs kanunoɣa hilaplik kilip, əzlirigə kərzdar boloɣan namratlardin kiyim-keqəklirini tartiwalidu *(«Mis.» 22:26, «Kan.» 24:12-17ni kərüng)*; *(3)* ular buthanilarni selip, butlarni əzlirining Hudasi dəp etirap kiloɣan; *(4)* ular ḫaram yolda həktin jərimanə alidu — u gunahlar bəlkim 6-ayəttə eytiloɣan «üq gunaḫi, tət gunaḫi»ni enik tolukлap kərsitip berixi mumkin.
2:9 Qəl. 21:24; Kan. 2:31; Yə. 24:8
2:10 «Silərni ... kirik yil ... yetəklidim» — «Misirdin qikix» wə «Qəl-bayawandiki səpər» boyiqə ular qəl-bayawanda kəp kətim Hudaoɣa itaətsizlik, asiylikmu kiloɣan. Hudaning xu künlərdə ularni taxliwətmigənliki uning mehir-xəpkitigə intayin zor ispat bərdi wə beridu.
2:10 Mis. 12:51
2:11 «Nazariy» — bu adəmlər alahidə yol bilən *(jümlidin xarab iqməy, qaqlirini qüxürməy)* wakitlik yaki əmürwayət əzini Hudaoɣa atap beoɣixlioɣan. Xunga ularning yürüxturuxliri həkləргə bakiy dunyani əslitip turatti *(«Qəl.» 6-babni kərüng)*.
2:12 Am. 7:12, 13

3:2 «Yər yüzidiki barlik jəmətlər arisidin pəkət silərni tonup kəldim; xunga üstünglaroɣa barlik kəbiḫlikliringlarning jazasini qüxürimən» — demək, Huda insanlaroɣa ata kiloɣan alahidə imtiyazlarning ḫərbiri əzigə has alahidə jawabkarlikini əzi bilən billə elip kelidu.
3:4 «Oljisi yok xir ormanda ḫərkirəmdu? Arslan ḫeqnemini almioɣan bolsa uwisida ḫuwlamdu?» — xirlar ikki əḫwalda ḫərkirəydu. *(1)* nixan kiloɣan owni korkutup kozuktək katurup koyux üqün; *(2)* ow-oljini aloɣandin keyin baxka yirtkuq ḫaywanlaroɣa: «Bu meningki, uningoɣa qekilma» dəp agaḫlandurux üqün. Bizningqə muxu yərdə bəlkim birinqi mumkinqilikni bildüridu *(8-ayətni kərüng)*. Ḫeqbolmioɣanda Israiloɣa «ahirki dəkikə», yəni towa kilixkə əng ahirki pursət kəldi; towa kilmisanglar Pərwərdigar xirdək silərni Əz owi kilidu, degənlik bolsa kerək.

Pərwərdigar kilmioŋan bolsa, xəhərgə
yamanlik qüxəmdu?
7 Rəb Pərwərdigar Өz kulliri boloŋan
pəyoŋəmbərlərgə awwal axkarilimay turup,
U ħeq ix kilmaydu.
8 Xir ħərkirigən tursa, kim korkmaydu?
Rəb Pərwərdigar səz kiloŋanda, kim Uning
bexaritini yətküməy turalaydu?

Huda Israilni korxaydioŋan düxmən bolup kaldi «U burulupla ularning düxmini boldi» 3:9-4:16

9 Axdodtiki kəl'ə-ordilarda,
Xundakla Misirdiki kəl'ə-ordilarda elan kilip:
—
«Samariyə taoŋliri üstidə yioŋilinglar,
Uning otturisidiki zor kiykas-sürənlərni,
Uning iqidiki jəbir-zulumlarni kərüp
bekinglar» — dənglar.
10 — Ular ħək ix kilixni bilməydu — dəydu
Pərwərdigar,
— Ular ordilirioŋa zulum-zorawanlik bilən
tartiwaloŋanlirini ħəm oljilarni juoŋlioŋuqilar!
11 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Mana bir yaw! U zeminni korxiwaldi!
U mudapiəngni elip taxlaydu,
Kəl'ə-ordiliring bulang-talang kilinidu.
12 Pərwərdigar mundak dəydu: — Padiqi
xirning aoŋzidin koyning ikki putini yaki
kulikining bir parqisini kutkuzup aloŋandək,
Samariyidə olturoŋan Israillarmu xundak
kutkuzulidu,
— Xəhərdə pəkət kariwatning bir burjiki,
Diwandiki bir parqə Dəməxk libasila kalidu!
13 — Anglanglar, Yakupning jəmətidə
guwahlik beringlar,
— dəydu Rəb Pərwərdigar, samawi
koxunlarning Sərdari boloŋan Huda,
14 — Mən Israilning asiylikirini Өz bexioŋa
qüxürgən künidə,
Bəyt-əl xəħirining kurbangaħlirinimu
jazalaymən;
Kurbangaħning burjəkliridiki münggüzlər
kesiwetilip yərgə qüxürülidu.
15 Mən «Kixlik Saray» wə «Yazlik Saray»ni
birakla uruwetimən;
Pil qixi Өylərmu yokilip ketidu,
Kəpligən Өylər tügixidu, — dəydu
Pərwərdigar.

3:6 Yəx. 45:7; Yioŋ. 3:37, 38

3:7 «Rəb Pərwərdigar Өz kulliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə awwal axkarilimay turup, U ħeq ix kilmaydu» — bu ayət Hudaning kiloŋan barlik ixliridiki intayin muħim bir prinsipni kərsitidu. Baxkiqə ipadilisək: — «Rəb Pərwərdigar kilmakqi boloŋan ixlirida, Өz kulliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə aldi bilən bexarət bərməy kalmaydu».

3:8 «Xir ħərkirigən tursa, kim korkmaydu? Rəb Pərwərdigar səz kiloŋanda, kim Uning bexaritini yətküməy turalaydu?» — bu jümligə karioŋanda «xir» tehi owni tutmioŋan ohxaydu — Towa kilixka azrakla wakit kaldi *(4-ayətni kayta kərüng)*.

3:9 «Axdodtiki kəl'ə-ordilarda ... elan kilip: — «Samariyə taoŋliri üstidə yioŋilinglar, uning otturisidiki zor kiykas-sürənlərni, uning iqidiki jəbir-zulumlarni kərüp bekinglar» — bu səz bəlkim uni angliоŋan Samariyədiki ħəkümdarlaroŋa ħəm baylaroŋa bək eoŋir kəlgən boluxi mumkin. Huda kandakmu Axdodtiki «butpərəs, kapir» Filistiylərni *(ħəm Misirliklarni)* muxu ħəkümdarlarning Өz pukralirioŋa kiloŋan jəbir-zulumlirini kərüxkə, yurtning kətürgən dad-pəryadlirini anglaxka təklip kilsun?

–«Kiykas-sürənlər» bolsa ikki bislik səz — *(1)* yurtning dad-pəryadlirini; *(2)* korxiwaloŋan düxmənlərdin korkux tüpəylidin kətürülgən kiykas-sürənlərni bildüridu *(11-ayətni kərüng)*.

3:10 «Ular ordilirioŋa zulum-zorawanlik bilən tartiwaloŋanlirini ħəm oljilarni juoŋlioŋuqilar!» — bu bəlkim ikki bislik səz bolup: — *(1)* ħəkumdarlar ħəklərni bozək kilix arkilik əzlirigə olja toplioŋan; *(2)* ular xundak kiloŋanlikidin, bu buliwaloŋan ħaram oljisi ahirida Өz bexioŋa düxmənlərning zulumliri, bulangqilikliri bolup qüxidu.

3:12 «Samariyidə olturoŋan Israillarmu xundak kutkuzulidu, — xəhərdə pəkət kariwatning bir burjiki, diwandiki bir parqə Dəməxk libasila kalidu!» — muxu ayətning ikkinqi kisimining tərjimiliri ħərhil, birak omumiy mənisi bir-birigə yekin kelidu. Samariyədikilərning ongda yetip əyx-ixrətlik turmuxida ixlətkən buyumliridin naħayiti az bir kismi kelip kalidu.

3:13 «Anglanglar, Yakupning jəmətidə guwahlik beringlar,...» — bu Hudaning ħeliki tehiqə «butpərəs, kapir» boloŋan Axdodtikilərgə kiloŋan səzi.

3:14 «Bəyt-əl xəħirining kurbangaħlirinimu jazalaymən; kurbangaħning burjəkliridiki münggüzlər kesiwetilip yərgə qüxürülidu» — bexarəttin 150 yil ilgiri «Yəroboam I», Israil *(ximaliy padixaħlik)*ning tunji padixaħi Bəyt-əl xəħiridə bir kalisiman butni yasap, uni «Pərwərdigar Hudayimiz» dəp atap, uning aldioŋa bir kurbanlik supisini *(kurbangaħ)* yasioŋan. Amosning səzigə karioŋanda bu kurbangaħning yenioŋa heli kəp kurbangaħlar koxup selinoŋan. Kurbangaħning ħər tət burjikigə bir münggüz bekitilgən.

3:15 «Mən «Kixlik Saray» wə «Yazlik Saray»ni birakla uruwetimən» — «kixlik saray», «yazlik saray» padixaħ dəm alidioŋan jaylar bolsa kerək. «Kəpligən Өylər» — karioŋanda kəpligən adəmlər kəmbəoŋəl bolup makansiz

Samariyədiki ayallarоqa wə pütkül aḥaligə boloqan agaḥlar

4 [1] I Baxandiki inəklər,
Samariyə teoqida turup, namratlarni harlawatkan, miskinlərni eziwatkanlar,
Hojilirioqa: «Xarabni elip kelinglar, biz iqimiz» dəydioqanlar,
Bu səzni anglanglar: —.
[2] Rəb Pərwərdigar Өz pak-mukəddəsliki bilən kəsəm iqkənki,
Mana, bexinglaroqa xundak künlər qüxiduki,
U silərni ilməklər bilən,
Nəslinglarni qanggaklar bilən elip ketidu..
[3] Ḥəm silər ayallar ḥərbiringlar sepilning xoraliridin kisilip ətüp,
Udul mengip tikiwetisilər;
Wə silər Ḥarmon tərəpkə qərüwetilisilər, — dəydu Pərwərdigar..

[4] Əmdi Bəyt-Əlgə kelinglar, asiyliḳ ḳilinglar!
Gilgaldimu asiyliḳni kəpəytinglar!
Ətigəndə ḳurbanliḳliringlarni,
Ḥər üqinqi küni silərning «ondin bir» ülüx əxriliringlarni elip kelinglar,..
[5] «Təxəkkür ḳurbanliḳi»ni hemirturuq bilən billə kəydürünglar —
Silər «halis ḳurbanliḳlar»inglarni jakarlap mahtinip yürünglar;
Qünki bundak ḳilixka amraḳsilər, i Israillar!

[6] «Mən ḥəmmə xəḥərliringlarda «qixning pakizliḳi»ni qüxürdüm,
Ḥəmmə yeringlarda silərni ax-nanoqa boloqan ḥajətmən ḳildim;
Birak silər yənila yenimoqa ḳaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;.
[7] Ḥosuloqa üq ayla ḳaloqan bolsimu, silərdin yamoqurni tartiwelip bərmidim;
Bir xəḥər üstigə yamoqur yaoqdurdum,
Yənə bir xəḥərgə yaoqdurmidim;
Bir parqə yər üstigə yamoqur yaoqdi;
Yənə bir parqə yər yamoqursiz ḳaoqjirap ḳaldi;
[8] Xuning bilən ikki, üq xəḥərning puḳraliri su tiləp baxka bir xəḥərgə ələngxip bardi,
Lekin ḳanmidi;
Birak silər yenimoqa yənila ḳaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;
[9] Mən silərni judun ḥəm ḥal apiti bilən urdum;
«Olajilioquqi ḳurt»lar nuroqunlioqan beoqinglar, üzümzarliringlar, ənjür dərəhliringlar ḥəm zəytün dərəhliringlarni yəp kətti;
Birak silər yenimoqa yənila ḳaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;..
[10] Mən aranglaroqa Misiroqa qüxürülgən apətlərdək apətni əwəttim;
Yigitliringlarni ḳiliq bilən əltürgüzdum,
Atliringlarni olja boluxka ḳoyuwəttim;

ḳaloqan. Xu wakitlarda, baylar kəp əylərni saloqan.

4:1 «Baxandiki inəklər» — bu «inəklər» Samariyədiki baylarning ḳiz-ayallirini kərsitidu. Baxan bolsa semiz, saoqlam kaliliri bilən dangḳi qikḳan rayon.

4:2 «Mana, bexinglaroqa xundak künlər qüxiduki, U silərni ilməklər bilən, nəslinglarni qanggaklar bilən elip ketidu» — Samariyə həlḳi ahirida Asuriyə padixaḥioqa əsirgə qüxidu; Asuriyə padixaḥining əsirlərning kalpukliridin ilməkni ətküzüp ularni yetəkləydioqan rəḥimsiz aditi bar idi.

4:3 «Wə silər Ḥarmon tərəpkə qərüwetilisilər» — «Ḥarmon» bizgə ḥazir naməlum bir xəḥər.

4:4 «Əmdi Bəyt-Əlgə kelinglar, asiyliḳ ḳilinglar! Gilgaldimu asiyliḳni kəpəytinglar!» — Beyt-Əl wə Gilgal *(xundakla ximaliy tərəptə «Dan» xəḥiri, jənubiy tərəptə Bəər-Xeba xəḥiri)* həlḳlər kəp ziyarət ḳilidioqan but tawapgaḥi idi.

4:4 Ḥox. 12:12

4:5 ««Təxəkkür ḳurbanliḳi»ni hemirturuq bilən billə kəydürünglar» — ḳurbanliḳlarni hemirturuq saloqan nərsilər bilən billə sunuxka kət'iy bolmaytti *(«Law.» 2:11)*.

«Silər «halis ḳurbanliḳlar»inglarni jakarlap mahtinip yürünglar; qünki bundak ḳilixka amraḳsilər, i Israillar!» — 4- ḥəm 5-ayəttə eytiloqan ḳurbanliḳlar ḥəmdə ḥər kixining kirimidin «ondin biri»ni ḥər üq yilda Hudaoqa atap beoqixlixi, əslidə Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən ḳanunda bekitilgənidi. Birak Israillar ḥazir bularni өz butlirioqa atap beoqixlawatidu. Əsli hemirturuq selip ḳilinoqan ax ḥədiyələrni ḳurbanliḳlaroqa ḳoxup sunux mən'i ḳilinoqanidi.

–Bu səzlərgə ḳarioqanda ular muxu paaliyətlərdə əzlirini heli «təkwadar» kərsətməkqi bolup, «ihtiyariy ḳurbanliḳ»larni kəp ḳiloqan oḥxaydu.

4:5 Law. 2:1, 15; 7:13

4:6 «Mən ḥəmmə xəḥərliringlarda «qixning pakizliḳi»ni qüxürdüm» — demək ularda yegüdək nərsə yoḳ.

4:9 «Mən silərni judun ḥəm ḥal apiti bilən urdum» — «ḥal apiti» ziraətlərning birhil kesili.

4:9 Ḳan. 28:22; Yo. 1:4

Mən ķarargaһinglardin jəsətlərning sesiķqiliķini purutuwəttim,
Uni dimiоinglaroоimu kirgüzdum,
Biraķ silər yenimoоa yənila ķaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;
11 Mən aranglardin bəzilərni Huda Sodom wə Gomorra xəһərlirini ərüwətkinidək ərüwəttim,
Xuning bilən silər ottin tartiwelinoоan bir ququla otundək bolup ķaldinglar;
Biraķ yenimoоa yənila ķaytmidinglar, — dəydu Pərwərdigar;
12 Xunga Mən sanga xundaķ ķilixim kerək dəwatimən, i Israil;
Mən buni sanga ķilidioоanliķim tüpəylidin,
Hudaying bilən kərüxüxkə təyyarlan, i Israil!
13 Qünki mana, taoоlarni Xəkilləndürgüqi,
Xamalni Yaratķuqi,
Insanoоa əzlirining oy-pikrining nemə ikənlikini Ayan Ķiloоuqi,
Tang səһərni ķarangoоulukķa Aylanduroоuqi,
Yər yüzidiki yukiri jaylarning üstidə dəssəp yürgüqi dəl Xudur,
Pərwərdigar, samawi ķoxunlarning Sərdari boloоan Huda Uning namidur!

Üq tawapgaһ tooоruluk

5 1 I Israil jəməti, bu səzni,
Yəni Mən sən tooоruluk oķuydioоan bir mərsiyəni anglap ķoy: —
2 «Pak ķiz Israil yiķildi;
U ķaytidin ornidin turmaydu;
U əz tupriķioоa taxlanoоan,
Uni turoоuzup yəligüqi yoķtur».
3 Qünki Rəb Pərwərdigar mundaķ dəydu: —
Israilning ming ləxkər qiķķan bir xəһirining yüz ləxkirila tirik ķalidu;
Yüz ləxkər qiķķan bir xəһirining Israil jəməti üqün on ləxkirila tirik ķalidu;
4 Qünki Pərwərdigar Israil jəmətigə mundaķ dəydu: —
Meni izdənglar, һayatķa erixisilər;
5 Bəyt-əlni izdimənglar,
Gilgaloоimu barmanglar,
Bəər-Xebaoоa səpər ķilmanglar;
Qünki Gilgal əsirgə elinip sürgün ķilinmay ķalmaydu,
Bəyt-əl yoķķa qiķidu.

4:10 «Mən aranglaroоa Misiroоa qüxürülgən apətlərdək apətni əwəttim» — baxķa birhil tərjimisi «Mən *(əsli)* Misiroоa qüxürgən waba kesilini əwəttim» *(demək, Musa pəyoоəmbər dəwridə Misiroоa qüxkən wabalarni bexinglaroоimu qüzürdum)* **«atliringlarni olja boluxķa ķoyuwəttim»** — baxķa birhil tərjimisi «Ularni *(demək, yigitliringlarni)* silər buliwaloоan atlar bilən billə əltürgüzdum».

4:11 «Mən aranglardin bəzilərni Huda Sodom wə Gomorra xəһərlirini ərüwətkinidək ərüwəttim» — «**Mən** ... bəzilərni **Huda** ... ərüwətkinidək ərüwəttim» — bu yərdə səz ķiliwatķan kim? Bizningqə muxu bexarətni Məsiһ Өzi bərgən bolsa kerək.

4:11 Yar. 19:24; Yəx. 13:19

4:12 «Hudaying bilən kərüxüxkə təyyarlan!» — gərqə bəlkim wakit-pəyti xunqə keqikkini bilən, Huda yənila ular bilən kərüxüxkə təyyar turidu, yənila *(bu һəķiķətən adəmni һəyran ķalduridu)* ularoоa meһir-xəpķət kərsitixkə təyyar turidu, degənlik bolsa kerək, dəp ķaraymiz *(Təwratta adəttə: «Huda bilən kərüxüx» degən mənidə)*.

–Biraķ bəzi alimlar bu jümlini Hudaning pat arida qüxüridioоan jazasini kərsitidu, dəp ķaraydu.

4:13 «Insanoоa əzlirining oy-pikrining nemə ikənlikini ayan ķiloоuqi» — ibraniy tilida «Insanoоa uning oy-pikrining nemə ikənlikini...» deyilidu. Xunga baxķa birhil tərjimisi: «Insanoоa əzining *(Hudaning)* oy-pikrining nemə ikənlikini...».

–Biraķ biz «uning oy-pikri» degənlik Hudaning oy-pikirlirini əməs, bəlki adəmlərningkini kərsitidu, dəp ķaraymiz.

–«Tang səһərni ķarangoоulukķa aylanduroоuqi» — yaki «Ķarangoоulukni tang səһər ķiloоuqi».

4:13 Nah. 1:3

5:5 «Bəyt-əlni izdimənglar, Gilgaloоimu barmanglar, Bəər-Xebaoоa səpər ķilmanglar» — Bəyt-əl, Gilgal һəm Bəər-Xeba Israillar üqün üq tawabgaһķa aylanoоanidi. Bu üq jayoоa berip ķurbanliķ ķilix ķatarliķlar «tawap ķilix»tək «sawabliķ ix» dəp ķaraloоan. Bu üq jay Ibraһim, Isһak, Yakup, Yəxua ķatarliķ pəyoоəmbərlərning tarihi bilən ziq munasiwətlik boloоan jaylardur. Təwratta, bundaķ «tawab ķilix» ixlirining һəmmisi horapiliķ dəp ķarilidu.

–Amos bu yərdə səz oyuni ķilidu, «Gilgal əsirgə qüxidu» dəydu. Bu ibraniy tilida «Gilgal galaһ-galaһ» degən bilən ipadilinidu. «Bəyt-əl yoķķa qiķidu» degənning «Bəyt-əl «yoķ» *(yoķķa barawər boloоan)* bir butķa ohxap ķalidu» degən iqki mənisi bar.

5:5 Am. 4:4

6 Pərwərdigarni izdənglar, ḥayatḳa erixisilər;
Bolmisa U Yüsüp jəməti iqidə ot kəbi partlap,
uni yəp ketidu,
Ḥəm Bəyt-əldə otni əqürgüdək adəm tepil-
maydu.
7 I adalətni əməngə aylanduroꝋuqi,
Ḥəḳḳaniyliḳni yərgə taxlioꝋuqilar,
8 Silər Orion yultuz türkümi wə Ḳəlb yultuz
topini Yaratḳuqi,
Ölüm kələnggisini tang nurioꝋa Aylandur-
oꝋuqi,
Kündüzni ḳarangoꝋuluḳ bilən keqigə
Aylanduroꝋuqi,
Dengizdiki sularni qaḳirip, ularni yər yüzigə
Ḳuyoꝋuqini izdənglar;
Pərwərdigar Uning namidur.
9 U baturlar üstigə tuyuḳsiz ḥalakətni partli-
tidu,
Istiḥkam üstigə ḥalakət qüxüridu.
10 Xu Israillar xəḥər dərwazisida tənbiḥ
beridioꝋanlaroꝋa əq,
Durus səzləydioꝋanlardin yirginidu.
11 Əmdi silər namratlarni ezip,
Ulardin buoꝋday «ḥədiyə»lərni aldinglar!
Oyuloꝋan taxlardin əylərni saldinglar,
Biraḳ ularda turmaysilər;
Silər güzəl üzümzarlarni bərpa ḳiloꝋansilər,
Biraḳ ularning xarabini iqəlməysilər.
12 Qünki silərning asiyliḳliringlarning ḳanqi-
lik kəplükini,
Silərning gunaḥinglarning ḳanqilik zor
ikənlikini obdan bilimən;
Ular ḥəḳḳaniy adəmni ezidu,
Ular para yəydu,
Xəḥər dərwazisida miskinlərning ḥəḳḳini
ḳayriwalidu.

13 Xunga bundaḳ dəwrdə «pəmlik adəm»
süküt ḳilidu;
Qünki u rəzil bir dəwrdur.

14 Ḥayat yaxax üqün yamanliḳni əməs,
meḥribanliḳ-yahxiliḳni izdənglar;
Xundaḳ boloꝋanda silər degininglardək,
Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloꝋan
Pərwərdigar ḥəḳiḳətən silər bilən billə bolidu.
15 Yamanliḳtin nəprətlininglar, meḥribanliḳ-
yahxiliḳni səyünglar,
Xəḥər dərwazisida adalətni ornitinglar;
Xundaḳ ḳiloꝋanda Pərwərdigar, samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloꝋan Huda bəlkim
Yüsüpning ḳaldisioꝋa xapaət kərsitər.
16 Xunga Pərwərdigar, samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloꝋan Huda Rəb mundaḳ dəydu: —
«Barliḳ kəng rəstə-bazarlarda aḥ-zarlar
anglinidu;
Ular ḥəmmə koqilarda «Way... way!...» dəp
awazini kətüridu;
Ular deḥḳanlarnimu matəm tutuxḳa,
Aḥ-zarlar kətürgüqi «ustilar»ni yioꝋlaxḳa
qaḳiridu.
17 Ḥəm barliḳ üzümzarlardimu aḥ-zarlar
kətürülidu;
Qünki Mən Өzüm aranglardin ətüp ketimən»
— dəydu Pərwərdigar.

Pərwərdigarning küni

18 Pərwərdigarning künigə təḳəzzar boloꝋan
silərgə way!
Pərwərdigarning küni silərgə ḳandaḳ

5:7 «I adalətni əməngə aylanduroꝋuqi» — «əmən» degən aqqiḳ bir əsümlük boloꝋaqḳa, muxu yərdə adəmlərgə ḳayoꝋu-ḥəsrətni epkelidioꝋan adalətsizlikni bildüridu.
5:8 Ayup 9:9; 38:31; Am. 9:6
5:10 «Xu Israillar xəḥər dərwazisida tənbiḥ beridioꝋanlaroꝋa əq,...» — «xəḥər dərwazisi» xəḥərdiki akṣakallar olturidioꝋan, ərz-dəwalarni anglaydioꝋan, soraḳ ḳilidioꝋan jay.
5:11 «Əmdi silər namratlarni ezip,...» — ibraniy tilida «Əmdi silər namratlarni dəssəp,...».
–Baxḳa birhil tərjimisi «Namratlardin eoꝋir ijarə ḥəḳḳi elip,...».
5:11 Zəf. 1:13

5:13 ««pəmlik adəm» süküt ḳilidu» — muxu «pəmlik adəm» bəlkim «əz bihətərliki yaki mənpəətini kəzləp yüridioꝋan adəm» degən mənidə. Yuḳiriḳi 10-, 12-ayətni kərüng. Buningoꝋa ḳarioꝋanda, Amos pəyoꝋəmbərning «epi yoḳ» ohxaydu, qünki u op'oquḳ ḥalda rəzil ḥəkümdarlaroꝋa, baylaroꝋa tənbiḥ bərməktə.
5:15 «...Huda bəlkim Yüsüpning ḳaldisioꝋa xapaət kərsitər» — «Yüsüpning ḳaldisi» ximaliy padixaḥliḳ boloꝋan «Israil»din ḳalduruloꝋanlarni kərsitidu. Yüsüptin tərülgən Əfraim wə Manassəḥtin Israil iqidiki əng qong kəbililər qiḳḳan.
5:15 Zəb. 34:14-15; 97:10; Rim. 12:9
5:17 «Mən Өzüm aranglardin ətüp ketimən» — «Mis.» 12:12də, Pərwərdigarning Israilioꝋa «Mən Misirni kezip ətimən» dəp Misirliḳlaroꝋa ölüm jazasini yürgüzgənlikigə ohxax, U ḥazir **Өz həlḳi** arisidin «ətüp ketip», Өz jazasini elip baridu.

akiwətlərni kəltürər?
U yoruқluқ əməs, bəlki қarangoɣuluқ elip kelidu.
19 U küni birsi xirdin қeqip, eyiққa uqrap,
Andin өyigə kirip, қoli bilən tamoɣa yeləngəndə,
Yilan uni qaққandək bir ix bolidu!
20 Pərwərdigarning küni yoruқluқ əməs,
bəlki қarangoɣuluқla elip kelidu əməsmu?
Uningda pəқət қarangoɣuluқla bolup,
yoruқluқ һeq bolmaydioɣu?!

Bihudə һeyt-bayramlar

21 Һeytliringlaroɣa nəprətlinimən, ulardin bizar boldum,
Ibadət sorunliringlarning puriқini puroɣum yoқ.
22 Qünki silər Manga kөydürmə қurbanliқlar
һəm axliқ һədiyəliringlarni sunup atisanglarmu,
Mən ularni қobul қilmaymən;
Silərning bordaқ malliringlar bilən қiloɣan
inaқliқ қurbanliқliringlaroɣa қarimaymən.
23 Məndin munajatliringlarning sadalirini epketinglar,
Qiltarliringlarning küylirini anglimaymən;
24 Buning ornida adalət huddi xarқiratmidək,
Һəққaniyliқ əbədiy aқidioɣan eқimdək
dolқunlisun!
25 Silər qəl-bayawandiki қirиқ yilda
қiloɣan қurbanliқ-һədiyilərni Manga elip
kəldinglarmu, i Israil jəməti?!
26 Bərһək, silər «Sukkot» degən padixaһinglar,
һəm «Қiun» degən butliringlarni, yəni «Yultuz ilaһi»nglarni kətürüp mangdinglar!
27 Əmdi Mən silərni əsir қilip, Dəməxқtin
yiraқlaroɣa sürgün қildurimən,
— dəydu «Samawi қoxunlarning Sərdari
boloɣan Huda» degən nam bilən ataloɣan
Pərwərdigar.

Israilning һakim-һəkümdarlirioɣa way!

6 1 I Zionda hatirjəm olturoɣanlar һəm Samariyə teoɣioɣa tayinip aman-esən yaxioɣanlar!
I əllərning kattisining ərbabliri!
Israil jəməti silərni izdəp kelidu —
— Silərning һalinglaroɣa way!
2 Silər həlққə: — «Kalnəһ xəһirigə berip kərünglar;
Xu yərdin «büyük Hamat» xəһirigə beringlar,
Andin Filistiylərning xəһiri Gatқa qüxüp beқinglar;
Bular silərning ikki padixaһliқinglardin əwzəlmu?
Ularning qegrisi silərningkidin kəngmu?» — dəp mahtinip səzləysilər.
3 I yaman künni keqiktürməkqi boloɣanlar!

5:18 «Pərwərdigarning künigə təқəzzar boloɣan silərgə way!» — Amos dəwridikilər Təwrattiki «Obadiya» һəm «Yoel» pəyoɣəmbərlərning yazmiliridin «Pərwərdigarning küni»ni hata qüxinip, bəlkim «Huda һəmmə «kapir əjnəbiy» əllərni қattiқ uridu, «Hudaning həlқi boloɣan bizlər» kətürülimiz» degən irқqi, bimənə kөz-қaraxta boloɣanidi. Amos bu kün bolsa, gunaһtin towa қilmioɣan һərbir adəmgə jaza elip kelidu, dəydu.
5:18 Yər. 30:7; Yo. 2:2; Zəf. 1:15
5:21 Yəx. 1:11; Yər. 6:20
5:25 «Silər qəl-bayawandiki қirиқ yilda қiloɣan қurbanliқ-һədiyilərni manga elip kəldinglarmu, i Israil jəməti?!» — Musa pəyoɣəmbərning yetəқqilikidə qəl-bayawanda boloɣan dəwrdə, Israillar qəl-bayawanda қurbanliқlarni қilip kəlgən bolsimu, lekin bu ayəttin xuni bilələymizki, ular bu қurbanliқlarni **Huda üqün** atioɣan əməs *(«Manga elip kəldinglarmu?»)*; bu ixlar pəқətla bir «diniy paaliyət» yusunida elip berioɣan, halas.
5:25 Ros. 7:42

5:26 «Bərһək, silər ... «Yultuz ilaһi»nglarni kətürüp mangdinglar!» — pütkül ayətning tərjimiliri kөp hil. Birақ asasiy mənisi ohxax, Israil Musa pəyoɣəmbər dəwridin tartip kөnglidiki butpərəslikni һeq taxlimioɣan. Ayəttə eytiloɣan butlar asasən Mesopotamiyə, yəni Babil rayonidiki butlardur. Xunga Hudaning ularoɣa beridioɣan jazasi *(27-ayət)* ularni Babiloɣa əsir қildurup, xu yərgə sürgün қilduruxtin ibarət bolidu.
6:1 Mis. 19:5; Yər. 2:3
6:2 «bular silərning ikki padixaһliқinglardin əwzəlmu?» — «ikki padixaһliқ» — birinqisi ximaliy padixaһliқ — Israil, paytəhti Samariyə; ikkinqisi jənubiy padixaliқ — Yəһuda, paytəhti Yerusalem.
–«Siler həlққə:... mahtinip səzləysilər» degən səzlər əslidiki tekisttə yoқ. Bu ayəttə aydinglaxturuxқa tegixlik bir məsilə bar: — ayəttiki səzlərni Amos eytқanmu yaki Samariyədiki əmirlər Samariyəning bihətərliki toоruluқ mahtinip eytқanmu? Bizningqə Samariyədiki əmirlər eytқan boluxi kerək; qünki əgər pəyoɣəmbər agaһlandurux tərizidə sorioɣan bolsa, soalning əksiqə sorioɣan bolatti, — Yəni «Bu xəһərlər silərning ikki padixaһliқinglardin ajizmu?» dəp sorioɣan bolatti. Xunga bu səzlərni қoxtuқ. Bu üq xəһərning һəmmisi düxmənning һujumioɣa duq kelip, andin oɣulioɣan bolsa kerək — birақ һaziroɣiqə bu ixlar toоruluқ tarihiy hatirilər yoқ.

Silər jəbir-zulumning ḫəkümranlikini ornitip, uni əzünglaroŋa yekin kilmakqi bolisilər,
4 Pil qixida nəḫixləngən kariwatlar üstidə yatisilər,
Diwanliringlar üstidə kerilip yatisilər,
Pada topidin pahlanlarni,
Kala kotanliridin mozayni tallap yəysilər,
5 Qiltar aḫangioŋa təngkəx kilip eytisilər,
Dawuttək əzünglaroŋa sazlarni ijad kilisilər,
6 Xarabni qiniləp-qiniləp iqisilər,
Əzünglaroŋa sərhil maylik ətirlərni sürisilər,
— Birak kənglünglar Yüsüp jəmətining ziyan-zəḫmiti üqün ḫeq azablanmaydu!
7 Xunga ular tunji əsirgə qüxkənlər arisida əsirgə elinidu;
Kerilip yatkanlarning əyx-ixriti ahirlixidu.
8 Rəb Pərwərdigar Əz ḫayati bilən kəsəm kiloŋanki,
— dəydu Pərwərdigar, samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Huda,
— Mən Yakupning oŋururidin bizar boldum,
Uning orda-istiḫkamliridin nəprətlinimən;
Mən bu xəḫərni, xundakla uningdiki ḫəmmini düxməngə təngla ətküzüp berimən;
9 Wə əməlgə axuruliduki,
Bir əydə on adəm bolup kalsa, bu onəylənmu əlidu.
10 Əgər məlum bir əlgüqining tuoŋkini, yəni əlgüqining jəsitini kəydürüxkə məs'ul kixi ustihanlarni kətürüp əydin qikiwetip, əy iqidiki yənə birsidin:
— «Kəxingda yənə birsi barmu?» dəp sorisa, u «Yok» dəydu,
Andin tuoŋkini yənə: «Süküt! Pərwərdigarning namini tiloŋa eliximizoŋa bolmaydu!» — dəydu.
11 Səwəbi, Pərwərdigar buyruk qüxüridu, wə qong əyni parə-parə kiliwetidu,
Kiqik əynimu qak-qekidin yerip qekiwetidu.
12 Atlar tax üstidə qapalamdu?
Adəmlər axu yərni kalilar bilən aoŋduralamdu?
Birak silər adalətni ət süyigə,
Ḫəkkaniylikning mewisini əməngə aylanduroŋansilər —
13 «Lo-dəbar xəḫirini elip xadlanoŋaniduk,
Karnaim xəḫirinimu əz küqimizgə tayinip aldukku?» — degənsilər.
14 Qünki mana, i Israil jəməti,
— dəydu Pərwərdigar, samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Huda,

---

6:3 Əz. 12:27; Am. 5:18
6:5 Yəx. 5:12
6:6 Yəx. 5:11,12
6:7 «Xunga ular tunji əsirgə qüxkənlər arisida əsirgə elinidu; kerilip yatkanlarning əyx-ixriti ahirlixidu» — tarihiy məlumatlardin karioŋanda, Asuriyə imperiyəsi məlum bir yurtka tajawuz kiloŋanda, awwal xu yurttiki mətiwərlərni əsir kilip epketix aditi bar idi.
6:7 Yəx. 5:13
6:9 «Bir əydə on adəm bolup kalsa, bu onəylənmu əlidu» — 5:3ni kərüng.
6:10 «məlum bir əlgüqining tuoŋkini...» — ibraniy tilida «məlum bir elgüqining taoŋisi...».

–«... Jəsitini kəydürüxkə məs'ul kixi ustihanlarni kətürüp əydin qikiwetip, əy iqidiki yənə birsidin: — «kəxingda yənə birsi barmu?» dəp sorisa, u «yok» dəydu, andin tuoŋkini yənə: «süküt! Pərwərdigarning namini tiloŋa eliximizoŋa bolmaydu!» — dəydu» — Yəhudiy həlki adəttə jəsətlərni kəmidu, «jəsətni kəydürüx»ni əq kəridu. «Jəsitini küydürüx» degən ix ularning bexioŋa nahayiti eoŋir apət qüxidioŋanlikini kərsitidu; xuning bilən ularning jəsətlərni kümüxkə kət'iy wakti qikmaydu, deməkqi. Xunga bu bexarət Samariyəning nahayiti jiddi, beqarə əḫwaloŋa qüxidioŋanlikini kərsitidu. Uning üstigə, jəsət əydə uzunoŋiqə turoŋan — ḫazir pəkət «ustihanlar»la kaloŋan. Ḫayat kaloŋan kixilər xundak korkiduki, ular Pərwərdigarning namini eytixkimu petinalmaydioŋan bolup kalidu.
–Kizik bir ix xuki, uzundin tartip, bolupmu Yerusalemning əysa Məsiḫning əlümidin keyinki wəyran kilinixidin keyin, Yəhudiylar «Yahwəh» *(Pərwərdigar)* degən isimni ixlitixkə petinalmaydu.
6:11 «Pərwərdigar... qong əyni parə-parə kiliwetidu, kiqik əynimu qak-qekidin yerip qekiwetidu» — ḫakim-ḫəkümdarlarning, əməldarlarning gunahliri ḫaman baxkilarni əz gunahlirioŋa qetildurup koyidu; xu wəjidin «kiqik eylər»mu jazaoŋa uqrap ketidu.
6:12 «...adalətni ət süyigə, ḫəkkaniylikni əməngə aylanduroŋansilər» — muxu ibarining mənisi 5-bab, 7-ayətning mənisigə ohxaxtur.
6:12 Am. 5:7
6:13 «Lo-dəbar» — yaki «yok bir nərsə». **«Karnaim»** — mənisi «münggüzlər», münggüzlər bolsa pat-pat «küqkudrət»ni bildüridu. Lo-dəbar wə Karnaim Iordan dəryasi xərk təripidə, Yəroboam II padixah igiliwaloŋan territoryə iqidiki ikki xəhər idi (2Pad. 14:25-28ni kərüng). Karioŋanda, Samariyə Yəroboamning xu territoriyini igiliwaloŋinidin intayin təkəbburlixip kətkən. Ayətning baxka birhil tərjimisi: «— Yok bir nərsidin xadlinip kətkənsilər, «Əz küqimizgə tayinip kudrətkə igə boloŋanmiz» — degənsilər». Bizningqə muxu yərdə pəyoŋəmbər səz oyuni kilip, ikki bislik mənisini kərsitidu.
– «yok bir nərsə» ularning butlirinimu kərsitixi mumkin.

— Mən silər bilən ḳarxilixidioŋan bir əlni turoŋuzimən;
Ular Hamat xəḥirining dawinidin Arabaḥ eḳimioŋiqə silərni harlaydu.

Amosning dualiri — Hudaning ḳarari

7 [1] Rəb Pərwərdigar manga kərsəttiki —
Keyinki ot-qəp bax tartḳan waḳtida, mana U qeḳətkilərni yasidi (bu padixaḥ əzigə ot-qəp oroŋandin keyinki, ikkinqi ḳetimliḳ ot-qəp əskən waḳit idi). [2] ḥəm xundaḳ boldiki, qeḳətkilər zemindiki ot-qəpni ḳaldurmay yəwətkəndin keyin, mən: —
«I Rəb Pərwərdigar, ətünüp ḳalay, kəqürgəysən! Yaḳup ḳandaḳmu qidiyalaydu? U kiqik tursa!» — dedim.
[3] Pərwərdigar əmdi undaḳ ḳilixtin yandi:
«Əmdi undaḳ bolmaydu» — dedi Pərwərdigar.
[4] Rəb Pərwərdigar manga kərsətti —
Mana, Rəb Pərwərdigar həlḳi bilən kürəx ḳilixḳa otni qaḳirdi;
Ot ḥətta qongḳur dengiznimu ḳurutti,
Miras boloŋan zeminnimu yəp kətti;
[5] Əmdi mən: —
«I Rəb Pərwərdigar, ətünüp ḳalay, tohtioŋaysən! Yaḳup ḳandaḳmu qidiyalaydu? U kiqik tursa!» — dedim.
[6] Pərwərdigar xundaḳ ḳilixtin yandi: «Əmdi undaḳ bolmaydu» — dedi Rəb Pərwərdigar.

[7] Əmdi U manga mundaḳ bir ixni kərsətti —
Wə mana, Rəb tik əlqigüq yip bilən ḳopuruloŋan tam tüwidə,
Ḳolida tik əlqigüq yipni tutḳiniqə turatti;
[8] wə Pərwərdigar məndin: —
«Amos, nemini kərdung?» dəp soridi.
Mən: «Tik əlqigüq yipni» — dedim.
Rəb: «Mən yənə Əz həlḳim Israil otturisioŋa tik əlqigüq yipni tikləymən; Mən yənə ularni jazalimay ətüp kətməymən;
[9] Ḥəm Isḥaḳning «yuḳiri jayliri» ḥalak bolidu,
Israilning tawapgaḥliri wəyran ḳilinidu;
Yəroboam jəmətigə ḳiliq bilən ḥujum ḳilixḳa ornumdin turimən» — dedi.

Amosning butpərəslərning tawapgaḥi bolup ḳaloŋan Bəyt-Əlning kaḥini, yəni «ximaliy padixaḥliḳ» Israilning «bax kaḥini» Amaziya bilən boloŋan kürixi

[10] Xuning bilən Bəyt-Əldiki kaḥin Amaziya Israil padixaḥi Yəroboamoŋa həwər yollap: —
«Amos Israil jəməti arisida turupmu siligə suyiḳəst ḳildi; zemin uning ḳiloŋan barliḳ gəplirini kətürəlməydu. [11] Qünki Amos: —
«Yəroboam ḳiliqta əlidu, Israil əsirgə elinip əz zeminidin sürgün bolmay ḳalmaydu!» — dəydu» — dedi.
[12] Andin Amaziya Amoskə: — Ḥəy aldin kərgüqi! Bəs, yoḳal, Yəḥuda zeminioŋa ḳaq, axu yərdə bexarət berip, xu yərdə nan tepip yə! [13] Birak Bəyt-Əldə yənə bexarət bərmə; qünki u padixaḥning tawapgaḥi, xaḥliḳ əydur, — dedi.
[14] Amos Amaziyaoŋa jawab berip mundaḳ dedi: —
«Mən əsli pəyoŋəmbər əməs idim, yaki pəyoŋəmbərning ooŋlimu əməsmən; bəlki mən bir qarwiqi, xundaḳla erən dərəhlirining mewisini tərgüqi idim. [15] Birak pada beḳiwatḳan qeoŋimda Pərwərdigar meni Əz ilkigə aldi wə manga: «Baroŋin, həlḳim Israiloŋa bexarət bər» — dedi. [16] Əmdi, i Amaziya, Pərwərdigarning səzigə ḳulak sal! Sən

6:14 «Mən silər bilən ḳarxilixidioŋan bir əlni turoŋuzimən» — «bir əl» Asuriyə imperiyəsini kərsitidu.
7:1 «Rəb Pərwərdigar manga kərsəttiki — keyinki ot-qəp bax tartḳan waḳtida, mana u qeḳətkilərni yasidi...» — bu ixni *(xundaḳla -4-, 7- wə 8:1-ayəttiki ixlarnimu)* Amos bexarətlik oŋayibanə kərünüxtə kərgən bolsa kerək. Qünki 3-, 6-ayəttə Pərwərdigar «bundaḳ ixtin» yanidu.
7:9 «Isḥaḳning «yuḳiri jayliri» ḥalak bolidu» — «yuḳiri jaylar» taoŋ qoḳḳiliri ḳatarliḳ jaylarda Hudaoŋa ḳurbanliḳ ḳilix əslidə Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanunda mən'i ḳilinoŋanidi. Xundaḳtimu, Israil ḥəm Yəḥudadikilər heli burunla taoŋ qoḳḳiliri üstidə Pərwərdigaroŋa ḳurbanliḳ ḳilip ibadət ḳilixḳa baxlioŋanidi. Keyin ular muxu «yuḳiri jaylar»da butḳa qoḳunuxḳa baxlidi.
7:11 «Qünki Amos: — «Yəroboam ḳiliqta əlidu, Israil əsirgə elinip əz zeminidin sürgün bolmay ḳalmaydu!» — dəydu» — əməliyəttə Amos: — «Pərwərdigar Yəroboamning **jəmətigə** ḳiliq bilən ḥujum ḳilidu» — degənidi *(9-ayət)*.
7:13 «Bəyt-Əldə yənə bexarət bərmə; qünki u padixaḥning tawapgaḥi» — «padixaḥning tawapgaḥi» ibraniy tilida «padixaḥning «muḳəddəs jay»i» deyilidu.

manga: «Israilni əyibləydioqan bexarətlərni
bərmə, Isḥak jəmətini əyibləydioqan səzlərni
eytma», deding.. [17] Xunga Pərwərdigar
mundak dəydu: —
«Sening ayaling xəḥərdə paḥixə bolidu, ooqul-kizliring kiliq bilən kirilidu wə
zemining əlqəx tanisi tartilixi bilən parqilinidu; sən napak bir zeminda əlisən; wə Israil
əsirgə elinip əz zeminidin sürgün bolmay
kalmaydu»».

Kelidioqan jazalar

8 [1] Rəb Pərwərdigar manga mundak bir ixni
kərsətti; mana, bir sewət yazlik mewə..
[2] Andin U məndin: Amos, nemini kərdung?
— dəp soridi.
Mən: «Bir sewət yazlik mewini» — dedim.
Pərwərdigar manga: Əmdi həlkim Israiloqa
zawal yətti; Mən yənə ularni jazalimay ətüp
kətməymən, — dedi..
[3] — Xu küni ordidiki kizlarning nahxiliri kiya-qiyalaroqa aylinidu, — dəydu Rəb
Pərwərdigar; — Jəsətlər kəp bolidu; ular jay-jaylarda sirtka taxlinidu. Süküt!.
[4] Buni anglanglar, ḥəy miskinlərni əzgüqilər,
Zemindiki ajiz məminlərni yokatmakqi
boloqanlar —.
[5] «Axlikimizni satmakqi iduk, yengi ay
kaqanmu ahirlixar,
Buoqday yaymisini aqattuk, xabat küni kaqan
tügər?» — dəydioqanlar,
— Xundakla «əfaḥ»ni kiqik kilip, «xəkəl»ni
qong elip,
Aldamqilik üqün tarazini yaloqan kiloqanlar!..
[6] — Namratlarni kümüxkə,
Miskin adəmni bir jüp qorukka setiwalmakqi
boloqanlar,
Buoqdayni süpüründisi bilən koxup satmakqi
boloqanlar!.
[7] Pərwərdigar Yakupning oqururi bilən
xundak kəsəm kildiki,
— Bərḥək, Mən ḥərgiz ularning kiloqanliridin
ḥeqbirini untumaymən!.
[8] Zemin bu ixlardin təwrinip kətməmdu?
Wə uningda turuwatkanlarning ḥəmmisi
matəm tutmamdu?
U Nil dəryasidək ərləp ketidu,
U Misir dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp
ketidu..
[9] Xu küni xundak əməlgə axuruliduki, —
dəydu Rəb Pərwərdigar,
— Kuyaxni qüxtə patkuzimən,
Zeminni xu oquk kündəkarangoqulaxturimən.

7:16 Əz. 21:7

8:1 «Rəb Pərwərdigar manga mundak bir ixni kərsətti; mana, bir sewət yazlik mewə» — bu ixni *(ḥəm 7-bab, 4-, 7-ayəttiki ixlarnimu)* Amos bexarətlik oqayibanə kərünüxtə kərgən boluxi mumkin.

8:2 «Mən: «bir sewət yazlik mewini» — dedim. Pərwərdigar manga: Əmdi həlkim Israiloqa zawal yətti... — **dedi»** — ibraniy tilida «yazlik mewə» bilən «zawal» degən səzlər bir-birigə ohxap ketidu.

8:3 «Jəsətlər kəp bolidu; ular jay-jaylarda sirtka taxlinidu. Süküt!» — demək, xu qaoqda matəm tutkanda, awaz qikirixka bolmaydu.

8:4 «Ḥəy miskinlərni əzgüqilər...» — baxka birhil tərjimisi «Ḥəy, miskinlərni yutuwaloquqilar...».

8:5 «Axlikimizni satmakqi iduk, yengi ay kaqanmu ahirlixar, buoqday yaymisini aqattuk, xabat küni kaqan tügər?» — «yengi ay» künidə ḥəm «xabat küni» *(xənbə küni)*də Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə dəm elix kerək idi. Əmdi bu kixilər aqkəzlüktin dəm elixkimu narazi idi. Xundak bolupla kalmay, ular buoqdayni əlqəydioqan kürini kiqik, tənggilərni jinglaydioqan taraza texini qong kilip həkilərni aldaydu *(keyinki izaḥatni kərüng)*. **««əfaḥ»ni kiqik kilip, «xəkəl»ni qong elip,..»** — «əfaḥ» ḥəjim birliki, «xəkəl» pulning yaki eoqirlikning birliki idi. Bir «əfaḥ» *(yaki «kürə»)* 40 litrqə, bir «xəkəl» *(«miskal»)* 14 gram kelidu. Bu toluk ayət sodigərlərning addiy pukralarni əlqəm birlikliridin paydilinip, kakati-sokti kiliwatkanlikini kərsitidu.

8:5 Ḥox. 12:8

8:6 Am. 2:6

8:7 «Pərwərdigar Yakupning oqururi bilən xundak kəsəm kildiki,...» — bəzi alimlar: ««Yakupning oqururi bilən» degənni «Yakupning pəhri bilən», demək «Yakupning pəhri boloqan Huda bilən» dəp qüxinidu. Biraq 6-bab, 8-ayət boyiqə Huda «Yakupning oqururi» yaki «Yakupning pəhri»gə əq idi. Adəttə kəsəm iqixtə kəsəm kiloquqilar nahayiti mukim, əzgərməs bir nərsə bilən kəsəm iqidu; Hudaning «Yakupning oqururi bilən» kəsəm iqixi bolsa intayin kinayilik gəp, «Yakupning oqururi»ning ḥeq əzgərməs, nahayiti jahil ikənlikini puritidu.

8:8 «Zemin bu ixlardin təwrinip kətməmdu? Wə uningda turuwatkanlarning ḥəmmisi matəm tutmamdu? U Nil dəryasidək ərləp ketidu, u Misir dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp ketidu» — muxu ayəttə Amos yər təwrəx tooqruluk bexarət beridu *(1:1ni kərüng)*. Nil dəryasi ḥər yili tuyuksiz ərləp ketip, bir məzgil kalkün kelip, zeminni besip ketidu. Kanaan *(Pələstin)* zeminimu əmdi Nil dəryasioqa ohxax «ərləp ketidu» *(yər təwrəx bilən egiz-pəs bolidu)*.

10 Ҳeytliringlarni musibətkə,
Ҳəmmə nahxiliringlarni aҳ-zarlaroƣa aylanduruwetimən;
Ҳəmmə adəmning qatriқi üstini bəz rəht bilən orioƣuzimən,
Ҳərbir adəmning bexida taқirliқ pəyda қilimən;
Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooƣulning matimidək,
Ҳeytning ahirini dərd-ələmlik bir kün қiliwetimən.

Sürgün bolup, Hudaning səzidin ayrilix

11 Mana, xundaқ künlər keliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar,
Zeminoƣa қəhətqilikni əwətimən, —
— Nanoƣa boloƣan қəhətqilik əməs, yaki suoƣa boloƣan qangқaxmu əməs, bəlki Pərwərdigarning səz-kalamini anglaxқa boloƣan қəhətqilikni əwətimən.
12 Xuning bilən ular dengizdin dengizoƣa, ximaldin xərkқə kezip mangidu,
Ular Pərwərdigarning səz-kalamini izdəp uyan-buyan yürüp, uni tapalmaydu.
13 Xu küni güzəl қizlar ҳəm yigitlərmu ussuzluқtin ҳalidin ketidu;
14 Ҳəm Samariyəning gunaҳining nami bilən қəsəm iqkənlər,
Yəni «Ilaҳingning tirikliki bilən, i Dan», yaki «Bəər-Xebadiki ilaҳiy tirik yol bilən!» dəp қəsəm iqkənlər bolsa —
Ular yiқilidu, ornidin ҳərgiz қaytidin turalmaydu.

Sahtipəzlik üstigə қilinoƣan jəng

9 1 Mən Rəbning қurbangaҳning yenida turoƣinini kərdum; U mundaқ dedi: —
— Tüwrüklərning baxlirini urunglar, bosuoƣilar silkingiqə urunglar,
Ularni ibadəthanidikilərning baxlirioƣa qüxürüp, parə-parə қilinglar!
Mən xu butpərəslərdin əng ahirda қaloƣanlirinimu қiliq bilən eltürimən;
Ulardin қaqay degənlər қaqalmaydu,
Ulardin қutulay degənlər қutulup qiқalmaydu.
2 Ular təҳtisara iqigə texip kirsə, қolum axu yərdin ularni tartip qiқiridu;
Ular asmanoƣa yamixip qiқsa, Mən xu yərdin ularni tartip qüxürimən;
3 Ular Karməl qoққisioƣa məküwalsimu, Mən ularni izdəp xu yərdin alimən;
Ular dengiz tegidə nəzirimdin yoxurunuwaloƣan bolsimu,
Mən yilanni buyruymən, u ularni qaқidu;

8:10 «Ҳəmmə adəmning qatriқi üstini bəz rəht bilən orioƣuzimən» — «bəz rəht»kə oruniwelix, qaqlarni qüxürüwetix қattiқ matəmni yaki towa қilixni bildüridu. **«Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooƣulning matimidək... қiliwetimən»** — bexarəttə elgən «yəkkə-yeganə ooƣul» zadi kimdu? Məzkur soal Israil üqün dəwrdin-dəwrgə baxni қaturidioƣan məsilə.

8:12 «kezip mangidu» — yaki «sərsan bolup mangidu» yaki «ələngxip mangidu». **«Xuning bilən ular dengizdin dengizoƣa, ximaldin xərkқə kezip mangidu, ular Pərwərdigarning səz-kalamini ... tapalmaydu»** — birinqidin, «dengizdin dengizoƣa» degənlik bəlkim ««Ottura Dengiz»din «Ələük Dengiz»oƣa», yəni «oƣərbtin xərkқə» dəp bildüridu. Tekisttə «jənubқa» tiloƣa elinmaydu. Bəlkim bu Israildikilərning ҳakawurluқini kərsitidu — ular Yəҳudadin, yaki Yəҳudadin kəlgən pəyoƣəmbərdin *(məsilən, Amostin)* ҳəқiқətni izdimaydu.
–Toluқ bexarət bəlkim Yəҳudiylarning keyinki dəwrlərdiki, bolupmu ҳazirқi omumiy əҳwalini kərsətkən bolsa kerək — ular Injilni, yəni «ҳux həwər»ni қobul қilmioƣaqқa, əzliri tartқan azab-oқubətlirigə ҳeq qüxənqə tapalmaydu.

8:14 «Samariyəning gunaҳining nami bilən қəsəm iqkənlər» — «Samariyəning gunaҳi» ularning butliridin biri bolsa kerək. **–«Bəər-Xebadiki ilaҳiy tirik yol bilən!»** — ibraniy tilida «Bəər-Xebadiki yolning tirikliki bilən» deyilidu.
–«Danning ilaҳi» ҳəm «Bəər-Xebadiki ilaҳiy tirik yol» — xu ikki yərning butlirini kərsitidu.
–«Yol» ibraniy tilida «dərək» degən səz bilən ipadilinidu. Uyoƣur tilidiki «tərikə» wə «tərikət» degən sözlər ərəb tili arқilиқ muxu səzdin kəlgən.

8:14 Am. 5:5

9:1 «Mən Rəbning қurbangaҳning yenida turoƣinini kərdum; U mundaқ dedi: — Tüwrüklərning baxlirini urunglar, bosuoƣilar silkingiqə urunglar, ularni ibadəthanidikilərning baxlirioƣa qüxürüp, parə-parə қilinglar!» — bu ixlar, xübҳisizki, Bəyt-Əldiki *(butpərəslik soruni қilinoƣan, biraқ «Pərwərdigarning nami» bilən ataloƣan)* ibadəthanida bolidu. Muxu buyruқ kimgə berilgənliki enиқ deyilmidi; bəlkim pərixtilərgə berilgən boluxi mumkin. Ibadəthanining buzuluxi bəlkim yər təwrəx bilən munasiwətlik *(5-ayətni kərüng)*.

9:2 «təҳtisara» — elgənlərning roҳliri baridioƣan jay.

9:2 Zəb. 139:8-12

9:3 «Ular dengiz tegidə nəzirimdin yoxurunuwaloƣan bolsimu, Mən yilanni buyruymən, u ularni qaқidu» —

4 Düxmənlirigə əsirgə qüxkən bolsimu,
Mən xu yərdə kiliqni buyruymən, u ularni əltüridu;
Mən yahxilikni əməs, bəlki yamanlikni yətküzüx üqün kəzlirimni ularoɣa tikimən..
5 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Rəb Pərwərdigar,
Zeminoɣa təgküqi bolsa dəl Uning Өzidur;
U tegixi bilənla, zemin erip ketidu, uningda turuwatḳanlarning ḥəmmisi matəm tutidu;
Zemin Nil dəryasidək ərləp ketidu —
Misirning dəryasidək ərkəxləp, andin qəküp ketidu..
6 Rawaḳlirini ərxlərgə selip, asman gümbizini yər yüzigə bekitküqi Xudur;
Dengizdiki sularni qaḳirip, ularni yər yüzigə ḳuyoɣuqi Udur;
Pərwərdigar Uning namidur..
7 Silər Manga nisbətən Efiopiyə balilirioɣa ohxax əməsmu, i Israil baliliri?
Mən Israilni Misirdin elip qiḳaroɣan əməsmu?
Filistiylərni Kret arilidin, Suriyəliklərni Kir xəḥiridin qiḳaroɣan əməsmu?.
8 Ḳaranglar, Rəb Pərwərdigarning kəzi «gunaḥkar padixaḥlik» üstigə qüxti —
Mən yər yüzidin uni yoḳitimən;
Lekin Mən Yaḳup jəmətini toluḳ yoḳitiwətməymən, — dəydu Pərwərdigar.
9 Qünki ḳaranglar, Mən buyruḳ qüxürimən,
Xuning bilən huddi birsi danni oɣəlwirdə taskioɣandək, Israil jəmətini əllər arisida taskaymən,
Birak ulardin əng kiqikimu yərgə qüxüp kətməydu.. 10 Ḥalbuki, həlkimning barlik gunaḥkarliri, yəni: «Külpət bizgə ḥərgiz yeḳinlaxmaydu, beximizoɣa qüxməydu» degüqilər kiliq tegidə əlidu.

Adəmni ḥəyranuḥəs kilidioɣan wədə — ahirki zamanlar

11 Xu küni Mən Dawutning yiḳiloɣan kəpisini yengibaxtin tikləymən,
Uning yeriklirini etimən;
Uni harabiliktin ongxap,
Əyni zamandiki petidək ḳurimən..
12 Xuning bilən ular Edomning ḳaldisioɣa ḥəmdə namim bilən ataloɣan barlik əllərgə igidarqilik kilidu, — dəydu buni bejirgüqi Pərwərdigar..

«Yəx.» 27:1ni kərüng.

9:4 Yər. 44:11

9:5 «U tegixi bilənla, zemin erip ketidu, uningda turuwatḳanlarning ḥəmmisi matəm tutidu; zemin Nil dəryasidək ərləp ketidu...» — muxu ayəttə yər təwrəx tooɣruluḳ yənə bir bexarət berilidu.

9:6 Zəb. 104:3, 13; Am. 5:8

9:7 «Silər Manga nisbətən Efiopiyə balilirioɣa ohxax əməsmu, i Israil baliliri? Mən Israilni Misirdin elip qiḳaroɣan əməsmu? Filistiylərni Kret arilidin, Suriyəliklərni Kir xəḥiridin qiḳaroɣan əməsmu?» — «Kret arili» — ibraniy tilida «Kaftor».

–Toluḳ ayətning mənisi: — Israillar «Huda bizni Misirdin alaḥidə qiḳaroɣan» degən oyda bolup, «Nemini kiliximizdin kət'iynəzər, biz yənila Hudaning alaḥidə həlki bolimiz, ḥeqnemə bizgə təgməydu» degən hata oyoɣa kelip ḳaloɣan bolsa kerək. Huda muxu yərdə, baxḳa əllərni *(«kapir» əllərni)* baxḳa yərlərdin *(jümlidin Misirdin yiraḳ jaylardin)*, elip qiḳardim, dəydu. Xunga, məlum bir əl bir yərdin baxḳa bir yərgə yətkilip qiḳḳan bolsimu, bu ix ularning ḳaltisliḳini ispatlimaydu. Əlning yurtlirini bekitküqi bolsa pəḳət Huda Өzidur.

9:9 «Xuning bilən huddi birsi danni oɣəlwirdə taskioɣandək, Israil jəmətini əllər arisida taskaymən, birak ulardin əng kiqikimu yərgə qüxüp kətməydu» — buoɣday danliri oɣəlwirdin ətüp ketidu, taxlar ḳalidu. Bu ayətning mənisi, xübḥisizki, Huda ḳimmiti bar boloɣan barlik buoɣday danlirini *(ḥəḳiḳiy etiḳadqilarni)* yioɣip saḳlaydu *(10-ayətni kərüng)*. Süzülüp ḳaloɣanliri *(taxlar)* taxliwetilidu.

9:11 «Dawutning yiḳilip qüxkən kəpisini yengibaxtin tikləymən» — bu bexarət: *(1)* Dawut pəyoɣəmbərdin boloɣan padixaḥlik naḥayiti ajiz bolup andin tügixidioɣanliḳini *(yiḳilidioɣanliḳini)* kərsitidu *(Amos pəyoɣəmbərdin 150 yil keyin xundaḳ boloɣan)*; *(2)* ahirki zamanlarda Hudaning Dawutning bir əwladini elip təhtkə olturoɣuzup, Israilni ḳaytidin bir padixaḥlik ḳilidioɣanliḳini kərsitidu. Bu padixaḥlik barlik ḳaloɣan əllərni baxḳuridu *(12-ayəttə kərsitilidu)*. Bu əllərning ḥəmmisi Hudaoɣa ibadət ḳilidu, uning nami bilən atilidu *(12-ayət)*.

–«Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

9:11 Ros. 15:16

9:12 «Xuning bilən ular Edomning ḳaldisioɣa ḥəmdə namim bilən ataloɣan barlik əllərgə igidarqilik ḳilidu» — Grek tilidiki LXX tərjimisidə «Xuning bilən adəmlərning ḳaldisi, jümlidin namim bilən ataloɣan barlik əllər Meni izdəydu» deyilidu. Ros. 15:16nimu kərüng.

–Əng ḳədimki ibraniy tilida «Edom» wə «adəm» ohxax xəkildə idi.

9:12 Ros. 15:16

13 Mana xundaḳ künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,
— Yər ḥəydigüqi ḥosul yioɣḳuqioɣa yetixiwalidu,
Üzümlərni qəyligüqi uruḳ qaqḳuqioɣa yetixiwalidu;
Taoɣlar yengi xarabni temitip,
Barliḳ dəng-egizliklər erip ketidu.
14 Wə həlḳim Israilni asarəttin ḳutuldurup, azadliḳḳa erixtürimən;
Ular harab xəḥərlərni ḳayta ḳurup, ularda makanlixidu;
Ular üzümzarlarni tikip, ularning xarabini iqidu;
Ular baoɣlarni bərpa ḳilip, mewisini yəydu.

15 Mən ularni əz zemini üstigə tikimən,
Ular Mən ularoɣa ata ḳiloɣan zemindin ḥərgiz ḳaytidin yuluwetilmaydu — dəydu Pərwərdigar sening Hudaying.

9:13 «Üzümlərni qəyligüqi uruḳ qaqḳuqioɣa yetixiwalidu» — «üzümlərni qəyligüqi» üzüm xarabi qiḳirix üqün üzümlərni kəlqəkkə ḳoyup dəssəydioɣan adəmlər. **«yər ḥəydigüqi ḥosul yioɣḳuqioɣa yetixiwalidu, üzümlərni qəyligüqi uruḳ qaqḳuqioɣa yetixiwalidu»** — demək, ḥosulni yioɣip boluxḳa kəp waḳit ketidu. Ḥosul elix adəttə Mart, Aprel aylirida baxlinidu. Yər ḥəydəx adəttə Öktəbr, Noyabrda bolidu. Biraḳ ḥosulni yeoɣiwelix yər ḥəydəx baxlanoɣan waḳitḳiqə tehi tügiməydu; üzüm qəyləx waḳti adəttə Sintəbr eyida bolidu. Lekin ahirḳi zamanda üzüm qəyləx uruḳ qeqix waḳtioɣiqə, yəni Noyabr, Dekabr ayliriоɣiqə dawamlixidu. **«Barliḳ dəng-egizliklər erip ketidu»** — bu ibarə bəlkim süt wə xarab xunqə mol bolidu, mewə xirniliri eḳip turidu, taoɣlar wə dənglər «erip ketiwatḳan»dək kərünidu, degən mənidə. Bu ayət «Yo.» 3:18-ayəttin nəḳil kəltürülgən.

9:13 Yo. 3:18

9:14 «Wə həlḳim Israilni asarəttin ḳutuldurup, azadliḳḳa erixtürimən; ular harab xəḥərlərni ḳayta ḳurup,... ular baoɣlarni bərpa ḳilip, mewisini yəydu» — bu uluoɣ wədə 4:9, 5:11, 5:27, 8:2-ayətlərdə hatiriləngən jazalarni yüzdəyüz əzgərtidu. Ahir berip Huda Əz həlḳini gunaḥtin ḳutḳuzup, paklanduridu wə xuning bilən U ular arisida pütünləy uluoɣlinidu.

9:15 Yər. 32:41

Qoxumqə səz

Bəzi ayətlər üstidə

(1) «Yəkkə-yeganə bir ooqulning matimi» (8:10)

«Ḥeytliringlarni musibətkə,
Ḥəmmə nahxiliringlarni aḥ-zarlaroqa aylanduruwetimən;
Ḥəmmə adəmning qatriki üstini bəz rəht bilən orioquzimən,
Ḥərbir adəmning bexida takirlik pəyda kilimən;
Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooqulning matimidək,
Ḥeytning ahirini dərd-ələmlik bir kün kiliwetimən» (8:10)

Bu ahirki zamanlarni kərsitidioqan bir bexarət. Israil intayin eqinarlik matəm tutkan ḥalətkə qüxidu. Okurmənlər Təwrattiki «Zək.» 12:10-14 ayətlərni okusa, muxu matəmning obyekti yaki səwəbining dəl ularning əz Məsiḥ-kutkuzoquqisini «sanjip əltürgən»liki ikənlikini baykaydu. Məsiḥ bolsa Hudaning «**yəkkə-yeganə Ooqli**» wə xundakla Israilningmu ḥəkikiy «ooqli» (gərqə u yənə ularoqa «Ata»mu bolsimu — «Yəx.» 9:6ni kərüng). Israillar bu matəmni tutux arkilik Hudaning yenioqa kaytip kelidu.

(2) «Pərwərdigarning səz-kalamini anglaxka boloqan kəḥətqilik» (8:11-14)

«Mana, xundak künlər keliduki, — dəydu Rəb Pərwərdigar,
Zeminoqa kəḥətqilikni əwətimən, —
— Nanoqa boloqan kəḥətqilik əməs, yaki suoqa boloqan qangkaxmu əməs,
Bəlki Pərwərdigarning səz-kalamini anglaxka boloqan kəḥətqilikni əwətimən».

Bu bexarət yənə Israil həlki tooruluk boloqan, bizning pikrimizqə, u ḥazirki künlərni kərsitidu. Tarihning adəmni əng ḥəyran kalduridioqan pakitliri iqidin biri xuki, əz pəyoqəmbərlirining Kutkuzoquqi-Məsiḥning kim ikənlikini kərsitidioqan enik bexarətliri bar bolsimu, Yəḥudiy həlki bügüngə kədər tehi Uni kobul kilmidi. Ularning mətiwər «rabbi»liri (ustazlar) dəwrdin-dəwrgə Məsiḥni kobul kilmioqini üqün, Yəḥudiylar əz ustazlirining təlimlirini hata deyixni kət'iy halimaydu. Ular «rabbilirimiz hata» desila, ularning əldiki barlik «danalik»liri yokka barawər degənliktur. Bəzilər ḥəkikətni izdəp ateizm, kommunizm wə u-bu xəklidə boloqan Budda dinioqa berilgən. Oqəlitə pakit xuki — Israiliyə dəliti bügünki kündə Yəḥudiy anining keni bar dəp ispatlanoqan ḥərkandak adəmni, məyli uning nemigə etikad kilixidin kət'iynəzər, grazdanlikka kobul kilidu — u ateist (hudasiz), kommunist, buddist, musulman bolsimu boliweridu. Birak pəkət Məsiḥiy etikadqisi bolsila — məyli uning ata yaki ana tərəptin ottuz əwlad Yəḥudiy nəsəbnamisi bolsimu, Israiliyə grazdanlikioqa kobul kilinalmaydu, ḥətta bəzidə uningoqa Israiliyəgə kirix ruhsət kilinmaydu

(2010 izaḥat — bu siyasəttə pat yekinda əzgirix boluxi mumkin).

Əməliyəttə bolsa yekinki yüz yilda, burunkioqa nisbətən kəpligən Yəḥudiylar Məsiḥni əz Kutkuzoquqisi dəp etirap kildi ḥəm ularning sanimu baroqanseri kəpəyməktə.

(3) «Ḥəzriti Dawutning yikiloqan kəpisini yengibaxtin tikləx»

(Is'railning yurtioqa, Hudaning yenioqa kaytip kelixi wə əsligə kəltürülüxi: 11:9-15)

«Xu küni Mən Dawutning yikiloqan kəpisini yengibaxtin tikləymən,
Uning yerikirini etimən;

Uni harabiliktin ongxap,
Uni əyni zamandiki petidək ƙurimən.
Xuning bilən ular Edomning ƙaldisioƣa ḥəmdə namim bilən ataloƣan barliƙ əllərgə igidarqiliƙ ƙilidu, — dəydu buni bejirgüqi Pərwərdigar.
Mana xundaƙ künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar,—
Yər ḥəydigüqi ḥosul yioƣƙuqioƣa yetixiwalidu,
Üzümlərni qəyligüqi uruƙ qaqƙuqioƣa yetixiwalidu;
Taoƣlar yengi xarabni temitip,
Barliƙ dəng-egizliklər erip ketidu.
Wə həlƙim Israilni asarəttin ƙutuldurup, azadliƙƙa erixtürimən;
Ular harablaxƙan xəḥərlərni ƙayta ƙurup, ularda makanlixidu;
Ular üzümzarlarni tikip, ularning xarabini iqidu;
Ular baoƣlarni bərpa ƙilip, mewisini yəydu.
Mən ularni əz zemini üstigə tikimən,
Ular Mən ularoƣa ata ƙiloƣan zemindin ḥərgiz ƙaytidin yuluwetilmaydu— dəydu Pərwərdigar sening Hudaying».

Kəp pəyoƣəmbərlər kərgəndək, Israil ahirƙi zamanda dərwəkə towa ƙilip, Məsiḥ Əysaning ƙurbanliƙining əz gunaḥi üqün boloƣanliƙini tonup yetip, Hudaning yenioƣa ƙaytip kelidu. Amosning künliridə Dawutning uluoƣ padixaḥliƙi pəkət dehƙan etizda dəm elixƙa yasioƣan kəpigə — yəni «yiƙilip ketəy» degən bir kəpigə ohxaytti («Yəx.» 1:8). U xu qaoƣda dərwəkə «yiƙiliwatatti»; miladiyədin ilgiriki 586-yili, u Babil imperiyəsi aldida u pütünləy yiƙiloƣan. Xu kündin baxlap Israilda padixaḥ bolup baƙmioƣan. Waliy Pilatus Dawutning əwladi boloƣan Əysa Məsiḥni ƙoyup bərməkqi bolup Yerusalemdiki kəpqilik aldioƣa elip kelip: «**Mana silərning padixaḥinglar!**» dəp jakarlioƣanda, ular: «**Ƙəysərdin baxƙa bizning ḥeqƙandaƙ padixaḥimiz yoƙ!**» dəp warƙirap jawab bərdi. Ular əzining birdinbir ḥəƙiƙiy Padixaḥini rət ƙiloƣan. Biraƙ Məsiḥ Əysa dunyaoƣa ƙaytip kəlgəndə, Huda Israilning padixaḥliƙini yengibaxtin ƙuridu; xuning bilən Yəḥuda kəp əllərning ḥərmitigə erixidu, nuroƣun əllər uningoƣa boysunidu (12-ayət). Əməliyəttə bolsa, Yəḥudiy həlƙi əz padixaḥining kim ikənlikini tehi tonup yətmigən qaoƣlarda kəp «yat əllər» boloƣan bizlər alliƙaqan Hudaning Məsiḥni aləmning padixaḥi wə Rəbbi ƙilip tikligənlikini bilip yetip, Pərwərdigarning nami bilən atilix pursitigə muyəssər bolduƙ. Bu dunyada insanlar üqün Hudaning nami bilən (uning pərzənti bolup) atilixtin artuƙ yuƙiri imtiyaz yoƙtur — bu Uning təripidin Əz balisi süpitidə Uning Əz ailisigə ƙobul ƙilinip beƙiwelinixtin ibarəttur.

(Injilda rosul Yaƙupning Amosning dəl bu bexariti üstidə tohtaloƣanliƙini «Ros.» 15:1-33-ayəttin kərüng).

Təwrat 31-ķisim
«Obadiya»
(Obadiya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Obadiya pəyoƣəmbərning kim ikənlikini, uning yurtining nədilikini yaki uning arķa kərünüxini bilməymiz. Uning ismi «Pərwərdigarning ķuli» degən mənidə. Yərəmiya pəyoƣəmbər uning yazmisining yerimini əz kitabida nəķil kəltüridu.

Yeziloƣan waķit

Yuķirida eytķinimizdək, Yərəmiya pəyoƣəmbər Obadiyaning kitabini əz kitabida nəķil kəltüridu, birak ayətlərning tərtipi ohximaydu (Təwrat, «Yər.» 41:7, 9-10, 14-16, 22). Bu xuni ispatlayduki, Obadiyaning kitabi Yərəmiyaningkidin burun yeziloƣan. Uning üstigə, Yoel pəyoƣəmbərmu əz kitabida «Obadiya»din nəķil kəltüridu (2:32); bu ix Obadiyaning pəyoƣəmbərlik hizmitining miladiyədin ilgiriki 800-yilidin burun boloƣanlikini bekitidu.

«Obadiya» degən kitabta Yerusalemning bir ķetim tajawuzqilikķa uqrap, bulang-talang ķilinoƣanliķi tiloƣa elinidu. Obadiya pəyoƣəmbər Edomiylarning xu tajawuzluķtin paydilanoƣanliķi üqün, ularni əyibləydu. Ular ķoxnisi ħəm ķan ķerindixi boloƣan Israillaroƣa yardəm bərməy, əksiqə Israillarning tartķan azab-oķubətliridin wə ajizliķidin paydilinip, əzliri ularni bulang-talang ķiloƣanidi, ħətta Israillardin əq aloƣanidi («Ob.» 10-14-ayətlər). Undaķta, bu zadi ķaysi tajawuzluk idi? Bu wəķəning ķaysi wəķə ikənlikini bilgəndin keyinla, kitabning yeziloƣan waķtini bekitkili bolidu. Bizning təwəndikidək ikki wəķə tooƣruluķ həwirimiz bar: —

(1) Babil padixaħi Neboķadnəsarning Yerusalemni ixoƣal ķiloƣanliķi (miladiyədin ilgiriki 586-yili).

(2) Yəħoram Yəħudaoƣa padixaħ bolup (miladiyədin ilgiriki 854-yili), Edom Yəħudaning beķindiliķidin ayrilip, uzun ətməy Ərəblər wə Filistiylərning birlixip Yerusalemoƣa ħujum ķiloƣanliķi.

Bu wəķələr «1Pad.» 20:8-22-ayətlər, «2Tar.» 21-bab, 8-10 wə 16-17-ayətlərdə hatirilinidu. Ərəblər wə Filistiylər Yəħoram padixaħning ordilirioƣa bəsüp kirip padixaħning bayliķlirini, ayallirini wə balilirini elip kətti. Muxundak əħwalda addiy puķralarningmu ohxax muamiligə uqrixi turoƣan gəp.

Muxu ikki imkaniyət iqidə, ikkinqi wəķə Obadiya bayan ķiloƣan wəķəgə mas kelidu; qünki biz eytķinimizdək Yərəmiya «Obadiya»din nəķil kəltüridu, Yərəmiya əzi Babil imperiyəsining tajawuz ķilidioƣanliķini xu wəķədin heli yil burunla aldin'ala eytķan. Xunga «Obadiya» degən kitabqə Təwrattiki «pəyoƣəmbər kitabliri» iqidə bəlkim əng burun, təħminən miladiyədin ilgiriki 854-yili yeziloƣan. Kitabning bayanlirioƣa ķarioƣanda, Edom xu qaoƣdiki Yəħudaning ajizliķidin paydilinip, «bulangqilarning kəynidin bulangqiliķ ķiloƣan».

Kitabning temisi

Kitabning temisi intayin addiy. Edom gunahliri tüpəylidin Hudaning ķattiķ jazasioƣa uqraydu.

Obadiya pəyoƣəmbərlərning iqidə «Pərwərdigarning küni» tooƣruluķ əng burun səz ķiloƣan pəyoƣəmbərlərning biri; xunga kitabni «Pərwərdigarning küni» degən uluoƣ temioƣa ķarita berilgən birhil tonuxturux degili bolidu. Uning kitabi addiy boloƣini bilən, barliķ həlķlər barliķ dəwrlərdə uningdin muhim sawaķlarni alalaydu. Bu sawaķlar tooƣruluķ «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Edom wə Yəhudaning otturisidiki əq-adawətning arķa kərünüxi

Ķoxkezək aka-uka boloƣan Edom (yənə bir ismi Əsaw) wə Yaķuplar Ibrahimning nəwriliri, Ishaķning ooƣulliri idi. Ular tuoƣuluxtin ilgiri Huda ularning anisi Riwkahķa: Ibrahim pəyoƣəmbərgə «rohiy warisliķ» ķilix iltipati ķoxkezəkning kiqikigə, yəni Yaķupķa berilidu, dəp aldin'ala bexarət bərgənidi. Yaķup bolsa muxu «rohiy warisliķ»ķa ixəngən wə uni intayin ətiwarlioƣan; Əsaw undaķ əməs idi. Uning əma bolup ķaloƣan atisi Ishaķ Hudaning xu bexaritigə ķarimay, muxu «rohiy warisliķ»ni Yaķupķa əməs, bəlki uning ornida akisi Əsawoƣa tapxurux məķsitidə boloƣanidi. Xuning bilən Yaķup muxu iltipatķa erixixim üqün «Mən Hudaning xu wədisini əməlgə axuruxi üqün, uningoƣa yardəmləxmisəm bolmaydu» degəndək hiyaloƣa kəldi; u Əsaw boluwelip, dadisini aldidi; Ishaķ uni Əsaw dəp bilip, bərikətləp Hudaning rohiy warisliķ iltipatini uningoƣa tapxurdi. Bu aldamqiliķ aka-uka arisidiki ķorķunquluķ əq-adawətni ħasil ķildi. Əsaw Yaķupni əltürməkqi boldi, Yaķup yurttin ķeqip kətti. Yigirmə yildin keyin Yaķup yurtķa ķaytip, Əsawdin kəqürüm soridi. Əsaw uni mərdlərqə kəqürüm ķilip, aka-uka ķaytidin əpləxti («Yar.» 27-28, 32-33-bablarni kərüng).

Əpsuski, Əsaw əzi xunqə mərd-sehilikķa ülgə kərsətkən bolsimu, lekin uning balaqaķiliri, nəwriliri wə keyinki əwladliri Yaķupning əwladlirini, yəni Israil həlķini kəqürüm ķilalmidi. Əz əjdadini ħərmətləp, uning kəqürüm ķilix izlirini besix uyaķta tursun, bəlki buning ornida ular kona əqadawətni ķaytidin ķozoƣidi. Israiloƣa bolsa Musa pəyoƣəmbər arķiliķ: «**Edomiylar ķerindixinglar boloƣaq, ularoƣa nəprət bilən ķarimanglar**» — dəp buyruloƣan («Ķan.» 23:7). Israilning bu buyrukķa ķanqilik dərijidə boysunoƣanliķini anqə bilməymiz, biraķ tarihiy hatirilərgə asaslanoƣanda Edomning Israiloƣa boloƣan əq-adawiti 1800 yil dawamlaxķan. Yənə, Əsawning əwladliri (Edomiylar) Yəhudaning dunyaoƣa boloƣan təsiridin (gərqə Ħəmmigə Ķadir Əzi buni eniķ bekitkən bolsimu) ħəsət ķilatti; ularning ħəsətħorluķi əz nəpritini əqürüxkə yol ķoymaytti. Mana bu Obadiyaning bexarətlirining arķa kərünüxi. Əməliyəttə bolsa, muxundaķ əq-nəprətlikni saķlap kəlgən ħərbir əl ahir berip əz-əzigə zamin bolidu.

(Yaķup wə Əsawlarning tarihi «Yaritilix», 25-28-, 32-33-bablarda hatiriləngən).

Izaħat

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətķiķatliridin, bolupmu Yəhudi alim Doktor Arnold Fruchtenbaum ħəm amerikilik alim Professor Dawut Bəykərlərning əsərliridin paydilanduķ.

Məzmun: —

(1) Edomning bərbat boluxi (1-9)
(2) Edomning bərbat boluxining səwəbi (10-14)
(3) Pərwərdigarning küni (15-16)
(4) Israilning əsligə kəltürülüxi (17-21)

••••••••

Obadiya

Edomning bərbat boluxi

1 [1] Obadiya kərgən alamət kərünüx: —
Rəb Pərwərdigar Edom tooɣruluk mundak
dəydu: —
(Biz Pərwərdigardin bu həwərni anglaxka
muyəssər bolduk)
— «Bir əlqi əllər arisioɣa əwətildi;
U: «Ornunglardin turunglar, biz uningoɣa
karxi jəng kilix üqün turayli!» — dəp həwər
beridu.
[2] Mana, Mən seni əllər arisida kiqik kildim;
Sən əllər arisida kattik kəmsitilgən həlk
bolisən!
[3] Həy tik kiyaning yerikliri iqidə turoɣuqi,
Turaloɣusi yukiri boloɣuqi,
Kənglüngdə: «Kim meni yərgə qüxürəlisun?!»
degüqi,
Kənglüngdiki təkəbburluk əzüngni aldap
koydi!
[4] Sən bürküttək əzüngni yukiri kətürsəngmu,
Qanggangni yultuzlar arisioɣa tizsangmu,
Mən xu yərdin seni qüxürüwetimən,
— dəydu Pərwərdigar.
[5] Bulangqilar kəxingoɣa kəlsimu,
Ooɣrilar keqilәp yeningoɣa kirsimu,
(Həy, xunqə üzüp taxlinisən!)
Ular əzlirigə quxlukla ooɣrilaytti əməsmu?
Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, azrak
wasanglarni kalduridu əməsmu?
[6] Birak Əsawning təəllukati kandak ahturuldi!
Uning yoxurun baylikliri kandak tepip
kikildi!
[7] Barlik ittipakdaxliring seni qegrayingoɣiqə
həydiwetidu;
Sən bilən inak ətkənlər seni aldap, üstüngdin
oɣəlibə kilidu;
Neningni yegənlər sanga kiltak kuridu;
Sən dərwəkə yorutulmioɣandursən!
[8] Mən xu küni, — dəydu Pərwərdigar,
— Edomdin danixmənlərni,
Əsawdin əkil-parasətni yokatmamdimən?
[9] Xuning bilən palwanliring parakəndə bo-
lidu, i Teman,

1:1 «Bir əlqi əllər arisioɣa əwətildi» — «əllər» *(yaki «yat əllər»)* — Israiloɣa yat boloɣan əllərni kərsitidu. **«Ornunglardin turunglar, biz uningoɣa karxi jəng kilix üqün turayli!»** — «uningoɣa» bolsa, Edomoɣa. Bəlkim bu əlqi Edomoɣa düxmən əllərning biridin qikkan bolup, u baxka əllərni Edomni yokitixka qakiridu.

1:2 «Mən seni əllər arisida kiqik kildim; sən əllər arisida kattik kəmsitilgən həlk bolisən!» — Huda Edomni «seni» dəp, muxu yərdə uningoɣa biwasitə səz kilidu.

1:3 «tik kiyaning yerikliri iqidə turoɣuqi, turaloɣusi yukiri boloɣuqi» — demisəkmu, Edom pinhanrak, üstigə qikix təs boloɣan taoɣlik rayonda turoɣan.

1:4 Yər. 49:16

1:5 «Həy, xunqə üzüp taxlinisən!» — tirnak iqidiki səzlər, bəlkim pəyoɣəmbərning hayajandin Pərwərdigarning səzini üzüp koyup degən gepidur. **«Üzüm üzgüqilər yeningoɣa kəlsimu, azrak wasanglarni kalduridu əməsmu?»** — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə üzüm hosulini aloɣanda üzgüqilər kəmbəoɣəllərning teriwelixi üqün bir'az wasanglarni kaldurux kerək idi. Bəzi xərkiy dələtlərdə bu bir adətkə aylinip kaloɣan.

1:5 Yər. 49:9

1:6 «... Əsawning təəllukati kandak ahturuldi!» — «Əsaw» Edomning baxka bir ismi. **«... Uning yoxurun baylikliri kandak tepip kikildi!...»** — 5-6-ayətlər «mərsiyə» *(matəm tutux munajiti)* xəklidə.

1:7 «... seni... həydiwetidu; ... üstüngdin oɣəlibə kilidu; ... sanga kiltak kuridu...» — 5-7-ayətlərdə eytiloɣan bexarətlərdiki peillar «ətkən zaman» bilən ipadilinidu. Lekin ular kəlgüsi ixlarni kərsitidu *(8-ayəttə enik kərsitilidu)*. Ibraniy tilida, bexarətlərdə peillarning «ətkən zaman»da ixlitixi «bu ix jəzmən yüz beridu» degənni təkitləydu. **«... Sən bilən inak ətkənlər seni aldap, üstüngdin oɣəlibə kilidu; neningni yegənlər sanga kiltak kuridu»** — bu ayət bəlkim ərəblərning Edomiylarni aldam haltisioɣa qüxürüp, ularni əz zeminidin həydiwetixi tooɣruluk bexarət beridu *(wəkə bəlkim miladiyədin ilgiriki 6-əsirning ahirida boloɣan)*. Ibraniy tilini qüxinix təs.

–Bexarət kəlgüsidiki ixlarni kərsətkini bilən, peillar «ətkən zaman»da ipadilinidu. Adəttə ibraniy tilida bexarət «ətkən zaman»da ipadilәngən bolsa, uning jəzmənlikini təkitləydu.

1:8 «Mən xu küni... Edomdin danixmənlərni, Əsawdin əkil-parasətni yokatmamdimən?» — «xu küni» bəlkim Babil imperiyəsi ularoɣa tajawuz kilidioɣan künini *(miladiyədin ilgiriki 587-yili)* yaki ərəblər ularni aldap həydiwetidioɣan künini, yənə ahirki zamanda «Pərwərdigarning küni»ni kərsitiximu mumkin. Edom əz danixmənliri bilən dangki qikkan. Ayup pəyoɣəmbərning üq dostidin biri boloɣan «Temanlik Elifaz»mu Edomluk idi.

1:8 Yəx. 29:14; Yər. 49:7

Xuning bilən Əsawning teoɣidiki ḥərbir adəm
kiroɣinqilikta kətl kilinidu.

Edomning bərbat boluxining səwəbi

10 Ukang Yakupka kiloɣan zulum-zorawanliking tüpəylidin,
Iza-aḥanət seni kaplaydu;
Sən mənggügə üzüp taxlinisən.
11 Sən bir qəttə pərwasiz karap turoɣan küni,
Yəni yaka yurttikilər buradiringning mülkini bulap kətkən küni,
Taipilər uning dərwaziliridin kirip Yerusalem üstigə qək taxlioɣan küni,
Sən ularning bir əzasioɣa ohxax boloɣansən.
12 Birak kerindixingning apətlik künigə pərwasiz karap turmasliking kerək idi,
Yəḥudaning balilirining ḥalakət künidə huxal bolup kətməsliking kerək idi;
Külpətlik künidə aoɣzingni yooɣan kilmasliking kerək idi;
13 Əz həlkimni apət baskan künidə, ularning dərwazisioɣa kirməsliking kerək idi;
Ularni apət baskan künidə ularning dərdəlamigə erənsiz karap turmasliking kerək idi,
Apət baskan künidə kolungni mal-mülkigə sozmasliking kerək idi;
14 Sən xəḥərdin kəqip kutuloɣanlarni üzüp taxlax üqün aqa yolda turmasliking kerək idi;
Külpət baskan künidə uningdin kutulup kaloɣanlarni düxmängə tapxurmasliking kerək idi.

Pərwərdigarning küni

15 Qünki Pərwərdigarning küni barlik əllər üstigə qüxüxkə yekin kaloɣandur;
Sening baxkilaroɣa kiloɣiningdək, sangimu xundak kilinidu;
Sanga tegixlik jaza əz bexingoɣa qüxidu;
16 Qünki sən Əz mukəddəs teoɣimda oɣəzipimni iqkiningdək,
Barlik əllərmu xundak tohtawsiz iqidu;
Bərḥək, ular iqidu, yutidu,
Andin ular ḥeq məwjut əməstək yokap ketidu.

Israilning əsligə kəltürülüxi

17 Birak Zion teoɣi üstidə panaḥ-kutkuzulux bolidu,
Taoɣ pak-mukəddəs bolidu;
Yakup jəmətining təəlluqatliri əzigə təwə bolidu;
18 Wə Yakup jəməti ot, Yüsüp jəməti yalkun,
Əsaw jəməti ularoɣa pahal bolidu;
Ot wə yalkun Əsaw jəməti iqidə yekilip, ularni yutup ketidu;
Əsaw jəmətidin ḥeqbirsi kalmaydu;
Qünki Pərwərdigar xundak səz kiloɣan.
19 Yəḥudaning jənubidikilər Əsawning teoɣioɣa igə bolidu;
Xəfəlaḥ tüzlənglikidikilər Filistiylərning zemininioɣa igə bolidu,
Bərḥək, ular Əfraimning dalasi ḥəm Samariyəning dalasioɣa igə bolidu;
Binyamin Gileadka igə bolidu;

1:9 «Xuning bilən palwanliring parakəndə bolidu, i Teman,...» — «Teman» Edomning qong bir xəḥiri.
1:9 Am. 2:14, 16
1:10 Yar. 27:41; Əz. 35:5; Am. 1:11
1:11 Zəb. 137:7
1:15 Əz. 35:15

1:16 «Qünki sən Əz mukəddəs teoɣimda oɣəzipimni iqkiningdək» — ibraniy tilida «qünki sən Əz mukəddəs teoɣimda iqkiningdək...» — Qüxənqimiz boyiqə Edomiylar Hudaning kolida uning oɣəzipini iqkənidi.
–Baxka birhil qüxənqisi, Edomiylar Yəḥuda üstidin kiloɣan oɣəlibisini təbrikləp, «Hudaning mukəddəs teoɣi»da xarab iqkən; wə ular *(ayətning ikkinqi kismi boyiqə)* xu gunaḥi üqün barlik əllər bilən təng Hudaning oɣəzipini iqidu. **«Barlik əllərmu xundak tohtawsiz iqidu; bərḥək, ular iqidu, yutidu, andin ular ḥeq məwjut əməstək yokap ketidu»** — əllərning nemini iqidu? Hudaning oɣəzipini iqidu *(məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 49:26, «Yər.» 25:15-16, «Zəb.» 16:4nimu kərüng)*.
1:16 Zəb. 75:8; Yəx. 49:26; Yər. 25:15-16; Zəb. 16:4; Mat. 26:39, 42; Yuḥ. 18:11
1:17 «Birak Zion teoɣi üstidə panaḥ-kutkuzulux bolidu» — baxka birhil tərjimisi: «Birak Zion teoɣida kutulup kaloɣanlar bolidu».
1:19 «Yəḥudaning jənubidikilər» — ibraniy tilida «Nəgəwdikilər». «Nəgəw» — Yəḥudaning jənubiy təripidiki qong qəl-bayawan. **–«Yəḥudaning jənubidikilər Əsawning teoɣioɣa igə bolidu; Xəfəlaḥ tüzlənglikidikilər Filistiylərning zeminigə igə bolidu, ... Binyamin Gileadka igə bolidu»** — 19-ayəttiki bexarətlərning kəp kismi miladiyədin ilgiriki 2-əsirdə əməlgə axuruludu *(«Makabbiylar» ḥəm «Yosefus» degən kona tarihiy kitablarda hatirilənggən)*. Birak pikirimizqə, bu bexarətning toluk əməlgə axuruluxi ahirki zamanda bolidu.

20 Sürgün boloŋanlardin ķelip ķaloŋan
Israillardin tərkib tapķan bu ķoxun
Ķanaandikilərgə təwə boloŋan zeminoŋa
Zərəfatķiqə igə bolidu;
Səfaradta sürgündə turoŋan Yerusalemdikilər
bolsa jənubtiki xəhərlərgə igə bolidu.
21 Andin Zion teoŋi üstigə ķutķuzoŋuqilar
qiķidu,
Ular Əsaw teoŋi üstidin ħəküm süridu;
Xuning bilən padixaħlik Pərwərdigaroŋa
təwə bolidu!

1:20 «Sürgün boloŋanlardin ķelip ķaloŋan Israillardin tərkib tapķan bu ķoxun...» — baxķa birhil tərjimisi: «Ķanaanoŋa ķaytip kəlgən, sürgün boloŋan Israillar jamaiti... ».

1:21 «Ular Əsaw teoŋi üstidin ħəküm süridu» — yaki «ular Əsaw teoŋi üstidin ħəküm qiķiridu». **«Xuning bilən padixaħlik Pərwərdigaroŋa təwə bolidu!»** — ħazir «Əsaw teoŋidikilər»ning ħeqķaysisi Edomluķlar əməs *(18-ayətni kərüng)*. Bu «ķutķuzoŋuqilar»ning kim ikənliki deyilmidi; pikrimizqə, «ķutķuzoŋuqilar» kona zamanlarda Israilni ķutķuzoŋan pəyoŋəmbərlər wə «batur ħakimlar» süpitidə bolidu. Ular ħazir ölümdin tirilgən. Israil Hudaning toluķ idarə-ħəkümi astida bolup, uning əħwali pütünləy mukəmməl bolidu.

Қоxumqə səz

«Obadiya»din alоɳan muһim sawaқlar

Yər yüzidə қanqilioɳan urux, jedəl-majiralar Edomlarningkidək «dəwrdin-dəwrgiqə» dawamlixar? — һazir jedəlni əz bexidin ətküzüwatқan kixilərning bəlkim əyni qaoɳdiki jedəl bilən alaқisi yoқ boluxi mumkin. Һətta bəzilər jedəlning səwəbining nemə ikənlikinimu bilməsliki mumkin. «Nemixқa soқuxisilər?» dəp sorisaқ, ular pəқət: «Biz əzəldin tartip «uning-buning»din nəprətlinip kəlduқ!» — degəndin baxқa jawab tapalmaydu. Buni deyixning əslidə һajiti bolmasliқi kerək idi, — biraқ deyix kerəkki, Huda məlum bir dəwrgə ilgiriki dəwrlərning gunaһlirining jawabkarliқini қoymaydu (ata-bowilarning gunaһliri keyinki əwladlirioɳa қiyinqiliқ wə azab-oқubətni yətküzüxi mumkin, biraқ bu pütünləy baxқa bir ix). Huda muxundaқ dəp қarioɳanikən, insan balilirining buningoɳa ohximaydioɳan һərқandaқ yoli yaki һərikiti bolsa bolmaydu. Ikkinqi dəwr birinqi dəwrdiki қəbiһlikni dawamlaxtursa yaki xu қəbiһlikni yahxi dəp aқlimaқqi bolsa, undaқta ularningmu bu adawətkə məs'uliyiti bolidu, əlwəttə; biraқ nuroɳun əһwallarda ikkinqi dəwrning birinqi dəwr қiloɳan ixlar tooɣruluқ қilqə həwiri bolmaydu. Bilməslikning əzi (қəstən bilməs boluwalmisa) əyib əməs. Jedəl qiқaroɳuqi һər ikki tərəp bir-birigə qüxinix pursiti yaritip berixi kerək. Xuningoɳa gəp kətməyduki, Xəytan bu dunyani milyonlioɳan kixilərning bəһtini yoқitidioɳan uқuxmasliқ, adawət wə nəprətlər bilən tolduruxқa muwəppəқ boldi. Əmdi, qiқix yoli barmu?

Birla yol bar — u bolsimu, kəqürüx. Əməliyəttə bolsa Huda aldida һeqқandaқ bir insanning baxқa bir insanoɳa əq-adawət tutux һoқuқi yoқtur. Əzimizning məoɳrurluқ, һəsəthorluқ, mənmənqiliktək gunaһlirimiz Һəmmigə Қadirni oɳəzəpləndürgüdək dərijidə eoɳir tursa, kallimizda Igimizni rənjitidioɳan қilmixlirimiz tooɳruluқ һeq oylimay turup, baxқa bir insanni bizni rənjitkən dəp əyibləxkə nemə һəddimiz? Һəmmigə Қadir Huda aldida bizlər nemə iduқ?

Xunga Məsiһ Əysaning təngdaxsiz təlimi bizgə: «**Bizgə gunaһ қiloɳanlarni kəqürüm қiloɳinimizdək, bizning gunaһlirimiznimu kəqürüm қiloɳaysən**» dəp dua қilixni əgitidu; qünki: — «**Əgər silər baxқilarni kəqürüm қilmisangalar, ərxtiki atanglar silərnimu kəqürüm қilmaydu**» (Injil, «Matta» 6-bab).

Baxқilarni kəqürüxning ikki basқuqi bar; birinqi, Huda aldida kəqürüx; ikkinqi, insan təripidə, əz'ara munasiwətni əsligə kəltürüx. Birinqisi bolmisa bolmaydu; uningsiz һərbir kixi dozahқa kiridu; ikkinqisi intayin güzəl ix, biraқ uningoɳa yetix təskə tohtixi mumkin. «Huda aldida baxқilarni kəqürüx» degənlik, məndə baxқa һərқandaқ kixining dozahқa kirixini halaydioɳan oy bolmasliқi kerək degənliktur; baxқiqə eytқanda, bizgə gunaһ қiloɳan (yaki «bizgə gunaһ қildi» dəp oylioɳan) kixigə һeq bolmioɳanda: «I Huda, uningoɳa towa қilidioɳan қəlb bərgəysən, uni gunaһning ilkidin azad қiloɳaysən wə xuning bilən təng uning gunaһimu kəqürüm қilinsun» degəndək dualarni қilix degənliktur. Kəqürüx degən һərgiz «Һeqwəkəsi yoқ, bu һeqқanqə gunaһ əməs» degənlik əməs. Birər yamanliқ boloɳandin keyin, yaraxturuxning mumkin boluxi üqün awwal bu yamanliқni tonup yetix, kəqürüm sorax kerək, əlwəttə; pəқət xundaқ boloɳandila munasiwətni əsligə kəltürgili bolidu. Mana bu kəqürüxning ikkinqi basқuqi. Bu basқuqқiqə biz gunaһ қiloɳuqioɳa dost қatarida muamilə қilaliximiz natayin; biraқ biz uni düxmən қatarida kərməslikimiz zerür.

Edom undaq yüksəklikkə yetəlmigənidi. Dəwrdin-dəwrgə boloŋan məoŋrurluq uningda küqlük dərijigə yətkənidi. Məoŋrurluq daim əz-əzini aldaydioŋan bir ix; yuqirida eytqinimizdək, ular mətiwər əjdadi Əsawning Yaqupni kəqürüm qiloŋanliqidin ibarət pakitni tonuxni rət qilip kəlgən.

Ular yənə əzining (ḥazirqi I'ordaniyədiki) taoqliq rayonoŋa jaylaxqan «bürküt uwisi»dək boloŋan mustəḥkəm ornidin təkəbburlixip kətkən. «Ḥeqkim qol selixqa petinalmaydu» degəndək oylarda bolup, ular ətrapidiki barliq əllərning ḥərbir ajiz pəytliridin paydilinip, ḥujum qilip bulang-talang, basqunqiliq qilip yürgən. Hudaning muxundaq ixlaroŋa qandaq qaraydioŋanliqini Sulayman padixaḥ bizgə uqturidu:

«Miskinni bozək qilix — Pərwərdigaroŋa biḥörmətlik;
Ḥajətmənlərgə xapaət qilix uni ḥörmətligənliktur» («Pənd.» 14:31).

Edomiylar muxu ixlar tüpəylidin Amos wə Yoel təripidinmu əyibləngən. Ular Huda aldida üq nuqtida gunaḥliq dəp qaraloŋan: (1) dəwrdin-dəwrgə əq-adawət saqlax, ḥətta əslidə tolimu orunsiz boloŋan nəprət-adawətni saqlax; (2) məoŋrurluq; (3) ajizlarni bozək qilix.

Yuqirikilardin baxqa, Huda ḥəzriti Ibraḥim üqün tüzgən əḥdə boyiqə, Ibraḥimning əwladliroŋa lənət oquloŋanlarning ḥəmmisigə lənət oqulatti («Yar.» 12:1-3). Edomiylar Özigə talliwaloŋan Yəḥudiy həlqigə ḥujum qilip, ulardin nəprətləngənliki tüpəylidin ahirida əz wətən-zeminidin ayriloŋan. Miladiyədin ilgiriki 6-4-əsirdə ular Ərəblər təripidin «bürküt uwisi»din ḥəydiwetilip, «Ölük Dengiz»ning yenidiki qaoŋjiraq rayonda olturaqlixixqa məjbur qilinoŋan. Bügünki kündə Edom degən məmlikət yər yüzidiki əllər arisida allikaqan untulup kətti (bəlkim ḥazirqi I'ordaniyədiki Ərəblər wə Pələstinliklərgə assimilyatsiyə qilinip, bularning bir qismi bolup kətkən boluxi mumkin); kəlgüsidə, ḥətta ularning əslidiki zemini kelər dəwrlərgə agaḥ wə əslətmə süpitidə qorqunquq, adəmzatsiz ot-güngürt basidioŋan bir jayoŋa aylandurulidu. Lekin biz bolsaq Obadiyaning kiqik kitabqisi arqiliq ḥazir agaḥlanduruxni qobul qilalaydioŋan ḥəm ibrət alalaydioŋan bolup, bizni dozah tərəpkə elip baridioŋan gunaḥlardin — məyli adawət bolsun, məoŋrurluq bolsun, ḥəsəthorluq yaki ajizlarni bozək qilix bolsun —bulardin towa qilip ḥayat yolini izdiyələydioŋan bolimiz

Təwrat 32-ķisim

«Yunus»

(Yunus pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Təwrattiki «Yunus pəyoɣəmbər» degən kitab ķiskə boloɣini bilən, bu kitab Hudaning insanlaroɣa boloɣan səmimiy muamililiri wə meɦri-muɦəbbiti jəɦättə qongķur məzmun wə sawatlaroɣa toloɣan xərəplik kitabtur. Biz keyinqə kitabtiki birnəqqə qongķur əɦmyətlik ixlar üstidə ķiskiqə tohtilip ətimiz. Hudaning Muķəddəs Roɦining okurmənlərgə yar bolup, kitabning sirlirini aqsikən dəp dua ķilimiz.

Yunus pəyoɣəmbərning «ķaqķun pəyoɣəmbər» degən nami bar. Bəzi kixilər Yunus pəyoɣəmbər yürəksizlikidin, yəni zorawanlikķa qoķunidioɣan əxəddiy Asuriyəliklərdin ķorķup, Hudaning səzlirini ularoɣa yətküzüxtin bax tartip ķaqķan dəp oylaydu, wə xundaķ oylap uni pəķət qüxənməydu. Biz kitabni oķuoɣinimizda undaķ ķaraxning pütünləy hata ikənliki ispatlinidu; ɦəmdə əksiqə, Yunusning adəm ɦəm pəyoɣəmbər süpitidiki uluoɣ bir zat ikənliki oquķ kərünidu, dəp ixinmiz.

Kitabning zadi ķaysi wakitta yeziloɣanlikі naməlum. Biraķ Yunus pəyoɣəmbər Israilning ximaliy padixaɦlikidiki Yərəboam (II) padixaɦ boloɣan məzgildə (miladiyədin ilgiriki 793-753-yillarda) pəyoɣəmbərlik ķiloɣan, dəp ķaraymiz. Uning bir bexariti Təwrattiki «Padixaɦlar (2)» 14-babta hatirilinidu. Təwrattiki uxbu ķisimda bolsa uning Huda təripidin Asuriyə imperiyəsining paytəhti Ninəwə xəɦirigə əwətilgənliki hatiriləngən.

«Yunus» degən kitabni təɦlil ķilixtin awwal, «Asuriylər» tooɣrisida ķiskiqə tohtiliximizoɣa tooɣra kelidu. Arheologlarning tapķanliridin, ķezip qikaroɣan ķədimki tax pütüklərdin wə yadnamilardin bilimizki, Asuriyəliklər intayin hurapiy bir millət idi; ular birnəqqə hil butlaroɣa qoķunoɣan; ularning əķidilirini hulasilap eytķanda, ularni zorawanlikķa, rəɦimsizlikkə wə ɦoķukķila qoķunoɣan degili bolidu. Ular düxmənlirimizni ķanqə əxəddiylik bilən bitqit ķilsaķ, ularni əsirgə elip ķanqə wəɦxiy ķiyin-ķistaķķa alsaķ, kəlgüsidə urux ķilix küqimiz xunqə küqlük bolidu, dəp ixəngən. Təwəndiki birnəqqə səz Yunus pəyoɣəmbərdin 50 yil ilgiri yaxioɣan Asuriyəning «Axur-Banipal» isimlik bir padixaɦining yilnamisidin elinoɣan: —

«Mən Tela degən xəɦərgə yeķinlaxtim... Bu xəɦər intayin puhta bolup, üq sepil bilən ķorxaloɣan. Xəɦərdikilər bu sepillirioɣa ixinip, mən bilən sülɦ tüzüp, putlirimni ķuqaķlaxni rət ķildi. Mən ķattiķ urux wə ķiroɣinqiliķ bilən xəɦərgə ɦujum ķilip uni ixoɣal ķildim. Ularning əskərliridin üq mingini ķiliqlattim; oljilarni, jümlidin ularning ey jabduķlirini wə kala-ķoylirini elip kəttim....

Ularning arisidin aloɣan əsirlərdin bəzilirini mən otķa taxliwəttim... bəzilirining burnini, ķulaķlirini, barmaķlirini kesiwəttim... nuroɣunlirining kəzlirini oyuwəttim. Mən tirik ķaloɣanlardin bir

tüwrük, ėlüklərning baxliridin yənə bir tüwrük yasidim; ularning baxliridin nuroƣunlirini xəḥərdiki yaoƣaqlaroƣa ḳekip bekittim; yax ḳiz-yigitlərni ot bilən ḳiyin-ḳistaḳ ḳilip ėltürüwəttim; ahirda xəḥərni wəyran ḳilip ətraplirini astin-üstün ḳiliwəttim...».

Mana bu Yunus əwətilməkqi boloƣan xəḥərdiki kixilərning əḥwali. Əmdi Yunus nemixḳa ḳaqḳanliḳini oḳurmənlər əzi kitabni oḳuoƣinida oylinip kərsun. Bu məsilə üstidə ḥəm «Yunus»ning baxḳa muḥim nuḳtiliri ḥəm sorioƣan soalliri tooƣrisida kitabning ḳoxumqisidə azraḳ muzakiriliximiz. Əmdi «Yunus pəyoƣəmbər» degən kitabning əzigə keləyli!

Məzmun: —

1-bab: Yunus Ninəwəgə əwətilidu, biraḳ ḳeqip ketidu.
2-bab: Yunusni qong beliḳ yutuwalidu. Yunusning duasi
3-bab: Yunus Ninəwəgə baridu. U Hudaning sözlirini ularoƣa yətküzidu. Halayiḳ towa ḳilidu.
4-bab: Yunus narazilik bildüridu. Huda uningoƣa bərgən jawab-sawaḳ.

••••••••

Yunus

Yunus pəyoɣəmbərning Pərwərdigar bərgən wəzipidin ḳeqixi

1 [1] Pərwərdigarning səzi Amittayning ooɣli Yunuskə yetip kelip mundaḳ degəndə: — [2] «Ornungdin tur, dərhəl Ninəwə degən axu büyük xəhərgə berip, awazingni kətürüp u yərdikilərni agahlanduroɣin; qünki ularning rəzillikliri Mening kəzümgə ḳadilip turidu».
[3] Biraḳ Yunus ornidin turup Pərwərdigarning yüzidin əzini ḳaqurux üqün Tarxix degən yurtḳa kətməkqi boldi. Xunga u Yoppa xəhirigə berip, Tarxixḳa baridioɣan kemə tepip, kirasini tələp uningoɣa qüxti wə kemiqilər bilən birliktə Tarxixḳa berip, Pərwərdigarning yüzidin əzini ḳaqurmaḳqi boldi.
[4] Pərwərdigar bolsa zor bir boranni dengizoɣa taxlidi; xunga dengizda dəhxətlik ḳara boran qiḳip, kemə parqilinip kətkili tas ḳaldi. [5] Kemiqilər bolsa bək ḳorḳup ketip, ḥərḳaysisi əz ilahlirioɣa hitab ḳilip dua ḳilixti; ular kemini yeniklisun dəp uningdiki yük-taḳlarni dengizoɣa taxliwətti. Biraḳ Yunus bolsa, kemining asti ḳəwitigə qüxüwelip, xu yərdə ələktək uhlawatḳanidi.
[6] Kemə baxliḳi uning yenioɣa kelip uningoɣa: «Əy, uhlawatḳan kixi, bu ḳandaḳ ḳilioɣining? Ornungdin tur, ilahingni seoɣinip nida ḳil! Kim bilidu, ilahingning nəziri qüxüp bizni ḥalakəttin ḳutḳuzup ḳalamdu tehi?» — dedi.
[7] Ular bir-birigə: — Kelinglar, bu külpətning kimning wəjidin beximizoɣa qüxkənlikini bekitix üqün qək taxlayli, — deyixti. Xundaḳ ḳilip ular qək taxlaxti; ahirda qəktə Yunus qiḳip ḳaldi.
[8] Ular uningdin: — Ḳeni, eyt, beximizoɣa qüxkən bu külpət kimning səwəbidin boluwatidu? Sening tirikqiliking nemə? Nədin kəlding? Ḳaysi əl, ḳaysi milləttin sən? — dəp soridi.
[9] U uloroɣa: — Mən bolsam ibraniy millitidin, ərxlərdiki Hudadin, yəni dengizni, yər-zeminni yaratḳan Pərwərdigardin ḳorḳḳuqimən, dedi.
[10] Bu səz ularni intayin ḳorḳutuwətti. Ular: «Sən zadi nemə ix ḳiloɣan?» — dəp soridi (qünki ular uning Pərwərdigarning yüzidin ḳaqḳanliḳini bilgənidi, qünki ular buni uning əz aoɣzidin anglioɣanidi).
[11] Ular uningdin: — Əmdi biz seni ḳandaḳ ḳilsaḳ dengiz biz üqün tinqlinidu? — dəp soridi; qünki dengiz dolḳuni baroɣanseri əwj elip ketiwatatti.
[12] U uloroɣa: — Meni kətürüp dengizoɣa taxliwetinglar, xu qaoɣda dengiz silər üqün tinqlinidu; qünki bilimənki, bu zor boran mening səwəbimdin silərgə qüxti, — dedi.
[13] Biraḳ bu adəmlər küqəp palaḳ urup ḳiroɣaḳḳa yetixkə tirixti; əmma yetəlmidi, qünki dengiz ḳerixḳandək tehimu dolḳunlap ketiwatatti. [14] Ular Pərwərdigaroɣa iltija ḳilip pəryad kətürüp: — Aḥ Pərwərdigar, Səndin ətünimiz, bu adəmning jenini aloɣanliḳimizni bizdin kərmigəysən! Bigunaḥ bir adəmning ḳenini təküxning gunaḥini üstimizgə ḳoymioɣaysən! Qünki Sən Pərwərdigar Əzüngning halioɣiningni ḳilding! — dəp nida ḳildi.
[15] Xuning bilən ular Yunusni kətürüp elip dengizoɣa taxliwətti; dengiz dolḳunlinixtin xuan tohtidi. [16] Xuning bilən bu adəmlər Pərwərdigardin ḳattiḳ ḳorḳti; ular Pərwərdigaroɣa atap ḳurbanliḳ ḳilip ḳəsəm iqixti.
[17] Biraḳ Pərwərdigar Yunusni yutuwelixḳa yooɣan bir beliḳni əwətkənidi. Yunus bolsa bu beliḳning ḳarnida üq keqə-kündüz turdi.

1:2 Yar. 10:11,12; Yun. 3:3
1:3 «Tarxix» - ḳədimki zamanlarda «Tarxix» dəydioɣan üq yurt bar idi. Birinqisi, ximaliy Afriḳida *(ḥazirḳi Marakəx ətrapida)*; ikkinqisi Ispaniyə, üqinqisi Əngliyə boluxi mumkin idi. Muxu yərdə ḳaysi Tarxix ikənlikini biz bilməymiz. Biraḳ ularning ḥəmmisi Pələstindin intayin yiraḳ, Ninəwəgə baridioɣan yolning əksi yənilixidə bolup birnəqqə ming kilometr yiraḳlikta idi. **«Yoppa»** - «Yoppa»ning ḥazirḳi ismi «Hayfa» yaki «Jaffa», Israiliyəning əng muḥim portidur.
1:9 «Ibraniy millitidin» — yəni yəhudiy millitidin.
1:17 «Yooɣan bir beliḳ» - «yunus beliḳi» bəlkim bu ixtin ḳoyuloɣan namdur. Biraḳ «yunus beliḳi» *(insanlaroɣa amraḳ boloɣini bilən)* adəmni yutḳudək qonglukta yoḳ.
1:17 Mat. 12:40; 16:4; Luḳa 11:30

Qong beliqning qarnida turup dua qilix

2 [1] Yunus beliqning qarnida turup
Pərwərdigaroƣa mundaq dua qildi: —
[2] «Mən dərd-əlimimdin Pərwərdigaroƣa
pəryad kətürdum,
U manga ijabət qildi.
Mən təhtisaraning təktidin pəryad qildim,
Sən awazimoƣa qulaq salding.
[3] Qünki Sən meni dengiz təktigə, dengiz
qarnioƣa taxliwətting,
Kəlkün eqinliri meni arisioƣa eliwaldi,
Sening barliq dolqunliring həm ərkəxliring
üstümdin ətüp kətti;
[4] Wə mən: «Mən nəziringdin taxliwetil-
gənmən;
Biraq mən yənila muqəddəs ibadəthanangoƣa
qarap ümid bilən təlmürimən» — dedim.
[5] Sular meni yutup kətküdək dərijidə ori-
waldi,
Dengiz təkti meni qapsiwaldi;
Dengiz qəpliri beximoƣa qirmixiwaldi.
[6] Mən taoƣlarning təglirigiqə qüxüp kəttim;
Yər-zemin tegidiki taqaqlar meni əbə-
dil'əbədkiqə qamap qoydi;
Həlbuki, Sən jenimni hang iqidin qiqarding, i
Pərwərdigar Hudayim.
[7] Jenim iqimdə həlidin kətkəndə Pərwər-
digarni esimgə kəltürdum,
Duayim Sanga yetip,
Muqəddəs ibadəthanangoƣa kirip kəldi.
[8] Bimənə ərzimәs butlaroƣa qoqunoƣanlar
əzigə nesip boloƣan mehribanliqtin məhrum
bolidu.
[9] Biraq mən bolsam təxəkkür sadayim bilən
Sanga qurbanlik qilimən;
Mən iqkən qəsəmlirimni Sening aldingda ada
qilimən.

Nijat-qutquzux Pərwərdigardindur!».
[10] Pərwərdigar beliqqa buyrudi, belik Yunus-
ni quruqluqqa qəy qildi.

Ninəwə xəhirgə berip Hudaning həwirini yətküzüx

3 [1] Pərwərdigarning səzi ikkinqi qetim
Yunuska yetip mundaq degəndə: —
[2] «Ornungdin tur, Ninəwə degən axu büyük
xəhərgə berip, Mən sanga tapxuroƣan
həwərniularoƣa jakarla».
[3] Yunus ornidin turup Pərwərdigarning səzi
boyiqə Ninəwə xəhirigə bardi. Ninəwə bolsa
nahayiti büyük bir xəhər bolup, xəhərning
əzila üq künlük yol idi.
[4] Yunus xəhər iqigə kirip bir kün mangdi, u:
—
Qirik kündin keyin, Ninəwə xəhiri wəyran
qilinidu! — dəp jakarlidi.
[5] Ninəwədikilər Hudaning səzigə ixəndi. Ular
roza tutulsun dəp elan qilip, mətiwərlərdin
tartip əng kiqikigiqə ularning həmmisi bəz
kiyim kiydi. [6] Bu səz padixahqa yətkəndə,
umu təhtidin turup, tonini taxlap bəz kiyim
kiyip küllükkə kirip olturdi. [7] U yənə əmri
arqilik pütkül Ninəwə xəhirigə munularni
jakarlidi: — «Padixah həm aqsəngəklərning
yarliqi boyiqə, Ninəwə xəhiridiki heqkandaq
adəm, at-ulaoq, kala, qoy padiliri heqnərsigə
eoqiz təgmisun; heqnərsini yemisun, sumu
iqmisun. [8] Hərbir adəm wə haywan bəz
kiysun, hərbiri Hudaoƣa qattiq pəryad
kətürsun; hərbiri yaman yoldin yansun,
hərbiri qolini zorawanliqtin üzsun; [9] kim bi-
lidu, buning bilən Huda qattiq oƣzipidin ye-

2:2 «Təhtisara» — *(ibraniy tilida «xeol»)* «yər astidiki saray» *(yəni, «təkt sarayi»)*, ølgənlərning rohliri baridioƣan, kiyamət künini kütidioƣan jayni kərsitidu. Yunus əzini ølüp, təhtisaraoƣa qüxkəndək hes qilidu. Yənə bir mumkinqiliki barki, u belik qarnida həqiqətən ølgən, andin Huda uni *(beliqning aoƣzidin qikqanda)* tirildürgən.
2:2 Zəb. 120:1
2:3 Zəb. 42:7
2:4 «Birak mən ... təlmürimən» — baxka birhil tərjimisi: «Mən qandaqmu muqəddəs ibadəthanangoƣa ümid bilən təlmürəp qaraymən?».
2:8 Zəb. 31:6
2:9 Zəb. 3:8; 50:14,23; 116:17; Hox. 14:3; Ibr. 13:15
3:3 «Üq künlük yol» — bəlkim xəhər wə uning ətrapidiki jaylardin ətüx üqün üq kün mengix kerəklikini kərsitidu. Qədimki Ninəwə xəhirining ahalisi ikki milyon ətrapida idi. Bəzi alimlar «üq künlük yol» degənni xəhərni aylinixqa üq kün ketidu dəp qaraydu.
3:5 «bəz kiyim kiyix» — qədimki zamanlarda adəmning qattiq towa qilixini bildürətti.
3:5 Mat. 12:41; Luka 11:32
3:6 «küllük» — qədimki zamanlarda towa qilix yaki qattiq qayoƣuni bildürüx üqün adəmlər kül dəwisidə olturatti. Qədimki xəhərlərning sirtida adəttə qong bir «kül dəwisi» bolatti, Ninəwə xəhiridə mundaq küllüklər kəp boluxi mumkin idi.

nip bizni ḫalak ḳilmasmikin?»..
10 Xuning bilən Huda ularning əməllirini,
yəni yaman yollardin yanoɣanliḳini kərüp,
ularoɣa ḳaratḳan bala-ḳazani qüxürüxtin ye-
nip, xu baliyaḳazani qüxürmidi.

Pərwərdigar Yunus pəyoɣəmbərgə bərgən tərbiyə-sawaḳ

4 1 Əmma bu ix Yunusni intayin narazi
ḳilip, uni ḳattiḳ oɣəzəpləndürdi. 2 U
Pərwərdigaroɣa: — «Aḥ, Pərwərdigar,
əz yurtumdiki qaoɣda Sening xundaḳ
ḳilidioɣanliḳingni demigənmidim? Xunga
mən əslidə Tarxixḳa ḳaqmaḳqi boloɣanmən;
qünki mən bilimənki, Sən meḥir-xəpḳətlik,
rəḥimdil, asan oɣəzəplənməydioɣan, qongḳur
meḥribanliḳḳa toloɣan, kixilərning bexioɣa
külpət qüxürüxtin yanoɣuqi Hudadursən..
3 Əmdi Pərwərdigar, jenimni məndin elip kət,
əlüm mən üqün yaxaxtin əwzəl» — dedi.
4 Pərwərdigar uningdin: — Bundaḳ
aqqiḳlanoɣining toɣrimu? — dəp soridi.

5 Andin keyin Yunus xəḥərdin qiḳip,
xəḥərning xərḳiy təripigə berip olturdi. U
xu yərdə əzigə bir qəllə yasap, xəḥərdə zadi
nemə ixlar bolarkin dəp uning sayisidə ol-
turdi.
6 Pərwərdigar Huda Yunusni əz parakən-
diqilikidin ḳutḳuzux üqün, uning bexioɣa
sayə qüxsun dəp uningoɣa bir kiqik dərəhni
əstürüp təyyarlidi. Yunus kiqik dərəhtin in-
tayin hursən boldi. 7 Biraḳ ikkinqi küni tang
atḳanda Huda bir ḳurtni təyyarlap əwətti.
Ḳurt bu kiqik dərəhni pilikigə zərbə ḳilip uni
ḳurutuwətti. 8 Kün ḳizaroɣanda, Huda intayin
issiḳ bir xərḳ xamilini təyyarlidi; kün təptini
Yunusning bexioɣa qüxürdi, uni ḥalidin
kətküzdi. U əzigə əlüm tiləp: — Əlüm mən
üqün yaxaxtin əwzəl, — dedi.
9 Biraḳ Huda uningdin: — Sening axu ki-
qik dərəh səwəbidin xundaḳ aqqiḳlinixing
toɣrimu? — dəp soridi.

U jawab berip: — Ḥəə, ḥətta əlgüdək aqqiḳim
kəlgini toɣridur, — dedi..
10 Pərwərdigar uningoɣa mundaḳ dedi:
— «Sən ḥeq əjringni singdürmigən ḥəm
əzüng əstürmigən bu kiqik dərəhkə iqingni
aoɣritting; biraḳ u bir keqidila əzi əsüp, bir
keqidila ḳurup kətti; 11 əmdi Mening ong
ḳoli bilən sol ḳolini pərḳ etəlməydioɣan
yüz yigirmə ming adəm olturaḳlaxḳan,
xundaḳla nuroɣun mal-waranlirimu boloɣan
Ninəwədək bundaḳ büyük xəḥərdikilərgə
iqimni aoɣritip rəḥim ḳiliximoɣa tooɣra
kəlməmdu?»..

3:9 Yo. 2:14
4:2 Mis. 34:6; Zəb. 86:5; Yo. 2:13

4:9 «Ḥətta əlgüdək aqqiḳim kəlgini toɣridur» — baxḳa birhil qüxənqisi: «Bu dunyadin kətkuqə aqqiḳlixim toɣridur». Ḥeq bolmioɣanda bu ibarə Yunusning aqqiḳining əng yuḳiri pəlligə yətkənliki, uning aqqiḳining buningdinmu artuḳ bolmaydioɣanliḳini kərsitidu.
4:11 «Ong ḳoli bilən sol ḳolini pərḳ etəlməydioɣan yüz yigirmə ming adəm» - kiqik balilarni kərsətsə kerək.

Qoxumqə səz

Yunusning Asuriyəliklərgə wəz eytix wəzipisidin qeqip ketixini qüxinix üqün, yənila ularning qandaq kixilər ikənliki ḥəm ularning Yunusning ez yurtdaxliri bolоqan Israillar bilən qandaq munasiwiti bar ikənliki tooqruluq azraq səzliginimiz tüzük.

Biz kirix səzdə Asuriyəliklərning padixaḥi «Axurbanipal»ning zorawanlik ḥərikətlirini azraq tonuxturduk. Padixaḥning rəḥimsizliki keyinki padixaḥlar üqün muqim «istela qilix əlgisi» bolup qaloqan. Yunusning dəwrigə kəlgəndə, Asuriyə imperiyəsini dunyadiki əng qong «Küq igisi» wə yənə kelip, «Hudasizlikning dəl ezi» dəp ḥesablioqili bolatti. Israillar aliburun ularoqa eoqir selikларni tapxuroquqi bolup qaloqanidi. Yunus yənə uningdin 600 yil ilgiri Balaam isimlik bir pəyoqəmbərning Asuriyəning qorqunquluq bir əl boluxi tooqruluq bir bexarətni qiloqininimu bilətti. Amos pəyoqəmbərmu Asuriyəning tajawuz qilidioqanlikini aldin'ala eytqanidi («Amos» 3:11-15, 6:1, 6:14-15ni kərüng; Amos pəyoqəmbər qəstən biwasitə Asuriyəning ismini kərsətməydu). Yunusning dəwridə, Asuriyəliklər Yunus wə uning yurtdaxlirini ezixkə, ularoqa tajawuzluq qilixqa baxlioqan. Xunga Yunusta ḥəm yurtdaxlirida, kəlgüsidə ezlirigə bəlkim düxmən bolidioqan bu imperiyəgə wə millətkə eqmənlik ḥəm ulardin birhil qorqunq xəkillinixkə baxlioqan. Xuning üqün Yunusning Hudaning ezigə qüxürgən bu imperiyədikilərgə wəz eytix tooqrisidiki buyruqioqa boloqan ḥəyranlikini təsəwwur qilix təs!

Gərqə Yunus ularoqa yətküzidioqan «Qirik kündin keyin, Ninəwə wəyran bolidu!» degən ḥəwərdə ḥeqqandaq ümid kərünmigən bolsimu, u Hudaning harakterini obdan bilətti. Demək, Huda insanoqa ularning gunaḥliri yaki qilmix-ətmixliri tooqruluq səz qiloqanda, buning bilən təng ularoqa qutulux yolini kərsətməy qoymaydu. Bu nuqta 4-bab, 1-2-ayəttə bizgə enik kərünidu: —

«Əmdi bu ixtin Yunus intayin narazi bolup, oqəzəpləndi. Aḥ, Pərwərdigar, ez yurtumdiki qaoqda sening xundaq qilidioqanlikingni demigənmidim? Xunga mən əslidə Tarxixqa qaqmaqqi boloqanmən; qünki mən bilimənki, Sən meḥir-xəpqətlik, rəḥimdil, asan oqəzəplənməydioqan, qongqur meḥribanlikqa toloqan, kixilərning bexioqa külpət qüxürüxtin yanoquqi Hudadursən».

Yunusning bu səzi, xübḥisizki, bu pütün kitabni qüxinixkə aqquq bolidu. Yunus Hudaning kəqürüm qilidioqan, meḥir-muḥəbbətlik Huda ikənlikini bilgən; biraq u Hudaning Asuriyəliklərni kəqürüm qilixi, ularoqa meḥir-muḥəbbətlik boluxini halimaytti. Əksiqə, u bu ez wətinigə təḥdit boloqan, uning üstigə «yirginqlik butpərəs», zalim bu qowmni Hudaning ḥalak qiliwetixini halaytti.

Xuning bilən Yunus Hudaning əmrini anglap, uning səzigə kirməy Asuriyəgə əməs, bəlki «**Pərwərdigarning yüzidin qeqix üqün Tarxix degən yiraq yurtqa barmaqqi idi**». Buni oquoqinimizda ḥəyran qalmaymiz. Uning qeqix səwəbi Asuriyəliklərning uning həwirini qobul qilmay, mazaq qilip, uningoqa ziyankəxlik qilixidin qorqqanliqi üqün əməs, bəlki dəl uning əksiqə, ularning bu həwərni qobul qilip, towa qilip qelixidin qorqqan. Ular towa qilidioqan bolsa, undaqta Huda ularni qoqum kəqürüm qilatti, əlwəttə. U bundaq boluxni halimaytti.

Biz Asuriyədikilər tooqrisida yuqirida azraq həwərdar bolduq. Xuning üqün biz Yunusning «qaqqanlik»ioqa əməs, bəlki uning ixənq-etiqadioqa ḥəyran qeliximiz kerək. Butpərəslikkə ḥəm zorawanlikqa berilgən, «yaqa yurttikilərni eltürsək, bizgə seḥriy küq pəyda bolidu» dəp qarioqan ikki

milyon аһalisi boloŋan pütün bir xәһәrning yaloŋuz bir adәmning bәrgәn һәwirini anglapla һәr jәһәttin turmux istilini toluқ өzgәrtixini kim tәsәwwur қilalaydu? Yәnә kelip, muxu xum һәwәrni yәtküzgüqi adәm ular pәs kөridioŋan yat millәttin tursa? Biliximizqә (gәrqә ular uning qong beliқning қarnida «tirilix»idin bir'az һәwәr tepip uningdin bәk қorқux mumkinqiliki bolsimu), Yunus ularning aldida һeqқandaқ mөjizә yaratқan әmәs. Biraқ ular uning һәwirini Hudadin kәlgәn dәp ixәndi. Yunusmu һәm dәl bu nәtijini bilәtti, lekin halimaytti!

Xuning üqün biz dunyada yaxawatқan kixilәr arisida Hudaning küq-қudritini Yunus tonuoŋandәk һәқiқәtәn tonuydioŋanlar naһayiti azdur, dәp қaraymiz. Yunus muxundaқ ixәnqi qongқur az sandiki kixilәrdin bolmioŋan bolsa, uning bundaқ oylioŋinini қandaқmu qüxәndürәlәymiz? Adәmlәrni һudasizliқtin қaytixқa қayil қilmaқqi boloŋan һәrbir kixi bu wәzipining tәslikini obdan bilidu!

Yunusning Hudaning küq-қudritini tonup yetixi dengizda qiққan axu boranda bizgә ayan bolidu. Bu boranning arқisida kim barliқidin, өzining boranoŋa sәwәbqi ikәnlikidin һәm kemiqilәr uni kemidin taxliwәtsә, boranning tohtaydioŋanliқidin uning һeqқandaқ gumani yoқ idi. Kemidikilәr bolsa Yәһudiylar әmәs, һәқiқiy Hudaoŋa ixәngәnlәrmu әmәs idi (biraқ keyin ixәngüqilәr boldi); biraқ ular awwal Yunusning өzini dengizoŋa taxliwetix tooŋrisidiki tәlipini rәt қildi, andin uni қutқuzayli dәp өz janlirini tәwәkkül қildi. Bәlkim Huda Yunus өzi «hudasiz kapirlar» dәp қarioŋan muxu adәmlәr arқiliқ, uni kәmtәrlikkә kәltürmәkqi bolup uningoŋa һәқiқiy әhlaқning қandaқ ikәnlikini өgitiwatқanidi. Yunus ularning millitidin bolmisimu, ularning etiқadida bolmisimu, biraқ ular uni «bizdәk bir insan» dәp қarap, uningoŋa meһir-muһәbbәtlik muamilә қildi. Ular Yunusning ornida boloŋan bolsa, u ularoŋa xundaқ muamilә қiloŋanliri etiқadliқ kixilәrningkidin yahxi bolsa etiқadqilaroŋa xunqә zor sawaқ bolidu! Әgәr etiқadqilarning ipadisi xundaқ bolsa, undaқta ularning «etiқad»ining nemә қimmiti bolsun?

Muxu ixlarda insan balilirioŋa nisbәtәn Hudaning küq-қudritini tonup yetix intayin muһim bir sawat bolsimu, Hudaning Yunusқa (xundaқla bizlәrgә) buningdinmu uluoŋ mәқsiti bar idi — yәni Өzining harakterini wә muddialirini tonup yәtküzüxtin ibarәt idi; andin ahirda u Yunusning (xundaқla bizlәrning) xu mәқsәt-muddialirida, arzulirida һәm muһәbbitidә Өzi bilәn bir boluxini halaytti. Adәmlәr axundaқ tәrәplәrdә Huda bilәn billә bolsila, andin һәқiқәt bilәn pәyoŋәmbәr atilatti. Bundaқ adәmlәr sөzidila әmәs, pütün wujudida, paaliyәtliridә, һayatlirida Hudaoŋa wakalitәn sөzlәydu.

Yunusning beliқning қarnida қiloŋan duasi ikkinqi babta hatiriloŋgәn. Mundaқ ixni baxtin өtküzüxning қandaқ bolidioŋanliқini tәsәwwur қilalmaymiz. Biraқ Yunusning duasida Hudaning uni һәtta xunqә қorқunqluқ bir yәrdinmu қutқuzidioŋanliқioŋa boloŋan ixәnq-etiқadi һәm ümidi ajayib eniқ kөrülidu. Uning ixәnqkә toloŋan duasidin bu қutқuzulux aliburun yüz bәrgәndәk bilinidu. Biraқ uning duasidin yәnә bir ixni bayқioŋili boliduki, uning dua sөzliri bundaқ қorқunqluқ tәjiribining wәһimiliridin exip tehimu қorқunqluқ ixlarni tәswirlәxkә өtidu; bu duasining өzini birhil bexarәt dәp ixinimiz. Biz tөwәndә bu bexarәt tooŋruluқ tohtilimiz.

Yunus Ninәwәgә bәrgәn bexarәt intayin addiy: — «**Қiriқ kündin keyin, Ninәwә xәһiri wәyran қilinidu!**» (3-bab). Bu һәwәrdә kәqürüm қilinixtin һeqқandaқ ümid kөrünmәydu. Biraқ Ninәwәliklәr Hudaning

ularoŋa towa kilix pursitini bərgənlikini qüxəngənidi; towa kilixi bilən ular dərwəkə Hudaning kəqürümigə erixkən. Buningdin Hudaning rəhim-xəpkətliri kəp ikənlikini kərimiz. Injilda deyilgəndək: «**Rəb Өz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioŋinidək) keqiktürgini yoқ, bəlki ҳeqkimning ҳalak boluxini halimay, ҳəmmə insanning towa kilixioŋa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik kilip wakitni sozmakta**» («2Pet.» 3:9).

Biz yənə, bəzi bexarətlərning «xərtlik» ikənlikini kərimiz — adəmlər towa kilsa, bexarət kilinoŋan «tərbiyilik jaza» qüxməydu. Ohxaxla, Hudaning məmin bəndiliri itaətsizlik kilsa, bexarət kilinoŋan birər bərikətkə erixəlməslikimu mumkin («Yər.» 18:1-10). Ninəwə kirik kündin keyin wəyran bolmidi. Birak tarih xuni bizgə ispatlidiki, ular Hudaning agahini untuoŋan. Bəlkim bir dəwrdin keyin (yəni xu qaoŋdiki «Adad-Nirari» isimlik padixahning ələmi bilən) ular yənila əslidiki zorawanlik yolioŋa kaytti. Yunus ularoŋa yətküzgən agah-guwahi Nahum pəyoŋəmbər (miladiyədin ilgiriki 660-630-yillar) təripidin təkrarlanoŋan. Birak bu ketim Asuriyə kulak salmidi. Ninəwə xəhiri pütün imperiyəsi bilən miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil imperiyəsi təripidin pütünləy wəyran kilinoŋan.

Əmdi Yunus tooŋrisidiki temioŋa kaytayli. U Hudaning həwirini yətküzdi, birak uning arzusi Hudaning kəlbi ҳəm muddiasi bilən bir boloŋan əməs. U Hudaning bu «bir talay kapirlar»ni kəqürüm kilixini halimaytti; u Hudaoŋa aqqiklap, Uning ҳəkümigə narazilik bildürüp, ҳətta əlsəm dəp dua kiloŋan. Hudaning dualarni, ҳətta pəyoŋəmbərning duasini ijabət kilixining daimlik bolmasliki yahxi ixtur. Hudaning Ninəwəliklərgila əməs, bəlki Yunuskimu Өzining muҳəbbətlik muddiasi bar idi. Yunus ҳətta Hudaning yollirini əyibləydioŋan dərijidə jahil boloŋini bilən, Huda uningdin waz kəqmigən. Huda uningoŋa Өzining kəlbi ҳəm harakterini bildüridioŋan karamət bir yolni tallioŋan. Yunus ümid kiloŋinini, yəni xəҳərning wəyran boluxini kütüp olturoŋinida, u əzi üqün bir qəllə yasidi. Qəllə anqə kəngüldikidək bolmioŋan bolsa kerək, qünki əzigə sayə beridioŋan kiqik bir dərəh bir keqidila əsüp qikkanda, u bələkqila hursən boldi. Yunus əslidə dehkan boluxi mumkin, qünki uning adəttin taxkiri huxallikï hatiriləngən. Bu huxallikï kiqik dərəhning əzigə sayə beridioŋanlikidinla boloŋan əməs, bəlki u uning bək qiraylik bir əsümlük ikənlikidin ҳəm xunqə tez əsidioŋanlikidin kəp ҳuzur aloŋanlikidin boloŋan. Ҳalbuki, Huda aliburun Yunuska tərbiyə ҳəm sawak bolidioŋan nərsilərni, yəni əxəddiy bir boranni, uni yutuwalidioŋan qong bir belikni, tez əsidioŋan kiqik bir dərəhni təyyarlap əwətkən bolsimu, uningoŋa əbədil'əbəd paydisi bolsun üqün yənə ikki nərsini uning üqün alahidə təyyarlioŋan. Birinqisi — kurt, ikkinqisi — xərktin qikkan kizik bir xamal. Kurt bolsa talni yəp kurutidu, xamal bolsa uning üstigə qüxidioŋan kuyaxning təptini küqəytip, uning əsümlüktin məhrum bolux ҳəsritini tehimu ҳes kiliduridu. Uningoŋa xunqə kəp ҳuzur yətküzgən, uningoŋa sayə boloŋan xunqə güzəl bir əsümlükning ərzimәs bir kurtning zərbisi bilən tuyuksiz kurup ketixi uning oŋəzipini kozoŋaydu.

Birak Huda yənə Yunus aqqikida turoŋinida uningoŋa: — **Bundak aqqiklanoŋining tooŋrimu?** — dəp mulayimlik bilən soraydu.

Yunus «**Mening aqqiklioŋinim tooŋra**» dəp jawab beridu — dərəh nemixka xunqə tuyuksiz wəyran kiliwetilidu? Dərəhtə nemə gunah bolsun? Uning üstigə Yunus yaloŋuzluk ҳəm ümidsizlik iqidə uningdin zok aloŋan tursa? Bir gunahsiz güzəl əsümlük nemixka bikardin-bikar tügəxtürüwetilidu? Yunus əzi əjir singdürmigən əmma ҳuzur aloŋan xu dərəhning tügixixigə aqqiklanoŋan yərdə, Huda uningdin «Mən Өzüm yaratkan

(həm xundaqla ulardin birhil ḥuzur alalaydioƣan) Ninəwədiki nuroƣun bigunaḥ balilaroƣa rəḥim qilsam bolmamdu? dəp soraydu. Dəl muxu muḥim soal Yunuska qoyulidu.

Huda Yunuska: Ninəwədə bir yüz yigirmə ming **«ong qoli bilən sol qolini pərq etəlməydioƣan»** (yəni 120000 kiqik bigunaḥ bala) bar, dəydu. Ninəwə wəyran boloƣan bolsa, Huda bu balilaroƣa qandaq ḥessiyatta bolar? Ular ḥərgizmu «**bir keqidila əskən**» əməs — U ularni yaratqan ḥəm tuoƣuluxidin tartip ularning ḥalidin kəyümqanliq bilən həwər elip kəlgən. Uning üstigə yənə naḥayiti nuroƣun «**qong-kiqik mal-waranlar**» bar idi — Yunus əzi deḥqan turuqluq ularning əḥmiyətsiz wəyran boluxioƣa ḥeqqandaq ḥesdaxliq wə ḥəsrəttə bolmasmu? Əməliyəttə Hudaning gəpning temisini balilardin maloƣa yətkigənliki, Θz sözini bir kinayilik (satirik, yumurluq) soaloƣa aylanduroƣanliqidur. Yunus kala-qoylaroƣa köngül bəlgən yərdə, adəmlərgə köngül bəlməsmu? — xundaq ikən, Huda Θzi yaratqan adəmlərgə, yəni Θzi köyünidioƣan adəmlərgə oƣəmhorluq qilmasmu? Yunus bu əsümlüktə birhil güzəllikni kərgən. Əmdi adəm towa qilsa, kəqürüm qilinip turmuxida birhil güzəllik pəyda bolmamdu? Yunus bolsa yənila ularning tezla ḥalak qilinixini halamdu, yaki Huda qarioƣandək ularoƣa qaramdu? Yunus qəlbidə ḥəm muddiasida Huda bilən bir boloƣan bolsa, u ularni «kəlgüsidiki düxmənlər» wə «iplas kapirlar» dəp qarimayytti-də, ulardin səyünətti, ularni qimmətlik ḥesablap, ularnimu huddi özigə ohxax Hudaning meḥir-muḥəbbitining obyekti dəp oylioƣan bolatti.

Yunus mana muxu ixlar ḥəqqidə Hudaoƣa birər enik jawabni bərgənmu? Kitabta bu tooƣrisida ḥeqqandaq jawab hatiriləngən əməs. Bəlkim u Hudaoƣa birdinbir tooƣra jawabning «xundaq» bolidioƣanliqini bilgəqkə, Hudaoƣa ḥeqqandaq jawab bərmigəndu? Yunus özining nəprətlik pozitsiyisidin towa qiloƣanmu? U Hudaning əz düxmini bolux mumkinqiliki boloƣan adəmlərni kəqürüm qiloƣanliqini qobul qiloƣanmu? Qobul qiloƣan, dəp ixinimiz. Buni biz nemidin bilələymiz? Ispat dəl «Yunus pəyoƣəmbər» degən kitabning məwjut boluxining özidur. Yunus Hudaning ḥəkümini qobul qilmioƣan bolsa, undaqta biz ḥərgiz bu wəqələrdin həwərdar bolalmayttuq. Qünki bu səḥbətning məzmunidin həwərdar boloƣan pəqət Yunus ḥəm Hudaning Θzi. Yunus Hudaning buyruqi bilən biz oquoƣan bu ḥəmmə wəqələrni bizgimu sawaq ḥəm tərbiyə bolsun dəp kitabta hatiriligən, dəp ixinimiz. Kitabta bizning Yunusning barliq hatalikliri ḥəm natooƣra oylioƣanlirini kərüximizgə yol qoyulidu. Pəqət Huda təripidin kəmtərlikkə kəltürülgən, tərbiyə qilinoƣan Yunustək bir adəmla özining hatalikliri ḥəm gunaḥlirini baxqilar kərüp sawaq alsun dəp xundaq roxən hatirilixigə razi bolidu, əlwəttə. Huda Θz Muqəddəs Kitabida oqurmən boloƣan bizlərgə baxqilarning hatalik wə gunaḥlirini kərüxkə muyəssər bolux imtiyazini beridu. Bundaq boluxning səwəbi ḥərgiz «mən bolsam, xundaq qilmayttim» dəp təkəbburlixip ketiximiz üqün əməs, bəlki bu ixlardin sawaq, tərbiyə eliximiz üqündur.

Bizningqə Hudaning: **«Ninəwədikilərgə iqimni aoƣritip, rəḥim qiliximoƣa tooƣra kəlməmdu?»** degən soalioƣa Yunusning qandaq jawab bərgənliki hatirilənmigənlikining, kitabning tuyuqsiz «tohtap qelix»ning bir səwəbi bar. Qünki Hudaning bu soali pəqət Yunusqila əməs, bəlki bizgimu berilgəndur. «Ninəwədikilərgə iqimni aoƣritip rəḥim qiliximoƣa tooƣra kəlməmdu dəysən? Əmdi ətrapidikiliringqu? Ularni jazalioƣaysən dəp, yaki ularni towa qilixqa yetəkləp kəqürüm qiloƣaysən dəp dua qiloƣining tüzükmu? Səndə Mening adəmlərgə rəḥim qilidioƣan qəlbimdək qəlb barmu?» deməkqi Pərwərdigarimiz boloƣan Huda.

Bu soal bizni biwasitə Məsiḥ Əysaning Injilda hatiriləngən təlimigə yetəkləp baridu. U nəqqə ḳetim: «**Silər baxḳilarning gunaḥlirini kəqürüm ḳilsanglar, ərxtiki Atanglar silərning gunaḥliringlarnimu kəqürüm ḳilidu; biraḳ baxḳilarning gunaḥlirini kəqürüm ḳilmisanglar, Atanglarmu silərning gunaḥliringlarnimu kəqürüm ḳilmaydu**» dəp təlim bərgən (məsilən, Injil «Matta» 6-bab). Mən əgər özümni yaratḳan, apamning baliyatḳusida apiridə ḳilinoɣinimdin tartipla manga köyünüp kəlgən Hudaning Özining aldida gunaḥ ḳiloɣan bolsam, əmdi baxḳilarning manga təsir yətküzgən gunaḥlirini ḥesablap, uni kənglümdə saḳlaxḳa nemə asasim bar?

Yunus pəyoɣəmbərning kitabida biz munaziriləxmigən nuroɣun baxḳa məsililərmu məwjut. Biz pəḳət yənə bir ix tooɣruluḳ, yəni Məsiḥ Əysaning Yunus pəyoɣəmbər üstidə ḳiloɣan gepi tooɣruluḳ tohtilayli. Əysa Yəhudiylaroɣa təlim bərgəndə birnəqqə ḳetim Yunus pəyoɣəmbərni tiloɣa aloɣan, birinqisi bolsa: —

«Rəzil ḥəm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Biraḳ bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxḳa ḥeqḳandaḳ karamət kərsitilməydu. Qünki Yunus pəyoɣəmbər yooɣan belikning ḳorsikida üq keqə-kündüz yatḳandək, Insan'ooɣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoɣrida yatidu.

Soraḳ küni Ninəwə xəḥiridikilər bu dəwrdikilər bilən təng ḳopup, bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoɣəmbər jakarlioɣan həwərni anglap, yamanlikidin towa ḳiloɣan; wə mana, muxu yərdə Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi turidu!» (Injil «Mat.» 12:39-41, «Luḳa» 11:32).

(Yəhudiylarning xundaḳ «məjizilik alamət»ni izdixi ularning Məsiḥ Əysaoɣa: — Özüngning Huda əwətkən Məsiḥ-Ḳutḳuzoɣuqi ikənlikingni ispatlaydioɣan bir məjizə yarat! — dəydioɣan təlipidur. Biraḳ əməliyəttə Məsiḥ Əysa alliburun Özining kim ikənlikini ispatlaydioɣan nuroɣun məjizilərni yaratḳanidi).

Yunusning belik təripidin yutuwelinip andin ḳusup yanduruluxini uning birhil «ölümi ḥəm tirilixi» degili bolidu. Məsiḥ Əysaning «**Yunus pəyoɣəmbərni təstikioɣan «məjizilik alamət»**»ni ḳandaḳ əməlgə axuroɣanlikini təwəndiki pakitlardin oylap beking.

(1) Yunus awwal öz həlḳigə Hudaning söz-kalamini jakarlioɣan («2Pad.» 14:25) lekin ular towa ḳilmidi. Uning pəyoɣəmbərlik hizmiti Galiliyədə baxlanoɣan.

Keyin u «yat əllər»gə Hudaning səzini yətküzgən.

Məsiḥmu awwal Öz həlḳigə Hudaning söz-kalamini jakarlioɣan («Yḥ.» 1:11) lekin ular towa ḳilmidi; Məsiḥning pəyoɣəmbərlik hizmitimu Galiliyədin baxlanoɣan («Mat.» 4:12-16, «Luḳa» 4:14).

Keyin U «yat əllər»gə hux həwərni jakarlioɣan («Əf.» 2:17).

(2) Yunus öz ihtiyari bilən adəmlərning arisidin (özining gunaḥi tüpəylidin) əlüxkə taxliwetilgən; uning boran ḥəm belik tərəpliridin boloɣan «ölümi» axu boranni tinqlandurup, baxḳilarni ḳutḳuzup ḥayatlikḳa erixtürgən.

Məsiḥ Əysamu adəmlərning arisidin qətkə ḳeḳilip, yaoɣaqḳa mihlinip əlüxkə taxliwetilgən; biraḳ Uning ölümi Hudaning bizgə ḳaritiloɣan oɣəzipini tinqlandurup, baxḳilarni ḳutḳuzup mənggü ḥayatlikḳa erixtüridu.

Ohximaslik xuki, Uning ölümi «özining gunaḥi tüpəylidin» əməs, bəlki U baxḳilarning gunaḥlirini öz üstigə aloɣan.

(3) Yunus belikning ḳarnida üq keqə-kündüz yatḳan.

Məsiḥ Əysa gərdə üq keqə-kündüz

yatқan. (Yəһudiylarning һesabiqə, bəzidə bir қanqə saətmu toluқ bir kün һesablinidu)

(4) Yunus beliқning қorsiқidin «tirilgən»-din keyin, əz қowmi boloɲan Yəһudiylaroɲa əməs, bəlki Yəһudiy bolmioɲan Ninəwəliklərgə Hudaning səzlirini jakarlaxқa baroɲan.

Məsiһ Əysa tirilgəndin tartip bügüngə қədər Əz rosulliri һəm muhlisliri arқiliқ Yəһudiy əməslərgə, jümlidin bizlərgə Injildiki hux həwərni tarқitip kəlməktə. Uning «Əz қowmi» boloɲan Yəһudiylar hux həwərni (bügüngə қədər) asasən tehi қobul қilmioɲan («əf.» 2:17).

(5) Yunusning beliқ қarnida қiloɲan duasi tooɲruluқ oylayli. (2-babta): —

— «**Mən dərd-əlimimdin Pərwərdigaroɲa pəryad kətürdüm,**

U manga ijabət қildi.

Mən təһtisaraning təktidin pəryad қildim, Sən awazimoɲa қulaқ salding».

Əməliyəttə Yunus (u һəқiқətən ölüp kətmigən bolsa) təһtisarada bolmaytti. Biraқ Injiloɲa asasən Məsiһ Əysaning Roһi axu yərgə berip Əzi krestқə mihlanoɲanda gunaһning һəm ölümning üstidin aloɲan oɲəlibisini xu yərdə jakarlioɲanliқini bilimiz («1Pet.» 3:18-19, 4:6). Xu qaoɲda təһtisarada yatқan etiқadqilarning roһlirining һəmmisi əzlirining kəqürüm қilinixining asasining dəl Məsiһning ölümining əzi ikənlikini tunji қetim bilip, Məsiһ bilən billə boluxқa Uningoɲa baoɲlinidu.

(2:3-4) «**Qünki Sən meni dengiz təktigə, dengiz қarnioɲa taxliwətting,**

Kəlkün eқinliri meni arisioɲa eliwaldi,

Sening barliқ dolқunliring һəm ərkəxliring üstümdin ətüp kətti;

Xunga mən: «Mən <u>nəziringdin taxliwetilgənmən</u> — dedim.

Biraқ mən yənila muқəddəs ibadəthanangoɲa қarap ümid bilən təlmürimən».

Xübһisizki, gərqə Yunuska xundaқ (taxliwetilgəndək) tuyuloɲini һəm u xundaқ degini bilən, u əməliyəttə Hudaning nəziridin taxliwetilgən əməs. Biraқ biz Məsiһ Əysaning һərbir adəmning gunaһlirining jazasini Əz üstigə elix üqün һəқiқətən ərxtiki Atisidin ayrilix azabini toluқ tartқanliқini bilimiz. Qəklik boloɲan waқitliқ ayrilix iqidə U һərbir adəmning mənggülük dozihini Əz üstigə artқan boloɲaqқa, Uningoɲa etiқad қiloɲanlar Hudaning kəqürümigə erixələydu.

(2:5-6) «**Sular meni yutup kətküdək dərijidə oriwaldi,**

Dengiz təkti meni қapsiwaldi;

Dengiz qəpliri beximoɲa qirmixiwaldi.

Mən taoɲlarning təglirigiqə qüxüp kəttim;

Yər-zemin tegidiki taқaқlar meni əbədil'əbədgiqə қamap қoydi;

Һalbuki, Sən jenimni һang iqidin qiқarding, i Pərwərdigar Hudayim».

Yunus «taoɲlarning təglirigiqə» qüxüp kətkən əməs. Biraқ Məsiһ Əysaning əzi ərxtiki Atisidin ayriloɲinida, U barliқ məwjudatning dəl tegi-ulioɲiqə berip gunaһni bir tərəp қiliwetip, Huda һəm Əzining məmin bəndiliri üqün yengi yər-zeminning ulini bərpa қiloɲan.

Yunus bolsa əzining «jazasi» (əməliyəttə tərbiyisi)ning azabini «əbədil'əbədgiqə» tartmioɲan. Biraқ yuқirida deginimizdək, Məsiһ Əysaning qəklik bir waқit iqidə (bəlkim kresttə boloɲan keyinki üq saət iqidə) һərbir adəmning dozihining mənggü azablirini, (yəni gunaһning һəқiқiy tegixlik jazasini) Əz üstigə aloɲan. Xunga U krestkə mihlanoɲan ahirқi üq saəttin keyin: «**Hudayim, Hudayim, nemixқa məndin waz kəqting?!**» — dəp towlioɲan. Qünki Əzi gunaһsiz bolup bizningki gunaһimiz üqün, siz bilən mən kəqürüm қilinip mənggü һayatқa erixiximiz üqün, Huda һəқiқətən Uningdin waz kəqkən; U «**gunaһlar üqün қurbanliқ**» boloɲan.

«Ḥalbuki Sən jenimni ḥang iqidin qiḳarding, i Pərwərdigar Hudayim».

Hudaning Məsiḥ Əysani ələmdin tirildürüxi ḥəm xuning bilən təng Yunusning bu bexarətlik duasining əməlgə axurul-oŋanliḳi uning kresttiki ələmining gunaḥḳa, xundaḳla gunaḥḳa qetixliḳi bar məsililərgə ḥəḳiḳətən birdinbir taḳabil turoŋuqi boloŋanliḳioŋa ispattur. Ḳədirlik oḳurmən, Məsiḥ Əysaning hux həwirini anglap «Yunus pəyoŋəmbərning məjizilik alamiti»ni, yəni Məsiḥning əzingiz üqün boloŋan ələmini ḥəm tirilixini ḳobul ḳilip, bu arḳiliḳ mənggülük ḥayatni, Hudaning ḥuzurida tinq-hatirjəmlikni tapḳaysiz!

Amin!

Təwrat 33-ḳisim

«Mikaḫ»

(Mikaḫ pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər tooɣrisida

Mikaḫ pəyoɣəmbərning arḳa kərünüxi bizgə naməlum. Uning yurti Yəhudaning jənubiy təripidiki, Yerusalemdin ottuz kilometr yiraḳlikṭiki «Morəxət» yaki «Morəxət-Gat» degən kiqik bir yeza idi. Xuning üqün biz uni dehḳan yaki terikqi boluxi mumkin dəp pərəz ḳilimiz. Xunglaxḳimu uning ixlətkən səzlükliri bək addiy səzlüklər boloɣan. U ḳobul ḳiloɣan wəḫiylərning bəziliri padixaḫ, əmirlər wə Yerusalemdiki baylar tooɣrisida boloɣaqḳa, u pat-pat yurtidin qikip «qong xəhər» boloɣan Yerusalemoɣa baroɣan bolsa kerək. U Yəxaya pəyoɣəmbər bilən zamandax bolup, ikkilisi Yəhudada bexarət bərgən, ohxaxla nəpsi aram tapmaydioɣan baylarning wə «Nemə gəp ḳulaḳḳa yaḳsa xu gəpni eytidioɣan» sahta pəyoɣəmbərlərning ḳarxilikioɣa uqrioɣan. Yəxaya pəyoɣəmbər Mikaḫning bir bexaritini əz kitabida nəḳil kəltürgən (4:1-4). Xu dəwrlərdə Amos wə Ḥoxiya pəyoɣəmbərlər «ximaliy padixaḫlik» Israilda bexarət beriwatḳanidi. Mikaḫning bexarətliri Yəhuda tooɣrulukmu ḫəm «ximaliy padixaḫlik» («Israil») tooɣrulukmu idi. Bəzi waḳitlarda u «Israil» degən səzni ixlitip ikki padixaḫlikni birliktə tiloɣa alidu. Bundaḳ əḫwal kərülgəndə biz izaḫatlarni bərduḳ.

Yeziloɣan waḳti

Kitabidiki birinqi ayəttə Mikaḫning pəyoɣəmbərlik hizmitini ḳiliwatḳan məzgili kərsitilidu. Bu məzgil Yəhuda padixaḫliri Yotam, Aḫaz, Ḥəzəkiyaning təhtkə olturoɣan waḳtilirini əz iqigə alidu — yəni miladiyədin ilgiriki 739-686-yilliri (jəmiy 53 yil). Kitabtiki bexarətlərning kəpinqisi Asuriyə imperiyəsi Yəhudani ixoɣal ḳilixtin ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 701-yilidin ilgiri yeziloɣan bolsa kerək — qünki ular xu wəḳəni aldin'ala eytidu.

Kitabning arḳa kərünüxi wə temisi

Miladiyədin ilgiriki 922-yili Sulayman padixaḫ əlgəndin keyin, Yəhuda wə Israil ikki padixaḫlik bolup bir-biridin ayrilip ketidu. «2Tar.» 10-babta mundaḳ hatiriləngən: «**Xu tərikidə Israil Dawutning jəmətidin** (yəni, Yəhuda ḳəbilisidin) **yüz ərüp, bügüngə ḳədər uningoɣa ḳarxi qikip kəldi**».

Xu waḳittin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimi, Israil wə Yəhuda ḫər ikkisining əng gülləngən məzgili idi. Ikki paytəht — Yerusalem wə Samariyə zor bayaxatliḳtin bəḫrimən boluxḳa baxlioɣanidi. Biraḳ ular bu bayaxatlikḳa eoɣir bədəl tələngənidi — u bolsimu, kəmbəoɣəllərning dəḫxətlik eksplitatsiyə ḳilinixidur: «baylar tehimu beyip ketiwatḳan, namratlar tehimu namratlixiwatḳan» idi.

Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən ḳanunlirida «namrat», «tul hotun», «yetim-yisir» wə «yat musapir»laroɣa yardəm berix

tooɣrisida heli kəp maddilar bar idi. Ḥər yättə yilda, kərzni bikar kilix, əzini kullukkə setiwətkənlərni hərlükkə kayturux kerək idi; ḥər əllik yilda («azadlik yili» yaki «buroɣa (qelix) yili») barlik kərzlərni bikar kilix wə yər-zeminni əz igisigə yaki ailisidikilərgə kayturux kerək idi. Ḥər yili ḥosulning «tunji axlik»i yaki «tunji mewiliri»din ayrip elip, ibadət hizmitidə bolɣan kaḥinlar ḥəm Lawiy kəbilisidikilərgə, andin kəmbəɣəllərgə üləxtürüp berixi kerək idi; ḥosul alɣanda (məyli etizdin, üzümzardin bolsun) pəkət bir ketimla «yioɣiwelix»kə bolatti. Muxu yioɣiwelixtin keyin kelip kalɣan yaki keyin pixkan ziraətlər yaki mewilərni kəmbəɣəllərning yioɣiwelixioɣa kaldurux kerək idi; ḥər üq yilda, həlkning barlik kirimlirining wə alɣan ḥosullirining ondin birini ayrip kəmbəɣəllərgə tarkitixi kerək idi. Bularning ḥəmmisining üstidə, mukəddəs kanundiki: «**Pərwərdigar Hudayingni pütün kəlbing, pütün jening, pütün zeḥning, pütün küqüng bilən səygin**» wə «**Өzüngni səygəndək koxnangni səygin**» degən ikki «**büyük pərman**» bar idi. Sulayman padixaḥ əzining bir nəsiḥiti bilən dikkitimizni bu ikki pərmanni ayriwətməslik üstigə mərkəzləxtüridu: «**Miskinni bozək kiloɣuqi — Pərwərdigaroɣa ḥakarət kiloɣuqidur; ḥajətmənlərgə xapaət kilix uni ḥərmətligənliktur**» («Pənd.» 14:31).

Lekin ḥəkümdarlar, kaḥinlar wə həlkning zor bir kismi bu bəlgilimilərning ḥəmmisini kəzigə ilmayla kalmay, əksiqə ohximioɣan dərijidə aldamqilik, op'oquk bulangqilik, zinahorluk kilix wə sot sorunlirida para yeyixtək yaman illətlər pəyda kiloɣanidi. Hudaning wəkilliri bolɣan kixilər, yəni muxundak əḥwalni əyiblixi kerək bolɣan kaḥinlar wə «pəyoɣəmbərlər» süküt arkilik koxuluxini bildürgən yaki uni aktiplik bilən kollioɣanidi. Ḥəyran kalarlik ix xuki, Samariyə (Israil) kərünüxtə intayin dindar bir həlkkə ohxaytti. Biz Təwrattiki «Amos pəyoɣəmbər» wə «Ḥoxiya pəyoɣəmbər» degən kisimlardin ularning sadikliк bilən tawapkaḥlar (Bəyt-əl, Gilgal wə Bəər-xeba)oɣa «ḥəj» kilidioɣanlikini, kurbanliklarni kilixkə amraklikini wə diniy paaliyətlirining «dəbdəbilik»likini bilimiz. Təwrattiki «Yəxaya pəyoɣəmbər» degən kisimdin ularning «taət-ibadət»lirigə koxuloɣan yekimlik yaki mungluk muzikanahxliri tooɣruluk həwərdar bolimiz. Birak ularning xu diniy paaliyətlirining ḥəmmisi Hudaning nəzaridə ḥakikiy ihlasmənliktin tolimu yirak bolɣan, yirginqlik pasiklik, halas. Uning üstigə, ularning xu «ibadət»i ḥətta butpərəslik bilənmu arilixip kətkənidi.

Huda Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən kanunda əzigə kurbanlik kilixning pəkət bir jaydila bolidioɣanlikini bekitkən. Ahirda bu jay Yerusalem boldi. U taoɣlar yaki dənglər bolɣan «yukiri jaylar» üstigə əzigə kurbanlik kilix ibaditi üqün kurbangaḥlarni kuruxni kət'iy mən'i kiloɣan. Birak heli baldurla kixilər (xübḥisizki, əslidə yahxi niyət bilən) muxundak kurbangaḥlarni yukiri jaylarda kuruxka baxlioɣan; ular uzun ətməyla butpərəslik jaylirioɣa aylinip kətkən; bəzi butka qokunux paaliyətliri ḥətta «Pərwərdigarning namida» ətküzülətti. «Baal» degən butlaroɣa qokunoɣanda, ḥərhil xəḥwaniy gunaḥlar xu «ibadət»ning bir kismi bolɣan; ixlar ḥətta bəzidə təsəwwur kiloɣusiz dəḥxətlik ḥaldiki «insanni kurbanlik kilix»kə aylinip kətkənidi.yəḥuda bilən Israilni əḥwali dəl uzun yillar tewipning dəwətlirini anglimioɣan, tamakni ḥəddidin taxkiri kəp yegəxkə, eoɣir kesəlgə giriptar bolɣan intayin semiz adəmgə ohxatkili bolidu. Sirttin karioɣanda uning kiyapiti intayin gəwdilik wə kamətlik boloɣini bilən, lekin uning ḥaliti intayin hətərlik bolup, ḥərkaqan yikilip ölüx mumkinqiliki bar bolidu.

Yəḥuda wə Israilning ətrapidimu kəp awariqiliklər bar idi. Ottura xərktə zor əzgirixlər pəyda boloɣanidi. Miladiyədin

ilgiriki 8-əsirning ikkinqi yerimida tarih boyiqə əng ḳanhor, aldamqi wə təkəbbur imperiyələrdin biri, yəni Asuriyə imperiyəsi məydanoƣa qiḳip, tezla üstünlükkə erixti. Mikaḥning pəyoƣəmbərlik hizmət məzgili ularning tət padixaḥining dəwrini əz iqigə alidu. Bu tət padixaḥning ḥərbiri «muḳəddəs zemin»gə tajawuz ḳilip kirgən: —

(1) Tiglaf Piləsər (III) (744-727). U Asuriyəni jaḥangirlik yolioƣa kirgüzgən. Filistiyə, Dəməxḳ, Galiliyə wə «Trans'iordaniyə» kəyni-kəynidin uning ḳoxunlirioƣa tən bərgən.

(2) Tiglaf Xalman'əzər (V) (726-722). U «ximaliy padixaḥlik»ning paytəhti Samariyəgə ḥujum ḳiloƣan. Xəḥər ahirida uning iz basari Sargonoƣa təslim boloƣan.

(3) Sargon (II) (722-705). Samariyə wə ximaliy padixaḥlikning ḳaloƣan jayliridikilərni sürgün ḳiloƣan. Təkəbbur Samariyə əyni qaoƣda pəḳət Asuriyəning bir «əlkə»si bolup ḳaloƣan.

(4) Sənnaherib (704-681). Asuriyəning əng dəḥxətlik, rəḥimsiz padixaḥi. Samariyəning təslim boloƣanliḳi tooƣruluḳ həwər Yəḥudada ḥəm ḳorḳunq ḥəm «rəḳibimiz ahirida yoḳ bolidu» degəndək birhil kərənglik pəyda ḳiloƣan. Ḥəzəkiya padixaḥ kəp jəḥətlərdə ihlasmən adəm wə «islaḥatqi» bolup, Yəḥudaning butpərəslikining kəp sirtḳi ipadilirini elip taxlioƣanidi. Birak Sargon IIning əlüxi bilən, u Asuriyəgə taḳabil turux üqün Yəḥudani Misir, Babil wə baxḳilar bilən ittipaḳdax ḳilixni «danaliḳ» dəp bilgən. Bu siyasiti üqün u Yəxaya ḥəm Mikaḥ pəyoƣəmbərlər təripidin əyibləngən. Dərwəḳə Sənnaherib ḳoy ḳotinioƣa qüxkən bəridək miladiyədin ilgiriki 701-yili Yəḥudaoƣa ḥujum ḳilip, 46 xəḥər (jümlidin Mikaḥ pəyoƣəmbər 1:10-15də aldin'ala eytḳan tokḳuz xəḥər)ni ixoƣal ḳilip, Yerusalemni muḥasirigə aloƣan. Ḥəzəkiya bolsa Yəxaya wə Mikaḥning bexarətlirini anglap ittipaḳdaxlirini taxlap: «təslim bolmaymiz» dəp ḥəmmə ixlarni Pərwərdigaroƣa tapxuroƣan. «Yəxaya pəyoƣəmbər» degən kitabtin oḳurmənlərning bilginidək, Huda bu ixḳa biwasitə ḳol tiḳḳan; bir keqidila Asuriyəning 185 ming əskiri sirliḳ ḥalda əlgən. Bu karamət yolbaxqilarning, xundaḳla həlḳning kənglini pəḳət ḳiska bir məzgil Hudaoƣa ḳaratḳan. Keyinki yüz yil iqidə pütün həlḳ «bir krizistin yənə bir kriziska» putlixip yürdi. Neboḳadnəsar Babiloƣa padixaḥ boloƣanda, pütün həlḳ (Mikaḥ bexarət bərgəndək, 4:10) Babiloƣa sürgün bolup kətti (miladiyədin ilgiriki 587-yili).

Birak Mikaḥning bexarətliri Hudaning eoƣir jazalaxliri bilən tohtap ḳalmaydu. Israilning tartḳan azabliri arḳiliḳ, ular Hudaoƣa nida ḳiloƣanda, «Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ» tuoƣulidu (2:12-13, 5:1-6). Mikaḥ (5:2də) uning tuoƣulidioƣan jayini, yəni Bəyt-Ləḥəm degən kiqikkinə yezini aldin'ala eytidu. «Məsiḥ» bolsa ahirida Israilni pütünləy Hudaning yenioƣa ḳayturidu. U arḳiliḳ Israil dunyani yorutidioƣan parlaḳ nuroƣa aylandurulidu (4-bab). Birak arilikta ular yənə kəp jəbir-japa tartidu.

Injilni oḳuoƣanlar biliduki, «Bəyt-Ləḥəmdə tuoƣulidioƣan» Məsiḥ bolsa dəl Əysadin baxḳa adəm əməs. Kəlgüsi bir zamanda Israil üqün ḳilidioƣinidək, U bu zamandimu «pulpərəslik», «xəḥwaniyliḳ» wə «ḥoḳuḳpərəslik», ḥətta ḳuruḳ «diniy xəkilwazliḳ» ḳatarliḳ butlarni taxlap, Өzini izdigənlər üstigə Өzining parlaḳ nurini qaqidu.

Məzmunlar: —

Yuḳirida kərsətkinimizdək, Mikaḥning pəyoɣəmbərlik hizmitini ḳiloɣan waḳti 50 yil boloɣan. Xübḥisizki, uning kitabining məzmuni xu məzgildə yətküzgən nuroɣun həwərlirining ihqam bir yəkünidur.

Üq ḳatar bexarət — ḥəmmisi «Anglanglar!» bilən baxlinidu

1-ḳatar bexarət (1:2-2:13)

Israil «Gunaḥinglar tüpəylidin düxmənlərning ḥujumioɣa uqraysilər wə sürgün bolisilər» dəp agaḥlandurulidu (1:2-2:11). Biraḳ Pərwərdigar Өzi tallioɣan «ḳaldi»sini Yerusalemoɣa yioḳidu. Ular düxmənning muḥasirisidin bəsüp ətidu, Pərwərdigarning Өzi ularning padixaḥi bolidu (2:12-13). Bu wəḳəning əzi birhil bexarət bolup:

(1) Məsiḥning yengi əḥdə astida ixəngüqilərdin tərkib tapḳan Өzining «ḳaldisi»ni yioḳip ularoɣa boloɣan yetəkqilik hizmitini wə:

(2) Ahirḳi zamanlarda yüz beridioɣan ixlarni kərsitidu. Xu qaoɣda Huda Israilni yuḳiridiki wəḳəgə ohxap ketidioɣan ḳorḳunquluḳ əḥwal astida yənə karamətlərni kərsitip ḳutḳuzidu.

2-ḳatar bexarət (3:1-5:15)

Yerusalemning yetəkqiliri pütünləy qirikləxkənliki tüpəylidin, Pərwərdigar Yerusalemni harabilikkə aylandurimən, dəydu (3:1-12); biraḳ u yənə ahirḳi zamanda Yerusalemni barliḳ əllərdin üstün kətürimən, dəp wədə beridu; (4:1-5); Өzining «ḳaldisi»ni uning iqidin yioḳixḳa, (4:6-8) xundaḳla bu paklanduruloɣan yengi həlḳ üqün ularni oɣəlibilik yetəkləydioɣan «padiqi», yəni Məsiḥni əwətixkə wədə beridu (5:1-15).

3-ḳatar bexarət (6:1-7:20)

Həlḳ butpərəsliki, asiyliḳi wə aqkəzlükidin zawallikḳa yüz tutidu (6:1-7:7); biraḳ Huda tallioɣan «ḳaldisi», yəni Uning məmin bəndliri Uning rəḥim-xəpḳitigə erixip, kəqürüm ḳilinip ḳutḳuzulidu (7:8-20).

Xuning bilən pəyoɣəmbərning ḥərbir «jazalax həwər»i bolsa uxbu həwərgə ixinip towa ḳiloɣanlar üqün ümidlik nuḳta bilən ahirlixidu. Kəpqilik Hudaning jazasioɣa uqraydu; biraḳ Mikaḥoɣa dəwrdax boloɣan Yəxaya pəyoɣəmbərning səzi boyiqə: «**Bir «ḳaldi» ḳaytip kelidu** (wə ḳutḳuzulidu)» («Yəx.» 10:21).

••••••••

Mikaҳ

Bexarətlər 1-ҡatar
Barlиқ əllər, anglanglar! Samariyə wə Yəһudaning һaliоға way!

1 [1] Pərwərdigarning səzi — Yotam, Aһaz wə Һəzəkiya Yəһudaоға padixaһ boloған künlərdə Morəxətlik Mikaһоға kəlgən: —
— U bularni Samariyə wə Yerusalem tooғrisida kərgən.
[2] Anglanglar, i həlқlər, һəmminglar!
Қulaқ sal, i yər yüzi wə uningda boloған һəmminglar: —
Rəb Pərwərdigar silərni əyibləp guwaһliқ bərsun,
Rəb muқəddəs ibadəthanisidin silərni əyibləp guwaһliқ bərsun!
[3] Qünki mana, Pərwərdigar Өz jayidin qiқidu;
U qüxüp, yər yüzidiki yuқiri jaylarni qəyləydu;
[4] Uning astida taoғlar erip ketidu,
Jiloғilar yerilidu,
Huddi mom otning aldida erigəndək,
Sular tik yardin təkülgəndək bolidu.
[5] Buning һəmmisi Yaқupning itaətsizliki,
Israil jəmətidiki gunaһlar tüpəylidin bolidu;
Yaқupning itaətsizliki nədin baxlanoған? U Samariyədin baxlanoған əməsmu?
Yəһudadiki «yuқiri jaylar»ni yasax nədin baxlanoған? Ular Yerusalemdin baxlanoған əməsmu?
[6] Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək,
Üzüm talliri tikixkə layiқ jay қiliwetimən;
Mən uning taxlirini jiloғioға domilitip taxlaymən,
Uning ullirini yalingaqlaymən;
[7] Uning barliқ oyma məbudliri para-para qeқiwetilidu;
Uning paһixiliktin erixkən barliқ һədiyəliri ot bilən kəydürülidu;
Barliқ butlirini wəyranə қilimən;
Qünki u paһixə ayalning һəққi bilən bularni yioғip toplidi;
Ular yənə paһixə ayalning һəққi bolup қaytip ketidu.
[8] Bular üqün mən aһ-zar kətürimən,
Mən һuwlaymən;
Yalingayaқ, yalingaq degüdək yürimən;
Mən qilbərilərdək һuwlaymən;

1:2 Қan. 32:1; Yəx. 1:2

1:3 «... U Pərwərdigar qüxüp, yər yüzidiki yuқiri jaylarni qəyləydu» — «kirix səz»də eytқinimizdək, «Israil *(wə baxқa əllər)* üqün «yuқiri jaylar» butlaroға, jin-xəytanlaroға ataloған jaylar idi.

1:3 Қan. 32:13; 33:29; Zəb. 115:3; Yəx. 26:21; Am. 4:13

1:4 «Qünki mana, Pərwərdigar өz jayidin qiқidu... 3-ayət U qüxüp, yər yüzidiki yuқiri jaylarni qəyləydu; Uning astida taoғlar erip ketidu...» — demisəkmu, bu ahirқi zamandiki «Pərwərdigarning küni»ni kərsitidu.

1:4 Һak. 5:4; Zəb. 18:7-9; Zəb. 68:2, 8; Zəb. 97:5; Am. 9:5

1:5 «Yaқupning itaətsizliki nədin baxlanoған? U Samariyədin baxlanoған əməsmu? Yəһudadiki «yuқiri jaylar»ni yasax nədin baxlanoған? Ular Yerusalemdin baxlanoған əməsmu?» — Israil wə Yəһudada «yuқiri jaylar» butpərəslikkə ait, yirginqlik jaylaroға aylanduruloғanidi. «yuқiri jaylar» yasax «Yerusalemdin baxlanoған» — Sulayman padixaһning bu ixlarda əyibi bar idi *(«2Pad.» 11:7ni kərüng)*.

1:6 «Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək, üzüm talliri tikixkə layiқ jay қiliwetimən» — baxқa birhil tərjimisi: «Xunga Mən Samariyəni etizdiki tax dəwisidək, yengila tikilgən uzumzarliқtək қiliwetimən». **«Mən uning taxlirini jiloғioға domilitip taxlaymən»** — Samariyədiki һəxəmətlik imarətlər ajayib һəywətlik qong taxlardin yasaloғanidi *(Omri degən padixaһning dəwridin baxlap)*. **«... domilitip taxlaymən»** — ibraniy tilida «... təküp taxlaymən».

1:7 «Qünki u Samariyə paһixə ayalning һəққi bilən bularni yioғip toplidi; ular yənə paһixə ayalning һəққi bolup қaytip ketidu» — «paһixə ayalning һəққi» tooғruluқ: — «kirix səz»imizdə eytiloғandək, Israil wə Yəһudaning butpərəsliki һərhil xəһwaniylik bilən arilaxқan. Buthanilaroға məһsus «atap beoғixlioған» paһixə ayallar bilən billə yetix butқa qoқunuxning bir paaliyiti idi, xuning bilən buthanilar wə ularni baxқuroғuqilar bu arқilиқ beyip kətkənidi. «Paһixə ayalning һəққi bolup қaytip ketidu» — Israilni ixoғal қiloғuqi Asuriyə imperiyəsi wə keyin Babil imperiyəsi bəlkim muxu butpərəsliktin erixkən mal-dunyalirini ohxax yolda *(əzlirining buthanilirini selip, butprərəslik-paһixiwazliқ arқilиқ beyixқa)* ixlətkən boluxi mumkin!

–Baxқa birhil qüxənqisi: — paһixiwazliқ arқilиқ erixəlgən xu kümüx butlaroға һəl berixkə ixlətkən; tajawuzqilar kümüxni қaytidin eritip, uni tənggilərgə aylanduridu; andin u қaytidin «paһixə ayalning һəққi»gə ixlitilixi mumkin.

Ҳuwқuxlardək matəm tutup yürimən.
9 Qünki uning yariliri dawalioɣusizdur,
U ҳətta Yəhudaoɣiqimu yetip,
Həlkimning dərwazisioɣa, yəni Yerusalemoɣiqə yamridi.
10 Bu apətni Gat xəhiridə səzlimənglar,
Қət'iy yioɣlimanglar;
Bəyt-lə-Afraҳ xəhiridə topa-qangda eoɣinanglar!
11 I Xafirda turuwatқan қiz, yalingaqlik wə xərməndilik iqidə əsirlikkə ət;
Zaananda turuwatқan қizlar talaoɣa ҳeq qikқan əməs;
Bəyt-Ezəl aҳ-zarlar kətürməktə;
«Huda səndin muқim jayingni elip ketidu!».
12 Marotta turuwatқan қiz yahxilikқa təlmürüp tit-tit boluwatidu;
Birak yamanlik Pərwərdigardin Yerusalem dərwazisioɣa qüxti.
13 Tulparni jəng ҳarwisioɣa қat, i Lakixta turuwatқan қiz;
(Lakix bolsa, Zion қizioɣa gunaҳning baxlanoɣan yeri idi!)
Qünki səndə Israilning itaətsizliki tepilidu.
14 Xunga sən huxlixix ҳədiyilirini Morəxət-Gat xəhirigə berisən;
Akzibning dukandarliri Israil padixaҳlirioɣa yaloɣanqilik yətküzidu;
15 Mən tehi sanga bir «mirashor» əpkelimən, i Marəxaҳ xəhiridə turuwatқan қiz;
Israilning xan-xəripi Adullamoɣimu qüxüp kelidu.

1:8 «Bular üqün mən aҳ-zar kətürimən, mən ҳuwlaymən ... mən qilbərilərdək ҳuwlaymən; ҳuwқuxlardək matəm tutup yürimən» — Mikaҳ pəyoɣəmbər Samariyədikilərgə intayin kөyüngini üqün қattik azablanoɣan. Xuning bilən u ularoɣa kəlgüsi apətni kөrsitidioɣan «rəsim bolux» üqün, həlkning bu ixlarning tezla reallikқa aylinidioɣanlikini bilip yetixi üqün, ular aldida yalingaq *(bəlkim «yerim yalingaq»)* yüridu.
1:8 Ayup 30:29
1:9 «U ҳətta Yəhudaoɣiqimu yetip,...» — muxu yərdə «u» apət yaki «Samariyəning yariliri»ni kөrsitidu. **«U apət ҳətta Yəhudaoɣiqimu yetip, ... Yerusalemoɣiqə yamridi»** — 10-16-ayətlərdə Mikaҳ Asuriyə imperiyəsining Yəhudani ixoɣal kilidioɣanlikini aldin'ala eytidu. Muxu ayətlərdiki 11 xəhərning ҳərbiri pəyoɣəmbərning yurti «Morəxət»tin kөp degəndə 9 kilometr yiraқlikta bolup, «Morəxət»tə turup kөrgili bolatti. Mikaҳ ҳərbir xəhərning namlirining mənisi ҳəkkidə uningoɣa maslaxқan səzlərni kilip, ularning əhwalini süpətligən. Dərwəkə ҳərbir xəhər ahirida Asuriyə təripidin ixoɣal kilindi.
1:10 «Bu apətni Gat xəhiridə səzlimənglar, қət'iy yioɣlimanglar» — «Gat» degən isimning mənisi «yioɣa»oɣa yekin. **«Bəyt-lə-Afraҳ xəhiridə topa-qangda eoɣinanglar!»** — «Bəyt-lə-Afraҳ» «topa-qanglik yurt» degən mənidə.
1:10 2Sam. 1:20; Yər. 6:26
1:11 «I Xafirda turuwatқan қiz, yalingaqlik wə xərməndilik iqidə əsirlikkə ət» — «Safir»ning mənisi «güzəllik», «yekimlik». **«Huda səndin muқim jayingni elip ketidu!»** — ibraniy tilida «U səndin muқim jayingni elip ketidu!». **«Zaananda turuwatқan қizlar talaoɣa ҳeq qikқan əməs»** — «Zaanan»ning tələppuzi «qikix» degən səzgə yekin. **«Bəyt-Ezəl aҳ-zarlar kətürməktə; Huda səndin muқim jayingni elip ketidu!»** — «Bəyt-Ezəl» degən «elip ketix»kə yikin aҳangda.
–Ayəttiki ikkinqi kisimning baxka birhil tərjimisi: «Zaananda turuwatқan қizlar Bəyt-Ezəlning aҳ-zarlirioɣa qikқan əməs; səndin muқim jayingni elip ketidu».
1:11 Yəx. 47:3

1:12 «Marotta turuwatқan қiz yahxilikқa təlmürüp tit-tit boluwatidu» — «Marot» degənning mənisi «aqqik» — ular «yamanlik»ning aqqikliкini tetiydu. **«...yamanlik Pərwərdigardin Yerusalem dərwazisioɣa qüxti»** — Sənnaherib Yəhudadiki nuroɣun xəhərlirini muhasirigə aloɣandin kеyin Yerusalemni ixoɣal kilalmay dərwazisi aldioɣa tohtap қaldi. Ahirida məoɣlup boldi.
1:12 Am. 3:6
1:13 «Tulparni jəng ҳarwisioɣa қat, i Lakixta turuwatқan қiz» — ibraniy tilida «Lakix»ning tələppuzi «at»қa yekin. Lakix xu rayondiki əng küqlük xəhər; atқa tayinixning əzi bir gunaҳ. Huda Israiloɣa «atқa tayinix»ni қət'iy mən'i kiloɣanidi *(«Қan.» 17-bab)*. Ularning atlaroɣa tayinixi bəlkim Yəhudaoɣa səlbiy ülgə boluxi mumkin idi. **«Lakix bolsa, Zion қizioɣa gunaҳning baxlanoɣan yeri idi!»** — Lakix xəhiri Yəhudada boloɣini bilən birinqi bolup ximaliy padixaҳlikning tunji butpərəs padixaҳi Yəroboam *(I)*ning rəzillikining təsirni kobul kiloɣan bolsa kerək. Həritilərni kөrüng.
1:14 «Sən huxlixix ҳədiyilirini Morəxət-Gat xəhirigə berisən» — «Morəxət-Gat» degən səzning yiltizi «mirasni elix» yaki «mirastin məhrum bolux» *(ibraniy tilida «morəx», ərəb tilida «miras»)*. Ular əz «miras»idin ayrilidi, mirasioɣa «əlwida» deyixi kerək. **«Akzibning dukandarliri Israil padixaҳlirioɣa yaloɣanqilik yətküzidu»** — «Akzib»ning mənisi «aldamqilik», Yəhuda padixaҳlikioɣa jaylaxқan. Yəhuda padixaҳliri *(xundaқla Israil padixaҳliri)* Akzib xəhirining dukanliridin kөp payda kөrgənidi *(«1Tar.» 4:21-23)*. Düxmən қoxuni Israil padixaҳlikioɣa tajawuz kiloɣandin keyin, Samariyə padixaҳliri jiddiy ҳajətkə qüxkəndə, Akzibtikilər ularoɣa burunkidək soda-setik kilip kerəklik təminatlarni əwətəlməy, ularoɣa «yaloɣanqi» bolup kalidu.
1:15 «Mən tehi sanga bir «mirashor» əpkelimən, i Marəxaҳ xəhiridə turuwatқan қiz» — ibraniy tilida «Marəxaҳ» wə «mirashor» yekin səz. «mirashor» əlwattə kinayilik gəp, u Asuriyə padixaҳi Sənnaheribni kөrsitidu. **«Israilning xan-xəripi Adullamoɣimu qüxüp kelidu»** — «Adullam» əslidə Dawut pəyoɣəmbər *(yigit waқtida)* Saul padixaҳtin kөqip, kiriwaloɣan oɣar idi. Demək, Israil, jümlidin uning padixaҳi wə «xan-xəripi» boloɣan butlar yənə kөqixi kerək. Birak bu səzning iqidiki

16 Өзүngni takҗirbax kҗil,
Zokҗung bolоҷan balilar üqün qeqingni qüxürüwət;
Kҗorultazdək aydingbaxlikҗingni kengəyt,
Qünki ular səndin ayrilip sürgün boluxkҗa kətti.

Jəbir-zulum üstigə qüxidioҷan jaza

2 1 Ornida yetip kҗəbihҗlikni oylaydioҷanlaroҷa wə yamanlik əyligüqilərgə way!
Pəkҗət ularning kҗolidin kəlsila, ular tang etixi bilənla uni ada kҗilidu;
2 Ularning aqkəz kəzi etizlaroҷa qüxsila, ular zorawanlik kҗilip buliwalidu;
Өylərgimu kҗizikҗipla kҗalsa, bularnimu elip ketidu;
Ular batur kixinimu jəməti bilən bulaydu,
Adəmni əz mirasliri bilən kҗoxup qanggilioҷa kirgüzüwalidu.
3 Xunga Pərwərdigar mundak daydu: —
Mana, Mən bu ailigə kҗarap, boyunliringlardin qikҗiralmaydioҷan yaman bir boyuntururkҗni oylap təyyarliwatimən;
Silər əmdi gidiyip mangmaysilər;
Qünki xu künlər yaman künlər bolidu.
4 Xu küni ular silər tooҷranglarda təmsilni tiloҷa elip,
Eqinixlik bir zar bilən zarlaydu: —
«Biz pütünləy bulang-talang kҗilinduk!;
U həlkҗimning nesiwisini baxkҗilaroҷa bəlüwətti;
Uni məndin xunqə dəhxətlik məhrum kҗildi!
U etizlirimizni munapikҗka təksim kҗilip bərdi!
5 Xunga Pərwərdigarning jamaiti arisidin,
Silərdə qək taxlap zemin üstigə tana tartip nesiwə bəlgüqidin birsimu kҗalmaydu.

Sahta pəyoҷəmbərlərning Hudaning pəyoҷəmbərliridin rənjixi

6 Ular: «bexarət bərmənglar!» — dəp bexarət beridu!
Əgər pəyoҷəmbərlər bu ixlar tooҷruluk bexarət bərmisə, əmdi bu ar-nomus bizdin hərgiz kətməydu!
7 I Yakup jəməti,
«Pərwərdigarning Rohi səwr-takətsizmu?
Bu ixlar rast Uning kҗiloҷanlirimu?» — degili bolamdu?
Mening səzlirim durus mangoҷuqioҷa yahxilik kəltürməmdu?
8 Birak tünügünla Mening həlkҗim hətta düxməndək ornidin kҗozoҷaldi;
Silər hatirjəmliktə yoldin ətüp ketiwatkҗanlarning tonini iq kiyimliri bilən salduruwalisilərki,
Ularni huddi uruxtin kҗaytkҗanlardək kiyimsiz kҗaldurisilər.

---

mənisidə yənə ümid bar. Dawut pəyoҷəmbər «Adullam»da yoxurunoҷandin keyin, japalik künlərni ətküzüp ahirda Israilning xərəplik padixahi bolup qikkҗan. Israil bəlkim uningoҷa ohxax japalik künlərni ətküzgəndin keyin xərəplik künlərni yənə kəridu. Məzkur bexarət yənə Məsih *(«Israilning xan-xəripi»)*ning kəlgüsidə Israilning gunahi tüpəylidin azabkҗa qüxüxini kərsitiximu mumkin.

1:16 «Өzüngni takҗirbax kҗil, zokҗung boloҷan balilar üqün qeqingni qüxürüwət; kҗorultazdək aydingbaxlikҗingni kengəyt,...» — qaqlarni qüxürüx matəmning birhil ipadisi.

2:2 «.. batur kixinimu jəməti» — yaki «... batur kixinimu əyi».

2:2 Yəx. 5:8

2:3 Am. 5:13

2:4 «U Pərwərdigar etizlirimizni munapikҗka təksim kҗilip bərdi!» — «munapik» bəlkim əz əhdisidə həq turmaydioҷan Asuriyə padixahini kərsitidu.

2:5 Kan. 32:8, 9

2:6 «Ular: «bexarət bərmənglar!» — dəp bexarət beridu! Əgər pəyoҷəmbərlər bu ixlar tooҷruluk bexarət bərmisə, əmdi bu ar-nomus bizdin hərgiz kətməydu!» — bu ayəttə «bexarət berix» degən peilning yənə bir tərjimisi: «xal qeqix» *(kinayilik gəp)*.
–Baxkҗa birnəqqə hil tərjimiliri; *(1)* «Bu ixlar tooҷruluk bexarət bərməslik kerək!» *(ular dəydu)* «Əmdi ar-nomus *(bizdin)* hərgiz kətməydu!» *(Mikah dəydu)*; *(2)* «Dərwəkə ular *(pəyoҷəmbərlər)* bu ixlar tooҷruluk bexarət berixkə tohtaydu! Əmdi ar-nomus bizdin kətməydu!».

2:6 Yəx. 30:10; Am. 7:16

2:7 «I Yakup jəməti, «Pərwərdigarning Rohi səwr-takətsizmu? Bu ixlar rast Uning kҗiloҷanlirimu?» — degili bolamdu?» — demək, Israil *(xübuhisizki, sahta pəyoҷəmbərlərning təlimliri bilən)*: «Huda bizni səyidu, biz Hudaning alahidə həlki, U bizgə hərgiz yamanlikni yətküzməydu» — dəweridu.
–Baxkҗa birhil tərjimisi: «I «Yakup jəməti» dəp ataloҷuqi, Pərwərdigar səwr-takətsizmu? Bular *(bu yaman ixlar)* uning kҗiloҷanlirimu?».

2:8 «... silər hatirjəmliktə yoldin ətüp ketiwatkҗanlarning tonini iq kiyimliri bilən salduruwalisilərki, ularni huddi uruxtin kҗaytkҗanlardək kiyimsiz kҗaldurisilər» — baxkҗa birhil tərjimisi: «... huddi uruxtin kҗaytiwatkҗanlardin aloҷandək silər ularning tonini iq kiyimliri bilən elip bulisilər» *(uruxtin kҗaytkҗanlar bolsa hatirjəmliktə mangidu, əlwəttə)*.

9 Həlkim arisidiki ayallarni əzlirining illik
əyliridin qooɣlaysilər;
Ularning yax balilirini silər Mening güzəl
gəhirimdin mənggügə məhrum kilisilər.
10 Ornunglardin turup neri ketinglar;
Qünki ḥalakətni,
Yəni azablik bir ḥalakətni kəltüridioɣan
napaklik tüpəylidin,
Bu yər silərgə təwə aramgah bolmaydu.
11 Əgər bihudiliktə, yaloɣanqilikta yürgən
birsi yaloɣan gəp kilip: —
«Mən xarab wə ḥarakka tayinip silərgə
bexarət berimən» — desə,
Mana, u xu həlkkə pəyoɣəmbər bolup kalidu!

Hudaning «Israilning kaldisi»oɣa boloɣan wədisi

12 Mən qokum seni bir pütün kilip uyux-
turimən, i Yakup;
Mən qokum Israilning kaldisini yioɣimən;
Mən ularni Bozrahdiki koylardək,
Öz yaylikida yioɣiloɣan bir padidək jəm
kilimən;
Ular adimining kəplükidin warang-qurung-
lukka tolidu.
13 Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioɣa qikip
mangidu;
Ular bəsüp qikip, kowukka yetip berip,
uningdin qikti;
Ular bəsüp qikti,
Yəni kowukka yetip berip, uningdin qikti;
Ularning Padixahi ularning aldida,
Pərwərdigar ularning aldioɣa ətüp mangidu.

Bexarətlər 2-katar
Yetəkqilərning ḥalioɣa way!

3 1 Mən mundak dedim: «Anglanglar, i
Yakupning ḥakimliri,
Israil jəmətining əmirliri!
Adil ḥəkümni bilix silərgə has əməsmu?
2-3 I yahxilikni əq kərgüqi,
Yamanlikni yahxi kərgüqilər —
Silər Öz həlkimdin terisini,
Ustihanliridin gəxini yulidioɣan,
Ularning gəxini yəydioɣan,
Terisi soyuloɣuqə üstidin sawaydioɣan,
Ustihanlirini qakidioɣan,
Ularni kazanoɣa təyyarlioɣandək,
Daxkazandiki gəxni tooɣrioɣandək tooɣray-
silər!
4 Buningdin keyin ular Pərwərdigaroɣa nida
kilidu,
Birak U ularni anglimaydu;
Ularning kilmixliridiki hər türlük kəbihliki
üqün,
U qaoɣda U yüzini ulardin kaqurup yoxu-
ridu!».

Sahta pəyoɣəmbərlərning ḥalioɣa way!

5 Pərwərdigar Öz həlkini azduroɣuqi pəyoɣəm-
bərlər tooɣruluk mundak dəydu: —

2:9 «Mening güzəl gəhirim» — *(yaki «Mening zibuzinnitimdin»)* — bəlkim Kanaan zeminining əzini kərsitidu.

2:11 «Mən xarab wə ḥarakka tayinip silərgə bexarət berimən...» — baxka birhil tərjimisi: «Birsi «xarab həm ḥarakning kəp bolidioɣanliki tooɣrisida bexarət berimən» desə, u muxu həlkkə taza muwapik bir pəyoɣəmbər bolidu».

2:12 «Öz yaylikida yioɣiloɣan bir padidək jəm kilimən; ular adimining kəplükidin warang-qurunglukka tolidu» — bəzi alimlar «adəmlərning kəplüki»ni düxmənlərning kəplüki, dəp karaydu. Birak bir pada koylar jəm kilinoɣinida, bəribir qong «warang-qurung» kətürilidu.

2:12 Yər. 49:13, 14; Wəh. 12:6

2:13 «Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioɣa qikip mangidu; ular bəsüp qikip, kowukka yetip berip, uningdin qikti; ular bəsüp qikti, ... ularning padixahi ularning aldida, Pərwərdigar ularning aldioɣa ətüp mangidu» — bu uluoɣ bexarət Hudaning Yəhudani Asuriyə imperiyəsidin kutkuzidioɣanlikini kərsitidu; bizningqə bexarət yənə ikki kətim əməlgə axurulidu.

–«Koxumqə səz»imizdə biz u tooɣruluk yənə azrak xərhləymiz.

2:13 Yəx. 32:4-5; 52:12; Hox. 1:11; Zək. 12:8; Mat. 3:5; 11:11-14; Yuh. 10:2-4

3:1 «Mən mundak dedim: «Anglanglar, i Yakupning ḥakimliri, Israil jəmətining əmirliri! ... » — 1-4-ayəttə səzligüqi bəlkim pəyoɣəmbər əzi.

–«Yakup» wə «Israil» muxu yərdə xübhisizki, ikki padixahlikni təng kərsitidu. Muxu ayətkə karioɣanda, qiriklixix məmlikətlərning əng yukiri orunlirioɣa wə sothanilirioɣa singip kirgənidi; birak u padixahi Həzəkiyani tiloɣa almaydu; Həzəkiya ihlasmən adəm bolup, u əzi muxu gunahlardin haliy boloɣan.

(Ular qixliri bilən qixləydu,
«Aman-tinqlik!» dəp warkiraydu,
Kimərkim ularning gelini maylimisa,
Xularoŋa ḳarxi urux ḫazirlaydu!)
6 — Xunga silərni «alamət kərünüx»ni
kərməydioŋan bir keqə,
Pal saloŋili bolmaydioŋan ḳarangoŋuluḳ basidu;
Pəyoŋəmbərlər üqün ḳuyax patidu,
Kün ular üstidə ḳara bolidu;
7 «Alamət kərünüxni kərgüqilər» xərməndə bolidu,
Palqilar yərgə ḳaritilidu;
Ularning ḫəmmisi kalpuklirini tosup yüridu;
Qünki Hudadin ḫeq jawab kəlməydu.
8 Birak mən bərḫək Pərwərdigarning Roḫidin
küqkə toloŋanmən,
Yaḳupḳa əzining itaətsizlikini,
Israiloŋa uning gunaḫini jakarlax üqün,
Tooŋra ḫəkümlərgə ḫəm ḳudrətkə toloŋanmən.
9 Buni anglanglar, ətünimən, i Yaḳup jəmətining ḫakimliri,
Israil jəmətining əmirliri!
Adil ḫəkümgə əq boloŋanlar,
Barlik adalətni burmilaydioŋanlar,
10 Zionni ḳan təküx bilən,
Yerusalemni ḫəkḳaniyətsizlik bilən ḳuridioŋanlar!
11 Zionning ḫakimliri parilar üqün ḫəküm qikiridu,
Kaḫinlar «ix ḫəkḳi» üqün təlim beridu;
«Pəyoŋəmbərlər» pul üqün palqilik ḳilidu;
Birak ular «Pərwərdigaroŋa tayinar»mix tehi,
Wə: — «Pərwərdigar arimizda əməsmu?
Bizgə ḫeq yamanlik qüxməydu» — deyixidu.
12 Xunga silərning wəjənglardin Zion teoŋi etizdək aoŋdurulidu,
Yerusalem dəng-təpilik bolup ḳalidu,
«Өy jaylaxḳan taoŋ» bolsa ormanlikning otturisidiki yukiri jaylardəkla bolidu, halas.

Ahirki zamanlardiki Yerusalem

4 1 Birak ahirki zamanda, Pərwərdigarning
өyi jaylaxḳan taoŋ taoŋlarning bexi bolup bekitilidu,
Ḫəmmə dəng-egizliktin üstün ḳilinip kətürülidu;
Barlik həlḳlər uningoŋa ḳarap ekip kelixidu.
2 Nuroŋun ḳowm-millətlər qikip bir-birigə: —
«kelinglar, biz Pərwərdigarning teoŋioŋa,
Yaḳupning Hudasining өyigə qikip keləyli;
U өz yolliridin bizgə өgitidu,
Wə biz uning izlirida mangimiz» — deyixidu.

3:5 «Kimərkim ularning gelini maylimisa, ...» — ibraniy tilida «kimərkim ularning aoŋzioŋa bir nərsə salmisa,..».
3:5 Mik. 2:11
3:6 Yər. 15:9; Yo. 2:10, 31; 3:15; Am. 8:9
3:7 «Ularning ḫəmmisi kalpuklirini tosup yüridu...» — kalpuklarni tosux adəttə hijillikni bildürətti. Uning üstigə, Musa pəyoŋəmbərgə berilgən mukəddəs ḳanun boyiqə yukumluk kesəl boloŋan adəmlər əzining kəlgənlikini agaḫlandurux üqün kalpuklirini tosup «Napak, napak!» dəp warkirixi kerək idi. Bu ayət bu sahta pəyoŋəmbərlərning napak səzlirini etirap ḳilixi kerək bolidioŋanlikini bildüridu.
3:9 Am. 5:7; 6:12
3:10 «Zionni ḳan təküx bilən, Yerusalemni ḫəkḳaniyətsizlik bilən ḳuridioŋanlar!» — xübḫisizki, Yerusalemda nuroŋun ḫaywətlik imarətlər pəyda boloŋanidi. Birak ḫəmmisi adalətsizlikkə tayinip yasaloŋan.
3:10 Əz. 22:27; Zəf. 3:3
3:11 ««Pəyoŋəmbərlər» pul üqün palqilik ḳilidu;...» — Hudaning pəyoŋəmbərliri ḫərgiz palqilik ixlirini ḳilmaydu, əlwəttə. Ḫəḳikiy pəyoŋəmbərlərning hizmətliri bilən «palqilik»ning otturisidiki qong pərḳlər tooŋruluk «Təbirlər»ni kerüng.
3:12 ««Өy jaylaxḳan taoŋ» bolsa ormanlikning otturisidiki yukiri jaylardəkla bolidu, halas» — Mikaḫ əz dəwridiki «mukəddəs өy» yaki «ibadəthana» deməydu — Ularning gunaḫliri tüpəylidin u pəḳət addiy bir «өy» bolup ḳaldi.
–Bu ayəttiki bexarət bəlkim Ḫəzəkiya padixaḫni qongkur təsirləndürgən boluxi mumkin. Yüz yildin keyin ordidiki əmirlər bexarətning Ḫəzəkiyaoŋa boloŋan təsirini tiloŋa elip, əz padixaḫi Yəhoakimoŋa bexarətni nəḳil kəltüridu *(«Zion teoŋi etizdək aoŋdurulidu, Yerusalem dəng-təpilik bolup ḳalidu»)*, xuning bilən Yərəmiya pəyoŋəmbər ələm jazasidin ḳutulup ḳaloŋan *(Təwrat, «Yərəmiya» 26-bab)*.
–«Yukiri jaylar» degini kinayilik gəptur. Qünki Yəhudadikilər ḫərdaim «yukiri jaylar»da buthanilarni selip xu yərdə butlaroŋa qoḳunoŋan. Lekin xu qaoŋlarda Yerusalem butḳa qoḳunoŋan jaydək «ḫaram» bolup ḳalidu, xuningdək ormanlikning kixilərning kəzigə azpaz qelikidioŋan bir ḳismidin ibarət bolidu, halas!
3:12 Mik. 3:12
4:1 «Ahirki zamanda» — ibraniy tilida «künlərning ahirida». **«Barlik həlḳlər uningoŋa *Pərwərdigarning өyigə* ḳarap ekip kelixidu»** — Təwrat ḫəm Zəburda *«(yat)* əllər» ḫəm «həlḳlər» bolsa adəttə Israildin baxḳa barlik həlḳlərni, yəni «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu. «Mikaḫ» degən kitabta «yat əllər» yaki «həlḳ-millətlər» deyilsə, ḫərdaim muxu mənini bildüridu.
4:1 Yəx. 2:2-5

Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pərwərdigarning səz-kalami Yerusalemdin
qiḳidioʏan bolidu.
3 U bolsa kəp həlḳ-millətlər arisida ḥəküm
qiḳiridu,
U küqlük əllər, yiraḳta turoʏan əllərning ḥəḳ-
naḥəḳlirigə kesim ḳilidu;
Buning bilən ular əz ḳiliqlirini sapan qixliri,
Nəyzilirini oroʏaḳ ḳilip soḳuxidu;
Bir əl yənə bir əlgə ḳiliq kətürməydu,
Ular ḥəm yənə urux ḳilixni əgənməydu;
4 Bəlki ularning ḥərbiri əz üzüm teli wə əz
ənjür dərihi astida olturidu,
Wə ḥeqkim ularni ḳorḳatmaydu;
Qünki samawiy ḳoxunlarning Sərdari boloʏan
Pərwərdigar Əz aoʏzi bilən xundaḳ eytti.
5 Barliḳ həlḳlər əz «ilaḥ»ining namida
mangsimu,
Biraḳ biz Hudayimiz Pərwərdigarning nami-
da əbədil'əbədgiqə mangimiz.
6 Xu künidə, — dəydu Pərwərdigar, — Mən
meyip boloʏuqilarni,
Ḥəydiwetilgənlərni wə Əzüm azar bərgən-
lərni yioʏimən;
7 Wə meyip boloʏuqini bir «ḳaldi»,
Ḥəydiwetilgənni küqlük bir əl ḳilimən;
Xuning bilən Pərwərdigar Zion teoʏida ular
üstidin ḥəküm süridu,
Xu kündin baxlap mənggügiqə.

8 Wə sən, i padini kəzətküqi munar,
— Zion ḳizining egizliki, padixaḥliḳ sanga
kelidu: —
— Bərḥəḳ, sanga əslidiki ḥoḳuḳ-ḥəkümranliḳ
kelidu;
Padixaḥliḳ Yerusalem ḳizioʏa kelidu.

Xərəptin ilgiri boloʏan azab

9 Əmdi sən ḥazir nemixḳa nida ḳilip nalə
kətürisən?
Səndə padixaḥ yoḳmidi?
Sening muxawiringmu ḥalak boloʏanmidi,
Ayalni toloʏaḳ tutḳandək azablar seni
tutuwaloʏanmidi?
10 Azabḳa qüx, toloʏaḳ tutḳan ayaldək
tuoʏuxḳa toloʏinip tirixḳin, i Zion ḳizi;
Qünki sən ḥazir xəḥərdin qiḳisən,
Ḥazir dalada turisən,
Sən ḥətta Babiloʏimu qiḳisən.
Sən axu yərdə ḳutḳuzulisən;
Axu yərdə Pərwərdigar sanga ḥəmjəmət bo-
lup düxmənliringdin ḳutḳuzidu.
11 Wə ḥazir nuroʏun əllər: — «U ayaoʏ asti
ḳilinip buloʏansun!
Kəzimiz Zionning izasini kərsün!» — dəp
sanga ḳarxi jəng ḳilixḳa yioʏilidu;
12 Biraḳ ular Pərwərdigarning oylirini
bilməydu,
Uning nixanini qüxənməydu;
Qünki ənqilərni hamanoʏa yioʏḳandək U
ularni yioʏip ḳoydi.

4:3 «... U bolsa kəp həlḳ-millətlər arisida ḥəküm qiḳiridu... Ular ḥəm yənə urux ḳilixni əgənməydu» — Yəxaya pəyoʏəmbər əz kitabida muxu ayətlərni *(1-3ni)* nəḳil kəltüridu *(«Yəx.», 4:2)*.

4:4 «...ularning ḥərbiri əz üzüm teli wə əz ənjür dərihi astida olturidu» — buning kəqmə mənisi bəlkim ḥər kixi ḥər adəm Hudaoʏa xükür eytip, aqkəzlük ḳilmaydu, degənlik boluxi mumkin.

4:4 1Pad. 5:5

4:6 «Mən meyip boloʏuqilarni, ḥəydiwetilgənlərni wə Əzüm azar bərgənlərni yioʏimən» — «meyip boloʏuqi», «ḥəydiwetilgənlər» wə «Əzüm azar bərgənlər» degən səz ayalqə rodtiki isimlardur; xübḥisizki, bu Israilning panaḥsiz ajiz ḳizdək bolidioʏanliḳini kərsitidu. «Meyip boloʏuqi» degən səz bəlkim ḥəzriti Yaḳup Pələstingə ḳaytḳan qaoʏni, Hudaning uning jaḥillikini bir tərəp ḳilip meyip ḳiloʏandin keyinki kərsətkən xəpḳitini əskə kəltüridu *(«Yar.» 32-bab)*.

4:6 Kan. 30:3, 4, 5

4:7 «Xu kündin baxlap mənggügiqə» — ibraniy tilida «ḥazirdin baxlap mənggügiqə».

4:7 Dan. 7:14; Zəf. 3:19; Luḳa 1:33

4:8 «padini kəzətküqi munar» — bəlkim Yerusalem wə uning əməldarlirini kərsitixi mumkin. Qünki ularning roḥiy jəḥəttin pütkül Israil *(«Hudaning padisi»)*ning üstigə küzətqi, bakḳuqi bolux məs'uliyiti bar idi. **«Bərḥəḳ, sanga əslidiki ḥoḳuḳ-ḥəkümranliḳ kelidu; padixaḥliḳ Yerusalem ḳizioʏa kelidu»** — demək, Israil yənə padixaḥliḳ bolidu, biraḳ padixaḥ Huda Əzi *(Məsiḥ Uning wəkili boloʏaqḳa)* bolidu *(7-ayət)*.

4:9 Yər. 8:19

4:10 «Azabḳa qüx, toloʏaḳ tutḳan ayaldək tuoʏuxḳa toloʏinip tirixḳin, i Zion ḳizi; qünki sən ḥazir xəḥərdin qiḳisən, ḥazir dalada turisən, sən ḥətta Babiloʏimu qiḳisən» — Israil Asuriyə təripidin andin Babil *(andin keyin yənə Grek wə Rim imeriyəsi)* təripidin azab tartidu. Mikaḥ uloʏa: Bu azablarni Hudadin kəlgən «toloʏaḳ azabliri» dəp bilgən bolsanglar, əmdi ḥəḳiḳiy padixaḥ wə muxawir *(9-ayət)* aranglardin tuoʏuluxi kerək, dəydu. Dərwəkə Məsiḥ əysa ular Rim imperiyəsi təripidin azab tartḳanda tuoʏuldi.

4:12 Yər. 51:33

13 Ornungdin turup hamanni təp, i Zion ḳizi,
Qünki Mən münggüzüngni təmür,
tuyaḳliringni mis ḳilimən;
Nuroḫun əllərni soḳup parə-parə ḳiliwetisən;
Mən ularning oḫənimitini Pərwərdigaroḫa,
Ularning mal-dunyalirini pütkül yər-zemin
Igisigə beoḫixlaymən.

Azabliḳ künlərdə Məsiḥ tuoḫulidu wə Israilni ḳutḳuzidu

5 1 Əmdi əzünglar ḳoxun-ḳoxun bolup
yioḫilinglar, i ḳoxun ḳizi;
Qünki birsi bizni muḥasirigə aldi;
Ular Israilning ḥakim-sorakqisining məngzigə ḥasa bilən uridu;
2 (Sən, i Bəyt-Ləḥəm-Əfrataḥ, Yəḥudadiki
minglioḫan xəḥər-yezilar arisida intayin kiqik boloḫan bolsangmu,
Səndin Mən üqün Israiloḫa Ḥakim Boloḫuqi
qikidu;
Uning ḥuzurumdin qikixliri kədimdin,
Yəni əzəldin bar idi).
3 Xunga toloḫaḳ tutḳan ayal tuoḫup boloḫuqə,
U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu;
Xu qaoḫda Uning ḳerindaxliri boloḫan ḳaldisi
Israillarning yenioḫa ḳaytip kelidu.
4 U bolsa Pərwərdigarning küqi bilən,
Pərwərdigar Hudasining namining ḥəywitidə
padisini beḳixḳa ornidin turidu;
Xundaḳ ḳilip ular məzmut turup ḳalidu;
Qünki U xu qaoḫda yər yüzining ḳərilirigiqə
uluoḫ dəp bilinidu.
5 Wə bu adəm aram-hatirjəmlikimiz bolidu;
Asuriyəlik zeminimizoḫa bəsüp kirgəndə,
Ordilirimizni dəssəp qəyligəndə,
Biz uningoḫa ḳarxi yəttə həlḳ padiqisini,
Səkkiz ḳabiliyətlik yetəkqini qikirimiz;
6 Ular Asuriyə zeminini ḳiliq bilən,
Nimrodning zeminini ətkəlliridə harabə ḳilidu;
Wə Asuriyəlik zeminimizoḫa bəsüp kirgəndə,
Qegrimiz iqini qəyligəndə,
U adəm bizni uning ḳolidin ḳutḳuzidu.

4:13 «Ornungdin turup hamanni təp, i Zion ḳizi, qünki Mən münggüzüngni təmür, tuyaḳliringni mis ḳilimən; nuroḫun əllərni soḳup parə-parə ḳiliwetisən...» — 11-13-ayəttiki ixlar Israil Babildin ḳutḳuzulup *(10-ayət)* Ḳanaanoḫa ḳaytip kəlgəndin keyin yüz berixi kerək. Wəḥiy miladiyədin ilgiriki 3- wə -2-əsirdə «Makkabiylar» dəwridə ḳismən əməlgə axuruloḫini bilən, toluḳ əməlgə axurulux ahirḳi zamanlarda bolux kerək.

4:13 Zək. 4:14; 6:5

5:1 «əmdi əzünglar ḳoxun-ḳoxun bolup yioḫilinglar» — baxḳa birhil tərjimisi: «əmdi əz-əzünglarni kesip tilənglar!» *(demək, ḳattiḳ ḳayoḫu-ḥəsrətni bildürüx üqün)*. **«... Ḳoxun-ḳoxun bolup yioḫilinglar, i ḳoxun ḳizi»** — «ḳoxun ḳizi» degən sirliḳ səz Yerusalemdikilərni kərsitidu; bexarət əməlgə axuruloḫanda Yerusalemdikilərning ḥəmmisining əskər bolidioḫanliḳini bildürürüxi mumkin. **«Qünki birsi bizni muḥasirigə aldi; ular Israilning ḥakim-sorakqisining məngzigə ḥasa bilən uridu»** — bu «muḥasirə» bəlkim ikki muḥasirini kərsitixi mumkin: *(1)* Asuriyə imperiyəsining Yerusalemoḫa boloḫan muḥasirisi; xu qaoḫda birsi Ḥəzəkiya padixaḥning «məngzigə ḥasa bilən uroḫan»mikin? *(2)* ahirḳi zamandiki «nuroḫun əllər»ning muḥasirisi *(4:11-13ni kərüng)*. Bu ikki təḥlil tooḫra bolsa ayətning ikkinqi jümlisidiki «u»: *(1)* Asuriyə padixaḥini wə keyin: *(2)* ahirḳi zamandiki dəjjalni kərsitidu.

5:2 «*Sən, i Bəyt-Ləḥəm-Əfrataḥ, Yəḥudadiki minglioḫan xəḥər-yezilar arisida intayin kiqik boloḫan bolsangmu, səndin mən üqün Israiloḫa Ḥakim Boloḫuqi qikidu; uning ḥuzurumdin qikip-kirixliri ḳədimdin, yəni əzəldin bar idi*» — demisəkmu, bu Məsiḥ əysani kərsitidu. U: *(1)* «Bəyt-Ləḥəm» degən kiqik yezida tuoḫuloḫan; *(2)* xuning bilən bir waḳitta u Hudaning «Kalami» bolup, Huda uning wasitisi arḳiliḳ ḥəmmə məwjudatlarni yaratḳanidi *(«Yuḥ.» 1:1-4)*, Məsiḥ uning yenidin «əzəldin tartip» Hudaning iradisini bəja kəltürüxkə qikip-kirip turoḫanidi.

5:2 Ḳan. 33:27; Pənd. 8:20 23; Mat. 2:6; Yuḥ. 7:42; Yar.3:8; 7:12; 14:18; 16:7; Mis.3:4; Yuḥ. 13:3

5:3 «U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu» — yaki «ularni taxlap ḳoyidu». **«xunga toloḫaḳ tutḳan ayal tuoḫup boloḫuqə, U ularni düxmənlirigə taxlap ḳoyidu»** — demək, bexarət boyiqə «Məsiḥ» tuoḫuloḫuqə Huda Israilni yat əllərning ḥəkümranliḳi astioḫa tapxuridu, ular baxḳa əllərning ḥakimiyiti astida turidu; xuningdək ular japa wə azab tartidu. **«Xu qaoḫda Uning Məsiḥning ḳerindaxliri boloḫan ḳaldisi Israillarning yenioḫa ḳaytip kelidu»** — ayətkə ḳarioḫanda Məsiḥning tuoḫuluxi Hudaoḫa sadiḳ boloḫan bir «ḳaldisi», yəni «uning ḳerindaxliri» Pələstin zenioḫa ḳaytip kelixi bilən baoḫliḳ; tarihtin bilimizki, Hudaning «ḳaldisi»ning «ḳaytip kelix»i Məsiḥ tuoḫuluxtin ilgiri idi *(miladiyədin ilgiriki 520-yili)*.

5:5 Yəx. 9:5

5:6 «Ular Asuriyə zeminini ḳiliq bilən, Nimrodning zeminini ətkəlliridə harabə ḳilidu» — «Nimrod» bolsa Babil xəḥirining asasqisi idi. **«Asuriyəlik zeminimizoḫa bəsüp kirgəndə, qegrimiz iqini qəyligəndə, u adəm bizni uning ḳolidin ḳutḳuzidu»** — ahirḳi zamanda Məsiḥ Israilni *(ular towa ḳiloḫandin keyin)* barliḳ düxmənliridin ḳutḳuzidu.

7 Wə Yaқupning қaldisi nuroғun həlқlər arisida Pərwərdigardin qüxkən xəbnəmdək bolidu,
Qəp üstigə yaoғқan yamoғurlardək bolidu;
Bular insan üqün keqikməydu,
Adəm balilirining əjrini kütüp turmaydu.
8 Yaқupning қaldisi əllər arisida,
Yəni nuroғun həlқlər arisida ormandiki ҳaywanlar arisidiki xirdək bolidu,
Қoy padiliri arisidiki arslandək bolidu;
Xir ətkəndə ularning arisidin,
Ҳeqkim қutқuzup alalmioғudək qəyləp dəssəydu,
Titma-tit қilip yirtiwetidu.
9 Қolung küxəndiliring üstigə kətürülidu,
Barliқ düxmənliring üzüp taxlinidu.
10 Xu künidə xundaқ boliduki, — dəydu Pərwərdigar,
Mən aranglardin barliқ atliringni üzüp taxlaymən,
Jəng ҳarwiliringni ҳalak қilimən.
11 Zeminingdiki xəһərliringni yoқitimən,
Barliқ istiһқamliringni oғulitimən.
12 Seһirlərni қolungdin üzüp taxlaymən;
Silərdə palqilar bolmaydu.
13 Mən oyma məbudliringni,
«But tüwrük»liringlarni otturungdin üzüp taxlaymən;
Sən ət қolungning yasioғinioғa ikkinqi bax urmaysən.
14 Arangdin «Axeraҳ»liringni yuluwetimən,
Wə xəһərliringni ҳalak қilimən;
15 Wə Manga қulaқ salmioғan əllərning üstigə aqqiқ wə dəroғəzəp bilən intiқamni yürgüzimən.

Bexarətlər 3-қatar
Hudaning dəwasi

6 1 Pərwərdigarning nemə dəwatқinini ҳazir anglanglar: —
«Ornungdin tur, taoғlar aldida dəwayingni bayan қil,
Egizliklərgə awazingni anglatқin».
2 «I taoғlar,
Wə silər, yər-zeminning əzgərməs ulliri,
Pərwərdigarning dəwasini anglanglar;
Qünki Pərwərdigarning Əz həlқi bilən bir dəwasi bar,
U Israil bilən munazilixip əyibini kərsətməkqi;
3 I həlқim, Mən sanga zadi nemə қildim?
Seni nemə ixta bizar қiliptimən?
Mening hatalиқim tooғruluқ guwaһlиқ berixkin!
4 Qünki Mən seni Misir zeminidin elip qiқardim,
Seni қulluқ makanidin ҳərlükkə қutқuzdum;
Aldingda yetəkləxkə Musa, Ҳarun wə

5:7 «Wə Yaқupning қaldisi uroғun həlқlər arisida Pərwərdigardin qüxkən xəbnəmdək bolidu, qəp üstigə yaoғқan yamoғurlardək bolidu; bular insan üqün keqikməydu, adəm balilirining əjrini kütüp turmaydu» — bu oһxitixning asasiy mənisi: «adəmlərning ҳərқandaқ ix-paaliyətliri xəbnəm wə yamoғuroғa ҳeqқandaқ təsir yətküzəlməydu; ular qüxüxi üqün adəmlərning ҳərikitini kütməydu. Xəbnəm wə yamoғur bəribir pəқət Hudaning orunlaxturuxi bilən qüxidu»; kəlgüsidə Huda Əz meһir-xəpқiti bilən Yaқup jəmətini dunyadiki barliқ əllərni *(ular ҳeq ix-paaliyətlərni қilmayla)* oyoғitidioғan wə yengilaydioғan bir bərikət қilidu.

5:8 «Xir ətkəndə ularning arisidin, ҳeqkim қutқuzup alalmioғudək qəyləp dəssəydu, titma-tit қilip yirtiwetidu» — «ular» muxu yərdə «ormandiki ҳaywanlar» wə «қoy padliri»ni *(demək, yat əllərni)* kərsətsə kerək.

5:10 «Mən aranglardin barliқ atliringni üzüp taxlaymən, jəng ҳarwiliringni ҳalak қilimən» — Hudaning Musa pəyoғəmbərgə tapxuroғan pərmanliri boyiqə, Israillar arisidiki atlar wə jəng ҳarwilirini kepəytixkə bolmaydu. Hudaning məқsiti xübһisizki, Əz həlқining atlaroғa, ҳarwilaroғa əməs, bəlki Huda Əzigila tayinixidin ibarəttur *(«Қan.»17:16, «Zəb.»20:7, «Yəx.31:1»nimu kərüng)*.

5:10 Ҳox. 14:4

5:11 «Zeminingdiki xəһərliringni yoқitimən, barliқ istiһқamliringni oғulitimən» — Hudaning bu ixta boloғan məқsiti barliқ atlarni wə jəng ҳarwilirini yoқitix məқsitigə ohxax boluxi kerək — Israilni pəқət Əzigila tayanduruxtur.

5:14 «Arangdin «Axeraҳ»liringni yuluwetimən» — «Axeraҳ»lar bəlkim butpərəslikkə beoғixlanoғan dərəһliklər idi. Dərəһlər but xəқligə oyuloғan yaki nəқixlənгən boluxi mumkin idi. **«wə xəһərliringni ҳalak қilimən»** — «xəһərling»ning baxқa bir tərjimisi: «қanlиқ қurbangaһliring».

6:1 «Ornungdin tur, taoғlar aldida dəwayingni bayan қil, egizliklərgə awazingni anglatқin» — bu sezlər Mikaһning əzigə *(Israillar anglisun dəp)* eytiloғan. Қədimki taoғlar wə dəng-egizliklər muxu dəwada Hudaning wədiliridə turoғanliқioғa guwaһlиқ beridu *(«Қan.» 4:26, «Yəx.» 1:2ni kərüng)*.

6:2 Ҳox. 4:1

Məryəmlərni əwəttim.
5 I həlқim, Pərwərdigarning ҳəққaniyliқlirini
bilip yetixinglar üqün,
Moab padixaҳi Balakning қandaқ niyitining
barliқini,
Beorning ooɳli Balaamning uningoɳa қandaқ
jawab bərgənlikini,
Xittimdin Gilgaloɳiqə nemə ixlar boloɳanliқini
ҳazir esinglaroɳa kəltürünglar.

6 — Mən əmdi nemini kətürüp Pərwərdigar
aldioɳa kelimən?
Neməm bilən Ҳəmmidin Aliy Boloɳuqi
Hudaning aldida egilimən?
Uning aldioɳa köydürmə қurbanliқlarni,
Bir yilliқ mozaylarni elip keləmdim?
7 Pərwərdigar mingliоɳan қoqқarlardin,
Tümənligən zəytun meyi dəryaliridin ҳuzur
alamdu?
Itaətsizlikim üqün tunji balamni,
Tenimning puxtini jenimning gunaҳioɳa
atamdimən!?
8 I insan, U sanga nemə ixning yahxi
ikənlikini kərsətti,
Bərҳək, Pərwərdigar səndin nemə tələp
қiloɳanliқini kərsətti —
Adalətni yürgüzüx,
Meҳribanliқni səyüx,
Sening Hudaying bilən billə kəmtərlik bilən
mengixtin baxқa yənə nemə ixing bolsun?

Dəwaning dawami, ҳəküm qiқirix

9 Pərwərdigarning awazi xəҳərgə hitab қilip
qaқiridu;
(Pəm-danaliқ bolsa namingoɳa ҳərmət bilən
қaraydu!)
Əmdi ҳəküm paliқini wə uni Bekitkinini
anglanglar: —
10 Rəzil adəmning əyidə rəzilliktin aloɳan
bayliқlar yənə barmidu?
Kəm əlqəydioɳan yirginqlik əlqəm yənə
barmidu?
11 Biadil taraza bilən,
Bir halta sahta taraza taxliri bilən pak
bolalamdim?
12 Qünki xəҳərning bayliri zorawanliқ bilən
toloɳan,
Uning aҳalisi yaloɳan gəp қilidu,
Ularning aoɳzidiki tili aldamqidur.
13 Xunga Mən seni urup kesəl қilimən,
Gunaҳliring tüpəylidin seni harabə қilimən.
14 Yəysən, biraқ toyunmaysən,
Otturangda aq-boxluқ қalidu,
Sən mülküngni elip yətkiməkqi bolisən,
Biraқ saқliyalmaysən;
Saқlap қalduroɳining bolsimu, uni қiliqқa
tapxurimən.
15 Teriysən, biraқ ҳosul almaysən;
Zəytunlarni qəyləysən, biraқ əzüngni meyini

6:4 Mis. 12:51; 14:30; 20:2

6:5 «I həlқim... Moab padixaҳi Balakning қandaқ niyitining barliқini, Beorning ooɳli Balaamning uningoɳa қandaқ jawab bərgənlikini, Xittimdin Gilgaloɳiqə nemə ixlar boloɳanliқini ҳazir esinglaroɳa kəltürünglar» — Huda Xittimdə Israillarning butpərəslikini jazalioɳan, andin ularni kəqürüm қiloɳan; U Gilgalda məjizə yaritip, ularni Iordan dəryasidin ətkəzgən. Əmdi ҳazir ohxax ixlar bolmamdu — ular halisila, butpərəsliktin towa қilip, Hudaning nijatini kərüdioɳan bolidu. Tiloɳa elinioɳan wəқələr «Qəl.» 24-, 25-bab, wə «Yəxua» 1-5-bablarda hatirilənggan.

6:5 Qəl. 22:5; 23:7; 25; Yə. 5

6:7 «Tenimning puxtini jenimning gunaҳioɳa atamdimən!?» — ibraniy tilida «tenimning mewisini jenimning gunaҳioɳa atamdimən!?».

6:8 Қan. 10:12

6:9 «Əmdi ҳəküm paliқini wə uni bekitkinini anglanglar!» — baxқa birhil tərjimisi: «Əmdi i қəbilə wə xəҳər jamaiti, anglanglar!».

6:10 «Rəzil adəmning əyidə rəzilliktin aloɳan bayliқlar yənə barmidu? Kəm əlqəydioɳan yirginqlik əlqəm yənə barmidu?...» — 10-15-ayətlərdə hatirilənggan Israilning қilmixliri yuқiriқi 8-ayəttiki səzning əksi bolidu *(adalətni yürgüzüx, meҳribanliқni səyüx, kəmtərlərqə Huda bilən billə mengix)*. Muxu ayəttiki «əlqəm» ibraniy tilida «əfaҳ» bolidu.

6:11 «Biadil taraza bilən, bir halta sahta taraza taxliri bilən pak bolalamdim?» — baxқa birhil tərjimisi: «Biadil tarazini, bir halta sahta taraza taxlirini tutup turoɳan adəmlərni pak ҳesabliyalamdim?».

6:11 Ҳox. 12:8

6:12 Yər. 9:7

6:14 «Yəysən, biraқ toyunmaysən, otturangda aq-boxluқ қalidu» — bəzi alimlar bu ibarə toloɳaқ kesili «dizenteriya»ni kərsitidu, dəp қaraydu. **«Sən mülküngni elip yətkiməkqi bolisən, biraқ saқliyalmaysən; saқlap қalduroɳining bolsimu, uni қiliqқa tapxurimən»** — baxқa birhil tərjimisi: «sən toloɳaққa kelisən, biraқ balini tuoɳmaysən; tuoɳsangmu, balangni қiliqқa tapxurimən».

6:14 Ҳox. 4:10

sürtüp məsiһ ḳilalmaysən,
Yengi xarabni qəyləp qiḳirisən,
Birak xarab iqəlməysən..
16 Qünki «Omrining bəlgilimiliri»ni,
«Aһabning jəmətidikilər ḳiloɳanliri»ni tutisən;
Sən ularning nəsiһətliridə mangisən,
Xuning bilən Mən seni harabə,
Səndə turuwatḳanlarning һəmmisi iskirtix obyekti ḳilimən;
Sən həlḳimdiki xərməndiqilikni kətürisən..

Pəyoɳəmbərning azablinixliri

7 1 Mening һalimoɣa way! Qünki mən huddi yazdiki mewilər yioɳilip,
Üzüm ḫosulidin keyinki wasangdin keyin aq ḳaloɳan birsigə ohxaymən,
Yegüdək sapak yoḳtur;
Jenim təxna boloɳan tunji ənjür yoḳtur!
2 Ihlasmən kixi zemindin yoḳap kətti,
Adəmlər arisida durus birsimu yoḳtur;
Ularning һəmmisi ḳan təküxkə paylimaḳta,
Ḫərbiri əz ḳerindixini tor bilən owlaydu..
3 Rəzillikni puhta ḳilix üqün,
Ikki ḳoli uningoɣa təyyarlanoɳan;
Əmir «inam»ni soraydu,
Sorakqimu xundak;
Mətiwər janab bolsa əz jenining nəpsini axkara eytip beridu;
Ular jəm bolup rəzillikni tokuxmakta..
4 Ularning əng esili huddi jioɳandək,
Əng durusi bolsa, xohilik tosuḳtin bəttərdur.
Əmdi kəzətqiliring ḳorḳup kütkən kün,
Yəni Huda sanga yeḳinlap jazalaydioɳan küni yetip kəldi;
Ularning alakzadə bolup ketidioɳan wakti ḫazir kəldi..
5 Ülpitinggə ixənmə,
Jan dostungoɣa tayanma;
Aoɳzingning ixikini ḳuqiḳingda yatḳuqidin yepip yür.
6 Qünki ooɳul atisioɣa biһərmətlik ḳilidu, ḳiz anisioɣa,
Kelin ḳeyn anisioɣa ḳarxi ḳozoɳilidu;
Kixining düxmənliri əz əyidiki adəmliridin ibarət bolidu..
7 Birak mən bolsam, Pərwərdigaroɣa ḳarap ümid baoɳlaymən;
Nijatimni bərgüqi Hudani kütimən;
Mening Hudayim manga ḳulak salidu.

Ahirki zaman tooɳruluk ümid — Hudaning «ḳaldisi» səz ḳilidu

8 Manga ḳarap hux bolup kətmə, i düxminim;
Gərqə mən yiḳilip kətsəmmu, yənə ḳopimən;
Ḳarangoɳulukta oltursam, Pərwərdigar manga yorukluk bolidu..
9 Mən Pərwərdigarning oɳəzipigə qidap turimən —
Qünki mən Uning aldida gunah sadir ḳildim —
U mening dəwayimni sorap, mən üqün һəküm qiḳirip yürgüzgüqə kütimən;
U meni yorukluḳḳa qiḳiridu;
Mən Uning һəḳḳaniyliḳini kərimən..
10 Wə mening düxminim buni kəridu,
Xuning bilən manga: «Pərwərdigar Hudaying ḳeni» degən ayalni xərməndilik basidu;
Mening kəzüm uning məoɳlubiyitini kəridu;
U koqidiki patḳaktək dəssəp qəylinidu..

6:15 Ḳan. 28:38; Ḫag. 1:6

6:16 «Qünki «Omrining bəlgilimiliri»ni, «Aһabning jəmətidikilər ḳiloɳanliri»ni tutisən» — Omri Israilning intayin rəzil padixaһi bolup, nuroɳunlioɳan butlarni yasap, Israilni bularoɣa qoḳunuxḳa buyruoɳan. Aһab uningdin tehimu rəzillikkə ətüp, butpərəslikkə paһixiwazlik, «insan ḳurbanliḳi», puḳralarni bulang-talang ḳilix wə ḳatillikni ḳoxḳanidi. *(«1Pad.» 16-22-bablarni kerüng).* **«Səndə turuwatḳanlarning һəmmisi iskirtix obyekti ḳilimən»** — muxu yərdə «iskirtix» mazak ḳilixni bildüridu.

6:16 1Pad. 16:25, 26, 30-34

7:2 Zəb. 12:1-2; Ḫox. 4:1

7:3 «Mətiwər janab bolsa əz jenining nəpsini axkara eytip beridu» — «mətiwər jabab» bəlkim padixaһni wasitilik kərsitidu.

7:3 Mik. 2:1; 3:11

7:4 «Ularning əng esili huddi jioɳandək, əng durusi bolsa, xohilik tosuḳtin bəttərdur» — «əng esili» adalətni burmilimaydu, pəḳət uningoɣa tosaloɳu bolidu! **«Huda sanga yeḳinlap jazalaydioɳan küni...»** — ibraniy tilida «sening yoḳlinidioɳan kününg» deyilidu.

7:6 Əz. 22:7; Mat. 10:21, 35, 36; Luḳa 12:53

7:8 «Manga ḳarap hux bolup kətmə, i düxminim;...» — muxu yərdiki «düxminim» һəm 10-ayəttiki «u» degənlər «ayalqə rod»ta kəlgən boloɳaqka, bexarət Yerusalemning Asuriyəgə gəp ḳiloɳanliḳini, yaki bolmisa ahirki zamandiki düxmini Babiloɣa gəp ḳilidioɳanliḳini kərsətsə kerək.

7:9 Zəb. 9:5-7; Zəb. 43:1-2; Yər. 50:34

7:10 Zəb. 79:10; 115:2; Yo. 2:17

Hudaning jawabi

11 — Sening tam-sepilliring ḳurulidiоғan
künidə,
Xu künidə sanga bekitilgən pasiling
yiraḳlaroғa yətkilidu.
12 Xu künidə ular yeningoғa kelidu;
— Asuriyədin, Misir xəḥərliridin,
Misirdin Əfrat dəryasiоғiqə, dengizdin
dengizoғiqə wə taoғdin taoғḳiqə ular yening-
oғa kelidu.
13 Biraḳ yər yüzi bolsa əzining üstidə
turuwatḳanlar tüpəylidin,
Yəni ularning ḳilmixlirining mewisi
tüpəylidin harabə bolidu.

Hudaning «ḳaldisi»ning duasi

14 — Əz həlḳingni, yəni ormanda, Karməl
otturisida yaloғuz turuwatḳan Əz mirasing
boloғan padini,
Tayaḳ-ḥasang bilən ozuḳlandуroғaysən;
Ḳədimki künlərdikidək,
Ular Baxan ḥəm Gilead qimənzarlirida
ḳaytidin ozuḳlansun!

Hudaning jawabi

15 — Sən Misir zeminidin qiḳḳan künlərdə
boloғandək,
Mən ularoғa karamət ixlarni kərsitip
berimən.
16 Əllər buni kərüp barliḳ ḥəywisidin hijil bo-
lidu;
Ḳolini aoғzi üstigə yapidu,
Ḳulaḳliri gas bolidu;
17 Ular yilandək topa-qangni yalaydu;
Yər yüzidiki əmiligüqilərdək əz təxükliridin
titrigən peti qiḳidu;
Ular ḳorḳup Pərwərdigar Hudayimizning
yenioғa kelidu,
Wə sening tüpəylingdinmu ḳorḳidu.
18 Ḳəbiḥlikni kəqüridioғan,
Əz mirasi boloғanlarning ḳaldisining
itaətsizlikidin ətidioғan Təngridursən,
U aqqiḳini mənggügə saḳlawərməydu,
Qünki U meḥir-muḥəbbətni huxalliḳ dəp bi-
lidu.
Kim sanga təngdax ilaḥdur?
19 — U yənə bizgə ḳarap iqini aoғritidu;
Ḳəbiḥliklirimizni U dəssəp qəyləydu;
Sən ularning barliḳ gunaḥlirini dengiz
təglirigə taxlaysən.
20 — Sən ḳədimki künlərdin beri ata-
bowilirimizoғa ḳəsəm ḳiloғan ḥəḳiḳət-
sadaḳətni Yaḳupḳa,
Əzgərməs muḥəbbətni Ibraḥimoғa yətküzüp
kərsitisən.

7:13 Yər. 21:14
7:14 «... ormanda, Karməl otturisida yaloғuz turuwatḳan əz mirasing boloғan pada...» — «Karməl» bolsa Israilning əng baraḳsan, əng esil ormanliḳ rayoni.
7:14 Mik. 5:3
7:15 Yo. 2:26
7:17 Zəb. 72:9; Yəx. 49:32

7:18 «Kim Sanga təngdax Ilaḥdur?» — «Mikaḥ» degən isim, ibraniy tilida «kim Hudaoғa təngdax?» degən mənidə.
7:18 Mis. 34:6, 7; Zəb. 103:9

Қoxumqə səz

2-bab, 12-13 ayəttiki bexarət tooɣrisida: —

«Mən qoқum seni bir pütün ķilip uyuxturimən, i Yaқup;
Mən qoқum Israilning ķaldisini yioɣimən;
Mən ularni Bozraḥdiki ķoylardək,
Өz yayliķida yioɣiloɣan bir padidək jəm ķilimən;
Ular adimining kəplükidin juxķunlixip ketidu.
Bir «bəsüp ətküqi» ularning aldioɣa qiķip mangidu;
Ular bəsüp qiķip, ķowuķķa yetip berip, uningdin qiķti;
Ularning padixaḥi ularning aldida,
Pərwərdigar ularning bexioɣa ətüp mangidu».

Izaḥatlirimizda eytķinimizdək, bu bexarətning üq «əməlgə axurulux» boluxi mumkin.

(1) Birinqi əməlgə axurulux Yerusalemning Asuriyə padixaḥi Sənnaheribtin ķutķuzuluxi. Sənnaherib Yəḥudaning barliқ xəḥərlirini ixoɣal ķilip, andin Yerusalemni muḥasirigə aloɣandin keyin: «Ular tezla yiķilidu» dəp oylioɣan wə mahtinip: «Mening butlirim Pərwərdigardin uluoɣ» deginidə, u allikaqan өz akiwitini bekitkənidi. Ḥəzəkiya padixaḥ bolsa ḥəmmə ixlarni Pərwərdigaroɣa tapxurup, Sənnaheribқa təslim boluxni rət ķiloɣan. Xu qaoɣda Sənnaherib: «Efiopiyə bizgə ḥujum ķilmaқqikən» degən bir ioɣwani anglap, Asuriyə ķoxunini Yerusalemdin qekindür-gən. Andin «Yəxaya pəyoɣəmbər» kitabida hatiriləngəndək: «**Xuning bilən Pərwər-digarning Pərixtisi qiķip, Asuriyəliklərning bargaḥida bir yüz səksən bəx ming əskərni urdi; mana, kixilər ətigəndə orundin turoɣanda, ularning ḥəmmisining ɵlgənlikini kərdi!**» («Yəxaya» 37-bab)

Bu dərwəқə Yəḥuda üqün yengi bir baxlinix idi. Muxu yərdə «bəsüp ətküqi» «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Өzi idi. Baxқa yərlərdə tohtaloɣinimizdək ixinmizki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» alaḥidə xəhs bolup, U «Pərwərdigarning Səz-Kalami» boloɣan Məsiḥdin baxқa xəhs əməstur.

(2) Ikkinqi əməlgə axurulux yuķirikidikidək anqə «kəzgə kərünərlik» bolmisimu, uningdin muḥim dəp қaraymiz. Miladiyədin ilgiriki əsirlərdə, muxu ayətni xərḥligən «rabbiy»lar (Yəḥudiy ustazlar)ning kəpi ayəttiki «bəsüp qiқķuqi»ni bolsa «Ilyas pəyoɣəmbər», «Padixaḥ»ni bolsa «Məsiḥ-Ķutķuzoɣuqi» dəp қaraytti (baxқa pəyoɣəmbərlərmu Ilyas pəyoɣəmbərning Məsiḥning yolini təyyarlaydioɣanlikini tiloɣa alidu). Injil dəwrigə kəlgəndə Yəḥya pəyoɣəmbər awwal kərünüp, həlқni Məsiḥkə ixinixkə təyyarlioɣanlikini kərimiz. Yəḥya tuoɣuluxtin ilgiri, pərixtə Jəbrail Yəḥyaning atisi Zəkəriyaoɣa mundaқ həwər yətküzdi: «**U** (bu bala) **Rəbning aldida Iliyas pəyoɣəmbərgə has boloɣan roḥ wə küq-ķudrəttə bolup, atilarning ķəlbilirini balilaroɣa mayil ķilip, itaətsizlərni ḥəқķaniylarning aқilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoɣan bir həlқni ḥazir ķilix üqün Uning aldida mangidu**» (Injil, «Luқa», 1-bab).

Ottuz yildin keyin Hudaning buyruķi boyiqə Yəḥya pəyoɣəmbər «**I'ordan dəryasi wadisidiki barliқ rayonlarni kezip, kixilərgə gunaḥlaroɣa kəqürüm elip kelidioɣan, towa ķilixni bildüridioɣan suoɣa «qəmüldürüx»ni jakarlaxni baxlidi**» («Luқa», 3:3). Kərimizki, Yəḥya bu həwərni Yerusalemda əməs, bəlki qəl-bayawanda jakarlidi. U yənə uning «qəmüldürüx»ining adəmni Hudaning «kəqürüm ķilixi»ioɣa elip baridu, dəydu. Bu dərwəқə bir «bəsüp qiқix» — Yəḥya pəyoɣəmbərning mana xundaқ yengi hux həwərni jakarlioɣan waқtioɣiqə, Hudaning «kəqürüm ķilix»i Yerusalemdiki muқəddəs ibadəthanisida ķilinoɣan ķurbanliқlar arқilik bolup kəldi. Hudaning «қaldisi» boloɣan

məmin bəndiliri Yəhyaning səzlirigə kirip qəmüldürülgən. Məsih Əysa axkara təlim berixkə baxlioɣanda, Yəhyaning kəp əgəxküqiliri uningdin ayrilip, Əysa Məsihning kəynidin mengixkа baxlioɣan. Xuning bilən təwəndiki parang boloɣan: —

«Andin muhlislar Yəhyaning yenioɣa kelip:

— Ustaz, I'ordan dəryasining u ɣetida sən bilən birgə boloɣan, əzüng təripləp guwahlik bərgən ɦeliki kixi mana ɦazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ɦəmmə adəm uning yenioɣa ketixiwatidu, — dedi.

Yəhya mundak jawab bərdi:

— Əgər uningoɣa ərxtin ata ɣilinmioɣan bolsa, insan ɦeqnərsigə igə bolalmaydu. Mening silərgə: «Mən Məsih əməs, pəɣət Uning aldida əwətilgənmən» deginimgə silər əzünglar guwahqisilər. Kelinqəkni əmrigə aloɣuqi yigittur (Yəhuda muxu yərdə Məsihni kərsitidu)**; lekin yigitning awazini anglaxni kütüp turidioɣan yigitning ɣoldixi uning awazini anglap, ɣəlbidə tolimu hursən bolidu. Mening bu hursənlikim əmdi tolup taxidu. Uning güllənmiki, mening ajizlaxmikim mukərrərdur»** («Yh.» 3:26-30).

Muxu yərdə «bəsüp qikɣuqi» əz hizmitini ada ɣiloɣan boldi. Hudaning «pada»si kona ɣurbanlik tüzümidin bəsüp qikip, əz padixahi Rəb Əysa Məsihɣə əgixixkə baxlioɣan. Ular bu yolda Məsih Əysa Əzi ularning gunahliri üqün ɣurbanlik bolupla ɣalmay, bəlki pütün dunyaning gunahliri üqün ahirki, mukəmməl wə toluk ɣurbanlik bolidioɣanlikini tonup yetələydu. Bu əməlgə axurulux bəlkim Məsih Əysaning məlum bir sirlik bayanioɣa qüxəndürüx bolidu: —

«Təwrat ɣanuni wə pəyoɣəmbərlərning yazmiliri Qəmüldürgüqi Yəhyaoɣiqə silərgə yetəkqi bolup kəldi; xu wakittin baxlap Hudaning padixahliqining hux həwiri jakarlinip keliwatidu; padixahliqɣa kirməkqi boloɣanlarning ɦərbiri xu padixahliqɣa bəsüp kiriwelixi kerəktur» («Luka», 16:16, «Mat.» 11:11-15-ayətlərnimu kərüng).

(3) Üqiniqi əməlgə axurulux ahirki zamanlarda yüz berixi mukərrər. Mikah wə baxka pəyoɣəmbərlər baxka yərlərdə bexarət bərginidək, ahirki zamanda «Məsihning rəkibi» dəjjalning «ezitku yetəkqiliki»də, barlik əllər Yerusalemoɣa ɦujum kilixka yioɣilidu. Mikahning muxu 12-ayəttiki «Bozrah» (ɦazirki I'ordaniyəning «Petra» xəhiri)ni tiloɣa aloɣini, bəlkim xu wakitta Hudaning Əz «ɣaldisi»ni ɣooɣdax üqün xu yərgə yioɣidioɣanlikini kərsitidu («Yəx.» 63:1, «Ɦab.» 3:3-ayətlər wə izahatlarni kərüng). («Bozrah» degənning mənisi: «ɣoy ɣotini»)

Huda Əz «ɣaldisi»ni xəhsən Məsih arkilik ɣutɣuzidu. U ularni yetəkləp oɣəlibə bilən «bəsüp qikip» kelidu; xuning bilən pütünləy yengi bir dəwr baxlinidu.

Amin!

Təwrat 34-ḳisim
«Naḥum»
(Naḥum pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər əzi

Naḥum pəyoɣəmbərning kim ikənlikini wə uning arḳa kərünüxini bilməymiz. Uning yurti əlkox yezisi idi; bəlkim ḥazirḳi jənubiy Pələstindiki «Bəyt-Jəbrin» degən yeza boluxi mumkin. Bəzi alimlar uning yurtini Galiliyədiki «KəpərNaḥum» («Naḥumning yezisi») dəp ḳaraydu («Mat.» 4:13).

Kitabning temisi

Pəyoɣəmbərning bu yazmisining məzmuni qüxinixlik, ammibab bolup, bu yazmida Hudaning Asuriyə imperiyəsi, bolupmu paytəhti Ninəwə xəḥirigə qüxuridioɣan jazasi xərḥilinidu. Bu yazma addiy boloɣini bilən, u ḥazirḳi zamandiki oḳurmənlər üqün kəp wə muḥim sawatlar, xuningdək barliḳ etiḳadqilar, bolupmu bikardin bikar zulumoɣa yaki ziyankəxlikkə uqraydioɣan etiḳadqilar üqün ilḥam ḥəm rioɣbət beridu. «Naḥum» degənning mənisi «təsəlligə toloɣan» yaki «təsəlli bərgüqi»; u bizgə elip kəlgən ḥəḳiḳət — «Hudaning wə həlḳining düxmənliri xunqə küqlük boluxidin ḳət'iynəzər, ular ḥaman məoɣlup bolidu». Bu ḥəḳiḳət u rəzillərning ḳolidin dərd-azab tartidioɣanlaroɣa qongḳur təsəlli elip kelidu.

Yeziloɣan waḳti

Ḥəzriti Naḥumning Ninəwə xəḥirining aḳiwitini aldin'ala eytḳanliḳidin, xundaḳla uning yazmisida bu imperiyəning «intayin küqlük» dəp bayan ḳilinoɣanliḳidin ḳarioɣanda, məzkur kitab Ninəwə xəḥiri gumran boluxtin ilgiri, yəni miladiyədin ilgiriki 612-yilidin ilgiri yeziloɣan boluxi kerək. U kitabida yənə Misirdiki No-Amon (ḥazirḳi «Tebəs») xəḥirining ixoɣal ḳilinixi üstidə tohtilidu. No-amon miladiyədin ilgiriki 665-yili məoɣlup boloɣanidi. Xəḥər miladiyədin ilgiriki 654-yili yənə mustəḳilliḳḳə erixkən. Xunga «Naḥum pəyoɣəmbər» degən kitab qoḳum miladiyədin ilgiriki 665-654-yili arilikida yeziloɣan. Bu məzgildə Yəḥudaning padixaḥi Manassəḥ təhtkə olturoɣan (miladiyədin ilgiriki 697-642-yillar).

Kitabning arḳa kərünüxi, Ninəwəning tarihi

Ninəwə xəḥiri bəlkim miladiyədin ikki ming yil ilgiri Babil (Babilon) xəḥiri bilən təng rəzil adəm Nimrod təripidin bərpa ḳilinoɣan («Yar.» 10:11). Israillarning Asuriyə bilən tunji uqrixixi uning padixaḥi Xalman'əzər III bilən boloɣan. U Israilni wəyran ḳiloɣan, Yəḥudada bulangqiliḳ ḳiloɣan. Xu qaoɣda u kəp ana-balilarni Galiliyədiki Arbəl degən tik yardin taxlap əltürüwətkən («Ḥox.» 10:14də u «Xalman» dəp atilidu). Keyinki bir padixaḥ, yəni Sənnaherib Ninəwəni uning ətrapidiki üq xəḥər bilən birləxtürüp qong xəḥər ḳilip ḳurup, uni əz paytəhti ḳiloɣan. Bu yengi xəḥər ikki sepilliḳ bolup, iqki sepil aylanmisi 11 kilometr, taxḳi sepil aylanmisi 95 kilometr, xəḥərning kəlimi 453 kwadrat kilometr idi.

Sepil tüwining kelinliki 16 metr, üstining kelinliki 4 metr; egizliki 30 metr bolup, uning üstidə 60 metr egizliktiki munardin 150i bar idi. Asuriyə bu sepilning təpisidiki yolda üq jəng ḥarwisi yandax mangalaydu, dəp mahtanoɣan. Sənnaherib altə yilni koral-üskünlərni təyyarlaxka sərp kiloɣan, andin xəḥərning otturisida kəng ḥəm qiraylik koqa-rəstilərni kuroɣan. Xəḥər otturisidin kəng ḥəm qongkur Tigris (Dijlis) dəryasi ekip ətüp turoɣan; mubada xəḥər muḥasirigə elinip korxiwelinsa, su təminləx məsilisi tooɣruluk ḥeq əndixisi yok idi.

Yunus pəyoɣəmbər yüz yil ilgiri Ninəwə xəḥirigə berip uningoɣa Hudaning dəroɣəzipi silərning bexinglaroɣa qüxəy dəp kaldi, dəp agaḥlanduroɣanidi. Xu qaoɣda Ninəwədikilər kattik towa kiloɣan, ḥəm Huda ularni kəqürüm kiloɣanidi (Yunus pəyoɣəmbər əslidə buningdin narazi boloɣanidi — «Yun.» 3:10-4:4). Birak ular Uning kəqürümini untup, Naḥum pəyoɣəmbər əyibligən kona gunaḥlirini yənə sadir kiloɣan; xunga Hudaning Yunus pəyoɣəmbərning künliridə keqiktürgən dəroɣəzipi ahiri qüxüxkə az kaloɣan. Asuriyəning eoɣir gunaḥlirini Naḥum pəyoɣəmbər məzkur yazmisining üqinqi babida kərsitidu: —

(1) U kanhorluk ḥəm zulum-zorawanlikka humar idi. Asuriyə üqün bu ḥətta uning din-etikadining bir kismi bolup kaloɣanidi (1:3). Kitabning 3-bab, 8-10-ayətliridə hatiriləngən No-Amon (Tebəs)oɣa boloɣan zorawanlik, rəzil muamilə Asuriyə padixaḥi Axurbanipal təripidin kilinoɣan.

(2) Yaloɣanqilik wə aldamqilik (3:1). Asuriyə nuroɣun əllər bilən əḥdə tüzgən, andin uningoɣa asiylik kiloɣan. Təwrat, «2Pad.» 16-18-bablarda misal bar.

(3) Baxka əllərgə rəḥimsiz bulangqilik kilixi (3:1).

(4) Paḥixiwazlik bilən arilax yürgüzgən butpərəslik ḥəm seḥir-jadugərliki; ularning bu ixlarni baxka əllərgə ezitkuluk bilən əgitixi.

(5) Ularning bəqqiwazliki, bolupmu padixaḥi Sardonopolisni ülgə kilip əgixixi. Kona Gretsiyə tarihqiliri bizgə uning ayalqə kiyinip yüridioɣanliki tooɣruluk həwərləndüridu.

Təpəkkur kiloɣili boliduki, top-zəmbirəksiz bir dəwrdə Ninəwədək «yengilməs» bir xəḥərning ḥalak boluxidiki bexarət Naḥumning zamanidiki etikad-sizlaroɣa tetikşiz ixənməslik külkiliri iqidə anglanoɣan boluxi mumkin. Birak uning bexariti dəl xu idi, ḥəmdə təwəndə eytkinimizdək, miladiyədin ilgiriki 612-yili səzmusəz əməlgə axuruloɣan.

Miladiyədin ilgiriki 612-yili Babil imperatori Nabopolassar (uluoɣ padixaḥ Nebokadnəsarning atisi) Babil ḥəm ittipakdixi Mediadiki ikki koxunni yetəkləp Ninəwə xəḥirigə ḥujum kildi. Xəḥər ikki baskuquluk jəng bilən, yəni awwal taxki sepili, andin iqki sepili bəsülüxi bilən məoɣlup boldi. Bu ikki baskuq pəyoɣəmbərning bexaritidə bir-birigə ulap eytiloɣan. Babil koxuni taxki sepilni bəsüxkə üq ketim jəng kildi, üq ketimlik jəngning ḥəmmisi məoɣlubiyət bilən ahirlaxti. Babil koxuni üqinqi ketim məoɣlup boloɣandin keyin Ninəwədikilər qong təbrikləx paaliyiti ətküzdi; Ninəwəliklərning kəpinqisi məst boluxup kətkənidi.

Mesopotamiyədə adəttə yamoɣur yaoɣmaydu. Ninəwədikilər bu yil Iyul wə Awoɣustta kəp ketim yaoɣkan yamoɣuroɣa anqə dikkət kilmioɣanidi. Xu yili kattik yamoɣur boloɣaqka, Tigris dəryasi texip kətkənidi, nətijidə dərya suliri kəlkün bolup, Ninəwəning taxki sepilining üq kilometr

yerini eḳitip kətti. Babildiki ḳoxun dərḥal xu yərdin bəsüp kirip iqki sepiloɣa ḥujum ḳilixḳa kirixti. Xu qaoɣda Ninəwə padixaḥi Sardonopolis Asuriyəning burunḳi bir butpərəs ḥəkümasining: «Su xəḥərning düxmini bolup ḳaloɣanda, Asuriyə tügixidu» degən bir bexaritini esigə kəltürüp ümidsizləndi. Əməliyəttə bu bexarət əslidə Ninəwədiki kixilərni hatirjəm ḳilix üqün eytiloɣanidi — Tigris dəryasi Ninəwəni beyitḳan əməsmidi? — əmma Huda Asuriyəning ḥəkümasining xu gepini ḥəḳiḳətkə aylandurdi.

Sardonopolis ümidsizliktin ordisi otturisida yooɣan bir gülhan yeḳip, əzi, barliḳ kenizəkliri wə bayliḳlirini otta kəydürüp əlüwaldi. Uning hanixi əsirgə elindi. Xəḥər gumran ḳilindi. «Büyük Iskəndər» 300 yildin keyin axu yərdin ətkəndə, Ninəwə xəḥirini kərməy, bəlki pəḳət səl qongraḳ bir dənglükni bayḳidi. Naḥumning bexaritidək «**Ḳarangoɣuluḳ Uning** (Hudaning) **düxmənlirini ḳooɣlaydu**» (1:8). 19-əsirdiki bəzi etiḳadsiz alimlar Muḳəddəs Kitabta Ninəwəning məwjutluḳi ḥəm uluoɣluḳi tooɣruluḳ boloɣan guwaḥliḳnimu mazaḳ ḳiloɣan. Qünki Ninəwə izsiz yoḳap kətkənidi. Xəḥər 1845-yili Fransuz arheolog Layard təripidin dunyani ḳattiḳ ḥəyranuḥəs ḳilip axkarilanoɣan.

Ḥazirḳi zamanimizdimu dunyadiki həlḳ yənila u-bu ḥəkümət yaki dələtning «uluoɣ ḳudrət»i tooɣruluḳ səzləp yürüxidu; bəzi dələtlər nadanlarqə əzining uluoɣluḳi tooɣruluḳ mahtinip ketidu. «Naḥum pəyoɣəmbər» degən kitab bizni bu dunyadiki barliḳ ḥoḳuḳ ḥəm ḳudrət adəmlərgə Huda təripidin ata ḳilinoɣan, dəp həwərləndüridu. Ular muxu ḥoḳuḳni suyiistemal ḳilsa, əz mənpə'iti üqün adalətni burmilisa, Huda əz waḳtida ularni soraḳḳa tartip jazalap, ularning «büyük» ḥoḳuḳini ḥətta bir keqidila ulardin tartiwalidu. Xuning bilən təng biz «Naḥum pəyoɣəmbər»din əginələymizki, Huda ḥəmmimizni ayrim-ayrim bilidu ḥəm «**Pərwərdigar meḥribandur, külpətlik kündə baxpanaḥdur; Əzigə tayanoɣanlarni U bilidu**» (1:7). Oḳurmənlirimizning ḥəmmisi Uni tonusun, ular Pərwərdigarning ḥazirḳi bu rəzil dəwrgə qoḳum qüxüridioɣan dəroɣəzipidin haliy bolup, Uning ḳanatliri astidin towa ḥəm kəmtərlik bilən ḥimayə tapsun.

Əmdi «Naḥum pəyoɣəmbər»də bayan ḳilinoɣan təwəndiki uluoɣ ḥəḳiḳətlərni kərimiz: —

(1) Huda bəribir insanlarning barliḳ səltənətliri üstidin ḥəkümranliḳ ḳilidu.
(2) Huda Əz həlḳi üqün intiḳam alidu.
(3) Huda ḥəzriti Ibraḥimoɣa bərgən wədə ḥər dəwrdə inawətlik («Yar.» 12:1-3) «**Kimki seni (**wə xundaḳla əwladliringni) **horlisa, mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən**». Israil həlḳi ḥəzriti Ibraḥimning əwladliri, əlwəttə.
(4) «**Pərwərdigar Əzini izdigüqilərning ḥəmmisigə baxpanaḥdur**».

Tərjimimizdə biz Təwratxunas alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəḥudi alim Doktor Arnold Fruchtenbaum» ḥəm amerikiliḳ alim «Professor Dawut Bəykər»lərning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

1-bab: Hudaning Ninəwəning ḥalakiti tooɣruluḳ pərmani
2-bab: Ninəwəning ḥalak boluxining təswirliri
3-bab: Ninəwəning ḥalak boluxidiki səwəblər

••••••••

Naḥum

Hudaning Ninəwəning ḥalakiti toоrulуk pərmani

1 [1] Ninəwə xəḥiri toоrisida yükləngən
wəḥiy — əlkoxluқ Naḥum kərgən alamət
kərünüx hatiriləngən kitab.

[2] Pərwərdigar otluқ muḥəbbətlik, intiқam
aloʏuqi bir Hudadur;
Bərḥəқ, Pərwərdigar bir intiқam aloʏuqi,
Dəroʏəzəp Igisidur;
Pərwərdigar yawliridin intiқam alidu,
Düxmənliri üqün adawət saқlaydu.
[3] Pərwərdigar asanliқqə aqqiқlanmaydu,
Küq-қudrəttə uluoʏdur,
Gunaḥi barni ḥeq aқlimaydu;
Pərwərdigar — Uning yoli қara қuyunda wə
borandidur,
Bulutlar Uning ayaoʏliri purқiratқan qang-
tozangdur.
[4] U dengizoʏa tənbiḥ berip uni қuruқ қilidu,
Barliқ dəryalarni қurutuwetidu;
Baxan қaoʏjirap ketidu,
Karməlmu ḥəm xundaқ bolidu;
Liwandiki gül-giyaḥmu қaoʏjiraydu.
[5] Taoʏlar uning aldida titrəp ketidu,
Dənglər erip ketidu,
Yər yüzi Uning ḥuzuri aldioʏa kətürülidu,
Jahan ḥəm uningda barliқ yaxawatқanlarmu
xundaқ bolidu.
[6] Kim Uning oʏəzipi aldida tik turalisun?
Kim Uning aqqiқining dəḥxitidə қəddini ke-
rip turalisun?
Uning dəroʏəzipi ottək təkülidu,
Uning aldida taxlar yerilidu.
[7] Pərwərdigar meḥribandur, külpətlik kündə
baxpanaḥdur;
Əzigə tayanoʏanlarni U bilidu.
[8] Biraқ exip taxқan kəlkün bilən xu yərni
pütünləy tügəxtüridu,
Қarangoʏuluқ Uning düxmənlirini қooʏlaydu.
[9] Silər Pərwərdigar bilən қarxilixip nemə
oylawatisilər?
U ixliringlarni pütünləy tügəxtüridu;
Yamanliқ silərdin ikkinqi қetim qiқmaydu.
[10] Ular қamoʏaқtək bir-birigə qirmixiwaloʏan
bolsimu,
Əz ḥaraқliridin süzmə bolup kətқan bolsimu,
Ular қuruқ pahaldək pütünləy yəp ketilidu.
[11] Səndin Pərwərdigaroʏa rəzillik oylioʏuqi
qiққanidi,
U Iblisning bir nəsiḥətqisidur.

1:1 «Yükləngən wəḥiy» — ibraniy tilida «Massa» *(asasiy mənisi «yük»)* degən bir səz bilənla ipadilinip ḥəm «wəḥiy» ḥəm «pəyoʏəmbərning zimmisigə yükləngən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə alidu.

1:2 Mis. 20:5

1:4 «Barliқ dəryalarni қurutuwetidu; Baxan қaoʏjirap ketidu, Karməlmu ḥəm xundaқ bolidu; Liwandiki gül-giyaḥmu қaoʏjiraydu» — Baxan wə Liwanda ḥəl-yeoʏin kəp, bək mol bolidu; ularning otlaқliri intayin munbət idi. Karməl bolsa Israilda ḥəl-yeoʏin əng kəp bolidioʏan jay; u «қaoʏjirap kətkən» bolsa, baxқa jaylar tehimu xundaқ bolatti.

1:5 Mis. 19:18; Zəb. 18:7-9; 29:4-6; 97:4, 5; 114:4.

1:7 Yo. 3:16

1:8 «Biraқ exip taxқan kəlkün bilən xu yərni pütünləy tügəxtüridu» — «exip taxқan kəlkün» pəyoʏəmbərlərning yazmilirida adəttə kəqmə mənidə қollinilip «tajawuz қiloʏuqi қorқunquluқ қoxun»ni kərsitidu. Biraқ «Naḥum» degən uxbu қismida, u ḥəm əsli mənisidə *(kəlkün)* bilən қolliniloʏan ḥəm «tajawuzqi қoxun» degən kəqmə mənidimu қolliniloʏan. Ninəwə xəḥiri Tigris dəryasining exip texixi ḥəm Babil қoxuni təripidin yər bilən təng қilinoʏan.
–«Xu yər» bəlkim Ninəwə xəḥirini kərsitidu.

1:9 «U ixliringlarni pütünləy tügəxtüridu» — yaki «U Əzi қilmaқqi boloʏinini bəribir ada қilidu». **«Yamanliқ silərdin ikkinqi қetim qiқmaydu»** — kona zamanlardiki nuroʏun «wəyran қilinoʏan» xəḥərlər keyin қayta қuruloʏan. Məsilən, Yerusalem xəḥiri az degəndə bəx қetim қaytidin қuruloʏan. Biraқ Ninəwə xəḥiri oʏulitiwetilgəndin keyin pütünləy yoқap kətti.

1:9 Pənd. 11:4; Əz. 7:19; Zəf. 1:14-16, 18; Dan. 9:26-27; Yex. 10:22-23; 28:22; Yər. 30:11; 46:28

1:10 «Əz ḥaraқliridin süzmə bolup kətkən bolsimu,...» — pəyoʏəmbər muxu yərdə, Ninəwə xəḥiridiki ḥəmmə puқra məst boloʏan waқtida wəyran қilinidu, dəp puritidu. **«Ular қuruқ pahaldək pütünləy yəp ketilidu»** — mənisi bəlkim «keydürülidu». Baxқa birnəqqə hil tərjimilər uqrixi mumkin.

1:11 «U Iblisning bir nəsiḥətqisidur» — «Iblis» muxu yərdə ibraniy tilida «Belial» deyilidu. Bu səz Təwratta adəttə Xəytanning əzini kərsitixi mumkin. Baxқa tərjimilərdə «rəzil», «ərzimәs» degən mənilərdə kelidu.
–Mumkinqiliki barki, bu «Iblisning nəsiḥətqisi» Sənnaheribni kərsitidu *(Sənnaherib miladiyədin ilgiriki 702-yili Yəḥudaoʏa қattiқ ḥujum қiloʏan. Uning məoʏlubiyiti ḥəm əlümi Təwratta, «Yəxaya» 36-38 bablarda hatiriləngən)*. Undaқ boloʏanda, Naḥum pəyoʏəmbər əzining bu bexaritini məzkur kitabni rəsmiy toplap pütküzüxtin 50 yil burun,

[12] Pərwərdigar mundak dəydu: —
«Ularning təyyarlikliri toluk, sani zor kəp bolsimu,
Ular ohxaxla üzüp taxlinidu,
Xundakla kəlməskə ketidu;
Mən sanga azar kiloƣinim bilən, i həlkim,
Kaytidin sanga azar kilmaymən.
[13] Hazir Mən uning boyunturukini boynungdin sundurup eliwatimən,
Wə asarətliringni bəsüp taxlaymən.
[14] Pərwərdigar sən tooƣruluk pərman qüxürgənki,
Sening naming kaytidin terilməydu;
Butungning əyidin Mən oyma həykəl, kuyma həykəlni yokitimən;
Mən kəbrəngni təyyarlawatimən,
Qünki sən pəsəndidursən.
[15] Mana taoƣlar üstidə, hux həwərni elip kəlgüqining ayaoƣlirioƣa,
Aram-hatirjəmlikni jakarlioƣuqining ayaoƣlirioƣa kara!
Heytliringni təbriklə, i Yəhuda, iqkən kəsəmliringni ada kil;
Qünki u rəzil boloƣuqi zeminingdin ikkinqi ətməydu;
U pütünləy üzüp taxlanoƣan bolidu.

yəni yax waktida hatiriligən bolidu.

1:12 «Ularning təyyarlikliri toluk, sani zor kəp bolsimu,... » — «təyyarlikliri toluk, sani zor kəp» — bu Asuriyəliklərning əzlirini təswirləxkə daim ixlitidioƣan ibarə. **«Ular ohxaxla üzüp taxlinidu, xundakla kəlməskə ketidu»** — ibaraniy tilida «kəlməskə ketidu» degən bu səz bəzidə «tamqilap-tamqilap yokap ketidu» degənni bildüridu.

1:14 «Pərwərdigar sən tooƣruluk pərman qüxürgənki, sening naming kaytidin terilməydu; ...» — Huda muxu yərdə kaytidin Asuriyə padixahioƣa səz kilidu.
–«Sening naming .. terilməydu» — bu bəlkim ikki bislik səz. Birinqidin Asuriyə padixahining həq nəsli kalmaydu; ikkinqidin, uni əslitidioƣan həq abidilər, hatirə taxlar kalmaydu *(Asuriyə padixahliri əslidə qong-qong abidə taxlirioƣa nahayiti amrak idi)*. **«Mən kəbrəngni təyyarlawatimən»** — baxka birhil tərjimisi «Mən uni *(yəni padixahning buthanisini)* kəbrəng kilip bekitimən».

1:15 «Mana taoƣlar üstidə, hux həwərni elip kəlgüqining ayaoƣlirioƣa, aram-hatirjəmlikni jakarlioƣuqining ayaoƣlirioƣa kara!» — muxu hux həwərning məzmuni bəlkim Ninəwə xəhiri wəyran bolup, Hudaning həlkigə hatirjəm künlər kəldi, degənlik.

1:15 Yax. 52:7; Rim. 10:15

Ninəwəning ƕalak boluxining təswirliri Huda Ninəwəgə kaytidin səz kilidu

2 [1] Bitqit kilidioƣan birsi kəz aldingoƣila kəldi;
Əmdi istiƕkam üstidə kəzət kil,
Yoloƣa kara, belingni baoƣla, küqliringni yioƣip tehimu küqəyt!
[2] (Qünki Pərwərdigar Yakupning xan-xəripini əsligə kəltürdi,
Uni Israilning xan-xəripigə layik dərijidə əsligə kəltürdi;
Qünki kurukdioƣuqilar ularni kurukdap koyoƣanidi,
Ularning üzüm tal xahlirini wəyran kiloƣanidi).
[3] Bitqit kiloƣuqining palwanlirining kalkanliri kizil boyaldi,
Uning baturliri pərəngdə kiygüzüldi;
Təyyarlik künidə, jəng ƕarwiliri polatning julasida yaltirap ketidu,
Nəyzilər oynitilidu;
[4] Jəng ƕarwiliri koqilarda güldürlixip qepixiwatidu;
Kəng yollarda bir-birigə sokulidu;
Ularning kiyapiti məx'əllərdək bolidu,
Ular qakmaklardək yügürüxidu.

2:1 «Bitqit kilidioƣan birsi kəz aldingoƣila kəldi» — demək, birsi sən Ninəwəning aldioƣa kelip sanga hujum kilidu. **«Əmdi istiƕkam üstidə kəzət kil, yoloƣa kara, belingni baoƣla, küqliringni yioƣip tehimu küqəyt!»** — bu kinayilik, həjwiy gəp — Ninəwəliklər jənggə xunqə kəp təyyarlik kiloƣan bolsimu, ƕammisi bikar bolidu.

2:2 «Pərwərdigar Yakupning xan-xəripini əsligə kəltürdi, uni Israilning xan-xəripigə layik dərijidə əsligə kəltürdi» — okurmənlər bəlkim esigə kəltüriduki, Huda Yakup pəyoƣəmbərgə yengi isim koydi, yəni «Israil» dəp koydi. «Yakup»ning mənisi «aldamqi» yaki «baxkining ornini baskuqi», «Israil»ning mənisi «Huda bilən billə boloƣan xahzadə». Demək, Huda Yakupning əgri-tokay yollirini əzgərtip, uningoƣa parlak keləqək bərgən. Xuning bilən Mukəddəs Kitabta, «Yakup» bəzi wakitlarda Israilning «kona təbiiti»ni, yəni Huda əq kərgən yaman illətlirini kərsitidu. **«Qünki kurukdioƣuqilar ularni kurukdap koyoƣanidi, ularning üzüm tal xahlirini wəyran kiloƣanidi»** — Asuriyə Israil ƕəm Yəhudani kəp kətim ƕərhil usul *(bulangqilik, jazanihorluk, baj-selik katarliklar)* bilən «kurukdap koyoƣanidi».

2:2 Zəb. 80:12-13; Yəx. 10:12

2:3 «Bitqit kiloƣuqining palwanlirining kalkanliri kizil boyaldi» — «kalkanliri kizil boyaldi» mumkinqiliki barki, Asuriyə ləxkərliri jənggə təyyarlanoƣinida kalkanlirini kizil rəngdə boyap koyatti.

[5] Sərdar əmirlirigə əmr qüxüridu;
Ular yürüx kiloŋinida aldirioŋinidin bir-birigə putlixip mangidu;
Ninəwəning sepilioŋa karap aldiraydu,
Baxlirioŋa bolsa «muhasirə kalkini» təyyarlinidu.
[6] «Dəryalarning dərwaziliri» eqilidu,
Padixahning ordisi erip ketidu.
[7] Huzzabning bolsa uyatliri eqilidu —
Düxmən təripidin yalap epketilidu,
Dedəkliri huddi pahtəklərning sadasidək ahuh tartip,
Məydilirini urup ketidu.
[8] Ninəwə apiridə boloŋandin beri kəl süyidək tinq bolup kəldi,
Birak ular hazir kəqip ketidu...
Əy tohta! Əy tohta!
— Birak həqkim kəynigə karimaydu.

[9] Kümüxlərni buliwelinglar, altunlarni buliwelinglar;
Qünki uning xəwkətlik həzinisidiki kimmət kaqa-kuqilirining sani yoktur.
[10] U kurukdaloŋan, wəyran kilinoŋan, bərbat boloŋan!
Yüriki erip ketidu,
Tizliri bir-birigə jalaklap təgməktə;
Bəlliri toloŋak tutkandək toloŋinidu,
Barlik yüzlər tatirip ketidu.
[11] Kəni, xirlarning uwisi?
Yax xirlar ozukliniduoŋan jay,
Xir, qixi xir, xir arslini həqkimdin korkmay yürgən jay kəni?
[12] Xir əz arslanlirini kanduruxka owlarni titma-titma kiloŋanidi,
Qixi xirliri üqün owlarni booŋkanidi;
Əngkürlirini ow bilən, uwilirini olja bilən toxkuzoŋanidi.
[13] Mana, Mən sanga karximən, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar;
Mən sening jəng harwiliringni is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən;
Kiliq yax xirliringni yəwatidu,
Owangni yər yüzidin elip taxlaymən;
Əlqiliringning awazliri kayta həq anglanmaydu.

Ninəwəning halak boluxidiki səwəblər

3 [1] Kanlik xəhərgə way!
U yaloŋanqilik, zulum-zorawanlik bilən toloŋan,
U olja elixtin həq kol üzgən əməs!

2:5 «Sərdar əmirlirigə əmr qüxüridu» — «sərdar» ibraniy tilida «u» deyilidu. Bizningqə düxmənlərning sərdarini kərsitidu *(1-ayətni kərüng)*.
–Bəzi alimlar «u» Asuriyə padixahni kərsitidu, dəp karaydu. Undak boloŋanda, ayət Asuriyəliklərning jiddiy mudapiə təyyarliki kiliwatkinini kərsitidu.
–«Baxlirioŋa bolsa «muhasirə kalkini» təyyarlinidu» — «muhasirə kalkini» — əskərlər sepiloŋa hujum kilip ərüməkqi boloŋanda, baxlirini kooŋdax üqün bax üstigə qong bir kalkandək nərsini kətürüp yürətti. Baxka birhil tərjimisi: «kalkanlik potəy».
2:6 ««Dəryalarning dərwaziliri» eqilidu, padixahning ordisi erip ketidu» — «dəryalarning dərwaziliri» degənlik nemə mənisi? Tigris dəryasining tarmakerikliri Ninəwə xəhiridin ətətti. Dəryalar sepildin ətkən jaylarda kemilərni ətküzüx-ətküzməslik üqün həm baxka jaylarda su ekimlirini tizginləx üqün dərwaza-takaklar bekitilgənidi. Dəl Ninəwə xəhiri muhasirigə elinoŋan qaoŋda dəryа texip, uning taxki sepilining 3 kilometrlik kismini ekitip kətkən. Xuning bilən Babil koxuni bəsüp kirip, andin iqki sepiloŋa hujum kilixka kirixti.
–«Padixahning ordisi erip ketidu» — Bəlkim padixah həm ordidikilərning yüriki korkunqtin erip kətkənlikini kərsitidu. Padixah barlik bayiklirini yooŋan bir gülhan kilip, əzi wə kenizəklirini gulhanning üstidə kəydürüwaldi.
–Bəzi alimlar bu səzni jismaniy tərəptin: «orda *(dəryа ekimi bilən)* ekip ketidu» dəp qüxinidu.
2:7 «Huzzabning bolsa uyatliri eqilidu» — «Huzzab» bolsa bəlkim Ninəwə hanixining ismi *(bu isim ularning bir ayal butining ismi, yəni «ixtar» degən isim bilən munasiwətlik)*. Padixah əzini kəydürüwaloŋini bilən hanix əzi tirik kelip rəswa kilinip, dedəkliri bilən kullukka əwətilidu. Bəzi alimlarning baxka birhil tərjimisi bar — «Mana bu xundak bekitilgəndur, — uning *(Ninəwə xəhirining)* uyatliri eqilidu...».
2:8 «Ninəwə apiridə boloŋandin beri kəl süyidək tinq bolup kəldi, birak ular hazir kəqip ketidu...» — baxka birhil tərjimisi «Ninəwə bir kəl süyidəktur, birak hazir suliri yokap ketidu...».
2:10 Kan. 1:28; 20:8; Yə. 2:11; 5:1; 7:5; Yəx. 13:7, 8; 21:3; Əz. 21:12.
2:11 «Kəni, xirlarning uwisi? Yax xirlar ozukliniduoŋan jay, xir, qixi xir, xir arslini həqkimdin korkmay yürgən jay kəni?» — xir Asuriyə imperiyəsining simwoli idi.
2:13 «Mən sening jəng harwiliringni is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən» — ibraniy tilida «Mən uning jəng harwilirini is-tütəkkə aylandurup kəydürüwetimən».
3:1 «Kanlik xəhərgə way!» — «kanlik xəhər» Ninəwə xəhirini kərsitidu, əlwəttə; 1-3-ayətlərdə, bəsüp kirgən koxunliri, xundakla ularning kiroŋinqilikі təswirlinidu.

[2] Ah, ⱪamⱪining ⱪarsildaxliri!
Qaⱪlirining daⱪangxiwatⱪan,
Atlarning qapqiwatⱪan,
Pingildap ketiwatⱪan jəng ⱨarwilirining sadaliri!
[3] Ⱪara, atliⱪ ləxkərlərning ⱪangⱪixliri,
Ⱪiliqlarning walildaxliri,
Nəyzilərning palildaxliri,
Ɵltürülgənlərning kəplüki,
Ɵlüklər dəwə-dəwə!
Jəsətlərning sani yoⱪtur;
Ular jəsətlərgə putlixidu.
[4] — Seⱨirlərning piri u,
— əllərni paⱨixiwazliⱪi,
Jəmətlərni seⱨirliri bilən setiwetidu;
Sən xerinsuⱨən paⱨixining nuroⱪun paⱨixilikliri tüpəylidin,
[5] Mana, Mən sanga ⱪarxilixip qiⱪⱪanmən, —
— dəydu samawiy ⱪoxunlarning Sərdari boloⱪan Pərwərdigar,
Kənglikingning etikini ⱪayrip yüzünggə yepip, seni axkarilaymən,
əllərgə uyat yərliringni,
Padixaⱨliⱪlaroⱪa nomusungni kərsitimən.
[6] Üstünggə nijasətni taxlaymən,
Seni xərməndiqiliktə ⱪaldurimən,
Seni rəswa ⱪilimən.
[7] Wə xundaⱪ boliduki,
Seni kərgənlərning ⱨəmmisi səndin ⱪeqip: — «Ninəwə wəyran ⱪilindi! Uning üqün kim ⱨaza tutidu?» — dəydu;
Mən sanga təsəlli bərgüqilərni nədin tepip berimən?
[8] Sən dəryalarning otturisida turoⱪan,
Ətrapida sular boloⱪan,
Istiⱨkami dengiz boloⱪan,
Sepili dengiz boloⱪan No-Amon xəⱨiridin əwzəlmusən?
[9] Efiopiyəmu, Misirmu uning küq-ⱪudriti idi,
Ularning küqi qəksiz idi;
Put ⱨəm Liwiyəliklər uningoⱪa yardəmqi idi;
[10] Umu elip ketilip, əsirlikkə qüxkən;
Barliⱪ koqa bexida bowaⱪliri qərüp taxliwetildi;
Ular uning mətiwərliri üqün qək taxlidi,
Uning barliⱪ ərbabliri zənjirdə baoⱪlanoⱪanidi.
[11] Sənmu məst bolisən;
Sən məkünüwalisən;
Sən düxməndin ⱨimayə izdəp yürisən;
[12] Sening barliⱪ istiⱨkamliring huddi tunji mewigə kirgən ənjür dərihining ənjürlirigə oⱨxaydu;
Birla silkisə, ular yegüqining aoⱪzioⱪa qüxidu.
[13] Mana, ⱨəlⱪing xəⱨiringdə ⱪiz-ayallardək bolup ⱪaldi;
Zeminingning ⱪowuⱪliri düxmənliringgə kəng iqilidu;
Ot təmür taⱪaⱪliringni yəp ketidu.

3:4 «Seⱨirlərning piri u» — «u» bu yərdə Ninəwə xəⱨirini kərsitidu. **«u... əllərni paⱨixiwazliⱪi, jəmətlərni seⱨirliri bilən setiwetidu; sən xerinsuⱨən paⱨixining nuroⱪun paⱨixilikliri tüpəylidin,...»** — Ninəwədikilər rəⱨimsizlik, zorawanliⱪtin ⱨəwəs aloⱪan bolupla ⱪalmay, yənə kəp əllərgə kəp jadugərlik ⱨəm hurapatliⱪ ərp-adətlirini ⱨəm əzlirining paskina butpərəslikini tarⱪatⱪanidi.

3:7 «Mən sanga təsəlli bərgüqilərni nədin tepip berimən?» — Nahum pəyoⱪəmbər muxu yərdə səz oyini ⱪilip əzining ismi *(«təsəlli bərgüqi» degən mənidə)* üstidə kinayilik, ⱨəjwiy gəp ⱪilidu. U əzining Yəⱨuda həlⱪigə bexarətliri bilən təsəlli bərgənidi. Biraⱪ «Ninəwə xəⱨiri üqün «Nahum»lar nədin tepilidu?».

3:9 «Put ⱨəm Liwiyəliklər uningoⱪa yardəmqi idi» — «Put» degən yurt ⱨazirⱪi Somaliyə. «Liwiyə», yəni «Libya»ning kədimki ismi «Kux».

3:10 «Umu No-Amonmu, 8-ayətni kərüng elip ketilip, əsirlikkə qüxkən; barliⱪ koqa bexida bowaⱪliri qərüp taxliwetildi,....» — Misirdiki qong xəⱨər «No-Amon» intayin mustəⱨkəm, ⱨətta Asuriyə xəⱨiridin tehimu «yengilməs» idi. U Nil *(dengizdək kəng boloⱪan)* dəryasining tət eⱪimi arisioⱪa jaylaxⱪan bolup, 20000 jəng ⱨarwisi, 100 dərwazilik zor egiz sepili bar, tət məmlikət bilən ittipaⱪdax idi. Xunga u «yengilməs bir xəⱨər» dəp ⱨesablanoⱪan. Biraⱪ u Asuriyə padixaⱨi Axurbanipal təripidin miladiyədin ilgiriki 665-yili rəⱨimsizlik bilən bitqit ⱪilindi.

3:11 «Sənmu məst bolisən; sən məkünüwalisən,...» — «sən**mu** məst bolisən» — tarihta kəp küqlük xəⱨərlər əzidə turoⱪuqilarning bihəstəlik ⱪilixi wə əzliridin məoⱪurlinip ⱨaraⱪ iqip məst boluxi bilən, düxmənlər bəsüp kirgən. No-Amonning əⱨwalimu bəlkim xundaⱪ boloⱪan, Ninəwəning aⱪiwiti jəzmən xundaⱪ bolidu.

3:13 «ⱨəlⱪing xəⱨiringdə ⱪiz-ayallardək bolup ⱪaldi» — bu ikki bisliⱪ gəp. Birinqidin Ninəwə xəⱨiridiki kəp ərlar xu dəwrdiki padixaⱨi Sardonopoliska əgixip bəqqiwaz bolup kətti. Sardonopolis əzi ayalqə kiyinip yürətti. Bu ixlar Huda aldida əzliriga jaza elip kelidioⱪan eoⱪir gunaⱨ idi. Ikkinqidin, jənggə kəlgəndə, Asuriyə həlⱪi ⱪiz-ayallardək ⱪorⱪup ketip ⱪaqidioⱪanliⱪini kərsitidu.

14 Əmdi muhasirigə təyyarlik kilip su tartip koy!
Koroɣanliringni mustəhkəmlə!
Seoɣiz topidin lay etip,
Hak layni qəyləp koy!
Humdanni raslap koy!
15 Ot seni xu yərdə yəp ketidu;
Kiliq seni üzüp taxlaydu;
U seni qekətkə liqinkisidək yəwatidu;
Əmdi əzüngni qekətkə liqinkiliridək kəp kil,
Qekətkidək əzüngni zor kəp kil!
16 Sən sodigərliringni asmandiki yultuzlardin kəp kilding;
Mana, qekətkə liqinkisi kanat qikirip, uqup ketidu!
17 Sening ərbabliring qekətkilərdək,
Sərdarliring mijir-mijir qakqikizlardək bolidu;
Mana ular sooɣuk künidə qitlar iqigə kiriwelip makan kilidu;
Kuyax qikkanda, ular kəqip ketidu,
Baroɣan yerini tapkili bolmaydu.
18 Qopanliring mügdəp kaldi, i Asuriyəning padixahi;
Sening akśəngəkliring jim yatidu;
Həlking taoɣlar üstigə tarkilip kətti,
Heqkim ularni yioɣmaydu;
19 Sening yarang dawasiz,
Sening zəhming eoɣirdur;
Həwiringni angliɔɣanlarning hammisi üstüngdin qawak qalidu;
Qünki tohtawsiz rəzilliking kimning bexioɣa kəlmigəndu?

3:16 «qekətkə liqinkisi kanat qikirip, uqup ketidu!» — «qekətkə liqinkisi ... uqup ketidu» degənning mənisi bəlkim Ninəwəning kəp sodigərliri bexioɣa eoɣir kün qüxkəndə uningoɣa heq yardəm bərməy, «bikar tələp» qekətkidək kəqip ketidu; 17-ayətnimu kerüng.

3:17 «Sening ərbabliring qekətkilərdək, sərdarliring mijir-mijir qakqikizlardək bolidu; mana ular sooɣuk künidə qitlar iqigə kiriwelip makan kilidu» — qekətkilər sooɣuk wakitlarda «tonglap ketip kalidu», heq midirlimas bolup kalidu. Asuriyəning əskərliri ohxaxla jənggə kirgəndə heq hərikət kilmay, bəlkim korkunqtin «ketip kalidu». Andin ular kəqip «uqup ketidu».

3:18 «Qopanliring mügdəp kaldi, i Asuriyəning padixahi.... həlking taoɣlar üstigə tarkilip kətti, heqkim ularni yioɣmaydu...» — «qopanliring» yəni «həlk padiqiliring», «həlk bakkuqiliring» bəlkim məmlikətning bihətərlikigə məs'ul boloɣanlarni, yəni padixahning ordisidiki wəzirwuzralirini kərsitidu. Heqkim tarkilip kətkən Asuriyə həlkidin həwər elip ularni yioɣmaydu, bakmaydu.

–«Həlking taoɣlar üstigə tarkilip kətti, heqkim ularni yioɣmaydu...» — Asuriyə həlki tarkitiloɣandin keyin hərgiz kaytidin bir əl-yurt bolmioɣan.

Təwrat 35-qisim
«Ḥabakkuk»
(Ḥabakkuk pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Ḥabakkuk pəyoƣəmbərning qaysi jəmättin boloƣanliqi yaki uning arqa kərünüxidin həwirimiz yoq. U kitabida əzini tonuxturuxidin qarioƣanda, məzkur bexarətni qobul qiloƣan waqitta, uning pəyoƣəmbərlik salahiyiti alliqaqan etirap qilinoƣan. Uning ismi «quqaqlax» degən mənidə.

Kitabning yeziloƣan waqti

Uning kitabi boyiqə, «Babil» kəlgüsidə məydanoƣa qiqip, büyük bir imperiyə bolidu wə bu ix intayin ḥəyran qalarliq dəp qarilidu. Xunga bu bexarət xu wəqədin ilgiri yeziloƣan boluxi kerək — bolmisa kim uni «bexarət» dəp qaraydu?! Xuning bilən hulasigə kelimizki, kitab Babilning «qong bəsüx»i, yəni ularning Asuriyə paytəhti Ninəwəni miladiyədin ilgiriki 612-yili wəyran qilixtin ilgiriki məlum bir waqitta yeziloƣan. Uning oqurmənlərgə: «**Bu ix silərning künliringlarda bolidu**» deginidin qarioƣanda, uning bexariti miladiyədin ilgiriki 612-yilidin awwalqi bir dəwr iqidə yeziloƣan boluxi kerək — demək, miladiyədin ilgiriki 640-612-yilliri ariliqida, Yosiya padixaḥ Yəḥudaning təhtigə olturoƣan waqtida yeziloƣan.

Kitabning tarihiy arqa kərünüxi wə temisi

Ḥərbir pəyoƣəmbərning kitabining əz alaḥidiliki bar, bolupmu Ḥabakkukning xundaq — qünki u əlgə yaki puqralaroƣa bexarətlər bərməy, pəqət yaloƣuz Hudaoƣa səz qilidu, andin uningdin jawab alidu. Pütün kitab pəqət uning Hudaning Əzi bilən boloƣan seḥbətlirining hatirisi, halas. Uning kəngül qoyoƣini məlum bir həwərni qandaq yətküzüx üqün əməs, bəlki iq-baoƣrini azablioƣan soallarni qandaq ḥəl qilixtin ibarət boloƣan. Hudaning kərsətmisi bilən u keyinki dəwrlərning bəhti üqün bu «seḥbətlər»ni hatiriləydu.

Yuqiriqi bayqiximiz boyiqə, Ḥabakkuk Yosiya padixaḥ Yəḥudaning təhtigə olturoƣan waqitta bexarətlərni bərdi. Israilning pütün tarihi boyiqə Yosiya bəlkim ularning əng adil, lilla wə ihlasmən padixaḥliridin biri boloƣan. Təhtkə olturoƣandin keyin u muqəddəs ibadəthanidin barliq butpərəslikkə ait nərsilərni qiqiriwetip, barliq buthanilarni wə tapqan butlarni buzoƣan, barliq jadugərlərni, palqilar wə xuningdək jin-xəytanlarni izdigənlərni zemindin qoƣliwətkən wə xuningdək kəp islaḥatlarni yoloƣa qoyoƣanidi. U adalətni elip baridioƣan siyasətlərni izqil ḥalda yürgüzgənidi. Birak Ḥabakkukning degənliridin kərimizki, kəp əmir-wəzir-lərning arzu-niyətliri Yosiya padixaḥ-ning adalətni yaqlax təxnaliqi bilən birdək əməs idi. Ḥabakkukning deyixiqə, u məyli qaysi tərəpkə qarimisun, u xu yərdə zulum-zorluq, jazanihorluq, bulangqilik wə aqkəzlükni kərdi. Omumiy jəḥəttin eytqanda, həlq raḥət-paraoƣətlik turmuxni ətküzgən, birak ḥəqiqiy «islaḥat» bolmioƣan, həklər ḥərhil ḥaram yollar bilən beyiwatatti. Ḥabakkuk

adalət wə ḥəkḳaniylikni naḥayiti ətiwarlaydioɣan kixi bolup, Hudaning pakmukəddəsliki wə ḥəkḳaniyliki uning kənglidin qongḳur orun aloɣan. Ḥər tərəptə boloɣan rəzillikni kərginidə, uning «həlḳim gunaḥliridin waz kəqsun, towa ḳilsun» degəndək dualiri Hudaoɣa anglanmioɣandək ḳilatti. Dəl buning əksiqə, dua-nida ḳiloɣanseri, ixlar tehimu yamanlixip kətkənidi. U: —

«Sən nemixḳa manga ḳəbiḥlikni kərgüzisən,
Nemixḳa japa-zulumoɣa ḳarap turisən?
Qünki bulangqiliḳ ḥəm zulum-zorawanliḳ yüz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar, dəwalar kəpəyməktə» — dəp pəryad kətürdi (1:3).

U Hudaning meḥribanliḳioɣa ixəngən, wijdani səzgür boloɣan kəp adəmlərgə ohxax, Hudaning muxundaḳ rəzilliklərgə yol ḳoyuxi uning kallisidin kət'iy ətməytti.

Uning Hudaoɣa boloɣan nidasi bir jawabḳa erixidu — biraḳ bu u kütkən yaki ümid baoɣlioɣan jawab əməs idi. Qünki Huda uningoɣa Kaldiylərning nəzərsiz bir həlḳtin ḥəywətlik bir dələt-imperiyə boluxḳa kətürülidioɣanliḳini kərsitidu. U əz wətəndaxlirining rəzillikliri tüpəylidin, Kaldiylərning rəḥimsizlik bilən Israilni bulang-talang ḳilixḳa, xundaḳla Hudaning jazalixini elip berixḳa kelidioɣanliḳini kəridu (Ḥabakkuk: «Hudaning səzini kərdüm» dəydu. Ḥəmmisi bəlkim uningoɣa «oɣayibanə alamət» yaki «alamət kərünüx» xəklidə kərüngən).

Hudaning bu jawabi uning kənglidiki qigixlərni tehimu eoɣir ḳiliwətti. Qünki Kaldiylər (alamət kərünüxtə uningoɣa kərsitilgini boyiqə) rəḥimsiz, butpərəs, eytḳusiz dərijidə baoɣri tax wə adəmhor toymas bir həlḳ idi. Ular urux ḳilixtin, baxḳa əllərni bərbat ḳilixtin, əsirlirini harlaxtin ḥuzur alidioɣan həlḳtur. Ḥəmmidin yamini xuki, ular bu ixlarning ḥəmmisini bəlkim əzlirining küq-ḳudritidin kəlgən dəp, əz küqḳudritini bir «ilaḥ»ḳa aylanduruxi mumkin idi. Ularning əzliri yasioɣan bir «ilaḥ»i boloɣandin keyin, bu «ilaḥ» ularoɣa qüxürgən əmrlər wə kərsətmilər dərwəḳə ularning xəhsiy arzu-ḥəwəslirigə intayin mas kelətti! Kaldiylərning rəzilliki xu dərijigə yətkənki, ḥətta ularning aldida Ḥabakkukning rəzil həlḳimu «adil» kərüngən əməsmidi?

Ḥabakkuk əz həlḳimdə adalət yoḳ, dəp dərd eytidu; biraḳ Huda Əzi kaldiylər tooɣruluḳ: «**Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu**» dəydu (1:7). Demək, ular nemining tooɣra, nemining yaman ikənlikini əzliri bekitidu, ular Hudadin ḥeq ḳorḳmay, nemə halisam xundaḳ ḳilimən dəydioɣanlar. Huda ḳandaḳmu muxundaḳ bir yat əlni əz həlḳini jazalaxḳa ixlətisun? Kaldiylər Israilni parə-parə ḳiliwətsə, tehimu təkəbburlixip, «bizning ilaḥimiz Pərwərdigardin küqlük!» dəp, Israilning Hudasioɣa tehimu kupurluḳ ḳilidioɣan bolmamdu? Kaldiylər «Hudaning həlḳini» bitqit ḳilsa, ularning dəḥxətlik, təkəbbur kəz-ḳarixini ḥərḳaysi əl-millətlər aldida tehimu təstiḳlioɣan bolmamdu?

«Sening kəzüng xunqə oɣubarsiz idiki,
Rəzillikkə ḳarap turmaytting;
Əmdi nemixḳa sən munapiḳlik ḳiloɣanlaroɣa ḳarap turisən,
Rəzillər əzidin adil boloɣan kixini yutuwaloɣinida, nemixḳa süküt ḳilisən?» (1:13).

Bu səz kitabning büyük soalidur. Dadpəryadi bar kəp kixilər dadlirini təkkəndin keyin, Hudadin ḥeqḳandaḳ jawab kütməydu. Biraḳ Ḥabakkuk dərdlirini təkkəndin keyin Hudaning jawabini səwr-taḳət bilən kütüxkə bəl baoɣlidi. U Hudaoɣa ḳarap kütiwidi, uning soalioɣa jawab kəldi. Jawab üq tərəplik bolup, kitabning ahirḳi ḳismini igiləydu. Jawab bizgə ḥayatimizda baxni ḳaturidioɣan, ḥətta

ḫayatimizni parakəndə ḳilidioɣan məsililərgə yüzliniximiz üqün yardəm beridioɣan, insanni yorutidioɣan əlməs ḫəḳiḳətlərni təminləydu. Ḫəmmidin muḥimi: «**Ḫəḳḳaniy adəm əz etiḳad-sadiḳliḳi bilən ḫayat yaxaydu**».

Bu ixlar wə bəzi ayətlər üstidə, jümlidin Babilliḳlarning wə baxḳilarning tarihiy təpsilatliri üstidimu «ḳoxumqə səz»imizdə biz yənə tohtilimiz.

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəhudi alim Doktor Arnold Fruchtenbaum, amerikiliḳ alim Professor Dawut Bəykər wə əngilyilik alim «Dawut Prior»larning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

1-bab, 1-4 ayət: — Ḫabakkukning dad-pəryadliri

1-bab, 5-11 ayət: — Hudaning jawabi — «Babilliḳ tajawuzluḳi»

1-bab, 12-ayəttin 2-bab 1-ayətkiqə: — Ḫabakkukning ikkinqi dad-pəryadi ḫəm ḳarari

2-bab, 2-20 ayət: — Hudaning ikkinqi jawabi — «Babilning nabut boloɣanliḳi»

3-bab: — (küy xəklidə) Ḫabakkukning duasi wə ahirḳi zamanlar tooɣruluḳ bexariti.

Ҥabakkuk

1 [1] Ҥabakkuk pəyoɣəmbər kərgən, uningoɣa yükləngən wəḥiy: —

Ҥabakkukning dad-pəryadliri

[2] Aḫ Pərwərdigar, ḳaqanoɣiqə mən Sanga nida ḳilimən, Sən anglimaysən?
Mən Sanga: «Zulum-zorawanlik!» dəp nalə-pəryad kətürimən,
Birak Sən ḳutḳuzmaysən.
[3] Sən nemixḳa manga ḳəbiḥlikni kərgüzisən,
Nemixḳa japa-zulumoɣa ḳarap turisən?
Qünki bulangqilik, zulum-zorawanlik kəz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar,
Dəwalar kəpəyməktə.
[4] Xunga ḳanun paləq bolup ḳaldi,
Adalət məydanoɣa ḥeq qikmaydu;
Qünki rəzillər ḥəkḳaniy adəmni ḳistimakta;
Xunga ḥəkümlər burmilinip qikirilidu.

Hudaning jawabi

[5] Əllər arisida bolidioɣan bir ixni kərüp bekinglar, obdan ḳaranglar, ḥəyranuḥəs ḳelinglar!
Qünki silərning dəwringlarda bir ix ḳilimənki,
Birsi silərgə bayan ḳiloɣan təkdirdimu silər ixən-məyttinglar.
[6] Qünki mana, Mən ḥelikі mijəzi osal ḥəm aldirakṣan əl kaldiylərni ornidin turoɣuzimən;
Əsli əzigə təwə əməs makanlarni igiləx üqün,
Ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu;
[7] Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu ḥəm əzini halioɣanqə yukiri tutidu;
[8] Ularning atliri yilpizlardin ittik,
Kəqtə owoɣa qikidioɣan bərilərdin əxəddiydur;
Atlik ləxkərlər atlirini məoɣruranə qapqitidu;
Atlik ləxkərlər yiraktin kelidu,
Ular owoɣa xungoɣuoɣan bürküttək uqup yüridu.
[9] Ularning ḥəmmisi zulum-zorawanlikḳa kelidu;
Ularning top-top adəmliri yüzlirini aldioɣa bekitip, aloɣa basidu,
Əsirlərni ḳumdək kəp yioqidu.
[10] Bərḥək, u padixaḥlarni mazak ḳilidu,
Əmirlərnimu nəzirigə almaydu;
U ḥəmmə istiḥkamlarni məshirə ḳilidu,
Qünki u topa-tuprakṣlarni dəwə-dəwə ḳilip, ularni ixoɣal ḳilidu.
[11] Xundak ḳilip u xamaldək oɣuyuldap ətidu,
Ḥəddidin exip gunaḥkar bolidu;
Uning bu küq-ḳudriti əzigə ilaḥ bolup sanilidu.

Pəyoɣəmbərning Hudaoɣa boloɣan jawabi

[12] Sən Əzəldin Bar Boloɣuqi əməsmu, i Pərwərdigar Hudayim, mening Mukəddəs Boloɣuqim?
Biz ölməymiz, i Pərwərdigar;
Sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən;
Sən, i Ḳoram Tax Boloɣuqi, uni bizgə ibrət

1:5 Ros. 13:41

1:6 «Mən ḥelikі mijəzi osal ḥəm aldirakṣan əl kaldiylərni ornidin turoɣuzimən,... ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu» — kaldiylər pakət 20 yil iqidila nəzərsiz bir əldin, Babil xəḥirini *(keyin kaldiylər «Babilliklar» dəp ataloɣan)*, Ninəwə xəḥirini wə Misirni ixoɣal ḳiloɣan ḳorḳunluk bir imperiyəgə aylandi *(miladiyədin ilgiriki 615-595-yillar)*. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

1:7 «Ular əzlirining deginini ḥesab ḳilidu ḥəm əzini halioɣanqə yukiri tutidu» — ibraniy tilidiki tekisttin muxu ayətni qüxinix səl təs. Əsli jümlini səzmusəz alsak «Ulardin qikkan ḥəküm wə ḥəywə əzlikidindur» — yəni Hudadin əməs, degən mənini bildüridu. Ular Hudadin ḥeq ḳorḳmay, nemini halisam xundak ḳilimən, dəydioɣanlar.

1:9 «Ularning top-top adəmliri yüzlirini aldioɣa bekitip, aloɣa basidu,... » — yaki «ularning top-top adəmliri «xərk xamili»dək aloɣa basidu,...». Bu jümlining yənə birnəqqə tərjimiliri bar.

1:10 «u ḥəmmə istiḥkamlarni məshirə ḳilidu, qünki u topa-tuprakṣlarni dəwə-dəwə ḳilip, ularni ixoɣal ḳilidu» — demək, ular sepilning yenioɣa qong bir dəng yasap sepildin artilip bəsüp kiridu. Babilliklarning əmgək küqi kəp boloɣaqka, muxu Addiy usulni kəp ḳollanoɣan.

1:11 «Xundak ḳilip u xamaldək oɣuyuldap ətidu, ḥəddidin exip gunaḥkar bolidu» — baxka birhil tərjimisi: «xundak ḳilixi bilən uning roḥi əzgirip ketidu; u xu yərlərdin ətüp, gunaḥkar bolidu».

kilip tüzitixkə bəlgiligənsən.
13 Sening kəzüng xunqə oqubarsiz idiki,
Rəzillikkə qarap turmaytting;
Əmdi nemixkə Sən munapiqlik kiloqanlaroqa qarap turisən,
Rəzillər əzidin adil boloqan kixini yutuwaloqinida, nemixkə süküt kilisən?
14 Sən adəmlərni huddi dengizdiki beliqlardək,
Huddi əzliri üstidə həq yetəkligüqisi yoq əmiligüqi haywanlaroqa ohxax kilisən;
15 Xu kaldiy kixi ularning həmmisini qanggikioqa ilinduridu,
Ularni əz tori bilən tutuwalidu,
Ularni yioqma torioqa yioqidu;
Xuning bilən huxal bolup xadlinidu;
16 Wə torioqa qurbanlik sunidu,
Yioqma torioqa isrik salidu,
Qünki xular arkilik uning nesiwisi mol,
Nemətliri ləzzətlik boldi.
17 Əmdi u xu tərikidə torini tohtawsiz boxitiwərsə,
Xu tərikidə əllərni həq rəhim kilmay kiriwərsə bolamdu?

Ḥabakkukning qarari

2 1 «Əmdi mən əz kəzitimdə turuwerimən,
Əzümni munar üstidə dəs tikləymən,
Uning manga nemə dəydioqanlikini,
Xuningdək əzüm bu dad-pəryadim tooqruluq qandaq tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni kütüp turimən».

2 Həm Pərwərdigar jawabən manga mundaq dedi: —
«Okuoqanlar yügürsun üqün, bu kərüngən alamətni yeziwal;
Uni tahtaylar üstigə enik oyup qik;
3 Qünki bu kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir waqit üqün,
U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu,
U yaloqan gəp kilmaydu;
Uzunoqiqə kəlməy kalsimu, uni kütkin;
Qünki u jəzmən yetip kelidu, həq keqikməydu.

1:12 «Sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən» — yaki «uni jazayingoqa uqraxqa bekitkənsən».

1:14 «Sən adəmlərni huddi dengizdiki beliklardək, huddi əzliri üstidə həq yetəkligüqisi yoq əmiligüqi haywanlaroqa ohxax kilisən» — əslidə Huda insanni yaratkanda, insan tooqruluq «ular dengizdiki beliklar... əmiligüqi haywanlarni... baxkursun» degənidi. Hazir Huda zalimlarning insanlarni beliklarning ornioqa qüxürüxigə yol koyuwatidu. Bu nemə üqün?

1:15 «Xu kaldiy kixi ularning həmmisini qanggikioqa ilinduridu» — Asuriyə padixahlirining əsirlərni kalpukliridin ilmək *(yaki qanggak)* ətküzüp, yetiləp mangidioqan rəhimsiz aditi bar idi; keyinki imperiyə *(Babil)*ning padixahliri bəlkim ohxax adəttə boloqan bolsa kerək.

2:1 «... qandaq tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni...» — ibraniy tilida «qandaq tegixlik jawab kərüxni...». **«Uning manga nemə dəydioqanlikini, xuningdək əzüm bu dad-pəryadim tooqruluq qandaq tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni kütüp turimən»** — baxqa birhil tərjimisi: «Uning manga nemini eytidioqanlikini, həmdə əzümning Uning manga beridioqan tənbihkə nemə jawab berixim kerəklikini bilixni kütimən». Həq bolmioqanda, u Hudaning tənbihini kütidu.

–Habakkuk pəyoqəmbər kənglidə: «Mening əslidiki dad-pəryadimda bəlkim hatalik yeri boluxi mumkin» dəydu, bar bolsa u hatalikirini etirap kilixkə təyyar turidu. Xunga bizningqə «jawab» bolsa *(1)* dad-pəryadidiki *(bar bolsa)* hatalikioqa boloqan jawabkarlikini, *(2)* keyin uning əz okurmənlirigə yaki əzigə əgəxkən adəmlərgə berixkə tegixlik jawabning qandaq ikənlikini əz iqigə alidu. U bularni qüxinix üqün kütüwatidu.

–Habakkuk pəyoqəmbərning Hudaoqa boloqan «jawabi» 3-babta tepilidu.

2:1 Yəx. 21:8

2:2 «Okuoqanlar yügürsun üqün, bu kərüngən alamətni yeziwal...» — ikki mənisi boluxi mumkin: — *(1)* okuoqan kixi keyin bu həwərni baxkilaroqa yügürüp yətküzsun; *(2)* okuoqan kixi hərtürlük kiyinqilik astidimu Mening yolumda yügürsun *(məsilən, «Zəb.» 119:32, «Yəx.» 40:30-31, «Gal.» 5:7ni kərüng)*. Biz ikkinqi mənigə mayilmiz.

2:2 Yəx. 30:8

2:3 «bu kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir waqit üqün...» — «bekitilgən» — demək, həqkim *(hətta dua arkilikmu)* uni əzgərtəlməydu. **«U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu»** — səzmusəz tərjimisi: «U ahirətkə qarap hasirap nəpəs alidu» *(pikrimizqə bu ibarə qongkur təxnalikni bildüridu)*. Pat yekində yənə bir tərjimining mumkinqiliki ispatlinidu: «U ahirət tooqruluq guwah beridu».

4 Қara, təkəbburlixip kətküqini!
Uning қəlbi əz iqidə tüz əməs;
Birақ ҳəққaniy adəm əz etiқad-sadiқliқi
bilən ҳayat yaxaydu.
5 Bərҳəқ, xarab uningoƣa satқunluқ қilidu, —
— U təkəbbur adəm, əydə tinim tapmaydu,
Ҳəwisini təҳtisaradək yooƣan қilidu;
U əlümdək ҳeqқaqan қanmaydu;
Əzigə barliқ əllərni yioƣidu,
Ҳəmmə həlқni əzigə қaritiwalidu.
6 Bularning ҳəmmisi keyin u tooƣruluқ
təmsilni səzləp,
Kinayilik bir tepixmaқni tiloƣa alidu: —
«Əzining əməsni mening dəp
қoxuwaloƣuqioƣa way!
(Bundaқ ixlar қaqanoƣiqə bolidu?!)
Gərügə қoyoƣan nərsilər bilən əzini
qingdioƣuqioƣa way!».
7 Səndin jazanə-қərz aloƣuqilar birақla
қozoƣalmamdu?
Seni titrətküqilər birақla oyoƣanmamdu?
Andin sən ularoƣa olja bolmamsən?
8 Sən nuroƣun əllərni bulang-talang
қiloƣanliқing tüpəylidin,
Ҳəm kixilərning қanliri, zemin, xəҳər ҳəm
uningda turuwatқan ҳəmməyləngə қiloƣan
zulum-zorawanliқing tüpəylidin,
Saқlinip қaloƣan əllər seni bulang-talang
қilidu;
9 Ҳalakət qanggilidin қutulux üqün,
Uwamni yuқirioƣa salay dəp,
Nəpsi yooƣinap əz jəmətigə ҳaram mənpəət
yioƣuqioƣa way!
10 Nuroƣun həlқlərni wəyran қilip,
Əz jəmətinggə aҳanət kəltürdüng,
Əz jeningoƣa қarxi gunaҳ sadir қilding.
11 Qünki tamdin tax nida қilidu,
Yaoƣaqlardin lim jawab beridu: —
12 Yurtni қan bilən,
Xəҳərni қəbiҳlik bilən қuroƣuqioƣa way!»
13 Mana, həlқlərning jan tikip tapқan
meҳnitining pəқət otқa yeқiloƣu қilinoƣanliқi,
Əl-yurtlarning əzlirini biҳudə ҳalsiratқanliқi,
Samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigardin əməsmu?
14 Qünki huddi sular dengizni қaplioƣandək,
Pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux
bilən қaplinidu.
15 Əz yeқiningoƣa ҳarakni iqküzgüqigə —
— Uning uyat yerigə қarixing üqün,
Tulumungdin қuyup, uni məst қiloƣuqi sanga
way!

2:4 «Қara, təkəbburlixip kətküqini! Uning қəlbi əz iqidə tüz əməs» — ҳərқandaқ təkəbbur adəm durus, tüz bolalmaydu. **«Birақ ҳəққaniy adəm etiқad-sadiқliқi bilən ҳayat yaxaydu»** — bu səz Hudaning jawabining əng ҳalқilik jümlisi. «Қoxumqə səz»imizni kerüng.
2:4 Rim. 1:17; Gal. 3:11; Ibr. 10:38
2:5 «Bərҳəқ, xarab uningoƣa satқunluқ қilidu» — Babilliқlar ahir berip məyhorluқtin Pars imperiyəsi təripidin nabut boldi. Təwrat, «Daniyal pəyoƣəmbər» 5-bab wə «қoxumqə səz»imizni kerüng. **«...ҳəwisini təҳtisaradək yooƣan қilidu»** — «təҳtisara» əlgənlərning roҳliri baridioƣan jay. Babilliқlar ҳər yili tajawuzqiliқ pilanini tüzəytti. Ahir berip bu tajawuzqiliқi əzining mudapiisini ajizlaxturup, Pars imperiyəsi ularni nabut қildi. **«U əlümdək ҳeqқaqan қanmaydu»** — «əlüm» ҳərdaim insanlarning jenini alidu, ҳərgiz «boldi» deməydu.
2:6 «gərügə қoyoƣan nərsilər bilən əzini qingdioƣuqioƣa way!» — «gərügə қoyoƣan nərsilər» degən ibarə ikki bisliқ bolup, baxқa bir mənisi «bir dəwə topa» — demək, ular muxu ҳaram nərsilər bilən əzlirini buloƣioƣanidi.
–Babil imperiyəsi ayaoƣ asti қiloƣan əllər Ҳabakkukning Babil tooƣrisidiki bexarətlirini bilip yətқəndin keyin, ular bu ayəttiki kinayilik sezlərni degən boluxi mumkin. Səzlər «mərsiyə» *(matəm tutux munajiti)* xəқlidə eytilidu.
2:7 «Səndin jazanə-қərz aloƣuqilar birақla қozoƣalmamdu?» — «səndin jazanə-қərz aloƣuqilar» degən sez ikki bisliқ bolup, yənə bir mənisi: «*(yilandək)* seni qaққuqilar».
2:8 «... kixilərning қanliri, zemin, xəҳər ҳəm uningda turuwatқan ҳəmməyləngə қiloƣan zulum-zorawanliқing tüpəylidin,...» — «.. zemin, xəҳər... » — bu isimlər birlik xəқildə *(kəplük xəқildə əməs)* ipadiləngini ҳəm u zemin, xəҳərning nami eytilmioƣanlikidin қarioƣanda, u ibarə Israil zemini *(Pələstin)* ҳəm Yerusalemni kərsətsə kerək.
2:14 «Qünki huddi sular dengizni қaplioƣandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən қaplinidu» — bu bayanning əzi Ҳabakkukning dad-pəryadioƣa boloƣan qong bir jawabtur. Jaҳandiki adalətsizliklər xunqə kəp boloƣinini bilən, ҳeq bolmioƣanda ahir berip ularning ҳərbiri yoқitilidu.
–Baxқa pəyoƣəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Babil xəҳiri tooƣruluқ ixinimizki, u ahiri zamanda қayta қurulidu. Əmdi «Pərwərdigarning küni»də, bu ayəttə deyilgəndək «Pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən қaplinidu» wə xunglaxқa Babil қayta kerünməskə yoқitilidu. «Қoxumqə səz»imizni kerüng.
2:14 Qəl. 14:21; Yəx. 6:3, 11:9; Zəb. 8:1, 9; Zəb. 72:19
2:15 «Əz yeқiningoƣa ҳarakni iqküzgüqigə — uning uyat yerigə қarixing üqün, tulumungdin қuyup, uni məst қiloƣuqi sanga way!» — ҳarakқəxlər ҳərdaim baxқilarni ҳarakқəxlərgə aylandurmaқqi bolidu. Birақ Babilning «baxқilaroƣa ҳarақ iqküzüx» məқsiti ularoƣa ezitқuluқ

16 Xan-xərəpning ornida xərməndiqilikkə tolisən;
Өzüngmu iq,
Hətniliking ayan bolsun!
Pərwərdigarning ong ḳolidiki ḳədəḥ sən tərəpkə burulidu,
Xan-xəripingning üstini rəswayipəslik basidu.
17 Liwanoɣa ḳiloɣan zulum-zorawanlik,
Xundaḳla ḥaywanlarni ḳorḳutup ularoɣa yətküzgən wəyranqilikmu,
Kixilərning ḳanliri, zemin, xəḥər ḥəm uningda turuwatḳan ḥəmməyləngə ḳiloɣan zulum-zorawanlik tüpəylidin,
Bular sening mijiḳingni qiḳiridu.
18 Oyma məbudning nemə paydisi,
Uni uning yasioɣuqisi oyup qiḳḳan tursa?
Ḳuyma məbudningmu wə uningoɣa təwə sahta təlim bərgüqining nemə paydisi —
— Qünki uni yasioɣuqi өz yasioɣinioɣa tayinidu,
Demək, zuwansiz «yoḳ boloɣan nərsilər»ni yasaydu?
19 Yaoɣaqḳa «Oyoɣan!» degən adəmgə,
Zuwansiz taxḳa «Turə!» degəngə way!
U wəz eytamdu?
Mana, u altun-kümüx bilən ḥəlləndi,
Uning iqidə ḥeq nəpəs yoḳtur.
20 Birak Pərwərdigar Өz muḳəddəs ibadəthanisididur!
Pütkül yər yüzi Uning aldida süküt ḳilsun!.

Ḥabakkukning duasi

3 1 Ḥabakkuk pəyoɣəmbərning duasi,
«Xiggaon» aḥangida: —.
2 «Pərwərdigar, mən həwiringni anglidim,
əyminip ḳorḳtum.
I Pərwərdigar, yillar arisida ixingni ḳaytidin janlanduroɣaysən,
Yillar arisida ixingni tonutḳaysən;
Dəroɣəzəptə boloɣiningda rəḥimdilliḳni esinggə kəltürgəysən!.
3 Təngri Temandin,
Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi Paran teoɣidin kəldi;
Selaḥ!
Uning xan-xəripi asmanlarni ḳaplidi,
Yər yüzi uning mədḥiyiliri bilən toldi;.

ḳilip, өzigə ohxax bəqqiwazlik gunaḥioɣa kirgüzüp, andin ularni asanla kontrol ḳilixtin ibarət.

2:16 «Өzüngmu iq, hətniliking ayan bolsun!» — «hətniliking ayan bolsun!» degən ibarə adəmning ḳattik hijalitini kərsətkinidin baxḳa, «Sən Hudaning əḥdisigə wə səzigə yat adəmsən» degən mənինimu puritip beridu. –Baxḳa birhil tərjimisi: «Өzüngmu *(ḥarak)* iq, pulanglap yiḳil!».

2:17 «Liwanoɣa ḳiloɣan zulum-zorawanlik, xundaḳla ḥaywanlarni ḳorḳutup ularoɣa yətküzgən wəyranqilikmu,...» — «Liwan» rayoni güzəl ormanliri həm kəpligən ḥərhil yawayi ḥaywanliri bilən dangḳi qiḳḳan. Babil imperiyəsi miladiyədin ilgiriki 605-yilidiki *(Suriyədə yüz bərgən)* «Karxemix jengi»din keyin, *(1)* Liwandikilərgə wə ətrapidikilərgimu eoɣir zulum yətküzgən. *(2)* uningdin baxḳa ular ḳilmaḳqi boloɣan jənglərni dawam ḳilixi üqün ḥəmdə өz xəḥərlirini ḳurux üqün Liwandin kəp dəl-dərəhlərni kesip epkətti. *(3)* ular yənə kəngül eqix üqünla kəp yawayi ḥaywanlarni rəḥimsiz usullar bilən owlidi. Məzkur ayəttiki bu səz bu üq ixni kəzdə tutidu. 2- wə 3-ixtin roxənki, insaniyətning təbiiy muḥitni obdan asraxḳa Huda aldida jawabkarliḳi bar. **«Kixilərning ḳanliri, zemin, xəḥər ḥəm uningda turuwatḳan ḥəmməyləngə ḳiloɣan zulum-zorawanlik tüpəylidin,...»** — «...zemin, xəḥər,... turuwatḳanlar» — 8-ayəttiki ibarigə ohxax, Israil zemini *(Ḳanaan)*ni ḥəm Yerusalemni kərsitidu.

2:19 «uning iqidə ḥeq nəpəs yoḳtur» — yaki «uning iqidə ḥeq roḥ yoḳtur». **«Yaoɣaqḳa «Oyoɣan!» degən adəmgə, zuwansiz taxḳa «Turə!» degəngə way! ... Uning iqidə ḥeq nəpəs yoḳtur»** — bu ikki ayət *(18-, 19-)* Babilliḳlarning rəzillikining butpərəslik bilən baoɣliḳ ikənlikini kərsitidu. 1:7də kərsitilgəndək, өz «hudaliri»ni əzi yasioɣandin keyin, ular tirik Hudadin ḥeq ḳorḳmay, өzigə ḳolaylik «əhlaḳ-pəzilət» mizanlirini halioɣanqə bekitidu.

2:20 «Birak Pərwərdigar Өz muḳəddəs ibadəthanisididur!» — muxu yərdə pəyoɣəmbər bəlkim Hudaning asmandiki muḳəddəs ibadəthanisini kərsitidu *(«Zəb.» 7:5, 11:4nimu kərüng)*.

3:1 ««Xiggaon» aḥangida: —» — «Xiggaon» bəlkim «dolḳunluḳ», «otluḳ», «axiḳlik bilən» degən mənidə bolup, bu səz küyning eytilidioɣan aḥangini bildüridu.

3:2 «Pərwərdigar, mən həwiringni anglidim,...» — yaki «Pərwərdigar, mən Səndin həwərni anglidim,...». **«... yillar arisida ixingni tonutḳaysən, dəroɣəzəptə boloɣiningda rəḥimdilliḳni esinggə kəltürgəysən!»** — «yillar arisida» tooɣruluḳ: — Ḥabakkuk Huda ahirḳi zamanda Өz uluoɣluḳini kərsitip Israilni gunaḥtin ḳutḳuzidu, dəp bildi. Birak ḥazir «ahirḳi zaman» əməs; əmdi ḥazir, «yillar arisida»mu Huda Өz küq-ḳudritini kərsətkəy!

3:3 «Təngri Temandin, Pak-Muḳəddəs Boloɣuqi Paran teoɣidin kəldi» — «Teman» wə «Paran» Ḳanaan *(Pələstin)* zeminining xərḳiy jənubida, ḥazirḳi «Iordaniyə» zemioɣa jaylaxḳan ikki rayon. Bu yərdə *(yəni Sinay teoɣida)* Musa pəyoɣəmbər «muḳəddəs ḳanun»ni ḳobul ḳildi, andin Israillar Hudaning yetəkqiliki bilən Pələstingə ḳarap yol aldi. Bu səzlərgə ḥəm baxḳa pəyoɣəmbərlərning

4 Uning parқirақliқi tang nuridək boldi,
Қolidin qaқmaқ qaққandək ikki nur qiқti;
Xu yərdə uning küq-қudriti yoxurunup turidu.
5 Uning aldidin waba,
Putliridin qooɳdək yalқun qiқmaқta idi;
6 U turup yər yüzini məlqərlidi;
U қariwidi, əllərni dəkkə-dükkigə saldi;
«mənggü taoɳlar» parə-parə қilindi,
«əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi,
Uning yolliri bolsa əbədiydur.
7 Mən Kuxan қəbilisining qedirlirining parakəndiqiliktə boloɳanliқini,
Midiyan zeminidiki pərdilərni titrək basқanliқini kərdum.
8 Pərwərdigar dəryalaroɳa aqqiқlandimikin?
Sening oɳəziping dəryalaroɳa қaritildimikin?
Қəhring dengizoɳa қaritildimikin?
Atliringoɳa, nijat-қutқuzuxni epkelidioɳan jəng ḫarwiliringoɳa minip kəlgənoɳusən!

9 Sening oқyaying ayan қilindi,
Səzüng boyiqə, Israil қəbililirigə iqkən қəsəmliring üqün ayan қilindi!
Selaḫ!
Sən yər yüzini dərya-kəlkünlər bilən ayriwətting.
10 Taoɳlar Seni kərüp, azablinip toloɳinip kətti;
Dolқunlap aққan sular kəlkündək ətüp kətti;
Qongқur dengiz awazini қoyuwetip,
Қollirini yuқirioɳa ərlətti.
11 Etiloɳan oқliringning parқirақ nurini kərüp,
Palildioɳan nəyzəngning yoruқluқini kərüp,
Қuyax ḫəm ay əz turaloɳusida jim turdi.
12 Sən aqqiқingda yər yüzidin ətüp yürüx қilding;
Əllərni oɳəzipingdə ziraətni soққandək soқtung;
13 Əz həlқingning nijat-қutқuzuluxi üqün,
Sən Əz Məsiḫing bilən billə nijat-қutқuzux üqün qiқting;
Ulini boynioɳiqə eqip taxlap,
Rəzilning jəmətining bexini urup-yanjip,
uningdin ayriwətting;
Selaḫ!
14 Sən uning nəyziliri bilən sərdarlirining bexioɳa sanjiding;
Ular dəḫxətlik қara қuyundək meni

yazmilirioɳa қarioɳanda, Қutқuzoɳuqi Məsiḫ Əysa yər yüzigə қaytip kəlgəndimu awwal xu yərgə qüxüp, andin Israilni қutқuzux üqün Қanaanoɳa *(Pələstingə)* қarap kelidu. **«Selaḫ!»** — «Selaḫ» degən səz bəlkim küy qaloɳan waқtida muzikidiki bir «pauza»ni kərsitixi mumkin; xuning bilən uning: — «tohta, oylan!» degən imasi boluxi mumkin.

3:4 «Uning parқirақliқi tang nuridək boldi» — yaki «Uning parқirақliқi qaқmaқtək boldi».

3:5 «Uning ... putliridin qooɳdək yalқun qiқmaқta idi» — yaki, «Uning ... putliridin pizoɳirin қizitma qiқmaқta idi».

3:6 «U turup yər yüzini məlqərlidi» — yaki «U yər yüzini silkip қoydi». **««əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi»** — yaki ««əbədiy dəng-egizliklər» oɳulitildi». **««Mənggü taoɳlar» parə-parə қilindi, «əbədiy dəng-egizliklər» egildürüldi, uning yolliri bolsa əbədiydur»** — taoɳlar ḫəm dəŋlər «əbədiy» turoɳandək bolsimu, pəқət tirik Huda Əzi «əbədiydur». Baxқa ikki hil tərjimisi: *(1)* «Uning qiқixliri əbədtin buyan boloɳan» *(2)* «U қədimki *(əbədiy)* yollarda mangidu».

3:7 «Mən Kuxan қəbilisining qedirliri.., Midiyan zeminidiki pərdilər...» — «Kuxan» wə «Midiyan» degən ikki əl 3-ayəttiki «Teman» wə «Paran» degən rayonlarda idi. Ular Israilning Қanaanni *(Pələstinni)* ixoɳal қilixioɳa birinqi қarxi qiққan əllərdin idi *(«Batur ḫakimlar» 3- ḫəm 7-bablarni kərüng)*.

3:8 «Pərwərdigar dəryalaroɳa aqqiқlandimikin? Sening oɳəziping dəryalaroɳa қaritildimikin? Қəhring dengizoɳa қaritildimikin? Atliringoɳa, nijat-қutқuzuxni epkelidioɳan jəng ḫarwiliringoɳa minip kəlgənoɳusən!» — Babil wə Mesopotamiyidiki butpərəslik əpsaniliri boyiqə, dengiz wə dəryalar ularning küqlük butliri yaki jin-xəytanliri turidioɳan «қoroɳan»liri idi. Bu ayət boyiqə Hudaning Əzining küq-қudriti ḫəmmə but wə jin-xəytanlardin zor üstün kərsitilidu.

3:9 «Sening oқyaying... səzüng boyiqə, Israil қəbililirigə iqkən қəsəmliring üqün ayan қilindi!» — baxқa ikki hil tərjimisi: — «Sening oқyaying... Sening səzünggə tayanoɳan қəbililərgə iqkən қəsəmliring boyiqə ayan қilindi!», yaki: «Sən oқyayingni ayan қilding, nuroɳun oқlarning elip ketilixini buyrudung».

3:13 «Sən Əz Məsiḫing bilən billə nijat-қutқuzux üqün qiқting» — «Məsiḫing» yaki «Məsiḫ қiloɳining» — Hudaning yolyoruқi boyiqə, Israiloɳa yengi bir padixaḫ bekitix üqün uning bexioɳa zəytin meyi sürülüx kerək idi. Muxu murasim «məsiḫ қilinix» dəp wə xu qaoɳdin baxlap muxu padixaḫ «Hudaning məsiḫ қiloɳini» dəp atilatti. Huda Dawut padixaḫning bir əwladini «məsiḫ қilimən», bu «Қutқuzoɳuqi-Məsiḫ» Israilni ḫəm barliқ dunyani gunaḫliridin қutқuzidu, dəp wədə қiloɳan. Bizningqə muxu ayəttə bu «Қutқuzoɳuqi-Məsiḫ» kərsitilidu. **«Sən Əz Məsiḫing bilən billə nijat-қutқuzux üqün qiқting»** — baxқa birhil tərjimisi: «Sən Əz Məsiḫingni қutқuzux üqün qiқting». **«... Ulini boynioɳiqə eqip taxlap, ...»** — yaki «uni *(xu jəmətni)* ulidin əgzisigiqə eqip taxlap,...».

–Bəzi alimlar: «Rəzilning bexi» degən səz ahiri zamandiki Hudaoɳa қarxi qiққan, Xəytanning wəkili boloɳan «dəjjal»ni kərsitidu, dəp қaraydu. Biz қoxulimiz.

tarkitiwetixkə qikti,
Ularning huxalliki ajiz məminlərni yoxurun jayda yalmap yutuxtin ibarəttur!
15 Sən atliring bilən dengizdin,
Yəni dəwə-dəwə kilinoɣan uluoɣ sulardin ətüp mangding!

16 Mən bularni anglidim, iqi-baoɣrimni titrək basti;
Awazni anglap kalpuklirim dir-dir kildi,
Ustihanlirim qirip kətkəndək boldi,
Putlirimni titrək basti;
Qünki mən külpətlik künidə,
Yəni əz həlkimgə tajawuz kiloɣuqi besip kirgən künidimu,
Səwr-hatirjəmliktə turuxum kerək.

17 Qünki ənjür dərihi qeqəklimisimu,
Üzüm tallirida mewə bolmisimu,
Zəytun dərihigə kiloɣan əjir yokka qikkan bolsimu,
Etizlar ḫeq ḫosul bərmigən bolsimu,
Kotandin koy padisi üzülgən bolsimu,
Eoɣilda kala padisi yok bolsimu,
18 Mən ḫaman Pərwərdigardin xadlinimən,
Manga nijatimni bərgüqi Hudayimdin xadlikka qəmülimən,
19 Pərwərdigar, Rəb, mening küq-kudritim-dur;
U mening putlirimni keyikningkidək kilidu;
Meni yukiri jaylirimda mangoɣuzidu!

(Bu küy nəoɣmiqilərning bexioɣa tapxurulup, tarlik sazlar bilən okulsun).

3:14 «Sən uning nəyziliri bilən sərdarlirining bexioɣa sanjiding» — «uning» — «rəzilning jəmətining bexining...» *(13-ayət)*; bəlkim dəjjalni kərsitixi mumkin. **«Ular dəḫxətlik kara kuyundək meni tarkitiwetixkə qikti»** — «meni» — Israil səzləydu. Muxu ayəttiki səzlər ahirki zamandiki Israil həlkining eytkanliri bolsa kerək.

3:15 «Sən atliring bilən dengizdin, yəni dəwə-dəwə kilinoɣan uluoɣ sulardin ətüp mangding!» — Musa pəyoɣəmbər Israilni Misirdin qikirip yetəkligəndə, ular Kizil Dengizdin ətkən. Dengizdiki sular ularoɣa yol eqip ikki təripidə «dəwə-dəwə» turoɣanidi. Kəlgüsi zamandiki wakə bəlkim buningoɣa ohxap ketidu.

3:16 «Awazni anglap kalpuklirim dir-dir kildi» — Ḫabakkuk «Hudaning awazi» dəp oquk eytmaydu — uningoɣa nisbətən anglioɣudək pakət birla awaz bar, halas.

3:18 «Manga nijatimni bərgüqi Hudayim...» — yaki «nijatim boloɣuqi Hudayim...».

Ҟoxumqə səz

Muḩim sawatlar wə bəzi ayətlər toоғruluқ xərḩlər

1-bab, 3-ayət üstidə

«Sən nemixқa manga қəbiḩlikni kərgüzisən,
Nemixқa japa-zulumoғa қarap turisən?
Qünki bulangqilik, zulum-zorawanlik kəz aldimdidur;
Jənggi-jedəllər bar,
Dəwalar kəpəyməktə»

Huda Ḩabakkukқa «kərgüzgən» azablik ixlar kəmbəoғəllikni əz iqigə almaydu. Yosiyaning padixaḩliқi astida omumiy iқtisadiy əḩwal yaman əməs boloғan, birақ zulum-zorluқlar tüpəylidin puқralarda ḩeq hatirjəmlik bolmioғan. Ḩabakkuk degən «zulum-zorawanlik», baxқilarni bozək қilixlar pəқət baylardinla bolmioғan — u қaysila tərəpkə қarisa zorawanliқni kəridu.

Kəpligən adəmlərdə mundaқ qong bir ham hiyal bar: «Pəқətla kəprək pulimiz bar bolsa,... », yaki «Pəқət əz ixlirimizni əzimiz baxқuroғan bolsaқla...» yaki «Pəқət üstimizdə lilla insanpərwər bir ḩakim boloғan bolsa, tokқuzimiz təl bolatti,... » degəndək. Ḩabakkukning dəwridikilər tolimu durus padixaḩ Yosiyaning қol astida yaxioғan; birақ ḩətta Yosiyadək xundaқ durus bir padixaḩmu birnəqqə əsirlərdin buyan yürgüzülüp kəlgən qiriklikni əzgərtəlməytti. Əgər Huda pütün həlқ arisida ḩərmətlənmigən yaki tonulmioғan bolsa, qiriklixix, bir-birigə boloғan ḩəsəthorluқ wə jedəl-majiralar əng yahxi «siyasətlər» yaki «təxkilləx pilanliri» arқilikmu ḩərgiz ḩəl bolmaydu. Oғlərbiy dələtlərgimu iqki jedəl-majiralar, bir-birigə ərz-xikayət қilix қatarliқlar lənəttək qüxkənidi; ular baydək kərünsimu, həlқ Hudani taxlioғanliқi tüpəylidin ḩərbiri təəlluқatlirida «əz hoxnisi bilən bəslixix»ning tohtawsiz eoғir besimi astida yaximaқta.

Babilliқlar toоғruluқ

Hudaning Babilliқlar toоғruluқ səzi (1-bab, 5-6-ayət): —

«Əllər arisida bolidioғan bir ixni kərüp beқinglar, obdan қaranglar, ḩəyranuḩəs қelinglar!
Qünki silərning dəwringlərdə bir ix қilimənki,
Birsi silərgə bayan қiloғan təoғdirdimu silər ixənməyttinglar.
Qünki mana, Mən ḩeliқi mijəzi osal ḩəm aldiraқsan əl Kaldiylərni ornidin turoғuzimən;
Əsli əzigə təwə əməs makanlarni igiləx üqün,
Ular yər yüzining kəngri jaylirini besip mangidu...»

Kaldiylərning tuyuқsiz məydanoғa qiқip üstünlükkə erixixi dərwəқə jaḩanni zilziligə salidioғan bir ix boldi. Əngliyilik tarihxunas Robərtson mundaқ səzlər bilən buni təswirləydu: —

««Kaldiyə» Tigris ḩəm Əfrat dəryalirining boylirioғa, Pars қoltuқi wə Babilning əng jənubiy xəḩərliri otturisioғa jaylaxқan bir kiqik dələt idi... Zəylik, sazliқ wə kəllükliri kəp, yeza-bazarliri az bir rayon idi. Uning aḩalisi beliқqilik, owqilik, kiqik kələmlik dehқanqilik ḩəm qarwiqilikқa tayinip jan baқidioғan bir həlқ idi. Rayon birnəqqə «қəbililik» dairilərgə bəlüngənidi. Həlқlər təxkilqanliқi naḩayiti ajiz boloғan, xundaқtimu bir-biridin қattiқ mustəқil turidioғan қəbilə topliri bolup yaxioғan. Ular «xəḩərdikilər»gə əq bolup, ximaldiki Babiloғa yaki Ninəwədək küqlük xəḩərlərgə ḩeq beқinip baқmioғan...

«Təxkillikliki naһayiti ajiz ķəbilə topliri» boloŋan bu həlķning yigirmə yil iqidə dunyadiki əng küqlük imperiyə boluxi tarihtiki əng qong sirlarning biridur... miladiyədin ilgiriki 614-yilidin baxlap... Kaldiylər adəmni һəyran ķaldurarlik sür'ət bilən mangdi; ular Babiliyəgə һəkümran bolup, andin Asuriyə, Suriyə, Pələstin wə Misirni igiliwaloŋan (Kaldiylər Babilni igiliwaloŋandin keyin əzlirini «Babil» dəp atioŋan). Bu ixlardin ilgiri һətta ularning məwjutluķimu naməlum degüdək idi».

Kaldiylər (yəni «Babillikлar»)ning «wəyranqilik siyasiti» bar idi — ular düxmənliriningkidin bulap ketəlməydioŋan yaki nək məydanda ixlitəlməydioŋan nərsilər bolsila ularni kəydürüwetətti yaki wəyran ķilatti. Əzliridin ilgiri küqlük boloŋan Asuriyəliklərgə ohxax, ular zulum-zorawanlikni bir ilaһķa aylandurоŋan.

1-bab, 12-ayət üstidə

«**Sən Əzəldin Bar Boloŋuqi əməsmu, i Pərwərdigar Hudayim, mening Muķəddəs boloŋuqim? —**

Biz əlməymiz, i Pərwərdigar; sən uni jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkənsən;

Sən, i Ķoram Tax Boloŋuqi, uni bizgə tərbiyə berip tüzitixkə bəlgiligənsən».

Ңabakkuk Kaldiylər tooŋrisidiki wəһiyni ķobul ķiloŋanda ķattiķ qəqüp, zor wəһimə baskan. Biraķ Injilda eytiloŋandək: «**Təwrətkili bolidioŋan nərsilər yəni yaritiloŋan nərsilər təwritilip yoķaloŋanda, təwrətkili bolmaydioŋan nərsilər ķalidu**». Ңabakkuk dərwəkə təwritildi, biraķ uning əlməs iman-etiķadi təwrənmidi. Wəһiy-bexarət uning jenioŋa ķattiķ təgkən bolsimu, u kənglidə «Ķoram Tax» boloŋuqi Hudani qing seoŋinip, əzi bilip yətkən, һeqkim rəddiyə ķayturalmaydioŋan һəķikətni jakarlaydu (12-ayət). Dərwəkə Babillikлar azoŋina bir wakit iqidə zor bir küq bolup dunyani zilzilgə kəltürgini bilən, Huda bəribir əzəldin һəmmining Igisi bolup kəlgən. Uning Өzi pak-muķəddəsliktur wə U өzgərməstur. Dərwəkə u bir tərəptin Hudaning «**uni** (Babillikлarni) **jazayingni bəja kəltürüx üqün bekitkən**» deginini ķobul ķilidu. Biraķ u yənila: «Huda pak-muķəddəs turup, Babillikлarning küqiyip op'oquķ ķiloŋan rəzilliklirigə ķarap turuwatidu» degənni oylap qidiyalmaydu, xunga u 13-ayəttiki səzni ķilidu: —

13-ayət üstidə

«**Sening kəzüng xunqə oŋubarsiz idiki,**
Rəzillikkə ķarap turmaytting;
Əmdi nemixkə sən munapiķlik ķiloŋanlaroŋa ķarap turisən,
Rəzillər өzidin adil boloŋan kixini yutuwaloŋinida, nemixkə süküt ķilisən?».

Əməliyəttə bolsa Huda һeqkim bilip yetəlməydioŋan dərijidə rəzillik üstigə səpselip ķariyalaydu һəm uningoŋa ķaraydu. U uning dəһxət təglirigə ķariyalaydu wə һətta uningda һərgiz eqilmaydioŋan nərsilərnimu kərələydu. Uning xundaķ ķilalaydioŋanliķini, xuningdək xu rəzil boloŋuqini nemixkə dərһal yoķatmaydioŋanliķini biz pəķət Injil səһipilirini oķuoŋandila qüxinələydioŋan bolduķ. Əməliyəttə bolsa һərķaysimizda rəzillik tepilmasmu? Məsiһ Əysa bir qaoŋda өz muritlirioŋa mundaķ səz ķildi: — «**Silər rəzil niyətlik boloŋan təķdirdimu, pərzəntliringlaroŋa yahxi nərsilərni berixni bilgən yərdə, ərxtiki Atanglar tiligənlərgə Muķəddəs Roһini iltipat ķilmasmu?**». Məsiһning muxu muhlisliri towa ķiloŋan, Əysaoŋa ixinixkə baxlioŋan bolsimu, ularda yənila rəzillik ķaldi. Hudaoŋa xukri, Məsiһning nijatidin ata ķilinoŋan Muķəddəs Roһning ķudriti bilən adəm өz rəzillikidin ķutulidioŋan bolidu. Biraķ һəmmimiz əyni əһwalimizda rosul Pawlus degəndək bolimiz: «**Adəmlərning һəmmisi gunaһ sadir ķilip,**

Hudaning uluoɣluķioɣa yetəlməy, uningdin məḩrum boldi» («Rim.» 3:23). Өzidə gunaḩ boloɣan ḩərķandaķ adəmning yər yüzidə tirik turoɣanlikining өzi Hudaning meḩrixəpķitining kündilik bir məjizisidur. Bu məjizini pəķət uning «**ḩeqkimning ḩalak boluxini halimay, bəlki ... barlik insanning towa ķilixioɣa kirixini halaydioɣan**» oɣayət zor muḩəbbiti bilən qüxəndürgili bolidu («2Pet.» 3:9). U bu muḩəbbiti bilən «**asmanzemindiki barlik məwjudatni Өzi bilən yaraxturux üqün**» («Kol.» 1:18), dəl Өzining «Kalam»i boloɣan Əysa Məsiḩni gunaḩlar üqün ķurbanlik süpitidə bərdi. Bu ķurbanlikning nətijisi bolsa ḩərķaysi towa ķiloɣan ixəngüqini өzini wəyran ķiliwatķan gunaḩtin ayrixtin ibarəttur.

Ḩabakkuk jawabni kütüxkə bəl baoɣlaydu. U ḩətta өzini dad-pəryadim tüpəylidin Hudaning əyiblixigə yaki jazalixioɣa uqrixim mumkin dəp bilsimu, yənila soal ķoyuxķa jür'ət ķilidu. U dərwəkə «Huda üqün өzidin kəqkən» adəm — mənggülük ḩəķiķətni ķooɣlaxning uluoɣ yolida өz nijatioɣa yaki bihətərlikigə pərwa ķilmioɣan adəm. Huda bizgə ḩərbir dəwrdə xundaķ adəmlərni bərsun!

2:1 ķatarlikлар üstidə

U mundaķ bayan ķilidu **(2:1)**: —

«Əmdi mən өz kөzitimdə turiwerimən, өzümni munar üstidə dəs tikləymən,

Uning manga nemə dəydioɣanlikini,

Xuningdək өzüm bu dad-pəryadim tooɣruluķ ķandaķ tegixlik jawab tepixim kerəklikini bilixni kütüp turimən».

Kөzətqining turmuxi yaloɣuzluķ turmuxidur. U turmuxtiki adəttiki ixlardin ayrilip, «munar üstidiki» oɣeribanə wəzipigə qikixi kerək. Bu wəzipə insandin səwr-takət, ihlas, əstayidillik wə pidakarlik tələp ķilidu. Jaḩandiki wəziyətni, ḩəlķining əḩwalini qüxinixi üqün u өz turmuxioɣa ait ixlar wə məsililərning dairisidin yirakni kərüxi kerək. Xuning üqün u ḩəķiķətning өz wujudioɣa soķidioɣan ḩərķandaķ təsirigə, xundakla uning өzini nəgə apirip ķoyuxidin kət'iynəzər өzigə boloɣan nətijigə təyyar turidioɣan adəm boluxi kerək. Muxundaķ bir adəm balisioɣa Huda jawab beridu. Ḩabakkuk ķobul ķiloɣan jawab pəķət өzi üqünla kəlgən əməs. Uni bu həwərni baxķiloroɣa yətküzidioɣanlar üqünmu ayan ķilip yezixi kerək. Həwərni ķobul ķiloɣan kixilər bir əgri-tokay dunyada Hudaoɣa itaət ķilidioɣan yolda qidamlik bilən yügürələydioɣan bolidu: —

(2:2-3) «Həm Pərwərdigar jawabən mundaķ dedi: —

«Okuoɣanlar yügürüx üqün,

Bu kərüngən alamətni yeziqal:

Uni tahtilar üstigə enik oyup qik:

Qünki bu kərüngən alamət

Kəlgüsidiki bekitilgən bir wakit üqün,

U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu,

U yaloɣan gəp ķilmaydu;

Uzunoɣiqə kəlməy ķalsimu, uni kütkin;

Qünki u jəzmən yetip kelidu, ḩeq keqikməydu»».

Tərjimigə izaḩatlioɣinimizdək, səzmusəz eytķanda: «U adəmlərgə ahirətni təlpündüridu» degən ibarə: «U ahirətkə ķarap ḩasirap nəpəs alidu» dəp ipadilinidu.

«Kərüngən alamət kəlgüsidiki bekitilgən bir wakit üqün» — Amos pəyoɣəmbər Hudaning oɣəzipining Israilioɣa qüxüridioɣan apətliri tooɣruluķ ikki «alamət kərünüx»ni kərgən wə bu kərünüxtiki apətlər əməlgə axurulmisun dəp dua ķiloɣandin keyin Huda uningoɣa «**bu apətlər qüxməydu**» dəp wədə bərgənidi. Birak Ḩabakkuk kərgən bu alamət kərünüx «**kəlgüsidiki bekitilgən bir wakit üqün**» boloɣan — insan balisining ḩeqķandaķ duasi uni өzgərtəlməydu.

Ḩazir Hudaning jawabining birinqi ķismi, təwəndiki büyük ḩəķiķət berilidu: —

(2:4) «Қara, təkəbburlixip kətküqini!
Uning kəlbi əz iqidə tüz əməs;
Birak ḥəkkaniy adəm əz etikad-sadikliki bilən ḥayat yaxaydu».

Bu bayanning birinqi kismi bizgə ukturiduki, ḥərkandak adəm təkəbbur bolsa, dəl xu səwəbtin durus, tüz yaxiyalmaydu. Uning təkəbburluki ḥəmmigə boloɣan kəzkarixini burmilaydu. Uning üstigə u roḥiy jəḥəttə əlük adəm, qünki pəkət «etikad-sadakətliki» bar adəm ḥayattur. Bundak etikad Hudani tohtawsiz qing tutidioɣan aktip etikadtur. Bundak etikad bolmisa «ḥayat yaxax» dərwəkə mumkin əməs. Hudaoɣa ixəngüqi ḥərbir adəm xübḥisiki, kaysibir sinaklaroɣa, qüxən-dürüxkə küqi yətməydioɣan ixlaroɣa, ḥərkandak məntikioɣə yatmaydioɣan ixlaroɣa, uzakka ḥəl bolmioɣan məsililərgə uqrimay kalmaydu. Xundak deyixkə boliduki, wakit ətkənseri ḥəkikiy etikadlik adəm üqün jawab tepilmaydioɣan soallar azaymastin, bəlki kəpiyip ketidu; birak xuning bilən təng iman-ixənqimizgə karioɣanda, Hudaning əməlliridin wə bizgə yekin turoɣinidin beximizdin ətidioɣinimu kəpiyidu. Rosul Pawlusning: «**Biz iman-ixənq bilən mangimiz, kərüx sezimimiz bilən əməs**» deginidək («2Kor.» 5:7), Huda: — «Mən Sening nemə kiliwatkanlikingni, uni kandak kiliwatkanlikingni ḥəm Sening məksətliring nemə ikənlikini ḥeq qüxənməymən; birak barlik soallirimni «təkqə üstigə» koyup koyimən, Sening yolliring əng əla, Sən əng meḥriban dəp ixinimən» degəndək bir jawabni Ḥabakkuktin kütkən (Ḥabakkuk dərwəkə 3-babta muxundak bir jawab beridu).

Ḥazir Huda jawabining ikkinqi kismioɣa ətidu; əməliyəttə u Babilni jazalimakqi; kiyamət künidila əməs, bəlki xu zamandimu uni dəl uning əz jahangirliki tüpəylidin boloɣan düxmənliri arkilik jazalaydu.

5-ayət bizgə həwərləndüriduki, «**Xarab uningoɣa** (Babil padixaḥioɣa) **satkunluk kilidu**»; wə xundakla uning təkəbburluki əzidə «ḥəmmidin uluoɣ ikənlikimni ispatlixim kerək» degəndək nixanni ḥasil kilip, əzini jim turoɣuzmay intayin uruxpərəs kilidu. Bu ixning əzi bir lənətliktur. Əzining əz ailisidikiliridin, sawakdaxliridin yaki hizmətdaxliridin munəwwər ikənlikini ispatlax üqün tinimsiz intilixlər kanqilioɣan kixilərning kanqilioɣan yillirini israp kilidu? Hudaning muxundak əhməklikkə kilqə kari yok. Insanning iktidarliri əsli Hudadin kəlgən bolup, Uning bekitixliri boyiqə, ḥərbirimizgə kanqilik talant berilsun deyilgən bolsa xunqilik berilidu. Xundak boloɣanda, bir talantni baxka bir talant bilən selixturuxning nemə paydisi? — dəl xundak kilixning əzi Hudaning xəpkiti ḥəm meḥribanlikioɣa ixənməslikkə barawər.

«**Xarab ... satkunluk kilidu**». Kona grek tarihxunasliri Ksenofon wə Ḥeroditusning bizgə həwərləndüruxiqə, Babilliklar uqioɣa qikkan ḥarakkəxlər idi. Bu ixning əzi miladiyədin ilgiriki 539-yili ularni nabutlukka elip baroɣan. Təwrattiki «Daniyal»ning 5-babida hatiriləngəndək, Babil padixaḥi Bəlxazar wə əmirliri ordisida məst bolup olturoɣanda, Babilning sepilini koxiwaloɣan Pars imperiyəsining koxuni kurup kətkən dərya sayliridin xəḥər iqigə astirttin kiriwaloɣan. Babilliklarning məstliki əz kəzini bu ixni kərməydioɣan kiloɣanidi. Xu küni wə keyinki yillarda 6-12-ayətlərdə bexarət berilgəndək, ular əsli horlioɣan əllərning əmdi ularni mazak kilidioɣan, əqini alidioɣan pursiti qikkanidi. Birak pəyoɣəmbərlərning kitablirida kəp uqrioɣandək, bexarət tunji əməlgə axuruluxtin ahirki zamanoɣa atlap ətidu. Təwrattiki «Yəxaya» (13-14-bab) wə «Yərəmiya» (49-50-bab) wə Injildiki «Wəḥiy» (17-18-bab) degən kisimlar Babil xəḥiri ahirki zamanlarda kaytidin kurulidu, dəp kərsətkən ohxaydu. Sadam Ḥusəyn allikaqan bu ixni baxlidi, birak ḥazirqə u

(yengi Babil) pəkət bir sayahət orni, halas. Bu ahirki zamanda kuruloƣan uluoƣ Babil xəhiri birinqi Babil xəhirigə ohxax wəyran bolidu, qünki: —

«Huddi sular dengizni kaplioƣandək,
Pütün yər yüzi Pərwərdigarni biliptonux bilən kaplinidu» (14-ayət).

Ahir berip insaniyətning hərbir mahtinip kətkənliri Həmmigə Kadirning yalkunlioƣan xan-xəripi aldida tügixidu. Habakkuk pəyoƣəmbərning 20-ayəttə mundak jakarlioƣanliki əjəb əməs: —

(20-ayət) «Birak Pərwərdigar Өz mukəddəs ibadəthanisididur!

Pütkül yər yüzi uning aldida süküt kilsun!»

Ixəngüqining nomus kilmaydioƣan noqi, hudasiz adəmlərning küqlük bolup təhtlərgə qikixidin ənsirixining hajiti yok. Huda ərxtin muxu ixlaroƣa hatirjəmlik bilən karawatidu wə hərbir ixta əng ahirki səz Uningki bolidu.

Kitab Habakkukning duasi wə mədhyisi bilən ahirlixidu (3-bab). Birak bu duasi «Pərwərdigarning küni» kərsətkən bir alamət kərünüx bilən arilaxkan. Kərünüxtə Hudaning bekitkən Wəkilining insan xəklidə yər yüzigə Hudaning oƣəzəplik jazasini elip berip, barlik əllərni sorakka tartixka qüxidioƣanliki kərünidu. Injildin bilimizki, Hudaning bu Wəkili Rəb Əysa Məsihtin baxka biri əməs. Təwrattiki «Yəxaya» 63-babta kərsitilgəndək dunyaoƣa kaytip kəlginidə U awwal dəjjalning Israilni yokitixka yioƣkan koxunliri bilən jəng kilixka Edom (hazirki I'ordaniyə)diki Bozrah xəhiri üstigə qüxidu. Yəxaya pəyoƣəmbərning kərgini Habakkuk kərgən alamət bilən bir bolidu: **«Təngri Temandin, Pak-Mukəddəs BoloƣuqiParan teoƣidin kəldi»** (3:3). Teman wə Paran teoƣi dəl Edom təwəsidiki jaylar. U Edomdin ətüp Yerusalemdikilərni Yerusalemni korxuwaloƣan düxmənliridin kutkuzux üqün «Zəytun teoƣi»oƣa qüxidu («Zək.» 14-bab). Bu wəkələrni kismən təswirləydioƣan bexarətlər Habakkukning dua-mədhiyə səzliri otturisida (3-15-ayətlərdə) kərünidu. Bu ayətlər Hudaning jawabining üqinqi kismi boldi; pütün jahanni sorakka tartkuqi, yəni Rəb Əysa Məsihning kayta pəyda boluxi bilən hərbir uwal wə adalətsiz ixlar tüzütülidu wə tinq-inaklik yər yüzidə tiklinidu.

Bu həm dəhxətlik həm xərəplik alamət kərünüx Habakkukni dərmansiz kalduridu. Birhil kesəllik uning ustihanliri iqigə kirgəndək (16) kilidu. Birak nətijidə Habakkuk bexarətning həwirini kobul kiloƣan barlik ixəngüqilər bilən billə, özini Hudaning køyümqanlikioƣa səwr-takət bilən tapxuralaydioƣan boldi. Hətta Babilliklar tajawuz kiloƣan künidək wakitlardimu bexarətni kobul kiloƣuqilar tehimu hatirjəmlikkə igə bolup əz Hudasidin xadlinidu: —

«Qünki ənjür dərihi qeqəklimisimu,
Üzüm tallirida mewə bolmisimu,
Zəytun dərihigə kiloƣan əjir yokka qikkan bolsimu,
Etizlar həq ax bərmigən bolsimu,
Kotandin koy padisi üzülgən bolsimu,
Eoƣilda kala padisi yok bolsimu,
Mən hamanPərwərdigardin xadlinimən,
Manga nijatimni bərgüqi Hudayimdin xadlikka qəmülimən;
Pərwərdigar, Rəb, mening küqkuditimdur;
U mening putlirimni keyikningkidək kilidu;
U meni yukiri jaylirimoƣa mangoƣuzidu!» (3:17-19)

Təngri Teoƣi üstidin yügürüp ətüwatkan yawayi koylarni kərgən hərkaysi kixi bu mənzirini qüxinidu. Koylar huddi bimalal halda bir hətərlik qokkidin baxka bir hətərlik qokkioƣa səkrəp akkan sudək ətidu. Ularning bundak kilqə ikkilənməy, kilqə arisaldi bolmay, əplik, yariximlik mengixlirining

ḳapiyisi dəl jayioɣa qüxkən, ritimi yeḳimlik bir xeir degili bolidu. Dəl xuningdək Huda xu təriḳidə iman-ixənqi bar adəmning ḥayatida uluoɣlinidu.

Xunga biz Ḥabakkukning dərdlik dad-pəryadidin əginimizki: —

(1) Iman-ixənq bilən ḥayat yaxaydioɣan ḥəḳḳaniy adəm Hudaning ixini ḳilidioɣan yolni ḳobul ḳilidu.

(2) Huda pat-pat bəzi əllərni yaki xəhslərni ularning əhməḳliḳi bilən jazalaydu. Barlik gunaḥ ahir berip əz-əzini yoḳitidioɣan bir nərsidin ibarəttur.

(3) Ahirida bu aləmdiki barlik adalətsizliklər, uwal ixlar Məsiḥ-Ḳutḳuzoɣuqi bu dunyaoɣa ḳaytip kəlgəndə ongxilidu.

Ḥəmdusana!

Amin!

Təwrat 36-ķisim
«Zəfaniya»
(Zəfaniya pəyoƣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Zəfaniya — ««Yaḥ» (Pərwərdigar) ətiwarlaydu» yaki ««Yaḥ» ķooƣdaydu» degənni bildüridu. Uning atisining ismi «Kuxi» bolup, «Efiopiyəlik» degən mənidə bolup, bəlkim Zəfaniyaning atisi Kuxi yaki qong atisi Gədaliyaning Efiopiyə bilən məlum munasiwiti boluxi kerək. Zəfaniya kitabida ikki ķetim Efiopiyəni tiloƣa alidu. U yənə əzining Ḥəzəkiya padixaḥning qəwrə ooƣli ikənlikini bizgə ukturidu — səwəbi, baxķilarning əzini «Efiopiyəlik» dəp oylap ķalmasliķi üqündur (Zəfaniya Yəhudiy bolmioƣan bolsa, Yəhudiylar uni əzlirigə pəyoƣəmbər dəp ḥesablimaytti). Təwrattiki baxķa ķisimlardin Zəfaniya tooƣruluķ həwirimiz yoķ.

Yeziloƣan waķti

Zəfaniya pəyoƣəmbər bexarətlirining Yosiya padixaḥ təhtkə olturoƣan waķitlarda (miladiyədin ilgiriki 640-609-yili) berilgənlikini ukturidu. Ximaliy padixaḥlik, yəni «Israil» yüz yil ilgiri yoķitiloƣanidi. Yəhudaning padixaḥi Yosiya miladiyədin ilgiriki 621-yili oquķ-axkara ḥalda butpərəslikni yoķitidioƣan toluķ islaḥatni yoloƣa ķoyidu. Bəzi alimlar, bu islaḥatning izqil elip berilixioƣa türtkə boloƣini dəl Zəfaniyəning bexariti idi, xunga kitab xu yildin burun yeziloƣan, dəp ķaraydu. Zəfaniya pəyoƣəmbərning Ninəwə xəḥirining wəyran bolidioƣanlikini aldin'ala eytķinioƣa karioƣanda, bexarətlər qoķum miladiyədin ilgiriki 612-yilidin burun jakarlanoƣan. Demək, u Naḥum, Ḥabakkuk wə Yərəmiya pəyoƣəmbər bilən zamandax idi.

Zəfaniyaning Yerusalemdiki kiqik məḥəlliləmi tiloƣa aloƣanliķi uning Yerusalemda turoƣan adəm ikənlikini bildüridu.

Kitabning arķa kərünüxi

Yosiya Yəhudaning əng ḥəķķaniy padixaḥlirining biri boloƣan. Uning qong atisi Manəssəḥ wə atisi Amon Yəhudada ətkən padixaḥlar iqidə rəzil padixaḥlardin bolup, ular əlgəndin keyin, Yosiya təhttə olturoƣanda əmdila səkkiz yaxķa kirgənidi. Qong atisi ḥəkümranliķ ķiloƣan 55 yilning iqidə nuroƣun yaman təsirlərni ķalduroƣanidi. Ammiwi sorunlardimu butpərəslik, seḥirgərlik, palqiliķ, ḥərhil zulum-zorawanliķni kərgili bolatti. Yosiya yigirmə yaxķa kirgəndə bularoƣa takabil turuxni baxlap, «islaḥat»ni yoloƣa ķoydi. Biraķ Zəfaniyaning pəyoƣəmbərlik izlirini baskan Yərəmiya pəyoƣəmbərning Təwrattiki «Yərəmiya» degən yazmisidin bilimizki, muxundaķ butpərəslik wə zulum-zorawanliķ yoķimastin yoxurun ḥalda dawamlaxķan, Yosiya ḥətta əz ordisidiki ḥakimlarning yaki kaḥinlarning qiriklikini yoķitalmioƣanidi. Zəfaniya mundaķ dəydu: — «**Uning** (Yerusalemning) **otturisida** **boloƣan** **əmirlirining ḥəmmisi ḥərkirəydioƣan xirlar, uning soraķqiliri bolsa kəqliki owlaydioƣan, ətigini oƣajilioƣudək ḥeqnərsə ķaldurmaydioƣan bərilərdur**» — (3:3).

Kitabning temisi

Zəfaniya bolsa kəzlirini mənggülük, bakiy dunyadiki ixlarоƣa tikkən adəm idi. Uning kəngül bəlidiоƣini əz həlkining ikтisadiy jəhəttin rawaj tepix üqün əməs, bəlki ularning rohiy jəhəttin Huda bilən yekin munasiwətidə boluxi idi. Bəzi pəyоƣəmbərlər (Ḥabakkuk, Yərəmiyalardək) kixilərning dikkitini Hudaning Əz həlkini jazalaxta ixlətməkqi bоlоƣan wasitisi (məsilən, Babil, Asuriyə, Greklar katarlikлar) ning üstigə karitidu. Birak Zəfaniya undak əməs. Uning kəlbi yalkunluk bolup, uning kəzliri «Pərwərdigarning küni»diki təpsiliy jazaliri yaki jaza wasitilirigə əməs, bəlki xu küni əzigə — Yəhudaоƣa wə barlik aləmgə kelidiоƣan «ḥesablax küni»gə tikilip karaydu. Xu künidə: «Mən ḥəzriti Ibrahimning əwladimən, xuningdək «ihlasmən əl» bоlоƣan Israilning bir əzasimən» deyixning kixigə ḥeqkandak paydisi bolmaydu. Huda ḥərbir adəmni xəhsən ayrim-ayrim sotlaydu.

«Xu qaoƣda xundak boliduki,
Mən Yerusalemni qiraklar bilən ahturimən,
Arzangliri üstidə tinоƣan xarabtək turоƣan-əndixisiz adəmlərni,
Yəni kənglidə: «Pərwərdigar ḥeq yahxilikni kilmaydu, yamanliknimu kilmaydu» degənlərni jazalaymən» (1:12).

«Bizning intayin adil bir padixaḥimiz, Yosiya bar» deyixningmu paydisi yok bolidu. Huda dərwəkə «kurbanlik kilidiоƣan bir küni»ni bekitkənidi — birak bu kündiki kurbanlikлar bolsa, ularning ibadəthaniоƣa «mana mening ihlasmənlikimgə kara!» dəp elip kəlgən kurbanlikliri əməs, bəlki ularning əzliri — dindar ḥəm gunaḥka tоlоƣan kixilərdin ibarət bolidu (1:7-8).

«Xu küni mən bosuоƣidin dəssiməy atlaydiоƣanlarni, yəni zulum-zorawanlik ḥəm aldamqilikka tayinip hojayinlirining əylirini tolduridiоƣanlarni jazalaymən» (1:9).

Mana ular intayin pərḥizhumar bir həlk idi — ular tolimu mənisiz hurapiy bir diniy pərḥizni, yəni «yaman bolidu» degənni intayin qong bilidu, birak xuning bilən bir wakitta ḥərkandak bulangqilik, aldamqilik, katillikka təyyar turidu. Ular hurapiylik yolida «əy bosuоƣisini dəssiməydu», birak əyidiki bisatlarni bulang-talang kilip əy iqidikilərni əltüridu. «Din»ning adəmlərni əzini-əzigə alditidiоƣan mahiyiti mana xundaktur. «Din» adəmni kutkuzmaydu, kutkuzux pəkət Ḥəmmigə kadirning Əzi kərsətkən nijatlik yoliоƣa boysunup uni kobul kilixtidur.

Zəfaniya pəyоƣəmbər Hudaning həlkining asiylikliriоƣa karap intayin azablinidu. Uning bexaritining uluоƣ temisi «Pərwərdigarning küni» wə uning barlik əllərgə, Yəhuda ḥəm Israiloƣa bоlоƣan təsiri idi. Dunyadiki barlik əllər (baxka pəyоƣəmbərlərning yazmilirida deyilgini boyiqə, Yerusalemoƣa ḥujum kilix üqün) jənggə yioƣilip, Hudaning jazasioƣa uqraydu (3:8). Israil azab-okubət tartix arkilik paklandurulup, Pərwərdigarni izdəydu (3:11-13). «Yat əllər»din tirik kalоƣanlarmu Hudaning yollirini əginip uningda mangidu (3:9-10). Huda Israilni kaytidin Pələstingə yioƣidu (3:14-20). Bu ix pütkül jaḥanoƣa wə Huda Əzigimu zor huxallik bolidu.

Zəfaniya Ninəwə xəḥirining wəyran bolidiоƣanlikini aldin'ala eytidu. Bu ix on yildin keyin yüz beridu. U yənə Filistiylər tooƣruluk «kiska muddətlik» bexarət bərgən. Bu bexarətlərning əməlgə axuruluxi uning pəyоƣəmbərliki həlk aldida bekitilip, Yəhudiy həlkining uning yazmisini Hudadin kəlgən dəp Təwrat yazmilirining katarioƣa kobul kiloƣanlikining səwəbi bоlоƣan bolsa kerək. Xuning üqün Zəfaniya pəyоƣəmbərning kitabi kolimizda bügüngiqə turuwatidu.

Məzmun: —

(a) Pərwərdigarning küni

(1) (1:2-3) Soraḳḳa tartixning omumiyliḳi
(2) (1:4-2:3) Yəhudaning soraḳḳa tartilixi
(3) (2:4-15) Əllərning soraḳḳa tartilixi
(4) (3:1-7) Yerusalemning soraḳḳa tartilixi
(5) (3:8) Barliḳ əllərning soraḳḳa tartilixi

(ə) Israilning əsligə kəltürülüxi

(1) (3:9-10) Əllərning Hudaning yenioɣa kelixi
(2) (3:11-13) Israilning Hudaning roḥida «ḳaytidin tuoɣulux»i
(3) (3:14-20) Israil həlḳining ḳaytidin yioɣilixi

••••••••

Zəfaniya

1 [1] Amonning oƣli Yosiya Yəhudaoƣa padixah bolƣan waƙitlarda, Ḥəzəkiyaning qəwrisi, Amariyaning əwrisi, Gədaliyaning nəwrisi, Kuxining oƣli Zəfaniyaoƣa yətkən Pərwərdigarning səzi: —

Soraƙƙa tartixning omumiyliƙi

[2] Mən yər yüzidin ḥəmmini ƙurutuwetimən,
— dəydu Pərwərdigar;
[3] — Insan ḥəm ḥaywanni ƙurutuwetimən,
Asmandiki uqar-ƙanatlar ḥəm dengizdiki beliƙlarni,
Barliƙ putlikaxanglarni rəzil adəmlər bilən
təng ƙurutuwetimən,
Insaniyətni yər yüzidin üzüp taxlaymən, —
dəydu Pərwərdigar.

Yəhudaning soraƙƙa tartilixi

[4] — Xuning bilən Mən Yəhuda üstigə,
Barliƙ Yerusalemdikilər üstigə ƙolumni
sozimən;
Muxu yərdə «Baal»ning ƙaldiƙini,
«Ƙemar»larning namini ƙaḥinlar bilən billə
üzüp taxlaymən;
[5] Xundaƙla əgzidə turup asmandiki
jisimlaroƣa bax uridioƣanlarni,
Pərwərdigaroƣa bax urup, xundaƙla Uning
nami bilən ƙəsəm ƙilip turup, «Malkam»ning
nami bilənmu ƙəsəm ƙilidioƣanlarni,
[6] Pərwərdigardin təzgənlərni,
Pərwərdigarni izdiməydioƣan yaki Uningdin
yol sorimioƣanlarnimu üzüp taxlaymən.
[7] Rəb Pərwərdigarning ḥuzuri aldida süküt
ƙilinglar;
Qünki Pərwərdigarning küni yeƙindur;
Qünki Pərwərdigar ƙurbanliƙni təyyarlidi,
U meḥmanlarni «taḥarət ƙildurup» ḥalal
ƙildi;
[8] Pərwərdigarning ƙurbanliƙining künidə
xundaƙ boliduki,
Mən əmirlərni, padixaḥlarning oƣullirini wə
yat əllərning kiyimlirini kiyiwaloƣanlarning
ḥəmmisini jazalaymən;
[9] Xu küni Mən bosuoƣidin dəssiməy
atlaydioƣanlarni,
Yəni zulum-zorawanliƙ ḥəm aldamqiliƙƙa
tayinip, hojayinlirining əylirini tolduridioƣanlarni jazalaymən.
[10] Xu künidə, — dəydu Pərwərdigar,
«Beliƙ dərwazisi»din «Waydad»,

1:3 Yar. 6:7

1:4 «Muxu yərdə «Baal»ning ƙaldiƙini, «Ƙemar»larning namini ƙaḥinlar bilən billə üzüp taxlaymən» — «Baal» Pələstindikilər ƙoƙunidioƣan bir but idi. «Baalning ƙaldiƙi» «Baal» degən butƙa ƙoƙunoƣanlardin ƙelip ƙaloƣan kixilər.
–«Ƙaḥinlar» degən Hudaning mukəddəs ibadəthanisida ixləydioƣan məhsus «ƙurbanliƙ ƙiloƣuƙilar».
–«Ƙemar»lar bolsa əzlirini butlaroƣa beoƣixlioƣan «ƙurbanliƙ ƙiloƣuƙilar» idi *(«2Pad.» 23:23, «Ḥox.» 10:5ni kərüng)*. Hudaoƣa etiƙad ƙiloƣuƙi adəmlər bolsa, «Huda «Ƙemar»larni yoƙitixi mukərrər» dəp oylisa kerək. Birak bu ahirƙi jümlidin ƙarioƣanda **«ƙaḥinlar»** birinqi bolup əyibləndi. Səzgə ƙarioƣanda ularmu butpərəs bolup ƙaldi. Xunga ular «Ƙemar»lardin tehimu əyiblik, «Ƙemilar»oƣa nisbətən ular ḥəƙiƙətni obdan qüxinixi kerək idi.

1:5 ««Malkam»ning nami bilənmu ƙəsəm ƙilidioƣanlar...» — demisəkmu «Malkam» yənə bir but.

1:6 Yəx. 1:4; 59:13; Yər. 15:6

1:7 «Pərwərdigar ƙurbanliƙni təyyarlidi, U meḥmanlarni «taḥarət ƙildurup» ḥalal ƙildi» — Təwrat dəwridiki ƙurbanliƙlardin bəzilirini yegili bolatti, ƙurbanliƙlar sunuloƣanda meḥmanlarni qaƙirix adəttiki ix idi. Birak 8-9-ayətkə ƙarioƣanda, meḥmanlarning əzi bu «ƙurbanliƙ»ning bir ƙismi bolidu. Ularni «taḥarət ƙildurux», muxu yərdə «napak nərsilərdin ayriwetix, yuyux» yaki «Hudaoƣa ayriwetix» degənni bildüridu. Andin ular əzi «ƙurbanliƙ» boluxƙa «ḥalal» bolidu. «Meḥmanlar»ning kəpinqisi bolsa Hudaoƣa ƙarxi qiƙƙanlarning nuroƣun jəsətlirini yəydioƣan, xundaƙla əslidə «ḥaram boloƣan» ƙuxlar wə ḥaywanatlar bolidu *(«Yəx.» 34:6, «Yər.» 46:10, «Əz.» 39:17-19nimu kərüng)*.

1:8 «Mən əmirlərni, padixaḥlarning oƣullirini wə yat əllərning kiyimlirini kiyiwaloƣanlarning ḥəmmisini jazalaymən» — oƙurmənlərning esidə barki, Zəfaniya «padixaḥning oƣli» idi. Xunga u bu ordidikilərning əḥwalini naḥayiti obdan bilətti. Muxundaƙ «yat əllərning kiyimlirini *(əjnəbiyqə kiyimni)* kiyiwelix» bəlkim butpərəslikkə yaki təkəbburluƙƙa munasiwətlik gunaḥ bolsa kerək.

1:9 «Xu küni Mən bosuoƣidin dəssiməy atlaydioƣanlarni, yəni zulum-zorawanliƙ ḥəm aldamqiliƙƙa tayinip, hojayinlirining əylirini tolduridioƣanlarni jazalaymən» — Huda muxu yərdə pəyoƣəmbər arƙiliƙ hurapiyliƙni əyibligən bolsa kerək. «Əy bosuoƣisini dəssməslik kerək, yaman bolidu» degənlik enik bir misaldur. *(1Sam. 5:4, 5ni kərüng)*.
–Ular əslidinla Təwrattiki mukəddəs ƙanunoƣa hilap boloƣan muxundaƙ hurapiy uxxaƙ-qüxxək ƙaidigə riayə ƙiloƣini bilən, zulumni ḥeqwəƙəsi yoƙ dəp ƙorƙmay ƙiliweridu .

1:9 1Sam. 5:4, 5.

«Ikkinqi məhəllə»din hərkirəxlər,
Dəng-egizliklərdin oɣayət zor «gum-gum» kilip wəyran kilinoɣan awazlar anglinidu.
11 «Hərkirənglar, i «Oymanlik məhəllisi»dikilər;
Qünki «sodigər həlk»ning həmmisi kiliqlandi,
Kümüx bilən qingdaloɣanlar kirildi!»
12 — Wə xu qaoɣda xundak boliduki,
Mən Yerusalemni qiraoɣlar bilən ahturimən,
Arzangliri üstidə tinoɣan xarabtək turoɣan əndixisiz adəmlərni,
Yəni kənglidə: «Pərwərdigar həq yahxilikni kilmaydu, yamanliknimu kilmaydu» degənlərni jazalaymən.
13 Əmdi baylikliri olja,
Өyliri bərbat bolidu;
Ular өylərni saloɣini bilən,
Ularda turmaydu;
Üzümzarlarni bərpa kiloɣini bilən,
Ularning xarabini iqməydu.
14 Pərwərdigarning uluoɣ küni yekindur;
Bərhək yekindur, intayin tez yetip kelidu;
Angla, Pərwərdigarning künining sadasi!
Yetip kəlgəndə palwanmu ələmlik warkiraydu.
15 Xu küni kəhr elip kelidioɣan bir kün,
Külpətlik həm dərd-ələmlik bir kün,
Wəyranqilik həm bərbatlik qüxidioɣan bir kün,
Zulmətlik həm sürlük bir kün,
Bulutlar həm kap-karangoɣuluk bilən kaplanoɣan bir kün,
16 Istihkamlaxkan xəhərlərgə, sepilning egiz potəylirigə hujum kilidioɣan,
Kanay qelinidioɣan, agah signali kətürülidioɣan bir kün bolidu.
17 Mən adəmlər üstigə külpətlərni qüxürimən,
—
Ular karioɣulardək yüridu;
Qünki ular Pərwərdigaroɣa karxi gunah kildi;
Ularning kanliri topa-qangdək,
Ularning üqəy-kerinliri poktək tökülidu;
18 Pərwərdigarning kəhri qüxkən künidə altun-kümüxliri ularni kutkuzalmaydu;
Bəlki pütkül jahan Uning oɣəzəp oti təripidin yəwetilidu;
Qünki U barlik yər yüzidikilərning üstigə mutlək bir halakət, dəhxətlik bir halakət qüxüridu.

2 1 Yioɣilinglar, өzünglarni yioɣinglar, i nomussiz «yat əl»,
2 Yarlik qikkuqə,
Kün topandək tez ətüp kətküqə,
Pərwərdigarning aqqik oɣəzipi üstünglərgə qüxküqə,
Pərwərdigarning oɣəzipini elip kelidioɣan kün üstünglaroɣa qüxküqə,
3 Pərwərdigarni izdənglar, i Uning həkümlirini ada kiloɣan zemindiki kəmtərlər;
Həkkaniylikni izdənglar, kəmtərlikni izdənglar;
Ehtimal silər Pərwərdigarning oɣəzipi boloɣan künidə panah tapkan bolisilər.

1:10 ««Belik dərwazisi»din «waydad», «Ikkinqi məhəllə»din hərkirəxlər...» — «Belik dərwazisi» həm «ikkinqi məhəllə» Yerusalemning ximaliy təripigə jaylaxkan bolup, xəhərning baxka üq təripi tik yar idi, hujum kəlsə daim ximaliy təripidin kelətti.

1:11 «Qünki «sodigər həlk»ning həmmisi kiliqlandi, ...» — bu bəlkim kinayilik gəp. Ibraniy tilida «sodigər» wə «Kanaan» degənlər ohxax bir səz bilən ipadilinidu. Israil həlki əsli butpərəs boloɣan «Kanaan həlki»ni Pələstindin *(Kanaandin)* həydiwətkənidi. Birak Israil əzi hazir «Hudaning həlki» əməs, bəlki «sodigər həlk» həm «butpərəs bir həlk» bolup kaloɣan ohxaydu. Ularning kiloɣan sodisimu Hudaning nəzaridə haram ohxaydu.

1:12 «Arzangliri üstidə tinoɣan xarabtək turoɣan əndixisiz adəmlər...» — «arzangliri üstidə tinoɣan xarab» xarab tinixi üqün uzun wakit midirlimay turuxi kerək. Tinoɣan «arzanglar», *(duoɣ, qəkündə)* nahayiti aqqik bir nərsə, ələwəttə.

1:14 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəh. 6:12-13

1:16 «agah signali kətürülidioɣan bir kün bolidu» — yaki «jəng warkiraxliri kətürülidioɣan bir kün bolidu».

1:18 «mutlək bir halakət, dəhxətlik bir halakət» — yaki «mutlək bir halakət, qakmaktək bir halakət».

1:18 Pənd. 11:4; Əz. 7:19; Zəf. 1:14-16; Dan. 9:26-27; Yəx. 10:22-23; 28:22; Yər. 30:11; 46:28; Nah. 1:9

2:1 «Yioɣilinglar, өzünglarni yioɣinglar, i nomussiz «yat əl»» — «yat əl» muxu yərdə Israil həlki Hudaoɣa nisbətən butpərəs bir yat əlgə ohxaydu, degənlik. Ularning «yioɣilixi» bəlkim jamaəttə bolup dua-tilawət bilən Hudani izdəx üqün bolsa kerək. Ibraniy tilidiki «yioɣilinglar» degən bu peil adəttə pəkət «pahal yioɣiwelix»ni kərsitidu, bu muxu yərdə intayin kinayilik gəp bolup, Israil pahaldək bir həlk, Hudaning otida tezla keydürülüx hətiridə turidu, degənlik *(2-ayətni kərüng)*.

2:3 Zəb. 27:5; 32:5-7

Əllərning soraḳḳa tartilixi

4 Qünki Gaza taxlanoɣan bolidu,
Axkelon wəyranə bolidu;
Ular Axdodtikilərni qüx bolmayla ḥəydiwetidu;
Əkron yulup taxlinidu.
5 Dengiz boyidikilər, yəni Ḳerət elidikilərgə way!
Pərwərdigarning səzi sanga ḳarxidur, i Ḳanaan, Filistiylərning zemini!
Aḥaləng ḳalmioɣuqə Mən seni ḥalak ḳilimən.
6 Dengiz boyi padiqilar üqün qimənzar,
Ḳoy padiliri üqün ḳotanlar bolidu;
7 Dengiz boyi Yəḥuda jəmətining ḳaldisi igidarqilikida bolidu;
Axu yərdə ular ozuḳlinidu;
Axkelonning əyliridə ular kəq kirgəndə yatidu,
Qünki Pərwərdigar Hudasi ularning yenioɣa berip ulardin həwər elip,
Ularni asarəttin azadlikḳa erixtüridu.
8 Mən Moabning dəxnimini, Ammoniylarning ḥaḳarətlirini anglidim;
Ular xundaḳ ḳilip Mening həlḳimni mazaḳ ḳilip,
Ularning qegralirini paymal ḳilip mahtinip kətti.
9 Xunga Mən Əz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, Israilning Hudasi,
Moab jəzmən huddi Sodomdək,
Ammoniylar huddi Gomorradək bolidu —
Yəni qaḳḳaḳlar wə xorluḳlar ḳaplanoɣan jay, daim bir qəl-jəzirə bolidu;
Ḥəm həlḳimning ḳaldisi ulardin olja alidu,
Ḳowmimning ḳaloɣanliri bularoɣa igə bolidu.
10 Ularning təkəbburluḳidin bu ix bexioɣa kelidu,
Qünki ular samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning həlḳini mazaḳ ḳilip mahtinip kətti.
11 Pərwərdigar ularoɣa dəḥxətlik bolidu;
Qünki U yər yüzidiki butlarning ḥəmmisini ḳurutuwetidu;
Xuning bilən əllər, barliḳ qət araldikilər ḥərbiri əz jayida Uningoɣa ibadət ḳilidu.
12 I Efiopiylər, silərmu Mening ḳiliqim bilən əltürülisilər.
13 U ḳolini sozup ximaloɣa təgküzüp, Asuriyəni ḥalak ḳilidu,
Ninəwə xəḥirini wəyranə, qəl-bayawandək ḳəḥətqilik jay ḳilidu.
14 Uning otturisida qarwa padiliri,
Xundaḳla ḥaywanlarning ḥərhilliri yatidu;
Qəl ḥuwḳuxi, qirḳirioɣuqi ḥuwḳuxlar uning tüwrük baxlirida ḳonidu;
Deriziliridin sayraxlar anglinidu;
Bosuoɣilirida wəyranilik turidu;
Qünki U buning kedir yaoɣaq nəḳixlirini oquḳqilikta ḳalduridu;
15 Mana bu əndixisiz yaxap kəlgüqi xad-huram xəḥər,
Kənglidə: «Mənla bardurmən, məndin baxḳa

2:4 «Qünki Gaza taxlanoɣan bolidu, Axkelon wəyranə bolidu; ular Axdodtikilərni qüx bolmayla ḥəydiwetidu; əkron yulup taxlinidu» — bu xəḥərlər Filistiyədiki bəx qong xəḥərning təti. Ularning tərtipi ximaldin jənubḳa bolup, ḥujum ximaliy təripidin kelidioɣan ohxaydu. «Axdodni qüx bolmayla ḥəydiwetidu» degən jümlə bəlkim ḥujum ətigəndə baxlinip qüx boloɣuqə oɣəlibilik tamamlinidioɣanlikini kərsitidu. Baxḳa birhil qüxənqisi, ḥujum qüx waḳtida, yəni adəm uhlioɣan waḳitta ḳilinidu, «Ular Axdodni qüxtə ḥəydiwetidu» degənlik.

2:5 «dengiz boyidikilər, yəni Ḳerət elidikilərgə way!» — bu səzmu Filistiylərgə ḳaritiloɣan. «Ḳerətlər» bəlkim «Kret»dikilər degən mənidə. Ularning əsli yurti *(Ottura Dengizdiki)* Kret arili idi.

2:7 «ularning yenioɣa berip ulardin həwər elip,...» — ibraniy tilida: «ularni yoḳlap...» degən səzlər bilənla ipadilinidu.

2:9 «Moab jəzmən huddi Sodomdək, Ammoniylar huddi Gomorradək bolidu...» — oḳurmənlərning esida boluxi mumkinki, Huda Sodom wə Gomorra xəḥərlirini rəzillikliri tüpəylidin asmandin ot qüxürüp wəyran ḳiliwətkən.

2:12 «I Efiopiylər, silərmu mening ḳiliqim bilən əltürülisilər» — bu bexarəttin təhminən 80 yildin keyin «Kambusis II» Efiopiyəgə tajawuz ḳildi *(miladiyədin ilgiriki 525-yili)*. Bexarət bu wəḳəni yaki bolmisa ahirḳi zamandiki bir wəḳəni kərsitixi kerək.

2:13 «U ḳolini sozup ximaloɣa təgküzüp, Asuriyəni ḥalak ḳilidu, Ninəwə xəḥirini wəyranə, qəl-bayawandək ḳəḥətqilik jay ḳilidu» — bu bexarətlər *(12-15-ayətlər)* Zəfaniyaning səzliridin pəḳət birnəqqə yildin kiyim əməlgə axuruloɣan. Miladiyədin ilgiriki 612-yili, büyük Asuriyə imperiyəsi paytəhti Ninəwə bilən billə pütünləy bərbat ḳilindi. Efiopiyə baxḳa yurtlardin yirak bolsimu, ḳattiḳ ḥujumoɣa uqridi *(12-ayət)*. Zəfaniyaning bu səzining əməlgə axuruloɣanlikini kərgən kixilər uning «Pərwərdigarning küni» tooɣruluḳ boloɣan bexarətliri ḥəm baxḳa bexarətlirinimu bəribir ahirida əməlgə axurulidu, dəp bilgən boldi.

biri yoқtur» degən xəһər —
U xunqilik bir wəyranə, һaywanlarning bir
қonaloқusi bolup қaldioқu!
Uningdin ətüwatқanlarning һəmmisi
üxқirtidu,
Қolini silkiydu.

Yerusalemning soraққa tartilixi

3 [1] Asiylиқ қiloқuqi, buloқanoқan, jəbir-zulum
yətküzgüqi xəһərgə way!
[2] U awazni anglimidi, tərbiyini қobul қilmidi;
Pərwərdigaroқa tayanmidi, Hudasioқa
yeқinlaxmidi.
[3] Uning otturisida boloқan əmirlirining
һəmmisi һərkirəydioқan xirlar,
Uning soraқqiliri bolsa kəqliki owlay-dioқan,
ətigini oқajilioқudək һeqnərsə қaldur-
maydioқan bərilərdur;
[4] Uning pəyoқəmbərliri wəzinsiz, asiy kixilər;
Uning kaһinliri muқəddəs ibadəthanini
buloқaydioқanlar,
Təwrat-қanunioқa buzoқunqilиқ қilidioқanlar.
[5] Ңəққaniy Pərwərdigar uning otturisididur;
U һeq һəққaniyətsizlik қilmaydu;
Ңər ətigəndə adil һəkümini ayan қilidu;
Ңəkümidə kəmqilik yoқtur;
Birақ namərd adəm һeq nomusni bilməydu.
[6] — Mən əllərni üzüp taxliwətkənmən,
Ularning istiһқam potəyliri wəyranidur;
Koqilirini һeqbir adəm ətmigüdək қilip
harabə қiloқanmən;
Xəһərliri adəmzatsiz, һeq turoқuqisi yoқ
қilinip һalak boloқan.
[7] Mən: «Pəқət Məndin қorқunglar, tərbiyini
қobul қilinglar» — dedim.
Xundaқ boloқanda uningoқa һəmmə
bekitkənlirim qüxürülməy, makani һeq
haniwəyran bolmas.
Birақ ular baldurla ornidin turup, һəmmə ix-
lirini ңaram қiliwətti.

Barliқ əllərning soraққa tartilixi

[8] Xunga Meni kütünglar, — dəydu Pərwər-
digar,
Mən guwaһliқ berixkə ornumdin қozoқaloқan
küngiqə —
Qünki Mening қararim — əllərni yioқix,
Padixaһliқlarni jəm қilixtin ibarətki,
Ularning üstigə қəһrimni,
Ңəmmə dəһxətlik aqqiқimni bexioқa təküx
üqündur.
Qünki yər yüzining һəmmisi aqqiқ oқəzipim-
ning oti bilən kəydürüwetilidu.

Israilning əsligə kəltürülüxi, əllərning Hudaning yenioқa kelixi

[9] Qünki xu tapta barliқ əllərning Pərwərdi-
garining namioқa nida қilip qaқirixi üqün,
Uning hizmitidə bir jan bir tən boluxi üqün,
Mən ularning tilini sap bir tiloқa aylan-
durimən,

2:15 «Uningdin ətüwatқanlarning һəmmisi üxқirtidu, қolini silkiydu» — bu ңərikatlər bəlkim ңəyran boloқanliқ yaki mazaқ қiloқanliқni bildüridu.

3:2 «Asiylиқ қiloқuqi, buloқanoқan, jəbir-zulum yətküzgüqi xəһərgə way! 1-ayət U awazni anglimidi, tərbiyini қobul қilmidi» — bu sözlərni anglioқuqi Yerusalemdikilər bəlkim Zəfaniya yənə Asuriyəning gunaһlirini əyibləwatidu, dəp oylixi mumkin idi. Birақ keyinki sözliridin anglioқuqilar tuyuқsiz: «Uning əyibligini Ninəwə əməs, bəlki biz Yerusalemdikilər ikənmiz!» dəp ңəyran қaloқan, xundaқla ңapa boloқan boluxi mumkin idi.
–«Awaz»ning kimning ikənlikini Zəfaniya pəyoқəmbər deməydu; qünki uningoқa nisbətən bu dunyada anglioқudək pəқət birla awaz bar, yəni Pərwərdigarningkidur.

3:3 Pənd. 28:15; Əz. 22:27

3:4 «Uning pəyoқəmbərliri wəzinsiz, asiy kixilər; uning kaһinliri muқəddəs ibadəthanini buloқaydioқanlar» — «pəyoқəmbərliri» bolsa sahta pəyoқəmbərlər, əlwəttə. «Kaһinlar» muқəddəs ibadəthanida puқralar üqün məһsus қurbanliқni kəydürgüqi ңadimlar.

3:4 Yər. 23:11, 32; Ңox. 9:7.

3:5 «ңəkümidə kəmqilik yoқtur» — yaki «U *(Pərwərdigar)* ңəkümlirini ada қilmay қalmaydu».

3:5 Қan. 32:4

3:6 «Mən əllərni üzüp taxliwətkənmən, ularning istiһқam potəyliri wəyranidur .... xəһərliri adəmzatsiz, һeq turoқuqisi yoқ қilinip ңalak boloқan» — yat əllər arisidiki bu wəқələr, xübһisizki, Israiloқa sawaқ, agaһ wə misal boluxi kerək idi.

3:7 «Xundaқ boloқanda uningoқa ңəmmə bekitkənlirim qüxürülməy, makani һeq haniwəyran bolmas. Birақ ular baldurla ornidin turup, ңəmmə ixlirini ңaram қiliwətti» — baxқa birһil tərjimisi: «Undaқ boloқanda uningoқa berilidioқan ңəmmə jazaliri nemə boluxidin қət'iynəzər, uning makani һeq üzülməydu». **«Birақ ular baldurla ornidin turup, ңəmmə ixlirini ңaram қiliwətti»** — demək, tiloқa elinoқan «ңaram ixlar»ni қilixқa naһayiti aldirawatқanidi.

3:8 «Mən guwaһliқ berixkə ornumdin қozoқaloқan küngiqə...» — «guwaһqilиқ berixkə...» degənning baxқa birһil tərjimisi «Mən owni elixқa...».

10 Qünki Efiopiyə dəryalirining nerisidin
Mening dua-tilawətqilirim,
Yəni Mən tarkatkanlarning kizi,
Manga sunuloɣan hədiyəni epkelidu.

Israilning Hudaning Roһida «kaytidin tuoɣuluxi»

11 Xu küni sən Manga asiylik kiloɣan barlik
kilmixliring tüpəylidin iza tartip kalmaysən;
Qünki xu tapta Mən təkəbburlukungdin
huxallinip kətkənlərni arangdin elip
taxlaymən,
Xuning bilən sən mukəddəs teoɣim tüpəylidin
halingni ikkinqi qong kilmaysən;
12 Wə Mən arangda kəmtər həm miskin bir
həlkni kaldurimən,
Ular Pərwərdigarning namioɣa tayinidu.
13 Israilning kaldisi nə kəbiһlik kilmaydu,
Nə yaloɣan səzliməydu,
Nə ularning aoɣzidin aldamqi til tepilmaydu;
Ular bəlki ozukinip, yatidu,
Heqkim ularni korkutmaydu.

Israilning kaytidin yioɣilixi — ahirki zamandiki xad-huramlik bir küy

14 Yayrap-yaxna, i Zion kizi!
Təntənə kilip warkira, i Israil!
Pütün kəlbing bilən huxal bolup xadlan, i
Yerusalemning kizi!
15 Pərwərdigar seni jazalaydioɣan һəkümlərni
elip taxlidi,
Düxminingni kayturuwətti;
Israilning padixaһi Pərwərdigar arangdidur;
Yamanlikni ikkinqi kərməysən.
16 Xu küni Yerusalemoɣa eytiliduki,
«Korkma, i Zion!
Kolliring boxap, sanggilap kətmisun!
17 Pərwərdigar Hudaying arangda,
Kutkuzidioɣan kudrət Igisidur!
U xadlik bilən üstüngdə xadlinidu;
Өz mehir-muһəbbitidə aram alidu;
Üstüngdə nahxilar eytip yayrap-yaxnaydu.
18 jəmiyət sorunliridiki nomussiz ibadət
tüpəylidin aranglardin azablanoɣanlarni
yioɣimən;
Bularning xərməndilikliri ularoɣa eoɣir
kelətti.
19 Mana, Mən xu tapta seni harlioɣanlarning
һəmmisini bir tərəp kilimən,
Aksak boloɣan kizni kutkuzimən;
Talaoɣa һəydiwetilgən kizni yioɣimən;

Dəl ular horlanoɣan barlik zeminlarda ularni
Өzümgə mədһiyə kəltürgüqi, xeһrət boloɣuqi
kilip
tikləymən.
20 Mən xu tapta, yəni silərni yioɣkan wakitta,
silərni өygə epkelimən;
Qünki Mən kəz aldinglarda silərni asarəttin
azadlikka qikaroɣinimda,
Silərni yər yüzidiki barlik əllər arisida
xeһrətlik, Өzəmgə mədһiyə kəltürgüqi
kilimən,
— dəydu Pərwərdigar.

3:10 «Efiopiyə dəryalirining nerisi....» — Efiopiyə naһayiti qət jay bolup, towa kilix pursiti jaһanning qətlirigiqə bolidu, dəp kərsitidioɣan bir misaldur. **«Mening dua-tilawətqilirim, yəni Mən tarkatkanlarning kizi...»** — bəlkim tarkilip kətkən, əmma towa kiloɣan Israillarni kərsitidu: «Pərwərdigarning küni» xunqə dəһxətlik boloɣini bilən *(8-ayət)*, 9-10-ayəttiki bexarətlər Hudaning mehir-xəpkitigə һətta xu künidimu erixix imkaniyiti barlikini ispatlaydu.

3:11 «mukəddəs teoɣim tüpəylidin» — yaki «mukəddəs teoɣimda» yaki «mukəddəs teoɣim üstidə».

3:13 «Israilning kaldisi nə kəbiһlik kilmaydu» — «Israilning kaldisi» Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning kitablirida kəp kərülidioɣan tema yaki mawzudur. Israil həlkining kəp kismi Hudadin yiraklixip kətkən bolsimu, ular arisida Hudaning mehir-xəpkiti bilən, Өzigə sadik bir «kaldi»ning һaman һərdaim tepilidioɣanlikı kərsitilidu.

3:14 Zək. 9:9

3:18 «jəmiyət sorunliridiki nomussiz ibadət tüpəylidin aranglardin azablanoɣanlarni yioɣimən; bularning xərməndilikliri ularoɣa eoɣir kelətti» — ayətning birnəqqə tərjimiliri bar. Bizningqə mənisi xuki, ibadət sorunlirida boloɣan sahtipəzlik, ar-nomussizliklar sorunoɣa katnaxkan ihlasmənlərni naһayiti azablioɣan, ular buningoɣa qidimay muxu һeytlaroɣa, ibadət sorunlirioɣa katnaxmay tarkilip kətkənidi. Xunga Huda: «Mən ularni yioɣimən» — dəydu. «Yəx.» 1:13ni kərüng.

3:19 «Aksak boloɣan kizni kutkuzimən; talaoɣa һəydiwetilgən kizni yioɣimən» — «kiz» muxu yərdə Israilni kərsitidu. **«...ularni Өzümgə mədһiyə kəltürgüqi, xeһrət boloɣuqi kilip tikləymən»** — yaki «...ularni təripləx obyekti wə nam-xeһrətlik kilip tikləymən».

3:20 «Silərni ...xeһrətlik, Өzəmgə mədһiyə kəltürgüqi kilimən» — yaki «Silərni... nam-xeһrətlik wə təripləx obyekti kilimən».

Қоxумқә сөз

Roxәnki, Zәfaniya: «Әmdi tәhtimizdә adil bir padixah olturidu, hәmmә ix jayioƣa qüxidu» degәndәk hәrkandak addiy bir hiyaloƣa yol koymaytti. Uning birinqi bexariti dәrwәkә yәr yüzidiki barlik rәzillikkә karitiloƣan: —

«Mәn yәr yüzidin hәmmini kurutuwetimәn, — dәydu Pәrwәrdigar;
— Insan hәm haywanni kurutuwetimәn,
Asmandiki uqar-kanatlar hәm dengizdiki beliklarni,
Barlik putlikaxanglarni rәzil adәmlәr bilәn tәng kurutuwetimәn,
Insaniyәtni yәr yüzidin üzüp taxlaymәn, — dәydu Pәrwәrdigar.
— Xuning bilәn Mәn Yәhuda üstigә,
Barlik Yerusalemdikilәr üstigә kolumni sozimәn;
Muxu yәrdә «Baal»ning kalduƙini,
«Kemar»larning namini kahinlar bilәn billә üzüp taxlaymәn;
Xundakla өgzidә turup asmandiki jisimlaroƣa bax uridioƣanlarni,
Pәrwәrdigaroƣa bax urup, xundakla Uning nami bilәn kәsәm kilip turup,
«Malkam»ning nami bilәnmu kәsәm kilidioƣanlarni,
Pәrwәrdigardin tәzgәnlәrni,
Pәrwәrdigarni izdimәydioƣan yaki Uningdin yol sorimioƣanlarnimu üzüp taxlaymәn» (2:1-6).

Yukirida eytkinimizdәk, hәkkaniy bir hәkümdarning boloƣini hәkkaniy bir әlning bolidioƣanlikioƣa kapalәt әmәs. Pәkәt pütkül bir әl yaki hәq bolmioƣanda ulardin «taraza baskudәk» bir kisim adәmlәr Hudani izdigәn bolsa, andin Huda xu әlning ixlirini ongxixi mumkin (Huda Ibrahimoƣa: **«Sodom xәhiridә hәkkaniy adәmdin әlliki bolsa, Mәn uni** (xәhәrni) **halak kilmaymәn»** — dedi («Yar.», 18:16-33ni kürüng).

Barlik okurmәnlәrning dikkitigә әrziyduki, 4-6-ayәt boyiqә, Hudaning jazaliri tәt hil adәmlәrning bexioƣa qüxidu: —

(1) **«Xundakla өgzidә turup asmandiki jisimlaroƣa bax uridioƣanlarni, Pәrwәrdigaroƣa bax urup, xundakla uning nami bilәn kәsәm kilip turup, «Malkam»ning nami bilәnmu kәsәm kilidioƣanlarni»** — butpәrәslәr, yәni Hudaning ornioƣa hәrkandak baxka ix-nәrsә (mәsilәn, yultuz, kuyax, pul, hokuk, nam-xәhrәt, xәhsiy yaki ailidiki bәht)ni koyoƣanlar;

(2) **«Pәrwәrdigardin tәzgәnlәr»** — Rәb Pәrwәrdigarni tonuoƣan birak Uning yolidin waz kәqkәnlәr;

(3) **«Pәrwәrdigarni izdimәydioƣanlar»**;

(4) **«Uningdin yol sorimioƣanlar»**.

Hudaning mәksiti, hәrbirimizning mehir-muhәbbәtlik munasiwәttә Өzini tonup-bilixidin ibarәttur. U hәmmimizni mehribanlikining tohtawsiz ipadiliri bilәn Өzigә üzlüksiz jәlb kilmakta; hәqkaysimiz hәrküni Uning iltipatliridin bәhrimәnsiz әmәsmiz. Bu sowoƣilar sowoƣa Bәrgüqini izdәxkә türtkә bolmisa, әmdi biz dunyada әng bipәrwa wә nadan kixilәr bolup kalmaymizmu? **«.. Hudaning mehribanlikining seni towa kilix yolioƣa baxlaydioƣanlikini hәq bilmәy, Uning mehribanliki, kәng korsakliki wә sәwr-takitining mollukioƣa sәl karawatamsәn?»** («Rim.» 2:4). Kәdirlik okurmәn, sizqu? Өzingiz Hudani izdidingizmu? Izdimigәn bolsingiz, sizning pütün hayatingizdiki nixan yok bir nәrsini koolaxka barawәr әmәsmu, hayatlingiz mutlәk israp boloƣan әmәsmu?

Huda nahxa eytamdu?

3-bab, 17-ayəttiki jawab xuki, U nahxilarni eytidu (bəzi tərjimiliri «təntənilik bilən nida ⱪilidu»). Huda insanni Өzi üqün yaratⱪan; insan balilirining Uning ⱨəⱪiⱪitidin, meⱨir-xəpⱪitidin boloϥan xadliⱪi Hudaning Ozigə xadliⱪ elip kelidu. Xuningdək Hudaning xadliⱪioϥa təxna bolup Uni nixan ⱪiloϥanlar üqün ⱨəmmə ixlar xadliⱪ bilən ahirlixidu. Rəb Əysa Məsiⱨ mundaⱪ dedi: «**Mening huxalliⱪim silərdə bolsun wə xuningdək huxalliⱪinglar tolup taxsun dəp, Mən bularni silərgə eyttim... Ⱨaziroϥiqə Mening namim bilən ⱨeqnemə tilimidinglar. Əmdi tiləⱪlar, erixisilər, buning bilən xadliⱪinglar tolup taxidu!**» («Yⱨ.» 15:11, 16:24).

Təwrat 37-ḳisim

«Ḥagay»

(Ḥagay pəyoɣəmbərning kitabi)

Kirix səz

Pəyoɣəmbər tooɣrisida

Ḥagay wə uning ailisining xəhsiy arḳa kərünüxi tooɣruluḳ eniḳ hatirilirimiz yoḳ.

Yeziloɣan waḳti

Kitabning yeziloɣan waḳti tooɣruluḳ ḳilqə guman yoḳ. Ḥagay bizgə uḳturiduki, u məzkur bexarətlərni Pars imperatori Darius (Hispastis)ning ikkinqi yilida ḳobul ḳiloɣan. Astronomiyəlik uqurdin xu yilning dəl miladiyədin ilgiriki 520-yili ikənlikini bekitkili bolidu.

Kitabning tarihiy arḳa kərünüxi

Demək, kitab miladiyədin ilgiriki 520-yili yeziloɣan. Israil həlḳi Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün bolux azabini tartḳanidi (miladiyədin ilgiriki 605-538-yillar). Yəxaya pəyoɣəmbər Israilning Babilda muxundaḳ sürgün bolidioɣanliḳini ikki əsir ilgiri aldin'ala eytḳanidi. Yərəmiya pəyoɣəmbərmu sürgün bolux waḳtining 70 yil bolidioɣanliḳini aldin'ala eytḳanidi. Yəxaya pəyoɣəmbər yənə Hudaning «Ḳorəx» isimlik bir Pars imperatorini təhtkə olturoɣuzidioɣanliḳini aldin'ala eytḳan. Uning deyixiqə bu imperator sürgün ḳilinoɣan kixilərgə wətinigə ḳaytixḳa ruhsət beridu wə ḥətta Pərwərdigarning Babillar wəyran ḳiloɣan ibadəthanisini ḳaytidin ḳuruxni buyruydu.

Dəl Yəxaya wə Yərəmiya aldin'ala eytḳandək, miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil imperiyəsi Pars imperiyəsi təripidin oɣulitildi. Yəxaya ḥətta bu imperatorning ismi «Ḳorəx»ni aldin'ala eytḳanidi. Uning deginidək «büyük Ḳorəx» sürgün boloɣanlaroɣa wətinigə, yəni Pələstingə ḳaytixḳa ruhsət berip ibadəthanini ḳaytidin ḳuruxni buyrudi. Ḥalbuki, pəḳət qəklik bir ḳisim adəmlərla xundaḳ ḳilixni talliwaldi. Ḳaloɣan kixilər Mesopotamiyədə turuwərdi. Ular xu yərning raḥət turmuxioɣa kənüp ḳaloɣan, əslidiki deḥḳanqilik ḥayatini sodigərlikkə almaxturoɣan bir həlḳ bolup ḳaloɣanidi. Bu wəziyətning dawamlixixi bilən Yəhudiy həlḳining soda ḳilix ḳabiliyitining dangḳi qiḳḳan.

Ḳaytip kəlgən kixilər («Hudaning ḳaldisi» yaki «həlḳning ḳaldisi») zor ümidlər bilən ḳaytti; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyoɣəmbərlər «Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ» wə Uning tilsimat samawi padixaḥliḳi tooɣruluḳ karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioɣan zor ümidliri bar idi. Biraḳ ular ḳaytip kəlgəndə, əzining əylirini, deḥḳanqilik məydanlirini ḳayta ḳuruxtiki japaliḳ ixlaroɣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularoɣa kəp awariqilik selip bərdi. Israil əzi mustəḳil dələt əməs idi, bəlki Pars imperiyəsigə beḳindi idi («Əzra», 1-3-bab).

Əslidə Sulayman saloɣan «muḳəddəs ibadəthana»ning ḳayta ḳuruluxida miladiyədin ilgiriki 535-yili ix baxlanoɣan bolsimu, biraḳ həlḳ uningdin tezla ḳol üzgənidi. Buning səwəbliri az əməs idi.

Birinqidin, əzlirining əylirini, deḫqanqilik məydanlirini qayta quruxmu kiqik ix əməs idi. Buningdin eoɣiri xuki, ətraptiki əllər ibadəthana tooɣruluq: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oɣəywət-xikayətlərni qikaroɣan, keyinki Pars imperatori «Artaksərksis» (yaki «Artahxaxta») uningoɣa ixinip kətkən ḫəmdə quruluxni dərḫal tohtitix kerək degən yarliḳni qüxürgənidi. Buni az dəp, Sulayman quroɣan əsli ibadəthanining ḫəywisini kərgən bəzi moysipitlarning uni əsləp: «Ḫazir salidioɣan bu əy əslidiki xərəplik əygə selixturoɣanda ḫeqnemigə ərziməydu» degənliri həlḳning kəngligə sooɣuq su səpkənidi. Qurulux 15 yil tohtitip ḳoyuloɣanidi.

Biraḳ Yəxayaning 200 yil ilgiriki bexariti boyiqə roxənki, ibadəthanining quruluxi Hudaning iradisi idi. Huda ikki adəmni, yəni Ḫagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərni ornidin turoɣuzdi. Gərqə imperatorning «tohtitix yarliḳi» qüxürgənliki tüpəylidin, ḳayta qurulux ḳiloɣuqilarning jazaoɣa uqrax mumkinqiliki bolsimu, ikki pəyoɣəmbər həlḳkə: — U muḳəddəs ix pütmisə bolmaydu dəp, küqlük rioɣbətləndüridioɣan sözlərni yətküzdi. Bolupmu Ḫagay pəyoɣəmbər ularoɣa kərsitiduki, ular Hudaning eniḳ ayan ḳiloɣan iradisi boyiqə ḳilmioɣanliḳidin, ḫərhil ḳiyinqiliḳ ularning bexioɣa qüxkən. Ziraətlərgə qekətkə, ḫal qüxkən bolup, ularning xəhsiy iḳtisadiy ixlirida qüxəndürgili bolmaydioɣan ongaysizliḳlar ularni daim aq ḳalduridu. Biraḳ ular əgər ḫazir Hudaning mehribanliḳioɣa ixinip əzining iḳtisadiy ḳiyinqiliḳlirioɣa ḳarimay, Uning əyini ḳuruxḳa kirixkən bolsa, əmdi U ularning ixlirini ongxap, bərikətləytti.

Bu həlḳlər ḫər dəwrdə əslinip təriplinixkə layiḳki, **ular Hudaning ularning bihətərlikini kapalətləydioɣanliḳioɣa ḫeq taxki ispat bolmioɣan əḫwalda**, jan-dil bilən Hudaning səzini ḳobul ḳilip quruluxḳa kirixti. Huda ularning imanini ḫəyran ḳalarliḳ yolda təstiḳlidi. Uzun ətməyla, imperator əzi hanliḳ yilnamilərni təkxürtüp Ḳorəxning on altə yil ilgiriki ibadəthanini ḳurux tooɣruluḳ yarliḳini tepip, ixni tezla püttürüx üqün əz həzinisidin kəp məbləoɣ ajratti (Təwrat, «Əzra», 4-6-bab). Ḫagayning bexaritining xundaḳ təstiḳlinixi həlḳning ixənq-etiḳadini tehimu küqəytti. Pəḳət tət yerim yil iqidila ular binani pütküzdi.

Ḫagay pəyoɣəmbər yənə «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu**» degən bexarətni bərgənidi.

Mana bu əmdi Ḫagayoɣa tapxuruloɣan wəḫiyning asasiy məzmunidur. Təwəndə kəridioɣinimizdək, uning bexarətliri əyni waḳittiki bu məsililərdin ətüp ahirḳi zamandiki uluoɣ wəḳələrgə, Hudaning səltənitining xan-xəḫritigə atlaydu. Biz bu ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə yənə azraḳ tohtilimiz.

Dikḳət ḳilixḳa tegixlik bəzi nuḳtilar: —

(1) Ḫagay bexarətlərning əzining əməslikini, bəlki Hudaning eytḳanliḳini: «**Pərwərdigar mundaḳ dəydu...**», «**Rəb Huda mundaḳ dedi**» degəndək ibarilər bilən 20 ḳetim bizgə əslitidu.

(2) Hudaning kərsətmisini ada ḳilixta keqiktürüx hətərlik.

(3) Kitabta üq kündə eytiloɣan tət ayrim bexarət bar.

Məzmun: —

(1) (1:1-15) Birinqi wəḫiy: əyib wə uni tüzitix yoli
(2) (2:1-9) Ikkinqi wəḫiy: məyuslinix, rioɣbətləndürüx
(3) (2:10-19) Üqinqi wəḫiy: tənbiḫ; bərikətni ata ḳilix wədisi
(4) (2:11-23) Tətinqi wəḫiy: ahirḳi zaman — əllərni zilziligə selix, Zərubbabəlning bəhti

••••••••

Ҥagay

Birinqi wəḫiy wə həlқning inkasi

1 [1] Darius padixaḫning ikkinqi yili, altinqi
ayning birinqi küni, Pərwərdigarning səzi
Ҥagay pəyoƣəmbər arқilиқ Xealtiəlning ooƣli,
Yəḫudaning waliyisi Zərubbabəlgə ҳəm
Yəḫozadakning ooƣli, bax kaḫin Yəxuaoƣa
kelip mundaқ degəndə: —
[2] Samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
Bu həlқ: «Waқti kəlmidi, Pərwərdigarning
əyini қurux waқti tehi kəlmidi» — dəydu.
[3] Wə Pərwərdigarning səzi Ҥagay pəyoƣəmbər
arқilиқ kelip mundaқ degəndə: —
[4] Bu əy tehiqila harabə tursa, bu silər taht-
aydin bezəlgən əyliringlarda yaxaydioƣan
waқitmu?
[5] Mana, Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
— Қiliwatқininglar üstidə kəngül қoyup
oyliningiar!
[6] Terioƣininglar kəp, yioƣiwalidioƣininglar az;
Yəysilər, birak toymaysilər;
Iqisilər, birak қanmaysilər;
Kiyisilər, birak ҳeqқandak illimaysilər;
Ix ҳəkқi aloƣuqi bolsa,
Huddi ix ҳəkқini təxük ҳəmyanoƣa saloƣanoƣa
ohxaxtur.
[7] — Samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigar mundaқ dəydu: —
Қiliwatқininglar üstidə kəngül қoyup
oyliningiar!
[8] Taoƣқa qikip, yaoƣaqni elip kelinglar, əyni
қurunglar; xundaқ қilsanglar Mən uningdin
hursən bolimən, xan-xərəpkə eriximən, —
dəydu Pərwərdigar.
[9] — Silər kəpni küttünglar, mana, erixkininglar
az boldi; uni əygə epkəlgininglarda, Mən
uni püwləp yoқattim; bu nemə üqün? —
dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigar —
— Qünki Mening əyümning harabə
boloƣinioƣa қarimay, əz əyünglarni selixқa
yügürüxüp yürüwatisilər.
[10] Xunga üstünglarda asmanlar xəbnəmni
bərməydu, zeminmu ҳosulini bərməydu;
[11] Mən zeminoƣa, taoƣқa, ziraətlərgə, yengi
xarablaroƣa, zəytun meyioƣa, tupraқning
ündürmilirigə, insanlaroƣa, mal-waranlaroƣa
wə қollardiki barliқ əjirlərgə қuroƣaқqilikni
qaқirdim.
[12] Xuning bilən Xealtiəlning ooƣli Zərubbabəl
ҳəm Yəḫozadakning ooƣli bax kaḫin
Yəxua wə həlқning қaldisining ҳəmmisi
Pərwərdigar Hudasining awazioƣa,
xuningdək Pərwərdigar Hudasining Ҥagay
pəyoƣəmbərni əwətixi bilən, uning səzlirigə
қulak saldi; həlқ Pərwərdigar aldida қorқti.
[13] Andin Pərwərdigarning əlqisi Ҥagay
Pərwərdigarning həwirini həlққə yətküzüp:
— «Mən silər bilən billidurmən» — dəydu
Pərwərdigar, — dedi. [14] Wə Pərwərdigar
Xealtiəlning ooƣli, Yəḫudaning wali-

1:1 «Darius padixaḫning ikkinqi yili, altinqi ayning birinqi küni» — «Darius padixaḫ», yəni «Darius Hispastes» *(miladiyədin ilgiriki 521-485-yillar)*. Bu kün miladiyədin ilgiriki 520-yili, 29-Awoƣust idi. «Altinqi ay» — Mukəddəs Kitabta yil, aylar tiloƣa elinoƣanda, Yəḫudiylarning kona kalendari boyiqə ҳesablinidu *(«Təbirlər»nimu kərüng)*. **«altinqi ayning birinqi küni»** — ҳər ayning birinqi küni ҳeyt bolatti, Yerusalemda bu səzni angliоƣan kixilər bəlkim az bolmisa kerək. **«bax kaḫin Yəxua»** — «kaḫin» mukəddəs ibadəthanida pukralar üqün məhsus қurbanlikni kəydürgüqi hadim.

1:2 «Bu həlқ: «Waқti kəlmidi, Pərwərdigarning əyini қurux waқti tehi kəlmidi» — dəydu» — mukəddəs ibadəthanini қayta қurux hizmiti 15 yil ilgiri baxlanoƣanidi, birak həlқ baxқa əllərning təḫditigə uqrap, қurux hizmitidin қol tartқanidi *(«Əzra», 3-5-bablarni kərüng)*.

1:4 «tahtaydin bezəlgən əyliringlar» — «tahtaydin bezəlgən» degən bu səz Təwratta pəқət Sulayman қuroƣan mukəddəs ibadəthanining bezilixi wə «Yəḫoaḫaz padixaḫ»ning ordisining bezilixini təswirləx üqün bir ketim ixlitilgən. Xuningdin kərimizki, həlқlər bəlkim mukəddəs ibadəthanini қuruxқa 15 yil ilgiri təyyarlioƣan yaoƣaqni ҳazir əz əylirini bezəx üqün ixlətməktə. Xunga ularning ikki gunaḫi bar idi: *(1)* Hudaning əyini қuruxni keqiktürüx; *(2)* Hudaning əyi üqün təyyarlap қoyuloƣan yaoƣaqni əz əyliri üqün ixlitix.

1:6 Қan. 28:38; Mik. 6:14, 15.

1:10 «Xunga üstünglarda asmanlar xəbnəmni bərməydu» — xəbnəm, bolupmu 8- wə 9-ayda pixidioƣan mewə yaki axlikni yegiləxtin saқlaxta muҳim rol oynaydu.

1:10 Қan. 28:23

1:11 «Mən zeminoƣa, taoƣқa, ziraətlərgə, ... қollardiki barliқ əjirlərgə қuroƣaқqilikni qaқirdim» — «қuroƣaқqilik» *(ibraniy tilida «horəb»)* ҳəm «harabə» degənlər bir-birigə ohxap ketidioƣan səzlər — Hudaning əyi «harabə» bolsa, ularoƣa «horəb» *(қuroƣaқqilik)* bolidu.

yisi Zərubbabəlning roḥini, xundakla Yəhozadakning ooɣli, bax kaḥin Yəxuaning roḥini ḥəm həlk ḳaldisining ḥərbirining roḥini ḳozoɣidi; ular samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Hudasining əyigə kelip ixlidi.
15 Bu Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni idi.

Ikkinqi wəḥiy — rioɣbətləndürüx

2 1 Yəttinqi ayning yigirmə birinqi küni, Pərwərdigarning səzi Ḥagay pəyoɣəmbər arḳilik kelip mundak degəndə:
2 — «Xealtiəlning ooɣli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlgə, Yəhozadakning ooɣli, bax kaḥin Yəxuaoɣa ḥəmdə həlkning ḳaldisioɣa səz ḳilip ulardin: —
3 «Aranglardin əyni qaoɣdiki xan-xərəptə boloɣan bu əyni kərgənlərdin kim bar? Silər ḥazir uningoɣa ḳandak ḳaraysilər? Nəziringlarda u ḥeqnemigə ərziməydu, xundakmu?» — dəp sorioɣin. 4 — Birak ḥazir, i Zərubbabəl, jasarətlik bol, — dəydu Pərwərdigar, — Yəhozadakning ooɣli, bax kaḥin Yəxua, jasarətlik bol; zemindiki barlik həlk, jasarətlik bolup ixlənglar, — dəydu Pərwərdigar.
5 — Misirdin qikḳan wakɣtinglarda silərgə əhdə ḳiloɣan səzüm wə Mening Roḥim aranglarda turup kəldi; ḥərgiz ḳorkmanglar.
6 Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: —
— Yənə pəkət azoɣina wakittin keyin Mən asmanlar, yər yüzi, dengiz ḥəm ḳurukluḳni təwritimən;
7 Mən barlik əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu əyni xan-xərəpkə toldurimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
8 — Kümüx Meningki, altun Meningki, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
9 — Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — wə Mən muxu yərdə aramlik-hatirjəmlikni ata ḳilimən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

Üqinqi wəḥiy — Hudaning xəpḳiti wə bərikiti

10 Darius padixaḥning ikkinqi yili, tokḳuzinqi ayning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Ḥagay pəyoɣəmbər arḳilik kelip mundak degəndə: —

1:15 «Bu Darius padixaḥning ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni idi» — Ḥagay bexarət berip, həlk Hudaning əyidə ix baxlioɣuqə 23 kün etti. Bu wakit ḥosul yioɣidioɣan pəsil boloɣaqka, ix bəlkim ḥosulni yioɣip boloɣandin keyin baxlanoɣan.

2:1 «Yəttinqi ayning yigirmə birinqi küni» — bu kün «kəpilər ḥeyti» *(«kəpə tikix ḥeyti»)*ning əng ahirki küni bolup, həlkning kəp bir ḳismi Yerusalemda boloɣan bolux kerək.

2:3 ««Aranglardin əyni qaoɣdiki xan-xərəptə boloɣan bu əyni kərgənlərdin kim bar? Silər ḥazir uningoɣa ḳandak ḳaraysilər? Nəziringlarda u ḥeqnemigə ərziməydu, xundakmu?» — Sulayman padixaḥ saloɣan ḥəywətlik mukəddəs ibadəthana *(miladiyədin ilgiriki 587-yili)* Babil təripidin wəyran ḳilinoɣan. Bu wəkə Ḥagay səz ḳiloɣan wakittin 67 yil ilgiri boloɣaqka, əsli ibadəthanining xan-xəripi yengi ibadəthanioɣa ḳaraydioɣan bəzi bowaylarning esidin qikmioɣan boluxi kerək.
–«əyni qaoɣdiki xan-xərəptə boloɣan bu əy» wə «uningoɣa ḳandak ḳaraysilər?» degən səzlər ispatlayduki, Huda nəzirida məyli Sulayman ḳuroɣan yaki bu wakittiki həlk ḳuroɣan ibadəthana bolsun, ḥər ikkisini «bir» dəp ḥesablaydu.

2:6 «... asmanlar, yər yüzi, dengiz ḥəm ḳurukluḳni təwritimən» — muxundak səzlər baxka pəyoɣəmbər yazmiliridimu tepilidu *(məsilən, «Yəxaya» 13-bab, «Yərəmiya» 4- ḥəm 10-bab, «Yoel» 2-bab, «Naḥum» 1-babta)*. Xübḥisizki, bular «Pərwərdigarning küni», yəni ahirki zamanni kərsitidu.
2:6 Ḥag. 2:21; Ibr. 12:26,27
2:7 Ḥag. 2:21
2:8 «Kümüx Meningki, altun Meningki, — dəydu ... Pərwərdigar» — xu dəwrdə dunyadiki kəp ḳisim altun-kümüx Pars imeriyəsining ḳolida idi. Məzkur bexarəttin azrakla bir məzgildin keyin, Pars imperatori Darius təripidin: «Israilning ətrapidiki yurtlardin imperatoroɣa elinoɣan bajlarning qong bir ḳismini ayrip, bu pulni «Pərwərdigarning əyini qiraylik yasax üqün ixlitix kerək...»» degən bir yarlik qüxürüldi *(«əzra» 4-6-babni, xundakla «ḳoxumqə səz»imizni kərüng)*.
2:9 «Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu» — bu bexarətning əməlgə axuruluxi naḥayiti ajayib boldi. Səz kəp boloɣaqka, xərḥini «ḳoxumqə səz»imizgə ḳoyduḳ.
2:9 Mis. 23:20-22; Yər. 31:31-34; Əz. 36:26-28; Mat. 3: 11-12; 11:10; 24:12-16; Mar. 1:2; Luka 1:76; 7:27; Yuḥ. 2:13-17; Yəx. 40:3; Ibr. 8:6; 12:24

11 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
Kaḥinlaroŋa səz ḳilip ulardin Təwrat-ḳanuni
tooŋruluḳ: —
12 «Birsi tonining etikidə «Hudaoŋa ataloŋan
gəx»ni kətürüp ketiwatḳinida, uning etiki
nanoŋa, umaqḳa, xarabḳa, zəytun mayoŋa
yaki ḥərḳandaḳ ax-ozuḳḳa mundaḳla tegip
kətsə, undaḳta u nərsilər «Hudaoŋa ataloŋan»
bolamdu?» — dəp sorioŋin».
Kaḥinlar jawabən: «Yaḳ» — dedi.
13 Wə Ḥagay: «Birsi jəsətkə tegip «napak»
boloŋan bolsa, u bu ax-ozuḳning ḳaysibirigə
təgsə, undaḳta ax-ozuḳ napak bolamdu?» —
dəp soridi.
Kaḥinlar jawabən: «U napak bolidu» — dedi.
14 Andin Ḥagay jawabən mundaḳ dedi:
—«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlḳ, bu «yat əl»
Mening aldimdimu xundaḳtur, ularning
ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu
xundaḳtur, xuningdək ularning xu yərdə
Manga ḥərbir sunoŋanlirimu napaktur» —
dəydu.

15 «— Əmdi ḥazir kəngül ḳoyup oyliningla
—
Bügündin baxlap, muxu waḳittin tar-
tip kərünglar — taki Pərwərdigarning
ibadəthanisidiki tax üstigə yənə bir tal tax
ḳoyuloŋuqə, 16 xuningdin ilgiriki künlərdə,
birsi «yigirmə kürə»lik bir dəwə axliḳni
aloŋili kəlgəndə, mana pəḳət on kürila qiḳti;
birsi xarab küpidin əllik komzək aloŋili
kəlsə, mana pəḳət yigirmə komzək qiḳti
. 17 Mən ḳolliringlar bilən ixligən barliḳ
ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür
apətliri bilən urup kəldim; biraḳ silər
yenimoŋa ḳaytmidinglar.
18 Əmdi ətünimənki, kəngül ḳoyup
oyliningla — bu kün, yəni toḳḳuzinqi ayning
yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu
waḳittin tartip, — yəni Pərwərdigarning
ibadəthanisining ḳayta ḳuruluxini baxlioŋan
künidin keyinki ixlaroŋa kəngül ḳoyup
oyliningla; 19 ambarda danlar ḳaldimu?
Üzüm talliri, ənjür, anar ḥəm zəytun

2:12 «birsi tonining etikidə «Hudaoŋa ataloŋan gəx»ni kətürüp ketiwatḳinida, uning etiki .. ḥərḳandaḳ ax-ozuḳḳa mundaḳla tegip kətsə, undaḳta u nərsilər «Hudaoŋa ataloŋan» bolamdu?» — «Hudaoŋa ataloŋan gəx» *(yaki «muḳəddəs gəx»)* — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi Hudaoŋa «gunaḥ ḳurbanliḳi» *(«gunaḥni tilidioŋan ḳurbanliḳ»)*, «inaḳ ḳurbanliḳi» yaki « ḳurbanliḳi»ni ḳiloŋanda, bu ḳurbanliḳlardin məlum parqə gəx ḳurbanliḳ ḳilmaḳqi boloŋan kixining yardimidə boloŋan kaḥinoŋa ayrip berilgən. Bu gəx «Hudaoŋa ataloŋan gəx» *(yaki «muḳəddəs gəx»)* dəp ataloŋan, bu gəxni pəḳət kaḥin wə uning ailisidikilər yeyixkə bolidu.

2:13 «Birsi jəsətkə tegip «napak» boloŋan bolsa, u bu ax-ozuḳning ḳaysibirigə təgsə, undaḳta ax-ozuḳ napak bolamdu?» — «napak boloŋan» — Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi jəsətkə yaki jəsət ḳoyuloŋan jayoŋa təgsə, yaki bəzi hil kesəl kixilərgə təgsə, «napak» dəp ḥesablanoŋan. U bir məzgil *(bəzidə bir kün, bəzidə bir ḥaptə)* ayrim turuxi kerək idi. Ayrim turoŋandin keyin oŋusul ḳilip *(pütünləy yuyunup)* andin «pak» dəp ḥesablanoŋan.

2:14 «Pərwərdigar: «... ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur napak, demək, xuningdək ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoŋanlirimu napaktur» — dəydu» — «xu yərdə» degən səz bəlkim «napak ḳollirida» degənni kərsitixi mumkin.

–«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlḳ, bu «yat əl» Mening aldimdimu xundaḳtur, ularning ḳollirida ixləngənlirining ḥəmmisimu xundaḳtur, xuningdək ularning xu yərdə Manga ḥərbir sunoŋanlirimu napaktur» — dəydu» — bu toluḳ səz Israiloŋa naḥayiti eoŋir idi. Israil əzi kapir bir «yat əl» boloŋan ohxaydu. Ulardiki harəbə boloŋan muḳəddəs ibadəthanining əzi ularning «pərwayim pələk» degəndək bihudluḳ gunaḥlirioŋa guwaḥ beridu. Musa pəyoŋəmbərga qüxürülgən ḳanun boyiqə, gunaḥlar pəḳət «ḳan tökülüp ḳilinoŋan ḳurbanliḳ»lar arḳilik «yepiloŋan» bolidu. Biraḳ muḳəddəs ibadəthanining əzi harabə bolup, ular sunoŋan ḳurbanliḳlarni əzlirining «napak ḳolliri» tüpəylidin «napak boldi» desək, əmdi ular ḳandaḳmu pak bolalaydu? «Kim napak nərsilərdin pak nərsini qiḳiralaydu? — Ḥeqkim!» *(«Ayup» 14:4)*. Pəḳət rəḥim-xəpḳətlik bir Huda Əzi napak həlḳi üqün bir ix ḳilsa, andin ḳutḳuzuloŋili bolidu. Əmdi Huda *(15-ayət)* ularning gunaḥlirini kəqürüm ḳilip, ularoŋa ümid beridu. Uning ḳandaḳ yol bilən ularning gunaḥlirini kəqürüm ḳiloŋanliḳi eytilmidi. Bu məsililərgə boloŋan jawab *(yəni Hudaning ahirida adəmlərni gunaḥtin paklax üqün nemə ix ḳiloŋanliḳi)* pəḳət Injildin tepilidu.

2:15 «Ibadəthanisidiki tax üstigə yənə bir tal tax ḳoyuloŋuqə...» — Ḥagay pəyoŋəmbər səz ḳiloŋandin keyin, həlḳ ḳayta ḳuruluxning hizmitini yengiwaxtin baxlioŋan küngiqə, yəni «ikkinqi yili, altinqi ayning yigirmə tətinqi küni» *(27-Sentəbr)*giqə degənliktur.

2:16 «xuningdin ilgiriki künlərdə, birsi «yigirmə kürə»lik bir dəwə axliḳni aloŋili kəlgəndə...» — «ilgiriki» — Ibraniy tilidiki bu səz bəzidə «ilgiriki», bəzidə «keyinki» degənni bildüridu. Ḳoxumqə səzlirimizdə «ilgiriki» degən tərjimimizning səwəbini eytimiz.

2:17 «Mən ḳolliringlar bilən ixligən barliḳ ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür apətliri bilən urup kəldim; biraḳ silər yenimoŋa ḳaytmidinglar» — Ḥagay pəyoŋəmbər muxu yərdə Təwrat «Am.» 4:9ni nəḳil kəltüridu.

2:17 Ḥag. 1:11

dərəhliri ḥeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən».

Tətinqi wəḥiy — Ahirki zaman Zərubbabəl tooɣuluk

20 Wə Pərwərdigarning səzi xu ayning yigirmə tətinqi küni Ḥagayoɣa ikkinqi ḳetim kelip mundak degəndə: —
21 — Yəḥudaoɣa waliy boloɣan Zərubbabəlgə səz ḳilip mundak degin: —
— «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən;
22 Padixaḥliklarning təhtini ərüwetimən, əllərning padixaḥliklirining küqini yoḳitimən; jəng ḥarwiliri ḥəm uning üstidə olturoɣanlarni ərüwetimən; atlar wə atlik əskərlər, ularning ḥərbiri əz ḳerindixining ḳiliqi bilən mollak atḳuzulidu.
23 Xu künidə — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar —
Mən seni, yəni Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəlni alimən, — dəydu Pərwərdigar — andin seni huddi məḥürlük üzükümdək ḳilimən; qünki Mən seni talliwaldim, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

2:19 «...ambarda danlar ḳaldimu? Üzüm talliri... ḥeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən» — bu 16-19-ayətlərni ḳoxumqə səzlirimizdə təḥlil ḳilimiz.
2:21 «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən» — bu səzlər *(wə 22-ayət)* 6-7-ayəttlərdikigə ohxax, bəlkim ahirki zamandiki ixlarni kərsitidu.
2:22 Dan. 2:44-45; Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəḥ. 6:12-13.
2:23 «Mən seni, yəni Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəlni alimən,... andin seni huddi məḥürlük üzükümdək ḳilimən; qünki Mən seni talliwaldim» — bu bexarətning əməlgə axuruluxini «ḳoxumqə səz»imizdə tiloɣa alimiz.

Qoxumqə səz

Muqəddəs ibadəthanining əhmiyiti

Bəzi ayətlərning xərhliri

Bu yərdə «muqəddəs ibadəthanining Huda aldida nemə əhmiyiti bar?» — degən məsilə üstidə kəngül qoyup bir'az oylinix bəlkim paydiliqtur. Hagay pəyoɣəmbərdin 400 yil ilgiri, Sulayman padixah tunji «muqəddəs ibadəthana»ni qurup qikkanda u: «**Huda Əzi rastla yər yüzidə makan kilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini seni sioɣduralmaydioɣan yərdə, mən yasioɣan bu əy kandakmu Sening makaning bolalisun?!**» dedi («1Pad.» 8:27).

Huda rastla «**adəmlərning kolliri bilən yasioɣan bir əyni makan kilamdu?**» («Ros.» 7:48).

Huda Əzi bir qaoɣda Yəxaya pəyoɣəmbər arkiliq: —

«**Asmanlar mening təhtim,**

zemin bolsa, ayaoɣlirimoɣa təhtipərdur,

Əmdi manga kandak əy-imarət yasimakqisilər?

Manga kandak yər aramgah bolalaydu?

Bularning həmmisini Mening kolum yaratkan, ular xunglaxkila barlikka kəlgən əməsmidi?» dəp sorioɣan («Yəx.» 66:1-2).

Bu ixlardin tehimu ilgiri Huda Israilioɣa zor küqlük məjizilərni kərsitip Musa pəyoɣəmbərning wasitisi bilən Misirdiki kulluktin kutkuzoɣanidi. U ularni qəl-bayawandin ətküzüp «Sinay teoɣi»oɣa yetəkləp, xu yərdə yənə Musaning wasitisi bilən ularoɣa Əz mukəddəs kanun wə bəlgilimilirini tapxuroɣanidi. Xu yərdə həlk Pərwərdigarning Sinay teoɣi üstidə güldürmamilar, qakmaklar, yər təwrəxlər, bulutlar həmrah boloɣan dəhxətlik huzurini kərgən. Ularning Pərwərdigarning huzurioɣa yekinlixixi mən'i kilinoɣan — dərwəkə ularningmu xu dəhxətlik kərünüxkə yekinlixix niyiti yok idi! Mukəddəs kanundiki bibaha danalik baylikliri Musaoɣa taoɣ üstidə tapxuruloɣandin keyin, Pərwərdigar dərhal Musaoɣa wə pütün həlkkə həyranuhəs kalidioɣan bir ixni buyruoɣan. Buyrukka karioɣanda, bu ix Hudaning kənglidə muhim boloɣan: — «**Kimning kəngli hədiyə sunuxni halisa, uningdin Manga sunulidioɣan «kətürmə hədiyə»ni tapxuruwelinglar... Ular Mening əzliri arisida makan kilixim üqün ... Manga bir mukəddəs turaloɣuni yasisun...**» («Mis.» 25:1-8).

Bu ix bizning qongkur oyliniximizoɣa ərziydu. Sinay teoɣida Əzini kərsətkəndək, yekinlaxkili bolmaydioɣan, korkunqluk pak-mukəddəslik iqidə turoɣan bir Huda kandakmu (wə nemixka): «**Silərning aranglarda** (yəni Israildək gunahkar bir kowm arisida) **makanlaxmakqimən**» — dəydu? Birak əhwal həkikətən xundak idi.

Ular kuroɣan qedirning sirtki kərünüxidin wə ətrapidiki korusidin karioɣanda xahlik ordioɣa ohxioɣan yərliri yok deyərlik, dərwəkə intayin addiy idi. Ikki yerim metr egizliktiki ap'ak libas koruni orap turatti. Qedirning üstini əqkə terisi, əqkə terisining üstigə dengiz yilpizi yaki delfin terisi koyux bilən kaplioɣan. Birak qedirning iqining həmmila yeridə xoh rəng, yəni ak, kək, səsün, kizil wə altun rənglər kərünətti. Iqidiki «mukəddəs jay»da, altundin yasaloɣan bir qirakpay nan tiziloɣan altun üstəlni, altun huxbuydanni, kək, səsün, kizil yiptin wə altun yip (sim)tin tokuloɣan «iqki pərdə»nimu nurlanduratti. Pərdə üstidimu pərixtə xəklidiki altun kəxtə tikilgən birnəqqə «kerub» bar idi. Bu «iqki pərdə»ning kəyni «əng mukəddəs jay» idi. Xu yərgə kirixkə pəkət «bax kahin»ning əzi ruhsətlik idi, xundakla pəkət bir yilda bir ketim ruhsət kilinatti.

«Əng muқəddəs jay» iqidə ḥeqқandaқ təbiiy yaki sün'iy yoruқluқ yoқ idi, əməliyəttə uning ḥajiti yoқ idi. Iqidə ḥeqқandaқ buttək xəқil, sürət, seyma-sizma yaki butsiman nərsə yoқ idi. Pəқət bir sanduқ bar idi. Sanduқ «əḥdə sanduқi» dəp atilatti; uning iqidə Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə tapxuroɣan, tax tahtaylaroɣa oyuloɣan əḥdə pərmanliri bar idi. Sanduқ yaoɣaqtin yasilip altun bilən ḥəlləngənidi. Uning üstidə «kafarət təhti» («rəḥim-xəpқət təhti»), yəni altun bir supa bar idi. «Kafarət təhti»ning ikki təripining ḥərbiridə yaoɣaqtin yasilip altundin ḥəlləngən, təht üstigə қaritiloɣan bir «kerub» (Hudaning jazasini yürgüzgüqi küqlük pərixtisi)ning xəқli bar idi. Biraқ «kafarət təhti»ning əzi box turatti. Deginimizdək xu yərgə ḥeqқandaқ yoruқluқ kerək əməs idi, qünki Hudaning Θz ḥuzurida, «kafarət təhti»ning üstidə parlap turidioɣan tilsimat samawi bir nur kərünətti. Yəḥudiylar bu nurni «xekəynaḥ xan-xərəp» dəp ataytti. Həlқ «muқəddəs qedir»ning sirtқi қorusioɣa kirip қurbangaḥning yenida əz dua-tilawətlirini қilalaydu. Dua-tilawət қilixta ḥərdaim Θzining kəqürüm қilinix, gunaḥtin paklinix ḥajitini yaki rəḥmət-ibadət қilixқa boloɣan arzusini ipadiləydioɣan muwapiқ bir қurbanliқni kaḥinlarning wasitisi bilən sunux kerək idi. Huda xundaқla muқəddəs qedir arқilиқ Θzigə yeқinlixixқa bir yol aqқanidi.

Əḥwal Sulayman padixaḥning dəwrigiqə 573 yil xu peti dawamlaxқan (Muқəddəs Kitabning bəzi yərliridə, həlқning Hudaning oɣəzipi astida turoɣan waқti jəmi 93 yil bolup, u 573 yildin qiқiriwetilisə, 480 yil қalidu). Xu qaoɣda Israil qəl-bayawandin ətüp sərsan boloɣan waқtioɣa heli uzun boloɣanidi, ular bəlki Pələstində muқim olturaқlaxқan. Əslidə Sulaymanning atisi Dawut pəyoɣəmbər Hudaning əyini qedirdin muқimraқ, Yerusalemoɣa ḥeytlərni təbrikləxkə qiққan kəp kixilər patқudək qongraқ қilip yasiximiz kerək, degən oyoɣa kəlgənidi. U xunglaxқa muxundaқ bir əyni қuruxқa təyyarliқlarni baxlioɣanidi, biraқ Huda uningoɣa: Ooɣlung Sulayman bu hizmətni қilixi kerək, dəp ayan қiloɣanidi. Ixlar xundaқ boldi. Sulayman қuroɣan ibadəthana bəlkim xu dəwrdə yər yüzidiki əng ḥəywətlik bina bolsa kerək. Bəzilər ibadəthanini kərüx üqünla Yerusalemoɣa uzun səpər қiloɣan. Қurux hizmiti tügigəndə, Sulayman padixaḥ əyni Hudaoɣa rəsmiy atap beoɣixlaxқa həlқni yioɣқanda, yuқirida nəқil kəltürginimizdək: —

«Huda Θzi ḥəқiқətən yər yüzidə makan қilamdu? Mana, asmanlar bilən asmanlarning asmini seni sioɣduralmioɣan yərdə, mən yasioɣan bu əy қandaқmu sening makaning bolalisun?!» degən sözlərni eytti. («Padixaḥlar (1)» 8-bab)

Təwrattiki tarihiy hatirilər boyiqə, uning duasi tügəpla, ot asmandin qüxüp қurbangaḥ üstidiki қurbanliқlarni kəydüriwətti wə Hudaning xan-xəripining nuri adəmni yərgə yiқitidioɣan dərijidə əygə toldi. Əslidə «muқəddəs qedir»da turoɣan tilsimat samawi «xekəynaḥ xan-xərəp» boloɣan nur ḥazir Sulayman padixaḥ қuroɣan ibadəthanining «əng muқəddəs jay»ida parlaydioɣan boldi.

400 yildin keyin, Əzakiyal pəyoɣəmbər қorқunquluқ bir alamət kərünüxni kərdi. U «xekəynaḥ xan-xərəp»ning həlқning gunaḥi tüpəylidin muқəddəs ibadəthanidin qiқip ximal tərəpkə kətkənlikini kərdi. Bu alamättin uzun ətməyla Babil padxaḥi Nebokadnəsar ximaldin kelip Yerusalem xəḥirini, jümlidin muқəddəs ibadəthanini pütünləy wəyran қildi. Huda Θz həlқigə butpərəsliki, wapasizliki wə etiқadsizliki üqün ularoɣa boloɣan oɣəzipini kərsətməktə idi. Yuқirida eytқnimizdək ular 70 yil Babil imperiyəsigə sürgün boldi. Andin keyin «kirix sөz»də təswirləngən ixlar yüz bərdi: Pars imperatori Қorəx imperiyəsidiki ḥərқandaқ sürgün boloɣanlaroɣa əz wətinigə қaytixқa ruhsət bərdi, xuningdək Sulayman

qurоlan mukəddəs ibadəthanini qayta quruxni buyrup, əz imperiyəsi üqün xu yərdə dua qilinsun dəp tələp qildi («Əzra», 1:1-3-ayətni kərüng).

Biz ħazir Ħagay pəyоləmbərning qayta quruloqan ibadəthana tooqruluq bexarətlirigə ətimiz: —

Awwal 1-bab, 8-ayət: —«**«Taoqқa qiқip, yaoqaqni elip kelinglar, əyni selinglar; xundaқ қilip Mən uningdin hursən bolimən, xan-xərəpkə eriximən» — dəydu Pərwərdigar**».

Bu addiy bir buyruқ, qüxinixlik bir wədidur. Biraқ Huda nemə yolda ibadəthanida əzigə «**xan-xərəpkə erixidu?**». Tekisttə hatiriləngəndək, ibadəthanining əslidiki ħaywisini kərgən bəzi bowaylar ħazir қolidiki qəklik matiryallaroqa қarap, pəқət ixni dawamlaxturoqusi kəlmigən. Ħazirқi yerim quruloqan tamlar Sulaymanning quroqini bilən selixturoquqiliki yoқ; ularning қolida Sulayman təyyarliqiniqilik altun-kümüx yaki ħətta mismu naħayiti az idi. Xu pəyttə, Ħagay arқilиқ uluoq bexarət kəldi: — (awwal 2-bab, 7-ayət): —

«**Mən barliқ əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu əyni xan-xərəpkə toldurimən**».

Andin 2-bab, 9-ayət: —

«**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu,...**

wə Mən muxu yərdə aman-hatirjəmlik ata қilimən».

Ħalbuki, bu əyni қurup qiққanda Hudaning «xekəynaħ xan-xərəp»ining қaytip kelixi tooqruluқ ħeq hatirə yoқtur. Asmandin ħeq ot qüxmidi, əy aldinқi қetim boloqandək ħeq is-tütəkkə toxmidi. Yəhudiylarning keyinki tarihliridimu «xekəynaħ xan-xərəp»ning қayta kəlmigənliki oquқ bayan қilinidu.

Uningdin keyinki 500 yil məzgildə, Israil Pars imperiyəsigə beқinixtin Grek imperiyəsigə beқinixқa ətüp, yənə Rim imperiyəsigə beқinixқimu ətti. Rim imperiyəsi Ħerod isimlik Edomluқ bir kixini Israil üstigə «padixaħ» boluxқa bekitti. Əməliyəttə u padixaħ əməs, bəlki Rimning bir қorqiқi idi; biraқ u amalning bariqə Yəhudiy həlқini əzigə қayil қilmaқqi idi. Buning mumkinqiliki yoқ deyərlik idi, qünki birinqidin u Yəhudiy əməs idi; uning üstigə u Edomluқ idi; Edomluқlar dəwrdin-dəwrgiqə Yəhudiy həlқi bilən düxmənlixip kəlgən. Xundaқtimu u puқralarning қollixioqa erixix üqün Zərubbabəl қayta quroqan ibadəhanini əzi kengəytip қayta quruxni қarar қildi. U xundaқ қildi. Buningoqa 46 yil kətti («Yħ.» 2:20ni kərüng). Pütün yengi ibadəthana 300 metr uzunluқta tət qasiliқ bolup, iqidə iqki, ottura, taxқi üq қorusi bar idi. Sirtқi tam 20 metr egizliktə bolup, uning üstidə munarlar bar idi. «Rabbiylar» (Yəhudiy «imam»lar) ning deyixiqə, pütün imarət 210 ming kixini patқuzalaytti. Iqki қoruda bir-birigə tutax boloqan «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay» sirtқi ħoylisining temidin bəlkim yənə 30 metr egizliktə turatti. Ħəmmə jayning iqitexining kəp yərliri mərmər bilən қaplanoqan yaki altun bilən ħəlləngənidi. Pütün ibadəthana Yerusalemning Zion teoqi üstigə jaylaxқanidi. Xu dəwrgiqə, xübһisizki, u yər yüzidə quruloqan binalar arisida əng ħəywətlik imarət idi. Xunga: «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor boldi**» desə bolamdu? Қizik yeri xuki, «rabbiylar» birla awaz bilən bərgən jawab: «Yaқ!» idi. Qünki Hudaning Θz ħuzurini kərsətkən «xekəynaħ xan-xərəp»i қaytmioqanidi. Yənə 40 yildin keyin (miladiyədin keyinki 70-yili) bu ħəywətlik ibadəthanimu Rim imperiyəsi təripidin wəyran қiliwetildi. Əgər Ħagay pəyоləmbərning bexariti ħəқiқiy əməlgə axuruloqan bolsa, Ħerod padixaħ ibadəthanini қayta quroqinidin ibadəthana wəyran boloquqə boloqan muxu arilиқta Ħagayning xu bexariti қandaқ əməlgə

axuruloɣandu? Buningoɣa Injil bizgə enik bir jawab beridu. Hudaning «xekəynah xan-xərəp»i dərwəkə mukəddəs ibadəthanioɣa kaytip kəlgənidi. Birak u parkirap turidioɣan tilsimat samawi bir nurning xəklidə əməs, bəlki bir xəhsning xəklidə — Rəb Əysa Məsihning Өzi idi.

Əysa Məsih hizmitini axkara elip berixka baxlioɣanda, təwəndiki wəkə yüz bərgən: —

(Injil, «Yh.» 2:13-22-ayət)

«Yəhudiylarning ətüp ketix heytioɣa yekin kaloɣanda, Əysa Yerusalemoɣa bardi. U ibadəthana hoylilirida kala, koy wə kəptər-pahtək satkuqilarni həm u yərdə olturoɣan pul tegixküqilərni kərdi. U tanidin kamqa yasap, ularning həmmisini koy-kaliliri bilən koxup ibadəthanidin həydəp qikardi. Pul tegixküqilərning pullirini qeqip, xirəlirini ərüwətti wə pahtək-kəptər satkuqilaroɣa:

— Bu nərsilərni bu yərdin elip ketix! Atamning əyini soda-setik əyi kilixiwalma! — dedi.

Buni kərgən muhlisliri Zəburda mundak pütülginini esigə elixti:

«Sening mukəddəs əyünggə boloɣan otluk muhəbbitim əzümni quloɣuwaldi!».

Xuning bilən Yəhudiylar u ixlaroɣa inkas bildürüp uningdin:

— Bundak ixlarni kiloɣanikənsən, kəni, bizgə nemə məjizilik alamətni kərsitip berisən?! — dəp soridi.

Əysa ularoɣa jawab berip:— Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, Mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin kurup qikimən, — dedi.

Xuning bilən bu Yəhudiylar yənə Uningoɣa:

— Bu ibadəthanini yasawatkili haziroɣiqə kirik altə yil kətkən tursa, sən uni kandakşigə üq kündila kurup qikalaysən?! — dedi.

Halbuki, Uning «ibadəthana» degini Uning Өz tenini kərsətkənidi. Xunga, U ölümdin tirilgəndin keyin, muhlisliri Uning bu deginini esigə aldi wə xundakla mukəddəs yazmilardiki bu həktiki bexarətkə həmdə Əysaning eytkan səzigə ixəndi».

Məsihning həlk aldidiki hizmitining ahirida U ohxax ixni kildi: —

(biz Mattaning bu wəkələr tooɣruluk bayanidin nəkil kəltürümiz — «Mat.» 21:12-16)

— «Əmdi Əysa ibadəthana hoylilirioɣa kirip, u yərdə elim-setim kiliwatkanlarning həmmisini həydəp qikardi. Pul tegixi-dioɣanlarning xirəlirini wə pahtək-kəptər satkuqilarning orunduklirini ərüp, ularoɣa:—

Mukəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening əyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioɣa aylanduruwapsilər! — dedi.

Ibadəthana hoylilirida boloɣanda karioɣu wə tokurlar Uning aldioɣa kəldi, U ularni sakaytti. Lekin bax kahinlar bilən Təwrat ustazliri Uning yaratkan məjizilirini kərüp wə balilarning ibadəthanida: «Dawutning Ooɣlioɣa hosanna-təxəkkürlər boloɣay!» («i Rəb, hazir Sən kutkuziwatisən!») dəp towlioɣinini anglap oɣəzəpləndi.

Ular Uningoɣa: — Bu balilarning nemə dəwatkanlikini anglawatamsən? — dəp soridi.

U ularoɣa: — Anglawatimən! Silər mukəddəs yazmilardin xuni okup bakmioɣanki, «Өzünggə kiqik balilar wə bowaklarning tilliridin mədhiyə səzlirini mukəmməl kilding» degənni okup bakmioɣanmusilər? — dedi».

Muxu kündin baxlap, xan-xərəplik ahirki bir həptidə, Məsih Əysa hərküni mukəddəs ibadəthanini igiləp, ibadəthanining iqini Өzining ajayib təlimliri bilən toxkuzup, kesəl-bimarlar üqün məjizilərni yaritip turdi. Bu ixlar Injil «Mat.» 21-23-babta, «Mar.» 11-12-babta, «Luka» 19-21-babta hatiriləngən. Hudaning «xekəynah xan-xərəp»i həkikətən mukəddəs ibadəthanioɣa kaytip kəlgənidi — birak hakimlar wə kahinlar uni etirap kilmidi. Pəkət rosul Matta bizgə ukturoɣandək kiqik balilar uni tonup yətti. «Ibadəthanining keyinki xan-xəripi

bərhək əslidikidin zor boldi» — qünki əzidin (ibadəthanidin) uluoŋ bir zat, yəni dəl Hudaning «Kalami» xu yərgə yetip kəlgənidi. Xu ḫaptining ahirida dəl xu ḫakimlar uni ḳoloŋa elip krestkə mihlidi, dəl «təxnayimiz bar boloŋan Hudaning xekəynaḫ xan-xəripi»ni qətkə ḳakti. Lekin ixlar buning bilən tügigini yoḳ; qünki bu ixlarning ḫəmmisi Hudaning Məsiḫ Əysani dunyaning barliḳ gunaḫlirini yuyidioŋan ḳurbanliḳ ḳilixtiki mukəmməl pilani wə məḳsiti bilən boloŋan.

Baxḳa bir sorunda Əysa Məsiḫ mundaḳ dedi: («Mat.» 12:5-6)

«Silər Təwrattin xuni oḳup baḳmioŋansilərki, ibadəthanida ixləydioŋan kaḫinlar xabat künliri (aram elix künliri) **ixləp xabat tərtipini buzsimu, gunaḫḳa buyrulmaydu. Biraḳ mən xuni silərgə eytip ḳoyayki, bu yərdə ibadəthanidinmu uluoŋ birsi bar».**

U dərwəḳə ibadəthanidinmu uluoŋ — qünki Injil bizgə əgətkəndək —

«Ḫəmmidin burun «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḫəm Kalam Huda idi. U ḫəmmidin burun Huda bilən billə idi. U arḳiliḳ barliḳ məwjudatlar yaritildi wə barliḳ yaritiloŋanlarning ḫeqbiri Uningsiz yaritiloŋan əməs... «Kalam» insan boldi ḫəm arimizda (grek tilida, qedir tikkəndək) **makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə ḳariduḳ — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḫir-xəpḳət wə ḫəḳiḳətkə toloŋan birdinbir yeganə Ooŋliningkidur»** («Yuḫanna» 1-babtin).

Əzi Huda boloŋan «Kalam»ning yalḳunluḳ xan-xəripi «qedir boloŋan» bir insan tenigə qəmkidi — dəl Huda eytḳandək: **«həlḳ arisida makanlixixim üqün Manga bir muḳəddəs makan-qedir yasalsun...»**. Huda insanlar bilən billə boluxni halaydu; gərqə ḫəmmimiz Adəm'atimizdin baxlap gunaḫkar bolup yaxioŋan bolsaḳmu, bu uning əzgərməs məḳsiti bolup kəlgənidi. U əsli insaniyətni Əzi bilən bolidioŋan dostluḳ wə ortaḳlixix üqün yaratti. Məsiḫning krestkə mihlinix ḳurbanliḳi arḳiliḳ bu dostluḳ wə munasiwətni əsligə kəltürgili bolidu — munasiwət ḫətta Adəm'atimiz tonup yətmigən uluoŋ bir dərijidə bolidu. Dawut padixaḫning ooŋli Sulayman muḳəddəs ibadəthanini ḳuroŋandək, Dawut padixaḫning tehimu uluoŋ ooŋli Məsiḫ Əysa ölüp tirilgəndin keyin, tehimu uluoŋ muḳəddəs ibadəthanini ḳuruxḳa baxlidi. Biz yuḳirida nəḳil kəltürgəndək: —

«Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, Mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin ḳurup qiḳimən, — dedi.

Xuning bilən bu Yəhudiylar yənə Uningoŋa:

— Bu ibadəthanini yasawatḳili ḫaziroŋiqə ḳirik altə yil boloŋan tursa, sən uni ḳandaḳsigə üq kündila ḳurup qiḳalaysən?! — dedi. Ḫalbuki, Uning «ibadəthana» degini Uning Əz tenini kərsətkənidi».

«Ibadəthana boloŋan əz teni»ning ḳuruluxi U ölüp üqinqi künidə yengi tenining tirilixi bilən ḳaytidin baxlanoŋan. Biraḳ tehimu ajayib yeri xuki, Uningoŋa ixəngən, Hudaning Muḳəddəs Roḫini ḳobul ḳiloŋanlarning ḫərbiri Muḳəddəs Roḫning wasitisi bilən xu təngə təwə, yər yüzidə turoŋan bir əzasi ḳilinidu.

«Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaḳa yurttikilər əməs, bəlki muḳəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər; silər rosullar wə pəyoŋəmbərlər boloŋan ulning üstigə ḳurulmaḳtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsiḫ Əzidur; Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muḳəddəs bir ibadəthana boluxḳa əsüp barmaḳta. Silərmu ḳoxulup Uningda Hudaning bir turaloŋusi boluxḳa Roḫta birləxtürülüp ḳurulmaḳtisilər»

(Injil, «əf.» 2-babtin).

Mana Hudaning əbədil'əbəd əzgərməs məqsiti — bir muqəddəs ibadəthana — rəht, hix, tax, hətta mərmər yaki altundin yasaloƣan əməs, bəlki Өzini səygən «ḥayat taxlar» boloƣan kixilərdin yasaloƣan bir ibadəthanida makanlixixtin ibarəttur. U Roḥi arqilik ularning roḥ-kəlbidə turidu, ular dəl Uning halioƣan «ḥayat ibadəthana»sidur.

Injil, «1Pet.» 2:5: —«**Silər əzünglarmu tirik taxlar süpitidə bir roḥiy ibadəthana qilinixqa, Hudani hursən qilidioƣan roḥiy qurbanliqlarni sunidioƣan muqəddəs kaḥin qataridikilər boluxqa quruluwatisilər**».

Mana bu Hudaning əzəldin bar boloƣan məqsiti. Ḥagay pəyoƣəmbər bexarət bərgən ibadəthana xu məqsətning əməlgə axuruluxining aldinqi təyyarliqi, xundaqla nəzirimizni Hudaning nixanliri üstigə mərkəzləxtürüximiz üqün birhil «bexarətlik sürət»tur. Bu məqsətni aloƣa sürüx üqün Ḥagay wə Hudaning səzigə itaət qiloƣan xu dəwrdikilərgə minnətdarmiz.

2-bab, 7-ayəttiki «**Mən barliq əllərni təwritimən; nətijidə əllərning sərhil ətiwar nərsiliri elip kelinidu. Mən muxu əyni xan-xərəpkə toldurimən**» degən səzlərning toluq mənisi wə xərəpliki pəqət Məsiḥ Əysa dunyaoƣa qaytip kəlgəndə kərülidu.

«Hudaning awazi» wə «pəyoƣəmbərning səzliri» üstidə (1:12)

Ḥagay kitabida əzining həlqlərgə bexarət bərgənliki təswirlinidioƣan təwəndikidək muḥim bir məzmunni bayan qilidu. Həlq awwal Hudaning awazioƣa, andin uning səzlirigə quloq salidu (wə itaət qilidu): —

«**Xuning bilən Xealtiəlning ooƣli Zərubbabəl, Yəḥozadakning ooƣli bax kaḥin Yəxua wə həlqning qaldisining ḥəmmisi Pərwərdigar Hudasining awazioƣa, xuningdək Pərwərdigar Hudasining Ḥagay pəyoƣəmbərni əwətixi bilən, uning səzlirigə quloq saldi; həlq Pərwərdigar aldida qorqti**».

Birinqisidə kərsitilgini «**Pərwərdigar Hudasining awazi**», ikkinqisidə kərsitilgini «**Ḥagay pəyoƣəmbərning səzliri**» idi. Bu ayət bizgə ḥəqiqət bilən hatalikni pərq etixkə yardəm beridioƣan bir aqquqni təminligən ohxaydu. Məlum bir pəyoƣəmbər yaki Hudaning həwirini tooƣra yətküzidioƣan ḥəqiqiy təlim bərgüqi Hudaning səzini qiloƣanda, uni angliouqi kixilərning roḥ-kəlbidimu əz ḥəqiqitini təstiqlawatqan «Hudaning awazi» anglinip turidu. Bu awazni quloq bilən anglioƣili bolmaydu, u bəlki ḥəqiqətni bildüridioƣan, tonutup yətküzidioƣan birhil jimjit iqki awazdin ibarət. Awaz adəmning wijdanidək səzləydu; biz wijdanning əzini «Hudaning awazi» desəkmu bolidu. Xunga birsi təlim bərgəndə yaki bexarət bərgəndə uning degənlirini təstiqlaydioƣan Hudaning iqimizdə səz qilidioƣan awazinimu izdəp angliximiz kerək. Bu təstiqlax bolmisa, xu kixining səzliri ḥərqanqə ḥəywətlik yaki pasahətlik bolsimu, səzliqüqining elip kəlgini Hudaning səzi bolmaydu. Ḥərbir təlim bərgüqi bəzi əḥwal astida Hudaning səzlirini əz səz-pikriliri bilən arilaxturup eytidu, əlwəttə; qandaqla bolmisun biz Hudaning Өzidin nemə kəlgənlikini təstiqlixini kütüximizoƣa tooƣra kelidu; qünki Hudaning səz-kalami Өzigə naḥayiti qimmətliktur. Bu nuqta təwəndiki ayətlərdə ispatlinidu: —

(1:13-14)

«**Andin Pərwərdigarning əlqisi Ḥagay Pərwərdigarning həwirini həlqqə yətküzüp:—**

«**Mən silər bilən billidurmən**» — **dəydu Pərwərdigar, — dedi.**

Wə Pərwərdigar Xealtiəlning ooƣli, Yəḥudaning waliyisi Zərubbabəlning roḥini, xundaqla Yəḥozadakning ooƣli, bax kaḥin Yəxuaning roḥini ḥəm həlqning barliq

ҡaldisining roһini ҡozoɳidi; ular samawi ҡoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar Hudasining өyigə kelip ixlidi».

Həlҡ Hudaning Һagayning sözlirini təstiҡlawatҡanliҡini өz roһliriоɳa saloɳanliҡini bilip yətti, xunga tapxuruloɳan wəzipini ada ҡilixҡa ҡozoɳaldi. Һagay ular ҡiyinqiliҡҡa uqrioɳining səwəbini silərning ixənqsizlikinglar, Hudaning hizmitini birinqi orunoɳa ҡoymioɳininglardin, dəp bayan ҡiloɳanidi. Bu həlҡҡə nisbətən, birinqidin, ҡiyinqiliҡning xu səwəbtin boloɳanliҡi («tasadipiyliҡtin» əməs) tooɳruluҡ ular kərələydioɳan һeqҡandaҡ ispat yoҡ idi; ikkinqidin, өzlirining өy selix ixlirini wə deһҡanqiliҡ ixlirini taxlap ҡoyup, ibadəthana ҡuruluxini baxlisa, əһwallirining yahxilinidioɳanliҡi yaki yahxilanmaydioɳanliҡi tooɳruluҡ ular kərələydioɳan һeq ispat yoҡ idi. Əmәliyəttə bolsa, üq ayoɳiqə һeqҡandaҡ ispat bolmaytti. Biraҡ ular Hudaning awazini kənglidə angliоɳan; bu ular üqün kupayə idi. Huda əmdi ularning iman-ixənqini kərüp, uni təstiҡlap, hursən boldi.

Həlҡning iman-ixənqining sinilixi

Һagayning 29-Awoɳustta bərgən birinqi bexaritidin keyin, həlҡ ҡuruluxni baxliоɳuqə 23 kün ətüp kətti. Bu keqiktürüx bəlkim mewə ҡosulining ҡaldukini elix üqün boloɳan bolsa kerək. Əmdiliktə u yahxi ҡosul bərmigən, bəlki ҡosuli yoҡ deyərlik boloɳan boluxi mumkin (2:16-17-ayətlər). Ular ixləxkə kirixkən bir aydin keyin, yəni «kəpə tikix» һeytining ahirҡi künidə, Һagayoɳa ularni rioɳbətləndürüxkə yənə bir sөz qüxti. Bu bexarət munu dadil gəpni iqigə aldi: —

«Kümüx Meningki, altun Meningki» — dəydu samawi ҡoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar».

Andin təhminən ikki aydin keyin, 18-Dekabr Һagay yənə bir sөzni ularoɳa eytti. Biz bu yərdə toluҡ nəҡil kəltürimiz: — (2:10-19din)

«Darius padixaһning ikkinqi yili, toҡҡuzinqi ayning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning sөzi Һagay pəyoɳəmbər arҡiliҡ kelip mundaҡ deyildi: —

«Samawi ҡoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar mundaҡ dəydu: —Kaһinlaroɳa sөz ҡilip ulardin Təwrat-ҡanuni tooɳruluҡ: —

Birsi tonining etikidə «Hudaoɳa ataloɳan gөx»ni kətürüp ketiwatҡinida, uning etiki nanoɳa, umaqҡa, xarabҡa, zəytun mayoɳa yaki һərҡandaҡ ax-ozukҡa mundaҡla tegip kətsə, undaҡta u nərsilər «Hudaoɳa ataloɳan» bolamdu?» — dəp sorioɳin».

Kaһinlar jawabən: «Yaҡ» — dedi.

Wə Һagay: «Birsi jəsətkə tegip «napak» boloɳan bolsa, u bu ax-ozukning ҡaysibirigə təgsə, undaҡta ax-ozuҡ napak bolamdu?» — dəp soridi.

Kaһinlar jawabən: «U napak bolidu» — dedi.

Andin Һagay jawabən mundaҡ dedi: —«Pərwərdigar: «Əmdi bu həlҡ, bu «yat əl» Mening aldimdimu xundaҡtur, ularning ҡollirida ixləngənlirining һəmmisimu xundaҡtur, xuningdək ularning xu yərdə Manga һərbir sunoɳanlirimu napaktur» — dəydu» (2:10-14).

Izaһatlirimizda biz Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən ҡanun boyiqə, kixilərni «pak» yaki «napak» ҡilidioɳan bəzi ixlar üstidə tohtalduҡ. Əmdi pəyoɳəmbər muxu yərdə bu tooɳruluҡ nemə təlim beriwatidu? Nemə ix arҡiliҡ həlҡ «napak» boldi?

Deginimizdək həlҡ ixҡa kirixkənidi. Huda buningdin hursən bolup: «**Mening Roһim aranglarda bolup kəldi**» — dedi. Biraҡ bəzi kixilərning kallisida: «Muҡəddəs ibadəthanini ҡursaҡ, «Hudaoɳa yardəm ҡiloɳan bolimiz», «Hudaoɳa iltipat ҡiloɳan bolimiz»» degəndək eoɳir bir hata uҡum bar idi. Ibadəthana pak-muҡəddəs bir bina əməsmu? Uni ҡurup qiҡix naһayiti «sawablиҡ ix» əməsmu, ularni Huda aldida «sawab»ҡa erixtüridioɳan, bizni «pak-muҡəddəs

kilidioŋan» («Hudaoŋa ataydioŋan») ix əməsmu?

Pəyoŋəmbərning təlimi adəmni buloŋaydioŋan bu hataliқni ulardin haliy kilix üqündur. Ixning meoŋiz-maḥiyiti dəl bu kixilərning oyining əksiqə idi. Ibadəthanining pak-mukəddəsliki uni kuroŋuqilaroŋa ularning ibadəthanioŋa «tegix»i arkilik ətkən əməs. Pak-mukəddəslik «yukturulidioŋan» bir nərsə əməs. Birak napaklik wə buzukluk əksiqə dəl xundak. Ular 70 yil sürgün boldi. Ular əzlirini sürgün kilduroŋan təkəbburluk wə ixənqsizlik gunaḥidin paklanduruldimu, uningdin haliy boldimu? Dərwəkə ular on bəx yildin keyin «kayta kurulux» ixini baxlioŋan. Bu yahxi ix, əlwəttə. Birak ular nemixka on bəx yil ixənqsizlik iqidə turidu? Ular bu ixənməslikning eoŋirlikini tonup yətkənmu? Ular Hudaning bu ixta ularni kəqürüm kilip, tegixlik boloŋan tehimu eoŋir jazani qüxürməy, ularoŋa rəḥim-xəpkitini kərsitidioŋanlikini bilip yətkənmu? U yənə ularning ibadəthanioŋa təyyarlioŋan yaoŋaqni əz əylirini bezəxkə ixlətkənlikini tiloŋa almioŋan. «Iltipat kiloŋuqi» ular əməs, bəlki Hudadur. Ular uning aldida ḥətta bir «yat əl»dək idi. Ular əz Hudasi aldida ḥəkikiy napak əḥwalini tonup yətmisə, undakta ular dəl kuruwatkan mukəddəs əy, xu yərdə kilmakqi boloŋan kurbanliklar, xuningdək altə ḥəptə ilgiri yərgə qaqkan urukmu ixənqsizliki, təkəbburluki arkilik buloŋanoŋan bolidu. «**Əz gunaḥlirini yoxuroŋan kixi ronak tapmas; birak ularni tonup ikrar kilip, ulardin waz kəqkən kixi rəḥim-xəpkətkə erixər**» («Pənd.» 28:13).

Huda ularoŋa yengi bir baxlinix pursitini bərməkqi wə buningoŋa ispat təminliməkqi. Ularoŋa bu ix üstidə qongkur oylinix dəwət kilindi: —

(2:15-17)

«— **Əmdi ḥazir kəngül koyup oylininglar — bügündin baxlap, muxu wakittin tartip kərünglar — taki Pərwərdigarning ibadəthanisidiki tax üstigə yənə bir tal tax koyuloŋuqə, xuningdin ilgiriki künlərdə, birsi «yigirmə kürə»lik bir dəwə axlikni aloŋili kəlgəndə, mana pəkət on kürila qikti; birsi xarab küpidin əllik komzək aloŋili kəlsə, mana pəkət yigirmə komzək qikti. Mən kolliringlar bilən ixligən barlik ixliringlarda silərni judun, ḥal wə məldür apətliri bilən urup kəldim; birak silər yenimoŋa kaytmidinglar**».

Həlk bu künni esidə tutuxi kerək wə xu kündin baxlap Hudaning ularning ziraətliri üstigə qüxüridioŋan bərikitini baykixi kerək. 9-ayning 24-küni (18-dekabr)giqə ularning ixlirida roxən əzgirix bolmidi. Ularning təəlluqatlirida, kiloŋan ixlirida ḥeq bərikət bolmidi. Ḥalbuki, həlk ibadəthanini kuruxtin kol üzməy, sadiklik bilən ixliwərdi. Ḥazir Huda ularoŋa «yengi baxlinix» beridu; birak bilip yetixi kerəkki, bərikət ularning «sawablik ixlar»i arkilik əməs, bəlki Uning meḥri-xəpkiti bilən boloŋanidi.

Xunga Hudaning səzi dawamlixidu: —

(2:18-19)

«**Əmdi ətünimənki, kəngül koyup oylininglar — bu kün, yəni tokkuzinqi ayning yigirmə tətinqi künidin baxlap, muxu wakittin tartip, — yəni Pərwərdigarning ibadəthanisining kayta kuruluxini baxlioŋan künidin keyinki ixlaroŋa kəngül koyup oylininglar; danlar ambaroŋa yioŋildimu? Üzüm talliri, ənjür, anar ḥəm zəytun dərəhliri ḥeq mewə bərmidi. Birak Mən bu kündin baxlap silərni bərikətləymən**».

Ularning (Sentəbr wə Ətəbrdiki) mewə ḥosuli yokka qikkan bolsimu, ular altə ḥəptə ilgiriki qaqkan uruklardin mol ḥosul qikidu; bu bolsa kəp bərikətning baxlinixi bolidu.

Bu bexarəttin uzun ətməy, intayin ḥəyran kalarlik ix yüz bərdi. Wəkə «Əzra»,

4-6-babta hatiriləngən, bolupmu 6-bab, 8-12-ayətni kərüng. Əslidə 15 yil ilgiri, Israilning ətrapidiki nuroɣun həlқlər ularning Hudaning өyini қaytidin қuruxioɣa қarxi qiқip, Pars imperatori Atarksərksisқa təһmət қilidioɣan bir xikayət hetini yollioɣanidi. Ataksərksis muxu һətkə ixinip, hizmətni tohtitix kerək degən bir yarliқni qüxürgənidi. Əmdi һazir ixni қaytidin baxlioɣandin keyin, dəl muxu ətraptiki əl-yurtlar yənə: «Yəһudiylar pərmanlirioɣa boysunmay, bu ibadəthanini қayta қurmaқta, ularni jazalaxliri kerək» degəndək ərz-xikayətlərni yezip yengi imperator Dariusқa yollidi. Han bolsa bu ərz-xikayətlərni yüzəki bir tərəp қilmidi, bəlki ibadəthanioɣa dair barliқ məmuriy hatirinamilərni təpsiliy təkxürüxni buyrudi. Ordidin birnəqqə yüz kilometr yiraқliқta boloɣan bir jaydin, imperator Қorəxning əsli yarliқining bir kəqürmisi tepildi. Bu yarliқta dərwəқə ibadəthanini қayta қurux zərür deyilgənidi. U «Mediyaliқlar wə Parsliқlarning bəlgilimisi» bolup, қaidə-yosun boyiqə uni һeq өzgərtkili bolmaytti. Xunga Darius dərһal bu hizmətkə қarxi qiққanlaroɣa:

«Silər u yərdin neri ketinglar! Hudaning өyining қuruluxi bilən karinglar bolmisun! Yəһudiylarning bax waliysi bilən Yəһudiylarning aқsaқallirining Hudaning bu өyini əslidiki ornioɣa selixioɣa yol қoyunglar.... Padixaһliқ һəzinisigə tapxuruloɣan baj kirimidin silər keqiktürməy xu adəmlərgə toluқ hirajət ajritip beringlar, қurulux һeq tohtap қalmisun... Hudaoɣa kөydürmə қurbanliқ sunuxқa, məyli torpaқ bolsun, қoqқar yaki қozilar bolsimu, xular berilsun... Kaһinlarning bəlgiligini boyiqə buoɣday, tuz, xarab yaki zəytun maylar bolsun xularning birimu kəm қilinmay, һər küni təmin etip turulsun!» («Əzra» 6:1-12, қiskartip elindi) degən bir yarliқni qüxürdi! Һagayoɣa ikki ay ilgiriki qüxkən yuқiriқi bexarət buning bilən toluқ dəlilləndi: **««Kümüx Meningki, altun Meningki» — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar».**

Həlқ rioɣbətləndürülüp, roһiy mədətkə erixip, hizmət dawamlaxturldi; tət yerim yildin keyin, yəni Darius imperatorning altinqi yilida ibadəthana püttürüldi («Əzra, 6-babni kərüng).

Ahirida Zərubbabəlgə berilgən səz tooɣruluқ (2:20-21)

«Pərwərdigarning səzi xu ayning yigirmə tətinqi küni Һagayoɣa ikkinqi қetim kelip mundaқ deyildi: —

— Yəһudaoɣa waliy boloɣan Zərubbabəlgə səz қilip mundaқ degin: —

— «Mən asmanlarni, zeminni təwritixkə təmxiliwatimən».

Bu yərdə wə 6-ayəttə deyilgən «təwritix» ahirқi zamandiki wəқələrni kərsitidu. Təwrat, «Yəxaya» 13-babta ohxax ixlar təswirlinidu. Xu künidə barliқ nərsə-xəy'ilər təwritilidu, təwrinip yoқilidu; pəқət Hudaning təwrətkili bolmaydioɣan təwrənməs padixaһliқioɣa təwə boloɣan ix-xəy'ilərla təwrənməy, қalidu («Ibr.» 12:25-28).

(2:22)

«Padixaһliқlarning təhtini ərüwetimən, əllərning padixaһliқlirining küqini yoқitimən; jəng һarwiliri һəm uning üstidə olturoɣanlarni ərüwetimən; atlar wə atliқ əskərlər, ularning һərbiri өz қerindixining қiliqi bilən mollaқ atқuzulidu».

Muxu yərdə biz kəp padixaһliқlarni bayқaymiz, lekin olturidioɣan birla təht bar. Ixinimizki, bu «təht» dəjjalningki, u kəp padixaһliқlarni baxқuridu, ahir berip Məsiһning қaytip kelixi bilən wəyran bolidu.

(2:23)

«Xu künidə — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar —

Mən seni, yəni Xealtiəlning ooɣli Zərubbabəlni alimən, — dəydu Pərwərdigar — andin seni huddi məḩürlük əzükümdək ḩilimən; qünki Mən seni talliwaldim, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar».

«**Xu künidə**» — bu ahirqi zamanda; bexarət Zərubbabəlning tirilixini kərsitidu. Padixaḩ əzining məḩürlük əzükidin ayrilsa bolmioɣindək, Zərubbabəl Hudaoɣa intayin yeqin bolidu, xuningdək Huda Əz padixaḩliqida uni alaḩidə ixlitidu.

Əysa Məsiḩ Dawutning əwladi boloɣan Zərubbabəlning əwladidur. Zərubbabəl kəp jəḩətlərdə bizgə Məsiḩ Əysaning birhil siymasini mujəssəmləxturidu; u Hudaning yeqini bolup, Uning həlqigə bax bolup, Hudaning muqəddəs ibadəthanisining ul saloɣuqisi ḩəm püttürgüqisidur. Ḩazir ḩəmmimiz Zərubbabəl quroɣan ibadəthanining bir qismi əməs, bəlki Rəb Əysa Məsiḩ quruwatqan, əng uluoɣ ibadəthanining bir qismi bolux pursitigə muyəssər bolduq! Qiyamət künidə qədirlik oqurmənlirimizning ḩərbiri bu əbədiy ibadəthanida tepilsun!

Amin!

Təwrat 38-ķisim

«Zəkəriya»

(Zəkəriya pəyoɣəmbərning kitabi)

Xərhlər

Kirix səz

Zəkəriya pəyoɣəmbər əz kitabida əzi tooɣruluķ anqə kəp tohtalmaydu. Uning nəsəbnamisidin bowisining «Iddo» ikənlikini bilimiz; «Nəh.» 12:16diki kaһinlar tizimlikidə kərsitilgən Zəkəriya «Iddoning ooɣli Zəkəriya» boluxi mumkin idi.

Pars imperatori Ķorəx Babil imperiyəsini aoɣduroɣanda, u Yəһudiylardin Pələstingə ķaytimiz degüqilərning һəmmisigə ruhsət bərdi; һalbuki, Yəһudiylarning kəpinqisi alliķaqan əzlirini Babilliķlarning ķulluķidin һər ķilip, Babilda raһət turmux kəqürüwatķan bolup, ķaytķusi yoķ idi; pəķətla Hudaning jür'ətlik wə ihlasmən bir «ķaldi»si ķaytip, Pələstində japaliķ һayatni kəqürüp, turmuxini ķaytidin baxlidi («Yəx.» 10:20-22ni kərüng).

Ular ķaytķanda ətrapidiki həlķlərning ķarxilikioɣa ķarimay baturluķ bilən muķəddəs ibadəthanini ķaytidin ķuruxni baxlidi; əmma ular bu ķuruluxni püttürüp bolmastinla, tezla bəl ķoyuwetip əzlirining əylirini yasaxni birinqi orunoɣa ķoydi; һətta ibadəthanioɣa beoɣixlanoɣan əxyalarning bəzilirini əz əylirigə ixlitixkə baxlidi. Ңagay pəyoɣəmbər ularoɣa ibadəthanini birinqi orunoɣa ķoyuxunglar kerək, xundaķ ķilsanglar yolunglar onguxluķ bolidu, dəp bexarət bərdi. Bu bexarətlər «Ңagay» degən kitabta hatiriləngən. Zəkəriyamu xu waķitta ularoɣa ohxax məzmunda bexarət bərdi («Əzra» 5:1). Xuning bilən bir waķitta, Huda uningoɣa yənə kəng dairidə bexarətlərni berip, «ķaldi»larning kəngligə: — birinqidin, Hudaning xu zamandiki dunyadiki ix-wəķələrni ķandaķ idarə ķilidioɣanliķi; ikkinqidin, Hudaning yeķin kəlgüsidə wə yiraķ kəlgüsidə, һətta ahirķi zamanlaroɣiqə Israil üqün nemə ķilmaķqi boloɣanliķini ayan ķilidu. «Ķaldi»laroɣa nisbətən raһət turmuxni taxlap, Hudaning ibadəthanisini ķurux hizmitigə kirixix ular üqün intayin yahxi baxlinix idi. Hudaoɣa tayanmasliķtin ibarət bu ixning hətiri astida turuwatķan ularoɣa nisbətən (1:3ni kərüng), Zəkəriyaning bexarətliri ularni Hudaoɣa tayinixķa, xundaķla ularni əz-əzigə tayinixtin qongķur wə toluķ towa ķilixķa rioɣbətləndüridu. Ahirķi zamandiki ixlar tooɣruluķ bexarətlər Hudaning Məsiһni padixaһ һəm «padiqi» süpitidə əwətidioɣanliķi bilən baxlinidu (Təwrat-Injil boyiqə, «ahirķi zamanlar» Məsiһning birinqi ķetimķi dunyaoɣa kelixi bilən baxlinidu). Əmma bexarətlər boyiqə, Israillar Məsiһni rət ķilidu. Zamanning əng ahirida Israillar bu ixtin towa ķilip, Məsiһni etirap ķilidu; xundaķla, Məsiһ Israilni düxmənliridin ķutķuzup, Өz padixaһliķini yər yüzidə bərpa ķilidu.

Mana bu Zəkəriya pəyoɣəmbərning əz kitabida hatiriligən uluoɣ temilardur. Ahirida yənə bir ixni təkitləymizki, Zəkəriya Təwrat dəwridiki əng kəzgə kərüngən pəyoɣəmbərlərdin biri idi; uningoɣa tapxuruloɣan bexarətlərdə «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning səzliri uningoɣa tapxuruloɣan bexarətlər bilən ajayib birləxtürülüp yəkünlinidu (1:4-

6). Uning bexarətliridə Təwrattiki baxqa tekistlərdin nəqil kəltürülgən birnəqqə yüz yərlər bardur.

«Zəkəriya» degən səzning mənisi «Pərwərdigar əsləydu» yaki «Pərwərdigar esigə kəltüridu» degənlik bolup, bu isim uning «ilgiriki pəyoƣəmbərlərning səzlirini əslitix hizmiti»gə tolimu mas kəlgən. Oqurmənlər Təwratni əgəngənseri «Zəkəriya»ning muxu ajayib alahidilikini bayqaydu. Bundaq pəwqul'addiylik nemixqa bolidu? Buning səwəbi Zəkəriyaning yax waqtidin tartipla əz oy-pikrini Israillaroƣa tapxuruloƣan barliq muqəddəs yazmilar bilən suoƣaroƣanliqida dəp ixinimiz. Xundaq boloƣaqqa, Zəkəriya Muqəddəs Roһning ixlitixigə һazir bolup, Təwrat dəwrining ahirlirida Təwrat pəyoƣəmbərlirining bexarətliri wə ularning tüp temilirining ajayib «birləxtürülüxi»ni ada qilixqa toluq təyyarlanoƣan qoral boloƣanidi. Bu «birləxtürülüx» nuqtisidin qarioƣanda, «Zəkəriya» degən kitab pütkül Muqəddəs Kitabning (Təwrat-Injilning) ahirqi qismi boloƣan, yəni barliq kitablarning һəmmisini bir-birigə baoƣlioƣan «Wəһiy» degən kitabqa ohxax rolda bolalaydu (Təwratqa nisbətən).

Məzkur kitabta «ilgiriki pəyoƣəmbərlər»ning bexarətlirigə baoƣlanoƣan jaylar helila kəp salmaqni igiligəqkə, xundaqla bundaq baoƣlinix yərlirini bayqax Təwratni tunji oquoƣanlaroƣa nisbətən birqədər qiyin boloƣaqqa, muxu baoƣlinixlarni enik kərsitix üqün «qoxumqə səz»imizdə oqurmənlərgə uzunraq qüxəndürüxni sunduq. Tərjimə jəryanida һəm «qoxumqə səz»imizni yazoƣinimizda Yəһudiy Məsiһiy uluoƣ alim Dawut Baronning «Zəkəriya pəyoƣəmbər kərgən kərünüxlər wə uningoƣa berilgən bexarətlər» (1918) degən əsiridin kəp paydilanduq. Muxu munasiwət bilən uningoƣa kəp təxəkkürlirimizni bildürimiz.

Məzmun: —

Birinqi qisim: —

(1) Towa qilixqa qaqiriq (1:1-6)
(2) Səkkiz kərünüx (1:7-6:8)
  (a) Atlar — hadas dərəhliri arisidiki pərixtə (1:7-17)
  (ə) Münggüzlər wə ҳünərwənlər (1:18-21)
  (b) Əlqəx tanisini tutqan yigit (2:1-13)
  (p) Bax kaһin Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuxi (3:1-10)
  (t) Altun qiraoƣdan (4:1-14)
  (j) Uqar oram yazma (5:1-4)
  (q) Sewəttə olturoƣan ayal — «rəzillik» (5:5-11)
  (h) Jəng ҳarwiliri (6:1-8)
(3) Bexarətlik ҳərikət — bax kaһin Yəxuaoƣa taj kiydürüx (6:9-15)
(4) Roza toоƣrisidiki məsililər — inkar jawab wə ümidlik jawab (7-8-bab)

Ikkinqi qisim: —

(5) Pərwərdigarning yükligən birinqi səz-kalami —
(«büyük Iskəndər» toоƣruluq bexarət, ҳəqiqiy wə sahta padiqilar) (9-11-bab)
(6) Pərwərdigarning yükligən ikkinqi səz-kalami — ahirqi zamanlar (12-14-bab)

••••••••

Zəkəriya

Ata-bowiliringlardək bolmanglar!

1 [1] Darius padixaḥning ikkinqi yili səkkizinqi
ayda, Pərwərdigarning səzi Iddoning
nəwrisi, Bərəkiyaning ooɳli Zəkəriya
pəyoɳəmbərgə kelip mundaḳ degəndə: —
[2] — «Pərwərdigar ata-bowiliringlardin in-
tayin ḳattiḳ oɳəzəpləndi. [3] Xunga sən ularoɳa:
«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan
Pərwərdigar: — «Mening yenimoɳa ḳaytip
kelinglar, Mən silərning yeninglaroɳa ḳaytip
kelimən» dəydu», — degin.
[4] — Ata-bowiliringlardək bolmanglar;
qünki ilgiriki pəyoɳəmbərlər ularoɳa: «Sa-
mawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan
Pərwərdigar: — Rəzil yolliringlardin, rəzil
ḳilmixliringlardin yenip towa ḳilinglar,
degən», — dəp jakarlioɳan. Biraḳ ular Manga
ḳulaḳ salmioɳan, boysunmioɳan, — dəydu
Pərwərdigar.
[5] — Silərning ata-bowiliringlar ḥazir
ḳeni? Pəyoɳəmbərlər bolsa, mənggü yax
amdu?. [6] Lekin Mening pəyoɳəmbərlərgə
buyruoɳan səzlirim wə bəlgilimilirim,
ata-bowiliringlarning bexioɳimu qüxkən
əməsmidi?».
Xuning bilən ular yolidin yenip: — «Samawi
ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar
yollirimiz wə ḳilmixlirimiz boyiqə bizni
ḳandaḳ ḳilimən desə, xundaḳ ḳildi» — degən.

Səkkiz alamət kərünüx
Birinqi alamət kərünüx —
Atliḳ adəm wə üq hil rənglik atlar

[7] Darius padixaḥning ikkinqi yili, on birinqi
ay, yəni «Xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni,
Pərwərdigarning kalami Iddoning nəwrisi,
Bərəkiyaning ooɳli Zəkəriya pəyoɳəmbərgə
kəldi. U mundaḳ bexarətni kərdi: —
[8] Mən keqidə alamət kərünüxlərni kərdüm;
mana, toruḳ atḳa mingən bir adəmni kərdüm;
u qongḳur oymanliḳtiki hadas dərəhliri ari-
sida turatti; uning kəynidə toruḳ, ala-taoɳil
wə aḳ atlar bar idi. [9] Mən uningdin: «Təḳsir,
bular nemə?» — dəp soridim. Mən bilən
səzlixiwatḳan pərixtə manga: «Mən sanga
bularning nemə ikənlikini kərsitimən» — dedi.
[10] Hadas dərəhliri arisida turoɳan zat jawabən:
«Bular Pərwərdigarning yər yüzini uyan-
buyan kezixkə əwətkənliri» — dedi.

1:1 «Darius padixaḥning ikkinqi yili səkkizinqi ayda...» — «Darius padixaḥ» yəni «Darius Hispastes» *(miladiyədin ilgiriki 521-485-yili)*. **«səkkizinqi ayda...»** — kitabta eytiloɳan aylar Yəhudiylarning kona kalendari boyiqə idi. Bu ay miladiyədin ilgiriki 520-yili Өktəbrgə tooɣra kelidu.

1:3 «Xunga sən ularoɳa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar: — «...» dəydu», — degin» — əsli xəkli: «Xunga sən ularoɳa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mening yenimoɳa ḳaytip kelinglar» — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar — «Mən silərning yeninglaroɳa yenip kelimən» — səydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar!».

1:4 Yəx. 31:6; Yər. 3:12; 18:11; Əz. 18:30; Ḥox. 14:2

1:5 «Pəyoɳəmbərlər bolsa, mənggü yaxamdu?» — məzkur retorik soal bəlkim həlḳning dikḳitini pəyoɳəmbərlərgə mərkəzləxtürüx üqün əməs, bəlki ularning yətküzgən həwərlirigə mərkəzləxtürüx üqün eytiloɳan. Ḥətta pəyoɳəmbərlərmu dunyadin ketidu, biraḳ ularning səzliri, yəni Hudaning səzliri yənila inawətlik, xundaḳla əməlgə axurulmaḳta *(6-ayətni kərüng)*.

–Bəzi alimlar: «Pəyoɳəmbərlər mənggü yaxamdu?» degən soalni həlḳning Zəkəriya pəyoɳəmbərning səzigə rəddiyə bərməkqi bolup imansizlik bilən bərgən jawabidur, dəp ḳaraydu.

1:6 «Xuning bilən ular yolidin yenip: — ... Pərwərdigar yollirimiz wə ḳilmixlirimiz boyiqə bizni ḳandaḳ ḳilimən desə, xundaḳ ḳildi, — degən» — «ular» bəlkim nəḳ məydanda Zəkəriyaoɳa ḳulaḳ selip towa ḳiloɳan həlḳ.

1:6 Yoɳ. 1:18

1:7 «Darius padixaḥning ikkinqi yili, on birinqi ay, yəni «Xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni...» — miladiyədin ilgiriki 519-yili, 15-Fewral.

1:8 «qongḳur oymanliḳtiki hadas dərəhliri arisida » — «hadas dərihi» pakar əsidioɳan, hux puraḳliḳ, darqindək bir dərəh. **«ala-taoɳil»** — yaki «jədə rənglik», «ḳongur rənglik».

1:9 «Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» — izaḥat: «hadas dərəhliri arisida turoɳan adəm» *(8-, 10-ayəttə)* bolsa «Pərwərdigarning Pərixtisi». «mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» bolsa «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs. Təwrattiki baxḳa ḳisimlardin bilimizki, «Pərwərdigarning Pərixitisi» Hudaning wəkili bolupla ḳalmay, yənə Hudaning təbiitidə boloɳan bir Xəhs; ixinimizki, u Məsiḥ-Ḳutḳuzoɳuqi bolup, insanlar dunyasida tuoɳuluxtin ilgiri, «adəm» ḳiyapitidə dunyada kerüngən. Keyinki tekistlərdin ḳarioɳanda, «mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə» bolsa «addiy bir pərixtə» idi *(u 2-bab, 3-4-ayəttə baxḳa pərixtə təripidin ixḳa buyruloɳan)*. U bəlkim Zəkəriyaoɳa alamət kərünüxtə yolbaxqi ḥəm qüxəndürgüqi rolida boloɳan.

11 Bu atlar hadas dərəhliri arisida turoɣan
Pərwərdigarning Pərixtisigə jawab kilip: «Biz
yər yüzidə uyan-buyan kezip kəlduk; mana,
pütkül yər yüzi tiptinq, aramlikta turuwa-
tidu» — dedi.
12 Pərwərdigarning Pərixtisi jawabən: «I sama-
wi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,
kaqanoɣiqə sən bu yətmix yildin beri aqqiklinip
keliwatkan Yerusalem wə Yəhudaning
xəhərlirigə rəhim kilmaysən?» — dedi.
13 Pərwərdigar mən bilən səzlixiwatkan
pərixtigə yekimlik səzlər, təsəlli bərgüqi
səzlər bilən jawab bərdi.
14 Xuning bilən mən bilən səzlixiwatkan
pərixtə manga mundak dedi: — Sən mundak
jakarlioɣin: — Samawi koxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar: «Yerusalem
wə Zionoɣa boloɣan otluk muhəbbitimdin
yürikim lawildap kəyidu! 15 Xuning bilən
Mən ərkin-azadiliktə yaxawatkan əllərgə
kattik oɣəzəplinimən; qünki Mən həlkimgə
səlla oɣəzəplinip koyuwidim, ular həddidin
exip həlkimgə zor azar kildi», dəydu.
16 Xunga Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən
Yerusalemoɣa rəhim-xəpkətlər bilən kaytip
kəldim; Mening əyüm uning iqidə kurulidu»
— dəydu samawi koxunlarning Sərdari
boloɣan Pərwərdigar, — «wə Yerusalem
üstigə «əlqəm tanisi» yənə tartilidu».

17 — Yənə mundak jakarlioɣin: «Samawi
koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar
mundak dəydu: Mening xəhərlirim yənə
awatlixidu, Pərwərdigar yənə Zionoɣa təsəlli
beridu wə Yerusalemni yənə talliwalidu».

Ikkinqi alamət kərünüx — «tət münggüz» wə «tət ɦünərwən»

18 Andin mən beximni kətürdüm, mana
tət münggüzni kərdüm. 19 Mən bilən
səzlixiwatkan pərixtidin: «Bular nemə?» dəp
soridim. U manga: «Bu Yəhuda, Israil wə Ye-
rusalemni tarkitiwətkən münggüzlərdur» —
dedi.
20 Wə Pərwərdigar manga tət ɦünərwənni
kərsətti. 21 Mən: «Bu ɦünərwənlər nemə ix
kiloɣili kəldi?» dəp soridim. U: «Mana bu-
lar bolsa Yəhudadikilərni ɦeqkim kəddini
rusliyalmioɣudək dərijidə tarkitiwətkən
münggüzlər; birak bu ɦünərwənlər
münggüzlərni dəkkə-dükkigə qüxürgili, yəni
əllərning Yəhudaning zeminini tarkitiwetix
üqün kətürgən münggüzlirini yərgə
taxliwətkili kəldi!» — dedi.

Üqinqi alamət kərünüx — əlqəx tanisini tutkan yigit

2 1 Andin mən beximni kətürüp, mana
kolida əlqəm tanisini tutkan bir adəmni
kərdüm 2 wə uningdin: «Nəgə barisən?»
dəp soridim. U manga: «Mən Yerusalemni
əlqigili, uning kəngliki wə uzunlukini əlqəp
bilgili barimən» — dedi.
3 Mana, mən bilən səzlixiwatkan pərixtə
qikti; yənə bir pərixtə uning bilən kərüxüxkə
qikti 4 wə uningoɣa mundak dedi: — Yügür,
bu yax yigitkə səz kil, uningoɣa mundak
degin: — «Yerusalem əzidə turuwatkan
adəmlərning wə mallarning kəplükidin
sepilsiz xəhərlərdək bolidu. 5 — wə Mən

1:12 «...sən bu yətmix yildin beri aqqiklinip keliwatkan Yerusalem wə Yəhudaning xəhərliri...» — oɣurmənlərning esidə bar boluxi kerəkki, Israil Hudaning jazasi bilən Babil imperiyəsidə 70 yil sürgün boloɣan *(«Yər.» 25:11-12, «Dan.» 9:2ni kərüng)*.

1:15 «Xuning bilən mən ərkin-azadiliktə yaxawatkan əllərgə kattik oɣəzəplinimən» — Təwrat ɦəm Zəburdiki «əllər» degən səz adəttə Israildin baxka barlik həlkilərni, yəni «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» dəp tərjimə kilimiz. Təwratta «əllər», «taipilər», «yat əllər» yaki «həlk-millətlər» deyilsə, ɦərdaim muxu mənini bildüridu. **«qünki mən həlkimgə səlla oɣəzəplinip koyiuwidim, ular həddidin exip həlkimgə zor azar kildi»** — Huda Israildin *(butpərəsliki tüpəylidin)* oɣəzəplinip uloroa «yat əllər» arkilik azar bərgüzüp jazalap, Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün kilduroan. Birak «yat əllər» bu ixta Hudaning jazasining dairisidin qikip tolimu rəhimsizlik kiloan.

1:16 ««əlqəm tanisi tartilidu» — demək, əlqəm tanisida xəhərni əlqəx Yerusalem xəhirining kaytidin toluk kurulidioanlikidin derək beridu.

1:16 Əz. 11:23

1:21 «Mən: «bu ɦünərwənlər nemə ix kiloɣili kəldi?» dəp soridim...» — əmdi bu «tət münggüz» wə «tət ɦünərwən» nemini kərsitidioanlikі üstidə «koxumqə səz»imizdə azrak pikirliximiz.

2:4 «Yügür, bu yax yigitkə səz kil, uningoɣa mundak degin: — «Yerusalem əzidə turuwatkan adəmlərning

Pərwərdigar uning ətrapiƣa ot-yalkun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən. [6] — Ḥoy! Ḥoy! Ximaliy zemindin ḳeqinglar, — dəydu Pərwərdigar, — ünki Mən silərni asmandiki tət tərəptin qikḳan xamaldək tarkitiwətkən, dəydu Pərwərdigar».

[7] «— Ḥəy! I Babil ḳizi bilən turƣuqi Zion, ḳa qḳin! [8] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Өz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang ḳiloƣan əllərgə əwətti; qünki kim silərgə qeḳilsa, xu Өzining kəz ḳariqoḳioƣa qeḳiloƣan bolidu. [9] Qünki mana, Mən Өz ḳolumni ularning üstigə silkiymən, ular əzlirigə ḳul ḳilinoƣuqilaroƣa olja bolidu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər.

[10] Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion ḳizi; qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən, dəydu Pərwərdigar, [11] — wə xu künidə kəp əllər Pərwərdigaroƣa baoƣlinidu, Manga bir həlḳ bolidu; arangda makanliximən wə silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; [12] xuningdək Pərwərdigar Yəhudani Өzining «mukəddəs zemini»da nesiwisi boluxḳa miras ḳilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu.

[13] Barliḳ ət igiliri Pərwərdigar aldida süküt ḳilsun! Qünki U Өzining mukəddəs makanidin ḳozoƣaldi!»

Tətinqi alamət kərünüx — Yəxua bax kahinni kiyndürüx

3 [1] Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatḳan bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoƣan Xəytanni kərsətti.

[2] Pərwərdigar Xəytanoƣa: «Pərwərdigar seni əyiblisun, i Xaytan! Bərḥək, Yerusalemni talliwaloƣan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoƣan bir ququla otun əməsmu?» — dedi.

[3] Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən ḥalda Pərixtining aldida turatti.

[4] U Uning aldida turuwatḳanlaroƣa: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoƣa: «Ḳara, Mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim, sanga ḥeytlik kiyim kiy-

wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəḥərlərdək bolidu» — demək, kəlgüsi Yerusalem naḥayiti ƣong bir xəḥər boloƣaqḳa, uning aḥalisi bəribir ḥərḳandaḳ sepilning iqigə patmaydu; demək, muxu yigitning uning «kənglikini, uzunluḳi»ni əlqixi bikar ix bolmamdu?!

2:6 «Mən silərni asmandiki tət tərəptin qikḳan xamaldək tarkitiwətkən» — «tət tərəptin qikḳan xamal» ibraniy tilida: «asmandiki tət xamal» deyilidu — xərk, oƣərb, ximal, jənub tərəplərdin qikidioƣan xamallar.

2:7 «— Ḥəy! I Babil ḳizi bilən turƣuqi Zion, ḳaqḳin !» — Babil imperiyəsi Zəkəriyaning bexaritidin 20 yil ilgiri wəyran ḳilinoƣanidi. Xunga biz muxu səzlər wə keyinki altə ayətni ahirḳi zamanni kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Biraḳ xu qaoƣdiki Yəhuda wə Yerusalem bexarətlərdin heli ümid alalaydu, qünki bexarətlər Hudaning ularoƣa boloƣan mənggülük məḳsətlirining ḥeqḳaqan əzgərtilmigənlikini təstiḳlaydu.

2:8 «Өz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang ḳiloƣan əllərgə əwətti» — baxḳa tərjimiliri: «Xan-xərəp ayan ḳilinoƣandin keyin, U Meni silərni bulang-talang ḳiloƣan əllərgə əwətti», yaki «Xərəp-ḥərmətkə erixtürülginimdin keyin, U... Meni əwətti». Ḳaysi tərjimisi tooƣra boluxidin ḳət'iynəzər, oḳurmənlər diḳḳət ḳiliduki, Pərwərdigar Өzi «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar»ni əwətidu *(9-ayət, 6-bab, 15-ayət, 10-bab, 12-ayətlərdimu ohxax ixni kərələymiz)*. Biz əmdi Injildin qüxinimizki, Huda dunyaoƣa əwətkən Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥning əzi Hudaliḳ təbiitididur, u Hudaning əzəldin boloƣuqi mənggülük «Kalami»dur. Xübḥisizki, muxu ayəttiki «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar» bolsa, «Hudaning Kalami», Məsiḥdur *(Təwrat, «Yəx.» 48:16nimu kərüng)*.

2:8 Zək. 2:9; 6:15; 10:12; Yəx. 48:16; Yuḥ. 11:42; 17:21

2:10 Law. 26:12; Əz. 37:27; 2Kor. 6:16

3:1 «Andin u manga ... bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoƣan Xəytanni kərsətti» — oḳurmənlər bəlkim bilidiki, «Yəxua» *(yaki «Yəḥoxua»)* Yəhudiylar arisida kəp kərülidioƣan isim bolup, mənisi: «Pərwərdigar Ḳutḳuzoƣuqi» degənliktur. «Əysa» degən isim «Yəxua»ning ərəb tilidiki ipadilinixidur.

–«Xəytan» degənning mənisi: «düxmən, küxəndə».

–Bu ayət ibraniy tilida: «Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatḳan bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə Xəytanning uningoƣa «xəytan bolux»ḳa turoƣanlikini kərsətti» — deyilidu.

3:2 «Bərḥək, Yerusalemni talliwaloƣan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoƣan bir ququla otun əməsmu?» — bu səz Yəxuani kərsitidu, əlwəttə; wə bəlkim Yəxuaning Babiloƣa sürgün boluxtiki sinaḳ-azduruxliridin ḳutḳuzuloƣanlikini kərsitidu. Bu tooƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə kərsətkinimizdək, bu ixta Yəxua Israiloƣa wəkil ḳilinidu.

3:2 Yəḥ. 9

güzdüm» — dedi.
5 Mən: «Ular bexioɣa pakiz bir səllini orisun!»
— dedim. Xuning bilən ular pakiz bir səllini
uning bexioɣa orap, uningoɣa kiyim kiydürdi;
Pərwərdigarning Pərixtisi bir yanda turatti.
6 Wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoɣa
mundaķ jekilidi: — 7 «Samawi ķoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaķ dəydu:
— Əgər yollirimda mangsang, tapilioɣinimni
qing tutsang, Mening əyümni baxķurisən,
ḥoylilirimoɣa ķaraydioɣan bolisən; sanga
yenimda turuwatķanlarning arisida turux
ḥoķuķini berimən.
8 — I bax kaḥin Yəxua, sən wə sening aldingda
olturoɣan ḥəmraḥliring anglanglar (qünki
ular bexarətlik adəmlər): — Mana, Mən «Xah»
dəp ataloɣan ķulumni məydanoɣa qikirimən.
9 Mana, Mən Yəxuaning aldioɣa ķoyoɣan taxķa
ķara! — Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar;
mana, Mən uning nəķixlirini Əzüm oyimən, —
dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar, — wə Mən bu zeminning
ķəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən.

10 Xu küni, — dəydu samawi ķoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — ḥərbiringlar
əz yekiningларni üzüm teli wə ənjür dərihi
astioɣa olturuxķa təklip ķilisilər».

Bəxinqi alamət kərünüx — altun qiraoɣdan

4 1 Andin mən bilən səzlixiwatķan pərixtə
ķaytip kelip meni oyoɣitiwətti. Mən huddi
uyķusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup
ķaldim; 2 U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp
soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin
yasaloɣan bir qiraoɣdanni kərdüm; uning
üsti təripidə bir ķaqa, yəttə qirioɣi wə yəttə
qiraoɣķa tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən;
3 uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi
ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim. 4 Andin
jawabən mən bilən səzlixiwatķan pərixtidin:
«I təķsir, bular nemə?» — dəp soridim.
5 Mən bilən səzlixiwatķan pərixtə manga
jawabən: «Bularning nemə ikənlikini
bilməmsən?» — dedi. Mən: «Yaķ, təķsir» —
dedim.
6 Andin u manga jawabən mundaķ dedi: —
Mana samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigarning Zərubbabəlgə ķiloɣan səzi:
«Ix küq-ķudrət bilən əməs, iķtidar bilən
əməs, bəlki Mening Roḥim arķilik pütidu! —
dəydu samawi ķoxunlarning Sərdari boloɣan
Pərwərdigar. 7 — I büyük taoɣ, sən zadi kim?
Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən;
u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni
ķoyidu, xuning bilən uningoɣa: «Iltipatlik
bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar
yangrap anglinidu».
8 Andin Pərwərdigarning səzi manga ke-

3:4 «Uning aldida turuwatķanlar» — bizningqə Pərwərdigarning Pərixtisining aldidiki pərixtilərni kərsitidu.
3:4 Mik. 7:18
3:5 «Mən: «Ular bexioɣa pakiz bir səllini orisun!» — dedim...» — bu səz bəlkim Zəkəriyaning duasi — demək, «Yəxuaning kaḥinlik kiyimliri toluk bolsun!». **«səllə»** —yaki «bax qəmbiriki». «Yəx.» 62:3ni kərüng.
3:5 Yəx. 62:3
3:8 «Mana, Mən «Xah» dəp ataloɣan ķulum...» — «mana» degən səz muxu yərdə ibraniy tilida «qünki, mana» deyilidu. «qünki» degən səz ixlitilgəndə, əslidə uning kəynidə bir səwəb bar boluxi kerək. Bu səwəb yuķiriķi 1-7-ayəttə tepilixi mumkin, birak bizgə ḥazirqə naməlum. **«Mening «Xah» degən ķulum»** — 6-bab, 12-13-ayəttimu tiloɣa elinidu. ««Xah» degən ķulum» Məsiḥni kərsitidu. «Xah», «Yəxua», «uning aldioɣa olturoɣan adəmlər» wə təwəndiki ayəttiki «yəttə kəzlük tax» üstidə «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:8 Yəx. 4:2; 11:1; Yər. 23:5; 33:15; Zək. 6:12
3:9 «Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəķixlirini Əzüm oyimən» — «kəz» ibraniy tilida «bulak» degən mənisidin kərsitidu. Bəzi alimlar xu mənidə qüxinip mundaķ tərjimə ķilidu: «Bu bir taxning üstidə yəttə bulak bar; Mən bularning aoɣzilirini aqimən...». 3-bab, -10-ayəttə yəttə kəz tiloɣa elinoɣaqķa, biz əsli «kəz» degən mənidə boluxi kerək, dəp ķaraymiz. Mumkinqilikimu barki, «kəz» degən səz muxu yərdə ikki mənini əz iqigə alidu.
3:9 Zək. 4:10; Wəḥ. 5:6; Zəb. 118:22; Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; 1Pet. 2:4; Yəx. 49:16; Yuḥ. 20:20, 25-27; Zək. 13:1

4:2 «yəttə qirioɣi wə yəttə qiraoɣķa tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən» — yaki «yəttə qiraoɣning ḥərbirining yəttə piliki bar ikən».
4:5 Zək. 4:14; Əzra 5:1; 6:14; Wəḥ. 11:3-4
4:7 «u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni ķoyidu» — «jipsima tax» seliniwatķan əyning *(muxu ayəttə ibadəthanining)* əng ahirķi ķoyuloɣan texitur. **«xuning bilən uningoɣa: «Iltipatlik bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu»** — «Iltipatlik bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən səzlər bəlkim ibadəthanioɣa, yaki «əng üstidiki jipsima tax», yaki pütün ķurulux ixioɣa eytilidu.
4:7 Yəx. 40:4

lip mundaq degəndə: — [9]«Zərubbabəlning qoli muxu əyning ulini saldi wə uning qolliri uni püttüridu; xuning bilən silər samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər.. [10]Kim əmdi muxu «kiqik ixlar boloqan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — bərhək, bu «yəttə» xadlinidu, — Zərubbabəlning qoli tutqan tik əlqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip qarawatqan kəzliridur»..

[11]Mən jawabən pərixtidin: «Qiraoqdanning ong wə sol təripidə turoqan ikki zəytun dərihi nemə?» dəp soridim; [12]wə ikkinqi qetim soalni qoyup uningdin: «Ularning yenidiki ikki altun nəyqə arqilik əzlikidin «altun» quyuwatqan xu ikki zəytun xehi nemə?» dəp soridim..

[13]U məndin: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» dəp soridi. Mən: «Yaq, təksir» — dedim.

[14]U manga: «Bular pütkül yər-zeminning Igisi aldida turuwatqan «zəytun meyida məsih qilinoqan» ikki ooqul balidur» — dedi..

Altinqi alamət kərünüx — «uqar oram yazma»

5 [1]Andin mən yənə beximni kətürüp, mana bir uqar oram yazmini kərdüm. [2]U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Bir uqar oram yazmini kərdüm; uzunluqi yigirmə gəz, kəngliki on gəz ikən» — dedim.. [3]U manga: «Bu bolsa pütün zemin üstigə qikirilogan lənəttur; qünki hərbir ooqrilik qiloquqi bu təripigə yezilogini boyiqə üzüp taxlinidu; wə kəsəm iqküqilərning hərbiri u təripigə yezilogini boyiqə üzüp taxlinidu» — dedi.

[4]— «Mən bu yazmini qikirimən» — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, «wə u ooqrining əyigə həmdə namim bilən yaloqandin kəsəm iqküqining əyigə kiridu wə xu əydə qonup uni yaoqaq-taxliri bilən qoxupla yəwetidu»..

4:9 Yuh. 2:19-21

4:10 «bərhək, bu «yəttə» xadlinidu...» — bəzi alimlar bu «yəttə»ni qiraoqdanning yəttə xehini kərsitidu, dəp qaraydu. Birak qiraoqdan Hudadin may qobul qiliwatidu, xunga bizningqə «bu «yəttə»» yuqiriqi taxning «yəttə kəz»ini kərsitidu. Ibadəthanining quruluxi adəmlərning kəz-qaraxlirida «kiqik ixlar» boloqini bilən, Pərwərdigarning həmmə ixni təng kəridioqan kəzliridə u intayin əhmiyətlik, xadlinarlik bir ixtur. Hətta qurulux jəryanida, Zərubbabəlning «tik əlqəx texi»ni tutqanlikini kərgəndə, «Pərwərdigarning kəzliri» xadlinidu. «Qoxumqə səz»imiznimu kərüng.

4:10 2Tar. 16:9; Wəh. 5:6

4:12 «..əzlikidin «altun» quyuwatqan xu ikki zəytun xehi...» — muxu «altun» bəlkim «altun rənglik» zəytun meyi —hər tərəplik rohiy rioqbət-təsəllini kərsətsə kerək.

4:14 ««zəytun meyida məsih qilinoqan» ikki ooqul balidur» — ibraniy tilida: «zəytun maylik ikki ooqul bala» deyilidu. –Bu ayəttik «ikki zəytun dərihi» tooqrisida ikki kəzqarax bar.

–*(1)* Ikki zəytun dərihi Zərubbabəl wə Yəxua, yəni Dawutning əwladi boloqan padixahning ornida turoquqi Zərubbabəl wə bax kahin Yəxua. Okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Israilning padixahliri wə kahinliri alahidə bir puraqlik zəytun meyi bilən «məsih qilinoqan», bu may Hudaning Rohining məditini bildürətti. Xuningdək padixah wə kahin *(baxqa tərəplərdin)* Hudaoqa wəkalətqi bolatti. Bu birinqi kəzqarax boyiqə bu ikki adəmning Hudaning Rohi arqilik yetəkqilik qilixi wə ilham berixi bilən, həlk Hudaning nurini dunyaoqa qaqidioqan «qiraoqdan» bolidu.

–*(2)* Bu «məsih qilinoqan ikki ooqul bala» dəl Zəkəriya wə Hagay pəyoqəmbərlərning əzi; ularning rioqbətləndürüxliri bilən pütün həlk, jümlidin Zərubbabəl wə Yəxua muqəddəs ibadəthanini quruxqa ilhamlandurulmaqta; xuning bilən yənə «Hudaning nurini dunyaoqa qaqidioqan «qiraoqdan» bolidu». Bizningqə bu kəzqarax orunluk.

4:14 Zək. 4:3; Əzra 5:1; 6:14; Wəh. 11:3-4

5:2 «uzunluqi yigirmə gəz, kəngliki on gəz ikən» — ibraniylar ixlətkən «gəz» bəlkim yerim metr idi. Oram yazmining uzunluqi, kəngliki Musa pəyoqəmbərgə kərsitilgən «muqəddəs qedir»ning uzunluqi wə kəngliki bilən munasiwətlik *(«Mis.» 29-babni kərüng)*.

5:4 «Mən bu yazmini qikirimən... wə u ooqrining əyigə həmdə namim bilən yaloqandin kəsəm iqküqining əyigə

Yəttinqi alamət kərünüx — sewəttə olturoɣan ayal — «Rəzillik»

5 Andin mən bilən səzlixiwatkan pərixtə
qikip manga: «Əmdi bexingni kətürgin,
nemining qikiwatkinini kərüp bak» — dedi.
6 Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga:
«Bu qikiwatkan «əfah» sewitidur», wə:
«Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki
kiyapitidur» — dedi..
7 Əfah sewitining aoɣzidin dumilak bir
kooɣuxun kətürüldi, mana, əfah sewiti iqidə
bir ayal olturatti.
8 U: «Bu bolsa, rəzillik»tur» — dəp, uni əfah
sewiti iqigə kayturup taxlap, əfahning
aoɣzioɣa eoɣir kooɣuxunni taxlap koydi.
9 Beximni kətürüp, mana ikki ayalning
qikkanlikini kərdüm; xamal ularning
kanatlirini yəlpütüp turatti (ularning
ləyləkningkidək kanatliri bar idi); ular əfahni
asman bilən zeminning otturisioɣa kətürdi.
10 Mən bilən səzlixiwatkan pərixtidin: «Ular
əfahni nəgə kətürüp mangidu?» — dəp sori-
dim.
11 U manga: «Ular əfah üqün «Xinar
zemini»da bir əy selixka kətti; əy bərpa
kilinoɣandin keyin, əfah sewiti xu yərdə əz
turaloɣusioɣa koyulidu» — dəp jawab bərdi..

Səkkizinqi alamət kərünüx — atlik jəng harwiliri

6 1 Andin mana, mən yənə beximni kətürüp,
ikki taoɣ otturisidin tət jəng harwisining
qikkanlikini kərdüm. Taoɣlar bolsa mis
taoɣlar idi. 2 Birinqi jəng harwisidiki kizil
atlar idi; ikkinqi jəng harwisidiki kara atlar
idi; 3 üqinqi jəng harwisidiki ak atlar, tətinqi
jəng harwisidiki küqlük qipar atlar idi. 4 Mən
jawabən mən bilən səzlixiwatkan pərixtidin:
«Təksir, bular nemə?» — dəp soridim.
5 Pərixtə manga jawabən: «Bular pütkül
yər-zeminning Igisining huzuridin qikkan
asmanlarning tət rohi. 6 Kara atlar kətiloɣan
harwa ximaliy zeminlar tərəpkə kiridu; aklar
ularning kəynidin mangidu; qiparlar bolsa
jənubiy zeminlar tərəpkə mangidu. 7 Andin
muxu küqlük atlar qikip yər yüzidə uyak-
buyak kezixkə aldiraydu» — dedi.
U ularoɣa: «Menginglar, yər yüzidə uyak-
buyak menginglar» — dedi; ular yər yüzidə
uyak-buyak mangdi. 8 Wə U manga ünlük
awazda: «Kara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə
mangoɣanlar Mening Rohimdiki aqqikni xi-
maliy zemin tərəptə besikturdi» — dedi..

Bax kahin Yəxuaoɣa taj kiydürüx

9 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak
degəndə: —
10 Sürgün bolup kəlgənlərdin, yəni Həlday,
Tobiya wə Yədayadin sowoɣatlarni kobul
kiloɣin; xu küni ular Babildin kelip qüxkən
əygə, yəni Zəfaniyaning ooɣli Yosiyaning
əyigə kirgin; 11 xundak, kümüx wə altunni
kobul kiloɣin, bulardin qəmbərsiman bir
tajni tokup wə tajni Yəhozadakning ooɣli
bax kahin Yəxuaning bexioɣa kiygüzgin;
12 wə Yəxuaoɣa: «Samawi koxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu:
Karanglar, «Xah» dəp ataloɣan insan! U əz
tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning
ibadəthanisini kuridu» — degin..
13 «Bərhək, Pərwərdigarning ibadəthanisini
kuroɣuqi dəl xu bolidu; u xu xahanə xan-
xərəpni zimmisigə elip, əz təhtigə olturup
həküm süridu; u təhtkə olturidioɣan kahin

---

kiridu wə xu əydə konup uni yaoɣaq-taxliri bilən koxupla yəwetidu» — «uqar oram yazma» tooɣrisida «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

5:6 «Bu qikiwatkan «əfah» sewitidur» — «əfah» bolsa həjim əlqimi, təhminən 40 litr kelidu. Muxu yərdə həm əlqəm həm əlqəydioɣan sewətning əzini kersitidu. **«Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki kiyapitidur»** — «rəzillər» ibraniy tilida «ular». Yukirida eytiloɣan ooɣri wə yaloɣanqini kərsitixi mumkin. Ibraniy tilida «kiyapət» «kəz» degən səz bilən ipadilinidu. Mənisi bəlkim: Huda Əz həlkigə kəzi bilən yetəkqilik kiloɣinidək *(«Zəb.» 32:8)* Xəytanmu əzigə təwə boloɣanlarni «əfah» *(soda-setikning simwoli)* arkilik baxkuridu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.

5:11 «Xinar zemini» — «Xinar» Babiliyəning baxka bir ismi. **«əfah sewiti xu yərdə əz turaloɣusioɣa koyulidu»** — «əfahda olturoɣan ayal» *(«rəzillik»)* tooɣrisida «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

6:8 «ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoɣanlar Mening Rohimdiki aqqikni ximaliy zemin tərəptə besikturdi» — səkkizinqi kərünüx üstidə «koxumqi səz»mizdə tohtilimiz.

6:12 Zək. 3:8: Yəx. 4:2; 11:1; Yər. 23:5; 33:15

bolidu; hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioƣan ḥəmkarlik ular ikkisi arisida bolidu.
14 Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayalaroƣa wə Zəfaniyaning ooƣlining mehribanlikioƣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu. 15 Wə yirakta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; əgər Pərwərdigarning awazini kəngül ḳoyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu».

Roza tutux tooƣruluḳ ḳoyuloƣan soal wə rəddiyəlik jawab

7 1 Darius padixaḥning tətinqi yili toḳḳuzinqi ay, yəni «Hisləw»ning tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoƣa kəldi. 2 Xu qaoƣda Bəyt-əl xəḥiridikilər Xerezər wə Rəgəm-Mələklərni Pərwərdigardin iltipat soraxḳa əwətkənidi. 3 Bəyt-əldikilər: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning əyidiki kaḥinlardin, xuningdək pəyoƣəmbərlərdin: «Ḥərbirimiz kəp yillardin beri ḳiloƣinimizdək, bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxḳilardin ayrip, yioƣa-zaroƣa olturuximiz kerəkmu?» — dəp soranglar» dəp tapilioƣanidi.
4 Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —
5 Zemindiki barliḳ turuwatḳan həlḳḳə ḥəm kaḥinlaroƣa səz ḳilip mundaḳ sorioƣin: — Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioƣa-zar ḳiloƣininglarda, silər manga, ḥəḳikətən manga roza tuttunglarmu? 6 Yegininglar, iqkininglar, bu pəḳət əzünglar üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu? 7 Bular Yerusalem wə uning ətrapidiki xəḥərliri aḥalilik boloƣan, taza awatlaxḳan qaoƣlarda, jənubiy Yəḥuda wə təwən tüzləngliḳ aḥalilik boloƣan qaoƣlarda, Pərwərdigar burunḳi pəyoƣəmbərlər arḳilik jakarlioƣan səzlər əməsmu?
8 Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoƣa kelip mundaḳ degəndə: —
9 Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan

6:13 «u xu xaḥanə xan-xərəpni zimmisigə elip, ... u təhtkə olturidioƣan kaḥin bolidu» — Israilda «Lawiy» ḳəbilisidin boloƣan «kaḥin»lar padixaḥ boluxḳa ḳət'iy bolmaytti. Muxu yərdə Yəxua *(əysa)* xübḥisizki, kəlgüsi zamanda kelidioƣan Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥni kərsitidu. «Məsiḥ» ḥəm kaḥin ḥəm padixaḥ bolup, Yəxua wə Zərubbabəl ḳuruwatḳan ibadəthanidin təhimu uluƣ ibadəthanini, yəni Muḳəddəs Roḥtin tuoƣuloƣan kixilərdin tərkib tapḳan ibadəthanini ḳuridu. «Ḳoxumqə səz»imiz wə «Ḥagay pəyoƣəmbər» ḳismidiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioƣan ḥəmkarlik... »** — yaki «hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioƣan pilan ...». **«hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioƣan ḥəmkarlik ular ikkisi arisida bolidu»** — bəzi alimlar «ikkisi» degən səz «ikki ḫoḳuḳ» degən mənidə, u bəlkim ḲutKuzoƣuqi-Məsiḥning «kaḥin» ḥəm «təhttə olturƣuqi padixaḥ» degən ikki salaḥiyitini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Bizningqə «ular ikkisi» bolsa Pərwərdigar ḥəm uning Məsiḥidur. Dunyaning gunaḥlirini yuyidioƣan ḳurbanliḳ bolsa Hudaning pilani bolup, Əz Məsiḥi xu pilanini əməlgə axurup ḳurbanliḳ boloƣan; xunga «hatirjəmlik-aramlikni elip kelidioƣan ḥəmkarlik» «Ular ikkisi» arisididur.
6:13 Zəb. 110:1, 4; 85:10; Yəx. 9:6; 22:24; Yuḥ. 2:19-22
6:14 «Hələm, Tobiya, Yədayalar...» — «Hələm» 10-ayəttə «Hələy» dəp atilidu. **« Zəfaniyaning ooƣlining mehribanlikioƣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu»** — baxḳa birhil tərjimisi: «Zəfaniyaning ooƣli «Hən»gə bir əslətmə üqün ḳoyulidu». Birak «ḥən»ning mənisi «iltipat, mehribanliḳ» bolup, Muḳəddəs Kitabtiki baxḳa yərlərdə isim ornida ixlətkənliki kərülməydu.
6:15 Zək. 2:8, 9, 10, 12; Yəx. 48:16; Yuḥ. 11:42; 17:21

7:3 «bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxḳilardin ayrip, yioƣa-zaroƣa olturuximiz kerəkmu?» — «bəxinqi ay»diki roza tutux bolsa əslidiki ibadəthanining wəyran ḳilinoƣanliḳioƣa ḥəsrət bildürüx üqün idi. Babil imperiyəsining ḳoxunliri ibadəthanini bəxinqi ayning 9-künidə wəyran ḳiloƣanidi, andin həlḳi 70 yil sürgün ḳilip baxḳuroƣan. Muxu kixilər: «Ibadəthana ḥazir ḳaytidin ḳuruluwatḳan boloƣaqḳa, bu rozini tutuweriximiz kerəkmu?» — dəp oyliniwatḳanidi.
7:5 «Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioƣa-zar ḳiloƣininglarda...» — «yəttinqi ay»diki roza, waliy Gədəliyaning ḳaza ḳilinoƣanliḳini əsləx məḳsitidə tutuloƣan roza bolup, uning wapatioƣa ḥəsrət bildürüx üqün idi *(Təwrat, «Yərəmiya», 40-41-bablar)*. Bu Babil imperiyəsi Pələstinni ixoƣal ḳiloƣan məzgildiki əng ahirḳi pajiəlik wəḳə idi.
7:6 «Yegininglar, iqkininglar, bu pəḳət əzünglar üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu? » — demək, silərning roza tutuxunglar yəp-iqixinglaroƣa ohxax, pəḳət əzliringla üqündur. Roza tutuxning məḳsiti Hudani izdəx əməs, bəlki «əz-əzigə iqini aoƣritix»tin ibarət boluxi mumkin. Yənə bir imkaniyiti, bu ayəttiki «yemək» wə «iqmək» bəlkim ḫeyt-bayramlarni kərsitidu. Huda ulardin: «muxu ḫeyt-bayramlarni əzünglar üqün təbriklidinglarmu, yaki mən üqün təbriklidinglarmu?» — dəp sorawatidu.

Pərwərdigar mundak dəydu: — «Ḥəkikiy adalətni yürgüzünglar, bir-biringlarogа mehir-muḥəbbət wə rəḥim-xəpkət kərsitinglar, [10] tul hotun wə yetim-yesirlarni, yat adəmlər wə namratlarni bozək kilmanglar; ḥeqkim əz kerindixioga kənglidə yamanlik oylimisun.. [11] Birak ata-bowiliringlar anglaxni rət kiloan, ular jahillik bilən boynini toloap, anglimaska kulakлirini eoir kiloan;. [12] ular Təwrat kanunini wə samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigarning Əz Roḥi bilən burunki pəyoəmbərlər arkilik əwətkən səzlirini anglimaslik üqün kənglini almastək kattik kiloanidi; xunga samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigardin intayin kattik oəzəp qüxkən; [13] xundak boldiki, Mən ularni qakiroanda ular anglaxni rət kiloandək, ular qakiroanda Mənmu anglaxni rət kildim» — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar,. [14] — «wə Mən ularni ular tonumaydioan barlik əllər arisioa kara kuyun bilən tarkitiwəttim; ularning ketixi bilən zemin wəyran boloan, andin uningdin ətkənlərmu, kaytkanlarmu boloan əməs; qünki ularning səwəbidin illik zemin wəyranə kilinoan»..

Roza tutux tooruluk koyuloan soal wə ümid bərgüqi jawab

8 [1] Wə samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundak degəndə: —

[2] Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar mundak dəydu: «Mening Zionoga baoloioan otluk muḥəbbitim kaynap taxti; Mening uningoa baoloioan otluk muḥəbbitim tüpəylidin uning düxmənlirigə oəzipim kaynap taxti».

[3] Pərwərdigar mundak dəydu: «Mən Zionoa kaytip kəldim, Yerusalemning otturisida makanliximən; Yerusalem «Ḥəkikət xəḥiri» dəp atilidu, samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigarning teoi «Mukəddəs Taoi» dəp atilidu». [4] Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar mundak dəydu: «Keri boway-momaylar yənə Yerusalemning koqilirida olturidioan bolidu; künliri uzun bolup, ḥərbiri ḥasisini kolida tutup olturidu; [5] xəḥərning koqiliri oynawatkan ooul-kiz balilar bilən lik tolidu». [6] Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Bu ix xu künlərdə bu həlkning kaldisining kəzigə ajayib karamət kərünidioini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar..

[7] Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Mana, Mən Əz həlkimni xərkiy zeminlardin, oərbiy zeminlardin kutkuzimən; [8] Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalemda makanlixidu; ular Mening həlkim, Mən ḥəkikət wə ḥəkkaniylikta ularning Hudasi bolimən».

[9] Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigarning əyining uli selinoan künidə ḥazir boloan pəyoəmbərlərning aozidin muxu künlərdə bayan kiliniwatkan munu səzlərni ixitiwatisilər, ibadəthanining kuruluxioa kolunglar küqlük kilinsun!.

[10] Qünki xu künlərdin ilgiri insan üqün ix ḥəkki yok, at-ulaoi üqünmu ix ḥəkki yok idi; jəbir-zulum tüpəylidin qikkuqi yaki kirgüqi üqün aman-esənlik yok idi; qünki Mən ḥərbir adəmni əz yekinioa düxmənləxtürdüm; [11] birak Mən bu

---

7:10 Mis. 22:22

7:11 «ular jahillik bilən boynini toloap» — ibraniy tilida «ular mürisini jahil kilip...».

7:13 Pənd. 1:28; Yəx. 1:15; Yər. 11:11; 14:12

7:14 «ularni... kara kuyun bilən tarkitiwəttim» — yaki «ularni ... kara kuyun bilən tarkitiwetimən».

8:2 Zək. 1:14

8:6 «Bu ix xu künlərdə bu həlkning kaldisining kəzigə ajayib karamət kərünidioini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — demək, adəmlər üqün ajayib karamət boloan ixlar Huda üqün adəttiki ixlar.

8:9 «Pərwərdigarning əyining uli selinoan künidə səzligən pəyoəmbərlər» — Ḥagay wə Zəkəriya. Bu ayəttə kəzdə tutuloan «Pərwərdigarning əyining ulining selinixi» ikki yil burun *(«əzra» 5:1-2)* boloan bolsa kerək.

həlkning ḳaldisioŋa burunḳi künlərdikidək bolmaymən, dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar; [12] qünki uruḳ ḥosulluḳ bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraḳ ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən mən bu həlkning ḳaldisioŋa muxularning ḥəmmisini igə ḳild urimən.. [13] Xundaḳ əməlgə axuruliduki, silər əllər arisida lənət bolup ḳaloŋininglarning əksiqə, i Yəḥuda jəməti wə Israil jəməti, Mən silərni ḳutḳuzimən, silər ularoŋa bəht-bərikət bolisilər; ḳorḳmanglar, ḳolliringlar küqlük ḳilinsun!.

[14] Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oŋəzipimni ḳozoŋioŋanda Mening silərgə yamanliḳ yətküzüx oyida boloŋinim wə xu jaza yolidin yanmioŋinimdək — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar — [15] Mən ḥazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəḥuda jəmətigə yahxiliḳ yətküzüx oyida boldum; ḳorḳmanglar. [16] Muxu ixlaroŋa əməl ḳilinglar: — Ḥərbiringlar əz yeḳininglaroŋa ḥəḳiḳətni səzləŋlar; dərwaziliringlarda ḥəḳiḳətkə, aman-tinqliḳḳa uyoŋun ḥəkümlərni yürg üzünglar;. [17] ḥeqkim kənglidə əz yeḳinioŋa yamanliḳ oylimisun; ḥeqḳandaḳ yaloŋan ḳəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning ḥəmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar»..

[18] Wə samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ degəndə: —

[19] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxalliḳ wə xad-huramliḳ, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu; xunga ḥəḳiḳət wə hatirjəmlik-tinqliḳni səyünglar»..

[20] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Nuroŋun ḳowmlar wə kəp xəḥərlərning aḥalisi yənə muxu yərgə kelidu;. [21] bir xəḥərdə turuwatḳanlar baxḳa bir xəḥərgə berip ularoŋa: «Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarni izdəxkə tez barayli; mənmu barimən!» — dəydioŋan bolidu. [22] Kəp ḳowmlar wə küqlük əllər Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarni izdəxkə Yerusalemoŋa kelidu».

[23] Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Xu künlərdə ḥərhil tilda səzləydioŋan əllərdin on nəpər adəm qiḳip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoŋa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduḳ» — dəydu»..

«Büyük Iskəndər»ning tajawuzi tooŋruluḳ bexarətlər

9 [1] Pərwərdigarning səzidin yükləngən bexarət — Hadrak zemini wə Dəməxḳ üstigə ḳonidu (qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliḳ ḳəbililiri

8:12 «uruḳ ḥosulluḳ bolidu» — yaki «uruḳḳa hatirjəmlik-amanliḳ bolidu».

8:13 «silər əllər arisida lənət bolup ḳaloŋininglar» — bu səzning bəlkim üq təripi bar. *(1)* sürgün boloŋan Yəḥudiylar əzliri lənətkə ḳalduruloŋan; *(2)* ular baxḳilaroŋa lənət bolup ularoŋa bala-ḳaza kəltürgən; *(3)* ularning nami *(Israil, Yəḥudiy)* lənətni bildürgən. Huda muxu üq əwalning ḥərbirini dəl ularning əksigə aylanduridu. **«silər ularoŋa əllərgə bəht-bərikət bolisilər»** — Huda əslidə Ibrahim pəyoŋəmbərgə: «Sən wə əwlading ḥərbir əl-millətkə bəht-bərikət bolisən» dəp wədə ḳiloŋan. Israil itaətsizliktin muxu bərikətni lənətkə aylanduroŋan.

8:16 «dərwaziliringlarda ḥəḳiḳətkə, aman-tinqliḳḳa uyoŋun ḥəkümlərni yürgüzünglar» — aḳsaḳallar xəḥər dərwazilirida olturup, sot wə ḥəküm ḳilatti.

8:16 əf. 4:25

8:17 Zək. 5:3, 4; 7:10.

8:19 «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxalliḳ wə xad-huramliḳ, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu» — bu «rozilar» tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»ni kərüng.

8:20 Yəx. 2:2; Yər. 16:19; Mik. 4:1; Zək. 8:2.

8:23 «Xu künlərdə ... əllərdin on nəpər adəm qiḳip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoŋa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduḳ» — dəydu» — bu ix Hudani izdəngən «yat əllər»ning ḥərikətlirigə bir misal bolidu.

üstididur);
2 U bularoŋa qegridax boloŋan
Hamatķa, Tur wə Zidon üstigimu ķonidu.
Tur tolimu «dana» boloŋaqķa,
3 əzi üqün
ķoroŋan ķuroŋan, kümüxni topidək, sap
altunni koqilardiki patķaķtək dəwiləp
ķoyoŋan.
4 Mana, Rəb uni mal-dunyasidin
ayriwetidu, uning küqini dengizda yoķ
ķilidu; u ot təripidin yəp ketilidu.
5 Axkelon buni kərüp ķorķidu; Gazamu
kərüp azablinip toloŋinip ketidu; Əkronmu
xundaķ, qünki uning arzu-ümidi tozup ke-
tidu; padixaḫ Gazadin yoķap ketidu, Ax-
kelon adəmzatsiz ķalidu.
6 Xuning bilən
Axdodta ḫaramdin boloŋan birsi turidu;
Mən Filistiylərning məoŋrurluķi wə pəhrini
yoķitimən.
7 Mən aoŋzidin ķanlarni, uning
ḫaram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri ari-
sidin elip ketimən; andin ķelip ķaloŋanlar bol-
sa, ular Hudayimizoŋa təwə bolup, Yəḫudada
yolbaxqi bolidu; Əkronning orni Yəbus
ķəbilisidikilərgə ohxax bolidu.
8 Mən ķoxun
tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə ķaytip
kəlgüqi tüpəylidin Əz əyüm ətrapida qedi-
rimni tiktürimən; əzgüqi ķaytidin uningdin
ətməydu; qünki Əz kəzüm bilən kəzitimən.

Zionning padixaḫi Məsiḫ kelidu!

9 Zor xadlan, i Zion ķizi!
Təntənəlik nida ķil, i Yerusalem ķizi!
Ķaranglar, padixaḫing yeningoŋa kelidu;
U ḫəķķaniy wə nijatliķ bolidu;
Kəmtər-məmin bolup,
Mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip
kelidu;
10 Xuning bilən Mən jəng ḫarwilirini
Əfraimdin,
Atlarni Yerusalemdin məḫrum ķiliwetimən;
Jəng okyasimu elip taxlinidu.
U bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqliķni jakarlap
yətküzidu;
Uning ḫəkümranliķi dengizdin dengizoŋiqə,
Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bo-
lidu.

9:1 «Hadrak zemini» — kona tarihnamilər boyiqə, «Hadrak» degən rayon Dəməxk xəhirigə yekin boloŋan, birak dəl ķaysi jay ikənlikini ḫazir bilməymiz. **«qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliķ ķəbililiri üstididur»** — baxķa birhil tərjimisi: «qünki insanlarning wə Israilning barliķ ķəbililirining kəzi Pərwərdigaroŋa ķaraydu».

9:2 «U *, yəni Pərwərdigarning bexariti* bularoŋa qegridax boloŋan Hamatķa, Tur wə Zidon üstigimu ķonidu» — «büyük Iskəndər» miladiyədin ilgiriki 332-yili jənub tərəpkə yürük ķilip muxu yərlərni bir-birləp igiliwaloŋan.

9:4 «Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yoķ ķilidu; u ot təripidin yəp ketilidu» — bu ayətni «büyük Iskəndər» əməlgə axuroŋan. Miladiyədin ilgiri 332-yili u Turni bulang-talang ķilip pütünləy wəyran ķiliwətkən «ķoxumqə səz»imizni kərüng).

–«uning küqini dengizda yoķ ķilidu» degənlikning baxķa birhil tərjimisi: «U *(yəni Rəb)* ularning dengizdiki küqini yoķ ķilidu»

9:6 «Xuning bilən Axdodta ḫaramdin boloŋan birsi turidu; Mən Filistiylərning məoŋrurluķi wə pəhrini yoķitimən» — Iskəndər Turni igiliwaloŋandin keyin Filistiyəgə ķarap yürük ķilidu. 5- wə 6-ayəttə tiloŋa elinoŋan *(Axkelon, Gaza, Əkron, Axdod)* xəḫərlər Filistiyədiki bəx qong xəḫərning təti. Bu jənglərning təpsilatliri üqün «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

9:7 «Mən aoŋzidin ķanlarni, uning ḫaram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri arisidin elip ketimən; andin ķelip ķaloŋanlar bolsa, ular Hudayimizoŋa təwə bolup,...» — «Hudayimizoŋa» degən səzgə ķarioŋanda muxu ayətlərdiki sezligüqi Məsiḫning əzi boluxi kerək. **«...Əkronning orni Yəbus ķəbilisidikilərgə ohxax bolidu»** — toluķ ayətning mənisi: *(1)* Filistiylər əmdi butlaroŋa ataloŋan ķurbanliķlarning ķeninimu, gəxinimu yeməydioŋan bolidu. *(2)* Filistiylər Hudaoŋa təwə bolup Yəḫuda arisida *(Yəbus ķəbilisidikilərdək)* ḫərmətlik mərtiwigə igə bolidu *(ḫazirķi «Pələsitinliklər» Filistiylərning əwladliri boluxi mumkin)*. «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.

9:8 «Mən ķoxun tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə ķaytip kəlgüqi tüpəylidin Əz əyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi ķaytidin uningdin ətməydu; qünki Əz kəzüm bilən kəzitimən» — «büyük Iskəndər» zalim boloŋini bilən, Misiroŋa ḫujum ķilixķa mangoŋanda *(«ətüp kətkəndə»)* yaki Misirni ixoŋal ķilip «ķaytip kəlgəndə» *(gərqə Yerusalemdiki muķəddəs ibadəthanida nuroŋunliqan baylikłar bolsimu)*, Yerusalemoŋa ḫeq ḫujum ķilmioŋan. Bu tarihning əng qong sirliridin biridur. «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.

9:9 «U ḫəķķaniy wə nijatliķ bolidu» — baxķa tərjimiliri: «U nijatni elip kelidu», «U ķutķuzuloŋan bolidu» yaki «U oŋəlibilik bolidu». **«Ķaranglar, padixaḫing yeningoŋa kelidu... mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu»** — bu toluķ bexarət əysa Məsiḫni enik kərsitidu. Injil, «Matta» 21-bab, «Markus» 11-bab, «Luķa» 19-bab, «Yuḫanna» 12-bablarni kərüng.

9:9 Zək. 2:10; Mat. 21:4-5; Yuḫ.12:12-16

9:10 «Xuning bilən Mən jəng ḫarwilirini Əfraimdin, ...məḫrum ķiliwetimən; ... U *, yəni Israilning padixaḫ Məsiḫ* bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqliķni jakarlap yətküzidu; uning ḫəkümranliķi dengizdin dengizoŋiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bolidu» — demisəkmu, bexarət əysa Məsiḫning dunyaoŋa tunqi kelixidin *(9-ayət)* uning ķaytip kelixigə atlap ətidu. Bexarətning ķaloŋini ahirķi zamanlarni kərsitidu. «Ķoxumqə səz»imizni kərüng.

[11] Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əhdə
kəni tüpəylidin, Mən arangdiki məhbuslarni
susiz orəktin azadlikkə qikirimən.
[12] Mustəhkəm jayoqa kaytip kelinglar, i arzu-
ümidning məhbusliri! Bügün Mən jakarlap
eytimənki, tartkan jazaliringning əksini
ikki həssiləp sanga kayturimən. [13] Qünki
Özüm üqün Yəhudani okyadək egildür-
düm, Əfraimni ok kilip okyaoqa saldim;
Mən ooqul baliliringni ornidin turoquzimən,
i Zion — ular sening ooqul baliliringoqa
karxi jəng kilidu, i Gretsiyə! I Zion, Mən
seni palwanning kolidiki kiliqtək kilimən.
[14] Pərwərdigar ularning üstidə kərünidu;
Uning oki qakmaktək etilip uqidu. Rəb
Pərwərdigar kanayni qalidu; U jənubtiki
dəhxətlik kara kuyunlarni billə elip yürüx ki
lidu. [15] Samawi koxunlarning Sərdari boloqan
Pərwərdigar ular üqün mudapiə bolidu; ular
saloqa taxlirini kukum kilip, dəssəp qəyləydu;
ular iqiwelip, xarab kəypini sürgənlərdək
kiykas-sürən kətüridu; ular kanoqa miləngən
kurbangahning bürjəkliridək, kanoqa
toldurulogan kaqilardək bolidu. [16] Xu küni
Pərwərdigar boloqan ularning Hudasi ularni
Özüm bakkan padam boloqan həlkim dəp
bilip kutkuzidu; qünki ular taj gəhərliridək
Uning zemini üstidə kətürülidu. [17] Xunqə
zordur Uning mehribanliki, xunqə kaltistur
Uning güzəlliki! Ziraətlər yigitlərni, yengi
xarab kizlarni yaxnitidu!

Ahirki zamanlardiki wəkələr — dawami

10 [1] Pərwərdigardin «keyinki yamoqur»
pəslidə yamoqurni tələp kilinglar;
Pərwərdigar qakmaklarni qakturup, ularoqa
mol yamoqurlarni, xuningdək hərbirigə
etizda ot-qəplərni beridu. [2] Qünki «əy
butliri» bimənə gəplərni eytkan, palqilar
yaloqan «alamət»lərni kərgən, tuturuksiz
qüxlərni səzligən; ular kuruk təsəlli beridu.
Xunga həlk koy padisidək tenəp kətti; ular
padiqisi bolmioqaqka, azar yeməktə.
[3] Mening oqəzipim padiqilaroqa kozoqaldi;
Mən muxu «tekə» yetəkqilərni jazalaymən;
qünki samawi koxunlarning Sərdari boloqan
Pərwərdigar Öz padisidin, yəni Yəhuda
jəmətidin həwər elixka kəldi; U jəngdə ularni
Özining həywətlik etidək kilidu. [4] Uningdin
yəni Yəhudadin «Burjək Texi», uningdin
«Kozuk», uningdin «Jəng Okyasi», uningdin
«Həmmigə həkümranlik Kiloquqi» qikidu.

9:11 «Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əhdə kəni tüpəylidin, Mən arangdiki məhbuslarni susiz orəktin azadlikkə qikirimən» — bu sirlik bexarətning həm rohiy həm jismaniy jəhətliri boluxi kerək. Ixinimizki, Əysa Məsihning kəni bilən tüzgən «yengi əhdə» Yəhudiylarni, əllərnimu hərhil «gunah oriki»din kutkuzalaydu həm kəlgüsidimu buning səwəbidin Huda Yəhudiylarni hərhil jismaniy kiynqiliklardinmu kutkuzidu.

9:11 Mat. 26:28; Luka 22:20; Rim. 9:3, 4; Rim. 11:25, 26, 27; 1Kor. 11:25; Ibr. 9:19, 20, 21.

9:12 «Mustəhkəm jayoqa kaytip kelinglar, i arzu-ümidning məhbusliri!» — «arzu-ümidning məhbusliri» bəlkim bu tolimu kiskartiloqan gəp boluxi mumkin, mənisi: ««Hudaning kaldisi» Hudaning nuroqun wədiliri aldida ümidwar boluxi kerək idi. Lekin ularning uningoqa ixənməsliki, xundakla ümidsizlinixi tüpəylidin gunahning məhbusliri bolup kaloqan. Ularning birdinbir «mustəhkəm jay»i Hudaning Özi, əlwəttə.

9:14 Nah. 2:6; Yəx. 27:13; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh. 10:7, 11:15

9:15 «... ular kanoqa miləngən kurbangahning bürjəkliridək, kanoqa toldurulogan kaqilardək bolidu» — bu ohxitix Israilning jənggə bolidioqan zok-kəypining xarab iqkən adəmningkidək bolidioqanlikini yaki düxmənlərdin tökülgən kanning kəplükini bildüridu. Kurbangah üstidiki kurbanliklarning kanlirini elixka birnəqqə kaqilarni təyyarlax kerək idi, ular əlwəttə kan bilən lik toldurulatti wə kurbangahning burjəkliri kanoqa milinip ketətti.

–Toluk bu bexarət bəlkim *(1)* Israilning Gretsiyə zalimliri üstidin *(miladiyədin ilgiriki 3- wə 2-əsirdə)* boloqan ajayib oqəlibilirini wə *(2)* ahirki zamandiki dəjjalning koxunliri bilən bolidioqan uruxlarni kərsitidu. «Koxumqə səz»imiznimu kerüng.

9:17 «Xunqə zordur Uning mehribanliki, xunqə kaltistur Uning güzəlliki!» — yaki, «Nemidegən əziz! Nemidegən güzəl!».

10:1 «Pərwərdigardin «keyinki yamoqur» pəslidə yamoqurni tələp kilinglar» — bu dua yukiriki bexarət bilən baoqlinixlik; ziraətlər wə üzümlərgə yamoqur kerək, əlwəttə. «Keyinki yamoqur» bolsa Pələstində 3- yaki 4-ayda yaoqidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux halkilik rolini oynaydu. Bu yamoqurlar bolmisa heq hosul bolmaydu.

10:2 «əy butliri» — *(ibraniy tilida «tərafim»)* pal bilən «yol kərsitidioqan» birhil butlar idi.

10:2 Top. 5:6

10:4 «Uningdin, yəni Yəhudadin «burjək texi», uningdin «kozuk»...» — «yəni Yəhudadin» degən səzlərni tərjimə yolida koxup kirgüzduk. Ibraniy tilida pəkət «uningdin» deyilidu. 9-ayəttə «Yəhuda jəməti» kəzdə tutuloqan boloqaqka, 10-ayətni xundak tərjimə kilduk. Məsih «Yəhudadin» qikidu, əlwəttə.

5 Xuning bilən ular jəngdə, düxmənlərni ko-
qilardiki patqaqni dəssigəndək qəyləydioƣan
palwanlardək bolidu; ular jəng qilidu, qünki
Pərwərdigar ular bilən billidur; ular atliq
əskərlərnimu yərgə qaritip qoyidu. 6 Mən
Yəhuda jəmətini küqəytimən, Yüsüpning
jəmətini qutquzimən; Mən ularni qaytidin
olturaqlixixqa qayturimən; qünki Mən
ularoƣa rəhim-xəpqətni kərsitimən. Ular
Mən heqqaqan taxliwətmigəndək bolidu;
qünki Mən ularning Hudasi Pərwərdigarmən;
Mən ularoƣa jawab berimən. 7 Əfraimdikilər
palwandək bolidu, kəngülliri xarab kəypini
sürgənlərdək huxallinidu; ularning bali-
liri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli
Pərwərdigardin xadlinidu.
8 Mən üxkirtip, ularni yioƣimən; qünki Mən
ularni bədəl tələp hərlükkə qikirimən; ular
ilgiri kəpiyip kətkəndək kəpiyidu. 9 Mən
ularni əllər arisida uruqtək qaqimən; andin
ular Meni yirak jaylarda əsləydu; xuning
bilən ular baliliri bilən hayat kelip, qaytip ke-
lidu.. 10 Mən ularni qaytidin Misir zeminidin
elip kelimən, Asuriyədinmu qikirip yioƣimən;
ularni Gilead wə Liwan zeminioƣa elip
kirgüzimən; yər-zemin ularni patquzalmay
qalidu.
11 Xundaq kilip, U jəbir-japa dengizidin ətüp,
dengizdiki dolqunlarni uridu; Nil dəryasining
təgliri qurup ketidu; Asuriyəning məoƣrurluki
wə pəhri pəs kilinidu, Misirdiki xahanə
hasimu yokilidu..
12 Mən ularni Pərwərdigar arkilik
küqəytimən; ular Uning namida mangidu,
dəydu Pərwərdigar.

Hudaning padisi yahxi padiqisini, yəni Pərwərdigarning Özini rət kilidu; ular zulmətkə qalidu

11 1 I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni
yəp ketixi üqün, dərwaziliringni
aq!. 2 Waysanglar, i qarioƣaylar, qünki
kedir yikildi, esil dərəhlər wəyran kilindi;
waysanglar, i Baxandiki dub dərəhliri, qünki
barakşan orman yikitildi! 3 Padiqilarning
waysioƣan awazini angla! Qünki ularning
xəripi boloƣan qimən-yaylaq wəyran kilindi;
arslanlarning hərkirigən awazini angla!
Qünki Iordan dəryasining pəhri boloƣan bük-
barakşanliki wəyran kilindi.
4 Pərwərdigar Hudayim mundaq dəydu: —
Booƣuzlaxqa bekitilgən padini bakkin! 5 Ular-
ni setiwaloƣanlar ularni booƣuzliwətkəndə
heq gunahkar dəp qaralmaydu; ularni
setiwətkənlər: «Pərwərdigaroƣa xükri! Qünki
beyip kəttim!» — dəydu; ularning öz padi-
qiliri ularoƣa iqini heq aoƣritmaydu. 6 Qünki
Mən zeminda turuwatqanlaroƣa yənə iqimni
heq aoƣritmaymən, dəydu Pərwərdigar; — wə
mana, Mən adəmlərni, hərbirini öz yekinining
qolioƣa wə öz padixahining qolioƣa tapxurimən;
mana, bular zeminni harab kilidu, Mən ularni
bularning qolidin heq qutquzmaymən..

7 Xunga mən «booƣuzlaxqa bekitilgən pada»ni
bekip turdum, bolupmu padining arisidiki
miskin məminlərni baqtim. Mən özümgə ikki
tayaqni aldim; birinqisini «xapaət», ikkin-
qisini «rixtə» dəp atidim; xuning bilən mən
padini baqtim..

–Baxqa birhil tərjimisi «yəni Hudadin». **«uningdin ... «burjək texi», .. «qozuk», .. «jəng okyasi», .. «həmmigə həkümranlik kiloƣqi» qikidu»** — bu tət namning həmmisi «Məsih-Qutquzoƣqi»ning unwanliri bolidu. Barlik pəyoƣəmbərlərning bexarətliri boyiqə «Məsih» qoqum Yəhudaning əwladi boluxi kerək idi. «Qoxumqə sөz»imiznimu kərüng.
–«Uningdin» degənni bəzi alimlar «Hudadin» degən mənidə, dəp qaraydu.
10:9 «Mən ularni əllər arisida uruqtək qaqimən; ...» — yaki «Mən ularni əllər arisida uruqtək qaqidioƣan bolsam,...».
10:11 «U jəbir-japa dengizidin ətüp, dengizdiki dolqunlarni uridu» — «U» — Hudani kərsitidu, əlwättə.

11:1 «I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni yəp ketixi üqün, dərwaziliringni aq! » — bu 1-3-ayət bəlkim bir ohxitix; Yəhudaning yetəkqiliri Hudaning həlki wə Huda bərgən zeminni öz mənpəiti üqün ixlətkən, hazir bu mənpəəttin ayrilidu. 1-ayət yengidin kuruloƣan ibadəthanining yənə wəyran kilinixini kərsitixi mumkin. U Liwandiki kəpligən kedir dərəhlirini wə baxqa esil dərəhlərni ixlitip selinoƣan *(Təwrat, «əzra», 3:7-ayət)*.
–«Qoxumqə sөz»imizdə biz bu babni təpsiliy xərhləymiz.
11:6 «Mən... hərbirini öz yekinining qolioƣa wə öz padixahining qolioƣa tapxurimən» — «öz padixahi» alahidə ibarə bolup, bəlkim Huda xu padixahni tallimioƣanlikini, bəlki Yəhudadikilər özliri talliwaloƣanlikini kərsitidu. Zəkəriyaning dəwridə Yəhudaning heq padixahi yok idi *(Yəhuda Pars imperiyəsi astida boloƣan)*.
11:7 «Xunga mən «booƣuzlaxqa bekitilgən pada»ni bekip

[8] Xuningdək Mən bir ay iqidə üq padiqini ḫalak ḳildim; Mening jenim bu ḫəlıḳtin bizar boldi wə ularning jeni Meni əq kərdi.
[9] Mən: «Mən silərni baḳmaymən; ələy dəp ḳaloŋanliri ölüp kətsun; ḫalak bolay dəp ḳaloŋanliri ḫalak bolsun; tirik ḳaloŋanlarning ḫəmmisi bir-birining gəxini yesun» — dedim.
[10] Mən «xapaət» degən tayiḳimni elip sunduruwəttim, xuningdək Mening barliḳ əllər bilən boloŋan əḥdəmni sunduruwəttim. [11] Əḥdə xu küni bikar ḳiliwetildi; xunga pada arisidiki manga dikḳət ḳiloŋan miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti.
[12] Wə mən ularoŋa: «Muwapiḳ kərsənglar, mening ix ḫəkḳimni beringlar; bolmisa boldi ḳilinglar» — dedim. Xunga ular mening ix ḫəkḳimgə ottuz kümüx tənggini tarazioŋa saldi.
[13] Wə Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən ḳaltis baḫa! Uni sapalqining aldioŋa taxlap bər!» dedi. Xuning bilən mən ottuz kümüx tənggini elip bularni Pərwərdigarning əyidə, sapalqining aldioŋa qərüwəttim. [14] Andin mən Yəḫuda bilən Israilning ḳerindaxliḳini üzüx üqün, ikkinqi tayiḳimni, yəni «rixtə»ni sunduruwəttim.
[15] Andin Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: «Sən əmdi yənə ərzimәs padiqining ḳorallirini al. [16] Qünki mana, Mən zeminda bir padiqini ornidin turoŋuzimənki, u ḫalak bolay degənlərdin həwər almaydu, tenəp kətkənlərni izdiməydu, yarilanoŋanlarni saḳaytmaydu, saoŋlamlarnimu baḳmaydu; u bəlki səmrigənlərning gəxini yəydu, ḫətta tuyaḳlirini yirip yəydu.
[17] Padini taxliwətkən ərzimәs padiqining ḫalioŋa way! Ḳiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu; uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoŋulixip ketidu.

turdum, bolupmu padining arisidiki miskin məminlərni baḳtim» — «pada» Israil həlḳini kərsitidu. Padining «arisidiki miskin məminlər», Hudaoŋa sadiḳ «ḳaldi»lar idi *(11-ayətni kərüng)*. Zəkəriya padiqilik wəzipisini **ularni dəp** zimmisigə alidu. Lekin Hudaning jazasi padining kəp ḳismining bexioŋa qüxüx aldida turidu *(5-ayət)*; Hudaning nəziri bəribir «pada arisidiki «miskin məminlər»» *(«ḳaldilar»)* üstidə bolidu. Ular padining arisidiki az bir ḳismidur. **«Mən ezümgə ikki tayaḳni aldim; birinqisini «xapaət», ikkinqisini «rixtə» dəp atidim; xuning bilən mən padini baḳtim...»** — Zəkəriya bəlkim məzkur ixni, xundaḳla 8-14-ayəttiki baxḳa bəzi ixlarni qüxidə yaki alamət kərünüxtə kərgən boluxi mumkin; bu ixlarning məlum bir ḳismini u həlḳ aldida «rol elip» kərsətkən bolsa kerək. «Ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

11:8 «Xuningdək Mən bir ay iqidə üq padiqini ḫalak ḳildim...» — «üq padiqi» tooŋruluḳ bizningqə ikki imkaniyət bar. *(1)* «üq padiqi» məlum adəmlərni əməs, bəlki Huda Israil üqün bekitkən üq hil padiqini, yəni «pəyoŋəmbər», «kaḫin» wə «padixaḫ»ni bildüridu. Miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperiyəsining Yerusalemni wəyran ḳilixi bilən, Israilda bu üq hil «padiqi» ḳalmidi. *(2)* miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperiyəsi Yerusalemni muḫasirigə aloŋanda, Israilning bir-birigə əq boloŋan üq yetəkqisi *(Yuḫanna, Simon wə əliezər)* bar idi. Ularning bir-biri bilən soḳuxuxliri tüpəylidin Yerusalem ahir berip ixoŋal ḳilinoŋan, bu üq «padiqi» xu ḫaman «padiqiliḳtin» ḳaloŋan. Biz 2-imkaniyətkə mayilmiz. «Ḳoxumqə səz»imizdə biz yənə buning üstidə muzakiriliximiz.

11:9 «Ḫalak bolay dəp ḳaloŋanliri ḫalak bolsun; tirik ḳaloŋanlarning ḫəmmisi bir-birining gəxini yesun» — dedim» — dərwəkə, Rim imperiyəsi Yerusalemni muḫasirigə aloŋanda kəp adəm aqarqiliḳtin baxḳilarni əltürüp gəxini yegən.

11:11 «... miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti» — bu «miskinlarning bilip yetixi»ning əzimu bəlkim «alamət kərünüx»ning bir ḳismidur. Demək, ḫəmmisi pəyoŋəmbərning dəwridin keyin yüz beridu.

11:12 Mat. 26:15; 27:9

11:13 «Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən ḳaltis baḫa! Uni sapalqining aldioŋa taxlap bər!» dedi» — «ḳaltis baḫa!» — kinayilik, ḫəjwiy gəp, əlwəttə.

11:13 Mat. 27:3-10

11:15 «Pərwərdigar manga mundaḳ dedi: «Sən əmdi yənə ərzimәs padiqining ḳorallirini al... » — yaḫxi padiqining ḳoralliri boloŋan ikki tayaḳni sunduruwətkəndin keyin, «ərzimәs padiqining ḳorallirini al» dəp buyruloŋan.

11:17 «Padini taxliwətkən ərzimәs padiqining ḫalioŋa way! Ḳiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu; uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoŋulixip ketidu» — bu sirliḳ babning həwirini yioŋinqaḳlisaḳ: *(1)* Israil əzining mənpəətpərəs «padiqiliri» təripidin kəp azab tartḳan. *(2)* biraḳ bu ixlarda ularning əz məs'uliyiti bar. Huda muxu padiqiliri arḳiliḳ ularni jazalioŋan ḫəm jazalaydu. Israil həlḳi yaḫxi padiqini, yəni Hudaning Əzini kəmsitidu. Ular uni «30 kümüx tənggə»ning baḫasida kəridu. *(3)* bu pul ibadəthanida taxliwetilidu; *(4)* ular ḫəḳiḳiy padiqining beḳixini rət ḳilidu, xunga Huda ularni naḫayiti rəzil bir padiqining ḳolioŋa tapxuridu; *(5)* Huda muxu rəzil padiqini wə barliḳ mənpəətpərəs padiqilarnimu ḳattiḳ jazalaydu.

–Oḳurmənlərgə ayanki, «Əzüm yaḫxi Padiqidurmən» degən Əysa Məsiḫ Yəḫudaning 30 kümüx tənggə üqün satḳunluḳ ḳilixi bilən eltürülgən; keyin Yəḫudiy həlḳi rəzil mənpəətpərəs yetəkqilərning kasapitidin yənə bir ḳetim *(Rim imperiyəsi təripidin)* dunyaning qət-qətlirigiqə tarḳitiwetilgən. Bu ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

11:17 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Yuḫ. 10:12

Yerusalemning ahirki ḳetim muḥasirigə qüxüxi — Israillar əzi ətürgən Ḳutḳuzoɣuqisini kəridu

12 [1] Pərwərdigarning Israil tooɣruluḳ
səzidin yükləngən bexarət: —
Asmanlarni yayoɣuqi, yərning ulini saloɣuqi,
adəmning roḥini uning iqidə Yasioɣuqi
Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
[2] Mana, Mən Yerusalemni ətrapidiki barliḳ
əllərgə kixilərni dəkkə-dükkigə salidioɣan
apḳur ḳilimən; Yerusalemoɣa qüxidioɣan
muḥasirə Yəhudaoɣimu qüxidu.
[3] Xu küni əməlgə axuruliduki, Mən Yeru-
salemni barliḳ əllərgə eoɣir yük boloɣan
tax ḳilimən; kim uni əzigə yüklisə yarilan-
may ḳalmaydu; yər yüzidiki barliḳ əllər
uningoɣa jəng ḳilixḳa yioɣilidu. [4] Xu küni Mən
ḥəmmə atlarni sarasimigə selip, atliḳlarni
sarang ḳilip urimən; biraḳ Yəhuda jəmətini
kəzümdə tutimən; əllərdiki ḥərbir atni bol-
sa korluḳ bilən uruwetimən. [5] Xuning bilən
Yəhudaning yolbaxqiliri kənglidə: «Yerusa-
lemda turuwatḳanlar samawi ḳoxunlarning
Sərdari boloɣan Pərwərdigar, ularning Hu-
dasi arḳiliḳ manga küq bolidu» dəydu.
[6] Xu küni Mən Yəhudaning yolbaxqilirini
otunlar arisidiki otdandək, ənqilər ari-
sidiki məx'əldək ḳilimən; ular ətrapidiki
barliḳ əllərni, yəni ong wə sol təripidikilərni
yəwetidu; Yerusalemdikilər yənə əz jayida,
yəni Yerusalem xəḥiridə turidioɣan bolidu..
[7] Pərwərdigar awwal Yəhudaning qedirlirini
ḳutḳuzidu; səwəbi — Dawut jəmətining xan-
xəripi ḥəm Yerusalemda turuwatḳanlarning
xan-xəripi Yəhudaningkidin uluoɣlanmasliḳi
üqündur. [8] Xu küni Pərwərdigar Yerusalemda
turuwatḳanlarni ḳooɣdaydu; ularning arisidi-
ki ələngxip ḳaloɣanlarmu xu küni Dawuttək
palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək,
yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning
Pərixtisidək küqlük bolidu.
[9] Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemoɣa
jəng ḳilixḳa kəlgən barliḳ əllərni ḥalak
ḳilixḳa kiriximən. [10] Wə Mən Dawut jəməti
wə Yerusalemda turuwatḳanlar üstigə
xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥni
ḳuyimən; xuning bilən ular əzliri sanjip
ətürgən Manga yənə ḳaraydu; birsining
tunji ooɣli üqün matəm tutup yioɣa-zar
kətürgəndək ular Uning üqün yioɣa-zar
kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda
boloɣuqining dərd-ələm tartḳinidək ular
Uning üqün dərd-ələm tartidu.. [11] Xu küni
Yerusalemda oɣayət zor yioɣa-zar kətürülidu,
u Məgiddo jiloɣisidiki «Hadad-Rimmon»da
kətürülgən yioɣa-zardək bolidu.. [12] Zemin
yioɣa-zar kətüridu; ḥərbir ailə ayrim ḥalda
yioɣa-zar kətüridu. Dawut jəməti ayrim
ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda, Natan
jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim
ḥalda; [13] Lawiy jəməti ayrim ḥalda, ularning
ayalliri ayrim ḥalda; Ximəy jəməti ayrim
ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; [14] barliḳ
tirik ḳaloɣan aililər, yəni ḥərbir ailə ayrim-
ayrim ḥalda wə ularning ayalliri ayrim ḥalda
yioɣa-zar kətüridu.

13 [1] Xu küni Dawut jəməti ḥəm
Yerusalemda turuwatḳanlar üqün
gunaḥni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulaḳ
eqilidu..

12:6 «Mən Yəhudaning yolbaxqilirini... ənqilər arisidiki məx'əldək ḳilimən» — «ənqilər» — buoɣday yaki arpa baoɣlamliri.

12:10 «ular əzliri sanjip ətürgən Manga yənə ḳaraydu» — yaki «ular əzliri sanjip ətürgən Manga təlmürüp ḳaraydu». **«birsining tunji ooɣli üqün matəm tutup yioɣa-zar kətürgəndək ular Uning üqün yioɣa-zar kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-ələm tartḳinidək ular Uning üqün dərd-ələm tartidu»** — demisəkmu bu bexarət Israilning əz Ḳutḳuzoɣuqi-Hudasini sanjiydioɣanlikini yaki sanjip ətürüdioɣanlikini kərsitidu, pütün həlḳ ahirki zamanda Hudaning Roḥi arḳiliḳ buni bilip yetip, ḳattiḳ matəm tutidu. Huda xu qaoɣda ularni ḳutḳuzidu, ularning gunaḥini yuyux yolini aqidu *(13-bab)*. «Ḳoxumqə səz»imizdə bu tooɣruluḳ yənə tohtilimiz.

12:10 Əz. 39:29; Yo. 2:12, 13; Yuḥ. 19:36-37; Wəḥ. 1:7

12:11 «... zor yioɣa-zar... Məgiddo jiloɣisidiki «Hadad-Rimmon»da kətürülgən yioɣa-zardək bolidu» — «Ḥadad-Rimmon» bəlkim «Megiddo yiloɣisidiki bir jay boluxi mumkin. Xu yərdə kətürülgən yioɣa-zar *(matəm tutuxi)*» bəlkim ilgiriki intayin ihlasmən padixaḥ Yosiyaning pajiəlik ələmi tüpəylidin boloɣan *(«2Pad.» 9-bab, «2Tar.» 35:20-27)*.

12:11 2Pad. 23:29; 2Tar. 35:22, 24

13:1 Law. 16; 23:26-32; Zək.12:10-14; Rim. 11:26

2 Xu küni xundaq boliduki, — dəydu samawi
qoxunlarning Sərdari bolоqan Pərwərdigar,
— Mən məbudlarning namlirini zemindin
yoqitimənki, ular yənə heq əslənməydu;
wə Mən pəyоqəmbərlərni wə paskina
roһnimu zemindin qiqirip yətkiwetimən.
3 Xundaq əməlgə axuruliduki, birəylən yənila
pəyоqəmbərqilik qilip bexarət berəy desə,
uning əzini tuоqqan ata-anisi uningоqa: «Sən
һayat qalmaysən; qünki Pərwərdigarning
namida yalоqan gəp qiliwatisən» dəydu;
andin əzini tuоqqan ata-anisi uni bexarət
beriwatqinidila sanjip əltüridu.
4 Xu küni
xundaq boliduki, pəyоqəmbərlərning
һərbiri əzliri bexarət beriwatqanda kərgən
kərünüxtin hijil bolidu; ular həkni aldax
üqün ikkinqi qupurluq qapanni kiymәydu;
5 U: «Mən pəyоqəmbər əməs, mən pəkət
terikqimən; qünki yaxliqimdin tartip tupraq
bilən tirikqilik qiliwatimən» — dəydu.
6 Əmdi birsi uningdin: «Һəy, əmdi sening
məydəngdiki bu zəһmətlər nemə?» — desə,
u: «Dostlirimning əyidə yarilinip qaldim» —
dəp jawab beridu.

Һəkikiy padiqining azab-oqubətliri wə nətijiliri tooqruluq yənə bir bexarət

7 Oyоqan, i qiliq, Mening padiqimоqa, yəni
Mening xerikim bolоqan adəmgə qarxi qik,
— dəydu samawi qoxunlarning Sərdari
bolоqan Pərwərdigar; — Padiqini uruwət,
qoylar patiparaq bolup tarkitiwetilidu; Mən
qolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp
turоquzimən.
8 Zeminda xundaq əməlgə
axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin
ikki qismi qirilip əlidu; biraq üqtin bir qismi
uningda tirik qalidu. 9 Andin Mən üqinqi
qismini otqa kirgüzimən, ularni kümüx
tawlioqandək tawlaymən, altun sinaloqandək
ularni sinaymən; ular Mening namimni
qakirip nida qilidu wə Mən ularоqa jawab
berimən; Mən: «Bu Mening həlkim» dəymən;
ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» —
dəydu.

Pərwərdigarning küni, Pərwərdigarning padixaһliki

14 1 Mana, Pərwərdigarоqa has kün kelidu;
u küni arangdin mal-mülküng bulang-
talang qilinip bəlüxüwelinidu.
2 Mən barlik
əllərni Yerusalemоqa jəng qilixqa yioqimən;
xəһər ixoqal qilinidu, əylər bulang-talang
qilinip, qiz-ayallar ayaoq-asti qilinidu;
xəһərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün
qilinidu; tirik qaloqan həlk xəһərdin elip
ketilməydu.
3 Andin Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxi-

13:2 «Mən pəyоqəmbərlərni wə paskina roһnimu zemindin qikirip yətkiwetimən» — bu pəyоqəmbərlər sahta pəyоqəmbərlər, əlwəttə. Əməliyəttə bolsa Məsiһ-Kutkuzоquqi dunyaоqa kaytip kəlgəndin keyin pəyоqəmbərlərning heq һajiti yok bolidu.

13:3 «uning əzini tuоqqan ata-anisi uningоqa: «Sən һayat qalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yalоqan gəp qiliwatisən» dəydu; andin əzini tuоqqan ata-anisi uni bexarət beriwatqinidila sanjip əltüridu» — Musa pəyоqəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə sahta pəyоqəmbərlərni əltürüx kerək. Muxu adəmning ata-anisi Hudadin xunqə əyminiduki, əz ooqlini nək məydanda əltüridu.

13:3 Qan. 13:6-11, 18:20

13:4 «ular həkni aldax üqün ikkinqi qupurluq qapanni kiymәydu» — Ilyas, Elixa wə Yəһya pəyоqəmbərlər muxundaq intayin addiy kiyim kiygən.

13:5 «qünki yaxliqimdin tartip tupraq bilən tirikqilik qiliwatimən» — baxqa birhil tərjimisi: «qünki yaxliqimdin tartip mən adəmning mədikari bolup kəldim».

13:6 «əmdi birsi uningdin: «Һəy, əmdi sening məydəngdiki bu zəһmətlər nemə?» — desə, u: «Dostlirimning əyidə yarilinip qaldim» — dəp jawab beridu» — «məydəngdiki zəһmətlər» ibraniy tili boyiqə sezmusez alsak «ikki qolung otturisidiki zəһmətlər» bolidu. «Butpərəs pəyоqəmbərlər» jin-xəytanlarning dikqitini tartix üqün pat-pat əz tenini kesiwalatti wə ahirki zamandimu xundaq qilixi mumkin *(«1Pad.», 18:28-ayəttə misal kərülidu)*. Xuning bilən həlk muxundaq zəһmətlərdin gumanlinidu, sahta pəyоqəmbər zəһmətliridin hijil bolup roxən bir yaloqan baһanini kərsitidu.

13:7 «Mən qolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turоquzimən» — baxqa birhil tərjimisi: «Mən qolumni kiqik peillar üstigimu qarxi qüxürimən». Biraq bizning tərjimimiz 8-ayətkə maslixidu; omumiy mənisi Huda Əzigə təwə kiqik peillikларni qoоqdaydu.

13:7 Qan. 37:42; Yəx. 26:20; Zəf. 2:3; Mat. 26:31; Mar. 14:27; Luqa 22:35-38; Yuһ. 18:8

13:9 Zəb. 50:3-5, 15; 91:15; 144:15; Mal. 3:1-4; Yuһ. 20:28; 1Pet. 1:6.

14:1 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəһ. 6:12-13.

14:2 Yəx. 13:16

du. [4] Uning putliri xu küni Yerusalemning
xərkiy təripining əng aldi boloɣan Zəytun
teoɣida turidu; xuning bilən Zəytun teoɣi
otturidin xərk wə oɣərb tərəpkə yerilidu;
zor yooɣan bir jiloɣa pəyda bolidu; taoɣning
yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə
yətkilidu. [5] Wə silər Mening taoɣlirimning
dəl muxu jiloɣisi bilən ɣaqisilər; qünki
taoɣlarning jiloɣisi Azəlgiqə baridu; silər
Yəhuda padixahi Uzziyaning künliridə
boloɣan yər təwrəxtə ɣaqkininglardək
ɣaqisilər. Andin Pərwərdigar Hudayim ke-
lidu; ɦəmdə Sən bilən barlik «mukəddəs
boloɣuqilar»mu kelidu! [6] Xu küni xundak
boliduki, nur tohtap ɣalidu; parlak yul-
tuzlarmu ɣarangoɣulixip ketidu; [7] Birak u
Pərwərdigaroɣa məlum boloɣan alahidə bir
kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundak
əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm
yorutulidu.

[8] Xu küni xundak boliduki, ɦayatlik suliri
Yerusalemdin ekip qikidu; ularning yerimi
xərkiy dengizoɣa, yerimi oɣərbiy dengizoɣa
ɣarap akidu; yazda wə kixta xundak bolidu.
[9] Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah
bolidu; xu küni pəkət bir «Pərwərdigar» bo-
lidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bo-
lidu. [10] Gebadin Yerusalemning jənubidiki
Rimmonoɣiqə boloɣan pütün zemin
«Arabah»dək tüzlənglikkə aylandurulidu;
Yerusalem bolsa «Binyamin dərwazisi»din
«Birinqi dərwaza»oɣiqə wə yənə «Burjək
dərwazisi»oɣiqə, «Ɦananiyəlning munari»din
padixahning xarab kəlqəklirigiqə yukiri
kətürülidu, lekin xəhər yənila əz jayida xu
peti turidu; [11] Adəmlər yənə uningda turidu.
«Ɦalak pərmani» yənə ɦeq qüxürülməydu;
Yerusalem hatirjəmliktə turidu.

14:3 «... Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxidu; U Uning jəng kiloɣan künidikidək uruxidu» — «jəng kiloɣan künidikidək» bəlkim Pərwərdigar Israilni Misirdin kutkuzoɣan künini *(«Mis.» 14-15-bab)* yaki Yəxua pəyoɣəmbərning dəwridə uning Amoriylar bilən kiloɣan jengini kərsitidu *(«Yəxua» 10-bab)*.

14:3 Yəx. 42:13

14:4 «Uning putliri xu küni Yerusalemning xərkiy təripining əng aldi boloɣan Zəytun teoɣida turidu» — okurmənlər Injildin xuni biliduki, Əysa Məsih dunyadin ayrilip kətkəndə u dəl muxu taoɣdin kətürülgən, wə xu qaoɣda pərixtilər rosullirioɣa: «Əysa asmanoɣa qikip kətti. Birak u ɣandak kətürülgən bolsa, kəlgüsidə yənə dəl silər kərgən peti ɣaytip kelidu» — dedi. **«xuning bilən Zəytun teoɣi otturidin xərk wə oɣərb tərəpkə yerilidu; zor yooɣan bir jiloɣa pəyda bolidu; taoɣning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu»** — geologlar Zəytun teoɣining otturisidiki xərktin-oɣərbkə sozuloɣan bir «yər posti üzülmisi»ni tapkan. U «Pərwərdigarning küni»də yerilixni kütməktə.

14:4 Dan. 7:13; Əz.11:23; Mat. 24:30; Mar. 13:26; Luka 21:27; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Wəh. 1:7.

14:5 «silər Mening taoɣlirimning dəl muxu jiloɣisi bilən ɣaqisilər; qünki taoɣlarning jiloɣisi Azəlgiqə baridu» — «Azəl»ning kəyərdiliki ɦazirqə bizgə naməlum. Ɦazirki əɦwalda, Yerusalemdin xərkkə kəqix mumkin əməs; «Kidron jiloɣisi», xundakla intayin tik boloɣan Zəytun teoɣining əzi muxundak «kəqix yoli»ni tosuwalidu. **«Andin Pərwərdigar Hudayim kelidu; ɦəmdə Sən bilən barlik «mukəddəs boloɣuqilar»mu kelidu!»** — «mukəddəs boloɣuqilar» barlik kerub-pərixtilər wə bəlkim elümdin tirilgən Hudaning mukəddəs bəndilirini kərsitidu *(«1Tes.» 4:13-17ni kərüng)*.

14:5 Am. 1:1

14:7 «birak u Pərwərdigaroɣa məlum boloɣan alahidə bir kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundak əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm yorutulidu» — bəzi alimlar bu nur Məsihning ming yillik ɦəkümranlikining ahirioɣiqə yetidu, dəp ɣaraydu. Demək, xu künlərdə keqidə kündüzgə ohxax yorukluk bolidu. Hudaoɣa nisbətən bu «ming yil» pəkət «bir kün»dək bolidu *(«2Pet.», 3:8, «Wəh.» 20-babni kərüng)*. Biz bu pikirgə ɣoxulimiz. «Ɣoxumqə səz»də uning üstidimu tohtilimiz.

14:7 Wəh. 21:25

14:8 «ularning *, yəni sularning* yerimi xərkiy dengizoɣa, yerimi oɣərbiy dengizoɣa ɣarap akidu...» — «xərkiy dengiz» yəni «Ɵlük Dengiz», «oɣərbiy dengiz» yəni «Ottura Dengiz».

14:8 Əz. 47:1-12; Yo. 3:18; Wəh. 22:1

14:9 «Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah bolidu; xu küni pəkət bir «Pərwərdigar» bolidu...» — demək, nə Israillar nə əllər ɦeqkandak butni *(burunkidək halioɣanqə)* «Pərwərdigar» dəwalmaydu.

14:10 «Yerusalem bolsa «Binyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oɣiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oɣiqə, «Ɦananiyəlning munari»din padixahning xarab kəlqəklirigiqə yukiri kətürülidu» — ««Binyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oɣiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oɣiqə»» degən arilik Yerusalemning xərkidin oɣərbioɣiqə barlik jaylarni wə ««Ɦananiyəlning munari»din «padixahning xarab kəlqəkliri»giqə» degən arilik uning ximalidin jənubioɣiqə boloɣan barlik jaylarni kərsitidu. Demək, pütün xəharni bildüridu, pütün xəhər kətürülidu. **«lekin xəhər yənila əz jayida xu peti turidu»** — bu ayət boyiqə Yerusalemning ətrapidiki taoɣlik rayonlar *(60 kilometrqə uzunluk wə kənglikta)* tüzlənglikkə aylandurulidu. Xundak degini bilən «xəhər yənila əz jayida xu peti turidu».

14:11 ««Ɦalak pərmani» yənə ɦeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu» — «ɦalak pərmani» —

12 Wə Pərwərdigar Yerusalemoƣa jəng kilоƣan
barlik əllərni uruxka ixlətkən waba xundak
boliduki, ular ərə bolsila gəxliri qirip ke-
tidu; kəzliri qanaklirida qirip ketidu; til-
liri aoƣzida qirip ketidu.[a] 13 Xu küni xundak
boliduki, ularning arisioƣa Pərwərdigardin
zor bir alakzadilik qüxidu; ular hərbiri əz
yekinining kolini tutuxidu, hərbirining
koli yekinining kolioƣa karxi kətürülidu.
14 Yəhudamu Yerusalemda jəng kilidu;
ətrapidiki barlik əllərning mal-mülükliri jəm
kilip yioƣilidu — san-sanaksiz altun-kümüx
wə kiyim-keqəklər bolidu. 15 At, kəqir, təgə,
exək, xundakla ularning bargahlirida
boloƣan barlik mal-waranlar üstigə qüxkən
waba yukiriki wabaoƣa ohxax bolidu.
16 Xundak əməlgə axuruliduki, Yerusalemoƣa
jəng kilixka kəlgən həmmə əllərdin barlik
tirik kaloƣanlar hər yili Yerusalemoƣa,
padixahka, yəni samawi koxunlarning
Sərdari boloƣan Pərwərdigaroƣa ibadət
kilixka wə «kəpilər heyti»ni təbrikləxkə
qikidu.[b] 17 Xundak boliduki, yər yüzi-
diki kowm-jəmətlərdin padixahka, yəni
samawi koxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigaroƣa ibadətkə qikmioƣanlar bolsa,
əmdi ularning üstigə yamoƣur yaoƣmaydu.
18 Misir jəməti qikip hazir bolmisa, ularoƣimu
yamoƣur bolmaydu; birak Pərwərdigar
«kəpilər heyti»ni təbrikləxkə qikmaydioƣan
barlik əllər üstigə qüxüridioƣan waba
ularoƣimu qüxürülidu.[c] 19 Bu Misirning ja-
zasi, xundakla «kəpilər heyti»ni təbrikləxkə
qikmaydioƣan barlik əllərning jazasi bolidu.

20 Xu küni atlarning koŋgoƣurakliri üstigə
«Pərwərdigaroƣa atilip pak-mukəddəs
bolsun!» dəp yezilidu; Pərwərdigarning
əyidiki barlik kaqa-kuqilarmu kurbangah
aldidiki kaqilaroƣa ohxax hesablinidu;
21 Yerusalemdiki wə Yəhudadiki barlik
kaqa-kuqilarmu Pərwərdigaroƣa atilip pak-
mukəddəs bolidu; kurbanlik kiloƣuqilar kelip
ularni elip kurbanlik gəxlirini pixuridu; xu
küni samawi koxunlarning Sərdari boloƣan
Pərwərdigarning əyidə «kanaanlik-sodigər»
ikkinqi bolmaydu.[d]

ətkəndə Huda *(eoƣir gunah tüpəylidin)* məlum bir nərsə, adəm, ailə, xəhər yaki hətta pütün bir həlk tooƣruluk «halak pərmani» qüxürgən bolsa, ularning həmmisini yokitix kerək idi. Demək, Israilda hazir «halak pərmani» qüxürülgüdək gunahlar heq tepilmaydu.

14:12 «kəzliri qanaklirida qirip ketidu» — ibraniy tilida «kəzi qanaklirida qirip ketidu». **«tilliri aoƣzida qirip ketidu»** — ibraniy tilida «tili aoƣzida qirip ketidu».

14:16 Yəx. 66:23

14:18 «Misir jəməti qikip hazir bolmisa, ularoƣimu yamoƣur bolmaydu; birak Pərwərdigar «kəpilər heyti»ni təbrikləxkə qikmaydioƣan barlik əllər üstigə qüxüridioƣan waba ularoƣimu qüxürülidu» — Misirning terikqiliki yamoƣuroƣa anqə tayanmaydu, bəlki Nil dəryasioƣa tayinidu; xunga ularoƣa əskərtiliduki, koxumqə bir «waba» ularoƣa qüxidu. Bu kandak waba deyilmidi.

14:21 «... Pərwərdigaroƣa atilip pak-mukəddəs bolidu» — ibraniy tilida «Pərwərdigaroƣa karita pak-mukəddəslik» deyilidu. Bu sözlər bax kahinning bexioƣa takaloƣan altun otuoƣatka nəkixləngən *(«Mis.» 28:36ni kərüng)*. **«Pərwərdigarning əyidə «kanaanlik-sodigər» ikkinqi bolmaydu»** — «kanaanlik-sodigər» ibraniy tilida «kanaanlik», Pələstindiki kədimki butpərəs millətlərni həm «sodigər» degən ikki mənini kərsitidu. Hudaning mukəddəs ibadəthanisida heqkandak butpərəs *(Hudani birinqi orunoƣa koymioƣan)* kixi yaki «ibadətni sodioƣa aylanduridioƣan» mənpəətpərəs boloƣuqi tepilmaydu.

14:21 Yəx. 35:8; Yo. 3:17; Wəh. 21:27; 22:15

Ḳoxumqə səz

«Zəkəriyə pəyoɣəmbər» degən kitapḳa berilgən «ḳoxumqə səz» bir ḳədər uzunraḳ boldi. Bundaḳ boluxidiki səwəb xuki, birinqidin,0 oḳurmənlərgə «muḳəddəs yazmilarni ḥəḳiḳiy qüxəndürgüqi muḳəddəs yazmilardur» degən muḥim prinsipḳa konkret misal təminləx üqün; ikkinqidin, Təwrattiki 39 kitabning aryilmas bir pütün gəwdə ikənlikini wə xundaḳla Injildiki 27 kitabning Təwrat bilən ayrilmas bir gəwdə ikənlikini kərsitix üqün. Muḳəddəs Kitabning əng yahxi qüxəndürgüqisi Muḳəddəs Kitabning əzidur. Xuning üqün muxu «ḳoxumqə səz»ning üqtin bir ḳismi «Zəkəriya»din baxḳa muḳəddəs yazmilardin nəḳil kəltürgən ayətlərdur.

Zəkəriya kitabining «kirix səz»i (1:1-6)

Biz «kirix səz»imizdə eytḳinimizdəḳ, Zəkəriya pəyoɣəmbərning Israiloɣa boloɣan tüp qaḳiriḳi ularni towa ḳilixḳa ündəydioɣan bir hitab idi. Uning aldinḳi səzidin biz mundaḳ üq agaḥlanduruxni bayḳaymiz: —

«Darius padixaḥning ikkinqi yili səkkizinqi ayda, Pərwərdigarning səzi Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kelip mundaḳ deyildi: —

Pərwərdigar ata-bowiliringlardin intayin ḳattiḳ oɣəzəpləndi» (1:1-2).

Mana bu birinqi agaḥlanduruxtur. Israil həlḳi yər yüzidiki barliḳ baxḳa həlḳ-millətlərgə ohxax bolmasliḳi, əz «uluoɣ ata-bowilirining uluoɣ əməlliri»din mahtinip, əz-əzini aldap yürməsliḳi ḥəm əzini bihodlaxturmasliḳi, əksiqə reallikḳa yüzlinip, ularning sürgün boluxioɣa səwəbqi boloɣan ata-bowilirining gunaḥlirini etirap ḳilixi lazim idi.

«Xunga sən ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: — «Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar, Mən silərning yeninglaroɣa ḳaytip kelimən» — dəydu» — degin.

«—Ata-bowiliringlardək bolmanglar; qünki ilgiriki pəyoɣəmbərlər ularoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar: — Rəzil yolliringlardin, rəzil ḳilmixliringlardin yenip towa ḳilinglar, degən», — dəp jakarlioɣan. Biraḳ ular Manga ḳulaḳ salmioɣan, boysunmioɣan, — dəydu Pərwərdigar» (1:3-4).

Mana bu ikkinqi agaḥlanduruxtur; «Ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bu temida boloɣan nuroɣun səzliridin, oḳurmənlər «Yəx.» 55:6-7, «Əz.» 18:31, «Yoel» 2:12-13, «Amos» 5:4-6, «Zəf.» 2:2-3din birnəqqə misallarni kərələydu. Israilning əməliyəttə bu nuroɣun hitablaroɣa ḳulikini gas ḳiliwaloɣanliḳi muxu yərdə: «biraḳ ular manga ḳulaḳ salmioɣan, boysunmioɣan, dəydu Pərwərdigar» dəp yəkünlinidu. Israiloɣa towa ḳilixḳa boloɣan qaḳirik «Təwrat dəwridiki əng ahirḳi pəyoɣəmbər, xundaḳla Təwrat dəwridiki pəyoɣəmbərlər arisidiki əng ahirḳisi wə uluoɣi» dəp ḥesanlanoɣan qümüldürgüqi Yəḥya («Mat.» 11:11-13) təripidin («Mat.» 3:2-12) wə Rəbbimizning Əzi təripidin dawam ḳilindi («Mat.» 4:17). Keyin, Rəbbimiz əwətkən rosullar jakarlioɣan həwərdə towa ḳilix tüp asas ḳilinoɣan («Luḳa» 24:46-49, «Ros.» 3:19, 17:30ni kərüng).

Əzakiyal pəyoɣəmbər Hudaning xan-xəripining Israilning gunaḥliri tüpəylidin ulardin ayriloɣinioɣa ḳayoɣuroɣan bir guwaḥqi boloɣanidi — «Əz.» 11:23ni kərüng. Huda Zəkəriyaning dəwridə Israiloɣa: «**Mening yenimoɣa ḳaytip kelinglar, Mən silərning yeninglaroɣa ḳaytip kelimən**» dəp jakarlaydu. Ilgiri muḳəddəs ibadəthanida ayan ḳilinoɣan xan-xərəp («1Pad.» 8:11) ḥazir kərünməydu; xundaḳ bolsimu, Pərwərdigar Əz ḥuzurini

sürgünlüktin қaytip kәlgәn, Yerusalem wә Yәhudada turuwatқanlar arisida turoꞑuzuxқa wәdә қilidu. Ular bularni kәzliri arқilиқ әmәs, bәlki iman-etiқad arқilиқ қobul қilixi kerәk idi.

Bu qaқirиқ bizlәr üqünmu ohxaxla muһimdur. Bizmu qoқum «**Pәrwәrdigarning yenioꞑa**» қaytip keliximiz kerәk; andin U «**yeninglaroꞑa қaytip kelimәn**» dәp wәdә қiloꞑinidәk qoқum bizning yenimizoꞑa kelidu — biz өz gunaһlirimizni kөtürüp Uning yenioꞑa kәlginimizdә, Umu Өz xapaiti wә mәoꞑpiriti bilәn yenimizoꞑa kelidu; biz namratlиқ һәm һajitimizni kөtürüp Uning yenioꞑa kelimiz, U mol meһir-xәpқiti wә qәksiz dәsmayisi bilәn yenimizoꞑa kelidu! Nemәdegәn ajayib almaxturux-һә! Һәtta әgәr өzlүkimizdin Uning yenioꞑa berixқa iqki dәrmanimiz bolmisimu, biz kәlgüsi bir dәwrdiki Israilning ahirқi zamanda қilidioꞑan duasidәk: «**Bizni yeningoꞑa қayturoꞑaysәn, i Pәrwәrdigar; xundaқ boloꞑanda biz қaytalaymiz**» wә «**I Huda, bizni Өz yeningoꞑa қayturoꞑaysәn! Jamalingning nurini qaqқaysәn, xunda biz қutқuzulimiz!**» dәp ətünәyli! («Yioꞑ.» 5:21, «Zәb.» 80:3).

«**«Silәrning ata-bowiliringlar һazir қeni? Pәyoꞑәmbәrlәr bolsa, mәnggü yaxamdu? Lekin Mening pәyoꞑәmbәrlәrgә buyruoꞑan sөzlirim wә bәlgilimilirim, ata-bowiliringlarning bexioꞑimu qüxkәn әmәsmidi?».**

Xuning bilәn ular yolidin yenip: — samawi қoxunlarning Sәrdari boloꞑan Pәrwәrdigar yollirimiz wә қilmixlirimiz boyiqә bizni қandaқ қilimәn desә, xundaқ қildi, — degәn». (1:5-6).

Mana bu üqinqi agaһlanduruxtur. Hudaularoꞑa addiy һalda: Ata-bowiliringlaroꞑa agaһlanduroꞑinimdәk әldi, dәp ularoꞑa әslitipla қalmay, bәlki ularning esigә pәyoꞑәmbәrlәrning әlgәnlikinimu salidu.

(Bәzi alimlar «**Pәyoꞑәmbәrlәr mәnggü yaxamdu?**» degәn soalni hәlқning Zәkәriya pәyoꞑәmbәrning sөzigә rәddiyә bәrmәқi bolup eytқan imansiz yaki mәshirilik jawabi, dәp қaraydu. Әmma biz әyni tekisttin bundaқ қaraxning һeqқandaқ asasini kөrәlmәymiz).

«**Pәyoꞑәmbәrlәr mәnggü yaxamdu?**» degәn bu sөzni yәnila Zәkәriya eytқan, dәp қaraymiz; u muxu yәrdә birinqidin, hәlқning өzlirining Hudaning hәlқi boloꞑanliқi üqün baxқa әl-millәtlәrning aldida mәoꞑrurlanmasliқi kerәklikini agaһlanduridu (halayiқ әyni qaoꞑda «bizdә Huda әwәtkәn pәyoꞑәmbәrlәr bar (wә silәrdә yoқ!)» degәndәk sөzlәrni қiloꞑan boluxi mumkin); ikkinqidin, һәtta ular arisida pәyoꞑәmbәrlәr bolmioꞑan әһwaldimu (xu qaoꞑda ularda Һagay wә Zәkәriya pәyoꞑәmbәrlәr bar idi, әlwәttә) ular: «Һazir bizning pәyoꞑәmbәrlirimiz yoқ, xunga Hudaning bizgә nemә deməқqi boloꞑinini bilmәymiz» degәndәk baһanilәr bilәn itaәtsizlik қilmasliқi kerәk; qünki pәyoꞑәmbәrlәrning sөzliri mәnggü inawәtlik bolup, әmәlgә axurulmay қalmaydu. Ularning mәnggülük sөzliri Israil hәlқidә muқәddәs yazmilarda saқlanoꞑanidi.

Muxu ayәtlәrning ahirқi sөzliridin sürgünlüktin қaytқan hәlқning omumәn (Һagay pәyoꞑәmbәr ispatlioꞑandәk) Hudaning sөzigә dili yumxaқ, itaәtmәn boloꞑanliқi ayan қilinidu.

Zәkәriya kөrgәn «sәkkiz oꞑayibanә kөrünüxlәr»

Zәkәriyaning hәlққә қiloꞑan birinqi sөzidin tәhminәn üq aydin keyin, pәyoꞑәmbәr bir keqisi sәkkiz oꞑayibanә kөrünüxni kөridu. Tөwәndә biz ular tooꞑrisida tәpsiliyraқ tohtilimiz.

Oқurmәnlәr bularning qüx әmәs, bәlki pәyoꞑәmbәrgә keqidә tapxuruloꞑan oꞑayibanә kөrünüx ikәnlikini esidә tutsun. Muzu oꞑayibanә kөrünüxlәrning omumiy alaһidiliki xuki, awwal simwol harakterliқ

birhil kərünüx ayan kilinidu, andin pəyoƣəmbər əzi bir soal koyidu yaki uningoƣa bir soal koyulux bilən jawab berilip, simwollar qüxəndürülidu.

Birinqi oƣayibanə kərünüx — Hadas dərəhliri arisida atliklar aldida turoƣan Pərixtə (1:7-17)

«**Darius padixahning ikkinqi yili, on birinqi ay, yəni «xebat eyi»ning yigirmə tətinqi küni, Pərwərdigarning kalami Iddoning nəwrisi, Bərəkiyaning ooƣli Zəkəriya pəyoƣəmbərgə kəldi. U mundak bexarətni kərdi: —**

Mən keqidə alamət kərünüxni kərdüm; mana, toruk atka mingən bir adəmni kərdüm; u qongkur oymanliktiki hadas dərəhliri arisida turatti; uning kəynidə toruk, ala-taoƣil wə ak atlar bar idi» (7-8).

Biz xu soallarni koyimiz: —

Birinqi soal: Zəkəriya kərgən «toruk atka mingən adəm» kim?

Ikkinqi soal: «hadas dərəhliri» wə «qongkur oymanlik» nemini bildüridu?

Üqinqi soal: Atlarning rənggining əhmiyiti nemə?

Birinqi soaloƣa berilidioƣan jawab xuki, 11-ayəttə bizgə ukturuloƣandək «**toruk atka mingən adəm**» «Pərwərdigarning Pərixtisi»dur («Əz əhdisining pərixtisi» dəpmu atilidu). Təwrattiki baxka kisimlardin bilimizki, «Pərwərdigarning Pərixitisi» Hudaning wəkili bolupla kalmay, yənə Hudaning təbiitidə boloƣan bir xəhstur; baxka yərlərdə eytkinimizdək, «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni Məsihning tuoƣuluxtin ilgiri Əzini insanlaroƣa ayan kiloƣan xəkli, dəp ixinimiz. 10-ayəttə u zat təkitlinip, «xu adəm» deyilidu.

Xərhqilərning bəziliri «**toruk atka mingən adəm**» bilən «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni baxka-baxka xəhslər, dəp karaydu; əmma ularning adəmni ixəndürgüdək yetərlik pakitliri yok.

(Ularning pikri boyiqə, hərbiy kaidə boyiqə doklat kilidioƣanlar Pərwərdigarning Pərixtisining aldi udul təripigə kelip doklat kilix kerək idi; əyni tekisttə atliklarning kaysi orunda turup doklat kiloƣanliki enik kərsitilmigən. Ular: Atliklarning kəynidə turup uningoƣa «doklat kilix» orun jəhəttin muwapik əməs, dəydu. Bu pikirgə jawabən addiy xu soalni koyimizki, atliklarning həwirini tapxuruwelix üqün Sərdari wə Yetəkqisi boloƣan «Pərwərdigarning Pərixtisi» kəynigə burulsa bolmamdu?

Uning üstigə, əgər ikki kərünərlik zat «dərəhlər arisida» turuwatkan bolsa, Zəkəriyaning dikkiti dərhal əng uluoƣoƣa, yəni «Pərwərdigarning Pərixtisi»gə tartilmamti? Demək, «**toruk atka mingən adəm**» qokum «Pərwərdigarning Pərixtisi» boluxi kerək).

Ikkinqi soalda, kəp xərhqilər «hadas dərəhliri» Israilni kərsitidu, dəp karaydu. Bizmu xundak pikirdimiz. Israiloƣa wəkil boluxka bu hil dərəhlərning tallinixini intayin əhmiyətlik, dəp karaymiz. Hudaning əhdisigə baoƣlanoƣan həlkigə uluoƣ kedr yaki kəng yeyilidioƣan dub dərihi əməs, bəlki egiz əsməydioƣan, təskəy jaylarda insanning nəziridin yoxurun əsidioƣan huxpurakliк hadas dərihi muwapik simwol bolalaydu. Qünki «**Nami «mukəddəs», Yukiri ħəm Aliy Boloƣuqi, yəni əbədil'əbədgiqə ħayat Boloƣuqi ... roħi sunuk ħəm kiqik peil adəm bilən billə turidu**» («Yəx.» 57:15, 66:2).

Sürgünlüktin kaytip kəlgəndin keyin «Ħadassah» yaki «Hadassah» («hadas dərihi») Israillar arisida kiz-ayallar yahxi kəridioƣan bir isim bolup kaldi. «Əstər» degən uluoƣ ayalning ibraniy tilidiki ismi «Ħadassah» idi.

Pərwərdigarning Pərixtisining ətrapidiki «hadas dərhliri» «**qongkur oymanlik**»ta

әсidu. Ibraniy tilida «**qongқur oymanliқ**» degән sөz «mətsulaһ» bolup, «tsul» degән peil yiltizidin yasalоған. «Tsul» degәnning mәnisi «suоға оғәrқ bolux»tur (mәsilән, «Mis.» 15:10). Xunga «mətsulaһ» degәnni «qongқur dengiz» dәp tәrjimә қilixқimu bolidu. «Zәb.» 88:7-8də «**Sән meni һangning әng tegigә, zulmətlik jaylarоға, dengizning qongқur yәrlirigә qümdürdung; sән barliқ dolқunliring bilән meni қiyniding**» deyilidu.

«Zәb.» 107:23-24də «**Kemilәrdә dengizоға qüxüp қatniоғuqilar,**

Büyük sularda tirikqilik қilоғuqilarbular Pərwərdigarning ixlirioға guwaһқidur,

Qongқur okyanda kөrsətkən karamətlөrni kөrgüqidur» deyilidu.

Tәwrat wә Injilda «dengiz» daim қalaymiқanqilikқa wә zulumоға tоlоған dunyadiki әllәrgә simwol қilinidu (mәsilән, «Yәx.» 57:10; «Dan.» 7:1-3-ayәttә dunyadiki birnәqqә imperiyәlәrgә wәkil қilinidiоған yawayi mәhluқlar «dengizdin qiқidu»; Babil imperiyәsi Yәxaya tәripidin «dengizning qәl-bayawini» dәp tәswirlinidu (21:1). Yәnә «Wәһ.» 13:1nimu kөrüng).

«**Qongқur oymanliқ**» yaki «qongқur dengiz»ni «yat әllәr arisida» turup «zulum wә қiynqiliқ dolқunliri» basidioған Israilning biqarә һalitini kөrsətkən muwapiқ simwol deyixkә bolidu. Zәkәriya pәyоғәmbәrning dәwridә Israil alliқaqan mustәқillik wә өz-өzini baxқurux һoқuқidin mәһrum bolоған bolup, Әysa Məsiһ eytқan «**yat әllәrning waқti**»da turatti. Məsiһ eytқan xu «**yat әllәrning waқti**» Babillik Nebokadnәsarning padixaһliқining Israilоға bolоған yәtmix yillиқ zulumi bilән baxlanоғanidi («Luқa» 21:24 wә «Luқa»diki «қoxumqә sөz»imiznimu kөrüng). Lekin bu, Huda ulardin waz keqip taxliwətkən degənlik әmәs. Әksiqә қədimdin tartip ularning әһwalioға iqini aoғritқan, қayta-қayta қutқuzоған, ularni kətürüp kәlgən «Pərwərdigarning Pərixtisi» ularning otturisida turatti. U daim ular üqün Өzining uluоғ sөzini әmәlgә axuruxқa tәyyar turup kәlgənidi: —

«**Sən sulardin ətkiningdə, Mən sən bilən billə bolimən;**

Dəryalardin ətkiningdə, ular seni оғәrқ қilmaydu» («Yәx.» 43:2)

Bu kөzgə ilinmaydioған kiqik һәlқ өzining gunaһliri tüpәylidin Hudaning tərbiyәlik jazasi astida turoғaqқa, düxmənlirining қolioға tapxuruloғanidi; lekin U yənila ularning arisididur.

Bu kərünüx Zəkəriya pəyoғəmbərgə yətküzülgən nemidegən qong təsəlli-һə! Zəburda eytiloғandək: «**Pərwərdigarning Pərixtisi uningdin əyminidioғanlarni қooғdap ətrapioға qedirini tikidu** (məzkur ayəttə eytiloғandək, һətta sanaқsiz bir қoxunni baxlap), **ularni қutқuzidu**» (34:7).

Bəzi xərһqilər: «Huda Israilni һazir mutləқ taxliwətkən» dəp қarioған bolsimu, xundaқla wə һətta Yəһudiylar өzliri tooғruluқ: «**«Pərwərdigar məndin waz kəqti, Rəb meni untup kətti!**» degini bilən Pərwərdigarning ularoға nisbətən yənila өz pilani bardur: «**Qünki Mən seni қutқuzux üqün sən bilən billidurmən, — dəydu Pərwərdigar; — Mən seni tarқitiwətkən әllərning һəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəқət üstüngdin һөküm qiқirip tərbiyə-sawaқ berimən; seni jazalimay қoymaymən**», «** Һalbuki, xundaқ bolsimu, ular өz düxmənlirining zeminida turoғinida Mən ularni taxlimaymən yaki ularoға өqlük қilmaymən, xuningdək ular bilən baoғlioған әһdəmni buzmaymən, ularni yoқatmaymən; qünki Mən Өzüm ularning Hudasi Pərwərdigardurmən**» («Yər.» 30:11, «Law.» 26:44) Pərwərdigarning bu məқsiti ahirқi zamanda qoқum əməlgə axurulidu!

Üqinqi soaloɣa nisbətən, yəni atlarning rəngliri tooɣruluқ birnəqqə eoɣiz səzliximizgə tooɣra kelidu. Rənglər xübḥisizki, atlarning ḥərқaysisining wəzipisigə wəkillik қilidu.

Қizil yaki turuқ rənglər bolsa jaza, urux, қan, intiқamoɣa wəkil bolidu. «Wəḥ.» 6:4də yər yüzidikilərdin aman-tinqliқni məḥrum қilix üqün, Huda wə uning Məsiḥigə düxmən boloɣan insanlarni bir-birigə soқuxturux üqün қizil atқa mingən bir pərixtigə qong bir xəmxər tapxurulidu; «Yəxaya» 63-babta, Məsiḥning қizil boyaloɣan kiyim-keqəkni kiyip Hudaning intiқamini yətküzüx üqün qiқidioɣanliқi kərünidu. Muxu yərdimu, xübḥisizki, «қizil»ning ohxax simwolluқ mənisi bar — demək, «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning pərixtə қoxunlirini baxlap, Israilni əzgüqilərning üstigə Hudaning jazalirini yətküzüxkə təyyarlanoɣanliқi kərsitilidu.

«Ala-taoɣil» (ibraniy tilida «sərukkim»): — buning zadi қaysi rəng ikənlikigə birnemə deyix təs. Bu rəng wə uning əḥmiyiti üstidə қoyuloɣan pərəzlər kəptur. Dawut Baronning pikriqə, «sərukkim» əbjəx қilinoɣan birhil rəngni kərsitidu; wəzipisi bəlkim jazalax ḥəm rəḥim қilixni əz iqigə aloɣan boluxi mumkim.

«Aқ rəng» muқəddəs yazmilarda «nusrət қazinix»қa simwol қilinidu (məsilən, «Wəḥ.» 19:11də, Məsiḥ dəjjalning pütkül қoxunliri bilən jəng қiloɣanda ap'aқ kiyim kiyidu).

Əz sərdarining əmrini bəjanidilliқ bilən bejirixkə təyyar turuwatқan bu pərixtilər қoxunining Zəkəriya pəyoɣəmbərgə kərsitilixining məқsiti, xübḥisizki, Zəkəriyaning keyin həlқni rioɣbətləndürüxi üqün idi. «Zəbur»da eytiloɣandək «**Hudaning jəng ḥarwiliri tümən-tümən, milyon-milyondur; Rəb ular arisididur**» — Hudaning Əz həlқini қutқuzux wə қooɣdax üqün ziyadə kəp tədbirliri wə küqliri bardur; biraқ ular Əzigə yeқin alaқidə yaximisa Uning muxundaқ yardimi kərünməydu.

9-ayətni kərəyli: —«**Mən uningdin: «Təқsir, bular nemə?» — dəp soridim. Mən bilən səzlixiwatқan pərixtə manga: «Mən sanga bularning nemə ikənlikini kərsitimən**» — dedi».

Birnəqqə səwəblər tüpəylidin bu pərixtini (ibraniy tilida «malak ḥadobḥər bi» — «Mən bilən səzlixiwatқan pərixtə» yaki səzmusəz «iqimdə səzlixiwatқan pərixtə») «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs, dəp қaraymiz. U pəқət kərünüxlərgə xərḥ beridioɣan addiy bir pərixtidur.

Gərqə Zəkəriya uni «təқsir» dəp qaқiroɣan bolisimu (ibraniy tilida «Adoni»), bu «Rəbbim» degən səz əməs. «Rəbbim» bolsa, ibraniy tilida «Adonay» deyilidu. Məsilən, «Adonay» degən bu səz «Yar.» 18:3də kərülidu, xu yərdə «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni kərsitidu. «Adoni» degən səzni bolsa ḥərқandaқ adəm yaki yaritiloɣan məhluққa қarita ixlitixkə bolidu. 8-ayəttiki «pərixtə» pəyoɣəmbərgə alamət kərünüxning mənisini qüxəndürməkqi bolidu; 9-ayəttə bolsa, «Pərwərdigarning Pərixtisi» qüxəndürüx beridu. Muxuningoɣa қarap bəzi alimlar bu ikki pərixtini bir xəhs, dəp қaraydu. Lekin «**Mən sanga .... kərsitimən**» degən səzlərni səmusüz tərjimə қilsaқ, «seni kərgüqi қilimən», — demək «kərünüxlərni wə ularoɣa has qüxəndürüxlərni qüxinixixkə sanga bir қəlbni berimən» degənlik bolidu. 4:1dimu bu pərixtining xundaқ hizmiti ayan bolidu.

Qong ispat 2:1-4də kərünidu. Xu yərdə dəl məzkur pərixtigə «**Yügür, bu yax yigitkə səz қil**» dəp buyrulidu. Xu yərdə «**mən bilən səzlixiwatқan pərixtə**» Pərwərdigarning Pərixtisi boloɣan bolsa, uningoɣa undaқ buyruқ berix uning salaḥiyitigə қət'iy muwapiқ bolmaytti.

Uningdin baxқa yənə ispatlar bar, ḥazirqə muxunqilik tohtilimiz.

Xunga «**Mən** (Zəkəriya) **bilən sөzlixiwatqan pərixtə**»ni Hudalik təbiitidə bolоqan «Pərwərdigarning Pərixtisi» əməs, bəlki pəyоqəmbərgə yardəmqi bir pərixtidur, dəp bilimiz.

«**Təkşir, bular nemə?**» degən soaloqa 10-ayəttə «hadas dərəhliri arisida turоqan zat» өzi jawab beridu: «**Bular Pərwərdigarning yər yüzini uyan-buyan kezixkə əwətkənliri**».

Bu sөzlər bizgə Ayup pəyоqəmbərni əyibləxkə Hudaning aldioqa kəlgən Xəytanning sөzlirini əslitidu; xu yərdə u: «**Yər yüzini kezip paylap, uyaq-buyaqlarni aylinip yürüp kəldim**» dəydu. Xəytanning bu tohtawsiz hərikitining məkşitini rosul Petrus bizgə əstayidil agahlandurup kөrsitidu: «**Өzünglarni hoxyar wə səgək tutunglar. Qünki düxmininglar boloqan Iblis huddi hərkirəwatqan xirdək, yutkudək birsini izdəp katrap yürməktə**» («1Pet.» 5:8).

Əgər bir künla Iblisning türlük -tümən kiltakliri wə tədbirlirigə takabil turuxka yaloquz koyulsak, undakta biz kandak bolup ketərmiz-hə?! Lekin Hudaoqa ming xükri, «**Pərwərdigarning Pərixtisi uningdin əyminidioqanlarni koоqdap ətrapioqa qedirini tikidu, ularni kutkuzidu**» («Zəbur» 34-küy). Kөrginimizdək, Pərwərdigarning Pərixtisining yər üstidə sanakşiz koxunliri hərhil pərixtiliri bardur. Gərqə Xəytan wə uning jinliri hər türlük yaman niyətliri bilən «**yər yüzini kezip paylap, uyak-buyaklarni aylinip yürgən**» bolsimu, Hudaningmu Өzining Өz ümmətlirini koоqdap muxu yaman niyətlərgə takabil turuwatkan nuroqunlioqan əlqiliri bardur. «Ibraniylaroqa»da eytiloqandək: «**Pərixtilərning həmmisi pakət nijatlikka miraslik kilidioqanlar üqün hizmət kilixka Huda təripidin əwətilgən hizmətqi rohlar əməsmu?**».

Halbuki, Zəkəriya kөrgən kөrünüxtə xu qakkan əlqilər awwal pakət yər yüzidiki əllərning əhwalini (bolupmu, Israil üqün) paylaxkila əwətilgənidi. Qünki Hudaning insanlaroqa boloqan barlik məkşət-pilanliri Israiloqa baoqlanoqandur.

Bu pərixtilər Pərwərdigarning Pərixtisigə həwər yətküzüp: «**Biz yər yüzidə uyan-buyan kezip kəlduk; mana, pütkül yər yüzi tiptinq, aramlikta turuwatidu**» dəydu (11-ayət). Ibraniy tilida «**tiptinq, aramlikta turuwatidu**» daim məlum bir jay wə uning ahalisining tinq-amanlik haliti, heqkandak yawlarning malimanqilikі bolmioqanlikini kөrsitidu. Misallar «Hak.» 3:11, 30, 5:31, 8:28, 18:7, 27də kөrünidu; bu sөz «Yexua» 11:23də («**zemin jəngdin aram tapti**») wə xuningdək birnəqqə baxka yərlərdimu tepilidu, həmmisi qongkur tinq-amanlikni kөrsitidu.

Birinqidin, bu əhwal «Hudaning kaldiliri»oqa ibadəthanini kayta kurux hizmitidə rioqbət berix üqün kөrsitilidu; yekin kəlgüsidə heqkandak jəng-urux ibadəthanining yaki zemindiki xəhərlərning kuruluxini tosiyalmaydu. Halbuki, ikkinqidin, bu bayan «yat əllər»ning tinq-amanlik əhwalining Israilning haliti bilən qong pərklinidioqanlikini kөrsitix üqün berilidu. Karioqanda, baxka əl-millətlər heli rahət-bayaxatta yaxaytti; kiskisi, Yəhudiy həlkidin baxka həmmisi tinq-aman idi. Gərqə Israillardin bir top «kaldilar» өz zeminioqa kaytkan bolsimu, ular tehiqə əllərning boyunturuki astida turup sepilsiz, harablaxkan xəhərlərdə olturup, düxmənlirining horluk-hakarətlirigə oquk turatti. Hətta Zəkəriyadin keyinki dəwrdikilər buningdin azablinip: — «**Mana, biz bügün kullarmiz! Sən mewisi bilən nazu-nemətliridin yeyixkə ata-bowilirimizoqa tәkdim kilip bərgən zeminda tursakmu, biz mana uningda kul bolup kalduk!**» dəp ah-zar kətürgən («Nəh.» 9:36).

Əllər Hudaning həlkini tarkitiwətkəndin keyin, zeminini igiligənidi, wə hətta xu

qaoŋkiqə uningdin tohtawsiz paydilinip kəlgənidi. Ḳarimakḳa, ḥeqkim Zion tartḳan azab-okubətlərgə kəngül bəlgəndək ḳilmaytti. Ḥalbuki: —«**Pərwərdigarning Pərixtisi jawabən: «I samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, ḳaqanoŋiqə sən bu yətmix yildin beri aqqiḳlinip keliwatḳan Yerusalem wə Yəhudaning xəḥərliri üstigə rəḥim ḳilmaysən?» — dedi**» (12-ayət).

Həlḳḳə nisbətən, ilgiri əzlirini nuroŋun ḳetim ḳutḳuzoŋan wə yetəkligən Pərwərdigarning Pərixtisining əz arisida boluxi ularoŋa təsəlli boloŋan yərdə, Pərwərdigarning Pərixtisining ular üqün dua-tilawət ḳilixi ularoŋa ḳandaḳmu təsəlli bolmisun?

Dərwəḳə, Israil uning dua-tilawətlirining obyekti əməsmu? Qünki Pərwərdigarning Pərixtisi Məsiḥdin baxḳa ḥeqkim əməs. Təwəndikilər Yəxaya pəyoŋəmbər təripidin hatiriləngən Məsiḥning duasidur: —

«Taki uning ḥəḳḳaniyliḳi julalinip qaḳnap qiḳḳuqə,
Uning nijati lawuldawatḳan məx'əldək qiḳḳuqə,
Zion üqün Mən ḥeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ḥərgiz süküt ḳilmaymən» («Yəx.» 62:1).

Biz baxḳa yərlərdə yuḳiriḳi «70 yil» tooŋrisida tohtilip ətkən (məsilən, «Yərəmiya»diki «ḳoxumqə səz»imizdə), muxu yərdə uni ḳaytilimaymiz. Muxu yərdə adəmni ḥəyranuḥəs ḳilidioŋan ix Pərwərdigarning Pərixtisining dua-tilawitidur. Israil tehi toluḳ əsligə kəltürülmigənidi. «Yerusalem wə Yəhudaning xəḥərliri» tehi harab ḥaləttə turatti. Israilning bu biqarə əḥwali Pərwərdigarning Pərixtisining ular üqün dua ḳilixtiki səwəbidur.

Hudaning Uning dua-tilawitigə ḳarita jawabi «Zəkəriya bilən səzlixiwatḳan pərixtə»ning bu səzlərni Zəkəriya pəyoŋəmbərning kəngligə qongḳur singdürüxi üqün berilidu (13-14-ayət): — «**Pərwərdigar mən bilən səzlixiwatḳan pərixtigə yeḳimlik səzlər, təsəlli bərgüqi səzlər bilən jawab bərdi. Xuning bilən mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə manga mundaḳ dedi: «Sən mundaḳ jakarlioŋin: — Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar: «Yerusalem wə Zionoŋa otluḳ muḥəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu!» dəydu**».

Bu «**yeḳimlik səzlər, təsəlli bərgüqi səzlər**»ning nemə ikənlikini biz ahirḳi 14-17-ayətlərdə kərimiz: —

(1) Pərwərdigar: «**Yerusalem wə Zionoŋa boloŋan otluḳ muḥəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu**» dəydu, andin «**Xuning bilən Mən ərkin-azadiliktə yaxawtḳan əllərgə ḳattiḳ oŋəzəplinimən; qünki Mən həlḳimgə səlla oŋəzəplinip ḳoyiwidim, ular ḥəddidin exip həlḳimgə zor azar ḳildi**» (ibraniy tilida «ular xu yamanliḳḳa yardəm bərdi») dəydu (15-ayət).

Huda Israiloŋa (butpərəsliki tüpəylidin) oŋəzəplinip ularni «yat əllər» arḳiliḳ jazalap azablaxḳa, Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün ḳilduroŋan. Birak «ərkin-azadiliktə yaxawtḳan əllər», yəni Babildikilər, keyin Parsliḳlar bu ixta Hudaning oŋəzipining jazasini qəktin axurup, «ḥəddidin exip» tolimu rəḥimsizlik ḳiloŋan. Bu ix goya bir ata əzining itaətsiz əmma səyümlük balisini tayaḳ bilən jazalioŋanda, yat bir kixi otturioŋa qiḳip balini təmür kaltək bilən uroŋanoŋa ohxax ix bolidu. Bundaḳ əḥwalda ḳaysi bir ata oŋəzəplənməy turalaydu dəysiz? U qoḳum ḳol saloŋuqi yat adəmgə ḳarxi qiḳidu. Hudaning Israiloŋa (xundaḳla barliḳ etiḳadqilaroŋa) zulum saloŋuqilaroŋa boloŋan pozitsiyəsi daim xundaḳ bolidu.

Bu əḥwalni tehimu qüxinix üqün: «Yər.» 30:11, 31:10, «Yəx.» 52:2, «Yər.» 5:10, 12:7, «Yəx.» 47:6 ḳatarliḳ ayətlərni kərüng.

Ḥazirḳi zamanlarda Yəhudiylar muxundaḳ əḥwallarni bexidin ətküzüp, tehimu azab-oḳubətlik ixlaroŋa uqrap, ḳiynilip kəldi. Ularoŋa atalmix əzini «Hristianlar» dəp atiwaloŋuqilar (ḥəḳiḳiy Məsiḥ etiḳadqiliri əməs) kəp azab-oḳubətlarni saloŋan. Əmma kəp əllərning tarihi xuni eniḳ ispatlayduki, Hudaning Ibraḥimoŋa: «**Kimlər** (məlum xəhx yaki məlum bir əl bolsun) **seni bərikətlisə mən ularni bərikətləymən, kimki** (məlum xəhx yaki məlum əl bolsun) **seni horlisa, mən qoḳum uni lənətkə ḳaldurimən**» degən wədisi tehiqə inawətliktur.

(2) Ikkinqi təsəlli Hudaning xapaətlik məḳsitidur: «**Mən Yerusalemoŋa rəḥim-xəpḳətlər bilən ḳaytip kəldim**» dəydu (16-ayət).

Təwəndə bu «rəḥim-xəpḳətlər»din ikki-üq alamət-bəlgini kərsitimiz: —

(a) «**Mening əyüm uning iqidə** (Yerusalem iqidə) **ḳurulidu**» — Ibadəthana Huda Əzining wə həlḳining arisidiki yeḳin alaḳisining bəlgisi bolidu.

(ə) «**wə Yerusalem üstigə «əlqəm tanisi» yənə tartilidu**» — demək, Yerusalem ḳaytidin toluḳ ḳurulidu (16-ayət).

(b) Pəyoŋəmbərgə yənə mundaḳ deyilidu: «**Yənə mundaḳ jakarlioŋin: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Mening xəḥərlirim yənə awatlixidu**» — Pərwərdigar yənila Israilning xəḥərlirini «Mening xəḥərlirim» dəydu (17-ayət).

(p) «**wə Pərwərdigar yənə Zionoŋa təsəlli beridu wə Yerusalemni yənə talliwalidu**» — Zəkəriya pəyoŋəmbər «Yəx.» 14:1din elinoŋan munu sözlərni üq ḳetim ḳaytilaydu: —

«**Qünki Pərwərdigar Yaḳupḳa rəḥimdilliḳ kərsitidu, yənə Israilni tallaydu,**

U ularni əz yurt-zeminida makanlaxturidu.

Xuning bilən yat adəmlər ular bilən birlixip,

Yaḳup jəmətigə ḳoxulidu».

Zəkəriya dəwrining aldinḳi məzgildə yuḳiriḳi wədilər ḳismən əməlgə axuruloŋan birnəqqə ixlar barliḳḳa kəldi. «Hudaning əyi» tət yildin keyin pütti («Əzra» 6:15). Yənə bir məzgildin keyin Nəḥəmiya Yerusalemning sepilini ḳaytidin ḳurup qiḳti.

Keyin Məsiḥning Israilda tuoŋuluxi bexarətlərning qong bir əməlgə axuruluxi boldi; ahirḳi zamanda Yəhudiy həlḳigə nisbətən ularning towa ḳilip Əysa əzimizning Məsiḥimiz dəp tonup etirap ḳilixi bilən tehimu qong əməlgə axuruluxi wujudḳa qiḳidu: —

Rosul Yaḳup Rəbbimiz Əysa Məsiḥning ḳaytip kelixi toоŋruluḳ sözliginidə: — «**Muxu ixlardin keyin, mən ḳaytip kelip, Dawutning yiḳiloŋan qedirini yengibaxtin ḳurup tikləymən, uning harabiliklirini ḳayta bina ḳilip, əsligə kəltürimən. Xundaḳ ḳilip, insaniyəttiki baxḳa insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloŋan barliḳ əllər Meni izdəp tapidu, dəydu bu ixlarning ḥəmmisini əməlgə axuridioŋan wə xundaḳla ularni əzəldin ayan ḳilip kəlgən Pərwərdigar!**» («Ros.» 15:16-18, «Amos» 9:11-12).

«**Qünki Pərwərdigar Zionoŋa təsəlli bərməy ḳoymaydu;**

Uning barliḳ harabə yərlirigə qoḳum təsəlli beridu;

U qoḳum uning janggallirini Erəm baoŋqisidəḳ,

Uning qəl-bayawanlirini Pərwərdigarning beoŋidəḳ ḳilidu;

Uningdin huxalliḳ ḥəm xad-huramliḳ,

Rəḥmətlər ḥəm nahxa awazliri tepilidu» («Yəx.» 51:3)

Ikkinqi oŋayibanə kərünüx — münggüzlər wə ḥünərwənlər (1:18-21)

«**Andin mən beximni kətürdüm, mana tət münggüzni kərdüm. Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «bular nemə?» dəp soridim. U manga: «Bu Yəḥuda, Israil wə**

Yerusalemni tarkitiwətkən münggüzlərdur» — dedi.

Wə Pərwərdigar manga tət hünərwənni kərsətti. Mən: «Bu hünərwənlər nemə ix kiloili kəldi?» dəp soridim. U: «Mana bular bolsa Yəhudadikilərni heqkim kəddini rusliyalmioudək dərijidə tarkitiwətkən münggüzlər; birak bu hünərwənlər münggüzlərni dəkkə-dükkigə qüxürgili, yəni əllərning Yəhudaning zeminini tarkitiwetix üqün kətürgən münggüzlirini taxliwətkili kəldi!» — dedi».

Münggüzlər» mukəddəs yazmilarda kəp wakitlarda xan-xərəp, oqurur-izzət yaki məlum xəhsning yaki dələtning küq-kudritining simwoli kilinidu (məsilən, «1Sam.» 2:1, «2Sam.» 22:3, «Zəb.» 75:4, 5, 92:10ni kərüng). Bəzidə münggüzlər dunyadiki əng küqlük imperiyələrni kərsitidu («Dan.» 8-bab, «Wəh.» 17:3, 12).

«Tət» degən san Mukəddəs Kitabta «tət xamal» yaki «dunyaning tət bulungi»ni kərsətkəkə, xərhqilərning bəziliri «tət münggüz» pəkət Israilning «tət ətrapidin» zulumoqa uqrap, tarkilip kətkənlikini bildüridu, dəp karaydu. Halbuki, yukirida baykioqinimizdək, Zəkəriyaoqa tapxuruloqan bexarətlər tüp jəhəttin «ilgiriki pəyoqəmbərlər»ning səzlirini təstiklax wə hulasilax süpitidə berilgən, dəp karaymiz. Xu səwəbtin bizdə xək yokki, Zəkəriya pəyoqəmbər kərgən xu «tət münggüz» Daniyal pəyoqəmbərgə allikaqan tapxuruloqan wəhiyning 2-babtiki «qong həykəl»ning «tət metal»i wə 7-babtiki «tət məhluk» kərsətkən tət imperiyənimu kərsitidu. Muxu tət imperiyə əz nəwiti boyiqə Israilni zalimlik bilən «tarkatkuqilar» idi.

Daniyal pəyoqəmbərning bu bexarətliri tooqruluk «Daniyal»diki koxumqə səzimizdə allikaqan tohtalduk. Axu yərdə eytkinimizni hulasiləp, biz xu tət münggüzni təwəndiki tət imperiyəgə simwol kilinidu, dəp ixinimiz: —

(a) birinqi münggüz — Babil imperiyəsi
(ə) ikkinqi münggüz — Pars imperiyəsi (Zəkəriyaning künliridə tehi həküm sürüwatkanidi)
(b) üqinqi münggüz — Grek imperiyəsi (Zəkəriyaning künliridə tehi barlikka kəlmigən)
(p) tətinqi münggüz — Rim imperiyəsi wə ahirki zamanlarda xuning harabiliridin kəkləp qikidioqan dəjjalning imperiyəsi

Israil əmdi muxu kərünüxtin kandak təsəlli taparkin? Berilgən təsəlli dəl xu idiki, gərqə muxu imperiyələr wakitinqə hojilik kilsimu, Huda bəribir həmmidin üstün turup, ularni halak kilixka tət «hünərwən»ni allikaqan təyyarlioqandur. Ibraniy tilida «dəkkə-dükkigə qüxürüx» degən səz yənə «xilip yokitix» yaki «yonup yokitix» degən mənini əz iqigə alidu. Undakta, tət münggüzni yokitidioqan tət hünərwən kimlər?

Daniyal pəyoqəmbərning bexarətlirigə asasən hünərwənlərning salahiyiti təwəndikidək boluxi kerək, dəp ixinimiz: —

(a) birinqi hünərwən — Pars imperiyəsi (Babil imperiyəsini aoqduroqan)

(ə) ikkinqi hünərwən — Grek imperiyəsi (Pars imperiyəsini aoqduroqan. Zəkəriyaning dəwridə bu ix tehi yüz bərmigənidi).

(b) üqinqi hünərwən — Rim imperiyəsi (grek imperiyəsini aoqduroqan)

(p) tətinqi hünərwən — bu tooqruluk ikki hil pikir bar: —

(1) tətinqi hünərwən Rim imperiyəsini aoqduroqan «Gotlar» wə «Wizigotlar»oqa wəkillik kilidu;

(2) tətinqi hünərwən Məsihning əzigə wəkillik kilidu; qünki Rim imperiyəsining harabiliridin qikidioqan dəjjalning imperiyəsini ahirida aoqduroquqi Məsihning Əzidur. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz: —

«**Keqidiki oqayibanə kərünüxlərdə mən goya Insan ooqlioqa ohxax bir zatning ərxtiki**

bulutlar bilən kəlginini kərdüm. U «Əzəldin bar Boloquqi»ning yenioqa berip, Uning aldioqa ḥazir kilindi (bu ixni Məsiḥning dunyani sorakka tartixka kaytip qüxüxi aldida yüz beridu, dəp karaymiz). Ḥər əl-yurt, ḥər taipə, ḥər hil tilda səzlixidioqanlar Uning hizmitidə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḥlik ḥokuki Uningoqa berildi. Uning səltəniti mənggü solaxmas səltənəttur, Uning padixaḥliki mənggü ḥalak kilinmas» wə «təhttə olturoqan məzgildə, ərxtiki Huda yimirilməs bir padixaḥlik bərpa kilidu. Bu padixaḥlik ḥərgiz baxka bir həlklərgə ətməydu; əksiqə u bu baxka padixaḥliklarni üzül-kesil gumran kilip, əzi mənggü məzmut turidu» («Dan.» 7:13, 14, 2:44-45nimu kərüng).

Üqinqi oqayibanə kərünüx — əlqəx tanisini tutkan yigit (2:1-13)

«Andin mən beximni kətürüp, mana kolida əlqəm tanisini tutkan bir adəmni kərdüm wə uningdin: «Nəgə barisən?» dəp soridim. U manga: «Mən Yerusalemni əlqigili, uning kəngliki wə uzunlukini əlqəp kərgili barimən» — dedi.

Mana, mən bilən səzlixiwatkan pərixtə qikti; yənə bir pərixtə uning bilən kərüxüxkə qikti wə uningoqa mundak dedi: — Yügür, bu yax yigitkə səz kil, uningoqa mundak degin: — «Yerusalem əzidə turuwatkan adəmlərning wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəḥərlərdək bolidu. — Wə Mən Pərwərdigar uning ətrapioqa ot-yalkun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən.

— Ḥoy! Ḥoy! Ximaliy zemindin kəqinglar, — dəydu Pərwərdigar, — Qünki Mən silərni asmandiki tət tərəptin qikkan xamaldək tarkitiwətkən, dəydu Pərwərdigar».

— «— Ḥəy! I Babil kizi bilən turoquqi Zion, kaqkin! Qünki samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar mundak dəydu: —

Əz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang kiloqan əllərgə əwətti; qünki kim silərgə qekilsa, xu Əzining kəz kariqokioqa qekiloqan bolidu. Qünki mana, Mən Əz kolumni ularning üstigə silkiymən, ular əzlirigə kul kilinoquqiloroqa olja bolidu; xuning bilən silər samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər.

Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion kizi; qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən, dəydu Pərwərdigar, — wə xu künidə kəp əllər Pərwərdigaroqa baoqlinidu, Manga bir həlk bolidu; arangda makanliximən wə silər samawi koxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; xuningdək Pərwərdigar Yəḥudani əzining «mukəddəs zemini»da nesiwisi boluxka miras kilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu.

Barlik ət igiliri Pərwərdigar aldida süküt kilsun! Qünki U Əzining mukəddəs makanidin kozoqaldi!»

Ikkinqi wə üqinqi kərünüxlər birinqi kərünüx bilən ziq munasiwəttə turidu. Üqinqi kərünüxtə kərsitilgən əng muḥim ix bolsa, Yerusalem (yəni «Hudaning xəḥiri», «Zion»)ning kəlgüsidiki awat-bayaxatlikı wə xan-xəripidin ibarət bolidu.

Bu kərünüxtiki nuroqun jəḥətlər okurməngə okuoqan ḥaman enik boluxi kerək. Təwrat wə Injilni okuoqanseri kərünüxning təpsilatliri tehimu xundak bolidu. Biz muxu yərdə təpsiliy tohtalmaymiz, pəkət birnəqqə baykioqanlirimizni bayan kilimiz: —

(a) «Əlqəm tanisini tutkan bir adəm»gə: «Yügür, bu yax yigitkə səz kil, uningoqa: «Yerusalem əzidə turuwatkan adəmlərning wə mallarning kəplükidin sepilsiz xəḥərlərdək bolidu» dəp eytiloqan səzlər bizningqə uningoqa «əlqəx ixining kəlgüsidə ḥajiti yok, qünki Yerusalemning kəlgüsi «sepilsiz», qəksiz qong bir xəḥər bolidu» degənni bildüridu. Gərqə yekin kəlgüsidə Hudaning xapaiti bilən Yerusalemning bir

sepili bolidioŋan bolsimu («Nəhəmiya» degən kitabni kərüng), xundaķ bir kün keliduki (uni tehi kütməktimiz), aһalisi xunqə kəpiyiduki, xəһər һərķandaķ sepildin һalķip kengiyidu. Dərwəķə 5-ayəttə: «**Wə mən Pərwərdigar uning ətrapioŋa ot-yalķun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» deyilidu. Huda pütünləy baxpanaһ bolsila һərķandaķ sepilning һeq һajiti ķalmaydu. Yerusalem əgər Əysani əz Məsiһimiz dəp ķobul ķiloŋan bolsa bu ayəttə təswirləngən һalət Yerusalemning xu qaoŋdiki һaliti boloŋan bolatti; kəlgüsidə Yerusalemdikilər ahirida Uni ķobul ķilsa һaliti jəzmən muxu ayəttə deyilgəndək bolidu («Yəx.» 4:5-6, 26:1, 60:19 wə «Wəһ.» 21:23nimu kərüng).

Bügünki künlüktimu һərbir etiķadqi yaman roһlar uning roһioŋa һujum ķiloŋan qaoŋlarda, Hudaning əzigə baxpanaһ boluwatķinini («Zəb.» 27:2-3, 34:7), xundaķla Hudaning xərəplik yoruķluķining uning roһ-kəlbidə nur qeqiwatķinini bilidu («Yһ.» 8:12, «2Kor.» 4:6).

(ə) Uning Zionoŋa baxpanaһ boluxķa boloŋan wədisigə asasən, Huda sürgün boloŋan jay Babildin tehi ķaytmioŋanlarni Zionoŋa ķeqip kelixkə qaķiridu («ximaliy zemin» Pələstingə nisbətən Babil һesablinidu). Xu qaoŋdiki Babil allikaqan Pars imperiyəsi təripidin aoŋduruloŋan bolsimu, uning bexioŋa qüxidioŋan yənə birnəqqə balayi'apətlər bar idi. Ottura xərķning ķədimki tarihi buningoŋa ispat beridu. Xübһisizki, Hudaning bu qaķirikida yənə kəlgüsidiki bir zaman, yəni ibraniy palandiliri pütkül dunyaoŋa tarķitiloŋandin keyin, Huda ularni sürgün boloŋan yərlərdin ķaytixķa qaķiridioŋan bir kün kəzdə tutulidu («Yəx.» 48:20, 52:11, «Yər.» 2:6, 45ni kərüng).

Zəkəriya pəyoŋəmbərning künliridə sürgün boloŋanlarning kəpinqisi Babilda azraķ raһətlik turmuxni kərüpla, Pələstingə ķaytsam xübһisizki japa tartimən dəp ķaytixni halimioŋanidi. Һalbuki, kəlgüsi bir kündə Huda Əzi ķoy bakķuqidək ularni dunyadiki һərbir jaydin degüdək əz zeminiоŋa yetəkləp baxlaydu («Yər.» 16:14-15, 23:7-8). Xuning bilən bir wakitta U ularni tarķitiwətkən əl-dələtlərni jazalaydu («**Əz xan-xəripini dəp U Meni silərni bulang-talang ķiloŋan əllərgə əwətti**» 8-ayət). «**Xan-xərəpkə erixtürüx**» degən ibarə xübһisizki, Məsiһning Hudaning gunaһ üstigə qiķaroŋan һəkümlirini yürgüzüxi wə xuning bilən bir wakitta towa ķilip uning nijatini ķobul ķiloŋanlaroŋa meһir-xəpķitini kərsitixi arķilik Hudaoŋa xan-xərəp kəltürüxtin ibarət bolidu. «Yəx.» 14:1-3ni kərüng. Xu qaoŋda Huda «**Əz ķolumni ularning üstigə silkiymən**» dəydu — demək, ularning üstigə ҳalakət kəltüridu (muxu ibarə kərüngən «Yəx.» 11:15 wə 19:16ni kərüng).

(b) Ķizik yeri xuki, 8-ayəttə səz ķiloŋuqi «Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Yaһwəһ (Pərwərdigar)ning Əzi; lekin U «**Pərwərdigar təripidin**» əwətilgən. Səzligüqi yənə 9-ayəttə: «**Silər samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər**» dəydu. Bu tolimu sirlik gəptur! Əmma Injilni okuoŋanlar xuni biliduki, muxu yərdə səzligüqi (muxu səzlərni baxķa ҳeqķandaķ qüxəndürüx yoli yoķtur) Əz Atisi tərəptin əwitilgən Rəb Əysa Məsiһdin baxķa birsi əməs. Məsilən «Luķa» 4:14, 43, 9:48, «Yһ.» 3:34, 6:38, 7:28-29, 17:21, 20:21ni, xundaķla «Yəx.», 48:16ni kərüng.

(p) 10-14-ayətlərning məzmuni jəzmən Rəb Əysa Məsiһning pütkül Israil həlķi towa ķiloŋandin keyin dunyaoŋa ķayta kelixi bilən munasiwətlik: «**Qünki mana, keliwatimən, arangda makanliximən**». Muxu yərdimu səzligüqining «Yaһwəһ» (Pərwərdigar) ikənlikini, «Samawi ķoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar» təripidin əwətilgənlikini bayķaymiz (11-ayətni kərüng).

Muxu ayətlərning iqidə muķəddəs yazmilardin yioŋinqaķlanoŋan kəp ayətlər kərülidu. Ularning bəziliri təwəndiki ayətlərdə tepilidu: «Yəx.» 12:6, «Zəf.» 3:14-

15, «Zəb.» 102:15-22, «Yəx.» 56:1-6, «Yər.» 50:5, wə yənə «Zək.» 14-bab, «Ros.» 15:13-18, «Yəx.» 19:25.

(t) «Muқəddəs zemin» degən ibarə dikқitimizni Hudaning Kanaan (Pələstin) zeminini «Meningki» degənlikigə tartidu; qünki «muқəddəs» degən səzning tüp mənisi: «Hudaoŋila təwə» degənlik bolidu.

(j) 13-ayəttə «қozoŋaldi» yaki «turdi», «қopti» degən səz «Zəb.» 44:23də tepilidu: **«Oyoŋan, i Pərwərdigar! Nemixқa uhlap yatisən?**

Ornungdin tur, bizni mənggügə taxlawətmigəysən!». Yənə «Ḥab.» 2:20, «Zəf.» 1:7nimu kərüng.

Tətinqi oŋayibanə kərünüx — bax kahin Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuxi (3-bab)

«Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatқan bax kahin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoŋan Xəytanni kərsətti.

Pərwərdigar Xəytanoŋa: «Pərwərdigar seni əyiblisun, i Xaytan! Bərhək, Yerusalemni talliwaloŋan Pərwərdigar seni əyiblisun! Bu kixi ottin tartiwelinoŋan bir ququla otun əməsmu?» — dedi. Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən ḥalda Pərixtining aldida turatti. U uning aldida turuwatқanlaroŋa: «Bu paskina kiyimni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoŋa: «Қara, Mən қəbiḥlikingni səndin elip kəttim, sanga ḥeytlik kiyim kiygüzdüm» — dedi. Mən: «Ular bexioŋa pakiz bir səllini orisun!» — dedim. Xuning bilən ular pakiz bir səllini uning bexioŋa oridi; Pərwərdigarning Pərixtisi bir yanda turatti wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoŋa mundaқ jekilidi: —

«Samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Əgər yollirimda mangsang, tapilioŋinimni qing tutsang, Mening əyümni baxқurisən, ḥoylilirimoŋa қaraydioŋan bolisən; sanga yenimda turuwatқanlarning arisida turux ḥoқuқini berimən.

I bax kahin Yəxua, sən wə sening aldingda olturoŋan ḥəmraḥliring anglanglar (qünki ular bexarətlik adəmlər): — Mana, Mən «Xah» degən қulumni məydanoŋa qikirimən. Mana, Mən Yəxuaning aldioŋa қoyoŋan taxқa қara! — Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəқixlirini əzüm oyimən, — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, — wə Mən bu zeminning қəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən.

Xu küni, — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, ḥərbiringlar əz yeқininglarni üzüm teli wə ənjür dərihi astioŋa olturuxқa təklip қilisilər».

Awwalқi üq kərünüx tooŋruluқ qongқur bir soal pəyoŋəmbərning kənglidə pəyda boluxi mumkin: «Huda қandaқmu Israilni əsligə kəltürsun? Israilning eoŋir gunaḥliri wə əhlaқta boloŋan buzuқqiliқi üqün uni Pərwərdigarning əyi selinidioŋan jay boluxқa, xundaқla barliқ əllərgə Hudaning bəht-bərikitini yətküzgüqi hizmətkar boluxқa mənggü nalayiқ қiliwətkən əməsmu?».

Tətinqi kərünüx yuқiriқi soaloŋa jawab təriқisidə ḥəmdə pəyoŋəmbərning əzining təwəndiki həwərni əginixi üqün, xundaқla uni həlққə yütküzüxi üqün berilgən, dəp ixinimiz: —

(1) Israilning bəht-bərikiti (xundaқla, barliқ ixəngüqilərning bəht-bərikiti) Israilning uningoŋa layiқ boloqinidin yaki қandaқtur birnəqqə atalmix «sawaplik ixliri»din boloŋan əməs, bəlki Pərwərdigarning mutləқ meḥri-xəpқitidin, «Yerusalemni talliоŋan» Қadir-Mutləқning əzgərməs muddia-məқsətliri asasida boloŋandur;

(2) Napak, gunaḥkar wə əhlaḳta buloɣanoɣan bir həlḳ ḳandaḳ paklinip «**Hudaning hizmətkarliri»oɣa əzgərtilidu? Hudaning Israiloɣa: «Silər Manga kaḥinlardin tərkib tapḳan has bir padixaḥlik wə muḳəddəs bir ḳowm bolisilər**» degən qaḳiriḳi wə ularni tallewlixining səwəbi bar idi. Israilni «Pərwərdigarning əyi»gə məs'ul boluxḳila əməs, bəlki barliḳ baxḳa əllərgə «Pərwərdigarning kaḥinliri» wə «Hudayimizning hizmətkarliri» boluxḳimu ḳandaḳ layiḳ ḳilinix yoli bizgə bu kərünüxtə ayan ḳilinidu (Hudaning xu qaḳiriḳi «Mis.» 19:6də, «Yəx.» 61:6dimu hatirilinidu).

Ohxax soal «Yər.» 3:19də ḳoyulidu.

Ḳisḳiqə ḳilip eytḳanda, birinqi, ikkinqi wə üqinqi kərünüxtə Israilning sürgünlüktin wə əzlirni zulum ḳiloɣuqilardin azad ḳilinip ronaḳ tapidioɣanliḳi kərsitilidu; tətinqi kərünüxtə xu jismaniy jəḥəttiki azadliḳḳa mas ḥalda, Israilning roḥiy jəḥəttin gunaḥḳa əsir boloɣanliḳidin azad ḳilinidioɣanliḳi kərsitilidu. «Iqki, roḥiy ḥər ḳilinix» bolmisa «sirtḳi, jismaniy ḥər ḳilinix»ning nemə paydisi? Əmdi kərünüxning bəzi təpsilatlirini kərəyli: —

«**Andin u manga Pərwərdigarning Pərixtisi aldida turuwatḳan bax kaḥin Yəxuani, xuningdək Yəxuaning ong təripidə uning bilən düxmənlixixkə turoɣan Xəytanni kərsətti**» (1-ayət).

Muxu «Yəxua» bolsa əslidə on altə yil ilgiri Babilning sürgünlükidin tunji ḳaytḳan 49697 kixigə Zərubbabəl bilən birgə yetəkqi boloɣan «bax kaḥin» idi, əlwəttə. «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning salaḥiyiti tooɣruluḳ yuḳirida azraḳ tohtalduḳ.

«**Aldida turuwatḳan**» degən səz Hudaning yaki insanning «hizmitidə bolux»ni ipadiləydu. Məsilən, «Yar.» 41:46də (Yüsüp Pirəwnning aldida), «Ḳan.» 1:38də (Yəxua Musaning aldida), «1Sam.» 16:21də (Dawut Saulning aldida), «1Pad.» 1:2-4də (Abixag Dawutning aldida turidu). Bundaḳ misallar baxḳa kəp jaylarda uqraydu. Hudaning aldida turux (Uning hizmitidə bolux)tiki birnəqqə misalni «Ḳan.» 10:8din, «Ḥak.» 20:28din, «1Pad.» 17:1din, «2Pad.» 3:14-16din kərüng. Bu səzlər yənə Hudaning aldida dua ḳilix üqün ḥazir boluxnimu bildüridu (məsilən, «Yar.» 18:22, «Yər.» 7:10).

Əmma tətinqi kərünüxtə Yəxuaning Pərwərdigarning Pərixtisining aldida turuxi pəḳət əzigə wakalitən əməs, bəlki bax kaḥinliḳ salaḥiyitidə pütkül Israil həlḳigə wakalitən bolidu.

Yəxuaning bu wəkillik roli təwəndikilərdin kərünidu: —

(1) Yəxuaning «bax kaḥin» degən unwanining təkitlənginidin kərünidu;

(2) Pərwərdigarning Pərixtisining ətünüxi wə Xəytanning Yəxuaning üstidin qiḳaroɣan xikayətlirigə ḳayturoɣan jawabi Yəxua üqün əməs, bəlki Yerusalem üqün ḳilinidu. Bu yərdə Yerusalem baxḳa kəp yərlərdikidək xəḥərni əməs, bəlki pütkül həlḳni bildüridu.

(3) 4-ayət bilən 9-ayətni selixturoɣanda, roxənki, Yəxuaoɣa «**Ḳara, Mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim**» dəp eytiloɣan səzlərning kərsətkini Hudaning (9-ayəttə) «**Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən səzliridə kərsitilgən ix bilən ohxax ixtur.

Yəxua həlḳḳə wəkil ḥəm ular üqün dua ḳiloɣuqi bax kaḥin süpitidə Hudaning aldida mundaḳ turuxi əməliyəttə Israil həlḳining əzining Huda aldida soraḳḳa tartilidioɣanliḳioɣa ohxax ixtur.

Məzkur ayət ibraniy tilida: «Yəxuaning ong təripidə uningoɣa Xəytan boluxḳa turoɣan Xəytanni kərsətti» degən tərtiptə kelidu — qünki «Xəytan» degənning əsli mənisi: «düxmən, küxəndə».

Xəytanning xikayət səzliri bizgə eytilmioɣan, biraḳ ularning temisi 3-ayəttin

enik kərünidu: «**Yəxua bolsa paskina kiyimlərni kiygən ḥalda pərixtining aldida turatti**».

Muxu yərdə «paskina» degən səz ibraniy tilida «əng yirginqlik, əng nijis» degən mənini bildüridu. Demək, Yəxuaning bu kiyimliri həlḳning Huda aldidiki gunaḥlirining ḳandaḳ ikənlikini kərsitidu. Dərwəḳə, uning Xəytan xikayət ḳiloɣudək dərijidə gunaḥi bar idi!

Əmma Xəytan xikayət ḳiloɣini bilən uning gunaḥ bekitix ḥoḳuḳi yoḳtur. Əməliyəttə adəm ḥəyran ḳalarliḳ ix xuki, Yəxuaning, xundaḳla Israilning gunaḥini bekitixkə birdinbir ḥoḳuḳi bar Boloɣuqi, yəni Pərwərdigarning Pərixtisi Əzi Yəxuani pakizlaxḳa təxəbbusqi bolidu (biz 2-ayəttə «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning yənə bir ḳetim «Pərwərdigar» dəp ataloɣinini bayḳaymiz).

Hudaning Israilni bundaḳ aḳlixi Yəxaya pəyoɣəmbərning Israiloɣa wəkil bolup eytḳan munu səzidək boloɣan: —

«**Meni aḳlioɣuqi yenimdidur; kim manga ərz-xikayət ḳilalisun? Bar bolsa birliktə dəwalixayli; kim mening üstümdin əyibliməkqi bolsa, aldimoɣa kəlsun! Manga yardəmdə boloɣuqi Pərwərdigardur; əmdi meni ərz ḳilalaydioɣan kimkən? Ularning ḥəmmisi bir tal kiyimdək əskirəp ketidu; pərwanilər ularni yutuwetidu**» («Yəx.» 50:8, 9). Injilda Hudaning nijatidin nesip boloɣanlarning bəhtlik əḥwali tooɣrulukmu xundaḳ deyilidu: «**Kimmu Hudaning tallioɣanliri üstidin xikayət ḳilalisun?! Huda ḥəḳḳaniy ḳiloɣan yərdə, kimmu bizni gunaḥḳa məḥkum ḳilalisun? Ölgən, ḥəm tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatḳan, biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət ḳiliwatḳan Məsiḥ xundaḳ ḳilarmu?!**» («Rim.» 8:33-34; «1Yḥ.» 2:1-2nimu kərüng, xu ayətlərdə Rəbbimiz «Yardəmqi Wəkilimiz» dəp atilidu).

Uluoɣ «Yardəmqi Wəkil» Israil üqün boloɣan aḳlax səzliridə birinqidin Pərwərdigarning əzgərməs talliwaloɣinini asas ḳilidu: «**Pərwərdigar seni əyiblisun!**». «Əyiblisun» degən peil ibraniy tilda «gaar» degən səz bilən ipadilinidu. «Gaar» «tənbiḥ berix» wə (Huda təripidin ixlitilgən bolsa) «besiḳtürüx, basturux» degən mənilərni əz iqigə alidu; xuning üqün muxu yərdə «Iblisni basturup, xikayətlirini qətkə ḳeḳiwetix» degən məninimu kərsitidu. Səwəbi — «**Bərḥək, Yerusalemni talliwaloɣan Pərwərdigar seni əyiblisun!**». Injilda deyilgəndək «**Huda aldin bilgən Əz həlḳidin waz kəqkini yoḳ!**» («Rim.» 11:2).

Hudaning Israilni Əzigə has həlḳ ḳilip tallixida ularning sadiḳliḳioɣa asaslanoɣan bolsa, undaḳta ular heli burunla taxliwetilgən bolatti. Huda nemixḳa Israilni talliɣandu? Ularning ḥəḳḳaniyliḳi üqünmu? Baxḳa əllərdin yeḳimliḳ boloɣanliḳi tüpəylidinmu? Yaḳ! — U Musa arḳiliḳ ularoɣa: «**Pərwərdigarning silərgə meḥri qüxüp silərni talliwaloɣini silərning baxḳa həlḳlərdin kəp boloɣanliḳinglar üqün əməs — əməliyəttə, silər barliḳ həlḳlər arisida əng az idinglar — bəlki Pərwərdigarning silərni səygini tüpəylidin wə ata-bowiliringlaroɣa iqkən ḳəsəmgə sadiḳ boloɣanliḳi üqün Pərwərdigar silərni küqlük ḳol bilən ḳutḳuzup, ḥərlük bədili tələp «Ḳulluḳ makani»din, yəni Misir padixaḥi Pirəwnning ḳolidin qiḳaroɣan**» dəydu («Ḳan.» 7:7-8).

Huda Əzining Ibraḥim bilən «**Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən əḥdisigə asasən Israil arḳiliḳ Əz muḳəddəs harakterining barliḳ tərəpliri, jümlidin mutləḳ adilliḳi ḥəm qəksiz meḥir-xəpḳitini bayan ḳilixḳa xundaḳ bekitkəndin keyin, gərqə ularning kəp gunaḥliri wə asiyliḳliri boloɣan bolsimu, U ḥərgiz ulardin waz kəqməydu.

Bu nuḳtini kərsətkən ayətlər heli kəptur — məsilən, «Yər.» 31:37, «Law.» 26:44.

Ikkinqidin, Pərwərdigarning Pərixtisining Xəytanning xikayətlirigə boloɣan jawabi Israilning alliқaqan tartқan azab-oқubətlirini əz iqigə alidu: «**Bu kixi ottin tartiwelinoɣan bir ququla otun əməsmu?**». Bu sözlər «Amos» 4:11dimu ixlitilgən bolup, xu yərdə Hudaning rəһim-xəpқiti bilən insanning naһayiti qong bir apəttin қutuluxini kərsitidu. Yuқirida eytқinimizdək bu sözlər pəқət Yəxuaning əzinila əməs, bəlki u wəkil boloɣan pütkül Israilning əһwalini kərsitidu.

Muxu yərdiki «ot» birinqidin Babil imperiyəsidiki sürgünlükni kərsitidu. Muxu «ot»tin қaytқan қaldurulоɣan қisim «tartiwelinoɣan ququla»oɣa ohxaydu. Uning üstigə, bu sözlər bizgə Yəһudiylarning tarihi tooɣrisida tehimu qongқur bir omumiy һəқiқətni əslitidu. Israil daim degüdək «ot iqidə» bolidu, lekin Huda ularning pütünləy yoқitilixioɣa һərgiz yol қoymaydu. Bu jəһəttin Israil Musa pəyoɣəmbər kərgən xu «**kəyüwatқan azoɣanliқ**»қa ohxaydu. Huda ular otturisida ottək turoɣaqқa ularning iqidiki daxқili kəydürülməktə; lekin ular uningda kəydürüp yəwetilməydu.

Israilning «ot iqidə» boloɣanliқi tooɣruluқ yənə «Yar.» 15:17, «Қan.» 4:20, «Zeb.» 66:12, «Yəx.» 43:2ni kərüng. Misir Israiloɣa «humdan» boloɣan, Babilmu һəm xundaқ; gərqə bügünki kündə Yəһudiylar қaytidin Қanaan zeminini igiligən bolsimu, ularni sinaydioɣan «azab-oқubət otliri» tehi tügimidi; «**yat əllərning waқti**» toxқuqə, Israil zeminida turuwatқan һəm pütkül dunyaoɣa tarқitiloɣan barliқ Yəһudiylarning tartқan azab-oқubətliri ahirқi «dəһxətlik azab-oқubət» waқtida əwjigə qiқidu. Xu qaoɣda «**Rəb adalət yürgüzgüqi Roһ һəm kəydürgüqi Roһ bilən bilən,**

Zion қizlirining pasiқliқini yuyup,

Yerusalemning қan daoɣlirini tazilaydu» («Yəx.» 4:4); U xu qaoɣda ularni қaytidin «**ottin tartiwaloɣan ququla**»dək қutқuzidu, ularni kəpəytip pütkül dunyaoɣa bəһtbərikət ata қilidu.

Barliқ etiқadqilarmu «**ququlidək ottin tartiwelinoɣan**» əməsmu? «Ot» adəttə gunaһning əzini əməs, bəlki Hudaning jazalirini kərsitidu; birақ gunaһ paniy dunyadimu daim degüdək gunaһ ətküzgüqining bexioɣa ot qüxüridu; «**rəzillik ottək kəyidu**» («Yəx.» 9:18). Bu nuқtini һes қiloɣan yaki һes қilmioɣan bolayli, dərһəқiқət һəmmimizning əһwalimiz xundaқ bolidu. Һəmmimiz əzimizdiki gunaһliқ təbiyitimizning gunaһiy oti iqidə yaxap kəlduқ (məsilən, tilimiz tooɣruluқ «Yaқ.» 3:6ni kərüng). Hudaning rəһim-xəpқiti bolmisa, alliburun gunaһliқ oti bilən kəyüp ketəttuқ.

Ikkinqidin, «**ottin tartiwelinoɣan ququlidək**» degən sözlər bizgə Қutқuzoɣuqimizning meһir-muһəbbiti wə rəһimdilliқini əslitidu; qünki һeqkim bizgə iq aoɣritmioɣan waқtida, U qəksiz azab-oқubətlərni tartixliri bilən «ottin tartiwelinoɣan ququlilardək» bizni gunaһning kəlgüsi jazaliridinla əməs, bəlki gunaһning һazirқi küqlük əsirlikidinmu қutқuzoɣan.

Yəxua kiygən «paskina kiyimlər» tooɣruluқ yənə tohtilayli. Bular deginimizdək Israilning xu qaoɣdiki gunaһini kərsətkən; Huda ularni tehi yat əllərning һəkümranliқidin azad қilmioɣanliқining Өzi ularning xu eoɣir gunaһining məwjutliқioɣa toluқ ispat bərməktə idi.

«Paskina kiyimlər» əһlaқiy buzuқluққa simwol bolidioɣanliқi yənə «Yəx.» 64:6dimu tiloɣa elinidu: —

«**Əmdi biz napak birnərsigə oһxax bolduқ,**

Қiliwatқan barliқ «һəққaniyətlirimiz» bolsa bir əwrət latisioɣila oһxaydu, halas;

Һəmmimiz yopurmaқtək hazan bolup kəttuқ,

Қəbiһliklirimiz xamaldək bizni uqurup taxliwətti».

Bu sɵzlər Israilning ḥəkikiy əhlakiy ḥalitini kɵrsətti.

Hudaning «**Zion kizlirining pasikliḳini yuyux**», xundakla barlik buloɣinixliridin paklax tooɣrisidiki wədisi kɵp pəyoɣəmbərlər təripidin hatiriləngən — məsilən, «Yəx.» 4:3-4, «Əz.» 36:16-32. Israil kiyidioɣan yengi kiyim, yəni Məsiḥning Ɵzining mukəmməl ḥəkḳaniyliḳi boloɣan kiyimlər «Yəx.» 61:6, 10də kɵrünidu: — «**Mən Pərwərdigarni zor xad-huramlik dəp bilip xadlinimən,**

Jenim Hudayim tüpəylidin huxallinidu;

Qünki toy kilidioɣan yigit əzigə «kaḥinlik səllə» kiyiwaloɣandək,

Toy kilidioɣan kiz ləəl-yakutlar bilən əzini pərdazlioɣandək,

U nijatlikning kiyim-keqikini manga kiydürdi,

Ḥəkḳaniylik toni bilən Meni pürkəndürdi».

Bu roḥiy kiyimlər bilən ḥəmmə ixəngüqilər bügün kiyindi; pütkül Israilmu kəlgüsidə ular bilən kiyinidu.

4-ayətkə ətəyli: — «**«Bu paskina kiyimlərni uningdin salduruwetinglar» — dedi wə uningoɣa: «Ḳara, Mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim, sanga ḥeytlik kiyim kiygüzdüm**». Bu nemidegən ajayib əzgirixḥə! Pərwərdigarning Pərixtisi muxu buruḳni aldidiki hizmətkar pərixtigə qüxürgəndin keyin dərḥal bu simwoloɣa təbir berip: «**Ḳara, mən ḳəbiḥlikingni səndin elip kəttim**» dəydu (9-ayəttiki «**Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən xərəplik wədə xuningoɣa ohxax mənidə boloɣan); andin «**Mən sanga ḥeytlik kiyim kiygüzdüm**» dəydu. «Ḥeytlik kiyim» yuḳirida deginimizdək, Məsiḥning mukəmməl ḥəkḳaniyliḳini kɵrsətkəqkə, bu sɵzlər biwasitə bexarət bolmisimu, pütkül Israil həlḳining kaḥin boluxḳa ḳaytidin qaḳiritilip kelinidioɣanliḳini puritidu («Mis.» 19:6). Bu ix pəyoɣəmbərgə 5-ayəttimu kɵrünidu. Pəyoɣəmbər stihiyilik ḥalda tuyuḳsiz: «**Ular bexioɣa pakiz bir səllini orisun!**» — dəp salidu. Uning duasi dərḥal ijabət ḳilinidu: «**ular pakiz bir səllini uning bexioɣa oridi**». Bu «pakiz səllə» degən sɵz bax kaḥinning məḥsus kiyimining «taj»i boloɣan «səllə» degən sɵz bilən mənidaxtur («Mis.» 28:36-38). Xu səllə bilən Yəxua (Israiloɣa wakalitən) kaḥinlik hizmitidə boluxḳa toluḳ təyyarlanoɣan bolidu.

Xuning bilən Israil ahirida «**«Pərwərdigarning kaḥinliri» dəp atilidu;**

... ular «Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu».

Ḥərbir etiḳadqining kəqürmixi Israilning bu kəqürmixini əks ətturidu. Adəm'atimiz wə Ḥawa'animiz gunaḥini yepix üqün əzlirigə ənjür yopurpmaḳliridin kiyimlərni yasioɣan. Lekin Huda ularning xu əzliri tikkən kiyimlərni salduruwetip, Ɵzi «ḥaywanning terisi»din ḳiloɣan kiyimni ularoɣa kiygüzdi (bu kiyimni ḳilix üqün gunaḥsiz bir ḥaywan ɵlüxi kerək idi, xuning bilən u namsiz ḥaywanni «birinqi ḳurbanlik» desək, hata bolmaydu — «Yar.» 3:6-7, 21). Bizmu ohsax yolda Hudaning əzimizning barlik baḥanilirimizni wə «**əwrət latisioɣila ohxaydioɣan**» atalmix «**ḥəkḳaniyətlirimiz**»ni («Yəx.» 64:6) üstimizdin salduruxini ḳobul ḳiliximiz kerək. Pəḳət xundak ḳiloɣanda andin etiḳad arḳilikla ḳobul ḳilinidioɣan Məsiḥning xərəplik ḥəkḳaniyliḳi bilən kiydürülüxkə salaḥiyitimiz bar bolidu («əf.» 4:22-24). Bu ix bizning atalmix «sawablik ixlirimiz» arḳilik əməs, bəlki pəḳət Uning meḥir-xəpḳiti arḳilik bolidu («əf.» 2:5)!

«Mat.» 22:1-14, «Wəḥ.» 19:6-18nimu kɵrüng.

6-7-ayətlərdə salmak bir agaḥ wə xərəplik wədə tooɣruluḳ oḳuymiz: —

«**Wə Pərwərdigarning Pərixtisi Yəxuaoɣa mundak jekilidi: — «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — Əgər yollirimda mangsang, tapilioɣinimni qing tutsang, sən Mening əyümni**

baxḳurisən, ḥoylilirimoɣa ḳaraydioɣan bolisən; sanga yenimda turuwatḳanlarning arisida turux ḥoḳuḳini berimən».

Muxu yərdə «jekilidi» degən sөz ibraniy tilida «guwaḥlik berix», «agaḥlandurux» yaki Huda bilən munasiwətlik ixlitilgəndə «Huda guwaḥqi bolsun» degən mənilərni өz iqigə alidu. Bu sөzni Sulayman Ximəyni agaḥlandurup: «**Seni mən Pərwərdigar bilən ḳəsəm ḳildurup: Xuni sanga.. dəp agaḥlandurup eytmioɣanmidim?**» degəndimu ixlitilgən («1Pad.» 2:41). Xu ibarə keyinki sөzlərning muḥimlikini təkitləydu.

Hudaning өyidiki ixlarda durus ḥөküm qikirixta sөzgür boluxning addiy xərti Yəxua, Israil, xundaḳla bizlər üqünmu itaətmən boluxtin ibarəttur.

«**Yenimda turuwatḳanlar**» bizningqə pərixtilərni kөrsitidu.

8-10-ayətlərdə tehimu uluoɣ wədilər tepilidu. Yəxua bax kaḥin süpitidə xularni anglaxḳa alaḥidə oyoɣitilidu: —

«**Əmdi angla, bax kaḥin Yəxua, sən wə sening aldingda olturoɣan ḥəmraḥliring anglanglar (qünki ular bexarətlik adəmlər)**»

.«**Ḥəmraḥliring**» muxu yərdə Yəxuaoɣa yardəmqi boloɣan baxḳa kaḥinlarni kөrsitidu. «Məlum birsining «**aldida olturux**»» degən sөzlər xu kixidin өginix, bilim elixni bildüridu. Bəzi misallarni «2Pad.» 4:38, 6:1, «Əz.» 8:1, 14:1, 20:1din kөrüng. Israilning keyinki dəwrliridə «rabbi» (ustaz)larning muhlisliri ularning «aldida olturoɣan» yaki «ayioɣi aldida olturoɣan» deyilidu («Luḳa» 10:39, «Ros.» 22:3).

Xunga «**sən wə sening aldingda olturoɣan ḥəmraḥliring**» Yəxua wə uning xagirtliri «**bexarətlik adəmlər**» deyilidu. Ohxaxla Yəxaya wə uning ooɣullirimu «**bexarətlik adəmlər**» idi («Yəx.» 8:18; «Yəx.» 20:3, «Əz.» 12:6-11nimu kөrüng). Əmdi Yəxua wə ḥəmraḥliri» nemigə bexarət beridu? Jawab keyinki jümlidə tepilidu: —

«**Qünki, mana, Mən «Xah» dəp ataloɣan ḳulumni məydanoɣa qikirimən**».

Muxu yərdə Huda əwətməkqi boloɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning ikki unwani: — «Mening ḳulum» wə «Xah» degənlər birləxtürülgən. Məsiḥ «Mening ḳulum» degən unwani bilən, Yəxaya pəyoɣəmbərning wasitisi bilən nuroɣun bexarətlər arḳilik kəlgüsidə Hudaning iradisigə mukəmməl əməl ḳiloɣuqi, Uning nijatini pütkül insayətkə elip baroɣuqi Ḳutḳuzoɣuqi süpitidə bizgə tonuxturulidu. Xuning bilən «Yəxua wə uning adəmliri» Məsiḥning Өzi wə Uningoɣa əgixidioɣanlaroɣa bexarət bolidu. Ular dərwəkə Hudaning Israiloɣa boloɣan qakirikioɣa əməl ḳilidu: «**Silər manga kaḥinlardin tərkib tapḳan has bir padixaḥlik wə muḳəddəs bir ḳowm bolisilər!**».

Məsiḥning «Xah» degən unwanini biz «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning kitabliridin tapimiz.

Birinqidin, Yəxaya pəyoɣəmbərning kitabidiki 4-babta «Xah»ning wasitisi bilən «Zion ḳizlirining pasikliki yuyulidu»: —

— «**Rəb adalət yürgüzgüqi Roḥ ḥəm kөydürgüqi Roḥ bilən,**

Zion ḳizlirining pasikliḳini yuyup,

Yerusalemning ḳan daoɣlirini tazilaydu».

Xuning bilən: —«Zionda ḳaloɣanlar wə Yerusalemda tohtitiloɣanlar,

Yəni Yerusalemda ḳalduruloɣan,

Ḥayat dəp tizimlanoɣanlarning ḥəmmisi pak-muḳəddəs dəp atilidu».

Ikkinqidin, «Pərwərdigarning Xehi» boloɣan Məsiḥ «Yərəmiya» kitabida, 23-bab wə 33-babta kөrsitilidu. Xu yərlərdə u Huda «**Dawut üqün өstürüp tikligən Ḥaḳḳaniy Xah**», andin «**Dawut nəslidin өstürüp qikiridioɣan Ḥəkḳaniy Xah**» degən süpəttə bizgə tonuxturulup, andin: «**Uning... xu künliridə Yəḥuda ḳutḳuzulidu, Yerusalem arambəhxtə turidu; xu qaoɣda Yerusalem: «Pərwərdigar Ḥəkḳaniyliḳimizdur» degən nam bilən atilidu**» dəp bexarət berilidu.

Zəkəriya pəyoɣəmbər «Xah» tooɣruluḳ bərgən ikki bexarətni yuḳirikilaroɣa ḳoxsaḳ,

Təwratta «Xah» degən zatning harakteri təwəndiki tət jəhəttə bizgə tonuxturlidu: —

(1) ḥəkkaniylik bilən ḥəküm sürgüqi mukəmməl padixaḥ — «**Dawutning nəslidin boloɣan Xah**», Hudaning Dawut padixaḥqa bərgən barlik wədilirini əməlgə axuroɣuqi («Yər.» 23:5, 6, 33:15, 16)

(2) «Xah» dəp ataloɣan «mening ḳulum» («Zək.» 3:8)

(3) «Xah» dəp ataloɣan insan («Zək.» 6:12).

(4) «Pərwərdigarning Xehi» — «**...güzəl ḥəm xərəplik bolup,... Ḳeqip ḳutuloɣan Israildikilərgə xeḥrət wə güzəllik kəltüridu**» («Yəx.» 4:2)

«Xah»ning bu tət təripi Məsiḥning əməllirini bizgə təswirligən Injildiki «tət bayan»dimu, Məsiḥning dəl muxu tət təripi enik kərünidu.

Bu tət təripi tooɣrisida «Injildiki kirix səz»imizdə wə «Əzakiyal»diki «ḳoxumqə səz»imizdə tohtalduḳ. Muxu yərdə xu xərḥlirimizni addiy ihqamlaymiz: —

(1) Rosul Mattaning təkitligini — «**Dawutning nəslidin boloɣan Xah**»tur. «**Mana, sening Padixaḥing!**» («Zək.» 9:9) — buni «Matta»diki qong tema deyixkə bolidu.

(2) Markusning təkitligini — «**Mana Mening ḳulum**»dur.

(3) Luḳaning təkitligini «**«Xah» dəp ataloɣan insan**» (Zək.» 6:12). Luḳa bizgə Əysa Məsiḥning «Insan'ooɣli» degən süpitini, yəni uning toluḳ insan, xundaḳla mukəmməl insan boloɣanliḳi, barlik insanlarni ḳutḳuzuxḳa kəlgənlikini kərsitidu.

(4) Rosul Yuḥannaning təkitligini «**Pərwərdigarning Xehi**»dur. Rosul Yuḥanna əz bayanida «**Əslidila ərxtə turoɣuqi, yəni ərxtin qüxküqi**»ni bizgə ayan ḳilidu. U eytḳan xu zat Hudaning toluḳ təbiitigə igə boloɣan, xuningdək toluḳ insaniy təbiətkə igə boloɣan Məsiḥtur («Yḥ.» 3:13).

Oḳurmənlər Injildiki «tət bayan»ni oḳuoɣanseri «Xah»ning bu tət təripini bayḳiyalaydu.

Məsiḥ tooɣruluḳ bu babtiki uluoɣ bexarət 9-ayəttə yuḳiri pəlligə kətürülidu: —

«**Mana, Mən Yəxuaning aldioɣa ḳoyoɣan taxḳa ḳara! — bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar; mana, Mən uning nəḳixlirini əzüm oyimən — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar — wə Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**».

Zəkəriyaning baxḳa kəp bexarətlirigə ohxax, «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətlirini esimizgə kəltürüximiz kerək, andin xularning yoruḳluḳi bilən bularni qüxinələymiz.

«**Mana Mən Yəxuaning aldioɣa ḳoyoɣan taxḳa!**» degənlik adəmning esigə awwal xu qaoɣda yengidin ḳuruluwatḳan ibadəthanining ulidiki qong uyultax kelixi mumkin. Lekin xu taxning əzi ḳədimki ikki bexarətni kərsətsə kerək: —

«**Mana, Zionda ul bolux üqün bir tax,**
Sinaḳtin ətküzülgən bir tax,
Ḳimmətlik bir bulung texi,
Ixənqlik muḳim ul texini saloɣuqi mən bolimən.

Uningoɣa ixinip tayanoɣan kixi ḥeq ḥoduḳmaydu, aldirimaydu» («Yəx.» 28:16); wə: «**Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,**

Burjək texi bolup tikləndi!» («Zəb.» 118:22). Xək yoḳki, bu tax Məsiḥning Əzidur («1Pet.» 2:4-8, «Mat.» 21:42).

Əgər Məsiḥ Əysa adəmning ḥayatining uli bolmaydioɣan bolsa, adəmning ḥayatining ḥeqḳandaḳ uli bolmaydu. U Hudaning ḥəḳiḳiy wə mənggülük roḥiy ibadəthanisining təwrənməs ulidur; barlik etiḳadqilar xu ibadəthanining bir ḳismi ḳilinip ḳuruluxi bilən ibadəthana «Hudaning bir mənggü turaloɣusi boluxḳa Muḳəddəs Roḥta birləxtürülüp ḳurulmaḳta» («əf.» 2:19-22, «1Pet.» 2:4-8).

«**Bu bir taxning üstidə yəttə kəz bar**»

Bəzi xərḥqilər bu sɵzlərni («Mat.» 3:16-17 ḳatarlıḳ yazmilarni kɵzdə tutup) «Hudaning kɵzliri ḥərdaim Өz ḳuli boloɣan Məsiḥning üstidə turidu» dəp qüxəndüridu. Ḥalbuki, bizningqə xu kɵrünüxtiki taxning ɵzidə «yəttə kɵz» oyuloɣan yaki nəḳixlәngən. Xundaḳ boloɣanda, Zəkəriya pəyoɣəmbərning xu waḳitta kɵrginining mənisi keyinki «Wəḥiy» degən kitabta hatirilәngən, rosul Yuḥannaoɣa wəḥiy ḳilinoɣan kɵrünüxtiki məzmunoɣa op'ohxax bolidu. Qünki rosul Yuḥanna «Wəḥiy» degən kitabni ḳobul ḳiloɣanda Məsiḥni mundaḳ ḥalәttə kɵridu: «**Andin ḳarisam, ... bir Ḳoza ərə turatti. U yengila booɣuzlanoɣandək ḳilatti; Uning yəttə münggüzi** (barliḳ ḥoḳuḳḳa igə boloɣanliḳini bildüridu) **wə yəttə kɵzi bolup** (ḥəmmə ixni mukəmməl bilginini bildüridu), **bu kɵzlər Hudaning pütkül yər yüzigə əwətkən yəttə Roḥi idi**» («Wəḥ.» 5:6).

Demək, Məsiḥ Hudaning Roḥining yəttə tərəplik iltipatining ḥəmmisigə igə bolidu: —

«**Wə bir tal nota Yəssəning dərihining kətikidin ünüp qiḳidu;**

Uning yiltizidin ünüp qiḳḳan bir xah kɵp mewə beridu.

Wə Pərwərdigarning Roḥi,

Yəni danaliḳning wə yorutuxning Roḥi,

Nəsiḥət wə küq-ḳudrətning Roḥi,

Bilim wə Pərwərdigardin əyminixning Roḥi Uning üstigə qüxüp turidu;

Uning hursənliki bolsa Pərwərdigardin ḳorḳuxtin ibarət bolidu» («Yəx.» 11:1-3ni wə keyinki ayətlərnimu kərüng).

9-ayətning dawamida Hudaning: «**Mana, Mən uning nəḳixlirini Өzüm oyimən**» degən sɵzlirini qoḳum aldinḳi sɵzlər bilən baxlinixliḳi bar dəp ḳaraymiz. Bu yərdə «taxḳa oyuloɣan» nərsining zadi nemə ikənliki bayan ḳilinmaydu. Bu ixta kɵp ḳiyaslarni ḳilixḳa bolidu, əlwəttə. Əmma tax Məsiḥning Өzi bolidikən, undaḳta «Uning üstigə mənggülük oyuloɣini»ning nemə ikənlikidə xək yoḳ. Qünki U bizning gunaḥlirimiz üqün bədəl tɵligəndə, Uning tenining bəx yeri yarilanoɣanidi. Yuḳirida tiloɣa aloɣinimizdək rosul Yuḥanna Məsiḥ Əysani ərxtə kərginidə uni «**yengila booɣuzlanoɣandək**» kərdi. Rəbbimiz ɵlümdin yengila tirilip, ərxtə ayan boloɣanda Өz tenidə xu bəx yarisining tatuḳliri tehiqə bar idi wə ḥazirmu xu tatuḳliri bardur! («Yḥ.» 20:20, 25, 27, «Wəḥ.» 5:6, 12). Bu xərəplik yarilar bizning mənggülükimiz üqün oyuloɣan idi, biz dəl ular arḳiliḳ xipa taptuḳ! («Yəx.» 53:5, «Mat.» 8:17).

9-ayətning: «**Mən bu zeminning ḳəbiḥlikini bir kün iqidila elip taxlaymən**» degən ahirḳi jümlisi qoḳum yuḳirida tiloɣa elinoɣan Məsiḥning tenidiki «nəḳixliri»gə, xundaḳla Uning gunaḥlirimiz üqün azab-oḳubət tartḳanliriɣa ziq baoɣlinidu, əlwəttə. Qünki U pəḳət «zeminning ḳəbiḥlikini elip taxlapla» ḳalmay, bəlki krestkə mihlinip pütkül dunyaning gunaḥlirining bədilini tɵləp, gunaḥlardin azad bolux yolini «**bir kün iqidila**» aqti («1Pet.» 2:24)!

Əmma bexarəttə kɵzdə tutuloɣan «kün» əməliyəttə Məsiḥning azablanoɣan xu küni əməs, bəlki kəlgüsidə Israilning (Məsiḥ krestlәngən axu kündə) alliḳaqan eqiloɣan nijatni ḳobul ḳilidioɣan künidin ibarət. «Lawiylar»diki «ḳoxumqə sɵz»imizdə tohtaloɣinimizdək, Israilning «kafarət küni» ḥeyti ularning kəlgüsidə towa ḳilip Məsiḥini ḳobul ḳilidioɣan künigə bexarətlik rəsim bolidu («Rim.» 11:26). Demək, Rəbbimizning alliḳaqan pütkül insaniyətning gunaḥlirini «bir kün iqidila» Өz üstigə aloɣan hizmiti kəlgüsidə pütkül Israil həlḳidə kɵzligən nixanoɣa yetip, «**ularning ḳəbiḥliki bir kün iqidila elip taxlinidu**». «Yəx.» 66:8, «Zək.» 12:10-14, 13:1ni wə bu ayətlər tooɣrisidiki bayanlirimiznimu kərüng.

Bu ixni qüxiniximizgə yardəm bolsun üqün Ḥəjərning kəqürmixini, uning Bəər-

Xebadiki qəl-bayawanda yoldin adixip yürginidə boloɣan wəkəni addiy bir misal ḳilayli. Uning tulumidiki süyi tügəp kətkəndə, ooɣli Ismailni bir qatḳalning tüwigə taxlap ḳoyup, ölümgə yüzlinip səl yiraḳḳa berip, dərd-ələm iqidə pəryad kətürüp yioɣlaydu. Huda uning wə ooɣlining yioɣa awazini anglap ularoɣa iq aoɣritidu. «**Xuan Huda Ḥəjərning kəzlirini aqti, u bir ḳuduḳni kərdi**» («Yar.» 21:9). Ḳuduḳ dərwəkə əslidila xu yərdə bolsa kerək, lekin uning kəzliri azab wə yax bilən torlixip kətkəqkə, Ḥəjər uni kərmigən; Ḥəjər tulumni suoɣa toxḳuzoɣanda, uningoɣa nisbətən ḳuduḳtiki bulaḳ pəḳət ḥazirla eqiloɣandək boloɣan. Israiloɣa nisbətən kəlgüsidə xu künidə xuningoɣa ohxax bolidu. Gunaḥ wə napaklikni yuyidioɣan bulaḳ dərwəkə ikki ming yil ilgiri Məsiḥning yariliri arḳilik eqiloɣanidi; kəlgüsidə «xu küni» (13:1) Muḳəddəs Roḥ ularning pütkül həlḳining üstigə təkülginidə «**korning kəzliri eqilidu**» («Yəxaya» 35-bab) andin Roḥ ularoɣa Məsiḥning əslidə ular üqün əməlgə axuroɣinini ayan ḳilidu: «**Yu künidə silərni paklaxḳa silər üqün kafarət kəltürülidu; Pərwərdigarning aldida silər ḥəmmə gunaḥliringlardin pak bolisilər**» («Law.» 16:30, «Ibr.» 9:13, 14).

Ularning Huda bilən yaraxturuluxining bəht-bərikətlik nətijisi 10-ayəttə kərülidu: —

«**Xu küni, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar,**

Ḥərbiringlar əz yeḳininglarni üzüm teli wə ənjür dərihi astioɣa olturuxḳa təklip ḳilisilər».

Israil Hudaning rəḥim-xəpḳiti wə xapaitidin ḥuzurlinip, pütkül dunyani əzliri bilən billə təbrikləydioɣan ziyapətkə qaḳiridu. Bu ziyapət Məsiḥning yər yüzidə sürgən ming yilliḳ səltəniti bolidu («Wəḥ.» 20:1-10).

Bəxinqi oɣayibanə kərünüx — altun qiraoɣdan (4:1-14)

«Andin mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə ḳaytip kelip meni oyoɣitiwətti. Mən huddi uyḳusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup ḳaldim; u məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin yasaloɣan bir qiraoɣdanni kərdüm; uning üsti təripidə bir ḳaqa, yəttə qirioɣi wə yəttə qiraoɣḳa tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən; uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim. Andin jawabən mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «I təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim.

Mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə manga jawabən: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» — dedi. Mən: «Yaḳ, təḳsir» — dedim.

Andin u manga jawabən mundaḳ dedi: «Mana samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Zərubbabəlgə ḳiloɣan səzi: «Ix küq-ḳudrət bilən əməs, iḳtidar bilən əməs, bəlki Mening Roḥim arḳiliḳ pütidu! — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

— I büyük taoɣ, sən zadi kim? Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən; u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni ḳoyidu, xuning bilən buningoɣa: «Iltipatliḳ bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu».

Andin Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ deyildi: —«Zərubbabəlning ḳoli muxu əyning ulini saldi wə uning ḳolliri uni püttüridu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər. Kim əmdi muxu «kiqik ixlar boloɣan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — Bərḥəḳ, bu «yəttə» xadlinidu, — Zərubbabəlning ḳoli tutḳan tik ölqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip ḳarawatḳan kəzliridur».

Mən jawabən pərixtidin: «Qiraoɣdanning ong wə sol təripidə turoɣan ikki zəytun dərihi

nemə?» dəp soridim; wə ikkinqi ḳetim soalni ḳoyup uningdin: «Ularning yenidiki ikki altun nəyqə arḳilik əzlikidin «altun» ḳuyuwatḳan xu ikki zəytun xehi nemə?» dəp soridim.

U məndin: «Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?» dəp soridi. Mən: «Yaḳ, təḳsir» —dedim.

U manga: «Bular pütkül yər-zeminning Igisi aldida turuwatḳan «zəytun meyida məsiḥ ḳilinoɣan» ikki ooɣul balidur» — dedi».

Bu kərünüx wə uning məḳsiti tooɣruluḳ biz bir-birlər ayətmu-ayət kərüp qiḳimiz. Bu tooɣruluḳ kəp təḥlillərni ḳilixḳa bolidu, biz muxu yərdə pəḳət asasiy mənisini, xundaḳla uningoɣa baoɣlanoɣan baxḳa bexarətlərni ḳiskə xərḥlər ətimiz.

Kərünüxtə boloɣan simwollar — (1-5-ayət)

1-ayət: «**Andin mən bilən səzlixiwatḳan pərixtə ḳaytip kelip meni oyoɣitiwətti. Mən huddi uyḳusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup ḳaldim**»

«**Mən huddi uyḳusidin oyoɣitiwetilgən adəmdək bolup ḳaldim**» degən səzlər bizgə xuni uḳturiduki, muxu qaoɣda Zəkəriya uhlap ḳaloɣan bolmastin, bəlki uning roḥta oyoɣitiloɣan yüksək səzgürlüki uning adəttiki səzgüsini uhlawatḳandək tuyulduroɣan boluxi mumkin. Bizmu xundaḳ boluxini halaymizki, Huda ḥəmmimizni ətrapimizdiki roḥiy əməliyətlərgə kəprək səzgür ḳilsun!

Əmdi «qiraoɣdan»oɣa ətəyli: —

«**U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Mana, mən pütünləy altundin yasaloɣan bir qiraoɣdanni kərdüm; uning üsti təripidə bir ḳaqa, yəttə qirioɣi wə yəttə qiraoɣḳa tutixidioɣan yəttə nəyqə bar ikən; uning yenida ikki zəytun dərihi bar, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə», dedim**».

Bu qiraoɣdan xəkli jəḥəttin Huda əslidə muḳəddəs qedir üqün bekitkən «yəttə xahlik» qiraoɣdanoɣa, xundaḳla u Sulayman padixaḥ ḳuroɣan muḳəddəs ibadəthana üqün bekitkən qiraoɣdanlaroɣa ohxixidu, əlwəttə («Mis.» 25:31-40, «1Pad.» 7:49). Xu qiraoɣdanlar tooɣrisida, ularning yoruḳi ḥərgiz əqürülməsliki kerək, dəp əmr ḳilinoɣanidi. Məzkur kərünüxtiki qiraoɣdanning ulardin maḥiyətlik bir pərḳi bardur; muḳəddəs qedirdiki wə ibadəthanidiki qiraoɣdanlaroɣa lazimlik zəytun meyi ḥərküni kaḥinlar təripidin toluḳlinip ḳaqilinixi kerək idi; lekin məzkur qiraoɣdanning uni tohtawsiz zəytun meyi bilən təminləydioɣan mənbəsi bar idi. Qünki «**Uning yenida, birsi ong tərəptə, birsi sol tərəptə**» ikki zəytun dərihi bar idi: — «**yenidiki ikki altun nəyqə arḳilik əzlikidin «altun»** (zəytun meyi) **ḳuyuwatḳan ikki zəytun xehi**» bar idi; xuning bilən qiraoɣlar tohtawsiz kəyüp nur qaqatti (3-ayət wə 11-12-ayət).

Undaḳta, qiraoɣdan nemigə wəkillik ḳilidu? Biz xundaḳ jəzmləxtürüp eytalaymizki, qiraoɣdan Israilning dunyadiki ḳaloɣan əllərgə qeqixi kerək boloɣan nuroɣa wəkillik ḳilidu («Mis.» 19:6, «Yəx.» 43:10-12, 21, 44:8).

Sürgünlüktin ḳaytḳan Israilning «ḳaldilar»i arḳilik, yəni Zərubbabəl, Yəxua wə ular bilən birgə ḳaytḳanlarning etiḳadi arḳilik ibadəthana ḳattik ḳarxilikḳa wə eoɣir ḳiynqilikḳa ḳarimay, ḳaytidin ḳurulmaḳta idi; xübḥisizki, xu kərünüx ularoɣa əz etiḳadi arḳilik nur qeqiwatḳinini ayan ḳilix üqün, xundaḳla ularning xu ḳurulux ixida etiḳadini rioɣbətləndürüx üqün berildi. Əpsuski, Israil əz tarihida kəp waḳitlarda Hudaning muddia-məḳsətlirini izdiməytti wə Uningoɣa ḳulaḳ salmaytti; ular nur boluxning ornioɣa, əllərning birdinbir ḥəḳiḳiy Hudaoɣa ixinixkə putlikaxang boldi; Əzakiyal pəyoɣəmbər eytḳandək: «**Mana, bu Yerusalem; Mən uni əllərning dəl otturisioɣa orunlaxturdum; baxḳa məmlikətlər uning əpqərisidə turidu** (Israil xu əllərni nur bolup yorutsun, ular uning güzəl əməllirini kərüp Hudani uluoɣlisun dəp) — **Birak u Mening**

ḥəkümlirimgə ḳarxilixip, rəzilliktə yat əllərdinmu axuruwətti, bəlgilimilirimgə ḳarxilixixta əpqərisidiki məmlikətlərdinmu axuruwətti; qünki Mening ḥəkümlirimni ular rət ḳildi, Mening bəlgilimilirim bolsa, ularda aḳmaydu» («Əzakiyal» 5-babtin).

Təwrattiki ahirḳi ḳisim boloɣan «Malaki» degən kitabta bayan ḳilinoɣandək, Zərubbabəl wə sürgünlüktin ḳaytḳanlarning etiḳadi əllərgə xunqə yarḳin yoruḳluḳ bərgən bolsimu, uzun ətməy yuḳiriḳi osal əḥwal Israilda ḳaytidin bax kətürdi.

Təwrat dəwridə Huda xunqə kəp ḳetim pəyoɣəmbərliri arḳiliḳ «qiraoɣdenim bolux imtiyazini silərdin məḥrum ḳilimən» dəp təḥdit saloɣan bolsimu, əmma U ularoɣa boloɣan səwr-taḳiti bilən ularning Өzigə boloɣan guwaḥqi salaḥiyitini ḥətta ular yat əllərning ḥəkümi astida turoɣandimu saḳlap turoɣanidi.

Ḥalbuki, Өzi tooɣruluḳ «**Dunyaning nuri Өzümdurmən**» dəp jakarlioɣuqi kəlgəndə («Yḥ.» 8:12, 9:5) Israilning Uni qətkə ḳeḳixi bilən Huda ulardin qiraoɣdanni ḥəm padixaḥliḳni məḥrum ḳildi, qiraoɣdanni ḥəm padixaḥliḳ «**uningoɣa muwapiḳ mewilərni beridioɣan baxḳa bir əlgə ata ḳilindi**» («Mat.» 21:43).

Qiraoɣdan Israildin elip ketilgəndə, uning ornida «yəttə altun qiraoɣdan»ni kərimiz («Wəḥ.» 1:12-13, 20, 2:1). Israilning Rəb aldida muḳəddəs jayda nur bolup, xundaḳla nuri bilən dunyaning ḳarangoɣuluḳini yorutuxtin ibarət əslidiki muḳəddəs wəzipisini əməlgə axuruxḳa bekitilgən yengi bir həlḳ məydanoɣa kelidu. U bolsimu etiḳadqilar jamaitidur. «Wəḥiy»diki bu yəttə qiraoɣdan jamaətni kərsitidu («Mat.» 5:14nimu kərüng). «Wəḥiy»də kərsitilgən «yəttə jamaət» tooɣruluḳ «Wəḥiy»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng; «Wəḥiy»din xu ix eniḳki, jamaətlərning Israiloɣa ohximaydioɣan yeri, ḥazirḳi etiḳadqi jamaətlərning (məyli Rim yaki Yerusalem bolsun) yər yüzidə ḥeqḳandaḳ «mərkizi» yoḳtur; ularning Huda üqün «guwaḥqi qiraoɣdan» salaḥiyitidə turuxi pütünləy ularning «**otturisida turoɣan**» Rəb Əysa Məsiḥning Өzi bilən boloɣan alaḳisigə baoɣliḳtur.

Qiraoɣdanlarning nur berixi tooɣrisidiki yarḳin bir misalni Tesalonikadiki jamaəttin kərələymiz: «**Qünki Rəbning səz-həwiri silərdin pəḳət Makedoniyə wə Ahayaoɣila yangrap ḳalmastin, bəlki ḥəmmə yərgə Hudaoɣa baoɣlanoɣan etiḳadinglar tooɣruluḳ həwər tarḳaldi; nətijidə, bizning xu yərlərdə hux həwər tooɣruluḳ ḥeqnemə deyiximizning ḥajiti ḳalmidi**» (demək, Pawlus wə hizmətdaxliri ḳaysi yərlərgə barmisun, xu yərdiki kixilər alliḳaqan Tesalonikaliḳlarning Hudaoɣa boloɣan etiḳadidin həwər tapḳan, xundaḳla əzlirimu hux həwərdin həwərdar boloɣan — «1Tes.» 1:8).

Məsiḥning jamaətliri bügüngə ḳədər Hudaning guwaḥqisi bolup kəlməktə; ahirḳi zamanlarda Israildiki qiraoɣdan ḳaytidin ornioɣa ḳoyulup jamaətlərning qiraoɣdanlirioɣa ḳoxulidioɣan bir kün kelidu. Xu qaoɣda Israilning qiraoɣdenining yoruḳi ilgiriki yoruḳidin tehimu parlaḳ wə xərəplik bolidu. Zəkəriya kərgən muxu bəxinqi kərünüx tüptin xu ahirḳi xərəplik ḥalətni kərsitidu. Huddi Yəxaya pəyoɣəmbərmu kərgəndək: —

«**Ornungdin tur, nur qaq! Qünki nurung yetip kəldi,**

Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətürüldi!

Qünki ḳarangoɣuluḳ yər-zeminni, ḳapḳara zulmət əl-yurtlarni basidu;

Biraḳ Pərwərdigar üstüngdə kətürülidu,

Uning xan-xəripi seningdə kərünidu;

Ḥəm əllər nurung bilən,

Padixaḥlar sening kətürülgən yoruḳluḳung bilən mangidu» («Yəx.» 60:1-3)

Wə: «**Taki Zionning ḥəḳḳaniyliḳi julalinip ḳaḳnap qiḳḳuqə,**

Uning nijati bolsa lawuldawatqan məx'əldək qiққuqə,
Zion üqün mən ҳeq aram almaymən,
Yerusalem üqün ҳərgiz süküt қilmaymən;
Ҳəm əllər sening ҳəққaniyliқingni,
Barliқ padixaҳlar xan-xəripingni kəridu;
Ҳəm sən Pərwərdigar Өz aoɣzi bilən sanga қoyidioɣan yengi bir isim bilən atilisən»
(«Yəx.» 62:1-2).

Məsiҳning yər yüzidə sürgən ming yillиқ padixaҳliқida Israilning қaytidin қoyuloɣan qiraoɣdeni xundaқ parlaқ bərқ uridu.

Kərünüxtiki «ikki zəytun dərhi» tooɣrisidiki ahirқi ayətlərgə ətsək, pəyoɣəmbər dərəhlər tooɣruluқ ikkinqi wə üqinqi қetim sorioɣanda, uningoɣa: «**Bularning nemə ikənlikini bilməmsən?**» dəp jawab berilidu (4, 11-12-ayətni kərüng). Қiziқ yeri xuki, «təbir bərgüqi pərixtə» wə Pərwərdigarning Pərixtisi Өzi Zəkəriyaoɣa ҳeqқandaқ biwasitə jawab bərməydu. Xəwəbi, jawab intayin roxən bolsa kerək!

Biz xu ayətlərgə bərgən izaҳatta eytқinimizdək, səwəbi dəl xuki, Zəkəriya pəyoɣəmbər xu ikki dərəhқə қarioɣanda, əməliyəttə özini ҳəm Ҳagay pəyoɣəmbərni kəridu!

Bəzilər ikki dərəhni «Zərubbabəl wə bax kaҳin Yəxua» dəp қaraydu. Bizningqə Zərubbabəl wə Yəxua özlirining Zəkəriya wə Ҳagay pəyoɣəmbərlərning bexarətliri arқiliқ küqlük rioɣbət wə roҳiy təsəlli tapқaqқa, ikki dərəhni dəl xu ikki pəyoɣəmbər deyix tehimu orunluқ bolsa kerək. Uning üstigə, nemixқa Zəkəriyaning pəқət yaloɣuz bu soalioɣila biwasitə jawab berilmidi?!

Pərixtə ikki dərəhni «**Bular pütkül yər-zeminning igisi aldida turuwatқan «zəytun meyida məsiҳ қilinoɣan» ikki ooɣul balidur**» (ibraniy tilida: «zəytun maylиқ ikki ooɣul bala») dəydu.

«**Yər-zeminning Igisi**» degən ibarə pəқət Hudaning Uning Өz «muқəddəs zemini»da turoɣan bir guwaҳqisi bar əҳwalda ixlitilidu (oқurmənlər tətқiқ қilsun!). Xuning üqün xu yərdə xu ibarining ixlitilixi kərünüxning məzmunini təkitləx üqün bolsa kerək. Israilning «roҳiy təminatlar» boloɣan rioɣbət-təsəlli bilən təminlinixi dəl xu ikki pəyoɣəmbərning ular üqün dua қilip «**Yər-zeminning Igisi**»ning aldida turuxi arқiliқ bolmaқta (yənə bir misalni «Mis.» 17:12din kərüng). Baxқa adəmlər üqün Hudaning aldidin kətməy dua-tilawət қiloɣuqilarmu muxuningdin rioɣbət alsun!

Xuning üqün bəxinqi kərünüx ikki pəyoɣəmbərni wəzipisidə (ular өz hizmitining roҳiy əməliyitini kərgəqkə) rioɣbətləx üqün wə xundaқla Zərubbabəlni ibadəthanini қurux wəzipisidə rioɣbətləx üqün berildi, dəp қaraymiz.

Ahirida biz xuni dəp ətkimiz barki, «Wəҳ.» 11:3-13də «dəҳxətlik azab-oқubət» waқtida pəyda bolidioɣan, «zəytun dərəh» dəp kərsitilgən ikki pəyoɣəmbər tooɣrisidiki kərünüxning muxu bəxinqi kərünüx bilən nuroɣun ortaқ yaki ohxax yərliri bar.

Yətküzülgən həwər — (6-10-ayət)

Ҳazir Zərubbabəlning uluoɣ wəzipisigə ətəyli. Kərünüxkə asasən, ikki «zəytun dərihi» Zərubbabəlning ibadəthana қurux japaliқ wəzipisidə uni rioɣbətləndürməktə: —

«**Andin u manga jawabən mundaқ dedi: «Mana samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Zərubbabəlgə қiloɣan sözi: «Ix küq-қudrət bilən əməs, iқtidar bilən əməs, bəlki Mening Roҳim arқiliқ pütidu! — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar».**

«Küq-қudrət» degən söz (ibraniy tilida «қayil») adəttə қoxunning yaki kollektipning қudritini, «iқtidar» degən söz (ibraniy tilida «koaқ») adəttə yaloɣuz bir xəhsning küqni

bildüridu. Bu jekiləx səzi Zərubbabəlning ibadəthanini qurux wəzipisigila əməs, bəlki Hudaning hizmitigə baoɣliқ barliқ ixlirioɣa mutləқ ɦalқiliқ wə zərür ɦəқiқəttur. Yaloɣuz insaniy küq-qudrət yaki қabiliyət Hudaning ixlirida ɦeqnemini əməlgə axuralmaydu; pəқət Hudaning Өzigə «**Mening Roɦim arқiliқ**» tayinixla əbədiy nətijilərni qiқiridudə, «**ix pütidu**» («Yɦ.» 15:5, «1Kor.» 2:1-5, «Fil.» 3:3). Kəp adəmlər өz қabiliyiti wə mupəppiқiyətliri tooɣruluқ mahtinip po atidioɣan muxu künlərdə bu ɦəқiқətni təkitlisək axuruwətқənlik bolmaydu.

Ɦagay pəyoɣəmbərmu həlқni xundaқ rioɣbətləndürgən: —

«I Zərubbabəl, jasarətlik bol; wə zemindiki barliқ həlқ, jasarətlik bolunglar... ɦəm ixləngla r, qünki Mən silər bilən billidurmən» — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Misirdin qiққan waқtinglarda silərgə əɦdə қiloɣan sözüm wə Mening Roɦim aranglarda turup kəldi; ɦərgiz қorқmanglar» («Ɦag.» 2:4-5).

Bu səzning өzi Pərwərdigar «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning biri, yəni Yəxaya arқiliқ yətküzgən uluoɣ bir bexarətkə asas қilinoɣan: —

«Mana, Mening ular bilən boloɣan əɦdəm xuki, — dəydu Pərwərdigar —

«Sening üstünggə қonup turoɣan Mening Roɦim, xundaқla Mən sening aoɣzingoɣa қuyoɣan səz-kalamim bolsa,

Buningdin baxlap əbədil'əbədgiqə өz aoɣzingdin, nəslingning aoɣzidin yaki nəslingning nəslining aoɣzidin ɦərgiz qüxməydu — dəydu Pərwərdigar» («Yəx.» 59:21).

7-ayət: «— **I büyük taoɣ, sən zadi kim? Zərubbabəl aldida sən tüzlənglik bolisən; u ibadəthanining əng üstigə jipsima taxni қoyidu, xuning bilən uningoɣa: «iltipatliқ bolsun! Iltipat uningoɣa!» degən towlaxlar yangrap anglinidu**».

Pəқət Hudaning Roɦioɣila tayinip, «büyük taoɣ», yəni қuruluxni tosidioɣan taoɣdək kətürülgən zor қiyinqiliқlar Zərubbabəl aldida «tüzlənglik»kə aylinidu («Yəx.» 40:4). Un bəx yil ilgiri ɦəm təntənilik towlaxlar ɦəm yioɣa-zarlar iqidə ibadəthanining ulini saloɣan Zərubbabəl («Əzra» 3:8, 13) ibadəthanidiki ahirқi taxni, yəni «jipsima tax»ni təntənilik wə xad-huramliқ bilən apirin eytқan towlaxliri iqidə: «**Iltipatliқ bolsun! Iltipat uningoɣa!**» dəp, ibadəthanini pütküzüp qiқidu. Bexarət boyiqə, gərqə xu tax intayin eoɣir bolsimu, u ɦeq yardəmsiz yaloɣuz kətürələydu!

Bu ix tət yildin keyin əməlgə axuruldi («Əzra» 6:14, 15).

8-10-ayətlərdə səzligüqini Pərwərdigar (Yaɦwəɦ)ning Өzi, dəp bayқaymiz. Birақ 9-ayəttə səzligüqi «**Xuning bilən silər samawi қoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətқənlikini bilisilər**» dəydu. Demək, 9-ayəttə səzligüqi «Pərwərdigarning Pərixtisi»dur; yuқirida 2-babni səzliginimizdə, uning Pərwərdigar bilən bir ikənliki tooɣruluқ tohtalduқ.

Ahirida Sulayman қuroɣan ɦəywətlək ibadəthanini kərgənlər rioɣbətləndürülsun dəp, xundaқla ularning oylioɣanlirini tüzütüx üqün təwəndiki səzlərmu eytilidu: —

«Kim əmdi muxu «kiqik ixlar boloɣan kün»ni kəzgə ilmisun? Qünki bular xadlinidu, — bərɦəқ, bu «yəttə» xadlinidu, — Zərubbabəlning қoli tutқan tik əlqəm texini kərgəndə xadlinidu; bu «yəttə» bolsa Pərwərdigarning pütkül yər yüzigə səpselip қarawatқan kəzliridur» (10-ayət).

(«Ɦag.» 2:1-4 ɦəққidə tohtaloɣanlirimiznimu kərüng).

Bu adəmni tolimu ɦəyran қalduridioɣan, pütün zeɦnimiz bilən қariximizoɣa intayin ərziydioɣan bir bayandur. Pütkül aləmning barliқ ixlirini kəzitip yüridioɣan «Pərwərdigarning kəzliri» (yəni «tax»ning üstigə oyuloɣan «yəttə kəz») xu waқitta ibadəthanining barliқ nərsiliri rus tiklənsun

dəp Zərubbabəlning ⱪolidiki bir tal tana wə astidiki kiqikkinə bir «əlqəm texi»gə ⱪaritiloⱪandur. Bu səzlər bizgə Hudaoⱪa nisbətən ibadətlanining rus selinixining xu qaoⱪda dunya boyiqə əng muⱨim ix ikənlikini, xundaⱪla uning insaniyətkə ⱪaratⱪan uluoⱪ nijatliⱪ pilanining mərkizi ikənlikini uⱪturidu. Biz «Ⱨagay»diki «ⱪoxumqə səz»imizdə xu tooⱪruluⱪ azraⱪ səzliduⱪ. Ibadətlanidiki bu barliⱪ ixlar Hudaning Məsiⱨining dunyaoⱪa kelixigə ⱪaritiloⱪan pilanining bir ⱪismi idi, xunga u intayin muⱨimdur.

Zərubbabəl bolsa ⱨəm Məsiⱨning əjdadi ⱨəm uni aldin'ala kərsitidioⱪan «bexarətlik xəhs» idi. Zərubbabəl ibadətlanini ⱪuruwatⱪinida, u Məsiⱨning Hudaning ⱨazirⱪi uluoⱪ roⱨiy ibadətlanisini ⱪuruwatⱪinini aldinala kərsitidu. Xu ix ⱨazir Huda aldida pütkül dunya boyiqə əng muⱨim wə uluoⱪ ix, xundaⱪla Hudaning pütkül insaniyətkə ⱪaratⱪan uluoⱪ pilanining mərkizidur. Ərxtiki barliⱪ kəzlər Məsiⱨning Өz jamaitidikilərgə yürgüzgən ixlirioⱪa tikilməktə. Zəkəriya «tik əlqəm texi»ni ixlitip ibadətlanining barliⱪ nərsilirini rus tikligəndək, Məsiⱨmu ⱨazir Hudaning roⱨiy əyi iqidiki barliⱪ ixlarni durus ⱪilip tüzütüwatmaⱪta. «Ⱨagay» wə «Əfəsusluⱪlaroⱪa»diki «ⱪoxumqə səz»lərdə eytⱪinimizdək, Məsiⱨning jamaitining ⱪuruluxi wə əsüxi pütkül aləmdə yüz beriwatⱪan ⱨərⱪandaⱪ ixlardinmu muⱨimidur. Məsiⱨning jamaiti Hudaning dunyani yaritixining məⱪsiti wə nixani bolup, Uning yaritixining yuⱪiri pəllisidur («Əf.» 1:3-10, 22-23, 2:10, 19-22, 3:1-11, 21). Məsiⱨmu «**tənlənilik wə xad-huramlik towlaxliri arisida**», «**iltipatliⱪ bolsun! Iltipat uningoⱪa!**» dəp, aləmning barliⱪ bina-imarətlirining iqidin muxu əng uluoⱪini mukəmməl bir pütünlükkə kəltüridu.

Altinqi wə yəttinqi oⱪayibanə kərünüxlər

Arⱪa kəzünüxi

Awwalⱪi bəx kərünüx Hudaning Israiloⱪa ⱪaratⱪan xərəplik wə əzgərməs muddia-məⱪsətlirini ayan ⱪilip, Өz həlⱪini toluⱪ rioⱪbət wə ümid bilən tolduruldi. Ⱨalbuki, xu məⱪsətlər əməlgə axuruloⱪuqə, Israil zemini wə həlⱪi «**ⱨərⱪandaⱪ ⱨaram nərsə wə ⱨərⱪandaⱪ yirginqlik ixlarni ⱪiloⱪuqi yaki yaloⱪanqilik ⱪiloⱪuqi**» amildin paklanduruluxi kerək («Wəⱨ.» 21:27, 22:15). Ⱨazir biz kərməkqi boloⱪan ikki agaⱨliⱪ kərünüxning əⱨmiyiti mana xudur.

Hudaning gunaⱨni bir tərəp ⱪilixta ikki yoli bar; ularning ⱨər ikkisi Өzining mutləⱪ muⱪəddəs wə ⱨəⱪⱪaniy harakterigə tolimu mas kelidu. Birinqisi Uning Өzi səyünidioⱪan yoli — Meⱨir-xəpⱪət yolidur. Bu yolni biz 3-babta kərduⱪ. Huda Bax kaⱨin Yəxuaning paskina kiyimlirini saloⱪuzuwetip, uningoⱪa kaⱨinliⱪ xərəplik kiyimini kiygüzidu. Hudaning bundaⱪ rəⱨimdilliⱪi wə məoⱪpiriti pütünləy Өzining «Ⱨəⱪⱪaniy Ⱪuli» boloⱪan «Xah»ning mukəmməl ⱨəⱪⱪaniyliⱪi, xundaⱪla Uning toluⱪ «gunaⱨ ⱪurbanliⱪi»ni asas ⱪiloⱪan; xu ⱪurbanliⱪⱪa asasən «**bu zeminning ⱪəbiⱨliki bir kün iqidila elip taxlinidu**».

Əmma əz rəzilliki iqidə jaⱨillik bilən turiweridioⱪan, Hudaning xapaitigə ⱨeq ⱪarimay «**yənila ⱨəⱪⱪaniylikni əgənməydioⱪan**», bəlki ⱨətta «**tooⱪrilik turoⱪan zemindimu** (Məsiⱨning zemini xu qaoⱪda xundaⱪ dəp atilidu) **yənila adilsizlik ⱪiliweridioⱪan, xundaⱪla Pərwərdigarning xanu-xəwkitini kərməydioⱪan**»lar («Yəx.» 26:10) ⱪandaⱪ bir tərəp ⱪilinidu? Hudaning undaⱪ adəmlərgə tutⱪan yoli bolsa, ⱨəküm qiⱪirip tazilax jazasidur. Nemila bolmisun gunaⱨ Hudaning aldida ⱪət'iy tazilinixi kerək, xundaⱪla Hudaning həlⱪi arisidin yoⱪitilixi kerək. Gunaⱨkar adəm əz gunaⱨioⱪa

ayrilalmaydioƣan dərijidə baoƣlanoƣan bolsa, Hudaning lənitining obyekti bolup «**yər yüzidin tazilap taxlinixi**» kerək. Kiskisi, 5-babtiki ikki oƣayibanə kerünüx bizgə awwalki kerünüxlərdə ayan kilinoƣan ħəkikətkə toluklima boloƣan bir ħəkikətni kərsitidu.

Bu ikki kerünüx bizgə nisbətən Hudadin kəqürüm-məoƣpirət bolsimu, insanlar gunahka yeniklik bilən karimasliki, əksiqə Hudadin koркuxi lazim, dəp əgitidu («Zəb.» 130:4). Ular yənə xundak həwər yətküziduki, awwalki bəx kerünüxtiki xərəplik ixlar ahirida pütünləy barlikka kəlgüqə, arilikta karangoƣuluk, zulmətlik, buzukluk wə ħətta dunyawi asiylikning bir məzgil kisilip kirixi mukərrər, dəp ayan kilidu.

Altinqi oƣayibanə kerünüx — uqar oram yazma (5:1-4)

«**Andin mən yənə beximni kətürüp, mana bir uqar oram yazmini kərdüm. U məndin: «Nemini kərdüng?» dəp soridi. Mən: «Bir uqar oram yazmini kərdüm; uzunluki yigirmə gəz, kəngliki on gəz ikən» — dedim.**

U manga: «Bu bolsa pütün zemin üstigə kikiriloƣan lənəttur; qünki ħərbir ooƣrilik kiloƣuqi bu təripigə yeziloƣini boyiqə üzüp taxlinidu; wə kəsəm iqküqilərning ħərbiri u təripigə yeziloƣini boyiqə üzüp taxlinidu».

— «Mən bu yazmini kikirimən» — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar, «wə u ooƣrining əyigə ħəmdə namim bilən yaloƣandin kəsəm iqküqining əyigə kiridu wə xu əydə konup uni yaoƣaq-taxliri bilən koxupla yəwetidu».

Pəyoƣəmbər awwalki bəx ajayib kerünüx iqigə qəküp kətkən bolsa kerək; u məlum səwəbtin tuyukisiz bexini kətürüp, «**uzunluki yigirmə gəz, kəngliki on gəz boloƣan**» ħawada uquwatkan oram yazmini kəridu.

Bu oƣəlitə kerünüx tooƣruluk kənglidə qokum bir soal pəyda boloƣan bolsa kerək. Bu soaloƣa jawabən təbir bərgüqi pərixtə uningoƣa: «**Bu bolsa pütün zemin üstigə kikiriloƣan lənəttur**», dəydu.

Mukəddəs yazmilarda «oram yazma» (ibraniy tilida «məgillaħ») simwol kilinsa kəp yərlərdə Hudaning insanoƣa tapxurmakqi boloƣan intayin muħim bir həwirigə wəkillik kilidu. Məsilən «Əz.» 2:9-10də: —

«**Mən karisam, mana manga sozuloƣan bir kol turuptu; wə mana, uningda bir oram yazma turuptu. U kəz aldimda uni eqip koydi; uning aldi-kəynining ħəmmə yerigə hət yeziloƣanidi; uningoƣa yeziloƣanliri bolsa mərsiyə, matəm səzliri wə dərd-ələmlərdin ibarət idi**».

Əzakiyal pəyoƣəmbər kergən muxu «oram yazma»ning məzmunining Zəkəriyaning kergini bilən kəp ortak yərliri bardur.

Zəkəriya kergən «oram yazma»mu yeyiloƣan bolsa kerək, bolmisa uning uzunluki-kənglikini kergili bolmaytti; uningdimu ohxaxla «bu təripigə wə u təripigə yeziloƣan»; u xu təraptin mukəddəs kanundiki «on pərman» hatiriləngən tax tahtayloroƣa ohxax idi; qünki tahtaylarni təswirləxkimu ohxax səzlər ixlitilgən («Mis.» 32:15).

Oram yazmioƣa nemə pütülginini «**Bu pütün zemin üstigə kikiriloƣan lənəttur**» degən səzlərdin pərəz kiloƣili bolidu. Bu Musa pəyoƣəmbər əslidə («Kan.» 28:15-68də) Israillaroƣa, itaətsizlik kilsanglar muxu pajiəlik ixlar bexinglaroƣa qüxidu, dəp aldin'ala kərsətkən lənətlər boluxi mumkin; muxu ixlar «Kan.» 30:1də «**birla lənət**» dəp ħesablinidu.

Əmma aldi-kəyni səzlərgə karioƣanda muxu yərdiki «lənət» degən səz omumən mukəddəs kanunoƣa hilaplik kilixtin qikkan lənətni kərsitixi tehimu mumkin. Bu lənət birla jümlidə hulasilinidu: —

«**Kimki bu ḳanunning sözlirini tutmay, uningoƣa əməl ḳilixni rət ḳilsa lənətkə ḳalsun**» yaki baxḳa birhil xəkildə: «**Təwrat ḳanunida yeziloƣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmioƣan ḥərbir kixi lənətkə ḳalidu**» («Ḳan.» 27:26, «Gal.» 3:10).

Muxu ayətlərdə nemixḳa pəḳət ikki hil gunaḥ, yəni (1) yaloƣandin ḳəsəm ḳilix, Hudaning namini orunsiz ixlitix; (2) ooƣrilik ḳilix tiloƣa elinidu? Xularni sadir ḳiloƣuqilar lənət təripidin ḳooƣlap üzüp taxlinidu. Bu ikki hil gunaḥ Hudaning «on pərmani»oƣa hilapliḳ ixlaroƣa wəkil bolsa kerək. Bir gunaḥ bolsa (Hudaning namini ixlitip yaloƣan ḳəsəm ḳilix) insanning Hudaoƣa boloƣan burqioƣa hilapliḳ ḳilix; ikkinqi gunaḥ (ooƣriliḳ) insanning ḳoxnisioƣa boloƣan burqioƣa hilapliḳ ḳilix. Birinqi gunaḥ bolsa, «**Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening, pütün zeḥning bilən səygin**» degən «**əng uluoƣ, birinqi orunda turidioƣan əmr**»gə hilapliḳ ḳilixtur; ikkinqi gunaḥ bolsa «**Ḳoxnangni özüngni səygəndək səy**» degən ikkinqi uluoƣ əmrgə hilapliḳ ḳilixtur («Mat.» 22:35-40).

Huda əwətkən, Өz lənitini elip kelidioƣan xu «oram yazma» tez sür'ättə «uqidu». Nemixḳa xunqə tez mangidu? Bu ḥəmmimizgə xuni ayan ḳiliduki, Huda bekitkən waḳit-saiti kelip, gunaḥning üstigə jaza qüxürimən deginidila, xu qaoƣda jazalar rəzillərning bexioƣa intayin tez qüxidu.

Bəzi alimlar muxu yərdə «**zemin**»ni «(pütkül) yər yüzi» dəp tərjimə ḳilidu; lekin altinqi kərənüxni toluḳlioƣuqi boloƣan yəttinqi kərünüxtiki səzlərgə ḳarioƣanda, «muḳəddəs zemin», Pələstinni kərsitixi kerək.

Oram yazmining kəlimigə pəyoƣəmbərning alaḥidə nəziri qüxidu. Ular xəkxübḥisizki qong əḥmiyətkə igə. Uqar yazmining uzunluḳi yigirmə gəz, kəngliki on gəz idi; bu (a) Sulayman ḳuroƣan muḳəddəs ibadəthanining aldinḳi pexaywanining («1Pad.» 6:3) wə (ə) kədimki muḳəddəs qedirning «muḳəddəs jayi»ning kəlimi bilən təng.

Oram yazmining Hudaning өyi bilən boloƣan bu munasiwiti ikki baxḳa bexarətni bizning esimizgə kəltüridu: —

«**Qünki soraḳ waḳtining baxlinidioƣan waḳti-saiti kəldi; soraḳ aldi bilən Hudaning өyidikiliridin baxlinidu; wə əgər biz bilən baxlansa, u ḥalda Hudaning hux həwirigə ḳulaḳ salmioƣanlarning aḳiwiti nemə bolar?**» («1Pet.» 4:17)

«**Yər yüzidiki barliḳ jəmətlər arisidin pəḳət silərni** (Israillarni) **tonup kəldim;**

Xunga üstünglaroƣa barliḳ ḳəbiḥlikliringlarning jazasini qüxürimən» («Amos» 3:2).

Amos pəyoƣəmbər wə rosul Petrus kərsətkən bu prinsipḳa ḳarioƣanda, Huda əllərning üstigə ḥəküm qiḳaroƣanda, xu ixni Israil («əz өyi») bilən baxlaydu.

Omumən ḳilip eytḳanda, muḳəddəs yazmilarda ixlitilgən kəp simwollar Sulayman ḳuroƣan ibadəthanidin əməs, bəlki uningdin ilgiriki əslidiki «muḳəddəs qedir»din elinidu. «Zəkəriya»diki bəxinqi kərünüxtə bayan ḳilinoƣan qiraoƣdanning kəp jəḥətliri muḳəddəs qedirningkigə ohxaydu. Xunga «uqar oram yazma»ning əlqəmlirini dəl muḳəddəs qedirning «muḳəddəs jay»idin elinoƣan, dəp ixinimiz (bu əlqəmlərni «Misirdin qiḳix» 26-babtin ḥesablap qiḳḳili bolidu). Əmdi Hudaning lənitini elip kelidioƣan «uqar oram yazma»ning əlqəm birlikliri nemixḳa «muḳəddəs jay»din elinoƣan, dəp sorisaḳ, jawab dəl xu bolux kerəkki, Hudaning barliḳ jazalirining asasiy prinsipliri iqidə əng muḥimi «Huda jazalirini «**muḳəddəs jaydiki əlqəm boyiqə**» yürgüzidu» degənliktur.

Buni qüxinix üqün, oḳurmənlərning esidə barki, Israilda ixlitilidioƣan barliḳ taraza taxliri, eoƣirlik birliki, ḥəjim wə

uzunluқ birlikini bekitix yaki təstiқlax üqün Hudaning əyidə, pəқət kahinlar kiridiоған «muқəddəs jay»dila birnəqqə əzgürməs əlqəmlər saқlinatti. Barliқ soda-setiқta ixlitilidiоған əlqəmlər bularni asas қilixi kerək; əlqəx ixlirida birər jedəl-majira qiққan bolsa ҳakimlar talax-tartix қilinоған əlqəmni «muқəddəs jaydiki əlqəm» bilən selixtursila talaxқudək ix қalmaytti (misallar «Mis.» 30:13, 24, «Law.» 5:15, «Qəl.» 3:47din kərülidu).

Əmdi Hudaning qiқiridiоған ҳəkümlirigə ətəyli. Adəmlər əzigə yaki ixliriоға baҳa bərgəndə ҳərdaim əzlirini baxқilar bilən, ixlirini baxқilarningki bilən selixturidu: — «Mən uningdək əski əməs»; «Mən baxқilardin kəp yaҳxidurmən»; «Mən u қiloған dək rəzil ix қilmaymən», «Mən heli yaҳxi adəm» wəҳakaza dəydu. Əmma Hudaning jazaliri undaқ əlqəmlər bilən yürgüzülməydu! Ҳalқilik məsilə xuki, biz əzimizning buloғanоған əlqəmlirimiz bilən əməs, Hudaning əzgərməs pak-muқəddəsliki wə mutləқ ҳəққaniyliқi bilən əlqənsək aқiwitimiz қandaқ bolar?! Yuқirida nəқil kəltürginimizdək, kəzliri Hudaning mutləқ ҳəққaniyliқiоға eqiloған ҳərbir adəm qin wujudidin: «**Қiliwatқan barliқ «ҳəққaniyətlirimiz» bolsa bir əwrət latisiоқila ohxaydu, halas!**» dəp pəryad kətüridu («Yəx.» 64:6, «1Sam.» 2:3, «Ayup» 42:5-6).

Uning üstigə, Hudaning Өz қanunidiki қaysi uluo əmr-nizamоға hilapliқ қilinоған bolsa, Uning yürgüzidiоған ҳəkümjazalirimu dəl hilapliқ қilinоған əmrgə asasən əlqinidu: — «**Ҳərbir ooғriliқ қiloғuqi bu təripigə yeziloқini boyiqə üzüp taxlinidu**» wə «**қəsəm iqküqilərning ҳərbiri xu təripigə yeziloқini boyiqə üzüp taxlinidu**» deyilgəndək.

Ibraniy tilida «üzüp taxlinix» («nikkaҳ» degən peil) **adəttə** intayin yirginqlik, nijis bir nərsini tazilap taxlaxni kərsitidu; muқəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə u kəqmə mənidə ixlitilip, məlum kixining yirginqlik қilmixliri tüpəylidin uning əltürülüxini bildüridu.

4-ayət bizgə Hudaning gunaҳқa қaratқan lənitining qüxürülüxining muқərrərliki ҳəm dəҳxətlikinimu kərsitidu: —

«**Mən buni qiқirimən**» — Bu səzgə қarioғanda, Hudaning rəzillikkə qüxüridiоған ҳəküm-jazalirini elip kelidiоған, қiyamət künigə təyyarlanоған xu lənət ҳazir ҳəzinisidə saқlaқliқ turidu.

— «**wə u ooғrining əyigə wə Mening namim bilən yaloқandin қəsəm iqküqining əyigə kiridu**».

Nuroғun kixilər əz gunaҳlirining pax қilinip, қoxniliri təripidin jazalinixidin қeqip kəlgən bolsimu bəribir Hudadin қeqip қutulalmaydu. «**Xuni obdan bilixinglar kerəkki, gunaҳinglar əzünglarni қooқlap bexinglaroға qüxidu**» («Qəl.» 32:23).

Lənət «**əyigə kiridu**» — gərqə kəp adəmlər Hudaning jazaliridin əzümni қaquralaymən dəp yürgən bolsimu, ҳətta egiz sepillar wə təmür dərwazilarmu uning adalitigə ҳeq tosaloғu bolalmaydu.

«**Xuning bilən u** (lənət) **əydə қonup...**».

«Қonmaқ» («keqilimək») degən peil bizgə Huda əwətkən ҳəküm-jazaliri waқitliқ, tezla ətüp ketidiоған bir ix əməs, bəlki toluқ əməlgə axuruloғuqə bejirilidu, dəp əskərtidu.

Huda tarihta kəpligən wəқələr arқiliқ insaniyətkə əz jazalirini eniқ kərsitidiоған misallarni kərsətkən; məsilən, Nuҳ pəyoғəmbər dəwridiki topan («Yar.» 7-bab), Sodom wə Gomorraҳ xəҳərlirigə qüxürülgən ot («Yar.» 19-bab), etiқadqilar jamaitidə Ananiya wə Safiraning ölüxi («Ros.» 5:1-11) — lekin bu jazalar Uning ahirda gunaҳni səyidiоғanlarning bexiоға yaoғduridiоған dəҳxətlik buran-qapқunining aldinқi birnəqqə tamqiliri, halas, degili bolidu.

Andin lənət «**uni** (əyni) **yaoғaq-taxliri bilən қoxupla yəwetidu**» — bu yərdə

gunaһtin өz bexioɣa qüxidioɣan jazaning dəһxətlikini kөrimiz. Gunaһқa baoɣlanoɣan һөrbir kixi wə nөrsə mutləқ «üzüp taxlinidu» yaki «tazilap taxlinidu». Hudaoɣa təwə boloɣanlar arisida һeqқandaқ napak yaki rөzil ix қalmaydu.

Ayətning ahirқi jümlisi «Law.» 14:45diki kөrsətmini bizgə өslitidu. Xu yөrdə «**pesə-mahaw kesili baskan өy**»ni қandaқ bir tөrəp қilix kerəkliki kөrsitilidu: — «**Bu wəjidin ular өyni, yəni yaoɣaq-tax wə barliқ suwiқi bilən billə qüxürüp, һəmmisini kətürüp xəһөrning sirtidiki napak bir jayoɣa taxliwətsun**». Əmdi «pesə-mahaw kesili» adəmlөrning teni wə өylirini қandaқ buziwətkөn bolsa, gunaһmu paniy wə bақiy dunyada adəmlөrning roһ-қəlbigə xundaқ ziyan-zəһmətni yətküzidu. Muxu lənət aқiwitidin birdinbir қeqip қutulux yoli Hudaning oɣəzipidin biz wə gunaһlirimiz bilən қoxulup «tazilinip taxlinix»imizning ornida, uning bizni gunaһlirimiz<u>din</u> tazilixidur. Hudaoɣa ming təxəkkür! Xu tazilinix Məsiһning yariliri arқiliқ eqiloɣan xəpқət-məoɣpirət buliқida bolup, bügün һəmmimizgə қolimiz yətküdək yeқin turuptu.

«** Һalbuki, Məsiһ bizni Təwrat қanunidiki lənəttin қutuldurux üqün ornimizda lənət bolup bədəl tөlidi. Bu һəқtə muқəddəs yazmilarda: «yaoɣaqқa esiloɣan һərқandaқ kixi lənətkə қaloɣan һesablansun» dəp yeziloɣan**» deyələydioɣanlar nemidegөn bəһtliktur («Gal.» 3:13, «Қan.» 21:24).

Bexarət tooɣruluқ yənə bir səz қaldi. Bexarətlik agaһlandurux birinqidin Zəkəriyaning dəwridikilərgə berildi; agaһlandurux baxқa xəkildə 8:15-17də қaytilinidu. Sürgünlüktin қaytқan Hudaning «қaldi»si ixənq-etiқad bilən Hudaning ibadəthanisini қaytidin қuruwatatti, Huda wə Uning yollirini izdəp yürüwatatti. Ular bu yahxi baxlinixtin waz kəqməy, xu yolda dawamliқ mengiwerixi kerək idi. Biraқ ikkinqi dəwrgə kəlgəndə, Malaki pəyoɣəmbər yənə ularni dəl birhil ooɣriliқ bilən, yəni Hudaoɣa atax kerək boloɣan өxrilər wə һədiyələrni ayap bərməydioɣini üqün əyibləydu («Mal.» 3:8-9). Xuning bilən ular yənə Hudaning һөküm-jazaliri astida қalidu.

Məzkur bexarət Hudaning namioɣa nida қiloɣan barliқ adəmlərgə baoɣliқtur; һalbuki, bexarətning toluқ əməlgə axuruluxi ahirқi zamanda, Məsiһiylər (Əysa Məsiһni Rəb dəp etirap қiloɣuqilar) һəm Yəһudiylar arisida etiқadtin «qong yenix» (yəni, intayin nomussiz һalda etiқad yolidin qətlinip ketix) bilən («2Tes.» 2:3-12, «1Tim.» 4:1-3) wə xundaқla қəbiһlik-rəzillikning əwjigə qiқixi bilən bolidu. Өzlirini «Hudaning һəlқi» dəp һesablioɣanlarning kөpinqisining һaliti xu qaoɣda mundaқ bolidu: —

«**Pərwərdigaroɣa itaətsizlik қilmaқta, wapasizliқ қilmaқta,**

Uningdin yüz өriməktə,

Zulumni һəm asiyliқni təroɣip қilmaқta,

Yaloɣan sөzlərni oydurup, iq-iqidin sөzliməktə» degəndək bolidu («Yəx.» 59:13).

Xu qaoɣda ahirқi ayrilix yaki tazilinix bolidu, «**Rəzillər soraқ künidə tik turalmaydu,**

Gunaһkarlar һəққaniylarning jamaitidə һeq bexini kətürüp turalmaydu» («Zəb.» 1:5), barliқ gunaһlar «muқəddəs zemin»din, xundaқla «pütkül yər yüzidin» tazilinidu («Zək.» 2:12).

Yəttinqi oɣayibanə kөrünüx — sewəttə olturoɣan ayal — «Rəzillik» (5:5-11)

«**Andin mən bilən sөzlixiwatқan pərixtə qiқip manga: «əmdi bexingni kətürgin, nemining qiқiwatқinini kөrüp baқ» — dedi.**

Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga: «Bu qiқiwatқan «əfaһ» sewitidur», wə: «bu bolsa xu rəzillөrning pütün zemindiki қiyapitidur» — dedi. Əfaһ sewitining aoɣzidin dumilaқ bir қooɣuxun

кәтүрүлди, мана, әфаһ sewiti иқидә бир аял олтуратти.

U: «Bu bolsa, рәзиллик»тур» — дәп, уни әфаһ sewiti иқигә қayturup taxlap, әфаһning аоɳзиоɳа еоɳир қооɳuxunni taxlap қoydi.

Beximni кәтүрүп, mana ikki ayalning қиққanliқini көрдүм; xamal ularning қanatlirini yәlpүtүp turatti (ularning ləyləkningkidәk қanatliri bar idi); ular әфаһni asman bilәn zeminning otturisioɳa кәтүрди. Мән bilәn sөzlixiwatқan pәrixtidin: «Ular әфаһni nәgә кәтүрүп mangidu?» — дәп soridim. U manga: Ular әфаһ үqün «Xinar zemini»da bir өy selixқa кәtti; өy bәrpa қilinoɳandin keyin, әфаһ sewiti xu yәrdә өz turaloɳusioɳa қoyulidu, — дәp jawab bәrdi».

Biz ҳazir bəxinqi babtiki ikki kərünüxning sirlikrak boloɳan ikkinqisini kərəyli.

Biz uning təbiri wə mənisini «toluқ qüxinimiz» deyəlməymiz (alimlarning u tooɳruluқ pikirlirimu ҳərhil bolup kəldi), lekin uningoɳa «uqur oram yazma» kərünüxi bilən təng қarisaқ, u bizni Hudaning ҳazirқi zamanda gunaһni қandaқ bir tərəp қiliwatқini tooɳruluқ kөprək həwər bilən təminləydu, dəp ixinimiz.

Birinqi kərünüx bolsa Hudaning ҳərtürlük gunaһlarning üstidin ҳөküm qikirip jazalaydioɳanlikini enik kərsitidu. Xu jazalirining bəziliri қiyamət künidin burun qüxürülidu, əmma ahir berip barliқ gunaһlar mutləқ wə toluқ jazalinidu. Əmdi қiyamət künigiqə arilikta қandaқ bolidu? Bu tema bizqə yəttinqi kərünüxning məzmunidur.

Ahir zamanoɳiqə (xu qaoɳda gunaһ toluқ jazalinidu) pütün insanyətkə yahxi bolsun dəp Huda meһribanliқi bilən gunaһni qəkləx wə tizginləxkə birnəqqə yollarni ixlitidu. Bu һəқikətni rosul Pawlus bizgə: «**Wə uning** (yəni dəjjal, Məsiһning rəқibining) **bəlgiləngən waқti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliқi üqün nemining uni tosup turuwatқanliқini bilisilər. Qünki «қanunni yoқatқuqi sirliқ küq» alliқaqan yoxurun ҳərikət қilmaқta; lekin bu ixlarni ҳazirqə tosup keliwatқan Birsi bardur; U otturidin** (yəni yolning otturisidin) **qiққuqə xundaқ tosuқluқ peti turidu; andin axu қanunni yoқatқuqi axkarilinidu; biraқ Rəb Əysa aoɳzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoɳdiki parlaқ nuri bilən uni yoқ қiliwetidu»** — dəp yətküzidu («2Tes.» 2:6-8). Pawlus eytқan «gunaһning yolini tosioɳuqi»ni Muқəddəs Roһning Өzidin ibarət, dəp қaraymiz. Kəzқariximizning səwəblirini xu məktupkə қoxқan izaһatlarda bayan қilduқ. Hudaning Muқəddəs Roһining insanlarning wijdanini oyoɳitip, ҳərkimgə өz gunaһini ayan қilip, tənbiһ berixliri bilən gunaһni qəkləydu. Lekin qəkligüqi boloɳan Muқəddəs Roһ «**yolning otturisidin qiққan**»da («Yar.» 6:5ni wə «Tesalonikaliқlaroɳa (2)»diki «қoxumqə sөz»imizni kərüng) insanlarning ҳərbiri arnomusini ҳəm wijdanini taxlaydu. Xuning bilən «**dəһxətlik azab-oқubət**»tiki wəһxiy ixlar baxlinip, dəjjalning (Məsiһning rəқibi) ning məydanoɳa qiқixi üqün xaraitlar ҳazirlinidu. Demək, gunaһni qəkləydioɳan əng qong amil Muқəddəs Roһning insanning wijdanini oyoɳitixtur.

Ҳazirқi zamanlarda adəmlərning wajdani arқilиқ gunaһni tizginləydioɳan yənə bir qəkligüqi bar — u bolsimu dunyadiki etiқadqi jamaətning dua-tilawətliri wə beriwatқan guwaһliқliridur («Mat.» 5:13, 14, «Əf.» 5:8-16). Ҳətta Hudaoɳa sadiқ birnəqqə guwaһ bərgüqilərla pütkül bir əlning rəzillikini tizginligənlikigə tarih ispat beridu. Məsilən, Rim imperiyəsi boyiqə tamaxa dəp қaraloɳan barliқ «gladiyatorluқ kərəxlər» birla etiқadqining jür'ətlik guwaһqiliқi, xundaқla xeһit boluxi bilən tohtitiloɳan. Məsiһiy Wiliyam Wilberforsning yaloɳuz degüdək jiddiy wə tohtawsiz kərəxliri arқilиқ «қulluқ tüzümi» awwal Əngliyədə, andin Amerikada, ahirda Yawropada pütünləy yoқitiloɳan. Əmdi jamaətning dualiri wə

guwahqilikɭirining tegidə tüp küq bərgüqi wə ixligüqi Mukəddəs Roһning Өzidur, əlwəttə!

Ңalbuki, yənə bir qəkligüqi amil bar, u bolsa bu yəttinqi kərünüxtə bizgə kərsitilidu. Awwal təpsilatlirioɣa ɣarayli: —

5-ayət: «**Andin mən bilən səzlixiwatqan pərixtə qikip manga: «Əmdi bexingni kətürgin, nemining qikiwatkinini kərüp bak» — dedi**».

Zəkəriya eһtimal kərginigə (altinqi kərünüxkə) məptun bolup ketip, yəttinqisigə ɣaraxqa qakirilоɣan bolsa kerək. Muxu yəttinqi kərünüxtə, «oram yazma»ning pütkül Pələstin zeminioɣa təsir yətküzüxkə «**qikkini**»dək, yənə birər təsirlik nərsə «**qikix**» aldida turoɣan bolsa kerək: — «**Mən: «U nemə?» — dəp soridim. U manga: «Bu qikiwatqan «əfaһ» sewitidur», wə: «Bu bolsa xu rəzillərning pütün zemindiki kiyapitidur» — dedi**».

«Əfaһ» bolsa ңəjim əlqimi (un, buoɣday ɣatarlik nəsilərni əlqəydioɣan) təһminən 40 litr kelidu. Muxu yərdə «əfaһ» ңəm əlqəm ңəm əlqəydioɣan sewətning өzini kərsitidu. Ayətning ahirki kismidiki: «**bu ularning pütün zemindiki kiyapitidur**» degəndə «ular» degən səz «əfaһ»ning kəpiyidioɣanlikini kərsitixi mumkin; yaki bolmisa, «ular» degən səz yukirida eytiloɣan ooɣri wə yaloɣanqini kərsitixi mumkin. Ibraniy tilida «kiyapət» degən səz «kəz» degən səz bilən ipadilinidu. Mənisi bəlkim: Huda Өz həlkini Өz kəzi bilən yetəkligəndək («Zəb.» 32:8) Xəytanmu əzigə təwə boloɣanlarni «əfaһ» (soda-setikning simwoli) arkilik baxkuridu.

(7-8) «**əfaһ sewitining aoɣzidin dumilak bir ɣooɣuxun kətürüldi, mana, əfaһ sewiti iqidə bir ayal olturatti.**

U: «Bu bolsa, rəzillik»tur» — dəp, uni əfaһ sewiti iqigə ɣayturup taxlap, əfaһning aoɣzioɣa eoɣir ɣooɣuxunni taxlap ɣoydi».

«Əfaһ»ning bir ayalni yoxuroɣanlikı kərünidu. U sewəttin qikmakqi boloɣan bolsa kerək, lekin təbir bərgüqi pərixtə uni ɣaytidin iqigə taxlap, andin: «ɣooɣuxun» yapkuni üstigə taxlaydu. «Ɣooɣuxun bapku» ibraniy tilida «kirkəm» degən səz bilən ipadilinidu; adəttə bu səz dügilək tənggə yaki eoɣirlikni bildüridu. Təwratning ɣədimki grekqə tərjimisidə (LXXdə) bu səz «talant» bilən ipadilinidu. Enikki, yapkuning roli ayalning qikixini tosuxtin ibarət idi. Xunga biz kərünüxni Hudaning «rəzillik»ni tosaydioɣanlikini yaki qəkləydioɣanlikini süpətləydioɣan bir rəsimdur, dəp ɣaraymiz.

«Əfaһ» wə «talant» soda-setikta kəp ixlitilgəqkə, dəl muxu ixlaroɣa simwol bolidu, dəp ixinimiz.

(5:9) «**Beximni kətürüp, mana ikki ayalning qikkanlikini kərdüm; xamal ularning ɣanatlirini yəlpütüp turatti (ularning ləyləkningkidək ɣanatliri bar idi); ular əfaһni asman bilən zeminning otturisioɣa kətürdi**».

Bu ayət tooɣuluk təwəndiki oylirimiz bar: —

(a) mukəddəs yazmilardiki simwollar arisida ayallar daim degüdək roһiy küqlər yaki prinsiplaroɣa wəkil kilinidu (məsilən, «Gal.» 4:21-31)

(ə) muxu yərdə ularda «ləyləkning ɣanatliri» bar, deyilidu. Ləyləklər Musaoɣa qüxürülgən ɣanun boyiqə «napak kuxlar» dəp ңesablanoɣaqka («Law.» 11:19), muxu ayallar rəzil roһiy küqlərni bildüridu, dəp ɣaraymiz.

(b) ləyləklərmu yoldin azmay uqidu («Yər.» 8:7) wə bək küqlük uqidu, əlwəttə.

(10-11) «**Mən bilən səzlixiwatqan pərixtidin: «Ular əfaһni nəgə kətürüp mangidu?» — dəp soridim.**

U manga: Ular əfaһ üqün «Xinar zemini»da bir өy selixka kətti; өy bərpa kilinoɣandin keyin, əfaһ sewiti xu yərdə өz turaloɣusioɣa ɣoyulidu, — dəp jawab bərdi».

«Xinar» Babiliyəning baxқa bir ismi. Uning «ey»ining yaki «turaloɳu»sining xu yərdə қoyuluxi əfaһning iqidiki ayal nemigə wəkillik қilsa, u ixning xu yərdə boloɳan roһiy təsiri intayin kengəytilidu һəm küqəytilidu, dəp kərsitilsə kerək.

Xək-xübһisizki, Yəһudiy həlқi Babiloɳa sürgün қilinoɳandin keyin, xundaқla kəp baxқa əllərgimu tarқitiloɳinidin keyin, ularning milliy harakterida qong bir əzgirix pəyda boldi. Deһқan wə padiqi həlқ tijarətqilərgə, sodigərlərgə wə zərgərlərgə aylinip kətti. Gərqə Babilda wə uning ətrapidiki yurtlirida sürgün boloɳanda butpərəslik ularning arisidin yoқitiloɳan bolsimu (qünki ular qoқunoɳan barliқ butlar əzlirini Babilning zulumidin қutқuzmioɳan), lekin tehimu küqlük birhil butpərəslik, yəni pulpərəslik wə soda-setiққa berilix uning ornini basti. Bu ixlar Hudaoɳa nisbətən butpərəslikkə ohxax yirginqliktur («Kol.» 3:5). Bu ixning əzi altinqi kərünüxtə alaһidə əyibligən gunaһlarni pəyda қildi. Buningda Amos pəyoɳəmbər agaһlanduroɳandək: «**«əfaһ»** («kürə»)**ni kiqik қilip, miskalni qong elip, aldamqiliқ üqün tarazini yaloɳan қilix**» degəndək azduruluxning hətiri intayin qong boldi («Amos» 8:5). Bügün Yəһudiy həlқi ihlasmənliki yaki Hudaoɳa yeқin yaxawatқanliқi üqün əməs, bəlki soda-setiқta boloɳan қabiliyiti bilən dangқi qiққandur.

Muxu yərdə xuni eniқ degümiz barki, Hudaning səz-kalami boyiqə soda-setiқning əzi rəzil ix əməs, uni səmimiylik wə rastqilliқ bilən қilоɳili bolidu (məsilən, «Yaқ.» 4:3-16diki jekiləxlərni kərüng). Mal-dunyaoɳa igə boluxning əzimu rəzil ix əməs; lekin Xəytanning kəp wəswəslirini tonup yetələydioɳan kixilərning һəmmisi soda-setiқning wə bay boluxning gunaһқa azduridioɳan naһayiti qong hətirini bilidu. Rosul Pawlus Timotiyoɳa degəndək: «**Pulpərəslik** (pul əzi əməs) **һərhil rəzilliklərning yiltizidur**» («2Tim.» 6:10).

Əmdi kərünüxning təpsilatlirioɳa yənə dikқət қilsaқ, «əfaһ»қa Babilda «turaloɳu» berilidu — bu ix tarқitiloɳan Israilning xuoɳulliniwatқan sodisi ahiri bir sistema boluxқa tərikқiy қilidu, dəp puritidu. Tarihiy materiyallardin məlumki, һazirқi zamandiki bankilarda pul amanət қoyux wə қərz berix tüzümliri Babil wə Pars imperiyəliridə baxlanoɳan; uningda Yəһudiy sodigərlərning qong təsiri bar, dəp ixinimiz.

Bu pakitlar təbiiy һalda oylirimizni rosul Yuһannaoɳa tapxuruloɳan «Wəһiy» degən kitabta «**qong sir boloɳan paһixə Babil xəһiri**»gə elip kelidu («Wəһiy» 17-18-bablar). «Wəһiy»diki «қoxumqə səz»imizdə bu ixlar üstidə səl tohtaloɳanmiz. Xu yərdə deginimizdək, kəlgüsidə Iraқta yengi bir «Babil xəһiri» bərpa қilinidu. Bexarət қilinoɳan «Babil»: (1) yengi bir xəһərni wə: (2) din һəm birhil iқtisadiy tüzüm birləxtürülgən sistemini kərsitidu. Bu xəһər pütkül dunyaning iқtisadiy mərkizi bolidu, dəp ixinimiz. Xəһər dunya boyiqə: «**altun-kümüx, қimmətlik yaқutlar, ünqə-mərwayit, ... xarab, zəytun meyi, aқ un, buoɳday, kala, қoy, at, һarwa wə insanlarning tənliri wə janliri degən malliri**»ni satқuqi əng qong xəһər bolidu («Wəһ.» 18:12-13). Ahirida u Hudaning dəһxətlik bir һəküm-jazasi bilən pütünləy wə mənggügə yoқitilidu.

Yeқindiki iқtisadiy krizislər (2008) dunyaoɳa bəzi soda xirkətliri wə bankilarning қanqilik һoқuқ wə küqgə igə ikənlikini pax қildi. Bəzi waқitlarda əllərning təқdirini bekitküqilər һəkümətlər əməs, bəlki bir-ikki qong xirkətlər, halas. Bizning bu dəwrimizdə «həlқ'aralиқ xirkətlər»din bəzilirining қanqilik küqlük ikənlikini təsəwwur қilalmaymiz. Bəzi yərlərdə, məsilən Rusiyədə, yərlik һəkümətlər ularning jinayiy қilmixlirini һeq baxқuralmaydu. Kəp ixlarda Amerika wə Yawropa һəkümətliri qiқarmaқqi boloɳan siyasətliridin qong xirkətlərning razi boloɳan-bolmioɳanliқioɳa

ḳarixi kerək. Yawropada bəzi qong karhanilar (əzlirining sodisi tehimu ronaḳ tepixi üqün, əlwəttə) «dunyawi ḥəkümət» bərpa ḳilinixi kerək dəp «Katolik qerkaw» bilən birlixip təxwiḳat ḳilixmaḳta. Dəl xu məḳsəttə təxkilləngən birnəqqə məhpiy guruppilarmu bar; xularda Yəhudiy qong tijarətqilərning bəzilirining küqlük awazi bar. Bu wəziyətlər Muḳəddəs Kitabning ahirḳi bətliridə deyilgən ahirḳi zamandiki «Babil»ni ḥasil ḳilidu, dəp ixinimiz.

Əzlirini məlum bir gunaḥḳa setiwətkənlər, adəmlər bolsun, əllər bolsun ahir berip dəl xu gunaḥḳa əsir bolup uningoɣa ḳattiḳ ḳapsilip ḳelixi ḳorḳunquḳ bir ḥəḳiḳəttur. «Pənd.» 5:22də deyilgəndək: — «**Yaman adəmning əz yamanliḳliri əzini tuzaḳḳa qüxüridu, u əz gunaḥi bilən sirtmaḳḳa elinidu**».

Əmma pərixtining ayalni «**əfaḥ sewiti iqigə ḳayturup taxlap, əfaḥning aoɣziɣa eoɣir ḳooɣuxunni taxlap ḳoyux**» degənlik bolsa bizgə tehimu qongḳur bir sirni eqip berix üqün kərsitilidu, dəp ixinimiz; demək, Hudaning adəmlərning məlum gunaḥlaroɣa baoɣlinixiɣa yol ḳoyoɣanliḳi ularni baxḳa gunaḥlaroɣa berilip ketixtin qəkləydu. Buning məḳsiti, gunaḥning omumiy yüzlük küqiyip ketixigə qək ḳoyuxtin ibarəttur. addiy bir misal, ḥaraḳkəx bolup kətkən kixi «bügünki ḥarakni nədin taparmən?» degən niyəttin baxḳa ḥeqḳandaḳ rəzil ixlarni kəzliməydu. Bu ḥəḳiḳət yənə «əfaḥ» degən kərünüxtə kərsitilidu; qünki pulpərəslikkə wə nəpsaniyətqilikkə baoɣlanoɣanlar (nixaniɣa yətmigüqə) əzlirini baxḳa kəp ixlardin tartixi kerək. Qünki ḥazirḳi dunyada kəp pul tepix üqün baxḳilar bilən ḥəmkarlixix kerək. Ḳədimki dunyada Qinggiz Han ḳatarliḳlar biwasitə zorawanliḳ yoli bilən haliɣan nərsilərni bulang-talang ḳilip eliwerətti. Əmma əzgilər bilən billə ḥəmkarlixix üqün ularning ixənqigə erixix kerək; ularning ixənqigə erixix üqün əzining yürüxturuxlirini (ḥeqbolmioɣanda nixanoɣa yətküqə) bir'az «mədəniyətlik» kərsitixi kerək!

Yənə ḳizik bir ix xuki, Yəhudiylar bərpa ḳiloɣan wə baxḳuroɣan qong muwəppəḳiyətlik karhanilar wə igiliklərgə kəlsək, yəttinqi kərünüxtə kərülgəndək, ularning kəpinqisi daim Israil qegrisining sirtida soda ḳilmaḳta.

Bularni «əfaḥ»da kərsitilgən sirning bir ḳismi bolsa kerək, dəp ixinimiz.

Altinqi kərünüx wə «Wəḥiy»ning keyinki bablirida ayan ḳilinoɣandək, Hudaning ḥəküm-jazaliri ahirida yər yüzidiki «rəzillik»ning mərkəzlixixi bolidioɣan muxu pütkül iḳtisadiy tüzümning üstigə qüxidu. Hudaning aoɣzidin: «**Ḳəbiḥlik ḳiloɣuqi kixi ḳəbiḥlikini ḳiliwərsun; pəskəx kixi bolsa pəskəxlikidə turiwərsun; ḥəḳḳaniy kixi bolsa ḥəḳḳaniyliḳini yürgüziwərsun; pak-muḳəddəs kixi bolsa pak-muḳəddəsliktə turiwərsun**» degən ahirḳi ḥəküm qiḳip, ḥərbir adəm əzi ḳandaḳ gunaḥḳa baoɣlinip ḳaloɣan bolsa, xu gunaḥḳa has boloɣan jazaning astioɣa qüxidu.

Səkkizinqi oɣayibanə kərünüx — jəng ḥarwiliri (6:1-8)

«**Andin mana, mən yənə beximni kətürüp, ikki taoɣ otturisidin tət jəng ḥarwisining qiḳḳanliḳini kərdüm. Taoɣlar bolsa mis taoɣlar idi. Birinqi jəng ḥarwisidiki ḳizil atlar idi; ikkinqi jəng ḥarwisidiki ḳara atlar idi; üqinqi jəng ḥarwisidiki aḳ atlar, tətinqi jəng ḥarwisidiki küqlük qipar atlar idi. Mən jawabən mən bilən səzlixiwatḳan pərixtidin: «Təḳsir, bular nemə?» — dəp soridim.**

Pərixtə manga jawabən: «Bular pütkül yər-zeminning igisining ḥuzuridin qiḳḳan asmanlarning tət roḥi. Ḳara atlar ḳetiloɣan ḥarwa ximaliy zeminlar tərəpkə kiridu; aḳlar ularning kəynidin mangidu; qiparlar bolsa jənubiy zeminlar tərəpkə mangidu. Andin muxu küqlük atlar qiḳip yər yüzidə uyaḳ-

buyaқ kezixkə aldiraydu» — dedi. U ularoŋa: «Menginglar, yər yüzidə uyaқ-buyaқ menginglar» — dedi; ular yər yüzidə uyaқ-buyaқ mangdi. Wə u manga ünlük awazda: «Қara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoŋanlar mening Roһimdiki aqqiқni ximaliy zemin tərəptə besiқturdi» — dedi».

Bu səkkizinqi, xundaқla ahirқi kərünüxtə Hudaoŋa қarxi boloŋan yat əl küqlirini aoŋduridioŋan, Huda Məsiһning yimirilməs padixaһliқioŋa yol təyyarlaxқa əwətkən kərünməs jəng һarwiliri bizgə ayan қilinidu.

Pəyoŋəmbər yənə bir қetim ilgiriki kərünüx üstidə oylinip, uningoŋa məptun bolup ketip, səkkizinqi kərünüxkə қaraxқa qaқiriloŋan bolsa kerək. U bexini kətürüp ikki taoŋning arisidin tət jəng һarwisini kəridu. Ҳarwilar һərhil rənglik atlar təripidin tartilidu; birinqisini tartқanlar қizil, ikkinqisini tartқanlar қara, üqinqisini tartқanlar aқ, tətinqisini tartқanlar qipar rənglik, «küqlük» atlar idi.

(1) Ikki taoŋ

Bu taoŋlar ibraniy tilida «ҳeliқi taoŋlar» dəp atilidu. Xunga ular Zəkəriya pəyoŋəmbərgə nisbətən tonux taoŋlar boloŋan bolsa kerək. Ular yənə 5-ayəttə «Pərwərdigarning ҳuzuri» yaki «pütkül yər-zeminning Igisining məhsus turaloŋusi» bilən munasiwətlik boloŋaqқa, bizqə Yerusalemdiki «Zion teoŋi» wə «Zəytun teoŋi»ni kərsətsə kerək. Qünki baxқa «ilgiriki pəyoŋəmbərlər»ning bexarətliri boyiqə Pərwərdigar pütkül dunyadiki əllərning üstigə yürgüzidioŋan һəküm-jazalirining bu ikki taoŋning arisidiki «**Yəһoxafatning jiloŋisi**» bilən ziq munasiwiti bardur («Yoel» 3:2 — «Yəһoxafat» — «Pərwərdigar һəküm қiқiridu» degən mənidə). U Huda bəht-bərikitini pütkül dunyaoŋa əwətidioŋan jay boluxқa, xundaқla kəlgüsidə pütkül yər-zeminni idarə қilixқa talliоŋan yər — Zion teoŋi bolup, uning һəküm-jazalirimu xu yərdin qiқidu.

Taoŋlar «mis» yaki «tuq»tin ҳasil қilinoŋan bolup, «mis» boloŋanliқi Hudaning turaloŋusining küqi ҳəm insanning əzlükidin Uningoŋa yeқin kelələməydioŋanliқini kərsitidu; Huda Өz jəng ҳarwilirini «yulux, səküx, ҳalak қilix, ərüx, қurux» hizmitigə əwətidioŋan bolsimu, lekin ҳeqkim uning qaқiriқisiz Uning ҳuzurioŋa kirələməydu.

Uning üstigə Muқəddəs Kitabta «mis» Hudaning ҳəküm-jazalirinimu kərsitidu — məsilən, Hudaning insanlarni jazalap yamoŋur bərmigəndə «**bexingning üstidiki asman mistək... bolidu**» deyilidu («Қan.» 28:23).

Taoŋlarning əzi xübһisizki, Hudaning ҳəkümlirining uluoŋluқi wə qongқur danaliқini kərsitidu: «**Ҳəkқaniyliқing büyük taoŋlardək, ҳəkümliring qongқur tilsimat dengizlardəktur**» («Zəb.» 36:6), «**Uning ҳəkümiliri izdinip qüxinixkə tegi yoқtur! Uning yolliri izdəp tepixtin xunqə yiraқtur! Kimmu Pərwərdigarning oy-muddialirini qüxinip yətti?**» («Rim.» 11:33-34).

(2) Jəng ҳarwiliri

Təbir bərgüqi pərixtə 3-ayəttə tət jəng ҳarwisini qüxəndürüp: «**Bular pütkül yər-zeminning igisining ҳuzuridin qiққan asmanlarning tət roһi**» dəydu.

Buning addiy qüxənqisi xuki, atlar ərxtiki küqlər yaki pərixtilərgə wəkil bolidu — ular «**Uning səzigə қulaқ saloŋuqi, kalamini ijra қiloŋuqi, қudriti zor**», «**iradisini ada қiloŋuqi hizmətkarliri**»; muxu «**xamaldək ittik**» uqidioŋan қoxunlar Hudaning kərünməs əlqiliridur («Zəb.» 103:20, 21, 104:4). Xübһisizki, bu səzlərmu ular tooŋrisida eytiloŋandur: «**Hudaning jəng ҳarwiliri tümən-tümən, milyon-milyondur**» («Zəb.» 68:17).

Ahirқi kərünüxning birinqi kərünüx (1:7-17) bilən ziq munasiwəti bar. Birinqi kərünüxtə pəyoŋəmbər Pərwərdigarning Pərixtisining қizil atқa minip, Pərwərdigarning aldida qarlioŋuqi pərixtilərning

bayanlirini ḳobul ḳilix üqün turuwatḳinini kərgənidi. Pərixtilərning xu kərünüxtə boloƣan wəzipisi «**yər yüzidə uyan-buyan kezip**» əllərning ḥal-əḥwalini, ularning Hudaning həlḳigə wə zeminioƣa boloƣan pozitiyisini kəzitip, igisigə doklat ḳilixtin ibarət idi. Əmdi pəyoƣəmbər ahirḳi kərünüxtə xu ohxax pərixtilərning «**Hudaning jəng ḥarwiliri**»oƣa aylinip, Hudaning ḥəküm-jazalirini xu əllərgə yürgüzüxkə əwətilgənlikini kəridu. Qünki birinqi kərünüxtə eytiloƣandək, Huda xu əllərgə ḳarap «**ḳattiḳ oƣəzəpləndi**»; qünki U ular arḳiliḳ əz həlḳini jazalioƣinida, «**ular ḥəddidin exip həlḳimgə zor azar ḳildi**». Huda Əz həlḳini sürgüngə qiḳirip tarḳatḳuzoƣini bilən ularni ḥərgiz taxliwətkini yoḳ.

(3) Atlarning rəngliri

Əmdi atlarning sani wə rənggi tooƣrisidiki birḳədər ḳiyin nuḳta ḥəḳḳidə toḥtilimiz.

«Tət»tin ibarət bu san Israilni tarḳaḳlaxturoƣan tət imperiyəgə wəkil boloƣan «**tət münggüz**» tooƣrisidiki ikkinqi kərünüxni esimizgə kəltüridu. Xu tət imperiyəning ḥəküm sürüx waḳti «**yat əllərning waḳti**»din ibarət bolidu («Luḳa» 21:24); Məsiḥning padixaḥliḳi, xundaḳla Israilning əsligə kəltürülüxi wə bəht-bərikətkə erixixi ularning aoƣduruluxi arḳiliḳ wujudḳa qiḳidu.

«**Tət jəng ḥarwisi**» yənə asmanning «tət roḥi»ni yaki «tət xamili»ni kərsitidu (ibraniy tilida «roḥ» wə «xamal» bir sez bilən ipadilinidu). «Dan.» 7:1-3də «**Tət tərəptin xamal qiḳip, «Uluoƣ Dengiz»** (yəni «Ottura Dengiz») **yüzigə urulmaḳta idi. Dengizdin xəkilliri bir-birigə ohximaydioƣan tət zor məhluḳ qiḳti**» dəp oḳuymiz. Bu «tət xamal»ning uruluxi bilən xu «tət məhluḳ» (ḥərbiri ayrim-ayrim bir imperiyəni kərsətkən) qiḳti. Əmdi Zəkəriya kərgən kərünüxtə Hudaning xu tət xamalni xu imperiyələrni aoƣduruxḳa əwətkinini kərimiz. Bu kərünüxtin dələt-imperiyələrning məyli ḳuruluxi yaki oƣulixi bolsun, əməliyəttə Hudaning iradisi wə küq-ḳudriti bilən bolidu (axkarə bolsun yaki yoxurun wasitilər bilən, təbiiy ḥalda yaki pərixtilərning wasitisi bilən bolsun), dəp əginimiz.

Əmdi məzkur kərünüxning mənisi wə «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» tooƣrisidiki kərünüxning (1:18-21) mənisining otturisida nemə pərḳ bar? Əgər ohxax ixni kərsətsə, səkkizinqi kərünüxning nemə əḥmiyiti bar? Pərḳi wə əḥmiyiti dəl xuki, «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» tooƣrisidiki kərünüxtə Hudaoƣa wə Uning həlḳigə ḳarxi qiḳḳan xu tət imperiyəni aoƣduridioƣan tət baxḳa əl kərsitilidu; lekin səkkizinqi kərünüxtə xu tət aoƣduroƣqi əlning ḳiloƣanlirining kəynidə Hudaning kərünməs ḳudrətlik roḥiy küqliri turidu, dəp kərimiz. Əməliyəttə barliḳ təbiiy ḥadislərning kəynidə ḥəmdə insanlarning barliḳ muddia-məḳsətliri wə ḥərikətlirining kəynidə Hudaning mənggülük muddia-məḳsətliri, küq-ḳudriti wə ərxtiki sanaḳsiz kərünməs ḳoxunlirining ḥərikətliri turidu.

Əmdi atlarning rənglirigə keləyli. Bularni qüxinix bir ḳədər təsrək. Pəyoƣəmbər tət jəng ḥarwisini kəridu, birinqisigə ḳoxuloƣan atlar ḳizil, ikkinqisidiki atlar ḳara, üqinqisidiki aḳ wə tətinqisidiki qipar rənglik idi; muxu tətinqisidiki atlar yənə «küqlük» atlar dəp ḳarilidu. Ḳizik yeri xuki, təbir bərgüqi pərixtə birinqi jəng ḥarwisidiki ḳizil atlar tooƣruluḳ ḥeqḳandaḳ qüxəndürməydu (5-7-ayətlər). Ḳara wə aḳlar «ximaliy zemin»oƣa ḳarap mangidu, qipar rəngliklər awwal jənubiy tərəpkə mangidu, andin «muxu küqlüklər»ning (3-ayəttə ular yənə «qipar rəngliklər» dəp atilidu) ayrim bir dunyawi wəzipini ətiməkqi boloƣanliḳi kərünidu.

Xərḥqilər bu sirliḳ jəng ḥarwiliri tooƣruluḳ kəp pikirlərdə bolup kəlməktə. Ḥalbuki, bu tooƣruluḳ Dawut Baron alimning qüxəndürüxini addiy, qüxinixlik wə orunluḳ dəp ḳaraymiz: —

Məzkur tət jəng ḥarw'isi asmanlarning «tət xamili» yaki «tət roḥi»dur; xunga ular

«Daniyal» 2- wə 7-babta kərsitilgən tət yat imperiyə, yəni «**tət münggüz wə tət ḥünərwən**» degən ikkinqi kərünüxtə kərsitilgən tət imperiyə əməs. Lekin bu «tət xamal»ning xu «tət «münggüz» dəp ataloɣan tət imperiyə bilən ziq munasiwiti bardur. «Yat əllərning waḳti» dəl xu tət imperiyəning ḥəküm sürgən waḳitliridin tərkib tapidu.

Bu tət imperiyə tərtip boyiqə Babil imperiyəsi, Media-Pars imperiyəsi, Grek imperiyəsi (yaki Grek-Makedoniyə imperiyəsi) wə Rim imperiyəsidur. «**Bu Yəḥuda, Israil wə Yerusalemni tarḳitiwətkən münggüzlərdur**» (1:19). Bularning ərxtiki kərünməs küqlər bilən aoɣuruluxi ahirḳi kərünüxning məzmunidur. Əmma bu imperiyələr kərünüxtə wə bexarəttə birgə kərüngini bilən, ular əməliyəttə waḳit-dəwrlər bilən bir-biridin ayriloɣan.

Məzkur kərünüxlər Zəkəriyaoɣa ayan ḳilinoɣan waḳitta, Babil imperiyəsi alliḳaqan Media-Parsliḳlar təripidin aoɣduruloɣanidi. Əmma pəyoɣəmbər muxu yərdə xu qaoɣda Media-Parsliḳlarning kəynidə Hudaning kərünməs jəng ḥarwisining turoɣanliḳini kəridu; ḥarwisining ḳan ḳərz wə intiḳam alidioɣan «**ḳizil atliri**» bar idi. Tət münggüz wə tət ḥünərwən tooɣrisidiki kərünüxtə kərüngəngə ohxax, səkkizinqi kərünüxtə kərsitilgən küqlük imperiyələrdin biri (Zəkəriya kərünüxni kərgən waḳitta) alliḳaqan yoḳitiloɣanidi.

Dəl xu səwəbtin ḳizil atliḳ jəng ḥarwisining wəzipisi tiloɣa elinmaydu; uning Israiloɣa zulum ḳiloɣan, zeminini wəyran ḳiliwətkən tunji imperiyə boloɣan Babilni ərüwetix wəzipisi alliḳaqan əməlgə axurulup boloɣanidi. Pəyoɣəmbərning tət jəng ḥarwisini kərüxning səwəbi (3-ayət) bu jəng ḥarwilarning dərwəḳə ayrilmas bir pütün boloɣanliḳi üqün idi; ḳaytilaymizki, ular wəzipini yürgüzgən dəwr bolsa, Babilda boloɣan sürgünülüktin baxlap Məsiḥning bu dunyaoɣa ḳaytip kelixigiqə boloɣan waḳit, yəni «**yat əllərning waḳti**» bolidu.

Ḳara atlar bəlkim aḥ-zarlar, matəm tutux, xundaḳla aqarqiliḳ wə əlümgə wəkil bolsa kerək («Wəḥ.» 6:5-6ni kərüng); ular eoɣir ḥəküm-jazalarni elip berix üqün «ximaliy tərəpkə» mangidu; andin ««nusrət ḳazinix»ḳa wəkil boloɣan «aḳ atlar»mu («Wəḥ.» 6:2ni kərüng) yənə «ximaliy tərəpkə» mangidu. Qünki Babildin keyin nəwət boyiqə məydanoɣa qiḳḳan imperiyələr awwal Media-Pars imperiyəsi, andin Grek imperiyəsining ḥər ikkisi Pələstingə nisbətən «ximaliy tərəp»tiki küqlər idi.

Ximal təripigə baroɣanlaroɣa ohximioɣan ḥalda, «qipar rənglik atlar» jənubiy təripigə mangidu. Bular bəlkim 1:8də «ala-taoɣil» degən atlar bilən bir bolsa kerək (muxu «qipar rəng» ilgiriki «ḳizil, ḳara, aḳ» rənglərning arilaxmisi bolux eḥtimalliḳimu barmu?).

Pələstinning jənub təripidiki dələt Misir idi. Məsilən, «Daniyal» 11-babta kərsitilgən Israiloɣa ḳarxi turoɣan «jənubiy padixaḥ» Misirning padixaḥi idi. Əmma tətinqi zor imperiyə üqinqi imperiyə, yəni xu qaoɣda qüxkün ḥaləttə boloɣan Grek imperiyəsi bilən soḳuxḳan birinqi jay bolsa Misir idi; Rim Israil həlḳi bilən uqraxḳan birinqi jaymu Misir idi. Xu ixlar, yəni Rimning Gretsiyə bilən soḳuxuxi wə Israilning Rim bilən uqrixixi isyan kətürgüqi Antoni wə uning ittipaḳdexi məxḥur misirliḳ məlikə Kleopatraning Rim bilən boloɣan kürəxliri bilən miladiyədin ilgiriki 63-yili baxlandi.

Əmma tətinqi imperiyəning əzidin ilgirikilərgə ohximioɣan ḥalda ximaliy, jənubiy, xərḳi tərəplərgila əməs, bəlki oɣərb tərəpkimu kengiyidioɣanliḳini ahir berip ḥətta pütkül dunyani degüdək soraydioɣanliḳini Hudaning Roḥi aldin'ala kərsitidu. Xübḥisizki, Hudaning Roḥining ilḥami bilən muxu jəng ḥarwisidiki atlar jənubiy tərəptiki wəzipisini ada ḳiloɣandin keyin «**qiḳip yər yüzidə uyaḳ-buyaḳ kezixkə intilidu**». Xundaḳ intilgəndə «**pütkül yər-**

zeminning Igisi» ularoɣa: «**Menginglar, yər yüzidə uyaḳ-buyaḳ menginglar**» dəydu. Ahirḳi zamanda xu rəzil imperiyədə türlük-türlük əzgirixlər bolidu; bu rəzil imperiyəni aoɣduruxḳa buyruḳ berilgüqə, uning barliḳ əzgirixlirigə asasən xu «tət roḥ» uning ḥər tərəplik ḥarikətlirini qəkləp, rəzil istəklirigə ḳarxi qikip taḳabil turuxi üqün «**uyan-buyan mengix**»ḳa tooɣra kelidu.

Xunga «qipar rənglik» atlar xu ḥərikətni ḳiloɣanda alaḥiyidə «qipar rənglik» əməs, bəlki «küqlük» dəp atilidu (7-ayət). Xu ahirḳi imperiyəning küqi muxu ayətlərdə kərünidu: — «**Uningdin keyin keqidiki oɣayibanə kərünüxlərdə, ḳarap turoɣinimda, mana tətinqi bir məhluḳ pəyda boldi. U intayin ḳorḳunqluḳ, dəḥxətlik wə ajayib küqlük idi. U yooɣan təmür qixliri bilən owni qaynap yutup, andin ḳaldukini putliri bilən dəssəp-qəyləytti. U aldinḳi barliḳ məhluḳḳa ohximaytti. Uning on münggüzi bar idi**» («Dan.» 7:7). Xunga, ahirḳi imperiyə intayin küqlük boloɣaqḳa, uningoɣa taḳabil turidioɣan pərixtilərmu naḥayiti küqlük boluxi kerək, əlwəttə.

Gərqə rəzil insanlarning küqi bizgə nisbətən ḳorḳunqluḳ bolsimu, gərqə ḳarangoɣuluḳning küqlirimu intayin küqlük bolsimu, Hudaning kərünməs küqliri ulardin ziyadə küqlüktur, u ularoɣa pütünləy taḳabil turalaydu.

8-ayətkə ətəyli: —

«**Wə u manga ünlük awazda: «Ḳara, ximaliy yər-zeminlar tərəpkə mangoɣanlar Mening Roḥimdiki aqqikni ximaliy zemin tərəptə besikturdi» — dedi**».

Muxu yərdə «Roḥim» degən səz ibraniy tilida bəzidə «oɣəzəp»ni bildüridu wə muxu yərdimu xu mənidə bolsa kerək. «Roḥ»ning xu mənidə ixlitilixi «Ḥak.» 8:3, «Top.» 10:4dimu kərünidu. Xunga 8-ayət: — ximaliy tərəpkə mangoɣan kərünməs ḳoxunlar Hudaning oɣəzipini elip berip, uni xu yərdikilərning üstigə qüxürgən, degən mənidə bolidu (ohxax ibarə «Yḥ.» 3:36də tepilidu: — «**Hudaning oɣəzipi xundaḳlarning üstidə turidu»**). Muxu 8-ayəttə ximaliy tərəptikilərning tiloɣa elinixining səwəbi bəlkim: (1) Babilning alliḳaqan Hudaning jazasini tartḳanliḳini təkitləx üqün; (2) xu qaoɣda Israiloɣa ḥəkümranliḳ ḳilip zulum seliwatḳan imperiyə, yəni Pars imperiyəsining («Nəḥ.» 9:36, 37) Hudaning oɣəzipining obyekti ikənlikini, pat arida ularning Hudaning «roḥiy jəng ḥarisining atliri»ning ayaoɣ astida besilidioɣanliḳi kərsitilix üqün; (3) ahirḳi zamanlarda ahirḳi imperiyə, dəjjalning padixaḥliḳi əz küqlirini yənə bir ḳetim «ximaliy tərəp»tə, yəni «Xinar zemini»da, Babil xəḥiridə waḳitliḳ mərkəzləxtüridioɣanliḳini kərsitix üqündur.

Andin Hudaning ḥəküm-jazaliri asmandin təkülidu, dəjjalning səltəniti aoɣdurulup, Məsiḥning səltəniti bərpa ḳilinidu: — «**Ḥər yurt, ḥər taipə, ḥər hil tilda səzlixidioɣanlar uning hizmtdə bolsun dəp, səltənət, xəḥrət wə padixaḥliḳ ḥoḳuḳi uningoɣa berildi. Uning səltəniti mənggülük səltənəttur, uning padixaḥliḳi mənggü ḥalak ḳilinmaydioɣandur**» («Dan.» 7:14).

Məsiḥning «**ḥəḳḳaniyliḳning təhti**»ning Zion teoɣining üstigə tiklinip, Məsiḥning mutləḳ ihlasmən bir Israil arḳiliḳ dunyaoɣa ḥəküm sürüxi tarihning əzəldin bekitilgən tüp wə uluoɣ nixanidur. Birinqi, ikkinqi, üqinqi imperiyələr məydanoɣa qikḳan wə alliḳaqan tarih səḥnisidin qüxüp kətkəndur. Tətinqi imperiyə (huddi pəyoɣəmbərlər aldin'ala eytḳandək) uzun waḳit dawamlixidu (ḥazirmu dawamlaxmaḳta — «Daniyal»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng). Lekin Huda bekitkən waḳit pat arida kelidu — «**Ḥəm əllər Pərwərdigarning namidin,**

Yər yüzidiki xaḥlar (sən Israilning) **xan-xəripingdin əyminidu**» («Zəb.» 102:15).

(3) Bexarətlik ḥərikət — bax kaḥin Yəxuaoɣa taj kiydürüx (6:9-15)

«**Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ deyildi:** —

Sürgün bolup kəlgənlərdin, yəni Ḥəlday, Tobiya wə Yədayadin sowoɣatlarni ḳobul ḳiloɣin; xu küni ular Babildin kelip qüxkən əygə, yəni Zəfaniyaning ooɣli Yosiyaning əyigə kirgin; xundaḳ, kümüx wə altunni ḳobul ḳiloɣin, bulardin qəmbərsiman bir tajni toḳup wə tajni Yəḥozadakning ooɣli bax kaḥin Yəxuaning bexioɣa kiygüzgin; wə Yəxuaoɣa: «Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: Ḳaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan! U əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳuridu» — degin.

«Bərḥəḳ, Pərwərdigarning ibadəthanisini Ḳuroɣuqi dəl xu bolidu; U xu xaḥanə xan-xərəpni zimmisigə elip, Əz təhtigə olturup ḥəküm süridu; U təhtkə olturidioɣan kaḥin bolidu; hatirjəmlik-aramliḳni elip kelidioɣan ḥəmkarliḳ ular ikkisi arisida bolidu.

Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayalaroɣa wə Zəfaniyaning ooɣlining meḥribanliḳioɣa bir əslətmə üqün ḳoyulidu. Wə yiraḳta turuwatḳanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini ḳurux hizmitidə bolidu; xuning bilən silər samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər; əgər Pərwərdigarning awazini kəngül ḳoyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu».

Səkkiz kərünüxtin keyin pəyoɣəmbər intayin əḥmiyətlik bir «bexarətlik ḥərikət»ni ḳilixḳa buyrulidu. Təwəndə eytḳinimizdək, bu ḥərikət xu kəqtiki səkkiz kərünüx arḳiliḳ yətküzülgən bexarətlərning yuḳiri pəllisi ḥesablinidu.

Bexarətlik ḥərikət bizgə «rəzillikning muḳəddəs zemindin yoḳitilixi» wə dəjjalning pütkül yər yüzini baxḳuridioɣan imperiyəsi aoɣduruloɣandin keyinki ixning nemə bolidioɣanliḳini, yəni ḥəḳiḳiy padixaḥḳa oɣa taj kiydürülidioɣanliḳini kərsitidu. Xu padixaḥ, yəni «**təhtkə olturoɣan kaḥin**» Pərwərdigarning ḥəḳiḳiy ibadəthanisni ḳuridu; yat əlliklərmu uningoɣa kirələydioɣan bolidu.

«**Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaḳ deyildi:** —» degən bu səzlər (6-ayət) pəyoɣəmbərgə biwasitə yütküzülgən bolup, kərünüxlərning ahirlaxḳinini ayan ḳilidu. Bu ayətlər ikki ḳisimoɣa bəlünidu — birinqi ḳismi 9-11-ayətlər bolup, «bexarətlik ḥərikət»ning əzini hatiriləydu, ikkinqi ḳismida (13-15) bexarətning əzi hatirilinidu.

Bexarətlik ḥərikət (9-11)

Bexarətlik ḥərikət mundaḳ əḥwaldin baxlinidu: — üq mətiwər kixi əslidə sürgün boloɣan, ḥazir Babilda olturaḳlaxḳan Yəḥudiy həlḳigə wəkil bolup, ḳuruluwatḳan ibadəthana üqün altun-kümüxlərni ḥədiyə ḳilixḳa Yerusalemoɣa kəldi (bu ix Zəkəriya kərünüxni kərgən keqisining ətisi ətigəndə boloɣan bolsa kerək). Pəyoɣəmbər Babil degən «yiraḳ yurt»tin kəlgən bu kixilərni kərüxi bilənla uning roḥiy kəzliri Muḳəddəs Roḥ təripidin eqiloɣaqḳa, xu kixilər arḳiliḳ kəlgüsi xərəplik ibadəthana kəz aldioɣa kəltürülidu; Məsiḥning padixaḥliḳida xu ibadəthana «**barliḳ əl-yurtlar üqün dua ḳilinidioɣan əy**» («Yəx.» 56:7) dəp atilip, yat əllər «yiraḳtin» ibadət yolida əz sowoɣat-ḥədiyilirini elip kelidioɣan jay bolidu.

Buningoɣa ohxap ketidioɣan bir ixta («Yḥ.» 12:20-33də), «yiraḳtin kəlgən» birnəqqə Greklər Rəb Əysa Məsiḥning aldioɣa kirməkqi boloɣanda, (xu waḳitḳiqə Rəbbimiz pəḳət Yəḥudiy həlḳi üqünla hizmettə bolup kəlgən) U kəlgüsidiki Əz ələmidin keyinki ixlarni, yəni muxu yat əllərningmu Hudaning padisioɣa yioɣilidioɣanliḳidin bolidioɣan xan-xərəpni tiloɣa alidu («Yḥ.» 10:15-16).

Muḳəddəs qedirning dəwridə wə Sulayman ḳuroɣan ibadəthanining dəwridə «yat əllər»ning ularning iqigə kirixigə ruhsət yoḳ idi. Rəb Əysaning künliridə Ḥerod padixaḥ ḳuroɣan ibadəthanida bolsa «yat əllər»ning pəḳət əng taxḳiriḳi ḥoylisioɣa kirixigila bolatti; iqkirigə kirsə ələm jazasi berilətti. Əmma ḥazir Məsiḥ arḳiliḳ eqiloɣan

Hudaning aldiоqa kirix yoli tooqruluқ munularni oқuymiz: —

«**Lekin əsli yiraқlarda boloqan silər ҳazir Məsiҳning қeni arқilиқ yeқin қilindinglar; qünki U bizning inaқlиқimizdur, U ikki tərəpni bir қilip otturidiki ara tamni qeқiwətti**» (Əf.» 2:13, 14).

Zəkəriya pəyoqəmbərgə buyruloqan ix mundaқ: —

(a) Zəfaniyaning ooqli Yosiyaning əyigə berixi kerək. Mətiwər kixilər xu yərgə kəlgənidi. 14-ayəttin xuni kərimizki, Yosiya ҳəқikətən «Ibraҳimning ooqli»oqa muwapiқ meҳmandost bolup, «meҳribanliқi» bilən muxu musapirlarni əz əyidə қonduroqanidi.

(ə) Zəkəriya «xu küni» xu əygə kirip, muxu musapirlar Babildikilərgə wakalitən elip kəlgən altun-kümüxlərdin bir қismini elip, uningdin bir «taj» yasixi kerək idi. Ibraniy tilida muxu sөz kөplük xəklidə («atarot»), yəni «tajlar» deyilidu. «Ayup» 31:36də xu ohxax sөz ixlitilgəqkə, uning mənisini «kөp qəmbirəklərdin ərülgən qaqwaoqsiman taj» dəp qüxinimiz.

«Wəҳiy» 19-babta Rəb Əysa Məsiҳ «**bexida nuroqun taji bolup**» deyilidu; bumu gül qəmbirəktək «kөp qəmbirəklərdin ərülgən taj» boluxi kerək.

(b) Zəkəriya muxu tajni Yəxuaning bexioqa taқixi kerək. Bu ixning toluқ əҳmiyiti dəl bu tajning Yəxuaning bexioqa taқilixida.

Bexarət əzi (12-15)

Tajni Yəxuaning bexioqa taқioqandin keyin, pəyoqəmbər uningoqa mundaқ həwərni yətküzüxi kerək idi: —

«**«Samawi қoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar mundaқ dəydu: Қaranglar, «Xah» dəp ataloqan insan! U əz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini қuridu» — degin.**

«Bərҳəқ, Pərwərdigarning ibadəthanisini қuroquqi dəl xu bolidu; U xu xaҳanə xan-xərəpni zimmisigə elip, Əz təhtigə olturup ҳəkүm süridu; u təhtkə olturidioqan kaҳin bolidu; hatirjəmlik-aramliқni elip kelidioqan ҳəmkarliқ ular ikkisi arisida bolidu».

Bu Məsiҳning ixliri tooqrisidiki bexarətlərdin əng ajayib wə əng қimmətkə igə boloqanlardin biridur; u bizgə: birinqidin, Қutқuzoquqi-Məsiҳning қandaқ xəhs ikənlikini; ikkinqidin, Қutқuzoquqining kəlgüsidə olturidioqan ornini; üqinqidin, Қutқuzoquqining kəlgüsi wəzipisini kərsitidu.

Bexarətkə təpsiliy қarayli: —

«**Қaranglar, «Xah» dəp ataloqan insan!**» — əslidə dunyaoqa ҳayatni ata қilixқa kəlgən insanning rəswa қilinip aҳanətlik bir əlümgə baxlanoqan künidə waliy Pilatus dəl muxu sөzlər bilən Əysani Yəҳudiy həlқining aldioqa qiқardi: «**Қaranglar, xu insan!**» («Yҳ.» 19:5).

Əmma muxu yərdə bu sөzlər Məsiҳ («Xah»)ning Hudaning kənglidikidək birdinbir adimi, «əng esil adəm», «pütkül insaniyətkə mukəmməl wəkil boloquqi», «**Hudaning toluқ sürət-obrazi**» ikənlikini kərsitip ixlitilidu. U bizning ornimizda nijatқa erixkəndə «tikənlərdin boloqan taj» bilən kiyingəndin keyin tartқan azab-oқubətlərning in'ami üqün «**xan-xərəp wə xөҳrətlər taj қilip kiydürülidu**» wə «**barliқ məwjudatlar uning puti astida boysundurulidu**» («Zəb.» 8:5, «Ibr.» 2:6-10).

Huda Əz Məsiҳi tooqruluқ sөz қiloqanda Təwratta tət muxundaқ ibarə tepilidu. Ular bolsa: —

«**Қaranglar,...xu insan!**» (Zək.» 6:2)

«**Қaranglar,... Mening Əz қulum!**» («Yəx.» 42:1, 52:13)

«**Қaranglar,... sening Padixaҳing!**» («Zək.» 9:9)

«**Mana, Hudayinglaroqa қaranglar**» («Yəx.» 40:9)

Məsiҳning Injilning «tət bayani»da

ayrim-ayrim təkitləngən bu alahidə tət təripi adəmning dikkitini tartidu: (1) «Insan!» («Luka»), (2) «Mening kulum» («Markus»), (3) «Sening Padixahing» («Matta»), (4) «Silərning Hudayinglar» («Yuhanna»).

«**Karanglar, «Xah» dəp atalogan insan!**» degən sözlər kahin Yəxuaoga deyilgini bilən, kərsətkən obyekti hərgiz Yəxuaning özi əməs. Yəxua heqkaqan heqkandak təhtkə igə bolmidi wə bolalmidi; u mukəddəs ibadəthanini kuruxka həmkarlaxkan bolsimu, uningoga məs'ul əməs idi (Zərubbabəl məs'ul idi); wə u heqkaqan «**xahanə xan-xərəp**»ni kətürgən əməs. Xunga Yəxuaning muxu yərdə «tajlinixi» pəkət kəlgüqi padixahka bexarətlik rəsim bolidu.

Bexarət bu alahidə ixlarni aldin'ala eytidu: —

(a) «**təhtkə olturogan bir kahin bolidu**»
(ə) «**U Pərwərdigarning ibadəthanisini kuroguqi bolidu**»
(b) «**U xahanə xan-xərəpni Өz zimmisigə alidu**» wə «**Өz təhtigə olturidu**»
(p) «**yirakta turuwatkanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini kurux hizmitidə bolidu**».

Pəkət Məsihning Өzi muxu ixlarni əməlgə axuridu. Injilda guwahlik berilgəndək, «Nasarətlik Əysa» həm kahin həm padixah boldi; «yirakta turuwtkan» əllər uning «xahanə xan-xərəpi»ni etirap kilip kəlmətkə; wə u hazirmu Hudaning uluog rohiy ibadəthanisi, yəni barlik etikadqilardin tərkib tapkan Hudaning jamaitini kurmakta («Yh.» 2:29, «əf.» 2:22).

Bax kahin Yəxua özi tajlinidiogan bexarətlik hərikətning özini kərsətməydiganlikini, xundakla keyinki bexarətningmu özini kərsətməydiganlikini enik biləttı. Səwəbliri bolsa: —

(a) Yəxua Lawiy kəbilisidin qikkan kahin bologaqka, uningoga taj kiygüzülməytti yaki heqkandak təhtkə olturalmaytti. Təwrat dəwridə Hudaning bekitkini boyiqə kahin boluxtiki wə padixah boluxtiki imtiyazlar ayrim-ayrim kəbililərgə, yəni Lawiy wə Yəhuda kəbilisigə təksim kilinoganidi.

(ə) Heqkandak pəygəmbər Dawutning əwladi bolmigan hərkandak kixining Yerusalemda birər təhtkə olturux hokukigoga igə bolidiganlikini kət'iy bexarət kilalmaytti (Huda muxu hokukni mənggügə Dawut wə əwladlirigoga təkdim kilgan).

Halbuki, muxundak tajlinixi bilən Yəxua Məsihni aldin'ala kərsitidigan mukəmməl bir rəsim boldi. Məsilən, «Zəbur»diki 110-küydə Hudaning wəkili bologan Padixah kərsitilip: —

«**U ogəzipini kərsətkən künidə padixahlarni urup yeriwetidu;**
U əllər arisida sotlaydu»
wə: —
«**Pərwərdigar xundak kəsəm iqti,**
Həm buningdin yanmaydu: —
Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kahindursən» deyilidu.

3-babta Yəxuaoga: «**U wə uning aldida olturogan həmrahlirimu ... bexarətlik adəmlər**» (yəni, «bexarətlik bir rəsim») deyilgən bologaqka, u muxu bexarətlik hərikətni kahinliki mənggü bolidigan «xahanilik kahin» Məsihni kərsitidu, dəp qüxinip yətkən boluxi kerək.

Zəkəriya pəygəmbər ətigən bu «bexarətlik wəzipə» yənə Məsihning «birinqidin kahin, andin padixah» bolidiganlikini kərsitidu. Qünki Yəxua özi allikaqan bax kahin idi; u xu süpitidə turuwatkanda «taj» uningoga berildi. Xu hərikət rosul Pawlusning: «**Məsih Əysa... insanlarning siyakigoga kirip, insaniy təbiattin ortakdax bolup, özini təwən kilip, hətta ölümigiqə, yəni kresttiki ölümigiqə** (kahinlik yolida) **itaətmən boldi; xunga Huda uni**

intayin yuқiri kətürüp mərtiwilik қildi» deginigə ohxaxtur («Fil.» 2:7-9).

Bu «bexarətlik ḫərikət»ning Yəxuani əməs, bəlki Məsiḫning Өzini kərsətkinigə: «**Қaranglar, «Xah» dəp ataloɣan insan!**» degən səz küqlük ispattur. Qünki 3-bab tooɣruluқ tohtaloɣinimizdək, Təwratta «Xah» degən unwan pəқət Məsiḫni, xundaқla uning tət tərəplimilik hizmitini kərsitidu.

«**U Өz tüwidin ornida xahlinidu**» — demək, Məsiḫ Өz yiltizidin təbiiy ḫalda əsidu. Bu səzlər Təwratta «Mis.» 10:23dimu tepilidu: «**Ḫeqkim өz jayidin қozoɣilalmas boldi**». Muxu ibarə, xübḫisizki, ilgiriki pəyoɣəmbərlər aldin'ala eytқandək təwəndiki ixlarni kərsitidu: —

(1) Nəsəb jəḫətidin muxu xərəplik «Xah» Ibraḫimning nəslidin, Yəḫuda қəbilisidin, Dawutning jəmətidin bolidu;

(2) Yər-zemin jəḫətidin U «Immanuəlning zeminidin», «Bəyt-Ləḫəm Əfratah» degən yezidin qiқixi kerək;

(3) Muxu ibarə yənə xübḫisizki, Məsiḫning «kelip qiқixi»ning təwənlikini, xundaқla Uning xu təwən ornidin қədəmmuқədəm uluoɣlinidioɣanliқini təқitləydu. Uning dunyaoɣa birinqi kelixi addiy insaniy tuoɣut bilən boloɣan bolsa, ikkinqi kelixi «asmanlarning bulutliri»ning üstidə bolidu.

Əmdi Məsiḫning hizmitigə keləyli: —

«**U Өz tüwidin ornida xahlinip, Pərwərdigarning ibadəthanisini қuridu... bərḫəқ, Pərwərdigarning ibadəthanisini қuroɣuqi dəl xu bolidu** (ibraniy tilida «dəl xuning өzidur»)».

Bu səzning қaytilinixi wə «U» degən almaxning küqlük təқitlinixining səwəbliri: —

(a) Bu ixning jəzmənlikini, xundaқla ixning uluoɣluқini təқitləx üqün;

(ə) Məsiḫning ḫəқiқiy, əbədiy ibadəthanini өz tenidin қuridioɣanliқini təқitləx üqün boluximu mumkin «Yḫ.» 2:19-22).

Muxu bexarət kaḫin Yəxua wə xaḫzadə Zərubbabəlni ularning ibadəthanini қuruxtiki japaliқ hizmətliridə zor rioɣbətləndürgən bolsa kerək; qünki ularning bu қurux hizmiti Məsiḫning kəlgüsidiki tehimu uluoɣ hizmitigə, yəni Uning «tehimu uluoɣ ibadəthana»ni қurux hizmitigə aldin'ala kərsətkən «bexarətlik rəsim» boldi («Ḫag.» 2:9).

Əmdi bu bexarət wə Təwrattiki baxқa bexarətlər boyiqə, Məsiḫ қaysi ibadəthanini қuridu?

(a) Təwrattiki kəp bexarətlərgə asasən, Məsiḫ dunyaoɣa қaytip kelixi bilən wə xundaқla Israil həlқi towa қiloɣandin keyin Өzi yaki Өz nararətqiliki astida Yerusalemda yengi bir jismaniy ibadəthanini қuridu. Xu ibadəthana uning «ming yilliқ səltənət»idə «Pərwərdigarning өyi» bolidu; «**Hudaning yollirini өginip, ularda mengix üqün**» «**barliқ əllər uningoɣa қarap eқip kelixidu**»; xu өy «**barliқ əl-yurtlar üqün dua қilinidioɣan өy**» dəp atilidu («Yəx.» 2:2-4, 56:6-7, «Mik.» 4:1-7, «Əz.» 40-43-bablar).

(ə) Ḫalbuki, «**Əng aliy Boloɣuqi insanning қolliri bilən yasioɣan jaylarda turmaydu**». Insanning қolliri bilən yasioɣan barliқ bundaқ ibadəthanilar (Hudaning iradisi bilən қuruloɣan bolsimu) pəқət Hudaning əzəldin insan bilən turoɣuzmaқqi boloɣan alaқisining bir ipadisi yaki rəsimidur, halas («1Pad.» 8:27, «Yəx.» 66:1-2, «Ros.» 7:48-50, 17:24, «2Kor.» 5:1ni kərüng).

Əng uluoɣ ibadəthana ««Məsiḫning teni» boloɣan ibadəthana»dur («Yḫ.» 2:19-22), mana bu Hudaning niyitidiki Өzi halioɣan mənggülük wə roḫiy ibadəthanidur («əf.» 2:13-22, 3:10, «1Pet.» 2:4-10). U uningoɣa pəқət Өz meḫir-xəpқitigə asasən barliқ etiқad қiloɣuqilarni kirgüzidu, andin ularni ibadanəthanining bir қismi қilidu («1Pet.» 2:4-10); mana bu «jamaət», Hudaning өyidur. Bu Injilda naḫayiti qong temidur;

oқurmənlərInjilni oқux arқilиқ bu tooғruluқ kəprək izdənsun! «Ḥagay»diki қoxumqə sөz»dimu «Hudaning ibadəthanisi» degən ajayib temida azraқ sөzliduқ.

«U xu xaḥanə xan-xərəpni өz zimmisigə alidu»

«Xan-xərəp» ibraniy tilida «hod» degən sөz bilən ipadilinidu. Bəzidə «hod» «eoғirliқ»ni bildüridu, əmma kөpinqə waқitlarda «xaḥanə xan-xərəpni»ni bildüridu («Yər.» 22:18, «1Tar.» 29:25, «Dan.» 11:21). «Hod» daim degüdək Hudaning alaḥidə xan-xəripini kөrsitidu; bəzi qaoғlarda u Huda ḥaywət ata қiloғan bəzi xəhslərning ḥaywisini bildüridu; məsilən, Musa wə Yəxua pəyoғəmbərlər tooғruluқ («Qəl.» 28:20), Huda Sulaymanoғa bərgən ḥaywisi tooғruluқ («1Tar.» 29:25) ixlitilidu. «Zəb.» 21:1də u xübḥisizki Məsiḥning xan-xəripini kөrsitidu.

Ibraniy tilida bu ayəttə «U» alaḥidə təkitlinidu: «baxқa ḥeqkixi əməs, U Өzi ibadəthanini қuridu; baxқa ḥeqkixi əməs, U Өzi xu xaḥanə xan-xərəpni Өz zimmisigə alidu» degəndək. Ḥəm hizmitidə ḥəm alidioғan in'amida U təngdaxsizdur; «**Kalam insan boldi ḥəm arimizda makanlaxti; wə biz Uning xan-xəripigə қariduқ — u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḥir-xəpқət wə ḥəқiқətkə toloғan birdinbir yeganə Oоғliningkidur**» («Yḥ.» 1:14, 2:11ni kөrüng).

(a) U (Məsiḥ)ning Өzining xan-xəripi bar, U yər-yüzidə hizmət қiloғanda xu xan-xərəp kөründi;

(ə) Huddi Yəxaya pəyoғəmbərU tooғruluқ «**U aləm aldida kətürülidu, yuқiri orunoғa qiқirilidu, naḥayiti aliy orunoғa erixtürülidu**» degəndək («Yəx.» 52:13), u ələmdin turup «asmanlaroғa kətürülüxi» bilən uningoғa ḥazir tehimu kəp xərəp қoxulup: «**ḥazir xan-xərəp wə ḥərmət taji kiydürülgən**» («Ibr.» 2:9).

(b) U dunyaoғa қaytip kelip, «**Huda uning barliқ düxmənlirini təhtipəri қilip**» («Zəb.» 110:1) U Өzining (demək, Өzigə təwə boloғan) təhtigə Israilning padixaḥi süpitidə olturidu. Xu qaoғda dərwəқə uning bexida «kəp tajlar» bolidu («Wəḥ.» 19:12); qünki Huda'Atisi Uningoғa xaḥanə xan-xərəp қoxupla қalmay, insanlarmu, bolupmu Өzining Israili Uni uluoғlaydu; U Dawutning ḥəқiқiy əwladi bolup, təhtning «ḥoқuқ Igisi»dur («Yar.» 49:10); «**U bolsa Atisining jəməti üqün xərəplik ḥoқuқ-təht bolidu; həқlər Uning üstigə Atisining barliқ xeḥrətlirini yükləydu; yəni barliқ uruқ-nəsillirini, barliқ kiqik қaqa-қuqilarni, piyalə-jamlardin barliқ küp-idixlaroғiqə asidu**» («Yəx.» 22:22-24). Xunga: —

«**U өz təhtigə olturup ḥəküm süridu**» (13-ayət).

Gərqə Uning səltəniti mutləқ bolsimu, bu səltənət pütünləy meḥribanliқ bilən yürgüzülidu: —

«**Uning künliridə ḥəққaniylar ronaқ tapidu;**

Ay yoқ boloғuqə tinq-amanliқ texip turidu.

U dengizdin-dengizlaroғiqə,

Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm süridu.

Qəl-bayawanda yaxawatқanlar Uning aldida bax қoyidu;

Uning düxmənliri topilarni yalaydu.

Tarxixning wə arallarning padixaḥliri Uningoғa ḥədiyələr təқdim қilidu,

Xeba wə Sebaning padixaḥlirimu sowoғatlar sunidu.

Dərwəқə, barliқ padixaḥlar Uning aldida səjdə қilidu;

Pütkül əllər Uning hizmitidə bolidu;

Qünki U pəryad kətürgən yoқsullarni,

Panaḥsiz ezilgənlərni қutulduridu;

U yoқsul-ajizlaroғa iqini aoғritidu,

Yoқsullarning jenini қutқuzidu;

Ularning jenini zulum-zomigərliktin ḥərlükkə qiқiridu,

Uularning қeni uning nəzaridə қimmətliktur.

Padixaḥ yaxisun!

Xebaning altunliridin Uningoғa sunulidu;

Uning üqün dua tohtawsiz қilinidu;

Uningoғa kün boyi bəht tilinidu;

Yər yüzidiki ḥosul mol bolidu,

Ḥətta taoɣ qoḳḳiliridimu xundaḳ bolidu.
Ularning mewisi Liwandiki ormanlardək silkinidu;
Xəḥərdikilər bolsa daladiki ot-yexilliḳtək güllinidu;
Uning nami mənggügə əqməydu,
Uning nami ḳuyax bolmioɣuqə turidu;
Adəmlər Uning bilən əzlirigə bəht tiləydu,
Barliḳ əllər Uni bəhtlik dəp atixidu» (Zəbur», 72-küydin).

Səltənitining xu meḥribanliḳ harakteri keyinki jümlə bilən qüxəndürülidu: —

«**U təhtkə olturidioɣan bir kaḥin bolidu**» (13-ayət).

Zəkəriyaoɣa tapxuruloɣan barliḳ bexarətlərdə kərsitilgəndək, muxu yərdimu «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning Məsiḥ wə Uning hizmiti tooɣruluḳ degənlirining tolimu ihqam bir yəküni bardur.

U ḥəḳiḳiy «Məlkizədək», «Ḥəḳḳaniyət Padixaḥi», «Salemning Padixaḥi», yəni «Amanliḳ padixaḥi»dur; u Lawiy kaḥinlirioɣa ohximaydu, uning kaḥinliḳi «mənggüglük bolidu» («Yar.» 14:18-20, «Ibr.» 8:1-3).

U ḥazirmu Өzining barliḳ həlḳi üqün Hudaning ong yenida olturup dua-tilawət ḳiliwatḳan kaḥindur («Rim.» 8:34, «Ibr.» 5:2, 7:23-28, «1Yḥ.» 2:1). Lekin U xu yərdin dunyaoɣa ḳaytip kelip təhtini igiləp, yər yüzidə xu mutləḳ səltənitini yürgüzginidimu U yənila «**bilimsizlər wə yoldin qətnigənlərgə mulayimliḳ bilən muamilə ḳilidioɣan**» «**təhtkə olturoɣan kaḥin**» bolidu («Ibr.» 5:2); Uning ḥəḳḳaniy ḳattiḳliḳi pəḳət asiylar wə buzuḳluḳ ḳiloɣuqilaroɣila ḳaritiloɣan bolidu. Qünki Rəbbimiz Əysa Məsiḥ «**Tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə өzgərməydu!**». Uning əng yüksək uluoɣluḳi wə xan-xəripi uning mutləḳ küq-ḳudritidə əməs, bəlki dəl Uning bizgə boloɣan wə bolidioɣan xapaitididur — u xapaət Өz ḥayatini kəp insanlarni ḳutḳuzux üqün pida ḳilixi arḳiliḳ ayan boldi wə xundaḳla ḥazirmu biz üqün, asmanda bolsun yərdə bolsun kaḥinliḳ ḳilip dua-tilawət ḳilixi arḳiliḳ ayan bolidu.

«**Hatirjəmlik-aramliḳni elip kelidioɣan ḥəmkarliḳ ular ikkisi arisida bolidu**».

«**Hatirjəmlik-aramliḳni elip kelidioɣan ḥəmkarliḳ**» — bu ḥəmkarliḳ əzidə hatirjəmlik-aramliḳ bolidioɣanliḳini kərsitip-la ḳalmay, yənə baxḳilar üqünmu hatirjəmlik-aramliḳni elip kelidioɣanliḳini kəsitidu.

Undaḳta bu «ikkisi» kim? Ularning «ḥəmkarliḳ»i nemə?

Bəzi alimlar «ikkisi» degən səzning «ikki ḥoḳuḳ» degən mənisi bolup, bəlkim Məsiḥning «kaḥin» ḥəm «təhtkə olturoɣan padixaḥ» degən ikki salaḥiyitini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Biz Dawut Baron alimning pikrigə ḳoxulup, «ikkisi» degən ibarini Pərwərdigar ḥəm uning Məsiḥini, yəni Rəb Əysa wə Uning Atisini kərsitidu, dəp ḳaraymiz. «Zəbur»diki 110-küydə Pərwərdigar wə Uning Məsiḥining otturisida dəl xundaḳ bir «ḥəmkarliḳ» yaki «nəsiḥət» tiloɣa elinidu wə xu yərdə Məsiḥ «kaḥin wə padixaḥ» dəp atilidu. Zəkariyaning səzlirini angliɵuqilar dərwəḳə xu yolda qüxəngən bolsa kerək.

«Ḥəmkarliḳ» yaki «nəsiḥət»ning nətijisi, pütkül dunya üqün nijatliḳ elip kelidu: —«**Qünki Huda dunyadiki insanlarni xu ḳədər səyiduki, Өzining birdinbir yeganə Oоɣlini pida boluxḳa bərdi. Məḳsiti, Uningoɣa etiḳad ḳiloɣan ḥərbiri ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixixtin ibarəttur**» («Yḥ.» 3:16).

«**... Məḳsiti kəlgüsi zamanlarda Uning Məsiḥ Əysada bizgə ḳaritiloɣan meḥribanliḳi bilən ipadiləngən xapaitining xunqə oɣayət zor ikənlikini kəsitixtin ibarəttur...**

U Өz kəngligə pükkən güzəl haḥixi boyiqə iradisidiki sirni, yəni waḳit-zamanlarning pixip yetilixini idarə ḳilip, ḥəmmini, yəni ərxlərdə boloɣan ḥəm zeminda boloɣan məwjudatloroɣa Məsiḥni bax ḳilip, ularni Məsiḥtə jəm ḳilix məḳsitini

bizgə ayan kildi; Uningda bizmu Hudaoƣa miras kilinoƣan; biz xu məksəttə barlik ixlarni Өz əkil-iradisi boyiqə idarə Kiloƣuqining nixani bilən aldin'ala xu ixka bekitilgəniduk» (əf.» 1:9-11, 2:7)

14-ayətkə ətəyli: —

«Muxu qəmbərsiman taj Pərwərdigarning ibadəthanisida Hələm, Tobiya, Yədayalaroƣa wə Zəfaniyaning ooƣlining mehribanlikioƣa bir əslətmə üqün koyulidu».

Bu nahayiti güzəl ixtur. «Tajlar» Hudaning ibadəthanisi iqidə əslətmə süpitidə koyulidioƣan bolidu. Lekin bu pəkət Hudaning əyigə əzlirining wə əzgilərning hədiyə-sowoƣatlirini elip kəlgən xu üq mətiwər kixilərgə əslətmə bolupla kalmay, bəlki «Zəfaniyaning ooƣlining mehribanliki»oƣimu əslətmə bolidu. Xu kixi həkikətən «Ibrahimning bir əwladi» bolup, tolimu mehmandostluk bilən xu üq musapirni əyigə kobul kiloƣanidi. Karioƣanda, Hudaning yolida kilinoƣan bu ix dərwəkə kiqikkinə bir hizmət bolsimu, lekin Huda təripidin intayin kimmətlik hesablanoƣanidi. Həlday (yaki «Hələm», «Zəfaniyaning ooƣli») xübhisizki, xuni Hudaning namida kiloƣan. Xuningoƣa ohxax, hazir Rəb Əysa Məsihgə boloƣan səygü üqün kilinoƣan kəp muxundak kiqikkinə wə kərünüxtə əhmiyətsizdək tuyulidioƣan ixlar Uning təripidin əslitilidu: — **«Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, Mening bu xakiqiklirimdin əng kiqik birini Mening muhlisim dəp bilip, uningoƣa hətta pəkət birər qinə sooƣuk su bərgən kiximu jəzmən əzigə layik in'amdin məhrum bolmaydu»** («Mat.» 10:42).

«Qünki Huda kiloƣan əməlliringlarni wə Uning mukəddəs bəndilirigə kiloƣan wə hazirmu kiliwatkan hizmitinglar arkilik Uning nami üqün kərsətkən mehir-muhəbbitinglarni untup kalidioƣan adalətsizlərdin əməs» («Ibr.» 6:10), **«Xu səwəbtin, bizdə pursət bolsila, həmməyləngə, bolupmu etikadtiki ailigə mənsup boloƣanlaroƣa yahxi ixlarni kilip berəyli»** («Gal.» 6:10).

Uning üstigə, ibadəthanida koyuloƣan muxu tajlar xu tət kixigə əslətmə boluxi bilən, tajlar yənə: — **«wə yirakta turuwatkanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini kurux hizmitidə bolidu»** degən xu bexarətkə birhil simwol wə kapalət süpitidimu koyuloƣan.

«Yirakta turuwatkanlar» degən səzlər pəkət yirak yurtlaroƣa tarkitiloƣan Yəhudiy həlki bolupla kalmay, bəlki Zəkəriyaning dəwridin keyinki kəlgüsidə «yat əlliklər»ning Hudaning yoliƣa kirgənlikini kərsitixi kerək. Rosul Pawlus mundak dəydu: **«Lekin əsli yiraklarda boloƣan silər hazir Məsihning keni arkilik yekin kilindinglar»** («əf.» 2:13); rosul Petrus Hudaning Mukəddəs Rohni ata kilix wədisi tooƣruluk mundak dəydu: **«Qünki bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroƣa, yirakta turuwatkanlarning həmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qakiroƣanlarning həmmisigə ata kilinidu»** (Ros.» 2:39).

Hazir bolsun, Məsihning kəlgüsidiki «ming yillik səltənət»idə bolsun, bu xərəplik bexarət əməlgə axurulmakta wə axurulidu.

«Xuning bilən silər samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning Meni əwətkənlikini bilisilər» — bu səzlər 2:8-11 wə 4:9-ayətlərning kaytilinixidur. Xu ayətlərdə eytiloƣandək, gərqə muxu yərdə səzligüqi pəyoƣəmbər bolsimu, uningoƣa səz kilixka yolyoruk bərgüqi yənila ilgirikidək «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning Өzi dəp ixinimiz; U Өzi tooƣruluk «samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar Meni əwətkən» dəydu.

Bexarətning ahirki jümlisidə mundak deyilidu: —**«Əgər Pərwərdigarning awazini kəngül koyup anglisanglar bu ix əməlgə axurulidu»**

Muxu səzlər «Kan.» 28:1din elinoƣan. Xu yərdə mundak deyilidu: **«Əgər sən Hudaying Pərwərdigarning səzini anglap, mən bügün sanga beridioƣan əmrlərgə əməl kilixka kəngül bəlsəng, Hudaying Pərwərdigar seni yər yüzidiki həmmə kowmlarning üstigə**

qong kilidu» wə xundakla ular «kona əhdə», yəni Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanunda wədə kilinoɣan barlik bəht-bərikətlərdin muyəssər bolidu. Təwrat-kanuni dəwridə, gərqə ular «**Hudaning barlik əmrlirigə əməl kilimiz!**» degəndək wədilərni kilixni halioɣan bolsimu, lekin gunahkar təbiiti bilən (həmmimizgə ohxax) ularning Pərwərdigarning səzlirigə «kəngül bəlüp kulak selip», Pərwərdigarning səzigə itaət kiloɣudək heqkandak dərmani yok idi; xuning üqün ular kanunda wədə kilinoɣan bərikətlərgə muyəssər bolalmay, bəlki uning lənitigə kalduruloɣanidi.

Bexarətning əməlgə axuruluxi üqün ularning itaətmən boluxi xərt kilinoɣanidi, xunga bexarət qokum əməlgə axuralmaydioɣandək bilinidu; lekin esimizdə barki, kəlgüsidə Huda Israil bilən «yengi bir əhdə» tüzidu. «Kanun astida» kət'iy mumkin bolmioɣan ixlar əmdi «xapaət astida» mumkin bolidu; «yengi əhdə»ning iqidiki bəht-bərikətlərdin biri bolsa Hudaning kanun-əmrlirining kəngüllərgə yezilixidin ibarət bolidu; «Yər.» 32:38-41də xuni okuymiz: —

«**Ular Mening həlkim bolidu, Mən ularning Hudasi bolimən. Mən ular wə ulardin keyin boloɣan baliliri barlik künliridə Məndin əyminip yahxilik kərsun dəp, ularoɣa bir kəlb, bir yolni ata kilimən.**

Mən ularoɣa iltipat kilixtin kolumni ikkinqi üzməslikim üqün ular bilən mənggülük əhdə tüzimən; ularning kaytidin yenimdin qətliməsliki üqün Mən kəlbigə korkunqumni salimən. Mən ularoɣa yahxilik ata kilixtin huzur elip xadlinimən wə pütün kəlbim, pütün jenim bilən ularni muxu zeminoɣa tikip turoɣuzimən!».

Xu ixlar boloɣandin keyin, Israil Pərwərdigar Hudasioɣa huxallik wə razimənlik bilən itaətmən boluxi bilən, bexarət «əməlgə axurulidu», «**yirakta turuwatkanlar kelip Pərwərdigarning ibadəthanisini kurux hizmitidə bolidu**» «**Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixah bolidu; xu küni pəkət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» («Zək.» 14:9).

Muxu yərdə koxumqə izahlap ətkümiz bar. Gərqə Lawiy kəbilisidin boloɣan kahinlar rəsmiy halda padixah kilinmioɣan bolsimu, Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwridin tartip 500 yil iqidə Israilni idarə kiloɣuqilar əməliyəttə ularning bax kahinliri idi. Israilning tarihini mundak bəlüxkə bolidu: —

Miladiyədin ilgiriki 2000-1500-yillarda Israil «atiliri» (Ibrahim, Ishak, Yakup, Yüsüp) təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 1500-1000-yillarda pəyoɣəmbərlər (Musadin Samuiloɣiqə) təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 1000-500-yillarda padixahlar yaki xahzadilər təripidin yetəkləndi; miladiyədin ilgiriki 500-yildin baxlap Məsihning kelixigüqə bax kahinlar təripidin yetəkləndi. Halbuki, məyli kaysi yetəkqilik bolsun, Israilni yərgə karitip koyoɣanidi. Pəkət ata, pəyoɣəmbər, kahin wə padixah bir boloɣandila ularning hajitidin qikalaytti — bu tətisining tət hil yetəkqiliki pəkət birdinbir Əysa Məsihdila birləxtürüldi, əlwəttə.

(4) Roza tooɣruluk məsililər — inkar jawab wə ümidlik jawab (7-8-bab)

«**Darius padixahning tətinqi yili tokkuzinqi ay, yəni «Hisləw»ning tətinqi küni, Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoɣa kəldi. Xu qaoɣda Bəyt-əl xəhiridikilər Xerəzər wə Rəgəm-Mələkni Pərwərdigardin iltipat soraxka əwətkənidi. Bəyt-əldikilər: «Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əyidiki kahinlardin, xuningdək pəyoɣəmbərlərdin: «Herbirimiz kəp yillardin beri kiloɣinimizdək, bəxinqi ayda hərbirimiz yənila əzimizni baxkilardin ayrip, yioɣazaroɣa olturuximiz kerəkmu?» — dəp soranglar» dəp tapilioɣanidi**».

Bu yərdiki bexarət yaki bexarətlik jawab (7-8-bablar) səkkiz kərünüx kərüngən keqidin təhminən ikki yil keyin berilidu. Səkkiz kərünüxtə Hudaning Israiloɣa ḫəm əllərgə boloɣan ahirqi zamanlaroɣiqə boloɣan muddia-məqsətliri ayan qilinidu. Muxu «bexarətlik jawab» kərünüxlərdiki tüp muḫim həwərlərni ihqam wə addiy xəkildə biwasitə yətküzidu.

Bexarət berilgən waqit «**Darius padixaḫning tətinqi yili tokquzinqi ay**» (Dekabr) idi (7:1nimu kərüng). «Əzra» 6:15din ular xu waqitta quruwatqan ibadəthanining pütüxigə yənə ikki yil qaloɣan, dəp uqimiz.

Muxu kixilərning soal qoyoɣan waqti «Darius padixaḫning tətinqi yili» idi. Xu qaoɣda Israilning Pələstingə qaytqan «qaldisi»oɣa nisbətən wəziyət səl ongxaloɣanidi, ularning turmuxi kətürülgənidi. «Əzra» 6-babta hatiriləngəndək, ibadəthanini pütküzüxkə barliq tosaloɣular Dariusning bir yarliqi bilən yoq qilindi. Gərqə Yerusalem xəḫirining sepili wə bəzi məḫəlliliri tehiqə harabə ḫaləttə tursimu, heli awatlaxqanidi; u yərdə uning birnəqqə kərkəm əylər bar idi («Ḫag.» 1:4).

Bu kixilər tiloɣa aloɣan «bəxinqi aydiki roza» əslidə yətmix yil burun Babiloɣa sürgün boloɣanlar Sulayman quroɣan ibadəthanining wəyran qilinixi, xundaqla zeminining wəyran qilinixioɣa seoɣinip ḫəsrət bildürüx üqün idi. Qünki Babil imperiyəsining qoxunliri ibadəthanini bəxinqi ayning 9-künidə wəyran qiloɣanidi, andin həlkni sürgün qilip, yətmix yil ular üstidin ḫəküm sürgənidi. Əmdiliktə sürgün boloɣanlar qaytip kelip, ibadəthanini qaytidin qurmaqta idi; xunga «həlqning qaldiliri»ning «yənə roza tutux kerəkmu?» degən soalni qoyuxi təbiiy idi. Kəp kixilər xundaq oyda boloɣanliqi pəyoɣəmbərning jawabidin ispatlinidu; qünki uning jawabi dəl «zemindiki barliq turuwatqan həlq»qə qaritilidu.

1-3-ayətlər tooɣrisidiki birnəqqə qiziq nuqtilar: —

(1) Bəyt-əl xəḫirini sürgünlüktin qaytqanlar qaytidin quroɣanidi. Bəyt-əlning əslidiki aḫalisining əwladliridin kəp kixilər, xundaqla baxqa qəbililərdin birnəqqisi uningda olturaqlaxqanidi («Əzra» 2:28, «Nəḫ.» 7:32, 11:31). Gərqə ilgiri Bəyt-əl butpərəslikning bir mərkizi wə xundaqla «ximaliy padixaḫliq» (Israil») bilən «jənubiy padixaḫliq» («Yəḫuda») otturisidiki ayrilixning səwəbqisi boloɣan bolsimu, ḫazir Bəyt-əldikilərning gepidin ḫeqqandaq «bəlgünqilik» yaki ayrimqiliqning puriqi qiqmaydu; enikki, ular Yerusalemni Huda ibadəthanisi üqün bekitkən jay, dəp etirap qilidu.

(2) Bəyt-əldikilərgə wəkil boloɣan bu kixilərning isimliri, yəni «Xerəzər» wə «Rəgəm-mələk» Asuriyələr yaki Babillar qoquloɣan butlar bilən munasiwətlik idi («Yəx.» 38:38, «Yər.» 39:3-13din birnəqqə misallar kərünidu). Babil imperatori Nebokadnəsar Daniyal wə üq dostini ordisida hizmitidə boluxqa ularning isimlirini əzgərtkən. Xuningdək bu üq kixi əslidə Asuriyə yaki Babil imperiyəsidə muḫim əməl tutqan wə xu səwəbtin ularoɣimu xu isimlar qoyuloɣanidi.

(3) Wəkillər «Samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əyidiki kaḫinlardin» yol soriɵili kəlgənidi. Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə kaḫinlar, xundaqla Lawiylarning «Yaqupqa Hudaning ḫəkümlirini uqturuxi», «Israiloɣa qanunini əgitix»i kerək idi («Qan.» 33:8-10). «**Kaḫinning ləwliri ilim-bilimni saqlixi kerək, həqlər uning aoɣzidin muqəddəs qanunni izdixi lazim**» («Mal.» 2:5-7). Zəkəriya wə Ḫagay əzlirini «Pərwərdigarning həwirini həlqqə yətküzidioɣan Pərwərdigarning əlqiliri» ikənlikini ispatlioɣandin keyin,

ulardinmu yol soriоқini təbiiy ix idi («Ḥag.» 1:13).

(4) Қoyuloқan soal mundaқ: «**Ḥərbirimiz kəp yillardin beri қiloқinimizdəқ, bəxinqi ayda ḥərbirimiz yənila əzimizni baxқilardin ayrip, yioқa-zaroқa olturuximiz kerəkmu?**» (muxu səzdiki «ayrix» degən səz adəttə «Nazariylar»ning Hudaning yolida əzlirini ḥaraқ-xarabtin, xundaқla baxқa ixrətlərdin ayrixini, pərḥizkarlik turmuxini kərsitidu).

Matəm tutux wə roza tutuxlar bolsa adəttə yioқa-zarlar kətürüx bilən ətküzülətti («Ḥaқ.» 20:26, «1Sam.» 1:7, «2Sam.» 1:12, «Əzra» 10:1, «Nəḥ.» 1:4ni kərüng).

«**Bəxinqi aydiki roza**» (қədimki kalendar boyiqə Awoқust eyi) — bügüngə қədər Yəḥudiylar təripidin xu ayning 9-künidə, Nebokadnəsarning Yerusalem wə ibadəthanini wəyran қilixini əsləx üqün ətküzlidu. Қizik bir ix xuki, Yəḥudiy tarihxunaslarning bayani boyiqə xu künidimu təwəndiki pajiələr yüz bərgən: —

(1) Ikkinqi ibadəthana Rim imperiyəsi təripidin wəyran қilindi (miladiyədin keyinki 70-yili)

(2) Yəḥudiy həlқini əzigə əgixixkə aldioқan «sahta Məsiḥ» boloқan Bar-Қokba Rimoқa қarxi isyan kətürgəndin keyin, Rim қoxunliri dəl xu künidə Betar xəḥirini ixoқal қilip uni wə barlik əgəxkənlərni tutup əltürdi.

(3) Muxu ixlardin keyin rimlik waliy Turnus Rufus Yəḥudiylaroқa əz əqmənlikini bildürüx üqün Zion teoқini (ibadəthanining əslidiki jayini) «**etiz aoқduroқandək aoқdurdi**». Bu ix dəl Mikaḥ pəyoқəmbər aldin'ala bexarət қiloқandək boldi («Mik.» 3:12).

Wəkillərning soali bolsa pəқət birinqi ibadəthanining wəyran қilinixini əsləydioқan roza tooқruluқ idi, əlwəttə. Ibadəthana қaytidin қurulup qiқixқa az қaloқaqқa, xundaқ roza tutux muwapiқmu? Pəyoқəmbərlər eytқandək, ibadəthanining қaytidin қuruluxining əzi dərwəқə Pərwərdigarning Өz həlқigə қaytidin iltipat kərsitidioқanliқioқa ispatliқ alamət bolmamdu? Wə xundaқ boloқanda, Pərwərdigar ilgiriki pəyoқəmbər arқiliқ wədə қiloқandək, uning Israilni xan-xərəplik ḥalətkə kəltüridioқan waқit-saiti kəldimu? — wəkillərning soalliri muxu mənilərning ḥəmmisini əz iqigə aldi. Pərwərdigarning pəyoқəmbiri arқiliқ bərgən jawabi ikki қisimoқa bəlünidu — birinqisini «inkar jawab» deyixkə bolidu (7:4-14), ikkinqisini «ümid bərgüqi jawab» deyixkə bolidu (8-bab).

Bexarətlik jawab «səkkiz kərünüx»tək, «**yeқimliқ səzlər, təsəlli bərgüqi səzlər**»dur (1:13). Ikki bexarəttə «**Yerusalem wə Zioноқa boloқan otluқ muḥəbbitimdin yürikim lawildap kəyidu**» wə «**Mən Yerusalemoқa rəḥim-xəpқətlər bilən қaytip kəldim**» degəndək təsəlli yətküzidioқan səzlər tepilidu. Ikki bexarəttimu Pərwərdigar Yerusalem otturisida makanlixidu, Yerusalem «ḥəқiқət xəḥiri» wə «muқəddəs taoқ» dəp atilidu, barliқ əllər Hudani izdəp, Uning yollirini əginixkə xu yərgə kelidu, deyilidu (1:14 wə 8:2, 1:16 wə 8:3, 2:4 wə 8:4-5, 2:10-11 wə 8:3, 20-23 selixturung).

«Səkkiz kərünüx» Israilning barliқ azab-oқubətlirining «ilgiriki pəyoқəmbərlər»ning səzigə қulaқ salmay itaətsizlikidin ḥasil boloқanliқi, xundaқla қət'iy towa қilix kerəkliki bilən baxlanoқandək, muxu bexarətlər ohxaxla towa қilip, «ilgiriki pəyoқəmbərlər»ning səzigə қulaқ selixқa boloқan hitab bilən baxlinidu.

Əmdi təpsilatlirioқa keləyli: —

«**Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaқ deyildi: —**

«Zemindiki barliқ turuwatқan həlққə ḥəm kaḥinlaroқa səz қilip mundaқ sorioқin: — «Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioқa-zar

kiloɣininglarda, silər Manga, ḥəkikətən Manga roza tuttunglarmu? Yegininglar, iqkininglar, bu pəkət əzünglar üqünla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu?» (4-6).

Awwal xuningoɣa dikkət kilimizki, «Pərwərdigarning səzi» pəkət Bəyt-Əldin kəlgən wəkillərgə bolupla kalmay, «**zemindiki barlik turuwatkan həlk**»kə eytilidu; qünki wəkillər koyoɣan bu soal kəp adəmlərning oylirida bolsa kerək. Bexarət yənə kaḥinlaroɣa alahidə yətküzülidu; buning səwəbi, xübḥisizki, ular əslidə xu soaloɣa durus bir jawab berixi kerək idi («Kan.» 33:8-10, «Mal.» 2:5-7); lekin ular əzlirining kənglining kəynigə kirgəkə, həlkkə ohxax oɣapillikka qüxkənidi. Jawabining məksiti Huda aldida kəngül koymioɣan sirtki kərünüxtila ətküzülgən «ihlaslik»ning ḥeq əḥmiyiti yoktur, dəp jakarlaxtin ibarət idi.

«**Silər muxu yətmix yildin beri bəxinqi ay wə yəttinqi aylarda roza tutup yioɣa-zar kiloɣininglarda, silər Manga, ḥəkikətən Manga roza tuttunglarmu?**»

Bu səzlər bilən Huda: «Roza tutsila Huda aldida yahxi ix bolidu» dəydioɣan ukumoɣa rəddiyə beridu. Huda ular uzun yil (70 yil) wə kəp ketim, yəni yilda pəkət bəxinqi aydila əməs, yəttinqi aydimu roza tutup kəlgənidi, dəp etirap kilidu («yəttinqi ay»diki roza waliy Gədaliyaning əltürülüxini əsləp, uningoɣa ḥəsrət bildürüx üqün idi — Təwrat, «Yərəmiya» 40-41-bablarni kərüng. Bu Babil imperiyəsi Pələstinni ixoɣal kiloɣan məzgildə, Israilning bexioɣa bala-kaza kəltürgən əng ahirki wəkə idi).

Ular bəlkim bügünki Yəhudiylaroɣa ohxax, roza tutkanda intayin əstayidil bolup, tang səḥərdin tartip gugumoɣiqə ḥeq yemay, ḥeq iqməy turoɣan bolsa kerək; roziliroɣa ular yioɣa-zarlarni koxatti. Lekin Huda ularning xu rozilirini ḥeq etibaroɣa almaytti. Nemixka? Qünki rozilirida wə yioɣa-zarlar kətürüxlirida ular yənila əzlirini mərkəz kilip kəlgənidi; ularning ḥəsrətliri əzlirining gunaḥlik ətmüxliri wə itaətsiz boloɣanliki üqün əməs, bəlki tartkan azab-okubətliridin boloɣan ḥəsrət idi, halas. Roziliri əz kənglidin qikkan, Hudaning yolyoruki bilən bolmioɣanidi. Ular roza tutuxka nisbətən towa kilix pursiti dəp, Hudaning aldida əz-əzidin: «Bizdə nemə kəmqilik bar?» dəp soraxning ornioɣa, bəlki «sawablik ixlar» dəp karaytti. Ḥeyt-bayramlirida ular ohxaxla «əzlirini mərkəz kiloɣan». Xunga pəyoɣəmbər: «**Yegininglar, iqkininglar, bu pəkət əzünglarla yəp-iqkininglardin ibarət boldi əməsmu?**» dəydu. Rosul Pawlus mukəddəs kanundiki kəp əmrlərni tüp jəḥəttin yioɣinqaklap: «**Xunga silər nemini yesənglar, nemini iqsənglar wə ḥərkandak baxka ixlarni kilsanglar, ḥəmmə ixlarni Hudaoɣa xan-xərəp kəltürüx üqün kilinglar**» dəydu («1Kor.» 10:31).

Bu zamanlarda kəprək adəmlər xu ixlardin sawak aloɣan bolsa yahxi bolatti. Huda aldida kanqilioɣan kixilər: «wakti-wakti da əstayidillik bilən ḥər türlük diniy paaliyətlər bilən xuoɣullandim, katnaxtim», «Huda aldida kəp sawablik ixlarni kilip kəldim» dəp oylioɣini bilən, əmma kiyamət küni Məsiḥ ularoɣa: «**Bu ixlarni kiloɣiningda, sən Manga, ḥəkikətən Manga xularni kildingmu?**»; «**Mening aldimdin yokulunglar; mən seni ḥeq tonumidim**» dəmdikin, tang?

(7-ayət) «**Bular Yerusalem wə uning ətrapidiki xəḥərliri aḥalilik boloɣan, taza awatlaxkan qaoɣlarda, jənubiy Yəḥuda wə təwən tüzlənglik aḥalilik boloɣan qaoɣlarda, Pərwərdigar burunki pəyoɣəmbərlər arkilik jakarlioɣan səzlər əməsmu?**»

Ayəttiki: «**Bular ... Pərwərdigarning burunki pəyoɣəmbərlər arkilik jakarlioɣan səzliri əməsmu?**» degən asasiy jümlə bizningqə: «Huda ilgiri ohxax narazi boloɣan illətlər, ohxax əyibligən kilmixlar ḥazir

silərdə yənila bar əməsmu?» degəndək mənididur.

Dərwəkə «burunki pəyoɣəmbərlər» huddi Zəkəriya Israilni əyibligəndək ularni ohxax kuruk diniy paaliyətliri üqün əyibləytti. Məsilən roza tooɣruluk: —

(soal)«**... Biz roza tuttuk, birak nemixka Sən kəzünggə ilmiding?**

Biz jenimizni kiyiniduk, birak Sening nemixka buningdin həwiring yoktur?»...

(jawab) — «**Karanglar, roza küni silər əz kənglünglardikini kiliwerisilər,...**

Silərning ḥazirki roza tutuxliringlarning məksiti Aliy Boloɣuqioɣa awazinglarni anglitix əməstur.

Mən muxundak rozini tallioɣinim,

Adəmlərning əz jenini kiynaydioɣan künmu?

Bexini komuxtək egip,

Astioɣa bəz wə küllərni yeyix kerək boloɣan künmu?

Silər muxundak ixlarni «roza»,

«Pərwərdigar kobul kiloɣudək bir kün» dəwatamsilər?» («Yəx.» 58:3-5).

Əmma Zəkəriya koyoɣan bu soal rozidin tehimu kəng dairidə, yəni barlik dua-ibadət paaliyətliri tooɣruluk koyuloɣan boluxi mumkin. Qünki bu paaliyətlərning iqki ihlassizlikni yoxurux yaki ḥətta itaətsizlikni nikablax üqün ixlitixtək korkunguluk həwpi bardur: —

«**Pərwərdigar kəydürmə kurbanliklar bilən təxəkkür kurbanliklirini kəltürüxtin səyünəmdu, ya Pərwərdigarning səzigə itaət kilixtin süyünəmdu? Mana itaət kilmaklik kurbanlik kilmakliktin əwzəl, kəngül koyux koqkar yeoɣini sunuxtin əwzəldur**» («1Sam.» 15:22).

Musa pəyoɣəmbər: «**Əmdi, i Israil, Pərwərdigar Hudaying səndin nemə tələp kilidu? — Ḥaling yahxi bolsun dəp mening bügün silərgə muxu tapilioɣanlirimdin baxka nərsini tələp kilarmu? — Uning tələp kiloɣini bolsa Pərwərdigar Hudayingdin korkup, Uning kərsətkən barlik yollirida mengip, Uni səyüp, pütkül kəlbing wə pütkül jening bilən Pərwərdigar Hudayingning hizmitidə bolup, Pərwərdigarning əmrliri wə bəlgilimilirini tutuxtin ibarət əməsmu?**» dəydu («Kan.» 10:12-13).

«**Itaət kilmakliк kurbanlik kilmakliktin əwzəl, kəngül koyux koqkar yeoɣini sunuxtin əwzəldur**» degəndək, mukəddəs kanundiki muḥim əhlakliк prinsiplarni əməlgə axurux (Hudani səyüx, koxnimizni səyüx) barliк yemək-iqməkkə baoɣlanoɣan bəlgilimilərni ijra kilixtin wə barliк murasimlarni ətküzüxtin mutləк muḥim ikənliki bexarətning ikkinqi kismi (8-10)din kərünidu: —

«**Pərwərdigarning səzi Zəkəriyaoɣa kelip mundak deyildi: — «Samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundak dəydu: — «Ḥəkikiy adalətni yürgüzünglar, bir-biringlaroɣa mehir-muḥəbbət wə rəḥim-xəpkət kərsitinglar, tul hotun wə yetim-yesirlarni, yat adəmlər wə namratlarni bozək kilmanglar; ḥeqkim əz kerindixioɣa kənglidə yamanliк oylimisun».**

Muxu ayətlər «Yəx.» 58:6-12 wə ilgiriki pəyoɣəmbərlərning muxundak kəp bexarətlirini esimizgə kəltüridu; ularda Rəbbimiz kandak rozidin səyünidioɣanliki kərsitilidu: —

«**Mana, Mən tallioɣan roza muxuki: —**

Rəzillik-zulumning asarətlirini boxitix, boyunturukning tasmilirini yexix, ezilgənlərni boxitip ḥər kilix, ḥərkandak boyunturukni qekip taxlax əməsmidi?

Ax-neningni aqlaroɣa üləxtürüxüng, ḥajətmən musapirlarni ḥimayə kilip əz əyünggə apirixing, yalingaqlarni kərginingdə, uni kiydürüxüng, əzüngni əzüng bilən bir jan bir tən boloɣanlardin kaqurmasliкingdin ibarət əməsmu?» («Yəx.» 58:6-8).

Əmma Zəkəriya 8-10-ayətlərdə ilgiriki pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini nəkil kəltürüxning ornioɣa, Hudaning Roḥining

yolyoruқining astida ularni қaytidin yioқinqaқlaydu.

Ilgiriki pəyoқəmbərlərning bexarətliri xundaқ eniқ boloқini bilən, nətijisi 11-14-ayətlərdə deyilidu: —

«Biraқ ata-bowiliringlar anglaxni rət қiloқan, ular jaһillиқ bilən boynini toloқap, anglimaska қulaқlirini eoқir қiloқan; ular Təwrat қanunini wə samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigarning Өz Roһi bilən burunқi pəyoқəmbərlər arқilиқ əwətkən sөzlirini anglimasliқ üqün kөnglini almastək қattiқ қiloқanidi; xunga samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigardin intayin қattiқ oқəzəp qüxkən; xundaқ boldiki, Mən ularni qaқiroқanda ular anglaxni rət қiloқandək, ular qaқiroқanda Mənmu anglaxni rət қildim» — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar. Wə Mən ularni ular tonumaydioқan barliқ əllər arisioқa қara қuyun bilən tarқitiwəttim; ularning ketixi bilən zemin wəyran boloқan, andin uningdin ətkənlərmu, қaytқanlarmu boloқan əməs; qünki ularning səwəbidin illiқ zemin wəyranə қilinoқan».

Buningoқa ohxax birinqi babta: «**Ata-bowiliringlardək bolmanglar; qünki ilgiriki pəyoқəmbərlər ularoқa: «Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar: — rəzil yolliringlardin wə rəzil қilmixliringlardin yenip towa қilinglar, degən», — dəp jakarlioқan; biraқ ular қulaқ salmioқan, boysunmioқan, — dəydu Pərwərdigar**» deyilidu.

Əmma Zəkəriya muxu yərdə 7-babta ularning kөnglini tax қilip itaətsiz boloқanliқini tehimu təpsiliyraқ təһlil қilidu: —

(a) ular «**anglaxni rət қiloқan**»

(ə) «**jaһillиқ bilən boynini toloқap**» — ibraniy tilida bu «yəlkisini Mening hizmitimdin қaqurup» degən sөzlər bilən ipadilinidu. Xu ibarə «Nəһ.» 9:29dimu, jaһil bir inəkning barliқ küqi bilən өzigə қoyuloқan boyunturuққa өktə қopқanliқini kөrsətkəndək mənidə ixlitilidu. « Һox.» 4:16nimu kөrüng.

Ularning pozitsiyisi xu boloқanki, «**xadliқ wə kөngül huxluқi bilən Pərwərdigar Hudayingning қulluқida bolmioқan**» («Қan.» 28:47); ular «**Uning boyunturuқida bolux asan, Uning artidioқan yüki yeniktur**» degən wədisini һeq өgənmigən («Mat.» 11:28-30).

(b) «**anglimaska қulaқlirini eoқir қiloқan**». Bu sөz «Yəx.» 6:10diki bexarətkə ohxax ixni kөrsitidu: —

«Muxu һəlқning yürikini tax қiloқin;
Ularning қulaқlirini eoқir,
Kөzlirini kor қiloқin;bolmisa, ular kөzliri bilən kөrələydioқan,қuliқi bilən angliyalaydioқan,
Kөngli bilən qüxinələydioқan bolup,
Yolidin yandurulup saқaytiloқan bolatti».

Insanlar Hudaning təlipini əməlgə axuruxtin qekinip kətkən bolsa, dəһxətlik nətijisi dəl xu boliduki, ular Hudaning sөzini anglioқanseri tehimu gallixip, ahir berip «**kөzliri bar boloқini bilən, һeq kөrəlməydu**».

(p) өz kөnglini tax қilix jəryanining ahirқi basқuqi 12-ayəttə: «**Ular... kөnglini almastək қattiқ қiloқan**» deyilidu.

Huda meһir-xəpқitini kөrsətmigən bolsa, bundaқ bir kөngül üqün ümid yoқ boloқan bolatti. Pəқət U məjizə yaritip, «**tax yürikini elip taxlap**» meһribanliқ қəlbni ata қilsa andin өzgirix bolidu. Һəmmimizgə mana Uning xu nijati kөrəktur! («Əz.» 11:19, 36:25-29).

Lekin Zəkəriya pəyoқəmbər muxu yərdə eytқan jaһillиқ wə asiyliқ Hudaning muқəddəs қanunini wə «pəyoқəmbərlər arқilиқ eytқan sөzliri»ni rət қilixi bilənla qəklinip қalmaydu. Gərqə «һəlқning қaldisi» muқəddəs zeminoқa қaytixi bilən bir məzgil Hudaning yolini tutқan bolsimu, ulardin keyinki dəwrdikilər asasən yənila jaһillixip kətti; «**Hudaning Kalami**», «**Hudaning xanxəripidin parlioқan nur, uning əyniyitining ipadisi**» boloқan Məsiһ Өzi kəlgəndə Israil

Hudadin alliқaqan yüz ərigən boloɣaqқa, Uni pütünləy qətkə қaқti.

Ḥərbir dəwrdə, Hudaning jamaitidikilər əzliri üqün Hudaning Өzini izdimisə, ular ohxaxla tuyuқ yoloɣa kirip қelip, qüxkünlüktə қalidu. Ahirқi zamanlarda kəp «etiқadqilar» «Hudaning yolida mangimiz» degini bilən қattiқ aldinip, pütünləy tətür yolda mengixi bilən «**etiқadtin yenix**»tək ixlar bolidu; insanlarning kəpinqisi Hudaoɣa ibadət қilmay, Xəytanoɣa qoқunidu; Məsiḥni rət қilip, dəjjalni қarxi alidu.

«2Tar.» 36:14-16də Israilning tarihining kəp қismi tooɣruluқ mundaқ hatirilinidu: —

«**Uning üstigə, barliқ bax kaḥinlar bilən həlқning ḥəmmisi yat əlliklərning ḥəmmə yirginiqlik ixlirini dorap, asiyliқlirini axurdi; ular Pərwərdigar Yerusalemda Өzigə atap muқəddəs қiloɣan əyni buloɣiwətti.**

Ularning ata-bowilirining Hudasi boloɣan Pərwərdigar Өz həlқigə wə turaloɣusioɣa iqini aoɣritқaqқa, tang səḥərdə ornidin turup əlqilirini əwətip ularni izqil agaḥlandurup turdi. Birақ ular Hudaning əlqilirini mazaқ қilip, səz-kalamlirini mənsitməytti, pəyoɣəmbərlirini zanglиқ қilatti; ahir berip Pərwərdigarning қəḥri ərləp, қutқuzoɣili bolmaydioɣan dərijidə həlқining üstigə qüxti».

Uning қəḥrining qüxkənliki Zəkəriyaning munu bexaritidə təswirlinidu: «**Mən ularni qaқiroɣanda, ular anglaxni rət қiloɣandək, ular** (azab-oқubəttin) **qaқiroɣanda, Mənmu anglaxni rət қildim**» wə «**Mən ularni ular tonumaydioɣan barliқ əllər arisioɣa қara қuyun bilən tarқitiwəttim**».

(a) Həlққə boloɣan təsiri: —

Muxu «tarқitix» jəryani birinqi ibadəthanining wəyran қilinoɣanliқi wə Babiloɣa sürgün boloɣanliқi bilən baxlandi; keyinki əsirlərdə u dawamlixip, Yəhudiy həlқi «**birsi danni oɣəlwirdə taskioɣandək Israil jəməti əllər arisida taskalmaқta**» («Amos» 9:9). Bu ix «**yat əllərning wақitliri**» toxқuqə, yəni «**Israilni tarқatқuqi uni қaytidin yioɣidu, pada bakқuqi padisini bakқandək U ularni bakidu**» degən wақitқiqə dawamlixidu («Yər.» 31:10, «Қan.» 28:49, 50, 64, 65, «Yər.» 16:13 wə baxқa yərlərni kərüng). Gərqə Yəhudiy həlқi ḥazir Pələstin zeminining bir қismini igiligən bolsimu, bu ularning «tarқitilix künliri»ning ahirlaxқini əməs.

(ə) Zeminoɣa boloɣan təsiri: —

«**Ularning ketixi bilən zemin wəyran boloɣan, andin uningdin ətkənlərmu, қaytқanlarmu boloɣan əməs**».

Bu bexarət Yəhudiy həlқining yətmix yilliқ sürgün boluxidila əməs, bəlki ular Rimliқlar ikkinqi ibadəthanini wəyran қiloɣandin (miladiyədin keyinki 70-yilidin) keyinki əsirlərdin tartip taki 1948-yilioɣiqə əməlgə axuruloɣan; bu wақitlarda zemin adəmzatsiz degüdək turup қaldi (əyni wақitta ḥazirқi «Pələstinliklər»ning kəpinqisi I'ordaniyə, Suriyə wə Misirda turatti); wə Yəhudiy həlқi bolsa xu zamanlarda zeminsiz қaldi.

7-babtiki ahirқi jümlə pəyoɣəmbərning əzining ḥayajanlinip eytқan səzigə ohxaydu: — «**Qünki ularning səwəbidin illiқ zemin wəyranə қilinoɣan!**» («Yər.» 3:19nimu kərüng). Adəm'atimizning gunaḥi bilən pütkül yər-zeminoɣa lənət yətküzülginigə ohxax («Rim.» 8:22ni kərüng), Israilning roḥiy ḥaliti ularning zeminining əḥwalida əks etidu. Bügüngə қədər zeminning kəp yərliri tehi qəl turmaқta wə Israil Məsiḥni tonup towa қiloɣuqə xundaқ қeliweridu. Lekin ular Huda bilən yənə inaқliққa kəltürülsila, zeminda dərwəқə қaytidin «**süt wə ḥəsəl ekip turidioɣan**» bolidu wə «**Dala ḥəm қaoɣjirap kətkən jaylar ular üqün huxal bolidu;**

Qəl-bayawan xadlinip zəpirandək qeqəқ-ləydu» («Yəxaya» 35-bab)

Muxu babtiki həwərni қaytidin hulasilisaқ: — «Bexinglaroɣa qüxkən apətlərning tüp səwəbi silər tehi ḥəқiқiy

towa қilmiоқininglar üqün «roza tutuxni taxlayli» degininglar tooқra bolmaydu; biraқ silərning roza tutuxliringlarning əzimu tooқra bolmay kəldi! Qünki rozilarda əz-əzünglaroқa iq aoқritip kəldinglar, əz gunahliringlar üqün puxayman yemidinglar. Xunga ata-bowinglardin sawaқ elinglar — ular kənglini қattiқ қiliwərgəqkə, ahirda towa қilix yoli қalmioқanidi; silərmu tüptin towa қilmisanglar ohxax yaki uningdin bəttər bir ix qüxüxi mumkin» degəndək bolidu.

Mana təwəndə biz ҳazir bexarətning «ümid bərgüqi қismi»oқa keləyli: —

(8-bab) Roza tutux tooқruluқ қoyuloқan soal wə ümid bərgüqi jawab

«Wə samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaқ deyildi: —

«Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: «Mening Zionoқa baoқlioқan otluқ muҳəbbitim қaynap taxti; Mening uningoқa baoқlioқan otluқ muҳəbbitim tüpəylidin uning düxmənlirigə oқəzipim қaynap taxti.

Pərwərdigar mundaқ dəydu: «Mən Zionoқa қaytip kəldim, Yerusalemning otturisida makanliximən; Yerusalem «ҳəқiқət xəҳiri» dəp atilidu, samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigarning teoқi «muқəddəs taoқ» dəp atilidu. Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: «Қeri boway-momaylar yənə Yerusalemning koqilirida olturidioқan bolidu; künliri uzun bolup, ҳərbiri ҳasisini қolida tutup olturidu; xəҳərning koqiliri oynawatқan ooқul-қiz balilar bilən liқ tolidu. Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Bu ix xu künlərdə bu həlқning қaldisining kəzigə ajayib karamət kərünidioқini bilən, u Mening kəzümgə karamət kərünəmdu?» — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar.

Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Mana, Mən Өz həlқimni xərқiy zeminlardin, oқərbiy zeminlardin қutқuzimən; Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalemda makanlixidu; ular Mening həlқim, Mən ҳəқiқət wə ҳəққaniyliқta ularning Hudasi bolimən».

Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigarning əyining uli selinoқan künidə səzligən pəyoқəmbərlərning muxu künlərdimu aoқzidin bayan қiliniwatқan munu səzlərni anglawatқansilər, — muқəddəs ibadəthanining қuruluxioқa қolunglar küqlük қilinsun! Qünki xu künlərdin ilgiri insan üqün ix ҳəққi yoқ, atulaoқ üqünmu ix ҳəққi yoқ idi; jəbir-zulum tüpəylidin qiққuqi yaki kirgüqi üqün amanesənlik yoқ idi; qünki Mən ҳərbir adəmni əz yeқinioқa düxmənləxtürdüm; biraқ Mən bu həlқning қaldisioқa burunқi künlərdikidək bolmaymən, dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar; qünki uruқ ҳosulluқ bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraқ ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən Mən bu həlқning қaldisioқa muxularning ҳəmmisini igə қildurimən. Xundaқ əməlgə axuruliduki, silər əllər arisida lənət bolup қaloқininglarning əksiqə, i Yəҳuda jəməti wə Israil jəməti, Mən silərni қutқuzimən, silər ularoқa bəht-bərikət bolisilər; қorқmanglar, қolliringlar küqlük қilinsun!

Qünki samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oқəzipimni қozoқioқanda Mening silərgə yamanliқ yətküzüx oyida boloқinim wə xu jaza yolidin yanmioқinimdək — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloқan Pərwərdigar — Mən ҳazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəҳuda jəmətigə yahxiliқ yətküzüx oyida boldum; қorқmanglar. Muxu ixlaroқa əməl қilinglar: — ҳərbiringlar əz

yeқininglaroƣa ḥəқiқətni səzlənglar; dərwaziliringlarda ḥəқiқətkə, amantinqliққa uyoƣun ḥəkümlərni yürgüzünglar; ḥeqkim kənglidə əz yeқinioƣa yamanliқ oylimisun; ḥeqқandaқ yaloƣan қəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning ḥəmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar.

Wə samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarning səzi manga kelip mundaқ deyildi: — samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəḥuda jəmətigə huxalliқ wə xad-huramliқ, bəhtliқ ibadət sorunliri bolidu; xunga ḥəқiқət wə hatirjəmlik-tinqliқni səyünglar.

Samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Nuroƣun қowmlar wə kəp xəḥərlərning aḥalisi yənə muxu yərgə kelidu; bir xəḥərdə turuwatқanlar baxқa bir xəḥərgə berip ularoƣa: «Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarni izdəxkə tez barayli; mənmu barimən!» — dəydioƣan bolidu.

Kəp қowmlar wə küqlük əllər Pərwərdigardin iltipat tiləxkə, samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarni izdəxkə Yerusalemoƣa kelidu.

Samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar mundaқ dəydu: — «Xu künlərdə ḥərhil tilda səzləydioƣan əllərdin on nəpər adəm qiқip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoƣa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduқ» — dəydu».

Bu babtin Hudaning Bəyt-Əldiki wəkillərning: «Roza tutuxlirimizni dawamlaxturuximiz kerəkmu?» degən soalioƣa boloƣan jawabining ikkinqi қismini tapimiz. Kərginimizdək, jawabning birinqi қismi təwəndiki ixlarni təkitləydu: —

(a) Gərqə Huda қaytip kəlgən «həlқning қaldisi»ni bərikətləp, ibadəthanini қurux hizmitidə ularni küqləndürgən bolsimu, Uning xu bərikiti ularning ḥəmmə ixlirini durus, yaḥxi dəp ispatlioƣan ḥesablanmaydu. Həlқning roza tooƣruluқ boloƣan soali kənglidiki qongқur bir tügünni ayan қildi: —

(ə) Birinqidin, Israilning iman-ixənqi tirik Hudaoƣa əməs, bəlki sirtқi қiyapətlik diniy paaliyətlərgə baoƣlanoƣanidi; ular atabowilirining əslidə қandaқ қilip «ilgiriki pəyoƣəmbərlər»ning səzlirigə қulaқ salmay, əzlirini sürgün қilduroƣan gunaḥlirining qongқurluқini tehi bilip yətmigənidi.

(b) Ikkinqidin, ḥətta xu qaoƣқiqə həlқ əzlirining qongқurraқ towa қilix kerəklikini, bolupmu bir-birigə səmimiy wə meḥriban bolux kerəklikini səzmidi. Xundaқ ketiwərsə, yəni Hudaning səz-kalamioƣa toluқ etibar қilmawərsə, undaқta ularning əḥwali yaḥxilinixning ornida ilgirikidin tehimu bəttər bolup ketidu.

Ular bu nuқtini qüxinip yetəligən bolsa, ḥəm tarihioƣa səpselip қarioƣan bolsa: «Biz dərwəқə қandaқ yol bilən əz atabowilirimizdin baxқiqə bolalaymiz? Bizdə nemə ümid bar?» dəp gumaniy қaraxқa kelixi mumkin idi.

Gərqə ular xundaқ oquқ soalni sorimioƣan bolsimu, yaki ularning məsililiri əzliri üqün tehi ayding bolmisimu, Huda mana pəyoƣəmbiri arқiliқ rioƣbət-təsəlli yətküzidioƣan səzlər bilən jawab beridu.

Bu babtiki bexarətlərning təpsilatliri naḥayiti eniқ berilgəndur. Tekistni addiy mənisi bilən qüxənsək, xundaқla daim deginimizdək «burunқi pəyoƣəmbərlər»ning səzliri bilən selixtursaқ, bu babni qüxinix təs əməs, dəp ixinimiz (bəzi xərḥqilər tekistni birhil simwolluқ yaki təmsillik mənigə burap uni bək murəkkəpləxtürüp qüxəndüridu!).

Xundaқtimu, biz yənila tekistning birnəqqə ḥalқiliқ wə muḥim nuқtiliri üstidə bir'az tohtilimiz: —

(a) Hudaning ularoɣa bəht-bərikət ata ḳilixi dəl Uning ularoɣa baoɣlioɣan «otluḳ, muḳəddəs muḥəbbiti tüpəylidin» bolidu. Huda 1:14-15də ularni ohxax səzlər bilən rioɣbətləndürgənidi. Xu yərdə U «Mən Zion tooɣruluḳ «Mən Yerusalemoɣa rəḥim-xəpḳətlər bilən ḳaytip kəldim» degənidi. Bu səzlər Zəkəriyaning künidə ḳismən əməlgə axuruloɣanidi; gərqə ḥazirḳi kündə Yəḥudiy həlḳi Məsiḥni rət ḳilip, Hudadin ayriloɣan bolsimu, kəlgüsidiki bir kündə U Ḥoxiya pəyoɣəmbər arḳiliḳ degən xu səzlər ularda toluḳ əməlgə axurulidu: —

«Mən ketimən, ular gunaḥini tonup yetip, Mening ḥuzurumni izdimigüqə Өz jayimoɣa ḳaytip turimən;

Bexioɣa kün qüxkəndə ular Meni aldirap izdəydu...»;

U ularning yenioɣa rəḥim-xəpḳətlər bilən ḳaytip kelidu wə: **«Uning qiḳixi tang səḥərning boluxidək muḳərrər; U bizgə yamoɣurdək, yər-zeminni suoɣiridioɣan «keyinki yamoɣur»dək qüxidu»** («Ḥox.» 5:15, 6:1-3).

Uning ularni yetəkləp bərikətligini ularning ḳandaḳtur bir pəziliyiti yaki yahxiliḳi tüpəylidin əməs, bəlki Uning meḥir-xəpḳitidindur. Yəxaya pəyoɣəmbər bu ixni kərsitip xundaḳ dəydu: —

«Өz namim üqünla oɣəzipimni keqiktürimən,

Xəḥritim üqünla jeningni teningdin juda bolmisun, dəp oɣəzipimni besiwaldim;

Ḳara, Mən seni tawlandurdum,

Biraḳ kümüxni tawlioɣandək tawlidim;

Mən azab-oḳubətning humdanida seni talliwaldim;

Өz səwəbimdin, Өz səwəbimdin, Mən muxuni ḳilimən;

Mening namimoɣa daoɣ təgsə ḳandaḳ bolidu?

Mən Өzümning xan-xəḥritimni baxḳa birsigə ətküzüp bərməymən» («Yəx.» 48:9-11 — yənə «Yəx.» 37:32, «Əz.» 20:9, 14, 22, 44 ḳatarliḳlarnimu kərüng).

(ə) Bexarəttə kərsitilgən ixlarning kərünüxtə mumkinqiliki yoḳ ikənliki, pəḳət Hudaning Өzining muxu karamət ixlarni ḳilalaydioɣanliḳi **«Pərwərdigar mundaḳ dəydu»** degən sələrning kəp ḳetim ḳaytilinixi bilən təkitlinidu.

Bərḥəḳ, Israiloɣa wədə ḳilinoɣan, barliḳ əllərgə bəht-bəritkət yətküzidioɣan Məsiḥning tuoɣuluxi xunqə uzun waḳit Huda təripidin keqiktürülgənliki dəl xu ix tüpəylidin idi. Huda Israilning tarihining Өzining təbiəttin ḥalḳioɣan küq-ḳudritigə asaslinixini, xundaḳla Israil wə barliḳ əllərning təbiət jəḥəttin ḳət'iy mumkin bolmaydioɣan ixlar Huda təripidin mumkin bolidu, Pərwərdigaroɣa **«ḥeqḳandaḳ ix təs əməstur»** dəp əginixini halaytti («Yər.» 32:12, 17).

(b) Israiloɣa pəyoɣəmbər arḳiliḳ ayan ḳilinoɣan muxu bexarətning ḥəm ḳiska waḳit iqidə əməlgə axurulidioɣan ḥəm uzun məzgildin keyin əməlgə axurulidioɣan tərəpliri bardur. Kərsitilgən ixlarning kəpinqisining uzun waḳittin keyin yüz beridioɣanliḳi: **«Mana, Mən Өz həlḳimni xərḳiy zeminlardin, oɣərbiy zeminlardin ḳutḳuzimən; Mən ularni elip kelimən, ular Yerusalemda makanlixidu»** degən səzlərdin kərünidu. Qünki muxu ayətlərdə Israilning pütkül dunyaoɣa tarḳitiloɣini enik ima ḳilinidu; Zəkəriyaning dəwridə Israillar pəḳət sabiḳ Babil imperiyəsigila, yəni ximal wə xərḳ tərəplirigə tarḳitiloɣanidi. Xunga bu ayətlərdə (8-9) Muḳəddəs Roḥ burun Yəxaya pəyoɣəmbər arḳiliḳ bərgən bexarətning məzmunini ḳaytidin jakarlaydu: —

«Ḳorḳma, qünki Mən sən bilən billədurmən; Mən nəslingni xərḳtin, seni oɣərbtin yioɣip əpkelimən;

Mən ximaloɣa: — «Tapxur ularni!» wə

jənubқa: — «Ularni tutup қalma!

Oоqullirimni yiraқtin, қizlirimni jaһanning qət-qətliridin əpkelip bər»,... dəymən» («Yəx.» 43:5, 6) wə: — «**Xu küni Rəb ikkinqi қetim yənə Өz həlқining «қaldisi»ni қayturux üqün ... dengizdiki yiraқ arallardin қayturux üqün Өz қolini uzartidu. U əllərni qaқirix üqün bir tuoq kətüridu; xundaқ қilip U yər yüzining qət-qət bulungliridin Israilning oqeriblirini jəm қilip, Yəһudadin tarқilip kətkənlərni yioqidu**» («Yəx.» 11:11-12).

Israilning xu «қayturuluxi» tehi kəlgüsidiki bir ix ikənliki: «**Ular Mening həlқim, Mən һəқiқət wə һəққaniylиқta ularning Hudasi bolimən**» degən sөzlər bilən ispatlinidu. Qünki xübһisizki, bundaқ ix һaziroqa қədər һeq yüz berip baққan əməs. Muxu sөzlər bilən Muқəddəs Roһ Өzi burun Ноxiya pəyoqəmbər arқilиқ bərgən bir bexarətning məzmunini yənə Zəkəriya pəyoqəmbərning aoqzidin қaytilap ihqamlaydu: —

«**Wə Mən seni əbədil'əbəd Өzümgə baoqlaymən;**

Ноққaniylиқta, meһir-muһəbbəttə, rəһim-xəpқətlərdə seni Өzümgə baoqlaymən;

Sadaқətliktə seni Өzümgə baoqlaymən, xuning bilən Pərwərdigarni bilip yetisən» («Ноx.» 2:19-20).

Yəһudiy həlқining pütkül dunyaoqa tarқitilixi Rim imperiyəsi təripidin miladiyədin keyinki 70-yilidin baxlandi wə Məsiһ dunyaoqa қaytip kəlgüqə dawamlixidu. Xunga Zəkəriya pəyoqəmbər bərgən muxu bexarətlərning «uzun muddətlik əməlgə axuruluxliri» Məsiһ yər yüzigə қaytip, ming yillиқ səltənitini bərpa қilixi bilən bolidu.

(p) Xundaқ bolsimu, Zəkəriyaning sөzlirini nəқ məydanda anglawatқanlar üqün, yəni ibadəthanini қaytidin қuruwatқan «həlқning қaldisi» üqün bu bexarətlər rioqbət bolidu. Ularning xu qaoqdiki һaliti 10-ayəttə təswirlinidu: —

«**Qünki xu künlərdin ilgiri insan üqün ix һəққi yoқ, at-ulaoq üqünmu ix һəққi yoқ idi; jəbir-zulum tüpəylidin qiққuqi yaki kirgüqi üqün aman-esənlik yoқ idi; qünki Mən һərbir adəmni өz yeқinioqa düxmənləxtürdüm**». Һagay pəyoqəmbər həlқning əһwali tooqruluқ mundaқ dəydu: «**Silər teriydioqininglar kөp, yioqiwalidioqininglar az; yəysilər, biraқ toymaysilər; iqisilər, biraқ қanmaysilər; kiyisilər, biraқ һeqқandaқ illimaysilər; ix һəққi alisilər, biraқ təxük һəmyanoqa saloqanoqa ohxax bolidu**» («Һag.» 1:6).

Lekin һazir Huda: «**Qünki uruқ һosulluқ bolidu, üzüm teli mewiləydu, tupraқ ündürmilirini beridu, asmanlar xəbnəmlirini beridu; xuning bilən Mən bu həlқning қaldisioqa muxularning һəmmisini igə қildurimən**» dəp wədə қilidu (12-ayət).

«**Uruқ һosulluқ bolidu**» degən sөzlər ibraniy tilida «uruқ üqün hatirjəmlik-amanlik bolidu» dəp ipadilinidu. Bolupmu üzüm teli tət pəsillik tohtawsiz pərwixkə moһtaj boloqaqқa, uni əstürüx üqün xundaқ tinq-aman xaraitlar intayin muһimdur.

Huda həlққə wədə қiloqini boyiqə, keyinki künlərdiki xu bərikət wə mudapiə «Əzra» wə «Nəһəmiya» degən kitablarda hatiriləngən. Uning üstigə, Һagay wə Zəkəriya bexarət қiloqan muxu ixlar bolmioqan bolsa, undaқta həlқ һərgiz ularni pəyoqəmbərlər dəp һesablimioqan, ularning kitabliri һərgiz «mukəddəs yazmilar» iqigə қobul қilinmioqan bolatti.

(t) Huda Israilni «**Yəһuda jəməti wə Israil jəməti**» dəp qaқiridu (13-ayət). Demək, bexarət əməlgə axuruluxi bilən «Israil» wə «Yəһuda» yənə bir-biridin ayrilmas bir həlқ bolidu.

(q) Hudaning ularoqa: «**Mən silərni қutқuzimən, silər ularoqa** (əllərgə) **bəht-bərikət bolisilər**» dəp bərgən wədisi əməliyəttə uning Ibraһimoqa һəm əwladioqa: «**Sən arқilиқ yər yüzidiki barliқ ailə-қəbililər bəht-bərikət tapidu!**» degən wədisining

qaytilinixidur. Bu sözlərning mənisi (bəzi xərhqilər eytqandək) «həq baxqilar üqün bəht-bərikət tiligəndə namingni ixlitip tiləydu» degəndək əməs, bəlki Ibrahim ham əwladliri əzliri baxqilarni bərikətləx wasitisi bolidu, degənliktur. «Yəx.» 19:24də: «**Xu küni Israil... yər yüzidikilərgə bəht yətküzgüqilər bolidu**», «Əz.» 34:26də «**Mən ularni ham egizlikim ətrapidiki jaylarni bərikətlik qilimən**» deyilgəndək.

(j) Huda Özining həlqqə bəht-bərikət yətküzüxtiki qət'iy niyiti wə intizarini enik kərsitidu: — «**Qünki samawi qoxunlarning Sərdari bolqan Pərwərdigar mundaq dəydu: — Silərning ata-bowiliringlar Mening oqəzipimni qozoqqanda Mening silərgə yamanlik yətküzüx oyida bolqinim wə xu jaza yolidin yanmiqinimdək — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari bolqan Pərwərdigar — Mən hazir, muxu künlərdə yənə Yerusalem wə Yəhuda jəmətigə yahxilik yətküzüx oyida boldum; qorqmanglar**» (14-15).

(h) Hudaning xu waqitta sürgünlüktin qaytqanlardin birdinbir təlipi bir-birigə səmimiy wə mehriban muamilə qilixtin ibarət idi: «**Muxu ixlarqa əməl qilinglar: — hərbiringlar əz yeqininglarqa həqiqətni sözlənglar; dərwaziliringlarda həqiqətkə, aman-tinqlikqa uyqun hökümlərni yürgüzünglar; heqkim kənglidə əz yeqinioqa yamanlik oylimisun; heqqandaq yalqan kəsəmgə xerik bolmanglar; qünki Mən dəl bularning həmmisigə nəprətlinimən, dəydu Pərwərdigar**» (16-17).

Həlq muxu ixlarni dawamlaxturqan bolsa, xübhisizki, pəyqəmbər kərsətkən muxu bəht-bərikətlər uzun ətməyla toluq halda ularning bexioqa qüxkən bolatti; hətta Məsihning dəwrimu ularning xu künliridə baxlanqan bolatti. Əpsuski, Israil xundaq qilmidi; «Əzra» wə «Nəhəmiya» degən kitablarda ularning arisida pəyda bolqan aldamqilik, yalqanqilik, wapasizlik, nəpsaniyətqilik wə xundaqla ularning butpərəs əllər arisidin ayallarni hotunluqqa alqanliqi hatirilinidu.

(d) Israilning Hudaqa bolqan wapasizliqi wə asiyliqliri (buningda ular hammimizning wəkilidur!) xunqə eqir bolsimu, Hudaning qəksiz mehir-xəpqiti bilən ular bir küni Uning yenioqa qaytidu. Xu küni 18-23-ayətlərdə təswirlinidu. Huda awwal ularqa ularning rozilirini xu küni heyt-bayramlarqa aylandurimən, dəp wədə qilidu.

«**Samawi qoxunlarning Sərdari bolqan Pərwərdigar mundaq dəydu: — «Tətinqi aydiki roza, bəxinqi aydiki roza, yəttinqi aydiki roza wə oninqi aydiki roza Yəhuda jəmətigə huxallik wə xad-huramlik, bəhtlik ibadət sorunliri bolidu; xunga həqiqət wə hatirjəmlik-tinqliqni səyünglar**» (19).

Tətinqi ayning toqquzinqi künidiki roza Nebokadnəsarning Yerusalem xəhirini ixqal qiloqanliqini əsləp, xəhər üqün matəm tutux üqün baxlandi («Yər.» 3:6-7); bəxinqi aydiki roza deginimizdək ibadəthanining wə xəhərning wəyran qilinixini əsləx üqün idi («Yər.» 52:12-13); yəttinqi aydiki roza deginimizdək waliy Gədaliyaning əltürülüxini əsləx üqün idi («2Pad.» 25:25-26, «Yər.» 42:1-3); oninqi aydiki roza Babillarning Yerusalem xəhirini muhasirigə elip qorxiwelixining baxlinixini əsləx üqün baxlandi («2Pad.» 25:1, «Yər.» 39:1, «Əz.» 24:1-2).

Bu rozilarni bügüngə qədər Yəhudiy həlqi yər yüzidiki hər yərdə tutup kəlməktə. Ular Məsihni tonumioqaqqa, ular ətküzüwatqan künlər tehi «yioqa-zarlar kətürgən keqə»dək bolmaqta.

Əmma uzundin buyanqi «yioqa-zarlar kətürgən keqə» xad-huramlik səhərgə aylinidu; Huda Israil wə Yerusalemoqa wədə qilqan «yahxlikni yətküzidu»; ularning burunqi dərd-ələmlirining hammisi untulidu («Yəx.» 65:16); dərd-ələmlirini əsləydioqan künliri heyt-bayramlarqa aylandurulidu.

Xu səwəblərdin pəyoɣəmbər əzigə dikḳət kḭliwatḳan «Hudaning ḳaldisi»ḳa: — «**Xunga ḥəḳiḳət wə hatirjəmlik-tinqliḳni səyünglar**» — dəydu.

Pərwərdigarning Өz həlḳi arisida turoɣanliḳi, xundaḳla ularning Uning yenioɣa towa bilən ḳaytḳinining uluoɣ nətijisi 8-babtiki ahirḳi tət ayətlərdə kərünidu. Yər yüzidiki barliḳ əllərning Hudani qongḳur tonuoɣusi, Uning yollirini əginixkə Yerusalemoɣa baroɣusi kelidu.

Xunga «Yəxaya» wə «Mikaḥ» degən kitablarda xuni oḳuymiz: —

«Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxḳan taoɣ taoɣlarning bexi bolup bekitilidu,
Ḥəmmə dəng-egizlktin üstün ḳilip kətürülidu;
Barliḳ əllər uningoɣa ḳarap ekip kelixidu.
Nuroɣun həlḳ-millətlər bir-birigə: —
«Kelinglar, biz Pərwərdigarning teoɣioɣa,
Yaḳupning Hudasining əyigə qiḳayli;
U Өz yolliridin bizgə əgitidu,
Biz Uning tərikḭliridə mangimiz» — deyixidu.
Qünki ḳanun-yolyoruḳ Ziondin,
Pərwərdigarning səz-kalami Yerusalemdin qiḳidioɣan bolidu» («Yəx.» 2:2-3, «Mik.» 4:1-2).

«Lekin Өz ḥayatim bilən ḳəsəm ḳilimənki, pütkül yər yüzi Mən Pərwərdigarning xan-xəripi bilən tolidu»,... «qünki huddi sular dengizni ḳaplioɣandək, pütkül yər yüzi Pərwərdigarni bilix-tonux bilən ḳaplinidu» («Qəl.» 14:21, «Yəx.» 11:9).

Bu ixlar ahirḳi ayəttə hulasilinip: «**Xu künlərdə ḥərhil tilda səzləydioɣan əllərdin on nəpər adəm qiḳip Yəḥudiy bir adəmning tonining etikini tutuwelip uningoɣa: «Biz sən bilən barayli; qünki Hudani sən bilən billidur, dəp angliduḳ» — dəydu**» deyilidu.

Muxu «yat əlliklər» Yəḥudiyning «tonining etiki»ni tutuwalidu. Bu bolsa etikining muḳəddəs ḳanundiki əmrlərgə wəkillik ḳilidioɣan «qərisidiki quqilar»ni kərsətsə kerək («Qəl.» 15:38, «Ḳan.» 22:12). Ular xularni qing tutuwelip, Yəḥudiy ḳerindixioɣa: Zionoɣa mangoɣan səpiringgə ḳoxulayliqu, dəp iltimas ḳilidu. Ularning xu iltimasi nuroɣun əsirlər burun yaxioɣan Moabiy Rutning Yəḥudiy ḳeyn'anisidin ḳət'iy ətünüp turuwaloɣinioɣa ohxax bolidu: «**Bizning sening yeningdin ketiximizni wə sanga əgixix niyitimizdin yenixni ətünmə; qünki sən nəgə barsang bizmu xu yərgə barimiz; sən nədə ḳonsang bizmu xu yərdə ḳonimiz; sening həlḳing bizningmu həlḳimizdur wə sening Hudaying bizningmu Hudayimizdur**» («Rut» 1:16ni kərüng).

Bu bexarətning ḥazir «Injil dəwri»də ḳismən əməlgə axuruluwatḳanliḳidin guman ḳilmaymiz; qünki Məsiḥning hux həwirini awwalḳi tarḳatḳuqilar Rəbbimizning rosulliri idi; ular Yerusalemdin qiḳip uni dunyaning qətlirigə yətküzgən (əslidiki rosullar ḥəmmisi Yəḥudiylar, əlwəttə). Ḥalbuki, Yəḥudiy həlḳi tehi Hudaning yolioɣa bir pütün ḳaytmioɣan, xunga bexarətning toluḳ əməlgə axuruluxi kəlgüsi xu künni kütməktə. Zəkəriyaning keyinki bexarətliridə bu ajayib «ḳaytix» tooɣruluḳ kəprək təpsilatlar bizgə təminlinidu.

Kitabning ikkinqi ḳismi

Ikkinqi ḳismining ikki bəliki bolup, ḥər ikkisi hudasiz dunya bilən Israil otturisidiki uruxlar tooɣruluḳ bolup, baxḳa-baxḳa jəḥətlərdin eytiloɣan bexarətlərdur.

Birinqisidə (9-11-bablarda) Hudaning Israiloɣa zulum ḳilip kəlgən dunyawi küqlərni ḥalak ḳiloɣuqi jazasi, xundaḳla Israilning barliḳ düxmənlirini yengixkə küqləndürülüxi asasiy tema bolidu; ikkinqisidə (12-14-bablarda) Israilning əllər bilən boloɣan ahirḳi jiddiy kürəxlər arḳiliḳ tazilinixi wə tawlinixi, ularning Hudaning muḳəddəs ḳowmi boluxḳa ḳandaḳ əzgərtilixi muḥim tema bolidu.

Ikki bəlәkning (9-11 wə 12-14-babning) bir-birigə ohxaydioɣan yənə bir nuḳtisi bar. Ikki bəlәkning otturisida tuyuḳsiz yengi bir bexarət pəyda boloɣandək kərünidu (11:1 wə 13:7); əməliyəttə ikki bəlәkning ḥərbiridə bu «yengi bexarət» bəlәkning awwalḳi bexariti kərsətkən wəḳələrning ḳandaḳ yol bilən yüz beridioɣanliḳini tehimu təpsiliyraḳ təswirləydu.

Birinqi bəlәkning 9- wə 10-bablirida dunyawi küqlərning jazalinixi səzlinidu; 11-babida xu wəḳələr qüxəndürülidu; ikkinqi bəlәkning 12:1-13:6də, Israilning ahirḳi zamanda tawlinixi wə ḳutḳuzuluxi bayan ḳilinidu; 13:7-14:21də bu ixlarning təpsilatliri bayan ḳilinidu.

(9-bab, 1-8)

«Pərwərdigarning səzidin yüklәngən bexarət — Hadrak zemini wə Dəməxḳ üstigə ḳonidu (qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliḳ ḳəbililiri üstididur); u buloɣa qegridax boloɣan Hamatḳa, Tur wə Zidon üstigimu ḳonidu. Tur tolimu «dana» boloɣaqḳa, əzi üqün ḳoroɣan ḳuroɣan, kümüxni topidək, sap altunni koqilardiki patḳaḳtək dəwiləp ḳoyoɣan. Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yoḳ ḳilidu; u ot təripidin yəp ketilidu.

Axkelon buni kərüp ḳorḳidu; Gazamu kərüp azablinip toloɣinip ketidu; Əkronmu xundaḳ, qünki uning arzu-ümidi tozup ketidu; padixaḥ Gazadin yoḳap ketidu, Axkelon adəmzatsiz ḳalidu. Xuning bilən Axdodta ḥaramdin boloɣan birsi turidu; mən Filistiylərning məoɣrurluḳi wə pəḥrini yoḳitimən. Mən aoɣzidin ḳanlarni, uning ḥaram yegən yirginqlik nərsilərni qixliri arisidin elip ketimən; andin ḳelip ḳaloɣanlar u Hudayimizoɣa təwə bolup, Yəḥudada yolbaxqi bolidu; Əkronning orni Yəbus ḳəbilisidikilərgə ohxax bolidu.

Mən ḳoxun tüpəylidin, yəni ətüp kətküqi wə ḳaytip kəlgüqi tüpəylidin Өz өyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi ḳaytidin uningdin ətməydu; qünki Өz kəzüm bilən kəzitimən».

Yuḳirida deginimizdək 9- wə 10-bab bir pütün gəwdə bolup, izqilliḳi boloɣan bir bexarəttur (baxtin ahir birla tema üstidə tohtaloɣan). 9-babtiki aldin'ala kərsitilgən wəḳələr bolsa «büyük Iskəndər»ning Misiroɣa yürüx ḳiloɣandiki jəngliri wə nusrətliridin ibarəttur. Iskəndər miladiyədin ilgiriki 332-yili Misiroɣa, yəni jənubiy tərəpkə qong yürüxni baxlaydu. Bu yürüxning ahirḳi nətijisi Pars imperiyəsining aoɣduruluxidin ibarət boldi. Bexarəttə ayan ḳilinoɣan bu wəḳələr yiraḳ kəlgüsi zamanlardiki, Hudaning rəḥimi ḥəm jazasi kərsitilidioɣan baxḳa qong wəḳələr bilən «birdək» kərünidu.

Oḳurmənlər Təwrattiki baxḳa tekistlərdin bayḳaydioɣinidək, bexarət «yüklənsə», adəttə təsiri zor, dəḥxətlik bir həwər yətküzülgənlikidin derək beridu.

«Hadrak» degən xəḥər yaki rayon bügüngə ḳədər tepilmidi, lekin birnəqqə kona tarihnamilər boyiqə, u Suriyədiki

Dəməxq xəһirigə yeқin boloƣan bir jay bolsa kerək.

Təwrattiki bexarətlərdə, «yük» yaki «Pərwərdigarning səzi»ning məlum bir yərgə «ҟonuxi» bolsa, Hudaning jazasi xu yərgə kəlgənlikini kərsitidu. Xunga 1-4-ayəttin ҟarioƣanda, məzkur bexarət elip kəlgən «yük», yəni Hudaning jazasi birinqidin Dəməxқni nixan қilidu; andin muxu ayətlərdə təswirləngəndək xu yərdin ətrapidiki pütkül rayonoƣa yeyilidu.

«**Qünki Pərwərdigarning nəziri adəmlər wə Israilning barliқ қəbililiri üstididur**». Bu səzlər «Yər.» 32:19diki bexarətning baxқa birhil ipadisidur: «**Oy-nixanliringda uluoƣ, қiloƣan ixliringda қudrətliksən; kəzliring bilən insan balilirining Өz yolliri wə қiloƣanlirining mewisi boyiqə һərbirigə in'am yaki jaza қayturux üqün, ularning barliқ yollirini kəzligüqidursən**». Huda һəm Өz həlқi wə ularoƣa zulum қiloƣuqilarni kəzitip, ularning қiloƣanlirioƣa қarap muwapiқ muamilə қilidu.

Muxu yərdə Uning jazalax ҟorali birinqidin «büyük Iskəndər» idi. Iskəndərning Pars imperiyəsigə jəng қilixi üqün dəsmayə kerək idi. Misirda zor bayliқlarning barliқini bilip, u awwal ҟoxunini baxlap xu tərəpkə yürüx қildi. «Ottura Dengiz»ning xərқiy boyini boylap yürüx қilip, u yolda uqrioƣan barliқ yərlərgə һujum қilip ularni ixoƣal қildi. 9:1-8də uning һujumliri aldin'ala eytilidu: —

(a) U awwal Suriyəgə, yəni «Hadrak zemini», jümlidin Dəməxқ wə Hamat xəһərlirigə һujum қildi. Iskəndərning sərdari Parmenio bu xəһərlərning anqə қarxiliқioƣa uqrimayla ularni asanla ixoƣal қildi.

(ə) Andin u Tur xəһirigə wə Zidon rayonioƣa һujum қildi. 9:3də «**Tur өzi üqün ҟoroƣan қuroƣan**» dəp oқuymiz. «Ҟoroƣan» bolsa intayin egiz wə mustəһkəm munar idi; u Tur xəһirining udulidiki 150 metr yiraқliқta boloƣan aralda қuruloƣanidi. Tur xəһirining өzi 50 metr egizliktə sepili boloƣan intayin mustəһkəm bir xəһər idi. Һətta xəһərning sepili bəsülgən һaləttimu, aһalisi bayliқlirini kətürüp araloƣa ətüwalalaytti. Ularning küqlük kemiliri өzigə kerək boloƣan barliқ təminatlarni üzlüksiz təminliyəligəqkə, ular xu yərdə uzun waқitқiqə һərқandaқ muһasirigə taқabil turalaytti. Ilgiri, ular xu yərdə Asuriyəning imperatori Xalman'əzərgə bəx yil қarxiliқ kərsətkənidi, Babilning imperatori Nebokadnəsaroƣa on üq yil taқabil turoƣanidi («Əz.» 28:18-19). Nebokadnəsar xəһərni elip wəyran қiloƣini bilən munarni alalmaytti. Ular buningdin daim intayin məoƣrurlinatti («Tur tolimu «dana»» degəndək). Һalbuki, Əzakiyal pəyoƣəmbər ularning ahir berip «**xəһərdiki taxlar dengizoƣa ҟoyulup**», munar «**taқir tax**»қa aylandurulup һalak bolidioƣinini aldin'ala təswirləydu («Əzakiyal» 26-bab — xu babtiki izaһatlirimizni kərüng). Tur xəһirining һalakət küni Iskəndərning ҟorxiwilixi bilən yetip kəldi.

«**Mana, Rəb uni mal-dunyasidin ayriwetidu, uning küqini dengizda yoқ қilidu; u ot təripidin yəp ketilidu**» (4-ayət).

Iskəndər awwal xəһərning өzini küqlük «kəqmə potəylər»i bilən aldi; andin uning inzinerliri yəttə ay ixləp xəһərdiki tax-topilarni elip «**dengizoƣa taxlidi**» wə қurukluқ bilən aralni tutaxturidioƣan, kətürülgən qong wə uzun yolni yasidi. Xundaқ қiloƣanda munarni wəyran қilix asan gəp idi. On ming Tur ləxkiri ölümgə məһkum қilindi. Gərqə Tur xəһiri asta-asta қurulup қəddini ruslioƣan bolsimu, ular xu waқittin keyin «küqlük dələt» һesablanmidi. Iskəndər kətürgən «dengiz yoli» һazirmu bar, lekin xəһər wə munar oƣayib boldi. U һazir Əzakiyal pəyoƣəmbər aldin'ala eytқandək «**beliқqilar torlarni yaydioƣan bir taқir taxtur**», halas.

(b) Iskəndər jənubқa қarap nəzirini Filistiyə tüzlənglikidiki xəһərlərgə saldi. Zəkəriya bexarət bərgəndək xu xəһərlər

wәһimigә qüxüp, anqә ҡarxilиҡ kөrsәtmidi.

Muxu ayәtlөrdә Filistiyәdiki «bәx paytәht xәһәr»din tөti tiloɣa elinidu. Gat xәһiri (Tөwrattiki baxҡa keyinki pөyoɣөmbөrlөrning yazmiliridikidәk) tiloɣa elinmaydu, qünki u bir mөzgil Yәһuda padixaһlиҡioɣa tөwә boloɣanidi, keyin Yәһudaning bir ҡismi bolup ҡaloɣan boluxi mumkin.

«Yөr.» 25:20diki Filistiyә tooɣruluҡ bexarәt mөzkur bexarәt bilәn munasiwәtlik; xu yazmidiki xәһөrlөrning tөrtipi muxu yөrdә kөrsitilgөn tөrtipkә ohxaxtur.

6-ayәt: «**Axdodta ҡaramdin boloɣan birsi** (yaki «xaloɣut bir ҡowm») **turidu**» degөnning mөnisi tooɣruluҡ birnemә demәk tөs; biz arheologning gürjikining ҡezip qiқixini kütmөktimiz. Ҡalbuki, xөk-xübһisizki, muxu ixlar arқilиқ «**Filistiylөrning mөoɣrurluқi wә pөhri yoқitildi**». Filistiylөr, ҡarioɣanda, millәtqiliki küqlük, mustөқillиқidin intayin mөoɣrur idi. Ularning mөoɣrurluқi Gazaning ҡөmmө «padixaһ»liridin mөһrum boluxi bilөn, Axkelonning adөmzatsiz ҡelixi bilөn wә Axdodta «**ҡaramdin boloɣan birsi**»ning turuxi tüpөylidin yөrgө uruldi.

Әmma bu ixning өzi ularning kөlgüsi bөhti üqün bolidu. Qünki tөwөn ҡilinixining nөtijisi ularning butlirioɣa baoɣlanoɣan yirginqlik ixliridin ҡutuluxi, ularning «ҡaldi»lirining Hudaning һөlқi iqigө elinixidin ibarөt bolidu: —

«**Mөn aoɣzidin ҡanlarni, uning ҡaram yegөn, yirginqlik nөrsilөrni qixliri arisidin elip ketimөn; andin ҡelip ҡaloɣanlar u Hudayimizoɣa tөwә bolup, Yәһudada yolbaxqi bolidu** («kiqik jөmөt» yaki «ailө» degөn tөrjimilirimu bar); **Әkronning orni Yөbus ҡөbilisidikilөrgө ohxax bolidu**».

Filistiyө һөlқi muxu yөrdө ibraniy tilida bir adөmdөk süpөtlinidu. Butlaroɣa ataloɣan ҡurbanliқliri ҡanliri bilөn ulardin elip taxlinidu. «**Әkronning orni Yөbus ҡөbilisidikilөrgө ohxax bolidu**». Oқurmөnlөrning esidө boluxi kerөkki, Yөbusiylar өslidө «Zion ҡөl'өsi», yөni Yerusalem xөһiridө turuwatқanlar idi. Dawut pөyoɣөmbөr Yerusalemni ҡolioɣa aloɣandin keyin Yөbusiylar asta-asta Israil һөlқining bir ҡismi bolup ҡaldi. «2Sam.» 24-bab wө «1Tar.» 21-babtiki «Yөbusiy Ornan»ning Yerusalemdikilөr arisida mөtiwөr adөm ikөnliki kөrünidu; u Dawut padixaһқa өz haminini ibadөthanining orni boluxқa setip beripla ҡalmay, bөlki yөnө өz uylirini Dawutning ҡurbanliқ ҡilixi üqün uningoɣa sowoɣa ҡilmaқqimu idi; demәk, u Dawutқa nisbөtөn toluқ Israilning puқrasi idi.

Қөdimki Filistiylөr һazirқi «Pөlөstinliklөr» bolup ҡaldimu? («Pөlөstin» wө «Filistiyө» degөn sөzlөrning yiltizi ohxax). Pөlөstinliklөr өzlirini Өrөblөr dөp һөsablaydu; өmөliyөttө ularning salaһiyiti bizgө naмөlum. Ularning kimlikini Huda bilidu; ular өgөr қөdimki Filistiylөrning ҡalduқliri bolup qiқsa, undaқta bu bexarөttin aldimizda adөmni һөyran ҡalduridioɣan kөp ixlarning bolidioɣanliқi qiқip turidu.

(p) Mөzkur bexarөtning toptooɣriliқi adөmni intayin һөyran ҡalduridu. Өng һөyran ҡalarliқ ҡismini tөwөntө kөrimiz: —

Birinqidin, Iskөndөr yürüxni baxlioɣanda, Yerusalemoɣa adөm өwөtip bax kaһin Yadduadin nuroɣun «bajlar»ni tөlөxni tөlөp ҡiloɣan. Ҡalbuki, Yaddua Israilning xu qaoɣdiki «hojayini» Pars imperiyөsigө wapadar bolup, ularoɣa baj tapxuridioɣan boloɣaqқa, bu tөlipini rөt ҡildi. Yaddua wө pütkül Israillar titrigөn ҡalda rөt ҡilixning nөtijisini kütüwatatti. Ikkinqidin, Iskөndөrning bu yürüxining mөқsiti pul toplax bolup, Yerusalemdiki ibadөthanida qong bayliқlarning barliқini, xundaқla xөһөrning mudapiөsiz degüdөk ikөnlikini bilip turup, Yerusalem tөrөpkө һeqқandaқ yürüx ҡilmidi.

Bu ixning birdinbir qüxөndürülüxi Hudaning sөzi bilөn bolidu: «**Mөn ҡoxun tüpөylidin, yөni өtüp kөtküqi wө ҡaytip kөlgüqi** (demәk, Iskөndөrning ҡoxuni

Misiroƣa baridioƣan waқtida wə қaytip kelidioƣan waқtida) **tüpəylidin əz əyüm ətrapida qedirimni tiktürimən; əzgüqi қaytidin uningdin ətməydu; qünki əz kəzüm bilən kəzitimən**».

Muxu ayəttə «əzgüqi» degən sөz ibraniy tilida «Mis.» 3:7, 5:6-10də «nazarətqi» (həlқni қullуқta ixlaroƣa saloƣuqi kixi) dəp tərjimə қilinidu. Bəzidə u ijabiy mənidə ixlitidu, lekin muxu yərdə u yat əllərdin boloƣan zalimlarni, yəni Israilni bozək қiloƣuqilarni kərsitidu.

Tarihxunaslar Iskəndərning Yerusalemoƣa barmioƣinioƣa qüxənqə bərməydu. Yəhudiylarning bir tarihida Iskəndər bax kahin Yadduani oƣayibanə kərünüxtə kərdi, dəp hatirilinidu. Xuning bilən (xu tarih boyiqə) u əzi Yerusalemoƣa qiқip Yaddua bilən kərüxüxkə bardi. Yaddua uningoƣa Təwrattiki «Daniyal pəyoƣəmbər»din bir parqə yazmini uningoƣa hədiyə қildi, wə yazmidin uningoƣa Daniyal pəyoƣəmbərning Iskəndərning kəlgüsidiki imperiyəsi tooƣruluқ bexarətlirini kərsətti. Iskəndər xu bexarətlərni kərüp tizlinip səjdə қildi.

Iskəndər əslidə birsi uning iradisi bilən қerixsa dəhxət aqqiқi tutidioƣan adəm idi; lekin u Yerusalemoƣa hujum қilmayla қalmay, bəlki keyin Yəhudiy həlқini əz қanun-bəlgilimiliri boyiqə yaxaxқa yol қoyoƣan wə uloroƣa baj-seliқlarni intayin az saloƣan. Bir tarihxunas mundaқ dedi: «Yəhudiylar Pars imperiyəsidə қullуқta yaxawatқanlar arisida əng kəmsitilgən bolsimu, Iskəndərgə nisbətən əng ixənqlik həlқ bolup қaldi. Ular xu dəwrdiki əng uluƣ xəhərlərdə «mətiwər puқralar» bolup қaldi — ular Aleksəndriyəliқlar, Antakiyaliқlar bolup қaldi; lekin xundaқ bolsimu, ular Yəhudiy ərp-adətlirini taxlaxқa həq məjburlanoƣan əməs».

Əgər Hudaning küqlük қoli bolmioƣan bolmisa, xundaқ boluxi қət'iy bolmioƣan bolatti.

Hudaning uloroƣa mudapiə boluxқa eytқan: «əzgüqi қaytidin uningdin ətməydu» degən sөzi boyiqə uning wədisi üzlüksiz dawamlixixi kerək idi. Undaқ bolsa, nemixқa miladiyədin keyinki 70-yili Rim қoxuni kelip Yerusalemni wəyran қildi? Hudaning Yerusalemni қooƣdixi ularning Hudaning kalamioƣa қulaқ selixioƣa, bolupmu u əwətidioƣan Қutқuzoƣuqi padixaһni қobul қilixioƣa baoƣliқ, əlwəttə. Xu padixaһning kelixi təwəndiki ayətlərdə aldin'ala eytilidu.

Israilning «Aman-hatirjəmlik bərgüqi Xaһzadə»si; uning pütkül dunyaoƣa boloƣan wəzipisi

Bexarətlərdə biz qong қoxunliri bilən yürüx қiloƣan uluƣ yat əllik istilaqi muzəppər Iskəndərdin ətüp, əmdi Israilning һəқiқiy padixaһioƣa kelimiz. Ularning qong pərқliri bardur. Iskəndər Hudaning əz jazasini yətküzidioƣan қorali bolup, u kөp at wə jəng һarwilirioƣa tayinatti; lekin Israilning padixaһioƣa bolsa bularning һeq keriki yoқ; u Yerusalemoƣa kirgəndə addiy bir exəkkə minip kelip, һəm Israiloƣa һəm barliқ əllərgə nijatliқ elip kelidu.

Muxu yərdə Təwrattiki kөp bexarətlərning tüp maһiyiti tooƣrisida ikki eoƣiz gəp қiliximizoƣa tooƣra kelidu. Birinqidin, һəmmimiz xundaқ bir ixni bilimizki, — yolda ketiwatқanda yiraқtin ikki taoƣ qoққisini kərgəndə, biz bu ikkisini bir-birigə yeқin, dəp oylaymiz. Lekin birinqi qoққioƣa yeқinlaxқanda, əməliyəttə uning bilən yənə bir qoққining ariliқida yooƣan bir jiloƣining barliқini bayқaymiz. Təwrattiki aldin kərgüqilər bizgə yətküzgən kөp bexarətlərdə əһwal xundaқ bolidu — kəlgüsidiki ikki ix bayan қilinoƣanda, ular bir-birigə yeқin yaki bir-birigə ulanoƣan һalda kərünidu. Birақ «yiraқtin kərüngən» boloƣaqқa, ariliқidiki uzun waқitlar kərünməydu. Məsiһ tooƣrisidiki bexarətlərdə bundaқ ix kөp қetim bayқilidu — Zəkəriyaning məzkur bexaritidimu xundaқ.

Ikkinqidin, Pərwərdigar nijati (demək, məlum hətərlik əhwaldin ⱪutⱪuzuxi)ni ⱨərkimgə kərsətkən bolsa (məyli pütkül insaniyətkə bolsun, Israilоƣa bolsun) Təwratta hatiriləngən xu «nijat tarihi»diki ⱨərbir «ⱪutⱪuzux ixi» dərwəⱪə Məsiⱨning dunyaоƣa elip kelidiоƣan uluоƣ ahirⱪi nijatiоƣa «bexarətlik rəsim» ⱨəm kapalət bolidu. 9-bab wə 10-babtiki ⱪaloƣan ayətlərni təⱨlil ⱪiloƣanda xu ikki nuⱪtini kəzdə tutsaⱪ tolimu paydilik bolidu.

Əmdi Məsiⱨ tooƣrisidiki bu bexarətni təpsiliy kərəyli: —

«**Zor xadlan, i Zion ⱪizi! Təntənəlik nida ⱪil, i Yerusalem ⱪizi! Ⱪaranglar, Padixaⱨing yeningоƣa kelidu; U ⱨəⱪⱪaniy wə nijatlik bolidu; kəmtər-məmin bolup, mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu**» (9-ayət).

Bu sөzlər kitabning awwalⱪi ⱪismida hatiriləngən hitabni esimizgə kəltüridu: — «**Nahxilarni yangritip xadlan, i Zion ⱪizi; qünki mana, Mən arangda makanliximən, dəydu Pərwərdigar**» (2:10).

9:9də ayan ⱪilinоƣan «padixaⱨning kelixi» kəmtərlik bilən bolidu; ⱨalbuki, Məsiⱨning 2:10də ayan ⱪilinоƣan kelixi, «Yəxaya» 11-babta aldin'ala eytiloƣan «padixaⱨning ⱨazir boluxi» yaki «Daniyal» 7-babta: «**Mana, goya insan'ooƣlioƣa ohxax bir zat ərxtiki bulutlar bilən kəldi...**» deyilgən kelixi tolimu xan-xərəp bilən bolup, pütünləy ohximaydu.

Təwrat dəwridiki Yəⱨudiy ustazlar («Rabbilar») Məsiⱨning kelixi wə hizmiti tooƣrisidiki bexarətlər üstidə uzun yillar bax qəkürüp, bu ixni təhsil ⱪilip kəlgənidi. Qünki bəzi bexarətlərdə uning kəmtərlik bilən kelidiоƣanlikⱪi, namrat əhwallarda qong bolidiоƣanlikⱪi, qətkə ⱪeⱪilidiоƣini, azab-oⱪubət tartidiоƣanlikⱪi andin dəhxətlik ⱨalda əlidiоƣanlikⱪi aldin'ala eytiloƣan. Bular Yəxaya pəyоƣəmbərning «Pərwərdigarning ⱪuli» tooƣruluⱪ tət xeirini өz iqigə alidu. Baxⱪa bexarətlərdə bolsa Məsiⱨning xan-xəripidə kelidiоƣanlikⱪi, Hudaоƣa düxmən boloƣan əllərni yoⱪitidiоƣanlikⱪi, dunyadikilərni sotlaydiоƣanlikⱪi wə ahirida pütkül dunyaоƣa amanlik-hatirjəmlikni elip kelidiоƣanlikⱪi kərsitilgən. Ahir berip Rabbilardin bəziliri muxu baxⱪa-baxⱪa bexarətlərni əməlgə axurux üqün «Məsiⱨtin ikkisi kelidu» degən hulasigə kəldi. Ular «birinqi Məsiⱨ»ni «Yüsüpning ooƣli» dəp atiоƣan (qünki u Yüsüp pəyоƣəmbərdək harlinidu, ⱨətta azab-oⱪubəttin əlidu) wə ikkinqisini «Dawutning ooƣli» dəp atiоƣan (qünki u Dawutning təhtigə waris bolup, xan-xərəp iqidə səltənət ⱪilidu; məsilən 10-ayəttə: —

«**Xuning bilən Mən jəng ⱨarwilirini Əfraimdin, atlarni Yerusalemdin məⱨrum ⱪiliwetimən; jəng oⱪyasimu elip taxlinidu.**

U bolsa (padixaⱨ) **əllərgə hatirjəmlik-tinqlikni jakarlap yətküzidu; Uning ⱨəkümranlikⱪi dengizdin dengizoƣiqə bolidu**» deyilidu.

Biz Rəbbimizning tuoƣuluxi, naqar xaraitta qong boluxi, kəmtərlik bilən hizmət ⱪilixi, azab-oⱪubətlər tartixi wə əlüxigə ⱪarisaⱪ bexarətlərning ikki Məsiⱨ əməs, bəlki Məsiⱨning ikki ⱪetim kelixi tooƣruluⱪ sөzligənlikini kərələymiz. Buning səwəbliri kөp wə qongⱪur, əlwəttə. Bir səwəbi Huda insanlarning Uning Өzining sirtⱪi julasi yaki küq-ⱪudriti üqün əməs, bəlki harakteri yaki əhlaⱪ güzəlliki wə pəzilitining xəripi tüpəylidin Өzigə jəlp ⱪilinip etiⱪad ⱪilixini, Өzini səyüxini halaydu. Məsiⱨ awwal təwən ⱪiyapəttə kelixi bilən insanоƣa Өzigə etiⱪad ⱪilix imtiyazi wə Өzigə etiⱪad ⱪilix izzitini ata ⱪilidu. Ikkinqi kelixidə xundaⱪ etiⱪad ⱪilix pursiti bolmaydu — qünki insanlar өz kөzi bilən Məsiⱨni Өz xan-xəripidə kөrgəndin keyin andin Uningоƣa «etiⱪad baoƣlax»i keqikkənlik bolmamdu? Qünki Məsiⱨning ikkinqi kelixidə «**Mana, u bulutlar bilən kelidu, xundaⱪla ⱨərbir kөz... Uni kөridu**» («2Kor.» 5:7, «Wəⱨ.» 1:7).

Ḥalbuki deginimizdək, Təwrattiki bexarətlərdə Məsiḥning ikki ḳetim kelixi bəzidə birdək kərünidu; 9- wə 10-ayəttə xundaḳ ix bardur. Ikki kelixining birdək kərünüxining bir səwəbi xuki, Huda Israiloɣa «Mən əwətkən padixaḥ»ni 9-ayəttiki bexarət boyiqə ḳobul ḳiloɣan bolsa, undaḳa 10-ayəttə eytiloɣan padixaḥliḳning xan-xəripi dərḥal pəyda bolatti, dəp kərsətməkqi, dəp ḳaraymiz. Lekin Huda ixtin burun ularning nemə ḳilidioɣanliḳini alliḳaqan bilətti, əlwəttə.

«**Ḳaranglar, sening padixaḥing sening yeningoɣa kelidu!**» — «**sening yeningoɣa kelidu**» degən səzlər «sanga yahxi bolsun dəp kelidu» degən məninimu bildüridu.

Zionning Ḳutḳuzoɣuqi Padixaḥi birinqidin «ḥəḳḳaniy» deyilidu. Bu dunyada gunaḥ sadir ḳilip baḳmioɣan pəḳət bir adəm bar — U Rəb Əysa Məsiḥdur.

Ikkinqidin, u «nijatliḳ» deyilidu. Ibraniy tilida bu səz «Ḳan.» 33:29 wə «Zəb.» 33:16də «ḳutḳuzuloɣan» degən mənidə ixlitilidu. Injiloɣa asasən Əysa Məsiḥ ḥəm Hudaning nijati bilən Θz wəzipisini ada ḳilixḳa «ḳutḳuzuloɣan» wə xuning bilən bir waḳitta xu nijatni barliḳ insanloroɣa elip kəlgən, dəp bilimiz. Zəkəriyaning bu bexaritini anglawatḳanlar «Zəbur»diki ikkinqi küyni dərḥal esigə kəltürüxi mumkin. Xu küy boyiqə Məsiḥ barliḳ rəzil küqlərdin ḳutḳuzulup, barliḳ ḳarxiliḳlarning üstidin oɣəlibə ḳilip, ahirida xaḥanə təhtigə olturidioɣan bolidu.

Biz bu ikki jəḥətni (Məsiḥning Huda təripidin ḳutḳuzulidioɣanliḳi wə Hudaning nijatini elip kelidioɣanliḳi) bildürüx üqün «nijatliḳ» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Israilning tilsimat padixaḥi yənə «kəmtər məmin» (ibraniy tilida «aniy») dəp təswirlinidu. Bu səz «Yəxaya» 53-babtiki Məsiḥ tooɣruluḳ bexarəttə aldin'ala təpsiliy eytiloɣandək, «**Pərwərdigarning ḥəḳḳaniy ḳuli**»ning azab-oḳubətlik, namrat əḥwalini əz iqigə alidu. Ibraniy tilida «aniy» degən bu səz yənə «Hudaoɣa tayanoɣan» degən mənini əz iqigə alidu (məsilən, «Zəb.» 22:24, 25:9, 35:10, «Zəf.» 2:3 wə Injilda (grekqə tərjimisidə) «Mat.» 5:5). Xunga uni «kəmtər-məmin» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Məsiḥning Θzini Θz həlḳigə ayan ḳilix yoli Θzining xu kəmtər haratkerigə pütünləy mas kelidu; U zor ḥəywə yaki küq-ḳudrətni kərsitix bilən əməs, bəlki «**mada exəkkə, yəni exək təhiyigə minip kelidu**».

Bu ayəttə «exək təhiyi» degən səz toptooɣra Məsiḥning ḳaysi ulaoɣni minidioɣanliḳini kərsitidu. Ibraniy tilida u «mada exəklərning balisi» deyilidu — bu səz adəttə mada exəklərning kəynidə yüridioɣan, adəm tehi minip baḳmioɣan bir yax təhəyni bildüridu.

Padixaḥning xu kəmtər peti exəkkə mingini Θzining kiqik peilliḳi wə xundaḳla, Uning amanliḳ elip kelix wəzipisining maḥiyitigimu bəlgə bolidu, dəp qüxinix kerək. Ottura xərḳtə exək kəmsitilidioɣan ulaoɣ əməs; Təwrattiki awwalḳi tarihlarda ḥakimlar wə ḥəkümdarlarning exəkkə mingini tooɣruluḳ oḳuymiz. Lekin Sulayman padixaḥdin keyin ḥeqḳandaḳ padixaḥning yaki mətiwər kixining birər exəkkə mingini tooɣruluḳ həwirimiz yoḳ.

Məsilən, Yərəmiya pəyoɣəmbərning dəwrigə kəlgəndə roxənki, padixaḥlar salaḥiyitini ipadiləx üqün «jəng ḥawrilarda olturux»i yaki «atloroɣa minix»i kerək idi («Yər.» 17:25). Xunga muxu yərdə Məsiḥning «exəkkə minix»i dəl uning kəmtər-məminlikining ipadisi bolsa kerək. Uning üstigə, Təwrattiki kəp yərlərdə «at» «jəng ḳilix»ning simwoli bolup kelidu. 1-8-ayəttə təswirlinidioɣan «büyük Iskəndər» bilən Məsiḥning otturisida nemidegən qong pərḳ bar-ḥə! Iskəndər mingliɣan at wə jəng ḥarwilirioɣa tayinip urux ḳilixḳa qiḳidu; Məsiḥning exəkkə minixi amanliḳ-hatirjəmlik elip kelixkə wəkil bolidu. Ḥalbuki, Məsiḥ Hudaning

düxmənliri bilən jəng qilixqa ikkinqi qetim dunyaoƣa qaytip kəlgəndə «**aq atqa minidu**» («Wəh.» 19:11).

9-ayəttiki Məsihning harakteri tooƣruluq bexarəttiki baxqa birnəqqə jəhətlərni kərəyli: —

(a) Məsih alahidə «Zionning padixahi» bolidu. Tuoƣuloƣandila u «Yəhudiylarning padixahi» dəp atilidu («Mat.» 2:2). Uning krestining üstigə bekitilgən xikayətlik bəlgigə: «**Mana Nasarətlik Əysa, Yəhudiylarning Padixahi**» dəp yeziloƣanliqi Məsih wə Israil otturisidiki izqil munasiwətni bildüridu. Gərqə Yəhudiy həlqi Məsih tooƣruluq: «**Bu adəmning üstimizgə padixah boluxini halimaymiz!**» («Luqa» 19:14) degən wə ular tooƣruluq: «**Israillar nuroƣun künlər padixahsiz, xahzadisiz... saqlinip qalidu**» («Hox.» 3:4) deyilgən bolsimu, Əysa Məsih yənila «Israilning padixahi». Xunga künlərning bir küni «**Pərwərdigar Zion teoƣida, yəni Yerusalemda səltənitini yürgüzidu; Uning xan-xəripi Öz aqsaqalliri aldida parlaydu!**» («Yəx.» 24:23).

(ə) «**Sening padixahing sening yeningoƣa kelidu**» degən səz Injildiki bir səzni kəz aldimizoƣa kəltüridu: «**U əziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak uni öz həlqi qobul qilmidi**» («Yh.» 1:11).

«**Əziningkilərgə**» muxu yərdə aləm wə uningda bar boloƣan nərsilərning həmmisini, jümlidin öz zemini boloƣan Kanaanni kərsitidu. Lekin «**öz həlqi**» (yəni Yəhudiy həlqi — grek tilida «əzidikilər») uni qarxi elixning ornida Uni mutləq qətkə qakti.

Injildiki «tət bayan»ni oquƣanlarning həmmisi bilgəndək, Məsih Əysa Yerusalemoƣa ahirqi qetim kirgəndə dəl pəyoƣəmbər eytqandək, «**adəm həq minip bakmioƣan təhəygə minip**» kirdi («Mat.» 21:1-11, «Mar.» 11:1-12, «Luqa» 19:29-44, «Yh.» 12:12-18). Kəpqilik «**Dawutning ooƣlioƣa hosanna boloƣay! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!**» dəp towlioƣini bilən, pəqət yəttə kün ətüpla, ular həkümranlirining Uni krestliginigə qarap turup ün qikarmidi.

Halbuki, dəl xu yol bilən ularning padixahi «**nijat kəltürdi**»!

(b) Pəyoƣəmbərning xu bexaritidə pəqət Məsihning Yerusalemoƣa təhəygə minip kelixila əməs, bəlki Məsihning birinqi qetim dunyaoƣa kelixidiki barliq təpsilatlar kəzdə tutulidu; uning həmmisi bu obrazliq, mənilik rəsim bilən ipadilinidu: «**Qünki silər Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpqitini bilisilər — gərqə U bay bolsimu, U silərni dəp yoksul boldiki, silər Uning yoksulluqi arqilik beyitilisilər**» («2Kor.» 8:9).

Məsihning təwən həlättə kelixi tooƣruluq bayanidin keyin, pəyoƣəmbərning nəziri u tartidioƣan azab-okubətlərdin keyin bolidioƣan xan-xəripigə ətidu («Luqa» 24:26, «1Pet.» 1:11ni kərüng). 10-ayəttə kərsitilgini pəqət Kutkuzoƣuqi padixahning kelixining Zioƣa yətküzidioƣan bərikitila əməs, bəlki uning pütkül yər yüzidikilərgə yətküzidioƣan bəht-bərikitidin ibarət bolidu: —

«**Xuning bilən Mən jəng harwilirini Əfraimdin,**

Atlarni Yerusalemdin məhrum qiliwetimən;

Jəng oqyasimu elip taxlinidu.

U bolsa əllərgə hatirjəmlik-tinqlikni jakarlap yətküzidu;

Uning həkümranliqi dengizdin dengizoƣiqə bolidu».

Israilning «**aman-hatirjəmlik bərgüqi xahzadə**» (yaki «aman-hatirjəmlik Igisi boloƣan xahzadə»)si elip kəlgən nijat at-jəng harwiliri bilən, qoxunining kəplüki bilən bolmioƣandək, Uning yürgüzgən səltənitimu ohxaxla ularoƣa tayanmaydu. Huda Öz həlqining atlaroƣa wə jəng harwilirioƣa tayinixioƣa kəp qetim tənbih beridu — məsilən, «Kan.» 17:16, «Zəb.» 20:7, 46:9,

«Yəx.» 2:7, 30:16, 31:1-3, «Mik.» 5:10ni kərüng. Hudaning xu ixlardiki məqsiti Өz həlqining azad bolоqanliqining pəqət Өzidin kəlgənlikini bilixidin ibarət idi: —

«**Yəhuda jəməti üstigə rəhim kərsitimən, ularning Hudasi bolоqan Pərwərdigar arqilиq ularni qutquzimən; ularni okyasiz, qiliqsiz, jəngsiz, atlarsiz wə atliq əskərsiz qutquzimən**» («Hох.» 1:7).

Baxqiqə eytqanda, xu qaoqda Pərwərdigar yaloquz Məsih arqilиq Өz həlqining ümidi wə tayanqisi bolidu: «**Qünki U ularning Yardəmqisi həm Qalqinidur**» («Zəb.» 115:9). Zəkəriya pəyoqəmbər əzi ularoqa yətküzgəndək: «**Mən Pərwərdigar uning ətrapioqa bir ot-yalqun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» (2:5) — demək, Huda ularoqa ətrapidiki mudapiəqi wə nur bərgüqi bolidu. Xu səwəbtin U «**Əfraimdin jəng harwilirini, Yerusalemdin atlarni məhrum kiliwetidu**» — demək, U Israilni bularoqa tayanmisun dəp jəng kilixtiki, insanlarning həkümranliq yürgüzüxidiki xu barliq qoral-əswablarni ulardin elip taxlaydu. «**Bəzilər jəng harwilirioqa, bəzilər atlaroqa tayinidu**» («Zəb.» 20:7), birақ Israilning xu qaoqda bundaq nərsilərgə həqqandaq hajiti bolmaydu.

Birақ «**Aman-hatirjəmlik Xahzadisi**» (yaki: «Aman-hatirjəmlik bərgüqi xahzadə») ning əwətilixi pəqət Israiloqa əməs: «**U əllərgə hatirjəmlik-tinqliqni eytip yətküzidu**» deyilidu. Buning mənisi Məsih əllərning arisidiki barliq jedəl-majiralarni həl kilip «tinq bolunglar» dəp yarliq qüxüridu degənlik əməs (bəzi xərhqilər xundaq qüxəndüridu). Israilning padixahi əllərni sirtqi jedəl-kürəxtin halas kilipla qalmay, bəlki ulardin insan bilən Hudaning otturisidiki düxmənlikni elip taxlap, iqki dunyadiki qongqur hatirjəmlikni yətküzüxkə kelidu. Uning eytidioqan səz-kalamida bu ajayib ixlarni əməlgə axuruxqa yətküdək hoquq wə küq bardur. Xu yolda U «**Өz həlqigə, Өz məmin bəndilirigə aman-hatirjəmlikni səzləydu**» («Zəb.» 85:5).

«**Uning həkümranliqi dengizdin dengizoqiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə bolidu**» — bu səzlərdə «Zəbur»diki 72-küy nəqil kəltürülidu. Xu küydə Dawutning həqiqiy əwladi, Israilning arzuluq həqiqiy padixahining səltəniti nəpis sürətlinidu: —

«**U dengizdin-dengizlaroqiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə həküm süridu.**

Qəl-bayawanda yaxawatqanlar Uning aldida bax qoyidu;

Uning düxmənliri topilarni yalaydu...

Dərwəqə, barliq padixahlar Uning aldida səjdə qilidu;

Pütkül əllər Uning hizmitidə bolidu».

Xu qaoqda «muqəddəs zemin» Hudaning əslidə Ibrahimoqa, xundaqla Israilning atabowilirioqa wədə qilоqan qegralirioqiqə kengəytilgən bolidu; Məsihning səltəniti «muqəddəs zemin»ni mərkəz qilip «yər yüzining qətlirigiqə» bolidu. Biz «Zəkəriya»da «burunqi pəyoqəmbərlər»ning bexarətlirining hulasilanoqanliqini 10-ayəttə yənə bayqaymiz; məsilən «Mikah»din: —

«**Əmdi sən, i Bəyt-Ləhəm-Əfratah,**

Yəhudadiki minglioqan xəhər-yezilar arisida intayin kiqik bolоqan bolsangmu,

Səndin Mən üqün Israiloqa hakim bolоquqi qikidu;

Uning Məndin qikixliri (yaki qikip-kirixliri) **qədimdin,**

Yəni əzəldin bar idi...

U bolsa Pərwərdigarning küqi bilən,

Pərwərdigar Hudasining namining həywitidə padisini bekixqa ornidin turidu;

Xunglaxqa ular məzmut turup qalidu;

Qünki U hazir yər yüzining qərilirigiqə uluo bolidu;

Wə bu adəm bolsa bizning aram-hatirjəmlikimiz bolidu...

Wə u künidə əməlgə axuruliduki, dəydu Pərwərdigar,

Mən aranglardin barlik atliringni üzimən,
Jəng ḥarwiliringni ḥalak kilimən.
Zeminingdiki (sepillik) **xəḥərliringni yokitimən,**
Barlik istiḥkamliringni oulitimən» («Mik.» 5:2, 4, 5, 10, 11).

Yəxaya pəyoəmbər mundak dəydu: «**U əllər arisida ḥəküm kikiridu,**
Nuroun həlklərning ḥək-naḥəklirigə kesim kilidu;
Buning bilən ular kiliklirini sapan qixliri,
Nəyzilirini oroak kilip sokuxidu;
Bir əl yənə bir əlgə kiliq kətürməydu,
Ular ḥəm yənə uruxni əgənməydu» («Yəx.» 2:4).

Xunga xu bexarəttiki 9- wə 10-ayətning otturisida, yəni Məsiḥning əlüxining wə yər yüzidiki səltənitining ḥokukini kolioa elix arilikining kanqilikliki bizgə naməlum, lekin ḥaziroiqə ikki ming yildək wakit ətti. Məsiḥ ḥokukini kolioa aloanda, Uning tuoulux wakтida pərixtilər eytkan: «**Yər yüzidə bolsa U səyünidioan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!**» degən nahxisi əməlgə axurulidu («Luka» 2:14).

Dərwəkə, mukəddəs yazmilarni bir-biri bilən selixturux arkilik xuni bilimizki, taki 10-ayət əməlgə axuruloquqə, yəni əllərning «**kiliqlirini sapan qixliri, nəyzilirini oroak kilip sokuxixi**»oiqə dunyada əzəldin kərülüp bakmioan bir hil dəḥxətlik urux partlaydu; əllər xuningoa təyyarlinip əməliyəttə: «**Sapan qixlirini kiliq kilip, oroaklirini nəyzə kilip sokuxidu**» («Yoel» 3:10).

Gərqə Məsiḥ yər yüzidə qətkə kekiloan bolsimu, U Hudaning ong təripidə olturup Өzini «Mening padixaḥim!» dəp etirap kiloquqilaroa bügün «aman-hatirjəmlikni səzləwatidu». Xuning bilən U Өzigə ixəngənlərgə rosuli Pawlus arkilik: «**Adəmning oylioinidin exip qüxidioan, Hudadin kəlgən hatirjəmlik bolsa kəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsiḥ Əysada kooqdaydu**» dəydu («Fil.» 4:7).

9-babtiki ahirki ayətlər (10-bab bilən pütünləy munasiwətlik bolup) Kutkuzoquqi padixaḥning ikkinqi kelixi wə hizmət kilixining nətijiliri, bolupmu Israiloa boloan nətijiliri tooruluk tehimu təpsilatlarni bizgə təminləydu.

Məsiḥ 11-ayəttə yənə Zion wə Israiloa məhsus: «**Əmdi seni bolsa, sanga qüxürülgən əḥdə kəni tüpəylidin, Mən arangdiki məḥbuslarni susiz orəktin azadlikka kikirimən**» dəydu.

Aldi-kəyni ayətlərdin karioanda, muxu səzlər pütkül Israiloa eytilidu, qünki «Əfraim wə Yəḥuda» ḥəm «Yəḥuda wə Əfraim» degən səzlər enik kərünidu (10-13). Hudaning «əḥdə»si bolsa, məyli Ibrahim bilən tüzgini bolsun yaki Sinay teoida həlk bilən tüzgini bolsun pütkül həlkni əz iqigə aloanidi.

«Əḥdə kəni» degən səzning muḥim mənisi bəlkim «Misirdin qikix» 24-babtiki ixlarni kərsitixi mumkin. Xu qaoda Huda Israil həlki bilən: «**Silər Mening həlkim bolisilər, Mən silərning Hudayinglar bolimən**» dəp Musa pəyoəmbərning wasitisi bilən əḥdisini tüzgən; əḥdini betikix üqün Musa həlk sunoan kurbanliklarning kənini ularning üstigə sepip, mundak dedi: «**Mana, bu Pərwərdigar muxu səzlərning ḥəmmisigə asasən silər bilən baoliogan əḥdining kənidur**» («Mis.» 24:8). Israil xu əḥdigə wapasiz bolup qikti; lekin Hudaoa nisbətən «əḥdə kəni» Uning Өzining xu əḥdigə boloan wapadarliki, daim səzidə qing turidioanlikioa kapalət wə bəlgə idi. Hudaning Ibrahim bilən, xundakla barlik əwladliri bilən baoliogan ilgiriki əḥdisimu kurbanlik kəni bilən məḥürləngənidi («Yar.» 15:9-10). Bu kurbanliklarning kanlirining ḥəmmisi Hudaning Məsiḥ arkilik mənggü baoliogan tehimu əwzəl, tehimu uluo keyinki «yengi əḥdisi»ning, yəni əng ahirki əḥdisining kimmətlik kənini kərsitidu («Ibr.» 8:6, 9:11-15). Xu «əḥdə kəni», yəni Məsiḥning kəni barlik gunaḥkar insanlar üqün

Hudaning wədə kiloɣan bəht-bərikətlirini eqip beridu.

Məsih Əysa barlik insanlarning nijatka erixixi üqün əz jenini pida kilixning aldida əz keni tooɣruluk mundak dedi: —

«**Bu Mening kenim, nuroɣun adəmlər üqün tökülidioɣan, yengi əhdini tüzidioɣan kenimdur**» («Mar.» 14:24). Məsih krestkə mihlinip kurbanlik kilinoɣandin keyin, Hudaning məyli Israiloɣa kiloɣan wədiliri yaki pütkül insanlaroɣa kiloɣan wədiliri bolsun, xu yərdə tökülgən kimmətlik kenida jəzmləx-türülüp məhürlängən: «**Qünki Hudaning kanqilik wədiliri boluxidin kət'iynəzər, ular Uningda «bərhək»tur wə ... Hudaoɣa xan-xərəp kəltüridioɣan «Amin» bardur**» («2Kor.» 1:20).

Əmdi «əhdə keni» səwəbidin Huda: «**Mən arangdiki məhbuslarni susiz orəktin azadlikka qikirimən**» — dəydu.

Muxu səzlər kəqmə mənidə bolup, əlwəttə, Israillarning sürgün boloɣan əhwalini kərsitidu. Yəxaya pəyoɣəmbər Israilning kəlgüsidiki xu əhwali tooɣruluk bexarət berip: —

«**Birak muxular bolsa olja elinoɣan həm bulang-talang kilinoɣan bir həlktur;**
Ularning həmmisi ora-tuzakta tutuloɣan,
Gündihanilarda kamilip oɣayib bolidu;
Ular oɣəniymət bolup, heqkim kutkuzmaydu;
Ular olja bolup, heqkim: «Kayturup berix!» deməydu» — dedi («Yəx.» 42:22).

Lekin gərqə Israillar «gündihanilarda kamaloɣan», «bulang-talang kilinoɣan» bolsimu, ular tehi ölümgə tapxurulup yokitilmidi; «susiz orək» degən ibarə Yüsüpning tarihidin, «Yar.» 37:24din nəkil kəltürülgən bolup, Israilning yokitil-mioɣanlikini puritip beridu. Yüsüpning akiliri uni əltürməkqi boloɣanda, Rubən uni kutkuzux məksitidə uni yenidiki xu orəkkə taxlayli, dəp təxəbbus kildi. Xundak orəklər ambardək su kaqilaxka ixlitilətti; su yok boloɣanda bəzidə gündihana süpitidə ixlitilətti. Yüsüp orəkkə taxlanoɣanda, uningda su yok idi; boloɣan bolsa u oɣərk bolatti.

Israilning əhwali əsirmu-əsir xundak bolup kəldi. Ular nuroɣun ketim «orəkkə taxlandi»; lekin eoɣir azab-okubətlər iqidimu yokalmidi. Ahir berip Israil Yüsüpning tarihioɣa ohxax, Hudaning əmri bilən orəktin azad bolup, yukirioɣa kətürülüp «xahanə həlk» bolidu.

Lekin Israilning jismaniy jəhəttin barlik əsirliktin azad bolidioɣanliki ularning rohiy jəhəttin barlik gunahlirining əsirlikidin tehimu uluoɣ azadlikka qikirilixi birla wakitta bolidu, xundakla rohiy azadlikioɣa birhil bəlgə bolidu. Mukəddəs yazmilardiki baxka yərdə «məhbuslar» yaki «əsirlər» degən sözlər pəkət jismaniy əsirlik bolupla kalmay, bəlki gunahka wə Xəytanoɣa boloɣan rohiy asarətlikni süpətləydu.

Xunga, Məsih Yəxaya pəyoɣəmbərning aoɣzi arkilik Özining kəlgüsi hizmitigə bexarət beridu: — «**Rəb Pərwərdigarning Rohi Mening wujudumda, qünki Pərwərdigar Meni ajiz ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsihligən... asarəttə yatkanlaroɣa** (bu səz bilən «Zək.» 11:9diki «məhbuslar» ibraniy tilida bir səz bilən ipadilinidu) **zindanning qong eqilidioɣanlikini jakarlaxka əwətti; Pərwərdigarning xapaət kərsitidioɣan yilini ... jakarlaxka əwətti**» («Yəx.» 61:1-2). Israil Məsihkə iman-ixənq bilən karaydioɣan künidə «Hudaning zor nijatliri»ni kəridu, «**barlik kəbihlikliridin bədəl tələp kutkuzilidu**» («Zəbur» 130-küy). Ular xu küni Dawutka ohxax: «**U meni halak kiloɣuqi hangdin, yəni patkak laydin tartiwaldi, U putlirimni uyul tax üstigə turoɣuzup, kədəmlirimni mustəhkəm kildi**» deyələydu («Zəb.» 40:2-3).

Hudaning pütkül həlқ üqün roһiy wə jismaniy azad toоruluқ wədisi 12-ayəttə tiloға elinidu: —«**Mustəһkəm jayoға қaytip kelinglar, i arzu-ümidning məһbusliri!**».

«**Mustəһkəm jay**» Hudadin baxқa һeqkim yaki һeqқandaқ jay bolalamaydu — «** Һəm Pərwərdigar Өz həlқigə baxpanaһdur, Israil balilirioға küq-һimayə bolidu**» («Yoel» 3:16).

«**Arzu-ümidning məһbusliri**» degən ibaridə «arzu-ümid» ibraniy tilida «birdinbir arzu-ümid» yaki «һeliқi arzu-ümid» degən səz bilən ipadilinidu. Qünki Huda daim Israilning aldioға yaloға uz, qong, uluo bir ümidni қoyidu: «**Qünki Өzümning silər toоruluқ pilanlirimni, apət elip kelidioған əməs, tinq-awatliқ elip kelidioған, ahirda silərgə ümidwar keləqəkni** (ibraniy tilida: «bir keləqək wə bir ümidni») **ata қilidioған pilanlirimni obdan bilimən, — dəydu Pərwərdigar**» («Yər.» 29:11) — Demək, Huda ularoға nisbətən Өz wədisigə asas қilinoған ümid boyiqə ularoға parlaқ bir keləqəkni ata қilidu. 130-küyni namsiz yazoquqi əzi tartқan eoға ir azab-oқubətlər iqidə əzi toоruluқ: «**Pərwərdigarni kütiwatimən; jenim kütüwatidu; mən Uning səzigə ümid baoға lidim**», dəydu, andin Israiloға munu rioға bətlik səzni elan қilidu: «**I Israil, Pərwərdigaroға ümid baoға langlar; qünki Pərwərdigar bilən əzgərməs muһəbbət bardur; Uning bilən zor nijatlarmu bar; U Israilni barliқ қəbiһlikliridin bədəl tələp қutқuzidu**» («Zəbur» 130:5, 7-8). Israil tartқan barliқ azab-oқubətlər əzlirining gunaһliri tüpəylidin boloқaqқa, Huda Israilning gunaһlirini kəqürüm қilip ularni қəbiһlikliridin azad қilixi bilən təng, yənə «**Israilni barliқ azarliridin һərlükkə қutқuzidu**» «Zəb.» 25:22).

Məsiһning jamaitidə keləqikkə parlaқ bir ümid bar — bu ümid gunaһtin azad bolux əməs (qünki Məsiһdə alliқaqan gunaһtin azad bolduқ), bəlki Uning қayta kelixidə bizdə bolidioған bəht-bərikəttin ibarəttur: «**... Bizmu, yəni Mukəddəs Roһning tunji qiқaroған mewisidin bəһrimən boloған bizlərmu dilimizda nalə-pəryad kətürməktimiz һəmdə Hudaning ooқulliri süpitidə қobul қiliniximizni, yəni tenimizning nijattiki һərlükkə qiқirilixini intizarliқ bilən kütməktimiz.**

Қutқuzuloған din tartip bu ümid bizdə bar idi. Lekin ümid қilinoған nərsə kərülgən bolsa, u yənə ümid bolamdu? Kimmu kəz aldidiki nərsini ümid қilsun? Birақ, tehi kərmiginimizgə ümid baoға lioған ikənmiz, uni səwrqanliқ bilən kütüximiz kerəktur» («Rim.» 8:22-25).

Xunga «**Biz uluo Huda, nijatkarimiz Əysa Məsiһning xan-xərəp bilən kelidioған liқioға boloған mubarək ümidimizning əməlgə exixini intizarliқ bilən kütimiz**» («Tit.» 2:13). U aһ-zar kətüridioған pütkül kainatқa aram wə azat elip kelidu, andin «**U barliқ məwjudatlarni Өzigə boysunduridioған қudriti boyiqə bizning əbgar bu tenimizni өzgərtip, Өzining xan-xərəplik tenigə ohxax һaloға kəltüridu**» (Fil.» 3:21).

Rosul Pawlusning «Israilning kütkən ümidi» tooruluқ səzlirinimu kerüng («Ros.» 26:6-7, 28:20).

Pawlus: «**Uluo Huda, nijatkarimiz Əysa Məsiһning xan-xərəp bilən kelidioған liқioға boloған mubarək ümid**» tooruluқ səzliginidə («Tit.» 2:13) xu ümid xübһisizki uning kəz aldida idi. Qünki pəқət Məsiһ yər yüzigə қaytip kəlgəndila Uning jamaitigə nisbətən, Israiloға nisbətən, xundaқla pütkül aləmgə nisbətən kütkən ümid pütünləy əməlgə axurulidu.

12-ayətning ikkinqi қisimoға keləyli: «**Bügün mən jakarlap eytimənki, tartқan jazaliringning əksini ikki һəssiləp sanga қayturimən**».

«**Bügün**» degən səzning muxu yərdə ixlitilixi «bügünki қiynqiliқlar wə osal һalinglaroға қarimay» degənni təkitləx üqündur.

«**Ikki ḥəssiləp**» degən sez Hudaning Өz həlkigə bolоɳan muamilisining muḥim bir prinsipini bildürüx üqün Mukəddəs Kitabta kəp yərlərdə tepilidu. Uning səwəbi əslidə Hudaning «tunji balilar» tooɳruluk ḳanun-bəlgilimisidə qüxəndürülidu. Ḳanun boyiqə, birsining tunji ooɳul balisining atisining mal-mülkigə warisliḳ ḳiloɳan ülüxi baxḳa balilar wə ailisidikilərningkidin ikki ḥəssə kəp boluxi kerək idi. Tunji balisining məlum jəḥəttə tolimu namuwapiḳ yeri bolmisa yaki atisioɳa wapasizliḳ ḳiloɳan bolmisa, undaḳta bu ḥoḳuḳni uningdin məḥrum ḳilixḳa kət'iy bolmaytti. Birsining ikki ayallik boluxi Hudaning Adəm'ataoɳa bekitkini boyiqə əməs idi («Mar.» 10:1-9, bolupmu 6-ayətni kərüng). Xundaḳtimu, Israilda birsining ikki ayali bolоɳan bolsa təwəndiki bəlgilimigə riayə ḳilixi kerək idi: —

«**Əgər birsining ikki ayali bolup ularning birigə amraḳliḳ, yənə birigə əqlük ḳiloɳan bolsa wə amraḳ wə əq bolоɳan ḥər ikkisidin ooɳul tuoɳuloɳan bolsa, tunjisini əq ayalidin tapḳan bolsa, undaḳta u kixi ooɳullirioɳa barini miras üqün üləxtürüp bərgən künidə əq ayalining ooɳli, yəni uning tunji ooɳlining ornioɳa amraḳ ayalining ooɳlini tunji ooɳulluḳḳa ḳoyuxḳa bolmaydu. U bəlki əq ayalining ooɳlini tunji ooɳlum dəp etirap ḳilsun; tunji ooɳulluḳ ḥoḳuḳi uningki bolоɳaqḳa, atisi barliḳ mal-mülkidin uningoɳa ikki ülüx miras bərsun**» («Ḳan.» 21:15-17. Bu bəlgilimining bir səwəbi, xübḥisizki, tunji ooɳulning məs'uliyiti yaxanoɳan, əyibnaḳ yaki aoɳriḳ bolup ḳaloɳan uruḳ-tuoɳḳanliridin həwər elix idi).

Bu prinsip Yüsüpning əḥwalida kərülidu. Yaḳupning tunji ooɳli Rubən idi; lekin u atisioɳa buzuḳqiliḳ ḳilix bilən wapasizliḳ ḳiloɳaqḳa, tunji ooɳulluḳ ḥoḳuḳidin məḥrum bolup, ḥoḳuḳ Yüsüpgə berildi («2Tar.» 5:1-2). Yüsüptə xu «tunji ooɳulluḳ ḥoḳuḳi» bolоɳaqḳa, uning nəsilliri «bir kəbilə» əməs, bəlki «ikki kəbilə» — yəni Əfraim wə Manassəḥ — dəp ḥesablandi. Bu ikki kəbilə Israil miras ḳiloɳan zemindin ikki ülüxni igilidi. Xuning bilən Yüsüpni «tunji ooɳul» süpitidə Yaḳupning barliḳ mal-mülkidin ikki ülüxni aloɳan, deyixkə bolidu.

Israil baxḳa əllərgə nisbətən «Hudaning tunji ooɳli» dəp ḥesablinidu («Mis.» 4:22) wə uning ularoɳa bolоɳan muamilisi əz ḳanunioɳa asasən bolidu. Israil əz zeminida ata-bowiliri bilən baoɳlioɳan əḥdisidə qing turoɳuqi Hudaning mudapiəsi astida bolоɳanda, Israil «ikki ḥəssiləp» uning iltipati wə bəht-bərikitini kəridu. Ularda xundaḳ imtiyaz bolоɳanikən, xuningoɳa munasip ḥalda ikki ḥəssə jawabkarliḳmu bolidu — «**Kimgə kəp berilsə, uningdin tələp ḳilinidioɳini kəp bolidu**». Xunga Israil gunaḥ ḳilsa (baxḳa əllər bilən selixturulup) «ikki ḥəssiləp» jazalinidu. «Tunji ooɳulning ikki ülüx mirasi, xundaḳla ikki ḥəssə jawabkarliḳi bolidu» degən ḥəḳiḳət munu ayətlərgə qüxənqə beridu: — «**U Pərwərdigarning ḳolidin barliḳ gunaḥlirining ornioɳa ikki ḥəssiləp meḥir-xəpḳitini aldi**» («Yəx.» 40:2) wə «**Mən awwal ularning ḳəbiḥlikini wə gunaḥini bexioɳa ḥəssiləp ḳayturimən; qünki ular zeminimni ... buloɳioɳan, wə Mening mirasimni lənətlik nərsiliri bilən tolduroɳan**» («Yər.» 16:18). Mana xu səwəbtin «**Yerusalemda ḳiloɳanliring bu aləmdiki ḥərḳandaḳ baxḳa yurtta əzəldin ḳilinoɳan əməs!**» deyilidu («Dan.» 9:12); miladiyə oninqi əsirdə dangki qikḳan bir Yəḥudiy tarihxunas: «Israil tartḳan dərd-ələmlər baxḳa barliḳ insanlarningkidin exip kətkən» dəp yazoɳanidi.

Gərqə ḥazir Yəḥudiy həlḳining bir ḳismi Pələstin zeminini ḳayta igiligən bolsimu, ular tartidioɳan azab-oḳubətlər tehi ahirlaxmidi. Lekin ularning azab-oḳubətliri mənggülük bolmaydu. Ahir berip, Məsiḥni ḳobul ḳilip towa ḳiloɳandin keyin ular ḳaytidin «Hudaning tunjisi» süpitidə «... **horlinip, xərməndiliktə ḳaloɳinining ornioɳa ikki ḥəssə nesiwisi berilidu; rəswa ḳilinoɳanliḳning**

ornioƣa ular tәkѕimatida xadlinip tәntәnә kilidu; xuning bilәn ular zeminoƣa ikki ћәssilәp igidarkilik kilidu; mәnggülük xadhuramlik ularningki bolidu» («Yәx.» 61:7).

Mana bu Hudaning Zәkәriya pәyoƣәmbәr arkilik «**tartkan jazaliringning ikki ћәssisidә әksini kayturimәn**» deginining mәnisidur.

9-bab 13-15-ayәtlәrdә Mәsihning dunyaoƣa kaytip kelixidin burun bolidioƣan birnәqqә ix kaytidin tәpsiliy bayan kilinidu. Israil gunahliridin azad bolup, yәnila әz zeminida «ikki ћәssә» әz ülüxigә erixixtin ilgiri «dunyawi küklәr» mәoƣlup kilinip, Hudaning padixahlikining düxmәnliri aoƣduruluxi kerәk bolidu: —

«**Qünki Өzüm üqün Yәhudani okyadәk egildürdum, Әfraimni ok kilip okyaoƣa saldim; Mәn ooƣul baliliringni ornidin turoƣuzimәn, i Zion — Ular sening ooƣul baliliringoƣa karxi jәng kilidu, i Gretsiyә!**

I Zion, Mәn seni palwanning kolidiki kiliktәk kilimәn. Pәrwәrdigar ularning üstidә kөrünidu; Uning oki qakmaktәk etilip uqidu. Rәb Pәrwәrdigar kanayni qalidu; U jәnubtiki dәћxәtlik kara kuyunlarni billә elip yürüx kilidu» (13-14).

Uxbu babtiki ahirki ayәtlәrdiki bexarәt tooƣrisida birnәqqә baykioƣinimiz tөwәndә: —

(a) «**Gretsiyәning ooƣul baliliri**» — bu Iskәndәr әlgәndin keyinki «dunyawi küq» dәp ћesablanoƣan Gretsiyә imperiyәsini kөrsitidu (Zәkәriyaning dәwridә ular «dunyawi küq» әmәs idi). Lekin bexarәt Iskәndәrning keyinki dәwrlirining ixliridin yiraktiki kәlgüsigә, yәni ahirki zamanlaroƣa atlap ətidu. Bexarәtning әmәlgә axuruluxi Yәhudiy «Makkabiylar» («bazoƣanlar») degәn batur hәlkning miladiyәdin ilgiriki 4-wә 3-әsirdә Suriyәni idarә kilioƣan grek ћәkümdarlar bolioƣan «Selyukuslar» bilәn bolioƣan jәngliri bilәn baxlinidu. Bu jәnglәrdә «Makkabiylar» әslidә Yәhudiy hәlkni mutlak yokatmakki bolioƣan «yengilmәs küklәr» dәp ataloƣan «Selyukuslar»ni mәoƣlup kildi. Jәnglәr «Makkabiylar» degәn kitabning 1-, 2-wә 4-tomida hatirilinidu. Muxu kitablar Mukәddәs Kitabning bir kismi әmәs, birak u birkәdәr ixәnqlik tarihiy hatirilәr dәp ћesablinidu. Dәrwәkә «Makkabiylar» tooƣruluk «**Etikadi arkilik ... ular kiliqning tioƣidin keqip kutuldi, ajizliktin küqәydi, jәnglәrdә baturluk kөrsәtti, yat әllәrning koxunlirini teri-pirәng kildi**» deyixkә bolidu («Ibr.» 11:34).

(ә) Bexarәt xu jәnglәr bilәn tohtimaydu; qünki toluk bexarәt barlik dunyawi imperiyәlәrning pütünlәy aoƣduruluxini kөrsitidu. «Makkabiylar» bolsa Huda küklәndürgәn kәlgüsidiki batur Israiloƣa wәkillik kilidu.

(b) Pәrwәrdigar «**jәnubtiki dәћxәtlik kara kuyunlar bilәn tәng yürüx kilidu**» deyilidu. Pәlәstindә әng dәћxәtlik kara kuyunlar adәttә jәnub tәrәptin kikidu («Zәb.» 18:6-9, «Zәb.» 77:16-19, 144:6, 7 wә bolupmu «Ћab.» 3:12-14ni kөrüng).

(p) Xu qaoƣda Mәsih Pәrwәrdigaroƣa wәkil bolup: «**Ularning üstidә kөrünidu; Uning oki qakmaktәk etilip uqidu**» wә «**Hudaning koxunlirining sәrdari**» süpitidә: «**kanayni qalidu**» («Yәx.» 30:30-33dә ohxap ketidioƣan bir әћwal kөrsitilidu; xu qaoƣda düxmәn Asuriyәlәr idi). Andin U «**qikip xu yat әllәr bilәn uruxidu, Uning jәng kiloƣan künidikidәk uruxidu**» (14:3ni kөrüng).

(«**Jәng kiloƣan künidikidәk**» — bәlkim Pәrwәrdigar Israilni Misirdin kutkuzoƣan künini («Mis.» 14-15-bab) yaki Yәxua pәyoƣәmbәrning dәwridә uning Amoriylar bilәn kiloƣan jengini kөrsitidu («Yәxua» 10-bab)).

(t) 15-ayәt Zәburning muәllipining: «**Huda arkilik biz qokum baturluk kөrsitimiz; bizgә zulum kiloƣuqilarni qәyliguqi dәl U Өzidur!**» degәn sөzlirini bizgә әslitidu

(«Zəb.» 60:12, 108:13): — «**Pərwərdigar... ular üqün mudapiə bolidu**» (ibraniy tilida «ularning üstidə ⱪalⱪan bolidu»).

Dawut pəyƣəmbər «Zəb.» 3:3də: — «**Sən, Pərwərdigar, ətrapimdiki ⱪalⱪandursən**», dəydu. «Yəx.» 37:33, 38:6, «Yar.» 15:1nimu kərüng.

— «**Ular saloƣa taxlirini kukum ⱪilip, dəssəp qəyləydu; ular iqiwelip, xarab kəypini sürgənlərdək ⱪiyⱪas-sürən kətüridu; ular ⱪanoƣa miləngən ⱪurbangaⱨning bürjəkliridək, ⱪanoƣa toldurulƣan ⱪaqilardək bolidu**». Muxu ayəttə Israilning «iqiwelix»ini kəqmə mənidə, yəni ularning düxmənlirining ⱪarxiliⱪlirini iqimlikni ƣurtuldap iqkəndək asanla yimiriwetidu, dəp qüxinix kerək, əlwəttə.

Muⱪəddəs Roⱨ arⱪilik, Zəkəriya pəyƣəmbərning muxu ayəttə «hulasiligən» ilgiriki bexarətlər munularnimu ɵz iqigə alidu: —

Hudaning «sahta pəyƣəmbər» Balaamning aƣzioƣa saloƣan səzi: «**Mana, bu ⱪowm** (Israil) **qixi xirdək ⱪopidu, ərkək xirdək ⱪəddini ruslaydu; ɵzi owlioƣan owni yemigüqə, ɵltürgənlərning ⱪenini iqmigüqə, ⱨərgiz yatmaydu!**» («Qəl.» 23:24) wə: —

«**Yaⱪupning ⱪaldisi əllər arisida,**

Yəni nuroƣun həlⱪlər arisida ormandiki ⱨaywanlar arisidiki xirdək bolidu,

Ⱪoy padiliri arisidiki arslandək bolidu;

Xir ətkəndə ularning arisidin,

Ⱨeqkim ⱪutⱪuzup alalmioƣudək qəyləp dəssəydu,

Titma-tit ⱪilip yirtiwetidu» («Mik.» 5:8).

(j) Israil 16-ayəttə «taj gəⱨərliri»gə ohxitilidu. Düxmənlər bolsa ayaƣ astida dəssəp qəylinidioƣan «saloƣa taxliri»oƣa ohxitilidu. Ahirⱪi ikki ayəttə bexarət yuⱪiri pəlligə yetidu. Hudaoƣa ⱪarxi qiⱪⱪan barlⱪ dunyawi küqlər aƣdurulup, Hudaning həlⱪi kətürülüp xan-xərəpkə erixidu: — «**Pərwərdigar boloƣan ularning Hudasi ularni Өzüm baⱪⱪan padam boloƣan həlⱪim dəp bilip ⱪutⱪuzidu; qünki ular taj gəⱨərliridək Uning zemini üstidə kətürülidu**».

Bu səzlərdə bexarətqining temisi jənglər wə ⱪan tökülüxlərdin ətüp «padiqi wə padisi» degən temioƣa kelidu. Bu əməliyəttə kitabning ahirⱪi babliridiki qong temidur.

(q) Pərwərdigar xu künidə «**ularni ⱪutⱪuzidu**». Bu ⱪutⱪuzux pəⱪət uning ularoƣa yardəmdə bolup düxmənliridin ⱪutⱪuzuxila əməstur; qünki bu ixlar bexarəttə allibⱪaqan enik bayan ⱪilindi. Muxu yərdiki «ⱪutⱪuzux» gunaⱨtin, barlⱪ roⱨiy buloƣinixlardin paklandurux nijatidur. U yahxi padiqi Өz padisi üqün barlⱪ ⱪiloƣanliridək Israilni «izdəp tepip», «ⱪutⱪuzup» andin Өzi (Məsiⱨ arⱪilik) ularni baⱪidu. Barlⱪ pəyƣəmbərlər degüdək bu uluƣ tema tooƣruluⱪ səzləydu. Xu qaoƣda Israilning ⱨəmmisi Dawut pəyƣəmbər əng tonux küyidə eytⱪandək: — «**Pərwərdigar meni baⱪⱪuqi Padiqimdur, moⱨtaj əməsmən ⱨeqnərsigə**» deyələydioƣan bolidu («Zəb.» 23:1)

(h) Pərwərdigar bu «ⱪutⱪuzux»i bilən ularni intayin yuⱪiri mərtiwigə kətüridu. Israil «**taj gəⱨərliridək Uning zemini üstidə kətürülidu**». Ibraniy tilida «taj» muxu yərdə padixaⱨning yaki kaⱨinning tajini kərsitidu («Mis.» 29:6də u bax kaⱨinning səllisining üstigə takⱪilidioƣan «muⱪəddəs otuoƣatni»ni kərsitidu).

Yəxaya pəyƣəmbər bu bexarəttikidək Israilning parlaⱪ keləqiki tooƣruluⱪ: «**(Zionning) ⱨəⱪⱪaniyliⱪi julalinip qaⱪnap qiⱪidu, uning nijati bolsa lawuldawatⱪan məx'əldək qiⱪidu**», andin bularning nətijisidə: «**... əllər sening ⱨəⱪⱪaniyliⱪingni, barlⱪ padixaⱨlar xan-xəripingni kəridu**» dəydu. Əng ahirida: «**... Sən Pərwərdigarning ⱪolida turoƣan güzəl bir taj, Hudayingning ⱪolidiki xaⱨanə bax qəmbiriki bolisən**» deyilidu («Yəx.» 62:1-3).

(d) Bu ayəttiki «**Uning zemini üstidə**» degən ibarə bizgə Pələstin zemini ḥəmmidin awwal Hudaning Өziningki ikənlikini əslitidu. Gərqə pütkül yər yüzi Uningoƣa təwə bolsimu, U yənila Pələstin tooƣruluқ alaḥidə «zeminning өzi Meningki» dedi («Law.» 25:23). U yənə «**Immanuəlning zemini**» («Yəx.» 8:8) dəpmu atilidu; qünki Israilning padixaḥi «immanuəl» yəni Məsiḥ Ibraḥimning ḥəқiқiy əwladi, xundaқla Dawutning ḥəқiқiy əwladi süpitidə uningoƣa waris bolidu (zemin Dawutning əwladi boloƣan «Ḥəқiқiy Padixaḥ»қa wədə қilinoƣanidi); lekin «Hudaning Ooƣli» süpitidə zemin Uningoƣa tehimu təwə bolidu.

Bexarət pəyoƣəmbərning ḥayajanlinip eytқan səzi bilən ahirlixidu: —«**Xunqə zordur uning meḥribanliқi, xunqə қaltistur uning güzəlliki!**»

«Güzəl» degən bu səz (ibraniy tilida «yafi») Təwratta Məsiḥni təswirləx üqün ixlitilidu; məsilən, «**Insan baliliri iqidə sən əng güzəldursən**» («Zəb.» 45:2) wə: «**Kəzliring padixaḥni güzəllikidə kəridu**» («Yəx.» 33:17) deyilidu. Muxu yərdə «güzəl» degən səz birinqi қetim Huda tooƣruluқ biwasitə ixlitilidu. Əməliyəttə u muxu yərdimu Məsiḥni kərsitidu; qünki Israilning kərünməs Hudaning güzəllikini kəlgüsidə kərüxi dəl ularning padixaḥi Məsiḥning yüzidə bolidu.

Lekin Hudaning güzəllikini izdəxkə xu künini kütüximiz lazim əməs; qünki biz ḥətta bügünmu Dawut pəyoƣəmbər bilən billə:

«**Pərwərdigardin birla nərsini tiləp kəldim; mən xuningoƣa intiliməktimənki**

— Өmür boyi Pərwərdigarning өyidə bolsam,

Pərwərdigarning güzəllikigə қarap yürsəm,

Uning ibadəthanisida turup yetəklixigə muyəssər bolsam dəymən!» («Zəb.» 27:4) dəp dua қilalaymiz; Muқəddəs Roḥ arқilиқ etiқadqilar üqün bu bügün reallиқ bolidu: — «**Əmma Rəb xu Roḥtur; wə Rəbning Roḥi қəyərdə bolsa, xu yərdə ḥərlük bolidu. Wə biz ḥəmmimizning yüzimiz qümpərdisiz ḥalda Rəbning xan-xəripigə қariƣinida, ohxax süritidə boluxқa xan-xərəptin xan-xərəpkə Roḥ boloƣan Rəb təripidin pəllimupəllə өzgərtilməktimiz**» — dəydu rosul Pawlus («2Kor.» 3:18).

Pəyoƣəmbərning: «**Xunqə zordur Uning meḥribanliқi!**» dəp towliƣini Dawutning Zəburda ilgiriki uluƣ səzini «hulasilaydu»: — «**Өzüngni baxpanaḥ қiloƣanlar üqün insan balilirining kəz aldida kərsətkən iltipatliring, yəni Өzüngdin қorқidioƣanlar üqün saқliƣan iltipat-nemətliring nəқədər zordur!**» («Zəb.» 31:19) wə «**Ular zor meḥribanliқingni əsləp, uni mubarəkləp tarқitidu!**» («Zəb.» 145:7).

Hudaning yahxiliқi tooƣruluқ қədimki bir alim degəndək: «Barliқ yeқimliқ nərsilər өzidiki yeқimliқni, barliқ güzəl nərsilər өzidiki güzəllikni, barliқ parlaқ nərsilər өzidiki julani, barliқ janiwarlar өzidiki ḥayatni, barliқ səzgüsi barlar өzidiki səzgüni, barliқ midirliƣuqilar өzidiki dərmanni, barliқ əқli barlar өzidiki bilimni, barliқ mukəmməl nərsilər өzidiki mukəmməllikni, barliқ ḥərқandaқ yahxiliқ bar nərsilər өzidiki yahxiliқni Uningdin қobul қilidu».

Israilning zor roḥiy өzgirixi өz zeminidiki qong jismaniy өzgirix bilən əks etilidu wə xuningoƣa bəlgə bolidu: «**Ziraətlər yigitlərni, yengi xarab қizlarni yaxnitidu!**».

(Dawami) 10-bab — Israilning padiqisi boloƣan padixaḥining Өz həlқi üqün қilidioƣan ixliri

Israilning өz padiqisi ḥəm padixaḥining kөyünüxi wə yetəkqilikidə қandaқ bəht-bərikət wə bayaxatni kəridioƣanliқi bu 10-babtiki tüp temidur. 10:1-4-ayətlər 9-babtiki 7-11-ayətlərning dawamidur: —

«**Pərwərdigardin «keyinki yamoƣur» pəslidə yamoƣurni tələp қilinglar; Pərwərdigar qaқmaқlarni qaқturup, ularoƣa**

mol yamoɣurlarni, xuningdək hərbirigə etizda ot-qəplərni beridu» (1-ayət).

«**Keyinki yamoɣur**» bolsa Pələstində 3-yaki 4-ayda yaoɣidu, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Bu yamoɣurlar bolmisa ḥeq ḥosul bolmaydu. Xunga bu dua yuķiriķi 7:19diki bexarət bilən baoɣlinixlik; ziraətlər wə üzümlərgə yamoɣur kerək, əlwəttə. Pələstin ķaytidin «**süt wə ḥəsəl ekip turidioɣan**» bir zemin boluxi üqün bu yamoɣurlarning mol boluxioɣa intayin eḥtiyajlik. Gərqə bu ix ularoɣa wədə ķilinoɣan bolsimu, Israil həlķi uning üqün dua bilən tilixi kerək. «Əzakiyal» 36-babta Huda Israiloɣa wədə ķiloɣandək: «**Bu wəyran ķilinoɣan zemin huddi Erəm baoɣqisidək boldi; harabə, wəyran ķilinoɣan xəḥərlər ḥazir mustəḥkəmləndi, aḥalilik boloɣan**»din keyin u ularoɣa yənə: «**Mən yənila Israilning jəmətining bu ixlarni tiləydioɣan dua-tilawətlirigə ijabət ķiloɣuqi bolimən**» dəydu (36:35-37). Bu ixtin xu muḥim ḥəķikətni kərimizki, Hudaning wədiliridin nuroɣunliri pəķət həlķining etiķadi wə dua-tiləxliri bilənla əməlgə axurulidu.

Israil Hudaning yolida mangoɣan bolsa u ularoɣa xu mol yamoɣurni berətti: «**Xundaķ boliduki, silər Pərwərdigar Hudayinglarni səyüp, pütkül ķəlbinglar wə pütkül jeninglar bilən Uning hizmitidə bolux üqün bügün silərgə tapilioɣan əmrlərgə kəngül ķoyup ķulaķ salsanglar, Mən zemininglaroɣa əz pəslidə yamoɣur, yəni dəsləpki wə keyinki yamoɣurlarni ata ķilimən; xuning bilən axliķinglarni, yengi xarabinglarni wə zəytun meyinglarni yioɣalaysilər...**» («Ķan.» 11:13-15, «Law.» 26:3, 4, «Ķan.» 28:1-12, «Yər.» 14:22nimu kərüng.

Muķəddəs yazmilarda «yamoɣur» bəzidə Hudaning jismaniy ḥəm roḥiy iltipatlirioɣimu wəkillik ķilidu. Israil Misirdin qikķanda: «**Sən, i Huda, Əz mirasing boloɣan zemin-həlķ üstigə hasiyətlik bir yamoɣur yaoɣdurdung; ular ḥalsizlanoɣanda ularni küqləndürdung**» — dəp okuymiz («Zəb.» 68:9). Israil uzun wakit uyan-buyan kezip, ezip yürgəndin keyin, Pərwərdigar ularni Əz yenioɣa ķaytķuzoɣanda, xu qaoɣda ularoɣa nisbətən «**Padixaḥning qirayi kixigə jan kirgüzər; uning xəpķiti wakƫida yakķan «keyinki yamoɣur»dur**» bolidu (ibraniy tilida «uning xəpķiti «keyinki yamoɣurlar»ni əpkəlgən buluttur») («Pənd.» 16:15); xu qaoɣda ular Hudani izdəydioɣan «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥ**» ularning üstigə ķuyuloɣaqķa Huda jawabən: «**Mən ussap kətkənning üstigə suni, ķaoɣjirak yərning üstigə kəlkünlərni ķuyup berimən; nəsling üstigə Roḥimni, əwladliring üstigə bərikitimni ķuyimən**» — dəydioɣan bolidu («Yəx.» 44:3).

«**Keyinki yamoɣurlar**» roḥiy iltipatlar wə bərikətlərgə wəkil boloɣaqķa, barlik etiķadqilar üqün pəyoɣəmbərning xu jekiləx bexaritidə bək paydilik sawatlar bar: —

(1) «**Pərwərdigardin .... tələp ķilinglar; ...Pərwərdigar ... beridu**». Bu səzlər Rəbbimizning: «**Tiləngla r, silərgə ata ķilinidu**» degən səzini əslitidu. Huda dərwəķə qin kəngüldin qikķan dua-tiləklərni anglioɣuqidur. U bəzidə kərünüxtə «təbiiy yolda» duayimizoɣa jawab yətküzidu — məsilən, «qaķmaķlarni qaķturup» yamoɣur beridu. Yərəmiya pəyoɣəmbər: «**U yamoɣurlaroɣa qaķmaķlarni ḥəmraḥ ķilip bekitidu**» dəydu («Yər.» 10:13, «Zəb.» 135:7ni ķaytilap).

(2) «**Pərwərdigardin ... yamoɣurni tələp ķilinglar;Pərwərdigar ularoɣa mol yamoɣurlarni... beridu**».

Əmdi məyli paniy dunyadiki uxxaķ-qüxxək ix bolsun, roḥiy ix bolsun Huda «**... barlik tilikimiz yaki oylioɣanlirimizdinmu ḥəddi-ḥesabsiz artuķ ķilixķa ķadir boloɣuqi**»dur («əf.» 3:20).

(3) «**Pərwərdigar... xuningdək ḥərbirigə etizda ot-qəplərni beridu**». Ḥeqkim Uning kəyümqanlikidin sirtta ḳaloɣan əməs, Өzigə ḳaraydioɣan ḥərbirining ḥajitidin qikixḳa xəhsən təyyar turidu.

Əmma barlik dua-tilawətlərning ünümlük boluxtiki bir qong xərti bardur; u bolsimu, pütün kənglimiz bilən jawabni yaloɣuz Huda Өzidinla kütüximiz lazim:

«**Tingxa, həlkim, Mən seni guwaḥlar bilən agaḥlandurmən;**

I Israil, Manga ḳulak salsang idi!

Arangda yat ilaḥ bolmisun, yat əldiki ilaḥḳa bax əgmigin!

Seni Misirdin elip qikḳan Pərwərdigar Hudayingdurmən;

Aoɣzingni yooɣan aq, mən uni toldurimən» («Zəb.» 81:8-10).

Qünki Israilni palakət-ḥalakət yolioɣa saloɣan ix bolsa, dəl ularning ala kəngüllüki, tirik Hudani taxlap əllər qoḳunoɣan ərzimәs butlaroɣa əgəxkənliki idi. 2-ayəttə pəyoɣəmbər ularoɣa bu ix tooɣruluk əslitidu: — «**Qünki «өy butliri»** («tərafim») **bimənə gəplərni eytḳan, palqilar yaloɣan «alamət»lərni kərgən, tuturuḳsiz qüxlərni səzligən; ular ḳuruḳ təsəlli beridu. Xunga həlḳ ḳoy padisidək tenəp kətti; ular padiqisi bolmioɣaqḳa, azar yeməktə**».

«**Өy butliri**» (ibraniy tilida «tərafim») «**palqilik yolini kərsitidioɣan**» bir hil butlar idi. Ularning «palqi butlar» ikənliki, məsilən, «Yar.» 31-bab, «Ḥak.» 17-18-bablardin kərünidu. Əmdi xu ayəttin kərünərlikki, Israil Hudadin ayriloɣan waḳitlarda ḥərhil ḳalaymiḳan amallarni ixlitip yol izdəp yürətti. Jadugərlik, palqilik, rəmmalqilik, tiltumarlaroɣa tayinix — bu ixlarning ḥəmmisi buptərəslikkə ohxax, adəmlərni jinxəytanlaroɣa əsir ḳilip baoɣlap ḳoyidu. Hudaning ḥəḳikitini rət ḳilix intayin hətərlik: — «**Ḳanunoɣa ḳarxi turoɣuqining məydanoɣa qikixi Xəytanning pəntliri bilən bolup, u ḥər türlük küq-ḳudrət, məjizə wə yaloɣan karamətlərni kərsitip, ḥalakətkə yüzləngənlərni azduridioɣan ḥərhil ḳəbiḥ ḥiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning ḥalakət aldida turuwatḳanlikining səwəbi, əzlirini nijatḳa yetəkləydioɣan ḥəḳikətni səyməy, uningoɣa ḳəlbidin orun bərməslikidindur. Xu səwəbtin, Huda ularoɣa yaloɣanqilikḳa ixənsun dəp ḥəḳikəttin qətnitidioɣan bir küq əwətidu...**» («2Tes.» 2:9-12).

«**Ular padiqisi bolmioɣaqḳa, azar yeməktə**». Rəb Əysa Məsiḥ Өz waḳtida Yəhudiy həlkigə ḳarap: «**Top-top adəmlərni kərüp ularoɣa iq aoɣritti, qünki ular harlinip padiqisiz ḳoy padiliridək panaḥsiz idi**». Bərḥək, pütkül insaniyət üqün pəḳət birla ḥəḳikiy padiqi bardur.

3-ayətkə ətəyli. Əslidə ularni bekix wəzipisi barlar ulardin tenip «sahta padiqi» bolup qikḳaqḳa, Pərwərdigar ularoɣa boloɣan kəyümqanlikini kərsitix üqün өzi ularoɣa padiqi bolup, bakidioɣan bolidu. Buning birinqi baskuqi sahta padiqilarni jazalax bolidu: — «**Mening oɣəzipim padiqilaroɣa ḳozoɣaldi; Mən muxu «tekə» yetəkqilərni jazalaymən**». Muxu yərdiki «padiqilar» wə «tekə»lər bolsa Yərəmiya pəyoɣəmbər wə Əzakiyal pəyoɣəmbər əyibligən Israilning өzlirining wapasiz padixaḥliri, xaḥzadiliri, əmirliri, soraḳqiliri, kaḥinliri wə pəyoɣəmbərlirini kərsitidu («Yərəmiya» 23-bab wə «Əzakiyal» 34-babni kərüng) — ḳiskisi, Өz həlkigə yetəkqilik ḳilix kerək boloɣan, lekin əksiqə ularni azduroɣanlarni kərsitidu.

«Tekə»lər «Əz.» 34:34də bolsa namratlarni bozək ḳilidioɣan bay wə küqlük adəmlərni kərsitidu: «**Əmdi silərgə kəlsəm, i Mening padam, — Rəb Pərwərdigar mundaḳ dəydu: «Mana, Mən ḳoy wə ḳoy arisida, ḳoqḳarlar wə tekilər arisida ḥəküm qikirimən**» (34:17). Barlik padiqilaroɣa məlum boloɣinidək, tekilər intayin toymas kelidu, adəttə ot-qəplərni yiltizdin yəwetidu.

Pərwərdigar ularni sahta padiqilardin ḳutḳuzupla ḳalmay, Өzi kelip ularni

baḳmaḳqi: — «**Qünki samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar Θz padisidin, yəni Yəḥuda jəmətidin həwər elixḳa kəldi** (ibraniy tilida «yoḳlap kəldi»)**; U jəngdə ularni ɵzining ḥəywətlik etidək ḳilidu**» (3-ayətning dawami). Israilning «**(Hudaning) Θzining ḥəywətlik eti**» bolidioɣanliḳi bəlkim Hudaning əllərni soraḳḳa tartip jazalixida ular Uning «**jənggə qiḳḳanda minidioɣan eti**» bolidioɣanliḳini kərsitidu.

4-ayətkə ətəyli. Muxu ayəttə Zəkəriya pəyoɣəmbər Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi bilən «ilgiriki pəyoɣəmbər»lərning Məsiḥ tooɣrisidiki bexarətlirini yənə bir ḳetim «hulasiləp» yazidu: —

«**Uningdin, yəni Yəḥudadin «Burjək texi», uningdin «Ḳozuḳ», uningdin «Jəng oḳyasi», uningdin «Ḥəmmigə ḥəkümranlik ḳiloɣuqi» qiḳidu**».

«**Uningdin**» («Yəḥudadin» dəp qüxiniximiz kerək) degən sez bəlkim «Ḳan.» 17:15-19ni kəzdə tutidu. Xu ayətlərdə «Musa pəyoɣəmbərgə ohxaydioɣan», əmma uningdin tehimu uluoɣ pəyoɣəmbərning «**aranglardin, yəni ḳerindaxliringdin**» qiḳidioɣanliḳi kərsitilidu; «Yər.» 30:25dimu: «**Ularning bexi ɵzliridin bolidu; ularning ḥəküm sürgüqisi ɵzliri otturisidin qiḳidu**» deyilidu. «Mik.» 5:2də Məsiḥning dəl «Yəḥuda»din, yəni Yəḥuda ḳəbilisining zeminidiki «Bəyt-Ləḥəm Əfrataḥ» degən kiqik yezidin qiḳidioɣanliḳi kərsitilidu: «**Sən (Bəyt-Ləḥəm Əfrataḥ)din Mən üqün Israiloɣa ḥakim boloɣuqi qiḳidu**». Biz bu ix üstidə «Mikaḥ»diki «ḳoxumqə sɵz»imizdimu tohtalduḳ.

4-ayət bolsa 3-ayəttə eytiloɣan ajayib ɵzgirixning ḳandaḳ bolidioɣanliḳini qüxəndürüx üqün berilgən; qünki Məsiḥning tət nam-unwani yaki süpiti bu ayəttə eniḳ kərsitilidu: —

(1) «Burjək Texi»

«Burjək Texi» — buningda kəzdə tutuloɣini «Yəx.» 28:16diki bexarət: «**Mana, Zionda ul bolux üqün bir tax, sinaḳtin ətküzülgən bir tax, ḳimmətlik bir bulung texi, ixənqlik muḳim ul texini saloɣuqi Mən bolimən. Uningoɣa ixinip tayanoɣan kixi ḥeq ḥoduḳmaydu, aldirimaydu**». Rəbbimizning Θzi ḥəm Uning rosulliri bu bexarətni Məsiḥni kərsitidu, dəydu («Mat.» 21:42, «Ros.» 4:11, «1Pet.» 2:4-8). «Burjək texi» nemə bolidu? Birinqidin, Məsiḥ «Hudaning mənggülük əyi, yəni tirik Hudaning ailisi, Θz jamaiti» üqün birdinbir «burjək texi»dur.

Təwəndiki sɵzlər «Əfəsusluḳlaroɣa»diki ḳoxumqə sɵz»imizdin elinoɣan: —

«Əf.» 2:20də, jamaətning «burjək texi» bolsa Məsiḥdur dəp eytilidu. Ḥərḳandaḳ büyük binada «burjək texi» əng muḥim tax, binaning ulioɣa birinqi selinidioɣan taxtur. «Burjək texi» selinoɣanda binaning turidioɣan jayini wə yəlinixini tooɣra bekitidu; uningdin keyin ulioɣa andin binaning ɵzigə selinoɣan barliḳ taxlar burjək texi bilən toptooɣra tooɣrilinixi kerək; uning bilən tooɣrilanmisa ḳurulux layaḳətlik bolmaydu; undaḳ boloɣanda, tooɣrilanmioɣan tax eliwetilip ḳaytidin ḳoyuluxi kerək bolidu. Bu ixning bizning jamaət bilən boloɣan munasiwitimizgə ḳandaḳ baoɣlinidioɣanliḳi ḥəmmimizgə ayan boluxi kerək. Jamaətkə ḳandaḳ wə ḳəyərdə seliniximiz kerəklikini bilix üqün awwal Məsiḥ bilən ḳandaḳ «tooɣrilanoɣanliḳimiz»ni eniḳliximiz kerək. Birinqi əsirdiki rosullar wə pəyoɣəmbərlərning ḥayatliri Burjək Texining Θzi bilən tooɣrilanoɣan boloɣaqḳa «ulluḳ adəmlər» boluxḳa layaḳətlik idi. Bizning dəwrimizdiki «ulluḳ adəmlər»mu xu ohxax əlqəm bilən sinilip tonulidu».

Yənə bir tərəptin, «burjək texi» ikki tamni bir-birigə jipsilaxturidu. Məsiḥdə Yəhudiy ḥəm yat əllik etiḳadqilar bir-birigə

ulinidu: «**Qünki U bizning inaqlikimizdur, U ikki tərəpni bir qilip otturidiki ara tamni qeqiwətti; yəni, Өz ətliri arqilik əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən qanunni bikar qilip, ikki tərəpni Өzidə bir yengi adəm qilip yaratti, xuning bilən inaqlikni apiridə qildi**» («Əf.» 2:14, 15)

Rosul Pawlus Əfəsusluqlaroƣa Hudaning muxu «tirik əyi» tooƣruluq yənə mundaq dəydu: —«**Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaqa yurttikilər əməs, bəlki muqəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər; silər rosullar wə pəyƣəmbərlər boloƣan ulning üstigə qurulmaqtisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsih Өzidur; Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə muqəddəs bir ibadəthana boluxqa əsüp barmaqta. Silərmu qoxulup Uningda Hudaning bir turaloƣusi boluxqa roƫta birləxtürülüp qurulmaqtisilər**» («Əf.» 2:19-22)

(2) «Qozuq»

(«Qozuq» (ibraniy tilida «yatəd») — uning ikki hil roli bar: — (1) qozuq yərgə qeqilip, qedir uningƣa baoƣlinidu («Mis.» 27:19, 35:18); (2) qedir yaki əy iqidiki hada yaki tamoƣa bekitilip, uningƣa qimmətlik buyumlar esilidu («Yəx.» 22:22, 23).

Muxu yərdə xübhisizki, ikkinqi roli tooƣridur. Kəzdə tutuloƣan bexarət «Yəx.» 22:22-24): —

«**Dawut jəmətining aqquqini mən uning mürisidə qoyimən;**

U aqsa, ħeqkim etəlməydu,

Ətsə, ħeqkim aqalmaydu.

Mən uni muqim bir jayoƣa qozuq qilip bekitimən;

U bolsa atisining jəməti üqün xərəplik ħoquq-təħt bolidu;

Həlq uning üstigə atisining jəmətining barliq xəħrətlirini yükləydu;

Yəni barliq uruq-nəsillirini,

Barliq kiqik qaqa-quqilarni,

Piyalə-jamlardin tartip barliq küp-idixlaroƣiqə asidu».

Bu bexarət gərqə Eliakim isimlik bir kixi tooƣruluq, yəni Dawutning bir əwladi tooƣruluq eytiloƣan bolsimu, lekin u Dawutning «birdinbir əwladi» boloƣan Məsihkə atlap ətidu; qünki ahir berip Dawutqa berilgən wədilər pəqət Uningdila əməlgə axurulidu. Huddi «Wəħ.» 3:7də kərsitilgəndək: «**Muqəddəs wə Həqiqiy Boloƣuqi, xundaqla Dawutning aqquqioƣa igə boloƣuqi, aqsam ħeqkim yapalmaydu, yapsam ħeqkim aqalmaydu Degüqi munu ixlarni dəydu...**». Demək, «**Dawutning aqquqioƣa igə boloƣuqi**» dəl Məsihning Өzidur; Uningdin baxqa ħeqkim əməstur.

Өyning temioƣa bekitilgən xundaq «qozuq»ning roli ikkidur: —

(a) yüklər esilixi üqün. «Yəx.» 22:25din padixaħ ordisidiki wapasiz oƣojidar Xəbna tooƣruluq həwirimiz bar. U əz-əzigə bək ixinip ketidioƣan, təkəbbur adəm idi. Lekin Huda uni jazalaydu, uningƣa esiloƣan barliq yüklər, yəni ordidiki mənsipining eoƣir məs'uliyiti «uningdin üzülidu» wə uning ornioƣa Eliakim degən ixənqlik kixining bekitilixi bilən xu yüklər uningƣa esilidu.

Məsih ħəqikətən «ixənqlik qozuq»tur. U Hudaning əyidiki barliq məs'uliyətni kətürələydu; xundaqla U bizning yüklirimizni kətürələydu; «**Barliq oƣəm-qayoƣuliringlarni uning üstigə taxlap qoyunglar. Qünki u silərning oƣeminglarni qilidu**» dəydu rosul Petrus («1Pet.» 5:7).

(ə) qozuqning ikkinqi roli «**Uning üstigə atisining jəmətining barliq xəħrətlirini yükləydu; yəni ... barliq kiqik qaqa-quqilarni, piyalə-jamlardin tartip barliq küp-idixlaroƣiqə asidu**». Ottura xərqtiki nuroƣun əylər yaki qedirlarda ailining barliq gəħər-baylikliri əygə kirküqilər kərüp qayil bolsun dəp, xundaq bir qozuq üstigə esilidu.

Məsiһning «Hudaning өyidə» xundak orni bardur. Huda Өzi Uning üstigə barlik xan-xəripini koyoɣan («Yһ.» 5:23, 17:5, «Fil.» 2:9); wə «Hudaning өyidikilər» boloɣan bizlərning bizgə «xərəp boloɣan» һərkandak nərsə, baylik yaki kabiliyətlərni Uningoɣa beoɣixlap esip koyux imtiyazimiz bardur. Baykaymizki, Uningda «kiqik kaqa-kuqilar» üqünmu esiloɣudək orun bardur. Gərqə bizdə boloɣan talant yaki roһiy iltipatlar az bolsimu, Uningoɣa xularni esiximiz bilən Hudaoɣa xan-xərəp kəltürülidu. Qünki Hudaning aldida bizning əməllirimiz yaki һədiyəlirimizning qongliki yaki kəplüki əməs, bəlki ularda boloɣan muddia-məksətlirimiz əһmiyətliktur «**Qünki Pərwərdigar bilim-һidayətkə igə Hudadur. Insanlarning əməlliri Uning təripidin tarazida tartilidu**» («1Sam.» 2:3).

(3) «Jəng okyasi»

«Jəng okyasi» — barlik xərһqilər bu tət ibarə məlum xəhslərni bildüridu, degəngə koxulidu. Əmma bizningqə tətning һəmmisi bu tət süpətni өz iqigə aloɣan Məsiһning Өzini kərsitidu. 3- wə 4-ibarə Məsiһning dunyaoɣa kaytip kelixining bir jəһətini kərsitidu. Xu qaoɣda u «**Jəng okyasi**» bolidu. Zəburdiki 45-küdə eytiloɣandək: «**Sening okliring ətkürdur, ular padixaһning düxmənlirining yürikigə sanjilidu; pütün əllər ayioɣingoɣa yikitilidu**» («Zəb.» 45:5).

Məsiһning «Hudaning jazasini yətküzgüqi» salahiyiti tooɣruluk kəp adəmlər oylaxtin өzini kaquridu. «Yəx.» 53-babta Məsiһning «Hudaning kozisi» süpitidə dəһxətlik azab-okubət tartidioɣanliki ayan kilinidu, əlwəttə, lekin «Yəx.» 63-babta U baxkiqə bir wəzipidə, yəni küq-kudrət bilən Hudaning düxmənliridin intikam alidioɣanlikida kərünidu: — «**Bozraһ xəһiridin qikkan, üstibexi kenik kizil rənglik, ... zor küq bilən kol selip mengiwatkan, Edomdin muxu yərgə keliwatkuqi kim?**».

Bu kərünüx Məsiһning kaytip kelixidə əməlgə axurulidu: «**Rəb Əysa kudrətlik pərixtiliri bilən ərxtin kayta kərüngən qaoɣda, kiyinqilikka uqrioɣan silərgə biz bilən təng aramlik bərsə durus ix bolmamdu? U kaytip kəlgəndə yalkunluk ot bilən Hudani tonumaydioɣanlardin... intikam alidu. ... u wakitta U Өzining barlik mukəddəs bəndiliridə uluoɣlinip, barlik ixəngənlərdə xu künidə ajayip-karamətlikini kərsitip mədһiyiləngili kelidu**» («2Tes.» 1:7-10).

«**Andin kərdümki, asman eqildi wə mana, bir ak at turatti; üstigə mingüqining bolsa nami «Sadik» wə «Һəkikiy» bolup, U һəkkaniylik bilən һəküm qikiridu wə jəng kilidu. Uning kəzliri ot yalkunioɣa ohxaytti, bexida nuroɣun taji bolup, tenidə Өzidin baxka һeqkim bilməydioɣan bir nam pütüklük idi. U uqisioɣa kanoɣa miləngən bir ton kiygənidi, Uning nami «Hudaning Kalami» dəp atilidu. Uning kəynidin əgixip keliwatkan ərxtiki koxunlar bolsa, ak atlaroɣa mingən, ap'ak, pak nəpis kanap libas bilən kiydürülgənidi. Uning aoɣzidin ətkür bir kiliq qikip turatti; U buning bilən barlik əllərni uridu; U ularni təmür kaltək bilən padiqidək bakidu; U Һəmmigə Kadir Hudaning dəhxətlik oɣəzipining «xarab kəlqiki»ning qəyligüqisidur. Uning toni wə yotisi üstigə «padixaһlarning Padixaһi wə rəblərning Rəbbi» degən nam yeziloɣanidi**» (Wəһ.» 19:11-16).

(4) «Һəmmigə һəkümranlik kiloɣuqi»

«Һəmmigə һəkümranlik kiloɣuqi» yaki «һəkümranlik kiloɣuqi» — Ibraniy tilida «nogəs» deyilidu. Bu səzning birnəqqə hil tərjimiliri bar. Bəzidə u «zomigər», «mustəbit» deyilidu; lekin muxu yərdə ijabiy mənidə ixlitilidu, dəp karaymiz. Biz Dawut Baronning pikrigə əgixip, uni «һakimmutlək» «һəmmigə һəkümranlik kiloɣuqi» yaki «mutlək һəkümdar» dəp tərjimə kilimiz.

Məsiһning yər yüzidə boloɣan səltəniti Hudaning mutlək һokukini kərsitidu wə mutlək bolidu; Uning pütünləy pak-

muқəddəs wə ḥəkkaniy, qəksiz pəmparasətlik wə küq-ḳudrətkə igə boluxi bəzilirimizgə sürlük tuyulidu, lekin biz Uning yənə pütünləy kəyümqan wə rəḥimdil, «maḥiyiti meḥir-muḥəbbət» ikənlikini esimizdə tutuximiz kerək. Səltəniti rəzillərgə dəḥxətlik, Өzigə etiқad ḳiloɳlaroɳa təsəlli, hatirjəmlik wə huxallik bolidu.

Xunga «nogəs» degən sөz bəlkim birinqidin Məsiḥning Hudaning düxmənlirigə ḳaratқan harakterini kөrsitixi mumkin; Zəburda wə «Wəḥiy»də deyilgəndək U «**əllərni təmür ḥasa bilən baxḳuridu**».

«Əmdi, ḥəy padixaḥlar, əқildar bolunglar!
Jaḥandiki soraқqilar sawaқ elinglar;
Pərwərdigardin ḳorḳux bilən Uning hizmitidə bolunglar;
Titrək iqidə huxallininglar!
Oɳulning oɳəzipining ḳozoɳalmasliқi üqün,
Uni səyüp ḳoyunglar;
Qünki Uning oɳəzipi səlla ḳaynisa,
Yolunglardila ḥalak bolisilər;
Uningoɳa tayanoɳanlar nəқədər bəhtliktur!» (Zəbur» 2-küydin).

5-ayət yənə Məsiḥning Өz padisi Israilni «yoқlap kəlgən»din keyin ularda boloɳan qong өzgirixlərning təswirining dawamidur: —

«Xuning bilən ular jəngdə, düxmənlərni koqilardiki patқaқni dəssigəndək qəyləydioɳan palwanlardək bolidu; ular jəng ḳilidu, qünki Pərwərdigar ular bilən billidur; ular atliқ əskərlərnimu yərgə ḳaritip ḳoyidu».

«Ḳoqilardiki patқaқni dəssigəndək qəyləydioɳan palwanlardək» degən sөz ilgiriki «**Ular saloɳa taxlirini kukum ḳilip, dəssəp qəyləydu**» deyilgən sөzni (9:15) esimizgə kəltüridu. Uxbu ikki ayət Israilning Hudaning düxmənlirini yengidioɳanliқini kөrsitidu. 5-ayəttiki bu sөz yənə «ilgiriki bir pəyoɳəmbər», yəni Mikaḥning bir sөzini kixining esigə kəltüridu: «**Mening kөzüm uning** (düxminimning) **üstidin boloɳan oɳəlibini kөridu; u koqidiki patқaқtək dəssəp qəylinidu**» («Mik.» 7:10).

Bu ix Israilning өz küqidin bolmaydu, bəlki «**qünki Pərwərdigar ular bilən billidur**»; wə xunga ular düxmənlirining sərhil küqlirigə, yəni «atliқ əskərliri»gə taқabil turalaydu.

Xu küni Israil Zəburning muəllipi bilən təng: —

«Bəzilər jəng ḥarwilirioɳa, bəzilər atlaroɳa tayinidu;
Birak biz bolsak Pərwərdigar Hudayimizning namini yad etimiz;
Ular tizi püklinip yiқildi; biz ornimizdin turup, tik turimiz» dəp eytidu («Zəb.» 20:7).

Pərwərdigar xu wakitta Israil üqün kөrsətkən nusrət barliқ ḳowmigə ortak bolidu.

Zəkəriyaoɳa tapxuroɳan bexarətlərning ḥəmmisidə Israilning, yəni «Israil jəməti» (yaki «**Yüsüpning jəməti**») bilən «**Yəḥuda jəməti**» otturisidiki ḥəsəthorlukni yoқitip, ḳaytidin bir ḳilinip bir ḳowm bolidioɳanliқi enik kөzdə tutulidu wə təkitlinidu: —

«Mən Yəḥuda jəmətini küqəytimən, Yüsüpning jəmətini ḳutḳuzimən; Mən ularni ḳaytidin olturaқlixixқa ḳayturimən; qünki Mən ularoɳa rəḥim-xəpқətni kөrsitimən. Ular Mən ḥeqқaqan taxliwətmigəndək bolidu; qünki Mən ularning Hudasi Pərwərdigarmən; Mən ularoɳa jawab berimən» (6-ayət).

«Mən ularni ḳaytidin olturaқlixixқa ḳayturimən» degən sөz yənila «ilgiriki pəyoɳəmbərlər»ning ikki sөzini kixining esigə kəltüridu: — «**... Mən ularni ḳaytidin muxu yərgə epkelimən, ularni amantinqliқta turoɳuzimən**» («Yər.» 32:37) wə «**...**

Mən ətkən zamanlardikidək silərni (Kənaandiki taoɣlarni) **olturakliқ kilimən; xundak, ḥalinglarni əslidikidin əwzəl kilimən..**» («Əz.» 36:11).

Bu barliқ ixlarning yüz berixi Israilning қandaқtur birər ḥəkқaniyliқi üqün yaki xuningoɣa layiқ boloɣini üqün əməs, bəlki pəқət «**qünki U ularoɣa rəḥim-xəpқətni kərsitidu**». Israilning birinqi қetim Қanaan zeminioɣa igə boluxi tooɣruluқ Zəburning muəllipi bu ḥəқiқətni mundaқ kərsitidu: —

«**Qünki bowilirimiz yərni əz kiliqi bilən aloɣini yoқ, əz biliki bilən əzlirini қutқuzoɣinimu yoқ;**

Bu bəlki Sening ong қolung, Sening biliking wə jamalingning nurining nətijisidur; qünki Sən ulardin hursənlik alding» («Zəb.» 44:3).

7-ayəttə məḥsus Əfraimning xu qaoɣdiki huxalliқi alaḥidə bayan қilinidu: «**Əfraimdikilər palwandək bolidu, kəngülliri xarab kəypini sürgənlərdək huxallinidu; ularning baliliri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli Pərwərdigardin xadlinidu**». Bu Huda əslidə Yəḥudaoɣa 9:15 wə 10:5də қiloɣan wədisining asasiy məzmunining қaytilinixidur. Pələstingə қaytқanlarning kəpinqisi Yəḥuda, Bənyamin wə Lawiy қəbililiridin idi. Əfraim, xübḥisizki, muxu ayəttə Israilning «ximaliy padixaḥliқ»idiki on қəbiligə wəkil bolidu. Bu on қəbilə Yəḥudalarning sürgün қilinixidin ilgirila Asuriyə imperiyəsi təripidin sürgün қilinoɣanidi; xunga ularning kəpinqisi tehi yiraқ-yiraқlarda tarқalma ḥaləttə idi. Xunga bu bexarət ularni alaḥidə rioɣbətləx üqün berildi. «**Ularning kəngülliri xarab kəypini sürgənlərdək huxallinidu**» — xarabtin əməs, bəlki Muқəddəs Roḥtin, əlwəttə: «**Ḥaraқ-xarab iqip məst bolmanglar; xundak kiliқ adəmni xallaқlaxturidu; buning ornioɣa Muқəddəs Roḥқa tolduruloɣuqi bolunglar**» («Əf.» 5:18).

Bu huxalliқ waқitliқ bir ḥadisə bolmaydu, bəlki: «**Ularning baliliri buni kərüp huxallinidu; ularning kəngli Pərwərdigardin xadlinidu**».

Ḥazir pəyoɣəmbər қaytidin pütkül қowm tooɣruluқ bexarət beridu: —

(8-ayət) «**Mən üxқiritip, ularni yioɣimən; qünki Mən ularni bədəl tələp ḥərlükkə qiқirimən; ular ilgiri kəpiyip kətkəndək kəpiyidu**».

Bügüngə қədər ottura xərқtiki padiqilar əz padisini yioɣixi üqün üxқiritidu yaki nəy qalidu. «Ḥak.» 5:16də: «**Sən nemixқa ... қoylaroɣa qelinoɣan nəyning awazini anglaxni halap қalding? Rubənning ailə-jəmətliridikilərning arisida xunqə uluoɣ niyətlər қəlblirigə pükülgənidi!**» deyilidu («Yəx.» 5:26, 7:17-19də Huda Israilni jazalax üqün ohxax yolda Israilning düxmənlirini qaқiridu).

Andin: «**(Israil) ətkəndə kəpiyip kətkəndək kəpiyidu**». Israil Misirda boloɣanda «**Israillar kəp tuoɣulup** (Misirliқlar ularni harlioɣini bilən)**, tez awup, intayin küqəydi; ular zeminoɣa bir kəldi**» deyilidu («Mis.» 1:7). Xu qaoɣda gərqə Pirəwn ularni yoқatmaқqi boloɣan bolsimu, «**Ular tehimu kəpiyip kətti**». «**Ətkəndə kəpiyip kətkəndək**» degən səzlər dəl muxu ixni kərsitidu.

Xuningdək bu hil kəpiyix Israil əllər arisida tarқitiloɣan waқtidimu bolidu: «**Mən ularni əllər arisida uruқtək qaqimən; andin ular Meni yiraқ jaylarda əsləydu; xuning bilən ular baliliri bilən ḥayat қelip, қaytip kelidu**» (9-ayət). Bu yənə ikki «burunқi pəyoɣəmbər»ning səzini esimizgə kəltüridu: —

«**Wə Mən Əzüm üqün uni zeminda teriymən; Mən «Lo-Ruḥamaḥ»oɣa** (mənisi «rəḥim қilinmioɣan») **rəḥim қilimən; Mən «Lo-Ammi»oɣa** (mənisi «Mening həlқim əməslər»)**: «Mening həlқim!» dəymən; wə ular Meni: «Mening Hudayim!» — dəydu**» («Ḥox.» 2:23) wə «**Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmətidə wə Yəḥuda jəmətidə insan nəslini wə**

ḥaywanlarning nəslini terip əstürimən» («Yər.» 31:27).

Yəḥudiy həlḳi əllər arisida tarḳitiloɣan waḳitlarda (asasən ikki ming altə yüz yil jəryanida) ularning sanliri ḥərhil ḳiroɣinqapḳun wə zalimliḳ tüpəylidin birnəqqə ḳetim miliyondin təwən boloɣan boluxi mumkin. Ḥazir pütkül dunyada Yəḥudiylarning sani bəlkim yigirmə miliyon boluxi mumkin.

Israil «**Meni yiraḳ jaylarda əsləydu**» degən sözlər Əzakiyal pəyoɣəmbərning: «**wə silərdin ḳiliqtin ḳutulup ḳaloɣanlar sürgün ḳilinoɣan məmlikətlərdə Məndin yanoɣan wapasizḳəlbliriwəbutlirioɣa paḥixiwazlardək ḥəwəs ḳiloɣan kəzliri bilən baoɣrimni parəparə ḳiloɣanliḳini esigə kəltüridu; xuning bilən ular ḳiloɣan rəzillikliri ḥəm yirginqlik ḳilmixliri tüpəylidin əz-əzliridin nəprətlinidu**» deginini bizgə əslitidu («Əz.» 6:9). Bu ix tehi bolmidi; Israil yənila jaḥilliḳ bilən Hudaning nijatini tehi ḳobul ḳilmidi.

9-ayəttiki bexarətning: «**Xuning bilən ular baliliri bilən ḥayat ḳelip, ḳaytip kelidu**» degən keyinki səzliri Əzakiyalning baxḳa bir bexaritini əslitidu: «**Mana, Mən gərünglarni eqip, silərni gərünglardin qiḳirimən, i Mening həlḳim, ... Mən Əz Roḥimni silərgə kirgüzimən, silər ḥayat bolisilər, silər Mənki Pərwərdigarni xundaḳ səzni ḳilip, xuni ada ḳildi, dəp bilip yetisilər**» («Əz.» 37:11-14).

Baxḳa nuroɣun bexarətlərdə, Israil etiḳadsiz ḥalda əz zeminioɣa ḳayturup kelingəndin keyin andin towa ḳilixi bilən roḥiy ḥayatḳa erixidu, deyilidu. «Əzakiyal»diki xu bexarəttə bolsa, bu ix Israillarning yiraḳ yurtlarda tehiqə tarḳalma ḥaləttə turoɣinida yüz beridu, deyilidu. Əməliyəttə bizningqə bu ikki ix təng yüz beridu; Israil etiḳadsiz ḥalda əz zeminioɣa ḳayturup kelingəndə, qong bir ḳismi tarḳitiloɣan yərlərdə ḳaliweridu; demək, ḳaloɣanliri bilən ḳaytip kəlgənliri təng towa ḳilidu.

10-ayəttə Israilning tarḳitiloɣan yərlərdin ḳayturup kelinixi tooɣruluḳ birḳədər təpsiliy səzlinidu: «**Mən ularni ḳaytidin Misir zeminidin elip kelimən, Asuriyədinmu qiḳirip yioɣimən; ularni Gilead wə Liwan zemininoɣa elip kirgüzimən; yər-zemin ularni patḳuzalmay ḳalidu**».

Bu səz yənə «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning bexarətlirini hulasilioɣini bolidu. Məsilən: «**Xu küni Rəb ikkinqi ḳetim Əz həlḳining «ḳaldi»sini ḳayturux üqün, yəni Asuriyə, Misir, Patros, Kux, Elam, Xinar, Hamat wə dengizdiki yiraḳ arallardin ḳayturux üqün Əz ḳolini yənə uzartidu. U əllərni qaḳirix üqün bir tuoɣ kətüridu; xundaḳ ḳilip U yər yüzining qət-qətliridin Israilning oɣeriblirini jəm ḳilip, Yəḥudadin tarḳilip kətkənlərni yioɣidu**» («Yəx.» 11:11-12).

Ḳaytḳanda Pərwərdigar «**ularni Gilead wə Liwan zemininoɣa elip kirgüzimən**» dəydu — Gilead I'ordan dəryasining xərḳ təripigə, Liwan I'ordan dəryasining oɣərb təripigə wəkillik ḳilidu. Xundaḳ boloɣini bilən: «**yər-zemin ularni patḳuzalmay ḳalidu**». Bu səz Yəxaya pəyoɣəmbərning ikki bexaritini hulasilioɣini bolidu: — «**Seningdin juda ḳilinoɣan baliliring bolsa sanga: — «Muxu jay mening turuxumoɣa bək tarqilik ḳilidu; manga turoɣudək bir jayni boxitip bərsəng!» — dəydu; sən kənglüngdə: — «Mən balilirimdin ayrilip ḳaloɣan, oɣerib-musapir wə sürgün bolup, uyan-buyan ḥəydiwetilgən tursam, kim muxularni manga tuoɣup bərdi? Kim ularni bekip qong ḳildi? Mana, mən oɣerib-yaloɣuz ḳalduruloɣanmən; əmdi muxular zadi nədin kəlgəndu?» — dəysən**» («Yəx.» 49:20-21).

«— **Təntənə ḳil, i pərzənt kərmigən tuoɣmas ayal!**

Nahxilarni yangrat, xadlinip towla, i toloɣaḳ tutup bakimioɣan!

— Qünki oɣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!» («Yəx.» 54:1).

Israilni Misirdin ḳutḳuzux üqün Huda ularni «Ḳizil Dengiz»din ətküzüp nuroɣun məjizilərni kərsətti. Huda Israilni dunyaning qət-qətliridin ḳutḳuzup ḳaytḳuzoɣanda ohxaxla ular üqün nuroɣun məjizilərni kərsitidu: —

(11-ayətning dawami) «U (yəni Huda, Israilni dəp) **xundaḳ ḳilip, jəbir-japa dengizidin ətüp, dengizdiki dolḳunlarni uridu; Nil dəryasining təgliri ḳurup ketidu»** (Huda I'ordan dəryasini Israilning aldida ḳurutḳandək) — «**Asuriyəning məoɣrurluḳi wə pəhri pəskoyoɣa qüxürülidu»** (Asuriyə Israilning ximaliy düxmənlirigə wəkillik ḳilidu) **«Misirdiki xaḫanə ḫasimu yoḳilidu»** (Misir Israilning jənubiy düxmənlirigə wəkillik ḳilidu). Bu bexarət ilgiriki birnəqqə bexarətlərni hulasilaydu: «**Sən Misir zeminidin qiḳḳan künlərdə boloɣandək, Mən ularoɣa karamət ixlarni kərsitip berimən**» («Mik.» 7:15).

«**Dengizni, dəḫxətlik ḫanglardiki sularni ḳurutuwetip, dengizning təglirini sən ḫəmjəmətlik ḳilip ḳutḳuzoɣanlarning ətüx yoli ḳiloɣan əzüng əməsmu?**» — «Yəx.» 43:19, 51:9-11ni kərüng.

10-bab ahirḳi ayəttiki: «**Mən ularni Pərwərdigar arḳiliḳ küqəytimən; ular Uning namida mangidu, dəydu Pərwərdigar**» degən bexarət, xübḥisizki Yəḫudiy həlḳining ahirḳi zamanlarda ḳaytidin Pərwərdigarning wəkilliri bolidioɣanliḳini kərsitidu. Ular Muḳəddəs Roḫtin küqləndürülüxi bilən: «**Əz Hudasini dost tutḳuqi həlḳ bolsa oɣəyrət tepip ḫərikət ḳilidu**» («Dan.» 11:32); «**Silər bolsanglar, Pərwərdigarning kaḫinliri dəp atilisilər; silər tooɣranglarda: «Ular Hudayimizning hizmətkarliri» deyilidu**» («Yəx.» 56:6, 61:6ni kərüng).

11-bab — Hudaning padisi yahxi padiqini, yəni Pərwərdigarning Əzini rət ḳilidu, zulmət ularni basidu

9-10-bablarda Israiloɣa wədə ḳilinoɣan qəksiz bəht-bərikətlərni kərimiz, 11-babta tuyuḳsiz adəmni ḳattiḳ qəqitidioɣan nomussiz ixənqsizlik, əz beximqiliḳ wə wapasizliḳni kərimiz; bu gunaḫlar bolsa əllərning əməs, bəlki Israilning gunaḫidur!

Huda Əz həlḳigə ḳandaḳ səz ḳilixni bilidu; xunga Israilni (bolupmu Əzigə wapadar boloɣan «ḳaldi»sini) kəlgüsi xan-xərəp tooɣruluḳ rioɣbətləndürüp, ularoɣa «xu qaoɣ»ning wə «ḫazir»ning arilikidə nemə ixlarning bolidioɣanliḳini kərsitidu. Hudaoɣa təxəkkür, barliḳ gunaḫlar, xundaḳla gunaḫning barliḳ qongḳur təglirigə nijatliḳ bardur. Lekin gunaḫtin ḫəḳikiy ḳutḳuzuluximiz üqün ḫəmmimiz əz kəlbimizdə yatḳan əz gunaḫimizning dəḫxətlik reallikioɣa yüzlənmisək ḫeqḳandaḳ nijatliḳḳa erixəlməymiz. Mana, bu babning məzmunlirining Israil üqün, xundaḳla biz üqün boloɣan əḫmiyitidur.

Bexarət Hudaning bir ḫəküm-jazasi tooɣruluḳ tuyuḳsiz elan ḳilinixi bilən baxlinidu: —«**I Liwan, ot sening kedir dərəhliringni yəp ketixi üqün, dərwaziliringni aq!**».

«Dərwazilar»ning tiloɣa elinixi məlum bir binani kərsitidu, əlwəttə. Lekin ḳaysi bina? Pələstində «kedir yaoɣiqi» bilən bezəlgən birdinbir bina Hudaning muḳəddəs ibadəthanisi idi. Qünki Pars imperatori Ḳorəx Yəḫudiy həlḳigə ibadəthanini selix üqün nuroɣun bayliḳlarni beoɣixlioɣanidi. Ular xular arḳiliḳ Liwandin kəp kedr yaoɣiqini elixi kerək idi («Əzra» 3:7, 6:4). Keyin bu yaoɣaqlardin bəziliri «yoḳilip», kixilərning əyliridə «pəyda boldi» — «Ḫag.» 1:4). Xunga Zəkəriyaning zamandixi Ḫagay pəyoɣəmbər ibadəthanini ḳurux üqün həlḳḳə yaoɣaq elip kelixkə «taoɣloroɣa qiḳinglar» degənidi («Ḫag.» 1:8). Xübḥisizki, ular aloɣan yaoɣaqlarning kəpinqisi Liwan taoɣliḳidiki kedir wə ḳarioɣay dərəhliridin idi. Xundaḳ ḳilip, ibadəthana «Zion teoɣi»ning üstigə ḳuruloɣan, xundaḳla kəp kedir yaoɣaqliri

bilən bezəlgini üqün, uni «Liwan»oŋa yaki «Liwan taoŋlik ormini»oŋa ohxatkili bolatti.

Xunga, yengila selinoŋan ibadəthanining kəydürüwetilidioŋan küni 1-ayəttə ayan kilinidu. Nemidegən sarasimilik bexarət-hə!

2-ayət: — «**Waysanglar, i karioŋaylar, qünki kedir yikildi, esil dərəhlər wəyran kilindi; waysanglar, i Baxandiki dub dərəhliri, qünki barakşan orman yikitildi!**»

Ohxitix xuki, Huda jazasini yürgüzginidə Өz өyini xundak kiloŋan yərdə, addiy pukralar wə ularning өyliri kandak bolar? («Luka» 23:31, «Əz.» 17:3, «Yəx.» 14:8, «Yər.» 22:6-7ni kərüng).

3-ayət: — «**Padiqilarning waysioŋan awazini angla! Qünki ularning xəripi boloŋan qimən-yaylak wəyran kilindi; arslanlarning hərkirigən awazini angla! Qünki I'ordan dəryasining pəhri boloŋan bük-barakşanlikі wəyran kilindi!**».

I'ordan dəryasining boyidiki barakşan əskən dəl-dərəhlər wə gül-giyahlar «I'ordanning pəhri» dəp atilatti. Xu yərdə nuroŋun yirtkuq haywanlar, jümlidin xirlar yoxurunup turup qarwilarni owlaytti. Xunga tajawuzqi koxun hazir Pələstinning ximali («Baxan»)din jənubioŋa kəlgən bolsa kerək; ular Yəhudaning yaylakliroŋa (padiqilarning xəripi) wə «I'ordanning pəhri»gə yetip kelip ularni wəyran kildi. Xuning bilən «padiqilar» yaylaktin məhrum bolup nəpkə erixəlməydu (ular, yəni həlkning hөkümranliri wə həlkning yetəkqiliri keyin «kөyümsiz padiqilar» dəp əyiblinidu) həm «xirlar» (bəlkim həlk arisidiki kanunoŋa oquk-axkarə boysunmaydioŋan ooŋri katarliklar)ningmu heqkandak yoxurunoŋudək yeri kalmaydu.

Gərqə biz bu yərdə xu ayətlərni kөqmə mənidə xərhligən bolsakmu, ular yənə səzmusəz mənidimu əməlgə axuruloŋan. Pələstin yat koxunlar təripidin kөp ketim tajawuzqilikka uqrioŋaqka wə zeminda turuwatkanlarning pərwixi naqar boloŋaqka: — (a) Liwanning əslidiki yooŋan ormanliridin pəkət iz-kalduklarla kaldi; (ə) Baxandiki dub dərəhliri yokap kətti; (b) I'ordan dəryasi boyidiki Barakşan janggal asasən yokaldi.

4-14-ayətlərdə pəyoŋəmbər 1-3-ayəttə kərsitilgən jazaning səwəbliri wə təpsilatlirini bayan kilidu.

Biz awwal muxu bexarətning məzmunini kiskiqə eytayli:—

Israil «**booŋuzlaxka bekitilgən pada**» dəp atilidu. Ularning xu korkunqluk əhwalining səwəbi enik kilinidu; Huda əslidə Israillaroŋa «bakkuqi» yaki «padiqi» boluxka bekitkən adəmlər өz burqini ada kilmidi. Xunga pəyoŋəmbər Hudaning əmri bilən wə Hudaning ornida yaki Uning wəkili bolup «**booŋuzlaxka bekitilgən pada**»ni bekix wə kutkuzux wəzipisini өz zimmisigə alidu. Halbuki, u əslidə kutkuzmakqi boloŋan «pada»ning kөpinqisi uning «padiqiliki»ni rət kilidu. Amalsizliktin «padiqi»ning өz mənsipini taxlap, ularni mutlək halakətkə yol koyuxtin baxka yoli kalmaydu. Andin ularning xükürsizliki wə wapasizlikini ayan kilix üqün padiqi ulardin tegixlik ix həkkini soraydu. Uni mazak kilix yolida ular uningoŋa ottuz kümüx tənggini sunidu. Ottuz kümüx tənggə mukəddəs kanun boyiqə tasadipiyliktin əltürülgən bir kulning tələm bahasi idi («Mis.» 21:32). Bu pulni pəyoŋəmbər «**Mana, bu ular manga bekitkən kaltis baha!**», «mazak baha» dəp karap, Hudaning əmri bilən ibadəthanida barlik pukralar aldida sapalqining aldioŋa qərüwetidu; andin ular bilən boloŋan munasiwitini bildüridioŋan əng ahirki bəlgisini, yəni tayikini sundurup taxlaydu.

Təwəndə bu ixning təpislatlirini kөprək xərhləymiz, lekin xuningdin awwal bexarət tooŋruluk omumiy jəhəttin yənə azrak tohtilix kerək: —

(a) Yukirida eytkinimizdək, pəyoŋəmbər bu «bexarətlik kərünüx»tə bolsun yaki «bexarətlik hərikətlər»də bolsun intayin

alahidə bir yolda Hudaning wəkili bolidu, dəp ⱪaytiliximiz kerək. Pəyoⱪəmbərning Hudaning wəkili boloⱪanliⱪi təwəndiki sözlərdin eniⱪ kərünidu: «**Mən bir ay iqidə üq padiqini ⱨalak ⱪildim**» (8-ayət) «**Mening barliⱪ əllər bilən boloⱪan əⱨdəmni sunduruwəttim**» (10-ayət); muxundaⱪ ixlarni Zəkəriya yaki ⱨeqⱪandaⱪ pəyoⱪəmbər əzi ⱪilalmaytti, pəⱪət Huda Θzi ⱪilidu, əlwəttə.

Xunga xu hulasioⱪa kelimizki, bu ixlarda pəyoⱪəmbər pəⱪət «Hudaning wəkili süpitidə» səzləydu. U bularda Məsiⱨning wəkili (yaki «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning wəkili) boluxi yaki Pərwərdigarning Θzigə wəkil boluxi əməliyəttə ohxax bir ixtur; qünki Təwratta kərginimizdək, kəp yərlərdə Məsiⱨning kelixining Pərwərdigarning kelixidin derək beridioⱪanliⱪi ayan ⱪilinidu. Məsilən, «Əzakiyal» 34-babta Pərwərdigar Israilning «sahta padiqiliri»ning ornioⱪa Mən Θzüm kelip silərni baⱪimən, dəydu. U Θzi kelip Israillarni izdəydu, ⱪutⱪuzidu, küqləndüridu wə saⱪaytidu, deyilidu. Biraⱪ uxbu babni oⱪuoⱪanseri bu ixlarni ⱪiloⱪuqi Pərwərdigarning Məsiⱨidin ibarət ikənlikini, Pərwərdigar bularni U arⱪiliⱪ wasitilik ⱪiloⱪanliⱪini kərimiz: «**Mən ularning üstigə bir padiqi, yəni ⱪulum Dawutni tikləymən; U ularni bekip, ularoⱪa Padiqi bolidu**». Muxu yərdə, xübⱨisizki, «Mening ⱪulum Dawut» ⱨəⱪiⱪiy Dawut, yəni Məsiⱨni kərsitidu.

Hudaning insanlar bilən boloⱪan barliⱪ munasiwətliridə wə ularoⱪa boloⱪan barliⱪ muamilisidə, məyli rəⱨim kərsitixtə bolsun, jazalaxta bolsun, uni U daim Məsiⱨ arⱪiliⱪ bejiridu.

(ə) Bexarəttə kərsitilgən waⱪit Zəkəriya pəyoⱪəmbərning dəwridin keyin bolsa kerək; qünki yuⱪirida eytⱪinimizdək, bexarət boyiqə ibadəthana wəyran ⱪilinidu.

Bexarət təpsilatlirioⱪa ⱪarioⱪanda, kərsitilgən əⱨwallar dəl ibadəthanining Rim imperiyəsi təripidin miladiyə 70-yilida wəyran ⱪilinixtin ilgiriki ixlar, yəni Yəⱨudiy həlⱪi tarⱪitiwetilixtin ilgirki ixlar idi.

(b) Pəyoⱪəmbər bu ixlarni halayiⱪ aldida kərsətkənmu, yaki kərünüxtə əzining bu ixlarni ⱪiliwatⱪinini kərgənmu?

Ibadəthanining yenida ⱪurbanliⱪⱪa layiⱪ boloⱪan bir pada bekiliwatⱪan, bular «booⱪuzlaxⱪa bekitilgən pada» dəp ataloⱪan dəp ⱪarayli. Bexarəttiki ixlar pəyoⱪəmbər bilən pada otturisida bolidu; u ikki tayaⱪni elip, ularni padiqining ⱪorali ⱪilip ixlitidu; u ularning birigə «xapaət», yənə birigə «rixtə» püttüm, dəydu; u həlⱪtin «ix ⱨəkⱪi»ni soraydu wə xu «ⱨəkⱪi»ni ibadəthanida sapalqining aldioⱪa qerüydu, ahirida həlⱪ aldida ikki tayiⱪini sunduridu. Bexarəttiki ixlarning ⱨəmmisi xu tərikidə halayiⱪ aldida kərsitilidu. Gərqə bexarəttiki ixlar xu tərikidə halayiⱪⱪa kərsitilgənmu dəyluⱪ, lekin pəyoⱪəmbər ⱪandaⱪ yol bilən 8-ayəttiki «**Mən bir ay iqidə üq padiqini ⱨalak ⱪildim**» degənni «**həlⱪ aldida**» kərsitip berələydu? Uning üstigə, <u>**Ⱨagay wə Zəkəriya pəyoⱪəmbərlərning xu künliridə**</u> halayiⱪ Hudaning səz-kalamioⱪa ⱪulaⱪ selip intayin itaətmən boloⱪan, deyilidu («Ⱨag.» 1:14, «Əzra» 1:5, 5-6-bablar). Həlⱪ Zəkəriya pəyoⱪəmbərning bexarətni xundaⱪ ipadiliginini kərsə, ularning uningoⱪa rəswaqiliⱪ ⱪilip «ottuz tənggə» beridioⱪinioⱪa ixəngümiz kəlməydu. Xunga biz bexarətni qüxəndüridioⱪan ikkinqi kəzⱪaraxⱪa mayilmiz; demək, Zəkəriya pəyoⱪəmbər bir oⱪayibanə kərünüxni kərüp, xu oⱪayibanə kərünüxtə əzining xu bexarəttə hatiriləngən ixlarni ⱪiliwatⱪinini kərgən. Baxⱪa pəyoⱪəmbərlərning birnəqqə bexarətliridimu ularning Zəkəriyaoⱪa ohxax pəⱪət Hudala ⱪilidioⱪan ixlarni əzi ⱪilidioⱪandək kərünidu; məsilən, Huda Yəxaya pəyoⱪəmbərgə «**Muxu həlⱪning yürikini tax, ularning ⱪulaⱪlirini eoⱪir ⱪiloⱪin**» dəp buyruydu «Yəx.» 6:10; Yərəmiya pəyoⱪəmbərgə: «**Mən seni yulux, səküx, ⱨalak ⱪilix wə ərüx, ⱪurux wə terip əstürüx üqün əllər wə padixaⱨliⱪlar üstigə tiklidim**» dəydu wə yənə uningoⱪa: «**Mening ⱪolumdiki oⱪəzipimgə toloⱪan ⱪədəⱨni elip, Mən seni əwətkən barliⱪ əllərgə iqküzgin**»

дәп буйруйду («Yәр.» 1:10, 25:15-27). Yәхаya yaki Yәрәмия пәyоɣәмбәр хундақ ихларни өзи қилоɣан әмәс; улар пәқәт бу ихлар тооɣрисида бехарәт бәрɣәқкә, Hудаning хундақ қилихиоɣа yол тәyyарлиоɣан, халас. Зәкәриyаму муху yәрдә хундақ их қилоɣан.

Әмди бехарәтни тәпсилиyрақ көрәyли: —«**Пәрwәрдигар Hудayим мундақ дәydu: — Booɣузлахқа бекитилɣән падини баққин!**» (4-ayәт).

Һәлқ көп jәһәтләрдин аллиқақан «сахта падиқилар» тәрипидин аздурулуп, қәт әл залимлиртәрипидин харлинип «**booɣузлахқа бекитилɣән пада**»дәк болуп қалоɣанидиқ; қүнки «**Һәлқ қоy падисидәк тенәп кәтти; улар падиқиси болмиоɣаққа, азар yeмәктә**» (10:2). Лекин yуқирида eytқимиздәк, бехарәттә көздә тутулоɣан әһwални асасән кәлгүси бир әһwал, дәп қараymиз.

5-ayәт: — «**Улarни setiwалоɣанлар уларни booɣузliwәткәндә һеq ɣунаһқар дәп қаралmaydu; уларни setiwәткәнләр: «Пәрwәрдигароɣа хүкри! Қүнки beyип кәттим!» — дәydu; уларning өz padiқiliri улароɣа iқini һеq аоɣritmaydu**». 5-ayәт 4-ayәттә eytилоɣан әһwални тehimu тәпсиliy тәswирләydu.

Уларни «setiwалоɣанлар» wә «setiwәткәнләр» дегән сөзләр қowm tapxuruлоɣан yат әлләрни көрситidu; улар дәрwәқә Yәһудиy һәлқләргә (baxқа һәлқләргә ohxax) немә халисила хуни қиliweridu, lekin өзliri тооɣруluқ «ɣунаһimиз yоқтур» дәп һесаблaydu.

Бу бехарәттimu Зәкәриya «ilgiriki пәyоɣәмбәрләр»ning бехарәтлиринimu бизгә hулasiләp beridu, jümlidin: «**Mening һәлқim азоɣан қоylardur; уларning баққuқiliri уларни azduroɣан... уларни uqratқанларning һәммisi уларни yәp кәткән; күхәндиliri ular тооɣруluқ: «Бizдә бу ихларда һеq ɣунаһ yоқ, қүнки ular ata-bowилиrining үmidi болоɣан Пәрwәрдигар, һәққaniylиқning yaylақ-turaloɣusi болоɣан Пәрwәрдигарning aldida ɣунаһ sadir қилоɣан!**» — degән» («Yәр.» 50:6-7).

Lekin гәрqә Israil дәһхәтлик ɣунаһliri үqүн Hуда тәripidin adil jazasini yeyix үqүн yат әлләрning қolioɣa tapxuruлоɣан bolsimu, xu әлләр улароɣа қилоɣан рәһimsiz әмәлliri үqүн ɣунаһsiz һесаблanmaydu. Bu һәқiқәtni biz «Yәр.» 50-babtinmu көримиз: —

«**Israil tarқitiwetilɣән қoy padisidur; xirlar** (yат әлләр yirtқuq һaywanlaroɣa ohxitilidu) **ularni һәydiwәtкән; дәsләптә Asuriyәning padixaһi ularni yәp кәtкән, ahirida bu Babil padixaһi Neboқadnәsar uning ustihanlirini ezip oɣajilioɣan. Xunga samawi қoxunlarning Sәrdari boloɣan Пәрwәрдигар — Israilning Hudasi мундақ дәydu: — Mana, Мән Asuriyәning padixa-һining yenioɣa kelip, uni jazalioɣinimдәk, мән Babil padixaһini һәm zeminini jazalaymән**» («Yәр.» 50:17-18).

Hуда Asuriyә wә Babiloɣa немә қилоɣан bolsa u Mediya-Parsiyә, Gretsiyә wә Rimoɣa қилоɣан wә кәлгүсidimu Өz һәлқini қamqilaxқa ixlitidioɣan әлләр һәм хәhслргә ohxax ихларни қилidu; huddi Yәрәмiya пәyоɣәмбәр арқилиқ deyилгәндәк: —«**Lekin seni yutuwaloɣan-larning һәммisi yutuwelinidu; sening barliқ күхәндиliring bolsa сүргүн bolidu; seni bulioɣanlarning һәммisi bulang-talang қilinidu; seni ow қилоɣанларning һәммisi ow bolidu**» («Yәр.» 30:16).

Israil yat әлләр тәripidin harlanoɣan bolupla қalmay, 5-ayәт boyiqә «өz padiқiliri», yәni өzlirining мәmuriy wә roһiy yетәкqiliri, өzlirini bаққан wә өzlirigә һimayә bolux кerәк boloɣan һakimlar, kaһinlar wә «pәyоɣәмбәрләр» «**улароɣа iqini һеq аоɣritmaydu**». Улар хундақ қилип, пәқәт өz мәнпә'itini izdәp «Hudaning қoyliri»ni baxқilarning owlax obyekti қilinix сәwәbi bolup, өzlirining «сахта padiqi» boloɣanliқini ispatlaydu.

Һәлқning һaliti һazir tehimu бәттәр bolup ketidu, қүнки Hуда Өzi: «**... Мән zeminda turuwatқанлароɣа yәnә iqimni һеq аоɣritmaymән, дәydu Пәрwәрдигар; — wә mana, Мән адәмләрni, һәrbirini өz yeқinining қolioɣa wә өz padixaһining қolioɣa tapxurimән; mana, bular zeminni**

harab қilidu, ...» — дәйду (6-аят).

Бу 6-аяттә, Израил «Яхзи Падиқи»ни рәт қилоғандин кейинки болидиоған вақәләр топтооғра алдинала кәрситилиду («Яһ.» 10:1-31). Биринқидин, Худа Өз һәлқигә болоған кәюми wә уларниң үстидики мудапиәсини елип кетиду; иккинқидин, уларни бир-бирigә зит қилиду; үқинқидин, уларни düxмининиң қолиоға тапхуридu.

Тарихта мол испат барки, Мәсиһни рәт қилоғандин кейин Израил һәлқи әзәлдин болуп бақмиоған дәрijидә бир-бирigә қархи, бир-биридин қаттиқ һәсәт қилидиоған көп мәзһәп-гуруһқа бөлүнүп кәтти. Миладиядин кейинки 70-yилда Рим қохуни Yерусалемни үқ yерим yил қорхиwалоғандин кейин сепилини бәсүп хәһәрни ихоғал қилоған күнидә, хәһәрдикиләр бир-бирigә қархи үқ мәзһәп-гуруһқа бөлүнүп, өз’ара соқухуwатқан идi.

Yәрәмиya пәyоғәмбәр Бабил империяси Yерусалем хәһирини алидиоғанлиқи тооғруluқ бехарәт бәргәндә, хәһәрдикиләрниң пәқәт düxмәнләр тәripидин қисiloғинini тәswриләр қалмay, бәлки бир-бирigә зит икәнликинimu тәswирләydu: —

«**Мән уларни düxмәнлирining һәм janлирini izdigүқиләрning қаттиқ қistaydioған қorxawining besimi astida ooғullirining gөxini һәм қizlirining gөxini yәydioған қilimән, уларning һәрbiri өz yeқinining gөxini yәydu**» («Yәр.» 19:9). Rimliқлар хәһәрни muһasirigә aloған wақтида (miladiyәdin keyinki 70-yilda) op’ohxax ixлар boldi. Hudaning jazasining bu ikki amilini Зәкәriyamu ilgiri tiloға aloғanidi: «**Düxмәнләр tüpәylidin қiққuqi yaki kirgüqi үqün aman-esәnlik yoқ idi; qünki мән һәrbir adәmni өz yeқinioға düxмәnləxtürdüm**» («Зәк.» 8:10).

«**Өz padixaһining қolioға tapxurimән**» degән ibarә xu padixaһni uларoға Huda bәrmigәnlikini, bәlkim әzliri talliwaloғanliқini kөrsәtsә kerәk. Zәkәriya-ning dәwridә Yәһudaning һeq padixaһi yoқ idi wә yәnә 550 yil iqidә Yәһudiylarning һeq padixaһi bolmidi. Lekin waliy Pilatus Әysa Мәsiһni halayiқ aldioға qiқaroғanda u ularoға мәshirә arilax әmma һәқiқәtni sөzlәp: «— **Mana bu silәrning padixaһinglar!**» — dәp jakarlioғanda, ularning jawabi «— **Yoқiting, yoқiting, uni krestlәng!**» deyixtin ibarәt boldi.

Pilatus ularoға yәnә: — «**Meni padixaһinglarni krestligin, dәmsilәr?**» — degәndә bax kaһinlar өzlirini һәlққә wәkil қilip jawabәn:— «**Қәysәrdin baxқa һeqқandaқ padixaһimiz yoқtur!**» — deyixti.

Mana ularning talliwaloғan «**өz padixaһi**». Xundaқ talliwaloғandin keyin, ular «Қәysәrning қolioға» tapxuruldi; uzun өtmәy Rim қoxunliri (boloғusi Қәysәr Wәspasiyan, andin boloғusi Қәysәr Titusning yolyoruқi bilәn) ularning zeminini wәyran қildi, ibadәthanisini kөydürüwәtti, xәһәrni kөydürüwәtti, һәlқni qәt-qәtlәrgә tarқitiwәtti.

Әslidә bax kaһin Қayafa һәlқni Мәsiһni өltürüxkә қutritip: «**Uningoға xundaқ yol қoyup beriwәrsәk, һәммә adәm uningoға etiқad қilip ketidu. Xundaқ boloғanda, rimliқlar kelip bu ibadәthanini wә қowmimizni wәyran қiliwetidu!**» degәnidi. Andin u ularni kuqkürtüp:

— «**Pütün һәlқning һalak boluxining ornioға, birla adәmning ular üqün өlüxi yahxi...**» dәp, ahirda Әysa Мәsiһni etiқadsiz rimliқlarning қolioға tapxuroғan. Lekin ular өz Қutқuzoғuqi-Padixaһioға satқunluқ қilix jinayiti üqün dәl ular қorққan ixlar bexioға qüxti: «**Rimliқlar kelip ularning ibadәthanisini wә қowmini wәyran қiliwәtti**».

Ңalbuki, gәrqә jazasi dәһxәtlik boloғini bilәn Hudaning Israiloға boloғan hitabi һeq өzgәrmәydu: «**Rәzil yolliringlardin yeninglar, yeninglar! Nemixқa өlgünglar kelidu, i Israil jәmәti?!**» («Әz.» 33:11).

«Zәkәriya» degәn kitabning ahirқi

bablirida ularning Hudaning yenioɣa «yenixi» ayan kilinidu. Xu qaoɣda rosul Pawlusning xu bexariti əməlgə axurulidu: «**Andin pütün Israil kutkuzulidu. Bu tooɣruluk mukəddəs yazmilarda mundak yeziloɣan: — «Kutkuzoɣuqi Ziondin kelip, iplaslikni Yakupning əwladidin yok kilidu. Mən ularning gunahlirini elip taxliwətkinimdə, mana bu ular bilən tüzidioɣan əhdəm bolidu»**» («Rim.» 11:26 «Yəx.» 59:20-21).

Əmdi bu bexarətning meoɣizi — «Yahxi Padiqi»ning Өz kowmini bakkini; padining kandak jahillik bilən uni rət kilip, «booɣuzlaxka bekitilgən pada» bolup kaloɣini, degən qong temaoɣa kəlduk: —

«**Xunga mən «booɣuzlaxka bekitilgən pada»ni bekip turdum, bolupmu padining arisidiki miskin məminlərni baktim. Mən өzümgə ikki tayakni aldim; birinqisini «xapaət», ikkinqisini «rixtə» dəp atidim; xuning bilən mən padini baktim**» (7-ayət).

Pütkül Israil arisida hərdaim өzlirining gunahliridin towa kiloɣan, Hudaoɣa sadik boloɣan bir «kaldi» bardur; Zəkəriyaning dəwridə muxu həlk «**padining arisidiki miskin məminlər**» (ibraniy tilida «aniylar») deyilidu (11-ayəttimu tiloɣa elinidu). Baxkilar Hudaning səz-kalamioɣa kulak salmisimu, ular yənila anglaydu («aniylar» degən səz xu mənidə «Zəb.» 10:2, 9, 14:6, 25:16, 35:10, 37:14, 40:17, 70:5, 72:4, 86:1, 109:16-22, «Yəx.» 10:2, 14:32, 41:17 wə kəp baxka yərlərdə tepilidu).

Bexarət boyiqə «yahxi padiqi» Yəhudiy həlkining kəp kismi təripidin rət kilinoɣan bolsimu, uning hizmət mewisi bar bolidu, yəni «booɣuzlaxka bekitilgən pada» arisida «Hudaning miskin məminliri» bar bolidu. Zəfaniya pəyoɣəmbər eytkandək: «**Mən arangda kəmtər həm miskin bir həlkni kaldurimən, ular Pərwərdigarning namioɣa tayinidu**» («Zəf.» 3:12); Injilda Israil arisidiki «Hudaning kaldisi» mundak təswirlinidu: — «U (Məsih) **Өziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak Uni Өz həlki kobul kilmidi. Xundaktimu, U Өzini kobul kiloɣanlar, yəni Өz namioɣa etikad kiloɣanlarning həmmisigə Hudaning pərzənti bolux hokukini ata kildi**» («Yh.» 1:11-12).

Rəbbimiz Məsih Israil boloɣan barlik padini bakti; lekin pəkət «**padining arisidiki miskin məminlər**», yəni bax kahinlar, aksakallar wə pərisiylər kəmsitkən «aniylar»la uningoɣa ixinip əgəxti. Rosul Pawlus bu ixlarda өz hojisi Əysa Məsihgə əgixip uningoɣa ohxax ix kildi: — «**Əmdi xu səwəbtin, mən Huda tallioɣan bəndilərning Məsih Əysada boloɣan nijatka mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün həmmə ixka bərdaxlik berimən**» — dəydu («2Tim.» 2:10).

Zəkəriya pəyoɣəmbər məzkur oɣayibanə kərünüxtə padiqilik wəzipisini Israilni dəp zimmisigə alidu, andin ikki tayakni kolioɣa alidu. Ottura xərktə padiqilarning ikki tayiki bar bolidu — birinqisi padining düxmənliri, xirlar, bərilər katarliklarni koɣlax üqün, ikkinqisi padini yetəkləp, yolini tooɣrilax üqün ixlitilidu. Dawut pəyoɣəmbər bu ikki tayak tooɣruluk Zəburda: «**Sening hasang həm tayiking manga təsəllidur**» dəydu (23-küydin).

Ikki tayakning namlirining əhmiyiti bar; birinqisi «**xapaət**», ikkinqisi «**rixtə**» dəp atilidu. Ularning roli 10- wə 14-ayəttə kərünidu; birinqisi («xapaət») «padining düxmənliri»ning, yəni yat əllərning Israiloɣa hujum kilixini tosuxka ixlitilidu; ikkinqisi («rixtə») padining iqki birlikini saklaydu. Bu ikki tayakni kolioɣa elip Zəkəriya pəyoɣəmbər (bizningqə Məsihgə wəkil bolup) «**padini baktim**» dəydu.

Əmdi intayin sirlik munu ayətkə kelimiz: —«**Xuningdək mən bir ay iqidə üq padiqini halak kildim; mening jenim bu həlktin bizar**

boldi wə ularning jeni meni əq kərdi» (8-ayət).

«Üq padiqi» tooɣruluқ bizningqə ikki imkaniyət bar: —

(1) «Üq padiqi» məlum adəmlərni əməs, bəlki Huda Israil üqün bekitkən üq hil padiqini, yəni «pəyoɣəmbər», «kaһin» wə «padixaһ»ni bildüridu. Miladiyədin keyinki 70-yili Rim imperyəsining Yerusalemni wəyran қilixi bilən, Israilda bu üq hil «padiqi» қalmidi.

(2) Miladiyədin keyinki 70-yili Rim қoxunliri Yerusalemni muһasirigə aloɣanda, Israilning bir-birigə intayin əq boloɣan üq yetəkqisi (Yuһanna, Simon wə Əliezər isimlik) bar idi. Ularning bir-biri bilən soқuxuxliri tüpəylidin Yerusalem ahir berip ixoɣal қilinoɣan, bu üq «padiqi» xu һaman «padiqiliқtin» қaloɣan. Biz bu 2-imkaniyətkə mayilmiz. Biraқ ««Yahxi Padiqi»ning bu üq padiqini һalak қilixi» bilən həlқ yənila agaһ almaydu; əksiqə ular «Yahxi Padiqi»oɣa tehimu əq bolidu; Umu «**Mening jenim bu həlқtin bizar boldi**» dəydu. Muқəddəs Roһ Israil həlқining jaһilliқi tooɣruluқ һeli baldur Zəburning muəllipi arқiliқ waysioɣandək: —

«**Biraқ həlқim sadayimoɣa қulaқ salmidi,**
Israilning Manga baoɣlanoɣusi yoқ idi;
Xunga Mən ularni əz tərsaliқioɣa
қoyuwəttim;
Ular əz məsliһətliri bilən mengiwerətti» («Zəb.» 18:12-16, «Yəx.» 48:18). Mana bu 8-wə 9-ayətlərning қisқiqə mənisidur. Qünki Huda intayin səwr-takətlik, Uning səwr-takiti intayin uzunoɣa qidamliқ boloɣini bilən u qəksiz əməs. Ahir berip Uning səwr-takitining tügixi bilən Huda: — «**Mən silərni baқmaymən; ələy dəp қaloɣanliri ələp kətsun; һalak bolay dəp қaloɣanliri һalak bolsun; tirik қaloɣanlarning һəmmisi bir-birining gəxini yesun**» — dəydu (9-ayət).

Dərwəқə, Rim imperiyəsi Yerusalemni muһasirigə aloɣanda kəp adəm aqarqiliқtin baxқilarni əltürüp gəxini yegən. Rimliқlarning Israiloɣa һujum қilixidiki səwəb 10-ayəttə tepilidu; Padiqining Əz padisi bilən boloɣan munasiwetining üzülüxini bildürüx üqün pəyoɣəmbər Hudaoɣa wəkil bolup tayaқlirining birinqisini sunduridu: —

«**Mən «xapaət» degən tayiқimni elip sunduruwəttim, xuningdək mening barliқ əllər bilən boloɣan əһdəmni sunduruwəttim**» (10-ayət).

Ayəttə deyilgən «əһdə» Hudaning Israil bilən tüzgən əһdisi əməs, bəlki u Israiloɣa һimayə bolux üqün əllər bilən Əzlükidin tüzgən birhil əһdisidur. Israil Hudaning iltpati astida turoɣan bolsila, u һətta düxmənlirinimu ular bilən tinq ətidioɣan қilatti («Pənd.» 16:7 «**Adəmning ixliri Pərwərdigarni hursən қilsa, U һətta uning düxmənlirini uning bilən inaқlaxturar**» deyəlgəndək). Lekin mudapiəsi ulardin elip ketilgən bolsa, yat əllər wəһxiy һaywanlardək kelip Israilni əz owlaydioɣan obyekti қilidu: «**Mana ormanliқtiki yawa tongguzlar uni yiriwatidu, daladiki һaywanatlar uningdin ozuқlinidu**» («Zəb.» 80:13). Ahirқi zamanda Israil қət'iy towa қilip Məsiһgə etiқad қiloɣanda, Huda қaytidin ular üqün munu əһdini bəja kəltüridu: —«**Mən ular üqün daladiki һaywanlar, asmandiki uqar-қanatlar wə yər yüzidiki əmüligüqilər bilən bir əһdə tüzimən; Mən oқya, қiliq wə jəngni sundurup zemindin elip taxlaymən; ularni aman-esən yatқuzimən. Wə Mən seni əbədil'əbəd Əzümgə baoɣlaymən; һəққaniyliқta, meһir-muһəbbəttə, rəһim-xəpқətlərdə seni Əzümgə baoɣlaymən; seni sadaқətliktə Əzümgə baoɣlaymən; xuning bilən Pərwərdigarni bilip yetisən**» (« Һox.» 2:18-20).

11-ayətkə ətəyli: — «**əһdə xu küni bikar қiliwetildi; xunga pada arisidiki manga dikқət қiloɣan** (yaki, «manga қaraydioɣan») **miskin məminlər buning Pərwərdigarning səzi ikənlikini bilip yətti**».

Хунга, пәйғәмбәрниң дәврidин кейинки «**miskin мәминләр**» Hudaning (10-ayәttә deyilgәn) «**әлләр билән болған әһдisi**»ning «**sunoғanliқi**»ni көргәндә, улар бу ихни Huda бехарәт қилоғанliқini «**bilip yetidu**». Бу «bilip yetix»ning өзи бәлким Зәкәриya көрүватқан аламәт көрүнүхning бир қismi idi. Әмәлиyәттә Мәсиһкә ихәнгән barliқ Yәһudiylar Yerusalemning Rim қoxuni тәripidin wәyran қilinixidin ilgiri бу бехарәткә asasәn, xundaқla Мәсиһning sөzigә asasәn («Luқa» 21:20) Yerusalemdin qiқip taoғliқ rayonoғa қaqқanidi («Luқa»diki «қoxumqә sөz»imiznimu көрүng). Ahirқi zamandimu dәjjal Yerusalemni ixoғal қilmaқqi boloғanda xuningoғa op'ohxax degүdәk bir әһwal bolidu («Mat.» 24:15-22).

Бу бехарәттики әng tәs, biraқ әng muһim ayәtlәrgә kәlduқ: — «**Wә mәn ularoғa: «Muwapiқ kөrsәnglar, mening ix һәққimni beringlar; bolmisa boldi қilinglar» — dedim. Xunga ular mening ix һәққimgә ottuz kümүx tәnggini tarazioғa saldi.**

Wә Pәrwәrdigar manga: «Mana бу ular manga bekitkәn қaltis baһa! Uni sapalqining aldioғa taxlap bәr!» dedi. Xuning bilәn mәn ottuz kümүx tәnggini elip bularni Pәrwәrdigarning өyidә, sapalqining aldioғa qөriwәttim» (12-13).

Pәyoғәmbәr өzi көргән көрүнүхtә Hudaning yaki Мәсиһining wәkili yaki uning ornida bolup halayiқtin padiqining «ix һәққi»ni soraydu. Qünki U dәrwәқә dәwrdin-dәwr ularoғa һәқiқiy padiqi boloғan; pәқәt ular Uning ular үqün padiqi boloғan hizmitini rәt қiloғan.

Мәсиһ Өysa Hudaning wәkili bolup, Hudaning Israiloғa boloғan әsirmu әsir kөrsәtkәn mehribanliқi үqün ulardin Өz «әmgәk mewisi»ni sorioғan («Mat.» 21:33-41dә Rәbbimizning «үzүmzarliқ tәmsili»ni көрүng). Xu ixta U (Huda) ularning kөnglini sinidi. Қәdimki bir alim degәndәk: «Huda bizning iradimizni paymal қilmaydu yaki bizni hizmitidә boluxқa mәjburlimaydu. U aldimizoғa һayat wә өlümni қoyidu, һayatni tallaxқa tәklip қilidu. Biz Uning mehir-xәpқiti bilәn uni talliyalaymiz; lekin bizning Uning mehir-xәpқitini wә Uning Өzini rәt қilix imkaniyitimiz yaki әrkinlikimizmu bar».

Әmәliyәttә Israil Hudaning Мәсиһ arқiliқ boloғan mehrini rәt қilipla қalmay, өksiqә Uningoғa һaқarәt қildi. Бу һaқarәtni ular «ottuz kümүx tәnggә»ni «ix һәққi» ornida sunuxi bilәn ipadilәydu. Yuқirida eytқnimizdәk, ottuz kümүx tәnggә muқәddәs қanun boyiqә tasadipiyliқtin өltürүlgәn bir қulning tөlәm baһasi idi, halas («Mis.» 21:32).

Бу pulni pәyoғәmbәr Hudaning әmri bilәn ibadәthanida barliқ puқralar aldida «sapalqining aldioғa» qөrүwetidu. Ibraniy tilida muxu «qөrүwetix» degәn sөz adәttә һaram nәrsini mutlәқ yirginqlik dәp taxliwetixni bildüridu («Mis.» 22:31, «Yәx.» 2:20, 14:19dә xundaқ ixlitilidu).

Әmdi nemixқa pәyoғәmbәr (kөrүnүxtә) бу kümүxni «sapalqining aldioғa taxlap berixi» kerәk bolidu? Sapalqilarning ibadәthanida ixliri bar idi; mәsilәn, ibadәthanining axhanisida tamaқ etix wә kir-қatlarni yuyux үqün sapal buyumlar kerәk bolatti; xu buyumlarning ibadәthanidiki barliқ buyumlar iqidә әng әrzan, әng tөwәn orunda turuxi turoғan gәp idi (14:20ni kөrүng). Xunga «sapalqining aldioғa taxlixi» mәlum bir nәrsining әrziməslikini bildürүx үqün bolsa kerәk; bүgүngә қәdәr bu tooғruluқ buningdin baxқa mәlumatlaroғa erixkinimiz yoқ.

Xu ix nemixқa ibadәthanining өzidә қilinoғan? Ibadәthanida kөpqilik, jümlidin pütkül Israil jamaitigә wәkil boloғan kaһinlar xu ixni kөrәlәytti; xuning bilәn pütkül һәlқ guwaһ bolatti; Huda Өzimu guwaһ bolatti, әlwәttә.

Diққәt қiliximiz kerәkki, bu «ottuz kümүx tәnggә»ni Pәrwәrdigar өzi қattiқ

kinayə bilən «**ular Manga bekitkən ḳaltis baḥa!**» dəydu. Muxu ibaridin yənə eniḳki, pəyoɣəmbər dəl Hudaning wəkili bolup, Uning ornida ix ḳiliwatatti.

Əmdi bu bexarət ḳandaḳ əməlgə axuruldi? Yəḥuda Rəbbimizni «ottuz kümüx tənggə» üqün bax kaḥinlaroɣa «setiwətkən»din keyin təwəndiki ixlar boldi («Mat.» 27:3-10): —

«Uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəḥuda Uning əlümgə ḥəküm ḳilinoɣanliḳini kərüp, əz ḳilmixioɣa puxayman ḳildi wə bax kaḥinlar bilən aḳsaḳallaroɣa ottuz kümüx tənggini ḳayturup berip:— Mən bigunaḥ bir janning ḳeni təkülüxkə satḳunluḳ ḳilip gunaḥ ətküzdüm, — dedi.

Buningoɣa bizning nemə karimiz? Əz ixingni bil! — deyixti ular.

Yəḥuda kəmüx tənggilərni ibadəthanining iqigə qəriwətti wə u yərdin ketip, talaoɣa qiḳip, esilip əlüwaldi.

Bax kaḥinlar kəmüx tənggilərni yioɣiwelip: —

Bu hun təlümi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə ḳoyux ḥaram, — deyixti. Ular əz'ara məslihətlixip, bu pullar bilən yaḳa yurtluḳlaroɣa mazarliḳ bolsun dəp, sapalqining bir parqə etizliḳini setiwaldi. Xunga bu yər ḥaziroɣiqə «ḳanliḳ etiz» dəp atilip kəlməktə.

Bu wəḳə arḳiliḳ Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin burun eytiloɣan munu bexarət əməlgə axuruldi:

«Israil həlḳi Uning üqün baḥalap bekitkən baḥasini, yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti wə Pərwərdigar Manga əmr ḳiloɣandək, sapalqining etizini setiwelixḳa həjləxti»».

Mana bu, Israil əz padiqi-padixaḥi boloɣan Məsiḥgə bekitkən baḥadur.

Oḳurmənlər yuḳirida rosul Mattaning Zəkəriya pəyoɣəmbərning bexaritini nəḳil kəltürginini wə bexarəttiki əyni sözlərning otturisidiki pərḳlərni bayḳioɣan boluxi mumkin. Nemixḳa xundaḳ pərḳlər bar? Uning üstigə, «Matta»da bexarət nemə üqün «Yərəmiya pəyoɣəmbər (Zəkəriya pəyoɣəmbər deməy) təripidin eytiloɣan» deyilidu?

Ikkinqi soal tooɣruluḳ «Matta»diki «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng.

«Matta» bilən «Zəkəriya»ning otturisidiki pərḳlər tooɣruluḳ birinqi soalning intayin təs bir soal ikənlikini oquḳ etirap ḳilimiz. Bəzi əḥwallarda Injildiki muəlliplər «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning sözlirini nəḳil kəltürginidə ularni ihqamlaydu yaki baxḳa pəyoɣəmbərlərning sözliri bilən birləxtüridu (yuḳirida eytḳinimizdək, Zəkəriya pəyoɣəmbər Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi bilən «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning sözlirini ohxaxla ihqamlaydu). Yəḥudiy əlimilar («rabbilar») daim xundaḳ ḳilidu; buning nətijisini ular «Targum» dəydu (ibrani tilidiki «targum» bilən ərəbqidiki «tərjimə» ohxax yiltizliḳ sözlərdur). Əmdi rosul Matta muxu ayətlərdə xundaḳ ḳilip bəzi «ilgiriki pəyoɣəmbərlər»ning sözlirini, jümlidin Zəkəriya pəyoɣəmbərning bexaritini ihqamlap birləxtürgənmu, ḳandaḳ? Nuroɣun etiḳadsiz alimlar Matta muxu yərdə bir hataliḳni ətkəzdi, halas, dəydu. Əmma Matta Rəb Əysa tooɣruluḳ yazoɣan «Matta» degən bayanida uning Təwrattiki barliḳ pəyoɣəmbərlərning yazmilirioɣa intayn qongḳur qüxənqigə igə boloɣanliḳi tolimu kərünərlik pakittur. Xunga uning xundaḳ addiy bir hataliḳni ətküzüxi ḳət'iy mumkin əməs idi.

Alimlar pərḳlərni qüxəndüridioɣan nuroɣun baxḳa pikirlirini otturioɣa ḳoyoɣan; ulardin: «Pərwərdigar Manga əmr ḳiloɣandək, sapalqining etizini setiwelixḳa həjləxti» degən sözlər əməliyəttə Yərəmiya pəyoɣəmbərning bizgə ḥazir naməlum, yoḳap kətkən bir yazmisida pütülgən, degən bir pikir bar. Ḳədimki Məsiḥiy jamaət iqidiki Yerom isimlik mətiwər bir alim əz kəzi bilən Yərəmiya pəyoɣəmbərning xu yazmisini kərgən, dəydu, xunga biz bu pikirgə mayilmiz.

Қaysi qüxəndürüxning tooɣra ikənlikidin kət'iynəzər, yukirida eytkinimizdək: «Zəkəriya»da «**sapalqining aldioɣa taxlax**» degən ibarə taxlanoɣan nərsining ərziməslikini bildüridu, dəp kaytilaymiz. «Matta»da «sapalqining etizi üqün berix» degən ibarimu xuningoɣa ohxax mənini puritip beridu. Rəbning muhlisi boloɣan Yəhudaning satkunluk puli bilən əməliy bir etiz, yəni «sapalqining etizi» dəp ataloɣan bir etizning setiwelinoɣini pakittur, əlwəttə.

Gərqə bexarət əməlgə axurulux jəryanida ottuz kümüx tənggə Rəbbimiz Əysaoɣa əməs, bəlki Yəhudaoɣa berilgən bolsimu, bu ottuz tənggə dəl Israilning akɣsakɣalliri Rəbbimizgə bekitkən bahani, yəni ularning Uni kəmsitkənlikini wə Uni «Uning padiqimiz boluxini halimaymiz» dəp kət'iy qətkə kakkanlikini bildüridu.

Bexarətni ixlarning tərtipi boyiqə təpsiliy rətlisək mundak bolidu: —

(1) Israil kəp «sahta padiqilar»ning kolida kəp azab-okubət tartkandin keyin wə xundakla Yerusalem wə (ikkinqi ketim) ibadəthana wəyran kilinixtin ilgiri, Pərwərdigar Məsihdə, yəni Israilning padiqisi süpitidə ular arisioɣa kelidu.

(2) Pəkət padining arisidiki «**miskin məminlər**» Məsihning səz-kalamioɣa kulak salidu; lekin kaloɣanlar Uni rət kilip kattik qətkə kakidu.

(3) «Yahxi Padiqi» kulning bahasi bilən bahalinidu.

(4) Xu pul ibadəthanida «sapalqi»ning aldioɣa taxliwetilidu;

(5) Məsihni rət kiloɣandin keyin Yəhudiy həlki sirtki tərəptin qət ələning zulumlirioɣa uqraydu, iqki tərəptə əz'ara ziddiyiti baroɣanseri küqiyidu.

Bəxinqi ix haziroɣiqə yüz bərməktə. Andin «Yahxi Padiqi»ning Əzining ular bilən boloɣan munasiwitini bildüridioɣan əng ahirki bəlgisini, yəni ikkinqi tayakni sundurup taxlaydu. Bu ix birinqi tayak sunduruloɣandin bir məzgil keyin boloɣanliki bəlkim Hudaning ularni pütünləy taxlap koyuxka kəngli unimaoɣanlikini kərsitixi mumkin: —

«**Andin Mən Yəhuda bilən Israilning kerindaxlikini üzüx üqün, ikkinqi tayikimni, yəni «rixtə»ni sunduruwəttim**» (14-ayət). Eytkinimizdək, bu bexarət ularning əz'ara boloɣan əqmənlikning pəyda boloɣanlikini kərsitidu.

Ahirida bu «bexarətlik harikətlər» iqidin dəhxətlik bir ix yüz beridu. Ular «Yahxi Padiqi»ni rət kiloɣandin keyin (xundakla, Huda Əz koralliri boloɣan ikki tayakni sunduruwətkəndin keyin) ahir berip ular Məsihning dəl əksi boloɣan bir xəhsning zalimlikioɣa tapxurulidu: «**ərzimәs padiqining korallirini al**» dəp buyrulidu: —

«**Pərwərdigar manga mundak dedi: «sən əmdi yənə ərzimәs padiqining korallirini al**» (15-ayət).

Ibraniy tilida «ərzimәs» degən muxu səz yənə «rəzil» yaki «təlwə» degən mənilərni əz iqigə alidu (ohxax səz, məsilən, «Ayup» 5:3, «Zəb.» 14:1, «Pənd.» 1:7də tepilidu).

Bu harikətning mənisini Huda Əzi qüxəndüridu: —

«**Qünki mana, Mən zeminda bir padiqini ornidin turoɣuzimənki, u halak bolay degənlərdin həwər almaydu, tenəp kətkənlərni izdiməydu, yarilanoɣanlarni sakaytmaydu, saoɣlamlarnimu bakmaydu; u bəlki səmrigənlərning gəxini yəydu, hətta tuyaklirini yirip yəydu**» (16-ayət).

Huda Əzi bu kixini «**zeminda... turoɣuzidu**» — demək, Israilni jazalax wə tazilap-tawlax üqün Asuriyələrni, Babillarni, rimlikлar katarlik zalimlarni turoɣuzoɣandək xu «**ərzimәs padiqi**»ni turoɣuzidu. Hudaning

padisining bu rəzil adəmgə əgixixkə təyyar boluxining əzi Hudaning ularning bexioɣa qüxüridioɣan jazasidin ibarət bolidu.

Əmdi «ərzimәs padiqi» kim bolidu?

Yuḳirida biz Israilning «**əz padixaḥi**» degən səz üstidə tohtalduḳ; Yəhudy həlḳi Əysani rət ḳilip rimlik Ḳəysərni «padixaḥimiz xu bolsun» dəp talliwaldi. Daniyal pəyoɣəmbərning bexarətliri boyiqə Rim imperiyəsining ornida ahirda pütkül dunyani soraydioɣan dəḥxətlik bir imperiyə qiḳidu; rimlik Ḳəysər həlḳning əzigə ibadət ḳilixni məjburlioɣandək, xu imperiyəning imperatori pütkül dunyadiki adəmlərni əzigə ibadət ḳilixḳa məjburlaydu. U dəl dəjjal bolidu. Israilning tarihida «dəjjal»dək ularni azdurup əzigə məptun ḳilip ḥalakətkə elip baroɣan birnəqqə kixilər boloɣan — məsilən, əzi tooɣruluḳ «Mən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ» degən «Bar-Ḳoḳba» (miladiyədin keyin 135-yili). Dəjjal xu aldamqi mustəbitlərning arisidiki ahirḳisi wə əng dəḥxətliki bolidu («Yḥ.» 5:43, «2Tes.» 2-babnimu kərüng).

Lekin dəjjal anqə uzun ḥəküm sürəlməydu; uning aḳiwiti tuyuḳsiz ḥalakət bolidu: — «**Padini taxliwətkən ərzimәs padiqining ḥalioɣa way! Ḳiliq uning biliki wə ong kəzigə qüxidu; uning biliki pütünləy yigiləydu, uning ong kəzi pütünləy ḳarangoɣulixip ketidu**» — (17-ayət).

Uning «**padini taxliwətkən**»i uning «sahta padiqi», «mədikar» ikənlikini ispatlaydu («Yḥ.» 10:12-13).

«**Rəb Əysa aoɣzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoɣdiki parlaḳ nuri bilən uni yoḳ ḳiliwetidu**» («2Tes.» 2:8).

Bu sirlik babning həwirini yioɣinqaḳlisaḳ: (1) Israil əzining mənpəətpərəs «padiqiliri» təripidin kəp azablarni tartḳan. (2) Biraḳ bu ixlarda ularning əz məs'uliyiti bar. Huda muxu padiqiliri arḳilik ularni jazalioɣan ḥəm jazalaydu. Ḥalbuki, Israil həlḳi Yahxi Padiqini, yəni Hudaning Əzini kəmsitidu. Ular uni «30 kümüx tənggə» ḳimmitidə kəridu. (3) Bu pul ibadəthanida taxliwetilidu; (4) Ular ḥəḳiḳiy padiqining beḳixini rət ḳilidu, xunga Huda ularni naḥayiti rəzil bir padiqining ḳolioɣa tapxuridu; (5) Huda muxu rəzil padiqini wə barlik mənpəətpərəs padiqilarnimu ḳattiḳ jazalaydu.

(6) Pərwərdigarning yükligən ikkinqi səzi — (ahirḳi zamanlar) (12-14-bab).

12-bab — Ahirḳi jəng wə Hudaning ḳutḳuzuxi

Biz ḥazir Zəkəriyaning bexarətlirining «yuḳiri pəllisi»gə kəlduḳ. Təwəndə kitabning ikkinqi ḳismidiki (9-14-babtiki) ikki bələk tooɣruluḳ eytḳinimizni ḳaytilisaḳ artuḳ bolmas: «Birinqisidə (9-11-bablarda) Hudaning Israiloɣa zulum ḳilip kəlgən dunyawi küqlərni ḥalak ḳiloɣuqi jazasi, xundaḳla Israilning barlik düxmənlirini yengixkə küqləndürülüxi asasiy tema bolidu; ikkinqisidə (12-14-bablarda) Israilning əllər bilən boloɣan ahirḳi jiddiy kürəxlər arḳilik tazilinixi wə tawlinixi, ularning Hudaning muḳəddəs ḳowmi boluxḳa ḳandaḳ əzgərtilixi muḥim tema bolidu».

Muxu bexarət, xübḥisizki, Zəkəriyaning dəwridin yiraḳ kəlgüsini kərsitidu. Bu ahirḳi 12-14-bablarda Zəkəriya munu ixlarni aldin'ala eytidu: —

(a) Israil wə Yerusalemni yoḳitayli dəp yər yüzidiki barlik əllər ularoɣa ḳarxi qiḳidu;
(ə) Bu kəskin jəng tüpəylidin Israil Hudaoɣa nida ḳilidu;
(b) U ularoɣa əzlirining Məsiḥini krestligənlikini ayan ḳilidu;
(p) Pütkül Israil ḳattiḳ towa ḳilidu;(t) Huda ularni Məsiḥ arḳilik ḳutḳuzidu; Məsiḥ dunyaoɣa ḳaytip kelip əllərning (əməliyəttə, dəjjalning) Yerusalemda yioɣiloɣan barlik ḳoxunlirini yoḳitidu;

(j) Məsiḥ Yerusalemni mərkəz ḳilip Hudaning padixaḥlıḳini yər yüzidə bərpa ḳilidu.

Bundaḳ ixlar tehi yüz bərmidi.

Bu 12-14-bablarning kəp ḳismida Zəkəriyaoƣa tapxuruloƣini bexarətlik rəsimlər yaki simwollar əməs, bəlki biwasitə kəlgüsidiki wəḳələr aldin'ala eytiloƣan wəḥiy boloƣaqḳa, bexarətlərni xərḥ ḳilix kitabning baxḳa yərlirini xərḥ ḳilixtin asanraḳ bolidu. Xunga biz pəḳət (a) bexarətlərni muḳəddəs Təwrattiki baxḳa munasiwətlik yazmilar bilən selixturimiz; (ə) arḳa kərünüxigə munasiwətlik boloƣan həwərlər yaki ḳizik nuḳtilar bolsa xu tooƣruluḳ tohtilimiz; (b) bexarətlərdiki bəzi ajayib ḥəḳiḳətlər üstidə azraḳ tohtilimiz.

(1-ayət) «**Pərwərdigarning Israil tooƣruluḳ sözidin yüklängən bexarət: —**

Asmanlarni Yayoƣuqi, yərning ulini Saloƣuqi, adəmning roḥini uning iqidə Yasioƣuqi Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —»

Yuḳirida eytḳinimizdək, bir bexarət «yüklängən» bolsa adəttə təsiri zor, dəḥxətlik bir həwər yətküzidu. Muxu ayəttə Pərwərdigarning asman-zeminni wə insanni yaritixtiki uluoƣ əməlining tiloƣa elinixi muxu ayəttiki wəḳələrning barliḳ insaniyətkə təsir yətküzidioƣan aləmxumul ixlar bolidioƣanliḳini kərsitidu.

«**Mana, Mən Yerusalemni ətrapidiki barliḳ əllərgə kixilərni dəkkə-dükkigə salidioƣan apḳur ḳilimən; Yerusalemoƣa qüxidioƣan muḥasirə Yəḥudaoƣimu qüxidu**» (2-ayət).

Muḳəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə «ḳədəḥ» (yaki «apḳur») degən səz Hudaning jazasioƣa wəkil bolidu; məsilən Zəburda: «**Qünki Pərwərdigarning ḳolida bir ḳədəḥ turidu; uningdiki xarab kəpüklixidu; u əbjəx xarab bilən toldi; Huda uningdin təkidu; dərwəḳə yər yüzidiki barliḳ rəzillər duoƣini ḳoymay uni iqiwetidu**» deyilidu («Zəb.» 75:8).

«Yəx.» 51:21-23də bu jazalar pəḳət Israilning bexioƣa qüxkəndin keyinla andin əllərning bexioƣa qüxidioƣanliḳi kərsitilidu: —

«**Xunga ḥazir buni anglap ḳoy, i har boloƣan, — məs boloƣan, biraḳ xarab bilən əməs: —**

Əz həlḳining dəwasini yürgüzgüqi Rəbbing Pərwərdigar, yəni sening Hudaying mundaḳ dəydu: —

«Mana, Mən ḳolungdin adəmni wəḥimigə salidioƣan jam-ḳədəḥni, yəni ḳəḥrimgə toloƣan ḳədəḥni eliwaldim; sən ikkinqi uningdin ḥeq iqməysən; Mən uni seni har ḳiliwatḳanlarning ḳolioƣa tutḳuzimən; ular sanga: «Biz üstüngdin dəssəp ətimiz, egilip tur» dedi; xuning bilən sən teningni yər bilən təng ḳilip, üstüngdin ətküqilər üqün əzüngni koqidiki yol ḳilding»».

Bu ayətlərdə «ḳədəḥ» tiloƣa elinidu. Əmma Zəkəriyaning bexaritidə u «ḳədəḥ» əməs, bəlki «apḳur» deyilidu; — demək, jazaning kəlümi «ḳədəḥ»tin qong bolidu, barliḳ əllərning uningdin bir-birləp iqixigə bir apḳur boluxi lazim (bu səz «Mis.» 12:22, «2Sam.» 17:28 wə «1Pad.» 7:50dimu ixlitilip, ibraniy tilida apḳurni kərsitidu).

Yəḥuda Yerusalemoƣa ohxax, muḥasiridə japa tartidu: «**Yerusalemoƣa qüxidioƣan muḥasirə Yəḥudaoƣimu qüxidu**».

«**Xu küni əməlgə axuruliduki, mən Yerusalemni barliḳ əllərgə eoƣir yük boloƣan tax ḳilimən; kim uni əzigə yüklisə yarilanmay ḳalmaydu; yər yüzidiki barliḳ əllər uningoƣa jəng ḳilixḳa yioƣilidu**» (3-ayət).

«Xu küni» degən səz bu 12-14-bablarda 21 ḳetim ixlitilidu. Oḳurmənlər Muḳəddəs Kitabta uning kəp ixlitilgənlikini bayḳaydu. U «Pərwərdigarning küni», «Rəbning küni», «Məsiḥning küni» dəpmu atilip, Məsiḥning dunyaoƣa ḳaytip kelixining küni yaki uningdin awwalḳi yeḳin məzgilnimu

kərsitidu. «Insanning küni», yəni «insanlarning təkəbburlaxkan künliri» xu qaoqda tügigən bolidu («Yəx.» 2:9-22, «1Kor.» 4:3 wə izahatini kərüng).

Muxu 3-ayəttə Yerusalemoqa hujum kilidioqanlar «barlik əllər» dəp ayan kilinidu. Yerusalem ularoqa nisbətən «**eoqir yük boloqan tax**»kа ohxitilidu. Barlik əllər Yerusalemni yolini tosuwaloqan bir taxla dəp karap: «uni elipla taxliwetip, ətüp ketəyli» dəp oyladu; əmma xu tax ularning oylioqinidin tolimu eoqir bolup, ular uni kətürməkqi boloqanda kolliridin qüxüp ketip bədənlirini kattik sürüp yarilanduridu.

Əllərning ahirki zamanda Xəytanning wəswəsliri bilən Israiloqa yaki Yerusalemoqa yioqilip hujum kilmakqi bolidioqanlikini baxka pəyoqəmbərlərmu aldin'ala eytidu: —«**Bular** (pakioqa ohxaydioqan üq napak roh) **məjizilik alamətlərni kərsitidioqan jinlarning rohliri bolup, pütkül yər yüzidiki padixahlarni Həmmigə Kadir Hudaning dəhxətlik künidiki jənggə jəm kilixka ularning yenioqa qikip ketiwatatti**» («Wəh.» 16:14).

«**Xuni əllər arisida jakarlanglarki,**

«Jənggə təyyarlininglar, palwanlarni kozoqanglar, jəngqilərning həmmisi yekinlaxsun, jənggə hazir bolsun;

Sapan qixlirini kiliq kilip, oroqakliringlarni nəyzə kilip sokuxunglar;

Ajiz adəmmu: «Mən küqlük» desun;

Tezdin kelinglar, ətraptiki həmmə əllər, həmminglar bir yərgə jəm bolunglar» («Yoel» 3:9-12).

Israilning xundak kistilip kaloqan xu pəyti Hudaning əz küq-kudritini kərsitixkə pursət yaritip beridu. «Zəbur» 118-küydə «xu kün» kərsitilidu: —

«**Kistakta kelip Yah** (Pərwərdigar)**ka nida kildim;** (ibraniy tilida xu «kistakta kelip» «Zək.» 12:2diki «qüxidioqan muhasirə»gə ohxax səz)

Yah jawab kilip, meni kəngri-azadiliktə turoquzdi.

Pərwərdigar Mən tərəptidur, mən korkmaymən;

Insan meni nemə kilalisun?

... barlik əllər meni korxiwaldi;

Birak Pərwərdigarning nami bilən ularni halak kilimən;

Ular meni korxiwaldi, xundak, korxiwaldi;

Birak Pərwərdigarning nami bilən mən ularni halak kilimən;

Ular hərilərdək meni korxiwaldi; ular yekiloqan yantak otidək tezla əqürülidu;

Pərwərdigarning nami bilən mən ularni halak kilimən»

4-ayət: — «**Xu küni Mən həmmə atlarni sarasimigə, atliklarni sarang kilip urimən; birak Yəhuda jəmətini kəzümdə tutimən; əllərdiki hərbir atni bolsa korluk bilən uruwetimən**».

«Sarasimə», «saranglik» wə «korluk» Israil asiyliki tüpəylidin əzi iqixi kerək boloqan «kədəh» (yaki «apkur»)ning iqidə bar idi: «**Pərwərdigar seni saranglik, korluk wə parakəndilik bilən uridu**» («Kan.» 28:28). Lekin Zionning «**Jəbir-japalik wakti ahirlaxkan, uning kəbihliki kəqürüm kilinoqan wakti**», yəni «**Huda uningoqa iltipat kəsitidioqan wakti**» kəlgəndə («Yəx.» 40:2) Huda bu jazalarning pəkət Israilning bexioqa qüxkəndin keyinla andin əllərning bexioqa qüxidioqanlikini kərsitip: —

«**... Mən kolungdin adəmni wəhimigə salidioqan jam-kədəhni, yəni kəhrimgə toloqan kədəhni eliwaldim; sən ikkinqi uni heq iqməysən; Mən uni seni har kiliwatkanlarning kolioqa tutkuzimən**» dəydu («Yəx.» 51:21-23).

Hudaning düxmənlirining kolidiki əng küqlük jəng koralliri, yəni «ənggüxtər»i boloqan at hazir dəl ularni halakətkə elip baroquqi wasitə bolup kalidu. Baxka yərlərdə eytkinimizdək, ahirki zamanlar tooqruluk

bexarətlərdə «zamaniwiy ḳorallar»ning puriḳi yoḳ, dəp ḳaraymiz: —

«Xuni dəp ətimizki, Təwrat wə Wəḥiydiki kəp bexarətlərdə tiloɣa elinoɣan ḳorallar zamaniwiy ḳorallar əməs, bəlki ḳədimki ḳorallardur. Biz jəzm ḳilalmisaḳmu, ahirḳi zamandiki wabalardin biri «pən-tehnikilik» uruxni qəkliyəlixi mumkin dəp oylaymiz (əməliyəttə matorlardək türlük addiy elektr yolliri, jümlidin barliḳ komputerlar birla magnetliḳ zərbə dolḳunida asanla kardin qiḳirilidu. Undaḳ zərbə dolḳuni yadro partlaxtin, ḳuyaxning «partlax yalḳuni»din pəyda boluxi mumkin)» («Wəḥiy»diki ḳoxumqə səz»din).

Zəkəriyaning bu bexaritidimu xundaḳ kərülidu.

5-ayəttə: «**Biraḳ Yəḥuda jəmətini kəzümdə tutimən**» deyilidu. Buni səzmusəz tərjimə ḳilsaḳ: «Kəzlirimni Yəḥuda jəməti üstigə aqimən» degənlik bolidu. «Yəḥuda jəməti», xübḥisizki, pütkül həlḳḳə wəkil ḳilinidu. Injilni oḳuoɣanlarning esidə boluxi kerəkki, Əysaning muhlisi Petrus Uningdin üq ḳetim «tonumaymən» dəp tanoɣandin keyin, Rəbbimiz burulup Petruska «**tikilip ḳarap ḳoydi**». Rəbbimizning xu bir ḳetimliḳ tikilip ḳarap ḳoyuxi Petrusning tax yürikini eritip uni ḳattiḳ towa ḳilixḳa elip bardi («Luḳa» 22:61, 62). Muxu yərdimu, Pərwərdigarning həlḳi Israiloɣa Məsiḥ Əysaning kəzliri arḳiliḳ tikilip ḳarap ḳoyuxi ularda ohxax nətijə ḥasil ḳilsa kerək; bu ix uxbu babning ahirḳi ḳismida təpsiliy eytilidu.

5-ayət: — «**Xuning bilən Yəḥudaning yolbaxqiliri kənglidə: «Yerusalemda turuwatḳanlar samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar boloɣan ularning Hudasi arḳiliḳ manga küq bolidu» dəydu».**

Yəḥudaning yolbaxqiliri «**Yerusalemda turuwatḳanlar**»ning əzlirigə «küq boloɣanliḳi» ularda məlum alaḥidilikining boloɣanliḳidin əməs, bəlki Hudaning Yerusalemni tallioɣanliḳidin bolidu, dəp bilidu. Qünki Huda Yerusalem tooɣruluḳ: «**Mən Yerusalemoɣa rəḥim-xəpḳətlər bilən ḳaytip kəldim**» — degənidi (10:12ni 1:16, 2:12 wə 3:2 bilən selixturung). Mana bular Zəburdiki 46-küyning tüptin əməlgə axuruluxidur: —

«**Huda uning** (Zion xəḥirining) **otturisididur; u ḥərgiz təwrimәydu;**

Huda tang etix bilənla uningoɣa yardəmgə kelidu» («Zəb.» 46:5).

6-7-ayət: — «**Xu küni Mən Yəḥudaning yolbaxqilirini otunlar arisidiki otdandək, ənqilər arisidiki məx'əldək ḳilimən; ular ətrapidiki barliḳ əllərni, yəni ong wə sol təripidikilərni yəwetidu; Yerusalemdikilər yənə əz jayida, yəni Yerusalem xəḥiridə turidioɣan bolidu. Pərwərdigar awwal Yəḥudaning qedirlirini ḳutḳuzidu; səwəbi — Dawut jəmətining xan-xəripi ḥəm Yerusalemda turuwatḳanlarning xan-xəripi Yəḥudaningkidin uluoɣlanmasliḳi üqündur**».

Zeminda turuwatḳan pütkül həlḳning wəkili boloɣan «Yəḥuda»lar (muxu yərdə «Yerusalemdikilər»ni əz iqigə almaydu) «**awwal ḳutḳuzulidu**». Səwəbi birinqidin ularning ajiz, mudapiəsiz ḥalitidin (ular sepil iqidə əməs, «qedirlar»da turuwatidu). Ikkinqidin, Hudaning ularoɣa awwal xu iltipatni kərsətkini Yerusalemdikilərdə, xundaḳla Dawut jəmətidikilərdə ḥeq təkəbburluḳ pəyda bolmasliḳi üqün bolidu. Qünki «Dawutning jəmətidikilər»mu xaḥanə nəsildin boloɣaqḳa, əzlirini baxḳilardin üstün tutuxi mumkin, Yerusalemdikilər «Pərwərdigar Yerusalemni alaḥidə talliwaloɣan xəḥər» dəp təkəbburluḳ ḳilixi mumkin. Əmma Hudaning tallixi Əz xapaitigə asaslanoɣan boloɣaqḳa, bu nuḳta barliḳ qüxəngənlərdə təkəbburluḳ əməs, bəlki kəmtərlikni ḥasil ḳilix kerək. Xunga «Yəḥuda»dikilər wə Yerusalemdikilər kiqik peillik bilən «nusrət Pərwərdigarningkidur» dəp Uning xapaitinila danglaydu.

Lekin Hudaning Yəhudadikilərni qoƣdixi uning «awwalqi» hərikitila, halas. Jiddiy jəng kürəxliri Yerusalemning sepillirining ətrapida bolidu: —

«**Xu küni Pərwərdigar Yerusalemda turuwatqanlarni qoƣdaydu; ularning arisidiki ələngxip qalƣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək küqlük bolidu**» (8-ayət).

Xəhərdikilərgə mudapiə boloƣuqi ularning sepilliri yaki istiƫkamliri əməs, bəlki Pərwərdigarning Өzidur. Keyin 13:8, 9 wə 14:1-6din kərimizki, əllər tajawuz qilip, xəhərning qong bir qismini ixƣal qilidu wə xəhərning aƫalisining yerimini əsirgə qüxürüp sürgün qilidu. Əng ahirqi pəyttə, düxmən ularni «**Israilning nami ikkinqi tiloƣa elinmisun!**» dəp yoqitixqa əng ahirqi muxt selixqa bilikini kətürgəndə («Zəb.» 83:4) dəl xu qaoƣda Pərwərdigar Məsiƫ Əysaning Өzidə ularoƣa kərünidu.

Pərwərdigarning xundaq qol selixi bilən düxmənning kətürgən biliki xu ƫaman «**pütünləy yigiləydu**»; xunga «**tirik qaloƣan həlq xəhərdin elip ketilməydu**» (14:2).

«**Qünki Pərwərdigar manga mundaq degən: —**

«**Owni tutuwaloƣan xir yaki arslanni bir tərəp qilixqa top-top padiqilar qaqiriloƣanda,**

Xir yaki arslan ularning awazliridin ƫeq qorqmay,

Xawqunliridin ƫeq ƫodumqmay,

Bəlki owni astioƣa besiwelip oƣar-oƣur talioƣinidək,

Samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigarmu ohxaxla Zion teoƣi wə egizlikliri üqün qüxüp jəng qilidu.

Üstidə pərwaz qilidioƣan quxlardək samawi qoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar Өz qaniti astioƣa Yerusalemni alidu;

Qaniti astioƣa elip, Zionni qutquzidu;

Uning «ətüp ketixi» bilən Zion nijatlikqa erixidu» («Yəx.» 31:4, 5).

Pərwərdigar Өzi «**qiqip xu əllər bilən uruxup**»la qalmay, bəlki həlqtin əng ajizi («**ələngxip qaloƣanlar**») ƫəmmining aldida turoƣan Məsiƫni tonup yətkəqkə «xu küni» Israilning qəƫrimanliridin əng uluoƣi «Dawuttək palwan» bolidu wə «**Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək**» — yəni qədimki waqitlarda Israilning «**aldida mengip**» ularni Qizil Dengiz wə qəl-bayawandin ətküzüp baxlap kəlgən, düxmənlirini yər bilən yəksan qiliwətkən «Pərwərdigarning Pərixtisi»dək küqlük bolidu.

«**Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək**» degən ibaridə Pərwərdigarning Pərixtisining Hudalik təbiitidə boloƣanlikini kərsitidioƣan yənə bir enik bayan bardur.

Xunga ularning Uning arqilik «rəqiblirimizni ƫəydiwetixi» wə «**Uning nami bilən өzimizgə qarxi turoƣanlarni qəylixi**» əjəb əməs («Zəb.» 44:4, 5, 60:12)

9-ayət: — «**Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemoƣa jəng qilixqa kəlgən barlik əllərni ƫalak qilixqa kiriximən**». Huda nemə ixqa kirixkən bolsa uni tamamlaydu, əlwəttə.

Israilning qong roƫiy krizisi

Ətkən zamanlarda «Yəxurun» (Israil) «**yər yüzining egiz jayliriƣa mindürülgən**»din keyin u «**səmrip təpkək bolup qaldi; bərƫək, sən səmrip kətting, bordilip kətting, toyunup kətting! U özini yaratqan Hudani taxlap, öz nijatining Qoram Texini kəzgə ilmidi**» («Qan.» 32:15). Lekin bexarəttiki ixlardin keyin Israilda qət'iy undaq bolmaydu, qünki qədimki bir alim degəndək: «U ularning düxmənlirini bosunduruxqa Kəlgüqi awwal ularning qəlblirini boysunduruxqa kelidu»: —

«Xu küni əməlgə axuruliduki, Yerusalemoɣa jəng ḳilixḳa kəlgən barlik əllərni ḥalak ḳilixḳa kiriximən. Wə Mən Dawut jəməti wə Yerusalemda turuwatḳanlar üstigə xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥni ḳuyimən; xuning bilən ular əzliri sanjip əltürgən Manga yənə ḳaraydu; birsining tunji ooɣli üqün matəm tutup yioɣa-zar kətürgəndək ular Uning üqün yioɣa-zar kətüridu; yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-ələm tartḳinidək ular Uning üqün dərd-ələm tartidu. Xu küni Yerusalemda oɣayət zor yioɣa-zar kətürülidu, u Məgiddo jiloɣisidiki «Hadad-Rimmon»da kətürülgən yioɣa-zardək bolidu. Zemin yioɣa-zar kətüridu; ḥərbir ailə ayrim ḥalda yioɣa-zar kətüridu. Dawut jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda, Natan jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; Lawiy jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; Ximəy jəməti ayrim ḥalda, ularning ayalliri ayrim ḥalda; barlik tirik ḳaloɣan aililər, yəni ḥərbir ailə ayrim-ayrim ḥalda wə ularning ayalliri ayrim ḥalda yioɣa-zar kətüridu» (10-14-ayət).

Bizgə Israilning bu yioɣa-zar kətürgini wə 13-babta bexarət ḳilinoɣan tawlinix jəryani 1-9-ayətlərdiki wəḳələrdin awwal kəlsə kerək. **«Xu küni Pərwərdigar Yerusalemda turuwatḳanlarni ḳooɣdaydu; ularning arisidiki ələngxip ḳaloɣanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning Pərixtisidək küqlük bolidu»** degən ixlar yüz berixi üqün Israilning Huda bilən alaḳisi boluxi kerək; towa ḳilmioɣan kixining Huda bilən munasiweti yoḳtur. Israil Hudaoɣa ḳarap towa ḳilip yioɣa-zarlarni kətürmigən bolsa, Huda ḳandaḳmu ularni küqləndürətti?

Uning üstigə, ular düxmənliridin ḳutḳuzuloɣan künidə Məsiḥ ularning yardimidə bolup kərünidu (14:3-4nimu kərüng); xu qaoɣda bolsa Huda alaḥidə bir ix ḳilip, ularning Məsiḥkə «tikilip ḳarax»i üqün Uni Muḳəddəs Roḥi arḳiliḳ ularoɣa ayan ḳilixning ḥajiti bolmaydu; demək, 10-14-ayəttə təswirləngəndək **«xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥ»**ning wasitisini ixlitixning ḥeq ḥajiti ḳalmaytti. Xunga, xu ixlarning tərtipi jəzmən yuḳirida eytḳinimizdək boluxi kerək.

Hudaning Roḥi Israilning üstigə ḳuyuluxi «Yəx.» 44:3, «Əz.» 39:29, 36:26-27dimu eytilidu; nətijidə, ular iq-iqidin Hudaoɣa nida ḳilidu.

Kərünüxtə məzkur ayətlərdə səzligüqi Hudadin baxḳa birsi əməstur; U: «Ular əzliri sanjip əltürgən Manga yənə ḳaraydu» dəydu. Bu səzlərning birdinbir mumkin boloɣan qüxəndürülüxi Məsiḥ Əysaning: «Mən wə Ata əslidinla birdurmiz» degən səzidur («Yḥ.» 10:30).

Muxu 10-ayəttiki «ḳaraydu» degən səz Huda təripidin ixlitilgəndə «etiḳad bilən ḳarax» yaki «qongḳur oylap ḳarax» degən mənini bildüridu; məsilən, «Qəl.» 21:9də: **«Musa mistin bir mis yilan yasitip hadioɣa esip ḳoydi; wə xundaḳ boldiki, yilan birkimni qeḳiwaloɣan bolsa, u bu mis yilanoɣa ḳarisila, ular ḥayat ḳaldi»**.

«Məminlər uningoɣa təlmürüp nurlandi» («Zəb.» 34:5)

«Silərni kolap qiḳaroɣan orəkkə nəzər selinglar» («Yəx.» 51:1)

10-ayəttiki **«sanjioɣan»** yaki «sanjip əltürgən» degən səz daim degüdək əjəllik yarilanduruxni bildüridu; muxu yərdə buningda guman yoḳ, qünki uningoɣa əgəxkən ixlar matəmdiki yioɣa-zarlardin ibarət bolidu. **«Yəkkə-yeganə ooɣlidin juda boloɣuqining dərd-əlimi»**dinmu artuḳ dərd-ələm bolamdu? Məsiḥ Israil üqün dəl **«wədə ḳilinoɣan yəkkə-yeganə bala»** əməsmu? («Yəx.» 6:9) — Ular Uning dunyaoɣa tuoɣuluxioɣa Ibraḥim Isḥaḳning tuoɣuluxioɣa təxna boloɣandək tehimu təxna boloɣan

əməsmu? Bu təsəwwur kiloqusiz dərd-ələm bolmamdu? — «**I həlkimning kizi, sən özünggə bəz kiyim kiyiwal, küllər iqidə eoqinap yat; özüngning bir tal ooqlungdin juda boloqandək kattik yioqlap matəm tut**» deyilgəndək («Yər.» 6:26).

Mana bu Israilning özlirining Məsihini qətkə kakkanlikidin boloqan dərd-ələmdur. Xu dərd-ələmni pütün həlk omumyüzlük tartidioqan həm hərbir adəm ayrim-ayrim tartidioqan bolidu; hətta ər wə ayalliri ayrim-ayrim yioqa-zar kətüridu.

Ularning kətüridioqan yioqa-zarliri «ilgiriki pəyoqəmbərlər»ning yazmiliridimu aldin'ala kərsitilidu; məsilən: —

«Heytliringlarni musibətkə, həmmə nahxiliringlarni ah-zarlaroqa aylanduruwetimən;

Həmmə adəmning qatriki üstini bəz rəht bilən orioquzimən,

Hər bir adəmning bexida takirlik pəyda kilimən;

Bu matəmni yəkkə-yeganə bir ooqulning matimidək,

Heytning ahirini dərd-ələmlik bir kün kiliwetimən» («Amos» 8:10)

Yioqa-zarning məzmunini Yəxaya pəyoqəmbər aldin'ala eytidu: —

«U kixilər təripidin kəmsitilidu, ular Uningdin yiraklixidu; U kəp dərd-ələmlik adəm bolup, Uningoqa azab-okubət yar bolidu; xuning bilən Uningdin yüzlər kaqurulidu; U kəmsitilidu, biz Uni heq nərsigə ərzimәs dəp hesabliduk.

Birak əməliyəttə bolsa, U bizning kayoquhəsritimizni kətürdi, azab-okubətlirimizni Өz üstigə aldi.

Biz bolsak, bu ixlarni U wabaoqa uqrioqan, Huda təripidin jazalinip uruloqan, xundakla kiyin-kistakka elinoqanlikidin dəp kariduk!

Lekin U bizning asiyliklirimiz tüpəylidin yarilandi, bizning gunahlirimiz üqün zəhimləndi; Uning jazalinix bədiligə, biz aram-hatirjəmlik taptuk, həm kamqidin boloqan yariliri bədiligə biz xipamu taptuk.

Həmmimiz huddi koylardək yoldin ezip, hərbirimiz əzimiz halioqan yoloqa mangoqaniduk; birak Pərwərdigar həmmimizning kəbihlikini Uning üstigə yioqip yüklidi» («Yəx.» 53-babtin).

10-14-ayətlərdiki bir-ikki nuktini yənə izahliximizoqa tooqra kelidu: —

(1) Israilning Məsih üqün kətürgən yioqa-zarliri «**Məgiddo jiloqisidiki «Hadad-Rimmon»da yioqa-zarning kətürülgini**»gə ohxitilidu. «Məgiddo jiloqisi»da «hadad-rimmon»diki «yioqa-zar» bolsa xübhisizki ihlasmən yax padixah Yosiyaning pajiəlik ölümi tüpəylidin xu yərdə boloqan matəmni kərsitidu. U Pirəwn-Nəko təripidin «Məgiddo jiloqisi»da eltürülgənidi. Yosiya padixah dəl ihlasmənliki tüpəylidin Yəhuda padixahlikining «ahirki ümidi» dəp hesablinatti; xunglaxka Yosiyaning ölümi bilən pütkül həlk zawallikka yüzləngənidi. Zəkəriyaning dəwrigiqə Israil hər yili Yosiya üqün matəm tutatti («2Pad.» 9:29-30, «2Tar.» 35:20-27ni kərüng).

(2) Məsih üqün tutuloqan qong matəm Yerusalemda baxlinip, pütkül zeminoqa tarilidu; tət jəmətning matəm tutuxliri alahidə kərsitilidu. Bu nemə üqün? Bizningqə, həlkning hökümran yetəkqiliri wə rohiy yetəkqiliri boloqan Lawiylar wə kahinlar ətkən zamanlarda həlkkə intayin osal əlgə boloqan boloqaqka, ularning hazir yahxi əlgə boloqanliki təkitlinidu; həlk dərwəkə ularoqa əgixidu. «Dawutning jəməti» wə «Natanning jəməti» (Natan Dawutning ooqli, Sulaymanning akisi idi — «2Sam.» 5:14, «Luka» 3:3) hökümran yetəkqilərgə wəkil bolidu, «Lawiy jəməti» wə «Ximəy jəməti» kahinlaroqa wəkil bolidu. Ximəy Lawiyning nəwrisi, Gərxonning ooqli idi («Qəl.» 3:18). Ximəyning jəməti wə Natanning jəmətining tizimlikigə elinixining

səwəbi bəlkim matəm yioɣa-zarlirining pütkül ailisidə əng yukiri təbikidin əng təwən təbikigiqə yeyiloɣanlikini kərsitix üqün boluxi mumkin.

Xu qong matəm tutuxlar iqidə ularoɣa ahir berip birdinbir təsəlli bərgüqi dəl ular matəm tutkan Rəb Məsihning Özi bolidu. U xu künidə «**Huddi ana balisioɣa təsəlli bərgəndək... Mən xundak ularoɣa təsəlli berimən**» («Yəx.» 66:13, 40:1).

«**Hudaning yolida boloɣan azab-kayoɣu adəmni hərgiz puxayman kilmaydioɣan nijatka baxlaydioɣan towioɣa elip baridu**» («2Kor.» 7:9-11) — U ularning sunuk kəlbini yasap (sakaytip): «**Ularoɣa... həsrət-kayoɣuning ornioɣa sürkilidioɣan xad-huramlik meyini, oɣəxlik-məyüslük roһining ornioɣa mədһiyə tonini kiydüridu...**» («Yəx.» 61:3). Kədimki zamanda Yüsüp kerindaxlirioɣa özlirining uningoɣa satkunluk kiloɣanliki tooɣrisida təsəlli bərgəndək (ularning xu tarihida dəl Məsih bilən Israilning tarihi sürətlinidu) Məsih xu qaoɣda Öz kerindaxlirioɣa: «**Silər dərwəkə Manga xu ixni yaman niyət bilən kildinglar; lekin Huda bügünki kündikidək nuroɣunlioɣan həlkning jenini tirik saklap kelix üqün xu ixni yahxilikka bekitkənidi**» dəydioɣan bolidu («Yar.» 45:5, 8, 50:20).

Bügünmu «gunaһlirimdin kutkuzuluxim kerək» dəp bilgən hərkim kəlgüsidiki Israilioɣa ohxax, ixənq-etikad bilən Məsihkə karixi kerək. Qünki əməliyəttə bizmu öz gunaһlirimiz bilən uni «sanjip əltürgən»; wə bizmu kəlgüsidiki Yəһudiylaroɣa ohxax towa kilip, barlik gunaһlirimizning kəqürümi üqün bədəl təligən Məsihning xu uluoɣ kurbanlikini kərələymiz. U һəmmimizgə: «**I yər-zeminning qət-yakiliridikilər, Manga karap kutkuzulunglar!**» dəydu («Yəx.» 45:22).

Bu ixni u kaytip kelixigə keqiktürsək keqikip kalimiz: — «**Mana, u bulutlar bilən kelidu, xundakla һər bir köz, һətta Uni sanjioɣanlarmu Uni köridu. Yər yüzidiki pütkül kəbilə-həlk U səwəblik ah-zar kətüridu. Bərһək xundak bolidu, Amin!**» («Wəһ.» 1:7). Xu künidiki «ah-zarlar» pəkət puxayman-һəsrəttin ibarət bolidu; towa kilix pursiti baldurla ətüp kətkən bolidu.

13-bab
«Eqiloɣan bulak»

«**Xu küni Dawut jəməti һəm Yerusalemda turuwatkanlar üqün gunaһni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulak eqilidu; xu küni xundak boliduki, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən məbudlarning namlirini zemindin yokitimənki, ular yənə һeq əslənməydu; wə Mən pəyoɣəmbərlərni wə paskina roһnimu zemindin qikirip yətkiwetimən. Xundak əməlgə axuruliduki, birəylən yənila pəyoɣəmbərqilik kilip bexarət berəy desə, uning özini tuoɣkan ata-anisi uningoɣa: «Sən һayat kalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloɣan gəp kiliwatisən» dəydu; andin özini tuoɣkan ata-anisi uni bexarət beriwatkinidila sanjip əltüridu. Xu küni xundak boliduki, pəyoɣəmbərlərning һərbiri özliri bexarət beriwatkanda kərgən kərünüxtin hijil bolidu; ular həkni aldax üqün ikkinqi qupurluk qapanni kiyməydu.**

U: «mən pəyoɣəmbər əməs, mən pəkət terikqimən; qünki yaxlikimdin tartip tuprak bilən tirikqilik kiliwatimən» — dəydu.

Əmdi birsi uningdin: «Һəy, əmdi sening məydəngdiki bu zəһmətlər nemə?» — desə, u: «Dostlirimning öyidə yarilinip kaldim» — dəp jawab beridu».

13-babtiki 1-6-ayətlərning 12-babtiki uluoɣ bexarət bilən biwasitə wə ziq munasiwiti bardur.

12-babtiki ahirki ayətlərdə Israilning «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roһ**»ning öz üstigə kuyuluxi bilən «sanjip əltürgən» zatning üstigə towa yioɣa-zarlirini kətürgənlikini kərduk. Һazir dəl xu Roһning

wəһiyi bilən ularning kəzliri eqilip gunaһidin kəqürüm kilinix wə tazilax «bulak»ini kərginini kərimiz.

Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwrdidin ilgiri Yəxaya pəyoɣəmbər «**Zemin bir əlni bir kün iqidila tuoɣidioɣan ix barmu? Dəkikə iqidila bir əlning tuoɣuluxi mumkinmu?**» («Yəx.» 66:8) dəp sorioɣanidi. Bu retorik soal һazar jawabini tapidu. Zəkəriya pəyoɣəmbər əzi ilgiri: «**Bu zeminning kəbiһlikini bir kün iqidila elip taxlaymən»** degən bexarətni tapxuruwaldi («Zək.» 3:9). Xu bexarətning kandak yol bilən əməlgə axuruloɣanliki muxu yərdə kərünidu: —

«**Xu küni Dawut jəməti һəm Yerusalemda turuwatkanlar üqün gunaһni wə paskinilikni yuyidioɣan bir bulak eqilidu**» (1-ayət).

«Bulak» degən səz ibraniy tilida «makor» degən səz bilən ipadilinidu. Səzning yiltizi «kolax» degən mənidə. «Zəb.» 36:9də tepilidu: «**Səndila bardur һayatlik buliki**»; «Yər.» 2:13 wə 17:13də «kolax» Pərwərdigarning əzini kərsitip: «**һayatlik su mənbəsi**» wə «**һayatlik sulirining mənbəsi**» dəp ixlitilidu.

Lekin muxu 1-ayəttə «һayatlik mənbəsi» əməs, bəlki gunaһning paskinilikini yuyidioɣan bir bulak kərsitilidu. «Qəl.» 8:7də wə 19:9də «kafarət süyi» tiloɣa elinidu. Bu su Lawiylarni əz hizmiti üqün «rəsmiy paklinix»ka ixlitilətti. Keyin Əzakiyal pəyoɣəmbər bu «kafarət süyi»ni Mukəddəs Rohtin boloɣan rohiy paklinixka ohxitip, Israilning ahirki zamandiki һaliti tooɣrisida Hudaning namida: «**Mən süp-süzük suni üstünglaroɣa qaqimən, buning bilən silər pak bolisilər. Silərni һəmmə paskinilikinglardin wə butliringlardin paklaymən**» dəp bexarət bərgənidi («Əzakiyal» 36-bab). Əzakiyal muxu yərdə kəzdə tutkan «paskinilik» jismaniy yaki rəsmiy birhil paskinilik əməs, bəlki rohiy jəһəttiki, iqki dunyasining napaklikidin ibarəttur. Zəkəriya pəyoɣəmbərning bexaritidə bolsa «**süp-süzük su**»ning pəkət «adəmning tenigə **qeqilidioɣan**» sula əməs, bəlki **adəm əzini pütünləy yuyidioɣan bir bulak** ikənliki ayan kilinidu. Kaytilaymiz, bu paklinix jismaniy əməs, rohiy paklinixtin ibarəttur.

Əmdi «bulak» degən nemə? Biz uni kandak qüxinimiz? Bu Əysa Məsiһning ələmidiki «sanjiloɣan yariliri»din uroɣup qikkan kimmətlik kenidin baxka nərsə əməs, ələwttə: — «**Kona əһdə dəwridə əqkə wə bukilarning keni һəm inəkning külliri napak bolup kaloɣanlarning uqisioɣa sepilsə, ularni ət jəһətidin tazilap pak kiloɣan yərdə, undakta, mənggülük Roh arkilik Əzini oɣubarsiz kurbanlik süpitidə Hudaoɣa atioɣan Məsiһning keni wijdaninglarni ələk ixlardin pak kilip, bizni mənggü һayat Hudaoɣa ibadət kilixka tehimu yetəkliməmdu?!**» («Ibr.» 9:13).

Məsiһni rət kiloɣanda Yəһudiy həlki ihtiyarsizla, bilip-bilməyla: «**Uning keni bizning üstimizgə wə balilirimizning üstigə qüxsun!**» dəp qukan kətürüxüp əz-əzigə lənət qüxürgənidi. Lekin ahirida Uning kimmətlik keni ularoɣa baxkiqə bolidu — ələüm üqün əməs, bəlki һayat üqün, ularni buloɣax üqün əməs, bəlki paklax üqün «ularning üstidə» bolidu.

Əmdi Israilning «**gunaһi wə paskinilik**»ni yuyidioɣan ekin Məsiһning keni bolsa, undakta xu bulak yigirmə əsir ilgiri Əysa krestlənгən «Golgota»da eqiloɣan əməsmu? Kandakmu kəlgüsidiki «bir kün»də eqilsun? Bizning 3:9diki «**Bu zeminning kəbiһlikini bir kün iqidila elip taxlaymən»** degən səz tooɣrisidiki xərһlirimizni kərüng. Gərqə insanni paklaydioɣan bulak allikaqan eqiloɣan bolsimu, «xu küni» u pütkül Israil həlki üqün eqilidu — qünki xu kün «**korning kəzliri eqilidu**» («Yəx.» 35:5). Israilning kəzliri (demək, pütkül həlkning kəzliri) Hudaning kozisi Məsiһni, xundakla Uning kurbanlikining təngdaxsiz kimmiti wə ünümini kərüxkə eqilidu.

Hudaoɣa təxəkkür! Bulaq eqiloɣandin keyin ḥeqḳaqan etilməydu (ibraniy tilida «eqilidu, ḥərgiz etilməydu» degən sөz xu mənidə).

Pəyoɣəmbər həlḳning iqki dunyasining buzuḳluḳi wə əhlaḳ napakliḳi elip taxlinixi tooɣruluḳ bexarət bərgəndin keyin, ḥazir 2-6-ayətlərdə zeminni buloɣaydioɣan barliḳ təsirlərdin paklinix tooɣruluḳ bexarət beridu. Qünki «**Pərwərdigar Yəḥudani Өzining «muḳəddəs zemini»da nesiwisi üqün miras ḳilidu wə yənə Yerusalemni talliwalidu**» (2:12). Zemin «muḳəddəs» bolux üqün xundaḳ paskina təsirlər elip taxlinixi kerək, əlwəttə: —

«**Xu küni xundaḳ boliduki, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, — Mən məbudlarning namlirini zemindin yoḳitimənki, ular yənə ḥeq əslənməydu; wə Mən pəyoɣəmbərlərni wə paskina roḥnimu zemindin qiḳirip yətkiwetimən**» (2-ayət).

Məbudlarning өzlirila əməs, bəlki ularning namiliri wə əsləngüdək barliḳ təsirlər yoḳitilidu; sahta pəyoɣəmbərlərla əməs, bəlki ularni ḳutratḳuqi «paskina roḥlar» qiḳirip yətkiwetilidu. Zeminda pəḳət «**xapaət yətküzgüqi wə xapaət tiligüqi Roḥ**», yəni Hudaning Muḳəddəs Roḥining mubarək təsiri bardur.

Ḥətta Zəkəriyaning dəwridimu butpərəslik, sahta pəyoɣəmbərlər wə ḥərhil seḥirgərlik wə palqiliḳning həlḳning arisida tehi təsirliri bar idi; bu ixlar «Nəḥ.» 6:10, «Əzra» 9:1, «Nəḥ.» 13:23, 24 ḳatarliḳ yazmilardin kөrünidu.

Ḥalbuki, bu ahirḳi altə babta kөzdə tutuloɣini yeḳin kəlgüsi əməs, bəlki ahirḳi zamandiki ixlardur. Muḳəddəs yazmilarning baxḳa yərliridin, bolupmu Rəb Əysaning Өzi bərgən agaḥliridin xuni bilimizki, ahirḳi zamanlarda butpərəslik, sahta pəyoɣəmbər, «sahta məjizilər» wə ḥərhil jadugərliklər baroɣanseri kөpiyip ketidu («Mat.» 24:11, 24-26, «Mar.» 13:21-22, «Luḳa» 21:8). Bu ixlar əwjigə qiḳip, dəjjal məydanoɣa qiḳidu wə dunyadiki barliḳ əllərni өzigə wə süritigə qoḳunuxḳa azduridu («2Tes.» 2:4, «Wəḥ.» 13:1-6, 13, 14).

Keyinki tөt ayəttə (3-7də) butpərəslik wə sahta pəyoɣəmbərqilik «xu küni» ḳandaḳ yol bilən zemindin yoḳitilidioɣanliḳioɣa ikki misal kəltürülidu. Birinqi misal Yəḥudiy həlḳtə boloɣan naḥayiti qong өzgirixni, ularning əslidə өzlirini ḥalakətkə elip baridioɣan gunaḥlaroɣa yengidin өq boloɣanliḳini kөrsitidu. 3-ayəttə xu misal tonuxturulidu: —

(13:3) «**Xundaḳ əməlgə axuruliduki, birəylən yənila pəyoɣəmbərqilik ḳilip bexarət berəy desə, uning өzini tuoɣḳan ata-anisi uningoɣa: «Sən ḥayat ḳalmaysən; qünki Pərwərdigarning namida yaloɣan gəp ḳiliwatisən» dəydu; andin өzini tuoɣḳan ata-anisi uni bexarət beriwatḳinidila sanjip өltüridu**».

Bu ata-anining ḳiloɣini dəl Təwrattiki muḳəddəs ḳanunda buyruloɣinidək bolidu: «**Ḳerindixing, məyli anangning ooɣli yaki өz ooɣlung yaki ḳizing, jan-jigiring boloɣan ayaling yaki jan dostung astirtin seni azdurmaḳqi bolup: «Barayli, baxḳa ilaḥlarning ḳulluḳioɣa kirəyli» desə... sən uni ḥeq ayima, uningoɣa rəḥim ḳilma wə uning gunaḥini ḥeq yoxurma; ḳandaḳla bolmisun uni өltürgin; uni өltürüxkə tunji ḳol saloɣuqi sən bol...**» («Ḳan.» 13:6-10).

«Sahta pəyoɣəmbər» bolsa, ixni ohxax bəja kəltürüxi kerək bolidu: — «**Əmma Mening namimda baxbaxtaḳliḳ ḳilip Mən uningoɣa tapilimioɣan birər səzni səzlisə yaki baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioɣan pəyoɣəmbər bolsa, xu pəyoɣəmbər өltürülsun**» («Ḳan.» 18:20).

Muxu 3-ayәttә kәzdә tutuloɣini dәl xundak. Bu ata-anining Pәrwәrdigar wә Uning sөz-kalamioɣa tutkan muhәbbiti өz ooɣlioɣa boloɣan muhәbbitidin artuk bolidu. Ooɣlida bundak rәzil ixlar pәyda bolay degәndә ular xu rәzillikni mutlәk yokitixka hәrdaim tәyyar turidu: «**Ata-anisi uningoɣa: «Sәn hayat kalmaysәn; qünki Pәrwәrdigarning namida yaloɣan gәp kiliwatisәn» dәp, tuoɣkan ata-anisi uni bexarәt beriwatkinidila sanjip өltüridu**». («Mis.» 23:24, «Qәl.» 21:2, «Kan.» 12:2, «Yәxua» 7:12nimu kөrüng).

Sahta pәyoɣәmbәlәrgә yol koyulmayla kalmay, ular өz yaloɣanqilikidin hijil bolidu: —

«**Xu küni xundak boliduki, pәyoɣәmbәrlәrning hәrbiri өzliri bexarәt beriwatkanda kөrgәn kөrünüxtin hijil bolidu; ular hәkni aldax üqün ikkinqi qupurluk qapanni kiymәydu**» (4-ayәt).

Әslidә muxundak yaloɣan pәyoɣәmbәrlәr hәtta hәkikiy pәyoɣәmbәrlәrning aldioɣimu kelip yüz turanә karxi qikatti; hazir hөqkim ularning yaloɣanqilikioɣa qidimaydu.

Ayәttә kөrsitilgәn «qupurluk qapan»ni hәkikiy pәyoɣәmbәrlәrdin bәziliri kiyәtti — Mәsilәn, Iliyas wә Elixa pәyoɣәmbәrlәr («2Pad.» 1:8), Yәhya pәyoɣәmbәr («Mar.» 1:6). Muxundak intayin addiy kiyim ularning paniy dunyadiki ixlardin ayriloɣinining wә bәzidә matәm tutuxning simwoli boloɣaqka, ularning hәlkning gunahlirioɣa wә bu gunahliri tüpәylidin Hudaning qüxüridioɣan jazalirioɣa boloɣan azabini bildürәtti.

5-6-ayәttә yәnә bir misal kәltürülidu. Bu misalda ihlasmәn bir Israillik pukra bilәn yaloɣan pәyoɣәmbәr otturisidiki sөhbәt, soal-jawab xәklidә tepilidu: —

«U (әslidә yaloɣan pәyoɣәmbәrqilik kiloɣan kixi): **«Mәn pәyoɣәmbәr әmәs, mәn pakәt terikqimәn; qünki yaxlikimdin tartip tuprak bilәn tirikqilik kiliwatimәn» — dәydu**». Karioɣanda, u nahayiti kiqik peil bolup, өzining jәmiyәtning әng tөwәn tәbikisidin qikkanlikini kөrsәtmәkqi boluxi mumkin. Lekin pukra guman kilip uningdin: «**Hәy, әmdi sening mәydәngdiki** (ibraniy tilida «ikki kolungning otturisidiki») **bu zәhmәtlәr nemә?» — dәp soraydu.**

U: «**Dostlirimning өyidә yarilinip kaldim» — dәp jawab beridu**» — deyilidu.

«Butpәrәs pәyoɣәmbәrlәr» jin-xәytanlarning dikkitini tartix üqün pat-pat өz tenini kesiwalatti («1Pad.» 18:28dә misal kөrülidu). Butpәrәs padixah Ahabning ordisida dәl xundak butpәrәs pәyoɣәmbәrlәr «Pәrwәrdigarning namida» bexarәt beriwatkan yüzligәn baxka «pәyoɣәmbәrlәr»gә hәmrah bolup «hizmәt kilatti» («1Pad.» 22:5-7, 11-12). Bu ayәtlәrdin biz «tәn kesix» degәn muxu ix sahta pәyoɣәmbәrlәr arisida nahayiti omumlaxkan wә xundakla ularning bәlgisi bolup kaloɣan, degәn hulasigә kelimiz (matәm tutkandimu «tәn kesix» Israillaroɣa mәn'i kilinoɣan — «Kan.» 14:1, «Yәr.» 16:6, 41:5nimu kөrüng).

«**Sening mәydәngdә**» degәn ibarә ibraniy tilida «alikan»ni, «bilәk»ni yaki biläklirining otturisidiki mәydini kөrsitixi mumkin.

Xuning bilәn hәlk muxundak zәhmәtlәrdin gumanlinidu, sahta pәyoɣәmbәr hijil bolup roxәn bir yaloɣan bahanini kөrsitidu. «Dostliri» bolsa adәttә yekin dostluk munasiwәtni («dostlar» mәyli ijabiy yaki sәlbiy mәnidә bolsun) kөrsitidu. Bu adәm kolidiki yarilirini «Pakәt birnәqqә dostlirim bilәn sokuxup kaloɣinim üqün boldi; lekin dostlar boloɣaqka hөqkandak xikayәtnamә yazoɣum yok, dәwa kiloɣum yok» dәp qüxәndürgәndәk boluxi mumkin. Xunga bu kixining jawabi kәmtәrlikini ipadilәydu әmәs, bәlki bahanә kөsitidu, dәp karaymiz.

Bexarәtkә karioɣanda, bu sahta pәyoɣәmbәrlәr hәtta Mәsihning yara-izilirinimu tәhlid kilmakqi boloɣan boluximu

mumkin? (yənə «Mat.» 24:24, «Mar.» 13:22, «Yḥ.» 20:25-27ni kərüng).

Məsiḥ dunyaoƣa ḳaytip kelip, səltənitini bərpa ḳiloƣandin keyin, pəyoƣəmbərlərning ḥeq ḥajiti bolmaydu, əlwəttə.

«Sanjip əltürülgən» padiḳining azab-oḳubətliri wə ularning nətijiliri tooƣruluḳ (13:7-9)

«Oyoƣan, i ḳiliḳ, Mening padiḳimoƣa, yəni Mening Xerikim boloƣan adəmgə ḳarxi qiḳ, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar; — Padiḳini uruwət, ḳoylar patiparaḳ bolup tarḳitiwetilidu; Mən ḳolumni kiḳik peillarning üstigə qüxürüp turoƣuzimən.

Zeminda xundaḳ əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin ikki ḳismi ḳirilip əlidu; biraḳ üqtin bir ḳismi uningda tirik ḳalidu. Andin Mən üqinqi ḳismini otḳa kirgüzimən, ularni kümüx tawliƣandəḳ tawlaymən, altun sinaloƣandəḳ ularni sinaymən; ular Mening namimni qaḳirip nida ḳilidu wə Mən ularoƣa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlḳim» dəymən; ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» — dəydu».

Tonuxturux

7-ayət bilən kitabning ahirḳi ḳismining yengi bir bəliki baxlinidu. Uning qong temisi Israilning ḳandaḳ jazalar bilən Pərwərdigarning muḳəddəs ḳowmi bolux üqün tawlinip əzgərtilidioƣanliḳidur. Ilgiriki bələkni hulasilisaḳ, mundaḳ ixlar jakarlinidu (12:1-13:6): —

(a) Pərwərdigar Israil wə Yerusalemoƣa ḥujum ḳilmaḳqi boloƣan dunyawi küqlərdin mudapiə ḳilididioƣanliḳi;
(ə) U ḳaysi yol bilən düxmənlirini uridioƣanliḳi;
(b) Əz həlḳigə nusrət ḳazinidioƣan küq-ḳudrət yətküzidioƣanliḳi;
(p) U awwal Muḳəddəs Roḥining wasitisi bilən ularni towa ḳilix yolioƣa kirgüzidioƣanliḳi;
(t) Ular xu arḳiliḳ əzlirining əz Məsiḥini krestləx gunaḥini bilip yetidioƣanliḳi;
(j) Ular ḳattiḳ towa ḳilip ḥayatḳa erixidioƣanliḳi.

Ikkinqi bələktə (13:7-14:21) təwəndiki ixlar kərsitilidu: —
(a) Ihlassizlarni üzüp taxlax, Yerusalemoƣa qüxürülidioƣan jaza;
(ə) Xu jazaning wasitisi bilən «Hudaning ḳaldisi» tawlinidu, zeminning əzi barliḳ buloƣinixlardin paklandurulidu;
(p) Xundaḳ ḳilip, zemin wə həlḳ Hudaning padixaḥliḳining yər yüzidiki mərkizi wə wəkili boluxḳa layiḳ tazilap paklinidu.

Ikkinqi bələk yənə ikki ḳisimoƣa bəlünidu; aldinḳi ḳisim (13:7-9) bexarəttiki ixlarning yəkünidur, keyinki ḳismida (14-bab) bexarəttiki ixlar təpsiliy eytilidu.

Bexarət «sahta pəyoƣəmbər»ning yaloƣan yariliridin ḥəḳiḳiy sanjiloƣan ḥəḳiḳiy padiḳioƣa ətidu. U ḥəḳiḳətən «**Dostlirim** (əz həlḳining)**ning əyidə yarilinip ḳaldim**» deyəlaytti! Ular «**ḥayatliḳni barliḳḳa kəltürgüqi**»ni əltürginidə Hudaning

hizmitidə bolduk, dəp oylaytti; kənglidə Hudadin yirakta bolup, «**kərünməs Hudaning süriti**»ni tonumay, U Hudani «Atam» degənliki üqün «kupurluk kilding» dəp Uning üstidin xikayət kiloan.

Lekin Israil həlkining əz bexioa sanakşiz azab-okubət qüxürgən xu jinayiti «xapaitim pütkül dunyaoa yətküzülsun» dəp, xundakla Israilning kəlgüsi nijati üqün baxtin ahiroiqə Huda təripidin baxkuruloanidi. Xunga Məsihning əltürülüxi 12:10-14də Yəhudiy həlkining keyin kattik puxayman kilidioan wə towa kilidioan jinayiti deyilidu; əmma aldimizdiki 13:7də u Hudaning Əzi kiloan ixidur, deyilidu: —«**Oyoan, i kiliq, Mening padiqimoa, yəni Mening Xerikim boloan adəmgə karxi qik, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloan Pərwərdigar**» (7-ayət).

Demək, Məsihning tartkan kresttiki azab-okubətliridə, uni krestligən Yəhudiylar wə Yəhudiy əməslər əzliri bilmigən halda Hudaning wasitisi bolup «**Uning jenini gunahni yuyidioan kurbanlik kilix**»i əməliyəttə Hudaning aldin'ala bekitkini bolup, U «Yəxaya» 53-babta aldin'ala təswirlinidu. Xu yərdə: «**Uni ezixni layik kərgən Pərwərdigardur; U Uni azabka qəmüldürgüzdi**» dəp okuymiz. Dərwəkə, insanning koli bilən «**U huddi booquzlaxka yetilәp mengiloan paklandək booquzlaxka elip mengildi»**, lekin insanning barlik bətniyətliki pəkət Hudaning «**Əz küq-kudriti wə iradisi boyiqə burunla nemə bekitkən bolsa**» xularni əməlgə axurdi, halas («Ros.» 4:28). Bərhək, Xəytanning həsəthorluki wə nəpriti, bax kahinlarning oaljiranə kəhri, Herod padixahning kəmsitixi, waliy Pilatusning korkunqakliqining həmmisi pəkət Hudaning pütkül dunyani nijat kərsun dəp aldin'ala bekitkən ixining əməlgə axuruluxidur, halas.

«**Oyoan, i kiliq!**» degən bu ajayib bexarəttə kiliq adəm süpitidə Hudaning adalitini bəja kəltürüxkə qakirilidu. Pərwərdigarning kiliqi baxka bexarətlərdə — məsilən, «Yər.» 47:6-7, «Əz.» 21:1-17də xundak kərsitilidu. «Kiliq» muxu bexarətlərdə omumən kilip eytkanda «əlüm korali» yaki «Hudaning jazasining korali» süpitidə sözlinidu.

Əmdi kiliq kimgə qüxidu? Uxbu bexarəttə rəzillər yaki ihlassizlarning bexioa əməs, bəlki pütünləy gunahsiz, kusursiz mukəddəs bir Boloquqi, Pərwərdigaroa əng yekin munasiwəttə turoquqining bexioa qüxidu! Bu nemidegən qongkur bir sir-hə! Baxka yərlərdimu bu ajayib tema üstidə kəp tohtalduk; Məsih Hudaning kozisi bolup, Əzining toluk ihtiyari bilən yoldin azoan dunyani kutkuzux üqün, gunahkarlarning kəqürüm kilinipla kalmay, bəlki mənggü hayatka erixixi üqün «**... U bizning asiyliklirimiz tüpəylidin yarilandi** (yaki «sanjildi»), **U bizning gunahlirimiz üqün zəhimləndi**» wə «**ta əlüxkə kədər «xarab hədiyə» təkkəndək Əzining jenini tutup bərdi**».

Kiliq «Mening padiqim»oa karxi qikidu. Pərwərdigar Əzi «Israilning padiqisi»dur — lekin U hərdaim muxu ix wə uningdiki munasiwəttə Məsihning süpitidə ix kəridu. Biz yukirida bu tema tooruluk sözləxtuk; məsilən, «Əzakiyal» 34-babta U «Israilni Mən Əzüm kelip bakimən», xundakla ularni «izdəymən», «kutkuzimən» «küqləndürimən» wə «sakaytimən» degəndin keyin U: «**Mən ularning üstigə bir Padiqi, yəni kulum Dawutni tikləymən; U ularni bekip, uloa padiqi bolidu**» dəydu. Muxu yərdə, xübhisizki, «**Mening kulum Dawut**» həkikiy Dawut, yəni «uluo Dawuttin boloan, əzidin uluo əwladi» Məsihni kəsitidu.

Pərwərdigar wə «**Uning padiqisi**»ning otturisida boloan xu birdinbir pəwkul'addə munasiwət «**Mening Xerikim boloan adəm**» degən sözdin enik kərünidu. Ibraniy tilida

«xerik» degən bu sөz muxu ayəttin baxқa pəқət «Lawiylar»da tepilidu; xu yərdə u «dost», «yeқin adəm», «қoxna» degən mənilərdə ixlitilidu (məsilən, «Law.» 25:15). Bu ibarining Məsiһdin baxқa birsini kөrsitixi қət'iy mumkin əməs. Padiqi mədikar yaki yallanma padiqidək boloɣan bolsa, Huda һərgiz undaқ ibarə bilən uni qaқirmaytti.

Xunga bu sөz Məsiһning Hudaliқ təbiitidə boloɣanliқini eniқ kөrsitidu. Məsiһ Əysa Өzi tooɣruluқ «Yahxi Padiqidurmən» degəndə muxu bexarətni (xundaқla baxқa ohxaydioɣan bexarətlərnimu) kөzdə tutқan bolsa kerək; xu qaoɣdimu U: «**Mən wə Ata əslidinla birdurmiz**» dewidi, Yəһudiylar uni qalma-kesək қilmaқqi boldi («Yһ.» 10:30).

Padiqi urulixi bilən pada tarқap ketidu: —

«**Padiqini uruwət, қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu; mən қolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoɣuzimən**». Һərқandaқ pada padiqisiz bolsa apətkə yüzlinidu, əlwəttə. Əmdi bexarəttə eytiloɣan «pada» kimlər bolidu?

Kөrsitilgən pada bolsa, «Yahxi Padiqi» beқix üqün bekitilgən Yəһudiy həlқi boluxi kerək (11:11-14də deyilgəndək); ular jaһilliқi üqün xu yərdə yənə «**booɣuzlaxқa bekitilgən pada**» deyilidu.

Məsiһ Əysa bu bexarətning Өz muhlislirida əməlgə axuruloɣanliқini kөrsitip ularoɣa mundaқ eytқan: «**Bügün keqə silər һəmminglar mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki muқəddəs yazmilarda: —«Mən padiqini uruwetimən, padidiki қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu**» deyilgən» («Mat.» 26:31). Məsiһ «uruloɣan»din keyin, muhlisliri tawlinix jərya

nini bexidin ətküzüxi kerək. Təwəndə buning üstidə yənə tohtilimiz.

Bexarətning Rəbning muhlisliri Өz yenidin tarқitilixtin baxқa qong əməlgə axuruluxi Məsiһ krestləngəndin keyin: «**... kəlgüsidə bolidioɣan əmirning həlқi**», yəni rimliқlar kelip «**xəһər bilən muқəddəs ibadəthanini gumran қildi**» degən ix bilən boldi («Dan.» 9:26). Xuning bilən Yəһudiy həlқining yər yüzidiki barliқ əllər arisida «tarқitilix» jəryani baxlandi. Gərqə bügün Yəһudiylarning «Israiliyə» degən өz wətini boloɣini bilən, ularning kөpinqisi tehi pütkül dunyaoɣa tarқalma һaləttə turmaқta.

Gərqə Hudaning xu dəһxətlik jazasi həlқning bexioɣa qüxidioɣan bolsimu, kiqik bir «қaldi»si yənila Uning oɣəmhorluқining obyekti bolidu. Bu ix: «**Mən қolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoɣuzimən**» degən sөz bilən ipadilinidu.

«**Kiqik peillar**», yəni «өzini təwən tutidioɣan»lar ibraniy tilida «kiqiklər» degən sөz bilən ipadilinidu; muxu ayəttə 11:7dimu tiloɣa elinoɣan «**pada arisidiki miskin məminlər**», yəni həlқ arisidiki namrat, һəkқaniy, baxқilar təripidin bozək қilinidioɣan kixilərni kөrsətsə kerək.

Ibraniy tilida birsining өz қolini məlum kixining «**üstigə qüxürüp turoɣuzux**»i degən ibarə birhil jazalaxni bildüridu: Məsilən: «Amos» 1:8də, «**Mən... Ekron xəһirigə қarxi қol kətürimən**», yaki «Zəb.» 81:14də «**Ularning düxmənlirini tezla egildürər idim, қolumni rəқiblirigə burap basar idim**». Ңalbuki, muxu yərdə mənisi ijabiy jəһəttə bolsa kerək; qünki nətijisi «Hudaning қaldisi»ning nijati bolidu (gərqə xu nijat tawlinix yaki «tərbiyilik jazalax»tiki azab-oқubətlər arқilиқ bolsimu). Məzkur ibarə Yəxaya pəyoɣəmbər («Yəx.» 1:25də) Yerusalemning tawlinixi bilən Pərwərdigar təripidin ularoɣa xapaət kөrsitilidioɣanliқi ipadilinidu. Xunga, pütün 7-ayətni hulasilisaқ: —

(a) Pərwərdigarning padiqisi həlқning gunahi tüpəylidin urulidu;

(ə) Nətijidə, həlқning kəp қismining bexioɣa «tarқitilix apiti» qüxidu;

(b) Lekin Pərwərdigar padisidin kiqik «қaldi»ni, yəni Өz səzigə қulaқ salidioɣan məminlərni rəhimdillik bilən əsləp ularni apət iqidə қooɣlaydu (11:11ni kərüng).

Məsih satқunluқ қilinidioɣan kəqtə muhlislirioɣa: «**Bügün keqə silər həmminglar Mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki muқəddəs yazmilarda:**

«Mən padiqini uruwetimən, padidiki қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu» deyilgən. Lekin Mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən» («Mat.» 26:31-32, «Mar.» 14:27) dəp eytқan səzlirigə қaytidin қarisaқ, Zəkəriyaning bexarət səzlirini səl əzgərtkənlikini kərimiz; U Hudaning səzini «Mən padiqini uruwetimən» dəp, Өzining қurbanliқ қilinixining Hudaning қiloɣan ixi ikənlikini təkitləydu. Gərqə u ularning xuning bilən Өzidin tenip kətkənlikini aldin'ala bilgən bolsimu, U yənila ularoɣa: «**Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən**» degən səzliri bilən, ölüp tirilgəndin keyin silərdin waz kəqməymən, əksiqə silərdin yənə həwər alimən, dəydu; demək, U «**Mən қolumni kiqik peillarning üstigə qüxürüp turoɣuzimən**» degən wədisidə turdi.

8-9-ayətlərgə kəlsək: —

«**Zeminda xundaқ əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — üqtin ikki қismi қirilip əlidu; biraқ üqtin bir қismi uningda tirik қalidu. Andin mən üqinqi қismini otқa kirgüzimən, ularni kümüx tawlioɣandək tawlaymən, altun sinaloɣandək ularni sinaymən; ular Mening namimni qaқirip nida қilidu wə Mən ularoɣa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlқim» dəymən; ular: «Pərwərdigar Mening Hudayim» — dəydu**».

Hudaning həküm-jazalirida «üqtin bir қismi»ning қutқuzulup andin yənə tawlinixi birnəqqə yərlərdə kərülidu — məsilən, «Əz.» 5:12də, Israil həlқi üq қismioɣa bəlünidu: — «**Xəһərdikilərdin üqtin bir қismi waba kesili bilən əlidu һəmdə aranglarda bolidioɣan aqarqiliқtin bexini yəydu; üqtin bir қismi əpqərünglarda қiliqlinidu; wə Mən üqtin bir қismini һər tərəptin qiққan xamaloɣa soriwetimən, andin bir қiliqni ɵilaptin suoɣurup ularni қooɣlaymən**». «Yəx.» 6:13də bolsa, həlқning pəқət ondin bir қismining Hudaning uluoɣ tawlax jazasidin ətidioɣanliқi kərsitilidu.

Hudaning həlқi tawlinidioɣan waқtida «zeminda bolidioɣanliқi» təkitlinidu: «**Zeminda xundaқ əməlgə axuruliduki, — dəydu Pərwərdigar, — uningda** (ibraniy tilida қaytilinidu) **üqtin ikki қismi қirilip əlidu**».

Hudaning bu jazasining ijra қilinix jəryani ular Məsihni qətkə қaққandin keyin miladiyədin keyinki 70-yili dəl xu «zeminda» baxlinip, yənə xu yərdə ahirqi zamanda ahirlixidu.

Yəһudiy həlқining Ikkinqi Dunya Uruxidin burun tartқan azab-oқubətliri sanaқsizdur. Uruxtin keyin Pələstin zeminini igilixi bilən ular xu azab-oқubətlərdin aram tapқini bilən, xu azab-oқubətlər yənila «**Yaқupning azab-oқubət küni**» bilən əwjigə qiқidu («Yər.» 30:7); u qaoɣda ular «zeminda turoɣanda», həlқni tawlax üqün Huda təyyarlioɣan «ot» Zionda yeқilidu, humdan Yerusalemda tutaxturulidu («Yəx.» 31:9).

Üqtin ikki қismi üzüp taxlinixi bilən Hudaning həlқi һərgiz mutləқ yoқitiwetilməydu; һərdaim «üqtin biri» yaki «ondin biri» «muқəddəs nəsil» boluxқa қalidu («Yəx.» 6:13); ular arқilиқ Hudaning Israil barliқ əllərgə bəht-bərikət bolsun degən uluoɣ muddia-məқsətlirini mənzilgə yətküzidu. U ularoɣa: «**Mən seni tarқitiwətkən əllərning һəmmisini tügəxtürsəmmu, lekin seni pütünləy tügəxtürməymən; pəқət üstüngdin һəküm qiқirip tərbiyə-sawaқ berimən**» dəydu «Yər.» 30:11, 46:28).

Xuning bilən «Hudaning ⱪaldisi» sinilip tawlinidu; bu ixning pəlligə yetixi ularning əng ahirida ajayib ⱪutuluxidin ilgirirəkla bolsa kerək. Xu qaoɣda Huda: «**Ularni kümüx tawlioɣandək tawlaydu, altun sinioɣandək ularni sinaydu**». Malaki pəyoɣəmbər eytⱪandək: «**U tawlioɣuqining oti, kirqining aⱪartⱪuq xoltisidək bolidu; U kümüxni tawlioɣuqi ⱨəm erioɣdioɣuqidək tawlap olturidu... ularni altun-kümüxni tawlioɣandək tawlaydu; xuning bilən ular Pərwərdigaroɣa ⱨəⱪⱪaniylixta boloɣan ⱪurbanlix-ⱨədiyəni sunidu...**» («Mal.» 3:2-4; «Zəb.» 66:10-12nimu kərüng).

Ular Daniyal pəyoɣəmbərning üq dostidək «**dəⱨxətlik yalⱪunlap turoɣan humdan**»da turup: «**Mening namimni qaⱪirip nida ⱪilidu wə Mən ularoɣa jawab berimən; Mən: «Bu Mening həlⱪim» dəymən; ular: «Pərwərdigar mening Hudayim» — dəydu**» («Yər.» 32:38-42, «Əz.» 37:23-28 wə Təwrattiki baxⱪa bexarətlərnimu kərüng; bu bexarət yənə «ularning yəküni»dur).

Xu kün baldur kelidu: —

«**Huxalliⱪtin towlanglar, i asmanlar; i yər-zemin, xadlan;**

Nahxilarni yangritinglar, i taoɣlar;

Qünki Pərwərdigar Өz həlⱪigə təsəlli bərdi,

Өzining har boloɣan peⱪir-məminlirigə rəⱨim ⱪilidu» («Yəx.» 49:13).

14-bab — Xərəplik ahirət; Pərwərdigarning küni, Pərwərdigar-ning padixaⱨliⱪi

Bu babning awwalⱪi ayətliri 13-babtiki 7-9-ayətlərning təpsilatlirini aqidu, xundaⱪla 12-babtiki bexarəttə eytiloɣan ixlarning baxlanoɣan waⱪtioɣa, yəni Hudaning Israilni jazalax yolida əllərning ⱪoxunlirining Yerusalemni muⱨasirigə elixioɣa yol ⱪoyoɣan waⱪtioɣa ⱪaytidu. 14-babta muxu ⱪoxunlarning ⱨalak bolidioɣanliⱪi өz kəzi bilən kərgən guwaⱨqilar təswirligəndək naⱨayiti təpsiliy aldin'ala eytilidu.

Təwrattiki kəp bexarətlərdə məlum bir wəⱪəning aⱪiwiti aldin'ala eytiloɣandin keyin xu wəⱪəning təpsilatliri kəprək bayan ⱪilinidu; muxu yərdimu xundaⱪ elinidu.

Israilning 14-babta eytiloɣan xu jiddiy krizisioɣa səpsilip ⱪaraxtin awwal, krizisning arⱪa kərünüxidiki birnəqqə əⱨwaloɣa ⱪarayli: —

(a) 12-14-bablardin eniⱪki, Yəⱨudiy həlⱪi ⱪaytidin Ⱪanaan zemini, xundaⱪla Yerusalem xəⱨirini igiligənidi. Təwrattiki baxⱪa bexarətlər wə bu bexarətning өzigə asasən, ⱪaytⱪanlarning kəp ⱪismi etiⱪadsiz ⱨalda zeminoɣa ⱪaytⱪan. Təwrattiki baxⱪa bexarətlərgə ⱪarioɣandimu, ahirⱪi zamanlaroɣa kəlgəndə, Yəⱨudiy həlⱪi zeminda turuwatⱪan wə zeminoɣa ⱪaytmioɣan, tehiqə dunyaning qət-qətlirigə tarⱪitiloɣan ikki hil ⱨaləttə bolidu.

(ə) Rəbbimiz yər yüzidə hizmət ətəwatⱪan qaoɣda Yəⱨudiy həlⱪining kəp ⱪismi xundaⱪ tarⱪitiloɣan ⱨaləttə ⱪaloɣanidi; zeminning өzidə turuwatⱪanlar bolsa mustəⱪil əməs, bəlki «yat əllərning tətinqi imperiyəsi»ning ⱨөkümranliⱪi astida turatti (xu imperiyəning təpsilatlirini qüxinix üqün «Daniyal» 7-babtiki bexarətni kərüng). Xu qaoɣda «yat əllərning tətinqi imperiyəsi» «Rim imperiyəsi» əndizisidə idi. «Daniyal» 7-babtiki bexarətkə asasən, xu imperiyə ahirⱪi məzgilidə «dəjjalning imperiyəsi» bolidu. Israil ⱪaytidin zeminda ⱨazirⱪioɣa ohxax mustəⱪil tursimu, ular ahir berip yənə xu imperiyəning ⱨөkümranliⱪining (yəni, dəjjalning) harlaxliri astida tursa kerək.

(b) Gərqə (məzkur bexarət wə Təwrattiki baxⱪa bexarətlər boyiqə) Israil zeminda birⱪədər ronaⱪ tapⱪan bolsimu (məsilən, Yerusalem xəⱨiri puhta ⱪuruloɣan), muxu 14-babta təswirləngini boyiqə ular uqraydioɣan ⱨujum wə ⱪorxaw bolsa Israilning pütkül tarihida əng wəⱨxətlik wə zulmətlik wəⱪə bolidu.

Baxқa bexarətlərni tooɣra qüxəngən bolsaқ, Israil xu waқitta allиқaqan dəjjal (Məsiһning rəқibi) bilən əһdilixip uningoɣa beқindi bolidu. Məsiһning xu səzi xu qaoɣda əməlgə axuruloɣan bolidu: «**Mən atamning nami bilən kəlgənmən, əmma silər Meni қobul қilmaysilər. Ңalbuki, baxқa birsi өz nami bilən kəlsə, silər uni қobul қilisilər**» («Yһ.» 5:43; «Yəx.» 28:14-22nimu kərüng). Dəjjalning ruhsiti wə қollaxliri bilən ular üqinqi bir ibadəthanini қuridu.

(p) Əmma dəjjal yaloɣanqliққa wə bid'ətlikkə asaslanoɣan өzining xu sahta əһdisidə turmaydu. Yər yüzidiki barliқ həlқni өzigə ibadət қildurux üqün u Yəһudiylarning xu ibadəthanidiki ibaditini tohtitip, uni өziningki қilidu («Dan.» 9:27, 11:31, «Mat.» 24:15ni kərüng). Həlқning bəziliri, xübһisizki, xu ixқa қət'iy қarxlиқ bildüridu; dəjjal (өzidin ilgiri kəlgən birnəqqə mustəbitlərgə ohxax) Yəһudiy həlқini pütünləy yoқitixқa niyət baoɣlaydu. Yerusalemoɣa ңujum қilix niyiti bilən barliқ əllərning қoxunlirini «Ңarmageddon»da yioɣidu: «**Ular: — «Yürünglar, ularni millət қataridin yoқ қilayli! Israilning nami ikkinqi tiloɣa elinmisun!» — deməktə**» («Zəb.» 83:4 «Wəһ.» 16:16).

(t) Muxu қoxunlarning dəһxətliki allиқaqan 12-babta ayan қilindi. Ular zeminni ayaoɣ asti қilip barliқ қarxilиқni tarmar қilidu. Ahir berip Yerusalemoɣa ңujum қilixқa kiridu: —

«**Mana, Pərwərdigaroɣa has kün kelidu; u küni arangdin mal-mülküng bulang-talang қilinip bəlüxüwelinidu. Mən barliқ əllərni Yerusalemoɣa jəng қilixқa yioɣimən; xəһər ixoɣal қilinidu, өylər bulang-talang қilinip, қiz-ayallar ayaoɣ asti қilinidu; xəһərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün қilinidu; tirik қaloɣan həlқ xəһərdin elip ketilməydu**» (1-2-ayət).

Xunga xəһər ixoɣal қilinip halioɣanqə bulang-talang қilinidu. Ixoɣal қiloɣuqi қoxunning yawuzluқini tiloɣa elixning ңajiti yoқ. Xəһərdikilərning yerimi əsirgə qüxüp sürgün қilinidu. Қarioɣanda düxmənning қandaқtur rəzil bir niyiti bilən azraқ bir қismini қalduridu. Yərəmiya pəyoɣəmbər xu küni tooɣruluқ: «**Ayңay, xu küni dəһxətliktur! Uningoɣa ңeqқandaқ kün ohximaydu; u Yaқupning azab-oқubət künidur!**» dəp pəryad kətüridu («Yər.» 30-bab).

Ңalbuki, bexarət boyiqə u kün «dəjjalning küni» əməs, bəlki «**Pərwərdigaroɣa has bir kün**» — yəni U Өzining yollirining tooɣriliқi wə ңəққaniyliқini ңəywət bilən ispatlaxқa, düxmənlirini aoɣduruxқa wə Өz həlқini nijatқa erixtürüxkə bekitkən künidur. Bu dəһxətlik azab-oқubətlər iqidə Israil Pərwərdigaroɣa қattiқ nida қiloɣaqқa, 12:10də eytiloɣandək Өz Məsiһimizni sanjip əltürduқ, degən wəһiyni қobul қilidu, dəp ixinimiz. Dəl xu waқitta Israil «**қaytidin tuoɣulidu**».

«**Andin Pərwərdigar qiқip xu əllər bilən uruxidu; U Uning jəng қiloɣan künidikidək uruxidu**» (3-ayət).

Təwrat tarihida Huda həlқi üqün kəp қetim jəng қiloɣan; məsilən «Yəx.» 10:14də «**Xundaқ bir kün ilgiri bolup baқmioɣan wə keyinmu bolup baқmidi; qünki Pərwərdigar Israil üqün jəng қildi**» dəp oқuymiz. Əmma «jəng қiloɣan künidikidək» degən ibarə bəlkim Pərwərdigar Israilni Misirdin қutқuzoɣan künini kərsitidu. Israil қutқuzuloɣan küni: «**Pərwərdigar jəngqidur, Yaңwəң Uning namidur**» dəp küy eytildi («Mis.» 14-15-bab).

Xu küni ularni қutқuzuxқa tuyuқsiz ayan boloɣan zat Məsiң Əysadin baxқa ңeqkim əməstur. Bu karamət ix қilixқa muwapiқ Uning namliri «Yəx.» 9:6diki bexarət boyiqə «Əl-Gibbor», yəni «**Küq-Қudrətlik Huda**» yaki «palwan Huda»ni өz iqigə alidu. Məsiң xu süpitidə kəlgəndə: —

«**Uning putliri xu küni Yerusalemning xərқiy təripining əng aldi boloɣan Zəytun teoɣida turidu; xuning bilən Zəytun teoɣi otturidin xərқ wə oɣərb tərəpkə yerilidu; zor**

yooɣan bir jiloɣa pəyda bolidu; taoɣning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu» (4-ayət).

Hudaning «putliri» yoқtur, əmma Məsihɳningki bar, əlwəttə.

«**Zəytun teoɣi**»ning Israilning tarihidiki kəp muɦim wəқələr wə krizislər bilən ziq munasiwiti bardur. Əzakiyal pəyoɣəmbər Dawutning padixaɦlиқ təhti tehi aoɣdurulmastin wə **«yat əllərning waқti**» baxlanmastinla Pərwərdigarning julasi dəl muxu taoɣdin kətürülüp Israil zeminidin ayriloɣinini kərdi («Əz.» 11:23).

Өzi «**Hudaning xan-xəripi boloɣan**», Rəbbimiz Əysa Məsiɦ Israil həlқidin qətkə қeқilip, əltürülüp wə tirilgəndin keyin dunyadin, xundaқla Israil zeminidin ayrilip kətkəndə u dəl muxu taoɣdin kətürülgən: «**Wə u ularni Bəyt-Aniya yezisioɣiqə** (Bəyt-Aniya Zəytun teoɣida idi) **baxlap bardi wə қollirini kətürüp ularni bərikətlidi. Wə xundaқ boldiki, ularni bərikətligəndə U ulardin ayrilip asmanoɣa kətürüldi**» («Luқa» 24:50-51). Əysaning Israildin xundaқ ayrilixi bilən ularning Babilda 70 yil sürgün boloɣan azabliқ məzgilidin tehimu uzun wə tehimu azabliқ bir məzgil baxlandi.

Miladiyədin altə yüz yil burun Əzakiyal pəyoɣəmbər Pərwərdigarning julasining dəl u kətkən yənülüxtin қaytip kelidioɣinini aldin'ala kərdi: «**Mana, Israilning Hudasining xan-xəripi xərқ tərəptin kəldi; Uning awazi uluoɣ sularning xarқiriɣan sadasidək idi; yər yüzi Uning xan-xəripi bilən yorutuldi**» («Əz.» 43:2). Bu bexarət bolsa simwolliқ xəklidə dəl Məsiɦ Əysaning dunyaoɣa қaytip kelixi tooɣruluқ idi. Qünki Rəbbimiz muhlislardin Zəytun teoɣida ayriloɣanda pərixtilər ularoɣa: — «**Əy Galiliyəliklər, nemixқa ərə turoɣininglarqə asmanoɣa қarap қaldinglar? Ərxkə kətürülgən xu Əysa silər Uning asmanoɣa қandaқ kətürülgənlikini kərgən bolsanglar, yənə xu ɦalda қaytip kelidu**» — dedi («Ros.» 1:11). «**Yənə xu ɦalda**» bolsa pəқət insaniy tenidə asmandinla əməs, bəlki yənə: —

(a) қaysi jaydin kətkən bolsa dəl xu yərgə қaytip kelidu;

(ə) «**bulutlar bilən**» (yəni pərixtilər wə muқəddəs bəndiliri bilən billə) қaytip kelidu («Mat.» 24:30, 26:64, «1Tes.» 4:17, «Ibr.» 12:1, «Wəɦ.» 1:7).

Məsiɦning üstigə qüxüxi bilənla Zəytun teoɣi «**otturidin xərқ wə oɣərb tərəpkə yerilidu; zor yooɣan bir jiloɣa pəyda bolidu; taoɣning yerimi ximal tərəpkə, yerimi jənub tərəpkə yətkilidu**».

Geologlar Zəytun Taoɣning otturisidiki xərқtin-oɣərbkə sozuloɣan bir «yər posti üzülmisi»ni tapқan. U «Pərwərdigarning küni»də yerilixni kütməktə.

Yerusalemdikilər «**jiloɣa bilən**» қaqidu: —

«**Wə silər Mening taoɣlirimning dəl muxu jiloɣisi bilən қaqisilər; qünki taoɣlarning jiloɣisi Azəlgiqə baridu; silər Yəɦuda padixaɦi Uzziyaning künliridə boloɣan yər təwrəxtə қaqқiningladək қaqisilər. Andin Pərwərdigar Hudayim kelidu; ɦəmdə sən bilən barliқ «muқəddəs boloɣuqilar»mu kelidu!**» (5-ayət).

«**Padixaɦi Uzziyaning künliridə boloɣan yər təwrəx**» «Amos» 1:1də tiloɣa elinidu («Amos» 1:2dimu bexarət қilinoɣan). Bu ix Zəkəriya pəyoɣəmbərning dəwridin ikki yüz yil burun boloɣini bilən halayiққa intayin қorқunluқ təsir қalduroɣanliқi enиқ turidu.

«**Azəl**»ning қəyərdiliki ɦazirqə bizgə naməlum. Ɦazirқi əɦwalda, Yerusalemdin xərққə қeqix mumkin əməs; «**Kidron jiloɣisi**» wə intayin tik boloɣan Zəytun teoɣining əzi muxundaқ «қeqix yoli»ni tosuwalidu.

Muxu yərdə «**muқəddəs boloɣuqilar**» degənlər barliқ kerub-pərixtilər wə bəlkim əlümdin tirilgən Hudaning muқəddəs bəndilirini kərsitidu («1Tes.» 4-bab, «Yəɦ.» 14-15, «1Kor.» 6:2-3, 15:51-57ni kərüng).

(Bəzi alimlar Israilning towa қilix waқti (12:4-13:12) muxu pəyttə bolidu, dəp

qaraydu. 12-bab üstidə tohtaloŋinimizda kərsətkən səwəblər üqün biz bu ixni Məsiһning op'oquқ ayan boluxidin ilgiri boluxi kerək, dəp qaraymiz).

Məsiһning Israilni qoŋdaydioŋan birinqi ixi atliқ düxmənlərni uruxi bolidu «**һəmmə atlarni sarasimigə, atliқlarni saranglikqa qüxürimən**» (12:4). Andin u piyadə əskərlərni 14:12də təswirlənggən waba bilən uridu. Israillar əzliri jəng qilixqa küqləndürülidu: «**Ularning arisidiki ələngxip qaloŋanlarmu xu küni Dawuttək palwan bolidu; Dawut jəməti bolsa Hudadək, yəni ularning aldidiki Pərwərdigarning pərixtisidək küqlük bolidu**» (12:8).

Israilning Məsiһning əltürülüxi tüpəylidin boloŋan towa qilixtiki azabliri Muқəddəs Roһning ixligən əməli bolidu; xunga xu towa qilixtiki azablar xübһisizki, dunyaning qət-qətlirigə tarқitiloŋanlar-oŋiqimu yeyiloŋan bolidu, dəp qaraymiz.

6-7-ayətkə ətəyli: —

«**Xu küni xundaқ boliduki, nur tohtap qalidu; parlaқ yultuzlarmu qarangoqulixip ketidu; biraқ u Pərwərdigaroŋa məlum boloŋan alaһidə bir kün, ya keqə ya kündüz bolmaydu; xundaқ əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə, aləm yorutulidu**».

6-ayəttə kərsitilgəndək, Məsiһning dunyaoŋa qaytip kelixidin səl ilgirila asmandiki yoruқlar qarangoqulaxturuloŋan bolidu. Bu ix Təwrat wə Injildiki birnəqqə bexarətlərdə tiloŋa elinidu: —

«**Quyax һəm ay qarangoqulixip ketidu, yultuzlar əz julasini qayturuwalidu**» («Yoel» 3:15), «**Ay uyatliқta qalidu; kün hijil bolup kərünməydu; qünki samawi qoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar Zion teoŋida padixaһliқ qilidu; Uning xan-xəripi əz aқsaқalliri aldida parlaydu!**» («Yəx.» 24:23), «**Asmandiki yultuzlar wə yultuz türkümliri nurini bərməydu; quyax bolsa qiқipla qarangoqulixidu, aymu һeq yorumaydu**» (Yəx.» 13:10).

«**Əmdi xu künlərdə, xu azab-oқubət ətüp kətkən һaman, quyax qariyidu, ay yoruқluқini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu**» («Mar.» 13:4, 25).

Məsiһ kəlgən xu kün «**Pərwərdigaroŋa məlum boloŋan alaһidə bir kün**» bolidu — demək, dunya tarihidiki barliқ künlərdin pütünləy baxқiqə bolidu: «**uningoŋa һeqқandaқ kün ohximaydu**» («Yər.» 30:7). Rəbbimiz Əzi xu kün tooŋruluқ əlümi aldida mundaқ degən: — «**Lekin xu küni yaki waқit-saitining həwirini bolsa, һeqkim bilməydu — һətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, Ooŋul bilməydu, uni pəқət Atila bilidu**» («Mar.» 13:32).

Xu küni «**ya keqə ya kündüz bolmaydu**» deyilidu.

Bizningqə «**kündüz bolmaydu**», qünki quyax, ay wə yultuzlarning nuri bolmaydu; һəm «**keqimu bolmaydu**» — (demək, keqidiki qarangoquluқ bolmaydu); qünki Rəb Məsiһning xan-xəripining julasi, xundaқla mingliоŋan pərixtilər wə muқəddəs bəndilirida əks etidioŋan Rəbbining nurimu bar bolidu: «**Xundaқ əməlgə axuruliduki, kəq kirgəndə aləm yorutulidu**».

Bəzi alimlarning pikriqə bu «**kəqlik nur**» Məsiһning ming yilliқ һəkümranliқining ahirioŋiqə dawamlixidu, deyilidu. Demək, xu künlərdə keqidə kündüzgə ohxax yoruқluқ bolidu. Hudaoŋa nisbətən «ming yil» pəқət «bir kün» bolidu (Injil, «2Pet.» 3:8, «Wəһiy» 20-babni kərüng). Biz bu pikirgə mayilmiz. Ңeq bolmioŋanda, Məsiһning «ming yilliқ» һəkümranliқi baxlanoŋan waқtida: «**Pərwərdigar Əz həlқining jaraһitini tangidioŋan, yəni ularning qamqa yarisini saқaytқan xu künidə, ay xolisi quyax nuridək, wə quyax nuri bolsa yəttə һəssə küqlük bolidu, yəni yəttə kündiki nuroŋa barawər bolidu**» — wə bəlkim səltənitining keyinki künliridimu xundaқ boluximu mumkin («Yəx.» 30:26).

Bu parlaq jismaniy nur «Hudaning qaldisi»ning əyni qaoʏdiki rohiy halitini əks əttüridu.

Bu parlaq künning harpa künidə «**kəq kirgəndə**» — demək, Yəhudiy həlqi üqün əng qarangoʏuluq wə dərd-ələmlik pəyttə «**aləm yorutulidu**»; yəni «**Namimdin əyminidioʏan silər üqün, qanatlirida xipa-dərman elip kelidioʏan, həkkaniylikni qaqidioʏan Quyax ornidin turidu**» («Mal.» 4:4) — xu qaoʏda dərwəkə məoʏpirət wə mənggülük hayatning nuri bilən «aləm yorutulidu».

«**Ornungdin tur, nur qaq!** (i Israil!) **qünki nurung yetip kəldi, Pərwərdigarning xan-xəripi üstüngdə kətürüldi!**» («Yəx.» 60:1).

«Xu küni»ning kəp ajayib nətijiliri bu babtiki qaloʏan ayətlərdə bayan qilinidu: —

(1) Məsihning kelixi bilən yüz bərgən yər təwrəx wə bəlkim baxqa təbiiy hadisilər bilən Pələstin zeminida, jümlidin Yerusalemning halitidə qong əzgirixlər pəyda bolidu. Bu jismaniy əzgirixlər baxqa bexarətlərdə kərstilidu: —

«**Qong kiroʏinqilik boloʏan, munarlar ərülgən xu küni, hərbir uluoʏ taoʏda wə hərbir egiz dəngdə bolsa, ənharlar wə eriklar bolidu**» («Yəx.» 30:25).

Yerusalemda: «**Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning əyi jaylaxqan taoʏ taoʏlarning bexi bolup bekitilidu, u həmmə taoʏ-dəngdin üstün kilip kətürülidu**» («Yəx.» 2:2).

8-ayət: — «**Xu küni xundaq boliduki, hayatlik suliri Yerusalemdin ekip qikidu; ularning yerimi xərkiy dengizoʏa, yerimi oʏərbiy dengizoʏa qarap akidu; yazda wə kixta xundaq bolidu**».

Bu ayəttə «**xərkiy dengiz**» «Ölük Dengiz»ni, «**oʏərbiy dengiz**» «Ottura Dengiz»ni kərsitidu. Muxu ix «Yoel» degən kitabtimu kərsitilidu: — «**...Yəhudadiki barlik erik-əstənglərdə lik su akidu; həm Pərwərdigarning əydin bir bulaq qikidu, Xittim jiloʏisini suoʏiridu**» («Yoel» 3:18) («**Xittim jiloʏisi**» Yerusalemning xərkiy təripidə bolup, I'ordan jiloʏisioʏa tutuxidu — «Qəl.» 25:1ni kərüng. «Xittim» bəlki akatsyə dərəhlirini kərsitidu; bu dərəhlər pəqət qaoʏjirak rayonlarda əsidu).

Əzakiyal pəyoʏəmbərmu bu ixlar tooʏrisida (bolupmu xərkqə qarap akidioʏan dərya tooʏruluq) 47:1-12də səzləydu. «Əz.» 47:12də «**Dərya boyida, u wə bu qetida, ozuq bolidioʏan hərhil dərəhlər əsidu. Ularning yopurmakliri solaxmaydu, ular mewisiz qalmaydu; ular hər ayda mewiləydu; qünki uni suoʏiridioʏan sular mukəddəs jaydin qikidu; ularning mewisi ozuq, ularning yopurmakliri dora-dərmanlar bolidu**» deyilidu. Uning bu bexariti boyiqə dərya «Ölük dengizdiki sularni sakaytidu» wə xuning bilən beliklar uningda kəpiyidu. Okurmənlər biliduki, «Ölük Dengiz» dərwəkə ismi jismioʏa tolimu layik, qünki uningda bügüngiqə heqkandak janlik yoktur.

«Zəbur» 46-küydimu «Zəkəriya»diki ahirki bablarda eytiloʏan wəkələr təswirlinidu. Zəburning muəllipi kərünüxtə kəlgüsidiki xərəplik Yerusalemoʏa qarap: «**Hudaning xəhirini, yəni Həmmidin Aliy Boloʏuqi makanlaxqan mukəddəs jayni, hursən kilidioʏan ekinliri xahlioʏan bir dərya bardur**» dəydu. Muxu küyning bexida pütkül yər yüzi astin-üstün kilinidioʏan əhwal süpətlinidu: «**Xunga yər ərülüp, taoʏlar komurulup dengiz təglirigə qüxüp kətsimu, uning dolkunliri xawkunlinip kaynam bolsimu, ərkəxliri bilən taoʏlar silkinip kətsimu, korkmaymiz**» («Zəbur» 46-küydin). Karioʏanda, məzkur dərya bu qong apət iqidə pəyda bolidu.

Erəm baoʏqisi tooʏruluq: «**Baoʏni suoʏirixqa Erəmdin bir dərya ekip qikti; andin bəlünüp, tət ekin boldi**» deyilidu («Yar.» 2:10). Karioʏanda, bu bərikətlik kədimki sular hazir Yerusalemoʏa yətkilip, «**Hudaning xəhirini hursən kilip**», yər yüzidiki baxqa jaylarni suoʏurup munbət kilidioʏan bolidu.

(2) Bu jismaniy bəht-bərikətlər yər yüzidiki roḥiy ḥalətni əks əttüridu. Hudaning xapaiti wə nijati Yerusalemdin eḳip barlıḳ əllərni bərikətləydu.

Məsiḥdə mənggülük ḥayatḳa erixkənlərning ḥəmmisi muxu bəht-bərikətlərdin ḥazir ḥuzurlinidu. Ular üqün Məsiḥdə ḥazirmu: «**Pərwərdigar Özi bizgə xanxərəplik boloḳan, dəryalar, kəng östənglər eḳip turidioḳan bir jay bolidu**» («Yəx.» 33:21). «**Yengi asman, yengi zemin**» rosul Yuḥannaoḳa axkarilanoḳanda u mundaḳ dəydu: — «**U manga hrustaldək parḳirap ḥayatlıḳ süyi eḳiwatḳan dəryani kərsətti. Dərya Hudaning wə Ḳozining təhtidin qiḳḳan ...**» («Wəḥ.» 22:1). Roḥiy dəryaning mənbəsi Hudaning Özi, əlwəttə. Kimdə mənggülük ḥayat bar bolsa, xu dərya uningdin eḳip qiḳidu. Məsiḥ Əysa xundaḳ wədə ḳiloḳan: «**Kimdəkim ussisa, Mening yenimoḳa kelip iqsun! Manga etiḳad ḳiloḳuqi kixining muḳəddəs yazmilarda eytiloḳinidək, uning iqbaoḳridin ḥayatlıḳ süyining dəryaliri eḳip qiḳidu!**» («Yḥ.» 7:37).

«**Hudaning dərya-eriḳliri suoḳa toloḳandur**» («Zəb.» 65:9). Əzakiyal dəryani oḳayibanə kərünüxtə kərüp: «**(Dərya) mən ətəlməydioḳan dərya bolup qiḳti; qünki sular ərləp kətti; uningda su üzgili bolatti, u ətkili bolmaydioḳan dərya bolup qiḳti**» dəydu («Əz.» 47:5).

Məsiḥning «ming yilliḳ» səltənitining bexida xu roḥiy dərya pütkül yər yüzigə eḳixi bilən «**Huddi sular dengizni ḳaplioḳandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən ḳaplinidu**» («Ḥab.» 2:14).

«**Pərwərdigar pütkül yər yüzi üstidə padixaḥ bolidu; xu küni pəḳət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» (9-ayət).

Bu əḥwal Rəbbimiz muhlislirioḳa: «**Sening naming muḳəddəs dəp uluoḳlanoḳay. Sening padixaḥliḳing kəlgəy**» wə «**Padixaḥliḳing namayan ḳilinoḳay**» dəp əgətkən duaning əməlgə axuruloḳinidur («Mat.» 6:10, «Luḳa» 11:2).

Buningda üq nuḳta bar: —

(a) Pərwərdigar padixaḥ bolidu, lekin U Öz wəkili boloḳan Məsiḥ arḳiliḳ ḥəküm süridu. Məsiḥning padixaḥ boluxi pəḳət Uning Hudaning Səz-Kalami yaki «Hudaning Ooḳli» boloḳinidinla əməs, bəlki «Insan'ooḳli» boloḳinidin bolidu. Huda əslidə Adəm'atimizoḳa: «**Silər nəsillinip, kəpiyip, yər yüzini toldurup uni boysundurunglar; dengizdiki beliḳlar, asmandiki uqarḳanatlaroḳa, xuningdək yər yüzidə yüridioḳan ḥərbir ḥaywanlaroḳa igidarqiliḳ ḳilinglar**» degən («Yar.» 1:26). Lekin Adəm'atimiz Ḥawa'animiz bilən gunaḥi tüpəylidin Hudaning xu uluoḳ məḳsitidin məḥrum boldi. Lekin aləmdə bir boloḳan ḥəḳiḳiy, toluḳ, nuḳsansiz insan boloḳan Məsiḥ Əysa buni «xu küni»də əməlgə axuridu. Jəbrail pərixtə əslidə Uning tuoḳuluxi tooḳruluḳ Məryəmgə degəndək bolidu: «**U uluoḳ bolidu, Ḥəmmidin Aliy Boloḳuqining Ooḳli, dəp atilidu; wə Pərwərdigar Huda Uningoḳa atisi Dawutning təhtini ata ḳilidu. U Yaḳupning jəməti üstigə mənggü səltənət ḳilidu, Uning padixaḥliḳi tügiməstur**».

Insanlar tehi mukəmməl padixaḥni kərüp baḳmioḳan; lekin Dawut padixaḥ Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi bilən «mukəmməl padixaḥ» tooḳruluḳ munu bexarətni bərgən:

«**Kimki adəmlərning arisida adalət bilən səltənət ḳilsa,**
Kimki Hudadin ḳorḳux bilən səltənət ḳilsa,
U ḳuyax qiḳḳandiki tang nuridək,
Bulutsiz səḥərdək bolidu,yamoḳurdin keyin asman süzük boluxi bilən,
Yumran maysilar tupraḳtin qiḳidu;
Mana u xundaḳ bolidu» («2Sam.» 23:1-4).

(ə) Məsiḥning səltənitining kəlimi «**pütkül yər yüzi üstidə**» bolidu. Pələstin Uning padixaḥliḳining mərkizi bolidu, lekin: «**U dengizdin-dengizlaroḳiqə, Əfrat dəryasidin yər yüzining qətlirigiqə ḥəküm**

süridu», wə: «**Dərwəkə, barlik padixahlar Uning aldida səjdə kilidu, pütkül əllər uning hizmitidə bolidu**» («Zəb.» 72:8, 11); günki xu qaoŋda dunyaning barlik padixahlikliri «Pərwərdigarimiz wə Uning Məsihining padixahliki» bolidu, wə U «əbədil'əbədgiqə həküm süridu» («Wəh.» 11:15) wə Hudaning iradisi «**Ərxtə ada kilinoŋandək yər yüzidimu ada kilinidu**» («Mat.» 6:10). Xunga Zəkəriya pəyoŋəmbər 16-ayəttə yənə: «**Barlik əllər... hər yili Yerusalemoŋa, padixahka, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigaroŋa ibadət kilixka ... kikidu**» dəp bexarət beridu.

Demək, dəl Huda wə Uning Məsihini əng hakarət kiloŋan jayda, yəni yər yüzidə, u zor hərmətlinidu, xundakla mukəddəs, xərəplik wə tolimu mehir-muhəbbətlik dəp karilip mədhiyilinidu.

Rosul Pawlus degəndək: «**Əysaning namioŋa asmanlarda, yər yüzidə həm yər astida barlik tizlar pükülüp, Hudaatioŋa xan-xərəp kəltürüp hərbir til Əysa Məsihning Rəb ikənlikini etirap kilidu**» («Fil.» 2:10-11).

(b) Xu küni «**Pəkət bir «Pərwərdigar» bolidu, yər yüzidə birdinbir Uningla nami bolidu**» deyilidu. Demək, Israillar wə əllər heqkandak butni (burunkidək kalaymikanlarqə) «Pərwərdigar» dəwalmaydu. U həkikətən «**Barlik yər-zeminning Hudasi**», «**Birdinbir mənggü Əlmigüqi, ... mubarəkləxkə layik boloŋan birdinbir Həkümran, yəni padixahlarning Padixahi, rəblərning Rəbbi**» dəp atilidu («Yəx.» 54:5, «1Tim.» 6:15).

«**Xuning bilən kimki əzigə bir bəhtni tilisə, «Amin» degüqi Hudaning nami bilən axu bəhtni tiləydu; kimki kəsəm iqməkqi bolsa, əmdi «Amin» degüqi Hudaning nami bilən kəsəm iqidu**» («Yəx.» 65:16). Pütkül yər yüzidikilər ətkəndə qokunoŋan butlarni taxlap: «**I Pərwərdigar, Sən mening küqüm wə koroŋinimsən, azab-okubət künidə baxpanahimsən. Əllər bolsa yər yüzining qət-qətliridin yeningoŋa kelidu wə: «Bərhək, ata-bowilirimiz yaloŋanqilik həm bimənilikkə mirashorluk kiloŋan; bu nərsilərdə heq payda yoktur. Insanlar əz-əzigə hudalarni yasiyalamdu?! Lekin yasioŋini Huda əməstur!**» dəp etirap kilixidu («Yər.» 16:19-20).

(10-11-ayət) «**Gebadin Yerusalemning jənubidiki Rimmonoŋiqə boloŋan pütün zemin «Arabah»dək tüzlənglikkə aylandurulidu; Yerusalem bolsa «Bənyamin dərwazisi»din «Birinqi dərwaza»oŋiqə wə yənə «Burjək dərwazisi»oŋiqə, «Hananiyəlning munari»din padixahning xarab kəlqəklirigiqə yukiri kətürülidu, lekin xəhər yənila əz jayida xu petim turidu; adəmlər yənə uningda turidu. «Halak pərmani» yənə heq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu**».

Yukirida eytkinimizdək, Yerusalem xəhiri yər yüzidiki hərbir jaydin egiz kətürülidu. U hazir səkkiz taoŋning otturisididur («Zəb.» 125:2ni kərüng). Xu qaoŋda Yerusalem dərwəkə «**Pütkül jahanning hursənlikidur... Büyük Padixahning xəhiri!**» dəp atilidu («Zəb.» 48:2).

«Geba» xəhiri bəlkim «Gibeah»ka ohxax boluxi mumkin; u «Yəx.» 18:24, «2Pad.» 23:8də tiloŋa elinoŋan, Yəhudaning ximal təripidə idi. Rimmon jənubiy qegrasida boloŋaqka, kərsitilgən kələm bəlkim pütkül Yəhuda zemini boluxi kerək. «Arabah» I'ordan dəryasi boyidiki uzun wə təwən bir tüzləngliktur; xunga ayəttə kərsitilgən ix Yəhudaning pütkül zemini kətürülüp, yengi bir tüzlənglik bolidioŋanlikidur.

Hulasilisak, Yerusalemning ətrapidiki taoŋlik rayonlar (atmix kilometrqə uzunluk wə kəngliktə) tüzlənglikkə aylandurulidu.

Yerusalemoŋa kəlsək, «**«Bənyamin dərwazisi»din «birinqi dərwaza»oŋiqə**» wə yənə «**«Burjək dərwazisi»oŋiqə**» deyilgini Yerusalemning xərkidin oŋərbigiqə barlik

jaylarni wə «**«Hananəlning munari»din «padixaḥning xarab kəlqəkliri»giqə**» uning ximalidin jənubiƣiqə boloƣan barlik jaylarni kərsitidu; demək, pütün xəḥərni bildüridu; pütkül xəḥər egiz kətürülidu; «Yər.» 30:18də «xəḥər harabiliri ul ķilinip (ibraniy tilida «ɵz dəngi üstidə») **ķaytidin ķurulidu**» deyilgəndək.

Ķaytidin Yəxayaning Yerusalem tooƣrisida bexaritini nəķil kəltürsək: — «**Ahir zamanlarda, Pərwərdigarning ɵyi jaylaxķan taoƣ taoƣlarning bexi bolup bekitilidu, u ḥəmmə taoƣ-dəngdin üstün ķilip kətürülidu**» («Yəx.» 2:2).

11-ayət: — «**Xundaķtimu ɵz jayida turuxluķ bolidu; adəmlər yənə uningda turidu. «Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu; Yerusalem hatirjəmliktə turidu**».

Demək: (a) Yerusalemdikilər ikkinqi sürgün bolmaydu yaki yurtidin ķeqixining ḥajiti bolmaydu; «**Yaķup ķaytip kelidu, aram tepip azadə turidu wə ḥeqkim uni ķorķutmaydu**» («Yər.» 30:10).

(ə) «**«Ḥalak pərmani» yənə ḥeq qüxürülməydu**».

«**Ḥalak pərmani**» (yaki «ḥalak ləniti») — ətkəndə Huda (eoƣir gunaḥ tüpəylidin) məlum bir nərsə, adəm, ailə, xəḥər yaki ḥətta pütün bir həlķ tooƣruluķ «ḥalak pərmani» (ibraniy tilida «ḥərəm») qüxürgən bolsa, bularning ḥəmmisini mutləķ yoķitix kerək idi (məsilən, «Ķan.» 7:25-26, 13:12-17, «Law.» 27:29, «Yəxua» 6:17-18, 7:11-13ni kərüng). Lekin ḥazir Israilda «ḥalak pərmani» qüxürülgüdək gunaḥlar ḥeq tepilmaydu. Israilning ətkən dəwrliridə Huda: «**Ibadəthanamdiki yetəkligüqilərni napak ķilip ķaldurimən, ḥəmdə Yaķupni ḥalak lənitigə uqraxķa, Israilni rəswaqilikta ķalduruxķa bekittim**» degən, («Yəx.» 43:28), lekin xu qaoƣdiki Israilning roḥiy ḥaliti ķət'iy ətkənkidək bolmaydu.

(b) «**Yerusalem hatirjəmliktə turidu**». Sepilsiz wə istiḥķamsiz bolsimu, Yerusalem üqün ḥeq ķorķķudək ix bolmaydu. Qünki Huda «**Mən Pərwərdigar uning ətrapioƣa ot-yalķun sepili, uning iqidiki xan-xəripi bolimən**» (2:5); «**Pərwərdigar... nijatni uningoƣa sepil wə tirəklər ķilip bekitip ķoyidu**» dəydu («Yəx.» 26:1).

Bu ixlarda yər yüzidiki Yerusalem ərxtiki, mənggülük yengi Yerusalemning əksi bolidu: —

«Qünki ķaranglar, Mən yengi asmanlarni wə yengi zeminni yaritimən; ilgiriki ixlar ḥeq əslənməydu, ḥətta əskə kəlməydu.

Əksiqə silər Mening yaritidioƣanliķimdin huxallininglar;

Mənggügə xad-huramlikta bolunglar,

Qünki Mən Yerusalemni xad-huramlik,

Uning həlķini huxallik bərgüqi ķilip yaritimən.

Əzümmu Yerusalemdin xad-huramlikta bolimən, ḥəm Əz həlķimdin huxallinimən; uningda nə yioƣa awazi, nə nalə-pəryadlar ikkinqi anglanmaydu; uningda yənə birnəqqə künlük qaqrap kətkən bowaķ bolmaydu, yaki waķti toxmay waķitsiz kətkən boway bolmaydu; yüz yaxķa kirgən bolsa «yigit» sanilidu, xuningdək gunaḥkar yüz yaxķa kirip ɵlgən bolsa «Hudaning lənitigə uqrioƣan» dəp ḥesablinidu...

Ular bikaroƣa əmgək ķilmaydu; yaki ularning baliliri tuoƣuloƣanda keləqiki tooƣruluķ wəḥimə məwjut bolmaydu; qünki ular Pərwərdigar bəht ata ķiloƣan nəsildur, ularning pərzəntlirimu xundaķ.

Wə xundaķ boliduki, ular nida ķilip qaķirmastinla, Mən ijabət ķilimən; ular dua ķilip sɵzləwatķinidila, Mən ularni anglaymən. Bərə ḥəm pahlan bilən billə ozuķlinidu; xir bolsa kalidək saman yəydu; yilanning rizķi bolsa topa-qangla bolidu. Mening muķəddəs teoƣimning ḥəmmə yeridə ḥeq ziyankəxlik bolmaydu; ḥeq buzoƣunqiliķ bolmaydu» («Yəx.» 65:17-25).

«**Yengi Yerusalem**» bolsa «Wəһ.» 21:1-2, 21:9-22:5də ayan kilinidu.

Xu künlərdə «**U ölümni mənggügə yutuwalidu! Rəb Pərwərdigar һərbir yüzdiki yaxlarni sürtiwetidu; pütün yər-zemin aldida Өz həlkining xərməndilikini elip taxlaydu; qünki Pərwərdigar xundak eytkan**» («Yəx.» 25:8).

Ңazir biz 12-15-ayətlərgə ətəyli. 3-ayəttə: «**Pərwərdigar qikip xu əllər bilən uruxidu, u jəng kiloŋan künidikidək uruxidu**» deyilidu. Bu 12-15-ayətlərdə aldin'ala eytiloŋan ixlar Hudaning xu jengining təpsilatliri, yəni Өzining wə həlkining düxmənlirigə qüxürgən jazaliridin ibarət bolup, 12:4-10-ayətlər üqün «kоxumqə səz» deyixkə bolidu.

«**Wə Pərwərdigar Yerusalemoŋa jəng kiloŋan barlik əllərni uruxka ixlətkən waba xundak boliduki, ular erə bolsila gəxliri qirip ketidu; kəzliri qanaklirida qirip ketidu; tilliri aoŋzida qirip ketidu. Xu küni xundak boliduki, ularning arisioŋa Pərwərdigardin zor bir alakzadilik qüxidu; ular һərbiri əz yekinining kolini tutuxidu, һərbirining koli yekinining kolioŋa karxi kətürülidu**» (12-13-ayət).

Hudaning jazasida üq amil bar: —

(a) 12-ayəttiki korkunqluk waba (radiyatsiyə kesiligə ohxaydu);

(ə) U qüxürgən «alakzadilik» bilən düxmənlər bir-biri bilən sokuxidu (bu dəl atlar wə atlikalaroŋa qüxürülgən «saranglik» wə «parakəndilik» bolsa kerək — 12:4). Bundak «alakzadilik»ni Pərwərdigar Israilni kutkuzux üqün birnəqqə kətim ixlətkən; məsilən, Gideon wə kiqik koxunini kutkuzoŋanda («Ңak.» 7:22), Yonatan wə yaraoŋ kətürgüqisi oŋəlibə kiloŋanda ixlətkən («1Sam.» 14:16-20). Əng tipik misal Yəһoxafat padixaһning duasi bilən Yəһudaoŋa karxi qikkan Moab wə Ammon wə Seirdikilərning qong koxunliri bir-biri bilən sokuxkanda, Yəһuda ulardin kutkuzulidu («2Tar.» 20-babta hatirilinidu).

(b) Hudaning küqləndürüxi bilən Yəһudaning «kaldi»si «**otunlar arisidiki otdandək, ənqilər arisidiki məx'əldək**» bolidu; ular düxmənlərni «**ong wə sol tərəptə yəwetidu**» (12:6).

Ibraniy tilida 12-ayət «**Ularning kəzi** (birlik xəklidə) **ularning qanikida qirip ketidu; ularning tili** (birlik xəklidə) **ularning aoŋzida qirip ketidu**» deyilidu. Jümlining bundak alaһidə xəkildə elinixi bəlkim Hudaning jazasining Өzigə karxi qikkanlarning һərbirigə məһsus karitiloŋanlikini təkitləx üqün boluxi mumkin. Ularning Israilni mazak kilip: «**Kəzimiz Zionning izasini kərsün!**» dəp karioŋan kəzliri («Mik.» 4:11) wə Hudani tillap kupurluk kiloŋan tillirining һərbiri xundak qirip ketidu.

«**Yəһudamu Yerusalemda jəng kilidu; ətrapidiki barlik əllərning mal-mülükliri jəm kilip yioŋilidu — san-sanaksiz altun-kümüx wə kiyim-keqəklər bolidu**» (14-ayət).

Yəһuda oŋəyrət elip Yerusalemdikilər bilən billə jəng kilidu.

«**Əllərning mal-mülükliri jəm kilip yioŋilidu, — san-sanaksiz altun-kümüx wə kiyim-keqəklər** (olja boloŋan)» — muxuningoŋa ohxaydioŋan wəkələr «2Tar.» 20-babta wə «2Pad.» 7:2-8də hatirilinidu.

«**At, kəqir, təgə, exək, xundakla ularning bargaһlirida boloŋan barlik mal-waranlar üstigə qüxkən waba yukiriki wabaoŋa ohxax bolidu**» (15-ayət). Yukirida «һalak pərmani» («һərəm») tooŋruluk azrak tohtalduk; bumu bir misal. Israil Pələstingə kirgəndə Akan degən birla adəmning gunaһi tüpəylidin məoŋlup boldi. Xuning bilən Akan wə ailisidikilərla bolup kalmay, uning barlik kala, exək wə koyliri «һalak pərmani» astioŋa koyulup qalma-kesək kilinip, andin kəydürüldi («Yəxua» 7:24-25).

Insanning gunaḥi pütkül kainat, barlik janiwarlarni ɵzining jazasioɣa qetildurup, azablik təsirlərni elip kəlgən. Ḥalbuki, Məsiḥning nijatining təsiri pütkül kainat, barlik janiwarlaroɣa bəht-bərikət yətüzgən: «**Kainatning ɵzining qiriklixixi boloɣan kullukidin kutulup, pütkül kainat** (jümlidin janiwarlar, əlwəttə)... **Hudaning pərzəntlirigə beoɣixlinidioɣan xan-xərəpkə təwə boloɣan ḥərlükkə erixidu**» («Rim.» 8:20-22).

16-ayət: — «**Xundak əməlgə axuruliduki, Yerusalemoɣa jəng kilixka kəlgən ḥəmmə əllərdin barlik tirik kaloɣanlar ḥər yili Yerusalemoɣa, padixaḥka, yəni samawi koxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa ibadət kilixka wə «kəpilər ḥeyti»ni təbrikləxkə qikidu**».

Hudaning xu ḥəküm-jazalirining ijabiy nətijisimu bar; Yəxaya pəyoɣəmbər degəndək: «**(Hudaning) ḥəkümliri yər yüzidə kərüngən bolsa, yər yüzidikilər ḥəkkaniylikni ɵginidu**» (Yəx.» 26:9). Muxuning mewisi «**əllərdin barlik tirik kaloɣanlar**» birdinbir Ḥəküm Sürgüqigə ibadət kilixka Yerusalemoɣa qikidu. Xübḥisizki, xu əllərdiki barlik kixilərning ḥəmmisi əməs, bəlki ularning wəkilliri ibadətkə qikidu. Məsilən, yukirida: «**Mən barlik əllərni Yerusalemoɣa jəng kilixka yioɣimən**» deyilidu; lekin buningdimu əllərning koxunliri ɵzlirigə wəkil bolup kelidu, əlwəttə.

Nemixka əllər «**kəpilər ḥeyti»ni** (baxka ḥeytni əməs) **təbrikləxkə**» qikidu? Biz bu məsilə tooɣruluk, yəni Huda Israiloɣa bekitkən ḥeytlar tooɣruluk «Lawiylar»diki «koxumqə sɵz»imizdə azrak tohtalduk. Kiskisi, «kəpilər ḥeyti» (yaki «kəpə tikix ḥeyti») (a) ḥər yildiki ahirki hosulni təbrikləydu; Məsiḥning ming yillik səltəniti kəlgəndə, «ahirki roḥiy hosul» yioɣildi; (ə) Məsiḥning ming yillik səltənitidə «**Hudaning makani insanlarning arisididur**» (qedir yaki kəpə tikkəndək) («Wəḥ.» 21:3) — muxu ix «kəpə tikix» bilən təbriklinidu. (b) bu ḥeyt yilning ḥeytliri iqidə yəttinqi, yəni ahirki ḥeyt bolup, xuning üqün uni «ḥeytlarning ḥeyti» yaki «Pərwərdigarning ḥeyti» deyixkə bolidu («Law.» 23:39).

Hudaning xu ḥeyt tooɣrisidiki bəlgilimiliridə «huxallik» intayin təkitlinidu: «**Birinqi küni silər esil dərəhlərdin xah-putakларni qatap, yəni horma dərəhliri bilən koyuk yopurmakлik dərəhlərning xahlirini kesip, erik boyidiki səgət qiwikлirini kirkip Hudayinglar Pərwərdigar aldida yəttə künni xundak xad-huram ətküzisilər. Silər ḥər yili bu yəttə künni Pərwərdigaroɣa atioɣan bir ḥeyt süpitidə ətküzünglar... Silər yəttə küngiqə kəpilərdə turunglar... Buning bilən Mən Israillarni Misir zeminidin qikaroɣinimda, ularni kəpilərdə turoɣuzoɣinimni əwladliringlar bilidu. Өzüm Hudayinglar Pərwərdigardurmən**» («Law.» 23:40-43).

Xunga ḥeytning xad-huramlikі Məsiḥning səltənitining xad-huramlikioɣa dəl wəkillik kilinidu: «**Pərwərdigarning bədəl tələp kutkuzoɣanliri kaytip kelidu, küylərni eytip Zionoɣa yetip kelidu; ularning baxlirioɣa mənggülük xad-huramlik konidu; ular huxallik wə xadlikka qəmgən bolidu; kayoɣuḥəsrət ḥəm uḥ-nadamətlər bədər kaqidu**» («Yəx.» 35:10).

Baxka yərlərdə eytkinimizdək, Məsiḥning yər yüzidiki ming yillik səltəniti mənggülük yengi asman-zeminning tonuxturuluxi wə baxlinixidur: —

«**Ərxtin yukiri kətürülgən bir awazning mundak degənlikini anglidim: «Mana, Hudaning makani insanlarning arisididur; U ular bilən billə makanlixip turidu, ular Uning həlki bolidu. Huda Өzimu ular bilən billə turup, ularning Hudasi bolidu. U ularning kəzliridiki ḥər tamqə yaxni sürtidu; əmdi ɵlüm əsla bolmaydu, nə matəm, nə yioɣa-zar, nə kayoɣu-ələm bolmaydu, qünki burunki ixlar ətüp kətti**» («Wəḥ.» 21:1-8din). Məsiḥning ɵlümining toluk «roḥiy hosuli» xu qaoɣda kərünidu:

«**Mana, ҳər əl, ҳər qəbilə, ҳər millәttin boloɣan, ҳərhil tillarda səzlixidioɣan sansanaqsiz zor bir top halayiq təhtning wə Qozining aldida turatti; ularning ҳəmmisigə aq ton kiydürülgən bolup, qollirida horma xahliri tutqanidi. Ular yuqiri awaz bilən: «Nijat təhttə olturoɣuqi Hudayimizoɣa wə Qozioɣa mənsup boloɣay!» dəp warqirixatti**» («Wəҳ.» 7:9-10).

17-ayət: — «**Xundaq boliduki, yər yüzidiki qowm-jəmətlərdin padixaҳqa, yəni samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa ibadətkə qiqmioɣanlar bolsa, əmdi ularning üstigə yamoɣur yaoɣmaydu**».

Məsiҳning ming yillik səltənitidə «**Huddi sular dengizni qaplioɣandək, pütün yər yüzi Pərwərdigarni bilip-tonux bilən qaplinidu**» («Ҳab.» 2:14); gunaҳ-qəbiҳlik bexining kətürülüxigə yol qoyulmaydu. Lekin pəyoɣəmbərlərning baxqa bexarətliridin ming yillik səltənətning birinqi dəwridin keyin əllərdin bəziliri Hudaoɣa pəqət kərünüxtə boysunidu, dəp bilimiz. Xunga muxu yərdə «bexioɣa tədrijiy qüxidioɣan jaza» tooɣuluq agaҳ berilidu.

18-ayət: «**Misir jəməti qiqip ҳazir bolmisa, ularoɣimu yamoɣur bolmaydu; biraq Pərwərdigar «kəpilər ҳeyti»ni təbrikləxkə qiqmaydioɣan barlik əllər üstigə qüxüridioɣan waba ularoɣimu qüxürülidu**».

Misirning terikqiliki yamoɣuroɣa anqə tayanmaydu, bəlki Nil dəryasioɣa tayinidu; xunga ularoɣa əskərtiliduki, itaətsizlik üqün qoxumqə bir «waba» ularoɣa qüxidu. Buning qandaq waba ikənliki deyilməydu.

19-ayəttə agaҳ qaytilinidu: «**Bu Misirning jazasi, xundaqla «kəpilər ҳeyti»ni təbrikləxkə qiqmaydioɣan barlik əllərning jazasi bolidu**».

20-21-ayətlərdə bexarətning pəllisigə kelimiz. Hudaning əslidə Israilni qaqirip: «**Silər Manga kaҳinlardin tərkib tapqan has bir padixaҳlik wə mukəddəs bir qowm bolisilər**» degən muddia-məqsiti ahirida əməlgə axurulidu: —

«**Xu küni atlarning qongoɣurakliri üstigə «Pərwərdigaroɣa atilip pak-mukəddəs bolsun!» dəp yezilidu; Pərwərdigarning əyidiki barlik qaqa-quqilarmu qurbangaҳ aldidiki qaqilaroɣa ohxax ҳesablinidu; Yerusalemdiki wə Yəҳudadiki barlik qaqa-quqilarmu Pərwərdigaroɣa atilip pak-mukəddəs bolidu; qurbanlik qiloɣuqilar kelip ularni elip qurbanlik gəxlirini pixuridu; xu küni samawi qoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əyidə «qanaanlik-sodigər» ikkinqi bolmaydu**».

Xu qaoɣda aləmning tarihida tunji qetim barlik əllər Israil pütkül qowmining pütünləy Hudaoɣa ataloɣanlikioɣa guwaҳqi bolidu; qünki u yengi əҳdisi boyiqə Huda: «**Öz Təwrat-qanunlirimni ularning iqigə saloɣan ҳəmdə ularning qəlbigimu yazoɣan**» («Yər.» 31:33).

Yerusalem wə Yəҳudaning əzi xundaq pak-mukəddəs boliduki, ular «mukəddəs ibadəthana»ning bir qismi dəp ҳesablinidu. Əllərdin qikidioɣan, ibadət yolida qurbanlik qilidioɣanlar xunqə kəp boliduki, mukəddəs ibadəthanidiki qaqa-quqilar ularning qurbanlik gəxlirini pixuruxioɣa yətməydu.

Əməliyəttə bolsa Yəҳuda wə Yerusalemda «mukəddəs» wə «ortaq ixlitilidioɣan» degən pərqlər yoqioɣan bolidu. Ҳəmmisi «mukəddəs» ҳesablinidu.

«**Qanaanlik-sodigər**» ibraniy tilida «qanaanlik» deyilidu. U muxu yərdə Pələstindiki qədimki butpərəs millətlərni ҳəmdə «sodigər» degən ikki mənini kərsitidu. Hudaning mukəddəs ibadəthanisida ҳeqqandaq butpərəs (Hudani birinqi orunoɣa qoymioɣan) kixi yaki «ibadətni sodioɣa aylanduroɣuqi» mənpəətpərəs tepilmaydu.

«Hudaning padixaҳliqi»da məyli Məsiҳning ming yillik səltənitidə yaki uning Mukəddəs Roҳida ҳazir boloɣan mənggülük

padixaḥlikida bolsun «**ḥərkandak ḥaram nərsə wə ḥərkandak yirginqlik ixlarni kiloɣuqi yaki yaloɣanqilik kiloɣuqi uningoɣa kirəlməydu**» («Wəḥ.» 21:27). Xu küni dərwəkə Hudaning əyi «**Mening əyüm «Barlik əl-yurtlar üqün dua kilinidioɣan əy» dəp atilidu**» degən sөz əməlgə axurulidu.

«**Ibadəthanining kanuni xundak bolidu: U turoɣan taoɣning qokusining bekitilgən pasiloɣiqə boloɣan dairisi «əng mukəddəs» bolidu; mana, bu ibadəthanining kanunidur**» («Əz.» 43:12).

Məsiḥning «ming yillik səltənət»i tooɣruluk «Təbirlər»nimu kərüng.

Təwrat 39-ķisim

«Malaki»

(Malaki pəyoƣəmbərning kitabi)

(Təwrat dəwridə, Hudaning Israiloƣa boloƣan əng ahirķi hitabi)

Kirix səz

Pəyoƣəmbər əzi

Malaki pəyoƣəmbərning kelip qiķixi wə uning arķa kərünüxini bilməymiz. Yazmisidin ķarioƣanda, u Yerusalemda turoƣan. Uning ismi «Mening əlqim» degən mənidə. Bu ibarə uning yazmisida kərülidu, birak pəyoƣəmbər buning bilən əzini əməs, baxķa birsini kərsitip beridu.

Yeziloƣan wakti

Kitabning əzi bizni ḥeqķandak qisla yaki wakit bilən təminliməydu, birak Malaki pəyoƣəmbər kitabida kona Pars tilidiki «peha» (waliy) degən sözni ixlətkən bolup, biz uningdin kitabning Pars imperiyəsi dəwridə, yəni Israil dəliti xu imperiyəning baxķuruxi astida turoƣan məzgildə, miladiyədin ilgiriki 539-313-yillar arisida yeziloƣanlikini bilimiz (miladiyədin ilgiriki 313-yili, Pars imperiyəsi grek imperiyəsi təripidin oƣulitiloƣan).

Kitabtin biliximizqə, bu kitab mukəddəs ibadəthana ķuruloƣandin keyin, yəni miladiyədin ilgiriki 515-yilidin keyin yeziloƣan. Kitabta eytiloƣan məsililərni Təwratning «Nəḥəmiya» degən ķismida eytiloƣan məsililər bilən selixturoƣanda, naḥayiti kəp ohxap ketidioƣan yərliri bar. Xuning üqün xu hulasigə kelimizki, kitab ḥəzriti Nəḥəmiyaning Yerusalemoƣa ikkinqi ķetim kelixidin, yəni miladiyədin ilgiriki 433-yilidin keyin uzun ətməy yeziloƣan. Kitabning yeziloƣan wakitini yukiriki wakittin səl keyinrək yeziloƣan degən pərəzdə boloƣan alimlarmu bar, ularning pərizi boyiqə kitab miladiyədin ilgiriki 400-yili ətrapida yeziloƣan bolidu.

Kitabning tarihiy arķa kərünüxi

Əmdi wakit miladiyədin ilgiriki 430-yili ətrapida bolidu. Israil həlķi Babil imperiyəsigə 70 yil sürgün bolux azabini tartķanidi (miladiyədin ilgirikiki 605-538-yili). Miladiyədin ilgiriki 539-yili Babil imperiyəsi Pars imperiyəsi təripidin aoƣduruloƣan. Pars imperatori «büyük Ķorəx» sürgün boloƣanlaroƣa wətinigə, yəni Pələstingə ķaytixķa ruhsət bərdi. Ḥalbuki, pəķət qəklik bir ķisim adəmlərla xundak kilixni talliwaldi. Ķaloƣan kixilər Mesopotamiyidə turuwərdi. Ular xu yərning raḥət turmuxioƣa kənüp ķaloƣan, əslidiki dehķanqilik ḥayatini sodigərlikkə almaxturoƣan bir həlk bolup ķaloƣanidi. Wakittining uzirixioƣa əgixip, Yəhudiy həlķi soda kilix jəḥətidə dang qikaroƣanidi.

Ķaytip kəlgən kixilər zor ümidlər bilən kəldi; Yəxaya, Yərəmiya wə Əzakiyal pəyoƣəmbərlər «Ķutķuzoƣuqi-Məsiḥ» wə Uning tilsimat samawi padixaḥlikį tooƣruluk karamət bexarətlərni bərgənidi. Kixilərning «bu bexarətlər tezla əməlgə axurulamdikin» dəydioƣan zor ümidliri bar idi. Birak ular ķaytip kəlgəndə, özining əylirini, dehķanqilik məydanlirini ķayta ķuruxtiki japalik ixlaroƣa yüzləngənidi. Uning üstigə ətraptiki əllər ularoƣa kəp awariqilik selip bərdi. Əsli Sulayman saloƣan, 70 yil ilgiri wəyran kilinoƣan «mukəddəs ibadəthana»ning ķayta ķuruluxida ix baxlinix miladiyədin ilgiriki

535-yili boloƣini bilən, həlk uningdin alliburun ķol üzgənidi. Buning səwəbliri az əməs idi. Birinqidin, əzlirining əylirini, deḥķanqilik məydanlirini ķayta ķuruxmu kiqik ix əməs idi. Buningdin eoƣiri xuki, ətraptiki əllər ibadəthana tooƣruluk: «Bu ixlar isyanning baxlinixi» degəndək oƣaywət-xikayətlərni ķiloƣan, imperator bu gəpkə ixinip kətkən ḥəmdə ķuruluxni dərḥal tohtitix kerək degən yarliķni qüxürgənidi. Buni az dəp, Sulayman ķuroƣan əsli ibadəthanining ḥəywisini kərgən bəzi moysipitlarning uni ḥərdaim əsləp: «Ḥazir salidioƣan bu əy əslidiki xərəplik əygə selixturoƣanda ḥeqnemigə ərziməydu» degən səzliri həlkning kəngligə sooƣuk su səpkənidi. Birak Ḥagay wə Zəkəriya pəyoƣəmbərlərning rioƣbətləndürüxi ḥəm dadil bexarətlərni berixi bilən həlkning iman-etiķadi küqəytilgən bolup, ular ķuruluxni ķaytidin baxlioƣan. Pəķət tət yerim yil iqidə binani pütküzgənidi.

Əmdi Ḥagay pəyoƣəmbər «**Bu əyning keyinki xan-xəripi əslidikidin zor bolidu**» degən bexarətni bərgənidi («Ḥag.» 2:9). Zəkəriyamu karamət aram-hatirjəmlik elip kelidioƣan «**təhtkə olturidioƣan bir kaḥin**» tooƣruluk bexarət bərgənidi. Birak təhminən tokƽsan yiloƣa yeķin wakit ətüp kətkən bolsimu, bu ixlar tehi əməlgə axurulmioƣanidi. Kəp adəmlərning kallisida: «Israil dərwəkə «Hudaning alaḥidə talliwaloƣan həlķimu?»» degəndək ḥərhil ikkilinixlər, guman yaki soallar pəyda boloƣanidi. Əyni wakittiki «Israil» qong imperiyəning ķol astidiki naḥayiti bir kiqikkinə dələt idi, halas. Ibraḥim pəyoƣəmbərgə kəp yil ilgiri: «**Sən arķilik dunyadiki barlik əl-jəmətlərgə bəht ata ķilinidu**» degən wədə berilgən tursa, əmdi Israil ḥazir xunqə kəp ķiyinqilikta ķalamdu? Baxķilaroƣa bəht-bərikət yətküzüxni biryakta tursun, ularning əzlirimu bəhtlik əməs idi, bəlki japa tartiwatatti, kəmbəoƣəlliktə turuwatatti; qekətkə wə baxķa apətlər ularning bexioƣa qüxüp turuwatatti; ularning jəmiyiti seḥirgərlik, hurapiylik, zinahorluk, aldamqilik wə adalətsizlikkə toloƣanidi. Ibadəthanida ķilinoƣan ibadət ķuruk xəkilwazlikķa aylinip ķaloƣanidi. Kəp kaḥinlar wə Lawiylar wəzipilirini, jümlidin sunuxi kerək boloƣan ķurbanliklarni kəzgə ilmaydioƣan bolup ķelixķanidi, bundak əḥwalda puķralarning ibadəthanioƣa wə uning bəlgimilirigə boloƣan ḥərmitining suslixip ketixi əjəblinərlik ix əməs idi.

Malaki pəyoƣəmbər dəl muxu əḥwalda məydanoƣa qikip bexarətlərni bərdi. Uning yətküzgən həwiri intayin qüxinixlik wə ammibab idi. Huda wədə ķiloƣan yengi ixlar pəyda bolmioƣuqə, həlk Huda allikaqan tapxuroƣan ixlarni qing tutux kerək idi. Huda ming yil burun Musa pəyoƣəmbər arķilik tüzgən əḥdə boyiqə, ularning ḥazirki ķiyinqiliķliri, kəmbəoƣəl boloƣanliki dəl ularning Hudaning tapxuruķlirini etibaroƣa almasliki tüpəylidin boldi. Huda ularni bu əḥdining maddiliri boyiqə əzini sinap beķixķa qakiridu — əgər ular Uning yenioƣa ķaytip kəlsə, U uloroƣa əḥdidə wədə ķilinoƣan ixlarni ķilip beridu — U ularning kəmbəoƣəllik əḥwalini, iqki jedəl-majiralirini tügitidu. Pəyoƣəmbərlərning bexarətliridə kəp uqrioƣandək, bu bərikət tooƣruluk səzligəndə, uning səzliri Hudaning ḥazir bərməkqi boloƣan bərikitidin atlap, buningdin tehimu uluƣ bir bərikətkə ətidu. Xu bərikət bolsa, Ķutķuzoƣuqi-Məsiḥning dunyaoƣa kelixi bolidu. Kitabta yənə Uning kelixi bilən ibadəthanida wə uningda ixləydioƣan kaḥin-lawiylar arisida nemə ixlarni ķilidioƣanliki eytilidu. Bexarət yənə u ixlardin tehimu yirak boloƣan, Pərwərdigarning «**uluƣ wə dəḥxətlik küni**»gə ətidu.

Malaki pəyoƣəmbər bolsa, 450 yil iqidə Huda Israiloƣa əwətkən əng ahirki pəyoƣəmbər boldi. Uning bexarətlirimu xu məzgil iqidə uloroƣa berilgən əng ahirki wəḥiy bolup ķaloƣanidi. Bu wakittin keyin dəl Malaki pəyoƣəmbər aldin'ala eytķandək,

Yəhya pəyoɣəmbər məydanoɣa qikip: «**Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar**» dəp jakarlap, qəl-bayawanda pəyda boldi. Biz bu bexarət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə kəprək tohtilimiz.

Malakining səzlirini angliɵuqilar arisidiki bir ḳisimlarning towa ḳiloɣanliḳi 3-bab, 16-ayəttin kərünidu. U bexarət bərgən bərikətlərdin birmunqisi əməlgə axuruloɣan boluxi kerək idi, bolmisa u Israil həlḳi təripidin ḥəḳikiy pəyoɣəmbər dəp ḥesablinalmaytti. Birak, əpsuski, pəḳət Hudaoɣa sadiḳ boloɣan «ḳaldisi» adəmlərla ḳulak saloɣan ohxaydu. Israillarning kəpinqisi Malaki ḳalduroɣan guwaḥtapxuruḳlarni keyinki üq-tət əsirdə asta-asta untup ḳaloɣan. Kaḥinlar wə Lawiylar əzlirining Huda bərgən «muḳəddəs ḳanun»ni xərḥləx wə qüxəndürüxtin ibarət rolini jari ḳildurmidi; muḳəddəs ḳanunning roxən yoruḳluḳi wə bərikiti «pərisiy» ḥəm «sadukiy» məzḥipidikilərning adəmni ḳaymuḳturidioɣan təlimliri təripidin oɣuwalaxturuloɣan. Bu məzḥəptikilər əzlirining «pirliri»ning təlimlirini muḳəddəs ḳanundin üstün orunoɣa ḳoyoɣan bolup, muḳəddəs ḳanun kəp puḳralar üqün kətürəlməs yük bolup ḳaloɣan. Birak Malaki pəyoɣəmbər «**Pərwərdigardin ḳorḳup, Uning nami üstidə oylanoɣan**» «ḳaldi»lar üqün Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kütüx yolini kərsitip berip, dəl xu Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning dunyaoɣa kelixi üqün yol təyyarlioɣan; bu qong ix üqün, bizgə nisbətən naməlum boloɣan bu pəyoɣəmbərdin qəksiz minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu.

Malaki pəyoɣəmbər bərgən bexarətlərning uslubi

Ḥəzriti Malaki eytḳanlirini daim əziningki əməs, bəlki Hudaning nəḳ səzliri, dəydu. U Hudani asmanlar üstidə turup, yərzeminnimu baxḳuridioɣanliḳini təkitləydioɣan «samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar» degən nami bilən kəp ḳetim təswirləydu.

Hudaning Roḥining kərsətmisi bilən u həlḳkə «dialektik» yaki «didaktikiliḳ» (munazirə) uslubi bilən əgitidu. Demək, u həlḳning məlum bir gunaḥioɣa tənbiḥ beridioɣan bir bayanni ḳilidu; bu bayan həlḳni qəqitidu, ular «biz muxundaḳ ixni zadi ḳilmiduḳ» degəndək jawab bilən rət ḳilidu; andin u bu jawabḳa bir yaki birḳanqə misal bilən rəddiyə beridu. Bəzidə həlḳ yənə bir jawab beridu, u yənə jawabḳa rəddiyə beridu. Kitabta muxundaḳ «munazirə»lərdin yəttisi bar. Bu munazirilərdə, həlḳning bəzi səzliri ayan ḳilinidu. Birak nəḳil kəltürülgən bu səzlərning kəpinqisi ularning aoɣzaki səzliri əməs, bəlki kənglidə (ḥətta oɣil-pal) oylioɣan gəpliri idi — məsilən, 2-bab, 17-ayəttə, ularning: «**Rəzillik ḳiloɣuqi Pərwərdigarning aldida yahxidur, U ulardin hursən bolidu**» degən oyliri ayan ḳilinidu. Pəyoɣəmbərlərning bir alaḥidiliki, ular pəḳət kəlgüsidiki bəzi ixlarni aldin'ala degəndin sirt, Amos pəyoɣəmbər degəndək «**Insanoɣa əz oy-pikrining nemə ikənlikini ayan ḳilix**» üqün Hudaning ḳorali bolidu («Amos» 4:13).

Izaḥat

Tərjimimizdə biz Təwratxunaslar alimlarning tətḳiḳliridin, bolupmu Yəḥudi alim Doktor Arnold Fruchtenbaum ḥəm Əngliyəlik alim Baldwin Hanimlarning əsərliridin paydilanduḳ.

Məzmun: —

(1) 1:1-1:5 — Hudaning Israiloɣa boloɣan muḥəbbiti
(2) 1:6-2:9 — Kaḥinlarning wapasizliḳi
(3) 2:10-16 — Həlḳning wapasizliḳi
(4) 2:17-3:6 — «əḥdə əlqisining kelixi»
(5) 3:7-12 — Hudaning bərikətkə təklipi
(6) 3:13-18 — Mazaḳ ḳiloɣuqilar wə Hudaning «ḳaldi»si
(7) 4:1-6 — «Pərwərdigarning küni»

••••••••

Malaki

«Malaki pəyoɣəmbər»

1 [1] Pərwərdigardin Malakioɣa yüklənggən wəḥiy, u arḳilik Israilioɣa kəlgən: —

Birinqi munazirə — Hudaning Israilioɣa boloɣan muḥəbbiti

[2] — Mən silərni səyüp kəldim — dəydu Pərwərdigar, — biraḳ silər: «Sən bizni ḳandaḳmu səyüp kəlding?» — dəysilər.
Əsaw Yaḳupḳa aka boloɣan əməsmu? — dəydu Pərwərdigar, — biraḳ Yaḳupni səydüm, [3] Əsawoɣa nəprətləndim; uning taoɣlirini qəl ḳildim, mirasini qəl-bayawandiki qilbərilərgə tapxurup bərdim. [4] Edom: «Biz wəyran ḳilinduḳ, biraḳ biz harabiləxkən jaylarni ḳaytidin ḳurup qiḳimiz» — desə, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar mundaḳ dəydu: —
— Ular ḳuridu, biraḳ Mən ərüymən; həḳlər ularni «Rəzillikning zemini», «Pərwərdigar mənggügə oɣəzəplinidioɣan əl» dəp ataydu. [5] Silərning kəzliringlar buni kərüp: «Pərwərdigar Israil qegrasining sirtida uluoɣlandi!» — dəysilər.

Ikkinqi munazirə — kaḥinlarning wapasizliḳi

[6] — Ooɣul atisini, ḳul igisini ḥərmətləydu; əmdi Mən ata bolsam, ḥərmitim ḳeni? Igə bolsam, Məndin boloɣan əyminix ḳeni? — samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar silərgə xundaḳ dəydu, i Mening namimni kəmsitkən kaḥinlar!
Biraḳ silər: «Biz nemə ḳilip namingni kəmsitiptuḳ?» — dəysilər.
[7] Silər ḳurbangaḥim üstigə buloɣanoɣan ozuḳni sunisilər; andin silər: «Biz nemə ḳilip seni buloɣap ḳoyduḳ?» — dəysilər; əməliyəttə silər: «Pərwərdigarning dastihinining tayini yoḳtur» — dəysilər.
[8] Kor malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Tokur yaki kesəl malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Ḥazir buni sening waliyingoɣa sunup baḳ; u səndin hursən bolamdu? Sanga yüz-hatirə ḳilamdu? — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
[9] — Əmdi, ḳeni, silər Təngridin bizgə xəpḳət kərsətkəysən dəp ətünüp beḳinglar; ḳolunglardin muxular kəlgəndin keyin, U silərdin ḥərḳandiḳinglarni ḳobul ḳilamdu? — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.
[10] — Aranglardin dərwazilarni etip ḳoyoɣudək birsi qiḳmamdu? Xundaḳ boloɣanda

---

1:1 «yüklənggən wəḥiy» — ibraniy tilida «massa» degən bir səz bilənla ipadilinidu. U «adəmni ḳorḳunqḳa salidioɣan wəḥiy» ḥəm «pəyoɣəmbərning zimmisigə yüklənggən bir wəzipə» degən ikki mənini əz iqigə aloɣan boluxi mumkin.
1:2 Rim. 9:13
1:3 «Yaḳupni səydum, Əsawoɣa nəprətləndim» — «palanqini səydum, postanqioɣa nəprətləndim» degənlik ibraniy tilida adəttə «palanqini talliwaldim, postanqini rət ḳildim» degən mənini birḳədər təkitləydioɣan ibarə idi.
1:4 «Ular , *yəni Edomlar* ḳuridu, biraḳ Mən ərüymən; həḳlər ularni «Rəzillikning zemini», «Pərwərdigar mənggügə oɣəzəplinidioɣan əl» dəp ataydu» — Edom həlḳi Israiloɣa ḥərdaim oɣmənlik-adawət saḳlap kəlgənidi. Ahirḳi zamanda ularning zemini pütünləy adəmzatsiz bolup, «ot-güngürt kəydüridioɣan», jinlarning makani bolidu *(məsilən, «Obadiya»ni, «Yəx.» 34-babni kərüng)*. Huda Israiloɣa: «Mana Edom zemini ḥərdaim tajawuz ḳilinip, xəḥərliri bügüngə ḳədər harabiliktə turuwatidu, silərning əḥwalinglar ulardin kəp əwzəl, silərdə ibadəthana, xəḥərlər wə aram-tinqlik bar, ulardin obdan sawaḳ elinglar!» degəndək bolsa kerək. Edomoɣa tajawuz ḳiloɣanlar Babilliḳlar *(miladiyədin ilgiriki 587-586-yili)* wə ərəblərni *(550-460-yili)* əz iqigə aloɣan.
1:5 «Silərning kəzliringlar buni kərüp: «Pərwərdigar Israil qegrasining sirtida uluoɣlandi!» — dəysilər» — demək, yat əllər *(əyni qaoɣdiki butpərəs həlḳlər)* Hudaning kəlgüsidə Edomning üstidin ḥəküm qiḳaroɣanliḳini kərüp, dərwəkə Uning tirik Huda ikənlikini etirap ḳilidu.
1:6 «kaḥin» — muḳəddəs ibadəthanida puḳralar üqün məḥsus ḳurbanliḳni kəydürgüqi hadim.
1:7 «Pərwərdigarning dastihinining tayini yoḳtur» — «Pərwərdigarning dastihini»ni ḳandaḳ qüxinimiz? Muḳəddəs ibadəthanida Hudaoɣa atap beoɣixlanoɣan ḥəmmə ḳurbanliḳ wə ularoɣa ḳoxuloɣan «axliḳ ḥədiyəsi» wə «xarab ḥədiyəsi» ḳatarliḳlarning ḥəmmisi «Pərwərdigarning dastihini» dəp ataloɣan. Kaḥinlarning bu dastihandiki bəzi ḳurbanliḳlardin bir ḳismini yeyix ḥoḳuḳ-imtiyazi bar idi.
1:8 «Kor malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu? Tokur yaki kesəl malni ḳurbanliḳḳa sunsanglar, bu ḳəbiḥlik əməsmu?» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, ḥərbir ḳurbanlik nuḳsansiz boluxi kerək idi. Kor, tokur, kesəl mal buyaḳta tursun, ḥətta kiqikkinə daoɣ bolsimu bolmaytti *(«Law.» 22-babni, «Ḳan.», 15:19-21ni kərüng)*.

silər qurbangahımda bikardin-bikar ot qalap yürməyttinglar. Mening silərdin heq hursənlikim yoq, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, — wə qolunglardin heqqandaq axlıq hədiyəsini qobul qilmaymən.

Hudaning namini buloqax

11 Kün qiqardin kün pataroqa Mening namim əllər arisida uluq dəp qarilidu; hərbir jayda namimoqa huxbuy selinidioqan bolidu, pak bir axlıq hədiyəsi sunulidu; qünki namim əllər arisida uluq dəp qarilidu, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar.
12 Biraq silər bolsanglar: «Pərwərdigarning dastihini buloqanoqan, uning mewisi, yəni ax-ozuqi nəprətliktur» — degininglarda, silər uni haram qilisilər; 13 wə silər: «Mana, nemidegən awariqilik!» dəysilər wə Manga qarap dimioqinglarni qaqisilər, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, — silər yarilanoqan, tokur həm kesəl mallarni elip kelisilər. Qurbanlıq-hədiyilərni xu peti elip kelisilər; Mən buni qolunglardin qobul qilamdimən? — dəydu Pərwərdigar.

14 Bərhək, padisida qoqqar turup, Rəbgə qiloqan kəsimini ada qilix üqün buloqanoqan nərsini qurbanlıq qilidioqan aldamqi lənətkə qalidu; qünki Mən uluq Padixahdurmən, namim əllər arisida hərmətlinidioqan bolidu, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar.

2 1 — Əmdi, həy kahinlar, bu əmr-pərman silərgə qüxti: —
2 Silər anglimisanglar, namimoqa xan-xərəp kəltürüxkə kəngül qoymisanglar, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar, — Mən aranglaroqa lənətni qüxürüp əwətimən; silərning bərikətliringlaroqimu lənət qilimən. Bərhək, Mən alliqaqan ularoqa lənət oqudum, qünki silər xəripimgə kəngül qoymidinglar.
3 Mana, Mən urukliringlaroqa tənbih berimən, silərning yüzünglərgə poq, heytinglardiki poqni sürimən; birsi silərni xu poq bilən billə apirip taxlaydu. 4 Xuning bilən silər Mening silərgə bu əmrni əwətkənlikimni bilisilər, məqsət, Mening Lawiy bilən tüzgən əhdəmning saqliniwerixi üqündur, — dəydu samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigar.
5 — Mening uning bilən tüzgən əhdəm

1:10 «Aranglardin dərwazilarni etip qoyoqudək birsi qiqmamdu?» — birsi ibadəthanining dərwazilirini etiwətsə, kahinlar yaki baxqilar Huda aldioqa muxundak «napak qurbanliqlar»ni heq elip kirəlməytti.
1:10 Yax. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21, 22.
1:11 «Kün qiqardin kün pataroqa Mening namim əllər arisida uluq dəp qarilidu; hərbir jayda namimoqa huxbuy selinidioqan bolidu, pak bir axlıq hədiyəsi sunulidu» — «huxbuy selinidioqan bolidu» degən peilning xəkli bək alahidə, yat əllər arisidiki bəzilər Hudaoqa ibadət qiloqanda hətta «bax kahin»oqa ohxax «huxbuy yandurux» imtiyazioqa erixidu, dəp puritidu. **«pak bir axlıq hədiyəsi sunulidu»** — ibraniy tilida «pak» degən bu səz intayin alahidə bolup, qurbanlıq-hədiyilərning «pak» *(yaki bəzidə «nuqsansiz»)*liqini təswirləydioqan adəttiki sezlərgə qarioqanda, «tehimu pak»liqni bildüridu. Demək, əllər *(Yəhudiy əməslər)* arisidiki bəzilər Hudaoqa ibadət qiloqanda «Təwrat dəwrdikilər»din tehimu yahxi, tehimu pak birhil hədiyəni Hudaoqa sunalaydu... Bu ixlar Injilda xərhlinidu *(məsilən, «Rim.» 12:1-2)*.
1:13 «...Manga qarap dimioqinglarni qakisilər» — yaki «...uningoqa qarap dimioqinglarni qakisilər» — demək, Hudaning dastihinioqa. **«silər yarilanoqan... mallarni elip kelisilər...»** — «yarilanoqan ... mallar» bəlkim yirtquq haywan təripidin yarilanoqan. Bundak gəxni hətta adəm yesimu bolmaytti *(Təwrat, «Mis.» 22:31)*. Bəzi alimlar bu səz kala-qoylar «kixilər təripidin bulang-talangda tutuwelinoqan» degən mənidə dəp qaraydu.
1:14 «...Rəbgə qiloqan kəsimini ada qilix üqün buloqanoqan nərsini qurbanlıq qilidioqan aldamqi lənətkə qalidu» — Hudadin bir ixni tiləydioqan yaki Hudaoqa təxəkkür eytmaqqi boloqan Israillar bəzidə alahidə bir qurbanlıq qilixqa kəsəm iqidu, biraq «Hudaoqa esil malni sunimən» dəp kəsəm iqkən bu «aldamqi» uning ornioqa «napak» *(qotur, deoqi bar)* bir malni almaxturuwetidu.
2:2 Law. 26:14; Kan. 28:15
2:3 «Mana, Mən urukliringlaroqa tənbih berimən» — ibraniy tilidimu uyoqur tilioqa ohxax, «uruq» degən səz həm ziraətlərning danliri həm adəm pərzəntlirini kərsitidu. Bəlkim bu yərdə qəstən ikki bislik mənidə ixlitilgən. **«heytinglardiki poq»** — heyttiki nuroqun qurbanlıq qilinoqan mallarning poqlirini kərsitidu. Qurbanlıq qilinoqan mallarning poqlirini ibadəthanidin elip qiqip sirtta kəydürüwetix kahinlarning məs'uliyiti idi *(məsilən, «Mis.» 29:14, «Law.» 4:11)*.
2:4 «Mening Lawiy bilən tüzgən əhdəm» — «Lawiy» həzriti Yakupning 12 ooqlidin biri idi, xunga Israilning 12 qəbilisidin biri boloqan. Musa pəyoqəmbərning dəwridə Huda kahinlik hizmitini Lawiy qəbilisigə tapxuroqan *(«Mis.» 32-bab, «Qəl.» 25-bab, «Qan.» 11:8-33-ayətlərni kərüng)*.

ḫayatlik ḫəm aram-hatirjəmlik elip kelidu; uni Məndin ḳorḳsun dəp bularni uningoɣa bərdim; u Məndin ḳorḳup namim aldida titrigənidi. [6] Aoɣzidin ḫəḳiḳətning təlim-tərbiyisi qüxmigən, ləwliridin naḫəḳlik tepilmioɣan; u aramlik-hatirjəmlik ḫəm duruslukta Mən bilən billə mangoɣan, nuroɣun kixilərni ḳəbiḥliktin yanduroɣan. [7] Qünki kaḥinning ləwliri ilim-bilimni saḳlixi kerək, həḳlər uning aoɣzidin Təwrat-ḳanunini izdixi lazim; qünki u samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigarning əlqisidur.

[8] — Birak silər yoldin qətnəp kəttinglar; silər nuroɣun kixilər üqün Təwrat-ḳanunini putlikaxangoɣa aylanduruwəttinglar; silər Lawiy bilən tüzülgən əḥdini buzoɣansilər — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar, [9] — xunga Mən silərnimu pütün həlk aldida nəprətlik wə pəskəx ḳildim, qünki silər yollirimni tutmioɣan, xundaḳla Təwrat-ḳanunini ijra ḳiloɣanda bir tərəpkə yan baskan.

Həlḳning wapasizliḳi

[10] — Bizdə bir ata bar əməsmu? Bizni Yaratḳuqi pəḳət birla Təngri əməsmu? Əmdi nemixḳa ḫərbirimiz əz ḳerindiximizoɣa wapasizlik ḳilip, ata-bowilirimiz bilən tüzgən əḥdisini buloɣaymiz?

[11] Yəḥuda wapasizlik ḳildi, Israilda ḫəm Yerusalemda yirginqlik bir ix sadir ḳilindi; qünki Yəḥuda Pərwərdigar səygən mukəddəs jayini buloɣap, yat bir ilaḫning ḳizini əmrigə aldi.. [12] Undak ḳiloɣuqi, yəni azduroɣuqi bolsun, azduruloɣuqi bolsun, samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigaroɣa axlik ḫədiyəsini elip kəlgüqi bolsun, Pərwərdigar ularni Yakupning qedirliridin üzüp taxlaydu.

[13] Silər xuningdək xundak ḳilisilərki, ḳurbangaḥni kəz yaxliri, yioɣa, aḫ-zarlar bilən ḳaplaysilər — qünki U ḳurbanlik-ḫədiyilərgə ḫeq ḳarimaydioɣan boldi, uningdin ḫeq razi bolmay ḳolunglardin ḳobul ḳilmaydioɣan boldi.. [14] Birak silər: «nemixḳa?» dəp soraysilər.

— Qünki Pərwərdigar sən wə yaxlikingda aloɣan ayaling otturisida guwaḫqi boloɣanidi; sən uningoɣa wapasizlik ḳilding, gərqə u sening ḫəmraḫing wə sən əḥdə tüzgən ayaling bolsimu. [15] Huda ər-ayalni bir ḳiloɣan əməsmu? Xundaḳla, buningoɣa Roḥini ḳalduroɣan əməsmu? Huda nemixḳa ularni bir ḳildi? Qünki U ulardin ihlasmən pərzənt kütkənidi. Əmdi ḫərbiringlar əz ḳəlb-roḥinglaroɣa dikḳət ḳilinglar, ḫeqḳaysisi yaxlikta aloɣan ayalioɣa wapasizlik ḳilmisun!

[16] Qünki Mən talak ḳilixḳa əqturmən, dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar, — xuningdək əz tonioɣa zomburluk qaplaxturwaloɣuqioɣa əqmən, — dəydu samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɣan Pərwərdigar.

— xunga ḳəlb-roḥinglaroɣa dikḳət ḳilinglar, ḫeqḳaysinglar wapasizlik ḳilmanglar!

2:10 «Bizdə bir ata bar əməsmu?» — 10-17-ayətlərgə ḳarioɣanda, «ata» degən Hudani kərsitidu. Birak bəzi alimlar u «ḫəzriti Ibraḥim»ni kərsitidu, dəp ḳaraydu.

2:11 «yat bir ilaḫning ḳizini əmrigə aldi» — «yat *(əjnəbiy)* bir ilaḫning ḳizi» bu yərdə eytiloɣini, qətəllik bir ḳiz bilən toy ḳilix əməs, bəlki butḳa qoḳunidioɣan bir ḳiz bilən toy ḳilix.

2:13 «ḳurbangaḥni kəz yaxliri, yioɣa, aḫ-zarlar bilən ḳaplaysilər» — muxu «kəz yaxliri» Huda həlḳning dua-tilawətlirini *(ḳurbanliḳlar bularoɣa ḳoxuloɣan bolsimu)* anglimioɣandin keyin, ularning kəzidin qikḳan yax bolsa kerək. Bəzi alimlar 14-ayətkə ḳarioɣanda kəz yaxlirini wapasizlikḳa uqrioɣan ayallarningki, dəp ḳaraydu *(ayallar adəttə ḳurbangaḥ aldida kərünsə bolmaytti, birak ularning azablik yaxliri Huda aldida «ḳurbangaḥimni ḳaplioɣan» dəp ḫesablioɣan)*. Bu kəzḳarax orunluktək boloɣini bilən biz birinqi ḳaraxta bolimiz.

2:15 «Huda ər-ayalni bir ḳiloɣan əməsmu? Xundaḳla, buningoɣa Roḥini ḳalduroɣan əməsmu? Huda nemixḳa ularni bir ḳildi?» — ayətning birinqi ḳismining tərjimiliri ḫərhil. Ulardin biri: «Kimdə Roḥtin *(yəni, Hudaning Roḥidin)* azrak bar bolsila, ḫərgiz undak ḳilmaydu». Ibraniy tilida bu yərni qüxinix təs. Bəzi alimlarmu bu ayətni Ibraḥimning pərzənt kərəy dəp, Ḫəjərni elixi Saraḥḳa bir hil wapasizlik boloɣanlikini bildüridu, dəp qüxinidu. Birak omumiy mənisi ḫəmmigə ayanki, Huda wapasizlikḳa wə *(gərqə Təwrat dəwridə Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik talak berixkə ruḫsət bərgən bolsimu)* talak berixkə əq *(16-ayətnimu kərüng)*.

2:16 «mən talak ḳilixḳa əqturmən, dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar, — Xuningdək əz tonioɣa zomburluk qaplaxturwaloɣuqioɣa əqmən» — kona zamanlarda birsi əz qapinini yaki tonini məlum bir ḳizning üstigə yapkan bolsa, bu ḫərikət bu ḳizoɣa ḳoɣdioɣuqi bolimən, uni əmrimgə alimən, degənni bildürətti *(«Rut» 3-bab,*

Əhdə əlqisi kelidu - təyyar bolunglar!

17 — Silər səzliringlar bilən Pərwərdigarning səwr-takitini koymidinglar, andin silər: «Biz nemə kilip Uning səwr-takitini koymaptuk?» — dəysilər.
Səwr-takitini koymioŋanlikinglar bolsa dəl: «Rəzillik kiloŋuqi Pərwərdigarning nəziridə yahxidur, U ulardin hursən bolidu»; yaki «Adalətni yürgüzgüqi Huda zadi nədidur?» — degininglərdə bolmamdu!

3 1 — Mana əmdi Mən Өz əlqimni əwətimən, u Mening aldimda yol təyyarlaydu; silər izdigən Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əhdə Əlqisi Өz ibadəthanisioŋa tuyuksiz kiridu; mana, U keliwatidu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar.
2 — Birak Uning kəlgən künidə kim qidiyalisun? U kerüngəndə kim turalisun? Qünki U tawlioŋuqining oti, kirqining akartkuq xoltisidək bolidu; 3 U kümüxni tawlioŋuqi həm erioŋdioŋuqidək tawlap olturidu; Lawiyning balilirini saplaxturidu, ularni altun-kümüxni tawlioŋandək tawlaydu; xuning bilən ular Pərwərdigaroŋa həkkaniylikta kilinoŋan kurbanlik-hədiyəni sunidu.
4 Andin Yəhuda həm Yerusalemning kurbanlik-hədiyiliri Pərwərdigaroŋa kona zamanlardikidək, ilgiriki wakitlardikidək xerin bolidu. 5 Mən hesab elixka silərgə yekin kelimən; Mən sehirgərlərgə, zinahorlaroŋa, yaloŋan kəsəm iqküqilərgə, mədikarlarning həkkini tutuwelip bozək kiloŋuqilaroŋa, tul hotunlar həm yetim-yesirlarni harlioŋuqilaroŋa, yat adəmlərni өz həkkidin ayriwətküqilərgə, xuningdək Məndin heq korkmioŋanlaroŋa tezdin əyibligüqi guwahqi bolimən, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar. 6 Qünki Mənki Pərwərdigar өzgərməsturmən; xunga silər, i Yakupning ooŋulliri, tügəxmigənsilər.
7 — Ata-bowiliringlarning künliridin tartip silər bəlgilimilirimdin qətnəp, ularni heq tutmioŋansilər. Mening yenimoŋa kaytip kelinglar, Mən yeninglaroŋa kaytimən, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar, — birak silər: «Biz kandakmu kaytip kelimiz?» — dəysilər. 8 Adəm Hudaningkini bulisa bolamdu? — Birak Manga Meningkini bulap kəldinglar. Silər yənə: «Biz kandakşigə Sanga bulangqilik kiliwatimiz» — dəysilər. Silər «ondin bir» ülüx өxriliringlarni həm «kətürmə hədiyələr»ni sunoŋininglarda xundak kilisilər! 9 Silər eoŋir bir lənətkə kaldinglar,

---

«Əz.» 16-babni kərüng). Birak muxundak ərlər ayallirioŋa koŋdioŋuqi bolmayla kalmastin, ularoŋa hərhil zulumzorlukларni kilatti yaki ahirida ularni talak kilatti; andin keyin *(11-ayət)* butpərəs kiz bilən toy kilatti.
–Baxka birhil tərjimisi: ««Qünki u өz jorisioŋa өq bolup, uni talak kiloŋan wə xundakla zorawanlik bilən tonini yapkan» dəydu Israilning Hudasi Pərwərdigar». Bu tərjimə tooŋra bolsa, Təwrat dəwridə Pərwərdigarning: «өqmənlik talak berixkə səwəb bolmaydu» degən hөkümini bildüridu.
3:1 «Mana əmdi Mən Өz əlqimni əwətimən» — ibraniy tilida «Mana, Mən! Mən Өz əlqimni əwətimən,...». **«silər izdigən Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əhdə Əlqisi Өz ibadəthanisioŋa tuyuksiz kiridu»** — bəzilər «yəni»ni «wə» dəp tərjimə kilip «silər izdigən Rəb wə silər hursənlik dəp bilgən əhdə əlqisi өz ibadəthanisioŋa tuyuksiz kiridu» dəp tərjimə kilidu. Lekin undak tərjimə tooŋra bolsa, demək ikkinqi əlqi Rəb Өzi bolmisa, ibadəthanini kandakmu uning «Өz ibadəthanisi» degili bolsun?
–Alimlarning kəpinqisining pikriqə, xundakla bizningqə, bu ayət boyiqə ikki əlqi kelidu; *(1)* Rəbning yolini təyyar kilidioŋan əlqi *(«Mening əlqim»)* wə *(2)* uningdin keyinki Rəb Өzi; Rəb yənə «əhdə əlqisi» dəpmu atilidu. Bu ikki əlqi, xundakla «əhdə əlqisi»ning mənisi tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–Bu əlqining əwətilixi Hudaning həlklərning etikadisiz ərz-dadlirioŋa boloŋan jawabidur. Xunga «silər izdigən» wə «silər hursənlik dəp bilgən» degənlərni kinayilik gəp dəp qüxiniximiz kerək.
3:1 Mis. 23:20-22; Yər. 31:31-34; Əz. 36:26-28; Mat. 3: 11-12; 11:10; 24:12-16; Mar. 1:2; Luka 1:76; 7:27; Yuh. 2:13-17; Yəx. 40:3; Ibr. 8:6; 12:24

3:3 Ros. 6:7
3:5 «tezdin əyibligüqi guwahqi bolimən» — baxka birhil tərjimisi «mahir əyibligüqi guwahqi bolimən».
3:5 Mis. 20:7; 22:22; Kan. 24:17; Am. 2:7
3:6 «Mənki Pərwərdigar өzgərməsturmən» — Huda өzgərməs bolsa, Uning Ibrahim pəyoŋəmbərgə əwladliri Israil tooŋruluk boloŋan wədilirimu өzgərməstur. **«xunga silər, i Yakupning ooŋulliri, tügəxmigənsilər»** — baxka birhil tərjimisi: «xunga silər, i Yakup ooŋullirimu heq өzgərmigən».
3:6 Zəb. 33:11-12; Pənd. 19:21; Yəx. 14:26, 27; 25:9; 46:10.
3:7 Zək. 1:3
3:8 «kətürmə hədiyə» — muxu hil kurbanlik bir tərəptin bəzi kurbanliklardin kahinlar üqün ayriwetilgən bir kismini, yənə bir tərəptin Hudaoŋa atap beoŋixlioŋan hərhil *(məyli mukəddəs kanun bekitkən yaki ihtiyari bilən*

qünki Manga bulangqilik kiliwatisilər — silər bu pütkül «yat əl» xundak kiliwatisilər!.
10 Əmdi əyümdə axlik bolux üqün pütkül «ondin bir» ülüx əxrini ambaroƣa elip kelinglar wə xundakla Meni sinap bekinglar, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — Mən asmanning derizilirini qong eqip silərgə patkuzalmioƣudək bir bərikətni təküp beridioƣanlikimni kərüp bakmamsilər? 11 Xundak boloƣandila Mən silərni dəp yənə yalmioƣuqini əyibləymən, u toprikinglardiki mewilərni wəyran kilmaymən; silərning baoƣ-etizliringlardiki tal üzümlər wakitsiz təkülüp kətməydu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar..
12 — Xuning bilən barlik əllər silərni bəhtlik dəp ataydu, qünki yeringlar adəmni huzurlanduridioƣan bir zemin bolidu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar.

Halayik yənə karxilik kərsitidu

13 — Silərning səzliringlar Manga kattik təgdi, dəydu Pərwərdigar, — birak silər yənə: «Biz sən bilən karxilixidioƣan nemə səz kilduk?» — dəysilər..
14 — Silər: «Hudaning hizmitidə bolux bihudiliktur» həm: «Uning tapxurukini qing tutuximiz wə samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar aldida matəm tutkan kixilərdək yürüximizning nemə paydisi?» — dəysilər, 15 həm xuningdək: «Təkəbburlarni bəhtlik dəp ataymiz; rəzillik kiloƣuqilar ronak tapidu; ular bərhək Hudani sinaydu, birak kutulup ketidu» — dəysilər.

16 Pərwərdigardin əyminidioƣanlar buni anglap pat-pat bir-biri bilən mungdaxti; Pərwərdigar uni nəzirigə aldi, səzlirini anglidi. Xuning bilən Pərwərdigarning aldida Uningdin korkup, Uning namini seoƣinoƣanlar üqün əslətmə boloƣan bir hatirə kitab yezildi..
17 — Bu kixilər bolsa Өzümning alahidə gəhərimni yioƣkan künidə Meningki bolidu — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar — wə Mən huddi adəm əz hizmitidə boloƣan ooƣlioƣa iqini aoƣritkandək ularoƣa iqimni aoƣritimən..
18 Silər kaytip kelisilər wə həkkaniylar bilən rəzillərni, Hudaning hizmitidə boloƣanlar bilən bolmioƣanlarni pərk etələysilər..

Ahirki zaman — Pərwərdigarning küni

4 1 — Qünki mana xu kün, humdandək kəydürgüqi kün kelidu; hərbir təkəbburluk kiloƣuqi həm hərbir rəzillik kiloƣuqi pahaldək bolidu; xu kelidioƣan kün ularni kəydürüwetidu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar, — ularoƣa nə yiltiz nə xah kaldurulmaydu..
2 Lekin namimdin əyminidioƣan silər üqün, kanatlirida xipa-dərman elip kelidioƣan, həkkaniylikni parlitidioƣan Kuyax ornidin turidu; silər talaoƣa qikip bordak mozaylardək kiyoƣitip oynaysilər;. 3 silər rəzillərni qəyləp dəssiwetisilər; ular Mən təyyarlioƣan künidə tapiningliar astida kül bolidu, — dəydu samawi koxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar.

boloƣan) nərsilərni təswirləydu.
3:9 «Silər bu pütkül «yat əl» xundak kiliwatisilər» — «yat əl» muxu yərdə Hudaning intayin kinayilik gepi. Həlk Uningoƣa yat bolup, butpərəs bir əlgə ohxaydu.
3:11 «mən silərni dəp yənə yalmioƣuqini əyibləymən» — «yalmioƣuqi» bolsa hərhil ziyanlik haxarət-haywanlarni *(məsilən, qekətkini)* kərsitixi mumkin.
3:13 Ayup 21:14, 15.
3:16 «Xuning bilən Pərwərdigarning aldida Uningdin korkup, Uning namini seoƣinoƣanlar üqün əslətmə boloƣan bir hatirə kitab yezildi» — bu kitabni kəyərdə, asmanda yaki zeminda, yaki kim yazoƣanliki deyilmigən.
3:17 Mis. 19:5; Yuh. 10:29; Yəx. 62:3; Fil. 4:1; 1Tes. 2:19
3:18 «Silər kaytip kelisilər» — ahirki zamanda, Israillarning kaldisining əz zeminigə kaytip kelixi yaki ölümdin tirilixini kərsitidu.
4:1 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20; Wəh. 6:12-13.
4:2 «Namimdin əyminidioƣan silər üqün, kanatlirida xipa-dərman elip kelidioƣan, həkkaniylikni parlitidioƣan Kuyax ornidin turidu» — «kanatliri» bəlkim «həkkaniylikni parlitidioƣan kuyax»ning nurlirini kərsitidu. **«həkkaniylikni parlitidioƣan Kuyax»** — ibraniy tilida «həkkaniylik kuyaxi» deyilidu. Məsihni kərsitidu, əlwəttə.

Ahirqi dəwət wə bexarət

[4] — Mən Ḥorəb teoɣida pütkül Israil üqün qulum Musaoɣa buyruoɣan qanunni, yəni bəlgilimilər ḥəm ḥəkümlərni yadinglarda tutunglar.
[5] — Mana, Pərwərdigarning uluoɣ ḥəm dəḥxətlik küni kelixtin awwal Mən silərgə Ilyas pəyoɣəmbərni əwətimən.. [6] U atilarning kənglini balilaroɣa mayil, balilarning kənglini atilaroɣa mayil qilidu; undaq bolmioɣanda Mən kelip yər yüzini qaroɣax bilən uruwetimən.

4:4 Qan. 6:3
4:5 Mat. 11:14; 17:11, 12, 13; Mar. 9:11, 12, 13; Luqa 1:17; 9:30; Wəḥ. 11:3-12.

Қoxumqə sөz

Ikki əlqi (3-bab, 1-4-ayətlər) wə elip kəlgən həwərlər

«Mana əmdi Mən Өz əlqimni əwətimən, u Mening aldimda yol təyyarlaydu; silər izdigən Rəb, yəni silər hursənlik dəp bilgən əhdə Əlqisi Өz ibadəthanisioƣa tuyuksiz kiridu; mana, U keliwatidu, — dəydu samawi қoxunlarning Sərdari boloƣan Pərwərdigar.

— Birak Uning kəlgən künidə kim qidiyalisun? U kөrüngəndə kim turalisun? Qünki U tawlioƣuqining oti, kirqining akartkuq xoltisidək bolidu; U kümüxni tawlioƣuqi həm erioƣdioƣuqidək tawlap olturidu; Lawiyning balilirini saplaxturidu, ularni altun-kümüxni tawlioƣandək tawlaydu; xuning bilən ular Pərwərdigaroƣa həkkaniylikta kilinoƣan қurbanlik-hədiyəni sunidu. Andin Yəhuda həm Yerusalemning қurbanlik-hədiyiliri Pərwərdigaroƣa kona zamanlardikidək, ilgiriki wakitlardikidək xerin bolidu».

Bu ayətlər bizgə ikki əlqini enik kөrsitidu. Birinqisi bolsa «yol təyyarlioƣuqi». Uning «yol təyyarlax» üqün nemə kilidioƣanlikі muxu yərdə bayan kilinmidi, birak Yəxaya pəyoƣəmbər allikaqan muxu zatning kelidioƣanlikini aldin'ala ukturoƣanidi: —

«Anglanglar, dalada birsining qakiroƣan awazini!
«Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Qəl-bayawanda Hudayimiz üqün bir yolni kətürüp tüptüz kilinglar!»
(«Yəx.» 40:3).

Məsih Əysa bu ayətni nəkil kəltürüp, «yol təyyarlioƣuqi»ning Yəhya pəyoƣəmbər ikənlikini ukturidu: —

«Ular kətkəndə, Əysa toplankan adəmlərgə Yəhya tooƣruluk səzləxkə baxlidi: — «Silər burun Yəhyani izdəp qəlgə baroƣininglarda, zadi nemini kөrgili bardinglar? Xamalda yəlpünüp turoƣan қomuxnimu? Yaki esil kiyingən bir ərbabnimu? Mana, esil kiyimlərni kiygənlər han ordiliridin tepiliduoƣu! Əmdi silər nemə kөrgili bardinglar? Bir pəyoƣəmbərnimu? Durus, əmma Mən xuni silərgə eytip қoyayki, Yəhya bolsa pəyoƣəmbərdinmu üstün turidu. Qünki mukəddəs yazmilardiki: —

«Mana, yüz aldingoƣa əlqimni əwətimən;
U Sening aldingda yolungni təyyarlaydu»» (Injil, «Mat.» 11:8-10).

Yəhya pəyoƣəmbər tuoƣuluxtin ilgiri pərixtə Jəbrail u tooƣruluk mundak eytkan: — «U (Yəhya) Pərwərdigarning nəzиridə uluoƣ bolidu. U heqkandak harak-xarab iqməsliki kerək; hətta anisining қorsikidiki waktidin tartipmu Mukəddəs Roһka tolduruloƣan bolidu. U Israil həlkidin nuroƣunlirini Pərwərdigar Hudasining yenioƣa kayturidu. U Rəbning aldida Iliyas pəyoƣəmbərgə has boloƣan roh wə küq-kudrəttə bolup, atilarning kəlblirini balilaroƣa mayil kilip, itaətsizlərni həkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoƣan bir həlkni hazir kilix üqün uning aldida mangidu» — dedi.

Əmdi «yol təyyarlioƣuqi» Yəhya pəyoƣəmbər bolsa, u zadi kimgə yolni təyyarlaydu? Əysa Məsih degən kim? «Malaki»diki bu ayətlərdə deyilgənki, U dəl «silər izdigən Rəb» həm «əhdə Əlqisi»din ibarəttur. Ibraniy tilida «Rəb» («ha-adon») hərdaim Hudani kөrsitidu. Xunga hulasigə keliximiz kerəkki, Əysa Məsihtə Hudalik təbiiti bar. Xunga U Injilda «Rəb Əysa Məsih» dəp atilidu. U yənə «əhdə Əlqisi»dur. Bu əhdə «yengi əhdə»dur (Musa pəyoƣəmbər arkilik tüzülgən қanun bolsa «kona əhdə» deyilidu). Bu «yengi əhdə» Təwrattiki «Yərəmiya pəyoƣəmbər» degən kismining, 31-bab, 31-34-ayətliridə kөrsitilidu: —

«Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəməti wə Yəhuda jəməti bilən yengi əhdə tüzimən; bu əhdə ularning ata-bowiliri bilən tüzgən əhdigə ohximaydu; xu əhdini Mən ata-bowilirini ḳolidin tutup Misirdin ḳutḳuzup yetəkliginimdə ular bilən tüzgənidim; gərqə Mən ularning yoldixi boloƣan bolsammu, ular Mən bilən tüzüxkən əhdəmni buzoƣan, — dəydu Pərwərdigar. Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioƣan əhdəm mana xuki:

Mən өz Təwrat-ḳanunlirimni ularning iqigə salimən,

Ḥəmdə ularning ḳəlbigimu yazimən.

Mən ularning ilahi bolimən,

Ularmu Mening həlḳim bolidu.

Xundin baxlap ḥeqkim өz yeḳinioƣa yaki өz ḳerindixioƣa: — «Pərwərdigarni tonung» dəp өgitip yürməydu; qünki ularning ḥəmmisi, yəni əng kiqikidin qongioƣiqə Meni bilip boloƣan bolidu; qünki Mən ularning ḳəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini mənggügə esimdin qiḳiriwetimən, — dəydu Pərwərdigar».

Rəb Əysa Məsiḥ barlik insaniyətkə, yəni uningoƣa ḥərbir «Amin!» (maḳul! xundaḳ!) degənlərgə bu əḥdini eqix üqün dunyaoƣa kəldi. Bu əḥdini U Өz ḳenida tüzgən: —

«U (Məsiḥ) **xuningdək tamaḳtin keyinki jamni ḳolioƣa elip mundaḳ dedi:— Bu jamdiki xarab Mening silər üqün tөkülidioƣan ḳenimda boloƣan yengi əḥdidur**» («Luḳa» 22:20)

Məsiḥning ḳeni Huda aldida gunaḥni yuyuoƣuqi birdinbir yoldur. Ḳədirlik oḳurmən, buni tonup yəttingizmu? Tonup yətkən bolsingiz, U kərüngən künidə, gərqə U «**tawlioƣuqi**» bolsimu, (Hudaoƣa barlik ibadət ḳiloƣuqilarni ot bilən tawlaydu) siz ḳorḳmaysiz, bəlki U, yəni «**ḥəḳḳaniyliḳni qaqḳuqi Ḳuyax**» «**ornidin turoƣanda**», intayin xadlinisiz, qünki «**Uning ḳanatlirida xipadərman bar**» (4:2).

INJIL

Yengi Əhdə

Injil

Tonuxturuluxi («Yengi Əḥdə»)

Birinqi kirix səz

(1) Omumiy bayan

Mana Hudaning toluḳ muddi'a-məḳsətlirini toluḳ ayan ḳilidioɣan, muḳəddəs yazmilarning iqidiki «Injil» oḳurmənlərning aldida turuptu. Təwratta bolsa (Zəburnimu əz iqigə alidu) Hudaning aləmni yaritix ixliri ḥəmdə Uning insanlaroɣa boloɣan ḳismən məḳsətliri ayan ḳilinoɣan wəḥiy biz üqün hatiriləngən: «**(Bizning) Əz obraz-süritimizdə, Bizgə ohxax ḳilip insanni yaritayli!**» («Yar.» 26:1)

Bu yərdə tiloɣa elinoɣan «**obraz-sürət**» wə «**ohxax ḳilix**» bolsa jismaniy ohxaxliḳni əməs, bəlki birhil roḥiy ohxaxliḳni ḥəm iqki dunyadiki ohxaxliḳni kərsitidu. Xunga, Hudaning insanoɣa boloɣan məḳsiti dəl «insan Mening harakterim wə təbiitimdə bolsun» degəndin ibarət bolup, uning mundaḳ ikki uluoɣ təripi bar: —

(1) Insan pütkül aləmgə Hudaning xan-xəripini əks əttürələydioɣan boluxi.

(2) Buningdinmu uluoɣi, insan Hudaning ḥəmraḥliḳidin ḥuzurlinip, Uning iqki sirlirini wə oylirini qüxinixkə nesip bolux.

Xunga, xundaḳ eytixḳa boliduki, Hudaning insanni yaritixtiki məḳsiti Əz kənglidiki ixlarni qüxinidioɣan bir ḥəmraḥni barliḳḳa kəltürüx üqün idi.

Hudaning əslidə Adəm'atimizda boloɣan bu obrazi gunaḥ tüpəylidin hunüklixip buzulup kətkən ḥəm insanning Huda bilən boloɣan alaḳisimu üzülgən. Xundaḳ bolsimu, ḥətta gunaḥkar insandimu «Hudaning obrazi» bəzi waḳitlarda yənila əzini ayan ḳilidu; bir-birimizgə meḥribanliḳ kərsətsək, təbi'ətning kərkəmlikidin ḥuzurlansaḳ yaki əzimiz birər nadir əsər ijad ḳilsaḳmu Hudaning təbiiti ḳaytidin oɣil-pal ayan bolidu.

Təwratta gunaḥning paji'əlik aḳiwiti ḥəm Hudaning «insanni Xəytanning wə gunaḥning ilkidin ḳutḳuzimən» dəydioɣan ajayib wədiliri hatiriləngən. Hudaning bu pilani Ibraḥimni qaḳiroɣinida ayan ḳilinixḳa baxlaydu. Huda uni qaḳiroɣanda, yəni Ibraḥim huddi kiqik balidək dəldəngxigən ḥalda etiḳadning bi-

rinqi ḳədimini basḳanda, Huda uningoɣa **«Sən arḳilиḳ yər yüzidiki barliḳ a'ilə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!**» dəp wədə ḳiloɣan («Yar.» 12:3). Keyin, bu wədə Ibraḥimning əwladliri boloɣan əlgə, yəni Yəḥudiy həlḳigə ḳalduruloɣan.

Huda «**Ular arḳilиḳ yər yüzidiki barliḳ a'ilə-ḳəbililərgə bəht ata ḳilinidu**» dəp wədə ḳiloɣan; undaḳta U Yəḥudiy həlḳi arḳilиḳ biz («**yər yüzidiki a'ilə-ḳəbililər**»)gə «bəht yətküzidioɣan» ḳandaḳ ixlarni ḳildi? Bu so'aloɣa jawab tepix üqün, biz Yəḥudiy həlḳining tarihioɣa nəzər salidioɣan bolsaḳ mundaḳ hulasigə kelələymiz: —

(1) Huda Yəḥudiy həlḳigə Өzining mutləḳ ḥəḳḳaniyliḳini wə pak-muḳəddəslikini ayan ḳiloɣan bolup, bular Huda ularoɣa tapilioɣan barliḳ ḳanun-bəlgilimilərdə mujəssəmləxkən. Baxḳa əllərmu bu ḳanunlar arḳilиḳ Hudaning təbiiti tooɣrisida azraḳ bolsimu qüxənqigə igə bolalioɣan.

(2) Yəḥudiy həlḳi Musa pəyoɣəmbər arḳilиḳ qüxürülgən bu pütkül ḳanun-tüzümlərgə əməl ḳilixḳa tirixip-tirmixip intilixliri dawamida əzlirining gunaḥkar təbiitining asaritigə əsir bolup ḳaloɣanliḳini bilip yətkən.

(3) Bundaḳ ḳattiḳ sawaḳni bilgəndin keyin, Israilda əz gunaḥliḳ təbiitini obdan bilgən, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan bir «ḳaldisi» pəyda boloɣan. Xuning bilən ular əzlirining ḥəḳiḳətən bir «Ḳutḳuzoɣuqi»oɣa boloɣan ḳət'iy moḥtajliḳini tonup yətkən; «Ḳutḳuzoɣuqi» dunyaoɣa kəlgəndə ular uni ḳobul ḳilixḳa təyyar boloɣan.

(Hudaning «ḳaldisi»din baxḳilar bolsa əzining ḳayta-ḳayta ətküzgən səwənliklirigə kəzini yumup, əzlirini baxḳa əllər bilən selixturup: «Ḥərḥalda, biz bu «butpərəs kapirlar»din yaxximiz» deyixkən. Biraḳ Huda ularning ḳəlbigə ḳarap ularni əməliyəttə kapirlardin bəttər dəp bilgən).

(4) Nuroɣun pəyoɣəmbərlərning ḥayati wə səzliri hatiriləngən Təwrat-Zəburda, ḥərḳaysi dəwrlərdə yaxioɣan kəpligən pəyoɣəmbərlərning bayanliri arḳilиḳ Huda kəlgüsidə bir Ḳutḳuzoɣuqini, yəni Məsiḥni əwətidioɣanliḳini kərsətkən. Məsiḥ kəlgəndə U: (1) Өz azab-oḳubətliri bilən Xəytanni məoɣlup ḳilidu; (2) awwal Israiloɣa, andin barliḳ baxḳa əllərgə gunaḥlarning kəqürümini elip kelidu; (3) nijat, yəni yengi (mənggülük) ḥayatni elip kelidu; baxḳiqə eytḳanda U Hudaning in-

sanlaroɣa nisbətən əslidiki məḳsiti, yəni «**Insan obrazimiz wə süritimiz bolsun**» degən məḳsitini ahirida əməlgə axuridu («Yar.» 1:26).

(5) Ahirida, Israil həlḳi arḳilik Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ pak ḳiz Məryəmdin tuoɣulup dunyaoɣa kəldi. U dəl «**barlik əllərgə ata ḳilinoɣan bəht**»tur.

Əyni waḳittiki «Hudaning ḳaldisi»dikilər bolsa Məsiḥning kelixi bexarət ḳilinoɣan bu wədilərgə qin ḳəlbidin ixəngən, xundaḳla u wədilərni keyinki dəwrlər üqün saḳlax wasitiqisi boloɣan. Ular huddi eoɣir kesəlgə giriptar bolup, əzlirini yahxi bir tewipḳa tapxuruxḳa təyyar turoɣan bir həlḳkə ohxaytti. Əysa kəlgəndə, U Əzining dəl xu tewip ikənlikini elan ḳildi: «**Saoɣlam adəmlər əməs, bəlki kesəl adəmlərla tewipḳa moḥtajdur**» («Mat.» 12:9).

Injil bolsa dəl: «Aldin eytiloɣan tewip, yəni Ḳutḳuzoɣuqi kəldi!», «Uning ismi Əysadur!» degən həwərdin ibarəttur. «Injil» əsli grek tilidin ḳobul ḳilinoɣan ərəbqə səz bolup, mənisi «hux həwər!» degənlik bolidu. «Injil» toḳḳuz mu'əllip təripidin yeziloɣan, yigirmə yəttə ḳisimdin tərkib tapḳan toplamdur.

Bu ḳisimlar təwəndikidək: —

(a) «Matta», «Markus», «Luḳa» «Yuḥanna» — bu dəsləpki tət ḳismi (bəzidə «tət bayan» dəpmu atilidu) Məsiḥning yər yüzidə turoɣan qaoɣliridiki, xundaḳla ələmidin ilgiriki wə ələmdin tirilgəndin keyinki ḳiriḳ kün iqidiki pa'aliyətliri wə səzlirining hatiriliri yaki bayanliridur.

(ə) «Rosullarning Pa'aliyətliri» — bu kitab Muḳəddəs Roḥ Məsiḥning jamaitigə qüxkəndin keyin, jamaətning dəsləpki ibaditi, pa'aliyətliri wə «hux həwər»ni jakarlax hatirisidur.

(b) «Məktuplar» — bular Məsiḥning rosulliridin altəylən (Pawlus, Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Yəḥuda wə naməlum yənə bir rosul) təripidin yeziloɣan. Rosullarning məktuplardiki məḳsətliri bolsa birinqidin Məsiḥning jamaitigə uning birnəqqə yengi wəḥiylirini yətküzüx wə ikkinqidin, Məsiḥning jamaitigə yolyoruḳ berip, ilḥam, rioɣbət wə təsəlli berixtin ibarət idi. Məktuplarning kəp ḳismi məlum bir jamaətkə yeziloɣini bilən, ular barliḳ jamaətlərgə, barliḳ etiḳadqilaroɣa nisbətən ohxax nopuzluḳ wə əḥmiyətliktur.

(p) «Wəḥiy» bolsa pütkül Muḳəddəs Kitabning əng ahirḳi bexaritidur; uningda ayan ḳilinoɣan ixlar ahirḳi zamandiki wəḳələr wə «yengi asman, yengi zemin»din ibarəttur.

Rəb Əysa Məsiḥ bu «Wəḥiy»ni Uning jamaitigə yətküzüx üqün əz hizmətkari boloɣan rosul Yuḥannaoɣa biwasitə tapxuroɣan.

(2) Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən «tət bayan»oɣa kirix səz

Oḳurmənlər «Matta», «Markus», «Luḳa» wə «Yuḥanna» degən «tət bayan»da ohxax wəḳələrning hatiriləngənlikini, uning üstigə bularning hatiriliri bəzidə bir-birigə ohxap ketidioɣanliḳini bayḳaydu. Zadi nemə üqün muxu tət kitabtiki tarihlarni ayrim-ayrim bayan ḳilixning zərüriyiti tuoɣulidu?

Huda Musa pəyoɣəmbər arḳilik ḳanuniy ḥəkümlər yaki ḳararlar tooɣruluḳ muḥim bir prinsipni bekitkən. Yəni: — **«Ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining guwaḥliḳi bilən yürgüzülsun»** («Ḳan.» 19:15). Məsilən, məlum bir jinayət sadir ḳilinsa, birla guwaḥqining ispati bilən (əgər əzi iḳrar ḳilmisa) jinayətqining gunaḥini bekitkili bolmaydu. Biraḳ ikki guwaḥqi bolsa kupayə bolidu; üq guwaḥqi bolsa tehimu guman ḳalmaydu. Ḥalbuki, Huda pəyoɣəmbərliri arḳilik Əysaning dəl wədə ḳiloɣan Məsiḥ ikənlikini, xundaḳla buning intayin muḥimliḳini bizgə toluḳ ispatlax üqün, Uning əməlliri wə səzlirini hatiriligən üq guwaḥqining bayanini əməs, bəlki tət guwaḥqining bayanini ḳalduroɣan. Mana bu Hudaoɣa nisbətən Məsiḥning ḥayatining tolimu ḳimmətlik ikənlikini ispatlaydu! Bu, bizgimu ohxaxla muḥim, əlwəttə.

Uxbu «tət bayanqi»ning guwaḥlirini diḳḳət bilən kəzitidioɣan bolsaḳ, bəzi zərriqə pərḳlərni bayḳixiximiz mumkin. Əmma ularning bayanliridiki mundaḳ kiqik pərḳlərning pəyda boluxi ḥəḳiḳətən naḳ məydanda kərgüqilərning tilini bir ḳiliwalmioɣanliḳini ispatlap berələydu. Ohxax bir ixta bir guwaḥqi əzigə qongḳur təsir ḳiloɣan tərəpni bayan ḳilsa, yənə bir guwaḥqi baxḳiqə kəzḳarax bilən təswirləydu. Əməliyəttə «tət bayan»ni birləxtürsək Məsiḥning ḥayatidiki «stere'oluḳ» bir rəsimni kərgili bolidu. Bayanlarning ḳarimaḳḳa bir-birigə pərḳlik boloɣan təpsilatliri ahiri berip ularning ḥəḳiḳətlikini təstiḳlaydu, ḥətta bəzi waḳitlarda wəḳədə yoxurunoɣan ḳimmətlik bir sirnimu axkarilaydu.

Əməliyəttə Məsiḥning tərjimiḥalini ayan ḳilidioɣan bayan-guwaḥliḳtin təti əməs, bəlki bəxi bar deyixkə

bolidu. Bəxinqisi bolsa Məsiḥni yər yüzidə turoɣan waḳtida kərüp baḳmioɣan rosul Pawlusning guwaḥliḳidur; u kəp yərlərdə hatiriligəndək, Məsiḥ tirilip ərxkə kətürülgəndin keyin, Məsiḥ uningoɣa ayan bolup ḥayatidiki kəp ixlar wə nijatliḳ hizmitini təpsiliy ayan ḳiloɣan (məsilən, «Gal.» 1:11-12, 2:1-9, «1Kor.» 11:23-26 wə «Rimliḳlaroɣa» toluḳ ḳismini kərüng). Pawlusning bu barliḳ guwaḥlirining «tət bayan»da yətküzülgən wəḥiylərdin ḳilqə pərḳi yoḳ.

Təwratning «Əzakiyal» ḳismida, Əzakiyal pəyoɣəmbər əzining Hudaning ḥuzurida bolup turidioɣan, kerub dəp ataloɣan intayin wəḥimilik wə ḳudrətlik tət məhluḳni kərgənlikini hatiriləydu. Ular tohtawsiz uyan-buyan qaḳmaḳtək uqup, Hudaning qiḳaroɣan ḥəkümlirini u bekitkən jayoɣa yətküzüp bəja kəltürətti. Məsilən, «Əz.» 1:4-14ni kərüng.

Kerublarning ḳizil yeri xuki, ularning ḥərbirsidə tət hil qiray bar idi. Bular tərtip boyiqə (1:10) insanning, xirning, buḳining wə bürkütning qirayi idi. Miladiyə ikkinqi əsirdin tartip məsiḥiy alimlar bu tət qiraydin «tət bayan»da ayrim-ayrim alaḥidə təkitlən-gən Məsiḥ Əysaning tət təripini kərgili bolidu dəp ḳarap kəlməktə. Bu tət qiray «tət bayan»diki məzmunlarni ihqamlaxḳa tolimu bap kelidu: —

(1) Insanning qirayi — «Luḳa»da Əysaning ḥəḳiḳiy insan ikənliki təkitlinidu; uning tuoɣuluxi, bowaḳ waḳti, yaxliḳ waḳti, iqki ḥessiyatliri, du'a ḳilixliri, bolupmu insan süpitidə ərxtiki atisioɣa pütünləy tayanoɣanliḳi təkitlinidu.

(2) Xirning qirayi — xir «ḥaywanlarning padixaḥi» («Pənd.» 30:30) bolup, Əysaning «Matta»da sürətlinixidur. Matta Məsiḥni «Israilning padixaḥi», «Yəḥudaning xiri» («Wəḥ.» 5:5) süpitidə bayan ḳilidu wə pəyoɣəmbərlərning bexarətlirining Uningda toluḳ əməlgə axuruoɣanliḳini, Uning padixaḥliḳining baxḳa ḥərḳandaḳ padixaḥliḳḳa ohximaydioɣanliḳini alaḥidə təkitləydu.

(3) Buḳining qirayi — buḳa a'ilidə ixləydioɣan ḥaywan bolup, Əysaning insaniyət üqün kiqik pe'illiḳ bilən ḳiloɣan hizmitini sürətləydu. Məsiḥning bu hizmiti «Markus»ning bayanida alaḥidə təkitlinidu (məsilən, 10:45ni kərüng). Markus əng yahxi kəridioɣan səzlərning biri «dərḥal» yaki «tosattin» degən səz bolup, bu səz bəzidə «Pərwərdigarning ḳuli»ning insanlarning jiddiy ḥajətlirigə boloɣan inkasini, bəzidə Hudaning Өz ḳulidin səyüngənlikini, xundaḳla Əysaning Өz ḥayatining ixlirini təp-

siliy orunlaxturoɣanlikini təswirləx üqün ixlitilidu.

(4) Bürkütning qirayi — bürküt baxqa ḥəmmə uqar-ⱪanatlaroɣa ⱪarioɣanda əng egiz pərwaz ⱪilidioɣan ⱪuxtur. Bürkütning qirayi — «Yuḥanna»da Əysaning Hudaning təbiitidə boloɣanlikⁱ təkitlinip süpətlinidu. Məsilən, «**Yuⱪiridin qüxküqi ḥəmmidin üstün turidu»** (3:13).

Təwəndə biz bu tət bayanning alaḥidiliklirini təpsiliy kərüp bakayli: —

«Matta»

Matta əslidə Rim imperiyəsi üqün ixligən bajgir idi (9:9). Undaⱪ adəmlər kəpqilikning, bolupmu diniy ərbablarning nəpritigə uqraytti (buning nemə üqünlikini pərəz ⱪilix təs əməs). Lekin Matta guwaḥlik bərginidək, Məsiḥ əzidək ərziməs ḥesablanoɣan adəmlərni ⱪutⱪuzux üqün kəlgənidi (9:9-13).

Matta (bəzidə «Lawiy» dəp ataloɣan) birinqidin bayanini Yəhudiy həlⱪi üqün, yəni ularoɣa Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning nuroɣun bexarətliridin Əysaning Məsiḥ ikənlikini ispatlax üqün yazoɣan. U Əysaning on ikki rosulining biri bolup, u əzi hatiriligən barlik wəⱪələrni asasən əz kəzi bilən kərgənlikini eytidu. U Yəhudiy bolux süpiti bilən Təwrattiki bexarətlərgə nisbətən qongⱪur qüxənqigə igidur.

Ikkinqidin, u gərqə bu bayanni Yəhudiylar üqün yazoɣan bolsimu, Məsiḥning «yat əllər»ni ⱪutⱪuzux üqünmu kəlgənlikini alaḥidə kərsitidu. Məsilən, «Mat.» 1:3-5 (Əysaning nəsəbnamisi iqidə boloɣan yat əldin boloɣan ayallar tooɣrisidiki hatirə), 2:1-12 (Məsiḥ tuoɣuloɣanda yat əllik «danixmənlər»ning Uningoɣa səjdə ⱪiloɣili kelixi) 4:12-16 (Məsiḥning «yat əllərning makani» Galiliyədə boloɣan hizmiti), 8:5-13 (Məsiḥning yüzbexining ⱪulini saⱪaytixi»), 12:21 («yat əllər»ning kəlgüsidə Məsiḥgə ümid baoɣlixi), 12:38-42 (Təwrat dəwridiki «yat əllər»din boloɣan etiⱪadqilarning imanining təriplinixi), 15:21-28 (Məsiḥning yat əllik bir ayalning ⱪizidin jinni ⱪooɣliwetixi), 21:33-41 (Hudaning padixaḥlikⁱni «baxqa bir əlgə» tapxuridioɣanlikⁱni kərsitidioɣan «üzümzarlik ḥaⱪⱪidə təmsil»), 22:1-14 (meḥmanlarning «qət yollar»din elip kelinixini kərsitidioɣan «toy ziyapiti» degən təmsil), 24:14 (padixaḥlikⁱning hux həwirining barlik əllərgə yətküzülüxi), 27:45 (Rimlik yüzbexining Əysaning Məsiḥ ikənlikini tonuxi),

28:19 (Məsiḥning barlik əllərgə hux həwərni jakarlanglar degən əmri) ḳatarlik ayətlərni kərüng.

«Markus»

Markus on ikki rosulning ḳatarida bolmioɣini bilən xübḥisizki Əysaning muhlisi idi («Mar.» 14:51-52də Markus əzini kərsitip yazoɣan boluxi mumkin). Bəzilər uni Barnabasning jiyəni dəp ḳaraydu («Kol.» 4:10). Birak yənə xundak mumkinqiliki barki, u Məsiḥ jamaətliri arisida sakḷinip kəlgən tarihiy materiyallaroɣa asaslanoɣanda, u rosul Petrus bilən munasiwiti yekin baxḳa bir Markus idi («1Pet.» 5:13ni kərüng). Markusning bayanlirida Petrusning əz kəzi bilən kərgənliri ḥəm Petrus bilən ziq munasiwətlik nuroɣun ixlar hatiriləngən.

Markusning bayani bu «tət bayan»ning iqidə əng awwal yeziloɣan boluxi mumkin (u miladiyə 58-63 yillar arilikida yeziloɣan). Bayanlardin xuni bilix ḳiyin əməski, u bayanni yat əllər, bolupmu rimliklarning dunyasi üqün yazidu. Məsilən, u kəp yərlərdə Yəhudiylarning ərp-adətliri wə ən'ənilirini qüxəndüridu (məsilən, 7:3-4). Bundak qüxəndürüxlər pəḳət yat əllərdin boloɣan muhlisларoɣila kerək idi.

Ḥalbuki, kəp yərlərdimu Markus awwal ḥeqḳandak qüxənqə bərməyla yengi əḥwallar yaki xəhslərni tiloɣa alidu (məsilən, 1:2-8də Qəmüldürgüqi Yəḥya tuyuksiz tonuxturulidu). Roxənki, u oḳurmənlərning kəpinqisining muxu ixlar yaki xəhslərdin allikaqan həwiri bar, dəp ḳarioɣanidi. Demək, u bu bayanni birinqi əsirdə yaxawatḳan, Məsiḥning ḥayati wə əməlliridin allikaqan azdur-kəptur həwər tapḳan muhlislar üqün yazoɣanidi. Xunga roxənki, u bayanini asasliḳi etikadsiz adəmlər üqün əməs, bəlki etikad ḳiloɣanlar üqün yazoɣanidi. Eḥtimal, bu tərjimiḥal ularning Məsiḥning əməllirini kəprək biliwalayli degən tələplirigə boloɣan jawabi boluxi mumkin.

Markus bu bayanida bizni Əysaning ḥeqḳandak nəsəbnamisi bilən təminliməydu (bu jəḥəttə u Matta wə Lukaoɣa ohximaydu). Səwəbi, Markus Əysaning «Hudaning Ḳuli» ikənlikinila təkitliməkqi bolidu. «Ḳul» süpitidə boloɣan məlum bir kixi tooɣrisida səz ḳilix kerək bolsa, uning «kelip qikixi» yaki nəsəbnamisi muḥim əməs; uning munəwwər ikənliki yaki əməslikigə pəḳət uning hizmiti arkilik baha berilidu.

Markus Əysaning «Pərwərdigarning ḳuli» ikənlikini, yəni «Yəx.» 42:1-4, 43:10, 44:1-8, 49:1-12, 52:13-53:12 ḳatarlik ayətlərdə deyilgənlərni təkitləydioƣan bayanqi bolup, bizgə Əysaning əmәl-ḥərikətliri tooƣruluḳ kəprək həwər beridu. Markusning bayanidiki ḥalḳilik ḥəḳiḳət 10:45də hatiriləngən Məsiḥning sözidur. Uningda mundaḳ deyilidu: **«Qünki Insan'ooƣlimu dərwəḳə xu yolda kəpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida ḳilix bədiligə nuroƣun adəmlərni ḥərlükkə qiḳiray dəp kəldi»**.

Uningdin baxḳa, yuḳirida eytḳinimizdək, «dərḥal» degən bu söz u yahxi kərüp ixlitidioƣan sözlərdin biri idi. Bu söz bir tәrəptin Məsiḥning insanlarning jiddiy moḥtajlirioƣa tez inkas ḳayturidioƣanliḳini təkitlisə, yənə bir tәrəptin Hudaning Məsiḥning ḥayatidiki wəḳələrni məjizilik ḥalda təpsiliy orunlaxturoƣanliḳini təkitləydu. Bu bayanda Huda ḥəmmimizgə «**Bu Mening söyümlük Ooƣlum, Mən Uningdin toluḳ hursənmən!**» (1:11) dəp guwaḥlik beridu.

«Luḳa»

Luḳa tooƣruluḳ yuḳirida azraḳ tohtilip əttuḳ. Uning baxḳa bayanqilaroƣa ohximaydioƣan ikki təripi bar. Birinqidin Luḳa Məsiḥning əmәlliriga əz kəzi bilən guwaḥqi əməs; ikkinqidin, Məsiḥ yər yüzidə hizmət ḳiloƣan waḳtida u tehi Uning muhlisi bolmioƣanidi. U tewip bolup, Yəḥudiy millitidin əməs, bəlki naməlum bir milləttin idi. Rosul Pawlus Tro'as xəḥirigə kəlgəndə, u rosul Pawlustin Məsiḥning həwirini anglap etiḳad ḳiloƣan boluxi mumkin. «Ros.» 16:6-13ni kərüng. Bu ayətlərdə «ular» degən söz «biz» degən sözgə aylinidu — demək, Luḳa xu qaoƣda Pawlusning «rosulluḳ ətriti»ning bir əzasi bolup ḳaloƣan (Luḳa yənə «Rosullarning Pa'aliyətliri»ning mu'əllipidur). Xundaḳ ikən, Luḳa əz bayanlirini ḳandaḳ yazoƣan boluxi mumkin? U rosul Pawluska da'im degüdək ḥəmraḥ wə yardəmqi bolup uning bilən kəp yərlərdiki jamaətlərni yoḳlioƣan, xundaḳla bu jamaətlərdə Məsiḥning dəsləpki qaoƣdiki muhlisi boloƣan, yaki əz kəzi bilən Uning məjizilirini kərgən, əz ḳuliḳi bilən təlimini anglioƣan nuroƣun ḳerindaxlar bilən tonuxuxḳa muyəssər boloƣan boluxi mumkin («Kol.» 4:14, «2Tim.» 4:11, «File.» 1:24). Uning bayani uning

nuroɣunlioɣan ənə xundaķ kixilərni ziyarət ķiloɣanlikining nətijisidur. U bizgə xuni təkitləp kərsitiduki, uning bayanidiki barlik məlumat-həwərlər uning Məsiḩgə xəhsən guwaḩqi boloɣanlardin sürüxtürüp bilgən həwiridin ibarəttur (1:1-4). Bu tət ayəttiki «ədəbiy uslub»tin xunimu kərələymizki, u intayin ukumuxluk wə aliy məlumatlik adəm idi. Lekin uning mundaķ «ədəbiy uslub»i pəķət bu tət ayəttila kərülidu. Bayanidiki baxķa ayətlərgə ķarioɣanda, ular ḩəmmə adəmgə qüxinixlik bolsun dəp addiy grek tilida yeziloɣan. U əsli bayanini «Te'ofilus» (1:3 — mənisi, «Hudani səygüqi») degən mətiwər bir kixigə beoɣixlioɣan. Te'ofilus bəlkim Lukaoɣa iktisad jəḩəttin kəprək səpər ķilip Məsiḩgə guwaḩqi boloɣanlar bilən kərüxüx imkaniyitini yaritip bərgən, xuningdək bayanni yezixķa wakit wə xara'itlarni təminligən puldar bir etiķadqi boluxi mumkin. Əgər xundaķ bolidioɣan bolsa, bizmu uningdin minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu!

Yənə xundaķ mumkinqilikmu barki, əyni wakitta Te'ofilus Rim jəmi'iyitidə yukiri təbiķidiki adwokat bolup, Pawlusning soraķ ixlirioɣa təyyarlik ķiliwatķan boluxi mumkin. Xundaķ boloɣanda, Lukaning Əysaning tərjimiḩali boloɣan «Lukа»ni wə «Rosullarning Pa'aliyətliri»ni yezixtiki məķsiti Te'ofiluska Pawlusni («Rosullarning Pa'aliyətliri» 28-babni kərüng), xundakla u jakarlioɣan etiķadni Rim imperatori Ķəysər aldida akłax ispati bilən tolukrak təminləxtin ibarət boluxi mumkin, dəp ķiyas ķilixķa bolidu. Lukaning ikki əsiridə bu mumkinqilikni kərsitidioɣan ķiziķarlik ispatlarning purakliri bar (xuningdək Te'ofilus bu əsərlərni yezix imkaniyitini yaritixķa iktisadiy yardəm bərgən boluximu mumkin).

Omumən eytķanda, tarihxunaslar (məyli etiķadqi yaki etiķadqi əməslər bolsun) Lukani «birinqi dərijilik tarihqi», birinqi əsirdiki Pələstindiki wə Rim imperiyəsidiki ixlaroɣa «əng ixənqlik guwaḩqi», dəp ķaraydu. Məsilən, rosul Pawlus səpər ķiloɣan məlum bir yərni təswirliginidə, Luka ḩərda'im xu yərdiki mərtiwilərgə has boloɣan alaḩidə ataloɣularni ixlitidu. Roxənki, u ḩeqķandaķ mubalioɣiləxtürməy yaki pərdazlimayla ḩər ixni əz əyni boyiqə təswirləydu.

Okurmənlər yənə bəlkim xuni bayķayduki, Luka tewip salaḩiyitidə boloɣaqka, Əysa sakaytkan kixilərning kesəllik əḩwallirioɣa ķiziķip, xularni toptooɣra bayan ķilidu. U

yənə Məsiḥning ḳiz-ayallarоɣa nisbətən, ularning ḥəmmisini өz ḳimmiti bar bolоɣan xəhslər dəp ḳaraydioɣan meḥribanlarqə mu'amilisigə intayin ḳiziḳidu (4:26, 7:37-50, 8:43-48, 10:38-42, 13:11-16). Biz Luḳaning bayanidin xuni eniḳ kərüwalalaymizki, u Əysaning anisi Məryəm bilən xəhsən paranglaxḳan, qünki u bizgə Məsiḥning tuoɣuluxi toоɣruluḳ kөp təpsilatlarni wə bəzi waḳitlarda Məryəmning iqki ḥessiyatlirini hatiriləydu (2:51).

U bayanlirining bexida **«ḥəmmə ixni tərtip boyiqə bayan ḳiloɣanmən»** dəp yazidu. U xundaḳ əstayidil tarihqi boloɣaqḳa, biz uning bu bayanlirining Məsiḥning yər yüzidiki əməl-ḥərikətlirini toptooɣra «tarihiy tərtip» boyiqə rətləp qiḳḳanliḳioɣa ixinimiz. Baxḳa bayanlar bolsa bəlkim undaḳ ḳattiḳ «tarihiy tərtip»tə yezilmioɣan boluxi mumkin. Lekin ḥərbir bayanda өzining təkitligən tərəpliri bar; məsilən, Markus məlum bir ḥəḳiḳətni roxənləxtürüx üqün bəzi wəḳələrni tarih tərtipigə ḳarimay yioɣinqaḳlap təswirləydu.

«Yuḥanna»

Yuḥannaning bayanidiki birinqi ayətni oḳuoɣanda, uning yezix nuḳti'inəzirining baxḳa bayanqilarningki bilən pütünləy ohximaydioɣanliḳini bilip yetimiz. Markus bayanini qümüldürgüqi Yəḥyaning «tarih səḥnisigə tuyuḳsiz qiḳix»i bilən baxlaydu («Mar.» 1:1-18). Matta bayanini Ibraḥimning wə Dawutning Əysaning əjdadliri ikənliki bilən baxlaydu («Mat.» 1:1-17). Luḳa bayanini Əysaning ḥəḳiḳiy insan ikənlikini təkitləp, Əysaning nəsəpnamisini Adəm'atimiz bilən baxlaydu («Luḳa» 3:23-38). Yuḥanna bolsa bayanini bular bilən əməs, bəlki «dəslipidə» yəni «ḥəmmidin burun» boloɣan ixlar bilən baxlaydu: — **«Ḥəmmidin burun «Kalam»** (sөz) **məwjut idi. U Huda bilən billə idi ḥəm Өzi Huda idi»** («Yḥ.» 1:1). Roxənki, u өz bayanini yezixta, oḳurmənlər alliḳaqan Matta, Markus yaki Luḳaning bayanlirini ḥətta baxḳilarningkini oḳup yetərlik qüxənqigə igə boldi dəp oylioɣan. Xuning üqün Yuḥanna uxbu bayanda u Məsiḥning toluḳraḳ bir tərjimiḥalini yezixni məḳsət ḳilmioɣan; u bəlki өzi bizgə uḳturoɣandək, Məsiḥning birnəqqə alaḥidə süpətlirini ayan ḳilidioɣan, өzi zor əḥmiyətkə igə dəp ḳarioɣan məlum wəḳələr («**alamət bəlgilər**» «**məjizilik alamətlər**» yaki «**karamət bəlgilər**»)ni wə wəz-təlimlərni talliwe-

lip, ularni biz üqün hatiriləydu. Təwəndə biz uning bayanining ahiridin elinoɣan bir jümlini kərüp baḳayli. Uningda mundaḳ deyilidu: — «**Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroɣun məjizilik alamətlərnimu kərsətti. Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḥ, xundaḳla Hudaning Oоɣli ikənlikigə ixənsun ḥəm bu arḳilik Uningoɣa etiḳad ḳilip, Uning nami arḳilik ḥayatlikḳa erixsun, dəp yezildi**» (20:30-31). Xundaḳ deyixkə boliduki, uning bayanini muḳəddəs yazmilar iqidə asasən tehi etiḳad ḳilmioɣanlar üqün yeziloɣan birdinbir ḳisimdur.

Xunga bu bayan uning Huda aldida uzun istiḳamət ḳilip, tolimu əstayidillik wə eḥtiyat bilən (xundaḳla ixinimizki, Muḳəddəs Roḥning kərsətmisi bilənmu) Məsiḥning iqki dunyasi wə təlimining jəwḥirini ayan ḳilidioɣan wəḳələr wə bayanlar tooɣruluḳ qongḳur oylinip tallixining nətijisidur.

2-babta, Məsiḥ suni xarabḳa aylandiroɣan məjizini yaritidu. Altə qong idix su bilən toldiruloɣan bolup, iqidiki su usulup meḥmanlaroɣa toxuloɣanda, xarabḳa aylinidu. Xarab muḳəddəs yazmilarda mol, huxallikḳa toloɣan ḥayatning simwoli ḳilinidu («Zəb.» 104:15: —

«U (Huda) **adəmning kənglini hux ḳilidioɣan xarabni,**

Insan yüzini parḳiritidioɣan mayni qiḳiridu;

Insanning yürikigə nan bilən ḳuwwət beridu».

Yuḥannaning bayanida, Məsiḥ bilən uqraxḳanliḳi səwəblik ḥayati pütünləy əzgərgən altə xəhs alaḥitən təswirlinidu. Kəp Məsiḥiy alimlar Yuḥannani «su xarabḳa aylanduruloɣan altə idix»ni xu altə xəhskə ohxitidu, dəp ḳaraydu. Dərwəḳə xu altə xəhsning «su»dək təmsiz ḥayati Əysa bilən uqrixix bilən esil təmlik ḥayatḳa aylanoɣan.

U altə xəhs bolsa: —

(1) Pərisiy Nikodemus (3:1-21)
(2) Samariyəlik ayal (4:4-42)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləq adəm (5:1-16)
(4) Zina üstidə tutuloɣan ayal (8:1-11)
(5) Yerusalemdiki kor adəm (9:1-41)
(6) Lazarus (ələmdin tirilgən) (11:1-57)

Yuḥanna pəḳət Məsiḥning uluoɣluḳi yaki əmilining məlum təripini alaḥidə kərsətkən yəttə karamətni («məjizilik alamət»ni) tallap hatiriləydu: —

(1) Toy ziyapitidə suni xarabқa aylandurux (2:1-11) (Məsiҳ huxallиқ kəltürgüqidur)

(2) Ҷəkümdarning ooɳlini saқaytix (4:46-54) (Məsiҳ yiraқ yərlərningmu igisidur)

(3) Bəyt-Əsdadiki paləqni saқaytixi (5:1-16) (Məsiҳ xipaning igisidur — paləq 38 yil mangalmioɳan idi)

(4) Bəx ming adəmni toydurux (6:1-14) (Məsiҳning Өzi biz üqün «Ҷayatliқ Nan»dur).

(5) Muhlislar kemidə olturoɳanda ularning yenioɳa su üstidə mengip berix (6:15-21) (Məsiҳ aləmning xəy'ilirining igisidur)

(6) Yerusalemdiki kor adəmni saқaytix (9:1-41) (Məsiҳ «Dunyaning Nuri»dur)

(7) Lazarni əlümdin tirildürüx (11:1-57) (Məsiҳ «Tirilix wə Ҷayat»tur)

Bu məjizilərning ҳəmmisining ҳayatimizoɳa nisbətən mənggülül roҳiy əҳmiyiti bardur. Yuҳannaning məқsiti bizni bu ixlar tooɳruluқ oylandurux, əlwəttə!

Bu məjizilərning ҳəmmisigə əlwəttə əng qong məjizini қoxux kerək. U bolsimu:

(8) Məsiҳning tirilixi!

«Misirdin qiқix» 3:15-16də Pərwərdigarning nami «Mən Өzümdürmən» dəp ayan қilinidu. «Yuҳanna»da Məsiҳning bu nam bilən Өzini ayan қilixtiki yəttə muҳim bayani hatiriləngən: —

(1) «Mən Ҷayatliқ Nandurmən» (6:35)

(2) «Mən Dunyaning Nuridurmən» (8:12, 9:5)

(3) «Mən Ixikdurmən» (10:7, 9)

(4) «Mən Yahxi Baққuqidurmən» (10:11)

(5) «Mən Tirilix wə Ҷayatliқturmən» (11:25)

(6) «Mən Yol, Ҷəқiқət wə Ҷayatliқturmən» (14:6)

(7) «Mən Ҷəқiқiy Üzüm Telidurmən» (15:1)

Yuқirida bayan қilinoɳan bu қisқa tonuxturux səzi iqidə yənə xuni kərsitix intayin muҳimki, Yuҳanna bizning Əysaning ҳəm yüz pirsənt insan ҳəm yüz pirsənt Hudaning təbiitidə boloɳanliқini qüxiniximizni halaydu. Bu, Əysaning insan təbiitidə boloɳanliқini ayding қilip kərsətkən ayətlərdin (məsilən 1:14) ҳəmdə Uning qarqap kətkənlikini, ussap kətkənlikini kərsətkən ayətlərdinmu kərünidu (4:6-7, 19:28).

Yuҳanna bu bayanini қaqan yazoɳan boluxi mumkin degən məsiligə kəlsək, türlük tarihiy ispatlardin қarioɳanda, bu bayanini birinqi əsirning ahirida, u miladiyə 90-95-yillar

arilikida yazoɣan boluxi mumkin. Demək, u bu wəkələr yüz berip təhminən atmix yildin keyin, yəni yaxanoɣan qeoɣida yazoɣan. Xunga bəzi etikadsiz adəmlər məshirə kilip: «Xunqə yaxka kirgən bu adəm bu wəkələrning ḥəmmisini kandak esigə kəltürələydu?» dəp əz gumanlirini ipadilixidu. Tərjimanlardin biri bir ketim səksən yaxka kirgən Yengi Zilandiyalik Professor Bleklokning «Yuḥanna» tooɣruluk leksiyə okuoɣanlikini, xundakla dəl xu məsilini tiloɣa aloɣanlikini əsləydu. U professor 80 yaxka kirgən bolup, ottura məktəpning birinqi yilliktiki sawakdaxlirining isimlikini yoklimidiki tərtip boyiqə ḥəmmisini yadlap bərgən andin: — «Mən 80 yaxka kirgən bolsammu, xundak uxxak-qüxxək ixlarni esimdin qikarmioɣan yərdə, rosul Yuḥannaning əz ḥayatini mutlək əzgərtkən, əzini Hudaning padixaḥlikioɣa elip baroɣan muxundak küqlük wəkələrni esidə tutuxini əjəblinərlik ix ḥesablioɣili bolamdu? Uning üstigə, Yuḥanna əzi biz üqün Məsiḥning «**Yardəmqi, yəni Mukəddəs Roḥ silərgə ḥəmmini əgitidu ḥəm Mening eytkan ḥəmmə sözlirimni esinglaroɣa kəltüridu**» degən wədisini hatiriləydu» — dedi.

Əyni tekistkə yənə səz koxkan bolsak biz bu səzlərni **muxu rəngdə** berimiz.

Injil 1-ḳisim
«Matta»
«Matta bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

Awwal, pütkül Injiloɣa ḳoxḳan «kirix səz»imizdiki «Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən «tət bayan»oɣa kirix səz»imizdə xərḥiligən «Matta» tooɣruluḳ məzmunni kərüng.

Məzmun: —

1. Əysaning nəsəbnamisi wə dunyaoɣa kelixi (1-, 2-bablar)
2. Əysaning hizmiti baxlinix aldida (3-babtin 4-bab 11-ayətkiqə)
3. Əysaning Galiliyədiki hizmiti (4-bab 12-ayəttin 18-babḳiqə)
4. Əysaning Galiliyədin Yerusalemoɣa səpiri (19-, 20-bablar)
5. Əysaning yər yüzidiki hizmitining ahirḳi ḥəptisi (21-27 bablar)
6. Əysaning ölümdin tirilixi (28-bab)

••••••••

Matta

«Matta bayan ḳiloɣan hux həwər» Əysa Məsiḥning nəsəbnamisi

1 [1] Bu Ibraḥimning ooɣli wə Dawutning ooɣli boloɣan Əysa Məsiḥning nəsəbnamə kitabidur: —
[2] Ibraḥimdin Isḥaḳ tərəldi, Isḥaḳtin Yaḳup tərəldi, Yaḳup Yəhuda wə uning aka-ukilirining atisi boldi; [3] Yəhudadin Tamar arḳiliḳ Pərəz wə Zərəḥ tərəldi; Pərəzdin Ḥəzron tərəldi, Ḥəzrondin Ram tərəldi, [4] Ramdin Amminadab tərəldi, Amminadabdin Naḥxon tərəldi, Naḥxondin Salmon tərəldi, [5] Salmondin Raḥab arḳiliḳ Boaz tərəldi, Boazdin Rut arḳiliḳ Obəd tərəldi, Obədtin Yəssə tərəldi, [6] Yəssədin Dawut padixaḥ tərəldi. Dawuttin Uriyaning ayali arḳiliḳ Sulayman tərəldi, [7] Sulaymandin Rəḥoboam tərəldi, Rəḥoboamdin Abiya tərəldi, Abiyadin Asa tərəldi, [8] Asadin Yəḥoxafat tərəldi, Yəḥoxafattin Yəḥoram tərəldi, Yəḥoramdin

---

1:1 «Əysa Məsiḥning nəsəbnamə kitabi» — bu sözlər bəlkim birinqidin təwəndiki «nəsəbnamə»ni (1-16-ayətni) kərsitidu. Ikkinqidin ular ḥəm «Matta» kitabining bexida wə toluḳ Injilning bexida kelip «Bu kitab Əysa Məsiḥ dəwrining hatirisi», degən mənini bildürüxi mumkin. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng
1:1 Luḳa 1:31,32
1:2 Yar. 21:2; 25:26,35.
1:3 «Yəhudadin Tamar arḳiliḳ Pərəz wə Zərəḥ tərəldi» — Tamar tooɣruluḳ «Yar.» 38-babni kərüng.
1:3 Yar. 38:27, 29; Rut 4:18, 19; 1Tar. 2:5, 9.
1:5 «Salmondin Raḥab arḳiliḳ Boaz tərəldi» — Raḥab tooɣruluḳ «Yəxua» 2-babni kərüng. **«Boaz Rut arḳiliḳ Obəd tərəldi»** — Rut tooɣruluḳ Təwrattiki «Rut»ni kərüng.
1:6 Rut 4:22; 1Sam. 16:1; 17:12; 1Tar. 2:15; 12:18.
1:7 1Pad. 11:43; 1Tar. 3:10.

Uzziya tərəldi, [9] Uzziyadin Yotam tərəldi, Yotamdin Aḥaz tərəldi, Aḥazdin Ḥəzəkiya tərəldi, [10] Ḥəzəkiyadin Manassəḥ tərəldi, Manassəḥtin Amon tərəldi, Amondin Yoxiya tərəldi; [11] Babiloɣa sürgün kilinoɣanda Yoxiyadin Yəkoniyaḥ wə uning aka-ukiliri tərəldi.

[12] Babiloɣa sürgün boloɣandin keyin, Yəkoniyaḥdin Xealtiəl tərəldi, Xealtiəldin Zərubbabəl tərəldi, [13] Zərubbabəldin Abiḥud tərəldi, Abiḥuddin Eliakim tərəldi, Eliakimdin Azor tərəldi, [14] Azordin Zadok tərəldi, Zadoktin Akim tərəldi, Akimdin Əliḥud tərəldi, [15] Əliḥudtin Əliazar tərəldi, Əliazardin Mattan tərəldi, Mattandin Yakup tərəldi, [16] Yakuptin Məryəmning eri boloɣan Yüsüp tərəldi; Məryəm arkilik Məsiḥ ataloɣan Əysa tuoɣuldi.

[17] Xundak bolup, Ibraḥimdin Dawutkiqə boloɣan arilikta jəmiy on tət əwlad boloɣan; Dawuttin Babiloɣa sürgün kilinoɣiqə jəmiy on tət əwlad boloɣan; wə Babiloɣa sürgün kilinixtin Məsiḥ kəlgüqə jəmiy on tət əwlad boloɣan.

Əysa Məsiḥning dunyaoɣa kelixi

[18] Əysa Məsiḥning dunyaoɣa kelixi mundak boldi: — Uning anisi Məryəm Yüsüpkə yatlik boluxka wədə kilinoɣanidi; lekin tehi nikaḥ kilinmayla, uning Mukəddəs Roḥtin ḥamilidar boloɣanliki məlum boldi.

[19] Lekin uning boloɣusi eri Yüsüp, durus kixi bolup, uni jəmiyət aldida hijalətkə kalduruxni halimay, uningdin astirtin ajrixip ketixni niyət kildi.

[20] Əmma u muxu ixlarni oylap yürginidə, mana Pərwərdigarning bir pərixtisi uning qüxidə kərünüp uningoɣa: — Əy Dawutning ooɣli Yüsüp, ayaling Məryəmni əz əmringgə elixtin korkma; qünki uningda boloɣan ḥamilə Mukəddəs Roḥtin kəlgən. [21] U bir ooɣul tuoɣidu, sən uning ismini Əysa dəp koyoɣin; qünki u əz həlkini gunaḥliridin kutkuzidu» — dedi.

[22] Mana bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning pəyoɣəmbər arkilik degənlirining əməlgə axurulux üqün boloɣan, demək: —

[23] «Pak kiz ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣidu; ular uning ismini Immanuel (mənisi «Huda biz bilən billə») dəp ataydu».

[24] Yüsüp oyoɣinip, Pərwərdigarning xu pərixtisining degini boyiqə kilip, Məryəmni əmrigə aldi. [25] Lekin Məryəm boxanoɣuqə u uningoɣa yekinlaxmidi. Bu Məryəmning tunjisi idi; Yüsüp uningoɣa Əysa dəp isim koydi.

Danixmənlərning ziyariti

2 [1] Əysa Ḥerod padixaḥ ḥəküm sürgən künlərdə Yəḥudiyə əlkisining Bəyt-Ləḥəm yezisida dunyaoɣa kəlgəndin

1:8 «Yəḥoxafattin Yəḥoram tərəldi» — «Yəḥoram» grek tilida kiskartilma xəkildə «Yoram» bolidu.

1:11 «Babiloɣa sürgün kilinoɣanda...» — sürgün kilinixning baxlinixidin ahirlixixioɣiqə on nəqqə yil jəryan boloɣan. Israillar türküm-türkümlərgə bəlünüp sürgün kilinoɣan.

1:11 1Tar. 3:16.

1:12 «Yəkoniyaḥdin Xealtiəl tərəldi» — bu kizik həwər üstidə «Koxumqə səz»imizni kərüng. «Xealtiəl» grek tilida «Salatiyəl».

1:12 1Tar. 3:17; Əzra 3:2.

1:16 «Yakuptin Məryəmning eri boloɣan Yüsüp tərəldi» — bizning pikrimizqə «Matta»da Yüsüpning nəsəbnamisi hatirilinidu. «Luka»da Məryəmningki hatirilidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.

1:18 «lekin tehi nikaḥ kilinmayla,...» — grek tilida «ular tehi billə bolmayla».

1:18 Luka 1:27,34.

1:19 «Yüsüp... uni jəmiyət aldida hijalətkə kalduruxni halimay, uningdin astirtin ajrixip ketixni niyət kildi» — Ibraniylar arisida yigit-kiz bir-birigə wədiləxkən bolsa kanun aldida allikaqan rəsmiy ər-ayal dəp ḥesablinidu.

1:21 «U bir ooɣul tuoɣidu, sən uning ismini Əysa dəp koyoɣin; qünki u əz həlkini gunaḥliridin kutkuzidu» — «Əysa» grek tilida «Yesus», ibraniy tilida «Yəxua», mənisi «Kutkuzoɣuqi Yaḥ» yaki «Yaḥ nijattur». Okurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning kiskartilmisidur.

1:21 Luka 1:31; Ros. 4:12.

1:22 «Mana bularning ḥəmmisi Pərwərdigarning pəyoɣəmbər arkilik degənlirining əməlgə axurulux üqün boloɣan...» — Injilda, Təwrattiki bexarətlər nəkil kəltürülginidə, üq hil aḥwal kərülidu; (1) yüz bərgən ix dəl xu bexarətning obyekti bolidu (məsilən, «Mat.» 1:22, 4:14, 12:17, 21:4); (2) yüz bərgən ix xu bexarət əz iqigə aloɣan bir wakə yaki ix bolidu (məsilən, 2:23, 13:35); (3) yüz bərgən ix xu bexarəttə kərsitilgən ixka bir misal bolidu (məsilən, 2:17). Bu temini tətkik kilix intayin paydiliktur.

1:23 «Pak kiz ḥamilidar bolup bir ooɣul tuoɣidu; ular uning ismini Immanuel mənisi «Huda biz bilən billə» dəp ataydu» — «Yəx.» 7:14 wə «Yəx.» 8:8, 10ni kərüng.

1:25 Luka 2:21.

keyin, mana bəzi danixmənlər məxrikʰtin Yerusalemoŋa yetip kelip, puķralardin:
2 Yəhudiylarning yengidin tuoŋuloŋan padixaḥi kəyərdə? Qünki biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduķ. Xunga, uningoŋa səjdə kʰiloŋili kəlduķ, — deyixti.
3 Buni angliоŋan Ḥerod padixaḥ, xuningdək pütkül Yerusalem həlkʰimu alaķzadilikkə qüxti. 4 U pütkül bax kaḥinlar wə həlkʰning Təwrat ustazlirini qaķirip, ulardin «Məsiḥ kəyərdə tuoŋuluxi kerək?» — dəp soridi.
5 Ular: «Yəhudiyədiki Bəyt-Ləḥəm yezisida boluxi kerək, — qünki pəyoŋəmbər arķilik xundaķ pütülgən: —
6 «I Yəhudiyə zeminidiki Bəyt-Ləḥəm,
Həlkʰing Yəhudiyə yetəkqilirining arisida əng kiqiki bolmaydu;
Qünki səndin bir yetəkqi qikʰidu,
U həlkʰim Israillarning baķquqisi bolidu» — deyixti.

7 Buning bilən, Ḥerod danixmələrni məhpiy qaķirtip, yultuzning ķaqan pəyda boloŋanlikʰini sürüxtürüp biliwaldi. 8 Andin: «Berip balini sürüxtə kʰilip tepinglar. Tapķan ḥaman ķaytip manga həwər kʰilinglar, mənmu uning aldioŋa berip səjdə kʰilip keləy» — dəp, ularni Bəyt-Ləḥəmgə yoloŋa saldi.
9 Danixmənlər padixaḥning səzini anglap yoloŋa qikʰti; wə mana, ular xərķtə kərgən ḥelikʰi yultuz ularning aldida yol baxlap mangdi wə bala turoŋan yərgə kelip tohtidi. 10 Ular ḥelikʰi yultuzni kərginidin intayin ķattiķ xadlinixti 11 ḥəm өygə kirip, balini anisi Məryəm bilən kərüp, yərgə yikʰilip uningoŋa səjdə kʰilixti. Andin, həzinilirini eqip, altun, məstiki, murməkki ķatarlik sowoŋatlarni sunuxti. 12 Ularoŋa qüxidə Ḥerodning yenioŋa barmaslikʰ tooŋrisidiki wəḥiy kəlgənliki üqün, ular baxķa yol bilən өz yurtioŋa ķaytixti.

Misiroŋa ķeqix

13 Ular yoloŋa kətkəndin keyin, Pərwərdigarning bir pərixtisi Yüsüpning qüxidə kərünüp:
Ornungdin tur! Bala wə anisi ikkisini elip Misiroŋa ķaq. Mən sanga ukʰturoŋuqə u yərdə turoŋin. Qünki Ḥerod balini yokʰitixķa izdəp kelidu — dedi. 14 Xuning bilən u ornidin turup, xu keqila bala wə anisi ikkisini elip Misiroŋa ķarap yoloŋa qikʰti. 15 U Ḥerod өlgüqə xu yərdə turdi. Xundaķ boldiki, Pərwərdigarning pəyoŋəmbər arķilik aldin eytķan: «Ooŋlumni Misirdin Mən qaķirdim» degən səzi əməlgə axuruldi.

Ḥerodning ooŋul bowaķlarni өltürüxi

16 Ḥerod bolsa danixmənlərdin aldanoŋanlikʰini bilip, ķattiķ oŋəzəpləndi. U danixmənlərdin enikʰlioŋan wakʰitķa asasən, adəmlərni əwətip Bəyt-Ləḥəm yezisi wə ətrapidiki ikki yax wə uningdin təwən yaxtiki ooŋul balilarning ḥəmmisini өltürguzdi.

2:1 «Ḥerod padixaḥ ḥəküm sürgən künlərdə» — «Ḥerod padixaḥ» tooŋruluķ «Ķoxumqə səz» wə «Təbirlər»nimu kərüng. **«Mana bəzi danixmənlər məxrikʰtin Yerusalemoŋa yetip kelip...»** — «danixmənlər» — Grek tilida «magoy» degən səz bilən ipadilinidu. Əslidə bu səz munəjjimlərni yaki pir-ustazlarni kərsitətti; Daniyal pəyoŋəmbər Babilda mundaķ kixilərgə «pirlarning piri» bolup yol kərsətkəndin keyin (Təwrat, «Daniyal» degən kʰisimni kərüng) «magoy»larning kəzķaraxliri wə ḥesabliri asasən hurapat boyiqə əməs, bəlki Təwrattiki bexarətlər boyiqə boloŋan boluxi mumkin. **«məxrikʰtin Yerusalemoŋa yetip kelip...»** — Yerusalem ķədimki Israilning paytəhti idi.
2:1 Luķa 2:4.
2:2 «Qünki biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduķ» — «uning yultuzi» — demək, «uning tuoŋuloŋanlikidin bexarət beridioŋan yultuzi». **«biz uning yultuzining kətürülgənlikini kərduķ»** — yaki «biz uning yultuzini xərķtə kərduķ».
2:4 «Məsiḥ kəyərdə tuoŋuluxi kerək?» — «Məsiḥ» — pəyoŋəmbərlər aldin eytķan, Huda təripidin tallanoŋan, ḥaman bir küni kelip ḥəm nijat kəltüridioŋan ḥəm keyin mənggü ḥəkümranlik kʰilidioŋan Kutķuzoŋuqi-Padixaḥni kərsitidu. «Təbirlər»nimu kərüng.
2:5 «pəyoŋəmbər arķilik xundaķ pütülgən...» — «pəyoŋəmbər» muxu yərdə Təwrattiki Mikaḥ pəyoŋəmbərni kərsitidu («Mik.» 5:2).
2:6 Mik. 5:1, 2; 1Sam. 16:1; Yuḥ. 7:42.

2:9 «ular xərķtə kərgən ḥelikʰi yultuz» — yaki «ular u kətürlgəndə kərgən ḥelikʰi yultuz».
2:15 «Pərwərdigarning pəyoŋəmbər arķilik aldin eytķan: «Ooŋlumni Misirdin Mən qaķirdim» degən səzi əməlgə axuruldi» — Təwrat, «Ḥox.» 11:1.
2:15 Ḥox. 11:1.
2:16 «Ḥerod... ətrapidiki ikki yax wə uningdin təwən yaxtiki ooŋul balilarning ḥəmmisini өltürguzdi» — demək, u tuoŋuloŋan bala kəp degəndə ikki yaxķa kirgən, dəp ḥesablioŋanidi.

17 Xu qaoɣda Yərəmiya pəyoɣəmbər arkilik
eytiloɣan munu səz əməlgə axuruldi: —

18 «Ramah xəhiridə bir sada,
Aqqik yioɣa-zarning pioɣani anglinar,
Bu Rahilələning baliliri üqün kətürgən ah-
zarliri;
Balilirining yok kiliwetilgini tüpəylidin,
Təsəllini kobul kilmay pioɣan kətüridu».

Misirdin kaytip kelix

19 Əmdi Herod əlgəndin keyin, Hudaning bir
pərixtisi Misirda turoɣan Yüsüpning qüxidə
kərünüp uningoɣa: —
20 Ornungdin tur! Bala wə anisini elip Is-
rail zeminioɣa kayt! Qünki balining jenini
almakqi boloɣanlar əldi, — dedi. 21 Buning
bilən Yüsüp ornidin turup bala wə anisini
elip Israil zeminioɣa kaytti. 22 U Arhelausning
atisi Herod padixahning ornioɣa təhtkə
olturup Yəhudiyə əlkisigə hökümranlik
kiliwatkinidin həwər tepip, u yərgə kaytixtin
korkti; wə qüxidə uningoɣa bir wəhiy ke-
lip, Galiliyə zeminioɣa berip, 23 Nasarət dəp
atilidioɣan bir yezida olturaklaxti. Xuning
bilən pəyoɣəmbərlər arkilik: «U Nasarətlik
dəp atilidu» deyilgini əməlgə axuruldi.

Qəmüldürgüqi Yəhyaning təlim berixi

Mar. 1:1-8; Luka 3:1-9; 15-17; Yuh. 1:19-28

3 1 Xu qaoɣlarda, qəmüldürgüqi Yəhya
Yəhudiyədiki qəl-bayawanoɣa kelip
2 kixilərgə:
— Towa kilinglar! Qünki ərx padixaliki
yekinlixip kaldi! — dəp jakarlaxka baxli-
di. 3 Qünki qəmüldürgüqi Yəhya bolsa il-
giri Yəxaya pəyoɣəmbər bexaritidə kərsətkən
kixining dəl əzi bolup: —
«Bayawanda towlaydioɣan bir kixining:
Rəbning yolini təyyarlanglar,
Uning qioɣir yollirini tüptüz kilinglar! —
degən awazi anglinidu».

4 Yəhya pəyoɣəmbər təgə yungidin kilinoɣan
kiyim kiygən, beligə kən tasma baoɣlioɣanidi.
Yəydioɣini bolsa qekətkilər bilən yawa hərə
hasili idi. 5 Əmdi Yerusalem xəhiri, pütün
Yəhudiyə əlkisi wə pütkül Iordan dərya
wadisining ətrapidiki kixilər uning aldioɣa
kelixip, 6 gunahlirini ikrar kilixti wə uning
əzlirini Iordan dəryasida qəmüldürüxini
kobul kilixti.
7 Lekin Pərisiy wə Sadukiy məzhipidikilərdin
kəplirining uning qəmüldürüxini kobul
kiloɣili kəlgənlikini kərginidə u ularoɣa:
— Əy yilanlarning baliliri! Kim silərni
Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin
kəqinglar dəp agahlandurdi?!

2:18 «Ramah xəhiridə bir sada, aqqik yioɣa-zarning pioɣani anglinar» — «Ramah yurti» yaki «Ramah xəhiri» Bəyt-Ləhəmdin yirak əməs. **«Ramah xəhiridə bir sada, aqqik yioɣa-zarning pioɣani anglinar, ... balilirining yok kiliwetilgini tüpəylidin, təsəllini kobul kilmay pioɣan kətüridu»** — pütkül bexarət «Yər.» 31:15də tepilidu.
2:18 Yər. 31:15
2:23 «U Nasarətlik dəp atilidu» — bu muhim bexarətlik səz tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
2:23 Yəx. 11:1; 60:21; Zək. 6:12.
3:1 «Xu qaoɣlarda, qəmüldürgüqi Yəhya Yəhudiyədiki qəl-bayawanoɣa kelip...» — «Yəhya» ibraniy wə grek tillirida «Yuhanna» («Pərwərdigarning xəpkiti» degən mənidə) bilən ipadilinidu. «Yəhya» degən isim okurmənlərgə muxu xəklidə tonux boloɣanliki üqün uni muxu tərjimidə ixlattuk («Yəhya» əsli ərəbqə səz idi).
3:1 Mar. 1:4; Luka 3:3.

3:2 «... ərx padixaliki yekinlixip kaldi!» — Injilda baxtin-ahir «ərx padixaliki» yaki «asmanning padixahliki» dəp tiloɣa elinidu. Grek tilida daim «asmanlarning padixahliki» degən xəklidə elinidu.
3:3 «Bayawanda towlaydioɣan bir kixining: Rəbning yolini təyyarlanglar, uning qioɣir yollirini tüptüz kilinglar! — degən awazi anglinidu» — «Yəx.» 40:3.
3:3 Yəx. 40:3; Mar. 1:3; Luka 3:4; Yuh. 1:23.
3:4 Mar. 1:6.
3:6 «... ***Yəhyaning*** **əzlirini Iordan dəryasida qəmüldürüxini kobul kilixti»** — bu yərdə eytiloɣan qəmüldürüx kixilərning: (1) əz gunahlirioɣa towa kiloɣanlikini; (2) Hudaning padixahlikining yekinlaxkanlikioɣa wə xundakla (3) Kutkuzoɣuqi-Məsihning yekinlaxkanlikioɣa iman kəltürüxini ipadiləytti (ahirki nukta Injildiki keyinki məzmunda ispatlinidu).
3:6 Mar. 1:5.
3:7 «Lekin Pərisiy wə Sadukiy məzhipidikilərdin kəplirining uning qəmüldürüxini kobul kiloɣili kəlgən...» — «Pərisiy» wə «Sadukiy» tooɣruluk: — Yəhudiylar arisidiki ikki məzhəpning kixiliri. Təbirlərdiki «Pərisiy» wə «Sadukiy»oɣa karalsun. **«Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin kəqinglar dəp agahlandurdi?!»** — bu kinayilik, həjwiy gəp, əlwəttə; mənisi bəlkim «Towa kilmay, Hudadin kelidioɣan oɣəzəptin kəqip kutulux üqün qəmüldürüxni kobul kilayli degininglar kandak gəp?!».
3:7 Mat. 12:34; 23:33; Luka 3:7.

[8] Əmdi towioƣa layiқ mewini kəltürünglar!
[9] Wə əz iqinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibrahimdur!» dəp hiyal қilip yürmənglar; qünki mən xuni silərgə eytip қoyayki, Huda Ibrahimoƣa muxu taxlardinmu pərzəntlərni apiridə қilalaydu.
[10] Palta alliқaqan dərəhlərning yiltizioƣa tənglәp қoyuldi; yahxi mewə bərməydioƣan һərқaysi dərəhlər kesilip otқa taxlinidu.
[11] Mən dərwəқə silərni towa қilixinglar üqün suoƣa qəmüldürimən. Lekin məndin keyin kəlgüqi zat məndin қudrətliktur. Mən һətta uning kəxini kətürüxkimu layiқ əməsmən; u silərni Muқəddəs Roһқa һəm otқa qəmüldür idu.
[12] Uning soruoƣuqi küriki қolida turidu; u əz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buoƣdayni ambaroƣa yioƣidu, əmma topa-samanni əqməs otta kəydürüwetidu, — dedi.

Əysaning qəmüldürülüxi

Mar. 1:9-11; Luқa 3:21-22

[13] Xu wақitta, Əysa Yəһyadin qəmüldürülüxni қobul қilix üqün Galiliyə əlkisidin Iordan dəryasi boyioƣa, uning yenioƣa kəldi.
[14] Birақ Yəһya qəmüldürüxkə unimay uni tosup:
— Əsli qəmüldürülüxni mən səndin қobul қilixim kerək idi, birақ sən mening aldimoƣa kəpsənoƣu? — dedi.
[15] Lekin Əysa uningoƣa jawabən: — Ңazirqə xuningoƣa yol қoyoƣin; qünki һəққaniyliқning barliқ tələplirini əməlgə axurux üqün, xundaқ қiliximizoƣa tooƣra kelidu, — dedi.
Xuning bilən, Yəһya uningoƣa yol қoydi.
[16] Wə Əysa qəmüldürülüp bolupla, sudin qiқti; u sudin qiқixi bilən mana, ərxlər uningoƣa eqilip, Hudaning Roһi kəptər қiyapitidə ərxtin qüxüp, üstigə қonuwatқanliқini kərdi.
[17] Wə mana, ərxtin bir awaz: — «Bu Mening səyümlük ooƣlum, Mən uningdin toluқ hursənmən!» — dəp anglandi.

Əysaning qəl-bayawanda sinilixi

Mar. 1:12-13; Luқa 4:1-13

4 [1] Andin Əysa Roһning yetəkqilikidə Iblisning sinaқ-azduruxliriƣa yüzlinix üqün qəl-bayawanoƣa elip berildi.
[2] U қiriқ keqə-kündüz roza tutқandin keyin, uning қorsiқi eqip kətkənidi.
[3] Əmdi azduroƣuqi uning yenioƣa kelip uningoƣa:
— Əgər sən rasttinla Hudaning Ooƣli bolsang, muxu taxlarni nanoƣa aylinixқa buyruoƣin! — dedi.
[4] Lekin u jawabən: —
Təwratta: «Insan pəқət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoƣzidin qiққan һərbir səz

---

3:8 «Əmdi towioƣa layiқ mewini kəltürünglar!» — «towioƣa layiқ mewə» tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng.
3:8 Luқa 3:8.
3:9 «Əz iqinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibrahimdur!» dəp hiyal қilip yürmənglar!» — «Atimiz Ibrahim bardur!» — demək, «Biz uluƣ Ibrahimning əwladliri boloƣan «uluƣ Yəһudiy milliti»», «Biz һeqnemə қilmisaқmu Huda aldida «Uningoƣa has alahidə һəlқ» boluwerimiz» degən pozitsiyini bildüridu.
3:9 Yuһ. 8:39.
3:10 «Palta alliқaqan dərəhlərning yiltizioƣa tənglәp қoyuldi» — Yəһya pəyoƣəmbərning bu uluƣ sezi wə 12-ayəttiki keyinki bexariti tooƣruluқ «қoxumqə səz»imizni kərüng. Uning xu bayani «Hudaning oƣzipi əmdi silərgə yetip kelix aldida» degən asasiy mənini bildüridu.
3:10 Mat. 7:19; Yuһ. 15:6.
3:11 Mar. 1:7; Luқa 3:16; Yuһ. 1:15,26; Ros. 1:5; 11:16; 19:4.
3:13 Mar. 1:9; Luқa 3:21.

3:16 «Əysa qəmüldürülüp bolupla, sudin qiқti...» — nemixқa Əysa Yəһyaning qəmüldürüxini қobul қildi? «Қoxumqə səz»imizdə bu tooƣruluқ azraқ toһtilimiz. **«Hudaning Roһi kəptər қiyapitidə ərxtin qüxüp...»** — yaki «... pahtək қiyapitidə qüxüp...». Grek tilida bu қux «peristera» dəp atilidu. «Peristera» grek tilida һəm kəptərni һəm pahtəknimu kərsitidu.
3:16 Yəx. 11:2; 42:1; Yuһ. 1:32.
3:17 Yəx. 42:1; Mat. 12:18; 17:5; Mar. 1:11; Luқa 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
4:1 «... Əysa Roһning yetəkqilikidə ... qəl-bayawanoƣa elip berildi» — «Roһ» muxu yərdə Muқəddəs Roһni kərsitidu.
4:1 Mar. 1:12; Luқa 4:1.
4:2 «U қiriқ keqə-kündüz roza tutқandin keyin, uning қorsiқi eqip kətkənidi» — oқurmənlərgə ayan bolsunki, muқəddəs yazmilarda «roza tutux» adəttə һeqқandaқ ozuқlanmasliқni kərsitidu. Undaқ biwasitə deyilmigən bolsa muxu rozilar su iqməslikni əz iqigə almaydu.
4:3 «Azduroƣuqi uning yenioƣa kelip uningoƣa... dedi» — «azduroƣuqi» Xəytanni kərsitidu, əlwəttə. **«Əgər sən rasttinla Hudaning Ooƣli bolsang,...»** — grek tilida bu -3- wə 6-ayətlərdiki «əgər» adəttə «əgər (mundaқ) bolsang (wə dərwəқə xundaқ bolisən)» degən mənini puritidu. –«Hudaning Ooƣli» — bu nam һərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəһəttiki ata-balilиқ munasiwətni əməs, bəlki roһiy jəһəttiki munasiwətni bildüridu.

bilənmu yaxaydu» dəp pütülgən, — dedi.
5 Andin Iblis uni muḳəddəs xəḥərgə elip
berip, ibadəthanining əng egiz jayioƣa
turoƣuzup uningoƣa: 6 — Hudaning Ooƣli
bolsang, əzüngni pəskə taxlap bakḳin! Qünki Təwratta: «Huda Əz pərixtilirigə sening
ḥəkḳingdə əmr ḳilidu»; wə «putungning
taxḳa urulup kətməsliki üqün, ular seni
ḳollirida kətürüp yüridu» dəp pütülgən —
dedi.
7 Əysa uningoƣa: «Təwratta yənə, «Pərwərdigar Hudayingni siniƣuqi bolma!» dəpmu
pütülgən — dedi.
8 Andin, Iblis uni naḥayiti egiz bir taoƣḳa
qikirip, uningoƣa dunyadiki barlik padixaḥliḳlarni xərəpliri bilən kərsitip:
9 Yərgə yikilip manga ibadət ḳilsang,
bularning ḥəmmisini sanga beriwetimən, —
dedi.
10 Andin Əysa uningoƣa: — Yoḳal, Xəytan!
Qünki Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingoƣila
ibadət ḳil, pəḳət Uningla ibadət-hizmitidə
bol!» dəp pütülgən, — dedi.
11 Buning bilən Iblis uni taxlap ketip ḳaldi, wə
mana, pərixtilər kelip uning hizmitidə boldi.

Əysa təlim berixni baxlaydu

Mar. 1:14-15; Luḳa 4:14-15

12 Əmdi Əysa Yəḥyaning tutḳun ḳilinoƣanlikini anglap, Galiliyəgə yol aldi. 13 U Nasarət yezisini taxlap, Zəbulun wə Naftali rayonidiki Galiliyə dengizi boyidiki Kəpərnaḥum
xəḥirigə kelip orunlaxti. 14 Xundaḳ ḳilip,
Yəxaya pəyoƣəmbər arḳilik eytiloƣan xu
bexarət əməlgə axuruldi, demək: —
15 «Zəbulun zemini wə Naftali zemini,
Iordan dəryasining neriḳi təripidiki «dengiz
yoli» boyida, «Yat əllərning makani» boloƣan
Galiliyədə,
16 Ḳarangoƣuluḳta yaxioƣan həlḳ parlaḳ bir
nurni kərdi;
Yəni ölüm kələnggisining yurtida olturoƣuqilaroƣa,
Dəl ularning üstigə nur qüxti».
17 Xu wakittin baxlap, Əysa: «Towa ḳilinglar!
Qünki ərx padixaḥliḳi yeḳinlixip ḳaldi!» —
dəp jar ḳilixḳa baxlidi.

Əysaning muhlis qaḳirixi

Mar. 1:16-20; Luḳa 5:1-11

18 Bir küni, u Galiliyə dengizi boyida ketiwetip, ikki aka-uka, yəni Petrus dəpmu
atiloƣan Simon isimlik bir kixini wə uning
inisi Andiriyasni kərdi. Ular belikqi bolup,
dengizoƣa tor taxlawatatti; 19 u ularoƣa:
— Mening kəynimdin menginglar — Mən
silərni adəm tutḳuqi belikqi ḳilimən! — dedi.

4:4 «Insan pəḳət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoƣzidin qikḳan ḥərbir sez bilənmu yaxaydu» — «Ḳan.» 8:3.
4:4 Ḳan. 8:3
4:6 «Huda Əz pərixtilirigə sening ḥəkḳingdə əmr ḳilidu»; wə «putungning taxḳa urulup kətməsliki üqün, ular seni ḳollirida kətürüp yüridu» — «Zəb.» 91:11, 12. Xəytanning bu ayətni ixlətkini toƣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.
4:6 Zəb. 91:11,12
4:7 «Pərwərdigar Hudayingni siniƣuqi bolma!» — «Ḳan.» 6:16.
4:7 Ḳan. 6:16.
4:10 «Pərwərdigar Hudayingoƣila ibadət ḳil, pəḳət Uningla ibadət-hizmitidə bol!» — «Ḳan.» 6:13.
4:10 Ḳan. 6:13; 10:20.
4:11 «Buning bilən Iblis uni taxlap ketip ḳaldi, wə mana, pərixtilər kelip uning hizmitidə boldi» — Rəb Əysa uqrioƣan sinaḳlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
4:12 Mar. 1:14; Luḳa 4:14,16,31; Yuḥ. 4:43.
4:13 «U... Naftali rayonidiki Galiliyə dengizi boyidiki Kəpərnaḥum xəḥirigə kelip orunlaxti» — «Galiliyə dengizi» aḳar suluḳ yooƣan bir kəl.
4:15 «Iordan dəryasining neriḳi təripidiki «dengiz yoli» boyida...» — «dengiz yoli» «Galiliyə dengizi»ning oƣərbiy yərlirini kərsitidu. **««Yat əllərning makani» boloƣan Galiliyədə...»** — Asuriyə imperiyəsi tajawuz ḳiloƣandin keyin, Naftali, Zəbulun wə baxḳa Israil kəbililirining kəp ḳisimliri sürgün ḳilindi. Bir ḳisim kəmbəoƣəl, namrat, ḳabiliyətsiz kixilər ḳaldi. Asuriyə padixaḥi baxḳa yat millət-həlḳlərni elip kelip xu yərgə, bolupmu Galiliyəgə olturaḳlaxturdi. Muxu kixilər ḳepḳaloƣan namrat Israillar bilən arilixip yürüp, əzara assimiliyatsiyə ḳilinoƣaqḳa, Galiliyə Yəhudiylar təripidin ««yat əlliklər» (Yəhudiy əməslər)ning makani Galiliyə» dəp kəmsitilip ataloƣan.
4:15 Yəx. 8:23; 9:1.
4:16 «Ḳarangoƣuluḳta yaxioƣan həlḳ parlaḳ bir nurni kərdi; yəni ölüm kələnggisining yurtida olturoƣuqilaroƣa, dəl ularning üstigə nur qüxti» — Təwrat «Yəx.» 9:1-2. Bexarəttə muxu nur dəl xu kəmsiltilgən yərdikilərgə qeqilidu, deylidu.
4:16 Yəx. 9:1, 2.
4:17 Mar. 1:15.
4:18 Mar. 1:16.
4:19 «Mən silərni adəm tutḳuqi belikqi ḳilimən!»

20 Ular xuan belik torlirini taxlap, uningoɣa
əgixip mangdi.
21 U xu yərdin ətüp, ikkinqi bir aka-ukini,
yəni Zəbədiyning ooɣulliri Yakup wə inisi
Yuhannani kərdi. Bu ikkisi kemidə atisi
Zəbədiy bilən torlirini ongxawatatti. U ular-
nimu qakirdi. 22 Ular dərhal kemini atisi bilən
kaldurup uningoɣa əgixip mangdi.

Əysaning Galiliyədə təlim berixi

Luka 6:17-19

23 Wə Əysa Galiliyəning həmmə yerini kezip,
ularning sinagoglirida təlim berip, Hudaning
padixahlikining hux həwirini jakarlaytti,
həlk arisida hərhil kesəllərni wə ajiz-meyi-
plarni sakaytti.. 24 U tooɣruluk həwər pütkül
Suriyə əlkisigə tarkaldi; u yərdiki halayik
hərhil bimarlarni, yəni hərtürlük kesəllər wə
aoɣrik-silaklarni həmdə jin qaplaxkanlarni,
tutkaklik wə paləq kesiligə giriptar
boloɣanlarni uning aldioɣa elip kelixti; wə u
ularni sakaytti.. 25 Galiliyə, «on xəhər» rayoni,
Yerusalem, Yəhudiyə wə Iordan dəryasining
u ketidin kəlgən top-top adəmlər uningoɣa
əgixip mangdi.

Həkikiy bəht-bərikət

Luka 6:20-23

5 1 Muxu top-top adəmlərni kərüp u bir
taoɣka qikti; u u yərdə olturoɣinida,
muhlisliri uning yenioɣa kəldi. 2 U aoɣzini
eqip ularoɣa təlim berixkə baxlidi: —

3 Mubarək, roht a namrat boloɣanlar!
Qünki ərx padixahliki ularoɣa təwədur..
4 Mubarək, pioɣan qəkkənlər!
Qünki ular təsəlli tapidu..
5 Mubarək, yawax-məminlər!
Qünki ular yər yüzigə mirashordur..
6 Mubarək, hakkaniylikka aq wə təxnalar!
Qünki ular toluk toyunidu..
7 Mubarək, rəhimdillar!
Qünki ular rəhim kəridu.
8 Mubarək, kəlbi pak boloɣanlar!
Qünki ular Hudani kəridu..
9 Mubarək, tinqlik tərəpdarliri!
Qünki ular Hudaning pərzəntliri dəp atilidu..
10 Mubarək, hakkaniylik yolida ziyankəxlikkə
uqrioɣanlar! Qünki ərx padixahliki ularoɣa
təwədur..
11 Mubarək, mən üqün baxkilarning
hakarət, ziyankəxlik wə hərtürlük
təhmitigə uqrisanglar; 12 xad-huram bo-
lup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am
silər üqün saklanmakta; qünki silərdin il-
giriki pəyoɣəmbərlərgimu ular muxundak
ziyankəxliklərni kiloɣan..

Muhlislar «tuz»luk rolini yokatmasliki kerək

Mar. 9:50; Luka 14:34-35

13 Silər yər yüzidiki tuzdursilər. Halbuki, əgər
tuz əz təmini yokatsa, uningoɣa kaytidin
tuz təmini kandakmu kirgüzgili bolidu? U
qaoɣda, u heqnemigə yarimas bolup, taxli-

— «adəmni tutkuqi» degən ibaridə «tutux» ziyan
yətküzüx yaki ulardin paydilinix üqün əməs, bəlki ularni
Xəytanning ilkidin elip kutkuzuxni kərsitidu.
4:23 «Əysa... ularning sinagoglirida təlim berip,...» —
«sinagoglar» Yəhudiy həlkining ibadət kilix, Təwratni
okux wə wəz-təlim anglaxka yioɣilidioɣan ammiwiy əyliri
yaki zalliri.
4:24 «tutkaklik... kesiligə giriptar boloɣanlar» — grek
tilida «ay uroɣanlar» degən səz bilən ipadilinidu.

5:3 «roht a namrat boloɣanlar» — bəlkim əzining Hudaoɣa
kət'iy mohtajlikini tonup yətkənlər. Baxka birhil tərjimisi:
«Mubarək, roht a tiləmqi boloɣanlar!». Grek tilida
«namrat» degən səz «tiləmqi» degən mənini əz iqigə alidu
(məsilən, «Luka» 16:20, 22də).
–Bu ayətlərdə «mubarək» degən səz (Huda təripidin)
«bəhtlik, bərikətlik kilinoɣan» degən mənidə ixlitilidu.
5:3 Yəx. 57:15; 66:2; Luka 6:20.
5:4 «pioɣan qəkkənlər» — bəlkim əz gunahliri wə Hudaoɣa
tayanmioɣanliki üqün pioɣan qekixni kərsitidu.
5:4 Yəx. 61:2; 66:10,13; Luka 6:21.
5:5 Zəb. 37:11
5:6 Yəx. 55:1.
5:8 Zəb. 15:1-2; 24:4; Ibr. 12:14.
5:9 «tinqlik tərəpdarliri» — grek tilida: «sulhi kiloɣuqilar».
5:10 2Kor. 4:10; 2Tim. 2:12; 1Pet. 3:14.
5:11 1Pet. 4:14.
5:12 Luka 6:23.

nip kixilərning ayioŋi astida dəssilixtin baxka heq ixka yarimaydu.
14 Silər dunyaning nuridursilər. Taoŋ üstigə selinoŋan xəhər yoxurunalmaydu. 15 Heqkim qiraoŋni yekip koyup, üstigə sewətni kəmtürüp koymas, bəlki qiraoŋdanning üstigə koyidu; buning bilən, u əy iqidiki həmmə adəmlərgə yorukluk beridu. 16 Xu təriki də, silər nurunglarni insanlar aldida xundak qaknitinglarki, ular yahxi əməlliringlarni kərüp, ərxtiki atanglarni uluoŋlisun.

Təwrat kanuni həkkidə

17 Meni Təwrat kanunini yaki pəyoŋəmbərlərning yazoŋanlirini bikar kiloŋili kəldi, dəp oylap kalmanglar. Mən ularni bikar kiloŋili əməs, bəlki əməlgə axuroŋili kəldim. 18 Qünki mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, asman-zemin yokimioŋuqə, uningda pütülgənlər əməlgə axurulmioŋuqə Təwrattiki «yod» bir hərp, hətta birər qekitmu bikar kilinmaydu. 19 Xu səwəbtin, Təwrat kanunining əkidilirigə, hətta uning əng kiqikliridin birini bikar kilip, wə baxkilaroŋa xundak kilixni əgitidioŋan hərkim ərx padixahlikida əng kiqik hesablinidu. Əmma əksiqə, Təwrat kanuni əkidilirigə əməl kiloŋanlar wə baxkilaroŋa xundak kilixni əgətküqilər bolsa ərx padixahlikida uluoŋ hesablinidu. 20 Qünki mən silərgə xuni eytip koyayki, həkkaniylikinglar Təwrat ustazliri wə Pərisiylərningkidin axmisa, ərx padixahlikioŋa heqkaqan kirəlməysilər.

Oŋəzəplinix həkkidə

21 Burunkilaroŋa «Katillik kilma, katillik kiloŋan hərkandak adəm sorakka tartilidu» dəp buyruloŋanlikini angioŋansilə r. 22 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip koyayki, əz kerindixioŋa bikardin-bikar aqqikŋanoŋanlarning hərbirimu sorakka tartilidu. Əz kerindixini «əhmək» dəp tillioŋan hərkim aliy kengəxmidə sorakka tartilidu; əmma kerindaxlirini «təlwə» dəp hakarətligən hərkim dozahning otioŋa layik bolidu. 23 Xuning üqün, sən kurbangah aldioŋa kelip Hudaoŋa hədiyə atimakqi boloŋiningda, kerindixingning seningdin aoŋrinoŋan yeri barliki yadingoŋa kəlsə, 24 hədiyəngni kurbangah aldioŋa koyup turup, awwal kerindixing bilən yarixiwal, andin kelip hədiyəngni ata.
25 Əgər üstüngdin dəwa kilmakqi boloŋan birsi bolsa, uning bilən birgə yolda boloŋiningda uning bilən tezdin yarixip, dost boloŋin. Bolmisa, u seni sorakqioŋa, sorakqi bolsa gundipayoŋa tapxuridu, sən zindanoŋa solit iwetilisən. 26 Mən sanga xuni bərhək eytip koyayki, kərzingning əng ahirki bir tiyininimu koymay təlimigüqə, xu yərdin qikalmaysən.

5:13 «silər yər yüzidiki tuzdursilər» — tuz — (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni sakaytidu. Muhlislarning bu dunyaoŋa boloŋan roli buningoŋa ohxap ketixi kerək.
5:13 Mar. 9:50; Luka 14:34.
5:15 «heqkim qiraoŋni yekip koyup, üstigə sewətni kəmtürüp koymas...» — «sewət» grek tilida «əlqigüqi sewət».
5:15 Mar. 4:21; Luka 8:16; 11:33; 1Kor. 4:9; Ibr. 10:33
5:16 1Pet. 2:12.
5:18 «uningda *, yəni Təwrat kanunida* pütülgənlər əməlgə axurulmioŋuqə Təwrattiki «yod» bir hərp... bikar kilinmaydu» — «yod» bolsa ibraniy tilida: «i» («yod», y) — əng kiqik hərp hesablinidu.
5:18 Luka 16:17.
5:19 «uning əng kiqikliridin birini bikar kilip...» — yaki «uning əng kiqikliridin birini hilaplik kilip...» — Grek tilidiki peil bəlkim «bikar kilip» wə «hilaplik kilip» degən ikki mənini əz iqigə alidu.
5:19 Yak. 2:10.
5:20 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər...» — «Pərisiylər» Yəhudiylarning diniy ən'əniliridə əng qing turidioŋan kattik tələplik etikad ekimi idi.
5:21 Mis. 20:13; Kan. 5:17.
5:22 «Əz kerindixioŋa bikardin-bikar aqqikŋanoŋanlar...» — bəzi kona kəqürmilərdə: «bikardin-bikar» degən sözlər tepilmaydu. **«... aliy kengəxmidə sorakka tartilidu»** — «aliy kengəxmə» Yəhudiylarning əng yukiri soti bolup, «sanhedrin» dəp atilatti. Bəzilər bu söz ərxtiki sotni kərsitidu, dəp karaydu; bizmu bu pikirgə mayilmiz.
5:25 «...üstüngdin dəwa kilmakqi boloŋan birsi bolsa, uning bilən birgə yolda boloŋiningda uning bilən tezdin yarixip, dost boloŋin» — «uning bilən birgə yolda boloŋiningda» degən söz bəlkim sotka karap mangoŋan yolda, yəni sotka qüxüxtin burun boloŋan «yarixix pursiti»ni kərsitidu. «Luka» 12:58ni kərüng.
5:25 Luka 12:58; Əf. 4:26.
5:26 «kərzingning əng ahirki bir tiyini» — «bir tiyin» grek tilida «bir kodrans». Bu pulning əng kiqik birliki, xu dəwrdiki bir ixqining künlük həkki boloŋan «dinarius»ning 1/64 kismi idi.

Zinahorluk ḫəkḳidə

27 Silər «Zina ḳilmanglar» dəp buyruloŋanliḳini angliоŋansilər.. 28 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip ḳoyayki, birər ayaloŋa xəḫwaniy niyət bilən ḳarioŋan kixi kənglidə u ayal bilən alliḳaqan zina ḳiloŋan bolidu.. 29 Əgər əmdi ong kəzüng seni gunaḫḳa azdursa, uni oyup taxliwət. Qünki pütün bədiningning dozahḳa taxlanoŋinidin kərə, bədiningdiki bir əzaying yoḳ ḳilinoŋini kəp əwzəl.. 30 Əgər ong ḳolung seni gunaḫḳa azdursa, uni kesip taxliwət. Qünki pütün bədiningning dozahḳa taxlanoŋinidin kərə, bədiningdiki bir əzaying yoḳ ḳilinoŋini kəp əwzəl.

Talak ḳilix ḫəkḳidə

Mat. 19:9; Mar. 10:11-12; Luḳa 16:18

31 Yənə: — «Kimdikim ayalini talak ḳilsa, uningoŋa talak hetini bərsun» dəpmu buyruloŋan.. 32 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip ḳoyayki, kimdikim əz ayalining buzuḳluk ḳilmixidin baxḳa ḫərḳandak ixni baḫanə ḳilip uni talak ḳilsa, əmdi uni zinaoŋa tutup bərgən bolidu; talak ḳilinoŋan ayalni əmrigə aloŋan kiximu zina ḳiloŋan bolidu..

Ḳəsəm ḳilix ḫəkḳidə

33 Silər yənə burunḳilaroŋa «Ḳəsimingdin yanma, Pərwərdigaroŋa ḳiloŋan ḳəsiminggə əməl ḳil» dəp buyruloŋanliḳini angliоŋansilər.. 34 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip ḳoyayki, ḳət'iy ḳəsəm ḳilmanglar; ərxni tiloŋa elip ḳəsəm ḳilmanglar, qünki ərx Hudaning təhti dur;.. 35 yaki yərni tiloŋa elip ḳəsəm ḳilmanglar, qünki yər yüzi Hudaning təhtipəridur. Yerusalemni tiloŋa elipmu ḳəsəm ḳilmanglar, qünki u yər uluoŋ padixaḫning xəḫiridur.. 36 Ḫətta əz bexinglarni tiloŋa elipmu ḳəsəm ḳilmanglar, qünki silərning qeqinglarning bir telinimu ak yaki ḳara rənggə əzgərtix ḳolunglardin kəlməydu. 37 Pəḳət degininglar «Bolidu», «bolidu», yaki «Yaḳ, yaḳ, bolmaydu» bolsun. Buningdin ziyadisi rəzil boloŋuqidin kelidu..

Intiḳam ḫəkḳidə

Luḳa 6:29-30

38 Silər «Kəzgə kəz, qixḳa qix» dəp buyruloŋanliḳini angliоŋansilər.. 39 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip ḳoyayki, əski bilən təng bolmanglar. Kimdəkim ong məngzinggə ursa, sol məngzingnimu tutup bər;.. 40 wə birsi üstüngdin dəwa ḳilip, kənglikingni almaḳqi bolsa, qapiningnimu bər. 41 Birsi sanga yüktaḳini yüdküzüp ming ḳədəm yol yürüxkə zorlisa, uning bilən ikki ming ḳədəm mang.. 42 Birsi səndin tilisə, uningoŋa bər. Birsi səndin ətnə-yerim ḳilmaḳqi bolsa, uningoŋa boynungni toloŋima..

5:27 Mis. 20:14; Ḳan. 5:18.
5:28 Ayup 31:1; Zəb. 119:37.
5:29 Mat. 18:8; Mar. 9:43.
5:31 «Kimdikim ayalini talak ḳilsa, uningoŋa talak hetini bərsun» — «Ḳan.» 24:1.
5:31 Qəl. 30:2; Ḳan. 23:20-22; 24:1.
5:32 «Kimdikim əz ayalining buzuḳluk ḳilmixidin baxḳa ḫərḳandak ixni baḫanə ḳilip uni talak ḳilsa, əmdi uni zinaoŋa tutup bərgən bolidu» — ayal kixi Məsiḥ eytḳan bu əḫwaloŋa qüxsə (demək, eri buzuḳluk ḳiloŋan bolsa), undaḳta u talak ḳilinoŋan bolsa, baxḳa bir ərgə təgsə bolidu. Xu waḳitlarda talak ḳilinoŋan hotun ərsiz ḳalsa, əḫwali naḫayiti ḳiyin bolidu, əlwəttə.
5:32 Mat. 19:7; Mar. 10:4,11; Luḳa 16:18; 1Kor. 7:10.
5:33 Mis. 20:7; Law. 19:12; Ḳan. 5:11; 23:22
5:34 Yəx. 66:1; Yaḳ. 5:12.
5:35 Zəb. 48:2; Yəx. 66:1.
5:37 «Buningdin ziyadisi rəzil boloŋuqidin kelidu» — «rəzil boloŋuqi» Xəytanni kəzritidu. Baxḳa birhil tərjimisi: «rəzilliktin kelidu».
5:38 «Kəzgə kəz, qixḳa qix» — uyoŋur tilidiki maḳal bolsa: «Ḳanoŋa ḳan, janoŋa jan». Sottiki adalətlik ḫəkümlərni kərsitidioŋan bu səzlər Təwrat, «Mis.» 21:24, «Law.» 24:20də tepilidu.
5:38 Mis. 21:24; Law. 24:20; Ḳan. 19:21.
5:39 Pənd. 24:29; Luḳa 6:29; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9.
5:41 «Birsi sanga yük-taḳini yüdküzüp ming ḳədəm yol yürüxkə zorlisa...» — «ming ḳədəm» grek tilida: «bir miliyon», yəni təhminən 1.5 kilometr. **«birsi sanga yük-taḳini yüdküzüp ming ḳədəm yol yürüxkə zorlisa, uning bilən ikki ming ḳədəm mang»** — xu waḳitlarda Rim imperiyəsidiki əskərlərning addiy puḳralarni əz yüktaḳlirini kətürüp berixkə zorlax ḫoḳuḳi bar idi.
5:42 «Birsi səndin tilisə, uningoŋa bər» — Məsiḥ tiligənlərgə nemini berix, nemini bərməslik tooŋrisida səz ḳilmioŋan; pəḳət kənglimizdə «berix pozitsiyisi»ni saḳliximiz kerək. Dəl tiligən nərsini beriximiz natayin («Ros.» 3:6ni kərüng).
5:42 Ḳan. 15:8; Luḳa 6:35.

Düxmənlərgə meḩir-muḩəbbət kərsitix ḩəkḳidə

Luḳa 6:27-28; 32-36

43 Silər «Ḳoxnangni səygin, düxmininggə
nəprətlən» dəp eytiloɣanni angliloɣan.
44 Birak mən əzüm xuni silərgə eytip
ḳoyayki, silərgə düxmənlik boloɣanlaroɣa
meḩir-muḩəbbət kərsitinglar, silərdin
nəprətləngənlərgə yahxilik ḳilinglar, silərgə
ziyankəxlik ḳiloɣanlaroɣa dua ḳilinglar.
45 Xundak ḳiloɣanda, ərxtiki Atanglarning
pərzəntliridin bolisilər. Qünki U ḳuyaxining
nurini yahxilaroɣimu wə yamanlaroɣimu
qüxüridu, yamoɣurnimu ḩəkḳaniylaroɣimu,
ḩəkḳaniyətsizlərgimu yaoɣduridu. 46 Əgər
silər əzünglaroɣa muḩəbbət kərsətkənlərgila
meḩir-muḩəbbət kərsətsənglar, buning
ḳandakmu in'amoɣa erixküqiliki bolsun?
Ḥətta bajgirlarmu xundak ḳiliwatmamdu?
47 Əgər silər pəḳət ḳerindaxliringlar bilənla
salam-səḩət ḳilixsanglar, buning nemə
pəziliti bar? Ḥətta yat əlliklərmu xundak ḳil
idioɣu! 48 Xunga, ərxtiki Atanglar mukəmməl
boloɣinidək, silərmu mukəmməl bolunglar.

5:43 «Ḳoxnangni səygin» — «Law.» 18:18. **«düxmininggə nəprətlən»** — ikkinqi səz Təwrattin əməs, bəlki Yəḩudiy ustazlarning yazmiliridin elinip, ularning ən'əniwi kəzḳarixini əks ettüridu.

5:43 Law. 19:18.

5:44 «silərgə ziyankəxlik ḳiloɣanlaroɣa dua ḳilinglar....» — bəzi kona kəqürmilərdə toluḳ ayət: «...silərgə düxmənlik boloɣanlaroɣa meḩir-muḩəbbət kərsitinglar, silərni ḳaroɣloɣanlaroɣa bəḩt tilənglar, silərdin nəprətləngənlərgə yahxilik ḳilinglar, silərgə ḩaḳarət wə ziyankəxlik ḳiloɣanlaroɣa dua ḳilinglar» deyilidu. «Luḳa» 6:27-28nimu kərüng.

5:44 Luḳa 6:27; 23:34; Ros. 7:60; Rim. 12:20; 1Kor. 4:13; 1Pet. 2:23.

5:45 «Xundak ḳiloɣanda, ərxtiki Atanglarning pərzəntliridin bolisilər» — təkitlənggən ix bəlki Hudaning ḩəkḳiqiy harakterini baxḳilaroɣa bildürüx, Uningoɣa ohxax bolux.

5:46 «Ḥətta bajgirlarmu xundak ḳiliwatmamdu?» — bajgirlar intayin insapsiz, pəskəx adəmlər dəp ḩesablinatti.

5:46 Luḳa 6:32.

5:47 «Ḥətta yat əlliklərmu xundak ḳilidioɣu!» — «yat əlliklər»ning kəpinqisi xu wakitta butpərəslər, kapirlar idi, əlwəttə.

5:48 «...Atanglar mukəmməl boloɣinidək, silərmu mukəmməl bolunglar» — yaki «... Atanglar mukəmməl boloɣinidək, silər mukəmməl bolisilər».

5:48 Yar. 17:1

Həyr-sahawət ḩəkḳidə

6 1 Ḥezi bolunglarki, həyr-sahawətlik
ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-
kəz ḳilmanglar. Bundak ḳilsanglar, ərxtiki
Atanglarning in'amioɣa erixəlməysilər.
2 Xunga həyr-sahawət ḳiloɣiningda, dawrang
salma. Sahtipəzlərla sinagoglarda wə koqi-
larda adəmlərning mahtixioɣa erixix üqün
xundak ḳilidu. Mən silərgə xuni bərḩək eytip
ḳoyayki, ular kəzligən in'amioɣa erixkən bo-
lidu. 3 Lekin sən, həyr-sahawət ḳiloɣiningda
ong ḳolungning nemə ḳiliwatḳinini sol
ḳolung bilmisun. 4 Xuning bilən həyr-
sahawiting yoxurun bolidu wə yoxurun ix-
larni kərgüqi Atang sanga buni ḳayturidu.

Dua ḩəkḳidə

Luḳa 11:2-4

5 Dua ḳiloɣan waktingda, sahtipəzlərdək
bolma; qünki ular baxḳilaroɣa kəz-kəz ḳilix
üqün sinagoglar yaki tət koqa eoɣizida turu-
welip dua ḳilixḳa amraktur. Mən silərgə xuni
bərḩək eytip ḳoyayki, ular kəzligən in'amioɣa
erixkən bolidu.
6 Lekin sən bolsang, dua ḳiloɣan waktingda,
iqkiri əygə kirip, ixikni yepip, yoxurun
turoɣuqi Atangoɣa dua ḳilinglar; wə yoxurun
kərgüqi Atang buni sanga ḳayturidu.
7 Dua-tilawət ḳiloɣanda, butpərəs yat
əlliklərdikidək ḳuruḳ gəplərni təkrar-
lawərmənglar. Qünki ular degənlirimiz
kəp bolsa Huda tiliginimizni qoḳum ijabət
ḳilidu, dəp oylaydu. 8 Xunga, silər ularni
dorimanglar. Qünki Atanglar silərning
ehtiyajinglarni silər tiliməstin burunla bi-
lidu. 9 Xuning üqün, mundak dua ḳilinglar: —

6:1 «həyr-sahawətlik ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-kəz ḳilmanglar» — yaki «ḳiloɣan yahxi ixliringlarni baxḳilarning aldida kəz-kəz ḳilmanglar».

6:2 «Xunga həyr-sahawət ḳiloɣiningda, dawrang salma» — grek tilida «xunga həyr-sahawət ḳiloɣiningda, əz aldingda kanay qaloɣuzma».

6:2 Rim. 12:8.

6:4 Luḳa 14:14.

6:6 2Pad. 4:33; Ros. 10:4.

6:7 1Pad. 18:28; Yəx. 1:15.

«I asmanlarda turoɣuqi Atimiz,
Sening naming mukəddəs dəp uluoɣlanoɣay.
10 Padixahɬiking kəlgəy,
Iradəng ərxtə ada kilinoɣandək yər yüzidimu
ada kilinoɣay.
11 Bügünki nenimizni bügün bizgə bərgəysən.
12 Bizgə kərzdar boloɣanlarni kəqürginimizdək,
Sənmu kərzlirimizni kəqürgəysən.
13 Bizni azduruluxlaroɣa uqratkuzmioɣaysən,
Bəlki bizni rəzil boloɣuqidin kutulduroɣaysən».

14 Qünki silər baxkilarning gunahsəwənliklirini kəqürsənglar, ərxtiki Atanglarmu silərni kəqüridu. 15 Birak baxkilarning gunah-səwənliklirini kəqürmisənglər, ərxtiki Atanglarmu gunahsəwənlikliringlarni kəqürməydu.

Roza tutux ɧəkkidə

16 Roza tutkan wakitinglarda, sahtipəzlərdək tatirangoɣu kiyapətkə kiriwalmanglar. Ular roza tutkinini kəz-kəz kilix üqün qirayliri soloɣun kiyapəttə kərsitidu. Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, ular kəzligən in'amioɣa erixkən bolidu. 17 Əmdi sən, roza tutkiningda, qaqliringni maylap, yüzüngni yuyup yür. 18 Xu qaoɣda, roza tutkining insanlaroɣa əməs, bəlki pəkət yoxurun turoɣuqi Atangoɣila kərünidu; wə yoxurun kərgüqi Atang uni sanga kayturidu.

Baylik ɧəkkidə

Luka 12:33-34; 11:34-36; 16:13

19 Yər yüzidə əzünglaroɣa baylikларni toplimanglar. Qünki bu yərdə ya küyə yəp ketidu, ya dat basidu yaki ooɣrilar tam texip ooɣrilap ketidu. 20 Əksiqə, ərxtə əzünglaroɣa baylikлар toplanglar. U yərdə küyə yeməydu, dat basmaydu, ooɣrimu tam texip ooɣrilimaydu. 21 Qünki bayliking kəyərdə bolsa, kəlbingmu xu yərdə bolidu.

22 Tənning qirioɣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. 23 Lekin əgər kəzüng yaman bolsa pütün wujudung karangoɣu bolidu. Əgər wujudungdiki «yorukluk» əməliyəttə karangoɣuluk bolsa, u karangoɣuluk nemidegən korkunqluk-ɧə!

24 ɧeqkim birla wakitta ikki hojayinning kulluкida bolmaydu. Qünki u yaki buni yaman kərüp, uni yahxi kəridu; yaki buningoɣa baoɣlinip, uningoɣa etibarsiz karaydu. xuningoɣa ohxax, silərning ɧəm Hudaning, ɧəm mal-dunyaning kulluкida boluxunglar mumkin əməs.

25 Xunga mən silərgə xuni eytip koyayki, ɧayatinglaroɣa kerəklik yemək-iqmək yaki uqanglaroɣa kiyidioɣan kiyim-keqəkning oɣemini kilmanglar. ɧayatlik ozuktin, tən kiyim-keqəktin əziz əməsmu? 26 Asmandiki uqar-kanatlaroɣa karanglar! Ular terimaydu, ormaydu, ambarlaroɣa yioɣmaydu, lekin ərxtiki Atanglar ularnimu ozukланduridu. Silər axu kuxlardin kəp əziz əməsmu?

6:9 Luka 11:2.
6:12 «Bizgə kərzdar boloɣanlarni kəqürginimizdək, sənmu kərzlirimizni kəqürgəysən» — bu ayəttiki «kərz» qokum gunahlarni əz iqigə alidu. 14-ayətni kərüng.
6:13 «..bəlki bizni rəzil boloɣuqidin kutulduroɣaysən» — demək, Xəytandin kutkuzux. Baxka birhil tərjimisi: «yamanliktin», «rəzilliktin». **«..bəlki bizni rəzil boloɣuqidin kutulduroɣaysən...»** — bəzi grekqə nushilarda bu ayətning ahirioɣa kelip: «Qünki, padixahlik, ɧokuk wə uluoɣluk Sanga mənsup, amin» degən ibarilər koxuloɣan.
6:13 Mat. 13:19.
6:14 Mar. 11:25; Kol. 3:13.
6:15 Mat. 18:35; Yak. 2:13.
6:16 Yəx. 58:3; Mat. 9:14; Mar. 2:18; Luka 5:33.
6:19 Pənd. 23:4; Ibr. 13:5; Yak. 5:1.
6:20 Luka 12:33; 1Tim. 6:19.
6:22 «əgər kəzüng sap bolsa...» — grek tilida «sap» degən səzning ikki mənisi bar: (1) «bir, bəlünməs, birləxkən, sak»; (2) «sehiy». Demək, xundak boloɣanda «sap» degən səzning toluk mənisi «Kəzüng Hudaoɣila karisa...» ɧəmdə «Sən əzüng sehiy bolsang...» degən bolidu.
6:22 Luka 11:34.
6:23 «əgər kəzüng yaman bolsa...» — «yaman» muxu yərdə ɧəm «rəzil» ɧəm «sak əməs, ajiz, kesəl» degən ikki mənini bildüridu.
6:24 «silərning ɧəm Hudaning, ɧəm mal-dunyaning kulluкida boluxunglar mumkin əməs» — «mal-dunya» grek tilida «mammon» deyilidu.
6:24 Luka 16:13.
6:25 Zəb. 37:5; 55:22; Luka 12:22; Fil. 4:6; 1Tim. 6:8; 1Pet. 5:7.
6:26 Ayup 38:41; Zəb. 147:9

27 Aranglarda қaysinglar oŋəm-қayoŋu bilən
əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?
28 Silərning kiyim-keqəkning oŋemini
қilixinglarning nemə ҳajiti?! Daladiki
nelupərlərning қandaқ əsidioŋanliқioŋa қarap
beқinglar! Ular əmgəқmu қilmaydu, qaқ eg
irməydu; 29 lekin silərgə xuni eytayki, ҳətta
Sulayman toluқ xan-xərəptə turoŋandimu
uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqi-
likmu yoқ idi. 30 Əmdi Huda daladiki bügün
eqilsa, ətisi қurup oqaққa selinidioŋan axu
gül-giyaҳlarni xunqə bezigən yərdə, silərni
tehimu kiyindürməsmu, əy ixənqi ajizlar!
31 Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz»,
«nemə kiyimiz?» dəp oŋəm қilmanglar. 32 Qün-
ki yat əldikilər mana xundaқ ҳəmmə nərsigə
intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu
ҳəmmə nərsilərgə moҳtajliқinglarni bilidu;
33 xundaқ ikən, ҳəmmidin awwal Hudaning
padixaҳliқi wə ҳəққaniyliқioŋa intilinglar. U
qaoŋda, bularning ҳəmmisi silərgə қoxulup
nesip bolidu.
34 Xuning üqün, ətining oŋemini қilmanglar.
Ətining oŋemi ətigə қalsun. Ҳər künning
dərdi xu küngə tuxluқ bolidu.

Baxқilarning üstidin ҳəküm қilmanglar

Luқa 6:37-38; 41-42

7 1 Baxқilarning üstidin ҳəküm қilip
yürmənglar. Xundaқta Hudaning
ҳəkümigə uqrimaysilər. 2 Qünki silər baxқilar
üstidin қandaқ baҳa bilən ҳəküm қilsanglar,
Hudamu silərning üstünglardin xundaқ baҳa
bilən ҳəküm qiқiridu. Silər baxқilarni қandaқ
əlqəm bilən əlqisənglar, Hudamu silərni
xundaқ əlqəm bilən əlqəydu. 3 Əmdi nemə
üqün buradiringning kəzidiki қilni kərüp, əz
kəzüngdiki limni bayқiyalmaysən?! 4 Sən
қandaқmu buradiringgə: «Қeni, kəzüngdiki
қilni eliwetəy!» deyələysən? Qünki mana,
əzüngning kəzidə lim turidu!? 5 Əy sahtipəz!
Awwal əzüngning kəzidiki limni eliwət, andin
enиқ kərüp, buradiringning kəzidiki қilni
eliwetələysən.

Hudaning səzini kəzigə ilmaydioŋanlar ҳəққidə

6 Muқəddəs nərsini itlaroŋa bərmənglar, yaki
ünqə-mərwayitliringlarni tongguzlarning
aldioŋa taxlap қoymanglar. Bolmisa, ular bu-
larni putlirida dəssəp, andin burulup silərni
talaydu.

Tilənglar, izdənglar, qekinglar

Luқa 11:9-13

7 Tilənglar, silərgə ata қilinidu; izdənglar,
tapisilər; ixikni qekinglar, eqilidu. 8 Qünki
ҳərbir tiligüqi tiligigə erixidu; izdigüqi izdi-
ginini tapidu; ixikni qəkküqilərgə ixik eqilidu.
9 Aranglarda əz ooŋli nan tələp қilsa, uningoŋa
tax beridioŋanlar barmu?! 10 Yaki beliқ tələp
қilsa, yilan beridioŋanlar barmu? 11 Əmdi silər
rəzil turupmu əz pərzəntliringlaroŋa yaҳxi ilti-
patlarni berixni bilgən yərdə, ərxtiki Atanglar
Əzidin tiligənlərgə yaҳxi nərsilərni tehimu il-
tipat қilmasmu?

6:27 «... əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?» — baxқa bir tərjimisi: «....boyungoŋa birər oŋeriq қoxalamdu?».
6:28 «Daladiki nelupərlər ... » — yaki «Daladiki yawa gül-giyaҳlar ... ».
6:29 «ҳətta Sulayman toluқ xan-xərəptə turoŋandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqilikmu yoқ idi» — muxu yərdə «Sulayman» uluoŋ padixaҳ, Dawut padixaҳning ooŋli Sulaymanni kərsitidu.
6:32 «yat əldikilər mana xundaқ ҳəmmə nərsigə intilidu...» — «yat əldikilər» Yəҳudiy əməs butpərəslər bolup, tirik Hudani bilməytti. Muhlislar Yəҳudiy boloŋaqқa, Hudaning küq-қudritigə ҳəmdə Əz ҳəlқidin ҳəwər alidioŋanliқioŋa ixənqi boluxi kerək idi.
6:33 1Pad. 3:13; Zəb. 37:25; 55:22
7:1 Luқa 6:37; Rim. 2:1; 1Kor. 4:3, 5.
7:2 «baxқilarning üstidin ҳəküm қilip yürmənglar» — bu 1-2-ayətlər tooŋruluқ «қoxumqə səz»imizdə azraқ tohtilimiz.
7:2 Mar. 4:24; Luқa 6:38.
7:3 «buradiringning kəzidiki қilni kərüp...» — yaki «қerindixingning kəzidiki қilni kərüp...». **«...əz kəzüngdiki limni bayқiyalmaysən?!»** — ayətning toluқ mənisi: «Nemə üqün buradiringning ҳərə kepikidək kiqik səwənlikinila kərüp, əzüngdiki limdək qong gunaҳni kərməysən» degəndək.
7:3 Luқa 6:41, 42.
7:5 Pənd. 18:17.
7:6 Pənd. 9:8; 23:9.
7:7 Mat. 21:22; Mar. 11:24; Luқa 11:9; Yuҳ. 14:13; 16:24; Yaқ. 1:5, 6; 1Yuҳ. 3:22; 5:14.
7:8 Pənd. 8:17; Yər. 29:12.
7:11 Yar. 6:5; 8:21.

12 Xunga ḫər ixta baxḳilarning əzünglaroŋa ḳandaḳ muamilə ḳilixini ümid ḳilsanglar, siləṛmu ularoŋa xundaḳ muamilə ḳilinglar; qünki Təwrat ḳanuni wə pəyoŋəmbərlərning təlimatliri mana xudur.

Hudaning padixaḫlikioŋa kiridioŋan dərwaza tar

Luḳa 13:24

13 Tar dərwazidin kiringlar. Qünki kixini ḫalakətkə elip baridioŋan dərwaza kəng bolup, yoli kəngtaxa wə daoŋdamdur, wə uningdin kiridioŋanlar kəptur. 14 Biraḳ ḫayatlikḳa elip baridioŋan dərwaza tar, yoli ḳistang bolup, uni tapalaydioŋanlarmu az.

Ikki hil dərəh

Luḳa 6:43-44; 13:25-27

15 Aldinglaroŋa ḳoy terisigə oriniwelip kəlgən, iqi yirtḳuq qilbəridək boloŋan sahta pəyoŋəmbərlərdin ḫoxyar bolunglar. 16 Silər ularni mewiliridin tonuwalalaysilər. Tikəndin üzümlər, ḳamoŋaḳtin ənjürlər aloŋili bolamdu? 17 Xuningoŋa ohxax, ḫər yahxi dərəh yahxi mewə beridu, por dərəh naqar mewə beridu. 18 Yahxi dərəh naqar mewə bərməydu, por dərəh yahxi mewə bərməydu. 19 Yahxi mewə bərməydioŋan ḫərbir dərəh kesilip otḳa taxlinidu. 20 Xuningdək, muxundaḳ kixilərni mewiliridin tonuwalalaysilər.

Ḫəḳiḳiy muhlis

21 Manga «Rəbbim, Rəbbim» degənlərning ḫəmmisila ərx padixaḫlikioŋa kirəlməydu, bəlki ərxtə turoŋuqi Atamning iradisini ada ḳiloŋanlarla kirələydu. 22 Xu künidə nuroŋun kixilər manga: «Rəbbim, Rəbbim, biz sening naming bilən wəḫiy-bexarətlərni yətküzduḳ, sening naming bilən jinlarni ḳooŋliduḳ wə naming bilən nuroŋun məjizilərni kərsəttuḳ» dəydu. 23 Ḫalbuki, u qaoŋda mən ularoŋa: «Silərni əzəldin tonumaymən. Kəzümdin yoḳilinglar, əy itaətsizlər!» dəp elan ḳilimən.

Ikki hil imarət saloŋan kixilər

24 Əmdi ḫərbiri bu sözlirimni anglap əməl ḳiloŋan bolsa, u əz əyini ḳoram tax üstigə saloŋan pəm-parasətlik kixigə ohxaydu. 25 Yamoŋur yeoŋip, kəlkün kelip, boran qiḳip soḳsimu, u əy ərülmidi; qünki uning uli ḳoram taxning üstigə selinoŋan. 26 Biraḳ sözlirimni anglap turup, əməl ḳilmaydioŋan ḫərbiri əyini ḳumning üstigə ḳuroŋan əhməḳḳə ohxaydu. 27 Yamoŋur yaoŋḳanda, kəlkün kəlgəndə, boran qiḳḳanda xu əy ərülüp kətti; uning ərülüxi intayin dəḫxətlik boldi!

28 Wə xundaḳ boldiki, Əysa bu sözlirini ahirlaxturoŋandin keyin, bu top-top halayiḳ uning təlimlirigə ḫəyranuḫəs boluxti. 29 Qünki uning təlimliri Təwrat ustazliriningkigə ohximaytti, bəlki tolimu nopuzluḳ idi.

Əysaning mahaw kesilini saḳaytixi

Mar. 1:40-45; Luḳa 5:12-16

8 1 U taoŋdin qüxkəndə, top-top kixilər uningoŋa əgixip mangdi. 2 Wə mana, mahaw kesili bar boloŋan bir kixi uning aldioŋa kelip, bexini yərgə urup tizlinip:

— Təḳsir, əgər halisingiz, meni kesilimdin pak ḳilalaysiz! — dedi. 3 Əysa uningoŋa

7:12 Luḳa 6:31.
7:13 Luḳa 13:24.
7:14 Ros. 14:22.
7:15 Ḳan. 13:4; Yər. 23:16; Mat. 24:4; Rim. 16:17; Əf. 5:6; Kol. 2:8; 1Yuḫ. 4:1.
7:17 Mat. 3:10; 12:33; Mar. 11:13; Luḳa 8:8.
7:21 Mat. 25:11; Luḳa 6:46; 13:25; Ros. 19:13; Rim. 2:13; Yaḳ. 1:22.

7:22 «Xu künidə nuroŋun kixilər manga: «Rəbbim, Rəbbim...» dəydi» — «xu küni» — muḳəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə ḳiyamət küni pəḳət «xu küni» dəp atilidu.
7:22 Yər. 14:14; 27:15; Luḳa 13:26.
7:23 Zəb. 6:8; Mat. 25:12,41; Luḳa 13:25,27.
7:24 Yər. 17:8; Luḳa 6:47; Rim. 2:13; Yaḳ. 1:25.
7:26 Əz. 13:11; Rim. 2:13; Yaḳ. 1:23.
7:29 Mar. 1:22; 6:2; Luḳa 4:32.
8:2 «mahaw kesili bar boloŋan bir kixi» — mahaw kesili bir hil ḳorḳunqluḳ, yuḳumluḳ terə kesili bolup, Təwrat ḳanuni boyiqə Yəhudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloŋanlarni «napak» dəp ḫesablap, ularoŋa təgməsliki kerək idi («Law.» 13-14-bablar). **«Təḳsir»** — grek tilida bu söz «kurios» dəp atilidu. U aldi-kəynidiki sözlərgə ḳarap yaki «Təḳsir» yaki «Rəb»ni bildüridu. Muxu yərdə mahaw kesiligə giriptar adəm Əysaning kim ikənlikini tehi anqə bilmigəḳkə, «Təḳsir» dəp tərjimə ḳiliximiz kerək.
8:2 Mar. 1:40; Luḳa 5:12.

qolini təgküzüp turup:
— Halaymən, pak bolоqin! — dewidi, bu adəmning mahaw kesili xuan pak bolup saqaydi. [4] Əysa uningоqa:
— Ḥazir bu ixni ḥeqkimgə eytma, bəlki udul berip kaḥinоqa əzüngni kərsitip, ularda bir guwaḥliq bolux üqün, Musa bu ixta əmr qilоqan ḥədiyə-qurbanliqni sunоqin, — dedi..

Əysaning rimliq yüzbexining qakirini saqaytixi

Luqa 7:1-10; Yuḥ. 4:43-54

[5] U Kəpərnaḥum xəḥirigə baroqanda, rimliq bir yüzbexi uning aldioqa kelip, uningdin yelinip:.
[6] — Təqsir, qakirim paləq bolup qelip, bək azablinip əydə yatidu, — dedi.
[7] Mən berip uni saqaytip qoyay, — dedi Əysa.
[8] Yüzbexi jawabən:
— Təqsir, torusumning astioqa kirixingizgə layiq əməsmən. Pəqət bir eoqizla səz qilip qoysingiz, qakirim saqiyip ketidu.. [9] Qünki mənmu baxqa birsining ḥoquqi astidiki adəmmən, mening qol astimda ləxkərlirim bar. Birigə bar desəm baridu, birigə kəl desəm, kelidu. Qulumoqa bu ixni qil desəm, u xu ixni qilidu, — dedi..
[10] Əysa bu gəplərni anglap, ḥayran boldi. Əzi billə kəlgənlərgə:
— Mən silərgə xuni bərḥək eytip qoyayki, bundaq ixənqni ḥətta Israillar arisidimu tapalmioqanidim. [11] Silərgə xuni eytayki, nuroqun kixilər künqiqix wə künpetixtin kelip, ərx padixaḥliqida Ibraḥim, Isḥaq wə Yaquplar bilən bir dastihanda olturidu.. [12] Lekin bu padixaḥliqning əz pərzəntliri bolsa, sirtta qarangoqulуqqa taxlinip, u yərdə yioqazarlar kətüridu, qixlirini oququrlitidu, — dedi.. [13] Andin, Əysa yüzbexioqa:
— Əyünggə qayt, ixənginingdək sən üqün xundaq qilinidu, dedi. Ḥeliqi qakarning kesili xu pəyttə saqaytildi.

Əysaning nuroqun kesəllərni saqaytixi

Mar. 1:29-34; Luqa 4:38-41

[14] Əysa Petrusning əyigə baroqanda, Petrusning qeynanisining qizip orun tutup yetip qaloqinini kərdi.. [15] U uning qolini tutuwidi, uning qizitmisi yandi. Ayal dərḥal ornidin turup, Əysani kütüxkə baxlidi.
[16] Kəq kirgəndə, kixilər jin qaplaxqan nuroqun adəmlərni uning aldioqa elip kelixti. U bir eoqiz səz bilənla jinlarni ḥaydiwətti wə barliq kesəllərni saqaytti. [17] Buning bilən, Yəxaya pəyoqəmbər arqilиq yətküzülgən: «U əzi aoqriq-silaqlirimizni kətürdi, kesəllirimizni üstigə aldi» degən səz əməlgə axuruldi..

Əysaoqa əgixixning bədəlliri

Luqa 9:57-62

[18] Əysa əzini oriwaloqan top-top kixilərni kərüp, muhlisliroqa dengizning u qetioqa ətüp ketixni əmr qildi. [19] Xu qaoqda, Təwrat ustazliridin biri kelip, uningoqa:
— Ustaz, sən qəyərgə barsang, mənmu sanga əgixip xu yərgə barimən, — dedi..
[20] Əysa uningoqa:
— Tülkilərning əngkürliri, asmandiki quxlarning uwiliri bar; birak Insan'ooqlining

8:4 «udul berip kaḥinoqa əzüngni kərsitip, ularda bir guwaḥliq bolux üqün, Musa bu ixta əmr qilоqan ḥədiyə-qurbanliqni sunоqin» — Təwrat qanuni boyiqə birsi mahaw kesilidin saqayoqan bolsa, muqəddəs ibadəthanidiki məs'ul kaḥinning aldioqa berip əzini «sak, yaki sak əməs» dəp təkxürtüp qurbanliq qilixi kerək idi; andin qaytidin jəmiyət bilən arilixalaytti. («Law.» ,13:9, 14:11-13, «Luqa» 5:14ni kerüng). Demisəkmu, Məsiḥ kəlgüqə bundaq murasim bir qetimmu ətküzülüp baqmioqan.
8:4 Law. 13:2; 14:2; Luqa 5:14.
8:5 Luqa 7:1.
8:8 Zəb. 107:20.
8:9 «mənmu baxqa birsining ḥoquqi astidiki adəmmən...» — «mən**mu**» degən səzgə diqqət qiliximiz kerək. Demək, yüzbexi Rim imperatorining ḥoquqi astida turup əz ḥoquqi bilən əskərlirigə buyruk berələytti; Əysa aləm igisining ḥoquqi astida turup uning ḥoquqi bilən aləmning ixlirini buyruydioqan adəm idi.

8:11 Luqa 13:29.
8:12 «künqiqix wə künpetixtin kəlgənlər ...» — (11-ayət) Yəḥudiy əməslərni, yəni yat əlilklərni kərsitidu. «Padixaḥliqining əz pərzəntliri» bolsa, əsli Hudaning padixaḥliqioqa mirashor bolux kerək boloqan Yəḥudiylarning əzlirini kərsitidu.
8:12 Mat. 13:42; 21:43; 22:13; 24:51; Luqa 13:28.
8:14 Mar. 1:29; Luqa 4:38.
8:17 Yəx. 53:4; 1Pet. 2:24.
8:19 Luqa 9:57.

bexini қoyoɣudək yerimu yoқ, — dedi..
21 Muhlisliridin yənə biri uningoɣa:
— Rəb, mening awwal berip atamni yərlikkə қoyuxumoɣa ijazət bərgəysən, — dedi..
22 Birақ Əysa uningoɣa:
— Manga əgəxkin, wə ələklər əz ələklirini yərlikkə қoysun, — dedi..

Əysaning boranni tinqitixi

Mar. 4:35-41; Luқa 8:22-25

23 U kemigə qüxti, muhlislirimu qüxüp billə mangdi.. 24 Wə mana, dengiz üstidə қattiқ boran qiқip kətti; xuning bilən dolқunlar kemidin ḫalқip kemini oɣərқ қiliwetəy dəp қaldi. Lekin u uhlawatatti. 25 Muhlislar kelip uni oyoɣitip:
— I ustaz, bizni қutulduroɣaysən! Biz ḫalakət aldida turimiz — dedi.
26 — Nemixқa қorқisilər, i ixənqi ajizlar! — dedi u wə ornidin turup, boran-qapқunoɣa wə dengizoɣa tənbiḫ beriwidi, ḫəmmisi birdinla tinqidi..
27 Muhlislar intayin ḫəyran bolup, bir-birigə:
— Bu zadi қandaқ adəmdu? Ḫətta boran-qapқunlar wə dengizmu uningoɣa boysunidikən-ḫə! — dəp ketixti.

Əysaning jin qaplaxқan ikki adəmni azad қilixi

Mar. 5:1-20; Luқa 8:26-39

28 Əysa dengizning u қetidiki Gadaraliқlarning yurtioɣa baroɣinida, jin qaplaxқan ikki kixi gərliridin qiқip uningoɣa aldioɣa kəldi. Ular xunqə wəḫxiy idiki, ḫeqkim bu yərdin ətüxkə jür'ət қilalmaytti.. 29 Uni kərgəndə ular:
— I Hudaning Ooɣli, sening biz bilən nemə karing! Sən waқit-saiti kəlməyla bizni қiynioɣili kəldingmu? — dəp towlidi.
30 Xu yərdin heli yiraқta qong bir top tongguz padisi otlap yürətti. 31 Jinlar əmdi uningoɣa:
— Əgər sən bizni қooɣliwətməkqi bolsang, bizni tongguz padisi iqigə kirgüzüwətқəysən, — dəp yalwuruxti.
32 U ularoɣa:
— Qiқinglar! — dewidi, jinlar qiқip, tongguzlarning tenigə kiriwaldi. Mana, pütkül tongguz padisi tik yardin etilip qüxüp, sularda oɣərқ boldi.
33 Lekin tongguz bakқuqilar bədər қeqip, xəḫərgə kirip, bu ixning bax-ahirini, jümlidin jin qaplaxқan kixilərning kəqürmixlirini halayiққa eytip berixti. 34 Wə mana, pütün xəḫərdikilər Əysa bilən kərüxkili qiқti. Ular uni kərgəndə, uning əzlirining xu rayonidin ayrilip ketixini ətündi.

Əysaning paləq kesəlni kəqürüm қilixi wə saқaytixi

Mar. 2:1-12; Luқa 5:17-26

9 1 Xuning bilən u kemigə qüxüp dengizdin ətüp, əzi turoɣan xəḫərgə қaytip kəldi..
2 Wə mana, kixilər zəmbilgə yatқuzuloɣan bir paləqni uning aldioɣa elip kəldi. Əysa ularning ixənqini kərüp ḫeliқi paləqkə:
— Ooɣlum, yürəklik bol, gunaḫliring kəqürüm қilindi, — dedi.

8:20 «Insan'ooɣlining bexini қoyoɣudək yerimu yoқ» — Təwratta «Insan'ooɣli» degən ibarə aldin eytiloɣan, dunyani қutқuzuxқa kelidioɣan «Məsiḫ»ni kərsətkənidi (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-zəbur boyiqə bu əwətilgüqining Hudaning küq-қudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxқuridioɣanliқi aldin eytiloɣan. Uningdin muḫimi, bizningqə, Əysa Məsiḫning bu namni əzi ḫəққidə kəp ixlitixi əzining toluқ insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytқanda ajayib ix xuki, gərqə u əzəldin Hudaning Ooɣli boloɣan bolsimu, u ḫazir yənə «Insanning ooɣli»mu idi. «Təbirlər»nimu kərüng.
8:21 «Rəb, mening awwal berip atamni yərlikkə қoyuxumoɣa ijazət bərgəysən» — bu kixining atisi bəlkim tehi dunyadin kətmigənidi. Xuning bilən bəzilər: «Awwal berip atam ölüp uni yərlikkə қoyoɣuqə kütüxümgə yol қoyoɣaysən» dəp tərjimə қilidu.
8:22 «Ələklər əz ələklirini yərlikkə қoysun» — «ələklər» muxu yərdə xübḫisizki, gunaḫliridin қutқuzulmioɣanliқi tüpəylidin «roḫi əlgənlər»ni kərsitidu.
8:22 1Tim. 5:6.
8:23 Mar. 4:35; Luқa 8:22.
8:26 Ayup 26:12; Zəb. 107:29; Yəx. 51:10.

8:28 «Gadaraliқlar» — yaki «Gerasaliқlar» («Luқa» 8:36ni kərüng). **«jin qaplaxқan ikki kixi gərliridin qiқip uningoɣa aldioɣa kəldi»** — «gərlərdin» — Қanaanda (Pələstində) kəp gərlər engkürlərdin yasilidu.
8:28 Mar. 5:1; Luқa 8:26.
9:1 «əzi turoɣan xəḫər» — Kəpərnaḫumni deməkqi.
9:1 Mar. 2:3; Luқa 5:18; Ros. 9:33.

3 Andin mana, Təwrat ustazliridin bəziliri
kənglidə: «Bu adəm kupurluқ қiliwatidu!»
dəp oylidi.
4 Ularning kənglidə nemə oylawatқanliқini
bilgən Əysa ularoɣa:
— Nemə üqün kənglünglarda rəzil oylarda
bolisilər? 5 «Gunaһliring kəqürüm қilindi»
deyix asanmu yaki «Ornungdin tur, mang!»
deyixmu? — dedi wə yənə ularoɣa: — 6 Əmma
һazir silərning Insan'ooɣlining yər yüzidə
gunaһlarni kəqürüm қilix һoқuқioɣa igə
ikənlikini bilixinglar üqün, — u paləq
kesəlgə: —
Ornungdin tur, orun-kərpəngni yioɣixturup
əyünggə қayt, — dedi.
7 Һeliқi adəm ornidin turup əyigə қaytti.
8 Buni kərgən top-top adəmlər қorқuxup,
insanlaroɣa bundaқ һoқuқni bərgən Hudani
uluoɣlaxti.

Əysaning Mattani muhlisliққa qaқirixi

Mar. 2:13-17; Luқa 5:27-32

9 Əysa u yərdin qiқip aldioɣa ketiwetip, baj
yioɣidioɣan orunda olturoɣan, Matta isimlik
bir bajgirni kərdi. U uningoɣa:
— Manga əgəxkin! — dedi.
Wə Matta ornidin turup, uningoɣa əgəxti.
10 Wə xundaқ boldiki, Əysa Mattaning əyidə
meһman bolup dastihanda olturoɣanda,
nuroɣun bajgirlar wə gunaһkarlarmu kirip,
Əysa wə uning muhlisliri bilən һəmdastihan
boldi. 11 Buni kərgən Pərisiylər uning
muhlisliroɣa:
— Ustazinglar nemixқa bajgir wə
gunaһkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip
olturidu?! — dedi.
12 Bu gəpni angliоɣan Əysa:

— Saoɣlam adəmlər əməs, bəlki bimarlar
tewipқa moһtajdur. 13 Silər berip muқəddəs
yazmilardiki: «Izdəydioɣinim қurbanliқlar
əməs, bəlki rəһim-xəpқət» deyilgən xu
səzning mənisini əginiŋlar; qünki mən
 һəққaniylarni əməs, bəlki gunaһkarlarni
qaқiroɣili kəldim, dedi.

Yengi konidin üstündur

Mar. 2:18-22; Luқa 5:33-39

14 Xu waқitlarda, Yəһya pəyoɣəmbərning
muhlisliri Əysaning yenioɣa kelip uningoɣa:
— Nemixқa biz wə Pərisiylər pat-pat roza
tutimiz, lekin sizning muhlisliringiz tutmay-
du? — dəp soraxti.
15 Əysa jawabən:
— Toyi boluwatқan yigit tehi toy-
da һəmdastihan oltuoɣan qaoɣda, toy
meһmanliri һaza tutup oltursa қandaқ bo-
lidu!? Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin
elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu.
16 Һeqkim kona kəngləkkə yengi rəһttin
yamaқ salmaydu. Undaқ қilsa, yengi yamaқ
kirixip, kiyimni tartip yirtiwetidu. Nətijidə,
yirtiқ tehimu yooɣinap ketidu. 17 Xuningdək,

9:3 Zəb. 32:5; Yəx. 43:25.
9:9 Mar. 2:14; Luқa 5:27.
9:10 «meһman bolup dastihanda olturoɣanda...» — grek tilida «meһman bolup dastihanda yatқanda». Xu qaoɣdilarda kixilər dastihan selinoɣan xirə ətrapida yanpaxlap yatқan һalda oɣizalixatti. **«nuroɣun bajgirlar wə gunaһkarlar»** — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoɣal қiloɣan rimliқlar üqün əz һəlқidin baj yioɣip beridioɣan wə xu səwəbtin nəpрətkə uqrioɣan Yəһudiylar. **«gunaһkarlar»** — Təwrat-Injil boyiqə һərbir adəm gunaһkar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunaһkarlar» degən səz, һali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alaһidə «gunaһkarlar» dəp ataloɣan bajgirlar, paһixə ayallar, һətta sawatsiz kixilər қatarliқlarni kəzdə tutidu.

9:13 «Silər berip muқəddəs yazmilardiki: «... » deyilgən xu səzning mənisini əginiŋlar — «Silər berip: «palani-palani səzlər»ni əginiŋlar» degən səzlər Yəһudiy Təwrat ustazlirining baxқilaroɣa yolyoruқ kərsətkəndə əng yaһxi kəridioɣan ibarilirining biri. Məsiһning buni ixlitixi qoқum ularni rənjitti. Hudaning bu bexariti Təwratta, «Һox.» 6:6də tepilidu. **«...һəққaniylarni əməs, bəlki gunaһkarlarni qaқiroɣili kəldim»** — Məsiһning muxu səzidə «gunaһkarlar» degini əzlirini gunaһkar dəp tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki һəmmə adəm gunaһkardur. «Һəққaniylar» əzini һəққaniy dəp һesabliоɣanlarni kərsitidu. Xunga Məsiһ ularni qaқiralmaytti.
9:13 Һox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 12:7; Mar. 2:17; Luқa 5:32; 19:10; 1Tim. 1:15.
9:14 Mar. 2:18; Luқa 5:33.
9:15 «Toy meһmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu. **«Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu»** — bu səzlər Əysaning əz «meһmanlardin elip ketilixi», yəni uning ölümi əzigə əgəxkənlərgə қayoɣuһəsrət elip kelidioɣanliқi tooɣruluқ bir bexaritidur.
9:15 2Kor. 11:2.
9:16 «Һeqkim kona kəngləkkə yengi rəһttin yamaқ

ḥeqkim yengi xarabni kona tulumlaroŋa ḳaqilimaydu. Əgər undaḳ ḳilsa, xarabning eqixi bilən tulumlar yerilip ketidu-də, xarabmu təkülüp ketidu ḥəm tulumlarmu kardin qiḳidu. Xuning üqün kixilər yengi xarabni yengi tulumlaroŋa ḳaqilaydu; xundaḳ ḳiloŋanda, ḥər ikkilisi saḳlinip ḳalidu.

Əysa bir ḳizni tirildüridu, bir ayalni saḳaytidu

Mar. 5:21-43; Luḳa 8:40-56

18 U Yəhyaning muhlislirioŋa bu səzlərni ḳiliwatḳan waḳtida, mana bir ḥəkümdar kelip, uning aldioŋa bax urup:
— Mening ḳizim ḥazirla əlüp kətti; əmma siz berip uningoŋa ḳolingizni təgküzüp ḳoysingiz, u tirilidu, dedi.
19 Əysa ornidin turup, muhlisliri bilən billə uning kəynidin mangdi.
20 Wə mana, yolda hun təwrəx kesiligə giriptar boloŋinioŋa on ikki yil boloŋan bir ayal Əysaning arḳisidin kelip, uning tonining pexini silidi. 21 Qünki u iqidə «Uning tonini silisamla, qoḳum saḳiyip ketimən» dəp oylioŋanidi.
22 Əmma Əysa kəynigə burulup, uni kərüp:
— Ḳizim, yürəklik bol, ixənqing seni saḳaytti! dedi. Xuning bilən u ayal xu saəttə saḳaydi.
23 Əmdi Əysa ḥeliḳi ḥəkümdarning əyigə kirgəndə, nəy qeliwatḳan wə ḥaza tutup waysawatḳan kixilər topini kərüp, 24 uloroŋa:
— Qiḳip ketinglar, bu ḳiz əlmidi, bəlki uhlawatidu, dedi.
Xuni anglap kəpqilik uni məshirə ḳildi. 25 Kixilər qiḳiriwetilgəndin keyin, u ḳizning yenioŋa kirip, uning ḳolini tutuwidi, ḳiz ornidin turdi. 26 Bu tooŋrisidiki həwər pütün yurtta pur kətti.

Kor wə gaqa kixilərning saḳaytilixi

27 Əysa u yərdin qiḳḳanda, ikki ḳarioŋu uning kəynidin kelip:
— I Dawutning ooŋli, bizgə rəḥim ḳiloŋaysiz! — dəp nida ḳilixti.
28 U əygə kirgəndin keyin, xu ikki ḳarioŋu uning aldioŋa kəldi. Əysa ulardin:
— Silər mening bu ixḳa ḳadir ikənlikimgə ixinəmsilər? — dəp soridi.
— I Rəbbim, ixinimiz, — dəp jawab bərdi ular.
29 U ḳolini ularning kəzlirigə təgküzüp turup:
— Ixənqinglar boyiqə bolsun! dewidi,
30 Ularning kəzliri eqildi. Əysa uloroŋa:
Bu ixni ḥeqkimgə eytmanglar! dəp ḳattiḳ tapilidi. 31 Lekin ular u yərdin qiḳipla, uning nam-xəḥritini pütkül yurtḳa yeyiwətti.
32 Ular qiḳip ketiwatḳanda, kixilər jin qaplaxḳan bir gaqini uning aldioŋa elip kəldi. 33 Uningoŋa qaplaxḳan jinning ḥəydilixi bilənla, ḥeliḳi adəm zuwanoŋa kəldi. Halayiḳ intayin ḥəyranuḥəs bolup:
— Bundaḳ ix Israilda zadi kərülüp baḳmioŋan, — deyixti.
34 Lekin Pərisiylər:
— U jinlarni jinlarning əmirigə tayinip ḳooŋlaydikən, deyixti.

Əysaning həlḳḳə iqini aoŋritixliri

35 Wə Əysa barliḳ xəḥər wə yeza-ḳixlaḳlarni kezip, ularning sinagoglirida təlim berip, ərx padixaḥliḳidiki hux həwərni jakarlidi wə

---

salmaydu» — yengi rəht kirixip ketidu, əlwəttə.
9:17 Mar. 2:22.
9:18 «mana bir ḥəkümdar kelip..» — bu «ḥəkümdar» sinagogning qongi idi («Mar.» 5:22ni kərüng). **«Mening ḳizim ḥazirla əlüp kətti»** — baxḳa bir tərjimisi: «Ḳizim bu waḳḳiqə əlgən bolsa kerək,...».
9:18 Mar. 5:22; Luḳa 8:41.
9:20 Law. 15:25; Mar. 5:25; Luḳa 8:43.
9:22 «Ḳizim, yürəklik bol» — Məsiḥning «yürəklik bol» deginigə ḳarioŋanda, ayal bək ḳorḳḳan. Nemixḳa? Uningda hun təwrəx kesili boloŋanliḳi üqün, Təwrat ḳanuni boyiqə əzi təgkən barliḳ kixilərni «napak» ḳiloŋan bolidu (yəni, uningoŋa tegip kətkənlər ibadəthanioŋa kirixkə, ḳurbanliḳ ḳilixḳa waḳitliḳ layaḳətsiz bolatti). Xuning bilən u ətraptiki halayiḳnila napak ḳilipla ḳalmay, bəlki Məsiḥning əzinimu «napak» ḳiloŋan bolatti.
9:22 Mar. 5:38; Luḳa 8:51.
9:23 Mar. 5:38; Luḳa 8:51.
9:24 Yuḥ. 11:11.
9:27 «I Dawutning ooŋli, bizgə rəḥim ḳiloŋaysiz!» — pəyoŋəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ «Dawutning əwladi» boluxi kerək. Xunga Yəhudiylar arisida «Dawutning ooŋli» degən bu nam Məsiḥni kərsitətti.
9:30 Mat. 12:16; Luḳa 5:14.
9:31 Mar. 7:36.
9:32 Mat. 12:22; Luḳa 11:14.
9:34 Mat. 12:24; Mar. 3:22; Luḳa 11:15.

ḫərhil kesəllərni wə ḫərhil meyip-ajizlarni saḳaytti.[9:35] [36] Lekin u top-top adəmlərni kərüp ularoŋa iq aoŋritti, qünki ular harlinip padiqisiz ḳoy padiliridək panaḫsiz idi.[9:36] [37] Xuning bilən u muhlisliriоŋa:
— Ḫosul dərwəḳə kəp ikən, birak ḫosul elix üqün ixləydioŋanlar az ikən.[9:37] [38] Xunga ḫosulning Igisidin, Өz ḫosulingni yioŋiwelixḳa ixləmqilərni jiddiy əwətkəysən, dəp tiləŋlar, — dedi.[9:38]

Əysaning on ikki rosulini əwətixi

Mar. 3:13-19; 6:7-13; Luḳa 6:12-16; 9:1-6

10 [1] U on ikki muhlisini yenioŋa qaḳirip, ularoŋa napak roḫlarni ḳooŋlax wə ḫərbir kesəllikni ḫəm ḫərbir meyip-ajizni saḳaytix ḫoḳuḳini bərdi.[10:1] [2] On ikki rosulning isimliri təwəndikiqə: Awwal Petrus dəpmu atilidioŋan Simon wə uning inisi Andiriyas, andin Zəbədiyning ooŋli Yaḳup wə uning inisi Yuḫanna, [3] Filip wə Bartolomay, Tomas wə bajgir Matta, Alfayning ooŋli Yaḳup wə Ləbbaus dəpmu atilidioŋan Taday,[10:3] [4] millətpərwər dəp ataloŋan Simon wə keyin Əysaoŋa satḳunluḳ ḳiloŋan Yəḫuda Ixḳariyot.[10:4] [5] Əysa bu on ikkisini həlḳning arisioŋa mundaḳ tapilap əwətti: —

Yat əlliklərning yollirioŋa qiḳmanglar, yaki Samariyəliklərning xəḫərlirigimu kirmənglar, [6] bəlki tenigən ḳoy padiliri boloŋan Israil jəmətidikilər arisioŋa beringlar.[10:6] [7] Baroŋan yeringlarda: «Ərx padixaḫliḳi yeḳinlixip ḳaldi!» dəp jakarlanglar.[10:7] [8] Aoŋriḳ-silaḳlarni saḳaytinglar, əlüklərni tirildürünglar, mahaw kesəllirini saḳaytinglar, jinlarni ḫəydiwetinglar. Silərgə xapaət halis berilgəndur, silərmu halis iltipat ḳilinglar.[10:8] [9] Bəlweoŋinglaroŋa altun, kümüx wə mis pullarni baoŋlap elip yürmənglar.[10:9] [10] Səpər üqün birla yəktəktin baxḳa nə hurjun, nə kəx, nə ḫasa eliwalmanglar. Qünki hizmətkar өz ix ḫəḳḳini elixḳa ḫəḳliḳtur.[10:10] [11] Ḫərḳaysi xəḫər yaki yezioŋa baroŋan waḳtinglarda, aldi bilən xu yərdə kimning ḫərmətkə layiḳ mətiwər ikənlikini soranglar; xundaḳ kixini tapḳanda, u yərdin kətküqə uning өyidila turunglar.[10:11] [12] Birər өygə kirgininglarda, ularoŋa salam beringlar.[10:12] [13] Əgər u ailidikilər ḫərmətkə layiḳ mətiwər kixilər bolsa, tiligən amanliḳinglar ularoŋa ijabət bolsun; əgər ular layiḳ bolmisa, tiligən amanliḳinglar өzünglaroŋa ḳaytsun.[10:13] [14] Silərni ḳobul ḳilmioŋan, səzliringlarni anglimioŋan kimdəkim bolsa, ularning өyidin yaki xu xəḫərdin kətkininglarda,

---

9:35 Mar. 6:6; Luḳa 13:22.
9:36 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Mar. 6:34.
9:37 Luḳa 10:2; Yuḫ. 4:35.
9:38 2Tes. 3:1.
10:1 «napak roḫlar» — jinlarni kərsitidu.
10:1 Mar. 3:13; Luḳa 6:13; 9:1.
10:3 «Filip wə Bartolomay,...» — «Bartolomay»ning baxḳa bir ismi «Nataniyəl» boluxi mumkin («Yuḫ.» 1:45).
«Ləbbaus dəpmu atilidioŋan Taday» — Injildiki bəzi kona kəqürimilərdə pəḳət «Taday» deyilidu.
10:4 «millətpərwər dəp ataloŋan Simon» — yaki, «Ḳanaanlik Simon». «Yəhudiy millətpərwərlər» wətinini Rim imperiyəsidin azad ḳilix üqün zorawanlik bilən kürəx ḳiloŋuqilar idi.
10:6 Ros. 3:26; 13:26,46.
10:7 Luḳa 9:2.
10:8 «Silərgə xapaət halis berilgəndur, silərmu halis iltipat ḳilinglar» — grek tilida pəḳət: «Silərgə halis berilgəndur, silərmu halis beringlar» bilən ipadilinidu.
10:8 Luḳa 10:9; Ros. 8:18,20.
10:9 Mar. 6:8; Luḳa 9:3; 22:35.
10:10 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi».
10:10 Law. 19:13; Ḳan. 24:14; 25:4; Luḳa 10:7; 1Kor. 9:4,14; 1Tim. 5:18.
10:11 «U yərdin kətküqə uning өyidila turunglar» — bu əmrdə qong danaliḳ bar. Bu ikki səwəbtin eytiloŋan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytḳuqilar өymu-өy yoḳlap pul tiləytti; lekin Əysaning muhlisliri ḫeq tiləmqilik ḳilmasliḳi kerək; (2) ular өymu-өy kəqüp yürsə, həlḳtə bir-birigə ḳarap hərtürlük ḫəsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixḳa ular bizning өydə ḳonmaydu?» yaki «nemixḳa ular **bizning** өydin kəqüp ketidu?» degəndək.
10:11 Mar. 6:10; Luḳa 9:4; 10:8.
10:12 «Birər өygə kirgininglarda, ularoŋa salam beringlar» — oḳurmənlərgə ayanki, «salam» (ibraniy tilida «xalom») degən səzning mənisi «(Sanga) hatirjəmlik-amanlik tiləymən».
10:13 «Əgər u ailidikilər ḫərmətkə layiḳ mətiwər kixilər bolsa» — yaki «salamoŋa layiḳ boloŋanlar bolsa». **«əgər ular layiḳ bolmisa, tiligən amanliḳinglar өzünglaroŋa ḳaytsun»** — muxu kixilərning layiḳ ikənliki wə xundaḳla ularning üstigə muhlislar tiligən amanliḳning qüxüx-qüxməsliki ularning muhlislarni ḳobul ḳiloŋan-ḳilmioŋanliḳi bilən baoŋliḳ idi. 14-ayətni kərüng.

ayioŋinglardiki topini ḳeḳiwetinglar.
15 Mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, ḳiyamət künidə Sodom wə Gomorra zeminidikilərning ḥali xu xəḥərdikilərningkidin yenik bolidu.

Kəlgüsidiki ziyankəxlik

Mar. 9:41; 13:9–13; Luḳa 12:2-9; 12:51-53; 14:26,27; 21:12–17

16 Mana, mən silərni ḳoylarni bərilərning arisioŋa əwətkəndək əwətimən. Xunga, yilandək səzgür, pahtəktək sap dillik bolunglar. 17 Insanlardin pəhəs bolunglar; qünki ular silərni tutuwelip sot məḥkimilirigə tapxurup beridu, sinagoglirida ḳamqilaydu.
18 Ular wə xundaḳla yat əlliklər üqün bir guwaḥlik boluxḳa, silər mening səwəbimdin əmirlər wə padixaḥlar aldioŋa elip berilip soraḳḳa tartilisilər.. 19 Lekin ular silərni soraḳḳa tartḳan waḳtida, ḳandaḳ jawab berix yaki nemə jawab berixtin ənsirəp kətmənglar. Qünki xu waḳti-saitidə eytix tegixlik səzlər silərgə təminlinidu.. 20 Qünki səzligüqi əzünglar əməs, bəlki Atanglarning roḥi silər arḳilik səzləydu.
21 Ḳerindax ḳerindixioŋa, ata balisioŋa hainlik ḳilip, ələmgə tutup beridu. Balilarmu ata-anisioŋa ḳarxi qiḳip, ularni ələmgə məḥkum ḳilduridu.. 22 Xundaḳla silər mening namim tüpəylidin ḥəmmə adəmning nəpritigə uqraysilər. Lekin ahiroŋiqə bərdaxlik bərgənlər bolsa ḳutḳuzulidu.. 23 Ular silərgə bu xəḥərdə ziyankəxlik ḳilsa, yənə bir xəḥərgə ḳeqip beringlar. Qünki mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, Insan'ooŋli ḳaytip kəlgüqə silər Israilning barlik xəḥərlirini arilax wəzipinglar tügimiydu..
24 Muhlis ustazidin, ḳul hojayinidin üstün turmaydu.. 25 Muhlis ustazioŋa ohxax bolsa, ḳul hojayinioŋa ohxax bolsa razi bolsun. Ular əyning igisini «Bəəlzibul» dəp tillioŋan yərdə, uning əyidikilirini tehimu ḳattik ḥaḳarətlimədu?..
26 Xunga ulardin ḳorḳmanglar; qünki ḥeqḳandaḳ yepik ḳoyuloŋan ix axkarilanmay ḳalmaydu, wə ḥeqḳandaḳ məhpiy ix ayan bolmay ḳalmaydu..
27 Mening silərgə ḳarangoŋuda eytidioŋanlirimni yoruḳta eytiweringlar. Ḳulikinglaroŋa piqirlap eytiloŋanlarni əgzilərdə jakarlanglar. 28 Tənni əltürsimu, lekin adəmning jan-roḥini əltürəlməydioŋanlardin ḳorḳmanglar; əksiqə, tən wə jan-roḥni dozahta ḥalak ḳilixḳa ḳadir boloŋuqidin ḳorḳunglar. 29 Ikki ḳuxḳaqni bir tiyingə setiwaloŋili boliduoŋu? Lekin ulardin birimu Atanglarsiz yərgə qüxməydu.. 30 Əmma silər bolsanglar,

10:14 «ularning əyidin yaki xu xəḥərdin kətkininglarda, ayioŋinglardiki topini ḳeḳiwetinglar» — «ayaoŋdiki topini ḳeḳiwetix» degən ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yoḳ», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət ḳiloŋanlaroŋa ḳattik agaḥlandurux idi.
10:14 Mar. 6:11; Luḳa 9:5; Ros. 13:51; 18:6.
10:15 «Sodom wə Gomorra» — Ibraḥim pəyoŋəmbər zamanidiki ikki xəḥər bolup, bu xəḥərlərning adəmliri ohxax ḥəmjinslik zinahorlukioŋa (bəqqiwazlikḳa) ḳattik berilip gunaḥḳa patḳanliktin, Huda bu xəḥərlərni adəmliri bilən ḳoxup ot qüxürüp yoḳatḳan.
10:15 Mar. 6:11; Luḳa 10:12.
10:16 «yilandək səzgür... bolunglar» — grek tilida «yilandək akilanə ... bolunglar».
10:16 Luḳa 10:3.
10:17 «ular silərni tutuwelip sot məḥkimilirigə tapxurup beridu» — «sot məḥkimiliri» Yəhudiylarning məḥkimilirini wə bəlkim baxḳa hərḥil soraḳhanilarni kərsitidu.
10:17 Mat. 24:9; Luḳa 21:12; Yuḥ. 15:20; 16:2; Wəḥ. 2:1.
10:18 Ros. 24:1; 25:4.
10:19 Mar. 13:11; Luḳa 12:11; 21:14.
10:21 Mik. 7:2, 5; Luḳa 21:16.
10:22 Mat. 24:13; Mar. 13:13; Luḳa 21:19; Wəḥ. 2:10; 3:10.
10:23 Mat. 2:13; 4:12; 12:15; Ros. 8:1; 9:25; 14:6.
10:24 «muhlis ustazidin, ḳul hojayinidin üstün turmaydu» — bu sirlik səz bəlkim muhlislar Məsiḥkə toluḳ əgəxsə, uningoŋa ohxax azab-oḳubətni kərüləydu, degən mənini əz iqigə alidu.
10:24 Luḳa 6:40; Yuḥ. 13:16; 15:20.
10:25 «Ular əyning igisini «Bəəlzibul» dəp tillioŋan yərdə...» — «əyning igisi» əysa əzi, əlwəttə. «Bəəlzibul» — jinlarning padixaḥi Xəytanning yənə bir ismi. əysa əzi həlḳ arisida «alḳixlik» bolmisa uningoŋa əgəxkənlərmu uningoŋa ohxax ḥaḳarətkə uqraxḳa razi boluxi kerək, əlwəttə; ḥətta bu ixni «Huda Əz nami üqün bizgə ḥaḳarətkə uqraxḳa imtiyaz bərdi» dəp ḥesablax kerək («Fil.» 1:29ni kərüng).
10:25 Mat. 9:34; 12:24; Mar. 3:22; Luḳa 11:15; Yuḥ. 8:48.
10:26 Ayup 12:22; Yəx. 8:12; Yər. 1:8; Mar. 4:22; Luḳa 8:17; 12:2.
10:28 «lekin adəmning jan-roḥini əltürəlməydioŋanlardin ḳorḳmanglar...» — muxu ayəttə «roḥ-jan» insanlarning roḥiy ḳismini, yəni iqki dunyasini kərsitidu.
10:28 Yər. 1:8; Luḳa 12:4.
10:29 «Ikki ḳuxḳaqni bir tiyingə setiwaloŋili boliduoŋu?» — «bir tiyin» grek tilida «assariyon». Xu dəwrdiki bir ixqining künlük ḥəḳḳi boloŋan «dinarius»ning 1/16 ḳismi idi.

ḫətta ḫərbir tal qeqinglarmu sanaloɣandur.[10:30]
31 Xunga, ḳorḳmanglar. Silər nuroɣunlioɣan ḳuxḳaqtinmu ḳimmətliktursilər!
32 Xunga, meni insanlarning aldida etirap ḳiloɣanlarning ḫərbirini mənmu ərxtiki Atamning aldida etirap ḳilimən;[10:32] 33 Birak insanlarning aldida məndin tanoɣanlarning ḫərbiridin mənmu ərxtiki Atam aldida tanimən.

Muhlis boloɣini üqün ziyankəxlikkə uqrixi mumkin

34 Mening dunyaoɣa keliximni tinqlik elip kelix üqündur, dəp oylap ḳalmanglar. Mən tinqlik əməs, bəlki ḳiliqni yürgürüxkə kəldim.[10:34]
35 Qünki mening kelixim «Ooɣulni atisioɣa, ḳizni anisioɣa, kelinni ḳeynanisioɣa ḳarxi qikirix» üqün bolidu.[10:35] 36 Xuning bilən «Adəmning düxmənliri əz ailisidiki kixilər bolidu».[10:36]
37 Ata-anisini məndinmu əziz kəridioɣanlar manga munasip əməstur. Əz ooɣul-ḳizini məndinmu əziz kəridioɣanlarmu manga munasip əməs.[10:37] 38 Əzining krestini kətürüp, manga əgəxmigənlərmu manga munasip əməs.[10:38] 39 Əz ḫayatini ayaydioɣan kixi uningdin məḫrum bolidu; mən üqün əz ḫayatidin məḫrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu.[10:39] 40 Silərni ḳobul ḳiloɣanlar menimu ḳobul ḳiloɣan bolidu; meni ḳobul ḳiloɣanlar bolsa meni əwətküqinimu ḳobul ḳiloɣan bolidu.[10:40] 41 Bir pəyoɣəmbərni pəyoɣəmbərlik salaḥiyitidə ḳobul ḳiloɣan kixi pəyoɣəmbərgə has boloɣan in'amoɣa erixidu. Ḥəkḳaniy adəmni u ḫəkḳaniy ikən dəp bilip ḳobul ḳiloɣanlar ḫəkḳaniy adəmgə has boloɣan in'amoɣa erixidu.[10:41][10:42] 42 Mən silərgə xuni bərḫək eytip ḳoyayki, mening bu xakiqiklirimdin əng kiqiki birini mening muhlisim dəp bilip uningoɣa ḫətta pəkət birər qinə sooɣuk su bərgən kiximu jəzmən əzigə layik in'amdin məḫrum bolmaydu.[10:42]

Yəḫya pəyoɣəmbərning gumaniy soali

Luḳa 7:18-35

11 1 Əysa on ikki muhlisioɣa bu ixlarni tapilap boloɣandin keyin, əzimu xu yərdiki ḫərḳaysi xəḫərlərdə təlim berix wə Hudaning kalamini jakarlax üqün u yərdin kətti.[11:1]
2 Zindanoɣa solanoɣan Yəḫya pəyoɣəmbər Məsiḫning ḳiloɣan əməllirini anglap, muhlislirini əwətip, ular arkilik Əysadin:[11:2] 3 «Kelixi mukərrər zat əzüngmu, yaki baxḳa birsini kütüximiz kerəkmu?» — dəp soridi.[11:3]
4 Əysa ularoɣa jawab berip mundak dedi:
— Yəḫyaning yenioɣa ḳaytip berip, əz anglawatḳanliringlarni wə kərüwatḳanliringlarni bayan ḳilip — 5 Korlar kərələydioɣan wə tokurlar mangalaydioɣan boldi, mahaw kesili boloɣanlar sakaytildi,

10:30 1Sam. 14:45.
10:32 Mar. 8:38; Luḳa 9:26; 12:8; 2Tim. 2:12.
10:34 «... Mən tinqlik əməs, bəlki ḳiliqni yürgürüxkə kəldim» — 5:38-48də hatirilənggəndək, Əysaning etiḳadqilarni uruxmaslikḳa dəwət ḳilidioɣan təlimigə asasən, etiḳadqilar ḳolioɣa ḳiliq elixioɣa bolmaydu xunga muxu ayəttiki «ḳiliq» (Hudaning sözlirigə rənjiydioɣan adəmning ḳolida bolup) etiḳadqilaroɣa ḳarxi qikḳan ḳiliqni, yaki kəqmə mənidə «jedəl-majira»ni kərsətkən bolsa kerək.
10:34 Luḳa 12:51.
10:35 Mik. 7:6.
10:36 «Xuning bilən «Adəmning düxmənliri əz ailisidiki kixilər bolidu» — muxu sözlər Təwrat «Mik.» 7:6din elinoɣan.
10:36 Zəb. 41:9; 55:12-14; Yuḥ. 13:18.
10:37 Luḳa 14:26.
10:38 «Əzining krestini kətürüp, manga əgəxmigənlərmu manga munasip əməs» — rimliklar təripidin ölüm jazasi berilgənlər mihlinidioɣan krestni mürisidə kətürüp jaza məydanioɣa baratti. Krestlinix adəmni ḳiynaydioɣan, intayin dəḫxətlik wə aḫanətlik ölüm jaza usuli bolup, «əzining krestini kətürüx» degənning kəp məniliri iqidə təwəndikilərnimu oz iqigə alsa kerək: (1) Əysa Məsiḫ üqün azab-oḳubət tartixka, (2) til-aḫanət ixtixkə, (3) Hudaning iradisining əməlgə axuruluxi üqün zerür tepiloɣanda, «əz-əzini ölüm jazasioɣa ḫəküm ḳiloɣandək» əzining arzu-ḫəwəslirini rət ḳilixka təyyar bolux.
10:38 Mat. 16:24; Mar. 8:34; Luḳa 9:23; 14:27.
10:39 Mat. 16:25; Mar. 8:35; Luḳa 9:24; 17:33; Yuḥ. 12:25.
10:40 Luḳa 10:16; Yuḥ. 13:20.
10:41 «Bir pəyoɣəmbərni pəyoɣəmbərlik salaḥiyitidə ḳobul ḳiloɣan kixi» — demək, uning pəyoɣəmbər ikənliki, Hudaning səzini yətküzgənliki səwəbidin uni ḳobul ḳiloɣan kixini kərsitidu.
10:41 1Pad. 17:10; 18:4; 2Pad. 4:8.
10:42 Mat. 25:40; Mar. 9:41; Ibr. 6:10.
11:1 «əzimu xu yərdiki ḫərḳaysi xəḫərlərdə təlim berix ... üqün u yərdin kətti» — «xu yər» Galiliyəni deməkqi.
11:2 Luḳa 7:18.
11:3 «Kelixi mukərrər zat əzüngmu, yaki baxḳa birsini kütüximiz kerəkmu?» — «Kelixi mukərrər zat» bolsa Huda wədə ḳiloɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḫ, əlwəttə. Yəḫya əzi Məsiḫning yolini təyyarlax üqün uning aldida əwətilgən; xuning bilən u: — «Sən biz kütkən kiximusən» dəp gumanlinip soraydu.

gaslar angliyalaydioŋan boldi, əlgənlərmu tirildürüldi wə kəmbəoŋəllərgə hux həwər jakarlandi» — dəp eytinglar. [6] wə uningoŋa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp ḳoyunglar, — dedi. [7] Ular kətkəndə, Əysa top-top adəmlərgə Yəhya tooŋruluḳ səzləxkə baxlidi:

— «Silər əsli Yəhyani izdəp qəlgə baroŋininglarda, zadi nemini kərgili bardinglar? Xamalda yəlpünüp turoŋan ḳomux nimu? [8] Yaki esil kiyingən bir ərbabnimu? Mana, esil kiyimlərni kiygənlər han ordiliridin tepilidioŋu! [9] Əmdi silər nemə kərgili bardinglar? Bir pəyoŋəmbərnimu? Durus, əmma mən xuni silərgə eytip ḳoyayki, bu bolsa pəyoŋəmbərdinmu üstün bir boloŋuqidur. [10] Qünki muḳəddəs yazmilardiki: —

«Mana, yüz aldingoŋa əlqimni əwətimən;
U sening aldingda yolungni təyyarlaydu»

— dəp pütülgən səz dəl uning tooŋrisida pü tülgəndur. [11] Mən silərgə xuni bərḥək eytip ḳoyayki, ayallardin tuoŋuloŋanlar arisida qəmüldürgüqi Yəhyadinmu uluoŋi turoŋuzuloŋini yoḳ; əmma ərx padixaḥliḳidiki əng kiqik boloŋinimu uningdin uluoŋ turidu. [12] Əmma qəmüldürgüqi Yəhya otturioŋa qiḳḳan künlərdin bügünki küngiqə, ərx padixaḥliḳioŋa kirix yoli xiddət bilən eqildi wə kixilər uni xiddət bilən tutuwalidu. [13] Qünki barliḳ pəyoŋəmbərlərning bexarət berix hizmiti, xundaḳla Təwrattiki yazmilar arḳilik bexarət yətküzülüx hizmiti Yəhya bilən ahirlixidu. [14] Wə əgər xu səzni ḳobul ḳilalisanglar, «ḳaytip kelixi muḳərrər boloŋan Ilyas pəyoŋəmbər» bolsa, Yəḥyaning əzidur. [15] Angliоŋudək ḳuliḳi barlar buni anglisun!

[16] Lekin bu dəwrdiki kixilərni zadi kimlərgə ohxitay? Ular huddi rəstə-bazarlarda olturwelip, bir-birigə: [17] «Biz silərgə sunay qelip bərsəkmu, ussul oynimidinglar», «Matəm pədisigə qelip bərsəkmu, yioŋa-zar ḳilmidinglar» dəp ḳaḳxaydioŋan tuturuḳsiz balilaroŋa ohxaydu. [18] Qünki Yəḥya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti. Xuning bilən, ular: «Uningoŋa jin qaplixiptu» deyixidu. [19] Insan'ooŋli bolsa kelip ḥəm yəydu ḥəm iqidu wə mana, ular: «Taza bir toymas wə bir məyhor ikən. U bajgirlar wə gunaḥkarlarning dosti» deyixidu. Lekin danaliḳ bolsa əz pərzəntliri arḳilik durus dəp tonulidu».

11:5 Yəx. 29:18; 35:5; 61:1; Luḳa 4:18.

11:6 «wə uningoŋa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp ḳoyunglar» — Yəhya pəyoŋəmbər zindanda yetip: «Əysa Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ bolsa nemixḳa meni zindandin ḳutḳuzmioŋan?» — dəp gumanlanoŋan bolsa kerək idi. Yəhyaning bu soali tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

11:7 Luḳa 7:24.

11:10 «Mana, yüz aldingoŋa əlqimni əwətimən; u sening aldingda yolungni təyyarlaydu» — Təwrat, «Mal.» 3:1, «Yəx.» 40:3.

11:10 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mar. 1:2; Luḳa 7:27.

11:12 «ərx padixaḥliḳioŋa kirix yoli xiddət bilən eqildi wə kixilər uni xiddət bilən tutuwalidu» — baxḳa bir tərjimisi: «Ərx padixaḥliḳi zorawanlikḳa uqrimakta. Zorawanlar uningoŋa ḥujum ḳilmakta». Biraḳ bizningqə bu ayətning mənisi asasən «Hudaning padixaḥliḳioŋa kirix asan əməs; qünki uningoŋa ḥərhil ḥujumlar ḳilinidu; lekin ḥujumoŋa bərdaxliḳ berixkə təyyar, iradisi ḳət'iy adəmlər uningoŋa igə bolidu». Yənə «Luḳa» 16:16ni kərüng. Bizningqə yənə, 12-14-ayətlər «Mik.» 2:12-13 bilən munasiwətliktur. «Mikaḥ»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng.

11:12 Luḳa 16:16.

11:14 «Wə əgər xu səzni ḳobul ḳilalisanglar, «ḳaytip kelixi muḳərrər boloŋan Ilyas pəyoŋəmbər» bolsa, Yəḥyaning əzidur» — Təwratta, yəni «Mal.» 4:5-6də, Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥning məydanoŋa qiḳixidin awwal Ilyas pəyoŋəmbər Məsiḥning yolini təyyarlax üqün ḳaytip kelidioŋanliḳi kərsitilidu. Yəḥudiylar Məsiḥning kelixini kütkəqkə, bu bexarətkə asasən Iliyasning awwal kelixini kütüwatḳanidi. Yəḥya pəyoŋəmbər Ilyas pəyoŋəmbərdək küq-ḳudrət bilən kəlgən («Luḳa» 1:13-17ni kərüng). Xunga Məsiḥ Əysa bu bexarət uning arḳilik əməlgə axḳan, dəp eytidu. Uning üstigə, (Yəḥudiy həlḳi «awwalḳi Ilyas» boloŋan Yəḥyaning həwirini rət ḳiloŋan boloŋaqka) Məsiḥning ḳiyamət künidə dunyaoŋa ḳaytip kelixidin awwalmu Ilyas pəyoŋəmbər əzi ḳaytidin pəyda bolidu dəp ixənqimiz bar (yənə «Mal.» 4:5-6ni wə «Mar.» 9:11-13nimu kərüng).

11:14 Mal. 3:23; Luḳa 1:17.

11:16 Luḳa 7:31.

11:18 «Yəḥya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti» — grek tilida «Yəḥya kelip, nə yeməydu nə iqməydu». Oḳurmənlərning esidə barki, Yəhya pəyoŋəmbər intayin oŋorigil ozuḳlinatti, pat-pat roza tutatti. «Mat.» 3:4ni kərüng.

11:18 Mat. 3:4; Mar. 1:6.

11:19 «Lekin danaliḳ bolsa əz pərzəntliri arḳilik durus dəp tonulidu» — yaki «Danaliḳ bolsa əz ix-mewiliri arḳilik durus dəp tonulidu». Bu ḳiska ayət üstidə wə uningdiki kep muḥim prinsiplar tooŋrisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Əysani qətkə ḳaḳḳan xəḥərlər

Luḳa 10:13-15

20 Andin u əzi kəp məjizilərni kərsətkən
xəḥərlərdə turuwatḳanlarni towa ḳilmi-
oŋanliḳi üqün əyibləp, mundaḳ dedi: —
21 Ḥalinglaroŋa way, əy Ḳorazinliḳlar!
Ḥalinglaroŋa way, əy Bəyt-Saidaliḳlar! Qünki
silərdə kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon
xəḥərliridə kərsitilgən bolsa, u yərlərdikilər
heli burunla bəz kiyimigə yəginip, külgə
milinip towa ḳiloŋan bolatti.
22 Mən silərgə
xuni eytip ḳoyayki, ḳiyamət künidə Tur wə
Zidondikilərning kəridioŋini silərningkidin
yenik bolidu.
23 Əy ərxkə kətürülgən
Kəpərnaḥumluḳlar! Silər təḥtisaraoŋa
qüxürülisilər. Qünki aranglarda yaritiloŋan
məjizilər Sodomda yaritiloŋan bolsa, u xəḥər
bügüngiqə ḥalak bolmioŋan bolatti.
24 Əmma
mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḳiyamət
künidə Sodom zeminidikilərning kəridioŋini
silərningkidinmu yenik bolidu.

Əysaning huxalliḳi

Luḳa 10:21-22

25 Xu waḳitlarda, Əysa bu ixlaroŋa ḳarap
mundaḳ dedi:

— Asman-zemin Igisi i Ata! Sən bu
ḥəḳiḳətlərni danixmən wə əḳilliḳlardin
yoxurup, səbiy balilaroŋa axkarilioŋanliḳing
üqün Sanga mədḥiyilər oḳuymən!
26 Bərḥəḳ,
i Ata, nəziringdə bundaḳ ḳilix rawa idi.
27 Ḥəmmə manga Atamdin təḳdim ḳilindi;
Ooŋulni Atidin baxḳa ḥeqkim tonumaydu,
wə Atinimu Ooŋul wə Ooŋul axkarilaxni layiḳ
kərgən kixilərdin baxḳa ḥeqkim tonumaydu.
28 Əy japakəxlər wə eoŋir yük yükləngən
ḥəmminglar! Mening yenimoŋa kelinglar,
mən silərgə aramliḳ berəy.
29 Mening
boyunturuḳumni kiyip, məndin əginiglar;
qünki mən məmin wə kəmtərmən; xundaḳ
ḳiloŋanda, kənglünglar aram tapidu.
30 Qün-
ki mening boyunturuḳumda bolux asan,
mening artidioŋan yüküm yeniktur.

Əysa «Xabat»ning Igisidur «Xabat küni» tooŋruluḳ 1-ayəttiki izaḥatni kərüng

Mar. 2:23-28; Luḳa 6:1-5

12 1 Xu qaoŋlarda bir xabat küni, Əysa
buoŋdayliḳlardin ətüp ketiwatatti.
Ḳorsiḳi eqip kətkən muhlisliri baxaḳlarni
üzüp, yeyixkə baxlidi.
2 Lekin buni kərgən
Pərisiylər uningoŋa:

— Ḳara, muhlisliring xabat küni Təwratta
qəkləngən ixni ḳiliwatidu, deyixti.

3 Biraḳ u ularoŋa:

— Dawut wə uning ḥəmraḥlirining aq

11:20 Luḳa 10:13.

11:21 «Silərdə kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon xəḥərliridə kərsitilgən bolsa...» — Tur wə Zidon əsli butpərəs «yat əllər»ning xəḥərliri idi. Məsilən, «Əzakiyal» 26-29-babni kərüng — ikki xəḥər bu bablarda gunaḥliri tüpəylidin əyiblinidu. «Zidon» grek tilida «Sidon» deyilidu. **«U yərlərdikilər heli burunla bəz kiyimigə yəginip, külgə milinip towa ḳiloŋan bolatti»** — «bəzgə (mataoŋa) yəginip, külgə milinix» — kona zamanlarda ḳattiḳ puxayman ḳilix, gunaḥlaroŋa towa ḳilixning bir ipadisi idi.

11:21 2Sam. 13:19; 2Pad. 6:30; 19:1.

11:22 Mat. 10:15.

11:23 «Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnaḥumluḳlar!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əy silər Kəpərnaḥumluḳlar! Asmanoŋa ḳiḳmaḳḳimidinglar?». Lekin bizningqə «asmanoŋa kətürülgən» degini tooŋra bolup, bu səz Əysa ularning arisida boloŋanliḳtin ularoŋa kərsitilgən zor imtiyaz-iltipatni kərsitidu. **«Sodom xəḥiri»** — 10:15ni, «Yar.» 18:16-19:29ni kərüng.

11:24 Mat. 10:15.

11:25 Ayup 5:12; Yəx. 29:14; Luḳa 10:21; 1Kor. 1:19; 2:7, 8.

11:27 Mat. 28:18; Luḳa 10:22; Yuḥ. 1:18; 3:35; 6:46.

11:29 Zəb. 45:4; Yər. 6:16; Zək. 9:9

11:30 1Yuḥ. 5:3.

12:1 «xabat küni» — xənbə küni, Təwrat kalendari boyiqə ḥəptining yəttinqi küni bolup, Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Israildiki ḥərbir insan wə mal-qarwilarmu xu küni ḥərḳandaḳ ix-hizmət ḳilmay, dəm elixi kerək idi. Təbirlərnimu kərüng.

12:1 Ḳan. 23:24; Mar. 2:23; Luḳa 6:1.

12:2 «muhlisliring xabat küni Təwratta qəkləngən ixni ḳiliwatidu» — «qəkləngən ix» tooŋruluḳ — Təwrat ḳanunida qəkləngən. Təwrat ḳanuni boyiqə dəm elix küni «haman tepix» «hizmət» dəp ḳarilip, ḳanunoŋa hilapliḳ ix dəp ḥesablinixi kerək idi, əlwəttə. Pərisiylər muhlislarning danlarni yeyix üqün aḳlixini «haman təpkənlikkə barawər» dəp ḳarioŋan. Əmdi baxaḳlarni üzüp yeyix ziraətlərgə oroŋaḳ selix bilən ohxaxmu yaki ohxax əməsmu, buningoŋa oḳurmənlər Məsiḥning jawabini oḳup əzi birnemə desun! «Ḳoxumqə səz»imizdə muxu wəḳə tooŋruluḳ izaḥatlirimizni kərüng.

12:2 Mis. 20:10.

қалоғанда немә қилоғанликини муқәддәс yazmilardin оқумиоғанмусилә?[4] U Hudaning өyigә kirip, Hudaoға ataloған, xundaқla өzi wә ҳәmrahliriоға nisbәtәn Tәwrat қanuni boyiqә yeyixkә bolmaydioған «tәқdim nanlar»ni sorap elip, ularni ҳәmrahliri bilәn billә yegәn. Әslidә bu nanlarni pәқәt kahinlarning yeyixigila bolatti.[5] Silәr Tәwrattin xuni oқup baқmioғansilәrki, ibadәthanida ixlәydioған kahinlar xabat künliri ixlәp xabat tәrtipini buzsimu, gunahқa buyrulmaydu.[6] Biraқ mәn xuni silәrgә eytip қoyayki, bu yәrdә ibadәthanidinmu uluғ birsi bar.[7] Әmdiliktә әgәr silәr Hudaning «muқәddәs yazmilarda: «Izdәydioғinim қurbanliқlar әmәs, bәlki rәhim-xәpқәt» deyilgәn xu sөzining mәnisini bilgәn bolsanglar, bigunah kixilәrni gunahқar dәp bekitmәyttinglar.[8] Qünki Insan'oғli xabat künining Igisidur.

Xabat künidә bimarni saқaytixқa bolamdu?

Mar. 3:1-6; Luқa 6:6-11

[9] U u yәrdin ayrilip, ularning sinagogioға kirdi.[10] Wә mana, u yәrdә bir қoli yegiläp қaloған bir adәm bar idi. Ular uning üstidin әrz қilixқa sәwәb tapmaқqi bolup uningdin:
— Xabat küni kesәl saқaytix Tәwrat қanunioға uyoғunmu? — dәp soridi.

[11] Lekin u ularoға mundaқ jawab bәrdi:
— Birәrsinglarning қoyi xabat küni orioға qüxüp kәtsә, uni dәrһal tartip qiқiriwalmaydioған adәm barmidu?[12] Insan bolsa қoydin xunqә ətibarliқtur! Xunga, xabat küni yahxiliқ қilix Tәwrat қanunioға uyoғ undur.[13] Andin u һeliқi kesәlgә:
— Қolungni uzat, — dedi. U қolini uzitixi bilәnla қoli ikkinqi қolioға ohxax әsligә kәltürüldi.

[14] Biraқ Pәrisiylәr taxқiriоға qiқip, uni қandaқ yoқitix һәққidә mәslihәt қilixti.

Huda tallioған қul

[15] Әmma Әysa buni biliwelip u yәrdin ayrildi. Top-top kixilәr uningoға әgixip mangdi. U ularning һәmmisini saқaytti;[16] andin ularoға өzining salahiyitini axkarilimasliқni қattiқ tapilidi.[17] Buning bilәn Yәxaya pәyoғәmbәr arқiliқ yәtküzülgәn munu sөzlәr әmәlgә axuruldi:
[18] — «Қaranglar, mana Mәn tallioған Өz қulum! Mening sөyümlükim, dilimning sөyüngini! Mәn Өz Roһimni uning wujudioға қondurimәn, Xuning bilәn u әllәrgә һәküm-һәқiқәtni jakarlaydu.

12:3 «Dawut wә uning һәmrahlirining aq қaloғanda nemә қilоғanlikini muқәddәs yazmilardin oқumioғanmusilә?» — «Oқumioғanmusilә?» degәn sөz Pәrisiylәrning daim rәқibiliridin soraydioған soal xәkli idi.
12:4 «*Dawut* Hudaning өyigә kirip, Hudaoға ataloған, xundaқla өzi wә ҳәmrahliriоға nisbәtәn Tәwrat қanuni boyiqә yeyixkә bolmaydioған «tәқdim nanlar»ni sorap elip, ularni ҳәmrahliri bilәn billә yegәn» — bu wәқә «1Sam.» 21:1-7dә hatirilängәn.
12:4 Mis. 29:33; Law. 24:9; 1Sam. 21:6.
12:5 Qәl. 28:9.
12:6 2Tar. 6:18.
12:7 «Izdәydioғinim қurbanliқlar әmәs, bәlki rәһim-xәpқәt» — «Һox.» 6:6din elinoған sөz (9:13nimu kөrüng).
12:7 Һox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 23:23.
12:8 Mar. 2:28; Luқa 6:5.
12:9 «U u yәrdin ayrilip, ularning sinagogioға kirdi» — «ular» bolsa yuқirida tiloға elinoған «Pәrisiylәr»ni kөrsәtkәn boluxi kerәk.
12:9 Mar. 3:1; Luқa 6:6.
12:10 Luқa 14:3.
12:11 Mis. 23:4; Қan. 22:4.
12:12 Yar. 1:27.
12:13 «U қolini uzitixi bilәnla қoli ikkinqi қolioға ohxax әsligә kәltürüldi» — «әsligә kәltürüldi» degәn peilning «mәjһul xәkli» bolup, bizgә bu ixni Huda өzi қiloған, degәnni uқturidu. Әmdi ular bu mejiza «xabat künidә yaritiloғanliқi» üqün zadi kimni әyibliməkqi?
12:14 Mar. 3:6; Yuһ. 5:18; 10:39; 11:53.
12:15 Mat. 10:23.
12:16 Mat. 9:30; Luқa 5:14.
12:18 «Xuning bilәn u әllәrgә һәküm-һәқiқәtni jakarlaydu» — «Yәx.» 42-babtili izaһtlarnimu kөrüng.
–«әllәr» bolsa muxu yәrdә «yat allәr», yәni barliқ Yәhudiy әmәslәrni, jaһandiki barliқ millәtlәrni kөrsitidu.
–«Һәküm-һәқiқәt» degәnning mәnisi toоғruluқ: — bu sөz ibraniy tilida (Tәwrattiki әyni bexarәttә) «mixpat» deyilidu, u tәt jәһәtni өz iqigә alidu, yәni Hudaning «һәққaniy қuli»ning: —
–(1) Hudaning butlar toоғruluқ һәkümi, yәni «Huda degәn tirik һәm birdur, butlar yoқtin boloған nәrsә» degәn һәқiқәtni elip kelixini (һәқiқәtsizlәr һәқiқәtkә erixidu).
–(2) Hudaning adil қanun-pәrmanlirining һәwirini yәtküzüp, qüxәndürüp berixini;
–(3) һәrһil hata uқumlarni wә kөzқaraxlarni tüzitip toоғra kөzқaraxlarni yәtküzüxini;
–(4) adalәtsizlikni tüzitip, uwal boloғanlarоға adalәtni yәtküzüxini kөrsitidu.
12:18 Yәx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.

19 U nə talax-tartix kilmaydu nə kukan kətürməydu,
Koqilarda uning kətürgən awazini heq angliоuqi bolmaydu.
20 Taki u oələbə bilən toora həkümlərni qikaroуuqə,
Yanjiloan komuxni sundurmaydu,
Tütəp əqəy dəp kaloan pilikni əqürməydu;
21 Wə əllər uning namioa ümid baoлaydu».

Mukəddəs Rohka kupurluk kilix

Mar. 3:20-30; Luka 11:14-23; 12:10

22 Xu qaoda, uning aldioa jin qaplixiwaloan kor wə gaqa biri elip kelindi. U uni sakaytti, kor gaqini səzliyələydioan wə kərələydioan kildi. 23 Barlik halayik həyran boluxup:
— Əjəba, bu Dawutning ooлimidu? — deyixti.
24 Lekin Pərisiylər bu səzni anglap:
— U pəkət jinlarning əmiri boloan Bəəlzibubka tayinip jinlarni kooliwetidikən, deyixti.
25 Lekin u ularning nemə oylawatkanlikini bilip ularoa mundak dedi:
— Əz iqidin bəlünüp əzara sokuxkan hərkandak padixahlik wəyran bolidu; hərkandak xəhər yaki ailə əz iqidin bəlünüp əzara sokuxsa zawallikka yüz tutidu. 26 Əgər Xəytan Xəytanni koolisa, u əz-əzigə karxi qikkan bolidu. Undakta, uning padixahliki kandakmu put tirəp turalisun? 27 Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloa tayinip koolisam, silərning pərzəntliringlar kimgə tayinip jinlarni koolaydu?! Xunga ular silər tooruluk həküm qikarsun!. 28 Lekin mən Hudaning Rohioa tayinip jinlarni koolioan bolsam, undakta Hudaning padixahliki dərwəkə üstünglaroa qüxüp namayan boldi.
29 Bir kixi küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini kandak bulap ketəlisun? Pəkət u xu küqtünggürni awwal baoliyalisa, andin əyini bulang-talang kilalaydu.
30 Mən tərəptə turmioanlar manga karxi turouquidur. Mən tərəpkə adəmlərni yiomiouqilar bolsa tozutuwətküqidur.
31 Xuning üqün mən silərgə xuni eytip koyayki, insanlarning ətküzgən hərtürlük gunahliri wə kiloan kupurluklirining həmmisini kəqürüxkə bolidu. Birak Mukəddəs Rohka kupurluk kilix heq kəqür ülməydu. 32 Insan'ooлioa karxi səz kiloan kimdəkim bolsa kəqürümgə erixələydu; lekin Mukəddəs Rohka karxi gəp kiloanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə erixəlməydu.

Adəmni əməlliridin tonux

Luka 6:43-45

33 Dərəh yahxi bolsa, mewisimu yahxi bolidu — yaki dərəh por bolsa, mewisimu naqar bolidu; qünki hərkandak dərəh əz mewisidin bilinidu.
34 Əy yilanlarning pərzəntliri! Silər rəzil tursanglar, aozinglardin kandakmu yahxi

---

12:20 «Taki u oələbə bilən toora həkümlərni qikaroуuqə...» — «həküm-həkikət» degənning mənisi tooruluk yukiriki 19-ayəttiki izahatni kerüng.
12:21 Yəx. 42:1-4.
12:22 Mat. 9:32; Luka 11:14.
12:23 Yuh. 4:29.
12:24 Mat. 9:34; Mar. 3:22; Luka 11:15.
12:27 «Əgər mən jinlarni Bəəlzibuloa tayinip koolisam, silərning pərzəntliringlar kimgə tayinip jinlarni koolaydu?! Xunga ular silər tooruluk həküm qikarsun!» — bu səzning ikki xərhi bar: —
–(1) «silərning pərzəntliringlar» — bu Pərisiylərning əz talip-əgəxküqilirini kərsitidu. Əməliyättə bolsa Pərisiylər wə əgəxküqiliri jinlarni heq həydiyələməytti. Undakta Xəytanning padixahlikioa həkikiy hujum kilouqilar Əysa wə muritlirimu, yaki Pərisiylərmu? Pərisiylərning Hudaning əməs, bəlki Xəytanning təripidə turoanliki əz əgəxküqilirining jinni həydəxkə küqsiz boloanlikioa ispat berətti.
–(2) «silərning pərzəntliringlar» — bu Əysaning əgəxküqilirini (Israillarning pərzəntlirini) kərsitidu. Pəkət Əysala əməs, ularmu jinlarni həydiyələydioan boloan; xunga ularmu Əysaning Hudaning küqi bilən jinxəytanlarni bir tərəp kiliwatkanlikioa ispat berətti.
–Bizningqə (1)-kəzkarax toora. «Koxumqə səz»imizningmu kərüng.
12:29 «Bir kixi küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini kandak bulap ketəlisun?...» — bu təmsildiki «küqtünggür adəm» Xəytanni kərsitidu, əlwättə. Uning əyini bulang-talang kilouqi Əysadin baxka heqkim bolmaydu.
12:31 Mar. 3:28; Luka 12:10; 1Yuh. 5:16.
12:32 «Mukəddəs Rohka karxi gəp kiloanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə erixəlməydu» — «Mukəddəs Rohka karxi gəp kilix» yaki «Mukəddəs Rohka kupurluk kilix» degən gunah tooruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:32 Qəl. 15:30; 1Sam. 2:25; 1Yuh. 5:16.
12:33 Mat. 7:18.

səz qikṣun? Qünki adəmning ḳəlbidə nemə tolup taxḳan bolsa eoɣizdin xu qikidu.. [35] Yahxi adəm əz yahxi həzinisidin yahxi nərsilərni qikiridu. Yaman adəm yaman həzinisidin yaman nərsilərni qikiridu. [36] Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, insanlar ḳiloɣan ḥərbir eoɣiz ḳuruḳ səzi üqün soraḳ küni ḥesab beridu.. [37] Qünki əz səzliring bilən ya ḥəḳḳaniy ispatlinisən, ya səzliringlar bilən gunaḥkar dəp bekitilisən..

Məjizilik alamət kərsitix təlipi

Mar. 8:11-12; Luḳa 11:29-32

[38] Xu qaoɣda bəzi Təwrat ustazliri wə Pərisiylər uningoɣa jawabən:

Ustaz, səndin bir məjizilik alamət kərgümiz bar, — dedi.. [39] Lekin u ularoɣa mundaḳ jawab bərdi:

— Rəzil ḥəm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Biraḳ bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxḳa ḥeqḳandaḳ məjirilik alamət kərsitilməydu. [40] Qünki Yunus pəyoɣəmbər yooɣan beliḳning ḳorsiḳida üq keqə-kündüz yatḳandək, Insan'ooɣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoɣrida yatidu.. [41] Soraḳ küni Ninəwə xəḥiridikilər bu dəwrdikilər bilən təng ḳopup, bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki ular Yunus pəyoɣəmbər jakarlioɣan həwərni anglap, yamanliḳidin towa ḳiloɣan; wə mana, muxu yərdə Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi turidu!.. [42] Soraḳ küni «Jənubtiki ayal padixaḥ»mu bu dəwrdikilər bilən təng tirilip, ularning gunaḥlirini bekitidu. Qünki u Sulaymanning dana səzlirini anglax üqün yər yüzining qetidin kəlgən; wə mana, ḥazir muxu yərdə Sulaymandinmu uluoɣ birsi turidu..

Napak roḥning ḳaytip kelixi

Luḳa 11:24-26

[43] Napak roḥ birawning tenidin qikiriwetilgəndin keyin, u ḳuroɣaḳ dalalarni qərgiləp yürüp, birər aramgaḥni izdəydu, biraḳ tapalmaydu.. [44] wə: «Mən qikḳan makanimoɣa ḳaytay» dəydu. Xuning bilən ḳaytip kelip, xu makanining yənila box turoɣanliḳini, xundaḳla pakiz tazilanoɣanliḳini wə rətləngənlikini bayḳaydu-də, [45] berip əzidinmu bəttər yəttə jinni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən ḥeliḳi adəmning keyinki ḥali burunḳidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning ḥalimu mana xundaḳ bolidu..

12:34 Zəb. 40:9-10; Mat. 3:7; Luḳa 6:45.
12:36 Top. 12:14; əf. 5:4.
12:37 2Sam. 1:16; Luḳa 19:22.
12:38 «Ustaz, səndin bir məjizilik alamət kərgümiz bar» — Pərisiylər əysadin tələp ḳiloɣan «alamət» bolsa əzining Məsiḥ ikənlikini ispatlaydioɣan birər məzizilik alamət, əlwəttə.
12:38 Mat. 16:1; Mar. 8:11; Luḳa 11:29; 1Kor. 1:22.
12:40 Yun. 2:1,11

12:41 «mana, muxu yərdə Yunus pəyoɣəmbər dinmu uluoɣ birsi turidu!» — bu 39-41-ayətlərdə Əysa Yunus pəyoɣəmbərning yooɣan bir beliḳning iqidə üq kün turup tirik qikḳanliḳini tiloɣa elix arḳilik əziningmu ölüp, üqinqi küni tirilidioɣanliḳini aldin eytḳan. Təwrat, «Yunus» 1-2-bablarni wə xu kitabtiki «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət» tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni ḥəm uxbu kitabtiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. «bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu» — emək, «butpərəs Ninəwəliklər Yunus pəyoɣəmbərning təlimini anglap, yaman yoldin ḳaytḳan. Biraḳ bu yərdə Yunus pəyoɣəmbərdinmu uluoɣ birsi boloɣan Məsiḥ silərni yaman yoldin ḳaytixḳa qaḳirsa, ḳulaḳ salmidinglar».
12:41 Yun. 3:5; Luḳa 11:32.
12:42 «Jənubtiki ayal padixaḥ» — yəni «Xəbaning ayal padixaḥi». «Xəba» jənubiy Ərəbistan yaki Efiopiyəni kərsitidu. «1Pad.» 10:1-10ni kərüng.
12:42 1Pad. 10:1; 2Tar. 9:1; Luḳa 11:31.
12:43 «napak roḥ» — jinni kərsitidu.
12:43 Luḳa 11:24; Ḥox. 4:12
12:45 «buning bilən ḥeliḳi adəmning keyinki ḥali burunḳidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning ḥalimu mana xundaḳ bolidu» — bu təmsil: (1) jin qaplixixtin ḳutḳuzuloɣan adəmning ḥəḳiḳiy bir hətirini; (2) Yəḥudiy həlḳning əḥwalinimu kərsitidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
12:45 Ibr. 6:4, 5; 10:26; 2Pet. 2:20.

Mening anam wə inilirim kim?

Mar. 3:31-35; Luqa 8:19-21

46 U toplaxqan halayiqqa dawamlik
səzləwatqanda, mana, anisi bilən iniliri kelip, uning bilən səzləxməkqi bolup taxqirida turuxti.. 47 Xuning bilən birəylən uningoƣa:
— Aningiz wə iniliringiz siz bilən səzliximiz dəp taxqirida turidu, — dedi.
48 Lekin u jawabən xu həwərni yətküzgən kixidin: «Kim mening anam, kim mening inilirim?» — dəp soridi. 49 Andin u qolini sozup muhlislirini kərsitip:
— Mana mening anam, mana mening inilirim! 50 Qünki kim ərxtiki Atamning iradisini ada qilsa, xu mening aka-inim, aqa-singlim wə anamdur, — dedi..

Ərx padixahliqi tooƣrisidiki yəttə təmsil «1» Uruq qaqquqi tooƣrisidiki təmsil

Mar. 4:1-9; Luqa 8:4-8

13 1 Xu küni Əysa eydin qikip, dengiz boyida olturatti.. 2 Ətrapioƣa top-top adəmlər
olixiwaloƣaqqa, u bir kemigə qikip olturdi. Pütkül halayiq bolsa dengiz boyida turuxatti..
3 Uularoƣa təmsillər bilən nuroƣun ƣekmətlərni eytip birip, mundaq dedi:
— Mana, uruq qaqquqi uruq qaqkili etizoƣa qikiptu. 4 Uruq qaqqanda uruqlardin bəziliri qioƣir yol üstigə qüxüptu, quxlar kelip ularni yəp ketiptu.
5 Bəziliri texi kəp, topisi az yərlərgə qüxüptu. Tupriqi qongqur bolmioƣaqqa, tezla ünüp qikiptu, 6 lekin kün qikixi bilənla aptapta kəyüp, yiltizi bolmioƣaqqa qurup ketiptu.
7 Bəziliri tikənlərning arisioƣa qüxüptu, tikənlər əsüp maysilarni booƣuwaptu.
8 Bəziliri bolsa yahxi tupraqqa qüxüptu. Ularning bəziliri yüz ƣəssə, bəziliri atmix ƣəssə, yənə bəziliri ottuz ƣəssə ƣosul beriptu. 9 Quliqi barlar buni anglisun!

Təmsillərning məksiti

Mar. 4:10-12; Luqa 8:9-10

10 Muhlisliri kelip, uningdin: —
Sən nemə üqün ularoƣa təmsillər arqilik təlim berisən? — dəp soridi..
11 U ularoƣa mundaq jawab bərdi:
— Silər ərx padixaƫliqining sirlirini bilixkə muyəssər qilindinglar, lekin ularoƣa nesip qilinmidi.. 12 Qünki kimdə bar bolsa, uningoƣa tehimu kəp berilidu, uningda molqilik bolidu; əmma kimdə yoq bolsa, ƣətta uningda bar boloƣanlirimu uningdin məƫrum qilinidu..
13 Ularoƣa təmsil bilən səzliximning səwəbi xuki, ular qarisimu kərməydu, anglisimu tingximaydu ƣəm ƣəqiqiy qüxənməydu. 14 Buning bilən Yəxaya pəyoƣəmbər eytqan bexarəttiki munu səzlər əməlgə axuruldi:
— «Silər anglaxni anglaysilər, birag qüxənməysilər;
Qaraxni qaraysilər, birag kərməysilər..
15 Qünki muxu ƣəlqning yürikini may qaplap kətkən,
Ular angliƣanda qulaqlirini eƣir qiliwaloƣan,
Ular kəzlirini uhliƣandək yumuwaloƣan;
Undaq bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp,
Quliqi bilən anglap,
Kəngli bilən qüxinip,
Əz yolidin yanduruluxi bilən,
Mən ularni saqaytqan bolattim..

12:46 Mar. 3:31; Luqa 8:20.
12:50 Yuƫ. 15:14; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.
13:1 Mar. 4:1; Luqa 8:4, 5.
13:2 Luqa 5:3.
13:10 Mar. 4:10; Luqa 8:9.
13:11 «ərx padixaƫliqining sirliri» — Injilda «sirlar» əslidə insanlaroƣa axkarilanmioƣan, ƣazir Məsiƫ yaki rosulliri arqilik ayan qilinoƣan ixlarni kərsitidu. Uning üstigə, Injildiki bəzi «sirlar» intayin sirlik, əlwəttə.
13:11 Mat. 11:25; 2Kor. 3:14.
13:12 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoƣa tehimu kəp berilidu...» — «kimdə bar bolsa... » degəndə, «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübƫisizki, əbədiy əƫmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni əz iqigə qoqum alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əƫmiyətlik» ƫərbirnemə boluxi üqün pəqət Məsiƫdinla tapalaymiz, əlwəttə.
13:12 Mat. 25:29; Mar. 4:24,25; Luqa 8:18; 19:26.
13:14 Yəx. 6:9-10; Mar. 4:12; Luqa 8:10; Yuƫ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8.
13:15 «muxu ƣəlqning yürikini may qaplap kətkən... undaq bolmisidi, ... kəngli bilən qüxinip, əz yolidin yanduruluxi bilən, mən ularni saqaytqan bolattim» — toluq bexarət Təwrat, «Yəx.» 6:9-10da tepilidu.
13:15 Yəx. 6:9-10

16 Lekin, kəzliringlar bəhtliktur! Qünki ular kəridu; kuliqinglar bəhtliktur! Qünki ular anglaydu.. 17 Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, burunki nuroɣun pəyoɣəmbərlər wə hək̡aniy adəmlər silərning kərgininglarni kərüxkə intizar boloɣan bolsimu ularni kərmigən; silərning angliɣininglarni anglaxka intizar boloɣan bolsimu ularni anglimiɣan..

Uruk qaqkuqi tooɣrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

Mar. 4:13-20; Luka 8:11-15

18 Əmdi uruk qaqkuqi tooɣrisidiki təmsilning mənisini anglanglar:. 19 Əgər biri ərx padixahliqining səz-kalamini anglap turup qüxənmisə, Xəytan kelip uning kəngligə qeqiloɣan səzni elip ketidu. Bu dəl qioɣir yol üstigə qeqiloɣan uruklardur.. 20 Taxlik yərlərgə qeqiloɣan uruklar bolsa, ular səz-kalamni anglap, huxallik bilən dərhal kobul kiloɣanlarni kərsitidu.. 21 Halbuki, kəlbidə heq yiltiz bolmioɣaqka, pəkət wakitlik məwjut bolup turidu; səz-kalamning wəjədin kiyinqilik yaki ziyankəxlikkə uqrioɣanda, ular xuan yoldin qətnəp ketidu. 22 Tikənlərning arisioɣa qeqiloɣini xundak adəmlərni kərsətkənki, ular səz-kalamni angliɣini bilən, lekin bu dunyaning əndixiliri wə baylikning ezikturuxi kəlbidiki səz-kalamni booɣuwetidu-də, ular hosulsiz kalidu.. 23 Lekin yahxi yərgə qeqiloɣan uruklar bolsa — səz-kalamni anglap qüxəngən adəmlərni kərsitidu. Bundak adəmlər hosul beridu, birsi yüz həssə, birsi atmix həssə, yənə birsi ottuz həssə hosul beridu.

13:16 Luka 10:23; Yuh. 20:29; 1Pet. 1:8.
13:17 1Pet. 1:10.
13:18 Mar. 4:13; Luka 8:11.
13:19 «əgər biri ərx padixahliqining səz-kalamini anglap turup qüxənmisə..» — muxu yərdə «ərx padixahliki» grek tilida pəkət «padixahlik» bilən ipadilinidu.
13:19 Mat. 4:23.
13:20 «Taxlik yərlərgə qeqiloɣan uruklar bolsa, ular səz-kalamni anglap, huxallik bilən dərhal kobul kiloɣanlarni kərsitidu» — «səz-kalam» bolsa Hudaning padixahliki tooɣruluk səz-kalamdur.
13:22 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luka 18:24; 1Tim. 6:9.

«2» Kürmək, yəni «məstək» tooɣrisidiki təmsil

24 U ularning aldida yənə bir təmsilni bayan kildi: —
— Ərx padixahliki huddi etizioɣa yahxi urukni qaqkan bir adəmgə ohxaydu. 25 Əmma kixilər uykuoɣa qəmgən qaoɣda, düxmini kelip buoɣday arisioɣa kürmək urukliri qeqiwetip, ketiptu.. 26 Əmdi maysilar əsüp, baxak qikaroɣanda, kürməkmu axkarlinixka baxlaptu.
27 Hojayinning qakarliri kelip uningoɣa:
— «Əpəndi, siz etizingizoɣa yahxi uruk qaqkan əməsmidingiz? Kürməklər nədin kelip kaldi?» dəptu.
28 Hojayin: «Buni bir düxmən kiloɣan» — dəptu.
Qakarlar uningdin: «Siz bizni berip ularni otiwetinglar deməkqimu?» — dəp soraptu.
29 «Yak,» — dəptu hojayin, «undak kiloɣanda kürməklərni yuloɣanda, buoɣdaylarnimu yuluwetixinglar mumkin. 30 Bu ikkisi orma wakt̡ioɣiqə billə əssun, orma wakt̡ida, mən ormiqilaroɣa: — Aldi bilən kürməklərni ayrip yioɣip, baoɣlap kəydürüxkə koyunglar, andin buoɣdaylarni yioɣip ambirimoɣa əkiringlar, dəymən» — dəptu hojayin..

«3» Kiqa tooɣrisidiki wə «4» Eqitku tooɣrisidiki təmsillər

Mar. 4:30-34; Luka 13:18-21

31 U ularoɣa yənə bir təmsilni eytti:
— Ərx padixahliki huddi bir adəm kolioɣa elip etizioɣa qaqkan kiqa urukioɣa ohxaydu.. 32 Kiqa uruki dərwəkə barlik uruklarning iqidə əng kiqik bolsimu, u hərkandak ziraəttin egiz əsüp, dərəh bolidu, hətta asmandiki kuxlarmu kelip uning xahlirida uwilaydu..

13:25 «...düxmini kelip buoɣday arisioɣa kürmək urukliri qeqiwetip, ketiptu» — okurmənlərgə xu ayanki, bu təmsildiki «kürmək» (yaki «məstək») awwal buoɣdayoɣa op'ohxax xəkildə əsidu. Pəkət bax elixi bilən pərk ətkili bolidu.
13:30 Mat. 3:12.
13:31 Mar. 4:30; Luka 13:18.
13:32 «Kiqa uruki dərwəkə barlik uruklarning iqidə əng kiqik bolsimu, u hərkandak ziraəttin egiz əsüp, dərəh

33 U ularoŋa yənə bir təmsilni eytti:
— Ərx padixaḥliḳi huddi bir ayal ḳolioŋa elip üq jawur unning arisioŋa yoxurup, taki pütün hemir boloŋuqə saḳlioŋan eqitḳuoŋa ohxaydu..
34 Əysa bu ixlarning ḥəmmisini təmsillər bilən kəpqilikkə bayan ḳildi. U təmsilsiz ḥeqḳandaḳ təlim bərməytti.. 35 Buning bilən pəyoŋəmbər arḳilik aldin'ala eytiloŋan munu səzlər əməlgə axuruldi:
— «Aoŋzimni təmsil səzləx bilən aqimən,
Aləm apiridə boloŋandin beri yoxurunup kəlgən ixlarni elan ḳilimən».

Kürmək tooŋrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

36 Xuningdin keyin, u kəpqilikni yoloŋa seliwetip əygə kirdi. Muhlisliri yenioŋa kelip uningdin:
— Etizliḳtiki kürmək tooŋrisidiki təmsilni bizgə xərḥləp bərsəng, — dəp ətündi..
37 U əmdi ularoŋa jawab berip mundaḳ dedi:
— Yahxi uruḳni qaqḳan kixi Insan'ooŋlidur.
38 Etizlik bolsa — dunya. Yahxi uruḳ bolsa ərx padixaḥliḳining pərzəntliridur, lekin kürmək rəzil boloŋuqining pərzəntliridur.
39 Kürmək qaqḳan düxmən — Iblistur. Orma orux waḳti — zaman ahiridur. Ormiqilar — pərixtilərdur.. 40 Kürməklər yulunup, otta kəydürüwetilginidək, zaman ahiridimu ənə xundaḳ bolidu. 41 Insan'ooŋli pərixtilirini əwətip, ular insanlarni gunaḥḳa azduroŋuqilarning ḥəmmisini, xundaḳla barliḳ itaətsizlik ḳiloŋuqilarni əz padixaḥliḳidin xallap qiḳip, 42 humdanning lawuldap turoŋan otioŋa taxlaydu. U yərdə yioŋa-zarlar kətürülidu, qixlirini oŋuqur litidu.. 43 U qaoŋda ḥəḳḳaniylar Atisining padixaḥliḳida huddi ḳuyaxtək julalinidu.
Angliloŋudək ḳuliḳi barlar buni anglisun!

«5» Həzinə tooŋrisidiki wə «6» Ḳimmətlik mərwayit tooŋrisidiki təmsillər

44 — Ərx padixaḥliḳi huddi etizda yoxuruloŋan bir həzinigə ohxaydu. Uni tepiwaloŋuqi həzinini ḳaytidin yoxurup, həzinining xadhuramliḳi iqidə bar-yoḳini setiwetip, xu etizni setiwalidu..
45 Yənə kelip, ərx padixaḥliḳi esil ünqə-mərwayitlarni izdigən sodigərgə ohxaydu.. 46 Sodigər naḥayiti ḳimmət baḥalik bir mərwayitni tapḳanda, ḳaytip berip bar-yoḳini setiwetip, u mərwayitni setiwalidu.

«7» Tor taxlax tooŋrisidiki təmsil

47 — Yənə kelip, ərx padixaḥliḳi dengizoŋa taxlinip ḥərhil beliḳlarni tutidioŋan toroŋa ohxaydu. 48 Tor toxḳanda, beliḳqilar uni ḳiroŋakḳa tartip qiḳiridu. Andin olturup, yahxi beliḳlarni iloŋiwelip, ḳaqilaroŋa ḳaqilap, ərzimələrni taxliwetidu. 49 Zaman ahirida xundaḳ bolidu. Pərixtilər qiḳip, rəzil kixilərni ḥəḳḳaniy kixilər arisidin ayriydu
50 wə humdanning lawuldap turoŋan otioŋa taxlaydu. U yərdə yioŋa-zarlar kətürülidu, qixlirini oŋuqurlitidu..
51 Əysa ulardin: — Bu ixlarning ḥəmmisini qüxəndinglarmu? dəp soridi.
Qüxənduḳ, — dəp jawab bərdi ular.
52 Andin u ularoŋa: — Xunga, ərx padixaḥliḳining təlimigə muyəssər bolup muhlis boloŋan

---

bolidu, ...» — bu yərdə tiloŋa elinoŋan «ḳiqa» ottura xərḳtə əsidioŋan, yahxi əskəndə ḥətta üq metrdin exip ketidioŋan əsümlükni kərsitidu.
13:33 «ərx padixaḥliḳi huddi bir ayal ḳolioŋa elip üq jawur unning arisioŋa yoxurup, taki pütün hemir boloŋuqə saḳlioŋan eqitḳuoŋa ohxaydu» — «üq jawur» (yaki «üq kürə») — Grek tilida «üq saton (seaḥ)». Bir seaḥ 7 kilogram. Bu heli kəp un bolup, yüz adəmning tamiḳioŋa yetətti. «Yar.» 18:6ni kərüng.
13:33 Luḳa 13:20,21; Yar. 18:6; Qəl. 15:8-9
13:34 Mar. 4:33.
13:35 «Buning bilən pəyoŋəmbər arḳilik aldin'ala eytiloŋan munu səzlər əməlgə axuruldi...» — ḳaysi pəyoŋəmbər ikənliki muxu yərdə eytilmaydu. Əməliyəttə u Zəburdiki birnəqqə küylərning muəllipi Asaf idi. **«Aoŋzimni təmsil səzləx bilən aqimən, aləm apiridə boloŋandin beri yoxurunup kəlgən ixlarni elan ḳilimən»** — «Zəb.» 78:2.
13:35 Zəb. 78:2
13:36 «Xuningdin keyin, u kəpqilikni yoloŋa seliwetip...» — yaki «xuningdin keyin, u kəpqiliktin ayrilip...».
13:39 Yo. 3:13; Wəḥ. 14:15.
13:42 Mat. 8:12; 22:13; 24:51; 25:30; Luḳa 13:28.
13:43 Dan. 12:3; 1Kor. 15:42.
13:44 Fil. 3:7.
13:45 «esil ünqə-mərwayitlarni izdigən sodigər... » — grek tilidiki «esil» «güzəl» degən mənisini əz iqigə alidu.
13:50 Mat. 13:42.

ҳərbir Təwrat ustazi huddi həzinisidin yengi ҳəm kona nərsilərni elip qikip tarkatkuqi əy hojayinioƣa ohxaydu, — dedi.

Nasarətliklərning Əysani qətkə kekixi

Mar. 6:1-6; Luka 4:16-30

53 Əysa bu təmsillərni səzləp boloƣandin keyin, xundak boldiki, u yərdin ayrilip,.. 54 əz yurtioƣa kətti wə əz yurtidiki sinagogta həlkkə təlim berixkə kirixti. Buni angliоƣan halayik intayin ҳəyran boluxup:

— Bu adəmning bunqiwala danaliki wə məjizə-karamətliri nədin kəlgəndu?.. 55 U pəkət ҳeliki yaoƣaqqining ooƣli əməsmu? Uning anisining ismi Məryəm, Yakup, Yüsüp, Simon wə Yəhudalar uning iniliri əməsmu?... 56 Uning singillirining ҳəmmisi bizning arimizdioƣu? Xundak ikən, uningdiki bu ixlarning ҳəmmisi zadi nədin kəlgəndu? — deyixətti. 57 Xuning bilən ular uningoƣa ҳəsət-bizar bilən karidi. Xunga Əysa ularoƣa mundak dedi:

— Hərkandak pəyoƣəmbər baxka yərlərdə ҳərmətsiz kalmaydu, pəkət əz yurti wə əz əyidə ҳermətkə sazawər bolmaydu..

58 Ularning iman-ixənqsizlikidin u u yərdə kəp məjizə kərsətmidi.

Qəmüldürgüqi Yəhyaning əltürülüxi

Mar. 6:14-29; Luka 9:7-9

14 1 U qaoƣlarda, Herod ҳakim Əysaning nam-xəhritidin həwər tepip,... 2 hizmətkarlirioƣa:

— Bu adəm qəmüldürgüqi Yəhya bolidu, u əlümdin tirilgən bolsa kerək. Xuning üqün muxu alahidə kudrətlər uningda küqini kərsətməktə, — dedi.

3 Herodning bundak deyixining səwəbi, u əgəy akisi Filipning ayali Herodiyəning wəjidin Yəhyani tutkun kilip, zindanoƣa taxlioƣanidi... 4 Qünki Yəhya Herodka tənbih berip: «Bu ayalni tartiwelixing Təwrat kanunioƣa hilaptur» dəp kəlgənidi... 5 Herod xu səwəbtin Yəhyani əltürməkqi boloƣan bolsimu, birak halayiktin korkkanidi, qünki ular Yəhyani pəyoƣəmbər, dəp biləttі..

6 Əmma Herodning tuoƣuloƣan küni təbriklәngəndə, ayali Herodiyəning kizi otturioƣa qikip ussul oynap bərdi. Bu Herodka bək yakti;... 7 xuning üqün u uningoƣa: — Hərnemə tilisəng xuni sanga berəy, dəp kəsəm kildi.. 8 Lekin kiz anisining küxkürtüxi bilən:

— Qəmüldürgüqi Yəhyaning kallisini elip, bir təhsigə koyup əkəlsilə, — dedi. 9 Padixah buningoƣa ҳəsrət qəkkən bolsimu, kəsəmliri tüpəylidin wə dastihanda olturoƣanlar wəjidin, kallisini elip kelinglar, dəp buyrudi.. 10 U adəm əwətip, zindanda Yəhyaning kallisini aldurdi. 11 Xuning bilən kallisi bir təhsigə koyulup, kizning aldioƣa elip kelindi. Kiz buni

---

13:53 Mar. 6:1; Luka 4:16.

13:54 Mar. 6:2.

13:55 «U pəkət ҳeliki yaoƣaqqining ooƣli əməsmu? Uning anisining ismi Məryəm... əməsmu?» — Yəhudiylar arisida adəmlər atisining ismi bilən tonuluxi kerək idi. Yalquz anisining ismini tiloƣa elixning əzi birhil hakarət idi.

13:55 Yuh. 6:42.

13:57 Mar. 6:4; Luka 4:24; Yuh. 4:44.

14:1 «Herod ҳakim» — «ҳakim» grek tilida «tetrark» deyilidu. Bu səz «zeminning təttin birini idarə kiloƣuqi» degənni bildüridu. Rim imperiyəsi Pələstinni tət kisimoƣa bəlgən bolup, hərbir kisimining «tetrark»i bar idi.

–Herodning toluk ismi «Herod Antipas» bolup, bəzi yərlərdə «Herod padixah» yaki «Herod han» dəp atilidu. U Galiliyəgə ҳəkümranlik kilatti. Uning akisi «Herod Arhelaus» idi (2:22).

–«Herodlar» tooƣuruluk «koxumqə səz»imizning kerüng.

14:1 Mar. 6:14; Luka 9:7.

14:3 «Herod... əgəy akisi Filipning ayali Herodiyəning wəjidin Yəhyani tutkun kilip, zindanoƣa taxlioƣanidi» — Yəhyani tutux «Herodiyəning wəjidin» — Herod bəlkim Herodiyəning biwasitə təlipidin xundak kiloƣan boluximu mumkin.

–Herod əgəy akisi Filipning ayali Herodiyəni Filiptin tartiwelip andin uni ajrixixka kayil kilip, Herodiyə bilən əzi toy kiloƣanidi.

14:3 Mar. 6:17; Luka 3:19.

14:4 «Bu ayalni tartiwelixing Təwrat kanunioƣa hilaptur» — «Law.» 16:18, 20:21də, birsining aka yaki ukisi hayat əhwalda, birining ayalini yənə biri əz əmrigə elixka bolmaydu, dəp bəlgilәngən.

14:4 Law. 18:16.

14:5 Mat. 21:26.

14:6 «ayali Herodiyəning kizi otturioƣa qikip ussul oynap bərdi» — «Herodiyəning kizi» — Herodiyəning burunki eridin boloƣan kizi.

14:6 Yar. 40:20; Mar. 6:21.

14:7 Hak. 11:30.

14:9 «Padixah buningoƣa ҳəsrət qəkkən bolsimu,...» — Herod ҳakim bəzidə «padixah» deyilətti.

anisining aldiƣa apardi. [12] Yəhyaning muhlisliri bolsa berip, jəsətni elip dəpnə ķildi; andin berip Əysaƣa bu ixlarni həwər ķildi.

Əysaning bəx ming kixini toyoƣuzuxi

Mar. 6:30-44; Luķa 9:10-17; Yuḥ. 6:1-14

[13] Əysa bu həwərni anglap, əzi yaloƣuz pinḥan bir jayoƣa ketəy dəp bir kemigə olturup u yərdin ayrildi. Halayiķ buning həwirini tapķanda, ətraptiki xəḥərlərdin kelixip, uning kəynidin piyadə mangdi..
[14] U ķiroƣakķa qiķip kətkinidə, zor bir top adəmlərni kərüwidi, ularoƣa iq aoƣritip, ularning aoƣrikķlirini saķaytti..
[15] Kəq kirgəndə, muhlisliri uning yenioƣa kelip: — Bu qəl bir jay ikən, wakitmu bir yərgə berip ķaldi. Halayiķni yoloƣa seliwətkən bolsang, andin ular kəntlərgə berip əzlirigə ozuķ setiwalsun, — dedi..
[16] Lekin Əysa ularoƣa: — Ularning ketixining ḥajiti yoķ, əzünglar ularoƣa ozuķ beringlar, — dedi.

[17] Lekin muhlislar:
— Bizdə bəx nan bilən ikki danə beliķtin baxķa ḥeq nərsə yoķ, — deyixti.
[18] U: — Ularni manga elip kelinglar, dedi.
[19] U halayiķni qəplükning üstidə olturuxķa buyruoƣandin keyin, bəx nan bilən ikki beliķni ķolioƣa elip, asmanoƣa ķarap Hudaoƣa təxəkkür eytti. Andin nanlarni oxtup muhlislirioƣa bərdi, muhlisliri halayikķa üləxtürüp bərdi.. [20] Ḥəmməylən yəp toyundi. Muhlislar exip ķaloƣan parqilarni liķ on ikki sewətkə teriwaldi.. [21] Ozukķlanoƣanlarning sani ayallar wə balilardin baxķa təhminən bəx ming kixi idi.

Su üstidə mengix

Mar. 6:45-52; Yuḥ. 6:16-21

[22] Arķidila, u muhlislirini kemigə olturoƣuzup: Əzüm bu halayiķni yoloƣa seliwetimən, silər angoƣuqə dengizning ķarxi ķiroƣikioƣa ətüp turunglar, dəp buyrudi.. [23] Halayiķni yoloƣa seliwətkəndin keyin, u dua ķilix üqün əzi hilwət taoƣķa qiķti. Kəq kirgəndimu u yərdə yaloƣuz ķaldi.. [24] Bu qaoƣda, kemə ķiroƣaķtin heli kəp qaķirim yürgənidi, lekin xamal ķarxi yənilixidin qiķiwatķaqķa, kemə dolķunlar iqidə qayķilip turatti..
[25] Keqə tətinqə jesək wakitida, u dengizning üstidə mengip, muhlisliri tərəpkə kəldi..
[26] Muhlislar uning dengizning üstidə mengip keliwatķanlikini kərüp, alakzadə bolup: — Alwasti ikən! — dəp ķorkup quķan selixti.
[27] Lekin Əysa dərḥal ularoƣa:
— Yürəklik bolunglar, bu mən, ķorkmanglar! — dedi.
[28] Petrus buningoƣa jawabən:
— I Rəb, bu sən bolsang, su üstidə mengip yeningoƣa beriximoƣa əmr ķiloƣaysən, — dedi.
[29] Kəl, — dedi u.
Petrus kemidin qüxüp, su üstidə mengip, Əysaoƣa ķarap ketiwatatti; [30] lekin boranning ķattiķ qiķiwatķanlikini kərüp ķorkup, suoƣa qəküxkə baxlidi: — Rəb, meni ķutķuzuwaloƣaysən! — dəp warķiridi.
[31] Əysa dərḥal ķolini uzitip, uni tutuwaldi wə uningoƣa:
— Əy ixənqi ajiz bəndə, nemixķa guman ķilding? — dedi.
[32] Ular kemigə qiķķanda, xamal tohtidi. [33] Kemidə olturoƣanlar uning aldioƣa kelip səjdə ķilip:
— Bərḥək, sən Hudaning Ooƣli ikənsən, — deyixti.

14:13 Mat. 12:15; Mar. 6:31; Luķa 9:10.
14:14 Mat. 9:36; Yuḥ. 6:5.
14:15 Mar. 6:35; Luķa 9:12.
14:19 1Sam. 9:13.
14:20 «Muhlislar exip ķaloƣan parqilarni liķ on ikki sewətkə teriwaldi» — grek tilida «Ular exip ķaloƣan parqilarni... teriwaldi». Muhlislar ikənliki «Mat.» 16:9-10-də ispatlinidu. **«liķ on ikki sewətkə teriwaldi»** — «sewət» grek tilida «ķol sewət» — demək, bir adəm ikki ķollap kətürələydioƣan sewət.

14:22 Mar. 6:45; Yuḥ. 6:17.
14:23 Mar. 6:46; Yuḥ. 6:15.
14:24 «kemə ķiroƣaķtin heli kəp qaķirim yürgənidi» — yaki «kemə dengiz otturisida yürgəndidi...».
14:25 «keqə tətinqə jesək wakitida...» — bir keqə tət jesəkkə bəlünətti; xunga bu wakit tang atay degən wakit idi.

Əysaning Ginnisarəttə bimarlarni saḳaytixi

Mar. 6:53-56

34 Ular dengizning ḳarxi təripigə ətkəndə, Ginnisarət yurtida ḳurukluḳḳa qiḳti.. 35 U yərdiki adəmlər uni tonup ḳelip, ətraptiki barliḳ jaylarоɣa həwər əwətti; xuning bilən kixilər barliḳ bimarlarni uning aldioɣa elip kəldi; 36 ular uningdin bimarlarning ḥeqbolmioɣanda uning tonining pexigə bolsimu ḳolini təgküzüwelixioɣa yol ḳoyuxini ətündi. Uningоɣa ḳolini təgküzgənlərning ḥəmmisi səllimaza saḳaydi.

Ən'ənimiz muḥimmu yaki Hudaning əmri muḥimmu — insanni nemə napak ḳilidu?

Mar. 7:1-23

15 1 Bu qaoɣda, Təwrat ustazliridin wə Pərisiylərdin bəziliri Yerusalemdin kelip Əysaning aldioɣa berip:.. 2 — Muhlisliring nemixḳa ata-bowilirimizning ən'ənilirigə hilaplik ḳilidu? Qünki ular ḳollirini yumay tamaḳ yəydikənoɣu, — dedi.

3 Lekin u ularоɣa mundaḳ jawab bərdi:

— Silərqu, silər nemixḳa ən'ənimizni saḳlaymiz dəp Hudaning əmrigə hilaplik ḳilisilər? 4 Qünki Huda: «Ata-anangni ḥərmət ḳil» wə «Atisi yaki anisini ḥaḳarətligənlər ələmgə məḥkum ḳilinsun» dəp əmr ḳiloɣan.
5 Lekin silər: — Ḥərḳandaḳ kixi «Atisi yaki anisioɣa: — Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliḳaqan Hudaoɣa atiwəttim — desila, 6 uning ata-anisioɣa ḥərmət-wapadarlik ḳilix məjburiyiti ḳalmaydu, — dəysilər. Buning bilən ən'ənənglarni dəp, Hudaning əmrini yoḳḳa qiḳiriwəttinglar.. 7 Əy sahtipəzlər! Yəxaya pəyoɣəmbər bərgən muxu bexarət toptooɣra silər tooɣruluḳ ikən: —

8 «Muxu həlḳ aoɣzida meni ḥərmətligini bilən,
Birak ḳəlbi məndin yirak..
9 Ular manga biḥudə ibadət ḳilidu.
Ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas».

Ḥəḳiḳiy napaklik

10 Andin u halayiḳni yenioɣa qaḳirip, ularоɣa:

— Ḳulak selinglar ḥəm xuni qüxininglarki,.
11 Insanni napak ḳilidioɣini aoɣzidin kiridioɣini əməs, bəlki aoɣzidin qiḳidioɣinidur, — dedi..
12 Keyin muhlisliri uning aldioɣa kelip:

— Sening bu səzüngni Pərisiylər anglap, uningdin bizar bolup rənjigənlikini bildingmu? — dedi.

13 Lekin u mundaḳ jawab ḳayturdi:

— Ərxtiki Atam tikmigən ḥərḳandaḳ əsümlük yiltizidin yulunup taxlinidu.. 14 Silər ularоɣa pisənt ḳilmanglar; ular korlaroɣa yol baxlaydioɣan korlardur. Əgər kor koroɣa yol baxlisa, hər ikkisi orioɣa qüxüp ketidu..
15 Lekin Petrus uningоɣa:

14:34 Mar. 6:53.
15:1 Mar. 7:1.
15:4 «Ata-anangni ḥərmət ḳil» wə «atisi yaki anisini ḥaḳarətligənlər ələmgə məḥkum ḳilinsun» — bu əmrlər Təwrat «Mis.» 20:12, 17, «Law.» 20:9 wə «Ḳan.» 5:16də hatirilinidu.
15:4 Mis. 20:12; 21:17; Law. 20:9; Ḳan. 5:16; Pənd. 20:20; əf. 6:2.

15:6 «uning ata-anisioɣa ḥərmət-wapadarlik ḳilix məjburiyiti ḳalmaydu, — dəysilər. Buning bilən ən'ənənglarni dəp, Hudaning əmrini yoḳḳa qiḳiriwəttinglar» — Məsiḥning səzigə ḳarioɣanda «Hudaoɣa atioɣan təəlluḳatlar» tehi atioɣuqi kixining ḳolida turoɣanda, ulardin paydiliniwərsə bolatti. Xu kixi bəlkim Təwrat ustazlirining ḳollixi bilən «dunyadin kətkinimdin keyin...» yaki «məlum bir məzgildin keyin...» «ibadəthanioɣa tapxurimən» dəp ḳəsəm ḳiloɣan bolsa kerək. Yəhudiylarning tarihiy hatiriliridə xuningоɣa ohxax kəpligən misallar tepilidu.
–Pəriysilər əgətkən xu ḥiylə-mikir: «Mal-mülküngni Hudaoɣa ataloɣan («ḳurban ḳiloɣan») ḳiloɣan bolsang, ata-anangdin həwər almisang bolidu» əməs, bəlki «(xundaḳ ḳiloɣan bolsang) **həwər elixingоɣa bolmaydu**» degəndək. Ular xübḥisizki ahirida bu ixtin məlum bir payda kəridu, əlwəttə.
15:6 Mar. 7:13; 1Tim. 4:3; 2Tim. 3:2.
15:8 Yəx. 29:13; Əz. 33:31; Mar. 7:6.
15:9 «... Ular manga biḥudə ibadət ḳilidu. Ularning əgətkən təlimliri pəḳət insanlardin qiḳḳan pətiwalarla, halas» — (8-9-ayətlər) «Yəx.» 29:13.
15:9 Yəx. 29:13; Mar. 7:6, 7; Kol. 2:18, 20, 22.
15:10 Mar. 7:14.
15:11 Ros. 10:15; Rim. 14:17,20; Tit. 1:15.
15:13 Yuḥ. 15:2.
15:14 Yəx. 42:19; Luḳa 6:39.

— Baya eytқan təmsilni bizgə qüxəndürüp bərgəysən, — dedi.
16 Lekin u: — Silərmu tehiqə qüxənqigə eriximidinglar?! — dedi. 17 Eoɣizoɣa kirgən barliқ nərsilərning axқazan arқiliқ tərət bolup qiқip ketidioɣanliқini tehi qüxənməmsilər? 18 Lekin eoɣizdin qiқidioɣini қəlbtin qiқidu, insanni napak қilidioɣinimu xudur. 19 Qünki yaman oylar, қatilliқ, zinahorluқ, buzuқqiliқ, ooɣriliқ, yaloɣan guwaһliқ wə təһmət қatarliқlar қəlbtin qiқidu. 20 Insanni napak қilidioɣanlar mana xulardur; yuyulmioɣan қollar bilən tamaқ yeyix insanni napak қilmaydu.

Yat əllik ayalning etiқadi

Mar. 7:24-30

21 Əysa u yərdin qiқip, Tur wə Zidon xəһərlirining ətrapidiki yurtlaroɣa bardi.
22 Mana, u qət yərlərdin kəlgən қananiy bir ayal uning aldioɣa kelip:
— I Rəb! Dawutning ooɣli, һalimoɣa rəһim қiloɣaysiz! Қizimoɣa jin qaplixiwaloɣanikən, қiynilip ketiwatidu! — dəp uningoɣa nida қilip zarlidi.
23 Lekin u u ayaloɣa bir eoɣizmu jawab bərmidi. Muhlisliri uning yenioɣa kelip:
— Bu ayalni yoloɣa salsang! Qünki u kəynimizdin əgixip yalwurup nida қiliwatidu, — dedi.
24 Əmdi u jawab berip:
— Mən pəқət yoldin tenigən қoy padiliri boloɣan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən, — dedi.
25 Əmma ɣeliқi ayal uning aldioɣa kelip səjdə қilip:
— Rəb, manga yardəm қiloɣaysən! — dəp yalwurdi.
26 U uningoɣa:
— Balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix yahxi əməs, — dedi.
27 Lekin ɣeliқi ayal:
— Durus, i Rəb, biraқ һətta itlarmu hojayinining dastihinidin qüxkən uwaқlarni yəydioɣu, — dedi.
28 Xuning bilən Əysa uningoɣa:
— Əy hanim, ixənqing küqlük ikən! Tiligiringdək bolsun! — dedi. U ayalning қizi xuan saқiyip kətti.

Nuroɣun kesəllərning saқaytilixi

29 Əysa u yərdin qiқip, Galiliyə dengizining boyidin ətüp, taoɣқa qiқip olturdi. 30 Uning aldioɣa top-top halayiқ yioɣildi. Ular tokur, қarioɣu, gaqa, qolaқ wə nuroɣun baxқa hil kesəllərnimu elip kelip, uning ayioɣi aldioɣa қoyuxti; u ularni saқayti. 31 Xuning bilən halayiқ gaqilarning səzliyələydioɣan boloɣanliқini, qolaқlarning saқayoɣinini, tokurlarning mangoɣanliқini wə қarioɣularning kəridioɣan boloɣanliқini kərüp, һəyran boldi wə Israilning Hudasini uluoɣlidi.

Tət ming adəmning toyoɣuzuluxi

Mar. 8:1-10

32 Andin Əysa muhlislirini yenioɣa qaқirip:
— Bu halayiққa iqim aoɣriydu; qünki ular üq kündin beri yenimda boldi, yegüdək bir nərsisimu қalmidi. Ularni eylirigə aq қayturuxni halimaymən, yolda һalidin ketixi mumkin, — dedi.
33 Muhlislar uningoɣa:
— Bu qəldə bunqiwala adəmni toyoɣuzoɣudək kəp nanni nədin tapimiz? — deyixti.
34 Əysa ulardin: Қanqə neninglar bar? — dəp soridi.

15:15 Mar. 7:17.
15:19 Yar. 6:5; 8:21; Pənd. 6:14; Yər. 17:9.
15:21 «Əysa u yərdin qiқip, Tur wə Zidon xəһərlirining ətrapidiki yurtlaroɣa bardi» — u yər «qətəlliklər» turuwatқan rayon bolup, Məsiһning xu yərgə berixtiki məқsiti, əz һəlқidin bir waқit ayrilip aram elixtin ibarət bolsa kerək.
15:21 Mar. 7:24.
15:24 Mat. 10:6; Ros. 13:46.
15:26 «Balilarning nenini kiqik itlaroɣa taxlap berix yahxi əməs» — Məsiһ bu yərdə əzining dəsləpki wəzipisini, Yəһudiylaroɣa hux һəwər yətküzüx, dəp təkitləydu. «Kiqik itlar» bəlkim һaқarətlik səz bolmay, əydiki arzuluқ pistilirini kərsitidu. Bu muһim wəқə tooɣrisida «қoxumqə səz»imizni kerüng.
15:29 Mar. 7:31.
15:30 Yəx. 29:18; 35:5; Mat. 11:5; Luқa 7:22.
15:32 Mar. 8:1.

— Yəttə nan bilən birnəqqə tal kiqik belik bar, — deyixti ular.
35 Buning bilən u halayikni yərdə olturuxka buyrudi. 36 Andin, yəttə nan bilən beliklarni kolioɣa elip Hudaoɣa təxəkkür eytip, ularni oxtup muhlisliriоɣa bərdi, muhlislar halayikka üləxtürdi.. 37 Ḥəmməylən toyoɣuqə yedi; andin muhlislar exip kaloɣan parqilarni yioɣip yəttə qong sewətni toxkuzdi. 38 Tamak yegənlərning sani balilar wə ayallardin baxka tət ming kixi idi. 39 U halayikni yoloɣa saloɣandin keyin, kemigə qüxüp, Magadan yurtining qət yərlirigə bardi.

Pərisiylərning «məjizilik alamət» kərsitixni tələp kilixi

Mar. 8:11-13; Luka 12:54-56

16 1 Əmdi pərisiylər bilən Sadukiylar uni sinax məkситidə yenioɣa kelip, uningdin bizgə asmandin məjizilik bir alamət kərsətsəng, dəp tələp kilixti.. 2 Birak Əysa ularoɣa mundak dedi:
— Kəqkurun silər kizil xəpəkni kərgininglarda, «Ḥawa ətə oquk bolidu» dəysilər. 3 wə ətigəndə: «Bügün boran qikidu, qünki asmanning rənggi kizil ḥəm tutuk», dəysilər. Asman rənggi-royini pərk etələysilər-yu, lekin bu zamanda yüz beriwatkan alamətlərni pərk etəlməysilər! 4 Rəzil ḥəm zinahor bu dəwr «məjizilik bir alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Birak bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»din baxka ḥeqkandak məjizilik alamət kərsitilməydu. Andin u ularni taxlap qikip kətti..

«Eqitku» boloɣan eziktu təlimdin ḥoxyar bolux

Mar. 8:14-21

5 Muhlisliri dengizning u kətioɣa ətkinidə, nan eliwelixni untuoɣanidi. 6 Əysa ularoɣa:
— Ḥoxyar bolunglar, Pərisiylər bilən Sadukiylarning eqitkusidin ehtiyat kilinglar, — dedi..
7 Muhlislar özara mulaḥizilixip:
— Nan əkəlmigənlikimiz üqün buni dəwatsa kerək, — deyixti.
8 Əysa ularning nemə deyixiwatkanlikini bilip mundak dedi:
— Əy ixənqi ajizlar! Nemə üqün nan əkəlmigənlikinglar tooɣrisida mulaḥizə kilisilər? 9 Tehiqə qüxənmidinglarmu? Bəx nan bilən bəx ming kixining toyoɣuzuloɣanliki, kanqə sewət ozuk yioɣiwaloɣanlikinglar esinglardin qiktim u?. 10 Yəttə nan bilən tət ming kixining toyoɣuzuloɣanliki, yənə kanqə qong sewət ozuk yioɣiwaloɣanlikinglarmu esinglardin qi ktimu?. 11 Silər kandakmu mening silərgə: «Pərisiylər bilən Sadukiylarning eqitkusidin ehtiyat kilinglar» deginimning nan tooɣruluk əməslikini qüxənməysilər?
12 Muhlislar xundila uning nandiki eqitkudin əməs, bəlki Pərisiylər bilən Sadukiylarning təlimidin ehtiyat kilixni eytkanlikini qüxinip yətti.

Petrusning Əysani Məsiḥ dəp tonuxi

Mar. 8:27-30; Luka 9:18-21

13 Əysa Kəysəriyə-Filippi rayonioɣa kəlginidə, u muhlisliridin:
Kixilər mən Insan'ooɣlini kim dəp bilidikən?

15:36 1Sam. 9:13.
16:1 «Pərisiylər bilən Sadukiylar» — «Pərisiylər» bolsa Təwrat kanunioɣa katmu-kat türlük baxka kaidə-nizamlarni koxkan kattik tələpqan diniy ekim idi. «Sadukiylar» degən diniy ekimining bəzi tərəpliri ularoɣa ohxax boloɣini bilən, lekin ular Təwrattiki pəyoɣəmbərlər kisimlirini kobul kilmay, pəkət Təwrattiki 1-5-kisimlarni (yəni Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan kisimlar)ni kobul kiloɣan. Ular «kiyamət küni», xundakla insanlarning ahirəttə ölümdin tirilixini etirap kilmaytti. Adəttə «Pərisiylər» wə «Sadukiylar» bir-birigə düxmənlixip yürətti, lekin ular Əysani bir tərəp kilix üqün birləxkənidi.
«bizgə asmandin məjizilik bir alamət kərsətsəng» — ular tələp kiloɣan «məjizilik alamət», Əysaning ḥəkikiy Məsiḥ ikənlikini ispatlaydioɣan bir karamətni kərsitidu, əlwəttə.
16:1 Mat. 12:38; Mar. 8:11; Luka 11:29; 12:54; Yuḥ. 6:30.
16:2 Luka 12:54.
16:4 «Yunus pəyoɣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət» — 12:39-40-ayətlərgə karalsun. «Bu zamanda yüz beriwatkan alamətlər» tooɣrisida «koxumqə səz»imiznimu kerüng.
16:4 Yun. 2:1; Mat. 12:39; Luka 11:29.
16:6 Mar. 8:15; Luka 12:1.
16:9 Mat. 14:17; Mar. 6:38; Luka 9:13; Yuḥ. 6:9.
16:10 Mat. 15:34.

— dəp soridi..
14 Muhlisliri:
— Bəzilər seni qəmüldürgüqi Yəhya, bəzilər Ilyas pəyoɣəmbər wə yənə bəzilər Yərəmiya yaki baxqa pəyoɣəmbərlərdin biri dəp bilidikən, — dəp jawab bərdi..
15 U ulardin:
— Əmdi silərqu? Silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
16 Simon Petrus:
— Sən Məsiḥ, mənggülük ḥayat Hudaning Oоɣli ikənsən, — dəp jawab bərdi..
17 Əysa uningoɣa:
— Bəhtliksən, i Yunus oоɣli Simon! Buni sanga ayan kiloɣuqi ḥeq ət-kan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur.. 18 Mən sanga xuni eytayki, sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə kurimən. Uning üstidin təḥtisaraning dərwazilirimu oɣalib ke ləlməydu.. 19 Ərx padixaḥlikining aqkuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoɣlisang ərxtimu baoɣlanoɣan bolidu, sən yər yüzidə nemini koyup bərsəng, ərxtimu koyup berilgən bolidu, — dedi..
20 Bu səzlərni eytip bolup, u muhlisliroɣa əzining Məsiḥ ikənlikini ḥeqkimgə tinmaslikni tapilidi.

Əysaning ölüp tirilidioɣanlikini aldin eytixi

Mar. 8:31-9:1; Luka 9:22-27

21 Xu wakittin baxlap, Əysa muhlisliroɣa əzining Yerusalemoɣa ketixi, aksakallar, bax kahinlar wə Təwrat ustazliri təripidin kəp azab-okubət tartixi, öltürülüxi mukərrər boloɣanlikini, xundakla üqinqi küni tirildürülidioɣanlikini ayan kilixka baxlidi..
22 Xuning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləp:
— Ya Rəb, sanga rəḥim kilinoɣay! Bexingoɣa bundak ixlar kət'iy qüxməydu! — dedi.
23 Lekin u burulup Petruska karap:
— Arkamoɣa ət, Xəytan! Sən manga putlikaxangsən, sening oylioɣanliring Hudaning ixliri əməs, insanning ixliridur, — dedi..
24 Andin Əysa muhlisliroɣa mundak dedi:
Kimdəkim manga əgixixni halisa, özidin waz keqip, özining krestini kətürüp manga əgəxsun!.. 25 Qünki öz jenini kutkuzmakqi boloɣan kixi qokum jenidin məḥrum bolidu, lekin mən üqün öz jenidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu..
26 Qünki bir adəm pütün dunyaoɣa igə bolup jenidin məḥrum kalsa, buning nemə pay-

16:13 Mar. 8:27; Luka 9:18.
16:14 Mat. 14:2.
16:16 «... Mənggülük ḥayat Hudaning oоɣli» — grek tilida «tirik Hudaning Oоɣli». «Tirik Huda» degən ibarə Hudani ḥayat, «elük but əməs», ḥəkikiy Huda dəp təkitləydu.
16:16 Yuḥ. 6:69.
16:17 «... Yunus oоɣli Simon!» — grek tilida «... Simon bar-ionaḥ» («Yunusning oоɣli»). Bu Yunus Təwrattiki pəyoɣəmbər Yunus əməs; lekin kizik bir ix xuki, Petrus wə Yunus pəyoɣəmbərning kəp ortak yərliri bar.
16:17 Mat. 11:25.
16:18 «Sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə kurimən....» — «Petrus»ning mənisi «tax» bolup, u «jamaətning uli» əməs. Jamaətning uli bolsa Əysa eytkan «uyultax» bolup, u yaki özini yaki özigə baoɣlanoɣan iman-etikadini kərsitidu. «1Pet.» 2:4-9ni wə «koxumqə səz»imizni kerüng. **«təḥtisaraning dərwaziliri»** — bəlkim kəqmə mənidə bolup, «ölümning küqi», «jin-xəytanlarning küqliri»ni kərsitixi mumkin.
16:18 Zəb. 118:22; Yəx. 28:16; 33:20; Yuḥ. 1:43; 1Kor. 3:11.
16:19 «Ərx padixaḥlikining aqkuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoɣlisang ərxtimu baoɣlanoɣan bolidu,...» — bu muḥim səz tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
16:19 Mat. 18:18; Yuḥ. 20:22.
16:21 Mat. 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22; 18:31; 24:7.
16:23 «Arkamoɣa ət, Xəytan!...» — Məsiḥ bu ayəttə «Xəytan» degən bu səzini birinqidin «düxmən» degən mənidə ixlitip, özining düxmini bolup kaloɣan Petruska eytidu. Ikkinqidin, Xəytan özi Petrus arkilik Əysaoɣa putlikaxang bolmakqi idi.
16:23 2Sam. 19:22.
16:24 «kimdəkim manga əgixixni halisa, özidin waz keqip, özining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — 10:38ni, xundakla uningdiki izaḥatnimu kerüng.
16:24 Mat. 10:38; Mar. 8:34; Luka 9:23; 14:27.
16:25 «Qünki öz jenini kutkuzmakqi boloɣan kixi qokum jenidin məḥrum bolidu, lekin mən üqün öz jenidin məḥrum boloɣan kixi uningoɣa erixidu» — grek tilida «jan» wə «ḥayat» birla səz bilən ipadilinidu. «Öz jeni» muxu yərdə pəkət adəmning ḥayatinila əməs, bəlki barlik etikadi boloɣanlaroɣa muyəssər kilinoɣan mənggülük roḥiy bəhtni wə mirasini kərsitidu.
16:25 Mat. 10:39; Mar. 8:35; Luka 9:24; 17:33; Yuḥ. 12:25.

disi bolsun?! U nemisini jenioɣa tegixsun?!
27 Qünki Insan'ooɣli Atisining xan-xəripi iqidə pərixtiliri bilən kelix aldida turidu; wə u ḥəmmə adəmning əz əmәlliriɡə tuxluk jawab kayturidu.
28 Mən silərgə xuni bərḥək eytip koyayki, bu yərdə turoɣanlarning arisidin əlümning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining əz padixaḥliki bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur.

Əysaning julalikta kərünüxi

Mar. 9:2-13; Luka 9:28-36

17 1 Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yakup wə Yakupning inisi Yuḥannani ayrip elip, egiz bir taoɣka qikti.. 2 U yərdə uning siyaki ularning kəz aldidila əzgirip, yüzi kuyaxtək parlidi, kiyimliri nurdək ap'ak bolup qaknidi. 3 Wə mana, muhlislaroɣa Musa wə Ilyas pəyoɣəmbərlər uning bilən səzlixiwatkan ḥalda kəründi. 4 Xuning bilən Petrus Əysaoɣa:

— I Rəb, bu yərdə boloɣinimiz nemidegən yahxi! Halisang, birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli! — dedi.
5 Uning gepi tügiməyla, mana nurluk bir bulut ularni kapliwaldi. Mana, buluttin: «Bu Mening səyümlük Ooɣlumdur, Mən uningdin hursənmən. Uningoɣa kulak selinglar!» degən awaz anglandi.
6 Muhlislar buni anglap əzlirini yərgə taxlap düm yetip wəḥimigə qüxti. 7 Birak Əysa kelip, ularoɣa kolini təgküzüp:

Kopunglar, korkmanglar, — dedi. 8 Ular bexini kətürüp kariwidi, Əysadin baxka ḥeqkimni kərmidi.

9 Taoɣdin qüxüwetip, Əysa ularoɣa:

— Insan'ooɣli ölümdin tirildürülmigüqə, bu alamət kərünüxni ḥeqkimgə eytmanglar, — dəp tapilidi.
10 Andin muhlisliri uningdin:

— Təwrat ustazliri nemə üqün: «Ilyas pəyoɣəmbər Məsiḥ kelixtin awwal kaytip kelixi kerək» deyixidu? — dəp soraxti.
11 U ularoɣa jawabən:

— Ilyas pəyoɣəmbər dərwəkə Məsiḥtin awwal kelidu, ḥəmmə ixni ornioɣa kəltüridu.
12 Əmma mən silərgə xuni eytip koyayki, ilyas alliqaqan kəldi, lekin kixilər uni tonumidi, bəlki uningoɣa halioɣanqə muamilə kildi. Xuningoɣa ohxax, Insan'ooɣlimu ularning kollirida azab qekix aldida turidu, — dedi. 13 Xu qaoɣda muhlislar uning qəmüldürgüqi Yəḥya tooɣrisida səzləwatkanlikini qüxəndi.

Jin qaplaxkan balining azad kilinixi

Mar. 9:14-29; Luka 9:37-43

14 Ular halayikning yenioɣa baroɣinida, bir kixi uning aldioɣa kelip, tizlinip:

16:26 «Qünki bir adəm pütün dunyaoɣa igə bolup jenidin məḥrum kalsa, buning nemə paydisi bolsun?! U nemisini jenioɣa tegixsun?!» — yukiriki izahatta eytiloɣandək, «əz jeni» muxu yərdə pakət adəmning ḥayatinila əməs, bəlki barlik etikadqi boloɣanlaroɣa muyəssər kilinoɣan mənggülük roḥiy bəḥtni wə mirasini kərsitidu, əlwəttə.
16:26 Zəb. 49:6-12; Mar. 8:37; Luka 9:25.
16:27 Ayup 34:11; Zəb. 62:12; Mat. 24:30; 25:31; 26:64; Rim. 2:6.
16:28 «Bu yərdə turoɣanlarning arisidin əlümning təmini tetixtin burun...» — «əlümning təmini tetix» grek tilida «əlümni tetix» dəp ipadilinidu. **«bu yərdə turoɣanlarning arisidin əlümning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining əz padixaḥliki bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur»** — bizningqə 16:28-ayəttiki səzning muḥim mənisi 17-babta təswirlənɡən karamət ixlarni kərsitidu. Baxka alimlar u: (1) Əysa eltürülgəndin keyin muhlislirioɣa kayta kərünüxi bilən; (2) Mukəddəs Roḥning kelixi bilən; (3) Məsiḥning xəripi jamaəttə ayan kilinixi bilən; (4) Əysaning dunyaoɣa kaytip kelixi bilən əməlgə axuruldi, dəp karaydu.
–Yukiriki (1)-, (2)-, (3)-pikir səl orunluk boloɣini bilən, lekin Əysaning «bu yərdə turoɣanlarning **arisidin**... kəridioɣanlar bar» deginidin kariоɣanda, **bəzi** rosullar bu ixni kəridu, xunga muḥim əməlgə axuruluxi 17-babtiki «Əysaning julalikta kərünüxi» degən ixtur, dəp karaymiz.
16:28 Mar. 9:1; Luka 9:27.
17:1 Mar. 9:2; Luka 9:28; 2Pet. 1:17.
17:4 «Halisang, ... bu yərgə üq kəpə yasayli!» — yaki «halisang, ... bu yərgə üq kəpə yasay!». Bu səz wə pütün wakə tooɣruluk yənə «koxumqə səz»imizni kerüng.
17:5 Kan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; 9:35; Ros. 3:22; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
17:9 Mar. 9:9; Luka 9:36.
17:10 Mal. 3:23; Mat. 11:14; Mar. 9:11.
17:11 «Ilyas pəyoɣəmbər dərwəkə *Məsiḥtin* awwal kelidu, ḥəmmə ixni ornioɣa kəltüridu» — «Ilyasning awwal kelixi» wə uning «ḥəmmini ornioɣa kəltürüxi»ni kərsətkən bexarət wə baxka təpsilatliri Təwrat, «Mal.» 4:5-6də ḥatirilinidu.
17:14 Mar. 9:16; Luka 9:37.

15 Rəb, ooɣlumoɣa iqingni aoɣritkaysən! Qünki
uning tutkaklik kesili bar boloɣaqka, zor azab
qekiwatidu; qünki u daim otning yaki suning
iqigə qüxüp ketidu.. 16 Uni muhlisliringoɣa
elip kəlgənidim, sakaytalmidi, — dedi.
17 Əysa jawabən: — Əy etikadsiz wə tətür
dəwr, silər bilən kaqanoɣiqa turay?! Mən
silərgə yənə kaqanoɣiqa səwr kilay? — Balini
aldimoɣa elip kelinglar — dedi.
18 Xuning bilən Əysa jinoɣa tənbih beriwidi,
jin balidin qikip kətti, balimu xuan sakaydi.
19 Keyin, Əysa ayrim kaloɣanda, muhlislar
uning yenioɣa kelip:
— Biz nemə üqün jinni koɔliwetəlmiduk? —
dəp soraxti..
20 U ularoɣa: — Ixənqinglar bolmioɣanlikі
üqün. Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki,
silərdə kiqa urukidək zərriqə ixənq bolsila,
silər awu taoɣka: «Bu yərdin u yərgə kəq»
desənglar, kəqidu; xundakla silərgə mum-
kin bolmaydioɣan hęq ix bolmaydu.. 21 Birak,
bundak jinlarni dua kilix wə roza tutux bilən
bolmisa həydigili bolmaydu — dedi..

Əysaning yənə əlüxi wə tirilixi tooɣruluk eytixi

Mar. 9:30-32; Luka 9:43-45

22 Ular Galiliyə əlkisidə aylinip yürginidə,
Əysa ularoɣa:
— Insan'ooɣli satkunluktin insanlarning
koliɣa tapxurulidu;. 23 ular uni əltüridu, le-
kin üqinqi küni u tirilidu, — dedi. Buni anglap
muhlislar eoɣir oɣəm-kayoɣuoɣa qəmüp kətti.

Ibadəthana beji tapxurux məsilisi

24 Andin ular Kəpərnahum xəhirigə kəlginidə,
ibadəthana «ikki drakma» bejini yioɣkuqilar
Petrusning yenioɣa kelip:
— Ustazinglar «ikki drakma»ni tələmdu? —
dəp soridi..
25 Tələydu, — dedi Petrus.
Lekin u əygə kirgixigila, tehi bir nemə
deməstila Əysa uningdin:
— Simon, seningqə bu dunyadiki padixahlar
kimlərdin baj alidu? Əz pərzəntliridinmu,
yaki yatlardinmu, — dəp soridi..
26 Petrus uningoɣa:
Yatlardin, — dewidi, Əysa uningoɣa:
— Undakta, pərzəntlər bajdin haliy bo-
lidu. 27 Birak baj yioɣkuqilaroɣa putlikaxang
bolmaslikimiz üqün, dengizoɣa berip
karmakni taxla. Tutkan birinqi belikni elip,
aoɣzini aqsang, tət drakmilik bir tənggə pul
qikidu. Uni elip mən wə sən ikkimizning beji
üqün ularoɣa bər, — dedi..

Ərx padixahlikida kim əng uluoɣ?

Mar. 9:33-37; Luka 9:46-48

18 1 Bu qaoɣda, muhlislar Əysaning
yenioɣa kelip:
Ərx padixahlikida kim əng uluoɣ? — dəp soridi..
2 Əysa yenioɣa kiqik bir balini qakirip, uni ot-
turida turoɣuzup, mundak dedi:
3 — Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki,
əz yolunglardin yenip, kiqik balilardək səbiy
bolmisanglar, ərx padixahlikioɣa hərgiz kirə
lməysilər.. 4 Əmdi kim əzini bu kiqik balidək
kiqik peil tutsa, u ərx padixahlikida əng uluoɣ

17:15 «tutkaklik kesili» — grek tilida «ay (xari) təripidin
uruloɣan» degən səz bilən ipadilinidu.
17:19 Mar. 9:28.
17:20 Mat. 21:21; Luka 17:6.
17:21 «Birak, bundak jinlarni dua kilix wə roza tutux bilən bolmisa həydigili bolmaydu» — bu ayət bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
17:22 Mat. 16:21; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22,44; 18:31.

17:24 «... ibadəthana «ikki drakma» bejini yioɣkuqilar Petrusning yenioɣa kelip...» — «ibadəthana beji» muxu yərdə grek tilida «didrakma» (ikki «drakma» pul) deyilidu. «Didrakma» əsli birhil tənggə bolup, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə Israildiki hər ər kixi hər yilda ibadəthanining ixliri üqün «yerim xəkəl» (bir didrakma) tapxurux kerək idi. «Mis.» 30:13-16ni kərüng.
17:25 Mat. 22:21; Rim. 13:7.
17:27 «Birak baj yioɣkuqilaroɣa putlikaxang bolmaslikimiz üqün...» — Əysa wə Petrus ikkisi «padixahning pərzənti» bolup, Hudaning ibadəthanisioɣa baj tələxtin haliy idi. Lekin baj yioɣkuqilar buni qüxənmigəqkə, ular təlimisə, bəlkim «Bu Əysa təkwadar əməs ikən, Məsih bolalmaydu» dəp kelixi, xundakla ular Əysaoɣa etikad baoɣlap, nijatka erixix pursitidin məhrum boluxi mumkin. **«tət drakmilik bir tənggə pul qikidu»** — «tət drakma tənggə» (grek tilida «stater») — 24-ayəttiki izahat okurmənlərning yadida bolsa kerələyduki, bu pul Əysa wə Petrusning bajni tələxi üqün dəl kerəklik pul idi.
18:1 Mar. 9:34; Luka 9:46; 22:24.
18:3 Mat. 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.

bolidu... [5] Bundaķ kiqik bir balini mening namimda ķobul ķilsa, u meni ķobul ķiloŋan bolidu.. [6] Lekin manga etiķad ķiloŋan bundaķ kiqiklərdin birini gunaḥķa putlaxturoŋan ḥərķandaķ adəmni, u boynioŋa yooŋan tügmən texi esiloŋan ḥalda dengizning tegigə qəktürüwetilgini əwzəl bolatti.. [7] Insanni gunaḥķa putlaxturidioŋan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning ḥalioŋa way! Putlaxturidioŋan ixlar mukərrər bolidu; lekin xu putlaxturoŋuqi adəmning ḥalioŋa way!...
[8] Əgər əmdi ķolung yaki putung seni gunaḥķa putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki ķolung yaki ikki putung bar ḥalda dozahtiki otķa taxlanoŋiningdin kərə, qolaķ yaki tokur ḥalda ḥayatlikķa kirgining əwzəldur..
[9] Əgər kəzüng seni gunaḥķa putlaxtursa, uni oyup əzüngdin neri taxliwət. Ikki kəzüng bar ḥalda dozahtiki otķa taxlanoŋiningdin kərə, birla kəzüng bilən bolsimu ḥayatlikķa kirgining əwzəldur.

Azoŋan ķoy tooŋrisidiki təmsil

[10] — Bu səbiy kiqiklərning ḥeqbirigimu səl ķaraxtin ḥezi bolunglar. Qünki xuni silərgə eytayki, ularning ərxtiki pərixtiliri ərxtiki Atamning jamalini ḥərdaim kərüp turidu..
[11] Qünki Insan'ooŋli ḥalakətkə azoŋanlarni ķutķuzoŋili kəldi...
[12] Ķandaķ ķaraysilər? Birawning yüz tuyaķ ķoyi bolup, uningdin biri ezip toptin qüxüp ķalsa, u tokşan tokķuz ķoyni taoŋlaroŋa ķoyup ķoyup, ḥelikį azoŋan ķoyini izdəydioŋu?.. [13] Wə əgər uni tepiwalsa, mən silərgə xuni bərḥəķ eytip ķoyayki, u ķoy üqün boloŋan huxalliķi azmioŋan tokşan tokķuziningkidin zor bolidu. [14] Xuningoŋa ohxax, bu səbiy kiqiklərning ḥərķandikining ḥalakətkə ezip ķelixi ərxtiki Atanglarning iradisi əməstur.

Gunaḥ ətküzgən ķerindaxķa boloŋan muamilə

Luķa 17:3

[15] — Əmdi əgər ķerindixing sanga ziyan selip gunaḥ ķilsa, uning yenioŋa berip ikkinglar haliy qaoŋda səwənlikini kərsitip ķoy. Ķerindixing səzüngni anglisa, uni ezixtin ķayturuwaloŋan bolisən.. [16] Lekin anglimisa, yənə bir-ikki guwaḥqini elip, uning yenioŋa baroŋin. Xundaķ ķilip, ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining səzi bilən ķilinsun... [17] Lekin əgər ķerindixing ularning səzigimu ķulaķ salmisa, əḥwalni jamaətkə yətküzüp eytķin. Əgər u jamaəttikilərgə ķulaķ salmisa, uni yat əllik yaki bajgir ķatarida kərünglar...
[18] Mən silərgə xuni bərḥəķ eytip ķoyayki, silər yər yüzidə nemini baoŋlisanglar, ərxtimu xu baoŋlanoŋan bolidu wə silər yər yüzidə nemini ķoyup bərsənglar, ərxtimu ķoyup berilgən bolidu...

18:4 «əmdi kim əzini bu kiqik balidək kiqik peil tutsa, u ərx padixaḥliķida əng uluoŋ bolidu» — «kiqik balilar» adəttə qongqiliķ ķilmaydu wə əzini bilərmən ķilip kərsətməydu wə bəlkim ḥəmmidin muḥim atisining səzigə xərtsiz ixinidu.
18:4 1Pet. 5:6.
18:5 Mar. 9:37; Luķa 9:48; Yuḥ. 13:20.
18:6 Mar. 9:42; Luķa 17:2.
18:7 «insanni gunaḥķa putlaxturidioŋan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning ḥalioŋa way! Putlaxturidioŋan ixlar mukərrər bolidu; lekin xu putlaxturoŋuqi adəmning ḥalioŋa way!» — bu muḥim ayət üstidə «ķoxumqə səz»imizdə azraķ tohtilimiz.
18:7 Mat. 26:24; Ros. 2:23; 4:27,28; 1Kor. 11:19.
18:8 Ķan. 13:7; Mat. 5:29,30; Mar. 9:43.
18:10 Zəb. 34:7; Luķa 15:3-7
18:11 «Qünki Insan'ooŋli ḥalakətkə azoŋanlarni ķutķuzoŋili kəldi» — bu ayət bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
18:11 Luķa 19:10.
18:12 Luķa 15:3.
18:15 Law. 19:17; Pənd. 17:10; Luķa 17:3; Yaķ. 5:19.
18:16 «ḥəmmə ix ikki-üq guwaḥqining səzi bilən ķilinsun» — bu səz «Ķan.» 19:15din nəķil kəltürülgən.
18:16 Qəl. 35:30; Ķan. 17:6; 19:15; Yuḥ. 8:17; 2Kor. 13:1; İbr. 10:28.
18:17 «əgər u jamaəttikilərgə ķulaķ salmisa, uni yat əllik yaki bajgir ķatarida kərünglar» — xu qaoŋda «yat əllik»lərning kəpinqisi butpərəs idi. «Bajgir»lar (Rim imperiyəsi üqün həlķtin baj alidioŋan Yəhudiylar) bolsa «Rim imperiyəgə setilip kətkən hainlar» dəp «iplas adəmlər»ning ķatarida ķarilatti.
18:17 1Kor. 5:9; 2Tes. 3:14.
18:18 «silər yər yüzidə nemini baoŋlisanglar, ərxtimu xu baoŋlanoŋan bolidu wə silər yər yüzidə nemini ķoyup bərsənglar, ərxtimu ķoyup berilgən bolidu» — bu səz 16:19-ayəttikigə ohxax, birak axu yərdə yaloŋuz Petruska eytiloŋan. Biz əysaning muxu səzlirida eytiloŋan ḥoķuk pəķət rosullaroŋila əməs, bəlki pütkül jamaətkə təwədur. Əysa tapxuroŋan bu ḥoķuk: (1) jamaəttiki dualarda alahidə tilax ḥoķukini; (2) jamaət tərtipi boyiqə, gunaḥ sadir ķilip, əmma towa ķilmioŋan azalarni qəkləx, jamaəttin qikirix yaki ularoŋa tərbiyə berix ḥoķukini kərsitidu, dəp ixinimiz (17-ayət wə 19-20-ayətni, «1Kor.» 5:1-5, «2Kor.» 2:5-11ni kərüng).
18:18 Mat. 16:19; Yuḥ. 20:23.

19 Mən yənə xuni silərgə bərhək eytip
koyayki, yər yüzidə aranglardin ikkisi
əzliri tiligən bir ix tooɣruluk kəlbi bir bolup
hərkandak nərsini tiləp dua kilsa, ərxtiki
Atam ularning tilikini ijabət kilidu. 20 Qün-
ki ikki yaki üqəylən mening namim bilən
kəyərdə yioɣiloɣan bolsa, mən xu yərdə
ularning arisida bolimən.

Xəpkət kərgüqi xəpkətlik boluxi kerək

21 Andin Petrus uning aldioɣa kelip:
— I Rəb, kerindiximning manga ziyan se-
lip ətküzgən kanqə kətimlik gunahini
kəqürüxüm kerək? Yəttə kətimmu? — dedi.
22 Əysa uningoɣa mundak dedi:
—Mən sanga xuni eytip koyayki, yəttə
kətim əməs, yətmix həssə yəttə kətim!
23 Ərx padixahlikі qakarliri bilən hesab-kitab
kilmakqi boloɣan bir padixahka ohxaydu.
24 Hesab-kitabni baxlioɣinida, uningoɣa on
ming talant pul kərzdar boloɣan bir qa-
kar kəltürülüptu. 25 Qakarning təligüdək
heqnərsisi bolmioɣaqka, hojisi qakarning
əzini, hotun bala-qakisi wə bar-yokini setip,
kərzini tələxini buyruptu. 26 Xunga qakar
uning aldida yərgə yikilip bax urup: «Ho-
jam, manga kəngqilik kiloɣayla, mən pütün
kərzimni qokum tələymən» dəp yalwuruptu.
27 Qakarning hojisi uningoɣa iq aoɣritip, uni
koyup berip, kərzini kəqürüm kiliptu.
28 Lekin qakar u yərdin qikip, əzigə yüz di-
nar kərzdar boloɣan yənə bir qakar buradi-
rini uqritiptu. Uni tutuwelip, boynini booɣup
turup: «Kərzni tələ!» dəptu. 29 Buning bilən
bu qakar buradiri yərgə yikilip uningdin:
«Manga kəngqilik kil, kərzni qokum
kayturimən» dəp yalwuruptu. 30 Lekin u
unimaptu wə: «Pütün kərzni təlimigüqə zin-
danda yatisən» dəp uni zindanoɣa taxlitiptu.
31 Bundak ixning yüz bərgənlikini kərgən
baxka qakarlar intayin azablinip hojisining
aldioɣa berip, əhwalni baxtin-ahir səzləp be-
riptu.
32 Buning bilən hojisi helikі qakarni qakirtip:
«Əy rəzil qakar! Manga yelinoɣanlikіng
üqün xunqə kəp kərzingning həmmisini
kəqürdüm. 33 Mən sanga iq aoɣritkinimdək,
sənmu qakar buradiringgə iq aoɣritixingoɣa
tooɣra kəlməmdu?!» dəptu. 34 Buning bilən
hojisi oɣəzəplinip uni pütün kərzini tələp
boloɣuqə adəm kiyinioɣuqi gundipaylarning
kolida turuxka tapxurup beriptu.
35 Xuningoɣa ohxax, əgər hərbiringlar
əz kerindaxliringlarni qin dilinglardin
kəqürmisənglar, ərxtiki Atammu silərgə
ohxax muamilə kilidu.

Talak kilix tooɣrisida

Mar. 10:1-12

19 1 Xundak boldiki, Əysa bu səzlərni
eytip boloɣandin keyin, Galiliyə
əlkisidin ayrilip, Yəhudiyə əlkisining qət
yərlirigə, yəni Iordan dəryasining u kətidiki
yurtlaroɣa bardi. 2 Top-top adəmlər uningoɣa
əgixip kəlgən bolup, u ularni xu yərdila
sakaytti.
3 Əmdi bəzi Pərisiylər uning yenioɣa kelip uni
kiltakka qüxürüx məksitidə uningdin:
— Bir adəmning hərkandak səwəbtin ayalini
koyuwetixi Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu? —
dəp soridi.
4 Xuning bilən u jawabən mundak dedi:
— Təwrattin xuni okumidinglarmu,
mukəddəmdə insanlarni Yaratkuqi ularni

18:20 «ikki yaki üq adəm mening namim bilən kəyərdə yioɣiloɣan bolsa...» — grek tilida «ikki yaki üqəylən adəm mening namimoɣa kəyərdə yioɣiloɣan bolsa...».
18:20 Luka 24:15,36.
18:21 Luka 17:4.
18:22 «yəttə kətim əməs, yətmix həssə yəttə kətim!» — yaki «yəttə kətim əməs, yətmix yəttə kətim».
18:22 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Kol. 3:13.
18:24 «on ming talant pul» — bir «talant» altun yaki kümüx tənggə az degəndə bir ixqining yillik həkkining 17 həssisi bolup, 10000 talant hazir ottura hesab bilən bəlkim ikki milyard (ming milyon) dollarqə bolidu.
18:25 Mat. 5:25.
18:28 «yüz dinar kərzdar» — xu wakitlarda «bir dinar» bir ixqining bir künlük həkki bolup, yüz tənggə bəlkim ottura hesab bilən 1300 dollarqə bolatti.

18:34 «adəm kiyinioɣuqi gundipaylar» — muxu gundipaylarning adəttiki wəzipisi jinayətqining jinayitini sürüxtə kilix üqün məhbuslarni kiynax idi.
18:35 Mat. 6:14; Mar. 11:26; Yak. 2:13.
19:1 Mar. 10:1.
19:3 Mar. 10:2.

«Ər wə ayal kilip yaratti» wə… [5] «Xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, ayali bilən birlixip ikkisi bir tən bolidu».. [6] Xundak ikən, ər-ayal əmdi ikki tən əməs, bəlki bir tən bolidu. Xuning üqün, Huda koxkanni insan ayrimisun..

[7] Pərisiylər uningdin yənə:

— Undakta, Musa pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayalioɣa talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu, dəp buyruoɣan? — dəp soraxti.…

[8] U ularoɣa: — Tax yürəklikinglardin Musa pəyoɣəmbər ayalliringlarni talak kilixka ruhsət kiloɣan; lekin aləmning baxlimida bundak əməs idi. [9] Əmdi xuni silərgə eytip koyayki, ayalini buzukluktin baxka birər səwəb bilən talak kilip, baxka birini əmrigə aloɣan hərkandak kixi zina kiloɣan bolidu.…

[10] Muhlislar uningoɣa:

— Əgər ər bilən ayali otturisidiki əhwal xundak bolsa, undakta əylənməslik yahxi ikən, — dedi..

[11] U ularoɣa:

— Bu səzni hammila adəm əməs, pəkət nesip kilinoɣanlarla kobul kilalaydu.. [12] Qünki anisining baliyatkusidin tuoɣma bəzi aoɣwatlar bar; wə insan təripidin ahta kilinoɣan bəzi aoɣwatlarmu bar; wə ərx padixahliki üqün əzini aoɣwat kiloɣanlarmu bar. Bu səzni kobul kilalaydioɣanlar kobul kilsun! — dedi..

Əysa wə kiqik balilar

Mar. 10:13-16; Luka 18:15-17

[13] Kolungni təgküzüp dua kiloɣaysən dəp, bəzilər kiqik balilirini uning aldioɣa elip kəldi. Birak muhlislar elip kəlgənlərni əyibl idi.. [14] Əmma Əysa:

— Balilar mening aldimoɣa kəltürülsun, ularni tosmanglar. Qünki ərx padixahliki dəl muxundaklaroɣa təwədur, — dedi.… [15] Wə kollirini ularoɣa təgküzgəndin keyin, u u yərdin ayrildi.

Puldarlar Hudaning padixahlikioɣa kirələmdu?

Mar. 10:17-31; Luka 18:18-30

[16] Mana, bir küni birsi uning aldioɣa kelip:

— Ustaz, mən kandak yahxi ixni kilsam, mənggülük hayatka eriximən? — dəp soridi.. [17] U uningoɣa: — Nemixka məndin yahxilik tooɣrisida soraysən? «Yahxi boloɣuqilar» bolsa pəkət birila bar. Əmma hayatlikka kirimən desəng, əmrlərgə əməl kil, — dedi.

[18] Kaysi əmrlərgə dəysən? — dəp soridi u.

Əysa uningoɣa:

— «Katillik kilma, zina kilma, ooɣrilik kilma, yaloɣan guwahlik bərmə,… [19] ata-anangoɣa hərmət kil wə koxnangni əzüngni səygəndək səy» — dedi.…

[20] Yax yigit uningoɣa: — Bularning hammisigə əməl kilip keliwatimən. Əmdi manga yənə nemə kəm? — dedi.

19:4 «xuni okumidinglarmu,...?» — Bu Pərisiylər əng yahxi kəridioɣan ibarilərning biri.
19:4 Yar. 1:17; 2:24; 5:2
19:5 Yar. 2:24; 1Kor. 6:16; Əf. 5:31.
19:6 1Kor. 7:10.
19:7 «Musa pəyoɣəmbər nemə üqün Təwrat kanunida ər kixi əz ayalioɣa talak hetini bərsila andin uni koyuwetixkə bolidu» — əmrning tooɣrisi «Kan.» 24:1də tepilidu.
19:7 Kan. 24:1; Yər. 3:1.
19:9 «Izahat» — bezi kona kəqürülmilərdə muxu yərdə «wə talak kilinoɣan ayalni əmrigə aloɣan kiximu zina kiloɣan bolidu» degən səzlər koxuludi. 5:32ni kərüng.
19:9 Mat. 5:32; Mar. 10:11; Luka 16:18; 1Kor. 7:10.
19:10 «undakta əylənməslik yahxi ikən» — demək, muhlislarning oylixiqə, talak kilix imkaniyiti bolmisa («qikix yoli bolmisa), əylinix intayin korkunluk ixtur.
19:11 1Kor. 7:7,17.
19:12 «anisining baliyatkusidin tuoɣma bəzi aoɣwatlar bar» — «tuoɣma aoɣwatlar» bəlkim tuoɣma jinsiy iktidari ajizlarni, ixksiz kixilərni kərsitidu; «baxkilar təripidin ahta kilinoɣan» kona zamanlarda han-padixahlarning ordilirida hərəmni baxkurux hizmiti üqün piqiwetilgən adəmlərni kərsitidu. «Ərxning padixahliki üqün əz-əzini aoɣwat kiloɣanlar» bəlkim Hudaning hizmitidə köprək wakit bolay dəp əylinixtin waz kəqkənlərni kərsitidu.
19:13 Mar. 10:13; Luka 18:15.
19:14 «ərx padixahliki dəl muxundaklaroɣa təwədur» — yaki «ərx padixahliki dəl muxundaklardin tərkib tapkandur».
19:14 Mat. 18:3; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
19:16 Mar. 10:17; Luka 18:18.
19:18 Mis. 20:12; Law. 19:18; Kan. 5:16-20; Rim. 13:9.
19:19 «katillik kilma, zina kilma, ooɣrilik kilma, yaloɣan guwahlik bərmə, ata-anangoɣa hərmət kil wə koxnangni əzüngni səygəndək səy» — (18-19-ayət) okurmənlər xuningoɣa dikkət kiloɣan boluxi mumkinki, Əysa «on pərman» iqidiki Hudaoɣa munasiwətlik pərmanlarni yaki «(koxnangning nərsilirini) tama kilma» degən pərmanni tiloɣa aloɣini yok.
19:19 Law. 19:17; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Gal. 5:14; Yak. 2:8.

[21] Əysa uningoɣa:
— Əgər mukəmməl boluxni halisang, berip bar-yoķungni setip, pulini kəmbəoɣəllərgə bərgin. Xuning bilən ərxtə həzinəng bolidu. Andin kelip manga əgəxkin, — dedi.
[22] Yigit muxu səzni anglap, ķayoɣuoɣa qəmüp u yərdin ketip ķaldi. Qünki uning mal-mülki naḥayiti kəp idi. [23] Əysa muhlisliriɣa:
— Mən silərgə xuni bərḥək eytip ķoyayki, baylarning ərx padixaḥlikioɣa kirixi təsliktila bolidu. [24] Wə yənə xuni silərgə eytayki, təgining yingnining kəzidin ətüxi bay adəmning Hudaning padixaḥlikioɣa kirixidin asandur! — dedi.
[25] Muhlislar buni anglap intayin bək ḥayran boluxup:
— Undaķta, kim nijatķa erixələydu? — dəp soraxti.
[26] Əmma Əysa ularoɣa ķarap:
— Bu ix insan bilən wujudķa qikixi mumkin əməs, lekin Hudaoɣa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu, — dedi.
[27] Buning bilən Petrus uningoɣa:
— Mana, biz ḥəmmidin waz keqip sanga əgəxtuķ! Biz buning üqün nemigə eriximiz? — dəp soridi.
[28] Əysa ularoɣa mundaķ dedi:
— Mən silərgə xuni bərḥək eytip ķoyayki, aləmdiki ḥəmmə ķaytidin yengilanoɣinida, Insan'ooɣli xanlik təhtidə olturoɣan waķtida, manga əgəxkən silər on ikki təhttə olturup, Israillarning on ikki ķəbilisigə ḥəküm qikiri silər. [29] Mening namim dəp əylər, aka-uka, aqa-singil ķerindaxliri, ata-anisi, ayali, baliliri yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlərning ḥəmmisi ularoɣa yüz ḥəssə artuķ erixidu wə mənggülük ḥayatķa miras bolidu. [30] Lekin xu qaoɣda nuroɣun aldida turoɣanlar arķioɣa ətidu, nuroɣun arķida turoɣanlar aldioɣa ətidu.

Üzümzarlikтiki ixləmqilər

20 [1] — Qünki ərx padixaḥlikі bir yər igisigə ohxaydu. Igisi üzümzarlikіda ixləxkə adəmlərni yallax üqün tang səḥərdə sirtķa qikiptu. [2] U ixləmqilər bilən künlüki üqün bir kümüx dinardin berixkə kelixip, ularni üzümzarlikioɣa əwətiptu.
[3] Saət tokķuzlarda u yənə sirtķa qikip, bazarda bikar turoɣan baxķa kixilərni kərü ptu. [4] Ularoɣa: «Silərmu üzümzarlikimoɣa beringlar, ḥəkķinglaroɣa tegixlikini berimən» — dəptu. [5] Ular üzümzarlikķa beriptu. Qüxtə wə saət üqtimu u yənə qikip yənə xundaķ ķiliptu. [6] Lekin kəqķurun saət bəxlərdə qikķanda u yərdə turoɣan yənə baxķilarni kərüp, ulardin: «Nemə üqün bu yərdə kün boyi bikar turisilər?» dəp soraptu.
[7] Ular: «Bizni ḥeqkim yallimidi» dəp jawab ķayturuptu. U ularoɣa: «Undaķta, silərmu üzümzarlikimoɣa berip ixlənglar» — dəptu.
[8] Kəq boloɣanda, üzümzarlik igisi oɣojidarioɣa: «Ixləmqilərni qakirip, əng ahirida kəlgənlərdin baxlap əng awwal kəlgənlərgiqə ḥəmmisining ix ḥəkķini bər» dəptu. [9] Awwal kəqķurun saət bəxtə ixķa kəlgənlər kelip, ḥərbiri bir kümüx dinardin eliptu. [10] Əng awwal yallap kelingənlərning nəwiti kəlgəndə, ular: Tehimu kəp ix ḥəkķi alimizoɣu, dəp oylixiptu; birak ularmu bir kümüx dinardin eliptu. [11] Ular ix ḥəkķini aloɣini bilən

19:21 Mat. 6:19; Luķa 12:33; 16:9; 1Tim. 6:19.
19:23 Pənd. 11:28; Mar. 10:23; Luķa 18:24.
19:26 «Hudaoɣa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu» — grek tilida: «Huda bilən ḥəmmə ix mumkin bolidu».
19:26 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luķa 1:37; 18:27.
19:27 Mat. 4:20; Mar. 10:28; Luķa 5:11; 18:28.
19:28 Luķa 22:30.
19:29 «Mening namim dəp əylər, aka-uka, ... yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlər..» — grek tilida «mening namim üqün əylər, aka-uka... yaki yər-zeminlardin waz kəqkənlər...».
19:29 Ķan. 33:9; Ayup 42:12.
19:30 Mar. 10:31; Luķa 13:30.
20:2 «U ixləmqilər bilən künlüki üqün bir kümüx dinardin berixkə kelixip...» — «bir kümüx dinar» grek tilida «bir dinarius».
20:3 «Saət tokķuzlarda» — grekqə «künning üqinqi saiti» — yəni saət tokķuzni kərsitidu. Yəhudiy həlķi üqün «toluķ kün» (24 saət) kəq saət altida baxlinidu; kəqtə «jesək» ixlitilidu; ətigən saət altidin kəq saət altigiqə «kündüz» deyilidu, kündüz on ikki saətkə bəlünidu (misalni Təwrat, «Yar.» 1:5in kərgili bolidu).
20:5 «Qüxtə wə saət üqtimu u yənə qikip yənə xundaķ ķiliptu» — «qüxtə» — əyni səz boyiqə künning «altinqi saitidə» wə «saət üqtə» künning «tokķuzinqi saitidə» (qüxtin keyin saət üqlərdə) deyilidu.
20:6 «kəqķurun saət bəxlərdə» — grekqə «künning on birinqi saiti ətrapida», yəni qüxtin keyin saət bəxtə.

yər igisidin aoɣrinip: [12] «Bu ahirda kəlgənlər pəkət bir saətla ixlidi, birak siz ularni kün boyi japalik wə kattik issikni qəkkən bizlər bilən barawər ḥesablidingizoɣu, dəp oɣudurixiptu. [13] Lekin yər igisi ularning birigə jawab kayturup: «Buradər, sanga nahəklik kiloɣinim yok! Sən bilən bir kümüx dinaroɣa kelixmigənmiduk? [14] Ḥəkkingni elip kaytip kətkin. Bu ahirda kəlgəngimu sanga ohxax bərgüm bar. [15] Əzümningkini əzüm bilgənqə ixlitix ḥokukum yokmu? Sehiy boloɣanlikimoɣa kəzüng kiziriwatamdu? [16] Xundak kilip «Aldida turoɣanlar arkioɣa ətidu, arkida turoɣanlar aldioɣa ətidu»; qünki qakiriloɣanlar kəp, əmma tallanoɣanlar az bolidu.

Əysa ölüp tirilidioɣanlikini yənə aldin eytidu

Mar. 10:32-34; Luka 18:31-34

[17] Əysa Yerusalemoɣa qikiwetip, yolda on ikki muhlisini bir qətkə tartip, ularoɣa mundak dedi:
[18] — Mana biz ḥazir Yerusalemoɣa qikip ketiwatimiz. Insan'ooɣli bax kaḥinlar wə Təwrat ustazlirioɣa tapxurulidu. Ular uni ölümgə məḥkum kilidu [19] andin uni məshirə kilip, kamqilap wə krestləxkə yat əlliklərgə tapxuridu. Lekin u üqinqi küni kayta tirilidu.

Anining təlipi

Mar. 10:35-45

[20] Xu qaoɣda, Zəbədiyning ooɣullirining anisi ikki ooɣlini elip, Əysaning aldioɣa kelip uningdin bir ixni tələp kilmakqi bolup səjdə kildi.

[21] Nemə təliping bar? — dəp soridi u.
Ayal uningoɣa:
— Xuni əmr kiloɣaysənki, sening padixaḥlikingda bu ikki ooɣlumdin biri ong yeningda, biri sol yeningda oltursun, — dedi.
[22] Əysa ularoɣa jawabən: — Silər nemə tələp kiliwatkininglarni bilməywatisilər. Mən iqixkə təmxəlgən kədəḥni iqələmsilər? — dedi.
Iqələymiz, — deyixti ular.
[23] U ularoɣa:
— Silər ḥəkikətənmu mening kədəḥimdin ortak iqisilər. Birak ong yaki sol yenimda olturux nesiwisi mening ihtiyarimda əməs, bəlki Atam kimlərgə təyyarlioɣan bolsa, xularoɣa nesip bolidu. [24] Kaloɣan on muhlis buningdin həwər tapkanda, ikki kerindixidin hapa boldi. [25] Lekin Əysa ularni yenioɣa qakirip, mundak dedi:
— Silərgə məlumki, əllərdiki ḥəkümranlar kol astidikidikilər üstidin buyrukwazlik kilip ḥakimiyət yürgüzidu, wə ularning ḥokukdarliri ularni hojayinlarqə idarə kilid u. [26] Birak silərning aranglarda xundak bolmisun; bəlki silərdin kim üstün boluxni halisa, silərning hizmitinglarda bolsun; [27] wə kim aranglardikilərning aldinkisi boluxni halisa, silərning kulunglar bolsun. [28] Insan'ooɣlimu dərwəkə xu yolda kəpqilik hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida kilix bədiligə nuroɣun adəmlərni ḥərlükkə erixtürəy dəp kəldi.

20:16 «qünki qakiriloɣanlar kəp, tallanoɣanlar az bolidu» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.
20:16 Mat. 19:30; 22:14; Mar. 10:31; Luka 13:30.
20:17 «Yerusalemoɣa qikiwetip...» — «Yerusalemoɣa berix» ḥərdaim «Yerusalemoɣa qikiwetip...» dəp ipadilinidu.
20:17 Mar. 10:32; Luka 18:31; 24:7.
20:19 Mat. 27:2; Luka 23:1; Yuḥ. 18:28,31; Ros. 3:23.
20:20 «Zəbədiyning ooɣulliri» — Əysa qakiroɣan on ikki rosuldin ikki, yəni Yuḥanna we Yakup. 4:21 wə 10:2ni kərüng. **«bir ixni tələp kilmakqi bolup səjdə kildi»** — yaki «bir ixni tələp kilmakqi bolup tizlinip bax urdi».
20:20 Mar. 10:35.
20:22 «Mən iqixkə təmxəlgən kədəḥni iqələmsilər?» — bu ayəttiki «kədəḥ» degən səz, Əysaning tartidioɣan azabokubiti wə kresttiki ölümini kəzdə tutidu.
20:22 Luka 12: 49,50; Rim. 8:26.
20:23 Mat. 25:34.
20:25 «əllərdiki ḥəkümranlar kol astidikidikilər üstidin buyrukwazlik kilip ḥakimiyət yürgüzidu» — «əllər» muxu yərdə «yat əllər», «Yəḥudiy əməslər»ni (yəni Hudadin korkmaydioɣan butpərəslərni) kərsitidu.
20:25 Mar. 10:42; Luka 22:25.
20:26 1Pet. 5:3.
20:27 Mat. 23:11; Mar. 9:35; 10:43.
20:28 «... jenimni pida kilix bədiligə nuroɣun adəmlərni ḥərlükkə erixtürəy» — nemidin «ḥərlük»kə erixidu? — gunaḥtin boloɣan ḥərlük.
20:28 Luka 22:27; Yuḥ. 13:14; əf. 1:7; Fil. 2:7; 1Tim. 2:6; 1Pet. 1:19

Əysaning ikki əmani saḳaytixi

Mar. 10:46-52; Luḳa 18:35-43

29 Ular Yeriho xəḥiridin qiḳḳanda, zor bir
top adəmlər uningoƣa əgixip mangdi.[20:29] 30 Wə
mana, yol boyida olturoƣan ikki əma Əysaning
u yərdin ətüp ketiwatḳinini anglap:
— I Rəb, Dawutning ooƣli, bizgə rəḥim
ḳiloƣaysən, — dəp towlidi.
31 Kəpqilik ularni «Ün qiḳarmanglar!» dəp
əyiblidi. Lekin, ular: — Ya Rəb, i Dawutning
ooƣli, bizgə rəḥim ḳiloƣaysən! — dəp tehimu
ḳattiḳ towlidi.
32 Əysa ḳədimini tohtitip, ularni qaḳirip:
— Silər üqün nemə ix ḳilip beriximni
halisilər? — dəp soridi.
33 Ya Rəb, kəzlirimiz eqilsun! — deyixti ular.
34 Əysa ularoƣa iq aoƣritip, ḳolini ularning
kəzlirigə təgküzüwidi, kəzliri xuan əsligə
kelip kəridioƣan boldi; ular dərḥal uningoƣa
əgixip mangdi.

Əysaning Yerusalemoƣa təntənilik kirixi

Mar. 11:1-11; Luḳa 19:28-38; Yuḥ. 12:12-19

21 1 Ular Yerusalemoƣa yeḳinlixip,
Zəytun teoƣining etikidiki Bəyt-Fagi
yezisioƣa kəlginidə, Əysa ikki muhlisioƣa
munularni tapilap aldin əwətti:[21:1]
2 — Silər udulunglardiki yezioƣa beringlar.
Barsanglarla, baoƣlaḳlik bir exək wə uning
yenidiki bir təhəyni kərisilər. Ularni yexip
aldimoƣa yetilap kelinglar.[21:2] 3 Əgər birsi silərgə
bir nemə desə, «Rəbning bularoƣa ḥajiti qüx-
ti» dənglar, u dərḥal ularni ḳoyup beridu.
4 Bu pütün wəḳə pəyoƣəmbər arḳilik eytiloƣan
munu səzlərni əməlgə axurux üqün boldi: —

5 «Zion ḳizioƣa eytinglar:
— Mana, Padixaḥing keliwatidu,
Kəmtər-məmin bolup, minip bir exəkkə,
Boyunturuḳluḳ exəkning təhiyigə,
Keliwatidu yeningoƣa sening».[21:5]

6 Əmdi ḥeliḳi ikki muhlis berip Əysaning
tapilioƣinidək ḳildi. 7 Exək bilən təhəyni
yetilap kelip, üstigə yepinqa-qapanlirini
saldi wə u üstigə mindi.[21:7] 8 Əmdi top-top
kixilər yepinqa-qapanlirini yoloƣa payandaz
ḳilip saldi; yənə bir ḳismi dərəh xahlirini
kesip yoloƣa yayatti. 9 Aldida mangoƣan wə
kəynidin əgəxkən top-top halayiḳ: —

«Dawutning ooƣlioƣa ḥosanna boloƣay!
Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək
bolsun!
Ərxiəlada təxəkkür-ḥosannalar oḳulsun!» —
dəp warḳirixatti.[21:9]

10 U Yerusalemoƣa kirgəndə, pütkül xəḥər
lərzigə kəldi. Kixilər:
— Bu zadi kimdu? — deyixətti.[21:10]
11 Halayiḳ:
— Bu Galiliyə əlkisidiki Nasarətlik pəyoƣəm-
bər Əysa, dəp jawab berixətti.

Əysaning ibadəthanini soda-setiḳtin tazlixi

Mar. 11:15-19; Luḳa 19:45-48; Yuḥ. 2:13-22

12 Əmdi Əysa ibadəthana ḥoylilirioƣa ki-
rip, u yərdə elim-setim ḳiliwatḳanlarning
ḥəmmisini ḥəydəp qiḳardi. Pul tegix-
küqilərning xirəlirini wə pahtək-kəptər

20:29 Mar. 10:46; Luḳa 18:35.
21:1 Mar. 11:1; Luḳa 19:29.
21:2 Zəb. 24:1

21:5 «Zion ḳizioƣa eytinglar: — Mana, Padixaḥing keliwatidu, kəmtər-məmin bolup, minip bir exəkkə, boyunturuḳluḳ exəkning təhiyigə, keliwatidu yeningoƣa sening» — bexarət «Zək.» 9:9din elinoƣan. «Zion» — Yerusalem jaylaxḳan taoƣni kərsitidu.
21:5 1Pad. 1:38-40; Yəx. 62:11; Zək. 9:9; Yuḥ. 12:15.
21:7 «... üstigə yepinqa-qapanlirini saldi» — demək, egiri yoḳ idi.
21:7 2Pad. 9:13; Yuḥ. 12:14.
21:9 «Dawutning ooƣlioƣa ḥosanna boloƣay! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-ḥosannalar oḳulsun!» — bu səzlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoƣan.
–«Ḥosanna» degən səz «Ḳutḳuzoƣaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə «Hudaoƣa təxəkkür-ḥəmdusana» degən mənidimu boloƣan. «Zəbur» 118-küyidiki izaḥatlarnimu kərüng.
21:9 Zəb. 118:25-26
21:10 Zəb. 24:8, 10

satquqilarning orunduqlirini ərüp,
13 ularoŋa:
— Muqəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening əyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwapsilər! — dedi.
14 Ibadəthana ḥoylilirida boloŋanda qarioŋu wə tokurlar uning aldioŋa kəldi, u ularni saqaytti. 15 Lekin bax kaḥinlar bilən Təwrat ustazliri uning yaratqan məjizilirini kərüp wə balilarning ibadəthanida: «Dawutning ooŋlioŋa ḥosanna-təxəkkürlər boloŋay!» dəp towlioŋinini anglap oŋəzəpləndi.
16 Ular uningoŋa:
— Bu balilarning nemə dəwatqanlikini anglawatamsən? — dəp soridi.
U ularoŋa: — Anglawatimən! Silər muqəddəs yazmilardin xuni oqup baqmioŋanki, «Əzünggə kiqik balilar wə bowaqlarning tilliridin mədḥiyə səzlirini mukəmməl qilding»» dedi.
17 Andin u ulardin ayrilip, xəḥərdin qikip Bəyt-Aniya yezisioŋa berip, xu yərdə qondi.

Ənjür dərihini əyibləx

Mar. 11:12-14; 20-24

18 Əmdi səḥərdə, xəḥərgə qaytip ketiwatqanda, uning qorsiki aqqanidi. 19 U yol boyidiki bir tüp ənjür dərihini kərüp, uning yenioŋa bardi. Lekin dərəhtin yopurmaqtin baxqa ḥeq nərsə tapalmay, uningoŋa qarap:
— Ḥazirdin baxlap səndin mənggü mewə bolmisun! — dewidi, ənjür dərihi xuan qurup kətti.
20 Muhlislar buni kərüp təəjüplinip:
— Ənjür dərihi nemanqə tezla qurup kətti! — dedi.
21 Əysa ularoŋa jawab bərdi: — Mən silərgə xuni bərḥək eytip qoyayki, əgər ḥeq guman bolmay ixənqinglar bar bolsa, ənjür dərihidə boloŋan ixlar bolupla qalmay, bəlki silər ḥətta bu taoŋqa: «Bu yərdin kətürülüp dengizoŋa taxlan!» desənglar, u xundaq bolidu, dedi.
22 Dua qilip nemini tilisənglar, ixənqinglar bolsila, xularoŋa erixisilər.

Əysaning ḥoquqining sürüxtürülüxi

Mar. 11:27-33; Luqa 20:1-8

23 U ibadəthana ḥoylilirioŋa kirgəndin keyin, kixilərgə təlim beriwatqanda, bax kaḥinlar wə aqsaqallar uning aldioŋa kelip:
— Sən qiliwatqan bu ixlarni qaysi ḥoquqqa tayinip qiliwatisən? Sanga bu ḥoquqni kim bərgən? — dəp soraxti.
24 Əysa ularoŋa jawab berip: — Mən awwal silərgə bir soal qoyay. Əgər silər jawab bərsənglar, mənmu bu ixlarni qaysi ḥoquqqa tayinip qiliwatqanlikimni eytimən. 25 Yəḥya

---

21:12 «Əmdi Əysa ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip...» — ibadəthana — əyni qaoŋda, Yəḥudiylarning nuroŋun ibadəthaniliri (sinagoglar) idi; muxu yərdə kərsitilgən «ibadəthana» Yəḥudiylarning əng kəp yioqilip ibadət qilidioŋan jayi idi. Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə, pəqət «Huda Əz namini qoyoŋan» Yerusalemdiki bu mərkiziy ibadəthanidila qurbanlik qilsa tooŋra bolatti.
21:12 Qan. 14:26; Mar. 11:15; Luqa 19:45; Yuḥ. 2:14.
21:13 «Muqəddəs yazmilarda Hudaning: «Mening əyüm dua-tilawəthana dəp atilidu» degən səzi pütülgən; lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwapsilər!» — Təwrat, «Yəx.» 56:7 wə «Yər.» 7:11ni kərüng. Əysaning «bulangqilarning uwisi» degən səzi ikki bislik bolup, bir tərəptin bax kaḥinlarning sodigərlərgə qurbanliklarni setix ḥoquqini setip bərgənlikini kərsitidu; ikkinqidin, bu kaḥinlarning həlqning Hudaning ḥəqiqitini anglax pursitini bulap, uning ornioŋa əzlirining mərtiwisini yuqiri kətüridioŋan ḥər türlük qaidə-yosunlarni ularning boynioŋa artip qoyoŋanlikini kərsitidu.
21:13 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Luqa 19:46.
21:15 Mar. 11:27.
21:16 «Silər muqəddəs yazmilardin xuni oqup baqmioŋanki...» — oqurmənlərning esidə barki, «xuni oqup baqmioŋanki,...?» degən ibarə Pərisiylər wə Sadukiylarning əng yahxi kəridioŋan ibarilirining biri idi. **«Əzünggə kiqik balilar wə bowaqlarning tilliridin mədḥiyə səzlirini mukəmməl qilding»** — «Zəb.» 8:2.
21:16 Zəb. 8:2

21:18 Mar. 11:12,20.
21:19 «U yol boyidiki bir tüp ənjür dərihini kərüp, uning yenioŋa bardi. Dərəhtin yopurmaqtin baxqa ḥeq nərsə tapalmay, uningoŋa qarap: — Ḥazirdin baxlap səndin mənggü mewə bolmisun! — dewidi, ənjür dərihi xuan qurup kətti» — Pəlestindiki ənjür dərəhliridə yopurmaq bolsa, mewimu boluxi kerək. Bu karamət məjizə roḥiy bir ḥəqiqətni sürətləp beridu, əlwəttə.
21:19 Ḥox. 9:10
21:20 «Ənjür dərihi nemanqə tezla qurup kətti!» — yaki «ənjür dərihi qandaqmu birdinla qurup kətti!»
21:21 Mat. 17:20; Luqa 17:6.
21:22 Mat. 7:7; Mar. 11:24; Luqa 11:9; Yuḥ. 14:13; 16:24; Yaq. 1:5; 1Yuḥ. 3:22.
21:23 Mis. 2:14; Mar. 11:27; Luqa 20:1; Ros. 4:7; 7:2.

yürgüzgən qəmüldürüx nədin kəlgən? Ərxtinmu, yaki insanlardinmu? — dəp soridi. Ular əzara mulahizə kilixip:
— Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undakta, silər nemə üqün uningoqa ixənmidinglar?» dəydu.. [26] Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək, həlktin korkimiz, qünki ular həmmisi Yəhyani pəyoqəmbər dəp bilidu — deyixti..
[27] Buning bilən, ular Əysaoqa:
Bilməymiz, — dəp jawab berixti.
— Undakta, mənmu bu ixlarni kaysi hokukka tayinip kiliwatkanlikimni eytmaymən, — dedi u ularoqa.

Ikki ooqul tooqrisidiki təmsil

[28] Əmdi bu ixka kandak karaysilər? Bir adəmning ikki ooqli bar ikən. U birinqi ooqlining yenioqa kelip: «Ooqlum, bügün üzümzarlikimoqa berip ixligin» dəptu. [29] «Barmaymən» dəptu u, lekin keyin puxayman kilip yənila beriptu. [30] U ikkinqi ooqlining yenioqa kelip uningoqimu xundak dəptu. U: «Hop əpəndim, baray» dəptu-yu, lekin barmaptu. [31] Bu ikkiylənning kaysisi atisining iradisini ada kiloqan bolidu?
— Birinqi ooqli, — dəp jawab bərdi ular.
Əysa ularoqa mundak dedi:
— Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, bajgirlar bilən pahixilər Hudaning padixahlikioqa silərdin burun kirməktə .. [32] Qünki gərqə Yəhya pəyoqəmbər silərgə həkkaniyət yolini ayan kiloqili kəlgən bolsimu, silər uningoqa ixənmidinglar; lekin bajgirlar bilən pahixilər uningoqa ixəndi. Silər buni kərüp turup, hətta keyinki wakitlarda yolunglardin puxayman kilmay uningoqa ixənmidinglar..

Rəzil baoqwənlər hakkidiki təmsil

Mar. 12:1-12; Luka 20:9-19

[33] Yənə bir təmsilni anglanglar: Bir yər igisi bir üzümzarlik bərpa kilip, ətrapini qitlaptu. U uningda bir xarab kəlqiki kəziptu wə bir kəzət munari yasaptu. Andin u üzümzarlikni baoqwənlərgə ijarigə berip, əzi yaka yurtka ketiptu.. [34] Üzüm pəsli yekinlaxkanda, əzigə tegixlik hosulni eliwelix üqün kullirini baoqwənlərning yenioqa əwətiptu. [35] Lekin baoqwənlər kullirini tutup, birini dumbalaptu, birini eltürüwetiptu, yənə birini qalma-kesək kiliptu.. [36] U yənə bir ketim aldinkidinmu kəp kullirini əwətiptu, birak baoqwənlər ularoqimu ohxax muamilə kiliptu. [37] Ahirda, u «Ooqlumnioqu hərmət kilar» dəp, ooqlini əwətiptu. [38] Lekin baoqwənlər ooqulni kərüp, əzara: «Bu bolsa mirashor; kelinglar, uni eltürüwetip mirasini igiliwalayli» deyixiptu.. [39] Xuning bilən ular uni tutup üzümzarlikning sirtioqa taxlap eltürüwetiptu.
[40] Əmdi üzümzarlikning igisi kəlgəndə, xu baoqwənlərni kandak kilar?
[41] Ular uningoqa:
— Bu rəzil adəmlərni wəhxiylik bilən yokitidu. Üzümzarlikni bolsa mewilirini əz waktida əzigə tapxuridioqan baxka baoqwənlərgə ijarigə beridu, — dəp jawab berixti.
[42] Əysa ulardin soridi:
— Mukəddəs yazmilardiki munu səzlərni okup bakmioqanmusilər?: —

21:25 «Yəhya yürgüzgən qəmüldürüx nədin kəlgən? Ərxtinmu, yaki insanlardinmu?» — muxu diniy ərbablarning həmmisi degüdək Yəhya pəyoqəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa kilix kerək əməs» degən wə Yəhya «Mening kəynimdə kelidioqan» dəp kərsətkən Məsihning kelixigə ixənməy, uning qümüldürüxini rət kiloqanidi.
21:26 Mat. 14:5; Mar. 6:20.
21:31 «bajgirlar bilən pahixilər...» — «bajgirlar» tooqrisida 18:18diki izahatni kerüng. **«bajgirlar bilən pahixilər Hudaning padixahlikioqa silərdin burun kirməktə»** — «kirməktə» degən səzgə karioqanda, «bajgirlar wə pahixilər» awwal Yəhya pəyoqəmbərning agah-guwakliki arkilik towa kiloqan, andin əyni qaoqda Məsihning agah-guwakliki arkilik Hudaning padixahlikioqa tehimu kiriwatkanidi.
21:32 «silərgə həkkaniyət yolini ayan kiloqili kəlgən ...» — yaki «silərgə həkkaniyət yolini elip baroqili kəlgən». Grek tilida pəkət: «silərgə həkkaniyət yolida kəlgən...» deyilidu.
21:32 Mat. 3:1.
21:33 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1-7; Yər. 2:21; 12:10; Mar. 12:1; Luka 20:9.
21:35 2Tar. 24:21.
21:38 Yar. 37:18; Zəb. 2:1, 8; Mat. 26:3; 27:1; Yuh. 11:53; Ibr. 1:2.

«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi.
Bu ix Pərwərdigardindur,
Bu kəzimiz aldida karamət bir ixtur».
43 Xu səwəbtin silərgə xuni eytip qoyayki,
Hudaning padixahliqi silərdin tartiwelinip,
uningoqa muwapiq mewilərni beridioqan
baxqa bir əlgə ata qilinidu.. 44 Bu «tax»qa
yiqiloqan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin
bu tax hərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-
talqan qiliwetidu.
45 Bax kahinlar wə Pərisiylər uning
eytqan təmsillirini anglap, ularni əzlirigə
qaritip eytqanliqini qüxəndi.. 46 Uni tu-
tux yolini izdigən bolsimu, lekin halayiq
uni pəyoqəmbər dəp qarioqaqqa, ulardin
qorquxti..

Toy ziyapiti tooqrisidiki təmsil

Luka 14:15-24

22 1 Əysa ularoqa yənə təmsillər bilən
mundaq dedi:
2 Ərx padixahliqi huddi əz ooqli üqün toy zi-
yapitini təyyarlioqan bir padixahqa ohxay-
du.. 3 U qakarlirini toy ziyapitigə təklip
qilinoqanlarni qakirixqa əwətiptu, lekin ular
kelixkə unimaptu. 4 U yənə baxqa qakarlirini
əwətip, ularoqa tapilap: «Qakiriloqanlaroqa:
— Mana, mən ziyapitimni təyyar qildim;
mening torpaqlirim, bordaq mallirim soyul-
di, həmmə nərsə təyyar. Ziyapətkə mərhəmət
qiloqay, dəydu, dəp eytinglar, — dəptu.
5 Biraq ular təklipini etibaroqa almay, birsi
etizliqioqa kətsə, yənə biri sodisioqa ketiptu.
6 Qaloqanliri bolsa padixahning qakarlirini
tutuwelip, horlap əltürüwetiptu. 7 Padixah
buni anglap qattiq oqəzəplinip, əskərlirini
qikirip, u qatillarni yoqitip, ularning xəhirigə
ot qoyuwetiptu. 8 Andin u qakarlirioqa: «Toy
ziyapiti təyyar boldi, lekin qakiriloqanlar
mehmanlikqa munasip kəlmidi. 9 Əmdi silər
aqa yollaroqa berip, udul kəlgən adəmlərning
həmmisini toy ziyapitigə təklip qilinglar»
dəptu. 10 Buning bilən qakarlar yollaroqa
qikip, yahxi bolsun, yaman bolsun, udul
kəlgənliki adəmlərning həmmisini yioqip
əkəptu. Toy soruni mehmanlar bilən lik to-
luptu.
11 Padixah mehmanlar bilən kərüxkili
kirgəndə, u yərdə ziyapət kiyimi kiymigən
bir kixini kərüptu.. 12 Padixah uningdin:
«Buradər, ziyapət kiyimi kiyməy, bu yərgə
qandaq kirding?» dəp soraptu, biraq u
kixi jawab berəlməy qaptu. 13 Padixah
qakarlirioqa: «Uni put-qolliridin baoqlap,
texidiki qarangoqulukqa aqikip taxlanglar!
U yərdə yioqa-zarlar kətürülidu, qixlirini
oququrlitidu» dəptu.. 14 Qünki qakiriloqanlar
kəp, lekin tallanoqanlar azdur..

«Baj tapxuramduq?» degən qiltaq

Mar. 12:13-17; Luka 20:20-26

15 Buning bilən Pərisiylər u yərdin qikip,
qandaq qilip uni əz səzi bilən tuzakqa
qüxürüx həkkidə məslihətləxti.. 16 Ular muh-
lislirini Herodning tərəpdarliri bilən billə
uning yenioqa əwətip:
— Ustaz, silini səmimiy adəm, kixilərgə
Hudaning yolini sadiqlik bilən əgitip keliwa-

21:42 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «burjək texi» bolsa hərqandaq imarətning ulidiki əng muhim uyultax bolup, ul selinoqanda birinqi bolup qoyulidioqan taxtur. Yəhudiy kattiwaxlar «rohiy hayat»ning burjək texi boloqan Məsihni taxlixiwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.
–Məsih nəkil kəltürgən səzlər — «Zəb.» 118:22-23.
21:42 Zəb. 118:22-23; Yəx. 8:14; 28:16; Mar. 12:10; Luka 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:6.
21:43 Mis. 32:10; Yəx. 55:5; Mat. 8:12.
21:44 «Bu «tax»qa yiqiloqan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax hərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talqan qiliwetidu» — «tax» bolsa əysa əzi, əlwättə. 42-ayətni kərüng. Əysaning bu səzi tooqruluq «qoxumqə səz»imizdə tohtitilimiz.
21:44 Yəx. 8:15; Dan. 2:34; Zək. 12:3; Luka 20:18.
21:45 Luka 20:19.
21:46 Luka 7:16; Yuh. 7:40.
22:2 Luka 14:6; Wəh. 19:7.

22:11 «Padixah mehmanlar bilən kərüxkili kirgəndə, u yərdə ziyapət kiyimi kiymigən bir kixini kərüptu» — bu səzgə qarioqanda xu waqitlarda katta toy ziyapətliridə sahibhan əzi hərbir mehmanoqa alahidə bir ziyapət kiyimi sowoqat qilatti. Undaq kiyimni kiyixni rət qilix sahibhanoqa intayin bihərmətlik bolatti.
22:13 Mat. 8:12; 13:42; 24:51; 25:30; Luka 13:28.
22:14 Mat. 20:16.
22:15 Mar. 12:13; Luka 20:20.

tidu wə adəmlərgə qət'iy yüz-hatirə qilmay heqkimgə yan basmaydu, dəp bilimiz.
17 Qeni, qandaq oylayla? Rim imperatori Qəysərgə baj-seliq tapxurux Təwrat qanuniƣa uyoƣunmu-yoq? — deyixti.
18 Lekin Əysa ularning rəzil niyitini bilip:
— Əy sahtipəzlər, meni nemixqa sinimaq-qisilər? 19 Qeni, bajoƣa tapxurulidioƣan bir tənggə manga kərsitinglar, — dedi. Ular bir dinar pulini əkəldi. 20 U ulardin:
— Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dəp soridi.
21 Qəysərning, — dəp jawab bərdi ular.
U laroƣa: — Undaq bolsa, Qəysərning həkkini Qəysərgə, Hudaning həkkini Hudaoƣa tapxurunglar, — dedi.
22 Ular bu səzni anglap, həyran bolup qelixtidə, uning yenidin ketip qaldi.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mar. 12:18-27; Luqa 20:27-40

23 Xu küni, «Əlgənlər tirilməydu» dəydioƣan Sadukiylar uning aldioƣa kelip kistap soal koydi:
24 — Ustaz, Musa pəyoƣəmbər Təwratta: «Bir kixi pərzəntsiz əlüp kətsə, uning aka yaki inisi tul yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil qalduruxi lazim» dəp tapilioƣan.
25 Burun arimizda yəttə aka-uka bar idi. Qongi əyləngəndin keyin əlüp kətti. Pərzənt kərmigənliktin, ayalini ikkinqi kerindixining əmrigə qaldurdi. 26 Birak ikkinqisidiki əhwalmu uningkigə ohxax boldi, andin bu ix üqinqisidə taki yəttinqi kerindaxkiqə ohxax dawamlaxti.
27 Ahirda, u ayalmu əlüp kətti. 28 Əmdi tirilix künidə bu ayal yəttə aka-ukining kaysisining ayali bolidu? Qünki uni həmmisi əmrigə aloƣan-də!
29 Əysa ularoƣa mundaq jawab bərdi:
— Silər nə mukəddəs yazmilarni nə Hudaning kudritini bilmigənlikinglar üqün azoƣansilər.
30 Qünki əlümdin tirilgəndə insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki Hudaning ərxtiki pərixtilirigə ohxax bolidu.
31 Əmdi əlümdin tirilix məsilisi həkkidə Hudaning silərgə eytkan: 32 «Mən Ibrahim, Isḥak wə Yakuplarning Hudasidurmən!» degən xu səzini okumidinglarmu? Huda əlüklərning əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!».
33 Bu səzni anglioƣan həlk uning təlimidin həyranuhəs kelixti.

Əng muhim əmr

Mar. 12:28-34; Luqa 10:25-28

34 Pərisiylər uning Sadukiylarning aoƣzini tuwakliƣanlikini anglap, bir yərgə jəm boluxti. 35 Ularning arisidiki bir Təwrat-qanun

---

22:16 «Herod *padixaḥ*ning tərəpdarliri» — Herod padixaḥ Rim imperiyəsi təripidin təyinlənggən bolup, u Yəhudiy bolmioƣaqka Yəhudiylarning kəpinqisi uningoƣa intayin əq idi. Xundak boloƣini bilən əz mənpəitini kezləydioƣan, uni kollaydioƣan «Herod tərəpdarliri» bar idi. «Herodlar» tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

22:17 «Rim imperatori Qəysər...» — Rimning hərbir imperatorioƣa «Qəysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən, Qəysər Awoƣustus, Qəysər yulius, Qəysər Tiberius qatarliklar. **«Rim imperatori Qəysərgə baj-seliq tapxurux Təwrat qanuniƣa uyoƣunmu-yoq?»** — əyni wakitta, Yəhudiylar rimliklarning zulmi astida yaxawatkanidi, əgər Əysa: «Rim imperatorioƣa baj tapxurux tooƣra» desə, bu gəptin azadlikni istigən Yəhudiylar uni «Mana taza bir yalakqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmaslik kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə karxi qikkan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioƣa ərz kiloƣan bolatti. Ular muxundaq soallarni sorax arkilik Əysani gepidin tutuwelip, rimliklarning koloƣa tapxurup, uningoƣa ziyankəxlik kilmakqi boluxkan.

22:20 Yar. 1:26

22:21 «Qəysərning həkkini Qəysərgə, Hudaning həkkini Hudaoƣa tapxurunglar» — Qəysərgə Qəysərning həkki (uning süriti qüxürülgən nərsə)ni tapxurunglar — demək, baj tələx kerək. Əmma qandaq nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» boloƣaqka, biz pütünimizni Hudaoƣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kərüng).

22:21 Mat. 17:25; Rim. 13:7; Yar. 1:26

22:23 ««Əlgənlər tirilməydu» dəydioƣan Sadukiylar» — «Sadukiylar» tooƣruluk 16:1diki izahatni wə xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.

22:23 Mar. 12:18; Luqa 20:27; Ros. 23:8.

22:24 «Bir kixi pərzəntsiz əlüp kətsə, uning aka yaki inisi tul qaloƣan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil qalduruxi lazim» — «Qan.» 25:5.

22:24 Qan. 25:5-6; Yar. 38:8.

22:32 «Mən Ibrahim, Isḥak wə Yakuplarning Hudasidurmən!» — «Mis.» 3:6.

22:32 Mis. 3:6,15.

22:33 Mat. 7:28.

22:34 Mar. 12:28.

ustazi uni sinax məkṣitidə uningdin:
36 — Ustaz, Təwrat ḳanunidiki əng muhim
əmr ḳaysi? — dəp ḳistap soridi.
37 U uningoƣa mundaḳ dedi:
— «Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing,
pütün jening, pütün zeḩning bilən səygin».
38 — əng uluoƣ, birinqi orunda turidioƣan
əmr mana xu. 39 Uningoƣa ohxaydioƣan ik-
kinqi əmr bolsa «Ḳoxnangni əzüngni
səygəndək səy». 40 Pütün Təwrat ḳanuni
wə pəyoƣəmbərlərning səzliri bu ikki əmrgə
esiloƣan ḩalda mangidu.

Ḳutḳuzoƣuqi-məsiḩ — Dawutning ooƣli ḩəm uning Rəbbi

Mar. 12:35-37; Luḳa 20:41-44

41 Pərisiylər jəm bolup turoƣan waḳitta, Əysa
ulardin:
42 — Məsiḩ tooƣrisida ḳandaḳ oylawatisilər? U
kimning ooƣli? — dəp soridi.
Dawutning ooƣli, — deyixti ular.
43 U uloroƣa mundaḳ dedi:
Undaḳta, nemə üqün Zəburda Dawut uni
Roḩta «Rəbbim» dəp atap, —
44 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni ayioƣing astida
dəssətküqə,
Ong yenimda olturoƣin!» — dəydu?
45 Dawut Məsiḩni xundaḳ «Rəbbim» dəp
atioƣan tursa, əmdi u ḳandaḳmu Dawutning
ooƣli bolidu?

46 Wə ḩeqkim uningoƣa jawabən bir eoƣizmu
səz ḳayturalmidi; xu kündin etibarən, ḩeqkim
uningdin soal soraxḳimu petinalmidi.

Sahtipəzlərning ḩalioƣa way! «Yəttə «way!»»

Mar. 12:38-40; Luḳa 11:37-52; 20:45-47

23 1 Bu səzlərdin keyin, Əysa top-top
halayiḳḳa wə muhlisliroƣa mundaḳ
dedi:
2 — Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musa
pəyoƣəmbərning ḩəküm qiḳirix orn-
ida olturoƣan bolidu. 3 Xunga, ularning
silərgə eytḳan ḩəmmə səzlirigə kəngül
ḳoyup, degənlirini ḳilinglar. Lekin ularning
ḳiloƣanliridək ḳilmanglar; qünki ular
əzlirining deginigə əzliri əməl ḳilmaydu,
4 Bəlki ular kətürəlmigüdək eoƣir yüklərni
baoƣlap adəmlərning zimmisigə artip ḳoyidu.
Əmma əzliri bu yüklərni kətürüxkə birmu
barmiḳini midirlitixni huxyaḳmaydu. 5 Ular
ḩəmmə əməllirini insanlaroƣa kəz-kəz ḳilix
üqünla ḳilidu; qünki ular «ayət ḳapliri»ni
kəng ḳilip qigiwelip, tonlirining quqilirini
uzun sanggilitip ḳoyidu; 6 ular ziyapətlərdə

22:35 Luḳa 10:25.
22:37 «Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing, pütün jening, pütün zeḩning bilən səygin» — «Ḳan.» 6:5.
22:37 Ḳan. 6:5; 10:12; 30:6; Luḳa 10:27.
22:39 «Ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» — «Law.» 19:18.
22:39 Law. 19:18; Mar. 12:31; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; Yaḳ. 2:8.
22:41 Mar. 12:35; Luḳa 20:41.
22:43 «Dawut uni Roḩta «Rəbbim» dəp atap...» — «Roḩta» — Hudaning Muḳəddəs Roḩida.
22:44 ***Dawut*** **«Pərwərdigar Mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni ayioƣing astida dəssətküqə, ong yenimda olturoƣin!»** — **dəydu»** — «Zəb.» 110:1.
22:44 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
22:45 «Dawut ***Məsiḩni*** **xundaḳ «Rəbbim» dəp atioƣan tursa, əmdi u ḳandaḳmu Dawutning ooƣli bolidu?»** — demək, Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḩ padixaḩ Dawutning əwladi bolsimu, lekin padixaḩ Dawut Məsiḩni «Rəbbim» degən yərdə Məsiḩ Dawuttin uluoƣ bolidu, ḩəm tuoƣuluxtin burunla «Rəb» süpitidə idi.

23:2 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musa pəyoƣəmbərning ḩəküm qiḳirix ornida olturoƣan bolidu» — grek tilida səzmusəz: «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər Musaning ornioƣa besip olturoƣan bolidu». Demək, Təwrat ḳanunioƣa təbir berix wə ḳanunioƣa asasən dəwalarda ḩəküm qiḳirix ḩoḳuḳi uloroƣa tapxuruloƣan. Xu tərəptə ḩəlḳ uloroƣa boysunuxi kerək idi.
23:2 Nəḩ. 8:4
23:3 Ḳan. 17:19; Mal. 2:6; Rim. 2:19.
23:4 «Ular , ***yəni Pərisiylər*** **kətürəlmigüdək eoƣir yüklərni baoƣlap adəmlərning zimmisigə artip ḳoyidu»** — «eoƣir yüklər» ḩər türlük ḳattiḳ diniy ḳaidə-yosunlarni kərsitidu.
23:4 Yəx. 10:1; Luḳa 11:46; Ros. 15:10.
23:5 «Ular «ayət ḳapliri»ni kəng ḳilip qigiwelip,...» — «ayət ḳapliri» təḳwadarliḳni bildürüx üqün pexanə yaki üsti bilikikə qigiwelinidioƣan, iqigə Təwrattin elinoƣan ayətlər yeziloƣan pütük selinoƣan kiqik ḳap. Ular bu ixni «Mis.» 13:9, 16 wə «Ḳan.» 6:8, 11:8gə asasən adət ḳiloƣan.
«Ular... tonlirining quqilirini uzun sanggilitip ḳoyidu» — Təwrat boyiqə ər kixilər tonlirioƣa muxundaḳ quqilarni bekitixi kerək (quqilar kək rənglik boloƣaqḳa, Hudaning «kəktin qüxürülgən» əmrlirigə əslətmə bolsun degən məḳsəttə bekitilixkə buyruloƣan — «Qəl.» 15:38-39 wə «Ḳan.» 22:12ni kərüng). Birak pəriysiylər pəḳət əzlirini təḳwadar kərsitix üqün xundaḳ ḳilatti.
23:5 Qəl. 15:38; Ḳan. 6:8; 22:12; Mat. 6:5.

tərdə, sinagoglarda aldinqi orunlarda olturuxqa,[23:6] [7] bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamlirioɣa wə əzlirini «Ustaz, ustaz» dəp ataxlirioɣa amraq kelidu.[23:7]
[8] Biraq silər bolsanglar «Ustaz» dəp atilixni qobul qilmanglar; qünki silərning yaloɣuz birla ustazinglar bar wə ɦəmminglar qerindaxtursilər.[23:8] [9] Yər yüzidə ɦeqqandaq kixini «Atam» deməngla r, qünki pəqət birla Atanglar, yəni ərxtə Turoɣuqi bardur.[23:9] [10] Silər «muəllim» dəp atilixnimu qobul qilmanglar, qünki pəqət birla muəllim, yəni Məsiɦning əzi bardur; [11] bəlki aranglarda əng mərtiwilik boloɣan kixi silərning hizmitinglarda bolidu.[23:10] [12] Əzini yuqiri tutmaqqi boloɣini təwən qilinidu, əzini təwən tutqini yuqiri qilinidu.[23:11]
[13] Biraq ɦalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər ərx padixaɦliqining ixikini insanlaroɣa taqap keliwatisilər! Ya əzünglar kirməysilər, ya kirixni istigənlərning kirixigə yol qoymaysilər.[23:12]
[14] Ɦalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər tul ayallarning mal-dunyasini yəwatisilər, xundaqtimu baxqilar aldida təqwadar kərünsək dəp, uzundin-uzun dua qilisilər. Xunga, silər tehimu eoɣir jazaoɣa tartilisilər.[23:13]
[15] Ɦalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər birla adəmni etiqadinglaroɣa kirgüzüx üqün, dengiz wə qurquqluqni kezip qiqisilər. Biraq u kixi kirgüzülgəndin keyin, silər uni əzliringlardin ikki ɦəssə bəttər boloɣan dozahning pərzənti qilip yetixtürüp qiqisilər.[23:14]
[16] Ɦalinglaroɣa way, əy qarioɣu yolbaxqilar! Silər: «Ɦərqandaq kixi ibadəthana bilən qəsəm qilsa, ɦeqnemisi yoq, biraq ibadəthanidiki altunni tiloɣa elip qəsəm qiloɣanlar qəsimidə turuxqa qərzdar bolidu» dəysilər. [17] Əy əhməqlər, korlar! Altun uluoɣmu yaki altunni muqəddəs qiloɣan ibadəthanimu? [18] Silər yənə: «Ɦərkim qurbangaɦ bilən qəsəm qilsa, ɦeqnemisi yoq, biraq qurbangaɦ üstidiki ɦədiyəni tiloɣa elip qəsəm qiloɣanlar qəsimidə turuxqa qərzdar bolidu» dəysilər. [19] Əy korlar! Ɦədiyə uluoɣmu yaki ɦədiyini muqəddəs qiloɣan qurbangaɦmu? [20] Xunga, qurbangaɦni tiloɣa elip qəsəm qiloɣuqi bolsa ɦəm qurbangaɦ bilən ɦəm uning üstidiki barliq nərsilər bilən qəsəm qiloɣan bolidu. [21] Ibadəthanini tiloɣa elip qəsəm qiloɣuqimu ɦəm ibadəthanini, ɦəm «ibadəthanida Turoɣuqi»ni tiloɣa elip qəsəm qiloɣan bolidu.[23:15] [22] Ərxni tiloɣa elip qəsəm qiloɣuqi Hudaning təhti wə təhttə olturoɣuqining nami bilən qəsəm qiloɣan bolidu.[23:16]
[23] Ɦalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər ɦətta yalpuz, arpibədiyan wə zirilərning ondin bir ülüxini əxrə qilip Hudaoɣa ataysilər-yu, biraq

23:6 Mar. 12:38,39; Luqa 11:43; 20:46.
23:7 «Bazarlarda kixilərning ularoɣa boloɣan uzun salamlirioɣa... amraq kelidu» — «uzun» degən səz grekqə tekisttə yoq; tarih tətqiqatlirioɣa asasən ularoɣa qiloɣan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz. **«ezlirini «ustaz, ustaz» dəp ataxlirioɣa amraq kelidu»** — muxu yərdə «Ustaz» grek tilida (ibraniy tilidimu ohxax) «Rabbi» degən səz bilən ipadilinidu.
23:7 Yaq. 3:1.
23:8 «Biraq silər bolsanglar «Ustaz» dəp atilixni qobul qilmanglar» — yuqiriqi izaɦatni kerüng.
23:9 «Yər yüzidə ɦeqqandaq kixini «Atam» deməngla r» — roxənki, Məsiɦ bu səzni roɦiy jəɦəttin eytqan; bu yərdə kəzdə tutuloɣini adəmlərning əz jismaniy atisini «Ata», «Dada» degənliki əməs, bəlki məlum bir adəmni roɦiy jəɦəttin «Atam» deyixi kəzdə tutuloɣan, əlwəttə. Demisəkmu, nuroɣun «hristiyan jamaətlər» (məsilən, «Katoliklar» wə «Prawuslawiylar») əz yetəkqilirini «Ata» dəp ataydu; «Papa» wə «Pop» degən səzlər əslidə «Dada» degənliktur.
23:9 Mal. 1:6.
23:11 Mat. 20:26.
23:12 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Luqa 14:11; 18:14; Yaq. 4:6,10; 1Pet. 5:5.
23:13 Luqa 11:52.
23:14 «Ɦalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər tul ayallarning mal-dunyasini yəwatisilər... xunga, silər tehimu eoɣir jazaoɣa tartilisilər» — bəzi kona kəqürmilərdə bu ayət tepilmaydu. Bu səzlər «Mar.» 12:40 wə «Luqa» 20:47dimu tepilidu.
23:14 Mar. 12:40; Luqa 20:47; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.
23:15 «....silər uni əzliringlardin ikki ɦəssə bəttər boloɣan dozahning pərzənti qilip yetixtürüp qiqisilər» — «dozahning pərzənti» dozahqa kiridioɣan wə bəlkim baxqilarni dozahqa baridioɣan yoloɣa azduridioɣan kixi bolsa kerək.
23:19 «əy korlar!» — bəzi kona kəqürülmilərdə «əy əhməqlər, korlar!» deyilidu.
23:21 1Pad. 8:13; 2Tar. 6:1, 2.
23:22 2Tar. 6:33; Yəx. 66:1; Mat. 5:34; Ros. 7:49.

Təwrat ḳanunining tehimu wəzinlik tərəpliri boloɣan adalət, rəḥimdillik wə sadiḳlikni etibaroɣa ḥeq almaysilər. Awwal muxu ixlarni orundixinglar kerək, andin xu ixlarnimu ada ḳilmay ḳoymasliḳinglar kerək.
24 Əy ḳarioɣu yolbaxqilar! Silər qinənglərdiki paxini süzüp eliwetisilər, lekin birər təgini pütün peti yutuwetisilər!
25 Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər qinə-ḳaqilarning texinila yuyup pakizlioɣininglar bilən ularning iqi ḥərtürlük ḥerislik wə ixrətpərəslikkə toloɣan.
26 Əy ḳarioɣu Pərisiy! Awwal qinə-ḳaqining iqini pakla, xundaḳta teximu pak bolidu!
27 Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Silər aḳartip ḳoyuloɣan, sirti qiraylik kərünidioɣan lekin iqi ələüklərning ustihanliri wə ḥərhil napak nərsilərgə toloɣan ḳəbrilərgə ohxaysilər.
28 Xuningdək texinglardin insanlarning aldida ḥəḳḳaniy adəmlərdək kərünisilər, lekin iqinglar sahtipəzlik wə itaətsizlik bilən toloɣan.
29 Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər pəyoɣəmbərlərning ḳəbrilirini yasap keliwatisilər, ḥəḳḳaniylarning mazarlirini bezəp keliwatisilər.
30 wə silər: «Ata-bowilirimizning zamanida yaxioɣan bolsaḳ iduḳ, ularning pəyoɣəmbərlərning ḳenini təküxlirigə xerik bolmayttuḳ» — dəysilər.
31 Xunga silər əz sözünglar bilən özünglarning pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərning əwladliri ikənlikinglaroɣa guwaḥliḳ bərdinglar.
32 Undaḳta, ata-bowiliringlar baxlioɣan ḳilmixlirini toluḳlanglar!
33 Əy yilanlar! Zəḥərlik yilanlarning nəsilliri! Dozah jazasidin ḳandaḳmu ḳutulalarsilər?
34 Xunga mana, silərgə pəyoɣəmbərlər, danixmənlər wə alimlarni əwətip turimən. Silər ularning bəzilirini krestləp əltürisilər, bəzilirini sinagogliringlarda dərrigə basisilər, xəḥərdin xəḥərgə ḳooɣlaysilər.
35 Xundaḳ ḳilip, ḥəḳḳaniy Ḥabilning ḳan ḳərzidin tartip taki silər ibadəthanidiki muḳəddəs jay bilən ḳurbangaḥning arilikida əltürgən Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriyaning ḳan ḳərzigiqə, ḥəḳḳaniylarning yər yüzidə eḳitiloɣan barlik ḳan ḳərzliri bu dəwrning bexioɣa qüxürülidu.
36 Mən silərgə bərḥəḳ

23:23 «Ḥalinglaroɣa way, əy Təwrat ustazliri wə Pərisiylər, sahtipəzlər! Qünki silər ḥətta yalpuz, arpibədiyan wə zirilərning ondin bir ülüxini əxrə ḳilip Hudaoɣa ataysilər-yu,...» — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Təwrat ḳanunida ibadəthanidiki ixlar wə kaḥinlarning kirimi üqün Əz həlḳining məḥsulatliridin «ondin bir ülüxi»ni tələp ḳiloɣanidi.

23:23 1Sam. 15:22; Ḥox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 12:7; Luḳa 11:42.

23:24 «Silər qinənglərdiki paxini süzüp eliwetisilər, lekin birər təgini pütün peti yutuwetisilər!» — Təwrat ḳanunidiki bəlgilimilərgə asasən ḥəm paxa ḥəm təgə gəximu ḥaram gəx idi.

23:25 Luḳa 11:39.

23:26 Tit. 1:15.

23:27 Ros. 23:3.

23:29 Luḳa 11:47.

23:31 «Silər əz sözünglar bilən özünglarning pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərning əwladliri ikənlikinglaroɣa guwaḥliḳ bərdinglar» — demək, ular pəyoɣəmbərlərni əltürgənlərni «ata-bowilirimiz» dəp etirap ḳilidu. Ular kəp baxḳa əllərdək daim «ata-bowiliri»ni mahtap, biz ularning ən'aniliridə dawamliḳ mengiximiz kerək, — dəytti. Lekin xu ata-bowlirining ən'aniliri Hudaning ḥəḳḳaniy tələplirigə zit bolup kəlgən wə xu səwəbtinmu pəyoɣəmbərlərni əltürgən.

23:31 Ros. 7:51; 1Tes. 2:15.

23:32 «Undaḳta, ata-bowiliringlar baxlioɣan ḳilmixlirini toluḳlanglar!» — Məsiḥning bu kinayilik, ḥəjwiy gepi: «Silərning ata-bowiliringlarning izlirini baskininglar — (ularning ən'ənilərni tutup, Hudaning əmrlirini taxlap) meni əltürüp ularning ixlirini toluḳlioɣininglardur!» degəndəktur.

23:33 Mat. 3:7.

23:34 «... silərgə pəyoɣəmbərlər, danixmənlər wə alimlarni əwətip turimən» — «alimlar» degən bu səzni adəttə «Təwrat ustazliri» dəp tərjimə ḳilimiz. Lekin əysa Məsiḥ əz ḳerindax Yəhudiy həlḳigə əwətidioɣan «ustazlar»ni pəḳət «Təwrat ustazi» degili bolmaydu, bəlki «Təwrat-Injil ustazliri» bolidu.

23:34 Mat. 10:16,17; Luḳa 10:3; 11:49; Yuḥ. 16:2; Ros. 7:52.

23:35 «...ḥəḳḳaniy Ḥabilning ḳan ḳərzidin tartip taki silər ibadəthanidiki muḳəddəs jay bilən ḳurbangaḥning arilikida əltürgən Bərəkiyaning ooɣli Zəkəriyaning ḳan ḳərzigiqə...» — Ḥabilning əltürülüxi tooɣruluḳ «Yar.» 4:8-11, Zəkəriyaning əltürülüxi «2Tar.» 24:20-22ni kerüng. Bu ikki wəḳə Yəhudiylarning Təwratni ən'əniwi orunlaxturux tərtipi boyiqə Təwratning əng bexida wə ayioɣida hatirilinidu.

–«2Tar.» 24:20-22 boyiqə Zəkəriyaning atisining ismi «Yəḥoyada» idi. «Bərəkiya» uning baxḳa ismi bolsa kerək («Yəḥoyada» ḥəm «Bərəkiya» degən ikki isim «Yaḥḳa (Pərwərdigaroɣa) mədḥiyə oḳulsun» degən mənidiki mənidax səzlərdur).

23:35 Yar. 4:8; 2Tar. 24:21; Ibr. 11:4.

xuni eytip qoyayki, xu kilmixlarning jazasining hǝmmisi muxu dǝwrning bexioɣa qüxidu.

Ǝysaning Yerusalem üqün nalǝ-pǝryad kǝtürüxi

Luka 13:34-35

37 Ǝy Yerusalem, Yerusalem! Pǝyoɣǝmbǝrlǝrni ǝltüridioɣan, ǝzigǝ ǝwǝtilgǝn ǝlqilǝrni qalmakesǝk kilidioɣan xǝhǝr! Mekiyan qüjilirini qanat astioɣa yioɣkandǝk pǝrzǝntliringni qanqǝ kǝtim qoynumoɣa almakqi boldum, lekin silǝr unimidinglar! 38 Mana, ǝmdi ǝyünglar silǝrgǝ harabǝ bolup qalidu! 39 Qünki mǝn xuni silǝrgǝ eytip qoyayki, silǝr: «Pǝrwǝdigarning namida kǝlgüqigǝ mubarǝk bolsun!» demigüqǝ, silǝr meni qaytidin hǝq kǝrǝlmǝysilǝr.

Ibadǝthanining wǝyran kilinixidin bexarǝt; ahirki zamanlardiki alamǝtlǝr

Mar. 13:1-31; Luka 21:5-33

24 1 Ǝysa ibadǝthanidin qikip, aldioɣa ketiwatqanda, muhlisliri yenioɣa kelip uning dikkitini ibadǝthana binalirioɣa tartmakqi boldi.

2 U ularoɣa:
— Mana bularning hǝmmisini kǝrüwatamsilǝr? Mǝn silǝrgǝ bǝrhǝk xuni eytip qoyayki, bu yǝrdǝ bir tal taxmu tax üstidǝ qalmaydu, hǝmmisi qaldurulmay gumran kilinidu, — dedi.

Kǝlgüsi tooɣrisidiki bexarǝtlǝr

3 U Zǝytun teoɣida olturoɣanda, muhlisliri astioɣina uning yenioɣa kelip:
— Bizgǝ eytkinqu, bu degǝnliring qaqan yüz beridu? Sening qaytip kelixing wǝ zamanning ahirini kǝrsitidioɣan qandak alamǝt bolidu? — dǝp soraxti. 4 Ǝysa ularoɣa jawabǝn mundak dedi:
— Hezi bolunglarki, hǝqkim silǝrni azdurup kǝtmisun. 5 Qünki nuroɣun kixilǝr mening namimda kelip: «Mǝsih mǝn bolimǝn» dǝp, kǝp adǝmlǝrni azduridu. 6 Silǝr urux hǝwǝrliri wǝ urux xǝpilirini anglaysilǝr, bulardin alakzadǝ bolup kǝtmǝnglar; qünki bu ixlarning yüz berixi mukǝrrǝr. Lekin bular ahirǝt ǝmǝs. 7 Qünki bir millǝt yǝnǝ bir millǝt bilǝn uruxka qikidu, bir padixahlik yǝnǝ bir padixahlik bilǝn uruxka qikidu. Jay-jaylarda aqarqilik, wabalar wǝ yǝr tǝwrǝxlǝr yüz beridu. 8 Lekin bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣikining baxlinixi» bolidu, halas.

9 Andin kixilǝr silǝrni tutup azab-okubǝtkǝ selip, ǝltüridu, mening namim wǝjidin pütkül ǝllǝr silǝrdin nǝprǝtlinidu. 10 Xuning bilǝn nuroɣunlar etikadidin tanidu, bir-birini tutup beridu wǝ bir-birigǝ ǝqmǝnlik

---

23:37 «Ǝy Yerusalem, Yerusalem!...» — Mukǝddǝs Kitabta, adǝmning ismini ikki kǝtim qakirix — uningoɣa boloɣan qongkur mehir-muhǝbbitini wǝ ǝzigǝ tolimu ǝziz ikǝnlikini kǝrsitidu. **«Mekiyan qüjilirini qanat astioɣa yioɣkandǝk pǝrzǝntliringni qanqǝ kǝtim qoynumoɣa almakqi boldum, lekin silǝr unimidinglar!»** — «pǝrzǝntliring» — Yerusalemdikilǝrning ǝzlirini kǝrsitidu.
23:37 Zǝb. 17:8; 91:4; Mat. 21:35,36; Luka 13:34.
23:38 «...ǝyünglar silǝrgǝ harabǝ bolup qalidu» — üq bislik sǝz bolup:
–(1) Hudaning ibadǝthanisi (lekin Mǝsihning «silǝrning ǝyünglar» degini boyiqǝ bu ǝy hazir Hudaningki ǝmǝs, pǝkǝt silǝrningkidur);
–(2) ǝzlirining koru-jayliri;
–(3) bala-qakilirining wǝyran bolidioɣanlikini kǝrsitidu.
23:38 Zǝb. 69:25; Yǝx. 1:7; Yǝr. 7:34; Mik. 3:12; Ros. 1:20.
23:39 «Pǝrwǝdigarning namida kǝlgüqigǝ mubarǝk bolsun!» —Muxu ibarǝ Zǝbur 118:26tin elinoɣan bolup, hǝlkning Mǝsihni qarxi aloɣanlikini kǝrsitidu. Demǝk, ular ǝysaning Mǝsih ikǝnlikigǝ ixinip etirap kilmioɣuqǝ ular uni qayta kǝrmǝydu. Bu sǝz xu muhim pakitni kǝrsitiduki, ǝysa Mǝsih dunyaoɣa qaytip kǝlginidǝ, Yǝhudiy hǝlki allikaqan uningoɣa etikad baoɣlap etirap kiloɣan bolidu.
23:39 Zǝb. 118:26.
24:1 Mar. 13:1; Luka 21:5.
24:2 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Luka 19:44.
24:3 Mar. 13:1, 3; Luka 21:7; Ros. 1:6.
24:4 Yǝr. 29:8; ǝf. 5:6; Kol. 2:18; 2Tes. 2:3; 1Yuh. 4:1.
24:5 Yǝr. 14:14; 23:25; Yuh. 5:43.
24:7 «bir millǝt yǝnǝ bir millǝt bilǝn uruxka qikidu, bir padixahlik yǝnǝ bir padixahlik bilǝn uruxka qikidu» — ibraniy tilida (xundakla grek tilida) bu ibarǝ dunya boyiqǝ kengǝygǝn uruxlarni kǝrsitixi mumkin («Yǝx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6dǝ bu turaklik ibarǝ tooɣruluk misallar bar.
24:7 Yǝx. 19:2.
24:8 «Lekin bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣikining baxlinixi» bolidu, halas» — Ǝysa Mǝsih qaysi ix «tuoɣulidu», uni biwasitǝ demǝydu. Tǝwǝndiki sǝzlirigǝ karioɣanda u «yengi zaman»ning tuoɣuluxini kǝrsitidu, dǝp karaymiz.
24:9 Mat. 10:17; Luka 21:11,12; Yuh. 15:20; 16:2; Wǝh. 2:10.

kilidu.. [11] Nuroɣun sahta pəyoɣəmbərlər məydanoɣa qikip, nuroɣun kixilərni azduridu.. [12] Itaətsizlik-rəzilliklərning kəpiyixi tüpəylidin, nuroɣun kixilərdiki meһir-muһəbbət sowup ketidu.. [13] Lekin ahiroɣiqə bərdaxlik bərgənlər kutkuzulidu.. [14] Barlik əllərgə agaһ-guwaһlik bolsun üqün, Hudaning padixaһliki һəkkidiki bu hux həwər pütkül dunyaoɣa jakarlinidu; andin zaman ahiri bolidu..

Yerusalemda wəyran kiloɣuqi «yirginqlik nomussizlik» pəyda bolidu

[15] Daniyal pəyoɣəmbər kəyt kiloɣan «wəyran kiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»ning mukəddəs jayda turoɣinini kərgininglarda (kitabhan bu səzning mənisini qüxəngəy),.. [16] Yəһudiyə əlkisidə turuwatkanlar taoɣlaroɣa kaqsun; [17] əgzidə turoɣan kixi əyidiki nərsə-kerəklirini aloɣili qüxməyla kaqsun. [18] Etizlikta turoɣan kiximu qapinini aloɣili əyigə yanmisun. [19] U künlərdə һamilidar ayallar wə bala emitiwatkanlarning һalioɣa way!.. [20] Kaqidioɣan waktinglarning kix yaki xabat künigə tooɣra kelip kalmaslikі üqün dua kilinglar.. [21] Qünki u qaoɣda dunya apiridə boloɣandin muxu qaoɣkiqə kərülüp bakmioɣan һəm kəlgüsidimu kərülməydioɣan dəһxətlik azab-okubət bolidu.. [22] U künlər azaytilmisa, һeqkandak ət igisi kutulalmaytti; lekin Hudaning Əz tallioɣanliri üqün u künlər azaytilidu.

[23] Əgər u qaoɣda birsi silərgə: «Karanglar, bu yərdə Məsih bar!» yaki «Məsih ənə u yərdə!» desə, ixənmənglar.. [24] Qünki sahta məsihlər wə sahta pəyoɣəmbərlər məydanoɣa qikidu, kaltis məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitidu; xuning bilən əgər mumkin bolidioɣan bolsa, һətta Huda tallioɣanlarnimu azduratti.. [25] Mana, mən bu ixlar yüz berixtin burun silərgə ukturup koydum.

[26] Xuning üqün, birsi silərgə: «Karanglar, u qəl-bayawanda!» desə, u yərgə barmanglar. «Karanglar, u iqkiridiki əylərdə!» desə, ixənmənglar.. [27] Qünki qakmak xərktin oɣərbkə yalt-yult kilip kandak qakkan bolsa, Insan'ooɣlining kelixi xundak bolidu. [28] Qünki jəsət kaysi yərdə bolsa, u yərdimu kuzoɣunlar toplixidu!..

Insan'ooɣlining kaytip kelixi

[29] U künlərdiki azab-okubətlər ətüp kətkən һaman, kuyax kariyidu, ay yoruklukini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu.. [30] Andin Insan'ooɣlining alamiti asmandin kərünidu; yər yüzidiki pütkül kəbililər yioɣa-zar kətürüxidu. Ular Insan'ooɣlining

24:10 «nuroɣunlar etikadtin tanidu» — grek tilida «nuroɣunlar putlaxturulidu» deyilidu. Xunga baxka birhil tərjimisi: «nuroɣunlar gunaһka azdurulidu».
24:11 2Pet. 2:1.
24:12 2Tim. 3:1.
24:13 Mat. 10:22; Mar. 13:13; Luka 21:19; Wəһ. 2:7,10; 3:10.
24:14 «Hudaning padixaһliki һəkkidiki bu hux həwər» — grek tilida «padixaһlikning bu hux həwiri» deyilidu.
24:15 «Daniyal pəyoɣəmbər kəyt kiloɣan «wəyran kiloɣuqi yirginqlik nomussizlik»» — «wəyran kiloɣuqi yirginqlik nomussizlik» tooɣrisida «Dan.» 9:24-27ni wə u tooɣruluk izaһatlarni kərüng.
24:15 Dan. 9:27; Mar. 13:14; Luka 21:20; 2Tes. 2:4
24:19 «u künlərdə һamilidar ayallar wə bala emitiwatkanlarning һalioɣa way!» — undak kixilərgə keqix əpsiz bolidu, əlwəttə.
24:20 «Kaqidioɣan waktinglarning kix yaki xabat künigə tooɣra kelip kalmaslikі üqün dua kilinglar» — Yəһudiy diniy ərbablarning Təwrat kanunioɣa boloɣan qüxənqisigə asasən, Yəһudiylar adəttə xabat (dəm elix) künidə xəһər dərwazisi wə dukanlarni takixi kerək. Bu küni səpər kilix mən'i kilinoɣan boloɣaqka, Kanaanda (Pələstində) turoɣanlaroɣa nisbətən yeməklik setiwelix wə baxka yərlərgə keqix intayin kolaysiz bolidu. «Kix»ta Yəһudiyədə dərya-wadilarda su pat-pat texip turoɣaqka, kixtimu keqix intayin təs bolidu.
24:20 Ros. 1:12.
24:21 Dan. 12:1.
24:23 Mar. 13:21; Luka 21:8.
24:24 Kan. 13:2; 2Tes. 2:11.
24:26 Luka 17:23.
24:28 «Qünki jəsət kaysi yərdə bolsa, u yərdimu kuzoɣunlar toplixidu!» — bu sirlik səzlərning mənisi Təwrat, «Ayup» 39:26-30 wə «Yəx.» 34:1-8, 15-17-ayətlər bilən munasiwət bolsa kerək. Xu ayətlərdə kərsitilgəndək, «Pərwərdigarning küni»də zor kiroɣinqilik bolidu.
24:28 Ayup 39:30; Luka 17:37.
24:29 «... kuyax kariyidu, ay yoruklukini bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «Yəx.» 13:10, 34:4, «Yo.» 2:10ni kərüng. «Asmandiki küqlər» bəlkim barlik jin-xəytanlarni kərsitidu; «lərzigə kelidu» bəlkim ularning küqtin kelixini kərsitidu.
24:29 Yəx. 13:10; 34:4; Əz. 32:7; Yo. 2:31; 3:15; Mar. 13:24; Luka 21:25.

küq-kudrət wə uluoŋ xan-xərəp iqidə asmandiki bulutlar üstidə keliwatkanlikini kəridu.
31 U pərixtilirini zor jaranglik bir kanay sadasi bilən əwətidu, ular uning tallioŋanlirini dunyaning tət bulungidin, asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə həryərdin yioŋip bir yərgə jəm kilidu.

Ənjür dərihidin sawak elix

32 Ənjür dərihidin mundak təmsilni biliwelinglar: — Uning xahlirikəkirip yopurmak qikaroŋanda, yazning yekinlap kaloŋanlikini bilisilər. 33 Huddi xuningdək, mən baya degənlirimning həmmisini kərgininglarda, uning yekinlap kaloŋanlikini, hətta ixik aldida turuwatkanlikini biliwelinglar.
34 Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu. 35 Asman-zemin yokilidu, birak mening sözlirim hərgiz yokalmaydu.
36 Lekin xu küni wə wakit-saitining həwirini bolsa, heqkim bilməydu — hətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, uni pəkət Atamla bilidu. 37 Əmdi Nuh pəyoŋəmbərning künliridə kandak boloŋan bolsa, Insan'ooŋli kaytip kəlgəndimu xundak bolidu. 38 Qünki topan kelixidin ilgiriki künlərdə, Nuh kemigə kirip olturoŋan küngiqə, xu zamandiki kixilər yəp-iqip, əylinip wə yatlik bolup kəlgənidi.
39 Topan tuyuksiz kelip həmmisini oŋərk kiloŋuqə, kixilər bu ixning uningdin həwərsiz bolup turoŋanoŋa ohxax, Insan'ooŋlining kaytip keliximu xundak bolidu. 40 U küni, etizda ikki kixi turoŋan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu; 41 ikki ayal tügmən bexida turup un tartiwatkan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu. 42 Xuning üqün, hoxyar bolunglar, qünki Rəbbinglarning kaytip kelidioŋan wakti-saitini bilməysilər.
43 Lekin xuni bilinglarki, əgər əy igisi ooŋrining keqisi kaysi jesəktə kelidioŋanlikini bilgən bolsa, səgək turup ooŋrining əyni texip kirixigə hərgiz yol koymaytti. 44 Xuningoŋa ohxax, silərmu təyyar turunglar. Qünki Insan'ooŋli silər oylimioŋan wakit-saattə kaytip kelidu!

Ixənqlik wə ixənqsiz qakarlar

Luka 12:41-48

45 Hojayini əz əyidikilərgə məs'ul kilip, ularoŋa ozuk-tülükini wakti-waktida təksim kilip berixkə təyinligən ixənqlik wə pəmlik qakar kim bolidu? 46 Hojayin əyigə kaytkanda,

---

24:30 «yər yüzidiki pütkül kəbililər yioŋa-zar kətürüxidu» — «Zək.» 12:10ni kərüng. **«Ular Insan'ooŋlining küq-kudrət wə uluoŋ xan-xərəp iqidə asmandiki bulutlar üstidə keliwatkanlikini kəridu»** — «Dan.» 7:13bi kərüng.
24:30 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 25:31; 26:64; Mar. 13:26; 14:62; Luka 21:27; Ros. 1:11; 2Tes. 1:10; Wəh. 1:7.
24:31 « *Pərixtilər* uning tallioŋanlirini dunyaning tət bulungidin,... həryərdin yioŋip bir yərgə jəm kilidu» — «dunyaning tət bulungidin» grek tilida «tət xamilidin» bilən ipadilinidu.
24:31 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh. 10:7, 11:15
24:32 Mar. 13:28; Luka 21:29.
24:33 «... Uning yekinlap kaloŋanlikini, hətta ixik aldida turuwatkanlikini biliwelinglar» — bu tekisttiki «uning» yaki Insan'ooŋlining əzini, yaki kelidioŋan künini, yaki Hudaning padixahlikini kərsitidu («Luka» 21:31ni kerüng).
24:34 «...bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloŋa elinoŋan alamətlər Yerusalemning wəyran boluxioŋa (miladiyə 70-yili) (24-bab 2-ayət) karitiloŋan bolsa, undakta «dəwr» degən söz təbiiyki (1) Əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. Əgər Məsihning dunyaoŋa kaytip kelixigə (24:30) karitiloŋan bolsa, «dəwr» degən söz bəlkim (2) pütün Yəhudiyə həlkini (3) bu ayətlərdə eytiloŋan «dəxətlik azab-okubət»tiki wakələrning baxlinix dəwridə yaxioŋanlarni kərsitidu. Xunga barlik wakələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərh aldikəyni ayətlərgə əng bap kelidu.
24:35 Zəb. 102:25-27; Yəx. 51:6; Mar. 13:31; Ibr. 1:11.

24:36 «Lekin xu küni wə wakit-saitining həwirini bolsa, heqkim bilməydu — hətta ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, uni pəkət atamla bilidu» — bəzi kona kəqürmilərdə «nə ooŋul bilməydu» degən sözlərmu tepilidu.
24:36 Mar. 13:32; Ros. 1:7.
24:37 Yar. 6:2; Luka 17:26; 1Pet. 3:20; 2Pet. 2:5.
24:38 Yar. 7:7.
24:40 Luka 17:34; 1Tes. 4:17.
24:42 «qünki Rəbbinglarning kaytip kelidioŋan wakti-saitini bilməysilər» — yaki «qünki Rəbbinglarning kaytip kelidioŋan künni bilməysilər».
24:42 Mat. 25:13; Mar. 13:33; Luka 12:40; 21:36.
24:43 Luka 12:39; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəh. 3:3; 16:15.
24:45 «əz əyidikilər» — «əydikilər» muxu yərdə hojayinning əyidiki hizmətkarlar wə qakarlirini kərsitidu. **«hojayini əz əyidikilərgə məs'ul kilip, ularoŋa ozuk-tülükini wakti-waktida təksim kilip berixkə təyinligə ixənqlik wə pəmlik qakar kim bolidu?»** — bu sözlər awwal rosullar, andin Hudaning barlik hizmətkarlirioŋa karitilip eytilidu, əlwəttə («Luka» 12:41-48nimu kərüng).
24:45 Mat. 25:21; Luka 12:42.

qakirining xundaḳ ḳiliwatḳinining üstigə kəlsə, bu qakarning bəhtidur! 47 Mən silərgə bərhəḳ xuni eytip ḳoyayki, hojayin uni pütün igilikini baxḳuruxḳa ḳoyidu. 48 Lekin mubada xu qakar rəzil bolup kənglidə: «Hojayinim ḥayal bolup ḳalidu» dəp oylap, 49 baxḳa qakar buradərlirini bozək ḳilixḳa wə ḥaraḳkəxlərgə ḥəmraḥ bolup yəp-iqixkə baxlisa, 50 xu qakarning hojayini kütülmigən bir küni, oylimioɣan bir waḳitta ḳaytip kelidu 51 wə uni kesip ikki parqə ḳilip, uning nesiwisini sahtipəzlər bilən ohxax təḳdirdə bekitidu. Xu yərdə yioɣa-zarlar kətürülidu, qixlirini oɣuqurlitidu.

On ḳiz ḳoldax tooɣrisidiki təmsil

25 1 U waḳitta, ərx padixaḥliḳi huddi ḳollirioɣa qiraoɣlarni elip toyi boloɣan yigitni ḳarxi elixḳa qiḳḳan on ḳiz ḳoldaxḳa ohxaydu. 2 Bu ḳizlarning bəxi pəmlik, bəxi bolsa pəmsiz. 3 Pəmsiz ḳizlar qiraoɣlirini aloɣan bolsimu, yenioɣa may eliwalmaptu. 4 Pəmlik ḳizlar bolsa qiraoɣliri bilən billə ḳaqilirida maymu eliwaptu. 5 Yigit keqikip kəlgəqkə, ularning ḥəmmisini uyḳu besip uhlap ḳaptu.

6 Yerim keqidə: «Mana, yigit kəldi, ḳarxi elixḳa qiḳinglar!» degən awaz angliniptu. 7 Buning bilən bu ḳizlarning ḥəmmisi ornidin turup qiraoɣlirini pərləptu. 8 Pəmsiz ḳizlar pəmlik ḳizlaroɣa: «Qiraoɣlirimiz əqüp ḳaloɣiliwatidu, meyinglardin beringlarqu» dəptu. 9 Biraḳ pəmlik ḳizlar: «Yaḳ, bolmaydu! Bərsək, bizgimu ḥəm silərgimu yətməsliki mumkin. Yahxisi, əzünglar may satḳuqilarning yenioɣa berip setiwelinglar!» dəptu. 10 Lekin ular may setiwaloɣili ketiwatḳanda, yigit kelip ḳaptu, təyyar bolup boloɣan ḳizlar uning bilən birliktə toy ziyapitigə kiriptu. Ixik taḳiliptu.

11 Keyin ḳaloɣan ḳizlar ḳaytip kelip: «Oɣojam, oɣojam, ixikni eqiwətkəyla!» dəptu. 12 Biraḳ u: «Silərgə bərhəḳ eytayki, mən silərni tonumaymən» dəp jawab beriptu.

13 Xuning üqün səgək bolunglar, qünki nə Insan'ooɣlining kelidioɣan künini nə saitini bilməysilər.

«Talant» tapxuruluxi tooɣrisidiki təmsil

«Talant» tooɣruluḳ 15-ayəttiki izaḥatni kərüng

Luḳa 19:11-27

14 Ərx padixaḥliḳi huddi yaḳa yurtḳa qiḳmaḳqi bolup, əz qakarlirini qaḳirip dunyasini ularoɣa tapxuroɣan adəmgə ohxaydu.. 15 U adəm ḥərbir qakarning ḳabiliyitigə ḳarap, birsigə bəx talant, birisigə ikki talant, yənə birsigə bir talant kümüx tənggə berip, yaḳa yurtḳa yol aptu.. 16 Bəx talant tənggə aloɣan qakar berip oḳət ḳilip, yənə bəx talant tənggə payda tepiptu. 17 Xu yolda ikki talant tənggə aloɣinimu yənə ikki talant tənggə payda aptu. 18 Lekin bir talant tənggə aloɣini bolsa berip yərni kolap, hojayini bərgən pulni kəmüp yoxurup ḳoyuptu.

19 Əmdi uzun waḳit ətkəndin keyin, bu qakarlarning oɣojisi ḳaytip kelip, ular bilən ḥesablixiptu. 20 Bəx talant tənggə aloɣini yənə bəx talant tənggini ḳoxup elip kelip: «Oɣojam, sili manga bəx talant tənggə tapxuroɣandila. Ḳarsila, yənə bəx talant tənggə payda aldim» dəptu. 21 Hojayini uningoɣa: Obdan boptu! Yahxi wə ixənqlik qakar ikənsən! Mən sanga ḥawalə ḳiloɣan kiqikkinə ixta ixənqlik bolup qiḳting, seni kəp ixlaroɣa ḳoyimən. Kəl, hojayiningning huxallikioɣa ortaḳ bol!» dəptu. 22 Ikki talant tənggə aloɣinimu kelip: «Oɣojam, sili manga ikki talant tənggə tapxuroɣandila. Ḳarsila, yənə ikki talant tənggə payda aldim» dəptu. 23 Hojayini uningoɣa: «Obdan boptu! Yahxi wə ixənqlik

24:51 Mat. 8:12; 13:42; 22:13; 25:30; Luḳa 13:28.

25:13 Mat. 24:42; Mar. 13:33,35.

25:14 Luḳa 19:12.

25:15 «U adəm ḥərbir qakarning ḳabiliyitigə ḳarap, birsigə bəx talant, birisigə ikki talant, yənə birsigə bir talant kümüx tənggə berip,...» — oḳurmənlərgə ayan bolsunki, xu qaoɣlarda «talant» birhil pul birliki, ḳimmətlik kümüx tənggə idi. Yuḳiridiki 18:24diki izaḥatnimu kərüng. Uyoɣur tilida «talant» degən səz daim dəl xu təmsildin qiḳḳan kəqmə mənisidə ixlitilidu.
–Xu qaoɣda qakarlaroɣa tapxuruloɣan bu pullar bəlkim təhminən 85000, 34000 wə 17000 dollaroɣa tooɣra kelətti (2010 ḥesablinatḳan).

qakar ikənsən! Mən sanga ḥawalə ḳiloŋan kiqikkinə ixta ixənqlik bolup qiḳting, seni kəp ixlaroŋa ḳoyimən. Kəl, hojayiningning huxallikḭoŋa ortaḳ bol!» dəptu.
24 Andin, bir talant tənggə aloŋinimu kelip: «Oŋojam, silining qing adəm ikənliklirini biləttim, qünki əzliri terimioŋan yərdin ḥosulni oruwalalayla, ḥəmdə uruḳ qaqmioŋan yərdinmu haman alila. 25 Xunga ḳorḳup, silining bərgən bir talant tənggilirini yərgə kəmüp yoxurup ḳoyoŋanidim. Mana pullirini alsila» dəptu. 26 Oŋojisi uningoŋa: «Əy, rəzil, ḥurun qakar! Sən meni terimioŋan yərdin oruwalidioŋan, uruḳ qaqmioŋan yərdin haman alidioŋan adəm dəp bilip, 27 ḥeq bolmioŋanda pulumni jazanihorlaroŋa amanət ḳoyuxung kerək idioŋu! Xundaḳ ḳiloŋan bolsang mən ḳaytip kəlgəndə pulumni əsümi bilən aloŋan bolmamtim?! 28 Xunga, uning ḳolidiki talant tənggini elip, on talant tənggə bar boloŋanoŋa beringlar! 29 Qünki kimdə bar bolsa, uningoŋa tehimu kəp berilidu, uningda molqilik bolidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloŋanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu.[25:29] 30 Bu yaramsiz qakarni texidiki ḳarangoŋulukḳa aqiḳip taxlanglar! U yərdə yioŋa-zarlar kətürülidu, qixlirini oŋuqurlitidu» dəptu.[25:30]

Ahirəttiki soraḳ

31 Insan'ooŋli əz xan-xəripi iqidə barlik pərixtiliri bilən billə kəlginidə, xərəplik təhtidə olturidu.[25:31] 32 Barlik əllər uning aldioŋa yioŋilidu. Padiqi ḳoylarni əqkilərdin ayrioŋinidək u ularni ayriydu;[25:32] 33 u ḳoylarni ong yenioŋa, əqkilərni sol yenioŋa ayriydu.
34 Andin Padixaḥ ong yenidikilərgə: «Əy Atam bəht ata ḳiloŋanlar, kelinglar! Aləm apiridə boloŋandin beri silər üqün təyyarlanoŋan padixaḥlikḳa waris bolup igə bolunglar![25:34]
35 Qünki aq ḳaloŋinimda silər manga yeməklik bərdinglar, ussuz ḳaloŋinimda ussuluḳ bərdinglar, musapir bolup yürginimdə əz əyünglaroŋa aldinglar,[25:35] 36 yalingaq ḳaloŋinimda kiydürdünglar, kesəl bolup ḳaloŋinimda ḥalimdin həwər aldinglar, zindanda yatḳinimda yoḳlap turdunglar» — dəydu.[25:36]
37 U qaoŋda, ḥaḳḳaniy adəmlər uningoŋa: «I Rəb, biz Seni ḳaqan aq kərüp ozuḳ bərduḳ yaki ussuz kərüp ussuluḳ bərduḳ? 38 Seni ḳaqan musapir kərüp əyümizgə alduḳ yaki yalingaq kərüp kiygüzduḳ? 39 Sening ḳaqan kesəl boloŋiningni yaki zindanda yatḳiningni kərüp yoḳlap barduḳ?» dəp soraydu. 40 Wə Padixaḥ ularoŋa: «Mən silərgə bərḥəḳ xuni eytayki, muxu ḳerindaxlirimdin əng kiqikidin birərsigə xularni ḳiloŋininglarmu, dəl manga ḳiloŋan boldunglar» dəp jawab beridu.[25:40]
41 Andin u sol yenidikilərgə: «Əy lənitilər, kəzümdin yoḳilinglar! Xəytan bilən uning pərixtilirigə ḥazirlanoŋan mənggü əqməs otḳa kiringlar![25:41] 42 Qünki aq ḳaloŋinimda manga ozuḳ bərmidinglar, ussuz ḳaloŋinimda ussuluḳ bərmidinglar; 43 musapir bolup yürginimdə əz əyünglaroŋa almidinglar, yalingaq ḳaloŋinimda kiydürmidinglar, kesəl boloŋinimda wə zindanda yatḳinimda yoḳlimidinglar» dəydu.
44 U qaoŋda, ular: «I Rəb, Seni ḳaqan aq, ussuz, musapir, yalingaq, kesəl yaki zindanda kərüp turup hizmitingdə bolmiduḳ?» dəydu. 45 Andin padixaḥ ularoŋa: «Mən silərgə bərḥəḳ xuni eytayki, muxulardin əng kiqikidin

25:29 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoŋa tehimu kəp berilidu, uningda molqilik bolidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloŋanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu» — bu əḥmiyətlik sөz 13:12dimu tepilidu.
25:29 Mat. 13:12; Mar. 4:25; Luḳa 8:18; 19:26.
25:30 Mat. 8:12; 13:42; 22:13; 24:51; Luḳa 13:28.
25:31 Mat. 16:27; 26:64; Mar. 14:62; Luḳa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
25:32 «Barlik əllər uning aldioŋa yioŋilidu» — «əllər» degən bu sөz Injildiki kəp yərlərdə Yəhudi əməs əllərni kөrsitidu. Xunga bəzidə «yat əllər» yaki «taipilər» dəp tərjimə ḳilimiz.
25:32 əz. 34:17,20; Mat. 13:49.
25:34 Mat. 20:23; Mar. 10:40.
25:35 Yəx. 58:7; əz. 18:7; Ibr. 13:2.
25:36 «kesəl bolup ḳaloŋinimda ḥalimdin həwər aldinglar» — grek tilida «kesəl bolup ḳaloŋinimda meni yoḳlidinglar». **«zindanda yatḳinimda yoḳlap turdunglar»** — grek tilida «zindanda yatḳinimda yenimoŋa kelip turdunglar».
25:36 Yəx. 58:7; 2Tim. 1:16; Yaḳ. 2:15,16.
25:40 Pənd. 19:17; Mat. 10:42; Mar. 9:41; Yuḥ. 13:20; 2Kor. 9:6.
25:41 Zəb. 6:8; Yəx. 30:33; Mat. 7:23; Luḳa 13:25,27; Wəḥ. 19:20.

birərsigə xundak ḳilmioŋininglar mangimu ḳilmioŋan boldunglar» dəp jawab beridu.[25:45] [46] Buning bilən ular mənggülük jazaoŋa kirip ketidu, lekin ḥəkḳaniylar bolsa mənggülük ḥayatḳa kiridu.[25:46]

Əysani əltürüx suyiḳəsti

Mar. 14:1-2; Luḳa 22:1-2; Yuḥ. 11:45-53

26 [1] Əysa bu səzlərni ḳilip boloŋandin keyin, muhlisliriоŋa:
[2] — Silərgə məlumki, ikki kündin keyin «ətüp ketix ḥeyti» bolidu, xu qaoŋda Insan'ooŋli krestlinix üqün tutup berilidu, — dedi.[26:2]
[3] Bax kaḥinlar wə aḳsaḳallar Ḳayafa isimlik bax kaḥinning sariyida jəm boluxti.[26:3] [4] Ular Əysani ḳandaḳ ḳilip ḥiylə-nəyrəng bilən tutup əltürüx tooŋrisida məsliḥət ḳilixti. [5] Biraḳ ular:
— Bu ix ḥeyt-ayəm künliri ḳilinmisun. Bolmisa, həlḳ arisida malimanqiliḳ qiḳixi mumkin, — deyixti.

Hudaguy ayalning Əysaoŋa ətir qeqixi

Mar. 14:3-9; Yuḥ. 12:1-8

[6] Əmdi Əysa Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə boloŋinida,[26:6] [7] bir ayal uning yenioŋa kirdi. U aḳ ḳaxtexi xexidə naḥayiti ḳimmətlik ətirni elip kəlgən bolup, Əysa dastihanda olturoŋanda, ətirni uning bexioŋa ḳuydi.[26:7] [8] Lekin muhlislar buni kərüp hapa boluxup:
— Zadi nemixḳa bundaḳ israpqiliḳ ḳilinidu? [9] Qünki bu ətirni kəp puloŋa setip, pulini kəmbəoŋəllərgə sədiḳə ḳilsa bolattioŋu! — deyixti.
[10] Lekin Əysa ularning kənglidikini bilip ularoŋa:
— Bu ayalning kənglini nemə dəp aoŋritisilər? Qünki u mən üqün yahxi bir ixni ḳildi. [11] Qünki kəmbəoŋəllər daim silərning aranglarda bolidu, lekin mening aranglarda boluxum silərgə daim nesip boluwərməydu![26:11] [12] Bu ayalning bu ətirni bədinimgə ḳuyuxi mening dəpnə ḳiliniximoŋa təyyar boluxum üqün boldi. [13] Mən silərgə bərḥəḳ xuni eytip ḳoyayki, bu hux həwər pütkül dunyaning ḳəyeridə jakarlansa, bu ayal əslinip, uning ḳiloŋan bu ixi təriplinidu, — dedi.

Yəḥuda Əysaoŋa satḳunluḳ ḳilixḳa wədə ḳilidu

[14] Bu ixtin keyin, on ikkiyləndin Yəḥuda Ixḳariyot isimlik biri bax kaḥinlarning aldioŋa berip:[26:14]
[15] — Uni tutup bərsəm, manga nemə berisilər? — dedi. Ular uning aldioŋa ottuz kümüx tənggə ḳoydi.[26:15] [16] Yəḥuda xuningdin etibarən uni tutup berixkə muwapiḳ pursət izdəxkə baxlidi.

«Ətüp ketix ḥeyti»ning kəqlik tamiḳi

Mar. 14:21-22; Luḳa 22:7-14, 21-23; Yuḥ. 13:21-30

[17] Petir nan ḥeytining birinqi küni, muhlislar Əysaning yenioŋa kelip:
— Ətüp ketix ḥeytining tamiḳini yeyixing üqün ḳəyərdə təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi.[26:17]

25:45 Pənd. 14:31; 17:5; Zək. 2:12.
25:46 Dan. 12:2; Yuḥ. 5:29.
26:2 «xu qaoŋda Insan'ooŋli krestlinix üqün tutup berilidu» — «krestləx» — krest (qapras yaoŋaq)kə mihlax arḳilik ölüm jazasi berixtin ibarət. Demisimu bu adəmni ḳattik harlaydioŋan, intayin dəḥxətlik, Rim imperiyəsi boyiqə əng azablik ölüm jazasi idi.
26:2 Mar. 14:1; Luḳa 22:1; Yuḥ. 13:1
26:3 Zəb. 2:2; Yuḥ. 11:47; Ros. 4:27.
26:6 «Əysa Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə boloŋinida...» — «Simon mahaw» yaki ««Mahaw kesili» deyilidioŋan Simon». Bu Simon bəlkim ilgiri mahaw kesiligə giriptar boloŋanidi. Bizningqə bu ix bilən «Yuḥ.» 12:1-11da hatiriləngən wəḳə bir ixtur.
26:7 Mar. 14:3; Luḳa 7:37; Yuḥ. 11:2; 12:3.
26:11 Ḳan. 15:11; Mar. 14:7; Yuḥ. 12:8.
26:14 «Yəḥuda Ixḳariyot isimlik biri bax kaḥinlarning aldioŋa berip...» — xu qaoŋda ikki «bax kaḥin» bar idi — «Annas» wə uning küy'ooŋli «Ḳayafa».
26:14 Mar. 14:10; Luḳa 22:4.
26:15 Zək. 11:12.
26:17 «Petir nan ḥeytining birinqi küni...» — «petir nan ḥeyti» yəttə kün bolidu, birinqi küni «ətüp ketix ḥeyti»mu təng bolidu. Bu küni, Yəḥudiylar ḳoy soyup, əyliridə ḳoy gəxi, petir nan yəydu («Mis.» 12-bab, «Law.» 23:4-8, «Qəl.» 28:16-25ni kərüng). **«Ətüp ketix ḥeytining tamiḳini yeyixing üqün ḳəyərdə təyyarliximizni halaysən?»** — «ətüp ketix ḥeytining tamiḳi»ning muḥim ḳismi «ətüp ketix ḳurbanliḳ ḳozisi» idi («Mis.» 12:3-11, «Law.» 23:5, «Qəl.» 28:16, «Ḳan.» 16:1-7ni kərüng).
26:17 Mis. 12:17; Mar. 14:12; Luḳa 22:7.

18 U ularoɣa:
— Xəḥərgə kirip palanqining өyigə berip uningoɣa: «Ustaz: — Waқit-saitim yeқinlixip қaldi, өtüp ketix ḥeytini muhlislirim bilən birliktə sening өyüngdə өtküzəy — dəydu» dəp eytinglar, — dedi.
19 Muhlislar Əysaning tapilioɣinidək өtüp ketix ḥeytining tamiқini xu yərdə təyyarlidi.
20 Kəqқurun, u on ikkiylən bilən dastihanda olturdi.. 21 Ular oɣizaliniwatқanda u:
— Mən silərgə bərḥək xuni eytip қoyayki, aranglardiki birəylən manga satқunluқ қilidu, — dedi..
22 Buni anglap ular intayin қayoɣuoɣa qəmüp, bir-birləp uningdin:
— Ya Rəb, mən əməstimən? — dəp soraxқa baxlidi.
23 U jawabən: — Қolidiki nanni mən bilən təng tawaққa təgürgən kixi, manga satқunluқ қiloɣuqi xu bolidu.. 24 Insan'ooɣli dərwəқə muқəddəs yazmilarda өzi tooɣrisida pütülginidək өlümgə ketidu; biraқ Insan'ooɣlining tutup berilixigə wasitiqi boloɣan adəmning ḥalioɣa way! U adəm tuoɣulmioɣan bolsa yaḥxi bolatti! — dedi.
25 Uningoɣa satқunluқ қilidioɣan Yəḥuda:
— Ustaz, mən əməstimən? — dəp soridi. U uningoɣa:
— Өzüng deding jumu, — dedi..

«Rəbning ziyapiti»

Mar. 14:22-26; Luқa 22:15-20; 1Kor. 11:23-25

26 Ular oɣizaliniwatқanda, Əysa bir nanni қolioɣa elip Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana eytқandin keyin, uni oxtup, muhlislirioɣa üləxtürüp bərdi wə:
—Elinglar, yənglar, bu mening tenim, — dedi..
27 Andin, қolioɣa jamni elip Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana eytip, uni muhlislirioɣa tutup:
— Ḥəmməylən buningdin iqinglar. 28 Bu mening nuroɣun adəmlərning gunaḥlirining kəqürüm қilinixi üqün tөkülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan қenimdur.. 29 Lekin mən xuni silərgə eytayki, Atamning padixaḥliқida silər bilən birliktə yengidin xarabtin iqmigüqə, üzüm telining xərbitini ḥərgiz iqməymən, — dedi.
30 Ular mədḥiyə küyini eytқandin keyin talaoɣa qiқip, Zəytun teoɣioɣa қarap ketixti..

Muhlislarning Əysadin waz keqixi

Mar. 14:27-31; Luқa 22:31-34; Yuḥ. 13:36-38

31 Andin Əysa ularoɣa:
— Bügün keqə silər ḥəmminglar mening tüpəylimdin tandurulup putlixisilər, qünki muқəddəs yazmilarda: —
«Mən padiqini uruwetimən,
Padidiki қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu» dəp pütülgən.. 32 Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən, — dedi..

33 Petrus uningoɣa jawabən:
— Ḥəmməylən sening tüpəylingdin tandurulup putlaxsimu, mən ḥərgiz putlaxmaymən, dedi..

26:20 Mar. 14:17; Luқa 22:14; Yuḥ. 13:21.
26:21 Ros. 1:17.
26:23 Zəb. 41:9; Luқa 22:21; Yuḥ. 13:18.
26:25 «Ustaz, mən əməstimən?» — «ustaz» — Ibraniy tilida «rabbi» deyilidu. **«Өzüng deding jumu»** — mənisi, «dəl sən» bolidu.
–Yəḥuda bu səzni anglioɣandin keyin dərḥal qiқip bax kaḥinlarning yenioɣa baroɣan bolsa kerək. «Markus», «Luқa», «Yuḥanna»diki ««өtüp ketix» ḥeytining kəqlik tamiқi» tooɣrisidiki bayanlarni kerüng.

26:26 «Əysa bir nanni қolioɣa elip Hudaoɣa təxəkkür-ḥəmdusana eytқandin keyin...» — yaki «Əysa bir nanni қolioɣa elip, uni bərikətligəndin keyin,...».
26:26 Mar. 14:22; Luқa 22:19; 1Kor. 11:23.
26:28 «Bu mening nuroɣun adəmlərning gunaḥlirining kəqürüm қilinixi üqün tөkülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan қenimdur» — «yengi əḥdə» yaki «Hudaning əḥdisi» yaki «mənggülük əḥdə». Təwrat, «Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Luқa» 22:20ni, «Ibr.» 13:20 wə «Təbirlər»ni kərüng.
26:28 Mis. 24:8.
26:30 Mar. 14:26; Luқa 22:39; Yuḥ. 18:1.
26:31 «Mən padiqini uruwetimən, padidiki қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu» — «Zək.» 13:7. Muxu bexarəttə səzligüqi Hudaning Өzi, əlwəttə.
26:31 Zək. 13:7; Yuḥ. 16:32.
26:32 Mar. 14:28; 16:7.
26:33 Luқa 22:33.

34 Əysa uningoɣa: — Mən sanga bərḥək xuni eytip ḳoyayki, bügün keqə horaz qillaxtin burun, sən məndin üq ḳetim tanisən, — dedi.
35 Petrus uningoɣa:
— Sən bilən billə ələüküm kerək bolsimu, səndin ḥərgiz tanmaymən, — dedi. Ḳaloɣan muhlislarning ḥəmmisimu xundaḳ deyixti.

Əysaning Getsimanə baoɣqisidiki dua-tilawiti

Mar. 14:32-42; Luḳa 22:39-46

36 Andin Əysa ular bilən billə Getsimanə degən yərgə kəldi. U muhlislaroɣa: «Mən u yaḳḳa berip dua-tilawət ḳilip kəlgüqə, muxu jayda olturup turunglar» dedi.. 37 U Petrusni, xundaḳla Zəbədiyning ikki ooɣlini birgə elip mangdi wə ḳattiḳ azablinip, kəngli tolimu pərixan boluxḳa baxlidi.. 38 U ularoɣa:
— Jenim ələidioɣandək bəkmu azablanmaḳta. Silər bu yərdə ḳelip, mən bilən birliktə oyoɣaḳ turunglar, — dewidi,. 39 Wə səl nerirəḳ berip, əzini yərgə etip düm yetip dua ḳilip:
— I Atam, mumkin bolsa, bu ḳədəḥ məndin ətüp kətsun! Lekin bu ix mən halioɣandək əməs, sən halioɣandək bolsun, — dedi..
40 U muhlislarning yenioɣa ḳaytip kəlginidə, ularning uhlap ḳaloɣanliḳini kərüp, Petrusḳa:
— Mən bilən billə birər saətmu oyoɣaḳ turalmidinglarmu?! 41 Eziḳturuluxtin saḳlinix üqün, oyoɣaḳ turup dua ḳilinglar. Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur, — dedi..
42 U ikkinqi ḳetim berip, yənə dua ḳilip:
— I Atam, əgər mən bu ḳədəḥni iqmisəm u məndin kətmisə, undaḳta sening iradəng ada ḳilinsun, — dedi. 43 U ularning yenioɣa ḳaytip kəlginidə, yənə uhlap ḳaloɣanliḳini kərdi, qünki ularning kəzliri uyḳuoɣa ilinoɣanidi.
44 Xuning bilən u ulardin ayrilip üqinqi ḳetim berip, yənə xu səzlər bilən dua ḳildi.
45 Andin u muhlislarning yenioɣa kelip ularoɣa:
— Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər? Mana, waḳit-saiti yeḳinlaxti; Insan'ooɣli gunaḥkarlarning ḳolioɣa tapxurulidu.. 46 Ḳopunglar, ketəyli; mana, manga satḳunluḳ ḳilidioɣan kixi yeḳin kəldi! — dedi.

Əysaning tutḳun ḳilinixi

Mar. 14:43-50; Luḳa 22:47-53; Yuḥ. 18:3-12

47 Uning səzi tehi tügiməyla, on ikkiyləndin biri boloɣan Yəḥuda kəldi; uning yenida bax kaḥinlar wə həlḳ aḳsaḳalliri təripidin əwətilgən, ḳiliq-toḳmaḳlarni kətürgən zor bir top adəm bar idi.. 48 Uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣuqi ular bilən alliburun ixarətni bekitip: «Mən kimni səysəm, u dəl xudur. Silər uni tutunglar» dəp kelixkənidi. 49 U udul Əysaning aldioɣa berip:
— Salam, ustaz! — dəp uni səyüp kətti..
50 Əysa uningoɣa:
— Aoɣinəm, nemə dəp kəlding? — dedi. Xuning bilən, ḥeliḳi adəmlər yopurulup kelip, Əysaoɣa ḳol selip, uni tutḳun ḳildi..
51 Wə mana, Əysaning yenidikilərdin birəylən ḳiliqini suoɣurup, bax kaḥinning qakirioɣa uruwidi, uning ḳulikini xilip qüxürüwətti. 52 Əysa uningoɣa:
— Ḳiliqingni ḳinioɣa sal, ḳiliq kətürgənlər ḳiliq astida ḥalak bolidu. 53 Yaki meni Atisioɣa nida ḳilalmaydioɣan boldi, dəp oylap ḳaldingmu?! Xundaḳ ḳilsamla U manga xuan on ikki

---

26:34 Yuḥ. 13:38.
26:36 Mar. 14:32; Luḳa 22:39; Yuḥ. 18:1.
26:37 «Zəbədiyning ikki ooɣli» — Yaḳup wə Yuḥanna.
26:38 Yuḥ. 12:27.
26:39 «I Atam, mumkin bolsa, bu ḳədəḥ məndin ətüp kətsun! Lekin bu ix mən halioɣandək əməs, sən halioɣandək bolsun» — «bu ḳədəḥ» uning aldidiki azab-oḳubətlərni kərsitidu. Təwratning kəp yərliridə «ḳədəḥ» dəl xu mənidə ixlitilidu (məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15də).
26:39 Mat. 20:22,23; Luḳa 22:41; Yuḥ. 6:38.
26:41 «Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur» — «kixining ətliri» grek tilida «ət». Injilda «ət» yaki «ət-tən» daim degüdək adəmning əz teni təripidin azdurulidioɣan, gunaḥkar təbiitini kərsitidu. «Rimliḳlaroɣa»diki «kirix səz»imizni kərüng.
26:41 Gal. 5:17.
26:45 «Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər?» — yaki bolmisa: «Əmdi uhlawerisilər, dəm eliwerisilər!» (kinayilik gəp) yaki pəḳət: «Əmdi uhlanglar, dəm elinglar!».
26:47 Mar. 14:43; Luḳa 22:47; Yuḥ. 18:3.
26:49 «Salam, ustazl» — «Ustaz» ibraniy tilida «rabbi» deyilidu.
26:50 «aoɣinəm, nemə dəp kəlding?» — yaki «Aoɣinəm, ḳilidioɣiningni ḳil».

kişimdin artuk pərixtə mangdurmamdu?
54 Birak mən undak kilsam, mukəddəs yazmilardiki bu ixlar mukərrər bolidu degən bexarətlər kandakmu əməlgə axurulsun? — dedi.
55 Xu pəyttə Əysa toplaxkan adəmlərgə karap: — Bir karakqini tutidioŋandək kiliqtokmaklarni kətürüp meni tutkili kəpsilərоŋu? Mən hər küni ibadəthana hoylilirida silər bilən billə olturup təlim berəttim, lekin silər u qaoŋda meni tutmidinglar. 56 Lekin bu pütün ixlarning yüz berixi pəyoŋəmbərlərning mukəddəs yazmilirida aldin eytkanlirining əməlgə axuruluxi üqün boldi, — dedi.
Bu qaoŋda, muhlislarning həmmisi uni taxlap kəqip ketixti.

Aliy kengəxmidə sotlinix

Mar. 14:53-65; Luka 22:54-55, 63-71;
Yuh. 18:13-14, 19-24

57 Əmdi Əysani tutkun kiloŋanlar uni bax kahin Kayafaning aldioŋa elip berixti. Təwrat ustazliri bilən aksakallarmu u yərdə jəm boluxkanidi. 58 Petrus uningoŋa taki bax kahinning sariyining hoylisioŋiqə yiraktin əgixip kelip, ixning akiwetini kərüx üqün iqkirigə kirip, karawullarning arisida olturdi. 59 Bax kahinlar, aksakallar wə pütün aliy kengəxmə əzaliri Əysani ölüm jazasioŋa məhkum kilix üqün, yaloŋan guwah-ispat izdəytti. 60 Noroŋun yaloŋan guwahqilar otturioŋa qikkan bolsimu, ular bulardin heqkandak ispatka erixəlmidi. Ahirda, ikki yaloŋan guwahqi otturioŋa qikip:
61 — Bu adəm: «Mən Hudaning ibadəthanisini buzup taxlap, üq kün iqidə kayta kurup qikalaymən» degən, dedi.
62 Bax kahin ornidin turup, uningoŋa:
— Keni, jawab bərməmsən? Bular sening üstüngdin zadi kandak guwahliklarni beriwatidu? — dedi. 63 Lekin Əysa süküt kilip turiwərdi.
Bax kahin uningoŋa:
— Mənggü hayat boloŋuqi Huda bilən sening kəsəm kilixingni buyruymənki, bizgə eyt, Hudaning Ooŋli Məsih sənmu?» — dedi.
64 Əysa mundak jawab kayturdi:
— Xundak, sening deginingdək. Lekin xunimu silərgə eytayki, buningdin keyin silər Insan'ooŋlining Kadir Boloŋuqining ong yenida olturidioŋinini wə kəktiki bulutlar üstidə kelidioŋinini kərisilər.
65 Xuning bilən bax kahin tonlirini yirtip taxlap:
— U kupurluk kildi! Əmdi baxka hərkandak guwahqining nemə hajiti? Mana, özünglar bu kupurlukni anglidinglar! 66 Buningoŋa nemə dəysilər? — dedi.
— U ölüm jazasioŋa layiktur! — dəp jawab kayturuxti ular.
67 Buning bilən ular uning yüzigə tükürüp, uningoŋa muxt atkili turdi. Bəziliri uni kaqatlap:

26:53 «on ikki kişimdin artuk pərixtə» — muxu yərdə «kişim» degən sөz adəttə grek tilida bəlkim altə mingqə əskərni kərsitixi mumkin.
26:54 Zəb. 22:6; 40:6-8; 69:1-4,10; Luka 24:25.
26:56 Ayup 19:13; Zəb. 88:8, 18; Zək. 13:7.
26:57 Mar. 14:53; Luka 22:54; Yuh. 18:12.
26:59 «Aliy kengəxmə» — yənə sorak məjlisi, «Sanhedrin» deyilidu.
26:59 Mar. 14:55; Ros. 6:13.
26:61 «Bu adəm: «Mən Hudaning ibadəthanisini buzup taxlap, üq kün iqidə kayta kurup qikalaymən» degən — «Yuh.» 2:19-20ni kerüng. Məsihning toluk eytkini bu guwahqining deginidək əməs.
26:61 Yuh. 2:19.
26:62 Mar. 14:60.
26:63 Yəx. 53:7; Mat. 27:12,14.
26:64 «Xundak, sening deginingdək» — Məsihning jawabining grek tilida «Xundak, lekin əhwal dəl sening oylioŋiningdək əməs» degən puriki qikidu. **«keyin silər Insan'ooŋlining Kadir Boloŋuqining ong yenida olturidioŋinini wə kəktiki bulutlar üstidə kelidioŋinini kərisilər»** — Təwrat, «Dan.» 7:13ni kerüng.
26:64 Zəb. 110:1; Dan. 7:13; Mat. 16:27; 24:30; Mar. 14:62; Luka 22:69; Ros. 1:11; Rim. 14:10; 1Tes. 4:16; Wəh. 1:7.
26:65 «Xuning bilən bax kahin tonlirini yirtip taxlap...» — bax kahin Əysani «kupurluk kildi» dəp karap, özining buningoŋa boloŋan qəqüxi wə oŋəzipini ipadiləx üqün kiyimlirini yirtkan. Əysaning özining Məsih ikənlikini etirap kilixi, uning Hudaoŋa has hokuk wə xəhrət məndidur, degənlikidur.
–Yənə xuni eytimizki, bax kahinning tonlirini yirtixning əzi Təwrat kanunioŋa hilap idi («Law.» 10:6, 21:10).
26:66 Law. 24:16.
26:67 Yəx. 50:6.

68 — Əy Məsiḥ, pəyoɣəmbərqilik kilmamsən,
eytip bakkina, seni kim urdi? — deyixti.

Petrusning Əysadin tenixi

Mar. 14:66-72; Luka 22:56-62; Yuḥ. 18:15-18, 25-27

69 Əmdi Petrus sarayning taxkiriki ḥoylisida
olturatti. Bir dedək uning yenioɣa kelip:
— Sən Galiliyəlik Əysa bilən birgə idingoɣu, —
dedi.
70 Lekin u ḥəmməylənning aldida inkar
kilip: — Sening nemə dəwatkanlikingni
qüxənmidim! — dedi.
71 Andin u dalanoɣa qikkanda, uni kərgən
yənə bir dedək u yərdə turoɣanlaroɣa:
— Bu adəmmu Nasarətlik Əysa bilən birgə
idi, — dedi.
72 U yənə inkar kilip: —
Mən u adəmni tonumaymən! — dəp kəsəm
iqti.
73 Bir'azdin keyin, u yərdə turoɣanlar
Petrusning yenioɣa kelip uningoɣa:
— Xübḥisizki, sən ularning biri ikənsən,
qünki tələppuzung seni pax kilidu, — deyixti.
74 Petrus kattik karoɣaxlar bilən kəsəm kilip:
— U adəmni zadi tonumaymən! — deyixigila
horaz qillidi. 75 Petrus Əysaning: «Horaz qil-
laxtin burun, sən məndin üq ketim tanisən!»
degən səzini esigə aldi. U taxkirioɣa qikip,
kattik yioɣa-zar kətürdi.

Yəḥudaning ölüxi

Mar. 15:1; Luka 23:1-2; Yuḥ. 18:28-32

27 1 Tang atkandila, pütün bax kahinlar
bilən həlk aksakalliri Əysani ölümgə
məḥkum kildurux üqün məslihətləxti. 2 Ular
uni baoɣlap apirip, waliy Pontius Pilatuska
tapxurup bərdi.
3 Uningoɣa satkunluk kiloɣan Yəḥuda uning
ölümgə ḥəküm kilinoɣanlikini kərüp, bu
ixlaroɣa puxayman kildi wə bax kahinlar
bilən aksakallaroɣa ottuz kümüx tənggini
kayturup berip:
4 — Mən bigunah bir janning kəni təkülüxkə
satkunluk kilip gunah ətküzdüm, — dedi.
Buningoɣa bizning nemə karimiz? Əz ixingni
bil! — deyixti ular.
5 Yəḥuda kümüx tənggilərni ibadəthanining
iqigə qərüwətti wə u yərdin ketip, talaoɣa
kikip, esilip ölüwaldi.

6 Bax kahinlar kümüx tənggilərni yioɣiwelip: —
Bu hun təlimi boloɣan tənggilərdur, ularni
ibadəthanining həzinisigə koyux ḥaram, —
deyixti. 7 Ular əzara məslihətlixip, bu pullar
bilən yaka yurtlukloroɣa yərlik bolsun dəp,
sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi.
8 Xunga bu yər ḥaziroɣiqə «kanlik etiz» dəp
atilip kəlməktə.
9 Xu ix bilən Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin
burun eytiloɣan munu bexarət əməlgə axu-
ruldi: —
«Israil həlki uning üqün baḥalap bekitkən
baḥasini,
Yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti,
10 Wə Pərwərdigar manga kərsətkəndək,
Sapalqining etizini setiwelixka həjləxti».

26:68 Ayup 16:10; Luka 22:64; Yuḥ. 19:3.
26:69 Mar. 14:66; Luka 22:55; Yuḥ. 18:16,25.
26:73 «Xübḥisizki, sən ularning biri ikənsən, qünki tələppuzung seni pax kilidu» — «tələppuzung seni pax kilidu» — Petrus Galiliyə tələppuzi bilən sezləytti.
26:75 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Luka 22:61; Yuḥ. 13:38
27:1 Zəb. 2:2; Mar. 15:1; Luka 22:66; 23:2; Yuḥ. 18:28.
27:2 Ros. 3:13.

27:5 «Yəḥuda... talaoɣa qikip, esilip ölüwaldi» — «talaoɣa qikip» bəlkim xəḥərning sirtioɣa berixini kərsitidu.
27:5 2Sam. 17:23; Ros. 1:18.
27:6 «Bu hun tölümi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə koyux ḥaram» — «ḥaram» — muxu yərdə, Təwratta qəklənɣən, demək.
27:7 «sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi» — yaki ««sapalqining etizlikï»ni setiwaldi» — mumkinqiliki barki, «sapalqining etizlikï» ḥəmmə adəmgə məlum boloɣan bir yərning ismi idi.
27:7 Ros. 1:19.
27:9 Zək. 11:12.
27:10 «Israil həlki uning üqün baḥalap bekitkən baḥasini, yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti, wə Pərwərdigar manga əmr kiloɣandək, sapalqining etizini setiwelixka həjləxti» — bu bexarətlik sezlər (9-10 ayətlər)ning kəpinqisi «Zəkəriya» 11:12-13din elinoɣan. Əmdi nemixka Matta bu sezlərni Yərəmiya pəyoɣəmbərningki dəydu? Biz bu tooɣruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–9-10-ayətlərning baxka birhil tərjimisi: «... tənggini mən aldim, wə ular Pərwərdigar manga əmr kiloɣandək, sapalqining etizini setiwelixka həjləxti».
27:10 Yər. 32:6-9; Zək. 11:12, 13

Əysaning waliy Pilatusning aldida sotlinixi

Mar. 15:2-5; Luqa 23:3-5; Yuh. 18:33-38

11 Əmdi Əysa waliyning aldioƣa turoƣuzuldi. Waliy uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixaһimu? — dəp soridi.
Eytқiningdək, — dedi Əysa.
12 Lekin bax kaһinlar wə aқsaқallar uning üstidin ərz-xikayət қiloƣanda, u bir eoƣizmu jawab bərmidi. 13 Buning bilən Pilatus uningoƣa:
— Ularning sening üstüngdin қiloƣan xunqə kəp xikayətlirini anglimaywatamsən? — dedi. 14 Birақ u Pilatuska jawabən xikayətlərning birsigimu jawab bərmidi. Waliy buningoƣa intayin һəyran қaldi.
15 Һər қetimlik ətüp ketix һeytida, waliyning halayiқ tələp қiloƣan bir məһbusni ularoƣa қoyup berix aditi bar idi. 16 Əyni waқitta, rimliқlarning Barabbas isimlik atiқi qiққan bir məһbusi zindanda idi. 17 Halayiқ jəm boloƣanda, Pilatus ulardin:
— Kimni silərgə қoyup beriximni halaysilər? Barabbasnimu yaki Məsiһ dəp ataloƣan Əysanimu? — dəp soridi. 18 (qünki u bax kaһin қatarliқlarning һəsəthorluқi tüpəylidin uni tutup bərgənlikini bilətti).
19 Pilatus «soraқ təhti»də olturoƣanda, ayali uningoƣa adəm əwətip: — U һəққaniy kixining ixioƣa arilaxmioƣin. Qünki tünügün keqə uning səwəbidin qüxümdə kəp azab qəktim, — dəp həwər yətküzdi.
20 Lekin bax kaһinlar wə aқsaқallar bolsa halayiқni maқul қilip, Barabbasni қoyup berixni wə Əysani yoқitixni tələp қildurdi.
21 Waliy jawabən ulardin yənə:
— Silərgə bu ikkisining қaysisini қoyup beriximni halaysilər? — dəp soridi.
Barabbasni, — deyixti ular.
22 Pilatus əmdi: — Undaқ bolsa, Məsiһ dəp ataloƣan Əysani қandaқ bir tərəp қilay? — dedi. Һəmməylən:
— U krestlənsun! — deyixti.
23 Pilatus:
— Nemixқa? U zadi nemə yamanliқ ətküzüptu? — dəp soridi.
Birақ ular tehimu қattiқ warқirixip:
U krestlənsun! — dəp turuwelixti. 24 Pilatus səzləwerixning biһudə ikənlikini, bəlki buning ornioƣa malimanqilиқ qiқidioƣanliқini kərüp, su elip, kəpqilikning aldida қolini yuoƣaq:
— Bu һəққaniy adəmning қenioƣa mən jawabkar əməsmən, buningoƣa əzünglar məs'ul bolunglar! — dedi.
25 Pütün həlқ jawabən:
— Uning қeni bizning üstimizgə wə balilirimizning üstigə qüxsun! — deyixti.
26 Buning bilən Pilatus Barabbasni ularoƣa qiқirip bərdi. Əysani bolsa қattiқ қamqilatқandin keyin, krestləxkə ləxkərlirigə tapxurdi.

Ləxkərlərning Əysani mazaқ қilixi

Mar. 15:16-20; Yuh. 19:2-3

27 Andin waliyning ləxkərliri Əysani uning ordisioƣa elip kirip, pütün ləxkərlər topini bu yərgə uning ətrapioƣa yioƣdi. 28 Ular Əysani

---

27:11 «Əysa... «Eytқiningdək», dedi» — Məsiһning «Eytқiningdək» degən jawabining grek tilida «Xundaқ, lekin əһwal dəl sening oylioƣiningdək əməs» degən puriқi qiқidu.
27:11 Mar. 15:2; Luқa 23:3; Yuh. 18:33.
27:13 Mat. 26:62.
27:14 Yəx. 53:7; Ros. 8:32.
27:15 Mar. 15:6; Luқa 23:17; Yuh. 18:39.
27:16 «Barabbas isimlik atiқi qiққan bir məһbus» — bəzi kona kəqürmilərdə «Əysa Barabbas isimlik atiқi qiққan bir məһbus» deyilidu.
27:16 Mar. 15:7; Luқa 23:19; Yuh. 18:40.
27:17 «Barabbasnimu yaki Məsiһ dəp ataloƣan Əysanimu?» — yaki «Əysa Barabbasnimu yaki Məsiһ dəp ataloƣan Əysanimu?».
27:19 «Qünki tünügün keqə uning səwəbidin qüxümdə kəp azab qəktim» — yaki «qünki u tünügün keqə qüxümgə kirip, kəp azablandim».
27:20 Mar. 15:11; Luқa 23:18; Yuh. 18:40; Ros. 3:14.
27:25 Ros. 5:28.
27:26 «Əysani bolsa қattiқ қamqilatқandin keyin...» — Rim imperiyəsidə jaza қamqiliri birnəqqə tasmilиқ bolup, һərbir tasmisioƣa қooƣuxun wə ustihan parqiliri baoƣlanoƣan bolidu. Қamqilioƣan waқtida jazaoƣa tartiloƣuqi yalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoƣan ləxkər uni қamqilaytti.
27:27 «waliyning ləxkərliri Əysani *waliyning* ordisioƣa elip kirip» — «waliyning ordisi» grek (latin) tilida «praytorium» deyilidu. **«pütün ləxkərlər topini bu yərgə uning ətrapioƣa yioƣdi»** — «ləxkərlər topi» (grek tilida «koһort») 500-600 kixidin tərkib tapқan.
27:27 Mar. 15:16; Yuh. 19:2.

yalingaqlap, uqisioŋa pərəng rənglik ton kiydürüxti.. [29] Tikənlik xahqilarni ərüp bir taj yasap, bexioŋa kiydürdi wə ong ḳolioŋa bir ḳomuxni tutḳuzdi. Andin uning aldioŋa tizlinip: «Yaxioŋayla, Yəhudiylarning padixaḥi!» dəp mazaḳ ḳilixti.. [30] Uningoŋa tükürüxti, ḳomuxni elip uning bexioŋa uruxti. [31] Uni xundaḳ mazaḳ ḳiloŋandin keyin, tonni saldurup, uqisioŋa əz kiyimlirini kiydürdi wə krestləx üqün elip mengixti.

Əysaning krestlinixi

Mar. 15:21-32; Luḳa 23:26-39; Yuḥ. 19:17-19

[32] Ular taxḳirioŋa qikḳinida, Kurini xəḥirilik Simon isimlik bir kixini uqritip, uni tutup kelip Əysaning krestini uningoŋa məjburiy kət ürgüzdi.. [33] Ular Golgota, yəni «Bax səngək» degən yərgə kəlgəndə,.. [34] Əysaoŋa iqix üqün kəkrə süyi arilaxturuloŋan aqqiḳ xarab bərdi; lekin u uni tetip bakḳandin keyin, iqkili unimidi..

[35] Ləxkərlər uni krestligəndin keyin, qək taxlixip kiyimlirini əzara bəlüxüwaldi.. [36] Andin u yərdə olturup uningoŋa kəzətqilik ḳildi. [37] Ular uning bexining yuḳiri təripigə «Bu Əysa, Yəhudiylarning padixaḥidur» dəp yeziloŋan xikayətnamə tahtiyini bekitti.. [38] Əysa bilən təng ikki ḳaraḳqimu krestkə mihlanoŋan bolup, biri ong təripidə, yənə biri sol təripidə idi.. [39] Bu yərdin ətkənlər baxlirini qayḳixip, uni ḥaḳarətləp:.. [40] — Ḳeni, sən ibadəthanini buzup taxlap, üq kün iqidə ḳaytidin yasap qikidioŋan adəm, əmdi əzüngni ḳutḳuzə! Hudaning Ooŋli bolsang, kresttin qüxüp baḳḳina! — deyixti.. [41] Bax kaḥinlarmu, Təwrat ustazliri wə aḳsaḳallar bilən birgə uni məshirə ḳilip: [42] — Baxḳilarni ḳutḳuzuptikən, əzini ḳutḳuzalmaydu. U Israilning padixaḥimix! Əmdi kresttin qüxüp baḳsunqu, andin uningoŋa etiḳad ḳilimiz. [43] U Hudaoŋa tayanoŋan! Huda uni əzizlisə, ḥazir ḳutḳuzup baḳḳay! Qünki u: «Mən Hudaning Ooŋli» degənidi, — deyixti.. [44] Uning bilən təng krestləngən ḳaraḳqilarmu uni xundaḳ ḥaḳarətləxti.

Əysaning ələümi

Mar. 15:33-41; Luḳa 23:44-49; Yuḥ. 19:28-30

[45] Əmdi künning altinqi saitidin toḳḳuzinqi saitigiqə pütkül zeminni ḳarangoŋuluḳ basti.. [46] Toḳḳuzinqi saətlərdə Əysa yuḳiri awazda: «Eli, eli, ləma sawaḳtani?» yəni «Hudayim, Hudayim, meni nemixḳa taxliwətting?» dəp ḳattiḳ nida ḳildi.. [47] U yərdə turoŋanlarning bəziliri buni anglap:

Bu adəm Ilyas pəyoŋəmbərgə murajiət ḳiliwatidu, — deyixti.

27:28 «Ular Əysani yalingaqlap, uqisioŋa pərəng rənglik ton kiydürüxti» — «pərəng rənglik» (yaki səsün rənglik) xu qaoŋda xaḥanə kiyimning rənggi xundaḳ idi («Mar.» 15:17, «Yuḥ.» 19:2ni kerüng). Ular xu «xaḥanə ton» arḳilik Əysani «padixaḥ bolamsən?!» dəp mazaḳ ḳilmaḳqi.

27:29 «Ular... tikənlik xahqilarni ərüp bir taj yasap, bexioŋa kiydürdi wə ong ḳolioŋa bir ḳomuxni tutḳuzdi» — ular ḳomuxni padixaḥning xaḥanə ḥasisi süpitidə mazaḳ ḳilip ḳolioŋa tutḳuzoŋan.

27:32 «...Kurini xəḥirilik Simon isimlik bir kixini uqritip, uni tutup kelip Əysaning krestini uningoŋa məjburiy kətürgüzdi» — «Əysaning kresti» — Əysa əzini jazalaydioŋan ḳoral boloŋan xu krest (qapras yaoŋaq) ni əslidə əzi yüdüp mengixi kerək idi. U xundaḳ ḳattiḳ ḳamqilanoŋanki, ḥalsirap, yüdüp mangalmioŋan bolsa kerək.

27:32 Mar. 15:21; Luḳa 23:26.

27:33 Mar. 15:22; Luḳa 23:33; Yuḥ. 19:17.

27:34 «...Əysaoŋa iqix üqün kəkrə süyi arilaxturuloŋan aqqiḳ xarab bərdi» — eytixlaroŋa ḳarioŋanda, krestkə mihlinidioŋanlaroŋa aoŋriḳni pəsəytix məksitidə dora arilaxturuloŋan xarab berilidikən.

27:34 Zəb. 69:21

27:35 Zəb. 22:18; Mar. 15:24; Yuḥ. 19:23.

27:37 Mar. 15:26; Luḳa 23:38; Yuḥ. 19:19.

27:38 Yəx. 53:12.

27:39 Zəb. 22:8-9; 69:19-20; Mar. 15:29; Luḳa 23:35.

27:40 Mat. 26:61; Yuḥ. 2:19.

27:43 «U Hudaoŋa tayanoŋan! Huda uni əzizlisə, ḥazir ḳutḳuzup baḳḳay!» — «Zəb.» 22:8ni kerüng.

27:45 «künning altinqi saitidin toḳḳuzinqi saitigiqə» — ḥazirḳi waḳit sistemi boyiqə, «qüx waḳti, saət on ikkidin saət üqkiqə».

27:45 Mar. 15:33; Luḳa 23:44.

27:46 «toḳḳuzinqi saətlərdə ...» — ḥazirḳi waḳit boyiqə saət üqlərdə. **««Eli, eli, ləma sawaḳtani?» yəni «Hudayim, Hudayim, meni nemixḳa taxliwətting?»»** — (aramiy tilidiki səzlər) «Zəb.» 22:1ni kerüng

27:46 Zəb. 22:1-2; Ibr. 5:7.

48 Ularning iqidin birəylən dərhal yügürüp
berip bir parqə bulutni əkelip, uni aqqiq
xarabqa qilap, qomuxning uqioqa selip
uningoqa iqküzüp qoydi.
49 Birak baxqilar:
— Tohta! Qarap bakqayli, Ilyas pəyoqəmbər
kelip uni qutquzup qalarmikin? — deyixti.
50 Əysa yuqiri awaz bilən yənə bir warqiridi-
də, roһini qoyuwətti.
51 Wə mana, xu dəqiqidə ibadəthanining
iqkiri pərdisi yuqiridin təwəngə ikki parqə
bəlüp yirtildi. Yər-zemin təwrinip, taxlar
yerilip,52-53 Kəbrilər eqildi (U tirilgəndin
keyin, əlümdə uhlawatkan nuroqun
muqəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi;
ular kəbrilərdin qikti wə muqəddəs xəһərgə
kirip, u yərdə nuroqun kixilərgə kəründi).
54 Əmdi Əysani kəzət qiliwatkan yüzbexi
һəm yenidiki ləxkərlər yərning təwrixini wə
baxqa yüz bərgən һadisilərni kərüp, intayin
qorkuxup:
— U һəqikətən Hudaning Ooqli ikən! —
deyixti.
55 U yərdə yənə bu ixlaroqa yiraqtin qarap
turoqan nuroqun ayallarmu bar idi. Ular
əslidə Əysaning hizmitidə bolup, Galiliyədin
uningoqa əgixip kəlgənidi.. 56 Ularning arisida
Magdallik Məryəm, Yakup bilən Yüsüpning
anisi Məryəm, Zəbədiyning ooqullirining ani-
simu bar idi.

Əysaning dəpnə qilinixi

Mar. 15:42-47; Luka 23:50-56; Yuһ. 19:38-42

57 Kəqkurun, Arimatiyalik Yüsüp isimlik bir
bay kəldi. Umu Əysaning muhlisliridin idi.
58 U Pilatusning aldioqa berip, Əysaning jəsitini
tələp qildi. Pilatus jəsətni uningoqa tapxuruxka
əmr qildi. 59 Yüsüp jəsətni elip, pakiz kanap
rəht bilən orap kepənlidi 60 wə uni əzi üqün
kiyada oyduroqan yengi kəbrisigə koydi. An-
din kəbrining aoqzioqa yooqan bir taxni domili-
tip koyup, ketip kaldi. 61 (xu qaoqda Magdallik
Məryəm bilən yənə bir Məryəmmu u yərdə,
kəbrining udulida olturatti).

Kəbrini muһapizət kilix

62 Əmdi ətisi, yəni «Təyyarlax küni» ətkəndin
keyin, bax kaһinlar bilən Pərisiylər jəm bo-
luxup Pilatusning aldioqa kelip:
63 — Janabliri, һeliki aldamqining һayat
waktida: «Mən elüp üqinqi küni tirilimən»
degini esimizdə bar.. 64 Xuning üqün, kəbri
üqinqi künigiqə məһkəm kooqdilixi üqün
əmr bərgəysiz. Undak kilinmisa, muhlisliri
kelip jəsətni ooqrilap ketip, andin həlkkə:
«U əlümdin tirildi» deyixi mumkin. Bundak
aldamqilik aldinkisidinmu bəttər bolidu, —
deyixti.
65 Pilatus ularoqa:

27:48 Zəb. 69:21; Yuһ. 19:29.
27:50 «Əysa yuqiri awaz bilən yənə bir warqiridi-də, roһini qoyuwətti» — uning qattiq warqirixi: «Tamam boldi!» degən bolsa kerək («Yuһ.» 19:30ni kərüng).
27:50 Zəb. 31:5; Luka 23:46
27:51 «Xu dəqiqidə ibadəthanining iqkiri pərdisi yuqiridin təwəngə ikki parqə bəlüp yirtildi» — bu pərdə ibadəthanidiki əng mukəddəs jayni mukəddəs jaydin ayrip turidioqan pərdə bolup, uning yirtilixi insanlarning Hudaning aldioqa baridioqan yolining Əysaning elümi bilən eqiloqanlikini bildüridu (ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni sirttiki һoylidin ayriydioqan yənə bir «sirtki pərdə» bar idi, lekin buni kərsitix üqün adəttə baxqa ataloqu ixlitilidu).
27:51 2Tar. 3:14; Mar. 15:38; Luka 23:45.
27:52-53 «mukəddəs xəһər» — Yerusalemni kərsitidu. **«Kəbrilər eqildi Əysa tirilgəndin keyin, əlümdə uhlawatkan nuroqun mukəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi; ular kəbrilərdin qikti wə mukəddəs xəһərgə kirip, u yərdə nuroqun kixilərgə kəründi»** — baxqa birhil tərjimisi: — «Kəbrilər eqildi, əlümdə uhlawatkan nuroqun mukəddəs bəndilərning tənlirimu tirildi; ular Əysa tirilgəndin keyin kəbriliridin qikip, mukəddəs xəһərgə kirip, u yərdə nuroqun kixilərgə kəründi». Lekin «1Kor.» 15:20gə asasən («Məsih əlümdə uhlioqanlar iqidin huddi tunji һosulning mewisidək, əlümdin tirilgəndur») tərjimimiz tooqra bolsa kerək.
27:54 Mar. 15:39; Luka 23:47.
27:55 Zəb. 38:11; Mar. 15:40; Luka 8:2; 23:49.
27:57 Mar. 15:42; Luka 23:50; Yuһ. 19:38.
27:60 Mar. 15:46; Luka 23:53.
27:62 «Əmdi ətisi, yəni «təyyarlax küni» ətkəndin keyin, bax kaһinlar bilən Pərisiylər jəm boluxup Pilatusning aldioqa kelip...» — yukiriki izaһatlarda kərsətkinimizdək, Yəһudiy həlki üqün «kün» əməliyəttə kəqtə (saət altidə) baxlinidu. «Təyyarlax küni» — «xabat küni (dəm elix küni) üqün təyyarlik kilidioqan kün»ni kərsitidu. Xuning bilən muxu ayəttiki «ətisi» əməliyəttə xabat künining bexini, yəni xu kəq saət altidin keyinki wakitlarni kərsitidu. Muxu «kaһinlar» Əysaning bexarət səzlirini tosux üqün jiddiylixip, əzliri kədirləydioqan xabat künidiki «dəm elix» aditini buzmakta idi.
27:63 Mat. 16:21; 17:23; 20:19; Mar. 8:31; 10:34; Luka 9:22; 18:33; 24:6.

— Bir guruppa kəzətqi ləxkərni silərgə tapxurdum. Qəbrini qurbinglarning yetixiqə məhkəm qooɣdanglar, — dedi. 66 Xuning bilən ular kəzətqi ləxkərlər bilən billə berip, taxni peqətləp, qəbrini muhapizət astioɣa qoydi.

Əysaning tirilixi

Mar. 16:1-8; Luqa 24:1-12; Yuh. 20:1-10

28 1 Xabat küni ətüp, həptining birinqi küni tang atay degəndə, Magdallik Məryəm bilən yənə bir Məryəm qəbrini kərüxkə kəldi.. 2 Wə mana, yərlər tuyuksiz qattiq təwrəp kətti; qünki Pərwərdigarning bir pərixtisi asmandin qüxüp, qəbrigə berip, taxni bir qətkə domilitip, üstidə olturoɣanidi. 3 Pərixtining qiyapiti qakmaktək, kiyimliri qardək ap'ak idi.. 4 Kəzətqilər uningdin xunqə qorquxtiki, titrixip, ölüktək qetipla qaldi.

5 Pərixtə ayallaroɣa qarap:

— Qorqmanglar! Silərning krestləngən Əysani izdəwatqininglarni bilimən.. 6 U bu yərdə əməs; u əzi eytqandək tirildürüldi. Kelinglar, Rəb yatqan jayni kərünglar;. 7 andin dərhal berip uning muhlisliriɣa: «U ölümdin tiriliptu. Wə mana, u silərdin awwal Galiliyəgə baridikən, uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar. Mana mən bularni silərgə eytip bərdim, — dedi..

8 Xunga ayallar həm qorqunq həm zor huxallik iqidə qəbridin dərhal ayrilip, uning muhlisliriɣa həwər berixkə yügürüxti.. 9 Ular muhlislirini həwərləndürüxkə mangoɣanda, mana Əysa ularning aldioɣa qikip:

— Salam silərgə! — dedi. Ularmu aldioɣa berip, uning putioɣa esilip, uningoɣa səjdə qildi.. 10 Andin Əysa ularoɣa:

— Qorqmanglar! Berip qerindaxlirimoɣa: Galiliyəgə beringlar, dəp uqturunglar, ular meni xu yərdə kəridu, — dedi..

Kəzətqilərning bayani

11 Ayallar tehi yolda ketiwatqanda, mana kəzətqilərning bəziliri xəhərgə kirip, boloɣan wəkələrning həmmisi tooɣrisida bax kahinlaroɣa həwər qildi. 12 Bax kahinlar aqsaqallar bilən bir yərgə yioqilip məslihətləxkəndin keyin, ləxkərlərgə bək kəp pul berip:

13 — Silər: «Uning muhlisliri keqisi kelip, biz uhlawatqanda uning jəsitini ooɣrilap əketiptu» — dənglar. 14 Əgər bu həwər waliyning qulikioɣa yetip qalsa, biz uni qayil qilip silərni awariqiliktin saqlaymiz — dedi.. 15 Xundaq qilip, ləxkərlər pulni aldi wə əzlirigə tapilanoɣandək qildi. Xuning bilən bu gəp bügüngiqə Yəhudiylar arisida tarqilip kəlməktə.

Əysaning muhlisliriɣa kərünüxi

Mar. 16:14-18; Luqa 24:36-49; Yuh. 20:19-23; Mis. 1:6-8

16 On bir muhlis Galiliyəgə berip, Əysa ularoɣa bekitkən taoɣqa qikixti.. 17 Ular uni kərginidə uningoɣa səjdə qilixti; lekin bəziliri gumanlinip qaldi. 18 Əysa ularning yenioɣa kelip, mundaq dedi:

— Ərxtə wə yər yüzidə barlik hoquk manga berildi.. 19 Xuning üqün, berip pütkül

---

28:1 Mar. 16:1; Luqa 24:1; Yuh. 20:1.
28:3 Dan. 7:9; Ros. 1:10.
28:5 Mar. 16:6; Luqa 24:4.
28:6 Mat. 16:21; 17:23; 20:19; Mar. 8:31; 9:31; 10:34; Luqa 9:22; 18:33; 24:6.
28:7 «U ölümdin tiriliptu. Wə mana, u silərdin awwal Galiliyəgə baridikən, uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar. Mana mən bularni silərgə eytip bərdim» — pərixtə: «Galiliyəgə beringlar» degən bolsimu, muhlisliri uningoɣa ixənməy heqyərgə barmay Yerusalemda turiwərdi. Rəb əzi ularoɣa xundaq əmrni allikaqan bərgənidi («Mat.» 26:23, «Mar.» 14:28ni kərüng).
28:7 Mat. 26:32; Mar. 16:7.
28:8 Mar. 16:8; Yuh. 20:18.
28:9 «Salam silərgə!» — ibraniy tilida «Xalom ələykum» deyilidu.
28:9 Mar. 16:9; Yuh. 20:14.
28:10 «Berip qerindaxlirimoɣa: Galiliyəgə beringlar, dəp uqturunglar, ular meni xu yərdə kəridu» — 7-ayəttiki izahatni kərüng. Məsihning əzi qaytidin ularoɣa xundaq həwər yətküzgini bilən, ular yənila bir məzgil Yerusalemdin qikmay, Galiliyəgə barmaydu («Mat.» 26:23, 28:16, «Markus» 16-bab, «Luqa» 24-bab, «Yuh.» 20-21-bablarni kərüng).
28:10 Ros. 1:3; 13:31; 1Kor. 15:5.
28:14 «Əgər bu həwər waliyning qulikioɣa yetip qalsa, biz uni qayil qilip silərni awariqiliktin saqlaymiz» — rimlik muhapizətqilər kəzəttə turuwetip uhlisa, dərhal ölüm jazasioɣa məhkum bolatti.
28:16 Mat. 26:32; Mar. 14:28.
28:18 Zəb. 8:5-6; Mat. 11:27; Luqa 10:22; Yuh. 3:35; 17:2;

əllərni əzümgə muhlis kilip yetixtürünglar,
xundakla ularni Ata, Oogul wə Mukəddəs
Roһning namiogа təwə kilip qəmüldürüp,..
20 ularoga mən silərgə tapiliogan barlik
əmrlərgə əməl kilixni əgitinglar. Wə mana,
mən zaman ahirioqiqə ҳər küni silər bilən
billə bolimən..

1Kor. 15:27; Əf. 1:22; Ibr. 2:8.

28:19 «..berip pütkül əllərni əzümgə muhlis kilip...» — grek tilida: «..baroquzulup pütkül əllərni əzümgə muhlis kilip...» **«ularni Ata, Ooqul wə Mukəddəs Roһning namioga təwə kilip qəmüldürüp...»** — grek tilida: «ularni Ata, Ooqul wə Mukəddəs Roһning namioga kirgüzüp qəmüldürüp,...». Buning mənisi xübһisizki, pəkət «Ata, Ooqul wə Mukəddəs Roһning nami bilən»la əməs, bəlki suoga qəmüldürülüx arkilik qəmüldürülgüqining Ata, Ooqul wə Mukəddəs Roһning ziq munasiwitigimu (kirip) qəmülüxni kərsitidu.

28:19 Mar. 16:15; Yuһ. 15:16.

28:20 Yuһ. 14:18.

Қoxumqə səz

1:1 «Bu Ibraһimning oоqli wə Dawutning oоqli boloқan Əysa Məsiһning nəsəbnamə kitabidur»

Muxu ayəttə grek tilidiki «genesis» degən səz «nəsəbnamə» dəp tərjimə қilinidu. Xübһisizki, bu səz asasən 1-16-ayəttiki «nəsəbnamə»ni kərsitidu. Lekin bu səzning birinqi mənisi xu əməs. Təwratning birinqi қismi («Yaritilix») grek tilida «Genesis» dəp atilidu, mənisi «baxlinix» yaki «tuoқulux». Xu қisim on bəlümgə bəlünidu, һərbir bəlümning bexida «əmdi bular bolsa palanqining (Adəm'atining, Nuһning, Xəmning, Təraһning, Ismailning, Isһaқning,...) dəwrliri...» dəp yezilidu wə bu bəlüm bizgə xu ailining tarihini hatiriləp beridu. Bizgə һeq guman yoқki, Matta muxu ibarini ohxax mənidə ixlitidu. Lekin bu ibarə pəқət əz kitabining bexida əməs, bəlki (Hudaning Өz pilani boyiqə) toluқ Injilning bexida kelidu. Xu qaoқda mənisi «Bu kitab Əysa Məsiһ wə Uning dəwri (uning jismaniy təripidin əməs, bəlki Uning Roһi təripidin tuoқuloқanlar)ning hatirisidur» bolidu.

3:7 «Pəriysilər» wə «Sadukiylar» degən diniy məzһəplər

«Pəriysilər» bolsa, Musa pəyoқəmbərgə qüxürülgən Təwrat қanunining barliқ təpsilatlirioқa қattiқ wə toluқ riayə қilixni təkitləydioқan bir eқim yaki məzһəp idi. Ular Israil Təwrat қanunioқa toluқ boysunmioқanliқi üqün Huda ularni sürgün қilduroқan, xundaқla һazir ularni qətəl һakimiyitining қattiқ idarisi astioқa қoyoқan, dəp қaraytti. Bu kəzқarax tooқridək kərüngini bilən, Israilning Babiloқa sürgün boloқanliқining asasiy səwəbi қanun təpsilatlirioқa boysunmioқanliқi üqün əməs, bəlki ularning Təwrat қanunidiki muһim roһiy wə əһlaқiy jəһəttin (adəmning iqki dunyasi jəһəttin) Hudaning ibaditidin yiraқlixip kətkənlikidin ibarət idi. Һalbuki, Pərisiylər Təwrat қanunioқa sirtқi jəһəttə riayə қilixni intayin təkitləytti. Baxқiqə қilip eytқanda, ular қanundiki murasimlar, kiyim-keqək, yemək-iqmək tooқrisidiki bəlgilimilərni təkitləp, adəmning iqki dunyasini baxқuridioқan tələplirini kəzgə ilmaytti. Ular һətta əzliri «қanunni қooқdaydioқan» yengi bir tüzüm bəlgilimiliri («tosma» — Ibraniy tilida «gəzərot»)ni ijad қilip qiққanidi. Ularning kəzқarixida, «Adəm muxundaқ «tosma bəlgilimilər»din һalқip kətmisila, jəzmən Təwrat қanunini buzuxқa yeқin kelələməydu, xuning bilən «tosma bəlgilimiliri» bilən Təwrat қanunini buzuxtin bihətər saқliduқ» dəp oylaytti.

Məsilən, «xabat küni» (dəm elix küni)də «tasadipiyliқtin ixləx»ning aldini elix üqün «buoқdayliқtin ətməslik kerək!» degən bir bəlgilimini qiқaroқan. Ularning kəzқarixiqə buoқdayliқtin ətkəndə:

(1) Yərgə qüxkən pixқan buoқdayni tasadipiyliқtin dəssəp selip, danni postidin ayriwetixingiz mumkin; bu «haman tepix» bolup қalidu;

(2) Toningiz tasadipiyliқtin pixқan buoқdayoқa sürkilip ketip danlar kiyim pəxlirigə ilinip қelixi mumkin, bu «һosul elix» bolup қalidu;

(3) U danlar yənə bəlkim yərgə qüxüp ketixi mumkin, bu ix «uruқ qeqix» bolup қalidu. Bundaқ bolux gunaһ ətküzgən һesablinidu.

Ularning muxundaқ tügiməs bəlgilimiliri bar idi. Uning üstigə ular Təwrat қanunida əslidə pəқət Lawiylaroқa wə kaһinlaroқila alaһidə қaritiloқan «һeqbir ələk nərsilərgə təgməslik kerək» (ular üqün һətta ələgən nərsilər təgkən jaylarmu һaram bolatti),

degəndək ḥaram bilən ḥalal bekitilgən bəlgilimilərni kəsəm iqip əzlirigə tətbiklioɣanidi.

Rəb Əysaning ular bilən boloɣan karxilixixi üq jəḥəttə idi: —

(1) Ular «sirtki jəḥəttiki» riayə kilixni təkitləp, Təwrat kanunining iqki mənisini unutkanidi («Mat.» 23:23);
(2) Ular ustazlirining Təwrat kanuni üstidiki xərḥiy səzlirini Təwrat kanunidin üstün koyoɣanidi («Mat.» 15:1-9);
(3) Ular əzlirining kattik tərtip-tərbiyisidin intayin təkəbburlixip, baxkilarni kəmsitkənidi («Luka» 18:10-14).

«Sadukiylar» degən diniy ekim yaki məzhəpning bolsa Təwrat kanunidin pəkət addiy prinsiplarni izdəp «pəzilətlik əhlakta bolsakla, Təwrat kanunining təlipigə uyoɣun bolidu» degəndək pozitsiyisi bar idi (əməliyəttə ularning bu təlimi rosul Pawlusningkigə yekin kelətti («Rim.» 13:8-10). Birak ularning Təwrat kanunini addiylaxturuxi pəkət Təwratning dəsləpki bəx kismi («Musaoɣa qüxürülgən kanun»)ni kobul kilip Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning yazmilirini wə Zəburni rət kilatti. Uning üstigə, «Musaoɣa qüxürülgən kanun»ni kobul kilimiz degini bilən, muxu kisimlarda hatiriləngən barlik məjizilərni («təbiəttin taxkiri ḥadisilər»ni) pəkət «kəqmə mənidiki riwayət» dəp ularoɣa ixənməytti. Xuningdək ular pərixtilər, kiyamət küni, «ölümdin tirilix» katarlik ixlarni məwjut əməs dəp karaytti («Ros.» 22:8). Mukəddəs yazmilarni bilip qüxənmigənliki wə etikadsizliki üqün Əysa ularoɣa kattik tənbih bərdi: «**Silər nə mukəddəs yazmilarni nə Hudaning kudritini bilmigənlikinglar üqün azoɣansilər**» («Mat.» 22:29, «Mar.» 12:27). «**... Xunga silər kattik adixip kətkənsilər**».

Əysaning «Matta»da hatiriləngən nəsəbnamisi (1:16)

Biz 1:16də: — «**Yakuptin Məryəmning eri boloɣan Yüsüp tərəldi; Məryəm arkilik Məsiḥ ataloɣan Əysa tuoɣuldi**» dəp okuymiz. Buni Əysaning «Luka»da hatiriləngən nəsəbnamisi bilən selixturoɣanda, «Luka»da munasiwətlik yərdə «**Əysa Huda yolida hizmət kilixka kirixkən wakitta, ottuz yaxlarda idi. Kixilərning nəziridə u Yüsüpning ooɣli idi. Yüsüp Elining ooɣli... (idi)**» degənni baykaymiz («Luka» 3:23).

«Matta» wə «Luka» kismidiki bu bayanlardin xu eḥtimaloɣa yekinki, Matta Əysaning «ata tərəp» (Yüsüp tərəptin boloɣan) nəsəbnamisini kərsitidu. Xuning bilən Matta Yüsüpning Dawutning əwladi ikənlikini, xundakla kanun boyiqə Hudaning Dawutka tapxuruloɣan wədilirigə warislik kilix ḥokuki Əysaoɣa ətküzülgənlikini təkitləydu. «Luka»da bolsa Əysa «**kixilərning nəziridə Yüsüpning ooɣli**» deyilidu, Əysaning «Luka»da hatiriləngən nəsəbnamisi əməliyəttə uning «ana tərəp» («Elining kizi Məryəm» tərətptin boloɣan) nəsəbnamisi deyix kerək. Yüsüpning «**Elining ooɣli**» dəp atilixining səwəbi:

(1) Kiz-ayallar adəttə nəsəbnamilərdə tiloɣa elinmaydu;
(2) Grek tilida «ooɣli» bəzi wakitlarda «küy'ooɣli»ni kərsitidu;
(3) Mumkinqiliki barki, Eli bizgə naməlum bir qaoɣda Yüsüpni əz ooɣli süpitidə bekiwaloɣanidi. Luka Əysaning nəsəbnamisining kanuniy jəḥətlirigə əməs, bəlki Uning ḥəkikətən kimning əwladi ikənlikigə kizikidu.

Adəmni ḥayran kilarliki xuki, Əysa jismaniy wə kanuniy jəḥəttin, anisi Məryəm tərəptimu, «bekiwaloɣuqi ata»si boloɣan Yüsüp tərəptinmu «Dawutning ooɣli», xundakla Uning təhtigə warislik kiloɣuqi idi.

2:23 «U... (Əysa) Nasarət degən bir yezioƣa orunlaxti. Xuning bilən Hudaning pəyoƣəmbərlər arkilik: «U Nasarətlik dəp atilidu» degini əməlgə axuruldi»

Bu bayan dəsləptə bəlkim adəmni səl kaymakturup, bizgə «Matta Təwrattiki pəyoƣəmbərlərning yazmlirini xundak yahxi biləmdioƣandu?» degən oyoƣa kəltürüp koyuxi mumkin; qünki Təwrattiki ħeqkaysi yərdin «**U Nasarətlik dəp atilidu**» degən jümlini tapalmaymiz. Əməliyəttə ibraniy tilidiki «Nasarətlik» degən səzning yiltizini təħlil kilsak, ikki imkaniyət pəyda bolidu. Birinqisi, u ibraniy tilida «notsri» (yaki «nətzər» — «Xah» degən səz bilən munasiwətlik) degən səzning grek tilidiki «Nasarətlik» degən ipadisidur. Təwratta, Məsihni «Xah» dəp atioƣan tət bexarət bar («Yəx.» 11:1diki «nətzər», «Yər.» 23:5 wə 33:15 wə «Zək.» 3:18). Bu kəzkarax tooƣra bolsa Hudaning orunlaxturuxi bilən Əysa olturakлaxkan jayning ismi Өzining bexarətlik isimlirining birigə munasiwətlik boloƣan bolidu.

Ikkinqi kəzkarax bolsa «Nasarətlik» degən səz ibraniy tilidiki «naatz» (kəmsitix») bilən munasiwətliktur (Fruhtənbaum professorning ««Matta» tooƣruluk leksiyiliri»). Undakta «Nasarətlik» bəlkim «kəmsitilgən», «kəzgə ilinmioƣan» degən mənidə bolidu.

Biz birinqi kəzkaraxning orunluk yərliri bar desəkmu, ikkinqi kəzkaraxni tooƣra dəp karaymiz.

Təwrattiki kəp bexarətlərdə, Hudaning Məsihi əsüp qongiyiwatkinida kəmsitilidu, Uning kiyapiti kəmsitilidu, U elip kəlkən nijatmu kəmsitilidu, U ölümidə kattik ħakarətlinip kəmsitilidu, degən tilsimat ħəkikət ayan kilinidu (məsilən, «Yəx.» 53:1-5). Demək, Əysaning Nasarəttə qong boluxi Uning kəmsitilgənliki wə ħakarətləngənliki bilən munasiwətliktur.

Məsiħ «tasadipiyliktin» Nasarət degən jayda olturakлaxkaqka, Uning salaħiyiti tehimu təkitlinidu. Jamaət keyin Uning «Nasarətlik Əysa» (kəmsitilgən, əmma Huda təripidin əng yukiri jayoƣa kətürülgən!) degən ismidin pəhirlinip Məsiħni jar kiloƣinida «Nasarətlik Əysa» degənni kəp ixlitətti.

Məsiħning kəmsitilgənliki Nasarət degən jayda turuwatkanlikidin təkitləngən. U intayin kəzgə elinmaydioƣan jay idi («Yħ.» 1:46də Natani'əlning «**Nasarəttin yahxi nərsə kikamdioƣandu?!**» degən səzigə karang). Xu qaoƣdiki Yəħudiylar arisida Galiliyə əlkisidin kikkanlar «mədiniyətsiz», «**Hudaning Təwrat kanunidin həwərsizlər**», «yat əllər bilən arilixip kətkənlər» dəp kəzgə ilinmaytti. Kizik yeri xuki, Huda Өz Ooƣlining xundak bir salaħiyəttə əsüxini halaytti. Bu ix bizgə qong agaħ boluxi kerəkki, biz ħəmmila adəmgə «Hudaning obrazida yaritiloƣan», ohxaxla qong kimmətkə igə dəp muamilidə boliximizoƣa tooƣra kelidu.

Biz bularoƣa xuni koxup eytalaymizki, yolukkan kixilərning kəpinqisi uni «Nasarətlik Əysa» «Nasarətlik pəyoƣəmbər», «Nasarəttə tuoƣuloƣan» dəp bilətti. Pəyoƣəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Məsiħ Bəyt-Ləħəmdə tuoƣuluxi kerək idi, wə u dərwəkə xu yərdə tuoƣuloƣan. Lekin kizikki, bu Huda təripidin kəlgən «ukuxmaslik» Uning tuoƣuloƣan yeri tooƣrisidiki bexarətlərni obdan bilgənlərgə nisbətən uning Məsiħning Өzi ikənlikigə ixinixigə tosaloƣu bolsimu, Məsiħ Өzi bu pakitlarni qüxəndürüp bakmioƣan!

3:7-8 «Lekin Pərisiy wə Sadukiy məzhipidikilərdin kəplirining uning qəmüldürüxini kobul kiloƣili kəlgənlikini

kərginidə u (Yəḩya) ularoɣa: — Əy yilanlarning baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoɣan oɣəzipidin ⱪeqinglar dəp agahⱡandurdi?! Əmdi towioɣa layiⱪ mewini kəltürünglar!».

Əmdi «**towioɣa layiⱪ mewə**» nemini kərsitidu? Bu muḩim soal jamaətning qümüldürülüxni tələp ⱪiloɣan məlum birsini ⱪobul ⱪilimizmu-yoⱪ dəp bir ⱪararoɣa kelixigə kəp yardəm beridu.

Qümüldürüxni jiddiy tələp ⱪiloɣanlarni uzun saⱪlitix tooɣra əməs dəp ⱪaraymiz. Baxⱪa yərlərdə kərsətkinimizdək, qümüldürüx bolsa insanlaroɣa etiⱪadni etirap ⱪilix, xundaⱪla Muⱪəddəs Roḩni iltimas ⱪilix üqün Hudaning bekitkən yolidur («1Pet.» 3:20, 21 wə «Kolossiliklərgə»diki «ⱪoxumqə səz»imizdə «sünnət wə qümüldürüx» tooɣruluⱪ izaḩatlirimizni kərüng).

«Ros.» 8:26-40də Filipning Efiopiyəlik aoɣwatni ḩeq ḩayalsiz qəmüldürgənliki, 9:1-18də Ananiasning Pawlusni qəmüldürgənlikini kərüng. Uning üstigə, yaki Filip (gərqə Yerusalemda jamaəttə «hizmətkar» dəp bekitilgən bolsimu) yaki Ananiyasning jamaəttə qəmüldürüxkə ḩeqⱪandaⱪ «rəsmiy salaḩiyət»i yoⱪ idi. Biraⱪ bəzilər «qümüldürüx üqün «Injil Məktəp»ni püttürgənlik guwaḩnamisi boluxi kerək» dəp turuwalidu! Undaⱪ bilimsiz kixilər Injilni ḩəⱪiⱪiy oⱪup baⱪⱪanmu, yaki pəⱪət əz «yetəkqilər»ining səzlirini oⱪup baⱪⱪanmu?

Xundaⱪtimu, birsini qümüldürüx intayin eoɣir məs'uliyət, əlwəttə. Birsining ⱪəlbidə təyyar ikənlikini ispatlaydioɣan ⱪaysi «mewilər»ni izdəx kerək? Undaⱪ mewə Pawlus «Gal.» 5:22də eytⱪan («**muḩəbbət, xad-huramlik, hatirjəmlik, səwr-takət, meḩribanlik, yahxilik, ixənq-sadiⱪlik, məmin-mulayimlik wə əzini tutuwelix**» boloɣan) «Muⱪəddəs Roḩning mewisi»ni kəzdə tutⱪan əməs, dəp ⱪaraymiz. Qünki undaⱪ mewə pəⱪət waⱪitning ətüxi bilən sinioɣili bolidu. Biraⱪ Əysaning «Mat.» 5:1-12də, Hudaning padixaⱡlikioɣa kirixkə muyəssər boloɣanlar üstidiki səzliridə, kərsətkən «**towaoɣa layiⱪ mewə**» təwəndikilərni əz iqigə elixi kerək: —

«**Roḩta namrat boloɣan**» — gərqə ḩərhil bayliⱪi boloɣan, yahxi tərbiyə kərgən yaki yuⱪiri mənsəptə boloɣan bolsaⱪmu, Huda aldida roḩiy kəmbəoɣəllikimizni, Uning meḩri-xəpⱪiti, kəqürümi wə Injilda wədə ⱪiloɣan yengi ḩayatⱪa jiddiy moḩtajlikini tonup yətkənlər;

«**Pioɣan qəkkən**» — əz gunaⱡlik ⱪilmixioɣa ⱪattiⱪ puxayman ⱪiloɣanlar;

«**Yawax-məminlər**» — bilərmənlik ⱪilmay, baxⱪilardin təlim ⱪobul ⱪilixⱪa təyyar turoɣan, «əz ⱪudritim bilən Huda üqün birər ix ⱪilip berimən» demigənlər.

«**Ḩəⱪⱪaniyliⱪⱪa aq wə təxna boloɣanlar**»,

«**Baxⱪilaroɣa rəḩimdil boloɣanlar**»,

«**Qəlbi pak boloɣan**» — ⱪəlbidə, baxⱪilar meni nemə dəp oylisa oylawərsun, mən Hudani razi ⱪilixim kerək dəp iradə ⱪiloɣanlar.

«**Tinqliⱪ tərəpdarliri**» — baxⱪilar otturisida jedəl-majira bolsa imkan ⱪədər uni ⱨəl ⱪilixⱪa təyyar turoɣanlar.

Muxundaⱪ kiqik peil pozitsiyə kərüngən bolsa, bəlkim qəmüldürüxni tələp ⱪiloɣan kixi uningoɣa təyyar turidu. Biraⱪ məlum nuⱪtida kəmlik bolsa tələp ⱪiloɣan kixidə kəmtərrək pozitsiyining boluxini kütüxkə tooɣra kelixi mumkin. Bolupmu baxⱪilaroɣa adawət yaki ḩərⱪandaⱪ əqmənlik saⱪlap kəlgən wə məlum birsini kəqürüm ⱪilmioɣan ḩərⱪandaⱪ adəmni qəmüldürgili bolmaydu.

3:10-12 «Palta»

«Palta allikaqan dərəhlərning yiltiziola tənglәp koyuldi; yahxi mewə bərməydiolan ḥərkaysi dərəhlər kesilip otka taxlinidu. Mən dərwəkə silərni towa kilixinglar üqün suola qəmüldürimən. Lekin məndin keyin kəlgüqi Zat məndin kudrətliktur. Mən ḥətta Uning kəxini kətürüxkimu layik əməsmən. U silərni Mukəddəs Roḥka ḥəm otka qəmüldüridu. Uning soruolуqi küriki kolida turidu; U Өz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buolдayni ambarola yiqidu, əmma topa-samanni əqməs otta kəydürüwetidu»

Biz baxka yərlərdə, insanning Hudaning alakisigə wə ḥayatiola kirgüzülüxi üqün Mukəddəs Roḥta bololan uluol qəmüldürülüxning mutlək zərüriyiti üstidə tohtalduk. Məsiḥ bolsa birdinbir «Mukəddəs Roḥ»ka qəmüldürgüqi, xundakla insanlarola birdinbir Kutkuzoquqidur. Insan bolsa sakaytkili bolmiolan dərijidə əzini mərkəz kiloлan bolup, xəhsiyətqilikkə qəmüp kətkən, ḥətta uning «yahxi» məksət-muddialiri ḥərtürlük yoxurun wə əz-əzini aldaydiolan təkəbburluk, xəhsiy arzu-ḥəwəslik niyətlər, uzundin bololan əqmənlik, əz təəllukatlirini yaki ḥətta əz ailidikilirini Hudadin üstün koyidiolan butpərəslik pozitsiyilər bilən bulolanolandur. Bularning ḥəmmisi axkarilinip, Hudaning Roḥining bizni «operatsiyə kilip» əzgirtixigə oquk turuximiz kerək. Hudaola təxəkkür, Əysa Məsiḥning künliridə həlk arisida «**dərəhlərning yiltiziola tənglәp koyuloлan palta**» bololan bir pəyoləmbər, yəni Yəḥya bar idi; qünki bundak ixlarning ḥəmmisini «yiltizidin» kesiwetix kerək, bolmisa bulardin ḥəkikiy towa wə waz keqix bolmaydu. Yiltizi kaldurulsa ḥəmmisi jəzmən kaytidin əsidu!

Yəḥya pəyoləmbər aləmdin kətti; əmma Hudaning səzini oquk kəlb bilən okuolinimizda, Hudaning Roḥi biz bilən billə bolidu, U Yəḥya kiloландək kət'iy towa kilip, Hudaning yengi ḥayatini kobul kiliximiz üqün kəlbimizdiki məksət-muddialirimizning yiltizlirini wə natooqra pozitsiyilirimizni pax kilidu.

«Palta allikaqan dərəhlərning yiltiziola tənglәp koyuldi» degənning Israilning üstigə qüxidiolan jaza-ḥəkümlərni kərsitidiolan yənə bir kəqmə mənisining barlikidin gumanlanmaymiz, birak bu yərdə səḥipə qəklimisi tüpəylidin bu tema üstidə tohtalmaymiz.

3:13-15

«Xu wakitta, Əysa Yəḥyadin qəmüldürülüxni kobul kilix üqün Galiliyə əlkisidin Iordan dəryasi boyiola, uning yeniola kəldi. Birak Yəḥya jiddiylixip qəmüldürüxkə unimay uni tosup:

— Əsli qəmüldürülüxni mən Səndin kobul kilixim kerək idi, birak Sən mening aldimola kəpsənolu? — dedi.

Lekin Əysa uningola jawabən: — Ḥazirqə xuningola yol koyolin; qünki ḥəkkaniylikning barlik tələplirini əməlgə axurux üqün, xundak kiliximizola tooqra kelidu, — dedi.

Xuning bilən, Yəḥya Uningola yol koydi».

Əysa Məsiḥ nemixka Yəḥya pəyoləmbər təripidin qəmüldürülgən? Əysaning Өzi orunlaydiolan Mukəddəs Roḥta qəmüldürülüxkə Yəḥya təxna bolup, Əysaning meni qəmüldürgin degən təlipini ḥeq qüxənməytti. Əysa uningola qüxəndürmigən, pəkət bu ixning ḥəkkaniyətning təlipi ikənlikinila eytkan. Əmma «ixtin keyin əklimizni tapkan» təwəndiki ixlarni eytixka bolidu: —

(1) Israilning tarihida Iordan dəryasi əlümning, xundakla yengidin baxlinixning simwoli.

(2) Yəḥyaning qəmüldürüxi gunaḥkarlarning əz gunaḥlirini ikrar kilixi wə

gunaһdin towa қilixini bildürüxi üqün idi. Uning qəmüldürüxi Məsiһni «kəlgüsi Қutқuzoɳuqi» dəp kərsitix arқiliқ, towa қilip ixəngənlərgə kəqürüm elip kelix idi.

(3) Məsiһning һeqқandaқ towa қilixi yaki iқrar қilixi kerək boloɳan gunaһliri yoқ idi.

(4) Məsiһning qəmülüxi — Hudaning səzigə ixinip towa қiloɳan «қaldisi»ning gunaһi wə һajitining һəmmisini əz üstümgə alimən, «қaldi bilən mutləқ bir bolimən» deginini bildürgən əməli idi. Uning qəmüldürülüxi kəlgüsidiki ölümining mənisini əməliy ixta ipadiligən bir bexarət idi.

(5) Yənə xuningoɳa ixənqimiz barki, Yəһya kaһin boloɳaqқa (atisi wə anisi ikkilisi Һarunning əwladi idi) Əysani Məlkizədək bilən bir қatarda bax kaһinliққa kirgüzüx üqün qəmüldürdi.

«Lawiylar» 8-babni kərüng — Һarun bax kaһinliққa kirix üqün awwal yuyunduruloɳan, andin muқəddəs may bilən «məsiһ қilinoɳan» wə ahirida üstigə қurbanliқ қan qeqiloɳanidi. Əysaning «məsiһ қilinix»i may bilən əməs, bəlki qəmüldürülüxtin qiқipla Muқəddəs Roһ bilən «Məsiһ қilindi» (ahirida U krestkə mihlinip Uningoɳa һaywanlarning қanliri əməs, bəlki Əzining қimmətlik қeni qeqilip, «bax kaһinliқ»қa kirip kaһinliқ hizmitini baxlioɳan).

4:1-11 Məsiһning sinilip azduruxlaroɳa uqrixi

Bu tema naһayiti qong bolup, muxu yərdə biz Əysa uqrioɳan azduruxlarning maһiyiti üstidə boloɳan bəzi yüzəki baykioɳinimizni otturioɳa қoyimiz.

(1) Əysa gunaһsiz idi. Lekin U «sinilip azduruxlaroɳa uqridi». Sinilip azduruxқa uqraxning əzi gunaһ əməs; biz azduruxқa uqrioɳinimizda (wə һəmmimiz ularoɳa uqraymiz), «mana mən alliқaqan gunaһoɳa teyilip kətkənmən» dəp һesablimasliқimiz kerək.

(2) Əysa uqrioɳan Xəytanning dəsləpki azduruxi Əysaning Hudaliқ қudriti bilən «**taxlarni nanoɳa aylandurux**»i idi. Qünki Uning қorsiқi bək aqқanidi. Lekin U undaқ қilmay, **yər yüzidə toluқ insan süpitidə**, Atisioɳa tayanoɳan һalda yaxaxni ətəy tallioɳanliқini kərsətti.

Uning tallioɳini «**«Insan pəқət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoɳzidin qiққan һərbir səz bilənmu yaxaydu» dəp pütülgən**» degən səzlər bilən ipadiləndi («Қan.» 8:3ni nəқil kəltürüp). Əysaning jawabidin қarioɳanda, Hudaning nəzəridə һəқiқiy, mol һayatni ətküzüx («**insanning yaxixi**») üqün uning «**һərbir səzi**»igə moһtajmiz. Xunga biz Hudaning səzini əzimizgə toluқ singdürəyli; xundaқ қilsaқ Əysaning muxu yərdə izqil һalda Xəytanoɳa Hudaning səzi bilən jawab bərginidək, bizmu düxmənning һərbir aldamqi səzigimu xundaқ jawab berixkə қorallanduruloɳan bolimiz.

(3) Ikkinqi «azdurux»ta düxmən Əzi Hudaning səzini awwal nəқil kəltüridu! Lekin uning nəқilliridə daim degüdək muһim bir tərəp qüxüp қalidu. Əməliyəttə Zəburda əslidə: «**U Əz pərixtilirigə sening һəққingdə əmr қilidu, xunga ular pütkül yolliringda seni saқlaydu. Ayioɳing taxқa urulup kətməsliki üqün, ular seni қollirida kətürüp yüridu**» deyilgən («Zəb.» 91:11, 12)

Xəytan Zəburdin nəқil kəltürgən bu səzlərdə «**pütkül yolliringda seni saқlaydu**» degən қismi eytilmioɳan. Bu səzlər Hudaoɳa tayanoɳan, Hudani əz baxpanaһi қiloɳan, əzlükidin əz yolini tallimaydioɳan ihlasmən kixining yollirini kərsitidu. Muxu yərdə Əysa

azduruxka karita: «**Təwratta yənə, «Pərwərdigar Hudayingni siniouqi bolma!**» dəp pütülgən, dəp jawab bərdi. Toluk ḥəkikət pəkət mukəddəs yazmilardiki «**mundak yeziloanki...**» degəndila əməs, bəlki «**yənə xundak yeziloanki...**» degənlərnimu birləxtürgəndə tepilidu.

Ikkinqi azdurux Өzining qong, kudrətliklikini kərsitip, birakla ḥəmməyləngə Өzining Məsih ikənlikini etirap kildurux idi. Yəni xuni baykidukki, Xəytanda məlum qəktə «Əysani ibadəthanining əng egiz jayioa» turoquzoudək kabiliyət bar. Ətrapimizda məjizilik wəkələr yüz beriwatkan bolsimu, biz ḥərgiz ulardin kərsətmə almaymiz. Hudaning pərzəntlirini Uning səzi arkilik yetəkligüqi Mukəddəs Roḥtin baxka ḥeqkandak xəhs yok.

(4) Ahirda, əng ahirki azduruxta Iblisning tüp məksitini kərüp yetələymiz — barlik ibadətni Hudaoa əməs (ḥətta butlaroimu əməs), bəlki өzigila karitixtin ibarəttur.

«**Dunyadiki barlik padixaḥliklarning xərəpliri**» degən səz ularning maddiy bayliklirini əməs (bular Məsiḥgə ḥəmdə Hudani səygənlər üqün kari qaoliк bir ix), bəlki Huda ḥər millətkə nesip kiloan «alaḥidilik»ini kərsitidu; Huda muxularda, yəni muzika, ussullarda wə ḥərtürlük sən'əttə uluqlinidu. Əlwəttə, kəp wakitlarda bu talantlar wə kabiliyətlərdin xərəp alidioini Huda əməs, bəlki «biz өzimiz kiloan» dəp mahtanoan bizlər bolimiz!

Muxu azduruxka takabil turux üqün Məsiḥ yənə bir ketim Өzini yüz pirsənt insanning süpitidə koyidu: «**Pərwərdigar Hudayingoila ibadət kil, pəkət uningla ibadət-hizmitidə bol!**» dəp pütülgən» («Kan.» 6:13).

7:1-2

«Baxkilarning üstidin ḥəküm kilip yürmənglar. Xundakta Hudaning ḥəkümigə uqrimaysilər. Qünki silər baxkilar üstidin kandak baha bilən ḥəküm kilsanglar, Hudamu silərning üstünglardin xundak baha bilən ḥəküm qikiridu. Silər baxkilarni kandak əlqəm bilən əlqisənglar, Hudamu silərni xundak əlqəm bilən əlqəydu».

Məsiḥning muxu yərdə «ḥəküm qikarma» degini adəmlərning əməl-ḥərikətlirini kərsətkini əməs, əlwəttə, bəlki xəhslər üstigə ḥəküm qikarma, degənlik. Yaman ixlaroa katnaxmaslikimiz üqün («Pənd.» 1:10-19ni kərüng) adəmlərning əməl-ḥərikətlirini toora yaki toora əməs, dəp pərk etiximiz kerək. Lekin ḥərgiz xəhslər üstigə (yaman, rəzil, ləniti dəp ularni karoax katarlik) ḥəküm qikarmaslikimiz kerək. Iqki məksət-muddialirimizni birdinbir kərgüqi wə üzimizgə ḥəküm qikaroquqi Huda Өzidur. Bizning kəngül bəlidioinimiz Huda bilən boloan өz alakimizdur, biz Uning bilən yekin munasiwəttə boluximiz kerək. Baxkilarning Uning bilən boloan alakisi bolsa ularning өz ixi.

11:2-6

«Zindanoa solanoan Yəḥya pəyoəmbər Məsiḥning kiloan əməllirini anglap, muhlislirini əwətip, ular arkilik Əysadin: «Kelixi mukərrər zat өzüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?» — dəp soridi.

Əysa ularoa jawab berip mundak dedi:— Yəḥyaning yenioa kaytip berip, өz anglawatkanliringlarni wə kərüwatkanliringlarni bayan kilip: — korlar kərələydioan wə tokurlar mangalaydioan boldi, mahaw kesili boloanlar sakaytildi, gaslar angliyalaydioan boldi, өlgənlərmu tiril-dürüldi wə kəmbəoəllərgə hux həwər jakarlandi» — dəp eytinglar. Wə uningoa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp koyunglar, — dedi»

Yəhya nemixkа Əysadin gumanlinidu? Yəhytaning soali: «Sən rast Ķutkuzoŋuqi-Məsiḥmusən?» idi. Uning gumani dəl uning pəyoŋəmbərlərning Məsiḥ tooŋruluk boloŋan bexarətlirini obdan bilgənlikidin qikkanidi. U bexarətlərdin: Məsiḥ bolsa «Mukəddəs Roḥta wə otta qəmüldürüx»ni, jümlidin Hudaning düxmənlirining bexioŋa qüxürülidioŋan jazalarni küqlük elip Baroŋuqi boluxi kerək, dəp qüxəndi. U Əysa Nasarət sinagogida Θzini ayan kilixi üqün nəkil kəltürgən, Yəxaya pəyoŋəmbərning Məsiḥ tooŋruluk aldin'ala eytkan munu bexarətlirinimu obdan bilətti:— («Luka» 4:18-22 wə «Yəx.» 61:1-2 wə 42:6-7)

«Rəb Pərwərdigarning Roḥi Mening wujudumda,
Qünki U Meni ezilgənlərgə hux həwərlər yətküzüxkə məsiḥ kiloŋan;
U Meni sunuk köngüllərni yasap sakaytixka,
Tutkunlaroŋa azadlikni,
Qüxəp koyuloŋanlaroŋa zindanning eqiwetilidioŋanlikini jakarlaxka əwətti;
Azad kilix waktining yetip kəlgənlikini ukturuxka əwətti;
Pərwərdigarning xapaət kərsitidioŋan yilini ... jakarlaxka... Meni əwətti»
wə: —
«Andin karioŋuning közi eqilidu,
Gasning kulakliri oquk kilinidu,
Akşak-tokurlar keyiktək
oynaklap səkrəydu;
Gaqining tili nahxa eytidu;
Qünki dalada sular,
Qəl-bayawanlarda dərya-ekinlar uroŋup taxidu» («Yəx.» 35:5-6).

Yəhya: «Kutkuzoŋuqi-Məsiḥ» bexarətlər boyiqə «qüxəp koyuloŋanlaroŋa» zindanni «eqiwətsə» wə Əysa həkikətən Məsiḥ bolsa, U nemixkа Hudaning düxmənlirini jazalimaydu, xundakla Mən Uning kuli Yəhyani «jinayətqi» salahiyitidə zindanda kaldurdi? — degəndək gumanlarda bolidu.

Okurmənlər baykiyalayduki, Əysaning Yəhyaoŋa boloŋan jawabida «zindanning eqiwetilidioŋanlikі»din baxka, Yəxayaning bexaritidə aldin'ala eytkan barlik məjizilər tiloŋa elinidu. Əysaning əməlliridimu yənə birhil məjizə, yəni «əlgənlərning tirildürülüxi» bar (Yəhyaning muhlisliri bularning ḥəmmisini əz kəzi bilən kərgən).

Məsiḥning məjizilik əməlliri xu wakitkiqə pəkət həyr-sahawətlik ixlar bilən qəkləngənidi; ḥəküm-jaza ixliri tehi kərsitilmigən. Bu ixlar Məsiḥ azab-okubətlər tartkandin keyin yüz beridu, əlwəttə (yəni, Məsiḥning ikkinqi kətim kelixi bilən); lekin Məsiḥ bu ixnimu uningoŋa qüxəndürməydu.

11:19

«...Insan'ooŋli bolsa kelip ḥəm yəydu ḥəm iqidu wə mana, ular: «Taza bir toymas wə bir məyhor ikən. U bajgirlar wə gunaḥkarlarning dosti» deyixidu. Lekin danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu»

Ahirki səz xunqə kəp mənigə toloŋanki, u tooŋruluk tohtalmisak bolmaydu. Əyni sorunda Pərisiylər Əysani «bajgir wə gunaḥkarlar» bilən arilaxkini üqün tənkid kilidu. Bu ix Pəriysiylər üqün əhməklik ḥesablinatti. Sulayman padixaḥ: «**Yamanlaroŋa rəxk kilma, ular bilən bardi-kəldi kilixni arzu kilma**» dəp agaḥlanduroŋan əməsmu («Pənd.» 24:1)? Ḥalbuki, Əysa Θzidə Hudaning kəqürümidin qikkan qəksiz imkaniyətlirini səzgən nuroŋun həlkni Θzigə magnettək tartip kəlgən. Ular Uningda Pərisiylərning hursənliki boloŋan kuruk diniy murasimlarni əməs, bəlki Hudaning təbiitining uluoŋlukini ḥəm güzəllikini kərüp yətkən. Əmdi muxu kixilər pütkül əmrini «gunaḥ»da (demək «oquk-axkara» gunaḥda) ətküzgən bolsimu, u Məsiḥning ular bilən «dost bolux»ioŋa tosaloŋu bolmaytti. Ular əmridə birinqi kətim əzlirini ətiwarlanoŋan dəp ḥes kiloŋanidi; ular Hudaning muḥəbbitidin kəprək həwərdar bolayli dəp

Əysani əzlirigə ḥəmraḥ boluxqa zorlaytti. Xunga ulardin xunqə kəp adəmlərdə (Matta əzi ularning iqidə) mutlək əzgirix pəyda boloγanliki əjəp əməs. Əmdi Zakaydək məxḥur aldamqi wə qirik bir əməldar Əysani əyigə təklip kilip karxi elip andin: «**Ya Rəbbim, mən mal-mülkümning yerimini kəmbəoγəllərgə üləxtürüp berimən. Əgər mən birər kixini aldap ḥəkkini yəwaloγan bolsam, uningoγa tət ḥəssə katlap kayturimən**» dəp elan kiloγandin keyin kimning: «Nemixqa Əysa bu napak adəm bilən ḥəmdastihan olturoγandu?» degəndək tənkid awazini kətürəlisun? («Luka» 19:1-8). Xu əḥwalda roxənki: —

«**Danalik bolsa əz pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu**».

Demək: —

(1) Ḥəkikiy danalik (Huda üqün, roḥiy ḥayatqa igə boloγan) pərzəntlərni dunyaoγa kəltüridu.

(2) Hudaning danalikini kobul kiloγanlar (muxu yərdə Əysa bilən ḥəmdastihan boluxi bilən, Hudaning meḥir-xəpkitini qüxinidioγanlar) bu danalikning ḥəkikiy durusluki wə yahxilikini sezip yetidu.

(3) Əysaning muxundak «ərziməs» kixilər bilən olturup wakitni «israp kiloγan» danaliki ularning towa kilixtin qikkan mewisidə, baxkilaroγa boloγan kərzlərni kayturoγinida, yengi ḥayatni baxlioγinida «**durus dəp tonulidu**».

Bu prinsip kəp tərəplimilik, əlwättə. Huda bizni yetəkligən ix bəzidə dəsləptə baxkilaroγa «wakit israpqiliki»dək kərüngən bolsimu, lekin ahir berip Hudadin qikkan ḥərbir ix insanning kolidin ḥərgiz kəlməydioγan ajayib mewə qikiridu.

12:31-32

«**Xuning üqün Mən silərgə xuni eytip koyayki, insanlarning ətküzgən ḥərtürlük gunaḥliri wə kiloγan kupurluklirining ḥəmmisini kəqürüxkə bolidu. Birak insanlarning Mukəddəs Roḥka kiloγan kupurluki ḥeq kəqürülməydu. Insan'oγlioγa karxi sөz kiloγan kimdəkim bolsa kəqürümgə erixələydu; lekin Mukəddəs Roḥka karxi gəp kiloγanlar bolsa bu dunyadimu, u dunyadimu kəqürümgə erixəlməydu**».

Əmdi «**Mukəddəs Roḥka kilinoγan kupurluk**» degən nemə ixni kərsitidu? Өzining gunaḥining eoγirlikini wə azablikini sezixkə baxlioγan bəzi səzgür dostlar: «Mən bu «kəqürümgə erixəlməydioγan» eoγir gunaḥ sadir kiloγanmən?» dəp oylaydu. Əməliyəttə ularning muxu məsiligə kəngül bəlgənlikining өzila, bu gunaḥni sadir kilmioγanlikioγa ispattur. Qünki bu gunaḥning kandak ikənliki aldi-kəynidə kəlgən ixlar bilən süpətlinidu. Əysa bu səzni kilixtin burun Hudaning kudritini ajayib kərsətkən bir məjizini yaratkanidi. Karioγu wə gas, jin qaplaxkan bir adəm azad kilinip kərəyləydioγan wə angliyalaydioγan boldi. Undak kudrət pəkət ikki mənbəning biridin kəlgən; Pərisiylər ərxtin kəlgən dəp etirap kilmaslik üqün əksiqə «Xəytandin kəlgən» dəwalidu. Bundak deyix Mukəddəs Roḥning kesəlni sakaytix hizmitigə kupurluk kəltürüp, «Xəytanning ixi» dəp uningoγa karxi səzligənliktur. Əysa jawabən: «**Xəytan Xəytanni ḥəydiwətməydu**» dəp kərsitidu. Əgər xundak bolsa külkülük ix bolatti. Birak Pərisiylər bolsa «jinlarni ḥəydiyələymiz» dəp turuwalatti. Əmma Əysaning jinni ḥəydiwətkən hizmitini kərgən halayik ḥəmmisi: —

«**Buningdin intayin ḥəyran bolup, өzara oγuloγula kilixip:—**

Bu kandak ix? Yengi bir təlimoγu! U ḥokuk bilən ḥətta napak roḥlaroγimu buyruk kilalaydikən, ularmu Uning səzigə boysunidikən — deyixti» («Mar.» 1:27)

Biz ularning bu inkasidin, ular bundaq ixni kərüp baqmioƣan, xunga Pərisiylərning «jinni ḥəydiwetix»i əməliyəttə uyatliq tolimu ünümsiz bir ixtin ibarət, halas, dəp hulasigə kelimiz (biz «Mar.» 1:27ni xu mənidə qüxinimiz). Əmdi Xəytan tərəptə turoƣan zadi kim?

Huda ḥərbir adəmni Өz nijatioƣa wə xəpqitigə elip barmaqqi, dəp ixinimiz. Lekin Huda məlum birsigə xəpqitini kərsitkinidə, bu adəm Muqəddəs Roḥning өz wijdanida səz qiliwatqinini rət qiliwərsə, bir küni bolmisa bir küni boliduki, u өzi əng enik bilgənni inkar qilip, Muqəddəs Roḥning awazini qət'iy qətkə qekidioƣan qorquqluq waqit-saət kelidu. U ḥətta: «U Xəytan!» dəydioƣan boluxi mumkin. Undaq bir kixi barsa-kəlməs, qutquzuwaloƣili bolmaydioƣan dərijigə berip yətkən bolidu. U aləmdiki əng mulayim awazni rət qildi, xunga uningoƣa bu dunyadimu, u dunyadimu, kəqürümgə erixix pursiti yənə bolmaydu. Təwrat dəwridə ətkən Misir padixaḥi Pirəwn bu ixqa misal bolidu. Biz awwal: «**Pirəwn kənglini qattiq qildi..**», «**Pirəwn kənglini qattiq qildi..**», «**Pirəwn kənglini qattiq qildi..**» («Mis.» 8:19, 32, 9:7) dəp oquymiz, andin «**Pərwərdigar Pirəwnning kənglini qattiq qildi**» dəp oquymiz (10:1, 14:8). Xu qaoƣda Pirəwn barsa-kəlməs dərijigə berip yətkənidi.

12:39-40

«Rəzil ḥəm zinahor bu dəwr bir «alamət»ning kəristilixini istəp yüridu. Biraq bu dəwrdikilərgə «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxqa ḥeqqandaq məjirilik alamət kərsitilməydu. Qünki Yunus pəyoƣəmbər yooƣan beliqning qorsiqida üq keqə-kündüz yatqandək, Insan'ooƣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoƣrida yatidu»

«Yunus pəyoƣəmbər»diki «qoxumqə səz»imizdə biz «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən alamət-məjizə» yaki «Yunus pəyoƣəmbərning karamiti» tooƣruluq heli təpsiliy tohtaloƣaniduq. Bu yərdə xuningdin səz alimiz: —

«Yunusning beliq təripidin yutuwelinip andin qusup yanduruluxini uning birhil «ölümi ḥəm tirilixi» degili bolidu. Məsiḥ Əysaning «Yunus pəyoƣəmbərni təstiqlioƣan «məjizilik alamət»ni qandaq əməlgə axuroƣanliqini təwəndiki pakitlardin oylap beqing.

(1) Yunus adəmlərning arisidin (өzining gunaḥi tüpəylidin) ölüxkə taxliwetilgən; uning boran ḥəm beliq tərəpliridin boloƣan «ölümi» axu boranni tinqlandurup, baxqilarni qutquzup ḥayatliqqa erixtürgən.

Məsiḥ Əysamu adəmlərning arisidin qətkə qekilip, yaoƣaqqa mihlinip ölüxkə taxliwetilgən; biraq Uning ölümi Hudaning bizgə qaritiloƣan oƣəzipini tinqlandurup, baxqilarni qutquzup mənggü ḥayatliqqa erixtüridu. Əmdi Uning ölümi «Өzining gunaḥi tüpəylidin» əməs, bəlki U baxqilarning gunaḥlirini Өz üstigə aloƣan.

(2) Yunus beliqning qarnida üq keqə-kündüz yatqan.

Məsiḥ Əysa gərdə üq keqə-kündüz yatqan. (Yəhudiylarning «kün»ni ḥesablixi boyiqə, bir qanqə saətmu toluq bir kün ḥesablinidu. Xunga Əysaning teni yərliktə jümə küni qüxtin keyin bir-ikki saət, xənbə toluq bir kün, yəkxənbə tang atquqə yatqini «üq keqə-kündüz» dəp ḥesablinidu).

(3) Yunus beliqtin «tirilgən»din keyin, өz qowmi boloƣan Yəhudiylaroƣa əməs, bəlki Yəhudiy bolmioƣan Ninəwəliklərgə təlim berixkə baroƣan.

Məsiḥ Əysa tirilgəndin tartip bügüngə qədər Өz rosulliri ḥəm muhlisliri arqilik Yəhudiy əməslərgə, jümlidin bizlərgə ḥəqiqətən Өzi Injildiki hux həwərni tarqitip kəlməktə. Uning «Өz qowmi» boloƣan Yəhudiylar hux həwərni (bügüngə qədər) asasən tehi qobul qilmioƣan» («əf.» 2:17).

12:43-45

«Napak roh birawning tenidin qikiriwetilgəndin keyin, u kuroqak dalalarni qərgilәp yürüp, birər aramgahni izdəydu, birak tapalmaydu wə: «Mən qikkan makanimoqa kaytay» dəydu. Xuning bilən kaytip kelip, xu makanining yənila box turoqanlikini, xundakla pakiz tazilanoqanlikini wə rətləngənlikini baykaydu-də, berip əzidinmu bəttər yəttə jinni baxlap kelidu; ular kirip billə turidu. Buning bilən helik adəmning keyinki hali burunkidinmu tehimu yaman bolidu. Bu rəzil dəwrdikilərning halimu mana xundak bolidu».

Əysaning bu kattik agahi birinqidin biz uqriximiz mumkin boloqan intayin hətərlik bir əməliy əhwalni kərsitidu, ikkinqidin bir təmsil süpitidə eytilidu.

Jin qaplixiwaloqan kəp kixilər bəlkim awwal kəp pul həjləp dəm okuydioqan mollilar, bahxi yaki jadugər katarlikladin yardəm sorap, bolmioqanda etikadqilarning yardimini izdəxkə baxlaydu. Biz awwal xuni eytiximiz kerəkki, undak məsilidə yardimi üqün pul soraydioqan hərkandak atalmix «Məsihiy etikadqi» əməliyəttə heq yardəm berəlməydu. Uning pul sorioqinining əzila uning Hudaning əməs, bəlki Xəytanning hizmitidə boloqanlikioqa ispat bolidu.

Məsihgə baoqlanoqan kixining duasidin keyin jinlardin azad boloqanliki kərülüxi mumkin. Birak kixilər bu aramlik wakittin paydilinip towa kilip Hudaning toluk nijatini izdimisə əslidiki əhwal kayta təkrarlinixi mumkin. Məlum birsining əyidə daim keqidə kəp nərsilər uyan-buyan uqup tamlaroqa soqulup kukum-talkan bolup ketətti, balilar daim uhliyalmay «kara besip» kəp yaman kabahətlərni kərətti. Keyin, ikki dost xu əy wə əydikilər üqün dua kilixka təklip kilinoqan. Dua kiloqandin keyin nəqqə künlər tinq-aman boloqan. Birak nəqqə kündin keyin yənə baxlanoqan! Ikki dost üq-tət kətim berip dua kiloqan, nətijidə hərkətim nəqqə künlər aram boloqan, andin keyin məsilə yənə pəyda boloqan. Keyinqə, bu ikki dost bu əydikilərning tehiqə jinlar wə «ərwah»laroqa qokunup, ulardin mol hosul bolsun dəp yardəm soraxni taxlimioqanlikidin həwər tapkan. Iblisni «kət» dəp kooqlap, andin yənə uni kaytip kelixkə təklip kilsak paydisiz ix bolidu, əlwəttə!

Jin qaplaxkan bir kixi ulardin azad kilinoqan bolsa uning Əysa Məsihdə boloqan toluk nijatni, həkikiy hayatni izdixigə dəwət kilimiz. «Sirttiki pakizlik» yaki məlum birnəqqə «diniy murasim»lar jin-xəytanlaroqa tosaloqu bolidu degənlik tolimu əhmikanə hiyaldur. Kəlbimiz Hudaning Rohining makani boluxka yaritiloqan bolup, Hudaning Rohi bizni toldurmisa hərdaim iqki dunyayimizda birhil kuruklukni wə toluksizlikni hes kilip yürimiz. Kəlbimiz «kuruk» tursa, bu ix yaman rohlaroqa makanlixix üqün oquk boloqan bir təklipkə barawər bolidu. Jin-xəytanlardin aram aloqandin keyin towa kilip etikad kilix üqün bu wakittin paydilanmioqanlarning «ahirki hali» bəlkim burunkidinmu bəttər bolidioqanlikini baykixi mumkin.

Yəl gumpisi («qigong») bilən xuoqulliniwatkan bir ayal duayimizni soridi. «Qigong»din kəlgən bəzi rohlar daim degüdək «midirlap yürüp» uningoqa aram bərməytti. Duadin keyin hali birdəm yahxi boldi; lekin u yəl gumpisi hərikitidin waz keqip Məsihni toluk kobul kilixka razi bolmidi. Ahir berip jismaniy hali əslidikidin tehimu bəttər boldi.

Əysa Məsih eytkan bu ixlar yənə təmsil süpitidə pütkül Israil həlkining halini kərsitidu. Ular Babilda sürgün boloqanda tartkan kiyinqiliklar ularoqa agah bolup, ularni butpərəsliktin halas kiloqanidi. Lekin ular Məsihni kobul kilmisa, gərqə ularning

əyi ḥazir «pakiz» bolsimu, u bəribir ḳuruḳ. Xunga «Israilning əyi» bəlkim «butpərəslik»tin tehimu bəttər yəttə «yaman roḥ»ḳa, tehimu əjəllik gunaḥlarɵa oquḳ turɵan boluxi mumkin. Əysani rət ḳilɵandin keyin, əzlirigə wə pütkül dunyaɵa ziyan yətküzidiɵan ḳanqilиɵan yaman ixlarning Yəḥudiy həlḳi arḳilиḳ dunyaɵa kəlgənlikini pəḳət ularning paji'əlik tarihini bilgənlərla bilidu. Ulardin birnəqqə ixlarni tilɵa alayli — «Rabbiylar» qiḳarɵan, Musa pəyɵəmbərgə qüxürülgən Təwrat addiy ḳanunini buloɳiɵan wə ḳattiḳ murəkkəpləxtürgən, ḳaidə-yosunluḳ «Yəḥudiy dini», Yəḥudiy pəylasoplar qiḳarɵan sanaḳsiz nuroɳun hudasiz «ateizmlиḳ» (hudasizlиḳ) pəlsəpələr, Marksizm (Marks Yəḥudiy idi), «Fre'ud psihologiyəsi» (Fre'udmu Yəḥudiy idi), məoɳriptiki dələtlərning iḳtisadi wə sodisidin kəp mənpəət xoraydiɵan «Ərkin Taxqilar» degən məhpiy jamaət ḳatarliḳlarning ḥəmmisi Yəḥudiy həlḳidin qiḳḳanidi; qünki ularning əyi əsli «**pakiz tazilanɵan wə rətlənggən**» bolsimu, Məsiḥning makani bolmidi.

2:2, 14:1, 22:16 Muḳəddəs yazmilarda kərsitilgən «Ḥerod»lar, xundaḳla «Ḥerod tərəpdarliri» tooɳrisida

Injilda tilɵa elinɵan, «Ḥerod» familилik, xaḥanə mənsəp tutḳan yəttə xəhs bar: —

(1) «Ḥerod padixaḥ», «büyük Ḥerod» dəpmu atilidu; u Ḥerod sulasining əjdadi, «Ḥerod birinqi» boloɳan. («Mat.» 2:1). U əzi talantliḳ əmma intayin əxəddiy bir zalim idi; u kəp pul həjləp Rim imperiyəsidin «Yəḥudiyə padixaḥliḳi»ni setiwaloɳan (miladiyədin ilgiriki 37-yili). U wə uning barliḳ əwladliri Yəḥudiy əməs wə Yəḥudiylar əq kəridiɵan Edomluḳ idi; xunga Yəḥudiylar ularning ḥəmmisidin nəprətlinətti.

«Büyük Ḥerod» bolsa «sürgünlüktin keyin ḳuruloɳan» ibadəthanini pütünləy ḳaytidin ḳurup qiḳix bilən Yəḥudiy həlḳining kənglini elixḳa tirixḳanidi. Gərqə bu yengi ibadəthana xu dəwrdiki əng ḥəywətlik imarət bolsimu, bu ḳurulux uning nam-abruyiɵa ḥeqḳandaḳ ijabiy təsir yətküzmigən.

Miladiyədin ilgiriki 1-yili əlgən boluxi mumkin.

(2) «Ḥerod Arhelaus» «büyük Ḥerod»ning ooɳli («Mat.» 2:22). U Yəḥudiyə əlkisigə ḥəkümranlиḳ ḳilatti (miladiyə 1-23-yili). Rimliḳlar uni əmilidin ḳaldurup orniɵa rimliḳ bir waliyni ḳoyɵan. U atisining ibadəthanisini yengidin ḳuruxini dawamlaxturɵan.

(3) «Birinqi Ḥerod»ning yənə bir ooɳli, «Ḥerod Antipas», Galiliyəgə ḥəkümdar boloɳan idi (miladiyə 1-23-yili təhttə olturɵan). U Qəmüldürgüqi Yəḥyani əltürdi («Mat.» 14:1), andin Əysani sorakḳa tartḳuqi boldi (miladiyə 20-40-yili təhttə olturɵan).

(4) «Birinqi Ḥerod»ning üqinqi ooɳli, «Ḥerod Filip», Abilenioɵa ḥəkümdar idi. U «Ḥerodias»ning ḳanunluḳ eri idi («Mat.» 14:3) (miladiyədin ilgiriki 4-yilidin miladiyə 34-yiloɳiqə).

(5) «Birinqi Ḥerod»ning yənə bir «Ḥerod Filip» isimlik ooɳli (pəḳət «Luḳa» 3:1də tiloɳa elinɵan) (waḳitliri naməlum).

(6) «Birinqi Ḥerod»ning nəwrisi «Ḥerod Agrippa» («Ros.» 12:1-3, 23də tiloɳa elinɵan) (miladiyə 10-34-yili).

(7) Yuḳiriḳi «Ḥerod Agrippa»ning ooɳli, yənə «Ḥerod Agrippa» dəpmu ataloɳan. Rosul Pawlus uning aldida əzini aḳlioɳan («Ros.» 25:13, 23, 26:27də) (miladiyə 72-100-yili).

«Ḥerodlar»ning bir-biri bilən boloɳan munasiwiti «təbirlər»də «Ḥerodlarning nəsəbnamisi» jədwilidə kərsitildi. Həritə-shemilarnimu kərüng.

«Ḥerod tərəpdarliri» tooɣruluқ

Ḥerodlar Yəhudiy həlқigə xunqilik nəprətlik bolsimu, ularning tərəpdari boloɣan bir Yəhudiy guruhining boloɣanliқi bəlkim bizni səl ḥəyran қalduridu. Əmma yənə səl oylinip baқsaқ, ḥər dəwrdə adəmni setiwaloɣudək puli bolsila, ularoɣa əzlirini setip yalaқqi, paylaқqi bolidioɣan adəmlər bəribir qiқidu.

Lekin bizgə əng ḥəyran қalarliқi bəlkim xuki, Rəbbimiz təlim berixkə baxlioɣanda, bir-birigə küxəndə boloɣan «Ḥerod tərəpdarliri» wə Pərisiylər ḥəmkarlixip, Əysani yoқitixқa məslihətlixidu (məsilən, «Mar.» 3:6ni kərüng). Mana қarangoɣuluққa təwə boloɣan kixilər ḥaman birinqi bolup nur bilən düxmənlixidu («Yḥ.» 1:5, 3:19).

15:21-28 Əysaning Қanaanliқ ayaloɣa boloɣan muamilisi

Əysa Məsiḥning Қanaanliқ bu ayaloɣa boloɣan muamilisi oқurmənlərgə səl қattiқ қolluқraқ yaki қopalraқ kərünüxi mumkin. Əmma təpsiliy ḥalda sürüxtürsək əḥwalning undaқ əməslikini kərimiz. Lekin Əysa uningoɣa birnəqqə muḥim sawaқlarni əgətməkqi idi.

Əmdi nemixқa Əysa «**I Rəb! Dawutning ooɣli, ḥalimoɣa yətkəysiz!**» degən yalwuruxloroɣa pisənt қilmioɣandək қilidu? Əməliyəttə bu ayal Yəhudiy əməs, bəlki butқa qoқunidioɣan bir Қanaanliқ idi. U «Dawutning ooɣli» dəp warқiroɣinida əzining nemə dəwatқinidin қilqə həwiri yoқ idi. Xübḥisizki, u pəқət baxқilar (Yəhudiylar) ning tələplirini dorap xundaқ қiloɣan, halas. Mana birinqi intayin muḥim sawaқ — Huda bizning qiraylиқ diniy səzlirimizgə, dualirimizda dəbdəbilik əmma əzimiz qüxənməydioɣan məlum birnəqqə səzni (əzimiz qüxənməydioɣan qətəl tili uyaқta tursun) ixlitiximizgə ḥeq қizиқmaydu. Biz muxu səzlərni baxқilardin əginip dorioɣan bolsaқ tehimu xundaқ. Muxu ayalning duasi «**Rəb, manga yardəm қiloɣaysən!**» degən addiy səzlər bilən eytiloɣandin keyin Əysaning uningoɣa rəḥmət қiloɣanliқini bayқaymiz.

Muhlislar uni yoloɣa saloɣaysən dəp tələp қiloɣinida, ayal Əysaning səzidin oɣil-pal ümidni kərgən ohxaydu. Qünki gərqə u uning təlipigə jawab bərmigini bilən u muhlislarning «Uni yoloɣa saloɣaysən» deginigimu pisənt қilmioɣininimu bayқioɣan. Xuning bilən təng U ərxtiki Atisining Uning əḥwali wə hizmitini qəkligənlikigə «**Mən pəқət yoldin tenigən қoy padiliri boloɣan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən**» dəp azraқ qüxəndürüx bərgən (muxu yərdə xuni eytip ətkimiz barki, Hudaning Ooɣli qək қoyuloɣan hizmətni қobul қiloɣan yərdə, bizmu Huda əzimizgə қoyoɣan qəklərgə razi boluximiz kerək).

Bu қədirlik ayal gərqə Əysaning: «**Tilənglar, silərgə ata қilinidu. Izdənglar, tapisilər. Ixikni qekinglar, eqilidu**» degən təlimini anglap baқmioɣan bolsimu, u bizgə bu təlimni gəwdiləndüridioɣan əng yahxi ülgə bolalaydu. Qünki u tiləxni қət'iy tohtatmidi. Əysaning uningoɣa «**kiqik itlar**» tooɣruluқ bərgən jawabi bəlkim қopal anglinidu, lekin bu səz ayalning butқa qoқunidioɣanliқioɣa mulayim bir tənbiḥ idi. Tax-yaoɣaq nərsilərgə təzim қilip qoқunidioɣan adəmlər əzlirini tirik Hudaning engi bolmioɣan ḥaywanlarning arisioɣa қoyoɣan bolidu. Ayal tənbiḥni aoɣrinmay қobul қilipla қalmay, bəlki Əysaning xu təmsillik jawabidin yənə bir tiləx pursitini tapidu. Uningda boloɣan küqlük iman-etiқadқa қaranglar — «Rəb, sanga nisbətən қizimni bu əxəddiy jindin azad қilix pəқət nan uwiқidəkla kiqikkinə ix, halas — Sən asanla қilip berələysən!» degəndək. Əysaning uningoɣa dərḥal jawab berip, uning etiқadini təripligini əjəblinərlik ix əməs. Ayal əyigə

qaytqanda, dua-tilawitim ijabət boldi dəp bilip, kəngli xunqə xadliqqa qəmgənidi!

16:3

«(Silər) ətigəndə: «Bügün boran qiqidu, qünki asmanning rənggi qizil ham tutuq», dəysilər. Asman rənggi-royini pərq etələysilər-yu, lekin bu zamanda yüz beriwatqan alamətlərni pərq etəlməysilər!»

Məsihning «Bu zamanda yüz beriwatqan alamətlərni»ni («zamandiki alamətlərni») kərsətkini tooruluq tohtalsaq paydisi bolup qalar. Pikrimizqə Uning «zamandiki alamətlər» degini, Өzining hizmitidə bolоqan kəp məjizilik alamətlər wə karamətlər, yaki Yəhya pəyoəmbərning hizmətliri (gərqə bu ixlar həmməyləngə muhim məlumat yətküzgən bolsimu) əməs idi.

Təwratta Huda Israiloqa, Өzümgə itaətmən bolsanglar, silərgə mehir-xəpqət kərsətküqi wə qooqdioquqi bolimən, dəp kəp yərlərdə enik wədə qiloqan. Birak ular əksiqə itaət qilmioqan bolsa Uning jaza-tərbiyisi tədrijiy bexioqa qüxidu. Bu jaza-tərbiyining bəx basquqini təwəndikidək yioqinqaqlisaq bolidu. Itaətsizliki eoqirlaxqanseri jaza-tərbiyimu eoqirlixip baridu: —

(1) Waba-qizitmining qüxüxi, düxmənlərning «ixik aldida» turuxi, düxmənlər aldida asanla məoqlup boluxi («Law.» 26:14-17).
(2) Yamoqur az, qosulning naqar boluxi («Law.» 26:18-20).
(3) Yawayi yirtquq haywanlarning kəpiyixi, ularning insanlaroqa wə mallaroqa hujum qilixi (buning kəqmə mənisi bəlkim dələt iqidiki muqimsizlik, tərtipsizlik wə qanunsizliqnimu kərsitidu) («Law.» 26:21-24).
(4) Xəhərlərning muhasirigə elinixi, kəhətqilik, düxmənlər wə yaqa yurtluqlarning aldida boysunduruluxi wə ularning qattiq baxqurux tüzümi astida yaxixi («Law.» 26:25-27).
(5) Düxmənlərning əq elixi, qaytidin xəhərlərni qorxiwelixi, xəhərlər wə yər-zeminning wəyran boluxi, sürgün boluxi, sürgün boloqinida wəhimə astida yaxixi («Law.» 26:27-39, «Qan.» 28:63-68).

Miladiyədin ilgiri 539-yili Israilning Pars imperiyəsigə sürgün bolup qaytip kelixkə baxlioqan waqti idi. Gərqə ularning qiska məzgillik mustəqil waqitliri boloqan bolsimu, ularning omumiy əhwali qiyinqilikta idi; Əysa Məsih laroqa səz qiloqan waqtida ular Rim imperiyəsidə qattiq rejim astida turmakta idi. Gərqə ular əzlirining ihlasmənliki, kəp diniy heyt-bayramliri wə murasimliri tooruluq mahtansimu, bu əhwallar Hudaning ulardin tehi razi əməslikigə ispat əməsmu? Bularning hammisi ularning tehiqə towa qilmay, Hudaning jaza-tərbiyisining «bəxinqi basquq»idin, yəni düxmənlər təripidin qorxiwelinip wəyran bolux, xundakla sürgün bolux hətiridə turoqanlikioqa «alamətlər» («zamandiki alamətlər») əməsmu? Wə xundak ixlar dərwəkə miladiyə 70-yilida yüz bərgən. Yerusalem xəhiri wəyran bolup kəp Yəhudiylar sürgün boldi; keyin, miladiyə 135-yili Pələstində turup qaloqan Yəhudiylarning hammisi degüdək zemindin qaytidin sürgün bolup, yiraqt-yiraqlaroqa tarqaloqan.

Jamaətning uli nemə? 16:16-18:

«Simon Petrus:— Sən Məsih, mənggülük hayat Hudaning Ooqli ikənsən, — dəp jawab bərdi.

Əysa uningoqa:—

Bəhtliksən, i Yunus ooqli Simon! Buni sanga axkarilioquqi heq ət-qan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur. Mən sanga xuni

eytayki, sən bolsang Petrusdursən. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə ḳurimən. Uning üstidin təḥtisaraning dərwazilirimu ọalib kelәlməydu».

Bu soal intayin muḥim. Katoliklar muxu ayәtlərgə asasən, rosul Petrus «jamaәtning ul texi», Əysa xunga uni jamaәtning birinqi «Rim papasi» dəp bekitkən, dəp tәlim beridu. Lekin ayәtlər (wə Petrusning keyinki tәlimi) dəl buning əksini kərsitidu.

«**Sən bolsang Petrusdursən** («Petrus» degənlik «kiqik bir tax»)**; jamaitimni bu ḳoram tax** (grek tilida «petra», yooʇan bir tax) **üstigə ḳurimən**». Ḥalḳilik məsilə, Məsiḥ «petra» bilən nemini kərsitidu? Alimlar bu tooʇruluḳ ikki kəzḳaraxta bolup kəldi.

Birinqi kəzḳarax, Məsiḥ bu səz bilən Өzini kərsətti; ikkinqi kəzḳarax, bu səz Petrusning etiḳadi, xundaḳla Əysaning Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilixini kərsitidu (grek tilida «etirap» ḥəm «petra» ayalqə rodtiki səz). Bu bizning kəzḳariximizdur; Əysaning «**Buni sanga axkariliọuqi ḥeq ətḳan igisi əməs, bəlki ərxtiki Atamdur**» degən aldinḳi səzlirigə ḳarioʇanda, jamaәt Məsiḥ Hudaning Ooʇli, degən etiḳadḳa ul selinoʇan; lekin bu etiḳad insandin əməs, bəlki Huda Өzidin kəlgən etiḳadtur. Insanlarning nəzиridə ḥəmmisi ajiz wə nazuk kərüngən bolsimu, əmma Məsiḥ bu etiḳad üstigə Өz jamaitini ḳurmaḳta wə «**uning üstidin təḥtisaraning dərwazilirimu ọalib kelәlməydu!**».

«1Pet.» 4:2-10də, Petrusning jamaәtning maḥiyiti tooʇruluḳ səzlirini kərüng. U yərdə u өzini «ul texi» dəp kərsitəmdu yaki өzining pəḳәt Hudaning өyidiki «tirik taxlar»din biri ikənlikini kərsitəmdu? Oḳurmənlər өzliri birnemə desun!

Bu ayәtlərdin yənə bir məsilə qiḳidu; Əysa Petruska dərwəḳə qong bir ḥoḳuḳni tapxuridu. Bu uning «papa» ikənliki tüpəylidinmu?!: —

«**Ərx padixaḥliḳining aqḳuqlirini sanga tapxurimən; sən yər yüzidə nemini baoʇlisang ərxtimu baoʇlanoʇan bolidu, sən yər yüzidə nemini ḳoyup bərsəng, ərxtimu ḳoyup berilgən bolidu**».

Bu aqḳuqlar nemə? Jawabimiz bək addiy; Petrus dərwəḳə Hudaning «aqḳuquluḳ adəm»i bolup qiḳti. Üq bək muḥim pəyttə u pəyoʇəmbərqilik ḳilip Hudaning aoʇzidək bolup, adəmlərning etiḳadi arḳilik Hudaning padixaḥliḳioʇa kirixi üqün «ixik aqti» —

(1) U «orma ḥeyti» künidə Yerusalemda turuwatḳan Yəḥudiylarning etiḳad ḳilixi üqün «ixik aqti» («Ros.» 2:14-42). (U xu künidə səz ḳiloʇanda «yengi əḥdə»ning dairisinimu zor kengəytip eqip bərdi (2:39), birak өzining dəwatḳan gepini awwal toluḳ qüxənmidi, dəp ḳaraymiz).
(2) U Samariyədə turuwatḳanlarning Muḳəddəs Roḥni Hudaning iltipati süpitidə ḳobul ḳilixi üqün «ixik aqti» («Ros.» 8:14-17).
(3) («Ros.» 10-bab) U «yat əlliklər» üqün «etiḳadning ixikini aqti» (yənə 15:7nimu kərüng). Xuning bilən u «Rosullarning paaliyətliri»ning bexida hatiriləngən səzlərni («**Silər Muḳəddəs Roḥ üstünglaroʇa qüxkəndə silər küq-ḳudrətkə igə bolisilər, Yerusalem, pütün Yəḥudiyə wə Samariyə əlkiliri, jaḥanning qətlirigiqə Manga guwaḥqi bolisilər**») əməlgə axurux üqün «aqḳuquluḳ adəm» idi.-

17-babtiki «Məsiḥning өzgirip julaliḳta kərünüxi»

Muxu yərdə Məsiḥning «**өzgirip julaliḳta kərünüxi**»ning iqki xəripining toluḳ mənisini — intayin qong bir tema üstidə

ketirkinip izdinixkə səhipimiz qəklik bolоqaqka, biz pəkət muxu yərdə Petrusning: «**I Rəb, bu yərdə boloqinimiz nemidegən yahxi! Halisang, birini Sanga, birini Musaoqa, yənə birini Ilyaska dəp, bu yərgə üq kəpə yasayli**» deginining səwəbi üstidə azrak tohtilayli.

Birinqidin xu wakitlar bəlkim «kəpə heyti» məzgili boluxi mumkin idi. Xu qaoqda Israillar əz əyilirini bir həptə taxlap əzliri üqün kəpilərni kuruxi kerək idi. Buning məksiti: —

(1) Israil Misirdin qikip Pələstingə səpər kiloqinida turoqan makanliri kəpə-qedirlar ikənlikini əsləx, wə: —

(2) Kəlgüsi zamanda, Məsih kəlgəndə, «**Huda insanlar bilən makanlixidu**» dəp əsləx (məsilən, «Yəx.» 4:2-6, 33:20, «Zəf.» 3:15). Xunga Petrus muxundak kəpilərni yasiximiz kerək, dəp oylioqan boluxi mumkin. Lekin xübhisizki, uning asasiy məksiti, xu ajayib minutlarni uzartixtin ibarət idi. Kim Məsih wə pəyoqəmbərlərning həmrahlikida bolsa xundak boluxni halimaydu? Kəpilərni yasax ularni uzakrak turuxka kayil kilmamdu?!

Halbuki, Huda uning təxəbbusioqa kət'iy narazilikini bildürdi. Nemixka desək, səwəbi Musa wə Iliyas pəyoqəmbərlərning kəzliridin oqayib boloqanlikidin kərünidu. Petrusning eoqir hataliki, muxu hərmətlik ərbablarni (wə ularni hərmətliximiz kerək, əlwəttə) Məsih bilən təng orunoqa koyoqanlikidin ibarət. Undak ixka Huda kət'iy yol koymaydu.

«**Bu Mening səyümlük Ooqlumdur, Mən uningdin hursənmən. Uningoqa kulak selinglar!**»

Baxka heqkim Məsih bilən selixturoquqiliki yoktur; U Ooqul, təngdax Kutkuzoquqi, U Hudaning ong kolida olturoqan, aləmning Igisidur.

18:7

«**Insanni gunahka putlaxturidioqan ixlar tüpəylidin bu dunyadikilərning halioqa way! Putlaxturidioqan ixlar mukərrər bolidu; lekin xu putlaxturoquqi adəmning halioqa way!**».

Əysaning bu səzi bəlkim Yəhudani kəzdə tutidu, əlwəttə. Birak bu səzning kəng dairlik prinsipliri bar. Təwəndiki həkikətlərni kaytilisak ziyini bolmas: —

(1) Huda heqkimni gunah kilixka bekitməydu, yaki heqkimni gunahka azdurmaydu («Yak.» 1:13);

(2) Huda adəmlərning gunahlik kilmixlirini aldin'ala bilgəkə, ularni Özining həmmidin üstün turidioqan pilanlirining iqigə alidu. Halbuki, gərqə Uning xan-xəripi ularning gunahlik kilmixliri tüpəylidin tehimu uluoq kerüngən bolsimu, muxundak ixlar Uning biwasitə iradisi əməs wə Uningoqa kət'iy yakmaydu.

(3) Muxundak ixlarni sadir kiloqan kixilər əz kilmixlirioqa məs'uldur. Məsilən, biz Huda Adəm'atimizning Erəm baoqqisida gunah sadir kilidioqanlikini awwal bilətti, wə keyin Adəm'atimizning gunahi Uning uluoq mehir-xəpkitini tehimu roxən kilidu, dəp ixinimiz. Lekin Adəm'atimiz bəribir əz gunahioqa məs'ul idi wə uning üqün heq bolmioqanda yər yüzidə jaza tartti. Yəhudaning Məsihgə satkunluk kilidioqanliki Təwratta aldin'ala eytiloqanidi, lekin Yəhuda bu ix əzlükidin, muxu yolni özining ərkinliki bilən talliwaldi («Rim.» 3:1-10, 9:14-24).

21:44

«**Bu «tax»ka yikiloqan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax hərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talkan kiliwetidu**».

Məsihning bu səzidin karioqanda, Məsih boloqan taxtin «paqaklinix»tin baxka yol yok

ohxaydu! Əməliyəttə ixlirimiz dərwəkə xundak boluxi kerək. Məsihning yenioɣa kaqkanlar, Uni baxpanah kilip üstigə yikiloɣanlar haman bir küni Mukəddəs Roһning yetəkqilikidə əz gunahi wə xəhsiyətqiliki tüpəylidin towa kilix jəryanida əzidə əslidə boloɣan əzigə ixinix, təkəbburluk wə xəhsiyətqilikning parə-parə kilinoɣanlikini baykaydu. Hudaning nijatioɣa xu yolda boysunmioɣanlar haman bir küni əzlirini Hudaning jazasi astida baykaydu. Hudaning jazasini elip Baroɣuqi Məsihning Əzidur, U Hudaning padixahlikioɣa rəkib boloɣanlarning һəmmisini əz astida kukum-talkan kiliwətkən büyük «tax»dur («Dan.» 2:34, 35, 44).

22:33

««Mən Ibraһim, Isһak wə Yakuplarning Hudasidurmən!» degən xu səzini okumidinglarmu? Huda əlüklərning əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!».

Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə eytkan bu səzliri (Ibraһim, Isһak wə Yakuplar dunyadin ətüp 350 yil keyin) nemixka əlümdin tirilix degən ixni ispatlaydu? Əysa kərsətkinidək «**Huda əlüklərning əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur!**» — xunga Huda bu səzlərni eytkan waktida U muxu üq xəhsning roһining ibaditini kobul kilmakta idi. Ular Uning aldida tirik bolmay kandak bolidu? Bu ixning əzi «əlümdin tirilix» («yengi təndə bolux»)ni toluk isatlimaydu. Һalbuki, bu səzlər bizgə Hudaning əslidə bu üq xəhskə tapxuroɣan kəp wədəlirini əslitidu. Bolupmu: «**Sən kərüwatkan bu zeminlarni sanga wə sening əwladliringoɣa təkdim kilimən. Bu zemin mənggü silərgə mənsup**» («Yar.» 13:15, Ibraһimoɣa eytiloɣan); «**Mən sən wə səndin keyinki nəslinggə sən һazir musapir bolup turoɣan bu zeminni, yəni pütkül Kanaan zeminini əbədiy bir mülük süpitidə ata kilimən; wə mən ularning Hudasi bolimən**» («Yar.» 17:8, Ibraһim wə Isһakka eytiloɣan), (andin ohxax wədə Yakupka eytiloɣan 28:4). Huda ularning һərbirigə muxu zeminni wədə kiloɣandin keyin qokum əməlgə axuridu. Gərqə Ibraһim, Isһak wə Yakuplarning əwladliri Israillar Kanaan zeminini igiliwaloɣan bolsimu, ular əz əmridə uruk-tuoɣkanlirini dəpnə kilix üqün bir parqə yərni setiwaloɣandin baxka һeqyərgə igə bolmidi! Əmdi Huda səzini ularoɣa əməldə kərsitix üqün ularning һərbirini ölümdin tirildürüp Kanaan zeminidiki əz mirasida turoɣuzidioɣan bir küni boluxi kerək, xundak əməsmu?

27:6-10

«**Bax kaһinlar kəmüx tənggilərni yioɣiwelip: —**

Bu hun tölümi boloɣan tənggilərdur, ularni ibadəthanining həzinisigə koyux haram, — deyixti. Ular əzara məsliһətlixip, bu pullar bilən yaka yurtlukloroɣa mazarlik bolsun dəp, sapalqining bir parqə etizlikini setiwaldi. Xunga bu yər һaziroɣiqə «kanlik etiz» dəp atilip kəlməktə.bu wəkə arkilik Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin burun eytiloɣan munu bexarət əməlgə axuruldi:

«Israil həlki Uning üqün baһalap bekitkən baһasini,
Yəni ottuz kümüx tənggini ular elixti,
Wə Pərwərdigar Manga əmr kiloɣandək,
Sapalqining etizini setiwelixka həjləxti».

Muxu yərdiki məsilə, Matta muxu bexarətni nəkil kəltürüp, uning «**Yərəmiya pəyoɣəmbər təripidin**» boloɣanlikini eytidu, lekin bu bexarət Təwratta, «Zəkəriya pəyoɣəmbər»də tepilidu: —

«**Wə Pərwərdigar manga: «Mana bu ular Manga bekitkən kaltis baһa! Uni sapalqining aldioɣa taxlap bər!» dedi. Xuning bilən mən ottuz kümüx tənggini elip bularni Pərwərdigarning əyidə, sapalqining aldioɣa qəriwəttim**» («Zək.» 11:13)

Bəx imkaniyət bar: —

(1) Matta əslidə «Zriyu» (yaki «Zəriu» — «Zəkəriya»ning ⱪiskartilma xəkli) dəp yazoɳan. Birak keyinki kəqürmiqilər uni «Jr'iyu» («Yərəmiya»ning ⱪiskartilma xəkli) dəp okup hata kəqürgən.

(2) Əslidə Matta ɦeq pəyoɳəmbərning ismini ⱪoymioɳan, pəkət «pəyoɳəmbər təripidin» dəp yazoɳan. Keyinki kəqürmiqilər Yərəmiyaning ismini hata kirgüzgən. Bəzi kona kəqürmilərdə ɦeq isim kərünməydu; az bir ⱪisim kəqürmilərdimu «Zəkəriya»ning ismi kərülidu.

(3) Təwratta Zəkəriya pəyoɳəmbər təripidin hatiriləngən bu bexarət əməliyəttə Yərəmiyaning bir bexariti idi; birak buning hatirisi yokap kətkən.

(4) Matta ikki bexarətni yioɳinqakⱡidi; birinqisi Zəkəriyaningki, ikkinqisi Yərəmiyaningki (19:1-13də hatiriləngən — Yərəmiyaning xu bexaritidə «sapalqining dərwazisi»ning sirtidiki, əhlət kəydürülgən jay, xundakⱡa Hudaning jazasioɳa munasiwətlik jay («Tofət») kərsitilidu).

(5) Təwrattiki bəzi kona kəqürmilər «oram yazma» xəklidə yeziloɳan bolup, «pəyoɳəmbərlərning «oram yazma»sida bolsa «Yərəmiya» kitabning birinqi ⱪismi idi. Xunga mumkinqiliki barki, Mattaning «Yərəmiya»ning ismini ixlətkini pəkət «Yərəmiya» degən ⱪisimni əməs, bəlki («Zəkəriya»ni əz iqigə aloɳan) «Yərəmiya pəyoɳəmbər» degən isim dəp ataloɳan pütkül yazmini kərsətkənidi.

Biz 1- yaki 2-kəzⱪaraxⱪa ⱪayilmiz.

Injil 2-ḳisim
«Markus»
«Markus bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

Oḳurmənlər «Markus bayan ḳiloɣan hux həwər» tooɣruluḳ alaḥidə tonuxturuxni «Injildiki «tət bayan»» tooɣruluḳ omumiy kirix səzdin tapalaydu. Biz muxu yərdə pəḳət tət nuḳta üstidə tohtalmaḳqimiz: —

(1) Markus rosul Petrus bilən alaḥidə yeḳin munasiwəttə idi. Xunga uning bayanida Petrusning kəzliri arḳilik kərgən ḥəmdə uning qüxinixliri arḳilik məlum boloɣan nuroɣun təpsilatlar bardur. Naḥayiti ḳiziḳ bir yeri xuki, «Markus»ta on ikki rosul wə baxḳa muhlislarning Məsiḥgə baoɣlioɣan etiḳadi jəḥətidə kəp yetərsizliklər wə nuḳsanlar tolimu roxən kərünidu. Məsilən, «Markus»ning ahirḳi bablirida əysaoɣa əgəxkənlərning «rosul» yaki «muhlis» degən atiḳi pütünləy degüdək kərünməydu.

Bizning ḥeq gumanimiz yoḳki, ularning etiḳadidiki teyilip ketixlirining maḥiyitini rosul Petrus keyin qongḳur qüxinip yətkən, xunga Markus bu bayanini yazoɣanda Petrus uningoɣa «məsliḥətqi» bolux süpiti bilən bu nuḳta eniḳ namayan ḳilinsun dəp ḳattiḳ jekiligən. Xuningdək Markusning bayanida Petrusning səwənlikliri wə imansizliḳliri eniḳ kərünidu (16:7ni kərüng). Ḥətta «Matta»da Məsiḥning Petrusning etiḳadini təripligən səzliri hatiriləngən bolsimu, «Markus»ta hatirilənmigən («Mat.» 16:17-19). Buning səwəbi bəkmu roxəndur. Markus Petrus, baxḳa rosullar wə muhlislar (wə ḥazirḳi bizlər)ning ixənqlik wə etiḳadliḳ adəmlərgə aylanduruluxning mumkinqiliki bardur — lekin Markus bu ix pəḳət Məsiḥ Өz ələümi arḳilik barlikḳa kəltürgən «yengi əḥdə» bilən bolidu dəp kərsitidu («Mar.» 14:24). «Mar.» 7:14-23də Məsiḥning insanning ḳəlbidiki aldamqiliḳ wə qongḳur gunaḥkar təbiitigə xunqə eniḳ diagnozi kərsitilidu; bu jaḥil təbiitimiz biz pəḳət Məsiḥning əḥdisigə kirip, Muḳəddəs Roḥtin muyəssər boloɣandila ahirlixip, andin «**yengi roḥ, yengi ḳəlb**» bilən ḳaytidin bir baxlinix bolidu, dəp kərsitilidu.

(2) Markus Məsiḥning zor küq-ḳudritini oḳurmənlərgə ispatlimaḳqi. Xunga «tət bayan» iqidə Markusning bayanida Məsiḥning yaratḳan məjiziliri kəprək hatirilinidu. Yənə kelip bu nuḳta eniḳ kərünüxi üqün u kəp karamətlərni türkümlər boyiqə hatiriləydu. Xunga, u bayanini pütünləy «waḳit tərtipi» boyiqə yazoɣan əməs.

(3) 14:51-52də, Əysaning baxḳa barliḳ muhlisliriɣa ohxax, «Əysani taxlap ḳaqḳan» bir «naməlum yax yigit» kərsitilidu. Bu yax yigitni Markusning өzi, dəp ixinimiz.

(4) Markus «bayan»ini intayin addiy wə roxən uslub bilən yazidu.

Məzmun: —

1. Yəḥya pəyoɣəmbərning Əysa Məsiḥning kelixini jakarlixi (1:1-8)
2. Əysa Məsiḥning qəmüldürülüxi wə sinilixi (1:9-13-ayətlər)
3. Əysa Məsiḥning Galiliyədiki hizmiti (1:14-9:50)
4. Əysa Məsiḥning Yerusalemoɣa səpiri (10-bab)
5. Əysa Məsiḥning bu dunyadiki hizmitining ahirḳi ḥəptisi (11-15-bablar)
6. Əysa Məsiḥning tirilixi wə muhlisliriɣa kərünüxi (16-bab)

••••••••

Markus

«Markus bayan kiloɣan hux həwər» Qəmüldürgüqi Yəhyaning təlim berixi

Mat. 3:1-12; Luka 3:1-9, 15-17; Yuh. 1:19-28

1 [1] Hudaning ooɣli Əysa Məsiḥning hux həwirining baxlinixi: [2] Yəxaya pəyoɣəmbərning yazmisida hatiriləngəndək: —

«Mana, aldingda əlqimni əwətimən.
U sening yolungni aldin'ala təyyarlaydu.
[3] Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini!
U: «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar,
Uning üqün qioɣir yollirini tüptüz kilinglar!»
— dəydu».

[4] Kixilərni qəmüldürüx elip baridioɣan Yəhya pəyoɣəmbər qəl-bayawanda pəyda bolup, gunaḥlaroɣa kəqürüm elip kelidioɣan, towa kilixni bildüridioɣan suoɣa «qəmüldürüx»ni jakarlaxka baxlidi.
[5] Pütün Yəhudiyə əlkisidikilər wə pütkül Yerusalem xəḥiridikilər uning aldioɣa qikip, gunaḥlirini ikrar kilixi bilən uning təripidin Iordan dəryasida qəmüldürüldi. [6] Yəhya bolsa təgə yungidin kilinoɣan kiyim kiygən, beligə kən tasma baoɣlioɣanidi; yeməkliki qekətkə bilən yawa ḥərə ḥəsili idi. [7] U mundak dəp jakarlaytti:
— Məndin kudrətlik boloɣan biri məndin keyin kelidu. Mən ḥətta engixip kəxlirining booɣkuqini yexixkimu layik əməsmən! [8] Mən silərni suoɣila qəmüldürimən, lekin u silərni Mukəddəs Roḥka qəmüldüridu.

Məsiḥning qəmüldürülüxi wə sinilixi

Mat. 3:13-17; Luka 3:21-22

[9] Xu künlərdə xundak boldiki, Əysa Galiliyə əlkisining Nasarət xəḥiridin kelip, Yəhya təripidin Iordan dəryasida qəmüldürüldi. [10] U sudin qikkandila, asmanlarning yerilip, Roḥning kəptər kiyapitidə qüxüp, əz üstigə konuwatkanlikini kərdi. [11] Xuning bilən asmanlardin: «Sən Mening səyümlük Ooɣlum, Mən səndin toluk hursənmən!» degən bir awaz anglandi.
[12] Wə Roḥ dərḥal uni qəl-bayawanoɣa süyləp qikardi. [13] U qəldə kirik kün turup, Xəytan təripidin sinilip turatti. U xu yərdə yawayi ḥaywanlar bilən billə idi; xu künlərdə pərixtilər uning hizmitini kildi.

1:1 «Əysa Məsiḥning hux həwiri» — əzi elip kəlgən, əzi tooɣruluk hux həwərdur. **«hux həwirining baxlinixi»** — Markus Əysa Məsiḥ tooɣruluk bu hux həwərning əzi Huda aləmni yaratkinidək yengi bir baxlinix kəldi, dəp kərsətməkqi boluxi mumkin («Yar.» 1:1).
1:2 «Mana, aldingda əlqimni əwətimən. U sening yolungni aldin'ala təyyarlaydu» — səzligüqi Huda Əzi, əlwəttə. Muxu səzlər awwal «Mis.» 23:20 ḥəm «Mal.» 3:1də kərünidu.
1:2 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mat. 11:10; Luka 7:27.
1:3 «Anglanglar, dalada birsining towlioɣan awazini! U: «Pərwərdigarning yolini təyyarlanglar, Uning üqün qioɣir yollirini tüptüz kilinglar!» — «Yəx.» 40:3.
1:3 Yəx. 40:3; Mat. 3:3; Luka 3:4; Yuh. 1:23.
1:4 «Yəhya qəl-bayawanda pəyda bolup...» — ərəbqə «Yəḥya» degən isim ibraniy tilida wə grek tilida uqraydioɣan «Yuḥanna» degən isimdur; mənisi, «Pərwərdigarning meḥir-xəpkiti»dur. **««gunaḥlaroɣa kəqərüm elip kelidioɣan, towa kilixni bildüridioɣan «qəmüldürüx»»** — «qəmüldürüx» bolsa, suoɣa qəmüldürüxni kərsitidu. Baxkiqə eytkanda, «yaman yolliringlardin yenip, towa kilinglar! Towa kiloɣanlikinglarni bildürük üqün suoɣa qəmüldürüxni kobul kilinglar. Xundak kiloɣanda, Huda silərni kəqürüm kilidu!» — Degəndək.
1:4 Mat. 3:1; Luka 3:3; Yuh. 3:23.
1:5 Mat. 3:5; Luka 3:7.
1:6 2Pad. 1:8; Law. 11:22; Mat. 3:4.
1:7 Mat. 3:11; Luka 3:16; Yuh. 1:27.
1:8 Yəx. 44:3; Yo. 2:28,29; Mat. 3:11; Ros. 1:5; 2:4; 11:15,16; 19:4.
1:10 «Roḥning kəptər kiyapitidə qüxüp, əz üstigə konuwatkanlikini kərdi» — «Roḥ» Hudaning Roḥi, Mukəddəs Roḥni kərsitidu. **«kəptər kiyapitidə»** — yaki «pahtək kiyapitidə». Grek tilida bu kux «peristera» dəp atilidu. «peristera» grek tilida ḥəm kəptərni ḥəm pahtəknimu kərsitidu.
1:10 Mat. 3:16; Luka 3:21; Yuh. 1:32.
1:11 Zəb. 2:7; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 9:7; Luka 3:22; 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
1:12 «Wə Roḥ dərḥal uni qəl-bayawanoɣa süyləp qikardi» — «Roḥ» — Hudaning Roḥi, Mukəddəs Roḥni kərsitidu. **«....Roḥ dərḥal uni qəl-bayawanoɣa süyləp qikardi»** — grek tilida «...Roḥ dərḥal uni qəl-bayawanoɣa ittirip qikardi» deyilidu.
1:12 Mat. 4:1; Luka 4:1.
1:13 «U qəldə kirik kün turup, Xəytan təripidin sinilip turatti» — bu ayətkə karioɣanda, u qəl-bayawanda kirik kün turoɣanda, Xəytanning sinakliri tohtimay dawamlaxturuloɣanidi. «Matta» wə «Luka»da hatiriləngən sinaklar bu kirik künning ahirida kəlgən bolup, sinaklar

Əysaning tət belikqini qakirixi

Mat. 4:12-22; Luka 4:14-15; 5:1-11

14-15 Əmdi Yəhya solanoqandin keyin, Əysa
Galiliyə əlkisigə berip: «Wakit-saiti toxti,
Hudaning padixahliki yekinlaxti! Towa
kilinglar, hux həwərgə ixininglar!» dəp
Hudaning padixahlikining hux həwirini
jakarlaxka baxlidi.

16 Xu künlərdə u Galiliyə dengizi boyida ke-
tiwetip, Simon bilən inisi Andriyasni kərdi.
Ular belikqi bolup, dengizoqa tor taxlawatat-
ti. 17 Əysa ularoqa:
— Mening kəynimdin menginglar, mən
silərni adəm tutkuqi belikqi kilimən! — de-
di. 18 Ular xuan torlirini taxlap, uningoqa
əgixip mangdi. 19 U xu yərdin bir'az ətüp
Zəbədiyning ooqli Yakupni inisi Yuhanna
bilən kərdi. Bu ikkisi kemidə turup torlirini
ongxawatatti. 20 U xuan ularnimu qakirdi.
Ular atisi Zəbədiyni mədikarlar bilən billə
kemidə kaldurup, əzliri uning bilən mangdi.

Əysaning jin qaplaxkan adəmni azad kilixi

Luka 4:31-37

21 Ular KəpərNahum xəhirigə kirdi. Xa-
bat küni u udul sinagogka kirip, təlim
berixkə baxlidi. 22 Halayik uning təlimigə
həyranuhəs boluxti. Qünki uning təlimliri
Təwrat ustazliriningkigə ohximaytti, bəlki
tolimu nopuzluk idi.

23 Sinagogta napak roh qaplaxkan bir adəm
bar idi. U:
24 — I Nasarətlik Əysa, biz bilən karing bol-
misun! Sən bizni yokatkili kəldingmu? Mən
sening kimlikingni bilimən, sən Hudaning
Mukəddəs boloquqisisən! — dəp towlaytti.
25 Lekin Əysa jinoqa tənbih berip: — Aoqzingni
yum, bu adəmdin qik! — dedi.
26 Napak roh heliki adəmning tenini tartix-
turup, kattik warkirioginiqə uningdin qikip
kətti.
27 Halayik həmmisi buningdin intayin həyran
bolup, əzara oquloqula kilixip:
— Bu kandak ix? Yengi bir təlimoqu! Qünki
u hokuk bilən hətta napak rohlaroqimu
buyruk kilalaydikən, ularmu uning səzigə
boysunidikən, — deyixti. 28 Buningdin uning
xəhriti xu haman pütün Galiliyə əlkisining
ətrapioqa pur kətti.

Əysaning Simonning əyidə bimarlarni sakaytixi

Mat. 8:14-17; Luka 4:38-41

29 Ular sinagogtin qikipla, Yakup wə Yuhanna
bilən Simon wə Andriyasning əyigə bardi.
30 Əmma Simonning kaynanisi kizitma iqidə
yetip kaloqanidi. Ular dərhal uning əhwalini
Əysaoqa eytti. 31 U ayalning kexioqa berip,
kolidin tutup, yəlap ərə turoquzdi. Uning
kizitmisi dərhal yandi wə u ularni kütüxkə
kirixti.
32 Kəqkurun kün patkanda, kixilər barlik
aoqriklarni wə jin qaplaxkanlarni uning
aldioqa elip kelixti. 33 Pütün xəhərdikilər ixik
aldioqa toplaxkanidi. 34 Xuning bilən u hər
türlük kesəllərgə giriptar boloqan nuroqun
kixilərni sakaytti wə nuroqun jinlarni

əwjigə qikkanidi.

1:14-15 «Hudaning padixahlikining hux həwiri» — yaki «Hudaning hux həwiri».

1:14-15 Mat. 4:12; Luka 4:14; Yuh. 4:43.

1:16 «Ular belikqi bolup, dengizoqa tor taxlawatatti» — muxu hil tor adəttə kemining kəynidin tartilatti.

1:16 Mat. 4:18.

1:17 «mən silərni adəm tutkuqi belikqi kilimən!» — «adəmni tutkuqi» muxu yərdə «tutux» ziyan yətküzüx yaki ulardin paydilinix üqün əməs, bəlki ularni Xəytanning ilkidin elip kutkuzuxni kərsitidu.

1:17 Yər. 16:16; Əz. 47:10.

1:18 Mat. 19:27; Mar. 10:28; Luka 5:11; 18:28.

1:19 Mat. 4:21.

1:21 «U udul sinagogka kirip, təlim berixkə baxlidi» — «sinagog»lar — Yəhudiylarning ibadət kilixka yioqilidioqan jayliri. «Təbirlər»ni kərüng.

1:21 Mat. 4:13; Luka 4:31.

1:22 Mat. 7:28; Luka 4:32.

1:23 «napak roh» — jinni kərsitidu, əlwəttə. Əmma bundak ibarə jinlarning əyni napaklikini təkitləydu.

1:23 Luka 4:33.

1:29 Mat. 8:14; Luka 4:38.

1:32 «Kəqkurun kün patkanda, kixilər barlik aoqriklarni wə jin qaplaxkanlarni uning aldioqa elip kelixti» — xu küni «xabat küni» (dəm elix küni) bolup, həlk bimarlarni Əysaning aldioqa kətürüp apirix üqün kəqkurunoqiqə kütkənidi. Ibraniylaroqa nisbətən «yengi bir kün» kəqkurunda baxlinidu.

1:32 Mat. 8:16; Luka 4:40.

kixilərdin ḫəydiwətti. Lekin u jinlarning gəp ḳilixḳa yol ḳoymidi, qünki ular uning kim ikənlikini bilixətti.

Dua ḳilix, təlim berix

Luḳa 4:42-44

35 Ətisi ətigən tang tehi atmastinla, u ornidin turup, xəḫərdin qikip, hilwət bir jayoɣa berip dua-tilawət ḳildi.. 36 Simon bilən uning ḫəmraḫliri uni izdəp qikti. 37 Uni tapḳanda:
— Ḫəmmə adəm seni izdixiwatidu! — deyixti.
38 U ularoɣa:
— Baxḳa yərlərgə, ətraptiki yezilaroɣimu səz-kalamni jakarlixim üqün barayli. Qünki mən dəl muxu ix üqün kelixim, — dedi.. 39 Xundaḳ ḳilip, u pütkül Galiliyə əlkisini aylinip, sinagoglirida səz-kalamni jakarlaytti ḫəmdə jinlarni kixilərdin ḫəydiwetətti.

Əysaning mahaw kesəlni saḳaytixi

Mat. 8:1-4; Luḳa 5:12-16

40 Mahaw kesili bar bir kixi uning aldioɣa kelip yelinip, tizlinip turup:
— Əgər halisingiz, meni kesilimdin pak ḳilalaysiz! — dəp ətündi..
41 Əysa iqi aoɣrioɣaq ḳolini sozup uningoɣa təgküzüp turup:
— Halaymən, pak ḳilinoɣin! — dewidi, 42 xu səz bilənla mahaw kesili dərḫal bimardin ketip, u pak ḳilindi. 43 U uningoɣa:
— Ḫazir bu ixni ḫeqkimgə eytma, bəlki udul berip məs'ul kaḫinoɣa özüngni kərsitip, kaḫinlarda guwaḫliḳ bolux üqün, Musa bu kesəldin paklanoɣanlaroɣa əmr ḳiloɣan ḳurbanliḳlarni sunoɣin, — dəp uni ḳattiḳ agaḫlandurup yoloɣa saldi..
45 Biraḳ u adəm qikip, bu ixni kəp yərlərdə jar selip, kəng yeyiwətti. Xuning bilən Əysa ḫeqḳandaḳ xəḫərgə oquḳ-axkara kirəlməy, bəlki xəḫərlər sirtidiki hilwət jaylarda turuxḳa məjbur boldi; halayiḳ ḫər tərəptin uning yenioɣa toplixatti.

Əysaning paləq adəmni saḳaytixi

Mat. 9:1-8; Luḳa 5:17-26

2 1 Birnəqqə kündin keyin u ḳaytidin Kəpərnaḫumoɣa kirdi. U əydikən, degən həwər tarḳiliwidi,. 2 xunqə kəp adəm u yərgə yioɣildiki, ḫətta ixik aldidimu put dəssigüdək yər ḳalmioɣanidi. U ularoɣa səz-kalam yətküzüwatatti. 3 Mana xu əsnada, birnəqqə adəm uning aldioɣa bir paləqni elip kəldi; uni ulardin təti kətürüp əkəlgənidi.. 4 Adəmning kəplükidin uningoɣa yeḳinlixalmay, ular uning üstidin əgzini texip, təxük aqḳandin keyin paləqni zəmbil bilən Əysaning aldioɣa qüxürdi.. 5 Əmdi Əysa ularning ixənqini kərüp paləqkə:
— Balam, gunaḫliring kəqürüm ḳilindi, — dedi.
6 Lekin u yərdə olturoɣan bəzi Təwrat ustazliri kənglidə gumaniy soallarni ḳoyup:
7 «Bu adəm nemə üqün mundaḳ dəydu? U kupurluḳ ḳiliwatidioɣu! Hudadin baxḳa kimmu gunaḫlarni kəqürüm ḳilalisun?» deyixti..
8 Əysa xuan roḫida ularning kəngülliridə xundaḳ gumaniy soallarni ḳoyuwatḳanliḳini bilip yetip, ularoɣa mundaḳ dedi:

1:35 Mat. 14:23; Luḳa 4:42.
1:38 «Qünki mən dəl muxu ix üqün kelixim» — grek tilida «qünki mən dəl muxu ix üqün qikixim».
1:38 Yəx. 61:1; Luḳa 4:18;43.
1:40 «mahaw kesili bar bir kixi» — «mahaw kesili» bir hil ḳorḳunquluḳ terə kesili bolup, Yəḫudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloɣanlarni napak dəp ḳarap ularoɣa ḳət'iy yeḳinlaxmaytti.
1:40 Mat. 8:2; Luḳa 5:12.
1:43 «Musa bu kesəldin paklanoɣanlaroɣa əmr ḳiloɣan ḳurbanliḳlarni sunoɣin» — Musa pəyoɣəmbər Təwrat ḳanunida xundaḳ əmrni kərsətkən: — Bir mahaw kesili saḳaytiloɣan bolsa, u muḳəddəs ibadəthanioɣa berip, özining saḳaytiloɣanliḳini kaḫinoɣa kərsitip, andin mahaw kesilidin saḳayoɣanlar ḳilixḳa tegixlik ḳurbanliḳlarni sunuxi kerək idi. Xübḫisizki, Musa pəyoɣəmbərdin baxlap Məsiḫ Əysa kəlgüqə, bu murasim ḫeq ətküzülüp baḳḳan əməs idi. «Law.» 14-babni kərüng.
1:43 Law. 13:2; 14:1.
2:1 Mat. 9:1; Luḳa 5:17.
2:3 Mat. 9:1; Luḳa 5:18.
2:4 «uning üstidin əgzini texip, təxük aqḳandin keyin...» — awwal əgzining kaḫixlirini elixi kerək idi.
2:7 Zəb. 32:5; 51:2-4; Yəx. 43:25.

— Silər kəngüldə nemixkа xundak soallarni kоyisilər? [9] Muxu paləqkə: «Gunahliring kəqürüm kilindi!» deyix asanmu, yaki «Ornungdin tur, zəmbil-kərpəngni yioɳixturup mang!» deyix asanmu? [10] Əmma ҳazir silərning Insan'ooɳlining yər yüzidə gunahlarni kəqürüm kilix ҳokukioɳa igə ikənlikini bilixinglar üqün, — U paləq kesəlgə:

[11] — Sanga eytayki, ornungdin tur, zəmbil-kərpəngni yioɳixturup əyünggə kayt! — dedi. [12] U dərhal ornidin dəs turup, zəmbil-kərpisini yioɳixturdi wə ҳəmməylənning kəz aldida əydin qikip kətti. Ҳəmməylən kattik ҳəyran kelip Hudani uluoɳlixip:

— Muxundak ixni əzəldin kərüp bakmioɳaniduk, — deyixti.

Əysaning Lawiyni muhlislikka qakirixi — «gunahkarlar» bilən ҳəmdastihan olturuxi

Mat. 9:9-13; Luka 5:27-32

[13] U yənə dengiz boyioɳa karap mangdi. Kixilər topi uning ətrapioɳa olixiwaldi. U ularoɳa təlim bərdi.

[14] U yoldin ətüp ketiwatkanda, baj alidioɳan orunda olturoɳan Alfayning ooɳli Lawiyni kərüp, uningoɳa:

— Manga əgəxkin, — dedi. U ornidin turup, uningoɳa əgəxti.

[15] Wə xundak boldiki, u Lawiyning əyidə dastihanda olturoɳanda, nuroɳun bajgirlar wə gunahkarlar Əysa wə uning muhlisliri bilən ҳəmdastihan boldi. Bundak kixilər heli kəp idi, ularmu uningoɳa əgəxkənidi.

[16] Əmdi Təwrat ustazliri wə Pərisiylər uning gunahkarlar wə bajgirlar bilən bir dastihanda olturoɳanlikini kərüp, muhlislirioɳa:

— U nemixka bajgir wə gunahkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturidu?! — deyixti.

[17] Buni anglioɳan Əysa ularoɳa:

— Saoɳlam adəm əməs, bəlki bimarlar tewipka mohtajdur. Mən ҳəkkaniylarni əməs, bəlki gunahkarlarni qakiroɳili kəldim, — dedi.

Yengi konidin əwzəldur

Mat. 9:14-17; Luka 5:33-39

[18] Əmdi Yəhyaning muhlisliri bilən Pərisiylər roza tutuwatatti. Bəzilər uning aldioɳa kelip:

— Nemixka Yəhyaning muhlisliri wə Pərisiylərning muhlisliri roza tutidu, lekin sening muhlisliring tutmaydu? — dəp soraxti.

[19] Əysa jawabən mundak dedi:

— Toyi boluwatkan yigit tehi toyda ҳəmdastihan olturoɳan qaoɳda, meҳmanliri roza tutup oltursa kandak bolidu!? Toyi boluwatkan yigit toyda bolsila, ular ҳeqkandak roza tutalmaydu. [20] Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu kündə roza tutidu.

2:13 Mat. 9:9; Luka 5:27.

2:14 «baj alidioɳan orunda olturoɳan Alfayning ooɳli Lawiy...» — «Lawiy»ning baxka ismi «Matta» idi.

2:15 «dastihanda olturoɳanda» — grek tilida «dastihanda yatkanda» bilən ipadilinidu. Xu qaoɳlarda kixilər dastihan selinoɳan xirə ətrapida yanpaxlap yatkan ҳalda oɳizalinixatti. **«nuroɳun bajgirlar wə gunahkarlar Əysa wə uning muhlisliri bilən ҳəmdastihan boldi»** — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoɳal kiloɳan rimliklar üqün əz həlkidin baj yioɳip beridioɳan wə xu səwəbtin nəprətkə uqrioɳan Yəhudiylar. **«gunahkarlar»** — Təwrat-Injil boyiqə ҳərbir adəm gunahkar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunahkarlar» degən səz, ҳali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alahidə «gunahkarlar» dəp ataloɳan bajgirlar, paҳixə ayallar, ҳətta sawatsiz kixilər katarliklarni kəzdə tutidu.

2:16 «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər...» — «Pərisiylər» kattik tələplik bir diniy məzҳəptikilər idi. Ular tooɳruluk «Təbirlar»ni kerüng.

2:17 «ҳəkkaniylarni əməs, bəlki gunahkarlarni qakiroɳili kəldim» — muxu muҳim səzidə «gunahkarlar» degini, əzlirining gunahkar ikənlikini tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki ҳəmmə adəm gunahkardur. «Ҳəkkaniylar» Pərisiylərdək əzini ҳəkkaniy dəp ҳesablioɳanlarni kərsitidu. Xunga Məsih xundak kixilərni qakiralmaytti.

2:17 Mat. 9:13; 21:31; Luka 5:32; 19:10; 1Tim. 1:15.

2:18 Mat. 9:14; Luka 5:33.

2:19 «toy meҳmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.

2:19 Yəx. 62:5; 2Kor. 11:2.

2:20 «yigit meҳmanlardin elip ketilidu» — bu səzlər Əysaning elümi əzigə əgəxkənlərgə kayoɳu-ҳəsrət elip kelidioɳanlikini kərsitidioɳan bexarət.

21 Ḥeqkim kona kəngləkkə yengi rəhttin
yamaḳ salmaydu. Undaḳ ḳilsa, yengi yamaḳ
kirixip, kona kiyimni tartixturup yirtiweti-
du. Nətijidə, yirtiḳ tehimu yooɣinap ketidu.
22 Ḥeqkim yengi xarabni kona tulumlaroɣa
ḳaqilimaydu. Əgər undaḳ ḳilsa, xarabning
eqixi bilən tulumlar yerilip ketidu-də, xa-
rabmu təkülüp ketidu ḥəm tulumlarmu kar-
din qiḳidu. Xuning üqün yengi xarab yengi
tulumlaroɣa ḳaqilinixi kerək.

Insan'ooɣli «Xabat künining Igisi»dur

23-ayəttiki izaḥatni kərüng

Mat. 12:1-8; Luḳa 6:1-5

23 Bir xabat küni xundaḳ boldiki, u
buoɣdayliḳlardin ətüp ketiwatatti. Uning
muhlisliri yolda mengiwatḳanda baxaḳlarni
üzüxkə baxlidi. 24 Pərisiylər uningoɣa:
— Ḳara, ular nemixḳa xabat küni Təwratta
qəkləngən ixni ḳilidu? — deyixti.
25 U ularoɣa:
— Padixaḥ Dawutning əzi wə ḥəmraḥliri
ḥajətmən boloɣanda, yəni aq ḳaloɣanda nemə
ḳiloɣanliḳini muḳəddəs yazmilardin oḳu
mioɣanmusilər? 26 — Demək, Abiyatar bax
kaḥin boloɣan waḳtida, u Hudaning əyigə
kirip, Hudaoɣa ataloɣan, Təwratta pəḳət
kaḥinlarning yeyixigila bolidioɣan nanlarni
sorap yegən, xundaḳla ḥəmraḥlirioɣimu
bərgən? — dedi.
27 U ularoɣa yənə:
— Insan xabat küni üqün əməs, xabat küni in-
san üqün yaritildi. 28 Xuning üqün, Insan'ooɣli
xabat küniningmu Igisidur, — dedi.

Ḳoli ḳurup kətkən bimarning saḳaytilixi

Mat. 12:9-14; Luḳa 6:6-11

3 1 U yənə sinagogḳa kirdi. Xu yərdə bir
ḳoli yigiləp kətkən bir adəm bar idi.
2 Pərisiylər Əysaning üstidin ərz ḳilayli
dəp xabat künidə kesəl saḳaytidioɣan-
saḳaytmaydioɣanliḳini paylap yürətti. 3 Əysa
ḳoli yigiləp kətkən adəmgə:
— Ornungdin turup, otturioɣa qiḳḳin! — dedi.
4 Andin, sinagogdikilərdin:
— Təwrat ḳanunioɣa uyoɣun boloɣini xa-
bat küni yahxiliḳ ḳilixmu, yaki yamanliḳ
ḳilixmu? Janni ḳutḳuzuxmu yaki ḥalak
ḳilixmu? — dəp soridi. Lekin ular zuwan
sürüxmidi.
5 U oɣəzəp bilən ətrapioɣa nəzər selip ularoɣa
kəz yügürtüp, ularning tax yürəklikidin
ḳayoɣurdi. Andin u kesəlgə:
— Ḳolungni uzat, — dedi. U ḳolini uzitiwidi,

2:21 «Ḥeqkim kona kəngləkkə yengi rəhttin yamaḳ salmaydu» — yengi rəht kirixip ketidu, əlwəttə.
2:22 Mat. 9:17.
2:23 «Bir xabat küni xundaḳ boldiki, ...» — «xabat küni» (dəm elix küni) tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng. Bu xənbə küni, Təwrat kalendari boyiqə ḥaptining yəttinqi küni bolup, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Israildiki ḥərbir insan wə mal-ḳarwilarmu xu küni ḥərḳandaḳ ix-hizmət ḳilmay, dəm elixi kerək idi.
2:23 Ḳan. 23:24; Mat. 12:1; Luḳa 6:1.
2:24 «Təwratta qəkləngən ix» — Təwrat ḳanunida qəkləngən, deməḳqi. Təwrat ḳanuni boyiqə dəm elix küni «haman tepix» «hizmət» dəp ḳarilip, ḳanunoɣa hilapliḳ ix dəp ḥesablinixi kerək idi, əlwəttə. Pərisiylər muhlislarning danlarni yeyix üqün aḳlixini «haman təpkənlik» dəp ḳarioɣan. Əmdi baxaḳlarni üzüp yeyix ziraətlərgə oroɣaḳ selix bilən ohxaxmu yaki ohxax əməsmu, buningoɣa oḳurmənlər Məsiḥning jawabini oḳup əzi birnemə desun! «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizdə muxu ix tooɣruluḳ izaḥatlirimizni kərüng.
2:24 Mis. 20:10.
2:25 «Dawutning... aq ḳaloɣanda nemə ḳiloɣanliḳini muḳəddəs yazmilardin oḳumioɣanmusilər?» — «oḳumioɣanmusilər?» degən səz Pərisiylərning daim rəḳibliridin soraydioɣan soal xəkli idi.
2:25 1Sam. 21:6.

2:26 «Abiyatar bax kaḥin boloɣan waḳtida» — «1Sam.» 21:1-7 boyiqə, Abiyatar rəsmiy bax kaḥin bolmioɣan. Lekin Injil dəwridiki əḥwaloɣa ohxax, ikki adəm baxḳa-baxḳa yərdə bolsa ikkisi xu rolda boluxi mumkin (Məsiḥ yər yüzidə hizmət ḳiloɣan məzgildə Ḳayafa isimlik ḥəm Annas isimlik ikki adəm ohxax bir waḳitta «bax kaḥin» idi). **«*Dawut* Hudaning əyigə kirip, Hudaoɣa ataloɣan, Təwratta pəḳət kaḥinlarning yeyixigila bolidioɣan nanlarni sorap yegən, xundaḳla ḥəmraḥlirioɣimu bərgən?»** — bu wəḳə «1Sam.» 21:1-7də hatirilənɣan.
2:26 Law. 24:9.
2:28 «Insan'ooɣli» — Məsiḥning əzini kərsitidu. Bu ibarə tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng.
2:28 Mat. 12:8; Luḳa 6:5.
3:1 Mat. 12:9; Luḳa 6:6.
3:2 «*Pərisiylər* Əysaning üstidin ərz ḳilayli dəp xabat künidə kesəl saḳaytidioɣan-saḳaytmaydioɣanliḳini paylap yürətti» — ularning ḳilmaḳqi boloɣan ərzi bolsa «U xabat künidə kesəlni saḳaytsa, «ixligən» yaki «hizmət ḳiloɣan»oɣa barawər bolidu, xunga (ularning qüxinixiqə) «Təwrat ḳanunioɣa hilapliḳ ḳiloɣan»» bolidu.

ḳoli əsligə kəltürüldi.
6 Əmdi Pərisiylər dərḥal sirtḳa qiḳip, uni ḳandaḳ yoḳitix tooɣrisida Ḥerod padixaḥning tərəpdarliri bilən məsliḥət ḳilixḳa baxlidi.

Dengiz boyidiki top-top adəmlər

7-8 Andin Əysa muhlisliri bilən billə u yərdin ayrilip dengiz boyioɣa kətti; Galiliyə əlkisidin qong bir top adəmlər uningoɣa əgixip bardi; xundaḳla uning ḳiloɣan əməllirini anglioɣan ḥaman, pütün Yəḥudiyə əlkisidin, Yerusalem xəḥiridin, Idumiya əlkisidin, Iordan dəryasining ḳarxi təripidin, Tur wə Zidon xəḥərlirining ətrapidiki jaylardin zor bir top adəmlərmu uning yenioɣa kelixti. 9 U adəmlərning kəplikidin əzini ḳistap ḳoymisun dəp muhlisliriɣa kiqik bir kemining uningoɣa yeḳin turuxini tapilidi. 10 Qünki u nuroɣun bimarlarni saḳaytḳini tüpəylidin ḥərḳandaḳ waba-kesəlliklərgə giriptar boloɣanlarning ḥəmmisi uningoɣa ḳolumni bir təgküzüwalsam dəp ḳistixip kelixkənidi. 11 Napak roḥlar qaplixiwaloɣanlar ḳaqanla uni kərsə, uning aldioɣa yiḳilip: «Sən Hudaning Ooɣlisən!» dəp warḳirixatti. 12 Lekin u napak roḥlaroɣa əzining kim ikənlikini axkarilimaslikḳa ḳattiḳ tənbiḥ berip agaḥlanduratti.

Əysaning on ikki rosulni tallixi

Mat. 10:1-4; Luḳa 6:12-16

13 U taoɣḳa qiḳip, əzi halioɣan kixilərni yenioɣa qaḳirdi; ular uning yenioɣa kelixti. 14 U ulardin on ikkisini əzi bilən billə boluxḳa, səz-kalamni jakarlaxḳa, 15 kesəllərni saḳaytix wə jinlarni ḥəydəx ḥoḳuḳioɣa igə boluxḳa tallap bekitti. 16 U bekitkən on ikki kixi: Simon (u uningoɣa Petrus dəp isim ḳoyoɣan), 17 Zəbədiyning ooɣli Yaḳup wə uning inisi Yuḥanna, (u ularni «Binni-Rəgaz», yəni «Güldürmama ooɣulliri» dəpmu atioɣan), 18 Andriyas, Filip, Bartolomay, Matta, Tomas, Alfayning ooɣli Yaḳup, Taday, millətpərwər dəp ataloɣan Simon, 19 wə uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəḥuda Ixḳariyotlardin ibarət.

Əysa Xəytandin küqlüktur

Mat. 12:22-32; Luḳa 11:14-23; 12:10

20 U əygə ḳaytip kəlgəndin keyin, u yərgə yənə xunqə nuroɣun adəmlər toplandiki, ularning ḥətta oɣizalanoɣudəkmu waḳti qiḳm idi. 21 Əysaning ailisidikilər buni anglap, uni tutup kelixkə berixti. Qünki ular uni «Əḳlini yoḳitiptu» degənidi.

22 Yerusalemdin qüxkən Təwrat ustazliri bolsa: «Uningda Bəəlzibub bar», wə «U pəḳət jinlarning əmirigə tayinip jinlarni ḳooɣliwetidikən», deyixətti.

23 Xuning üqün u Təwrat ustazlirini yenioɣa qaḳirip, ularoɣa təmsillərni ixlitip mundaḳ dedi:

3:5 «ḳoli əsligə kəltürüldi» — kəltürüldi» degən peilning «məjḥul xəkli» bizgə bu ixni Huda Əzi ḳiloɣan, degənni uḳturidu. Əmdi ular bu məjizini «xabat künidə yaratḳanliḳi» üqün zadi kimni əyibləməḳi?

3:5 1Pad. 13:6.

3:6 «Ḥerod padixaḥning tərəpdarliri» — Ḥerod padixaḥ wə uning tərəpdarliri tooɣruluḳ «Təbirlər»ni kərüng. Lekin bizgə əng ḥəyran ḳalarliḳi bəlkim xuki, Rəbbimiz təlim berixkə baxlioɣanda, bir-birigə küxəndə boloɣan ««Ḥerod tərəpdarliri» wə Pərisiylər ḥəmkarlixip, Əysani yoḳitixḳa məslihətlixidu («Mat.» 22:16nimu kərüng). Mana ḳarangoɣulukḳa təwə boloɣan kixilər ḥaman birinqi bolup nur bilən düxmənlixidu («Yuḥ.» 1:5, 3:19).

3:6 Mat. 12:14; Yuḥ. 10:39; 11:53.

3:7-8 «Idumiya əlkisi» — «Idumiya» Təwratta «Edom» deyilidu.

3:7-8 Mat. 4:25; Luḳa 6:17.

3:13 Mat. 10:1; Mar. 6:7; Luḳa 6:13; 9:1.

3:14 Yuḥ. 17:24

3:15 «U ulardin on ikkisini əzi bilən billə boluxḳa... jinlarni ḥəydəx ḥoḳuḳioɣa igə boluxḳa tallap bekitti» — (14-15-ayət) bəzi kona kəgürmilərdə 14-15-ayəttə «U ulardin on ikkisini «rosullar» dəp atap, əzi bilən billə boluxḳa, səz-kalamni jakarlaxḳa wə jinlarni ḥəydəx ḥoḳuḳioɣa igə boluxḳa tallap bekitti» deyilidu.

3:17 «Zəbədiyning ooɣli Yaḳup wə uning inisi...» — yaki «Zəbədiyning ooɣli Yaḳup wə uning akisi...». **«u ularni «Binni-Rəgaz», yəni «Güldürmama ooɣulliri» dəpmu atioɣan»** — muxu yərdə biz bu isimni ibraniy tilidiki aḥangi boyiqə alduḳ. «Rəgaz» ibraniy tilida adəttə «oɣəzəp, ḳəḥr»ni bildüridu. Ḳarioɣanda ular ikkilisi əslidə intayin terikkək idi! Grek tilida tələppuz «Boanərgəs» dəp oḳulidu.

3:18 «millətpərwər dəp ataloɣan Simon» — yaki «Ḳanaanliḳ Simon». Yəhudiy «millətpərwərliri» yaki «millətqiliri» wətinini Rim imperiyəsidin azad ḳilix üqün zorawanliḳ yoli bilən kürəx ḳiloɣuqilar idi.

3:20 Mar. 6:31.

3:22 «uningda Bəəlzibub bar» — «Bəəlzibub» yaki «Bəəlzibul» bolsa jinlarning əmiri boloɣan Xəytanning baxḳa bir ismidur.

3:22 Mat. 9:34; 12:24; Luḳa 11:15; Yuḥ. 8:48.

— Xəytan Xəytanni qandaqmu qoolisun?.
24 Əgər padixahlik əz iqidin bəlünüp əzara soquxqan bolsa xu padixahlik put tirəp turalmaydu; 25 xuningdək əgər bir ailə əz iqidin bəlünüp əzara soquxsa xu ailə put tirəp turalmaydu. 26 Əgər Xəytan əz-əzigə qarxi qiqip bəlünsə, u put tirəp turalmay, yoqalmay qalmaydu.
27 Heqkim küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini bulap ketəlməydu — pəqət u xu küqtünggürni awwal baoqliyalisa andin əyini bulang-talang qilalaydu..
28 Xuni silərgə bərhək eytip qoyayki, insan baliliri ətküzgən türlük gunahlirining həmmisini, xundaqla ular qiloqan kupurluqlirining həmmisini kəqürüxkə bolidu... 29 Birak kimdikim Muqəddəs Rohqa kupurluk qilsa, əbədil'əbədgiqə heq kəqürülməydu, bəlki mənggülük bir gunahning həkümi astida turidu..
30 Əysaning bu səzi ularning «uningoqa napak roh qaplixiptu» degini üqün eytiloqanidi.

Əysaning anisi wə iniliri

Mat. 12:46-50; Luka 8:19-21

31 Xu wakitta uning anisi bilən iniliri kəldi. Ular sirtida turup, uni qakirixka adəm kirgüzdi.. 32 Bir top halayik uning ətrapida olturatti. Ular:

— Mana, aningiz, iniliringiz sizni izdəp sirtta turidu, — deyixti..
33 Əysa ularoqa jawabən:
— Kim mening anam, kim mening inilirim? — dedi. 34 Andin, u əpqürisidə olturoqanlaroqa qarap mundaq dedi:
Mana bular mening anam wə inilirim! 35 Qünki kimki Hudaning iradisini ada qilsa, xu mening aka-inim, aqa-singlim wə anamdur..

Uruq qaqquqi tooqrisidiki təmsil

Mat. 13:1-9; Luka 8:4-8

4 1 U yənə dengiz boyida həlqqə təlim berixkə baxlidi. Uning ətrapioqa zor bir top adəmlər olixiwaloqaqka, u bir kemigə qikip dengizda olturdi; pütkül halayik bolsa dengiz kiroqikida turuxatti.. 2 U ularoqa təmsil bilən nuroqun ixlarni əgətti. U təlim berip mundaq dedi:
3 — Kulak selinglar! Uruq qaqquqi uruq qaqkili etizoqa qikiptu. 4 Uruq qaqkanda urukлardin bəziliri qioqir yol boyioqa qüxüptu, kuxlar kelip ularni yəp ketiptu. 5 Bəziliri tupriki az taxlik yərgə qüxüptu. Topisi qongkur bolmioqanliktin, tezla ünüp qikiptu, 6 lekin kün qikix bilənla aptapta kəyüp, yiltizi bolmioqaqka kurup ketiptu. 7 Bəziliri tikənlərning arisioqa qüxüptu, tikənlər əsüp maysilarni booquwelip, ular heq hosul bərməptu. 8 Bəziliri bolsa, yahxi tuprakka qüxüptu. Ular əsüp awup qong boloqanda hosul beriptu. Ularning bəziliri ottuz həssə, bəziliri atmix həssə, yənə bəziliri yüz həssə hosul beriptu.
9 — Anglioqudək kuliki barlar buni anglisun! — dedi u.

Təmsillərning məksiti

Mat. 13:10-17; Luka 8:9-10

10 U uning ətrapidikilər həm on ikkiylən bilən yaloquz qaloqanda, ular uningdin təmsillər

3:23 Mat. 12:25.
3:27 «Heqkim küqtünggür birsining əyigə kirip, uning mal-mülkini bulap ketəlməydu — pəqət u xu küqtünggürni awwal baoqliyalisa andin əyini bulang-talang qilalaydu» — bu təmsildiki «küqtünggür adəm» Xəytanni kərsitidu, əlwəttə. Uning əyini bulang-talang qiloquqi əysadin baxka heqkim bolmaydu.
3:27 Mat. 12:29; Kol. 2:15.
3:28 «ular qiloqan kupurluqlirining həmmisi...» — grek tilida «ular kupurluk bilən qiloqan kupurluqlirining həmmisi» degən səz bilən ipadilinidu. Bu ibarə ularning kupurlukliri bəlkim intayin eoqir boluxi mumkin degənni bildüridu.
3:28 1Sam. 2:25; Mat. 12:31; Luka 12:10; 1Yuh. 5:16.
3:29 «Muqəddəs Rohqa *qarxi* kupurluk qilix» — yaki «Muqəddəs Rohqa qarxi gəp qilix» degən gunah tooqruluk «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:29 1Yuh. 5:16.
3:31 Mat. 12:46; Luka 8:19.

3:32 «Mana, aningiz, iniliringiz sizni izdəp sirtta turidu» — bəzi kona kəqürmilərdə «wə singilliringiz» dəp qoxup okulidu. Heqbolmioqanda grek tilida «aka-inilər» degən səz bir qerindax «aqa-singillar»ni əz iqigə alatti.
3:35 Yuh. 15:14; 2Kor. 5:16,17.
4:1 Mat. 13:1; Luka 8:4.

toоɣuluk soraxti...[11] U ularoɣa mundak dedi:
— Hudaning padixaɦlikining sirini bilixkə silər nesip boldunglar. Lekin sirttikilərgə ɦəmmə ix təmsillər bilən ukturulidu;...
[12] buning bilən: «Ular karaxni karaydu, birak kərməydu;
Anglaxni anglaydu, birak qüxənməydu;
Xundak bolmisidi, ular yolidin yanduruluxi bilən,
Kəqürüm kilinatti» degən sөz əməlgə axurulidu...

Uruk qaqkuqi toоrisidiki təmsilning qüxəndürülüxi

Mat. 13:18-23; Luka 8:11-15

[13] Andin u ularoɣa:
—Silərmuxutəmsilnimuqüxənmidinglarmu? Undakta, kandakmu baxka ɦərhil təmsillərni qüxinələysilər? — dedi. [14] Uruk qaqkuqi sөz-kalam qaqidu... [15] Üstigə sөz-kalam qeqiloɣan qioɣir yol boyi xundak adəmlərni kərsətkənki, ular sөz-kalamni angliоɣan ɦaman Xəytan dərɦal kelip ularning kəlbigə qeqiloɣan sөz-kalamni elip ketidu. [16] Buningoɣa ohxax, taxlik yərlərgə qeqiloɣan uruklar bolsa, sөz-kalamni angliоɣan ɦaman huxallik bilən kobul kiloɣanlarni kərsitidu. [17] Ɦalbuki, kəlbidə ɦeq yiltiz bolmioɣaqka, pəkət wakitlik turidu; sөz-kalamning wəjidin kiyinqilik yaki ziyankəxlikkə uqrioɣanda, ular xuan yoldin qətnəp ketidu. [18] Tikənlərning arisioɣa qeqiloɣini xundak bəzi adəmlərni kərsətkənki, bu adəmlər sөz-kalamni angliоɣini bilən, [19] lekin kəngligə bu dunyaning əndixiliri, bayliklarning ezikturuxi wə baxka nərsilərgə boloɣan ɦəwəslər kiriwelip, sөz-kalamni booɣuwetidu-də, u ɦeq ɦosul qikarmaydu ... [20] Lekin yahxi tuprakka qeqiloɣan uruklar bolsa — sөz-kalamni anglixi bilən uni kobul kiloɣan adəmlərni kərsitidu. Bundak adəmlər ɦosul beridu, birsi ottuz ɦəssə, birsi atmix ɦəssə, yənə birsi yüz ɦəssə ɦosul beridu.

Sewət astidiki qiraoɣ

Luka 8:16-18

[21] U ularoɣa yənə mundak dedi:
— Qiraoɣ sewət yaki kariwat astioɣa koyulux üqün kəltürüləmdu? U qiraoɣdanning üstigə koyulux üqün kəltürülməmdu?... [22] Qünki yoxuruloɣan ɦeqkandak ix axkarilanmay kalmaydu, xuningdək ɦərkandak məɦpiy ix yüz bərgəndin keyin ayan bolmay kalmaydu... [23] Angliоɣudək kuliki barlar buni anglisun!
[24] Angliоɣanliringlaroɣa kөngül bөlünglar! Qünki silər baxkilaroɣa kandak əlqəm bilən əlqisənglar, silərgimu xundak əlqəm bilən əlqəp berilidu, ɦətta uningdinmu kөp koxup berilidu... [25] Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kөp berilidu; əmma kimdə yok bolsa, ɦətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məɦrum kilinidu...

4:10 «u uning ətrapidikilər ɦəm on ikkiylən bilən yaloɣuz kaloɣanda, ular uningdin təmsillər tooɣuluk soraxti» — muxu yərdə «uning ətrapidikilər» uningoɣa əgəxkənlər (on ikkiyləndin sirt)ni kərsətsə kerək.
4:10 Mat. 13:10; Luka 8:9.
4:11 «Lekin sirttikilərgə ɦəmmə ix təmsillər bilən ukturulidu» — «sirttikilərgə» Hudaning padixaɦlikidin yaki uning nijatidin sirtta turoɣanlar, demək.
4:11 Mat. 11:25; 2Kor. 2:14; 3:14.
4:12 «ular karaxni karaydu, birak kərməydu; anglaxni anglaydu, birak qüxənməydu; xundak bolmisidi, ular yolidin yanduruluxi bilən, kəqürüm kilinatti» — bu sөzlər «Yəx.» 6:9-10din elinoɣan.
4:12 Yəx. 6:9-10; Mat. 13:14; Luka 8:10; Yuɦ. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8.
4:14 Mat. 13:19; Luka 8:11.
4:19 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luka 18:24; 1Tim. 6:9.
4:21 «Qiraoɣ sewət yaki kariwat astioɣa koyulux üqün kəltürüləmdu?» — «sewət» grek tilida «əlqigüqi sewət» deyilidu.
4:21 Mat. 5:15; Luka 8:16; 11:33.
4:22 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Luka 8:17; 12:2.
4:24 «Silər baxkilaroɣa kandak əlqəm bilən əlqisənglar» — bu sөz kөp tərəplimilik boluxi kerək; məsilən: (1) adəm Hudaning sөzigə kanqilik kөngül bөlüp etibar bərsə, uningoɣa xunqilik əkil beridu; (2) biz baxkilaroɣa rəɦim-xəpkət kərsətsək, Hudamu bizgə rəɦim-xəpkət kərsitidu; (3) ((2)-təripigə yekin) biz baxkilarni kaysi əlqəm bilən baɦalisak, Huda bizni baɦalioɣanda dəl xu əlqəmni ixlitidu; (4) baxkilaroɣa kanqilik ɦəyr-sahawət kərsətsək, Hudamu keyin bizgə xunqilik iltipatni kərsitidu.
4:24 Mat. 7:2; Luka 6:38.
4:25 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kөp berilidu; əmma kimdə yok bolsa, ɦətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məɦrum kilinidu» — «kimdə bar bolsa... » — bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübɦisizki, əbədiy əɦmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni əz iqigə koqum alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əɦmiyətlik» ɦərnemə boluxi üqün uni pəkət Məsiɦdinla tapalaymiz.
4:25 Mat. 13:12; 25:29; Luka 8:18; 19:26.

Üngən uruқ tooɣrisidiki təmsil

26 U yənə mundaқ dedi:
— Hudaning padixaһliқi yənə birsining tupraққa uruқ qaqқinioɣa ohxaydu: 27 u uhlaydu, orundin turidu, keqə-kündüzlər ətüwerip, uruқ bih urup əsidu. Lekin qaqқuqi қandaқ yol bilən əsidioɣanliқini bilməydu. 28 Tupraқ əzlükidin һosul beridu; uruқ awwal bih uridu, keyin bax qiқiridu, ahirda baxaқlar toluқ dan tutidu. 29 Dan pixқanda, qaqқuqi dərһal oroɣaқ salidu, qünki һosul waқti kəlgən bolidu.

Қiqa uruқi tooɣrisidiki təmsil

Mat. 13:31-32, 34-35; Luқa 13:18-19

30 U yənə mundaқ dedi:
— Hudaning padixaһliқini nemigə ohxitimiz? Yaki қandaқ bir təmsil bilən sürətləp berələymiz?. 31 U goya bir tal қiqa uruқioɣa ohxaydu. U yərgə teriloɣanda, gərqə yər yüzidiki barliқ uruқlarning iqidə əng kiqiki bolsimu,. 32 teriloɣandin keyin, һərқandaқ ziraəttin egiz əsüp xundaқ qong xahlayduki, asmandiki қuxlarmu uning sayisigə қonidu.. 33 U xuningoɣa ohxax halayiқ anglap qüxinəligüdək nuroɣun təmsillər bilən səzkalamni yətküzdi.. 34 Lekin təmsil kəltürməy turup ularoɣa һeqқandaқ səz қilmaytti. Lekin əz muhlisliri bilən yaloɣuz қaloɣinida, ularoɣa һəmmini qüxəndürüp berətti.

Əysaning boranni tinqitixi

Mat. 8:23-27; Luқa 8:22-25

35 Xu küni kəq kirgəndə, u ularoɣa:
— Dengizning u қetioɣa ətəyli, — dedi.. 36 Ular halayiқni yoloɣa seliwətkəndin keyin, uni kemidə olturoɣan peti elip yürüp ketixti. Ular bilən billə mangoɣan baxқa kemilərmu bar idi.. 37 Wə mana, əxəddiy қara қuyun qiқip kətti; xuning bilən dolқunlar kemini urup, su һalқip kirip, kemigə toxay dəp қaloɣanidi. 38 Lekin u kemining ayaoɣ təripidə yastuққa bax қoyup uyқuoɣa kətkənidi. Ular uni oyoɣitip:
— I ustaz, һalak boluwatқinimizoɣa karing yoқmu? — dedi.
39 U ornidin turup, boranoɣa tənbiһ berip, dengizoɣa: «Tinqlan! Jim bol!» dewidi, boran tohtap, qongқur bir jimjitliқ һəküm sürdi..
40 — Nemixқa xunqə қorқisilər? Silərdə қandaқsigə tehiqə ixənq bolmaydu? — dedi u ularoɣa.
41 Ularni intayin zor bir қorқunq basti, ular bir-birigə:
— Bu adəm zadi kimdu? Һətta xamal wə dengizmu uningoɣa itaət қilidikən-һə! — dəp ketixti.

Kəp jinlar qaplaxқan «Қoxun» isimlik adəmning saқaytilixi

Mat. 8:28-34; Luқa 8:26-39

5 1 Ular dengizning u қetioɣa, Gadaraliқlarning yurtioɣa yetip bardi.. 2 U kemidin qüxüxi bilənla, napak roһ qaplaxқan bir adəm gər əngkürliridin qiқip, uning aldioɣa kəldi. 3 U adəm əngkürlərni makan қiloɣan bolup, uni һeqkim һətta zənjirlər bilənmu baoɣliyalmaytti. 4 Qünki kəp қetim put-қolliri kixən-zənjirlər bilən baoɣlanoɣan bolsimu, u zənjirlərni üzüwetip, kixənlərni qeқiwətkənidi; һeqkim uni boysunduralmioɣanidi. 5 U keqə-kündüz mazarliқta wə taoɣlar arisida tohtawsiz

4:29 «qaqқuqi dərһal oroɣaқ salidu» — grek tilida «qaqқuqi dərһal oroɣaқ əwətidu».
4:30 Mat. 13:31; Luқa 13:18.
4:31 «gərqə yər yüzidiki barliқ uruқlarning iqidə əng kiqiki bolsimu,...» — yaki «gərqə tupraқ iqidiki barliқ uruқlarning iqidə əng kiqiki bolsimu,...».
4:32 «...asmandiki қuxlarmu uning sayisigə қonidu» — yaki «...asmandiki қuxlarmu uning sayisigə uwulaydu». Bu yərdə tiloɣa elinoɣan kiqa ottura xərқtə əsidioɣan, yahxi əskəndə һətta üq metrdin exip ketidioɣan, əsümlükni kərsitidu.
4:33 Mat. 13:34.
4:35 Mat. 8:23; Luқa 8:22.

4:36 «...uni kemidə olturoɣan peti elip yürüp ketixti» — Məsiһ alliқaqan kemidə olturoɣanidi (1-ayəttə).
–Baxқa birһil tərjimisi: «...uni xu peti kemisigə qüxürüp, elip yürüp ketixti» — bu tərjimidə «xu peti» bəlkim Məsiһ «һeqқandaқ təyyarliқsiz (dengiz səpirigə layiқ kiyim yaki yemək-iqmək almioɣan) һalda» degəndək boluxi mumkin.
4:39 Ayup 26:12; Zəb. 107:29; Yəx. 51:10.
5:1 «Gadara» — bəzi kəqürmilərdə «Gerasa» yaki «Gərgəsə» dəp atilidu.
5:1 Mat. 8:28; Luқa 8:26.

warkirap-jarkirap yürətti, əz-əzini taxlar bilən kesip yarilanduratti.
6 Lekin u Əysani yiraktin kərüp, uning aldioła yügürüp berip, səjdə kildi.
7 wə kattik awazda warkirap:
— Həmmidin aliy Hudaning Ooli Əysa, sening mening bilən nemə karing! Huda həkki, səndin ətünüp kalay, meni kiynima! — dedi.
8 (qünki Əysa uningoła: «Həy napak roh, uningdin qik!» degənidi).
9 U uningdin:
— Isming nemə? — dəp soridi.
— Ismim «koxun» — qünki sanimiz kəp, — dəp jawab bərdi u.
10 Wə u Əysadin ularni bu yurttin həydiwətmigəysən, dəp kəp ətünüp yalwurdi.
11 Taoł baoŋrida qong bir top tongguz padisi otlap yürətti. 12 Jinlar uningoła:
— Bizni muxu tongguzlaroła əwətkin, ularning iqigə kirip ketixkə yol koyoŋaysən, — dəp yalwuruxti.
13 Əysa dərhal yol koydi. Xuning bilən napak rohlar qikip, tongguzlarning tenigə kirixi bilənla, tongguzlar tik yardin etilip qüxüp, dengizoła oŋərk boldi. Ular ikki mingoła yekin idi. 14 Tongguz bakkuqilar bolsa u yərdin kəqip, xəhər-yezilarda bu ixlarni pur kildi. Xu yərdikilər nemə ix yüz bərgənlikini kərgili qikixti.
15 Ular Əysaning yenioła kəldi wə ilgiri jinlar qaplixiwaloŋan həlikі adəmning kiyimlərni kiyip, əs-hoxi jayida olturoŋinini — yəni «koxun jinlar» qaplaxkan xu adəmni kərüp, korkup ketixti. 16 Bu wakəni kərgənlər jinlar qaplaxkan adəmdə nemə yüz bərgənlikini wə tongguzlarning akiwitini həlkkə bayan kilip bərdi.
17 Buning bilən halayik Əysaoła: Yurtlirimizdin qikip kətkəysən, dəp yalwuruxka baxlidi.
18 U kemigə qikiwatkanda, ilgiri jinlar qaplaxkan həlikі adəm uningdin: Mənmu sən bilən billə baray, dəp ətündi.
19 Lekin u buningoła unimay:
— Əz əydikiliring wə yurtdaxliringning yenioła berip, ularoła Pərwərdigarning sanga xunqilik uluoł ixlarni kilip bərgənlikini, Uning sanga rəhim-xəpkət kərsətkənlikini həwərləndürgin, — dedi.
20 U kaytip berip, Əysaning əzigə kandak uluoł ixlarni kiloŋanlikini «On xəhər rayoni»da jar kilixka baxlidi. Buni anglioŋanlarning hammisi tolimu həyran kelixti.

Uning Yairusning kizini tirildürüxi wə hun kesili baskan bir ayalni sakaytixi

Mat. 9:18-26; Luka 8:40-56

21 Əysa kaytidin kemə bilən dengizning u kətioła ətkəndə, zor bir top halayik uning yenioła yioŋildi; u dengiz boyida turatti.
22-23 Mana, məlum bir sinagogning qongi Yairus isimlik bir kixi kəldi. U uni kərüp ayioŋioła yikilip:
— Kiqik kizim ələy dəp kaldi. Berip uningoła kolliringizni təgküzüp koysingiz, u sakiyip yaxioŋay! — dəp kattik yelindi.
24 Əysa uning bilən billə bardi. Zor bir top halayikmu olixip kistaxkan halda kəynidin mengixti. 25 Hun təwrəx kesiligə giriptar boloŋinioła on ikki yil boloŋan bir ayal bar bolup,
26 u nuroŋun tewiplarning kolida kəp azab tartip, bar-yokini həjləp tügətkən bolsimu, heqkandak ünümi bolmay, te-

5:6 «u Əysani yiraktin kərüp, uning aldioła yügürüp berip, səjdə kildi» — yaki «u Əysani yiraktin kərüp, uning aldioła yügürüp berip, yərgə bax koydi».
5:7 «səndin ətünüp kalay, meni kiynima!» — «meni kiynima!» degən səz «bax jin»ning səzi bolsa kerək. Bu adəmgə nuroŋun jinlar qaplaxkanidi.
5:8 «Əysa uningoła: «... uningdin qik!» degənidi» — grek tilida «Əysa uningoła: «... uningdin qik!» buyruwatatti» deyilidu.
5:9 «Ismim «koxun»» — «koxun» latin tilida «legion» deyilidu, adəttə az degəndimu altə ming kixilik armiyini kərsitidu. **«qünki sanimiz kəp»** — okurmənlər muxu yərdə ikki awazning barlikini baykaydu — birinqisi («Ismim «koxun»»), bu biqarə adəmning əziningki, ikkinqisi, («qünki sanimiz kəp») mingliołan jinlarningki idi.

5:18 Luka 8:38.
5:19 «ularoła Pərwərdigarning sanga xunqilik uluoł ixlarni kilip bərgənlikini... həwərləndürgin» — yaki «ularoła Rəbning sanga xunqilik uluoł ixlarni kilip bərgənlikini... həwərləndürgin».
5:20 «On xəhər rayoni» — grek tilida «Dekapolis».
5:21 Luka 8:40.
5:22-23 Mat. 9:18; Luka 8:41.
5:25 Law. 15:25; Mat. 9:20; Luka 8:43.

himu eoɣirlixip kətkənidi. 27 Bu ayal Əysa
ḥəkḳidiki gəplərni anglap, halayiḳning ot-
turisidin ḳistilip kelip, arḳa tərəptin uning
tonini silidi. 28 Qünki u kənglidə: «Uning
tonini silisamla saḳaymay ḳalmaymən»
dəp oylioɣanidi. 29 Hun xuan tohtap, ayal
kesəl azabidin saḳaytiloɣanliḳini əz tenidə
səzdi.. 30 Əysa dərḥal wujudidin ḳudrətning
qiḳḳanliḳini sezip, halayiḳning iqidə kəynigə
burulup:
— Kiyimimni silioɣan kim? — dəp soridi..
31 Muhlisliri uningoɣa:
— Halayiḳning əzüngni ḳistap
mengiwatḳanliḳini kərüp turukluḳ, yənə:
«Meni silioɣan kim?» dəp soraysənoɣu? —
deyixti.
32 Birak Əysa əzini silioɣuqini tepix üqün
tehiqə ətrapioɣa ḳarawatatti.. 33 Əzidə nemə
ixning yüz bərgənlikini səzgən ayal ḳorkup-
titrigən ḥalda kelip uning aldioɣa yiḳildi wə
uningoɣa ḥəḳiḳiy əḥwalni pütünləy eytti. 34 U
uningoɣa:
— Ḳizim, ixənqing seni saḳaytti! Tinq-
hatirjəmliktə ḳayt! Kesilingning azabidin
saḳayoɣin, — dedi..
35 U bu səzni ḳiliwatḳanda, sinagogning
qongining əyidin bəzilər kelip uningoɣa:
Ḳizingiz əldi. Əmdi ustazni nemixḳa yənə
awarə ḳilisiz?! — deyixti..
36 Lekin Əysa bu səzlərni anglap dərḥal
sinagogning qongioɣa:
Ḳorḳmioɣin! Pəḳət ixənqtə bol! — dedi.
37 U pəḳət Petrus, Yaḳup wə Yaḳupning
inisi Yuḥanna bilən yoloɣa qiḳti; baxḳa
ḥeqkimning əzi bilən billə berixioɣa yol
ḳoymidi. 38 U sinagogning qongining
əyi aldioɣa kəlgəndə, ḳiyḳas-quḳanni,
halayiḳning ḳattiḳ nalə-pəryad wə aḥ-zar
kətürgənlikini kərüp, 39 əygə kirip ularoɣa:
— Nemixḳa ḳiyḳas-quḳan wə aḥ-zar
kətürisilər? Bala əlməptu, uhlap ḳaptu,
— dedi.. 40 Ular uni məshirə ḳilixti; lekin
u ḥəmməylənni taxḳirioɣa qiḳiriwetip,
balining ata-anisini wə əz ḥəmraḥlirini elip,
bala yatḳan əygə kirdi. 41 U balining ḳolini tu-
tup, uningoɣa: «Talita kumi» dedi. Bu səzning
mənisi «Ḳizim, sanga eytimənki, ornungdin
tur» degənlik idi. 42 Ḳiz dərḥal ornidin tu-
rup mangdi (u on ikki yaxta idi). Ular bu
ixḳa mutləḳ ḥəyran ḳelixti. 43 U ularoɣa bu
ixni ḥeqkimgə eytmasliḳni ḳattiḳ tapilidi,
xundaḳla ḳizoɣa yegüdək birnemə berixni
eytti.

Nasarətliklərning uni qətkə ḳeḳixi

Mat. 13:53-58; Luḳa 4:16-30

6 1 U u yərdin ketip, əz yurtioɣa kəldi. Uning
muhlislirimu uningoɣa əgixip bardi..
2 Xabat küni kəlgəndə, u sinagogta təlim
berixkə kirixti. Təlimini anglioɣanlardin kəp
adəm intayin ḥəyran boluxup:
— Bu adəm bularoɣa nədin erixkəndu?
Uningoɣa muxundaḳ danaliḳ ḳandaḳ
berilgən? Uning ḳolida muxundaḳ məjizilər
ḳandaḳ yaritilidioɣandu? 3 U ḥeliḳi yaoɣaqqi
əməsmu, Məryəmning ooɣli, xundaḳla
Yaḳup, Yosə, Yəḥuda wə Simonlarning
akisioɣu? Uning singillirimu bu yərdə ari-
mizda turuwatmamdu? — deyixti. Xuning
bilən ular uningoɣa ḥəsət-bizarliḳ bilən ḳari
di.. 4 Xuning bilən Əysa ularoɣa:

5:29 «hun xuan tohtap...» — grek tilida «ḳan eḳimi xuan tohtap...».
5:30 Luḳa 6:19.
5:32 «əzini silioɣuqini tepix üqün...» — grek tilida «silioɣuqi» ayalqə rodta bolup, Rəbbimizning əzini tutḳan kixining ayal ikənlikini bilgənlikini kərsitidu.
5:34 «ḳizim, ixənqing seni saḳaytti!» — «saḳaytti» muxu yərdə grek tilida «ḳutḳuzdi» degən səz bilən ipadilinidu.
«Tinq-hatirjəmliktə ḳayt!» — bu ayal nemixḳa xundaḳ ḳorḳti (33-ayətni kərüng)? Uningda hun təwrəx kesili boloɣanliḳi üqün, Təwrat ḳanuni boyiqə əzi təgkən barliḳ kixilərni «napak» ḳiloɣan bolidu (məsilən, ularni ibadəthanioɣa kirix, ḳurbanliḳ ḳilixḳa waḳitliḳ layaḳətsiz ḳiloɣan bolatti). Xuning bilən u ətraptiki halayiḳnila napak ḳilipla ḳalmay, bəlki Məsiḥning əzinimu «napak» ḳiloɣan bolatti.
5:34 Mat. 9:22; Mar. 10:52.
5:35 Luḳa 8:49.

5:39 Yuḥ. 11:11.
6:1 Mat. 13:53; Luḳa 4:16.
6:3 «u ḥeliḳi yaoɣaqqi əməsmu, Məryəmning ooɣli...» — Yəhudiylar arisida adəmlər atisining ismi bilən tonuluxi kerək idi. Yaloɣuz anisining ismini tiloɣa elixning əzi birhil ḥaḳarət idi.
6:3 Yuḥ. 6:42.

— Һərkəndak pəyoɣəmbər baxka yərlərdə ҳərmətsiz kalmaydu, pəkət əz yurti, əz uruk-tuoɣkanliri arisida wə əz əyidə ҳərmətkə sazawər bolmaydu, — dedi.
5 Xuning bilən kollirini birkanqə bimarning üstigə təgküzüp, ularni sakaytkandin baxka, xu yərdə u ҳeqkandak məjizə yaritalmidi.
6 Wə u ularning iman-ixənqsizlikidin ҳəyran kaldi.

Əysaning on ikki rosulni əwətixi

Mat. 10:1, 5-15; Luka 9:1-6

7 Andin u ətraptiki yeza-kəntlərni aylinip təlim bərdi.
U on ikkiylənni yenioɣa qakirdi wə hälk arisioɣa ikki-ikkidin əwətixkə baxlidi. U ularoɣa napak roһlarni ҳəydəx ҳokukini bərdi;
8 wə ularoɣa: — Səpərdə yeninglaroɣa ҳasidin baxka nərsə eliwalmanglar, nə hurjun nə nan eliwalmanglar, bəlwaoɣka pulmu salmanglar,
9 putunglaroɣa kəxlərni kiyinglar, birak ikki yəktək kiyiwalmanglar, — dəp tapilidi.
10 U yənə:
— Bir yurtka baroɣiningларda, kimning əyigə kobul kilinip kirsənglar, u yurttin kətküqə xu əydila turunglar.
11 Kaysi yərdikilər silərni kobul kilmisa, xundakla sözünglarni anglimisa, u yərdin kətkininglarda, ularoɣa agaһ-guwaһ bolsun üqün ayioɣinglardiki topini kekiwetinglar! — dedi.
12 Xuning bilən ular yoloɣa qikip, kixilərni gunaһlirioɣa towa kilixka jar selip ündidi.
13 Ular nuroɣun jinlarni ҳəydidi, nuroɣun bimarlarni zəytun meyi bilən məsiһ kilip sakaytti.

Qəmüldürgüqi Yəһyaning ölümi

Mat. 14:1-12; Luka 9:7-9

14 Uning nami məxһur boloɣaqka, Ҳerod padixaһ uning ҳəkkidə anglap: «Bu adəm qokum ölümdin tirilgən Qəmüldürgüqi Yəһyadur. Xuning üqün muxu alaһidə kudrətlər uningda küqini kərsitidu» dəytti.
15 Baxkilar: «U Ilyas pəyoɣəmbər» desə, yənə bəzilər: «Burunki pəyoɣəmbərlərdək bir pəyoɣəmbər bolsa kerək» deyixətti.
16 Birak bularni anglioɣan Ҳerod:
— Mən kallisini aloɣan Yəһyaning əzi xu — u ölümdin tiriliptu! — dedi.
17-18 Ҳerodning bundak deyixining səwəbi, u əgəy akisi Filipning ayali Ҳerodiyəning wəjidin adəm əwətip Yəһyani tutup, zindanoɣa taxlioɣanidi. Qünki u xu ayal bilən nikaһlanoɣanidi; Yəһya Ҳerodka tənbiһ berip: «Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat kanunioɣa hilap» dəp kayta-kayta

---

6:4 Mat. 13:57; Luka 4:24; Yuһ. 4:44.
6:5 Mat. 13:58.
6:6 Mat. 9:35; Luka 13:22.
6:7 «napak roһlar» — jinlarni kərsitidu.
6:7 Mat. 10:1; Luka 6:13; 9:1.
6:8 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi».
6:9 «Əysə ularoɣa: — Səpərdə yeninglaroɣa ҳasidin baxka nərsə eliwalmanglar, nə hurjun nə nan eliwalmanglar, bəlwaoɣka pulmu salmanglar, putunglaroɣa kəxlərni kiyinglar, birak ikki yəktək kiyiwalmanglar, — dəp tapilidi» — (9-10-ayət) kizikarlik yeri xuki, «Matta» wə «Luka»da hatiriləngən bayanlar boyiqə Rəbbimiz ularoɣa ҳasa eliwelix wə kəx kiyixnimu mən'i kiloɣan. Pikrimiz tehi mukimlaxmioɣini bilən oylaymizki, «Matta» bilən «Luka» wə «Markus»ta bəlkim ikki ayrim wakit-əһwal kərsitilidu.
6:9 Ros. 12:8.
6:10 «kimning əygə kobul kilinip kirsənglar, u yurttin kətküqə xu əydila turunglar» — bu əmrdə qong danalik bar. Ikki səwəbtin eytiloɣan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytkuqilar əymu-əy yokləp pul tiləytti; lekin Əysaning muhlisliri ҳeq tiləmqilik kilmasliki kerək; (2) ular əymu-əy kəqüp yürsə, ҳəlktə ҳərtürlük ҳəsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixka ular **bizning** əydə konmaydu?» yaki «Nemixka ular bizning əydin kəqüp ketidu?» degəndək.

6:11 «u yərdin kətkininglarda, ularoɣa agaһ-guwaһ bolsun üqün ayioɣinglardiki topini kekiwetinglar!» — «ayaoɣdiki topini kekiwetix» degən bu ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yok», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət kiloɣanlaroɣa kattik agaһlandurux idi.
6:11 Mat. 10:14,15; Luka 9:5; 10:12; Ros. 13:51; 18:6
6:13 «ular ... Nuroɣun bimarlarni zəytun meyi bilən məsiһ kilip sakaytti» — «məsiһ kilix» muxu yərdə adəmning bexioɣa zəytun meyini sürüxni kərsitidu. «Təbirlər»ni kerüng.
6:13 Yak. 5:14.
6:14 «Uning nami məxһur boloɣaqka, Ҳerod padixaһ uning ҳəkkidə anglap...» — «Ҳerod»lar tooɣruluk «Təbirlər»ni kerüng. **«...uning ҳəkkidə anglap: «Bu adəm ... Qəmüldürgüqi Yəһyadur...» dəytti»** — baxka birhil tərjimisi: «..uning ҳəkkidə anglap kaldi. Bəzilər: «Bu adəm ... Qəmüldürgüqi Yəһyadur...» — deyixətti».
6:14 Mat. 14:1; Luka 9:7.

degənidi.
19 Xuning üqün Ḥerodiyə Yəḥyaoƣa adawət saḳlaytti; uni əltürməkqi boloƣan bolsimu, lekin xundaḳ ḳilalmaytti. 20 Qünki Ḥerod Yəḥyani diyanətlik wə muḳəddəs adəm dəp bilip, uningdin ḳorḳatti, xunglaxḳa uni ḳooƣdaytti; u uning səzlirini angliƣan qaoƣlirida alaḳzadə bolup ketətti, lekin yənila səzlirini anglaxḳa amraḳ idi.
21 Əmma Ḥerodiyə kütkən pəyt ahir yetip kəldi; Ḥerod tuoƣuloƣan künidə əz əməldarliri, mingbexiliri wə Galiliyə əlkisidiki katta ərbablarni ziyapət bilən kütüwaldi; 22 ḥeliḳi Ḥerodiyəning ḳizi sorunoƣa qüxüp ussul oynap bərdi. Bu Ḥerod wə ḥəmdastihan boloƣanlaroƣa bəkmu yarap kətti. Padixaḥ ḳizoƣa: — Məndin nemə tələp ḳilsang, xuni berimən, — dedi. 23 Andin u ḳəsəm ḳilip yənə: — Məndin nemə tələp ḳilsang, ḥətta padixaḥlıḳimning yerimini desəngmu xuni berimən, — dedi.
24 Ḳiz sirtḳa qiḳip, anisidin:
— Nemə tələp ḳilay? — dəp soriwidi, anisi: — Qəmüldürgüqi Yəḥyaning kallisini tələp ḳil, — dedi.
25 Ḳiz dərḥal padixaḥning aldioƣa aldirap kirip:
— Qəmüldürgüqi Yəḥyaning kallisini ḥazirla bir təhsigə ḳoyup əkilixlirini halaymən, — dedi.
26 Padixaḥ buningoƣa naḥayiti ḥəsrət qəkkən bolsimu, ḳəsəmliri tüpəylidin wə dastihanda olturoƣanlar wəjidin, uningoƣa bərgən səzidin yanoƣusi kəlmidi. 27 Xunga padixaḥ dərḥal bir jallat əwətip, uning kallisini elip kelixni əmr ḳildi. Jallat zindanoƣa berip Yəḥyaning kallisini elip, 28 uni bir təhsigə ḳoyup, ḳizning aldioƣa elip kelip uningoƣa bərdi. Ḳiz uni anisioƣa tapxurdi. 29 Bu ixni angliƣan Yəḥyaning muhlisliri kelip, jəsətni elip ketip bir ḳəbrigə ḳoydi.

Əysaning bəx ming kixini ozuḳlanduruxi

Mat. 14:13-21; Luḳa 9:10-17; Yuḥ. 6:1-14

30 Ḳaytip kəlgən rosullar Əysaning yenioƣa yioƣildi, nemə ḳiloƣanliri ḥəm nemə təlim bərgənlirini uningoƣa məlum ḳilixti. 31 Kelip-ketiwatḳanlar naḥayiti kəplikidin ularoƣa tamaḳlinixḳimu waḳit qiḳmidi. Xunga u ularoƣa:
— Yürünglar, mən bilən hilwət bir jayoƣa berip, birdəm aram elinglar, — dedi. 32 Buning bilən ular kemigə qüxüp, hilwət bir qəl yərgə ḳarap mangdi. 33 Biraḳ nuroƣun kixilər ularning ketiwatḳanliḳini bayḳap, ularni tonuweliwidi, ətraptiki barliḳ xəḥərlərdin piyadə yoloƣa qiḳip, yügürüp, ulardin burun u yərgə berip yioƣilixti. 34 Əysa kemidin qüxüp, zor bir top adəmni kərüp, ularning padiqisiz ḳoy padisidək boloƣanliḳioƣa iq aoƣritti. Xunga u ularoƣa kəp ixlarni əgitixkə baxlidi.
35 Kəq kirip ḳaloƣanda, muhlisliri uning yenioƣa kelip:

6:17-18 «Qünki u xu ayal bilən nikaḥlanoƣanidi; Yəḥya Ḥerodḳa tənbiḥ berip: «Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat ḳanunioƣa hilap» dəp ḳayta-ḳayta degənidi» — Ḥerod əgəy akisi Filipning ayali Ḥerodiyəni Filiptin tartiwelip andin uni ajrixixḳa ḳayil ḳilip, Ḥerodiyə bilən əzi toy ḳiloƣanidi. Yəḥyani tutux «Ḥerodiyəning wəjidin» — bəlkim uning biwasitə təlipidin boloƣan boluximu mumkin. **«Akangning ayalini tartiwelixing Təwrat ḳanunioƣa hilap»** — Təwrattiki «Law.» 16:18, 20:21də, birsining aka yaki ukisi ḥayat əḥwalda, birining ayalini yənə biri əz əmrigə elixḳa bolmaydu, dəp bəlgilənгən.
6:17-18 Mat. 14:3; Luḳa 3:19; 9:9; Law. 18:16; 20:21.
6:20 «Ḥerod Yəḥyani diyanətlik wə muḳəddəs adəm dəp bilip...» — oḳurmənlərgə ayanki, Təwrat wə Injilda «muḳəddəs» degənning mənisi «uluƣ» əməs, bəlki «pak», «Hudaoƣa ataloƣan»dur. **«u uning səzlirini angliƣan qaoƣlirida alaḳzadə bolup ketətti»** — bəzi kona kəqürmilərdə buning ornida: «u uning səzlirini anglap nemə ḳilixni biləlməy ḳalatti» yaki «u uning səzlirini anglap kəp ixlarni ḳilatti» deyilidu.
6:20 Mat. 14:5; 21:26.
6:21 Yar. 40:20; Mat. 14:6.
6:22 «Ḥerodiyəning ḳizi» — burunḳi eridin boloƣan ḳizi. Bəzi kona kəqürmilərdə: «... uning ḳizi Ḥerodiyə» deyilidu. Undaḳ tərjimə tooƣra bolsa, Ḥerodiyəning ḳizining ismining əzining ismi bilən ohxax boluxi ajayib ix əməs, əlwəttə.
6:23 Ḥak. 11:30.

6:27 «...padixaḥ dərḥal bir jallat əwətip...» — yaki «... padixaḥ dərḥal bir ḳarawul əwətip...».
6:27 Mat. 14:10.
6:30 Luḳa 9:10.
6:31 Mar. 3:20.
6:32 Mat. 14:13; Luḳa 9:10; Yuḥ. 6:1.
6:34 Yər. 23:1; Əz. 34:2; Mat. 9:36; 14:4; Luḳa 9:11.

— Bu qəl bir jay ikən, kəq kirip kətti.. 36 Halayiqni yoloŋa seliwətkən bolsang, ular ətraptiki kənt-kixlaqlaroŋa berip, özlirigə nan setiwalsun; qünki ularda yegüdək nərsə yoq, — dedi.
37 Lekin u ularoŋa jawabən:
— Ularoŋa özünglar ozuq beringlar, — dedi.
Muhlislar uningdin:
— Ikki yüz kümüx dinaroŋa ularoŋa nan əkelip ularni ozuqlanduramduq? — dəp soridi..
38 Əysa ularoŋa: — Qanqə neninglar bar? Berip qarap bekinglar, — dedi. Ular qarap bakqandin keyin:
— Bəxi bar ikən, yənə ikki belikmu bar ikən, — deyixti..
39 U ularoŋa kixilərni top-top qilip yexil qiməndə olturoŋuzuxni buyrudi. 40 Halayiq yüzdin, əlliktin səp-səp bolup olturuxti..
41 U bəx nan bilən ikki belikni qolioŋa elip, asmanoŋa qarap Hudaoŋa təxəkkür-mədhiyə eytti, andin nanlarni oxtup, kəpqilikkə tutup berix üqün muhlisliroŋa berip turatti; ikki belikmu həmməyləngə tarqitip bərdi..
42 Həmməylən yəp toyundi. 43 Muhlislar exip qaloŋan nan wə belik parqilirini lik on ikki sewətkə teriwaldi.. 44 Nanlarni yegən ərlərning sanila bəx mingqə idi.

Əysaning su üstidə mengixi

Mat. 14:22-33; Yuh. 6:16-21

45 Bu ixtin keyinla, u muhlislirini kemigə olturoŋuzup: Özüm bu halayiqni yoloŋa seliwetimən, silər angoŋiqə dengizning qarxi kiroŋikidiki Bəyt-Saida yezisioŋa ətüp turunglar, dəp buyrudi.. 46 Ularni yoloŋa seliwətkəndin keyin, u dua-tilawət qilix üqün taoŋka qikti.. 47 Kəq kirgəndə, kemə dengizning otturisioŋa yətkənidi, u özi yaloŋuz quruqluqta idi.. 48 U muhlislirining palakni küqəp uruwatqanlikini kərdi; qünki xamal tətür yənilixtə qikqanidi. Keqə tətinqi jesək waqtida, u dengizning üstidə mengip, muhlisliri tərəpkə kəldi wə ularning yenidin ətüp ketidioŋandək qilatti.. 49 Lekin ular uning dengizning üstidə mengip keliwatqanlikini kərüp, uni alwasti ohxaydu, dəp oylap quqan selixti. 50 Qünki ularning həmmisi uni kərüp sarasimigə qüxti.
Lekin u dərhal ularoŋa:
— Yürəklik bolunglar, bu mən, qorqmanglar! — dedi.
51 U kemigə, ularning yenioŋa qikqandila, xamal tohtidi. Ular buningdin həxidin kətüdək dərijidə qattiq həyran qelixip, nemini oylaxni bilməytti; 52 qünki ular nan berix məjizisini tehiqə qüxənmigənidi, ularning qəlbi bihud haləttə turatti.
53 Ular dengizning qarxi təripigə ətüp, Ginnisarət degən yurtta quruqlukqa qikip, kemini baoŋlap koydi.. 54 Ular kemidin qüxüxi bilənla, halayi'q uni dərhal tonuwelip, 55 ətraptiki həmmə jaylaroŋa yügürüxüp bardi wə «U palanqi yərgə qüxüptu» dəp anglixi bilənla, bimarlarni zəmbilgə selip, xu yərgə uning aldioŋa elip berixti.
56 U məyli yeza, məyli xəhər yaki kixlaqlaroŋa barsun, həlq aoŋriqlarni bazarlaroŋa elip

6:35 Mat. 14:15; Luka 9:12; Yuh. 6:5.
6:37 «ikki yüz kümüx dinar» — bir kümüx dinar (grek tilida «dinarius») bir ixqining bir künlük ix həkqi idi («Mat.» 20:2ni kərüng).
6:38 Mat. 14:17; Luka 9:13; Yuh. 6:9.
6:40 «Halayiq yüzdin, əlliktin səp-səp bolup olturuxti» — grek tilida «Halayiq yüzdin, əlliktin səp-səp bolup yetixti».
6:41 1Sam. 9:13; Yuh. 17:1.
6:43 «Muhlislar ...teriwaldi» — grek tilida «Ular ... teriwaldi». «Ular»ning muhlislar ikənliki «Mat.» 16:9-10də ispatlinidu. **«on ikki sewət»** — grek tilida «on ikki qol sewət» — demək, bir adəm ikki qollap kətürələydioŋan sewətlər.
6:45 «Bəyt-Saida yezisioŋa ətüp...» — yaki «Bəyt-Saida yezisidin ətüp...».
6:45 Mat. 14:22; Yuh. 6:17.
6:46 Mat. 14:23; Luka 6:12.
6:47 Mat. 14:23; Yuh. 6:16.
6:48 «Keqə tətinqi jesək waqtida, u dengizning üstidə mengip...» — bir keqə tət jesəkkə bəlünətti; xunga bu waqit tang atay degən waqit idi. **«u ... ularning yenidin ətüp ketidioŋandək qilatti»** — yaki «u ... ularning yenidin ətüp kətməkqi boldi».
–Bu intayin qizik ix. Mumkinqiliki barki, (1) Əysaning «ətüp ketix»i — Muhlislaroŋa Pərwərdigarning Pərixtisining Israillarni Misirdin qutquzux üqün «Ularning (Israillarning) yenidin ətüp ketix»ini əslətməkqi, yaki (2) u ularning **özlikidin** özini kemigə qikip həmrah boluxka təklip qilixini halaytti.
6:53 Mat. 14:3.

qikip yatquzatti; ular uningdin aoɣriqlar ḫeq bolmioɣanda sening yepinqangning pexigə bolsimu qolini təgküzüwalsaq dəp ətündi. Uningoɣa qolini təgküzgənlərning ḫəmmisi saqaydi.

Insanni nemə napak qilidu?

Mat. 15:1-20

7 [1] Bu qaoɣda, Pərisiylər wə Təwrat ustazliridin bəziliri Yerusalemdin kelip uning aldioɣa yioɣildi; [2-5] xu Pərisiylər wə Təwrat ustazliri uning muhlisliridin bəzilirining tamaqni qolini yumay, yəni «napak» ḫalda yəwatqanliqini kərüp, uningdin:

— Muhlisliring nemixqa ata-bowilirimizning ən'əniliriɣə riayə qilmay, bəlki yuyulmioɣan qolliri bilən tamaq yəydu? — dəp soraxti (qünki Pərisiylər wə pütün Yəḫudiylar ata-bowiliri təripidin qalduruloɣan ən'ənini qing tutqaqqa, awwal qollirini əstayidillik bilən yumisa, tamaq yeməydu. Xuningdək bazardin qaytip kəlgəndimu, ular qol yumay birnərsə yeməydu. Uningdin baxqa, piyalə-qədəḫ, das-qəgün wə mis qaqilar wə diwanlarni yuyux tooɣrisida tapxuruloɣan nuroɣunlioɣan ən'ənilərdimu qing turidu).

[6] U ularoɣa jawab berip mundaq dedi:

— Yəxaya pəyoɣəmbər silər sahtipəzlər tooɣranglarda aldin'ala toptooɣra bexarət bərgən! uning yazmisida pütülgəndək: —

«Muxu həlq aoɣzida Meni ḫərmətligini bilən,
Biraq qəlbi Məndin yiraq;
[7] Ular Manga bihudə ibadət qilidu.
Ularning əgətkən təlimliri pəqət insanlardin qikkan pətiwalarla, halas».

[8] Qünki silər Hudaning əmrini tax-lap qoyup, insanlarning ən'ənisini qing tutuwalidikənsilər — das-qəgün, piyalə-qədəḫlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxqa ixlarni ən'ənə qilip yürisilər.

[9] U ularoɣa yənə mundaq dedi:

— Silər əzliringlarning ən'ənisini qing tutimiz dəp Hudaning əmrini əpqillik bilən bir qətkə qayrip qoydunglar! [10] Qünki Musa pəyoɣəmbər: «Ata-anangni ḫərmət qil» wə «Atisi yaki anisini ḫaqarətligənlər əlümgə məḫkum qilinsun» dəp əmr qiloɣan. [11] Lekin silər: — Birsi «Atisi yaki anisioɣa: — Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliqaqan «qurban qilip» Hudaoɣa atiwəttim — desila, [12] xu kixining ata-anisining ḫalidin həwər elixqa bolmaydu, dəp əgitisilər. [13] Xundaq qilip, silər əwladliringlaroɣa tapxuroɣan ən'ənənglərni dəp Hudaning əmrini yoqqa qiqiriwəttinglar, wə xuningoɣa ohxax kəp ixlarni qilisilər.

Insanni nemə napak qilidu?

[14] Andin halayiqni yənə yenioɣa qaqirip, ularoɣa:

7:1 Mat. 15:1.

7:2-5 «əstayidillik bilən yumisa...» — baxqa birhil tərjimisi «beoɣixioɣiqə yumisa...» yaki «muxt bilən yumisa...».

7:6 Yəx. 29:13; Əz. 33:31.

7:7 «Muxu həlq aoɣzida Meni ḫərmətligini bilən, birak qəlbi Məndin yirak; ular Manga bihudə ibadət qilidu; ularning əgətkən təlimliri pəqət insanlardin qikkan pətiwalarla, halas» — «Yəx.» 29:13.

7:7 Mat. 15:9; Kol. 2:18,20; Tit. 1:14.

7:8 «qünki silər Hudaning əmrini taxlap qoyup, insanlarning ən'ənisini qing tutuwalidikənsilər — das-qəgün, piyalə-qədəḫlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxqa ixlarni ən'ənə qilip yürisilər» — bəzi kona kəqürmilərdə: «das-qəgün, piyalə-qədəḫlərni yuyux wə xuningoɣa ohxap ketidioɣan nuroɣan baxqa ixlarni ən'ənə qilip yürisilər» degən sözlər tepilmaydu.

7:10 Mis. 20:12; 21:17; Law. 20:9; Qan. 5:16; 27:16; Pənd. 20:20; Əf. 6:2.

7:11 «Mən silərgə yardəm bərgüdək nərsilərni alliqaqan «qurban qilip» Hudaoɣa atiwəttim» — «qurban» muxu yərdə biwasitə ibariniy tilidin elinoɣan bolup, «sədiqə qilinoɣan» yaki «Hudaoɣa atap qilinoɣan» degən mənini bildüridu.

7:13 «Xundaq qilip, silər əwladliringlaroɣa tapxuroɣan ən'ənənglərni dəp Hudaning əmrini yoqqa qiqiriwəttinglar» — Məsiḫning sözigə qariɣanda «Hudaoɣa atioɣan təəlluqatlar» tehi atioɣuqi kixining qolida turoɣanda, ulardin paydiliniwərsə bolatti. Xu kixi bəlkim Təwrat ustazlirining qollixi bilən «dunyadin kətkinimdin keyin...» yaki «məlum bir məzgildin keyin...» «ibadəthanioɣa tapxurimən» dəp qəsəm qiloɣan bolsa kerək. Yəḫudiylarning tarihiy hatiriliridə xuningoɣa ohxax kəpligən misallar tepilidu.

–Pərisiylər əgətkən xu ḫiylə-mikir: «Mal-mülküngni Hudaoɣa ataloɣan («qurban qiloɣan») qiloɣan bolsang, ata-anangdin həwər almisang bolidu» əməs, bəlki «(xundaq qiloɣan bolsang) **həwər elixingoɣa bolmaydu**» degəndək. Ular xübḫisizki ahirida bu ixtin məlum bir payda kəridu, əlwəttə.

7:13 Mat. 15:6; 1Tim. 4:3; 2Tim. 3:2.

— Ḥəmminglar manga ḳulaḳ selinglar wə xuni qüxininglarki,
15 insanning sirtidin iqigə kiridioŋan nərsilərning ḥeqḳandiḳi uni napak ḳilmaydu, bəlki əz iqidin qiḳidioŋan nərsilər bolsa, ular insanni napak ḳilidu.
16 Anglioŋudək ḳuliḳi barlar buni anglisun! — dedi.
17 U halayiḳtin ayrilip əygə kirgəndə, muhlisliri uningdin bu təmsil ḥəḳḳidə soridi.
18 U ularoŋa:
—Silərmutehiqəqüxənməyyürüwatamsilər?! Sirttin insanning iqigə kiridioŋan ḥərḳandaḳ nərsining uni napak ḳilalmaydioŋanliḳini tonup yətməywatmamsilər?
19 Sirttin kirgən nərsə insanning ḳəlbigə əməs, axḳazinioŋa kiridu, andin u yərdin tərət bolup taxlinidu, — dedi (u bu gəpni deyix bilən, ḥəmmə yeməkliklərni ḥalal ḳiliwətti).
20 U yənə səz ḳilip mundaḳ dedi:
— Insanning iqidin qiḳidioŋinila, insanni napak ḳilidu.
21-22 Qünki xular — yaman niyətlər, zinahorluḳ, jinsiy buzuḳluḳlar, ḳatillik, ooŋrilik, aqkəzlük, rəzilliklər, aldamqilik, xəḥwaniylik, ḥəsəthorluḳ, til-aḥanət, təkəbburluḳ wə ḥamaḳətliklər insanning iqidin, yəni uning ḳəlbidin qiḳidu
23 — bu rəzil ixlarning ḥəmmisi insanning iqidin qiḳip, əzini napak ḳilidu.

Yat əllik bir ayalning etiḳadi

Mat. 15:21-28

24 U ornidin turup u yərdin ayrilip, Tur wə Zidon ətrapidiki rayonlaroŋa bardi wə bir əygə kirdi. Gərqə u buni ḥeqkim bilmisun degən bolsimu, lekin yoxurup ḳalalmidi.
25 Dərwəḳə, napak roḥ qaplaxḳan kiqik bir ḳizning anisi uning tooŋrisidiki həwərni anglioŋan ḥaman yetip kelip, uning ayioŋioŋa yiḳildi
26 (ayal Yunanlik bolup, Suriyə əlkisidiki Fənikiy millitidin idi). U uningdin ḳizidin jinni ḥəydiwetixni ətündi.
27 Lekin Əysa uningoŋa:
— Aldi bilən balilar ḳorsiḳini toyoŋuzsun; qünki balilarning nenini kiqik itlaroŋa taxlap berix tooŋra əməs, — dedi.
28 Lekin u buningoŋa jawabən:
— Durus, i Rəb, birak ḥətta itlarmu üstəl astida turup balilardin qüxkən nan uwaḳlirini yəydioŋu, — dedi.
29 Əysa uningoŋa:
— Sening muxu səzüng tüpəylidin yolungoŋa ḳayt, jin ḳizingdin qiḳip kətti, — dedi.
30 Ayal əygə ḳaytip kəlgəndə, mana ḳiz kariwatta yatatti, jin uningdin qiḳip kətkənidi.

Əysaning bir gas-gaqa adəmni saḳaytixi

31 Əysa yənə Tur wə Zidon xəḥirining ətrapidiki rayonlardin qiḳip, «On xəḥər» rayoni otturisidin ətüp, yənə Galiliyə dengizioŋa kəldi.
32 Halayiḳ uning aldioŋa tili eoŋir, gas bir adəmni elip kelip, uning uqisioŋa ḳolungni təgküzüp ḳoysang, dəp ət ünüxti.
33 U u adəmni halayiḳtin ayrip bir qətkə tartip, barmaḳlirini uning ḳulaḳlirioŋa tiḳti, tükürüp, barmiḳini uning tilioŋa təgküzdi.
34 Andin u asmanoŋa ḳarap uḥ tartip horsinoŋandin keyin, u adəmgə: «Əffata» (mənisi «eqil») dedi.
35 U adəmning ḳulaḳliri dərḥal eqilip, tilimu eqilip rawan gəp ḳilixḳa baxlidi.

7:14 Mat. 15:10.
7:15 Ros. 10:15; Rim. 14:17,20; Tit. 1:15.
7:17 Mat. 15:15.
7:21-22 «ḥəsəthorluḳ» — buning baxḳa birhil tərjimisi: «yaman kəz».
7:21-22 Yar. 6:5; 8:21; Pənd. 6:14; Yər. 17:9.
7:24 «u yərdin ayrilip, Tur wə Zidon ətrapidiki rayonlaroŋa bardi» — u yər «qətəlliklər» turuwatḳan rayon bolup, Məsiḥning xu yərgə berixtiki məḳsiti, əz həlḳidin bir waḳit ayrilip aram elixtin ibarət bolsa kerək.
7:24 Mat. 15:21.
7:26 «ayal... Fənikiy millitidin idi» — yaki «ayal... Fənikilik idi» yaki «ayal... Fənikə rayonilik idi». U Yəhudiy əməs, əlwəttə. U əslidə butpərəs boluxi mumkin.
7:27 «Aldi bilən balilar ḳorsiḳini toyoŋuzsun; qünki balilarning nenini kiqik itlaroŋa taxlap berix tooŋra əməs» — Məsiḥ Əysa bu yərdə əzining dəsləpki wəzipisini Yəhudiylaroŋa hux həwərni yətküzüx, dəp təkitləydu. «Kiqik itlar» bəlkim ḥaḳarətlik səz bolmay, əydiki arzuluḳ pistilirini kərsitidu. Muxu ayalning etiḳadi tooŋrisida «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.
7:31 Mat. 15:29.
7:32 Mat. 9:32; Luḳa 11:14.
7:33 «U... barmaḳlirini uning ḳulaḳlirioŋa tiḳti, tükürüp, barmiḳini uning tilioŋa təgküzdi» — tərjimimiz boyiqə Məsiḥ bəlkim əz barmiḳi üstigə tekürgən boluxi mumkin, bolmisa u yərgə tekürgən bolsa kerək.
7:35 «...tilimu eqilip rawan gəp ḳilixḳa baxlidi» — grek tilida «...tilining tanisi yexilip, rawan gəp ḳilixḳa baxlidi»

[36] Əysa ularoɣa buni ḥeqkimgə eytmaslikɳi tapilidi. Lekin ularoɣa ḥərkanqə tapilioɣan bolsimu, bu həwərni yənila xunqə kəng tarkitiwətti.
[37] Halayik bu ixka mutlək ḥəyran kelixip:
— U ḥəmmə ixlarni kaltis kilidikən! Ḥətta gaslarni anglaydioɣan, gaqilarni səzləydioɣan kilidikən, — deyixti.

Əysaning tət ming kixini toyduruxi

Mat. 15:32-39

8 [1] Xu künlərdə, yənə zor bir top halayik yioɣiloɣanidi. Ularning yegüdək ḥeqnemisi bolmioɣaqka, u muhlislirini yenioɣa qakirip:
[2] — Bu halayikka iqim aoɣriydu. Qünki ular mening yenimda turoɣili üq kün boldi, ularda yegüdək ḥeqnərsimu kalmidi. [3] Ularni əylirigə aq korsak kaytursam, yolda ḥalidin ketixi mumkin. Qünki bəziliri yiraktin kəlgənikən, — dedi.
[4] Muhlisliri buningoɣa jawabən:
— Bundak hilwət bir jayda bu kixilərni toyduroɣudək nanni nədin tapkili bolsun? — deyixti.
[5] — Kanqə neninglar bar? — dəp soridi u.
Yəttə, — deyixti ular.
[6] Buning bilən u həlkni yərdə olturuxka buyrudi. Andin yəttə nanni koliɣa aldi wə Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiyə eytip oxtup, köpqilikkə tutuxka muhlisliriɣa bərdi. Ular halayikka üləxtürüp bərdi. [7] Muhlislarda yənə birkanqə kiqik belikmu bar idi. U Hudaoɣa təxəkkür eytip ularni bərikətləp, muhlisliriɣa üləxtürüp berixni eytti. [8] Halayik toyoɣuqə yedi; ular exip kaloɣan parqilarni yəttə sewətkə teriwaldi. [9] Yegənlər tət mingqə kixi idi. U ularni yoloɣa saldi, [10] andin muhlisliri bilən billə dərḥal kemigə qüxüp, Dalmanuta tərəplirigə bardi.

7:37 Yar. 1:31.
8:1 Mat. 15:32.
8:8 «ular exip kaloɣan parqilarni ... teriwaldi» — «ular» — muhlislar yaki pütkül halayikni kərsitidu. **«yəttə sewət...»** — «sewət» grek tilida bu səz bək qong bir hil sewətni kərsitidu.
8:10 Mat. 15:39.

Pərisiylərning məjizilik alamətni kərüxni tələp kilixi

Mat. 16:1-4

[11] Pərisiylər qikip, uni sinax məksitidə uningdin bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng, dəp tələp kilixip, uning bilən munaziriləxkili turdi. [12] U iqidə bir uluoɣ-kiqik tinip:
— Bu dəwr nemixka bir «məjizilik alamət»ni istəp yüridu? Xuni silərgə bərḥək eytip koyayki, bu dəwrgə ḥeqkandak məjizilik alamət kərsitilməydu, — dedi.
[13] Andin ulardin ayrilip, yənə kemigə qikip, dengizning u qetigə ətüp kətti.

Sahtipəzlik «eqitku»sidin sakinix

Mat. 16:5-12

[14] Muhlislar nan elip kelixni untuoɣan bolup, kemidə bir tal nandin baxka yəydioɣini yok idi. [15] U ularni agaḥlandurup:
— Ehtiyat kilinglar, Pərisiylərning eqitkusi wə Ḥerodning eqitkusidin ḥezi bolunglar, — dedi. [16] Muhlislar əzara mulaḥizilixip:
— Uning bundak deyixi nan əkəlmigənlikimizdin bolsa kerək, — deyixti.
[17] Əysa ularning nemə deyixiwatkanlikini bilip:
— Nemixka nan yokluki tooɣrisida mulaḥizə kilisilər? Silər tehiqə pəm-parasət yaki qüxənqigə igə bolmidinglarmu? Kəlbliringlar tehimu bihudlixip ketiwatam du? [18] Kəzünglar turup kərməywatamsilər? Kulikinglar turup anglimaywatamsilər? Esinglarda yokmu? [19] Bəx ming kixigə bəx

8:11 «Pərisiylər qikip, uni sinax məksitidə uningdin bizgə asmandin bir məjizilik alamət kərsətsəng...» — Pərisiylər tələp kiloɣan «məjizilik alamət» əysaning ḥəkikiy Məsiḥ ikənlikini ispatlaydioɣan bir karamətni kərsitidu, əlwəttə.
8:11 Mat. 12:38; 16:1; Luka 11:29; Yuḥ. 6:30.
8:12 «u iqidə bir uluoɣ-kiqik tinip...» — grek tilida «U roḥida bir uluoɣ-kiqik tinip..». «Roḥ» muxu yərdə uning əzining (insaniy) roḥini bildüridu.
8:12 Mat. 16:4.
8:15 «Ehtiyat kilinglar, Pərisiylərning eqitkusi wə Ḥerodning eqitkusidin ḥezi bolunglar» — «Mat.» 16:1-12nimu kerüng.
8:15 Mat. 16:6; Luka 12:1.
8:17 Mar. 6:52.

nanni oxtuoɣinimda, parqilaroɣa liⱪ toloɣan ⱪanqə kiqik sewətni yioɣiwaldinglar? — dedi.
— On ikkini, — jawab bərdi ular.
20 — Yəttə nanni tət ming kixigə oxtuoɣinimda, parqilaroɣa liⱪ toloɣan ⱪanqə sewətni yioɣiwaldinglar? — dedi u.
— Yəttini, — Jawab bərdi ular.
21 Uularoɣa:
— Undaⱪta, ⱪandaⱪsigə silər tehi qüxənməysilər? — dedi.

Bəyt-Saidadiki bir korning saⱪaytilixi

22 Ular Bəyt-Saida yezisioɣa kəldi; halayiⱪ bir kor adəmni uning aldioɣa elip kelip, uningoɣa ⱪolungni təgküzüp ⱪoysang, dəp ətündi. 23 U kor adəmning ⱪolidin tutup yezining sirtioɣa yetilap bardi; uning kəzlirigə tükürüp, üstigə ⱪollirini təgküzüp:
— Birər nərsə kərüwatamsən? — dəp soridi.
24 U bexini kətürüp:
— Kixilərni kərüwatimən; ular huddi mengip yürüwatⱪan dərəhlərdək kərünüwatidu, — dedi.
25 Andin u ⱪaytidin ⱪollirini u adəmning kəzlirigə təgküzdi. U kəzlirini eqiwidi, kəzliri əsligə kelip, ḥəmmə nərsini eniⱪ kərdi.
26 Əysa uni əyigə ⱪayturup:
— Yezioɣimu kirmə, yaki yezidiki ḥeqkimgə bu ixni uⱪturma, — dəp tapilidi.

Petrusning Əysani Ⱪutⱪuzoɣuqi-Məsiḥ dəp tonuxi

Mat. 16:13-20; Luⱪa 9:18-21

27 Əysa muhlisliri bilən qiⱪip Ⱪəysəriyə-Filippi rayonioɣa ⱪaraxliⱪ kənt-yezilaroɣa bardi. Yolda u muhlisliridin:
— Kixilər meni kim dəydu? — dəp soridi.
28 Ular uningoɣa:
— Bəzilər seni Qəmüldürgüqi Yəḥya, bəzilər Ilyas pəyoɣəmbər wə yənə bəzilər ilgiriki pəyoɣəmbərlərdin biri dəp ⱪaraydikən, — dəp jawab berixti.
29 U ulardin:
— Əmdi silərqu, silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
Petrus jawabən: — Sən Məsiḥdursən, — dedi.
30 U uloroɣa əzi tooɣruluⱪ ḥeqkimgə tinmasliⱪni jiddiy tapilidi.

Əysaning əlüp tirilidioɣanliⱪini aldin eytixi

Mat. 16:21-28; Luⱪa 9:22-27

31 Xuning bilən u Insan'ooɣlining nuroɣun azab-oⱪubət tartixi, aⱪsaⱪallar, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə ⱪeⱪilixi, əltürülüxi wə üq kündin keyin tirildürülüxi muⱪərrər ikənlikini muhlislirioɣa əgitixkə baxlidi. 32 U bu ixni oquⱪ-axkara səzləp bərdi. Buning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləxkə baxlidi.. 33 Lekin u burulup muhlislirioɣa ⱪarap, Petrusni əyibləp:

8:19 «..ⱪanqə kiqik sewət..» — «sewət» grek tilida «ⱪol sewət».
8:19 Mat. 14:17,20; Mar. 6:38; Luⱪa 9:13; Yuḥ. 6:9.
8:20 Mat. 15:36,37.
8:21 «Undaⱪta, ⱪandaⱪsigə silər tehi qüxənməysilər?» — Məsiḥning bu soali muhlisliri yioɣiwaloɣan «on ikki (kiqik) sewət» wə «yəttə (qong) sewət» bilən munasiwatliktur.
–Ⱪiziⱪ bir ix xuki, Markus əzining Injildiki bayanida Məsiḥning (ələümdin tirilixtin baxⱪa) jəmiy on tokⱪuz alaḥidə məjizisini hatiriləydu. «Ⱪoxumqə səz»imizni kərüng.
8:23 Mar. 7:32.
8:25 «U kəzlirini eqiwidi..» — yaki «u bexini kətürüwidi...» yaki «u kəzlirini yooɣan aⱪti...».
8:26 «Yezioɣimu kirmə, yaki yezidiki ḥeqkimgə bu ixni uⱪturma» — Məsiḥ nemixⱪa xundaⱪ tapilidi? Xübḥisizki, Bəyt-Saidadikilər alliⱪaqan uning kəp məjizilirini kərüp turup tehiqə towa ⱪilmioɣanidi («Mat.» 11:21ni kərüng).

8:27 Mat. 16:13; Luⱪa 9:18.
8:28 Mat. 14:2.
8:29 «Sən Məsiḥdursən» — «Məsiḥ» degən səz tooɣruluⱪ «Təbirlər»imizni kərüng.
8:29 Mat. 16:16; Yuḥ. 6:69.
8:31 «Insan'ooɣlining.... aⱪsaⱪallar, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə ⱪeⱪilixi» — xu qaoɣda ikki «bax kaḥin» bar idi — «Annas» wə uning küy'ooɣli «Ⱪayafa».
8:31 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 9:31; 10:33; Luⱪa 9:22; 18:31; 24:7.
8:32 «Buning bilən Petrus uni bir qətkə tartip, uni əyibləxkə baxlidi» — Petrusning əyiblixi xübḥisizki, əzüng uluoɣ padixaḥ Məsiḥ turup, bexingoɣa muxundaⱪ dəḥxətlik ixlarni qüxürməsliking kerək idi, degəndək. «Mat.» 16:22ni kərüng.

— Arkamoƣa ət, Xəytan! Sening oylioƣanliring Hudaning ixliri əməs, insanning ixliridur, — dedi.[8:33]
34 Andin muhlisliri bilən halayikƞimu qakirip mundak dedi:
— Kimdəkim manga əgixixni niyət kilsa, əzidin keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun![8:34] 35 Qünki kimdəkim əz jenini kutkuzay desə, qokum uningdin məhrum bolidu; lekin kimdəkim mən üqün wə hux həwər üqün əz jenidin məhrum bolsa, uni kutkuzidu.[8:35] 36 Qünki bir adəm pütkül dunyaoƣa igə bolup, jenidin məhrum kalsa, buning nemə paydisi bolsun?![8:36] 37 U nemisini jenioƣa tegixsun?![8:37]
38 Qünki kimdəkim zinahor wə gunahkar bu dəwr aldida məndin wə mening səzlirimdin nomus kilsa, Insan'ooƣlimu atisining xan-xəripi iqidə mukəddəs pərixtilər bilən billə kəlginidə, uningdin nomus kilidu.[8:38]

Əysaning julalikta kərünüxi

Mat. 17:1-13; Luka 9:28-36

9 1 Uularoƣa yənə:
— Mən silərgə xuni bərhək eytip koyayki, bu yərdə turoƣanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixahlikining küq-kudrət bilən kəlgənlikini kəridioƣanlar bardur.[9:1]

Əysaning julalikta kərünüxi

2 Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yakup wə Yuhannani ayrip elip, egiz bir taoƣka qikti. U yərdə uning siyaki ularning kəz aldidila əzgirip,[9:2] 3 kiyimliri yər yüzidiki heqbir akartkuqimu akartalmioƣudək dərijidə parkirap kardək ap'ak boldi. 4 Ularning kəz aldida Musa wə Ilyas pəyoƣəmbərlər tuyuksiz kəründi; ular Əysa bilən səzlixiwatkanidi. 5 Petrus bu ixka jawabən Əysaoƣa:
— Ustaz, bu yərdə boloƣinimiz intayin yahxi boldi! Birini sanga, birini Musaoƣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli! — dedi.[9:5] 6 (qünki Petrus nemə deyixini bilməy kaloƣanidi, qünki ular korkunqka qəmüp kətkənidi).
7 Tuyuksiz bir parqə bulut ularni kapliwaldi wə buluttin: «Bu Mening səyümlük Ooƣlumdur; uningoƣa kulak selinglar!» degən awaz anglandi.[9:7] 8 Ular lappidə ətrapioƣa karixiwidi, lekin yənə heqkimni kərmidi, əz yenida pəkət Əysanila kərdi.
9 Ular taoƣdin qüxüwatkanda, Əysa ularoƣa, Insan'ooƣli ələmdin tirildürülmigüqə,

8:33 «Arkamoƣa ət, Xəytan!» — Əysa bu ayəttə «Xəytan» degən bu səzini birinqidin «düxmən» degən mənidə ixlitip, əzining düxmini bolup kaloƣan Petruska eytidu. Ikkinqidin, Xəytan əzi Petrus arkilik Əysaoƣa putlikaxang bolmakqi idi.
8:33 2Sam. 19:22.
8:34 «Kimdəkim manga əgixixni niyət kilsa, əzidin keqip, əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — «Mat.» 10:38ni, xundakla uningdiki izahatnimu kərüng.
8:34 Mat. 10:38; 16:24; Luka 9:23; 14:27.
8:35 Mat. 10:39; 16:25; Luka 9:24; 17:33; Yuh. 12:25.
8:36 «...jenidin məhrum kalsa, buning nemə paydisi bolsun?!» — «jan» muxu yərdə pəkət hayatni əməs, bəlki adəmning salahiyiti, rohiy dunyasini kərsitidu.
8:37 Zəb. 49:6-9
8:38 «zinahor wə gunahkar bu dəwr» — «zinahor» bəlkim həm jismaniy həm kəqmə (Hudaoƣa wapasizlik kiloƣuqi, degən) mənidimu ixlitilidu. **«Insan'ooƣli»** — Məsih, əlwəttə. «Təbirlər»nimu kərüng.
8:38 Mat. 10:32; Luka 9:26; 12:8; 2Tim. 2:12; 1Yuh. 2:23.

9:1 «Bu yərdə turoƣanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixahlikining küq-kudrət bilən kəlgənlikini kəridioƣanlar bardur» — bizningqə 9:1-ayəttiki səzning muhim mənisi 9:2-13də təswirlənggən karamət ixlarni kərsitidu.
–Baxka alimlar u: (1) Əysa əltürülgəndin keyin muhlislirioƣa kayta kərünüxi bilən; (2) Mukəddəs Rohning kelixi bilən; (3) Məsihning xəripi jamaəttə ayan kilinixi bilən; (4) Əysaning dunyaoƣa kaytip kelixi bilən əməlgə axuruldi, dəp karaydu.
–Yukiriki (1)-, (2)-, (3)-pikir səl orunluk boloƣini bilən, lekin Əysaning «bu yərdə turoƣanlarning **arisidin**... kəridioƣanlar bar» deginidin karioƣanda, **bəzi** rosullar bu ixni kəridu, xunga muhim əməlgə axuruluxi 9:2-13diki «Əysaning julalikta kərünüxi» degən ixtur, dəp karaymiz.
9:1 Mat. 16:28; Luka 9:27.
9:2 Mat. 17:1; Luka 9:28.
9:5 «Ustaz» — grek tilida (həm ibraniy tilida) «Rabbi» deyilidu. **«birini sanga, birini Musaoƣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli!»** — bu səz wə pütün wəkə tooƣruluk yənə «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
9:7 Kan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; Luka 3:22; 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.

kərgənlirini ḥeqkimgə eytmaslikni əmr kilip tapilidi.[9] [10] Ular uning bu səzini kəngligə püküp, «ələmdin tirilix» degənning zadi nemə ikənliki ḥəkkidə əzara mulaḥiziləxti.
[11] Ular uningdin yənə:
— Təwrat ustazliri nemə üqün: «Ilyas pəyoɣəmbər Məsiḥ kelixtin awwal kaytip kelixi kerək» deyixidu? — dəp soraxti.[11]
[12] U ularoɣa jawabən:
— Ilyas pəyoɣəmbər dərwəkə Məsiḥtin awwal kelidu, andin ḥəmmə ixni ornioɣa kəltüridu; əmdi nemixka mukəddəs yazmilarda Insan'ooɣli kəp azab-okubət qekidu wə horlinidu, dəp pütülgən?[12][13]
[13] Lekin mən silərgə xuni eytayki, Ilyas pəyoɣəmbər dərḥəkikət kəldi wə dəl mukəddəs yazmilarda u ḥəkkidə pütülgəndək, kixilər uningoɣa nemini halisa xundak kildi.[13][14]

Jin qaplaxkan balining azad kilinixi

Mat. 17:14-20; Luka 9:37-43

[14] Ular muhlislarning yenioɣa kaytip baroɣinida, zor bir top adəmlərning ularning ətrapioɣa olixiwaloɣanlikini, birnəqqə Təwrat ustazlirining ular bilən munazirə kilixiwatkanlikini kərdi. [15] Uni kərgən pütün halayik intayin ḥəyran boluxti wə yügürüp kelip uning bilən salamlaxti. [16] U ulardin:
— Ular bilən nemə tooɣruluk munazirə kilixiwatisilər, — dəp soridi.[15] [17] Halayiktin birəylən uningoɣa:
— Ustaz, mən ooɣlumni sening aldingoɣa elip kəldim, qünki uningoɣa gaqa kiloɣuqi bir roḥ qaplixiwaloɣan.[16] [18] Ḥər kətim roḥ uni qirmiwalsa, uni tartixturup yikitidu, xuning bilən balining aoɣzi kəpüklixip, qixliri kirixip ketidu; kakxal bolup kalidu. Muhlisliringdin jinni ḥəydiwətkəysilər dəp tilidim, birak ular kilalmidi, — dedi.[17]
[19] U jawabən: — Əy etikadsiz dəwr, silər bilən kaqanoɣiqə turay?! Mən silərgə yənə kaqanoɣiqə səwr kilay? — Balini aldimoɣa elip kelinglar — dedi.
[20] Ular balini uning aldioɣa elip kəldi. Əysani kərüx bilənla roḥ balining pütün bədinini tartixturuwətti. Bala yikilip, aoɣzidin kəpük qikkan peti yərdə yumilap kətti.[18]
[21] U balining atisidin:
— Bu ix bexioɣa kəlginigə kanqə uzun boldi? — dəp soridi.
U: — Kiqikidin tartip xundak, [22] jin uni ḥalak kilix üqün kəp kətim otka wə suoɣa taxlidi. Əmdi bir amal kilalisang, bizgə iq aoɣritip xapaət kiloɣaysən! — dedi.
[23] Əysa uningoɣa: — «Kilalisang!» dəysənoɣu! Ixənqtə boloɣan adəmgə ḥəmmə ix mumkindur! — dedi.[19]
[24] Balining atisi dərḥal: — Mən ixinimən; ixənqsizlikimgə mədət kiloɣaysən! — dedi yioɣlap nida kilip. [25] Əmdi Əysa kəpqilikning yügürüxüp kəlgənlikini kərüp, ḥelikі napak roḥka tənbiḥ berip:

9:9 Mat. 17:9; Luka 9:36.
9:11 Mal. 4:5; Mat. 11:14; Luka 1:17.
9:12 «Ilyas pəyoɣəmbər dərwəkə Məsiḥtin awwal kelidu, andin ḥəmmə ixni ornioɣa kəltüridu» — «Ilyasning awwal kelixi» wə uning «ḥəmmini ornioɣa kəltürüxi»ni kərsətkən bexarət wə baxka təpsilatliri Təwrat, «Mal.» 4:5-6də hatirilinidu. **«əmdi nemixka mukəddəs yazmilarda Insan'ooɣli kəp azab-okubət qekidu wə horlinidu, dəp pütülgən? »** — «nemixka...?» — Əgər uluoɣ Ilyas pəyoɣəmbər kelip Məsiḥ üqün yol təyyarlioɣan bolsa, zadi «nemixka» həlk Məsiḥni kobul kilmaydu? Yəḥya pəyoɣəmbər dərwəkə «Ilyas pəyoɣəmbər»ning roḥi wə küqidə kəlgini bilən («Luka» 1:17) u ələtürülgən wə Məsiḥmu uningoɣa ohxax ələtürülidu (13-ayətnimu kərüng).
9:12 Mal. 4:5; Zəb. 22:6; Yəx. 53:4; Dan. 9:26; Wəḥ. 11:4-7
9:13 «lekin mən silərgə xuni eytayki, Ilyas pəyoɣəmbər dərḥəkikət kəldi wə dəl mukəddəs yazmilarda u ḥəkkidə pütülgəndək, kixilər uningoɣa nemini halisa xundak kildi» — muxu yərdə Məsiḥ Yəḥya pəyoɣəmbərni yənə Iliyas pəyoɣəmbərgə ohxitidu.
9:13 Mal. 4:5,6
9:16 «U ulardin: — ... dəp soridi» — «ular» muxu yərdə (1) muhlislirini; (2) halayikning əzlirini (3) Təwrat ustazlirini kərsitixi mumkin. Bizningqə (2) yaki (3) tooɣra boluxi kerək; halayiktin biri muxu soaloɣa jawab beridu. Bəzi kona kəqürmiliridə «ular»ning ornida «Təwrat ustazliri» deyilidu.
9:17 «mən ooɣlumni sening aldingoɣa elip kəldim» — bu kixining «sening aldingoɣa» degini uning Məsiḥ wə muhlislirini «bir adəmdək» dəp karaytti, dəp bildüridu. Bir tərəptin muxu kəzkarax tooɣridur.
9:17 Mat. 17:14; Luka 9:37,38.
9:18 «uni tartixturup yikitidu» — yaki «uni yərgə yikitiwetidu». **«kakxal bolup kalidu»** — yaki «pütün əzayi kətip kalidu».
9:20 Mar. 1:26.
9:23 Luka 17:6.

— Əy adəmni gas wə gaqa ḳiloɳuqi roh! Buyruḳ ḳilimənki, uningdin qiḳ, ikkinqi kirgüqi bolma! — dedi.
26 Xu ḥaman jin bir qirḳiridi-də, balini dəḥxətlik tartixturup, uningdin qiḳip kətti. Bala ələktək yetip ḳaldi, halayiḳning kəpinqisi «U ədi!» deyixti. 27 Lekin Əysa balini ḳolidin tutup yəlidi, bala ornidin turdi.
28 Əysa əygə kirgəndin keyin, muhlisliri uning bilən yaloɳuz ḳaloɳanda uningdin: — Biz nemə üqün jinni ḥaydiwetəlmiduḳ? — dəp soraxti.
29 U uloroɳ: — Bu hil jin dua wə rozidin baxḳa yol bilən qiḳirilmas, — dedi.

Əysaning ələp tirilidioɳanliḳini yənə aldin eytixi

Mat. 17:22-23; Luḳa 9:43-45

30 Ular xu yərdin ayrilip, Galiliyədin ətüp ketiwatatti. Biraḳ u buni ḥeqkimning bilixini halimaytti. 31 Qünki u muhlisliroɳa:
— Insan'ooɳli insanlarning ḳolioɳa tapxurulup, ular uni ələtüridu. Ələtürülüp üq kündin keyin u tirilidu, — degən təlimni beriwatatti. 32 Lekin muhlislar bu səzni qüxənmidi ḥəmdə uningdin soraxḳimu petinalmidi.

Ḥəḳiḳiy uluoɳ kim?

Mat. 18:1-5; Luḳa 9:46-48

33 U KəpərNaḥum xəḥirigə kəldi. Əygə kirgəndə u ulardin:
— Yolda nemə tooɳrisida mulaḥiziləxtinglar?
— dəp soridi. 34 Lekin ular xük turdi, qünki ular yolda ḳaysimiz əng uluoɳ dəp bir-biri bilən mulaḥiziləxkənidi.
35 U olturup, on ikkəylənni yenioɳa qaḳirip, uloroɳa:
— Kim birinqi boluxni istigən bolsa, xu ḥəmməylənning əng ahirḳisi wə ḥəmməylənning hizmətkari bolsun, — dedi.
36 Andin u kiqik bir balini otturida turoɳuzdi wə uni ḳuqiḳioɳa elip turup, uloroɳa mundaḳ dedi:
37 — Kim mening namimda muxundaḳ kiqik balini ḳobul ḳilsa, meni ḳobul ḳiloɳan bolidu. Kim meni ḳobul ḳilsa, u meni əməs, bəlki meni əwətküqini ḳobul ḳiloɳan bolidu.

Ḳarxi turmasliḳning əzi ḳollioɳanliḳtur

Luḳa 9:49-50

38 Yuḥanna uningoɳa:
— Ustaz, sening naming bilən jinlarni ḥəydəwatḳan birsini kərduḳ. Lekin u biz bilən birgə sanga əgəxkənlərdin bolmioɳaqḳa, uni tostuḳ, — dedi.
39 Lekin Əysa: — Uni tosmanglar. Qünki mening namim bilən bir məjizə yaratḳan birsi arḳidinla mening üstümdin yaman gəp ḳilixi mumkin əməs. 40 Qünki bizgə ḳarxi turmioɳanlar bizni ḳollioɳanlardur. 41 Qünki mən silərgə xuni bərḥəḳ eytip ḳoyayki, Məsiḥkə mənsup boloɳanliḳinglar üqün, mening namimda silərgə ḥətta birər piyalə su bərgən kiximu əz in'amioɳa erixməy ḳalmaydu.

Gunaḥning ezitḳuluḳi

Mat. 18:6-9; Luḳa 17:1-2

42 Lekin manga etiḳad ḳiloɳan bundaḳ kiqiklərdin birini gunaḥḳa putlaxturoɳan ḥərḳandaḳ adəmni, u boynioɳa yooɳan tügmən texi esiloɳan ḥalda dengizoɳa taxliwetilgini əwzəl bolatti.
43 Əgər əmdi ḳolung seni gunaḥḳa putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki ḳolung bar ḥalda dozaḥḳa, yəni əqürülməs otḳa kirginingdin kərə, qolaḳ ḥalda ḥayatliḳḳa

9:28 Mat. 17:19.
9:29 «Bu hil jin dua wə rozidin baxḳa yol bilən qiḳirilmas» — bəzi kona kəqürmilərdə «rozidin» degən səz tepilmaydu.
9:30 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 10:33; Luḳa 9:22; 18:31; 24:7.
9:33 Mat. 18:1; Luḳa 9:46; 22:24.
9:35 Mat. 20:27; Mar. 10:43.
9:36 Mar. 10:16.
9:37 «Kim mening namimda muxundaḳ kiqik balini ḳobul ḳilsa...» — yaki «kim mening namimda muxundaḳ kiqik balini kütsə...».
9:37 Mat. 18:5; Luḳa 9:48; Yuḥ. 13:20.
9:38 Luḳa 9:49.
9:39 1Kor. 12:3.
9:41 Mat. 10:42.
9:42 Mat. 18:6; Luḳa 17:2.

kirgining əwzəldur.. 44 Qünki dozahta xularni yəydioŋan kurt-kongoŋuzlar əlməydu, yalkunluk ot əqməydu..
45 Əgər əmdi putung seni gunahka putlaxtursa, uni kesip taxliwət. Qünki ikki putung bar halda dozahka, yəni əqürülməs otka taxlanoŋiningdin kərə, tokur halda hayatlikka kirgining əwzəl. 46 Qünki dozahta xularni yəydioŋan kurt-kongoŋuzlar əlməydu, yalkunluk ot əqməydu..
47 Əgər kəzüng seni gunahka putlaxtursa, uni oyup taxliwət. Ikki kəzüng bar halda otluk dozahka taxlanoŋiningdin kərə, singar kəzlük bolup Hudaning padixahlikioŋa kirgining əwzəl. 48 Qünki dozahta xularni yəydioŋan kurt-kongoŋuzlar əlməydu, yalkunluk ot əqməydu..
49 Həmmə adəm ot bilən tuzlinidu wə hərbir kurbanlik tuz bilən tuzlinidu.
50 Tuz yahxi nərsidur. Halbuki, əgər tuz əz tuzlukini yokatsa, uningoŋa kaytidin tuz təmini kandakmu kirgüzgili bolidu? Əzünglarda tuz tepilsun wə bir-biringlar bilən inaklikta ətünglar.

Talak tooŋrisidiki təlim

Mat. 19:1-12

10 1 U u yərdin kozoŋilip, Yəhudiyə əlkisi tərəpliridin ətüp, Iordan dəryasining u ketidiki rayonlaroŋimu bardi. Top-top adəmlər yənə uning ətrapioŋa oliwiwaloŋanidi. U aditi boyiqə ularoŋa təlim berixkə baxlidi..
2 Bəzi Pərisiylər uning yenioŋa kelip uni kiltakka qüxürüx məksitidə uningdin:
— Bir adəmning ayalini talak kilixi Təwrat kanunioŋa uyoŋunmu? — dəp soridi..
3 Lekin u jawabən: — Musa pəyoŋəmbər silərgə nemə dəp buyruoŋan? — dedi.
4 Ular: — Musa pəyoŋəmbər kixining ayalini bir parqə talak heti yezipla talak kilixioŋa ruhsət kiloŋan, — deyixti.
5 Əysa ularoŋa:
— Tax yürəklikinglardin u silərgə bu əmrni pütkən; 6 lekin Huda aləm apiridə boloŋinida insanlarni «ər wə ayal kilip yaratti».. 7 «Xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, aya-

9:43 Kan. 13:7; Mat. 5:30; 18:8.
9:44 «Qünki dozahta xularni yəydioŋan kurt-kongoŋuzlar əlməydu, yalkunluk ot əqməydu» — bəzi kona kəqürmilərdə bu 44- wə 46-ayət tepilmaydu.
9:44 Yəx. 66:24.
9:46 Yəx. 66:24
9:48 Yəx. 66:24
9:49 «Həmmə adəm ot bilən tuzlinidu wə hərbir kurbanlik tuz bilən tuzlinidu» — bu sirlik jümlə qokum «Law.» 2:13, «Qəl.» 31:23, «Əz.» 43:23, «Yəx.» 34:6 wə 66:20 həmdə yukiriki 42-48 ayətlər bilən munasiwətliktur. Mənisi bəlkim: — (1) gəx-kəktatlarni tuz bilən uzun sakliŋili boloŋandək, Məsihkə ixənmigənlər dozahning otida «qirimay, saklinip» mənggü jazalinidu; yaki (2) Məsihkə əgəxkənlər muxu dunyada (tuz yarioŋa sepilgəndək) japa-muxəkkət, azab-okubət qekidu; yaki (3) mənisi hər ikki tərəptikidək bolidu — demək, hərbir kixi əzining Əysa Məsihkə boloŋan munasiwitidə muwapik japa-muxəkkət, azab-okubət qekidu; etikadqilar muxu dunyada japa-muxəkkətlər arkilik tawlinip paklinidu, etikadsizlar dozahta mənggü azab tartidu. Bizninggə 3-mənisi tooŋra kelixi mumkin. Rəbbimiz bu yərdə həm etikadqilarni həm etikadsizlarnimu kəzdə tutidu. Bizningqə pəkət etikadqilar Hudaoŋa atilidioŋan kurbanlik bolalaydu, xunga ayətning birinqi kisimda həmmə adəm, ikkinqi kisimda etikadqilar («kurbanlik» süpitidə) kəzdə tutulidu.
9:49 Law. 2:13.

9:50 «Tuz yahxi nərsidur. Halbuki, əgər tuz əz tuzlukini yokatsa, uningoŋa kaytidin tuz təmini kandakmu kirgüzgili bolidu?» — tuz bolsa (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni sakaytidu. Muhlislarning bu dunyaoŋa boloŋan roli buningoŋa ohxap ketixi kerək.
«Əzünglarda tuz tepilsun wə bir-biringlar bilən inaklikta ətünglar» — bu sirlik jümlining mənisi üqün «Mat.» 5:13, «Əf.» 4:29, «Kol.» 4:6ni kerüng. Etikadqilar «tuzluk» bolsa əzini pak tutidu, lekin buningdin Hali qonglik kilmaydu — bəlki muhəbbiti, hatirjəmliki wə huxalliki bilən gunahta tutuloŋanlarni Hudaning yolioŋa jəlp kiloŋuqilardur.
9:50 Mat. 5:13; Luka 14:34; Rim. 12:18; Ibr. 12:14.
10:1 Mat. 19:1.
10:2 «kiltakka qüxürüx məksitidə» — əslidə Yəhya pəyoŋəmbər Herod padixahka «talak kilsang bolmaydu» dəp tənbih berip, uning qixioŋa tegip ətürülgənidi. Xübhisizki, Pərsiylərning məksətlirining biri: — Əysamu «talak kilixka bolmaydu» desə, Herod padixah uni Yəhyaoŋa ohxax ətürüwetətti.
10:4 «Musa pəyoŋəmbər kixining ayalini bir parqə talak heti yezipla talak kilixioŋa ruhsət kiloŋan» — muxu əmrning tooŋrisi «Kan.» 24:1də tepilidu.
–Yənə «koyup berix» («talak kilix») tooŋrisidiki bir yəkün üqün «1Kor.»diki «koxumqə səz»nimu (7-bab tooŋruluk) kərüng.
10:4 Kan. 24:1, 3; Yər. 3:1; Mat. 5:31.
10:6 Yar. 1:27, 2:24, 5:2; Mat. 19:4.

li bilən birlixip. [8] ikkilisi bir tən bolidu». Xundak ikən, ər-ayal əmdi ikki tən əməs, bəlki bir tən bolidu. [9] Xuning üqün, Huda qoxqanni insan ayrimisun, — dedi.
[10] Ular əygə qaytip kelip kirgəndə, muhlisliri uningdin bu ḥəqtə soridi. [11] U ularoqa:
— Ayalini talak qilip, baxqa birini əmrigə aloqan kixi ayalioqa gunah qilip zina qiloqan bolidu. [12] Erini qoyuwetip, baxqa ərgə təgkən ayalmu zina qiloqan bolidu, — dedi.

Əysaning kiqik balilaroqa bəht tilixi

Mat. 19:13-15; Luka 18:15-17

[13] Qolungni təgküzgəysən dəp, kixilər kiqik balilirini uning aldioqa elip keliwatatti. Birak muhlislar elip kəlgənlərni əyiblidi. [14] Buni kərgən Əysa aqqiklinip, muhlislirioqa:
Balilar aldimoqa kəlsun, ularni tosmanglar. Qünki Hudaning padixaḥliqi dəl muxundaklaroqa təwədur. [15] Mən silərgə xuni bərḥək eytip qoyayki, Hudaning padixaḥliqini səbiy balidək qobul qilmisa, uningoqa ḥərgiz kirəlməydu, — dedi. [16] Xuning bilən u balilarni quqiqioqa elip, ularoqa qollirini təgküzüp bəht tilidi.

Puldarlar Hudaning padixaḥliqioqa kirələmdu?

Mat. 19:16-30; Luka 18:18-30

[17] U yoloqa qikqanda, birsi uning aldioqa yügürüp kelip, uning aldida tizlinip uningdin:
— I yahxi ustaz, mən qandak qilsam mənggülük ḥayatqa miraslik qilimən? — dəp soridi.
[18] Lekin Əysa uningoqa:
— Meni nemixqa yahxi dəysən? Pəkət biridin, yəni Hudadin baxqa ḥeqkim yahxi əməstur. [19] Sən Təwrattiki «Zina qilma, qatillik qilma, ooqrilik qilma, yaloqan guwaḥlik bərmə, hiyanət qilma, ata-anangni ḥərmət qil» degən pərḥiz-pərzlərni bilisən, — dedi.
[20] U adəm jawabən: — Ustaz, bularning ḥəmmisigə kiqikimdin tartip əməl qilip keliwatimən, — dedi.
[21] Əysaning uningoqa qarap muḥəbbiti qozoqaldi wə uningoqa:
— Səndə yənə bir ix kəm. Berip pütün mal-mülkingni setip, pulini yoksullaroqa bərgin wə xundak qilsang, ərxtə həzinəng bolidu; andin kelip krestni kətürüp manga əgəxkin! — dedi.
[22] Lekin muxu səzni anglap, uning qirayi tutulup, qayoquoqa qəmüp u yərdin kətti. Qünki uning mal-dunyasi naḥayiti kəp idi.
[23] Andin Əysa qərisigə səpselip qarap, muhlislirioqa:

10:7 Yar. 2:24; 1Kor. 6:16; Əf. 5:31.
10:8 «xu səwəbtin ər kixi ata-anisidin ayrilidu, ayali bilən birlixip ikkilisi bir tən bolidu» — «Yar.» 2:24.
10:8 Yar. 2:24
10:9 1Kor. 7:10.
10:11 Mat. 5:32; 19:9; Luka 16:18; 1Kor. 7:10.
10:12 «*Ayal* .... erini qoyuwetip... » — Yəhudiy jəmiyitidə bu intayin az kərülidioqan əḥwal. Lekin Yəhudiy əməslər arisida daim yüz berətti. Xunga xübḥisizki, Məsiḥning muxu yərdə kəzdə tutqini Yəhudiy əməslərnimu əz iqigə alidu.
–Yənə «qoyup berix» («talak qilix») tooqrisidiki bir yəkün üqün «1Kor.»diki «qoxumqə səz»nimu (7-bab tooqruluk) kərüng.
10:13 Mat. 19:13; Luka 18:15.
10:14 «Hudaning padixaḥliqi dəl muxundaklaroqa təwədur» — yaki «Hudaning padixaḥliqi dəl muxundaklardin tərkib tapqandur».
10:14 Mat. 18:3; 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
10:16 «Xuning bilən u balilarni quqiqioqa elip, ularoqa qollirini təgküzüp bəht tilidi» — bu ayəttiki grek tilioqa qarioqanda, mumkinqiliki barki, u bir-birlərə quqaklap, balilaroqa ayrim-ayrim bəht tilidi.
10:16 Mat. 19:15; Mar. 9:36.

10:17 Mat. 19:16; Luka 18:18.
10:19 «Zina qilma, qatillik qilma, ooqrilik qilma, yaloqan guwaḥlik bərmə, hiyanət qilma, ata-anangni ḥərmət qil» — muxu əmrlər «Mis.» 20:12-16, «Qan.» 5:16-20 wə 24:14də tepilidu.
10:19 Mis. 20:12-16; 21:12; Qan. 5:16-20; Qan. 24:14; Rim. 13:9.
10:21 «...Andin kelip krestni kətürüp manga əgəxkin!» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «krest kətürüp» degən səz tepilmaydu.
–«Krest kətürüx» degən uqum tooqrisida «Mat.» 10:38diki izaḥat wə baxqa izaḥatlarni kərüng.
–«Əysaning uningoqa qarap muḥəbbiti qozoqaldi» degən səzigə qarioqanda, mumkinqiliki barki, mənggülük ḥayatni izdigən yax bay yigit dəl Markusning əzi idi. Bu yigit Markus bolmisa, «Əysaning muḥəbbiti» tooqruluk qandakmu həwər tapalaydu?
10:21 Mat. 6:19; Luka 12:33; 1Tim. 6:17.

— Mal-dunyasi kəplərning Hudaning padixaḥlikɨoŋa kirixi nemidegən təsliktə bolidu-ḥə! — dedi.
24 Muhlislar uning sözlirigə intayin ḥəyran boluxti, lekin Əysa ularoŋa yənə jawabən:
— Balilirim, mal-mülükkə tayanoŋanlar üqün Hudaning padixaḥlikɨoŋa kirix nemidegən təs-ḥə!. 25 Təgining yingnining kəzidin ətüxi bay adəmning Hudaning padixaḥlikɨoŋa kirixidin asandur! — dedi.
26 Ular buni anglap intayin bək ḥəyran boluxup, bir-biridin:
Undakta, kim nijatka erixələydu? — dəp soraxti. 27 Əysa ularoŋa karap:
— Bu ix insan bilən wujudka qikixi mumkin əməs, lekin Huda üqün mumkin əməs bolmaydu; qünki Hudaoŋa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu, — dedi.
28 Buning bilən Petrus uningoŋa:
— Mana, biz bolsak, ḥəmmini taxlap sanga əgəxtuk!? — degili turdi.
29 Əysa uningoŋa jawabən mundak dedi:
— Mən silərgə bərḥək xuni eytip koyayki, mən üqün wə hux həwər üqün əyi, aka-ukiliri, aqa-singilliri, atisi, anisi, ayali, baliliri yaki yər-zeminliridin waz kəqkənlərning ḥəmmisi 30 bu zamanda bularning yüz ḥəssisigə, yəni əy, aka-uka, aqa-singil, ana, balilar wə yərzeminloroŋa (ziyankəxliklər koxuloŋan ḥalda) muyəssər bolmay kalmaydu wə kelidioŋan zamandimu mənggülük ḥayatka erixməy kalmaydu. 31 Lekin xu qaoŋda nuroŋun aldida turoŋanlar arkɨoŋa ətidu, nuroŋun arkɨda turoŋanlar aldioŋa ətidu.

Əysaning əlüp tirilidioŋanlikini yənə aldin eytixi

Mat. 20:17-19; Luka 18:31-34

32 Ular Yerusalemoŋa qikɨdioŋan yolda idi, Əysa ḥəmmining aldida ketiwatatti. Muhlisliri bək ḥəyran idi ḥəmdə uningoŋa əgəxkənlərmu korkunq iqidə ketiwatatti. Əysa on ikkəylənni yənə əz yenioŋa tartip, ularoŋa əz bexioŋa qüxidioŋanlirini ukturuxka baxlap:
33 — Mana biz ḥazir Yerusalemoŋa qikip ketiwatimiz. Insan'ooŋli bax kaḥinlar wə Təwrat ustazlirioŋa tapxurulidu. Ular uni ələümgə məḥkum kilidu wə yat əlliklərgə tapxuridu. 34 Ular bolsa uni məshirə kilip, kamqilap, uning üstigə tüküridu wə uni eltüridu. Lekin üq kündin keyin u kayta tirilidu, — dedi.

Yakup bilən Yuḥannaning təlipi

Mat. 20:20-28

35 Zəbədiyning ooŋulliri Yakup bilən Yuḥanna uning aldioŋa kelip:
— Ustaz, səndin nemə tilisək orundap bərsəng, dəp ətünimiz, — deyixti.
36 U ularoŋa: — Silərgə nemə kilip beriximni halaysilər? — dedi.
37 — Sən xan-xəripingdə boloŋiningda, birimizni ong yeningda, birimizni sol yeningda olturoŋuzoŋaysən, — deyixti ular.
38 Əysa ularoŋa jawabən: — Nemə tələp kiloŋanlikinglarni bilməywatisilər. Mən iqidioŋan kədəḥni iqələmsilər?

10:23 Pənd. 11:28; Mat. 19:23; Luka 18:24.
10:24 «mal-mülükkə tayanoŋanlar üqün Hudaning padixaḥlikɨoŋa kirix nemidegən təs-ḥə!» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «mal-mülüklərgə tayanoŋanlar üqün» degən səz tepilmaydu.
10:27 «qünki Hudaoŋa nisbətən ḥəmmə ix mumkin bolidu» — grek tilida: «qünki Huda bilən ḥəmmə ix mumkin bolidu».
10:27 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luka 1:37.
10:28 Mat. 4:20; 19:27; Luka 5:11; 18:28.
10:31 Mat. 19:30; 20:16; Luka 13:30.
10:32 «muhlisliri» —Muxu yərdə grek tilida «ular» bilən bildürülidu. **«Muhlisliri bək ḥəyran idi ḥəmdə uningoŋa əgəxkənlərmu korkunq iqidə ketiwatatti»** — ularning ḥəyran kelix yaki korkunqta boluxning səwəbi: (1) u adəttikidək ular bilən billə mangmay, bəlkim naməlum səwəbtin aldida yaloŋuz mangatti; (2) u hətər yüz berix mumkinqiliki boloŋan xu xəḥərgə aldirap ketiwatidu.
10:32 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; Luka 9:22; 18:31; 24:7.
10:34 «ular bolsa uni məshirə kilip, kamqilap...» — Rim imperiyəsidə jaza kamqiliri birnəqqə tasmilik bolup, hərbir tasmioŋa koŋuxun wə ustihan parqiliri baoŋloŋan bolidu. Kamqilioŋan waktida jazalanoŋuqi yalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoŋan ləxkər uni kamqilaytti. Jazalanoŋuqi bəzi wakitlarda ḥətta muxu kamqilaxtin ələtti.
10:35 Mat. 20:20.

Mən qobul qilidiоqan qəmüldürüxni silərmu qobul qilalamsilər?»
39 — Qilalaymiz, — deyixti ular.
Əysa ularoqa:
— Dərwəqə, mən iqidiоqan qədəһimni silərmu iqisilər wə mən qobul qilidiоqan qəmüldürülüx bilən qəmüldürülisilər. 40 Birақ ong yaki sol yenimda olturuxqa nesip bolux mening ilikimdə əməs; bəlki kimlərgə təyyarlanоqan bolsa, xularoqa berilidu, — dedi.
41 Buningdin һəwər tapқan qaloqan on muhlis Yaқup bilən Yuһannadin hapa boluxqa baxlidi. 42 Lekin Əysa ularni yenioqa qaқirip, mundaқ dedi:
— Silərgə məlumki, yat əllər üstidiki һəkümran dəp һesablanoqanlar qol astidiki həlқ üstidin buyruқwazlиқ qilip һakimiyət yürgüzidu, wə һoқuқdarliri ularni hojayinlarqə idarə qilidu. 43 Birақ silərning aranglarda bundaқ ix bolmaydu; bəlki silərdin kim mərtiwilik boluxni halisa, u silərning hizmitinglarda bolsun; 44 wə kim aranglarda birinqi boluxni istisə, u һəmmə adəmning quli bolsun. 45 Qünki Insan'oolimu dərwəqə xu yolda kəpqilik mening hizmitimdə bolsun deməy, bəlki kəpqilikning hizmitidə bolay wə jenimni pida qilix bədiligə nuroqun adəmlərni һərlükkə qiқiray dəp kəldi.

Қarioqu Bartimayning kəzining saқaytilixi

Mat. 20:29-34; Luқa 18:35-43

46 Ular Yeriho xəһirigə kəldi. Əysa muhlisliri wə zor bir top adəmlər bilən billə Yerihodin qiққan waқitta, Timayning Bartimay isimlik қarioqu ooqli yol boyida olturup, tiləmqilik қi liwatatti. 47 U «Nasarətlik Əysa»ning u yərdə ikənlikini anglap:
— I Dawutning ooqli Əysa, manga rəһim қiloqaysən! — dəp towlaxқa baxlidi.
48 Nuroqun adəmlər uni «Ün qiқarma» dəp əyiblidi. Lekin u:
— I Dawutning ooqli, manga rəһim қiloqaysən, — dəp tehimu ünlük towlidi.
49 Əysa tohtap:
Uni qaқiringlar, — dedi. Xuning bilən ular қarioquni qaқirip uningoqa:
— Yürəklik bol! Ornungdin tur, u seni qaқiriwatidu! — deyixti. 50 U adəm qapinini selip taxlap, ornidin dəs turup Əysaning aldioqa kəldi.
51 Əysa jawabən uningdin:
— Sən meni nemə қil dəysən? — dəp soridi.
Қarioqu:
— I igəm, қayta kəridioqan bolsam'idi! — dedi.
52 Əysa uningoqa:
— Yolungoqa қaytsang bolidu, etiқading seni saқaytti, — dewidi, u xuan kərələydioqan boldi wə yol boyi Əysaoqa əgixip mangdi.

10:38 «Mən iqidioqan қədəһni iqələmsilər?» — bu ayəttiki «қədəһ» degən sөz, Əysaning tartidioqan azab-oқubiti wə kresttiki ələmini kəzdə tutidu. **«Mən қobul қilidioqan qəmüldürüxni silərmu қobul қilalamsilər?»** — Məsiһ kərsətkən bu «qəmüldürüx» xübһisizki, əz ələmidur. «Əfəsusluқlaroqa»diki «қoxumqə sөz»imizdə yazoqan «qəmüldürüx» tooquluқ izaһatlirimizni kərüng.
10:38 Mat. 20:22; Luқa 12:49,50.
10:40 Mat. 25:34.
10:41 Mat. 20:24.
10:42 «yat əllər üstidiki һəkümran dəp һesablanoqanlar қol astidiki həlқ üstidin buyruқwazlиқ қilip һakimiyət yürgüzidu, wə һoқuқdarliri ularni hojayinlarqə idarə qilidu» — «yat əllər» muxu sөz adətтə Yəһudiy əməslərni kərsitidu. Lekin muxu yərdə etiқadsiz, Hudani tonumaydioqan dunyadiki əllərni təқitləydu.
10:42 Mat. 20:25; Luқa 22:25.
10:43 1Pet. 5:3.
10:45 «Insan'oolimu... jenimni pida қilix bədiligə nuroqun adəmlərni һərlükkə qiқiray dəp kəldi» — nemidin «azad қilix»? — gunaһtin azad қilixtur.
10:45 Yuһ. 13:14; Əf. 1:7; Fil. 2:7; Kol. 1:14; 1Tim. 2:6; Tit. 2:14.

10:46 «Timayning Bartimay isimlik қarioqu ooqli» — «қarioqu» grek tilida «һeliқi қarioqu» deyilidu — demək, Bartimay jamaətlər iqidə kөp adəmlərgə tonux idi.
10:46 Mat. 20:29; Luқa 18:35.
10:47 «i Dawutning ooqli Əysa...!» — Təwrattiki pəyoqəmbərlərning bexarətlik yazmiliri boyiqə Məsiһ Dawut padixaһning əwladliridin boluxi kerək idi. Xunga «Dawutning ooqli» Məsiһning yənə bir atilixi idi.
10:51 «I igəm, қayta kəridioqan bolsam'idi!» — «igəm» muxu yərdə grek tilida intayin qongқur һermətni ipadiləydioqan «Rabboni» degən sөz bilən ipadilinidu.
10:52 Mat. 9:22; Mar. 5:34.

Əysaning Yerusalemoŋa təntənilik kirixi

Mat. 21:1-11; Luka 19:28-40; Yuh. 12:12-19

11 1-2 Ular Yerusalemoŋa yekinlixip, Zəytun teoŋining etikidiki Bəyt-Fagi wə Bəyt-Aniya yezilirioŋa yekin kəlginidə, u ikki muhlisioŋa aldin mangdurup ularoŋa:
— Silər udulunglardiki yezioŋa beringlar. Yezioŋa kiripla, adəm balisi minip bakmioŋan, baoŋlaklik bir təhəyni kərisilər. Uni yexip bu yərgə yetiləp kelinglar.— 3 Əgər birsi silərdin: «Nemixka bundak kilisilər?» dəp sorap kalsa, «Rəbning buningoŋa hajiti qüxti wə u helila uni bu yərgə əwətip beridu» — dənglar, — dəp tapilidi.
4 Ular ketip aqa yol üstidiki əyning dərwazisi sirtida baoŋlaklik turoŋan bir təhəyni kərdi. Ular tanini yəxti. 5 U yərdə turoŋanlardin bəzilər:
— Təhəyni yexip nemə kilisilər? — deyixti.
6 Muhlislar Əysaning buyruoŋinidək jawab bərdi, heliki kixilər ularoŋa yol koydi. 7 Muhlislar təhəyni Əysaning aldioŋa yetiləp kelip, üstigə əz yepinqa-qapanlirini taxlidi; u üstigə mindi. 8 Əmdi nuroŋun kixilər yepinqa-qapanlirini yoloŋa payandaz kilip saldi; baxkiliri dərəhlərdin xah-xumbilarni kesip yoloŋa yaydi. 9 Aldida mangoŋan wə kəynidin əgəxkənlər:
«Hosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun!
10 Atimiz Dawutning kelidioŋan padixahlikioŋa mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-hosannalar okulsun!» — dəp warkirixatti.
11 U Yerusalemoŋa berip ibadəthana hoylilirioŋa kirdi; wə ətrapidiki həmmini kəzdin kəqürgəndin keyin, wakit bir yərgə berip kaloŋaqka, on ikkəylən bilən billə yənə Bəyt-Aniyaoŋa qikti.

Mewisiz ənjür dərihining lənətkə kelixi

Mat. 21:18-19

12 Ətisi, ular Bəyt-Aniyadin qikkanda, uning korsiki eqip kətkənidi. 13 Yirakiki yopurmaklik bir tüp ənjür dərihini baykap, uningdin birər mewə tapalarmənmikin dəp yenioŋa bardi; lekin tüwigə kəlgəndə yopurmakin baxka heq nərsə tapalmidi. Qünki bu ənjür pixidioŋan pəsil əməs idi. 14 U dərəhkə səz kilip:
— Buningdin keyin mənggü heqkim səndin mewə yemigəy! — dedi. Muhlislirimu buni anglidi.

Əysaning ibadəthanini tərtipkə selixi

Mat. 21:12-17; Luka 19:45-48; Yuh. 2:13-22

15 Ular Yerusalemoŋa kəldi; u ibadəthana hoylilirioŋa kirip, u yərdə elim-setim kiliwatkanlarni həydəxkə baxlidi wə pul tegixküqilərning xirəlirini, pahtək-kaptər

---

11:1-2 «adəm balisining *tehi* minip bakmioŋan bir təhəy» — mundak ulaoŋka hatirjəm minixi adəttə mumkin əməs, əlwəttə.
11:1-2 Mat. 21:1; Luka 19:29.
: Zəb. 24:1
11:3 «u helila uni bu yərgə əwətip beridu» — baxka birhil tərjimisi «u dərhal silərgə yetilitip koyidu».
11:4 «Ular ketip aqa yol üstidiki əyning dərwazisi sirtida baoŋlaklik turoŋan bir təhəyni kərdi» — adəttə koqilar intayin tar boloŋaqka, mal-qarwilar koqida baoŋlap koyulmaytti. Təhəyning «aqa yol»da baoŋlaklik boluxi Hudaning iradisining ularning uni elip mengixi ooŋrilikqə ix bolmisun degənlikini ispatlaydu.
11:7 2Pad. 9:13; Yuh. 12:14.
11:8 «...baxkiliri dərəhlərdin xah-xumbilarni kesip yoloŋa yaydi» — bəzi kona kəqürmilərdə «baxkiliri etizlardin kəskən xah-xumbilarni yoloŋa payandaz kilip saldi» dəp okulidu.
11:9 Zəb. 118:26.
11:10 «Hosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqigə mubarək bolsun! Atimiz Dawutning kelidioŋan padixahlikioŋa mubarək bolsun! Ərxiəlada təxəkkür-hosannalar okulsun!» — bu səzlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoŋan. «Hosanna» degən səz «Kutkuzoŋaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə mənisi «Hudaoŋa təxəkkür-mədhiyə»mu bolup kaloŋanidi. «Zəbur» 118-küyidiki izahatlarnimu kərüng.
11:11 «U Yerusalemoŋa berip ibadəthana hoylilirioŋa kirdi» — Yerusalemdiki bu qong ibadəthana tooŋruluk «Təbirlər» wə «Hagay»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
11:11 Mat. 21:12,14; Luka 19:45; Yuh. 2:14.
11:12 Mat. 21:18.
11:13 «Yirakiki yopurmaklik bir tüp ənjür dərihini baykap, uningdin birər mewə tapalarmənmikin dəp yenioŋa bardi» — Kanaan (Pələstin)diki ənjür dərəhliridə yopurmak bolsa, mewimu boluxi kerək.
–Bu ənjür dərihidə kərüngən karamət məjizə rohiy bir həkikətni sürətləp beridu, əlwəttə.

satquqilarning orunduqlirini ərüwətti;
[16] wə
ḥeqkimning ḥeqqandaq mal-buyumlarni ibadəthana ḥoyliliridin kətürüp ətüxigə yol qoymidi.
[17] U həlqqə:
— Muqəddəs yazmilarda: «Mening əyüm barliq əllər üqün dua-tilawəthana dəp atilidu» dəp pütülgən əməsmu? Lekin silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwəttinglar! — dəp təlim baxlidi.
[18] Bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri buni anglap, uni yoqitixning qarisini izdəxkə baxlidi; pütkül halayiq uning təlimigə təəjjuplinip qaloŋaqqa, ular uningdin qorqatti.
[19] Kəqqurun, u muhlisliri bilən xəḥərning sirtioŋa qiqip kətti.

Ənjür dərihidin elinidioŋan ibrət

[20] Ətisi səḥərdə, ular ənjür dərihining yenidin ətüp ketiwetip, dərəhning yiltizidin qurup kətkənlikini bayqaxti.
[21] Dərəhni ḥalitini esigə kəltürgən Petrus:
— Ustaz, qara, sən qaroŋioŋan ənjür dərihi qurup ketiptu! — dedi.
[22] Əysa ularoŋa jawabən mundaq dedi:
— Hudaning ixənqidə bolunglar.
[23] Mən silərgə xuni bərḥəq eytip qoyayki, kimdəkim bu taoŋqa: Bu yərdin kətürülüp dengizoŋa taxlan!» desə wə xundaqla qəlbidə ḥeq guman qilmay, bəlki eytqinining əməlgə exixioŋa ixənq bar bolsa, u eytqan ix uning üqün əməlgə axidu.
[24] Xu səwəbtin mən silərgə xuni eytimənki, dua bilən tiligən ḥərbir nərsə bolsa, xuningoŋa erixtim, dəp ixininglar. Xunda, tiligininglar əməlgə axidu.
[25] Wə ornunglardin turup dua qiloŋininglarda, birərsigə oŋuminglar bolsa, uni kəqürünglar. Xuning bilən ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm qilidu.
[26] Lekin silər baxqilarni kəqürüm qilmisanglar, ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm qilmaydu.

Əysaning ḥoquqining sürüxtürülüxi

Mat. 21:23-27; Luqa 20:1-8

[27] Ular Yerusalemoŋa qaytidin kirdi. U ibadəthana ḥoylilirida aylinip yürgəndə, bax kaḥinlar, Təwrat ustazliri wə aqsaqallar uning yenioŋa kelip:
[28] — Sən qiliwatqan bu ixlarni qaysi ḥoquqqa tayinip qiliwatisən? Sanga bu ixlarni qilix ḥoquqini kim bərgən? — dəp soridi.
[29] Əysa ularoŋa jawabən:

11:15 «u ibadəthana ḥoylilirioŋa kirip...» — ibadəthana tooŋruluq: əyni qaoŋda, Yəhudiylarning nuroŋun ibadəthaniliri (sinagoglar) bolup, bu Yəhudiylarning əng kəp yioŋilip ibadət qilidioŋan jayi idi. Hudaning əmri boyiqə, pəqət Yerusalemdiki bu mərkiziy ibadəthanidila qurbanlik qilsa tooŋra bolatti. **«u yərdə elim-setim qiliwatqanlarni ḥaydəxkə baxlidi wə pul tegixküqilərning xirəlirini, pahtək-kəptər satquqilarning orunduqlirini ərüwətti»** — ibadəthana ḥoylilirida setiloŋan ḥaywan wə uqar-qanatlar həlqning qurbanlik qilixi üqün idi. Ibadəthanioŋa sədiqə bərgüqilər pulini yərlik puloŋa tegixkəndin keyin berixi kerək idi.

11:15 Mal.3:1-5; Mat. 21:12; Luqa 19:45; Yuḥ. 2:14.

11:17 ««Mening əyüm barliq əllər üqün dua-tilawəthana dəp atilidu»... silər uni bulangqilarning uwisioŋa aylanduruwəttinglar!» — «Yəx.» 56:7 wə «Yər.» 7:11ni kərüng. Əysaning «bulangqilarning uwisi» degən səzi ikki bislik bolup, bir tərəptin bax kaḥinlarning sodigərlərgə qurbanliklarni setix ḥoquqini setip bərgənlikini kərsitidu; ikkinqidin, bu kaḥinlarning həlqning Hudaning ḥəqiqitini anglax pursitini bulap, uning orniona əzlirining mərtiwisini yuqiri kətürüdioŋan ḥər türlük qaidə-yosunlarni ularning boynioŋa artip qoyoŋanlikini kərsitidu.

11:17 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Mat. 21:13; Luqa 19:46.

11:18 Yəx.49:7, Mat.21:46.

11:19 «Kəqqurun, u muhlisliri bilən xəḥərning sirtioŋa qiqip kətti» — grek tilida «Kəqqurun, ular xəḥərning sirtioŋa qiqip kətti». Baxqa birhil tərjimisi: «Kəqqurunliri, əysa bilən muhlisliri xəḥərning sirtioŋa qiqip ketətti». Ixlar dərwəkə ḥər küni xundaq bolatti.

11:20 «dərəhning yiltizidin qurup kətkən...» — bu karamət məjizə roḥiy bir ḥəqiqətni sürətləp beridu, əlwəttə.

11:21 «Ustaz» — grek tilida «Rabbi».

11:22 «Hudaning ixənqidə bolunglar» — grek tilida «Hudaning ixənqigə igə bolunglar».

11:23 Mat. 17:20; 21:21; Luqa 17:6.

11:24 Yər. 29:12; Mat. 7:7; Luqa 11:9; Yuḥ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaq. 1:5, 6; 1Yuḥ. 3:22; 5:14.

11:25 Mat. 6:14; Kol. 3:13.

11:26 «Lekin silər baxqilarni kəqürüm qilmisanglar, ərxtiki Atanglarmu silərning gunaḥliringlarni kəqürüm qilmaydu» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu -26-ayət tepilmaydu. Nemila bolmisun, bu ayət ḥəqiqəttur. «Mat.» 6:15ni kərüng.

11:26 Mat. 18:35.

11:27 Mat. 21:23; Luqa 20:1.

11:28 Mis. 2:14; Ros. 4:7; 7:27.

— Mənmu silərdin bir soal soray. Silər uningoŋa jawab bərsənglar, mənmu bu ixlarni kaysi ḥoḳukḳa tayinip kiliwatkanlikimni eytip berimən: 30 — Yəḥya yürgüzgən qəmüldürüx bolsa, ərxtinmu, yaki insanlardinmu? Manga jawab bərsənglarqu!
31 Ular əzara mulaḥizə kilixip:
— Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undakta, silər nemə üqün Yəḥyaoŋa ixənmidinglar?» dəydu..
32 Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək,... bolmaydu! — deyixti (qünki barlik həlk Yəḥyani pəyoŋəmbər dəp karioŋaqka, ular həlktin korkatti)..
33 Buning bilən, ular Əysaoŋa:
— Bilməymiz, — dəp jawab berixti.
— Undakta, mənmu bu ixlarni kaysi ḥoḳukḳa tayinip kiliwatkanlikimni eytmaymən, — dedi u ularoŋa.

Rəzil ijarikəxlər ḥəkkidiki təmsil

Mat. 21:33-46; Luka 20:9-19

12 1 Andin, u ularoŋa təmsillər bilən
sözləxkə baxlidi:
— Bir kixi bir üzümzarlik bərpa kilip, ətrapini qitlaptu; u bir xarab kəlqiki kəziptu wə bir kəzət munarini yasaptu. Andin u üzümzarlikni baoŋwənlərgə ijarigə berip, əzi yaka yurtka ketiptu.. 2 Üzüm pəsli kəlgəndə, baoŋwənlərdin üzümzarlikтiki mewilərdin tegixlikini əkelix üqün bir kulini ularning yenioŋa əwətiptu.
3 Lekin ular uni tutuwelip dumbalap, kuruk kol kayturuptu. 4 Hojayin yənə bir kulni ularning yenioŋa əwətiptu. Uni bolsa ular qalma-kesək kilip, bax-kəzini yerip, ḥakarətləp kayturuptu. 5 Hojayin yənə birsini əwətiptu. Lekin uni ular əltürüptu. U yənə tola kullarni əwətiptu, lekin ular bəzilirini dumbalap, bəzilirini əltürüptu. 6 Hojayinning yenida pəkət uning səyümlük bir ooŋlila kaloŋaqka, ular ooŋlumnioŋu ḥərmət kilar dəp, u uni əng ahiri bolup baoŋwənlərning yenioŋa əwətiptu. 7 Lekin xu baoŋwənlər əzara: «Bu bolsa mirashor; kelinglar, uni əltürüwetəyli, xuning bilən mirasi bizningki bolidu!» deyixiptu.. 8 Xunga ular uni tutup əltürüp, üzümzarlikning sirtioŋa taxliwetiptu. 9 Əmdi üzümzarlikning hojayini kandak kilidu? U əzi kelip baoŋwənlərni əltüridu wə üzümzarlikni baxkilaroŋa beridu. 10 Əmdi silər mukəddəs yazmilardin munu ayətni okup bakmioŋanmusilər? —
«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi...
11 Bu ix Pərwərdigardindur,
Kəzimiz aldida karamət bir ixtur»..

12 Ular uning bu təmsilni əzlirigə karitip eytkanlikini qüxəndi; xunga ular uni tutux yolini izdəxti; ḥalbuki, halayiktin korkuxup, uni taxlap ketip kaldi.

«Kəysərgə baj tapxuramduk?» degən kiltak

Mat. 22:15-22; Luka 20:20-26

13 Xuningdin keyin, ular birnəqqə Pərisiy wə Ḥerodning tərəpdarlirini uni əz səzi bilən kiltakka qüxürüx məksitidə uning aldioŋa

11:31 «Ular əzara mulaḥizə kilixip: — Əgər «Ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undakta, silər nemə üqün Yəḥyaoŋa ixənmidinglar?» dəydu» — muxu diniy ərbablarning həmmisi əslidə Yəḥya pəyoŋəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa kilix kerək əməs» degən wə Yəḥya «mening kəynimdə kelidioŋan» dəp kərsətkən Məsiḥning kelixigə ixənməy, uning qəmüldürüxini rət kiloŋanidi, əlwəttə.
11:32 Mat. 14:5; Mar. 6:20.
12:1 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1; Yər. 2:21; 12:10; Mat. 21:33; Luka 20:9.
12:7 Yar. 37:18; Zəb. 2:8; Mat. 26:3; Yuḥ. 11:53
12:10 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «burjək texi» bolsa ḥərkandak imarətning ulidiki əng muḥim uyultax bolup, ul selinoŋanda birinqi bolup koyulidioŋan taxtur. Yəḥudiy kattiwaxlar «roḥiy ḥayat»ning burjək texi boloŋan Məsiḥni taxlixiwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.
12:10 Zəb. 118:22-23; Yəx. 28:16; Mat. 21:42; Luka 20:17; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:6.
12:11 «... Bu ix Pərwərdigardindur, kəzimiz aldida karamət bir ixtur» — toluk bexarət (10-11) «Zəb.» 118:22-23də tepilidu.
12:11 Zəb. 118:22,23

əwətti.. [14] Ular kelip uningoɣa: — Ustaz, silini səmimiy adəm, adəmlərgə kət'iy yüz-hatirə kilmaydu, heqkimgə yan basmaydu, bəlki kixilərgə Hudaning yolini sadikliк bilən əgitip keliwatidu, dəp bilimiz. Siliqə, Rim imperatori Kəysərgə baj-seliк tapxurux Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu-yoқ?.. [15] Zadi baj tapxuramduқ-tapxurmamduқ? — deyixti.

Lekin u ularning sahtipəzlikini bilip ularoɣa:

— Nemixka meni sinimakqisilər? Manga bir «dinar» pulni əkelinglar, mən kərüp bakay, — dedi.. [16] Ular pulni elip kəldi, u ulardin:

— Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dəp soridi.

— Kəysərning, — deyixti ular.. [17] Əysa ularoɣa jawabən: — Undak bolsa, Kəysərning həkkini Kəysərgə, Hudaning həkkini Hudaoɣa tapxurunglar, — dedi. Xuning bilən ular uningoɣa intayin həyran kelixti..

12:13 «Herod *padixah*ning tərəpdarliri» — Herod padixah Rim imperiyəsi təripidin təyinlənгən bolup, u Yəhudiy bolmioɣaqka Yəhudiylarning kəpinqisi uningoɣa intayin əq idi. Xundak boloɲini bilən əz mənpəitini kezləydioɣan, uni kollaydioɣan «Herod tərəpdarliri» bar idi.
–«Herodlar» tooɣruluқ «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

12:13 Mat. 22:15; Luka 20:20.

12:14 «Kəysərgə baj-seliқ tapxurux...» — Rimning hərbir imperatorioɣa «Kəysər» degən nam-unwan berilətti; məsilən Kəysər Awoɣustus, Kəysər Yulius, Kəysər Tiberius katarliklar. **«Kəysərgə baj-seliқ tapxurux Təwrat kanunioɣa uyoɣunmu-yoқ?»** — əyni wakitta, Yəhudiylar rimliklarning zulmi astida yaxawatkanidi. Əgər Əysa: «Rim imperatorioɣa baj tapxurux tooɣra» desə, bu gəptin azadlikni istigən Yəhudiylar uni «Mana taza bir yalakqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmaslik kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə karxi qikkan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioɣa ərz kiloɲan bolatti. Ular muxundak soallarni sorax arkilik Əysani gepidin tutuwelip, rimliklarning koliоɣa tapxurup, uningoɣa ziyankəxlik kilmakqi boluxkan.

12:15 «Manga bir «dinar» pulni əkelinglar, mən kərüp bakay» — «dinar» yaki «dinarius» degən Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, üstigə Kəysərning süriti besiloɲanidi, əlwəttə. Bir «dinarius» təhminən bir adəmning künlük həkki bolatti («Mat.» 20:2ni kərüng).

12:16 Mat. 17:25; Rim. 13:7; Yar. 1:26

12:17 «Kəysərning həkkini Kəysərgə, Hudaning həkkini Hudaoɣa tapxurunglar» — demək, «Kəysərgə Kəysərning həkki (uning süriti qüxürülgən nərsə)ni tapxurunglar» — Kəysərgə baj tələx kerək. Əmma kandak nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» bolup, biz pütünimizni Hudaoɣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kərüng).

12:17 Mat. 17:25; 22:21; Rim. 13:7.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mat. 22:23-33; Luka 20:27-40

[18] Andin «Əlgənlər tirilməydu» dəydioɣan Sadukiylar uning aldioɣa kelip kistap soal koydi:.. [19] — Ustaz, Musa pəyoɣəmbər Təwratta bizgə: «Bir kixi əlüp ketip, ayali tul kelip, pərzənt kərmigən bolsa, uning aka yaki inisi tul kaloɲan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim» dəp yazoɲan.. [20] Burun yəttə aka-uka bar idi. Qongi əylinip pərzənt kaldurmayla əldi. [21] Ikkinqi kerindixi yənggisini əmrigə elip, umu pərzənt kərməy əldi. Üqinqisining əhwalimu uningkigə ohxax boldi. [22] Xu tərikidə yəttisi ohxaxla uni elip pərzənt kərməy kətti. Ahirda, u ayalmu aləmdin ətti. [23] Əmdi tirilix künidə ular tirilgəndə, bu ayal kaysisining ayali bolidu? Qünki yəttisining həmmisi uni hotunlukka aloɲan-də! — deyixti.

[24] Əysa ularoɣa mundak jawab bərdi:

— Silər nə mukəddəs yazmilarni nə Hudaning kudritini bilmigənlikinglar səwəbidin muxundak azoɲan əməsmusilər? [25] Qünki əlümdin tirilgəndə insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki ərxtiki pərixtilərgə ohxax bolidu..

[26] Əmdi əlgənlərning tirilixi məsilisi həkkidə Təwratta, yəni Musaoɣa qüxürülgən kitabtiki «tikənlik» wəkəsidə, Hudaning uningoɣa kandak eytkinini, yəni: «Mən Ibrahimning Hudasi, Ishakning Hudasi wə Yakupning Hudasidurmən!» deginini okumidinglar mu?.. [27] U əlüklərning Hudasi əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur! Xunga silər kattik ezip kətkənsilər!.

12:18 «Sadukiylar» — bu məzhəpdikilər tooɣruluқ «Mat.» 16:1diki izahatni wə «Təbirlər»ni kərüng.

12:18 Mat. 22:23; Luka 20:27; Ros. 23:8.

12:19 «Bir kixi əlüp ketip...» — grek tilida «birsning akisi yaki ukisi əlsə,...». **«uning aka yaki inisi tul kaloɲan yənggisini əmrigə elip, kerindixi üqün nəsil kalduruxi lazim»** — «Kan.» 25:5.

12:19 Yar. 38:8; Kan. 25:5, 6.

12:25 Mat. 22:30; 1Yuh. 3:2.

12:26 «Mən Ibrahimning Hudasi, Ishakning Hudasi wə Yakupning Hudasidurmən!» — «Mis.» 3:6.

12:26 Mis. 3:6,15; Mat. 22:31,32; Ros. 7:32; Ibr. 11:16.

12:27 «U əlüklərning Hudasi əməs, bəlki tiriklərning

Əng muhim əmr

Mat. 22:34-40; Luka 10:25-28

28 Ularoŋa yekin kəlgən, munaziriləxkənlirini
anglioŋan wə əysaning ularoŋa yahxi ja-
wab bərgənlikini kərgən bir Təwrat ustazi
uningdin:
— Pütün əmrlərning iqidə əng muhimi
kaysi? — dəp soridi.
29 Əysa mundak jawab bərdi:
— Əng muhim əmr xuki, «Anglioŋin, əy Israil!
Pərwərdigar Hudayimiz boloŋan Rəb birdur.
30 Pərwərdigar Hudayingni pütün kəlbing,
pütün jening, pütün zehning wə pütün
küqüng bilən səygin». Mana bu əng muhim
əmr. 31 Uningoŋa ohxaydioŋan ikkinqi əmr
bolsa: — «Koxnangni özüngni səygəndək
səy». Heqkandak əmr bulardin üstün tur-
maydu.
32 Təwrat ustazi uningoŋa: — Tooŋra
eyttingiz, ustaz, həkikət boyiqə səzlidingiz;
qünki U birdur, Uningdin baxkisi yoktur;
33 insanning Uni pütün kəlbi, pütün əkli,
pütün jeni wə pütün küqi bilən səyüxi
həm koxnisinimu özini səygəndək səyüxi
barlik kəydürmə kurbanliklar həm baxka
kurbanlik-hədiyələrdinmu artuktur.
34 Əysa uning akilanilik bilən jawab bərginini
kərüp:
— Sən Hudaning padixahlikidin yirak
əməssən, — dedi.
Xuningdin keyin, heqkim uningdin soal
soraxka petinalmidi.

Kutkuzoŋuqi-Məsih — Dawutning ooŋli həm Rəbbi

Mat. 22:41-46; Luka 20:41-44

35 Ibadəthana hoylilirida təlim bərgəndə,
Əysa bularoŋa jawabən mundak soalni
otturioŋa koydi:
Təwrat ustazlirining Məsihni «Dawutning
ooŋli» deginini kandak qüxinisilər? 36 Qün-
ki Dawut özi Mukəddəs Rohta mundak
degənoŋu: —
«Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring
kiloŋuqə,
Mening ong yenimda olturoŋin!».
37 Dawut Məsihni xundak «Rəbbim» dəp
atioŋan tursa, əmdi Məsih kandakmu
Dawutning ooŋli bolidu?
U yərdiki top-top həlk uning səzini hursənlik
bilən anglaytti.

Əysaning Təwrat ustazlirini əyiblixi

Mat. 23:1-36; Luka 20:45-47

38 U ularoŋa təlim bərginidə mundak dedi:
— Təwrat ustazliridin hoxyar bolunglar.
Ular uzun tonlarni kiyiwaloŋan halda ke-
rilip yürüxkə, bazarlarda kixilərning
ularoŋa boloŋan uzun salamlirioŋa, 39 sina-
goglarda aldinki orunlarda, ziyapətlərdə
tərdə olturuxka amrak kelidu. 40 Ular tul
ayallarning barlik əy-besatlirini yəwalidu wə
kəz-kəz kilip yaloŋandin uzundin-uzun dua-
lar kilidu. Ularning tartidioŋan jazasi tehimu
eoŋir bolidu!

Hudasidur!» — Əysaning bu səzi tooŋruluk «Matta»diki «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:28 Mat. 22:34; Luka 10:25.
12:29 Kan. 4:35; 6:4-5; 10:12; Luka 10:27.
12:31 Law. 19:18; Mat. 22:39; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Yak. 2:8.
12:32 «Qünki u birdur, uningdin baxkisi yoktur» — «U» Hudani kərsitidu, əlwättə.
12:34 Kan. 4:35; 6:4-5; Yəx. 45:21
12:35 «bularoŋa jawabən mundak soalni otturioŋa koydi» — grek tilida «mundak jawab bərdi: —». **«Dawutning ooŋli»** — muxu yərdə «Dawutning əwladi»ni kərsitidu, əlwättə.
12:35 Mat. 22:41; Luka 20:41.
12:36 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni təhtipəring kiloŋuqə, mening ong yenimda olturoŋin!» — Zəb.» 110:1.
12:36 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
12:37 «Dawut Məsihni xundak «Rəbbim» dəp atioŋan tursa, əmdi *Məsih* kandakmu Dawutning ooŋli bolidu?» — demək, Kutkuzoŋuqi-Məsih padixah Dawutning əwladi bolsimu, lekin padixah Dawut Məsihni «Rəbbim» degən yərdə Məsih Dawuttin uluoŋ bolidu, həm tuoŋuluxtin burunla «Rəb» süpitidə idi.
12:38 «Təwrat ustazliri... bazarlarda kixilərning ularoŋa boloŋan uzun salamlirioŋa... ***amrak kelidu*»** — «uzun» degən səz grekqə tekisttə yok; tarih tətkikatlirioŋa asasən ularoŋa kiloŋan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.
12:38 Mat. 23:5, 6; Luka 11:43; 20:46.
12:40 Mat. 23:14; Luka 20:47; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.

Tul ayalning ianisi

Luka 21:1-4

41 U ibadəthanidiki sədikə sanduķining udulida olturup, uningoɣa pullirini taxlawatķan halayiķķa ķarap turatti. Nuroɣun baylar uningoɣa heli kəp pul taxlaxti.. 42 Namrat bir tul ayalmu kelip, tiyinning təttin biri ķimmitidiki ikki ləptonni taxlidi..
43 U muhlislirini yenioɣa qaķirip, ularoɣa mundaķ dedi:
— Mən silərgə bərhəķ xuni eytip ķoyayki, bu namrat tul ayalning ianə sanduķioɣa taxlioɣini baxķilarning ħəmmisining taxlioɣanliridin kəptur.. 44 Qünki baxķilar əzlirining exip taxķanliridin sədikə ķildi; lekin bu ayal namrat turupmu, əzining bar-yoķini — tirikqilik ķilidioɣinining ħəmmisini sədikə ķilip taxlidi.

Ibadəthanining wəyran ķilinixidin bexarət; ahirķi zamanlardiki alamətlər

Mat. 24:1-44; Luka 21:5-33

13 1 U ibadəthanidin qiķiwatķanda, muhlisliridin biri uningoɣa:
— Ustaz, ķara, bu nemidegən ħəywətlik taxlar wə imarətlər-ħə! — dedi..
2 Əysa uningoɣa jawabən:
— Sən bu ħəywətlik imarətlərni kərdüngmu? Bir tal taxmu tax üstidə ķalmaydu, ħəmmisi ķaldurulmay gumran ķilinidu, — dedi..
3 U Zəytun teoɣida, yəni ibadəthanining udulida olturoɣanda, Petrus, Yaķup, Yuħanna wə Andriyaslar uningdin astioɣina:.
4 — Bizgə eytķinqu, bu ixlar ķaqan yüz beridu? Bu barliķ wəķələrning yüz beridioɣanliķini kərsitidioɣan nemə alamət bolidu? — dəp soraxti..
5 Əysa ularoɣa jawabən səz baxlap mundaķ dedi:
— Ħezi bolunglarki, ħeqkim silərni azdurup kətmisun.. 6 Qünki nuroɣun kixilər mening namimda kelip: «Mana əzüm xudurmən!» dəp, kəp adəmlərni azduridu.. 7 Silər urux həwərliri wə urux xəpilirini angliɣininglarda, bulardin alaķzadə bolup kətmənglar; qünki bu ixlarning yüz berixi muķərrər. Lekin bu zaman ahiri yetip kəlgənliki əməs. 8 Qünki bir millət yənə bir millət bilən uruxķa qiķidu, bir padixaħlik yənə bir padixaħlik bilən uruxķa qiķidu. Jay-jaylarda yər təwrəxlər yüz beridu, aqarqiliķlar wə ķalaymiķanqiliķlar bolidu. Mana bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣiķining baxlinixi» bolidu, halas..
9 Silər bolsanglar, əzünglaroɣa pəhəs bolunglar; qünki kixilər silərni tutķun ķilip sot məħkimilirigə tapxurup beridu, sinagoglarda ķamqilinisilər. Silər mening səwəbimdin əmirlər wə padixaħlar aldioɣa elip berilip, ular üqün bir guwaħliķ bolsun dəp soraķķa tartilisilər.. 10 Lekin bulardin awwal hux həwər pütkül əllərgə jakarlinixi kerək.. 11 Əmdi ular silərni apirip

---

12:41 «sədikə sanduķi» — grek tilida bu səz adəttə «həzinə»ni kərsitidu. Lekin muxu yərdə ibadəthanidiki həzinə üqün sədiķilər yioɣilidioɣan jay, bəlkim qong bir sanduķni kərsətsə kerək.
12:41 2Pad. 12:10; Luka 21:1.
12:42 «ikki ləpton» — «ləpton» degən bu pul «denarius»ning 1/128i bolup, bir ixləmqining «altə minut»luķ ħəķķigə tooɣra kelətti.
12:43 2Kor. 8:12.
13:1 Mat. 24:1; Luka 21:5.
13:2 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Luka 19:44.
13:3 Mat. 24:3; Luka 21:7.
13:4 Ros. 1:6.
13:5 Yər. 29:8; Əf. 5:6; 2Tes. 2:2, 3; 1Yuh. 4:1.
13:6 «Mana əzüm xudurmən» — «Mana əzüm Məsihdurmən» degən mənini bildüridu.
13:6 Yər. 14:14; 23:21.
13:8 «bir millət yənə bir millət bilən uruxķa qiķidu, bir padixaħlik yənə bir padixaħlik bilən uruxķa qiķidu» — ibraniy tilida (xundaķla grek tilida) bu ibarə dunya boyiqə kengəygən uruxlarni kərsitixi mumkin («Yəx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6də bu turaķlik ibarə tooɣruluķ misallar bar.
«Mana bu ixlarning yüz berixi «tuoɣutning toloɣiķining baxlinixi» bolidu, halas» — Əysa Məsih ķaysi ixning «tuoɣulidu»oɣanliķini biwasitə deməydu. Təwəndiki sözlirigə ķarioɣanda, buni yengi dəwrning tuoɣuluxi dəp ķaraymiz.
13:8 Yəx. 19:2.
13:9 «sot məħkimiliri» — grek tilida «sanħedrinlar». Yəhudiylarning məħkimilirini wə bəlkim baxķa ħərhil soraķħanilarni kərsitidu.
13:9 Mat. 10:17; 24:9; Luka 21:12; Yuh. 15:19; 16:2; Wəh. 2:10.
13:10 «bulardin awwal hux həwər pütkül əllərgə jakarlinixi kerək» — «awwal» degən səzgə ķarioɣanda, hux həwərning ħər jayoɣa jakarlinixi zamanning ahiridin awwal, xundaķla bəlkim 9-ayəttə eytiloɣan naħayiti eoɣir ziyankəxliktin awwal boluxi mumkin («Mat.» 24:14ni kərüng).

soraḳḳa tapxuroɣanda, nemə deyix ḥəkḳidə nə əndixə nə mulaḥizə ḳilmanglar, bəlki xu waḳit-saitidə silərgə ḳaysi gəp berilsə, xuni eytinglar; qünki səzligüqi silər əməs, Muḳəddəs Roḥtur.[13:11] [12] Ḳerindax ḳerindixioɣa, ata balisioɣa hainliḳ ḳilip ölümgə tutup beridu. Balilarmu ata-anisi bilən zitlixip, ularni ölümgə məḥkum ḳilduridu.[13:12] [13] Xundaḳla silər mening namim tüpəylidin ḥəmmə adəmning nəpritigə uqraysilər, lekin ahiroɣiqə bərdaxliḳ bərgənlər ḳutḳuzulidu.[13:13]

Yerusalemda wəyran ḳiloɣuqi «yirginqlik nomussizliḳ» pəyda bolidu; «dəḥxətlik azab-oḳubət»

[14] «Wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ»ning əzi turuxḳa tegixlik bolmioɣan yərdə turoɣinini kərgininglarda, (kitabhan bu səzning mənisini qüxəngəy) Yəḥudiyə ölkisidə turuwatḳanlar taoɣlaroɣa ḳaqsun.[13:14] [15] Əgzidə turoɣan kixi əyigə qüxməy yaki əyidiki birər nemini aloɣili iqigə kirməy ḳaqsun. [16] Etizlarda turuwatḳan kixi bolsa qapinini aloɣili əyigə yanmisun. [17] U künlərdə ḥamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḥaliɔa way![13:17] [18] Ḳaqidioɣan waḳtinglarning ḳixḳa tooɣra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar.[13:18] [19] Qünki u qaoɣda Huda yaratḳan dunyaning apiridə ḳilinoɣandin buyan muxu qaoɣḳiqə kərülüp baḳmioɣan ḥəm kəlgüsidimu kərülməydioɣan zor azab-oḳubət bolidu.[13:19] [20] Əgər Pərwərdigar u künlərni azaytmisa, ḥeqḳandaḳ ət igisi ḳutulalmaydu. Lekin U Өz tallioɣanliri üqün u künlərni azaytidu.[13:20] [21] Əgər u qaoɣda birsi silərgə: «Ḳaranglar, bu yərdə Məsiḥ bar!» yaki «Ḳaranglar, u ənə u yərdə!» desə, ixənmənglar.[13:21] [22] Qünki sahta məsiḥlər wə sahta pəyoɣəmbərlər məydanoɣa qiḳidu, məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitidu; xuning bilən əgər mumkin bolidioɣan bolsa, ular ḥətta Huda tallioɣanlarni ḥəm azduridu.[13:22] [23] Xuning üqün, silər ḥoxyar bolunglar. Mana, mən bu ixlarning ḥəmmisini silərgə aldin'ala uḳturup ḳoydum.

Insan'ooɣlining kelixi

[24] Əmdi xu künlərdə, xu azab-oḳubət ətüp kətkən ḥaman, ḳuyax ḳariyidu, ay yoruḳluḳini bərməydu,[13:24] [25] yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu.[13:25] [26] Andin kixilər Insan'ooɣlining uluɣ küq-ḳudrət wə xan-xərəp bilən bulutlar iqidə keliwatḳanliḳini kəridu.[13:26] [27] U əz pərixtilirini əwətidu, ular uning tallioɣanlirini dunyaning tət təripidin, zeminning qətliridin asmanning qətlirigiqə yioɣip jəm ḳilidu.[13:27]

13:11 Mat. 10:19; Luḳa 12:11; 21:4.
13:12 Əz. 38:21; Mik. 7:6.
13:13 Mat. 10:22; 24:13; Luḳa 21:19; Wəḥ. 2:7,10.
13:14 «Wəyran ḳiloɣuqi yirginqlik nomussizliḳ» — buning tooɣrisida Təwrat «Dan.» 9:24-27ni wə u tooɣruluḳ izaḥatlarni kərüng.
13:14 Dan. 9:27; Mat. 24:15; Luḳa 21:20,21; 2Tes. 2:4
13:17 «u künlərdə ḥamilidar ayallar wə bala emitiwatḳanlarning ḥaliɔa way!» — undaḳ kixilərgə ḳeqix əpsiz bolidu, əlwəttə.
13:18 «Ḳaqidioɣan waḳtinglarning ḳixḳa tooɣra kelip ḳalmasliḳi üqün dua ḳilinglar» — Yəḥudiy diniy ərbablarning Təwrat ḳanunioɣa boloɣan qüxənqisigə asasən, Yəḥudiylar adəttə xabat (dəm elix) künidə xəḥər dərwazisi wə dukanlarni taḳixi kerək. Bu küni səpər ḳilix mən'i ḳilinoɣan boloɣaqḳa, Pələstində turoɣanlaroɣa nisbətən yeməklik setiwelix wə baxḳa yərlərgə ḳeqix intayin ḳolaysiz bolidu.
–«Ḳix»ta Yəḥudiyədə dərya-wadilarda su pat-pat texip turoɣaqḳa, ḳixtimu ḳeqix intayin təs bolidu.

13:19 Mat. 24:21
13:20 «U Өz tallioɣanlar üqün» — grek tilida «U tallioɣan tallioɣanliri üqün» degənlik bilən ipadilinidu — Huda Өzining tallioɣanlirioɣa baoɣlioɣan muḥəbbitini alaḥidə təkitləydu.
13:21 ««Ḳaranglar, bu yərdə Məsiḥ bar!» yaki «ḳaranglar, u ənə u yərdə!» desə, ixənmənglar» — «u» — Məsiḥni kərsitidu.
13:21 Mat. 24:23; Luḳa 21:8.
13:22 Ḳan. 13:2; 2Tes. 2:11.
13:24 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 2:10,31; 3:15; Mat. 24:29; Luḳa 21:25; Wəḥ. 6:12.
13:25 «yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «Yəx.» 13:10, 34:4, «Yo.» 2:10ni kərüng. «Asmandiki küqlər» bəlkim barliḳ jin-xəytanlarni kərsitidu; «lərzigə kelidu» bəlkim ularning küqtin ḳelixini kərsitidu.
13:25 Yəx. 13:10; 34:4.
13:26 «Andin kixilər insan'ooɣlining uluɣ küq-ḳudrət wə xan-xərəp bilən bulutlar iqidə keliwatḳanliḳini kəridu» — «Dan.» 7:13ni kərüng.
13:26 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 24:30; Mar. 14:62; Luḳa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
13:27 «dunyaning tət təripidin» — grek tilida «tət xamaldin» bilən ipadilinidu.

Ənjür dərihidin sawaq elix

28 — Ənjür dərihidin mundaq təmsilni biliwelinglar: — Uning xahliri kəkirip yopurmaq qikaroŋanda, yazning yekinlap kaloŋanlikini bilisilər.. 29 Huddi xuningdək, mən baya degənlirimning yüz beriwatkanlikini kərgininglarda, uning yekinlap kaloŋanlikini, hətta ixik aldida turuwatkanlikini biliwelinglar..
30 Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu.. 31 Asman-zemin yokilidu, birak mening sözlirim hərgiz yokalmaydu..

Hoxyar bolunglar

32 Lekin xu küni yaki wakit-saiti tooŋruluk həwərni heqkim bilməydu — hətta nə ərxtiki pərixtilərmu bilməydu, nə ooŋul bilməydu, uni pəkət Atila bilidu.. 33 Hoxyar bolunglar, səgək bolup dua kilinglar, qünki u wakit-saətning kaqan kelidioŋanlikini bil məysilər.. 34 Bu huddi yaka yurtka qikmakqi boloŋan adəmning əhwalioŋa ohxaydu. Yoloŋa qikidioŋan qaoŋda, u kullirioŋa əz hokukini bekitip, hərbirigə əz wəzipisini tapxuridu wə dərwaziwənningmu səgək boluxini tapilaydu. 35 Xuningdək, silərmu səgək bolunglar; qünki əyning igisining kaytip kelidioŋan waktining — kəqkurunmu, tün yerimimu, horaz qillioŋan wakitmu yaki səhər waktimu — uni bilalməysilər; 36 u tuyuksiz kalgəndə, silərning uhlawatkininglarning üstigə qüxmisun! 37 Silərgə eytkinimni mən həmməylərgə eytimən: Səgək turunglar!

Rəhbərlərning suykəst kilixi

Mat. 26:1-5; Luka 22:1-2; Yuh. 11:45-53

14 1 «Ətüp ketix» heyti wə «petir nan heyti»oŋa ikki kün kaloŋanidi. Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri uni hiylənəyrəng bilən tutup əltürüxning qarisini izdəytti.. 2 Qünki ular:
— Bu ix heyt-ayəm künliri kilinmisun. Bolmisa, həlk arisida malimanqilik qikixi mumkin, — deyixətti.

Ihlasmən ayalning Əysani ətirlixi

Mat. 26:6-13; Yuh. 12:1-8

3 Əmdi u Bəyt-Aniya yezisida, «Simon mahaw»ning əyidə dastihanda olturoŋanda, ak kaxtexi xixidə nahayiti kimmətlik sap sumbul ətirni kətürüp kəlgən bir ayal uning yenioŋa kirdi. Ayal ak kaxtexi xexini qekip, ətirni Əysaning bexioŋa kuydi..
4 Lekin bəzilər buningoŋa hapa boluxup, birbirigə:
— Bu ətir nemə dəp xundak israp kilinidu? 5 Qünki bu ətirni üq yüz dinardin artuk puloŋa satkili bolatti, puli kəmbəoŋəllərgə sədikə kilinsa bolmamti! — deyixti. Ular ayaloŋa xundak tapa-tənə kiloŋili turdi..
6 Lekin Əysa ularoŋa:

13:28 Mat. 24:32; Luka 21:29.
13:29 «mən baya degənlirimning yüz beriwatkanlikini kərgininglarda, uning yekinlap kaloŋanlikini, hətta ixik aldida turuwatkanlikini biliwelinglar» — bu tekisttiki «uning (yekinlap kaloŋanliki)» yaki insan'ooŋlining əzini, yaki kelidioŋan künini, yaki Hudaning padixahlikini kərsitidu («Luka» 21:31).
13:30 «bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloŋa elinoŋan alamət Yerusalemning wəyran boluxioŋa (miladiyə 70-yili) (13:2) karitiloŋan bolsa, undakta «dəwr» degən söz təbiiyki (1) Əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. Əgər Məsihning dunyaoŋa kaytip kelixigə (13:26) karitiloŋan bolsa, «dəwr» degən söz bəlkim (2) pütün Yəhudiyə həlkini (3) bu ayətlərdə eytiloŋan «dəhxətlik azabokubət»tiki wakələrning baxlinix dəwridə yaxioŋanlarni kərsitidu. Xunga barlik wakələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərh aldi-kəyni ayətlərgə əng bap kelidu.
13:31 Zəb. 102:25-27; Yəx. 40:8; 51:6; Ibr. 1:11.
13:32 Mat. 24:36; Ros. 1:7.
13:33 Mat. 24:42; 25:13; Luka 12:40; 21:36; 1Tes. 5:6.

14:1 ««Ətüp ketix» heyti wə «petir nan heyti»oŋa ikki kün kaloŋanidi» — bu ikki heytning təpsilatliri üqün «Mis.» 12-bab, «Law.» 23-babni wə «Təbirlər»ni kərüng. Ibraniy tilida «Pesak», yaki «Pasha» heyti dəp atilidu.
14:1 Mat. 26:2; Luka 22:1; Yuh. 11:55; 13:1.
14:3 «Simon mahaw» — yəni «Mahaw kesili» deyilidioŋan Simon» — Simon bəlkim ilgiri mahaw kesiligə giriptar boloŋanidi. Bizningqə bu ix wə «Yuh.» 12:1-11də hatirilənqən wəkə bir ixtur.
14:3 Mat. 26:6; Luka 7:37; Yuh. 11:2; 12:3.
14:5 «bu ətirni üq yüz dinardin artuk puloŋa satkili bolatti» — «dinar» yaki «dinarius» degən Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, bir «dinarius» təhminən bir adəmning bir künlük həkki bolatti. «Mat.» 20:2ni kərüng.

— Uning ihtiyarioŋa ḳoyunglar, nemə dəp uning kənglini aoŋritisilər? U mening üstümgə yahxi ix ḳildi. [7] Qünki kəmbəoŋəllər daim aranglarda bolidu, halioŋan wakitinglarda ularoŋa həyr-sahawət kərsitələysilər; lekin mening aranglarda boluxum silərgə daim nesip boluwərməydu!
[8] Ayal qamining yetixiqə ḳildi; u mening bədinimning dəpnə ḳilinixioŋa aldin'ala təyyarliḳ ḳilip, uningoŋa ətir-may ḳuyup ḳo ydi.. [9] Mən silərgə bərhək xuni eytip ḳoyayki, bu hux həwər pütkül dunyaning ḳəyeridə jakarlansa, bu ayal əslinip, uning ḳiloŋan bu ixi təriplinidu, — dedi.

Yəhudaning Əysaoŋa satḳunluḳ ḳilixi

Mat. 26:14-16; Luḳa 22:3-6

[10] Xu wakitta, on ikkiyləndin biri boloŋan Yəhuda Ixḳariyot uni ularoŋa tutup berix məḳsitidə bax kahinlarning aldioŋa bardi..
[11] Ular buni anglap huxal bolup kətti wə uningoŋa pul berixkə wədə ḳilixti. Yəhuda uni tutup berixkə muwapiḳ pursət izdəp yürətti.

Ətüp ketix ḫeytining kəqlik tamiḳi

Mat. 26:17-25; Luḳa 22:7-14, 21-23; Yuḫ. 13:21-30

[12] Petir nan ḫeytining birinqi küni, yəni ətüp ketix ḫeytining ḳurbanliḳ ḳozisi soyulidioŋan küni, muhlislar uningdin:
— Ətüp ketix ḫeytining tamiḳini yeyixing üqün bizning ḳəyərgə berip təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi..
[13] U muhlisliridin ikkiylənni aldin mangoŋuzup ularoŋa:
— Xəḫərgə kiringlar, u yərdə kozida su kətürüwaloŋan bir ər kixi silərgə uqraydu. Uning kəynidin menginglar.. [14] U adəm nəgə kirsə xu əyning igisigə: «Ustaz: Muhlislirim bilən ətüp ketix ḫeytining tamiḳini yəydioŋan meḫmanhana ḳəyərdə?— dəp sorawatidu» — dənglar. [15] U silərni baxlap üstünki ḳəwəttiki rətləngən sərəmjanlaxturuloŋan qong bir eoŋiz əyni kərsitidu. Mana xu yərdə bizgə təyyarliḳ ḳilip turunglar, — dedi.
[16] Muhlislar yoloŋa qiḳip xəḫərgə kirip, yoluḳḳan ixlarning ḫəmmisi u eytḳandək boldi. Xu yərdə ular ətüp ketix ḫeytining tamiḳini təyyarlaxti. [17] Kəq kirgəndə, u on ikkəylən bilən əygə kəldi.. [18] Ular dastihanda olturup oŋizalanoŋanda Əysa:
— Mən silərgə bərhək xuni eytip ḳoyayki, aranglardiki birəylən, mən bilən billə oŋizaliniwatḳan birsi manga satḳunluḳ ḳilidu, — dedi..
[19] Ular bu sezdin ḳayoŋuoŋa qəmüp, bir-birləp uningdin:
— Mən əməstimən? — dəp soridi. Yənə birsi:
— Mən əməstimən? — dedi.
[20] Lekin u ularoŋa:
— Xu kixi on ikkəylənning biri, yəni ḳolidiki nanni mən bilən təng tawakḳa təgürgüqi bolidu. [21] Insan'ooŋli dərwəkə əzi tooŋrisida muḳəddəs yazmilarda pütülgəndək aləmdin ketidu; birak Insan'ooŋlining tutup berilixigə wasitiqi boloŋan adəmning ḫalioŋa way! U adəm tuoŋulmioŋan bolsa uningoŋa yahsi bolatti! — dedi..

14:7 Ḳan. 15:11.
14:8 «uningoŋa ətir-may ḳuyup ḳoydi» — yaki «uningoŋa məsiḫ ḳildi».
14:10 Mat. 26:14; Luḳa 22:4.
14:12 «petir nan ḫeytining birinqi küni, yəni ətüp ketix ḫeytining ḳurbanliḳ ḳozisi soyulidioŋan küni» — «petir nan ḫeyti» yəttə kün bolidu, birinqi küni «ətüp ketix» ḫeytimu təng bolidu. Bu küni, Yəhudiylar əyliridə ḳoza soyup, petir nan bilən yəydu. **«Ətüp ketix ḫeytining tamiḳi»** — buning muḫim ḳismi «ətüp ketix ḳurbanliḳ ḳozisi» idi («Mis.» 12:3-11, «Law.» 23:5, «Qəl.» 28:16, «Ḳan.» 16:1-7ni kərüng).
14:12 Mis. 12:17; Mat. 26:17; Luḳa 22:7.
14:13 «Xəḫərgə kiringlar» — «xəḫər» — Yerusalem xəḫirigə, demək. **«u yərdə kozida su kətürüwaloŋan bir ər kixi silərgə uqraydu»** — Ḳanaanda (Pələstində) ər kixilər bügüngə ḳədər adəttə su kətürməydu.
14:17 Mat. 26:20; Luḳa 22:14.
14:18 «dastihanda olturup oŋizalanoŋanda...» — grek tilida «dastihanda yetip oŋizalanoŋanda...».
14:18 Zəb. 41:9; Ros. 1:17.
14:21 «... birak Insan'ooŋlining tutup berilixigə wasitiqi boloŋan adəmning ḫalioŋa way! U adəm tuoŋulmioŋan bolsa uningoŋa yahsi bolatti!» — Yəhuda bu səzni angliоŋandin keyin dərḫal qiḳip bax kahinlarning yenioŋa baroŋan bolsa kerək. «Markus», «Luḳa», «Yuḫanna»diki ««ətüp ketix» ḫeytining kəqlik tamiḳi» tooŋrisidiki bayanlarni kərüng.

«Rəbning ziyapiti»

Mat. 26:26-30; Luqa 22:15-20; 1Kor. 11:23-25

22 Ular oɣizaliniwatqanda, Əysa bir nanni qolioɣa elip təxəkkür eytqandin keyin, uni oxtup, muhlislirioɣa üləxtürüp bərdi wə:
— Elinglar, bu mening tenim, — dedi.
23 Andin u qolioɣa jamni elip Hudaoɣa təxəkkür eytqandin keyin, uni muhlislirioɣa sundi. Ularning ḥəmmisi uningdin iqixti.
24 U ularoɣa: — Bu mening qenim, nuroɣun adəmlər üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan qenimdur. 25 Mən silərgə bərḥək xuni eytip qoyayki, Hudaning padixaḥliqida yengidin xarabtin iqidioɣan küngiqə, üzüm telining xərbitini ḥərgiz iqməymən, — dedi.
26 Ular bir mədḥiyə küyini eytqandin keyin talaoɣa qikip, Zəytun teoɣioɣa qarap ketixti.

Muhlislarning Əysani taxlap ketixi

Mat. 26:31-35; Luqa 22:31-34; Yuḥ. 13:36-38

27 Andin Əysa ularoɣa:
Silər ḥəmminglar tandurulup putlixisilər, qünki muqəddəs yazmilarda:
«Mən padiqini uruwetimən,
Qoylar patiparaq bolup tarqitiwetilidu» dəp pütülgən.
28 Lekin mən tirilgəndin keyin Galiliyəgə silərdin burun barimən, — dedi. 29 Lekin Petrus uningoɣa:
— Ḥəmməylən tandurulup putlaxsimu, mən ḥərgiz putlaxmaymən, dedi.
30 Əysa uningoɣa: — Mən sanga bərḥək xuni eytip qoyayki, bügün, yəni bügün keqə horaz ikki qetim qillioɣuqə, sən məndin üq qetim tanisən, — dedi.
31 Lekin Petrus tehimu qət'iylik bilən uningoɣa:
— Sən bilən billə əlidioɣan ix kerək bolsimu, səndin ḥərgiz tanmaymən, — dedi. Qaloɣan ḥəmmisimu xundaq deyixti.

Əysaning Getsimanə baoɣqisidiki dua-tilawiti

Mat. 26:36-46; Luqa 22:39-46

32 Andin ular Getsimanə degən bir jayoɣa kəldi. U muhlislaroɣa: — Mən dua-tilawət qilip kəlgüqə, muxu yərdə olturup turunglar, dedi.
33 U Petrus, Yaqup wə Yuḥannani birgə elip mangdi wə sür besip, roḥ-qəlbidə tolimu pərixan boluxqa baxlidi. 34 U ularoɣa:
— Jenim əlidioɣandək bəkmu azablanmaqta. Silər bu yərdə qelip, oyoɣaq turunglar, — dedi. 35 U səl neriraq berip, əzini yərgə etip düm yatti wə mumkin bolsa, u dəqikining əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün dua qilip:
36 — I Abba Ata, Sanga ḥəmmə ix mumkindur; bu qədəḥni məndin ətküzüwətkəysən! Lekin bu ix mən halioɣandək əməs, sən halioɣandək bolsun, — dedi.
37 U üqəylənning yenioɣa qaytip kəlginidə, ularning uhlap qaloɣanliqini kərüp, Petruska:
— Əy Simon, uhlawatamsən?! Bir saətmu oyoɣaq turalmidingmu?! 38 Ezikturuluxtin

---

14:22 «Əysa bir nanni qolioɣa elip təxəkkür eytqandin keyin» — yaki «Əysa nanni qolioɣa elip (uni) bərikətligəndin keyin,...».
14:22 Mat. 26:26; Luqa 22:19; 1Kor. 11:23.
14:24 «Bu mening qenim, nuroɣun adəmlər üqün tökülidioɣan, yengi əḥdini tüzidioɣan qenimdur» — «yengi əḥdə» Təwrat, «Yər.» 31:31-34, «Luqa» 22:20ni, «Ibr.» 13:20ni kərüng. Bəzi kona kəqürmilərdə pəqət «əḥdə» deyilidu.
14:27 «Mən padiqini uruwetimən, qoylar patiparaq bolup tarqitiwetilidu» — «Zək.» 13:7. Muxu bexarəttə səzligüqi Hudaning əzi, əlwəttə.
14:27 Zək. 13:7; Mat. 26:31; Yuḥ. 16:32.
14:28 Mat. 26:32; 28:10; Mar. 16:7.
14:30 Mat. 26:34; Luqa 22:34; Yuḥ. 13:38.
14:31 Yuḥ. 13:37.
14:32 Mat. 26:36; Luqa 22:39; Yuḥ. 18:1.
14:33 « *Əysa* ... roḥ-qəlbidə tolimu pərixan boluxqa baxlidi» — grek tilida «u ... roḥta tolimu pərixan boluxqa baxlidi».
14:34 Yuḥ. 12:27.
14:35 «u dəqikining əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün ...» — grek tilida «xu saətning əz bexioɣa qüxməy ətüp ketixi üqün...».
14:35 Luqa 22:41.
14:36 «I Abba Ata, Sanga ḥəmmə ix mumkindur» — ibraniy tilida «abba» degən səz ooɣulning atisioɣa boloɣan yeqinqiliqini bildüridu. Uyoɣurqidiki «səyümlük ata» degəngə yeqin kelidu. Bu səz ḥəm muḥəbbət ḥəm qongkur ḥərmətnimu bildüridu. **«bu qədəḥni məndin ətküzüwətkəysən!»** — «bu qədəḥ» uning aldida turidioɣan azab-oqubətlərni kərsitidu.
–Təwratning kəp yərliridə «qədəḥ» dəl xu mənidə ixlitilidu (məsilən «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15də).
14:36 Yuḥ. 6:38.
14:37 Mat. 26:40; Luqa 22:45.

saḳlinix üqün, oyoŋaḳ turup dua ḳilinglar. Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdur, — dedi..
39 Andin u yənə berip, ohxax səzlər bilən ḳaytidin dua ḳildi. 40 U ularning yenioŋa ḳaytip kəlginidə, ularning yənə uhlap ḳaloŋanliḳini kərdi, qünki ularning kəzliri uyḳuoŋa ilinoŋanidi. Ular uningoŋa nemə deyixini bilməy ḳaldi. 41 U üqinqi ḳetim ularning yenioŋa ḳaytip ularoŋa:
— Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər? Əmdi boldi bəs! Waḳit-saiti kəldi; mana, Insan'ooŋli gunaḥkarlarning ḳolioŋa tapxuruldi!. 42 Ḳopunglar, ketəyli; mana, manga satḳunluḳ ḳilidioŋan kixi yeḳin kəldi! — dedi.

Əysaning tutḳun ḳilinixi

Mat. 26:47-56; Luḳa 22:47-53; Yuḥ. 18:3-12

43 Wə xu dəḳiḳidə, uning səzi tehi tügiməyla, mana, on ikkəyləndin biri boloŋan Yəḥuda kəldi; uning yenida bax kaḥinlar, Təwrat ustazliri wə aḳsaḳallar təripidin əwətilgən ḳiliq-toḳmaḳlarni kətürgən zor bir top adəm bar idi.. 44 Uningoŋa satḳunluḳ ḳiloŋuqi ular bilən alliburun ixarətni bekitip: «Mən kimni səysəm, u dəl xudur. Silər uni tutup, yalap elip ketinglar» dəp kelixkənidi. 45 U kelip udul Əysaning aldioŋa berip:
— Ustaz, ustaz! — dəp uni səyüp kətti..
46 Ular uningoŋa ḳol selip, uni tutḳun ḳildi. 47 Wə uning yenida turoŋanlardin birəylən ḳiliqini suoŋurup, bax kaḥinning qakirioŋa uruwidi, uning ḳulikini xilip qüxürüwətti.
48 Əysa jawabən ularoŋa:
— Bir ḳarakqini tutidioŋandək ḳiliq-toḳmaḳlarni kətürüp meni tutḳili kəpsilərоŋu? 49 Mən ḥər küni ibadəthana ḥoylilirida silər bilən billə bolup təlim berəttim, lekin silər u qaoŋda meni tutmidinglar. Lekin bu ixlarning yüz berixi mukəddəs yazmilarda aldin pütülgənlərning əməlgə axuruluxi üqün boldi, — dedi..
50 Bu qaoŋda, ḥəmməylən uni taxlap ḳeqip ketixti.. 51 Pəḳət uqisioŋa kanap rəht yepinqaḳliwaloŋan bir yigit uning kəynidin əgixip mangdi. Yax əskərlər uni tutuweliwidi, 52 lekin u kanap rəhttin boxinip, yalingaq peti ulardin ḳeqip kətti..

Aliy kengəxmidə sotlinix

Mat. 26:57-68; Luḳa 22:54-55, 63-71; Yuḥ. 18:13-14, 19-24

53 Əmdi ular Əysani bax kaḥinning aldioŋa elip berixti. Bax kaḥinlar, barliḳ aḳsaḳallar bilən Təwrat ustazlirimu u yərgə uning yenioŋa yi oŋildi.. 54 Petrus uningoŋa taki bax kaḥinning sarayidiki ḥoylining iqigiqə yiraḳtin əgixip kəldi; u ḳarawullar bilən billə otning nurida otsinip olturdi. 55 Bax kaḥinlar wə pütün aliy kengəxmə əzaliri Əysani ölümgə məḥkum ḳilix üqün, guwaḥ-ispat izdidi, əmma tapalmidi.. 56 Qünki nuroŋun kixilər uni ərz ḳilip yaloŋan guwaḥqilik bərgən bolsimu, ularning guwaḥliḳliri bir-birigə udul kəlməytti. 57 Bəzi adəmlər ornidin turup, uning üstidin ərz ḳilip yaloŋan guwaḥlik berip:

14:38 «Roḥ pidakar bolsimu, lekin kixining ətliri ajizdu» — «kixining ətliri» grek tilida «ət». Injilda «ət» yaki «ət-tən» daim degüdək adəmning əz teni təripidin azdurulidioŋan, gunaḥkar təbiitini kərsitidu. «Rim.»diki «kirix səz»imizni kərüng.
14:38 Gal. 5:17.
14:41 «Silər tehiqə uhlawatamsilər, tehiqə dəm eliwatamsilər?» — yaki bolmisa: «Əmdi uhlawerisilər, dəm eliwerisilər!» (demək, kinayilik gəp) yaki pəḳət: «Əmdi uhlanglar, dəm elinglar!».
14:43 Mat. 26:47; Luḳa 22:47; Yuḥ. 18:3.
14:45 «Ustaz, ustaz» — «Ustaz» ibraniy tilida «Rabbi» deyilidu.
–Ibraniylar arisida adəmning ismini ikki ḳetim qaḳirix adəttə inatayin qongḳur ḥessiyat, alaḥidə amraḳliḳni bildüridu.
14:45 2Sam. 20:9.
14:49 1Sam. 24:14-15; Zəb. 22:6-7; 69:9; Luḳa 24:25
14:50 Ayup 19:13; Zəb. 88:8, 18; Zək.13:7
14:52 «...uqisioŋa kanap rəht yepinqaḳliwaloŋan bir yigit... lekin u kanap rəhttin boxinip, yalingaq peti ulardin ḳeqip kətti» — birnəqqə xərḥqilər bu «məlum yax yigit»ni Markusning əzi ikən, dəp ḳaraydu. Bizmu ḳoxulimiz. U muxu yərdə əzini «muhlis» dəp atimaydu. Bəlkim u muxu yərdə **barliḳ kixilər**ning Əysadin waz keqip uni taxlioŋanliḳini təkitliməkqi bolidu.
14:53 «Bax kaḥinlar, barliḳ aḳsaḳallar bilən Təwrat ustazlirimu u yərgə uning yenioŋa yioŋildi» — «uning yenioŋa» bax kaḥin Ḳayafaning yenioŋa, demək.
14:53 Mat. 26:57; Luḳa 22:54; Yuḥ. 18:13,24.
14:55 «aliy kengəxmə» — ibraniy tilida «Sanḥedrin»»
14:55 Mat. 26:59; Ros. 6:13.

58 — Biz uning: «Insan ḳoli bilən yasaloɣan bu
ibadəthanini buzup taxlap, insan ḳoli bilən
yasalmioɣan baxḳa bir ibadəthanini üq kün
iqidə yasap qiḳimən» degənlikini angliduḳ,
— dedi.
59 Ḥətta ularning bu ḥəḳtiki
guwaḥliḳlirimu bir-birigə mas kəlmidi.
60 Andin bax kaḥin ḥəmməylənning aldida
ornidin turup, Əysadin:
— Ḳeni, jawab bərməmsən? Bular sening
üstüngdin zadi ḳandaḳ guwaḥliḳlarni beri-
watidu? — dəp soridi.
61 Lekin Əysa xük tu-
rup, ḥeqḳandaḳ jawab bərmidi. Bax kaḥin uni
ḳistap yənə uningdin:
— Sən Mubarək Boloɣuqining Ooɣli
Məsiḥmusən? — dəp soridi.
62 Xundaḳ, mən əzüm, — dedi Əysa, — wə
silər keyin Insan'ooɣlining Ḳudrət Igisining
ong yenida olturidioɣanliḳini wə asmandiki
bulutlar bilən kelidioɣanliḳini kərisilər.
63 Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip tax-
lap:
— Əmdi baxḳa ḥərḳandaḳ guwaḥqining
nemə ḥajiti?
64 Əzünglar bu kupurluḳni
anglidinglar! Əmdi buningoɣa nemə dəysilər?
— dedi.
Ularning ḥəmmisi u ələüm jazasioɣa buy-
rulsun, dəp ḥəküm qiḳirixti.
65 Andin
bəziliri uningoɣa tükürüxkə baxlidi, yənə
uning kəzlirini tengip, muxtlap: «Ḳeni,
pəyoɣəmbərqilik ḳilip bexarət berə!» deyixti.
Ḳarawullarmu uni xapilaḳ bilən kaqatlidi.

Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:69-75; Luḳa 22:56-62; Yuḥ. 18:15-18, 25-27

66 Petrus sarayning təwənki ḥoylisida
turoɣanda, bax kaḥinning dedəkliridin biri
kelip,
67 issinip olturoɣan Petrusni kərüp,
uningoɣa tikilip ḳarap:
— Sənmu Nasarətlik Əysa bilən billə idingoɣu,
— dedi.
68 Lekin u tenip:
— Sening nemə dəwatḳanliḳingni bilmidim
ḥəm qüxənmidim, — dedi-də, taxḳiroɣa,
dərwazining aywinioɣa qiḳip turdi. Xu
əsnada horaz bir qillidi.
69 Uni yənə kərgən ḥeliḳi dedək yənə u yərdə
turoɣanlaroɣa:
— Bu ulardin biri, — degili turdi.
70 Petrus
yənə inkar ḳildi.
Bir'azdin keyin, u yərdə turoɣanlar Petruskə
yənə:
— Bərḥək, sən ularning birisən. Qünki sənmu
Galiliyəlik ikənsənoɣu?! — deyixti.
71 Lekin u ḳattiḳ ḳaroɣaxlar bilən ḳəsəm ḳilip:
— Silər dəwatḳan ḥeliḳi adəmni
tonumaymən! — dedi.

72 Dəl xu qaoɣda horaz ikkinqi ḳetim qillidi.
Petrus Əysaning əzigə: «Horaz ikki ḳetim
qillioɣuqə, sən məndin üq ḳetim tanisən»
degən sözini esigə aldi; wə bularni oylap
yioɣlap kətti.

14:58 «Insan ḳoli bilən yasaloɣan bu ibadəthanini buzup taxlap, insan ḳoli bilən yasalmioɣan baxḳa bir ibadəthanini üq kün iqidə yasap qiḳimən» — «Yuḥ.» 2:19ni kərüng. Ular Məsiḥning sözini burmilioɣanidi.
14:58 Mar. 15:29; Yuḥ. 2:19.
14:60 Mat. 26:62.
14:61 «Sən Mubarək Boloɣuqining Ooɣli Məsiḥmusən?» — «Mubarək Boloɣuqi» — Huda Əzidur.
14:61 Yəx. 53:7; Ros. 8:32.
14:62 «silər keyin Insan'ooɣlining Ḳudrət Igisining ong yenida olturidioɣanliḳini wə asmandiki bulutlar bilən kelidioɣanliḳini kərisilər» — Təwrat, «Dan.» 7:13ni kərüng.
14:62 Dan. 7:13; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; Luḳa 21:27; Ros. 1:11; 1Tes. 4:16; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.
14:63 «Xuning bilən bax kaḥin tonlirini yirtip taxlap...» — bax kaḥin Əysani «kupurluḳ ḳildi» dəp ḳarap, əzining buningoɣa boloɣan qəqüxi wə oɣazipini ipadiləx üqün kiyimlirini yirtḳan. Əysaning əzining Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilixi, uning Hudaoɣa has ḥoḳuḳ wə xəḥrət məndidur, degənlikidur. Yənə xuni eytimizki, bax kaḥinning tonlirini yirtixning əzi Təwrat ḳanunioɣa hilap idi («Law.» 10:6, 21:10).

14:65 «bəziliri uningoɣa tükürüxkə baxlidi, yənə uning kəzlirini tengip, muxtlap: «ḳeni, *pəyoɣəmbərqilik ḳilip* bexarət berə!» — «Mat.» 26:68də muxu kixilərning: «... «Ḳeni bexarət berə, seni kim urdi?» deyixkənlikimu hatirilidu. **«Ḳarawullarmu uni xapilaḳ bilən kaqatlidi»** — yaki «Ḳarawullarmu uni arisioɣa eliwelip kaqatlidi».
14:65 Ayup 16:10; Yəx. 50:6; Yuḥ. 19:3.
14:66 Mat. 26:58,69; Luḳa 22:55; Yuḥ. 18:16,17.
14:69 Mat. 26:71; Luḳa 22:58; Yuḥ. 18:25.
14:70 «Bərḥək, sən ularning birisən. Qünki sənmu Galiliyəlik ikənsənoɣu?!» — ularning degənliri Petrusning tələppuzioɣa asasən bolsa kerək. «Mat.» 26:72-73ni kərüng.
14:72 «...wə bularni oylap yioɣlap kətti» — baxḳa birhil tərjimisi: — «... wə kəngli buzulup yioɣlap kətti».
14:72 Mat. 26:34,75; Luḳa 22:61; Yuḥ. 13:38; 18:27.

Əysaning Pilatusning aldida sotlinixi

Mat. 27:1-2, 11-14; Luka 23:1-5; Yuh. 18:28-38

15 [1] Ətisi tang etixi bilənla, bax kahinlar aksakallar, Təwrat ustazliri wə pütkül aliy kengəxmidikilər bilən məslihətlixip, Əysani baoƣlap apirip, waliy Pilatuska tapxurup bərdi.
[2] Pilatus uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixahimu? — dəp soridi.
U jawabən: — Eytkiningdək, — dedi.
[3] Bax kahinlar uning üstidin kayta-kaytidin ərz-xikayətlərni kilixti. [4] Pilatus uningdin yənə:
— Jawab bərməmsən? Kara, ular üstüngdin xunqiwala xikayət kiliwatidu!? — dəp soridi.
[5] Birak Əysa yənila heq jawab bərmidi; Pilatus buningƣa intayin həyran kaldi.

Əysa wə Barabbas

Mat. 27:15-31; Luka 23:13-25; Yuh. 18:39-40; 19:1-16

[6] Hər ketimlik ətüp ketix heytida, halayik kaysibir məhbusni tələp kilsa, waliy uni koyup berətti. [7] Əyni wakitta, zindanda Barabbas isimlik bir məhbus bar idi. U əzi bilən billə topilang kətürgən həmdə topilangda katillik kiloƣan nəqqəylən bilən təng solan oƣanidi. [8] Halayik kukan-sürən selip waliydin burun həmixə ularƣa kiloƣinidək yənə xundak kilixini tiləxti.
[9] Pilatus ularƣa:
— Silər Yəhudiylarning padixahini koyup beriximni halamsilər? — dedi [10] (qünki u bax kahinlarning həsətxorluki tüpəylidin uni tutup bərgənlikini bilətti). [11] Lekin bax kahinlar halayikni: «Buning ornioƣa, Barabbasni koyup bər» dəp tələp kilixka küxkürtti.
[12] Pilatus jawabən ulardin yənə:
— Undak bolsa, silər «Yəhudiylarning padixahi» dəp atioƣan kixini kandak bir tərəp kil dəwatisilər? — dedi.
[13] — Ular yənə awazini kətürüp: — Uni krestligin! — dəp warkirixatti.
[14] Pilatus ularƣa: — Nemixka? U nemə rəzillik ətküzüptu? — dedi.
Birak ular tehimu oƣaljirlixip:
— Uni krestligin! — dəp warkiraxti. [15] Xunga Pilatus, halayikni razi kilmakqi bolup, Barabbasni ularƣa qikirip bərdi. Əysani bolsa kamqilatkandin keyin, krestləx üqün ləxkərlirigə tapxurdi.

Ləxkərlərning Əysani məshirə kilixi

[16] Andin ləxkərlər Əysani waliy ordisidiki səynaoƣa elip kirip, pütün ləxkərlər topini bu yərgə jəm boluxka qakirdi. [17] Ular uning uqisioƣa səsün rənglik ton kiydürüxti, andin ular tikənlik xahqilardin tokuoƣan bir tajni bexioƣa kiygüzdi. [18] Andin uni mubarəkləp: «Yaxioƣayla, i Yəhudiylarning padixahi!» deyixti. [19] Andin bexioƣa komux bilən hədəp urup, uningƣa karap tükürüxti wə uning aldida tiz püküp, səjdə kilixti.
[20] Ular uni xundak mazak kiloƣandin keyin, uningdin səsün tonni salduruwetip, uqisioƣa əz kiyimlirini kiydürdi; andin ular uni krestləx üqün elip qikixti.

15:1 Zəb. 2:2; Mat. 27:1; Luka 22:66; 23:1; Yuh. 18:28; Ros. 3:13.
15:2 «U jawabən: — Eytkiningdək, — dedi» — Əysaning «Ətkiningdək» degən jawabining grek tilida «Xundak, lekin əhwal dəl sening oylioƣiningdək əməs» degən purik qikidu.
15:2 Mat. 27:11; Luka 23:3; Yuh. 18:33.
15:4 Mat. 27:13; Yuh. 19:10.
15:5 Yəx. 53:7
15:6 Mat. 27:15; Luka 23:17; Yuh. 18:39.
15:7 Mat. 27:16; Luka 23:19; Yuh. 18:40.
15:8 «Halayik kukan-sürən selip...» — baxka birhil tərjimisi: «Halayik (waliyning) aldioƣa kelip...»
15:11 Mat. 27:20; Luka 23:18; Yuh. 18:40; Ros. 3:14.
15:15 «Əysani bolsa kamqilatkandin keyin...» — Rim imperiyəsidə jaza kamqiliri birnəqqə tasmilik bolup, hərbir tasmisioƣa koƣuxun wə ustihan parqiliri baoƣlanoƣan bolidu. Kamqilioƣan waktida jazaoƣa tartiloƣuqiYalingaqlinip, yərgə tizlandurulup, ikki yenida turoƣan ləxkər uni kamqilaytti.
15:15 Mat. 27:26; Yuh. 19:1.
15:16 «waliy ordisidiki səyna» — grek (latin) tilida «praytorium». **«ləxkərlər topi»** — (grek tilida «kohort») 500-600 kixidin tərkib tapkan.
15:16 Mat. 27:27; Yuh. 19:2.
15:17 «Ular uning uqisioƣa səsün rənglik ton kiydürüxti» — «səsün rəng» xu qaoƣda xahanə kiyimning rənggi xundak idi («Mat.» 27:28, «Yuh.» 19:2ni kərüng). Ular xu «xahanə ton» arkilik Əysani «sən padixahmu?!» dəp mazak kilmakqi.
15:19 «andin bexioƣa komux bilən hədəp urup...» — yaki «andin bexioƣa hasa bilən hədəp urup...».

Uning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Luka 23:26-39; Yuh. 19:17-19

21 Kurini xəhiridin bolоған, Simon isimlik bir
kixi yezidin kelip, u yərdin ətüp ketiwatatti
(bu kixi Iskəndər bilən Rufusning atisi idi).
Ləxkərlər uni tutup kelip, Əysaning kres-
tini uningоға məjburiy kətürgüzdi.
22 Ular
Əysani Golgota (tərjimisi, «bax sөngək»)
degən yərgə elip kəldi;
23 andin ular uningоға
iqix üqün murməkki arilaxturulоған aqqik
xarab bərdi; lekin u uni qobul kilmidi.
24 Ular uni krestligəndin keyin, kiyimlirini
əzara bəlüxüwelix üqün, hərkaysisining
ülüxini bekitixkə hərbir kiyimning
üstigə qək taxlidi.
25 Uni krestligən wakit
künning üqinqi saiti idi.
26 Uni əyibligən
xikayətnamidə «Yəhudiylarning padixahi»
dəp pütülgənidi.
27 Ular uning bilən təng ikki karakqinimu
krestlidi, biri ong təripidə, yənə biri sol
təripidə idi. 28 Xundak kilip, mukəddəs yaz-
milardiki: «U jinayətqilərning katarida sanal-
di» degən sөz əməlgə axuruldi.
29 U yərdin
ətkənlər baxlirini qaykixip, uni hakarətləp:
— Uhuy, sən ibadəthanini buzup taxlap, üq
kün iqidə kaytidin yasap qikidioған adəm,
30 əmdi өzüngni kutkuzup kresttin qüxüp
bakkina! — deyixti.
31 Bax kahinlar bilən Təwrat ustazlirimu
өzara xundak məshirə kilip:
— U baxkilarni kutkuzuptikən, өzini
kutkuzalmaydu. 32 Israilning padixahi boloған
Məsih əmdi kresttin qüxüp bakşunqu, xuni
kөrsөkla uningоға etikad kilimiz! — deyix-
ti. Uning bilən təng krestləngənlərmu uni
xundak hakarətləxti.

Əysaning өlümi

Mat. 27:45-56; Luka 23:44-49; Yuh. 19:28-30

33 Əmdi künning altinqi saiti kəlgəndə, pütkül
zeminni karangоғuluk kaplidi wə tokkuzinqi
saitigiqə dawam kildi.
34 Tokkuzinqi saəttə
Əysa yukiri awaz bilən: «Eloi, Eloi, lama
xawaktani?», mənisi: — «Hudayim, Hudayim,
meni nemixka taxliwətting?» dəp kattik nida
kildi.
35 U yərdə turuwatkanlarning bəziliri buni
anglap:
— Mana, u Ilyas pəyоғəmbərgə nida
kiliwatidu, — deyixti. 36 Ulardin birəylən
yügürüp berip, bir parqə bulutni aqqik
xarabka qilap, komuxning uqioға selip
uningоға iqküzüp:
— Tohtap turunglar! Karap bakayli, ilyas
pəyоғəmbər uni qüxürgili kelərmikin? —
dedi.
37 Əysa kattik warkiridi-də, rohini koyuwət-
ti.
38 Wə xu əsnada ibadəthanining iqkiri

15:21 «Ləxkərlər uni tutup kelip, Əysaning krestini uningоға məjburiy kətürgüzdi» — «əysaning kresti» toоғruluk: Əysa өzini jazalaydioған kоral boloған xu krest (qapras yaоғaq)ni yüdüp mengixi kerək idi. U xundak kattik kamqilanoғanki, halsirap yüdüp mangalmisa kerək.
15:21 Mat. 27:32; Luka 23:26.
15:22 Mat. 27:33; Luka 23:33; Yuh. 19:17.
15:23 «... ular uningоға iqix üqün murməkki arilaxturulоған aqqik xarab bərdi; lekin u uni qobul kilmidi» — krestkə mihlinidioғanlaroға aoғrikni pəsəytix məkşitidə dora arilaxturulоған xarab berilidikən. Birak əysa rət kildi.
15:24 «hərkaysisining ülüxini bekitixkə hərbir kiyimning üstigə qək taxlidi» — yaki «hərkaysisining ülüxini bekitixkə kimiymliri üqün qək taxlidi».
15:24 Zəb. 22:18; Mat. 27:35; Luka 23:34; Yuh. 19:23.
15:25 «künning üqinqi saiti» — hazirki wakit bolsa, ətigən saət tokkuz idi.
15:26 «Uni əyibligən xikayətnamidə «Yəhudiylarning padixahi» dəp pütülgənidi» — bu xikayətnamə uning bexining yukiri təripigə bekitilgənidi («Mat.» 27:37).
15:26 Mat. 27:37; Luka 23:38; Yuh. 19:19.
15:28 «U jinayətqilərning katarida sanaldi» — «Yəx.» 53:12.
15:28 Yəx. 53:12; Luka 22:37.
15:29 Zəb. 22:7-8; 69:19-22; 109:25; Mat. 27:39; Luka 23:35; Yuh. 2:19.
15:33 «künning altinqi saiti kəlgəndə, pütkül zeminni karangоғuluk kaplidi wə tokkuzinqi saitigiqə dawam kildi» — hazirki wakit sistemisi boyiqə muxu halət qüx wakitidin (saət on ikkiddin) baxlap saət üqkiqə dawam kildi.
15:33 Mat. 27:45; Luka 23:44.
15:34 «Tokkuzinqi saəttə» — hazirki wakit bolsa saət üqlərdə. **«Eloi, Eloi, lama xawaktani?», mənisi: — «Hudayim, Hudayim, meni nemixka taxliwətting?»** — «Zəb.» «1:22»ni kərüng.
15:34 Zəb. 22:1-2; Mat. 27:46.
15:36 Zəb. 69:21; Yuh. 19:29.
15:37 «Əysa... rohini koyuwətti» — «rohini koyuwətti» degənning baxka birhil tərjimisi «Əysa... tinikini tohtatti».

pərdisi yuḳiridin təwəngə ikki parqigə bəlüp yirtildi.
39 Əmdi uning udulida turoɣan yüzbexi uning ḳandaḳ nida ḳilip roḥini ḳoyuwətkənlikini kərüp: — Bu adəm ḥəḳiḳətən Hudaning ooɣli ikən! — dedi.
40 U yərdə yənə bu ixlaroɣa yiraḳtin ḳarap turuwatḳan birnəqqə ayallarmu bar idi. Ularning arisida Magdallik Məryəm, kiqik Yaḳup bilən Yosəning anisi Məryəm wə Salomilar bar idi. 41 Ular əslidə Əysa Galiliyə əlkisidə turoɣan waḳitta uningoɣa əgixip, uning hizmitidə boloɣanlar idi; bulardin baxḳa uning bilən Yerusalemoɣa birgə kəlgən yənə nuroɣun ayallarmu uning əḥwalioɣa ḳarap turatti.

Əysaning dəpnə ḳilinixi

Mat. 27:57-61; Luḳa 23:50-56; Yuḥ. 19:38-42

42 Kəqḳurun kirip ḳaloɣanda («təyyarlax küni», yəni xabat künining aldinḳi küni boloɣaqḳa), 43 aliy kengəxmining tolimu mətiwər əzasi, Arimatiyalik Yüsüp bar idi. Umu Hudaning padixaḥlikini kütatḳan bolup, jür'ət ḳilip waliy Pilatusning aldioɣa kirip, uningdin Əysaning jəsitini berixni tələp ḳildi. 44 Pilatus Əysaning allikaqan əlgənlikigə ḥəyran boldi; u yüzbexini qaḳirip, uningdin Əysaning əlginigə heli waḳit boldimu, dəp soridi. 45 Yüz bexidin əḥwalni ukḳandin keyin, Yüsüpkə jəsətni bərdi. 46 Yüsüp esil kanap rəht setiwelip, jəsətni kresttin qüxürüp kanap rəhttə kepənlidi wə uni ḳiyada oyuloɣan bir ḳəbrigə ḳoydi; andin ḳəbrining aoɣzioɣa bir taxni domilitip ḳoydi.
47 Wə Magdallik Məryəm bilən Yosəning anisi Məryəm uning ḳoyuloɣan yerini kəraldi.

Əysa əlümdin tirilidu

Mat. 28:1-8; Luḳa 24:1-12; Yuḥ. 20:1-10

16 1 Xabat küni ətüxi bilənla, Magdallik Məryəm, Yaḳupning anisi Məryəm wə Salomilar berip Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraḳlik buyumlarni setiwaldi. 2 Ḥəptining birinqi küni ular bək baldur, tang səḥərdə ornidin turup, kün qikixi bilən ḳəbrigə bardi. 3 Ular əzara: «Bizgə ḳəbrining aoɣzidiki taxni kim domilitixip berər?» deyixti. 4 Lekin ular baxlirini kətürüp ḳariwidi, taxning bir yanoɣa domilitiwetilginini kərdi — əslidə u tax nahayiti yooɣan idi. 5 Ular ḳəbrigə kirgəndə, ong tərəptə olturoɣan, aḳ ton kiygən, yax bir adəmni kərdi, wə ḳattik dəkkə-dükkigə qüxti.
6 Lekin u ularoɣa:
— Dəkkə-dükkigə qüxmənglar. Silər krestləngüqi Nasarətlik Əysani izdəwatisilər. U tirildi, u bu yərdə əməs. Mana ular uni ḳoyoɣan jay! 7 Lekin beringlar, uning muhlislirioɣa wə Petruska: «U Galiliyəgə silərdin awwal baridikən; u silərgə eytḳinidək, silər uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar, — dedi.

15:38 «... xu əsnada ibadəthanining iqkiri pərdisi yuḳiridin təwəngə ikki parqigə bəlüp yirtildi» — bu pərdə ibadəthanidiki əng mukəddəs jayni mukəddəs jaydin ayrip turidioɣan pərdə bolup, uning yirtilixi insanlarning Hudaning aldioɣa baridioɣan yolining Əysaning əlümi bilən eqiloɣanlikini bildüridu (ibadəthanidiki «mukəddəs jay»ni sirttiki ḥoylidin ayriydioɣan yənə bir «sirtḳi pərdə» bar idi, lekin buni kərsitix üqün adəttə baxḳa ataloɣu ixlitilidu).
15:38 2Tar. 3:14; Mat. 27:51; Luḳa 23:45.
15:39 Mat. 27:54; Luḳa 23:47.
15:40 «Yosəning anisi Məryəm» — «Mat.» 27:56də «Yüsüpning anisi Məryəm».
15:40 Mat. 27:55; Luḳa 23:49.
15:41 Luḳa 8:2, 3.
15:42 «təyyarlax küni» — adəttə xabat künining aldinḳi künini kərsitidu. Xabat künidə ḥərḳandaḳ ixlər (məsilən otun terix, ot yekix, hemir yuoɣurux ḳatarliḳlar) mən'i ḳilinoɣaqḳa, xabat künidiki barlik tamaḳlarni andinḳi küni, yəni jümə künidə təyyarlax kerək idi. Uning üstigə, ḳaidə boyiqə, əltürülgənlərning jəsiti xabat künidə kresttə ḳalsa bolmaytti («Ḳan.» 21:23ni kərüng).
15:42 Mat. 27:57; Luḳa 23:50; Yuḥ. 19:38.
15:46 Mat. 12:40; 26:12; 27:60; Luḳa 23:53.
16:1 «Xabat küni ətüxi bilənla» — xabat küni xənbə küni ḳəqtə kün petixi bilən baxlinatti. **«... Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraḳlik buyumlarni setiwaldi»** — yaki «Əysaning jəsitigə sürüx üqün huxpuraḳlik buyumlarni setiwaloɣanidi». Bu ixḳa ḳarioɣanda, ayallar uning əlümdin tirilidioɣanlikini ḥeq oylap baḳmioɣanidi!
16:1 Mat. 28:1; Luḳa 24:1; Yuḥ. 20:1.
16:2 «ḥəptining birinqi küni» — yəni yəkxənbə küni.
16:5 Mat. 28:2; Yuḥ. 20:12.
16:6 Mat. 28:5; Luḳa 24:5.
16:7 «..beringlar, uning muhlislirioɣa wə Petruska: «U Galiliyəgə silərdin awwal baridikən; u silərgə eytḳinidək, silər uni xu yərdə kəridikənsilər» dənglar» — Markus biwasitə demigini bilən ḥəmmimiz bu səzlüqi «yax adəm»ni pərixtə dəp bilimiz (5-ayətni kərüng).
16:7 Mat. 26:32; 28:10; Mar. 14:28; Ros. 1:3; 13:31; 1Kor. 15:5.

8 Ular qəbridin qiqipla bədər qaqti. Ularni titrək besip hoxini yoqitay degənidi; bək qorkup kətkəqkə, heqkimgə heqnemini eytmidi.

Əysaning magdallik Məryəmgə kərünüxi

Mat. 28:9-10; Yuh. 20:11-18; Luqa 24:13-35

9 Əysa həptining birinqi küni tang səhərdə tirilgəndin keyin, awwal Magdallik Məryəmgə kəründi. U əslidə uningdin yəttə jinni həydiwətkənidi. 10 Məryəm qikip, matəm tutup yioqlixip turoqan, burun uning bilən billə boloqanlaroqa həwər bərdi. 11 Uning tirik ikənlikini wə Məryəmgə kərüngənlikini anglioqanda, ular ixənmidi.

Əysaning ikki muhlisioqa kərünüxi

12 Bu ixlardin keyin, u ularning iqidiki yezioqa ketiwatqan ikkiyləngə baxqa siyakta kəründi. 13 Bularmu qaloqanlarning yenioqa qaytip, ularoqa həwər qiloqan bolsimu, lekin ular bularoqimu ixənmidi.

Əysaning on bir muhlisioqa kərünüxi

Mat. 28:16-20; Luqa 24:36-49; Yuh. 20:19-23; Ros. 1:6-8

14 Andin on birəylən dastihanda olturup oqizaliniwatqanda, u ularoqa kəründi wə ularning etiqadsizliqi wə tax yürəkliki üqün ularni tənbih berip əyiblidi; qünki ular əzining tirilginini kərgənlərgə ixənmigənidi.
15 U ularoqa mundaq dedi:
— Pütkül jahanoqa berip, yaritiloquqilarning hərbirigə hux həwərni jakarlanglar. 16 Etiqad qilip, qəmüldürüxni qobul qiloqanlar qutquzulidu. Etiqad qilmioqanlar bolsa gunahqa bekitilidu.
17 Etiqad qiloqanlarning izlirioqa muxundaq məjizilik alamətlər əgixip həmrah bolidu: — ular Mening namim bilən jinlarni həydiwetidu; ular yengi tillarda səzləydu, 18 ular yilanlarni qollirida tutidu, hərqandaq zəhərlik nərsini iqsimu, ularoqa zərər yətküzməydu; qollirini bimarlaroqa təgküzüp qoysa, kesəlliri sakiyip ketidu.

Əysaning asmanoqa kətürülüxi

Luqa 24:50-53; Ros. 1:9-11

19 Xunga Rəb ularoqa bu səzlərni qilip boloqandin keyin, asmanoqa kətürüldi, Hudaning ong yenida olturdi. 20 Muhlislar qikip, hər yərgə berip hux həwərni jakarlap yürdi. Rəb ular bilən təng ixləp, səzkalamioqa həmrah bolup əgəxkən məjizilik alamətlər bilən uningoqa ispat bərdi.

16:8 «heqkimgə heqnemini eytmidi» — mənisi, bəlkim muhlisliridin baxqa heqkimgə eytmidi (məsilən, «Mat.» 28:8, 10ni kərüng).
16:8 Mat. 28:8; Luqa 24:9; Yuh. 20:18.
16:9 «Əysa həptining birinqi küni tang səhərdə tirilgəndin keyin, awwal Magdallik Məryəmgə kəründi. U əslidə uningdin yəttə jinni həydiwətkənidi...» — 9-20-ayətlər ikki qədimiy kəqürmidin baxqa, həmmə kəqürmilərdin tepilidu. Biz ularning «Markus»ning həqiqiy bir qismi ikənlikigə heq gumanimiz yoq; birak muxu yərdə səhipə qəklimisidin toluk ispat kəltürəlməymiz. Inglizqə bilidioqan oqurmənlərning «Den Burgon»ning ««Markus»ning ahirki on ikki ayətliri» degən kitabini Internettin tapalaydioqanlikioqa ixinimiz.
16:9 Luqa 8:2; Yuh. 20:14,16.
16:12 Luqa 24:13.
16:14 Luqa 24:36; Yuh. 20:19; 1Kor. 15:5.
16:15 Mat. 28:19; Yuh. 15:16.
16:16 Yuh. 3:18; 12:48.
16:17 «yengi tillar» — demək əzi əgənmigən tillar. «Ros.» 2:4-11ni, «1Kor.» 12-, 14-babni wə munasiwətlik izahatlarni kərüng.
16:17 Luqa 10:17; Ros. 2:4; 5:16; 8:7; 10:46; 16:18; 19:6,12.
16:18 «ular yilanlarni qollirida tutidu...» — məsilən, «Ros.» 28:3-6ni kərüng. **«Etiqad qiloqanlarning izlirioqa muxundaq məjizilik alamətlər əgixip həmrah bolidu... ... qollirini bimarlaroqa təgküzüp qoysa, kesəlliri sakiyip ketidu»** — enikki, etiqad qiloquqilar üqün «məjizilik alamətlər» Məsihkə iman-ixənq kəltürgəndin **keyinla** kelidu («muxundaq məjizilik alamətlər **əgixip** həmrah bolidu» (17-ayət)). «Alamətlərni kərsəm, **andin** ixinimən» degüqilər hərdaim kəp, əlwəttə.
16:18 Luqa 10:19; Ros. 28:5, 8.
16:19 «Xunga Rəb ularoqa bu səzlərni qilip boloqandin keyin, asmanoqa kətürüldi, Hudaning ong yenida olturdi» — «xunga» — Rəb wədə qiloqan «məjizilik alamətlər» pəqət Mukəddəs Roh arqilik bolatti; u ərxkə kətürülmigən bolsa, Mukəddəs Roh kelalməytti. **Xunga** (Əz səz-kalamini ispatlaydioqan məjizilik alamətlərni mumkin qilix üqün) u ərxkə kətürülmisə bolmaytti.
16:19 Luqa 24:50,51; Ros. 1:9.
16:20 «Rəb ular bilən təng ixləp...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Rəb Əysa ular bilən təng ixləp...» deyilidu.
16:20 Ros. 1:2; 14:3; 1Tim. 3:16; Ibr. 2:4.

Qoxumqə səz

«Markus»tiki bəzi muhim temilar «Matta» degən bayandimu tepilidu. Biz «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə bu temilar üstidə azraq toxtalduq. Halbuki, biz muxu yərdə okurmənlərning dikkitini Məsihning 8:19-21də hatiriləngən bayanioqa tartmakqimiz: —

«Bəx ming kixigə bəx nanni oxtuoqinimda, parqilaroqa lik toloqan qanqə kiqik sewətni yioqiwaldinglar? — dedi.

— On ikkini, — jawab bərdi ular.

— Yəttə nanni tət ming kixigə oxtuoqinimda, parqilaroqa lik toloqan qanqə sewətni yioqiwaldinglar? — dedi u.

— Yəttini, — jawab bərdi ular.

U ularoqa:— Undakta, qandaksigə silər tehi qüxənməysilər? — dedi».

Bu səz Markuska (bəlkim Petrus arkilik) qongkur təsir yətküzgən boluxi mumkin. Ajayib bir ix xuki, u biz üqün yazoqan bayanida Əysaning on tokkuz (on ikki + yəttə) alahidə məjizisini hatiriligən (təngdixi yok məjizə, uning ölüp tirilixi buningdin sirt, əlwəttə). Bular təwəndikidək: —

«Markus»ta hatiriləngən on tokkuz alahidə məjizə

(1) Napak roh qaplaxkan adəm (1:10-28)
(2) Simonning keynanisi (1:29-31)
(3) Mahaw kesili bar adəmni sakaytixi (1:40-45)
(4) Paləqni sakaytixi (2:1-12)
(5) Qoli kurup kətkən adəm (3:1-6)
(6) Boranni pəsəytixi (4:35-41)
(7) «Qoxun» degən kixi (5:1-20)
(8) Yairusning kizi (5:21-24, 35-43)
(9) Hun təwrəx kesili bar ayal (5:25-34)
(10) Bəx ming adəmni oqizalandurux (6:35-44)
(11) Dengiz üstidə mengix (6:52)
(12) Suriyədiki ayalning kizi (7:24-30)
(13) Gas wə gaqa adəm (7:31-37)
(14) Tət ming adəmni oqizalandurux (8:1-9)
(15) Bəyt-Saidadiki kor adəmni sakaytixi (8:22-26)
(16) Məsihning siyakining əzgirixi (9:1-13)
(17) Jin qaplaxkan ooqul bala (9:14-29)
(18) Kor boloqan Bar-Timaus (10:46-52)
(19) Ənjür dərihigə lənət okux (11:12-14, 19-25)

Rəbbimiz bu 19 karamət məjizidin baxka nuroqunlioqan məjizilərni yaratkan («Yh.» 20:30).

Ixinimizki, Markus Məsihning yukiriki səzidə tiloqa elinoqan xu «on tokkuz siwət nan parqiliri»ni əz bayanida təswirligən on tokkuz məjizigə ohxitidu. Markus bizgə, uning bayanidiki bu on tokkuz məjizini əməliyəttə «pəkət Məsihning məjizilirining lik baylikloroqa toloqan həzinisidin exip taxkan azraq «parqiliri» halas», deməkqi. Kədirlik okurmənmu muxundak bir «parqə»gə mohtaj boldimu? Nemixkə uningdin tiləxni keqiktürisiz?

Injil 3-ḳisim

«Luḳa»

«Luḳa bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

Bu kitabning muəllipi Yəhudiy millitidin bolmioɣan tewip Luḳadur. Biz baxḳa yərdə, yəni Əysaning yər yüzidiki ḥayati hatiriləngən Injildiki «tət bayan»oɣa boloɣan «kirix səz»imizdə Luḳaning bayani üstidə azraḳ tohtaloɣan. Xunga muxu yərdə «Luḳa» tooɣruluḳ anqə kəp tohtalmaymiz, pəḳət oḳurmənlər üqün təwəndiki nuḳtilarni ḳaytilaymiz: —

(1) Luḳa intayin əstayidil tarihxunastur (ḥətta hudasiz alimlarmu bu nuḳtini etirap ḳilidu). Uning deyixiqə, u boloɣan wəḳələrni «tərtipi boyiqə» (1:3) hatiriligən. Biz uning bu deginini u hatiriligən barliḳ wəḳələrni top-tooɣra tarihiy tərtipkə saloɣanliḳini kərsitidu, dəp oylaymiz. Gərqə u hatiriligən wəḳələrgə «əz kəzi bilən guwaḥqi» bolmisimu, u pütün tarihni pəḳət «əz kəzi bilən kərgən»lərning guwaḥliḳini asas ḳilip yezip qiḳḳan (1:2-3 wə munasiwətlik izaḥatlarni kərüng) wə xu yolda Luḳa Əysaning tuoɣuluxidin taki asmanoɣa kətürülüxigiqə boloɣan kəp wəḳələrni təpsiliy bayan ḳiloɣan.

(2) U Məsiḥ Əysaning toluḳ insan ikənlikini ayan ḳilidioɣan ixlar wə wəḳələrni alaḥidə ḳiziḳix bilən hatiriləydu. Məsilən, Məsiḥning Məryəmdin tuoɣuluxi, Huda'Atioɣa tayinixi, Muḳəddəs Roḥ təripidin yetəklinixi, iqki ḥessiyatliri, aoɣriḳ-silaḳlaroɣa, ezilgən aniy-ḥajətmənlərgə ḥəmdə «gunaḥkarlar» dəp kəmsitilgənlərgə iqini aoɣritixi wə dua-tiliwət ḳilixliri alaḥidə təkitlinidu. «Luḳa»ni Məsiḥning birdinbir «ḥəḳiḳiy insan» ikənlikini kərsitidioɣan bayan degili bolidu.

(3) Luḳa tewip bolup Əysa saḳaytḳan kixilərning kesəllik əḥwallirioɣa ḳiziḳip, xularni toptooɣra bayan ḳilidu. U yənə Məsiḥning ḳiz-ayallaroɣa nisbətən, ularning ḥəmmisini əz ḳimmiti bar xəhslər dəp ḳaraydioɣan meḥriban muamilisigə intayin ḳiziḳidu.

(4) «Luḳa»diki muḥim temilar: — (a) Əysa Məsiḥning Əz xəhsining ajayibliḳi wə tilsimatliri (ə) nijat wə nijattin boloɣan azadliḳ wə huxallik (p) xu nijatning barliḳḳa kəltürülüxi üqün, xundaḳla uning ḥəmmə əllərdə boluxi üqün Əysaning Əz həlḳining ḳolida əltürülüp ḳurbanliḳ boluxḳa Yerusalemoɣa baroɣan səpiri (9:51-19:48); (b) Uning Yerusalemda azab-oḳubət tartixi, əlümi wə tirilixi.

Məzmun: —

1. Əysaning dunyaoɣa kelixi wə balilik qaoɣliri (1-, 2-bablar)
2. Əysaning qəmüldürülüxi wə sinilixi (3-babtin 4-bab 13-ayətkiqə)
3. Əysaning Galiliyədiki hizmiti (4-bab 14-ayəttin 9-bab 50-ayətkiqə)
4. Əysaning «Yerusalemoɣa səpiri» (9-bab 51-ayəttin 19-bab 27-ayətkiqə)
5. Əysaning Yerusalemdiki hizmiti (19-bab 28-ayəttin 21-bab 4-ayətkiqə)
6. Əysaning kəlgüsidiki ixlarni, ahirḳi zamanlarni aldin eytixi (21-bab 5-38-ayətlər)
7. Əysaning soraḳḳa tartilixi, azab-oḳubət qekixi, əltürülüxi wə tirilixi (22-24-bablar)

••••••••

Luka

«Luka bayan kiloɣan hux həwər» Mukəddimə

1 [1]Gərqə nuroɣun adəmlər arimizda mutlək ixənqlik dəp karaloɣan ixlarni toplap yezixka kirixkən bolsimu, [2](huddi səz-kalamoɣa baxtin-ahir əz kəzi bilən guwahqi boloɣanlar, xundakla uni saklap yətküzgüqilərning bizgə amanət kiloɣan ba yanliridək), [3]mənmu barlik ixlarni baxtin təpsiliy təkxürüp enikliɣandin keyin, i hərmətlik Teofilus janabliri, siligə bu ixlarni tərtipi boyiqə yezixni layik taptim. [4]Buningdin məksət, sili kobul kiloɣan təlimlərning mutlək həkikət ikənlikigə jəzm kilixliri üqündur.

Yəhya pəyɣəmbərning tuɣuluxidin bexarət

[5]Yəhudiyə əlkisigə padixah boloɣan Herod səltənət kiloɣan künliridə, «Abiya» kahinlik nəwitidin bir kahin bar bolup, ismi Zəkəriya idi. Uning ayalimu Harunning əwladidin bolup, ismi Elizabit idi. [6]Ular ikkisi Hudaning alidida həkkaniy kixilər bolup, Pərwərdigarning pütün əmr-bəlgilimiliri boyiqə əyibsiz mangatti. [7]Əmma Elizabit tuɣmas boloɣaqka, ular pərzənt kərmigənidi. Uning üstigə ular ikkisi helila yaxinip kaloɣanidi.

[8]U əz türkümidiki kahinlar arisida ibadəthanida nəwətqilik wəzipisini Huda aldida ada kiliwatkanda, [9]xu qaoɣdiki kahinlik aditi boyiqə, ular Pərwərdigarning «mukəddəs jay»ioɣa kirip huxbuy selixka muyəssər boluxka qək taxlioɣanda xundak boldiki, qək uningoɣa qikti. [10]Əmdi u huxbuy seliwatkan waktida, jamaət taxkirida turup dua kilixiwatatti. [11]Tuyuksiz

---

1:1 «nuroɣun adəmlər arimizda mutlək ixənqlik dəp karaloɣan ixlarni toplap yezixka kirixkən bolsimu,...» — «arimizda» — demək əysa Məsihkə əgəxkənlər arisida. «Arimizda mutlək ixənqlik dəp karaloɣan ixlar» degənlikning baxka birhil tərjimisi: «Arimizda (toluk) əməlgə axuruloɣan ixlar». Ikkila tərjimisi ohxaxla əysa Məsihkə munasiwətlik ixlarni kərsitidu, əlwəttə.

1:2 «səz-kalam» — muxu yərdə əysa Məsihning əzini, xundakla uning tapxuroɣan barlik təlimini kərsitidu. **«saklap yətküzgüqilər»** — yaki «ɣojidar» degənning muxu yərdə alahidə mənisi bar. Ular əysa Məsihning kiloɣan sözliri wə paaliyətlirigə boloɣan əz guwahqilikini aoɣzaki tarihlaroɣa aylandurdi, xundakla uni baxkilaroɣa yadlitip tapxurdi. Muxu «saklap yətküzgüqilər» barlik etikadqilarning jamaitining hizmitidə bolup «kalam-soz»ning tarihlirini saklax üqün məs'ul boloɣan «amanətqilər» idi. Xuning bilən bəziliri bu aoɣzaki tarihlarni yezixka kirixkənidi. Luka bolsa bu tarihlarni (1) təkxürüp enikliɣan (2) andin ularni mutlək ixənqlik dəp ispatliɣan əhwalda bularni tərtip boyiqə hatiriligənidi.

1:3 «mənmu barlik ixlarni baxtin təpsiliy təkxürüp enikliɣandin keyin...» — «baxtin» degən bu səz grek tilida muxu yərdə ikki bislik səz bolup, uning asaslik mənisi: Luka «bayan»ida hatiriligən barlik wakələrni u pəkət **əz kəzi bilən kərgən guwahqilar**ning aoɣzidin anglap hatiriligən; «baxtin» yənə koxumqə: «yukiridin», «ərxtin» degənni bildüridu; demək, Luka bu hatirini yezixka ərxtin boloɣan türtkə bar idi. Baxkiqə eytkanda, u uni Mukəddəs Rohning yolyoruki wə ilhami astida yazoɣan. **«Teofilus»** —Munu kixining salahiyiti tooɣruluk Injildiki «kirix səz»imizni kərüng. Mənisi «Hudani səygüqi».

1:5 ««Abiya» kahinlik nəwitidin bir kahin bar bolup, ismi Zəkəriya idi — «Abiya» kahinlik nəwiti» «1Tar.» 24:10də, kahinlarning jəmətining ibadəthanidiki «dijornilik» tizimlikini kərsitidu. Kahinlarning (hammisi Harunning əwladliri) yillik hizmiti 24 nəwətkə bəlünətti. «kahinlik jəmati»dikilərning hərbirigə ibadəthanida ixləxkə on bəx kün nəwət kelətti. «Abiya» nəwiti» bu yigirmə tət nəwəttin biri idi. Miladiyə birinqi əsirdə, kahinlarning sanlirioɣa asasən, hərbir kahin əmridə «mukəddəs jay»da huxbuy selixtin ibarət imtiyazlik hizmətkə birla ketim muyəssər boluxi mumkin idi. **«Uning ayalimu Harunning əwladidin bolup...»** — Musa pəyɣəmbərning akisi «Harun» birinqi «bax kahin» idi; keyin uning barlik ərkək əwladliri kahinlik hizmitidə boluxka muyəssər idi.

1:5 1Tar. 24:10.

1:6 «Ular ikkisi Hudaning alidida həkkaniy kixilər bolup, Pərwərdigarning pütün əmr-bəlgilimiliri boyiqə əyibsiz mangatti» — ularning «həkkaniy» wə «əyibsiz» deyilgənliki ularni «gunahsiz» degənlik əməs. Təwrat kanuni boyiqə kixilər əz gunahlirini tonup yetip, xundakla Təwrat boyiqə kerək boloɣan gunahni tiləydioɣan kurbanliklarni sunoɣan bolsa, Huda aldida əyibsiz dəp həsablinatti.

1:7 «... Elizabit tuɣmas boloɣaqka, ular pərzənt kərmigənidi. Uning üstigə ular ikkisi helila yaxinip kaloɣanidi» — muxu yərdin okurmənlərgə enikki, Hudadin korkidioɣan adəm ayali tuɣmas bolsimu, nemila bolmisun xu səwəbtin ayali bilən hərgiz ajraxmaydu.

1:8 1Tar. 24

1:9 Mis. 30:7; Law. 16:17.

1:10 «Əmdi u huxbuy seliwatkanda, jamaət taxkirida turup dua kilixiwatatti» — ««mukəddəs jay»oɣa kirip

Pərvərdigarning bir pərixtisi uningoɣa huxbuygahning ong təripidə kəründi. [12] Uni kərgən Zəkəriya hodukup korkunqka qəmüp kətti. [13] Birak pərixtə uningoɣa:

— Əy Zəkəriya, korkmioɣin! Qünki tiliking ijabət kilindi, ayaling Elizabit sanga bir ooɣul tuoɣup beridu, sən uning ismini Yəhyakoyoɣin. [14] U sanga xad-huramlik elip kelidu, uning dunyaoɣa kelixi bilən nuroɣun kixilər xadlinidu. [15] Qünki u Pərvərdigarning nəzəridə uluoɣ bolidu. U heqkandak harak-xarab iqməsliki kerək; hətta anisining korsikidiki waktidin tartipmu Mukəddəs Rohka tolduruloɣan bolidu. [16] U Israillardin nuroɣunlirini Pərvərdigar Hudasining yenioɣa kayturidu. [17] U Rəbning aldida Iliyas pəyoɣəmbərgə has boloɣan roh wə küq-kudrəttə bolup, atilarning kəlblirini balilaroɣa mayil kilip, itaətsizlərni həkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp, Rəb üqün təyyarlanoɣan bir həlkni hazir kilix üqün uning aldida mangidu, — dedi.

[18] Zəkəriya bolsa pərixtidin: Mənmu kerip kaloɣan, ayalimmu heli yaxinip kaloɣan tursa, bu ixni kandak jəzm kilalaymən? — dəp soridi.

[19] Pərixtə jawabən:

— Mən Hudaning huzurida turoɣuqi Jəbrailmən. Sanga səz kilixka, bu hux həwərni sanga yətküzüxkə mən əwətildim. [20] Wakitsaiti kəlgəndə qokum əməlgə axurulidioɣan bu səzlirimgə ixənmigənliking tüpəylidin, bu ixlar əməlgə axuruloɣan künigiqə mana sən tiling tutulup, zuwanoɣa kelələysən, — dedi. [21] Əmdi jamaət Zəkəriyani kütüp turatti; ular u mukəddəs jayda nemə üqün bunqiwala hayal boldi, dəp həyran kaloɣili turdi. [22] U qikkanda ularoɣa gəp kilalmidi; uning ularoɣa kol ixarətlirini kilixidin, xundakla zuwan sürəlmigənlikidin ular uning mukəddəs jayda birər alamət kərünüxni kərgənlikini qüxinip yətti.

[23] Xundak boldiki, uning ibadəthanidiki hizmət mudditi toxuxi bilənla, u əyigə kaytti. [24] Dərwəkə, birnəqqə kündin keyin uning ayali Elizabit hamilidar boldi; u bəx ayoɣiqə tala-tüzgə qikmay: [25] «Əmdi Pərvərdigar mening halimoɣa nəzirini qüxürüp, meni halayik arisida nomuska kelixtin halas kilip, manga bu künlərdə xunqilik xapaət kərsətti» — dedi.

Əysaning dunyaoɣa kelixidin bexarət

[26-27] Elizabit hamilidar bolup altə ay boloɣanda, pərixtə Jəbrail Huda təripidin Galiliyə əlkisidiki Nasarət degən bir xəhərgə, pak bir kizning kexioɣa əwətildi. Kiz bolsa Dawut padixahning jəmətidin boloɣan Yüsüp isimlik bir kixigə deyixip koyuloɣanidi; kizning ismi bolsa Məryəm idi.

[28] Jəbrail uning aldioɣa kirip uningoɣa:

— Salam sanga, əy xəpkətkə muyəssər boloɣan kiz! Pərvərdigar sanga yardur! — dedi.

[29] U pərixtini kərgəndə, uning səzidin bək hodukup kətti, kənglidə bundak salam səzi zadi nemini kərsitidioɣandu, dəp oylap kaldi.

[30] Pərixtə uningoɣa:

---

huxbuy selix» wəzipisi hər küni ətigəndə saət tokkuzda wə qüxtin keyin saət üqtə, ikki ketimla ada kilinatti («Mis.» 30:7-8).

1:13 «ayaling Elizabit sanga bir ooɣul tuoɣup beridu, sən uning ismini Yəhya koyoɣin» — «Yəhya» ibraniy wə grek tillirida «Yuhanna» («Pərvərdigarning xəpkiti» degən mənidə) bilən ipadilinidu («Yəhya» əsli ərəbqə səz idi). «Yəhya» degən isim okurmənlərgə muxu xəkildə tonux boloɣanliki üqün uni muxu tərjimidə ixlättuk.

1:13 Luka 1:60.

1:14 Luka 1:58.

1:15 Qəl. 6:1-8; Hak. 13:4.

1:16 Mal. 3:24; Mat. 11:14.

1:17 «itaətsizlərni həkkaniylarning akilanilikigə kirgüzüp...» — «itaətsizlər» Hudaoɣa itaət kilmaydioɣanlar.«akilanilikigə» grek tilida «həkkaniylarning oylirioɣa». **«U Rəbning aldida Iliyas pəyoɣəmbərgə has boloɣan roh wə küq-kudrəttə bolup.... Rəb üqün təyyarlanoɣan bir həlkni hazir kilix üqün uning aldida mangidu...»** — muxu yərdə «Rəbning aldida» grek tilida «uning aldida». Bu səz Təwrattiki «Yəx.» 40:1-11, «Mal.» 3:1 wə 4:5-6gə asaslanoɣan; bu uluoɣ bexarətlər boyiqə Rəb Əzi yər yüzigə kəlməkqi bolidu; birak uningdin awwal əwətilgən «aldin yürgüqi»si uning üqün bir həlkni (towioɣa kəltürüp) təyyarlixi bilən yol təyyarlaydu. Bexarət kilinoɣan bu əlqi Yəhya əzi idi, əlwättə.

1:17 Mal. 3:23-24; Mat. 3:2; Mar. 9:12.

1:18 Yar. 17:17.

1:25 Yar. 30:23; Yəx. 4:1.

1:26-27 Mat. 1:18.

1:28 «əy xəpkətkə muyəssər boloɣan kiz!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «əy, kiz-ayallar iqidə bəhtliktursən!» degən səzlərmu koxulidu. 42-ayətnimu kərüng.

— Əy Məryəm, ḳorḳmıoıin. Sən Huda aldida xəpḳət tapḳansən. 31 Mana, sən ḥamilidar bolup bir ooıul tuoıisən, sən uning ismini Əysa dəp ḳoyisən.[1:31] 32 U uluoı bolidu, Ḥəmmidin Aliy Boloıuqining ooıli dəp atilidu; wə Pərwərdigar Huda uningoıa atisi Dawutning təhtini ata ḳilidu.[1:32] 33 U Yaḳupning jəməti üstigə mənggü səltənət ḳilidu, uning padixaḥliḳi tügiməstur, — dedi.[1:33]

34 Məryəm əmdi pərixtidin: — Mən tehi ər kixigə təgmigən tursam, bu ix ḳandaḳmu mumkin bolsun? — dəp soridi.

35 Pərixtə uningoıa jawabən: — Muḳəddəs Roḥ sening wujudungoıa qüxidu wə Ḥəmmidin Aliy Boloıuqining küq-ḳudriti sanga sayə bolup yeḳinlixidu. Xunga, səndin tuoıulidioıan muḳəddəs pərzənt Hudaning Ooıli dəp atilidu.[1:35] 36 Wə mana, tuoıḳining Elizabitmu yaxinip ḳaloıan bolsimu, ooıuloıa ḥamilidar boldi; tuoımas deyilgüqining ḳorsaḳ kətürginigə ḥazir altə ay bolup ḳaldi. 37 Qünki Huda bilən ḥeqḳandaḳ ix mumkin bolmay ḳalmaydu, — dedi.[1:37]

38 Məryəm: — Mana Pərwərdigarning dedikimən; manga sözüng boyiqə bolsun, — dedi. Xuning bilən pərixtə uning yenidin kətti.

Məryəmning Elizabitni yoḳlixi

39 Məryəm xu künlərdə ornidin ḳopup aldirap Yəḥudiyə taoıliḳ rayonidiki bir xəḥərgə bardi. 40 U Zəkəriyaning əyigə kirip, Elizabitḳa salam bərdi. 41 Wə xundaḳ boldiki, Elizabit Məryəmning salimini angliоandila, ḳorsiḳidiki bowaḳ oynaḳlap kətti. Elizabit bolsa Muḳəddəs Roḥḳa toldurulup, yuḳiri awaz bilən təntənə ḳilip mundaḳ dedi:

— Ḳiz-ayallar iqidə bəhtliktursən, ḳorsiḳingdiki mewimu bəhtliktur![1:41] 43 Manga xundaḳ xərəp nədin kəldikin, Rəbbimning anisi boloıuqi meni yoḳlap kəldi! 44 Qünki mana, saliming ḳuliḳimoıa kirgəndila, ḳorsiḳimdiki bowaḳ səyünüp oynaḳlap kətti. 45 Ixəngən ḳiz nəḳədər bəhtliktur; qünki uningoıa Pərwərdigar təripidin eytiloıan səz jəzmən əməlgə axurulidu![1:45]

Məryəm bexarət ḳilip Hudaoıa mədḥiyə oḳuydu

46 Məryəmmu hux bolup mundaḳ dedi: —

«Jenim Rəbni uluoılaydu, 47 roḥim Ḳutḳuzoıuqim Hudadin xadlandi,[1:47]

48 Qünki U dedikining miskin ḥalioıa nəzər saldi;

Qünki mana, xundin baxlap barliḳ dəwrlər meni bəhtlik dəp ataydu;

1:31 «sən uning ismini Əysa dəp ḳoyisən» — «Əysa» grek tilida «Yesus», ibraniy tilida «Yəxua», mənisi «Ḳutḳuzoıuqi Yaḥ» yaki «Yaḥ nijattur». Oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, «Yaḥ» bolsa «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning ḳiskartilmisidur. «Mat.» 1:21nimu wə uning izaḥitini kərüng.

1:31 Yəx. 7:14.

1:32 «Pərwərdigar Huda uningoıa atisi Dawutning təhtini ata ḳilidu» — Təwrattiki kəp bexarətlərdə Ḳutḳuzoıuqi-Məsiḥ (1) Dawutning biwasitə əwladi bolidu; (2) uning təhtigə waris bolup awwal Israiloıa, andin pütkül dunyaoıa padixaḥ bolidu, dəp enik kərsitilidu (məsilən «Zəbur» 18-küy (bolupmu 43-ayət), 89:26-37, 132:11:, «Yəx.» 9:6-7, 16:5, «Yər.» 23:5, «Am.» 9:11-12, «Dan.» 2:44, 7:13-14, 27, «Mik.» 5:2-4 ḳatarliḳlar).

1:32 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 9:6; 54:5.

1:33 «Yaḳupning jəməti» — pütkül Israil həlḳini kərsitidu.

1:33 1Tar. 22:10; Zəb. 45:6; 89:36; Yər. 23:5; Dan. 7:14,27; Mik. 4:7; Ibr. 1:8.

1:35 «səndin tuoıulidioıan muḳəddəs pərzənt Hudaning Ooıli dəp atilidu» — yaki «səndin tuoıulidioıan pərzənt muḳəddəs, Hudaning Ooıli dəp atilidu».

1:37 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Mat. 19:26; Luḳa 18:27.

1:41 «Ḳiz-ayallar iqidə bəhtliktursən, ḳorsiḳingdiki mewimu bəhtliktur!» — Elizabit Məryəmgə ibraniy tilida səzligən, əlwəttə. Bu ayəttiki «bəhtlik» (grek tilida «makarios») degən səz ibraniy tilida «mubarək» degən səz bilən ipadiləngən boluxi kerək. Ibraniy tilida «mubarək»ning mənisi: — (1) bəhtlik, (2) Huda təripidin bərikətləngən; (3) həlḳ təripidin bəht tilənгən wə uluoılanoıan.

1:45 «Ixəngən ḳiz nəḳədər bəhtliktur; qünki uningoıa Pərwərdigar təripidin eytiloıan səz jəzmən əməlgə axurulidu!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əmdi «Pərwərdigardin əwətilgən səz jəzmən əməlgə axurulidu» dəp ixəngügi nəḳədər bəhtliktur!».

1:45 Luḳa 11:28.

1:47 «roḥim ... Hudadin xadlandi» — əslidə grek tilida «roḥim ... Hudada xadlandi» — (1) Huda tüpəylidin xadlanoıanliḳini; (2) Huda bilən yeḳin alaḳidə bolup xadlanoıanliḳini kərsitidu.

–Oḳurmən 46- wə 47-ayəttin insanning «jan» wə «roḥ» arisida boloıan munasiwətni kərələydu — Hudaning ixliri insanning roḥida baxlinidu wə keyin «jeni»da (demək, insanning oyliri wə ḥessiyatlirida) toluḳlinidu. «Rimliḳlaroıa»diki kirix səzimizdə «roḥ» wə «jan» tooıruluḳ kərüng.

49 Qünki Qadir Bolоquqi mən üqün uluоq ixlarni əməlgə axurdi;
Muqəddəstur Uning nami.
50 Uning rəhim-xəpqiti dəwrdin-dəwrgiqə
Өzidin qorqidioqanlarning üstididur,
51 U biliki bilən küq-qudritini namayan qildi,
U təkəbburlarni kənglidiki niyət-hiyalliri iqidila tarmar qildi.
52 U küqlük ḥəkümdarlarni təhtidin qüxürdi,
Peqirlarni egiz kətürdi.
53 U aqlarni nazi-nemətlər bilən toyundurdi,
Lekin baylarni quruq qol qayturdi.
54-55 U ata-bowilirimizoqa eytqinidək,
Yəni Ibraḥim ḥəm uning nəsligə mənggü
wədə qiloqinidək,
U Өz rəḥim-xəpqitini esidə tutup,
Quli Israiloqa yardəmgə kəldi».

56 Məryəm Elizabitning yenida üq ayqə turup, өz өyigə qaytti.

Yəḥya pəyoqəmbərning dunyaoqa kelixi

57 Elizabitning tuoqutining ay-küni toxup, bir ooqul tuoqdi. 58 Əmdi uning qolum-qoxniliri wə uruq-tuoqqanliri Pərwərdigarning uningoqa kərsətkən meḥir-xəpqitini xunqə uloqaytqanliqini anglap, uning bilən təng xadlandi. 59 Wə xundaq boldiki, bowaq tuoqulup səkkiz kün boloqanda, halayiq balining hətnisini qiloqili kəldi. Ular uningoqa Zəkəriya dəp atisining ismini qoymaqqi boluxti. 60 Lekin anisi jawabən:
— Yaq! Ismi Yəḥya atalsun — dedi.
61 Ular uningoqa: — Biraq uruq-jəmətingiz iqidə bundaq isimdikilər yoqqu! — deyixti. 62 Xuning bilən ular balining atisidin pərzəntingizgə nemə isim qoyuxni halaysiz, dəp ixarət bilən soraxti.
63 U bir parqə mom tahtayni əkilixni tələp qilip: «Uning ismi Yəḥyadur» dəp yazdi. Ḥəmməylən intayin ḥəyran qeli xti. 64 Xuan uning aoqzi eqildi, uning tili yexilip, zuwanoqa kəldi wə xuning bilən Hudaoqa təxəkkür-mədḥiyə eytti. 65 Ularning өpqürisidikilərning ḥəmmisini qorqunq basti; Yəḥudiyə taoqliq rayonlirida bu ixlarning ḥəmmisi əl aoqzida pur kətti. 66 Bu ixlardin həwər tapquqilarning ḥəmmisi ularni kəngligə püküp: «Bu bala zadi qandaq adəm bolar?» deyixti. Qünki Pərwərdigarning qoli dərwəqə uningoqa yar idi.

Zəkəriyaning nijat-qutquzulux ḥəqqidiki bexariti

67 Xu qaoqda balining atisi Zəkəriya Muqəddəs Roḥqa toldurulup, wəḥiy-bexarətni yətküzüp, mundaq dedi: —
68 «Israilning Hudasi Pərwərdigaroqa təxəkkür-mədḥiyə oqulsun!
Qünki U Өz həlqini yoqlap, ulardin həwər elip, bədəl tələp ularni ḥər qildi.
69-71 U qədimdin beri muqəddəs pəyoqəmbərlirining aoqzi arqiliq wədə qiloqinidək,
Quli boloqan Dawutning jəməti iqidin biz üqün bir nijat münggüzini өstürüp turoquzdi;

1:50 Mis. 20:6.
1:51 «U təkəbburlarni kənglidiki niyət-hiyalliri iqidila tarmar qildi» — baxqa birhil tərjimisi: «U kənglidiki oy-hiyallirida təkəbburlixip kətkənlərni tarmar qildi».
1:51 Zəb. 33:10; Yəx. 51:9; 52:10; 1Pet. 5:5.
1:52 1Sam. 2:8; Zəb. 113:6.
1:53 Zəb. 34:9-10
1:54-55 «U Өz rəḥim-xəpqitini esidə tutup, ...» — «(Hudaning) Өz rəḥim-xəpqiti» muxu yərdə bəlkim Təwrattiki «Pərwərdigarning өzgərməs muḥəbbiti» degən ibarining mənisi bilən ohxaxtur. Bu ibarə Huda Israilning ata-bowilirioqa qiloqan barliq xapaətlik wədilirini өz iqigə alidu (yuqiriqi səzni kerüng). **«... Quli Israiloqa yardəmgə kəldi»** — «Israil» muxu yərdə Israil halqini kərsitidu.
1:54-55 Yəx. 30:18; 41:9; 54:5; Yər. 31:2,20; Yar. 17:19; 22:18; Zəb. 132:11.
1:58 Luqa 1:14.

1:59 Yar. 17:12; Law. 12:3.
1:60 Luqa 1:13
1:63 «Uning ismi Yəḥyadur» — grek tilida wə ibraniy tilida «Uning ismi Yuḥannadur».
1:68 « ***Huda*** **Өz həlqini yoqlap, ulardin həwər elip,...»** — «yoqlap, ulardin həwər elix» degən ibarə grek tilida «yoqlax» degən birla səz bilən ipadilinidu. Təwrat wə Injilda «Hudaning yoqlixi» uning insanlaroqa yeqin kelip ulardin həwər elixini өz iqigə alidu. **«U** ***Huda*** **bədəl tələp ularni ,** ***yəni Өz həlqini*** **ḥər qildi»** — bu səzlər eytiloqan waqit Yəḥudiy həlqi Rim imperiyəsining mustəmlikisi yaki ularoqa beqindi idi. «ḥər bolux» muxu yərdə roḥiy ərkinlikni kərsitidu. Roxənki, Hudaning nəziridə muḥim boloqini əl-yurtning «mustəqillik»i əməs, bəlki ḥərbirimizning gunaḥimizdin azad boluxidin ibarəttur.

Bu zat bizni düxmənlirimizdin wə bizni əq
kəridioɣanlarning ḳolidin ḳutḳuzoɣuqi nijat-
tur.
72-75 U xu yol bilən ata-bowilirimizoɣa iltipat
əyləp,
Muḳəddəs əhdisini əməlgə axurux üqün,
Yəni atimiz Ibrahimoɣa boloɣan ḳəsimini
esidə tutup,
Bizni düxmənlirining ḳolidin azad ḳilip,
Barlik künlirimizdə heqkimdin ḳorḳmay, Əz
aldida ihlasmənlik wə həkḳaniylik bilən,
Hizmət-ibaditidə bolidioɣan ḳildi.
76 Əmdi sən, i balam,
Hämmidin Aliy Boloɣuqining pəyoɣəmbiri
dəp atilisən;
Qünki sən Rəbning yollirini təyyarlax üqün
Uning aldida mangisən.
77 Wəzipəng uning həlḳigə gunahlirining
kəqürüm ḳilinixi arḳilik bolidioɣan nijatning
həwirini bildürüxtür;
78-79 Qünki Hudayimizning iqi-baoɣridin
uroɣup qikḳan xəpḳətlər wəjidin,
Ḳarangoɣuluḳ wə əlüm kələnggisi iqidə
olturoɣanlarni yorutux üqün,
Putlirimizni amanlik yolioɣa baxlax üqün,
Ərxtin tang xəpiḳi üstimizgə qüxüp yoḳlidi.

80 Bala bolsa əsüp, roḥta küqləndürüldi. U
Israil jamaitining aldida namayan ḳilinoɣuqə
qəllərdə yaxap kəldi.

Əysaning dunyaoɣa kelixi

Mat. 1:18-25

2 1 Əmdi xu künlərdə, Rim imperatori
Ḳəysər Awoɣustustin barlik həlḳtin baj
elix üqün ularning royheti tizimlansun dəp
pərman qüxti. 2 Tunji ḳetimlik bu nopus
tizimlax Kiriniyus Suriyə əlkisini idarə ḳilip
turoɣan waḳtida elip berilоɣanidi. 3 Xuning
bilən həmmə adəm nopuska tizimlinix üqün
əz yurtlirioɣa ḳaytix kerək boldi.
4 Yüsüpmu Dawut padixaḥning jəmətidin
boloɣaqḳa, xundaḳla uning biwasitə əwladi
boloɣaqḳa, Galiliyə əlkisidiki Nasarət
xəḥiridin ayrilip, Yəḥudiyə əlkisidiki,
Dawutning yurti Bəyt-Ləḥəm degən
xəḥərgə kətti. 5 Nopuska tizimlinix üqün
layiḳi, boloɣusi ayali Məryəmmu billə bar-

1:69-71 «ḳədimdin beri..» — grek tilida «əzəldin beri..». **«Ḳuli boloɣan Dawutning jəməti iqidin biz üqün bir nijat münggüzini əstürüp turoɣuzdi...»** — «münggüz» bolsa məlum əlning yaki adəmning xan-xəripini, küq-ḳudritini bildüridu. Muxu yərdə bu «münggüz» Israilni (gunahliridin) ḳutḳuzup ularni xan-xərəplik bir həlḳ ḳilidu; sezning Dawutning əwladi boloɣan Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsətkənlikidə guman yoḳ. **«Bu zat bizni düxmənlirimizdin wə bizni əq kəridioɣanlarning ḳolidin ḳutḳuzoɣuqi nijattur»** — «bu zat» grek tilida «u» deyilip, muxu yərdə yuḳirida tiloɣa elinoɣan «münggüz», yəni Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu.

1:69-71 Zəb. 132:17; Zəb. 72:1-14; Yəx. 40:10; Yər. 23:6; 30:10; Dan. 9:27.

1:72-75 «U... muḳəddəs əhdisini əməlgə axurux üqün, yəni atimiz Ibrahimoɣa boloɣan ḳəsimini esidə tutup, bizni düxmənlirining ḳolidin azad ḳilip, barlik künlirimizdə heqkimdin ḳorḳmay, Əz aldida ihlasmənlik wə həkḳaniylik bilən, hizmət-ibaditidə bolidioɣan ḳildi» — ḳaytilaymizki, bu barlik ixlarda: (1) Huda Ibrahim wə pəyoɣəmbərlərgə nijat tooɣruluḳ kəp wədilərni ḳiloɣan; (2) U bu wədilərgə asasən, ularni əməlgə axurux üqün Məsiḥini əwətidu. Həmmə ixlar 69-ayəttə tiloɣa elinoɣan «nijat münggüzi», yəni Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥ arḳilikla bolidu.

1:72-75 Yar. 22:16; Zəb. 105:9; Yər. 31:33; Ibr. 6:13,17; Ibr. 9:14; 1Pet. 1:15.

1:76 «...sən ʹRəbning yollirini təyyarlax üqün uning aldida mangisən» — grek tilida «sən Rəbning yollirini təyyarlax üqün Uning yüzi aldidamangisən».

1:76 Luka 1:17; Mal. 3:23.

1:77 Luka 3:3.

1:78-79 «Hudayimizning iqi-baoɣridin uroɣup qikḳan xəpḳətlər wəjidin, ḳarangoɣuluḳ wə əlüm kələnggisi iqidə olturoɣanlarni yorutux üqün...» — «Yəx.» 9:1-2, 42:7 49:9-10ni kərüng. **«Ərxtin tang xəpiḳi üstimizgə qüxüp yoḳlidi»** — «Tang xəpiḳi» bolsa yənə Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning əzini kərsitidu, əlwəttə.

1:78-79 Yəx. 9:1; 42:7; 43:8; 49:9; 60:1.

1:80 «bala bolsa əsüp, roḥta küqləndürüldi» — «roḥ» muxu yərdə Yəḥyaning əz roḥini kərsitidu.

1:80 Luka 2:40.

2:1 «Ḳəysər Awoɣustus» — «Ḳəysər» Rim imperatorlirining omumiy unwani. «Ḳəysər Awoɣustus» bolsa Rim imperiyəsi üstidin miladiyədin ilgiriki 27-yilidin miladiyə 14-yiliɣiqə səltənət ḳildi.

2:2 «Tunji ḳetimlik bu nopus tizimlax Kiriniyus Suriyə əlkisini idarə ḳilip turoɣan waḳtida elip berilоɣanidi» — baxḳa birhil tərjimisi «Bu royhət Kiriniyusning Suriyə əlkisigə həkümranlik ḳilip turoɣan waḳtidiki tunji ḳetimlik nopus tizimlax idi».

2:4 «Dawut padixaḥning jəmətidin boloɣaqḳa, xundaḳla uning biwasitə əwladi boloɣaqḳa...» — demək, Yüsüpning Dawutning təhtigə warislik ḳiloɣudək əwladliridin ikənlikini kərsətsə kerək. **«Dawutning yurti Bəyt-Ləḥəm degən xəḥər»** — «xəḥər» deyilgini bilən Bəyt-Ləḥəm intayin kiqik bir yurt idi; u Yerusalemdin on ikki kilometr yiraḳlikta.

2:4 1Sam. 16; Mik. 5:1; Mat. 1:1; Yuḥ. 7:42.

di. Məryəm ḥamilidar bolup, ḳorsiḳi helila yooɣinap ḳaloɣanidi. 6 Wə xundaḳ boldiki, ular Bəyt-Ləḥəmdə turoɣan waḳtida Məryəmning tuoɣutining ay-küni toxup ḳaldi. 7 Biraḳ sarayda ularoɣa orun bolmioɣaqḳa, Məryəm xu yərdə tunji ooɣlini tuoɣḳanda uni zakilap, eoɣildiki oḳuroɣa yatḳuzdi.

Pərixtilərning padiqilaroɣa kərünüxi

8 Xu yərning ətrapidiki bəzi padiqilar dalada turatti; ular keqiqə tünəp, padisioɣa ḳaraytti. 9 Wə mana, Pərwərdigarning bir pərixtisi ularning aldida turatti; Pərwərdigarning parlaḳ xəripi ularning ətrapini yorutuwətti. Ular intayin bək ḳorḳup kətti. 10 Biraḳ pərixtə ularoɣa:
— Ḳorḳmanglar! Qünki mana, pütün həlḳḳə huxallik bolidioɣan bir hux həwərni silərgə elan ḳilimən. 11 Qünki bügün Dawutning xəḥiridə silər üqün bir Ḳutḳuzoɣuqi tuoɣuldi. U — Rəb Məsiḥdur! 12 Uni tepixinglar üqün xu alamət boliduki, bowaḳni zakilanoɣan ḥalda bir oḳurda yatḳan petidə tapisilər, — dedi.
13 Birdinla, pərixtining ətrapida zor bir top samawi ḳoxundikilər pəyda bolup, Hudani mədḥiyiləp:

14 «Ərxiəlada Hudaoɣa xan-xərəplər boloɣay!
Yər yüzidə bolsa u səyünidioɣan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!» deyixti.
15 Pərixtilər ulardin ayrilip asmanoɣa qikip ketiwidi, padiqilar bir-birigə:
— Bəyt-Ləḥəmgə yol elip, Pərwərdigar bizgə uḳturoɣan, əməlgə axuroɣan bu ixni kərüp keləyli, — deyixti.
16 Xuning bilən ular aldirap xəḥərgə berip, Məryəm bilən Yüsüpni wə oḳurda yatḳan bowaḳni izdəp tapti. 17 Padiqilar bowaḳni kərgəndin keyin, əzlirigə uning ḥəḳḳidə eytiloɣan səzlərni kəng tarḳitiwətti. 18 Buni angliɣanlarning ḥəmmisi padiqilarning degənlirigə intayin ḥəyran ḳelixti. 19 Məryəm bolsa bu ixlarning ḥəmmisini kəngligə püküp, qongḳur oylinip yürətti. 20 Padiqilar kərgən wə angliɣanlirining ḥəmmisi üqün Hudani uluoɣlap, mədḥiyə oḳuxḳan peti ḳaytixti; barlik ixlar dəl ularoɣa həwərləndürülgəndək bolup qikḳanidi.

Yüsüp wə Məryəmning Əysani Hudaoɣa atixi

21 Bowaḳni hətnə ḳilix waḳti, yəni səkkizinqi küni toxḳanda, uningoɣa Əysa dəp isim ḳoyuldi. Pərixtə bu isimni u tehi anisining baliyatḳusida apiridə bolmayla ḳoyoɣanidi.
22 Əmdi Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Yüsüp bilən Məryəmning paklinix waḳti toxḳanda ular bali-ni Pərwərdigaroɣa atap tapxu-rux üqün Yerusalemoɣa elip bardi
23 (Pərwərdigarning Təwrat ḳanunida: «Barlik tunji ooɣul Pərwərdigaroɣa muḳəddəs mənsup atilixi kerək» dəp yezil oɣinidək) 24 wə xundaḳla Pərwərdigarning Təwrat ḳanunida deyilgini boyiqə, bir jüp pahtək yaki ikki kəptər baqkisini ḳurbanlikḳa sunux kerək idi.

2:7 «Məryəm xu yərdə tunji ooɣlini tuoɣḳanda ...» — Əysa Məsiḥ ḳaqan tuoɣuldi? «Ḳoxumqə səz»imizdə bu ix tooɣruluḳ tohtilimiz.
2:7 Mat. 1:25.
2:12 «bowaḳni zakilanoɣan ḥalda bir oḳurda yatḳan petidə tapisilər» — baxḳa birhil tərjimisi: «bir oḳurda yatḳan, zakilanoɣan bir bowaḳni tapisilər».
2:13 «samawi ḳoxundikilər» — pərixtilər.
2:13 Dan. 7:10; Wəḥ. 5:11.
2:14 «Yər yüzidə bolsa u səyünidioɣan bəndilirigə aram-hatirjəmlik bolsun!» — baxḳa birhil tərjimisi: «Yər yüzidə insanlaroɣa amanlik, xapaət bolsun!»
2:14 Yəx. 57:19; Əf. 2:17.
2:21 Yar. 17:12; Law. 12:3; Mat. 1:21; Luḳa 1:31; Yuḥ. 7:22.
2:22 «Yüsüp bilən Məryəmning paklinix waḳti toxḳanda...» — grek tilida «ularning paklinix waḳti toxḳanda...». Məryəmning ḳiriḳi toxḳanda, əzi wə məlum əḥwalda Yüsüp ikkisi Təwrat ḳanuni boyiqə «paklinix»i kerək bolatti («Law.» 12:2-4, «Mis.» 13:2ni kərüng.
2:22 Law. 12:6.
2:23 «Barlik tunji ooɣul» — grek tilida «barlik baliyatḳuni (tunji) aqḳan bala». **««Barlik tunji ooɣul Pərwərdigaroɣa muḳəddəs mənsup atilixi kerək» dəp yeziloɣinidək...»** — bu muḳəddəs ḳanundiki əmrlər «Mis.» 22:29, 34:19, «Law.» 12:1-8, «Qəl.» 3:44-47ni kərüng.
2:23 Mis. 13:2,12; Qəl. 3:13; 8:16,17.
2:24 «Pərwərdigarning Təwrat ḳanunida deyilgini boyiqə, bir jüp pahtək yaki ikki kəptər baqkisini ḳurbanlikḳa sunux kerək» — Təwrat ḳanuni boyiqə, ayalning tuoɣuttin keyin tazilinixi üqün (namrat bolsa) muxundaḳ kəptər ḳurbanlikini (Yerusalemdiki) ibadəthanioɣa apirip, soyup sunux üqün məs'ul kaḥinoɣa tapxuruxi kerək idi.
2:24 Law. 12:8.

25 Wə mana xu qaoʏlarda, Yerusalemda Simeon isimlik bir kixi turatti. U ḥəm ḥəkḳaniy wə ihlasmən adəm bolup, «Israiloʏa Təsəlli Bərgüqi»ni intizarliḳ bilən kütkənidi. Muḳəddəs Roḥ uning wujudioʏa yar idi.. 26 U Muḳəddəs Roḥtin kəlgən wəḥiydin əzining Pərwərdigarning Məsiḥini kərmigüqə əlüm kərməydioʏanliḳini bilgənidi. 27 U Muḳəddəs Roḥning baxlixi bilən ibadəthanining ḥoylilirioʏa kirdi; ata-anisi Təwratta bekitilgən adətni bejirix üqün bowaḳ Əysani kətürüp kirgəndə, 28 Simeon bowaḳni ḳuqiḳioʏa elip, Hudaoʏa təxəkkür-mədḥiyə oḳup mundaḳ dedi: —

29 «Əmdi, i Igəm, ḥazir səzüng boyiqə ḳulungning bu aləmdin hatirjəmlik bilən ketixigə yol ḳoyoʏaysən;
30 Qünki əz kəzüm Sening nijatingni kərdi,
31 Uni barliḳ həlḳlər aldida ḥazirlioʏansən;

32 U əllərgə wəḥiy bolidioʏan nur,
Wə həlḳing Israilning xan-xəripidur!»

33 Balining ata-anisi bala ḥəkḳidə eytiloʏanlirioʏa intayin ḥəyran ḳelixti. 34 Simeon ularoʏa bəht tiləp, apisi Məryəmgə mundaḳ dedi:
— Mana! Bu bala Israildiki nuroʏun kixilərning yiḳilixi wə nuroʏun kixilərning kətürülüxi üqün təyinləndi, xundaḳla kixilər ḳarxi qiḳip ḥaḳarətləydioʏan, Hudaning bexarətlik alamiti bolidu.. 35 Xuning bilən nuroʏun kixilərning kənglidiki oʏərəzliri axkarilinidu — wə bir ḳiliqmu sening kənglünggə sanjilidu!.
36 Xu yərdə Axir ḳəbilisidin boloʏan Fanuilning ḳizi Anna isimlik heli yaxanoʏan bir ayal pəyoʏəmbərmu bar idi. U ḳiz waḳtida ərgə təgkəndin keyin uning bilən yəttə yil billə yaxap,. 37 andin səksən tət yil tul turoʏan idi. U ibadəthana ḥoyliliridin qiḳmay, keqəkündüz roza tutuxlar wə dualar bilən Hudaoʏa ibadət ḳilatti.. 38 U dəl xu pəyttə yetip kelip Pərwərdigaroʏa təxəkkür eytti, ḥəmdə Yerusalemda nijat-ḥərlükni kütatḳan barliḳ halayiḳḳa bala tooʏrisida səz ḳildi..
39 Yüsüp bilən Məryəm Təwratta bekitilgən barliḳ ixlarni ada ḳiloʏandin keyin, Galiliyəgə, əz xəḥiri Nasarətkə ḳaytti. 40 Bala bolsa əsüp, dana-aḳilanilik bilən tolup, roḥta küqləndürüldi, Hudaning meḥir-xəpḳitimu uning üstidə idi..

Yax Əysa ibadəthanida

41 Uning ata-anisi ḥər yili «ətüp ketix ḥeyti»da Yerusalemoʏa baratti.. 42 Əysa on ikki yaxḳa kirgən yili, ular uni elip, ḥeytning aditi boyiqə yənə qiḳip bardi. 43 Ḥeyt künlirini ətküzgəndin keyin, ular əyigə ḳarap ketiwatḳanda, bala Əysa Yerusalemda ḳaldi. Ata-anisining bu ixtin həwiri yoḳ idi, 44 bəlki uni səpərdax-ḥəmraḥliri bilən billə keliwatidu, dəp oylap, bir kün yol yürdi. Andin ular uni uruḳ-tuoʏḳanlari wə dost-buradərliri ari-

2:25 «Israiloʏa Təsəlli Bərgüqi» — Məsiḥni kərsitidu.
2:29 «Əmdi, i Igəm, ḥazir səzüng boyiqə ḳulungning bu aləmdin hatirjəmlik bilən ketixigə yol ḳoyoʏaysən..» — Simeon əzining əmürwayət təḳəzza boloʏinini (yəni Huda Əz sezidə turup, əwətkən Məsiḥini) kərgəndin keyin dunyadin ketixkə razi bolidu.
2:29 Yar. 46:30.
2:30 Zəb. 98:2-3; Yəx. 52:10.
2:31 «Uni barliḳ həlḳlər aldida ḥazirlioʏansən...» — «U» — Hudaning nijati, yəni Məsiḥ.
2:31 Ros. 28:28.
2:32 «*yat* əllər» — muxu yərdə Yəḥudiy əməslərni kərsitidu. Xu qaoʏda yat əllərning ḥəmmisi degüdək ḥəḳiḳiy Hudani tonumay, butlaroʏa qoḳunoʏan, əlwəttə.
2:32 Yəx. 42:6; 49:6; Ros. 13:47.
2:34 Yəx. 8:14; Rim. 9:32; 1Pet. 2:8.
2:35 «... wə bir ḳiliqmu sening kənglünggə sanjilidu!» — grek tilida «ḳiliq» muxu yərdə yooʏan, ikki bisliḳ birhil ḳiliqni kərsitidu. Məryəmning kəngligə sanjioʏan ixlar ooʏlining Israil təripidin rət ḳilinip, azab-oḳubət tartḳuzulup əltürülginidin boloʏan dərd-ələmni kərsitidu.
2:36 «Axir ḳəbilisidin boloʏan Fanuilning ḳizi Anna isimlik heli yaxanoʏan bir ayal pəyoʏəmbər...» — grek tilida «Anna» ibraniy tilida «Ḥannaḥ» deyilgən.
2:37 «andin səksən tət yil tul turoʏan idi...» — yaki «u tul ḳaloʏanidi. U səksən tət yaxḳa kirgən bolup,...».
2:37 1Sam. 1:22.
2:38 «nijat-ḥərlükni kütatḳan barliḳ halayiḳ» — muxu yərdə «nijat-ḥərlük» **Hudaning** bədəl tələp, gunaḥlardin halas ḳiloʏan roḥiy azadliḳini kərsitidu.
2:40 «bala bolsa əsüp, dana-aḳilanilik bilən tolup, roḥta küqləndürüldi» — «roḥ» muxu yərdə Əysaning əz (insaniy) roḥini kərsitidu.
2:40 Luḳa 1:80.
2:41 Mis. 23:15,17; Law. 23:5; Ḳan. 16:1.

sidin izdəxkə baxlidi; [45] izdəp tapalmay, ular
kəynigə yenip Yerusalemoŋa berip yənə izdidi.
[46] Wə xundaq boldiki, üqinqi küni
ular uni ibadəthana ḥoylisida Təwrat
ustazlirining arisida olturup, ularning
təlimlirini anglawatqan ḥəm ulardin soal
sorawatqanning üstidə tapti.. [47] Uning
səzlirini anglioŋanlarning ḥəmmisi uning
qüxənqisigə wə bərgən jawablirioŋa in-
tayin ḥəyran qelixti.. [48] Ata-anisi uni kərüp
naḥayiti ḥəyranuḥəs boluxti, uning anisi
uningoŋa:
— Way balam! Nemixqa bizgə xundaq
muamilə qilding? Atang ikkimiz parakəndə
bolup seni izdəp kəlduq! — dedi.
[49] U ularoŋa: — Nemixqa meni izdidinglar?
Əjəba, mening Atamning ixlirida boluxum
kerəklikimni bilməmtinglar? — dedi.. [50] Lekin
ular uning ularoŋa eytqinini qüxənmidi..
[51] Andin u ular bilən Nasarətkə qaytti wə
ularning gepigə izqil boysunatti. Lekin ani-
si bu ixlarning ḥəmmisini kəngligə püküp
qoydi. [52] Xundaq qilip, əysa aqilanilik-
danaliqta wə qamättə yetilip, Huda wə kixilər
aldida baroŋanseri səyülməktə idi..

Yəḥya pəyoŋəmbərning təlim berixi

Mat. 3:1-12; Mar. 1:1-8; Yuḥ. 1:19-28

3 [1] Rim imperatori Tiberius Qəysərning
səltənitining on bəxinqi yili, Pontius
Pilatus Yəḥudiyə əlkisining waliysi, Ḥerod
han Galiliyə əlkisining ḥakimi, Ḥerod
hanning inisi Filip han Ituriyə wə Trahonitis
əlkisining ḥakimi, Lisanyas han Abiliniy
əlkisining ḥakimi boloŋanda,
[2] Ḥannas ḥəm Qayafa bax kaḥinlik
qiliwatqanda, Hudaning səz-kalami qəldə
yaxawatqan Zəkəriyaning ooli Yəḥyaoŋa kəldi..
[3] U Iordan dəryasi wadisidiki barlik rayonlarni
kezip, kixilərgə gunaḥlaroŋa kəqürüm elip
kelidioŋan, towa qilixni bildüridioŋan suoŋa
«qəmüldürüx»ni jakarlaxni baxlidi.. [4] Huddi
Təwrattiki Yəxaya pəyoŋəmbərning səzliri
hatiriləngən qisimda pütülgəndək:
«Bayawanda towlioquqi bir kixining:
Rəbning yolini təyyarlanglar,
Uning yollirini tüz qilinglar! — degən awazi
anglandi..
[5] Barlik jiloqilar toldurulidu,
Barlik taoq-dənglər pəslitilidu;
Əgri-toqay jaylar tüzlinidu,
Ongoqul-dongoqul yərlər təkxi yollar qilinidu.
[6] Xundaq qilip, barlik ət igiliri Hudaning nija-
tini kərələydioŋan bolidu! — dəp towlaydu».

2:46 «üqinqi küni ular uni ibadətḥana ḥoylisida Təwrat ustazlirining arisida .. tapti» — «üqinqi küni» grek tilida «üq kündin keyin». Buning mənisi bəlkim Yerusalemdin ayrilip əygə qarap mengixqa bir kün, Yerusalemoŋa qaytixqa bir kün, andin Yerusalemda turup izdəxkə bir kün kətkənidi, degəndək boluxi mumkin.
2:47 Mat. 7:28; Mar. 1:22; Luqa 4:22,32; Yuḥ. 7:15.
2:49 «Əjəba, mening Atamning ixlirida boluxum kerəklikimni bilməmtinglar?» — Yəḥudiylarning ən'ənisi wə kəzqarixi boyiqə, bala on ikki yaxqa kirgəndə: (1) toluq Təwrat qanuniŋa əməl qilixqa məs'uliyiti bolidu; (2) atisining ix-hizmitigə xerik bolidu.
–Muxu yərdə baxqa birhil tərjimisi «Atamning əyidə boluxum kerəklikim...».
2:50 Luqa 9:45; 18:34.
2:52 1Sam. 2:26; Luqa 1:80.

3:1 «Rim imperatori Tiberius Qəysərning səltənitining on bəxinqi yili» — bizning ḥesabliximizqə Tiberius Qəysər miladiyə 13-yili 27-Iyun imperator dəp jakarlanoŋan. Xunga Yəḥya pəyoŋəmbərning Israiloŋa Hudaning padixaḥliqini, xundaqla Məsiḥning kəlgənlikini jar selixqa baxlioŋanliqi miladiyə 28-yili bolsa kerək idi. **«Ḥerod han Galiliyə əlkisining ḥakimi, Ḥerod hanning inisi Filip han Ituriyə wə Trahonitis əlkisining ḥakimi, Lisanyas han Abiliniy əlkisining ḥakimi boloŋanda...»** — muxu ayəttə üq ketim ixlitilgən «ḥakim» degən səz grek tilida «tetrark» degən səz bilən ipadilinidu. «tetrark» degənning toluq mənisi «(zeminning) təttin bir qismi üstidiki ḥakim». «tetrark» degən mərtiwə «waliy»din təwən idi.
3:2 «... Ḥannas ḥəm Qayafa bax kaḥinlik qiliwatqanda, Hudaning səz-kalami qəldə yaxawatqan Zəkəriyaning ooli Yəḥyaoŋa kəldi» — bu 1-2-ayəttə Huda qaqqaq qiliwatqandək — dunyada xunqə məḥtərəm ərbablar boloqini bilən, U Əz səz-kalamini ularning ḥeqqaysisioŋa amanət qiloŋan əməs, bəlki qəldə yaxawatqan naməlum bir Yəḥudiyoŋa tapxurdi.
3:2 Ros. 4:6.
3:3 «*Yəḥya pəyoŋəmbər*... kixilərgə gunaḥlaroŋa kəqürüm elip kelidioŋan, towa qilixni bildüridioŋan *suoŋa* «qəmüldürüx»ni jakarlaxni baxlidi» — «kixilərgə gunaḥlaroŋa kəqürüm elip kelidioŋan, towa qilixni bildüridioŋan suoŋa «qəmüldürüx»: — baxqiqə eytqanda, «Gunaḥlik yolliringlardin yenip, towa qilinglar! Towa qiloŋanliqinglarni bildürüx üqün qəmüldürüxni qobul qilinglar. Xundaq qiloŋanda, Huda silərni kəqürüm qilidu!» — degəndək.
3:3 Mat. 3:1; Mar. 1:4.
3:4 Yəx. 40:3-5; Mat. 3:3; Mar. 1:3; Yuḥ. 1:23.
3:6 «barlik ət igiliri Hudaning nijatini kərələydioŋan bolidu!» — «Yəx.» 40:3-5.
3:6 Zəb. 98:2-3; Yəx. 40:3-5; 52:10.

7 Yəḥya əmdi aldioŋa qəmüldürüxni ḳobul ḳilixḳa qikḳan top-top halayikḳa:
— Əy zəḥərlik yilan baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoŋan oŋəzipidin ḳeqinglar dəp agahlandurdi?!.. 8 Əmdi towioŋa layik mewilərni kəltürünglar! Wə əz iqinglarda: «Bizning atimiz bolsa Ibraḥimdur!» dəp hiyal əylimənglar; qünki mən xuni silərgə eytip ḳoyayki, Huda Ibraḥimoŋa muxu taxlardinmu pərzəntlərni yaritip berələydu.... 9 Palta allikaqan dərəhlərning yiltizioŋa tənglap ḳoyuldi; yahxi mewə bərməydioŋan ḥərḳandak dərəhlər kesip otḳa taxlinidu!» — dedi...
10 Uning ətrapioŋa toplaxḳan kixilər əmdi uningdin:
— Undakta, biz ḳandak ḳiliximiz kerək? — dəp soridi..
11 U jawabən: — Ikki ḳur qapini bar kixi birini yoḳ kixigə bərsun, yəydioŋini bar kiximu xundak ḳilsun, — dedi..
12 Bəzi bajgirlarmu qəmüldürüxni ḳobul ḳiloŋili uning aldioŋa kelip:
— Ustaz, biz ḳandak ḳilimiz? — dəp soridi.
13 U uloroŋa: — Bəlgiləngəndin artuk baj almanglar, — dedi.
14 Andin bəzi ləxkərlərmu uningdin:
— Bizqu, ḳandak ḳiliximiz kerək? — dəp soraxti.
U uloroŋa:
— Baxḳilarning pulini zorawanlik bilən eliwalmanglar, ḥeqkimgə yaloŋandin xikayət ḳilmanglar wə ix ḥəḳḳinglaroŋa razi bolunglar, — dedi..
15 Əmdi həlḳ təkəzzalikta bolup ḥəmməylən kənglidə Yəḥya tooŋruluk «Məsiḥ muxu kiximidu?» dəp oylaxti.. 16 Yəḥya ḥəmməyləngə jawabən: — Mən silərni dərwəkə suoŋa qəmüldürimən. Lekin məndin ḳudrətlik boloŋan birsi kelidu; mən ḥətta kəxlirining booŋḳuqini yexixkimu layik əməsmən! U silərni Mukəddəs Roḥḳa ḥəm otḳa qəmüldüridu.. 17 Uning soruoŋuqi küriki ḳolida turidu; u əz haminini topa-samandin təltəküs tazilaydu, sap buoŋdayni ambaroŋa yioŋidu, əmma topa-samanni əqməs otta kəydüretidu, — dedi..
18 Əmdi xundak kəp baxḳa nəsiḥətlər bilən Yəḥya hux həwərni həlḳḳə yətküzdi.
19 Keyin, ḥakim Ḥerod əgəy akisining ayali Ḥerodiyəni tartiwaloŋanliḳi tüpəylidin wə xuningdək uning barlik baxḳa rəzil ḳilmixliri üqün Yəḥya təripidin əyibləngən,... 20 Ḥerod bu barlik rəzillikining üstigə yənə xuni ḳildiki, Yəḥyani zindanoŋa taxlidi.

Əysaning qəmüldürülüxni ḳobul ḳilixi

Mat. 3:13-17; Mar. 1:9-11

21 Xundak boldiki, ḥəmmə həlḳ Yəḥyadin qəmüldürüxni ḳobul ḳiloŋanda, Əysamu qəmüldürüxni ḳobul ḳildi. U dua ḳiliwatḳanda, asmanlar yerilip,.. 22 Mukəddəs Roḥ kəptər siyakida qüxüp uning üstigə

3:7 «Əy zəḥərlik yilan baliliri! Kim silərni Hudaning qüxüx aldida turoŋan oŋəzipidin ḳeqinglar dəp agahlandurdi?!» — bu kinayilik, ḥəjwiy gəp, əlwəttə; mənisi bəlkim «Towa ḳilmay, qəmüldürüxni ḳobul ḳilix bizni Hudaning kelidioŋan oŋəzəptin ḳutḳuzidu, degininglar ḳandak gəp?!» degəndək.
3:7 Mat. 3:7; 23:33.
3:8 «Əmdi towioŋa layik mewilərni kəltürünglar!» — «towioŋa layik mewilər» tooŋruluk «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«Bizning atimiz bolsa Ibraḥimdur!»** — demək, «Biz uluoŋ Ibraḥimning əwladliri boloŋan «uluoŋ Yəhudiy milliti» bolup, biz ḥeqnemə ḳilmisaḳmu Huda aldida pak turuwerimiz» degən pozitsiyini bildüridu.
3:8 Mat. 3:9; Yuḥ. 8:39; Ros. 13:26.
3:9 «Palta allikaqan dərəhlərning yiltizioŋa tənglap ḳoyuldi» — Yəḥya pəyoŋəmbərning bu uluoŋ səzi «Hudaning oŋəzipi əmdi silərgə yetip kelix aldida» degən asasiy mənini bildüridu. Bu səz tooŋruluk wə 12-ayəttiki keyinki bexariti tooŋruluk «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
3:9 Mat. 3:10; 7:19.
3:10 Ros. 2:37.
3:11 Yaḳ. 2:13,15; 1Yuḥ. 3:17.
3:14 «ḥeqkimgə yaloŋandin xikayət ḳilmanglar» — bəlkim pul ündürelix məḳsitidə ḳiliŋoŋan xikayətni kərsitixi mumkin.
3:15 «həlḳ təkəzzalikta bolup...» — demək, təkḳəzalik bilən ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥni kütkinidə.
3:16 Yəx. 44:3; Yo. 2:27,28; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Yuḥ. 1:26; Ros. 1:5; 11:16; 2:4; 11:15; 19:4.
3:17 Mat. 3:12.
3:19 «ḥakim Ḥerod» — «ḥakim» gerk tilida «tetrark». Bu səz «tətning birini idarə ḳiloŋuqi» degənni bildüridu; Ḥerod Rim imperiyəsining ḥəkümranliḳi astida bolup, Pələstinning təttin bir ḳismioŋa (Galiliyəgə) «padixah» yaki «han» boloŋan.
3:19 Mat. 14:3; Mar. 6:18.
3:21 Mat. 3:13; Mar. 1:9; Yuḥ. 1:32.

qondi. Xuning bilən asmandin: «Sən Mening səyümlük Oolum, Mən səndin toluq hursənmən!» degən bir awaz anglandi.

Əysaning nəsəbnamisi (Mat. 1:1-17)

23 Əysa əz hizmitini baxlioqanda, ottuzoa kirip qaloqanidi. U (həqning nəziridə) Yüsüpning
ooli idi; Yüsüp Heliyning ooli, 24 Heliy Mattatning ooli, Mattat Lawiyning ooli, Lawiy Məlkiyning ooli, Məlkiy Yannayning ooli, Yannay Yüsüpning ooli, 25 Yüsüp Mattatiyaning ooli, Mattatiya Amosning ooli, Amos Nahumning ooli, Nahum Heslining ooli, Hesli Naggayning ooli, 26 Naggay Mahatning ooli, Mahat Mattatiyaning ooli, Mattatiya Seməyning ooli, Seməy Yüsüpning ooli, Yüsüp Yudaning ooli, 27 Yuda Yoananning ooli, Yoanan Resaning ooli, Resa Zərubbabəlning ooli, Zərubbabəl Salatiyəlning ooli, Salatiyəl Neriyning ooli, 28 Neriy Məlkiyning ooli, Məlkiy Addining ooli, Addi Qosamning ooli, Qosam Elmadamning ooli, Elmadam Erning ooli, 29 Er Yosəning ooli, Yosə əliezərning ooli, əliezər Yorimning ooli, Yorim Mattatning ooli, Mattat Lawiyning ooli, 30 Lawiy Simeonning ooli, Simeon Yəhudaning ooli, Yəhuda Yüsüpning ooli, Yüsüp Yonanning ooli, Yonan əliakimning ooli, 31 əliakim Meleahning ooli, Meleah Mənnaning ooli, Mənna Mattataning ooli, Mattata Natanning ooli, Natan Dawutning ooli, 32 Dawut Yəssəning ooli, Yəssə Obədning ooli, Obəd Boazning ooli, Boaz Salmonning ooli, Salmon Nahxonning ooli, Nahxon Amminadabning ooli, 33 Amminadab Aramning ooli, Aram Hezronning ooli, Hezron Pərəzning ooli, Pərəz Yəhudaning ooli, 34 Yəhuda Yakupning ooli, Yakup Ishakning ooli, Ishak Ibrahimning ooli, Ibrahim Tərahning ooli, Tərah Nahorning ooli, 35 Nahor Serugning ooli, Serug Raoquning ooli, Raoqu Pələgning ooli, Pələg Ebərning ooli, Ebər Xelahning ooli, 36 Xelah Qainanning ooli, Qainan Arpahxadning ooli, Arpahxad Xəmning ooli, Xəm Nuhning ooli, Nuh Ləməhning ooli, 37 Ləməh Mətuxəlahning ooli, Mətuxəlah Hanohning ooli, Hanoh Yarədning ooli, Yarəd Mahalalilning ooli, Mahalalil Kenanning ooli, 38 Kenan Enoxning ooli, Enox Setning ooli, Set Adəm'atining ooli, Adəm'ata bolsa, Hudaning ooli idi.

Əysaning qəl-bayawanda sinilixi

Mat. 4:1-11; Mar. 1:12-13

4 1 Andin Əysa Mukəddəs Rohka tolup, Iordan dəryasidin qaytip kelip, Roh təripidin qəl-bayawanoqa elip berildi.. 2 U

3:22 «Mukəddəs Roh kəptər siyakida qüxüp uning üstigə qondi» — «kəptər siyakida» yaki «pahtək siyakida». Grek tilida bu kux «peristera» dəp atilidu. «Peristera» grek tilida həm kəptərni həm pahtəknimu kərsitidu. **«... xuning bilən asmandin: «Sən Mening səyümlük Ooqlum, Mən səndin toluk hursənmən!» degən bir awaz anglandi»** — Əysaning Yəhya pəyoəmbər təripidin qümüldürülüxi uning zindanoqa taxlinixidin burun, əlwəttə.

3:22 Yəx. 42:1; Mat. 17:5; Mar. 9:7; Luka 9:35; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.

3:23 «Əysa əz hizmitini baxlioqanda, ottuzoa kirip kaloqanidi» — «ottuzoa kirip kaloqanidi» grek tilida «ottuzqə yaxka kirgənidi» — Grekxunas Professor Ramsayning deyixiqə bu ibarə (1) ottuz yax (yigirmə tokkuz yaki ottuz bir yax əməs); (2) dəl ottuz yaxka kirgən küni degən mənidə. Kahinlar wə Lawiylar dəl ottuz yaxka kirgəndə hizmitini baxlaytti («Qəl.» 4:3, «Yar.» 41:46nimu kərüng).

3:23 Mat. 13:55; Yuh. 6:42.

3:26 «Yüsüp» — yaki «Yoseh». **«Yuda»** — «Yəhuda»ning kiska xəkli.

3:27 «Salatiyəl» — «Mat.» 1:12ni kərüng. Təwratta, məsilən «əzra» 3:2də «Xealtiəl» deyilidu.

3:30 «Yəhuda» — grek tilida muxu yərdə «Yuda» deyilidu.

3:33 «Aram» — «Rut» 4:20 wə «1Tar.» 2:10də «Ram». **«Hezron»** — grek tilida «əsrom». **«Pərəz»** — grek tilida «Parəs».

3:34 Yar. 11:10.

3:35 «Serug» — grek tilida «Seruh». **«Raoqu»** — grek tilida «Raoqaw». Ibraniyqə «Rəu». **«Pələg»** — grek tilida «Paləg». **«Xelah»** — grek tilida «Salah».

3:36 «Kainan» — grek tilida «Kainam». **«Xəm»** — grek tilida «Sem». **«Ləməh»** — grek tilida «Ləməh».

3:38 «...Kenan Enoxning ooli, Enox Setning ooli, Set Adəm'atining ooli, Adəm'ata bolsa, Hudaning ooli idi» — bu nəsəbnamə wə «Matta»da hatirilənqən nəsəbnamə üstidə «Matta»diki «koxumqə səz»imiz həmdə «Yərəmiya»diki (22:30 tooqrisida) koxumqə səzimizni kərüng. Bizningqə Luka bərgən bu nəsəbnamə Məsihning anisi Məryəmning nəsəbnamisidur.

3:38 Yar. 5:3.

4:1 Mat. 4:1; Mar. 1:12.

u yərdə kirik kün Iblis təripidin sinaldi. U bu künlərdə heqnərsə yemidi. Künlər ayaoqlaxkanda, uning korsiki taza aqkanidi.
3 Əmdi Iblis uningoqa:
— Sən əgər Hudaning Ooqli bolsang, muxu taxka: «Nanoqa aylan!» dəp buyruoqin — dedi.
4 Əysa uningoqa jawabən:
— Təwratta: «Insan pəkət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning hərbir səzi bilənmu yaxaydu» dəp yeziloqan, — dedi.
5 Iblis yənə uni egiz bir taoqka baxlap qikip, bir dəkikə iqidə dunyadiki barlik dələtlərni uningoqa kərsətti. 6 Iblis uningoqa: — Mən bu hakimiyətning həmmisini wə uningoqa təwə barlik xanu-xəwkətlərni sanga təkdim kilimən; qünki bular manga tapxuruloqan, mən uni kimgə berixni halisam, xuningoqa berimən. 7 Əgər bax koyup manga səjdə kilsang, bularning həmmisi seningki bolidu, — dedi.
8 Əysa uningoqa jawab berip:
— Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingoqila ibadət kil, pəkət Uningla kullukida bol!» dəp yeziloqan, — dedi.
9 Andin Iblis uni Yerusalemoqa elip bardi wə uni ibadəthanining əng egiz jayioqa turoquzup:
— Hudaning Ooqli bolsang, əzüngni pəskə taxlap bakkin! 10 Qünki Təwratta: «Huda Əz pərixtilirigə seni kooqdax həkkidə əmr kilidu»; 11 wə, «Putungning taxka urulup kətməsliki üqün, ular seni kollirida kətürüp yüridu» dəp yeziloqan, — dedi.
12 Əysa uningoqa: — «Təwratta: «Pərwərdigar Hudayingni sinioquqi bolma!» dəpmu yeziloqan, — dedi.
13 Iblis barlik sinaxlarni ixlitip qikkandin keyin, uni waktinqə taxlap ketip kaldi.

Əysa Galiliyə əlkisidə

Mat. 4:12-17; Mar. 1:14-15

14 Əysa Rohning küq-kudriti iqidə Galiliyə əlkisigə kaytip kəldi. Xuning bilən uning həwər-xəhriti ətraptiki hərbir yurtlaroqa tar kaldi. 15 U ularning sinagoglirida təlim bergili turdi wə ularning uluoqlaxlirioqa sazawər boldi.

Nasarəttə qətkə kekilix

Mat. 13:53-58; Mar. 6:1-6

16 U əzi bekip qong kilinoqan yurti Nasarətkə kelip, xabat küni adəttikidək sinagogka kirdi wə xundakla mukəddəs yazmilarni okuxka ərə turdi. 17 wə Təwrattiki «Yəxaya» degən kisim uningoqa tapxuruldi. U oram yazmini eqip, munu səzlər yeziloqan yərni tepip okudi:
18-19 — «Pərwərdigarning Rohi mening wujudumda,
Qünki U meni yoksullaroqa hux həwərlər yətküzüxkə məsih kildi.
Tutkunlaroqa azadlikni,
Wə korlaroqa kərüx xipasini jakarlaxka,

4:2 Mis. 34:28; 1Pad. 19:8.
4:3 «Sən əgər Hudaning Ooqli bolsang...» — grek tilida bu 3- wə 9-ayətlərdiki «əgər» adəttə «əgər ...bolsang» (əgər bolsang wə dərwəkə xundak bolisən)» degən mənini puritidu.
–«Hudaning Ooqli» — bu nam hərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəhəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki rohiy jəhəttiki munasiwətni bildüridu, əlwəttə.
4:4 «Insan pəkət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning hərbir səzi bilənmu yaxaydu» — «Kan.» 8:3.
–«...bəlki Hudaning hərbir səzi bilənmu yaxaydu» degən səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu («Mat.» 4:4ni kərüng).
4:4 Kan. 8:3; Mat. 4:4.
4:8 «Parwərdigar Hudayingoqila ibadət kil, pəkət Uningla kullukida bol!» — Təwrat, «Kan.» 6:13.
4:8 Kan. 6:13; 10:20; 1Sam. 7:3.
4:9 «uni ibadəthanining əng egiz jayioqa turoquzup...» — yaki «uni ibadəthanining egiz jayioqa turoquzup...».
–«Hudaning Ooqli» — bu nam hərgizmu Huda bilən Əysa otturisidiki jismaniy jəhəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki rohiy jəhəttiki munasiwətni bildüridu.
4:11 «Putungning taxka urulup kətməsliki üqün, ular seni kollirida kətürüp yüridu» — «Zəb.» 91:11, 12. Xəytanning bu ayətni ixlətkini tooqruluk «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
4:11 Zəb. 91:11,12.
4:12 «Pərwərdigar Hudayingni sinioquqi bolma!» — «Kan.» 6:16.
4:12 Kan. 6:16.
4:14 «Rohning küq-kudriti iqidə...» — Mukəddəs Rohning küq-kudritidə, əlwəttə.
4:14 Mat. 4:12; Mar. 1:14; Yuh. 4:43; Ros. 10:37.
4:15 «u ularning sinagoglirida təlim bergili turdi» — «sinagog»lar tooqruluk «təbirlər»imizni kərüng.
4:16 Nəh. 8:4, 5; Mat. 13:54; Mar. 6:1; Yuh. 4:43.

Ezilgənlərni halas kilixkə,
Pərwərdigarning xapaət kərsitidiolan yilini jakarlaxkə meni əwətti».

20 U yazmini türetip, sinagog hizmətqisigə kayturup berip, olturdi. Sinagogta olturolanlarning həmmisining kəzliri uningola tikilip turatti. 21 U kəpqilikkə:
— Mana bu ayət bügün kulikinglarola anglanolinida əməlgə axurulmakta, — dedi.
22 Həmmisi uning yahxi gepini kilixip, uning aolzidin qikiwatkan xapaətlik səzlirigə həyran kelixip:
— Bu Yüsüpning ooli əməsmu? — deyixti.
23 U ularola:
— Xübhisizki, silər manga «Əy tewip, awwal əzüngni sakayt!» degən təmsilni kəltürüp, «Həwər tapkinimizdək, Kəpərnahum xəhiridə nemə ixlar yüz bərgən bolsa, muxu yərdimu, əz yurtungdimu xularni kərsətməmsən?» dəwatisilər, — dedi.
24 — Birak xuni silərgə bərhək eytip koyayki, heqkandak pəyoləmbər əz yurti təripidin kobul kilinolan əməs. 25 Mən silərgə xu həkikətni əslitimənki, Ilyas pəyoləmbərning waktida, asman uda üq yil altə ay etilip, dəhxətlik bir kəhətqilik barlik zeminni baskanda, Israilda nurolun tul ayallar bar idi; 26 birak Ilyas ularning heqkaysisining kexiola əməs, bəlki Zidonning Zarəfat xəhiridiki bir tul ayalning kexiolila əwətilgən. 27 Wə xuningola ohxax, Elixa pəyoləmbərning waktida, Israilda mahaw kesiligə giriptar bololanlar nurolun bolsimu, lekin Suriyəlik Naamandin baxka, heqkaysisi sakaytilolan əməs! — dedi.
28 Sinagogdikilər bu səzlərni anglap, həmmisi kattik oləzəpləndi; 29 ornidin turuxup, uni xəhərdin həydəp qikirip, xu xəhər jaylaxkan taolning lewigə əqikip, tik yardin taxliwətməkqi boluxti. 30 Lekin u ularning arisidin bimalal ətüp, əz yoliola qikip kətti.

Əysaning jinni həydiwetixi

Mar. 1:21-28

31 U Galiliyə əlkisining Kəpərnahum degən bir xəhirigə qüxti, u yərdə xabat künliridə həlkkə təlim berətti. 32 Ular uning təlimigə həyran kelixti, qünki uning səzi tolimu nopuzluk idi. 33 Əmdi sinagogta napak jinning rohi qaplaxkan bir kixi bolup, uningdiki jin kattik awazda:
34 — Əy Nasarətlik Əysa, sening biz bilən nemə karing?! Bizni yokatkili kəldingmu? Mən sening kimlikingni bilimən, Hudaning Mukəddəs Bolouqisisən! — dəp towlap kətti.

4:18-19 «U meni yoksullarola hux həwərlər yətküzüxkə məsih kildi» — «məsih kilix» (yaki «məsihləx») tooruluk «Yəx.» 61:1diki izahat wə «Təbirlər»imizni kərüng. Bəzi kona kəqürmilərdə «U meni sunuk kəngüllərni yasap sakaytixkə» degən səzlər muxu ayəttə koxulidu. **«U meni yoksullarola hux həwərlər yətküzüxkə məsih kildi. Tutkunlarola azadlikni wə korlarola kərüx xipasini jakarlaxkə, ezilgənlərni halas kilixkə, Pərwərdigarning xapaət kərsitidiolan yilini jakarlaxkə meni əwətti»** — bu səzlər «Yəx.» 61:1 həm 58:6din elinolan.
4:18-19 Yəx. 42:7; 61:1, 2; Mat. 11:5.
4:20 «U yazmini türetip, sinagog hizmətqisigə kayturup berip, olturdi» — sinagoglarda təlim bərgüqilər awwal mukəddəs yazmilarni okuxka turatti, andin təlim berixkə olturatti.
4:22 Yəx. 50:4; Mat. 13:54; Mar. 6:2; Luka 2:47; Yuh. 6:42.
4:23 Mat. 4:13.
4:24 Mat. 13:57; Mar. 6:4; Yuh. 4:44.
4:26 «Zarəfat» — grek tilida «Sarəpta». **«Ilyas ularning heqkaysisining kexiola əməs, bəlki Zidonning Zarəfat xəhiridiki bir tul ayalning kexiolila əwətilgən»** — bu wəkə «1Pad.» 17:9-24də hatirilənгən. Ilyas pəyoləmbər Zidon rayoni (Yəhudiy əməslərning zemini)diki xu tul hotunning əyigə əwətilip, uning əyidə turolan wə aqarqilik ahirlaxkuqə tul hotun, oolı wə əzi üqün ozuktülük təminligən. Demək, Hudaning Əz həlki — Yəhudiylar arisida Iliyasning xundak məjizilik yardimigə erixkündək ihlasmənlik məwjut bolmiolanidi, əksiqə, itaətsizlik wə asiylik oquk-axkara kərünətti.
4:27 «Elixa pəyoləmbərning waktida, Israilda mahaw kesiligə giriptar bololanlar nurolun bolsimu, lekin Suriyəlik Naamandin baxka, heqkaysisi sakaytilolan əməs!» — Suriyəlik Naaman Yəhudiy əməs idi, əlwəttə. Bu wəkə «2Pad.» 5:1-14də hatirilənгən. Məsihning ularola «Silər Hudaning xapaitini wə nijatini rət kilolaqka, U əmdi Yəhudiy əməslərgə mehir-xəpkət kərsitidu!» degəndək idi.
4:27 2Pad. 5:14.
4:29 «uni xəhərdin həydəp qikirip...» — grek tilida «uni xəhərdin taxlap...».
4:31 Mat. 4:13; Mar. 1:21.
4:32 Mat. 7:29; Mar. 1:22.
4:33 «napak jinning rohi» — bu degənlik səz bəlkim bu jinning intayin napak ikənlikini təkitliməkqi.
4:33 Mar. 1:23.

35 Lekin Əysa jinoɣa tənbih berip:
— Aoŋzingni yum! Uningdin qik! — dewidi, jin ḫeliḳi adəmni halayiḳ otturisida yiḳitiwetip, uningdin qiḳip kətti. Lekin uningoɣa ḫeq zərər yətküzmidi. 36 Ḥəmməylən buningdin ḳattiḳ ḫayran boluxup, bir-birigə:
— Bu zadi ḳandaḳ ix! U dərwəḳə ḫoḳuḳ wə ḳudrət bilən napak roḫlaroɣa əmr ḳilsila, ular qiḳip ketidikən, — deyixti.. 37 Xuning bilən uning həwər-xəḫriti ətraptiki ḫərbir yurtlaroɣa tarḳaldi.

Əysaning nuroɣun kesəllərni saḳaytixi

Mat. 8:14-17; Mar. 1:29-34

38 Əysa sinagogtin qiḳip, Simonning əyigə kirdi. Lekin Simonning ḳeynanisi eoɣir təp kesili bolup ḳaloɣanidi; ular Əysadin uning ḫajitidin qiḳixini ətündi.. 39 U ayalning bexida turup, təpkə tənbih beriwidi, təp xuan uningdin kətti. U dərḫal ornidin turup, ularni kütüxkə baxlidi.
40 Kün petixi bilənla, kixilər ḫərhil kesəllərgə giriptar boloɣan yeḳinliri bolsila, ularni uning aldioɣa elip kelixti. U ularoɣa bir-birləp ḳolini təgküzüp, ularni saḳaytti.. 41 Kixilərgə qaplaxḳan nuroɣun jinlar ulardin qiḳip: «Sən Hudaning Ooɣli!» dəp towlap ketətti. Lekin u ularoɣa tənbih berip, səz ḳilixioɣa yol ḳoymidi; qünki ular uning Məsih ikənlikini bilətti..
42 Kün qiḳixi bilən, u xəḫərdin qiḳip, pinḫan bir jayoɣa kətti. Birak top-top halayiḳ uni izdəp yürətti; ular uni tapḳanda aldioɣa kelip, uni arimizda ḳalsun dəp ketixidin tosmaḳqi boluxti.. 43 Lekin u ularoɣa:
— Hudaning padixaḫliḳining hux həwirini baxḳa xəḫər-yezilaroɣimu yətküzüxüm kerək; qünki mən dəl bu ixḳa əwətilgənmən, — dedi.
44 Xuning bilən u Galiliyədiki sinagoglarda təlim berip yürüwərdi..

Əysaning tunji ḳetim muhlis qaḳirixi

Mat. 4:18-22; Mar. 1:16-20

5 1 Xundaḳ boldiki, u Ginnisarət kəlining boyida turoɣanda, halayiḳ Hudaning səzkalamini anglax üqün uning ətrapioɣa olixip ḳistilixip turatti.. 2 U kəl boyida turoɣan ikki kemini kərdi. Beliḳqilar bolsa kemidin qüxüp, ḳiroɣaḳta torlirini yuyuxuwatatti. 3 U kemilərdin birigə, yəni Simonningkigə qiḳip, uningdin kemini ḳiroɣaḳtin səl yiraḳlitixni iltimas ḳildi. Andin u kemidə olturup top-top halayiḳḳa təlim bərdi. 4 Səzi tügigəndin keyin, u Simonoɣa:
— Kemini qongḳurraḳ yərgə ḫaydəp berip, beliḳlarni tutuxḳa torliringlarni selinglar, — dedi.
5 Simon uningoɣa jawabən: — Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip ḫeq nərsə tutalmiduḳ. Birak sening səzüng bilən torni salsam salay, dedi.
6 Ular xundaḳ ḳiliwidi, nuroɣun beliḳlar toroɣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi.. 7 Xuning bilən ular baxḳa kemidiki xeriklirini yardəmgə kelixkə ixarət ḳilixti. Ular kelip, beliḳlarni ikki kemigə liḳ ḳaqiliwidi, kemilər qəküp ketəy dəp ḳaldi. 8 Simon Petrus bu ixni kərüp, Əysaning tizliri aldida yiḳilip:
— Məndin yiraḳlaxḳaysən, i Rəb! Qünki mən gunaḫkarmən! — dedi. 9 Qünki bunqə kəp beliḳ tutuloɣanliḳidin u wə uningoɣa ḫəmraḫ boloɣanlirini ḫəyranliḳ baskanidi. 10 Wə Simonning xerikliri — Zəbədiyning ooɣulliri Yaḳup bilən Yuḫannamu ḫəm xundaḳ ḫəyran ḳaldi. Əmdi Əysa Simonoɣa:
— Ḳorḳmioɣin, buningdin keyin sən adəm tutḳuqi bolisən — dedi..

4:36 «Bu zadi ḳandaḳ ix!» — yaki «Bu zadi ḳandaḳ təlim?».
4:38 Mat. 8:14; Mar. 1:29.
4:40 «kün petixi bilənla,...» — xabat küni tügigəndə (kəqtə), «ix ḳilix» yaki «hizmət ḳilix»ḳa bolatti (məsilən, kesəl adəmni kətürüx ḳatarliḳ).
4:40 Mat. 8:16; Mar. 1:32; 7:32; 8:23,25.
4:41 Mar. 1:34; 3:11.
4:42 Mar. 1:35.
4:44 «Galiliyədiki sinagoglarda» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «Yəḫudiyədiki sinagoglarda» deyilidu.
5:1 Mat. 13:2; Mar. 4:1.
5:6 «Ular xundaḳ ḳiliwidi, nuroɣun beliḳlar toroɣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi» — adəttə Galiliyə kəlisidə beliḳlar kündüzdə qongḳur suoɣa xungoɣup kiriwalidu, ularni tor bilən tartip qiḳaroɣili bolmaydu. Oḳurmənlər xuni bayḳioɣan boluxi mumkinki, Məsih «torliringlar»ni degini bilən Petrusning pəkət birla torni selixḳa ixənqi bar idi («Yuḫ.» 21:11ni wə xu ayət tooɣruluḳ izaḫat wə «Yuḫanna»diki «ḳoxumqə səz»ni kerüng).
5:10 «sən adəm*lərni* tutḳuqi bolisən» — muxu səz adəmlərni zindanlaroɣa yaki ḳulluḳḳa əməs, bəlki uning Hudaning ḳutḳuzux yolida adəmlərni Xəytanning qanggilidin wə ḫalak yolidin tutup ḳutḳuzux ixlirini kərsitidu.
5:10 Yər. 16:16; Əz. 47:9; Mat. 4:19; Mar. 1:17.

[11] Ular kemilərni kiroqakka qikirip, həmmə nərsini taxlap koyup, uningoqa əgixip mangdi.

Əysaning mahaw kesilini sakaytixi

Mat. 8:1-4; Mar. 1:40-45

[12] Xundak boldiki, u xəhər-yezilarning biridə boloqanda, mana xu yərdə, pütün bədinini mahaw besip kətkən bir adəm bar idi; u Əysani kərüpla uning ayioqioqa əzini etip uningdin:
— Təkşir, əgər sən halisang, meni sakaytip pak kilalaysən! — dəp yalwurdi.
[13] Əysa kolini sozup uningoqa təgküzüp turup:
— Halaymən, paklanoqin! — dewidi, bu adəmning mahaw kesili dərhal uningdin kətti. [14] Əysa uningoqa:
— Hazir bu ixni heqkimgə eytma, bəlki udul berip kahinoqa özüngni kərsitip, ularda bir guwahlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloqandək özüngning sakaytiloqining üqün bir kurbanlikni sunoqin, — dedi.
[15] Lekin u tooqrisidiki həwər tehimu tarkilip pur kətti; xuning bilən top-top həlk uning səzini anglax wə əz aoqrik-kesəllirini sakaytixi üqün uning aldioqa yioqilip kelətti.
[16] Halbuki, u pat-pat ulardin qekinip qəllük yərlərgə berip dua kilatti.

Əysaning adəmning gunahlarni «kəqürüm kilindi» deyix hokuki

Mat. 9:1-8; Mar. 2:1-12

[17] Xu künlərning biridə xundak boldiki, u təlim beriwatkanda, yenida Pərisiylər wə Təwrat əhliliri olturatti. Ular Galiliyə, Yəhudiyə əlkilirining hərkaysi yeza-kixlakliri wə Yerusalemdin kəlgənidi. Pərwərdigarning kesəllərni sakaytix küq-kudriti uningoqa yar boldi. [18] Xu pəyttə, mana birkanqə kixi zəmbilgə yatkuzuloqan bir paləqni kətürüp kəldi. Ular uni uning aldioqa əkirixkə intilixti. [19] Birak adəmlərning tolilikidin kesəlni əkirixkə amal tapalmay, ular əgzigə elip qikip, əgzidiki kahixlarni eqip, kesəlni əyning iqigə zəmbildə yatkan halda halayikning otturisioqa, Əysaning aldioqa qüxürdi. [20] U ularning ixənqini kərüp paləqkə:
— Buradər, gunahliring kəqürüm kilindi! — dedi.
[21] Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər köngülliridə:
— Bundak kupurluk səzligən bu adəm kimdur?! Hudadin baxka gunahlarni kəqürələydioqan kim bar? — dəp oylaxti.
[22] Birak Əysa ularning könglidə əyib izdəxlirini bilip yetip, jawabən:
— Silər könglünglarda nemixka əyib izdəysilər? [23] «Gunahliring kəqürüm kilindi!» deyix asanmu yaki «Ornungdin tur, mang!» deyixmu? [24] Əmma hazir silərning Insan'ooqlining yər yüzidə gunahlarni kəqürüm kilix hokukioqa igə ikənlikini bilixinglar üqün, — U paləq kesəlgə:
— Sanga eytayki, ornungdin tur, ornungni yioqixturup əyünggə kayt! — dəp buyrudi.
[25] Heliki adəm dərhal ularning aldida ornidin dəs turup, əzi yatkan zəmbilni elip, Hudani uluoqlioqiniqə əyigə kaytti. [26] Həmməylənni

---

5:11 Mat. 4:20; 19:27; Mar. 10:28; Luka 18:28.
5:12 «Təkşir...» — yaki «I Rəb...». **«pütün bədinini mahaw besip kətkən bir adəm....»** — «mahaw kesili» birhil korkunluk terə kesili bolup, Yəhudiylar bu hil kesəlgə giriptar boloqanlarni napak, dəp karap ularoqa kət'iy yekinlaxmaytti. Bu kesəl tooqruluk yənə «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
5:12 Mat. 8:2; Mar. 1:40.
5:14 «ularda bir guwahlik bolux üqün, Musa bu ixta əmr kiloqandək özüngning sakaytiloqining üqün bir kurbanlikni sunoqin» — Musa pəyoqəmbər Təwrat kanunida xundak əmrni kərsətkən: — Bir mahaw kesili sakaytiloqan bolsa, u mukəddəs ibadəthanioqa berip, özining sakaytiloqanlikini kahinoqa kərsitip andin mahaw kesilidin sakayoqanlar kilixka tegixlik kurbanlikni sunuxi kerək idi. Xübhisizki, Musa pəyoqəmbərdin baxlap Məsih Əysa kəlgüqə bu murasim heq ətküzülüp bakkan əməs idi. «Law.» 14:1-32ni kərüng.
5:14 Law. 13:2; 14:2; Mat. 8:4.

5:18 «... Ular uni uning aldioqa əkirixkə intilixti» — Əysa əydə olturatti (19-ayətni kərüng).
5:18 Mat. 9:1; Mar. 2:3; Ros. 9:33.
5:21 «Pərisiylər» — kattik tələplik bir diniy məzhəptikilər idi. Ular tooqruluk «Təbirlər»ni kərüng.
5:21 Zəb. 32:5; Yəx. 43:25.
5:24 «silərning Insan'ooqlining yər yüzidə gunahlarni kəqürüm kilix hokukioqa igə ikənlikini bilixinglar üqün» — «Insan'ooqli» tooqruluk «Mat.» 8:20diki izahat wə «Təbirlər»ni kərüng.

dəhxətlik ḥəyranlik basti; ular Hudani uluoɣlixip, ḳorḳunqḳa qəmgən ḥalda:
— Biz bügün tilsimat ixlarni kərduḳ! — deyixti.

Əysaning Lawiyni muhlisliḳḳa qaḳirixi — «gunaḥkarlar» bilən ḥəmdastihan olturuxi

Mat. 9:9-13; Mar. 2:13-17

27 Bu ixlardin keyin, u yoloɣa qiḳip, Lawiy isimlik bir bajgirni kərdi. U baj yioɣidioɣan orunda olturatti. U uningoɣa:
— Manga əgəxkin! — dedi.
28 U ornidin turup, ḥəmmini taxlap, uningoɣa əgəxti.
29 Lawiy əyidə uningoɣa katta bir ziyapət bərdi. Ular bilən zor bir top bajgirlar wə baxḳilarmu xu yərdə ḥəmdastihan bol oɣanidi. 30 Biraḳ Pərisiylər wə ularning eḳimidiki Təwrat ustazliri oɣudungxup uning muhlislirioɣa:
— Silər nemixḳa bajgir wə gunaḥkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturisilər?! — dəp aoɣrinixti.
31 Əysa ularoɣa jawabən:
— Saoɣlam adəmlər əməs, bəlki kesəl adəmlər tewipḳa moḥtajdur. 32 Mən ḥəḳḳaniylarni əməs, bəlki gunaḥkarlarni towioɣa qaḳiroɣili kəldim, — dedi.

Yengi konidin üstündur

Mat. 9:14-17; Mar. 2:18-22

33 Andin ular uningdin:
— Nemixḳa Yəḥyaning muhlisliri daim roza tutup dua-tilawət ḳilidu, Pərisiylərning muhlislirimu xundaḳ ḳilidu, lekin sening muhlisliring yəp-iqipla yüridioɣu! — dəp soraxti.
34 U ularoɣa:
— Toyi boluwatḳan yigit toyda toy meḥmanliri bilən ḥəmdastihan olturoɣan qaoɣda ularni roza tutḳuzalamsilər? 35 Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu künlərdə roza tutidu.
36 U ularoɣa bir təmsilmu kəltürdi:
— Ḥeqkim yengi kəngləktin yirtip, uni kona kəngləkkə yamaḳ ḳilmaydu. Undaḳ ḳilsa, yengi kəngləknimu yirtḳan bolidu, xundaḳla yengidin aloɣan yamaḳmu kona kəngləkkə mas kəlməydu. 37 Xuningdək, ḥeqkim yengi xarabni kona tulumlaroɣa ḳaqilimaydu. Undaḳ ḳilsa, yengi xarabning köpüxi bilən tulumlar yerilidu-də, xarabmu təkülüp ketidu; tulumlarmu kardin qiḳidu. 38 Xunga yengi xarab yengi tulumlaroɣa ḳaqilinix kerək, xundaḳta ikkilisi saḳlinip ḳalidu. 39 Uning üstigə, ḥeqkim kona xarabtin keyin yengisini iqixni halimaydu, qünki u: «Boldi, konisi yahxi!» dəydu.

Əysa «xabat küni»ning Igisidur

Mat. 12:1-8; Mar. 2:23-28

6 1 Ikkinqi «muḥim xabat küni», u buoɣdayliḳlardin ətüp ketiwatatti. Uning muhlisliri baxaḳlarni üzüwelip, aliḳinida

5:27 «u yoloɣa qiḳip, Lawiy isimlik bir bajgirni kərdi» — «Lawiy»ning baxḳa ismi «Matta» idi.
5:27 Mat. 9:9; Mar. 2:14,15.
5:29 «zor bir top bajgirlar» — «bajgirlar» Israilning zeminini ixoɣal ḳiloɣan Rimliḳlar üqün əz həlḳidin baj yioɣip beridioɣan wə xu səwəbtin nəprətkə uqrioɣan Yəhudiylar.
5:29 Mat. 9:10; Mar. 2:15; Luḳa 15:1.
5:30 «Silər nemixḳa bajgir wə gunaḥkarlar bilən bir dastihanda yəp-iqip olturisilər?!» — «gunaḥkarlar» — Təwrat-Injil boyiqə hərbir adəm gunaḥkar, əlwəttə. Lekin muxu ayəttiki «gunaḥkarlar» degən səz, ḥali qong Pərisiylər wə Təwrat ustazliri təripidin alaḥidə «gunaḥkarlar» dəp ataloɣan bajgirlar, paḥixə ayallar, ḥətta sawatsiz kixilər ḳatarliḳlarni kəzdə tutidu.
5:32 «Mən ḥəḳḳaniylarni əməs, bəlki gunaḥkarlarni towioɣa qaḳiroɣili kəldim» — muxu səzidə «gunaḥkarlar» degini, əzlirini gunaḥkar dəp tonup yətkənlərni kəzdə tutidu, əlwəttə. Qünki ḥəmmə adəm gunaḥkardur. «Ḥəḳḳaniylar» əzini ḥəḳḳaniy dəp ḥesablioɣanlarni kərsitidu. Xunga Məsiḥ ularni qaḳiralmaytti wə ḥazirmu qaḳiralmaydu.
5:32 Mat. 9:13; Luḳa 19:10; 1Tim. 1:15.

5:33 Mat. 9:14.
5:34 «toy meḥmanliri» — grek tilida «mərikə zalining pərzəntliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.
5:34 Yəx. 62:5; 2Kor. 11:2.
5:35 «Əmma xu künlər keliduki, yigit ulardin elip ketilidu, ular xu künlərdə roza tutidu» — bu səzlər əysaning «ulardin (meḥmanlardin) elip ketilip» elümi əzigə əgəxkənlərgə ḳayoɣu-ḥəsrət elip kelidioɣanliḳini kərsitidioɣan bexarət.
5:37 Mat. 9:17; Mar. 2:22.
5:39 «ḥeqkim kona xarabtin keyin yengisini iqixni halimaydu» — adəttə, kona xarab dərwəḳə yengi xarabtin yahxi, əlwəttə.

uwulap yəwatatatti...
[2] Lekin buni kərgən bəzi Pərisiylər ularoqa:
— Silər nemixqa xabat küni Təwratta qəkləngən ixni qilisilər? — deyixti..
[3] Əysa ularoqa jawabən:
— Silər ḥətta Dawut pəyoqəmbər wə uning ḥəmrahlirining aq qaloqanda nemə qiloqanlikini muqəddəs yazmilardin oq umioqanmusilər?. [4] Demək, u Hudaning əyigə kirip, Hudaoqa ataloqan, Təwratta kahinlardin baxqa ḥərqandaq adəmning yeyexi qəkləngən «təqdim nanlar»ni sorap elip yegən wə ḥəmrahlirioqimu bərgən — dəp jawab bərdi..
[5] Ahirida u ularoqa:
— Insan'ooqli xabat küniningmu Igisidur, — dedi..
[6] Yənə bir xabat küni xundaq boldiki, u sinagogqa kirip təlim beriwatatti. Sinagogta ong qoli yigiləp kətkən bir adəm bar idi..
[7] Əmdi Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər uning üstidin ərz qiloqudək birər ixni izdəp tapayli dəp, uning xabat künimu kesəl sakaytidioqan-sakaytmaydioqanlikini paylap yürüxətti..
[8] Birak Əysa ularning kənglidikini bilip, qoli yigiləp kətkən adəmgə:
— Ornungdin tur, otturioqa qikkin! — dewidi, ḥeliqi adəm ornidin qopup xu yərdə turdi.
[9] Andin Əysa ularoqa:
— Silərdin sorap bakayqu, Təwratqa uyoqun boloqini xabat küni yahxilik qilixmu, yaki yamanlik qilixmu? Janni qutquzuxmu yaki janoqa zamin boluxmu? — dəp soridi.
[10] Ətrapidikilərning ḥəmmisigə nəzər saloqandin keyin, u ḥeliqi adəmgə:
— Qolungni uzat, — dedi. U xundaq qilixi bilənla qoli əsligə kəltürülüp ikkinqi qolioqa ohxax boldi...
[11] Lekin ular oqəzəptin ḥoxini yoqitip, Əysaoqa qandaq takabil turux tooqrisida məslihətlixixkə baxlidi..

Əysaning on ikki rosulni tallixi

Mat. 10:1-4; Mar. 3:13-19

[12] Xu künlərdə xundaq boldiki, u dua qilixqa taoqka qikti wə u yərdə Hudaoqa keqiqə dua qildi.
[13] Tang atkanda, muhlislirini aldioqa qakirip, ularning iqidin on ikkiylənni tallap,

---

6:1 «Ikkinqi «muḥim xabat küni»» — grek tilida «ikkinqi «birinqi xabat küni»» degən səz bilən ipadilinidu. Biz «birinqi»ni «muḥim» dəp tərjimə qilduk. Səwəbini təwəndə qüxəndürimiz.
–«Ikkinqi «birinqi xabat küni»» degən bu ibarini qüxəndürüx təs. Alimlarning bu tooqruluk ikki pikri bar: 1-pikir: — Yəhudiy həlqining ikki hil kalendari bar idi. Birinqi kalendar Babilliklarningkigə ohxax bolup küzdə («kanay qelix ḥeyti» yaki «buroqa ḥeyti» bilən) baxlinatti. Bu kalendar boyiqə, xu yildiki «birinqi xabat» bolsa «tunji «birinqi xabat»» dəp ataloqan. Ikkinqi kalendar ətiyazda baxlinatti («Mis.» 12:2ni kərüng). Xu alimlarning pikriqə, ikkinqi kalendar boyiqə, xu yildiki birinqi xabat «ikkinqi «birinqi xabat»» dəp atilatti.
–2-pikir: — bu «yəttə ḥəptə ḥeyti»ning ikkinqi ḥəptisidiki xabat künini kərsitidu («Law.» 23:10-22ni kərüng). Xu alimlarning pikriqə, bu ḥeytning ikkinqi xabat küni «ikkinqi «birinqi xabat»» dəp atilatti. Muxu pikir boyiqə «birinqi» degən səz muxu ayəttə asasən «muḥim» degən mənidə.
–Bizningqə bu 2-pikir tooqridur, qünki «yengi yil»ning (ətiyazdiki) «birinqi xabat»ida, yengi buoqday yaki arpa danlirini yeyix qəkləngənidi, bəlkim Hudaoqa atax kerək idi («Law.» 23:14-ayətni yənə kərüng). Nemila bolmisun, xu wakit ətiyazoqa tooqra kelətti.
6:1 Kan. 23:24; Mat. 12:1; Mar. 2:23.
6:2 «Nemixqa xabat küni Təwratta qəkləngən ixni qilisilər?» — «qəklənqən ix» Təwrat kanunida qəklənqən, deməkqi. Ularning xikayət qiloqini muhlislarning yeyixi əməs («Kan.» 23:25ni kərüng), bəlki xabat künidə muhlislarning «ḥosul aloqanlik»i idi. «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə muxu wəkə tooqruluk izahatlirimizni kərüng.
6:2 Mis. 20:10.
6:3 «Silər ḥətta Dawut pəyoqəmbər ... nemə qiloqanlikini muqəddəs yazmilardin oqumioqanmusilər?» — «oqumioqanmusilər?» degən səz Pərisiylərning daim rəqibliridin soraydioqan soal xəkli idi.
6:4 «Demək, u Hudaning əyigə kirip, *Hudaoqa* ataloqan, Təwratta kahinlardin baxqa ḥərqandaq adəmning yeyexi qəkləngən «təqdim nanlar»ni sorap elip yegən wə ḥəmrahlirioqimu bərgən» — bu wəkə «1Sam.» 21:1-7də hatirilənqən.

6:5 Mat. 12:8; Mar. 2:28.
6:6 Mat. 12:9; Mar. 3:1.
6:7 «...uning üstidin ərz qiloqudək birər ixni izdəp tapayli dəp, uning xabat künimu kesəl sakaytidioqan-sakaytmaydioqanlikini paylap yürüxətti» — ularning qilmakqi boloqan ərzi bolsa «U xabat künidə kesəlni sakaytsa, «ixligən» yaki «hizmət qiloqan»oqa barawər bolidu, xunqa (ularning qüxinixiqə) «Təwrat kanunioqa hilaplik qiloqan»» bolidu.
6:10 «U xundaq qilixi bilənla qoli əsligə kəltürülüp ikkinqi qolioqa ohxax boldi» — «əsligə kəltürülüp» degən peilning məjhul xəkli bizgə bu ixni Huda əzi qiloqan, degənni ukturidu. Əmdi ular bu məjizini «xabat künidə yaratkanliki» üqün zadi kimni əyibliməkqi?
6:10 1Pad. 13:6.
6:11 «ular oqəzəptin ḥoxini yoqitip...» — «ular» 7-ayəttə kərsitilgən «Təwrat ustazliri wə Pərisiylər».

ularni rosul dəp atidi.
14 Ular: Simon (Əysa uni Petrus dəpmu atioɣan) wə uning inisi Andiriyas; Yaḳup wə Yuḥanna, Filip wə Bartolomay,
15 Matta wə Tomas, Alfayning ooɣli Yaḳup wə millətpərwər dəp ataloɣan Simon,
16 Yaḳupning ooɣli Yəhuda wə keyin uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəhuda Ixḳariyotlar idi.

Əysaning kesəllərni saḳaytixi wə təlim berixi

Mat. 4:23-25; 5:1-12

17 Əysa rosulliri bilən taoɣdin qüxüp, bir tüzləngliktə turatti. Xu yərdə nuroɣun muhlisliri ḥəmdə pütkül Yəhudiyə əlkisidin wə Yerusalemdin, Tur wə Zidon xəhərlirigə ḳaraydioɣan dengiz boyidiki yurtlardin top-top kixilər yioɣilixti. Ular uning təlimlirini anglax wə kesəllirigə xipalik izdəx üqün kəlgənidi.
18 Napak roḥlardin azablanoɣanlarmu xipalik tepixti.
19 Bu top-top adəmlərning ḥəmmisi ḳollirini uningoɣa təgküzüwelixḳa intilətti; qünki küq-ḳudrət uning wujudidin qikip ularning ḥəmmisigə xipalik beriwatatti.

Huxallik wə ḳayoɣu

20 Xuning bilən u bexini kətürüp muhlisliroɣa ḳarap mundak dedi:
— «Mubarək, əy yoḳsullar! Qünki Hudaning padixaḥlikį silərningkidur.
21 Mubarək, əy ḥazir aq ḳaloɣanlar! Qünki silər toluḳ toyunisilər.
Mubarək, əy yioɣlawatḳanlar! Qünki külidioɣan bolisilər.
22 Kixilər Insan'ooɣlining wəjidin silərdin nəprətlənsə, silərni əzliridin qətkə ḳaḳsa, silərgə təḥmət-ḥaḳarət ḳilsa, naminglarni rəzil dəp ḳaroɣisa, silərgə mubarək!
23 Xu küni xadlinip təntənə ḳilip səkrənglar. Qünki mana, ərxtə boloɣan in'aminglar zordur. Qünki ularning ata-bowiliri burunḳi pəyoɣəmbərlərgimu ohxax ixlarni ḳiloɣan.
24 — Lekin ḥalinglaroɣa way, əy baylar!
Qünki silər alliḳaqan raḥət-paraoɣitinglaroɣa igə boldunglar!
25 Ḥalinglaroɣa way, əy ḳarni toyunoɣanlar!
Qünki silər aq ḳalisilər.
Ḥalinglaroɣa way, əy külüwatḳanlar!
Qünki ḥaza tutup yioɣlaysilər.
26 Ḥəmməylən silərni yahxi degəndə, ḥalinglaroɣa way! Qünki ularning ata-bowilirimu burunḳi sahta pəyoɣəmbərlərgə xundak ḳiloɣan».

Düxmininglaroɣa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar

Mat. 5:38-48; 7:12

27 — Birak manga ḳulak saloɣan silərgə xuni eytip ḳoyayki, düxmənliringlaroɣa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar; silərgə əq boloɣanlaroɣa yahxilik ḳil inglar.
28 Silərni ḳaroɣioɣanlaroɣa bəht tilənglar; silərgə yaman muamilidə boloɣanlaroɣimu dua ḳilinglar.
29 Birsi məngzinggə ursa, ikkinqi məngzingnimu tutup bər; birsi qapiningni eliwalimən desə, kənglikingnimu ayimay bərgin.
30 Birsi səndin birnemə tilisə, uningoɣa bərgin. Birsi sening birər nərsəngni elip kətsə, uni ḳayturup berixni sorima.
31 Baxḳilarning əzünglaroɣa

6:13 Mat. 10:1; Mar. 3:13; 6:7; Luḳa 9:1.
6:15 «millətpərwər» — yaki, «Ḳanaanlik». Yəhudiy millətpərwərlər wətinini Rim imperiyəsidin azad ḳilix üqün zorawanlik bilən kürəx ḳiloɣuqilar idi.
6:16 «Yaḳupning ooɣli» — bu Yaḳup 14- wə 15-ayəttiki «Yaḳup»lardin baxḳisi bolsa kerək. **«Yaḳupning ooɣli»** — bəzi kona kəqürülmilərdə «Yaḳupning inisi» deyilidu.
6:17 Mat. 4:25; Mar. 3:7.
6:19 Mar. 5:30.
6:20 «Mubarək, əy yoḳsullar!» — «yoḳsullar» bəlkim əzining Hudaoɣa kət'iy moḥtajlikini tonup yətkənlər. Bu ayətlərdə «mubarək» degən sөz (Huda təripidin) «bəhtlik, bərikətlik ḳilinoɣan» degən mənidə ixlitilidu.
6:20 Mat. 5:2.
6:21 Yəx. 61:3; 65:13; 66:10.
6:22 Mat. 5:11; 1Pet. 2:19; 3:14; 4:14.
6:23 Ros. 5:41; 7:51.
6:24 Am. 6:1, 8.
6:25 Yəx. 65:13; Yaḳ. 4:9; 5:1.
6:27 Mis. 23:4; Pənd. 25:21; Mat. 5:44; Rim. 12:20; 1Kor. 4:12.
6:28 Luḳa 23:34; Ros. 7:60.
6:29 1Kor. 6:7.
6:30 «Birsi səndin birnemə tilisə, uningoɣa bərgin» — nemini berix kerəklikini Rəbbimiz eytmidi. Bəzi əḥwalda tiligüqigə tiliginini bərsək uningoɣa payda əməs, bəlki ziyan yətküzidu. Məsilən, ḥaraḳkəx adəm pul yaki ḥarak tilisə buni bərsək bolmaydu; lekin mumkin bolsa yardəm ḳolimizni uzitiximiz kerək. Baxḳa misal «Ros.» 3:1-11də tepilidu, bolupmu 6-ayətni kərüng.
6:30 Ḳan. 15:7; Mat. 5:42.

qandaq muamilə qilixini ümid qilsanglar, silərmu ularoqa xundaq muamilə qilinglar.
32 Əgər silər əzünglarni yahxi kərgənlərgila mehir-muhəbbət kərsətsənglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki hətta gunahkarlarmu əzini yahxi kərgənlərgə mehir-muhəbbət kərsitidioqu.
33 Əgər silər əzünglaroqa yahxilik qiloqanlaroqila yahxilik qilsanglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki hətta gunahkarlarmu xundaq qilidioqu!
34 Əgər silər kərzni «qoqum qayturup beridu» dəp oylioqanlaroqa bərsənglar, undaqta silərdə nemə xapaət bolsun? Qünki hətta gunahkarlarmu əynən qayturup alimiz dəp baxqa gunahkarlaroqa kərz beridioqu!
35 Lekin silər bolsanglar, düxminingloroqimu mehir-muhəbbət kərsitinglar, yahxilik qilinglar, baxqilaroqa ətnə beringlar wə «Ular bizgə bernemə qayturidu» dəp oylimanglar. Xu qaoqda, in'aminglar zor bolidu wə silər Həmmidin Aliy Boloquqining pərzəntliri bolisilər. Qünki u tuzkorlaroqa wə rəzillərgimu mehribanlik qilidu.
36 Atanglar mehriban boloqinidək silərmu mehriban bolunglar.

Baxqilarning üstidin həküm qilmanglar

Mat. 7:1-5

37 — Baxqilarning üstidin həküm qilip yürmənglar. Bolmisa, silər Hudaning həkümigə uqraysilər. Baxqilarni gunahqa bekitmənglar wə silərmu gunahqa bekitilməysilər. Baxqilarni kəqürünglar wə silərmu kəqürüm qilinisilər.
38 Beringlar wə silərgimu berilidu — hətta qong əlqigüqkə lik qingdap, silkip toldurulup üstidin texip qüxkidək dərijidə qoynunglaroqa təküp berilidu. Silər baxqilaroqa qandaq əlqəm bilən əlqəp bərsənglar, silərgimu xundaq əlqəm bilən əlqəp berilidu.
39 Andin u ularoqa təmsil eytip mundaq dedi: — Qarioqu qarioquni yetiləp mangalamdu? Undaq qilsa, hər ikkisi orəkkə qüxüp kətmə mdu?
40 Muhlis ustazidin üstün turmaydu; lekin takamullaxturuloqini ustazioqa ohxax bolidu.
41 Əmdi nemə üqün buradiringning kəzidiki qilni kərüp, əz kəzüngdiki limni bayqiyalma ysən?!
42 Sən qandaqmu əz kəzüngdə turoqan limni kərməy turup buradiringoqa: «Qeni, kəzüngdiki qilni eliwetəy!» deyələysən?! Əy sahtipəz! Awwal əzüngning kəzidiki limni eliwət, andin enik kərüp, buradiringning kəzidiki qilni eliwetələysən.
43 Qünki heqqandaq yahxi dərəh yaman mewə bərməydu, heqqandaq yaman dərəhmu yahxi mewə bərməydu.
44 Hərqandaq dərəhni bərgən mewisidin pərq ətkili bolidu. Qünki tikəndin ənjürni üzgili bolmas, yantaqtin üzüm üzgili bolmas..
45 Yahxi adəm qəlbidiki yahxilik həzinisidin yahxilik qikiridu; rəzil adəm qəlbidiki rəzillik həzinisidin rəzillikni qikiridu. Qünki qəlb nemigə tolduruloqan bolsa, eoqizdin xu qikidu.

6:31 Mat. 7:12.
6:32 Mat. 5:46.
6:34 Qan. 15:8; Mat. 5:42.
6:35 «Həmmidin Aliy Boloquqining pərzəntliri bolisilər» — demək, əməlliringlar buningoqa guwahlik bolidu.
6:35 Mat. 5:45.
6:37 Mat. 7:1; Rim. 2:1; 1Kor. 4:5.
6:38 «silərgimu berilidu — hətta qong əlqigüqkə lik qingdap, silkip toldurulup üstidin texip qüxkidək dərijidə kuynunglaroqa təküp berilidu» — Ottura Xərqtə birsi birawoqa axlik hədiyəsi qilmakqi bolsa (1) axni haltioqa lik qaqilaydu; (2) danlar qingdilip qüxsun dəp haltini silkiydu; (3) qingdaloqan danlarning üstigə «texip qüxküdək dərijidə» yənə qaqilaydu.
6:38 Pənd. 10:22; 19:17; Mat. 7:2; Mar. 4:24.
6:39 Yəx. 42:19; Mat. 15:14.
6:40 «Muhlis ustazidin üstün turmaydu; lekin takamullaxturuloqini ustazioqa ohxax bolidu» — bu sirlik səz bəlkim muhlislar Məsihkə toluk əgəxsə, uningoqa ohxax azab-okubətni kərüxi mumkin, degən mənini əz iqigə alidu.
6:40 Mat. 10:24; Yuh. 13:16; 15:20.
6:41 «buradiringning kəzidiki qil» — yaki «qerindixingning kəzidiki qil». **«Əmdi nemə üqün buradiringning kəzidiki qilni kərüp, əz kəzüngdiki limni bayqiyalmaysən?!»** — mənisi: «Nemə üqün buradiringning hərə kepikidək kiqik səwənlikinila kərüp, əzüngdiki limdək qong gunahni kərməysən?» degəndək.
6:41 Mat. 7:3.
6:43 Mat. 7:17; 12:33.
6:44 Mat. 7:16.
6:45 Mat. 12:35.

Ikki hil imarət saloƣan kixilər

Mat. 7:24-27

46 — Silər nemixkə meni «Rəb! Rəb!» dəysilər-yu, birak silərgə eytkanlirimoƣa
əməl kilmaysilər?.. 47 Əmisə, mening aldimoƣa
kelip, səzlirimni anglap əməl kiloƣan
hərkimning kimgə ohxioƣanlikini silərgə
kərsitip berəy.. 48 U huddi qongkur kolap,
ulini koram taxning üstigə selip əy saloƣan
kixigə ohxaydu. Kəlkün kəlgəndə, su ekimi
u əyning üstigə zərb bilən uruloƣini bilən,
uni midir-sidir kilalmidi, qünki u puhta
selinoƣan. 49 Lekin səzlirimni anglap tu-
rup, əməl kilmaydioƣan kixi bolsa, kuruk
yərning üstigə ulsiz əy saloƣan kixigə ohxay-
du. Kəlkün ekimi xu əyning üstigə uruluxi
bilən u ərülüp kətti; uning ərülüxi intayin
dəhxətlik boldi!

Əysaning rimlik yüzbexining qakirini sakaytixi

Mat. 8:5-13; Yuh. 4:43-54

7 1 Əysa kəpqilikkə bu səzlərning
hammisini kilip boloƣandin keyin,
Kəpərnahum xəhirigə kayta kirdi. 2 U yərdə
məlum bir yüzbexining ətiwarlik kuli eoƣir
kesəl bolup, səkratta yatatti. 3 Yüzbexi
Əysaning həwirini anglap, birnəqqə Yəhudiy
akşakalni uning yenioƣa berip, uning kelip
kulini kutkuzuxi üqün ətünüxkə əwətti..
4 Ular Əysaning aldioƣa kəlgəndə uningoƣa:
— Bu ixni tiligüqi bolsa, tilikini ijabət
kilixingizoƣa həkikətən ərziydioƣan adəm.
5 Qünki u bizning Yəhudiy elimizni yahxi
kəridu wə hətta biz üqün bir sinagogmu selip
bərdi, — dəp jiddiy kiyapəttə ətünüxti.
6 Əysa ular bilən billə bardi. Birak əyigə az
kaloƣanda, yüzbexi Əysaning aldioƣa birnəqqə
dostini əwətip uningoƣa mundak degüzdi:
— «Təkşir, əzlirini awarə kilmisila, əzlirining
torusumning astioƣa kelixlirigə ərziməym
ən.. 7 Xunga əzümnimu silining aldiliriƣa
berixka layik hesablimidim. Sili pəkət bir
eoƣiz səz kilip koysila, qakirim sakiyip ke-
tidu. 8 Qünki mənmu baxka birsining hokuki
astidiki adəmmən, kol astimdimu ləxkərlirim
bar. Birigə bar desəm baridu, birigə kəl
desəm, kelidu; kulumoƣa bu ixni kil desəm, u
xu ixni kilidu»..
9 Əysa bu gəpni anglap yüzbexioƣa
təəjjüpləndi. U burulup kəynigə əgəxkən
halayikka:
Dərwəkə, hətta Israildimu bundak zor
ixənqni tapalmioƣanidim! — dedi.
10 Yüzbexi əwətkən kixilər kaytip
baroƣanda, kesəl boloƣan kulning səllimaza
sakayoƣanlikini kərdi..

Tul ayalning ooƣlini tirildürüx

11 Bu ixtin keyin u Nain degən bir xəhərgə
bardi. Uning muhlisliri wə yənə top-top
kixilər uningoƣa əgixip mangdi. 12 U xəhər
kowukioƣa yekinlaxkanda, mana kixilər jina-
za kətürüp kikiwatkanidi. Ölgüqi anisining
yəkkə-yeganə ooƣli idi, uning üstigə anisi tul
ayal idi. Xəhərdin qong bir top adəm ayaloƣa
həmrah bolup kikkanidi. 13 Rəb uni kərüp,
uningoƣa iqini aoƣritip:
— Yioƣlimioƣin, — dedi. 14 Xuning bilən u
ətüp, tawutka kolini təgküzüwidi, tawut
kətürgənlər tohtidi. U:

6:46 Mal. 1:6; Mat. 7:21; 25:11; Luka 13:25; Rim. 2:13; Yak. 1:22.

6:47 Mat. 7:24.

7:3 «... Əysaning kelip kulini kutkuzuxi üqün...» — grek tilida «kutkuzux» wə «sakaytix» birla səz bilən ipadilinidu. **«Yüzbexi Əysaning həwirini anglap, birnəqqə Yəhudiy akşakalni uning yenioƣa berip, Əysaning kelip kulini kutkuzuxi üqün ətünüxkə əwətti»** — yüzbexi rimlik pukra bolup, Yəhudiy əməs idi. 5-ayətkə karioƣanda u rimliklarning butpərəslikini taxlap, Təwrat arkilik Hudaoƣa etikad baoƣlioƣan adəm idi.

7:6 «Təkşir» — yaki «Rəb».

7:8 «Qünki mənmu baxka birsining hokuki astidiki adəmmən» — muhim səz «mən**mu**» — demək, yüzbexi Rim imperatorning hokuki astida turup əz hokuki bilən əskərlirigə buyruk berələytti; Əysa aləm Igisining hokuki astida turup, Həmmigə Kadirning hokuki bilən aləmning ixlirini buyruydioƣan adəm idi.

7:10 «Yüzbexi əwətkən kixilər kaytip baroƣanda, kesəl boloƣan kulning səllimaza sakayoƣanlikini kərdi» — bu wəkə «Mat.» 8:8-13dimu hatirilinidu.

— Yigit, sanga eytimən, oyoɣan! — dedi.
15 Ölgüqi bolsa ruslinip tik olturdi wə gəp kilixka baxlidi. Əysa uni anisioɣa tapxurup bərdi.
16 Həmməylənni korkunq besip, ular Hudani uluoɣlap:
— «Arimizda uluoɣ bir pəyoɣəmbər turoɣuzuldi!» wə «Huda Öz həlkini yoklap kəldi!» — deyixti.
17 Uning tooɣrisidiki bu həwər pütün Yəhudiyə zemini wə ətraptiki rayonlaroɣa tarkilip kətti.

Yəhya pəyoɣəmbərning muhlislirining Əysa bilən kərüxkili kelixi

Mat. 11:2-19

18 Yəhyaning muhlisliri əmdi bu barlik ixlarning həwirini uningoɣa yətküzdi. Yəhya muhlisliridin ikkiylənni özigə qakirip,
19 Ularni Əysaning aldioɣa əwətip: «Kelixi mukərrər zat özüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?» dəp sorap kelixkə əwətti.
20 Ular Əysaning aldioɣa berip:
— Qəmüldürgüqi Yəhya bizni səndin: «Kelixi mukərrər zat özüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?» dəp sorap kelixkə yeningoɣa əwətti — dedi.
21 Dəl xu wakitta Əysa aoɣrik-silak wə kesəlwaba baskan wə yaman rohlar qaplaxkan nuroɣun kixilərni sakaytti wə nuroɣun karioɣularni kəridioɣan kildi. 22 Xuning bilən u Yəhyaning muhlisliroɣa:
— Silər kaytip berip, Yəhyaoɣa öz anglioɣan wə kərgənliringlar tooɣruluk həwər yətküzüp — «Korlar kərələydioɣan wə tokurlar mangalaydioɣan boldi, mahaw kesili boloɣanlar sakaytildi, gaslar angliyalaydioɣan boldi, əlgənlərmu tirildürüldi wə kəmbəoɣəllərgə hux həwər jakarlandi» — dəp eytinglar.
23 Uningoɣa yənə: «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» dəp koyunglar, — dedi.
24 Yəhyaning əlqiliri kətkəndin keyin, u toptop adəmlərgə Yəhya tooɣruluk söz eqip:
— «Silər burun Yəhyani izdəp qəlgə baroɣiningларda, zadi nemini kərgili bardinglar? Xamalda yəlpünüp turoɣan komuxnimu?
25 Yaki esil kiyim kiygən bir ərbabnimu? Mana, esil kiyimlərni kiygən, əyx-ixrət iqidə yaxaydioɣanlar padixahlarning ordiliridin tepilidioɣu!
26 Əmdi silər nemə kərgili bardinglar? Bir pəyoɣəmbərnimu? Durus, əmma mən xuni silərgə eytip koyayki, bu bolsa pəyoɣəmbərdinmu üstün bir boloɣuqidur.
27 Qünki mukəddəs yazmilardiki: —
«Mana, yüz aldingoɣa əlqimni əwətimən;
U sening aldingda yolungni təyyarlaydu» —
dəp yeziloɣan söz mana dəl uning tooɣrisida yeziloɣandur.
28 Qünki mən silərgə xuni eytip koyayki, ayallardin tuoɣuloɣanlar arisida Yəhyadinmu uluoɣi yok; əmma Hudaning padixahlikidiki əng kiqik boloɣinimu uningdin uluoɣ turidu 29 (əmdi Yəhyani anglioɣan pukralar, hətta bajgirlarmu

7:14 «U ətüp, tawutka kolini təgküzüwidi» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə jinazioɣa tegix kixini yəttə küngiqə «napak» kilatti («Qəl.» 19:11-12ni kərüng). Birak əlginini tirik kilix həmmə ixni baxkiqə kilidu!
7:14 Ros. 9:40.
7:16 «Huda Öz həlkini yoklap kəldi!» — Təwrat wə Injilda «Hudaning yoklixi» Uning insanlaroɣa yekin kelip ulardin həwər elixini əz iqigə alidu.
7:16 Luka 1:68; 24:19; Yuh. 4:19; 6:14; 9:17.
7:18 Mat. 11:2.
7:19 «Kelixi mukərrər zat» — Huda wədə kiloɣan Kutkuzoɣuqi-Məsih, əlwəttə. Yəhya əzi Məsihning yolini təyyarlax üqün uning aldida əwətilgən; xuning bilən u: — «Sən biz kütkən kiximusən» dəp gumanlinip soraydu. **«Kelixi mukərrər zat özüngmu, yaki baxka birsini kütüximiz kerəkmu?»** — Yəhya pəyoɣəmbər xu muhlislirini əwətkəndə zindanda idi. Xuning bilən u bəlkim: «Əysa həkikətən Kutkuzoɣuqi bolsa, nemixka u meni muxu zindanda yetixka yol koyidu?» dəp sorixi mumkin idi. «Matta»diki «koxumqə söz»də bu ix («Mat.» 11:2-6) tooɣruluk izahatlirimizni kərüng.
7:22 Yəx. 29:18; 35:5; 61:1.
7:23 «Məndin gumanlanmay putlixip kətmigən kixi bolsa bəhtliktur!» — Yəhya pəyoɣəmbər zindanda yetip: «Əysa Kutkuzoɣuqi-Məsih bolsa nemixka meni zindandin kutkuzmioɣan?» — dəp gumanlanoɣan bolsa kerək idi. Yəhyaning bu soali tooɣruluk «Matta»diki «koxumqə söz»imizdə azrak tohtilimiz.
7:24 Mat. 11:7.
7:27 «Mana, yüz aldingoɣa əlqimni əwətimən; u sening aldingda yolungni təyyarlaydu» — Təwrat, «Mal.» 3:1; «Yəx.» 40:3.
7:27 Mis. 23:20; Mal. 3:1; Mar. 1:2.

Hudaning yolini toоrra dəp Yəhyaning qəmüldürüxi bilən qəmüldürülgənidi.. 30 Lekin Pərisiylər wə Təwratxunaslar Yəhyaning qəmüldürüxini qobul qilmay, Hudaning əzlirigə boloған məqsət-iradisini qətkə qaqqanidi).
31 Lekin bu zamanning kixilirini zadi kimlərgə ohxitay? Ular kimlərgə ohxaydu?.
32 Ular huddi rəstə-bazarlarda olturuwelip, bir-birigə: «Biz silərgə sunay qelip bərsəkmu, ussul oynimidinglar», «Matəm pədisigə qelip bərsəkmu, yioға-zar qilmidinglar» dəp qaqxaydioған tuturuqsiz balilaroға ohxaydu.
33 Qünki Qəmüldürgüqi Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti. Xuning bilən silər: «Uningoға jin qaplixiptu» deyixisilər..
34 Insan'ooli bolsa kelip həm yəydu həm iqidu wə mana silər: «Taza bir toymas wə məyhor ikən. U bajgirlar wə gunahkarlarning dostidur» deyixisilər. 35 Lekin danalik bolsa əzining barlik pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu»..

Gunahkar ayalning Əysani ətirlixi

36 Pərisiylərdin biri uningdin əyümdə mehman bolsingiz dəp ətündi. Əmdi u Pərisiyning əyigə kirip dastihanda olturdi..
37 Wə mana, u xəhərdə buzuk dəp tonuloған bir ayal Əysaning bu Pərisiyning əyidə dastihanda olturoғanlikini anglap, ak qaxtexidin yasaloған bir qutida murməkki elip kəldi.. 38 U yioғlioған peti uning kəynidə, putioға yekin turup, kəz yaxliri kilip, putlirini həl kiliwətti; andin qaqliri bilən uning putlirini ertip qurutti həm putlirini tohtimay səyüp, üstigə ətir sürdi. 39 Əmdi uni qakiroған Pərisiy bu ixni kərüp, iqidə: «Bu adəm rast pəyoəmbər boloған bolsa, əzigə tegiwatkan bu ayalning kim wə kandak ikənlikini bilətti. Qünki u bir buzuk!» dəp oylidi.
40 Xuning bilən Əysa uningoға jawabən:
— Simon, sanga dəydioған bir gepim bar, — dedi.
— Eyting, ustaz, — dedi Simon.
41 — Ikki adəm məlum bir kərz igisigə kərzdar ikən. Biri bəx yüz kümüx dinaroға, yənə biri bolsa əllik kümüx dinaroға kərzdar ikən.. 42 Lekin hər ikkisining kərzni kayturoғili heqnərsisi bolmioaqka, kərz igisi mehribanlik kilip hər ikkisining kərzini kəqürüm kiptu. Seningqə, ularning kaysisi uni bəkrək səyidu? — dəp soridi Əysa.
43 Simon jawabən: — Meningqə, kərzi kəprək kəqürüm kilinoған kixi, — dedi.
— Toоrra həküm kilding, — dedi Əysa. 44 Andin helikі ayaloға burulup, Simonoға:
— Bu ayalni kərdüngmu? Mən əyünggə kirginim bilən, sən putlirimni yuyuxka su bərmigəniding; lekin u kəz yexi bilən putlirimni yudi wə qeqi bilən ertip qurutti. 45 Sən meni salam berip səymiding; lekin u mən kirgəndin tartip putlirimni səyüxtin tohtimidi. 46 Sən beximoғimu may sürkimigəniding; birak u mening putlirimoға murməkkini sürkəp koydi.. 47 Xunga xuni sanga eytip koyayki, uning nuroғun gunahliri kəqürüm kilindi. Qünki mana, uning kərsətkən mehir-muhəbbiti qongkur əməsmu? Əmma kəqürümi az boloғanlarning mehir-

7:29 «hətta bajgirlarmu Hudaning yolini toоrra dəp Yəhyaning qəmüldürüxi bilən qəmüldürülgənidi» — «Hudaning yolini toоrra dəp» grek tilida «Hudani toоrra dəp...» degən ibarini bildüridu.
7:31 Mat. 11:16.
7:33 «Qəmüldürgüqi Yəhya kelip ziyapəttə olturmaytti, xarab iqməytti» — grek tilida «Qəmüldürgüqi Yəhya kelip nə nan yeməydu nə iqməydu». Oқurmənlərning esidə barki, Yəhya pəyoəmbər intayin oғirigil ozuklinatti, patpat roza tutatti. «Mat.» 3:4ni kərüng.
7:33 Mat. 3:4; Mar. 1:6.
7:35 «danalik bolsa əzining barlik pərzəntliri arkilik durus dəp tonulidu» — yaki «danalik bolsa əzining barlik ix-mewiliri arkilik durus dəp tonulidu». Bu kiska ayət üstidə wə uningdiki kəp muhim prinsiplar toоrisida «Matta»diki «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
7:36 «... dastihanda olturdi» — grek tilida «dastihanda yatti». Yəhudiylar wə Greklər adəttə dastihanda yanpaxlap yatatti.
7:36 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Yuh. 11:2; 12:2.

7:37 «murməkki» — bu hil ətir. U adəttə intayin kimmət idi (məsilən, «Mat.» 26:7ni kərüng).
7:41 «kümüx dinar» — Rim imperiyəsning pul birliki, təhminən bir adəmning bir künlük ix həkki bolatti.
7:46 «Sən beximoғimu may sürkimigəniding» — xu dəwrdə kixilər hərmətlik mehmanlarni karxi elix üqün mehmanning bexioға ətirlik mayni sürkəp koyatti.

muhəbbətni kərsitiximu az bolidu, — dedi.
48 Andin u ayalƣa:
— Gunahliring kəqürüm kilindi, — dedi.
49 Ular bilən həmdastihan olturƣanlar kənglidə: «Kixilərning gunahlirinimu kəqürüm kiluquidu bu adəm zadi kimdu?» deyixti.
50 Əysa həliki ayalƣa:
— Etikading seni kutkuzdi; aman-hatirjəmlik bilən kaytkin! — dedi.

Əysaƣa əgəxkən ayallar

Mat. 13:1-17; Mar. 4:1-12

8 1 Keyin, Əysa xu yurtlarni kezip, xəhərmu-xəhər, yezimu-yeza Hudaning padixahliƙining hux həwirini elan kilip jakarlidi; on ikkiylənmu uning bilən birgə bardi. 2 Uning bilən billə barƣanlardin yənə yaman rohlardin wə aƣrik-silaklardin sakaytilƣan bəzi ayallarmu bar idi; ularning arisida əzidin yəttə jin həydəp qikirilƣan Məryəm (Magdallik dəp atalƣan), 3 Herod hanning saray ƣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wə baxka nurƣun ayallarmu bar idi. Bular əz mal-mülükliri bilən u wə uning muhlislirining hajətliridin qikatti.

7:47 «Qünki mana, uning kərsətkən mehir-muhəbbiti qongkur əməsmu?» — bu ayalning muhəbbiti Hudaning kəqürümigə erixixning səwəbi əməs, bəlki uning qongkur muhəbbiti uning **allikaqan Hudaning kəqürümigə erixkənliki tüpəylidin** boldi wə xundakla buningƣa ispat kərsətti.
7:48 Mat. 9:2.
7:49 Mat. 9:3.
7:50 «Etikading seni kutkuzdi» — «etikading» muxu yərdə, xübhisizki, əysa bu səz bilən ayalning əzigə baƣlinƣan ixənqini, yəni uning gunahlarni kəqürüm kilalaydiƣan Məsih ikənlikigə baƣlinƣan ixənqini kərsitidu.
8:2 Mat. 27:55,56.
8:3 «u wə uning muhlislirining» — bu ibarə grek tilida bəzi kəqürülmilərdə «uning» yaki bəzi kəqürülmilərdə «ularning» bilən ipadilinidu. **«Herod *han*ning saray ƣojidari Huzaning ayali Yoanna, Suzanna wə baxka nurƣun ayallarmu bar idi... uning... hajətliridin qikatti»** — «kirix səz»imizdə deginimizdək, Luka daim əysaning kiz-ayallar bilən bolƣan munasiwitini baykap yüridu.

Uruk qaqkuqi tooƣrisidiki təmsil

4 Qong bir top adəmlər yiƣiliƣanda, xundakla hərkaysi xəhərlərdin kixilər uning yeniƣa kəlgəndə, u ularƣa bir təmsil səzləp bərdi:
5 — «Uruk qaqkuqi uruk qaqkili etizƣa qikiptu. Uruk qaqkanda, uruklardin bəziliri qiƣir yol üstigə qüxüp, dəssilip ketiptu wə asmandiki uqar-kanatlar kelip ularni yəp ketiptu. 6 Baxka bəziliri taxlik yərgə qüxüptu. Yərdə nəmlik bolmiƣaqka, ünüp qikkini bilən kurup ketiptu. 7 Baxka bəziliri tikənlərning arisiƣa qüxüptu, tikənlər maysilar bilən təng əsüp maysilarni booƣuwaptu. 8 Baxka bəziliri bolsa yahxi tuprakka qüxüptu. Üngəndin keyin, yüz həssə hosul beriptu». Bularni degəndin keyin u yukiri awaz bilən:
— Angliƣudək kuliki barlar buni anglisun! dəp towlidi.
9 Keyin uning muhlisliri uningdin: — Bu təmsilning mənisi nemə? — dəp soridi. 10 U ularƣa mundak dedi:
— Hudaning padixahliƙining sirlirini bilix silərgə nesip kilindi. Birak bu ixlar kaloƣan baxkilaroƣa təmsillər bilənla eytilidu. Məksiti xuki, «Ular karisimu kərməydu, anglisimu qüxənməydu».
11 Əmdi təmsilning mənisi mundak: — Uruk bolsa, Hudaning səz-kalamidur. 12 Qiƣir yol boyidikilər bolsa muxular: Ular səz-kalamni anglaydu; lekin Iblis kelip, ularning ixinip kutkuzuluxining aldini elixi üqün ularning kəlbidiki səzni elip ketidu. 13 Taxlik yərgə qüxkən uruklar səz-kalamni angliƣan haman huxallik bilən kobul kiloƣanlaroƣa təmsil kilinoƣan. Ularda yiltiz bolmiƣaqka,

8:4 Mat. 13:3; Mar. 4:2.
8:9 Mat. 13:10; Mar. 4:10.
8:10 «Hudaning padixahliƙining sirlirini bilix silərgə nesip kilindi» — «sirlar» Injilda əslidə insanlaroƣa axkarilanmiƣan, hazir Məsih yaki rosulliri arkilik ayan kilinoƣan ixlarni kərsitidu. Uning üstigə, Injildiki bəzi «sirlar» intayin sirlik, əlwəttə. **«Ular karisimu kərməydu, anglisimu qüxənməydu»** — bu səzlər «Yəx.» 6:9din elinoƣan.
8:10 Zəb. 25:4, 9, 14; 78:1-2; Yəx. 6:9-10; Əz. 12:2; Mat. 11:25; 13:14; Mar. 4:12; Yuh. 12:40; Ros. 28:26; Rim. 11:8; 2Kor. 3:5,14.
8:11 Mat. 13:18; Mar. 4:13.

pəḳət bir məḥəl ixinip, andin sinaḳ-müxküllük waḳti kəlgəndə, etiḳadtin teyilip ketidu.. [14] Tikənlikkə qüxkən uruḳlar bolsa xundaḳ adəmlərni kərsətkənki, səzni anglioƣan bolsimu, yoloƣa qiḳḳandin keyin bu paniy ḥayattiki əndixilər, bayliḳlar wə ḥalawətlərning eziḳturuxliri bilən booƣulup, uruḳ pixmay ḥosul bərməydu.. [15] Lekin yahxi tupraḳḳa qeqiloƣan uruḳlar bolsa — səzkalamni anglap, səmimiy wə yahxi ḳəlbi bilən uni tutidioƣanlarni kərsitidu; bundaḳ adəmlər səwrqanliḳ bilən ḥosul beridu.

Ḥəmmə ix axkarilinidu

Mar. 4:21-25

[16] Ḥeqkim qiraoƣni yeḳip ḳoyup üstigə idixni kəmtürüp ḳoymas yaki kariwat astioƣa turoƣuzmas, bəlki qiraoƣdanning üstigə ḳoyidu; buning bilən əygə kirgənlər yoruḳluḳni kəridu.. [17] Qünki yoxuruloƣan ḥeqḳandaḳ ix axkarilanmay ḳalmaydu, wə ḥeqḳandaḳ məḥpiy ix ayan bolmay, yoruḳluḳḳa qiḳmay ḳalmaydu..
[18] Xuning üqün, anglixinglarning ḳandaḳ ikənlikigə kəngül ḳoyunglar! Qünki kimdə bar bolsa, uningoƣa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta bar dəp ḥesablioƣinimu uningdin məḥrum ḳilinidu..

Əysaning ḥəḳiḳiy ailisi

Mat. 12:46-50; Mar. 3:31-35

[19] Əmdi uning anisi wə iniliri uning bilən kərüxkili kəldi. Lekin adəm nuroƣun boloƣaqḳa, yenioƣa keləlmigənidi.. [20] Xuning bilən birsi uningoƣa:
— Aningiz wə iniliringiz siz bilən kərüximiz dəp, sirtta turidu, — dedi.

[21] Lekin u jawabən: — Mening anam wə akauka ḳerindaxlirim bolsa Hudaning səzini anglap, uningoƣa əməl ḳiloƣuqilardur, dedi..

Əysaning boranni tinqitixi

Mat. 8:23-27; Mar. 4:35-41

[22] Wə xundaḳ boldiki, xu künlərdin biri, u muhlisliri bilən bir kemigə qüxüp, ularoƣa:
— Kəlning u ḳetioƣa barayli, — dedi. Xuning bilən ular yoloƣa qiḳti.. [23] Kemə ketiwatḳanda u uyḳuoƣa kətkənidi. Kəlgə tuyuḳsiz ḳara boran kelip, kemigə su toxup ketip, ular həwptə ḳaldi. [24] Muhlislar kelip uni oyoƣitip:
— Ustaz, ustaz, tügixidioƣan bolduḳ! — dedi.
Lekin u ornidin turup, boranoƣa wə dawaloƣuoƣan dolḳunlaroƣa tənbiḥ bərdi; ḥəmmisi tohtap, tinq boldi. [25] U muhlisliroƣa ḳarap:
— Ixənqinglar nəgə kətti? — dedi.
Ular ḥəm ḳorḳuxup, ḥəm bəkmu ḥəyran bolup, bir-birigə:
— Bu adəm zadi kimdu, buyruḳ ḳilsa, ḥətta xamallar wə dolḳunlarmu uningoƣa boysunidikən-ḥə! — dəp ketixti..

Əysaning «ḳoxun» jinlar qaplaxḳan adəmni azad ḳilixi

Mat. 8:28-34; Mar. 5:1-20

[26] Xuning bilən ular Galiliyəning udulidiki Gerasaliḳlarning yurtioƣa yetip bardi.. [27] U ḳiroƣaḳḳa qiḳixi bilənla, uzundin beri jinlar qaplaxḳan, xəḥərdin kəlgən məlum adəm uning aldioƣa kəldi. Bu adəm kiyim kiymәy, ḥeq əydə turmay, gərlər arisida yaxaytti.. [28] Lekin u Əysani kərüpla warḳirap, uning ayioƣioƣa yiḳilip ḳattiḳ awaz bilən:
— Ḥəmmidin Aliy Hudaning Ooƣli Əysa, sening mən bilən nemə karing! Səndin ətünimənki, meni ḳiynima! — dəp towlap

8:13 Mat. 13:20; Mar. 4:16.
8:14 Mat. 19:23; Mar. 10:23; Luḳa 18:24; 1Tim. 6:9.
8:16 Mat. 5:15; Mar. 4:21; Luḳa 11:33.
8:17 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Mar. 4:22; Luḳa 12:2.
8:18 «Qünki kimdə bar bolsa, uningoƣa tehimu kəp berilidu — «kimdə bar bolsa... » — bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübḥisizki, əbədiy əḥmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu iman-ixənqni əz iqigə qoḳum alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əḥmiyətlik» ḥərbirnemə boluxi üqün pəḳət Məsiḥdinla tapalaymiz, əlwəttə.
8:18 Mat. 13:12; 25:29; Mar. 4:25; Luḳa 19:26.
8:19 Mat. 12:46; 13:55; Mar. 3:31.
8:21 Yuḥ. 15:14; 2Kor. 5:16.
8:22 Mat. 8:23; Mar. 4:35,36.
8:25 Ayup 26:12; Zəb. 107:25.
8:26 «Gerasaliḳlar» — «Mat.» 8:28də ular «Gadaraliḳlar»mu dəp atilidu.
8:26 Mat. 8:28; Mar. 5:1.
8:27 «gərlər arisida» — yaki «gərlər iqidə». Pələstində kəp gərlər əngkürlərdin yasilidu.

kətti. [29] Qünki Əysa napak roḥning uningdin qiḳixini buyruwatatti (qünki jin nuroɣun ḳetim uni tutuwaloɣanidi; u qaoɣlarda kixilər uning put-ḳollirini kixən-zənjirlər bilən baoɣlap uni ḳamap ḳoyoɣan bolsimu, u zənjirlərni üzüp ḳeqip qiḳḳan wə jin təripidin qəl-bayawanlaroɣa ḥəydiwetilgənidi).
[30] Əysa bu adəmdin:
— Isming nemə? — dəp soriwidi, u: — Ismim «Ḳoxun», — dedi. Qünki nuroɣun jinlar uning iqigə kirip qaplixiwaloɣanidi. [31] Əmdi ular Əysadin əzlirini tegi yoḳ ḥangoɣa kətküzməslikni ətünüp yalwurdi.
[32] Xu yərdə taoɣ baoɣrida qong bir top tongguz padisi ozuḳliniwatatti. Jinlar Əysaoɣa yalwurup, tongguzlarning tenigə kirixkə ijazət berixini ətündi. U ularoɣa ijazət bərdi. [33] Jinlar xu adəmdin qiḳip, tongguzlarning tenigə kiriwaldi; xuning bilən pütkül tongguz padisi tik yardin etilip qüxüp, kəlgə oɣərḳ boldi.
[34] Tongguzlarni baḳḳuqilarmu bu wəḳəni kərüp u yərdin ḳeqip, xəḥər-yezilarda bu həwərni tarḳatti. [35] Halayiḳ zadi nemə ix boloɣanliḳini kərgili qiḳti; Əysaning aldioɣa kəlgəndə, xu yərdə əzidin jinlar qiḳḳan ḥeliḳi adəmning kiyim-keqəkni kiyip, əs-ḥoxi jayida ḥalda Əysaning ayioɣi aldida olturoɣinini kərdi; ular ḳorḳup ketixti. [36] Bu wəḳəni kərgənlərmu jinlar qaplaxḳan adəmning ḳandaḳ saḳaytiloɣinini kəpqilikkə təswirləp bərdi. [37] Andin Gerasaliḳlarning yurtidikilər wə ətrapidiki barliḳ kixilər uning ularning arisidin ketixini ətünüxti. Qünki dəḥxətlik ḳorḳunq ularni baskanidi. Xunga u kemigə qüxüp, ḳaytixḳa yol aldi.. [38] Əmma jinlar əzidin qiḳip kətkən ḥeliḳi adəm uningoɣa, Mən sən bilən billə ketəy, — dəp yalwurdi.
Lekin u uni yoloɣa selip:.
[39] — Öyünggə ḳaytip berip, Hudaning sanga xunqə qong ixlarni ḳilip bərgənlikini yətküzgin, — dedi.

U adəm ḳaytip berip, pütkül xəḥərni arilap, Əysaning əzigə xunqə qong ixlarni ḳilip bərgənlikini elan ḳildi.

Tirildürülgən ḳiz, saḳaytiloɣan ayal

Mat. 9:18-26; Mar. 5:21-43

[40] Əysa ḳaytip kəlginidə, xundaḳ boldiki, halayiḳ uni huxallik bilən ḳarxi elixti; qünki ḥəmməylən uning ḳaytip kelixini kütüp turatti.. [41] Wə mana, bir kixi, sinagogning qongi boloɣan Yairus isimlik kiximu Əysaning aldioɣa kelip ayioɣioɣa əzini etip, uning əyigə berixini ətündi.. [42] Qünki uning on ikki yaxliḳ yaloɣuz ḳizi səkratta idi.
Əysa u yərgə baroɣinida, top-top kixilər uning ətrapioɣa ziq olixip uni ḳistixatti. [43] Arisida hun təwrəx kesiligə giriptar boloɣinioɣa on ikki yil boloɣan bir ayal bar idi; u bar-yoḳini tewiploroɣa həjləp tügətkən bolsimu, ḥeqḳaysisidin xipa tapmioɣanikən.. [44] U Əysaning arḳisidin kelip, uning tonining pexini siliwidi, xuan hun tohtidi.
[45] Əysa: — Manga ḳol təgküzgən kim? — dəp soridi.
Ḥəmməylən inkar ḳiloɣanda, Petrusmu wə uning bilən boloɣanlarmu:
— Ustaz, halayiḳ top-top bolup tət ətrapingni olixip, seni ḳistixiwatḳan yərdə, sən «Manga təgkən kim?», dəp soraysənoɣu? — dedi.
[46] Lekin Əysa:
— Yaḳ! Birsi manga təgdi; qünki wujudumdin ḳudrətning qiḳip ketiwatḳinini səzdim, — dedi.
[47] Ḥeliḳi ayal əzining yoxurup ḳalalmaydioɣanliḳini bilip, titrigən ḥalda uning aldioɣa yiḳildi wə kəpqilik aldida əzining nemə səwəbtin Əysaoɣa ḳol təgküzgənlikini, xundaḳla xuan ḳandaḳ saḳayoɣanlikini eytti.
[48] Əysa uningoɣa: — Yürəklik bol, ḳizim, ixənqing seni saḳaytti! Aman-hatirjəmlik bilən mangoɣin! — dedi..

8:37 «Gerasaliḳlar» — yaki «Gadariyliḳlar» yaki «Gergəsənliḳlar»
8:37 Ros. 16:39.
8:38 Mar. 5:18.
8:40 «Əysa ḳaytip kəlginidə» — bəlkim kəlning udulidiki ḳaxḳa ḳaytḳanda.
8:41 Mat. 9:18; Mar. 5:22.
8:43 Law. 15:25; Mat. 9:20; Mar. 5:25.
8:48 «Yürəklik bol, ḳizim, ixənqing seni saḳaytti!» — bu

49 U səz qiliwatqanda, sinagog qongining
əyidin qiqqan birəylən kelip sinagog
qongioqa:
— Qizingiz jan üzdi. Əmdi ustazni kayitmioqin,
— dedi..
50 Lekin Əysa buni anglap uningoqa:
— Qorqmioqin! Pəqət ixənqtə bol, u saqiyip
ketidu, — dedi.
51 U əygə baroqanda Petrus, Yuhanna, Yaqup
wə qizning ata-anisidin baxqa heqkimning
əzi bilən billə əygə kirixigə ruhsət qilmidi.
52 U yərdikilər hammisi qizoqa matəm tutup
yioqa-zar kətürüwatatti. Lekin u:
— Boldi, yioqlimanglar! Qünki qiz əlmidi,
pəqət uhlap qaptu! — dedi..
53 Ular bolsa qizning alliqaqan jan üzdi dəp
bilgəqkə, uni məshirə qildi. 54 Lekin u ularni
qikiriwetip, qizning qolidin tartip:
— Balam, ornungdin tur, — dəp qakirdi.
55 Qizning roqi qaytip kelip, u dərqal ornidin
turdi. U qizoqa yegüdək birnemə berixni eyt-
ti. 56 Qizning ata-anisi intayin hayran qelixti.
Lekin u uloroqa bu ixni heqkimgə eytmasliqni
tapilidi.

Əysaning on ikki rosulni əwətixi

Mat. 10:5-15; Mar. 6:7-13

9 1 Əysa on ikkiylənni qakirip, uloroqa
barliq jinlarni haydiwetix wə kesəllərni
saqaytixqa qudrət wə hoquq bərdi.. 2 Andin
ularni Hudaning padixahliqini jar qilix wə
kesəllərni saqaytixqa əwətti.. 3 U uloroqa:
— Silər səpər üqün heq nərsə almanglar, nə
hasa, nə hurjun, nə nan, nə pul eliwalmanglar;
birər artuq yəktəkmu eliwalmanglar.. 4 Wə
qaysi əygə qobul qilinip kirsənglar, u yurt-
tin kətküqə xu əydə turunglar.. 5 Əmdi
qaysi yərdiki kixilər silərni qobul qilmisa,
u xəhərdin qikqininglarda uloroqa agah-
guwah bolsun üqün ayioqinglardiki topinimu
qeqiwetinglar! — dedi..
6 Muhlislar oloqa qikip, yeza-qixlaqlarni
arilap hux həwərni elan qilip, həmmə yərdə
kesəllərni saqaytti.
7 Əmdi Herod hakim uning barliq
qiloqanliridin həwər tepip, qaymuqup qaldi.
Qünki bəzilər: «Mana Yəhya əlümdin tiriliq-
tu!» desə,.. 8 yənə bəzilər: «Ilyas pəyoqəmbər
qayta pəyda boldi» wə yənə baxqilar:
«Qədimki pəyoqəmbərlərdin biri qaytidin ti-
riliptu!» dəytti.
9 Herod: «Mən Yəhyaning kallisini
alduroqanidim, əmdi mən muxu gepini
anglawatqan zat zadi kimdu?» — dedi.
Xuning bilən u uni kərüx pursitini izdidi.

Bəx ming kixini toydurux

Mat. 14:13-21; Mar. 6:30-44; Yuh. 6:1-14

10 Rosullar bolsa qaytip kelip, əzlirining
qiloqan ixlirining hammisini Əysaoqa məlum
qildi. U ularni elip, hupiyanə halda Bəyt-
Saida degən xəhərdiki hilwət bir yərgə kəl
di.. 11 Birak halayiq buningdin həwər tepip
uningoqa əgixip kəldi. U ularni qarxi elip,
uloroqa Hudaning padixahliqi tooqrisida
səzlidi wə xipaoqa moqtajlarni saqaytti.
12 Kün olturay degəndə, on ikkiylən uning
aldioqa kelip uningoqa:
— Halayiqni oloqa salsang, ular ətraptiki
yeza-qixlaqloroqa wə etizloroqa berip
qonoqudək jaylar wə ozuq-tülük tapsun; qün-
ki muxu yər qəllük ikən, — dedi..
13 Lekin u uloroqa:

ayal nemixqa xundak qorkti? «Mat.» 9:22diki izahatni kərüng.
8:49 Mar. 5:35.
8:52 Yuh. 11:11.
9:1 Mat. 10:1; Mar. 3:13; 6:7; Luka 6:13.
9:2 Mat. 10:7.
9:3 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi».
9:3 Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luka 22:35.
9:4 «u yurttin kətküqə xu əydə turunglar» — yaki «u yurttin kətküqə xu əydə qikip-kirip turunglar». Kona zamanlarda pəylasoplar wə «təlim bərgüqilər» əymu-əy yürüp tiləmqilik qilatti. Əmma Məsih muhlisliri xundak qilmasliqi kerək idi. Yənə 10:7 wə uningdiki izahatnimu kərüng.
9:5 «u xəhərdin qikqininglarda uloroqa agah-guwah bolsun üqün ayioqinglardiki topinimu qeqiwetinglar!» — «ayaoqdiki topini qeqiwetix» degən ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yoq» degənni bildürüp, Hudaning səzini rət qiloqanloroqa qattiq agahlandurux idi.
9:5 Mat. 10:14; Mar. 6:11; Luka 10:11; Ros. 13:51; 18:6.
9:7 «Herod hakim» — muxu yərdə «hakim» grek tilidiki «tetrark»ni bildüridu. 3:1diki izahatni kərüng.
9:7 Mat. 14:1; Mar. 6:14.
9:10 Mat. 14:13; Mar. 6:30,31,32.
9:12 Mat. 14:15; Mar. 6:35; Yuh. 6:5.

— Ularoɣa əzünglar ozuq beringlar, — dedi.
— Bizdə pəqət bəx nan bilən ikki beliqtin baxqa nərsə yoq. Bu barliq həlqkə ozuq-tülük setiwelip keləmduq?! — deyixti ular.
14 Qünki xu yərdə yioɣiloɣan ərlərningla sani bəx mingqə idi.
U muhlislaroɣa:
— Halayiqni əlliktin-əlliktin bəlüp olturoɣuzunglar, — dedi.
15 Ular uning deginiqə kilip həmməylənni olturoɣuzdi. 16 Əysa bəx nan bilən ikki beliqni qolioɣa elip, asmanoɣa qarap Hudaoɣa təxəkkür eytip bularni bərikətlidi. Andin ularni oxtup, halayiqqa sunup berix üqün muhlisliroɣa bərdi. 17 Həmməylən yəp toyundi. Andin xulardin exip qaloɣan parqililirini on ikki sewətkə yioɣip qaqilidi.

Petrusning Əysani «Məsih» dəp tonuxi

Mat. 16:13-19; Mar. 8:27-29

18 Wə xundaq boldiki, u əzi yaloɣuz dua kiliwatqanda, muhlisliri yenida turatti. U ulardin:
— Halayiq meni kim dəydu? — dəp soridi.
19 Ular jawabən: — Bəzilər seni Qəmüldürgüqi Yəhya, bəzilər Ilyas pəyoɣəmbər, wə yənə bəzilər qədimki pəyoɣəmbərlərdin biri tiriliptu dəydu, — dedi.
20 U ulardin:
— Silərqu? Silər meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.
Petrus jawab berip: — Sən Hudaning Məsihidursən, — dedi.
21 U ularoɣa qattiq jekilәp, bu ixni heqkimgə tinmanglar, dəp tapilidi. 22 — Qünki Insan'ooɣlining nuroɣun azab-okubət tartixi, aqsaqallar, bax kahinlar wə Təwrat ustazliri təripidin qətkə kekilixi, əltürülüxi wə üq kündin keyin tirildürülüxi mukərrər, — dedi.
23 Andin u ularning həmmisigə mundaq dedi:
— Kimdəkim manga əgixixni niyət kilsa, əzidin keqip, hər küni əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!
24 Qünki kimdəkim əz hayatini kutquzimən dəydikən, qoqum uningdin məhrum bolidu, lekin mən üqün əz hayatidin məhrum boloɣan kixi hayatini qut quzidu.
25 Qünki bir adəm pütün dunyaoɣa igə bolup, əzini halak kilsa yaki əzidin məhrum qalsa, buning nemə paydisi bolsun?!
26 Qünki kimdəkim məndin wə mening səzlirimdin nomus kilsa, Insan'ooɣli əzining xan-xəripi iqidə, uning Atisining wə muqəddəs pərixtilərning xan-xəripi iqidə qaytip kəlginidə uningdinmu nomus kilidu.
27 Lekin mən dərhəkikət silərgə xuni eytip qoyayki, bu yərdə turoɣanlarning arisidin əlümning təmini tetixtin burun jəzmən Hudaning padixahlikini kəridioɣanlar bardur.

Əysaning julalikta kərünüxi

Mat. 17:1-8; Mar. 9:2-8

28 Bu səzlərdin təhminən səkkiz kün keyin xundaq boldiki, u Petrus, Yuhanna wə Yaqupni elip, dua kilix üqün bir taoɣqa qi kti.
29 U dua kiliwatkinida, uning yüzining kiyapiti əzgərdi wə kiyimliri ap'aq bolup qaqmaqtək qaqnidi. 30 Wə mana, ikki adəm pəyda bolup uning bilən səzlixixiwatqanidi; ular Musa wə Ilyas pəyoɣəmbərlər idi. 31 Ular parlaq jula iqidə ayan bolup, uning bilən Yerusalemda ada kilidioɣan «dunyadin ətüp

9:13 Mat. 14:16; Mar. 6:37; Yuh. 6:9.
9:14 «ərlərningla sani bəx mingqə» — bala-qakiliri hesablanmioɣan.
9:16 1Sam. 9:13.
9:17 «sewət» — grek tilida «kol sewət» — demək, bir adəm ikki kollap kətürələydioɣan sewətlər.
9:18 Mat. 16:13; Mar. 8:27.
9:19 Mat. 14:2.
9:20 «sən Hudaning Məsihidursən» — «Məsih» degən səz tooɣruluq «Təbirlər»imizni kerüng. «Hudaning Məsihi» demək, Huda təyinləp əwətkən Məsih.

9:22 Mat. 16:21; 17:22; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 18:31; 24:7.
9:23 «Kimdəkim manga əgixixni niyət kilsa, əzidin keqip, hər küni əzining krestini kətürüp manga əgəxsun!» — «Mat.» 10:38ni, xundakla uningdiki izahatnimu kerüng.
9:23 Mat. 10:38; 16:24; Mar. 8:34; Luka 14:27.
9:24 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luka 17:33; Yuh. 12:25.
9:26 «Insan'ooɣli əzining xan-xəripi iqidə... qaytip kəlginidə...» — «Insan'ooɣli» Məsihning əzi, əlwəttə. Bu ibarə tooɣruluq «Mat.» 8:20diki izahat wə «Təbirlər»ni kerüng.
9:26 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luka 12:9; 2Tim. 2:12; 1Yuh. 2:23.
9:27 Mat. 16:28; Mar. 9:1.
9:28 Mat. 17:1; Mar. 9:2.

ketix»i tooɣrisida səḥbətləxti.
32 Əmdi Petrus wə uning ḥəmraḥlirini heli ügidək baskanidi; lekin ularning uykusi toluk eqiloɣanda ular uning xan-xəripini wə uning bilən billə turoɣan ikki adəmzatni kərdi. 33 Wə xundak boldiki, bu ikkisi Əysadin ayriliwatkanda, Petrus əzining nemini dəwatkanlikini bilmigən ḥalda Əysaoɣa:
— Ustaz, bu yərdə boloɣinimiz intayin yahxi boldi! Birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli, — dedi.
34 Lekin u bu gəplərni kiliwatkanda, bir parqə bulut pəyda bolup ularni kapliwaldi; ular bulut iqigə kirip kaloɣinida korkuxup kətti. 35 Buluttin tuyuksiz bir awaz anglinip:
— Bu Mening səyümlük Ooɣlumdur. Uningoɣa kulak selinglar! — dedi.
36 Awaz anglanoɣandin keyin, karisa, Əysa əzi yaloɣuz kaloɣanidi. Ular süküt kilip kelixti wə xu künlərdə əzliri kərgən ixlardin ḥeqkaysisini ḥeqkimgə eytmidi.

Uning jin qaplaxkan balini sakaytixi

Mat. 17:14-18; Mar. 9:14-27

37 Ətisi, ular taoɣdin qüxkən wakitida, zor bir top kixilər uni karxi aldi. 38 Mana, topning arisidin birəylən warkirap:
— Ustaz, ətünüp kalay, ooɣlumoɣa iqingni aoɣritip karap koyoɣaysən! Qünki u mening birla balam idi. 39 Mana, uni daim bir roḥ tutuwelip, u əziqila warkirap-jarkirap ketidioɣan bolup kaldi; u uning bədinini tartixturup, aoɣzidin ak kəpük kəltürüwetidu. Jin uni daim degüdək kiynap, uningoɣa ḥeq aram bərməydu. 40 Mən muhlisliringizdin roḥni ḥəydiwetixni ətünüwidim, birak ular undak kilalmidi, — dedi.
41 Əysa jawabən: — Əy etikadsiz wə tətür dəwr, silər bilən kaqanoɣiqə turup, silərgə səwr kilay? — Ooɣlungni aldimoɣa elip kəlgin — dedi.
42 Bala tehi yolda keliwatkanda, jin uni yikitip, pütün bədinini tartixturdi. Əysa napak roḥka tənbiḥ berip, balini sakaytti wə uni atisioɣa kayturup bərdi. 43 Ḥəmməylən Hudaning xərəplik küq-kudritigə kin-kinioɣa patmay təəjjüpləndi. Ḥəmmisi Əysaning kiloɣanlirioɣa ḥəyran kelixip turoɣanda, u muhlislirioɣa mundak eytti:
44 — Bu səzlərni kulakliringlaroɣa obdan singdürüp koyunglar. Qünki Insan'ooɣli pat arida satkunluktin insanlarning kolioɣa tapxurup berilidu, — dedi.
45 Birak ular bu səzni qüxinəlmidi. Buning mənisi ular qüxinip yətmisun üqün ulardin yoxuruloɣanidi. Ular uningdin bu səz tooɣruluk soraxkimu petinalmidi.

Hudaning nəzaridə kim əng uluoɣ?

Mat. 18:1-5; Mar. 9:33-37

46 Əmdi muhlislar arisida ulardin kimning əng uluoɣ bolidioɣanlikі tooɣruluk talax-tartix pəyda boldi. 47 Əmma Əysa ularning kənglidiki oylarni kərüp yetip, kiqik bir balini elip yenida turoɣuzup, 48 ularoɣa:
— Kim mening namimda bu kiqik balini kobul kilsa, meni kobul kiloɣan bolidu wə

9:31 «... uning bilən Yerusalemda ada kilidioɣan «dunyadin ətüp ketix»i tooɣrisida səḥbətləxti» — bu bayanda «dunyadin ətüp ketix» intayin əhmiyətlik səz, grek tilida «eksodus» degən bilən ipadilinidu. Bu səz Israil həlkining «Misirdin qikix»ini bildürgənidi. Demək, Musa pəyoɣəmbər Israil həlkini Misirning kulukidin kutkuzoɣandək, Əysa Məsiḥ Hudaning həlkini gunahning wə Xəytanning kulukidin (əz kurbanlikі arkilik) kutkuzidioɣan bolidu («1Kor.» 10:1-11, izaḥatliri wə «koxumqə səz»imizni kərüng).
9:33 «Birini sanga, birini Musaoɣa, yənə birini Ilyaska atap bu yərgə üq kəpə yasayli» — bu səz wə pütün wəkə tooɣruluk yənə «Matta»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.
9:35 «Bu Mening səyümlük Ooɣlumdur...» — yaki «Bu Mening Ooɣlum, Mening tallioɣinim...».
9:35 Kan. 18:19; Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; Ros. 3:22; Kol. 1:13; 2Pet. 1:17.
9:37 Mat. 17:14; Mar. 9:17.
9:39 «mana, uni daim bir roḥ tutuwelip, u əziqila warkirap-jarkirap ketidioɣan bolup kaldi» — «roḥ» xübhisizki yaman roḥ, jinni kərsitidu.
9:42 «jin uni yikitip,...» — yaki «jin uni yirtip...».
9:44 Mat. 17:22; Mar. 9:31.
9:45 «Buning mənisi ular qüxinip yətmisun üqün ulardin yoxuruloɣanidi» — kim təripidin yoxuruloɣanlikі eytilmaydu. Xəytan təripidinmu, yaki Huda təripidinmu? Yaki pəkət əz gallikі təripidinmu? Bizningqə Xəytan bu ixni kiloɣuqi idi; qünki Məsiḥ əzining pütün dunya üqün ölüp pida boluxini muhlislarning qüxinixini halaytti (44-ayəttə).
9:45 Luka 2:50; 18:34.
9:46 Mat. 18:1; Mar. 9:33; Luka 22:24.

kim meni qobul qilsa, meni əwətküqini qobul qiloqan bolidu. Aranglarda ezini əng təwən tutqini bolsa uluq bolidu, — dedi..

Qarxi turmasliqning əzi qollioqanliqtur

Mar. 9:38-40

49 Yuhanna jawabən uningoqa:
— Ustaz, sening naming bilən jinlarni həydəwatqan birsini kərduk. Lekin u biz bilən birgə sanga əgəxmigənliki tüpəylidin, uni tostuq, — dedi..
50 Lekin Əysa uningoqa: — Uni tosmanglar. Qünki kim silərgə qarxi turmisa silərni qollioqanlardindur, — dedi..

Əysani qarxi almioqan yeza

51 Wə xundaq boldiki, uning asmanoqa elip ketilidioqan künlirining toxuxioqa az qaloqanda, u qət'iylik bilən yüzini Yerusalemoqa berixqa qaratti... 52 Xuning üqün u aldin əlqilərni əwətti. Ular yoloqa qiqip, uning kelixigə təyyarliq qilix üqün Samariyə əlkisidiki bir yezioqa kirdi. 53 Birak u yüzini Yerusalemoqa qaratqanliqi tüpəylidin yezidikilər Əysani qobul qilmidi... 54 Uning muhlisliridin Yaqup bilən Yuhanna bu ixni kərüp:
— I Rəb, ularni kəydürüp yoqitix üqün Iliyas pəyoqəmbərdək asmandin ot yeoqixini qikiriximizni halamsən? — dedi..
55 Lekin u burulup ularni əyibləp: «Silər qandaq roqtin boloqanlikinglarni bilməydikənsilər» — dedi.. 56 Andin ular baxqa bir yezioqa ətüp kətti..

Əysaoqa əgixixning bədili

Mat. 8:19-22

57 Wə xundaq boldiki, ular yolda ketiwatqanda, birsi uningoqa:
— I Rəb, sən qəyərgə barma, mən sanga əgixip mangimən, — dedi..
58 Əysa uningoqa:
— Tülkilərning əngkürliri, asmandiki quxlarning uwiliri bar. Birak Insan'ooqlining bexini qoyoqudək yerimu yoq, — dedi.
59 U yənə baxqa birsigə:
— Manga əgəxkin! — dedi.
Lekin u:
— Rəb, awwal berip atamni yərlikkə qoyoqili ijazət bərgəysən, — dedi...
60 Lekin Əysa uningoqa — Əlüklər əz əlüklirini kəmsun! Birak sən bolsang, berip Hudaning padixahliqini jakarlioqin, — dedi...
61 Yənə birsi:
— Əy Rəb, mən sanga əgiximən, lekin awwal əyümgə berip, əydikilirim bilən

9:48 Mat. 18:5; 23:11; Mar. 9:37; Luka 10:16; 14:11; 18:14; Yuh. 13:20.
9:49 Mar. 9:38.
9:50 Mat. 12:30; Luka 11:23.
9:51 «Wə xundaq boldiki, uning asmanoqa elip ketilidioqan künlirining toxuxioqa az qaloqanda, u qət'iylik bilən yüzini Yerusalemoqa berixqa qaratti» — bu ayəttə Məsih Əysaning «Yerusalemoqa baridioqan səpər»i baxlinidu; səpərning «ahirki nuqta»si bəlkim 19:48də tepilidu.
9:51 Mar. 16:19; Ros. 1:2; 1Tim. 3:16.
9:53 «Birak u yüzini Yerusalemoqa qaratqanliqi tüpəylidin yezidikilər Əysani qobul qilmidi» — Samariyəliklər adəttə adəmlərning Yerusalemoqa berip xu yərdə ibadət qilixini eq kərətti; qünki ular: «Bizning Samariyəmizdə həqiqiy ibadəthana bardur» — dəytti.
9:53 Yuh. 4:9.
9:54 «I Rəb, ularni kəydürüp yoqitix üqün Iliyas pəyoqəmbərdək asmandin ot yeoqixini qikiriximizni halamsən?» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Iliyas pəyoqəmbərdək» degən sözlər tepilmaydu.

9:55 «Lekin u burulup ularni əyibləp: «Silər qandaq roqtin boloqanlikinglarni bilməydikənsilər» — dedi» — bəzi kona kəqürmilərdə pəqət «Lekin u burulup ularni əyiblidi» deyilidu.
9:56 Yuh. 3:17; 12:47.
9:57 Mat. 8:19.
9:59 «Rəb, awwal berip atamni yərlikkə qoyoqili ijazət bərgəysən» — bu adəmning səzidə üq imkaniyət bar: (1) uning atisi elgənidi, birak tehi yərlikkə qoyulmioqan; bizningqə bu xərqtə mumkin əməs, adəm elgəndə dərhal dəpnə qilix kerək; (2) xu dəwrdə Yəhudiyədə turoqanlar arisida, elgüqilərni əlüp bir yildin keyin, yənə bir dəpnə murasimini ətküzidioqan ərp-adət bar idi (Uyoqur həlqi arisidiki «yillik nəzir»dək). Bu kixi tehi bu murasimni ətküzmigən; (3) uning atisi tirik. Undaqta mənisi «atam əlüp uni yərlikkə qoyoquqə kütüp, andin sanga əgixəyqu!» degəndək.
9:59 Mat. 8:21.
9:60 «Əlüklər əz əlüklirini kəmsun! Birak sən bolsang, berip Hudaning padixahliqini jakarlioqin» — yuqiriqi izahatni kərüng. Məyli bu kixi atisining «yillik dəpnə»sini ətküzməkqi bolsun yaki atisi tehi tirik bolsun, Rəbning bu jawabida «Bu sening ixing əməs; sən əzüng «roqiy tirik» adəm bolsangla deginimdək qil, roqiy həyatni yətküzidioqan Hudaning padixahliqini jakarla; sən eytqan bu ix «roqiy elgənlər»ning ixi, halas» degən iqki mənə enik kərünidu.
9:60 Mat. 8:22.

hoxlixiximoɣa ijazət bərgəysən, — dedi.
62 — Kim qolida qoxning tutquqini tutup turup kəynigə qarisa, u Hudaning padixaɦliqioɣa layiq əməstur, — dedi.

Əysaning yətmix muhlisini əwətixi

10 1 Bu ixlardin keyin, Rəb muhlislardin yənə yətmixini təyinləp, əzi barmaqqi boloɣan barliq xəɦər-yezilaroɣa ikki-ikkidin əzidin burun əwətti. 2 U ularoɣa mundaq tapilidi:
— Yioɣilidioɣan ɦosul dərwəqə kəp, lekin ɦosulni yioɣquqi ixləmqilər az ikən. Xunga ɦosul Igisidin kəprək ixləmqilərni Əz ɦosulungni yioɣixqa əwətkəysən, dəp tiləŋlar. 3 Menginglar! Mən qozilarni bərilərning arisioɣa əwətkəndək silərni əwəti mən. 4 Ɦəmyan, hurjun wə kəxlər almanglar; yolda kixilər bilən salamlixixqa tohtima nglar. 5 Qaysi əygə kirsənglar, aldi bilən: «Muxu əydikilərgə aramlik boloɣay!» dəŋ lar. 6 U əydə «aramlik igisi» bolsa, tiligən aramlikiŋglar xu əygə qonidu; əgər bolmisa, u aramlik əzünglaroɣa yanidu. 7 Andin qüxkən əydə turup yətkəlmənglər, xu əydikilərning bərginini yəp-iqinglar, qünki ixləmqi əz ix ɦəkkini elixqa ɦəkliktur. U əydin bu əygə yətkilip yürmənglar.
8 Silər qaysi xəɦərgə kirsənglar, ular silərni qobul qilsa, ular aldinglaroɣa nemə qoysa xuni yənglar. 9 U yərdiki kesəllərni sakaytip, ularoɣa: «Hudaning padixaɦliqi silərgə yeqinlaxti!» dənglar. 10 Birak silər qaysi xəɦərgə kirsənglar, ular silərni qobul qilmisa, ularning rəstə-koqilirioɣa qikip kəpqilikkə: 11 «Silərgə agaɦ bolsun üqün ɦətta xəɦiringlarning ayioɣimizoɣa qaplaxqan topisinimu qeqip qüxürüwetimiz! Ɦalbuki, xuni bilip qoyunglarki, Hudaning padixaɦliqi silərgə rasttinla yeqinlaxti!» — dənglar.

12 Mən silərgə eytip qoyayki, xu küni ɦətta Sodom xəɦiridikilərning kəridioɣini bu xəɦərdikilərningkidin yenik bolidu.

9:62 «Kim qolida qoxning tutquqini tutup turup kəynigə qarisa, u Hudaning padixaɦliqioɣa layiq əməstu» — adəm qox ɦəydigəndə, kəynigə qarisa tüz ɦəydiyəlməydu.
9:62 Pənd. 26:11; Fil. 3:14; Ibr. 6:5; 2Pet. 2:20.
10:1 «əzi barmaqqi boloɣan barliq xəɦər-yezilaroɣa ikki-ikkidin əzidin burun əwətti» — «əzidin burun» grek tilida «uning yüzidin burun».
–Bəzi kona kəqürmilərdə «yətmix ikkisi» deyilidu. 99 kəqürmilərdə «yətmix» deyilidu. Bu san Təwrattiki birnəqqə «hasiyətlik sanlar»oɣa mas kelidu; məsilən, Israilning 12 qəbilisi bar idi wə 70 aqsaqali bar idi («Qəl.» 11:11ni kərüng). Əstayidil oqurmənlər Təwrattiki baxqa yərlərdin muxu «12+70» degən ikki sanning billə kəlginini kəridu.
10:2 «Yioɣilidioɣan ɦosul dərwəqə kəp, lekin ɦosulni yioɣquqi ixləmqilər az ikən» — «ɦosul» muxu yərdə Hudaning padixaɦliqini qobul qilixqa təyyar turidioɣan kixilərni bildüridu, əlwəttə. Muxundaq adəmlər «ormiqilar»oɣa, yəni əzlirigə hux həwərni yətküzgüqilərgə moɦtajdur. **«ɦosulning Igisi»** — Huda, əlwəttə.
10:2 Mat. 9:37; Yuɦ. 4:35; 2Tes. 3:1.
10:3 Mat. 10:16.
10:4 «hurjun» — yaki «tiləmqining haltisi». **«yolda kixilər bilən salamlixixqa tohtimanglar»** — axu dəwrdiki Yəɦudiylar arisida salamlixixqa adəttə uzun wakit ketətti.
10:4 2Pad. 4:29; Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luqa 9:3; 22:35.
10:5 Mat. 10:12; Mar. 6:10.
10:6 «U əydə «aramlik igisi» bolsa...» — «aramlik igisi» grek tilida «aramlikning ooŋli» deyilidu. Undaq adəmlər, xübɦisizki, amanlikpərwər bolup, Hudadin kelidioɣan amanlikni səyidu, xundaqla hux həwərni qarxi alidu.
10:7 «Andin qüxkən əydə turup yətkəlmənglər» — demək, u əydin bu əygə yətkilip yürmənglar. **«ixləmqi əz ix ɦəkkini elixqa ɦəkliktur»** — demək, hux həwərgə erixip, roɦiy payda kergən angliɵuqilarning hux həwərqilərgə jismaniy jəɦəttin yardəm berixi tegixlik ixtur. **«U əydin bu əygə yətkilip yürmənglar»** — bu əmrdə qong danalik bar. Ikki səwəbtin eytiloɣan boluxi mumkin: — (1) kona zamanlarda kəp diniy wəz eytquqilar əymu-əy yoqlap pul tiləytti; lekin əysaning muhlisliri ɦeq tiləmqilik kilmasliqi kerək; (2) ular əymu-əy kəqüp yürsə, ɦəlqtə bir-birigə qarap ɦərtürlük ɦəsət-guman pəyda boluximu mumkin — «Nemixqa ular **bizning** əydə qonmaydu?» yaki «Nemixqa ular bizning əydin kəqüp ketidu?» degəndək.
10:7 Law. 19:13; Qan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; 1Kor. 9:4,14; 10:27; 1Tim. 5:18.
10:9 «Hudaning padixaɦliqi silərgə yeqinlaxti!» — muxu səz grek tilida yənə «Hudaning padixaɦliqi üstünglaroɣa qüxti!» degən mənini bildüridu. 11-ayətni wə 11:20nimu kərüng.
10:10 Mat. 10:14; Mar. 6:11; Luqa 9:5.
10:11 «Silərgə agaɦ bolsun üqün ɦətta xəɦiringlarning ayioɣimizoɣa qaplaxqan topisinimu qeqip qüxürüwetimiz!» — «ayaoɲdiki topini qeqip qüxürüwetix» — muxu ixarət «bizning silər bilən munasiwetimiz yoq», degənni bildürüp, Hudaning səzini rət qiloɣanlaroɣa qattiq agaɦlandurux idi. **«Hudaning padixaɦliqi silərgə rasttinla yeqinlaxti!»** — 9-ayəttiki izaɦatta eytiloɣandək, bu səzlər grek tilida yənə «Hudaning padixaɦliqi üstünglaroɣa qüxti!» degən mənini bildürüxi mumkin, wə bəlkim muxu yərdə dəl xu mənididur.
10:11 Ros. 13:51; 18:6.
10:12 «Xu küni ɦətta Sodom xəɦiridikilərning kəridioɣini

Əysani rət kiloɣanlar

Mat. 11:20-24

13 Halinglaroɣa way, əy korazinliklar! Halinglaroɣa way, əy Bəyt-Saidaliklar! Qünki silərdə kərsitilgən məjizilər Tur wə Zidon xəhərliridə kərsitilgən bolsa, u yərlərdikilər heli burunla bəzgə yəginip, külgə milinip towa kiloɣan bolatti.. 14 Kiyamət künidə Tur wə Zidondikilərning kəridioɣini silərningkidin yenik bolidu. 15 Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnahumluklar! Silər təhtisaraoɣa qüxürülisilər!

16 U muhlislirioɣa yənə:

— Kimdəkim silərni tingxisa, menimu tingxioɣan bolidu; kimdəkim silərni qətkə kaksa, menimu qətkə kakkan bolidu; kim meni qətkə kakkan bolsa, meni əwətküqinimu qətkə kakkan bolidu, — dedi..

Yətmix muhlisning kaytip kelixi

17 Yətmix muhlis huxal-huramlik iqidə kaytip kelip:

— I Rəb! Hətta jinlarmu sening naming bilən bizgə boysunidikən! — dəp məlum kildi..

18 U ularoɣa:

— Mən Xəytanning asmandin qakmaktək qüxüp kətkənlikini kərgənmən.. 19 Mana, mən silərgə yilan-qayanlarni dəssəp yanjixka wə düxmənning barlik küq-kudritini besip taxlaxka hokuk bərdim. Heqkaqan heqkandak nərsə silərgə zərər yət küzəlməydu.. 20 Lekin silər rohlarning silərgə boysunoɣanliki tüpəylidin xadlanmanglar, bəlki naminglarning ərxlərdə pütülgənliki tüpəylidin xadlininglar, — dedi..

Əysaning huxalliki

Mat. 11:25-27; 13:16-17

21 Xu wakitta, Əysa rohta huxallinip mundak dedi:

«Asman-zemin Igisi i Ata! Sən bu həkikətlərni danixmən wə əkilliklardin yoxurup, səbiy balilaroɣa axkarilioɣanliking üqün seni mədhiyiləymən! Bərhək, i Ata, nəziringdə bundak kilix rawa idi..

22 Həmmə manga Atamdin təkdim kilindi; Ooɣulning kimlikini Atidin baxka heqkim bilməydu, wə Atiningmu kimlikini Ooɣul wə Ooɣul axkarilaxni layik kərgən kixilərdin baxka heqkim bilməydu»..

23 Andin u muhlislirioɣa burulup, ularoɣa astioɣina:

---

bu xəhərdikilərningkidin yenik bolidu» — baxka alahidə wakit kərsitilmisə, «xu küni» Mukəddəs Kitabta hərdaim kiyamət künini, yəni Məsihning kaytip kelidioɣan künini kərsitidu. **«Sodom xəhiri»** — Ibrahim pəyoɣəmbər zamanidiki xəhər bolup, bu xəhərlərning adəmliri ohxax jinsliklar zinahorlukioɣa (bəqqiwazlikka) kattik berilip gunahka patkanliktin, Huda bu xəhərlərni adəmliri bilən koxup ot qüxürüp yokatkan.

10:13 «Tur wə Zidon xəhərliri» — Tur wə Zidon əsli butpərəs yat əllərning xəhərliri idi. Məsilən, «Əz.» 26-29-babni kerüng. **«u yərlərdikilər heli burunla bəzgə yəginip, külgə milinip towa kiloɣan bolatti»** — «bəzgə yəginip, külgə milinix» kona zamanlarda kattik puxayman kilix, gunahlaroɣa towa kilixning bir ipadisi idi.

10:15 «Əy ərxkə kətürülgən Kəpərnahumluklar!» — baxka birhil tərjimisi: «Əy silər Kəpərnahumluklar! Asmanoɣa qikmakqimidinglar?». Lekin bizningqə «asmanoɣa kətürülgən» degini tooɣra bolup, bu səz Əysa ularning arisida boloɣanliktin ularoɣa kərsitilgən zor imtiyaz-iltipatni kərsitidu.

10:16 Mat. 10:40; Mar. 9:37; Yuh. 13:20.

10:17 «Hətta jinlarmu sening naming bilən bizgə boysunidikən!» — ular adəmlərni azad kilip qaplaxkan jinlarni həydigən.

10:18 «Mən Xəytanning asmandin qakmaktək qüxüp kətkənlikini kərgənmən» — grek tilida «Mən Xəytanning asmandin qakmaktək qüxüp kətkənlikini kərüwatattim» — yətmix muhlis wəzipisini orundioɣanda Əysa ularning jin-xəytanlarning üstidin boloɣan oɣəlibisini kərüwatatti.

10:18 Wəh. 12:8, 9.

10:19 «mən silərgə yilan-qayanlarni dəssəp yanjixka wə düxmənning barlik küq-kudritini besip taxlaxka hokuk bərdim» — muxu ayətlə «yilan-qayanlar» bəlkim Xəytanning küqliri, yəni jin-alwastilarni kərsitidu; «düxmən» bolsa Xəytanning əzini kərsitidu.

10:19 Mar. 16:18; Ros. 28:5.

10:20 Mis. 32:32; Yəx. 4:3; Dan. 12:1; Fil. 4:3.

10:21 «Xu wakitta, Əysa rohta huxallinip mundak dedi...» — «rohta huxallinip...» bəlkim əz rohida huxallandi. Bəzi alimlar «rohta»ni «Mukəddəs Rohta» dəp qüxinidu.

10:21 Ayup 5:12; Yəx. 29:14; Mat. 11:25; 1Kor. 1:19; 2:7, 8; 2Kor. 3:14.

10:22 Zəb. 8:5-6; Yuh. 1:18; 3:35; 6:44, 45; 17:2; 1Kor. 15:27; Fil. 2:10; Ibr. 2:8.

Silər kərüwatqan ixlarni kərgən kəzlər nəqədər bəhtliktur!.. [24] Qünki mən silərgə xuni eytip qoyayki, nuroɣun pəyoɣəmbərlər wə padixahlar silər kərgən ixlarni kərüxkə intizar boloɣini bilən ularni kərmigən; wə silər anglawatqan ixlarni anglaxqa intizar boloɣini bilən, ularni anglap baqmioɣan, — dedi..

Meһriban Samariyəlik tooɣrisidiki təmsil

[25] Wə mana, Təwrat ustazliridin biri ornidin turup Əysani sinimaqqi bolup:
— Ustaz, mənggülük һayatqa waris bolmaq üqün nemə ixni qilixim kerək? — dəp soridi..
[26] U jawabən: — Təwrat qanunida nemə pütülgən? Buningoɣa əzüng qandaq qaraysən? — dedi..
[27] Һeliqi kixi jawabən:
— «Pərwərdigar Hudayingni pütün qəlbing, pütün jening, pütün küqüng wə pütün zeһning bilən səygin»; wə «Qoxnangni əzüngni səygəndək səy» — dedi..
[28] Əysa uningoɣa: — Tooɣra jawab bərding. Mana xundaq qilsang һayat bolisən, — dedi..
[29] Lekin əzini һəqqaniy dəp ispatlimaqqi bolup, Əysadin yənə sorap:
— Əmdi «Mening qoxnam» kimdur? — dedi..
[30] Əysa jawabən mundaq dedi:
— Bir adəm Yerusalemdin Yeriho xəһirigə qüxüwetip, yolda qarақqilarning qolioɣa qüxüp qaptu. Qarақqilar uning kiyim-keqəklirini salduruwelip, uni yarilandurup, qala əlük һalda taxlap ketiptu. [31] Wə xundaq boldiki, məlum bir kaһin xu yoldin qüxüwetip, һeliqi adəmni kərüp, yolning u qeti bilən mengip ətüp ketiptu.. [32] Xuningdək bir Lawiylik roһaniy bu yərgə kəlgəndə, yenioɣa kelip qarap qoyup, yolning u qeti bilən mengip ətüp ketiptu.. [33] Lekin səpərdə boloɣan bir Samariyəlik һeliqi adəmning yenioɣa kəlgəndə, uni kərüpla iq aoɣritiptu.. [34] wə aldioɣa berip, jaraһətlirigə may wə xarab quyup, tengip qoyuptu. Andin uni əz ulioɣiqa mindürüp, bir sarayoɣa elip berip, u yərdə һalidin həwər aptu. [35] Ətisi yoloɣa qiққanda, ikki kümüx dinarni elip saraywəngə berip: «Uningoɣa qarap qoyung, buningdin artuq qiqim bolsa, qaytiximda sizgə tələymən» dəptu..
[36] Əmdi Əysa һeliqi ustazdin:
— Seningqə, bu üq adəm iqidə qaysisi qarақqilarning qolioɣa qüxkən һeliqi kixigə һəқiқiy qoxna boloɣan? — dəp soridi..

10:23 «Silər kərüwatqan ixlarni kərgən kəzlər nəqədər bəhtliktur!» — yaki «Silər kərüwatqan ixlarni kərgən kəzlər nəqədər mubarəktur». «mubarək» əslidə «Huda təripidin bərikətlangəy» degən mənidə.
10:23 Mat. 13:16.
10:24 1Pet. 1:10.
10:25 «Ustaz, mənggülük һayatqa waris bolmaq üqün nemə ixni qilixim kerək?» — grek tilida «nemə ixni qilixim kerək?» degən səz məlum bir ixni birla qetim qilixni bildüridu.
10:26 «buningoɣa əzüng qandaq qaraysən?» — grek tilida «buni qandaq oquysən?».
10:27 «Pərwərdigar Hudayingni pütün qəlbing, pütün jening, pütün küqüng wə pütün zeһning bilən səygin»; wə «Qoxnangni əzüngni səygəndək səy» — «Qan.» 6:5 wə «Law.» 19:18.
10:27 Law. 19:18; Qan. 6:5; 10:12; 30:6; Rim. 13:9; Gal. 5:14; Yaq. 2:8.
10:28 «Tooɣra jawab bərding. Mana xundaq qilsang һayat bolisən» — «Hudani səyüx» üqün Uni tonux kerək; uni tonux üqün Ooɣli bilən munasiwəttə bolux kerək (22-ayətni kərüng).
10:29 «Lekin əzini һəqqaniy dəp ispatlimaqqi bolup,...» — yaki «Lekin əzining soal sorixining yolluq ikənlikini bildürüx üqün...». **«Əmdi «Mening qoxnam» kimdur?»** — Yəһudiy əlimilar wə ustazlaroɣa nisbətən «bizning qoxnilirimiz» pəqət «Yəһudiy qerindaxlirimiz» dəp һesablax kerək idi. Yəһudiy əməslər wə Samariyəliklər һərgiz «qoxna» һesablanmaytti.
10:31 «məlum bir kaһin xu yoldin qüxüwetip, һeliqi adəmni kərüp, yolning u qeti bilən mengip ətüp ketiptu» — muxu kaһin Yəһudiy boluxi kerək, əlwəttə. Əgər һeliqi adəm əlgən bolsa, undaқta kaһin uningoɣa təgsə, «napak һesablinip» muқəddəs ibadəthanida ixləxkə waқitliқ nalayiқ bolatti. Birақ u «(yuқiridin) qüxüwatidu» — demək, ibadəthanidin baxqa yərgə ketiwatқanidi. Xuning bilən uning: «Muxu əlgəndək adəmgə təgsəm bolmaydu» degən baһanini qilixi tehimu orunsiz idi. Qünki u «napak» bolup qalsa, ibadəthanioɣa kirix kerək boloɣan waқitқiqə alliқaqan «paқlinip bolatti».
10:32 «bir Lawiylik roһaniy» — Lawiylar muқəddəs ibadəthanida kaһinlaroɣa yardəmqi bolatti wə baxқa roһiy ixlar, jümlidin təlim berix bilən xuoɣullinatti. Əgər һeliqi kixi əlgən bolsa, umu «əlgən adəm»gə təgsəm «napak bolimən», degənni baһanə qilalaytti.
10:33 «bir Samariyəlik...» — «Samariyəliklər» Yəһudiylar əq kərgən, «kapir» dəp һesablioɣan һəlқ idi.
10:35 «dinar» — grek tilida «denarius» — Ikki dinar bir ixqining ikki künlük һəқqiqə yeқin.
10:36 «Seningqə, bu üq adəm iqidə qaysisi qarақqilarning qolioɣa qüxkən һeliqi kixigə һəқiқiy qoxna boloɣan?» —

37 — Uningoɣa meһribanlik kərsətkən kixi, — dəp jawab bərdi u.
Əysa uningoɣa: — Undaq bolsa, sən һəm berip xuningoɣa ohxax qilоɣin, — dedi.

Əysaning Marta wə Məryəmdə meһman boluxi

38 Wə xundaq boldiki, u muhlisliri bilən billə yolda ketiwetip, məlum bir yezioɣa kirdi. U yərdə Marta isimlik bir ayal uni өyigə qaqirip meһman qildi.. 39 Martaning Məryəm isimlik bir singlisi bar idi. U Əysaning ayioɣi aldida olturup, uning səz-kalamini tingxiwatatti. 40 Əmdi meһmanlarni kütüx ixlirining kəplükidin kəngli bəlünüp kətkən Marta Əysaning aldioɣa kelip:
— I Rəb, singlimning meni meһman kütkili yaloɣuz taxlap qoyoɣinioɣa karing bolmamdu? Uni manga yardəmlixixkə buyruoɣin! — dedi.
41 Lekin Əysa uningoɣa jawabən:
— Əy Marta, Marta, sən kəp ixlarning oɣemini yəp awarə bolup yürüwatisən.. 42 Birak birla ix zərürdur; wə Məryəm xuningdin өzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüxni tallidi; bu һərgiz uningdin tartiwelinmaydu — dedi..

Dua qilix tooɣrisidiki təlim

Mat. 6:9-15

11 1 Əmdi xundaq boldiki, u bir yərdə dua qiliwatatti; dua ayaoɣlaxqanda, muhlisliridin biri uningdin:
— I Rəb, Yəһya өz muhlislirioɣa өgətkinidək, sənmu bizgə dua qilixni өgətsəng, — dedi.
2 Uularoɣa mundaq dedi:
— Dua qiloɣininglarda, mundaq dənglar:
«I Ata,
Sening naming mukəddəs dəp uluoɣlanoɣay.
Sening padixaһliking kəlgəy.
3 Ҥər künlük nenimizni bizgə һərküni bərgəysən.
4 Bizgə qərzdar boloɣan һərkimni kəqürginimizdək,
Sənmu gunaһlirimizni kəqürgəysən.
Bizni azduruluxlaroɣa uqratquzmioɣaysən»..

5 U səzini dawam qilip ularoɣa mundaq dedi:
— Silərning iqinglardin biringlarning bir dosti bolup, yerim keqidə uning qexioɣa berip: Əy dostum, manga üq nan ətnə bərgin; 6 qünki manga səpərdin bir dostum kəldi wə uning aldioɣa qoyoɣudək bir nərsəm qalmaptu, desə, 7 u өyining iqidə turup: «Meni awarə qilmioɣin, ixik takaqlik, balilar orunda yenimda yatidu. Sanga elip berixkə qopalmaymən», deyixi mumkin.. 8 Silərgə xuni eytimənki, gərqə u uning dosti bolux süpiti bilən berixkə ornidin turmisimu, uning hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi bilən u qoqum ornidin turup, qanqə lazim bolsa uningoɣa beridu.. 9 Xuning üqün mən silərgə eytayki, tilənglar, silərgə ata qilinidu; izdənglar, tapisilər. Ixikni qekinglar, eqilidu.. 10 Qünki һərbir tiligüqi tiliginigə erixidu; izdigüqi izdiginini tapidu; ixikni qəkküqilərgə ixik eqilidu. 11 Aranglarda ata boloɣuqilar өz ooɣli nan tələp qilsa, uningoɣa tax beridioɣanlar barmu?! Yaki belik tələp qilsa, yilan beridioɣanlar barmu?.. 12 Tuhum tələp qilsa, qayan beridioɣanlar barmu? 13 Əmdi silər rəzil turup өz pərzəntliringlaroɣa yahxi iltipatlarni berixni bilgən yərdə, ərxtiki Ata

---

muxu təmsil boyiqə muһim soal «qoxnam kim?» əməs, bəlki «mən degən kim?». Məsiһning təmsli boyiqə, mening yenimda turoɣan һərqandaq kixigə (qaysi millattin boluxidin qət'iynəzər) «qoxna bolux»umoɣa tooɣra kelidu. Demək, «Mən baxqilaroɣa һəqiqiy qoxnimən?».

10:38 «u muhlisliri bilən billə yolda ketiwetip...» — grek tilida «ular yolda ketiwetip...».

10:41 «Marta, Marta,...» — Mukəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki qetim qaqirixi uningoɣa boloɣan qongqur meһir-muһəbbitini ipadiləp, uning өzigə өziz ikənlikini kərsitidu.

10:42 «birak birla ix zərürdur» — bu nemə ix? Məsiһning bu intayin muһim bayani tooɣrisida «qoxumqə səz»imizdə azrak toһtilimiz.

11:4 «bizgə qərzdar boloɣan һərkimni kəqürginimizdək...» — bu ayəttiki «qərz» qoqum gunaһlarni өz iqigə alidu; ayətning ikkinqi qismini kerüng.

11:7 «balilar orunda yenimda yatidu» — yaki «balilirim һəmmimiz yetip qalduk».

11:8 «uning hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi bilən...» — «hijil bolmay qayta-qayta yalwuruxi» grek tilida birla səz bilən ipadilinidu.

11:9 Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Yuһ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaq. 1:5, 6; 1Yuһ. 3:22; 5:14.

11:11 Mat. 7:9.

Өзидин тиligәнләргә Муқәддәс Роһни тehimu ata қilmasmu?

Әysa «Bәәlzәbul», yәni Хәytandin küqlüktur

Mat. 12:22-30; Mar. 3:20-27

14 Әmdi u bir kixidin «adәmni gaqa қiloҷuqi» jinni һәydiwәtkәndә, xundaқ boldiki, jin uningdin qikқanda, gaqa zuwanoҷa kәldi. Halayiқ buningoҷa intayin һәyran boluxti.[a] 15 Biraқ ulardin bәziliri: «U jinlarni jinlarning әmiri boloҷan Bәәlzәbuloҷa tayinip һәydiwetidu» — dedi.[b] 16 Wә baxқa bәzilәr uni sinax mәқsitidә uningdin bizgә asmandin bir mәjizilik alamәt kөrsәtsәng, dәp tәlәp қiloқili turdi.[c] 17 Lekin u ularning nemә oylawatқanliқini bilip ularoҷa mundaқ dedi:
— Өz iqidin bөlünüp өzara soқuxқan һәrқandaқ padixaһliқ wәyran bolidu; wә һәrқandaқ ailә өz iqidin bөlünüp өzara soқuxsa zawallikқa yüz tutidu.[d] 18 Xuningoҷa ohxax, әgәr Xәytan өz-өzigә қarxi qikқan bolsa, undaқta, uning padixaһliқi қandaқmu put tirәp turalisun? Qünki silәr meni, «Jinlarni Bәәlzәbuloҷa tayinip һәydәydikәn» dәysilәr. 19 Әgәr mәn jinlarni Bәәlzibuloҷa tayinip қooқlisam, silәrning pәrzәntliringlar kimgә tayinip jinlarni қooқlaydu?! Xunga ular silәr tooҷruluқ һөküm qikarsun![e] 20 Lekin mәn Hudaning barmiқi bilәn jinlarni қooқlisam, undaқta Hudaning padixaһliқi üstünglaroҷa qüxüp namayan boloҷan bolidu.[f] 21 Toluқ қorallanoҷan küqtünggür өz өyini қooқdap turoҷanda, uning mal-mülki aman қalidu; 22 lekin uningdin küqtünggür biri uning üstigә һujum қilip uni yәngsә, uning tayanoҷan қorallirini tartiwalidu wә mal-mülüklirini olja қilip өzidikilәrgә tәқsim қilip beridu.[g]
23 Mәn tәrәptә turmioҷanlar manga қarxi turoҷuqidur. Mәn tәrәpkә adәmlәrni yioҷmioҷuqilar bolsa tozutuwәtküqidur.
24 Napak roһ birawning tenidin qiқiriwetilixi bilәn, u қuroҷaқ jaylarni qәrgilәp yürüp birәr aramgaһni izdәydu; biraқ tapalmioҷandin keyin, «mәn qikқan makanimoҷa қaytay!» dәydu.[h] 25 Xuning bilәn қaytip kelip, xu makanining pakiz tazilanoҷanliқini wә rәtlәngәnlikini bayқaydu-dә, 26 berip өzidinmu bәttәr yәttә roһni baxlap kelidu; ular kirip billә turidu. Buning bilәn һeliқi adәmning keyinki һali burunқidinmu tehimu yaman bolidu.[i]

11:14 «jin uningdin qikқanda, gaqa zuwanoҷa kәldi. Halayiқ buningoҷa intayin һәyran boluxti» — ularning һәyran boluxining bir sәwәbi, Yәһudiy әlimilarning pikriqә, jinni һәydәx üqün uning ismini jindin sorax kerәk. Jin qaplaxқan adәmning aoҷzi arқilиқ ismini eytsa, andin xu ismini ixlitip jinni һәydigili bolatti. Әmdi jin adәmni gaqa қilip қoyoҷan bolsa, jinning ismini bilix, xundaқla uni һәydәx mumkin әmәs idi.

11:14 Mat. 9:32; 12:22.

11:15 «u jinlarni jinlarning әmiri boloҷan Bәәlzәbuloҷa tayinip һәydiwetidu» — «Bәәlzibul» (yaki, «Bәәlzibub») jinlarning padixaһi Xәytanni kөrsitidu.

11:15 Mat. 9:34; 12:24; Mar. 3:22.

11:16 «bizgә asmandin bir mәjizilik alamәt kөrsәtsәng...» — ular tәlәp қiloҷan «mәjizilik alamәt» Әysaning һәқiқiy Mәsiһ ikәnlikini ispatlaydioҷan bir karamәtni kөrsitidu, әlwәttә.

11:17 Mat. 12:25; Mar. 3:24.

11:19 «әgәr mәn jinlarni Bәәlzibuloҷa tayinip қooқlisam, silәrning pәrzәntliringlar kimgә tayinip jinlarni қooқlaydu?! Xunga ular silәr tooҷruluқ һөküm qikarsun!» — bu sөzning ikki xәrһi bar: —

–(1) «silәrning pәrzәntliringlar» — Bu Pәrisiylәrning өz talip-әgәxküqilirini kөrsitidu. Әmәliyәttә bolsa Pәrisiylәr wә әgәxküqiliri jinlarni һeq һәydiyәlmәytti. Undaқta Xәytanning padixaһliқioҷa һәқiқiy һujum қiloҷuqilar әysa wә muritlirimu, yaki pәrisiylәrmu? Pәrisiylәrning Hudaning әmәs, bәlki Xәytanning tәripidә turoҷanliқi өz әgәxküqilirining jinni һәydәxkә küqsiz boloҷanliқioҷa ispat berәtti.

–(2) «silәrning pәrzәntliringlar» — Bu әysaning әgәxküqilirini (Israillarning ooҷullirini) kөrsitidu. Pәқәt әysala әmәs, ularmu jinlarni һәydiyәlәydioҷan boloҷan; xunga ularmu әysaning Hudaning küqi bilәn jinxәytanlarni bir tәrәp қiliwatқanliқioҷa ispat berәtti.

–Bizningqә (1)-kөzқarax tooҷra. «қoxumqә sөz»imiznimu kөrüng.

11:20 «mәn Hudaning barmiқi bilәn jinlarni қooқlisam...» — «Hudaning barmiқi» Uning küq-қudritini kөrsitidu, әlwәttә; lekin jinlarni bir tәrәp қilix üqün Huda pütkül belikini әmәs, pәқәt «barmiқi»ni azraқ midirlitip қoysila kupayә.

11:22 «Toluқ қorallanoҷan küqtünggür өz өyini қooқdap turoҷanda, uning mal-mülki aman қalidu... » — (10-ayәt) bu tәmsildiki «küqtünggür adәm» Xәytanni kөrsitidu, әlwәttә. «Uningdin küqtünggür biri», yәni uning өyini bulang-talang қiloҷuqi Әysadin baxқa һeqkim bolmaydu.

11:24 «napak roһ» — jinni kөrsitidu.

11:24 Mat. 12:43; Ҳox. 4:12; Hosh. 4:12

11:26 «Napak roһ....berip өzidinmu bәttәr yәttә roһni baxlap kelidu; ular kirip billә turidu. Buning bilәn һeliқi adәmning keyinki һali burunқidinmu tehimu yaman bolidu» — bu tәmsil һәm jin qaplixixtin қutқuzuloҷan adәmning һәқiқiy bir һәtirini wә xundaқla kөqmә mәnidә Yәһudiy һәlқining әһwalinimu kөrsitidu. «Matta»diki («Mat.» 12:43-45 tooҷrisida) «қoxumqә sөz»imizni kөrüng.

11:26 Yuһ. 5:14; Ibr. 6:4, 5; 10:26; 2Pet. 2:20.

Ḥəqiqiy bəht

27 Wə xundaq boldiki, u bu gəplərni qiliwatqanda, kəpqilik arisida bir ayal awazini kətürüp:
— Seni kətürgən qorsaq wə emitkən əmqək bəhtliktur! — dedi.
28 Biraq u jawabən: — Bəlki Hudaning səzini anglap, Uningoƣa itaət qilidioƣanlar bəhtliktur! — dedi.

Karamət kərsitix təlipi

Mat. 12:38-42; Mar. 8:12

29 Xu qaoƣda, top-tap adəmlər uning ətrapioƣa olaxqanda, u mundaq səzləxkə baxlidi:
— Bu dəwr dərwəqə rəzil bir dəwrdur; u məjizilik bir alamətning kəristilixni istəp yüridu. Biraq buningoƣa «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxqa ḥeqqandaq ikkinqi bir alamət kərsit ilməydu. 30 Qünki Yunus pəyoƣəmbərning əzi Ninəwə xəḥiridikilərgə alamət-karamət boloƣinioƣa ohxax, Insan'ooƣlimu bu dəwrgə yənə xundaq bolidu.
31 Qiyamət küni «Jənubtin kəlgən ayal padixaḥ»mu bu dəwrdikilər bilən təng tirilip, ularning gunaḥlirini bekitidu. Qünki u Sulaymanning dana səzlirini anglax üqün yər yüzining qetidin kəlgən; wə mana, Sulaymandinmu uluoƣ birsi muxu yərdə turidu.
32 Qiyamət küni Ninəwəlikilər bu dəwrdikilər bilən təng qopup, bu dəwrdi-kilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoƣəmbər jakarlioƣan həwərni anglap towa qiloƣan; wə mana, Yunus pəyoƣəmbərdinmu uluoƣ birsi muxu yərdə turidu!

Hudaning yoruqluqini kixilər pütkül wujudi bilən qobul qilixi kerək

Mat. 5:15; 6:22-23

33 Ḥeqkim qiraoƣni yeqip qoyup, uni yoxurun jayda qoymas, yaki üstigə sewətni kəmtürüp qoymas, bəlki qiraoƣdanning üstigə qoyidu; buning bilən əygə kirgənlər yoruqluqni kəridu.
34 Tənning qirioƣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. Lekin əgər kəzüng hunük bolsa pütün wujudung qarangoƣu bolidu. 35 Xuning üqün ḥezi boloƣinki, wujudungdiki «yoruqluq» qarangoƣuluq bolmisun! 36 Əmdi əgər barqə

11:28 Mat. 7:21; Yuḥ. 6:29; Rim. 2:13.

11:29 «... Buningoƣa «Yunus pəyoƣəmbərdə kərülgən məjizilik alamət»tin baxqa ḥeqqandaq ikkinqi bir alamət kərsitilməydu» — «Mat.» 12:39-40-ayətlərgə qaralsun («Yunus pəyoƣəmbər yooƣan beliqning qorsiqida üq keqə-kündüz yatqandək, Insan'ooƣlimu ohxaxla üq keqə-kündüz yərning baoƣrida yatidu»).

11:29 Yun. 2:1,11.

11:31 «Jənubtin kəlgən ayal padixaḥi» — «Xəba padixaḥliqining ayal padixaḥi»ni kərsitidu («1Pad.» 10:1-10ni kərüng). «Xəba» bəlkim jənubiy Ərəbistanni kərsitidu.

11:31 1Pad. 10:1; 2Tar. 9:1; Mat. 12:42.

11:32 «Qiyamət küni Ninəwəlikilər bu dəwrdikilər bilən təng qopup, bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu. Qünki Ninəwəliklər Yunus pəyoƣəmbər jakarlioƣan həwərni anglap towa qiloƣan; wə mana, Yunus pəyoƣəmbərdinmu uluoƣ birsi muxu yərdə turidu!» — bu ayətlər (29, 30 wə -32-)də əysa Yunus pəyoƣəmbərning yooƣan bir beliqning iqidə üq kün turup tirik qiqqanliqini tiloƣa elix arqiliq əziningmu əlüp, üqinqi küni tirilidioƣanliqini aldin eytqan. Təwrat, «Yunus» 1-2-bablarni wə xu kitabtiki «Yunus pəyoƣəmbərning alamət-karamiti» toƣruluk «qoxumqə səz»imiznimu kərüng. «bu dəwrdikilərning gunaḥlirini bekitidu» — demək, «Butpərəs Ninəwəliklər Yunus pəyoƣəmbərning təlimini anglap, yaman yoldin qaytqan. Biraq, bu yərdə Yunus pəyoƣəmbərdinmu uluoƣ birsi boloƣan Məsiḥ silərni yaman yoldin qaytixqa qaqirsa, qulaq salmidinglar».

11:32 Yun. 3:5.

11:33 «...üstigə sewətni kəmtürüp qoymas» — «sewət» grek tilida «əlqəm sewət».

11:33 Mat. 5:15; Mar. 4:24; Luqa 8:16.

11:34 «əgər kəzüng sap bolsa» — grek tilida «sap» degən səzning ikki mənisi bar: — (1) «bir, bəlünməs, birləxkən, saq»; (2) «sehiy» degən mənisi bar. Demək, xundaq boloƣanda «sap» degən səzning toluq mənisi «kəzüng Hudaoƣila qarisa...» wə «sən ezüng sehiy bolsang....» degən bolidu. **«əgər kəzüng hunük bolsa,...»** — «hunük» degən səz grek tilida ḥəm «rəzil» ḥəm «saq əməs, ajiz, kesəl» degən ikki mənini bildüridu. **«Tənning qirioƣi kəzdur. Xunga əgər kəzüng sap bolsa, pütün wujudung yorutulidu. Lekin əgər kəzüng hunük bolsa pütün wujudung qarangoƣu bolidu»** — Təwrat, «Pənd.» 20:27ni kərüng.

11:34 Mat. 6:22.

11:35 «Xuning üqün ḥezi boloƣinki, wujudungdiki «yoruqluq» qarangoƣuluq bolmisun!» — muxu sirlik gəp sahtipəzlikni kəzdə tutidu. Qünki birsi sahtipəzlikni qilip: «Məndə yoruqluq (ḥəqiqət) bar» dəp turuwalsa, ahir berip qoqum əz-əzini aldaydu; andin keyin uningda boloƣan

wujudung yoruk bolsa wə uning ḥeq yeri ḳarangoɣu bolmisa, wujudung huddi qiraoɣ parlaḳ nuri bilən seni yorutḳandək tamamən ayding bolidu.

Pərisiylər bilən Təwrat ustazlirining sahtipəzlikini əyibləx

Mat. 23:1-36; Mar. 12:38-40; Luḳa 20:45-47

37 Əysa səz ḳiliwatḳanda, bir Pərisiy uni əyigə oɣizaoɣa təklip ḳildi. Xuning bilən u əygə kirip, dastihanda olturdi.. 38 Lekin ḥeliḳi Pərisiy uning tamaḳtin ilgiri ḳol yumioɣinini kərüp, intayin ḥəyran boldi.. 39 Lekin Rəb uningoɣa:

— Əmdi silər əy Pərisiylər, qinə-ḳaqilarning texinila yuyup pakizlioɣininglar bilən iqinglar ḥərtürlük ḥerislik wə rəzillikkə toloɣandur..

40 Əy nadanlar, texini Yaratḳuqi iqinimu yaratḳan əməsmu?! 41 Əmdi əz iq-iqinglardin həyrhaḥlik ḳilinglar wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu..

42 Ḥalinglaroɣa way, əy Pərisiylər! Qünki silər ḥətta yalpuz bilən suzapning wə ḥərhil dora-dərmanlarning ondin birini əxrə ḳilip Hudaoɣa ataysilər-yu, birak adalət wə Hudaning muḥəbbitini ḥeq etibaroɣa almay ketiwerisilər. Dərwəḳə, awwal muxu ixlarni orundixinglar kerək, andin xu ixlarnimu ada ḳilmay ḳoymaslikinglar kerək..

43 Ḥalinglaroɣa way, əy pərisiylər! Qünki silər sinagoglarda aldinḳi orunlarda olturuxḳa, bazarlarda kixilərning silərgə boloɣan ḥərmətlik salamlirioɣa amraḳsilər.. 44 Silərgə way! Qünki silər huddi kixilər ketiwetip, üstigə dəssəp selipmu səzməy ətüp kətkən gərlərgə ohxaysilər! — dedi..

45 Təwrat əḥliliridin biri uningoɣa:

— Ustaz, bularni eytḳining bizgimu ḥaḳarət boldi! — dedi.

46 U uningoɣa mundaḳ jawab bərdi:

— Silərgimu way, əy Təwrat əḥliliri! Qünki silər kətürəlmigüdək eoɣir yüklərni adəmlərning zimmisigə artip ḳoysilər-yu, əmma əzünglar bu yüklərni kətürüxkə birmu barmiḳinglarni təgküzməysilər!..

47 Silərgə way! Qünki pəyoɣəmbərlərning ḳəbrilirini yasap keliwatisilər, lekin ata-bowiliringlar ularni əltürdi.. 48 Xuning bilən silər ata-bowiliringlar ḳiloɣanlirioɣa razi boloɣanliḳinglaroɣa guwaḥlik berisilər. Qünki ular pəyoɣəmbərlərni əltürdi wə silər ularning ḳəbrilirini yasaysilər.. 49 Bu

---

ḳarangoɣuluk adəttiki «gunaḥkar» kixilərdə boloɣan ḳarangoɣuluḳtin tehimu eoɣir bolup ḳalidu. U wakitta bu kixilərdə boloɣan «yorukluk» əməliyəttə ḳarangoɣuluḳtur. Mundaḳ sahtipəzlik adəttə pəḳət məlum etiḳadi bar kixilər yaki dindarlar arisida pəyda bolidu.

11:37 «...dastihanda olturdi» — grek tilida «...dastihanda yatti». Yəhudiy həlḳi dastihanda yanpaxlap yatatti.

11:38 «ḥeliḳi Pərisiy uning tamaḳtin ilgiri ḳol yumioɣinini kərüp, intayin ḥəyran boldi» — Yəhudiy həlḳi «tamaḳtin ilgiri ḳol yuyux» pəḳət salamətlikkə paydilik bolupla ḳalmastin, bəlki insanlaroɣa bir hil diniy sawab yətküzidu, dəp ḳaraytti. Undaḳ ḳilmaslik ata-bowilirining ḳaldiroɣan ḳaidə-yosunlirioɣa səl ḳarap ularoɣa ḳilinoɣan bihərmətlikkə barawər idi. Xübḥisizki, Məsiḥ xu qaoɣda ḳəstən ḳol yumay dastihanda olturoɣanidi.

11:39 Mat. 23:25; Tit. 1:15.

11:41 «əz iq-iqinglardin həyrhaḥlik ḳilinglar wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu» — baxḳa birhil tərjimisi: «piyalə iqidikidin sədiḳə beringlar, wə mana, ḥəmmə nərsə silərgə pakiz bolidu». Lekin bizningqə muxu yərdə Məsiḥ insanning **əz iqini** Hudaoɣa beoɣixlax kerəklikining ḥəmmidin muḥim ikənlikini kərsitidu.

11:41 Yəx. 58:7; Dan. 4:24; Luḳa 12:33.

11:42 «silər *Pərisiylər* ḥətta yalpuz bilən suzapning wə ḥərhil dora-dərmanlarning ondin birini əxrə ḳilip Hudaoɣa ataysilər-yu» — oḳurmənlərning esidə barki, Huda Təwrat ḳanunida ibadəthanidiki ixlar wə kahinlarning kirimi üqün Əz həlḳining məḥsulatliridin «ondin bir ülüxi»ni tələp ḳiloɣanidi. **«birak adalət wə Hudaning muḥəbbitini ḥeq etibaroɣa almay ketiwerisilər»** — Əysaning «Hudaning muḥəbbiti» degini ḥəm Huda insanlaroɣa baoɣlioɣan muḥəbbət ḥəm insanlar Hudaoɣa baoɣlax kerək boloɣan muḥəbbətnimu əz iqigə alsa kerək.

11:42 1Sam. 15:22; Ḥox. 6:6; Mik. 6:8; Mat. 9:13; 12:7; 23:23.

11:43 «silər *Pərisiylər*... Bazarlarda kixilərning silərgə boloɣan *ḥərmətlik* salamlirioɣa amraḳsilər» — tarih tətḳiḳatlirioɣa asasən, Yəhudiylarning əz «ustazliri»oɣa ḳiloɣan «salamlar»ni intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.

11:43 Mat. 23:6; Mar. 12:38; Luḳa 20:46.

11:44 «...silər huddi kixilər ketiwetip, üstigə dəssəp selipmu səzməy ətüp kətkən gərlərgə ohxaysilər!» — Yəhudiy mollilarning Təwrat ḳanunioɣa xərḥ berixiqə «kəbrilərgə tegix» adəmni kəq kirgüqə «napak» ḳilatti, yuyunux kerək idi.

11:44 Mat. 23:27.

11:46 «silər kətürəlmigüdək eoɣir yüklərni adəmlərning zimmisigə artip ḳoysilər-yu,...» — «eoɣir yüklər» ḥər türlük ḳattiḳ diniy ḳaidə-yosunlarni kərsitidu.

11:46 Yəx. 10:1; Mat. 23:4; Ros. 15:10.

11:47 Mat. 23:29.

11:48 «ular *, yəni ata-bowiliringlar* pəyoɣəmbərlərni əltürdi

səwəbtinmu Hudaning danaliqi dəyduki: «Mən ularoɣa pəyoɣəmbərlər wə rosullarni əwətimən wə bulardin bəzilirini ular eltüridu wə bəzilirini ziyankəxlik bilən qooɣliwetidu».. 50-51 Xuning bilən dunya apiridə boloɣandin buyanqi barliq pəyoɣəmbərlərning tökülgən qan qərzliri, yəni Habilning tökülgən qenidin tartip taki ibadəthanidiki qurbangah bilən muqəddəs jay arilikida qətl qilinoɣan kahin Zəkəriyaning tökülgən qenioɣiqə barliq qan qərzlər üqün muxu dəwrdikilərdin hesab elinidu. Mən silərgə bərhək xuni eytip qoyayki, bularning həmmisi muxu dəwrdin elinidioɣan bolidu!..

52 Halinglaroɣa way, əy Təwrat əhliliri! Qünki hekmət həzinisining aqquqini elip turup, əzünglar uning iqigə kirmidinglar wə kirəy degənlərnimu kirgüzmidinglar..

53 U xu yərdin qikkandin keyin, Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər uning bilən qattiq qarxilixip, uningoɣa kəp ixlarni muzakirilixixkə qistidi.. 54 wə uning üstidin xikayət qilixqa səzidin birər əyib tepiwelixqa paylap yürətti.

Sahtipəzliktin hoxyar bolux

Mat. 10:19-20; 10:28-33; 12:32

12 1 Xu qaoɣlarda, mingliɣan kixilər yioɣilip, bir-birini dəssiwətküdək qista-qistang boluxup kətkəndə, u awwal muhlislirioɣa səz qilip mundaq dedi:

— Pərisiylərning eqitqusidin, yəni sahtipəzlikidin hoxyar bolunglar.. 2 Qünki yoxuruloɣan heqqandaq ix axkarilanmay qalmaydu, wə heqqandaq məhpiy ix ayan bolmay qalmaydu.. 3 Xunga silərning qarangoɣuda eytqanliringlar yoruqta anglinidu; əyning iqkiridə hupiyanə piqirlaxqanliringlarmu əgzilərdə jakarlinidu..

4 Mən silər dostlirimoɣa xuni eytimənki, tənni eltürüp, baxqa heq ix qilalmaydioɣanlardin qorqmanglar.. 5 Lekin mən silərgə kimdin qorquxunglar kerəklikini kərsitip qoyay: Eltürgəndin keyin, dozahqa taxlaxqa hoquqluq boloɣuqidin qorqunglar; bərhək silərgə eytay — Uningdin qorqunglar!

6 Bəx quxqaq ikki tiyingə setilidioɣu? Lekin ularning heqbirimu Huda təripidin untulup qaloɣini yoq.. 7 Lekin hətta hərbir tal qeqinglarmu sanaloɣandur. Xundaq ikən, qorqmanglar; silər nuroɣunlioɣan quxqaqtin qimmətliksilər!.

Əysani etirap qilix wə qilmaslik

8 — Biraq mən silərgə xuni eytip qoyayki, kim meni insanlarning aldida etirap qilsa, Insan'ooɣlimu uni Hudaning pərixtiliri aldida etirap qilidu.. 9 Birak insanlarning aldida

---

wə silər ularning qəbrilirini yasaysilər» — Yəhudiy həlqi daim «uluoɣ ata-bowilirimiz» «ata-bowilirimiz qalduroɣan mukəddəs qaidə-yosunlar» dəytti. Ular muxu «ata-bowilirimiz qalduroɣan mukəddəs qaidə-yosunlar»oɣa qing esiliwalatti, lekin pəyoɣəmbərlərning səzlirigə kəngül bəlməytti, wə ularning hazir ata-bowiliridək Huda əwətkən pəyoɣəmbərlərgə, hətta Kutquzoɣuqi-Məsihkə boloɣan ziyankəxlikliri tooɣruluq heq oylanmaytti (49-ayətni kərüng).

11:49 ««Hudaning danaliqi dəyduki: «Mən ularoɣa pəyoɣəmbərlər wə rosullarni əwətimən wə bulardin bəzilirini ular eltüridu wə bəzilirini ziyankəxlik bilən qooɣliwetidu»» —bu səzlər məlum pəyoɣəmbər eytqan səz bolmioɣini bilən, u kəp bexarətlərning yioɣinqaqlinixidur.

11:49 Mat. 10:16; Luka 10:3; Yuh. 16:2; Ros. 7:51; Ibr. 11:35.

11:50-51 «yəni Habilning tökülgən qenidin tartip taki ibadəthanidiki qurbangah bilən muqəddəs jay arilikida qətl qilinoɣan kahin Zəkəriyaning tökülgən qenioɣiqə barliq qan qərzlər...» — Habilning eltürülüxi tooɣruluq «Yar.» 4:8-11ni, Zəkəriyaning eltürülüxi tooɣruluq «2Tar.» 24:20-22ni kərüng. Bu ikki wəqə Yəhudiylarning Təwratni ən'əniwi orunlaxturux tərtipi boyiqə Təwratning əng bexida wə əng ahirioɣa qoyulidu.

11:50-51 Yar. 4:8; 2Tar. 24:21; Ibr. 11:4.

11:52 Mat. 23:13.

11:53 «U xu yərdin qikkandin keyin...» — yaki «U bularni eytqanda,...».

12:1 «Pərisiylərning eqitqusidin, yəni sahtipəzlikidin hoxyar bolunglar» — «Mat.» 16:1-12nimu kərüng. Mukəddəs yazmilarda eqitqu (hemirturuq) kəp yərlərdə təkəbburluq wə sahtipəzlikkə simwol qilinidu.

12:1 Mat. 16:16; Mar. 8:15.

12:2 Ayup 12:22; Mat. 10:26; Mar. 4:22; Luka 8:17.

12:3 «hupiyanə piqirlaxqanliringlar» — grek tilida «qulakka eytkininglar».

12:4 Yəx. 51:7; Yər. 1:8; Mat. 10:28.

12:6 «bəx quxqaq ikki tiyingə setilidioɣu?» — «tiyin» grek tilida «assariyon». «ikki tiyin» — Xu dəwrdiki bir ixqining künlük həkki boloɣan «dinarius»ning 1/8 Qismi idi.

12:6 Mat. 10:29.

12:7 1Sam. 14:45; 2Sam. 14:11; 1Pad. 1:52; Luka 21:18.

12:8 Mat. 10:32.

meni tonumioŋan kixi, Hudaning pərixtiliri aldidimu tonulmaydu..
10 Insan'ooŋlioŋa qarxi səz qiloŋan ḥərqandaq kixi kəqürümgə erixələydu; lekin Muqəddəs Roḥqa kupurluq qiloŋuqi bolsa kəqürümgə erixəlməydu..
11 Lekin kixilər silərni sinagoglaroŋa yaki ḥəkümdarlar wə əməldarlarning aldioŋa elip berip soraqqa tartqanda, «Ərzgə qandaq jawab bərsəm?» yaki «Nemə desəm bolar?» dəp əndixə qilmanglar.. 12 Qünki nemə deyix kerəklikini xu waqti-saitidə Muqəddəs Roḥ silərgə əgitidu.

Əqilsiz bay ḥəkqidiki təmsil

13 Kəpqilik arisidin birsi uningoŋa:
— Ustaz, akamoŋa atimizdin qaloŋan mirasni mən bilən təng ülixixkə buyruoŋayla — dedi.
14 Lekin u uningoŋa jawabən: — Buradər, kim meni silərning üstünglaroŋa sotqi yaki üləxtürgüqi qildi? — dedi.. 15 U kəpqilikkə qarap: — Pəhəs bolup əzünglarni ḥərhil tamahorluqtin saqlanglar. Qünki insanning ḥayati uning mal-mülüklirining kəplükigə baoŋlik əməstur, dedi..
16 Andin u ularoŋa mundaq bir təmsilni eytip bərdi:
— «Bir bayning yeri mol ḥosul beriptu. 17 U kənglidə «Qandaq qilay? Qünki bunqiwala ḥosulni qoyoŋudək yerim yoq» — dəp oylaptu. 18 Andun u: — «Mundaq qilay: — Ḥazirqi ambarlirimni quwuwetip, tehimu qongini yasap, barlik məḥsulatlirim wə baxqa mal-mülüklirimni xu yərgə yioŋip saqlay! 19 Andin əz-özümgə: «Əy jenim, yioŋip saqlioŋan, kəp yil yətküdək nemətliring bar, raḥət iqidə yəp-iqip hux boloŋin!» dəydioŋan bolimən» dəp oylaptu..
20 Lekin Huda uningoŋa:
«Əy əhmək, bügün keqila jening səndin tələp qilip elinidu; undaqta bu topliqining kimgə qalidu?» dəptu..
21 Hudaning aldida dələtmən bolmay, əzigə həzinə yioŋqanning ḥali xundaq bolar».

Etiqadqilar əndixə qilmasliqi kerək

Mat. 6:19-21, 25-34

22 Andin u muhlisliroŋa mundaq dedi:
— Xuning üqün mən silərgə xuni eytip qoyayki, turmuxunglar tooŋruluq, nemə yərmiz yaki nemə kiyərmiz, dəp əndixə qil manglar.. 23 Qünki ḥayatlik yeməkliktin, tən kiyim-keqəktin əzizdur. 24 Quzoŋunlaroŋa qaranglar! Ular terimaydu wə yioŋmaydu, ularning ambar, iskilatlirimu yoq. Lekin Huda ularnimu ozuqlanduridu. Silər quxlardin qanqilik əziz-ḥə!.. 25 Aranglarda qaysinglar oŋəm-qayoŋu bilən əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?.. 26 Əgər xunqilik kiqikkinə ixmu qolunglardin kəlmisə, nemə üqün qaloŋan ixlar tooŋrisida oŋəm-əndixə qilisilər? 27 Nelupərlərning qandaq əsidioŋanlikioŋa qarap bekinglar! Ular əmgəkmu qilmaydu, qakmu egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, ḥətta Sulayman toluq xan-xərəptə turoŋandimu uning kiyinixi nilupərləning bir güliqilikimu yoq idi.. 28 Əy ixənqi ajizlar! Əmdi Huda daladiki bügün eqilsa, ətisi qurup oqaqqa selinidioŋan axu gülgiyaḥlarni xunqə bezigən yərdə, silərni tehimu kiyindürməsmu?! 29 Xundaq ikən, nemə yəymiz, nemə iqimiz dəp bax qaturmanglar, ḥeqnemidin əndixə qilmanglar.. 30 Qünki ḥərqaysi əldikilər mana xundaq ḥəmmə

12:9 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luqa 9:26; 2Tim. 2:12; 1Yuḥ. 2:23.
12:10 «Muqəddəs Roḥqa kupurluq qilix» — yaki «Muqəddəs Roḥqa qarxi gəp qilix» degən gunah tooŋruluq «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:10 1Yuḥ. 5:16.
12:11 Mat. 10:19; Mar. 13:11; Luqa 21:14.
12:14 «Buradər, kim meni silərning üstünglaroŋa sotqi yaki üləxtürgüqi qildi?» — «Mis.» 2:14ni kerüng. Məsiḥ Musa pəyoŋəmbərning rolini rət qildi. Bu muḥim ḥəqiqət üstidə «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
12:15 1Tim. 6:7.
12:19 Top. 11:9; 1Kor. 15:32; Yaq. 5:5.
12:20 Zəb. 39:6; Zəb. 52:7; Top. 2:18, 19; Yər. 17:11.
12:22 Zəb. 55:22; Mat. 6:25; Fil. 4:6; 1Tim. 6:8; 1Pet. 5:7.
12:24 Ayup 38:41; Zəb. 147:9.
12:25 «qaysinglar oŋəm-qayoŋu bilən əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?» — baxqa bir tərjimisi: «qaysinglar oŋəm-qayoŋu bilən boyungoŋa birər oŋeriq qoxalaysilər?».
12:25 Mat. 6:27.
12:27 «nelupərlər...» — yaki «yawa gül-giyaḥlar...». **«Sulayman»** — uluoŋ padixaḥ Sulayman.
12:29 «...bax qaturmanglar» — grek tilida «.... (yeməklikkə) intilmənglar».

nərsilərgə intilidu. Birak Atanglar silərning bu nərsilərgə moḥtajlikinglarni bilidu;
31 xundak ikən, Uning padixaḥlikioɣa intilinglar wə u qaoɣda, bularning ḥəmmisi silərgə ḳoxulup nesip bolidu.
32 Ḳorkmanglar, i kiqik pada! Qünki Atanglar padixaḥlikni silərgə ata kilixni hux kərdi.
33 Mal-mülkünglarni setip, kəmbəoɣəllərgə həyrhaḥlik kilinglar. Өzünglaroɣa uprimaydioɣan ḥəmyan, ərxlərdə ḥərgiz tügəp kətməydioɣan bir həzinə ḥazirlanglar; — xu yərdə ooɣri yekin kəlməydu, küyə yəp yokap kətməydu. 34 Qünki baylikinglar kəyərdə bolsa, kəlbinglarmu xu yərdə bolidu.

Məsiḥning kelixigə təyyar bolunglar!

Mat. 24:45-51

35 Silər belinglarni qing baoɣlap, qiraoɣliringlarni yandurup turunglar; 36 huddi hojayinining toy ziyapitidin ḳaytip kelixini kütüp turoɣan qakarlardək, ḥərdaim təyyar turunglar. Xuning bilən hojayin kelip ixikni ḳakḳanda, qakarlar dərḥal qikip ixikni aqidioɣan bolidu. 37 Hojayin ḳaytip kəlgəndə, qakarlirining oyoɣak, təyyar turoɣanlikini kərsə, bu qakarlarning bəhtidur! Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, hojayin өzi belini baoɣlap, ularni dastihanoɣa olturoɣuzup, ularning aldioɣa kelip xəhsən өzi ularni kütüwalidu! 38 Wə əgər hojayin ikkinqi yaki üqinqi jesəktə kəlsimu, qakarlirining xundak oyoɣakliḳini kərsə, bu ularning bəhtidur!
39 Lekin xuni bilip ḳoyunglarki, əgər өy igisi ooɣrining keqidə ḳaysi wakitta kelidioɣanlikini bilgən bolsa, u oyoɣak turup ooɣrining өygə texip kirixigə ḥərgiz yol ḳoymaytti!
40 Xuning üqün silərmu ḥərdaim təyyar turunglar; qünki Insan'ooɣli silər oylimioɣan wakit-saəttə ḳaytip kelidu.
41 Petrus uningdin: — I Rəb, sən bu təmsilni bizgila ḳaritip eyttingmu yaki ḥəmməyləngə ḳaritipmu? — dəp soridi.
42 Rəb mundak dedi:
— Hojayini өz өyidikilərgə məs'ul kilip, ularoɣa tegixlik boloɣan axlikni wakti-wakitida təkṣim kilip berixkə təyinləydioɣan ixənqlik wə pəmlik oɣojidar kim bolidu?
43 Hojayin өyigə ḳaytḳanda, qakirining xundak kiliwatkinining üstigə kəlsə, bu qakarning bəhtidur! 44 Mən silərgə bərḥək xuni eytip ḳoyayki, hojayin uni pütün igilikini baxḳuruxḳa ḳoyidu. 45 Lekin mubada xu qakar kənglidə: «Hojayinim ḥayal bolup ḳalidu» dəp, baxḳa qakarlar wə dedəklərni bozək kilixḳa wə yəp-iqip, məst boluxḳa baxlisa, 46 Xu qakarning hojayini kütülmigən bir küni, oylimioɣan bir wakitta ḳaytip kelidu wə uni kesip ikki parqə kilip, uning nesiwisini etikadsizlar bilən ohxax təkdirdə bekitidu.
47 Əmdi hojayinining iradisini bilip turup, təyyarlinip turmioɣan wə hojayinining iradisi boyiqə kilmioɣan qakar boluxioɣa tayak yəydu. 48 Birak hojayinining iradisini bilməy turup, tayak yeyixkə tegixlik ixlarni kiloɣan qakar azrak tayak yəydu. Kimgə kəp berilsə,

12:30 «ḥərḳaysi əldikilər...» — grek tilida «bu dunyadiki (yat) əllərdikilər». «Yat əllər» Yəḥudiy əməs butpərəslər bolup, tirik Hudani bilməytti; muhlislar Yəḥudiy boloɣaqka, Hudaning küq-kudriti ḥəmdə Өz həlkidin həwər alidioɣanlikioɣa ixənqi boluxi kerək idi.
12:31 1Tar. 3:13; Zəb. 37:25.
12:32 «Atanglar padixaḥlikni silərgə ata kilixni hux kərdi» — «padixaḥlik» bolsa Hudaning Өz padixaḥliki, əlwəttə.
12:33 Mat. 6:20; 19:21; Luḳa 16:9; 1Tim. 6:19.
12:35 Əf. 6:14; 1Pet. 1:13.
12:38 «əgər hojayin ikkinqi yaki üqinqi jesəktə kəlsimu, qakarlirining xundak oyoɣakliḳini kərsə, bu ularning bəhtidur!» — Yəḥudiylar keqə wakitini ḥesablioɣanda üq jesək, rimliklar bolsa tət jesək dəp ḥesablaytti.
12:38 Mat. 24:42.
12:39 «əgər өy igisi ooɣrining keqidə ḳaysi wakitta kelidioɣanlikini bilgən bolsa, u oyoɣak turup ooɣrining өygə texip kirixigə ḥərgiz yol ḳoymaytti!» — mukəddəs yazmilardiki kəp yərlərdə Pərwərdigarning künining «ooɣridək» (kütülmigən wakitta) kelidioɣanlikі tiloɣa elinidu.
12:39 Mat. 24:43; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḥ. 3:3; 16:15.
12:40 Mat. 24:44; 25:13; Mar. 13:33; Luḳa 21:34; 1Tes. 5:6.
12:42 «Hojayini өz өyidikilərgə...» — «өydikilər» muxu yərdə өydiki hizmətkarlar wə qakarlirini kərsitidu; muxu yərdə kəqmə mənisi Hudaoɣa təwədikilər, yəni barlik ixəngüqilər degənliktur. **«Hojayini өz өyidikilərgə məs'ul kilip, ularoɣa tegixlik boloɣan axlikni wakti-wakitida təkṣim kilip berixkə təyinləydioɣan ixənqlik wə pəmlik oɣojidar kim bolidu?»** — xübḥisizki, Rəb bu təmsilni ḥəmmidin awwal Petrusning өz-өzigə tətbiklixini halidi, andin ḳaloɣan rosullar, andin Hudaning barlik hizmətkarlirioɣa ḳaritip eytḳan.
12:42 Mat. 24:45; 25:21; 1Kor. 4:2.
12:47 Yak. 4:17.

uningdin tələp qilinidiƣini kəp bolidu. Qünki adəmlər kimgə kəp amanət qoyoƣan bolsa, uningdin tələp qilidiƣinimu kəp bolidu.

Məsihning tutaxturmaqqi boloƣan oti

Mat. 10:34-36

49 Mən yər yüzigə ot taxlap tutaxturuxqa kəldim wə bu otning tutixixioƣa nəqədər təqəzzamən! 50 Lekin mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm əməlgə axuruloƣuqə intayin qiynilimən!.. 51 Silər meni yər yüzigə tinqlik elip kəldimikin, dəp oylap qaldinglarmu? Yaq, mən xuni silərgə eytayki, tinqlik əməs, bəlünüx elip kəldim!.. 52 Qünki buningdin keyin, bir əydiki bəx kixi bəlünidu; üqi ikkisigə qarsi wə ikkisi üqigə qarxi bəlünidu. 53 Ata ooƣlioƣa wə ooƣul atisioƣa, ana qizioƣa wə qiz anisioƣa, qeynana kelinigə wə kelin qeynanisioƣa qarxi turidu..

Hudaning oƣəzipidin agahlanduridioƣan bexarətlik alamətlər

Mat. 16:2-3

54 Əysa yənə toplaxqan adəmlərgə mundaq dedi:

— Silər künpetix tərəptin bulutning qikkinini kərsənglar, dərhal «yamoƣur yaoƣidu» dəysilər, wə dərwəkə xundaq bolidu. 55 Jənub tərəptin xamalning qikkinini kərsənglar, «Hawa issiydu» dəysilər wə dərwəkə xundaq bolidu. 56 Əy sahtipəzlər! Silər yər bilən kəkning rənggini pərq etələysilər-yu, qandaqsigə bu zamanni pərq etəlməysilər?!

57 Əmdi nemixqa qaysi ixlarning durus ikənlikigə əzünglar həküm qilip baqmaysi lər?!.. 58 Qünki dəwagiring bilən birgə sotqi aldioƣa baroƣiningda, uning bilən yolda ketiwatqiningda, uning bilən arini oquq qilixqa intilgin; bolmisa, u seni sotqioƣa, sotqi bolsa gundipayoƣa tapxuridu wə gundipay seni zindanoƣa taxlaydu. 59 Mən sanga xuni eytip qoyayki, qərzingning əng ahirqi bir tiyininimu qoymay tələmigüqə, xu yərdin hərgiz qikalmaysən..

Towa qilix yaki halak bolux

13 1 Xu qaoƣda, birnəqqə adəm uningoƣa waliy Pilatusning bir qisim Galiliyəliklərning qenini təküp, ularning qanlirini ular qiliwatqan ibadəthanidiki qurbanliqning qanliri bilən arilaxturoƣanliqini məlum qildi..

2 U laroƣa jawabən mundaq dedi:

— Ularning bu azablarni tartqini üqün bu Galiliyəliklərni baxqa Galiliyəliklərdin gunahi eoƣir dəp qaramsilər? 3 Mən silərgə eytayki, undaq əməs! Bəlki silər towa qilmisanglar, həmminglarmu ohxax akiwəttə halak bolisilər.. 4 Siloam məhəllisidiki munar ərülüp qüxüp, on səkkiz kixini besip əltürüp qoyoƣan, silər ularni

---

12:50 «mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm əməlgə axuruloƣuqə intayin qiynilimən!» — bu ayəttiki «qəmüldürüx» xübhisizki uning əlümidur. Bu tooƣruluk «Əfəsusluqlaroƣa»diki «qoxumqə səz»imizni kərüng. Muxu qəmüldürülüxtin keyin Mukəddəs Rohning oti yər yüzidə tutuxturulidu. «Ros.» 2-babni kərüng!

12:50 Mat. 20:22; Mar. 10:38; Əf.4:5

12:51 Mat. 10:34.

12:53 Mik. 7:6

12:57 Mat. 5:25-26

12:59 «əng ahirqi bir tiyininimu qoymay tələmigüqə» — «tiyin» grek tilida «ləpton» — pulning əng kiqik birliki, xu dəwrdiki bir ixqining künlük həkki boloƣan «dinarius»ning 1/128 qismi idi. **«dəwagiring bilən birgə sotqi aldioƣa baroƣiningda, uning bilən yolda ketiwatqiningda, uning bilən yarixip dost boluxqa intilgin; .. bolmisa... ... əng ahirqi bir tiyininimu qoymay tələmigüqə, xu yərdin hərgiz qikalmaysən»** — bu kəp əhwallirimizoƣa mas kelidioƣan intayin əməliy nəsihət, əlwattə. Uning üstigə muxu yərdə bəlkim təmsil boluxi mumkin; qünki Məsihning səzliridə «Əgər... bolsa» degən səz yoq. Demək, Isrraillarning üstigə ərzi bar idi; bu ərz qiloƣuqi bolsa bəlkim Huda Əzidur. Hazir «yaraxturulup dost bolux»ning towa qilix pursiti bolsimu, hərhalda waqti qəkliktur. Təwəndiki 13-babnimu kərüng.

13:1 «... waliy Pilatusning ... ularning qanlirini ular qiliwatqan ibadəthanidiki qurbanliqning qanliri bilən arilaxturoƣanliqi» — ayəttə «ibadəthana» degən səz yoq. Biraq qurbanlik qilix baxqa yərdə bolmaytti. «qanliri... qurbanlikning qanliri bilən arilaxturdi» — demək, Pilatus ularni ibadəthanida ibadət üstidə eltürüwətti.

13:3 «həmminglar ohxax akiwəttə halak bolisilər» — bu səz bəlkim Rim imperiyəsi miladiyə 70-yilida Yerusalem wə baxqa xəhərlərni wəyran qilixini wə xuning bilən təng dozahnimu kərsitixi mumkin. 5-ayətning mənisimu xundaq.

Yerusalemda turuwatqan baxqlardin qəbiһ, dəp qaramsilər?.. [5] Mən silərgə eytayki, undaq əməs! Bəlki silər towa qilmisanglar, һəmminglarmu ohxax aqiwəttə һalak bolisilər.

Towa qilmasliqning aqiwiti — mewə bərməydioqan dərəh

[6] Andin u bu təmsilni səzləp bərdi:
— Məlum bir kixining üzümzarliqida tikilgən bir tüp ənjür dərihi bar ikən. U u dərəһtin mewə izdəp kəptu, lekin һeq mewə tapalmaptu. [7] U baoqwəngə: «Qara, üq yildin beri bu ənjür dərihidin mewə izdəp keliwatimən, birak bir talmu mewə tapalmidim. Uni kesiwət! U nemə dəp yərni bikardin-bikar igiləp turidu?» dəptu. [8] Lekin baoqwən: «Hojayin, uningoqa yənə bir yil təgmigəyla. Bu wakit iqidə uning tüwidiki topilarni boxitip, ooqutlap bakay. [9] Əgər kelər yili mewə bərsə, yahxi hop! Birak bərmisə, kesiwətkəyla» dəptu baoqwən.

Xabat küni dok ayalni sakaytix

[10] Bir xabat küni, u bir sinagogta təlim beriwatatti. [11] Mana xu yərdə on səkkiz yildin beri zəipləxtürgüqi bir jin təripidin tutulup, dəmqiyip ərə turalmaydioqan bir ayal bar idi.. [12] Əysa uni kərgəndə, yenioqa qakirip:
— Hanim, sən bu zəiplikingdin azad boldung!
— dedi. [13] Andin u qolini uning uqisioqa qoyuwidi, ayal dərһal ruslinip tik turup, Hudani uluoqlidi.
[14] Birak sinagogning qongi Əysaning xabat küni kesəl sakaytqinidin oqəzəplinip, kəpqilikkə:
— Adəmlər ix qilix kerək boloqan altə kün bar, xu künlərdə kelip sakaytilinglar; lekin xabat künidə undaq qilmanglar, — dedi..
[15] Xunga Rəb uningoqa mundaq jawab bərdi:
— Əy sahtipəzlər! Ҳərbiringlar xabat küni torpaq wə exikinglarni oqurdin yexip, suoqaroqili baxlimamsilər?!.. [16] Əmdi Xəytan mana on səkkiz yil booqup kəlgən, Ibraһimning bir qizi boloqan bu ayal dəl xabat künidə bu sirtmaqtin boxitilsa, bu xabat künining yarixiqi bolmamdu?!..
[17] U muxu səzni qiloqanda, uningoqa qarxi qikqanlar hijalətkə qaldi; birak halayiq uning qiliwatqan һəmmə ajayib ixliridin xadlinip yayridi.

Hudaning padixaһliqini uruq wə hemirturuqqa ohxitidioqan təmsillər

Mat. 13:31-33; Mar. 4:30-32

[18] U səzini dawamlaxturup mundaq dedi:
— Hudaning padixaһliqi nemigə ohxaydu? Mən uni nemigə ohxitay?.. [19] U goya bir tal qiqa urukioqa ohxaydu; birsi uni elip əz beoqida terioqanidi; u əsüp yooqan dərəh boldi; asmandiki uqar-qanatlar kelip uning xahlirida uwilidi..

13:4 «Siloam» — (ibraniy tilida «Xiloaһ») Yerusalemdiki bir məһəllə. «Nəһ.» 3:15 wə «Yəx.» 8:6ni kerüng. **«silər ularni Yerusalemda turuwatqan baxqlardin qəbiһ, dəp qaramsilər?»** — «qəbiһ» muxu yərdə grek tilida «qərzdar» dəp ipadilinidu.
13:11 «... on səkkiz yildin beri zəipləxtürgüqi bir jin təripidin tutulup...» — «jin» — Grek tilida «roһ». **«ərə turalmaydioqan bir ayal bar idi»** — «ərə turalmaydioqan» grek tilida «bexini kətürəlməydioqan».

13:14 «sinagogning qongi əysaning xabat küni kesəl sakaytqinidin oqəzəplinip...» — uning oqəzəplinixining üq səwəbi bar idi: (1) ularning qaidə-yosunliri boyiqə ayal kixi sinagogning otturioqa kəlməsliki kerək idi (ular kəynidə olturatti yaki turatti); (2) yənə qaidiliri boyiqə ər kixi ayal kixigə һeq təgmsəliki kerək, һətta adəttə natonux ayal kixigə gəp qilmasliki kerək idi; (3) əysa xabat künidə kesəl sakaytti.
13:14 Mis. 20:9; Qan. 5:13; Əz. 20:12.
13:15 «Əy sahtipəzlər! Ҳərbiringlar xabat küni torpaq wə exikinglarni oqurdin yexip, suoqaroqili baxlimamsilər?!» — buni «ixlə» yaki «hizmət qilix» dəp ҳesablaxqa bolsimu, insan bu zuwansiz ҳaywanlaroqa muxundaq «insanpərwərlik» kərsətmisə, tolimu rəһimsizlik bolatti. Undaqta insanoqa rəһim kərsitixkə bolmamdu?!
13:15 Mis. 23:5; Qan. 22:4; Luqa 14:5.
13:16 «Ibraһimning bir qizi boloqan bu ayal» — «Ibraһimning qizi» degən ibarə ayalning Ibraһimning əwladi ikənlikini kərsitidu, əlwəttə, xundaqla bəlkim uningda һəqiqiy etiqad boloqanliqinimu kərsitixi mumkin.
13:18 Mat. 13:31; Mar. 4:30.
13:19 «U *, yəni Hudaning padixaһliqi* goya bir tal qiqa urukioqa ohxaydu» — «qiqa urukqi» Asiyadiki barlik uruqlar iqidə əng kiqiki. **«u əsüp yooqan dərəh boldi»** — adəttə qiqa əsüp yetilgəndə 2-3 metrlik kəqət bolidu. Lekin bu təmsildur; Hudaning padixaһliqining bəzi jəһətliri adəttin taxqiri bolidu.
–Oqurmənlərgə ayanki, təmsillərdə «quxlar» adəttə jinxəytanlarni bildüridu (məsilən, 8:5ni kerüng).

20-21 U yənə: — Hudaning padixaһlikini nemigə ohxitay? U huddi eqitқuoqa ohxaydu; bir ayal uni ķolioqa elip, üq jawur unning arisioqa yoxurup, taki pütün hemir boloquqə saķlidi, — dedi.

Ҥayatning tar ixiki

Mat. 7:13-14, 21-23

22 Əysa Yerusalemoqa ķarap səpirini dawamlaxturup, besip ətkən ҥərķaysi xəһəryezilarda təlim berip mangdi. 23 Birəylən uningdin:

— I təķsir, ķutķuzulidioqanlarning sani azmu? — dəp soridi.

Əysa kəpqilikkə mundaķ jawab bərdi:

24 — Silər tar ixiktin kirixkə kürəx ķilinglar. Qünki mən silərgə xuni eytayki, nuroqun adəmlər kirəy dəp izdənsimu, əmma kirəl məydu. 25 Өyning igisi ornidin turup ixikni takioqandin keyin, silər taxķirida turup ixikni ķekip: «Rəb, bizgə aqķin!» dəp yalwuroqili turoqininglarda, u silərgə jawabən: «Silərning nəlikinglarni bilməymən» — də ydu. 26 Andin silər: «Biz sening aldingda yegən, iqkən, sənmu bizning koqilirimizda təlim bərgən» desənglar, 27 u yənə jawabən: «Silərning nəlikinglarni bilməymən, məndin neri ketinglar, əy ķəbiһlik ķiloquqilar!» dəydu. 28 Silər Ibraһim, Isһaķ, Yaķup wə barlik pəyoqəmbərlərning Hudaning padixaһlikі iqidə ikənlikini, əzünglarning sirtқa taxliwetilgininglarni kərgininglarda, yioqa-zarlar kətürülidu, qixlar oququrlaydu. 29 U qaoqda, kixilər məxrik bilən məoqribtin wə ximal bilən jənubtin kelixip, Hudaning padixaһlikida dastihanda olturidu. 30 Xuning bilən mana, xu qaoqda aldida turoqanlardin arkioqa ətidioqanlar, arkida turoqanlardin aldioqa ətidioqanlar bar bolidu.

Əysaning Yerusalemoqa baoqlioqan meһir-muһibbiti

Mat. 23:37-39

31 Dəl xu wakitta birnəqqə Pərisiylər Əysaning aldioqa kelip uningoqa:

— Muxu yərdin qikip əzüngni nerioqa al. Qünki Ҥerod seni əltürməkqi, — dedi.

32 U ularoqa:

— Berip xu tülkigə eytinglar: Mana mən jinlarni ҥəydiwetip, bügün wə ətə xipa berərmən wə üqinqi küni takamullaxturulimən, dənglar. 33 Ҥalbuki, bügün wə ətə wə əgünlükkə mengip yürüxüm kerəktur; qünki ҥeq pəyoqəmbərning əltürülüxi Yerusalemdin baxқa ҥeqқandaқ jayda mumkin bolmas.

13:20-21 «üq jawur un» — (yaki «üq kürə un») grek tilida «üq saton», ibraniy tilida «üq seaһ». Bir «saton» 7 kilogram idi; bu heli kəp un bolup, yüz adəmning tamikioqa yetətti. «Yar.» 18:6ni kərüng.

–Okurmənlərgə yənə ayanki, təmsillərdə «eqitқu» yaki «hemirturuq» adəttə yaman təsirlər (təkəbburluқ, sahtipəzlik)ni bildüridu (məsilən, 12:1ni kərüng).

13:20 Mat. 13:33;

13:21 Yar. 18:6; Qəl. 15:8-9;Mat. 13:33

13:22 Mat. 9:35; Mar. 6:6.

13:24 Mat. 7:13.

13:25 Mat. 25:11,12; Luқa 6:46.

13:27 Zəb. 6:8; Mat. 7:23; 25:12,41.

13:28 Mat. 8:11, 12; 13:42; 24:51.

13:29 «kixilər məxrik bilən məoqribtin wə ximal bilən jənubtin kelixip, Hudaning padixaһlikida dastihanda olturidu» — «məxrik bilən məoqribtin wə ximal bilən jənubtin» kəlgənlər Yəһudiy əməslərni kərsitidu. «Olturidu» baxқa izaһatlarda kərsitilgəndəқ grek tilida «yatidu» degən səz bilən ipadilinidu.

13:29 Yəx. 2:2; Mal. 1:11; Mat. 8:11.

13:30 «aldida turoqanlardin arkioqa ətidioqanlar, arkida turoqanlardin aldioqa ətidioqanlar bar bolidu» — grek tilida «ahirkilardin birinqisi bolidioqanlar bar bolidu, birinqilərdin ahirkisi bolidioqanlar bar bolidu» dəp ipadilinidu.

–Bu ajayib ҥəkikətning kəp jəһətliri bar; birak roxənki, xu künidə Huda əsli qakiroqan Yəһudiylar Hudaning padixaһlikida hijalətkə қaldurulidu wə əsli butpərəs boloqan Yəһudiy əməslər uningda izzətkə erixidu.

13:30 Mat. 19:30; 20:16; Mar. 10:31.

13:32 «üqinqi küni takamullaxturulimən» — baxқa birhil tərjimisi: «üqinqi küni nixanimoqa yetimən» yaki «üqinqi küni ixlirimni tamam kilimən». Lekin ixinimizki, tərjimimiz grek tilioqa sadiktur. Təwəndiki izaһatni kərüng. **«Berip xu tülkigə eytinglar: Mana mən jinlarni ҥəydiwetip, bügün wə ətə xipa berərmən wə üqinqi küni takamullaxturulimən, dənglar»** — bu sirlik gəpning mənisi bəlkim: «Manga қaloqan kiska wakit iqidə Huda manga bekitkən pilani boyiqə səndin қorқmay ixləwerimən. Kiska wakit iqidə mən Hudadin tapxuruwaloqan wəzipəmni tamam kilimən wə xundakla əzüm «takamullaxturulimən»» degəndəк boluxi mumkin. Uning üstigə, Məsiһning «takamullaxturulimən» degən sirlik səzi, xübһisizki, kəp jəһətliktur. «Ibr.» 2:10də ohxax ҥəkikət tepilidu wə «ibraniylaroqa»diki «қoxumqə səz»imizdə bu tooqruluқ azraқ tohtilimiz.

13:33 «Ҥalbuki, bügün wə ətə wə əgünlükkə mengip yürüxüm kerəktur» — Əysa bu səzni kiloqanda tehi Galiliyə

[34] Əy Yerusalem, Yerusalem! Pəyoɣəmbərlərni
əltüridioɣan wə sanga əwətilgənlərni qalma-
kesək kilidioɣan xəhər! Mən kanqə ketimlap
mekiyan əz qüjilirini kanat astioɣa aloɣandək
sening baliliringni koynumoɣa almakqi
boldum, lekin silər halimidinglar.. [35] Mana
əyünglar taxlinip wəyranə bolup kalidu;
wə mən silərgə xuni eytip koyayki, silər
«Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqigə
mubarək boloɣay!» demigüqə, meni yənə
kərəlməysilər..

Xabat künidə kesəl sakaytix

14 [1] Wə xundak boldiki, bir xabat
küni u Pərisiylərdin boloɣan bir
həkümdarning əyigə oɣizaoɣa bardi; əmdi
ular uni paylap yürüwatatti. [2] Wə mana, u
yərdə suluk ixxik kesiligə giriptar boloɣan
bir adəm bar idi. [3] Əysa Təwrat əhliliri wə
Pərisiylərdin:
— Xabat küni kesəl sakaytix Təwrat
kanunioɣa uyoɣunmu-yok? — dəp soridi.
[4] Birak ular lam-jim demidi. U heliki kesəlgə
kolini təgküzüp, sakaytip yoloɣa saldi. [5] An-
din u ulardin yənə:
— Aranglardin biringlarning mubada xabat
künidə exiki ya kalisi kudukka qüxüp kətsə,
uni dərhal tartip qikarmaydioɣan zadi kim
bar? — dəp soridi..
[6] Wə ular uning bu səzlirigə heq jawab
berəlmidi.

Huda kimni yukiri kilidu?

[7] Əysa qakiriloɣan mehmanlarning əzlirigə
tərdin orunlarni kandak tallioɣinini kərüp,
ularoɣa mundak bir təmsilni eytip bərdi:
[8] — Birsi seni toy ziyapitigə təklip kilsa, tərdə
olturmioɣin. Bolmisa, səndin hərmətlikrək
birsi təklip kilinoɣan bolsa, [9] U qaoɣda seni
wə uni qakiroɣan sahibhana kelip sanga: «Bu
kixigə orun bərgəysiz» dəp kalsa, sən hijaləttə
kelip pəgahoɣa qüxüp kalisən.. [10] Lekin sən
qakiriloɣanda, berip pəgahta olturoɣin.
Xuning bilən seni qakiroɣan sahibhana kelip:
«Əy dostum, yukirioɣa qiking» deyixi mum-
kin wə xuning bilən sening bilən dastihanda
olturoɣanlarning həmmisining aldida sanga
izzət bolidu.. [11] Qünki hərkim əzini üstün tut-
sa təwən kilinidu wə kimdəkim əzini təwən
tutsa üstün kilinidu..

Həkikiy mehmandostlukning yoli

[12] U əzini mehmanoɣa qakiroɣan sahibhanioɣa
mundak dedi:

əlkisidə idi. Hərodning Yerusalem bilən alakisi yok idi, Galiliyəni idarə kilatti. Xunga bu 32-ayəttiki səzning dawami: «Mənki Məsih Yerusalemoɣa berixim kerək, lekin undak kilixim Hərodtin kəqix üqün əməs, bəlki Hudaning pilani boloɣanliki üqün» degəndək mənidə. **«qünki heq pəyoɣəmbərning əltürülüxi Yerusalemdin baxka heqkandak jayda mumkin bolma.»** — bu kinayilik, hajwiy gəp. Bu «kapir» Hərod han Galiliyəni baxkuroɣini bilən Məsihkə hətiri bolmaydu, lekin «Hudaning güzəl xahiri»də turuwatkanlar ahir berip əysani əltüridu.
–Bu jümlidiki «mumkin bolmas» degənning baxka hil tərjimisi: «əkil yətməs».

13:34 «Əy «Yerusalem, Yerusalem!» — Mukəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki kətim qakirixi uningoɣa boloɣan qongkur mehir-muhəbbitini ipadilap, uning əzigə əziz ikənlikini kərsitidu. **«Mən kanqə ketimlap mekiyan əz qüjilirini kanat astioɣa aloɣandək sening baliliringni koynumoɣa almakqi boldum»** — «sening baliliring» Yerusalemda turuwatkan Yəhudiy həlkni kərsitidu, əlwättə.

13:34 Zəb. 17:8; 91:4; Mat. 23:37.

13:35 «Mana əyünglar taxlinip wəyranə bolup kalidu» — «silərning eyünglar» muxu bexarättə: (1) mukəddəs ibadəthana (u kinayilik bilən «Hudaning əyi» deməydu): (2) pütkül Israil jəmətini kərsitidu. Qünki rimliklar miladiyə 70-yilida kelip, ularning mukəddəs ibadəthanisini wəyran kilidu wə Yəhudiy həlkini dunyaning hərbir bulung-puxkakliriɣa tarkitiwetidu. **«Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqigə mubarək boloɣay!»** — bu bolsa Yəhudiy həlkining Məsihni karxi elixida deyixigə tegixlik sözlərdur. Məsih Yerusalemoɣa kirgəndə gərqə məlum bir kisim kixilər xundak səzni kiloɣini bilən («Luka» 19:28-48ni, bolupmu 38-ayətni kərüng), (1) ularning undak degənliri sap etikadtin bolmioɣan; (2) pütün həlk undak degini yok, bəlki ixənmigan. Xuning bilən Əysa Məsihning muxu dunyaoɣa kayta kelixi, xundakla Yəhudiy həlkining uni kayta kerüxi üqün pütkül həlk awwal uni «Məsih-kutkuzoɣuqimiz», yəni «Pərwərdigarning nami bilən kəlgüqi» dəp etirap kilixi kerəktur (bu bexarət «Rim.» 11:25-27, «Zək.» 12:7-14 wə baxka yərlərdə tepilidu).

13:35 Zəb. 69:25; 118:26; Yəx. 1:7; Yər. 7:34; Mik. 3:12; Mat. 23:38; Ros. 1:20.

14:5 «aranglardin biringlarning mubada xabat künidə exiki ya kalisi kudukka qüxüp kətsə...» — bəzi kona kəqürmilərdə «exiki» əməs, bəlki «balisi» dəp okulidu.

14:5 Mis. 23:5; Kan. 22:4; Luka 13:15.

14:9 «... pəgahoɣa qüxüp kalisən» — grek tilida «... ahirki orunoɣa qüxüp kalisən».

14:10 Pənd. 25:6, 7.

14:11 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luka 1:51; 18:14; Yak. 4:6,10; 1Pet. 5:5.

— Meһmanni tamakһa yaki ziyapətkə qakiroŋiningda, dost-buradər, kerindax, uruk-tuoŋkan yaki bay kolum-koxniliringni qakirmioŋin. Qünkiularmu seni meһmanoŋa qakirip, mərһəmitingni kayturuxi mumkin.
13 Xuning üqün ziyapət berəy desəng, oŋerib-oŋurwa, meyip-nakar, akşak-qolak, kor-əmalarni qakiroŋin 14 wə bəht-bərikət kərisən; qünki u kixilərning yahxilikingni kayturuxning amali yoktur. Xuning bilən һəkkaniylarning kayta tirilgən künidə kiloŋining əzünggə kayturulidu.

Katta ziyapət tooŋrisidiki təmsil

Mat. 22:1-10

15 Uning bilən һəmdastihan olturoŋanlardin biri bu səzlərni anglap, uningoŋa:
— Hudaning padixaһlikida oŋizalanoŋuqilar nemidegən bəhtlik-һə! — dedi..
16 Birak u uningoŋa jawabən mundak dedi:
— Bir kixi katta ziyapətkə tutux kilip, nuroŋun meһmanlarni qakirip koyupt u.. 17 Dastihan selinoŋan xu saəttə, qakirini əwətip, qakiriloŋan meһmanloroŋa: «Mərһəmət, һəmmə nərsə təyyar boldi!» dəp eytiptu. 18 Birak, meһmanlarning һəmmisi barmaslikka bir-birlap əzrə-baһanə kərsətkili turuptu. Birinqisi uningoŋa: «Mən ҥelila bir parqə yər setiwaloŋanidim, berip kərüp kəlmisəm bolmaydu. Meni əpu kiloŋayla, baralmaymən» dəptu.. 19 Yənə biri: «Mən bəx koxluk əküz setiwaldim, һazir berip ularni sinap kərüxüm kerək. Meni əpu kiloŋayla, baralmaymən» dəptu.. 20 Yənə birsi: «Mən yengi əylənqən, xunga baralmaymən» dəptu.

21 Qakar kaytip kelip, bu ixlarni hojayinioŋa məlum kiptu. Hojayin oŋəzəpləngən һalda qakirioŋa: «Dərһal xəһərning qong-kiqik koqilirioŋa kirip, oŋerib-oŋurwa, meyip-nakar, akşak-qolak wə kor-əmalarni muxu yərgə yioŋip kəl» dəptu. 22 Andin qakar kaytip kelip: «Hojayin, əmr bərginingdək ada kilindi, wə yənə box orun bar!» dəptu. 23 Xuning bilən hojayin qakaroŋa: — «Өyüm meһmanlaroŋa tolux üqün yezilardiki qong-kiqik yollarni, məһəlliləmi arilap, udul kəlgən adimingni zorlap elip kəlgin!. 24 Qünki mən silərgə xuni eytayki, baxta qakiriloŋan adəmlərning ҥeqkaysisi dastihinimdin tetimaydu», dəptu.

Muhlis bolux xərtliri

Mat. 10:37-38

25 Əmdi top-top adəmlər uningoŋa һəmraһ bolup ketiwatatti. U burulup uloroŋa karap mundak dedi:
26 — Manga əgəxkənlər manga boloŋan səyüxliridin əz atisi wə anisi, ayali wə baliliri, aka-ukiliri wə aqa-singilliri, һətta əz jeninimu yaman kərmisə manga muhlis bolalmas.. 27 Kimdəkim əzining krestini yüdüp manga əgəxmisə u manga muhlis bolalmas.. 28 Aranglardin birsi munar salmakqi bolsa, aldi bilən olturup bu kuruluxni pütküzgüdək

14:12 Nəһ. 8:10; Pənd. 3:28.
14:15 «Hudaning padixaһlikida oŋizalanoŋuqilar...» — grek tilida «Hudaning padixaһlikida nan yegüqilər...».
14:16 Yəx. 25:6; Mat. 22:2; Wəһ. 19:7, 9.
14:18 «Mən ҥelila bir parqə yər setiwaloŋanidim, berip kərüp kəlmisəm bolmaydu. Meni əpu kiloŋayla, baralmaymən» — kim yərni awwal yahxi kərməy setiwalsun?
14:19 «һazir berip ularni sinap kərüxüm kerək» — yaki «һazir berip kəzdin kəqürüp kelixim kerək». «Bəx koxluk əküz» — grek tilida: «bəx boyunturuk əküz». Demək, boyunturukka ketiloŋanda bir-birigə mas kelidioŋan bəx jüp əküz.
–Əmdi kim əküzni awwal kərməy setiwalsun?

14:23 «yezilardiki qong-kiqik yollarni, məһəlliləmi arilap,...» — muxu yərdə grek tilida «yezilardiki yollardin wə qitlikлardin ətünglar,...» degən səz bilən ipadilinidu. Demək, meһmanlarni һər bulung-puqkaktin əkilix kerək.
14:26 «manga əgəxkənlər ... əz atisi wə anisi, ayali wə baliliri, aka-ukiliri wə aqa-singilliri, һətta əz jeninimu yaman kərmisə manga muhlis bolalmas» — muxu yərdə «yaman kərüx» degənlikning mənisi, xübһisizki, əz adəmlirigə boloŋan muһəbbət Hudaoŋa baoŋlioŋan muһəbbət aldida «yaman kərüx»tək kərünidu. Misal, «Yar.» 29:30-31ni kərüng.
14:26 Kan. 13:7; 33:9; Mat. 10:37.
14:27 «Kimdəkim əzining krestini yüdüp manga əgəxmisə u manga muhlis bolalmas» — rimlikлar təripidin əlüm jazasi berilgənlər mihlinidioŋan krestni mürisidə kətürüp jaza məydanioŋa baratti. «krestlinix» adəmni kiynaydioŋan, intayin dəhxətlik wə aһanətlik əlüm jaza usuli bolup, «əzining krestini kətürüx» degənning mənisiliri təwəndikilərnimu əz iqigə elixi mumkin: (1) Əysa Məsih üqün azab-okubət tartixka, (2) til-aһanət ixtixkə, (3) Hudaning iradisining əməlgə axuruluxi üqün zərür tepiloŋanda, «əz-əzini əlüm jazasioŋa һəküm kiloŋandək» əzining arzu-һəwəslirini rət kilixka təyyar bolux.
14:27 Mat. 10:38; 16:24; Mar. 8:34; Luka 9:23.

hirajət əzümdə barmu-yoq dəp ḥesab qilmasmu? 29-30 Undaq qilmioqanda, ulni selip pütküzəlmisə, kərgənlərning ḥəmmisi mazaq qilip: «Bu adəm binani baxlap qoyup pütküzəlmidi» — deməy qalmaydu.
31 Yaki bir padixaḥ yənə bir padixaḥ bilən jəng qiloqili qiqsa aldi bilən olturup: — Mening üstümgə kelidioqan yigirmə ming kixilik qoxun igisigə mən on ming əskirim bilən taqabil turalarmənmu? dəp məlqərləp kərməmdu?! 32 Əgər u «Soquxalmaymən» dəp oylisa, düxmən tehi yiraqtiki qaoqda əlqi əwətip, sulḥ xərtlirini soraydu. 33 Xuningoqa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yoqi bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas.
34 Tuz yahxi nərsidur; ḥalbuki, tuz əz təmini yoqatsa, uningoqa qaytidin tuz təmini qandaqmu kirgüzgili bolidu? 35 U tupraqqa ixlitixkə yaki ooqutqa arilaxturuxqimu yarimay, talaoqa taxlinidu. Anglioqudək quliqi barlar buni anglisun!

Yoqaloqan qoy wə yahxi padiqi tooqrisidiki təmsil

Mat. 18:12-14

15 1 Əmdi bajgirlar wə baxqa gunaḥkarlarning ḥəmmisi uning səzini anglaxqa uning ətrapioqa olaxmaqta idi. 2 Lekin Pərisiylər bilən Təwrat ustazliri oqudungxup:
— Bu adəm gunaḥkarlarni qarxi alidu wə ular bilən ḥəmdastihan olturidu! — deyixti. 3 Xunga u ularoqa munu təmsilni səzləp bərdi:
4 — Əgər aranglarda birəylənning yüz tuyaq qoyi bolup, ulardin biri yitip kətsə, toqsan toqquzini qəldə qoyup qoyup yitip kətkinini tapquqə izdiməsmu? 5 Uni tepiwaloqanda, xadlanoqan ḥalda mürisigə artidu; 6 andin əyigə elip kelip, yar-buradərliri bilən qolumqoxnilirini qaqirip, ularoqa: «Mən yitkən qoyumni tepiwaldim, mening bilən təng xadlininglar!» dəydu. 7 Mən silərgə xuni eytayki, xuningoqa ohxax, towa qiliwatqan bir gunaḥkar üqün ərxtə zor hursənlik bolidu; bu hursənlik towioqa moḥtaj bolmioqan toqsan toqquz ḥəkqaniy kixidin boloqan hursənliktin kəp artuqtur.

Yittirgən tənggə tooqrisidiki təmsil

8 — Yaki bir ayalning on kümüx dinari bolup, bir dinarni yoqitip qoysa, qiraoqni yeqip, taki uni tapquqə əyni süpürüp, zən qoyup izdim əsmu? 9 Uni tapqanda yar-buradər, qolumqoxnlirini qaqirip, ularoqa: «Mening bilən təng xadlininglar, qünki mən yoqitip qoyoqan dinarimni tepiwaldim» — dəydu. 10 Mən silərgə xuni eytayki, xuningoqa ohxax towa qiliwatqan bir gunaḥkar üqün Hudaning pərixtilirining arisida hursənlik bolidu.

Meḥir-xəpqətlik ata tooqrisidiki təmsil

11 U səzini dawam qilip mundaq dedi:
— Məlum bir adəmning ikki ooqli bar ikən.

14:31 «... məlqərləp kərməmdu?! » — baxqa birhil tərjimisi: «... məslihət qilmamdu?».
14:33 «Xuningoqa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yoqi bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas.» — bu küqlük səz tooqrisida «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
14:34 «Tuz yahxi nərsidur; ḥalbuki, tuz əz təmini yoqatsa, uningoqa qaytidin tuz təmini qandaqmu kirgüzgili bolidu?» — tuz bolsa (1) təm beridu; (2) qirip ketixtin tosidu; (3) zəhim-yarilarni saqaytidu. Muhlislarning bu dunyaoqa boloqan roli buningoqa ohxap ketixi kerək.
14:34 Mat. 5:13; Mar. 9:50.
14:35 «U *tuz* tupraqqa ixlitixkə yaki ooqutqa arilaxturuxqimu yarimay, talaoqa taxlinidu» — muxu yərdiki «tuz» degən tema üstidə «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
15:1 Mat. 9:10; Mar. 2:15; Luqa 5:29.

15:3 «xunga u ularoqa munu təmsilni səzləp bərdi...» — «muxu təmsil»: — **bir** təmsil, demək. 15-babta üq təmsildək kərünsimu, əməliyəttə üq təmsil pəqət birla mənini ipadiləydu. Xunga ularni «birla təmsil» dəp qaraymiz.
15:7 Luqa 5:32.
15:8 «bir ayalning on kümüx dinari bolup...» — «kümüx dinar» bolsa grek tilida «drakma». «drakma» bir dinaroqa barawər boloqan pul birliki.
15:10 «towa qiliwatqan ...» — towa qilix əməliyəttə (məyli naḥayiti qiska bolsun) bir jəryan, əlwəttə. **«Hudaning pərixtilirining arisida»** — grek tilida «Hudaning pərixtilirining aldida». Bu ibaridin puritiliduki, Huda Əzi «tənggisini tapqan ayal»dək hursən bolidu wə pərixtilərmu uning hursənlikidin təng bəhrimən bolidu.

12 Kiqik ooɣli atisioɣa: «Əy ata, mal-mülüktin
tegixlik ülüxümni ḫazirla manga bərgin»
dəp eytiptu. Wə u əz mal-mülüklirini ikkisigə
təḳsim ḳilip beriptu.. 13 Uzun ətməyla, kiqik
ooɣli bar-yoḳini yioɣixturup, yiraḳ bir yurtḳa
səpər ḳiliptu. U u yərdə əyx-ixrətlik iqidə
turmux kəqürüp mal-dunyasini buzup-qe-
qiptu.. 14 Dəl u bar-yoḳini sərp ḳilip tügətkən
waḳtida, u yurtta ḳattiḳ aqarqilik bolup, u
helila ḳisilqilikta ḳaptu. 15 Xuning bilən u be-
rip, xu yurtning bir puḳrasioɣa mədikar bo-
lup yalliniptu; u uni etizlikioɣa qoxḳa beḳixḳa
əwətiptu.. 16 U ḫətta ḳorsikini qoxḳilarning
yemi boloɣan purqaḳ posti bilən toyoɣuzuxḳa
təḳəzza boptu; lekin ḫeqkim uningoɣa
ḫeqnərsə bərməptu.
17 Ahir berip u ḫoxini tepip: «Atamning
xunqə kəp mədikarlirining aldidin yemək-
iqmək exip-texip turidu; lekin mən bol-
sam bu yərdə aqliktin ələy dəp ḳaldim!
18 Ornumdin turup, atamning aldioɣa berip
uningoɣa: Əy ata, mən ərxning aldidimu wə
sening aldingdimu gunaḥ ḳildim. 19 Əmdi
sening ooɣlung atilixḳa layiḳ əməsmən. Meni
mədikarliring süpitidə ḳobul ḳiloɣaysən!
— dəymən» dəp oylaptu. 20 Xuning bilən
ornidin turup atisining aldioɣa ḳaytip
mengiptu. Lekin atisi yiraḳtinla uni kərüp
uningoɣa iqi aoɣritip, aldioɣa yügürüp qiḳip,
uning boynioɣa esilip uni səyüp ketiptu..
21 Ooɣli: «Ata, mən ərxning aldidimu, sening
aldingdimu gunaḥ ḳildim. Əmdi sening
ooɣlung atilixḳa layiḳ əməsmən» — dəptu.
22 Biraḳ atisi qakarlirioɣa: «Dərḫal əng esil
tonni əkelip uningoɣa kiydürünglar, ḳolioɣa
üzük selinglar, putlirioɣa ayaoɣ kiydürünglər;
23 wə bordaḳ torpaḳni əkelip soyunglar; an-
din obdan yəp, rawurus təbrikləyli! 24 Qünki
mening bu ooɣlum ölgənidi, tirildi, yitip
kətkənidi, tepildi!» — dəptu. Andin ular
təbrikləxkili baxlaptu.
25 Əmdi qong ooɣli etizoɣa kətkənikən. U ḳaytip
keliwetip əygə yeḳin kəlgəndə nəoɣmə-nawa
bilən ussulning awazini anglaptu. 26 U qa-
karlardin birini qaḳirip, uningdin nemə ix
boluwatḳinini soraptu.
27 Qakar uningoɣa: Ukang kəldi wə atang uni
saḳ-salamət tepiwaloɣanliḳi üqün bordaḳ
torpaḳni soydi» dəptu. 28 Lekin qong ooɣli
hapa bolup, əygə kirgili unimaptu. Wə atisi
qiḳip uning əygə kirixini ətünüptu. 29 Əmma
u atisioɣa jawab berip: «Ḳara! Mən xunqə
yildin beri ḳuldək hizmitingdə boldum, əsla
ḫeqbir əmringdin qiḳip baḳmidim. Biraḳ
sən manga əl-aoɣinilirim bilən hux ḳiloɣili
ḫeqḳaqan birər ooɣlaḳmu bərmiding! 30 Le-
kin sening mal-mülükliringni paḫixilərgə
həjləp tügətkən bu ooɣlung ḳaytip kəlgəndə,
sən uning üqün bordaḳ torpaḳni soyupsən»
— dəptu.. 31 Biraḳ atisi yənə uningoɣa: «Əy
ooɣlum, sən ḫərdaim mening yenimdisən
wə mening barliḳim seningkidur. 32 Əmdi
təbrikləp xadlinixḳa layiḳtur; qünki bu
sening ukang əlgənidi, tirildi, yoḳilip
kətkənidi, tepildi» — dəptu..

15:12 «Əy ata, mal-mülüktin tegixlik ülüxümni ḫazirla manga bərgin» — demisəkmu, bundaḳ tələp eoɣir ḫərmətsizlik bolidu. «Ḳoxumqə sөz»imiznimu kərüng. **«u əz mal-mülüklirini ikkisigə təḳsim ḳilip beriptu»** — «əz mal-mülükliri» grek ilida «uning ḫayatini» yaki «uning tirikqilikini».
–Təwrat ḳanuni boyiqə tunji ooɣlioɣa təḳsim ḳilinoɣan miras kənjisiningkidin ikki ḫəssə kəp bolidu.
15:13 «Uzun ətməyla, kiqik ooɣli bar-yoḳini yioɣixturup, yiraḳ bir yurtḳa səpər ḳiliptu» — «uzun ətməyla» (grek tilida «kəp kün ətməyla») — kənji ooɣul təlipi tüpəylidin jəmiiyət aldida intayin nəprətlik bolatti.
15:15 «...xu yurtning bir puḳrasioɣa mədikar bolup yalliniptu» — grek tilida ««.. xu yurtning bir puḳrasioɣa ḳatnixiptu» bilən ipadilinidu. **«u uni etizlikioɣa qoxḳa beḳixḳa əwətiptu»** — demisəkmu, bu qoxḳilarning igisi Yəhudiy əməs; bundaḳ hizmət Yəhudiy yigitkə nisbətən intayin yirginqlik bolatti.

15:20 «Atisi yiraḳtinla uni kərüp uningoɣa iqi aoɣritip, aldioɣa yügürüp qiḳip...» — demisəkmu, bu atining jəmiiyət aldida yügürüxi, wə xundaḳla buni az dəp ooɣlini ḳarxi elixḳa yügürüxi «mətiwər kixining salapitigə muwapiḳ əməs» dəp ḳarilatti. «Ḳoxumqə sөz»imiznimu kərüng.
15:20 Ros. 2:39; əf. 2:12,17.
15:30 «sening mal-mülükliringni paḫixilərgə həjləp tügətkən» — grek tilida «sening mal-mülükliringni paḫixilərgə həjləp yəwətkən».
15:32 «əmdi təbrikləp xadlinixḳa layiḳtur; qünki bu sening ukang əlgənidi, tirildi, yoḳilip kətkənidi, tepildi» — 15-babtiki üq ḳisimlik təmsilning mol təlimi üstidə

Aldamqi oƣojidar tooƣrisidiki təmsil — dunyadiki baylikni ƣandak ixlitix kerək?

16 [1] U muhlislirioƣa yənə mundak dedi:
— Bir bayning bir oƣojidari bar
ikən. Birsi bayoƣa: «Bu oƣojidaringiz mal-
mülkingizni buzup qaqti» dəp xikayət
kiptu. [2] U oƣojidarni qakirip, uningoƣa:
«Mening sening tooƣrangda anglioƣanlirim
zadi ƣandak gəp? Oƣojidarlikingdiki ħesab-
kitabni enik tapxur; qünki mundin keyin sən
oƣojidar bolmaysən» — dəptu. [3] Oƣojidar əmdi
əz iqidə: «Nemə kilay? Qünki hojayinim meni
oƣojidarliktin məħrum kilidu. Kətmən qa-
pay desəm unqilik maoƣdur yok, tiləmqilik
kilay desəm nomus kilimən. [4] Ħə, taptim!
Oƣojidarliktin ƣaloƣinimda kixilərning meni
əylirigə ƣarxi elixi üqün, nemə kiliximni
əmdi bildim» dəp [5] əz hojayinioƣa ƣərzdar
boloƣanlarni birdin-birdin qakirip kelip, bi-
rinqisidin: «Hojayinimoƣa ƣanqilik ƣərzingiz
bar?» dəp soraptu. [6] Wə ƣərzdar: «Yüz tung
zəytun meyi» dəp jawab beriptu. Oƣojidar
uningoƣa: «Mana, ħesabat dəptiringizni
elip, bu yərdə olturup əllik tungoƣa
əzgərtiweting!» dəptu.

[7] Andin u yənə birigə: «Sizqu, ƣanqilik
ƣərz boldingiz?» dəp soraptu. U: «Yüz
kürə buoƣday» dəp jawab beriptu. Oƣojidar
uningoƣa: «Ħesabat dəptiringizni elip səksən
kürigə əzgərtiweting!» dəptu.

[8] Xuning bilən uning hojayini səmimiyətsiz
oƣojidarning bu ixtiki pəmlikliki üqün
uningoƣa ƣayil bolup mahtaptu. Qünki bu
dunyaning pərzəntliri əz dəwridə nurning
pərzəntliridin pəmliktur. [9] Wə mən silərgə
xuni eytip ƣoyayki, «Nahək dunyaoƣa
təwə mal-dunya» arkilik əzünglaroƣa dost
tutunglar; xundak kilsanglar, mal-dunya
karoƣa kəlməydioƣan boloƣan künidə xu dost-
lar silərni əbədiy makanlaroƣa ƣarxi alidu.
[10] Kimki kiqikkinə ixta sadik bolsa, qong
ixtimu sadik bolidu; wə kimki kiqikkinə
ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu
səmimiyətsiz bolidu. [11] Xunga əgər «nahək
dunyaoƣa təwə boloƣan mal-dunya»da sadik
bolmisanglar, kim silərgə ħəkikiy baylikларni
tapxursun? [12] Wə baxkilarning nərsiliridə
sadik bolmisanglar kim silərgə əzünglarning
nərsisini bərsun?

[13] Ħeqkim ikki hojayinoƣa təng hizmət
kilalmaydu. Qünki u yaki buni yaman

«ƣoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

16:6 «Yüz tung zəytun meyi» — muxu yərdə bir «tung» (grek tilida «bat») 30 litr idi. Demək, bu zəytun meyi 3000 litr bolup xu qaoƣdiki addiy ixqining üq yillik ħəkki (1000 dinar) bolatti. **«Oƣojidar uningoƣa: «Mana, ħesabat dəptiringizni elip, bu yərdə olturup əllik tungoƣa əzgərtiweting!» dəptu.»** — oƣojidar nemə kildi? Bəlkim tət mumkinqiliki bar: — (1) u ƣərzdarning ħalioƣa ƣarap ƣərz mikdarini keməytiwətti; (2) u esümini yokka qikiriwətti; (3) u əzining xerinkanisi («komission»)ni ħesabtin qikiriwətti; (4) bularning ħəmmisini kildi. Rəbbimiz oƣojidarni «səmimiyətsiz» dəp ataydu 8-ayət). Lekin uning bu «səmimiyətsizliki» oƣojidarlikidiki burunki ixlarni kərsitəmdu? Yaki ħazirki ħarikətlirinimu? Bizningqə, uning kiloƣinini qoƣum ƣərzning mikdarini əzgərtixni əz iqigə aloƣan, dəp ƣaraymiz.

16:7 «yüz kürə buoƣday» — muxu yərdə bir kürə (ibraniy tilida «kor» 390 litrni bildüridu. Demək, bu qong ƣərz idi — bəlkim 30 tonna buoƣday, Addiy ixqining on yillik ħəkki (3000 dinar) bolatti.

16:8 «bu dunyaning pərzəntliri əz dəwridə nurning pərzəntliridin pəmliktur» — «bu dunyaning pərzəntliri» Hudani tonumaydioƣan etikadsiz adəmlərni kərsitidu; «nurning pərzəntliri» Hudaning nurini ƣobul kiloƣan, xundakla «nurda yaxawatkan» «Hudaning Roħidin tuoƣuloƣan» roħiy pərzəntlirini kərsitidu.
–Bu təmsil tooƣruluk «ƣoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

16:9 ««Nahək dunyaoƣa təwə mal-dunya» arkilik əzünglaroƣa dost tutunglar» — «nahək dunyaoƣa təwə mal-dunya» grek tilida «nahək mammon». Nemixka «nahək» dəydu? Bizningqə (1) xəhsiy, yəni hususiy mal-dunya, jümlidin pulning məwjut boloƣanliki Adəm'atimizning sadir kiloƣan gunahining bir nətijisidur; (2) adəmdiki kəpinqi mal-dunya, bayliklar bolsa, Hudadin ƣorkmaydioƣan gunahkarlarning ƣolididur. Biz yənila «ƣoxumqə səz»imizdə bu kizik səz üstidə azrak tohtilimiz. **«xundak kilsanglar, mal-dunya karoƣa kəlməydioƣan boloƣan *künidə* xu dostlar silərni əbədiy makanlaroƣa ƣarxi alidu»** — demək, əz baylikinglar bilən yardəmgə moħtaj boloƣanlaroƣa yardəm beringlar; xu yol bilən ular silərgə dost bolidu wə paniy dunyadin kətkininglarda ular bakiy dunyada silərni ƣarxi elixka kütidioƣan bolidu.

16:9 Mat. 6:19; 19:21; 1Tim. 6:19.

16:10 «Kimki kiqikkinə ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu səmimiyətsiz bolidu» — yaki «Kimki kiqikkinə ixta ixənqsiz bolsa, qong ixtimu ixənqsiz bolidu».

16:11 ««Nahək dunyaoƣa təwə boloƣan mal-dunya»da sadik bolmisanglar, kim silərgə ħəkikiy baylikларni tapxursun?» — demək, bu aləmdiki mal-dunya bolsa Huda aldida «kiqikkinə bir ix» (10-ayətni kürüng), halas.

16:12 «Wə baxkilarning nərsiliridə sadik bolmisanglar kim silərgə əzünglarning nərsisini bərsun?» — bu jümlə tooƣrulukmu «ƣoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

kərüp, uni yahxi kəridu; yaki buningoƣa əzini pütünləy beoƣixlap, uningoƣa etibarsiz ƙaraydu. Xuningoƣa ohxax, silərningmu birla wakitta ħəm Hudaning, ħəm mal-dunyaning ƙulluƙida boluxunglar mumkin əməs.
14 Əmdi Pərisiylər (ular puloƣa amraƙ idi) bularning ħəmmisini anglap Əysani məshirə ƙilixti. 15 Wə u ularoƣa mundaƙ dedi: — «Silər əzünglarni adəmlərning aldida ħaƙƙaniy ƙilip kərsətküqidursilər; lekin Huda ƙəlbinglarni bilidu. Qünki adəmlərning arisida ƙədirlinidioƣini Hudaning nəziridə yirginƣliktur.
16 Təwrat ƙanuni wə pəyoƣəmbərlərning yazmiliri qəmüldürgüqi Yəħyaoƣiqə ħidayət bolup kəldi; xu wakittin baxlap Hudaning padixaħliƙining hux həwiri jakarlinip keliwatidu; padixaħliƙƙa kirməkqi boloƣanlarning ħərbiri uningoƣa bəsüp kiriwelixi kerəktur.
17 Lekin asman bilən zeminning yoƙ ƙiliwetilixi Təwratning bir qekiti bikar ƙilinixtin asandur.

18 — Ħər kim əz ayalini talaƙ ƙilip baxƙa birini alsa zina ƙiloƣan bolidu wə kimki əz eridin talaƙ ƙilinoƣanni alsa zina ƙiloƣan bolidu».

Bay bilən tiləmqi Lazarus

19 — Burun bir bay adəm bar idi; u səsün rənglik ton wə kanap kiyimlərni kiyip, ħərküni əyx-ixrət iqidə təntənə ƙilatti. 20 Wə pütün əzayini qaƙa-jaħarət besip kətkən Lazarus isimlik bir yoƙsul bar idi; u bayning dərwazisining aldioƣa ħərküni yatƙuzup ƙoyulatti. 21 Uning dastihinidin qüxüp ƙaloƣan parqi-puratlardin ƙorsiƙini toyoƣuzoƣuxƙa təxna idi. Ħalbuki, itlar kelip uning yarilirini yalaytti.
22 Əmdi xundaƙ boldiki, yoƙsul əldi wə pərixtilər uni Ibraħimning ƙuqiƙioƣa apardi. Bay ħəm ölüp dəpnə ƙilindi; 23 wə taħtisarada ƙattiƙ ƙiynilip, bexini kətürüp, yiraƙtin Ibraħimni wə uning ƙuqiƙidiki Lazarusni kərüp: 24 «Əy ata Ibraħim, manga rəħim ƙiloƣaysən! Lazarusni əwətkəysən, u barmiƙining uqini suoƣa qilap, tilimoƣa temitip sowutƙay. Qünki mən bu ot yalƙunida ƙattiƙ azabliniwatimən!» dəp warƙirap yalwurdi.
25 Lekin Ibraħim mundaƙ dedi: «Əy ooƣlum, ħayat waƙtingda ħalawətni yətküqə kərginingni wə Lazarusning dərd-bala tartƙinini yadingoƣa kəltürgin. Ħazir u təsəlli tapti, əmma sən azab tartiwatisən. 26 Wə bulardin baxƙa, biz bilən silərning ariliƙimizda yooƣan bir ħang bekitilgəndurki, bu yərdin silər tərəpkə ətəyli degənlər ətələməs wə andin biz tərəpkə ətimiz degənlər ətəlməs».
27 Əmdi bay yənə: «Undaƙta, i ata, səndin Lazarusni atamning əyigə əwətixingni ətünimən. 28 Qünki mening bəx aka-ukam bar; ularning bu azab-oƙubətlik yərgə kəlməsliki üqün Lazarus ularni ƙattiƙ

16:13 Mat. 6:24.
16:14 «Əmdi Pərisiylər ... bularning ħəmmisini anglap Əysani məshirə ƙilixti» — nemixƙa Pərisiylər Əysani məshirə ƙilixti? Xübħisizki, ularning kəzƙarixiqə, Hudani hursən ƙiloƣan, xundaƙla Huda bərikətligən adəmning jəzmən kəp bayliƙi bolidu, dəp oylaytti. Xuning bilən Məsiħ ularoƣa təwəndiki (16:19-31-ayəttiki) tarihni eytip beridu.
16:14 Mat. 23:14.
16:15 1Sam. 16:7; Zəb. 7:9
16:16 «padixaħliƙƙa kirməkqi boloƣanlarning ħərbiri uningoƣa bəsüp kiriwelixi kerəktur» — baxƙa birhil tərjimisi: «ħərbir kixigə uningoƣa kirixkə ƙət'iy dəwət ƙilinmaƙta». Bizningqə bu 16-17-ayətlər, xundaƙla «Mat.» 11:12-14-ayətlər wə «Mik.» 2:12-13-ayətlər bilən munasiwətliktur. «Mikaħ»diki «ƙoxumqə səz»nimu kərüng.
16:16 Mat. 11:12,13.
16:17 «Lekin asman bilən zeminning yoƙ ƙiliwetilixi Təwratning bir qekiti bikar ƙilinixtin asandur» — səzmusəz bolsa «lekin asman bilən yərning yoƙalmiƙi Təwrattin bir qekitning qüxmikidin asandur». «Qekit» ibraniy tilidiki əng kiqik tinix bəlgə (.).
–Təwrat wə pəyoƣəmbərlərning yazmiliri «Qəmüldürgüqi Yəħyaoƣiqə»la Israiloƣa yetəkqi boloƣan bilən ħazirmu yənila «inawətsiz» əməs. –Təwrattiki barliƙ bexarətlər əməlgə axurulidu; uning üstigə, Təwrattiki barliƙ «ħaƙƙaniy tələplər» Injildiki hux həwərni ƙobul ƙiloƣuqilarning ħəmmisi üqün yənila səyünidioƣan huxluƙtur. Təwəndiki 18-ayəttiki tələp, məsilən, Təwrattiki biwasitə tələp bolmisimu, Təwratta hatiriləngən prinsiplar muxu ħaƙiƙətni kərsitidu (məsilən, «Mar.» 10:1-12ni kərüng).
16:17 Zəb. 102:25-27; Yəx. 40:8; 51:6; Mat. 5:18.
16:18 Mat. 5:32; 19:9; Mar. 10:11; 1Kor. 7:10.
16:21 «Ħalbuki, itlar kelip uning yarilirini yalaytti» — Lazarus ħeqnemə yemigini bilən, lekin itlar uningdin azraƙ yəm alatti. Ularning Lazarusƙa tegixi bilən u «napak» dəp ħesablinatti.
16:25 Ayup 21:13.

agahlandurup qoysun» — dedi.
29 Biraq Ibrahim jawab berip uningoqa:
«Ularda Musa we baxqa peyoqembərlərning
agahˌ-guwahliqi bar; ular xularni anglisun»
— dedi.
30 Lekin u: «Yaq, i Ibrahim ata, əgər
əlgənlərdin biri tirilip ularning aldioqa
barsa, ular towa qilidu» — dedi.
31 Əmma Ibrahim uningoqa: «Əgər ular Musa
we baxqa peyoqembərlərning guwahliqini
anglimisa, hətta əlgənlərdin birsi tirilsimu, ular yənila ixinixni rət qilidu» — dedi.

Gunahˌ, kəqürüm, etiqad wə hizmət tooqrisida

Mat. 18:6-7, 21-22; Mar. 9:42

17 1 U muhlislirioqa mundaq dedi:
— Insanni putlaxturidioqan ixlar bolmay qalmaydu; lekin xu putlaxturux wasitiqisi boloqan adəmning halioqa way!
2 Bundaq adəmning bu kiqik balilardin birini gunahˌqa putlaxturoqan bolsa, boynioqa tügmən texi esiloqan halda dengizoqa taxliwetilgini əwzəl bolatti.
3 Əzünglaroqa agahˌ bolunglar! Əgər qerindixing gunahˌ qiloqan bolsa, uningoqa tənbihˌ-nəsihət qiloqin. U towa qilsa uni əpu qiloqin.
4 Mubada u bir kün iqidə sanga yəttə mərtiwə gunahˌ qilsa wə yəttə mərtiwə yeningoqa kelip: Towa qildim, desə, uni yənila əpu qiloqin.
5 Xuning bilən rosullar Rəbgə: Ixənqetiqadimizni axuroqin, — deyixti..
6 Wə Rəb ularoqa mundaq dedi:
— Silərdə qiqa uruqidək zərriqə ixənq bolsa idi, silər awu üjmə dərihigə: «Yiltizingdin qomurulup, dengizoqa kəqüp tikil!» desənglar, u sözünglarni anglap kəqətti..

Hˌəqiqiy qulning wəzipisi

7 Lekin aranglardin kimning yər hˌəydəydioqan yaki mal baqidioqan bir quli bolsa wə u etizliqtin qaytip kəlgəndə, uningoqa: «Tezrək kelip dastihanda olturoqin», dəydioqanlar barmu? 8 U bəlki uningoqa: «Mening tamiqimni təyyar qil, mən yəpiqip boloquqə belingni baoqlap meni kütkin, andin özüng yəp-iqkin, deməsmu? 9 Qul əmr qilinoqinidək qiloqini üqün hojayin uningoqa rəhˌmət eytamdu? Meningqə, eytmaydu.
10 Xuningoqa ohxax, silərmu özünglaroqa əmr qilinoqanning hˌəmmisini ada qiloqininglardin keyin: Biz ərzimәs qullarmiz; biz pəqət tegixlik burjimizni ada qilduq, halas», dəydioqan bolisilər.

Əysaning on mahaw kesilini saqaytixi

11 Wə xundaq boldiki, u Yerusalemoqa qiqip ketiwatqanda, Samariyə bilən Galiliyəning otturisidin ətüp, 12 bir kəntkə kirginidə mahaw kesiligə giriptar boloqan on adəm uningoqa uqrap, yiraqta tohtap,
13 awazlirini kətürüp: Əy Əysa, ustaz, bizgə rəhˌim qiloqaysən, dəp ətündi. 14 Ularni kərgəndə u ularoqa: Berip özünglarni kahinlaroqa kərsitinglar, dedi. Wə xundaq boldiki, ular

---

16:29 Yəx. 8:20; 34:16; Yuh. 5:39; Ros. 17:11.
16:31 «Əgər ular Musa wə baxqa peyoqembərlərning guwahlikini anglimisa, hətta əlgənlərdin birsi tirilsimu, ular yənila ixinixni rət qilidu» — bu səz hˌəm biz oqurmənlərgə kelidu, əlwəttə. Bu səzdin keyin Məsihˌ baxqa bir Lazarusni əlümdin tirildürdi («Yuhˌ.» 11-bab). Hˌəmmidin muhˌimi özi əlümdin tirilgən bolsimu, uningoqa ixinidioqan qanqə adəm qikti?
17:1 «Insanni putlaxturidioqan ixlar bolmay qalmaydu; lekin xu putlaxturux wasitiqisi boloqan adəmning halioqa way!» — bu muhˌim ayət üstidə «Matta»diki «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
17:1 Mat. 18:7; Mar. 9:42.
17:2 «bundaq adəmning bu kiqik balilardin birini *gunahˌqa* putlaxturoqan bolsa...» — «**bu** kiqik balilardin biri» (grek tilida «**bu** kiqiklərdin biri») — demək, əz ətrapidiki özigə etiqad qiloqan addiy halayiqni kərsitidu.
17:3 Law. 19:17; Pənd. 17:10; Mat. 18:15; Yaq. 5:19.
17:4 Mat. 18:21.
17:5 «Xuning bilən rosullar Rəbgə: Ixənq-etiqadimizni axuroqin, — deyixti» — buradirini hˌərkündə yəttə qetim ohxax gunahˌ üqün kəqürüm qilix küqlük boloqan etiqadni tələp qilidu, əlwəttə!
17:6 Mat. 17:20; 21:21; Mar. 11:23.
17:12 «bir kəntkə kirginidə mahaw kesiligə giriptar boloqan on adəm uningoqa uqrap, yiraqta tohtap...» — nemixqa «yiraqta tohtap...»? Mahaw kesiligə giriptar boloqanlar Təwrat qanuni boyiqə adəmlərgə yeqinlixixqa bolmaytti («Law.» 13:45-46, «Qəl.» 5:2-3ni kərüng).

yolda ketiwatqanda, mahawdin paklandi.
15 Ulardin birəylən əzining saqayoɣinini
kərgəndə yuqiri awaz bilən Hudani uluoɣlap,
kəynigə burulup, qaytti. 16 U kelip Əysaning
ayioɣioɣa yiqilip düm yetip təxəkkür eytti.
U Samariyəlik idi.. 17 Əysa bu ixqa qarap:
Pak qilinoɣanlar on kixi əməsmidi? Qaloɣan
toqquzəylən qeni? 18 Bu yat əllik musapirdin
baxqa, Hudaoɣa ɦəmdusana okuoɣili ɦeqkim
qaytip kəlməptioɣu?! — dedi.. 19 Andin u
ɦeliqi adəmgə: — «Ornungdin tur, yolungoɣa
mangoɣin! Etiqading seni saqaytti!» — dedi.

Hudaning padixaɦliqining namayan boluxi

Mat. 24:23-28, 37-41

20 Bir küni Pərisiylər uningdin: «Hudaning
padixaɦliqi qaqan kelidu?» dəp sorioɣanda
u ularoɣa jawab berip mundaq dedi: —
Hudaning padixaɦliqining kelixini kəz bilən
kərgili bolmas;. 21 kixilər: «Qaranglar, u mana
bu yərdə!» yaki «U yərdə!» deyəlməydu.
Qünki mana, Hudaning padixaɦliqi
aranglardidur.

Insan'ooɣlining qaytip kelixi

22 Keyin u muhlislirioɣa yənə mundaq
dedi: — «Xundaq künlər keliduki, silər
Insan'ooɣlining künliridin birər künini bol-
simu kərüxkə təxna bolisilər, lekin kərəlmə
ysilər.. 23 Xu qaoɣda kixilər silərgə: «Mana u
bu yərdə!» wə yaki «Mana u u yərdə!» dəydu;
silər nə barmanglar nə ularning kəynidin
yügürmənglar. 24 Qünki goya asmanning
bir qetidin qaqmaq qekip yənə bir qetigiqə
yorutidioɣandək, Insan'ooɣlining əz künidə
ɦəm xundaq bolidu.. 25 Lekin u awwal kəp
azab-okubətlərni tartixi bu dəwrdikilər
təripidin qətkə kekilixi mukərrərdur.
26 Wə Nuɦ pəyoɣəmbərning künliridə qandaq
boloɣan bolsa, Insan'ooɣlining künliridə ɦəm
xundaq bolidu.. 27 Taki Nuɦ kemigə kirip
olturoɣan küngiqə, kixilər yəp-iqip, əylinip
wə yatliq bolup keliwatqanidi; andin topan
kelip ɦəmmisini ɦalak qildi. 28 Ɦəm yənə,
Lutning künliridə qandaq boloɣan bolsa
xundaq bolidu — kixilər yəp-iqip, soda-setiq
qilip, terikqilik qilatti wə əylərni salatti..

17:14 «...əzünglarni kaɦinlaroɣa kərsitinglar» — Təwrat qanuni boyiqə birsi mahaw kesilidin saqayoɣan bolsa, mukəddəs ibadəthanidiki məs'ul kaɦinning aldioɣa berip əzini «saq, yaki saq əməs» dəp təkxürtüp qurbanlik qilixi kerək idi; andin qaytidin jəmiyət bilən arilixalaytti («Law.» 13:19, 14:1-11, «Luqa» 5:14ni kərüng). Demisəkmu, Məsiɦ kəlgüqə bundaq murasim bir ketimmu ətküzülüp bakmioɣan.

17:14 Law. 13:2; 14:2; Mat. 8:4; Luqa 5:14.

17:16 «U kelip əysaning ayioɣioɣa yiqilip düm yetip təxəkkür eytti. U Samariyəlik idi» — Yəɦudiylar Samariyəliklərni «yerim kapir» dəp yaman kərətti.

17:18 «Bu yat əllik musapirdin baxqa, Hudaoɣa ɦəmdusana okuoɣili ɦeqkim qaytip kəlməptioɣu?!» — demək, Hudaning ɦəlqi boloɣan Yəɦudiylardin ɦeqkim rəɦmət eytixqa qaytmidi.

17:19 «Etiqading seni saqaytti!» — biz xuni bayqaymizki, (1) u (baxqa tokquzioɣa ohxax) Məsiɦning səzigə kirip yoloɣa qikqanidi; bu əz ixənqini ipadiligən ɦərikəttur; (2) gərqə kesəlni saqaytquqi **Məsiɦning əzi** boloɣini bilən, u daim adəmlərning əzigə baoɣioɣan etiqadini (bar bolsa) mahtap ularni xu yol bilən rioɣbətləndürətti — «**sening etiqading** seni saqaytti!».

17:20 «Hudaning padixaɦliqining kelixini kəz bilən kərgili bolmas» — mənisi, bəlkim, uning yər yüzidə namayan boluxi kəz bilən kərgili bolidioɣan alamətlər bilən bolmaydu. Məsiɦ dunyaoɣa qaytip kəlgəndə padixaɦlik ɦəmmə adəmgə roxən bolidu (24-ayətni kerüng); lekin xu wakitqiqə «kəz bilən kərgili bolmas» — pəqət etiqad uning qəyərdə ikənlikini kərələydu. «qoxumqə səz»imizdə bu tema üstidə azrak tohtilimiz.

17:21 «Mana, Hudaning padixaɦliqi aranglardidur» — «aranglardidur» degənning baxqa bir tərjimisi «iqinglardidur» yaki «dilinglardidur». Lekin bizningqə Məsiɦ pulpərəs, təkəbbur Pərisiylərgə «Hudaning padixaɦliqi silərdə» dəp ɦərgiz deməytti. Bu tooɣruluk «qoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

17:21 Mat. 24:23; Mar. 13:21; Luqa 21:7, 8.

17:22 «Insan'ooɣlining künliridin birər küni» — demək, Insan'ooɣli (Məsiɦ) dunyaoɣa qaytip kelip ɦeküm süridioɣan künlərning biri.

17:23 «Xu qaoɣda kixilər silərgə: «Mana u bu yərdə!» wə yaki «Mana u u yərdə!» dəydu» — «u» muxu yərdə Məsiɦning əzi, əlwəttə.

17:23 Mat. 24:23; Mar. 13:21.

17:24 «goya asmanning bir qetidin qaqmaq qekip yənə bir qetigiqə yorutidioɣandək» — yaki «goya qaqmaq qekip asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə yorutidioɣandək».

17:25 «*Insan'ooɣli* awwal kəp azab-okubətlərni tartixi bu dəwrdikilər təripidin qətkə kekilixi mukərrərdur» — bu dəwr bolsa əz ɦəlkining xu dəwri.

17:25 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luqa 9:22; 18:31; 24:6, 7

17:26 Yar. 6:2; 7:7; Mat. 24:37,38; 1Pet. 3:20.

17:28 «*Insan'ooɣlining künliridə* ... Lutning künliridə qandaq boloɣan bolsa xundaq bolidu» — «Lut» — Ibraɦim pəyoɣəmbərning jiyəni. Bu wəqələr tooɣrisida «Yar.» 18-19-bablarni kerüng.

29 Lekin Lut Sodom xəḥiridin qikkan küni,
asmandin ot bilən günggürt yeoɣip, bu
xəḥərdikilərning ḥammisini ḥalak kildi.
30 Əmdi Insan'ooɣli axkara bolidioɣan kündə
ənə xundak bolidu.

31 Xu küni, ḥərkim əgzidə turup, nərsə-
kerəkliri əyidə bolsimu, aloɣili qüxmisun;
wə xuningoɣa ohxax kimki etizlikta bol-
sa əyigə ḥeq yanmisun.. 32 Lutning aya-
lini yadinglaroɣa kəltürünglar!.. 33 Kimki
əz ḥayatini kutkuzmakqi bolsa, uningdin
məḥrum bolidu, lekin əz ḥayatidin məḥrum
boloɣan kixi uningoɣa erixidu..
34 Silərgə xuni eytayki, u keqidə ikki adəm bir
orunda yatidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə
biri kaldurulidu..35-36 Ikki ayal yaroɣunqak
bexida turup un tartiwatkan bolidu; ulardin
biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu»..

37 Wə ular uningoɣa jawabən: Əy Rəb, bu ixlar
kəyərdə yüz beridu? — dəp soridi. U ularoɣa:
Jəsət kaysi yərdə bolsa, kuzoɣunlar xu yərgə
toplixidu!..

Huda Əz bəndilirining dualirini anglap dərdigə yetidu

18 1 Wə u ularoɣa, boxaxmay, ḥərdaim
dua kilip turux kerəkliki tooɣrisida bir
təmsil kəltürüp mundak dedi:..
2 — «Məlum xəḥərdə bir sotqi bar ikən. U
Hudadinmu korkmaydikən, adəmlərgimu
pərwa kilmaydikən. 3 Xu xəḥərdə bir tul ayal
bar ikən wə u daim sotqining aldioɣa kelip:
«Əyibkardin ḥəkkimni elip bərgin» dəp tələp
kilidikən.
4 U heli wakitkiqə uni rət kiptu; birak
keyin kənglidə: Hudadinmu korkmaymən,
adəmlərgimu pərwa kilmaymən, 5 lekin
bu tul hotun meni awarə kilip ketiwatidu,
uning manga qaplixiwelip meni ḥalimdin
kətküzüwətməsliki üqün ḥərḥalda uning
dəwayini sorap koyay!» — dəp oylaptu».
6 Rəb: Karanglar, adalətsiz bu sotqining nemə
degənlirigə! 7 U xundak kiloɣan yərdə, Huda
Əzigə keqə-kündüz nida kiliwatkan tallioɣan
bəndilirigə kandak kilar? Gərqə Huda Əz
bəndilirigə ḥəmdərd bolux bilən birgə
rəzillikkə uzunoɣiqə səwr-takət kilsimu,

17:29 Yar. 19:24; Kan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Ḥox. 11:8; Am. 4:11; Yəḥ. 7.
17:31 «Xu küni, ḥərkim əgzidə turup, nərsə-kerəkliri əyidə bolsimu, aloɣili qüxmisun» — bügüngə kədər Kanaan (Pələstin)diki əylərning əgzisining sirtki pələmpeyi bar, əyigə qüxməy kaqkili bolidu. **«wə xuningoɣa ohxax kimki etizlikta bolsa əyigə ḥeq yanmisun»** — demək, xu künidə Hudaning jazasi xunqə tez keliduki, etikadi bar ḥərbiri kəynigə ḥeq karimayla, bədər keqixi kerək bolidu. 32-ayətni kərüng.
17:32 «Lutning ayalini yadinglaroɣa kəltürünglar!» — okurmənlərning esidə barki, Huda Sodom xəḥirini jazalioɣan künidə, Lut wə ailisidikilər kaqkanda, uning ayali ətkənki rahətlik turmuxini wə mal-mülkini taxlaxka kəzi kiymay kəynigə karioɣanidi, tuz tüwrükkə aylinip kaloɣan.
17:32 Yar. 19:15-17, 26.
17:33 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luka 9:24; Yuḥ. 12:25.
17:34 Mat. 24:40,41; 1Tes. 4:17.
17:35-36 «Ikki ayal yaroɣunqak bexida turup un tartiwatkan bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu» — pikrimizqə «elip ketilidioɣanlar» ḥakkaniylardur; etikadsizlar «kaldurulidu». Məsilən, «Mat.» 24:31, «1Tes.» 4:1-11ni kərüng. Nuḥ pəyoɣəmbər wə ailisidikilər wə xuningdək Lutning ailisidikilər Hudaning jazasi aldidin «elip ketilip» kutuloɣan, birak kalduruloɣanlar asmandin qüxürülgən jazaoɣa uqrioɣan.
–Bəzi kona kəqürmilərdiki «etizda ikki kixi bolidu; ulardin biri elip ketilidu, yənə biri kaldurulidu» degən səzmu muxu yərdə tepilidu. «Mat.» 24:40ni kərüng.

17:37 «jəsət kaysi yərdə bolsa, kuzoɣunlar xu yərgə toplixidu!» — bu sirlik səzning mənisi bəlkim: Kuzoɣunlarning toplinixi jəsətning xu yərdə ikənlikini kərsətkəndək, bu alamətlər mən tiloɣa aloɣan ixlarning tez arida yüz berixining mukərrər ikənlikini kərsitidu» degənlik boluxi mumkin. Əysaning bu səzi yənə Təwrat, «Ayup» 39:26-30 wə «Yəx.» 34:1-8, 15-17 katarlik ayətlərdə kərsitilgən, «Pərwərdigarning küni»də boloɣan zor kiroɣinqilik bilənmu munasiwətlik boluxi kerək.
17:37 Ayup 39:30; Mat. 24:28.
18:1 Rim. 12:12; Əf. 6:18; Kol. 4:2; 1Tes. 5:17.

ahirida bəndilirining dərdigə yətməsmu?
8 Mən silərgə eytayki: U ularning dərdigə yetip nahayiti tezla ḫəkḫini elip beridu! Lekin Insan'ooḷi kəlgəndə yər yüzidə iman-ixənq tapalamdu? — dedi.

Pərisiy bilən bajgir

9 U əzlirini ḫəkḫaniy dəp ḳarap, baxḳilarni kəzigə ilmaydioḷan bəziləргə ḳaritip, mundaḳ bir təmsilni eytti:
10 — Ikki adəm dua ḳiloḷili ibadəthanioḷa beriptu. Biri Pərisiy, yənə biri bajgir ikən.
11 Pərisiy ərə turup əz-əzigə mundaḳ dua ḳiliptu: — «Əy Huda, mening baxḳa adəmlərdək bulangqi, adalətsiz, zinahor wə ḫətta bu bajgirdək bolmioḷinim üqün sanga xükür!
12 Ḥər ḫəptidə ikki ḳetim roza tutimən wə tapḳanlirimning ondin bir ülüxini sədiḳə ḳilimən».
13 Biraḳ ḫeliḳi bajgir yiraḳta turup bexini kətürüp asmanoḷa ḳaraxḳimu petinalmay məydisigə urup turup: «Əy Huda, mən muxu gunaḫkaroḷa rəḥim ḳiloḷaysən!» — dəptu.

14 Mən silərgə xuni eytayki, bu ikkiyləndin Pərisiy əməs, bəlki bajgir kəqürümgə erixip əyigə ḳaytiptu. Qünki ḫərkim əzini üstün tutsa təwən ḳilinar, lekin kimki əzini təwən tutsa üstün kətürülər.

Əysaning kiqik balilaroḷa bəht tilixi

Mat. 19:13-15; Mar. 10:13-16

15 Əmdi ḳolini təgküzsun dəp, kixilər kiqik balilirinimu uning aldioḷa elip kelətti. Lekin buni kərgən muhlislar ularni əyiblidi.
16 Əmma Əysa balilarni yenioḷa qaḳirip: Kiqik balilarni aldimoḷa kəlgili ḳoyunglar, ularni tosuxmanglar. Qünki Hudaning padixaḫliḳi dəl muxundaḳlardin tərkib tapḳandur.
17 Mən silərgə bərḫək xuni eytip ḳoyayki: Kimki Hudaning padixaḫliḳini səbiy balidək ḳobul ḳilmisa, uningoḷa ḫargiz kirəlməydu, — dedi.

Baylarning Hudaning padixaḫliḳioḷa kirixi təs

Mat. 19:16-30; Mar. 10:17-31

18 Məlum bir ḫəkümdar Əysadin: I yahxi ustaz, mənggülük ḫayatḳa waris bolmaḳ üqün nemə ixni ḳilixim kerək, — dəp soridi.
19 Lekin Əysa: Meni nemə üqün yahxi dəysən? Yahxi boloḷuqi pəḳət birla, yəni Hudadur.
20 Əmrlərni bilisən: — «Zina ḳilma, ḳatillik ḳilma, ooḷrilik ḳilma, yaloḷan guwaḫlik bərmə, atangni wə anangni ḫərmət ḳil» — dedi.
21 — Bularning ḫəmmisigə kiqikimdin tartip əməl ḳilip keliwatimən, — dedi u.

18:7 «Gərqə Huda Əz bəndilirigə ḫəmdərd bolux bilən birgə rəzillikkə uzunoqiqə səwr-taḳət ḳilsimu, ahirida bəndilirining dərdigə yətməsmu?» — «dərdigə yətməs» grek tilida muxu yərdə yənə «ḫəkḫini bərməs» yaki «adalətni yürgüzməs»nimu bildüridu.
–«Gərqə Huda əz bəndilirigə ḫəmdərd bolux bilən birgə rəzillikkə uzunoqiqə səwr-taḳət ḳilsimu, ahirida bəndilirining dərdigə yətməsmu?» — xərḥimizqə, bu jümlidiki «rəzillik» muxu pütkül dunyadiki rəzillikni kərsitidu; Huda Əz bəndilirigə barliḳ tartḳan azab-oḳubətlərdə ḫəmdərd bolidu wə ular bilən təng (ulardin artuḳraḳ, əlwəttə!) muxu dunyadiki rəzillikkə səwr-taḳət ḳilidu. Hudaning rəzillikkə kərsətkən wə kərsitidioḷan səwr-taḳitining pəḳət ḳiyamət künigiqə bolidioḷanliḳi ḫəmmimizgə ayan. Bu tema üstidə «Kol.» 1:24, «Fil.» 3:10, «Əf.» 3:13ni wə bu yazmilardiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
–Bu ibarining baxḳa hil tərjimiliridin «ularoḷa ḳilidioḷan xapaitini bək keqiktürərmu?» degənlər bar.
18:7 Wəḥ. 6:10.
18:8 «Lekin Insan'ooḷi kəlgəndə yər yüzidə iman-ixənq tapalamdu?» — demək, Huda insanlarni dua ḳilixḳa ilḫamlandurup, Əzining dualaroḷa ijabət ḳilixḳa təyyar turidioḷanliḳi tooḷrisida xunqə kəp wədə ḳiloḷan yərdə, nemixḳa iman-ixənq az bolidu? Lekin dərwəḳə az boluxi mumkin.
18:11 Yəx. 1:15; 58:2; Wəḥ. 3:17,18.
18:13 «Əy Huda, mən muxu gunaḫkaroḷa rəḥim ḳiloḷaysən!» — «muxu gunaḫkar» grek tilida «dunyada birdinbir gunaḫkar» degən mənini puritidu.

18:14 «...bajgir kəqürümgə erixip əyigə ḳaytiptu» — «kəqürümgə erixip» grek tilida «ḫəkḫaniy ḳilinip» deyilidu.
18:14 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luḳa 14:11; Yaḳ. 4:6,10; 1Pet. 5:5.
18:15 Mat. 19:13; Mar. 10:13.
18:16 Mat. 18:3; 19:14; 1Kor. 14:20; 1Pet. 2:2.
18:18 «Məlum bir ḫəkümdar» — «ḫəkümdar» — Rim ḫəkümiti təripidin bekitilgən Yəhudiy «ḫakim». **«mənggülük ḫayatḳa waris bolmaḳ üqün nemə ixni ḳilixim kerək?»** — grek tilida «nemə ixni ḳilixim kerək?» degən səz məlum bir ixni birla ḳetim ḳilixni bildüridu.
18:18 Mat. 19:16; Mar. 10:17.
18:20 Mis. 20:12-16; Ḳan. 5:17-20; Rim. 13:9; Əf. 6:2; Kol. 3:20.

22 Əysa buni anglap uningoɣa: — Səndə yənə
bir ix kəm. Pütkül mal-mülkingni setip, puli-
ni yoḳsullaroɣa üləxtürüp bərgin wə xundaḳ
ḳilsang, ərxtə həzinəng bolidu; andin kelip
manga əgəxkin! — dedi.
23 Əmma u bu gəpni anglap tolimu ḳayoɣuoɣa
qəmüp kətti; qünki u naḥayiti bay idi. 24 To-
limu ḳayoɣuoɣa qəmüp kətkənlikini kərgən
Əysa: — Mal-dunyasi kəplərning Hudaning
padixaḥliḳioɣa kirixi nemidegən təs-ḥə!
25 Təgining yingnining kəzidin ətüxi bay
adəmning Hudaning padixaḥliḳioɣa kirixidin
asandur! — dedi.
26 Buni angliɣanlar: — Undaḳ bolsa, kim
nijatḳa erixəlisun? — deyixti.
27 Əmma u jawabən: — Insanlaroɣa mumkin
bolmiɣan ixlar Hudaoɣa mumkindur — dedi.
28 Əmdi Petrus: — Mana, biz bar-yoḳimizni
taxlap sanga əgəxtuḳ!? — dedi.
29 U ularoɣa: — Mən silərgə bərḥəḳ xuni ey-
tayki, Hudaning padixaḥliḳi üqün əy-waḳ ya
ata-anisi ya ḳerindaxliri ya ayali ya baliliri-
din waz kəqkənlərning ḥərbiri 30 bu zamanda
bularoɣa kəp ḥəssiləp muyəssər bolidu wə
kelidiɣan zamandimu mənggülük ḥayatḳa
erixməy ḳalmaydu. — dedi.

Əysaning əz əlümini yənə bir ḳetim aldin eytixi

Mat. 20:17-19; Mar. 10:32-34

31 Andin u on ikkəylənni əz yeniɣa
elip ularoɣa mundaḳ dedi: — Mana, biz
ḥazir Yerusalemoɣa qiḳiwatimiz wə
pəyoɣəmbərlərning Insan'ooɣli tooɣrisida
pütkənlirining ḥəmmisi xu yərdə əməlgə
axurulidu. 32 Qünki u yat əllərning ḳoliɣa
tapxurulidu wə ular uni məshirə ḳilip, har-
laydu, uning üstigə tüküridu; 33 ular uni
ḳamqiliɣandin keyin əltürüwetidu; wə u
üqinqi küni ḳayta tirilidu, — dedi.
34 Biraḳ ular bu sözlərdin ḥeqnemini
qüxənmidi. Bu səzning mənisi ulardin
yoxuruloɣan bolup, uning nemə eytḳinini
bilələməy ḳaldi.

Əysaning ḳarioɣu tiləmqini saḳaytixi

Mat. 20:29-34; Mar. 10:46-52

35 Wə xundaḳ ix boldiki, u Yeriho xəḥirigə
yeḳinlaxḳanda, bir kor kixi yolning boyi-
da olturup tiləmqilik ḳiliwatatti. 36 U
kəpqilikning ətüp ketiwatḳanlikini anglap:
— Nemə ix boloɣandu? — dəp soridi. 37 Həḳ
uningoɣa:
— Nasarətlik Əysa bu yərdin ətüp ketiwatidu,
— dəp həwər bərdi.
38 — I Dawutning ooɣli Əysa, manga rəḥim
ḳiloɣaysən! — dəp warḳirap kətti u.
39 Wə Əysaning aldida mengiwatḳanlar
uni: — Xük oltur! dəp əyibləxti. Biraḳ u: — I
Dawutning ooɣli, manga rəḥim ḳiloɣaysən! —
dəp tehimu ḳattiḳ warḳiridi.
40 Əysa kədimini tohtitip, uni aldioɣa bax-
lap kelixni buyrudi. Ḳarioɣu uningoɣa yeḳin
kəlgəndə u uningdin: 41 — Sən meni nemə
ḳilip bər, dəysən? — dəp soridi.
— I Rəbbim, ḳayta kəridioɣan bolsam'idi! —
dedi u.

18:22 Mat. 6:19; 19:21; 1Tim. 6:19.
18:24 Pənd. 11:28; Mat. 19:23; Mar. 10:23.
18:27 Ayup 42:2; Yər. 32:17; Zək. 8:6; Luḳa 1:37.
18:28 Mat. 4:20; 19:27; Mar. 10:28; Luḳa 5:11.
18:29 Ḳan. 33:9.
18:30 Ayup 42:12.
18:31 Zəb. 22; Yəx. 53:7; Mat. 16:21; 17:22; 20:17; Mar. 8:31; 9:31; 10:32; Luḳa 9:22; 24:7.
18:32 « *Insan'ooɣli* yat əllərning ḳoliɣa tapxurulidu» — «tapxurulidu» degənning «satḳunluḳ ḳilinidu» degən ikkinqi mənisimu bar.
18:32 Mat. 27:2; Luḳa 23:1; Yuḥ. 18:28; Ros. 3:13.
18:34 «Bu səzning mənisi ulardin yoxuruloɣan bolup...» — kimning təripidin yoxuruloɣanlik eytilmaydu. Xəytan təripidinmu, yaki Huda təripidinmu? Yaki pəḳət əz galliḳi təripidinmu? Bu ḳetim səzning məzmuni ilgiriki ḳetimdiki səzlirigə ohxax idi (9:45). Bizningdə yoxuroɣuqi Xəytan, lekin Huda Xəytanning aldixioɣa yol ḳoyuxi bilən, ularning qüxənməsliki arḳiliḳ əz xan-xəripini tehimu roxən ḳilmaḳqi boldi. «Ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
18:35 «Yeriho xəḥirigə yeḳinlaxḳanda» — Matta bu wəḳəni bayan ḳiloɣanda («Mat.» 20:29) «Yerihodin qiḳḳanda» dəydi. Əməliyəttə xu waḳitta ikki «Yeriho xəḥiri» bar idi, huddi Ḳəxḳərdiki «yengi xəḥər» wə «kona xəḥər»lərdək.
18:35 Mat. 20:29; Mar. 10:46.
18:38 «I Dawutning ooɣli Əysa,...» — «Dawutning ooɣli» Məsiḥni kərsitidu (pəyoɣəmbərlərning bexarətliri boyiqə Məsiḥ padixaḥ Dawutning əwladi bolatti).

42 Əysa uningƣa: — Kəridiƣan boloƣin!
Etiqading seni saqaytti, — dedi.
43 Wə uning kəzi xuan eqildi; u Əysaƣa
əgixip, yol boyi Hudani uluƣlap mangdi.
Wə barliq halayiqmu buni kərüp Hudaƣa
mədhiyə oqudi.

Əysa bilən Zakay

19 1 U Yeriho xəhirigə kirip uningdin
ətüp ketiwatatti. 2 Mana xu yərdə
Zakay isimlik bir kixi bar idi. U «bax bajgir»
bolup, intayin bay idi.. 3 U Əysaning qandaq
adəm ikənlikini kərüxkə pursət izdəwatatti,
lekin boyi pakar boloƣaqqa, həlqning
tolilikidin uni kərəlməytti. 4 Xunga u aldi
tərəpkə yügürüp berip, uni kərüx üqün bir
tüp üjmə dərihigə yamixip qikti; qünki Əysa
u yol bilən ətətti. 5 Wə Əysa u yərgə kəlgəndə
yuqirioƣa qarap uni kərüp uningƣa: — Zakay,
qapsan qüxkin! Qünki mən bügün sening
əyüngdə qonuxum kerək, — dedi.
6 U aldirap qüxüp, huxallik bilən uni eyidə
meһman kildi. 7 Bu ixni kərgən halayiqning
һəmmisi: U gunaһkar kixiningkidə qonƣili
kirip kətti! — dəp ƣotuldixip kətti..
8 Lekin Zakay ornidin turup Rəbgə: — I Rəbbim,
mana, mülkümning yerimini yoqsullaroƣa
berimən; əgər birawni yaloƣandin xikayət
qilip uningdin birnemə ündürüwaloƣan bol-
sam birigə tətni qayturimən, — dedi.

9 Buning bilən Əysa uningƣa qarap: — Bügün
nijat bu əygə kirdi. Qünki bu kixi һəm
Ibraһimning ooƣlidur!.. 10 Qünki Insan'ooƣli
ezip kətkənlərni izdəp qutquzoƣili kəldi, —
dedi..

Sadaqətlik boluxning lazimliqi

Mat. 25:14-30

11 Halayiq bu səzlərni tingxawatqanda u
yənə səz qilip bir təmsilni qoxup eytti.
Qünki u Yerusalemoƣa yeqinlaxqanidi wə
ular: «Hudaning padixaһliqi dərһal nama-
yan bolidioƣu!?» — dəp oylaxqanidi.. 12 Xunga
u mundaq dedi: Bir aqsəngək padixaһlik
təhtigə erixip kelix üqün yiraq bir yurtqa
qarap yoloƣa qikiptu.. 13 Awwal u əzining on
qulini qakirip, ularoƣa on tillani üləxtürüp
berip: «Mən qaytip kəlgüqə buning bilən oqət
qilinglar» — dəptu.. 14 Biraq əz yurt puqraliri
uningƣa əq boloƣaqqa, kəynidin əlqilərni
əwətip: «Bu kixining üstimizgə padixaһ bo-
luxini halimaymiz!» dəptu..
15 Wə u padixaһlik mənsipigə erixip qaytip
kəlgəndə xundaq boldiki, һərbirining tijarət
bilən qanqə payda tapqinini bilməqi bolup,

19:2 «xu yərdə Zakay isimlik bir kixi bar idi» — ibraniy tilidiki «Zakay» grek tilida «Zakeus» dəp tələppuz qilinidu.
19:7 «Bu ixni kərgən halayiqning һəmmisi: U gunaһkar kixiningkidə qonƣili kirip kətti! — dəp ƣotuldixip kətti» — halayiqning narazi bolup һəyran qaloƣanliqi əjəblinərlik əməs. Qünki bajgirlarning һəmmisi degüdək aldamqi, «bax bajgir» tehimu xundaq boluxi kerək idi.

19:9 «Bügün nijat bu əygə kirdi» — «Yəx.» 46:13; 51:5, 6; 56:1ni kərüng. **«Qünki bu kixi һəm Ibraһimning ooƣlidur!»** — «Ibraһimning bir ooƣlidur» muxu yərdə degən mənisi, u etiqad yolida Ibraһimoƣa «pərzənt boloƣan», roһiy jəһəttə Ibraһimni ülgə qilip һəkikiy һayatqa erixkən.
19:9 Luqa 13:16.
19:10 Mat. 10:6; 15:24; 18:11; Ros. 13:46.
19:11 « ***halayi'ƙ*****: «Hudaning padixaһliqi dərһal namayan bolidioƣu!?» — dəp oylaxqanidi»** — halayiq (1) Əysaning yaratqan kəp məjizilirini kərüp kəlgənidi; (2) Yəһudiy rəһbərlər wə qonglirining Əysaoƣa qarxi qikqanlikini bilətti; (3) xunga ular: U Yerusalemoƣa yetip baroƣanda qoqum bu roһiy düxmənlərni, xundakla «wətənimizni ixoƣa qiloƣan Rim imperiyəsidiki rəzil kapirlar»ni yoqitip, Hudaning padixaһlikini bərpa qilidu, dəp oylixi mumkin idi.
19:12 Mat. 25:14; Mar. 13:34.
19:13 «... U əzining on qulini qakirip, ularoƣa on tillani üləxtürüp berip...» — «tilla» grek tilida «mina». Bu pul bir ixqining üq-tət aylik һəkkigə barawər idi.
19:14 «biraq əz yurt puqraliri uningƣa əq boloƣaqqa, kəynidin əlqilərni əwətip: «bu kixining üstimizgə padixaһ boluxini halimaymiz!» dəptu» — bu təmsildiki padixaһ «büyük Hərod»qa ohxap ketidu; «büyük Hərod» miladiyədin ilgiriki 40-yilida Yəһudiyəning padixaһliqioƣa igə bolux üqün Rimoƣa bardi; lekin Israillar uningƣa qarxi qikqaqqa, pəqət 37-yilida padixaһ boldi. Uningdin keyinki «Hərod Arkelaus»ning tarihimu uningƣa ohxixip ketidu.

pulini tapxuroɣan ḥeliḳi ḳullirini əz aldioɣa qaḳirtiptu. 16 Wə awwalḳisi kelip: «I hojam, sili bərgən tilla on tilla payda ḳildi» dəptu. 17 «Yaraysən, əy yahxi ḳul! Sən kiqikkinə ixta ixənqlik qiḳqanliḳing üqün on xəḥərgə ḥakim boloɣin» — dəptu hojayin uningoɣa. 18 Ikkinqisi kelip: «I hojam, sili bərgən tilla bəx tilla payda ḳildi» dəptu. 19 Hojayin uningoɣa ḥəm: «Sən ḥəm bəx xəḥərgə ḥakim boloɣin» dəptu.

20 Lekin yənə birsi kelip: «I hojam, mana sili bərgən tilla! Buni yaoɣliḳḳa qigip bir jayda ḳoyup saḳlidim. 21 Qünki sili ḳattiḳ adəm ikənla, sili amanət ḳilmioɣanliridin payda ündürüp, əzliri terimioɣanliridin ḥosul yioɣila. Xuning üqün silidin ḳorḳtum» dəptu. 22 Əmma hojayini uningoɣa: «Əy əski ḳul, sanga əz aoɣzingdin qiḳḳan səzliring boyiqə ḥeküm ḳilay. Sən mening amanət ḳilmay ündürüwalidioɣan, terimay turup yioɣiwalidioɣan ḳattiḳ adəm ikənlikimni bilip turup, 23 nemə üqün mening pulumni həziniqilərgə amanət ḳoymiding? Mən ḳaytip kəlgəndə, uni əsümi bilən almasmidim?» — dəptu. 24 Andin u yenidikilərgə: «Uningdiki tillani elip on tilla tapḳan ḳuloɣa beringlar!» dəp buyruptu. 25 Ular uningoɣa: «I hoja, uning on tillasi tursa!» — dəptikən, 26 ḥojayin yənə mundaḳ dəptu: «— Qünki mən silərgə xuni eytayki, kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloɣanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu. 27 Əmdi üstigə padixaḥ bolup ḥeküm sürüxümni halimioɣan düxmənlirimni bolsa, ularni kəltürüp, mening aldimda ḳətl ḳilinglar».

Əysaning təntənə bilən Yerusalemoɣa kirixi

Mat. 21:1-11; Mar. 11:1-11; Yuḥ. 12:12-19

28 U bu ixlarni eytḳandin keyin, Yerusalemoɣa qiḳixḳa aldioɣa ḳarap mangdi. 29 Wə xundaḳ boldiki, u Zəytun teoɣining etikidiki Bəyt-Fagi wə Bəyt-Aniya yezilirioɣa yeḳin kəlginidə, ikki muhlisioɣa munularni tapilap aldin əwətti:

30 — Silər udulunglardiki yezioɣa beringlar. U yərgə kiripla ḥeq adəm balisi minip baḳmioɣan, baoɣlaḳliḳ bir təhəyni kərisilər. Uni yexip bu yərgə yetiləp kelinglar. 31 Əgər birsi silərdin: «Nemixḳa buni yexisilər?» dəp sorap ḳalsa, silər uningoɣa: «Rəbning buningoɣa ḥajiti qüxti» — dənglar.

32 Xuning bilən əwətilgənlər beriwidi, ix dəl u laroɣa eytḳandək boldi. 33 Ular təhəyni yexiwatḳanda, uning igiliri ulardin: — Təhəyni nemixḳa yexisilər? — dəp soridi.

34 Ular: — Rəbning uningoɣa ḥajiti qüxti, — dedi.

35 Ular uni əysaning aldioɣa yetiləp kəldi; wə yepinqa-qapanlirini təhəyning üstigə selip, əysani yələp üstigə mindürdi. 36 U ketip baroɣinida, həlḳlər yepinqa-qapanlirini yoloɣa payandaz ḳilip saldi. 37-38 Wə u Zəytun teoɣidin qüxüx yolioɣa yeḳinlaxḳinida, pütkül muhlislar jamaiti xadlinip, əz kəzi bilən kərgən ḳudrətlik məjizilər üqün awazini kətürüp: «Pərwərdigarning namida kəlgən padixaḥ mubarəktur! Asmanlarda tinqinaḳliḳ tikləngəy, ərxiələda xan-xərəp ayan boloɣay!» dəp towlixip Hudaoɣa mədḥiyə

19:21 «sili amanət ḳilmioɣanliridin payda ündürüp,...» — «amanət ḳilix» muxu yərdə grek tilida adəttə pulni bankioɣa saloɣanliḳni kərsitidu.
–Baxḳa birhil tərjimisi: «sili salmioɣanlirini yioɣip elip,...».
19:22 2Sam. 1:16; Mat. 12:37.
19:26 «kimdə bar bolsa, uningoɣa tehimu kəp berilidu...» — «bu əḥmiyətlik səz «Mat.» 13:12, 25:29 wə «Mar.» 4:25dimu tepilidu. Bu «bar bolsa» nemini kərsitidu? Xübḥisizki, əbədiy əḥmiyətlik birər nərsə bolsa kerək, bu qoḳum iman-ixənqni əz iqigə alidu. Biz əzimizgə «əbədiy əḥmiyətlik» ḥərbirnemə boluxi üqün pəḳət Məsiḥdinla tapalaymiz, əlwəttə.
19:26 Mat. 13:12; 25:29; Mar. 4:25; Luḳa 8:18.

19:28 «u... aldioɣa ḳarap mangdi» —yaki «muhlislar aldida mangdi» yaki «topning aldida mangdi».
19:29 Mat. 21:1; Mar. 11:1.
19:30 «...ḥeq adəm balisi minip baḳmioɣan, baoɣlaḳliḳ bir təhəyni kərisilər» — «ḥeq adəm balisi minip baḳmioɣan bir təhəy»gə awarisiz minix adəttə mumkin əməs, əlwəttə.
19:30 Zəb. 24:1
19:35 Yuḥ. 12:14.

oqUxqa baxlidi.
39 Lekin topning iqidə bəzi Pərisiylər uningɵa: — Əy ustaz, muhlisliringɵa muxu gəpliri üqün tənbih bər! — deyixti.
40 Birak uularɵa jawabən: — Silərgə xuni eytayki, bular jim turoɣan bolsa, ḥətta bu taxlarmu quḳan selixḳan bolatti, — dedi.

Əysaning Yerusalem üqün ḳayoɣurup yioɣlixi

41 Əmdi u xəḥərgə yeḳinlixip uni kərüp, uning üqün yioɣlap mundaḳ dedi:
42 — I Yerusalem! Sən bügün, bu kününgdə, tinq-amanliḳing üqün nemə kerək boloɣinini bilsəng idi! Kaxki, bu ixlar ḥazir kəzliringdin yoxurundur. 43 Qünki xundaḳ künlər bexingɵa keliduki, düxmənliring ətrapingni ḳaxa-istiḥkam bilən ḳorxap seni ḳamap tət tərəptin ḳistaydu. 44 Ular seni wə sepilingning iqingdiki baliliringni yər bilən yəksən ḳilip, ḥətta taxni taxning üstidimu ḳaldurmaydu; qünki Hudaning seni yoḳloɣan pəytini bilip yətmiding.

Əysaning ibadəthanini tazilixi

Mat. 21:12-17; Mar. 11:15-19; Yuḥ. 2:13-22

45 Wə u ibadəthana ḥoyililiriɵa kirip, u yərdə elim-setim ḳiliwatḳanlarni ḥaydəp qiḳirip,
46 ularɵa: — Muḳəddəs yazmilarda: «Mening əyüm dua-tilawəthana bolidu» dəp pütülgən bolsimu, lekin silər uni «bulangqilarning uwisi» ḳiliwaldinglar! — dedi.
47 Xu waḳitlarda u ḥərküni ibadəthanida təlim berətti. Bax kaḥinlar, Təwrat ustazliri wə yurt qongliri uni yoḳitixḳa amal izdidi.
48 Lekin ular ḳandaḳ ḳol selixni bilməytti, qünki barliḳ həlḳ uning səzini tingxax üqün uningɵa ḳattiḳ yepixḳanidi.

Asmandiki ḥoḳuḳ

Mat. 21:23-27; Mar. 11:27-33

20 1 Wə xu künlərdin bir küni u ibadəthanining ḥoylilirida həlḳḳə təlim berip hux həwərni elan ḳiliwatḳanda, bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri bilən aḳsaḳallar uning aldioɣa kelip uningdin:
2 — Bizgə eytḳin: Sən ḳiliwatḳan bu ixlarni ḳaysi ḥoḳuḳḳa asasən ḳiliwatisən? Sanga bu ḥoḳuḳni kim bərgən? — dəp soridi.
3 U ularɵa jawab berip: — Mənmu silərdin bir ixni soray; silər manga eytip beringlarqu,
4 — Yəḥya yürgüzgən qəmüldürüx ərxtinmu, yaki insanlardinmu? — dəp soridi.
5 Ular əzara mulaḥizə ḳilixip:
— Əgər «ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undaḳta, silər nemə üqün Yəḥyaoɣa ixənmidinglar?» dəydu. 6 Əgər: «Insanlardin kəlgən» desək, bu barliḳ halayiḳ bizni qalma-

---

19:37-38 «Pərwərdigarning namida kəlgən padixaḥ mubarəktur!» — «Zəb.» 118:38. **Asmanlarda tinq-inaḳlik tikləngəy, ərxiəlada xan-xərəp ayan boloɣay!»** — muxu səzlərni «Luḳa» 2:14diki səzlər bilən selixturuxḳa bolidu. «Asmanlarda tinq-inaḳlik boloɣay» degən səz intayin sirlik gəptur: pikrimizqə, bu səzning mənisi bəlkim: — (1) Hudaning insanlar bilən yaraxturuloɣanlikidin qiḳḳan inaḳlik **ərxtə** bilinidu («Əf.» 2:1-6. 14ni kerüng); (2) Məsiḥning ölümi bilən Xəytanning ərxkə qiḳip, Hudaning namini ḥaḳarətləp, uning üstidin yaloɣan ərz-xikayət ḳilix yoli mutləḳ tügitilidu (məsilən, «Ayup» 1:6-12, 2:1-6, «Ibr.» 9:23ni kerüng). **«pütkül muhlislar jamaiti xadlinip... Asmanlarda tinq-inaḳlik tikləngəy, ərxiəlada xan-xərəp ayan boloɣay!» dəp towlixip Hudaoɣa mədḥiyə oḳuxḳa baxlidi»** — ular jakarlaydioɣan ix — biz əgəxkən bu Nasarətlik Əysa dəl Huda əwətkən Məsiḥ-Ḳutḳuzoɣuqi, Yəḥudiylarning, xundaḳla pütkün jahanning Padixaḥidur. Xuning bilən bu künni, Hudaning Əz həlḳi boloɣan Yəḥudiylaroɣa oquḳ ḥalda: «U, mana Mən silərgə əwətkən Ḳutḳuzoɣuqinglar wə Padixaḥinglardur — uni ḳobul ḳilamsilər?» dəp etiḳad ḳilix pursitini bərgən kün deyixkə bolidu.
19:37-38 Zəb. 118:26; Luḳa 2:14; Əf. 2:14.
19:40 Ḥab. 2:11.
19:44 «Hudaning seni yoḳloɣan pəyti» — demək, Huda yeḳin kelip xapaət kərsətkən pəyt. Muxu ayətlərdə Məsiḥ rimliḳlarning miladiyə 70-yili Yerusalemni ḳorxiwelip ixoɣal ḳilidioɣanlikini aldin'ala eytip bexarət beridu.
19:44 1Pad. 9:7, 8; Mik. 3:12; Mat. 24:1, 2; Mar. 13:2; Luḳa 21:6.

19:46 «Mening əyüm dua-tilawəthana bolidu» dəp pütülgən bolsimu, lekin silər uni «bulangqilarning uwisi» — «Yəx.» 56:7, «Yər.» 7:11ni kerüng.
19:46 1Pad. 8:29; Yəx. 56:7; Yər. 7:11; Mat. 21:13; Mar. 11:17.
19:47 Mar. 11:18; Yuḥ. 7:19; 8:37.
20:1 Mat. 21:23; Mar. 11:27; Ros. 4:7; 7:27.
20:5 «Əgər «ərxtin kəlgən» desək, u bizgə: «Undaḳta, silər nemə üqün Yəḥyaoɣa ixənmidinglar?» — muxu diniy ərbablarning ḥəmmisi Yəḥya pəyoɣəmbərning yətküzgən həwirigə jawabən: «Bizgə towa ḳilix kerək əməs» degən wə Yəḥya «mening kəynimdə kelidioɣan» dəp kərsətkən Məsiḥning kelixigə ixənməy, uning qəmüldürüxini rət ḳiloɣanidi, əlwəttə.

kesək kilip əltüridu. Qünki ular Yəhyaning
pəyoɣəmbər ikənlikigə ixəndürülgən, —
deyixti.
7 Wə ular: — Uning ḥoquḳining kəyərdin
kəlgənlikini bilməymiz, — dəp jawab berixti.
8 Əysa ularoɣa: — Undaḳta, mənmu bu ixlarni kaysi ḥoquḳḳa asasən kiliwatḳanlikimni
eytmaymən, — dedi.

Rəzil ijarikəxlər ḥəḳḳidiki təmsil

Mat. 21:33-46; Mar. 12:1-12

9 U halayiḳḳa munu təmsilni səzləxkə baxlidi: — «Bir kixi bir üzümzarlik bərpa kilip, uni
baoɣwənlərgə ijarigə berip, əzi yaḳa yurtḳa berip u yərdə uzun waḳit turuptu.. 10 Üzümlərni
yioɣidioɣan məzgil kəlgəndə baoɣwənlərning
üzümzarlikтiki mewidin uningoɣa berixkə
kulliridin birini ularining yenioɣa əwətiptu.
Lekin baoɣwənlər uni urup-dumbalap kuruḳ
ḳol yanduruwetiptu.
11 U yənə baxḳa bir ḳulni əwətiptu. Lekin
ular unimu dumbalap, harlap, yənə kuruḳ
ḳol ḳayturuwetiptu. 12 U yənə üqinqisini
əwətiptu; ular unimu urup yarilandurup,
talaoɣa ḥəydəp qikiriwetiptu. 13 Ahirda
üzümzarlikning hojayini: «Ḳandaḳ kilsam
bolar? Səyümlük ooɣlumni əwətəy; ular uni
kərsə, ḥeq bolmioɣanda uning ḥərmitini
kilar?» dəptu. 14 Birak baoɣwənlər uning
ooɣlini kərüp bir-biri bilən məsliḥətlixip: «Bu
bolsa mirashor; kelinglar, uni jayliwetəyli,
andin miras bizningki bolidu» deyixiptu..
15 Xuning bilən ular uni üzümzarlikning
sirtioɣa aqikip əltürüwetiptu. Əmdi bundaḳ
əḥwalda üzümzarlikning hojayini ularni
ḳandaḳ kilidu?.. 16 U kelip u baoɣwənlərni
yoḳitip üzümzarlikni baxḳilaroɣa tapxuridu».
Halayiḳ buni anglap: — Bundaḳ ixlar ḥərgiz
bolmisun! — deyixti..

17 Lekin u ularoɣa kəzlirini tikip mundaḳ dedi:
— Undaḳ bolsa, mukəddəs yazmilarda
«Tamqilar taxliwətkən tax bolsa,
Burjək texi bolup tikləndi» dəp yeziloɣan səz
zadi nemini kərsitidu?..
18 Bu «tax»ḳa yikiloɣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax ḥərkimning üstigə
qüxsə, uni kukum-talḳan kiliwetidu..

«Baj tapxuramduḳ?» degən kiltaḳ

Mat. 22:15-22; Mar. 12:13-17

19 Bax kaḥinlar wə Təwrat ustazliri uning
bu təmsili əzlirigə ḳaritip eytḳanlikini bilip
xu ḥaman uningoɣa ḳol selix yolini izdidi;
lekin ular halayiḳtin ḳorḳuxti. 20 Xunga ular
uning kəynidin marap, uni Rim waliyisining
ḥəkümranlikida sorakḳa tartixḳa tapxurux
üqün birnəqqə adəmlərni setiwelip, soḳunup
kirixkə əwətti. Ular səmimiy kiyapətkə kiriwelip, uning səzidin yoquḳ izdəp yürətti..
21 Ular uningoɣa mundaḳ soal ḳoydi: — Əy
ustaz, silini durus səz kilidioɣan wə durus
təlim beridioɣan, ḥeqḳandaḳ adəmning yüzhatirisini ḳət'iy kilmaydioɣan, bəlki Hudaning
yolini sadiklik bilən əgitip keliwatḳan adəm
dəp bilimiz. 22 Rim imperatori Ḳəysərgə bajselik tapxurux Təwrat ḳanunioɣa uyoɣunmuyoḳ?»..

20:9 Zəb. 80:8-9; Yəx. 5:1; Yər. 2:21; 12:10; Mat. 21:33; Mar. 12:1.

20:14 Yar. 37:18; Zəb. 2:1, 8; Mat. 26:3; 27:1; Yuḥ. 11:53; Ibr. 1:2.

20:15 «Xuning bilən ular uni üzümzarlikning sirtioɣa aqikip əltürüwetiptu» — bu Məsiḥning Yerusalemning sirtioɣa elip qikilip krestkə mihlinidioɣanlikioɣa bir bexarət.

20:16 « *Üzümzarlikning hojayini* kelip u baoɣwənlərni yoḳitip üzümzarlikni baxḳilaroɣa tapxuridu» — bu səzmu bexarət, əlwəttə.

20:17 «Tamqilar taxliwətkən tax bolsa, burjək texi bolup tikləndi» — «Zəb.» 118:22. «Burjək texi» bolsa ḥərḳandaḳ imarətning ulidiki əng muḥim uyultax bolup, ul selinoɣanda birinqi bolup ḳoyulidioɣan taxtur. Yəhudiy kattiwaxlar ḥayatining burjək texi boloɣan Məsiḥni taxliwətməkqi idi, wə dərwəkə taxliwətti.

20:17 Zəb. 118:22; Yəx. 8:14; 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Ros. 4:11; Rim. 9:33; 1Pet. 2:4, 7.

20:18 «Bu «tax»ḳa yikiloɣan kixi parə-parə bolup ketidu; lekin bu tax ḥərkimning üstigə qüxsə, uni kukum-talḳan kiliwetidu» — «tax» bolsa Məsiḥ əzi, əlwəttə. 17-ayətni kərüng. Əysaning bu səzi tooɣruluk «Matta»oɣa beriligən «ḳoxumqə səz»imizdiki ««Zəb.» 118:22 tooɣruluk» məzmunni kərüng.

20:18 Yəx. 8:15; Dan. 2:34; Zək. 12:3.

20:20 «ular səmimiy kiyapətkə kiriwelip,...» — «səmimiy» grek tilida «ḥəḳḳaniy» degən səz bilən ipadilinidu.

20:20 Mat. 22:16; Mar. 12:13.

20:22 «Rim imperatori Ḳəysər...» — Rimning ḥərbir imperatorioɣa «Ḳaysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən Ḳəysər Awoɣustus, Ḳəysər Yulius, Ḳəysər Tiberius ḳatarliklar. **«Rim imperatori Ḳəysərgə baj-selik tapxurux**

23 Əmma u ularning ḫiylisini kərüp yetip ularoɣa: — Nemixḳa meni sinimaḳqisilər?
24 Manga bir kümüx dinar kərsitinglar. Buning üstidiki sürət wə nam-isim kimning? — dedi. Ular uningoɣa: Ḳaysərningki, — dedi.
25 Wə u ularoɣa: — Undaḳ bolsa, Ḳaysərning ḫəḳḳini Ḳaysərgə, Hudaning ḫəḳḳini Hudaoɣa tapxurunglar, — dedi.
26 Ular halayiḳning aldida uning səzliridin uni tutuwaloɣudək ḫeqḳandaḳ yoquḳ tapalmidi. Ular uning bu jawabioɣa ḫayranuḫəs bolup, zuwani tutuldi.

Tirilixkə munasiwətlik məsilə

Mat. 22:23-33; Mar. 12:18-27

27 Wə «əlgənlər tirilməydu» dəp inkar ḳilidioɣan Saduḳiylarning bəziliri uning aldioɣa kelip soal ḳoyup mundaḳ dedi:
28 — Ustaz, Musa pəyoɣəmbər Təwratta bizgə: «Ayali bar, əmma pərzənt kərmigən kixi əlüp kətsə, əlgüqining aka yaki inisi tul ḳaloɣan yənggisini əmrigə elip, ḳerindixi üqün nəsil ḳalduruxi kerək» — dəp yazoɣan.
29 Əmdi yəttə aka-uka bar idi. Qongi əyləngəndin keyin pərzənt kərməy aləmdin ətti. 30 Ikkinqi ḳerindixi ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti.. 31 Andin üqinqisi uni aldi; xundaḳ ḳilip, yəttisi uni əmrigə elip pərzənt kərməy əldi. 32 Ḫəmmisidin keyin ayalmu əldi.
33 Əmdi tirilix künidə bu ayal ularning ḳaysisiningki bolar? Qünki yəttisi uni hotunluḳḳa aloɣan-də?!
34 Əysa ularoɣa mundaḳ jawab bərdi:
— Bu aləmning pərzəntliri əylinidu, yatliḳ bolidu.. 35 Lekin u aləmdin nesiwə boluxḳa, xundaḳla əlüklərdin tirilixkə layiḳ sanaloɣanlar əylənməydu, yatliḳ bolmaydu.. 36 Qünki ular yənə əlməydu, pərixtilərgə ohxax bolidu; «əlümdin tirilixtin tuoɣuloɣan pərzəntlər» boloɣaqḳa, ular Hudaning ooɣulliridur..
37 Əmdi əlgənlərning tirildürülüxini ḫətta Musa pəyoɣəmbər əzimu ayan ḳiloɣan; qünki Təwrattiki «tikənlik» degən wəḳəning hatirisidə u Pərwərdigarni: «Ibraḫimning Hudasi, Isḫaḳning Hudasi wə Yaḳupning Hudasi» dəp bayan ḳiloɣan.. 38 U əlüklərning Hudasi əməs, bəlki tiriklərning Hudasidur; qünki uningoɣa nisbətən ḫəmməylən tiriktur!
39 Xuning bilən Təwrat ustazliridin birḳanqisi baḫa berip: — Ustaz, yahxi eytting, — dedi.

Təwrat ḳanunioɣa uyoɣunmu-yoḳ?» — əyni waḳitta, Yəhudiylar rimliḳlarning zulmi astida yaxawatḳanidi. Əgər əysa: «Rim imperatorioɣa baj tapxurux tooɣra» desə, bu gəptin azadliḳni istigən kixilər uni «Mana taza bir yalaḳqi, hain ikən» dəp tillixatti. «Baj tapxurmasliḳ kerək» degən bolsa, u Rim imperiyəsigə ḳarxi qiḳḳan bolatti; andin ular uni Rim waliyisioɣa ərz ḳiloɣan bolatti. Ular muxundaḳ soallarni sorax arḳilik əysani gepidin tutuwelip, rimliḳlarning ḳolioɣa tapxurup, uningoɣa ziyankəxlik ḳilmaḳqi boluxḳan.

20:23 «Nemixḳa meni sinimaḳqisilər?» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.

20:24 «Manga bir kümüx dinar kərsitinglar» — «bir kümüx dinar» grek tilida «bir dinarius», Rim imperiyəsining pul birliki. Muxundaḳ pulning yüzidə «adəmning süriti» kərsitilgən boloɣaqḳa, Yəhudiy mollilar mundaḳ pulni «muḳəddəs ibadəthana»oɣa elip kirixini mən'i ḳiloɣanidi. –Bir dinar təhminən bir adəmning künlük ix ḫəḳḳi bolatti.

20:25 «Ḳaysərning ḫəḳḳini Ḳaysərgə, Hudaning ḫəḳḳini Hudaoɣa tapxurunglar» — Ḳaysərgə Ḳaysərning ḫəḳḳi (uning süriti boloɣan nərsə)ni tapxurunglar — demək, baj tələx kerək. Əmma ḳandaḳ nərsə üstidə «Hudaning süriti» bar? Insan əzi «Hudaning süriti» bolup, biz pütünimizni Hudaoɣa tapxuriximiz kerəktur («Yar.» 1:26-27ni kerüng).

20:25 Yar. 1:26; Mat. 17:25; 22:21; Rim. 13:7.

20:27 «Saduḳiylar» — bu diniy məzhəp tooɣruluḳ «Mat.» 16:1diki izaḫatni wə «Təbirlər»ni kerüng.

20:27 Mat. 22:23; Mar. 12:18; Ros. 23:8.

20:28 «Ayali bar, əmma pərzənt kərmigən kixi əlüp kətsə, əlgüqining aka yaki inisi tul ḳaloɣan yənggisini əmrigə elip, ḳerindixi üqün nəsil ḳalduruxi kerək» — «Ḳan.» 25:5.

20:28 Ḳan. 25:5-6.

20:30 «Ikkinqi ḳerindixi ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti» — bəzi kona ḳəqürmilərdə «ayalini əmrigə elip, pərzənt kərməy aləmdin ətti» degən səz tepilmay, pəḳət «Ikkinqi...» deyilidu.

20:34 «bu aləmning pərzəntliri...» — grek tilida «bu zamanning ooɣulliri...».

20:35 «... əlüklərdin tirilixkə layiḳ sanaloɣanlar...» — «əlgənlərdin tirilix» degənlik ḳizik ibarə bolup, ḫəmmə adəm ohxax waḳitta tirilməydioɣanlikini kərsitidu. Birinqi tirilix ḫəḳḳaniylarningki, ikkinqi tirilix etiḳadsizlarningki bolidu. Bu ḫəḳiḳət «Wəḫiy» 20-babta kerünidu.

20:36 1Yuḫ. 3:2.

20:37 «Ibraḫimning Hudasi, Isḫaḳning Hudasi wə Yaḳupning Hudasi» — «Mis.» 3:6ni kerüng.

20:37 Mis. 3:6; Ros. 7:32; Ibr. 11:16.

20:38 «qünki uningoɣa nisbətən ḫəmməylən tiriktur!» — bəzi alimlar «bularning ḫəmmisi» (Ibraḫim, Isḫaḳ, Yaḳuplarning ḫəmmisi, deməkqi) uningoɣa nisbətən tiriktur!» dəp tərjimə ḳilidu. Bizningqə «ḫəmməylən» ḫər adəmning roḫining Huda aldida tirik ikənlikini kərsitidu. **«qünki uningoɣa nisbətən ḫəmməylən tiriktur!»** — əysaning «tirilix» tooɣruluḳ bu səzliri «Mat.» 22:32dimu tepilidu. «Matta»diki «ḳoxumqə səz»imizdə ular tooɣruluḳ azraḳ xərḫ berimiz.

40 Qünki ulardin héqkim yénə uningdin soal soraxqa jür'ət kilalmidi.

Kutkuzoquqi-Məsih — Dawutning ooli həm Rəbbi

Mat. 22:41-46; Mar. 12:35-37

41 Əmdi u ularoqa soal koydi: — Kixilər Məsihni kandakşigə Dawutning ooli dəydu?
42-43 Qünki Dawut özi Zəburda: Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring kiloquqə,
Mening ong yenimda olturoqin!» — degənoqu?
44 Əmma Dawut uni «Rəbbim» dəp qakiroqan yərdə, undakta u kandakmu uning ooli bolidu?

Əysaning Təwrat ustazlirini əyiblixi

Mat. 23:1-36; Mar. 12:38-40; Luka 11:37-54

45 Wə barlik halayik kulak selip anglawatkanda, u muhlisliriога mundak dedi: —
46 — Təwrat ustazliridin hoxyar bolunglar. Ular uzun tonlarni kiyiwaloqan halda oqadiyip yürüxkə, bazarlarda kixilərning ularoqa boloqan salamliriога, sinagoglarda aldinki orunlarda, ziyapətlərdimu tərdə olturuxka amrak kelidu. 47 Ular tul ayallarning barlik əy-besatlirini yəwalidu wə kəz-kəz kilip yaloqandin uzundin-uzun dualar kilidu. Ularning tartidioqan jazasi tehimu eoqir bolidu!

Tul ayalning ianisi həmmisiningkidin kəp

Mar. 12:41-44

21 1 U bexini kətürüp kariwidi, baylarning əz sədikilirini ibadəthanidiki ianə sandukioqa taxlioqinini kərdi. 2 U yənə sandukka ikki tiyinni taxlawatkan bir namrat tul ayalnimu kərdi. 3 Xuning bilən u: — Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, bu namrat tul ayalning taxlioqini həmməylənningkidin kəptur. 4 Qünki ularning həmmisi əzlirining axkanliridin ianə kilip, Hudaoqa atioqan sadikilərgə koxup taxlidi; lekin bu ayal namratlikioqa karimay, əzining tirikqilik kilidioqinining həmmisini ianə kilip taxlidi.

Kəlgüsi tooqrisidiki bexarət

Mat. 24:1-14; Mar. 13:1-13

5 Wə bəzilər ibadəthanining nəpis taxlar wə Hudaoqa sunuloqan hədiyələr bilən kandak bezəlgənliki tooqrisida səzlixiwatatti. U:
6 — Silər kərüwatkan bu barlik nərsilərgə nisbətən, xu künlər keliduki, hətta bir tal taxmu tax üstidə kaldurulmay, həmmisi gumran kilinidu, — dedi.
7 Ular uningdin:
— Ustaz, bu degənliring kaqan yüz beridu? Bu ixlarning yüz beridioqanlikini ayan kilidioqan kandak alamət bolidu? — dəp soridi.
8 U mundak dedi:
— Azdurulup ketixtin hezi bolunglar. Qünki tola kixilər mening namimni setip: «Mana əzüm xudurmən!» wə «Axu wakit yekinlaxti!» dəydu. Xunga ularning kəynigə

20:41 Mat. 22:42; Mar. 12:35.
20:42-43 «Mən sening düxmənliringni təhtipəring kiloquqə, mening ong yenimda olturoqin!» — «Zəb.» 110:1.
20:42-43 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Ibr. 1:13; 10:13.
20:46 «...bazarlarda kixilərning ularoqa boloqan salamliriога, ... amrak kelidu» — tarih tətkikatliriога asasən Yəhudiylarning əz ustazliriога kiloqan «salam»lirini intayin uzun wə murəkkəp dəp bilimiz.
20:46 Mat. 23:5, 6; Mar. 12:38, 39; Luka 11:43.
20:47 Mat. 23:14; Mar. 12:40; 2Tim. 3:6; Tit. 1:11.

21:1 «U... baylarning əz sədikilirini ibadəthanidiki ianə sandukioqa taxlioqinini kərdi» — «ianə sanduki» degən səz adəttə grek tilida «həzinə»ni kərsitidu. Lekin muxu yərdə ibadəthanidiki həzinə üqün sədikilər yioqilidioqan jay, bəlkim qong bir sandukni kərsətsə kerək.
21:1 2Pad. 12:10; Mar. 12:41.
21:2 «U yənə sandukka ikki tiyinni taxlawatkan bir namrat tul ayalnimu kərdi» — bu «tiyin» (grek tilida «ləpton») «denarius»ning 1/128i bolup, bir ixləmqining bir künlük ix həkki iqidə «altə minut»luk pulioqa barawər.
21:3 2Kor. 8:12.
21:5 Mat. 24:1; Mar. 13:1.
21:6 1Pad. 9:7; Mik. 3:12; Luka 19:44.

kirmənglar.
9 Silər urux wə topilanglarning
həwirini angliоqan wақtinglardimu
wəһimigə qüxmənglar; qünki bu ixlarning
awwal yüz berixi muқərrər. Lekin bular, za-
man ahiri yetip kəldi, degənlik əməs.
10 Andin u yənə mundaқ dedi:
— Bir millət yənə bir millət bilən uruxқa
qiқidu, bir padixaһliқ yənə bir padixaһliқ
bilən uruxқa qiқidu.
11 Jay-jaylarda xiddətlik
yər təwrəxlər, aqarqiliқlar wə wabalar bo-
lidu, yər yüzidə wəһxətlər wə asmanda
һəywətlik alamətlər kərünidu.
12 Biraқ bu
һərbir wəқələr yüz berixtin ilgiri, kixilər
silərgə қol selip tutқun қilidu wə silərgə
ziyankəxlik қilip, silərni sinagoglarning
soraқlirioqa tapxuridu, zindanlaroqa taxlay-
du; ular mening namim tüpəylidin silərni
padixaһ wə һəkümdarlarning aldioqa elip
baridu,
13 wə buning bilən ularning aldida
guwaһliқ berix pursitinglar qiқidu.
14 Uning
üqün ərzgə қandaқ jawab berix tooqrisida
aldin'ala һeq oylanmasliққa қəlbinglarda
қət'iy niyət қilinglar.
15 Qünki mən silərgə
barliқ düxmənliringlar rəddiyə wə rət
қilalmioqudək pasaһətlik til wə danixmənlik
ata қilimən.
16 Һətta ata-ana, aka-uka,
uruқ-tuoqқan wə yar-buradərliringlarmu
silərgə hainliқ қilip tutup beridu wə ular
aranglardiki bəziliringlarni əltüridu.
17 Silər mening namim tüpəylidin һəmmə
adəmning nəpritigə uqraysilər.
18 Һalbuki,
bexinglardiki bir tal qaqmu һalak bolm
aydu!
19 Səwr-qidamliқ boloqininglarda,
jeninglaroqa igə bolalaysilər.

Yerusalemning wəyran қilinixidin bexarət

Mat. 24:15-21; Mar. 13:14-19

20 — Lekin Yerusalemning düxmən
қoxunliri təripidin қorxiwelinoqanliқini
kərgininglarda, uning wəyran bolux wақti
yeқinlixip қaptu, dəp bilinglar.
21 U qaoqda
Yəһudiyə əlkisidə turuwatқanlar taoqlaroqa
қaqsun, xəһər iqidə turuwatқanlar uningdin
qiқip kətsun, yezilarda turuwatқanlar
xəһərgə kirmisun. 22 Qünki xu qaoq «intiқam
jazasini tartidioqan künlər»dur; xuning bilən
muқəddəs yazmilarda barliқ pütülgənlər
əməlgə axurulidu.

23 Əmdi xu künlərdə һamilidar ayallar wə
bala emitidioqanlarning һalioqa way! Qünki
bu zeminda eoqir қisqiliқ bolidu wə ərxtiki

21:8 «Mana əzüm xudurmən» — «Mana əzüm Məsiһdurmən» degən mənini bildüridu. **«Axu wақit»** — қiyamət künini kərsitidu.
21:8 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 2Tes. 2:2; 1Yuһ. 4:1.
21:10 «Bir millət yənə bir millət bilən uruxқa qiқidu, bir padixaһliқ yənə bir padixaһliқ bilən uruxқa qiқidu» — ibraniy tilida (xundaқla grek tilida) bu ibarə dunya boyiqə kengəygən uruxlarni kərsitixi mumkin («Yəx.» 19:2, «2Tar.» 15:3-6də bu turaқliқ ibarə tooqruluқ misallar bar.
21:10 Yəx. 19:2.
21:11 «Yər yüzidə wəһxətlər wə asmanda һəywətlik alamətlər kərünidu» — grek tilidiki əyni tekisttə «yər yüzidə» degən səz yoқ. Biraқ bizningqə һeliқi «һəywətlik alamətlər» **asmanda** bolidioqanliқi təkitləngəndin keyin, «wəһxətlər» bolsa qoқum «yər yüzidə» boluxi kerək. 25-ayətnmu kərüng.
21:12 Mat. 10:17; 24:9; Mar. 13:9; Yuһ. 16:2; Ros. 4:3; 5:18; 12:4; 16:24; Wəһ. 2:10.
21:13 «... buning bilən ularning aldida guwaһliқ berix pursitinglar qiқidu» — «guwaһliқ berix» muxu yərdə hux həwər yətküzüx, Hudaning nijati Rəb Əysa Məsiһ arқiliқ dunyaoqa kəldi, dəp jakarlaxtin ibarət.
21:14 Mat. 10:19; Mar. 13:11.
21:15 Mis. 4:12; Yəx. 54:17; Mat. 10:19; Ros. 6:10.
21:16 «hainliқ қilip tutup beridu» — bu birla səz bilən ipadilinidu.
21:16 Mik. 7:6; Ros. 7:59; 12:2.
21:17 Mat. 10:22; Mar. 13:13.
21:18 1Sam. 14:45; 2Sam. 14:11; 1Pad. 1:52; Mat. 10:30.
21:19 «Səwr-qidamliқ boloqininglarda, jeninglaroqa igə bolalaysilər» — bu ayəttə «jan» yaki jismaniy һayat yaki adəmning əz wujudini, xundaқla roһiy һayatini kərsitidu. Bizningqə muxu yərdə insanning roһiy һayatidiki əməliy jəһətlərni kərsitidu. Birsidə roһiy һayat bar bolsa, undaқta u əzini tutalaydioqan, türlük roһiy һujumlaroqa taқabil turalaydioqan bolidu — məsilən, əzidə bar boloqan ənsiriəxlər, қorқunqlar, xəһwaniy һəwəslər қatarliқlarni Məsiһқə boysunduralaydu (məsilən, «2Kor.» 10:5, «1Tes.» 4:4ni kərüng).
21:20 Dan. 9:27; Mat. 24:15; Mar. 13:14.
21:22 «intiқam jazasini tartidioqan künlər» — «intiқam jazasi» grek tilida bu səz һəm «intiқam» һəm «toluқ, mutləқ һəküm qiқirix» dəp ipadilinidu. «Mat.» 23:35ni kərüng. Bu «intiқam» yaki «һəküm qiқirilix»ni Huda Əzining һəlqi Yəһudiylar üstigə yürgüzidu. Bu, muxu yərdə (12-24-ayət) Yerusalem xəһirining miladiyə 70-yili muһasirigə elinixi wə wəyran қilinixini kərsitioqan bexarəttur. Keyinki ayətlər ahir zamanni kərsitidu.
21:22 Dan. 9:26,27; Mat. 24:15; Mar. 13:14.

oŋəzəp bu həlkning bexioŋa qüxidu; [24] Ular kiliqning bisida yiqitilidu wə tutkun kilinip, barlik əllərgə elip ketilidu; «yat əllərning wakti» toxkuqə, Yerusalem yat əllərning ayaoŋ astida kalidu.

Məsihning kelidioŋanliki həkkidə

Mat. 24:29-31; Mar. 13:24-27

[25] — Kuyax, ay, yultuzlardimu alamətlər bolidu; yər yüzidiki əllər arisida dengiz-okyanlarning güldürlixidin wə dolkunlarning dawaloŋuxliridin parakəndiqilik bolidu. [26] Adəmlər korkup, yər yüzigə kelidioŋan apətlərni wəhimə iqidə kütüp əs-hoxini yokitidu; qünki asmandiki küqlər lərzigə kelidu. [27] Andin kixilər Insan'ooŋlining küq-kudrət wə uluoŋ xan-xərəp bilən bir bulut iqidə keliwatkanlikini köridu.

[28] Lekin bu alamətlər kərünüxkə baxlioŋanda, kəddinglarni ruslap bexinglarni kətürünglar, qünki bu silərni azad kilixtiki nijat yekinlaxti, degənliktur.

Ənjür dərihidin sawak elix

Mat. 24:32-35; Mar. 13:28-31

[29] Uularoŋa mundak bir təmsilni səzləp bərdi: — Ənjür dərihi wə baxka barlik dərəhlərgə ka ranglar. [30] Ularning yengidin bihlanoŋanda ularoŋa karap, əzünglar yazning yetip kelixigə az kaloŋanlikini bilisilər. [31] Xuningdək, baya deyilgən alamətlərning yüz beriwatkanlikini kərginiginlarda, Hudaning padixahlikining yekin kaloŋalnlikini bilinglar. [32] Mən silərgə bərhək xuni eytip koyayki, bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu. [33] Asman-zemin yokilidu, birak mening səzlirim hərgiz yokalmaydu.

Hoxyar bolunglar

[34] — Lekin əzünglaroŋa agah bolunglarki, kəngülliringlar əyx-ixrət, məyhorluk wə tirikqilikning oŋəm-əndixiliri bilən bihudlax-misun, xu küni üstünglaroŋa tuyukşiz qüxmis un. [35] Qünki u goya tuzaktək barlik yər yüzidə hərbir turuwatkanlarning bexioŋa qüxi-du. [36] Xunga hərkandak wakitlarda hoxyar bolunglar, yüz berix aldida turuwatkan bu ixlardin əzünglarni kaqurup Insan'ooŋli aldi-da hazir bolup turuxka layik hesablinix üqün hərdaim dua kilinglar, — dedi.

21:23 «bu zeminda eoŋir kisqilik bolidu...» — yaki «yər yüzidə eoŋir kisqilik bolidu».

21:24 «Ular ... tutkun kilinip, barlik əllərgə elip ketilidu; «yat əllərning wakti» toxkuqə, Yerusalem yat əllərning ayaoŋ astida kalidu» — «əllər» muxu yərdə Yəhudiy əməslərni kərsitidu. «Yat əllərning wakti» — Grek tilida «yat əllərning wakitliri». «Yat əllərning wakti toxkuqə» degən ibarə Yəhudiy həlki ahir zamanda kaytidin Yerusalemda turidioŋanlikini wə Yerusalemni idarə kilidioŋanlikini kərsitidu. Bu ibarə wə xundakla bu babtiki baxka bexarətlər üstidə «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

21:24 Rim. 11:25.

21:25 Yəx. 13:10; Əz. 32:7; Yo. 3:4; 3:15; Mat. 24:29; Mar. 13:24; Wəh. 6:12.

21:26 «asmandiki küqlər lərzigə kelidu» — «asmandiki küqlər» bəlkim asmandiki jisimlar (kuyax, ay, yultuz katarliklar)ni wə həm asmanda Hudaning pərixtiliri bilən jəng kiliwatkan jin-xəytanlarnimu kərsitixi mumkin.

21:27 Dan. 7:10; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; 26:64; Mar. 13:26; 14:62; Ros. 1:11; 2Tes. 1:10; Wəh. 1:7.

21:28 Rim. 8:23.

21:29 Mat. 24:32; Mar. 13:28.

21:32 «bu alamətlərning həmmisi əməlgə axurulmay turup, bu dəwr ətməydu» — əgər tiloŋa elinoŋan alamət Yerusalemning wəyran boluxioŋa (miladiyə 70-yili) (20-24-ayət) karitiloŋan bolsa, undakta «bu dəwr» degən səz təbiiyki (1) əysaning dəwridə yaxap ətkən adəmlərni kərsitidu. (2) əgər Məsihning dunyaoŋa kaytip kelixigə (27-ayət) karitiloŋan bolsa, «dəwr» degən səz bəlkim pütün Yəhudiyə həlkini kərsitidu; (3) bu ayətlərdə eytiloŋan wəkələrning baxlinix dəwridə yaxioŋanlarni kərsitidu. Xunga barlik wəkələr xu dəwr iqidə yüz beridu, degənlik bolidu. Bizningqə (3)-xərh aldi-kəyni ayətlərgə əng bap kelidu.

21:33 «Asman-zemin yokilidu, birak mening səzlirim hərgiz yokalmaydu» — grek tili «asman-zemin ətidu, birak mening səzlirim hərgiz ətməydu».

21:33 Zəb. 102:25-27; Yəx. 51:6; Mat. 24:35; Ibr. 1:11.

21:34 «xu küni üstünglaroŋa tuyukşiz qüxmisun» — «xu kün» Mukəddəs Kitabta daim degüdək Məsih dunyaoŋa kaytip kelidioŋan, insanlardin hesab alidioŋan künni kərsitidu.

21:34 Rim. 13:13; 1Tes. 5:6; 1Pet. 4:7.

21:35 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəh. 3:3; 16:15.

21:36 «yüz berix aldida turuwatkan bu ixlardin əzünglarni kaqurup» — yaki «yüz berix aldida turuwatkan bu ixlardin kutulup...». Əmdi etkadqilar bu dəhxətlik wəkələrdin ətüp ketəmdu, yaki awwal elip ketiləmdu? Bu muhim məsilə. Okurmənlər muxu ayətning aldi-kəynidiki səz-ayətlərgə karap əzliri bir hulasigə kelələydu. Biz baxka yərlərdimu bu tema üstidə tohtaloŋan («Tesalonikaliklaroŋa (2)»diki «koxumqə səz»imizdə). **«hazir bolup layik hesablinix üqün...»** — bəzi kona kəqürmilərdə: «küqləndürülüxünglar üqün...» deyilidu.

21:36 Mat. 24:42; 25:13; Mar. 13:33; Luka 12:40; 1Tes. 5:6.

37 Əmdi u kündüzliri ibadəthanida təlim berətti, ahxamliri xəhərdin qikip, keqini Zəytun teoqi dəp ataloqan taoqda ətküzətti.
38 Wə barlik həlk uning təlimini angliogili tang səhərdə ibadəthanioqa kirip, uning yenioqa kelətti.

Rəbni əltürüx suyikəsti

Mat. 26:1-5, 14-16; Mar. 14:1-2, 10-11; Yuh. 11:45-53

22 1 Əmdi petir nan həyti («ətüp ketix həyti» dəpmu atilidu) yekinlixip ka loqanidi. 2 Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri uni ölümgə məhkum kilixka amal izdəp yürətti; qünki ular həlktin korkatti.
3 Xu pəyttə on ikkiyləndin biri boloqan, Ixkariyot dəp ataloqan Yəhudaning kəngligə Xəytan kirdi. 4 U berip bax kahinlar wə ibadəthana pasiban bəgliri bilən Əysani kandak kilip ularoqa tutup berix üstidə məslihətləxti. 5 Ular intayin hux bolup, Yəhudaoqa pul berixkə kelixti. 6 Yəhuda makul bolup, uni halayiktin ayrim kaloqanda ularoqa tutup berixkə muwapik pursət izdəxkə kirixti.

Ətüp ketix həytining kəqlik ziyapiti

Mat. 26:17-25; Mar. 14:12-21; Yuh. 13:21-30

7 Əmdi petir nan həytining birinqi küni yetip kəlgənidi. Xu küni «ətüp ketix həyti»oqa atap kurbanlik koza soyulatti. 8 Xuning bilən Əysa Petrus bilən Yuhannaoqa:
— Berip bizgə ətüp ketix həytining kozisini birgə yegili təyyarlanglar, — dəp ularni əwətti.
9 — Kəyərdə təyyarliximizni halaysən? — dəp soridi ular. 10 U ularoqa mundak dedi:
— Xəhərgə kirsənglar, mana u yərdə kozida su kətürüwaloqan bir ər kixi silərgə uqraydu. Uning kəynidin mengip u kirgən əygə kiringlar. 11 Wə əy igisigə: «Ustaz: — Muhlislirim bilən ətüp ketix həytining tamikini yəydioqan mehmanhana əy kəyərdə? — dəp sorawatidu» dənglar. 12 U silərni baxlap üstünki kəwəttiki rətləngən sərəmjanlaxturuloqan qong bir eoqiz əyni kərsitidu. Mana xu yərdə təyyarlik kilip turunglar.
13 Xuning bilən ikkisi beriwidi, həmmə ixlar uning eytkinidək bolup qikti. Ular xu yərdə ətüp ketix həytining tamikini təyyarlaxti.
14 Əmdi wakti-saiti kəlgəndə, Əysa dastihanda olturdi; on ikki rosul uning bilən billə olturuxti. 15 Andin u ularoqa:
— Mən azab qekixtin ilgiri, silər bilən ətüp ketix həytining bu tamikioqa həmdastihan boluxka tolimu intizar bolup kəlgənidim.
16 Qünki silərgə eytayki, bu həyt ziyapitining əhmiyiti Hudaning padixahlikida əməlgə axurulmioquqə, mən buningdin kayta yeməymən, — dedi.
17 Andin u bir jamni koliola elip, təxəkkür eytti wə muhlislirioqa:
— Buni elip aranglarda təksim kilip iqinglar.
18 Qünki xuni eytayki, mundin keyin Hudaning padixahliki kəlmigüqə, hərgiz üzüm xərbitidin kət'iy iqməymən, — dedi.

21:37 Yuh. 8:2.
22:1 Mis. 12:15; Mat. 26:2; Mar. 14:1.
22:2 «...qünki ular həlkning oqəzipidin korkatti» — kahinlar wə Təwrat ustazlirining həlktin korkuxining səwəbi, həlkning Məsihni kollaydioqanlikidin; xunga ular uni biwasitə ältürəlməy, bəlki amal kilip rimliklar aldida Əysaoqa ərz kilix arkilik ularning wasitisi bilən uni ölümgə məhkum kilmakqi.
22:2 Zəb. 2:2; Yuh. 11:47; Ros. 4:27.
22:3 Mat. 26:14; Mar. 14:10; Yuh. 13:27.
22:7 «Əmdi petir nan həytining birinqi küni yetip kəlgənidi» — «petir nan həyti» yəttə kün ətküzülətti. Tunji küni «ətüp ketix bayrimi» (ibraniy tilida «pasha» həyti) idi. Bu küni, Yəhudiylar koylarni ibadəthanioqa apirip soyup, andin əyidə petir nan bilən yəytti («Mis.» 12:1-20, «Law.» 23:4-8ni kərüng).
22:7 Mat. 26:17; Mar. 14:12,13.
22:10 «mana u yərdə kozida su kətürüwaloqan bir ər kixi silərgə uqraydu» — Kanaanda (Pələstində) ər kixilər bügüngə kədər adəttə su kətürməydu.
22:14 Mat. 26:20; Mar. 14:17.
22:15 «tolimu intizarlik bolup kəlgənidim» — grek tilida «intizarlik bilən intizar kildim».
22:16 «bu həyt ziyapitining əhmiyiti Hudaning padixahlikida əməlgə axurulmioquqə, mən buningdin kayta yeməymən» — Təwrattiki barlik həytlarning hərbirining əzi bir bexarəttur, hammisi Məsihning padixahlikida toluk əməlgə axurulidu. «Lawiylar» 23-bab wə «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imiznimu kərüng.
22:18 «...üzüm xərbitidin kət'iy iqməymən» — grek tilida «... üzüm telining mewisining xərbitidin kət'iy

«Rəbning ziyapiti»

19 Andin u bir tal nanni qolioƣa elip, Hudaoƣa təxəkkür eytti wə uni oxtup, ularoƣa üləxtürüp berip: — Bu mening silər üqün pida bolidioƣan tenimdur. Meni əsləp turux üqün buningdin yənglar, — dedi.[22:19]
20 U xuningdək tamaqtin keyinki jamni qolioƣa elip mundaq dedi:
— Bu jamdiki xarab mening silər üqün tökülidioƣan qenimda boloƣan yengi əhdidur.[22:20]
21 Lekin mana, meni tutup bərgüqining qoli mening bilən bir dastihandidur.[22:21]
22 Wə Insan'ooƣli dərwəqə özi tooƣrisida bekitilgəndək aləmdin ketidu; biraq Insan'ooƣlining tutup berilixigə wasitiqi boloƣan adəmning halioƣa way![22:22]
23 Andin muhlislar bir-biridin:
— Arimizda zadi kim muxundaq ixni qilixi mumkin? — dəp munazirigə qüxüp ketixti.

Muhlislarning mərtiwə həqqidə munazirilixixi

24 Əmdi ularning arisida qaysimiz əng uluoƣ saniliximiz kerək degən talax-tartix pəyda boldi. 25 U ularoƣa mundaq dedi:
— Əllərdiki padixahlar qol astidiki həlq üstidin buyruqwazlik qilip idarə qilidu, ularning üstidiki hoquqdarliri «həlqpərwər» dəp atilidu.[22:25] 26 Biraq silər xundaq bolmanglar; bəlki aranglardiki əng mərtiwiliki özini əng kiqikidək qesablisun wə yetəkqi boloƣanlar həmməyləngə hizmətk280
ardək bolsun.[22:26] 27 Kim mərtiwilik, dastihanda olturoƣanmu yaki dastihandiki kütküqimu? Dastihanda olturoƣini əməsmu? Biraq mən bolsam aranglarda hizmitinglarda boloƣuqi kütküqidəkturmən.[22:27]
28 Silər bolsanglar, beximoƣa sinaqlar kəlgəndə baxtin-ahir mən bilən billə həmrah boloƣansilər.[22:28] 29 Wə huddi Atam manga padixahlik hoquqi bekitkəndək, mən silərgimu xundaq bekitimən .[22:29] 30 Xuning bilən silər mening padixahliqimda mən bilən bir dastihanda yəp-iqisilər wə təhtlərdə olturup, Israilning on ikki qəbilisi üstidin həküm qiqirisilər.[22:30]

Əysaning Petrusning özidin tanidioƣanliqini aldin eytixi

Mat. 26:31-35; Mar. 14:27-31; Yuh. 13:36-38

31 Rəb yənə Petruska:
— «Əy Simon, Simon! Mana, Xəytan həmminglarni huddi buoƣday taskioƣandək taskap sinaxni tiligən.[22:31] 32 Lekin etiqading yoqimisun dəp sanga dua qildim. Əmdi sən

iqməymən».
22:19 «Meni əsləp turux üqün buningdin yənglar» — grek tilida «meni əsləp turux üqün bundaq qilinglar».
22:19 Mat. 26:26; Mar. 14:22; 1Kor. 11:23,24.
22:20 «tamaqtin keyinki jam» — «ətüp ketix heyt»tiki ziyapət daim bekitilgən alahidə bir tərtip boyiqə ətküzilidu. «Tamaqtin keyinki jam» «üqinqi jam» bolidu.
«Bu jamdiki xarab mening silər üqün tökülidioƣan qenimda boloƣan yengi əhdidur» — Məsih eytqan bu «yengi əhdə» Yərəmiya wə baxqa pəyoƣəmbərlər arqilik Təwratta wədə qilinoƣan ajayip «yengi əhdə»dur («Yər.» 31:31-34 həm «Əz.» 36:25-27ni, xundaqla Yərəmiyadiki «qoxumqə səz»imiznimu kərüng). Bu yengi əhdə «Məsihning qenididur» degənning intayin qongqur mənisi bardur, muxu əhdə Məsihning pütün wujud-hayatioƣa pütülgənlikini, xundaqla əhdini pütkül insaniyətkə yətküzüxkə boloƣan qət'iy niyitini kərsitidu.
22:21 Mat. 26:23; Mar. 14:18; Yuh. 13:21.
22:22 Zəb. 41:9; Yuh. 13:18; Ros. 1:6.
22:25 «əllərdiki padixahlar qol astidiki həlq üstidin buyruqwazlik qilip idarə qilidu, ularning üstidiki hoquqdarliri «həlqpərwər» dəp atilidu» — xu qaoƣda wə dunyaning pütkül tarihida «həlqpərwər» dəp ataloƣanlar əməliyətta «ismi bar, jismi yoq»lardək «həlqpərwər»ning əksi bolidu, əlwəttə. Məsihning bu ixni kərsətkənliki, etiqadqilar hətta muxundaq abruynimu izdiməsliki kerək, hərqandaq «abruypərəslik» qilixtin tolimu yiraqlixixi kerək, degənliktur, dəp oylaymiz.
22:25 Mat. 20:25; Mar. 10:42.
22:26 Luka 9:48; 1Pet. 5:3.
22:27 Mat. 20:28; Yuh. 13:14; Fil. 2:7.
22:29 Luka 12:32.
22:30 «Israilning on ikki qəbilisi üstidin həküm qiqirisilər» — yaki «Israilning on ikki qəbilisi üstidin həkümranlik qilisilər».
22:30 Mat. 19:28; Wəh. 3:21.
22:31 «Əy Simon, Simon!» — Muqəddəs Kitabta, birsining bir adəmning ismini yaki bir jayning namini təkrar ikki qetim qaqirixi uningoƣa boloƣan qongqur mehir-muhəbbitini ipadiləp, uning özigə əziz ikənlikini kərsitidu. **«Xəytan həmminglarni huddi buoƣday taskioƣandək taskap sinaxni tiligən»** — «tiligən» degən bu səz Huda Xəytanning təlipi boyiqə muxundaq qilixioƣa yol qoyoƣanlikini kərsitidu.
22:31 1Pet. 5:8.

towa kilip tüz yoloqa kaytkandin keyin, kerindaxliringni mustəhkəmligin» — dedi.
33 — I Rəb, — dedi Petrus, — Mən sən bilən
billə zindanoqa taxlinip, billə ölümgə berixka
təyyarmən!
34 U uningoqa: — I Petrus, sanga eytayki, bügün
horaz qillioquqə, sən «Uni tonumaymən» dəp
məndin üq ketim tanisən, dedi.

Uning muhlislirini alahidə agahlanduruxi

35 Andin, u ulardin:
— Silərni həmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz
səpərgə əwətkinimdə silərning birər
nərsənglar kəm bolup kaloqanmu? — dəp so-
ridi. Ular: — Yak, dedi.
36 Xuning bilən u uloroa: — Lekin hazir hər
kimning həmyani bolsa, uni alsun; xundak
həm hurjuni bolsa, uni alsun wə bir kimning
kiliqi bolmisa, qapinini setip birdin kiliq
alsun.. 37 Qünki mən silərgə xuni eytayki,
mukəddəs yazmilarda: «U jinayətqilər
katarida sanilidu» dəp pütülgən sez məndə
qokum əməlgə axurulidu. Qünki mening
tooqramdiki barlik ixlar toluk əməlgə axmay
kalmaydu — dedi..
38 — I Rəb, karioqin, bu yərdə ikki kiliq bar
ikən, dedi ular.
— Boldi, yetidu! — dedi u uloroa..

Əysaning Zəytun teoqida dua kilixi

Mat. 26:36-46; Mar. 14:32-42

39 Andin u qikip, aditi boyiqə Zəytun teoqioqa
yol aldi; uning muhlisliri uningoqa əgixip
bardi.. 40 U yərgə yetip baroqanda u uloroa:
— Azdurulmaslikinglar üqün dua kilinglar,
— dedi.
41 Andin, ulardin bir tax etimiqə nerirak be-
rip, tizlinip turup:.
42 — I Ata, halisang, bu kədəhni məndin elip
kətkəysən. Lekin mening əməs, bəlki Sening
iradəng ada kilinsun — dəp dua kildi;. 43 wə
asmandin bir pərixtə uningoqa kərünüp uni
kuwwətləndürdi. 44 U kattik azabta toloqinip te-
himu ihlaslik bilən dua kiliwərdi. Buning bilən
uning tərliri yərgə tekülgən kan tamqiliridək
qüxüxkə baxlidi.. 45 Andin duasini tügitip,
ornidin turup, muhlislirining yenioqa kəldi.
Ularning oqəmgə qeküp halsizlinip müqdəp
kaloqanlikini kerüwidi, uloroa:
46 — Uhlap kaloqininglar nemisi? Azduruluxtin saklinix üqün kopup dua kilinglar, — dedi.

22:34 «bügün horaz qillioquqə, sən «Uni tonumaymən» dəp məndin üq ketim tanisən» — «bügün» — okurmənlərning esidə barki, Yəhudiylar üqün «bu kün» «keqə» bilən baxlinidu. Məsih bu sezlərni keqidə eytidu. Xuning bilən u eytkan wakələr axu keqidə, tang atmayla yüz beridu.
–Grek tilida uning sezliri inkar xəklidə ipadilinidu: «Sən bügün «uni tonumaymən» dəp üq ketim məndin tanmay turup horaz qillimaydu».
22:34 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Yuh. 13:38.
22:35 «Silərni həmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup kaloqanmu?» — 9:3 wə 10:3-4ni kerüng.
22:35 Mat. 10:9; Mar. 6:8; Luka 9:3.
22:36 «lekin hazir hər kimning həmyani bolsa, uni alsun; xundak həm hurjuni bolsa, uni alsun wə bir kimning kiliqi bolmisa, qapinini setip birdin kiliq alsun» — bu sirlik əmma muhim sez tooruluk «koxumqə sez»imizdə azrak tohtilimiz.

22:37 «U jinayətqilər katarida sanilidu» — yaki «U asiylik kiloquqilar katarida sanilidu». Bu bexarət «Yəx.» 53:12də tepilidu. **«mening tooqramdiki barlik ixlar toluk əməlgə axmay kalmaydu»** — «mening tooqramdiki barlik ixlar» bolsa pakət Təwrattiki Məsihni aldin'ala oquk eytkan bexarətlər bolupla kalmay, bəlki Təwratta Məsihni kərsitidioqan barlik buyruloqan kurbanliklar, əmrlər, bəlgilimilər həmdə Təwratta hatiriləngən barlik tarihiy «bexarətlik wakələr»ni əz iqigə alidu.
22:37 Yəx. 53:12; Mar. 15:28.
22:38 «I Rəb, karioqin, bu yərdə ikki kiliq bar ikən» — muxu hil «kiliq» kiska bolup, yənə «piqak» hesablanoqili bolidu. **«Boldi, yetidu! — dedi Əysa uloroa»** — muxu ayət üstidə 37-ayət bilən «koxumqə sez»imizdə tohtilimiz.
22:39 Mat. 26:36; Mar. 14:32; Yuh. 8:1; 18:1.
22:41 Mat. 26:39; Mar. 14:35.
22:42 «bu kədəhni məndin elip kətkəysən» — «bu kədəh» uning aldida turidioqan azab-okubətlərni kərsitidu. Təwratta «kədəh» dəl xu mənidə bolup, «Zəb.» 75:8, «Yəx.» 51:17, 22, «Yər.» 25:15 wə baxka kəp yərlərdə Hudaning oqəzipini bildüridu. Xunga Məsih muxu yərdə həmmimizning gunahlirini ketürüp, Hudaning oqəzipini iqixkə təyyar turidu.
22:44 Yuh. 12:27; Ibr. 5:7.

Əysaning tutqun qilinixi

Mat. 26:47-56; Mar. 14:43-50; Yuh. 18:3-11

47 Uning səzi tehi ayaoƣlaxmastinla, bir top
adəmlər pəyda boldi. Ularni baxlap kəlgüqi
on ikkəyləndin biri boloƣan Yəhuda degən
kixi idi; u Əysaoƣa salam berip səygili qexioƣa
bardi.
48 Əysa uningoƣa:
— Əy Yəhuda, bir səyüx bilən Insan'ooƣlini
tutup berərsənmu? — dedi.
49 Wə Əysaning ətrapidikilər nemə ix yüz
beridioƣanliqini bilip yetip: — I Rəb, qiliq
bilən uraylimu? — dedi. 50 Wə ulardin biri
qiliqini kətürüp, bax kahinning qakirioƣa
urup, ong qulaqini xiliwətti. 51 Birak Əysa
buningoƣa jawabən: — Boldi, tohta! — dedi; u
qolini uzitip qulaqioƣa təgküzüp, uni sakaytti.
52 Əysa əzini tutqili kəlgən bax kahinlar, pasi-
ban bəgliri wə akqsakallaroƣa qarap:
— Bir qarakqini tutidioƣandək qiliq-
toqmaqlarni kətürüp kəpsilaroƣu?
53 Ibadəthanida hər küni silər bilən billə idim,
silər qol salmidinglar. Hazir bu silərgə təwə
boloƣan wakit-saəttur wə qarangoƣuluqning
həküm sürüxidur — dedi.

Əysaning üstidin xikayət qilinixi wə Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:57-58, 69-75; Mar. 14:53-54, 66-72;
Yuh. 18:12-18, 25-27

54 Ular Əysani tutuwelip, bax kahinning əyigə
elip kelixti. Petrus yiraqtin əgixip mangdi.
55 Əmdi ular hoylining otturisida ot yekip
qərisidə issinip olturoƣanda, Petrus ularning
arisioƣa kirip olturdi. 56 Andin otning nurida
uning olturoƣinini kərgən bir dedək uningoƣa
tikilip qarap turup: — Bu adəmmu Əysa bilən
billə idi, — dedi.
57 Lekin u tenip: — Əy hotun, uni tonumay-
mən! — dedi.
58 Andin uzun ətməy, yənə birəylən uni
kərüp: — Sənmu ulardin ikənsən, — dedi. Le-
kin Petrus: — Əy buradər, undak əməsmən!
— dedi.
59 Andin bir saətqə ətkəndə baxqa birəylən: —
Dərhəqikət, bu həm uning bilən billə idi; qün-
ki umu Galiliyəliktur, — dəp qing turuwaldi.
60 Lekin Petrus:
— Həy buradər, nemə dəwatqiningni
bilməymən! — dedi. Wə uning səzi
ayaoƣlaxmastinla, horaz qillidi. 61 Əmdi
Rəb kəynigə burulup, Petruska tikilip
qarap qoydi. Xuning bilən Petrus Rəbning
səzini, yəni: «Bügün horaz qillaxtin ilgiri
sən məndin üq qetim tanisən» degənlikini
yadioƣa kəltürdi. 62 Wə u taxqirioƣa qikip
qattiq yioƣlap kətti.

Əysaning aliy kengəxmidə sotlinixi

Mat. 26:67-68; Mar. 14:65

63 Əmdi Əysani tutup turuwatqanlar uni
məshirə qilixqa wə sawap-dumbilaxqa
baxlidi; 64 uning kəzlirini tengip uningdin:
— Seni uroƣan kimdu? Qeni, bexarət bərgin!
— dəp soraxti 65 wə uningoƣa buningdin
baxqa yənə nuroƣun haqarətlərni yaoƣdurdi.
66 Tang atqanda, həlq aqsakalliri, yəni bax
kahinlar wə Təwrat ustazliri yioƣilixti. Ular
uni əz kengəxmisigə elip berip 67 uningdin: —
Eytə, sən Məsihmu? — dəp soraxti.
U ularoƣa jawabən:

— Silərgə eytsammu, qət'iy ixənməysilər.

22:47 Mat. 26:47; Mar. 14:43; Yuh. 18:3.
22:50 «...ulardin biri qiliqini kətürüp, bax kahinning qakirioƣa urup, ong qulaqini xiliwətti» — bu naməlum muhlis Petrus idi («Yuh.» 18:10, «Mat.» 26:51, «Mar.» 14:71).
22:50 Mat. 26:51; Mar. 14:47.
22:52 Mat. 26:55; Mar. 14:48.
22:53 «Hazir bu silərgə təwə boloƣan wakit-saəttur wə qarangoƣuluqning həküm sürüxidur» — «qarangoƣuluqning həküm sürüxidur» — demək, xu qaoƣda Huda Xəytanning küq-qudritini, uning Əzigə wə Məsihigə boloƣan nəpritini bax kahinlar wə baxqa həkümdarlardin ibarət xu rəzil adəmlər arqilik namayan qilixioƣa yol qoyoƣanidi. «1Kor.» 2:8»ni kərüng.
22:54 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Yuh. 18:12,24.
22:55 Mat. 26:69; Mar. 14:54,66; Yuh. 18:16,25.
22:59 «Dərhəqikət, bu həm uning bilən billə idi; qünki umu Galiliyəliktur» — muxu kixi Petrusning Galiliyəlik ikənlikini bəlkim uning tələppuzi yaki bolmisa yərlik kiyim-keqikidin bilip yətkən bolsa kerək.
22:61 Mat. 26:34,75; Mar. 14:72; Yuh. 13:38; 18:27.
22:63 Ayup 16:10; Yəx. 50:6; Mat. 26:67; Mar. 14:6; Yuh. 19:3.
22:66 Zəb. 2:2; Mat. 27:1; Mar. 15:1; Yuh. 18:28.

[68] Silərdin birər soal sorisam, heq jawab bərməysilər. [69] Lekin bu wakittin baxlap Insan'ooli Həmmigə Qadirning ong yenida olturidu, — dedi.
[70] — Undakta, sən Hudaning Ooli ikənsəndə? — deyixti ular.
U: — Degininglardək mən xudurmən! — dəp jawab bərdi.
[71] Xuning bilən ular:
— Əmdi baxka guwahqilikning bizgə nemə hajiti? Qünki əzimiz uning əz aoɣzidin qikkinini angliduk! — deyixti.

Əysaning waliy Pilatusning aldida sotlinixi

Mat. 27:1-2, 11-14; Mar. 15:1-5; Yuh. 18:28-38

23 [1] Andin kengəxmidikilərning həmmisi ornidin turuxup, uni waliy Pilatusning aldioɣa elip berixti.. [2] U yərdə ular uning üstidin xikayət kilip:
— Əzini Məsih, yəni padixah dəp atiwelip, həlkimizni azdurup wə kutritip, Kəysərgə baj-selik tapxuruxni toskan bu adəmni baykap uni tuttuk, — deyixti..
[3] Pilatus uningdin: — Sən Yəhudiylarning padixahimusən? — dəp soridi.
U: — Eytkiningdək, — dəp jawab bərdi..
[4] Andin Pilatus bax kahinlar bilən kəpqilikkə:
— Bu adəmdin birər xikayət kiloɣudək ixni tapalmidim, — dedi.
[5] Lekin ular tehimu kət'iy halda:
— U Galiliyədin tartip taki bu yərgiqə, pütkül Yəhudiyədimu təlim berix bilən həlkni kutritidu.

Əysa Herod hanning aldida

[6] Pilatus «Galiliyə» degən səzni anglap:
— Bu kixi Galiliyəlikmu? — dəp soridi [7] wə uning Herod hanning idarə kiloɣan əlkidin kəlgənlikidin həwər tepip, uni Herodka yollap bərdi (u künlərdə Herodmu Yerusalemda idi)..
[8] Herod Əysani kərgəndə intayin huxal boldi. Qünki u uzundin beri uningoɣa dair kəp ixlarni anglap, uningdin bir məjizə kərüx ümididə bolup, uni kərüx pursitini izdəwatatti.. [9] U Əysadin kəp soallarni soridi, lekin u Herodka bir eoɣizmu jawab bərmidi.
[10] Bax kahinlar wə Təwrat ustazliri yekin turup uning üstidin hə dəp ərz-xikayət kiliwatatti. [11] Herod han wə uning ləxkərliri uni harlap məshirə kilixip, uningoɣa xahanə ton-kiyim kiydürüp, uni yənə Pilatusning aldioɣa kayturup yollidi.

22:69 «Həmmigə Qadirning ong yenida...» — grek tilida «Hudaning kudritining ong təripida». «Zəb.», 110:1ni kərüng. Zəburdiki bu bexarətlik səzlər Məsihni kersitidu, əlwattə. Ular əzliri Əysani sotlawatimiz, dəp oylatti, lekin əməliyəttə u Insan'ooli bolup ahir berip ularning sotqisi bolidu.
22:69 Dan. 7:9; Mat. 16:27; 24:30; 25:31; 26:64; Mar. 14:62; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; Wəh. 1:7.
22:70 «Degininglardək mən xudurmən!» — «degininglardək» grek tilida bu səzning «Xundak, lekin əməliyət dəl silərning oylioɣininglardək əməs» degən puriki qikidu.
22:71 «Əmdi baxka guwahqilikning bizgə nemə hajiti? Qünki əzimiz uning əz aoɣzidin qikkinini angliduk!» — ularning Məsihkə karatkan ərz-xikayiti: — «Hudaning Ooliman» degining «kupurluk kiloɣining», degəndin ibarət idi.
–Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə həkiqiy «kupurluk kiloɣuqi» əlümgə məhkum boluxi kerək. Xunga Məsih əzi eytkandin keyin ularoɣa «baxka guwahlik» kerək bolmidi!
–Halbuki, Yəhudiy həlki əzlirining əməs, bəlki Rim imperiyəsining kanuni astida turoɣaqka, Əysani ölümgə məhkum kilix üqün Rim hakimiyiti aldida baxka birər ərz-xikayətni tepixi kerək. Bu təwəndiki babta (23:2) kərünidu.
23:1 Mat. 27:2; Mar. 15:1; Yuh. 18:28.

23:2 «Kəysər» — Rim imperatori. **«...həlkimizni azdurup wə kutritip, Kəysərgə baj-selik tapxuruxni toskan bu adəmni baykap uni tuttuk»** — «(u) Kəysərgə baj-selik tapxuruxni toskan» degən xikayət yaloɣan, əlwattə. 20:20-26ni kərüng. Xikayət «siyasiy jəhəttiki» bolup, üq kisimni əz iqigə alidu: (1) u həlkni kutritiwatidu, «ammiwiy tərtip»ni buzdi; (2) həlkning baj-selik berixigə yol koymidi; (3) əzini padixah dəp elan kildi (demək, Rim imperatorioɣa karxi qikkan).
23:2 Mat. 17:25; 22:21; Mar. 12:17; Luka 20:25; Ros. 17:7; Rim. 13:7.
23:3 «Pilatus uningdin: — Sən Yəhudiylarning padixahimusən? — dəp soridi. U: — Eytkiningdək, — dəp jawab bərdi» — «Eytkiningdək» grek tilida bu səzning «Xundak, lekin əməliyət dəl sening oylioɣiningdək əməs» degən puriki qikidu.
23:3 Mat. 27:11; Mar. 15:2; Yuh. 18:33.
23:7 Luka 3:1.
23:8 Luka 9:7.

12 Mana xu kündin baxlap, Pilatus bilən Herod dost bolup qaldi; qünki ilgiri ular arisida adawət bolоqanidi.

Əysaning ələümgə həküm kilinixi

Mat. 27:15-26; Mar. 15:6-15; Yuh. 18:39-40; 19:1-16

13 Waliy Pilatus bax kahinlarni, Yəhudiy həkümdarlarni wə halayikni yioqip, 14 ularoqa: — Silər bu adəmning üstidin «Həlkni azduridu wə kutritidu» dəp xikayət kilip uni aldimoqa tartip kəldinglar. Mana, mən silərning aldinglarda uni sorak kiloqinim bilən, uningdin silər xikayət kiloqan jinayətlərdin birinimu tapalmidim. 15 Herodmu tapmidi; qünki mən silərni uning aldioqa əwəttim. Mana, uningda ələümgə layik heqkandak jinayət yok ikən. 16 Xunga mən uni jazalap, andin koyup berimən, — dedi. 17 (uning hər ketimlik ətüp ketix heytida, Yəhudiy məhbuslardin birini ularoqa koyup berix məjburiyiti bar idi). 18 Lekin kəpqilik təngla kukan selixip:

— Buni yokiting! Bizgə Barabbasni koyup bering! — deyixti. 19 (Barabbas bolsa xəhərdə topilang kətürgənliki wə katillik kiloqanliki üqün zindanoqa taxlanoqan məhbus idi). 20 Xuning bilən Pilatus Əysani koyup berixni halap, kəpqilikkə yənə səz kiloqili turdi. 21 Lekin ular jawabən yənə kukan selixip:

— Krestligin, uni krestligin! — dəp warkiraxti.

22 Pilatus üqinqi ketim ularoqa:

— Nemixka? U zadi nemə yamanlik kiloqan? Mən uningdin ələümgə layik heq jinayət tapalmidim. Xuning üqün mən uni jazalap, koyup berimən, — dedi.

23 Birak ular yənila hə dəp dukan selixip: «U krestlənsun!» dəp tələp kilip qing turuwaldi. Ularning həmdə bax kahinlarning kukanliri ahir küqlük kəldi. 24 Pilatus ularning tələpi boyiqə ada kilinsun dəp həküm kikardi. 25 Wə ularning tiliginini, yəni topilang kətürüx wə katillik üqün zindanoqa taxlanoqanni koyup berip, Əysani ularning hahixioqa tapxurup bərdi.

Əysaning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Mar. 15:21-32; Yuh. 19:17-19

26 Wə ular uni elip ketiwatkanda, yolda Kurini xəhirilik Simon isimlik bir kixi səhradin keliwatatti; ular uni tutuwelip, krestni uningoqa kətürgüzüp, Əysaning kəynidin mangdurdi. 27 Əysaning kəynidə zor bir top həlk, xundakla uningoqa eqinip yioqa-zar kətürüxüwatkan ayallarmu əgixip keliwatatti. 28 Lekin Əysa kəynigə burulup ularoqa:

— Əy Yerusalemning kizliri! Mən üqün yioqlimanglar, bəlki özünglar wə baliliringlar üqün yioqlanglar! 29 Qünki silərgə xundak eoqir künlər keliduki, kixilər: «Tuoqmaslar, bala kətürmigən korsaklar wə emitmigən əmqəklər bəhtliktur!» — deyixidu. 30 Xu qaoqda kixilər taoqlaroqa: «Üstimizgə ərül!», dənglüklərgə: «üstimizni yap!» dəp nida ki lixidu. 31 Qünki adəmlər yapyexil dərəhkə xundak ixlarni kiloqan yərdə, kurup kətkən

---

23:12 Ros. 4:27.
23:13 Mat. 27:23; Mar. 15:14; Yuh. 18:38; 19:4.
23:15 «Herodmu tapmidi» — yaki «Herod uni (bizgə) kayturuwetiptu».
23:16 «Xunga mən uni jazalap, andin koyup berimən» — bu «jazalax» bəlkim kamqilax bolatti. Bu səzlər okurmənlərgə oqəlitə tuyulixi mumkin. Birawda jinayət bolmisa, nemixka uni jazalaydu? Mundak adalətsizlik Rim imperiyəsi tüzümidə bək kəp idi. Ular deloni sürüxtə kiloqandimu adəmni kamqilaytti («Ros.» 22:24ni kərüng). Lekin muxu yərdə Pilatusning Əysani mundak «kamqilaymən» deyixining məksiti pəkət Yəhudiy qonglarni bir az razi kilixtin ibarət idi, halas.
23:17 Mat. 27:15; Mar. 15:6; Yuh. 18:39.
23:18 Ros. 3:14.
23:22 «xuning üqün mən uni jazalap, koyup berimən» — 16-ayəttiki izahatni kərüng.
23:24 Mat. 27:26; Mar. 15:15; Yuh. 19:16.
23:26 «Wə ular uni elip ketiwatkanda, yolda Kurini xəhirilik Simon isimlik bir kixi səhradin keliwatatti; ular uni tutuwelip, krestni uningoqa kətürgüzüp, Əysaning kəynidin mangdurdi» — baxka Injil bayanliridin bilimizki, buning səwəbi Əysaning halsirap kətkənlikidin idi «Mat.» 27:32, «Mar.» 15:21 wə izahatlarni kərüng.
23:30 «Xu qaoqda kixilər taoqlaroqa: «Üstimizgə ərül!», dənglüklərgə: «üstimizni yap!» dəp nida kilixidu» — Hudaning oqəzipi xunqə dəhxətlik boliduki, kixilər uningdin kəqix üqün hərkanqə korkunqlik amal-qarə bolsimu, halaydu. «Hox.» 10:8 wə «Wəhiy» 6:16ni kərüng.
23:30 Yəx. 2:19; Hox. 10:8; Wəh. 6:16; 9:6.

dərəhkə nemə ixlar bolar?! — dedi.
32 Ikki jinayətqimu əlümgə məhkum kilinoɣili
uning bilən təng elip kelingənidi.. 33 Wə ular
«bax səngək» dəp ataloɣan jayoɣa kəlgəndə,
u yərdə uni wə yənə ikki jinayətqini, birini
uning ong yenida wə yənə birini sol yenida
krestkə tartti.. 34 Əysa:
— I Ata, ularni kəqürgin, qünki ular əzining
nemə kiliwatkanlikini bilməydu, — dedi.
Ləxkərlər qək taxlap, uning kiyimlirini bəl
üxüwaldi.. 35 Halayik karap turatti, Yəhudiy
həkümdarlarmu yenida turup uningoɣa
dimioɣini kekip məshirə kilip: Baxkilarni
kutkuzuptikən! Əgər u rasttin Hudaning
Məsihi, Uning talliwaloɣini bolsa, əzini
kutkuzup bakşun! — deyixti.
36 Ləxkərlərmu uni məshirə kilixip, yenioɣa
berip uningoɣa sirkə təngləp:
37 — Əgər sən Yəhudiylarning Padixahi
bolsang, əzüngni kutkuzup bak! — deyixti.
38 Uning üstidiki tahtayoɣa grekqə, latinqə
wə ibraniyqə hərplər bilən: «Bu kixi
Yəhudiylarning Padixahidur» dəp yezip
koyuloɣanidi..
39 Uning bilən billə krestkə tartiloɣan ikki
jinayətqining biri uni haqarətləp:
— Sən Məsih əməsmiding? Əmdi əzüngnimu,
biznimu kutkuzə! — dedi.
40 Birak yənə biri uning gepigə tənbih berip:
Sən əzüng ohxax həkümning tegidə turup
Hudadin korkmamsən? 41 Bizning jazali-
niximiz həkliк, qünki əz kilmixlirimizning
tegixlik jazasini tarttuk; lekin bu kixi
heqkandak natooɣra ix kilmioɣanoɣu! — dəp
jawab bərdi. 42 Andin, u Əysaoɣa:
— I Rəb, padixahliкing bilən kəlginingdə,
meni yad kiloɣin, — dedi.
43 Əysa uningoɣa: — Bərhək, mən sanga eytayki,
bügün sən mən bilən billə jənnəttə bolisən, —
dedi..

Əysaning əlümi

Mat. 27:45-56; Mar. 15:33-41; Yuh. 19:28-30

44 Hazir altinqi saət bolup, pütün zeminni
tokkuzinqi saətkiqə karangoɣuluk basti..
45 Kuyax nurini bərmidi wə ibadəthanining
pərdisi tosattin otturisidin yirtilip ikki parqə
bolup kətti.. 46 Əysa kattik awaz bilən nida
kiloɣandin keyin: — I Ata! Rohimni koluŋgoɣa
tapxurdum, — dedi-də, tiniki tohtap, jan üz-
di..
47 U yərdə turoɣan yüzbexi yüz bərgən ixlarni
kərüp: — Bu adəm həkikətən durus adəm
ikən! — dəp Hudani uluoɣlidi..
48 Wə bu mənzirini kərüxkə yioɣiloɣan barlik
həlk yüz bərgən ixlarni kərüp kəkrəklirigə
urup əylirigə kaytixti. 49 Wə uni tonuydioɣan

23:31 «Qünki adəmlər yapyexil dərəhkə xundak ixlarni kiloɣan yərdə, kurup kətkən dərəhkə nemə ixlar bolar?!» — bu sirlik bexarət bəlkim: «Mən gunahsiz, mehriban bolup Hudaning jaza koralliri boloɣan qətəlliklərning kolida xunqə kəp azab tartkan yərdə, kəlgüsidə silərdək gunahka patkanlarni ular kandak jazalar?» degəndək.
23:31 Yər. 25:29; 1Pet. 4:17.
23:32 Yuh. 19:18.
23:33 «‹bax səngək› dəp ataloɣan jay» — «bax səngək» grek tilida «Kalwariy», ibraniy tilida «Golgota».
23:33 Mat. 27:33,38; Mar. 15:22; Yuh. 19:18.
23:34 Zəb. 22:18; Mat. 27:35; Mar. 15:24; Yuh. 19:23; Ros. 7:60; 1Kor. 4:12.
23:38 «Uning üstidiki tahtayoɣa grekqə, latinqə wə ibraniyqə hərplər bilən: ‹Bu kixi Yəhudiylarning Padixahidur› dəp yezip koyuloɣanidi» — rimliklar bu sözlərni Əysani məshirə kilix üqün yazoɣan, əlwəttə. Xübhisizki, Pilatus bu arkilik **Yəhudiylarnimu** məshirə kilmakqi yaki əyibliməkqi boloɣan; birak Huda bolsa bu arkilik həkikiy əhwalni kərsətkən («Yuh.» 19:19-22ni, «Zəb.» 76:10ni kərüng).
23:38 Mat. 27:37; Mar. 15:26; Yuh. 19:19.

23:43 «Bərhək, mən sanga eytayki, bügün sən mən bilən billə jənnəttə bolisən» — Rəbning: «sən **«bügün»** mən bilən billə **jənnəttə** bolisən» degən muxu sözi bəzilərning: «Əysa elgəndin keyin dozahka qüxkən» degən bid'ət təlimining tolimu hata ikənlikini kərsitidu. Biz «koxumqə söz»imizdə bu tooɣruluk azrak tohtilimiz.
23:44 «altinqi saət... tokkuzinqi saət» — «altinqi saət» qüx bolup, «tokkuzinqi saət» qüxtin keyin saət üq. Yəhudiylar wakitni ətigən saət altidin baxlap hesablaytti (məsilən, ularda «birinqi saət» bizdə saət yəttə bolatti).
23:44 Mat. 27:45; Mar. 15:33.
23:45 «ibadəthanining pərdisi tosattin otturisidin yirtilip ikki parqə bolup kətti» — «Mat.» 27:51diki izahatni kərüng.
23:45 Mat. 27:51; Mar. 15:38.
23:46 «Əysa... tiniki tohtap, jan üzdi» — yaki «Əysa... rohini qikardi». Grek tilida «roh» wə «tinik» bir söz bilən ipadilinidu. «Zəb.» 31:5ni kərüng. Muxu ayəttiki birinqi «kattik awaz bilən nida kilix»i bəlkim «Yuh.» 19:30də hatirilənqən.
23:46 Zəb. 31:5; Mat. 27:50; Mar. 15:37; Yuh. 19:30; Ros. 7:59.
23:47 Mat. 27:54; Mar. 15:39.

barlıq kixilər wə Galiliyədin uningoƣa əgixip kəlgən ayallar yiraqta turup, bu wəqələrgə qarap turdi.

Əysaning dəpnə qilinixi

Mat. 27:57-61; Mar. 15:42-47; Yuh. 19:38-42

50-51 Wə mana xu yərdə kengəxmidikilərdin Yüsüp isimlik biri bar idi. U əzi aqkəngül wə adil adəm bolup, ularning məslihətigə wə qiloƣinioƣa qoxulmioƣanidi. Əzi Yəhudiya əlkisidiki Arimatiya degən bir xəhərdin bolup, Hudaning padixahlikini tələmürüp kütətti.. 52 U əzi Pilatusning aldioƣa berip Əysaning jəsitini berixni tələp qildi; 53 wə uni kresttin qüxürüp kanap bilən kepənləp, qoram taxtin oyup yasaloƣan, heqkim qoyulmioƣan bir qəbrigə dəpnə qildi.. 54 Bu «təyyarlik küni» bolup, xabat küni yekinlixip qaloƣanidi.. 55 Wə uning bilən Galiliyədin kəlgən ayallar Yüsüpkə əgixip, qəbrini wə uning jəsətining qandak qoyuloƣinini kərdi.. 56 Andin yenip berip ətirlər wə hux purakliq buyumlarni təyyar qildi wə Təwrattiki əmr boyiqə xabat küni aram elixti..

Əysaning tirilixi

Mat. 28:1-10; Mar. 16:1-8; Yuh. 20:1-10

24 1 Əmdi həptining birinqi künidə tang yuray dəp qaloƣanda, ayallar əzliri təyyarlioƣan ətirlərni elip, qəbrigə kəldi.. 2 Ular qəbrining aoƣzidiki taxning domilitiwetilgənlikini kərdi; 3 wə qəbrigə kirip qariwidi, Rəb Əysaning jəsiti yoq turatti. 4 Wə xundaq boldiki, ular buningdin patiparaq bolup turoƣanda, mana, nur qaqnap turidioƣan kiyimlərni kiygən ikki zat ularning yenida tuyuksiz pəyda boldi.. 5 Ayallar qattiq wəhimgə qüxüp, yüzlirini yərgə yekixti. Ikki zat ularoƣa: — Nemə üqün tirik boloƣuqini əlgənlərning arisidin izdəysilər? 6-7 U bu yərdə əməs, bəlki u tirildi! U tehi Galiliyədə turoƣan waqtida, uning silərgə nemini eytqinini, yəni: «Insan'ooƣlining gunahkar adəmlərning qolioƣa tapxurulup, krestlinip, üqinqi küni qayta tirilixi mukərrərdur» degənlirini əsləp bekinglar! — dedi..

8 Wə ular uning dəl xundaq deginini esigə elixti;. 9 wə qəbridin qaytip, bu ixlarning həmmisini on birəylängə, xundaqla qaloƣan muhlislarning həmmisigə yətküzdi.. 10 Rosullaroƣa bu ixlarni yətküzgüqilər bolsa Magdalliq Məryəm, Yoanna wə Yakupning anisi Məryəm həmdə ular bilən billə boloƣan baxqa ayallar idi. 11 Lekin ayallarning bu eytqanliri ularoƣa əpsanidək bilindi, ular ularning səzlirigə ixənmidi. 12 Birak Petrus ornidin turup, qəbrigə yügürüp bardi. U engixip qəbrə iqigə qariwidi, yaloƣuz kanap kepənlikning tilim-tilim parqilirini kərüp, yüz bərgən ixlaroƣa təəjjüplinip əygə qaytip kətti..

23:50–51 Mat. 27:57; Mar. 15:43; Yuh. 19:38.

23:53 Mat. 12:40; 26:12; 27:59; Mar. 15:46; Yəx.53:9

23:54 «Bu «təyyarlik küni» bolup, xabat küni yekinlixip qaloƣanidi» — «təyyarlik küni» xabat küni (dəm elix küni, xənbə küni)ning harpa künidur. Dəm elix künidə kixilərning «ix qilmaslik»i üqün harpa künidə tamak etilixi wə baxqa kerəklik hizmətlərni aldin'ala qiliwelixi kerək idi — xunga aldinqi küni «təyyarlik küni» dəp atilatti.

–Təwrat kalendari boyiqə «petir nan heyti»ningmu birinqi küni («Nisan», yəni 1-ayning -15-küni) «xabat küni» dəp hesablinixi kerək idi («Law.» 23:6-7). Xunga uning harpa künimu «təyyarlik küni» dəp atilatti. Bu «Nisan» ayning 14-küni idi.

–Xabat küni Yəhudiylar arisida həptining barlik künlirigə ohxaxla kəqkurun baxlinidu.

23:55 Luka 8:2.

23:56 «*ayallar* ətirlər wə hux purakliq buyumlarni təyyar qildi» — «buyumlar» — yaki «məlhəmlər». Bu buyumlarning ixlitilixining məksiti jəsətning üstigə qeqip uning qirip ketixini astilitixtin ibarət idi.

24:1 «həptining birinqi küni» — yaki «xabattin keyinki kün», yəni yəkxənbə. Baxqa birhil tərjimisi ««Həptilər»ning birinqi küni». «Petir nan heyti»din «orma heyti»oƣiqə 7 həptə, yəni 49 kün sanilixi kerək. Bu waqit «həptilər» dəp atilidu, «orma heyti» bəzidə «həptilər heyti» dəpmu atilidu.

24:1 Mat. 28:1; Mar. 16:1; Yuh. 20:1.

24:4 «nur qaqnap turidioƣan kiyimlərni kiygən ikki zat» — «ikki zat» grek tilida «ikki ər kixi». Bular pərixtilər bolsa kerək.

24:6–7 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luka 9:22; 18:31.

24:8 Yuh. 2:22.

24:9 Mat. 28:8; Mar. 16:10.

24:12 Yuh. 20:3, 6.

Emayus yezisiƣa baridiƣan yolda mengiwatqan sirliq musapir

Mar. 16:12-13

13 Wə mana, xu kündə ulardin ikkiylən Yerusalemdin on bir qaqirim yiraqliqtiki Emayus degən kəntkə ketip baratti.[a] 14 Ular yüz bərgən barliq ixlar tooƣrisida səzlixip ketiwatatti. 15 Wə xundaq boldiki, ular səzlixip-mulaһizilixip ketiwatqanda, mana Əysa əzi ularƣa yeqinlixip kelip, ular bilən billə mangdi;[b] 16 lekin ularning kəzliri uni tonuxtin tutuldi.

17 U ulardin: — Ketiwetip nemə ixlar tooƣruluq munazirə qilixiwatisilər? — dəp soridi. Ular qayoƣuluq qiyapəttə tohtap, 18 ulardin Kliyopas isimlik biri jawab berip: — Yerusalemda turupmu, muxu künlərdə xu yərdə yüz bərgən wəqələrdin birdinbir həwər tapmioƣan musapir sən ohximamsən?! — dedi.

19 Wə u ulardin: — Nemə wəqələr boldi? — dəp soridi.

«Nasarətlik Əysaƣa munasiwətlik wəqələr!» — dedi ular, — «U əzi Hudaning aldidimu, barliq həlqning aldidimu əməldə wə səzdə qudrətlik bir pəyoƣəmbər bolup,[c] 20 bax kaһinlar wə һəkümdarlirimiz uni ələm һəkümigə tapxurup, krestlətti. 21 Biz əslidə uni Israiloƣa һəmjəmət bolup azad qilidioƣan zat ikən, dəp ümid qiloƣaniduq. Lekin ixlar xundaq boldi, һazir bu wəqələr yüz bərginigə üqinqi kün boldi;[d] 22 yənə kelip, arimizdiki birnəqqə ayal һəm bizni һang-tang qalduruwətti. Qünki ular bügün tang səһərdə kəbrigə beriptikən,[e] 23 uning jəsitini tapalmay qaytip kelip: «Bizgə birnəqqə pərixtə oƣayibanə kərünüxtə ayan bolup, «U tirik!» dedi» dəp eytiptu. 24 Buning bilən arimizdin birnəqqəylən kəbrigə berip, əһwalning dəl ayallarning eytqinidək ikənlikini bayqaptu. Lekin uni ularmu kərməptu».

25 Əysa ularƣa:

— Əy nadanlar, pəyoƣəmbərlərning eytqanlirining һəmmisigə ixinixkə qəlbi gallar! 26 Məsiһning əzigə has xan-xəripigə kirixtin burun, muxu japa-muxəqqətlərni bexidin ətküzüxi muqərrər əməsmidi? — dedi.[f]

27 Andin pütün Təwrat-Zəburdin, Musa wə baxqa barliq pəyoƣəmbərlərning yazmiliridin baxlap u əzi һəqqidə aldin pütülgənlirini ularƣa xərһ berip qüxəndürdi.[g]

28 Ular baridioƣan kəntkə yeqinlaxqanda, u yiraqraq bir yərgə baridioƣandək turatti. 29 Lekin ular uni tutuwelip:

— Kəq kirip qaldi, һelila kün olturidu. Biz bilən billə qonup qaloƣin, — dəp ətündi. Xuning bilən u ular bilən qonoƣili əygə kirdi.[h] 30 Wə xundaq boldiki, u ular bilən dastihanda olturoƣanda, nanni qolioƣa elip, Hudaƣa təxəkkür eytti, andin nanni oxtup ularƣa tutti.[i] 31 Ularning kəzliri xuan eqilip, uni tonudi; xuning bilən u ularning aldidin oƣayib boldi. 32 Ular bir-birigə:

— U yolda biz bilən paranglixip, bizgə muqəddəs yazmilarƣa xərһ bərgəndə, yürək-baoƣrimiz goya ottək yanmidimu?! — deyixti.

33-34 Wə ular xu һaman turup Yerusalemƣa qaytip kəldi. Ular ikkisi on birəylən bilən ularning һəmraһlirining bir yərgə yioƣilip turoƣinining üstigila qüxti, ular: «Rəb rasttin tiriliptu. U Simonƣa kərünüptu!» deyixiwatatti.[j] 35 Xuning bilən ular ikkiylənmu yolda

---

24:13 «on bir qaqirim» — grek tilida «atmix stadiyon» — bir stadiyon təһminən 185 metr kelidu.

24:13 Mar. 16:12.

24:15 Mat. 18:20; Luqa 24:36.

24:19 Luqa 7:16; Yuһ. 4:19; 6:14.

24:21 «Biz əslidə uni Israiloƣa һəmjəmət bolup azad qilidioƣan zat ikən, dəp ümid qiloƣaniduq» — «һəmjəmət-azad qiloƣuqi» yaki «һəmjəmət-qutquzoƣuqi» tooƣruluq «Ayup» 19:25 wə izaһat, xundaqla «Təbirlər»ni kərüng.

24:21 Ros. 1:6.

24:22 Mat. 28:8; Mar. 16:10; Yuһ. 20:18.

24:26 Yəx. 50:6; 53:5; Fil. 2:7; Ibr. 12:2; 1Pet. 1:11.

24:27 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Qan. 18:15; Zəb. 132:11; Yəx. 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24-25; Dan. 9:24; Mik. 7:20.

24:29 Yar. 19:3; Ros. 16:15; Ibr. 13:2.

24:30 «u ular bilən dastihanda olturoƣanda, nanni qolioƣa elip, Hudaƣa təxəkkür eytti, andin nanni oxtup ularƣa tutti» — «nan oxtux» adəttə buni meһman əməs, bəlki saһibһana qilixi kerək idi.

24:33-34 «ular xu һaman turup Yerusalemƣa qaytip kəldi» — grek tilida «ular xu saəttila turup Yerusalemƣa qaytip kəldi».

yüz bərgən ixlarni wə u nanni oxtuwatqanda uning əzlirigə qandaq tonuloqinini kəpqilikkə səzləp bərdi.

Əysaning muhlislirioqa yənə kərünüxi

Mat. 28:16-20; Mar. 16:14-18; Yuh. 20:19-23; Ros. 1:6-8

36 Wə ular bu ixlar üstidə səzlixiwatqanda, Əysa əzi tosattin ularning otturisida pəyda bolup:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloqay! — dedi.
37 Ular birər roḥni uqrattuqmu nemə, dəp hiyal qilip, alaqzadə boluxup wəḥimigə qüxti.
38 U ularoqa:
— Nemigə xunqə alaqzadə bolup kəttinglar? Nemixqa qəlbinglarda xək-guman qiqip turidu? 39 Qollirimoqa wə putlirimoqa qarap beqinglar! Mening əzüm ikənlikimni bilinglar! Meni tutup kərünglar, roḥning ət bilən səngiki yoq, lekin məndə barliqini kərisilər, — dedi.
40 Wə xundaq degəq ularoqa put-qolini kərsətti. 41 Ular huxluqtin kəzlirigə ixəngüsi kəlməy həyranuhəs turoqinida u ulardin:
— Silərning bu yərdə yegüdək nərsənglar barmu? — dəp soridi. 42 Ular bir parqə beliq kawipi wə bir parqə ḥəsəl kənikini uningoqa sunuwidi, 43 u elip ularning aldida yedi.
44 Andin u ularoqa:
— Mana bu mən silər bilən boloqan waqtimda silərgə eytqan: «Musa hatiriligən Təwrat qanuni, pəyoqəmbərlərning yazmiliri wə Zəburda mening tooqramda pütülgənning ḥəmmisi qoqum əməlgə axurulmay qalmaydu» degən səzlirim əməsmu? — dedi.
45 Xuning bilən u muqəddəs yazmilarni qüxinixi üqün ularning zeḥinlirini aqti 46 wə ularoqa mundaq dedi:
— Muqəddəs yazmilarda xundaq aldin pütülgənki wə xu ix Məsiḥning əzigə tooqra kəldiki, u azab qekip, üqinqi künidə əlgənlər arisidin tirilidu, 47 andin uning nami bilən «Towa qilinglar, gunaḥlarning kəqürümigə muyəssər bolunglar» degən həwər Yerusalemdin baxlap barliq əllərgə jakarlinidu. 48 Silər əmdi bu ixlaroqa guwaḥqidursilər.

49 Wə mana, mən Atamning wədə qiloqinini wujudunglaroqa əwətimən. Lekin silər yuqiridin qüxidioqan küq-qudrət bilən kiygüzülgüqə, xəḥərdə kütüp turunglar».

Əysaning asmanoqa kətürülüxi

Mar. 16:19-20; Ros. 1:9-11

50 Wə u ularni Bəyt-Aniya yezisioqiqə baxlap bardi wə qollirini kətürüp ularni bərikətlidi.
51 Wə xundaq boldiki, ularni bərikətligəndə u ulardin ayrilip asmanoqa kətürüldi. 52 Ular uningoqa səjdə qilixti wə zor huxal-huramliq iqidə Yerusalemoqa qaytip kelip, 53 ḥərdaim ibadəthanida turup Hudaoqa xükür-sana oquxup turdi.

24:36 «Silərgə aman-hatirjəmlik boloqay!» — ibraniy tilida «xalom ələykum», ərəb tilida «əssalamuələykum» degən səz bilən ipadilinidu.
24:36 Mar. 16:14; Yuh. 20:19; 1Kor. 15:5.
24:41 Yuh. 21:10.
24:44 Mat. 16:21; 17:22; 20:18; Mar. 8:31; 9:31; 10:33; Luqa 9:22; 18:31; 24:6.
24:46 Zəb. 16:10; 22:6. 22; Ros. 17:3.
24:47 Ros. 13:38; 1Yuh. 2:12.
24:49 «mən Atamning wədə qiloqinini wujudunglaroqa əwətimən» — «Atamning wədə qiloqini» Əzining Muqəddəs Roḥi. Huda ularni «qudrət bilən kiygüzidu». **«Lekin silər yuqiridin qüxidioqan küq-qudrət bilən kiygüzülgüqə, xəḥərdə kütüp turunglar»** — «xəḥər» — Yerusalem.
24:49 Yuh. 14:26; 15:26; 16:7; Ros. 1:4.
24:50 Ros. 1:12.
24:51 Mar. 16:19 Ros. 1:9.
24:53 «...wə xundaq boldiki, *u* ularni bərikətligəndə u ulardin ayrilip asmanoqa kətürüldi... *ular* ḥərdaim ibadəthanida turup Hudaoqa xükür-sana oquxup turdi» — bu 36-53-ayətlərgə qarioqanda, bu Məsiḥning muhlislirioqa ahirqi kerünüxi idi. Biraq uning tirilixini bayan qilidioqan baxqa hatirilər bilən selixturoqanda, bu birinqi yəkxənbidiki kerünüxtin keyin Əysa yənə birnəqqə qetim muhlislirioqa ayan boldi. Lukaning bu hatirisi Əysaning muhlislaroqa birinqi künidiki kerünixliridin birakla kirikinqi künidiki kerünüxigə atlap ətkən bolsa kerək (45-ayəttə yaki 50-ayəttə «atlap ətidu»). Xunga Injildiki «tət bayan»da ḥeqqandaq zit yərlər yoq, dəp qaraymiz.
–«Luqa»ning dawami «Rosullarning paaliyətliri»dur, əlwəttə.

Қоxумqə səz

Biz muxu yərdə pütün «bayan» tooɣruluқ əməs, bəlki bəzi alaḥidə қiziқ nuқta yaki қiyinliқi bar ayətlər üstidə azraқ tohtilimiz. «Luқa», «Matta» wə «Markus»ni oқuoɣanlar bolsa, u kitablarda nuroɣun ortaқ bayanlarning barliқini kərüp yetələydu. Biz tərjimimizdimu, xundaқ ortaқ yərlər üstidə tohtaloɣinimizda, «Matta», «Markus» wə «Luқa»diki izaḥatlar wə «қoxumqə səz»imizni bir-birigə baoɣlioɣan ḥalda yezixқa tirixtuқ.

10:42

«Biraқ birla ix zərürdur; wə Məryəm xuningdin əzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüxni tallidi; bu ḥərgiz uningdin tartiwelinmaydu».

Marta wə Məryəm ikkisi, xübḥisizki, Əysani əyigə қarxi aldi; lekin əslidə uni təklip қiloɣuqi Marta boluxi mumkin (bu yərdiki Məryəm Əysaning anisi Məryəm əməs, əlwəttə). Marta nuroɣun meḥmanlarni kütüx bilən aldirax idi wə Məryəm Əysaning ayioɣida olturup Uning səzini tingxawatatti. Marta Əysaoɣa Məryəm manga yardəm қilmidi, dəp aoɣrinidu. Bizning Əysaning bərgən munu jawabioɣa əstayidil kəngül қoyuximizoɣa tooɣra kelidu: —

«Əy Marta, Marta, sən kəp ixlarning oɣemini yəp awarə bolup yürüwatisən. Biraқ birla ix zərürdur; wə Məryəm xuningdin əzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüxni tallidi; bu ḥərgiz uningdin tartiwelinmaydu».

Əysa Martaoɣa uning ismini ikki қetim təkrarlap qongқur amraқliқ bilən səz қilidu (ibraniy tilida adəmning ismini қaytilap qaқirix küqlük amraқliқ, meḥir-muḥəbbətni bildüridu). Uning səzidin Martaning kənglining kəp ixlaroɣa bəlünüp, oɣəmdə қeliwatқinini bayқaymiz; əmma Rəbbimiz bu tooɣruluқ uningoɣa **«Biraқ birla ix zərürdur»** dəp mulayimliқ bilən tənbiḥ beridu. Əmdi u eytқan **«zərür boloɣan ix»** bolsa Uning ayioɣida olturup səzini tingxaxtin ibarət, deməkqimu? Bizningmu Uning Martaoɣa eytқan bu səzini əstayidillиқ bilən angliximizoɣa tooɣra kelidu — qünki Rəbbimiz Məryəm talliwaloɣan «Rəbning səzini tingxax»ni **«əzigə nesiwə bolidioɣan yahxi ülüx»**, dəydu. «Ülüx» bir pütün ix-ḥərikətning məlum қismidur. Xunga baxқa ixlarmu **«zərür boloɣan birla ix»**ning məlum қismi boluxi kerək. Undaқta **«zərür boloɣan birla ix»**, yəni «pütün bir ix» zadi nemə?

Muқəddəs yazmilardiki kəp baxқa yərlərdə bu soaloɣa jawab təminləydu, dəp қaraymiz: —**«Silər қullar, əttin boloɣan hojayininglaroɣa Məsiḥkə itaət қiloɣininglardək qin kənglünglardin əyminix wə titrəx bilən itaət қilinglar; pəқət kəz aldidila hizmət қilip, adəmni hux қiloɣuqi қullardin bolmanglar, bəlki Məsiḥning қullirining süpitidə Hudaning iradisini jan-dil bilən bəja kəltürünglar, adəmlərgə əməs, bəlki Rəbgə qin dilinglardin hizmət қilinglar»** («əf.» 6:5-7).

«Wə ḥəmmə ixlarda, səz bolsun, əməl bolsun, ḥəmmisini Rəb Əysaning namida қilip, uning arқiliқ Huda'Atioɣa rəḥmət eytinglar» (Kol.» (3:17).

«Nemə ixni қiliwatқan bolsanglar, uningda insanlar aldida əməs, bəlki Rəb aldida қiloɣandək jan-dil bilən uningoɣa ixlənglar» (Kol.» (3:23).

Ḥəmmimiz «қullar» əməs, əlwəttə. Biraқ rosul Pawlus muxu ayətlərdə tətbiқlaydioɣan prinsipni ḥəmmimizgə tətbiқlaxқa tooɣra kelidu. Məyli Hudaning hizmitidə bolsun, məyli baxқilarning hizmitidə bolsun «qin kənglünglardin», «jan-dil bilən», «pütün қəlb bilən» Rəbning Əzi üqün қiloɣandək yaki Uning aldida қiloɣandək қiliximizoɣa tooɣra kelidu. Qünki bizdə xu mumkinqilik barki: — (1) hizmət қiloɣinimizda niyitimiz durus

bolmaydu; (2) biz ḳiloŋan hizmitimizdə təxəkkür eytmaymiz, bəlki aoŋrinimiz.

Alayluḳ, biz hizmətkə qin kənglimizdin berilmisək, biz ḥətta jamaəttə Rəbning hizmitidə boloŋinimizdimu, ḳerindaxlar bizgə rəḥmət bildürmisə yaki hizmitimizni bayḳimisa, bizdə hapiqiliḳ yaki məyüslük pəyda bolidu. Bundaḳ ix ḥeq bolmioŋanda, bizning hizmitimizdə yaloŋuz Hudani razi ḳilix üqünla əməs, bəlki baxḳilarning, bolupmu ḳerindaxlarning minnətdarliḳi yaki alḳixlirioŋa, ḥətta ularning yahxi kərüxigə erixəyli degən ḳismən türtkə bilən tirixiwatḳanliḳimizni ispatlaydu. Əgər yaloŋuz Hudanila razi ḳilix nixani bilən ixlisək, undaḳta, ḥətta ḥeqkim hizmitimizni kərmisimu Hudadin kəlgən xadliḳ bizdə bolatti.

Huda üqün ḳiloŋan hizmitimiz xadliḳ bilən bolmisa, bəlki kənglidə narazliḳ yaki hapiqiliḳ bilən bolsa, undaḳta hizmitimizni tohtitip, xu əḥwalimizning səwəbini sürüxtə ḳiliximizoŋa tooŋra kelidu. Məsilən, biz məlum kixilərgə həyrhaḥliḳ kərsitəy degən niyəttə bolsaḳ, undaḳta xad-huramlik bilən ḳiliximiz kerək. Bolmisa, ḥeqḳandaḳ sədiḳə bərməslikkə tooŋra kelidu. «**Ḥər adəm ḥeq ḳiynilip ḳalmay yaki məjburən əməs, bəlki ez kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliḳ bilən bərgüqini yahxi kəridu**» («2Kor.» 9:7). Yənə, «**... Həyrhaḥliḳ kərsitixni bolsa, huxal-huramlik bilən ḳilsun**» («Rim.» 12:7). Qünki baxḳilaroŋa yardəm bərgəndə bizdə hursənlik tuyoŋusi bolmisa, undaḳ ḳiloŋinimiz bizgə eoŋir tuyulsa, undaḳta yardəm ḳobul ḳiloŋuqida «Manga yardəm bərgüqi bu ixta qong bədəl tələdi» degəndək təsir ḳaldurmay ḳalmaymiz. Yardəm ḳobul ḳiloŋan kixi: «Kərzdar bolup ḳaldim» degən ḥessiyatḳa kelip ḳalidu. Əksiqə, bizgə tapxuruloŋan əmrlər boyiqə baxḳilaroŋa «kərzni ḳayturuxum kerək» degən təsirni ḳaldurmasliḳimiz lazim: — «**Yahxiliḳ ḳilinglar, baxḳilaroŋa ətnə beringlar wə «ular bizgə bernemə ḳayturidu» dəp oylimanglar**» («Luḳa» 6:35).

Məryəm nemə ix boluxidin ḳət'iynəzər, bu pursətni qing tutup qoḳum Əysaning səzini tingxay degənidi. Uning səzigə ḳulaḳ selix pəytliri xunqə ḳimmətlik idi! Bundaḳ əḥwalda kimning baxḳa ixni ḳilixḳa rayi baridu? Wə xuning bilən u olturup Əysaning səzini anglidi. Bu qaoŋda, xübḥisizki, birsi: «Martamu meḥmanlarni kütməy, umu olturuwelip Əysaning səzini tingxisa, undaḳta meḥmanlaroŋa oŋiza nədin kelətti?» dəp soraydu. Lekin əgər u olturwelip tamaḳ ətmisə, bu bir qong paji'ə bolamti? Meḥmanlar pəḳət nan wə sooŋuḳ su bilən ozuḳlandimu, dəyluḳ, kim uningdin narazi bolatti? Yaki bəlkim ahir berip ḥəmməylən ornidin turup ḳolmuḳol birər tamaḳ təyyarlixi mumkin idi. Bularni biz ḥazir ḥərgiz bilələməymiz. Marta «dastihini kəng saḥibhana» degən nam-abruydin məḥrum bolatti, lekin uning xu abruyi xunqə muḥimmu? Eniḳki, Əysaning uning aldioŋa bir tallax yolini ḳoyup: «Marta, sən meḥmanlarni kütəy desəng, undaḳta bu ix huxalliḳ, razilik bilən ḳilinsun; ḳəlbingdə baxḳa ix ḳilay degən istək bolsa xuningoŋa ərkinlik bolsun, xundaḳ ḳilsang ḥətta tamiḳing yətməy ḳalsimu, ḳəlbingdə sən Hudaoŋa xan-xərəp oḳiwerisən» deginidək bolidu.

Bu səzlərning üstigə xuni ḳoxalaymizki, jiddiylik bolup kətkən bu dəwrimizdə «addiylaxturux»ning tolimu ḥajiti bardur. Turmuximiz murəkkəplik wə aldiraxliḳ bilən toloŋaqḳa, Huda aldida olturup, Uning awazioŋa ḳulaḳ selix, Uningoŋa dua ḳilix wə Uning səz-kalamini oḳuxḳa qolimiz təgməydu. Bizdə ixlirimizni ḳət'iy addiylaxturux niyiti bolmisa, ḳəlbimizdə baxḳilaroŋa yətküzgüdək ḥeqḳandaḳ roḥiy bayliḳlar bolmaydioŋanliḳini wə pütkül əmrimizning Hudaning padixaḥliḳi üqün ḥeq mənggü mewə bolmay bikar ətüp

kətkənlikini qattiq əpsus iqidə kəridioqan bolimiz.

12:13-14

«Birsi: — Ustaz, akamoqa atimizdin qaloqan mirasni mən bilən təng ülixixkə buyruoqayla — dedi. Lekin U uningoqa jawabən: — Buradər, kim Meni silərning üstünglaroqa sotqi yaki üləxtürgüqi qildi? — dedi».

Nemixqa Məsih həküm qikirip berix tələpini rət qildi?

Məsihning bu yərdə eytqan səzliri Musa pəyoqəmbərning ikki Israillik kerindixi arisida salaqilik qilmaqqi boloqanda Musaoqa eytiloqan munu səzlərni adəmning esigə kəltüridu: **«Kim seni bizgə baxlik yaki sorakqi bolsun dəptu! Sən tünügün helikі Misirlikni öltürginingdək menimu öltürməkqimusən?!»** («Mis.» 2:14). Xu qaoqdiki adəmlər Musa pəyoqəmbərning ariqi bolux niyitini qətkə kakkini Huda ularni Misirdin kutkuzuxka təyyarlawatkan kixini qətkə kakkini idi («Ros.» 7:26-35ni kərüng). Lekin muxu yərdə Israillarning Musani rət kiloqan bu səzlirini Məsihning Özi ixlitidu. Xu yol bilən ularning Özini qətkə kakidioqanlikini aldin'ala puritip eytidu. Yəni: «Silər Mening muxu dəwada qikaroqan həkümümni kobul kilsanglarmu, lekin barlik baxka ixlar üstidə boloqan həkümlirimni rət kilsilər» — deginidək. Qünki Hudani özimizgə kolaylik təminligüqi koral kiliweliximizoqa bolmaydu. Bizgə «uwal boloqan» dəp hesablioqan ixlarda Uningoqa «Adalitingni ayan kilip tooqra həküm qikaroqaysən» dəp yalwurup, əmma hayatimizdiki baxka ixlarda Uning kərsətkən həkümlirini rət kilsak, Uningoqa hakarət kəltürgəngə barawər bolmamdu? Uni hayatimizning həmmə ixi üstidə «Hojam», «Rəbbim» süpitidə kobul kilmisak, Uni həkikiy kobul kiloqan bolmaymiz.

Hətta Məsihgə dad eytqan muxu kixigə həkikətən uwal kilinoqan bolsimu, Huda bilən birgə mangoqanlar özi üqün orun-hokuk talaxmay, barlik ix-dəwalirini Uningoqa tapxuruxni wə xuningdək kənglini **«Koxnangni özüngni səygəndək səygin»**gə berixni öginixi kerək.

«Mubarək, yawax-məminlər! Qünki ular yər yüzigə mirashordur»

«Silərgə düxmənlik boloqanlaroqa mehir-muhəbbət kərsitinglar, silərdin nəprətləngənlərgə yahxilik kilinglar, silərgə ziyankəxlik kiloqanlaroqa dua kilinglar»

«Intikam almanglar, i səyümlüklirim; uni Hudaoqa tapxurup Uning oqəzipigə yol koyunglar, qünki mukəddəs yazmilarda mundak yeziloqan: «Pərwərdigar dəyduki, intikam Meningkidur, yamanlik Mən kayturimən»».

(«Mat.» 5:5, 5:43-44, «Rim.» 12:19).

Muhlis bolux — «munar kurux» «urux kilix»

14:28-33

«Aranglardin birsi munar salmakqi bolsa, aldi bilən olturup bu kuruluxni pütküzgüdək hirajət özümdə barmu-yok dəp hesab kilmasmu? Undak kilmioqanda, ulni selip pütküzəlmisə, kərgənlərning hammisi mazak kilip: «Bu adəm binani baxlap koyup pütküzəlmidi» — deməy kalmaydu.

Yaki bir padixah yənə bir padixah bilən jəng kiloqili qikşa aldi bilən olturup: Mening üstümgə kelidioqan yigirmə ming kixilik koxun igisigə mən on ming əskirim bilən takabil turalarmənmu? Dəp məlqərləp kərməmdu?! Əgər u «Sokuxalmaymən» dəp oylisa, düxmən tehi yiraktiki qaoqda əlqi əwətip, sulh xərtlirini soraydu. Xuningoqa ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə özining bar-yoki bilən hoxlaxmisa, Manga muhlis bolalmas».

Bular Məsihdin öginixning (demək, muhlisi bolux üqün) baxlinixida bolidioqan özgərməs, murəssə kilixka bolmaydioqan

xərtlərdur. Bu xərtlərgə yüzlənmisə heqkim birdinbir həkikiy bolоған rohiy səpərni kilalmaydu, hətta baxliniximu bolmaydu : —

Birinqi ohxitix — munar kurux

Əysa Məsihgə əgixix «kurulux» jəryanioға ohxaydu. Iman-etikad, xükürlük, bilim, təjribə, səwr-takət, «rohiy sezim», əzini tutux, mehir-muhəbbət, — bularning həmmisini hayatimizoға «hixning üstigə hix koyoғandək» koxux kerək. Muxu «kurulux jəryani» pəkət biz yaloғuz bolоған haldila əməs, bəlki jəm bolоinimizdimu aloға besilidu. Mukəddəs yazmilardiki «kurulux» yaki «etikadni kurux» tooғruluk nuroғun ayətlər bar («Rimlikларoға»diki «kirix səz»imiz, «Mat.» 7:24, «Ros.» 7:49, 9:31, «Rim.» 15:20, «1Kor.» 8:1, 8:10, 10:23, 14:4, 14:7, «Gal.» 2:18, «1Tes.» 5:11, «1Pet.» 2:5, 2:7ni kərüng). Məsihgə barlik əgəxməkqi bolоғanlar aldimda əmürwayət ««kurux» hizmiti» turidu dəp bilixi kerək. Bu hizmətning hətiri bar — munar egiz, xundakla ətraptiki barlik adəmlər uni yirakтin kərələydu. Kurulux tohtap kalsa, bu ixni mazak kilidioғanlar az bolmaydu. Lekin halkilik soal xuki, «Məndə muxu munarni kurup qikkudək materiyal barmu?». Əmdi bəx künlük addiy bir insan kandakmu bu qong soaloға durus jawab berəlisun? Bu soaloға hazir ikkinqi bir ohxitix wə soal koxulidu.

Ikkinqi ohxitix — jəng kilix

Məsihgə əgixixni bir jəng yaki urux deyixkə bolidu. Barlik insan janlirining küqlük bir düxmini bardur. U «**ooғrilaydu, əltüridu wə halak kilidu**» («Yh.» 10:10) wə Məsihgə əgixəy degən hərkimlərgə alayitən jəng təyyar kilmakta. Hudaning yolini tallioғanlar bu jəngdin kaqalmaydu. Xuning bilən halkilik soal xuki «Mən təyyarmu?».

Buning üstigə, Rəbbimizning bu təmsilidə bu jəng bək təngsiz kərünidu. Mudapi'ə kiloғuqida on ming ləxkər, hujum kiloғuqi padixahda yigirmə ming ləxkər bar. Mudapi'ə kiloғuqi padixah jəng kilay desə, xübhisizki, barlik ləxkərlərni səpkə koyidu. Bir adəmmu, bir koralmu zapas kalmaydu — həmmisi jənggə orunlaxturulidu, wə bularni tooғra ixlitixkə padixah pütün zehnini yioғip olturidu. Kəz aldimizda turoғan jəngmu bizdin bar-yokimizni tələp kilidu. Əmdi muhim soal xuki — «Məndə bu jəngni kiloғudək neməm bar?». addiy bir insan buni nədin bilalisun?

Buningoға Rəbbimizning jawabi enikтur. Bu jawabka kelixtin awwal xuni dəymizki, biz rohiy jəngdiki hətərlik, muxəkkət wə azab-okubətlərgə yüzlinixkə təyyar bolmisak, «sokuxalmaymən» desək, yahxisi biz «**əlqi əwətip, düxmənlirimizdin sulh xərtlirini ətünginimiz tüzüktur**». Bizdə heq guman yokki, Hudani izdəydioғan səpirimizni taxlaxka koxulsakla, Xəytan biz bilən «seni awarə kilmaymən» dəp Sodilixixka huxal bolidu. Lekin xunimu esimizgə kəltürüximizgə tooғra keliduki, Xəytan səzidə səzidə turamdu-turmamdu?

Əmdi «Munarni kurup qikkudək neməm bar?» wə «Jəngni ahiroғiqə kiloғudək küqüm barmu?» degən soallaroға Rəbbimiz jawabən mundak addiy bir bayan kilidu — «**Xuningoға ohxax, silərdin kimdəkim kənglidə əzining bar-yokи bilən hoxlaxmisa, manga muhlis bolalmas**».

Mana bu, bizdiki jimi nərsilərning yetərlik-yetərsizlikini bizgə bildüridioғan addiy həkikəttur. Qünki roxən əməliyət xuki, həmmə nərsimiz bu ixlaroға kət'iy yətməydu! Undakta biz kandakmu əz hayatimizoға iman-etikad, mehir-muhəbbət, səwr-takət, bərdaxlik, bilim, kiqik peillikni koxup kuroғudək yol-tədbirimiz bar dəp oylaxka petinalaymiz?! Bu yol-tədbirlər pəkət həmmidin üstün Hudadin kelidu!

Pütkül insaniyətkə az degəndimu altə ming yil zərb kilip kəlgən təjribisi bar bolоған rohiy bir düxməngə kandak takabil

turalaymiz? Муқәддәс язмиларда униң тоғруluқ: — «**U pütün dunyani azduridu**» дәп hатирилиниду. Пакит хуки, униңоға тақабил турухқа керәк болоған данaлиқ wә етиқадимиз толиму yетәрсизду. Бизdә он минг ләхкәр болсиму, лекин униңdа милyардлап болухи мумкин! U бизниң қабилиyәтсизликимизгә қарап күлүп турidu!

Лекин бу пакит бизгә керәк болоған jавабқа елип келidu. Roһiy қурулux үqүн һәмdә roһiy jәng үqүн Hudaning барлиқ керәклikni тәминлixигә пүтүнләy тayиниximиз керәк. Wә Uниңоға пүтүнләy тayиниx үqүн addiy бир хәрт бар — «**өzining bar-yoқi bilәn hoxlixix**». Бу ix һәммidин awwал iqki (kixining iqki dunyasioға ait болоған) бир қарardур — manga тәәлluқ һәммә нәрsidin, барлиқ munasiwәtlirimdin, mening барлиқ bilginimdin yaki bilimәn degәnlirimdin, барлиқ қilalaydioғanlirimdin yaki қilalaydioған degәnlirimdin — bularning һәммisidin «һazir meningki әmәs» дәп waz keqimәn. Һәммә ix Uning қolioға ularni nemә қilay desә xuni қilsun дәп tapxurulidu. Xundaқ қiloғanda rosul Pawlus bizgә eytқinidәk «**oylioғanlirimizdinmu һәddi-һesabsiz artuқ қilixқa Қadir Boloғuqi**» («Әf.» 3:20) Өzi bizdә ix kөrүxkә baxlaydu. U Өzi bizdә munar қuridu, U Өzi bizdә jәng yürgüzidu. Xuning bilәn bizning «Uниңdin өginip, muhlis bolidioған» roһiy sәpirimiz baxlinidu.

Dәrwәқә, Rәbbimiz bәzilirimizni jismaniy jәһәttә «һәммidin waz keqidioған» қilip bekitkәn; lekin bu ix һәммimiz bәl baoғliximiz lazim болоған һалқилиқ iqki қarar aldida ikkinqi orunda turidu.

Rәbbimiz tәlimini tөwәndiki sөzlәr bilәn ahirlaxturidu: —

«**Tuz yahxi nәrsidur; һalbuki, tuz өz tәmini yoқatsa, uниңоға қaytidin tuz tәmini қandaқmu kirgүzgili bolidu? U tupraққa ixlitixkә yaki ooғutқa arilaxturuxқimu yarimay, talaoға taxlinidu. Angliоғudәk қuliқi barlar buni anglisun!**».

Biz baxқa yәrlәrdә «tuz»ning әһmiyiti үstidә tohtalduқ. «Mat.» 5:13 wә «Kol.» 4:6 үstidiki «қoxumqә sөz»imizni kөrүng. Muxu yәrdә biz pәқәt xuni eytimizki, muxu mutlәқ tüp tәlimni өzimizgә singdürmisәk, bizdә һeqқandaқ «tuz», һeqқandaқ «Hudaning tәmi» bolmaydu.

15-bab — «Yitip kәtkәn қoy, yitip kәtkәn tәnggә, yoқap kәtkәn ooғul» degәn үq tәmsil tooғrisida

Birinqidin bayқaymizki, bu үq tәmsil әmәliyәttә bir tәmsil bolup (3-ayәt), Pәrisiylәrning Rәbbimizni tәnқid қilip «**Sәn nemixқa gunaһқarlarni қobul қilip ular bilәn һәmdastihan olturisәn?!**» degәn һujumioға jawab berix süpitidә eytiloғandur. Bu үq tәmsil, bolupmu үqinqisi xunqә mol mәzmunluқki, inglizqә һәm hәnzuqә yeziloған birnәqqә kitab mәhsus xu үq tәmsildiki tәlimlәrni tema қilip yeziloған. Muxu yәrdә biz oқurmәnlәrning diққitini ulardiki bizgә xunqә enиқ eqiloған birnәqqә addiy һәқiқәtlәrgә tartmaқqimiz, xundaқla tәmsillәrgә tehimu qongқur mәnilәrni yүkläydioған arқa kөrүnүxlirini tonuxturmaқqimiz.

1-tәmsil — Yitip kәtkәn қoy

Muxu tәmsildә padiqi 99 қoyini taxlap, yitip kәtkәn birla қoyni izdәxkә baridu. Ottura xәrқtә yitip kәtkәn қoylar intayin қorқup һalsizlinip, «mәn tepilsam!» degәndәk biqarә һalda ornida titrәp turidu. Xunga padiqi bolsa қoyi үqүn һәммә ixni қilix kerәktur. U һәtta uni (bәlkim 30-40 kilogramlиқ eoғirliқta boluxi mumkin) өz mürisigә yüdüp өyigә apiridu! Қoy өz қerindaxliridinmu әwzәl muamiligә muyәssәr bolidu — qünki u қotanoға әmәs, bәlki padiqining өz өyigә apirilidu, andin

padiqi wə qoxniliri buni qizoɣin təbriklixidu. Rəbbimizning bu tooɣruluq bayani mundaq: —

«**Mən silərgə xuni eytayki, xuningoɣa ohxax, towa qiliwatqan bir gunahkar üqün ərxtə zor hursənlik bolidu; bu hursənlik towioɣa mohtaj bolmioɣan toqsan toqquz həqqaniy kixidin boloɣan hursənliktin kəp artuqtur**». Biz əmdi: — «Kimning towa qilixioɣa hajiti bolmaydu?!» — dəp soraymiz.

Bu təmsil Rəbbimizning həmmimizgə boloɣan ayrim-ayrim oɣəmhorlixini kərsitidu. Xunga hətta pütkül jahanda nijat kerək boloɣan birla gunahkar bar bolsimu, U: «Mən yənila seni qutquzoɣili keləttim» dəydu. Bu həqiqətni kərsitidioɣan bir misalni kərüx üqün «Luqa» 8:19-39ni qaytidin oqung. Xu ayətlərdə biz Rəbbimiz top-top halayiqtin ayrilip, nuroɣun jin qaplaxqan yaloɣuz bir biqarini azad qilix üqün hətərlik dengizdin ətidu, dəp oquymiz.

Rosul Pawlus bu həqiqətni yahxi əzləxtürüp: «**Hudaning Ooɣli ... meni səygən wə mən üqün əzini pida qiloɣan...**» deyixkə amraq idi (Gal.» 2:20).

Qutquzulux üqün yitip kətkən qoy nemə qilixi kerək? — pəqət «Mən yitip kəttim!» dəp mərixi andin padiqining kəyümqanlik bilən quqaqlap qutquzuxini qobul qilixi keraktur, halas. Əmdi bir gunahkar qutquzulux üqün nemə qilixi kerək? — Oqurmən əzi bu təmsildin jawab tepiwalsun!

Yənə bir muhim səz bar. Bu təmsilni anglioɣan barlik Yəhudiy həlqi xu haman Təwrattiki üq yərni esigə kəltürələydu. Bu üq yərdə Huda Əzi pada bakquqi süpitidə təswirlinidu — «Zəbur» 23-küy, «Yərəmiya» 23-bab wə «Əzakiyal» 34-bab. Ahirqi ikki yərdə Huda Israilning «pada bakquqi»liri, yəni ularning padixahliri, kahinliri wə pəyoɣəmbərlirigə: «Silər mening padam boloɣan Israildin həwər almidinglar» dəp tənbih berip, Əzining kelip əz padisidin həwər elip bakidioɣanlikini ukturidu. Uxbu təmsildə Əysaning Pərisiylər wə baxqa mətiwərlərgə: «Silərning Təwrattiki mol bilimlərdin həwiringlar turup, Hudaning padisidin heq həwər almidinglar» dəp tənbih beriwatqanlikioɣa, xundaqla: «Xu səwəbtin həqiqiy pada bakquqi boloɣan Mən dəl muxu ixni qiloɣili kəldim» dəp ukturoɣanlikioɣa qil sioɣmaydu (yənə «Yuhanna» 10-babni kərüng).

2-təmsil — Yitip kətkən tənggə

«Yitip kətkən tənggə» degən təmsildə Hudaning nijatlik iltipati küqlük sürətlinidu. Təmsildə ayal kixining hərikiti alahidə təkitlinidu. Birinqi təmsildiki pada bakquqining bipayan qəl-bayawanni kezip qoyni tepip, andin uni yüdüp əyigə əkəlginidək, ayal kixi yittürüp qoyoɣinini tepixqa «bədəl tələydu». U tənggisini tepip boloɣuqə uni «zən qoyup» izdəydu. Bu səz Məsihning baxqa wakittiki «**Ata bolsa Əzigə ibadət qilidioɣan xundaq kixilərni izdiməktə**» deginini esimizgə kəltüridu («Yh.» 4:23-24).

«Təmsildə tənggə əzini tapquzux üqün nemə ix qilidu?» dəp soraymiz. Tooɣra jawab xuki, «heqnemə!». U pütünləy passip orundidur. Izdigüqi həmmə ixlarni qilidu. Xübhisizki, bu bizgə xuni təkitləyduki, bizning nijatni tepiximiz bolsa Hudaning təxəbbuskarliki, xundakla Uning mehri-xəpqiti bilənla bolidioɣan ixtur. Ix kərgüqi U Əzidur wə nijattin boloɣan xan-xərəp pəqət Uningoɣa mənsuptur! Yənə bir qetim təmsildiki sawaq qaytilinidu: — «**Mən silərgə xuni eytayki, xuningoɣa ohxax towa qiliwatqan bir gunahkar üqün Hudaning pərixtilirining arisida hursənlik bolidu**».

3-təmsil — Yoqap kətkən ooɣul

(Temini «Yoqap kətkən ooɣul» degəndin kərə, «Mehriban ata» degən yahxirak!)

Muxu təmsildə mehriban ata yoqap

kətkən ooŋlini izdigili qikmaydu. Ooŋul bolsa əzlükidin atisining yenioŋa kaytip kelix kararioŋa kelixi kerək bolidu.

Biz təmsildiki «arka kərünüx»tin təwəndiki təpsilatlarni baykaymiz: —

(a) kənji balining «**Əy ata, mal-mülüktin tegixlik ülüxümni manga bərgin**» degən təlipi atisioŋa intayin dəhxətlik bir hakarət boldi. Uning təlipi: «Ata, bu dunyadin tezrək kətkən bolsang kaxki! Sən tehi əlüp kətmigən bolsangmu, bəribir mirastin əzümgə tegixlik kisimni hazir alay dəymən» degəndək idi. Barlik jamaət bu ixni angliоŋanda qəqüydu wə oŋəzəplinidu. Ular qokum kənji bala bilən həmmə bardi-kəldini üzidu. Dərhəkikət, ottura xərktiki nuroŋun ata boloŋanlar muxundak bir tələpni angliоŋan haman ooŋlini kattik kaqatlap, dərhal əydin həydiwətkən bolatti. Bəzi yərlərdə hətta kaidə-yosunlar boyiqə uni əlgüdək uroŋan bolatti. Əmma bu ata bolsa heqkandak tənbih bərməydu yaki karxilik kərsətməy, balining təlipini kanduridu. Yər yüzidə xundak kilidioŋan ata barmu? Lekin bu təmsildiki ata bolsa bizgə: (1) Hudaning bizning Əzigə boloŋan hakarətlirimizni wə bizgə təksim kiloŋanlirining bexioŋa su kuyoŋinimizoŋa boloŋan zor səwr-takitining boloŋinini; (2) Uning bizning haman bir küni əzlükimizdin kilmiximizdin bizar bolup, əla bir yolni izdiximizni ümid bilən kütidioŋanlikini toluk ipadiləydu. Kənji bala əydin qikkanda ata heqkandak nəsihət kilmaydu yaki uningdin heq ixni ətünməydu. Uning əz pərzəntlirigə kərsətkən yahxiliki ooŋlini əz muhəbbitigə wə əz yenida kelixka kayil kilalmioŋan tursa, u yənə nemə desun?

(ə) Təmsildə mundak deyilidu «**Wə u əz mal-mülüklirini** (grek tilida «əz hayatini») **ikkisigə təksim kilip beriptu**». Bu ibarə gunahning tegi nemə ikənliki tooŋrisida bizgə qongkur bir ukum yətküzidu. Gunah bolsa Hudaning pütkül aləmgə koyoŋan nuroŋunlioŋan təksim-iltipatlirini əzimizning kəbih niyətlirimizgə eliximiz wə ularni israp kiliximiz bolupla kalmay, yənə Huda bizgə ata kiloŋan hayatning əzini dəpsəndə kiliximizdin wə israp kiliximizdin ibarəttur.

(b) Baykaymizki, tunji ooŋulmu əzigə tegixlik miraska erixkənidi. Lekin keyin bu ix kəzigə heq kərünməydu yaki u uni etirap kilmaydu (29-ayət).(p) Kənji ooŋul həmmini setiwetip, pulni yioŋixturup tezdinla ketidu (13-ayət). Jamaətning uningoŋa karatkan pikri heli kattik boloŋaqka, u kətməy kalmaytti, əlwəttə.

(t) U yirak bir yurtka berip barlikidin məhrum bolidu. Bu ix əz yurtidikilərning nəziridə tehimu uyat hesablinatti — əz mirasini setiwetipla kalmay, bəlki pul (Israilning bayliki)ni butpərəs yat əllərning koliоŋa ətküzüx tehimu eoŋir bir gunah hesablinatti. Xu qaoŋda Yəhudiylar arisida muxundak gunahka karita «kəzizah» degən bir jaza murasimi ətküzülətti. Bu murasimda mirasini xu yolda israp kilip tügətkən kixi yurtioŋa kaytkanda «bizning əməs» dəp jakarlinatti wə bəlkim kattik urulatti.

(q) U qoxkilarning arisida ixləxkə məjbur bolupla kalmay (bu bir Yəhudiy yigitkə nisbətən intayin yirginqlik ix bolatti, əlwəttə), uning hətta qoxkilarning yemini yeyiximu mən'i kilinidu. Gərqə u xu yərdə xunqə kəp pul həjligən bolsimu, uning birmu dosti bolmasliki bizgə əjəblinərlik əməs.

(j) Təmsildə, u yirak yurtta turoŋan wakitida «towa kildi» deyilmigən, bəlki «**Ahir berip u hoxini tepip**» wə koрsikining aqliki tooŋruluk oylidi, deyilidu (17-ayət). Təmsildə yənə, u atisining hizmitidə boloŋan mədikarlar wə hünərwənlərning halini əsləp: «Kaytip barsam (atam manga rəhim kilip) məlum bir hünərwəngə xagirt kilarmikin; əgər mening hünirim bolsa, kaloŋan künlirimdə tirixip-tirmixip, atamoŋa

mən israp қilоɣan mirasni қayturоɣudək pul tapsam — andin yurt aldida bu uyatliқtin қutulimən... » dəp oyliоɣandək puritilidu. Kənglidə atisiоɣa eytidiоɣan birnəqqə eоɣiz səzni təyyarlap repititsyə қilidu. Қizиқ yeri xuki, bu səzlər Pirəwnning Musa pəyоɣəmbərning rəһim қilixini ətünüp degən səmimiyətsiz səzlirigə bək ohxaydu: «**Pirəwn jiddiy қiyapəttə Musa wə Һarunni qaқirtip ularоɣa: Mən Pərwərdigar Hudayinglar aldida wə silərning aldinglarda gunaһ sadir қildim...**» degən («Mis.» 10:16).

Lekin u atisining yeniоɣa қaytixtin awwal «kəzizaһ» degən murasimоɣa yüzlinixi kerək bolidu!

(h) Birақ atisi uni yiraқtin kəridu. Eniқki, atisi uni uzundin buyan təқəzzaliқ bilən kütüp kəlgənidi. «Yezidikilər oоɣlumni kərgəndə uni dərһal «kəzizaһ» murasimdin ətküzidu» dəp bilgən atisi uning aldini elixi üqün belini baoɣlap oоɣlini қarxi elixқa yügürüp qiқidu. Ottura xərқtiki bir yazoɣuqi mundaқ yazoɣan: «Ottura xərқtiki mətiwər kixilər baxқilarning aldida қət'iy yügürməydu... undaқ қilsa əzlirigə bək uyat bolidu. Lekin təmsildə bu ata yügüridu. Qünki u biliduki, undaқ қiloɣanda barliқ adəmlərning kəzliri jul-jul kiyingən oоɣlioɣa əməs, bəlki əzigə қaritilidu... Kixilər putlirini oquқ kərsitip yügüridioɣan, əzini uyatқa қalduroɣan һərmətkə sazawər bir zemindaroɣa kəz tikip қaraydu. Ata bilən oоɣul yarixiwaloɣuqə ular һeliқi asta mengip keliwatқan yalangtəx biqarə yigitkə һeq dikқət қilmaydu...».

Ata jüdəp kətkən, xübһisizki tehi qoxқa қotinining sesiқi tenidin kətmigən kənji oоɣlining қexioɣa yetip kəlgəndə uni қuqaқlap səyüp ketidu. Atisining uni қuqaқlap səyüxi oоɣlining «təyyar nutuқ»ini anglixidin burun bolidu. Uning meһir-muһəbbətni ənə xundaқ bədəl bilən namayan қilixi uning oоɣlining «gunaһ sadir қildim» dəp etirap қiloɣanliқioɣa boloɣan inkasi əməs. Xuning bilən atining «xapaət sunux»i oоɣlining səzlixigə türtkə bolidu.

(d) Ooɣul bolsa intayin һəyran қalidu. U atisining uningoɣa tegixlik uyatni əz-əzining üstigə aloɣanliқini kərdi. Ooɣul qongқur һayajanlinip, aoɣzidin pəқət təyyarlioɣan səzlirining birinqi yerimila qiқidu. Bu səzlər һəқiқətən əzining ərzimələsliқini, towa қilidioɣanliқini bildüridu. U qaoɣda «һünər əginəy» deməydu — қattiқ towa қilip, əzini uyattin қutқuzuxқa təyyarlioɣan pilanini qəriwetip, atisining əzini «tepixi»ni қobul қilidu (32-ayətni kərüng). Uning towa қilixi dəl xuki, — һərқandaқ baһanə kərsətməy, atisining aldida əzini aқlimaқqi boloɣan oyidin waz keqip, atisining meһir-xəpқitini қobul қilixitin ibarət, halas. Baxқa təmsillərgə ohxax, bədəl təligüqi tepiloɣuqi əməs, bəlki tapқuqi, yəni meһriban atidur.

(r) Tunji ooɣul xunqə hapa boliduki, əl-yurt aldida atisi bilən boloɣan munasiwitini oquқ üzidu. Atisining ziyapitigə қatnaxmasliқi atisi üqün eytқusiz bir oquқ aһanət idi. Nemidegən һaқarətlik ix-һə!

(z) Ata yənə meһir-xəpқət kərsitidu.

Bu ata həlқ «xərқtiki atilar»din kütidioɣan қaidə-yosunlarni üqinqi wə tətinqi қetim buzidu. Xu künidə ikkinqi қetim u һeqkim oylimioɣan birhil meһir-muһəbbətni bədəl bilən namayan қilixқa razi idi. Lekin muxu yərdə bu meһir-muһəbbət «Hudaning қanunini buzoɣuqi» birsigə əməs, bəlki «Hudaning қanunini saқlioɣuqi» birsigə sunulidu. Xu dəwrdiki қaidə-yosun boyiqə, ata xu қattiқ һaқarətkə pisənt қilmay ziyapətni tunji ooɣlisiz dawamlaxturuxi kerək idi. Lekin u undaқ қilmaydu! Əksiqə, u yənə azab bilən həlқ-amma aldida əzini təwən қilip əzining muһəbbitini tehi һəқiқətən qüxənməydioɣan tunji ooɣlini «tepix» üqün qiқidu. U tunji ooɣulning қattiқ səzlirigə hapa bolmay, uningoɣa tənbiһ bərməydu, bəlki uni təbrikləx huxalliқioɣa təklip қilidu.

Bu addiy bir ata əməs — təmsildiki ata Hudaning bir simwolidur.

Rəbbimizning bu üq təmsili Pərisiylərning tənқid-xikayətlirigə mundaқ bir jawab bolidu: «Silər meni tənқid қilip: «**Sən gunaһkarlar bilən olturup һəmdastihan bolisən!**» dəp xikayət қilisilər. Tooɣra eytisilər! Mən dəl xu ixni қilimən — wə uning üstigə, Mən ularning kəlgənlikini kərüp dawandin qüxüp yügürimən, ularni səyüp-səyüp қarxi alimən, andin өygə һəmdastihan boloxқa tartimən. Xunga, əməliyəttə əһwal oylioɣininglardin ziyadə bəttərdur! Buni qüxəndürüp silərgə bir һekayə eytip berəy...».

Rəbbimizning bu təlimidə: —

(a) Nijatning yər yüzidə barlиққa kəltürülüxi üqün, xundaқla insanlarning nijatni қobul қilidioɣan towisinimu imkaniyətlik қilix üqün Hudaning Өzi pada baққuqi süpitidə insanlar arisioɣa qüxüp «yitip kətkən insanlar»ni izdixi muқərrər.

(ə) Nijatta bədəl təligüqi izdigüqidur.

(b) Yitip kətkən қoy, tənggə wə yoқap kətkən ooɣuldiki «towa» bolsa һərgiz «Igəm meni қobul қilsun» degən bir paaliyət əməs, bəlki «Igisining өzini tepixi»ni қobul қilixtur.

(p) Towa wə etiқad қaqan pəyda bolsa ərxtə təntənilik xad-huramlиқ bolidu wə buning tüpəylidin yər yüzidimu Hudaning һəlқining təbriklixigə tooɣra kelidu (Pərisiylər «Nemixқa gunaһkarlar bilən (təbrikligən һalda) һəmdastihan bolisən?» dəp soal қoyoɣanidi).

«Yoқap kətkən ooɣul» («kөyümqan ata» dəp atax tehimu muwapiқraқ) dəp ataloɣan bu təmsil dəwrdin-dəwrgə «Injilning iqidiki Injil» (hux həwər iqidiki hux həwər) dəp қədirlinip kəlməktə.

Biz һazir kөp oқurmənlər təripidin «Əysaning təlimidiki əng təs təmsil» deyilgən, «Luқa» 16-babta eytiloɣan təmsilgə kelimiz. Əmma kөzқariximizqə təmsillərgə təbir berixtiki addiy prinsiplarni qing tutsaқ, bu təmsilni qüxinix һeq təs əməs, bəlki barliқ təmsillər iqidə, bu təmsilni insanlarning iman-etiқadioɣa əng küqlük tələp қoyidioɣan təmsildin ibarət, dəp қaraymiz.

16:1-13 «Aldamqi oɣojidar»

Oқurmənlər қaytidin təmsilni oқusun, andin təwəndiki xərһimiz tooɣrimu, tooɣra əməs өzi һөküm qiқarsun.

Biz əyni tekistkə қoxқan izaһatlirimizda eytқinimizdək, insaniy təbiət xunqə ətkür əks etidioɣan bu təmsil boyiqə oɣojidar hojayinining һesabat dəptirini өzgərtkinidə һəқiқətən aldamqilиқ bar idi. Bəzi alimlar bu oɣojidar қərzdarlarning қərzliridin өz «ix һəққi» bilən қərzlərning өsümini keməytkən, xunga u aldamqilиқ қilmidi, dəp қaraydu. Lekin oɣojidarning «ix һəққi» bilən қərzlərning өsümini қoxқandimu, һərgiz u keməytiwatқan қərzlərning қimmitigə tooɣra kəlməytti. Əmdi uning hojayini zadi nemixқa uni təriplidi? (8-ayət) Nemila degən bilən hojayin kəlgüsidə uni қaytidin ixlətməydioɣan tursa?! Bu ixtin bizgə nemə sawaқ bolidu?

Təmsilni «roһiy prinsiplar» bilən əməs, bəlki «soda prinsipliri» boyiqə addiy təһlil қilayli. Hojayin bu һurun oɣojidarni tərəplidi. Qünki u əng ahirida kallisini ixlitip, һərikətkə kelip azraқ aldin kərərlikni kərsətkənidi! Hojayin өzi bu sodida paydioɣa erixməy қalmioɣan. Қərz yaki ətnə beridioɣanlar arisida bəzidə, amalsiz əһwallarda «қərzning kөp қismini қayturuwaldim, қaloɣinini boldi қilay!» deyix birқədər əқilgə muwapiқ ix bolidu. Hojayin uni һeq bolmioɣanda uning «sirtta dost tepix üqün» boloɣan aldin kərərlikigə қarap, mahtaydu.

Əmdi biz һazir təmsilning qongқur yeximigə kelimiz: — «**Qünki bu dunyaning pərzəntliri өz dəwridə nurning pərzəntliridin pəmliktur**». Demək, omumən eytқanda soda bilən xuoɣilliwatқan yaki bu dunyadiki

paydini kəzləwatqan kixilərning (əzining qəklik dairisi iqidə, əlwəttə) kallisini ixlitip, aldidiki ixlarni oylixi «nurning pərzəntliri» (Hudaning məmin bəndiliri)ning «aldin kərüx»idin küqlüktur. Kəzlirini mənggülük kəlgüsigə tikix kerək boloqan Hudaning məmin bəndiliri kəp wakitlarda əksiqə ətüp ketiwatqan ḥazirki raḥət-paraoqətni kəzləp yüridu. Bakiy dunyada bizni kütüwatqan bayliqlar bolsun üqün əzlirini qozoqimaydu, paniy dunyadiki bar-yoqini qandaq ixlitixim kerək dəp oylimaydu. Rəbbimiz qandaq qilixni enik kərsitidu: «**Wə mən silərgə xuni eytip qoyayki, «Naḥək dunyaoqa təwə mal-dunya» arqiliq əzünglaroqa dost tutunglar; xundaq qilsanglar, mal-dunya karoqa kəlməydioqan boloqan künidə xu dostlar silərni əbədiy makanlaroqa qarxi alidu**».

Demək, Huda bizgə pul, baylik wə künlərgə qandaq muyəssər qiloqan bolsa, biz xularni tooqra ixlətsək, baxqilarning (məyli roḥiy yaki jismaniy ḥajəttə bolsun) Hudaning meḥir-muḥəbbitini qüxinip, Məsiḥgə baoqlanoqan etiqad arqiliq «**əbədiy makanlar**»oqa, yəni jənnətkə baridioqan yol tepixioqa yardəm berələydioqan bolimiz. Bu dunyadin kətkinimizdə ularning roḥliri bizni xu «**əbədiy makanlar**»oqa qarxi aloqili kütidioqan bolidu.

Rəbbimiz nemixqa puloqa «**naḥək dunyaoqa təwə mal-dunya**» (grek tilida «naḥək mammon» yaki «naḥək pul») degən oqəlitə isimni qoyidu? Birinqidin, pulning məwjut boloqinining əzi gunaḥning bir nətijisidur. Əgər («əgər» nemidegən uluq səz-ḥə!) Adəm'atimiz gunaḥ sadir qilmioqan bolsa, ḥazir pul bolamti-yoq? Ḥəmmə ixta meḥir-muḥəbbət, «ḥərkim qabiliyitigə yarixa ixləx, ḥərkimgə ḥajitigə qarap təqsim qilix» degəndək bolsa pul kerəksiz bolatti. Birinqi əsirdiki jamaət buningoqa bir misal idi: «**Ular mal-mülüklirini setip, pulini ḥəmmisigə, ḥərkimning eḥtiyajioqa qarap təqsim qilixti**» («Ros.» 2:45). Pütkül jaḥan xundaq boloqanda birsining məlum ḥajiti qiqsa, pəqət yardəm sorax kerək bolatti, halas. Ḥərqəyərdə bir-birigə ixənq bolatti.

Bundaq deginimiz puloqa igə boluxining əzi gunaḥ degənlik əməs, pəqət pul gunaḥning bir nətijisi degənliktur. Pulning ḥəqiqiy qimmiti bardur, uni kəzgə ilmaslik tooqra əməs — birag ḥərdaim uni ixlətkinimizdə adəmni rəzillikkə mayil qilix hətirini kəzdə tutux kerək. Dəl xu səwəbtin Rəbbimiz uni «**naḥək dunyaoqa təwə boloqan mal-dunya**» dəp ataydu, dəp qaraymiz. Rosul Pawlusmu bizgə agaḥ berip: «**Pulpərəslik ḥərhil rəzilliklərning yiltizidur**» dəydu («1Tim.» 6:10).

Ahirida Rəbbimizning bizgə bərgən munu wədisini kərimiz: — «**Kimki kiqikkinə ixta sadiq bolsa, qong ixtimu sadiq bolidu; wə kimki kiqikkinə ixta səmimiyətsiz bolsa, qong ixtimu səmimiyətsiz bolidu**» — demək, mənggülük reallik aldida pul wə bayliqlar «**kiqikkinə bir ix**»tur.

«**Xunga əgər «naḥək dunyaoqa təwə boloqan mal-dunya»da sadiq bolmisanglar, kim silərgə ḥəqiqiy bayliqlarni tapxursun?**» — muxu ayət xuni bizgə küqlük əslitiduki, birdinbir ḥəqiqiy, mənggü, yoqap kətməydioqan baylik bolsa, Huda aldida jənnəttə turidu.

(16:12) «**Wə baxqilarning nərsiliridə sadiq bolmisanglar kim silərgə əzünglarning nərsisini bərsun?**»

Bu yərdə, bizning bu dunyada nemila təəlluqatimiz bolsa — məyli pul, baylik, talant, qabiliyət, ailə, wakit wə ḥətta ḥayat bolsun, əməliyəttə ular bizningki əməs, dəp əslitilidu. Bularning ḥəmmisi oqojidaroqa amanət qilinix süpitidə Ḥəmmigə Qadir təripidin bizni ularni sadiqlik wə durusluk bilən ixlitəmdu-yoq dəp, bizgə tapxuruloqan. Lekin bu həwərdin keyin biz təəjjüplinərlik xu bayanni kərimizki, Pərwərdigar ərxtə ḥərbir etiqad igisigə «**əzünglarning nərsisi**» ata qilidu.

Xu qaoɣda ḫeqkim buni tartiwalmaydu, ḫətta Huda Өzi bizdin ḫeq ḳayturuwalmaydu — pəḳət biz əzimiz ihtiyarən uni bərməkqi bolsaḳ, andin berimiz.

Əmdi xu dunyadiki «**əzimizning nərsimiz**»ning nemə ikənlikigə kəlsək, biz ajiz kəzimizgə pəḳət girimsən kərünidioɣan bir aləmning bosuoɣusida turuwatimiz, halas. Əmma bu ixning mutləḳ reallikḭkiɣa kət'iy ixinimiz.

(16:19-31)
Lazarus wə bay adəm

Məsiḫning bu bayani ḫeqyərdə «təmsil» dəp təswirlinidu; U Өzi uni «təmsil» deməydu. Təwrat-Injildiki ḫeqḳandaḳ təmsildə (muxu bayandidək) adəmning ismi tiloɣa elinoɣan əməs. Xunga bu bayandiki barliḳ təpsilatlar addiy pakit dəp ḳarilixi kerək.

Təwrat boyiqə insanlarning aləmdin ətkən barliḳ roḫliri dərḫal «Xe'ol» (təḫtisara) oɣa baridu. Ḫalbuki, Rəbbimizning bu telimi boyiqə, təḫtisaraning ikkigə bəlüngənliki kərünidu. Birinqi bələktə eytiḳadsizliḳta əlgənlər alliḳaqan ḳilmixliriɣa asasən məlum dərijidə jazalinidu. Lekkin ikkinqi bir bəliki bar, yəni «Ibraḫimning ḳuqiḳi»dur. «Ibraḫimning ḳuqiḳi» daim etiḳadḳa toloɣan wə ḫazirmu dərwəḳə xundaḳ; xunga «uning ḳuqiḳi» bolsa Ibraḫimda boloɣan etiḳadḳa ortaḳ igə boloɣanlar xübḫisizki aram alidioɣan jaydur.

Ixinimizki, Rəbbimizning əlümigiqə barliḳ etiḳadqilar «Ibraḫimning ḳuqiḳi» aram elip kəlgənidi. Rəbbimiz əlüpla roḫta berip Hudaning «Ibraḫimning ḳuqiḳi» aram aloɣan məmin bəndilirigə Uning ular üqün erixkən toluḳ nijatni jar ḳilip, ularning roḫlirini Өzi bilən jənnətkə elip bardi. Rəbbimizning Өzi bilən təng krestləngən ḳarakḳioɣa eytḳan sözlirigə təwəndiki xərḫlirimizni kərüng: —

(23:43) «**Əysa uningoɣa: — Bərḫəḳ, Mən sanga eytayki, bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!**».

«1Pet.» 3:18-22, xu ayətlərdiki izaḫatlar ḫəm «1Pet.»diki «ḳoxumqə sөz»imiznimu kərüng.

(17:20-21)

«Bir küni Pərisiylər Uningdin: «Hudaning padixaḫliḳi ḳaqan kelidu?», dəp sorioɣanda U ularoɣa jawab berip mundaḳ dedi: — Hudaning padixaḫliḳining kelixini kəz bilən kərgili bolmas; kixilər: «Ḳaranglar, u mana bu yərdə!» yaki «U yərdə!» deyəlməydu. Qünki mana, Hudaning padixaḫliḳi aranglardidur».

Rəbbimizning «taoɣdiki təlim»i («Matta» 5-7-bab) wə «padixaḫliḳning təmsilliri» («Matta» 13-bab)din Hudaning padixaḫliḳini ḫəmmidin awwal «iqki padixaḫliḳ» ikən, dəp bilimiz. Demək, Huda ḫəḳiḳətən bir adəmning ḳəlbidə ḫeküm sürgən padixaḫ bolsa, əmdi Hudaning padixaḫliḳi xu yərgə yetip kəlgən bolidu. Mana bu «padixaḫliḳ»ning ḫəmmidin muḫim mənisi; uningsiz Hudaning padixaḫliḳining baxḳa ḫərbir tərəpliri tolimu əḫmiyətsizdur. «**Hudaning padixaḫliḳi yemək-iqməktila əməs, bəlki Muḳəddəs Roḫta boloɣan ḫəḳḳaniylik, hatirjəmlik wə xadliḳtidur**» — dəydu rosul Pawlus («Rim.» 13:7). Huda küq-ḳudritini namayan ḳilip, ḫawarayi, xamal-dengizlarni boysundurup, yər yüzini «jənnət»tək ḳilsimu, xundaḳla sirtḳi gunaḫlarni tizginlisimu, lekin insanlarning ḳəlbliri tehi rəzillikkə təxna yaki uningoɣa mayil bolsa, əmdi uning nemə əḫmiyiti?! Bu ḫeqḳandaḳ əməliy padixaḫliḳ bolmaydu.

Xundaḳtimu, biz yənila Məsiḫ yər yüzigə ḳayta kəlgəndə, Huda yər yüzidə ming yilliḳ «sirtḳi xəkildiki» padixaḫliḳini bərpa ḳilidu, dəp ixinimiz («Wəḫiy» 20-babni kərüng). Xu

padixaһlikning məksiti Hudaning һətta gunaһ bilən buzuloɣan bu kona yər xarini kaytidin yengilaxta küq-kudritini wə xan-xəripini ayan kilixtin ibarət bolidu. Əmma xu padixaһlikning əzi pəkət «yengi asman, yengi zemin»oɣa mukəddimə bolidu, halas.

Buning üstigə, Huda Roһi arkilik məjizə (bolupmu adəmni jinlardin azad kilix yaki aoɣrik-silaklarni sakaytix) yaratkan wakitida, U Əz padixaһlikini namayan kildi, degili bolidu. Qünki xundak məjizilər Hudaning ahirida Xəytan wə uning küqlirini yər yüzidin koonliwetidioɣan kudritini bizgə aldin'ala ayan kilidu (məsilən, «Mat.» 12:28, «Luka» 10:8-11).

Muxu ayətlər («Luka» 17:20-21) arkilik Rəbbimiz Pərisiylərgə Hudaning padixaһliki allikaqan «silərning aranglarda» degənni kərsətməkqi bolidu. Uning bu səzi, padixaһlik ularning kəlbidə bar, degənlik əməs; qünki Pərisiylər Əysa wə Uning təlimigə pütünləy karxi qikkanidi. Birak padixaһlik ularning arisida turoɣan kəp adəmlərning kəlbidin orun almakta idi; lekin ularning bu əһwalni baykuoɣudək һeq roһiy kəzliri yok idi.

18:34

«Birak ular bu səzlərdin һeqnemini qüxənmidi. Bu səzning mənisi ulardin yoxuruloɣan bolup, uning nemə eytkinini biləlməy kaldi».

Rəbbimizning tərjimiһali boloɣan «tət bayan»ni okuoɣinimizda, Uning enik, addiy bayanlirini angliɣuqilarning kanqə ketimlap anglapmu, Uni һeq qüxinəlmigənliki bizgə əjəblinərlik ixtur. Rəbbimiz Əzi tartidioɣan azab-okubətlər wə ölümi tooɣruluk birnəqqə ketim aldin eytkan bolsimu, ular səzlirini mutlək qüxinəlmigən («Luka» 9:22, 34, «Mat.» 16:21, 17:22-23, 20:18-19, 26:2, «Mar.» 8:31, 9:31, «Yһ.» 2:1-12). Bu ix bizgimu mukəddəs yazmilarni okuoɣinimizda əz-əzimizdin «һəkikətən qüxəndimmu?» dəp soriɣan һalda dikkət bilən okuximizoɣa sawak boluxi kerək. Qünki muhlislarning Məsiһdə yüz beridioɣan ixlaroɣa nisbətən əzliri ümid kilidioɣan güzəl hiyalliri bolidu; xuning bilən Məsiһning səzlirini əzining haһixioɣa muwapikлaxturup qüxiniwalidioɣan əһwallar bolidu. Ularning bundak kilixi qüxinixlik, əlwəttə; muhlislar Uningoɣa «oɣəlibidin-oɣəlibigə» əgixip kəlgənidi, xunga Əysaning ixliri barlik insanlarning Uni Rəb Məsiһ dəp etirap kilixi bilən zor xərəplik təntənilik iqidə ahirlaxmamdu? Andin, xübһisizki, ular əzliri Uningoɣa əgəxgüqi bolux süpitidə Uningoɣa kəltürülgən xan-xərəptin ortak muyəssər bolidu. Əməliyəttə ularning Təwrattiki bexarətlərdin aloɣan qüxənqisi durus idi; ahirəttə Məsiһ dərwəkə zor xan-xərəp iqidə kaytip kelidu. Birak Təwrattiki pəyoɣəmbərlərning bexarətliri boyiqə, Məsiһ arilikta һəmmimizni dəp azab-okubət tartixi kerək idi wə ular kənglidə buningoɣa yüzlinixkə təyyar əməs idi. Hudaning bekitkən tərtipi bolsa — awwal azab-okubət, andin xan-xərəptur (məsilən, «Luka» 24:26, «Ros.» 26:23, «Rim.» 8:17, «2Tim.» 2:12ni kerüng).

Birak muxu ayəttə («Luka» 18:34 wə yənə 9:34də) ularning qüxənməslikidə baxka bir amil pəyda bolidu. Birərkim yaki birər nərsə Məsiһning səzining mənisini ularning kəzliridin yoxuroɣanidi. Izaһatlirimizda, Huda bu ixka yol koyuxi bilən yoxuroɣuqi amil Xəytan dəp ixinimiz, deduk. Muhlislarning Məsiһgə əgixix məksət-muddialiri yüzdə-yüz durus bolmioɣaqka, ular bundak aldamqilikka mayil idi. Ҳalbuki, Məsiһ ölümdin tirilgəndin keyin, ularning bu hata kütkinining əzi Uning tirilixning һəkikət ikənlikigə tehimu küqlük ispat təminləydu. Qünki bəzilər: — «Kixilər məlum bir ix yüz beridu dəp küqlük ümid bilən kütsə, ular ahir berip «dərwəkə yüz bərgən» dəp əz-əzini ixəndüridu» dəydu. Lekin muhlislarning (gərqə Rəbbimmiz nemə ixlar yüz beridioɣanlikini ularoɣa xunqə roxən

eytқan bolsimu!) ҳeqқayisisi Uning tirilixini kütkən əməs; Uning əlümi bilənla ular patiparaқ bolup tarқilip, Məsiһdin barliқ ümidini üzgənidi (24:21ni kərüng).

22:35 «Ikki қiliq» bizgə nemə həwər beridu?

«**Andin, U ulardin:**

— Silərni ҳəmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup қalоqanmu? — dəp soridi. Ular: — Yaқ, dedi.

Xuning bilən u ularоqa: — Lekin ҳazir ҳər kimning ҳəmyani bolsa, uni alsun; xundaқ ҳəm hurjuni bolsa, uni alsun wə bir kimning қiliqi bolmisa, qapinini setip birdin қiliq alsun. Qünki Mən silərgə xuni eytayki, muқəddəs yazmilarda: «U jinayətqilər қatarida sanilidu» dəp pütülgən sөz Məndə qoқum əməlgə axurulidu. Qünki Mening tooqramdiki barliқ ixlar toluқ əməlgə axmay қalmaydu — dedi.

— I Rəb, қarioqin, bu yərdə ikki қiliq bar ikən, dedi ular.

— Boldi, yetidu! — dedi u ularоqa».

Rəbbimizning bu bayani, xübһisizki, intayin tilsimliқ dəp ҳesablinix kerəktur. Birinqidin esimizgə kəltürimizki, U əgəxküqilərgə ҳərқandaқ zorawanliқni mən'i қiloqan wə düxmənlərgimu muһəbbətni kərsitixni əmr қiloqan (məsilən, «Mat.» 5:38-48). Ҳətta Petrus Əysani қoogdaymən dəp bu ikki қiliqtin birini ixlətkəndə, Əysa bundaқ қiloqini üqün uningoqa tənbiһ bərdi («Mat.» 26:51-54, «Mar.» 14:17 «Yһ.» 18:10-11). Xunga Rəb қiliqlarni adəmgə birla urup қoyuxnimu tələp қiloqan əməs!

Əmdi U nemə səwəb üqün қiliq tooqruluқ əmr қiloqandu?

Biz yuқirida muhlislarning Rəbbimizning roxən bayanlirini qüxənmigənliki tooqruluқ tohtalduқ. Uning қoloqa elinixi, soraққa tartilixi, tartқan azab-oқubətlər wə əlümi ularni tolimu qəqitidioqan eoqir zərbə bolatti. Qünki U Өzi «Yol, ҳəқiқət wə ҳayatliқ Өzümdurmən» degəndin keyin («Yһ.» 14:6), U қandaқmu əlidu?! U duq kəlgən barliқ ixlarda Өzining bu wəқələrning mutləқ Igisi ikənlikini kərsətkənidi. Өzigə barliқ қarxi qiққan tillarni bolsa u pütünləy towaқlioqanidi. Top-top adəmlərning zor təntənisi iqidə u Yerusalemoqa exəkkə minip kirgən, andin muқəddəs ibadəthanioqa igə bolup xu yərdə ҳərküni təlim bərgən wə kixilərni saқaytқanidi. Xübһisizki, Hudaning padixaһliқi ҳazir roxən pəyda bolidu! Өzini bəg өzini qong tutқan ҳeliқi sahtipəz ҳөkümdarlarni Məsiһ təһtidin qüxürüp, Rim imperiyəsi қoxunlirini ҳəydiwetidu, andin Hudaning xan-xəripi pütkül zemin üstidə namayan bolidu! Mana bu, muhlislarning ümidliri idi. Lekin diniy rəһbərlər ҳazir Uni tutuwaloqanikən, U Өzining küq-қudritini kərsitix üqün nemə қildi? — Ҳeqnemə! Bu adəmning əқligə қilqə sioqmaytti. Nemixқa u ularni aoqzidiki bir sөz bilənla urup yoқitiwətmidi?! Dərwəқə, U ularoqa dəl bexarət қiloqandək ularning ҳəmmisi Өzini taxlap tarқilip ketidu: —

«**Andin Əysa ularoqa:**

Silər ҳəmminglar tandurulup putlixisilər, qünki muқəddəs yazmilarda:

«Mən padiqini uruwetimən,

Қoylar patiparaқ bolup tarқitiwetilidu» dəp pütülgən» («Mar.» 14:27, «Zək.» 13:7).

Ularning iman-etiқadi ajizlap, nəlgə qüxəy dəp қalidu, wə Məsiһ buni obdan bilətti. Petrus üq қetim Uningdin tenip ketidu. Lekin U Petruska:—

«**Əy Simon, Simon! Mana, Xəytan ҳəmminglarni huddi buoqday taskioqandək taskap sinaxni tiligən. Lekin etiқading yoқimisun dəp sanga dua қildim. Əmdi sən towa қilip tüz yoloqa қaytқandin keyin, қerindaxliringni mustəһқəmligin**» degənidi (22:31-32).

Hudaning hizmitidə bolay degənlərning ḥəmmisi ohxax jəryan bilən «nəl»gə qüxürülmisə bolmaydu. Bu jəryan bilən ular Petruskа ohxax əzining mutlək ajizlikini ḥəmdə əz-əzigə tayinixning paydisizlikini əginidu. Pəkət xundak bolоŋanda Hudaning ḥəkikiy küq-kudriti adəmgə kiridu. Barlik muhlislarning Mukəddəs Roḥning kelixi wə küqləndürüxi bolmisa, əzlirini ḥeqnərsə əməs dəp kərüp yetixi kerək idi.

Əmdi nemə üqün ḥəmyan, hurjun wə kiliqlar kerək? Bu tələp ularоŋa, silərning iman-etikadinglar qokum məoŋlup bolidu dəp bilimən, degənni ispatlap berix üqün idi. U ularni tələm berixkə əwətkinidə (9-bab) ularning iman-etikadi yukiri dərijidə idi. Ular Hudaning ularning ḥajətliridin pütünləy qikixioŋa ixinətti wə dərwəkə, Uning undak kilixka kadir ikənlikini ispatlioŋanidi: «**Silərni ḥəmyansiz, hurjunsiz wə kəxsiz səpərgə əwətkinimdə silərning birər nərsənglar kəm bolup kaloŋanmu?...**»

Lekin ularning Hudaning Ooŋlioŋa boloŋan iman-ixənqi yokaloŋanda Huda ularning bexioŋa ḥeqkandak baxka sinakni qüxürməytti. U bu karangoŋuluk məzgil iqidə ularоŋa bəzibir sirtki yələnqük (ḥəmyan, hurjun) wə bəzibir əzini (Məsiḥni əməs!) koŋdax tədbirini (ikki kiliq) tutuxka yol koydi. Biz bu ḥəkikətni yənə baxka sözlər bilən eytayli. Huda insanlarоŋa Əz Ooŋli tooŋruluk roxən guwaḥlik bərgən bolsimu, lekin ular Hudaning Ooŋlioŋa tehi etikad kilmioŋan bolsa, əḥwal kandak bolar? Insan kəlbidə Hudaning Ooŋlioŋa etikad məwjut bolmisa, ḥeqkandak baxka ix bilən munasiwətlik ḥəkikiy ixənq-etikad kət'iy məwjut bolalmaydu (məsilən, Hudaning əzlirining jismaniy ḥajətliridin qikixioŋa baoŋlioŋan ixənq). Qünki Ooŋuloŋa etikad baoŋlimioŋan bolsak, biz barlik etikadning bulak-mənbəsini, yəni Hudaning Əz ooŋli tooŋruluk: «**Bu Mening səyümlük Ooŋlum**» degən tüp səzini qətkə kakkan bolimiz. Əysa Məsiḥ Əzi dəl «**Hudaning Səz-Kalami**» əməsmu?

«**Guwaḥlik dəl xudurki, Huda bizgə mənggülük ḥayatni ata kildi wə bu ḥayatlik uning Ooŋlididur. Xunga Ooŋuloŋa igə boloŋan kixi ḥayatlikka igə boloŋan bolidu; Hudaning Ooŋlioŋa igə bolmioŋan kixi ḥayatlikka igə bolmioŋan bolidu**» («1Yḥ.» 5:11-12).

(23:43)

«**Əysa uningoŋa: — Bərḥək, Mən sanga eytayki, bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!**»

Bular Rəbbimiz Əzi bilən təng krestkə tartiloŋan ikki karakqidin birigə eytkan səzlər. U pütün əmrini əz mənpəətini dəp, baxkilaroŋa ziyan yətküzüxi bilən ətküzüp kəlgən bir kixi idi. Uning karakqiliki wə ooŋriliki kanqə ailini paji'əlik əḥwaloŋa qüxürgən, ḥətta kixilərning tənliridə kanqə yara-jarahətlərni kaldur-oŋandu? Uning əyidə kəngli sunuk kayoŋurup olturidioŋan ata-anisi barmidu? Bundak eoŋir gunaḥlarni kim yuyalaydu?! U ḥərkandak towioŋa keqikip kaloŋanidi! Wə əgər u bəzi wakitlarda tingxioŋan diniy ərbablarning səzi tooŋra bolsa, krestlinixning azab-okubətliridin keyin tehimu dəḥxətlik bir jəḥənnəm uni kütətti, dərwəkə bundak jazalar uningoŋa muwapik kelətti!

Wə karakqining yenida krestləngən dəl xu diniy ərbablardin biri bar idi (bu karakqi xundak oylioŋan). Karakqi: «muxu diniy ərbablarning ḥəmmisi bir janggalning bəriliri, sahtipəzlər! Bu kixigə hop boptu! U ḥətta əzini «Kutkuzoŋuqi» dəp jakarlioŋanoŋu! Nemidegən kuw!» — dəp oylixi mumkin.

Ləxkərlər wə diniy ərbablar Əysaning aldida turup uni mazak kiloŋinida, u wə ikkinqi karakqimu əz awazlirini mazakka koxti («Mat.» 27:24). Lekin Əysa ḥeqkandak jawab bərməytti. U ḥətta ləxkərlər Əysaning

қol-putiоға mihlarni қekiwatқanda, uning ular üqün: «**Ata, ularni kəqürgin! Qünki əzlirining nemini қiliwatқinini bilməydu!**» dəp dua қiliwatқinini angliоғanidi.

Pələstindiki һərbir Yəһudiy əz yurtdaxlirining Rimliқlarning қolida krestlinixigə guwaһqi boloған. Bu qaoғda xunqə kəp lənətlər, xunqə kəp қaroғaxlar pələkni қapliоғanidi! Қaraқqi bu kixigə қarap, u қandaқmu һeqnemə deməy süküttə turaliоғandu? — dəp oylap қaloғandu. Qünki Əysa Əzining bu ələmdiki dəһxətlik xərməndilikkə қaloғanliқiоға, қipyalingaq қilinoғanliқiоға wə Əzigə һaқarətlər təkülgənlikigə қarimay süküttə turatti. Uning xəhsidin һətta bu қaraқqimu kərüp yetidiоған birhil xan-xərəp wə salapət uroғup qiқip turatti. Uning bexining üstigə «**Mana Yəһudiylarning padixaһi, Nasarətlik Əysa**» degən bir xikayət bekitilgənidi. Қaraқqi: «Gərqə bu kixi azab-oқubət tartқuqi bolsimu, bundaқ dəһxətlik һalət üstidin oғalib kəlgüqidək turidiоғu?» — degən oyoға kəlgən bolsa kerək. Қaraқqi nuroғun «mətiwərlər» wə «ərbablar»ni kərgən bolsimu, lekin u bu kixidə ulardin baxқiqə bir xaһanə salapət qiқip turoғanliқini kərdi. «Uning səz-һərikiti dərwəқə padixaһningkidəktur! Uning pütün қiyapiti «padixaһ» degən səzgə pütünləy baxқiqə bir mənini yükləydikən; Uning bexidiki һeliқi xikayət əməliyəttə һəқiқət ikən!» — dəp oyliоған boluxi mumkin.

«**Ularni kəqürgin**» degən һeliқi duasi tooғruluқ oyliоғanseri қaraқqi tehimu təsirləndi. U bu kixining dərwəқə Hudani «Atam» dəp qaқirip nida қiloғanliқini, anisi Məryəmni rosul Yuһannaoға amanət қiloғanliқini əz kəzi bilən kərdi («Yһ.» 19:26). Kim xundaқ əxəddiy azablar astida əzidin baxқa birərkimning oғemini yəydu?! Қarioғanda, «meһir-muһəbbət» degən ix dərwəқə məwjutkən! U һeqқaqan xundaқ bir ix barliқini oylap baқimioған. Mana, muxu yərdə U Əzigə uwal қilip, ərz қiloғanlaroға meһir-muһəbbət kərsitidioған bir gunaһsiz adəm! Xübһisizki, bu adəmdə Huda bardur yaki U Əzi hudaliқ bir adəmdur!

Wə xundaқ oyliоғanda қerindiximiz boloған bu қaraқqi Əysaoға қarap rəһim-xəpқət izdəp tilidi wə biz yuқirida oқuoған səzlər bilən rəһim-xəpқət uningoға ijabət қilindi. Bu rəһim-xəpқətning u һeqқandaқ «sawabliқ ix» (Huda aldida «sawabliқ ix məwjut əməs) yaki yahxi əməl қilmioған һalda uningoға sunuloғanliқioға diққət қiloғinimiz tüzük. Bu қaraқqi əzi nijatning baxtin ahiroғiqə sapla Hudaning xəpқitidin qiққan iltipat ikənlikigə ispattur. Biz uningoға erixixkə һeqқandaқ «yahxi ix» қilalmaymiz, wə «қilalaymiz» dəp oylisaқ, bu Hudaoға һaқarət bolidu. Kerək boloғini pəқət əzimizni Əysaning қolioға tapxuruximizdin ibarəttur.

Қədirlik oқurmən, Rəbbimizning: «**Bügün sən Mən bilən billə jənnəttə bolisən!**» deginigə diққət қilsingiz yahxi bolidu. Uning bu bayani bizgə, Məsiһgə etiқadta boloған bolsaқ, əlgən dəқiқidə roһimiz dərһal Hudaning dərgaһioға kiridu, dəp kərsitidu. Uning üstigə, keyinki bir küni (қiyamət küni) roһimiz tirilgən yengi bir tən bilən kiydürülidu («2Kor.» 5:1-10, «1Kor.» 15:51-58ni kərüng).

Uning üstigə bu bayandin «Əysa əlgəndin keyin dozahқa qüxüp gunaһlirimizni kətürgən» degən təlimning əməliyəttə tolimu bid'ətlik bir biljirlax ikənliki kərünidu. Biz Məsiһning gunaһlirimizni (wə xundaқla bu gunaһlaroға tegixlik barliқ dozahtiki azablarni) krestləngən waқitlar iqidə kətürgən, dəp ixinimiz. Xuning bilən U ahirida: «**Ix tamamlandi!**» dəp jakarlaytti («Yһ.» 19:30).

Injil 4-ḳisim
«Yuḥanna»
«Yuḥanna bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

Rosul Yuḥannaning Əysaning tərjimiḥalini təswirligən məzkur bayani tooɣruluḳ Injildiki «tət bayan»oɣa boloɣan kirix səzimizni awwal kərüng. Muxu yərdə biz pəḳət oḳurmənlərning esigə salimizki, Yuḥanna Rəbbimizning on ikki rosulidin biri idi. Ḥalbuki, uning bu yazoɣan bayanida əzini ismi bilən kərsətməydu, pəḳət əzini «Əysa səygən muhlis» dəp qaḳiridu. Buningdin, bu uning Məsiḥning uningoɣa alaḥidə amraḳ ikənlikini, yaki məlum jəhəttin uni baxḳa muhlislardin əwzəl kəridioɣanliḳini kərsitidu, dəp oylap ḳalsaḳ bolmaydu (qünki Huda ḥeqḳandaḳ adəmgə yan basmaydu). Bəlki uning Əysa təripidin səyülgənliki uningoɣa xunqə məjizilik wə tilsimat boloɣanki, bu ix uning pütün wujudioɣa üzlüksiz toloɣanidi. Ḥətta atmix yildin keyin, bu «bayan»ni yazoɣan waḳtidimu, bu ix uningda yənila qongḳur təəjjüplinərlik iz ḳalduruloɣanidi.

Oḳurmənlər üqün Injildiki «kirix səz»imizdin muxu yərdə yənə səz kəltürimiz: —

«Yuḥannaning bayanidiki birinqi ayətni oḳuoɣanda, uning yezix nuḳtiinəzirining baxḳa bayanqilarningki bilən pütünləy ohximaydioɣanliḳini bilip yetimiz. Markus bayanini qümüldürgüqi Yəḥyaning «Tarih səḥnisigə tuyuḳsiz qiḳix»i bilən baxlaydu («Mar.» 1:1-18). Matta bayanini Ibraḥimning wə Dawutning Əysaning əjdadliri ikənliki bilən baxlaydu («Mat.» 1:1-17). Luḳa bayanini Əysaning ḥəḳiḳiy insan ikənlikini təkitləp, Əysaning nəsəbnamisini Adəm'atimiz bilən baxlaydu («Luḳa» 3:23-38). Yuḥanna bolsa bayanini bular bilən əməs, bəlki «**dəslipidə**» yəni «**ḥəmmidin burun**» boloɣan ixlar bilən baxlaydu: — «**Ḥəmmidin burun «Kalam»** (səz) **məwjut idi. U Huda bilən billə idi ḥəm Əzi Huda idi**» («Yḥ.» 1:1). Roxənki, u əz bayanida kitabhanlirim alliḳaqan Matta, Markus yaki luḳaning bayanlirini ḥətta baxḳilarningkini oḳup əzləxtürgənliki turoɣan gəp dəp oylaydu. Uxbu bayanda u Məsiḥning toluḳraḳ bir tərjimiḥalini yezixni məḳsət ḳiloɣan əməs; bəlki u əzi bizgə uḳturoɣandək, Məsiḥning birnəqqə alaḥidə süpətlirini ayan ḳilidioɣan, əzi zor əḥmiyətkə igə dəp ḳarioɣan məlum wəḳələr («**alamət bəlgilər**», «**məjizilik alamətlər**» yaki «**karamət bəlgilər**»)ni wə wəz-təlimlərni talliwelip, ularni biz üqün hatiriləydu. Mana uning bayanidiki əng ahirdin elinoɣan bir jümlə: — «**Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroɣun məjizilik alamətlərnimu kərsətti. Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḥ, xundaḳla Hudaning Ooɣli ikənlikigə ixənsun ḥəm bu arḳilik Uningoɣa etiḳad ḳilip, Uning nami arḳilik ḥayatliḳḳa erixsun, dəp yezildi**» (20:30-31). Xuning bilən uning bayanini muḳəddəs yazmilar iqidə asasən tehi etiḳad ḳilmioɣanlar üqün yeziloɣan birdinbir ḳisim, degili bolidu.

Xunga bu bayan uning Huda aldida uzun istiḳamət ḳilip, tolimu əstayidillik wə eḥtiyat bilən (xundaḳla ixinimizki, Muḳəddəs Roḥning kərsətmisi bilənmu) Məsiḥning iqki ḥayati wə təliminin jəwḥirini ayan ḳilidioɣan wəḳələr wə bayanlar tooɣruluḳ qongḳur oylinip tallixining nətijisidur.

2-babta, Məsiḥ suni xarabḳa aylanduroɣan məjizini yaritidu. Altə qong idix su bilən toldurulоɣan bolup, iqidiki su usulup meḥmanlaroɣa toxuloɣanda, xarabḳa aylandi. Xarab muḳəddəs yazmilarda mol, huxal ḥayatning simwolidur («Zəb.» 104:15): —

«U (Huda) **adəmning kənglini hux ḳilidioɣan xarabni,**
Insan yüzini parḳiritidioɣan mayni qiḳiridu;
Insanning yürikigə nan bilən ḳuwwət beridu».

Yuḥannaning bayanida, Məsiḥ bilən uqraxḳanliḳi arḳiliḳ ḥayati pütünləy əzgərtilgən altə xəhs alaḥitən təswirlinidu. Kəp Məsiḥiy alimlar Yuḥannani «su xarabḳa aylanduruloɣan altə idix»ni xu altə xəhskə ohxitidu, dəp ḳaraydu. Dərwəḳə xu altə xəhsning «su»dək təmsiz ḥayati Əysa bilən uqrixix bilən «xarab»dək ḥayatḳa aylanoɣan.

U altə xəhs bolsa: —

(1) Pərisiy Nikodemus (3:1-21)
(2) Samariyəlik ayal (4:4-42)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləq adəm (5:1-16)
(4) Zina üstidə tutuloɣan ayal (8:1-11)
(5) Yerusalemdiki kor adəm (9:1-41)
(6) Lazarus (ələmdin tirilgən) (11:1-57)

Yuḥanna pəḳət Məsiḥning uluoɣluḳi yaki əmilining məlum təripini alaḥidə kərsətkən yəttə karamətni («məjizilik alamət»ni) tallap hatiriləydu: —

(1) Toy ziyapitidə suni xarabḳa aylandurux (2:1-11) (Məsiḥ huxallik kəltürüqidur)
(2) Ḥəkümdarning ooɣlini saḳaytix (4:46-54) (Məsiḥ yiraḳ yərlərningmu igisidur)
(3) Bəyt-Əsdadiki paləqni saḳaytix (5:1-16) (Məsiḥ xipaning igisidur — paləq 38 yil mangalmioɣan idi)
(4) Bəx ming adəmni toydurux (6:1-14) (Məsiḥ Өzi biz üqün «Ḥayatliḳ Nan»dur).
(5) Muhlislar kemidə olturoɣanda ularning yenioɣa su üstidə mengip berix (6:15-21) (Məsiḥ aləmning xəy'ilirining igisidur)
(6) Yerusalemdiki kor adəmni saḳaytix (9:1-41) (Məsiḥ «Dunyaning Nuri»dur)
(7) Lazarni ələmdin tirildürüx (11:1-57) (Məsiḥ «Tirilix wə Ḥayat»tur)

Bu məjizilərning ḥəmmisining ḥayatimizoɣa mənggü roḥiy əḥmiyiti bardur. Yuḥannaning məḳsiti bizni bu ixlar tooɣruluḳ oylandurux, əlwəttə!

Bu məjizilərning ḥəmmisigə əng qongini ḳoxux kerək:

(8) Məsiḥning tirilixi!

«Mis.» 3:15-16də Pərwərdigarning nami «Mən Өzümdürmən» dəp ayan ḳilinidu. «Yuḥanna»da Məsiḥning bu nam bilən Өzini ayan ḳilixtiki yəttə muḥim bayani hatiriləngən: —

(1) «Mən Ḥayatliḳ Nandurmən» (6:35)
(2) «Mən Dunyaning Nuridurmən» (8:12, 9:5)
(3) «Mən Ixikdurmən» (10:7, 9)
(4) «Mən Yahxi Baḳḳuqidurmən» (10:11)
(5) «Mən Tirilix wə Ḥayatturmən» (11:25)
(6) «Mən Yol, Ḥəḳiḳət wə Ḥayatturmən» (14:6)
(7) «Mən Ḥəḳiḳiy Üzüm Telidurmən» (15:1)

Bu ḳiska tonuxturux səzi iqidə yənə xuni kərsitix bək muḥimki, Yuḥanna bizning Əysaning ḥəm yüz pirsənt insan ḥəm yüz pirsənt Hudaning təbiitidə boloɣanliḳini qüxiniximizni halaydu. Bu, Əysaning insan təbiitidə boloɣanliḳini ayding ḳilip kərsətkən ayətlərdin (məsilən 1:14) ḥəmdə Uning qarqap

kətkənlikini, ussap kətkənlikini kərsətkən ayətlərdinmu kərünidu (4:6-7, 19:28).

Yuḥanna bu bayanini ḳaḳan yazoɣan? Türlük tarihiy ispatlardin ḳarioɣanda, bu bayanini birinqi əsirning ahirida, bəlkim miladiyə 90-95-yillar ariliḳida yazoɣan. Demək, u bu wəḳələrni yüz berip atmixqə yildin keyin, ḳerioɣan waḳtida yazoɣan. Xunga bəzi etiḳadsiz adəmlər məshirə ḳilip: «Bu ḳeri adəm bu wəḳələrning ḥəmmisini ḳandaḳ esigə kəltürələydu» dəp gumanini bildüridu. Tərjimanlardin biri bir ḳetim səksən yaxḳa kirgən bir professorning «Yuḥanna» tooɣruluḳ leksiyə oḳuoɣanliḳini, xundaḳla dəl xu məsilini tiloɣa aloɣanliḳini əsləydu. U professor 80 yaxḳa kirgən bolup, ottura məktəpning birinqi yilliḳtiki sawaḳdaxlirining isimlikini yoḳlimidiki tərtip boyiqə ḥəmmisini yadlap bərgən andin: — «Mən 80 yaxḳa kirgən bolsammu, xundaḳ uxxaḳ-qüxxək ixlarni esimdin qiḳarmioɣan yərdə, rosul Yuḥannaning əz ḥayatini mutləḳ əzgərtkən, əzini Hudaning padixaḥliḳioɣa elip baroɣan muxundaḳ küqlük wəḳələrni esidə tutuxini əjəblinərlik ix ḥesablioɣili bolamdu? Uning üstigə, Yuḥanna əzi biz üqün Məsiḥning «**Yardəmqi, yəni Muḳəddəs Roḥ silərgə ḥəmmini əgitidu ḥəm Mening eytḳan ḥəmmə səzlirimni esinglaroɣa kəltüridu**» degən wədisini hatiriləydu» — dedi.

Məzmun: —

1. Əysa Məsiḥ — Hudaning Kalamidur (1:1-18)
2. Yəḥya pəyoɣəmbərning Əysaoɣa guwaḥliḳ berixi (1:19-34)
3. Əysaning dəsləpki muhlisliri (1:35-51)
4. Əysaning «yəttə məjizilik alamət»i (2-11-bablar)
5. Əysaning bu dunyadiki ḥayatining ahirḳi ḥəptisi. Ahirḳi ahxamdiki səḥbət (12-17-bablar)
6. Əysaning tutuluxi, soraḳḳa tartilixi, əlüxi, dəpnə ḳilinixi (18-19-bablar)
7. Əysaning tirilixi wə muhlisliroɣa kərünüxi (20-21-bablar)

••••••••

Yuḫanna

«Yuḫanna bayan ḳiloɣan hux həwər» Əysa Məsiḫning əyni salaḫiyiti — «Hudaning Kalami»dur

1 [1] Muḳəddəmdə «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḫəm Kalam Huda idi.. [2] U muḳəddəmdə Huda bilən billə idi.. [3] U arḳilik barlik məwjudatlar yaritildi wə barlik yaritiloɣanlarning ḫeqbiri uningsiz yaritiloɣan əməs.. [4] Uningda ḫayatlik bar idi wə xu ḫayatlik insanlaroɣa nur elip kəldi.. [5] Wə nur ḳarangoɣuluḳta parlaydu wə ḳarangoɣuluḳ bolsa nurni ḫeq besip qüxəligən əməs..

[6] Bir adəm Hudadin kəldi. Uning ismi Yəḫya idi.. [7] U guwaḫlik berix üqün, yəni ḫəmmə insan əzi arḳilik ixəndürülsun, dəp nuroɣa guwaḫqi boluxḳa kəlgənidi. [8] Yəḫyaning əzi xu nur əməs, bəlki pəḳət xu nuroɣa guwaḫlik berixkə kəlgənidi.

[9] Ḫəḳiḳiy nur, yəni pütkül insanni yorutḳuqi nur dunyaoɣa keliwatḳanidi.. [10] U dunyada boloɣan wə dunya u arḳilik barlikḳa kəltürülgən bolsimu, lekin dunya uni tonumidi.. [11] U əziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak uni əz həlḳi ḳobul ḳilmidi.. [12] Xundaḳtimu, u əzini ḳobul ḳiloɣanlar, yəni əz namioɣa etiḳad ḳiloɣanlarning ḫəmmisigə Hudaning pərzənti bolux ḫoḳuḳini ata ḳildi.. [13] Uni ḳobul ḳiloɣan muxular ya ḳandin, ya ətlərdin, ya insan iradisidin əməs, bəlki Hudadin tərəlgən bolidu..

1:1 «Muḳəddəmdə» — baxḳa bir ipadilinixi «ḫəmmidin burun» («aləm yaritilixtin burunla») Kalam (alliḳaqan) bar idi». **«Kalam»** — «səz», xundaḳla «Hudaning səzi» degən mənidə bolup, əysaning bir namidur; kərsitidioɣan mənisi intayin qongḳurdur. «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. **«Kalam Huda bilən billə idi...»** — Muxu yərdiki «bilən billə» degən grek tilida yənə «intayin yeḳin munasiwətdə», «(Hudaoɣa) ḳarap uni səyidioɣan» degən mənինimu puritidu. **«ḫəm Kalam Huda idi»** — bu muḫim bayan kalamning Hudalik təbiitini kərsitidu.

1:1 Pənd. 8:22; Kol. 1:17; 1Yuḫ. 1:1, 2.

1:2 Yuḫ. 17:5.

1:3 «U arḳilik barlik məwjudatlar yaritildi wə barlik yaritiloɣanlarning ḫeqbiri uningsiz yaritiloɣan əməs» — bu yərdə kəzdə tutuloɣini Kalam əzi ḫeq yaritiloɣan əməs, bəlki əzəldin Huda bilən billə məwjut ikənlikidur. «Yaritiloɣan» grek tilida, muxu yərdə «barlikḳa kəltürülgən» «wujudḳa kəltürülgən» degən səz bilən ipadilinidu. Xuningdək baxḳa hil ipadilinixi: — «Ḫəmmə nərsə uning wasitisi bilən boldi wə boloɣan nərsilərdin ḫeq biri uningsiz bolmidi».

1:3 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Əf. 3:9; Kol. 1:16; Ibr. 1:2.

1:4 «xu ḫayatlik insanlaroɣa nur elip kəldi» — yaki «xu ḫayatlik insanlarning nuri idi».

1:4 Yuḫ. 5:26; 8:12; 9:5; 12:46; 1Yuḫ. 1:5; 2:8-11; 5:11.

1:5 «ḳarangoɣuluḳ bolsa nurni ḫeq besip qüxəligən əməs» — muxu səz ikki bislik səz bolup, yəni «ḳarangoɣuluḳ bolsa nurni ḫeq qüxəngən əməs» yaki «ḳarangoɣuluḳ bolsa nurni ḳobul ḳiloɣan əməs» degənnimu bildüridu.

1:5 Yuḫ. 3:19.

1:6 «Bir adəm Hudadin kəldi» — grek tilida «Bir adəm Hudadin əwətildi/boldi». **«Uning ismi Yəḫya idi»** — Yəḫya pəyoɣəmbərni kərsitidu. «Yəḫya» degən isim grek tilida ḫəm ibraniy tilida «Yuḫanna» — «Pərwərdigarning meḫir-xəpḳiti» degən mənini bildüridu.

1:6 Mal. 3:1; Mat. 3:1; Mar. 1:2, 4; Luḳa 3:3; 7:27; Yuḫ. 1:33.

1:9 «Ḫəḳiḳiy nur, yəni pütkül insanni yorutḳuqi nur dunyaoɣa keliwatḳanidi» — «keliwatḳanidi» degənni ḳandaḳ yol bilən qüxəngili bolidu? Bizningqə, bu bir jəryanni kərsitidu — yəni bəlkim awwal Məryəmning baliyatḳusioɣa pəyda bolup, tuoɣulup andin Yəḫya pəyoɣəmbərning əzigə boloɣan guwaḫliḳi bilən əzining hizmitigə kirix jəryani arḳilik «keliwatatti». Baxḳa birhil tərjimisi «Bu bolsa dunyaoɣa kelidioɣan ḫərbir insanni yorutidioɣan ḫəḳiḳiy nurdur».

1:9 Yuḫ. 8:12; 9:5; 12:46.

1:10 Ibr. 1:2; 11:3.

1:11 «U əziningkilərgə kəlgən bolsimu, birak uni əz həlḳi ḳobul ḳilmidi» — «əziningkilər» degənlik aləm wə uningda bar boloɣan nərsilərning ḫəmmisini kərsitidu. Ḫəmmisi Məsiḫningkidur, qünki Huda aləmning ḫəmmisini u arḳilik yaratḳanidi, xundaḳla uning baxḳuruxioɣa tapxuroɣanidi. **«əz həlḳi»** — Israil həlḳi, yəni Yəḫudiy həlḳi, grek tilida «əzidikilər» bilən ipadilinidu.

1:12 Yəx. 56:5; Rim. 8:15; Gal. 3:26; 2Pet. 1:4; 1Yuḫ. 3:1.

1:13 «Uni ḳobul ḳiloɣan muxular ya ḳandin, ya ətlərdin, ya insan iradisidin əməs, bəlki Hudadin tərəlgən bolidu» —

–(1) «ḳandin ... tərəlgən əməs» (grek tilida «ḳanlardin əməs») — demək, məlum bir milləttin boloɣanlikidin əməs. Məsilən, bəzi adəmlər: «Mən Huda alaḫidə talliɣan həlḳ boloɣan Yəḫudiylardin (yaki «kaḫin ailisi» ḳatarliḳlardin) boloɣaḳa Hudaning pərzəntimən» dəp hata oylaydu («Ros.» 17:26ni kərüng).

–(2) «ətlərdin ... tərəlgən əməs» — bizningqə bu ibarə insanning əz tirixix-tirmixixlirini kərsitidu. Məsilən kəp adəmlər: «Mən Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə qüxürgən ḳanunioɣa əməl ḳilixḳa tirixip, Hudaning pərzənti bolimən» dəp hata oylaydu. «rimliḳlaroɣa»diki «kirix səz»imizdiki «ətlər» tooɣruluḳ izaḫatimizni kərüng.

–(3) «insanning (grek tilida «arkək insan»ning) ḫaḫixidin ... tərəlgən əməs» — demək, ḫərḳandaḳ bir insan (məyli pəyoɣəmbər, məyli kaḫin məyli jamaəttiki birər ərbab boluxidin ḳət'iynəzər), baxḳa bir insanni Hudaning pərzənti ḳilalmaydu. Uningdin baxḳa, ḫeqkim «əz iradisi bilən» əzini Hudaning pərzənti ḳilalmaydu.

–(4) «Hudadin tərilix», yəni «ḳayta tuoɣulux» tooɣruluḳ 3:1-22-ayətni kərüng.

14 Kalam insan boldi ḩəm arimizda makan-
laxti wə biz uning xan-xəripigə ḳariduḳ; u
xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən,
meḩir-xəpkət wə ḩəḳikətkə toloɳan birdinbir
yeganə Ooɳliningkidur.
15 (Yəḩya uningoɳa
guwaḩliḳ berip: — Mana, mən silərgə:
«Məndin keyin kəlgüqi məndin üstündur,
qünki u mən dunyaoɳa kelixtin burunla
boloɳanidi» deginim dəl muxu kixidur! — dəp
jar ḳildi).
16 Qünki ḩəmmimiz uningdiki tolup
taxḳanlardin iltipat üstigə iltipat alduḳ.
17 Qünki Təwrat ḳanuni Musa pəyoɳəmbər
arḳiliḳ yətküzülgənidi; lekin meḩir-xəpkət
wə ḩəḳikət Əysa Məsiḩ arḳiliḳ yətküzüldi.
18 Hudani ḩeqkim kərüp baḳḳan əməs; birak
Atining ḳuqiḳida turoɳuqi, yəni birdinbir
Ooɳul Uni ayan ḳildi.

1:14 «Kalam insan boldi» — «insan» muxu yərdə «ət igisi» yaki «tən» bilən ipadilinidu. **«Kalam insan boldi ḩəm arimizda makanlaxti»** — grek tilida «Kalam tən (ət) boldi wə arimizda qedir tikti». «Qedir» degən səz muxu yərdə xübḩisizki, Əysaning insanlarning arisida ḩazir boluxi Musa pəyoɳəmbərning dəwridə Huda Əzining «muḳəddəs qedir»ida turup, Əz həlḳi arisida ḩazir boloɳinioɳa ohxax ikənlikini kərsitidu. **«biz uning xan-xəripigə ḳariduḳ; u xan-xərəp bolsa, Atining yenidin kəlgən, meḩir-xəpkət wə ḩəḳikətkə toloɳan birdinbir yeganə ooɳliningkidur»** — «Ata» muxu yərdə Huda'Atini kərsitidu, əlwəttə.
1:14 Yəx. 7:14; Mat. 1:16; 17:2; Luḳa 1:31; 2:7; Kol. 1:19; 2:9; 2Pet. 1:17.
1:15 «Məndin keyin kəlgüqi məndin üstündur, qünki u mən dunyaoɳa kelixtin burunla boloɳanid» — demisəkmu, Yəḩya pəyoɳəmbər Əysa Məsiḩtin altə ay burun tuoɳuloɳan («Luḳa» 1:26-45ni kərüng); lekin Məsiḩ «uning boloɳinidin ilgiri boloɳan».
1:15 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Yuḩ. 1:26,30.
1:16 «ḩəmmimiz uningdiki tolup taxḳanliridin iltipat üstigə iltipat alduḳ» — mənisi bəlkim «uningdiki tolup taxḳan meḩir-xəpkət wə ḩəḳikəttin iltipat üstigə iltipat alduḳ» degənliktur. 17-ayətni kərüng. «Iltipat üstigə iltipat» degən ibarə Musaning «Mis.» 33:3də eytḳan səzidin elinoɳan.
1:16 Kol. 2:10.
1:17 «meḩir-xəpkət wə ḩəḳikət Əysa Məsiḩ arḳiliḳ yətküzüldi» — «Məsiḩ» bolsa pəyoɳəmbərlərning aldin eytixiqə, Huda təripidin əwətilgən, ḩaman bir küni kelip mənggü ḩəkümranliḳ ḳilidioɳan Padixaḩni wə Ḳutḳuzoɳuqi-Nijatkarni kərsitidu. «Təbirlər»ni kərünglar.
1:17 Mis. 20:1.
1:18 «Atining ḳuqiḳida turoɳuqi, yəni birdinbir Ooɳul Uni ayan ḳildi» — bəzi kona kəqürmilərdə «Atining ḳuqiḳida turoɳuqi, yəni Əzi birdinbir Huda boloɳuqi Uni ayan ḳildi» deyilidu. Bu ikki wariyantning əməliyəttə qong pərḳi yoḳ (1:1-4ni kərüng. «Hudaning Ooɳli»da nemila bolmisun hudaliḳ təbiiti bardur.
1:18 Mis. 33:20; Ḳan. 4:12; Mat. 11:27; Yuḩ. 6:46; 1Tim. 6:16; 1Yuḩ. 4:12.

Yəḩya pəyoɳəmbərning guwaḩliḳi

Mat. 3:1-12; Mar. 1:2-8; Luḳa 3:15-17

19 Yerusalemdiki Yəhudiylar Yəḩyadin «Sən
kimsən?» dəp sürüxtə ḳilixḳa kaḩinlar bilən
Lawiy-larni uning yenioɳa əwətkəndə, uning
uloroɳa jawabən bərgən guwaḩliḳi mundaḳ idi:
20 U etirap ḳilip, ḩeq ikkilənməy: — «Mən
Məsiḩ əməsmən» — dəp eniḳ etirap ḳildi.
21 Ular uningdin:
— Undaḳta əzüng kim bolisən? Ilyas
pəyoɳəmbərmusən? — dəp soridi.
— Yaḳ, mən u əməsmən, — dedi u.
— Əmisə, sən ḩeliḳi pəyoɳəmbərmusən? —
dəp soridi ular.
U yənə: — Yaḳ! — dedi.
22 Xunga ular uningdin:
— Undaḳta, sən zadi kim bolisən? Bizni
əwətkənlərgə jawab beriximiz üqün, bizgə eytḳin,
əzüng tooɳruluḳ nemə dəysən? — dəp soridi.
23 Yəḩya mundaḳ jawab bərdi:
— Yəxaya pəyoɳəmbər burun eytḳandək,
qəldə «Rəbning yolini tüz ḳilinglar» dəp
towlaydioɳan awazdurmən!

1:19 «Yerusalemdiki Yəhudiylar» — bəlkim Yəhudiylarning aḳsaḳalliri wə mətiwərliri kərsitidu. **«Sən kimsən?»** — bu soalning «Sən əzüng tooɳruluḳ nemə dəysən? Pəyoɳəmbərmusən yaki Huda əwətidioɳan Məsiḩ-ḳutḳuzoɳuqimusən» degəndək iqki mənisi bar idi. Lekin ular uning bərgən jawabioɳa ixinixkə təyyar əməs idi. Məsilən, «Mat.» 21:25-27ni kərüng. **«kaḩinlar bilən Lawiylar»** — «kaḩinlar» ibadəthanida ḳurbanliḳ ḩizmitini ḳiloɳuqilar idi; «Lawiylar» («Lawiy» ḳəbilisidin boloɳanlar) kaḩinlaroɳa Yardəmqi rolda idi. «Təbirlər»ni kərüng.
1:19 Yuḩ. 5:33.
1:20 «U etirap ḳilip, ḩeq ikkilənməy... dəp eniḳ etirap ḳildi» — «ḩeq ikkilənməy» grek tilida «inkar ḳilmay» degən səz bilən ipadilinidu.
1:20 Yuḩ. 3:28; Ros. 13:25.
1:21 «sən ḩeliḳi pəyoɳəmbərmusən?» — bu soal Musa pəyoɳəmbər aldin'ala eytḳan, əzining ornini basidioɳan, xundaḳla əzidin yuḳiri turoɳan pəyoɳəmbərni kərsitidu («Ḳan.» 18:15-22). Əməliyəttə bolsa, Musaning «xu pəyoɳəmbər» tooɳruluḳ bexariti Məsiḩning əzidə əməlgə axuruldi.
1:23 «Yəxaya pəyoɳəmbər burun eytḳandək, qəldə «Rəbning yolini tüz ḳilinglar» dəp towlaydioɳan awazdurmən!» — Yəxaya əz kitabidiki 40:3-ayəttə bayan ḳiloɳan «Pərwərdigarning yoli» yaki «Rəbning yoli» bolsa, Ḳutḳuzoɳuqi-Məsiḩning yolini kərsitidu. Demək, Yəḩyaning ḩizmiti Rəb Əysa üqün towa ḳilidioɳan ḩəlḳni təyyarlaxtin ibarət idi. U ḩətta kəmtərlik bilən əzi tooɳruluḳ «Mən pəyoɳəmbər» deməydu, «Mən naḩayiti bir awazmən, halas» dəydu.
1:23 Yəx. 40:3; Mat. 3:3; Mar. 1:3; Luḳa 3:4.

24-25 Əmdi Yerusalemdin əwətilgənlər Pərisiylərdin idi. Ular yənə Yəḥyadin:
— Sən ya Məsiḥ, ya Ilyas yaki ḥeliḳi pəyoɣəmbər bolmisang, nemə dəp kixilərni suoɣa qəmüldürisən? — dəp soridi..
26 Yəḥya ularoɣa mundaḳ dəp jawab bərdi:
— Mən kixilərni suoɣila qəmüldürimən, lekin aranglarda turoɣuqi silər tonumioɣan birsi bar;. 27 u məndin keyin kəlgüqi bolup, mən ḥətta uning kəxining booɣḳuqini yexixkimu layiḳ əməsmən!
28 Bu ixlar Iordan dəryasining xərḳiy ḳetidiki Bəyt-Aniya yezisida, yəni Yəḥya pəyoɣəmbər kixilərni suoɣa qəmüldürüwatḳan yərdə yüz bərgənidi.

Hudaning ḳozisi

29 Ətisi, Yəḥya əysaning əzigə ḳarap keliwatḳanliḳini kərüp mundaḳ dedi:
— Mana, pütkül dunyaning gunaḥlirini elip taxlaydioɣan Hudaning ḳozisi!.. 30 Mana, mən silərgə: «Məndin keyin kəlgüqi birsi bar, u məndin üstündur, qünki u mən dunyada boluxtin burunla boloɣanidi» deginim dəl muxu kixidur!.. 31 Mən burun uni bilmisəmmu, lekin uni Israiloɣa ayan bolsun dəp, kixilərni suoɣa qəmüldürgili kəldim.
32 Yəḥya yənə guwaḥliḳ berip mundaḳ dedi:
— Mən Roḥning pahtək ḥalitidə asmandin qüxüp, uning üstigə ḳonoɣanliḳini kərdüm..
33 Mən əslidə uni bilmigənidim; lekin meni kixilərni suoɣa qəmüldürüxkə Əwətküqi manga: «Sən Roḥning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanliḳini kərsəng, u kixilərni Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldürgüqi bolidu!» deg ənidi.. 34 Mən dərwəḳə xu ixni kərdüm, xunga uning ḥəḳiḳətən Hudaning Ooɣli ikənlikigə guwaḥliḳ bərdim!.

Əysaning dəsləpki muhlisliri

35 Ətisi, Yəḥya ikki muhlisi bilən yənə xu yərdə turatti. 36 U u yərdin mengip ketiwatḳan Əysani kərüp:
— Ḳaranglar! Hudaning ḳozisi! — dedi..
37 Uning bu səzini angliɣan ikki muhlis Əysaning ḳəynidin mengixti. 38 Əysa ḳəynigə burulup, ularning əgixip keliwatḳinini kərüp ulardin:
— Nemə izdəysilər? — dəp soridi.
Ular:
— Rabbi (bu ibraniyqə səz bolup, «ustaz» degən mənidə), ḳəyərdə turisən? — dedi.
39 — Berip kərünglar, — dedi u. Xuning bilən,

1:24-25 «Yerusalemdin əwətilgənlər Pərisiylərdin idi» — «Pərisiylər» Yəhudiy dinioɣa təwə boloɣan, Təwrat tüzümlirigə ḳattiḳ riayə ḳilixḳa tirixidioɣan məzhəptiki kixilər. **«nemə dəp kixilərni suoɣa qəmüldürisən?»** — Yəhudiy həlḳining arisidiki «Rabbilar» (ustazlar) heli burun mundaḳ bir adət bekitkənki, əgər baxḳa millətlər («yat əllər»)din boloɣanlar «Təwrat-Zəbur etiḳadi»ni ḳobul ḳilay desə, awwal hətnə ḳilinixi, andin birhil «suoɣa qəmüldürüx» ḳobul ḳilixi kerək idi. Lekin ḥazir «suoɣa qəmüldürüx» ḳobul ḳilixi kerək boloɣanlar butpərəs «yat əllər» əməs, bəlki əzliri ḳobul ḳilixi kerək!
–Yəḥya pəyoɣəmbər yürgüzgən «suoɣa qəmüldürüx» kixilərning əz gunaḥlirioɣa boloɣan iḳrar-towisini, xundaḳla Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning kelixigə boloɣan etiḳadini ipadiləx yoli idi (məsilən, «Mat.» 3:2-12ni kərüng).
1:24-25 Ḳan. 18:18.
1:26 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Ros. 1:5; 11:16; 19:4.
1:29 «pütkül dunyaning gunaḥlirini elip taxlaydioɣan...» — grek tilida «pütkül dunyaning gunaḥini elip taxlaydioɣan ...». **«pütkül dunyaning gunaḥlirini elip taxlaydioɣan Hudaning ḳozisi!»** — Təwrattiki ḳurbanliklar Məsiḥ bilən ahirlixidu, qünki u əng ahirḳi «ḳurbanliḳ ḳoza»dur. Bu tooɣruluḳ «Yar.» 22:7-8, «Mis.» 12:1-3, «Yəx.» 53:7 wə Təwrattiki baxḳa yərlərdə bexarət berilgən.
1:29 Yəx. 53:5, 7; Yuḥ. 1:36.
1:30 «Məndin keyin kəlgüqi birsi bar, u məndin üstündur, qünki u mən dunyada boluxtin burunla boloɣanidi» — demisəkmu, Yəḥya pəyoɣəmbər Əysa Məsiḥtin altə ay burun tuoɣuloɣan («Luḳa» 1:26-45ni kərüng); lekin Məsiḥ «uning boloɣinidin ilgiri boloɣan».
1:32 «Mən Roḥning pahtək ḥalitidə asmandin qüxüp, uning üstigə ḳonoɣanliḳini kərdüm» — «Roḥ» — Hudaning Muḳəddəs Roḥi.
1:32 Mat. 3:16; Mar. 1:10; Luḳa 3:22.
1:33 meni kixilərni suoɣa qəmüldürüxkə Əwətküqi — «Yəḥyani suoɣa qəmüldürüxkə Əwətküqi» — Hudadur. **«Sən Roḥning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanliḳini kərsəng,...»** — «Roḥ» — Hudaning Muḳəddəs Roḥi. **«Sən Roḥning qüxüp, kimning üstigə ḳonoɣanliḳini kərsəng, u kixilərni Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldürgüqi bolidu!»** — Yəḥyaning muxu guwaḥliḳi Məsiḥni kərstidu; qünki Məsiḥ Muḳəddəs Roḥini təküxi bilən nijat elip kelidioɣan «yengi əhdə»ni tüzgüqidur («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Yəx.» 32:15-20 wə baxḳilar).
1:34 «Hudaning Ooɣli» — bu nam ḥərgizmu Huda bilən əysa otturisidiki jismaniy jəḥəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki munasiwətni bildüridu. «Təbirlər»nimu kərüng.
–«Hudaning Ooɣli» bəzi kona kəqürülmilərdə «Hudaning talliɣini» deyilidu.
1:36 Yəx. 53:7; Yuḥ. 1:29; Ros. 8:32

ular berip uning ḳəyərdə turidiоғanlikini kərdi wə u küni uning bilən billə turdi (bu waḳit xu künning oninqi saiti idi).
40 Yəhya pəyоғəmbərning yuḳiriḳi sözini anglap, Əysaning kəynidin mangоғan ikkiylənning biri Simon Petrusning inisi Andriyas idi. 41 Andriyas awwal əz akisi Simonni tepip, uningоғa:
— Biz «Məsih»ni taptuḳ! — dedi («Məsih» ibraniyqə sөz bolup, grek tilida «Hristos» dəp tərjimə ḳilinidu). 42 wə akisini Əysaning aldiоғa elip bardi. Əysa uningоғa ḳarap:
Sən Yunusning oоғli Simon; buningdin keyin «Kifas» dəp atilisən, — dedi (mənisi «tax»tur).

Filip wə Nataniyəlning qaḳirtilixi

43 Ətisi, Əysa Galiliyə əlkisigə yol almaḳqi idi. U Filipni tepip, uningоғa:
— Manga əgixip mang! — dedi 44 (Filip Bəyt-Saidaliḳ bolup, Andriyas bilən Petrusning yurtdixi idi).
45 Filip Nataniyəlni tepip, uningоғa:
— Musa pəyоғəmbər Təwratta wə baxḳa pəyоғəmbərlərmu yazmilirida bexarət ḳilip yazоғan zatni taptuḳ. U bolsa Yüsüpning oоғli Nasarətlik Əysa ikən! — dedi.
46 Birak Nataniyəl:
— Nasarət degən jaydin yahxi birnemə qiḳamdu?! — dedi.
Kelip kərüp baḳ! — dedi Filip.
47 Əysa Nataniyəlning əzining aldiоғa keliwatḳanliḳini kərüp, u tooғruluḳ:
— Mana, iqidə ḳilqə ḥiylə-mikrisi yoḳ ḥəḳiḳiy bir Israillik! — dedi.
48 Nataniyəl: — Meni ḳəyerimdin bilding? — dəp soridi.
Əysa uningоғa jawab berip: — Filip seni qaḳirixtin awwal, sening ənjür dərihining tüwidə olturoғanliḳingni kərgənidim, — dedi.
49 Nataniyəl jawabən: — Ustaz, sən Hudaning Oоғli, Israilning Padixaḥisən! — dedi.
50 Əysa uningоғa jawabən:
— Seni ənjür dərihining tüwidə kərgənlikimni eytḳanliḳim üqün ixiniwatamsən? Buningdinmu qong ixlarni kərisən! — dedi 51 wə yənə:
— Bərḥək, bərḥək silərgə eytip ḳoyayki, silər asmanlar eqilip, Hudaning pərixtilirining Insan'oоғlining üstidin qiḳip-qüxüp yüridiоғanliḳini kərisilər! — dedi.

Kana yezisidiki toy ziyapiti

2 1 Üqinqi küni, Galiliyədiki Kana yezisida bir toy boldi. Əysaning anisi Məryəm u

1:39 «oninqi saət» — Yuḥanna bayanida «Rim waḳti»ni ixlitidu (buningоғa ispat bar). Xunga bu waḳit ətigən saət on bolsa kerək.
1:41 ««Məsiḥ» ibraniyqə sөz bolup, grek tilida «hristos» dəp tərjimə ḳilinidu» — «Hristos» dərwəkə grek tilida «məsiḥ ḳilinоғan», «may sürülgən» degən mənidə. Keyin, dunyawi etiḳadqi jamaətning bəzliri Əysani «Əysa Məsiḥ», baxḳa bəziliri (grek tilidiki tələppuzоғa əgixip) «Yəysus Hristos» dəydu. Yəhudiy etiḳadiqlar: «Yəxua Mexiyaḥ» dəydu.
1:42 «Sən Yunusning oоғli Simon» — «Yunus» grek tilida «Yonaḥ». Bəzi kona kөqürmilərdə «Yuḥanna» xəklidə kərülidu. **«keyin «Kifas» dəp atilisən»** — «Kifas» ibraniyqə sөz bolup, grek tilida «Petrus» dəp tərjimə ḳilinidu; lekin «Kifas» ibraniy tilida ḥər türlük taxni bildüridu, «Petros» grek tilida ḥərhil kiqik taxni bildüridu.
1:42 Mat. 16:18.
1:44 Yuḥ. 12:21.
1:45 «Filip Nataniyəlni tepip,...» — «Nataniyəl» Injildiki baxḳa bayanlarda «Bartolomay» (Tolmayning oоғli) dəp elinidu.
1:45 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Ḳan. 18:18; 2Sam. 7:12; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10, 11; 53:1-12; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; Dan. 9:24; Zək. 6:12; 9:9.
1:49 «Ustaz» — grek tilida «rabbi».
1:51 «Insan'oоғli» — Muḳəddəs yazmilarda (Təwratta) «Insan'oоғli» degən ibarə aldin eytilоғan, dunyani ḳutḳuzuxḳa kelidiоғan «Məsih»ni kərsətkənidi (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-Zəbur boyiqə, bu əwətilgüqining Hudaning küq-ḳudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxḳuridiоғanliḳi aldin eytilоғan. Uningdin muḥimi, bizningqə, Əysa Məsiḥning bu namni əzi ḥəḳḳidə kəp ixlitixi əzining toluḳ insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytḳanda ajayib ix xuki, gərqə u əzəldin «Hudaning Oоғli» boloғan bolsimu, u ḥazir yənə «insanning oоғli»mu idi. «Təbirlər»ni kərüng. **«silər asmanlar eqilip, Hudaning pərixtilirining Insan'oоғlining üstidin qiḳip-qüxüp yüridiоғanliḳini kərisilər!»** — muxu yərdə bizningqə Məsiḥ «Yar.» 28:12ni kəzdə tutidu. Ḥəzriti Yaḳup alamətlik bir qüxni kərgən. Qüxtə u yər üstidə turup asmanоғa yetidiоғan bir pələmpəyni kərgən, pərixtilər uning üstidin «qiḳip-qüxüp turatti». Demək, Əysa Məsiḥ əzi dəl xu «asmanоғa yetidiоғan pələmpəy»dur.
1:51 Yar. 28:12.

yərdə idi [2] ḥəm Əysa wə uning muhlislirimu toyoɣa təklip ḳilinoɣanidi.
[3] Toyda xarab tügəp ḳaloɣanda, Əysaning anisi uningoɣa:
— Ularning xarabliri tügəp ḳaptu, — dedi.
[4] Əysa uningoɣa: — Hanim, mening sən bilən nemə karim? Mening waḳti-saitim tehi kəlmidi, — dedi.
[5] Anisi qakarlaroɣa:
— U silərgə nemə ḳil desə, xuni ḳilinglar, — dedi.
[6] Əmdi xu yərdə Yəhudiylarning taḥarət aditi boyiqə ixlitilidioɣan, ḥərbirigə ikki-üq tungdin su sioɣidioɣan altə tax küp ḳoyuloɣanidi.
[7] Əysa qakarlaroɣa:
— Küplərgə su toldurunglar, — dedi.
Ular küplərni aoɣzioɣiqə tolduruxti. [8] Andin u ularoɣa yənə:
— Əmdi buningdin usup toy baxḳuroɣuqioɣa beringlar, — dedi.
Ular uni apirip bərdi.
[9] Toy baxḳuroɣuqi xarabḳa aylanduruloɣan sudin tetip kərgəndə (u uning ḳəyərdin kəltürülgənlikini bilmidi, əmma buni su toxuoɣan qakarlar biləttі) toy baxḳuroɣuqi toyi boluwatḳan yigitni qaḳirip, [10] uningoɣa:
— Ḥərbir toy ḳiloɣuqi yahxi xarabni toyning bexida ḳuyidu, andin meḥmanlar ḳanoɣuqə iqkəndin keyin, naqirini ḳuyidu. Əjəba, sən yahxi xarabni muxu qaoɣḳiqə saḳlapsən! — dedi.
[11] Bu bolsa, Əysa kərsətkən məjizilik alamətlərning dəsləpkisi bolup, Galiliyəning Kana yezisida kərsitilgənidi. Buning bilən u əzining xan-xəripini ayan ḳildi, wə uning muhlisliri uningoɣa etiḳad ḳildi. [12] Bu ixtin keyin u, anisi, iniliri wə muhlisliri bilən Kəpərnaḥum xəḥirigə qüxüp, u yərdə birnəqqə kün turdi.

Soda-setiḳ ḳiloɣuqilarning ibadəthanidin ḳooɣlinixi

Mat. 21:12-13; Mar. 11:15-17; Luḳa 19:45-46

[13] Yəhudiylarning «ətüp ketix ḥeyti»oɣa yeḳin ḳaloɣanda, Əysa Yerusalemoɣa bardi. [14] U ibadəthana ḥoylilirida kala, ḳoy wə kəptər-pahtək satḳuqilarni ḥəm u yərdə olturoɣan pul tegixküqilərni kərdi. [15] U tani-

2:3 «Ularning xarabliri tügəp ḳaptu» — muxundaḳ ix toy igisini qongḳur hijalətkə ḳoyupla ḳalmay, gaḥi əḥwallarda ḳiz tərəptikilər yigit tərəptikilərning üstidin dəwa ḳilixi mumkin idi.
2:4 «Hanim, mening sən bilən nemə karim?» — Məsiḥning bu səzi bizni ḥəyran ḳalduruxi mumkin. Nemixḳa Əysa əz anisioɣa xundaḳ gəp ḳilidu?
–Məryəm əz ooɣlining Məsiḥ ikənlikini bilətti. Lekin u bəlkim: «Bu mening ooɣlum, mən uning anisi, qoḳum mening təlipimni orunlixi kerək» dəp oylixi mumkin idi. Lekin Hudaning padixaḥliḳi iqidə bizning Hudaning məlum adimi bilən boloɣan birər «jismaniy munasiwət»ning ḥeqḳandaḳ inawiti yoḳtur; pəḳət Hudaning Məsiḥdə boloɣan meḥir-xəpḳitigə iman-ixənq baoɣlisaḳ, andin uningdin birər nərsə tələp ḳilixḳa bolidu. Məryəmning hapa bolmasliḳi wə 5-ayəttiki imanlik səzlərni eytixi uning bu muḥim nuḳtini obdan qüxinip yətkənlikini ispatlaydu. **«Mening waḳti-saitim tehi kəlmidi»** — «mening waḳti-saitim» degən ibarə adəttə Məsiḥning ölümi, tirilixi wə asmanoɣa kətürülüxini kərsitidu. Kəzdə tutuloɣini Əysaning bu ixlar arḳiliḳ «uluoɣlanduruluxi»dur — 12:23, 27, 28, 31ni kərüng. Xunga muxu yərdə bəlkim «mən axkarə ḳilinidioɣan waḳit tehi kəlmidi» degəndək mənidə boluxi mumkin. «Yuḥ.» 4:21, 23, 5:25, 28, 29, 7:30, 8:20, 12:23, 27, 28, 31, 13:31, 16:26, 17:1ni kərüng.
2:6 «ikki-üq tung» — grek tilida «ikki-üq «metret»». Ḥərbir küpkə 80-100 litr su sioɣidu, jəmiy 480-720 litr su bar idi.

2:11 «Bu bolsa, Əysa kərsətkən məjizilik alamətlərning dəsləpkisi bolup,...» — «Yuḥanna»da alaḥidə hatirilənɣan «məjizilik alamət» yaki «məjizilik bəlgə»lər jəmiy yəttə bolup, ḥərbiri Əysa Məsiḥning ḥəḳiḳiy salaḥiyitidin bir təripini kərsitidioɣan məjizidur. **«Buning bilən u əzining xan-xəripini ayan ḳildi, wə uning muhlisliri uningoɣa etiḳad ḳildi»** — «uning muhlisliri uningoɣa etiḳad ḳildi» deyilgini bilən, keyinki nuroɣun ixlar muhlislarning bu etiḳadining muḳim əməs, bəlki intayin nazuk ikənlikini ispatlaydu, əlwəttə.
2:13 «ətüp ketix ḥeyti» — («pasha» ḥeyti) — bu Yəhudiylarning Musa pəyoɣəmbərning yetəklixi arḳiliḳ əzlirining Misirdiki ḳulluḳ ḥayatidin ḳutuloɣan künini hatiriləx ḥeyti bolup, əyni waḳitta Yəhudiy ərlərning ḥəmmisi Yerusalemoɣa berip, ibadəthanida ḳurbanliḳlirini soyup, ḥeytni xu yərdə ətküzüxi kerək idi. «Mis.» 12-babni kərüng.
2:14 «ibadəthana» — pəḳət Yerusalemdiki muḳəddəs ibadəthanini kərsitidu. Bu ibadəthanini Sulayman padixaḥ birinqi bolup miladiyədin ilgiriki 950-yili ḳuroɣanidi; andin Yəhudiylar Pars imperiyəsi təripidin sürgün boluxidin ḳaytip ḳəlgəndə, yəni miladiyədin ilgiriki 520-yili ḳayta ḳuroɣanidi. Bu ibadəthanini Ḥerod padixaḥ burunḳidinmu ḥəywətlik ḳilip ḳurup qiḳḳanidi. Hudaning əmri boyiqə, pəḳət Yerusalemdiki bu ibadəthanidila ḳurbanlik ḳilixḳa bolatti. **«kala, ḳoy wə kəptər-pahtək»** — bularni ḳurbanliḳlar üqün satatti.
2:14 Mat. 21:12; Mar. 11:15; Luḳa 19:45.

din ḳamqa yasap, ularning ḥəmmisini ḳoykaliliri bilən ḳoxup ibadəthanidin ḥaydəp qiḳardi. Pul tegixküqilərning pullirini qeqip, xirəlirini ərüwətti [16] wə pahtək-ḳaptər satḳuqilarοqa:
— Bu nərsilərni bu yərdin elip ketix! Atamning əyini soda-setiḳ əyi ḳilixiwalma! — dedi.
[17] Buni kərgən muhlisliri Zəburda mundaḳ pütülginini esigə elixti:
«Sening muḳəddəs əyünggə bolοan otluḳ muḥəbbitim əzümni quluοiwaldi!».
[18] Xuning bilən Yəḥudiylar u ixlarοa inkas bildürüp uningdin:
— Bundaḳ ixlarni ḳiluοanikənsən, ḳeni, bizgə nemə məjizilik alamətni kərsitip berisən?! — dəp soridi.
[19] Əysa ularοa jawab berip:
— Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin ḳurup qiḳimən, — dedi.
[20] Xuning bilən bu Yəḥudiylar yənə uningοa:
— Bu ibadəthanini yasawatḳili ḥaziroiqə ḳirik altə yil bolοan tursa, sən uni ḳandaḳsigə üq kündila ḳurup qiḳalaysən?! — dedi. [21] Ḥalbuki, uning «ibadəthana» degini uning əz tenini kərsətkənidi. [22] Xunga, u ölümdin tirilgəndin keyin, muhlisliri uning bu deginini esigə aldi wə xundaḳla muḳəddəs yazmilardiki bu ḥaḳtiki bexarətkə ḥəmdə Əysaning eytḳan səzigə ixəndi.
[23] Ətüp ketix ḥeytida, nuroun kixilər uning Yerusalemda kərsətkən məjizilik alamətlərni kərgən bolup, uning namioa etiḳad ḳilixti. [24] Lekin Əysa pütkül insanlarning ḳəlbining ḳandaḳ ikənlikini bilgəqkə, əzini ularοa tapxurmaytti. [25] Insan tooruluḳ ḥeqkimning uningοa guwaḥliḳ berixining ḥajiti yoḳ idi; qünki u insanlarning ḳəlbidə nemə bar ikənlikini əzi bilətti.

Ḳaytidin tərilix

3 [1] Yəḥudiylar kengəxmisining Pərisiylərdin bolοan Nikodim isimlik bir yolbaxqisi bar idi. [2] Bu adəm bir keqisi Əysaning aldioa kelip:
— Ustaz, sening Hudadin kəlgən təlim bərgüqi ikənlikingni bilimiz. Qünki Huda uning bilən billə bolmisa, ḥeqkimning sən kərsətkən bu məjizilik alamətlərni kərsitixi ḳət'iy mumkin əməs, — dedi.
[3] Əysa uningοa jawabən:
— Bərḥəḳ, bərḥəḳ, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, ḥeqkim yuḳiridin tuoulmioiqə, Hudaning padixaḥliḳini kərəlməs! — dedi.
[4] Nikodim:
— Adəm ḳerioinida ḳandaḳmu ḳaytidin tuoulsun? Anisining ḳorsiḳioa ḳayta kirip tuouluxi mumkinmu?! — dəp soridi.
[5] Əysa mundaḳ jawab bərdi:
— Bərḥəḳ, bərḥəḳ, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, ḥəm sudin, ḥəm Roḥtin tuoulmioiqə, ḥeqkim Hudaning padixaḥliḳioa kirəlməs! [6] Əttin tuoulοan bolsa ättur; roḥtin tuoulοan bolsa roḥtur. [7] Sanga: «Yuḳiridin

2:16 «Atamning əyini soda-setiḳ əyi ḳilixiwalma!» — «Zək.» 14:20-21ni kərüng.
2:17 «sening muḳəddəs əyünggə bolοan otluḳ muḥəbbitim əzümni quluοiwaldi!» — «Zəb.» 69:9ni kərüng.
2:17 Zəb. 69:9
2:18 Mat. 12:38; 16:1; Mar. 8:11; Luḳa 11:29; Yuḥ. 6:30.
2:19 «Uxbu ibadəthanini quwuwətsənglar, mən üq kün iqidə uni yengiwaxtin ḳurup qiḳimən» — Əysa eytḳan bu alamət u keyin eytḳan «Yunus pəyοəmbərdə kərülgən alamət-karamət»kə ohxax bolup, əzining elümi wə tirilixini kərsitidu (məsilən, «Mat.» 12:39ni kərüng).
2:19 Mat. 26:61; 27:40; Mar. 14:58; 15:29.
2:22 Luḳa 24:8.
2:24 «Lekin Əysa pütkül insanlarning ḳəlbining ḳandaḳ ikənlikini bilgəqkə, əzini ularοa tapxurmaytti» — bu bayandin «hux həwər»diki ahirḳi məḳsətni kərgili bolidu. Əysa Məsiḥ insanlarοa bəht-bərikət əməs, bəlki **əzini** ata ḳilixni yaki «tapxurux»ni halaydu. Lekin insan əzi tüptin əzgərtilmisə, tehi kona gunaḥiy təbiəttə bolsa, «əzini tapxurux» ḳət'iy mumkin bolmaytti. Ḥərbir insan roḥta «ḳayta tuouluxi» kerək — bu 3-babning qong temisidur.
2:25 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; Zəb. 7:9; 103:14; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Yuḥ. 6:64.
3:2 «Ustaz» — Ibraniy tilida «Rabbi», «ustaz» degən mənidə.
3:2 Yuḥ. 7:50; 9:16, 33; 19:39; Ros. 10:38.
3:3 «ḥeqkim yuḳiridin tuoulmioiqə, Hudaning padixaḥliḳini kərəlməs!» — «yuḳiridin» degən səz grek tilida yənə «ḳaytidin» degənnimu bildüridu wə xübḥisizki, muxu yərdə **bu ikki mənini əz iqigə alidu.**
3:5 Tit. 3:5.
3:6 Rim. 8:5.

tuoɣuluxunglar kerək» deginimgə ḥəyran ḳalma. 8 Xamal halioɣan tərəpkə soḳidu, sən uning awazini anglaysən, lekin ḳəyərdin kelip, ḳəyərgə baridioɣinini bilməysən. Roḥtin tuoɣuloɣan ḥərbirimu xundaḳtur.
9 Nikodim yənə jawabən Əysaoɣa:
— Bu ixlar ḳandaḳmu mumkin bolar? — dedi.
10 Əysa uningoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— «Sən Israilning əlimasi turup, bunimu bil məmsən?. 11 Bərḥaḳ, bərḥaḳ, mən sanga xuni eytip ḳoyayki, biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwaḥlik berimiz, lekin silər bizning guwaḥliḳimizni ḳobul ḳilmaysilər.
12 Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam ḳandaḳmu ixinisilər? 13 Əzi ərxtə bolup, ərxtin qüxküqidin, yəni Insan'oɣlidin baxḳa ḥeqkim ərxkə qiḳmidi.. 14 Musa qəldə tuq yilanni kətürgəndək, Insan'oɣlimu ohxaxla xundaḳ egiz kətürülüxi kerək.. 15 Xundaḳ boloɣanda, uningoɣa etiḳad ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixələydu».
16 Qünki Huda dunyadiki insanlarni xu ḳədər səyiduki, Əzining birdinbir yeganə Ooɣlini pida boluxḳa bərdi. Məḳsiti, uningoɣa etiḳad ḳiloɣan ḥərbirining ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixixi üqündur.. 17 Huda Ooɣlini dunyadiki insanlarni gunaḥḳa bekitix üqün əməs, bəlki ularning u arḳilik ḳutḳuzuluxi üqün dunyaoɣa əwətti.. 18 Kimki uningoɣa etiḳad ḳiloɣuqi bolsa, gunaḥḳa bekitilməydu; lekin etiḳad ḳilmioɣuqi bolsa alliḳaqan gunaḥḳa bekitilgəndur; qünki u Hudaning yəkkə-yeganə Ooɣlining namioɣa etiḳad ḳil mioɣan.. 19 Wə gunaḥḳa bekitix səwəbi mana xuki, nur dunyaoɣa kəlgən bolsimu, insanlar nurni əməs, bəlki ḳarangoɣulukni yahxi kərdi; qünki ularning əməlliri rəzil idi.. 20 Qünki rəzillik ḳiloɣuqi ḥərbiri nurni yaman kərüp wə əzining ḳiloɣan-ətkənlirining axkara ḳilinmasliḳi üqün nuroɣa kəlməydu; 21 lekin ḥəḳiḳətni yürgüzgüqi bolsa, əməllirini Hudaoɣa tayinip ḳiloɣanliḳi ayan bolsun dəp, nuroɣa kelidu.

Yəḥya pəyoɣəmbər yənə guwaḥlik beridu

22 Bu ixlardin keyin, Əysa muhlisliri bilən Yəḥudiyə zeminioɣa bardi; u u yərdə ular bilən billə turup, kixilərni qəmüldürdi..
23 Xu qaoɣda Yəḥya pəyoɣəmbərmu Salim yezisining yenidiki Aynon degən yərdə

3:8 «Xamal halioɣan tərəpkə soḳidu, sən uning awazini anglaysən, lekin ḳəyərdin kelip, ḳəyərgə baridioɣinini bilməysən. Roḥtin tuoɣuloɣan ḥərbirimu xundaḳtur» — grek tilida «xamal» wə «roḥ» birla səz bilən ipadilinidu. –Əysaning bu ayəttiki küqlük səzlirini «ḳoxumqə səz»imizdə bir-birləp xərḥləymiz.
3:10 «Sən Israilning əlimasi» — bu səz bəlkim Nikodimning Israil iqidə səwiyisi əng yuḳiri Təwrat ustazi ikənlikini kərsitixi mumkin.
3:11 «biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwaḥlik berimiz, lekin silər bizning guwaḥliḳimizni ḳobul ḳilmaysilər» — nemixḳa Əysa Nikodimoɣa xunqə eoɣir tənbiḥ beridu? Uning bu bayanidin ikki muḥim soal qiḳidu: «biz» kim?, «silər» kim? Bular tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
3:11 Yuḥ. 3:32; 7:16; 8:28; 12:49; 14:24.
3:13 «Əzi ərxtə bolup, ərxtin qüxküqidin, yəni Insan'oɣlidin baxḳa ḥeqkim ərxkə qiḳmidi» — bəzi kona kəqürmilərdə «əzi ərxtə bolup» degən səz tepilmaydu.
3:13 Yuḥ. 6:62; Əf. 4:9.
3:14 «Musa qəldə *tuq* yilanni kətürgəndək, Insan'oɣlimu ohxaxla xundaḳ egiz kətürülüxi kerək» — oḳurmənlər tiloɣa elinoɣan bu wəḳəning təpsilatlirini «Qəl.» 21:4-9də tapalaydu. Israillar gunaḥ sadir ḳiloɣanda, Huda uloɣa tərbiyə berix üqün arisioɣa yilanlarni əwətkən. Yilanlar nuroɣun adəmlərni qaḳḳan, Musa Hudaning yolyoruḳi bilən tuqtin bir yilan yasap, uni ḥasioɣa bekitip, ḥasini egiz kətürüp Israilning bargaḥini aylinip mangoɣan. Yilanlarning zəḥiridin eləy dəp ḳaloɣanlar əgər iman bilən xu tuq yilanoɣa ḳarisa saḳayoɣan.
–Bu wəḳə Əysaning kresttə kətürülüxigə bexarət bolidu. Gunaḥidin eləy degənlər Əysaoɣa iman bilən ḳarisa (Əysa biz üqün gunaḥning əzi ḳilinoɣan, 2Kor.5:21) gunaḥtin saḳaytilidu — demək, mənggülük ḥayatḳa erixidu.
3:14 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḥ. 8:28; 12:32.
3:15 «xundaḳ boloɣanda, uningoɣa etiḳad ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḥalak bolmay, mənggülük ḥayatḳa erixələydu» — Bu kimning səzi? Məsiḥning səzliri bəlkim 15-ayəttə tohtaydu. 16-21-ayətlərni rosul Yuḥanna Muḳəddəs Roḥning türtkə-yolyoruḳi bilən yazoɣan, dəp ixinimiz.
3:15 Yuḥ. 3:15.
3:16 «xu ḳədər səyiduki,...» — grek tilida yənə «xu yol bilən səyiduki,...» degən mənինimu bildüridu.
3:16 Yuḥ. 3:36; Luḳa 19:10; Rim. 5:8; 8:31; 1Yuḥ. 4:9; 5:10.
3:17 Luḳa 9:56; Yuḥ. 9:39; 12:47; 1Yuḥ. 4:14.
3:18 Yuḥ. 5:24; 6:40,47; 20:31.
3:19 Yuḥ. 1:5.
3:21 «Hudaoɣa tayinip ḳiloɣanliḳi» — grek tilida «Hudada ḳiloɣanliḳi» degən səz bilən ipadilinidu.
3:21 Əf. 5:8,13.
3:22 Yuḥ. 4:1.

kixilərni qəmüldürüwatatti. Qünki u yərning süyi mol idi. Kixilər uning aldioŋa kelixip, qəmüldürüxni ḳobul ḳilixatti. [24] (qünki xu qaoŋda Yəḥya tehi zindanoŋa taxlanmioŋanidi).

[25] xu waḳitlarda Yəḥyaning muhlisliri bir Yəḥudiy kixi bilən taḥarət ḳaidiliri tooŋrisida bəs-munazirə ḳilixip ḳaldi. [26] Andin muhlislar Yəḥyaning yenioŋa kelip:

— Ustaz, Iordan dəryasining u ḳetida sən bilən birgə boloŋan, əzüng təripləp guwaḥlik bərgən ḥeliḳi kixi mana ḥazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ḥəmmə adəm uning yenioŋa ketixiwatidu, — dedi.

[27] Yəḥya mundaḳ jawab bərdi:

— Əgər uningoŋa ərxtin ata ḳilinmioŋan bolsa, insan ḥeqnərsigə igə bolalmaydu. [28] Mening silərgə: «Mən Məsiḥ əməs, pəḳət uning aldida əwətilgənmən» deginimgə əzünglar guwaḥqisilər. [29] Kelinqəkni əmrigə aloŋuqi yigittur; ḳoldixi yigitning awazini kütidu; ḳoldax uning awazini anglap, ḳəlbidə tolimu hursən bolidu. Xuningoŋa ohxax, məndimu hursənlik tolup taxidu. [30] Uning yüksilixi, mening ajizlixixim muḳərrərdur.

[31] Üstündin kəlgüqi ḥəmmidin üstündur. Zemindin kəlgüqi zeminoŋa təwə bolup zemindiki ixlarni səzləydu. Ərxtin kəlgüqi ḥəmmidin üstündur; [32] əzining ərxtə kərgən wə anglioŋanliri bolsa, u bular tooŋruluḳ guwaḥliḳ beridu; birak ḥeqkim uning guwaḥliḳini ḳobul ḳilmaydu. [33] Ḥalbuki, kimki uning guwaḥliḳini ḳobul ḳiloŋan bolsa, Hudaning ḥaḳ ikənlikigimu məḥürini baskan bolidu. [34] Qünki Huda əwətkini Hudaning səzlirini səzləydu; qünki Huda Roḥni uningoŋa əlqəm bilən kəmləp bərməs. [35] Ata Ooŋulni səyidu wə ḥəmmə ixlarni uning ḳolioŋa tapxuroŋandur. [36] Ooŋuloŋa etiḳad ḳiloŋuqi mənggülük ḥayatḳa igidur. Lekin Ooŋuloŋa itaət ḳilmioŋuqi ḥayatni ḥeq kərməydu, bəlki Hudaning oŋəzipi xundaḳlarning üstidə turidu.

3:23 Mat. 3:6; Mar. 1:5; Luḳa 3:7.

3:24 Mat. 14:3.

3:26 «Ustaz» — Grek tilida «rabbi». **«... əzüng təripləp guwaḥlik bərgən ḥeliḳi kixi mana ḥazir əzi kixilərni qəmüldürüwatidu, wə ḥəmmə adəm uning yenioŋa ketixiwatidu»** — nemixḳa Yəḥyaning muhlisliri xu Yəḥudiy kixi bilən bəs-munazirə ḳilip (25-ayət) bu soalni tuoŋduroŋan? Yəḥya bolsa Təwrat dəwridiki əng ahirḳi, xundaḳla əng uluoŋ pəyoŋəmbər ḥesablinidu. Yəḥya xu salaḥiyitidə Təwrat («kona əḥdə»)tiki taḥarət ixlirini tehiqə saḳlap ḳalgənidi. Lekin Məsiḥ «iqki tazilik»ni təkitləydioŋan təlimi bilən «yengi əḥdə»ni tonuxturuwatḳanidi. Xuning bilən xu bəs-munazиridə Yəḥyaning təlimliri wə əysaning təlimliri otturisidiki pərḳlər tügixi mumkin idi. Yəḥyaning muhlislirining «həlḳ «Səndin waz keqip, bu «yengi adəm»ning ḳexioŋa baridu» deyixning məḳsiti Yəḥyaning inawət-abruyini ḳooŋdax idi, əlwəttə. Lekin Yəḥyaning (27-31-ayəttiki) jawabi «Bundaḳ oylap ketixning ḥajiti yoḳ, əksiqə huxal boluximiz lazim» idi.

3:26 Mat. 3:11; Mar. 1:7; Luḳa 3:16; Yuḥ. 1:15, 26, 34.

3:28 Mal. 3:1; Mat. 11:10; Mar. 1:2; Luḳa 1:17; 7:27; Yuḥ. 1:20, 21, 23.

3:29 «Kelinqəkni əmrigə aloŋuqi yigittur; ḳoldixi yigitning awazini kütidu; ḳoldax uning awazini anglap, ḳəlbidə tolimu hursən bolidu. Xuningoŋa ohxax, məndimu hursənlik tolup taxidu» — muxu səzlər bilən Yəḥya pəyoŋəmbər əysa Məsiḥni toy yigitigə ohxitidu wə: Əzüm bolsam pəḳət toy yigitining ḳoldiximən, halas, dəydu.

3:30 «Uning yüksilixi, mening ajizlixixim muḳərrərdur» — Yəḥyaning səzliri muxu yərdə tügəydu, 31-36-ayətlərni rosul Yuḥanna Muḳəddəs Roḥning türtkə-yolyoruḳi bilən yazoŋan, degən pikirgə mayilmiz. Bəzi alimlar 32-34- yaki 32-36-ayətlərnimu Yəḥya pəyoŋəmbərning səzliri, dəp ḳaraydu.

3:31 Yuḥ. 8:23.

3:32 Yuḥ. 5:30; 8:26; 12:49; 14:10; 1Yuḥ. 5:10.

3:33 «Kimki uning guwaḥliḳini ḳobul ḳiloŋan bolsa, Hudaning ḥaḳ ikənlikigimu məḥürini baskan bolidu» — «Huda ḥaḳ» degən səzdə kəzdə tutuloŋini nemə? Xübḥisizki, Hudaning əslidə Ḳutḳuzoŋuqi-Məsiḥ əwətimən, dəp bərgən nuroŋun wədiliri ḥazir əysada toluḳ əməlgə axuruloŋan, degənlik bolidu.

–«Məḥürini baskan» — birinqidin, baxḳilaroŋa «Huda ḥaḳtur» dəp eniḳ guwaḥlik beridioŋan wə ikkinqidin, Hudaning guwaḥliḳini ḳobul ḳiloŋuqi əz ḥayatida xu guwaḥliḳni təstiḳlaydioŋan Hudaning Roḥining ispatini kəridu, xunga «Huda ḥaḳ» dəp təhimu küqlük guwaḥqi bolidu.

3:33 Rim. 3:4.

3:34 «...qünki Huda Roḥni uningoŋa əlqəm bilən kəmləp bərməs» — «Roḥ» — Hudaning Muḳəddəs Roḥi. Demək, Huda pəyoŋəmbərlirigə Əz Roḥidin «əlqəm bilən kəmləp» ata ḳiloŋini bilən, Məsiḥkə bolsa əlqiməy bərməktə.

–Baxḳa birhil tərjimisi: «Huda Roḥni əlqəm bilən kəmləp bərməs» — demək, Injil dəwridə Huda Məsiḥ arḳilik Muḳəddəs Roḥini ḥəmmə etiḳadqioŋa əlqiməy ata ḳilidu.

3:34 əf. 4:7.

3:35 «Ata Ooŋulni səyidu wə ḥəmmə ixlarni uning ḳolioŋa tapxuroŋandur» — «Ata» muxu yərdə Hudani kərsitidu; «Ooŋul» bolsa — Hudaning Əz Ooŋli, əlwəttə. «Yuḥanna»da «Ooŋul» kəp ixlitilidu; qünki Hudaning Ooŋli birdinbirdur.

3:35 Mat. 11:27; 28:18; Luḳa 10:22; Yuḥ. 5:22; 17:2; Ibr. 2:8.

3:36 Yuḥ. 3:36; 6:47; 1Yuḥ. 5:10.

Əysa bilən Samariyəlik ayal

4 [1] Əmdi Pərisiylərning «Əysaning muhlis
kilip qəmüldürgənliri Yəhyaningkidin
kəp ikən» degən həwərni angliƣinini Rəb
ukkandin keyin [2] (əməliyəttə Əysa əzi
əməs, muhlisliri qəmüldürətti) [3] u Yəhudiyə
əlkisidin qikip yənə Galiliyəgə kətti. [4] Əmdi
u yol üstidə Samariyə əlkisidin ətüxi kerək
idi. [5] Xuning bilən u Yakup əz ooƣli Yüsüpkə
bərgən yərgə yekin boloƣan Samariyəning
Sihar degən bir xəhirigə kəldi. [6] Xu yərdə
«Yakupning kuduki» bar idi. Əysa səpiridə
qarioƣinidin kudukning kexioƣa kelip olturdi.
Bu təhminən altinqi saət idi. [7-8] Əysaning
muhlisliri yeməklik setiwelix üqün xəhərgə
kirip kətkənidi. Xu qaoƣda, Samariyəlik bir
ayal su aloƣili kəldi. Əysa uningoƣa:
— Manga iqkili su bərgin, — dedi.
[9] Ayal uningdin:
— Əzingiz Yəhudiy tursingiz, məndək
Samariyəlik bir ayaldin kandakilarqə iqkili
su tələp kilip kaldingiz? — dəp soridi (qünki
Yəhudiylar Samariyəliklər bilən heqkandak
bardi-kəldi kilmaytti).
[10] Əysa uningoƣa jawabən:
— Əgər sən Hudaning sowoƣitining nemiliki
wə səndin su sorioƣuqining kim ikənlikini
bilsəngidi, undakta sən uningdin tilaytting
wə u sanga hayatlik süyini berətti.
[11] Ayal uningdin:
— Təksir, su tartkudək heqnərsingiz bolmisa,
uning üstigə kuduk qongkur tursa, hayatlik
süyini nədin alisiz? [12] Əjəba, bu kudukni
bizgə miras kalduroƣan atimiz Yakuptin
uluoƣmusiz? Bu kuduktin əzi, ooƣulliri wə
mal-waranlirimu su iqkən — dedi.
[13] Əysa uningoƣa jawabən:
— Bu suni iqkən hərkim yənə ussaydu.
[14] Əmma mən beridioƣan suni iqküqi hərkim
mənggügə ussimaydioƣan bolidu wə bəlki
mən uningoƣa beridioƣan su uning iqidə
uni mənggülük hayatlikka elip baridioƣan,
uroƣup qikidioƣan bir bulak bolidu, — dedi.
[15] Ayal: — Təksir, manga bu sudin bərgəysizki, mən
yənə ussimaydioƣan wə muxu yərgə su tartkili ik-
kinqi kəlgüqi bolmaydioƣan bolay! — dedi.
[16] Əysa: — Berip eringni bu yərgə qakirip
kəlgin, — dedi.
[17] — Erim yok, — dəp jawab bərdi ayal.
— Erim yok dəp, rast eytting. [18] Qünki bəx
ərgə təgding wə hazir səndə boloƣini sening
ering əməs. Buni tooƣra eytting! — dedi Əysa.
[19] Ayal uningoƣa: — Təksir, əmdi kərdümki,
siz əslidə pəyoƣəmbər ikənsiz! [20] Ata-bowi-
lirimiz bu taoƣda ibadət kilip kəlgən, lekin
silər Yəhudiylar «Ibadətni Yerusalemda kilix
kerək!» dəwalisilərоƣu? — dedi.

4:1 Yuh. 3:26.

4:4 «u yol üstidə Samariyə əlkisidin ətüxi kerək idi» — Yəhudiylar Samariyəliklərgə əq boloƣaqka, ular Yəhudiyədin Galiliyəgə mangoƣanda, Samariyədin əməs, daim Iordan dəryasini boylap mangatti. Xunga «Samariyə əlkisidin ətüxi kerək» degən səz muxu yərdə Əysaning bu yol bilən mengixi Hudaning iradisi ikənlikini bilgənlikini ayan kilidu.

4:5 Yar. 33:19; 48:22; Yə. 24:32.

4:6 «Yakupning kuduki» — grek tilida «Yakupning buliki». U yər astidiki bulak boloƣaqka, «kuduk» idi. **«Bu təhminən altinqi saət idi»** — yaki ətigəndə saət altidə yaki qüxtin keyin altinqi saətta (5:4diki izahatni kerüng).

4:9 «...qünki Yəhudiylar Samariyəliklər bilən heqkandak bardi-kəldi kilmaytti» — Yəhudiylar Samariyəliklərni kapir dəp, hətta ularning qinə-kaqilirinimu ixlətməytti. Yəhudiy halki ən'aniliri boyiqimu «Xu kapirlaroƣa kərzdar boluxka kət'iy bolmaydu» dəp Samariyəliklərdin heqnemə sorimatti. Uning üstigə Yəhudiy ərkəklər sirtlarda boloƣanda heqkaqan natonux bir ayal bilən (hətta bəzidə tonux ayallar bilənmu) səzləxməytti. 27-ayətni kerüng.

4:9 Luka 9:52, 53; Yuh. 8:48.

4:11 Yər. 2:13.

4:12 «Əjəba, bu kudukni bizgə miras kalduroƣan atimiz Yakuptin uluoƣmusiz? Bu kuduktin əzi, ooƣulliri wə mal-waranlirimu su iqkən» — ayalning bu səzining iqki mənisi bəlkim «Kuduk kolap su tepix asan əməs. Pəkət nahayiti bilimlik adəmlər xundak kilalaydu. Uning üstigə hətta uluoƣ Yakup əzimu muxu sudin iqkən, uningdin yahxi su tapalmioƣan. Siz uningdin uluoƣsiz, Yakup iqkən sudin əwzəl süyüng barmu?!» degənlik bolsa kerək.

4:14 Yuh. 3:16; 6:27, 35, 54; 7:38.

4:15 «Təksir, manga bu sudin bərgəysizki, mən yənə ussimaydioƣan wə muxu yərgə su tartkili ikkinqi kəlgüqi bolmaydioƣan bolay!» — Ayalning tələppuzi bəlkim kinayilikrək yaki gumanlikrak bolsa kerək. Bizningqə pəkət Əysa ayalning əz ərliri tooƣruluk bexarətlik səz kiloƣanda (18-ayət), andin ayal uning həkikiy Məsih ikənlikini bilip yetidu.

4:19 Luka 7:16; 24:19; Yuh. 6:14.

4:20 «Ata-bowilirimiz bu taoƣda ibadət kilip kəlgən» — «bu taoƣ» Gərizim teoƣidur. Samariyəliklər xu yərdə əz ibadəthanisini kuroƣanidi. **«lekin silər Yəhudiylar «Ibadətni Yerusalemda kilix kerək!» dəwalisilərоƣu?»** — demisəkmu, ayalning bu səzi əməliy bir soaldur, yəni: — Nemixka xundak? Bu tooƣrimu? — degəndək.

4:20 Kan. 12:5,11; 1Pad. 9:3; 2Tar. 7:12.

21 Əysa uningoɣa mundaḳ dedi:
— Hanim, manga ixəngin, xundaḳ bir waḳti-saiti keliduki, silərning Atioɣa ibadət ḳilixinglar üqün nə bu taoɣda yaki nə Yerusalemda boluxunglarning ḥajiti ḳalmaydu.
22 Silər ibadət ḳiloɣininglarni bilməysilər; biraḳ biz kimgə ibadət ḳiloɣinimizni bilimiz. Qünki nijat-ḳutḳuzulux Yəḥudiylar arḳilik bolidu.
23 Lekin xundaḳ bir waḳit kelidu — wə xundaḳla ḥazir kəldiki, ḥəḳiḳiy ibadət ḳiloɣuqilar Atioɣa roḥ wə ḥəḳiḳət bilən ibadət ḳilidu. Ata Өzigə ənə xundaḳ ḥəḳiḳiy ibadət ḳiloɣuqilarni izdiməktə.
24 Huda roḥtur wə uningoɣa ibadət ḳiloɣuqilar roḥ wə ḥəḳiḳət bilən Uningoɣa ibadət ḳilixi kerəktur.
25 Ayal uningoɣa:
— Məsiḥning, yəni «Hristos» degənning kelidioɣanliḳini bilimən. U kəlgəndə, bizgə ḥəmmə ixlarni eytip beridu — dedi.
26 Əysa uningoɣa: — Sən bilən səzlixiwatḳuqi mən dəl xudurmən! — dedi.
27 Xu qaoɣda uning muhlisliri ḳaytip kəldi. Ular uning bir ayal bilən səzlixiwatḳanliḳioɣa ḥang-tang ḳelixti; lekin ḥeqḳaysisi uningdin: «Uningdin nemə izdəysən?» yaki «Nemixḳa uning bilən səzlixisən?» dəpmu sorimidi.
28 Xuning bilən ayal kozisini taxlap ḳoyup, xəḥərgə ḳaytip berip, kixilərgə:
29 — Yürünglar, ḥayatimda ḳiloɣanlirimning ḥəmmisini manga eytip bərgən bir kixini kərüp kelinglar. Əjəba, Məsiḥ xumidu? — dedi.
30 Buning bilən halayiḳ xəḥərdin qiḳip, Əysaning aldioɣa kelixti.

31 Xu arilikta muhlisliri uningoɣa:
— Ustaz, bir nərsə yəwalsangqu? — dəp ətünüxti.
32 Lekin u ularoɣa:
— Mening silər bilməydioɣan bir yeməklikim bar, — dedi.
33 Muhlislar bir-birigə:
— Əjəba, birsi uningoɣa yegili bir nərsə əkelip bərgənmidu? — deyixti.
34 Əysa ularoɣa mundaḳ dedi: — Mening yeməklikim — meni Əwətküqining iradisini əməlgə axurux wə uning manga tapxuroɣan hizmitini tamamlaxtur.
35 — Silər: «Ḥosul yeoɣixḳa yənə tət ay ḳaldi» dəwatmamsilər? Mana, silərgə eytayki, bexinglarni kətürüp etizlaroɣa ḳaranglar, ziraətlər saroɣiyip oruxḳa təyyar boldi!
36 Wə ormiqi ix ḥəḳḳini alidu wə mənggülük ḥayatḳa toplanoɣan ḥosulni yioɣidu, xuning bilən terioɣuqi bilən ormiqi təng xadlinidu.
37 Qünki bu ixta «biri teriydu, yənə biri yioɣidu» degən səz əməlgə axurulidu.
38 Mən silərni əzünglar əmgək singdürmigən ḥosulni yioɣixḳa əwəttim; baxḳilar əmgək ḳildi wə silər ularning əmgikining mewisini elixḳa nesip boldunglar.

4:22 «nijat-ḳutḳuzulux Yəḥudiylar arḳilik bolidu» — qünki (1) Huda ḥəḳiḳiy səz-kalamini əslidə Yəḥudiy həlḳigə alaḥidə tapxuroɣan; (2) ḥəmmidin muḥimi, Hudaning wədilirigə asasən Məsiḥ Yəḥudiylardin qiḳidu.
4:22 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4; 2Pad. 17:29; İbr. 7:14.

4:23 «...roḥ wə ḥəḳiḳət bilən ibadət ḳilidu» — demək, (1) Hudaning Muḳəddəs Roḥi arḳilik; (2) ḥərbir ibadət ḳiloɣuqi insan əzining pütkül roḥi bilən; (3) Huda insanlaroɣa tapxuroɣan ḥəḳiḳət (Өz səz-kalami) boyiqə; (4) ḥərḳandaḳ yaloɣanqiliḳni taxlioɣan ḥalda ibadət ḳilixtur.
4:24 2Kor. 3:17.

4:25 «Məsiḥning, yəni «Hristos» degən...» — «Hristos» grek tilidiki səz bolup, «Məsiḥ», yəni «Məsiḥ ḳilinoɣan (zat)» degənni bildüridu.
4:26 Yuḥ. 9:37.

4:35 «Silər: «ḥosul yeoɣixḳa yənə tət ay ḳaldi» dəwatmamsilər?» — xu waḳit bəlkim oninqi yaki onbirinqi ay idi. **«Mana, silərgə eytayki, bexinglarni kətürüp etizlaroɣa ḳaranglar, ziraətlər saroɣiyip oruxḳa təyyar boldi!»** — xübḥisizki, Əysa muxu yərdə təswirlənggən «ḥosul» ḥazir xəḥərdin qiḳip əzining yenioɣa keliwatḳanlarni, xundaḳla əzigə etiḳad ḳilmaḳqi boloɣanlarni kəzdə tutidu — «huddi ziraətlər saroɣiyip oruxḳa təyyar boloɣandək, bu kixilərmu etiḳad ḳilixḳa təyyar boldi» degəndək.
4:35 Mat. 9:37; Luḳa 10:2.

4:36 «ormiqi ix ḥəḳḳini alidu wə mənggülük ḥayatḳa toplanoɣan ḥosulni yioɣidu» — «ormiqi»lar Hudaning kixilərni əz hux həwərigə ixəndürüxtiki ahirḳi wasitisi boloɣanlarni kərsitidu. Hux həwərni ḳobul ḳiloɣanlar mənggülük ḥayatḳa erixidu. Muxular bolsa dəl Huda Өz Kalami boloɣan Əysa Məsiḥning ḳurbanliḳidin kütkən ḥosuldur (məsilən, «Rim.» 8:29-30, «1Kor.» 3:5-9, «İbr.» 2:10ni kərüng). **«xuning bilən terioɣuqi bilən ormiqi təng xadlinidu»** — «terioɣuqi» Hudaning səz-kalamini kixilərgə birinqi bolup yətküzgüqi bolidu.
4:38 «baxḳilar əmgək ḳildi wə silər ularning əmgikining mewisini elixḳa nesip boldunglar» — kim «əmgək ḳilip» terioɣan? Bizningqə ular: (1) Təwrat dəwridiki Hudaning muḳəddəs bəndiliri, bolupmu pəyoɣəmbərlər; (2) pəyoɣəmbərlərning bexarətlirini ətiwarlap ularni Israillaroɣa (xundaḳla Samariyəliklərgə) eɣətkən, Hudaoɣa sadiḳ boloɣan

39 Xu xəḥərdiki nuroɣun Samariyəliklər ḥeliḳi ayalning: «U ḥayatimda ḳiloɣanlirimning ḥəmmisini manga eytip bərdi» degən guwaḥliḳ səzini anglap, Əysaoɣa etiḳad ḳildi.
40 Xunga, ular uning aldioɣa kelip, uning əzliri bilən billə turuxini ətünüxkili turdi; xuning bilən u u yərdə ikki kün turdi.
41 Uning səz-kalami arḳiliḳ tehimu kəp adəm uningoɣa etiḳad ḳildi. 42 Ular ayaloɣa:
— Bizning etiḳad ḳiliximiz əmdi sening səzliring səwəbidin əməs, qünki əzimiz uni angliduḳ wə bildukki, dunyaning Ḳutḳuzoɣuqisi dəl xu kixidur! — deyixti.

Bir əməldarning ooɣlining saḳaytilixi

Mat. 8:5-13; Luḳa 7:1-10

43 Bu ikki kündin keyin u xu yərdin qiḳip Galiliyəgə ḳarap mangdi 44 (qünki Əysa əzi: «Ḥeqbir pəyoɣəmbərning əz yurtida izziti yoḳtur» dəp guwaḥliḳ bərgənidi).
45 Xuning bilən u Galiliyəgə kəlginidə, Galiliyəliklər uning ətüp ketix ḥeytida Yerusalemda ḳiloɣan əməllirining ḥəmmisini kərgəqkə, uni ḳarxi elixti (qünki ularmu ḥeytḳa qiḳḳanidi). 46 Əmdi Əysa bu ḳetim Galiliyədiki Kana yezisioɣa yənə bardi (u dəl xu yərdə suni xarabḳa aylanduroɣanidi). Xu künlərdə, Kəpərnaḥum xəḥiridə ooɣli kesəl bolup yatḳan bir orda əməldari bar idi. 47 U Əysaning Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgənlikini anglap, uning aldioɣa bardi wə:
— Ɵyümgə qüxüp, səkratta yatḳan ooɣlumni saḳaytip bərgəyla! — dəp tohtimay iltija ḳildi.

48 Xuning bilən, Əysa uningoɣa:
— Silər Galiliyəliklər məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərmigüqə, ḥeq etiḳad ḳilmaysilər! — dedi.
49 Orda əməldari Əysaoɣa:
— Təḳsir, balam əlməstə qüxkəyla! — dedi.
50 Əysa uningoɣa: — Baroɣin, ooɣlung ḥayat ḳaldi! — dedi.
Ḥeliḳi adəm Əysaning eytḳan səzigə ixinip, əyigə ḳarap mangdi. 51 Yolda ketip baroɣinida, uning ḳulliri aldioɣa qiḳip, baliliri ḥayat, dəp uḳturdi.
52 Əməldar ulardin ooɣlining ḳaysi saəttin baxlap yahxilinixḳa yüzlənginlikini soriwidi, ular:
— Tünügün yəttinqi saəttə ḳizitmisi yandi, — deyixti.
53 Balining atisi buning dəl Əysaning əzigə: «Ooɣlung ḥayat ḳaldi!» degən saət ikənlikini bilip yətti. Xuning bilən əzi pütkül ailisidikilər bilən billə etiḳad ḳilixti. 54 Bu Əysaning Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki kərsətkən ikkinqi məjizilik alamiti idi.

Kəlqək boyidiki paləqning saḳaytilixi

5 1 Bu ixlardin keyin, Yəhudiylarning bir ḥeyti yetip kəldi wə Əysa Yerusalemoɣa qiḳti. 2 Yerusalemdiki «Ḳoy dərwazisi»ning yenida ibraniy tilida «Bəyt-Əsda» dəp atilidioɣan bir kəlqək bolup, uning ətrapida bəx pexaywan bar idi. 3 Bu pexaywanlar astida bir top bimarlar, yəni ḳarioɣu, tokur wə paləqlər yetixatti. Ular u yərdə yetip kəlqəkning süyining qayḳilixini kütətti.
4 Qünki bir pərixtə məlum waḳitlarda kəlqəkkə qüxüp suni uroɣutidikən; su

---

Təwrat ustazliri; (3) Yəḥya pəyoɣəmbər wə muhlisliri. Bu üq türküm kixilər həlḳḳə Hudaning səz-kalamini ḳaldurup, ularni Məsiḥning kelixigə, xundaḳla uningoɣa etiḳad ḳilixḳa təyyarlioɣanidi. (4) Məsiḥning əzi «terioɣan». «Ḳoxumqə səz»imizdə yənə buning üstidə tohtilimiz.

4:44 Mat. 13:57; Mar. 6:4; Luḳa 4:24.

4:45 «Galiliyəliklər uning ətüp ketix ḥeytida Yerusalemda ḳiloɣan əməllirining ḥəmmisini kərgəqkə,...» — 2:23ni kərüng. **«Galiliyəliklər... uni ḳarxi elixti»** — muxu səzlər -44-ayət bilən kərünüxtə səl zitrək boloɣini bilən, 48-ayəttə Galiliyədikilərning əməliy əḥwali kərsitilidu. Ular əməliyəttə ahir berip (6-babta) uning səzlirini rət ḳilip uningdin ayrilip ketidu. Xunga ular uning ḥəḳiḳiy ḥərmitini ḳilmidi.

4:46 Yuḥ. 2:1,11.

4:47 «... Ɵyümgə qüxüp, səkratta yatḳan ooɣlumni saḳaytip bərgəyla!» — Kəpərnaḥumdin Kanaoɣa baridioɣan yolning 33 kilometri dawanoɣa qiḳidioɣan yol.

4:48 1Kor. 1:22.

4:54 «Bu Əysaning Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki kərsətkən ikkinqi məjizilik alamiti idi» — oḳurmənlər xuni kərələyduki, bu Əysaning «yaratḳan ikkinqi məjizisi» əməs, bəlki pəḳət uning «Yəhudiyədin Galiliyəgə kəlgəndin keyinki» yaratḳan **alamiti**idi. «Alamət» bolsa, Məsiḥning salaḥiyitining bir təripini eniḳ wə alaḥidə ḥalda kərsətkən bir məjizidur.

5:1 Law. 23:2; Ḳan. 16:1.

5:3 «paləqlər» — yaki «yigligənlər».

uroɳuoɳanda kəlqəkkə birinqi bolup qüxkən kixi əzini baskan hərkandak kesəldin sakiyi dikən..[5] Əmdi u yərdə ottuz səkkiz yildin beri aoɳrik azabi tartkan bir bimar bar idi. [6] Əysa bu adəmning xu yərdə yatkinini kərdi wə uning uzundin xu halattə ikənlikini bilip, uningdin:
— Sakiyixni halamsən? — dəp soridi.
[7] Bimar uningoɳa jawabən:
— Təksir, su qaykaloɳanda meni suoɳa qüxüridioɳan adimim yok. Mən qüxəy degüqə, baxkilar mening aldimda qüxüwalidu, — dedi.
[8] Əysa uningoɳa:
— Ornungdin tur, orun-kərpəngni yioɳixturup mangoɳin! — dedi..
[9] Heliki adəm xuan sakiyip, orun-kərpisini yioɳixturup kətürüp mangdi. Xu küni xabat küni idi.. [10] Xunga bəzi Yəhudiylar sakayoɳan kixigə:
— Bügün xabat küni tursa, orun-kərpəngni kətürüx Təwratta sanga mən'i kilinoɳan! — dedi..
[11] Lekin u ularoɳa jawabən:
— Meni sakaytkan kixi əzi manga: «Orun-kərpəngni yioɳixturup mangoɳin» degənidi! — dedi.
[12] Ular uningdin: — Əmdi sanga: «Orun-kərpəngni yioɳixturup mangoɳin» degən kixi kim ikən? — dəp soraxti.
[13] Birak sakayoɳan adəm uning kim ikənlikini bilməytti. Qünki u yərdə adəm kəp boloɳanliktin, Əysa əzini daldioɳa elip, astioɳina ketip kaldi. [14] Bu ixlardin keyin Əysa heliki adəmni ibadəthanida tepip uningoɳa:
— Mana, sakayding. Əmdi kayta gunah sadir kilma, bexingoɳa tehimu eoɳir külpət qüxüp kalmisun! — dedi..
[15] Heliki adəm Yəhudiylarning kexioɳa berip, əzini sakaytkan Əysa ikənlikini ukturdi.
[16] Əysa bu ixlarni xabat küni kiloɳanliki üqün, Yəhudiylar uningoɳa ziyankəxlik kilixka baxlidi.. [17] Lekin Əysa ularoɳa:
— Atam ta hazirоɳiqə tohtimastin ix kilip kəlməktə, mənmu ixləymən! — dedi..
[18] Xu səwəbtin Yəhudiylar uni əltürüxkə tehimu urunatti; qünki u xabat künining kaidisini buzupla kalmastin, yənə Hudani «Atam» dəp qakirip, əzini Hudaoɳa barawər kiloɳanidi..

Əysaning hokuki

[19] Xunga Əysa ularoɳa jawabən mundak dedi:
— Bərhək, bərhək, mən silərgə xuni eytip koyayki, Ooɳul əzlükidin heqnemə kilalmaydu, bəlki pəkət Atining nemə kiliwatkanlikini kərüp, andin xu ixni kilidu. Ata nemə ix kilsa, Ooɳulmu xu ixni ohxaxla ki lidu.. [20] Qünki Ata Ooɳulni səyidu wə Əzining kilidioɳan barlik ixlirini uningoɳa ayan kilidu həm silərni həyran kalduruxka bulardin te-

5:4 «qünki bir pərixtə məlum wakitlarda kəlqəkkə qüxüp suni uroɳutidikən; su uroɳuoɳanda kəlqəkkə birinqi bolup qüxkən kixi əzini baskan hərkandak kesəldin sakiyidikən» — 3-ayəttiki «ular yetip... 4-ayəttiki «...əzini baskan hərkandak kesəldin sakiyidikən» degən sözlərgiqə bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu. Əmma bizningqə, bu sözlər 7-ayəttiki sözlərni qüxəndürgənliki üqün bu sözlərni qokum əslidiki tekistning bir kismi dəp karaymiz.
5:8 Mat. 9:6; Mar. 2:11; Luka 5:24.
5:9 «xabat küni» — Yəhudiylarning ibadət kilidioɳan, dəm alidioɳan mukəddəs künini kərsitidu. U küni ixlək kət'iy mən'i kilinoɳan. «Təbirlər»nimu kerüng.
5:9 Yuh. 9:14.
5:10 Mis. 20:10; Kan. 5:13; Yər. 17:21; Mat. 12:2; Mar. 2:24; Luka 6:2.
5:14 Mat. 12:45; Yuh. 8:11.
5:16 «Yəhudiylar uningoɳa ziyankəxlik kilixka baxlidi» — «Yəhudiylar» muxu yərdə bəlkim Yəhudiy qonglar, həkümdarlarni kərsitixi mumkin.
–Bəzi kona kəqürmilərdə «wə uni əltürüxni kəstləxkə baxlidi» dəp koxulidu.
5:17 «Atam ta hazirоɳiqə tohtimastin ix kilip kəlməktə, mənmu ixləymən!» — yaki «Atam ta hazirоɳiqə tohtimastin ix kilip kəlməktə, mənmu ixləp kəlməktimən!». **«Atam»** — Huda, əlwəttə. Əysa Yəhudiy həkumdarlarning «Nemə üqün xabat küni ix kilisən» degən soalioɳa bərgən jawab kiska boloɳini bilən bu Yəhudiy əlimaliriɳa təwəndikidək mənini bildüridu: — «Huda Əzi hərdaim, jümlidin xabat künidə ixlimədu? U daim Əz kanuniyətliri boyiqə pütkül aləmni əz-əzigə tutaxturup, hammə məwjudatlarni birbirigə baoɳlandurup turmamdu? U xabat künidimu bəzi insanlarning jenini elip, bəzilirini sakaytip, bəzilirigə hayat bərmədu? U mening Atam boloɳanikən, mən uningoɳa həmkarlaxmisam bolmaydu!». Yəhudiylar uning bu jawabidin uning Huda bilən ata-ooɳulluk ziq munasiwəttə deginini tooɳra qüxəngini bilən, lekin bu səzini «kupurluk» dəp karidi (18-ayət).
5:17 Yuh. 14:10.
5:18 Yuh. 7:19.
5:19 Yəx. 54:5; Yuh. 3:30; 8:38; 9:4; 10:30; 14:9; 17:5.

himu zor wə uluoɣ ixlarni uningoɣa ayan ḳilid u.. [21] Qünki əlgənlərni Ata ḳandaḳ tirildürüp, ularoɣa ḥayatliḳ ata ḳiloɣan bolsa, Ooɣulmu xuningoɣa ohxax əzi halioɣan kixilərgə ḥayatliḳ ata ḳilidu.. [22] Xuningdək, Ata Əzi ḥeqkimning üstidin ḥəküm qiḳarmaydu, bəlki barliḳ ḥəküm ixlirini Ooɣuloɣa tapxur oɣan.. [23] Buningdin məḳsət, — insanlarning ḥəmmisi Atioɣa ḥərmət ḳiloɣandək, Ooɣuloɣimu ohxaxla ḥərmət ḳilixi üqündur. Kimki Ooɣulni ḥərmətlimisə, uni əwətküqi Atinimu ḥərmətlimigənlərdin bolidu.. [24] — Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, səzümni anglap, meni Əwətküqigə ixəngən ḥərkim mənggülük ḥayatḳa erixkən bolidu; u adəm soraḳḳa tartilmaydu, bəlki ələmdin ḥayatliḳḳa ətkən bolidu..

[25] — Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ələklərning Hudaning Ooɣlining awazini anglaydioɣan waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḥazir kəldiki, angliɣanlar ḥayatliḳḳa igə bolidu.. [26] Qünki Ata Əzidə ḳandaḳ ḥayatliḳḳa igə bolsa, Ooɣuloɣimu əzidə xundaḳ ḥayatliḳḳa igə boluxni ata ḳildi. [27] wə yənə uningoɣa soraḳ ḳilix ḥoḳuḳinimu bərdi, qünki u Insan'ooɣlidur. [28] Buningoɣa təəjjüp ḳilmanglar; qünki barliḳ gərdə yatḳanlar uning awazini anglaydioɣan waḳit kelidu. [29] wə ular xuan yərlikliridin qiḳixidu, yahxiliḳ ḳiloɣanlar ḥayatḳa tirilidu, yamanliḳ ḳiloɣanlar soraḳḳa tartilixḳa tirilidu.. [30] Mən əzlükümdin ḥeqnemə ḳilalmaymən, pəḳət Atamdin angliɣinim boyiqə ḥəküm ḳilimən; wə mening ḥəkümüm ḥəḳḳaniydur, qünki mening izdiginim əzümning iradisi əməs, bəlki meni əwətküqining iradisini əməlgə axuruxtur..

Əysaning Huda əwətkini boloɣinioɣa tət guwaḥliḳ

[31] — Əgər əzüm üqün əzüm guwaḥliḳ bərsəm guwaḥliḳim ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu.. [32] Lekin mən üqün guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi bar. Uning manga beridioɣan guwaḥliḳining rastliḳini bilimən.. [33] Silər Yəḥyaoɣa əlqi əwətkininglarda, u ḥəḳiḳətkə guwaḥliḳ bərgən. [34] (əməliyəttə, manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ; mening Yəḥya tooɣruluḳ xundaḳ eytiwaḳinim pəḳətla silərning ḳutḳuzuluxunglar üqündur.). [35] Yəḥya bolsa kəyüp nur qeqip turoɣan bir qiraoɣ idi wə silər uning yoruḳida bir məzgil xadlinixḳa razi boldunglar. [36] Lekin Yəḥyaning mən üqün

5:20 «...ḥəm silərni ḥəyran ḳalduruxḳa bulardin tehimu zor wə uluoɣ ixlarni uningoɣa ayan ḳilidu» — xübḥisizki, «tehimu zor wə uluoɣ ixlar» Ooɣuloɣa ayan ḳilinidu wə xundaḳla uning arḳilik baxḳilaroɣimu ayan ḳilinidu. Bu «uluoɣ wə zor (grek tilida birla səz bilən ipadilinidu) ixlar» 21-22-ayətlərdə bayan ḳilinidu; u Ooɣul süpitidə boloɣaqḳa, halisa bu ixlarni (Huda Əzi ḳilidioɣandək) xabat künidimu ḳilix ḥoḳuḳi bar.

5:20 Yuḥ. 1:2; 3:35; 7:16; 8:28; 14:24.

5:21 «Qünki əlgənlərni ata ḳandaḳ tirildürüp, ularoɣa ḥayatliḳ ata ḳiloɣan bolsa, Ooɣulmu xuningoɣa ohxax əzi halioɣan kixilərgə ḥayatliḳ ata ḳilidu» — xübḥisizki, bu səzlər ḥəm jismaniy ḥəm roḥiy mənidə eytilidu.

5:22 Mat. 11:27; Yuḥ. 3:35.

5:23 Yuḥ. 2:23.

5:24 Luḳa 23:43; Yuḥ. 3:18; 6:40, 47; 8:51.

5:25 «... ələklərning Hudaning Ooɣlining awazini anglaydioɣan waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḥazir kəldiki, angliɣanlar ḥayatliḳḳa igə bolidu» — bu səzlər, xübḥisiki, bolupmu roḥiy jəḥəttiki ələklərni kərsitidu («waḳit-saiti yetip kəlməktə, xundaḳla ḥazir kəldiki,...»). Qünki 28-ayəttə jismaniy ələklər ayrim kərsitilidu.

5:25 Əf. 2:1, 5; 1Tim. 5:6.

5:26 «Qünki Ata Əzidə ḳandaḳ ḥayatliḳḳa igə bolsa, Ooɣuloɣimu əzidə xundaḳ ḥayatliḳḳa igə boluxni ata ḳildi» — baxḳa birhil yahxi tərjimisi «Qünki Ata Əzi ḳandaḳ ḥayatliḳ mənbəsi bolsa, Ooɣulnimu xundaḳ ḥayatliḳ mənbəsi ḳildi...».

5:28 1Tes. 4:16.

5:29 Dan. 12:2; Mat. 25:34,46.

5:30 Yuḥ. 6:38.

5:31 «Əgər əzüm üqün əzüm guwaḥliḳ bərsəm guwaḥliḳim ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu» — «ḥəḳiḳət ḥesablanmaydu» grek tilida «ḥəḳiḳət əməs».

5:31 Yuḥ. 8:14.

5:32 «Lekin mən üqün guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi bar. Uning manga beridioɣan guwaḥliḳining rastliḳini bilimən» — Əysa eytḳan bu muḥim «guwaḥliḳ beridioɣan baxḳa birsi» Yəḥya pəyoɣəmbər əməs, bəlki Huda'atisi Əzidur. 34-ayətni kərüng («manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ»).

5:32 Yəx. 42:1; Mat. 3:17; 17:5.

5:33 Yuḥ. 1:15, 19, 27.

5:34 «əməliyəttə, manga insanning guwaḥliḳini ḳobul ḳiliximning keriki yoḳ» — Grek tilida «əzüm tooɣruluḳ insanlarning guwaḳliḳini ḳobul ḳilmaymən» **«mening Yəḥya tooɣruluḳ xundaḳ eytiwaḳinim pəḳətla silərning ḳutḳuzuluxunglar üqündu»** — demək, silər Pəriysilər Yəḥya pəyoɣəmbərning əzüm tooɣruluḳ («mana Məsiḥ-Ḳutḳuzoɣuqi!» degən) guwaḥliḳini ḳobul ḳilsanglar, nijat tapalaysilər.

bərgən guwaḥlikidinmu uluoŋ bir guwaḥlik bar. U bolsimu, Φta manga ada kilixka tapxuroŋan əməllər, yəni mən kiliwatkan əməllər, bular mening tooŋramda Atining meni əwətkinigə guwaḥlik beridu.[5:36] [37] Wə meni əwətkən Ata Θzimu mən üqün guwaḥlik bərgəndur. Silər ḥeqkaqan uning awazini anglimidinglar, kiyapitini kərmidinglar[5:37] [38] wə uning səz-kalami silərning iqinglardin orun almidi; qünki Uning əwətkini bolsa, uningoŋa ixənməysilər.

[39] Mukəddəs yazmilarni kətirkənip okup olturisilər; qünki ulardin mənggülük ḥayatka igə bolduk, dəp karaysilər. Dəl bu yazmilar mən üqün guwaḥlik bərgüqidur.[5:39] [40] Xundaktimu silər yənila ḥayatlikka erixix üqün mening yenimoŋa kelixni halimaysilər.

[41] Mən insanlarning mahtixini kobul kilmaymən; [42] lekin mən silərni bilimənki, iqinglarda Hudaning muḥəbbiti yok.[5:42] [43] Mən Atamning nami bilən kəlgənmən, əmma silər meni kobul kilmaysilər. Ḥalbuki, baxka birsi əz nami bilən kəlsə, silər uni kobul kil isilər.[5:43] [44] Silər bir-biringlardin izzət-xəḥrət kobul kilisilər-yu, yeganə Hudadin kəlgən izzət-xəḥrətkə intilmisənglər, undakta silər kandakmu etikad kilalaysilər?![5:44]

[45] Birak meni üstimizdin Atioŋa xikayət kilidu, dəp oylimanglar. Üstünglardin xikayət kiloŋuqi mən əməs, bəlki silər ümid baoŋlioŋan Musa pəyoŋəmbərdur. [46] Qünki əgər silər rasttin Musa pəyoŋəmbərgə ixəngən bolsanglar, mangimu ixəngən bolattinglar. Qünki u mukəddəs yazmilarda mən tooŋruluk pütkəndur.[5:46] [47] Lekin uning pütkənlirigə ixənmisənglar, mening səzlirimgə kandakmu ixinisilər?!

Bəx ming adəmning toyduruluxi

Mat. 14:13-21; Mar. 6:30-44; Luka 9:10-17

6 [1] Bu ixlardin keyin, Əysa Galiliyə dengizi (Tiberiyas dengizi dəpmu atilidu)ning u kətioŋa ətti.[6:1] [2] Zor bir top halayik u kesəllərni sakaytkan məjizilik alamətlirini kərdi wə uning kəynidin əgixip mangdi. [3] Əysa taoŋka qikip, u yərdə muhlisliri bilən billə olturdi. [4] U qaoŋda Yəhudiylarning ḥeyti, yəni «ətüp ketix ḥeyti»oŋa az kaloŋan wakit idi.[6:4] [5] Əysa bexini kətürüp, zor bir top halayikning əzining aldioŋa keliwatkanlikini kərüp, Filiptin:

— Buloroŋa yəydioŋanoŋa nanni nədin alimiz? — dəp soridi. [6] (lekin u bu səzni Filipni sinax üqün eytkanidi. Qünki u əzining nemə kilidioŋanlikini bilətti).

[7] Filip jawabən:

— Ikki yüz dinaroŋa nan alsakmu, ḥərbirigə kiqikkinə bir qixləmdin yeyixkimu yətməydu![6:7]

[8] Muhlislardin biri, yəni Simon Petrusning inisi Andriyas Əysaoŋa: [9] — Bu yərdə kiqik bir ooŋul bala bar, uningda bəx arpa nan bilən ikki kiqik belik bar. Lekin xunqə kəp həlkka bu nemə bolidu?! — dedi.

[10] Əysa: — Kəpqilikni olturoŋuzunglar, — dedi (u yərdə ot-qəp mol əskənidi). Xuning bilən ər kixilər olturdi; ularning sani bəx mingqə bar idi. [11] Əysa nanlarni kolioŋa elip, Hudaoŋa təxəkkür eytkandin keyin, olturoŋanloroŋa

---

5:36 «mən kiliwatkan əməllər, bular mening tooŋramda Atining meni əwətkinigə guwaḥlik beridu» — «mən kiliwatkan əməllər» — Əysa yaritiwatkan kəp məjizilərdin ibarət.

5:36 Yuḥ. 10:25; 1Yuḥ. 5:9.

5:37 Mis. 33:20; Kan. 4:12; Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luka 3:22; 9:35; Yuḥ. 1:33; 6:27; 8:18; 1Tim. 6:16; 2Pet. 1:17; 1Yuḥ. 4:12.

5:39 Kan. 18:18; Yəx. 34:16; Luka 16:29; 24:27; Yuḥ. 1:46; Ros. 17:11.

5:42 «iqinglarda Hudaning muḥəbbiti yok» — yaki «Hudaoŋa boloŋan muḥəbbitinglar yok».

5:43 «Ḥalbuki, baxka birsi əz nami bilən kəlsə, silər uni kobul kilisilər» — «baxka birsi» — xübḥisizki, bu səz kəp «sahta Məsih»lərni, bolupmu ahirki zamanda pəyda boloŋan dəjjalni kərsitidu. Buningdin bir misal, miladiyə 135-yili əzini «Məsih boliman» degən, «Bar-Kokba» isimlik dəjjaldək bir xəhs Pələstində pəyda boloŋan wə nuroŋun Yəhudiy həlki uning təripidin aldanoŋan. Ular uningoŋa əgixip, Rim imperiyəsi bilən karxilixixka qikip, ahir berip Rimning koxunliri təripidin yokitiloŋan.

5:44 Yuḥ. 12:43.

5:46 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 28:14; Kan. 18:18.

6:1 «Galiliyə dengizi» — Israiliyəning ximal təripidiki qong bir kəl. Həritilərni kərüng.

6:4 Mis. 12:18; Law. 23:5, 7; Qəl. 28:16; Kan. 16:1.

6:5 Mat. 14:14; Mar. 6:34; Luka 9:13.

6:7 «Ikki yüz dinaroŋa nan alsakmu...» — bir dinar yaki «dinarius» bolsa adəttə bir ixqining bir künlük həkkigə tooŋra kelətti. 200 dinar bolsa, addiy ixqining yerim yillik kirimidin artukrak bolidu.

üləxtürüp bərdi. Beliḳlarnimu xundaḳ ḳildi; kəpqilik halioŋanqə yedi.. 12 Ḥəmməylən yəp toyunoŋanda, u muhlislirioŋa:
— Axḳan parqilarni yioŋinglar, ḥeq nərsə zayə bolmisun, — dedi.
13 Xuning bilən ular bəx arpa nenidin yəp axḳan parqilirini on ikki sewətkə toldurup yioŋiwaldi.. 14 Əmdi halayiḳ Əysaning kərsətkən bu məjizilik alamitini kərüp: «Dunyaoŋa kelixi muḳərrər boloŋan pəyoŋəmbər ḥəḳiḳətən muxu ikən!» deyixti.. 15 Xuning bilən Əysa ularning kelip əzini padixaḥ boluxḳa zorlimaḳqi boloŋanliḳini bilip, ulardin ayrilip, ḳaytidin taoŋḳa yaloŋuz qiḳip kətti.

Əysaning su üstidə mengixi

Mat. 14:22-27; Mar. 6:45-52

16 Kəqḳurun, Əysaning muhlisliri dengiz boyioŋa qüxüxti.. 17 Ular bir kemigə olturup, dengizning u ḳetidiki Kəpərnaḥum xəḥirigə ḳarap yol elixti (ḳarangoŋu qüxüp kətkənidi wə Əysa tehiqə ularning yenioŋa kəlmigənidi). 18 Ḳattiḳ boran qiḳip, dengiz dolḳunlap kətürülüwatatti. 19 Muhlislar palaḳ urup on-on bir qaḳirimqə mangoŋanda, Əysaning dengizning üstidə mengip kemigə yeḳinlixiwatḳanliḳini kərüp, ḳorḳuxup kətti.. 20 Lekin u ularoŋa:
— Bu mən, ḳorḳmanglar! — dedi.
21 Xuni anglap ular uni kemigə qiḳiriwaloŋusi kəldi; u kemigə qiḳipla, kemə dərḥal ular baridioŋan yərgə yetip bardi..

Əysa — ḥəḳiḳiy roḥiy ozuḳtur

22 Ətisi dengizning u təripidə ḳaloŋan halayiḳ aldinḳi küni u yərdə Əysaning muhlisliri qiḳḳan kemidin baxḳa kemining yoḳluḳini, Əysaning muhlisliri xu kemigə qiḳḳanda, Əysaning ular billə qiḳmioŋanliḳini, bəlki muhlislirining əzlirila kətkənlikini kərgənidi. 23 Ḥalbuki, birnəqqə kemə-ḳolwaḳ Tiberiyas xəḥiridin Rəb təxəkkür eytḳandin keyin həlḳ nan yegən yərgə yeḳin kelip tohtidi. 24 Xuning bilən halayiḳ Əysaning wə muhlislirining u yərdə yoḳluḳini kərüpla, kemilərgə olturup, Əysani izdigili Kəpərnaḥum xəḥirigə mangdi. 25 Ular uni dengizning u təripidə tepip uningoŋa:
— Ustaz, bu yərgə ḳaqan kəlding? — dəp soraxti..
26 Əysa ularoŋa jawabən:
— Bərḥəḳ, bərḥəḳ, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, silər meni məjizilik alamətlərni kərgənlikinglar üqün əməs, bəlki nanlardin yəp toyunoŋininglar üqün izdəysilər. 27 Buzulup ketidioŋan paniy ozuḳluḳḳa əməs, bəlki mənggü ḥayatliḳḳa baḳiy ḳalidioŋan ozuḳluḳḳa intilip ixlənglar; buni Insan'ooŋli silərgə beridu; qünki uni Ata, yəni Huda Θzi məḥürləp təstiḳlioŋan, — dedi..
28 Xuning bilən ular uningdin:
— Nemigə intilip ixlisək andin Hudaning ix-hizmitidə ixligən bolimiz? — dəp soraxti.
29 Əysa ularoŋa jawab berip: — Hudaning ix-hizmiti dəl xuki, U əwətkinigə etiḳad ḳilixinglardur, — dedi..
30 Xuning bilən ular yənə:
— Undaḳ bolsa sən bizni kərüp əzünggə ixəndürgüdək ḳandaḳ məjizilik alamət yaritisən? Zadi nemə ix ḳilip berisən?.. 31 Atabowilirimiz qəldə yürgəndə, Zəburda:

6:11 1Sam. 9:13.
6:13 «sewət» — grek tilida «ḳol sewət», bəlkim ikki ḳollap kətüridioŋan sewətni kərsitidu.
6:14 «Dunyaoŋa kelixi muḳərrər boloŋan pəyoŋəmbər ḥəḳiḳətən muxu ikən!» — Musa pəyoŋəmbərning bu pəyoŋəmbər tooŋruluḳ aldin eytḳan bexariti «Qəl.» 18:15də tepilidu.
6:14 Luḳa 7:16; 24:19; Yuḥ. 4:19.
6:16 Mat. 14:23; Mar. 6:47.
6:19 «on-on bir qaḳirimqə mangoŋanda...» — grek tilida «yigirmə bəx yaki ottuz «stadiyon»qə mangoŋanda...». Bir stadiyon 185 metr, xunga ular ḳiroŋaḳtin 6-5 kilometr mangoŋanidi (bir qaḳirim 500 metr ətrapidu). Dengizning uzunluḳi 20 kilometr, kəngliki 12 kilometr bolup, ular dengiz otturisioŋa yətkən bolsa kerək.
6:21 «u kemigə qiḳipla, kemə dərḥal ular baridioŋan yərgə yetip bardi» — «Zəb.» 107:23-31ni kərüng.
6:21 Zəb. 107:29-30
6:25 «Ustaz» — grek tilida «rabbi».
6:27 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luḳa 3:22; 9:35; Yuḥ. 1:33; 3:16; 4:14; 5:37; 6:40, 54; 8:18; 2Pet. 1:17.
6:29 1Yuḥ. 3:23.
6:30 Mat. 12:38; 16:1; Mar. 8:11; Luḳa 11:29; 1Kor. 1:22.

«U ularoŋa ərxtin qüxürülgən nan təkdim kildi» dəp pütülgəndək, «manna»ni yegən — deyixti.
32 Əysa ularoŋa mundak dedi:
— Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip koyayki, silərgə asmandin qüxkən nanni bərgüqi Musa əməs, bəlki mening Atamdur; U ḥazirmu silərgə asmandin qüxkən ḥəkikiy nanni beriwatidu. 33 Qünki Hudaning neni bolsa pütkül dunyaoŋa ḥayatlik ata kilidioŋan, ərxtin qüxküqidur.
34 — Təksir, ḥəmixə bizgə xu nanni berip turoŋaysən! — deyixti ular.
35 Əysa ularoŋa mundak dedi:
— Ḥayatlik neni əzümdurmən! Mening yenimoŋa kəlgən ḥərkim ḥeqkaqan aq kalmaydu, manga etikad kiloŋan ḥərkim ḥeqkaqan ussimaydu. 36 Lekin silərgə eytkinimdək, silər meni kərgən bolsanglarmu, etikad kilmaywatisilər.
37 Ata manga tapxuroŋanlarning ḥərbiri yenimoŋa kelidu wə mening yenimoŋa kəlgənlərdin ḥeqkaysisini ḥərgiz taxliwətməymən. 38 Qünki əz iradəmni əməs, bəlki meni Əwətküqining iradisini əməlgə axurux üqün ərxtin qüxtüm. 39 Meni Əwətküqining iradisi bolsa dəl xuki, uning manga tapxuroŋanliridin ḥeqbirini yittürməy, bəlki ahirki küni ularning ḥəmmisini tirildürüxümdin ibarət. 40 Qünki mening Atamning iradisi xuki, Ooŋuloŋa kəz tikip karap, uningoŋa etikad kiloŋanlarning ḥərbirini mənggülük ḥayatka erixtürüxtur; wə mən ahirki küni ularni tirildürimən.
41 Əmdi Yəhudiylar Əysaning: «Ərxtin qüxkən nan əzümdurmən!» degini üqün uningoŋa narazi bolup ŋotuldixixka baxlidi: 42 — «Bu Yüsüpning ooŋli Əysa əməsmu? Atisinimu, anisinimu tonuydioŋan tursak, yənə kandaklarqə: — «Ərxtin qüxtüm!» desun?» — deyixətti ular.
43 Əysa jawabən ularoŋa mundak dedi: — Mening tooŋramda əzara ŋotuldaxmanglar. 44 Meni əwətkən Ata Əzi kixilərning kəlbini tartkuzmisa, ḥeqkim mening yenimoŋa kelələməydu; mening yenimoŋa kəlgən ḥərbirini ahirki küni tirildürimən. 45 Pəyoŋəmbərlərning yazmilirida: «Ularning ḥəmmisigə Huda təripidin əgitilidu» dəp pütülgəndur. Xunga, Atining səzini tingxioŋan wə uningdin əgəngən ḥərbiri mening yenimoŋa kelidu. 46 Birak bu birərkim Atini kərgən degənlik əməs; pəkət Hudaning yenidin kəlgüqi bolsa, u Atini kərgəndur.
47 Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip koyayki, manga etikad kiloŋuqi mənggülük ḥayatka igidur. 48 Ḥayatlik neni əzümdurmən. 49 Ata-bowiliringlar qəllərdə «manna» yegini bilən yənila əldi. 50 Lekin mana, ərxtin qüxkən nan dəl xundakki, birsi uningdin yegən bolsa əlməydu. 51 Ərxtin qüxkən ḥayatlik neni əzümdurmən; kimdəkim bu nandin yesə, əbədil'əbədgiqə yaxaydu. Mən beridioŋan

6:31 «U ularoŋa ərxtin qüxürülgən nan təkdim kildi» — «Zəb.» 78:24. **«Ata-bowilirimiz qəldə yürgəndə, Zəburda: «U ularoŋa ərxtin qüxürülgən nan təkdim kildi» dəp pütülgəndək, «manna»ni yegən — deyixti»** — Ularning buni Əysaoŋa deginidə kəzdə tutkini: «Sən Musa pəyoŋəmbərgə ohxax «Dunyaoŋa kelixi mukərrər boloŋan» xu pəyoŋəmbər yaki Məsih bolsang, əmdi Musaoŋa ohxax asmandin nan («manna») qüxürüxüŋgə tooŋra kəlməmdu?» degəndək mənə idi. Əysa ularoŋa «Bu nan bərgüqi Musa əməs, Hudadur» dəp hatalikni tüzətkəndin keyin (32-ayət) əzining «asmandin qüxkən ḥəkikiy nan» ikənlikini qüxəndüridu.
6:31 Mis. 16:4, 14; Qəl. 11:7; Nəḥ. 9:15; Zəb. 78:24, 25; 1Kor. 10:3.
6:35 Yax. 55:1; Yuḥ. 4:14; 7:37.
6:38 Mat. 26:39; Mar. 14:36; Luka 22:42; Yuḥ. 5:30.
6:39 «Meni Əwətküqining iradisi... ahirki küni ularning ḥəmmisini tirildürüxümdin ibarət» — «ahirki küni» kiyamət küni.
6:39 Yuḥ. 10:28; 17:12; 18:9.
6:40 Yuḥ. 3:16; 4:14; 6:27,54.
6:42 Mat. 13:55; Mar. 6:3.
6:44 Küy. 1:4; Yuḥ. 6:65.
6:45 Yax. 54:13; Yər. 31:33; Ibr. 8:10; 10:16.
6:46 «Birak bu birərkim Atini kərgən degənlik əməs; pəkət Hudaning yenidin kəlgüqi bolsa, u Atini kərgəndur» — bəzi alimlar bu ayəttiki sezlərni Əysa əməs, bəlki rosul Yuḥanna qüxəndürüx yolida koxup yazoŋan, dəp karaydu. Biz uning üqün anqə ispat kərmigəqkə, yənila Əysaning əz səzi, dəp oylaymiz.
6:46 Mat. 11:27; Luka 10:22; Yuḥ. 1:18; 7:29; 8:19.
6:47 Yuḥ. 3:16,36.
6:49 Mis. 16:4; Qəl. 11:7; Zəb. 78:24
6:50 «Lekin mana, ərxtin qüxkən nan dəl xundakki, birsi uningdin yegən bolsa əlməydu» — yaki «lekin mana, birsi uningdin yegən bolsa əlməydioŋan, ərxtin qüxkən nan muxu yərdidur».

xu nan bolsa mening ət-tenimdur, pütkül dunyadikilər ḥayatqa igə bolsun dəp, mən uni atimaqimən.
52 Bu səz bilən Yəhudiylar əzara talax-tartix
qilixiqa baxlap:
— Bu adəm bizning yeyiximizgə əzining ət-
tenini qandaq berəlisun?! — deyixətti.
53 Xunga Əysa ularoɣa mundaq dedi:
— Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni ey-
tip qoyayki, silər Insan'ooɣlining ət-tenini
yemigüqə wə qenini iqmigüqə, silərdə
ḥayatlik bolmaydu. 54 Ət-tenimni yegüqi
wə qenimni iqküqi mənggülük ḥayatqa
erixkən bolidu wə mən uni ahirqi küni
tirildürimən. 55 Qünki ət-tenim ḥəqiqiy
ozukluk, qenim bolsa ḥəqiqiy iqimliktur.
56 Ət-tenimni yegüqi wə qenimni iqküqi
məndə yaxaydu wə mənmu uningda yaxa
ymən. 57 Ḥayat Ata meni əwətkən wə mən
Atining boloɣanlikidin yaxawatqinimdək,
meni yegüqi kixi ḥəm mening wasitəm bilən
yaxaydu. 58 Mana bu ərxtin qüxkən nandur.
Bu nan ata-bowiliringlar yegən «manna»dək
əməs; qünki ular «manna»ni yeyixi bilən
əldi; birak bu nanni istemal qiloɣuqi bolsa
mənggü yaxaydu!
59 Bu səzlərni u Kəpərnaḥumdiki sina-
gogta təlim bərginidə eytqanidi. 60 Xuning
bilən uning muhlisliridin nuroɣunliri buni
anglioɣanda:
— Bu təlim bək eoɣir ikən! Buni kim anglap
kətürəlisun? — deyixti.
61 Birak əz iqidə muhlislirining bu tooɣrisida
oɣotuldaxqinini bilgən Əysa ularoɣa:
— Bu səzüm silərni taydurdimu? 62 Əmdi
mubada Insan'ooɣlining əsli kəlgən jayoɣa
kətürülüwatqinini kərsənglar, qandaq bol
ar?! 63 Insanoɣa ḥayatlik bərgüqi — Roḥtur.
Insanning ətliri bolsa ḥeqqandaq payda
bərməydu. Mən silərgə eytqan səzlirim bolsa
ḥəm roḥtur wə ḥəm ḥayatliktur. 64 Lekin
aranglardin etiqad qilmioɣan bəzilər bar, —
dedi (qünki Əysa etiqad qilmioɣanlarning wə
əzigə satqunluk qilidioɣanning kim ikənlikini
baxtila bilətti).
65 Xuning bilən u mundaq dedi: — Mən xu
səwəbtin silərgə xuni eyttimki, Atamdin
ata qilinmisa, ḥeqkim mening yenimoɣa
kələlməydu!
66 Xu wakittin tartip muhlisliridin heli
kəpi qekinip qikip, uning bilən yənə
mangmaydioɣan boldi. 67 Xunga Əysa on
ikkiyləndin:
— Silərmu, ḥəm məndin ketixni halamsilər?
— dəp soridi.
68 Simon Petrus uningoɣa jawab qilip:
— I Rəb, biz kimning yenioɣa ketəttuk?
Mənggü ḥayatlik səzliri səndilidur! 69 Wə
xuningoɣa ixənduk wə xuni bilip yəttuqki,
sən Hudaning Muqəddəs Boloɣuqisidursən!
— dedi.
70 Əysa ularoɣa jawabən:
— Mən silər on ikkinglarni tallidim əməsmu,
birak aranglarda birsi Iblistur! — dedi.
71 (uning bu degini Ixkariyotluk Simonning
ooɣli Yəhudani kərsətkənidi, qünki Yəhuda
on ikkiylənning biri boloɣini bilən, keyin
əzigə satqunluk qilidu).

6:51 Yuḥ. 11:26; Ibr. 10:5, 10.
6:52 Yuḥ. 3:9.
6:54 «ət-tenimni yegüqi» — yaki «ət-tenimni istemal qiloɣuqi».
6:54 Yuḥ. 3:16; 4:14; 6:27,40.
6:56 «ət-tenimni yegüqi» — yaki «ət-tenimni istemal qiloɣuqi».
6:58 Yuḥ. 3:13.
6:62 Mar. 16:19; Luka 24:50; Yuḥ. 3:13; Ros. 1:9; Əf. 4:8.
6:63 «Insanoɣa ḥayatlik bərgüqi — Roḥtur» — muxu yərdə «Roḥ», xübḥisizki, Hudaning Roḥini kərsitidu. **«Insanning ətliri bolsa ḥeqkandak payda bərməydu»** — «insanning ətliri — Hudaoɣa tayanmaydioɣan insanlarni kərsitidu. «Rimliklaroɣa»diki kirix səzimizdə «ət/ətlər» tooɣruluk boloɣan izaḥatimizni kərüng. **«Mən silərgə eytqan səzlirim bolsa ḥəm roḥtur wə ḥəm ḥayatliktur»** — demək, roḥiy mənidə, adəmning roḥioɣa ḥayat kirgüzidioɣan, mənggülük ḥayat yətküzidioɣan.
6:63 2Kor. 3:6.
6:64 Yuḥ. 2:25; 13:11.
6:65 Yuḥ. 6:44.
6:68 Ros. 5:20.
6:69 Mat. 16:16; Mar. 8:29; Luka 9:20; Yuḥ. 11:27.
6:70 «birak aranglarda birsi Iblistur!» — yaki «birak aranglarda birsi düxməndur!». «Iblis» degən səzning əz mənisi «düxmən, yaw».
6:70 Luka 6:13.
6:71 «Ixkariyotluk Simonning ooɣli Yəhuda...» — yaki «Simonning ooɣli Yəhuda Ixkariyotni...».

Əysaning inilirining uningoɣa ḳarxi turuxi

7 [1] Bu ixlardin keyin, Əysa Galiliyədə aylinip yürdi. U Yəhudiyədə aylinip yürüxni halimaytti, qünki xu yərdiki Yəhudiylar uningoɣa ḳəst ḳilmaḳqi idi. [2] Bu qaoɣda, Yəhudiylarning «kəpilər ḥeyti»oɣa az ḳaloɣanidi.. [3] Xunga Əysaning iniliri uningoɣa: — Muxu yərdin ayrilip Yəhudiyəgə baroɣin, xuning bilən muhlisliringmu karamət əməlliringni kərələydu!. [4] Qünki əzini həlḳ-aləmgə tonutmaḳqi boloɣan ḥeqkim yoxurun jayda ix ḳilmaydu. Bu əməllərni ḳiliwatḳanikənsən, əzüngni dunyaoɣa kərsət! — deyixti. [5] Qünki uning inilirimu uningoɣa etiḳad ḳilmioɣanidi..

[6] Xunga Əysa ularoɣa:

— Mening waḳit-saitim tehi kəlmidi. Lekin silərgə nisbətən ḥərwaḳit munasiptur.. [7] Bu dunyadiki kixilər silərgə ḥərgiz əq bolmaydu; lekin meni əq kəridu. Qünki mən ularning ḳilmixlirini rəzil dəp guwaḥlik be riwatimən.. [8] Silər bu ḥeytḳa beriweringlar. Mən bu ḥeytḳa barmaymən, qünki mening waḳit-saitim tehi yetip kəlmidi, — dedi.. [9] Əysa bu səzlərni ḳilip, Galiliyədə ḳaldi.

Kəpilər ḥeytida

[10] Əysaning iniliri ḥeytḳa qiḳḳandin keyin, u əzimu uningoɣa bardi. Əmma axkara əməs, yoxurun bardi. [11] Ḥeytta Yəhudiylar uni izdəp: «U ḳəyərdidur?» dəp sorawatatti.. [12] Kixilər arisida uning tooɣrisida kəp oɣuloɣula boldi. Bəzilər uni: «Yahxi adəm!» desə, yənə bəzilər: «Yaḳ, u halayiḳni azduruwatidu!» deyixti.. [13] Biraḳ Yəhudiy qongliridin ḳorḳup, ḥeqkim oquḳ-axkarə uning gepini ḳilmaytti.. [14] Ḥeytning yerimi ətkəndə, Əysa ibadəthana ḥoylilirioɣa kirip həlḳḳə təlim berixkə baxlidi.. [15] Yəhudiylar:

— Bu adəm ḥeqḳandaḳ təlim almioɣan turuḳluḳ, uning ḳandaḳmu munqə kəp bilimi bolsun? — dəp ḥang-tang ḳelixti..

[16] Əysa ularoɣa:

— Bu təlimlər mening əməs, bəlki meni Əw ətküqiningkidur.. [17] Uning iradisigə əməl ḳilixḳa əz iradisini baoɣlioɣan ḥərkim bu təlim tooɣruluḳ — uning Hudadin kəlgənlikini yaki əzlükümdin eytiwatḳanliḳimni bilidu. [18] Əz aldioɣa səzligən kixi əz xan-xəripini izdəydu, lekin əzini əwətküqining xan-xəripini izdəydioɣan kixi ḥəḳ-sadiḳtur, uningda ḥəḳḳaniysizliḳ yoḳtur. [19] Musa pəyoɣəmbər silərgə Təwrat ḳanunini tapxuroɣan əməsmu? Lekin ḥeqḳaysinglar bu ḳanunoɣa əməl

---

7:2 Law. 23:34.

7:3 «Muxu yərdin ayrilip Yəhudiyəgə baroɣin, xuning bilən muhlisliringmu karamət əməlliringni kərələydu!» — Əysaning inilirining bu səzining iqki mənisi bəlkim: «Muḥim mətiwər kixilərning kəpi Galiliyə degən muxu namrat, pinḥan jaydin əməs, bəlki paytəht Yerusalemdidur; sən xu yərdə əzüngni kərsitixing kerək; xuning bilən ḥəḳiḳiy nam-inawiting wə ḥəywiting bolidu» degəndək bolsa kerək. Səl oɣəlitə ix xuki, ular uningoɣa ixənmigini bilən (5-ayətni kərüng): «Israilning padixaḥi bolay desəng, karamət əməlliringni oquḳ məydanida kərsitixing kerək» degən gumaniy nəsiḥətni bərgən (4-ayətni kərüng).

7:5 Mar. 3:21.

7:6 «silərgə nisbətən ḥərwaḳit munasiptur» — bu səzning iqki mənisi bəlkim intayin addiydur. Hudaning iradisigə kəngül bəlidioɣan adəm Hudaning yetəkqilikini wə baxpanaḥliḳini izdəp yüridu; lekin pəḳət əz iradisigə ḳaraydioɣan kixi Hudaning yetəkqilikining wə baxpanaḥliḳining keriki yoḳ dəp yüridu wə xundaḳla, bu dunyadikilərdin ḥeqḳandaḳ ḳarxilikḳa yaki əqmənlikkə uqrimaydu, halioɣan yərgə beriweridu. Lekin Hudaning iradisini izdigən kixi təbiiy ḥalda bu dunyadikilərning ḳilmixlirini axkarə ḳiloɣaqka, ularning nəpritigə uqraydu (7-ayətni kərüng).

7:7 Yuḥ. 3:19; 14:17; 15:18.

7:8 «Silər bu ḥeytḳa beriweringlar. Mən bu ḥeytḳa barmaymən» — kəp kona kəqürmilərdə «Silər bu ḥeytḳa beriweringlar. Mən bu ḥeytḳa tehi barmaymən» yaki «Silər bu ḥeytḳa beriweringlar. Mən bu ḥeytḳa ḥazirqə barmaymən» deyilidu. «Tehi» yaki «ḥazirqə» səzlər əslidə bolsun, bolmisun, bəribir ayətning mənisi asasən ohxaxtur; qünki Əysa iniliri ḥeytḳa qiḳḳandin keyin astirtin bardi (10-ayət). Bəzilər «ḥazirqə» degənni qüxəndürüx yolida kirgüzidu.

7:8 Yuḥ. 8:20.

7:11 Yuḥ. 11:56.

7:12 Mat. 21:46; Luḳa 7:16; Yuḥ. 6:14; 9:16; 10:19.

7:13 «Yəhudiy qongliridin ḳorḳup...» — grek tilida «Yəhudiylardin ḳorḳup» deyilidu. Muxu yərdə «Yəhudiylar» qoḳum ularning qonglirini kərsitidu.

7:13 Yuḥ. 9:22; 12:42; 19:38.

7:14 «...kirip» — grek tilida «...qiḳip»

7:15 «Yəhudiylar» — bəlkim Yəhudiy qonglar.

7:16 Yuḥ. 3:11; 8:28; 12:49; 14:10, 24.

ḳilmaywatisilər! Nemixḳa meni əltürməkqi bolisilər? — dedi.
20 Kəpqilik:
— Sanga jin qaplixiptu! Seni əltürməkqi boloɣan kim ikən? — deyixti.
21 Əysa ularoɣa mundaḳ jawab bərdi: — Mən bir karamətni yaritixim bilən ḥəmminglar ḥang-tang ḳelixtinglar. 22 — Əmdi Musa pəyoɣəmbər silərgə hətnə ḳilix tooɣruluḳ əmr ḳalduroɣan (əməliyəttə bolsa hətnə ḳilix Musa pəyoɣəmbərdin əməs, ata-bowilardin ḳaloɣan), xunga silər xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu xu künidə adəmning hətnisini ḳiliwerisilər. 23 Əmdi Təwrat ḳanunioɣa hilaplik ḳilinmisun dəp xabat künidə adəm hətnə ḳilinoɣan yərdə, mən xabat künidə bir adəmni səllimaza saḳaytsam, silər nemə dəp manga aqqiḳlinisilər? 24 Sirtḳi ḳiyapətkə ḳarap ḥəküm ḳilmanglar, bəlki ḥəḳḳaniy ḥəküm ḳilinglar!

Əysa Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥmidu?

25 U waḳitta Yerusalemliḳlarning bəziliri:
— Qonglar əltürməkqi boloɣan kixi bu əməsmidi? 26 Axkara sözləwatsimu, uningoɣa ḳarxi ḥeq nərsə demidioɣu! Dərwəḳə, aḳsaḳallarning uning Məsiḥ ikənlikini bilip yətkənmu? 27 Ḥalbuki, bu adəmning ḳəyərdin kəlgənlikini biz eniḳ bilimiz. Lekin Məsiḥ kəlgəndə, uning ḳəyərdin kəlgənlikini ḥeqkim bilməstioɣu, — deyixti.
28 Xunga Əysa ibadəthana ḥoylisida təlim beriwetip, yuḳiri awaz bilən mundaḳ dedi:
— Silər meni tonuymiz ḥəmdə mening ḳəyərdin kəlgənlikimnimu bilimiz, dəwatisilər?! Biraḳ mən əzlükümdin əməs, mən meni Əwətküqidin kəldim, U ḥəḳtur; biraḳ silər Uni tonumaysilər. 29 Mən Uni tonuymən. Qünki mən Uning yenidin kəldim, meni U əwətti.
30 Xunga ular uni tutux yolini izdəytti, lekin ḥeqkim uningoɣa ḳol salmidi; qünki uning waḳit-saiti tehi yetip kəlmigənidi. 31 Lekin halayiḳ arisidiki nuroɣun kixilər uningoɣa etiḳad ḳildi. Ular: «Məsiḥ kəlgəndə bu kixi kərsətkən məjizilik alamətlərdin artuḳ məjizə yaritalarmu?!» deyixti.

7:19 «nemixḳa meni əltürməkqi bolisilər?» — yaki «nemixḳa meni əltürgili izdəysilər?».
7:19 Mis. 20:1; 24:3; Mat. 12:14; Mar. 3:6; Yuḥ. 5:18; 10:39; 11:53; Ros. 7:53.
7:20 «Seni əltürməkqi boloɣan kim ikən?» — yaki «Seni əltürgili izdəydioɣan kim?».
7:20 Yuḥ. 8:48,52; 10:20.
7:21 «Mən bir karamətni yaritixim bilən ḥəmminglar ḥang-tang ḳelixtinglar» — bu «bir karamət», xübḥisizki, u aldinḳi ḳetim Yerusalemda boloɣanda xabat künidə palaq adəmni saḳaytḳanliḳini kərsitidu (23-ayət wə 5-babni kərüng). Əysaning sözigə ḳarioɣanda, gərqə bu məjizə birnəqqə ay ilgiri kərsitilgən bolsimu, ularning esidə tehiqə bar idi. Xu wəjidin ular Əysani əltürüwətməkqi bolidu. 22-24-ayətlərdə Əysa «xabat künidə adəmni saḳaytix Təwrat ḳanunioɣa hilap», degən hiyaloɣa ḳattiḳ rəddiyə beridu. Bizningqə u əslidə ularni bu məsilə tooɣruluḳ oylandurux üqün bu məjizini ḳəstən xabat künidə yaratḳanidi.
7:22 «əməliyəttə bolsa hətnə ḳilix Musa pəyoɣəmbərdin əməs, ata-bowilardin ḳaloɣan» — «hətnə ḳilix»ni Huda əslidə Ibrahim pəyoɣəmbərgə (Musa pəyoɣəmbərdin ilgiri, əlwəttə) Özining Ibrahim wə əwladliri bilən boloɣan əhdining simwoli bolsun dəp tapxuroɣanidi («Yar.» 17-bab). **«xunga silər xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu xu künidə adəmning hətnisini ḳiliwerisilər»** — əmr bolsa «Bala tuoɣulup səkkizinqi küni hətnisini ḳilix kerək» («Yar.» 17:13). Xuning bilən «səkkizinqi kün» xabat künigə tooɣra kelip ḳalsimu (wə xabat küni «ixləx»kə bolmaydu) balini sünnət ḳiliwerix kerək. Bolmisa Təwrat ḳanunioɣa hilaplik bolidu.
7:22 Law. 12:3; Yar. 17:10.
7:24 Ḳan. 1:16,17; Pənd. 24:23; Yaḳ. 2:1.
7:27 «bu adəmning ḳəyərdin kəlgənlikini biz eniḳ bilimiz» — ular uni Galiliyəlik dəp bilətti. Əməliyəttə u Bəyt-Ləḥəmdə tuoɣuloɣan, əlwəttə. **«Lekin Məsiḥ kəlgəndə, uning ḳəyərdin kəlgənlikini ḥeqkim bilməstioɣu, — deyixti.»** — halayiḳning bu sözliri anqə tooɣra əməs idi; bu kixilər pəyoɣəmbərlərning Məsiḥ tooɣruluḳ bexarətlik yazmilirini toluḳ bilmigən bolsa kerək. Bəlkim ularning kəzdə tutḳini pəḳət Məsiḥning tuyuḳsiz namayan bolidioɣanliḳini kərsətkən bexarətlərla idi.
7:27 Mat. 13:55; Mar. 6:3; Luḳa 4:22.
7:28 «silər meni tonuymiz ḥəmdə mening ḳəyərdin kəlgənlikimnimu bilimiz, dəwatisilər?! Biraḳ mən əzlükümdin əməs, mən meni Əwətküqidin kəldim, U ḥəḳtur; biraḳ silər Uni tonumaysilər» — Bu sөz Əysaning ularning «Bu adəmning... ḳəyərdin kəlgənlikini eniḳ bilimiz» deginigə rəddiyə kiloɣan jawabi idi. Əgər ular Hudani tonuoɣan bolsa Əysaning ḳəyərdin kəlgənlikini bilgən bolatti, lekin ular Hudani tonimaytti (ayəttiki ahirḳi səzgə ḳarang).
7:28 Yuḥ. 5:43; 8:26, 42; Rim. 3:4.
7:29 Yuḥ. 10:15.
7:30 «Xunga ular uni tutux yolini izdəytti...» — «ular» bəlkim yənila qonglarni kərsitidu.
7:30 Mar. 11:18; Luḳa 19:47; 20:19; Yuḥ. 7:19; 8:20, 37.
7:31 Yuḥ. 8:30.

Əysani tutux üqün ḳarawullarning əwətilixi

32 Pərisiylər halayiḳning u tooŋruluḳ oŋuloŋula
boluwatḳan bu gəp-sözlirini anglidi; xuning
bilən Pərisiylər bilən bax kaḥinlar uni tu-
tux üqün birnəqqə ḳarawullarni əwətti.
33 Xuning bilən Əysa:
— Yənə bir'az waḳit silər bilən billə bolimən,
andin meni Əwətküqining yenioŋa ketimən.
34 Meni izdəysilər, lekin tapalmaysilər. Mən
baridioŋan yərgə baralmaysilər, — dedi.
35 Buning bilən, Yəhudiylar bir-birigə:
— U biz tapalmioŋudək ḳəyərlərgə ba-
rar? Greklər arisidiki tarḳaḳ Yəhudiy
muhajirlarning yenioŋa berip, greklaroŋa
təlim berəmdioŋandu? 36 «Meni izdəysilər,
lekin tapalmaysilər. Mən baridioŋan yərgə
baralmaysilər» degini nemisidu? — deyixti.

Ḥayatliḳ süyi

37 Ḥeytning ahirḳi ḥəm əng katta küni, Əysa
ornidin turup, yuḳiri awaz bilən: —
Kimdəkim ussisa, mening yenimoŋa kelip
iqsun! 38 Manga etiḳad ḳiloŋuqi kixining
huddi mukəddəs yazmilarda eytiloŋinidək,
iq-baoŋridin ḥayatliḳ süyining dəryaliri
eḳip qiḳidu! — dəp jakarlidi. 39 (u bu səzni
əzigə etiḳad ḳiloŋanlaroŋa ata ḳilinidioŋan
Muḳəddəs Roḥḳa ḳarita eytḳanidi. Hudaning
Roḥi tehi ḥeqkimgə ata ḳilinmioŋanmidi,
qünki Əysa tehi xan-xəripigə kirmigənidi).

Həlḳning bəlünüp ketixi

40 Halayiḳ iqidə bəzilər bu səzni anglap:
— Kelixi muḳərrər boloŋan pəyoŋəmbər
ḥəḳiḳətən muxu ikən!! — deyixti.
41 Bəzilər: «Bu Məsiḥ ikən!» deyixətti. Yənə
bəzilər bolsa: «Yaḳ, Məsiḥ Galiliyədin
keləttimu? 42 Muḳəddəs yazmilarda,
Məsiḥ padixaḥ Dawutning nəslidin ḥəm
Dawutning yurti Bəyt-Ləḥəm yezisidin ke-
lidu, deyilmigənmidi?» — deyixti.
43 Buning bilən, halayiḳ uning wəjidin ikkigə
bəlünüp kətti. 44 Bəziliri uni tutayli degən
bolsimu, lekin ḥeqkim uningoŋa ḳol salmidi.

Yəhudiy aḳsaḳallirining etiḳadsizliḳi

45 Ḳarawullar ibadəthanidin bax kaḥinlar
bilən Pərisiylərning yenioŋa ḳaytip kəlgəndə,
ular ḳarawullaroŋa:
— Nemə üqün uni tutup kəlmidinglar? — dəp
soraxti.
46 Ḳarawullar:
— Ḥeqkim ḥeqḳaqan bu adəmdək səzligən
əməs! — dəp jawab berixti.
47 Pərisiylər ularoŋa jawabən:
— Silərmu azduruldunglarmu? 48 Aḳsaḳal-
lardin yaki Pərisiylərdin uningoŋa etiḳad
ḳiloŋanlar boloŋanmu?! 49 Lekin Təwrat
ḳanunini bilməydioŋan bu qüprəndilər
lənətkə ḳalidu! — deyixti.
50 Ularning arisidin biri, yəni burun ahxamda
Əysaning aldioŋa kəlgən Nikodim ularoŋa:
51 — Təwrat ḳanunimiz awwal kixining

7:32 «ḳarawullarni əwətti» — yaki «ibadəthana ḳarawullirini əwətti». Lekin bizningqə 30- wə -44-ayətlər (Lawiylardin boloŋan) muxu kixilərni ayrim kərsitidu.
7:33 Yuḥ. 16:16.
7:34 Yuḥ. 8:21; 13:33.
7:35 «U biz tapalmioŋudək ḳəyərlərgə barar? Greklər arisidiki tarḳaḳ Yəhudiy muhajirlarning yenioŋa berip, greklaroŋa təlim berəmdioŋandu?» — bu ayəttiki «greklər» Ḳanaanning (Pələstinning) sirtida turoŋan barliḳ yat əlliklərgə wəkillik ḳilidu.
7:37 «Ḥeytning ahirḳi ḥəm əng katta küni, Əysa ornidin turup, yuḳiri awaz bilən: — Kimdəkim ussisa, mening yenimoŋa kelip iqsun!» — Əysa bu səzlərni ḥeytning ahirḳi küni, yəni dəl Hudaning Israil həlḳi qəldiki waḳtida Musa pəyoŋəmbər arḳilik ularni su bilən təminligən məjizə yaratḳan hatirə künidə eytḳan.
7:37 Law. 23:36; Yəx. 55:1; Yuḥ. 6:35; Wəḥ. 22:17.
7:38 «Manga etiḳad ḳiloŋuqi kixining huddi mukəddəs yazmilarda eytiloŋinidək, iq-baoŋridin ḥayatliḳ süyining dəryaliri eḳip qiḳidu!» — «mukəddəs yazmilarda eytiloŋandək» — «Yəx.» 58:11 wə «Əz.» 47:1-12ni kərüng. –«Zəb.» 78:15-16, «Pənd.» 4:23, «Yəx.» 44:3, 55:1, «Əz.» 47:1-12, «Yo.» 3:18, «Zəb.» 46:4, 5; 36:8, «Zək.» 13:1, 14:8mu bəlkim «Muḳəddəs Roḥning təkülüxi» bilən munasiwətliktur.
7:38 Yəx. 12:3, 44:3, 59:21; Əz. 47:1-9; Zəb. 46:4, 5; 36:8
7:39 Yəx. 44:3; Yo. 2:27-29; Ros. 2:17.
7:40 «Kelixi muḳərrər boloŋan pəyoŋəmbər ḥəḳiḳətən muxu ikən!» — Musa pəyoŋəmbərning bu pəyoŋəmbər tooŋruluḳ aldin eytḳan bexariti «Ḳan.» 18:15də tepilidu.
7:40 Mat. 21:46; Luḳa 7:16; Yuḥ. 6:14.
7:41 Yuḥ. 1:47; 4:42.
7:42 Zəb. 132:11; Mik. 5:1; Mat. 2:6.
7:48 Yəx. 33:18; Yuḥ. 12:42; 1Kor. 1:20; 2:8.
7:49 «Təwrat ḳanunini bilməydioŋan bu qüprəndilər lənətkə ḳalidu!» — «qüprəndilər» addiy həlḳni kərsitidu. Aḳsaḳallar wə Pərisiylər ularni intayin kəmsitətti.
7:50 Yuḥ. 3:2; 19:39.

nemə kiloinini əzidin anglap bilməy turup, uningoa həküm qikiramdu!
52 Ular jawab kilip: — Sənmu Galiliyədinmu? Mukəddəs yazmilarni kər, ketirkinip okup bak, Galiliyədin heqkandak pəyoəmbər qikmaydu! — dedi.
53 Xuning bilən ularning hərbiri əz əyigə kətti.

Zina üstidə tutuloan ayal

8 1 Əysa bolsa Zəytun teoioa qikip kətti.
2 Ətisi səhərdə, u yənə ibadəthana hoylilirioa kirdi wə halayikning həmmisi uning yenioa kelixkənidi. U olturup, ularoa təlim berixkə baxlidi. 3 Xu qaoda, Təwrat ustazliri bilən Pərisiylər zina kilip tutulup kaloan bir ayalni uning aldioa elip kelixti. Ular ayalni otturioa qikirip, 4 uningdin:
— Ustaz, bu ayal dəl zina üstidə tutuwelindi.. 5 Musa pəyoəmbər Təwrat kanunida bizgə muxundak ayallarni qalma-kesək kilip eltürüxni əmr kiloan. Əmdi sənqə, uni kandak kilix kerək? — dəp soraxti.
6 Əmdi ularning bundak deyixtiki niyiti, uni tuzakka qüxürüp, uning üstidin ərz kiloudək birər bahanə izdəx idi. Əmma Əysa engixip, barmiki bilən yərgə bir nemilərni yazoili turdi.. 7 Ular xu soalni tohtimay sorawatatti, u ruslinip ularoa:
— Aranglardiki kim gunahsiz bolsa, bu ayaloa birinqi taxni atsun! — dedi..
8 Andin u yənə engixip, yərgə yezixni dawamlaxturdi.. 9 Ular bu səzni anglap, aldi bilən yaxanoanliri, andin kaloanliri birbirləp həmmisi u yərdin qikip ketixti. Ahirida Əysa otturida ərə turoan heliki ayal bilən yalouz kaldi.. 10 Əysa ruslinip turup, xu ayaldin baxka heqkimni kərmigən bolup, uningdin:
Hanim, sanga heliki xikayət kiloanlar keni? Seni gunahka bekitidioan heqkim qikmidimu? — dəp soriwidi, 11 — Həzrətliri, heqkim qikmidi, — dedi ayal.
Əysa:
— Mənmu seni gunahka bekitməymən. Baroin, buningdin keyin yənə gunah kilmioin! — dedi..

Əysa dunyaning nuridur

12 Xunga Əysa yənə kəpqilikkə səz kilip:
— Dunyaning nuri əzümdurmən. Manga əgəxkənlər karangoulukta mangmaydu, əksiqə hayatlik nurioa erixidu, — dedi..
13 Pərisiylər:
— Sən əzünggə əzüng guwahlik beriwatisən. Xunga sening guwahliking rast

7:51 Mis. 23:1; Law. 19:15; Kan. 1:17; 17:8; 19:15.
7:52 «Mukəddəs yazmilarni kər, ketirkinip okup bak, Galiliyədin heqkandak pəyoəmbər qikmaydu!» — ularning bu səzidə Galiliyəlik boloan Yunus pəyoəmbərni kəstən untuoanidi. Qünki Təwratning «Yunus pəyoəmbər» degən kismida, Hudaning **Yəhudiy əməslərgə** nijat pursitini yətküzgənliki enik hatirilinidu. Ular yənə «Yəx.» 8:12diki bexarət, yəni Məsihning əz hizmitini Galiliyədə baxlaydioanliki tooruluk bexarətni kəstən untuoan ohxaydu.
7:53 «xuning bilən ularning hərbiri əz əyigə kətti» — «hərbiri əz əyigə kətti» degənlik bəlkim Nikodimning soali ularning wijdanioa sanjiloan bolsa kerək.
8:4 «Ustaz, bu ayal dəl zina üstidə tutuwelindi» — «zina kilip tutulup kaloan» ayal bar idi, lekin ərkək keni?
8:5 «Musa pəyoəmbər Təwrat kanunida bizgə muxundak ayallarni qalma-kesək kilip eltürüxni əmr kiloan» — kizik yeri xuki, ular pəkət «ayallar»ni tiloa alidu. Əməliyəttə Təwrat kanuni boyiqə zina kiloan ərkəklərnimu ölümgə məhkum kilix kerək idi.
8:5 Law. 20:10; Kan. 22:22.
8:6 «Əmdi ularning bundak deyixtiki niyiti, uni tuzakka qüxürüp, uning üstidin ərz kiloudək birər bahanə izdəx idi» — əgər Əysa «Bu ayaloa rəhim kilix kerək» desə, ular dərhal «Sən Musa pəyoəmbərgə qüxürülgən kanunoa hilaplik kilixni ündəysən, dəytti. Baxka bir tərəptin, xu qaoda Yəhudiy həlki Rim imperiyəsining kanuni astida turoaqka, Yəhudiylar əzliri heqkimgə ölüm jazasini bəja kəltürüx hokuki yok idi. Xunga əgər Əysa «Qalma-kesək kilinsun» desə, u qaoda ular rimliklaroa «muxu kixi Rim imperiyəsigə karxi kikti!» degəndək xikayət kilatti.
8:7 Kan. 17:7.
8:8 Yər. 17:13
8:9 «ular bu səzni anglap, aldi bilən yaxanoanliri, andin kaloanliri bir-birləp həmmisi u yərdin qikip ketixti» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Ular bu səzni anglap, wijdanining əyiblixi bilən aldi bilən yaxanoanliri, andin kaloanliri bir-birləp həmmisi u yərdin qikip ketixti» deyilidu.
8:11 «Mənmu seni gunahka bekitməymən. Baroin, buningdin keyin yənə gunah kilmioin!» — 7:53-8:11-ayətlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu. Bizningqə, buning səwəbi, bu «zina gunahining kəqürüm kilinixi» tooqrisidiki ayətlər bəzi kəqürgüqilərning zitioa kattik təgkən bolsa kerək.
8:11 Yuh. 5:14.
8:12 Yəx. 42:16; Yuh. 1:9; 9:5; 12:35,36.

ḥesablanmaydu, — deyixti.
14 Əysa ularoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— Ḥətta mən əzümgə guwaḥliḳ bərsəmmu, guwaḥliḳim ḥəḳtur, qünki mən əzümning ḳəyərdin kəlgənlikimni wə ḳəyərgə baridioɣanliḳimni bilimən. Lekin silər ḳəyərdin kəlgənlikimni wə ḳəyərgə baridioɣanliḳimni bilməysilər.. 15 Silər ət igilirining əlqimi boyiqə ḥəküm ḳilisilər. Birakˌ mən ḥeqkimning üstigə ḥəküm ḳilmaymən.. 16 Mən ḥəküm ḳilsammu, ḥəkümüm ḥəḳiḳiydur; qünki mən yaloɣuz əməs, bəlki meni əwətkən Ata bu ixta mən bilən billidur.. 17 Silərgə təwə boloɣan Təwrat ḳanunida: «Ikki adəmning guwaḥliḳi bolsa rast ḥesablinidu» dəp pütülgəndur.. 18 Rast, mən əzüm tooɣramda əzüm guwaḥliḳ berimən, wə meni əwətkən Atimu mening tooɣramda guwaḥliḳ beridu..
19 Ular uningdin: — Atang ḳəyərdə? — dəp soraxti.

Əysa ularoɣa jawab berip: — Silər ya meni tonumaysilər, ya Atamni tonumaysilər; meni tonuoɣan bolsanglar, Atamnimu tonuyttunglar, — dedi..
20 Əysa bu səzlərni ibadəthanida təlim bərginidə, sədiḳə sanduḳining aldida turup eytḳanidi. Birakˌ ḥeqkim uni tutmidi, qünki uning wakˌit-saiti tehi yetip kəlmigənidi..

Əysaning etiḳadsizlaroɣa agaḥ berixliri

21 Xuning bilən u ularoɣa yənə:
Mən bu yərdin ketimən; silər meni izdəysilər, lekin əz gunaḥinglar iqidə əlisilər. Mən ketidioɣan yərgə silər baralmaysilər, — dedi..
22 Buning bilən Yəḥudiylar:
— U: «Mən ketidioɣan yərgə silər baralmaysilər» dəydu. Bu uning əzini əltürüwalimən deginimidu? — deyixti.
23 Əysa ularoɣa:
— Silər təwəndindursilər, mən yuḳiridindurmən. Silər bu dunyadindursilər, mən bu dunyadin əməsmən.. 24 Xuning üqün silərgə: «Gunaḥliringlar iqidə əlisilər» dedim. Qünki silər mening «Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḥliringlar iqidə əlisilər, — dedi..
25 Sən zadi kim? — dəp soraxti ular.
Əysa ularoɣa: — Baxta silərgə nemə degən bolsam, mən xu. 26 Əzümning silərning tooɣranglarda wə üstünglardin ḥəküm ḳilidioɣan nuroɣun səzlirim bar; lekin meni Əwətküqi ḥəḳtur wə mən Uningdin nemini angliɣan bolsa, bularnila dunyadikilərgə

8:14 Yuḥ. 5:31.
8:15 «Silər ət igilirining əlqimi boyiqə ḥəküm ḳilisilər» — «ət igilirining əlqimi boyiqə» — oḳurmənlərning esidə bolsunki, Injilda «ət» yaki «ətlər» kəp yərlərdə insanlarning Hudaoɣa tayanmay əzlükidin ix ḳiloɣanliḳini kərsitidu. «Rimliḳlaroɣa»diki «kirix səz»nimu kerüng.
8:16 «Birakˌ mən ḥeqkimning üstigə ḥəküm ḳilmaymən. Mən ḥəküm ḳilsammu, ḥəkümüm ḥəḳiḳiydur» — Əysa Məsiḥ bu dunyada turoɣanda **kixilərning** üstigə ḥəküm ḳilmaytti (soraḳḳa tartmaytti), bəlki **ularning ix-ḥərikətlirining** üstigə, tooɣra, tooɣra əməs, dəp ḥəküm ḳilatti. Pəḳət ahirətkə kəlgəndə andin u barliḳ kixilərni soraḳḳa tartip, ularning üstidin ḥəküm qiḳiridu, əlwəttə. Pərisiylər bolsa əzlirini soraḳqi, Məsiḥni soraḳḳa tartix ḥoḳuḳimiz bar dəp ḳaraytti. **«meni əwətkən Ata bu ixta mən bilən billidur»** — «bu ixta» degən səzlər əyni tekisttə bolmisimu, mənisi dəl «Mening ḥəküm ḳiloɣinim pəḳət əzümdin əməs, buningda Ata mən bilən billidur» degəndəktur.
8:17 «Silərgə təwə boloɣan Təwrat ḳanunida...» — grek tilida «silərning Təwrat ḳanuninglarda» deyilidu. Bu ḥəjwiy, kinayilik gəptur. Pəriysilər daim: «Təwrat ḳanunini tirixip-tirmixip, ḥəḳiḳiy mənisi bilən əzləxtürgüqilər pəḳət bizlərmiz» dəp ḥalini qong ḳilip yürüxətti. Əməliyəttə «Təwrat ḳanuni» Hudaning barliḳ həlḳigə təwə idi, əlwəttə. 10:34 wə 15:25nimu kerüng. **«ikki adəmning guwaḥliḳi bolsa rast ḥesablinidu»** — «Ḳan.» 17:6.
8:17 Qəl. 35:30; Ḳan. 17:6; 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28.
8:18 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luḳa 3:22; 9:35; Yuḥ. 1:33; 5:37; 6:27.

8:19 Yuḥ. 14:9; 16:3.
8:20 «sədiḳə sanduḳining aldida» — yaki «ḥəzinidə».
8:20 Yuḥ. 7:30.
8:21 Yuḥ. 7:34; 13:33.
8:23 Yuḥ. 3:31.
8:24 «Qünki silər mening «Əzəldin Bar Boloɣuqi» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḥliringlar iqidə əlisilər» — yaki «Qünki silər mening «Mən Bolimən» ikənlikimgə ixənmisənglar, gunaḥliringlar iqidə əlisilər». «Əzəldin Bar Boloɣuqi» yaki ««Mən Bolimən» — Bu Hudaning Musa pəyoɣəmbərgə axkarilioɣan nami bolup («Mis.» 3:14), Əysamu bu namni əzigə ḳollanoɣan. Baxḳa bir tərjimisi: «Mening [U] (yəni, Məsiḥ) ikənlikimgə...». Lekin «Yuḥanna»da ohxax xu ibarə tepilidioɣan kəp baxḳa ayətlər bilən selixturoɣanda (məsilən, 28-, 58-ayət) bu tərjimimiz tooɣra boluxi kerək.
8:24 Yuḥ. 8:21.

ukturup eytimən, — dedi.
27 Ular uning əzlirigə eytqanlirining Ata tooƣruluq ikənlikini qüxinəlmidi. 28 Xunga Əysa mundaq dedi:
Silər Insan'ooƣlini kətürgəndin keyin, mening «Əzəldin Bar Boloƣuqi» ikənlikimni bilisilər wə xundaqla ḥeq ixni əzlükümdin kilmioƣanliqimni, pəqət Atining manga əgətkininila səzligənlikimnimu bilisilər.
29 Meni Əwətküqi mən bilən billidur, U meni əsla yaloƣuz qoymidi, qünki mən ḥəmixə Uni hursən kilidioƣan ixlarni kilimən.
30 Əysa bu səzlərni kiliwatqan qaoƣning əzidə, nuroƣun kixilər uningoƣa etiqad kildi.

Ḥəqiqiy ərkinlik tooƣruluq

31 Əysa əzigə etiqad kiloƣan Yəhudiylaroƣa:
— Əgər mening səz-kalamimdin qiqmay tursanglar, mening ḥəqiqiy muhlislirim boloƣan bolisilər, 32 wə ḥəqiqətni bilisilər wə ḥəqiqət silərni azadlikqa erixtüridu, — dedi.
33 Ular jawabən: — Biz Ibraḥimning nəslimiz, — ḥeqqaqan ḥeqkimning qulluqida bolmiduq. Sən qandaqsigə: Azadlikqa erixsilər, dəysən? — dedi.
34 Əysa ularoƣa jawab berip: — Bərḥəq, bərḥəq, mən silərgə xuni eytip qoyayki, gunaḥ sadir kiloƣan kixi gunaḥning qulidur.
35 Qul ailidə mənggü turmaydu, lekin ooƣul mənggü turidu. 36 Xuning üqün Ooƣul silərni azad kilsa, ḥəqiqiy azad bolisilər. 37 Silərning Ibraḥimning nəsli ikənlikinglarni bilimən. Biraq meni əltürməkqi boluwatisilər, qünki mening səzüm iqinglardin orun almidi.
38 Mən Atamning yenida kərgənlirimni eytiwatimən; silər bolsanglar əz atanglardin kərgənliringlarni kiliwatisilər!
39 Ular jawab berip: — Bizning atimiz Ibraḥimdur, — dedi.
Əysa ularoƣa: — Əgər Ibraḥimning pərzəntliri bolsanglar, Ibraḥimning əməllirini kiloƣan bolattinglar! 40 Biraq ḥazir əksiqə meni, yəni Hudadin angliƣan ḥəqiqətni silərgə yətküzgən adəmni əltürüxkə qəstləysilər. Ibraḥim undaq ixni kilmioƣan. 41 Silər əz atanglarning kiloƣinini kiliwatisilər! — dedi.
— Biz ḥaramdin boloƣan əməsmiz! Bizning pəqət birla atimiz bar, U bolsa Hudadur! — deyixti ular.

8:26 «Əzümning silərning tooƣranglarda wə üstünglardin ḥəküm kilidioƣan nuroƣun səzlirim bar; lekin meni Əwətküqi ḥaqtur wə mən Uningdin nemini angliƣan bolsa, bularnila dunyadikilərgə ukturup eytimən» — Məsiḥning Pərisiylərgə eytqan baxqa kəp səzlirigə ohxax, bu səzi intayin ihqamdur. Bizningqə omumiy mənisi: «Silər tooƣruluq nuroƣun əyibləydioƣan səzlirim bar. Bu səzlirimni qobul kilmasliqinglar mumkin. Lekin mening bu səzlirim əməliyəttə özümdin əməs, bəlki meni əwətkən Atamdindur; xunga ixinixinglar kerək; qünki nemini Uningdin anglisam, xuni dunyaoƣa eytimən» degəndək bolsa kerək.
8:26 Yuḥ. 7:28; 15:15; Rim. 3:4.
8:27 «ular uning əzlirigə eytqanlirining ata tooƣruluq ikənlikini qüxinəlmidi» — «Ata» əz Atisi Huda, əlwəttə. Demisəkmu, Məsiḥning nemixqa bəzidə pəqət «Ata» wə baxqa yərlərdə «Atam» deyixini tətqik kilix bək paydilik ixtur.
8:28 «Silər Insan'ooƣlini kətürgəndin keyin...» — «Insan'ooƣlining kətürülüxi» awwal Əysaning krestlinixi, andin asmanoƣa kətürülüp Hudaning ong təripidə olturuxinmu kərsitidu. 12:32-34nimu kerüng. **«mening «Əzəldin Bar Boloƣuqi» ikənlikimni bilisilər»** — 24-ayəttiki izaḥatni kerüng.
8:28 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḥ. 3:11, 14; 7:16; 12:32, 49; 14:10.
8:29 Yuḥ. 14:10; 16:32.
8:30 Yuḥ. 7:31.
8:32 Rim. 6:18; Gal. 5:1; 1Pet. 2:16.
8:33 Mat. 3:9.
8:34 Rim. 6:20; 2Pet. 2:1.
8:35 «Qul ailidə mənggü turmaydu, lekin ooƣul mənggü turidu» — demək, birsi «qul» bolsa (muxu yərdə «gunaḥning quli») ḥərqandaq əy igisi bilən mənggülük munasiwəttə bolmaydu, uning ailə əzasi bolalmaydu; pəqət əy igisining əz ailisidikilər bilənla mənggülük munasiwiti bolidu; əy igisining ooƣli əy igisining ḥoquqioƣa igə bolidu, əlwəttə. Əmdi «əy igisi» Huda bolsa, uning Ooƣlimu toluq ḥoquqluq bolidu, əlwəttə. Bu ix 36-ayəttiki ḥəqiqət bilən ziq baoƣlinidu.
8:36 «Xuning üqün Ooƣul silərni azad kilsa, ḥəqiqiy azad bolisilər» — yuqiriqi izaḥatnimu kerüng. «Qul» «qul»ni azad kilmaydu, «qul»ni azad kilalaydioƣan pəqət özi azad boloƣan kixi, əlwəttə. Əmdi bu dunyada kim gunaḥtin azadtur? Məsiḥtin baxqa ḥərbir kixi gunaḥning kulidur, ḥəqiqiy azad boloƣan kixi pəqət «Ooƣul», yəni Məsiḥdur; xuning bilən u baxkilarni (ularda etiqad bolsa) gunaḥning küqidin azad kilalaydu.
8:36 Rim. 8:2.
8:38 «silər bolsanglar əz atanglardin kərgənliringlarni kiliwatisilər!» — yaki «silər bolsanglar əz atanglardin angliƣanliringlarni kiliwatisilər!».
8:38 Yuḥ. 3:11; 7:16; 12:49; 14:10, 24.
8:39 Rim. 2:28; 9:7.
8:40 Yuḥ. 17:17.
8:41 «Silər əz atanglarning kiloƣinini kiliwatisilər!» — «əz

42 Əysa ularoɣa: — Atanglar Huda boloɣan
bolsa, meni səygən bolattinglar; qünki mən
Hudaning baoɣridin qikip, bu yərgə kəldim.
Mən əzlükümdin kəlgən əməsmən, bəlki
Uning təripidin əwətilgənmən. 43 Səzlirimni
nemixka qüxənməysilər? Enikki, mening
səz-kalamim kulikinglaroɣa kirməywatidu!
44 Silər atanglar Iblistin boloɣansilər wə
uning arzu-ḥəwəslirigə əməl kilixni
halaysilər. U aləm apiridə boloɣandin tartip
katil idi wə uningda ḥəkikət bolmioɣaqka,
ḥəkikəttə turmioɣan. U yaloɣan səzligəndə,
əz təbiitidin səzləydu, qünki u yaloɣanqi wə
xundakla yaloɣanqilikning atisidur. 45 Le-
kin mən ḥəkikətni səzliginim üqün, manga
ixənməysilər. 46 Kaysinglar meni gunaḥi
bar dəp dəlilliyələysilər, kəni? Ḥəkikətni
səzlisəm, nemə üqün manga ixənməysilər?
47 Hudadin boloɣan kixi Hudaning səzlirini
anglaydu; silər ularni anglimaysilər, qünki
silər Hudadin boloɣan əməssilər!
48 Yəhudiylar uningoɣa jawabən:
— Əjəba, bizning seni: «Samariyəlik ḥəm
jin qaplaxkan adəm»sən deginimiz tooɣra
əməsmu? — deyixti.
49 Əysa jawabən: — Manga jin qaplaxkini yok,
bəlki mən Atamni ḥərmət kilimən; lekin silər
manga ḥərmətsizlik kiliwatisilər. 50 Mən əz
xan-xəripimni izdiməymən; lekin buni iz-
digüqi ḥəm uning üstidin ḥəküm kiloɣuqi
Birsi bar. 51 Bərḥək, bərḥək, mən silərgə
xuni eytip koyayki, mening səz-kalamimni
tutidioɣan kixi əbədil'əbəd ölüm kərməydu.
52 Xuning bilən Yəhudiylar uningoɣa:
— Sanga dərwəkə jin qaplaxkanlikini
əmdi bilduk! Ḥətta ḥəzriti Ibraḥim
wə pəyoɣəmbərlərmu ölgən tursa, sən
kandakşigə: «Mening səz-kalamimni
tutidioɣan kixi əbədil'əbəd ölüm tetimay-
du» dəysən? 53 Əjəba, sən atimiz Ibraḥimdin
uluoɣmusən? U əldi, pəyoɣəmbərlər ḥəm
əldi!? Sən əzüngni kim kilmakqisən?
54 Əysa jawabən mundak dedi:
— Əgər mən əzümni uluoɣlisam, undakta
uluoɣlukum ḥeqnərsə ḥesablanmaytti. Birak
meni uluoɣlioɣuqi — silər «U bizning Hu-
dayimiz» dəp ataydioɣan Atamning Əzidur.
55 Silər Uni tonumidinglar, lekin mən Uni
tonuymən. Uni tonumaymən desəm, silərdək
yaloɣanqi bolattim; birak mən Uni tonuymən
wə Uning səz-kalamini tutimən. 56 Atanglar
Ibraḥim mening künümni kəridioɣanlikidin
yayrap-yaxnidi ḥəm dərwəkə uni aldin'ala
kərüp xadlandi.
57 — Sən tehi əllik yaxka kirməy turup,
Ibraḥimni kərdüngmu? — deyixti ular.
58 Əysa ularoɣa:
— Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip
koyayki, Ibraḥim tuoɣulmastila, mən Bar
Boloɣuqidurmən! — dedi.
59 Buning bilən ular uni qalma-kesək kiloɣili
kollirioɣa yərdin tax aldi; lekin Əysa ularoɣa

---

atanglar» — Iblisni kərsitidu, əlwattə. 44-ayətni kərüng.

«Biz ḥaramdin boloɣan əməsmiz!» — bu daritma gəp. Ular Əysaning Məryəmdin tuoɣuluxini «bir atining wasitisi bilən əməs», bəlki «ḥaramdin boloɣan» dəp puritip, uningdin ewən tapmakqi idi.

8:42 «mən Hudaning baoɣridin qikip...» — grek tilida «mən Hudaning iqidin qikip...».

8:42 Yuḥ. 5:43; 7:29.

8:44 «... ***Iblis*** **yaloɣanqi wə xundakla yaloɣanqilikning atisidur»** — yaki «... u (Iblis) yaloɣanqi wə xundakla yaloɣanqilikning piridur».

8:44 Yar. 3:1; 2Kor. 11:3; 1Yuḥ. 3:8.

8:47 Yuḥ. 6:37; 10:26,27; 1Yuḥ. 4:6.

8:48 ««Samariyəlik ḥəm jin qaplaxkan adəm»sən» — «Samariyəliklər» Yəhudiylar kəzgə ilmaydioɣan bir ḥəlk bolup, ularning kəzkarixiqə Samariyəliklər Hudaning səzini burmilioɣan kapirlar wə jin təgkənlərdur.

8:48 Yuḥ. 7:20; 10:20.

8:49 Yuḥ. 7:18.

8:51 Yuḥ. 5:24; 11:25.

8:53 Ibr. 11:13.

8:56 «Atanglar Ibraḥim mening künümni kəridioɣanlikidin yayrap-yaxnidi» — Əysaning «mening künüm» degini nemini kərsitidu? Bizningqə bu ibarə: (1) uning dunyaoɣa kelixini kərsitidu; (2) uning xan-xərəp iqidə kaytip kelidioɣan küninimu kərsitidu. Ibraḥim kaqan aldin'ala buni kərgən? Yəhudiy «Rabbilar»ning kəpinqisi «Ibraḥim Iskakni kurbanlik kilixka sunoɣan wakitta bakiy aləm uningoɣa ayan kilinoɣan» dəp karaytti wə bizmu bu pikirgə mayilmiz.

8:56 Yar. 17:17; Luka 10:24; Ibr. 11:13.

8:58 «Ibraḥim tuoɣulmastila, mən Bar Boloɣuqidurmən!» — «mən Bar Boloɣuqidurmən» degini yənila «Mis.» 3:14də, Musa pəyoɣəmbərgə wəḥiy kilinoɣan, Hudaning «Mən Özümdurmən», yaki bolmisa «Mən Əzəldin Bar Boloɣuqidurmən» degən uluoɣ namini kərsitidu. Əysaning bu namni özigə aloɣini uning Hudalik təbiitini kərsitidu. Yəhudiylar uning bu gepini tooɣra qüxinidu, lekin kət'iy ixənməydu (59-ayətni kərüng).

kərünməy, ularning otturisidin ətüp ibadəthanidin qikip kətti.

Əysaning tuoɣma ḳarioɣuni saḳaytixi

9 [1] Wə u yolda ketiwetip, tuoɣma ḳarioɣu bir adəmni kərdi. [2] Muhlisliri uningdin:
— Ustaz, kim gunah ḳilip uning ḳarioɣu tuoɣuloɣinioɣa səwəb boloɣan? U əzimu ya ata-anisimu? — dəp soraxti.
[3] Əysa mundaḳ jawab bərdi:
— Əzi yaki ata-anisining gunah sadir ḳiloɣanlikidin əməs, bəlki Hudaning Əz əməlliri uningda ayan ḳilinsun dəp xundaḳ boloɣan. [4] Künning yoruḳida, meni Əwətküqining əməllirini ada ḳilixim kerək. Kəq kirsə, xu qaoɣda ḥeqkim ix ḳilalmaydu.
[5] Mən dunyada turoɣan waḳtimda, dunyaning nuri əzümdurmən.
[6] Bu səzlərni ḳiloɣandin keyin, u yərgə tükürüp, tükürüktin lay ḳilip, layni ḥelikі adəmning kəzlirigə sürüp ḳoydi.
[7] wə uningoɣa: «Siloam kəlqiki»gə berip yuyuwətkin» dedi («Siloam» ibraniyqə səz bolup, «əwətilgən» degən mənini bildüridu). Xuning bilən ḥelikі adəm berip yuyuwidi, kəzi kəridioɣan bolup ḳaytip kəldi.
[8] Ḳoxniliri wə u ilgiri tiləmqilik ḳiloɣinida uni kərgənlər:
— Bu olturup tiləmqilik ḳilidioɣan ḥelikі adəm əməsmu? — deyixip kətti.
[9] Bəzilər: «Ḥəə, xu ikən» desə, yənə bəzilər: «Yaḳ. u əməs, lekin uningoɣa ohxaydikən» deyixti.
Biraḳ u əzi:
— Mən dəl xu kixi bolimən! — dedi.
[10] — Undaḳta kəzliring ḳandaḳ eqildi? — dəp soraxti ular.
[11] U jawabən mundaḳ dedi:
— Əysa isimlik bir kixi tükürükidin lay ḳilip kəzlirimgə sürüp ḳoyuwidi, manga: «Siloam kəlqikigə berip yuyuwətkin» degənidi. Mən berip yuyuwidim, kərələydioɣan boldum.
[12] — U ḥazir ḳəyərdə? — dəp soraxti ular.
— Bilməymən, — dedi u.

Pərisiylərning məjizini sürüxtürüxi

[13] Halayiḳ ilgiri ḳarioɣu boloɣan bu adəmni Pərisiylərning aldioɣa elip berixti [14] (əslidə Əysa lay ḳilip bu adəmning kəzlirini aqḳan kün dəl xabat küni idi). [15] Xuning bilən Pərisiylər ḳaytidin bu adəmdin ḳandaḳ kərələydioɣan boloɣinini soriwidi, u ularoɣa:
— U kəzlirimgə lay sürüp ḳoydi, mən yuyuwidim wə mana, kərələydioɣan boldum! — dedi.
[16] Xuning bilən Pərisiylərdin bəziliri:
— U adəm Hudaning yenidin kəlgən əməs, qünki u xabat künini tutmaydu, — deyixti.
Yənə bəziliri:
— U gunahḳar adəm bolsa, ḳandaḳlarqə bundaḳ məjizilik alamətlərni yaritalaytti? — deyixti.
Buning bilən ularning arisida bəlünüx pəyda boldi. [17] Ular ḳarioɣu adəmdin yənə:

8:59 «Buning bilən ular uni qalma-kesək ḳiloɣili ḳollirioɣa yərdin tax aldi» — Yəhudiy həlḳi uning səzining mənisini tooɣra qüxinətti, lekin ixənməy «kupurluḳ ḳiloɣuqi!» dəp uni eltürməkqi idi. **«lekin Əysa uloroɣa kərünməy, ularning otturisidin ətüp ibadəthanidin qikip kətti»** — bəzi kona kəqürmilərdəPəḳət «lekin Əysa əzini daldioɣa elip, ibadəthanidin qikip kətti» deyilidu.
8:59 Luḳa 4:29; Yuḥ. 10:31,39; 11:8.
9:2 «Ustaz» — Grek tilida «Rabbi».
9:4 «meni Əwətküqining əməllirini ada ḳilixim kerək» — yaki «meni Əwətküqining əməllirini ada ḳiliximiz kerək». **«Kəq kirsə, xu qaoɣda ḥeqkim ix ḳilalmaydu»** — Əysaning yər yüzidə bolidioɣan hizmitigə bəlkim pəḳət altə ay ḳaloɣan bolsa kerək.
9:5 Yəx. 42:6; Luḳa 2:32; Yuḥ. 1:9; 8:12; 12:35,46; Ros. 13:47.
9:6 Mar. 8:23.
9:7 «Siloam» — Ibraniy tilida «Siloḥa». **«Əysa uningoɣa: «Siloam kəlqiki»gə berip yuyuwətkin» dedi... ḥeliḳi adəm berip yuyuwidi, kəzi kəridioɣan bolup ḳaytip kəldi»** — bu kor adəm ibadəthanioɣa yeḳin jayda tiləmqilik ḳilip olturoɣan bolsa, ibadəthanidin «Siloam kəlqiki»gə bir kilometrdək kelətti. Xuning üqün bu səpər kor adəmning ixənqigə nisbətən heli bir sinaḳ idi. Lay ḳattiḳlaxḳandin keyin u kəzlirini ḥeq aqalmioɣan ḥalda muxu uzun yolni mengixi kerək idi. Bu kor adəm üqün intayin eoɣir idi, əlwəttə. Uning üstigə yolni bikar mangsa kəp «tiləmqilik waḳti» israp bolup ketətti.
9:8 Ros. 3:2.
9:14 Mat. 12:1; Mar. 2:23; Luḳa 6:1; Yuḥ. 5:9.
9:16 «U adəm Hudaning yenidin kəlgən əməs, qünki u xabat künini tutmaydu» — ular «u xabat künini tutmaydu» dəydu. Qünki ular Əysaning tükürükidin lay ḳilixni «əmgək ḳilix», xundaḳla xabatning «dəm elix prinsipi»ni buzux, dəp ḳaraytti. Əysa bolsa «Atamning əməllirini ada ḳilixim kerək» degənidi (4-ayət). Demək, «ix ḳiloɣuqi» yaki «əməl ḳiloɣuqi» əslidə Huda Əzidur. Uningdin baxḳa kim xundaḳ məjizə yaritaytti?
9:16 Yuḥ. 3:2; 7:12; 9:33; 10:19.

— U kəzliringni eqiptu, əmdi sən u tooɣruluk nemə dəysən? — dəp soraxti.
U: — U bir pəyoɣəmbər ikən, — dedi..
18 Yəhudiylar kərələydioɣan kilinoɣan kixining ata-anisini tepip kəlmigüqə, burun uning karioɣu ikənlikigə wə hazir kərələydioɣan kilinoɣanlikioɣa ixənməytti. Xunga ular uning ata-anisini qakirtip, 19 ulardin:
— Bu silərning ooɣlunglarmu? Tuoɣma karioɣu, dəwatattinglar? Əmdi hazir kandaklarqə kərələydioɣan bolup kaldi? — dəp soraxti.
20 Ata-anisi ularoɣa: — Uning bizning ooɣlimiz ikənliki, xundakla tuoɣuluxidinla karioɣu ikənlikini bilimiz; 21 lekin hazir kandaklarqə kərələydioɣan bolup kaloɣanlikini, kəzlirini kim aqkanlikini bilməymiz. U qong adəm tursa, buni əzidin soranglar, u əzi dəp bərsun, — dəp jawab bərdi.
22 Ata-anisining xundak deyixi Yəhudiylardin korkkanliki üqün idi; qünki Yəhudiylar kimdəkim Əysani Məsih dəp etirap kilsa, u sinagog jamaitidin koɣlap qikirilsun dəp karar kiloɣanidi.. 23 Xu səwəbtin uning ata-anisi: «U qong adəm tursa, buni əzidin soranglar» degənidi.
24 Pərisiylər əslidə karioɣu boloɣan adəmni yənə qakirip uningoɣa:
— Hudaoɣa xan-xərəp berip kəsəm kil! Biz bu adəmning gunahkar ikənlikini bilimiz, — deyixti..
25 U mundak jawab bərdi:
— U gunahkarmu, əməsmu, bilməymən. Birak mən xu birla ixni bilimənki, karioɣu idim, hazir kərələydioɣan boldum.
26 Ular uningdin yənə bir ketim:
— U seni kandak kildi? Kəzliringni kandak aqti? — dəp soraxti.
27 U jawabən:
— Silərgə allikaqan eyttim, birak kulak salmidinglar. Silər nemə dəp kaytidin anglaxni halap kaldinglar? Silərmu uning muhlisliri bolay dəwatamsilər?! — dedi.
28 Buning bilən, ular uni kattik tillap:
— Sən helikining muhlisi! Biz bolsak Musa pəyoɣəmbərning muhlislirimiz. 29 Hudaning Musaoɣa səzligənlikini bilimiz; lekin bu nemining bolsa kəyərdin kəlgənlikinimu bilməymiz, — deyixti.
30 Heliki adəm ularoɣa mundak jawab kayturdi:
— Ajayip ixku bu! Gərqə silər uning kəyərdin kəlgənlikini bilmigininglar bilən, u mening kəzlirimni aqti. 31 Biz bilimizki, Huda gunahkarlarning tiləklirini anglimaydu; birak Özigə ihlasmən bolup iradisigə əməl kiloɣuqilarningkini anglaydu.. 32 Dunya apiridə boloɣandin tartip, birərsining tuoɣma karioɣuning kəzini aqkanlikini anglap bakkan əməs. 33 Əgər bu adəm Hudadin kəlmigən bolsa, heqnemə kilalmioɣan bolatti.
34 Ular uni:
— Sən tüptin gunah iqidə tuoɣuloɣan turukluk, bizgə təlim bərməkqimusən? — deyixip, uni sinagogtin koɣlap qikiriwetixti..

Rohiy karioɣuluk

35 Əysa ularning uni sinagogtin koɣlap qikaroɣanlikini anglap, uni izdəp tepip:
Sən, Hudaning Ooɣlioɣa etikad kilamsən? — dəp soridi..
36 U jawabən: — Təksir, u kim? Mən uningoɣa etikad kilay, — dedi.
37 — Sən həm uni kərdüng həm mana, hazir

9:17 Luka 7:16; 24:19; Yuh. 4:19; 6:14.
9:22 «Yəhudiylar kimdəkim Əysani Məsih dəp etirap kilsa, u sinagog jamaitidin koɣlap qikirilsun dəp karar kiloɣanidi» — «sinagogtin qikirilix»ning nətijisi, jəmiyəttikilərdin heqkim sinagogtin qikiriloɣan kixi bilən bardi-kəldi kilmaytti.
9:22 Yuh. 7:13; 12:42.
9:24 «Hudaoɣa xan-xərəp berip kəsəm kil» — Əslidə grek tilida «kəsəm kil» degən səz yok idi. Bu ayəttə xu səz bolmisimu, xu mənə qikip turidu (məsilən «Yəxua» 7:19ni kərüng). Xuning üqün bu jümlining mənisi «Əysaoɣa əməs, bəlki Hudaoɣa xan-xərəp bər» degənlik əməs, bəlki «Hudani uluoɣlax üqün rast gəp kil, bu məjizə əslidə qong bir aldamqilik əməsmu?» degəndək.
9:24 Yə. 7:19.

9:31 Zəb. 66:18; Pənd. 15:29; 28:9; Yəx. 1:15; Mik. 3:4.
9:34 «ular... uni sinagogtin koɣlap qikiriwetixti» — 22-ayət wə izahatni kərüng.
9:35 «Sən, Hudaning Ooɣlioɣa etikad kilamsən?» — bəzi kona kəqürmilərdə «Sən, Insan'ooɣlioɣa etikad kilamsən?» dəp pütülgən.

sən bilən səzlixiwatqan dəl xuning əzi, — dedi Əysa uningoƣa.
38 Ḥeliqi adəm:
— I Rəb, etiqad qilimən! — dəp, uningoƣa səjdə qildi.
39 — Mən korlarni kəridioƣan bolsun, kəridioƣanlarni kor bolsun dəp bu dunyaoƣa ḥəküm qiqirixqa kəldim, — dedi Əysa.
40 Uning yenidiki bəzi Pərisiylər bu səzlərni anglap uningdin:
— Bizmu kormu? — dəp soraxti. 41 Əysa ularoƣa: — Kor boloƣan bolsanglar, gunaḥinglar bolmaytti; lekin silər ḥazir «kərüwatimiz» degininglar üqün silərgə gunaḥ ḥesabliniweridu, — dedi.

Əysa səzini dawam qilidu — «Mən yahxi qoy baqquqidurmən»

10 1 Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip qoyayki, qoy qotinioƣa ixiktin kirməy, baxqa yərdin yamixip kirgən kixi ooƣri wə qarақqidur. 2 Ixiktin kiridioƣan kixi bolsa qoylarning padiqisidur. 3 Ixik baqar uningoƣa ixikni eqip beridu wə qoylar uning awazini anglap tonuydu; u əz qoylirining isimlirini bir-birləp qaqirip ularni sirtqa baxlap qiqidu. 4 U qoylirining ḥəmmisini sirtqa qiqirip bolup, ularning aldida mangidu, qoylarmu uning kəynidin əgixip mengixidu; qünki ular uning awazini tonuydu. 5 Lekin ular yat adəmning kəynidin mangmaydu, bəlki uningdin qaqidu; qünki ular yatlarning awazini tonumaydu.
6 Əysa bu təmsilni ularoƣa səzləp bərgini bilən, lekin ular uning əzlirigə nemə dəwatqanliqini ḥeq qüxənmidi. 7 Xunga Əysa ularoƣa yənə mundaq dedi:
— Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni eytip qoyayki, qoylarning ixiki əzümdurmən. 8 Məndin ilgiri kəlgənlərning ḥəmmisi ooƣri wə qarақqidur, lekin qoylar ularoƣa qulaq salmidi. 9 Ixik əzümdurmən. Mən arqilиқ kirgini qutquzulidu ḥəm kirip-qiqip, ot-qəplərni tepip yeyələydu. 10 Ooƣri bolsa pəqət ooƣrilax, əltürüx wə buzux üqünla kelidu. Mən bolsam ularni ḥayatliққa erixsun wə xu ḥayatliqi mol bolsun dəp kəldim.
11 Yahxi padiqi əzümdurmən. Yahxi padiqi qoylar üqün əz jenini pida qilidu. 12 Lekin mədikar undaq qilmaydu. U bəlki nə qoylarning igisi nə padiqisi bolmioƣaqqa,

---

9:39 «Mən korlarni kəridioƣan bolsun, kəridioƣanlarni kor bolsun dəp bu dunyaoƣa ḥəküm qiqirixqa kəldim» — «ḥəküm qiqirixqa kəldim» — Bu «ḥəküm» tooƣruluq «Yəx.» 42:1 wə uningdiki izaḥatni kərüng. Bu qandaq «ḥəküm»? Bizningqə Yəxaya pəyoƣəmbərning bexaritidə eytiloƣandək az degəndə bu «ḥəküm»ning əq təripi bardur: (1) etiqadqilaroƣa tooƣra kezqaraxlarni yətküzüx; (2) Hudaning kəp ixlar üstidiki ḥəkümlirini bildürüx; (3) Məsiḥning həwiri kixilərning qəlbini yaki yoruq yaki tehimu qarangoƣu, kor qilix; huddi Yəxaya pəyoƣəmbər əz waqtida Hudaning səz-kalamini Israiloƣa yətküzgəndə, Israilning əḥwali «Silər anglaxni anglaysilər, biraq qüxənməysilər; kərüxni kərüsilər, biraq bilip yətməysilər» («Yəx.» 6:9-10) degəndək boloƣanoƣa ohxax. «Yəx.» 44:18nimu kərüng.
9:39 Yuḥ. 3:17; 12:47.
10:3 «Ixik baqar uningoƣa ixikni eqip beridu wə qoylar uning awazini anglap tonuydu...» — «ixik baqar» bəlkim Qəmüldürgüqi Yəḥyani kərsitixi mumkin. Bu ayət ḥəm 4-ayətkə munasiwətlik, «Mik.» 2:13 wə izaḥatni kərüng.
10:4 «U qoylirining ḥəmmisini sirtqa qiqirip bolup, ularning aldida mangidu, qoylarmu uning kəynidin əgixip mengixidu; qünki ular uning awazini tonuydu» — demisəkmu, Ottura Xərқtiki qoyqilar dəl xundaq yol bilən qoylarni baqidu. Qoyqi barlиқ qoylaroƣa isim qoyup ularni bu isim bilən qaqiridu. U daim «qoylirini baxlaydu», ular uning awazi bilən əgixip mangidu. Adəttə qoyqining qoylarni «ḥaydəx»ning ḥeq ḥajiti yoq.
10:7 «qoylarning ixiki əzümdurmən» — Ottura Xərқtə padiqilar keqidə qoylarni qoodax üqün qotanning aoƣzida tooƣrisioƣa yetip uhlaydu. Xuning bilən ular əzlirini «qoylarning ixiki» dəydu. Undaq qoyqilar ḥərküni «əz qoyliri üqün jenini pida qilidu».
10:8 «Məndin ilgiri kəlgənlərning ḥəmmisi ooƣri wə qarақqidur, lekin qoylar ularoƣa qulaq salmidi» — bu yərdə Əysaning kəzdə tutqini Təwrattiki pəyoƣəmbərlər əməs, bəlki əzlirini «Israilni baққuqilar» dəp atiwaloƣanlar — yəni Pərisiylər, bax kaḥinlar, Təwrat ustazliri, Yəḥudiy aqsaqalliri, xundaқla əzidin ilgiri pəyda boloƣan «sahta Məsiḥlər» (məsilən, «Ros.» 5:36-37)din ibarət. Israiloƣa baққuqi bolux kerək boloƣanlar əksiqə padidin paydamənpəət alidioƣanlaroƣa aylanduruloƣan («Yər.» 23-bab, «Əz.» 34-babni kərüng).
10:9 Yuḥ. 14:6.
10:10 «Ooƣri bolsa pəqət ooƣrilax, əltürüx wə buzux üqünla kelidu» — «əltürüx» grek tilida «booƣuzlax».
10:11 «Yahxi padiqi qoylar üqün əz jenini pida qilidu» — «**yahxi** padiqi» boloƣandin keyin baxqa ḥil padiqilar bolamdu? Bu tooƣrisida «qoxumqə səz»imizdə azraq tohtilimiz.
10:11 Yəx. 40:11; Əz. 34:11, 12, 15, 22, 23; Mik. 1:14; Ibr. 13:20; 1Pet. 5:4.

bərining kəlginini kərsə, qoylarni taxlap qaqidu wə bərə kelip qoylarni titip tiripirən kiliwetidu.
13 Əmdi mədikar bolsa pəqət
ḥəkkini dəp ixləp, qoylarƣa kəngül bəlməy
bədər qaqidu.
14-15 Yahxi padiqi əzümdurmən. Ata meni
toniƣinidək mən atini tonuƣinimdək,
mən əzümningkilərni tonuymən wə
əzümningkilərmu meni tonuydu; qoylar
üqün jenim pida.. 16 Bu qotandin bolmiƣan
baxqa qoylirimmu bar. Ularnimu elip bax-
lixim kerək wə ularmu awazimni anglaydu;
xuning bilən bir pada bolidu, xundakla
ularning bir padiqisi bolidu..
17 Ata meni xu səwəbtin səyiduki, mən jenim-
ni qayturuwelixim üqün uni pida kilimən..
18 Jenimni ḥeqkim məndin alalmaydu, mən
uni əz ihtiyarim bilən pida kilimən. Mən uni
pida kilixqa ḥoquqluqmən wə xundakla uni
qayturuwelixkimu ḥoquqluqmən; bu əmrni
Atamdin tapxuruwaloƣanmən..
19 Bu səzlər tüpəylidin Yəhudiylar arisida
yənə bəlünüx pəyda boldi.. 20 Ulardin kəp
adəmlər:
— Uningoƣa jin qaplixiptu, u jəylüwatidu,
nemə üqün uning səzigə kulaq saloƣudəksilər?
— deyixti..
21 Yənə bəzilər bolsa:
— Jin qaplaxqan adəmning səzliri bundaq
bolmaydu. Jin qandaqmu karioƣularning
kəzlirini aqalisun?! — deyixti..

Əysaning qətkə kekilixi

22 Kix pəsli bolup, Yerusalemda «Qayta
beoƣixlax ḥeyti» ətküzülüwatatti..
23 Əysa ibadəthanidiki «Sulaymanning
pexaywini»da aylinip yürətti.. 24 Yəhudiylar
uning ətrapioƣa olixiwelip:
— Bizni qaqanoƣiqə tit-tit kilip tutuqluqta
qaldurmaqisən? Əgər Məsih bolsang, bizgə
oquqini eyt, — deyixti..
25 Əysa mundaq jawab bərdi:
— Mən silərgə eyttim, lekin ixənməysilər.
Atamning nami bilən kiloƣan əməllirimning
əzi manga guwaḥlik beridu.. 26 Biraq
mən silərgə eytkinimdək, silər etikad
kilmidinglar, qünki mening qoylirimdin
əməssilər. 27 Mening qoylirim mening awa-
zimni anglaydu, mən ularni tonuymən
wə ular manga əgixidu.. 28 Mən ularƣa
mənggülük ḥayat ata kilimən; ular əsla ḥalak
bolmaydu. Ḥeqkim ularni qolumdin tarti-
walalmaydu.. 29 Ularni manga təqdim kiloƣan
atam ḥəmmidin üstündur wə ḥeqkim ularni
atamning qolidin tartiwalalmaydu. 30 Mən
wə Ata əslidinla birdurmiz..
31 Buning bilən Yəhudiylar yənə uni qalma-
kesək kilixmaqqi bolup, yərdin qollirioƣa tax
elixti..
32 Əysa ularƣa: — Atamdin kəlgən nuroƣun
yahxi əməllərni silərgə kərsəttim. Bu
əməllərning qaysisi üqün meni qalma-kesək
kilmaqisilər? — dedi.

10:12 «bərə kelip qoylarni titip tiripirən kiliwetidu» — yaki «bərə kelip qoylarni tutuwelip tiripirən kiliwetidu».
10:12 Zək. 11:16.
10:14-15 2Tim. 2:19; Mat. 11:27; Luqa 10:22; Yuḥ. 6:46; 7:29.
10:16 «Bu qotandin bolmioƣan baxqa qoylirimmu bar. Ularnimu elip baxlixim kerək ... xuning bilən bir pada bolidu, xundakla ularning bir padiqisi bolidu» — ḥeqkandaq xübḥə yoqki, muxu yərdə «bu qotandin bolmioƣan»lar Məsihkə etikad kilidioƣan Yəhudiy əməslərni kərsitidu.
10:16 Əz. 37:22.
10:17 Yəx. 53:12.
10:18 Yuḥ. 2:19.
10:19 Yuḥ. 7:12; 9:16.
10:20 Yuḥ. 7:20; 8:48, 52.
10:21 Mis. 4:11; Zəb. 94:9; 146:8
10:22 «Qayta beoƣixlax ḥeyti» — (ibadəthanini) «qayta beoƣixlax ḥeyti» bolsa miladiyədin ilgiri 164-yili «Yəhuda Makkabus» ibadəthanini Yunandikilərning butpərəslikidin qayturuwelip, uni qaytidin Hudaning yolioƣa atap beoƣixlioƣanlikini təbrikləydioƣan ḥeyt. Bu ḥeyt Yəhudiylar arisida ḥaziroƣiqə «Hannukaḥ» dəp atilidu.
10:23 1Pad. 6:3; Ros. 3:11; 5:12.
10:24 «Bizni qaqanoƣiqə tit-tit kilip tutuqluqta qaldurmaqisən?» — grek tilida «jenimizni qaqanoƣiqə tit-tit kilip tutuqluqta qaldurmaqisən?».
10:25 Yuḥ. 5:36.
10:27 Yuḥ. 8:47.
10:28 Yuḥ. 6:39; 17:12; 18:9.
10:30 «Mən wə Ata əslidinla birdurmiz» — «Qan» 32:39ni kərüng. Muxu yərdə Məsihning «bir» degini, yukirida tiloƣa elinoƣan ixlirida əzining Huda'ata bilən birgə bir boloƣanlikini təkitləydu.
10:30 Yəx. 54:5; Yuḥ. 5:19; 14:9; 17:5.
10:31 Yuḥ. 8:59; 11:8.

33 — Seni yahxi bir əməl üqün əməs, bəlki kupurluḳ ḳiloɣining üqün qalma-kesək ḳilimiz. Qünki sən bir insan turuḳluḳ, əzüngni Huda ḳilip kərsətting! — dedi Yəḥudiylar jawabən.
34 Əysa ularoɣa mundaḳ jawab bərdi:
— Silərgə təwə muḳəddəs ḳanunda «Mən eyttim, silər ilaḥlarsilər» dəp pütülgən əməsmu? 35 Huda əz səz-kalamini yətküzgənlərni «ilaḥlar» dəp atioɣan yərdə (wə muḳəddəs yazmilarda eytiloɣini ḥərgiz küqtin ḳalmaydu) 36 nemə üqün Ata Əzigə has-muḳəddəs ḳilip paniy dunyaoɣa əwətkən zat «Mən Hudaning Ooɣlimən» desə, u tooɣruluḳ «kupurluḳ ḳilding!» dəysilər?
37 Əgər Atamning əməllirini ḳilmisam, manga ixənmənglar. 38 Biraḳ ḳilsam, manga ixənmigən ḥalәttimu, əməllərning əzlirigə ixininglar. Buning bilən Atining məndə ikənlikini, meningmu Atida ikənlikimni ḥəḳ dəp bilip etiḳad ḳilidioɣan bolisilər.
39 Buning bilən ular yənə uni tutmaḳqi boldi, biraḳ u ularning ḳolliridin ḳutulup, u yərdin kətti. 40 Andin u yənə Iordan dəryasining u ḳetioɣa, yəni Yəḥya pəyoɣəmbər dəslipidə adəmlərni qəmüldürgən jayoɣa berip, u yərdə turdi.
41 Nuroɣun kixilər uning yenioɣa kəldi. Ular:
— Yəḥya ḥeq məjizilik alamət kərsətmigən, lekin uning bu adəm tooɣrisida barliḳ eytḳanliri rast ikən! — deyixti. 42 Xuning bilən nuroɣunlioɣan kixilər bu yərdə uningoɣa etiḳad ḳildi.

Lazarusning əlümi

11 1 Lazarus degən bir adəm kesəl bolup ḳaloɣanidi. U Məryəm wə ḥədisi Marta turoɣan, Bəyt-Aniya degən kənttə turatti 2 (bu Məryəm bolsa, Rəbgə huxbuy mayni sürkigən, putlirini əz qaqliri bilən ertip ḳurutḳan ḥeliḳi Məryəm idi; kesəl bolup yatḳan Lazarus uning inisi idi).
3 Lazarusning ḥədiliri Əysaoɣa həwərqi əwətip: «I Rəb, mana sən səygən dostung kesəl bolup ḳaldi» dəp yətküzdi.
4 Lekin Əysa buni anglap:
— Bu kesəldin ölüp kətməydu, bəlki bu arḳiliḳ Hudaning Ooɣli uluoɣlinip, Hudaning xan-xəripi ayan ḳilinidu — dedi.
5 Əysa Marta, singlisi wə Lazarusni tolimu səyətti. 6 Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini anglioɣan bolsimu, əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi. 7 Andin keyin u muhlislirioɣa:
— Yəḥudiyəgə ḳayta barayli! — dedi.
8 Muhlisliri uningoɣa:
— Ustaz, yeḳindila u yərdiki Yəḥudiylar seni

10:33 Yuḥ. 5:18.
10:34 «Silərgə təwə muḳəddəs ḳanun» — 8:17 wə izaḥatini kərüng. **«Mən eyttim, silər ilaḥlarsilər»** — bu səzlər «Zəb.» 82:6də tepilidu. Toluḳ eytsaḳ «Mən eyttim: — Silər ilaḥlar ikənsilər; ḥəmminglar Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqining ooɣullirisilər» degən bolup, bu səz əslidə sot məjlisigə ḳatnaxḳan «ilaḥlar»oɣa, yəni Hudaning həlḳigə sorakqi boloɣan yaki əz həlḳi arisida ḥərḳandaḳ ḥoḳuḳ-məs'uliyiti bar adəmlərgə eytiloɣanidi. Ular muxu ixta, ḥəmmini sorak ḳiloɣuqi Hudaoɣa ohxap kətkəqkə, «ilaḥlar» deyilidu. 35-36-ayət wə izaḥatini kərüng. «Zəb.» 82:1diki izaḥatnimu kərüng.
10:34 Zəb. 82:6
10:36 «Nemə üqün Ata Əzigə has-muḳəddəs ḳilip paniy dunyaoɣa əwətkən zat «Mən Hudaning Ooɣlimən» desə, u tooɣruluḳ «kupurluḳ ḳilding!» dəysilər?» — bu 36-ayət boyiqə, Huda «Zəbur»da «Hudaning **səz-kalami yətküzülgənlər**»ni «ilaḥlar» dəp atioɣan yərdə, **Hudaning Səz-Kalamining Əzi** dunyaoɣa kəlgəndə, «Hudaning Ooɣlimən» desə, bu ḳandaḳmu kupurluḳ bolidu?
10:36 Yuḥ. 5:1; 6:27.
10:37 Yuḥ. 15:24.
10:38 «etiḳad ḳilidioɣan bolisilər» — bəzi kona tekistlərdə «qüxinidioɣan bolisilər» deyilidu.
10:38 Yuḥ. 14:11; 17:21.
10:39 Luḳa 4:29; Yuḥ. 8:59.
10:40 Yuḥ. 1:28; 3:23.
11:2 «bu Məryəm bolsa, Rəbgə huxbuy mayni sürkigən, putlirini əz qaqliri bilən ertip ḳurutḳan ḥeliḳi Məryəm idi; kesəl bolup yatḳan Lazarus uning inisi idi» — bu ix dəsləptə «Mat.» 26:6-13 wə «Mar.» 14:3-9də wə keyin «Yuḥ.» 12:3-8də hatirilinidu. Yuḥanna oḳurmənlər bu ixtin Injildiki baxḳa «bayanlar» arḳiliḳ alliḳaqan həwər tapḳan, dəp pərəz ḳilidu.
11:2 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Luḳa 7:37; Yuḥ. 12:3.
11:4 Yuḥ. 9:3; 11:40.
11:6 «Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini anglioɣan bolsimu, əzi turuwatḳan jayda yənə ikki kün turdi» — bu ayəttiki «xunga» bəlkim oḳurmənlərni ḥəyran ḳalduridu. Bizdə ḳilqə xübḥə yoḳki, Huda Əzini səygənlərnimu intayin səygəqkə, ularning Hudaning ḥəḳiḳiy xan-xəripi wə uluoɣluḳini kərüp qüxinixi, xundaḳla etiḳadining küqəytilixi üqün bəzidə beximizdin bu ixḳa ohxap ketidioɣan azabliḳ ixlarni ətküzidu (15-ayətni kərüng).

qalma-kesək kilmakqi bolоqan tursa, yənə u yərgə kayta baramsən? — deyixti..
9 Əysa mundak dedi:
— Kündüzdə on ikki saət bar əməsmu? Kündüzi yol mangоqan kixi putlaxmas, qünki u bu dunyaning yorukini kəridu. 10 Lekin keqisi yol mangоqan kixi putlixar, qünki uningda yorukluk yoktur.
11 Bu sözlərni eytkandin keyin, u:
— Dostimiz Lazarus uhlap kaldi; mən uni uykusidin oyоqatkili barimən, — dəp koxup koydi..
12 Xunga muhlislar uningоqa:
— I Rəb, uhlioqan bolsa, yahxi bolup kalidu, — dedi.
13 Ḥalbuki, Əysa Lazarusning ölümi tooqruluk eytkanidi, lekin ular u dəm elixtiki uykuni dəwatidu, dəp oylaxti. 14 Xunga Əysa ularоqa oqukini eytip:
— Lazarus öldi, — dedi. 15 — Birak silərni dəp, silərning etikad kilixinglar üqün, uning kexida bolmioqanlikimоqa huxalmən. Əmdi uning yenioqa barayli, — dedi.
16 «Koxkezək» dəp atilidioqan Tomas baxka muhlisdaxlirioqa:
— Bizmu uning bilən billə barayli ḥəm uning bilən billə öləyli, — dedi..

Əysaning Lazarusni tirildürüxi

17 Əysa muhlisliri bilən Bəyt-Aniyaоqa baroqanda, Lazarusning yərlikkə koyuloqinioqa allikaqan tət kün boloqanliki uningоqa məlum boldi. 18 Bəyt-Aniya Yerusalemоqa yekin bolup, uningdin altə qakirimqə yirakliкta idi,. 19 xuning bilən nuroqun Yəhudiylar Marta bilən Məryəmgə inisi tooqrisida təsəlli bərgili ularning yenioqa kəlgənidi. 20 Marta əmdi Əysaning keliwatkinini anglapla, uning aldioqa qikti. Lekin Məryəm bolsa əyidə olturup kaldi.

21 Marta əmdi Əysaоqa: — I Rəb, bu yərdə boloqan bolsang, inim əlmigən bolatti. 22 Ḥeliḥəm Hudadin nemini tilisəng, Uning sanga xuni beridioqanlikini bilimən, — dedi.
23 — Ining kayta tirilidu, — dedi Əysa.
24 Marta:
— Ahirki künidə, yənə tirilix künidə uning jəzmən tirilidioqanlikini bilimən, — dedi..
25 Əysa uningоqa: — Tirilix wə ḥayatlik mən özümdurmən; manga etikad kiloquqi kixi əlsimu, ḥayat bolidu;. 26 wə ḥayat turup, manga etikad kiloquqi əbədil'əbəd əlməs; buningоqa ixinəmsən?.
27 U uningоqa: — Ixinimən, i Rəb; sening dunyaоqa kelixi mukərrər boloqan Məsiḥ, Hudaning Ooqli ikənlikinggə ixinimən..
28 Buni dəp bolup, u berip singlisi Məryəmni astioqina qakirip:
— Ustaz kəldi, seni qakiriwatidu, — dedi.
29 Məryəm buni anglap, dərḥal ornidin turup, uning aldioqa bardi 30 (xu pəyttə Əysa tehi yezioqa kirmigən bolup, Marta uning aldioqa mengip, uqrixip kaloqan yərdə idi).
31 Əmdi Məryəmgə təsəlli beriwatkan, əydə uning bilən olturoqan Yəhudiylar uning aldirap kopup sirtka qikip kətkinini kərüp, uni kəbrigə berip xu yərdə yioqa-zar kiloqili kətti, dəp oylap, uning kəynidin mengixti.
32 Məryəm əmdi Əysa bar yərgə baroqanda uni kərüp, ayioqioqa özini etip:
— I Rəb, bu yərdə boloqan bolsang, inim əlmigən bolatti! — dedi.
33 Əysa Məryəmning yioqa-zar kiloqinini, xundakla uning bilən billə kəlgən Yəhudiy həlkning yioqa-zar kilixkinini kərgəndə, roḥida kattik pioqan qekip, kəngli tolimu biaram boldi wə:. 34 — Uni kəyərgə koydunglar?

11:8 «Ustaz» — grek tilida «Rabbi».
11:8 Yuḥ. 8:59; 10:31.
11:11 Mat. 9:24; Mar. 5:39; Luka 8:52.
11:16 ««Koxkezək» dəp atilidioqan Tomas» — drek tilida ««Didimos» dəp atilidioqan Tomas».
11:18 «altə qakirim» — grek tilida «on bəx stadiyon». Bir «stadiyon» 185 metr idi.

11:24 Dan. 12:2; Luka 14:14; Yuḥ. 5:29.
11:25 Yuḥ. 1:4; 3:16, 36; 5:24; 6:47; 14:6; 1Yuḥ. 5:10.
11:26 Yuḥ. 6:51.
11:27 Mat. 16:16; Mar. 8:29; Luka 9:20; Yuḥ. 6:69.
11:33 «Əysa... roḥida kattik pioqan qekip, kəngli tolimu biaram boldi» —Əysa nemigə xundak inkas kayturdi? Bizningqə, bu uning gunahning insanlarni ölümgə wə ḥalakətkə, jümlidin Xəytanning ilkigə elip baroqanliki tüpəylidin boloqan parakəndiqilik wə pioqan-kayoquoqa karap, bu ixlardin kattik ḥayajanlanoqanliki wə bəlkim oqəzəpləngənlikini kərsitidu.

— dəp soridi.
— I Rəb, kelip kərgin, — deyixti ular.
35 Əysa kəz yexi kildi... 36 Yəhudiy həlki: — Karanglar, u uni kanqilik səygən! — deyixti. 37 Wə ulardin bəziliri:
— Karioquning kəzini aqkan bu kixi kesəl adəmni ölümdin saklap kalalmasmidi? — deyixti.
38 Əysa iqidə yənə kattik pioqan qekip, kəbrining aldioqa bardi. Kəbri bir oqar idi; uning kirix aoqzioqa qong bir tax koyukluk idi. 39 Əysa:
— Taxni eliwetinglar! — dedi.
Ölgüqining hədisi Marta:
— I Rəb, yərlikkə koyoqili tət kün boldi, hazir u purap kətkəndu, — dedi.
40 Əysa uningoqa:
— Mən sanga: «Etikad kilsang, Hudaning xan-xəripini kərisən» degənidimoqu! — dedi.
41 Buning bilən halayik taxni eliwətti. Əysa kəzlirini asmanoqa tikip mundak dua kildi:
— I Ata, tilikimni anglioqining üqün sanga təxəkkür eytimən. 42 Tiləklirimni həmixə anglaydioqanlikingni bilimən; lekin xundak bolsimu, ətrapimdiki muxu halayik sening meni əwətkənlikinggə ixənsun dəp, buni eytiwatimən!..
43 Bu səzlərni kiloqandin keyin, u yukiri awazda:
— Lazarus, taxkirioqa qik! — dəp towlidi.
44 Ölgüqi kol-putliri kepənləngən, engiki tengiloqan halda taxkirioqa qikti. Əysa ularoqa:
— Kepənni yexiwetip, uni azad kilinglar! — dedi..

Əysani öltürüx suyikəsti

Mat. 26:1-5; Mar. 14:1-2; Luka 22:1-2

45 Məryəmning yenioqa pətə kilip kelip, uning əmillirini kərgən Yəhudiylar iqidin nuroqunliri uningoqa etikad kildi. 46 Lekin ularning iqidə bəziliri Pərisiylərning yenioqa berip, Əysaning kiloqan ixlirini məlum kilixti. 47 Xunga bax kahinlar wə Pərisiylər Yəhudiylarning kengəxmisini yioqip:
— Kandak kiliximiz kerək? Bu adəm nuroqun məjizilik alamətlərni yaritiwatidu.. 48 Uningoqa xundak yol koyup beriwərsək, həmmə adəm uningoqa etikad kilip ketidu. Xundak boloqanda, Rimliklar kelip bu bizning jayimiz wə kowmimizni wəyran kiliwetidu! — deyixti..
49 Ularning iqidə biri, yəni xu yili bax kahin boloqan Kayafa:
— Silər heqnemini bilməydikənsilər! 50 Pütün həlkning halak boluxining ornioqa, birla adəmning ular üqün ölüxining əwzəllikini qüxinip yətməydikənsilər, — dedi.. 51-52 (bu səzni u özlükidin eytmioqanidi; bəlki u xu yili bax kahin boloqanliki üqün, Əysaning Yəhudiy həlki üqün, xundakla pəkət u həlk üqünla əməs, bəlki Hudaning hər yanoqa tarkilip kətkən pərzəntlirining həmmisini bir kilip uyuxturux üqün əlidioqanlikidin aldin bexarət berip xundak degənidi)...
53 Xuning bilən ular məslihətlixip, xu kündin baxlap Əysani öltürüwetixni kəstlidi. 54 Xuning üqün Əysa əmdi Yəhudiylar arisida axkara yürməytti, u u yərdin ayrilip qəlgə yekin rayondiki Əfraim isimlik bir xəhirigə berip, muhlisliri bilən u yərdə turdi.
55 Əmdi Yəhudiylarning «ətüp ketix heyti»oqa az kaloqanidi. Nuroqun kixilər taharətni ada kilix üqün, heyttin ilgiri yezilardin

11:35 «Əysa kəz yexi kildi» — Əysaning kəz yaxliri tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtalmisak bolmaydu.
11:35 Luka 19:41.
11:42 Yuh. 12:30.
11:44 Yuh. 20:7.
11:47 Zəb. 2:2; Mat. 26:3; Mar. 14:1; Luka 22:2; Ros. 4:27.
11:48 «Rimliklar kelip bu bizning jayimiz wə kowmimizni wəyran kiliwetidu!» — «bu bizning jayimiz» bizningqə ibadəthanini kərsətsə kerək. Enikki, bu adəmlərning ibadəthanini «Hudaning» deməydu, bəlki «bizning» dəydu. Ularning gepidin roxənki, özining mənpəətini birinqi orunoqa koyidu, əz həlkining tinq-amanlikini ikkinqi orunoqa koyidu.
–«Bu bizning jayimiz» baxka birhil tərjimisi: «bizning bu ornimiz» (demək, mənsipimiz).
11:50 Yuh. 18:14.
11:51-52 «bu səzni u özlükidin eytmioqanidi; bəlki u xu yili bax kahin boloqanliki üqün... aldin bexarət berip xundak degənidi» — demək, gərqə u özi hudasiz adəm bolsimu, Təwrat bekitkən orunda turoqaq, Mukəddəs Roh uning arkilik (özining dəwatkinining mənisini toluk qüxənmigən halda) bexarət bərdi.
11:51-52 əf. 2:14, 15, 16.

Yerusalemoɣa kelixti.. 56 Xuning bilən billə
xu kixilər Əysani izdəxti. Ular ibadəthanida
yioɣiloɣanda bir-birigə:
— Ḳandaḳ oylawatisilər? U ḥeyt ətküzgili
kəlməsmu? — deyixti..
57 Bax kaḥinlar bilən Pərisiylər bolsa uni tu-
tux üqün, ḥərkimning uning ḳəyərdilikini
bilsə, məlum ḳilixi tooɣruluḳ pərman
qiḳaroɣanidi.

Məryəmning Əysani ətirlixi

Mat. 26:6-13; Mar. 14:3-9

12 1 Ətüp ketix ḥeytidin altə kün ilgiri,
Əysa əzi ələümdin tirildürgən Lazarus
turuwatḳan jay — Bəyt-Aniyaoɣa kəldi..
2 Xu
wəjidin ular u yərdə uningoɣa ziyapət bərdi.
Marta meḥmanlarni kütüwatatti; Lazarus
bolsa Əysa bilən ḥəmdastihan boloɣanlarning
biri idi. 3 Məryəm əmdi naḥayiti ḳimmət
baḥaliḳ sap sumbul ətirdin bir ḳadaḳ əkilip,
Əysaning putlirioɣa ḳuydi andin qaqliri bilən
putlirini ertip ḳurutti. Ətirning hux puriḳi
əyni bir aldi.. 4 Lekin uning muhlisliridin biri,
yəni uningoɣa pat arida satḳunluḳ ḳiloɣuqi,
Simonning ooɣli Yəhuda Ixḳariyot:
5 — Nemixḳa bu ḳimmət baḥaliḳ ətir
kəmbəoɣəllərgə sədiḳə ḳilip berilixkə üq
yüz dinaroɣa setilmidi? — dedi.. 6 (u bu sözni
kəmbəoɣəllərning oɣemini yegənliki üqün
əməs, bəlki ooɣri boloɣanliḳi üqün degənidi;
qünki u muhlislarning ortaḳ ḥəmyanini
saḳlioɣuqi bolup, daim uningoɣa selinoɣinidin
ooɣriliwalatti)..
7 Əmdi Əysa: — Ayalni əz ihtiyarioɣa ḳoyoɣin!
Qünki u buni mening dəpnə künüm üqün
təyyarliḳ ḳilip saḳlioɣandur;.. 8 qünki
kəmbəoɣəllər ḥəmixə silər bilən billə bo-
lidu, lekin mən ḥəmixə silər bilən billə
bolmaymən, — dedi..

Bax kaḥinlarning Lazarusni əltürüx suyiḳəsti

9 Zor bir top Yəhudiylar uning xu yərdə
ikənlikidin həwər tepip, xu yərgə kəldi.
Ularning kelixi yaloɣuz Əysani dəpla əməs,
yənə u ələümdin tirildürgən Lazarusnimu
kərüx üqün idi.. 10 Lekin bax kaḥinlar bolsa
Lazarusnimu əltürüxni məsliḥətləxkənidi;
11 Qünki uning səwəbidin nuroɣun Yəhudiylar
əzliridin qekinip Əysaoɣa etiḳad ḳiliwatatti.

Yerusalemoɣa təntənilik bilən kirix

Mat. 21:1-11; Mar. 11:1-11; Luḳa 19:28-40

12 Ətisi, «ətüp ketix ḥeyti»ni ətküzüxkə kəlgən
zor bir top halayiḳ Əysaning Yerusalemoɣa
keliwatḳanliḳini anglap,.. 13 ḳollirioɣa horma
xahlirini tutuxḳan ḥalda uni ḳarxi aloɣili qiḳixti
wə: «Təxəkkür-ḥosanna! Pərwərdigarning na-
mida kəlgüqi, Israilning padixaḥioɣa mubarək
boloɣay!» dəp warḳiraxti.. 14 Əysa bir təhəyni
tepip, uningoɣa mindi; huddi muḳəddəs
yazmilarda mundaḳ pütülgəndək: —

11:55 «Nuroɣun kixilər taḥarətni ada ḳilix üqün...» — muxu yərdiki «taḥarət» tooɣruluḳ: Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, birsi ələük bir nərsigə, ḳanoɣa yaki məlum kesəl yarisioɣa tegip kətkən bolsa, «napak» dəp ḥesablinatti wə xundaḳla pak ḥesablinix üqün yuyunuxi kerək wə yənə bəzi əḥwallardimu ḳurbanliḳ ḳilixi kerək idi. Uning üstigə pərisiylər wə «Təwrat ustazliri» əzlükidin bu ixlaroɣa nuroɣun baxḳa murəkkəp ḳaidilərni ḳoxuwaloɣanidi. Məsilən, «Mar.» 7:3-4ni kerüng. Xunga «taḥarət»ni ətküzüxkə bəzidə heli waḳit kerək boloɣan. **«Yerusalemoɣa kelixti»** — grek tilida «Yerusalemoɣa qiḳixti».

11:56 Yuḥ. 7:11.

12:1 Mat. 26:6; Mar. 14:3; Luḳa 7:37; Yuḥ. 11:2.

12:3 «naḥayiti ḳimmət baḥaliḳ sap sumbul ətirdin bir ḳadaḳ» — «bir ḳadaḳ» (grek tilida «bir litra») — Rimliḳlarning ḳadiḳi, təhminən 325 gram. **«Əysaning putlirioɣa ḳuydi andin qaqliri bilən putlirini ertip ḳurutti»** — yaki «Əysaning putlirioɣa ḳuydi wə qaqliri bilən ətirni putlirioɣa sürdi».

12:5 «üq yüz dinar» — xu qaoɣda addiy bir ixqining yilliḳ kirimigə təng bolatti.

12:5 Mar. 14:5.

12:6 Yuḥ. 13:29.

12:7 «u buni mening dəpnə künüm üqün təyyarliḳ ḳilip saḳlioɣandur» — baxḳa birhil tərjimisi: «u xundaḳ ḳilip mening dəpnə künümgə təyyarliḳ ḳiliwatidu».

12:7 Mar. 14:8.

12:8 Ḳan. 15:11; Mat. 26:11; Mar. 14:7.

12:9 Yuḥ. 11:44.

12:12 Mat. 21:8; Mar. 11:8; Luḳa 19:36.

12:13 «Təxəkkür-ḥosanna! Pərwərdigarning namida kəlgüqi, Israilning padixaḥioɣa mubarək boloɣay!» — bu sözlər «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin elinoɣan. «Ḥosanna» degən söz «Ḳutḳuzoɣaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Injil dəwrigə kəlgəndə mənisi «Hudaoɣa təxəkkür-mədḥiyə»mu bolup ḳaloɣanidi. «Zəbur» 118-küyidiki izaḥatlarnimu kerüng.

12:13 Zəb. 118:25, 26.

15 «Ḳorḳma, i Zion ḳizi! Mana, Padixaḥing
exək təhiyigə minip keliwatidu!»..

16 Əyni qaoɣda uning muhlisliri bu ixlar-
ni qüxənməytti, lekin Əysa xan-xərəptə
uluoɣlanoɣandin keyin, bu səzlərning uning
tooɣruluḳ pütülgənlikini, xundaḳla bu
ixlarning dərwəḳə uningda xundaḳ yüz
bərgənlikini esigə kəltürdi..
17 Əmdi u Lazarusni ḳəbridin qaḳirip
tirildürgən qaoɣda uning bilən billə boloɣan
halayiḳ bolsa, bu ixḳa guwaḥlik beriwatat-
ti. 18 Əysa yaratḳan bu məjizilik alamətnimu
anglioɣaqḳa, uni ḳarxi elixḳa xu bir top
adəmlər qiḳixḳanidi. 19 Pərisiylər bolsa bir-
birigə:
— Ḳaranglar, barliḳ ḳiloɣininglar bikar
kətti! Mana əmdi pütkül jaḥan uningoɣa
əgəxməktə! — deyixti..

Greklarning Əysa bilən kərüxüxni tələp ḳilixi — uning əz ələmi tooɣruluḳ səzlixi

20 Ətüp ketix ḥeytida ibadət ḳiloɣili kəlgənlər
arisida birnəqqə greklarmu bar idi.. 21 Bu-
lar əmdi Galiliyəning Bəyt-Saida yezisidin
boloɣan Filipning yenioɣa kelip:
— Əpəndim, biz Əysa bilən kərüxsək, — dəp
tələp ḳilixti..
22 Filip berip buni Andriyaskə eytti. Andin
Andriyas wə Filip ikkisi Əysaoɣa məlum ḳildi.
23 Lekin Əysa ularoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— «Insan'ooɣlining xan-xərəptə uluoɣ-
linidioɣan wakɨt-saiti yetip kəldi... 24 Bərḥək,
bərḥək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki,
buoɣday deni tuprak iqigə qüxüp əlmigüqə,
əzi yənila yaloɣuz ḳalidu; lekin əlsə, mol
ḥosul beridu.. 25 Kimdəkim əz ḥayatini ayisa
uningdin məḥrum bolidu; lekin bu dunyada
əz ḥayatidin nəprətlənsə, uni mənggülük
ḥayatlikḳa saḳliyalaydu.. 26 Kimdəkim
hizmitimdə boluxni halisa, manga əgəxsun.
Mən ḳəyərdə bolsam, mening hizmətqimmu
xu yərdə bolidu. Kemdəkim mening
hizmitimdə bolsa, Ata uningoɣa izzət ḳilidu..
27 Ḥazir jenim ḳattiḳ azabliniwatidu. Mən
nemə deyixim kerək? «Ata, meni bu saəttin
ḳutḳuzoɣin!» dəymu? Lekin mən dəl muxu
wakɨt-saət üqün kəldim.. 28 Ata, namingoɣa
xan-xərəp kəltürgin!».
Xuan, asmandin bir awaz anglinip:
— Uningoɣa xan-xərəp kəltürdüm wə yənə
uningoɣa xan-xərəp kəltürimən!» — deyildi.
29 Buni anglioɣan xu yərdə turoɣan halayiḳ: —
Ḥawa güldürlidi, — deyixti.
Yənə bəzilər bolsa:
— Bir pərixtə uningoɣa gəp ḳildi, — deyixti.
30 Əysa bolsa jawabən: — Bu awaz meni dəp
əməs, silərni dəp qüxti.. 31 Əmdi dunyaning
üstigə ḥəküm qiḳirilix wakɨti kəldi; ḥazir
bu dunyaning ḥəkümdarining taxḳirioɣa
ḳooɣlinix wakɨti kəldi.. 32 Wə mən bolsam,
yərning üstidin kətürülginimdə, pütkül in-
sanlarni əzümgə jəlp ḳilip tartimən, — dedi.

12:15 «Ḳorḳma, i Zion ḳizi! Mana, Padixaḥing exək təhiyigə minip keliwatidu!» — «Zək.» 9:9. «Zion ḳizi» Yerusalemda turuwatḳanlarni, xundaḳla barlik Yəhudiy həlḳini kərsitidu.
12:15 Yəx. 62:11; Zək. 9:9; Mat. 21:5.
12:16 «Əysa xan-xərəptə uluoɣlanoɣandin keyin...» — uning ələmdin tirilip ərxkə kətürülgənlikini kərsitidu.
12:19 Yuḥ. 11:47.
12:20 Ros. 8:27.
12:21 Yuḥ. 1:45.
12:23 «Lekin Əysa ularoɣa jawabən mundaḳ dedi: — «Insan'ooɣlining xan-xərəptə uluoɣlinidioɣan wakɨt-saiti yetip kəldi...» — greklərning (22-ayəttiki) tələpigə bu sirlik səzlər ḳandaḳ jawab bolidu? Buning tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
12:23 Yuḥ. 13:32; 17:1.
12:24 «buoɣday deni tuprak iqigə qüxüp əlmigüqə, əzi yənila yaloɣuz ḳalidu; lekin əlsə, mol ḥosul beridu» — Məsiḥning «uruḳning elüxi» degini birhil ohxitixtur. Uruḳ yərgə qüxüp «əlmisə» bir tal peti ḳeliweridu. Tuprakḳa qüxkəndə «əlsə», uningdin nuroɣun uruḳ mewiləydu.
12:24 1Kor. 15:36.
12:25 «kimdəkim əz ḥayatini ayisa..» — «ayisa» grek tilida «səyisə» yaki «amrak bolsa».
12:25 Mat. 10:39; 16:25; Mar. 8:35; Luḳa 9:24; 17:33.
12:26 Yuḥ. 14:3; 17:24.
12:27 «Ata, meni bu saəttin ḳutḳuzoɣin!» dəymu?» — Bu «saət» uning kelidioɣan azab-oḳubətlərni tartidioɣanlikini kərsitidu.
12:27 Mat. 26:37,38,39; Mar. 14:34; Luḳa 22:44.
12:30 Yuḥ. 11:42.
12:31 «ḥazir bu dunyaning ḥəkümdarining taxḳirioɣa ḳooɣlinix wakɨti kəldi» — «bu dunyaning ḥəkümdari» — Xəytanni kərsitidu. Bu ayət tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
12:31 Yuḥ. 14:30; 16:11; Kol. 2:15.
12:32 Qəl. 21:9; 2Pad. 18:4; Yuḥ. 3:14; 8:28.

33 (uning buni degini əzining ḳandaḳ ələüm bilən ələidioɣanliḳini kərsətkini idi).
34 Halayiḳ buningoɣa jawabən uningdin:
— Biz muḳəddəs ḳanundin Məsiḥning əbədgiqə ḳalidioɣinini angliоɣan; sən ḳandaḳsigə «Insan'ooɣli kətürülüxi kerək» dəysən?! Bu ḳandaḳmu «Insan'ooɣli» bolsun? — dəp soridi..
35 Xunga Əysa ularoɣa: — Nurning aranglarda bolidioɣan waḳti uzun bolmaydu. Xunga ḳarangoɣuluḳning silərni besiwalmasliḳi üqün, nur bar waḳtida uningda menginglar; ḳarangoɣuluḳta mangoɣan kixi əzining ḳəyərgə ketiwatḳanliḳini bilməydu.. 36 Nur aranglarda bar waḳitta, uningoɣa ixininglar; buning bilən nurning pərzəntliri bolisilər, — dedi.
Əysa bu sözlərni ḳiloɣandin keyin, ulardin ayrilip yoxurunuwaldi.

Yəhudiy həlḳining Məsiḥni rət ḳilixi

37 Gərqə u ularning kəz aldida xunqə tola məjizilik alamət kərsətkən bolsimu, ular tehi uningoɣa etiḳad ḳilmidi. 38 Xuning bilən Yəxaya pəyoɣəmbərning yazmisida aldin'ala kərsitilgən bexarət dəl əməlgə axurdi:
«I Pərwərdigar, bizning yətküzgən həwirimizgə kimmu ixəngən?
Ḥəm «Pərwərdigarning biliki» Boloɣuqi kimgimu ayan ḳilinoɣan?»..

39-40 Halayiḳning etiḳad ḳilmioɣinining səwəbi dəl xuki (huddi Yəxaya pəyoɣəmbər yənə aldin'ala eytḳandək):

«Pərwərdigar ularning kəzlirini kor,
Ḳəlbini tax ḳildi;
Məḳsət, ularning kəzlirining kərüp,
Ḳəlbining qüxinip,
Gunaḥliridin yenixining aldini elix üqündur;
Bolmisa, Mən ularni saḳaytḳan bolattim, —
dəydu Pərwərdigar»..

41 Bu sözlərni Yəxaya pəyoɣəmbər Məsiḥning xan-xəripini kərüp uningoɣa ḳarita aldin'ala söz ḳiloɣinida eytḳanidi..
42 Wəḥaləlki, gərqə ḥətta Yəhudiy aḳsaḳalliridinmu nuroɣunlioɣan adəmlər uningoɣa etiḳad ḳiloɣan bolsimu, ular Pərisiylər wəjidin ḳorḳup, əzlirining sinagogtin ḳoɔlap qiḳiriwetilməsliki üqün uni etirap ḳilmidi.. 43 Buning səwəbi, ular insanlardin kelidioɣan izzət-xəḥrətni Hudadin kelidioɣan izzət-xəḥrəttin yahxi kərətti..
44 Birak Əysa yuḳiri awaz bilən mundak dedi:
— Manga etiḳad ḳiloɣuqi mangila əməs, bəlki meni Əwətküqigə etiḳad ḳiloɣuqidur. 45 Kimki meni kərgüqi bolsa, meni Əwətküqini kərgüqi bolidu.. 46 Mən manga etiḳad ḳiloɣuqilar ḳarangoɣuluḳta ḳalmisun dəp, nur

12:34 «sən ḳandaḳsigə «Insan'ooɣli kətürülüxi kerək» dəysən?!» — halayiḳning «Insan'ooɣli» (Məsiḥ) tooɣruluḳ kəzdə tutḳini Məsiḥning uluoɣuḳini kərsitidioɣan «Yar.» 49:10, «Zəb.» 89:35-37, 110:2, «Yəx.» 9:7, «Əz.» 37:25, «Dan.» 7:14 Idi.
12:34 2Sam. 7:16; 1Tar. 22:10; Zəb. 45:6-7; 89:36; 110:4; Yəx. 9:5; Yər. 23:6; Əz. 37:26; Dan. 2:44; 7:14, 27; Mik. 4:7; Ibr. 1:8.
12:35 Yər. 13:16; Yuḥ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:46; Əf. 5:8; 1Tes. 5:4
12:38 «I Pərwərdigar, bizning yətküzgən həwirimizgə kimmu ixəngən?» ḥəm «Pərwərdigarning biliki» Boloɣuqi kimgimu ayan ḳilinoɣan?» — «Yəx.» 53:1. «Pərwərdigarning biliki» — bir zat, yəni dəl Hudaning Məsiḥi bolsa kerək («Yəx.» 53:2, 3-ayətnimu kerüng).
12:38 Yəx. 53:1; Rim. 10:16.

12:39-40 «Pərwərdigar ularning kəzlirini kor, ḳəlbini tax ḳildi» — muxu yərdə «Pərwərdigar» grek tilida «U». **«Pərwərdigar ularning kəzlirini kor, ḳəlbini tax ḳildi; məḳsət, ularning kəzlirining kərüp, ḳəlbining qüxinip, gunaḥliridin yenixining aldini elix üqündur; bolmisa, Mən ularni saḳaytḳan bolattim»** — «Yəx.» 6:10.
12:39-40 Yəx. 6:9, 10; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luḳa 8:10; Ros. 28:26; Rim. 11:8
12:41 «Bu sözlərni Yəxaya pəyoɣəmbər Məsiḥning xan-xəripini kərüp uningoɣa ḳarita aldin'ala söz ḳiloɣinida eytḳanidi» — grek tilida «uning xan-xəripini kərüp...» deyilidu. Kimning xan-xəripi? Enikki, «uning» muxu yərdə Məsiḥning əzini kərsitidu. 37-, 39- wə 42-ayətni kerüng (kimgə etiḳad ḳilix kerək?). Toluḳ ix «Yəx.» 6:1-13də hatirilinidu. Yəxaya bu bexarətni bərgən qaoɣda Pərwərdigar Hudaning xan-xəripini kərgəḳkə, hulasimiz xuki, «Məsiḥ Əzi Hudaning xan-xəripi wə ipadisi»din ibarəttur.
12:41 Yəx. 6:1.
12:42 «nuroɣunlioɣan adəmlər uningoɣa etiḳad ḳiloɣan bolsimu, ular Pərisiylər wəjidin ḳorḳup, əzlirining sinagogtin ḳoɔlap qiḳiriwetilməsliki üqün uni etirap ḳilmidi» — Muxu yərdə «sinagog» Yəhudiylarning omumiy jəmiyitini kərsitidu. «Sinagogtin qiḳirilix» — kimki sinagogtin qiḳiriwetilsə, Yəhudiylar jəmiyitidikilər ular bilən ḥeq bardi-kəldi ḳilmaytti.
12:42 Yuḥ. 7:13; 9:22.
12:43 Yuḥ. 5:44.
12:45 Yuḥ. 10:30; 14:9.

süpitidə dunyaoŋa kəldim.. [47] Birsi sözlirimni anglap, ularni tutmisa, uni sorakḳa tartmaymən; qünki mən dunyadikilərni sorakḳa tartḳili əməs, bəlki dunyadikilərni ḳutḳuzoŋili kəldim.. [48] Birak meni qətkə ḳakḳuqini, xundakla sözlirimni ḳobul ḳilmioŋanni bolsa, uni sorakḳa tartḳuqi birsi bar. U bolsimu, mən eytḳan söz-kalamimdur. U ahirḳi küni uni sorakḳa tartidu.. [49] Qünki mən özlükümdin sözliginim yoḳ, bəlki meni əwətkən Ata mening nemini deyixim wə ḳandak sözlixim kerəklikigə əmr bərgən.. [50] Uning əmrining mənggülük ḥayatlik ikənlikini bilimən. Xunga nemini sözlisəm, Ata manga buyruoŋinidək sözləymən.

Əysaning muhlislirining putini yuyuxi

13 [1] Ötüp ketix ḥeytidin ilgiri, Əysa bu dunyadin ayrilip, Atining yenioŋa baridioŋan wakiṯ-saətning yetip kəlgənlikini bildi wə xuning üqün bu dunyadiki öz adəmlirigə kərsitip kəlgən meḥir-muḥəbbitini ahiroŋiqə toluḳ kərsitip turdi.. [2] Əmdi kəqlik tamak yeyiliwatḳanidi; Iblis alliburun Simonning ooŋli Yəḥuda Ixḳariyotning köngligə Əysaoŋa satḳunluḳ ḳilix wəswəsisini saloŋanidi.. [3] Əysa Atining ḥər ixni uning ḳolioŋa tapxuroŋinini, wə özining Hudaning yenidin kelip, Hudaning yenioŋa ḳaytidioŋanlikini bilgəqkə.. [4] dastihandin turup, ton-könglikini yexip, bir lənggə bilən belini baoŋlidi. [5] Andin jawuroŋa su ḳuyup, muhlislarning putlirini yuyuxka wə beligə baoŋlioŋan lənggə bilən sürtüp ḳurutuxka baxlidi. [6] Nəwət Simon Petruska kəlgəndə, Petrus uningoŋa:

— I Rəb, putumni sən yusang ḳandak boloŋini?! — dedi..

[7] Əysa uningoŋa:

— Nemə ḳiliwatḳinimni ḥazir bilməysən, lekin keyin bilisən, — dedi.

[8] Petrus: — Sən mening putumni yusang ḥərgiz bolmaydu! — dedi.

Əysa uningoŋa jawabən: — Seni yumisam, mening bilən təng nesiwəng bolmaydu, — dedi.

[9] Simon Petrus:

— I Rəb, undakta pəḳət putlirimnila əməs, ḳollirimnimu, beximnimu yuoŋaysən! — dedi.

[10] Əysa uningoŋa:

— Bədini yuyulup, tamamən pakiz boloŋan adəm pəḳət putlirini yusila ḳayta yuyunuxining ḥajiti bolmaydu. Silər pakiz, lekin ḥəmminglar əməs, — dedi.. [11] (qünki u özini kimning tutup beridioŋanlikini bilətti; xuning üqün u «Ḥəmminglarla pakiz əməs» degənidi).. [12] Xuning bilən u ularning putlirini yuyup boloŋandin keyin, ton-könglikini kiyip, yənə dastihanoŋa olturup ularoŋa mundak dedi:

— Silərgə nemə ḳiloŋinimni uḳtunglarmu? [13] Silər meni «Ustaz» wə «Rəb» dəysilər wə rast eytisilər, mən xundakturmən.. [14] Əgər mən Rəb wə ustazinglar turukluk, putliringlarni yuoŋanikənmən, silərmu bir-

12:46 Yəx. 42:6; 49:6; Yuḥ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:46; Ros. 13:47.
12:47 Yuḥ. 3:17; 9:39.
12:48 Mar. 16:16; Yuḥ. 3:18; 8:24.
12:49 «mening nemini deyixim wə ḳandak sözlixim kerəkliki» — yaki bolmisa «mening nemə təlim-əmr berixim wə nemini sözlixim kerəkliki».
12:49 Ḳan. 18:18; Yuḥ. 3:11; 5:20; 7:16; 8:28; 14:10, 24; 16:13.
13:1 «Əysa... bu dunyadiki öz adəmlirigə kərsitip kəlgən meḥir-muḥəbbitini ahiroŋiqə toluḳ kərsitip turdi» — bu muḥəbbət bəlkim təwəndiki 1-20-ayətlərdə muhlislirining putlirini yuyuxi, xundakla 13-18-bablarda hatirilənggəndək ularoŋa kərsətkən səwr-takət, kaqürüm, meḥribanlikini, andin ahirida ular üqün özini pida ḳilixining ḥəmmisini öz iqigə aloŋan bolsa kerək.
13:1 Mat. 26:2; Mar. 14:1; Luḳa 22:1.
13:2 Luḳa 22:3; Yuḥ. 13:2.
13:3 Mat. 11:27; 28:18; Yuḥ. 3:35.
13:6 Mat. 3:14.
13:10 «...bədini yuyulup, tamamən pakiz boloŋan adəm pəḳət putlirini yusila ḳayta yuyunuxining ḥajiti bolmaydu» — muxu sirlik gəpning mənisi nemə? Bizningqə Ḳutḳuzoŋuqimizning «put yuyux» degən bu ḥərikiti özini əng təwən dərijigə qüxürüp krestlinixni ḳobul ḳilixioŋa bexarət bolidu. Xunga, muhlislar buni ḳobul ḳilmisa bolmaydu. «Ḳoxumqə söz»imizdə azrak tohtilimiz.
13:10 Yuḥ. 15:3.
13:11 Yuḥ. 6:64.
13:13 Mat. 23:8,10; 1Kor. 8:6; 12:3; Fil. 2:11.

biringlarning putlirini yuyuxunglar kerək.»
15 Mən silərgə kiloŋandək silərningmu
ḥəm xundak kilixinglar üqün bu ülgini
kaldurdum.» 16 Bərḥək, bərḥək, mən silərgə
xuni eytip koyayki, kul hojayinidin üstün
turmaydu, əlqimu əzini əwətküqidin üstün
turmaydu.» 17 Bu ixlarni bilgənikənsilər,
xundak kilsanglar bəhtliksilər!

Əysaning satkunluk bilən tutuluxini aldin eytixi

Mat. 26:20-25; Mar. 14:17-21; Luka 22:21-23

18 Mən bularni ḥəmminglaroŋa karitip eyt-
midim. Mən tallioŋanlirimni bilimən, lekin
muḳəddəs yazmilarda aldin pütülgən: «Mən
bilən ḥəmdastihan bolup nenimni yegənmu
manga put atti!» degən bu səz əməlgə axu-
rulmay kalmaydu.» 19 Mən bu ix yüz berixtin
awwal uni silərgə eytip koyayki, u ixlar yüz
bərgəndə mening «Bar Boloquqi» ikənlikimgə
ixinisilər.» 20 Bərḥək, bərḥək, silərgə xuni ey-
tip koyayki, kimki mən əwətkən hərkandak
birsini kobul kiloŋan bolsa, meni kobul
kiloŋan bolidu; wə meni kobul kiloquqilar
meni əwətküqini kobul kiloŋan bolidu.»
21 Əysa bu səzlərni eytkandin keyin, roḥta
kattik pioŋan qekip, mundak guwaḥlik bərdi:
— Bərḥək, bərḥək, mən silərgə xuni ey-
tip koyayki, aranglarda birəylən manga
satkunluk kilidu!»

22 Muhlislar kimni dəwatkanlikini biləlməy,
bir-birigə karaxti. 23 Əmdi dastihanda muh-
lisliridin biri Əysaning məydisigə yəlinip
yatkanidi; u bolsa «Əysa səyidioŋan muhlis»
idi.» 24 Simon Petrus uningdin Əysaning kim-
ni dəwatkinini sorap bekixini ixarət kildi.
25 Xuning bilən u Əysaning məydisigə yəlinip
turup uningdin:
— I Rəb, u kimdur? — dəp soridi.
26 Əysa jawab berip:
— Bu bir qixləm nanni axka təgürüp kimgə
sunsam, xudur, — dedi. Xuning bilən u bir
qixləm nanni axka təgürüp, Simonning ooŋli
Yəḥuda Ixkariyotka sundi.» 27 Yəḥuda nanni
eliwidi, Xəytan uning iqigə kirdi.
— Kilidioŋiningni qapsan kil, — dedi Əysa
uningoŋa.»
28 (Əmdi dastihanda olturoŋanlarning
ḥeqkaysisi uning Yəḥudaoŋa bu səzlərni nemə
üqün deginini bilmidi. 29 Yəḥuda ularning
ortak ḥəmyanini tutkini üqün, bəzilər Əysa
uningoŋa: «Bizgə kerəklik ḥeytlik nərsilərni
elip kəl» yaki «Kəmbəoŋəllərgə birər nərsə
bər» dəwatsa kerək, dəp oylaxti).»
30 Yəḥuda bu bir qixləm nanni elipla
taxkirioŋa qikip kətti (bu qaoŋ keqə idi).»

Yengi əmr

31 Yəḥuda taxkirioŋa qikip kətkəndin keyin,
Əysa mundak dedi:
— Əmdi Insan'ooŋli uluoŋlinidioŋan wakit-saət
yetip kəldi wə Huda u arkilik uluoŋlinidu.
32 Wə əgər Huda uningda uluoŋlansa, Hu-
damu Өzidə uni uluoŋlaydu, xundakla dərḥal

13:14 «əgər mən Rəb wə ustazinglar turukluk, putliringlarni yuoŋanikənmən, silərmu bir-biringlarning putlirini yuyuxunglar kerək» — okurmənlər muhlislarning Məsihni «ustaz» andin «Rəb» dəydioŋanlikini (13-ayət), lekin Məsih bolsa əzini «Rəb» wə «ustaz» dəydioŋanlikini baykiyalaydu (13-14-ayət) wə xundakla tərtipning ohximaslikining səwəbini oyliyalaydu.
13:14 Gal. 6:1, 2.
13:15 1Pet. 2:21; 1Yuḥ. 2:6.
13:16 Mat. 10:24; Luka 6:40; Yuḥ. 15:20.
13:18 «Mən bilən ḥəmdastihan bolup nenimni yegənmu manga put atti!» — «Zəb.» 41:9ni kerüng.
13:18 Zəb. 41:9; Mat. 26:23; 1Yuḥ. 2:19.
13:19 «bu ixlar yüz bərgəndə mening «Bar Boloquqi» ikənlikimgə ixinisilər» — yaki «bu ixlar yüz bərgəndə mening «U» (yəni, Məsih) ikənlikimgə ixinisilər».
13:19 Yuḥ. 14:29; 16:4.
13:20 Mat. 10:40; Luka 10:16.
13:21 Mat. 26:21; Mar. 14:18; Luka 22:21; Ros. 1:17; 1Yuḥ. 2:19.

13:23 «Əysa səyidioŋan muhlis» — bəlkim bu «bayan»ning muəllipi rosul Yuḥanna. «Kirix səz»imizni kerüng.
13:23 Yuḥ. 20:2; 21:7,20.
13:26 «bu bir qixləm nanni axka təgürüp kimgə sunsam, xudur» — dastihanda olturup birsigə bir qixləm nanni axka təgürgən ḥalda sunux qongkur muḥəbbitini bildürüx ḥərikiti idi.
13:27 Luka 22:3
13:29 Yuḥ. 12:6.
13:30 «bu qaoŋ keqə idi» — bu degənning əsli mənisidin baxka, kəqmə mənisi bardur. Yukiridiki 9:5, 11:9-10, 12:35-36də Əysaning «kündüz» wə «karangoŋuluk» yaki «keqə» tooŋruluk səzlirini kerüng.

uni uluoŋlaydu... 33 Balilirim, silər bilən billə bolidioŋan yənə azoŋina waḳtim ḳaldi. Silər meni izdəysilər, lekin mening Yəhudiylaroŋa: «Mən baridioŋan yərgə silər baralmaysilər» dəp eytḳinimdək, buni silərgimu eytimən..
34 Silərgə yengi bir əmr tapxurimənki, «bir-biringlarni səyünglar». Silərni səyginimdək, silərmu bir-biringlarni sə yünglar.. 35 Aranglarda bir-biringlaroŋa meḥir-muḥəbbitinglar bolsa, ḥəmmə adəm silərning mening muhlislirim ikənlikinglarni bilidu..

Əysaning Petrusning tanidioŋanliḳini aldin eytixi

Mat. 26:31-35; Mar. 14:27-31; Luḳa 22:31-34

36 Simon Petrus uningdin:
— I Rəb, ḳəyərgə barisən? — dəp soridi.
Əysa jawabən: — Mən ketidioŋan yərgə ḥazirqə əgixip baralmaysən, lekin keyin manga əgixip barisən, — dedi..
37 Petrus uningoŋa:
— I Rəb, nemə üqün ḥazir sening kəyningdin əgixip baralmaymən? Sən üqün jenimni pida ḳilay! — dedi..
38 Əysa jawabən mundaḳ dedi:
— Mən üqün rasttinla jeningni pida ḳilamsən? Bərḥək, bərḥək, sanga eytip ḳoyayki, horaz qilliouqə, sən məndin üq ḳetim tanisən!..

Əysa səzini dawam ḳilidu — «Yol, ḥəḳiḳət wə ḥayatliḳturmən»

14 1 Kənglünglarni parakəndə ḳilmanglar! Hudaoŋa ixinisilər, mangimu ixininglar. 2 Atamning əyidə nuroŋun makanlar bar. Bolmioŋan bolsa, buni silərgə eytḳan bolattim; qünki mən ḥərbiringlaroŋa orun təyyarlax üqün xu yərgə ketip barimən.. 3 Mən silərgə orun təyyarlioŋili baridioŋanikənmən, qoḳum ḳaytip kelip, silərni əzümgə alimən; xuning bilən, mən ḳəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər.. 4 Silər mening ḳəyərgə ketidioŋanliḳimni wə u yərgə baridioŋan yolni bilisilər.
5 Tomas uningoŋa: — I Rəb, sening ḳəyərgə ketidioŋanliḳingni bilməymiz. Xundaḳ ikən, yolni ḳandaḳ bilimiz? — dedi.
6 Əysa uningoŋa:
— Yol, ḥəḳiḳət wə ḥayatliḳ əzümdurmən. Meningsiz ḥeqkim Atining yenioŋa baral-

13:32 «əgər Huda uningda uluoŋlansa, Hudamu əzidə uni uluoŋlaydu, xundaḳla dərḥal uni uluoŋlaydu» — bizning ḳariximizqə «əzidə» muxu yərdə «Huda Əzidə» degənni kərsitidu. Bəzi alimlar muxu yərdə «əzidə» «Məsiḥning əzidə» degənni bildüridu, dəp ḳaraydu. **«Hudamu Əzidə uni uluoŋlaydu»** — yaki (yuḳiriḳi izaḥatta eytiloŋandək) «Huda uni (Insan'ooŋlining) əzidə uluoŋlaydu».
–Bu muḥim 31-32-ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
13:32 Yuḥ. 12:23; 17:1.
13:33 Yuḥ. 7:34; 8:21.
13:34 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḥ. 15:12; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 3:23, 4:21.
13:35 1Yuḥ. 2:5; 4:20.
13:36 «Mən ketidioŋan yərgə ḥazirqə əgixip baralmaysən, lekin keyin manga əgixip barisən» — «keyin əgixip barisən» — Petrus jismaniy tərəptin (ölümdin tirilip asmanoŋa kətürülüx yolida) Petrus Rəbgə əgixəlmidi, əlwəttə. Lekin Əysaning kəzdə tutḳini roḥiy jəḥəttiki «Hudaning yolida pida bolux» idi. Xu tərəptimu Petrus Əysaoŋa əgixixkə təyyar bolmidi. U awwal Əysadin tenip, andin ḳattiḳ towa ḳilix jəryani arḳilik, xundaḳla Muḳəddəs Roḥning kelixi bilən u «keyin» təyyar bolidu. Məsiḥning «keyin manga əgixisən» degini bolsa, Petrus ḳattiḳ teyilip ḳatkən waḳtida uningoŋa təsəlli yətküzidioŋan ḳimmətlik wədə bolidu.
13:36 Yuḥ. 21:18; 2Pet. 1:14.
13:37 Mat. 26:33; Mar. 14:29; Luḳa 22:33.

13:38 «horaz qilliouqə, sən məndin üq ḳetim tanisən!» — grek tilida «sən məndin üq ḳetim tanmioŋuqə, horaz qillimaydu».
13:38 Mat. 26:34; Mar. 14:30; Luḳa 22:34.
14:2 «Atamning əyidə nuroŋun makanlar bar» — bu səzlər jənnətni kərsitəmdu? Oḳurmənlərning esidə barki, Əysa 2-babta əz tenini «Hudaning əyi» (ibadəthana) dəp sürətlidi, xundaḳla 8:35də «Hudaning əyi»ni roḥiy jəḥəttin tiloŋa aldi. Buningoŋa ḳarioŋanda «turaloŋumakan»ni roḥiy jəḥəttin qüxinix kerək. «ḳoxumqə səz»imizdə bu tooŋrisida tohtilimiz.
14:2 Mis. 15:17; 1Tar. 8:13, 39, 49
14:3 «Mən silərgə orun təyyarlioŋili baridioŋanikənmən, qoḳum ḳaytip kelip, silərni əzümgə alimən; xuning bilən, mən ḳəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər» — Məsiḥning bu «ḳaytip kelix»i Məsiḥning ḳiyaməttə dunyaoŋa kelixi yaki Muḳəddəs Roḥning əwətilixini kərsitəmdu? Bu üqinqi ayət üstidimu «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
14:3 Yuḥ. 12:26; 17:24.

maydu.. 7 Əgər meni tonuoɣan bolsanglar,
Atamnimu tonuoɣan bolattinglar. Ḥazirdin
baxlap uni tonudunglar ḥəm uni kərdünglar,
— dedi.
8 — I Rəb, Atini bizgə kərsitip ḳoysangla, xu
kupayə, — dedi Filip.
9 Əysa uningoɣa mundaḳ dedi: — «I Filip,
silər bilən birgə boloɣinimoɣa xunqə waḳit
boldi, meni tehiqə tonumidingmu? Meni
kərgən kixi Atini kərgən bolidu. Xundaḳ
turuḳluḳ, sən nemixḳa yənə: «Bizgə Atini
kərsətkəysən» dəysən?.. 10 Mən Atida, Ata
məndə ikənlikigə ixənməmsən? Silərgə
eytḳan səzlirimni əzlükümdin eytḳinim yoḳ;
bəlki məndə turuwatḳan Ata Əz əməllirini
ḳiliwatidu.. 11 Mening Atida boloɣanliḳimoɣa,
Atining məndə boloɣanliḳioɣa ixininglar.
Yaki ḥeqbolmioɣanda, mening ḳiloɣan
əməllirimdin manga ixininglar..
12 Bərḥəḳ, bərḥəḳ, mən silərgə xuni ey-
tip ḳoyayki, manga ixəngən kixi mening
ḳiliwatḳan əməllirimni ḳilalaydu; wə bular-
dinmu tehimu uluoɣ əməllərni ḳilidu, qünki
mən Atining yenioɣa ḳaytip ketimən.. 13 Wə
Atining Ooɣulda uluoɣlinixi üqün, ḥərnemini
mening namim bilən tilisənglar, xularni
ijabət ḳilimən.. 14 Mening namim bilən
ḥərḳandaḳ nərsini tilisənglar, mən silərgə
xuni ijabət ḳilimən».

Əysaning Muḳəddəs Roḥni əwətixi; Uning ḳilidioɣan ixliri

15 — «Meni səysənglar, əmrlirimgə əməl
ḳilisilər.. 16 Mənmu Atidin tiləymən wə U
silərgə baxḳa bir Yardəmqi ata ḳilidu. U silər
bilən əbədgiqə birgə bolidu.. 17 U bolsimu
Ḥəḳiḳətning Roḥidur. Uni bu dunyadikilər
ḳobul ḳilalmaydu, qünki Uni nə kərməydu,
nə tonumaydu. Birak silər Uni tonuysilər,
qünki U silər bilən billə turuwatidu ḥəm
silərdə makan ḳilidu..
18 Mən silərni yetim ḳaldurmaymən,
yeninglaroɣa yənə ḳaytip kelimən.. 19 Azoɣina
waḳittin keyin, bu dunya meni kərməydu,
lekin silər kərüsilər. Mən ḥayat boloɣanliḳim
üqün, silərmu ḥayat bolisilər. 20 Xu kündə
mening Atamda boloɣanliḳim, silərning
məndə boloɣanliḳinglar wə mənmu ḥəm
silərdə boloɣanliḳimni bilisilər. 21 Kim
əmrlirimgə igə bolup ularni tutsa, meni
səygüqi xu bolidu. Meni səygüqini Atammu
səyidu, mənmu uni səyimən wə əzümni
uningoɣa ayan ḳilimən». 22 Yəḥuda (Yəḥuda
Ixḳariyot əməs) uningdin:
— I Rəb, sən əzüngni bu dunyadikilərgə ayan
ḳilmay, bizgila ayan ḳilixing ḳandaḳ ix? —

14:6 «Yol, ḥəḳiḳət wə ḥayatlik əzümdurmən. Meningsiz ḥeqkim atining yenioɣa baralmaydu» — Məsiḥ üqün Atining yenioɣa baridioɣan yol kresttiki ələm arḳilik bolatti; əzigə etikad ḳiloɣuqilaroɣa nisbətən, Məsiḥning əzi Atining aldioɣa baridioɣan yoldur.
14:6 Yuḥ. 1:4, 17; 10:9; 11:25; İbr. 9:8.
14:9 Yuḥ. 10:30.
14:10 Yuḥ. 5:17; 7:16; 8:28; 10:38; 12:49; 16:13; 17:21.
14:11 «... ḥeqbolmioɣanda, mening ḳiloɣan əməllirimdin manga ixininglar» — 11- wə 12-ayətlərdə «əməllər» Əysa yaratḳan məjizilik alamətlər.
14:12 «manga ixəngən kixi mening ḳiliwatḳan əməllirimni ḳilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluoɣ əməllərni ḳilidu, qünki mən Atining yenioɣa ḳaytip ketimən» — bu «tehimu uluoɣ əməllər» üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
14:12 Mat. 21:21; Luḳa 17:6; Ros. 5:12; 19:11.
14:13 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḥ. 15:7; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḥ. 3:22.

14:15 Yuḥ. 14:21, 23; 15:10; 1Yuḥ. 5:3.
14:16 «Mənmu Atidin tiləymən wə U silərgə baxḳa bir Yardəmqi ata ḳilidu» — muḥim səz «**baxḳa bir** Yardəmqi»dur. Birinqi «Yardəmqi» bolsa Əysa Məsiḥning əzi, əlwəttə. «Yardəmqi» grek tilidiki «parakletos» degən səzning mənisini toluḳ ipadiləp berəlməydu. Grek tilidiki «parakletos»ning toluḳ mənisi «məlum birawning yenioɣa yardəm berixkə qaḳiriloɣuqi», yəni «təsəlli bərgüqi», «ḥəmrah», «məslihətqi», «küqəytküqi», «adwokat-aḳlioɣuqi» ḳatarliḳlardur. «Baxḳa bir...» degini bizgə xuni kərsitiduki, Əysa muhlislar bilən birgə boloɣan waḳtida, ularoɣa ḳandaḳ jəḥətlərdin «Yardəmqi» boloɣan bolsa, u ulardin ayriloɣanda, Muḳəddəs Roḥ ularoɣa Əysaning toluḳ wəkili bolup, ikkinqi «Yardəmqi» rolida bolidu, degən ḳimmətlik wədini bildüridu.
14:17 «U bolsimu Ḥəḳiḳətning Roḥidur» — «Ḥəḳiḳətning Roḥi» — yaki «ḥəḳiḳətkə baxlioɣuqi Roḥ». **«silər Uni tonuysilər, qünki U silər bilən billə turuwatidu»** — ular ḳaysi yol bilən Muḳəddəs Roḥni tonuydu? U xu qaoɣda ḳandaḳ yol bilən «ular bilən billə turidu»? Jawab xübḥisizki, ular Əysani tonuoɣaqḳa, Muḳəddəs Roḥnimu tonuoɣan bolidu; Əysa ular bilən billə turoɣaqḳa, Muḳəddəs Roḥmu ular bilən billə turuwatatti. Lekin Əysa ulardin ayriloɣandin keyin Muḳəddəs Roḥ ularning «iqidə, ḳəlbidə, roḥida» makan ḳilidu.
14:18 Mat. 28:20.

dəp soridi.
23 Əysa uningoɣa jawabən mundaḳ dedi:
— «Birkim meni səysə, səzümni tutidu;
Atammu uni səyidu wə Atam bilən ikkimiz
uning yenioɣa berip, uning bilən billə makan
ḳilimiz. 24 Meni səymәydioɣan kixi səzlirimni
tutmaydu; wə silәr anglawatḳan bu səz bolsa
mening әməs, bәlki meni әwәtkәn Atining
kidur. 25 Mән silәr bilәn billə boluwatḳan
qeoɣimda, bularni silәrgә eyttim. 26 Lekin Ata
mening namim bilәn әwәtidioɣan Yardәmqi,
yәni Muḳәddәs Roḥ silәrgә ḥәmmini
өgitidu ḥәm mening silәrgә eytḳan ḥәmmә
səzlirimni esinglaroɣa kәltüridu.
27 Silәrgә hatirjәmlik ḳaldurimәn, өz
hatirjәmlikimni silәrgә berimәn; mening
silәrgә bәrginim bu dunyadikilәrning
bәrginidәk әməstur. Kөnglünglarni
parakәndә ḳilmanglar wә jür'ətsiz
bolmanglar.
28 Silәr mening: «Mən silərdin ayrilip
ketimən, keyin yeninglaroɣa yənə
ḳaytip kelimən» deginimni anglidinglar.
Meni səygən bolsanglar, Atining yenioɣa
ketidioɣanliḳim üqün hursən bolattinglar.
Qünki Ata məndin uluoɣdur. 29 Silərning bu
ixlar yüz bərginidə ixinixinglar üqün bu ixlar
yüz berixtin awwal silərgə eyttim. 30 Mundin
keyin silәr bilәn kөp səzlәxmәymәn; qünki
bu dunyaning ḥөkümdari kelix aldida tu-
ridu wә məndin kirgüdәk ḥeq yoquḳ tapal-
maydu. 31 Lekin bu dunyaning adəmlirining
mening Atini səyidioɣanliḳimni bilixi üqün
Ata manga nemə əmr ḳiloɣan bolsa, mən dəl
xuni əməlgə axurimən. Turunglar, bu jaydin
ketəyli».

Əysa — ḥəḳiḳiy üzüm telidur; uning səzining dawami

15 1 — «Ḥəḳiḳiy üzüm teli» əzümdurmən,
Atam bolsa baoɣwəndur. 2 Baoɣwən
məndiki mewə bərməydioɣan hərbir xahni
kesip taxlaydu. Mewə bərgənlirini bolsa
tehimu kөp mewə bərsun dəp, pak ḳilip
putap turidu. 3 Əmdi silər mən silərgə
yətküzgən səzüm arḳiliḳ alliburun pak boldu
nglar. 4 Silər məndə izqil turunglar, mənmu
silərdə izqil turimən. Xah talda turmay, əzi
mewə berəlməydioɣinidək, silərmu məndə
izqil turmisanglar, mewə berəlməysilər.
5 «Üzüm teli» əzümdurmən, silər bolsanglar
xahliridursilər. Kim məndə izqil tursa,

14:22 «I Rəb, sən əzüngni bu dunyadikilərgə ayan ḳilmay, bizgila ayan ḳilixing ḳandaḳ ix?» — xübḥisizki, muhlislar uni dərḥal əzini pütkül dunyaoɣa ayan ḳilidu, dəp oylatti.
14:23 «Atam bilən ikkimiz uning yenioɣa berip, uning bilən billə makan ḳilimiz» — «Atam bilən ikkimiz» grek tilida «biz».
14:24 Yuḥ. 7:16; 8:28; 12:49; 14:10; 16:13.
14:26 Luḳa 24:49; Yuḥ. 15:26; 16:7, 13; Ros. 2:4.
14:27 «mening silərgə bərginim bu dunyaning adəmlirining bərginidək əməstur» — bu dunyadiki adəmlər bir nərsə bərginidə daim degüdək halap bərməydu — aldamqilik, yaloɣanqilik wə nuroɣun xərtlər bilən beridu. Lekin Huda bizgə bir nərsə bərsə uni ḳayturoɣuzmaydu.
14:27 Fil. 4:7.
14:28 Yuḥ. 14:3.
14:29 «Silərning bu ixlar yüz bərginidə ixinixinglar üqün bu ixlar yüz berixtin awwal silərgə eyttim» — «bu ixlar» — əysaning tutulup eltürülüxi («silərdin ayrilip ketixim») ularning etiḳadioɣa dəḥxətlik zərb bolidu.
14:29 Yuḥ. 13:19; 16:4.
14:30 «bu dunyaning ḥөkümdari kelix aldida turidu wə məndin kirgüdәk ḥeq yoquḳ tapalmaydu» — «bu dunyaning ḥөkümdari» Xəytan, Iblisni kərsitidu.
14:30 Yuḥ. 12:31; 16:11; Əf. 2:2.
14:31 «Ata manga nemə əmr ḳiloɣan bolsa, mən dəl xuni əməlgə axurimən» — 30-ayət bilən ziq baoɣlinidu. Demək, əysaning өzining tutuluxi, sotlinixi, ḥaḳarətlinixi andin krestlinixini ihtiyari bilən ḳobul ḳilixining tüp məḳsiti bolsa, Iblisning üstidin ḳandaḳtur bir ḥoḳuḳḳa igə bolux üqün əməs, bəlki Atining iradisi üqün bolidu.
14:31 Yuḥ. 10:18; Ibr. 10:5.
15:1 ««Ḥəḳiḳiy üzüm teli» əzümdurmən» — **«ḥəḳiḳiy** üzüm teli» boloɣandin keyin, sahta yaki por-püqək üzüm telimu barmu? Buning tooɣrisida «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ toḥtilimiz.
15:2 «Baoɣwən məndiki mewə bərməydioɣan ḥərbir xahni kesip taxlaydu» — baxḳa birhil tərjimisi «Məndiki mewə bərməydioɣan ḥərbir xahni baoɣwən (barangoɣa) esp ḳoyidu». Lekin 6-ayətkə ḳarioɣanda tərjimimiz tooɣra bolsa kerək. **«Mewə bərgənlirini bolsa tehimu kөp mewə bərsun dəp, pak ḳilip putap turidu»** — «putap turidu» grek tilida «tazilaydu» yaki «paklaydu» bilən ipadilinidu. 4-ayətni kərüng.
15:2 Mat. 15:13.
15:3 «... silər mən silərgə yətküzgən səzüm arḳiliḳ alliburun pak boldunglar» — «pak» muxu yərdə yənə «putaloɣan» degən mənisinimu bildürüxi mumkin. Biraḳ muḥim mənisi «pak» ikənlikigə xübḥisi yoḳtur (10:31ni kərüng).
15:3 Yuḥ. 13:10.

mənmu xundakḷa uningda turoŋinimda, u kəp mewə beridu. Qünki mənsiz ḥeqnemini ḳilalmaysilər. 6 Birsi məndə turmisa, u kerəksiz xahtək taxlinip, ḳurup ketidu. Bundaḳ xahlar yioŋip kelinip otḳa taxlinidu.
7 Silər məndə izqil tursanglar wə səzlirim silərdə izqil tursa, nemini tələp ḳilsanglar, silərgə xu ijabət bolidu.
8 Silərning kəp mewi berixinglar, xundakḷa mening muhlislirim ikənlikinglarni ispatlixinglar bilən xan-xərəp Atamoŋa kəltürülidu.
9 Atam meni səyginidək, mənmu silərni səydüm; mening meḥir-muḥəbbitimdə izqil turunglar. 10 Əgər əmrlirimni tutsanglar, huddi mən Atamning əmrlirini tutḳan wə ḥəmixə uning meḥir-muḥəbbitidə turoŋinimdək, silərmu ḥəmixə mening meḥir-muḥəbbitimdə turisilər.
11 Mening huxalliḳim silərdə bolsun wə xuningdək huxalliḳinglar tolup taxsun dəp, mən bularni silərgə eyttim. 12 Mening əmrim xuki, mən silərni səyginimdək, silərmu birbiringlarni səyünglar. 13 Insanlarning əz dostliri üqün jenini pida ḳilixtin qongḳur meḥir-muḥəbbiti yoḳtur. 14 Silərgə buyruoŋan əmrlirimni ada ḳilsanglar, mening dostlirim bolisilər. 15 Əmdi mundin keyin mən silərni «ḳul» dəp atimaymən. Qünki ḳul hojayinining nemə ḳiliwatḳinini bilməydu. Uning ornioŋa silərni «dost» dəp atidim, qünki Atamdin angliоŋanlirimning ḥəmmisini silərgə yətküz düm. 16 Silər meni tallioŋininglar yoḳ, əksiqə mən silərni tallidim wə silərni berip mewə bərsun ḥəmdə mewiliringlar daim saḳlansun, mening namim bilən Atidin nemə tilisənglar, u silərgə bərsun dəp silərni tiklidim. 17 Silərgə xuni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar.

Dunyadikilərning Əysaoŋa boloŋan nəpriti

18 Bu dunyadikilər silərdin nəprətlənsə, silərdin awwal məndin nəprətləngənlikini bilinglar. 19 Silərmu bu dunyadikilərdin boloŋan bolsanglar, bu dunyadikilər silərni əzimizningki dəp, səygən bolatti. Biraḳ silər bu dunyadin bolmioŋaqḳa, bəlki mən silərni bu dunyadin ayrip tallioŋanliḳim üqün, əmdi bu dunyadikilər silərdin nəprətlinidu. 20 Mən silərgə eytḳan səzni esinglarda tutunglar: «Ḳul hojayinidin üstün turmaydu». Ular manga ziyankəxlik ḳiloŋan bolsa, silərgimu ziyankəxlik ḳilidu. Mening səzümni tutḳan bolsa, ular silərningkinimu tutidu.
21 Biraḳ mening namim tüpəylidin ular silərgimu xu ixlarning ḥəmmisini ḳilidu, qünki ular meni Əwətküqini tonumaydu.
22 Əgər mən kelip ularoŋa səz ḳilmioŋan bolsam, ularda gunaḥ yoḳ dəp ḥesablinatti. Le-

---

15:6 Əz. 15:2-8; Mat. 3:10; 7:19; Kol. 1:23.
15:7 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḥ. 14:13; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḥ. 3:22; 5:14.
15:8 «Silər məndə izqil tursanglar wə səzlirim silərdə izqil tursa, nemini tələp ḳilsanglar, silərgə xu ijabət bolidu. Silərning kəp mewi berixinglar, xundakḷa mening muhlislirim ikənlikinglarni ispatlixinglar bilən xan-xərəp atamoŋa kəltürülidu» — 7-8-ayətkə ḳarioŋanda, muhlislar Hudaoŋa qiḳaroŋan, uni hursən ḳilidioŋan mewə ünümlük dua-tilawətlərni əz iqigə alidu.
15:10 Yuḥ. 14:15, 21, 23; 1Yuḥ. 5:3.
15:12 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḥ. 13:34; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 3:23; 4:21.
15:13 Rim. 5:7; Əf. 5:2; 1Yuḥ. 3:16.
15:14 «Silərgə buyruoŋan əmrlirimni ada ḳilsanglar, mening dostlirim bolisilər» — 13-14-ayətə Hudaning muḥəbbitining uluoŋluḳi ayan ḳilinidu. «Məsiḥning dostliri» uning əmrlirini ada ḳiloŋuqilardur. Lekin Məsiḥ barliḳ kixilər, jümlidin əz əmrlirini ada ḳilmioŋuqilar, yəni **düxmənliri üqün** jenini pida ḳiloŋandur.
15:14 Mat. 12:50; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.
15:15 «Əmdi mundin keyin mən silərni «ḳul» dəp atimaymən» — «ḳul» yaki «qakar».
15:15 Yuḥ. 8:26.
15:16 «Silər meni tallioŋininglar yoḳ, əksiqə mən silərni tallidim wə silərni berip mewə bərsun ḥəmdə mewiliringlar daim saḳlansun...» — «...**berip** mewə bərsun» degən ibarə bəlkim, muhlislar Hudaoŋa qiḳaroŋan, uni hursən ḳilidioŋan mewə bolsa, pütün dunyaoŋa **berip** hux həwər arḳiliḳ baxḳilarni Hudaning yolioŋa kəltürüxni əz iqigə alidu, dəp kərsətsə kerək.
15:16 Mat. 28:19; Mar. 16:15; Yuḥ. 13:18; Əf. 1:4; Kol. 1:6.
15:17 «Silərgə xuni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar» — grek tilida «Silərgə xularni əmr ḳilimənki, bir-biringlarni səyünglar».
15:18 1Yuḥ. 3:13.
15:19 «Silərmu bu dunyadikilərdin boloŋan bolsanglar, bu dunyadikilər silərni əzimizningki dəp, səygən bolatti» — grek tilida «Silərmu bu dunyadin boloŋan bolsa, bu dunya silərni əziningki dəp səygən bolatti».
15:19 Yuḥ. 17:14; Gal. 1:10.
15:20 Mat. 10:24; 24:9; Luḳa 6:40; Yuḥ. 13:16; 16:2.
15:21 Mat. 10:22; Yuḥ. 16:3.

kin ḥazir gunaḥi üqün ularning ḥeq baḥanisi yoḳtur.
23 Kimdəkim məndin nəprətlənsə Atamdinmu nəprətlənгən bolidu.
24 Mən ularning arisida baxḳa ḥeqkim ḳilip baḳmioɣan əməllərni ḳilmioɣan bolsam, ularda gunaḥ yoḳ dəp ḥesablinatti. Lekin ular ḥazir əməllirimni kərgən turuḳluḳ, yənila ḥəm məndin ḥəm Atamdin nəprətləndi.
25 Lekin bu ixlar ularoɣa təwə boloɣan Təwrat ḳanunida: «Ḥeqḳandaḳ səwəbsizla məndin nəprətləndi» dəp pütülgən sөz əməlgə axuruluxi üqün xundaḳ yüz bərdi.

26 Lekin mən silərgə Atining yenidin əwətidioɣan Yardəmqi, yəni Atining yenidin qiḳḳuqi Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U manga guwaḥlik beridu.
27 Silərmu manga guwaḥlik berisilər, qünki silər baxtin tartip mən bilən billə boldunglar.

Kelidioɣan ziyankəxliklər

16 1 Silərning putlixip kətməslikinglar üqün bularni silərgə eyttim.
2 Ular silərni sinagoglarning jamaətliridin ḳooɣlap qiḳiriwetidu; ḥəmdə xundaḳ bir waḳit-saət keliduki, silərni əltürgüqi əzini Hudaoɣa hizmət ḳiliwatimən, dəp ḥesablaydu.
3 Ular bularni ya Atini, ya meni tonumioɣanliḳi üqün ḳilidu.
4 Lekin mən bu ixlarni silərgə eyttimki, waḳit-saiti kəlgəndə, mən xundaḳ aldin'ala eytḳinimni esinglaroɣa kəltürələysilər.

Muḳəddəs Roḥning yetəkqi wə ustaz bolidioɣanliḳi

5 — Mən baxta bularni silərgə eytmidim, qünki mən silər bilən billə idim.
Lekin əmdi meni əwətküqining yenioɣa ḳaytip ketimən. Xundaḳ turuḳluḳ, aranglardin ḥeqkim məndin: «Nəgə ketisən?» dəp sorimaywatidu.
6 Əksiqə, silərgə bularni eytḳinim üqün, ḳəlbinglar ḳayoɣuoɣa qөmüp kətti.
7 Əmma mən silərgə ḥəḳiḳətni eytip ḳoyayki, mening ketixim silərgə paydiliḳtur. Qünki əgər kətmisəm, Yardəmqi silərgə kəlməydu. Əmma kətsəm, Uni silərgə əwətimən.
8 U kəlgəndə, bu dunyadikilərgə gunaḥ tooɣrisida, ḥəḳḳaniylik tooɣrisida wə ahirət soriḳi tooɣrisida ḥəḳiḳətni bilgüzidu.
9 U ularni gunaḥ tooɣrisida bilgüzidu, qünki ular manga etiḳad ḳilmidi.
10 Ularni ḥəḳḳaniylik tooɣrisida bilgüzidu, qünki Atamning yenioɣa ḳaytip barimən wə silər meni yənə kərəlməysilər.
11 Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḥөkümdari üstigə ḥөküm qiḳirildi.
12 Silərgə eytidioɣan yənə kөp sөzlirim bar idi;

15:22 Rim. 4:15; 5:20.
15:24 Yuḥ. 10:37.
15:25 **«Ularoɣa təwə boloɣan Təwrat ḳanuni»** — ḥəjwiy, kinayilik sөz. 8:17 wə izaḥatini kөrüng. **«Ḥeqḳandaḳ səwəbsizla məndin nəprətləndi»** — «Zəb.» 35:7, 19 wə 69:4.
15:25 Zəb. 35:19; 69:4
15:26 **«...Yardəmqi, yəni Atining yenidin qiḳḳuqi Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U manga guwaḥlik beridu»** — muxu ayəttin Muḳəddəs Roḥning xəhs ikənliki kөrünüp turidu. Məsiḥ Uni «Atining yenidin» əwətidu; muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ yənə «Atining yenidin **qiḳidu**» deyilidu. Grek tilida «qiḳidu» degən peil «ḥazirḳi zaman» xəkildə boloɣaqḳa, Muḳəddəs Roḥning ḥərdaim xu ḥərikətni ḳiliwatḳini kөrsitilidu.
15:26 Luḳa 24:49; Yuḥ. 14:26; 16:7; Ros. 5:32.
15:27 Ros. 1:8, 21; 5:32.
16:2 **«Ular silərni sinagoglarning jamaətliridin ḳooɣlap qiḳiriwetidu»** — yuḳiriḳi baxḳa izaḥatlarda eytḳinimizdək, Yəhudiy həlḳi birsini «sinagogtin qiḳiriwətsə», keyin uning bilən ḥeqḳandaḳ bardi-kəldi ḳilmay, bəlki uningoɣa tehimu ziyankəxlik ḳiliximu mumkin.
16:2 Yuḥ. 9:22, 34; 12:42.

16:3 Yuḥ. 15:21; 1Kor. 2:8.
16:4 **«... waḳit-saiti kəlgəndə»** — demək, Yəhudiy həlḳidin wə keyin baxḳilar təripidin boloɣan ziyankəxliklər kəlgəndə.
16:4 Yuḥ. 13:19; 14:29.
16:7 Luḳa 24:49; Yuḥ. 14:26; 15:26.
16:9 **«U ularni gunaḥ tooɣrisida bilgüzidu»** — yaki «U ularni əz gunaḥi tooɣruluḳ bilgüzidu» yaki «U ularni gunaḥning nemə ikənlikini bilgüzidu». Degəndək üq tərjimisi boluxi mumkin, lekin omumiy mənisi asasən ohxax.
16:11 **«bu dunyaning ḥөkümdari»** — Xəytan, Iblis. **«... Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḥөkümdari üstigə ḥөküm qiḳirildi»** — 9-11-ayəttiki «U (Muḳəddəs Roḥ)... gunaḥ tooɣrisida... ḥəḳḳaniylik tooɣrisida... wə ahirət soriḳi tooɣrisida... bilgüzidu....» degənlərning üstidə «ḳoxumqə sөz»də azraḳ tohtilimiz.
16:11 Yuḥ. 12:31; 14:30; Əf. 2:2; Kol. 2:15.

lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər.
13 Lekin U, yəni Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə,
U silərni barlik ḥəḳiḳətkə baxlap baridu.
Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini
angliоqan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə
bolidioqan ixlardin silərgə həwər beridu.
14 U meni uluoqlaydu; qünki U məndə bar
boloqanni tapxuruwelip, silərgə jakarlay-
du. 15 Atida bar boloqanning ḥəmmisi ḥəm
meningkidur; mana xuning üqün mən: «U
məndə bar boloqanni tapxuruwelip, silərgə
jakarlaydu» dəp eyttim.

Oqəm-ḳayoquliringlar mənggü huxallikḳa aylinidu

16 Az wakittin keyin, meni kərməysilər; wə
yənə bir'az wakit ətkəndin keyin, meni
ḳayta kərisilər, qünki mən Atamning yenioqa
ketimən».
17 Xunga muhlislarning bəziliri bir-birigə:
— Bizlərgə: — «Az wakittin keyin, meni
kərməysilər; yənə bir'az wakit ətkəndin
keyin, meni ḳayta kərisilər» wə yənə «Qün-
ki mən Atamning yenioqa ketimən» degini
nemə deginidu? 18 «Az wakittin keyin» degən
səzining mənisi nemə? Uning nemilərni
dəwatḳanlirini bilmiduḳ, — deyixidu.
19 Əysa ularning əzidin nemini sorimaḳqi
boloqinini bilip ularoqa mundaḳ dedi:
— «Mening «Az wakittin keyin, meni
kərməysilər; yənə bir'az wakit ətkəndin
keyin, meni kərisilər» deginimning mənisini
bir-biringlardin sorawatamsilər? 20 Bərḥək,
bərḥək, mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, silər
yioqa-zar kətürüsilər, lekin bu dunyadikilər
huxal boluxup ketidu; silər ḳayoqurisilər, le-
kin ḳayoquliringlar xadlikḳa aylinidu. 21 Ayal
kixi tuoqutta azablinidu, qünki uning wakit-
saiti yetip kəlgən; lekin bowiḳi tuoqulup
boloqandin keyin, bir pərzəntning dunyaoqa
kəlgənlikining xadliḳi bilən tartḳan azabini
untup ketidu. 22 Xuningoqa ohxax, silərmu
ḥazir azabliniwatisilər, lekin mən silər bilən
ḳayta kərüximən, ḳəlbinglar xadlinidu wə
xadliḳinglarni ḥeqkim silərdin tartiwalal-
maydu. 23 Xu kündə silər məndin ḥeqnərsə
sorimaysilər. Bərḥək, bərḥək, mən silərgə
xuni eytip ḳoyayki, mening namim bilən Ati-
din nemini tilisənglar, u xuni silərgə beridu.
24 Ḥaziroqiqə mening namim bilən ḥeqnemə
tilimidinglar. Əmdi tiləŋlar, erixisilər,
buning bilən xadliḳinglar tolup taxidu!

Bu dunya üstidin oqəlibə ḳilix

25 Silərgə bularni təmsillər bilən eytip bərdim.
Birak xundak bir wakit keliduki, u qaoqda
silərgə yənə təmsillər bilən səzliməymən,
Ata tooquluk silərgə oquk eytimən.
26 Xu
küni tiləkliringlarni mening namim bilən
iltija ḳilisilər. Mən silər üqün Atidin tələp
ḳilimən, dəp eytmaymən; 27 qünki Ata əzimu
silərni səyidu; qünki silər meni səyisilər wə
mening Hudaning yenidin kəlgənlikimgə

16:12 «Silərgə eytidioqan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər» — muhlislar ḳandak səzlərni kətürəlməydu? Bu tooquluk «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
16:12 1Kor. 2:7-10; Əf. 3:2-6; 1Tim. 3:16
16:13 «Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliоqan bolsa, xuni səzləydu» — «U (Mukəddəs Roḥ)... nemini angliоqan bolsa» — demək, Mukəddəs Roḥning Huda wə Uning Kalamidin angliоqini. **«*Mukəddəs Roḥ*,... nemini angliоqan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioqan ixlardin silərgə həwər beridu»** — bu muḥim wədə tooquluk «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
16:13 Yuḥ. 12:49; 14:26
16:15 « *Mukəddəs Roḥ* məndə bar boloqanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu» — Bu muḥim wədə tooquluk «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
16:15 Yuḥ. 17:10.
16:16 «yənə bir'az wakit ətkəndin keyin, meni ḳayta kərisilər, qünki mən Atamning yenioqa ketimən» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə «qünki mən Atamning yenioqa ketimən» degən səz tepilmaydu. Lekin bizningqə 17-ayət uning əslidə barliḳini ispatlaydu.
16:16 Yuḥ. 7:33.
16:19 «Mening «Az wakittin keyin, meni kərməysilər; yənə bir'az wakit ətkəndin keyin, meni kərisilər» — Məsiḥning muxu deginidə kəzdə tutḳini, bizningqə, uning ölümi, dəpnə ḳilinixi wə ölümdin tirilip muhlisliriоqa əzini ayan ḳilixidin ibarət.
16:21 Yəx. 26:17.
16:23 Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḥ. 14:13; 15:7; Yaḳ. 1:5; 1Yuḥ. 3:22; 5:14.
16:25 «Silərgə bularni təmsillər bilən eytip bərdim. Birak xundak bir wakit keliduki, u qaoqda silərgə yənə təmsillər bilən səzliməymən, ata tooquluk silərgə oquk eytimən» — təmsillərdin boloqan birnəqqə misallar 10-babtin («ḳoylarning ixiki» wə «yahxi padiqi» tooquluk) 13-babtin (ularoqa «put yuyux» tooquluk təmsil wə əlgə) 15-babtin («ḥəḳiḳiy üzüm teli» tooquluk) wə 21-ayəttin («tuoqutta boloqan ayal» tooquluk) tepilidu.

ixəndinglar.
28 Mən Atining yenidin qikip bu dunyaoƣa kəldim; əmdi mən yənə bu dunyadin ketip Atining yenioƣa barimən».
29 Muhlisliri:
— Mana sən ḥazir oquk eytiwatisən, təmsil kəltürüp səzlimiding! 30 Biz sening ḥəmmini bilginingni, xundakla ḥeqkimning səndin soal sorixining ḥajiti yoklukini əmdi bilip yəttuk. Xuningdin sening Hudaning yenidin kəlgənlikinggə ixənduk, — deyixti.
31 Əysa jawabən ularoƣa:
— Ḥazir ixəndinglarmu? 32 Mana, xundak wakit-saiti keləy dəp kaldi, xundakla kelip kaldiki, ḥəmminglar meni yaloƣuz taxlap ḥərbiringlar əz yolliringlaroƣa tarkilip ketisilər. Birak mən yaloƣuz əməsmən, qünki Ata mən bilən billidur. 33 Silərning məndə hatirjəmlikkə igə boluxunglar üqün bularni silərgə eyttim. Bu dunyada turup azab-oqubət tartisilər, əmma oəyrətlik bolunglar! Mən bu dunya üstidin oəlibə kildim!

Əysaning muhlisliri üqün dua kilixi

17 1 Əysa bu səzlərni kiloƣandin keyin, kəzlirini ərxkə tikip, mundak dua kildi:
— I Ata, wakit-saət yetip kəldi; Sən Ooƣlungni uluoƣlatkuzoƣaysən; buning bilən Ooƣlungmu Seni uluoƣlatkuzidu; 2 yəni, uning Sən uningoƣa tapxuroƣan insanlaroƣa mənggülük ḥayat ata kilixi üqün, uningoƣa pütkül ət igiliridin üstün ḥokuk ata kiloƣiningdək, uni uluoƣlatkuzoƣaysən. 3 Mənggülük ḥayat xuki, birdinbir ḥəkikiy Huda — Seni wə Sən əwətkən Əysa Məsiḥni tonuxtin ibarəttur.
4 Mən Sening əməl kilixim üqün tapxuroƣan ixingni orundixim bilən Seni yər yüzidə ul uoƣlatkuzdum. 5 I Ata, Sening aləm apiridə boluxtin burun mən Əzüngning yeningda igə boloƣan xan-xərəp bilən meni Əzüngning yeningda uluoƣlatkuzoƣaysən.
6 Sən bu dunyadin manga tallap bərgən adəmlərgə Sening namingni ayan kildim. Ular Seningki idi, Sən ularni manga bərding wə ular Sening səz-kalamingni tutup kəldi. 7 Ular ḥazir Sən manga bərgən ḥəmmə nərsilərning Seningdin kəlgənlikini bildi. 8 Qünki Sən manga tapxuroƣan səzlərni uloroƣa yətküzdüm; ularmu bularni kobul kildi, xuning bilən Səndin qikkinimni ḥəkikətən bilip yətti ḥəmdə Sening meni əwətkənlikinggimu ixəndi. 9 Bularoƣa dua kilimən; bu dunyadiki adəmlərgə əməs, bəlki Sən manga bərgən adəmlərgə dua kilimən; qünki ular Seningkidur. 10 Mening barlikim Seningkidur wə Sening barliking bolsa meningkidur wə mən ularda xərəp taptim.
11 Mən əmdi bu dunyada turiwərməymən;

16:27 Yuḥ. 17:8.
16:28 Yuḥ. 13:3.
16:29 «Mana sən ḥazir oquk eytiwatisən, təmsil kəltürüp səzlimiding!» — muhlislarning ḥəkikiy qüxəngən-qüxənmigini 31-ayəttin kərünidu.
16:30 «ḥeqkimning səndin soal sorixining ḥajiti yok» — mənisi bəlkim Məsiḥning ularning əzidin sorimakqi boloƣan soallirini tehi sorimay turupla, ularning sorimakqi boloƣinini allikaqan bilgənlikini kəzdə tutidu.
16:30 Yuḥ. 21:17.
16:32 «ḥəmminglar meni yaloƣuz taxlap ḥərbiringlar əz yolliringlaroƣa tarkilip ketisilər» — «əz yolliringlaroƣa» yaki «əzünglarningkigə» (demək, əz əyünglaroƣa). «Matta» 26:56, «Mar.» 14:50ni kərüng.
16:32 Zək. 13:7; Mat. 26:31; Mar. 14:27; Yuḥ. 8:29; 14:10.
16:33 Yəx. 9:5; Yuḥ. 14:27; Rim. 5:1; Əf. 2:13; Kol. 1:20.
17:1 Yuḥ. 12:23; 13:32.
17:2 «Sən uningoƣa tapxuroƣan insanlar...» — grek tilida «uningoƣa bərgən barlik insanlar...» — demək, Məsiḥkə etikad kiloƣuqilar.
17:2 Zəb. 8:6; Mat. 11:27; 28:18; Luka 10:22; Yuḥ. 3:35; 5:27; 1Kor. 15:25; Fil. 2:10; Ibr. 2:8.
17:3 Yəx. 53:11; Yər. 9:22
17:4 Yuḥ. 4:34; 13:32; 14:13; 19:30.
17:5 «I Ata, Sening aləm apiridə boluxtin burun mən Əzüngning yeningda igə boloƣan xan-xərəp bilən meni Əzüngning yeningda uluoƣlatkuzoƣaysən» — yaki bolmisa «I Ata, mən Sən bilən birgə igə boloƣan xan-xərəp bilən meni Əzüng bilən təng uluoƣlandiroƣaysən».
17:5 Yuḥ. 1:1, 2; 10:30; 14:9.
17:6 «Sən bu dunyadin manga tallap bərgən adəmlərgə Sening namingni ayan kildim» — Məsiḥning «Sening namingni ayan kildim» eytkini nemini kərsitidu? Təwrat-Zəburda Hudaning nuroƣan namliri (Pərwərdigar (Yaḥwəḥ), Huda (Əloḥim), Rəb (Adonay) katarlikilar) ayan kilinoƣandin keyin Məsiḥ kaysi namni uloroƣa ayan kiloƣan? U «Ata» əməsmu?
17:8 Yuḥ. 16:27.
17:10 «mən ularda xərəp taptim» — «ularda...» muxu yərdə kəzdə tutuloƣini bəlkim «Sən manga bərgən adəmlərdə..» bolsa kerək.
17:10 Yuḥ. 16:15.

lekin ular bu dunyada ḳaldi wə mən Sening yeningoɣa ketiwatimən. I mukəddəs Ata, Sən manga bərgən naming arḳilik ularni saḳlioɣinki, biz ikkimiz bir boloɣinimizdək, ularmu bir boloɣay.[11] [12] Mən ular bilən billə boloɣan waḳtimda, Sən manga bərgən naming bilən ularni saḳlidim ḥəm ḳooɣdidim; wə mukəddəs yazmilardiki bexarətning əməlgə axuruluxi yolida, ularning iqidin ḥalakətkə has boloɣan kixidin baxḳa birimu yoḳalmidi.[12] [13] Mana əmdi sening yeningoɣa barimən. Mening xadliḳim ularda tolup taxsun dəp, bu səzlərni dunyadiki waḳtimda səzlidim. [14] Mən ularoɣa səz-kalamingni tapxurdum. Mən bu dunyadin bolmioɣinimdək, ularmu bu dunyadin bolmioɣini üqün, bu dunyaning adəmliri ulardin nəprətlinidu.[13] [14] [15] Ularni bu dunyadin ayriwətkəysən dəp tiliməymən, bəlki ularni rəzil boloɣuqidin saḳlioɣaysən, dəp tiləymən.[15] [16] Mən bu dunyadin bolmioɣinimdək, ularmu bu dunyadin əməstur. [17] Ularni ḥəḳiḳət arḳilik Өzünggə mukəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən, qünki səz-kalaming ḥəḳiḳəttur.[16] [17] [18] Sən meni dunyaoɣa əwətkiningdək, mənmu ularni dunyaoɣa əwəttim.[18] [19] Ularmu ḥəḳiḳəttə mukəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun dəp, өzümni Sanga has ataymən.[19]

[20] Mən yaloɣuz ular üqünla əməs, yənə ularning səzi arḳilik manga etiḳad ḳilidioɣanlar üqünmu dua ḳilimən. [21] Ularning ḥəmmisi bir boloɣay; i Ata, Sən məndə, mən Səndə boloɣandək, ularmu Bizdə bir boloɣay; xundaḳ boloɣanda, bu dunyadikilər meni Sening əwətkənlikinggə ixinidu.[20] [21] [22] Sən manga ata ḳiloɣan xan-xərəpni ularoɣa ata ḳildimki, biz ikkimiz bir boloɣandək, ularmu bir boloɣay; [23] yəni mən ularda, sən məndə bolup, ular birliktə kamil ḳilinoɣay. Xu arḳilik bu dunyadikilər meni əwətkənlikingni ḥəm meni səyginingdək ularnimu səygənlikingni bilidu. [24] I Ata, Sən manga bərgənliringning ḥəmmisining mən boloɣan yərdə mən bilən birgə boluxini, xundaḳla mening xan-xəripimni, yəni Sən aləm apiridə boluxtin burun meni səygənliking üqün, manga bərgən xan-xərəpni ularning kərüxini halaymən.[22] [25] I ḥəḳḳaniy Ata, bu dunyadikilər seni tonumioɣan, əmma mən Seni tonuymən wə bularmu meni Sening əwətkənlikingni bildi.[23] [26] Wə mən Sening namingni ularoɣa ayan ḳildim wə yənə dawamlik ayan ḳilimən. Xuning bilən, Sening manga kərsətkən meḥir-muḥəbbiting ularda bolidu wə mənmu ularda bolay.[24]

Əysaning tutḳun ḳilinixi

Mat. 26:47-56; Mar. 14:43-50; Luka 22:47-53

18 [1] Əysa bularni eytḳandin keyin, muhlisliri bilən billə taxḳirioɣa qiḳip

17:11 «Sən manga bərgən naming arḳilik ularni saḳlioɣinki...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sən naming bilən manga tapxurup bərgənlərning Sanga boloɣan sadiḳlikini saḳlioɣinki,... ». Muxu yərdə «Sən manga tapxurup bərgən naming» bolsa yənila Huda'atining Өz Məsiḥigə insanlaroɣa əgitix üqün tapxuroɣan «Ata» (ibraniy tilida «Abba») degən ḳimmətlik namidur.

17:12 «Mən ular bilən billə boloɣan waḳtimda, Sən manga bərgən naming bilən ularni saḳlidim ḥəm ḳooɣdidim;...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Sening naming bilən ularni saḳlidim; Sən manga tapxurup bərgənlərning Sanga boloɣan sadiḳlikini ḳooɣdidim;... ». Bu «nam» yənila yuḳiriḳi izaḥatta eytḳinimizdək «Ata» bolsa kerəktur.

«ḥalakətkə has boloɣan kixi» — grek tilida «ḥalakətning ooɣli» degən səz bilən ipadilinidu, u Yəḥuda Ixḳariyotni kərsitidu, əlwəttə. Məsiḥkə satḳunluḳ ḳiloɣan kixining ḥalakətkə yüzlinixi tooɣruluḳ bexarətlər bəlkim «Zəb.» 41:9, 109:1-20 wə «Pənd.» 24:22 (LXX)ni өz iqigə alsa kerək.

17:12 Yəx. 8:18; Yuḥ. 6:39; 10:28; 18:9; Ibr. 2:13.

17:14 «mən bu dunyadin bolmioɣinimdək...» — yaki «mən bu dunyaoɣa mənsup bolmioɣinimdək...».

17:14 Yuḥ. 15:19.

17:15 «rəzil boloɣuqi» — Xəytan, Iblis.

17:17 «Ularni ḥəḳiḳət arḳilik Өzünggə mukəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən» — «Өzünggə mukəddəs ḳilip atioɣuzoɣaysən» grek tilida «mukəddəsləxtürgəysən» degən birla səz bilən ipadilinidu. Injilda ḥəm Təwratta «mukəddəs» degən səz «pak» ḥəm «Hudaoɣa alayitən ataloɣan» degən ikki uḳumni bildüridu.

17:17 Zəb. 119:142; Yuḥ. 8:4.

17:18 Yuḥ. 20:21.

17:19 «Ularmu ḥəḳiḳəttə mukəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun dəp...» — «mukəddəs ḳilinip Өzünggə atalsun» grek tilida «ularmu ḥəḳiḳəttə mukəddəsləxtürülsun» degən birla səz bilən ipadilinidu. Yuḳiriḳi izaḥatni kərüng.

17:19 1Kor. 1:2,30; 1Tes. 4:7.

17:21 Yuḥ. 10:38; 14:11; Gal. 3:28.

17:24 Yuḥ. 12:26; 14:3; Mar. 3:14

17:25 Yuḥ. 15:21; 16:3, 27; 17:8.

17:26 «mən Sening namingni ularoɣa ayan ḳildim» — 6-ayət wə uningdiki izaḥatni kərüng.

Kidron jiloɣisining u ḳetioɣa ətti. U yərdə bir baoɣqə bar idi. Əysa bilən muhlisliri u baoɣqigə kirdi.
2 Uningoɣa satḳunluḳ ḳilidioɣan Yəhudamu u yərni bilətti, qünki Əysa muhlisliri bilən pat-pat u yərdə yioɣilip olturatti. 3 Xuning bilən Yəhuda bir top Rim ləxkərliri bilən bax kahinlar ḥəm Pərisiylər əwətkən ḳarawullarni baxlap bu yərgə kəldi. Ularning ḳollirida panus, məx'əl wə ḳorallar bar idi.. 4 Əysa bexioɣa qüxidioɣanlarning ḥəmmisini bilip, ularning aldioɣa qiḳip:
— Kimni izdəysilər? — dəp soridi.
5 Nasarətlik Əysani, — dəp jawab berixti ular.
Əysa ularoɣa:
— Mana mən bolimən, — dedi.
(Uningoɣa satḳunluḳ ḳiloɣan Yəhudamu ularning arisida turatti). 6 Əysa: «Mana mən bolimən» dewidi, ular arḳisioɣa yenip yərgə yiḳilixti.. 7 Xuning bilən Əysa ulardin yənə bir ḳetim:
— Kimni izdəysilər? — dəp soridi.
— Nasarətlik Əysani, — deyixti ular.
8 Əysa: — Silərgə eyttimoɣu, mən xu bolimən. Əgər izdigininglar mən bolsam, bularni kətkili ḳoyunglar, — dedi.
9 Buning bilən əzining: «Ata, Sən manga bərgənlərdin ḥeqḳaysisini yittürmidim» degən səzi əməlgə axuruldi.
10 Simon Petrusning yenida bir ḳiliq boloɣaq, u xuan uni suoɣurup, bax kahinning qakirioɣa birni urup, ong ḳuliḳini xilip qüxürüwətti. Qakarning ismi Malkus idi.. 11 Əysa Petruska:
— Ḳiliqni oɣilapḳa sal! Ata manga tapxuroɣan ḳədəḥni iqməmdim? — dedi.

Əysaning Annasning aldioɣa elip berilip, sorak ḳilinixi

Mat. 26:57-58; Mar. 14:53-54; Luḳa 22:54

12 Xuning bilən, ləxkərlər topi bilən mingbexi ḥəm Yəhudiylarning ḳarawulliri Əysani tutup baoɣlaxti. 13 Andin uni aldi bilən Annasning aldioɣa elip berixti. Annas bolsa xu yili bax kahin bolup turoɣan Ḳayafaning ḳeynatisi idi.. 14 Burun Yəhudiy kengəxmisidikilərgə: «Pütün həlḳning ḥalak boluxining ornioɣa, birla adəmning ular üqün ḥalak boluxi yahxi» dəp məslihət bərgən kixi dəl xu Ḳayafa idi.

Petrusning Əysadin tenixi

Mat. 26:69-70; Mar. 14:66-68; Luḳa 22:55-57

15 Əmdi Simon Petrus bilən yənə bir muhlis Əysaning ḳəynidin əgixip baroɣanidi. U muhlis bax kahinoɣa tonux boloɣaqḳa, bax kahinning sariyioɣa Əysa bilən təng kirdi.
16 Lekin Petrus bolsa dərwazining sirtida ḳaldi. Xunga bax kahinoɣa tonux boloɣan ḥeliḳi muhlis taxḳirioɣa qiḳip, dərwaziwən ḳiz bilən səzlixip, Petrusni iqkirigə baxlap kirdi. 17 Dərwaziwən boloɣan xu dedək Petrustin:

18:1 «Əysa bularni eytḳandin keyin, muhlisliri bilən billə taxḳirioɣa qiḳip...» — muxu yərdiki «taxḳirioɣa qiḳip...» ziyapət boloɣan əydin yaki Yerusalem xəhirining əzidin qiḳixni bildüridu. Kidron wadisi bolsa xəhərning sirtida (xərḳ tərəptə) idi.
18:1 2Sam. 15:23; Mat. 26:36; Mar. 14:32; Luḳa 22:39.
18:3 Mat. 26:47; Mar. 14:43; Luḳa 22:47.
18:6 «Əysa: «Mana mən bolimən» dewidi, ular arḳisioɣa yenip yərgə yiḳilixti» — «Yuḥanna»diki baxḳa bəzi yərlərdiki «Mən bolimən» degən səz Hudaning «Mən əzəldin Bar Boloɣuqidurmən» degən namini bildüridu. Bizningqə muxu yərdə «Mana mən bolimən» degənmu xu mənini bildüridu; qünki angliɣuqilar uni anglapla «arḳilirioɣa yenip yərgə yiḳilixti».
18:9 «Buning bilən əzining ... səzi əməlgə axuruldi» — yaki «Buning bilən əzining ... səzi əməliyəttə ispatlandi». Bu səzlər asasən ḥəm 6:39 ḥəm 17:12də tepilidu.
18:9 Yuḥ. 6:39; 10:28; 17:12.
18:10 Mat. 26:51; Mar. 14:47; Luḳa 22:50.
18:11 «Ata manga tapxuroɣan ḳədəḥni iqməmdim?» — bu «ḳədəḥ» əzi tartix kerək boloɣan azab-oḳubətlərni kərsitidu. «Mat.» 26:39, «Mar.» 14:36 wə Luḳa» 22:42ni kerüng.
18:11 Mat. 20:22; 26:39.
18:13 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Luḳa 3:2; 22:54.
18:14 ««Pütün həlḳning ḥalak boluxining ornioɣa, birla adəmning ular üqün ḥalak boluxi yahxi» dəp məslihət bərgən kixi dəl xu Ḳayafa idi» — 11:49-50ni kerüng.
18:14 Yuḥ. 11:50.
18:15 «yənə bir muhlis...» — «yənə bir muhlis» grek tilida «ḥeliḳi muhlis». Yuḥanna bayanida pat-pat əzini namsiz kərsitip «ḥeliḳi muhlis» dəydu (18:16, 20:2, 3, 4 wə 8ni kerüng). **«U muhlis bax kahinoɣa tonux boloɣaqḳa...»** — alimlar namsiz «u muhlis»ni Yuḥanna dəp bilidu. Qünki uxbu bayanda boloɣandək u daim degüdək pəḳət «əz kəzüm bilən kərgənlirim»nila asas ḳilidu. 21:24ni kerüng.
18:15 Mat. 26:58; Mar. 14:54; Luḳa 22:54.

— Sənmu bu adəmning muhlisliridin əməsmu? — dəp soridi.
Yaḳ, əməs, — dedi Petrus.
18 Əmdi ḥawa sooɣuḳ boloɣanliḳi üqün, qakarlar wə ḳarawullar xahardin gülhan yaḳḳan bolup, uning qərisidə issinip turuxatti. Petrusmu ularning yenida turup issindi.

Bax kaḥin Annasning Əysani soraḳ ḳilixi

Mat. 26:59-66; Mar. 14:55-64; Luḳa 22:66-71

19 Bax kaḥin bolsa Əysadin muhlisliri toɣruluḳ wə təlimi toɣruluḳ soal soraxḳa baxlidi. 20 Əysa uningɣa jawabən mundaḳ bərdi:
— Mən həlḳ-aləm aldida axkara sөz ḳiloɣanmən, barliḳ Yəhudiylar yiɣilidioɣan sinagoglarda wə ibadəthanida daim təlim berip kəldim, mən yoxurun ḥeqnemə demidim. 21 Bularni nemixḳa məndin soraysən? Eytḳan sөzlirimni anglioɣanlardin sorioɣin; mana, ular nemə degənlikimni bilidu.
22 Əysa bu sөzlərni ḳiloɣanda, yenida turoɣan ḳarawullardin biri uni bir kaqat urup:
— Bax kaḥinoɣa muxundaḳ jawab ḳayturamsən? — dedi.
23 — Əgər yaman sөz ḳiloɣan bolsam, uning yaman ikənlikini kөpqilikning aldida kərsətkin. Əmma eytḳanlirim durus bolsa, meni nemə üqün urisən? — dedi Əysa uningɣa.
24 Buning bilən Annas uni baoɣlaḳliḳ peti bax kaḥin Ḳayafaoɣa yollidi.

Petrusning Əysadin yənə ikki ḳetim tenixi

Mat. 26:71-75; Mar. 14:69-72; Luḳa 22:58-62

25 Simon Petrus otning aldida issinip turuwatḳanidi. Yenidikilər:
— Sənmu uning muhlisliridin əməsmiding? — deyixti.
— Yaḳ, əməsmən, — dəp tandi Petrus.
26 U yərdə bax kaḥinning qakarliridin, Petrus ḳulaḳini kesip taxlioɣan kixigə tuoɣḳan birsi bar idi. U Petruskа:
— Baoɣqidə seni uning bilən billə kərgənidimoɣu?! — dedi.
27 Petrus yənə tandi. Dəl xu qaoɣda horaz qillidi.

Əysaning waliy Pilatus aldida soraḳ ḳilinixi

Mat. 27:1-2, 11-31; Mar. 15:1-20; Luḳa 23:1-25

28 Andin ular Əysani Ḳayafaning yenidin rimliḳ waliyning ordisioɣa elip kəldi (xu qaoɣda tang atḳanidi). Uni elip kəlgən Yəhudiylar bolsa өzimizni napak ḳilip buloɣimayli dəp, ordioɣa kirmidi. Bolmisa ətüp ketix ḥeytining dastihinidin oɣizalinalmaytti.
29 Xunga waliy Pilatus sirtḳa qiḳip, ularning aldioɣa berip ularoɣa:
— Bu adəmning üstidin nemə ərz ḳilisilər? — dəp soridi.

18:17 «Sənmu bu adəmning muhlisliridin əməsmu?» — «sən**mu**» degən sөz bəlkim birinqi muhlis өzining Əysaning muhlisi ikənlikini bu ḳizoɣa etirap ḳiloɣanliḳini kөrsitidu.
18:18 Mat. 26:69; Mar. 14:67; Luḳa 22:55.
18:20 Yuḥ. 7:26.
18:22 Yər. 20:2; Ros. 23:2.
18:24 «buning bilən Annas uni baoɣlaḳliḳ peti bax kaḥin Ḳayafaoɣa yollidi» — bu ayətkə ḳarioɣanda ikki bax kaḥin bar idi. 22-ayəttə Annasmu «bax kaḥin» deyilidu. Mumkinqiliki barki, ular nөwət boyiqə bax kaḥinliḳ wəzipisini ətəwatḳan. 19:21nimu kərüng.
18:24 Mat. 26:57; Mar. 14:53; Luḳa 22:54.

18:25 «yenidikilər» — grek tilida «ular».
18:25 Mat. 26:71; Mar. 14:69; Luḳa 22:58.
18:27 Yuḥ. 13:38.
18:28 «...Bolmisa ətüp ketix ḥeytining dastihinidin oɣizalinalmaytti» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḥeyti» bolsa «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḥesablinatti)ni kərsitidu. 19:14diki izaḥatni kərüng.
–«Өzimizni napak ḳilip buloɣimayli». Ularning kəzḳarixi: «Yəhudiy əməslərning өyigə kirsək bolmaydu; qünki ular bəlkim «napak bir nərsə» (məsilən bir jəsət yaki ölük nərsə)gə təgkən boluxi mumkin; biz ularoɣa təgsək ulardiki «napaklik» bizgimu yuḳturuluxi mumkin» degəndək idi. Demisəkmu, ular kөngül bəlgən bu «taḥarətlar» Təwrattiki muḳəddəs ḳanundiki «napaklik» tooɣruluḳ bəlgilimilərdin kөp exip kətkənidi. Ḳizik yeri xuki, ular «buloɣinix»tin ḳorkup өz «paklixini» buloɣimasliḳḳa ḳizoɣinliḳ bilən tirixḳini bilən, yənə Huda əwətkən Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni əltürüx aldida turatti.
18:28 Mat. 27:1; Mar. 15:1; Luḳa 22:66; 23:1.

30 Ular:
— Bu adəm jinayətqi bolmisa, uni sizgə tapxurmioɣan bolattuk, — dəp jawab berixti..
31 — Uni əzünglar elip ketip, əz ɣanununglar boyiqə ḥəküm qiḳiringlar! — dedi Pilatus ularoɣa.
Yəhudiylar:
— Bizning ḥeqkimni əlümgə məḥkum ḳilix ḥoḳuḳimiz yoḳ tursa, — deyixti.
32 Bu ixlar Əysaning əzi ɣandaḳ əlüm bilən əlüdioɣini tooɣrisidiki aldin eytḳan bexarətlik səzining əməlgə axuruluxi üqün yüz bərdi..
33 Andin Pilatus yənə ordisioɣa kirip, Əysani qaḳirtip, uningdin:
— Sən Yəhudiylarning padixaḥimu? — dəp soridi..
34 Əysa uningoɣa:
— Bu soalni əzüng sorawataməsən, yaki baxḳilar mən tooɣruluḳ sanga xundaḳ eytḳanmu? — dedi.
35 — Mən bir Yəhudiymu?! Seni manga tapxuroɣanlar əz həlḳing wə bax kaḥinlaroɣu! Nemə jinayət ətküzgəniding? — dedi Pilatus..
36 Əysa jawabən: — Mening padixaḥliḳim bu dunyaoɣa təwə əməstur. Əgər bu dunyaoɣa təwə boloɣan bolsa, hizmətqilirim mening Yəhudiylaroɣa tapxurulmasliḳim üqün jəng ḳiliwatḳan bolatti. Ḥalbuki, mening padixaḥliḳim bu yərgə təwə əməstur, — dedi..
37 Xunga Pilatus uningoɣa:
— Undaḳta, sən padixaḥmu? — dedi.
Əysa jawabən: — Xundaḳ, eytḳiningdək, padixaḥmən. Mən xuningoɣa tuoɣuloɣanmən, wə xuningoɣa dunyaoɣa kəldim: — ḥəḳiḳətkə guwaḥliḳ berixim üqündin ibarəttur. Ḥəḳiḳətkə təwə boloɣan ḥərbir kixi bolsa mening awazimoɣa ḳulaḳ salidu, — dedi..
38 Pilatus uningdin:
— «Ḥəḳiḳət» degən nemə? — dəp soridi.
Pilatus muxularni dəp, yənə taxḳirioɣa, Yəhudiylarning aldioɣa qiḳip ularoɣa:
— Mən uningdin ḥeqḳandaḳ jinayət tapalmidim.. 39 Lekin ḥər yili ətüp ketix ḥeytida silər üqün məḥbuslardin birni ḳoyup berix ḳaidəm bar. Xunga bu «Yəhudiylarning padixaḥi»ni silərgə ḳoyup beriximni halamsilər? — dedi..
40 Ularning ḥəmmisi jawab berip:
— Bu adəmni əməs, Barabbasni ḳoyup bering! — dəp ḳiyḳas-sürən selixti (Barabbas bolsa bir ḳaraḳqi idi)..

Əysaning əlümgə ḥəküm ḳilinixi

19 1 Xuning bilən, Pilatus Əysani elip berip ḳamqilatti.. 2 Ləxkərlər tikənlik xahlarni ərüp, bir taj yasap, uning bexioɣa kiydürüxti wə uningoɣa xaḥanə səsün rənglik bir ton kiydürüp, 3 uning aldioɣa kelip:
— Yaxioɣayla, i Yəhudiylarning «padixaḥi»! — dəp məshirə ḳilixip, uning yüzigə ḳaytaḳayta kaqat saldi.
4 Pilatus bolsa yənə ordisidin qiḳip, halayiḳḳa:
— Mana! Uningdin ḥeqḳandaḳ jinayət tapalmioɣanliḳimni bilixinglar üqün, uni silərning aldinglaroɣa elip qiḳtim, — dedi.

18:30 «bu adəm jinayətqi bolmisa...» — yaki «bu adəm rəzil ḳiloɣuqi bolmisa...».

18:32 «Bu ixlar Əysaning əzi ɣandaḳ əlüm bilən əlüdioɣini tooɣrisidiki aldin eytḳan bexarətlik səzining əməlgə axuruluxi üqün yüz bərdi» — oḳurmənlərning esidə barki, Məsiḥ birnəqqə ḳetim Yəhudiy həlḳining əzini əltürüx üqün etiḳadsiz Yəhudiy əməslərning ḳolioɣa tapxuridioɣanliḳini wə xuningdək əzining rimliḳlar ijad ḳiloɣan kresttə əlidioɣanliḳini eytḳanidi (məsilən, «Mat.» 20:19, 26:2, «Luḳa» 18:32-33, «Yuḥ.» 3:14, 12:32-33).

18:32 Mat. 20:19; Yuḥ. 12:32.

18:33 Mat. 27:11; Mar. 15:2; Luḳa 23:3.

18:35 «mən bir Yəhudiymu?» — Pilatusning bu səzi: «Mən Yəhudiy əməs, həlḳing sən tooɣruluḳ birnemə demigən bolsa, mənmu ḥeqnemə deməymənoɣu!» degən puriḳi bar soaldur.

18:36 «Mening padixaḥliḳim bu dunyaoɣa təwə əməstur» — yaki «mening padixaḥliḳim bu dunyadin əməstur».

18:36 Yuḥ. 6:15; 1Tim. 6:13.

18:37 «Xundaḳ, eytḳiningdək» —Əysaning bu jawabning grek tilida «Xundaḳ, lekin aḥwal dəl sening oylioɣiningdək əməs» degən puriḳi qiḳidu.

18:38 Mat. 27:24; Luḳa 23:4.

18:39 «...məḥbuslardin birni ḳoyup berix ḳaidəm bar» — yaki: «...məḥbuslardin birni ḳoyup berix bir aditim bar».

18:39 Mat. 27:15; Mar. 15:6; Luḳa 23:17.

18:40 Mat. 27:16; Mar. 15:7; Luḳa 23:19; Ros. 3:1.

19:1 «Xuning bilən, Pilatus Əysani elip berip ḳamqilatti» — muxu hil «ḳamqilax» adəttə krestlinixtin awwalḳi jaza idi. Jaza əswabi təmür yaki səngək parqiliri baoɣlaḳlix nəqqə tanilix ḳamqa idi. Bu jazaning əzi xunqə eoɣirki, jazalanoɣuqi gaḥi waḳitlarda tehi krestlənməy turupla, uningdin əlüp ketətti.

19:1 Mat. 27:26; Mar. 15:15.

5 Buning bilən Əysa bexioŋa tikənlik taj wə uqisioŋa səsün ton kiygüzülgən ḥalda taxkirioŋa elip qikildi. Pilatus ularoŋa:
— Karanglar, u adəmgə! — dedi.
6 Bax kaḥinlar wə karawullar uni kərüp:
— Uni krestləng, krestləng! — dəp warkiraxti.
Pilatus ularoŋa: — Uni elip berip əzünglar krestlənglar! Qünki mən uningdin ḥeqkandak jinayət tapalmidim! — dedi.
7 Yəhudiylar uningoŋa jawabən:
— Bizdə xundak bir kanun bar. Xu kanunimizoŋa asasən u ələmgə məḥkum kilinixi kerək, qünki u əzini Hudaning Ooŋli dəp atiwaldi.
8 Pilatus bu səzni anglap tehimu korkup,
9 yənə ordisioŋa kirip, Əysadin:
— Sən zadi kəyərdin kəlgən? — dəp soridi.
Lekin Əysa uningoŋa jawab bərmidi.
10 Xunga Pilatus uningoŋa: — Sən manga gəp kilmamsən? Seni koyup berixkə ḥokukum barlikini, xundakla krestləxkimu ḥokukum barlikini bilməmsən? — dedi.
11 Əysa jawabən: — Sanga ərxtin berilmigən bolsa, mening üstümdin ḥeqkandak ḥokukung bolmioŋan bolatti. Xuning üqün meni sanga tapxurup bərgən adəmning gunaḥi tehimu eoŋirdur, — dedi.
12 Xu qaoŋdin tartip, Pilatus uni koyuwetixkə amal izdəytti. Lekin Yəhudiylar warkirixip:
— Bu adəmni koyuwətsingiz, siz Kəysərning dosti bolmioŋan bolisiz! Əzini padixaḥ degən ḥərbir kixi Kəysərgə karxi qikkan bolidu! — dəp kukan selixti.
13 Pilatus bu səzlərni anglap, Əysani taxkirioŋa qikardi wə «tax tahtaylik ḥoyla» dəp ataloŋan, ibraniy tilida «Gabbata» dəp ataloŋan yərdə «sorak təḥti»gə olturdi 14 (u wakit ətüp ketix ḥeytining təyyarlik künining altinqi saiti ətrapida idi). Pilatus Yəhudiylaroŋa:
Mana bu silərning padixaḥinglardur! — dedi.
15 Lekin ular warkirixip: — Yokiting, yokiting, uni krestləng! — dedi.
Pilatus ularoŋa: — Meni padixaḥinglarni krestligin, dəmsilər? — dedi.
Bax kaḥinlar jawabən:
— Kəysərdin baxka ḥeqkandak padixaḥimiz yoktur! — dəp towlaxti.
Buning bilən Pilatus uni krestləxkə ularoŋa tapxurup bərdi.

Əysaning krestlinixi

Mat. 27:32-44; Mar. 15:21-32; Luka 23:26-39

16-17 Ləxkərlər Əysani elip mangdi. U əz krestini yüdüp, «Bax səngək jayi» (ibraniy tilida «Golgota») degən yərgə bardi. 18 Ular uni xu yərdə yənə ikki kixi bilən təng krestkə tartti; bu təripidə birsi, u təripidə birsi wə Əysa ularning otturisida krestkə tartildi.
19 Pilatus tahtioŋa elan yezip krestkə bekitip koydi. Uningoŋa: — «Nasarətlik Əysa —

19:5 «Karanglar, u adəmgə!» — Pilatus muxu yərdə bilmigən ḥalda Zəkəriya pəyoŋəmbərning xu bexaritini aoŋzioŋa aloŋan idi: «Karanglar, «Xah» dəp ataloŋan adəm!» («Zək.» 3:8, 6:12).

19:7 Law. 24:16; Yuḥ. 5:18; 10:3.

19:8 «Pilatus bu səzni anglap tehimu korkup,...» — Pilatus nemixka korkti? Əgər birsi əzini rimlik imperator Kəysərgə barawər kilip «Mən Hudaning Ooŋli desə, «Kəysərning düxmini» dəp ḥesablinixi mumkin; xunga gərqə uning Əysani koyuwətküsi bolsimu, yənila xundak kilixtin korkatti. U yənə bir tərəptin, yəni ayalining Əysa tooŋruluk agaḥlanduruxidin korkiximu mumkin idi («Mat.» 27:19).

19:11 «Sanga ərxtin berilmigən bolsa, mening üstümdin ḥeqkandak ḥokukung bolmioŋan bolatti» — «ərxtin» degən səz grek tilida «yukiridin». Muxu yərdə xübḥisizki, ərxning əzini kərsitidu. **«... meni sanga tapxurup bərgən adəm»** — muxu yərdə Yəhuda əməs, bəlki bax kaḥin Kayafa idi. Kayafa Yəhudiylarning əzlirining Kutkuzoŋuqi-Məsiḥini etikadsiz rimlikларoŋa tapxuroŋanda, əməliyəttə u pütkül Yəhudiy həlkining wəkili boloŋanidi.

19:12 «Bu adəmni koyuwətsingiz, siz Kəysərning dosti bolmioŋan bolisiz!» — «Kəysər» Rim imperatorining unwani. «Kəysərning dosti» — bu məhsus bir unwan idi. Pilatus bəlkim ming təsliktə xu alaḥidə unwanoŋa erixkən boluxi mumkin. U yənə xundak yukiri unwandin məḥrum boluxtin intayin korkatti.

19:12 Ros. 17:7.

19:14 «u wakit ətüp ketix ḥeytining təyyarlik künining altinqi saiti ətrapida idi» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḥeyti» bolsa «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḥesablinatti)ni kərsitidu. Bu kündiki ḥeyt «Qagigaḥ» dəp atilatti («Kan.» 16:1-13, «2Tar.» 35:1, 2, 6 wə 18ni kərüng).
–«Altinqi saət» baxka izahatlirimizda eytkinimizdək, Rim wakitini kərsitidu. Bu ətigən saət altə idi.

19:15 Yar. 49:10.

19:16-17 Mat. 27:26; Mar. 15:22; Luka 23:24,25; Mat. 27:31, 33; Mar. 15:22; Luka 23:26, 33.

Yəhudiylarning padixaḥi» dəp yeziloɣanidi.
20 Əysa krestlinidioɣan yər xəḥərgə yekin
boloɣaqka, nuroɣun Yəhudiylar tahtidiki
səzlərni okudi. Tahtidiki səzlər ibraniyqə,
latinqə wə grekqə yezikta yeziloɣanidi.
21 Xunga Yəhudiylarning bax kaḥinliri
Pilatuska:
— «Yəhudiylarning padixaḥi» dəp yazmang,
bəlki «U əzini mən Yəhudiylarning padixaḥi,
degən» dəp yezing, — deyixti.
22 Birak Pilatus jawabən:
— Yazidioɣanni yezip boldum! — dedi.
23 Ləxkərlər Əysani krestligəndin keyin,
uning kiyimlirini elip, tətkə bəlüp, ḥərbir
ləxkər bir ülüxtin elixti; ular ḥəm iqidiki
uzun kənglaknimu elixti; lekin bu kənglək
tikilmigən, üstidin ayioɣioɣiqə bir pütün
tokuloɣanidi. 24 Xuning üqün ləxkərlər bir-
birigə:
— Buni yirtmayli, bəlki qək tartixayli, kimgə
qikşa xu alsun, — deyixti.
Bu ixlar mukəddəs yazmilardiki munu səzlər
əməlgə axurulux üqün yüz bərdi: —

«Ular mening kiyimlirimni əz arisida üləxti,
Mening kənglikimgə erixix üqün qək tax-
laxti».

Dərwəkə, ləxkərlər xundak kilixti.
25 Əysaning krestining yenida anisi,
anisining singlisi, Klopasning ayali Məryəm
wə Magdallik Məryəmlər turatti. 26 Əysa
anisi bilən əzi səyidioɣan muhlisining birgə
turoɣanlikini kərüp, anisioɣa:
— I hanim, mana sening ooɣlung! — dedi.
27 Andin u bu muhliska:
— Mana sening anang! — dedi.
Xundin etibarən, u muhlis uni əzining əyidə
turoɣuzdi.

Əysaning ələmi

Mat. 27:45-56; Mar. 15:33-41; Luka 23:44-49

28 Andin Əysa ḥəmmə ixlarning tamam
boloɣinini bilip (mukəddəs yazmilardiki
bexarət əməlgə axurulux üqün):
— Ussap kəttim! — dedi.
29 U yərdə sirkə xarab bilən tolduruloɣan bir
koza bar idi. Ular bir parqə bulutni sirkə
xarabka qilap, bir lepəkgül oɣlioɣa baoɣlap,
Əysaning aoɣzioɣa tənglidi. 30 Əysa sirkə xa-
rabni iqkəndin keyin:
— Tamam boldi! — dedi-də, bexini təwən
kilip, roḥini tapxurup bərdi.

Əysaning bikinioɣa nəyzə sanjilixi

31 U küni ətüp ketix ḥeytining təyyarlik küni
boloɣaqka, krestləngənlərning jəsətlirini
xabat künidə kresttə kaldururmaslik üqün
(xabat küni «uluoɣ kün» ḥesablanoɣaqka)
Yəhudiylar Pilatustin krestləngənlərning
putlirini qekip andin jəsətlirini krest-
tin tezrək qüxürüwetixni tələp kildi.

19:19 Mat. 27:37; Mar. 15:26; Luka 23:38.

19:23 Mat. 27:35; Mar. 15:24; Luka 23:34.

19:24 «Mening kənglikim» — baxka birhil tərjimisi: «mening qapinim». Zəburda («Zəb.» 22:15) ibraniy tili boyiqə «qapan» yaki «kənglək»ni kərsitidu. **«Ular mening kiyimlirimni əz arisida üləxti, mening kənglikimgə erixix üqün qək taxlaxti»** — «Zəb.» 22:15.

19:24 Zəb. 22:18

19:25 «Əysaning krestining yenida anisi, anisining singlisi, Klopasning ayali Məryəm wə Magdallik Məryəmlər turatti» — bu ayətni «Mat.» 27:56 bilən birləxtürüp karioɣanda, «Əysaning anisining singlisi», yəni Məryəmning singlisi bolsa Zəbədiyning ayali, xundakla rosullardin Yuḥanna bilən Yakupning anisi bolux mumkinqiliki bardur. «Mar.» 15:40də u «Salomi» dəp atilidu.

19:25 Mat. 27:55; Mar. 15:40; Luka 23:49.

19:26 «Əysa anisi bilən əzi səyidioɣan muhlisining birgə turoɣanlikini kərüp...» — «əzi səyidioɣan muhlisi» bəlkim bu bayanning muəllipi Yuḥanna boluxi mumkin. «Kirix səz»imizni kərüng.

19:28 «Əysa ḥəmmə ixlarning tamam boloɣinini bilip mukəddəs yazmilardiki bexarət əməlgə axurulux üqün: — Ussap kəttim! — dedi» — «Zəb.» 22:15, 31- yaki 69:21ni kərüng.

19:28 Zəb. 22:15; 69:21

19:30 «Əysa... bexini təwən kilip, roḥini tapxurup bərdi» — Əysa «bexini təwən qüxürdi» andin, «roḥini tapxurup bərdi». Adəttiki adəm bolsa, awwal «roḥini beridu» **andin** «bexini təwən qüxüridu». Demək, Əysa əzi ələxining dəkikisini talliwaldi, əzlükidin əldi (10:17-18ni kərüng).

19:31 «U küni ətüp ketix ḥeytining təyyarlik küni boloɣaqka,...» — muxu ayəttiki «ətüp ketix ḥeyti» bolsa «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni (yəni birhil «xabat küni» dəp ḥesablinatti). 14-ayət wə izaḥatini kərüng.

–Yukirida eytkinimizdək, «petir nan ḥeyti»ning birinqi küni «xabat küni» dəp ḥesablinatti. Xuningdək bu küni adəttiki bir xabat küni (ḥəptining yəttinqi küni, yəni xənbə küni) boloɣan buloximu mumkin. Ikki tərəptin «xabat» küni boloɣaqka, bəlkim «uluoɣ kün» deyilixi

32 Xuning bilən ləxkərlər berip Əysa bilən
billə krestləngən birinqi andin ikkinqi
adəmning putlirini qaḳti. 33 Lekin Əysaoŋa
kəlgəndə, uning allikaqan əlgənlikini kərdi,
xuning bilən uning putini qaḳmidi. 34 Əmma
ləxkərlərdin biri uning biḳinioŋa nəyzini san-
jiwidi, xuan ḳan wə su ekip qikti.
35 Buni kərgüqi silərning ixinixinglar üqün
guwaḥlik beridu; kərgüqining guwaḥliki
ḥaḳtur, u əzining eytḳanlirini ḥaḳ dəp bi-
lidu. 36-37 Bu ixlarning ḥəmmisi muḳəddəs
yazmilarda: «Uning bir tal səngikimu sun-
durulmaydu» wə yənə bir bexarəttə: «Ular
əzliri sanjioŋan adəmgə ḳaraydu» dəp al-
din eytiloŋanlarni əməlgə axurux üqün yüz
bərdi.

Əysaning dəpnə ḳilinixi

Mat. 27:57-61; Mar. 15:42-47; Luḳa 23:50-56

38 Bu ixlardin keyin, Arimatiyalik Yüsüp Pi-
latustin Əysaning jəsitini elip ketixni tələp
ḳildi (Yüsüp Əysaning muhlisliridin idi, lekin
Yəhudiylardin ḳorkḳini üqün buni məhpiy
tutatti); Pilatus ruhsət bərdi, xuning bilən
Yüsüp berip Əysaning jəsitini elip kətti.
39 Burun bir keqisi Əysaning yenioŋa kəlgən
ḥəliḳi Nikodimmu murməkki bilən səbrə
arilaxturuloŋan huxbuy dora-dərmandin yüz
jingqə elip, uning bilən billə kəldi.. 40 Ikkiylən
Əysaning jəsitini Yəhudiylarning dəpnə
ḳilix aditi boyiqə dora-dərmanlarni qeqip,
kanap rəhtlər bilən orap kepənlidi. 41 Əysa
krestləngən yərdə bir baoŋ bolup, baoŋning
iqidə tehi ḥeqkim yərlənmigən yengi bir
box yərlik bar idi.. 42 Bu Yəhudiylarning
ḥeytining təyyarliḳ küni boloŋaqḳa ḥəm bu
yərlik yeḳin jayda boloŋanliḳi üqün, ular
Əysani xu yərlikkə ḳoydi.

Əysaning tirilixi

Mat. 28:1-10; Mar. 16:1-8; Luḳa 24:1-12

20 1 Ḥəptining birinqi küni tang səḥər,
Magdallik Məryəm kəbrigə bardi wə
kəbrining aoŋzidiki taxning eliwetilgənlikini
kərdi.. 2 Xunga u yügürginiqə kelip Simon
Petrus wə Əysa səygən ḥeliḳi muhlisning
yenioŋa kelip, ularoŋa:
— Ular Rəbni kəbridin yətkiwetiptu, uni
kəyərgə ḳoyoŋinini bilmiduḳ! — dedi.
3 Petrus bilən ḥeliḳi muhlis taxḳirioŋa qikip,
kəbrigə ḳarap yol aldi.. 4 Ikkiylən təng
yügürüp mangdi, lekin ḥeliḳi muhlis Pe-

---

mumkin idi. **«krestləngənlərning jəsətlirini xabat künidə kresttə ḳaldururmasliḳ üqün xabat küni «uluoŋ kün» ḥesablanoŋaqḳa Yəhudiylar Pilatustin krestləngənlərning putlirini qeḳip andin jəsətlirini kresttin tezrək qüxürüwetixni tələp ḳildi»** — «Ḳan.» 21:22-23 wə «Yəxua» 8:29də Yəhudiy həlḳi üqün bekitilgən ḳanun boyiqə, əlüm jazasi berilgən birsining jəsiti tüwrük yaki dərəhtə kəqkiqə esiḳliḳ turmasliḳi kerək idi; bolmisa «zemininglar napak bolidu» dəp bekitiligən. Krestkə tartiloŋanlar bəzi waḳitlarda ikki-üq kün esiloŋandin keyinla elətti. Əgər putiliri sunuloŋan bolsa, kəksini toluḳ kətürəlməsliki tüpəylidin nəpəs alalmay tezla elətti.

19:34 «Əmma ləxkərlərdin biri uning biḳinioŋa nəyzini sanjiwidi, xuan ḳan wə su ekip qikti» — «1Yuḥ.» 5:6-8ni kərüng. «Ḳan wə su»ning təng qikixi adəmning ḥəḳiḳiy əlgənlikini kərsitidu.

19:36-37 «Uning bir tal səngikimu sundurulmaydu» — «Mis.» 12:10, (LXX) , 12:46, «Qəl.» 9:12, «Zəb.» 34:20.

«Ular əzliri sanjioŋan adəmgə ḳaraydu» — «Zək.» 12:10.

19:36-37 Mis. 12:46; Qəl. 9:12; Zəb. 34:20; Zək. 12:10.

19:38 Mat. 27:57; Mar. 15:42; Luḳa 23:50; Yuḥ. 12:42.

19:39 «Burun bir keqisi Əysaning yenioŋa kəlgən ḥeliḳi Nikodim» — «Yuḥ.» 3:1-15ni kərüng. **«murməkki bilən səbrə arilaxturuloŋan huxbuy dora-dərmandin yüz jingqə elip,...»** — xu qaoŋdiki «jing» bəlkim 0.325 kilogram idi, xunga dora-dərmanlar 32 kiloqə idi.

19:39 Yuḥ. 3:1; 7:50.

19:41 «baoŋning iqidə tehi ḥeqkim yərlənmigən yengi bir box yərlik bar idi» — Injildiki baxḳa bayanlardin eniḳki, bu kəbrə (yərlik) tax əngkür idi. «Ḥeqkim xu yərgə ḳoyulmioŋan» boloŋaqḳa, xu yər Təwrat ḳanuni boyiqə pütünləy «pakiz bir jay» (ḥeq əlük tegip baḳmioŋan) dəp ḥesablinatti.

19:42 «Yəhudiylarning ḥeytining təyyarliḳ küni boloŋaqḳa,...» — «ḥeyt» bolsa «petir nan ḥeyti». Uning birinqi küni bilən xabat küni ohxaxla xu küni kəq saət 6-də baxlinatti, xunga tezrək dəpnə ḳilinix kerək idi.

20:1 «ḥəptining birinqi küni» — yəni yəkxənbə küni.

«Magdallik Məryəm... kəbrining aoŋzidiki taxning eliwetilgənlikini kərdi» — kəbrə əngkür idi («Mat.» 27:60, «Luḳa» 23:53).

20:1 Mat. 28:1; Mar. 16:1; Luḳa 24:1.

20:2 «Ular Rəbni kəbridin yətkiwetiptu, uni kəyərgə ḳoyoŋinini bilmiduḳ!» — muxu ayəttiki «biz» ispatlayduki, Injildiki baxḳa «bayanlar»da eytiloŋandək, əslidə Məryəm bilən billə yənə baxḳa ayallarmu bar idi («Mat.» 28:1, «Mar.» 16:1-2. «Luḳa» 23:54-24:1ni kərüng).

20:2 Yuḥ. 13:23; 21:7,20.

20:3 Luḳa 24:12.

trustin tez yügürüp, kəbrigə birinqi bolup yetip bardi. 5 U engixip iqigə karap, kanap kepənlərning u yərdə yeyiklik turoɣanlikini kərdi, lekin iqkirigə kirmidi.. 6 Uningoɣa əgixip kəlgən Simon Petrus yetip kelip, kəbrigə kirdi wə u yərdə yeyiklik turoɣan kanap kepənlərni, 7 xundakla Əysaning bexioɣa oraloɣan yaoɣlikɴimu kərdi. Yaoɣlik kepənlər bilən bir yərdə əməs, bəlki ayrim yərdə yəgəklik turatti..
8 Andin kəbrigə awwal kəlgən ɧelikɨ muhlismu kəbrigə kirip, əɧwalni kərüp ixəndi. 9 (qünki ular uning ölümdin kayta tirilixining mukərrərliki ɧəkkidə mukəddəs yazmilardiki bexarətni tehiqə qüxənməytti).. 10 Xuning bilən ikkiylən əz turaloɣulirioɣa kaytixti..

Əysaning Magdallik Məryəmgə kərünüxi

Mar. 16:9-11

11 Əmma Məryəm bolsa kəbrining sirtida turup yioɣlawatatti. U yioɣlap turup kəbrining iqigə engixip kariwidi,.. 12 mana ak kiyim kiygən ikki pərixtə turatti; ularning biri Əysaning jəsiti koyuloɣan yərning bax təripidə, yənə biri ayaoɣ təripidə olturatti.
13 Ular Məryəmdin:
— Hanim, nemixka yioɣlaysən? — dəp soridi.
— Rəbbimni elip ketiptu, uni nəgə koyoɣanlikini bilələməywatimən, — dedi u ularoɣa.
14 U xu sözlərni kilipla, kəynigə buruluwidi, Əysaning xu yərdə turoɣanlikini kərdi. Lekin u uning Əysa ikənlikini bilmidi..
15 Əysa uningdin — Hanim, nemixka yioɣlaysən, kimni izdəysən? — dəp soridi.
Məryəm uni baoɣwən xu, dəp oylap:
— Təksir, əgər uni siz xu yərdin yətkiwətkən bolsingiz, kəyərgə koyoɣanlikingizni eytip bərgəysiz. Mən uni elip ketimən, — dedi.
16 Məryəm! — dedi Əysa uningoɣa.
Məryəm burulupla, ibraniy tilida:
— Rabboni! — dedi (bu səz «ustaz» degən mənidə).
17 Əysa uningoɣa: — Manga esilmioɣin! Qünki mən tehi atamning yenioɣa qikmidim. Berip kerindaxlirimoɣa: Meni «Silərningmu Atanglarning, yəni mening Atamning, silərning Hudayinglarning, yəni mening Hudayimning yenioɣa qikimən!» dəydu, — dəp yətküzgin, dedi..
18 Xuning bilən Magdallik Məryəm muhlislarning yenioɣa berip, ularoɣa: «Rəbni kərdüm!» dedi wə xundakla Əysa əzigə eytkan u sözlərni ularoɣa yətküzdi..

Əysaning muhlislirioɣa kərünüxi

Mat. 28:16-20; Mar. 16:14-18; Luka 24:36-49

19 Xu küni kəqtə, yəni ɧəptining birinqi küni kəqtə, Yəɧudiylardin korkkanlikɨ üqün muhlislar yioɣiloɣan əydə ixiklirini ɧim takɨwaloɣanidi; xu wakitta, Əysa kelip ularning otturisida kərünüp, ərə turoɣan ɧalda ularoɣa:

20:5 Yuḥ. 19:40.
20:7 Yuḥ. 11:44.
20:8 «Andin kəbrigə awwal kəlgən ɧelikɨ muhlismu kəbrigə kirip, əɧwalni kərüp ixəndi» — «ɧelikɨ muhlis» (Yuḥanna) nemigə ixəndi? U xu kepənlərni wə yaoɣlikning xundak rətlik koyuloɣanlikini kərüp, Əysaning jəsitini ɧeqkim ooɣrilimidi, bəlki u qokum ölümdin tirildi, dəp ixəndi.
20:9 «uning ölümdin kayta tirilixi..» — grek tilida «uning ölgənlərning arisidin tirilixi...». **«uning ölümdin kayta tirilixining mukərrərliki ɧəkkidə mukəddəs yazmilardiki bexarət...»** — biz baxka yərlərdə kərsətkinimizdək, Təwrat-Zəburda Məsiɧning ölümdin tirilixini kərsitidioɣan nuroɣun bexarətlər bardur.
20:9 Zəb. 16:10; Ros. 2:25,31; 13:35.
20:10 «Xuning bilən ikkiylən əz turaloɣulirioɣa kaytixti» — «əz turaloɣulirioɣa» grek tilida «əzliriningkiga» yaki «əzliriningkilərgə».
20:11 Mat. 28:1; Mar. 16:5; Luka 24:4.
20:14 Mat. 28:9; Mar. 16:9.
20:17 «Əysa uningoɣa: — Manga esilmioɣin!.. *dedi***»** — «manga esilmioɣin!» yaki «manga kol təgküzüwərmə». Keyinki sözlər buning mənisining «esilmioɣin» ikənlikini enik kərsitidu. **«Berip kerindaxlirimoɣa: Meni «Silərningmu atanglarning, yəni mening atamning, silərning Hudayinglarning, yəni mening Hudayimning yenioɣa qikimən!» dəydu, — dəp yətküzgin»** — Əysaning Magdallik Məryəmgə kərünüxi tooɣruluk wə uningoɣa eytkan bu muɧim sözliri tooɣruluk «koxumqə söz»imizdə azrak tohtilimiz.
20:17 Zəb. 22:22; Mat. 28:10; Yuḥ. 16:2; Ibr. 2:11.
20:18 Mat. 28:8; Mar. 16:10; Luka 24:9.

— Silərgə aman-hatirjəmlik boloŋay! — dedi.. 20 Buni dəp, ḳollirini wə biḳinini ularoŋa kərsətti. Xuning bilən muhlislar Rəbni kərginidin xadlandi.. 21 Xunga Əysa ularoŋa yənə:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloŋay! Ata meni əwətkinidək, mənmu silərni əwətimən, — dedi..
22 Bu səzni eytḳandin keyin, u ularning üstigə bir püwləp:
— Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilinglar. 23 Kimning gunaḥlirini kəqürsənglar, uning gunaḥi kəqürüm ḳilinidu; kimning gunaḥlirini tutuwalsanglar, xuning gunaḥi tutuwelinidu! — dedi..

Əysaning Tomaskə kərünüxi

24 Əmma on ikkiylənning biri, yəni «ḳoxkezək» dəp ataloŋan Tomas Əysa kəlgəndə ularning yenida əməs idi.. 25 Xunga baxḳa muhlislar uningoŋa:
— Biz Rəbni kərduḳ! — deyixti. Lekin Tomas ularoŋa:
— Uning ḳollirida mihlarning izini kərmigüqə, mihlarning izioŋa əz barmiḳimni wə biḳinioŋa əz ḳolumni tiḳip baḳmioŋuqə, ḥərgiz ixənməymən, — dedi.
26 Səkkiz kündin keyin, muhlislar yənə xu əy iqidə jəm boloŋanda, Tomasmu ular bilən billə idi. Ixiklər taḳaḳlik tursimu, Əysa kelip ularning arisida turup:
— Silərgə aman-hatirjəmlik boloŋay! — dedi.
27 Andin u Tomaskə:
— Barmiḳingni bu yərgə təgküzüp, ḳollirimoŋa ḳara. Ḳolungni uzitip, biḳinimoŋa tiḳip, gumanda bolmay, ixəngüqi boloŋin! — dedi..
28 Tomas uningoŋa: — Mening Rəbbim ḥəm mening Hudayimsən! — dəp jawab bərdi..
29 Əysa uningoŋa:
— Meni kərgənliking üqün ixənding. Kərməy turup ixəngüqilər bəhtliktur! — dedi..

Uxbu kitabning məḳsiti

30 Əysa muhlislirining aldida bu kitabta hatirilənmigən baxḳa nuroŋun məjizilik alamətlərnimu kərsətti.. 31 Lekin muxular silərni Əysaning Məsiḥ, xundaḳla Hudaning Ooŋli ikənlikigə ixənsun ḥəm bu arḳilik uningoŋa etiḳad ḳilip, uning nami arḳilik ḥayatlikḳa erixsun, dəp yezildi.

Əysaning yəttə muhlisioŋa kərünüxi

21 1 Bu ixlardin keyin, Əysa Tiberiyas dengizining boyida muhlisliroŋa yənə bir ḳetim kəründi. Uning bu ḳetimḳi kərünüxi mundaḳ boldi:. 2 Simon Petrus, «ḳoxkezək» dəp ataloŋan Tomas, Galiliyədiki Kanalik Nataniyəl, Zəbədiyning ooŋulliri wə baxḳa ikki muhlis billə idi.. 3 Simon Petrus:
Mən belik tutḳili barimən, — dedi.
Kəpqilik:
Bizmu sən bilən billə barimiz, — deyixti.
Ular taxḳirioŋa qiḳip, kemigə olturdi, lekin

20:19 «Silərgə hatirjəmlik boloŋay» — ibraniy tilida «Xalom ələyḳum!» degən səz bilən ipadilinidu, ərəb tilida «assalamuələykum».
20:19 Mar. 16:14; Luḳa 24:36; 1Kor. 15:5.
20:20 Yuḥ. 16:22.
20:21 Yəx. 61:1; Mat. 28:19; Mar. 16:15; Luḳa 4:18; Yuḥ. 17:18.
20:23 «Kimning gunaḥlirini kəqürsənglar, uning gunaḥi kəqürüm ḳilinidu; kimning gunaḥlirini tutuwalsanglar, xuning gunaḥi tutuwelinidu!» — bu rosullarning kixilərning gunaḥini toluḳ kəqürüm ḳilix ḥoḳuḳi bar, degənlik əməs. Undaḳ ḥoḳuḳ pəḳət Hudaoŋila təwədur. «Mat.» 16:19 wə 18:18ni kərüng. Bizningqə, bu «gunaḥlarni kəqürüm ḳilix» jamaətning tərtipigə baoŋliḳtur. Eoŋir gunaḥ sadir ḳiloŋan etiḳadqilar jamaətkə ḳatnixiwerəmdu? Rəbbimiz «Mat.» 18:15-20də bu məsilə tooŋruluḳ əmr beridu; bu əmr boyiqə jamaətning gunaḥ sadir ḳiloŋan əmma towa ḳilmioŋan ḳerindaxlirini jamaəttin qiḳirix ḥoḳuḳi bardur. «Korintlikloroŋa (1) wə (2)»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng, bolupmu «2Kor.» 2:11 tooŋruluḳ qüxəndürüximizni kərüng.
20:23 Mat. 16:19; 18:18.
20:24 ««ḳoxkezək» dəp ataloŋan Tomas» — grek tilida ««Didimus» dəp ataloŋan Tomas».

20:27 1Yuḥ. 1:1.
20:28 «Mening Rəbbim ḥəm mening Hudayimsən!» — grek tilida «Mening Rəbbim ḥəm mening Hudayim!». Ḥazir barlik muhlislar Məsiḥning toluḳ salaḥiyitini tonup yətkənidi.
20:29 1Pet. 1:8.
20:30 Yuḥ. 21:25.
21:1 «Tiberiyas dengizi» — Galiliyədə bolup, «Galiliyə dengizi» wə «Hinnəsərət kəli» dəpmu atilidioŋan qong kəldur.
21:2 Mat. 4:21; Mar. 1:19; Yuḥ. 1:46.

xu bir keqə ḥeqnərsə tutalmidi. [4] Tang atay deginidə, Əysa kiroŋakta turatti, birak muhlislar uning Əysa ikənlikini bilmidi. [5] Xunga Əysa:
— Balilar, silərdə yegüdək bir nərsə yokku? — dəp soridi.
— Yok, — dəp jawab bərdi ular.
[6] Əysa ularoŋa — Torni kemining ong təripigə taxlanglar, xundak kilsanglar tutisilər, — dedi.
Xuning bilən ular torni xu yakka taxlap, xundak kəp belik tuttiki, hətta torni tartip qikiralmay kaldi. [7] Əysa səygən muhlis Petruska:
— Bu Rəbku! — dedi.
Simon Petrus uning Əysa ikənlikini anglap, tonini əzigə yəgəp (qünki belining asti yalingaq idi) əzini dengizoŋa taxlidi. [8] Kiroŋaktin anqə yirak əməs bolup, təhminən ikki yüz gəz yirakliktа boloŋaqka, kaloŋan muhlislar belik bilən toloŋan torni tartip kiqik kemisi bilən kiroŋakka kəldi. [9] Ular kiroŋakka qikkanda, xahardin yekiloŋan, üstidə belik koyukluk gülhanni wə nanni kərdi. [10] Əysa:
— Əmdi tutkan belikinglardin əkelinglar, — dedi.
[11] Simon Petrus kemigə qikip, torni kiroŋakka tartip qikardi. Tor qong beliklar bilən toloŋan bolup, jəmiy bir yüz əllik üq belik bar idi. Belik xunqə kəp boloŋini bilən, tor yirtilmioŋanidi. [12] Əysa:
— Kelinglar, naxta kilinglar, — dedi. Muhlislarning iqidin ḥeqkim uningdin:
— Sən kim bolisən? — dəp soraxka petinalmidi. Qünki ular uning Rəb ikənlikini bildi. [13] Əysa nanni əkilip ularoŋa bərdi ḥəm beliklarnimu xundak kildi. [14] Mana bu Əysaning əlgəndin keyin tirilip, əzini muhlisliriŋa üqinqi ketim ayan kilixi idi.

Əysaning Petrusning əzidin üq ketim tenixidin keyin uni əsligə kəltürüxi

[15] Ular naxta kiloŋandin keyin, Əysa Simon Petrustin:
— Yunusning ooŋli Simon, sən meni bulardinmu qongkur səyəmsən? — dəp soridi.
— Xundak Rəb, mening seni səyidioŋanlikimni sən bilisən! — dedi Petrus.
Əysa uningoŋa:
Undakta, kozilirimni otlitip bak! — dedi.
[16] U ikkinqi ketim yənə uningdin:
— Yunusning ooŋli Simon, meni səyəmsən? — dəp soridi.
Petrus yənə:
— Xundak, Rəb, mening seni səyidioŋanlikimni bilisən, — dedi.
Əysa uningoŋa:
— Undakta, koylirimni bak, — dedi.
[17] Üqinqi ketim uningdin yənə:

21:5 «silərdə yegüdək bir nərsə yokku?» — grek tilida «belik tuttunglarmu?» degənni puritidu.
21:6 «Torni kemining ong təripigə taxlanglar, xundak kilsanglar tutisilər» — Galiliyə dengizidiki beliklar kündüzi dengiz astioŋa qüxüwalidioŋini tüpəylidin, xu wakitta belik tutux zadi mumkin əməs idi.
21:6 Luka 5:4, 6, 7.
21:7 Yuḥ. 13:23; 20:2.
21:8 «təhminən ikki yüz gəz» — yüz metrdək.
21:10 Luka 24:41.
21:11 «Belik xunqə kəp bolsimu, tor yirtilmioŋanidi» — buning əhmiyiti tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.
21:11 Luka 5:5-6
21:12 «Muhlislarning iqidin ḥeqkim uningdin: — Sən kim bolisən? — dəp soraxka petinalmidi. Qünki ular uning Rəb ikənlikini bildi» — Rəb Əysa ularoŋa tonux boloŋan kiyapəttin baxka birhil kiyapəttə ularoŋa kərüngən bolsa kerək.
21:14 «Əysaning əlgəndin keyin tirilip» — grek tilida «Əysaning əlgənlər iqidin tirilip,...». **«əzini muhlisliriŋa üqinqi ketim ayan kilixi»** — bəlkim on birəylənning jəm boloŋan waktida ularoŋa nisbətən üqinqi ketimki kerünüxini kərsitidu.
21:15 «Yunusning ooŋli Simon» — «Yunus» — grek tilida wə ibraniy tilida «Yonaḥ» (ərəbqə «Yunus»). Bəzi kona kəqürmilərdə «Yuḥanna» deyilidu. **«meni bulardinmu qongkur səyəmsən»** — muxu soalda «bular» kimni bildüridu? Bizningqə əyni yərdə turoŋan baxka muhlislarni kərsitidu. «Koxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz. **«mening seni səyidioŋanlikimni sən bilisən!»** — «səyidioŋanlikim» muxu yərdə adəttə «dost tutux» degən bir peil bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi grek tilidiki «səyüx»tin ajiz boloŋaqka, bəzi alimlar Petrusning səzi «mening sanga boloŋan muḥəbbitimni «səyüx» degili bolmaydu, pəkət «dost tutux» degili bolidu» degəndək kiqik peillikni bildüridu yaki bolmisa Petrusning əzining Əysaoŋa boloŋan muḥəbbitigə gumani barlikini bildüridu, dəp karaydu. Biz bu kəzkaraxka kayilmiz.
21:15 Mat. 26:33-34
21:16 «...Rəb, mening seni səyidioŋanlikimni bilisən» — «səyidioŋanlikim» degən səz -15-ayəttikidək «dost tutux» degən peil bilən ipadilinidu.

— Yunusning ooɣli Simon, meni səyəmsən? — dəp soridi.
Petrus Əysaning üqinqi ḳetim əzidin: «Meni səyəmsən?» dəp sorioɣanlikioɣa kəngli yerim bolup:
— Rəb, sən ḥəmmini bilisən, seni səyidioɣanlikimnimu bilisən, — dedi.
Əysa uningoɣa:
— Undaḳta, ḳoylirimni otlat.
18 Bərḥaḳ, bərḥaḳ, sanga xuni eytip ḳoyayki, yax waḳtingda belingni əzüng baoɣlap, ḳəyərgə baray desəng xu yərgə mangatting; lekin yaxanoɣanda, ḳolliringni uzitisən wə baxḳa birsi seni baoɣlap, sən halimaydioɣan yərgə elip ketidu, — dedi.
19 Əysa bu səzni Petrusning ḳandaḳ əlüx arḳilik Hudaoɣa xan-xərəp kəltüridioɣanlikini enik bildürüx üqün eytti. Andin, uningoɣa yənə:
— Manga əgəxküqi boloɣin, — dedi.
20 Petrus kəynigə burulup, Əysa səyidioɣan muhlisning əgixip keliwatḳanlikini kərdi (bu muhlis kəqlik tamaḳta Əysaning ḳuqikioɣa yəlinip: «I Rəb, seni tutup beridioɣan kimdu?» dəp sorioɣan muhlis idi).
21 Petrus uni kərüp, Əysadin:
— I Rəb, bu adəm keyin ḳandaḳ bolar? — dəp soridi.
22 Əysa uningoɣa: — Əgər mən ḳayta kəlgüqə uning turup ḳelixini halisammu, sening buning bilən nemə karing?! Manga əgəxküqi boloɣin, — dedi.
23 Buning bilən ḳerindaxlar arisida «Ḥeliḳi muhlis əlməydu» degən gəp tarḳaldi. Lekin Əysa Petruskə: «U əlməydu» demigənidi, bəlki pəḳət: «Əgər mən ḳayta kəlgüqə uning turup ḳelixini halisammu, sening buning bilən nemə karing?!» degənidi.

Hatimə

24 Bu ixlaroɣa guwaḥlik bərgüqi ḥəmdə bu ixlarni hatiriligüqi ənə xu muhlistur. Uning guwaḥlikining ḥəḳikət ikənlikini bilimiz.
25 Əysa bulardin baxḳa nuroɣun ixlarnimu ḳiloɣanidi; əgər ularning ḥəmmisi bir-birlər yeziloɣan bolsa, meningqə yeziloɣan kitablar pütkül aləmning əzigə sioɣmaytti!

21:17 «Yunusning ooɣli Simon, meni səyəmsən?» — «səyəmsən» — Əysa bu ḳetim «səyüx»ni bildürüx üqün (15-ayəttiki) «dost tutux» degən peilni ixlitidu. **«Rəb, sən ḥəmmini bilisən, seni səyidioɣanlikimnimu bilisən»** — bu ayəttiki «səyəmsən?» wə «səyidioɣanlikim» ikkisi yuḳirida tiloɣa elinoɣan «dost bolux» degən peil bilən ipadilinidu.
21:17 Yuḥ. 16:30; Luḳa 22:31-34
21:18 «yaxanoɣanda, ḳolliringni uzitisən wə baxḳa birsi seni baoɣlap, sən halimaydioɣan yərgə elip ketidu» — bəzi kona tarihlar boyiqə, rosul Petrus ahirda Rəbbi Əysadək krestlənгən (Rim xəḥiridə).
21:18 Yuḥ. 13:36; Ros. 12:3; 2Pet. 1:14.
21:19 2Pet. 1:14.
21:20 «Petrus kəynigə burulup, Əysa səyidioɣan muhlisning əgixip keliwatḳanlikini kərdi..» — yuḳirida eytḳinimizdək, «Əysa səyidioɣan muhlis» rosul Yuḥannadur.
21:20 Yuḥ. 13:23; 20:2; 21:7.

21:24 Yuḥ. 19:35.
21:25 Yuḥ. 20:30.

Қoxumqə səz

1:1 «Kalam»

«Ḥəmmidin burun «Kalam» bar idi; Kalam Huda bilən billə idi ḥəm Kalam Huda idi».

Rəbbimiz nemixqa «Kalam» yaki «Hudaning Kalami» dəp atilidu?

Yaloɣuz muxu uluoɣ temining əzi üstidə ḥətta mingliɣan kitab yeziloɣan desək, axuruwətkən bolmaymiz. Muqəddəs Kitabning birinqi jümlisidin Huda barliq məwjudatlarni səz qilixi arqilik, qisqiqə səzi bilən yaritidu, dəp əginimiz: —

«**Huda: — «Nur bolsun» dedi. Wə nur boldi**».

Sulayman padixaḥ «**Huda barliq xəy'ilərni əz danaliqi bilən yaratqan**» degən wəḥiyni bizgə yətküzidu. «Pənd-nəsiḥətlər»diki 8-9-bablarda bu «danaliq»ning əməliyəttə bir zat ikənliki bizgə ayan qilinidu. Yuḥanna muxu yərdə bu zatning yənə «Kalam» dəp atilidioɣanliqini uqturidu.

«Yuḥanna»diki muxu 1-babta «Hudaning kalami»ning hudaliq təbiiti ayan qilinidu. U əzi ḥeq yaritiloɣan əməs, bəlki Huda bilən əzəldin billə bolup kəlgəndur. Bu ix bolupmu 3-ayəttin kərünidu: — «**U arqilik barliq məwjudatlar yaritildi wə barliq yaritiloɣanlarning ḥeqbiri uningsiz yaritiloɣan əməs**». Bundaq deyixining məqsiti, «kalam»ni ḥeq yaritiloɣan əməs, dəp qüxiniximiz üqün, xundaqla 1-ayətni bizgə qüxəndürüx üqündur: —«**Ḥəmmidin burun «kalam» bar idi; kalam Huda bilən billə idi ḥəm kalam Huda idi**».

Bu bayan bizgə qüxinix təs yaki qüxinix mumkin əməs tuyuloɣini bilən, lekin uningoɣa: — «Ḥəmmigə Qadir qaqan Əz Səzisiz boloɣan?» degən bu soalni qoysaq, bəlkim qüxinixlikrək bolidu. «Huda məlum waqitlarda ḥeqnemə oylimaydu» degili bolmioɣinioɣa ohxax «Huda Əz səzisiz məwjut turidu» deyixkə bolmaydu.

Qandaqla bolmisun, qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu, addiy insan boloɣan bizlər Hudaning Roḥi bilən toloɣan rosulliri arqilik eytqan əzi tooɣrisidiki barliq bayanlirini xərtsiz qobul qiliximiz ḥəm xu bayanlaroɣa toluq ixiniximiz lazimdur. Ixənsək, andin keyin qüxinimiz, dəp qaraymiz.

«Ibraniylaroɣa»ning muəllipi muxu ixlarni mundaq ipadiləydu: — «**Huda burunqi zamanlarda ata-bowilaroɣa pəyoɣəmbərlər arqilik türküm-türküm boyiqə wə nuroɣun yollar bilən səz qiloɣan bolup, muxu ahirqi künlərdə bolsa bizgə Ooɣli arqilik səzlidi. U Ooɣlini pütkül məwjudatning mirashori qilip bekətkən, Uning arqilik kainatlarni yaratqan**» («Ibr.» 1:1-2).

Bu ixlardin ḥəm səzlərdin Huda biz bilən xəhsən alaqə qilixni halaydioɣanliqini kərimiz. Əz pəyoɣəmbərlirining aoɣzi bilən eytqan səzlər arqilik U «insanlar Mening bilən toluq alaqidə bolsun» degən məqsitigə yetəlmigənliki üqün, U ḥətta Əzini bizgə «tirik kalam» bilən ipadiliməkqi boldi. Bu tirik kalam «insan boldi» (1:14) wə U: «**Meni kərgən kixi atini kərgən bolidu**» (14:9) degənidi. Uning barliq səzliri ḥəmdə barliq ix-ḥərikətliri, əməlliri Hudaning dəl qandaq bir Huda ikənlikini roxən kərsitip beridu.

3-bab 3-8-ayətlər

«Yuqiridin tuoɣulux» yaki «Qaytidin tuoɣulux» yaki «Sudin ḥəm Roḥtin tuoɣulux»

Baxqa yərlərdə (məsilən Əzakiyal wə Yərəmiya pəyoɣəmbərlərdiki «qoxumqə səz»imizdə) biz Hudaning qədimki həlqigə wədə qiloɣan, ular bilən tüzməkqi boloɣan «yengi əḥdə»si tooɣruluq təpsiliy tohtalduq. Xu «yengi əḥdə» boyiqə adəmlər roḥiy ḥayatqa igə bolup, xu ḥayat arqilik Hudaning alaqisidə yaxiyalaytti. Undaq yengi ḥayatta

Hudani hursən kilix üqün, insanlarning tirixip-tirmixixi kerək əməs bolidu; Huda Өzi bizlərdə yaxixi bilən Өz-Өzini hursən kilidu. Rosul Pawlus bu əhdining əzidə bolоған əməliyitini kərsitip: — «**Mən Məsih bilən billə krestlәngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatkini mən əməs, bəlki məndə turuwatkan Məsihdur. Wə mening hazir ətlirimdə yaxawatkan hayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Өzini pida kilоған Hudaning Oоlining iman-etikadidindur**» — dəydu («Gal.» 2:20).

Yuhanna 3-babta hatirilәngən, Rəbbizmizning Nikodimоға eytkan səzliri xu rohiy hayatning adəmdə baxlinixini kərsitidu; bundak «tuоғulux» jismaniy tuоғuluxka ohxax əməliy wə roxən bolidu; pəkət u adəmning tenidə əməs, bəlki uning rohida yüz beridu. Xu tuоғulux bolоғandin keyin bir kixini «yukiridin tuоғulоған» yaki «kaytidin tuоғulоған» degili bolidu.

Rəbbimiz «**Bərhək, bərhək, Mən sanga xuni eytip koyayki, hәm sudin, hәm Rohtin tuоғulmiоғiqə, heqkim Hudaning padixahlikiоға kirəlməs!**» degən ibarə bilən nemini kərsətti? Bu səz karitiloған kixi Nikodim idi. U kim? U Pərisiy, yəni Yəhudiy həlki iqidə mukəddəs kanunda əng kattik turidioған məzhəptin idi. Rəbbimizning uni «**Sən Israilning əlimasi turup ...sən?**» degini uning az degəndimu Yəhudiy ələmaliri wə Təwrat ustazliri iqidə əng bilimlik adəmlərdin biri (hətta əng bilimlik adəmning əzi) ikənlikini kərsitidu. Əmdi Əysaning uningоға eytkan səzlirigə yənə karayli: —

«**Sən Israilning əlimasi turup, bunimu bilməmsən? Bərhək, bərhək, Mən sanga xuni eytip koyayki, biz bilginimizni eytimiz wə kərginimizgə guwahlik berimiz, lekin silər bizning guwahlikimizni kobul kilmaysilər. Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam kandakmu ixinisilər?**».

Birinqi soal, 11-ayəttiki «biz» kimni kərsitidu? Bizningqə Rəbbimiz muxu səz bilən Өzining aldida mangoған uluоғ «jar kiloғuqi» Yəhya pəyoғəmbər (wə xundakla bəlkim baxka ilgiriki pəyoғəmbərlər) bilən birlikini ipadiləwatidu, dəp oylaymiz.

Ikkinqi soal, nemixka Rəbbimiz dangki qikkan bu əlima Nikodimоға xundak kattik tənbih tələppuzi bilən səz kilidu? Biz Rəbbimizning Yəhudiy akşakallar wə bax kahinlar bilən bolоған səzlixixliridin («Mat.» 21:23-27) enik kərimizki, bu adəmlər Yəhyaning «**gunahlaroға kəqərüm elip kelidioған, towa kilixni bildüridioған suоға «qəmüldürüx»**» həwirini («Luka» 3:3) rət kilip, uning «qəmüldürüx»ini kobul kilmioғanidi. Ular birinqidin, əzlirini həkkaniy adəmlər dəp karap, «yənə nemə ixlaroға towa kiliximizning hajiti bar» dəp oylaydu. Ikkinqidin, «Huda Musa pəyoғəmbər arkilik bekitkən, mukəddəs ibadəthanidiki «kurbanlik tüzümi»din halkip, suоға qəmüldürülüxning nemə hajiti bar?», «Insan gunah kilsa, Huda əslidə bekitkən bu kurbanlikлar arkilik kəqürümgə erixip, pak kilinidioғu?!», dəp oylap, ibadəthanidin qikip, Yerusalemni taxlap, qəl-bayawanоға uzun səpər kilip təgə terisi bilən kiyingən, qekətkə wə hərə həsili yəydioған muxundak yawayi bir kixini izdəp, uning aldida əzini təwən kilixning nemə hajiti? — degənidi.

Nikodimni Yəhyaning guwahlikioға ixənmigən bu türküm adəmlərning iqidə bar, dəp karaymiz; xuning bilən Rəbbimiz bu əng asasiy həwərni kobul kilmioғanliki üqün uningоға tənbih beridu: —

«**Silərgə zemindiki ixlarni eytsam ixənmigən yərdə, ərxtiki ixlarni eytsam kandakmu ixinisilər?**»

Xu səwəbtin «**sudin wə Rohtin tuоғulux**»tiki suni bolsa, muxu yərdə Yəhya pəyoғəmbər elip kəlgən «qəmüldürüx» süyi dəp karaymiz. Bu su towa kilixni wə Hudaning səzigə itaət kilixni bildüridu

(Hudaning sәzi bәzi waқtida «**«dasning süyi» boloŋan sәz-kalam**» dәp atilidu «Әf.» 5:26). Nikodim «Israilning әlimasi» bolup, Hudaning Yәrәmiya wә Әzakiyal pәyoŋәmbәrlәr arқilиқ ayan қiloŋan «yengi әһdә»sidiki roһiy һayat tooŋruluқ wәdilirini, xundaқla xu roһiy һayatning mutlәқ zәrür ikәnlikini qüxinәlixi kerәk idi. Birsi bu һәқiқәtni intayin addiy sәzlәr bilәn ipadiligәn: —

«**Әgәr xu dәsläpki әһdә (yәni Musa arқilиқ kәlgәn muқәddәs қanun) kәm-kütisiz bolsa idi, keyinkisi** (ikkinqisi, yengisi) **üqün orun izdәxning һeqқandaқ һajiti bolmioŋan bolatti**» «Ibr.» 8:7.

Nikodim yengi әһdidiki roһiy һayatқa erixixkә «suda qөmüldürüx» degәn birinqi қәdәmni besixқa razi bolmioŋan yәrdә, қandaқmu uningda әһdining ikkinqi қismi, yәni «Roһtin tuoŋulux» bolsun?

Әmәliyәt bügünki kündimu xundaқ. Roһta tuoŋulux, yәni roһiy һayatқa erixix towa қilmioŋan yaki Hudaning sәz-kalamioŋa kәmtәrlik bilәn boysunmioŋan kixidә һәrgiz bolmaydu. Huda «Roһimni suoŋa qөmüldürülmigәn kixigә bәrmәymәn» demigәn; lekin Өzi әmr қiloŋandәk suoŋa qөmüldürüxni қobul қilixқa, xundaқla һәlқ-alәm aldida Mәsiһkә boloŋan etiқadini etirap қilixқa narazi boloŋan kixigә bolsa U mәnggülük һayatni һәrgiz ata қilmaydu, dәp ixinimiz («Mar.» 16:16).

«Әfәsusluқlaroŋa», «Kolossiliklәrgә» wә «Petrus (1)»diki «қoxumqә sәz»imizdә «qөmüldürüx» tooŋrisida қiloŋan bayanlirimiznimu kөrüng.

(Izaһat: — 11-ayәttiki «biz» tooŋruluқ bәzi alimlar Әysaning bu sәzi Өzini һәm Atini kөrsitidu, dәp қaraydu. Өzi һәm Huda tooŋruluқ sөzligәn kixi «biz» dәp eytsa, undaқta U Өzini Hudaoŋa һәmraһ қiloŋan bolidu, әlwәttә. Һәtta Musa pәyoŋәmbәrmu өzini Huda bilәn yeқin alaқidә қoyup «biz» (yәni, «Huda wә mәn», demәkqi) desә bolmaytti («Qәl.» 20:10-12 wә «Қan.» 32:51). Ҥalbuki, Rәbbimiz xundaқ deyәläytti, dәp қaraymiz («Yҥ.» 17:20-22). Xundaқtimu, Rәbbimiz hizmitining bu awwalқi baskuqlirida «biz» degәn sәz bilәn Өzi bilәn Hudani kөrsәtkәn bolsa, Nikodimoŋa qüxinixlik bolattimu? Biz uningoŋa qüxinixlik bolmaytti, dәp қaraymiz).

Mol ҥosul üqün kim «terioŋuqi»? (4:35-38)

«**Silәr: «Ҥosul yeoŋixқa yәnә tөt ay қaldi» dәwatmamsilәr? Mana, silәrgә eytayki, bexinglarni kөtürüp etizlaroŋa қaranglar, ziraәtlәr saroŋiyip oruxқa tәyyar boldi! Wә ormiqi ix һәққini alidu wә mәnggülük һayatқa toplanoŋan ҥosulni yioŋidu, xuning bilәn terioŋuqi bilәn ormiqi tәng xadlinidu. Qünki bu ixta «Biri teriydu, yәnә biri yioŋidu» degәn sөz әmәlgә axurulidu. Mәn silәrni өzünglar әmgәk singdürmigәn ҥosulni yioŋixқa әwәttim; baxқilar әmgәk қildi wә silәr ularning әmgikining mewisini elixқa nesip boldunglar**».

Bu ayәtkә bәrgәn izaһatmizni қaytilaymiz: — Mәsiһning bu sәzi boyiqә, kim «terioŋan»? Bizningqә ular: (1) Tәwrat dәwridiki Hudaning mukәddәs bәndiliri, bolupmu pәyoŋәmbәrlәr; (2) pәyoŋәmbәrlәrning bexarәtlirini әtiwarlap ularni kөqürgәn wә Israillaroŋa (xundaқla Samariyәliklәrgimu) һәm өgәtkәn, Hudaoŋa sadiқ boloŋan Tәwrat ustazliri; (3) Yәһya pәyoŋәmbәr wә muhlisliri bolsa kerәk. Bu üq türküm kixilәrning һәmmisi һәlққә Hudaning sәz-kalamini amanәt қilip қaldurup, ularni Mәsiһning kelixigә, xundaқla Uningoŋa etiқad қilixқa tәyyarlioŋanidi. (4) Bulardin baxқa yәnә Mәsiһning Өzimu «terioŋuqi» idi.

Məsiһning teriоqini (1) Israiloqa Hudaning səz-kalamini terixi; (2) Өzini «uruқ»tək pida қilip, қurbanliққa terixi idi. Ikkinqi «terix» əng qong wə əng uluоq «terix» bolup, pütkül dunya üqün Hudaoqa yeқin munasiwəttə boluxқa yol aqқanidi. «Yһ.» 12:24də kərsitilgənki — «**Bərһək, bərһək, Mən silərgə xuni eytip қoyayki, buoqday deni tupraқ iqigə qüxüp əlmigüqə, u əzi yənila yaloquz қalidu; lekin əlsə, mol һosul beridu**».

Muқəddəs Roһ əzlirigə kəlgəndin keyin rosullar bu «terix» degən səzning mənisini tehimu qongқur qüxəngən bolsa kerək. Qünki ular hux həwərni dəsləpki waқitlarda jar қilixliri bilənla, zor «һosul»ni oroqan. Məsilən, «Ros.» 2:41də 3000 kixi, 4:4də 5000 ərkək kixi etiқad қiloqanliқi bayan қilinoqan. Rəbbimizning «teriоquqi»lar tooqruluқ bu səzliri «Yuһanna» 4-babta hatiriləngən wəқələr bilənmu ziq munasiwətlik bolsa kerək, əlwəttə. Keyin Samariyə xəһiridə wə ətrapida Filipning hux həwərni yətküzüxining wasitisi bilən kəp adəmlər Məsiһkə etiқad қilixi bilən xu yərdimu «mol һosul» boloqan («Ros.» 8:1-25).

Samariyədə boloqan bu «mol һosul»ning teriоquqisi xübһisizki, Rəbbimiz Өzidur. «Yuһanna» 4-babta hatiriləngəndək, һosulning uruқi bolsa dəl Uning yaloquz bu һajətmən Samariyəlik ayal bilən boloqan səzlixixidin ibarət, halas.

10:11, 14 «Yahxi padiqi Өzümdurmən»

«Yahxi padiqi» wə baxқa «қoyqilar» tooqruluқ

Grek tilini əgəngənlər biliduki, bu səzlər Rəbbimizning «**Mən birdinbir yahxi қoyqi**» degən mənini roxən kərsitidu. Uning bu səzliri bilən Өzining Təwrattiki «Yər.» 23:1-8 wə «Əzakiyal» 34-babta eytiloqan bexarətlərdə dəl aldin eytiloqan padiqi boloqanliқini kərsətkən, dəp ixinimiz. Təwrattiki bu ikki қisimda Huda «Israilni beқix» wəzipisini Өz üstigə elixi kerək boloqan «қoyqilar»ni, yəni ularning padixaһliri, kaһinliri wə pəyoqəmbərlirini əyibləydu. Ular beқixning ornida һoқuқlirini əzining mənpəəti üqün ixlətkənidi. Bu əһwaloqa asasən, Huda Yərəmiya pəyoqəmbər arқiliқ: (1) Өzining Israilni beқix üqün Dawutning nəslidin boloqan «Һəққaniy Xaһ» dəp atilidioqan birsini turoquzidioqanliқini; (2) xundaқla, Israilning bu kixini «Pərwərdigar Һəққaniyliқimiz» dəp ataydioqanliқini kərsitidu. Əzakiyal arқiliқ Pərwərdigar Өzining kelip Israilni baқidioqan қoyqi bolidioqanliқini kərsitidu.

Xunga, Rəbbimizning «**Yahxi қoyqi Өzümdurmən**» degən muxu bayani: —

(1) Israiloqa қoyqi boluxқa tegixlik boloqanlarni (Israilning kaһinliri wə ustazliri, yəni Pərisiylər һəm Saduқiylarni) əyibləx;

(2) Xuning bilən bir waқitta Өzining Hudaliқ təbiitini kərsitixi idi.

Məsiһning səzliri yənə «һəқiқiy қoyqi» wə uning əməlliri, xundaқla uning bexioqa qüxidioqan paji'əlik wəқələrni kərsətkən Təwrattiki baxқa bexarətlər bilən baoqliқtur — «Zəbur» 23-küy, 80:1, «Yəx.» 40:11, «Mik.» 5:1-4 wə «Zək.» 13:7 wə baxқilar. Oқurmənlər əzi muxularni kərüp yetələydu.

(11:35) Nemixқa Əysa Lazarusning қəbrisi aldida kəz yexi қildi?

Biz Rəbbimizning kəz yaxlirining səwəblirini qüxənsəkmu, qüxənmisəkmu, һərbir һessiyat igisi Uning dosti Lazarusning қəbrisining aldioqa kəlginidə kəz yexi қiloqanliқini oқuoqinida təsirlənməy қalmaydu. Bu ixta Rəbbimizning һəқiқiy insan ikənlikini sezimiz wə xundaқla қəlbimizdə Huda bizning dərd-ələmlirimizni biz oylimioqan dərijidə qongқur qüxinidu, degən bir ümid pəyda bolidu.

Bundaқ sezimgə keliximiz tooqridur. 11:33də wə 38də Rəbbimizning «**roһida**

ķattiķ pioŋan qekip, kəngli tolimu biaram boloŋanliķi» tooŋruluķ oķuymiz. Grek tilida «**pioŋan qekix**» bəzidə «zor oŋəzəplinix» degən mənini bildüridu. Xunga bəzi alimlarning: «Rəbbimiz Lazarusning ölüxi wə dəpnə ķilinixida pütkül insaniyətning paji'əlik əḫwalini kərgən — demək, ularning Xəytanning aldamqiliķi bilən gunaḫķa teyilip ketixi wə buningdin qiķķan barliķ gunaḫliri, azab-oķubətliri wə ölümini bir dəķiķila kərüp, bu paji'əgə ķattiķ oŋəzəplənggən» degini xübḫisizki, hata əməs. Insanlarning teyilip ketixini tügitix, ularni ķutķuzux Məsiḫning pütkül əmrining tüp türtkisi wə məķsət-muddiasi idi. Kresttiki ölümi bolsa bularning uluoŋ əməlgə axuruluxi wə oŋəlibisidur.

Əmma Uning kəz yaxlirida yənə baxķa amillar barmidu?

Bəzilər Əysaning kəz yexi Marta, Məryəm wə matəm tutķan baxķa Yəḫudiylarning ķəlbidiki etiķadsizliķidin boloŋan azab-oķubiti tüpəylidin idi, dəydu. Ularning deməkqi boloŋini, Marta, Məryəm ķatarliķlar Huda kəlgüsidə özigə sadiķlarni ölümdin tirildüridioŋanliķioŋa toluķ ixənmidi. Əmma bizningqə, Martaning səzlirigə ķarioŋanda (24-ayət) u bu ḫəķiķəttin gumanlanoŋan əməs.

Dərwəķə, baxķa birsining ölümigə yüzliginidə, yəni Yairusning kiqik ķizini ölümdin tirildürüxkə mangoŋanda («Matta» 9-, «Markus» 5-, «Luķa» 8-bab) Əysa ḫaza tutķuqilardin «**Nemixķa yioŋlaysilər? U uhlawatiduoŋu**» dəp əyib tərzidə sorioŋan wə xuning bilən ular uni mazaķ ķiloŋan («Mar.» 5:39). Xu sorundikilərdə, xübḫisizki, səbiy balilar əlgəndə, roḫliri Hudaning dərgaḫioŋa ḫayalsiz baridioŋanliķidin guman ķilidioŋan imansizliķ məwjut idi.

Qünki insanlarning ķəbrisining yenida ikki hil yioŋlax bardur. Bəziliri ümidsizliktin «ölgüqi zadi ķəyərgə baridioŋandu?» dəp yioŋa-zar ķilixidu. Yənə bəzilər «Səyümlük adimimiz Məsiḫgə etiķadini baoŋlioŋan, xuning üqün uning roḫi bu dunyadin kətkəndə Məsiḫ bilən billə aramda bolidu» dəp bilip, yioŋlixi mumkin. Bu ḫər ikkilisidə normal judaliķ əlimi məwjuttur. Bundaķ ixni rosullirimizda kərməmduķ? Pawlus ķədirlik dosti Epafroditning səkratķa qüxüp ķaloŋanliķi tooŋruluķ səzləp: —

«**U dərwəķə kesəl bolup əjəlgə yeķinlixip ķaldi; lekin Huda uningoŋa rəḫim ķildi; ḫəm mening dərdimning üstigə dərd bolmisun dəp yaloŋuz uningoŋila əməs, bəlki mangimu rəḫim ķildi**» — dəydu («Fil.» 2:27). Epafrodit ölüp kətkən bolsa, Pawlus uning ketixigə yioŋlimasmidi? Özigə yeķin boloŋanlardin, ḫətta ķiska wakit ayrilipmu, u dərd-əlamdə ķalmioŋanmidi? («1Tes.» 2:17) wə əgərdə bundaķ ayrilix ķəbrə bilən boloŋan bolsa ķandaķ bolatti?

Tesalonikaliķlarning jamaitigə özlirining bu dunyadin kətkən səyümlük ķerindaxliri tooŋruluķ rosul Pawlus mundaķ yazidu: —

«**Əy ķerindaxlar, ümidsizlik iqidə yaxawatķan baxķa ḫəmmisidək, aranglardiki ölümdə uhlap ķaloŋanlaroŋa ķayoŋurup ḫəsrət qəkməslikinglar üqün ularning ḫali tooŋruluķ həwərsiz ķelixinglarni halimaymiz**» (4:13). Xuning bilən bu səzlərdin uning «ḫeq matəm ķilip yioŋlimanglar» dəp əməs, bəlki «etiķadsizlardək matəm ķilip yioŋlimanglar» degənlikini qüxinimiz. Qünki ularning roḫi Məsiḫning ḫuzurida mənggülük xadliķ wə aramliķķa ətti, dəp bilip etiķadta ölgənlər üqün huxal boluximizoŋa tooŋra kelidu; lekin özimiz ulardin wakitliķ juda boloŋaqķa əlwəttə ķayoŋurimiz. Biz kəp baxķa əḫwallarda ohxaxla kəz yexi ķiloŋan ḫalda huxal boluximiz mumkin; huddi rosul Pawlusning bir ķetim eytķinidək: «**Dərd-əlam tartķinimiz bilən, əmma daim xadhuramda turimiz**» («2Kor.» 6:10).

Əmdi Rəbbimizning kəz yaxliri nemə səwəbtin qikkan? Yukirida eytkinimizdək, Uning bu kəz yaxliri Uning Marta, Məryəm katarliklarning Hudaning mukəddəs bəndilirini kaytidin tirildürimən degən wədisigə bolokan kandaktur birhil ixənməslikidin əməs idi. Biz Əysa «**Sən səygən dostung kesəl bolup kaldi**» degən həwərni anglioqandin keyin, Lazarusning əhwali, xundakla Uning ikki səyümlük hədisining hali Əysaning kənglidin bir dəkikə qikip kətkən, dəp hiyal kilip kalamduk? Hakbuki, biz bizgə oqəlitə tuyulidioqan mundak səzlərni okuymiz: — «**Əysa Marta, singlisi wə Lazarusni tolimu səyətti. Xunga U Lazarusning kesəl ikənlikini anglioqan bolsimu, Əzi turuwatkan jayda yənə ikki kün turdi**» (5-6-ayət).

U muhlisliriога qüxəndürüp: —

«**Bu kesəldin ölüp kətməydu, bəlki bu arkilik Hudaning ooqli uluoqlinip, Hudaning xan-xəripi ayan kilinidu**», dəydu (4-ayət). U Əzi nemə kilidioqanlikini bilətti. Xuning üqün 6-ayəttə: «**Xunga u Lazarusning kesəl ikənlikini anglioqan bolsimu, Əzi turuwatkan jayda yənə ikki kün turdi**» degənlərni okuymiz. U: «Marta wə Məryəmning inisini ölümdin tirildürüxümdin bolidioqan huxallikі Mən hazir berip, inisini kesəldin sakaytiximdin bolidioqan huxallikidin kəptin kəp ziyadə bolidu» dəp bilətti. Hakbuki, U dostining kesəl azabliri, Uningoqa karap turuwatkan ikki hədisining dərd-ələmliri, dostining səkratta boloqan azabliri wə ahirda hədə-singilning uni yərlikkə koyoqanda boloqan kayoqusini oylisa, Uningoqa eoqir kəlməmti? Əmdi hazir səyümlük Marta wə Məryəmning yenioqa kəlgəndə, ularning bexidin ətküzgən oqəm-kayoqu wə inisidin juda boloqinidin hazir boloqan kayoqusini səzgəndə u təsirlənməy kalamti? Əysaning yioqlixi Uning ularning kayoqusi bilən toluk bir ikənlikini bizgə kərsətməmdu? Gərqə ular hazirla zor huxallikka qəmüp ketidioqan bolsimu, xu huxallik yerigə yetix üqün ular «yioqlax jiloqisi»din ətkən əməmsu?

Undakta, Huda gərqə Əzining naməlum, hətta qüxəndürgüsiz səwəbliri bilən Əz mukəddəs bəndilirini hərhil azab-okubətlər wə sinaklardin ətküzidioqan bolsimu, U bizning tartkan barlik okubətlirimizdə biz bilən billə bolup, biz bilən təng azablinidu (hətta biz azablanoqan dərijidin artuk azablinidu) dəp ixənməmduk? («Yəx.» 63:5). Qünki Məsihni kərgən adəm Atini kərgənmu bolidu. Wə bundak etikadta bibaha təsəlli bolmamdu? Bundak etikadta Lazarus, Marta wə Məryəm kərgəndək, Hudaning yolida «**bizning bir dəkikilik wə yenik japa-muxəkkətlirimiz**»ningmu uluoq, xan-xərəplik nətijisi bolidu, degən ümidimiz bar bolmamdu? («2Kor.» 4:17).

12:20-21 Nemixka Əysa Əzini izdəp kəlgən Greklər bilən kərüxüxni layik kərməy, xu wakitta mundak sirlik səzlərni eytti: —

«**Insan'ooqlining xan-xərəptə uluoqlinidioqan wakit-saiti yetip kəldi. Bərhək, bərhək, Mən silərgə xuni eytip koyayki, buoqday deni tuprak iqigə qüxüp əlmigüqə, u əzi yənila yaloquz kalidu; lekin əlsə, mol hosul beridu**» (23-24)?

Rəbbimizning ətüp ketix heytioqa kəlgən bu Greklər (xübhiziski, Təwrat etikadini kobul kiloqan Greklər)ning Əzini izdiginini anglap kənglidə huxal boloqanlikioqa guman kilmaymiz. Lekin Uningoqa nisbətən bu ix Uning wakti-saiti kəlgənlikigə yənə bir ixarət idi. Qünki U ilgiri: «**Mən pəkət yoldin tenigən koy padiliri boloqan Israil jəmətidikilərgə əwətilgənmən**» degənidi («Mat.» 15:24). Xunga bu ix Uning wəzipisining hazir tamamlinixka az kaloqanlikini bildüridu. Pəyoqəmbərlərning bexarətliridin enikki, Məsihning wəzipisining «yat əllər» (Yəhudiy əməslər)gə boloqan ikkinqi kismi Uning

əlümdin tirilixi bilən baxlinidu; demək, Məsiһ Roһi bilən hizmətkarliri arқilиқ nijatni yat əlliklərgə jakarlaydu. «Əf.» 2:17, «Zəb.» 22:21-31, 96-, 98-, 100-küy, «Yəx.» 42:6-12, 49:1-5 wə baxқilarni kərüng.

Xuning bilən Əysa Hudaning xu nijat pilanining ikkinqi қismining əməlgə axuruluxi üqün Өzining əlüx waқtini yetip kəldi, dəp bilgəqkə, «**Buoŋday deni tupraқ iqigə qüxüp... əlüxi kerək...**» degən sözlərni eytti. U əlsə, Roһ kelidu; Roһ kəlsə rosulliri wə muhlisliri nijatni barliқ əllərgə (jümlidin һazir «**biz Əysa bilən kərüxsək...**» degən muxu Greklərgə) jakarlaxtin ibarət uluŋ wəzipini baxlaydu. Muxu Greklər dərwəқə «Əysa bilən kərüxidu» — biraқ roһiy jəһəttin eytқanda, pəқət Məsiһ Huda Өzigə tapilioŋinioŋa əlüm arқilиқ toluқ itaət қilsa, andin bu imkaniyət bolatti.

Muxu yərdə yənə eytmaқqimizki, Rəbbimiz muxu yərdə baxқilarni Xəytanning padixaһliқidin қutқuzux wə ularni Hudaning padixaһliқida roһiy һayatta mustəһkəm қilixқa birdinbir yolni bizgə axarə қilidu. Biz baxқilarning nijat tepixi üqün Məsiһ Өzi қiloŋandək, өzimizni pida қilip «**buoŋday deni yərgə qüxüx**»kə razi boluximiz lazimdur.

12:31 «Əmdi dunyaning üstigə һəküm qiқirilix waқti kəldi»

Қaysi tərəptə «**Dunyaning üstigə һəküm qiқirilix waқti kəldi**» wə xundaқla «**Һazir bu dunyaning һəkümdarining taxқirioŋa қooŋlinix waқti kəldi**»? Xəytan һazirmu dunyada kəp һərikətlərni қilidu əməsmu? U tehiqə өzining «əllərni azdurux»tin ibarət rəzillikini dawam қilmamdu? Uning ahirқi soraққa tartilixi muқəddəs yazmilarda, bolupmu Injilning «Wəһiy» қismida ayan қilindi, əlwəttə; biraқ roxənki, uning Məsiһning ming yillиқ səltəniti üqün «baoŋlinix»i wə ahir berip «ot kəli»gə taxlinixi pəқət Məsiһning dunyaoŋa қayta kelixidin keyinla bolidu.

Xübһisizki, Rəbbimiz yuқiriқi bu bayani bilən kresttiki azabi wə əlümining nətijisini kəzdə tutidu. Məsiһning bu bayanini qüxiniximiz üqün bizmu Uning əlümini wə nətijisini kəzdə tutuximiz lazim.

Birinqidin, Uning əlümi bilən «**dunyaning üstigə һəküm qiқirilix**» yüz beridu. Bundaқ «һəküm qiқirilix»ni Məsiһning dunyaoŋa қaytip kəlgəndin keyinki «soraқ təһti» aldida insanlarning əməllirining üstigə qiқiridioŋan һəküm wə jaza qüxürüxi («Matta» 25-bab, «Wəһiy» 19-bab) əməs dəp қaraymiz. Bəlki Məsiһning əlümi arқilиқ bu dunyaning Hudaoŋa wə Uning xapaiti bilən қarxilaxқanliқi wə һəқiқiy təbiiti pax қilinip, Hudaning dunyaning üstidiki һəkümining tegixlik ikənliki axkarilinidu. Məsiһdə Hudaning tüp meһribanliқi mujəssəmləxtürülüp insaniyətkə yeқin kəldi — «қol təgküdək yiқin» degili bolidu — insan boloŋan Məsiһ Əysadin Өzigə yoluққanlaroŋa pəқət iltipat, rəһim-xəpқət wə meһribanliқ kelətti. U қəyərgə barmisun ular xipa, təsəlli tapatti, türlük jin-xəytanlardin қutulup qiқatti. U Өzi Hudaning insaniyətkə baoŋliқan meһir-muһəbbitining rəddiyisiz ispatidur. Biraқ omumən eytқanda, insaniyət («dunya») uningoŋa қandaқ inkas bildürdi? — Rət қilip eltürüx, halas.

Uni oquқ-axkarə rət қiloŋan Yəһudiy həlқini һəmmidin rəzil bir türkümi dəp қarimasliқimiz kerək — Muқəddəs Kitab boyiqə ular muxu jəһəttə pəқət pütkül insaniyətning wəkili boloŋan, halas. Һərқandaқ baxқa millətmu xundaқ қilmay қalmaytti. Pütkül dunyaning wəkili boloŋan Yəһudiy həlқi barliқ bexarətlər, Qəmüldürgüqi Yəһyaning guwaһliқi wə Məsiһning Өzining məjizilirini kərüp turup, Uningda Hudaning meһribanliқining mujəssəmləxkinini bilip turup, Uni qətkə қaққan. Xuningdək, insaniyət өz wəkili arқilиқ Hudani, yəni Hudaning wəkili Məsiһni

rət kilipla kalmay, bəlki Uni əng rəhimsiz, əng adalətsiz, əng yirginqlik yol bilən rət kiloɣan. Yəhudiylarning kanuni boyiqə Məsihning sorakka tartilixini ottuz tərəptə kanunsiz hesablax kerək idi; hətta Rim kanuni boyiqə Məsihning sorakka tartilixi mutlək kanunsiz idi.

Bu ixlaroɣa karap mukəddəs yazmilarda daim uqraydioɣan «dunya» yaki «bu dunya» degən ataloɣuning nemə ikənlikini qüxinip yetimiz. «Dunya» Hudaoɣa wə həlkigə, xundakla Uning nijat nixanlirioɣa daim karxi turidioɣan tüzümdur. Uningoɣa islahat elip berix yaki uni əzgərtixning mumkinqiliki yok; wəhalənki, Hudaning həlkining sadikliki wə guwahliki bilən uningda boloɣan rəzillikni tizginləx yaki bəzidə wakitlik qekindürüx mumkin bolidu. Məsilən, 18- wə 19-əsirdə Yawrupa wə Amerikidiki jamaətlərning ətünüxliri wə harikətliri bilən dunyadiki kulluk tüzüm kəp yərlərdə yok kiliwetilgən. Hazir bolsa kulluk tüzüm islamiyət dunyasidiki bəzi yərlərdila yənila tepilidu; birak oɣərbiy dələtlərning ahaliliri Hudaning səz-kalamini dawamlik rət kilsa (hazir kiliwatkinidək) u yərlərdimu bu tüzüm tez arida kaytidin pəyda bolidu.

Əmdi «**Hazir bu dunyaning həkümdarining taxkirioɣa kooɣlinix wakti kəldi**» degənni kandak qüxiniximiz kerək?

Biz bu bayanning mənisini: — (1) Xəytanning xikayət wə təhmət kiloɣili Hudaning dərgahioɣa kirix pursətliri qəkləndi; (2) uning insanlarning həkikətni bilip yetixigə toskunluk kilix üqün oy-pikirlirini kontrol kilip baoɣliwelixi qəkləndi, dəp karaymiz.

Birinqi jəhəttin Ayupning dəwridə Xəytanning Hudaning aldioɣa ərkin halda kirip, mukəddəs bəndiliri (bolupmu Ayup) ning üstidin xikayət kilix hokuki boloɣan boluxi mumkin, dəp əsləymiz. Əməliyəttə Xəytanning xikayətliri Hudaning dəsləptə uni ərxtin həydiwətkənlikining üstidə kilinoɣanidi: «Kara, sən Ayupka baxpanah bolisən, uni kooɣdaysən. Lekin u seni həkikiy səyməydu. U baxka insanlaroɣa ohxax bir gunahkar, halas. Uni kəqürüm kiloɣan wə baxka insanlarni kəqürüm kiloɣan yərdə, meni ərxtin kooɣliwetixkə nemə hədding bar? Uningda nemə həkkaniylik bar?» — degəndək.

Məsihning kresttə boloɣan ölümi əlwəttə bu xikayətkə toluk rəddiyidur. Huda insanlarni kəqürüm kilalaydu, qünki U həkkaniylik bilən ularning tegixlik jazasini Məsih arkilik Öz üstigə elip bədəl təligən. Kresttin keyin Iblis Hudaning kəqürümi tooɣrisida xikayət kiloɣudək heqkandak bahanə-səwəb tapalmay kaldi. Hətta ərxlərning özimu uning təhmət-xikayətliridin paklandi («Ibr.» 9:23).

Ikkinqi jəhəttə, Məsihning kresttiki ölümi Xəytanning kandaktur «Adəm'ata wə Hawa'ana gunah sadir kilip manga boysunoɣan boloɣaqka, pütkül insaniyət meningkidur» degən aoɣzini tuwaklap, uning oljisi boloɣan insaniyətni uningdin tartiwaloɣan, dəp ixinimiz («Kol.» 2:15). Xunga jamaət hux həwər jakarlioɣanda anglioɣuqilar həkikiy qüxənsun, Xəytanning oljisi Hudaoɣa kayturulsun, dəp dua kilixining asasi bardur. Bu ix 16:9-11də tiloɣa elinoɣan Mukəddəs Rohning hizmitigimu baoɣlik, təwəndə u tooɣruluk tohtilimiz.

13-bab: Rəbbimizning muhlislirining putlirini yuyuxi — uning əhmiyiti nemə?

8-ayəttə Petrus Rəbbimizning uning putlirini yuyuxini rət kilidu. Rəbning uningoɣa boloɣan jawabi mutlək kət'iy idi: —

«Petrus: — Sən mening putumni yusang hərgin bolmaydu! — dedi.

Əysa uningoɣa jawabən: — Seni yumisam, Mening bilən təng nesiwəng bolmaydu, — dedi».

Bu jawab bizgə Rəbbimizning bu kiloɣini pəkət kiqik peillik birhil hizmətla əməslikini kərsitidu. Pəkət kiqik peillikkə ülgə boloɣan bolsimu, bu ix barlik məmin bəndilirigə kiqik peillik bilən bir-birimizning hizmitidə boluxkə mənggülük kimmətlik ülgə bolatti. «**Aranglarda kim uluoɣ bolay desə, ħəmminglaroɣa kul bolsun**» Degüqi bolsa Өzi bu səzining ħəmmidin üstün turidioɣan ülgisidur. Lekin Rəbbimizning Petruskə: «**Seni yumisam, Mening bilən təng nesiwəng bolmaydu**» degən mutlək jawabi bizgə bu ixta tehimu qongkur bir gəp bar, degənni kərsitidu. «Yuħanna»ning bayanidiki bu kisim «**Bu dunyadiki Өz adəmlirigə kərsitip kəlgən meħir-muħəbbitini ahiroɣiqə toluk kərsitip turdi**» degən tonuxturux səzi bilən baxlanoɣaqkə, Uning bu jawabi wə ularning putlirini yuyuxini Uning ələmi bilən baoɣlik dəp oylimay kalmaymiz. 12-ayəttə: «— **Silərgə nemə kiloɣinimni uktunglarmu?**» degən soali bu qongkur mənini kərsitidu. Xunga, Uning Petruskə: «**Bədini yuyulup, tamamən pakiz boloɣan adəm pəkət putlirini yusila kayta yuyunuxining ħajiti bolmaydu**» (13:10) degən sirlik gepini uning ələmi bilən baoɣlap qüxinix kerək.

U 15:3də ularoɣa: «**Silər mən silərgə yətküzgən səzüm arkilik alliburun pak boldunglar**» dəydu. Demək, ular Məsiħning səzigə ixinip kobul kiloɣanlikі tüpəylidin Hudaning aldida pak wə ħəkkaniy dəp ħesablinatti. Lekin kamil bolux üqün yənə bir kədəm mengixi kerək idi — ular Uning əzliri üqün har kilinoɣan ələmini kobul kilixi kerək bolidu. Buni kobul kilmisa Əysa degəndək ularning «**Mening bilən təng nesiwisi bolmaydu**».

Wə ħərbir insan ohxaxla kixining ixəngüsi kəlməydioɣan axu ixkə ixənqini baoɣlixi kerəkki, Hudaning Ooɣli bizni ħəmmə daoɣ-nuksandin paklandurux üqün Өzini təwən kilip kresttiki ələmidə bizning hizmitimizdə boloɣan. Krestləp eltürüx jazasi insanlar ijad kiloɣan barlik ələm jazaliri iqidə adəmni əng har kiloɣuqi jazadur. Rosul Pawlusning deginidək, ħəmmimiz «**krest bizarlikі**»ni rət kilmay, Hudaning xu yolda bizni səygənlikini kobul kiliximiz kerək; bolmisa, bizning «**uning bilən təng nesiwimiz bolmaydu**».

Rəbbimiz ahirda, ħəmmimiz ohxax yolda bir-birimizgə hizmət kiliximiz kerək, dəydu. Bu səzi bizni pəkət kiqik peillik hizmət kərsitipla kalmay, bəlki Өzining biz üqün kiloɣinidək, bir-birimiz üqün pida bolup, ħətta harlinip ələüxkə təyyar boluximizni qakiridu.

13:31-32

«**Yəħuda taxkirioɣa qikip kətkəndin keyin, Əysa mundak dedi:— Əmdi Insan'ooɣli uluoɣlinidioɣan wakit-saət yetip kəldi wə Huda U arkilik uluoɣlinidu. Wə əgər Huda Uningda uluoɣlansa, Hudamu Өzidə Uni uluoɣlaydu, xundakla dərħal Uni uluoɣlaydu**».

Əysa kandak yolda «uluoɣlinidu» wə Huda kandak tərəptə «**Uningda uluoɣlinidu**»?

Bu səzlərni okuoɣinimizda hiyallirimiz bəlkim Məsiħning ələmdin tirilixi wə asmanoɣa kətürilixigə atlap ətüp, bu ixlar Uning uluoɣlinixi bolsa kerək deyiximiz mumkin. Lekin Uning kresttiki ələmidimu birhil xan-xərəp yokmu? Huda əzəldin Uning bu ələm yolidikidək uluoɣlinip bakmioɣan wə keyin yənə xu yolda uluoɣlinamdu?

Məsiħning bexioɣa takioɣan tikənlik taj wə Uning üstigə bekitkən tahtay, xübħisizki, Uningoɣa rəħimsiz aħanət kəltürüx üqün kilinoɣan; lekin Ħəmmigə Kadir bu ixlarni pütünləy baxka mənidə allikaqan bekitkənidi. Insanlar keygən tajlar iqidə Əysa keygən tikənlik tajdin xərəplik taj bolup bakkanmu? Tikənlər bolsa insanning gunaħining nətijisi boloɣan lənətni kərsitidu

(«Yar.» 3:18). U bizni dəp xu lənətni kətüridu — lekin padixah süpitidə kətüridu. Ḥərkandak jəng məydanida Əysaning kresttə gunah, Iblis wə ələmning üstidin kazanoƣan oƣəlibisidin uluoƣ bir oƣəlibə bolup bakkanmu? Xuningdək Məsiḥning krestidin ḥərkandak padaxaḥning təhti xərəplik bolup bakkanmu? Mutlək har kilinixka yüzləngəndə xundak salapət wə xaḥanilik bilən Əzini tutuwaloƣan Əysaoƣa təngdax kixi bolup bakkanmu?

Hudaning kresttə uluoƣlinixioƣa kəlsək, Uning meḥir-muḥəbbitining uzunluki, kəngliki, qongkurluki wə egizliki ḥeqkandak baxka yərdə undak roxən namayan kilinip bakkan əməs. Uning gunaḥka karatkan nəpriti, Uning mukəmməl pak-mukəddəsliki wə ḥakkaniyliki bizning gunaḥlirimizni Əz üstigə aloƣan Ooƣlioƣa karatkan jazasidək xundak roxən namayan kilinip bakkan əməs. Uning ḥakikətən Ḥəmmigə Kadir ikənliki Ooƣlining ələmidə nəqqə yüzligən bexarətlər wə mukəəddəs kanunidiki bexarətlik bəlgilimilərning əməlgə axuruloƣanliki bilən xundak mukəmməl wə ajayib ḥalda kərünüp bakkan əməs. Uning kresttə kərsətkən səwr-takiti baxka yərdə ḥeqkaqan xundak ayan kilinip bakkan əməs.

Əysa Məsiḥning ələmdin tirilixidə Huda dərwəkə uni uluoƣlaydu — muhlisliri, pərixtilər wə barlik ərx-asmanlarning küq-ḥokuk igilirining kəz aldida Uni uluoƣlaydu. Andin Uni ərxkə kətürüxi bilən bu uluoƣlax jəryani yənə bir baskuq aloƣa besilidu («Fil.» 2:1-11). Rəbbimizning uluoƣlinixi Uning insan süpitidə Atioƣa boloƣan mukəmməl itaətmənliki tüpəylidin boloƣanlikini ḥərgiz untumayli — Rəbbimiz wə Akimiz Əysa Məsiḥ Hudaning ong yenida olturoƣuzuloƣandur («Ibr.» 2:11). Uning üstigə Mukəddəs Roḥ jamaətkə kəlgəndə Uning xan-xərəpliri wə pəzilətlirini awwal bizgə ayan kilip, andin biz arkilik dunyaoƣa kərsətkinidə, u dunya aldida yənə bir yolda uluoƣlinidu.

Aldimizda Məsiḥning tehi ayan kilinmioƣan kəp xan-xərəpliri — ming yillik səltəniti wə uningdin yirak ətüp, «**yengi asman, yengi zemin**»da bolidioƣan, ḥazir insaniy kəzlər yetəlməydioƣan xərəpliri bizni kütidu. Amin!

14:2-4

«**Atamning əyidə nuroƣun makanlar bar. Bolmioƣan bolsa, buni silərgə eytkan bolattim; qünki Mən ḥərbiringlaroƣa orun təyyarlax üqün xu yərgə ketip barimən. Mən silərgə orun təyyarlioƣili baridioƣanikənmən, qokum kaytip kelip, silərni əzümgə alimən; xuning bilən, Mən kəyərdə bolsam, silərmu xu yərdə bolisilər. Silər Mening kəyərgə ketidioƣanlikimni wə u yərgə baridioƣan yolni bilisilər**».

Izaḥatimizda kərsətkinimizdək, Rəbbimizning bu səzliri etikad kiloƣuqilar üqün Əzining kresttiki ələmidin keyin wujudka kəlgən yengi əḥwaloƣa baoƣlik, dəp karaymiz. Ḥərbir etikad kiloƣuqi üqün ḥazir bir «roḥiy turaloƣu» bar — Huda bilən yengi alakidə bolux. Bu alakə ḥərbir etikad kiloƣuqi üqün baxka-baxka bolup, Huda əyidə turoƣandək bizdə turidioƣan wə biz Uningda turidioƣan ḥalətdin ibarət. Bu səzlərdə kəzdə tutuloƣini jənnəttə boloƣan məlum bir jismaniy əy-orda əməs, bəlki yengi ḥayat, yengi birhil ḥayatni ətküzüxtin ibarət. Dərwəkə, Hudaning tallioƣanliri üqün jənnəttə muxundak jismaniy ordilar bar boluxi mumkin; lekin muxundak «ordilar» Əysa ələp, Mukəddəs Roḥ kəlgəndin keyinki, Huda bilən bolidioƣan yengi munasiwətning qongkurluki ḥəm kimmətliki bilən selixturoƣanda, ḥaman ikkinqi orunda turidu. Xundak bolupla kalmay, bu kəp «roḥiy turaloƣu»lar jipsalaxturuloƣanda Hudaning əyi (jamaət) bolidu; bizning Huda bilən yengi munasiwətimiz bardur, bir-birimiz bilən yengi munasiwətimiz bardur.

14:12

«**Bərḥək, bərḥək, Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, Manga ixəngən kixi Mening ḳiliwatḳan əməllirimni ḳilalaydu; wə bulardinmu tehimu uluo əməllərni ḳilidu, qünki Mən Atining yenioa ḳaytip ketimən**».

Rəbbimizning «tehimu uluo əməllər» deginidə ḳandaḳ əməllərni kəzdə tutidu? Biz Uning yaratḳan məjizilərdin tehimu uluo məjizilərni kərsitimizmu? Uning səzlirigə ḳarioanda jawabimiz «xundaḳ» boluxi kerəktur. Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»gə ḳarioanda, rosullar dərwəḳə xu qaolarda Hudaning küq-ḳudritini ayan ḳiloan kəp karamət məjizilərni kərsətkənidi wə bu məjizilərning Rəbbimiz yər yüzidə yürgüzgən məjizilərgə ohxap ketidioanliḳi bizgə ayan bolidu. Məsilən, ularning arisida kesəllərni saḳaytix, jinlarni ḥaydiwetix wə ḥətta adməmlərni ölümdin tirildürüx bar idi. Bu alamət-karamətlər rosullarning yətküzgən Əysa tooruluḳ hux həwirini təstiḳlioan ajayib ispat bolup, ḥəmmimiz ularni minnətdarliḳ bilən ḳobul ḳilimiz, əlwəttə. Ḥalbuki, bu məjizilərni Rəbbimizning əməllirigə «ohxap ketidioan» deginimiz bilən rasttin eytsaḳ «tehimu uluo» degili bolamdu? Xundaḳ bir hulasigə keliximiz kerəkki, Rəbbimizning bu səzliri pütünləy baxḳiqə bir ixni — yəni Muḳəddəs Roḥning küq-ḳudriti bilən hux həwərni yətküzüp, kixilərni yengi ḥayatḳa erixtürüx wasitisi boluximizni kərsitidu.

Rəbbimizning dərwəḳə təlim berip səz ḳilixi, xübḥisizki, angliouqilar üqün əmürwayət əng ajayib ix boloan bolsimu, kresttiki ölümidin ilgiri U ḥeqkimni Özining Ata bilən boloan munasiwiti iqigə kirgüzəlməytti. Lekin Muḳəddəs Roḥ təkülgəndin keyin ḥərbir hux həwərqi wə təlim bərgüqining adəmlərni Huda bilən billə bolux üqün mənggülük ḥayatḳa kirgüzüx wasitisi boluxtək bibaḥa xəripi bardur. Buning səwəbi «**qünki Mən Atining yenioa ḳaytip ketimən**» — wə U Atining yenioa baroanliḳi tüpəylidin, Muḳəddəs Roḥ kelidu.

15:1 Rəbbimiz «Ḥəḳiḳiy üzüm teli» boloandin keyin, «sahta» yaki por-püqək üzüm teli bolamdu?

Rəbbimizning «**Ḥəḳiḳiy üzüm teli əzümdurmən**» dəp elan ḳiloini bizgə Təwrat dəwridə Huda əslidə kəp ḳetim Israiloa «**Sən Mening üzüm telimsən**» degənlikini əslitidu. Hudaning Israiloa boloan muḥim bir məḳsiti xübḥisizki, ularning baxḳiqə ix-ḥərikətliri arḳiliḳ dunyadiki barliḳ əllərgə Öz guwaḥqiliri wə wəkilliri boluxidin ibarət idi. U Ibraḥimoa «**Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ əl-jəmətlər bəht-bərikət tapidu**» («Yar.» 12:2) degən əməsmu? Bu wədigə Ibraḥimning əwladliri boloan Israil warisliḳ ḳiloan əməsmu? U əslidə Israiloa «**Sən Mening ḳulum Israil, səndə uluoḷlinimən**» deməḳqi boloan əməsmu? («Yəx.» 49:3). Bu temida yənə «2Tar.» 6:32-33, «Mik.» 4:1-5, «Yəx.» 2:2-5, «Zək.» 8:23ni kərüng.

Ḥalbuki, Israil kəp waḳitlarda Hudaoa ibadət ḳilip Uning üqün yat əllərdə guwaḥqi wə ülgə boluxning ornioa, əksiqə butlaroa qoḳunup, ix-ḥərikətliri ətraptiki butpərəs əllərningkidin tehimu buloinip kətkənidi. Xuning üqün Huda ularoa Əzakiyal pəyoəmbər arḳiliḳ mundaḳ səzlərni ḳilixḳa məjbur bolidu: — «**Mən bu ixni silərni dəp əməs, i Israil jəməti, bəlki silər baroan əllər arisida buloioan Öz pak-muḳəddəs namim üqün ḳilimən**» («Əz.» 8:23).

Demək, Israil Hudaning hursənliki üqün mewə beridioan üzüm teli bolmidi («Yəx.» 5-bab, «Yər.» 2:21-22, «Əz.» 15-bab, «Ḥox.» 10:1, «Zəb.» 80:8-18ni kərüng). Ḥalbuki, Israil gunaḥḳa petip Hudaning məḳsitini orunlimioaqḳa, Məsiḥ Özi Hudaning barliḳ arzu-istəklirini əməlgə axuridu, Uningda

turoɣanlar «**kəp mewə bərgüqilər**» bolidu («Yḥ.» 15:5, 8). U «**ḥəkiḳiy üzüm teli**» bolidu.

Muḳəddəs Roḥning hizmiti (16:7-11)

«**Əmma Mən silərgə ḥəḳiḳətni eytip ḳoyayki, Mening ketixim silərgə paydiliḳtur. Qünki əgər kətmisəm, Yardəmqi silərgə kəlməydu. Əmma kətsəm, Uni silərgə əwətimən. U kəlgəndə, bu dunyadikilərgə gunaḥ tooɣrisida, ḥəkkaniylik tooɣrisida wə ahirət soriḳi tooɣrisida ḥəḳiḳətni bilgüzidu. U ularni gunaḥ tooɣrisida bilgüzidu, qünki ular Manga etiḳad ḳilmidi. Ularni ḥəkkaniylik tooɣrisida bilgüzidu, qünki Atamning yenioɣa ḳaytip barimən wə silər Meni yənə kərəlməysilər. Ularni ahirət soriḳi tooɣrisida bilgüzidu, qünki bu dunyaning ḥəküмdari üstigə ḥəküm qiḳirildi**».

Əysaning: «**Mening ketixim silərgə paydilik**» degini xübisizki, rosullaroɣa (ḥəm bizgimu) bək ḥəyran ḳalarlik ix boldi. Qünki U ularoɣa ḥəmraḥ boloɣinida ḥəmmə ix onguxluḳ idi; «ustazimiz ḥərḳandak ḳiyin əḥwaloɣa taḳabil turalaydu» degəndək ularda Uning arḳilik birhil ixənq-hatirjəmlik bar idi. Ḥalbuki, U ulardin ḥətta ḳiska bir waḳit ayrilsa, ular küqsiz ḳaloɣandək bolatti. Məsilən, U ulardin ayrilip taoɣḳa qikip ḳaytip kəlgəndə, ularning jin qaplaxḳan bir balioɣa mədət yətküzəlmigənliki kərünidu («Mat.» 17:1-22). Uning ḥazirliḳi ularning barliḳi idi — U ularning Ustazi, Yolbaxqisi, Baxpanaḥi, Rioɣbətləndürgüqisi, Ḳutḳuzoɣuqisi wə ḥəmmidin bək ularning Təsəlli Bərgüqisi, Küqəytküqisi wə Dosti idi. U ḳandaḳsigə «**Mening ketixim silərgə paydilik**» desun?

Əlwəttə, U Əzi bu ixni qüxəndüridu. U «ketixi» kerək — awwal bir yolila insanlarning gunaḥining məsilisini bir tərəp ḳiloɣili krestkə ketixi kerək, andin Əzigə etiḳad ḳiloɣuqilaroɣa Muḳəddəs Roḥni əwətkili kresttin ḳəbr arḳilik ərxkə, Atisining yenioɣa ketixi kerək idi. Qünki Uning kresttiki əlümi adəmlərning Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilixioɣa imkaniyət yaritip beridu. Bu xuningoɣa bədəl təligini idi. Biz mundak bir hulasigə kəlməy ḳalmaymiz: —

(1) Huda Məsiḥni Əz wəkili boluxḳa əwətti; U bolsa «Səz-Kalam»dur.

(2) Rəbbimiz Muḳəddəs Roḥni jamaitigə Əz wəkili boluxḳa əwətidu. Əysa rosullirioɣa ḥəmraḥ boloɣanda ularoɣa nemə boloɣan bolsa Muḳəddəs Roḥ jamaətkimu xu bolidu. Uning deginidək: «**Mən silərgə baxḳa bir Yardəmqi əwətimən**» (14:16). Grek tilida «**baxḳa bir...**» bolsa «Manga op-ohxax baxḳa bir» degən uḳumni kərsitidu. Demək, Muḳəddəs Roḥ ularoɣimu «Ustaz, Yolbaxqi, Baxpanaḥ, Rioɣbətləndürgüqi, Saḳaytḳuqi, Təsəlli Bərgüqi, Küqəytküqi wə Dosti bolidu. Qong pərḳi xu boliduki, Əysa ular «bilən billə» idi, lekin Muḳəddəs Roḥ «ularda» yəni «ularning iqidə» yaxaytti. Bu uningdin tehimu qəksiz əwzəl bolmamdu?

(3) Məsiḥ jamaitini Əzigə wəkil boluxḳa wə xundaḳla Atioɣa wəkil boluxḳa «pütkül dunya»oɣa əwitidu.

Jamaət Məsiḥni dunyaoɣa jakarlioɣanda Muḳəddəs Roḥ Rəbbimiz 8-11də eytḳan hizmətlərni ḳilip, adəmlərgə bu həwərning rast ikənlikigə guwaḥliḳ wə jəzmlik yətküzidu: —

(1) U bu dunyadiki kixilərni gunaḥ tooɣrisida bilgüzidu, «**qünki ular Manga etiḳad ḳilmidi**». Adəmlərni dozahḳa əwətidioɣan gunaḥ dəl muxudur. Adəmlərning dozahḳa qüxüxining birinqi səwəbi gunaḥkar ikənliki əməs, bəlki Əysaoɣa etiḳad ḳilixni rət ḳiloɣanliḳi, yəni Hudaning nijatini rət ḳiloɣanliḳi üqündur.

(2) U ḥəkkaniylik tooɣrisida bilgüzidu, «**qünki Atamning yenioɣa ḳaytip barimən wə silər Meni yənə kərəlməysilər**».

Rəbbimiz bu dunyada boloŋanda ḥəkḳaniyliḳining mukəmməl wəkili idi. Lekin U bu dunyada bolmisa, adəmlər Hudaning ḥəkḳaniyliḳini ḳandaḳ qüxinidu? Hudaning bu məsiligə boloŋan jawabi birinqidin jamaət arḳiliḳ Məsiḥning ḥəkḳaniyliḳini ayan ḳilixtin ibarət bolidu. Əysa awwal «**Mən dunyaning nurimən**» dəydu («Yḥ.» 8:12) biraḳ andin «**Silər dunyaning nurisilər**» dəydu («Mat.» 5:14). Jamaət Muḳəddəs Roḥḳa toloŋan bolsa Məsiḥning ḥəkḳaniyliḳini ayan ḳilidu; uning üstigə jamaət sadiḳliḳ bilən Hudaning səz-kalamini jakarlioŋanda Muḳəddəs Roḥ Əzi adəmlərning wijdanlirida ixləp, ularni ḳayil ḳilip, «Hudaning ḥəkḳaniyliḳi» boloŋan Məsiḥ tooŋruluḳ biwasitə guwaḥliḳ beridu («1Kor.» 1:30).

(3) U dunyadiki kixilərni ahirət soriḳi tooŋrisida bilgüzidu, «**qünki bu dunyaning ḥəkümdari üstigə ḥəküm qiḳirildi**».

Yuḳirida eytḳinimizdək, «**bu dunyaning ḥəkümdari**» (Xəytan) Məsiḥning kresttiki ələümi arḳiliḳ pax ḳilindi wə xuningdək uning Hudaoŋa wə insanlaroŋa ḳara qaplimaḳqi boloŋan barliḳ xikayətliri wə baḥaniliri elip taxlandi. Rəbbimizning azab tartixi bilən Xəytan soraḳḳa tartilip üstigə qiḳirilidioŋan ḥəküm-jaza ḥəmmigə eniḳ elan ḳilinoŋandur. Wə xundaḳ boloŋanda, Xəytanning padixaḥliḳi astida yaxioŋanlar (yəni, Məsiḥning etiḳadi arḳiliḳ Hudaning padixaḥliḳioŋa kirmigənlər)ning ḥəmmisi ohxax soraḳ ḥəkümi astida turmaḳta. Hudaning səz-kalami jakarlanoŋada, Muḳəddəs Roḥ angliouqilaroŋa bu kelidioŋan ḥəküm-jaza tooŋruluḳ wijdanlirida guwaḥliḳ beridu.

16:12-13

«**Silərgə eytidioŋan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U silərni barliḳ ḥəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini anglioŋan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu**».

Təwəndikidək ikki soal muxu səzlərdin qiḳidu: —

(1-soal) Ular anglap kətürəlməydioŋan ixlar nemə? Biz bularni ḥazir bilimizmu?

Buningoŋa Injilning keyinki ḳisimliridin jawab qiḳidu. Rosullaroŋa nisbətən bu ixlar bolupmu: — (1) Məsiḥning Əz xəhsiyiti tooŋruluḳ toluḳ wəḥiy-ḥəḳiḳətlər; (2) Uning kresttiki ḳurbanliḳ ḥizmiti tooŋruluḳ wəḥiy-ḥəḳiḳətlər; (3) «yat əlliklər» (Yəḥudiy əməslər)ning jamaəttə Yəḥudiy ḳerindaxliri bilən təng Məsiḥdə boloŋan baylik wə miraska ortaḳ mirashorlar ikənliki tooŋruluḳ wəḥiy-ḥəḳiḳətlərdin ibarət, dəp ḳaraymiz. Bu ixlar tooŋruluḳ «Rosullarning paaliyətliri»diki «kirix səz»imizdə boloŋan bayanlirimiznimu kərüng.

Bu ixlarning ḥəmmisini rosullarning əzliri salam hətlidə bizgə xərḥ ḳilip beridu; qünki Rəbbimiz ularoŋa bularni jamaətkə əgitix wəzipisini ḳalduroŋan (məsilən, «əf.» 3:5ni kərüng).

Uning üstigə ḥəmmimiz üqün Hudaoŋa itaət ḳiloŋanseri wə Uning bilən mangoŋanseri Uningdin kəlgən qüxənqilər wə bilimlər qongḳurlixidu; xuning bilən ḥərbirimiz üqünmu «**Silərgə eytidioŋan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər**» degən səzlər bəlkim tooŋridur... Lekin kənglimiz təyyar boloŋanda «**Muḳəddəs Roḥ ularni sanga kərsitidu**».

(2-soal) Rəbbimizning bu ayətlərdə: «**Lekin U, yəni Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U silərni barliḳ ḥəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U əzlükidin səzliməydu, bəlki nemini anglioŋan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu**» dəp bərgən wədisi pəḳət birinqi əsirdiki xu on bir rosullar üqünla (wə bəlkim baxḳa rosullar üqün) yaki barliḳ dəwrdiki ixəngüqilər üqün

inawətlik bolamdu?

Bu ahirқi soalоқa Yuһannaning birinqi salam hetidin səz alsaқ toluқ jawab bolidu: —

«**Wə silər bolsanglar, silər Uningdin қobul қilоқan Məsiһligüqi Roһ silərdə turiweridu, silər һeqkimning əgitixigə moһtaj əməssilər; bəlki ənə xu Məsiһligüqi Roһ silərgə barliқ ixlar tooқruluқ əgitiwatқandək (U һəқtur, һeq yalоқan əməstur!) — һəm əgətkəndək, silər dawamlik Uningda yaxaydioқan bolisilər**» («1Yһ.» 2:27 — səl addiylaxturuloқan).

Bu səzlər birinqi əsirdiki «addiy» ixəngüqilərgə wə ulardin keyinki һərbir dəwrdiki ixəngüqilərgə eytiloқan (degümiz keliduki, Huda aldida һeqkim «addiy» əməstur). Xübһisizki, Muқəddəs Roһning birinqi rosullaroқa boloқan yetəkqiliki wə təlimi intayin alaһidə; biz ularning salam һətliridin ular қobul қiloқan xu wəһiy wə təlimlərdin bəһrimən bolimiz. Lekin rosul Pawlus bizgə eytқandək: — «**Əmma «janoқa təwə» kixi Hudaning Roһining ixlirini қobul қilmaydu, qünki bu ixlar uningoқa nisbətən əhmiқaniliktur; u ularni һeq qüxinip yetəlməydu, qünki ular roһ bilən pərқ etilip baһalinixi kerəktur. Roһқa təwə kixi һəmmə ixlaroқa baһa berələydu...**» («1Kor.» 2:14, 15).

Hudaning səz-kalamini һəқiқət bilən qüxiniximiz üqün, əslidə xu һəқiқətlərni қobul қiloқan rosullaroқa xularni əgətkən Muқəddəs Roһқa tayanoқandək, bizningmu Uningoқa tayiniximiz lazim.

Uning üstigə Rəbbimizning: «**U, yəni Һəқiқətning Roһi kəlgəndə, U silərni barliқ һəқiқətkə baxlap baridu**» degən wədisigə қaytidin қariximizoқa tooқra kelidu. Demək, һəmmimiz əzimizning əgəngüqilərning ornida boloқanliқimizni bilip yetiximiz kerək («muhlis» degən səz «əgəngüqi»dur). Məsiһdə bolup biz «alliқaqan əgəngənmən» degən barliқ ixlarni səbiy balidək bolup қaytidin əginiximiz lazim. Huda Əz Roһi bilən pəқət Uning səz-kalamini qüxinixkila əməs, bəlki əməliyəttə қandaқ қilip Uningoқa əməl қilixқa əgətmisə bolmaydu. Razi bolsaқ U bizgə ix-hizmitimizni қandaқ қilip Əzining xan-xəripigə kəltürüx, ailidikilirimizni қandaқ səyüx, baxқilaroқa қandaқ səz қilix, balilirimizdin қandaқ һəwər elix, waқitlirimizni қandaқ ixlitix, wədilirimizdə қandaқ turux wə U bizgə yoluқturoқanlarning һəmmisigə қandaқ muһəbbət kərsitixni əgitidu.

«**U... kəlgüsidə bolidioқan ixlardin silərgə һəwər beridu**».

Biz bu wədini birinqidin, Roһning rosullaroқa kəlgüsidə bolidioқan ixlarni — bolupmu jamaətkə munasiwətlik ixlarni axkarə қilixini kərsitidu, dəp қaraymiz. Bu ixlar bəlkim jamaətning əsüp kengiyixi, jamaət iqidə «**qong yenix** (qekinix)»ning pəyda boluxi wə Məsiһning tez arida dunyaoқa қaytip kelix waқtioқa agaһ boluxni kərsitidioқan alamətlərning kerünüxini əz iqigə elixi mumkin. Ikkinqidin, bu wədini Hudaning һəқiқətkə təxna boloқanlaroқa boloқan qaқirikioқa, xundaқla ularning Uning hizmitidə қandaқ rolda bolidioқanliқioқa қarita birhil qüxənqini əz iqigə alidu, dəp oylaymiz. Bu ix Huda bizdə keləqək tooқruluқ boloқan қandaқtur bir қizikқaқliқimizni қanaətləndürüx üqün əməs (gərqə U bəzidə hizmətkarlirioқa kəlgüsidə yüz beridioқan bəzi ixlarni kərsətsimu), bəlki aldimizda tallaydioқan yollaroқa əng yahxi қarar qikiriximiz üqündur.

Əysaning tirilgəndə Magdallik Məryəmgə kərünüxi wə uningoқa degənliri tooқruluқ

«**Əysa uningoқa : — Manga esilmioқin! Qünki Mən tehi Atamning yenioқa qikmidim. Berip қerindaxlirimoқa: Meni «Silərningmu Atanglarning, yəni Mening Atamning, silərning Hudayinglarning, yəni Mening**

Hudayimning yenioɣa qikimən!» dəydu, — dəp yətküzgin» — dedi» (20:17).

Nemixka Rəbbimiz Məryəmgə: «**Manga esilmioɣin!**» (grek tilida «manga təgiwərmə») dedi? Biz buni «meni keqiktürmigin» dəp tərjimə kilsakmu bolatti. Rəbbimizning bu gepini səzmusəz qüxinix kerək, dəp karaymiz — demək, U kəbridin qikip dəl ərx-asmanlarni Xəytanning əlmisaktin buyanki asiylikidin boloɣan buloɣaxliridin wə təhmət-xikayətlərdin pakizlax üqün atisioɣa kaytiwatkanidi («Ibr.» 10:23).

Bu pikir xu ahxamdiki ixlar bilən təstiklinidu; qünki U muhlislirining yenioɣa kəlgəndə ularoɣa «esilma» (yaki «təgiwərmə») degəndək səzni kilmay, bəlki Өz kollirioɣa wə bikinioɣa karaxka wə tegixkə təklip kilidu («Luka» 24:33-49, «Yh.» 20:19-29). Buning üstigə U xu kəqtə ularning üstigə püwləp: «**Mukəddəs Roһni kobul kilinglar**» dedi. U əslidə ularoɣa qüxəndürüp, Atamning yenioɣa kaytmisam Mukəddəs Roh silərgə kəlməydu, degənidi; wə Uning Məryəmgə boloɣan səzliri boyiqə U dəl Atining yenioɣa kaytiwatkanidi. Bu «roһni püwləp bərgini»din keyin u ularoɣa Mukəddəs Roһning üstigə toluk qüxüxini Yerusalemda kütüxni buyrudi («Luka» 24:49, «Ros.» 1:4-8, 2:4). Xunga Uning ularoɣa bu «Mukəddəs Roһni püwləp berixi» (grek tilida wə ibraniy tilida «roh» wə «nəpəs» degənlər bir səz bilənla ipadilinidu) bolsa, bəlkim ularoɣa kelidioɣan Roһtin tetitip koyux wə ularoɣa Roһning «toluk kelixi» üqün ularni təyyarlioɣini bolsa kerək idi.

Xunga biz etikadqilar adəttə eytidioɣan «Rəbbimizning asmanoɣa kətürülüxi» degən ix («Luka» 24:51, «Ros.» 1:9) əməliyəttə Təwrattiki pəyoɣəmbərlər bexarət kiloɣan Məsihning «asmanoɣa kətürülüxi» əməs idi, dəp karaymiz. Rəbbimiz allikaqan Məryəmgə eytkinidək asmanoɣa qikkan wə «**Hudaning ong yenioɣa olturoɣuzuloɣan**» idi. Luka biz üqün hatiriligən uning «asmanoɣa kətürülüxi» («Luka» 24:51), rosullaroɣa wə muhlislirioɣa Uning dərһəkikət «Hudaning ong yenioɣa olturoɣuzuloɣan»likini ispatlax üqün boldi, dəp karaymiz.

Buning bilən intayin һəyran kalarlik xu hulasigə kəlməy kalmaymizki, Rəbbimiz Atioɣa kaytip kətürülüxini Өzi üqün kayoɣuoɣa qəmgən «ərziməs» һesablinidioɣan bir hotunoɣa, yəni «**uningdin yəttə jinni һəydiwətkən Magdallik Məryəm**»gə («Luka» 8:2) gəp kilix üqün tohtitip koyoɣan. Bu mukəddəs tema üstidə kəp səzlərni kilalaydioɣan bolsakmu, muxu yərdə pəkət xuni baykaymizki, Uning əlümdin tirilixigə birinqi guwaһqi bolux imtiyazi Uning uluoɣ rosullirining һeqkaysisioɣa əməs, bəlki Uning muһəbbitidə kөyüp pixkan biqarə bir ayaloɣa təkdim kilinoɣan. Uning Məsihgə boloɣan muһəbbiti xunqə küqlükki, Uningsiz u өzini yokitip, baroɣudək һeqyeri yok bolup kaloɣanidi.

21:11

«**Simon Petrus kemigə qikip, torni kiroɣakka tartip qikardi. Tor qong belikлar bilən toloɣan bolup, jəmiy bir yüz əllik üq belik bar idi. Belik xunqə kəp boloɣini bilən, tor yirtilmioɣanidi**».

Nemixka Yuһanna muxu yərdə dikkitimizni «**Belik xunqə kəp bolsimu, tor yirtilmioɣanidi**» degən pakitka tartmakqi bolidu? Jəzmləxtürimizki, u bu ix bilən ilgiriki bir ixni uning esigə enik kəltürdi. Xu qaoɣda өzi, inisi Yakup, Simon wə Andriyas Əysaning səzi bilənmu nuroɣun belikларni tutkan: —

«U kemilərdin birigə, yəni Simonningkigə qikip, uningdin kemini kiroɣaktin səl yirakлitixni iltimas kildi. Andin U kemidə olturup top-top halayikka təlim bərdi. Səzi tügigəndin keyin, u Simonoɣa:

— Kemini qongkurrak yərgə һəydəp berip, belikларni tutuxka torliringlarni selinglar, — dedi.

Simon Uningoƣa jawabən: — Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip ḥeq nərsə tutalmiduk. Birak sening səzüng bilən torni salsam salay, dedi.

Ular xundak kiliwidi, nuroƣun beliklar toroƣa qüxti; tor səkülüxkə baxlidi» («Luka» 5:3-6).

Xu qaoƣda «**tor yirtilixka baxlidi**». Nemixka? Xu qaoƣda Məsiḥ Petruska «**torliringlarni** («torunglarni» əməs) **selip, belikinglarni tutunglar**» degənidi. Petrus bolsa: «**Ustaz, biz pütün keqiqə japa tartip, ḥeq nərsə tutalmiduk. Birak sən degənikənsən, torni** (bir torni, demək) **salsam salay**» degən jawabi bilən əz ixənqimni kərsəttim, dəp oylioƣan boluxi mumkin idi. Birak əməliyəttə uning ixənqi toluk əməs idi; u eḥtimal Məsiḥning səzigə anqə dikkət kilmay «torlarni» degənni «tor» dəp angliоƣan yaki eḥtimaloƣa tehimu yekin boloƣini: «Bu kixining belikqilik tooƣruluk anqə həwiri bolmioƣaqka, bir tornila taxlisam andin uni ispatliyalaymən» degən oyda boloƣan boluxi mumkin. Qünki Galiliyə kəlidiki beliklar adəttə kündüzdə qongkurlukka xungoƣup ketidu, xunga kündüzdə ularni tutux mumkin əməs; keqə bolsa belikqilik wakitidur.(Izaḥat: — əng mukəmməl wə ixənqlik kona kəqürmilərdə «Luka» 5:5-ayəttə «torni salsam salay» dəp pütülgən. Baxka az bir kisim tekistlərdə «torlarni salsam salay» dəp pütülgən).

Aldinki kətim, u wə ḥəmraḥliri Məsiḥning gepigə toluk kirməy, belikларning kəp boluxi tüpəylidin tori yirtilip ketip, pəkət azrakla belik tutalioƣanidi. U qokum bu ixtin «Ustazimizning gepini toluk angliximiz kerək» dəp qong bir sawak aloƣanidi.

Ikkinqi kətim toroƣa qüxkən belikлar ohxax kəp bolsimu, lekin ularning tori yirtilmioƣanidi. Torning yirtilmasliki kerindiximiz Yuḥannaoƣa əzlirining belikni tutkinioƣa ohxax məjizilik bir ix kərünətti wə u buni biz üqün hatiriləydu. Lekin Rəbbimiz bu kətimda pəkət «**Torunglarni** (bir tor) **selinglar**» degənidi. Ḥalkilik ix Uning səzidur.

Huda bizgə deginini toluk, tooƣra angliоƣudək kulaklarni, xundakla uning səz-kalamioƣa boloƣan toluk iman-ixənqni bərgəy!

21:15

«Ular naxta kiloƣandin keyin, Əysa Simon Petrustin:— Yunusning ooƣli Simon, sən Meni bulardinmu qongkur səyəmsən? — dəp soridi».

Bu soalda «bular» kimlərni yaki nemilərni bildüridu? Bu ular tutkan belikлarni, yaki bolmisa Petrusning əsliy kəspi boloƣan belikqilikning əzini kərsitəmdu? Biz undak oylimaymiz. Əmdi Rəbbimizning mənisi: «Sening Meni səygining sening bu muhlislarni səygining din artukmu?» degəndək boluxi kerəkmu? Biz yənə undak oylimaymiz. Qünki Petrusta Rəbning birinqi orunda turidioƣanliki üstidə ḥeqkandak müjməllik yok idi. Lekin esimizdə barki, Rəbbimiz Əzining tutup berilixi tooƣruluk səzligəndə ularoƣa: «**Ḥəmminglar bügün keqə meni taxlapkeqipketisilər**»dəpagaḥlanduroƣandin keyin, Petrus birinqi bolup rəddiyə bərgən: -

«Lekin Petrus uningoƣa:

— Ḥəmməylən tandurulup putlaxsimu, mən ḥərgiz putlaxmaymən, dedi.

Əysa uningoƣa: — Mən sanga bərḥək xuni eytip koyayki, bügün, yəni bügün keqə horaz ikki kətim qillioƣuqə, sən Məndin üq kətim tanisən, — dedi.

Lekin Petrus tehimu kət'iylik bilən uningoƣa:

— Sən bilən billə əlidioƣan ix kerək bolsimu, Səndin ḥərgiz tanmaymən, — dedi.

Kaloƣan ḥəmmə muhlislarmu xundak deyixti» («Mar.» 14:29-31).

Xuning bilən Petrusning: «**Ңəmməylən teyilip putlaxsimu, mən ңərgiz putlaxmaymən**» dəp turup, өzidin üq ketim tanoқinidin keyin Rəbbimiz uningoқa bu addiy soalni қoyidu: — «**Sən meni bulardinmu qongқur səyəmsən?**» — yəni, «Yunusning ooқli Simon, sening Meni səyüxung (qong gəp kiloқining bilən) bularning Meni səyüxidin qongқurmu?».

Petrus Uningdin üq ketim tanoқandin keyin Rəbbimiz bu soalni uningoқa üq ketim қoyidu.

Huda Өz yollirida bizning өz ajiz təbiiyitimiz tooқruluқ өz-өzimizni aldiximizoқa yaki «ihlasmənlikimiz» yaki «sadiқliқimiz» tooқruluқ poqiliқ kilixni dawamlaxturuximizoқa yol қoymaydu. Buningoқa biz intayin minnətdarmiz. U ңətta biz Petrustək Uningdin tenip kətksəkmu, bizni əsligə kəltürələydu. Pəқət Uning bizdin sorioқan soallirioқa səmimiylik bilən jawab berip, gunaң-səwənlikimizni oquқ ikrar kilsakla, U bizni өzgərtələydu. Injildiki «bayanlar»da uqrioқan ikkilinip, təmtirəp kətkən Petrusni «Rosullarning paaliyətliri»də uqrioқan jasarətlik dadil Petruska Aylanduroқuqi Huda biz üqün ohxax ixni kilixka Қadirdur.

Injil 5-ḳisim

«Rosullarning paaliyətliri»

«Rosullarning paaliyətliri bayan ḳiloɣan hux həwər»

Kirix səz

«Rosullarning Paaliyətliri»ning muəllipi rosul Pawlusning yeḳin ḥəmraḥi boloɣan tewip Luḳa idi. Kitabning namidin kərünüp turiduki, bu kitabni Məsiḥning ərxkə kətürülüp Өzigə etiḳad baoɣlioɣanlaroɣa Muḳəddəs Roḥni əwətkinidin tartip dəsləpki jamaətning ottuz nəqqə yillik musapisioɣiqə boloɣan tarihidin tallanma, deyixkə bolidu. Uningda hux həwərning awwalḳi tarḳitilix yoli wə jamaətning өsüp kengiyix jəryani hatirilinidu.

Injil «Luḳa»oɣa kirix səzimizdə, «Luḳa»ning wə «Rosullarning paaliyətliri»ning ḥər ikkisi Luḳa təripidin yeziloɣan, bu ikki kitab əməliyəttə bir izqil tarihtur, dəp kərsətkəniduḳ. «Rosullarning paaliyətliri» (ikkinqi kitab)ning bexida biz munu səzlərni oḳuymiz: —

«I ḥərmətlik Te'ofilos, mən dəsləp yazoɣan bayan Əysa Өzi tallioɣan rosullaroɣa Muḳəddəs Roḥ arḳilik əmrlərni tapxurup asmanoɣa kətürülgən küngiqə boloɣan uning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi tooɣrisida idi».

Birinqi bayan («Luḳa») «**asmanoɣa kətürülgən küngiqə.... Əysaning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi**» tooɣrisida boloɣan bolsa, Luḳaning ikkinqi bayani «Əysaning b**arlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining dawami**» tooɣrisida bolux kerək, deyix orunluḳ əməsmu? Bu kəzḳarax ikkinqi bayanining bexidiki munu səzlər arḳilik ispatlinidu: — **«Əysa Өzi tallioɣan rosullaroɣa Muḳəddəs Roḥ arḳilik əmrlərni tapxuroɣan...»**. Məsiḥning yər yüzidiki hizmiti ḥaman Muḳəddəs Roḥḳa tayanoɣan bolup, asmanoɣa kətürülgəndin keyin xübḥisizki, Huda'Atining iradisigə Muḳəddəs Roḥ arḳilik, rosulliri wə jamaitining wasitisi bilən əməl ḳilix dawamlixidu.

Xunga bu kitabning ismini «Əysaning (dawam ḳiloɣan) paaliyətliri» yaki «Muḳəddəs Roḥning paaliyətliri» dəp atioɣan bolsaḳ muwapiḳraḳ kelətti. Ḥalbuki, biz jamaəttiki 1900 yillik ən'ənigə əgixip kitabni «rosullarning paaliyətliri» dəp atiduḳ.

Gərqə əmdi «Rosullarning paaliyətliri»ning səḥipiliridə rosullar ḥəm jamaətning «əməl ḳilixi» ḥəm «təlim berixi»ni kərginimiz bilən «əməl ḳiloɣuqi» wə «təlim bərgüqi» bolsa ularning wasitisi bilən ix kərgüqi Məsiḥ Өzidur (Gal.» 20:2ni kərüng). Injil, «Yuḥanna» 16-babta Məsiḥ Əysa rosullirioɣa Muḳəddəs Roḥning kelixi wə kəlgüsidiki hizmiti tooɣruluḳ təlim beridu: —

«Silərgə eytidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni ḥazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Ḥəḳiḳətning Roḥi kəlgəndə, U silərni barlik ḥəḳiḳətkə baxlap baridu. Qünki U Өzlükidin səzliməydu...» (16:12-14).

Biz «rosullarning paaliyətliri»də Məsiḥning bu səzining əməlgə axuruluxining bir ḳismini kərələymiz. Muḥim bir misal alayli, Əysa rosullirioɣa nijatlik səz-kalamini «yat əlliklər»gə («taipilərgə») yətküzüx

kerəklikini birnəqqə ḳetim oquḳ eytḳini bilən (məsilən «Mat.» 28:19, wə muxu kitabning bexida — «**Silər... Yerusalem, pütün Yəhudiyə wə Samariyə əlkiliri, jahanning qətlirigiqə Manga guwaḥqi bolisilər**») bu sözlər rosullarning ḳulaḳlirioɣa pəḳət kirmigən.

Bizgə nisbətən Yəhudiylarning könglidin Yəhudiy əməslər («yat əlliklər»)gə orun berixning tolimu təslikini bəlkim təsəwwur ḳilix ḳiyin bolidu. Ularning közḳarixida özliridin baxḳa pütkül dunya butpərəslikkə qəmüp kətkən, daim ḥaram yeməklərdin buloɣinidioɣanlar bolup, ḥəḳiḳiy Hudaoɣa ibadət ḳilidioɣan Yəhudiylaroɣa düxmən idi. Yəhudiy həlḳi köp ḳetim yat imperiyələr təripidin besiwelinoɣan, ḥətta wətinidin ayrilip sürgün ḳilinoɣan, ziyankəxliklərgə uqrioɣan. Əysa Məsiḥ yər yüzidə hizmət ḳiloɣanda, xundaḳla «Rosullarning paaliyətliri»ning waḳtidimu wətini boloɣan Pələstin öz ḥökümranliḳi astida əməs, bəlki ular nəprətlinidioɣan Rimliḳlarning ḳol astida idi. Yəhudiy bolmioɣan bir kixi bilən ḥəmdastihan olturuxni öz həlḳigə hainliḳ ḳiloɣanoɣa barawər dəp ḳarilatti. Lekin «Rosullarning paaliyətliri»də Rəb rosulliri wə jamaitidikilərning «yat əlliklər»gə könglidin orun berixi üqün, ularning iḳ-baoɣrini kəng ḳiloɣanliḳini kərimiz. Ular Yəhudiy əməslərgə nijatliḳni (Məsiḥning ḳurbanliḳioɣa wə tirilgənlikigə etiḳad baoɣlax arḳiliḳ Hudaning kəqürümigə wə yengi ḥayatḳa muyəssər boluxni) sözləp yətküzüx kerək bolupla ḳalmay, Yəhudiy əməslərni Məsiḥning teni boloɣan jamaətning ayrilmas bir ḳismi, özliri bilən bu ixta aka-uka, ḥədə-singil, xerik süpitidə ḳobul ḳilixi kerək idi. Rosul Pawlusning «Əf.» 2:11-22diki bu ix tooɣruluḳ sözlirini kərüng.

Uning üstigə, «Rosullarning paaliyətliri»də Məsiḥdə boloɣan nijatliḳning həwiri awwal Yəhudiylaroɣa ḳayta-ḳayta sunuloɣan bolsimu, ularning kəpinqisining uni rət ḳiloɣanliḳini kərimiz. Uni ḳobul ḳilip, gunaḥliridin waz keqip yengi ḥayatḳa erixküqilər bolsa kəpinqisi Yəhudiylar nəprətlinidioɣan butpərəs «yat əlliklər»din idi. «Rimliḳlaroɣa» 9-11-bablarni kərüng.

Mana bu, Rəbning jamaitigə «təlim berixining dawami»din bir misaldur. Tiloɣa elixḳa tegixlik yənə biri bolsa Məsiḥning xəhsi wə Hudaliḳ təbiiti tooɣruluḳ idi (Uning Muḳəddəs Roḥining təlim beridioɣanliḳi tooɣruluḳ sözlirini «Yḥ.» 16:14din kərüng).

Uxbu kitabning bizgə əgitidioɣan muḥim ixlardin biri xuki, ərlərmu, ayallarmu Muḳəddəs Roḥ bilən ziq munasiwət baoɣlixi mutləḳ kerəktur. «Rosullarning paaliyətliri»də kərüngən etiḳadqilar bolsa «tət bayan»da kərüngən, Muḳəddəs Roḥ kelixtin ilgiriki xu kixilər əməs. «Rosullarning paaliyətliri»də kərüngən rosul Petrus «tət bayan»da kərüngən rosul Petrus əməs. «Tət bayan»da kərüngən Petrus ixənqsiz, baxbaxtaḳ, özigə ḳattiḳ təmməna ḳoyidioɣan əmma Hudaning muḥəbbitigə, ḳudritigə wə Hudaning riziḳ beridioɣanliḳioɣa nisbətən ixənqi ajiz, arisaldi kixi idi. U Rəbbi boloɣan Məsiḥdin üq ḳetim tanoɣan Petrusdur. Biraḳ «Rosullarning paaliyətliri»də bolsa pütünləy baxḳiqə bir Petrusni kərimiz. U Israilning kattiwaxliri aldida yürəklik bilən sahtipəzlikini əyibləydu, lekin uningda ḳilqilikmu burunḳi po etix aditi kərülməydu. U əlümdin ḳorḳmaydioɣan, kəmtər, iman-ixənqkə toloɣan, itaətmən, təlim-tərbiyə ḳobul ḳilalaydioɣan, dana kixidur. Əmdi bu qong özgirix nədin boloɣan? Ḳiskisi, u Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldürülgən, «ḳaytidin tuoɣuloɣan» idi. Asman-zeminda Muḳəddəs Roḥtin baxḳa adəmni muxundaḳ özgərtələydioɣan ḥeqḳandaḳ küq yoḳtur. Ḥəḳiḳiy ḥayatliḳ, roḥiy ḥayatliḳ boluxi üqün ər bolsun ayal bolsun yər yüzidikilərning həmmisi Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldürülüxi kerək.

«Rosullarning paaliyətliri»də Məsiḥning jamaitidə ḥəḳiḳiy səzligüqi, yetəkligüqi wə jamaət ixlirini baxḳuroɳuqining birər adəm əməs, bəlki Muḳəddəs Roḥ ikənlikini kərimiz. Biz xuningdək Hudaning ḥəḳiḳiy jamaiti bolsa adəmlər baxḳuridioɳan, birər mərkizi qong bax xtabḳa yaki «mudiriyət kengəxmisi»gə igə ḳandaḳtur bir təxkilat əməslikini kərimiz; rosul Pawlus biz üqün «1Kor.» 12:12-31də eniḳ təswirligəndək jamaət bir təndur. Uning bexi Məsiḥ ərxtə turidu, yər yüzidiki ḥərbir etiḳadqi bolsa uning tenigə təwə əzasidur. Ḥərbir əzasi əz alaḥidə hizmiti bar boloɳan, yetəkqilikni adəmdin əməs, bəlki biwasitə ḥalda bexi boloɳan Məsiḥtin alidu. «Rosullarning paaliyətliri» bolsa buning ḥəḳiḳətlikini kərsitidu.

Xunga məzkur kitab birər «jamaət ixlirioɳa ḳollanma» bolux məḳsitidə əməs, bəlki ḥərbir etiḳadqioɳa bax bilən bolidioɳan axu biwasitə xərəplik alaḳini izdəxkə, xundaḳla Muḳəddəs Roḥning yetəkqilikidə mengixḳa intilixkə rioɳbət-türtkə bolux məḳsitidə yeziloɳandur. Ḥərbir əza baxning yetəkqiliki bilən mangoɳanda, undaḳta barliḳ «tən» əzalirining «paaliyətliri» insanning aldin pilanlixi bilən bolmisimu, lekin bir-birigə ajayib maslixidu. Bu kitabtin biz kütkən bəzi ixlarni tapalmioɳanliḳimizdin bəlkim ḥayran ḳeliximiz mumkin. Məsilən, kitabta insanlarning oylap qiḳḳan ḥeqḳandaḳ əḳil-pilanliri, ḥeq iḳtisadiy pilanlar (Injilda, Hudaning hizmitidə boloɳanlarning iḳtisadiy ḥajətliri bək az tiloɳa elinidu), ḥeqḳandaḳ məhsus binalar («qerkaw» ḳatarliḳlar), kəzgə kərüngən ḥeqḳandaḳ alaḥidə «tərbiyə kursliri» tooɳrisida bayanlar yoḳtur — lekin bu tarih hatiriləngən məzgil hux həwər alliḳaqan Yawropa, Afriḳa wə Asiyadiki yiraḳ yərlərgə tarḳaloɳan wə xu yərlərdə etiḳadqi jamaətlər barliḳḳa kəlgən məzgil idi. Mana bu, Hudaning Əzi ḳiloɳanliridin ibarəttur. Ərlər bolsun, ayallar bolsun, kixilər Uningoɳa ḳulaḳ selix wə xərtsiz itaət ḳilixḳa təyyar tursa mundaḳ nətijə qiḳmay ḳalmaydu.

Məzmun: —

1. Jamaətning «tuoɳulux»i wə əsüxi (1-5-bablar)
2. Jamaətning ziyankəxliklərgə uqrixi wə kengiyixi (jümlidin hux həwərning Samariyəliklərgə wə Afriḳiliḳlaroɳa jakarlinixḳa baxlinixi) (6-8-bablar)
3. Pawlusning Məsiḥkə etiḳad ḳilixi wə hux həwər tarḳitixi (9-bab, 1-31-ayətlər)
4. Rosul Petrusning hux həwər jakarlax hizmiti, jümlidin «yat əlliklər»gə jakarlaxḳa «ixikni qong eqixi» (9:32-ayəttin 12:25-ayətkiqə)
5. Rosul Pawlusning birinqi ḳetimliḳ hizmət səpiri (13-14-bablar)
6. Rosullar bilən yetəkqilərning Yerusalemdiki kengəxmisi (15-bab, 1-35-ayətlər)
7. Rosul Pawlusning ikkinqi ḳetimliḳ hizmət səpiri (15:36tin 18:22-ayətkiqə)
8. Rosul Pawlusning üqinqi ḳetimliḳ hizmət səpiri (18:23tin 21:14-ayətkiqə)
9. Rosul Pawlusning Yerusalemoɳa berixi wə ḳoloɳa elinixi (21:51-26-bab)
10. Rosul Pawlusning rimoɳa səpiri (27-28-bablar)

••••••••

Rosullarning paaliyətliri

Muqəddimə

1 1-2 I ḥərmətlik Teofilos, mən dəsləp yazoŋan bayan əysa əzi tallioŋan rosullaroŋa Muqəddəs Roḥ arkilik əmrlərni tapxurup asmanoŋa kətürülgən küngüqə boloŋan uning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi tooŋrisida idi.. 3 U azab-okubətlərni tartkandin keyin, ularoŋa kəp ispatlar bilən əzining tirik ikənlikini kərsətkən; u ularoŋa kirik kün iqidə kərüngən bolup, Hudaning padixaḥlikioŋa ait ixlar tooŋruluk səzləp bərgən; 4 wə ular bilən jəm kilinoŋanda mundak əmr kildi: — «Yerusalemdin ayrilmay, silər məndin anglioŋan, Atining wədisini kütünglar.. 5 Qünki Yəḥya suda qəmüldürgən, lekin silər bolsanglar kəp künlər ətməy Muqəddəs Roḥta qəmüldürülisilər».

Əysaning asmanoŋa kətürülüxi

6 Rosullar uning bilən jəm kilinoŋanda, uningdin: — I Rəb, sən muxu wakitta Israilning padixaḥlikini əsligə kəltürməkqimusən? — 7 U ularoŋa mundak dedi:

— Ata Əz ḥokukioŋa asasən bekitkən wakit-pəytlərni silərning bilix nesiwənglar yok.. 8 Birak Mukəddəs Roḥ üstünglaroŋa qüxkəndə silər küq-kudrətkə igə bolisilər, Yerusalem, pütün Yəḥudiyə wə Samariyə boyiqə ḥəm jaḥanning qətlirigiqə manga guwaḥqi bolisilər..

9 U bu səzlərni kilip bolup, ular karap turoŋanda kətürüldi, bir parqə bulut uni arioŋa aldi-də, u ularning nəziridin oŋayib boldi.. 10 U asmanoŋa kətürülgəndə, ular kəzlirini kəkkə tikip karaxkanda, mana tuyuksiz ularning yenida ak kiyim kiygən ikki adəm pəyda bolup:

11 — Əy Galiliyəliklər, nemixka ərə turoŋininglarqə asmanoŋa karap kaldinglar? Silər silərdin ayrilip ərxkə kətürülgən xu Əysaning asmanoŋa kandak kətürülginini kərgən bolsanglar, yənə xu ḥalda kaytip kelidu, — dedi..

Yəḥudaning ornioŋa Mattiyasning tallinixi

12 Andin ular Yerusalemoŋa yekin, uningdin bir qakirimqə yirakliktiki Zəytun teoŋidin Yerusalemoŋa kaytip kəldi.. 13 Ular xəḥərgə kirip, əzliri turuwatkan əyning üstünki

1:1-2 «....mən dəsləp yazoŋan bayan əysa əzi tallioŋan rosullaroŋa Muqəddəs Roḥ arkilik əmrlərni tapxurup asmanoŋa kətürülgən küngüqə boloŋan uning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi tooŋrisida idi» — demək, «Luka» degən kitabta ««uning barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixlirining baxlanmisi» hatirlinidu; «Rosullarning paaliyətliri»də bolsa əysaning «barlik əməlliri ḥəm barlik təlim berixliri»ning dawami hatirlinidu.

1:1-2 Luka 1:1-3; Mar. 16:19; Luka 9:51; Yuḥ. 20:21; Əf. 2:17; 1Tim. 3:16.

1:3 Mar. 16:14; Yuḥ. 20:19; 21:1; 1Kor. 15:5.

1:4 «Atining wədisi» — Mukəddəs Roḥ, əlwəttə.

1:4 Luka 24:48, 49; Yuḥ. 14:26; 15:26; 16:7.

1:5 Yəx. 44:3; Yo. 2:27-29; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Luka 3:16; Yuḥ. 1:26; Ros. 2:4; 11:15, 16; 19:4.

1:6 «muxu wakitta Israilning padixaḥlikini əsligə kəltürməkqimusən?» — yaki «muxu wakitta padixaḥlikni Israiloŋa kayturamsən?».

1:6 Mat. 24:3.

1:7 «Ata Əz ḥokukioŋa asasən bekitkən wakit-pəytlərni silərning bilix nesiwənglar yok» — «ata» muxu yərdə Hudani kərsitidu.

1:7 Mat. 24:36.

1:8 Yəx. 2:3; Luka 24:48; Yuḥ. 15:27; Ros. 2:4,32; Əz.11:23; Zək.4:14

1:9 Mar. 16:19; Luka 24:51.

1:10 «ularning yenida ak kiyim kiygən ikki adəm pəyda bolup...» — bu «adəmlər» pərixtilər bolsa kerək.

1:10 Mat. 28:3.

1:11 «Silər silərdin ayrilip ərxkə kətürülgən xu Əysaning asmanoŋa kandak kətürülginini kərgən bolsanglar, yənə xu ḥalda kaytip kelidu» — «Dan.» 7:13-14, «Zək.» 14:1-3ni kərüng.

1:11 Dan. 7:13; Zək.14:4; Mat. 24:30; Mar. 13:26; Luka 21:27; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Wəḥ. 1:7.

1:12 «uningdin bir qakirimqə yirakliktiki Zəytun teoŋi...» — grek tilida «uningdin xabat künlük bir səpər yirakliktiki Zəytun teoŋi...)».

kəwitidiki bir əygə qikti. Xu yərdə Petrus, Yuhanna, Yakup, Andiriyas, Filip, Tomas, Bartolomay, Matta, Alfayning ooli Yakup, «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yakupning ooli Yəhuda bar idi.. 14 Bular bir jan bir dil bolup üzüldürməy berilip dua-tilawət kilixti; bu ixta bir yərgə jəm bolqanlardin birkanqə ayal, jümlidin Əysaning anisi Məryəm həmdə Əysaning inilirimu bar idi..

15 Xu künlərning biridə, Petrus kerindaxlar otturisida ərə turup (jəm boluxkanlar bir yüz yigirmigə yekin idi) mundak dedi:

16 — Kerindaxlar, Əysani tutkanlarqa yol baxlioquqi bolqan Yəhuda həkkidə Mukəddəs Rohning burun Dawut arkilik aldin eytkan mukəddəs yazmilardiki səzliri əməlgə exixi mukərrər idi.. 17 Qünki Yəhudamu arimizdin biri hesablanqan wə Hudaning bu hizmitidin nesiwisi bar idi. 18 (u kiloqan kəbihlikning in'amidin erixkən puloqa bir parqə yər setiwaloqanidi, u xu yərdə bexiqilap yikilip, üqəy-kerini quwulup kətti;. 19 bu ix pütkül Yerusalemdikilərgə məlum bolup, ular u yərni əz tili bilən «Hakəldəma» dəp ataxti. Buning mənisi «kan tökülgən yər» degənlik tur).. 20 Qünki Zəburda Yəhudaoqa karitiloqan munu səzlər pütülgən: —

«Uning turaloqusi qəlgə aylansun,
Uningda heq turoquqi bolmisun!»

Wə: —

«Uning yetəkqilik ornioqa baxka birsi qiksun!»..

21-22 Xuning üqün, Rəb Əysaning tirilgənlikigə biz bilən təng guwahlik berixi üqün, bir kixini talliximiz kerək. Bu kixi Əysa arimizda yürgən künlərdə, Yəhya pəyoqəmbərdin qəmüldürüxni kobul kiloqan kündin baxlap taki asmanoqa kətürülgən küngiqə biz bilən baxtin-ahir billə boloqan kixilərdin boluxi kerək, — dedi..

23 Xuning bilən ular Yüsüp (yənə Barsabas dəpmu ataloqan, yənə bir ismi Yustus) bilən Mattiyas degən ikki kixini bekitip, mundak dua kilixti:.

24-25 — Sən, i həmmə adəmning kəlbini bilgüqi Pərwərdigar! Yəhuda teyilip bu hizmət wə rosulluktin məhrum bolup əzigə has boloqan yərgə kətti. Əmdi u taxlap koyoqan hizmət wə rosullukning nesiwisigə igə boluxka bu ikkiyləndin kaysisini tallioqanlikingni kərsətkəysən!.

26 Andin ular bu ikki kixigə qək taxliwidi, qək Mattiyaska qikti. Xuning bilən u on bir rosul bilən bir katardin orun aloqan hesablandi..

Mukəddəs Rohning etikadqilaroqa kelixi

2 1 Əmdi «orma heyt» künining wakti-saiti toxkanda, bularning həmmisi Yerusalemda bir yərgə jəm boloqanidi.. 2 Asmandin tuyuksiz küqlük xamal sokkandək bir awaz anglinip, ular olturuwatkan əyni bir aldi. 3 Ot yalkunidək tillar ularoqa kərünüp,

---

1:13 «Xu yərdə Petrus, Yuhanna, Yakup, Andiriyas, Filip, Tomas, Bartolomay, Matta, Alfayning ooli Yakup, «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yakupning ooli Yəhuda bar idi» — grek tilida «Xu yərdə Petrus bilən Yuhanna wə Yakup bilən Andiriyas, Filip wə Tomas, Bartolomay wə Matta, Alfayning ooli Yakup wə «millətpərwər» Simon wə yənə bir Yakupning ooli Yəhuda bar idi».
1:14 Mat. 13:55.
1:16 «Dawut arkilik aldin eytkan...» — grek tilida «Dawutning aoqzi arkilik aldin eytkan...».
1:16 Zəb. 41:9; Mat. 26:23, 47; Mar. 14:43; Yuh. 13:18; 18:3.
1:17 Mat. 10:4; Mar. 3:19; Luka 6:16.
1:18 2Sam. 17:23; Mat. 27:5.
1:19 Mat. 27:8.
1:20 «Uning turaloqusi qəlgə aylansun, uningda heq turoquqi bolmisun!» — «Zəb.» 69:25. **«Uning yetəkqilik ornioqa baxka birsi qiksun!»** — «Zəb.» 108:8.
1:20 Zəb. 69:25; 109:8
1:21-22 «Rəb Əysaning tirilgənlikigə biz bilən təng guwahlik berixi üqün, bir kixini talliximiz kerək» — demək, Yəhudaning ornioqa «guwaklak berix» üqün.
1:21-22 Ros. 6:3.
1:23 Ros. 6:6.
1:24-25 1Sam. 16:17; 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12; Ros. 15:8; Wəh. 2:23.
1:26 «andin ular bu ikki kixigə qək taxliwidi, qək Mattiyaska qikti. Xuning bilən u on bir rosul bilən bir katardin orun aloqan hesablandi» — «on ikkinqi rosul» degən tema tooquluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
2:1 ««orma heyt» künining wakti-saiti toxkanda,...» — yaki «orma heyt küni əməlgə axuruloqanda,...». Bu tərjimə tooqra bolsa «orma heyt küni»ning əzi birhil bexarət yaki «bexarətlik rəsim» bolidu. «Lawiylar»diki «koxumqə səz»imizdiki «heytlar» tooquluk məzmunni kerüng.
–«Orma heyt» — «ətüp ketix heyti»din keyinki əllikinqi küni kelidioqan heyt, xunglaxka bəzi wakitlarda grek tilida «əllikinqi kündiki heyt» («pentekost») dəp atilidu (bəlkim Mayning bexi ətrapida).
2:1 Law. 23:15; Kan. 16:9; Ros. 1:14.

ularning ḥərbirining üstigə tarḳilip ḳondi.
4 Ularning ḥəmmisi Muḳəddəs Roḥḳa
toldurulup, Roḥ ularoɣa səz ata ḳilixi bilən
ular naməlum tillarda səzligili turdi..
5 U qaoɣda, asman astidiki barliḳ əllərdin
kəlgən nuroɣun ihlasmən Yəhudiy ərlərmu
Yerusalemda turuwatḳanidi.. 6 Əmdi
etiḳadqilarning bu awazi anglinip, top-
top adəmlər xu yərgə jəm boluxti ḥəmdə
etiḳadqilarning əzliri turuxluḳ jaydiki til-
larda səzlixiwatḳanliḳini anglap, tengirḳap
ḳelixti.. 7 Ular ḥəyran bolup təəjjüplinip:
— Ḳaranglar, səzlixiwatḳanlarning ḥəmmisi
Galiliyəlikləroɣu? 8 Ḳandaḳlarqə ularning
bizning ana yurtimizdiki tillirimizda
səzlixiwatḳanliḳini anglawatḳandimiz?
9 Arimizda Partiyalar, Medialar, Elamlar,
xundaḳla Mesopotamiyə, Yəhudiyə, Ka-
padokiya, Pontus, Asiya, 10-11 Frigiyə ḥəm
Pamfiliyə, Misir, Liwiyəning Kurinigə yeḳin
jayliridin kəlgənlər, xuningdək muxu
yərdə musapir bolup turuwatḳan Rim
xəḥiridin kəlgənlər — Yəhudiylar bolsun,
Təwrat etiḳadioɣa kirgənlər bolsun, Kret-
lar wə ərəblər bolsun, ḥəmmimiz ularning
Hudaning ḳiloɣan uluoɣ əməllirini bizning ana
tillirimizda səzləwatḳanliḳini anglawatimiz!
— deyixti.
12 Ular ḥang-tang ḳelip alaḳzadilik bilən bir-
birigə:
— Bu zadi ḳandaḳ ixtu? — deyixti.
13 Əmma bəzilər: — Bular yengi xarab bilən
obdanla məst bolup ḳaptu! — dəp məshirə
ḳilixti.

Petrusning qüxəndürüxi, Əysa Məsiḥni jar ḳilixi

14 Əmma Petrus ḳaloɣan on birəylən bilən
ornidin turup, awazini kətürüp kəpqilikkə
mundaḳ dedi:
— Əy Yəhudiyədikilər wə Yerusalemda
barliḳ turuwatḳanlar! Bu ix silərgə məlum
boloɣayki, səzlirimgə ḳulaḳ selinglar! 15 Bu-
lar silər oylioɣandək məst əməs, qünki ḥazir
pəḳət ətigən saət toḳḳuz boldi.. 16 Əməliyəttə
bu dəl Yoel pəyoɣəmbər arḳiliḳ aldin eytiloɣan
xu ixtur:
17 — «Huda mundaḳ dedi:
«Mən ahirḳi künlərdə Əz Roḥimni barliḳ ət
igiliri üstigə ḳuyimən;
Silərning ooɣul-ḳizliringlar wəḥiylik bexarət
yətküzidu,
Silərning yigitliringlar oɣayibanə alamət
kərünüxlərni kəridu;
Silərning ḳəriliringlar alamət qüxlərni
kəridu;
18 Bərḥəḳ, xu künlərdə ḳullirim üstigimu,
dedəklirim üstigimu Roḥimni ḳuyimən, ular
bexarət yətküzidu..
19 Mən yuḳirida asmanlarda karamət ixlar,
təwəndə, zeminda məjizilik alamətlərni,
Ḳan, ot, is-tütək tüwrüklirini kərsitimən.
20 Rəbning uluoɣ ḥəm karamət-xərəplik küni
bolmioɣuqə,
Ḳuyax ḳarangoɣulukḳa,
Ay ḳanoɣa aylandurulidu..
21 Ḥəm xu qaoɣda xundaḳ əməlgə axuruli-
duki,

2:4 Mat. 3:11; Mar. 1:8; 16:17; Luḳa 3:16; Yuḥ. 14:26; 15:26; 16:13; Ros. 10:46; 11:15; 19:6.
2:5 «U qaoɣda, asman astidiki barliḳ əllərdin kəlgən nuroɣun ihlasmən Yəhudiy ərlərmu Yerusalemda turuwatḳanidi» — muxu ərlər bəlkim ḥeytni təbrikləxkə kəlgənidi.
2:6 «Əmdi etiḳadqilarning bu awazi anglinip, top-top adəmlər xu yərgə jəm boluxti...» — «awaz» degən səz tooɣruluḳ üq qüxənqə bar: (1) 2-ayəttə tiloɣa elinoɣan «asmandin (qüxkən)... awaz»; (2) tərjimimizdək, barliḳ etiḳadqilar naməlum til bilən Hudani mədḥiyəligən qong awazi; (3) grek tilida bəzi waḳittа «awaz» degən səz «həwər»ni bildürgəqkə, muxu yərdiki «awaz» «nuroɣun adəmlərning tuyuḳsiz kəp tillarda səzlisixiwatḳanliḳi tooɣrisidiki həwər»ni bildüriximu mumkin.

2:15 «ḥazir pəḳət ətigən saət toḳḳuz boldi» — Yəhudiylarning waḳit ələqimi boyiqə «künning üqinqi saiti».
2:17 «Mən ahirḳi künlərdə əz Roḥimni barliḳ ət igiliri üstigə ḳuyimən» — «ahirḳi künlər» yaki «ahir zaman» adəttə Injil dəwrining əzini kərsitidu; demək, Məsiḥning birinqi ḳetim dunyaoɣa kelixidin tartip ikkinqi ḳetim kelixigiqə boloɣan waḳitni kərsitidu. «Roḥimni» grek tilida muxu yərdə «Roḥimdin» degən səz bilən ipadilinidu.
2:17 Yəx. 44:3; Əz. 11:19; 36:27; Yo. 2:27-29; Zək. 12:10; Luḳa 2:36; Yuḥ. 7:3; Ros. 10:45; 21:9.
2:18 «xu künlərdə ḳullirim üstigimu, dedəklirim üstigimu Roḥimni ḳuyimən...» — «Roḥimni» grek tilida muxu yərdə «Roḥimdin» degən səz bilən ipadilinidu.
2:20 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Wəḥ. 6:12-13

Rəbning namini qaḳirip nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḳutḳuzulidu».

22 Əy Israillar, muxu səzlərni anglanglar. Nasarətlik Əysa bolsa, Huda aranglarda u arḳilik kərsətkən ḳudrətlik əməllər, karamətlər wə məjizilik alamətlər bilən silərgə təstiḳlioɣan bir zat — bu ixlar ḥəmminglaroɣa məlum — 23 u kixi Hudaning bekitkən məḳsiti wə aldin'ala bilixi boyiqə satḳunlukḳa uqrap tutup berilgəndin keyin, silər uni Təwrat ḳanunisiz yürgən adəmlərning ḳoli arḳilik krestləp əltürg üzdünglar. 24 Lekin Huda uni ölümning azablarning ilkidin azad ḳilip ḳayta tirildürdi. Qünki ölümning uni tutḳun ḳilixi ḥərgiz mumkin əməs. 25 Dawut Zəburda u tooɣruluḳ mundaḳ aldin eytḳan:

«Mən Pərwərdigarni ḥərdaim kəz aldimda kərüp keliwatimən;
U ong yenimda boloɣaqḳa,
Mən ḥərgiz təwrənməymən.
26 Xunga mening ḳəlbim huxallandi,
Mening tilim xadlinip yayridi;
Mening tenim ümid-arzu iqidə turidu;
27 Qünki Sən jenimni təḥtisarada ḳaldurmaysən,
Xundaḳla Sening Muḳəddəs Boloɣuqungoɣa qirixlərni kərgüzməysən.
28 Sən manga ḥayat yollirini kərsətkənsən;
Ḥuzurung bilən meni xad-huramlikḳa tolup taxḳuzisən».

29 Ḳerindaxlar, mən atimiz padixaḥ Dawut tooɣruluḳ ḥeq ikkilənməy xuni eytimənki, u əldi wə uning ḳəbrisi bügünki küngiqə arimizda bar. 30 Əmdi u pəyoɣəmbər bolup, Hudaning uning təhtigə olturuxḳa əz puxtidin birəylənni turoɣuzuxḳa ḳəsəm bilən wədə bərgənlikini bilətti. 31 U Məsiḥning əlgəndin keyin tirildürülidioɣinini aldin'ala kərüp yətkən wə bu munasiwət bilən Məsiḥning təḥtisarada ḳaldurulmaydioɣinini wə tenining qiriməydioɣinini tiloɣa aloɣan. 32 Huda dəl bu Əysani ölümdin tirildürdi, wə ḥəmmimiz bu ixning guwaḥqilirimiz. 33 U Hudaning ong yenida xan-xərəp iqidə olturoɣuzulup, xundaḳla Ata wədə ḳiloɣan Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilip, ḥazir kərüwatḳan ḥəm anglawatḳanliringlarni təküp bizlərgə qüxürdi. 34-35 Qünki Dawut əzi ərxkə qiḳkan əməs; lekin u munu səzlərni Zəburda eytḳan: —

«Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: —
«Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳilmioɣuqə,
Mening ong yenimda olturoɣin!»».

36 Xuning üqün, pütkül Israil jəmətidikilər xuni ḳət'iy bilsunki, Huda silər krestligən dəl uxbu Əysani ḥəm Rəb ḥəm Məsiḥ ḳilip tiklidi!».

37 Bu səzlər anglioɣanlarning yürikigə sanjiloɣandək ḳattiḳ təgkən bolup ular Petrus wə baxḳa rosullardin:

— I ḳerindaxlar, undaḳta biz nemə ḳiliximiz kerək? — dəp soraxti.

38 Petrus ularoɣa: — Towa ḳilinglar, ḥərbiringlar Əysa Məsiḥning namida gunaḥliringlarning kəqürüm ḳilinixi üqün qəmüldürüxni ḳobul ḳilinglar wə xundaḳ ḳilsanglar Hudaning iltipati boloɣan Muḳəddəs Roḥ silərgə ata ḳilinidu. 39 Qünki

2:21 «...ḥəm xu qaoɣda xundaḳ əməlgə axuruliduki, Rəbning namini qaḳirip nida ḳiloɣanlarning ḥəmmisi ḳutḳuzulidu» — (17-21-ayət) «Yo.» 2:28-32ni kərüng.
2:21 Yo. 2:30-32; Rim. 10:13.
2:23 «Təwrat ḳanunisiz yürgən adəmlər»... — muxu yərdə yat əlliklər, bolupmu rimliklarni kərsitidu.
2:23 Ros. 4:28; 5:30.
2:24 Ros. 10:40.
2:25 Zəb. 16:8-11
2:28 «...Sən manga ḥayat yollirini kərsətkənsən; ḥuzurung bilən meni xad-huramlikḳa tolup taxḳuzisən».» — (25-28-ayət) «Zəb.» 16:8-11ni kərüng.
2:28 Zəb. 16:8-11
2:29 1Pad. 2:10; Ros. 13:36.
2:30 «əz puxtidin birəylən...» — grek tilida «uning ḳatirikidin qikḳandin birəylən...».
2:30 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Luḳa 1:32; Ros. 13:23; Rim. 1:3; 2Tim. 2:8.
2:31 Zəb. 16:10; Ros. 13:35.
2:32 Yuḥ. 15:27; Ros. 1:8.
2:33 «xundaḳla Ata wədə ḳiloɣan Muḳəddəs Roḥni ḳobul ḳilip,...» — yaki «xundaḳla Atidin Muḳəddəs Roḥ ata ḳilix wədisini tapxuruwelip,...».
2:33 Ros. 1:4; 5:31; 10:45; Fil. 2:9.
2:34-35 «Pərwərdigar mening Rəbbimgə eyttiki: — «Mən sening düxmənliringni təhtipəring ḳilmioɣuqə, Mening ong yenimda olturoɣin!»» — «Zəb.» 110:1.
2:34-35 Zəb. 110:1; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Ibr. 1:13.
2:37 Zək. 12:10; Luḳa 3:10; Ros. 9:6; 16:30.

bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroŋa, yirakta turuwatkanlarning həmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qakiroŋanlarning həmmisigə ata kilinidu..»
40 Petrus yənə nuroŋun baxka sözlər bilən ularni agahlandurup ularoŋa:
— Silər özünglarni bu iplas dəwrdin kutkuzunglar! — dəp jekilidi. 41 Xuning bilən uning sözini kobul kiloŋanlar qəmüldürülüxti. Xu küni jamaətkə koxuloŋanlar üq mingqə kixi idi. 42 Ular özlirini izqil halda rosullarning təlimigə, etikadqilarning birlik-həmdəmlikigə, nanni oxtuxka wə dualaroŋa beoŋixlidi.

Etikadqilar arisidiki inaklik

43 Wə korkunq ularning hərbirining üstigə qüxti wə rosullarning wasitisi bilən nuroŋun karamətlər wə məjizilik alamətlər yüz bərdi..
44 Pütün etikadqilar dawamlik jəm bolup billə yaxap, barlikini ortak tutuxti..
45 Ular mal-mülüklirini setip, pulini hərkimning ehtiyajioŋa karap həmmisigə təksim kilixatti.. 46 Ular hər küni ibadəthana hoylisioŋa bir niyəttə jəm boluxatti, öy-öylərdə huxal-huramlik wə ak köngüllük bilən ortak oŋizalinixip, nanni oxtup yeyixip,
47 Hudaoŋa mədhiyə okuxatti; ular pütkül halayikning izzitigə sazawər boldi. Rəb hər küni kutkuzuluwatkanlarni jamaətkə koxatti..

Petrus bilən Yuhannaning tokur adəmni sakaytixi

3 1 Bir küni ibadəthanida dua kilinidioŋan wakitta, yəni qüxtin keyin saət üqtə, Petrus bilən Yuhannamu ibadəthanioŋa kikip baroŋanidi.. 2 Xu pəyttə bir tuoŋma tokur adəmmu bu yərgə elip keliniwatkanidi. Hər küni, kixilər uni ibadəthanioŋa kirgənlərdin sədikə tilisun dəp, ibadəthanidiki «Güzəl dərwaza» aldioŋa əkelip koyatti.. 3 U Petrus bilən Yuhannaning ibadəthanioŋa kirip ketiwatkinini kərüp, ulardin sədikə tilidi. 4 Petrus bilən Yuhanna uningoŋa nəzirini saldi. Petrus uningoŋa:
— Bizgə kara! — dedi.
5 U ulardin bir nərsə kütüp, kəzlirini üzməy karap turatti. 6 Birak Petrus uningoŋa:
— Məndə altun yaki kümüx yok; lekin kolumda barini sanga berəy. Nasarətlik Əysa Məsihning nami bilən, ornungdin turup mang! — dewidi, 7 uni ong kolidin tartip, yeləp turoŋuzdi. U adəmning put wə oxuk beoŋixliri xuan küqləndürülüp, 8 ornidin dəs turup mengixka baxlidi. U mengip wə səkrəp, Hudaoŋa mədhiyə okuoŋan halda ular bilən billə ibadəthana hoylisioŋa kirdi. 9 Barlik halayik uning mengip Hudaoŋa mədhiyə okuoŋanlikini kərüp 10 uning ibadəthanidiki «güzəl dərwaza» aldida sədikə tilap olturidioŋan heliki adəm ikənlikini tonup, uningda yüz bərginigə həyranuhəs bolup dang ketip kelixti.

Petrusning ibadəthanida eytkan sözliri

11 Sakayoŋan kixi Petrus bilən Yuhannaoŋa qing esilip turuwaloŋanda, həyran boluxkan barlik həlk ularning yenioŋa ibadəthanidiki «Sulayman pexaywini» degən yərgə yügürüp kelixti. 12 Bu əhwalni kərgən Petrus halayikka mundak dedi:
— I Israillar! Bu ixka nemanqə həyran bolisilər? Biz huddi əz küq-kudritimiz

---

2:39 «bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroŋa, yirakta turuwatkanlarning həmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz əzigə qakiroŋanlarning həmmisigə ata kilinidu» — «bu wədə» Mukəddəs Rohni kərsitidu.
2:39 Yo. 2:30-32; əf. 2:13.
2:42 «etikadqilarning birlik-həmdəmliki» — bu alahidə mənidə bolup, grek tilida «ortaklik» degən söz bilən ipadilinidu. Bu söz həm Huda bilən boloŋan alakini, həm etikadqilarning bir-biri bilən boloŋan ziq alakisini wə Hudaning xapaitidin ortak nesiwə boluxni bildüridu. **«nan oxtux»** — xübhisizki, ularning əysaning ölümini hatiriləx üqün nan oxtuxini kərsitidu («Mat.» 26:26-28, «1Kor.» 11-bab, 17-34ni kərüng).
2:43 Mar. 16:17; Ros. 5:12.
2:44 Kan. 15:4; Ros. 4:32.
2:45 Yəx. 58:7; Ros. 4:35.
2:46 «ular hər küni ... ak köngüllük bilən ortak oŋizalinixip, nanni oxtup yeyixip,...» — 2:42diki izahatni kərüng.
2:47 «...Rəb hər küni kutkuzuluwatkanlarni jamaətkə koxatti» — yaki «...Rəb hər küni kutkuzuluwatkanlarni ularning arisioŋa koxatti».
2:47 Ros. 5:14; 11:21.

3:1 «saət üqtə» — ibraniylarning wakti boyiqə «saət tokkuzda».
3:2 Yuh. 9:8; Ros. 14:8.
3:6 Ros. 4:10.

yaki ihlasmənlikimizgə tayinip bu adəmni mangduroɣandək bizgə nemanqə tikilip ḳaraysilər? 13 Əməliyəttə bolsa, ata-bowilirimizning Hudasi, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning Hudasi Өz hizmətkari boloɣan Əysani xan-xərəp bilən uluoɣlioɣan. Biraḳ silər bolsanglar uni rimliḳlaroɣa tutup bərdinglar; andin waliy Pilatus uni ḳoyup berixni ḥəküm ḳiloɣandin keyin, silər Pilatusning aldida uningdin tenip rət ḳilixtinglar.. 14 Mana silər Muḳəddəs wə Ḥəḳḳaniy Boloɣuqidin tenip, uni rət ḳilip Pilatustin uning ornioɣa bir ḳatilni ḳoyup berixni tələp ḳildingl ar.. 15 Xundaḳ ḳilip, ḥayatliḳni barliḳḳa Kəltürgüqini əltürdünglar! Biraḳ Huda uni əlümdin tirildürdi, biz mana buningoɣa guw aḥqidurmiz.. 16 Mana uning namioɣa ḳiloɣan etiḳad arḳiliḳ, uning nami silər kərüwatḳan wə tonuydioɣan bu adəmgə dərman kirgüzdi; uning arḳiliḳ boloɣan etiḳad u kixini kəz aldinglarda səllimaza saḳ-salamət ḳildi.

17 Əmdi ḳerindaxlar, silərning wə xuningdək silərning baxliḳliringlarningmu bu ixni oɣaplättə ḳiloɣanliḳinglarni biliməp. 18 Lekin Huda barliḳ pəyoɣəmbərlərning aoɣzi bilən aldin'ala jakarlioɣanlirini, yəni uning Məsiḥining azab-oḳubət tartidioɣanliḳini xu yol bilən əməlgə axurdi.. 19 Xuning üqün gunaḥinglarning əqürüwetilixi üqün ḥazir towa ḳilip yolliringlardin burulunglar! Xundaḳ ḳiloɣanda, insanlarning jenini yengilanduridioɣan pəsil-künlər Pərwərdigarning ḥuzuridin qiḳip kelidu. 20 wə u silər üqün aldin tikləngən Məsiḥ, yəni Əysani ḳexinglaroɣa ḳaytidin əwətidu. 21 Ḥazirqə bolsa, Hudaning dəsləptiki zamanlardin tartip muḳəddəs pəyoɣəmbərlirining aoɣzi bilən eytḳinidək, ḥəmmə məwjudatlar yengilinidioɣan waḳit kəlmigüqə, ərxlər uni ḳobul ḳilip, uningoɣa makan bolidu. 22 Musa dərwəḳə mundaḳ degənidi: — «Pərwərdigar Hudayinglar Өz ḳerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pəyoɣəmbər turoɣuzidu. Uning silərgə eytḳan barliḳ səzlirini anglap, uningoɣa toluḳ itaət ḳilixinglar kerək! 23 Qünki bu pəyoɣəmbərning səzini anglimaydioɣanlarning ḥərbiri həlḳ ḳataridin üzüp taxlinidu»..

24 Dərwəḳə, Samuil pəyoɣəmbər wə uningdin keyin kelip bexarətlərni yətküzgən pəyoɣəmbərlərning ḥəmmisi bu künlər tooɣrisida aldin eytḳan. 25 Silər bu pəyoɣəmbərlərning pərzəntlirisilər wə Huda ata-bowanglar bilən tüzgən əḥdining pərzəntliridursilər — bu əḥdə boyiqə Huda Ibraḥimoɣa: «Sening nəsling arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-jəmətlərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu» dəp wədə bərgən.. 26 Xunga Huda ḥərbiringlarni Өz rəzilliḳliringlardin ḳayturup, silərgə bəht-bərikət ata ḳilix üqün, hizmətkari Əysani turoɣuzup, uni awwal silərgə əwətti..

Petrus bilən Yuḥannaning aliy kengəxmidə soraḳ ḳilinixi

4 1 Petrus bilən Yuḥanna halayiḳḳa gəp ḳiliwatḳanda, kaḥinlar, ibadəthana ḳarawullirining baxliḳi wə Sadukiylar

3:13 «ata-bowilirimizning Hudasi, yəni Ibraḥim, Isḥaḳ wə Yaḳupning Hudasi Өz hizmətkari boloɣan Əysani xan-xərəp bilən uluoɣlioɣan» — Məsiḥning «Pərwərdigarning hizmətkari» yaki «Pərwərdigarning ḳuli» süpiti ikənliki tooɣruluḳ bexarətlər «Yəx.» 42:1-18, 49-bab, 50:3-11, 52:13-53:12də kərülidu.

3:13 Mis. 3:6,15; Mat. 27:20; Mar. 15:11; Luḳa 23:18; Yuḥ. 18:40.

3:14 Luḳa 23:18.

3:15 «Huda uni əlümdin tirildürdi» — grek tilida: «Huda uni əlgənlərdin tirildürdi».

3:15 Ros. 1:8; 2:32.

3:18 Yəx. 50:6; 53:5; Luḳa 24:27.

3:19 Ros. 2:38.

3:22 Ḳan. 18:15-16, 19; Yuḥ. 1:46; Ros. 7:37.

3:23 «...Qünki bu pəyoɣəmbərning səzini anglimaydioɣanlarning ḥərbiri həlḳ ḳataridin üzüp taxlinidu» — (22-23-ayət) «Ḳan.» 18:15-19). Bu bexarət Əysa Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. U tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə toḥtilimiz.

3:25 Yar. 22:18; Gal. 3:8.

3:26 «Xunga Huda ḥərbiringlarni əz rəzilliḳliringlardin ḳayturup, silərgə bəht-bərikət ata ḳilix üqün, hizmətkari Əysani turoɣuzup, uni awwal silərgə əwətti» — «... uni (Əysani)... **awwal** silərgə əwətti» — demək, Huda Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisi boyiqə Ibraḥimning nəsli boloɣan Əysani «yər yüzidiki barliḳ əllərgə bəht-bərikət ata ḳilinixi üqün» əwətḳəndə, uni barliḳ əllərgə əwətixtin awwal Өz Yəḥudiy həlḳigə əwətti.

ularning yenioŋa kelip ḳaldi.. 2 Ular rosullarning halayiḳḳa təlim berixi, jümlidin «Əysaning wasitisi bilən əlgənlər tirildürülidu» dəp jakarlioŋini üqün intayin əsəbiyləxti .. 3 Ular ularni tutḳun ḳilip, ətisigiqə türmigə solap ḳoydi, qünki kəq kirip ḳaloŋanidi.. 4 Lekin jar ḳilinoŋan sözkalamni angliоŋanlarning kəpi etiḳad ḳildi; xuning bilən etiḳad ḳiloŋan ərlərning sanila bəx mingoŋa yətti.

5 Ətisi, Yəhudiylarning kengəxmisidiki baxliḳlar, aḳsaḳallar wə Təwrat ustazliri Yerusalemda toplandi. 6 Ularning arisida bax kaḥin Annas, Ḳayafas, Yuḥanna, Iskəndər wə bax kaḥinning baxḳa jəmətidikilər bar idi. 7 Ular Petrus bilən Yuḥannani arisioŋa turoŋuzup:

— Silər bu ixni ḳaysi küq-ḳudrətkə tayinip yaki kimning nami bilən ḳildinglar? — dəp soridi..

8 Petrus Muḳəddəs Roḥḳa tolduruloŋan ḥalda ularoŋa mundaḳ dedi:

Həlḳning ḥəkümranliri wə Israilning aḳsaḳalliri! 9 Əgər biz bügün bu tokur adəmgə kərsətkən yahxi əməl ḥəm uning ḳandaḳ saḳaytiloŋanliḳi səwəblik soraḳḳa tartiloŋan bolsaḳ, 10 silər wə pütkül Israil həlḳi xuni bilsunki, silər krestligən, əmma Huda ölümdin tirildürgən Nasarətlik Əysa Məsiḥning nami bilən, uning küq-ḳudriti arḳiliḳ bu kixi muxu yərdə aldinglarda pütünləy saḳ-salamət turidu!

11 Bu Əysa bolsa, muḳəddəs yazmilarda pütülgəndək, dəl silər tamqilar etibarsiz dəp taxliwətkən, birak burjək texi bolup tiklängən taxtur.. 12 Uningdin baxḳa ḥeqkimdə nijatliḳ yoḳ, qünki pütkül asman astida insanlar arisioŋa təḳdim ḳilinoŋan, Əysadin baxḳa bizni ḳutḳuzidioŋan ḥeqḳandaḳ bir nam yoḳtur..

13 Petrus bilən Yuḥannaning bu jüritini kərgən ḥəkümranlar ularning oḳumioŋan adəttiki adəmlərdin ikənlikini bilip, ḥəyran boluxti; ularning burun Əysa bilən billə boloŋanliḳinimu bildi.. 14 Uning üstigə, saḳayoŋan ḥeliḳi adəmning ularning yenida turuwatḳanliḳini kərüp, ular ḥeqḳandaḳ gəp yanduralmidi. 15 Xuning bilən ḥəkümranlar ularni kengəxmidin qiḳixḳa buy-rudi. Andin bir-biri bilən məslihətlixip:

16 — Bularni ḳandaḳ ḳilimiz? Qünki ularning wasitisi bilən heli kərünərlik məjizilik bir alamət yüz bərgənliki pütkül Yerusalemdikilərgə ayan boldi wə biz uni inkar ḳilixḳa amalsizmiz.. 17 Lekin bu ixning həlḳ iqidə tehimu kəng yeyilip kətməsliki üqün, ularoŋa bundin keyin bu adəmning namida ḥeqkimgə ḥeqnemə deməslikkə agaḥtəḥdit salayli! — deyixti.

18 Xuning bilən ularni qaḳirtip, bundin keyin Əysaning namida ḥeq səzliməslik yaki təlim bərməslikni ḳət'iy buyrudi. 19 Lekin Petrus bilən Yuḥanna:

— Hudaning aldida silərgə itaət ḳilix tooŋrimu yaki Hudaoŋimu, buningoŋa özünglar bir nemə dənglar!. 20 Əmma biz bolsaḳ, kərgən wə angliоŋanlirimizni eytmay turalmaymiz! — dəp jawab bərdi.

21 Ḥəkümranlar bolsa halayiḳtin ḳorḳup, ularni jazalaxḳa layiḳ səwəb tapalmay, ularoŋa tehimu təḥdit selip, ḳoyup bərdi. Qünki halayiḳ boloŋan wəḳə tüpəylidin Hu-

---

4:1 «Sadukiylar» — Yəhudiylarning bir məzhipi. Ular tooŋruluḳ «təbirlər»ni kərüng.

4:2 «Ular rosullarning... «Əysaning wasitisi bilən əlgənlər tirildürülidu» dəp jakarlioŋini üqün intayin əsəbiyləxti» — «əsəbiyləxti» yaki «oŋəzəpləndi». «Əlgənlər tirildürülidu» degən gəp Sadukiylarni intayin oŋəzəpləndürgən bolsa kerək, qünki ular bu nuḳtioŋa ḳət'iy ixənməytti.

4:3 «Ular ularni tutḳun ḳilip, ətisigiqə türmigə solap ḳoydi...» — «ularni» — Petrus, Yuḥanna wə ularoŋa esilip qing tutḳan, saḳaytiloŋan tokur kixini kərsitidu (9-, 10-, 14-ayətni kərüng).

4:7 Mis. 2:14; Mat. 21:23; Ros. 7:27.

4:11 «Bu Əysa bolsa, muḳəddəs yazmilarda pütülgəndək, dəl silər tamqilar etibarsiz dəp taxliwətkən, birak burjək texi bolup tiklängən taxtur» — «Zəb.» 118:2.

4:11 Zəb. 118:22; Yəx. 28:16; Mat. 21:42; Mar. 12:10; Luḳa 20:17; Rim. 9:33; 1Pet. 2:7.

4:12 Mat. 1:21; Ros. 10:43; 1Tim. 2:5.

4:13 «ularning oḳumioŋan adəttiki adəmlərdin ikənliki...» — «oḳumioŋan» pütünləy sawatsiz degənlik əməs, pəḳət (ularning kəzḳarixida) Təwratḳa xərḥ berixkə salaḥiyiti yoḳluḳini kərsitidu. «Adəttiki» «ḥeq alaḥidə təbiyə kərmigən» degən mənidə.

4:16 Yuḥ. 11:47.

4:19 Ros. 5:29.

dani uluoɣlioɣanidi.. [22] Qünki bu sakaytilix məjizilik alamiti kərsitilgən kixining yexi kiriktin axkanidi.

Jamaətning bir kəlbdə, bir roḥta dua kilixi

[23] Ular koyup berilgəndin keyin, əz ḥəmraḥlirining yenioɣa kaytip kelip, bax kaḥinlar wə akṣakallarning kiloɣan sözlirini baxtin-ahir kəpqilikkə ukturdi.. [24] Ular buni angliɣanda, awazini bir niyət bir dil bilən Hudaoɣa kətürüp mundak nida kildi:
— I Igimiz, Sən asman-zemin, dengiz-okyanlarni wə ulardiki barlik məwjudatlarni yaratkan Hudadursən.. [25] Sən Mukəddəs Roḥ bilən hizmətkaring boloɣan Dawutning aoɣzi arkilik mundak degənoɣu:
«Əllər nemixkə kukan salidu?
Nemə üqün bikardin-bikar suyikəst oylaydu?..
[26] Dunyadiki padixaḥlar səp tartip,
Əməldarlar yioɣilixip,
Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi bilən karxilixkə jəm boluxti».
[27] — Qünki dərwəkə dəl bu xəḥərdə Ḥerod ḥəm Pontius Pilatus, yat əlliklər ḥəm Israil həlkliri birlixip, Sən məsiḥligən mukəddəs hizmətkaring Əysaoɣa karxi qikip toplanoɣan idi,.. [28] xuning bilən küq-kudriting wə iradəng boyiqə Sən burunla nemining əməlgə axuruluxini bekitkən bolsang, ular xularni kiloɣan..

[29] Əmdi i Pərwərdigar, ularning seliwatkan təḥditlirini kərgəysən, kulliringni səz-kalamingni toluk yürəklik bilən səzləp yətküzidioɣan kiloɣaysən; [30] kesəllərni sakaytixkə kolungni uzitip, mukəddəs hizmətkaring Əysaning namida məjizilik alamətlər wə karamətlərni yaratkaysən..
[31] Ularning duasi ayaoɣlaxkanda, ular turoɣan yər təwrinip kətti. Ular ḥəmmisi Mukəddəs Roḥka toldurulup, Hudaning səz-kalamini yürəklik səzləp yətküzüxkə baxlidi..

Etikadqilarning pul-mallirini ortak kilixi

[32] Top-top etikadqilar bir jan-bir dil, bir məksəttə idi. Ḥeqkim özigə təəlluk pul-melini «özümning» deməytti, bəlki ḥəmmisigə ortak idi.. [33] Rosullar zor küq-kudrət bilən Rəb Əysaning tirilgənlikigə guwaḥlik berətti. Hudaning zor meḥir-xəpkiti ularning ḥəmmisining üstigə kondi. [34] Ularning arisidikilərning ḥeqnemigə ḥajiti qüxməytti. Qünki yər-zemin, öy-jay igidarliri boloɣanlar ularni setip, pulini elip kelip [35] rosullarning ayioɣi aldioɣa koyatti; andin ḥərkimning ehtiyajioɣa karap təksim kilinatti..
[36] Ularning iqidə Lawiy kəbilisidin boloɣan, Siprusta tuoɣuloɣan Yüsüp isimlik birsi bar idi (rosullar uni Barnabas, yəni «Rioɣbətləndürgüqi ooɣul bala» dəp atioɣan);..
[37] uningmu bir parqə etizi bar idi; u xu yolda uni setip, pulini elip rosullarning ayioɣi aldioɣa tapxurdi.

4:21 Ros. 3:7, 8; 5:26.
4:23 «əz ḥəmraḥlirining yenioɣa kaytip kelip...» — «əz ḥəmraḥliri» əz öyidikilərni əməs, bəlki jamaəttikilərni kərsitidu, əlwəttə.
4:23 Ros. 12:12.
4:24 Mis. 20:11
4:25 «Sən Mukəddəs Roḥ bilən hizmətkaring boloɣan Dawutning aoɣzi arkilik mundak degənoɣu ...» — bəzi kona kəqürülmilərdə «Mukəddəs Roḥ bilən» degən səz tepilmaydu.
4:25 Zəb. 2:1.
4:26 «...Dunyadiki padixaḥlar səp tartip, əməldarlar yioɣilixip, Pərwərdigar wə Uning Məsiḥi bilən karxilixkə jəm boluxti» — (25-26-ayət) «Zəb.» 2:1-2.
4:26 Zəb. 2:1, 2.
4:27 Mat. 26:3; Mar. 14:1; Luka 22:2; Yuḥ. 11:47.
4:28 «küq-kudriting wə iradəng boyiqə...» — grek tilida: «kolung wə iradəng boyiqə...». **«Sən burunla nemining əməlgə axuruluxini bekitkən bolsang, ular xularni kiloɣan»** — demək, muxu kixilərning Hudaoɣa wə Uning Məsiḥigə karxi intayin yaman niyiti bolsimu, ularning əysani eltürüwətkənliki bəribir Huda Özining karamət pilanini əməlgə axurux üqün idi.
4:30 Mar. 16:17.
4:31 Ros. 16:26.
4:32 Ros. 2:44; 1Pet. 3:8.
4:35 Yəx. 58:7.
4:36 «ularning iqidə Lawiy kəbilisidin boloɣan, Siprusta tuoɣuloɣan Yüsüp isimlik birsi bar idi... Barnabas.. dəp atioɣan» — Barnabas Lawiylik boloɣaqka, bəlkim ibadəthanida ixligənidi.

Ananiya bilən Safira

5 [1] Əmdi Ananiyas isimlik yənə bir adəmmu
ayali Safira bilən bir parqə yerini satti..
[2] Ananiyas pulning bir kismini əzigə kaldurdi,
yəni bir kismini elip kelip, rosullarning ayioŋi
aldioŋa koydi. Ayalimu buningdin toluk
həwərdar idi..
[3] Birak Petrus uningoŋa:
— Ananiyas, nemixka kəlbingni Xəytanning
ilkigə tapxurup, Mukəddəs Roһka yaloŋan ey-
tip, yər satkan pulning bir kismini əzünggə
kaldurdung?. [4] Yər setilmioŋanda, seningki
əməsmidi? Setiloŋandin keyin, pulmu əz
ihtiyaringda bolmamti? Xundak turukluk,
nemixka kəlbingdə bu ixni niyət kilding?
Sən insanlaroŋa əməs, bəlki Hudaoŋa yaloŋan
eytting! — dedi.
[5] Ananiyas bu səzlərni angliоŋan һaman
yikilip jan üzdi. Bu ixni angliоŋuqilarni kattik
korkunq basti. [6] Əmdi yax yigitlər ornidin
turup jəsətni kepənləp, sirtka apirip dəpnə
kildi.
[7] Təһminən üq saəttin keyin, Ananiyasning
ayali kirip kəldi; birak u boloŋan wəkədin
həwərsiz idi. [8] Petrus uningdin:
— Manga eytkin, silər yərni muxu puloŋa
sattinglarmu? — dəp soridi.
— Xundak, muxunqilik puloŋa sattuk, — dəp
jawab bərdi u.
[9] Petrus:
— Silər nemə üqün Mukəddəs Roһni sinaxka
til biriktürdünglar? Kara, eringni dəpnə kilip
kəlgənlərning putliri ixik tüwidə turidu, ular
senimu əketidu! — dedi.
[10] Umu xuan uning ayaoŋliri aldioŋa yikilip,
jan bərdi. Һelikі yax yigitlər kirip, uning
əlgənlikini kərdi; ular unimu elip be-
rip erining yenioŋa dəpnə kildi. [11] Pütün
jamaətni, xundakla bu ixni angliоŋanlarning
һərbirini kattik korkunq basti.

Rosullar kərsətkən məjizilər

[12] Rosullarning koli arkilik həlk iqidə
nuroŋun məjizilik alamətlər wə karamətlər
kərsitildi. (Barlik etikadqilar bir niyəttə bo-
lup ibadəthanidiki «Sulayman pexaywini»da
daim jəm bolatti.. [13] Birak baxka kixilər
ularoŋa koxuluxka jür'ət kilalmaytti;
əmma halayik ularni intayin һərmətləytti.
[14] Xundaktimu, etikad kiloŋuqilar baroŋanseri
kəpiyip, һəm ərlər һəm ayallar top-top bo-
lup Rəbgə koxuloŋili turdi). [15] Xuning bilən
kixilər һətta Petrus ətüp ketiwatkanda
һeqbolmioŋanda uning sayisi bolsimu üstigə
qüxsun dəp, kesəllərni koqilaroŋa elip qikip
kərpə wə zəmbillərgə yatkuzup koyatti.
[16] Yənə top-top kixilər Yerusalem ətrapidiki
xəһər-yezilardin kesəllərni wə napak roһlar
qaplixiwaloŋan kixilərni elip kelətti. Ularning
һəmmisi sakiyip kaytixatti..

Rosullarning ziyankəxlikkə uqrixi

[17] Bax kaһin wə uning tərəpdarliri, yəni
Sadukiy məzһəpidikilər kozoŋilip bu
ixlaroŋa oŋəzəplinip, [18] rosullarni tutkun
kilip, kamakһanioŋa kamidi.. [19] Lekin xu
keqə, Rəbning bir pərixtisi kamakһanining
dərwazilirini eqip, rosullarni elip qikip,
ularoŋa:.
[20] — Silər ibadəthana һoylisioŋa kirip,
halayikka bu һayatlik tooqrisidiki һəmmə
səzlərni jakarlanglar — dəp tapilidi.
[21] Rosullar bu səzni anglap, tang atkanda
ibadəthana һoylisioŋa kirip, kixilərgə təlim
berixkə baxlidi.
Bax kaһin wə uning tərəpdarliri kəlgəndə,

5:1 «Ananiyas isimlik yənə bir adəm...» — «Ananiyas» bəlkim ibraniy tilidiki «Һananiya» degənning grek tilidiki xəkli boluxi mumkin.
5:2 «Ananiyas pulning bir kismini əzigə kaldurdi, yəni bir kismini elip kelip, rosullarning ayioŋi aldioŋa koydi. Ayalimu buningdin toluk həwərdar idi» — bu ixka karioŋanda, ularning məksiti əzlirining sehiylikini kəz-kəz kilip: «Mana biz baxkilaroŋa ohxax һəmmə nərsimizni Hudaning yolioŋa beoŋixliduk» degən bolsimu, lekin ular yər satkan pulning bir kismini yər satkan pulning һəmmisi, dəp yaloŋan eytkanidi.
5:3 «nemixka kəlbingni Xəytanning ilkigə tapxurup,...?» — grek tilida «nemixka Xəytan kəlbingni tolduroŋanki...?» degən səzlər bilən ipadilinidu.

5:12 Mar. 16:17; Ros. 2:43.
5:16 Mar. 16:17; Ros. 8:7; 16:18; 19:12.
5:18 «rosullarni tutkun kilip, kamakһanioŋa kamidi» — muxu yərdiki «kamakһana» grek tilida «ammiwiy türmə» degən səz bilən ipadilinidu.
5:19 Ros. 12:7; 16:26.

aliy kengəxmidikilər wə Israillarning barlik akṣakallirini jəm boluxka qakirdi. Andin rosullarni elip kəlsun dəp kamakhanioka adəm əwətti. 22 Lekin sipahlar zindanoka yetip baroganda, rosullarning u yərdə yoklukini baykap kaytip berip, kengəxmidikilərgə:
23 — Biz barsak, zindan məhkəm takaklik turuptu, karawullarmu dərwazilirida kəzəttə turuptu. Lekin dərwazilarni eqip karisak, iqidə birmu adəm yok! — dəp məlumat bərdi.
24 Bu həwərni angliogan ibadəthanidiki məs'ul kahin həm karawullarning baxliki wə bax kahinlar: — «Əmdi bu ix zadi kandak bolup ketər?» deyixip alakzadilikkə qəmdi.
25 Dəl xu qaogda, bir kixi kirip:
— Karanglar, silər zindanoka kamiogan adəmlər ibadəthana hoylisida turup halayikka təlim beriwatidiogu! — dəp həwər kildi.
26 Buning bilən, heliki karawullar baxliki sipahlirini baxlap berip, rosullarni elip kəldi. Birak ular halayik bizni qalma-kesək kilixi mumkin dəp korkup, ularoga zoruk ixlətmidi.
27 Ular rosullarni elip kəlgəndin keyin, ularni kengəxmidikilər aldida turoguzdi. Bax kahin ularni sorak kilip:
28 — Biz əsli silərni bu namda kixilərgə təlim bərmənglar, dəp kattik agahlanduroganiduk. Lekin mana, silər yənə xu təliminglar bilən pütkül Yerusalemni kaplidinglar həmdə bu kixining kan kərzini bizgə artmakqi boluwatisilər! — dedi.
29 Lekin Petrus wə baxka rosullar jawab berip mundak dedi:
— Insanoga əməs, Hudaoga itaət kilix kerək!
30 Silər tutup yaogaqka esip eltürgən Əysani, ata-bowimizning Hudasi tirildürdi. 31 Huda Israil həlkini towa kilixka wə gunahlirining kəqürülixikə muyəssər kilix üqün, uni uluoglap Yetəkqi həm Kutkuzoguqi süpitidə Əzining ong yenioga kətürüp olturoguzdi.
32 Biz bu ixlaroga guwahqilarmiz; xundakla Huda Əzigə itaət kiloguqilaroga ata kiloqan Mukəddəs Rohmu bu ixlaroga guwahqidur.
33 Ular bu səzlərni anglap kəlbigə sanjiloqandək bolup rosullarni eltürüxkə məslihətləxti. 34 Lekin kengəxmə iqidə pütün həlkning hərmitigə sazawər boloqan Pərisiy məzhipidiki Gamaliyəl isimlik bir Təwrat əlimasi bar idi. U ornidin turup:
— Ularni birdəm sirtka qikirip turunglar, — dəp buyrudi.
35 Andin u kengəxmidikilərgə mundak dedi:
— Əy Israillar, silər bu kixilərni bir tərəp kilixta əzünglaroga ehtiyat kilinglar! 36 Ilgiri, heliki Təwdas isimlik əzini qong tutup otturioga qikkanidi. Uningoga təhminən tət yüz adəm koxuldi. Birak u əzi eltürüldi wə barlik əgəxküqiliri tarkilip ketip, uning ixi yokka qikti. 37 Andin keyin nopus tizimlax künliridə, Galiliyəlik Yəhudamu bax kətürüp qikip, bir top kixini toplap əzigə əgəxtürgən. Umu yokitilip, barlik əgəxküqilirimu tarkitiwetilgən. 38 Əmdi silərgə nəsihitim xuki: Bu kixilər bilən karinglar bolmisun! Ularni ihtiyarioga koyup beringlar. Qünki əgər bu ekim yaki bu ix pəkət insandin kəlgən bolsa, jəzmən yokka qikidu. 39 Lekin əgər Hudadin bolsa, silər ularni yokitalmaysilər! Hətta əzünglar Hudaoga hujum kiloguqilar bolup qikisilər!
40 Aliy kengəxmidikikilər nəsihətni kobul kildi; ular rosullarni qakirtip kirip, ularni kamqilitip, ularoga hərgiz Əysaning namida səzliməslikni agahlandurdi. Andin ularni koyup bərdi. 41 Rosullar əmdi kengəxmining otturisidin qikip, əzlirining mubarək

5:26 Mat. 21:26; Ros. 4:21.
5:28 «silər...bu kixining kan kərzini bizgə artmakqi boluwatisilər!» — kizik ix xuki, Yəhudiy akṣakallirining tili «Əysa» deyixkə kət'iy barmaydu.
5:28 Ros. 4:18.
5:29 Ros. 4:19.
5:30 «...yaogaqka esip eltürgən Əysa» — grek tilida «... dərəhkə esip eltürgən Əysa».
5:30 Kan. 21:23; Ros. 3:15; 10:39; 13:29; 1Pet. 2:24.
5:31 Ros. 2:33; 3:15; Fil. 2:9.
5:32 Yuh. 15:27; Ros. 2:4.
5:36 «birak u əzi eltürüldi...» — «u ... eltürüldi» — xübhisizki, u rimlik küqlər təripidin eltürüldu. Təwdasning isyani Rim imperiyəsigə karxi boloqan bolsa kerək.
5:36 Ros. 21:38.
5:38 Pənd. 21:30; Yəx. 8:10; Mat. 15:13.
5:39 Ros. 9:5; 23:9.

nam üqün horluq azabi qekixkə layiq kərülgənlikidin xadlandi... 42 Ular yənila hər küni ibadəthana ḥoylisida wə əymu-əy berip təlim berixtin wə «Əysa — Məsiḥdur!» degən hux həwərni jakarlaxtin ḥeq tohtimidi.

Jamaətning əməliy hizmətlirigə tallanoɣan yəttə kixi

6 1 Xu künlərdə, muhlislarning sani baroɣanseri kəpiyip, grekqə səzləydioɣan Yəḥudiylar yərlik ibraniy kərindaxlaroɣa: — Kündilik ozuq-tülük təqsim qilinixta arimizdiki tul ayallar etibaroɣa elinmidi, dəp narazilik bildürüxti.. 2 Xunga, on ikkiylən pütkül muhlislarni qaqirip yioɣip, ularoɣa mundaq dedi:

— Bizning Hudaning səz-kalamini yətküzüx hizmitini taxlap qoyup, ozuq-tülük təqsim qilix bilən bolup ketiximiz tooɣra bolmaydu... 3 Xuning üqün, i qerindaxlar, aranglardiki nam-abruyi bar, Muqəddəs Roḥqa wə danaliqqa toloɣan yəttə kixini iloɣap tallanglar, wə biz ularni bu ixqa məs'ul qili miz.. 4 Biz bolsaq, əzimizni dua qilix wə səz-kalamning hizmitidə boluxqa beoɣixlaymiz.

5 Bu məsliḥət halayiqning ḥəmmisini hux qildi. Xuning bilən ular iman-ixənqkə wə roḥqa toloɣan Istipan isimlik bir adəmni tallidi, wə yənə Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ḥəmdə burun Təwrat etiqadioɣa kirgən Antakyalik Nikolasni tallap,.. 6 ularni rosullarning aldioɣa elip qiqti. Rosullar ularning bu hizmətni qilixi üqün qollirini ularning üstigə təgküzüp turup, dua qilixti... 7 Wə Hudaning səz-kalami dawamlik tarqaldi; Yerusalemdiki muhlislarning sanimu baroɣanseri zor dərijidə kəpəydi. Nuroɣun kaḥinlarmu Məsiḥ etiqadioɣa itaət qilixqa kirixiwatatti...

Istipanning tutqun qilinixi

8 Wə Istipan Hudaning meḥir-xəpqiti wə küq-kudritigə toloɣan bolup, həlq iqidə karamətlər wə zor məjizilik alamətlərni kərsətti. 9 Biraq «Qulluqtin qiqqan ḥərlər» dəp ataloɣan sinagogtiki bəzilər, yəni Kurini wə Iskəndəriyə xəḥərliri wə Kilikiyə ḥəm Asiya əlkiliridin kəlgən bəzi Yəḥudiylar Istipanoɣa qarxi qiqip, uning bilən munazirə qilixqa baxlidi. 10 Lekin ular u səz qiloɣanda uningda boloɣan danalik wə roḥqa taqabil turuxqa amalsiz qaldi.. 11 Buning bilən ular bəzi adəmlərning aoɣzini maylap:

— Biz bu adəmning Musa wə Hudaoɣa qarita kupurluq səzligənlikini angliduq, — degənni ularning aoɣzioɣa saldi..

12 Ular muxundaq qilip halayiqni, aqsaqallarni wə Təwrat ustazlirini qutratti; andin Istipanning aldini tosup uni tutqun qilip, aliy kengəxmigə elip bardi. 13 Ular sahta guwaḥqilarni otturioɣa qiqirip mundaq degüzdi:

— Bu adəm bu muqəddəs jayoɣa wə Təwrat qanunioɣa qarxi səzlərni qilixtin tohtimay-

---

5:41 «.. əzlirining mubarək nam üqün horluq azabi qekixkə layiq kərülgənlikidin xadlandi» — muxu yərdə «mubarək nam» grek tilida pəqət «nam» degən bilənla ipadilinidu. Qünki xu qaoɣdiki etiqadqilar üqün pütkül dunyada pəqət birla «nam», yəni Əysaning nami məwjut idi.

5:41 Mat. 5:12.

5:42 «wə «Əysa — Məsiḥdur!» degən hux həwərni jakarlax...» — yaki «wə hux həwər boloɣan Əysa Məsiḥni jakarlax...».

6:1 «grekqə səzləydioɣan Yəḥudiylar» — grek tilida «grekləxtürülgənlər». **«yərlik ibraniy kərindaxlar»** — demək, ibraniy tilida səzləydioɣan etiqadqilar.

6:2 «ozuq-tülük təqsim qilix bilən bolup ketiximiz tooɣra bolmaydu» — «ozuq-tülük təqsim qilix» grek tilida «dastiḥanlarda kütüx» degən səz bilən ipadilinidu.

6:2 Mis. 18:17.

6:3 Qan. 1:13; Ros. 1:21; 16:2; 1Tim. 3:7.

6:5 Ros. 11:24; 21:8.

6:6 «Istipan isimlik bir adəm... yənə Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ḥəmdə burun Təwrat etiqadioɣa kirgən Antakyalik Nikolasni tallap, ularni rosullarning aldioɣa elip qiqti» — qizik yeri xuki, tallanoɣanlarning ḥəmmisining isimliridin «grekləxkən Yəḥudiylar» ikənliki bilinip turatti.

6:6 Ros. 1:23; 8:17; 13:3; 1Tim. 4:14; 5:22; 2Tim. 1:6.

6:7 «Nuroɣun kaḥinlarmu Məsiḥ etiqadioɣa itaət qilixqa kirixiwatatti» — «Məsiḥ etiqadioɣa» grek tilida pəqət «etiqadqa» deyilidu.

6:7 Ros. 19:20.

6:10 Mis. 4:12; Yəx. 54:17; Luqa 21:15.

6:11 Mat. 26:59.

du.. [14] Qünki biz uning ḥelikí Nasarətlik Əysa tooɣuluk: «U bu jayni wəyran kílidu wə Musa pəyoɣəmbər bizgə tapxuroɣan ən'əniwi kaidə-yosunlirimizni əzgərtidu!» degənlikini angliduk..
[15] Kengəxmidə olturoɣanlarning ḥəmmisi Istipanoɣa kəz tikip karioɣinida, uning qirayining pərixtiningkidək parkirak ikənlikini kərdi.

Istipanning guwaḥlikí

7 [1] Bax kaḥin Istipandin:
— Bularning eytkanliri rastmu? — dəp soridi.
[2] Istipan mundak jawab bərdi:
— Kerindaxlar wə ata-bowilar, səzümgə kulak selinglar! Atimiz Ibraḥim tehi Mesopotamiyə rayonida turuwatkanda, yəni Ḥaran xəḥirigə kəqüp makanlixixtin ilgiri, xan-xərəpning Igisi Huda uningɣa ayan bolup: [3] «Sən əz yurtung wə uruk-jəmətingdin ayrilip qikip, Mən sanga kərsitidioɣan zeminɣa baroɣin» degənidi .. [4] Buning bilən u Kaldiylərning zeminini taxlap, Ḥaran xəḥirigə berip olturaklaxti. Atisi əlgəndin keyin, Huda uni bu zeminɣa, yəni silər ḥazir turuwatkan zeminɣa yətkəp kəldi.. [5] U wakitta, Huda uningɣa bu zemindin miras bərmidi, ḥətta uningka təwə put koyoɣudəkmu bir yər bərmigənidi. Gərqə u tehiqə pərzənt kərmigən bolsimu, Huda bu zeminni uningɣa wə uning nəsligə igiliki bolux üqün berixkə wədə kildi.. [6] Andin Huda uningɣa mundak dedi: «Sening nəsilliring yaka yurtta musapir bolup turidu, xu yurttikilər ularni kul kilip tət yüz yil horlaydu.. [7] Birak ularni kullukka saloɣan əlni jazalaymən», dedi Huda, «wə uningdin keyin, nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə bolidu»..
[8] Keyin Huda Ibraḥim bilən bəlgisi hətnə boloɣan əḥdini tüzgən, xuning bilən Isḥak uningdin tərəldi; Ibraḥim uni səkkizinqi küni hətnə kildi; xundak kilip Isḥaktin Yakup tərəldi, Yakuptin on ikki «kəbilə atisi» tərəldi..
[9] Keyin, «kəbilə atiliri» inisi Yüsüpkə ḥəsət kilip, uni Misiroɣa kullukka setiwətti. Lekin Huda uning bilən billə bolup,.. [10] uni barlik jəbir-japalardin kutkuzup, uni Misir padixaḥi Pirəwnning nəzaridə iltipatka igə kilip, uningɣa danixmənlik ata kildi. Padixaḥ uni Misiroɣa bax wəzir, ordisioɣa bax oɣojidar kildi.. [11] Keyin, eoɣir aqarqilik pütkül Misir wə Kanaan yərlirini besip, zor kiyinqilik boldi. Ata-bowilirimiz ozuk-tülük tapalmidi.. [12] Yakup əmdi Misirda axlik barlikini angliɣan bolup, ooɣullirini, yəni ata-bowilirimizni u yərgə birinqi kətim əwətti..
[13] Ikkinqi kətim baroɣanda, Yüsüp akilirioɣa özini axkarilidi. Xuning bilən Yüsüpning jəmətidikilər Pirəwn padixaḥka məlum bol-

6:13 «bu adəm bu mukəddəs jayɣa wə Təwrat kanunioɣa karxi sözlərni kilixtin tohtimaydu» — «mukəddəs jay» ibadəthanini kərsitidu.
6:14 «U bu jayni wəyran kilidu» — «bu jay» bəlkim mukəddəs ibadəthanini kərsitidu (12-ayətni kərüng).
7:3 Yar. 12:1.
7:4 «buning bilən u Kaldiylərning zeminini taxlap,..» — «Kaldiyiliklərning zemini» «Uz» degən yurtni kərsitidu («Yar.» 11:31, 12:1ni kərüng).
7:5 Yar. 12:7; 13:15.
7:6 Yar. 15:13-14, 16; Mis. 12:40; Gal. 3:17.
7:7 «...birak ularni kullukka saloɣan əlni jazalaymən... wə uningdin keyin, nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə bolidu» — «Yar.» 15:13-14.
7:7 Yar. 15:16; Mis. 3:12.
7:8 «Keyin Huda Ibraḥim bilən bəlgisi hətnə boloɣan əḥdini tüzgən..» — «Yar.» 17:10-14. **«on ikki «kəbilə atisi»»** — Israil həlkining on ikki kəbilisining əjdadlirini kərsitidu.
7:8 Yar. 21:2; 25:24; 29:32; 30:5; 35:23.
7:9 «keyin, «kəbilə atiliri» inisi Yüsüpkə ḥəsət kilip, uni Misiroɣa kullukka setiwətti. Lekin Huda uning bilən billə bolup, ...» — xu wakitta «kəbilə atiliri» (Yüsüptin baxka) onəylən idi. Muxu wəkəni «Yar.» 37-babtin kərüng.
7:9 Yar. 37:4,28; Zəb. 105:17.
7:10 Yar. 41:40.
7:11 Yar. 41:54; Zəb. 105:16.
7:12 «Yakup əmdi Misirda axlik barlikini angliɣan bolup, ... ata-bowilirimizni u yərgə birinqi kətim əwətti» — «birinqi kətim əwətti» — birinqi kətim ular ukisi Yüsüpni toniyalmidi (on nəqqə yil ətkənidi). «Yar.» 42-babni kərüng.
7:12 Yar. 42:1.

di.. 14 Andin Yüsüp atisi Yakupning aldioƣa həwər yətküzüp, uni pütün ailə-jəməti bilən, jəmiy yətmix bəx kixini Misiroƣa əzigə qakirdi.. 15 Xuning bilən Yakup Misiroƣa qüxti wə xu yərdə əldi; keyin uningdin boloƣan ata-bowilirimizmu xu yərdə əldi.. 16 Ularning jəsətliri keyin Xəkəm xəhirigə kayturulup, Ibrahim burun Hamorning ooƣulliridin məlum puloƣa setiwaloƣan, Xəkəmdiki bir yərlikkə koyuldi..

17 Lekin Huda Ibrahimoƣa əsli kiloƣan wədining wakti yekinlaxkanda, Misirda turuwatkan Israil həlkining nopusi heli kəpəygənidi.. 18 U wakitta, Yüsüptin həwiri bolmioƣan yengi bir padixah Misirda təhtkə qikti.. 19 Bu padixah kowmimizoƣa hiylə-mikirlər bilən muamilə kilip, ata-bowilirimiz-ni ezip horlidi, hətta ularni əz bowakƣlirini hayat kaldurmaslikƣi üqün taxliwetixkə məjbur kildi. 20 Musa mana xu qaoƣlarda tuƣuloƣanidi. U Hudaning aldida alahidə yekimlik bala bolup, atisining əyidə üq ay bekildi.. 21 Keyin u sirtka koyup koyuloƣanda, Pirəwnning kizi uni sudin elip, əz ooƣli kilip qong kildi.. 22 Musa Misirlikƣlarning barlik bilim-hekmiti bilən tərbiyilinip, səzdə wə əməldə intayin kabiliyətlik adəm bolup qikti.

23 Lekin uning tuƣuloƣinioƣa kirik yil toxkanda, əz kerindaxliri boloƣan Israillarning halioƣa yetix niyitigə kəldi.. 24 U ulardin birining uwal kilinip bozək kiliniwatkanlikini kərüp, uni koƣdap, harlanoƣan kixi üqün intikam elip harlioƣuqi Misirlikni əltürdi. 25 Qünki u əz kerindaxlirini: — Huda mening kolum arkilik bizgə kutkuzux yolini aqkan dəp qüxinidioƣu, dəp oylioƣanidi. Lekin ular buni qüxənmidi. 26 Ətisi, Musa ularning arisidiki bir urux-jedəlni kərüp, arisioƣa kirip yaraxturmakƣi bolup: Silər kerindax turup, nemixka bir-biringlaroƣa yolsizlik kiliwatisilər? — dedi.

27 Birak kerindixini yolsiz bozək kiloƣan kixi uni qətkə ittiriwetip: — Kim seni bizgə bax həm sorakƣi bolsun dəptu?! 28 Menimu tünügünki Misirlikni əltürgəndək əltürməkqimusən? — dedi.. 29 Musa bu səzni anglap korkup, Misirdin kəqip Midiyan zemininioƣa berip, u yərdə musapir bolup turup kaldi. U xu yərdə ikki ooƣul pərzənt kərdi.. 30 Kirik yil toxkandin keyin, Sinay teoƣining yenidiki qəldə, kəyüwatkan bir qatkallikning ot yalkunida bir pərixtə uningoƣa kəründi.. 31 Bu oƣayibanə kərünüxni kərgən Musa uningoƣa intayin hayran bolup kaldi; buning kandak ix ikənlikini biləy dəp yekinrak baroƣanda Pərwərdigarning awazi anglinip: 32 «Mən sening ata-bowiliringning Hudasi, yəni Ibrahim, Ishak wə Yakupning Hudasidurmən» dedi. Musa korkunqta titrəp, karaxkimu jür'ət kilalmidi.. 33 Pərwərdigar uningoƣa yənə: — Ayioƣingni seliwət; qünki

7:13 «Ikkinqi kətim baroƣanda, Yüsüp akilirioƣa əzini axkarilidi» — «Yar.» 43-45-babni kərüng.
7:13 Yar. 45:4.
7:14 «Andin Yüsüp atisi Yakupning aldioƣa həwər yətküzüp,... Misiroƣa əzigə qakirdi» — «Yar.» 46-babni kərüng.
7:15 Yar. 46:5; 49:33.
7:16 «ularning jəsətliri keyin ... Xəkəmdiki bir yərlikkə koyuldi» — «Yar.» 49:29-32ni kərüng. Istipan muxu yərdə bu ixlarning təpsilatlirini bək kiskartiwetidu.
7:16 Yar. 23:16; 50:13; Mis. 13:19; Yə. 24:32.
7:17 «Huda Ibrahimoƣa əsli kiloƣan wədining wakti yekinlaxkanda...» — «Huda kiloƣan wədə» bolsa Hudaning «Sening nəsilliring u yərdin qikip, bu yərdə Mening ibadət-hizmitimdə bolidu» degən wədisi (7-ayətni kərüng).
7:17 Mis. 1:7; Zəb. 105:24.
7:18 Mis. 1:8
7:20 «Musa...Hudaning aldida alahidə yekimlik bala...» — Musaning rohiy jəhəttiki bəzibir alahidilikini kərsitidu («Mis» 2:2).
7:20 Mis. 2:2; 6:19; Qəl. 26:59; 1Tar. 23:13; Ibr. 11:23.
7:21 «Keyin u sirtka koyup koyuloƣanda...» — muxu yərdiki «sirtka koyup koyux» degən ibarə 19-ayəttə: (hayat kaldurmaslikƣi üqün) «**taxliwetix**» dəp tərjimə kilinidu. Əmma Musaning ata-anisning bowakka (Musaoƣa) boloƣan barlik muamilisi, jümlidin «sirtka koyux»i iman-ixənq bilən boldi. «Ibr.» 11:23ni , «Mis.» 2-babni kərüng. **«Pirəwnning kizi uni sudin elip...»** — «Mis.» 2-babni kərüng.

7:23 «əz kerindaxliri boloƣan Israillarning halioƣa yetix...» — grek tilida «əz kerindaxliri boloƣan Israillarni yokiax...».
7:23 Mis. 2:11-15.
7:27 Mat. 21:23; Ros. 7:35; 4:7.
7:28 Mis. 2:14.
7:29 «Musa bu səzni anglap korkup, Misirdin kəqip Midiyan zemininioƣa berip,..» — uning korkidioƣanlikining səwəbi Misirlikning əltürülgənlikining axkarilanoƣanlikƣi boluxi kerək. Lekin ahirda uning Misirni taxlap ketixi korkunqtin əməs, bəlki imandin idi (yənə «Mis.» 2-babni, «Ibr.» 11:27ni kərüng).
7:30 Mis. 3:2
7:32 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Ibr. 11:16.

sən turuwatkan yər mukəddəstur.. 34 Mən dərhəkikət Misirda turuwatkan həlkimning harliniwatkanlikini kərdüm, ularning nalə-pəryadlirini anglidim. Xunga mən ularni elip qikkili qüxtüm. Əmdi baroŋin, mən seni Misiroŋa əwətəy!» dedi.
35 Mana həlikі kixilər: «Kim seni bizgə bax həm sorakqi bolsun dəptu!?» dəp rət kiloŋan dəl muxu Musani, Huda uningoŋa qatkallikta kərüngən pərixtining koli bilən Israillaroŋa həm bax həm kutkuzoŋuqi boluxka əwətti. 36 Ənə xu Musa həlkkə yetəkqilik kilip, ularni Misirdin qikardi həmdə Misir zeminida, Kizil Dengizning boyida wə kirik yilni ətküzgən qəldə karamətlərni wə məjizilik alamətlərni kərsətti. 37 Ənə xu Musa əzi Israillaroŋa: «Huda kerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pəyoŋəmbərni tikləydu» degənidi.
38 Qəl-bayawandiki jamaətkə həmrah boloŋan, Sinay teoŋida əzigə səz kiloŋan pərixtə bilən billə boloŋan, ata-bowilirimiz bilən billə boloŋan həmrah dəl ənə xu idi; hayatlik bəhx yətküzidioŋan wəhiylərni bizgə yətküzüx üqün kobul kiloŋuqi boloŋan dəl ənə xu idi; 39 xundak bolsimu, ata-bowilirimiz uningoŋa itaət kilixni halimay, uni qətkə kekip, kənglidə Misiroŋa kaytixni arzu kildi; 40 xunga ular Harunoŋa: — «Bizgə yol baxlaydioŋan ilahlarni yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin elip qikkan həliki Musaning nemə bolup kətkənlikini bilməlmiduk» dedi. 41 Xuning bilən xu künlərdə ular mozay xəklidə bir but yasap, bu məbudka atap kurbanlik sundi. Xundak kilip ular əz kolliri bilən yasioŋan bir nərsini huxal-huramlik bilən təbrikləxkə kirixti. 42 Lekin Huda ulardin yüzini ərüp, ularni asmandiki yultuz koxunlirioŋa qokunuxka koyup bərdi. Xuning bilən pəyoŋəmbərlərning mukəddəs yazmisida pütülgədək, Huda ularni mundak əyiblidi: — «Silər qəl-bayawanda boloŋan kirik yil jəryanida kiloŋan kurbanlik-hədiyələrni həkikətən Manga elip kəlgənmusilər, i Israil jəməti?. 43 Bərhək, silər qokunux üqün yasioŋan məbudlar, yəni «Molok»ning qediri həm butung boloŋan «Rəmfan»ning yultuz bəlgisini kətürüp mangdinglar; əmdi Mən silərni əsir kilip Babildin yirakka sürgün kildurimən».
44 Ata-bowilirimiz qəldin kəzgən wakтida, «həküm-guwahlik» qediri ularning otturisida tikləngənidi; u dəl Musaoŋa səz-kalam Yətküzgüqining buyruoŋinidək, kərsitilgən ərnək boyiqə yasaloŋanidi.
45 Xu ibadət qedirini ata-bowilirimiz ilgiridikilərdinmu igidarqilikioŋa tapxurup, Yəxuaning yetəkqilikidə, Huda ularning aldidila kooŋlioŋan əllərning zeminlirini besiwaloŋinida, uni bu yərgə elip kəlgən; qedir xundakla padixah Dawutning zamanioŋiqə turoŋan. 46 Dawut Hudaning xapaitigə erixip, Yakupning Hudasi üqün bir mukim

7:33 Mis. 3:5, 7, 8, 10; Yə. 5:15.
7:34 Mis. 3:2-10.
7:36 «...xu Musa həlkkə yetəkqilik kilip, ularni Misirdin qikardi həmdə Misir zeminida, Kizil Dengizning boyida wə kirik yilni ətküzgən qəldə karamətlərni wə məjizilik alamətlərni kərsətti» — bu ixlar «Misirdin qikix» həm «Qəl-bayawandiki səpər»diki uluŋ temadur.
7:36 Mis. 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 16:1; Kan. 1:3.
7:37 «Huda kerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pəyoŋəmbərni tikləydu» — «Kan.» 18:15.
7:37 Kan. 18:15,18; Yuh. 1:46; Ros. 3:22; Mat. 17:5.
7:38 Mis. 19:3; Gal. 3:19.
7:40 «xunga ular Haruŋoŋa...» — Harun Musaning akisi. **«xunga *halayi'k* Haruŋoŋa: — «Bizgə yol baxlaydioŋan ilahlarni yasap bərgin! Qünki bizni Misir zeminidin elip qikkan həliki Musaning nemə bolup kətkənlikini bilməlmiduk» dedi»** — bu wəkə Musa pəyoŋəmbər Sinay teoŋidin tehi qüxmigən wakitta boloŋanidi («Mis.» 32-bab).
7:40 Mis. 32:1,23.
7:42 Am. 5:25.
7:43 «... Bərhək, silər qokunux üqün yasioŋan məbudlar, yəni «Molok»ning qediri həm butung boloŋan «Rəmfan»ning yultuz bəlgisini kətürüp mangdinglar; əmdi Mən silərni əsir kilip Babildin yirakka sürgün kildurimən» — «Am.» 5:25-27.
7:43 Am. 5:26,27.
7:44 ««həküm-guwahlik» qediri» — yəni «ibadət qediri»; «Mis.» 16:34 wə izahatini kərüng. **«u dəl Musaoŋa səz-kalam Yətküzgüqining buyruoŋinidək, kərsitilgən ərnək boyiqə yasaloŋanidi»** — «səz-kalam Yətküzgüqi» — Hudaning Özi, əlwəttə.
7:44 Mis. 25:40; Ibr. 8:5.
7:45 «keyin Yəxuaning yetəkqilikidə...» —Yəni Yəxua pəyoŋəmbərning yetəkqilikidə.
7:45 Yə. 3:14.

makan selixkа ijazət sorioɣan.» [47] Birak keyin, Huda üqün ibadəthana saloɣan Dawut əməs, əməliyəttə Sulayman boldi.» [48] Ḥalbuki, Ḥəmmidin Aliy Boloɣuqi insanning kolliri bilən yasioɣan makanlarda turmaydu; huddi pəyoɣəmbər mundak deginidək: —
[49] «Asmanlar Mening təhtim,
Zemin bolsa ayaoɣlirimoɣa təhtipərdur,
Əmdi Manga kandak əy-imarət yasimakqisilər?
Manga kandak yər aramgah bolalaydu?
[50] Bularning ḥəmmisini Mening kolum yaratkan əməsmidi?»
[51] — Əy, boyni kattik, yüriki wə kuliki hətnisiz boloɣanlar! Silər Mukəddəs Roḥ bilən daim karxilixisilər; silər ata-bowiliringlar nemə kiloɣan bolsa, xuni ohxax kiliwatisilər!
[52] Pəyoɣəmbərlərdin zadi kaysisioɣa ata-bowiliringlar ziyankəxlik kilip bakmioɣan? Xundak kilip ular «Ḥəkkaniy Boloɣuqi»ning kelidioɣanlikini aldin jakarlioɣuqilarni eltürüxkən. Əmdi u əzi ḥazir kəlgəndə, silər uningoɣa satkunluk kiloɣuqi wə katil bolup qiktinglar,» [53] I silər Təwrat kanunini pərixtilərning əmri-tapilioɣanliri bilən tapxuruwelip turup, uningoɣa əməl kilmioɣuqilar!»

Istipanning qalma-kesək kilinixi

[54] Istipanning bu səzlirini angliɣan aliy kengəxmidikilər yürikigə hənjər sanjiloɣandək bolup, uningoɣa qixlirini oɣuqurlatti. [55] Lekin u bolsa Mukəddəs Roḥka toloɣan, kəzlirini kəkkə tikip, Hudaning julasini, xundakla uning ong yenida Əysaning turoɣanlikini kərüp, [56] — Karanglar! Asmanlar eqilip, Insan'oɣlining Hudaning ong yenida turoɣanlikini kərüwatimən! — dedi.
[57] Ular buningoɣa kulaklirini kolliri bilən etiwelip, awazini kattik kətürüp warkirixip birliktə uningoɣa yopurulup keliwidi, [58] uni xəhərning sirtioɣa ittirip qikirip, qalma-kesək kilixka baxlidi. Uni ərz kiloɣan guwahqilar uni qalma-kesək kilixtin awwal qapanlirini Saul isimlik bir yaxning puti aldida koyup koyuxti.» [59] Ular Istipanni qalma-kesək kiloɣinida u:
— I Rəb Əysa, mening roḥimni kobul kiloɣaysən! — dəp nida kildi.
[60] Andin u tizlinip turup kattik awaz bilən:
— I Rəb, bu gunaḥning ḥesabini ulardin almioɣaysən, — dedi. U bu səzni kilip bolupla jan üzüp uhlap kətti.

Saulning etikadqilaroɣa ziyankəxlik kilixi

8 [1] Istipanning eltürülüxini Saulmu kollaytti. Xu kündin baxlap, Yerusalemdiki jamaətkə karitiloɣan dəḥxətlik ziyankəxlik kozoɣaldi. Rosullardin baxka barlik jamaəttikilər Yəḥudiyə wə Samariyəning ḥərkaysi yurtlirioɣa tarkilip ketixti. [2] Bəzi ihlasmən kixilər Istipanni dəpnə kilip, uningoɣa kattik yioɣa-zarlarni kə türüxti. [3] Lekin Saul jamaətkə wəyranqilik

7:46 «Yakupning Hudasi üqün bir mukim makan selixka ijazət sorioɣan» — grek tilida «Yakupning Hudasi üqün bir mukim makan tepixka ijazət sorioɣan» («2Sam.» 7-babni kərüng).
7:46 1Sam. 16:1; 2Sam. 7:2; 1Tar. 17:1; Zəb. 89:19-21; 132:5; Ros. 13:22.
7:47 «Birak keyin, Huda üqün ibadəthana saloɣan Dawut əməs, əməliyəttə Sulayman boldi» — «1Pad.» 5-6-babni kərüng.
7:47 1Pad. 6:1; 1Tar. 17:12.
7:48 1Pad. 8:27; Ros. 17:24.
7:49 2Tar. 6:33; Yəx. 66:1, 2; Mat. 5:34; 23:22.
7:50 «Asmanlar mening təhtim, zemin bolsa ayaoɣlirimoɣa təhtipərdur, əmdi Manga kandak əy-imarət yasimakqisilər? Manga kandak yər aramgah bolalaydu? Bularning ḥəmmisini Mening kolum yaratkan əməsmidi?» — «Yəx.» 66:1-2.
7:50 Yəx. 66:1-2; Yar. 1:4.
7:51 Nəḥ. 9:16,17; Yər. 6:1.
7:52 «xundak kilip ular «Ḥəkkaniy Boloɣuqi»ning kelidioɣanlikini aldin jakarlioɣuqilarni eltürüxkən. Əmdi u əzi ḥazir kəlgəndə, silər uningoɣa satkunluk kiloɣuqi wə katil bolup qiktinglar,...» — «Ḥəkkaniy Boloɣuqi» Əysani kərsitidu.
7:53 Mis. 19:3; 24:3; Yuḥ. 7:19; Gal. 3:19; Ibr. 2:2.

7:58 «Uni ərz kiloɣan guwahqilar uni qalma-kesək kilixtin awwal qapanlirini Saul isimlik bir yaxning puti aldida koyup koyuxti» — Təwrat kanuni boyiqə birsi elümgə məḥkum bolsa uningoɣa ərz kiloɣan guwahqilar birinqi bolup tax etixi kerək idi («Kan.» 17:7).
7:58 1Pad. 21:13; Luka 4:29.
7:59 Zəb. 31:5; Luka 23:46.
7:60 Mat. 5:44; Luka 23:34; 1Kor. 4:12.
8:1 Ros. 11:19; 22:20.
8:2 Yar. 23:2; 50:10; 2Sam. 3:31

selip, əymu-əy ahturup, ər-ayaloƣa ƙarimay ularni sərəp qiƙip zindanoƣa taxlidi.

Hux həwərning Samariyə əlkisigə yetip berixi

4 Əmdi tarƙilip kətkənlər tarƙaloƣan yurtlarda kezip səz-kalamning hux həwirini jakarlidi.. 5 Ularning iqidin Filip bolsa Samariyəning məlum bir xəƙirigə berip, yərlik kixilərgə Məsiƙni jakarlidi. 6 Top-top kixilər uni anglap ƙəmdə u kərsətkən məjizilik alamətlərni kərüp, bir jan bir dili bilən uning səzlirigə ƙulaƙ saldi. 7 Qünki napak roƙlar bolsa, qaplixiwaloƣan kixilərdin ƙattiƙ warƙiriƣiniqə qiƙip kətti. Nuroƣun paləq, tokurlarmu saƙaytildi;. 8 zor xad-huramliƙ xu xəƙərni ƙaplidi.

9 U xəƙərdə əsli jadugər-seƙirgərlik bilən xuoƣulliniwatƙan Simon isimlik bir adəm bar idi; u xu yol bilən pütkül Samariyədikilərni ƙang-tang ƙaldurup, əzini ƙaltis zat kərsətməkqi bolup kəlgənidi.. 10 Peƙirdin tartip ambaloƣiqə ularning ƙəmmisi uningoƣa ihlas ƙilip ƙaraytti wə «Hudaning uluoƣ küq-ƙudriti mana xu!» deyixətti. 11 Halayiƙ uningoƣa xundaƙ ihlas ƙilixi uning uzundin beri jadugər-seƙirgərliki bilən ularni ƙang-tang ƙaldurup kəlgənliki tüpəylidin idi. 12 Lekin əmdi Filip Hudaning padixaƙliƙi wə Əysa Məsiƙning nami tooƣrisidiki hux həwərni jakarliƣinida ular uning səzlirigə ixəndi wə ərlər bolsun, ayallar bolsun qəmüldürüxni ƙobul ƙildi. 13 Simon əzimu ixəndi. U qəmüldürülgən bolup, ƙəmixə Filipning yenida yürdi ƙəmdə Filip kərsitiwatƙan məjizilik alamətlər wə ƙudrətlik ixlaroƣa ƙarap, intayin ƙəyran boldi.

14 Yerusalemdiki rosullar Samariyəliklərning Hudaning səzini ƙobul ƙiloƣanliƙini anglap, Petrus bilən Yuƙannani ularoƣa əwətti; 15 ikkiylən u yərgə qüxüxi bilənla, ularni Muƙəddəs Roƙning ata ƙilinoƣuqisi bolsun dəp dua ƙildi. 16 Qünki Muƙəddəs Roƙ tehi ularning ƙeqƙaysisiƣa qüxmigənidi; ular pəƙət Rəb Əysaning nami bilən qəmüldürülgənidi. 17 Petrus bilən Yuƙanna ularning üstigə ƙolini təgküzüxi bilən, Muƙəddəs Roƙ ularoƣa ata ƙilindi.. 18 Lekin Simon Muƙəddəs Roƙning rosullarning ƙolini təgküzüp ƙoyuxi bilən ata ƙilinoƣanliƙini kərüp, ularoƣa pul tənggəp:

19 — Bu küq-ƙudrəttin mangimu beringlarki, mənmu ƙərkimning üstigə ƙollirimni təgküzsəm, uningoƣa Muƙəddəs Roƙ ata ƙilinsun, — dedi.

20 Lekin Petrus uningoƣa mundaƙ jawab bərdi:

— Hudaning bu iltipatini puloƣa setiwaloƣili bolidu, dəp oyliƣining üqün, pulung sən bilən təng ƙalakətkə barsun!. 21 Sening bu ixta ƙeq ƙəssəng yaki nesiwəng yoƙtur! Qünki sening niyiting Huda aldida durus əməs! 22 Xunga, bu rəzillikingdin towa ƙilip, Rəbtin, mumkin bolsa kənglümdiki bu niyitim kəqürüm ƙilinoƣay, dəp ətün! 23 Qünki sening aqqiƙ ƙəsətkə tolup, ƙəƙƙaniysizliƙning asaritida ikənliking manga məlum.

24 Simon ularoƣa:

— Mən üqün Rəbdin ətününglarki, silər eytƙan ixlardin ƙeqbiri beximoƣa kəlmigəy! — dedi.

25 Petrus bilən Yuƙanna yənə xu yərdə agaƙ-guwaƙliƙ berip Rəbning səz-kalamini yətküzgəndin keyin, Samariyəning nuroƣun yeza-kəntlirigə berip hux həwər yətküzgəq, Yerusalemoƣa ƙaytip kətti.

8:3 Ros. 9:1; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
8:4 Mat. 10:23; Ros. 11:19.
8:7 Mar. 16:17; Ros. 5:16; 16:18; 19:11.
8:9 Ros. 13:6.

8:17 «Petrus bilən Yuƙanna ularning üstigə ƙolini təgküzüxi bilən, Muƙəddəs Roƙ ularoƣa ata ƙilindi» — bu qong ix idi. Əslidə Yəhudiylar wə Samariyəliklər bir-birigə bək əq idi, ƙeqƙandaƙ bardi-kəldi ƙilmaytti. Samariyəliklər Muƙəddəs Roƙni ƙobul ƙilixi üqün Filip («yerim grek») ning ƙolini əməs, bəlki sap ikki Yəhudiyning ƙolini ularoƣa təgküzüxini kəmtərlik bilən ƙobul ƙilixi kerək idi. Sap ikki Yəhudiymu ƙazir əzini təwən tutup, ƙollirini «napak Samariyəliklər»ning bexioƣa ƙoyuxi kerək. «Yuƙanna» 4-bab, «Matta»ning «ƙoxumqə səz»idiki 16:19 tooƣruluƙ izaƙatimizni wə «Gal.» 3:28ni kərüng.
8:17 Ros. 6:6; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 5:22; 2Tim. 1:6.
8:20 Mat. 10:8.
8:24 «Simon ularoƣa: — Mən üqün Rəbdin ətününglarki, silər eytƙan ixlardin ƙeqbiri beximoƣa kəlmigəy! — dedi» — bəzi ƙədimki tarihiy hatirilər boyiqə, Simon keyin hux həwərgə əxəddiy düxmən bolup qiƙƙan.

Filip wə Efiopiyilik əməldar

26 Xu waḳitta, Hudaning bir pərixtisi Filipḳa:
— Ornungdin turup jənubḳa ḳarap Yerusalemdin Gaza xəḥirigə mangidioŋan yol bilən mang! — dedi (xu yol qəldiki yoldur).
27-28 Xunga Filip ornidin turup yoloŋa qiḳti. Wə mana, yolda Efiopiyə ayal padixaḥi Kandasning bir əməldari, pütkül həzinigə məs'ul Efiopiyəlik aoŋwat wəzir turatti. U Yerusalemoŋa Hudaoŋa ibadət ḳiloŋili baroŋanidi; ḥazir ḳaytix yolida özining jəng ḥarwisida olturup, Yəxaya pəyoŋəmbərning yazmisini oḳuwatatti. 29 Roḥ Filipḳa:
— Bu ḥarwining yenioŋa berip uningoŋa yeḳinlaxḳin, — dedi.
30 Filip yügürüp berip, wəzirning Yəxaya pəyoŋəmbərning yazmisidin oḳuwatḳanlirini anglap, uningdin:
— Oḳuwatḳiningizni qüxiniwatamsiz? — dəp soridi.
31 Wəzir uningoŋa:
— Biri manga qüxəndürüp bərmisə, mən ḳandaḳmu qüxinələymən?! — dəp, Filipni ḥarwisioŋa qiḳip yenida olturuxḳa ətündi.
32 U oḳuwatḳan yazma ḳismi bolsa:

«U goya booŋuzlaxḳa yetilәp mengiloŋan ḳoydək booŋuzlaxḳa elip mengildi,
Ḳirḳioŋuqi aldida ün-tinsiz yatḳan ḳozidək,
u zadila eoŋiz aqmidi. 33 U horlinidu, u ḥək soraḳtin məḥrum boldi,
Əmdi uning əwladini kimmu bayan ḳilalisun?!
Qünki ḥayati yər yüzidin elip ketildi».

34 Aoŋwat Filiptin:
— Dəp bərsingiz, pəyoŋəmbərning bu səzi kimgə ḳaritip eytiloŋan? Özigimu yaki baxḳa birsigimu? — dəp soridi.

35 Filip aoŋzini eqip xu yazmining xu ḳismidin baxlap, uningoŋa əysa tooŋrisidiki hux həwərni jakarlap bərdi. 36 Ular yolda ketiwetip, su bar bir yərgə kəlgəndə, aoŋwat:
— Mana bu yərdə su bar ikən. Muxu yərdila qəmüldürülüxümgə ḳandaḳ tosaloŋu bar? — dedi.
37 Filip: Pütün ḳəlbing bilən ixəngən bolsang, qəmüldürülgili bolidu, dedi.
U jawabən: Ixinimənki, əysa Məsiḥ Hudaning Ooŋlidur, dedi. 38 U ḥarwini tohtitixni buyrudi. Filip wə aoŋwat ikkisi billə suoŋa qüxüp, uni qəmüldürdi. 39 Ular sudin qiḳḳanda, Rəbning Roḥi Filipni kətürüp elip kətti. Aoŋwat uni ḳayta kərmidi, əmma u xadlinip yolini dawamlaxturdi. 40 Filip bolsa Axdod xəḥiridə pəyda boldi; u xu yurtni kezip, xu yərdin Ḳaysəriyə xəḥirigə kəlgüqə boloŋan ḥəmmə xəḥərlərdə hux həwər jakarlidi.

Saulning əysaoŋa etiḳad ḳilixi

9 1 Əmma xu qaoŋlar Saul ḥər nəpisidə Rəbning muhlislirioŋa tehiqə izqil ḳiroŋinqilik təḥditliri seliwatḳan pəyt idi. U Bax kaḥinning aldioŋa berip, 2 Dəməxḳ xəḥiridiki sinagoglaroŋa təwsiyə heti yezip berixni soridi. Xundaḳ boloŋanda, u Dəməxḳtə Məsiḥ yolidikilərdin birərsini, məyli ər bolsun, ayal bolsun tepiwalsila, baoŋlap tutḳun ḳilip, Yerusalemoŋa elip kelixkə ruhsət bolatti.

8:29 «Roḥ Filipḳa: ... — dedi» — «Roḥ» — Muḳəddəs Roḥ, əlwəttə. **«Bu ḥarwining yenioŋa berip uningoŋa yeḳinlaxḳin»** — grek tilida «Berip özüngni bu ḥarwioŋa ḳoxḳin».
8:33 «.... U horlinidu, u ḥək soraḳtin məḥrum boldi, əmdi uning əwladini kimmu bayan ḳilalisun?! Qünki ḥayati yər yüzidin elip ketildi» — «Yəx.» 53:7-8.
8:33 Yəx. 53:7, 8.
8:35 «uningoŋa əysa tooŋrisidiki hux həwərni jakarlap bərdi» — grek tilida: «U uningoŋa əysani hux həwər dəp jakarlap bərdi».
8:35 Luḳa 24:45.
8:36 Ros. 10:47.
8:37 «Pütün ḳəlbing bilən ixəngən bolsang, qəmüldürülgili bolidu» — bəzi kona kəqürülmilərdə 37-ayət tepilmaydu. Ispatḳa ḳarioŋanda, uni ḳobul ḳilduḳ.
8:40 «Filip bolsa Axdod xəḥiridə pəyda boldi» — «Axdod xəḥiri» grek tilida «Azotus xəḥiri».
9:1 «Saul ḥər nəpisidə Rəbning muhlislirioŋa tehiqə izqil ḳiroŋinqilik təḥditliri seliwatḳan pəyt idi» — grek tilida «Saulning ḥər nəpəsliri Rəbning muhlislirioŋa tehiqə izqil ḳiroŋinqilik təḥditliri boluр,...».
9:1 Ros. 8:3; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.
9:2 «Məsiḥ yolidikilər» — muxu yərdə grek tilida pəḳət ««yol»dikilər» deyilidu (qünki etiḳadning pəḳət birla yoli bardur). **«Dəməxḳ xəḥiridiki sinagoglaroŋa təwsiyə heti**

3 Saul yoloƣa qikip, Dəməxk xəhirigə
yekinlaxkanda, tuyuksiz asmandin küqlük
bir nur qüxüp, uning ətrapini yorutuwətti.
4 U yərgə yikildi wə əzigə:
— Saul, Saul! Manga nemixka ziyankəxlik
kilisən? — degən bir awazni anglidi.
5 — I Rəb, sən kimsən? — dəp soridi u.
Awaz: — Mən sən ziyankəxlik kiliwatkan əy
sadurmən.. 6 Ornungdin tur, xəhərgə kir,
nemə kilixing kerəkliki sanga eytip berilidu»
— dedi.
7 Uning bilən billə mangoƣan adəmlər awazni
anglisimu, heqkimni kərəlmigəqkə, xu yərdə
ün qikiralmay turupla kaldi.. 8 Saul yərdin tu-
rup, kəzlirini eqip karidi, lekin heq nərsini
kərəlmidi. Həmrahliri uni kolidin yetilәp
Dəməxkka elip kirdi. 9 U üq küngiqə kəzi
kərməs bolup nə yemidi nə iqmidi.
10 Dəməxktə Ananiyas isimlik məlum bir
muhlis bar idi. Rəb uningoƣa bir oƣayibanə
kərünüxtə kərünüp uni:
— Ananiyas! — dəp qakirdi.
— Mana mən, i Rəb, — dəp jawab bərdi u.
11 Rəb uningoƣa:
— Sən dərhal «Tüz» dəp ataloƣan koqioƣa
berip, Yəhudaning əyidin Tarsusluk Saul
isimlik birini sorap tap; qünki mana, u dua-
tilawət kiliwatidu.. 12 U dua kiliwatkinida,
oƣayibanə kərünüxtə Ananiyas isimlik bir
kixining kelip, kəzini kəridioƣan kilix üqün
üstigə kolini təgküzgənlikini kərdi, — dedi.

13 Ananiyas:
— I Rəb, mən bu adəmning həwirini nuroƣun
kixilərdin anglidim, u Yerusalemdiki
mukəddəs bəndiliringgə xunqə kəp ziyan-
zəhmət yətküzgən!.. 14 Hazir u muxu yərdə
namingoƣa nida kiloƣanlarning həmmisini
tutup baoƣlax üqün bax kahinlardin hokuk
aptu — dedi.
15 Lekin Rəb uningoƣa:
— Bariwər! Qünki u namimni əllərning wə
ularning padixahlirining həm Israillarning
aldida ayan kilix üqün əzümgə alahidə
tallioƣan bir əswabtur.. 16 Qünki mən
uningoƣa namim üqün kanqilik azab-
okubətlərni tartixining mukərrər ikənlikini
ayan kilimən, — dedi.
17 Buning bilən Ananiyas berip, xu əygə
kirdi; u kollirini Saulning üstigə təgküzüp
uningoƣa:
— Kerindax Saul, Rəb, yəni bu yərgə
keliwatkan yolungda sanga kərüngən Əysa,
kəzliringni kərələydioƣan bolsun dəp wə
sening Mukəddəs Rohka tolduruluxung üqün
meni xəhsən əzi əwətti, — dewidi,. 18 Saulning
kəzliridin huddi belik kasirikidək boloƣan bir
nərsilər qüxüp, kəzliri eqilip kərələydioƣan
boldi. U ornidin turup, qəmüldürüxni kobul
kildi. 19 U oƣizalanoƣandin keyin, kuwwətlinip
maoƣduroƣa kirdi.

Saulning Dəməxktə hux həwər jakarlixi

20 Saul Dəməxktiki muhlislarning yenida
birnəqqə kün turdi wə wakitni ətküzməy

---

yezip berixni soridi. Xundak boloƣanda, u Dəməxktə Məsih yolidikilərdin birərsini... tepiwalsila, baoƣlap tutkun kilip, Yerusalemoƣa elip kelixkə ruhsət bolatti» — Saul tutmakqi boloƣanlar Məsihkə etikad kiloƣan Yəhudiylarla idi (uning Yəhudiy əməslərning Məsihkə etikad kilixidin heq həwiri bolmisa kerək).

–Dəməxktiki sinagoglar Dəməxk xəhirini baxkurmioƣan, əlwəttə. Lekin xəhərdə Yəhudiylarning təsiri heli küqlük boloƣaqka (23-ayətni kərüng) Saul Yəhudiy ixəngüqilərni tutmakqi bolsa, ularning yardimini yaki ruhsitini sorimisa bolmaytti.

9:3 Ros. 22:6; 26:31; 1Kor. 15:8; 2Kor. 12:2.

9:4 «Saul, Saul!» — adəmning ismini ikki ketim qakirix bolsa Rəbning uningoƣa boloƣan qongkur mehir-muhəbbitini wə əzigə tolimu əziz ikənlikini kərsitidu.

9:5 Ros. 5:39.

9:6 Luka 3:10; Ros. 2:37; 16:30.

9:7 Dan. 10:7.

9:11 Ros. 21:39; 22:3.

9:13 «u Yerusalemdiki mukəddəs bəndiliringgə xunqə kəp ziyan-zəhmət yətküzgən!» — Injilda «mukəddəs bəndilər» degən ibarə kəp yərlərdə ixlitilgən. U grekqidə «mukəddəslər» dəp ipadilinidu. «Təbirlər»də eytkinimizdək, «mukəddəs» degən səz «Hudaoƣa ataloƣan», «Hudaoƣa has», «Hudaoƣa məhsus ayriloƣan» degən mənini bildüridu.

9:13 Ros. 9:1; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

9:15 «... u namimni əllərning wə ularning padixahlirining həm Israillarning aldida ayan kilix üqün...» — grek tilida «... u namimni əllərning wə ularning padixahlirining həm Israillarning aldida kətürüx üqün...».

–«əllər» — yat əllər, Yəhudiy əməslər.

9:15 Ros. 13:2; 22:21; Rim. 1:1; Gal. 1:15; 2:8; əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:1.

9:16 Ros. 21:11; 2Kor. 11:23.

9:17 Ros. 22:12.

sinagoglarɵa kirip, «U kixi Hudaning Ooɳlidur» dəp Əysani jakarlaxka baxlidi.
21 Uni angliɵanlar səzliridin intayin həyran
boluxup:
— Bu adəm Yerusalemda bu namɵa nida
kiloɳuqilarni kattik wəyran kiloɳan helik
adəm əməsmu? Bu yərgimu muxundakларni
baoɳlap bax kahinlarɵa tutup berix
məksitidə kəlgənmidu? — deyixti.
22 Lekin Saulning kayil kilix küqi baroɳanseri
exip, Əysaning Məsih ikənlikini ispatlap
Dəməxktiki Yəhudiylarni parakəndiqilikkə
qəmdürdi.
23 Kəp künlərdin keyin, Yəhudiylar Saulni
yokatmakka kəst kilmakqi boldi. 24 Lekin
Saul ularning suyikəstidin həwər tapti;
uni tutup eltürüx üqün ular keqə-kündüz
xəhərning kowuklirida paylap yürdi.
25 Lekin muhlislar bir küni keqidə uni qong sewətkə
olturoɳuzup, sepil kamaridin qüxürdi.

Saul Yerusalemda

26 Saul Yerusalemɵa yetip berip, u yərdiki
muhlislarɵa koxulmakqi boldi, lekin
ularning həmmisi uning muhlis ikənlikigə
ixənməy, uningdin korkti. 27 Birak Barna-
bas uni elip berip, rosullar bilən kerüxtürdi.
U ularɵa Saulning Dəməxkning yolida
Rəbni kandak kərgənlikini, Rəbningmu
uningɵa gəp kiloɳanlikini qüxəndürdi wə
uning Dəməxktə Əysaning namida kandak
jür'ətlik bilən səz-kalam yətküzgənlikini
ukturdi. 28 Buning bilən, Saul Yerusalem-
da rosullar bilən billə oquk-axkarə yürüp,
yürəklik halda Rəbning namida səz-kalam
yətküzətti. 29 U yənə grekqə səzlixidiɵan
Yəhudiylar bilənmu səzlixip munazirilixətti;
nətijisi, ular uningɵa kəst kilmakqi boldi.
30 Kerindaxlar bu ixtin həwər tepip, uni
Kəysəriyə xəhirigə elip berip, andin u yərdin
Tarsus degən xəhərgə yoloɳa saldi.
31 U qaoɳda, pütkül Yəhudiyə, Galiliyə wə
Samariyədiki jamaətlər bir məzgil tinqlikka
erixip, etikadta kuruldi; Rəbning korkunqida
mengip, Mukəddəs Rohning rioɳbət-təsəllisi
bilən ularning sanlirimu baroɳanseri
kəpəyməktə idi.

Petrus Lidda wə Yoppa xəhərliridə yaratkan məjizilər

32 Xu wakitlarda xundak boldiki, Petrus
hərkaysi jaylarni arilap yürgəndə, Lidda
xəhiridiki mukəddəs bəndilərnimu yoklaxka
qüxti. 33 U yərdə u Əneyas isimlik bir adəmni
uqratti. Bu adəm paləq bolup, orun tu-
tup yatkili səkkiz yil boloɳanikən. 34 Petrus
uningɵa:
— Əneyas, Əysa, yəni Məsih boloɳuqi seni
sakaytidu. Ornungdin turup, palisingni
yioɳixtur! — dedi.
U dərhal ornidin turdi. 35 Əneyasni kərgən
Lidda xəhiridiki wə Xaron rayonidikilərning
həmmisi towa kilip Rəbgə baoɳlandi.
36 Yoppa xəhiridə bolsa Tabita isimlik bir ayal
muhlis bar idi (uning ismi grekqidə «Dor-
kas» idi). U hərdaim yahxi əməllər wə həyr-
sahawətlik ixlarɵa berilətti. 37 Xu künlərdə
xundak boldiki, u kesəl bolup, ölüp kətti.
Kixilər jəsətni yuyup, üstünki kəwəttiki bir
əygə yatkuzup koydi. 38 Yoppa xəhiri Lidda
xəhirigə yekin boloɳaqka, Yoppadiki muh-

9:22 «Saulning kayil kilix küqi baroɳanseri exip,..» — yaki, «Saul baroɳanseri küqləndürülüp,...». **«Dəməxktiki Yəhudiylarni parakəndiqilikkə qəmdürdi»** — yaki «Dəməxktiki Yəhudiylarni buni rət kilixka amalsiz kaldurdi».
9:24 2Kor. 11:32.
9:25 «uni ... sepil kamaridin qüxürdi» — yaki, «uni... küngüridin qüxürdi». «2Kor.» 11:33nimu kərüng.
9:25 Yə. 2:15; 1Sam. 19:12.
9:26 «Saul Yerusalemɵa yetip berip...» — 9:23 wə 9:26 otturisida üq yil wakit ətkənidi. «Gal.» 1:15-18ni kərüng.
9:26 Ros. 22:17; Gal. 1:15-18
9:27 Ros. 11:25.

9:28 «Saul Yerusalemda rosullar bilən billə oquk-axkarə yürüp...» — grek tilida «Saul Yerusalemda rosullar bilən billə kirip-qikip...».
9:31 «u qaoɳda...» — baxka birhil tərjimisi: «xuning bilən...» yaki «xunga...».
9:33 «orun tutup...» — grek tilida «palas tutup...».
9:35 «...Xaron rayonidikilərning həmmisi towa kilip Rəbgə baoɳlandi» — grek tilida «Xaron rayonidikilərning həmmisi (əz yolidin) burulup Rəbgə baoɳlandi».
9:36 «Yoppa xəhiri» — krek tilida ismi «Yoppa». Hazirki ismi «Jaffa» yaki «Hayfa». **«...Tabita....Dorkas...»** — «Tabita» ibraniy tilida, «Dorkas» grek tilida «jərən» degən mənidə.

lislar Petrusning Liddada ikənlikini anglap, uning aldioŋa ikki adəm əwətti. Ular: «Ḥayal bolmay yenimizoŋa kəlsəng!» — dəp yelindi. [39] Petrus ornidin turup ular bilən billə Yoppaoŋa bardi. Yoppaoŋa yetip kelixi bilən ular uni üstünki kəwättiki əygə baxlap qikti. Barlik tul ayallar Petrusning ətrapioŋa olixip, yioŋa-zar kilixip uningoŋa Dorkasning ular bilən billə boloŋan waktida əzlirigə tikip bərgən kənglək-kiyimlirini kərsitixti.
[40] Lekin Petrus ḥəmməylənni qikiriwetip, tizlinip olturup dua kildi. Andin u jəsətkə karap:
— Tabita, ornungdin tur! — dedi.
Tabita kəzini eqip, Petrusni kərüp, ornida olturdi.
[41] Petrus uningoŋa kolini uzitip uni yəlap turoŋuzdi wə mukəddəs bəndilər bilən tul ayallarni qakirip, Dorkasni ularoŋa tirik tapxurup bərdi. [42] Bu həwər pütkül Yoppaoŋa tarkilip, nuroŋun kixilər Rəbgə etikad kildi.
[43] Xundak boldiki, Petrus Yoppada Simon isimlik bir kənqining əyidə uzun künlər turdi.

Rimlik yüzbexioŋa pərixtining kərünüxi

10 [1] Kəysəriyə xəḥiridə Korniliy isimlik bir adəm bolup, u Rim koxunidiki «Italiyəliklər» kismining yüzbexi idi. [2] U ihlasmən adəm bolup, əzi wə pütkül əyidikiliri Hudadin korkatti. U mərdlik bilən namratlaroŋa həyr-sahawət kilip, daim Hudaoŋa dua-tilawət kilatti. [3] Bir küni qüxtin keyin saət üqlərdə, u oŋayibanə bir kərünüxtə Hudaning bir pərixtisining əzining yenioŋa kəlgənlikini oquk kərdi. Pərixtə uni:
— Korniliy! — dəp qakirdi.
[4] Korniliy uningoŋa kəzlirini tikip kattik qəqüp:
— Təksir, nemə ix? — dəp soridi.
Pərixtə uningoŋa:
— Sening dualiring wə həyr-sahawətlik ixliring Huda aldioŋa əslətmə kurbanlikтək berip yətti. [5] Əmdi sən Yoppaoŋa adəm əwətip, Petrus dəpmu atilidioŋan Simon isimlik adəmni qakirtip kəl. [6] U Simon isimlik bir kənqining əyidə meḥman bolup turuwatidu. Simonning əyi dengiz boyida, — dedi.
[7] Uningoŋa səzligən pərixtə kətkəndin keyin, Korniliy əydiki hizmətqilərdin ikkini wə daim yenida turup hizmət kiloŋuqilar iqidiki ihlasmən bir ləxkərni qakirdi. [8] Barlik ixlarni qüxəndürgəndin keyin, ularni Yoppaoŋa əwətti.

Hudaning Petruska wəḥiy berixi

[9] Ətisi ular səpər kilip xəḥərgə yekinlaxkanda, qüx wakti bolup, Petrus dua kilix üqün əgzigə qikti. [10] Uning korsiki eqip ketip, bir nərsə yəy dedi. Birak ular oŋiza təyyarliwatkanda, oŋayibanə bir alamət Petrusni oruwaldi. [11] U asman eqilip, tət burjikidin baoŋlanoŋan ḥalda yər yüzigə qüxürülüwatkan kəng dastihandək bir nərsini kərdi. [12] Dastihanda ḥərhil tət putluk ḥaywanlar, yər beoŋirlioŋuqilar, asmandiki uqar-kanatlarmu bar idi. [13] Uningoŋa bir awaz anglandi: —
«Ornungdin tur, Petrus, ulardin soyup yə!»
[14] — Yak, Rəb, ḥərgiz bolmaydu! Mən ḥeqkaqan ḥeqkandak napak yaki ḥaram nərsini yegən əməsmən! — dedi Petrus.
[15] Awaz ikkinqi kətim kelip uningoŋa:
— Huda ḥalal dəp pakliоŋanni sən ḥaram

9:42 «Bu həwər pütkül Yoppaoŋa tarkilip...» — muxu yərdə «Yoppa» Yoppa (Jaffa) xəḥirining ətrapidiki pütkül yərlərni kərsətsə kerək. (ḥazirki ismi «Hayfa»).
10:2 « *Korniliy* ihlasmən adəm bolup, əzi wə pütkül əyidikiliri Hudadin korkatti...» — Korniliy bəlkim sinagogka katnaxkan «Hudadin korkkuqi» dəp ataloŋan yat əlliklərdin biri idi. Gərqə Yəḥudiylarning rimlikloroŋa huxi bolmisimu, u etikadi tüpəylidin Yəḥudiy namratlaroŋa xundak həyrlik ixlarni kilatti.

10:3 «qüxtin keyin saət üqlərdə» — Kanaan (Pələstin) wakti bilən «saət tokkuzlarda».
10:9 «qüx wakti» — ibraniylarning wakti bilən «saət altidə».
10:9 2Pad. 4:33; Mat. 6:6.
10:14 «Yak, Rəb, ḥərgiz bolmaydu! Mən ḥeqkaqan ḥeqkandak napak yaki ḥaram nərsini yegən əməsmən!» — dastihandiki ḥərhil ḥaywanlar iqidə Təwrat kanuni ḥaram dəp bekitkən nuroŋun janiwarlar bolsa kerək idi.
10:14 Law. 11:4; Kan. 14:7.

demə! — deyildi.
16 Bu ix üq ketim yüz berip, andin dastihandək
boloƣan xu nərsə dərhal asmanoƣa elip qikip
ketildi.
17 Petrus kərgən oƣayibanə alamətning
mənisi tooƣrisida kaymukup turoƣanda, mana
Korniliy əwətkən kixilər Simonning əyini te-
pip, dərwaza aldida turatti.
18 Ular birsini qakirip, uningdin Petrus
dəpmu atilidioƣan Simon degən birsi bu
yərdə turamdu? — dəp soridi.
19 Petrus tehiqə xu oƣayibanə alamətning
mənisi üstidə oyliniwatkanda, Roh uningoƣa:
— Mana, seni üq adəm izdəp kəldi.
20 Ornungdin tur, pəskə qüx, heq ikkilənməy
ular bilən billə baroƣin. Qünki ularni əwətküqi
Mən! — dedi.
21 Petrus pəskə qüxüp, heliki adəmlərgə:
— Silər izdigən kixi mana mən bolimən. Bu
yərgə kelix səwəbinglar nemikin? — dedi.
22 Ular jawabən: — Hakkaniy bir adəm, Hu-
dadin korkidioƣan, xundakla pütkül Yəhudiy
həlki təripligən Korniliy isimlik rimlik yüz-
bexi mukəddəs bir pərixtə təripidin sizni
əyigə qakirtip, sizdin səz-kalam anglaxka
əmr kilinoƣan! — dedi.
23 Xunga Petrus ularni əygə təklip kilip,
kondurup mehman kildi.
Ətisi ornidin turup u ular bilən billə yoloƣa
qikti. Yoppadiki kerindaxlardin bəziliri
ularoƣa həmrah bolup mangdi. 24 Ikkinqi küni,
ular Kəysəriyəgə yetip bardi. Əmdi Korniliy
tuoƣkanliri wə yekin yar-buradərlirini əyigə
qakirip, Petruslarni təkkəzarlik bilən kütüp
turatti. 25 Petrus əygə kirgəndə, Korniliy
aldioƣa qikip, ayioƣioƣa əzini etip səjdə kildi.
26 Lekin Petrus dərhal uni yəlap turoƣuzup:
— Ornungdin turoƣin! Mənmu bir insan, ha-
las! — dedi.
27 U Korniliy bilən gəp kiloƣaq əygə kiriwidi,
əyning iqigə yioƣiloƣan top-top adəmlərni
kərdi. 28 U ularoƣa:
— Silərgə məlumki, biz Yəhudiylarning yat
əlliklərdin birsi bilən bardi-kəldi kilixi yaki
əylirigə kirixi Təwrat kanun-əkidilirimizgə
hilap. Lekin Huda manga heqkandak adəmni
napak yaki haram deməslikim kerəklikini
ayan kildi. 29 Xuning üqün silər adəm
əwətip meni qakiroƣanda, heq rət kilmay
aldinglaroƣa kəldim. Əmdi soray, meni nemə
dəp qakirdinglar? — dedi.
30 Korniliy mundak dedi:
— Tət künning aldida bügünki muxu
wakitkiqə roza tutkanidim; saət üqlərdə
mən əydə dua kiliwatattim. Tuyuksiz ki-
yimliridin nur qaknap turidioƣan bir adəm
aldimda pəyda bolup ərə turdi:. 31 «Korniliy!
Duaying ijabət kilindi wə həyr-sahawətlik
ixliring Huda aldioƣa əslətmə kurbanliktək
yətti. 32 Xunga Yoppaoƣa adəm əwətip, Pe-
trus dəpmu atilidioƣan Simon isimlik adəmni
qakirtip kəl. U dengiz boyida olturakluk Si-
mon isimlik bir kənqining əyidə mehman bo-
lup turuwatidu» dedi. 33 Xuning üqün, dərhal
əzlirini qakirip kelixkə adəm əwətkənidim.
Əzliri külbəmgə kelip yahxi kildila! Əmdi biz
həmməylən Huda əzlirigə əmr kiloƣan barlik
səzlərni anglax üqün Hudaning aldida hazir
turuwatimiz.

Huda yat əllərgimu nijat ata kilidu

34-35 Petrus aoƣzini eqip mundak dedi:
— Bərhək, mən Hudani heqkandak adəmgə
yüz-hatirə kilmaydu, dəp qüxinip yəttim;
bəlki hər əldin boloƣanlar iqidə Uningdin
korkidioƣan wə həkkaniyət yürgüzidioƣan

10:15 Mat. 15:11; Rim. 14:17,20; 1Tim. 4:4; Tit. 1:15.
10:18 «Ular *, yəni Korniliy əwətkən kixilər* birsini qakirip, uningdin Petrus dəpmu atilidioƣan Simon degən birsi bu yərdə turamdu? — dəp soridi» — 18-21-ayətlərdin karioƣanda, dəsləptə heqkim muxu adəmlərning soalioƣa jawab bərmidi. Yəhudiy kerindaxlar dərwazining sirtida birnəqqə rimliklarning, jümlidin bir rimlik əskərning Petrus tooƣruluk sorawatkanlikini kərüp, bəlkim jawab berixtin bir'az korkkan boluxi mumkin idi.
10:19 «Mana, Roh uningoƣa: — Mana, seni üq adəm izdəp kəldi... dedi» — «Roh» muxu yərdə Hudaning Mukəddəs Rohi.

10:26 Ros. 14:14; Wəh. 19:10; 22:9.
10:28 Mis. 23:32; 34:15; Kan. 7:2; Yuh. 4:9; 18:28; Ros. 11:3; 15:8; əf. 3:6.
10:30 «saət üqlərdə» — ibraniylarning wakti bilən «saət tokkuzlarda». Bəzi kona kəqümilərdə «roza tuttum» degən səzlər tepilmaydu.
10:31 Mat. 28:3; Mar. 16:5; Luka 24:4.

kixi bolsila, Uning aldida məkbuldur.» [36] Huda Israil həlkigə yətküzgən səz-kalam, yəni Əysa Məsih arkilik (u pütkül məwjudalaroɣa Rəbdur) inak-hatirjəmlik jakarlanoɣan hux həwər silərgə məlumoɣu; [37-38] Silərningmu Yəhya pəyoɣəmbər qəmüldürüx qakirikini yətküzgəndin tartip, Galiliyədin baxlap pütkül Yəhudiyə zeminlirida Nasarətlik Əysa tooɣruluk guwahliktin — yəni Hudaning kandak kilip uni Mukəddəs Roh wə küq-kudrət bilən məsihligənliki, xuning bilən u həmmə yərni kezip, yahxi əməllərni kilip, Iblisning ilkidə boloɣanlarning həmmisini sakaytkanlikidin həwiringlar bardur. Qünki Huda uning bilən billə idi.» [39] Bizmu uning həm Yəhudiylarning zeminida həm Yerusalemda kiloɣan pütün əməllirining guwahqiliri. Ular uni yaoɣaqka esixi bilənmu eltürdi.» [40-41] Birak üqinqi küni, Huda uni kayta tirildürüp namayan kildi. Birak həmmə kixilərgə əməs, pəkət Huda Özi aldi bilən tallioɣan guwahqilar, yəni u elümdin tirilgəndin keyin uning bilən həmdastihan boloɣan bizlərning arimizda namayan kildi.» [42] U bizgə həlkkə hux həwər yətküzüxni wə əzining Huda təripidin tiriklər wə elgənlərning sorakqisi kilinip təyinlengüqi ikənlikini jakarlaxni əmr kildi.» [43] Barlik pəyoɣəmbərlər uningoɣa guwahlik beriduki, hərkim uningoɣa etikad kiloɣan bolsa uning nami arkilik gunahliri kəqürüm kilinidu.»

[44] Petrus tehi bu səzlərni kiliwatkanda, Mukəddəs Roh səz-kalamni anglawatkan həmmə kixigə qüxti.» [45] Petrus bilən billə kəlgən hətnilik boloɣan ixəngüqilərning hərbiri Mukəddəs Rohning yat əllərdikilərgimu ata kilinip tekülgənlikini kerüp bək həyran boluxti.» [46] Qünki ularning karamət naməlum tillarda səzlixip Hudani uluoɣlioɣanlikini anglidi. Xunga Petrus:»

[47] — Muxu kixilər bizgə ohxax Mukəddəs Rohni koɣbul kiloɣuqi boloɣan bolsa, kim ularning suoɣa qəmüldürüxni koɣbul kilixini tosalisun?! — dedi.»

[48] Xuning bilən u ularning Rəbning namida qəmüldürülüxini buyrudi. Andin ular Petrusning ular bilən birnəqqə kün turuxini ətündi.

Petrusning «yat əlliklər»ning qəmüldürülüxini aklixi

11 [1] Rosullar wə pütkül Yəhudiyədiki baxka kerindaxlar yat əlliklərningmu Hudaning səz-kalamini koɣbul kiloɣanlikini anglidi. [2] Xunga, Petrus Yerusalemoɣa kaytkanda, hətnilik boloɣan ixəngüqilər uni əyibkə buyrup:»

[3] — Sən hətnə kilinmioɣan adəmlərning əyidə meһman bolup, ular bilən həmdastihan boldung?! — dedi.»

[4] Birak Petrus pütün ixni baxtin-ahirioɣiqə ularoɣa bir-birlap qüxəndürüp [5] mundak dedi:

— Yoppa xəһiridə dua kiliwatkinimda, oɣayibanə kerünüx meni oriwelip, bir alamətni kərdüm. Kəng dastihandək bir nərsə tət burjikidin baoɣlanoɣan ҳalda asmandin qüxüp, mening yenimda tohtidi.» [6] Uningoɣa kəz tikip karisam, iqidə ҳərhil tət putluk ҳaywanlar, yawayi ҳaywanatlar, yər beoɣirlioɣuqilar, asmandiki uqar-kanatlarmu bar ikən. [7] Andin: «Ornungdin tur Pe-

10:34-35 Kan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.
10:36 Yəx. 9:5; 52:7; Yuһ. 16:33; Rim. 5:1; Kol. 1:20.
10:37-38 Yəx. 8:23; 9:1; Mat. 4:12; Mar. 1:14,38, 39; Luka 4:14; Zəb. 45:7; Yəx. 61:1; Luka 4:18.
10:39 «Yəһudiylarning zemini» — Yəһudiyə. **«ular uni yaoɣaqka esip eltürdi»** — grek tilida «ular uni dərəhtə esip eltürdi».
10:40-41 «... uning bilən ҳəmdastihan boloɣan bizlər...» — grek tilida «...uning bilən yegən wə iqkən bizlər...».
10:40-41 Mar. 16:14; Luka 24:34; Yuһ. 20:19; Ros. 2:24; 1Kor. 15:5.
10:42 Mat. 28:19; Mar. 16:15; Yuһ. 15:16; Ros. 17:31.
10:43 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20; Ros. 15:9.
10:44 Ros. 8:17.
10:45 «hətnilik boloɣan ixəngüqilər» — (Yoppadin kəlgən) Yəһudiylarni kərsitidu. **«yat əllərdikilərgə»** — demək, Yəһudiy əməslərgə.
10:46 Mar. 16:17; Ros. 2:4.
10:47 Ros. 8:36; 11:17.
11:2 «Yerusalemoɣa kaytkanda» — grek tilida «Yerusalemoɣa qikkanda».
11:3 Mis. 23:32; 34:15; Kan. 7:2; Yuһ. 18:28.
11:5 Ros. 10:9.

trus, ulardin soyup yə!» degən bir awazni anglidim. [8] Mən: «Yaq Rəb, hərgiz bolmaydu! Mən ḥeqḳaqan ḥərḳandaq napak yaki ḥaram nərsini aoɣzimoɣa aloɣan əməsmən!» dedim.. [9] Biraq manga yənə: «Huda ḥalal dəp pakliɣoɣan nərsini sən ḥaram demə!» degən awaz anglandi. [10] Bu ix üq ḳetim xundaq təkrarlinip, ahir bularning ḥəmmisi asmanoɣa ḳaytidin tartip ketildi. [11] Mana dəl xu qaoɣda, Ḳaysəriyədin meni qaḳirixḳa əwətilgən üq kixi mən turoɣan əyning aldioɣa kəldi. [12] Muḳəddəs Roḥ meni ḥeq ikkilənməy ular bilən billə berixḳa buyrudi. Muxu altə ḳerindaxmu mən bilən billə bardi. Ḳaysəriyəgə yetip kelip, ḥeliḳi adəmning əyigə kirduḳ.. [13] Bu kixi bizgə əzining əyidə payda bolup turoɣan bir pərixtini ḳandaq kərgənlikini eytti. Pərixtə uningoɣa: «sən Yoppaoɣa adəm əwətip, Petrus dəpmu atilidioɣan Simon isimlik bir adəmni qaḳirtip kəl, [14] u sanga seni wə pütkül ailənggə nijatliḳ yətküzidioɣan bir həwərni eytip beridu» degənikən..

[15] Mən gəpni baxlioɣinimda, Muḳəddəs Roḥ huddi baxta bizning üstimizgə qüxkinidək, ularoɣimu qüxti.. [16] Xu qaoɣda, Rəbning səz-kalamini, yəni: «Yəḥya kixilərni suoɣa qəmüldürgən, lekin silər bolsanglar Muḳəddəs Roḥḳa qəmüldürülisilər» deginini esimgə aldim.. [17] Xunga, əgər Huda əmdi muxularoɣa biz Rəb Əysa Məsiḥkə etiḳad ḳiloɣinimizdin keyin bizgə bərgən iltipatḳa ohxax iltipat ata ḳiloɣan bolsa, Hudani tosaloɣudək mən zadi kim idim?.

[18] Ular bu səzlərni anglioɣanda, əyibləxtin tohtap, Hudaoɣa mədḥiyə oḳup:

— Bərḥək, Huda əllərgimu ḥayatliḳḳa elip baridioɣan towa ḳilixni nesip ḳiliptu! — deyixti.

Antakya xəḥiridiki etiḳadqilar

[19] U qaoɣda, Istipanning ixi bilən ziyankəxlikkə uqrap ḥərḳaysi jaylaroɣa tarḳilip kətkənlər Fənikiyə rayoni, Siprus arili wə Antakya xəḥiri ḳatarliḳ jaylaroɣiqə yetip berip, bu jaylarda səz-kalamni pəḳət Yəhudiylaroɣila yətküzətti.. [20] Lekin ulardin Siprus arili wə Kurini xəḥiridin kəlgən bəzilər Antakya xəḥirigə baroɣanda, Rəb Əysaning hux həwirini Greklərgimu yətküzdi.. [21] Rəbning ḳoli ular bilən billə bolup, tolimu nuroɣun kixilər ixinip towa ḳilip Rəbgə baoɣlandi..

[22] Bu həwər Yerusalemdiki jamaətning ḳulikioɣa yetip kəldi. Xuning bilən ular Barnabasni Antakyaoɣiqə arilap ətüxkə əwətti.. [23] Barnabas yetip berip, Hudaning meḥirxəpḳitini kərüp, huxal boldi. U ularning ḥəmmisini jan-dilidin ḳət'iylik bilən Rəbgə qing baoɣlinixḳa rioɣbətləndürdi.. [24] Qünki u Muḳəddəs Roḥḳa wə iman-ixənqkə tolduruloɣan bolup, yahxi bir adəm idi.

11:8 Law. 11:4; Ḳan. 14:7.

11:12 «ḥeq ikkilənməy ular bilən billə berix...» — yaki «(Yəḥudiy yaki Yəḥudiy əməslərni) ḥeq ayrimay ular bilən billə berix...». **«muxu altə ḳerindax»** — xübḥisizki Yoppa xəḥiridin kəlgən altə ḳerindaxning xu qaoɣda Petrusning ḥəmrahliḳida boloɣanliḳini kərsitidu.

11:12 Ros. 10:19; 15:7.

11:14 «u sanga seni wə pütkül ailənggə nijatliḳ yətküzidioɣan bir həwərni eytip beridu» degənikən» — grek tilida «u sanga seni wə pütkül ailənggə ḳutḳuzux wasitə boloɣan birnəqqə səzlərni eytip beridu».

11:15 «Muḳəddəs Roḥ huddi baxta bizning üstimizgə qüxkinidək» — rosul Petrusning «baxta» degən səzidin eniḳki, u wə baxḳa etiḳadqilaroɣa nisbətən Muḳəddəs Roḥning əzlirigə kəlgənliki toluḳ bir yengi baxlinix boloɣanidi.

11:16 Yəx. 44:3; Yo. 2:28-29; Mat. 3:11; Mar. 1:8; Luḳa 3:16; Yuḥ. 1:26; Ros. 1:5; 2:4; 19:4.

11:17 Ros. 15:9.

11:19 «ziyankəxlikkə uqrap...» — grek tilida «azab-oḳubətlərgə uqrap...». **«Siprus arili wə Antakya xəḥiri ḳatarliḳ jaylar...»** — bu Antakya «Suriyədiki Antakya» idi.

11:19 Ros. 8:1, 4.

11:20 «.. Rəb Əysaning hux həwirini Greklərgimu yətküzdi» — «Greklər» «Yəhudiy əməslər» idi, əlwəttə.

11:21 «...towa ḳilip Rəbgə baoɣlandi» — grek tilida «...(«əz yolidin») burulup Rəbgə baoɣlandi».

11:21 Ros. 2:47; 5:14.

11:22 «... Xuning bilən ular Barnabasni Antakyaoɣiqə arilap ətüxkə əwətti» — məḳsiti bəlkim, əḥwalni bilip beḳip, ḥəḳiḳiy etiḳadqilar bolsa ularni rioɣbətləndürüx idi.

11:23 «Barnabas ... Hudaning meḥir-xəpḳitini kərdi...» — bu degənlikning bəlkim kəp jəḥətliri bardur: — (1) adəmlər ḥəḳiḳətən towa ḳilip Rəbgə baoɣlansa bu xübḥisizki, Hudaning meḥir-xəpḳitining zor nətijisidur; (2) Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən etiḳadqilarda ḥərhil mewə — muḥəbbət, huxalliḳ, hatirjəmlik ḳatarliḳlar pəyda bolidu; (3) jamaətning əsüxi wə kəpiyixi pəḳət Hudaning meḥir-xəpḳiti bilənla bolidu.

11:23 Ros. 13:43; 14:22.

Xuning bilən zor bir top adəmlər Rəbgə
qoxuldi..
25 Xuning bilən Barnabas Tarsus xəhirigə
Saulni izdəp bardi.. 26 Uni tepip Antakyaoqa
elip kəldi; xundak boldiki, ikkiylən jamaət
bilən billə sak bir yil yioqilip, nuroqun adəmgə
təlim bərdi. Muhlislarning «Hristianlar» dəp
tunji atilixi Antakyadin baxlandi..
27 U künlərdə bəzi pəyoqəmbərlər Yerusalem-
din Antakyaoqa qüxüp kəldi. 28 Bulardin Aga-
bus isimlik birəylən otturioqa qikip, Rohning
wəhiyini yətküzüp, kattik bir aqarqilikning
pütkül dunyani basidioqanlikini aldin eytti
(bu aqarqilik dərwəkə «Klawdiyus Kəysər»
həküm sürgən wakitta yüz bərdi).. 29 Buning
bilən Antakyadiki muhlislarning hərbiri
əz kurbioqa karap pul yioqip, Yəhudiyədə
turuwatkan kerindaxlaroqa yardəm berix-
ni karar kildi.. 30 Ular bu kararni ada kilip,
ianini Barnabas wə Saulning koli arkilik
Yəhudiyədiki jamaət akşakallirioqa yətküzüp
bərdi..

Tehimu kəp ziyankəxliklər

12 1 Xu qaoqlarda, Hərod padixah
jamaəttikilərdin bəzilirigə
ziyankəxlik kilmakqi bolup ularoqa kol
saldi.. 2 U Yuhannaning akisi Yakupni
kiliqlap əltürdi.. 3 Əzining bu kiloqan
ixining Yəhudiylaroqa yakkanlikini kərüp,
u Petrusnimu tutkun kildurudi (xu qaoqda
«petir nan heyti» məzgili idi). 4 Petrusni
tutkandin keyin, uni zindanoqa taxlap, tət
ləxkər bir guruppa kilinoqan tət karawwul
topioqa tapxurdi. Pasha heyttin keyin, Hərod
uni halayik aldida sorak kilmakqi idi..
5 Xunga Petrus zindanda tutup kelindi. Lekin
jamaət Hudaoqa jan-dil bilən uning üqün dua
kilixiwatatti.

Petrusning zindandin kutkuzuluxi

6 Əmdi Hərod uni elip qikip sot kilixning
aldinki keqisi, Petrus ikki zənjir bilən
baoqlaklik peti, ikki karawulning otturisida
uhlawatatti; ixikning sirtidimu birnəqqə
karawul zindanni kəzət kiliwatatti. 7 Wə
tuyuksiz Rəbning bir pərixtisi kərünüp, bir
nur kamerni yorutti. Pərixtə Petrusning
bikinioqa nokup:
— Tez tur! — dəp oyoqatti. Uning kolliridiki
zənjir xu haman boxap qüxüp kətti.. 8 Pərixtə
uningoqa:
— Belingni baoqliwal! Kəxingnimu kiy! —
dedi. Petrus uning deginini kildi. Andin u:
— Qapiningni yepinqaklap kəynimdin mang!
— dedi.
9 Petrus uningoqa əgixip kamerdin qikti. Birak
u pərixtining wasitisi bilən boluwatkan bu
ixlarning rastlikini bilməy, bəlki bir oqayibanə
kərünüx kərüptimən, dəp oylawatatti. 10 Ular
birinqi wə ikkinqi kəzəttin ətüp, zindanning
xəhərgə qikidioqan təmür dərwazisioqa
baroqanda, dərwaza ular üqün əzlükidin eqilip
kətti. Ular qikip, bir koqidin ətkəndə, pərixtə
tuyuksiz uning yenidin kətti.
11 Xu qaoqda, Petrus esigə kelip, əz-əzigə:
«Dərwəkə əmdi Rəb Əz pərixtisini əwətip,
meni Hərodning kolidin wə Yəhudiy
həlkining kütkənlirining həmmisidin
kutkuzuptu, dəp bildim» — dedi.

11:24 Ros. 4:36; 6:5.
11:25 Ros. 9:27.
11:26 «muhlislarning «Hristianlar» dəp tunji atilixi Antakyadin baxlandi» — «Hristianlar» degən səz bəlkim awwal «hrestos» («əhmək» degən mənidə) degən səzdin kəlgən məshirə harakteridiki səz boluxi mumkin; lekin ahir berip asasiy mənisi yahxi qikti, yəni «Hristosning (Məsihning) adəmliri» («Məsih» bolsa ibraniy tilida «Maxiyah» — grek tilida «Hristos»).
11:28 «Agabus... Rohning Wəhiyi bilən ... aldin eytti» — «Roh» muxu yərdə Mukəddəs Roh, əlwəttə.
11:28 Ros. 21:10.
11:29 «Buning bilən Antakyadiki muhlislarning hərbiri əz kurbioqa karap pul yioqip, Yəhudiyədə turuwatkan kerindaxlaroqa yardəm berixni karar kildi» — nemixka ular Yəhudiyədiki kerindaxlaroqa alahidə yardəm əwətməkqi? (1) Yəhudiy kerindaxlar awwal Hudaning hizmitini aloqa sürtüx üqün kəp yərlərni setiwatkənidi («Ros.» 2-bab); (2) Yerusalem wə Yəhudiyə əlkisidə boloqan ziyankəxlik bək eoqir boloqaqka, etikadqilarning iktisadiy ziyini bəlkim az əməs idi.
11:30 Ros. 12:25.
12:1 «Hərod padixah» — bu Hərod «Hərod Agrippa (I)» idi. Hərodlar tooqruluk «Təbirlər»ni kərüng.
12:2 Mat. 4:21.
12:4 «Pasha heyt» — yəni «ətüp ketix heyti».
12:4 Yuh. 21:18.
12:7 Ros. 5:19; 16:26.

12 Ḥəḳiḳiy əḥwalni qüxinip yətkəndə, u Markus dəpmu atilidioŋan Yuḥannaning anisi Məryəmning əyigə bardi. U yərdə nuroŋun kixilər yioŋilip dua-tilawət ḳiliwatatti. 13 U dərwazining ixikini ḳaḳḳanda, Roda isimlik bir dedək awazni anglap qiḳti. 14 U Petrusning awazini tonup, huxallиḳidin ixikni eqixḳimu ülgürməy yügürüp kelip, ḥəmməyləngə:
— Petrus dərwaza aldida turidu! — dəp həwər ḳildi.
15 Lekin ular: — Sarang bolup ḳaldingoŋu! — deyixti. Biraḳ u: — Rast xundaḳ, dəp turuwaldi. Ular:
— U uning pərixtisi bolsa kerək! — deyixti..
16 Biraḳ Petrus dərwazini ḳeḳiwərdi. Ular qiḳip dərwazini eqip, uning əzini kərgəndə ḥəmməylən ḥang-tang boluxti. 17 Petrus ularoŋa ün qiḳarmaslиḳḳa ḳol ixariti ḳilip, ularoŋa Rəbning əzini zindandin ḳandaḳ elip qiḳḳanliḳini eytip bərdi. Andin keyin, u:
— Bu həwərni Yaḳupḳa wə ḳerindaxlaroŋa yətküzüp ḳoyunglar, — dəp, əzi u yərdin baxḳa yərgə kətti..
18 Tang atḳanda, ḳarawullar Petrus zadi nemə boldi dəp sarisimigə qüxti. 19 Ḥerod uni izdəp uning iz-derikini tapalmioŋaqḳa, ḳarawullarni soraḳ ḳilip, ularni əlümgə məḥkum ḳilixni buyrudi. Bu ixtin keyin, u Yəhudiyədin qüxüp Ḳaysəriyə xəḥirigə berip xu yərdə turdi.

Ḥerod Agrippa hanning əlümi

20 Əslidə Ḥerod han bilən Tur wə Zidondikilər arisida ḳattiḳ jedəl bar idi. Ḥalbuki, Tur wə Zidondikilər birlixip, Ḥerodning aldioŋa kəldi. Uning bilən yarixiwelix üqün ular aldi bilən hanning Bilastus isimlik xəhsiy oŋojidarini əzlirigə yar-yələk boluxḳa ḳayil ḳiloŋanidi. Qünki bu yurttikilər axliḳni hanning ilkidiki jaylardin alatti.

21 Bəlgiləngən kərüxüx künidə Ḥerod xaḥanə tonlirini kiyip, soraḳ təhtidə olturup, ularoŋa nutuḳ səzlidi.. 22 Anglioŋan həlḳ:
— Bu adəmning awazi əməs, bəlki bir ilaḥning awazidur! — dəp warḳiraxti.
23 Xuan Pərwərdigarning bir pərixtisi hanni urdi; qünki u xan-xərəpni Hudaoŋa beoŋixlimidi.
Nətijidə, u ḳurtḳa yəm bolup əldi. 24 Əmma Hudaning səz-kalami dawamliḳ bərḳ urup kengəydi.. 25 Barnabas bilən Saul Yerusalemda ianilirini tapxurux hizmitini ada ḳiloŋandin keyin, Antakyaoŋa ḳaytip kətti. Ular Markus dəpmu atilidioŋan Yuḥannani billə elip bardi.

Muḳəddəs Roḥning Barnabas bilən Saulni əwətixi

13 1 Antakyadiki jamaət iqidə bəzi pəyoŋəmbərlər wə təlim bərgüqilər bar idi. Ular Barnabas, «Ḳara» dəpmu atilidioŋan Ximeon, Kurinilik Lukius, Ḥerod han bilən billə qong boloŋan Manaən wə Saullar idi.. 2 Ular Rəbning ibaditidə bolup roza tutuwatḳan bir məzgildə, Muḳəddəs Roḥ ularoŋa:
— Barnabas bilən Saulni Mən ularni ḳilixḳa qaḳiroŋan hizmət üqün Manga ayrip ḳoyunglar, — dedi..

12:15 «U uning pərixtisi bolsa kerək» — ular «əlgən Petrusning roḥi» yaki «Petrusni alaḥidə ḳoоŋdaydioŋan bir pərixtə» dəp oylap ḳaloŋan boluxi mumkin.
12:17 «Bu həwərni Yaḳupḳa wə ḳerindaxlaroŋa yətküzüp ḳoyunglar» — «Yaḳup» muxu yərdə Rəb əysaning inisi boloŋan Yaḳupni kərsitidu.
12:17 Ros. 13:16; 19:33; 21:40.
12:21 «Ḥerod... ularoŋa nutuḳ səzlidi» — yaki «Ḥerod... ularni əyibləp nutuḳ səzlidi». Grek tilida «nutuḳ səzləx» degən bu səzning bəzidə «əyibləx» degən puriḳi bar.
12:24 «əmma Hudaning səz-kalami dawamliḳ bərḳ urup kengəydi» — demək, uningoŋa etiḳad ḳiloŋuqilarning sani kəpəymәktə idi.
12:24 Yəx. 55:11; Ros. 6:7.
13:1 ««ḳara» dəpmu atilidioŋan Ximeon» — grek tilida ««negir» dəpmu atilidioŋan Ximeon». «Negir» degən mənisi «ḳara». **«Ḥerod han»** — muxu ayəttə «han» grek tilida «tetrarḳ» degən səz bilən ipadilinidu. «Tetrarḳ» degənning toluḳ mənisi «(zeminning) təttin bir ḳismi üstidiki ḥakim». «Tetrark» degən mərtiwə «waliy»din təwən; xuning üqün Ḥerodlar Pontiy Pilatuskа boysunuxi kerək idi.
13:1 Ros. 14:26.
13:2 Mat. 9:38; Ros. 9:15; 22:21; Rim. 1:1; 10:15; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11; Ibr. 5:4.

3 Xuning bilən, ular yənə roza tutup dua
kiloŋandin keyin, ikkiylənning üstigə kollirini
təgküzüp uzitip koydi.

Barnabas bilən Saul Siprusta

4 Ular Mukəddəs Roh təripidin əwətilgən
bolup, Səlyukiyə xəhirigə berip, u yərdin
kemigə qikip Siprus arilioŋa karap yoloŋa
qikti. 5 Salamis xəhirigə yetip kelip, ular
Yəhudiylarning sinagoglirida Hudaning
səz-kalamini yətküzüxkə baxlidi. Yuhanna
ularning yardəmqisi idi. 6 Ular pütün aralni
arilap qikip, Pafos xəhirigə kəldi. Ular u yərdə
Baryəxua isimlik bir kixi bilən uqrixip kaldi.
U sehirgər bolup, sahta pəyoŋəmbər boloŋan
bir Yəhudiy idi. 7 U kixi bu aralning rimlik
waliyisi Sergiyus Pawlusning həmrahi idi.
Waliy ukumuxluk bir kixi bolup, Barnabas
bilən Saulni qakirtip, Hudaning səz-kalamini
anglimakqi boldi. 8 Lekin helikі sehirgər
(uning grekqə ismi Əlimas bolup, «sehirgər»
degən mənidə) ularoŋa karxi qikip, waliyning
rayini etikadtin kayturuxni urunmakta
idi. 9 Birak Mukəddəs Rohka tolduruloŋan
Saul (yənə «Pawlus» dəpmu atilidu) helikі
sehirgərgə tikilip karap. 10 uningoŋa:
— Əy, kəlbing hərhil hiyligərlik wə aldamqilik
bilən toloŋan Iblisning ooŋli, həmmə
həkkaniylikning düxmini! Pərwərdigarning
tüz yollirini burmilaxni zadi tohtatmamsən?!
11 Əmdi Rəbning koli üstünggə qüxti!
Kəzliring kor bolup, bir məzgil künning
yorukini kərəlməysən! — dedi.
Xuan, bir hil tuman wə karangoŋuluk uni
basti. U yolni silaxturup, kixilərdin meni
kolumdin yetilənglar, dəp iltija kilatti. 12 Yüz
bərgən ixni kərgən waliy Rəbning təlimigə
kattik həyran bolup, Uningoŋa etikad kildi.

Pawlusning bir sinagogta Rəbning təlimini berixi

13 Pawlus bilən uning həmrahliri kemigə
qikip, Pafostin Pamfiliyə əlkisidiki Pərgə
xəhirigə bardi. U yərdə Yuhanna ulardin ay-
rilip Yerusalemoŋa kaytti. 14 Pawluslar bolsa
Pərgə xəhiridin qikip, dawamlik mengip
Pisidiyə rayonidiki Antakya xəhirigə be-
rip, xabat küni sinagogka kirdi. 15 Təwrat
kisimliridin wə pəyoŋəmbərlərning yaz-
miliridin okuloŋandin keyin, sinagogning
qongliri ularni qakirtip:
— Kerindaxlar, əgər halayikka birər nəsihət
səzünglar bolsa, eytinglar, — dedi.
16 Pawlus ornidin turup, kol ixiriti kilip,
halayikka mundak dedi:
— Əy Israillar wə Hudadin korkkanlar,
kulak selinglar! 17 Bu Israil həlkining Hu-
dasi ata-bowilirimizni tallidi; ular Misirda
musapir bolup yaxioŋan wakitlarda ularni
uluoŋ kildi, Θzining egiz kətürgən biliki
bilən ularni Misirdin kutkuzup qikti. 18 U
qeldə uloroŋa təhminən kirik yil oŋəmhorluk
kildi. 19 andin Kanaan zeminidiki yəttə əlni
yokitip, ularning zeminlirini uloroŋa mi-
ras kilip bərdi. 20 Bu ixlaroŋa aldi-kəyni bo-
lup təhminən tət yüz əllik yil kətti. Keyin,
taki Samuil pəyoŋəmbər otturioŋa qikkiqə,
u uloroŋa batur hakimlarni tikləp bərdi.
21 Andin ular bizgə bir padixahni bərsikən,
dəp Samuil pəyoŋəmbərdin tilidi. Xuning
bilən Huda uloroŋa Binyamin kəbilisidin Kix
isimlik adəmning ooŋli Saulni tikləp bərdi.
U kirik yil həküm sürdi. 22 Birak Huda Saul-
ni səltənitidin qüxürüp, uloroŋa Dawutni

13:3 Ros. 6:6; 8:15; 19:6.
13:5 «Yuhanna ularning yardəmqisi idi» — yəni Markus dəpmu ataloŋan Yuhanna.
13:5 Ros. 12:25.
13:6 Ros. 8:9; 19:13.
13:9 «Saul yənə «Pawlus» dəpmu atilidu...» — «Pawlus» latinqə isim bolup, mənisi bəlkim «kiqik». Saul Mukəddəs Roh təripidin Yəhudiy əməslərning hizmitidə boluxka qakiriloŋaqka, u muxu yərdin baxlap əzi üqün bu latinqə isim ixlitixkə baxlaydu.
13:13 «U yərdə Yuhanna ulardin ayrilip Yerusalemoŋa kaytti» — muxu «Yuhanna» bolsa Yuhanna Markus idi.
13:13 Ros. 15:38.
13:16 «Əy Israillar wə Hudadin korkkanlar... » — «Hudadin korkkanlar» degən turaklik ibarə Təwrat etikadida boloŋan «yat əlliklər» (Yəhudiy əməslər) ni kərsitidu. Hətnə kobul kilmioŋan bolsimu, uloroŋa sinagogka katnixixka ruhsət berilgən.
13:16 Ros. 12:17; 19:33; 21:40.
13:17 Mis. 1:1.
13:18 Mis. 16:35; Qəl. 14:34; Zəb. 95:10.
13:19 Yə. 14:2.
13:20 Hak. 2:16; 3:9.
13:21 1Sam. 8:5; 9:15; 10:15; Hox. 13:11.

padixah qilip turoquzup bərdi. Huda uning
həkkidə guwahlik berip: «Kənglümdikidək
bir adəmni, yəni Yəssəning ooqli Dawutni
taptim. U Mening toluk iradəmgə əməl
kilidu», — dedi. 23 Özi wədə kiloqandək Huda
bu adəmning nəslidin Israil həlkigə bir
Kutkuzoquqi tikləp bərdi — u bolsa Əysaning
özidur!
24 U həlkning otturisioqa qikixtin alwwal,
Yəhya pəyoqəmbər qikip, barlik Israil həlkini
towa kilixni bildüridioqan qəmüldürüxni
kobul kilinglar, dəp jakarlidi. 25 Yəhya
pəyoqəmbər wəzipini tamamlioqanda,
halayikka mundak degənidi: «Silər meni kim
dəp bilisilər? Mən silər kütkən zat əməsmən.
Birak mana, məndin keyin birsi kelidu, mən
hətta uning ayaoq kəxlirini yexixkimu layik
əməsmən!» 26 Əy kerindaxlar, Ibrahimning
jəmətining nəsilliri wə aranglardiki Hu-
dadin korkkanlar, bu nijatlikning səz-
kalami silərgə əwətildi! 27 Yerusalemda
turuwatkanlar wə ularning hakimliri əysani
tonumay, uning üstidin gunahkar dəp həküm
qikaroqini bilən, hər xabat küni okulidioqan
pəyoqəmbərlərning aldin eytkan səzlirini
əməlgə axurdi. 28 Gərqə ular uningdin ölüm
jazasioqa həküm kilixka tegixlik birər gunah
tapalmioqan bolsimu, waliy Pilatustin yənila
uni ölümgə məhkum kilixni ətündi. 29 Ular
bu ixlarni kilip mukəddəs yazmilarda uning
həkkidə aldin pütülgənlərning həmmisini
özliri bilmigən halda əməlgə axuroqandin
keyin, uning jəsitini kresttin qüxürüp, bir
kəbrigə koydi. 30 Lekin Huda uni ölümdin
tirildürdi! 31 Tirilgəndin keyin, u burun
özi bilən Galiliyədin Yerusalemoqiqə əgixip
kəlgənlərgə kəp künlər iqidə nəqqə ketim
kərünüp turdi. Bu kixilər hazir Israil həlkigə
uning guwahqiliri boluwatidu.
32-33 Bizmu ata-bowilirimizoqa kilinoqan
wədining hux həwirini silərgə hazir jakar-
laymiz — Huda Əysani arimizda tikləp, bu
wədini ularning əwladliri boloqan bizlərgə
əməlgə axurdi. Bu həktə Zəburning ik-
kinqi küyidə aldin'ala mundak pütülgən:
«Sən Mening Ooqlum, Özüm seni bügün-
ki künidə tuoqdurdum». 34 Əmdiliktə
Hudaning Əysaoqa qirixni kayta kərgüzməy
ölümdin tirildüridioqanliki həkkidə u
mukəddəs yazmilarda mundak aldin eytkan:
«Dawutka wədə kiloqan mehir-xəpkətlərni
silərgə ata kilimən!» 35 Xunga yənə bu
həktə yənə bir ayəttə: — «I Huda, Sening
mukəddəs Boloqugungoqa tenining qirixini
kərgüzməysən».
36 Qünki Dawut dərwəkə Hudaning iradisi
boyiqə öz dəwri üqün hizmət kilip, öz ata-
bowilirioqa koxulup ölümdə uhlap uning
teni qirip kətkənidi. 37 Lekin Huda ölümdin
tirildürgüqi bolsa qirixni heq kərmidi.

13:22 1Sam. 13:14; 16:12; Zəb. 89:19-29; Ros. 7:45.
13:24 Mat. 3:1; Mar. 1:2; Luka 3:2; Yuh. 3:23.
13:25 «Mən silər kütkən zat əməsmən» — grek tilida: «Mən «u» əməsmən» yaki «Mən «xu zat» əməsmən».
13:25 Mat. 3:11; Yuh. 1:20.
13:26 «... Ibrahimning jəmətining nəsilliri wə aranglardiki Hudadin korkkanlar...» — «Hudadin korkkanlar» — 16-ayət wə izahatning kərüng.
13:26 Mat. 10:6; Ros. 3:26; 13:46.
13:27 «Yerusalemda turuwatkanlar wə ularning hakimliri əysani tonumay...» — grek tilida: «Yerusalemda turuwatkanlar wə ularning hakimliri uni tonumay...».
13:27 Yuh. 16:3; Ros. 3:17; 1Kor. 2:8; 1Tim. 1:13.
13:28 Mat. 27:20; Mar. 15:11; Luka 23:18; Yuh. 19:6.
13:30 Mat. 28:6; Mar. 16:6; Luka 24:6.
13:31 Mar. 16:14; Yuh. 20:19; 21:1; Ros. 1:3; 1Kor. 15:5.
13:32-33 «Sən Mening Ooqlum, Özüm seni bügünki künidə tuoqdurdum» — «Zəb.» 2:7. Bəzi alimlar, bu bexarəttiki «tikləx» degən sez uning elümdin tirildürülgənlikini kərsitidu, dəp «tirildürüp» dəp tərjimə kilidu. Lekin uning tirilixini kərsitidioqan bexarətlərni nəkil kəltüridioqan ayətlər 34-35-ayətlərdur. Xunga Zəburdiki bu bexarət («Zəb.» 2:7) uning pak kiz Məryəmdin tuoquluxini kərsitidu, dəp karaymiz.
13:32-33 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24,25; Zəb. 2:7.
13:34 «Dawutka wədə kiloqan mehir-xəpkətlərni silərgə ata kilimən!» — «Yəx.» 55:2.
13:34 Yəx. 55:3.
13:35 «I Huda, Sening mukəddəs Boloqugungoqa tenining qirixini kərgüzməysən» — «Zəb.» 16:10. «Sening mukəddəs Boloqugung» Məsihni kərsitidu.
13:35 Zəb. 16:10; Ros. 2:27.
13:36 «Dawut dərwəkə Hudaning iradisi boyiqə öz dəwri üqün hizmət kilip,...» — yaki «Dawut dərwəkə öz dəwridə Hudaning muddia-məksətliri üqün hizmət kilip,...».
«uning teni qirip kətkənidi» — grek tilida «qirixlərni kərdi». 35-ayətni kərüng.
13:36 1Pad. 2:10; Ros. 2:29.
13:37 «Lekin Huda ölümdin tirildürgüqi bolsa qirixni

38 Əmdi xunga silər xuni bilixinglar kerəkki,
i kerindaxlar, ḥazir gunaḥlardin kəqürüm
kilinix yoli dəl xu kixi arkilik silərgə ja-
karliniwatidu.… 39 Musa pəyoɣəmbərgə
qüxürülgən Təwrat kanuni bilən silər halas
bolalmaywatkan ixlardin uningoɣa etikad
kiloɣuqilar u arkilik halas kilinip ḥəkkaniy ki
linidu!… 40 Xunga, pəyoɣəmbərlər aldin eytkan
xu balayi'apət bexinglaroɣa qüxməsliki üqün
ehtiyat kilinglar! —
41 «Karanglar, i mazak kiloɣuqilar, ḥəy-
ranuḥəs bolup ḥalak bolunglar!
Qünki silərning künliringlarda bir ix kili-
mənki,
Uni birsi silərgə elan kilsimu silər xu ixka
ḥərgiz ixənməysilər!»…

42 Pawlus bilən Barnabas sinagogdin
kikiwatkanda, jamaət ularoɣa kelərki xa-
bat küni bu ixlar ḥəkkidə yənə səzləxni
yelindi. 43 Sinagogtiki jamaət tarkaloɣanda,
nuroɣun Yəḥudiylar wə Hudadin korkkan
Təwratka etikad kiloɣan Yəḥudiy əməslərmu
Pawlus bilən Barnabaska əgəxti. Ikkisi
ularoɣa səz kilip, ularni Hudaning meḥir-
xəpkitidə qing turuxka dəwət kildi.…
44 Keyinki xabat küni, pütün xəḥər həlki
degüdək Hudaning səz-kalamini angliɣili
kelixti. 45 Birak bundak top-top adəmlərni
kərgən Yəḥudiylar ḥəsətkə qəmüp,
Pawlusning səzlirigə karxi tətür gəp kilip,
uningoɣa təḥmət kildi. 46 Əmdi Pawlus bilən
Barnabas tehimu yürəklik ḥalda mundak
dedi:
— Hudaning səz-kalamini aldi bilən silər
Yəḥudiy həlkigə yətküzüx kerək idi. Lekin
silər uni qətkə kekip əzünglarni mənggülük
ḥayatka layik kərmigəndin keyin, mana biz
silərdin burulup əllərgə yüzlinimiz!… 47 Qünki
Pərwərdigar mukəddəs yazmilarda bizgə
mundak buyruoɣan: —
«Mən Seni yat əllərgə nur boluxka,
Yər yüzining qət-yakilirioɣiqə nijatlik
boluxung üqün Seni atidim».…

48 Əllərdikilər bu səzni anglap, huxal boluxup
Rəbning səz-kalamini uluoɣlaxti; mənggülük
ḥayatka erixixkə bekitilgənlərning ḥəmmisi
etikad kildi.…
49 Xundak kilip, Rəbning səz-kalami püt-
kül zeminoɣa tarkaldi. 50 Birak Yəḥudiylar
Hudadin korkkan yukiri təbikilik ayallarni
ḥəm xəḥər mətiwərlirini kutritip, Pawlus
bilən Barnabaska ziyankəxlik kiloɣuzup,
ular ikkisini əz yurtliridin kooɣlap qikardi.…
51 Əmma Pawlus bilən Barnabas ularoɣa karap
ayaoɣliridiki topini kekixturuwetip, Konya
xəḥirigə karap mangdi.… 52 Antakyadiki muh-

ḥeq kərmidi» — «Huda əlümdin tirildürgüqi» Əysani kərsitidu, əlwättə.

13:38 «ḥazir gunaḥlardin kəqürüm kilinix yoli dəl xu kixi arkilik silərgə jakarliniwatidu» — «dəl xu kixi arkilik» Əysa arkilik, demək.

13:38 Luka 24:47; 1Yuḥ. 2:12

13:39 «Təwrat kanuni bilən silər halas bolalmaywatkan ixlar» — «halas bolalmaydioɣan ixlar» ḥərtürlük ixlarni kərsitidu; gunaḥning ilkidin halas boluxni əz iqigə elipla kalmay, bəlki Təwrat kanunida bekitilgən türlük kurbanlik kilix wə rəsim-kaidilərdin halas boluxni əz iqigə alidu.

13:39 Rim. 3:28; 8:3; 10:4; Gal. 2:16; Ibr. 7:19.

13:41 «karanglar, i mazak kiloɣuqilar, ḥəyranuḥəs bolup ḥalak bolunglar! Qünki silərning künliringlarda bir ix kilimənki, uni birsi silərgə elan kilsimu silər xu ixka ḥərgiz ixənməysilər!» — Təwrat, «Ḥab.» 1:5.

13:41 Yəx. 28:14; Ḥab. 1:5.

13:43 Ros. 11:23; 14:22.

13:46 «mana biz silərdin burulup əllərgə yüzlinimiz!» — «əllərgə yüzlinimiz» — yəni «Yəḥudiy əməslərgə yüzlinimiz». Demək, Hudaning səz-kalamini ularoɣa yətküzimiz.

13:46 Mis. 32:10; Yəx. 55:5; Mat. 8:12; 10:6; 21:43; Ros. 3:26; 13:26; Rim. 10:19.

13:47 «Mən Seni *yat* əllərgə nur boluxka, yər yüzining qət-yakilirioɣiqə nijatlik boluxung üqün Seni atidim» — «Yəx.» 42:6 wə 49:6ni kərüng: muxu ayətlərdiki «Seni» Məsiḥni kərsitidu. Barnabas wə Pawlus «Pərwərdigarning kuli»ning ixlirini dawamlaxturup yürgüzməktə (1-bab, 1-ayət).

13:47 Yəx. 42:6; 49:6; Luka 2:32.

13:48 «bekitilgənlər» — yaki «bəl baoɣlioɣanlar» yaki «mayil kilinoɣanlar».

13:50 «Birak Yəḥudiylar Hudadin korkkan yukiri təbikilik ayallarni ḥəm xəḥər mətiwərlirini kutritip...» — «Hudadin korkkan ayallar» bolsa Təwratka etikad kiloɣan Yəḥudiy bolmioɣan, sinagogtiki ibadətkə katnixidioɣan ayallar. Gərqə ular «Hudadin korkkan» bolsimu, muxu yərdə Yəḥudiylarning kutritixi bilən azduruloɣan.

13:50 2Tim. 3:11.

13:51 «Pawlus bilən Barnabas ularoɣa karap ayaoɣliridiki topini kekixturuwetip,...» — «ayaoɣliridiki topini kekixturuwetix» degən ḥərikət «munasiwitimiz pütünləy

lislar bolsa huxallikҳa ҥəmdə Mukəddəs Roҳқa tolduruldi.

Pawlus bilən Barnabas Konya xəҥiridə

14 [1] Konya xəҥiridə xundaқ boldiki, Pawlus bilən Barnabas Yəhudiylarning sinagogioҷa kirgəndə, jamaətkə xundaқ səzlidiki, nətijidə Yəhudiylar wə Greklərdinmu nuroҷan kixilər etiқad қildi. [2] (ҥalbuki, ixənmigən Yəhudiylar yat əlliklərning kəngüllirini zəҳərləp, ularni қerindaxlaroҷa қarxi turuxқa қutratti). [3] Xunga Pawlus bilən Barnabas u yərdə heli uzun turup, Rəbgə tayinip yürəklik ҥalda hux həwərni jakarlidi; Rəb ularning қolliri bilən məjizilik alamətlər wə karamətlərni kərsitip əz meҥir-xəpқitining səz-kalamioҷa guwaҳlиқ bərdi.. [4] Buning bilən xəҳər həlқi ikkigə bəlünüp ketip, bəziliri Yəhudiylar tərəptə, bəziliri bolsa rosullar tərəptə turdi.. [5] Ahirda, bir қisim yat əlliklər bilən Yəhudiylar arisida (əz baxliқliri bilən birliktə) rosullarni қiynap, qalma-kesək қilix қutratқuluқi bax kətürdi. [6-7] Lekin ular bu ixtin həwər tepip, xu yərdin қeqip Likawunya rayonidiki Listra wə Dərbə xəҳərliri ҥəmdə ətraptiki yurtlaroҷa қarap mangdi. Ular xu yərlərdə hux həwərni dawamliқ jakarlawərdi..

Listra wə Dərbə xəҳərliridə

[8] Xu qaoҷda, Listra xəҥiridə putlirida maoҷduri yoқ, ҳeq mengip bақmioҷan bir tuoҷma paləq olturatti.. [9] Pawlus səz қiliwatқanda, bu adəm uningoҷa қulaқ selip olturatti. Pawlus uningoҷa kəz tikip uning saқaytilixioҷa ixənqi barliқini kərüp yetip, [10] yuқiri awaz bilən:

— Ornungdin dəs tur! — dedi.

Ҳeliқi adəm xuan ornidin dəs turup mengixқa baxlidi. [11] Lekin Pawlusning bu ixini kərgən top-top adəmlər Likawunya tili bilən:

— Ilaҳlar insan қiyapitigə kirip arimizoҷa qüxüptu! — dəp warқirixip kətti.. [12] Ular Barnabasni «Ilaҳ Zeus» dəp ataxti wə Pawlusni səzləxtə baxlamqi boloҷaqқa uni «Ilaҳ Ҳermis» dəp ataxti.. [13] Xəҳərning sirtida «Zeus Ilaҳ»ning buthanisi bar idi. Xu buthanidiki kaҳin xəҳər dərwazisioҷa əküz wə gül qəmbirəklərni elip kelip, həlқ bilən billə rosullaroҷa atap қurbanliқ қilmaқqi boldi. [14] Lekin rosullar Barnabas bilən Pawlus bu ixni anglap, kiyim-keqəklirini yirtқan ҥalda, kəpqilikning arisioҷa yügürüp kirip, warқirap mundaқ dedi:

[15] — Halayiқ, bu ixlarni nemə dəp қiliwatisilər?! Biz silərgə ohxax ҥessiyattiki insanlarmiz! Biz silərgə bu ərzimәs nərsilərni taxlap, asman-zemin, dengiz-okyan wə ulardiki barliқ məhluқlarni Yaratқuqi ҥayat Hudaoҷila ibadət қilixinglar kerək dəp jakar lawatimiz!.. [16] Burunқi dəwrlərdə, u ҳərқaysi əllərni əz yollirida mengixқa yol қoyoҷan.. [17] Xundaқ bolsimu, U Əzini ispatlaydioҷan guwaҳliқni қaldurmioҷan əməs. Qünki U ҥəmixə silərgə xapaət kərsitip, yamoҷurni əz waқtida ərxtin yaoҷdurup mol ҥosul ata қilip, ax-tamaқ bilən silərni toyoҷuzup, қəlbinglarni huxallikҳa qəmdürüp kəldi.. [18] Ҳətta ular bu səzlərni қiloҷan bolsimu, halayiқning uloroҷa atap қurbanliқ қilixini aranla tosuwaldi.

[19] Lekin Antakya wə Konya xəҳərliridin bəzi Yəhudiylar kelip, kixilərni əzlirigə қayil қilixi bilən, həlқ Pawlusni qalma-kesək қildi, andin uni əldi dəp қarap, xəҳər sirtioҷa sərəp aqiқip taxliwətti.. [20] Lekin muhlislar uning

üzüldi» degən agaҥning ipadisi idi. «Mat.» 10:14, «Mar.» 6:11, «Luқa» 5:9ni kərüng. **«Konya xəҥiri»** — ҥazirқi nam. Kona grekqə ismi «Ikonium» yaki «Ikonion». U ҥazirқi Türkiyədə.

14:1 «nətijidə Yəhudiylar wə Greklərdinmu nuroҷan kixilər etiқad қildi» — «Greklər» bəlkim xu yərdiki ҳər millәttin boloҷan «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.

14:3 Mar. 16:20; Ros. 19:11; Ibr. 2:4.

14:4 «xəҳər həlқi ikkigə bəlünüp ketip...» — yaki «xəҳərning kəp қismi ikkigə bəlünüp ketip...».

14:6-7 Mat. 10:23; Ros. 8:1.

14:8 Ros. 3:2.

14:11 Ros. 28:6.

14:12 «Ilaҳ Zeus» — Greklərning «bax ilaҳ»i («Yupiter» degən planeta). **«Ilaҳ Ҳermis»** — Ҳermis («Merkuriy» degən planeta) «ilaҳlarning əlqisi» dəp қaralatti.

14:15 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Ros. 10:26; Wəҳ. 14:7; 19:10; 22:9.

14:16 Zəb. 81:12

14:17 Rim. 1:19.

14:19 2Kor. 11:25.

ətrapiƣa olaxkanda, Pawlus ornidin turup, xəhərgə kaytip kirdi. Ətisi, u Barnabas bilən billə Dərbə xəhirigə kətti.

Rosullarning Suriyədiki Antakyaoƣa kaytip kelixi

21 Əmdi ular Dərbə xəhiridə hux həwər jakarlap, nuroƣun adəmlərni Məsihkə muhlis boluxka kirgüzgəndin keyin, ikkiylən Listra, Konya wə Antakya xəhərlirigə kaytip bardi. 22 Ular u yərlərdə muhlislarning kəlblirini küqəytip, ularni etikadta qing turuxka rioƣbətləndürüp, xundakla: — Biz Hudaning padixahlikioƣa kirixtə nuroƣun japa-muxəkkətlərni beximizdin ətküzüximiz mukərrər bolidu, — dəp nəsihət kildi.
23 Ular yənə hərkaysi jamaət iqidə aksakallarni tallap bəlgiləp, dua kilix wə roza tutux arkilik ularni əzliri etikad baoƣioƣan Rəbgə tapxurdi.
24 Ikkiylən Pisidiyə rayonidin ətüp Pamfiliyə əlkisigə kəldi. 25 Ular Pərgə xəhiridə səzkalamni yətküzgəndin keyin, Attalya xəhirigə bardi.. 26 Andin u yərdin kemigə kikip, Suriyədiki Antakyaoƣa karap kətti. Ular əslidə xu yərdə əzliri hazir tamamlioƣan bu wəzipini ada kilixka jamaəttikilər təripidin Hudaning mehir-xəpkitigə tapxuruloƣanidi.
27 Kaytip kəlgəndə, ular jamaətni bir yərgə jəm kiloƣanda, ularoƣa Hudaning əzliri arkilik kiloƣan barlik əməllirini, xundakla Hudaning kandak kilip əllərgə etikadning bir ixikini aqkanlikini səzləp bərdi.. 28 Ular u yərdə muhlislar bilən billə uzun məzgil turdi.

Yerusalemdiki sünnət tooƣrisidiki yioƣin

15 1 Xu qaoƣlarda bəzilər Yəhudiyə əlkisidin kelip, Antakyadiki kərindaxlaroƣa:

— Silər Musa pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣan yosun boyiqə hətnə kilinixni kobul kilmisanglar, kutkuzulmaysilər! — dəp təlim berixkə baxlidi..
2 Bu ix tooƣrisida qong majira qikkan bolup, Pawlus bilən Barnabas ikkiylən xu kixilər bilən kəskin munazirə kilixkandin keyin, kərindaxlar Pawlusni, Barnabasni, xundakla ularning arisidin birnəqqəylənni bu məsilə tooƣrisida rosullar wə aksakallar bilən kərüxüxkə Yerusalemoƣa barsun dəp bekitkən..
3 Xundak kilip ular jamaət təripidin yoloƣa selinip, səpiridə Fənikiyə rayoni wə Samariyə əlkisini besip ətüp, baroƣanla yeridə əllərningmu towa kilip etikad yolioƣa kirgənlikini təpsiliy səzlidi. Bu həwər barlik kərindaxlarni zor xadlikka qəmgüzd i.. 4 Pawluslar Yerusalemoƣa kəlginidə, ular jamaəttikilər, rosullar wə aksakallar təripidin karxi elinip, kəpqilikkə Hudaning əzliri arkilik barlik kiloƣan əməllirini bayan kilip bərdi. 5 Lekin Pərisiy məzhipidikilərdin etikad yolioƣa kirgən bəzilər ornidin turuxup:
— Muxu yat əlliklərni hətnə kilix kerək, xundakla ularoƣa Musaoƣa qüxürülgən Təwrat kanunioƣa əməl kilixi kerəklikini jekilək kerək! — dedi.
6 Xunga rosullar bilən aksakallar bu məsilini muzakirə kilix üqün jəm boluxti. 7 Uzun səhbətlixixtin keyin, Petrus ornidin turup mundak dedi:
— Kərindaxlar, dəsləptiki künlərdə Hudaning iqinglardin meni tallap mening aoƣzim arkilik hux həwərdiki səz-kalamni yat əlliklərgə anglitip ularning etikad kilixida wasitə kilixka bekitkənlikidin həwiringlar bar..

14:22 Mat. 10:38; 16:24; Luka 24:26; Ros. 11:23; 13:43; 2Tim. 3:12.
14:25 «... Attalya xəhirigə bardi» — Attalya xəhiri dengiz boyida idi; hazirki «Antaliya».
14:26 Ros. 13:1.
14:27 «Hudaning kandak kilip əllərgə etikadning bir ixikini aqkanlikini səzləp bərdi» — «əllər» muxu yərdə «yat əllər», «Yəhudiy əməslər» degən mənidə.

15:1 «Silər Musa pəyoƣəmbərgə tapxuruloƣan yosun boyiqə hətnə kilinixni kobul kilmisanglar, kutkuzulmaysilər!» — Yəhudiyədin kəlgənlər allikaqan sünnət kilinoƣan Yəhudiylar, əlwəttə.
15:1 Yar. 17:10; Law. 12:3; Gal. 5:2.
15:2 Gal. 2:1.
15:3 «əllərningmu towa kilip...» — «əllər» yənə «Yəhudiy əməslər» degən mənidə. **«əllərningmu towa kilip etikad yolioƣa kirgənliki...»** — muxu yərdə grek tilida: «towa kilip etikad yolioƣa kirix» degən ibarə pəkət birla səz «burulux» bilən ipadilinidu.
15:7 Ros. 10:20; 11:12.

8 Wə insanlarning kəlbini bilgüqi Huda
Mukəddəs Roḥni bizgə ata kiloḷinidək,
ularoḷimu ata kildi.. 9 Xundak kilip, Huda
ularni biz bilən ḥeqkandak pərkləndürməy,
ularning kəlblirini etikad arkilik pak kildi..
10 Əḥwal mana xundak ikən, əmdi silər
nemə üqün əzimiz wə ata-bowilirimiz-
mu kətürəlmigən bir boyunturukni
muhlislarning boynioḷa artmakqi bolup, Hu-
dani sinimakqi bolisilər?!.. 11 Əmdiliktə, biz
bolsak Rəb Əysaning meḥir-xəpkitigə tayinip
ularoḷa ohxax kutkuzulimiz, dəp ixinimiz.....
12 Bu səzdin keyin, Barnabas bilən Pawlus
qikip, Huda əzliri arkilik yat əlliklərning ari-
sida kərsətkən barlik məjizilik alamətlərni
wə karamətlərni bayan kilip bərdi; kəpqilik
ularoḷa kulak selip süküttə turdi. 13 Ularning
səzi tügigəndin keyin, Yakup mundak dedi:
— Kerindaxlar, manga kulak selinglar! 14 Ba-
yatin Ximeon Hudaning yat əlliklərnimu
baxtinla xapaət bilən yoklap, ularning ari-
sidin Əz nami üqün bir həlk qikiridioḷanlikini
qüxəndürüp ətti.. 15 Pəyoḷəmbərlərning
eytkanlirimu buningoḷa uyoḷun kelidu,
huddi mukəddəs yazmilarda munu səzlər
pütülgəndək: —
16 — ««Muxu ixlardin keyin, Mən kaytip ke-
lip, Dawutning yikiloḷan qedirini yengibaxtin
kurup tikləymən,
Uning harabiliklirini kayta bina kilip, əsligə
kəltürimən.
17-18 Xundak kilip, jaḥandiki baxka in-
sanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloḷan
barlik əllər Meni izdəp tapidu» dəydu bu ix-
larni əməlgə Axuroḷuqi wə xundakla ularni
əzəldin ayan kilip kəlgən Pərwərdigar!»..
19 — Xuning üqün hulasəm xuki, yat
əlliklər arisidin towa kilip Hudaoḷa etikad
baoḷlioḷanlaroḷa awarə-eoḷirqilik selip
koymaslikimiz kerək; 20 pəkət ularoḷa:
«Butlaroḷa atilip buloḷanoḷan nərsilərni
yeyixtin, jinsiy buzukluktin, kanni wə booḷup
soyuloḷan haywanlarning gəxliridinmu
yeyixtin neri bolunglar» dəp tapilap,
bir parqə hət yazayli.... 21 Qünki kədimki
dəwrlərdin tartip ḥər xəḥərdə xabat
künidə sinagoglarda Musa pəyoḷəmbərning
eytkanliri okulup, uning kərsətmiliri əgitilip
kəlgən..

Yəḥudiy əməs etikadqilaroḷa yeziloḷan hət

22 Xuning bilən rosullar, akśakallar, xundakla
Yerusalemdiki pütkül jamaəttikilər əz ari-
sidin birnəqqə adəmni tallap, ularni Pawlus
wə Barnabas bilən billə Antakyaoḷa əwətixni

15:8 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; Yər. 11:20; 17:10; 20:12.
15:9 Ros. 10:43, 44.
15:10 Mat. 23:4.
15:11 «Əmdiliktə, biz bolsak Rəb Əysaning meḥir-xəpkitigə tayinip ularoḷa ohxax kutkuzulimiz, dəp ixinimiz» — bu ayəttiki «biz» Yəḥudiy etikaqilarni, «ular» Yəḥudiy bolmioḷan etikadqilarni kərsitidu.
15:11 Əf. 2:8; Tit. 3:4.
15:14 «Ximeon» —Petrusning aramiy tilidiki ismi («Simon» bolsa uning ibraniy tilidiki xəklidur).
«Hudaning yat əlliklərnimu baxtinla xapaət bilən yoklap, ularning arisidin Əz nami üqün bir həlk qikiridioḷanlikini» — «xapaət bilən yoklax» grek tilida pəkət «yoklax» degən səzla bilən ipadilinidu.

15:17-18 «Xundak kilip, jaḥandiki baxka insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloḷan barlik əllər...» — «jaḥandiki baxka insanlar» Yəḥudiy həlkidin baxka barlik əllərni kərstidu. «Mening namim bilən ataloḷan barlik (yat) əllər» «Əz həlkim boluxka qakiroḷan yat əllər» yaki «Mən igidarqilik kiloḷan barlik əllər» degənlərni bildüridu.
«Muxu ixlardin keyin, mən kaytip kelip, Dawutning yikiloḷan qedirini yengibaxtin kurup tikləymən... xundak kilip, jaḥandiki baxka insanlarmu, yəni Mening namim bilən ataloḷan barlik əllər Meni izdəp tapidu» — (16-17-ayət) bu nəkil kəltürülgən bexarətlər «Am.» 9:11-12 wə «Yəx.» 45:21din elinoḷan. Yakup bu bexarətlərni «Septuagint» LXX degən grek tilidiki tərjimisidin aloḷan. «Amos»tiki «koxumqə səz»imiznimu kərüng.
15:17-18 Am. 9:11,12.
15:20 «Butlaroḷa atilip buloḷanoḷan nərsilər» — grek tilida «Butlardin buloḷanoḷan nərsilər» degən bilən ipadilinidu; «nərsilər» bəlkim gəx wə ḥarhil yemək-iqmənki kərsətsə kerək. Greklər arisida «awwal butlaroḷa ataloḷan» yeməklikni yeyix «sawablik ix» yaki «kutluk ix» dəydioḷanlar kəp idi.
15:20 Yar. 9:4; Mis. 20:3; 1Kor. 8:1; 10:20; 1Tes. 4:3.
15:21 «Butlaroḷa atilip buloḷanoḷan nərsilərni yeyixtin, jinsiy buzukluktin, kanni wə booḷup soyuloḷan haywanlarning gəxliridinmu yeyixtin neri bolunglar ...» — (20-ayət) muxu üq pərḥiz Təwrat kanunidin elinoḷan. Etikad kiloḷan yat əllərning bularoḷa riyə kilixi ularning nijatlikka erixixi üqün əməs, bəlki («jinsiy buzukluktin ... neri bolunglar»tin baxka) etikad kiloḷan Yəḥudiylar jamaətkə katnixixida ularning aldida putlikaxang bolmasliki, Yəḥudiy əməs kerindaxliri bilən arilixixi asan kilinsun üqün degən məksət bilən tapxuruloḷan (21-ayəttin rosullarning bu məksiti oquk kərünidu; «1Kor.» 10:14-11:1nimu kərüng).

layiḳ kərdi. Əslidə ḳerindaxlar iqidə baxlamqi boloŋan Yəhuda (Barsabas dəpmu atilidu) bilən Silaslar buningoŋa tallandi.
23 Hət bolsa ularoŋa tapxuruldi, uningda mundaḳ yeziloŋanidi: — «I Antakya, Suriyə wə Kilikiyədə turuwatḳan yat əllik ḳerindaxlar, — Yerusalemdiki ḳerindaxliringlardin, rosullar bilən aḳsaḳallardin silərgə salam!
24 Arimizdin bəzi kixilər qiḳip yeninglaroŋa berip, səzliri bilən silərni biaramliḳḳa selip kənglünglarni parakəndə ḳilip ḳoyoŋanliḳini angliduḳ. Lekin biz ularoŋa ḥeqḳandaḳ səzəmr ḳilmiduḳ.. 25 Xu səwəbtin, biz bu ixta oylirimiz bir yərdin qiḳḳandin keyin, arimizdin tallanoŋan birnəqqəylənni səyümlük Barnabas wə Pawlusimiz bilən billə yeninglaroŋa əwətixni ḳarar ḳilduḳ. 26 Bu ikkiylən Rəbbimiz Əysa Məsiḥning nami üqün ḥayatini hətərgə təwəkkül ḳiloŋan kixilərdur.. 27 Xunga biz Yəhuda bilən Silasni yazoŋanlirimizni silərgə əz aoŋzi bilənmu səzləp bərsun dəp, yeninglaroŋa əwəttuḳ. 28 Gəpning poskallisioŋa kəlsək, Muḳəddəs Roḥḳa, xundaḳla bizlərgimu xu layiḳ kərüngənki, təwəndiki zərür boloŋan ixlardin sirt, silərgə ḥeqḳandaḳ baxḳa ixni yükliməslikimiz kerək:
29 — Butlaroŋa ataloŋan nərsilərdin, ḳanni wə booŋup soyuloŋan ḥaywanlarning gəxliridin yeyixtin wə jinsiy buzuḳluḳtin neri bolux — silər muxu birnəqqə ixtin saḳlansanglar, yahxi ḳiloŋan bolisilər.
Aman-hatirjəm bolunglar!».
30 Xundaḳ ḳilip, ular ḳerindaxlar təripidin yoloŋa selinip, Antakyaoŋa bardi. U yərdə pütün jamaəttikilərni yioŋip, hətni ularoŋa tapxurdi..31 Ular hətni oḳup, uningdin boloŋan rioŋbət-təsəllidin zor xadlandi. 32 Yəhuda wə Silaslar əzlirimu pəyoŋəmbərlərdin bolup, ḳerindaxlarni nuroŋun səznəsihətlər bilən rioŋbətləndürüp, ularni ḳuwwətləndürdi. 33 Yəhuda wə Silaslar u yərdə bir məzgilni ətküzgəndin keyin, Antakyadiki ḳerindaxlarning səpirigə amanliḳ tiligən ḥalda uzitixi bilən, ular əzlirini əwətkən Yerusalemdikilərning ḳexioŋa ḳa ytti..34-35 Lekin Pawlus wə Barnabas Antakyada ḳelip, baxḳa nuroŋun ḳerindaxlarning ḥəmkarliḳida təlim berip Rəbning səzkalamidiki hux həwirini jakarlap turdi.

Pawlus bilən Barnabasning ayrilip ketixi

36 Lekin yənə birnəqqə künlərdin keyin Pawlus Barnabaska:
Biz burun Rəbning səz-kalamini yətküzgən ḥəmmə xəḥər-yezilaroŋa berip, ḳerindaxlarning yenioŋa berip, ḥalini sorap keləyli, — dedi.
37 Barnabas bolsa Yuḥanna (Markusmu deyilidu)ni billə elip barmaḳqi boloŋanidi..38 Biraḳ Pawlus aldinḳi ḳetim Pamfiliyə əlkisidə ulardin ayrilip kətkən, Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamliḳ səpər ḳilmioŋan Markusni yənə elip berixni aḳilanilik əməs dəp ḳar idi.. 39 Xuning bilən ikkiylən otturisida bək kəskin ihtilap bolup, ahir berip ular bir-biridin ayrilip ketixti. Barnabas Markusni elip, kemigə olturup Siprus arilioŋa kətti. 40 Pawlus bolsa Silasni tallidi; ḳerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət ḳilixi bilən u ikkisi yoloŋa qiḳti.. 41 U əmdi Suriyə wə Kilikiyə əlkilirini arilap ətüp, ḥərḳaysi jaylarda jamaətlərni ḳuwwətləndürdi.

15:24 «... Silərni biaramliḳḳa selip kənglünglarni parakəndə ḳilip ḳoyoŋanliḳini angliduḳ. Lekin ularoŋa ḥeqḳandaḳ səz-əmr ḳilmiduḳ» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu yərdə: «... Silərni biaramliḳḳa selip, sünnət ḳobul ḳilixinglar, Təwrat ḳanunioŋa əməl ḳilixinglar kerək dəp kənglünglarni parakəndə ḳilip ḳoyoŋanliḳini angliduḳ» deyilidu.
15:24 Gal. 2:4.
15:26 Ros. 13:50; 14:19.
15:29 Yar. 9:4; Mis. 20:3; Law. 17:14; 1Kor. 8:1; 1Tes. 4:3.
15:30 «xundaḳ ḳilip, ular ḳerindaxlar təripidin yoloŋa selinip...» — grek tilida «xundaḳ ḳilip, ular ularning təripidin yoloŋa selinip...».
15:33 «Yəhuda wə Silaslar u yərdə bir məzgilni ətküzgəndin keyin» — «Yəhuda wə Silaslar» grek tilida «ular».
15:37 Mis. 20:3.
15:38 «Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamliḳ səpər ḳilmioŋan Markus...» — muxu yərdə «Rəbning hizmitidə» grek tilida pəḳət «hizmətta» deyilidu.
15:40 «Pawlus bolsa Silasni tallidi; ḳerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət ḳilixi bilən u ikkisi yoloŋa qiḳti» — Pawlus wə Barnabas nemə üqün bir-biridin ayrildi? Ḳaysisining ḳarari tooŋra? «Ḳoxumqə səzimiz»də bu məsilə tooŋrisida azraḳ tohtilimiz.

Timotiyning Pawlus wə Silaskа qoxuluxi

16 [1] Andin u Dərbə wə Listra xəhərlirigimu bardi. Mana, xu yərdə etiqadqi Yəhudiy bir ayalning ooɣli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi. [2] Listra wə Konya xəhərliridiki qerindaxlarning həmmisi uning tooɣruluq yahxi guwahlik berətti. [3] Pawlus uni əzi bilən billə elip mangmaqqi boldi. Birak bu yərdiki Yəhudiylarning həmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə qildurdi. [4] Ular xəhər-yezilardin ətkəq, Yerusalemdiki rosullar bilən aqsaqallar yat əllərgə bekitkən bəlgilimilərni ularning riayə qilixi üqün tapxurdi. [5] Xundak qilip, jamaətlər etiqadta küqəytilip, sanlirimu kündin-küngə kəpəydi.

Makedoniyəlikning qaqiriqi

[6] Muqəddəs Roh ularning Asiya əlkisidə səzkalamni jakarlixioɣa yol qoymioɣan bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp, [7] Misiyə rayonioɣa kəlgəndin keyin, Bitiniyə əlkisigə kirməkqi boldi. Birak Əysaning Rohi ularoɣa bundak qilixiqimu yol qoymidi. [8] Xuning bilən ular Misiyədin ətüp, dengiz boyidiki Troas xəhirigə qüxti. [9] Xu küni kəqtə, Pawluska bir oɣayibanə kərünüx kərünüp, Makedoniyəlik bir kixi uning aldida ərə turup:

— Dengizdin ətüp, Makedoniyəgə kelip, bizgə yardəm bərgəysən! — dəp ətündi.

[10] U bu kərünüxni kərgəndin keyin, Rəb bizni jəzmən u kixilərning qexioɣa berip, ularoɣa hux həwər jakarlaxqa qaqiroɣan, degən hulasigə kelip, dərhal Makedoniyəgə berixqa təyyarlanduk.

Lidyaning etiqad qilixi

[11] Biz kemigə qikip, Troastin yoloɣa qikip, Samodrak arilioɣa qarap yol alduk wə ətisi Makedoniyədiki Neapolis xəhirigə yetip barduk. [12] U yərdin Makedoniyəning xu rayonidiki Filippi degən muhim xəhirigə ettuk. Bumu Rimdiki bir mustəmlikə xəhər idi. Biz bu yərdə birnəqqə kün turduk. [13] Xabat küni, xəhər dərwazisidin qikip dərya sahiligə barduk; qünki biz u yərdə duatilawət qilidioɣan bir jay bar dəp oyliduk; dərwəqə xundak boldi. Biz olturup, u yərgə yioɣiloɣan ayallaroɣa səzləxkə baxliduk. [14] Ularning iqidə səsün rəhət sodisi qilidioɣan,

---

16:1 «Mana, xu yərdə etiqadqi Yəhudiy bir ayalning ooɣli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi» — keyinki ayətlərgə qarioɣanda, «xu yər» Listra idi.

16:3 «bu yərdiki Yəhudiylarning həmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə qildurdi» — Pawlusning Timotiyni hətnə qilixi etiqadini bildürüx üqün əməs, bəlki u uning bilən Hudaning hizmitidə boloɣanda Yəhudiylarning uni qobul qilmasliqining aldini elix üqün idi.

16:3 1Kor. 9:20; Gal. 2:3.

16:4 Ros. 15:20.

16:6 «Muqəddəs Roh ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlixioɣa yol qoymioɣan bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp...» — Frigiyə wə Galatiya rayonliri Asiyaning bir qismi idi — Pawlus xu yərdin ətkini bilən Hudaning səzini jakarlax üqün u yərdə tohtimidi.

16:7 «Misiyə rayonioɣa kəlgəndin keyin, Bitiniyə əlkisigə kirməkqi boldi. Birak Əysaning Rohi ularoɣa bundak qilixiqimu yol qoymidi» — qizik bir yeri xuki, keyinrək rosul Petrus dəl muxu rayonlarning bəzi yərlik kixiliri bilən yeqin munasiwəttə boldi (2Pet.» 1:1ni kərüng). Xunga mumkinqikliki barki, Pawluslar muxu yərlərdin ətüp kətkən waqitlarda, Petrus xu yərdə idi yaki pat arida xu yərlərgə kəlməkqi idi. Pawlusmu keyin Galatiya degən rayonoɣa berip, hux həwərni tarqitip, bir jamaət bərpa qilindi (18:23 wə «Gal.» 4:13ni kərüng).

16:8 2Kor. 2:12.

16:9 «Dengizdin ətüp, Makedoniyəgə kelip, bizgə yardəm bərgəysən!» — Makedoniyə Rim imperiyəsidiki Gretsiyəgə jaylaxqan «Makedoniyə əlkisi» idi.

16:10 «U bu kərünüxni kərgəndin keyin, Rəb bizni jəzmən u kixilərning qexioɣa berip, ularoɣa hux həwər jakarlaxqa qaqiroɣan, degən hulasigə kelip, dərhal Makedoniyəgə berixqa təyyarlanduk» — muxu ayəttin baxlap «**biz**» dəp bayan qilixning səwəbi — muxu kitabning muəllipi Luqa muxu yərdə Pawluslaroɣa qoxuloɣanliqini kərsitidu.

16:12 «U yərdin Makedoniyəning xu rayonidiki Filippi degən muhim xəhirigə ettuk. Bumu Rimdiki bir mustəmlikə xəhər idi» — Filippi dengiz boyiki Neapolistin 16 kilometr yiraqliqta idi. «Rimdiki mustəmlikə» — biwasitə Rim həkümiti əzi baxquroɣan, ahalisi «Rim graždanlik» hoquq-imtiyazlirioɣa igə idi.

16:13 «Xabat küni, xəhər dərwazisidin qikip dərya sahiligə barduk; qünki biz u yərdə dua-tilawət qilidioɣan bir jay bar dəp oyliduk» — əhwaloɣa qarioɣanda Filippi xəhiridə Yəhudiylarning birmu sinagogi yoq idi («sinagog»ning asasi üqün az degəndə on Yəhudiy ərkək kixi bir-birigə qoxuluxi kerək). Undak əhwal astida bu ayallar (bəlkim Yəhudiy həm Yəhudiy əməslər, yəni «Hudaning qorkqanlar») hər xabat küni Təwrattin elinoɣan səzlər bilən dua-tilawət qilixqa yioɣilatti.

Tiyatira xəḥirilik, Hudadin ḳorḳidioŋan Lidya isimlik bir ayal bar idi. Rəb uning ḳəlbini Pawlusning eytḳanlirini ḳobul ḳilixḳa aḳti.
15 U ailisidikilər bilən qəmüldürülgən bolup bizdin ətünüp:
— Əgər silər meni ḥəḳiḳətən Rəbgə etiḳad ḳiloŋuqi dəp bilsənglər, mening əyümgə berip turunglar! — dəp qing turup bizni maḳullatti.

Pawlus bilən Silasning zindanoŋa taxlinixi

16 Bir küni biz xu dua ḳilidioŋan jayoŋa ketip baroŋinimizda, bir dedək bizgə yoluḳti; bu ḳizoŋa pal saloŋuqi bir jin qaplixiwaloŋanidi; dedək hojayinlirioŋa pal selix yoli bilən nuroŋun payda tepip bərgənidi.
17 U yol boyi Pawlus wə bizgə əgixip:
— Bu kixilər Ḥəmmidin aliy Hudaning ḳulliri, ular silərgə nijatliḳ bir yolini jakarlaydu! — dəp warḳirap mangdi.
18 U uda kəp künlər xundaḳ warḳiridi. Bu ix Pawlusning ḳəlbini azablap, u ḳizoŋa burulup, jinoŋa:
— Əysa Məsiḥning nami bilən buyruymənki, uningdin qiḳ! — deyixigila, jin xuan qiḳip ḳətti.
19 Dedəkning hojayinliri uningoŋa baoŋlioŋan pul tepix ümidining yoḳḳa qiḳḳanliḳini kərüp, Pawlus bilən Silaskə ḳol selip, ularni bazar məydanioŋa sərəp, ḥəkümdarlarning aldioŋa elip bardi.
20 Ular ikkiylənni soraḳqi əməldarlarning aldioŋa qiḳirip:
— Bu adəmlər Yəḥudiylar bolup, xəḥirimizni ḳalaymiḳanlaxturuwətməktə.
21 Biz bolsaḳ rimliḳlarmiz, ular ḳanunimizoŋa hilap boloŋan wə ḳobul ḳilixḳa yaki yürgüzüxkə bolmaydioŋan ḳaidə-yosunlarni tərəŋib ḳiliwatidu! — dəp xikayət ḳildi.
22 Toplanoŋan halayiḳmu ularoŋa ḥujum ḳilixḳa ḳozoŋaldi; soraḳqi əməldarlar ularning kiyimlirini yirtip yalingaqlap, kaltək bilən dumbilaxḳa əmr qüxürdi.
23 Ikkiylənni kaltək bilən kəp dumbilioŋandin keyin, ularni zindanoŋa taxlidi wə xundaḳla gundipayni ḳattiḳ kəzitixkə buyrudi. 24 U buyruḳni tapxuruwelix bilən ularni zindanning iqkiridiki kameroŋa solap, putlirioŋa ixkəl saldi.
25 Tün yerimda, Pawlus bilən Silas dua ḳilip, Hudaoŋa mədḥiyə küylirini eytiwatatti. Baxḳa məḥbuslar bolsa ḳulaḳ selip angla watatti.
26 Tuyuḳsiz ḳattiḳ yər təwrəx yüz bərdi; zindanning ullirimu təwrinip kətti wə zindanning ḥəmmə ixikliri xuan eqilip, ḥərbir məḥbusning kixənlirimu qüxüp kətti.
27 Gundipay uyḳudin oyoŋinip, zindanning ixiklirining oquḳ turoŋanliḳini kərüp, məḥbuslar ḳeqip ketiptu dəp oylap, ḳiliqini suoŋurup elip, əzini əltürüwalmaḳqi boldi.
28 Lekin Pawlus ḳattiḳ awazda:
— Əzünggə zərər yətküzmə, ḥəmmimiz bar! — dəp warḳiridi.
29 Gundipay: Qiraoŋlarni kəltürünglar dəp towlap iqkirigə etilip kirip, titrigən ḥalda Pawlus bilən Silasning ayioŋioŋa yiḳildi. 30 Andin ularni taxḳirioŋa elip qiḳip:
— Ḳutḳuzuluxum üqün nemə ḳilixim kerək? — dəp soridi.

16:14 «Ularning iqidə səsün rəht Sodisi ḳilidioŋan, Tiyatira xəḥirilik, Hudadin ḳorḳidioŋan Lidya isimlik bir ayal bar idi» — «Hudadin ḳorḳidioŋan» degən turaḳlik ibarə, Lidyaning Yəḥudiy əməs, əmma Təwrat etiḳadida boloŋanliḳini kərsitidu.
16:15 Yar. 19:3; 33:11; Ḥak. 19:21; Luḳa 24:29; Ibr. 13:2.
16:16 «bu ḳizoŋa pal saloŋuqi bir jin qaplixiwaloŋanidi» — «pal saloŋuqi bir jin» grek tilida «piton roḥi». «Piton» yooŋan yilan bolup, greklarning riwayətliri boyiqə u Dəlfi xəḥiridiki buthanida turup, palqiliḳ sirlirini baxḳuratti.
16:16 1Sam. 28:7; Ros. 19:24.
16:17 «... ular silərgə nijatliḳ bir yolini jakarlaydu!» — yaki «... ular silərgə nijatliḳ yolini jakarlaydu!».
16:18 «Bu ix Pawlusning ḳəlbini azablap,...» — grek tilida «ḳəlbini azablax» degən sөz ḥəm dərd, bizarliḳ wə hapiqiliḳni (degən mənilərni) өz iqigə alidu. **«jin xuan qiḳip kətti»** — yaki «jin xu saət iqidə qiḳip kətti».
16:18 Mar. 16:17.
16:19 2Kor. 6:5.
16:20 1Pad. 18:17; Ros. 17:6.
16:22 2Kor. 11:25; 1Tes. 2:2.
16:25 Ros. 4:31.
16:26 Ros. 5:19; 12:7.
16:27 «Gundipay uyḳudin oyoŋinip, ... məḥbuslar ḳeqip ketiptu dəp oylap, ḳiliqini suoŋurup elip, əzini əltürüwalmaḳqi boldi» — Rim imperiyəsining ḳanuni boyiqə məḥbuslarni ḳaqurup ḳoyoŋan əskərlər yaki gundipaylar ölümgə məḥkum ḳilinatti.
16:30 Luḳa 3:10; Ros. 2:37; 9:6.

31 Rəb Əysaoŋa etiqad qiloŋin, wə xundaq qilsang, özüng həm ailəngdikilərmu qutquzulidu! — dedi ular.
32 Xuning bilən, ikkiylən uningoŋa wə uning barliq ailisidikilərgə Rəbning söz-kalamini yətküzdi. 33 Keqə xu saətning özidila gundipay ularni baxlap qiqip, yarilirini yuyup tazilidi; andin u dərhal ailisidikilər bilən qəmüldürüxni qobul qildi; 34 ikkiylənni öz öyigə baxlap kelip, ularning aldioŋa dastihan saldi. U pütkül ailisidikilər bilən Hudaoŋa etiqad qiloŋanliqtin zor xadlandi.
35 Ətisi ətigəndə, sorakqi əməldarlar yasawullarni zindanoŋa əwətip:
— U ikkiylənni qoyuwetinglar! — dəp buyrudi.
36 Gundipay Pawluska bu sözni yətküzüp:
— Sorakqi əməldarlar ikkinglarni qoyuwetix yarliqini qüxürdi. Silər əmdi zindandin qiqip, tinq-aman yolunglaroŋa qiqinglar, — dedi.
37 Birak Pawlus yasawullaroŋa:
— Biz Rim puqraliri bolsaqmu, əməldarlar bizni sorak qilmayla halayiqning aldida kaltək bilən dumbalap, zindanoŋa taxlidi. Əmdi ular ħazir bizni yoxurunqə qooŋlimaqqimu? Yak, bundaq qilsa bolmaydu! Əməldarlar özliri kelip bizni qiqarsun! — dedi.
38 Yasawullar bu sözlərni sorakqi əməldarlaroŋa yətküzdi. Ular ikkiylənning Rim puqrasi ikənlikini anglap qorkup kətti; 39 ularning könglini elixka zindanoŋa berip, ularni zindandin elip qikkandin keyin, xəhərdin qiqip ketixni kayta-kayta ətündi.
40 Ikkiylən zindandin qiqixi bilən Lidyaning öyigə bardi; andin u yərdə kerindaxliri bilən kərüxüp, ularni rioŋbətləndürgəndin keyin, yoloŋa qiqip kətti.

Tesalonika xəħiridiki topilang

17 1 Ular səpirini dawam qilip Amfipolis wə Apolloniya xəħərliridin ətüp, Tesalonika xəħirigə kəldi. U yərdə Yəhudiylarning sinagogi bar idi. 2 Pawlus aditi boyiqə ularning arisioŋa kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloŋanlar bilən muqəddəs yazmilarni xərħləp munazirilixip, 3 ularoŋa Məsiħning azab-okubətlər tartkandin keyin ölümdin tirilixi muqərrər dəp qüxəndürdi həm ispatlidi wə: — Mən silərgə jakarlioŋan muxu Əysa dəl Məsiħning Özi xu! — dedi.
4 Yəhudiylarning iqidin bəzilər kayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silaska koxuldi; xundakla Hudadin korkidioŋan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmioŋan yukiri təbikidiki grek ayallarmu xundak ixəndi.
5 Birak Yəhudiylar buningoŋa həsət qilip, birnəqqə kəbiħ adəmlərni yioŋip, bir top kixilərni toplap, xəħərni astin-üstün qiliwətti. Yəhudiylar Pawlus bilən Silasni xəħər həlk kengəxmisigə tapxurup berix üqün ularni tutux məksitidə Yason isimlik birsining öyigə basturup bardi. 6 Lekin ular ikkiylənni tapalmay ular Yason wə baxka birnəqqə kerixdaxni xəħər əməldarlirining aldioŋa tartip apirip:
— Jaħanni astin-üstün qiliwətkən axu adəmlər muxu yərgimu yetip kəldi;. 7 Yason ularni öyidə qobul qildi. Ular Əysa isimlik baxka bir padixaħ bar dəp jakarlap, Kəysərning pərmanlirioŋa karxi qiqiwatidu!

16:31 «Rəb Əysaoŋa etiqad qiloŋin, wə xundaq qilsang, özüng həm ailəngdikilərmu qutquzulidu!» — gundipayning «Qutquzuluxum üqün nemə qilixim kerək?» degən soalni qoyuxida, u bəlkim «qutquzulux»ning nemə ikənlikini anqə qüxənigən boluxi mumkin. Uning kəzdə tutkini roħiy jəħəttin əməs, bəlki öz wə ailisidikilərning ölüm jazasidin qutuluxi idi.
16:31 Yuħ. 3:16,36; 6:47; 1Yuħ. 5:10.
16:34 Luka 5:29; 19:6.
16:37 «Biz Rim puqraliri bolsaqmu, əməldarlar bizni sorak qilmayla halayiqning aldida kaltək bilən dumbalap, zindanoŋa taxlidi» — rimlik puqralaroŋa undak muamilə qilixning ħərbir baskuqi Rim qanunioŋa hilap idi.
16:39 Mat. 8:34.

17:1 «Tesalonika xəħiri» — «Tesalonika» ħazirki Salonika xəħiri. **«Ular ... Tesalonika xəħirigə kəldi»** — muxu babta «biz» əməs, bəlki «ular» deyilgəqkə, Lukani Pawluslardin bir məzgil ayriloŋan, dəp karaymiz.
17:3 Zəb. 22:6. 22; Mat. 16:21; Luka 24:46.
17:4 «... xundakla Hudadin korkidioŋan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmioŋan yukiri təbikidiki grek ayallarmu xundak ixəndi» — «Hudadin korkidioŋan Greklər» degən turaqlik ibarə, Təwrat etiqadida boloŋan Greklərni kərsitidu.
17:4 Ros. 28:24.
17:6 Ros. 16:20.

— dəp qukan selixti..
8 Ular bu sözlər bilən halayikni wə xəhər
əməldarlirini dəkkə-dükkigə selip koydi.
9 Əməldarlar Yason wə baxka tutup
kelingənlərdin kapalət puli alonandin keyin,
ularni koyuwətti.

Beriya xəhiridə

10 Kerindaxlar hayal bolmay Pawlus bilən
Silasni xu küni keqidə Beriya xəhirigə
əwətiwətti. Ular u yərgə yetip baronanda,
Yəhudiylarning sinagogionа kirdi.
11 U
yərdiki sinagogdikilər Tesalonikadikilərgə
karionanda esil hislətlik bolup, sözkalamni kiziкip anglidi wə ularning
eytkanlirining tooɲra yaki hatalikini
enikalap bilix üqün, hərküni mukəddəs
yazmilarni ketirkinip izləndi..
12 Nətijidə,
ulardin nuronun Yəhudiylar, esilzadə
grek ayallardin bir kismi wə xundakla
heli kəp grek ərlər etikad kildi..
13 Lekin
Tesalonikadiki Yəhudiylar Hudaning sözkalamining Pawlus arkilik Beriyadimu
jakarliniwatkinini anglap, u yərgimu
berip topilang kətürməkqi bolup, ammini kutratti..
14 Xuning bilən kerindaxlar
Pawlusni dərhal dengiz boyionа
əwətiwətti. Silas bilən Timotiy bolsa Beriyada kaldi.
15 Pawlusni uzitip mangonanlar
uni Afina xəhirigiqə elip bardi. Andin ular
Pawlusning:

— «Silər Silas bilən Timotiyonа
mumkinkədər mening yenimonа tezrak
kəlsun dəp yətküzüp koyunglar» degən
tapxurukini elip, Beriyaonа kaytip kəldi..

Afina xəhiridə

16 Pawlus Afina xəhiridə Silas bilən Timotiyni
kütüp turonanda, pütkül xəhərdikilərning
butpərəslikkə berilip kətkənlikini kərüp,
rohi kattik azablandi. 17 Xunga u sinagogta
Yəhudiylar wə Hudadin korkidionanlar bilən
həm xuningdək hərküni bazarda uqrionanla
kixilər bilən munazirilixətti..
18 «Epikurlar» wə «Stoiklar» dəp atalonan bəzi
pəylasoplarmu uning bilən munazirilixixkə
baxlidi. Ulardin bəzilər:
— Bu bilərmən poqi nemə dəp jəylüwatidu?
— deyixti.
Yənə bəzilər Pawlusning Əysa wə
adəmlərning ölümdin tirildürülidionanliki
həkkidiki hux həwərni jakarlionanlikidin:
— U yat ilahlarning tərojibatqisi ohxaydu! —
deyixti..
19 Xunga, ular Pawlusni elip «Areopagus» degən kengəx məydanioɲa apirip:
— Sən tarkitiwatkan yengi təlimingning
nemə ikənlikini bizmu bilsək kandak?
20 Qünki sən bəzi onəyriy ixlarni kulikimizonа
yətküzüwatisən, biz ularning mənisi zadi
nemə ikənlikini bilgümiz bar, — deyixti
21 (əmdi Afinalikлar wə u yərdə turuwatkan
qətəlliklərning həmmisi waktini birər
yengilikni yətküzüx yaki anglaxtin baxka
ixka sərp kilmaytti). 22 Xunga Pawlus Areopagus məydanining otturisionа qikip mundak
dedi:
Əy Afina həlki! Silərning hər jəhəttin
jin-ilahlaronа qokunuxka kattak
berilgənlikinglarni kərdum..
23 Qünki həmmə

17:7 Luka 23:2; Yuh. 19:12.
17:10 «Kerindaxlar hayal bolmay Pawlus bilən Silasni xu küni keqidə Beriya xəhirigə əwətiwətti» — «xu küni keqidə» yaki «xu küni kəq kirix bilənla».
17:10 Ros. 9:25.
17:11 Yəx. 34:16; Luka 16:29; Yuh. 5:39.
17:12 «xundakla heli kəp grek ərlər etikad kildi» — grek tilida «xundakla az bolmionan grek ərlər etikad kildi».
17:13 1Tes. 2:14.
17:15 Ros. 18:5.

17:17 «u sinagogta Yəhudiylar wə Hudadin korkidionanlar bilən ... munazirilixətti» — «Hudadin korkidionanlar» Təwrat arkilik Hudaonа etikad kilonan Yəhudiy əməslərni kərsitidu.
17:18 ««Epikurlar» wə «Stoiklar» dəp atalonan bəzi pəylasoplarmu uning bilən munazirilixixkə baxlidi» — «Epikurlar»: «ləzzət»ni əng yukiri orunonа koyup, hərtürlük «ilah» wə «ahirət» degənlərgə karxi idi. «Stoiklar» bolsa «pəzilət»ni əng yukiri orunonа koyup, hər adəmning əz əməlligə məs'ul bolup, «pəzilət»kə ləzzət yaki azab-okubətkə karimay intilixi kerək, dəp təkitləytti.
«U yat ilahlarning tərojibatqisi ohxaydu!» — ularning «yat ilahlar» deginidə kəzdə tutkini «Əysa» wə «Tirilix» idi — ular bularni «ikki ilah» dəp oylap kalonanidi.
17:22 «Silərning hər jəhəttin jin-ilahlaronа qokunuxka kattak berilgənlikinglarni kərdum» — grek tilida «jin-ilahlar» «jinlar» degən söz bilən ipadilinətti. Qünki kəp

yərni arilap, silərning tawapgaḥliringlarni kəzdin kəqürginimdə, üstigə «Naməlum bir Hudaoɣa ataloɣan» dəp pütülgən beoɣixlimisi bar yənə bir ḳurbangaḥni kərdüm. Əmdi mən silər tonumay turup ibadət ḳiliwatḳan xu Hudani mana ḥazir silərgə tonuxturup jakarlay.
24 Pütkül aləmni wə uningdiki barliḳ məwjudatlarni yaratḳan Huda asmanzeminning Igisi bolup, insanlarning ḳoli bilən yasaloɣan ibadəthanilarda turmaydu,.. 25 yaki birər nərsigə ḥajiti qüxkəndək insanlarning ḳollirining əjrigə moḥtaj əməstur, qünki U Özi ḥəmmə janiwaroɣa ḥayatliḳ, nəpəs, xundaḳla eḥtiyajliḳ boloɣan ḥəmmə nərsini ata ḳilidu.. 26 U birla adəmdin insaniyəttiki barliḳ millətlərni barliḳḳa kəltürdi, ularni pütün yər yüzigə orunlaxturup, ularoɣa has boloɣan pəyt-pəsillər ḥəmdə turidioɣan jaylirining pasillirini aldin bəlgiləp bərdi.... 27 Bularning məḳsiti «Insanlar meni izdisun, bəlkim silaxturup tapsun» degənliktur. Əməliyəttə, u ḥeqḳaysimizdin yiraḳ əməs. 28 Qünki biz Uningda yaxaymiz, ḥərikət ḳilimiz wə Uningda wujudimiz bardur; aranglardiki bəzi xairlar eytḳinidək: «Biz Uning nəslidurmiz!».. 29 Xunga, Hudaning nəsli boloɣaqḳa, biz Təngri Boloɣuqini altun-kümüx yaki taxtin yasaloɣan, ḥünərwənning maḥariti wə təsəwwuri bilən oyuloɣan birər nərsigə ohxaydu, dəp oylimasliḳimiz kerək..
30 Xunga Huda burunḳi zamanlardikilərning xundaḳ oɣəplətlik waḳitlirini nəziridin saḳit ḳiloɣini bilən, lekin bügünki kündə U ḥəmmila yərdə pütün insanlarni gunaḥlirioɣa towa ḳilixḳa əmr ḳilmaḳta!.. 31 Qünki U Özi tikligən insan arḳilik pütkül dunyani ḥaḳḳaniylik bilən soraḳ ḳilidioɣan bir künini bəlgilidi; U uni ölümdin tirildürgənliki bilən bu ixning muḳərrər ikənlikigə ispat bərgənidi.
32 Pawlusning «ölgənlərning tirilixi» ḥaḳḳidə eytḳanlirini anglioɣanda bəzilər uni məshirə ḳilixḳa baxlidi. Yənə bəzilər:
— Bu ix ḥaḳḳidə səndin yənə anglayli, — dedi.
33 Buning bilən, Pawlus məydandin qiḳip kətti. 34 Biraḳ bəzilər uningoɣa ḳoxulup, etiḳad ḳildi. Bularning iqidə «Areopagus» kengəxmə ḥəy'ətliridin biri boloɣan Diyonisiyus wə Damaris isimlik bir ayal, xuningdək baxḳa birḳanqə kixim bar idi.

Korint xəḥiridə

18 1 Bu ixlardin keyin, Pawlus Afina xəḥiridin ayrilip Korint xəḥirigə bardi. 2 U u yərdə Pontus əlkisidə tuoɣuloɣan Akwila isimlik bir Yəḥudiy bilən uning ayali Priskillani uqratti. Ular Rim imperatori Klawdiyusning barliḳ Yəḥudiylar Rim xəḥiridin qiḳip ketixi kerək, degən yarliḳi səwəblik yeḳinda Italiyədin kəlgənidi. Pawlus ular bilən tonuxup,.. 3 ular bilən kəsipdax boloɣaqḳa, billə turup ixlidi (qünki ular qedirqilik bilən xuoɣullinatti).... 4 Ḥərbir xabat künidə u Yəḥudiylarning sinagogioɣa kirip, Yəḥudiylar wə greklar bilən munazirilixip ularni Hudaning səz-kalamioɣa ḳayil ḳilixḳa tirixatti..

---

greklar jinlar bilən ilaḥlarning qong pərḳi yoḳ, jinlarning yahxi tərəpliri bar, dəp ixinətti.
17:24 Yar. 1:1; 2Tar. 6:30; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Yəx. 66:1; Ros. 7:48; 14:15; Wəḥ. 14:7.
17:25 Yar. 2:7.
17:26 «U birla adəmdin insaniyəttiki barliḳ millətlərni barliḳḳa kəltürdi» — grek tilida «U bir ḳandin insaniyəttiki barliḳ millətlərni barliḳḳa kəltürdi». ***«Huda... ularoɣa has boloɣan pəyt-pəsillərni.... aldin bəlgiləp bərdi»*** — «ularoɣa has boloɣan pəyt-pəsillər» mənisi bəlkim «ularning rawaj tepix wə zawalliḳḳa yüzlinix waḳitliri» degəndək.
17:26 Ḳan. 32:8.
17:28 «aranglardiki bəzi xairlar eytḳinidək: «Biz Uning nəslidurmiz!»» — xair Aratusning yazmiliridin elinoɣan (miladiyədin ilgiriki 310-245 yillarda).
17:29 Yəx. 40:18.
17:30 Luḳa 24:47.
18:2 Rim. 16:3; 1Kor. 16:19; 2Tim. 4:19.
18:3 «ular bilən kəsipdax boloɣaqḳa, billə turup ixlidi qünki ular qedirqilik bilən xuoɣullinatti» — Pawlusning hətlirida, əzi wə ḥəmraḥlirining jenini beḳix üqün jamaətlərning ḳolioɣa ḳarimay, bəlki əz ḳoli bilən ixlixini pat-pat tiloɣa alidu. Muxu yərdə uning kəspi qedirqilik ikənliki kerünidu.
18:3 Ros. 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.
18:4 «Ḥərbir xabat künidə u Yəḥudiylarning sinagogioɣa kirip, Yəḥudiylar wə greklar bilən munazirilixip ularni Hudaning səz-kalamioɣa ḳayil ḳilixḳa tirixatti» — «munazirilixip ularni Hudaning səz-kalamioɣa ḳayil ḳilixḳa tirixatti» degən sözlər grekqidə pəḳət birla səz bilən ipladilinidu. «Hudaning səz-kalamioɣa» degən səzlərni jümlini qüxinixkə asan bolsun üqün kirgüzduḳ.

5 Birak Silas bilən Timotiy Makedoniyədin
kəlgəndin keyin, Pawlus səz-kalamni
yətküzüxkə aldiridi, jan kəydürüp Yəhudiy-
laroɣa: — Əysa — Məsiḥning Əzidur, dəp
guwaḥlik bərdi... 6 Lekin, ular uningoɣa ḳarxi
qiḳip uni ḥaḳarətlidi. Buning bilən Pawlus
pexini ḳeḳip, ularoɣa:
— Əz ḳeninglar əz bexinglaroɣa qüxsun! Mən
buningoɣa jawabkar əməsmən! Bügündin
baxlap, mən silərdin burulup yat əlliklərgə
barimən, — dedi...
7 Buning bilən Pawlus ulardin ayrilip, Ti-
tiyus Yustus isimlik, Hudadin ḳorḳidioɣan
bir kixining əyigə berip turdi. Uning əyi
sinagogning yenida idi... 8 Əmdi sinagogning
qongi Krispus pütün ailisidikilər bilən Rəbgə
etiḳad ḳildi. Nuroɣun Korintliklarmu bu
həwərni anglap, etiḳad ḳilip qəmüldürüxni
ḳobul ḳildi...
9 Rəb keqidə Pawluska bir oɣayibanə kərünüx
arḳilik wəḥiy yətküzüp uningoɣa:
— Ḳorḳma, süküt ḳilmay səzlə,... 10 qünki Mən
sən bilən billə. Ḥeqkim sanga ḳol selip zərər
yətküzməydu, qünki Mening bu xəḥərdə
nuroɣun kixilirim bar, — dedi.
11 Xuning bilən Pawlus u yərdə bir yil altə ay
turup, u yərdiki kixilər arisida Hudaning səz-
kalamini əgətti.
12-13 Əmma Galliyo Ahaya əlkisining waliysi
boloɣan waḳtida, Yəhudiylar birlixip Pawlus-
ni tutup Galliyoning «soraḳ təhti»ning
aldioɣa apirip, uning üstidin:
Bu adəm kixilərni ḳanunoɣa hilap ḥalda
Hudaoɣa ibadət ḳilixḳa ḳayil ḳiliwatidu! —
dəp xikayət ḳildi...
14 Pawlus aoɣzini aqay dəp turuxioɣa, waliy
Galliyo Yəhudiylaroɣa:
— Dərwəkə, i Yəhudiylar, bu xikayitinglar
birər nahəḳlik yaki eoɣir jinayət tooɣrisida
boloɣan bolsa, səwrqanlik bilən silərgə ḳulak
salsam orunluk bolatti. 15 Birak bu ix pəḳət
bəzi nam-isimlar, səzlər wə əzünglarning
Təwrat ḳanuninglar üstidə talax-tartixlaroɣa
qetixlik ikən, uni əzünglar bir tərəp ḳilinglar!
Mən bundak ixlaroɣa soraḳqi bolmaymən! —
dedi. 16 Xuning bilən u ularni soraḳ təhti aldi-
din ḥəydəp qiḳardi.
17 Halayik sinagogning qongi Sostenisni
tutuwelip, soraḳ təhtining aldida ḳattik
uroɣili turdi. Birak waliy Galliyo bu ixlarning
ḥeqkaysisioɣa ḳilqə pisənt ḳilmidi..

Pawlusning Antakya xəḥirigə ḳaytip kelixi

18 Pawlus Korint xəḥiridə yənə kəp
künlərni ətküzgəndin keyin, ḳerindaxlar

18:5 «Birak Silas bilən Timotiy Makedoniyədin kəlgəndin keyin, Pawlus səz-kalamni yətküzüxkə aldiridi, jan kəydürüp Yəhudiylaroɣa... guwaḥlik bərdi» — Pawlusning bu roḥlanduruxioɣa bəlkim üq muḥim türtkə bar idi: —
–(1) u Silas wə Timotiydin Tesalonikadiki ḳerindaxlar etiḳadta qing turuwatidu, degən hux həwərni anglidi («1Tes.» 3:6);
–(2) Makedoniyədiki jamaətlər, bolupmu Filippi jamaiti Hudaning hizmitini ilgiri sürgüzüx üqün əwətkən iktisadiy yardəmni Silas wə Timotiylar elip kəlgənidi («2Kor.» 1:5; «Fil.» 4:15). Xu yardəm bilən u bəlkim pütün waḳtini hux həwər yətküzüxkə sərp ḳilalaytti.
–(3) u Makedoniyədə boloɣan waḳitlirida kəp ziyankəxlikkə uqrioɣaqḳa, ḥəm Afina xəḥərdikilərning səz-kalamoɣa boloɣan sooɣuḳluḳini kərüp əzining ajizliḳini kəp seziwaldi («1Kor.» 2:1-4). Lekin Silas wə Timotiyning ḥəmraḥliḳidin təsəlli-rioɣbət elip kəp roḥlanduruldi.
18:5 Ros. 17:15.
18:6 «ular uningoɣa ḳarxi qiḳip...» — yaki «ular əzlirigə ḳarxi qiḳip...». **«buning bilən Pawlus pexini ḳeḳip...»** — grek tilida «buning bilən Pawlus kiyimlirini ḳeḳip...». Pawlusning «pexini ḳeḳix»i «silərning Hudaning səz-kalami bilən munasiwitinglar yoḳ» degən mənini bildüridioɣan ixarət idi. **«Əz ḳeninglar əz bexinglaroɣa qüxsun»** — bu degənlik, silər Hudaning nijatlik yolini rət ḳiloɣandin keyin, əz aḳiwitinglaroɣa əzünglar jawabkar» degən mənidə.
18:6 Mat. 10:14; Ros. 13:51.
18:7 «Titiyus Yustus isimlik, Hudadin ḳorḳidioɣan bir kixi» — «Hudadin ḳorḳidioɣan» degən ibarə tooɣruluk 13:26diki izaḥatni kərüng.
18:8 «Nuroɣun Korintliklarmu bu həwərni anglap, etiḳad ḳilip qəmüldürüxni ḳobul ḳildi» — «bu həwər»: (1) sinagogning qongining etiḳad ḳiloɣanliḳi yaki (2) Pawlusning eytḳan səzlirini kərsitidu. Bizningqə birinqi qüxənqə tooɣridur.
18:8 1Kor. 1:14.
18:9 Ros. 23:11.
18:12-13 «Ahaya əlkisi» — Gretsiyəning muḥim jaylirini əz iqigə alatti. Galliyo xu əlkining waliysi boloɣan waḳti miladiyədin keyinki 51-52-yillar idi.
18:17 «halayi'ḳ sinagogning qongi Sostenisni tutuwelip, soraḳ təhtining aldida ḳattik uroɣili turdi» — Sostenisning Məsiḥkə etiḳad ḳiloɣan waḳti naməlum («1Kor.» 1:1ni kərüng). Yəhudiylarning uni undaḳ uruxining səwəbi enik əməs; u Məsiḥkə etiḳad ḳiloɣuqi boloɣanliḳtin yaki sinagogtikilər əz ərzining nətijisiz bolup qiḳḳanliḳidin hapa bolup, sinagog rəisidin aqqiḳini qiḳiriwalmaḳqi bolsa kerək.

bilən hoxlixip, Priskilla wə Akwilalarning ḥəmraḥlikida kemigə olturup, Suriyəgə ḳarap kətti. Yoloƣa qikixtin ilgiri u Kənḳriya xəḥiridə Hudaoƣa iqkən bir ḳəsimidin qaqlirini qüxürüwətkənidi.… [19] Ular Əfəsus xəḥirigə baroƣandin keyin, u Priskilla wə Akwilani ḳaldurup ḳoyup əzi xu yərdiki sinagogḳa kirip, Yəhudiylar bilən munaziriləxti. [20] Ular uni uzunraḳ turuxḳa tələp ḳiliwidi, u ḳoxulmay, [21] «Mən ḳandaḳla bolmisun kelər ḥeytni Yerusalemda ətküzimən; andin Huda buyrusa, silərning yeninglaroƣa yənə kelimən», — dəp ular bilən hoxlixip, Əfəsustin kemə bilən yoloƣa qikti.…

[22] U Ḳaysəriyə xəḥiridə kemidin qüxüp, Yerusalemoƣa qikip jamaət bilən ḥal soraxḳandin keyin, Antakya xəḥirigə qüxüp kətti.… [23] Antakyada bir məzgil turoƣandin keyin, u yənə yoloƣa qikip Galatiya wə Frigiyə yurtlirini bir-birlər arilap, baroƣanla yeridə barlik muhlislarning etiḳadini ḳuwwətlidi.

Apollosning Əfəsus wə Korint xəḥərliridə təlim berixi

[24] Bu arida, Iskəndəriyə xəḥiridə tuoƣuloƣan Apollos isimlik bir Yəhudiy Əfəsus xəḥirigə kəldi. U natik adəm bolup, mukəddəs yazmilardin helila ḳongḳur sawati bar adəm idi.… [25] U Rəbning yoli tooƣruluḳ təlim aloƣan bolup, otluḳ roḥ bilən Əysa ḥəkkidə əynən səzləp təlim berətti. Birak uning həwiri pəḳət Yəḥya pəyoƣəmbərning yürgüzgən qəmüldürüxi bilən qəklinətti.…

[26] U sinagogta yürəklik səzləxkə baxlidi. Uni angliоƣan Priskilla bilən Akwila uni əyigə elip berip, uningoƣa Hudaning yolini tehimu təpsiliy qüxəndürdi.… [27] Keyin, Apollos Ahaya əlkisigə barmakqi boloƣanda, Əfəsusluḳ ḳerindaxlar Ahayadiki muhlislaroƣa hət yezip, ulardin Apollosni ḳarxi elixni bəkmu tələp ḳildi. U xu yərgə berip, Hudaning meḥir-xəpḳiti arḳilik etiḳad ḳiloƣanlaroƣa ḳoxulup, ularoƣa zor yardəmdə boldi.… [28] Qünki u həlḳ-aləm aldida Yəḥudiylar bilən munazirilixip, ularoƣa küqlük rəddiyə berip, mukəddəs yazmilarni xərḥlixi bilən Məsiḥning Əysa ikənlikini ispatlap bərdi.

Pawlus Əfəsus xəḥiridə

19 [1] Apollos Korint xəḥiridiki waḳtida, Pawlus səpər ḳilip, iqki ḳurukluḳ arḳilik Əfəsus xəḥirigə kəldi. U yərdə bəzi

18:18 «Kənḳriya xəḥiri» — Korintning port xəḥiri bolup Korinttin yəttə kilometr yirakḳa jaylaxḳanidi. **«Yoloƣa qikixtin ilgiri u Kənḳriya xəḥiridə Hudaoƣa iqkən bir ḳəsimidin qaqlirini qüxürüwətkənidi»** — Pawlus nemixḳa ḳəsəm ḳildi? Alimlarning pikirliridin: (1) u Korint xəḥiridə xunqə kəp adəmlər hux həwərni ḳobul ḳiloƣanlikidin boloƣan huxallikidin, Hudaoƣa alaḥidə rəḥmət eytix üqün; (2) yənə bir ḳetim Yerusalem wə Yəḥudiyədə turuwatḳan Yəḥudiy həlḳni hux həwərgə ḳayil ḳilixḳa tirixip ularoƣa muxu ḳəsimi arḳilik əzini «Mana mən silərdək Hudadin ḳorkidioƣan adəm» dəp kərsitip ularoƣa yeḳinlaxmakqi bolup ḳəsəm ḳiloƣan. Biz ikkinqi pikirgə mayilmiz.
–Bəzi alimlar ḳəsəm iqküqi Akwiladur, dəp ḳaraydu.
18:18 Qəl. 6:18; Ros. 21:23.
18:21 «mən ḳandaḳla bolmisun kelər ḥeytni Yerusalemda ətküzimən» — bəzi kona kəqürmilərdə bu səzlər tepilmay, pəḳət ««Huda buyrusa, mən silərning yeninglaroƣa yənə kelimən», — dəp ular bilən hoxlixip, Əfəsustin kemə bilən yoloƣa qikti» deyilidu.
18:21 1Kor. 4:19; Ibr. 6:3; Yaḳ. 4:15.
18:22 «U Yerusalemoƣa qikip jamaət bilən ḥal soraxḳandin keyin...» — Injilda «Yerusalemoƣa berix» grek tilida daim degüdək pəḳət «Yerusalemoƣa qikix» dəytti. Yəḥudiy həlḳi üqün Yerusalemoƣa berix «qikix», uningdin ketix «qüxüx» bilən bildürülətti. Pawlus ḳəsimini ada ḳilip qikix üqünmu Yerusalemoƣa berip kelixi kerək.

18:24 «U ... mukəddəs yazmilardin helila ḳongḳur sawati bar adəm idi» — grek tilida «U ... mukəddəs yazmilarda küqlük bir adəm idi».
18:24 1Kor. 1:12.
18:25 «uning həwiri pəḳət Yəḥya pəyoƣəmbərning yürgüzgən qəmüldürüxi bilən qəklinətti» — demək, Apollosning təlimi bəlkim Yəḥya pəyoƣəmbərning «Hudaning padixaḥliḳi yeḳinlaxti», «Mukəddəs Roḥḳa qəmüldürgüqi, yəni Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥ mening ḳəynimdin kelidu» degən səzliridin, xundaḳla «Məsiḥ Nasarətlik Əysa ikən», degən məlumatlardin tərkib tapḳan bolsa kerək. U Əysa Məsiḥning əlgini, tirilgənliki, xundaḳla uning Mukəddəs Roḥni ata ḳilixi bilən yengi dəwr baxlioƣanliḳi tooƣruluḳ həwərsiz ḳaloƣanidi. 19:1-7 wə izaḥatlarni kərüng.
18:26 «Priskilla bilən Akwila uni əyigə elip berip,...» — yaki «Priskilla bilən Akwila uni ayrim elip,...».
18:27 «Keyin, Apollos Ahaya əlkisigə barmakqi boloƣanda, Əfəsusluḳ ḳerindaxlar Ahayadiki muhlislaroƣa hət yezip, ulardin Apollosni ḳarxi elixni bəkmu tələp ḳildi» — baxḳa bir hil tərjimisi: — «Keyin, Apollosni rioƣbətləndürüp, Ahayidiki muhlislaroƣa hət yezip, ulardin Apollosni ḳarxi elixni tələp ḳildi».
18:27 1Kor. 3:6.

muhlislar bilən uqrixip,
[2] ulardin:
— Silər etiqad qiloɣininglarda, Muqəddəs Roh silərgə ata qilinoɣanmu? — dəp soridi.
— Yaq, biz ḥətta Muqəddəs Roh bar degənni zadi anglimaptikənmiz, — dəp jawab bərdi ular.
[3] Pawlus yənə:
— Undaqta, silər qandaq qəmüldürülüxtə qəmüldürülgənsilər? — dəp soridi.
— Biz Yəḥya pəyoɣəmbər yətküzgən qəmüldürülüxni qobul qilduq, — dedi ular.
[4] Pawlus: — Yəḥya pəyoɣəmbər həlqqə yətküzgən qəmüldülürüx bolsa gunaḥlaroɣa towa qilixni bildüridioɣan qəmüldürülüx bolup, ularoɣa özidin keyin kəlgüqigə, yəni Əysaoɣa etiqad qilix kerəklikini tapilioɣanidi, — dedi.
[5] Ular buni anglap, Rəb Əysaning namida qəmüldürülüxni qobul qildi. [6] Pawlus qolini ularning üstigə təgküzüp turuxi bilən, Muqəddəs Roh ularoɣa qüxti. Buning bilən ular naməlum tillarda səzləxkə ḥəm pəyoɣəmbərlərqə wəḥiy-bexarətlərni yətküzüxkə baxlidi.
[7] Ular təhminən on ikki ərkək kixi idi.
[8] Pawlus üq ay dawamida Əfəsus xəḥiridiki sinagogqa kirip, yürəklik bilən səz qilip, ular bilən Hudaning padixaḥliqidiki ixlar toоrisida munazirilixip qayil qilixqa tirixti. [9] Lekin bəziliri jaḥillik qilip ixinixni rət qilip, halayiq aldida Rəbning yolioɣa ḥaqarət kəltürgəndə, Pawlus ulardin qiqip, muhlislarnimu ayrip qikti. U ḥərküni Tirannus isimlik adəmning leksiyihanisida munazirə-muzakirə ətküzdi.
[10] Bu ix ikki yil dawamlaxti. Nətijidə, Asiya əlkisidiki pütün həlq, Yəḥudiylar bolsun, Greklər bolsun ḥəmməylən Rəbning səz-kalamini anglidi.

Skewaning ooɣulliri

[11] Huda Pawlusning qolliri arqilik karamət məjizilərni yaratti.
[12] Kixilər ḥətta qol yaoɣliq wə pərtuqlarni Pawlusning tenigə təgküzüp, andin kesəllərning yenioɣa apirip, ularning üstigə yapatti. Nətijidə, kesəllər saqiyip, yaman rlar ulardin qiqip ketətti.
[13] Lekin xu ətrapta yüridioɣan, «jinkəx» Yəḥudiylarin bəzilirimu Rəb Əysaning namini ixlitip baqqusi kelip, jin qaplaxqanlar üstidə turup jinlaroɣa: «Pawlus jakarlawatqan Əysaning namidin sanga qattiq buyruq

19:1 «iqki quruqluq arqilik Əfəsus xəḥirigə kəldi» — yaki «egizliklər arqilik Əfəsus xəḥirigə kəldi».
19:1 1Kor. 1:12
19:2 «Muqəddəs Roh silərgə ata qilinoɣanmu?» — grek tilida: «Muqəddəs Roḥni qobul qildinglarmu?». **«Yaq, biz ḥətta Muqəddəs Roh bar degənni zadi anglimaptikənmiz»** — muxu jawabning mənisi bəlkim «Muqəddəs Roḥning ata qilinoɣini yaki Muqəddəs Roḥning insanlaroɣa kəlginini anglimaptikənmiz» degəndək bolsa kerək.
19:3 «Undaqta, silər qandaq qəmüldürülüxtə qəmüldürülgənsilər?» — yaki «Undaqta, silər nemə dəp qümüldürülgənsilər?».
–Enikki, xu kixilər Əysa Məsiḥning namioɣa qümüldürülgən bolsa, undaqta ularni qümüldürgüqi etiqadqi ularoɣa «Huda Məsiḥkə etiqad qiloɣuqilarning ḥəmmisigə Muqəddəs Roḥini sowoɣat qilip ata qilidu» dəp qüxəndürgən boluxi kerək idi. Qünki Məsiḥdə boloɣan hux həwər dəl xuki: (1) Məsiḥning qurbanliqi bilən etiqadqi insanlarning gunaḥliri kəqürüm qilinidu; (2) Məsiḥning qurbanliqi bilən Huda etiqadqi insanlaroɣa yengi bir ḥayat ata qilidu; muxu ḥayat Muqəddəs Roḥning insanning qəlbidə makan qilixi bilən baxlinidu. Rosul Petrusning səzlirigə qarang (2:38-39), «1Pet.» 3:21 wə bu ayət toоrisidə «qoxumqə səz»imizdiki izaḥatlarni kərüng.
«Biz Yəḥya pəyoɣəmbər yətküzgən qəmüldürülüxni qobul qilduq» — ularning jawabioɣa qarioɣanda, ular mərḥum Yəḥya pəyoɣəmbərning muhlisliri idi; mumkinqiliki barki, ular Yəḥya pəyoɣəmbərning towa qilixi wə suoɣa qəmüldürülüx toоruluq təlimlirini Apollostin anglioɣanidi.
19:4 Mat. 3:11; Mar. 1:4; Luqa 3:16; Yuḥ. 1:26; Ros. 1:5; 11:16.

19:6 «...Muqəddəs Roh ularoɣa qüxti. Buning bilən ular naməlum tillarda səzləxkə ḥəm pəyoɣəmbərlərqə wəḥiy-bexarətlərni yətküzüxkə baxlidi» — Muqəddəs Roḥning ularoɣa ata qiloɣan «naməlum (karamət) tillarda səzləx» iltipati bilən kixilər əz səzlirini qüxənmigən ḥalda Hudaoɣa mədḥiyə oqup, uning sirlirini jakarlaydu («1Kor.» 14:2ni kərüng).
19:6 Ros. 8:17; 11:15.
19:9 «halayi'q aldida Rəbning yolioɣa ḥaqarət kəltürgəndə...» — muxu yərdə «Rəbning yoli» grek tilida pəqət «yol» degən səz bilən ipadilinidu (qünki etiqadning nəziridə pəqət bir yolla bardur. 9:2nimu kərüng).
«Tirannus isimlik adəmning leksiyihanisida munazirə-muzakirə ətküzdi» — «leksiyihana» yaki «məktəp»: Bu bəlkim pəlsəpə əgitidioɣan bir məktəp bolsa kerək. «Munazirə-muzakirə ətküzüx» — bəlkim ixənmigənlər bilən munazirə qilix (10-ayətni kərüng) wə ixəngənlərgə kəprək təlim berix.
19:9 2Tim. 1:15.
19:10 «Yəḥudiylar bolsun, Greklər bolsun...» — demək, «Yəḥudiylar bolsun, Yəḥudiy əməslər bolsun...».
19:11 Mar. 16:20; Ros. 14:3.

berimən!» dəydioŋan boldi.. [14] Bu ixni kilidioŋanlarning arisida Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooŋlimu bar idi.. [15] Lekin ular koŋliwətməkqi boloŋan yaman Roh ularoŋa jawabən:
— Əysani tonuymən, Pawlustin həwirim bar, birak əzünglar kim bolisilər?! — dewidi, [16] yaman Roh qaplixiwaloŋan kixi ularoŋa etilip qikip, ularni urup xama kilip, ularning üstidin oŋalib kəldi. Ular yalingaq wə yarilanoŋan halda əydin kəqip qikip kətti.
[17] Bu ix Əfəsus xəhiridə turuwatkan barlik Yəhudiylar wə Greklərgimu məlum bolup, korkunq həmmisini basti wə Rəb Əysaning nami uluoŋlandi. [18] Nətijidə, nuroŋun etikadqilar burunki kiloŋanlirini ikrar kilip, aldioŋa qikti.. [19] Sehirgərlik kiloŋanlardin nuroŋun adəmlər əzlirining sehirgərlik kitab-palnamilirini əkelip bir yərgə dəwiləp, kəpqilikning aldida kəydürüxti. Bu kitablarning kimmiti jəmiy əllik ming kümüx tənggigə yetətti.. [20] Xundak kilip, Rəbning səz-kalami küqkə igə bolup, bərk urup üstünlükkə əlti..

Əfəsus xəhiridə topilang kətürülidu

[21] Bu ixlar yüz bərgəndin keyin, Pawlus kənglidə, Makedoniyə wə Ahaya əlkisidin ətüp Yerusalemoŋa berixka niyət baoŋlidi. U: — U yərgə baroŋandin keyin, Rim xəhirini kərüp kelixim kerək, — dedi..
[22] Xuning bilən, u əzigə yardəmdə boluwatkanlardin Timotiy bilən Erastus ikkiylənni Makedoniyəgə əwətiwetip, əzi yənə bir məzgil Asiya əlkisidə turdi..
[23] Dəl xu qaoŋda, Əfəsus xəhiridə Rəbning yoli tooŋruluk eoŋir malimaqilik kətürüldi..
[24] Ayal ilah Artemisni sürətləp kümüx təkqə-həykəllərni yasioŋuqi Dimitriy isimlik bir zərgər bar idi. Uning bu ixi hünərwənlərgə kəp payda tapkuzatti.. [25] Dimitriy hünərwənlərni wə xuningoŋa ohxax ixlar bilən xuoŋulliniwatkan baxka ustilarni yioŋip, ularoŋa:
— Buradərlər, bizning güllinximizning bu ix bilən baoŋlik ikənlikini bilisilər; [26] hazir helikį Pawlusning nemə ixlarni kilip yürgənlikini angliоŋan həm kərgən boluxunglar kerək. U: «Kol bilən yasiwaloŋan nərsilər ilahlar əməs» deyix bilən, pəkət Əfəsusta əməs, bəlki pütkül Asiya əlkisidə degüdək nuroŋunlioŋan kixilərni kayil kilip, azdurup burawatidu.. [27] Əmdi hazir bizning bu sodimizoŋa bətnam qaplax həwpi bolupla kalmay, bəlki büyük ayal ilah Artemisning buthanisimu ərziməs dəp karilip, hətta Asiya əlkisi wə pütkül jahan ibadət kilidioŋan bu ayal ilahimizning xan-xəripimu yokilix həwpigə duq keliwatidu! — dedi..
[28] Bu sözlərni angliоŋan kəpqilik oŋəzəpkə qəmüp, kayta-kayta:
— Əfəsusluklarning Artemisimiz büyüktur! — dəp kukan kətürüxkə baxlidi.
[29] Buning bilən pütkül xəhər malimatang bolup kətti. Halayik Pawlusning səpərdaxliridin Makedoniyəlik Gayus wə Aristarhuslarni tutup sərəp, serk məydanioŋa təngla yopurulup

19:13 «jinkəx» Yəhudiylar» — məhsus atalmix «jin həydəx kəspi» arkilik pul tapidioŋanlar. **«Əysaning namidin sanga kattik buyruk berimən!»** — grek tilida: «... Əysaning namidin sanga kəsəm astida buyruymən!».
19:14 «Bu ixni kilidioŋanlarning arisida Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooŋlimu bar idi» — yaki «Bu ixni kiloŋuqilar Skewa isimlik bir Yəhudiy bax kahinning yəttə ooŋli idi».
19:18 Mat. 3:6.
19:19 «jəmiy əllik ming kümüx tənggə» — bir tənggigə bir koy kelətti. Xunga hazirki boyiqə jəmiy ikki yerim milyon dollaroŋa barawər idi (2006).
19:20 Yəx. 55:11.
19:21 «Pawlus kənglidə... niyət baoŋlidi» — grek tilida «Pawlus roh̨ta... niyət baoŋlidi».
19:21 Rim. 15:25; Gal. 2:1.
19:22 «u əzigə yardəmdə boluwatkanlardin Timotiy bilən Erastus ikkiylənni Makedoniyəgə əwətiwetip...» — Pawlusning xuning məksiti ularning bəlkim əzini kutüx üqün wə bəlkim əzining berixioŋa təyyarlik kilix üqün idi (20:1-3ni kərüng).
19:23 «Dəl xu qaoŋda, əfəsus xəhiridə Rəbning yoli tooŋruluk eoŋir malimaqilik kətürüldi» — «Rəbning yoli» grek tilida pəkət «yol» deyilidu.
19:23 2Kor. 1:8.
19:24 Ros. 16:16.
19:26 Zəb. 115:4; Yər. 10:3.
19:27 «pütkül jahan ibadət kilidioŋan bu ayal ilahimizning xan-xəripimu yokilix həwpigə duq keliwatidu!» — Dimitriyning «ayal ilahimizning xan-xəripi» degən səzi bəlkim Artemisning həywətlik buthanisinimu kərsətməkqi boluxi mumkin.

mangdi.… [30] Pawlus halayiқ arisioɣa kirməkqi
boloɣanidi, lekin muhlislar uning kirixigə yol
қoymidi. [31] Ḥətta Pawlusning dostliri boloɣan
əlkə əməldarliridin bezilirimu uningoɣa
həwər yətküzüp, uni serk məydanioɣa
berixқa təwəkkül қilmaslixқa jekilidi.
[32] Əmdi bəzilər buni dəp warқirisa, bəzilər
uni dəp warқirixip, pütün sorun warang-
qurungoɣa toldi; kixilərning көpinqisi
əzlirining nemigə yioɣiloɣanlixinimu
bilməytti. [33] Yəһudiylar Iskəndər isimlik
adəmni aldioɣa ittirip qiқiriwidi, көpqilik
uni aldioɣa turoɣuzdi. Iskəndər көpqilikkə қol
ixariti қilip, Yəһudiylarni aқlimaқqi boldi.…
[34] Biraқ көpqilik uning Yəһudiy ikənlikini bi-
lip қelip, һəmmisi təngla:
— Əfəsusluқlarning Artemisimiz büyüktur!
— dəp ikki saətqə quқan kətürüp turuxti.…
[35] Ahirda, xəһərning bax mirzisi halayiқni
tinqlandurup mundaқ dedi:
— Əy Əfəsusluқlar! Biz Əfəsusluқlarning
xəһirining büyük Artemisning buthanisining
wə uning asmandin qüxkən süritining
қooɳdioɳuqisi ikənlikini bilməydioɣan kim
bar!… [36] Bu ixlarni inkar қilalmioɣanikən,
əzünglarni besiwelixinglar, baxbaxtaқlik
қilmasliқinglar kerək. [37] Qünki silər bu
kixilərni bu yərgə soraққa tartixқa elip
kəldinglar; lekin ular ya buthanilarni
buloɣuqilar ya bizning ayal ilaһimizoɣa
kupurluқ қiloɣuqilardin əməs. [38] Əgər Dimi-
triy wə uningoɣa қoxuloɣan ɦünərwənlərning
məlum bir kixining üstidin xikayiti bolsa,
soraқһanilar oquқ turmaқta wə soraқqi wa-
liylarmu bar. Ular xu yərlərdə bir-biri bilən
dəwalaxsun; [39] wə baxқa birər məsililiringlar
bolsa, rəsmiy sorunda bir tərəp қilinixi la-
zim. [40] Biz əmdi yənə bügünki wəқəni topilang
dəp ərz қilinix həwpidə turuwatimiz; qünki bu
malimanqliқning ɦeq səwəbi kərsitilmigəqkə,
ɦesabinimu berəlməymiz-də!
[41] Bu səzlərni қilip bolup, u yioɣiloɣan
halayiқni tarқitiwətti.

Pawlusning Makedoniyə wə Yunanoɣa қayta berixi

20 [1] Topilang besiққandin keyin,
Pawlus muhlislarni qaқirip, ularni
rioɣbətləndürdi wə ular bilən hoxlixip,
Makedoniyəgə қarap kətti.… [2] U xu ətraptiki
yurtlarni arilap, etiқadqilarni nuroɣun səz-
təlimlər bilən rioɣbətləndürgəndin keyin,
Yunanoɣa berip,… [3] u yərdə üq ay turdi.
Pawlus kemigə olturup Suriyəgə mangay
dəp turoɣanda, Yəһudiylarning uni əltürüx
suyiқəsti bilinip қelip, u Makedoniyə arқilik
қurukluқ bilən қaytip ketix қararioɣa kəldi.
[4] Uningoɣa ɦəmraһ boloɣanlar Beriyalik
Pirrusning ooɳli Sopater, Tesalonikaliқlardin
Aristarhus bilən Sekundus, Dərbəlik Gayus,
Timotiy wə Asiya əlkisidin Tikikus bilən
Trofimuslar idi.… [5] Ular awwal Troas xəһirigə
berip, bizning yetip beriximizni kütüp turdi.…
[6] Biz bolsaқ «petir nan ɦeyti» künliridin
keyin, Filippi xəһiridin kemigə olturup,
bəx kündin keyin Troaskə kelip, ular bilən
uqraxtuқ wə u yərdə yəttə kün turduқ.
[7] Ɦəptining birinqi küni, biz nan oxtuxқa jəm
boloɣanda, Pawlus ətisi kətməkqi boloɣaqқa,

19:29 «Halayiқ ... Gayus wə Aristarhuslarni tutup sorəp, serk məydanioɣa təngla yopurulup mangdi» — Artemisning «büyük buthanisi» yoқap kətti, əmma bu serk məydani bügüngə қədər məwjut, uningoɣa 25000 kixi sioɣidu.
19:29 Ros. 20:4; 27:2; Kol. 4:10.
19:33 «көpqilik uni aldioɣa turoɣuzdi» — bəzi kona kөqürmilərdə «көpqilik bu ix uningoɣa baoɳlik dəp oylidi» deyilidu.
19:34 «Biraқ көpqilik uning Yəһudiy ikənlikini bilip қelip, һəmmisi təngla: — Əfəsusluқlarning Artemisimiz büyüktur! — dəp ikki saətqə quқan kətürüp turuxti» — halayiқ Iskəndərni Pawlus bilən munasiwətlik adəm, nemila bolmisun Yəһudiy boloɣaqқa, butpərəslikkə қarxi bolsa kerək, degən oyda boloɣan bolsa kerək.
19:35 «Artemisning ... asmandin qüxkən süriti...» — yaki «Artemisning ... asmandin qüxkən texi...».

20:1 «Pawlus muhlislarni qaқirip, ularni rioɣbətləndürdi wə ular bilən hoxlixip...» — bəzi kona kөqürmilərdə «Pawlus muhlislarni qaқirip, ularni қuqaқlap ular bilən hoxlixip,...» degən səz deyilidu.
20:2 «Yunan» — yaki «Gretisyə».
20:4 Ros. 19:29; 21:29; 27:2; 1Kor. 1:14; Əf. 6:21; Kol. 4:7,10; 2Tim. 4:12; Tit. 3:12.
20:5 «Ular awwal Troas xəһirigə berip...» — bəlkim kemidə. **«...bizning yetip beriximizni kütüp turdi»** — «biz» Luқaning yənə Pawlus bilən billə ikənlikini kərsitidu.

jamaətkə səz kilixkə baxlidi; səzini tün yerimgiqə uzartti.. [8] Biz jəm bolоqan yukiriki kəwəttiki əydə nuroqun kara qiraoqlar yenip turatti.. [9] Əwtikus isimlik bir yigit derizidə olturoqanidi. Pawlus səzləp heli bir yərgə baroqanda, uni mügdək besiwatkanidi. Andin u oqərk uykuoqa ketip, u üqinqi kəwəttin yərgə yikilip qüxti. Kəpqilik uni yərdin kətürüp karisa, u əlüp boloqanidi. [10] Pawlus pəskə qüxüp, uning üstigə etilip, kuqaklap turup: Azablanmanglar, u tirikkən! — dedi.. [11] Kaytidin əygə qikip, nanni oxtup yegəndin keyin, Pawlus ular bilən tang atkuqə uzun səzləxti wə u bu yərdin yoloqa qikti. [12] Troastikilər bolsa helikі yigitni əyigə hayat apirip koydi. Ular buningdin qəksiz təsəlli tapti..

Pawlusning Əfəsus aksakalliri bilən hoxlixixi

[13] Biz bolsak Pawlustin burun Assos xəhirigə kemə bilən barduk. Qünki Pawlus xu yərgə piyadə baray, silər məndin awwal yetip berip, u yərdə meni kemigə eliwelixni kütünglar, dəp orunlaxturoqanidi. [14] Assosta u biz bilən uqraxkandin keyin biz uni kemigə elip Mitulin xəhirigə kəlduk. [15] Andin xu yərdin qikip, ətisi Hiyos arilining udulioqa kelip turduk. Üqinqi küni Samos arilioqa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə konduk; uning ətisi Miletus xəhirigə barduk.. [16] Qünki Pawlus Asiya əlkisidə kəp wakitni ətküzüwətməslik üqün, dengiz səpiridə Əfəsusta tohtimay ətüp ketixni karar kiloqanidi. Səwəbi, u «orma heyti» künini mumkinkədər Yerusalemda ətküzüx üqün aldirayttі.. [17] Əmdi Miletus xəhiridin Əfəsuska adəm əwətip, jamaəttiki aksakallarni qakirdi. [18] Ular kəlgəndin keyin, u ularoqa mundak dedi:

— Mən Asiya əlkisigə ayaoq baskan birinqi kündin tartip, silər bilən kandak ətkənlikim harbiringlaroqa məlum. [19] Rəbning hizmitidə hər tərəptə kəmtər bolup, kəz yaxlirim tökülgənlikini, xundakla Yəhudiylarning suyikəstliri tüpəylidin beximdin ətkən sinaklarda qidioqanlikimni bilisilər, [20] wə yənə məyli ammiwi sorunlarda bolsun yaki əy-əylərdə bolsun, silərgə təlim bərginimdə, silərgə paydilik bolsila heqnemini ayimay jakarlap, [21] Yəhudiylar həm Greklərgimu Huda aldida towa kilix wə Rəbbimiz Əysa Məsihkə etikad kilix kerəklikigə guwahlik berip jekiligənlikim həmminglaroqa məlum..

[22] Hazir mana, rohta baoqlanoqan halda Yerusalemoqa ketiwatimən. U yərdə nemə ixlarning beximoqa qüxidioqanlikini ukmaymən;.. [23] Pəkət xuni bilimənki, Mukəddəs Roh mən baroqanla xəhərlərdə zindan kixənliri wə azab-okubətlərning meni kütüp turidioqanlikini aldin enik eytip kəlməktə. [24] Lekin mən əz musapəmni tamamlixim, Rəb Əysadin tapxuruwaloqan hizmətni ada kilixim, yəni Hudaning mehirxəpkiti tooqrisidiki hux həwərning toluk guwahqisi boluxum üqün, əz hayatimni kilqə ayimaymən.. [25] Mən silər bilən arilixip, həmminglar arisida yürüp Hudaning

20:7 «həptining birinqi kün» — yəni «yəkxənbə küni». **«biz nan oxtuxka jəm boloqanda»** — «nan oxtux»: Əysaning əlümini hatirilə üqün nan oxtulidu («1Kor.» 11:20-34ni kərüng).

20:8 «Biz jəm boloqan yukiriki kəwəttiki əydə nuroqun kara qiraoqlar yenip turatti» — bu qiraoqlarning is-tütəklirining əyni kaplixi bilən 9-ayəttə tiloqa elinoqan Əwtikusning uhlap kelixioqa təsir yətküzgən boluxi mumkin.

20:10 1Pad. 17:21; 2Pad. 4:34.

20:12 «Ular buningdin qəksiz təsəlli tapti» — əyni grek tekist: «Ular tapkan təsəlli az əməs idi».

20:15 «üqinqi küni Samos arilioqa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə konduk...» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Trogillium xəhiridə konduk» degən səz tepilmaydu. **«ətisi Hiyos arilining udulioqa kelip ... üqinqi küni Samos arilioqa yetip kəlduk wə Trogillium xəhiridə konduk; uning ətisi Miletus xəhirigə barduk»** — bu səpər yoli ətəy Əfəsus xəhiridin ətkənidi (16-ayətni kərüng).

20:16 «orma heyti» — Təwratta Yəhudiy həlkigə bekitilgən tətinqi heyt; u heyt «ətüp ketix heyti»din əllik kün keyin boloqaqka, grek tilida «əlliklik heyt»mu deyilidu. Hazirki kalendardiki wakit bəlkim 5-ay idi. «Law.» 23-babni kərüng.

20:16 Ros. 21:4,12.

20:21 Mat. 3:2; Mar. 1:15; Luka 24:47.

20:22 «mana, rohta baoqlanoqan halda Yerusalemoqa ketiwatimən» — «rohta baoqlanoqan halda» — uni kozoqaydioqan bu təsirning əz rohida yaki Mukəddəs Rohta boloqanliki enik əməs. Pawlusning bu niyiti bu ixta tooqra yaki tooqra əməs? 21:4-ayəttiki həwərdin karioqanda, uning xu kət'iy niyiti tooqra əməs, dəp oylaxka mayil bolimiz.

20:24 Ros. 21:13; Gal. 1:1; Tit. 1:3.

padixaḥlikini jakarlidim; əmdi mana manga məlumki, buningdin keyin silərdin ḥeqkim yüzümni ḳayta kərəlməysilər.. 26 Xuning üqün, bügün silərgə guwaḥlik ḳilip eytip ḳoyayki, mən ḥeqbirining ḳenioɣa ḳərzdar əməsmən.. 27 Qünki mən Hudaning toluḳ məḳsət-iradisini ḳilqə elip ḳalmay silərgə bayan ḳilip yətküzüxtin bax tartmidim. 28 Muḳəddəs Roḥ silərni Hudaning jamaitini beḳix üqün Uning padisi iqidə yetəkqi ḳilip tikligənidi; əmdi əzünglaroɣa ḥəm Əz Ooɣlining ḳeni bilən setiwaloɣan barlik padisioɣa səgək bolunglar!.. 29 Qünki manga ayanki, mən kətkəndin keyin, qilbərilər aranglaroɣa kirip, padini ḥeq ayimaydu,.. 30 ḥəmdə ḥətta aranglardinmu bəzilər muhlislarni əzlirigə tartiwelix üqün ḥəḳiḳətni burmilioɣan türlük ixlarni səzləydu..31 Xunga, səgək bolunglar, mening üq yil keqə-kündüz deməy, ḥərbiringlaroɣa kəz yaxlirim bilən tohtimay nəsiḥət berip turoɣanlikimni esinglarda tutunglar.

32 Əmdi mən silərni Hudaoɣa wə Uning meḥir-xəpkət yətküzidioɣan səz-kalamioɣa tapxurimən. Bu səz-kalam etiḳadinglarni ḳuruxḳa ḥəm pak-muḳəddəs ḳilinoɣan barlik həlḳi arisida iltipat ḳilinidioɣan mirastin silərni nesip ḳilixḳa ḳadirdur.. 33 Mən ḥeqḳaqan ḥeqkimdin kiyim-keqək yaki altun-kümüx tama ḳilip baḳmioɣanmən.. 34 Silərgə məlumki, mən ikki bilikimgə tayinip, əzümning wə ḥəmraḥlirimning ḥajitidin qiḳtim.. 35 Bundaḳ ḳilip ḥərbir ixlarda mən silərgə muxundaḳ əjir-əmgək arḳilik ajiz-ḥajətmənlərgə yardəm berix lazimlikini, xundaḳla Rəb Əysa əzi eytḳan: «Bərmək almaḳtinmu bəhtliktur» deginini esinglardin qiḳarmasliḳinglar kerəklikini kərsəttim.

36 Bu səzlərni ḳilip bolup, u ḥəmməylən bilən birliktə tizlinip olturup dua ḳildi.. 37 Ḥəmməylən ḳattiḳ yioɣlixip kətti; Pawlusning boynioɣa esilip ḳuqaḳlap, ḳizoɣin səyüxti. 38 Ularni əng azablioɣini Pawlusning, «Buningdin keyin yüzümni ḳayta kərəlməysilər» degən səzi boldi. Keyin, ular uni kemigə qiḳirip uzitip ḳoydi.

Pawlusning Yerusalemoɣa berixi

21 1 Andin biz ulardin ajrilip qiḳḳandin keyin, kemə bilən udul Ḳos arilioɣa ḳarap yol alduḳ. Ətisi, Rodos arilioɣa, u yərdin Patara xəḥirigə barduḳ.. 2 Patarada Fənikiyə rayonioɣa baridioɣan bir kemini tepip, uningoɣa olturup yoloɣa qiḳtuḳ. 3 Siprus arili kərüngəndin keyin, uni sol təripimizdə ḳaldurup ətüp, Suriyəgə ḳarap mengip, Tur xəḥiridə ḳuruḳluḳḳa qiḳtuḳ. Qünki kemə bu yərdə yük qüxürməkqi idi.. 4 U yərdə muhlislarni tepip, ularning yenida yəttə kün turduḳ. Ularoɣa Muḳəddəs Roḥning wəḥiyisi kelip, ular Pawluskə ayioɣing Yerusalemoɣa basmisun, dəp nəsiḥət ḳildi.. 5 Biraḳ biz u

---

20:25 «Mən silər bilən arilixip, ḥəmminglar arisida yürüp Hudaning padixaḥlikini jakarlidim» — muxu yərdə «Hudaning padixaḥliḳi» grek tilida pəḳət «padixaḥlik» bilən ipadilinidu.

20:26 «Silərgə guwaḥlik ḳilip eytip ḳoyayki, mən ḥeqbirining ḳenioɣa ḳərzdar əməsmən» — demək, «aranglarda ḥərḳandaḳ bir kixi hux həwər anglax pursiti bolmay, ḳutḳuzulmioɣan bolsa mən buningoɣa jawabkar əməsmən» degəndək.

20:28 «Hudaning... Əz Ooɣlining ḳeni bilən setiwaloɣan barlik padisi» — «Əz Ooɣlining ḳeni bilən» grek tilida «Əziningkining ḳeni bilən» degən səzlər bilən ipadilinidu.

20:28 Əf. 1:7; Kol. 1:14; 1Pet. 1:19; 5:2; Wəḥ. 5:9.

20:29 2Pet. 2:1.

20:30 Zəb. 41:9; Mat. 16:21; Ros. 1:17; 1Yuḥ. 2:19.

20:32 «Bu səz-kalam etiḳadinglarni ḳuruxḳa ... ḳadirdur» — silərning «etiḳadinglarni ḳurux» grek tilida pəḳət «silərni ḳurux» degən bilən ipadilinidu.

20:33 1Kor. 9:12; 2Kor. 11:9; 12:13.

20:34 Ros. 18:3; 1Kor. 4:12; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.

20:36 Ros. 21:5.

21:1 «Andin biz ulardin ajrilip qiḳḳandin keyin, kemə bilən udul Ḳos arilioɣa ḳarap yol alduḳ. Ətisi, Rodos arilioɣa, u yərdin Patara xəḥirigə barduḳ» — bu ayəttiki «biz», «alduḳ» wə «barduḳ» degən səzlərgə ḳarioɣanda, Luḳa yənə Pawluskə ḥəmraḥ boldi.

21:3 «uni *, yəni Siprus arilini* sol təripimizdə ḳaldurup ətüp...» — demək, «uning jənubidin aylinip ətüp...».

21:4 «Ularoɣa Muḳəddəs Roḥning wəḥiyisi kelip, ular Pawluskə ayioɣing Yerusalemoɣa basmisun, dəp nəsiḥət ḳildi» — «nəsiḥət ḳildi» degənning baxḳa hil tərjimisi: «nəsiḥət ḳilatti».

–Muḳəddəs Roḥ ularoɣa Pawlusning Yerusalemda tartidioɣan azabliridin həwər bərgənidi. U allikəqan baxḳa yərlərdiki muhlislardin muxu həwərni anglioɣan (20:23). Lekin muxu yərdə Muḳəddəs Roḥning uningoɣa «barmisun» degən səzigə ḳarioɣanda, uning Yerusalemoɣa berixi Hudaning iradisi əməs, dəp oylaxḳa mayilmiz.

21:4 Ros. 20:23; 21:12.

yərdə turux waqtimiz toxqanda, səpirimizni dawamlaxturduq. Ularning ḥəmmisi, jümlidin hotun-baliliri bizni xəḥərning sirtioɣiqə uzitip qiqti. Ḥəmmimiz dengiz boyida tizlinip olturup billə dua qilduq. 6 Quqaqlixip hoxlaxqandin keyin, biz kemigə qiqtuq, ular əylirigə qaytixti.
7 Tur xəḥiridin dengiz səpirimizni dawamlaxturup, ahirida Pitolimays xəḥirigə kəlduq. U yərdiki qerindaxlar bilən kərüxüp, ularning yenida bir kün turduq. 8 Ətisi, u yərdin ayrilip, Qəysəriyə xəḥirigə kəlduq. Biz burun Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar»din biri boloɣan, hux həwərqi Filipning əyigə berip qonduq.[21:8] 9 Bu kixining tehi yatliq qilinmioɣan, bexarət-wəḥiylərni yətküzidioɣan tət qizi bar idi.[21:9] 10 Biz u yərdə birnəqqə kün turoɣandin keyin, Agabus isimlik bir pəyoɣəmbər Yəḥudiyə əlkisidin qüxti.[21:10] 11 Bu kixi bizning aldimizoɣa kelip, Pawlusning bəlweoɣini qolioɣa elip, əzining put-qolini baoqlap:
— Muqəddəs Roḥ mundaq dəydu: — Yəḥudiylar bu bəlwaoɣning igisini Yerusalemda muxundaq baoqlap, yat əlliklərning qolioɣa tapxuridu! — dedi.[21:11]
12 Bularni anglap, ḥəm biz ḥəm xu yərlik kixilər bilən birliktə Pawlustin Yerusalemoɣa barmioɣin dəp ətünduq. 13 Lekin Pawlus jawabən:
— Silər nemixqa bunqiwala yioɣlap, yürikimni ezisilər? Mən Yerusalemda Rəb Əysaning nami üqün tutqun boluxla əməs, xu yərdə əlüxkimu təyyarmən, — dedi.
14 Biz uni qayil qilalmay, ahirida süküt qilip:
— Rəbning iradisi ada qilinsun! — deduq.
15 Bu künlərdin keyin, yük-taqimizni yioɣixturup, Yerusalemoɣa qiqip barduq. 16 Qəysəriyəlik muhlislardin birnəqqisi biz bilən səpərdax boldi; ular Minason isimlik bir kixining əyidə qonimiz dəp uni birgə elip mangdi; bu kixi Siprusluq, qeri muhlis idi.

Pawlusning Yaqup bilən kərüxüxi

17 Yerusalemoɣa yətkəndə qerindaxlar bizni huxallik bilən qarxi aldi. 18 Ətisi, Pawlus biz bilən billə Yaqupni kərgili bardi. Yaqup bilən aqsaqallarning ḥəmmisi u yərgə yioɣiloɣanidi. 19 Pawlus ular bilən salamlaxqandin keyin, Hudaning əzining hizmiti arqilik əllər arisida qiloɣan ixlirini bir-birləp ularoɣa təpsiliy eytip bərdi. 20 Bularni anglioɣanda, ular Hudaoɣa mədḥiyə okudi, andin Pawluska:
— Kərüwatisən, i qerindixim, Yəḥudiylar iqidə qanqə minglioɣan etiqad qiloɣuqilar bar! Ularning ḥəmmisi Təwrat qanunioɣa əməl qilixqa intayin qizoɣin ikən. 21 Ular sening tooɣrangda: «U əllərning arisida yaxioɣan pütün Yəḥudiylaroɣa Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣinidin yenixni, yəni balilirini hətnə qildurmaslikni, Yəḥudiylarning ən'ənilirigə riayə qilmaslikni əgitidu» dəp anglidi. 22 Əmdi qandaq qilix kerək? Qünki halayiq qoqum sening bu yərgə kəlgənlikingni anglap qalidu. 23 Xunga bizning deginimizdək qiloɣin: Arimizda qəsəm iqkən tət adəm bar.[21:23] 24 Sən ularni elip, ular bilən birliktə Təwrattiki tazilinix qaidisidin ətüp, ularning qurbanlik qiqimlirini əzüng kətürgin, andin ular qaqlirini qüxürələydu. Buning bilən, ḥəmməylən sən tooɣruluq anglioɣanlirining ḥəmmisining

21:8 «Biz burun Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar»din biri boloɣan, hux həwərqi Filipning əyigə berip qonduq» — Yerusalemdiki «yəttə hizmətkar» — 6-babni kərüng.
21:8 Ros. 6:5; 8:29.
21:9 Yo. 2:28-29; Ros. 2:17.
21:10 Ros. 11:28.
21:11 «Yəḥudiylar bu bəlwaoɣning igisini Yerusalemda muxundaq baoqlap, yat əlliklərning qolioɣa tapxuridu!» — 21-36-ayətlarni kərüng. Pawlus rimliqlarning sorikioɣa tartilidu. Yəḥudiylarning əz adəmliridin birini yat əllik kixilərning qolioɣa tapxuruxi əzlirigə bək uyatlik ix boloɣaqqa, ularning Pawluska boloɣan əqmənliki naḥayiti enik turidu.
21:11 Ros. 20:23; 21:33.
21:14 Mat. 6:10; Luqa 11:2; 22:42.
21:16 «ular Minason isimlik bir kixining əyidə qonimiz dəp uni birgə elip mangdi; bu kixi Siprusluq, qeri muhlis idi» — baxqa birhil tərjimisi: — «ular bizni (Yerusalemdiki) əyidə kütməkqi boloɣan Minason isimlik bir Siprusluqni biz bilən elip, uning əyigə baxlap bardi».
21:23 «Arimizda qəsəm iqkən tət adəm bar» — «qəsəm iqkən» Hudaning aldida iqkən; bu Hudaning raziliqini elix üqün yaki uningoɣa təxəkkür eytix üqün boloɣan bolsa kerək. Bundaq qilixi əməliyəttə «yengi əḥdə»gə muwapiq əməs, bəlki «kona əḥdə»gə ait ix idi.

rast əməslikini wə sening özüng Təwratqa tərtipi boyiqə riayə qiliwatliqingni bilip yetidu..
25 Əmma əllərdin boloɣan etiqadqilaroɣa kəlsək, biz ularoɣa pəqətla butlaroɣa ataloɣan nərsilərni yeməslik, qanni wə booɣup soyuloɣan ɦaywanning gəxinimu yeyixtin wə jinsiy buzuqluqtin özlirini saqlax tooɣruluq qararimizni ətkənki hət arqilıq uqturduq..
26 Buning bilən, Pawlus u kixilərni elip, ətisi özi ular bilən billə tazilinix qaidisini ətküzüxti; andin u ibadəthanioɣa kirip, kaɦinlaroɣa özlirining paklinix mudditining qaqan toxudioɣanliqi, yəni ɦərqaysisi üqün qurbanlıq qilinixning qaysi küni bolidioɣanliqini uqturup qoydi..

Pawlusning ibadəthanida tutqun qilinixi

27 Yəttə künlük muddət toxuxqa az qaloɣanda, Asiya əlkisidin kəlgən bəzi Yəɦudiylar Pawlusni ibadəthanida kərüp, halayiqni qutritip, uningoɣa qol selip:
28 — Əy Israillar, yardəmdə bolunglar! Ɦəmmə yərdila, ɦəmmə adəmgə həlqimizgə, Təwrat qanunioɣa wə ibadəthanioɣa qarxi sözlərni əgitiwatqan adəm dəl xu. Uning üstigə, u yənə Greklərni ibadəthanimizoɣa baxlap kirip, bu muqəddəs jayni buloɣidi! — dəp qukan kətürdi
29 (ularning bundaq deyixining səwəbi, əslidə ular xəɦərdə Əfəsusluq Trofimusning Pawlus bilən billə boloɣanliqini kərgənidi wə Pawlus uni ibadəthanioɣa baxlap kirgən, dəp oylioɣanidi)..
30 Xuning bilən, pütün xəɦər zilziligə kəldi. Halayiq tərəp-tərəptin yügürüp kelip, Pawlusni tutup, ibadəthanidin sürəp elip qiqti. Ibadəthanining dərwaziliri dərɦal ta qiwetildi..
31 Bu top adəm Pawlusni urup öltürüwətməkqi bolup turoɣanda, pütkül Yerusalemni malimanqliq qaplap kətkənliki tooɣrisidiki bir həwər u yərdə turuxluq Rim qismining mingbexioɣa yətküzüldi..
32 Mingbexi dərɦal ləxkər wə birnəqqə yüzbexini elip, top-top adəmlərni basturuxqa yügürüp kəldi. Mingbexi wə əskərlərni kərgən halayiq Pawlusni uruxtin tohtidi.
33 Mingbexi aldioɣa ətüp, ləxkərlərni Pawlusni tutup ikki zənjir bilən baoɣlaxqa buyrudi. Andin u:
— Bu adəm kim? U nemə gunaɦ qildi? — dəp soridi..
34 Lekin topilangqilarning iqidə bəzilər uni desə, bəzilər buni deyixip warqirixatti. Malimanqilıq tüpəylidin mingbexi ɦəqiqiy əɦwalni eniqlaxqa amalsiz qelip, ahir Pawlusni qəl'əgə elip ketixni buyrudi.
35 Lekin Pawlus qəl'əning pələmpiyigə kəlgəndə, topilangqilar tehimu zorawanlixip kətkəqkə, ləxkərlər uni kətürüxkə məjbur boldi.
36 Qünki ularning kəynidin top-top adəmlər əgixip mengip:
— U yoqitilsun! — dəp warqirixatti..

Pawlusning guwaɦlıq berip aqlinixi

37 Kələgə əkirilixigə az qaloɣanda, Pawlus mingbexioɣa:
— Sizgə bir eoɣiz söz qilsam bolamdikin? — dəp soridi.

21:24 «tazilinix qaidisidin ətüp...» — «tazilinix» ibraniy tilida bolsa «taɦarət».
–Yaquplar eytqan xu «Təwrat qanunioɣa əməl qilixqa intayin qizoɣin» boloɣan Yəɦudiy etiqadqilar bəlkim Pawlusni «Yəɦudiy əməslər»ning zeminliridin ətüxi bilən «napak boldi» dəp qarixi mumkin idi.
–«Ular qaqlirini qüxürələydu» — Təwrat, «Qəl.» 6:13-20ni kərüng. «Nazariylar» Huda aldida duasining iltija qilinixi üqün yaki təsəkkür eytixi üqün qaqlirini uzun qoyuwitətti. Qəsəmning məɦliti toxqanda, awwal qurbanlıq sunup andin qaqlirini qüxürüwetətti.
21:25 Yar. 9:4; Mis. 20:3; Ros. 15:23; 1Kor. 8:1.
21:26 «... Pawlus u kixilərni elip, ətisi özi ular bilən billə tazilinix qaidisini ətküzüxti; andin u ibadəthanioɣa kirip, ... ɦərqaysisi üqün qurbanlıq qilinixning qaysi küni bolidioɣanliqini uqturup qoydi» — bu ix, yənə Yaqupning təsəbbus qiloɣini ɦəmdə uningoɣa Pawlusning qoxuluxi, uning bu tət kixi bilən «tazilinix»i wə ular bilən billə qurbanlıq qilixi tooɣruluq «qoxumqə sez»imizni kərüng.
21:26 Ros. 24:6.

21:29 «... əslidə ular xəɦərdə Əfəsusluq Trofimusning Pawlus bilən billə boloɣanliqini kərgənidi» — Əfəsusluq Trofimus Yəɦudiy əməs, grek idi, əlwəttə.
21:29 Ros. 20:4; 2Tim. 4:20.
21:30 «Halayiq tərəp-tərəptin yügürüp kelip, Pawlusni tutup, ibadəthanidin sürəp elip qiqti. Ibadəthanining dərwaziliri dərɦal taqiwetildi» — məqsiti xübɦisizki, ibadəthanining özidə qalaymiqanqilıq qiqmisun üqün idi.
21:31 «ləxkər qismining mingbexi» — grek tilida «hiliarq»; əməliyəttə 600 əskərni baxquratti.
21:33 Ros. 21:11.
21:36 Luqa 23:18; Yuɦ. 19:15; Ros. 22:22.

Mingbexi: — Grekqə biləmsən? [38] Undakta, ilgiri isyan kətürüp, «hənjərqi katillar»din tət ming adəmni baxlap qəlgə keqip kətkən heliki Misirlik əməsmusən? — dəp soridi.
[39] Lekin Pawlus: — Mən Yəhudiy, Kilikiyə əlkisidiki uluo xəhər Tarsusning pukrasimən. Halayikka birnəqqə eoiz səz kiliximoa ijazət kilixingizni ətünimən, — dedi.
[40] Mingbexi ijazət beriwidi, Pawlus pələmpəydə turup, halayikka kol ixariti kildi. Kattik jimjitlik baskanda, u ibraniy tilida səzləxkə baxlap: —

22 [1] — Kerindaxlar wə ata-bowilar! Əmdi əzümni aklax səzlirimgə kulak saloaysilər, — dedi.
[2] Ular Pawlusning ibraniy tilida səzliginini anglap, tehimu jim boluxti. U səzini dawam kildi:
[3] — Mən bir Yəhudiy, Kilikiyədiki Tarsus xəhiridə tuouldum; lekin bu xəhərdə bekip qong kilindim, Gamaliyəlning kol astida ata-bowilirimizoa tapxuruloan Təwrat kanunining zir-zəwərlirini koymay əginip təlim-tərbiyə aldim. Mən silərning bügün boloininglaroa ohxax, Huda yolioa intayin kizoin idim. [4] Mən bu yoldikilərni hətta əltürüxkiqə ziyankəxlik kilip, ularni ər-ayal deməy tutkun kilip zindanoa saldurdum. [5] Bu tooruluk bax kahin wə aliy kengəxmidiki barlik akşakallarmu manga guwahqidur. Mən ulardin Dəməxktiki Yəhudiy kerindaxlaroa yeziloan hətlərni tapxuruwelip, xu yərdə turuwatkan bu yoldikilərni jazalax üqün, ularni tutkun kilip Yerusalemoa apirimən dəp yoloa qikkanidim. [6] Əmdi xundak boldiki, səpər kilip Dəməxkkə yekinlaxkanda, qüxkə yekin, tuyuksiz asmandin küqlük bir nur qüxüp, ətrapimni yorutuwətti. [7] Mən yərgə yikilip kəttim, andin manga: «Saul, Saul, Manga nemixka ziyankəxlik kilisən?» degən awazni anglidim. [8] «I Rəb, sən kimsən?» dəp sorisam, U manga: — «Mən sən ziyankəxlik kiliwatkan Nasarətlik Əysadurmən!» dedi. [9] Mən bilən billə mengiwatkanlar u nurni kərgən bolsimu, lekin manga kiloan səzlərni qüxənmidi.
[10] Mən yənə, «I Rəb, nemə kilixim kerək?» dəp sorisam, Rəb manga, «Ornungdin tur, Dəməxkkə kir, xu yərdə sən ada kilix bekitilgən ixlarning hammisi tooruluk sanga eytip berilidu!» dedi. [11] Heliki nurning julalikidin kəzlirim kərməs bolup kaldi. Yenimdikilər kolumdin yetəkləp, Dəməxkkə elip kirdi.
[12] U yərdə Təwrat kanunioa ihlas baoliqoan, Dəməxktiki barlik Yəhudiylarning hərmitigə sazawər boloan Ananiyas isimlik bir kixi bar idi. [13] U kelip, yenimda turup: «Kerindax Saul, bexingni kətürüp kara!» dedi. Mən xuan beximni kətürüp karap uni kərdum. [14] U manga: «Ata-bowilirimizning Hudasi seni iradisini bilixing, Hakkaniy Boloquqini kərüxüg wə uning aoizidin qikkan awazni anglixing üqün allikaqan tallidi.
[15] Qünki sən pütün insanlar aldida kərgənangliqanliringoa Uning guwahqisi bolisən!

21:38 «hənjərqi katillar» — Rim imperiyəsigə karxi turoan əng axəddiy siyasiy ekim idi. Ular adəm əltürüxkə ixlitidioan əng yahxi kəridioan koral kiyim iqidə yoxuruxka kolaylik boloan hənjər idi.
21:39 Ros. 9:11,30.
21:40 «u ibraniy tilida səzləxkə baxlap..» — «ibraniy tilida» — Aramiy dialektida boluxi mumkin.
22:3 «Mən... Gamaliyəlning kol astida ata-bowilirimizoa tapxuruloan Təwrat kanunining zir-zəwərlirini koymay əginip təlim-tərbiyə aldim» — okurmənlərning esidə bolsa kerəkki, Gamaliyəl dangki qikkan Təwrat əlimasi idi (5:24). Grek tilida «(Mən) Gamaliyəlning ayaolirining aldida ... təlim-tərbiyə aldim» deyilidu.
22:3 Ros. 5:34; 9:11; 21:39; 2Kor. 11:22
22:4 «Mən bu yoldikilərni hətta əltürüxkiqə ziyankəxlik kilip, ularni ər-ayal deməy tutkun kilip zindanoa saldurdum» — «bu yoldikilərni» — Məsih yolidikilərni, deməkqi. Grek tilida pəkət «bu yolni» deyilidu; tingxioquqilar hammisi uning «Məsih Əysaning yoli»ning gepini kiliwatkinini bilgən bolatti.
22:4 Ros. 8:3; 9:1; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

22:6 1Kor. 15:8; 2Kor. 12:2.
22:9 «...lekin manga kiloan səzlərni qüxənmidi» — yaki «... lekin manga kiloan səzlərni anglimaptu». Bu adəmlər bir awazni anglidi, lekin nemə dəwatkanlikini bilmidi (9:7ni kərüng).
22:9 Dan. 10:7.
22:12 Ros. 9:17.
22:14 «aAta-bowilirimizning Hudasi seni iradisini bilixing, Hakkaniy boloquqini kərüxüg wə uning aoizidin qikkan awazni anglixing üqün allikaqan tallidi» — «Hakkaniy Boloquqi» Məsihni kərsitidu, əlwəttə.

16 Xundaķ ikən, sən yənə nemigə ḥayal
bolisən? Ornungdin turup, Uning namioŋa
nida ķilip qəmüldürülüp, gunaḥliringni
yuoŋuzoŋin!» dedi.
17 Xundaķ boldiki, Yerusalemoŋa ķaytip
kəlginimdin keyin, ibadəthanida dua
ķiliwatķinimda, bir oŋayibanə kərünüx meni
oruwaldi 18 wə Rəbning manga: «Qapsan
bol, Yerusalemdin dərḥal kət. Qünki ular
sening manga ķiloŋan guwaḥliķingni ķobul
ķilmaydu!» dəwatķanliķini kərdüm.
19 Mən, «I Rəb, ular mening Sanga etiķad
ķiloŋanlarni zindanoŋa solap, ḥərbir sina-
goglaroŋa kirip ularni uroŋanliķimni bilidu.
20 Sening guwaḥqing boloŋan Istipanning
ķeni təkülginidə, mənmu yenida turup
uni əltürgənlərning ķilmixliriоŋa ķoxulup,
ularning kiyimlirigə ķarap bərdim!» — de-
dim.. 21 Birak u manga: «Kətkin! Seni yiraķtiki
əllərgə əwətimən!» — dedi..
22 Pawlus muxu səzni degüqə halayiķ
uningoŋa ķulak seliwatatti. Lekin buni anglap
ular awazini kətürüp:
— Undaķ bir kixi yər yüzidin yoķitilsun! U ti-
rik turuxķa layiķ əməs! — dəp quķan selixti..
23 Ular qirķirixip, qapan-yepinqilirini se-
lip taxlap, topa-qang soruwatķanda, 24
mingbexi Pawlusni ķəl'əgə elip kirip ketixkə
əmr ķiliwidi, halayiķning uningoŋa nemə
üqün bundaķ quķan salidioŋanliķini eniķlax
üqün ləxkərlirigə uni ķamqilap soraķ ķilixni
buyrudi.. 25 Lekin ular Pawlusni ķamqilax
üqün oŋulaqlitip baoŋlioŋanda, u yenida
turoŋan yüzbexioŋa:
— Bir Rim puķrasini jinayiti bekitilməyla
ķamqilixinglar ķanunoŋa uyoŋunmu? — dedi..
26 Bu səzni anglioŋan yüzbexi mingbexining
aldioŋa berip:
— Siz nemə ix ķilay dəwatisiz? Qünki u kixi
Rim puķrasi ikən! — dedi.
27 Mingbexi Pawlusning aldioŋa berip,
uningdin:
— Manga eytķin, sən rasttinla Rim
puķrasimu? — dəp soridi.
— Rast, dedi u.
28 — Mən naḥayiti yuķiri baḥada muxu
puķraliķķa igə boldum, — dedi mingbexi.
Pawlus:
Əmma mən tuoŋuluxumdinla xundaķ! — dedi.
29 Xuning bilən, uni soraķķa tartmaķqi
boloŋan ləxkərlər dərḥal uningdin əzlirini
qətkə aldi. Mingbeximu uning Rim puķrasi
ikənlikini bilip, uni baoŋlatķanliķi tüpəylidin
ķorķup kətti..

Pawlusning aliy kengəxmidə əzini aķlixi

30 Mingbexi Yəḥudiylarning Pawlusning üs-
tidin ķiloŋan xikayitining ḥəķiķiy səwəbini
bilix üqün, ətisi uni yexip, bax kaḥinlar wə
pütün aliy kengəxmidikilərning bir yərgə
yioŋilixini buyrudi. Andin Pawlusni elip ke-
lip, ularning aldioŋa turoŋuzdi.

23 1 Pawlus aliy kengəxmə ḥəy'ətlirigə
tikilip turup:
Ķerindaxlar, mən bügüngiqə Hudaning al-

22:18 Mat. 10:14.
22:19 Ros. 22:4.
22:20 Ros. 7:58; 8:1.
22:21 Ros. 9:15; 13:2; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11.
22:22 «Lekin buni anglap ular awazini kətürüp: — Undaķ bir kixi yər yüzidin yoķitilsun! U tirik turuxķa layiķ əməs! — dəp quķan selixti» — demisəkmu, ularning Pawlus bu səzini kətürəlməslikining səwəbi, Hudaning səz-kalamini əzliri intayin pəs kəridioŋan «yat əllər»gə yətküzüxkə ḥərgiz bolmaydu, dəydioŋan kəzķaraxta idi.
22:22 Ros. 21:36.
22:24 «Mingbexi ... Halayiķning *Pawluşķa* nemə üqün bundaķ quķan salidioŋanliķini eniķlax üqün ləxkərlirigə uni ķamqilap soraķ ķilixni buyrudi» — «ķamqilap soraķ ķilix» bolsa rimliķlar guman ķiloŋan adəmlərni gunaḥi bar dəp ḥesablap, «ḥəķiķətni eniķlax üqün» ularni ķiynax bilən soraķ ķilatti (ularning «ķamqa»liri kəp tasmilik bolup, ḥər tasmisioŋa ḥərtürlük təmür-səngək parqiliri baoŋlanoŋanidi). Əmma rimlik puķralar bolsa undaķ muamilidin halas idi.
22:25 «lekin ular Pawlusni ķamqilax üqün oŋulaqlitip baoŋlioŋanda...» — «oŋulaqlitip baoŋlioŋanda»: Rimliķlar soraķķa tartiloŋuqini ķamqilax üqün uning ikki ķolini baoŋlap oŋuliqini kerip turoŋuzidu.
–Baxķa birhil tərjimisi «Pawlusni tasmilar bilən oŋulaqlatķanda,...».
22:29 «Xuning bilən, uni soraķķa tartmaķqi boloŋan ləxkərlər dərḥal uningdin əzini qətkə aldi. Mingbeximu uning Rim puķrasi ikənlikini bilip, uni baoŋlatķanliķi tüpəylidin ķorķup kətti» — 24-ayəttiki izaḥatni kərüng. Rim puķralirini jinayiti bekitməyla baoŋlaxmu ķanunsiz ix idi.

dida pak wijdanda mengip kəldim, — dedi..
2 Buni angliоqan bax kaһin Ananiyas Pawlusning yenida turoqanlaroqa uning aoqzioqa uruxni buyrudi.. 3 Pawlus uningoqa:
— Huda seni uridu, əy akartiloqan tam! Sən u yərdə meni Təwrat kanuni boyiqə sorakka tartixka olturisən, lekin Təwrat kanunioqa hilap һalda meni urunglar dəp buyrudingoqu?! — dedi..
4 — Sən Hudaning bax kaһinioqa axundak һakarət kəltürəmsən?! — deyixti yenida turoqanlar. 5 Pawlus:
— I kerindaxlar, mən uning bax kaһin ikənlikini bilməptimən. Qünki Təwratta: «Həlkingni idarə kiloquqining yaman gepini kilma!» deyilgən, — dedi..
6 Lekin Pawlus ularning bir kismining Sadukiy, yənə bir kismining Pərisiylər ikənlikini bilip, aliy kengəxmidə yukiri awaz bilən:
— Kerindaxlar, mən bolsam Pərisiylərdin bolimən wə Pərisiylərning pərzəntimən. Mən əlgənlər kayta tirilixka baoqlioqan ümid tooqruluk bu yərdə sorakka tartiliwatimən! — dəp warkiridi..
7 U bu səzni deyixi bilənla, Pərisiylər bilən Sadukiylar arisida jedəl-oqowoqa kozoqilip, kengəxmidikilər ikkigə bəlünüp kətti 8 (qünki Sadukiylar əlgənlərning kayta tirilixi, yaki pərixtə yaki roһlar məwjut əməs, dəydu. Lekin Pərisiylər һəmmisini etirap kilidu)..
9 Buning bilən kattik bir qukan-sürən kətürülüp, Pərisiy tərəpdari boloqan bəzi Təwrat ustazliri ornidin turup:
— Biz bu adəmdin һeqkandak əyib tapalmiduk! Bir roһ yaki pərixtə uningoqa səz kiloqan bolsa nemə boptu! — dəp kattik munazirilaxti..
10 Qukan-sürən tehimu küqiyip kətkəqkə, mingbexi Yəһudiylarning Pawlusni tartixturup titma-titma kiliwetixidin korkup, kisimoqa zaloqa qüxüp uni ularning arisidin zorluk bilən tartip qikip, kəl'əgə əkirip ketixini buyrudi.
11 Xu küni keqisi, Rəb Pawlusning yenida turup:
— Jasarətlik bol! Qünki Yerusalemda Mən tooqramdiki ixlaroqa toluk guwaһlik bərginingdək, Rim xəһiridimu xundak guwaһlik kilixing mukərrər bolidu! — dedi..

Pawlusni əltürüx suyikəsti

12 Ətisi ətigəndə, Yəһudiylar Pawlusni əltürüxni kəstləp, uni əltürmigüqə һeqnərsə yeməymiz, iqməymiz, dəp əzlirigə ləniti bir kəsəmni kilixti.. 13 Bu suyikəst kəsimini iqkənlər kirik nəqqə kixi idi. 14 Ular bax kaһinlar wə aksakallarning aldioqa berip:
— Biz Pawlusni əltürmigüqə һeqnərsə tetimaslikka kattik kəsəm iqtuk. 15 Һazir silər wə aliy kengəxmə uning ixlirini tehimu təpsiliy təkxürüxni baһanə kilip, wəkil əwitip uni kengəxmigə elip kelixni mingbexidin tələp kilinglar. U bu yərgə yekin kəlməyla uni jayliwetixkə təyyar turimiz, — dedi.
16 Lekin Pawlusning singlisining ooqli bəktürmidin həwər tepip kəl'əgə kirip, Pawluska məlum kilip koydi. 17 Buning bilən Pawlus yüzbexiliridin birini qakirtip, uningoqa:
— Bu balini mingbexi bilən kərüxtürüp koysingiz. Qünki uningoqa məlum kilidioqan ixi bar ikən, — dedi.
18 Yüzbexi uni elip mingbexining aldioqa baxlap kirip:
— Məһbus Pawlus meni qakirtip, bu balini siz bilən kərüxtürüp koyuxumni tələp kildi. Qünki uning sizgə məlum kilidioqan ixi bar ikən, — dedi.
19 Mingbexi uni kolidin tutup, bir qətkə tartip:
— Manga məlum kilidioqan nemə ixing bar? — dəp soridi.

23:1 Ros. 24:16.
23:2 1Pad. 22:24; Yər. 20:2; Yuһ. 18:22.
23:3 Huda seni uridu, əy akartiloqan tam! — Pawlusning «akartiloqan tam» degini, «sirti ap'ak kerünidioqan, iqi pəkət patkak-laydin boloqan sahtipəzsən» degən mənidə. «Əz.» 13:8-16nimu kərüng.
23:3 Kan. 17:9.
23:5 «Həlkingni idarə kiloquqining yaman gepini kilma!» — Təwrat, «Mis.» 22:28.
23:5 Mis. 22:27.
23:6 Ros. 24:21; 26:6; Fil. 3:5.
23:8 Mat. 22:23; Mar. 12:18; Luka 20:27.
23:9 Ros. 25:25; 26:31.
23:11 Ros. 18:9.
23:12 Ros. 23:21,29,30.

20 U jawabən mundaq dedi:
— Yəhudiylar Pawlusning ixlirini təpsiliy təkxürəyli dəp səwəb kərsitip əzliridin ətə uni aliy kengəxmigə elip berixni tələp qilix üqün til biriktürüxti.. 21 Ularoƣa qayil bolmioƣayla, qünki kiriqtin artuq adəm uni paylap turidu. Ular Pawlusni əltürmigüqə heqnərsə yeməymiz, iqməymiz, degən qaroƣix kəsimigə baoƣliniptu. Ular hazir əzlirining ularning təlipigə maqul boluxlirini kütüp turidu.
22 Mingbexi uningoƣa:
— Bu ixni manga məlum qiloƣanliqingni heqkimgə tinma! — dəp tapilap, balini qayturdi.

Pawlusning waliy Felikskə tapxuruluxi

23 Mingbexi yüzbexidin ikkini qaqirtip:
— Ikki yüz piyadə ləxkər, yətmix atliq ləxkər wə ikki yüz nəyziwaz ləxkərni bügün keqə saət toqquzda Qaysəriyə xəhirigə qarap yoloƣa qiqixqa hazirlanglar!. 24 Xuning bilən billə, Pawlusni waliy Feliksning yenioƣa saq-salamət yətküzüx üqün, uning minixigə ulaoƣlarni təyyarlanglar! — dəp buyrudi..
25 Mingbexi Felikskə mundaq bir hət yazdi: —
26 «Hərmətlik waliy Feliks janablirioƣa Klawdiyus Lisiyastin salam!
27 Uxbu adəmni Yəhudiylar tutuwaloƣan bolup, uni əltürməkqi boloƣanda, uning Rim puqrasi ikənlikini bilip yetip, kisimni baxlap berip uni qutquzdum.. 28 Mən ularning bu kixi üstidin kiloƣan xikayitining nemə ikənlikini eniqlimaqqi bolup, uni Yəhudiylarning aliy kengəxmisigə elip bardim. 29 Əməliyəttə ularning uning üstidin kiloƣan xikayitining əzlirining Təwrat qanunioƣa dair dətalax məsililərgə munasiwətlik ikənlikini bayqidim, biraq uningdin ölüm jazasi berixkə yaki zindanoƣa taxlaxqa layiq birər xikayət kiloƣudək ixni tapalmidim. 30 Keyin, Yəhudiylarning uni əltürüwetix qəstidə yürüwatqanliqi həqqidiki ahbarat manga məlum kilinoƣanda, dərhal uni siligə yollattim wə xuning bilən billə, uningoƣa ərz kiloƣuqilarning əzlirining aldida xikayətlirini eytixini buyrudum. Həyr!».
31 Ləxkərlər əmdi buyruq boyiqə Pawlusni keqiləp Antipatris xəhirigə yətküzdi.. 32 Ətisi, atliq ləxkərlər Pawlusni elip mengixqa qaldurulup, qaloƣan ləxkərlər Yerusalemdiki qəl'əgə qaytip kəldi. 33 Atliqlar Qaysəriyəgə kirip, hətni waliyoƣa tapxurdi wə Pawlusnimu uning aldida hazir kildi. 34 Waliy hətni okuoƣandin keyin, Pawlusning qaysi əlkidin ikənlikini sorap, uning Kilikiyədin kəlgənlikini bilip,. 35 Uningoƣa:
— Üstüngdin ərz kiloƣuqilar kəlgəndə ixliringni toluq anglaymən, — dedi wə uni Herod hanning ordisida nəzərbənd kilip qoyuxni buyrudi..

23:20 Ros. 23:12.
23:23 «nəyziwaz ləxkər» — bu səzning toluq mənisi naməlum. **«keqə saət toqquzda»** — grek tilida «keqidiki üqiniqi saətta».
23:24 «Pawlusni waliy Feliksning yenioƣa saq-salamət yətküzüx üqün, uning minixigə ulaoƣlarni təyyarlanglar!» — «ulaoƣlarni təyyarlanglar!» — bir ulaoƣ əməs. Mingbexi Pawlusni Yerusalemdin 100 kilometr yirak boloƣan Qaysəriyəgə bihətər yətküzüxkə kapalətlik kilix üqün hazirlioƣan kəp ulaoƣlar, əlwəttə.
23:27 «Yəhudiylar ... uni əltürməkqi boloƣanda, uning Rim puqrasi ikənlikini bilip yetip, kisimni baxlap berip uni qutquzdum» — mingbexi Lisiyas əməliyəttə Pawlusni tutqandin keyinla uning Rim puqrasi ikənlikini bilgənidi.
23:27 Ros. 21:33.
23:31 «Ləxkərlər ... Pawlusni keqiləp Antipatris xəhirigə yətküzdi.» — Antipatris Yerusalemdin 55 kilometr yirak, Yerusalem bilən Qaysəriyəning otturisida.
23:34 «Waliy ... Pawlusning qaysi əlkidin ikənlikini sorap,...» — waliyning «qaysi əlkə?» degən soali grek tilida «qaysi hil əlkə» deyilidu. Ikki hil əlkə bar idi: (1) imperator əzi biwasitə baxquridioƣan; (2) wasitilik baxquridioƣan. Pawlus ikkinqi hil əlkidin boloƣan bolsa, waliy əzi Pawlusning dəwasini biwasitə bir tərəp kilalaytti.
23:35 «... uning Kilikiyədin kəlgənlikini bilip, uningoƣa: — Üstüngdin ərz kiloƣuqilar kəlgəndə ixliringni toluq anglaymən, — dedi...» — Kilikiyə (hazirki ximaliy türkiyidə) Qanaan (Pələstin)din yirak jay idi, u bəlkim Feliks baxquridioƣan jay bolmisa kerək. Kilikiyə xunqə yirak boloƣaqqa, Pawlusni xu yərgə yalap mangdurmay, bu ixni əzüm təkxürəy degən qararoƣa kəlgən boluxi mumkin.

Yəhudiylarning Pawlus üstidin xikayət kilixi

24 [1] Bəx kündin keyin, bax kahin Ananiyas aksakallardin birnəqqəylən wə Tərtullus isimlik bir adwokat bilən Kəysəriyəgə qüxüp, Pawlus tooɣrisidiki rəsmiy xikayətlirini waliyoɣa sundi..[2-3] Pawlus qakirtilip, Tərtullus uning üstidin xikayət kilip mundak dedi:

— Hörmətlik Feliks janabliri! Biz əzlirining kol astilirida hər tərəptin aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz wə aldin kərərlikliri bilən həlkimiz arisida dana islahatlar barlikka kəltürülməktə, biz bu ixlardin hər wakit, hər jayda toluk minnətdarlik bilən bəhriman boluwatimiz.. [4] Birak əz wakitlirini kəp elip koymasliкim üqün, xəpkətliri bilən səzimizni kiskila anglaxlirini ətünüp soraymən.. [5] Qünki biz xuni tonup yəttukki, bu adəm balahor bolup, pütkül jahandiki Yəhudiylar arisida majira-topilang pəyda kilixni küxkürtküqi, xundakla «Nasarətliklər» dəp ataloɣan məzhəpning kattiwaxliridin biridur. [6-7] U bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi. Xunga, biz uni tutuwalduk wə uni əz kanunimiz boyiqə sotlayttuk. Lekin mingbexi Lisiyas əxəddiy zorluk bilən uni kollirimizdin tartiwaldi wə uningoɣa ərz kiloɣuqilarni əzlirining aldioɣa kelixkə buy ruoɣanidi.. [8] Uni sorak kilip kərsilə, bizning uningoɣa kiloɣan ərzlirimizning tooɣrilikini bilip yetidila!

[9] Sorunda boloɣan Yəhudiylarmu uning eytkanlirioɣa koxulup: Rast, rast, dəp xikayətni küqəytti.

Pawlusning əzini akлixi

[10] Waliy Pawluska səz kiloɣin dəp kol ixaritini kiloɣanda, u mundak dedi:

— Mən silining uzun yillardin beri bu həlkni sorap kəlgənliklirini bilgəqkə, hatirjəmlik bilən aldilirida əzüm tooɣramda jawab berimən. [11] Asanla biləlaydiliki, mən Yerusalemoɣa ibadət kilixka baroɣinimdin haziroɣiqə pəkət on ikki künla ətti. [12] Ular mening ibadəthanida birər adəm bilən munaziriləxkinimni kərmigən, yaki sinagoglarda yaki xəhərdə ammini topilangoɣa kutratkanlikimnimu heq kərmidi.. [13] Ular yənə hazir janablirioɣa mening üstümdin kiloɣan xikayətlirigə heq ispatmu kəltürəlməydu.

[14] Birak siligə xuni etirap kilimənki, mən ular «məzhəp» dəp atioɣan yol bilən mengip, Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmilirida pütülgənlərningmu həmmisigə ixinip, ata-bowilirimning Hudasioɣa ibadət kili mən.. [15] Mening Hudaoɣa baoɣlioɣan ümidim barki (bu kixilərmu bu ümidni tutidu), kəlgüsidə həm həkkaniylarning həm həkkaniysizlarning ölümdin tirilixi bolidu..

[16] Xu səwəbtin, əzüm həmixə Huda aldidimu, insanlar aldidimu pak wijdanlik boluxka intilimən.. [17] Mən Yerusalemdin ayriloɣili heli yillar boloɣan bolup, bu ketim

---

24:1 Ros. 23:2.

24:2-3 «biz əzlirining kol astilirida hər tərəptin aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz» — yaki «biz əzlirining kol astilirida uzundin buyan aman-esənlikkə nesip bolup kəlməktimiz». **«aldin kərərlikliri bilən həlkimiz arisida dana islahatlar barlikka kəltürülməktə, biz bu ixlardin hər wakit, hər jayda toluk minnətdarlik bilən bəhriman boluwatimiz»** — bəzi rimlik tarihqilarning hatiriliri boyiqə, Feliks əməliyättə aqkəz, rəhimsiz wə kabiliyətsiz adəm idi.

24:4 «əz wakitlirini kəp elip koymasliкim üqün...» — yaki «əzlirini artukqə awarə kilmaslik üqün...».

24:6-7 «u bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi....» — bəzi kona kəqürmilərdə: «wə uni əz kanunimiz boyiqə sotlayttuk. Lekin mingbexi Lisiyas əxəddiy zorluk bilən uni kollirimizdin tartiwaldi wə uningoɣa ərz kiloɣuqilarni əzlirining aldioɣa kelixkə buyruoɣanidi» degən səzlər muxu yərdə tepilmay, pəkət «u bizning ibadəthanimiznimu buloɣimakqi boloɣanidi» deyilidu.

24:6-7 Ros. 21:28.

24:12 Ros. 25:8; 28:17.

24:14 «Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmilirida pütülgənlərningmu həmmisigə ixinip,...» — «Təwratta wə pəyoɣəmbərlərning yazmiliri»: Yəhudiy həlki bəzidə Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən bəx kitabni «Təwrat» wə Təwrattiki baxka kisimlarni «Zəbur wə pəyoɣəmbərlərning kitabliri» dəp ataydu. «Təbirlər» wə Təwrattiki «Kirix Səz»imiznimu kerüng.

24:15 «mening Hudaoɣa baoɣlioɣan ümidim barki bu kixilərmu bu ümidni tutidu, kəlgüsidə həm həkkaniylarning həm həkkaniysizlarning ölümdin tirilixi bolidu» — okurmənlərgə xu ayanki, Injilda «ümid» tiloɣa elinoɣanda müjməl bir tilək-arzu əməs, bəlki Hudaning wədilirigə asaslinip, mukim, puhta məlum bir ixni kütüxni bildüridu.

24:16 Ros. 23:1.

u yərgə əz həlḳimgə həyr-sədiḳə yətküzüp bərgili wə Huda aldioɣa ḥədiyə sunoɣili baroɣanidim.
18 Mən bu ixlarda boluwatattim, bəzilər meni tazilinix ḳaidisini ada ḳilip boloɣan qaoɣda ibadəthana ḥoylisida uqratti; lekin mən ətrapimoɣa adəm toplioɣinimmu yoḳ, malimanqiliḳ qiḳaroɣinimmu yoḳ.
19 Əməliyəttə meni uqratḳanlar bolsa Asiya əlkisidin kəlgən bəzi Yəḥudiylar idi; ularning üstümdin xikayətliri bar bolsa, əsli ular əzliri kelip, silining aldilirida ərz ḳilixḳa tooɣra kelətti.
20 Bolmisa, muxu sorundikilər aliy kengəxmə aldida turoɣinimda, meningdin ḳandaḳ jinayət tapḳanliḳini eytip baḳsun!
21 Pəḳət mundaḳ bir ix boloɣanidi: — Mən ularning aldida, «Bügünki kündə əlgənlərning ḳayta tirilixi tooɣruluḳ silərning soriḳinglaroɣa tartiloɣanmən!» dəp warḳirioɣanidim.
22 Rəbning yoli tooɣruluḳ təpsiliy həwiri bar boloɣan Feliks soraḳni tohtitip, ularoɣa:
— Mingbexi Lisiyas kəlgəndə dəwayinglar tooɣrisidiki ḥəkümni qiḳirimən, — dedi.
23 U yüzbexioɣa Pawlusni nəzərbənd astioɣa elip, əmma uningoɣa bir'az kəngqilik ḳilip, dost-buradərlirining ḥərḳaysisining uning ḥajətliridin qiḳixini tosmioɣin, dəp buyrudi.

Pawlus waliy Feliks bilən Drusilaning aldida

24 Birnəqqə kündin keyin, waliy Feliks ayali Drusila bilən billə kəldi (Drusila Yəḥudiy idi). U Pawlusni qaḳirtip, uningdin Məsiḥ Əysaoɣa etiḳad ḳilix yoli tooɣruluḳ anglidi.
25 Pawlus ḥəḳḳaniy yaxax, əzini tutuwelix, ḳiyamət künidiki soal-soraḳ ḳilinixlar tooɣrisida səzləwatḳanda, Feliks wəḥimigə qüxüp uningoɣa:
— Ḥazirqə ḳaytip tursang bolidu. Keyin manga pəyt kəlgəndə, yənə qaḳirtimən, — dedi.
26 U xuning bilən bir waḳitta Pawlusning para berixini ümid ḳilatti. Xuning üqün, uni imkanḳədər pat-pat qaḳirtip, uning bilən səzlixətti.
27 Lekin ikki yil toxḳanda, Feliksning ornioɣa Porkiyus Festus waliy boldi. Feliks Yəḥudiylaroɣa iltipat kərsitip ularning kənglini elix üqün Pawlusni solaḳta ḳaldurdi.

Pawlusning waliy Festusning aldida soraḳ ḳilinixi

25 1 Festus Yəḥudiyə əlkisigə kirip, üq kündin keyin Ḳəysəriyədin qiḳip Yerusalemoɣa baroɣanidi.
2 Bax kahinlar bilən Yəḥudiylarning mətiwərliri uning aldida Pawlusning üstidin rəsmiy xikayət ḳilip, uningdin iltipat sorap, adəm əwitip Pawlusni
3 Yerusalemoɣa elip kelixni ətündi. Məḳsiti, ular yol üstidə bəktürmə təyyarlap Pawlusni eltürüx idi.
4 Festus buni anglap ularoɣa:
— Pawlus ḥazir Ḳəysəriyədə solaḳta turiwərsun. Mən yeḳinda u yərgə ḳaytip kətməḳimən.
5 Aranglardin ḥoḳuḳdar boloɣanlar mən bilən billə qüxsun. Əgər uning birər əyibi bolsa, ular xu yərdə xikayət ḳilsa bolidu, — dəp jawab bərdi.
6 Festus ularning iqidə səkkiz-on kündin artuḳ turmay, Ḳəysəriyəgə ḳaytip qüxti. Ətisi soraḳ təhtigə olturup, Pawlusni elip kelixni buyrudi.
7 Pawlus kəlgəndə, Yerusalemdin qüxkən Yəḥudiylar uning ətrapioɣa olixip, uningoɣa nuroɣun eoɣir jinayətlər bilən ḳarilap xikayətlərni ḳildi. Biraḳ bularning ḥeqḳaysisioɣa ispat kərsitip berəlmidi.
8 Pawlus əzini aḳlap:
— Mən ḥeqḳaysi ixta Yəḥudiylarning ḳanunioɣa, ibadəthanisioɣa yaki imperator Ḳəysərgə ḳarxi birər jinayətmu sadir ḳilmidim, — dedi.
9 Lekin, Festus Yəḥudiylarning kənglini

24:17 Ros. 11:29; Rim. 15:25.
24:18 Ros. 21:27.
24:21 Ros. 23:6; 28:20.
24:23 Ros. 27:3; 28:16.

24:27 «Feliks Yəḥudiylaroɣa iltipat kərsitip ularning kənglini elix üqün...» — yaki «Feliks Yəḥudiylaroɣa iltipat kərsitip ularning ḳollixioɣa erixix üqün...».
25:1 «Festus *Yəḥudiyə* əlkisigə kirip...» — yaki «Festus əlkining waliyliḳioɣa kirip,...».
25:8 Ros. 24:12; 28:17.

elixkа, ularoɳa iltipat kərsətməkqi bolup Pawlustin:
— Yerusalemoɳa berip, u yərdə mening aldimda bu xikayətlərgə asasən sotlinixkа razi bolamsən? — dəp soridi.
10 Lekin Pawlus jawab berip mundak dedi:
— Mən ḥazir Kəysərning sorak təhti aldida turimən. Meni sorak kilixkа tegixlik yər mana muxu. Өzlirigə enik məlum boloɳandək, mən Yəhudiylaroɳa ḥeqkandak nahəkliк kilmidim.. 11 Əgər jinayitim bolsa, xundakla ələmgə layik birər ix kiloɳan bolsam, mən өzümni ələmdin kaqurmaymən. Birak ularning mening üstümdin kiloɳan xikayətlirining asasi bolmisa, ḥeqkimning meni ularoɳa tapxurup berixkə həkki yok. Mən Kəysərgə murajiət kilimən!..
12 Andin Festus məslihətqiliri bilən səzləxkəndin keyin, Pawluskа:
— Sən Kəysərgə murajiət kilding — uning aldioɳa əmdi barisən! — dedi.

Waliy Festusning Agrippa han IIdin Pawlus tooɳrisida nəsihət sorixi

13 Birnəqqə kündin keyin, Agrippa han bilən singlisi Bərniki Festuskа təbrik-salamoɳa Kəysəriyəgə kəldi. 14 U yərdə uzun künlər turoɳandin keyin, Festus Pawlusning ixini hanoɳa məlum kilip:
— Bu yərdə Feliks kaldurup kətkən bir məḥbus bar.. 15 Mən Yerusalemoɳa baroɳinimda, Yəhudiy bax kahinliri bilən akсakalliri uning üstidin xikayət kilip, məndin uni jazaoɳa məhkum kiliximni tələp kilixti. 16 Mən ularoɳa, ərz kilinoɳuqi ərz kiloɳuqilar bilən yüzləxtürülüp, uningoɳa өzini aklax pursiti berilmigüqə, uni jazaoɳa tapxurux rimliklarning aditi əməstur, dəp eyttim. 17 Xunga ular mən bilən billə bu yərgə kəlgəndin keyin, mən wakitni kəynigə sozmay, ətisila sorak təhtigə olturup u kixini əkilixni buyrudum. 18 Ərz kiloɳuqilar orunliridin turoɳanda, ularning uning üstidin xikayət kiloɳanliri mening oylioɳinimdək rəzil ixlar əməs idi, 19 Bəlki ularning өz ibadət tüzümi tooɳruluk wə Əysa isimlik bir kixi ḥəkkidə məlum talax-tartix məsililiri bar ikən. U kixi ölgən bolup, Pawlus bolsa u tirildi dəydikən. 20 Bu məsililərni zadi kandak enikлaxni biləlməy, mən Pawlustin Yerusalemoɳa berip, u yərdə bu ixlar tooɳruluk sorakkа tartilixkа razi bolux-bolmaslikini sorioɳanidim. 21 Pawlus solakta turup imperator janablirining sorak kararini kikirixini murajiət kiloɳandin keyin, mən uni Kəysərning aldioɳa əwətküqə, solakta tutup turuxni buyrudum.
22 Agrippa Festuskа:
— Meningmu bu kixining səzlirini anglap bakkum bar, — dedi.
— Ətə anglaysiz, — dedi u.
23 Xuning bilən ətisi, Agrippa bilən Bərniki ḥəywət bilən ammiwiy yioɳin zalioɳa kirip kəldi, mingbexilar wə xəhər kattiwaxlirimu ular bilən billə kirip kelixti. Festus əmr kiliwidi, Pawlus elip kirildi.
24 Festus mundak dedi:
— Agrippa padixaḥ aliyliri wə muxu sorunoɳa yioɳiloɳan janablar! Bu kixini kərüwatisilər. Ḥəm Yerusalemda ḥəm bu yərdə pütün Yəhudiy aḥalisi uning tooɳruluk ərz kilip manga murajiət kilip, u tirik kalduruxkа bolmaydu! — dəp qurkiraxkanidi. 25 Lekin mən uningdin ölüm jazasi berixkə tegixlik birər jinayət tapalmidim. Ḥazir bu kixi imperator janablirioɳa murajiət kildi. Xuning bilən uni Rimoɳa əwətixni karar kildim.. 26 Birak uning ḥəkkidə oɳojamoɳa məlum kilip yazoɳudək ix yok. Xuning bilən əḥwalni rəsmiy təkxürüp birər yazoɳudək məlumatka igə bolux məksitidə uni ḥərbirlirining aldioɳa, bolupmu sili, Agrippa padixaḥ aliylirining aldioɳa elip kəldim. 27 Qünki məḥbusni sotka əwətkəndə,

25:10 «Mən ḥazir Kəysərning sorak təhti aldida turimən» — imperator Kəysərning aldida əməs, bəlki uning sorakqi wəkili (Festus)ning aldida, əlwəttə.
25:11 «ularning mening üstümdin kiloɳan xikayətlirining asasi bolmisa, ḥeqkimning meni ularoɳa tapxurup berixkə həkki yok. Mən Kəysərgə murajiət kilimən!» — ḥərbir Rim pukrasi xikayət kilinoɳanda sotning kararioɳa narazi bolsa, yukirioɳa (Kəysərning өzigə) murajiət kilix ḥokuki bar idi.
25:11 Ros. 18:14.
25:14 Ros. 24:27.
25:25 Ros. 23:9; 26:31.

uning üstidin ḳilinoɣan xikayətlərni enik kərsətməslik manga nisbətən orunluḳ əməstək bilinidu.

Pawlusning Agrippa han aldida guwaḥlik berixi

26 [1] Xuning bilən, Agrippa Pawluskа:
— Өzüngning gepingni ḳilixingoɣa ruhsət, — dedi.
Pawlus ḳolini sozup əzini aḳlaxḳa baxlidi:
[2-3] — I Agrippa han, bügün aldilirida Yəhudiylar mening üstümdin xikayət ḳiloɣan pütün ixlar tooɣruluḳ jawab berix pursitigə nesip boloɣanliḳim üqün, bolupmu əzlirining Yəhudiylarning adətliri wə ularning arisidiki talax-tartixliridin həwərliri boloɣanliḳi üqün əzümni bəhtlik ḥesablaymən! Xuning üqün degənlirimni səwrqanliḳ bilən anglap beḳixlirini ətünimən.
[4] Mening dəsləpki waḳitlirimda, yəni kiqikimdin tartip əz elimdə, Yerusalemda yürüx-turuxumning ḳandaḳ ikənliki Yəhudiylarning ḥəmmisigə ayan. [5] Ular xu dəsləpki waḳtimdin beri meni tonuoɣaqḳa (əgər halisaidi, xuningoɣa guwaḥlik berətti), mening ibadət tüzümidiki əng tələpqan məzḥəpning xərtliri boyiqə yaxap, yəni Pərisiy bolup əmrümni ətküzginimni bilidu. [6] Əmdi mən Huda ata-bowilirimizoɣa ḳiloɣan wədigə baoɣlioɣan ümidim tüpəylidin ḥazir soraḳ ḳiliniwatimən.. [7] Xu wədining nesiwisigə yetixni bizning pütkül on ikki kəbilimiz keqə-kündüz tohtawsiz Hudaoɣa ibadət ḳilip ümid ḳilmaḳta. I aliyliri, Yəhudiylarning mening üstümdin ḳiloɣan xikayətliri dəl xu ümidkə baoɣliḳtur! [8] Halayiḳ, Huda əlgənlərni tirildürsə, nemə üqün ixinixkə bolmaydu, dəp ḳaraysilər?..
[9] Dərwəḳə, əzümmu əslidə Nasarətlik Əysaning namioɣa ḳarxi nuroɣun ixlarni ḳilixim kerək dəp ḳayil idim.. [10] wə Yerusalemda ənə xundaḳ ixlarni ḳiloɣanidim. Bax kaḥinlardin ḥoḳuḳ elip, əzüm Hudaning nuroɣun muḳəddəs bəndilirini zindanoɣa tutup bərgən, ular əlümgə ḥəküm ḳilinoɣandimu, ḥəkümgə awaz ḳoxḳanidim.. [11] Mən ḥəmmə sinagoglarda kəp ḳetim ularni izdəp tepip jazalap, kupurluḳ gəp ḳilixḳa zorlioɣanidim. Mən ularoɣa təlwilərqə əq bolup, ḥətta yaḳa yurttiki xəḥərlərgə berip, ularoɣa ziyankəxlik ḳiloɣanidim..
[12] Bu ixlarda bolup bax kaḥinlar bərgən toluḳ wəkillik ḥoḳuḳi bilən Dəməxḳ xəḥirigə ḳarap səpər ḳiliwatattim. [13] Qüx waḳtida yolda ketiwetip, asmandin qüxkən, ḳuyax nuridinmu küqlük bir nurning ətrapimni wə billə ketiwatḳanlarni yorutuwətkənlikini kərdüm. [14] Ḥəmmimiz yərgə yiḳiloɣan bolup mən ibraniy tilida eytiloɣan: «Əy Saul, Saul! Manga nemixḳa ziyankəxlik ḳilisən? Seni zihlaxlaroɣa ḳarxi təpmiking sən üqün təs kelidu!» degən bir awazni anglidim..
[15] Mən: — «I Rəb, sən kimsən?» dəp sorisam, Rəb manga: «Mən sən ziyankəxlik ḳiliwatḳan Əysadurmən! [16] Əmdi ornungdin tur; qünki Mən seni sən kərgən ixlaroɣa ḥəmdə Өzüm sanga ayan ḳilinoɣinimda kəridioɣan ixlaroɣa həziniqi oɣojidar wə guwaḥlik bərgüqi boluxḳa tikləx üqün, sanga ayan boldum..[17-18] Mən seni əz həlḳingning ḥəm

26:6 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Ḳan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.

26:8 «Halayiḳ, Huda əlgənlərni tirildürsə, nemə üqün ixinixkə bolmaydu, dəp ḳaraysilər?» — demisəkmu, Pawlus kəzdə tutḳan ümid (7-ayətni kərüng) Hudaning wədisi bilən, Məsiḥ arḳilik mənggülük ḥayatḳa tirilixtin ibarət idi.

26:9 Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

26:10 «ular əlümgə ḥəküm ḳilinoɣandimu, ḥəkümgə awaz ḳoxḳanidim» — «awaz ḳoxḳanidim» grek tilida «mən ularoɣa ḳara tax taxlidim». Yəhudiylar arisida kona zamanlarda «awaz berix» aḳ yaki ḳara bir taxni taxlax bilən bildürülətti.

26:11 «mən ... ularni ... kupurluḳ gəp ḳilixḳa zorlioɣanidim» — «kupurluḳ gəp ḳilix» muxu yərdə mənisi bəlkim Məsiḥkə kupurluḳ səz ḳilip, etiḳadtin waz keqixni kərsitixi mumkin.

26:14 «Seni zihlaxlaroɣa ḳarxi təpmiking sən üqün təs kelidu!» — Rəb Saulni jaḥil exəkkə ohxitidu. Exəkni igisi zihlioɣanda mangmay ḳiyiḳ atsa tehimu azab tartidu, əlwəttə. Saulning wijdani xuningoɣa ohxax Rəbning bəndilirigə yamanliḳ ḳiloɣanliḳi tüpəylidin sanjiloɣan bolsa kerək.

26:16 «Өzüm sanga ayan ḳilinoɣinimda kəridioɣan ixlaroɣa həziniqi oɣojidar wə guwaḥlik bərgüqi boluxḳa tikləx üqün, sanga ayan boldum» — «həziniqi oɣojidar» nemini kərsitidu? Demək, Saul Məsiḥ uningoɣa tapxuroɣan wə

əllərning kolidin kutkuzimən — qünki mən seni yat əlliklərning kəzlirini eqip, ularning karangoluktin yoruklukka, Xəytanning ilkidin Hudaola baolinixka buruluxi üqün ularning arisiola əwətimən. Xuning bilən ular gunahlirining kəqürümigə, xundakla Manga etikad kilix arkilik pak-mukəddəs kilinolanlarning arisida miraska muyəssər bolidu» — dedi.
19 Xunga, i Agrippa aliyliri, mən ərxtin kəlgən bu olayibanə kərünüxkə itaətsizlik kilmidim. 20 Bəlki aldi bilən Dəməsk həlkigə, andin Yerusalem xəhiridikilərgə, pütün Yəhudiyə əlkisidikilərgə həmdə yat əlliklərgimu, «Towa kilip, Hudaola baolininglar, xundakla towa kilixka uyolun əməllərni kərsitinglar» dəp jakarlap həwər yətküzüp kəldim. 21 Bu ixlar tüpəylidin Yəhudiylar meni ibadəthana holyisida tutup, muxtlap eltürüwətməkqi boluxti. 22 Lekin bügüngiqə Hudaning yardəm-məditigə muyəssər bolup mən qing turuwatimən, təwəndikilər bolsun yukiridikilər bolsun həmməyləngə guwahlik berip kəldim. Guwahlikim dəl pəyoləmbərlər həm Musa əzi bexarət kilip eytkanliridin baxka nərsə əməs — 23 demək, Məsih jəzmən azab-okubət qekip, tunji bolup ölümdin tirilgüqi bolup Yəhudiy həlkigə həm pütkül əllərgimu yorukluk jakarlaydu.
24 Pawlus bu ixlarni eytip əzini xundak aklax jawabini bərgəndə, Festus yukiri awaz bilən uningola: — Pawlus, sarang bolupsən! Bilimingning kəpliki əklingni azduruptu! — dedi.
25 Lekin Pawlus: — Sarang əməsmən, i Festus janabliri, mən bəlki həkikətkə uyolun həm salmiki bar sözlərni jar kilimən. 26 Qünki Agrippa aliylirining bu ixlardin həwiri bar. Mən uningola yürəklik bilən oquk sözləwatimən, qünki bu ixlarning heqkaysisining uningdin yoxurun əməslikigə ixinimən. Qünki bu ix bulung-puqkaklarda kilinolan əməs!
27 — Əy Agrippa aliyliri, əzliri pəyoləmbərlərning eytkanliriola ixinəmdila? Mən ixinidiolanliklirini bilimən! — dedi.
28 Agrippa Pawluska:
— Sən meni muxunqilik kiskioqina wakitta hristian boluxka kayil kilmakqimusən? — dedi.
29 Pawlus:
— Məyli kiska wakit iqidə yaki uzun wakitta bolsun, pəkət özlirining əməs, bəlki bügün sözümni anglioquqilarning həmmisi manga ohxax boloqay (pəkət məndiki zənjirlər silərdə bolmisun!) dəp Hudadin tiləymən, — dedi.
30 Xuning bilən Agrippa han, xundakla waliy, Bərniki wə ular bilən billə olturolanlar orunliridin turup, 31 zaldin qikip, bir-birigə:
— Bu kixining ölümgə yaki türmigə solaxka tegixlik heqbir jinayiti yok ikən! — deyixti.
32 Agrippa Festuska:
— Bu adəm Kəysərgə murajiət kilmiolan bolsa, koyup berilsə bolidikəntuk! — dedi.

Pawlus wə həmrahlirining Rim xəhirigə kiloqan dengiz səpiri

27 1 Bizning Italiyəgə dengiz yoli bilən beriximiz karar kilinolandin keyin, əməldarlar Pawlus bilən baxka birnəqqə məhbusni «Awolustus kismi»diki Yuliyus

tapxuridiolan wəhiylərni wə kalam-sozni sakləxka məs'ul boloqan «həziniqi» yaki «amanətqi» bolidu wə kəlgüsidə bu həkikətlərni barlik jamaətlərgə yətküzüx hizmitidə bolidu.
26:17-18 Yəx. 60:1.
26:20 Ros. 9:19,28; 22:17,21.
26:21 Ros. 21:30.
26:23 Yəx. 60:1-3, 19, 20

26:26 «Qünki bu ix bulung-puqkaklarda kilinolan əməs!» — «bu ix» — Məsihning tartkan azab-okubətiri, ölümi wə tirilixi, demək.
26:28 «Sən meni muxunqilik kiskioqina wakitta hristian boluxka kayil kilmakqimusən?» — «hristian» tooqruluk 11:26diki izahatni kərüng.
26:29 «məyli kiska wakit iqidə yaki uzun wakitta bolsun ... bügün sözümni anglioquqilarning həmmisi manga ohxax boloqay...» — Pawlusning ularni nijatlikka erixsun dəp özining kerək bolsa uzun wakitkiqə sözligənlikigə razi boloqanlikini kərsitiwatidu.
26:29 1Kor. 7:7.
26:31 Ros. 23:9; 25:25.

isimlik bir yüzbexioŋa tapxurdi.. [2] Biz Adramittiumning bir kemisigə qiḳtuḳ. Kemə Asiya əlkisining dengiz boyliridiki xəḥərlərgə baratti. Tesalonika xəḥiridin boloŋan Makedoniyəlik, Aristarhus isimlik bir kixi biz bilən ḥəmsəpər boldi. [3] Ətisi biz Zidon xəḥirigə yetip kəlduḳ. Yuliyus Pawluskа kəngqilik ḳilip, xu yərdiki dost-buradərlirining yenioŋa berip ularning oŋəmhorliḳini ḳobul ḳilixioŋa ruhsət ḳildi..
[4] Biz u yərdin yənə dengizoŋa qiḳtuḳ. Xamallar ḳerixḳandək ḳarxi təripimizdin qiḳḳanliḳi üqün, Siprus arilining xamaloŋa dalda təripi bilən mangduḳ. [5] Kilikiyə wə Pamfiliyə əlkilirining udulidiki dengizdin ətüp, Likiyə əlkisidiki Mira xəḥirigə kəlduḳ. [6] Xu yərdə yüzbexi Iskəndəriyə xəḥiridiki Italiyəgə baridioŋan baxḳa bir kemini tepip, bizni uningoŋa qiḳirip ḳoydi.
[7] Dengizda kəp künlər naḥayiti asta mengip, təsliktə Kinidos xəḥirining udulioŋa kəlduḳ. Xamal mingix yəniliximizni tosuoŋaqḳa, Kret arilining xamaldin dalda təripi bilən mengip, Salmoniy yerim arilidin ətüp,.. [8] dengizda təsliktə ilgiriləp ḳiroŋaḳni boylap, Laseya xəḥirigə yeḳin boloŋan «Güzəl aramgaḥ» dəp atilidioŋan bir yərgə kəlduḳ.
[9] Səpər bilən heli waḳitlar ətüp, roza küni alliḳaqan ətkən boloŋaqḳa, dengizda səpər ḳilix hətərlik idi. Xunga Pawlus kəpqilikkə nəsiḥət ḳilip:..

[10] — Buradərlər, bu səpərning balayi'apət wə eoŋir ziyan bilən tügəydioŋanliḳini kərüwatimən; mal wə kemidin məḥrum bolupla ḳalmay, səpər əz jenimizoŋimu zamin bolidu! — dəp agaḥlandurdi.
[11] Birаḳ yüzbexi bolsa Pawlusning səzigə ixənməy, kemə baxliḳi bilən kemə igisining səzigə ixəndi. [12] Uning üstigə, bu portmu ḳixlaxḳa muwapiḳ jay bolmioŋaqḳa, kəpqilik yənə dengizoŋa qiḳip, mumkinḳədər Feniks xəḥirigə yetip berip, xu yərdə ḳixlaxni ḳuwwətlidi. Feniks bolsa Kret arilidiki bir dengiz porti bolup, bir təripi oŋərbiy jənubḳa wə bir təripi oŋərbiy ximaloŋa ḳaraytti..

Dengizdiki boran-qapḳun

[13] Jənubtin məyin xamal qiḳiwatatti, kəpqilik nixanimizoŋa yetidioŋan bolduḳ dəp, lənggərni eliwetip, kemini Kret arilining ḳiroŋiḳini boylap ḥəydəp mangdi. [14] Lekin uzun ətməy, araldin ḳattiḳ «xərḳiy ximaldin kəlgüqi» dəp atilidioŋan əxəddiy ḳara boran qiḳip kətti. [15] Kemə buranning ḳamalliḳida ḳaloŋaqḳa, uni xamaloŋa yüzləndürəlməy, boranning məyliqə mengixioŋa ḳoyup bərduḳ. [16-17] Klawda degən kiqik bir aralning xamaloŋa dalda təripigə ətüwelip, ḳolwaḳni kemigə qiḳiriwelip, aranla uni saḳlap ḳalaliduḳ. Andin kemiqilər kemini aroŋamqilar bilən sirtidin orap baoŋliwaldi. Kemining Sirtis dəp ataloŋan dengiz astidiki tax-ḳum dəwilirigə ḳeḳilip petip ḳelixidin ḳorḳup, tormuz lənggərlirini qüxürüp, kemini xamalning ḥəydixigə ḳoyup bərdi..

27:1 «Bizning Italiyəgə dengiz yoli bilən beriximiz...» — «biz» degən səzgə ḳarioŋanda Luḳa ḳaytidin Pawluskа ḥəmraḥ boloŋanidi. «Italiyəgə» — Rim xəḥiri Italiyənəng paytəhti idi. **«Awoŋustus ḳismi»** — yaki «xaḥanə ḳoxun». «Awoŋustus» bolsa birinqi Rim imperatori idi. «Ḳisim» yaki «ḳoxun» muxu yərdə 600 ləxkərlik birlikni kərsitidu.
27:3 Ros. 24:23; 28:16.
27:7 «Xamal mingix yəniliximizni tosuoŋaqḳa, Kret arilining Xamaldin dalda təripi bilən mengip, Salmoniy yerim arilidin ətüp... » — əslidə ular məoŋrib tərəpḳə mangmaḳqi, ḥazir jənubḳa ḳarap mangidu. «Rosul Pawlusning səpərliri» degən həritini kərüng.
27:9 «roza küni alliḳaqan ətkən boloŋaqḳa,...» — Yaḥudiylarning «roza küni» adəttə tokḳuzinqi ayda bolidu, ḥazir küz pəsli bolsa kerək. Oninqi aydin keyin boran kəp boloŋanliḳtin «Ottura dengiz»da səpər ḳilix hətərlik idi.
27:12 «roza küni alliḳaqan ətkən boloŋaqḳa, kəpqilik yənə dengizoŋa qiḳip, mumkinḳədər Feniks xəḥirigə yetip berip, xu yərdə ḳixlaxni ḳuwwətlidi...» — Feniks porti ḳixlik (adəttə xərḳiy jənub wə xərḳiy ximaldin qiḳḳan) xamallaroŋa dalda boloŋaqḳa, ḳixlax üqün yaḥxi jay idi.
27:16-17 «Klawda degən kiqik bir aralning xamaloŋa dalda təripigə ətüwelip, ḳolwaḳni kemigə qiḳiriwelip, aranla uni saḳlap ḳalaliduḳ» — adəttə ḳolwaḳ kemining kəynidin seritilip mengilatti. **«Andin kemiqilər kemini aroŋamqilar bilən sirtidin orap baoŋliwaldi»** — bu aroŋamqilar kemining parqilinip ketixining aldini elixi üqün kemini qing tutup turatti. **«Sirtis dəp ataloŋan dengiz astidiki tax-ḳum dəwiliri»** — «Sirtis» degən ḥazirḳi Liwiyədiki ikki dengiz ḳoltuḳining ismidur. Xu ḳoltuḳlarda kəp teyiz jaylar wə dengiz astida daim kəqmə ḳum dəwiliri boloŋaqḳa, kemilər üqün bək hətərlik jaydur.

18 Boran üstimizgə xiddətlik soḳḳaqḳa, ətisi
malni dengizoɣa taxlaxḳa baxlidi..
19 Üqinqi
künidə ular əz ḳolliri bilən kemidiki ḳoral-
jabduḳlirini dengizoɣa taxliwətti.
20 Kəp
künlərgiqə ya kün ya yultuzlar kərünməy,
boran-qapḳun yənila xiddətlik üstimizgə
tohtimay soḳuwərgəqkə, ahirda ḳutulup
ḳelix ümidimizmu yoḳḳa qiḳḳanidi.
21 Kemidikilər birnərsə yemiginigə kəp
künlər boloɣandin keyin, Pawlus ularning
arisida turup:
— Buradərlər, silər baldurla mening gepimgə
ḳulaḳ selip Krettin dengizoɣa qiḳmasliḳinglar
kerək idi. Xundaḳ ḳiloɣan bolsanglar bu
balayi'apət wə ziyan-zəhmətlərgə uqrimioɣan
bolattinglar.
22 Lekin əmdi silərni oɣəyrətlik
boluxḳa dəwət ḳilimən. Qünki aranglarda
ḥeqḳaysinglar jenidin ayriloɣini yoḳ, pəḳət
kemidinla məḥrum ḳalisilər.
23 Qünki mən
təwə boloɣan wə ibadət-hizmitini ḳilip
kəlgən Hudaning bir pərixtisi tünügün keqə
yenimoɣa kelip
24 manga: «Pawlus, ḳorḳma!
Sən Ḳəysərning aldioɣa berip turuxung
kerək; wə mana, Huda xapaət ḳilip sən bilən
billə səpər ḳiloɣanlarning ḥəmmisining je-
nini tiligininggni sanga ijabət ḳildi!» dedi.
25 Xuning üqün əy əpəndilər, oɣəyrətlik
bolunglar; qünki Hudaoɣa ixinimənki, manga
ḳandaḳ eytiloɣan bolsa xundaḳ əməlgə axu-
rulidu.
26 Biraḳ biz məlum aralning ḳiroɣiḳioɣa
urulup ketiximiz muḳərrər bolidu.
27 Səpirimizning on tətinqi küni keqisi, kemə
Adriatik dengizida ləyləp yürüwatḳan bolup,
tün nispidə, kemiqilər ḳuruḳluḳḳa yeḳinlap
ḳeliptuḳ, dəp oylidi.
28 Ular qongḳurluḳni
əlqəx aroɣamqisini dengizoɣa qüxürüp,
suning qongḳurluḳini əlqəp kərgənidi,
yigirmə oɣulaq qiḳti. Səl aldioɣa mengip yənə
əlqiwidi, on bəx oɣulaq qiḳti.
29 Ular kemining
hada taxlaroɣa urulup ketixidin ḳorḳup,
kemining kəynidin tət lənggərni taxliwetip,
tang etixni təlmürüp kütüp turdi..
30 Lekin
kemiqilər kemidin ḳaqmaḳqi bolup kemining
bexidinmu lənggərni elip taxliwetəyli dəp
baḥanə kərsitip, ḳolwaḳni dengizoɣa qüxür-
di.
31 Pawlus yüzbexi wə ləxkərlərgə:
— Bu kemiqilər kemidə ḳalmisa, silər
ḳutulalmaysilər! — dedi.
32 Buning bilən ləxkərlər kemidiki
ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni
ləylitip ḳoydi..
33 Tang atay degəndə, Pawlus
ḥəmməylənni bir'az oɣizaliniwelixḳa dəwət
ḳildi. U:
— Silərning dəkkə-dükkə iqidə ḥeqnemə
yeməy turoɣininglaroɣa on tət kün bol-
di.
34 Əmdi bir'az oɣizalinixinglarni
ətünimən. Qünki ḥayat ḳelixinglar üqün
muxundaḳ ḳilixḳa tooɣra kelidu; qünki
ḥeqḳaysinglarning bexidiki bir tal moymu
ziyanoɣa uqrimaydu! — dedi..
35 Bu səzni ḳilip bolup, u ḳolioɣa bir parqə nan-
ni elip, kəpqilikning aldida Hudaoɣa təxəkkür
eytip oxtup yedi..
36 Xuning bilən ḥəmməylən
oɣəyrətlinip oɣizalinixḳa baxlidi
37 (kemidə
biz jəmiy ikki yüz yətmix altə kixi iduḳ).
38 Ḥəmməylən ḳorsaḳlirini toḳlioɣandin
keyin, kemini yeniklitix üqün, kemidiki
buoɣdaylarnimu dengizoɣa taxliwətti.

Kemining oɣərḳ boluxi

39 Tang atḳanda, kemiqilər ḳuruḳluḳning
nə ikənlikini tonumidi. Lekin uningdiki
bir ḳumluḳ ḳoltuḳni bayḳap, kemini bir
amal ḳilip xu yərdə uruldurup ḳuruḳluḳḳa
qiḳarmaḳqi boldi.
40 Ular aldi bilən
lənggərlərni boxiwetip, ularni dengizoɣa
taxliwətti. Xuning bilən bir waḳitta,
kemining ikki yənilix paliḳining baoɣlirini

«kemining ... tormuz lənggərliri» — bolsa yenikrək lənggər bolup, dengiz tegigə tirilip kemining aldioɣa mengixini astilitatti. Baxḳa birhil tərjimisi «yəlkənlərni qüxürüp»; əmma bizningqə xundaḳ əxəddiy buranda yəlkənlər allikaqan qüxürülgən bolatti.

27:18 «... ətisi malni dengizoɣa taxlaxḳa baxlidi» — malni taxlaxning məḳsiti kemining parqilinix mumkinqilikini azaytix üqün uni yeniklitixtin ibarət.

27:29 «ular ... kemining kəynidin tət lənggərni taxliwetip,..» — bu tət lənggərni (dengizoɣa) taxlaxning məḳsiti kemini tohtitix, əlwəttə.

27:32 «kemidiki ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni ləylitip ḳoydi» — yaki «kemidiki ḳolwaḳning aroɣamqilirini kesip, uni dengizoɣa taxliwətti».

27:34 Mat. 10:30.

27:35 1Sam. 9:13; Yuḥ. 6:11; 1Tim. 4:3.

boxitip, ularni qüxürüwətti. Andin kemining bexidiki yəlkənni xamaloɣa qikirip, kemini ķumlukning ķiroɣikioɣa ķaritip mangdurdi.
41 Əmdi ikki ekim bir-birigə uqraxķan yərgə kirip ķelip, ular kemini ķirakķa soķturuwaldi; kemining bexi dengiz tegigə urulup petip, midirlimay ķaldi, lekin kemining arķa təripi dolķunlarning zərbisi bilən quwulup ketixkə baxlidi.
42 Ləxkərlər məhbuslarning suoɣa səkrəp ķeqip ketixining aldini elix üqün, ħəmmisini əltürüwətməkqi boldi.
43 Lekin yüzbexi Pawlusni ķutķuzuxni halioɣan bolup, ləxkərlərning bundak ķilixioɣa yol ķoymidi. U aldi bilən su üzüxni bilidioɣanlarning suoɣa qüxüp ķiroɣakķa qikixini, 44 ķaloɣanlarning bəzilirini tahtaylaroɣa, bəzilirini kemining quwulup kətkən parqilirioɣa esilip, ķiroɣakķa qikixini buyrudi. Xundak boldiki, ħəmməylən ķutulup sak-salamət ķurukluķķa qikti.

Malta arilida

28 1 Biz ķutulup sak-salamət ķiroɣakķa qikķandin keyin, u aralning Malta dəp atilidioɣanlikini bilduk. 2 Yərlik həlk bizgə intayin mehribanlik bilən muamilə ķildi; qünki u qaoɣda yamoɣur yeoɣip, ħawa sooɣuk boloɣaqķa, ular gülhan yekip bizni kütüwaldi.
3 Pawlus bir baoɣlam otun terip kelip otķa taxliwidi, issiktin etilip qikķan bir zəħərlik yilan uning ķolini qixliginiqə qaplixiwaldi. 4 Xu yərliklər Pawlusning ķolioɣa yepixip turoɣan yilanni kərüp, bir-birigə:
— Bu adəm qoķum bir ķatil ikən! Dengizdin ķutulup qikķan bolsimu, «Adillik» uning tirik ķelixioɣa yol ķoymidi, — deyixti.
5 Lekin Pawlus yilanni otning iqigə silkip atti, əzi bolsa ħeqķandak zəhim yemidi.
6 Həlk uningoɣa bədini ixxip ketidu yaki u tuyuksiz yikilip əlidu dəp ķarap turatti. Lekin uzun wakit ķarap turup, uningda ħeqķandak bi-normal ħalətning bolmioɣanlikini kərüp, oylioɣinidin yenip:
— Bu bir ilah bolsa kerək! — deyixti.
7 U yərning ətrapidiki yurtta, aral baxliki (Publiyus dəp ataloɣan)ning birnəqqə yər-etizliri bar idi. U bizni əyigə baxlap, üq kün ķizoɣin meħman ķilip kütti. 8 U qaoɣda xundak boldiki, Publiyusning atisining ķizitmisi ərləp, toloɣak bolup yetip ķaloɣanikən. Pawlus uning yenioɣa kirip, dua ķilip üstigə ķolini təgküzüp, uni sakaytip ķoydi. 9 Xuningdin keyin araldiki ķaloɣan kesəllərning ħəmmisi uning aldioɣa kelip, sakaytildi. 10 Ular bizning ħərmitimizgə nuroɣun sowoɣatlarni beoɣixlioɣan bolup, ahirda bu yərdin yənə yoloɣa qikķan waktimizda, bizni yoloɣa lazimlik nərsə-kerəklər bilən təminlidi.

Maltadin Rim xəhirigə berix

11 Malta arilida Iskəndəriyədin kəlgən, bexioɣa «Samawiy Ķoxkezək» ilahlirining nəķixliri oyuloɣan bir kemə ķixlioɣanidi. Aralda üq ay turoɣandin keyin, bu kemə bilən yoloɣa qiktuk.
12 Sirakoza xəhirigə kelip, u yərdə üq kün turduk. 13 Andin aylinip mengip, Italiyədiki Regiyum xəhirigə kəlduk. Ətisi

27:40 «kemining ikki yənilix palikining baoɣlirini boxitip, ularni qüxürüwətti» — dengiz xundak küqlük dolķunlioɣanda, bu palaklarni dengizoɣa qüxürüxning paydisi bolmaytti. Xunga ular dəhli bolmisun üqün palakni bir-birigə qetip kemigə dengizdin kətürüprak baoɣlap ķoyoɣanidi. Uni əng ahirki ķetim ixlitixkə bolatti, əgər ķattik dolķunda buzulup kətsə amal yok bolatti.

27:41 «əmdi ikki ekim bir-birigə uqraxķan yərgə kirip ķelip, ular kemini ķirakķa soķturuwaldi» — baxķa birhil tərjimisi: «Kemə ķiroɣakķa yətküqə dengiz astidiki ķum dəwisigə urulup petip ķaldi».

27:41 2Kor. 11:25.

27:42 «Ləxkərlər məhbuslarning suoɣa səkrəp ķeqip ketixining aldini elix üqün, ħəmmisini əltürüwətməkqi boldi» — rimlik əskərlər məhbuslarni ķaqurup ķoysa əzliri ələm jazasioɣa məhkum bolatti.

28:2 «yərlik həlk bizgə intayin mehribanlik bilən muamilə ķildi» — «yərlik həlk» degən ibarə grek tilida «sakalliklar» deyilidu. Bu sez ularning yat tillik (demək, ibraniy, grek yaki latin tillik əməs) ikənlikini kərsitidu.

28:4 «Dengizdin ķutulup qikķan bolsimu, «Adillik» uning tirik ķelixioɣa yol ķoymidi» — «Adillik» degən ular qoķunidioɣan butlardin biri boloɣan ayal ilah bolsa kerək.

28:5 Mar. 16:18; Luka 10:19.

28:6 Ros. 14:11.

28:11 «bexioɣa «Samawiy Ķoxkezək» ilahlirining nəķixliri oyuloɣan bir kemə» — «Samawiy Ķoxkezək» bolsa rimliklarning qoķunoɣan ilahliri «Kastor bilən Polluks» (grek tilida «Dioskuri») idi. Dengizqilar ularni dengiz səpərlirini onguxluk ķilidu, dəp ķaraytti.

xamal yənilixi əzgirip jənubtin qikixi bilən, ikkinqi küni Puteoli xəhirigə yetip kəlduk. 14 U yərdə birnəqqə kerindaxlarni taptuk, ularning ətünüxliri bilən biz ularda bir həptə turduk. Xundak kilip biz Rim xəhirigə yetip kəlduk. 15 Keliwatkanlikimizdin həwər tapkan xu yərdiki kerindaxlar bizni karxi elix üqün xəhərdin qikip hətta «Apiyus baziri»oqiqə, bəziliri «Üq Saray»oqiqə kəlgənidi. Pawlus ularni kərgəndə, Hudaoqa rəhmət eytip, oqəyrətləndi.

Pawlus Rim xəhiridə

16 Rim xəhirigə kirginimizdə, yüzbexi məhbuslarni orda karawul begigə tapxurdi; lekin Pawlusning birla kəzətküqi ləxkər bilən bir əydə ayrim turuxioqa ruhsət kilindi. 17 Üq kündin keyin, u u yərdiki Yəhudiylarning kattiwaxlirini əzi bilən kərüxüxkə qakirdi. Ular jəm boloqanda, u mundak dedi:

— Kerindaxlar! Mən həlkimizgə yaki ata-bowilirimizdin kalduruloqan ərp-adətlərgə karxi heqkandak ix kilmioqan bolsammu, Yerusalemda turoqinimda tutkun kilinip rimliklarning kolioqa tapxuruldum. 18 Rimliklar meni sorakka tartip, məndə ölüm jazasioqa məhkum kiloqudək birər jinayət bolmioqaqka, meni koyuwətməkqi boldi. 19 Lekin Yəhudiylar buningoqa karxilik bildürgəqkə, Kəysərgə murajiət kilixka məjbur boldum. Bularni deginim bilən, bu mening əz həlkim üstidin xikayitim bar degənlikim əməs. 20 Xu səwəbtin mən silər bilən yüz kərüxüx wə bu həktə silərgə eytix üqün silərni bu yərgə qakirdim. Qünki bu zənjir bilən baoqlinixning səwəbi dəl Israilning kütkən ümididur.

21 Ular Pawluska:

— Biz bolsak Yəhudiyədin sən tooqruluk hət almiduk, yaki u yərdin kəlgən kerindaxlarning heqkaysisimu sən tooqruluk birər yaman həwər əkəlmidi yaki yaman gepingni kilmidi. 22 Lekin sening pikirliringni anglioqumiz bar. Qünki həmmə yərdə kixilərning sən təwə boloqan bu məzhəpkə karxi sözləwatkanlikidin həwirimiz bar! — deyixti.

23 Xuning bilən ular Pawlus bilən kərüxüxkə bir künni bekitti. U küni nuroqun kixilər uning turaloqusioqa kəlgənidi; u tang atkandin kəqkiqə ularoqa səz-kalamni xərhləp, Hudaning padixahliki həkkidə toluk guwahlik berip, Təwrat həm pəyoqəmbərlərning yazmiliridin nəkil kəltürüp, ularni Əysa tooqruluk kayil kilixka küqidi. 24 Uning sözlirigə bəzilər ixəndürüldi, bəzilər ixinixni rət kildi. 25 Ular Pawlusning mundak bir səzni kilixi bilən əzara kelixəlməy kaytip kətti. U mundak dedi:

— Mukəddəs Roh Yəxaya pəyoqəmbər arkilik ata-bowilirimizoqa munu səzni dəl jayida eytkan:

26 — «Baroqin; muxu həlkkə mundak dəp eytkin: —

«Silər anglaxni anglaysilər, birak qüxənməysilər;
Kərüxni kərüsilər, birak bilip yətməysilər.
27 Qünki muxu həlkning yürikini may kaplap kətkən,
Ular anglioqanda kulaklirini eoqir kiliwaloqan,
Ular kəzlirini yumuwaloqan;
Undak bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp,
Kuliki bilən anglap,

28:15 «xu yərdiki kerindaxlar bizni karxi elix üqün xəhərdin qikip hətta «Apiyus baziri»oqiqə, bəziliri «Üq Saray»oqiqə kəlgənidi» — «Apiyus baziri» Rimdin 71 kilometr, «Üq Saray» 55 kilometr yirak idi.

28:16 yüzbexi məhbuslarni orda karawul begigə tapxurdi» — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.

28:16 Ros. 24:23; 27:3.

28:17 Ros. 24:12; 25:8.

28:20 Ros. 23:6; 24:21.

28:23 «u tang atkandin kəqkiqə ularoqa səz-kalamni xərhləp, Hudaning padixahliki həkkidə toluk guwahlik berip, Təwrat həm pəyoqəmbərlərning yazmiliridin nəkil kəltürüp, ularni Əysa tooqruluk kayil kilixka küqidi» — «Təwrat həm pəyoqəmbərlərning yazmiliri» tooqruluk 24:14 wə uningdiki izahatni kerüng. Muxu yərdə «Təwrat» grek tilida «Musaning (Təwrat) kanuni».

28:23 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.

28:24 Ros. 17:4.

28:26 Yəx. 6:9; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luka 8:10; Yuh. 12:40; Rim. 11:8.

Kəngli bilən qüxinip,
Өz yolidin yanduruluxi bilən,
Mən ularni saḳaytḳan bolattim»».
[28-29] Xunga bilixinglar kerəkki, Hudaning bu nijatliḳi yat əlliklərgə əwətiliwatidu. Ular bolsa uningoƣa ḳulaḳ salmay ḳalmaydu! — dedi. U bu səzlərni eytḳanda Yəhudiylar əz-ara ḳattiḳ talax-tartix ḳilixip kətti.

[30] Pawlus əzi ijarigə aloƣan əydə toluḳ ikki yil turdi wə bu yərdə uning bilən kərüxüxkə kəlgən ḥəmmə kixilərni ḳobul ḳilip, [31] tolimu yürəklik bilən ḥəm ḥeq tosaloƣuƣa uqrimay, Hudaning padixaḥliḳini jar ḳilip, Rəb Əysa Məsiḥkə dair ḥəḳiḳətlərni yətküzüp təlim bərdi.

28:27 **«Qünki muxu həlḳning yürikini may ḳaplap kətkən, ... undaḳ bolmisidi, ular kəzliri bilən kərüp, ḳuliḳi bilən anglap, kəngli bilən qüxinip, өz yolidin yanduruluxi bilən, mən ularni saḳaytḳan bolattim»** — «Yəx.» 6:9-10din nəḳil kəltürülgən.
28:27 Yəx. 6:9,10.
28:28-29 **«U bu səzlərni eytḳanda Yəhudiylar əz-ara ḳattiḳ talax-tartix ḳilixip kətti»** — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu.

Қоxумqə sөz

Luқa yazoɳan tarihning «qəkliklikи» toоɽuluқ

Uxbu kitabta sanaқsiz sawaқlar wə etiқadni rioɳbətləndüridioɳan ixlar tepilidu. Muxu yərdə səһipə qəklimisi boloɳaqқa, təwəndə tət soal üstidila tohtilimiz. Birinqi wə ikkinqisi Luқaning tarihining qəklik dairisi bilən baoɳlиқ. U hux həwərning «kiqik Asiya» (Türkiyə) wə Yawropada қandaқ tarқaloɳanliқi, xundaқla jamaətlər өsüp kengəytilgənliki toоɽuluқ bizgə kөp təpsilatlarni təminləydu. Əmdi nemixқa u jamaətning Afriқa yaki Asiyada boloɳan ilgiriləxliri toоɽuluқ yazmaydu?Heli roxənki, Luқa jamaətning «toluқ tarih»ini yezixқa intilgən əməs (əməliyəttə bundaқ bir tarihni yezix һərgiz mumkin əməs — «Yһ.» 21:25ni kөrüng). Luқaning hatiriligini, yəni jamaətning Yawropa tərəpkə қarap ilgirilixigə kəlsək, ixinimizki, bu ilgiriləx yəlinixi əməliyəttə əng kөp tosaloɳuқiyinqiliққa uqrioɳan yəlinix idi. Jamaəttiki қədimki ən'ənilər wə baxқa tarihlardin bilimizki, jamaətlərning Asiya wə Afriқida kөpiyixi Yawropadiki kөpiyixtin tehimu tez idi. Xunga Luқa etiқadimizoɳa əng küqlük rioɳbət-türtkə bolsun dəp, bizgə jamaətning қattiқ ziyankəxlik wə türlük қiyinqiliқlar astida өsüxi wə kengiyixi hatiriləngən bir tarihni təminləydu.

Ikkinqi məsilə yuқiriқioɳa ohxap ketidu — kitabning ikkinqi yerimida rosul Pawlusning Rim қanun tüzümidə soraққa tartilixliri wə uqrioɳan məsililər, xundaқla Pawlusning imperatorning өzi üstidin һөküm qiқirixi üqün Rim xəһirigə berix səpiri toоɽuluқ nemixқa xunqə kөp təpsilatlar təswirilinidu? Buningda roһiy bilim-sawaқ barmu?

Bu məsilə toоɽuluқ «tət bayan»diki kirix sөzimizdə azraқ tohtilimiz: —

«Yənə mumkinqiliki barki, əyni waқitta Te'ofilus Rim jəmiiyitidə yuқiri təbiқidiki adwokat bolup, Pawlusning soraқ ixlirioɳa təyyarliқ қiliwatқan boluxi mumkin. Xundaқ boloɳanda, Luқaning Əysaning tərjimiһali boloɳan «Luқa»ni wə «Rosullarning paaliyətliri»ni yezixtiki məқsiti Te'ofiluska Pawlusni («Ros.» 28-babni kөrüng), xundaқla u jakarlioɳan etiқadni Қəysər aldida aқlax ispati bilən toluқraқ təminləxtin ibarət boluxi mumkin, dəp қiyas қilixқa bolidu».

Xunga «Luқa» bilən «Rosullarning paaliyətliri»ni Məsiһ etiқadini aқlap təswirləydioɳan bir pütün bayan deyixkə bolidu. Pütün imperiyəning bipayan zeminda, ximalida Əngliyə wə Galliyədin jənubta Afriқa wə Misirоɳiqə, oɳərbdə Ispaniyədin xərқtə «kiqik Asiya» (Türkiyə), Suriyə wə Iordaniyəgiqə, һərbir addiy puқra, xundaқla barliқ һөküмdarlar өz ortaқ tili (grek tili)da bu bayanni oқuyalaydu. Bolupmu «Rosullarning paaliyətliri»diki əng ahirқi bablarda rosul Pawlusning Rimning қanuntüzümigə toluқ boysunoɳanliқini kөrimiz. Gərqə Rimdiki nəzərbəndtin қeqixқa kөp pursətlər qiққan bolsimu, u қaqmaydu. U kөp Rimliқ һөküмdarlar aldida soraққa tartilidu. Ularning sөz-һərikətliridin ularning qiriklixip kətkənliki eniқ kөrünüp tursimu, Pawlus ularoɳa Rim һөkümitining wəkilidək һərmət bilən sөzləydu. Uning pəyoɳəmbərlik aldin kөrərliki bilən Rimning kemisidə olturoɳan 276 kixi қutқuzulidu (27-bab). Xuning bilən һəmmə kixining kөzigə kөrüniduki, Məsiһgə etiқad қiloɳan adəmlər səmimiy bir һөkümətkə һeq təһdit yətküzməydu, əksiqə amanliқ wə қanunni ətiwarlaydioɳan bir jəmiyəttə heli ijabiy təsir kөrsitip, xular turuwatқan һərbir dələtkə payda yətküzgüqi amildur. Muxundaқ süpət igiliri, pəқət Rim imperiyəsigə əməs, bəlki өz puқralirining mənpəətini kөzləydioɳan һərқandaқ imperiyə yaki padixaһliққa өzini təwsiyə қilidu.

«Mattiyas»ning «on ikkinqi rosul» dəp tallinixi (1:15-26) tooɣruluқ — «on ikkinqi rosul» kim?

Bu soalning əzi anqə muһim əməs. Əmma bu məsilə intayin muһim bir prinsipқa munasiwətlik bolоɣaqқa, uning üstidə tohtilixning paydisi bar. Injilda «on ikki rosul»din baxқa «rosul» dəp enik ataloɣan az degəndimu yənə on ər kixi bar. Heli roxənki, bulardin baxқa yənə birnəqqə namsiz rosullarmu bar idi. «Korintliқlaroɣa (2)»diki «қoxumqə səz»imizdə «rosullar» tooɣruluқ izaһatlirimizni kərüng. Xu yərdə eytқinimizdək, biz xu «on ikki (rosul)»ni (jamaətkə nisbətən) «ul» yaki «asas қilinoɣan» dəp қaraymiz. Demək, ularning Rəbdin tapxuruwaloɣan һoқuқi wə қobul қiloɣan wəһiyliri һətta baxқa rosullarnikidinmu yuқiri dərijidə idi. «Samawiy Yerusalem»ning on ikki dərwazisida «on ikki rosul»ning ismiliri yeziқliқ («Wəһ.» 21:14). Rəb Əysamu «**Silər** (on ikki rosul) **on ikki təһttə olturup, Israilning on ikki қəbilisining üstidin һəküm qiқirisilər**» degən («Mat.» 28:19). Xunga bu «on ikki»ning Hudaning pilanida alaһidə orunoɣa igə boloɣanliқida қilqə guman yoқ.

Yuқiriқi ayətlərdə, rosul Petrus Zəburdin (69:25, 109:8) Məsiһning satқunluқ қilinixi wə uningoɣa satқunluқ қiloɣuqining ornining baxқa birsigə tapxurulidioɣanliқini kərsitidioɣan bexarətlərni nəқil kəltüridu. Petrusning bu bexarətlərgə xərһ bərgənlikini tooɣra dəp ixinimiz. Ular dərwəқə, baxқa birsining Yəһudaning ornini basidioɣanliқi, «on ikkinqi rosul» bolidioɣanliқini aldinala kərsitidu.

Һalbuki, қerindaxlarning Yəһudaning «ornini baskuqi»ni tallixi tooɣra qiқtimu? Rəb ulardin ayrilip asmanoɣa kətürülgəndə ularoɣa pəқət «**Yerusalemda turup Mukəddəs Roһning üstünglaroɣa qüxüxini kütünglar**» degən birla jiddiy wə təpsiliy əmr қalduroɣanidi. Ularning jiddiy moһtaj boloɣini mana xu idi. Rəbning Mukəddəs Roһ tooɣruluқ boloɣan kəp təlimlirigə (bolupmu «Yuһanna» 14-16-bablar) қarioɣanda, U Əzi ulardin ayrilip, ularning yenida bolmioɣanda Mukəddəs Roһning Uning ornini besip ularoɣa Təlim Bərgüqi wə Yetəkqi bolidioɣanliқi tooɣruluқ enik səzligənlikini kərimiz. Məsilən, 16:13də U: «U, yəni Һəқiқətning Roһi kəlgəndə silərni barliқ һəқiқətkə qəmdürüp yetəkləydu» dəydu. Bundaқ enik tapxuruқ boloɣanikən, Petrus nemixқa Əysa yenida bolmioɣan, əmma Mukəddəs Roһ tehi kəlmigən əһwalda təlim bərgüqi һəmdə yetəkqi rolini əz zimmisigə alidu?

Biz қerindaxlarning «**ikki kixini bekitti**», andin ularning:

— «**Sən, i һəmmə adəmning қəlbini bilgüqi Pərwərdigar! ... Bu ikkiyləndin қaysisini tallioɣanliқingni kərsətkəysən!**» degən duasini oқuoɣinimizda, ular Hudaoɣa anqə kəng tallax dairisi bərmigən, dəp oylimay қalmaymiz! Xuningoɣa ohxax, kəp dualar Hudaning ixlirimizni һəl қilidioɣan ajayib karamitigə qək bəlgiləp қoyoɣandək bolup қalidu. Məsilən, «Aһ Huda, mening ooɣlumning kesilini saқaytix üqün manga uni dohturhanida yatқuzdək pul təminligəysən!» degəndək dualarni қilixidu. Əmdi Hudaning baxқa yolliri yoқmu? U biwasitə saқaytalmamdu? Yaki baxқa bir wasitə bilən saқaytalmamdu? Biz pulisz, dorisiz wə amalsiz қaloɣanda, umu amalsiz қaldimu? Қandaқmu biz uni əzimizning qəklik oy-pikir dairisigə baoɣliyalaymiz? (Һalbuki, Hudaoɣa xükri, u kəp waқitlarda duayimizda aoɣzimizdin qiққan səz-xərtlər boyiqə əməs, bəlki қəlbimizdiki nida-pəryadimizoɣa қarap jawab beridu).

Қerindaxlarning qək taxlixidinmu axu waқitta Mukəddəs Roһning adəmning roһ-қəlbidə beridioɣan yetəkqiliki, təlimi wə

guwaḥlik berixining ularda tehi bolmioƣanlikini kərələymiz.

Biz yukiriki ixlardin təwəndiki prinsipning roxən bir misalini kərələymiz, dəp ixinimiz. Muxu muḥim prinsipni tonup yətmigüqə Hudaning Өzini ḥəkikiy toniyalmaymiz (Huda Yəxaya pəyoƣəmbər arkilik degən): —

«Qünki Mening oylioƣanlirim silərning oylioƣanliringlar əməs,
Mening yollirim bolsa silərning yolliringlar əməstur;
Qünki asman yərdin ƙanqə yukiri bolsa,
Mana Өz yollirim silərning yolliringlardin,
Mening oylioƣanlirim silərning oylioƣanliringlardin xunqə yukiridur» («Yəx.» 55:8-9).

Petrusning birsining rosul bolux üqün ƙandak salaḥiyətkə igə bolux kerəkliki tooƣruluk oylioƣini orunluk, asasi bardək kiloƣini bilən, uningda xübḥisizki, Hudaning ƙadirliki tooƣruluk ikki qong hata kiyas ḥəmdə bir qong kəmqilik bar; xunga, uning bu oylirining «Hudaning oylioƣanliri» əməs, dəp ixinimiz. Əmdi Petrusning kiyasliri wə oyida boloƣan kəmqilik bolsa: —

(1) Əysaning təlimi wə ḥayatioƣa toluk guwaḥqi boluxi üqün, on ikkinqi rosuli bolidioƣan adəm Əysa yər yüzidə hizmättə boloƣan qeoƣida (Yəḥya pəyoƣəmbərning qəmüldürüx yürgüzgən wakƫidin tartip Əysaning asmanoƣa kətürülüxigiqə) jismaniy jəḥättə Uning yenida boluxi kerək idi.

(2) Əysaning ölümdin tirildürülgənlikini «өz kəzi bilən kərgən» guwaḥqi boluxi üqün, Əysaning ölümidin keyin asmanoƣa kətürülüxigiqə yənila u jismaniy jəḥättə baxƙa rosullar bilən billə boloƣan boluxi kerək idi.

(3) Petrus tiloƣa almioƣan, əmma rosulning salaḥiyitidə boluxi üqün kəm bolsa bolmaydioƣan muḥim amil bolsa Məsiḥning adəmni qakirixidur. Barsabas yaki Mattiyasta mundak qakirik barmu? Ular buni enikiaxƙa anqə intilmigən ohxaydu.

Bizgə Huda «on ikkinqi rosul»ning ornini besixƙa, yəni bir «ul rosul» boluxƙa ḥəkikiy bekitkən kixi rosul Pawlustək kərünidu (mundak deginimiz, Mattiyasning birhil «rosulluk hizmət»i yok, degənlikimiz əməs — 4:33, 5:12ni kərüng). Məsiḥ yər yüzidə hizməttə turoƣanda Pawlus Uningoƣa əgixix bir yakƫa tursun, biliximizqə, ḥətta Uni kərüp bakƙanmu əməs. Lekin u Məsiḥning tirilgənlikigə guwaḥqi bolup qikƫi; qünki Məsiḥ Өzini uningoƣa alaḥidə ayan kiloƣan («1Kor.» 9:1ni kərüng). Uningoƣa yənə Məsiḥning yər yüzidiki yürüx-turuxliri tooƣruluk kəp təpsilatlar wəḥiy arkilik ayan kilinoƣan (məsilən, Huda uningoƣa Əysani əsləydioƣan «kəqlik tamak», yəni «nan oxtux»ning təpsilatini wəḥiy bilən ayan kiloƣan («1Kor.» 11:23-26 wə «Gal.» 1:10-12ni kərüng). Xundak bolupla ƙalmay, u baxƙa rosullar bilən selixturoƣanda, Məsiḥning iqki ḥayati, ölümi wə tirilixining əḥmiyiti tooƣruluk yukiri dərijidə wəḥiylərni tapxuruwaloƣanidi. U əzining roḥiy tuoƣuluxi tooƣruluk «wakƫitsiz tuoƣuloƣan bowakmən» dəydu («1Kor.» 15:8-9) — demək, «roḥiy tuoƣuluxum normal jəryan arkilik əməs, bəlki naḥayiti kiskə wakƫ iqidə ḥamilə bolup tuoƣuloƣanidim». Uning bundak degini xübḥisizki, uning rosullukƙa kirixkənlikini baxƙa rosullarningki bilən selixturux idi. Ular bolsa Məsiḥkə üq yerim yil əgixip өgəngən, əmma Pawlus bolsa adəmning əkliy ƙabiliyitidin exip qüxidioƣan, tuyuksiz wəḥiylər bilən birakla rosulluk hizmətkə qəktüzülgən.

Rəbning Pawlusni qakiroƣanliki wə uni hizmətkə təyinligənliki baxƙa rosullarni qakirioƣanliki wə hizmətkə təyinliginidin

роxән idi. Xuning bilән Petrus қoyoлan xәrtlәrgә қarioлanda u «on ikkinqi rosul» boluxқa tolimu layaқәtlik idi — biraқ u Mәsiһ yәr yüzidә hizmәttә boloлan waқtida u baxқa rosullar bilән billә jismaniy tәndә һazir bolmioлanidi! Petrus xuningoлa diққәt қilmioлanki, Huda kөp ixlarda karamәtlәrni kөrsәtkinidә bizning (jismaniy jәһәttә) nәқ mәydanda һazir bolux-bolmasliқimiz bilән qәkkә uqrimaydu. U bәlkim oylioinimizdin sirt baxқa bir yol bilән ix kөrüxi mumkin. Uning sөz-kalamioa қarioanda U xundaқ қilixқa amraқtur.

Biz oқurmәnlәrdin, yuқirida eytқinimizni bu mәsilә tooruluқ birәr talax-tartixқa asas қilmasliқini ətünimiz. Rosul Pawlus өzining salaһiyiti tooruluқ һәrgiz mundaқ munaziriləxmәytti. Өzi tooruluқ u pәқәtla: — «**Mәn rosullar arisidiki әng tөwinimәn, rosul dәp atilixқa layiқ әmәsmәn; qünki mәn Hudaning jamaitigә ziyankәxlik қiloanmәn**» dәydu («1Kor.» 15:9).

Biz baxқa on bir rosul Hudaning toluқ pilanini mәlum jәһәttә qüxәnmigәn bolsa, Uning Pawluska tapxuroan wәһiylirinimu қobul қilip qüxinixkә toluқ tәyyarliқi bolmasliқimu mumkin idi, dәp oylaymiz.

Musa pәyoәmbәrning bexariti tooruluқ (3:22-23) «Manga ohxax boloan bir pәyoәmbәr» kim?

«**Musa dәrwәқә mundaқ degәnidi: — «Pәrwәrdigar Hudayinglar өz қerindaxliringlar arisidin manga ohxax bir pәyoәmbәr turouzidu. Uning silәrgә eytқan barliқ sөzlirini anglap, uningoa toluқ itaәt қilixinglar kerәk! Qünki bu pәyoәmbәrning sөzini anglimaydioanlarning һәrbiri һәlқ қataridin üzüp taxlinidu»**».

Roxәnki, Petrus bu sөzlәr Mәsiһni kөrsitidu, dәydu. «Yһ.» 6:14, 7:40dimu xundaқ. Musaning өmridiki kөp ixlar Mәsiһni kөrsitioan «bexarәtlik misal» idi. «Ibraniylaroa»diki қoxumqә sөzimizni kөrüng. Әmma қaysi yolda yaki қaysi jәһәttә Mәsiһ bu bexarәtni әmәlgә axuroan?

Musa bolsa «ul pәyoәmbәr» idi — demәk, Israil üqün u Tәwrat қanunida asasiy һәқiқәtlәr, jümlidin қurbanliқ, kaһinliқ wә ibadәt qedirigә baoliқ bәlgilimilәrni қobul қiloan. Uningdin keyinki pәyoәmbәrlәr әlwәttә bu ixlarni өzgәrtkini yoқ, bәlki bu қanun-һәқiқәtlәrni asas қilip baxқa bexarәtlәrni bәrgәn. Lekin Mәsiһ kәlgәndә қurbanliқ, kaһinliқ wә ibadәthana tügәydu — qünki U Өzi «әng ahirқi қurbanliқ» wә xundaқla Huda tәyinligәn, ərxtә olturoan, Hudaning barliқ һәlқigә boloan uluo bax kaһin boldi. Xuning bilән Uningda Hudaoa yeқinlixidioan pütünlәy yengi tüzüm barliққa kәltürülgәn. U xu yolda Musaoa ohxax «ul pәyoәmbәr»; lekin U elip kәlgәn yengi әһdә-tüzüm Musaning әһdә-tüzümidin qongқur wә uzun muddәtlik (mәnggülük!) idi. Әslidә Israil һәlқi Musaoa қulaқ salmisa bәhtisizlikkә uqrioan yәrdә, һazir «Musaoa ohxax yengi pәyoәmbәr» kәlgәndin keyin tehimu xundaқki: —

«**Uning silәrgә eytқan barliқ sөzlirini anglap, uningoa toluқ itaәt қilixinglar kerәk! Qünki bu pәyoәmbәrning sөzini anglimaydioanlarning һәrbiri һәlқ қataridin üzüp taxlinidu**».

Әmdi Mәsiһ қandaқ yol bilән «Musaoa ohxaydioan pәyoәmbәr» bolidu?

(1) Musa baxқa pәyoәmbәrlәrgә selixturoanda Hudani tehimu ziq munasiwәttә tonuoan. «Қan.» 34:10-12ni kөrüng — u Huda bilән «**yüz turanә**» kөrüxkәn.

Rәb Әysa Mәsiһning Huda'Atisi bilән boloan munasiwiti Musaningkidin zor dәrijidә tehimu ziq idi: — «**Өoulni Atidin baxқa һeқkim tonumaydu, wә Atinimu Ooul**

wə Oоҷul axkarilaxni layiқ kərgən kixilərdin baxқa һeqkim tonumaydu» («Mat.» 11:27)

«Hudani һeqkim kərüp bakkan əməs. Birak Uning koynida turoҷuqi yeganə Oоҷli bolsa (xundakla Өzi Huda boloҷan) **Uni bildürdi»** («Yһ.» 1:18). (Ahirki ayətkə karioҷanda, Musa kərgən Hudaning siyaki əməliyəttə uning wəkili boloҷan Məsih idi).

(2) Musa Israiloҷa kutkuzoҷuqi idi. U «koza kurbanliki» arkilik ularni jismaniy kulluktin kutkuzup, ularning yər yüzidiki bir ələning «tuoҷulux»ioҷa wasitə idi («1Kor.» 10:1-2, «Mis.» 12:1, «Əz.» 16:3-7). Xundakla u ularoҷa pəkət pəyoҷəmbər wə yetəkqila əməs, bəlki ularoҷa «padixah»dək boloҷanidi («Kan.» 33:5).

Məsih bolsa Israiloҷimu, yat əlliklərgimu Kutkuzoҷuqi bolidu, Өzi «koza kurbanliki» bolup ularni roһiy kulluktin, yəni gunaһning ilkidin wə Xəytanning ilkidin kutkuzidu, xundakla ularning roһiy, samawi bir həlkning «tuoҷulux»ioҷa wasitə bolidu; u əlwəttə ularoҷa pəyoҷəmbər, yetəkqi, padixah wə ularning Rəbbi boldi.

(3) Musa pəyoҷəmbər «kona əһdə»ni kobul kilip uning wasitiqisi boldi. Xu kona əһdə Hudaning «yər yüzidiki» həlki boloҷan Israilning məwjudatlikining asasi idi.

Məsih «yengi əһdə»ning wasitiqisidur; yengi əһdə Hudaning ərxtiki həlki boloҷan jamaətning mənggülük һayatining asasidur.

15:36-41: Nemixka Pawlus bilən Barnabas ayrilip kətti? Kimning tooҷra?

«Lekin yənə birnəqqə künlərdin keyin Pawlus Barnabaska:— Biz burun Rəbning səz-kalamini yətküzgən һəmmə xəһər-yezilaroҷa berip, kerindaxlarning yenioҷa berip, ularning һalini sorap keləyli, — dedi.

Barnabas bolsa Yuһanna (Markusmu deyilidu)ni billə elip barmakqi boloҷanidi. Birak Pawlus aldinki ketim Pamfiliyə əlkisidə ulardin ayrilip kətkən, Rəbning hizmitidə ular bilən billə dawamlik səpər kilmioҷan Markusni yənə elip berixni akilanilik əməs dəp karidi. Xuning bilən ikkiylən otturisida bək kəskin ihtilap bolup, ahir berip ular bir-biridin ayrilip ketixti. Barnabas Markusni elip, kemigə olturup Siprus arilioҷa kətti. Pawlus bolsa Silasni tallidi; kerindaxlarning ikkiylənni Hudaning xapaitigə amanət kilixi bilən u ikkisi yoloҷa qikti. U əmdi Suriyə wə Kilikiyə əlkilirini arilap ətüp, һərkaysi jaylarda jamaətlərni kuwwətləndürdi»

Pawlus Barnabas bilən bir-biridin ayrilix tooҷruluk jəzmən bir pikirdə boluxi bəlkim mumkin əməs. Biz pəkət təwəndiki baykioҷinimizni otturioҷa koyimiz, xundakla Pawlusning karari bəlkim tooҷra idi, degən pikirgə kayilmiz.

(1) Kəngli ix tartmaydioҷan adəm əməliyəttə hizmətkə yardəm əməs, bəlki tosaloҷu bolidu («Pənd.» 25:13, 10:26). Hudaning hizmiti bəribir kerindaxlarning һessiyatliridin muһimdur.

(2) Markus Yuһanna bilən Barnabas nəwrə tuoҷkan idi («Kol.» 4:10). Xunga Barnabas tuoҷkanqilik kilip Markuska yan besixi mumkin.

(3) Pawlus tapxuruwaloҷan wəһiylər xübһisizki, Barnabasningkidin kəp idi. Xunga Barnabasning bu ixta Pawluska boysunixioҷa bəlkim tooҷra kelətti.

(4) Kerindaxlar dua kilip Hudaoҷa amanət kiloҷan kixi Barnabas əməs, bəlkim Pawlus idi. Xunga ular Pawlusningkini tooҷra dəp karioҷan ohxaydu.

(5) Birnəqqə yildin keyin Pawlus Markusni hizmitigə yardəmqi süpitidə kaytidin kobul kilidu wə uni baxkiloroҷa təwsiyə kilidu. Markus Pawlusning uningoҷa bərgən sawak-dərsini kobul kiloҷan bolsa kerək.

(21:18-26) Pawlusning ҡәсәм иҡих wә ҡурбанлиҡ ҡилиxи тоoғруluҡ

Pawlusning һәтлирини оҡуоған киxиләр үqүн uning ибадәтһанида һаywан соyуп мундаҡ бир ҡурбанлиҡни ҡилиxи wә ҡәсәм иҡиxиму оғәлитә wә налаyиҡ паалиyәт болуп көрүнidu. U һәтлиридә, Мәсиһning ҡурбанлиҡи әng аһирҡи, xундаҡла барлиҡ baxҡa ҡурбанлиҡning орнини baсҡан дәп enиҡ тәлим бәргән әмәсму? Бундаҡ ҡурбанлиҡ ҡилиx әгәр Hудаning Мәсиһдә болоған uluoғ оғәлибисигә asiylиҡ ҡилиx болmioғandimu, һеq болmisa «arҡioғa qekinix» болmамdu?

Bu soaloғa jawабән, bayҡinimizni, xундаҡла төwәндики soallarnimu otturioғa ҡoyimiz. Oҡурмәнләр bulardin өzi hulasə qiҡiriwalalaydu: —

(1) 20-ayәттә rosul Yaҡup Pawluska Yәһudiylar arisida nuroғun «**Tәwrat ҡanunioғa әмәl ҡilixҡa intayin ҡizoғin**» etиҡadqi bar дәп uҡturidu. Bundaҡ «ҡizoғinlиҡ» ибадәтһanidiki һаywан ҡурбанлиҡliri wә ҡaidə-rəsimlәrdә dawamlixixni өz iqigə alidu, дәп ҡaraymiz. Undaҡ bolmioғanda Pawlusning bu paaliyәtlәrgә ҡatnixixi ularni ҡandaҡmu «u bizgə ohxax» дәп hatirjәm ҡilalisun?

(2) 21-ayәттә Yaҡup Pawluska bu yengi Yәһudiy etиҡadqilarning «Pawlus Rim imperiyəsi boyiqə Yәһudiy һәlҡigə Tәwrat ҡanunioғa yaki Tәwrattin qiҡҡan ҡaidə-yosunlaroғa boysunuxni әмәs, bəlki ularni taxlaxni өgitidu» degәndәk oyda boloғanliҡini uҡturidu. Bu мәсилә Yәһudiy әмәslәrning Tәwrat ҡanunioғa yaki ҡanunining мәlum ҡismini tutuxi kerəkmu-yoҡ degән мәsiligə pütünləy ohximaydu («Rosullarning paaliyәtliri» 16-babta muxu мәsilə bir tərəp ҡilinoғanidi).

(3) Muxu yәrdә birnəqqə soalni ҡoyimiz: — Yerusalemdiki jamaәttə yәtküzülgән tәlim (Yaҡupning wə baxҡa aҡsaҡallarning tәlimi) ning мәzmuni немә idi? Nemixҡa bu «yengi etиҡadqilar» xундаҡ «**Tәwrat ҡanunioғa әмәl ҡilixҡa intayin ҡizoғin**»? Qünki Hudaning pilanida Tәwrat ҡanuning birinqi мәҡsiti өzimizning gunaһҡa qәmgənlikimiz, Hudaning ҡanunini әмәlgə axurulmay-dioғanliҡimiz, xундаҡla Ҡutkuzoғuqi-Мәсиһgə zor moһtajliҡimizni kərsitixtin ibarət idi («Rim.» 3:19-28, 7:4-13, 8:3, «Gal.» 2:11-21ni kөrüng). Nemixҡa bu kixilәrgə baxҡa barliҡ ҡурбанлиҡning ornini baсҡan uluoғ wə ahirҡi bir ҡурбанлиҡ bar дәп өgitilmigən?

(4) Bu kixilәr nemixҡa Pawlus Yәһudiylaroғa Tәwrat ҡanunini taxlax kerək дәп өgitidu, дәп oylaydu? Kim ularning muxundaҡ oylixioғa yol ҡoydi? Yerusalemdiki jamaәttə Pawlus üqün һәҡiҡiy әһwalni ayan ҡiloғudək jür'ətlik adəm yoҡmidi?

(5) Әməliyәttə, Pawlus bundaҡ tәlimni һеq bərgən әməs. Uning bu tema tooғruluҡ boloғan tәlimini өzining munu sөzi bilən yioғinqaқlaxҡa bolidu: —

«Һәммә etиҡadqi ərkindur». Demək, һəm Yәһudiy әməslər һəm Yәһudiylar Tәwratta bəlgilənkən rəsim-ҡaidilərning һərҡandaҡ bir ҡismioғa (məsilən, xabat (xənbə) künidə dəm elix degəndək) riayə ҡilixni halisila, u xундаҡ ҡилиxҡa ərkindur; əmma ohxaxla undaҡ ҡilixni halimisimu, umu ularning ərkinlikidur. Pawlus ya buni yaki uni ҡилиxҡa dəwət ҡilmaydu («Rimliҡlaroғa» 14-babni kərüng). Əmma ҡурбанлиҡ мәsilisidə bolsa uning: — «Əysa Мәсиһning gunaһlarni yuyux üqün Өzini ҡурбанлиҡ ҡилиxи bilən barliҡ baxҡa ҡурбанлиҡlar inawəttin ҡalduruloғan» degən tәlimi bək roxəndur.

(6) Pawlus yənə «һəmməylən ərkindur» дәп tәlim bərgini bilən u yənə muһəbbət yolida baxҡilarning etиҡadioғa yaki etиҡadni ҡobul ҡилиxҡa tosaloғu bolmaslиҡ yaki wijdanioғa ziyan yətküzməslik üqün baxҡilarning hata oy-pikrilirigə kəngül bəlüximizgə tooғra kelidu, дәп өgitidu.

Bizning ərkinlikimizdin məlum ixalarda bəḥrimən boluximiz tüpəylidin ular muḳəddəs etiḳadimizoŋa səl ḳarisa, undaḳta ularning hata oy-pikrilirigə waḳitlik maslixiximizoŋa tooŋra kelidu. Məsilən, etiḳadqilar ḥərḳandaḳ gəxni yesə bolidu. Lekin baxḳilarni əyimizdə azadə ḥes ḳildurux üqün qoxḳa gəxini əygə kirgüzməslikimiz danaliḳ ix bolidu.

Xunga bu yərdə Pawlusning ḥaywan ḳurbanliḳlirioŋa ḳatnixixi bu ḳurbanliḳni inawətlik dəp etirap ḳilixioŋa barawər bolmisimu (əməliyəttə bu hil ḳurbanliḳ əsli gunaḥni yuyidioŋan əməs, bəlki «təxəkkür ḳurbanliḳi» yaki «ḳəsəm iqix ḳurbanliḳi» bolsa kerək idi), lekin Yerusalemdiki muxu ajiz etiḳadliḳ ḳerindaxlirini dəp u «**inaḳ-hatirjəmlikning rixtisi bilən, Roḥta boloŋan birlikni tutux**»ḳa intilidu. Buningda əhlaḳ jəḥəttin ḥeqḳandaḳ qekinix bolmaydu, pəḳət Yəhudiy ḳerindaxlarning etiḳadida kəmlik bolidu, halas. Xübḥisizki, Pawlus keyinqə ularning ixənqi wə kəngül bəlüxigə erixsəm, ularoŋa ixlarni tooŋriraḳ qüxəndürimən, degən ümidtə boloŋan. Lekin ḥazir bolsa u bu tət kixining yenioŋa berip paaliyitigə ḳatnixipla ḳalmay, bəlki ularning ḳurbanliḳlirining qiḳimini əz üstigə alidu. U bundaḳ ḳiyin əḥwaloŋa əslidə ḥərgiz qüxürülməsliki kerək idi, lekin u xapaət bilən uningoŋa səwr ḳilidu wə xundaḳla əzi daim təwsiyə ḳilidioŋan meḥir-muḥəbbətning yənə bir ülgisini kərsitip beridu: —

«Muḥəbbət səwr-taḳətlik, meḥribanliḳtur:
Muḥəbbət ḥəsəthorluḳ ḳilmaydu:
Muḥəbbət əzini mahtimaydu,
Təkəbburluḳ ḳilmaydu,
Nomussizliḳ ḳilmaydu,
Əz mənpəətini kəzləp yürməydu,
Teriktürülməydu,
Ḳənglidə əqmənlik saḳlimaydu;
Ḥəḳḳaniysizliḳtin huxal bolmaydu,
Bəlki əməliyəttin, ḥəḳiḳəttin huxal bolidu;
Ḥəmmə ixta ḳorsiḳi kənglik ḳilidu,
ḥəmmigə yüzlinip Hudaoŋa ixinidu, ḥəmmə ixḳa umid baoŋlaydu, ḥəmmigə qidaydu.

Meḥir-muḥəbbət ḥərgiz tügiməydu». («1Kor.» 13-babtin).

Injil 6-ḳisim
«Rimliḳlarоԓa»
«Rosul Pawlus Rim xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan məktup»

Kirix səz

Tət izaḥat

Rəbbimiz Əysa Məsiḥ ələmdin tirilip asmanоԓa kətürülgəndin keyin uzun ətməy, Rim imperiyəsi təwəsidə wə Yawropa, Afriḳa, Оttura Asiya ḥəm Ḥindistanda nuroԓun etiḳadqi jamaətlər pəyda boldi. Rəbbimizning rosulliri Pawlus, Petrus, Yuḥanna, Yaḳup, Yəḥuda wə baxḳilar etiḳadqilarni rioԓbətləndürüx wə ularoԓa əgitix üqün bu jamaətlərgə naḥayiti kəp məktuplarni yaki salam hətlərni yazdi. Injilda bulardin jəmiy 21 məktup biz üqün saḳlinip kəlməktə. Jamaətlər baxtin baxlap bu məktuplarning Muḳəddəs Roḥning yolyoruḳi wə wəḥiyisi bilən yeziloԓanliḳini bilip yətkəqkə, ularni ḳət'iylik bilən saḳlidi, xundaḳla ulardin nuroԓun kəqürmilərni yezip baxḳa jamaətlərgə əwətixkə baxlidi. Hudaoԓa ming təxəkkür bolsun, mana xu səwəbtin bu ḳimmətlik yazmilar muḳəddəs Injilning bir ḳismi bolup, ḥazir ḳolimizda turidu.

Oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün rosul Pawlus ḥəmdə baxḳa rosullarning məktuplirini oḳuxtin awwal məktuplirida ixlitilgən bəzi alaḥidə səz-ibarilər tooԓruluḳ tohtiliximizoԓa tooԓra kelidu.

(1) «Roḥ», «jan», «tən» wə «ət» tooԓruluḳ

Huda dəsləptə insanni yaratḳanda «roḥ, jan, tən»ni birləxtürüp yaratḳanidi. «Roḥ» bolsa insanning asasi yaki asasiy wujudi, iradisi, «ḥayat küqi» degənliktur. Bizning kim ikənlikimiz roḥimizdin bilinidu. «Jan» bolsa insanning zeḥni, oy-pikirliri wə ḥessiyatliridin tərkib tapidu. «Tən»ning mənisi ḥəmmimizgə ayan.

Hudaning insanoԓa boloԓan məḳsiti insanni «roḥiy» yaki «roḥaniy» adəm ḳilixtin ibarət idi. «Roḥiy» deginimiz insanning barliḳ ixliri «roḥ»tin kəlsun, degənliktur; demək, insanning roḥi Hudaning Roḥi bilən alaḳidə boloԓanda, Hudaning iradisini qüxinip bilip, uning jeni arḳiliḳ tenini baxḳuroԓan ḥalda iradisini əməlgə axurux degənliktur. Baxḳa nuḳtidin eytḳanda, roḥ hojayin, jan oԓojidar, tən ḳul bolidu. Roḥ bolsa Hudaning Roḥi bilən alaḳidə bolup Hudaning iradisini bildüridu. «Jan» (insanning ḥessiyatliri, oy-pikirliri wə zeḥnidin tərkib tapḳan) bolsa oԓojidar bolup, roḥning həwər-əmrlirini tenigə yətküzidu. Xundaḳ ḳilip tən hizmətkar bolup Hudaning iradisini bəja kəltüridu. Biraḳ Adəm'atimiz gunaḥ sadir ḳiloԓandin keyin, muxu tərtip əksiqə bolup ḳaloԓan. Insanning roḥi əz tenigə hojayin bolmay, əksiqə əzining etidiki tələplər əzigə hojayin bolup, əz «jeni»oԓa, yəni ḥessiyatliri, oy-pikirliri wə zeḥnigə təsir yətküzüp, ularni baxḳuruxḳa baxlioԓan. U əz roḥi arḳiliḳ Hudaning Roḥi bilən boloԓan alaḳisidin məḥrum bolup, ələktək boloԓan. Gunaḥ etidə makanlixip, insan əz etining tələplirini ḥəmmə ixlar arisida birinqi orunoԓa ḳoyoԓan.

Rosullardin Pawlus, Petrus, Yuḥanna, Yaḳup wə Yəḥudalar Rəbbimiz Əysa Məsiḥning «roḥ» wə «ət» tooԓrisidiki təlimigə əgixip, əz məktupliri yaki salam hətliridə «ət» degən səzni üq hil mənidə ixlitidu: —

(1) Əsli mənisidə; adəmning tenini kərisitidu;
(2) «Insan»ni yaki «pütkül insanlar»ni kərsitidu; bu mənidə ixlitilgəndə biz «ət igisi» yaki «ət igiliri» dəp tərjimə kilduk;
(3) «Gunahning korali» degən mənidə; demək, gunah ətlirimizni koral kilip u arkilik bizni azduridioqanlikni wə baxkuridioqanlikini kərsitidu.

«Ət» degən səz Mukəddəs Kitabta tunji ketim «Yar.» 6:3də kərülgəndə, «adəmni baxkuridioqan gunahning korali», «adəmni baxkuridioqan hojayin» degən mənidə boloqan: — «**Mening Roḥim ḥərdaim insan bilən** (insanni wijdani bilən tooqra yoloqa kirgüzüx üqün) **kürəx kilmaydu; qünki insan pəkətla «ət»tur**». Adəm'atimiz gunah sadir kilip qüxkünləxkəndin keyin, Nuh pəyoqəmbər dəwrigə kəlgüqə insanning gunahlik təbiiti baroqanseri oquk kərünüxkə baxlidi wə ahirida topan jazasini kəltürdi. «**Insan pəkət «ət»tur**» degən səz mana xundak əḥwal astida eytiloqan. Insan Hudaning Rohi astida əməs, bəlki «ət», yəni «gunah makanlaxkan ət» astida yaxap, əz eti uningoqa ḥəkümranlik kilip uni daimlik gunahkar kiloqan. Xuning bilən Huda uni «**pəkətla əttur**» dedi.

Rosul Pawlus kəpinqə (grek tilida yeziloqan) məktuplirida «ət»ni xu mənisidə («Rim.» 5:7-ayəttin baxlap) ixlitidu. Bəzi tərjimanlar grek tilidiki «ət»ni «gunahkar təbiət», «insaniy gunahkar təbiət», yaki «insaniy təbiət» dəp tərjimə kilidu; bizningqə bundak tərjimining tooqra tərəpliri bolsimu, «ət»ning toluk mənisini ipadiləp ketəlməydu wə bəzi əḥwalda səl ukuxmasliklarni tuoqduridu. Xunga əyni səz boyiqə biz pəkət «ət» dəp tərjimə kilduk. Yukiridikisi tən wə ət üstidiki bayanlirimiz bolsimu, Mukəddəs Kitabta insanning tenini yaki jismaniy kismini napak, paskina degən səz yok. Huda tenimizni yaratkan, tən intayin karamət bir nərsidur (məsilən, «Zəb.» 139:14-16). Məsilə xuki, gunah tenimizni, yəni etimizni əz makani kiloqan («Rim.» 6:6-ayəttə wə 6:12-13də bu ḥəkikətlər oquk kərünidu).

Rosullarning məktuplirida «ət» yukiriki birinqi wə ikkinqi mənisidimu uqraydu; xu yərlərdə okurmənlər aldi-kəyni səzliridin buni enik kərələydu.

(2) «Məsiḥtə», «Rəbdə», «Roḥta», «Hudada» wə «əttə» degən səzlər tooqruluk

«Məsiḥtə» rosul Pawlusning əng yahxi kəridioqan ibariliridin biri bolup, uning mənisi: «Məsiḥning hojayinliki wə yetəkqiliki astida, Məsiḥ bilən bir boloqanda, Məsiḥgə baoqlanoqanda, Məsiḥgə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-kudrətni aloqanda...» katarliklar. «Rəbdə», («Rəbbi-mizdə») yaki «Məsiḥ Əysada», «Roḥta» wə «Hudada» degən ibarilərmu yənə Rəb yaki Məsiḥ Əysa, (mukəddəs) Roḥ wə Huda bilən boloqan yukiriki tərəptiki munasiwtlərni bildüridu.

Bu ibarilərning əksi «əttə bolux» degən ibaridur. U adəmning «ət»ning hojayinliki wə ilkidə bolux, uningdin ayrilmasliq, «ətning, xundakla ət iqidə turoqan gunahning kulluk̇ida bolux» katarliklarni ipadiləydu.

(3) Ixəngüqilərning Təwrat kanuni bilən munasiwiti tooqruluk̇

Təwrat kanunini okup qikkanlaroqa məlumki, uning jəmiy bəx jəḥəttə təlipliri bar: —

(1) Əhlak jəḥəttiki tələplər. Bular pəkət «Misirdin qikix» 20-babta hatiriləngən «on əmr-pərḥiz»la əməs, bəlki Təwratning baxka yərliridə hatiriləngən əhlak tələplirini əz iqigə alidu. «**Hudadin baxka ḥeqkandak**

ilahinglar bolmisun», «**Ata-ananglarоŋa ħərmət kilinglar**», «**oоŋrilik kilmanglar**», «**koxnangni əzüngni səygəndək səygin**», «**ħeqkandak palqilik kilmanglar**» katarliklar buningоŋa ohxax nuroŋun əhlak tooŋrisidiki tələplər bar. Ixənqimiz kamilki, bundak tələplərni hər dəwrdiki ixəngüqilər tolimu ħəkkaniy, durus, esil dəp karaydu.

(2) Yəhudiy həlkining xaraitioŋa wə salamətlikigə uyoŋun bəzi əməliy tələplər: Məsilən, «**Kixilərni xu yərdin yikilip kətmisun dəp əyünglarning əgzisining tət ətrapioŋa tosma tam yasanglar**» (Yəhudiy həlki daim əgziliridə tamak yəydu, uhlaydu), «**Tərət kilidioŋan yər turaloŋu jayliringlardin ayrim jayda bolsun**».

(3) Kanunoŋa hilaplik ixlaroŋa karita tegixlik jazalar; məsilən: «**Əgər məlum bir adəmning kalisi baxka birsining kalisini üsüp əltürüp koyoŋan bolsa, ular üsküqi kalini setip pulini təng üləxsun ħəm əlgən kalining gəxinimu xundak kilsun**», katarliklar.

(4) «Obraz jəhəttiki» tələplər. Məsilən, «**Üstünggə ikki hil rəhttin tikilgən kiyimni kiymə**», «**Kala wə exəkni təng koxka katkili bolmaydu**» katarliklar.

(5) Ibadət qedirioŋa yaki ibadəthanioŋa wə xuningdək ħeyt-bayramlaroŋa munasiwətlik bəzi rəsim-kaidilər, jümlidin adəmning gunahini tiləydioŋan wə baxka kurbanliklaroŋa baoŋlanoŋan əmrlər.

(Yukiriki 4- wə 5-əmrlərning ħəmmisi «simwolluk, bexarətlik» əmrlər dəp ħesablinidu, qünki ular kəlgüsi zamandiki, Məsihtə bolidioŋan nijatni kərsitidu).

Əmdi rosul Pawlusning «**Biz «Məsihtə»** (Məsih arkilik) **Təwrat kanunining ilkidin halas bolduk**», «**Məsihtə Təwrat kanunioŋa nisbətən olduk**» («Rim.» 7:7-8) degən sözliri kanunning kaysi jəhətlirini kərsitidu? Bizningqə bu hərbir jəhəttin eytilidu.

Məsihning kelixi bilən U insanlarning barlik gunahlirini Əz üstigə elip, «əng ahirki kurbanlik» bolup, Təwrat kanunida kərsitilgən barlik bexarətlik, simwolluk tələplərni birakla əməlgə axurdi. Bu tələplər Uning kurbanliki bilən ħeqkimgə kerək əməs bolup kaldi, əlwəttə. Birak Məsihning əlümi ixəngüqilərning Təwrat kanunidiki baxka tələpliri bilən boloŋan munasiwitinimu pütünləy əzgərtiwətti.

Hərbir dəwrdə Hudaning insanoŋa boloŋan tegixlik əhlak tələpliri əzgərməydu, əlwəttə. Halkilik ix xuki, insan əslidila gunahkar boloŋanliki üqün bu tələplərgə hərgiz əməl kilalmaydu. Bu tələplərni rosul Pawlus «Rim.» 8:4də «**kanunning ħəkkaniy təlipi**» dəydu. Əməliyəttə, «Təwrat kanuni»diki əhlak tələpliri Hudaning insanoŋa boloŋan pütün əhlak tələplirini ipadilimeydu (Məsihning bu tooŋruluk təlimini kərüng — «Matta» 5-7-bablar). Towa kiloŋan hərbir ixəngüqi Təwrat kanunidiki əhlak tələplirini intayin esil, intayin yahxi dəp karaydu wə Hudaning xan-xəripi üqün bularoŋa əməl kilixni arzu kilidu; birak ixəngüqi əzigə tayinip ularoŋa əməl kilalmaydioŋanlikini obdan bilidu. U əzining kanunoŋa əməl kilixka boloŋan ünümsiz tirixixlirini taxlap koyoŋan wə əzini ixəngüqi süpitidə «**kanunoŋa nisbətən əlgən**» dəp ħesablaydu. Etikadqi Hudaning yengi əhdisigə ixinip, Hudaoŋa tayinip: — «Hudaning manga ata kiloŋan Rohi arkilik U Əzining əmrlirini əməlgə axuridu» dəp ixinidu. Hazir əməl kiloŋuqi, ixligüqi, sahawətlik ixlarni kiloŋuqi u əməs, bəlki Hudaning Əzidur. Huda Əz muhəbbitini kəlbimizgə kuyoŋandin keyin («Rim.» 5:8) U Əzi biz arkilik Əz əməllirini yürgüzidu, Əz muhəbbitini baxkilaroŋa kərsitidu: — «**Baxkilarni səygən kixi əz yekinioŋa ħeqkandak yamanlik kilmaydu. Xuning üqün, mehir-muhəbbət bolsa, Təwrat kanunining təlipini əməlgə axuroŋuqidur**» («Rim.» 13:10).

(4) Bir-birimizni қurux» (etiқadni қurux, «roһiy қurux»)

Rosullardin Pawlus һəm Petruslar yənə bir ibarinimu pat-pat ixlitidu. U bolsimu «adəmni қurux» yaki «adəmning etiқadini қurux»tin ibarət. Birsi əzini Məsiһkə tapxuroŋinidila andin uning roһi wə jenida Hudaning «yengi bir қurulux»i dərһal baxlinidu. Bu қurulux bolsa hix wə laydin қuruloŋan bina əməs, bəlki pütünləy yengi harakter wə mijəz, yengi adətlər wə yollar, yengi pozitsiyələr, yengi kəz-қaraxlar wə qüxənqlər, burun «mumkin əməs» dəp қarilip kəlgən ixlarni «mumkin» dəydioŋan yengi bir ixənqtin tərkib tapқan қuruluxtin ibarət bolidu. Hudaoŋa itaət қilidioŋan һərbir basқuq bu қuruluxni aloŋa süridu. Məsiһtə boloŋan aka-uka, aqa-singillarmu yardəm beridu. Қerindaxlirimizning һərbir yengi təlimi, rioŋbət səzi, muһəbbət ipadilirining һəmmisi yənə bir «қimmətlik hix»ni қuruluxқa қoxup қoyoŋanliқ bolidu. Dunyada turoŋan barliқ künlirimizdə bu қurulux tohtimay dawamlixidu; Hudaoŋa təxəkkür, binaning uzunluқi, kəngliki, yaki қurulux materiyallirining қimmətlikigə һeqқandaқ qək қoyulmioŋandur! Xu yol bilən biz «bir-birimizni қuralaymiz».

Əmdi yengi қurulux bolsa Hudaning makan қilixioŋa muwapiқ «ibadəthana» bolidu («1Kor.» 3:9-17, «Gal.» 2:18, «Əf.» 2:18-22, «1Pet.» 2:1-10ni kərüng).

Rosulning məktupni yezix məқsətliri

Uzundin beri Məsiһiy jamaitidiki alimlar bu һətni Pawlus Korint xəһirdiki jamaət bilən boloŋan waқitta yazoŋan, dəp қarap kəldi. Bəzi kona kəqürmə yazmilarda muxundaқ həwərmu қoxulup pütüklüktur. Rosulning yezix məқsətliri məktupining əzidə oқurmənlərgə ayan қilinidu; ular қiskiqə: —

(1) Rim xəһiridiki etiқadqilarni rioŋbətləndürüx;
(2) Injil, yəni «hux həwər»ning toluқ məzmunini baxtin-ahirоŋiqə kədəmmu-kədəm ayan қilix («Injil» grek tilida «hux həwər» degən mənidə).
(3) Yəһudiy ixəngüqilər wə Yəһudiy əməs ixəngüqilərning bir-birini qüxinix, bir-birini қobul қilix, kədirləx, səyüx, xundaқla birliktə boluxқa ətünüx.

Yuқiriқi 2-məқsət tüpəylidin, «Rimliқlaroŋa» degən məktup һərbir ixəngüqi üqün bibaһa һəzinidur. «rRimliқlaroŋa»ni qüxəngən etiқadqini «ətraplиқ қorallanduruloŋan adəm», «yoldin asan azdurulmaydioŋan adəm» degili bolidu.

Məzmun: —

1-3-bab:	Insanlarning gunaḥkar ḥaliti; gunaḥning ḳandaḳ kelip qiḳḳanliḳi; Yəḥudiy wə Yəḥudiy əməslərmu Huda aldida baḥanə-səwəb kərsitəlməy-dioŋanliḳi; Hudaning nijatliḳ jawabi.
4-bab:	Etiḳadning yoli — Ibraḥim
5-bab:	Etiḳadqining yiltizi Adəm'ata əməs, bəlki Məsiḥdur.
6-bab:	Gunaḥḳa nisbətən əlüx
7-bab:	Təwrat ḳanunioŋa nisbətən əlüx
8-bab:	Məsiḥtə oŋalibiyətqi bolux
9-11-bablar:	Israil tooŋruluḳ — Uning kəlgüsi nemə bolar? Hudaning ahirḳi məḳsətliri
12-15-bablar:	Jekiləx wə rioŋbətləndürüx
16-bab:	Ahirḳi salamlar

Izaḥat: — Yənə təkrarlaymizki, kirix səz, mawzu wə izaḥatlar oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

••••••••

Rimliklaroƣa

Rosul Pawlus Rim xəhərdiki jamaətkə yazoƣan məktup

1 [1] Rosullukka tallap qakiriloƣan, Hudaning hux həwirini jakarlaxka ayrip təyinlәngən, Məsih Əysaning kuli boloƣan mənki Pawlustin salam!
[2] Huda bu hux həwərning kelixini heli burunla pəyoƣəmbərliri arkilik mukəddəs yazmilarda wədə kiloƣanidi.[3-4] Bu hux həwər Өz Ooƣli, yəni Rəbbimiz Əysa Məsih tooƣrisididur; jismaniy jəhəttin U Dawutning nəslidin tuoƣuloƣan; birdinbir pak-mukəddəs Roh təripidin əlümdin tirildürülüx arkilik «küq-kudrət Igisi Hudaning Ooƣli» dəp kərsitilip bekitilgən;. [5] U arkilik, xundakla Uning nami üqün barlik əllər arisida Hudaoƣa etikadtin boloƣan itaətmənlik wujudka kəltürülüxkə biz mehir-xəpkətkə wə rosullukka muyəssər bolduk;. [6] Silər ular arisida, Əysa Məsih təripidin qakiriloƣansilər.

[7] Xunga, Huda səygən wə U «mukəddəs bəndilirim» dəp qakiroƣan Rim xəhiridiki ħəmminglaroƣa, Atimiz Hudadin wə Rəbbimiz Əysa Məsihtin mehir-xəpkət wə aman-hatirjəmlik boloƣay!

Təxəkkür duasi

[8] Aldi bilən mən Əysa Məsih arkilik ħəmminglar üqün Hudayimoƣa təxəkkür eytimən; qünki silərning etikadinglar pütkül aləmgə pur kətti.. [9] Өz Ooƣli tooƣrisidiki hux həwərdə qin roh-kəlbim bilən mən hizmitini kiliwatkan Huda Өzi mening dualirimda silərni xunqə üzlüksiz əsləp turoƣanlikimoƣa guwahtur.. [10] Mən dualirimda, mumkin kədər Hudaning iradisi bilən silərning yeninglaroƣa berixka ahir muyəssər boluxka ħəmixə ətünimən.. [11] Qünki mən silərni birər rohiy iltipatka igə kilix arkilik mustəħkəmləx üqün silər bilən kərüxüxkə intayin tәkəzzamən; [12] yəni, mən aranglarda bolsam, bir-birimizning etikadidin əzara təsəlli wə ilham alalaymiz deməkimən.

[13] Kerindaxlar, mən silərning xuni bilixinglarni halaymənki, baxka yərdiki əlliklərning arisida hizmitim mewə bərgəndək, silərning aranglardimu hizmitimning mewə berixi üqün yeninglaroƣa berixni kəp ketim niyət

---

1:1 Ros. 9:15; 13:2; Gal. 1:15.
1:2 Yar. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Kan. 18:15; 2Sam. 7:12; Zəb. 132:11; Yəx. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10; Yər. 23:5; 33:14; Əz. 34:23; 37:24; Dan. 9:24; Mik. 7:20.
1:3-4 «jismaniy jəhəttin u Dawutning nəslidin tuoƣuloƣan» — muxu «Dawut» bolsa Dawut pəyoƣəmbər, yəni Israiloƣa padixah boloƣan Dawut. Nuroƣun pəyoƣəmbərlər Məsih Dawutning əwladidin bolidu, dəp bexarət bərgənidi. **«birdinbir pak-mukəddəs Roh»** — grek tilida «pak-mukəddəskə təwə boloƣan Roh» degən səz bilən ipadilinidu. Bizningqə, xübhisizki, Hudaning Өz Mukəddəs Rohini kərsitidu; bəzi alimlar bu ibarini Məsih Əysaning өz rohini bildüridu, dəp karaydu.
1:3-4 Mat. 1:1; Luka 1:32; Ros. 2:30; 13:23; 2Tim. 2:8; Yəx. 9:5; 44:6; 54:5; Yuh. 2:19; Rim. 9:5; 1Yuh. 5:20.
1:5 «Uning nami üqün barlik əllər arisida Hudaoƣa etikadtin boloƣan itaətmənlik wujudka kəltürülüxkə biz mehir-xəpkətkə wə rosullukka muyəssər bolduk» — «əllər» muxu yərdə Yəhudiy əməs əllərni kərsitidu. Təwratta bəzidə Yəhudiylaroƣa nisbətən «yat əllər» dəp tərjimə kilimiz. **«Hudaoƣa etikadtin boloƣan itaətmənlik wujudka kəltürülüxkə...»** — grek tilida səzmusəz pəkət «etikadning itaiti üqün...» deyilidu.
1:6 «Silər ular arisida, Əysa Məsih təripidin qakiriloƣansilər» — «ular arisida» — yəni Məsihkə etikad kiloƣan yat əllər arisida. Demək, Rimlik etikadqilar dəl rosul Pawlus ularning hizmitidə boluxka qakiriloƣan kixilərdindur. **«Əysa Məsih təripidin qakiriloƣansilər»** — baxka birhil tərjimisi: «Məsihkə mənsup boluxka *(Huda təripidin)* qakiriloƣan...».

1:7 1Kor. 1:2; əf. 1:1.
1:8 «silərning etikadinglar pütkül aləmgə pur kətti» — Rim imperiyəsidikilər Rimning kanuni boyiqə: «Imperatori «Kəysər»ni «Rəb Huda» dəp etirap kilixka məjbur idi. Xunga «Əysa Məsih Rəbbimdur» dəp etirap kiloƣuqilar kattik karxilikka wə kəp ketim dəhxətlik ziyankəxlikkə uqraxka baxlidi. Paytəhti Rim xəhiridiki pukralardin bəzilirining Məsihkə baoƣlanoƣanliki: «Rim xəhiridə Məsihkə əgəxküqilər bar ikən!» dəp dunyani zilzilgə kəltürgənidi.
1:9 «Өz Ooƣli tooƣrisidiki hux həwərdə qin roh-kəlbim bilən mən hizmitini kiliwatkan Huda...» — grek tilida «qin roh-kəlbim bilən» pəkət «rohimda» deyilidu. **«hizmitini kiliwatkan Huda...»** — «hizmiti» muxu yərdə grek tilida alahidə «rohiy hizmət» yaki «kahinlik hizmət»ni kərsitidu.
1:9 Rim. 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 2Tim. 1:3.
1:10 Rim. 15:23,32.
1:11 «rohiy iltipat» — Mukəddəs Rohtin kelidioƣan alahidə, məjizilik kabiliyəttin ibarəttur. Məsilən, «1Kor.» 12-14-bablarni kərüng.
1:11 Rim. 15:29; 1Tes. 3:10.

ҡildim, lekin bügüngiqə tosaloƣuoƣa uqrap keliwatimən... [14] Mən hərҡandaҡ adəmlərgə, məyli Yunanliҡlar wə yat taipilərgə, danixmən wə nadanlaroƣa bolsun, ҳəmmisigə ҡərzdarmən.. [15] Xuning üqün imkaniyət manga yar bərsila mən Rimdiki silərgimu hux hərwərni yətküzüp bayan ҡilixҡa ҡizoƣinmən.

Hux həwərning zor ҡudriti

[16] Qünki mən Məsiҳ tooƣrisidiki bu hux həwərdin ҳərgiz hijil bolmaymən! Qünki u uningoƣa ixəngüqilirining ҳəmmisini, aldi bilən Yəhudiylarni, andin keyin Greklərni nijatҡa erixtüridioƣan Hudaning küq-ҡudritidur!.. [17] Qünki hux həwərdə etiҡadҡa asaslanoƣan, Hudaning birhil ҳəҡҡaniyliҡi etiҡad ҡiloƣuqilaroƣa wəҳiy ҡilinoƣandur. Muҡəddəs yazmilarda yeziloƣinidək: — «Ҳəҡҡaniy adəm ixənq-etiҡadi bilən ҳayat bolidu».

Insaniyətning qüxkünlük jəryani

[18] Qünki ҳəҡҡaniyətsizlik bilən ҳəҡiҡətni basidioƣan insanlarning barliҡ iplasliҡioƣa wə ҳəҡҡaniyətsizlikigə nisbətən Hudaning ҡaratҡan oƣəzipi ərxtin oquҡ wəҳiy ҡilinmaҡta. [19] Qünki insanlar Huda tooƣrisida bilələydioƣan ixlar ularning kəz aldida turidu; qünki Huda ҳəmmini ularoƣa oquҡ kərsitip bərgən. [20] (qünki dunya apiridə boloƣandin beri Hudaning kəzgə kərünməs əzgiqilikliri, yəni mənggülük ҡudriti wə birdinbir Huda ikənliki Əzi yaratҡan məwjudatlar arҡiliҡ oquҡ kərülməktə, xundaҡla buni qüxinip yətkili bolidu. Xu səwəbtin insanlar ҳeq baҳanə kərsitəlməydu). [21] — qünki insanlar Hudani bilsimu, uni Huda dəp uluƣlimidi, Uningoƣa təxəkkür eytmidi; əksiqə, ularning oy-pikirliri bimənə bolup, nadan ҡəlbi ҡarangoƣulixip kətti.. [22] Əzlirini danixmən ҡilip kərsətsimu, lekin əkilsiz bolup qiҡti; [23] qirimas Hudaning uluƣluҡining ornioƣa qirip əlidioƣan adəmzatҡa, uqar-ҡanatlaroƣa, tət ayaƣliҡ ҳaywanlaroƣa wə yər beƣirlioƣuqilaroƣa ohxaydioƣan butlarni almaxturup ҡoyoƣanidi..

[24] Xunga Huda ularni ҡəlbidiki xəҳwaniy ҳəwəsliri bilən iplasliҡ ҡilixҡa, xundaҡla bir-birining tənlirini nomusҡa ҡalduruxҡa ҡoyup bərdi. [25] Ular Huda tooƣrisidiki ҳəҡiҡətni yaloƣanoƣa aylandurdi, Yaratҡuqining ornioƣa yaritiloƣan nərsilərgə qoҡunup, tawap-taət ҡiloƣanidi. Ҳalbuki, Yaratҡuqioƣa təxəkkür-mədҳiyə mənggügə oҡulmaҡta! Amin!

[26] Mana xuning üqün, Huda ularni pəskəx xəҳwaniy ҳəwəslərgə ҡoyup bərdi. Ҳətta ayallarmu təbiiy jinsiy munasiwətni oƣəyriy munasiwətkə aylandurdi;.. [27] xuningdək, ərlərmu ayallar bilən bolidioƣan təbiiy jinsiy munasiwətlərni taxlap, baxҡa ərlərgə xəҳwaniy

1:13 «silərning xuni bilixinglarni halaymənki...» — bu sözlər adəttə Rim imperatori yarliҡ qüxürgəndə ixlitidioƣan ibarə idi. Rosul Pawlus təwəndiki gepini «Aləm imperatori Əysa Məsiҳ»din kəlgən dəp puratmaҡqi ohxaydu. Əyni sözlər «xuni bilməslikinglarni halaymənki,...». **«əlliklər...»** — barliҡ Yəhudiy əməs millətlər, «yat əllər», «taipilər».

1:13 1Tes. 2:18.

1:14 «... hərҡandaҡ adəmlərgə, məyli Yunanliҡlar wə yat taipilərgə, danixmən wə nadanlaroƣa bolsun...» — muxu yərdə «yat taipilər» Yunanliҡ əməslərni yaki xu dəwrdiki «mədəniyət bəlgisi boloƣan Yunan tili»ni sözliyəlməydioƣan «mədiniyətsizlər»ni kərsitidu. **«mən... ҳəmmisigə ҡərzdarmən»** — buning mənisi bəlkim «ҳəmmisigə hux həwərni yətküzüxkə ҡərzdarmən» bolsa kerək.

1:14 1Kor. 9:16.

1:16 «Məsiҳ tooƣrisidiki bu hux həwər» — grek tilida «Məsiҳning hux həwiri» degən sözdə ipadilinidu. **«Greklər»** — *(yaki «Yunanliҡlar»)* muxu yərdə barliҡ Yəhudiy əməs millətlər yaki əlliklərgə wəkil kelidu. **«... nijatҡa erixtüridioƣan Hudaning küq-ҡudritidur»** — «nijat» degən Huda adəmni gunaҳini kəqürüp, uningdin ҡutҡuzup, mənggülük ҳayatni ata ҡilixini kərsitidu.

1:16 Zəb. 40:9-10; 1Kor. 1:18; 15:2; 2Tim. 1:8.

1:17 «hux həwərdə etiҡadҡa asaslanoƣan, Hudaning birhil ҳəҡҡaniyliҡi etiҡad ҡiloƣuqilaroƣa wəҳiy ҡilinoƣandur» — baxҡa birhil tərjimisi: «hux həwərdə Hudadin kəlgən, baxtin ahir etiҡadҡa asaslanoƣan bir ҳəҡҡaniylиҡ axkarilanoƣandur». **«Ҳəҡҡaniy adəm ixənq-etiҡadi bilən ҳayat bolidu»** — «Ҳab.» 2:4.

1:17 Ҳab. 2:4; Yuҳ. 3:36; Rim. 3:21; Gal. 3:11; Fil. 3:9; Ibr. 10:38.

1:19 Ros. 14:17.

1:20 Zəb. 19:1-2

1:21 Ҡan. 28:28

1:23 2Pad. 17:29.

1:26 «ayallarmu təbiiy jinsiy munasiwətni oƣəyriy munasiwətkə aylandurdi» — grek tilida «ayallarmu jinsiy munasiwətni təbiiy ҡanuniyətkə hilap munasiwətkə aylandurdi» deyilidu.

1:26 Law. 18:22,23.

ḥəwəslər bilən kəyüp pixidioŋan boldi. Ərlər ərlər bilən xərməndilikkə kirixti wə nətijidə ularning muhalip kilmixliri əz bexioŋa qikti.
28 Ular Hudani bilixtin waz keqixni layik kərgənliki tallioŋanliki üqün, Huda ularni buzuk niyətlərgə wə nalayik ixlarni kilixka koyup bərdi. 29 Ular ḥərhil ḥəkkaniyətsizlik, rəzillik, nəpsaniyətqilik, əqmənlikkə qəmüp, ḥəsət-horluk, katillik, jedəlhorluk, məkkarlik wə ḥərhil bətniyətlər bilən toldi. Ular iŋwagər, 30 təḥməthor, Hudaoŋa nəprətlinidioŋan, kibirlik, mahtanqak, qongqi, ḥərhil rəzillikərni oylap qikiridioŋan, ata-anisining səzini anglimaydioŋan, 31 yorutulmioŋan, wədisidə turmaydioŋan, kəyümsiz wə rəḥimsiz insanlardur. 32 Ular Hudaning xularoŋa boloŋan adil ḥəkümini, yəni xundak ixlarni kiloŋuqilarning əlümgə layik ikənlikini enik bilsimu, bu ixlarni əzliri kilipla kalmay, bəlki xundak kilidioŋan baxkilardin səyünüp ularni alkixlaydu.

Hudaning ḥəkümi

2 1 Əmdi əy baxkilarning üstidin ḥəküm kilidioŋan insan, kim boluxungdin kət'iynəzər baḥanə kərsitəlməysən; qünki baxkilar üstidin kaysi ixta ḥəküm kilsang, xu ixta əz gunaḥingni bekitisən. Qünki əy ḥəkümqi, sən əzüngmu ularoŋa ohxax ixlarni kiliwatisən. 2 Bizgə məlumki, Hudaning undak ixlarni kiloŋanlar üstidin ḥəküm qikirixi mutlək ḥəkikətkə asaslanoŋandur.
3 Xunga, i xundak ixlarni kiloŋanlar üstidin ḥəküm qikaroŋuqi, xundakla xuningoŋa ohxax ixlarni kiloŋuqi insan, əzüng Hudaning ḥəkümidin kaqalaymən dəp hiyal kilamsən?
4 Yaki Hudaning meḥribanlikining seni towa kilix yolioŋa baxlaydioŋanlikini ḥeq bilməy, uning meḥribanliki, kəng korsaklik wə səwr-takitining molluk ioŋa səl karawatamsən?. 5 Əksiqə, towa kilmaydioŋan jaḥillikiŋ wə tax yürəklikingdin, Huda adil ḥəkümini ayan kilidioŋan oŋəzəplik küni üqün sən əz bexingoŋa qüxidioŋan oŋəzipini toplawatisən.. 6 Huda ḥərkimgə əz əməllirigə yarixa ix kəridu.. 7 Yahxi ixlarni səwrqanlik bilən kilip, xan-xərəp, ḥərmət-eḥtiram wə bakiylikni izdigənlərgə U mənggülük ḥayat ata kilidu;. 8 lekin xəhsiyətqilərgə, ḥəkikətkə tən bərməy, əksiqə ḥəkkaniyətsizlikkə əgəxkənlərgə oŋəzəp-kəḥr yaoŋdurulidu;. 9 yamanlik kilidioŋan barlik jan igisigə, aldi bilən Yəḥudiylaroŋa, andin Greklərgə külpət wə dərd-ələm qüxidu;. 10 birak, barlik yahxilik kiloŋuqilaroŋa, aldi bilən Yəḥudiylaroŋa, andin Greklərgə xan-xərəp, ḥərmət-eḥtiram wə aman-hatirjəmlik təkdim kilinidu. 11 Qünki Hudada adəmning yüz-hatirisini kilix yoktur..
12 — qünki Təwrat kanunini bilməy gunaḥ sadir kiloŋanlarning ḥərbiri Təwrat kanunining ḥəkümigə uqrimisimu, əyibkə uqrap ḥalak bolidu; Təwrat kanunini bilip turup gunaḥ sadir kiloŋanlarning ḥərbiri bu kanun boyiqə sorakka tartilidu. 13 (qünki Hudaning aldida kanunni angliŋanlar əməs, bəlki kanunoŋa əməl kiloŋuqilar ḥəkkaniy ḥesablinidu.. 14 Qünki Təwrat kanunini bilməydioŋan əlliklər təbiiy ḥalda bu kanunoŋa uyoŋun ixlarni kilsa, gərqə bu kanundin ḥəwərsiz bolsimu, Təwrat kanuni ularda kərüngən bolidu.

1:32 Ḥox. 7:3.
2:1 2Sam. 12:5; Mat. 7:1; 1Kor. 4:5.
2:4 2Pet. 3:15.
2:5 Rim. 9:22.
2:6 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḥ. 2:23; 22:12.
2:7 «ḥərmət-eḥtiram wə bakiylik,...» — grek tilida «ḥərmət-eḥtiram wə qiriməslik...».
2:8 2Tes. 1:8.
2:9 «Yəḥudiylaroŋa, andin Greklərgə...» — «Greklər» *(yaki «Yunanliklar»)* muxu yərdə wə 10-ayəttə grek tilida , barlik Yəḥudiy əmə əlliklər wə millətlərgə wəkil kelidu.
2:11 Kan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Gal. 2:6; əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.
2:12 «Təwrat kanuni» — yaki pəkət «kanun» yaki «mukəddəs kanun», muxu yərdə wə təwəndiki barlik ayətlərdə Huda Musa pəyoŋəmbərgə qüxürgən kanunni kərsitidu. Bu kanun Mukəddəs Kitabning awwalki bəx kismini təxkil kiloŋan; xunga Yəḥudiy həlki bəzidə muxu bəx kismini «kanun-yolyoruk» *(ibraniy tilida «Torah»)* dəp ataydu. Ərəb tilidiki «Təwrat» muxu səzdin kikkan.
–Adəttiki əḥwal astida «mukəddəs kanunni bilmigənlər» Yəḥudiy əməslər *(«yat əllər»)* ni kərsitidu, «mukəddəs kanunni bilgənlər» Yəḥudiylarni kərsitidu.
–«Təwrat» wə «Təwrat kanuni» tooŋruluk «Təbirlər»nimu kerüng.
2:13 Mat. 7:21; Yak. 1:22; 1Yuḥ. 3:7.

15 Ularning bu qiloƔanliri əz qəlblirigə qanun
tələplirining pütüklük ikənlikini kərsitidu;
xuningdək, ularning wijdanlirimu əzlirigə
həqiqətning guwahqisi bolup, oy-pikirliri
əzini əyibləydu yaki əzini aqlaydu) 16 — mən
yətküzüp keliwatqan bu hux həwərgə asasən
Hudaning Əysa Məsih arqiliq insanlarning
qəlbidə pükkən məhpiy ixlar üstidin həküm
qiqiridioƔan künidə yuqirida eytiloƔan ixlar
qoqum yüz beridu.

Yəhudiylar wə Təwrat qanuni

17 Sənqu, əgər əzüngni Yəhudiy dəp atap,
Təwrat qanunioƔa ümid baoƔlap, HudaoƔa
təwəmən dəp mahtansang, 18 qanundin
əginip uning iradisini bilip, esil bilən pəsni
pərq ətkən bolsang, 19-20 Təwrat qanunidin
bilim wə həqiqətning jəwhirigə igə boldum
dəp qarap, əzüngni korlaroƔa yol baxlioƔuqi,
qarangoƔuda qaloƔanlaroƔa mayak, nadan-
laroƔa əgətküqi, gədəklərgə ustaz dəp ixən-
gən bolsang — 21 əmdi sən baxqilaroƔa təlim
berisənu, əzünggə bərməmsən? OoƔrilik qil-
manglar dəp wəz eytisənu, əzüng ooƔrilik
qilamsən? 22 «Zina qilmanglar» — dəp wəz
eytiysənu, əzüng zina qilamsən? Butlardin
nəprətlinisənu, əzüng buthanilardiki nər-
silərni bulang-talang qilamsən? 23 Təwrat qa-
nuni bilən mahtinisənu, əzüng xu qanunoƔa
hilapliq qilip, HudaoƔa daoƔ kəltürəmsən?!
24 Huddi muqəddəs yazmilarda yeziloƔinidək:
«Silərning qilmixinglar tüpəylidin Hudaning
nami taipilər arisida kupurlukqa uqrimaqta».

25 Təwrat qanunioƔa əməl qilsang, hət-
nə qilinoƔiningning əhmiyiti bolidu, lekin
uningoƔa hilaplik qilsang, hətnə qilinoƔining
hətnə qilinmioƔandək həsablinidu. 26 Əmdi
hətnisizlər qanunning tələpligə əməl qilsa,
gərqə hətnisiz bolsimu, Huda təripidin hətni-
lik həsablanmamdu? 27 Təwrat qanun dəstur-
din həwərdar wə hətnilik turuqluq qanunoƔa
hilaplik qiloƔuqi, i Yəhudiy, qanunoƔa əməl qi-
lidioƔan jismaniy hətnisizlər təripidin sening
gunahing üstidin həküm qiqiriliwatmamdu?
28 Qünki sirtqi kərünüxi Yəhudiy bolsila uni
həqiqiy Yəhudiy degili bolmaydu, sirtqi
jəhəttiki jismaniy hətninimu həqiqiy hətnə
degili bolmaydu, 29 roƔida Yəhudiy boloƔini
həqiqiy Yəhudiydur; uning hətnə qilinoƔini
hətnə qanun dəsturi arqilik əməs, bəlki qəl-
bidə, Roƕtindur. Bundaq kixining təriplinixi
insanlar təripidin əməs, bəlki Huda təripidin
bolidu.

3 1 Undaqta, Yəhudiy boloƔanning Yəhudiy
əməstin nemə artuqqiliqi bar? Hətnilik
boloƔanning nemə paydisi bar? 2 Əməliyəttə,
ularning hər jəhəttin kəp artuqqiliqi bar.
Birinqidin, Hudaning bexarətlik səzliri
YəhudiylaroƔa amanət qilinoƔan. 3 Əmdi
gərqə ulardin bəziliri ixənqsiz qikkən
bolsimu, buningoƔa nemə bolatti? Ularning
ixənqsizliki Hudaning ixənqliklikini yoqka

2:16 «yuqirida eytiloƔan ixlar qoqum yüz beridu» — «yuqirida eytiloƔan ixlar» 6-12-ayətlərdə eytiloƔan ixlarni, demək Hudaning soraq qilidioƔinini kərsitidu.
2:16 Mat. 25:31.
2:17 «HudaoƔa təwəmən dəp mahtansang...» — grek tilida «Hudada mahtansang...».
2:17 Rim. 9:4.
2:24 «Silərning qilmixinglar tüpəylidin Hudaning nami taipilər arisida kupurlukqa uqrimaqta» — «Yəx.» 52:5.
2:24 Yəx. 52:5; Əz. 36:2.
2:25 «Təwrat qanunioƔa əməl qilsang, hətnə qilinoƔiningning əhmiyiti bolidu, lekin uningoƔa hilaplik qilsang, hətnə qilinoƔining hətnə qilinmioƔandək həsablinidu.» — demisəkmu, Yəhudiylar Təwrat qanuni boyiqə hətnə qilidu. Hətnilikning əzi «Mən Hudaning adimimən» degənlikni wə «Yəhudiy bolux»ning simwoli dəp qarilatti.
2:28 Yuh. 8:39; Rim. 9:7.
2:29 «roƔida Yəhudiy boloƔini həqiqiy Yəhudiydur; uning hətnə qilinoƔini hətnə qanun dəsturi arqilik əməs, bəlki qəlbidə, roƕtindur» — «Roƕtindur» bolsa, Muqəddəs Roƕtindur. Bəzi alimlar «Roƕtin»ni «roƕta» dəp qüxinidu, xundaqla bundaq ayətni «...hətnə qəlbdə, roƕta,... dəsturidin əməstur» dəp tərjimə qilidu. Hətnə tooƔruluq «Əzakiyal», «FilippiliklaroƔa» wə «Kolossiliklərgə»diki «qoxumqə səz»lirimizni kərüng. **«Bundaq kixining təriplinixi insanlar təripidin əməs, bəlki Huda təripidin bolidu»** — ibraniy tilida «Yəhuda» degənning əsliy mənisi «mahtax», «təripləx», «tərip» degənliktur. Xunga ayətning tegidiki mənisi: ««Həqiqiy Yəhudiy» bolux üqün, u Huda təripidin təripləngən *(«Yəhuda»)* boluxi kerək.
2:29 Qan. 10:16; Yər. 4:4; Fil. 3:2, 3; Kol. 2:11.
3:2 Zəb. 147:19; Rim. 9:4.

qikiriwetərmu?.. [4] Həргiz undak kilmaydu! Huda rastqil hesablinip, həmmə adəm yaloqanqi hesablansun! Huddi muqəddəs yazmilarda Huda həkkidə yeziloqinidək: —
«Səzligininqdə adil dəp ispatlanoqaysən,
Xikayətkə uqrioqininqda oqəlibə kiloqaysən».[1:1]
[5] Lekin bizning həkkaniysizlikimiz arkilik Hudaning həkkaniyliki tehimu enik kərsitilsə, buningoqa nemə dəymiz? Həkkaniysizlik üstigə oqəzəp tekidioqan Hudani həkkaniy əməs dəymizmu (mən insanqə səzləymən)?.. [6] Mundak deyixkə hərgiz bolmaydu! Əgər undak bolsa, Huda aləmni kandak sorakka tartidu?
[7] Bəzilər yənə: «Mening yaloqanqilkimdin Hudaning həkikətliki tehimu oquk kilinsa, xundakla uluoquki tehimu yorutulsa, əmdi mən yənə nemə üqün gunahkar dəp karilip sorakka tartilimən?» deyixi mumkin.. [8] Undak boloqanda nemixka (bəzilər bizgə təhmət qaplimakqi bolup, gəplirimizni buriwətkəndək) «Yamanlik kilayli, buningdin yahxilik qikip kalar» — deyixkə bolmaydu? Bundak degüqilərning jazalinixi həkliktur!

Həkkaniy adəm yoktur

[9] Əmdi nemə deyix kerək? Biz Yəhudiylar Yəhudiy əməslərdin üstün turamduk? Yak, hərgiz! Qünki biz yukurida Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun həmmisining gunahning ilkidə ikənlikini ispatlap əyibliduk..
[10] Dərwəkə, muqəddəs yazmilarda yeziloqinidək: —
«Həkkaniy adəm yok, hətta birimu yoktur,.
[11] Yorutuloqan kixi yoktur,
Hudani izdiginimu yoktur.
[12] Həmmə adəm yoldin qətnidi,
Ularning barliki ərziməs bolup qikti.
Mehribanlik kiloquqi yok, hətta birimu yoktur.[3:12]
[13] Ularning geli eqiloqan kəbridək sesiktur,
Tilliri kazzaplik kilmakta;
Kobra yilanning zəhiri ləwliri astida turidu;.. [14] Ularning zuwani karoqax həm zərdigə toloqan..
[15] «Putliri kan toküxkə aldiraydu;.
[16] Baroqanla yeridə wəyranqilik wə pajiəlik ixlar bardur.
[17] Tinqlik-aramlik yolini ular həq tonuoqan əməs».

3:3 «Əmdi gərqə ulardin bəziliri ixənqsiz qikkan bolsimu, buningoqa nemə bolatti? Ularning ixənqsizliki Hudaning ixənqliklikini yokka qikiriwetərmu?» — Pawlus bəlkim Hudaning Israiloqa kiloqan əhdə-wədilirini kərsitidu. Huda: «Silər Mening həlkim bolisilər» dəp wədə kiloqandin keyin, bəzi Yəhudiylarning kilmixliri əzlirining Uning həlki ikənlikini inkar kiloqan bolsimu, bu kilmixliri Hudaning wədisini yokka qikiriwetəmdu?
3:3 Qəl. 23:19; Rim. 9:6; 2Tim. 2:13.
3:4 «Səzligininqdə adil dəp ispatlanoqaysən, xikayətkə uqrioqininqda oqəlibə kiloqaysən» — «Zəb.» 51:4. «Xikayətkə uqrioqininqda oqəlibə kiloqaysən» degənning baxka birhil tərjimisi: «Həküm qikaroqiningda oqəlibə kiloqaysən». Zəburdiki bu küydə Dawut pəyoqəmbər eoqir gunahini Huda wə həlk aldida ikrar kilidu; u bu səzlərni, Huda meni jazalioqanda, həlk beximoqa qüxidioqan külpətning Hudadin adil jazasini bilsun dəp eytidu. Gunahini oquk ikrar kilmioqan bolsa bəlkim həlk: «Nemixka seyümlük Dawut padixahimiz külpətkə uqrioqandu, Huda uningoqa adalətsiz muamilə kiloqanmidu?» deyixi mumkin. Uning degini Pawlusning deginigə opmu-ohxax; Huda həktur həm aləm aldida Uning həkliki ispatlansun; Uning hər ixtiki durusluki ispatlansun *(wə ispatlinidu!)*, hatalik yaki yaloqanqilikning bolsa bizdila ikənliki ispatlansun *(wə ispatlinidu!)*.
3:4 Zəb. 51:4; 116:11; Yuh. 3:33.
3:5 «mən insanqə səzləymən!» — demək, pəkət isanning kəz-karixi boyiqə səzləymən. Bu ibaridin kərgili boliduki, hərkandak adəm towa kilmisa, gunahi tüpəylidin uning kəzkaraxliri tumanlixip ketidu, əzi elixip kalidu.
3:7 «Mening yaloqanqilikim arkilik Hudaning həkikiti tehimu oquk kilinidu...» — Huda pəyoqəmbərlər arkilik Əz həlkining bəziliri Əzigə asiylik kilidioqanliki, hətta məsilən Əz Məsihigə satkunluk kilidioqanliki tooruluk kəp bexarət bərgənidi. Xunga «mening yaloqanqilikim» Hudaning tooqra eytkanlikini ispatlaydu.

3:9 «Yəhudiylar bolsun, Greklər bolsun həmmisining gunahning ilkidə ikənlikini ispatlap əyibliduk» — «Greklar» muxu yərdə barlik «Yəhudiy əməslər»gə wəkillik kilidu.
3:9 Gal. 3:22.
3:10 Zəb. 14:3; 53:3
3:12 «Həkkaniy adəm yok, hətta birimu yoktur, ... Həmmə adəm yoldin qətnidi, ularning barliki ərziməs bolup qikti. Mehribanlik kiloquqi yok, hətta birimu yoktur» — *(10-13-ayət)* «Zəb.» 14:1-3 *(yənə 53:1-3)*; «Top.» 7:20.
3:12 Zəb. 14:1-3; 53:1-3; Top. 7:20
3:13 «Ularning geli eqiloqan kəbridək sesiktur, tilliri kazzaplik kilmakta; kobra yilanning zəhiri ləwliri astida turidu» — «Zəb.» 5:9 wə 140:3.
3:13 Zəb. 5:9; 140:4.
3:14 «Ularning zuwani karoqax həm zərdigə toloqan» — «Zəb.» 10:7.
3:14 Zəb. 10:7
3:15 Pənd. 1:16; Yəx. 59:7.
3:17 «Putliri kan təküxkə aldiraydu; baroqanla yeridə wəyranqilik wə pajiəlik ixlar bardur. Tinqlik-aramlik yolini ular həq tonuoqan əməs. Ularning nəziridə Hudadin korkidioqan ix yoktur» — *(15-17-ayət)* «Yəx.» 59:7-8.
3:17 Yəx. 59:7,8

18 «Ularning nəzirində Hudadin ḳorḳidioʁan ix yoḳtur».
19 Təwrattiki barliḳ səzlərning Təwrat ḳanuni astida yaxaydioʁanlaroʁa ḳarita eytiloʁanliḳi bizgə ayan. Bularning məḳsiti, hər insanning aoʁzi baḥanə kərsitəlməy tuwaḳlinip, pütkül dunyadikilər Hudaning soriḳida əyibkar ikən dəp ayan ḳilinsun, degənliktur. 20 Xunga, ḥeqḳandaḳ ət igisi Təwrat-ḳanunioʁa əməl ḳilixḳa intilixliri bilən Hudaning aldida ḥaḳḳaniy ḥesablanmaydu; qünki Təwrat ḳanuni arḳiliḳ insan əz gunaḥini tonup yetidu.

Hudaning insanni ḥaḳḳaniy ḳilixi

21 Biraḳ, ḥazir ḳanun yoli bilən əməs, bəlki Hudaning Əzidin kəlgən birhil ḥaḳḳaniyliḳ axkarilandi! Bu hil ḥaḳḳaniyliḳḳa ḳanunning əzi wə pəyoʁəmbərlərning yazmilirimu guwaḥliḳ bərgəndur; 22 yəni, Hudaning Əysa Məsiḥning ixənq-sadaḳətliki arḳiliḳ etiḳad ḳiloʁuqilarning ḥəmmisining iqigə ḥəm üstigə yətküzidioʁan ḥaḳḳaniyliḳidur! Bu ixta ayrimqiliḳ yoḳtur. 23 (qünki barliḳ insanlar gunaḥ sadir ḳilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məḥrum boldi). 24 Qünki etiḳadqilarning ḥəmmisi Məsiḥ Əysada boloʁan nijat-ḥərlük arḳiliḳ, Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən bədəlsiz ḥaḳḳaniy ḳilinidu.
25 Huda Uni gunaḥlarning jazasini kətürgüqi kəfarət ḳurbanliḳi süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning ḳurbanliḳ ḳenioʁa ixənq baoʁlixi bilən ḳurbanliḳ inawətliktur. Huda bu arḳiliḳ burunḳi zamandikilərning sadir ḳiloʁan gunaḥliriоʁa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining adilliḳ ikənlikini kərsətti. 26 Buningoʁa ohxax bu ḳurbanliḳ arḳiliḳ U ḥazirḳi zamanda boloʁan ḥaḳḳaniyliḳinimu kərsətkən. Xundaḳ ḳilip U Əzining ḥəm ḥaḳḳaniy ikənlikini ḥəm Əysaning etiḳadida boloʁuqini ḥaḳḳaniy ḳiloʁuqi ikənlikinimu namayan ḳildi.
27 Undaḳ bolsa, insanning nemə mahtanoʁuqiliki bar? Mahtinix yoḳ ḳilindi!
— Nemə prinsipḳa asasən? Ḳanunoʁa intilix prinsipi bilənmu?
— Yaḳ! «Etiḳad» prinsipi bilən!
28 Qünki «Insan Təwrat ḳanunioʁa əməl ḳilixḳa intilixliri bilən əməs, bəlki etiḳad bilən

3:18 «Ularning nəzirində Hudadin ḳorḳidioʁan ix yoḳtur» — «Zəb.» 36:1.
3:18 Zəb. 36:1
3:19 «Təwrat ḳanuni astida yaxaydioʁanlar» —Yəhudiy həlḳini kərsitidu. **«Təwrattiki barliḳ sözlərning Təwrat ḳanuni astida yaxaydioʁanlaroʁa ḳarita eytiloʁanliḳi bizgə ayan. Bularning məḳsiti, hər insanning aoʁzi baḥanə kərsitəlməy tuwaḳlinip, pütkül dunyadikilər Hudaning soriḳida əyibkar ikən dəp ayan ḳilinsun»** — «Təwrattiki barliḳ səzlər» muxu yərdə bəlkim yuḳurida nəḳil kəltürülgən, barliḳ insanning gunaḥḳar ikənlikini ispatlioʁan *(Təwrattiki)* ayətlərni alaḥidə təkitləydu.
3:20 Rim. 7:7; Gal. 2:16; Ibr. 7:18.
3:21 Rim. 1:17; Fil. 3:9.
3:22 «Məsiḥning ixənq-sadaḳətliki arḳiliḳ etiḳad ḳiloʁuqilar...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Əysa Məsiḥkə baoʁlioʁan itiḳadi arḳiliḳ etiḳad ḳiloʁuqilar...». Grek tilida «ixənq, etiḳad» wə «sadaḳətlik, ixənqlik» birla səz bilən ipadilinidu.
3:23 «Qünki barliḳ insanlar gunaḥ sadir ḳilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məḥrum boldi» — buning ikki təripi bar; *(1)* Huda əslidə adəmni «Əz süriti boyiqə», yəni «Əz xan-xəripi boluxi üqün» yaratḳanidi. Gunaḥ sadir ḳiloʁinida insan bu xan-xərəpkə yetəlmidi, xunglaxḳa Hudaoʁa wəkil boluxtiki imtiyazdin məḥrum boldi. *(2)* gunaḥi tüpəylidin insan Hudaning padixaḥliḳida uning xan-xəripini kərəlməydioʁan boldi.

3:24 «Məsiḥ Əysada boloʁan nijat-ḥərlük arḳiliḳ...» — yaki «Məsiḥ Əysaning gunaḥtin ḥər ḳilix hizmiti arḳiliḳ...».
3:24 Yəx. 53:5.
3:25 «gunaḥlarning jazasini kətürgüqi kəfarət ḳurbanliḳi» — grek tilida birla səz bilən ipadilinidu. «Kəfarət» tooʁruluḳ «Mis.» 29:33 wə izaḥati, xundaḳla «Təbirlər»nimu kərüng. **«Huda Uni gunaḥlarning jazasini kətürgüqi kəfarət ḳurbanliḳi süpitidə təyinlidi; insanlarning Uning ḳurbanliḳ ḳenioʁa ixənq baoʁlixi bilən ḳurbanliḳ inawətliktur. Huda bu arḳiliḳ burunḳi zamandikilərning sadir ḳiloʁan gunaḥliriоʁa səwr-takətlik bolup, jazalimay ətküzüwetixining adilliḳ ikənlikini kərsətti»** — bu toluḳ ayət intayin muḥim. Huda burunḳi zamandiki towa ḳiloʁan etiḳadqi kixilərning gunaḥlirini jazalimay kəqürüm ḳiloʁanlirining ḥəmmisi Məsiḥning kəlgüsi zamanda ḳurbanliḳ bolup, xu gunaḥlirining jazasini kətüridioʁanliḳioʁa asaslanoʁanidi, xunglaxḳa pütünləy adilliḳ idi. «Gunaḥlaroʁa ... ətküzüwetix» degən ibarə bəlkim burunḳi dəwrdiki **barliḳ gunaḥlarnimu** əz iqigə alidu; biraḳ Huda bu gunaḥlarni jazalimay ətküzüwətkən bolsimu, həḳlər towa ḳilmisa bəribir ahir berip əzliri jazalirini tartidu. Ḥazirḳi zamandimu xundaḳ.
3:25 Mis. 25:17; 2Kor. 5:19; Kol. 1:20; Ibr. 4:16; 1Yuḥ. 4:10.
3:26 «Xundaḳ ḳilip U Əzining ḥəm ḥaḳḳaniy ikənlikini ḥəm Əysaning etiḳadida boloʁuqini ḥaḳḳaniy ḳiloʁuqi ikənlikinimu namayan ḳildi» — Məsiḥ Əysa hər zamandiki barliḳ kixilərning ḥəmmə gunaḥining tegixlik jazasi *(Hudaning gunaḥ üstigə qüxüridioʁan oʁzipi)*ni ḳobul ḳiloʁandin keyin Huda tolimu ḥaḳḳaniyliḳ bilən towa ḳiloʁan kixilərni kəqürüm ḳilip ularni ḥaḳḳaniy ḳiloʁuqi bolidu.

ḥəkkaniy kilinidu» dəp ḥesablaymiz!
29 Əjəba, Huda pəkətla Yəḥudiylarningla Hudasimu? U əllərningmu Hudasi əməsmu? Xundak, u əllərningmu Hudasidur.
30 Huda bolsa birdur, U hətnə kilinoqanlarni etikad bilən ḥəmdə hətnə kilinmioqanlarnimu etikad bilən ḥəkkaniy kilidu.
31 Əmdi etikad prinsipi bilən Təwrat kanunini bikar kiliwetimizmu? Yak, dəl buning əksiqə, uni küqkə igə kilimiz.

Ibraḥimning etikad bilən ḥəkkaniy dəp ḥesablinixi, bizgə bir ülgidur

4 1 Undakta, biz Yəḥudiylarning jismaniy jəḥəttiki atimiz Ibraḥimning erixkini tooqrisida nemə dəymiz?
2 Əgər Ibraḥim əməlliri bilən ḥəkkaniy dəp jakarlanoqan bolsa, uningda mahtanoqudək ix bolatti (bəribir Hudaning aldida uning mahtinix ḥəkki yok idi).
3 Qünki mukəddəs yazmilarda nemə deyilgən? —
«Ibraḥim Hudaoqa etikad kildi;
Bu uning ḥəkkaniyliki ḥesablandi» deyilidu.
4 Ixligüqigə berilidioqan ḥək «meḥir-xəpkət» ḥesablanmaydu, bəlki birhil «kərz kayturux» ḥesablinidu.
5 Birak, ḥeq ix-əməl kilmay, pəkət nomussiz gunaḥkarlarni ḥəkkaniy kiloquqi Hudaoqa etikad kilidioqan kixining bolsa, uning etikadi ḥəkkaniylik dəp ḥesablinidu!
6 Huda kiloqan əməllirigə karimay, ḥəkkaniy dəp ḥesablioqan kixining bəhti tooqruluk Dawut pəyoqəmbərmu mundak degən: —
7 «Itaətsizlikliri kəqürüm kilinoqan,
Gunaḥliri yepiloqan kixi nemidegən bəhtliktur!
8 Pərwərdigar gunaḥliri bilən ḥeq ḥesablaxmaydioqanlar nemidegən bəhtliktur!».
9 Əmdi bəht yaloquz hətnə kilinoqanlaroqila mənsup bolamdu, yaki hətnə kilinmioqanlaroqimu mənsup bolamdu? Qünki: «Ibraḥimning etikadi uning ḥəkkaniyliki dəp ḥesablandi» dəwatimiz.
10 Ḥəkkaniylik kandak əḥwalda uningoqa ḥesablandi? Hətnə kilinixtin ilgirimu yaki hətnə kilinixtin keyinmu? U hətnə kilinoqan ḥalda əməs, bəlki hətnə kilinmioqan ḥalda ḥesablandi!
11 Uning hətnini kobul kiloqini bolsa, uni hətnə kilinixtin burunla etikadi arkilik igə boloqan ḥəkkaniylikka məḥür bəlgisi süpitidə boloqanidi. Demək, u hətnisiz turup Hudaoqa etikad kiloquqilarning ḥəmmisining atisi boldi — ularmu etikadi bilən ḥəkkaniy ḥesablinidu!
12 U yənə hətnə kilinoqanlarningmu atisidur; demək, hətnə kilinoqan boluxi bilən təngla hətnə kilinmioqan waktidimu etikadlik yol mangoqan atimiz Ibraḥimning izlirini besip mangoqanlarningmu atisi boloqandur.
13 Qünki Hudaning Ibraḥimoqa wə nəsligə dunyaoqa mirashor bolux tooqrisidiki wədə

3:28 «Təwrat kanunioqa əməl kilixka intilixliri bilən əməs...» — muxu ibarə grek tilida intayin kiskartilip: «kanundiki əməllər bilən əməs...» yaki «kanunoqa karitiloqan əməllər bilən əməs...» yaki «kanundin qikkan əməllər bilən əməs...» dəp ipadilinidu. Bu ibarə «Rim.» 3:28, «Gal.» 2:16, 3:2, 5, 10dimu tepilidu. Insanning barlik «Təwrat kanunioqa əməl kilixka intilixliri» əzining gunaḥka patkan bir gunaḥkar ikənlikini ispatlaydu, halas.
3:28 Ros. 13:38; Rim. 8:3; Gal. 2:16; Ibr. 7:25.
3:30 «Huda bolsa birdur, U hətnə kilinoqanlarni etikad bilən ḥəmdə hətnə kilinmioqanlarnimu etikad bilən ḥəkkaniy kilidu» — bu ayəttiki «hətnə kilinoqanlar» Yəḥudiylarni, «hətnə kilinmioqanlar» barlik Yəḥudiy əməslərni bildüridu.
4:1 «atimiz Ibraḥimning erixkini..» — yaki «atimiz Ibraḥimning əgəngini..», «atimiz Ibraḥimning bilgini..».
4:1 Yəx. 51:2.
4:3 «Ibraḥim Hudaoqa etikad kildi; bu uning ḥəkkaniyliki ḥesablandi» — «Yar.» 15:6.
4:3 Yar. 15:6; Gal. 3:6; Yak. 2:23.
4:5 «Birak, ḥeq ix-əməl kilmay, pəkət nomussiz gunaḥkarlarni ḥəkkaniy kiloquqi Hudaoqa etikad kilidioqan kixining bolsa, uning etikadi ḥəkkaniylik dəp ḥesablinidu!» — «ḥeq əməl kilmay» degini, ḥəkkaniylikka erixix üqün tirixix jəḥətidin eytilidu, «adəmlər jan bekix üqün ixlixi kerək əməs» degənlik əməs, əlwəttə.
4:7 «...nemidegən bəhtliktur!»— Zəbur 32:1də ibraniy tilida səzmusəz «Aḥ, itaətsizlikliri kəqürüm kilinoqan, gunaḥliri yepiloqan kixining bəhtlikliri!» deyilidu. Bu bəhtliklər bir-birləp xu yərdə təswirlinidu.
4:7 Zəb. 32:1
4:8 «Itaətsizlikliri kəqürüm kilinoqan, gunaḥliri yepiloqan kixi nemidegən bəhtliktur! Pərwərdigar gunaḥliri bilən ḥeq ḥesablaxmaydioqanlar nemidegən bəhtliktur!» — *(7-8-ayət)* «Zəb.» 32:1-2.
4:8 Zəb. 32:1, 2
4:9 «Ibraḥimning etikadi uning ḥəkkaniyliki dəp ḥesablandi» — «Yar.» 15:6.
4:9 Yar. 15:6
4:11 Yar. 17:11.

berixi Ibrahimning Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilginidin əməs, bəlki etiqadtin boloƣan həkkaniyliktin kəlgən. 14 Qünki əgər qanunoƣa intilidioƣanlar mirashor bolidioƣan bolsa etiqad bikar nərsə bolup qalatti, Hudaning wədisimu yoqqa qiqiriloƣan bolatti.. 15 Qünki Təwrat qanuni Hudaning oƣəzipini elip kelidu; qünki qanun bolmisa, itaətsizlik degən ixmu bolmaydu.. 16-17 Xuning üqün, Hudaning wədisining pəkət Өz mehir-xəpkiti arkilik əməlgə axuruluxi üqün, u etiqadkila asaslinidu. Buning bilən u wədə Ibrahimning barlik əwladlirioƣa, pəkət Təwrat qanuni astida turidioƣanlaroƣila əməs, bəlki Ibrahimqə etiqad kiloƣuqilarning həmmisigimu kapalətlik kilinoƣan. Qünki mukəddəs yazmilarda: «Seni nuroƣun qowmning atisi kildim» dəp yeziloƣinidək, Ibrahim həmmimizning atisidur. Dərhəkikət, u ölüklərni tirildüridioƣan, məwjut bolmioƣanni bar dəp məwjut kilidioƣan, əzi etiqad baoƣlioƣan Huda aldida həmmimizning atisi boldi.. 18 Heqqandak ümid qalmisimu u yənila ümidtə etiqad kildi wə xuning bilən uningoƣa: «Sening nəsling san-sanaksiz bolidu» dəp aldin eytiloƣandək nuroƣun qowmning atisi boldi.. 19 U yüz yaxqa yekinlap, tenini ölgən həsablisimu, xundakla ayali Sarahningmu baliyatqusini əldi dəp qarisimu, yənila etiqadta ajizlaxmidi;. 20 Hudaning wədisigə nisbətən etiqadsizlik kilip heq ikkilənmidi, əksiqə u etiqadi arkilik küqəytildi wə Hudani uluoƣlidi,. 21 «U nemini wədə kiloƣan bolsa xuni əməlgə axurux qudritigə Igidur» dəp toluk ixəndürüldi.. 22 Xuning bilən bu «uning həkkaniyliki həsablandi».. 23-25 Bu, «Uning həkkaniyliki həsablandi» degən səz yaloƣuz uning üqünla əməs, bəlki Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgən Hudaoƣa etiqad kiliximiz bilən həkkaniy həsablinidioƣan bizlər üqünmu yeziloƣan; Məsih bolsa itaətsizliklirimiz üqün pida yolioƣa tapxuruldi wə həkkaniy kiliniximiz üqün tirildürüldi..

Huda bilən inak ətüx

5 1 Xunga etiqad bilən həkkaniy kilinoƣan ikənmiz, Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Huda bilən inak munasiwəttə bolimiz.. 2 U arkilik etiqad yolida bizni qing turoƣuzidioƣan bu mehir-xəpkitining iqigə kirix hoqukioƣa muyəssər bolduk, xuningdək Hudaning xan-xəripigə baoƣlioƣan ümidimizdin xad-huram bolimiz.. 3-4 Xundak bolupla qalmay, müxkül əhwallar iqidə xadlinimiz; qünki müxküllük səwrqanlikni, səwrqanlik qidamlikni, qidamlik ümidni elip kelidu, dəp bilimiz.. 5 Wə bu ümid bizni yərgə qaritip qoymaydu, qünki bizgə ata kilinoƣan Mukəddəs Roh arkilik Hudaning mehir-muhəbbiti alliburun kəlbimizgə quyulup exip taxti..

4:14 Gal. 3:18.
4:15 «Təwrat qanuni Hudaning oƣəzipini elip kelidu» — adəm Hudaning əmr-pərmanliriƣa əməl kilalmioƣaqka, qanun uning gunahini namayan kilidu; namayan kilinixi bilən Hudaning oƣəzipi uning gunahi üstigə qüxidu.
4:15 Yuh. 15:22; Rim. 5:20; 7:8; Gal. 3:19.
4:16-17 «Təwrat qanuni astida turidioƣanlar» — Yəhudiy həlk. **«Seni nuroƣun qowmning atisi kildim»** — *(«Yar.» 17:5)*. Hudaning Ibrahimoƣa eytkan bu səzi «ətkən zaman» xəklidə (**«kildim»**) bolup, heq pərzəntsiz boloƣan waktida uningoƣa eytiloƣan. Bu keyinki ayətlər bilən ziq baoƣliktur.
4:16-17 Yəx. 51:2; Yar. 17:5.
4:18 «Sening nəsling san-sanaksiz bolidu» — «Yar.» 15:5.
4:18 Yar. 15:5; Ibr. 11:12.
4:19 «U yüz yaxqa yekinlap, tenini ölgən həsablisimu, xundakla ayali Sarahningmu baliyatqusini əldi dəp qarisimu...» — demək, u əz tenining elüktək boloƣan əhwalioƣa wə Sarahning kət'iy tuoƣmaslikioƣa tolimu reallik wə eoƣirbesiklik bilən karaytti, birak bu ixlar uning etikadioƣa heq təsir yətküzmidi.
4:20 Yuh. 8:56; Ibr. 11:11, 18.
4:21 Zəb. 115:3
4:22 Yar. 15:6.
4:23-25 «Məsih bolsa itaətsizliklirimiz üqün pida yolioƣa tapxuruldi wə həkkaniy kiliniximiz üqün tirildürüldi» — «pida yolioƣa tapxuruldi» degən ibarə bolsa, u rəzil adəmlərning qoli bilən ölümgə tapxuruldi, lekin bularning həmmisi insaniyətni qutquzux üqün Hudaning uluoƣ pilani idi, dəp kərsitidu.
4:23-25 Rim. 15:4.
5:1 Yəx. 32:17; Yuh. 16:33; əf. 2:13.
5:2 Yuh. 10:9; 14:6; 1Kor. 15:1; əf. 2:18; 3:12; Ibr. 3:6; 10:19.
5:3-4 «müxkül əhwallar iqidə xadlinimiz...» — yaki «müxkül əhwallardin təntənə kilimiz».
5:3-4 Yak. 1:3.
5:5 «Wə bu ümid bizni yərgə qaritip qoymaydu, qünki bizgə ata kilinoƣan Mukəddəs Roh arkilik Hudaning mehir-muhəbbiti alliburun kəlbimizgə quyulup exip taxti» — insanning Hudaoƣa baoƣlioƣan hərkandak ümidi, uning bizgə boloƣan muhəbbitining bar-yok ikənlikigə ziq baoƣlinidu, əlwəttə. Əgər biz «Huda bizni səyidu» dəp

[6] Qünki biz pəkət amalsiz kalƟinimizda, Məsih biz ihlassizlar üqün Huda bekitkən wakitta özini pida kildi.… [7] Birsining həkkaniy adəm üqün jenini pida kilixi nahayiti az uqraydiƟan ix; bəzidə yahxi adəm üqün birsi pida boluxka jür'ət kiliximu mumkin; [8] lekin Huda Öz mehir-muhəbbitini bizgə xuningda kərsitiduki, biz tehi gunahkar waktimizda, Məsih biz üqün jenini pida kildi.… [9] Hazir biz Uning kəni bilən həkkaniy kilinƟan ikənmiz, əmdi U arkilik kelidiƟan Ɵəzəptin kutuluximiz tehimu jəzməndur.… [10] Qünki burun HudaƟa düxmən bolƟan bolsakmu, Ooƫlining ölümi arkilik bizni Uning bilən inakƫaxturƟan yərdə, Uning bilən inakƫaxturulƟandin keyin, əmdi Ooƫlining hayati arkilik biz tehimu kutuldurulmamduk?!… [11] Buning bilənla kalmay, hazir biz Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Huda bilən inakƫaxturulduk, U arkilikmu Hudaning Özidin xadlinimiz.…

Adəm'atidin ölüm, Məsihtin hayatlik — gunahning yiltizi

[12] Xuningdək, gunahning dunyaƟa kirixi birla adəm arkilik boldi, ölümning dunyaƟa kirixi gunah arkilik boldi; xuning bilən gunah arkilik ölüm həmmə adəmgə tarkaldi; qünki həmmə adəm gunah sadir kildi… [13] (qünki Təwrat kanunidin ilgirimu gunah dunyada bar idi, əlwəttə; halbuki, kanun bolmisa gunahning hesabi elinmaydu. [14] Xundaktimu, ölüm Adəm'ata waktidin Musa pəyƟəmbər waktiƟiqə insanlarƟimu həküm sürdi; ular gərqə Adəm'atining sadir kilƟan itaətsizlikidək gunah sadir kilmiƟan bolsimu, bu insanlarmu ölüm həkümidin haliy bolmidi).

Adəm'atining özi — keyin kelidiƟan Məsihning bir bexarətlik ülgisidur;… [15] halbuki, Hudaning xapaətlik sowƟiti Adəm'atining itaətsizlikining pütünləy əksidur. Qünki birla adəmning itaətsizliki bilən nurƟun adəm əlgən bolsa, əmdi Hudaning mehir-xəpkiti wə xuningdək birla adəm, yəni Əysa Məsihning mehir-xəpkiti arkilik kəlgən sowƟat exiptexip turƟaqka, nurƟun adəmgə yətküzülüp tehimu zor nətijə hasil kildi!

[16] Xu xapaətlik sowƟatning nətijisi bolsa, xu bir adəmning gunahining akiwitigə pütünləy ohximaydu. Qünki bir adəmning bir ketim ətküzgən itaətsizlikidin qikarƟan həküm insanlarni gunahkar dəp bekitkən bolsimu, əmma xu xapaətlik sowƟat bolsa kəpligən kixilərning nurƟun itaətsizlikliridin «həkkaniy kilinix»ka elip baridu. [17] Əmdi bir

bilsək həmdə Hudaning muhəbbiti əz wujudimizda pəyda bolƟan bolsa, harkandak zor ümidlərmu bolidu.

5:6 «Qünki biz pəkət amalsiz kalƟinimizda...» — «amalsiz» — əzimizni gunahtin kutulduruxka amalsiz.

5:6 əf. 2:1; Kol. 2:13; Ibr. 9:15; 1Pet. 3:18.

5:8 Ibr. 9:15; 1Pet. 3:18.

5:9 «əmdi U arkilik kelidiƟan Ɵəzəptin kutuluximiz tehimu jəzməndur» — «kelidiƟan Ɵəzəp» Hudaning gunahlarning üstigə qüxidiƟan Ɵəzipi.

5:10 «Qünki burun HudaƟa düxmən bolƟan bolsakmu, Ooƫlining ölümi arkilik bizni Uning bilən inakƫaxturƟan yərdə, Uning bilən inakƫaxturulƟandin keyin, əmdi Ooƫlining hayati arkilik biz tehimu kutuldurulmamduk?!» — Hudaning nijatida «kutulux» pəkət dozahtin kutulux əməs, gunahning barlik asarətliridin azad bolup yengi əhmiyətlik hayattin bəhrimən boluxtin ibarəttur.

5:11 «U arkilikmu Hudaning Özidin xadlinimiz» — «Hudaning Özidin xadlinimiz» degənning baxka birhil mənisi barki, «Hudani kattik danglaymiz».

5:12 «Xuningdək, gunahning dunyaƟa kirixi birla adəm arkilik boldi» — «birla adəm arkilik» bolsa, Adəm'atimiz arkilik, əlwəttə.

5:12 Yar. 2:17; 3:6; 1Kor. 15:21.

5:14 «... Xundaktimu, ölüm Adəm'ata waktidin Musa pəyƟəmbər waktiƟiqə insanlarƟimu həküm sürdi; ular gərqə Adəm'atining sadir kilƟan itaətsizlikidək gunah sadir kilmiƟan bolsimu, bu insanlarmu ölüm həkümidin haliy bolmidi» — rosulning gepi boyiqə, gunah pəkət özəzidin məlum bolƟandila andin gunah hesablinidu. Bu məlum bolux ikki yol bilən bolidu: — *(1)* Hudaning insanƟa biwasitə eytkan sözliri, kanuni arkilik; *(2)* insaning wijdani arkilik. Adəm'atimiz Hudaning biwasitə buyrukini angliƟan wə uningƟa itaətsizlik kildi. Adəm'atimiz waktidin Musa pəyƟəmbər waktiƟiqə, yəni Təwrat kanuni berilgüqə, insanlar Hudadin biwasitə kalgən birər kanunni kərmigən. Halbuki, xu dəwrlərdiki adəmlərning hammisi əldi. Ularda Hudaning oquk kərsətkən kanuni bolmisimu, Pawlus yukirida eytkandək, Hudaning kanunidiki əhlakiy tələplər əz kalb-wijdanlirida məwjut idi. Xuning bilən xu dəwrlərdikilər «Adəm'atimizning itaətsizliki» *(yəni Hudaning biwasitə bir əmrigə hilaplik kiloƟan itaətsizliki)*dək gunah kilmiƟan bolsimu, ular gunah sadir kiloƟinida wijdani arkilik uni enik bilip yətkən wə gunah səwəbidin ölüp ketiwatkanidi. **«Adəm'atining özi — keyin kelidiƟan Məsihning bir bexarətlik ülgisidur»** — Adəm'atimizning birla ketimlik gunahi pütkül insanƟa yaman təsir yətküzgəndək, Məsihning xu bir ketimlik itaət kiloƟini *(kurbanliki kiloƟini)* pütkül ixəngən insanƟa dəl uning əksini yətküzidu.

adəmning itaətsizliki tüpəylidin, ənə xu bir adəm arkilik ələüm həkümran bolƟan yərdə, Hudaning mol mehir-xəpkitini, xundakla həkkaniylik bolƟan xapaətlik sowƟitini kobul kilƟanlar bir adəm, yəni xu Əysa Məsih arkilik hayatta xunqə ƟalibanƏ həkümranlik kilƟuqilar bolmamdu!

18 Xunga, bir kətimlik itaətsizlik tüpəylidin barlik insanlar gunahning jazasiƟa məhkum kilinƟan bolsa, ohxaxla bir kətimlik həkkaniy əməl bilən hayatlik elip kelidiƟan həkkaniylik pütkül insanlaroƟa yətküzülgən. 19 Bir adəmning bir kətimlik itaətsizliki arkilik nuroƟun kixilər dərwəkə gunahkar kilinip bekitilgəndək, bir adəmning bir kətimlik itaətmənliki bilənmu nuroƟun kixilər həkkaniy kilinip bekitilidu. 20 Əmdi Təwrat kanuni insanning itaətsizlikliri kəprək axkarlinip bilinsun dəp kirgüzülgənidi. Lekin gunah kəyərdə kəpəygən bolsa, Hudaning mehir-xəpkitimu xu yərdə tehimu exip taxti. 21 Xuningdək, gunah insaniyətning üstidin həkümranlik kilip ularni ələümgə elip baroƟinidək, Hudaning mehir-xəpkiti həkkaniylikka asaslinip həkümranlik kilip, insanni Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik mənggülük hayatlikka erixtüridu.

Gunahtin kutulup Məsih arkilik hayatlikka erixix

6 1 Undakta, nemə degülük? Hudaning mehir-xəpkiti tehimu axsun dəp gunah iqidə yaxawerəmduk? 2 Yak, hərgiz! Gunahka nisbətən ələgən bizlər kandakmu uning iqidə yaxawerimiz? 3 Yaki silər bilməmsilər? Hərkaysimiz Məsih Əysaƞa kirixkə qəmüldürülgən bolsak, Uning ələümi iqigə qəmüldürülduk? 4 Biz qəmüldürüx arkilik Uning ələümi iqigə kirip, Uning bilən billə kəmülduk; buning məksiti, Məsih Atining xanxəripi arkilik ələümdin tirilginidək, bizningmu yengi hayatta mengiximiz üqündur. 5 Qünki Məsihning ələümigə ohxax bir ələümdə Uning bilən birgə baoƞlanoƞanikənmiz, əmdi biz qokum Uning tirilixigə ohxax bir tirilixtimu Uning bilən birgə bolimiz. 6 Xuni bilimizki, gunahning makani bolƟan tenimiz kardin qikirilip, gunahning kulluküda yənə bolmaslikimiz üqün, «kona adəm»imiz Məsih bilən billə krestlinip ələgən. 7 (qünki ələgən kixi gunahtin halas bolƟan bolidu). 8 Məsih bilən

5:17 «xu Əysa Məsih arkilik hayatta xunqə ƟalibanƏ həkümranlik kilƟuqilar bolmamdu!» — «həkümranlik kilƟuqilar» degən ibarə: — bu dunyada gunah üstidin, ələüm üstidin, Xaytan katarliklar üstidin ƟalibƏ kilip həkümran boluxni kərsətsə kerək. Kəlgüsidə, Hudaning padixahliki kəlgəndə xu həkümranlikning baxka tərəplirimu bolidu.

5:19 «Bir adəmning bir kətimlik itaətsizliki arkilik nuroƟun kixilər dərwəkə gunahkar kilinip bekitilgəndək, bir adəmning bir kətimlik itaətmənliki bilənmu nuroƟun kixilər həkkaniy kilinip bekitilidu» — bu intayin muhim ayət, Adəm'ata «Əz iqigə aloƞan» barlik insanlaroƟa gunahlik təbiitini yətküzgəndək, ohxaxla Məsih Əysamu etikad arkilik «Əz iqigə aloƞan» barlik insanlaroƟa yengi həkkaniy təbiitini yətküzidu. Adəm'ata gunahkar insan ailisining bexi bolƞan; Məsih Əysa yengi birhil insan ailisining bexi wə uning tunji əzasi həm wəkili boldi.

5:20 Luka 7:47; Yuh. 15:22; Rim. 4:15; 7:8; Gal. 3:19

6:3 «Hərkaysimiz Məsih Əysaƞa kirixkə qəmüldürülgən bolsak, Uning ələümi iqigə qəmüldürülduk?» — «Məsih Əysaƞa kirixkə qəmüldürülüx» suƞa qəmüldürüp etikadni etirap kilixni kərsitəmdu, yaki Mukəddəs Rohka qəmüldürülüxni kərsitəmdu? Bizningqə hər ikkisini kərsitidu. Qünki Huda aldida pəkət «bir qəmüldürülüx» bar *(«Əf.» 4:5)*; Hudaning adəmning suƞa qəmüldürülüxidə bolƞan məksiti, bu qəmüldürülüx arkilik Əz Rohioƞa qəmüldürülüxni elip berixidin ibarət. Birsi suƞa qəmüldürülüp Mukəddəs Rohka qəmüldürülmigən bolsa tehi toluk «Məsih iqigə qəmüldürülgən» bolmaydu *(Injil, «Ros.» 19:1-6, «Əf.» 4:5, «Kol.» 2:11-13, «1Pet.» 3:21 wə izahatlarni kərüng)*.

6:3 Gal. 3:27.

6:4 «Biz qəmüldürüx arkilik uning ələümi iqigə kirip» — grek tilida «qəmüldürülüx» «xu qəmüldürülüx» deyilidu. Yukiriki izahatni kərüng. **«Məsih Atining xan-xəripi arkilik ələümdin tirilginidək...»** — «Ata» Huda'atini kərsitidu.

6:4 Rim. 8:11; Əf. 4:23; Fil. 3:10,11; Kol. 2:12; 3:10; Ibr. 12:1; 1Pet. 2:2.

6:5 «Qünki Məsihning ələümigə ohxax bir ələümdə Uning bilən birgə baoƞlanoƞanikənmiz, əmdi biz qokum Uning tirilixigə ohxax bir tirilixtimu uning bilən birgə bolimiz» — «Uning ələümigə ohxax bir ələüm» suƞa qəmüldürülüxni kərsitidu; «Uning tirilixigə ohxax bir tirilix» bizningqə *(1)* yengi hayatka erixix; wə *(2)* kiyamət künidiki tirilixnimu kərsitidu.

6:5 Rim. 8:11; Kol. 3:1.

6:6 Gal. 2:20; 5:24; Fil. 3:10; 1Pet. 4:1, 2.

6:7 1Pet. 4:1.

billə əlgən bolsaq, uning bilən təng yaxaydioƓanliqimizoƓimu ixinimiz.. 9 Qünki Məsihning əlümdin tirilgəndin keyin qayta əlməydioƓanliqi, əlümning əmdi Uning üstidin yənə həkümranlik qilalmaydioƓanliqi bizgə məlum.. 10 Qünki Uning əlümi, U gunahni bir tərəp qilix üqün pəqət bir qetimlik əldi; Uning hazir yaxawatqan hayati bolsa, U HudaoƓa yüzlinip yaxawatqan hayattur.. 11 XuningoƓa ohxax, silərmu özünglarni gunahqa nisbətən əlgən, əmma Məsih Əysada bolup HudaoƓa yüzlinip tirik dəp hesablanglar.

12 Xunga gunahning əlidioƓan teninglarda həkümranlik qilixioƓa yol qoymanglar, uning rəzil arzu-həwəslirigə boysunmanglar, 13 xuningdək teninglarning heq əzasini həkqaniyətsizlikqa qoral qilip gunahqa tutup bərmənglar. Əksiqə, əlümdin tirildürülgənlərdək, özünglarni HudaoƓa atanglar həmdə teninglardiki əzalarni həkqaniyətning qorali qilip HudaoƓa atanglar..

14 Gunah silərning üstünglaroƓa heq həkümranlik qilmaydu; qünki silər Təwrat qanunining astida əməs, bəlki Hudaning mehir-xəpqiti astida yaxawatisilər.

Həkqaniylikning quli bolux hayatlik yolidur

15 Undaqta, qandaq qilix kerək? Qanunning astida əməs, mehir-xəpqət astida boloƓanlikimiz üqün gunah sadir qiliwərsək bolamdu? Yaq, hərgiz! 16 Özliringlarni itaətmən qullardək birigə tutup bərsənglar, xu kixining quli boloƓanlikinglarni bilməmsilər — yaki əlümgə elip baridioƓan gunahning qulliri, yaki Huda aldida həkqaniylikqa elip baridioƓan itaətmənlikning qulliri boluxunglar mukərrər?.. 17 HudaoƓa təxəkkür! Burun gunahning quli boloƓansilər, birak Məsihning təlimigə baxlinip, bu təlim kərsətkən nəmunigə qin dilinglardin itaət qildinglar. 18 Silər gunahning küqidin qutuldurulup, həkqaniylikning qulliri boldunglar.. 19 Ətliringlar ajiz boloƓaqqa, silərgə insanqə səzləwatimən: — ilgiri silər tən əzayinglarni napak ixlaroƓa wə əhlaqsizlikqa qullardək tutup berixinglar bilən tehimu əhlaqsizliklarni qiloƓandək, əmdi hazir tən-əzaliringlarni pak-muqəddəslikkə baxlaydioƓan həkqaniylikqa qullardək tutup beringlar.. 20 Silər gunahning qulliri boloƓan waqtinglarda, həkqaniylikning ilkidə əməs idinglar.. 21 Hazir nomus dəp qarioƓan burunki ixlardin xu qaoƓda silər zadi qandaq mewə kərdünglar? U ixlarning aqiweti əlümdür. 22 Birak, hazir silər gunahtin ərkin qilinip, Hudaning qulliri boloƓan ikənsilər, silərdə özünglarni pak-muqəddəslikkə elip baridioƓan mewə bar, uning nətijisi mənggülük hayattur.

23 Qünki gunahning ix həkki yənila əlümdur, birak Hudaning Rəbbimiz Məsih Əysada boloƓan sowoƓiti bolsa mənggülük hayattur..

Nikah munasiwitidin misal

7 1 I kerindaxlar, mən hazir Təwrat qanunini bilgənlərgə səzləwatimən; silər qanunning pəqət hayat waqtidila insan üstigə həkümran bolidioƓanlikini bilməmsilər? 2 Məsilən, eri bar ayal, eri hayatla bolidikən, qanun boyiqə erigə baoƓlanoƓan; lekin eri əlüp kətsə, əzini erigə baoƓlioƓan nikah qanunidin azad qilinidu.. 3 Xuning üqün, bu ayal eri hayat waqtida baxqa bir ərgə baoƓlansa, zinahor ayal dəp atilidu.

6:8 2Tim. 2:11.
6:9 Wəh. 1:18.
6:10 «Uning hazir yaxawatqan hayati bolsa, U HudaoƓa yüzlinip yaxawatqan hayattur» — «HudaoƓa yüzlinip yaxawatqan hayattur»: bu ibarining bəlkim üq mənisi bar boluxi mumkin; *(1)* Hudaning xan-xəripi üqün yaxax; *(2)* HudaoƓa pütünləy tayinip yaxax *(xundaq qiloƓanda elüm bolmaydu)*; *(3)* Hudaning yetəkqiliki astida yaxax. Rosul bəlkim ixəngüqilərning yaxawatqan yengi hayatimu özining xəhsiy niyətliri üqün əməs, bəlki «HudaoƓa yüzlinip yaxawatqan» boluxi kerək, deməkqi bolidu *(11-ayətni kərüng)*.
6:10 1Pet. 2:24.
6:13 Luqa 1:74; Rim. 12:1; Gal. 2:20; Ibr. 9:14; 1Pet. 4:2.
6:16 Yuh. 8:34; 2Pet. 2:19.
6:18 Yuh. 8:32; Gal. 5:1; 1Pet. 2:16.
6:19 «ətliringlar ajiz boloƓaqqa, silərgə insanqə səzləwatimən...» — «mən insanqə səzləwatimən» degən ibarə tooƓruluk 3:5tiki izahatni kərüng.
6:20 Yuh. 8:34.
6:23 Yar. 2:17; Rim. 5:12; 1Kor. 15:21; Yaq. 1:15.
7:2 1Kor. 7:2,10,39.

Lekin eri ölüp kətsə, u nikah qanunidin
ərkin bolidu; xu qaoƣda baxqa bir ərgə
təgsə, zina qilоƣan bolmaydu.… [4] Huddi xu-
ningdək, qerindaxlar, silər Əysa Məsih-
ning qurbanlik teni arqilik Təwrat qanu-
nioƣa nisbətən öldünglar. Buning məqsiti
silərning baxqa birsigə, yəni ölümdin Ti-
rilgüqigə baoƣlinixinglar wə xuning bilən
Hudaoƣa mewə berixinglardin ibarəttur.…
[5] Qünki biz «ət»ning ilkidə waqtimizda, Təw-
rat qanuni gunahning arzu-həwəslirini te-
himu qozoƣap, tenimizdiki əzalarda ölümgə
elip baridioƣan mewini qikaroƣanidi;… [6] lekin,
hazir biz Təwrat qanunining ilkidin ərkin
bolduq. Qünki özimizni booƣup turidioƣan bu
qanunoƣa nisbətən ölgən bolup, qanunning
dəsturining kona yolida əməs, bəlki Roh-
ning yengi yolida Hudaning qulluqida bolimiz.…

7:3 Mat. 5:32.

7:4 «Buning məqsiti silərning baxqa birsigə, yəni ölümdin Tirilgüqigə baoƣlinixinglar wə xuning bilən Hudaoƣa mewə berixinglardin ibarəttur» — birdinbir «ölümdin Tirilgüqi» Məsihdur, əlwəttə. «Hudaoƣa mewə berix»ning hər tərəplimə mənisi bar; «nikahning mewisi» adəttə balilar bolidu; Məsihkə baoƣlinixning nətijisi bəlkim baxqilarning biz arqilik Hudaoƣa etiqad baoƣlap Uningoƣa pərzənt boluxidin ibarət bolidu; bu, xübhisizki, rosul muxu yərdə kərsətkən «mewə»ning bir qismi. «Gal.» 5:22nimu kərüng.

7:4 Gal. 2:19; 1Pet. 4:1.

7:5 «Qünki biz «ət»ning ilkidə waqtimizda, Təwrat qanuni gunahning arzu-həwəslirini tehimu qozoƣap, tenimizdiki əzalarda ölümgə elip baridioƣan mewini qikaroƣanidi» — «ət» degən səzning muxu yərdiki mənisi tooƣruluq «kirix səz»imizni kərüng. «Təwrat qanuni gunahning arzu-həwəslirini tehimu qozoƣap» degən səzlər qanunning insanning təbiitidə pəyda qiloƣan təsirlirini kərsitidu. Buning üq təripi bar: *(1)* insanning nuroƣun qilmixliri angsiz; *(2)* insanning təbiiti bək tətür bolup, Huda buni qil desə, u baxqiqə qilidu; *(3) (əng muhimi)* nuroƣun kixilər xu guwahliqni beriduki, özining Hudaning qanunlirioƣa əməl qilixqa tirixqanseri əz gunahliri tehimu axkarilinidu, hətta kəpiyip ketidu. Təwəndiki 7-25-ayətlərdə Pawlus özining bu tooƣruluq təjribisini biz üqün kiskiqə bayan qilidu.

7:6 «lekin, hazir biz Təwrat qanunining ilkidin ərkin bolduq. Qünki özimizni booƣup turidioƣan bu qanunoƣa nisbətən ölgən bolup, qanunning dəsturining kona yolida əməs, bəlki Rohning yengi yolida Hudaning qulluqida bolimiz» — oqurmən «Təwrat qanuni»oƣa əməl qilay desə, uningda 613 maddilik əmr-bəlgilimining bar ikənlikini bilixi kerək. Ularoƣa əməl qilix biryaqta tursun, ularni esidə qing tutuxla kəp adəmlərgə qiyin kelixi mumkin.

–«Roh» — Hudaning Muqəddəs Rohi.

7:6 Rim. 2:29; 2Kor. 3:6.

Muqəddəs qanun wə gunah

[7] Undaqta nemə degülük? Təwrat qanunining
özi gunahmu? Hərgiz undaq əməs! Dərwəqə,
qanunning kərsətmiliri bolmisa, gunahning
nemə ikənlikini bilməyttim. Qanun «nəp-
saniyətqilik qilma» demigən bolsa, nəpsa-
niyətqilikning nemə ikənlikini bilmigən bo-
lattim.… [8] Lekin gunah qanunning əmri arqilik
pursət tepip, iqimdə hərhil nəpsaniyətqilik-
lərni qozoƣidi. Təwrat qanuni bolmisa, gu-
nahmu ölüktək jansiz bolatti.… [9] Bir qaoƣlarda
qanunning sirtida yaxioƣinimda hayat idim,
lekin qanun əmrini bilixim bilənla, gunahmu
janlinip, meni ölümgə elip bardi.… [10] Əslidə
kixigə hayatlik elip kəlsun dəp buyruloƣan
qanunning əmri əksiqə manga ölüm elip
kəldi.… [11] Qünki gunah qanunning əmri bilən
hujum pursitini tepip, meni azdurdi wə əmr
arqilik meni öltürdi.

[12] Buningdin qarioƣanda qanun həqiqətən
pak-muqəddəstur, uning əmrimu muqəddəs,
tooƣra-adalətlik wə yahxidur.… [13] Undaqta,
yahxi boloƣini manga ölüm boldimu? Hərgiz
undaq əməs! Bəlki, gunahning qəwətla qəbih
ikənliki əmr arqilik oquq axkarilinixi üqün,
bu yahxi əmrning wasitisi bilən gunah mən-
də ölüm pəyda qildi.

Gunahning dəhxətlik küqi

[14] Təwrat qanunining «rohqa təwə» ikənliki-
ni bilimiz. Birak mən bolsam «ətkə təwə»dur-
mən, demək gunahqa quldək setiloƣanmən.…
[15] Qünki nemə qiliwatqinimni özümmu bil-
məymən. Qünki özüm niyət qiloƣan ixlarni

7:7 Mis. 20:17; Qan. 5:21; Rim. 3:20; Ibr. 7:18.

7:8 Yuh. 15:22; Rim. 4:15; 5:20; Gal. 3:19.

7:9 «bir qaoƣlarda qanunning sirtida yaxioƣinimda …» — buning mənisi bəlkim: «Təwrat qanunining məndin nemini tələp qilidioƣanliqini qüxənməydioƣan waqtimda,….». **«qanun əmrini bilixim bilənla…»** — grek tilida «qanun əmri manga kəlgəndila,….». **«…gunahmu janlinip, meni ölümgə elip bardi»** — muxu ayəttiki «ölüm» xübhisizki, rohiy jəhəttiki ölümni kərsitidu.

7:10 «Əslidə kixigə hayatlik elip kəlsun dəp buyruloƣan qanunning əmri …» — məsilən, «Qan.» 4:1ni kərüng.

7:12 1Tim. 1:8.

7:14 «birak mən bolsam «ətkə təwə»durmən, demək gunahqa quldək setiloƣanmən» — «ətkə təwə» yaki «ətkə boloƣan» tooƣruluq kirix səzni kərüng.

7:14 Yəx. 52:3.

kilmaymən; əksiqə, nəprətlinidioqinimni kilimən.. 16 Lekin əgər özüm halimioqan ixlarni kilsam, özüm kanunning yahxi ikənlikini etirap kiloqan bolimən. 17 Xundak ikən, bu ixlarni mən əməs, bəlki iqimdə məwjut boloqan gunah kilduridu. 18 Iqimdə, yəni mening ətlirimdə heq yahxilikning məwjut əməslikini bilimən; qünki yahxilik kilix niyitim bar bolsimu, uni kilalmaymən.. 19 Xuning üqün özüm halioqan yahxilikni kilmay, əksiqə halimioqan yamanlikni kilimən. 20 Özüm niyət kilmioqan ixni kilsam, buni kilidioqan mən əməs, bəlki iqimdə makan kiloqan gunahtur.
21 Buningdin özümdiki xundak bir kanuniyətni baykaymənki, yahxilikni kilmakqi boloqinimda, yamanlik haman iqimdə manga həmrah bolidu.. 22 Kəlbimdə Hudaning kanunidin səyünimən;. 23 birak tenimdiki əzalirimda baxka bir kanuniyətni sezimən. Bu kanuniyət kəlbimdiki kanun bilən jəng kilip, meni tenimdiki əzalirimdiki gunah sadir kilduroquqi kanuniyətkə əsir kilidu.. 24 Nemidegən dərdmən adəmmən-hə! Ölümgə elip baridioqan bu tenimdin kimmu meni kutkuzar? 25 Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Hudaoqa təxəkkür bolsun! Xundak kilip, kəlbim bilən Hudaning kanunioqa itaət kilimən, lekin ətlirimdə gunah sadir kilduroquqi kanuniyətkə itaət kilimən..

Mukəddəs rohtiki hayatlik kanuniyiti

8 1 Hulasilisak, Məsih Əysada boloqanlar gunahning jazasioqa məhkum bolmaydu.
2 Qünki Məsih Əysada boloqan hayatlikni bəhx etidioqan Rohning kanuniyiti adəmni gunahka wə ölümgə elip baridioqan kanuniyəttin silərni halas kildi.. 3 Qünki gunahlik ət elip kelidioqan ajizlik tüpəylidin Təwrat kanuni kilalmioqanni Hudaning Özi kildi; U Öz Ooqlini gunahkar ətlik kiyapəttə gunahni bir tərəp kilixka əwətip, əttiki məwjut gunahni ölümgə məhkum kiliwətti;.. 4 buning bilən mukəddəs kanunning hakkaniy təlipi ətkə əgəxməydioqan, bəlki Rohka əgixip mangidioqan bizlərdə əməlgə axurulidu..
5 Qünki ətkə təwə boloqanlar ətkə has ixlarning oyida yüridu; Mukəddəs Rohka təwə boloqanlar bolsa, xu Rohka ait ixlarning oyida yüridu.. 6 Əttiki oy-niyətlər adəmni ölümgə elip baridu; Mukəddəs Rohka ait oy-niyətlər hayatlik wə hatirjəm-amanliktur; 7 qünki əttiki oy-niyətlər Hudaoqa düxmənliktur; qünki ət Hudaning kanunioqa boysunmaydu həm hətta uningoqa boysunuxi mumkin əməs; 8 ættə boloqanlar Hudani hursən kilalmaydu.
9 Əmma silərgə kəlsək, pəkət Hudaning Rohi dərwəkə iqinglarda yaxawatkan bolsa, silər ættə əməs, bəlki Rohta yaxaysilər. Əmma Məsihning Rohioqa igə bolmioqan adəm bolsa, u Məsihkə mənsuplardin əməs.. 10 Lekin Məsih kəlbinglarda bolsa, teninglar gunah tüpəylidin ölümning ilkidə bolsimu, hakkaniylik

7:15 Gal. 5:17.
7:18 Yar. 6:3,5; 8:21.
7:21 «Buningdin özümdiki xundak bir kanuniyətni baykaymənki, yahxilikni kilmakqi boloqinimda, yamanlik haman iqimdə manga həmrah bolidu» — grek tilida «kanuniyət» wə «kanun» birla səz bilən ipadilinidu.
7:22 Əf. 3:16.
7:23 Gal. 5:17.
7:25 «Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik Hudaoqa təxəkkür bolsun!» — demək, u özi kilalmaydioqan ixni Huda Özi kiloqan; baxkiqə eytkanda, «Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik adəmni kutkuzidioqan Hudaoqa təxəkkür!». **«xundak kilip, kəlbim bilən Hudaning kanunioqa itaət kilimən, lekin ətlirimdə gunah sadir kilduroquqi kanuniyətkə itaət kilimən»** — təwəndiki 8-bab, 8-9-ayətni kerüng.

8:2 «silərni halas kildi» — bəzi kona kəqürmə oram yazmilarda «meni halas kildi» dəp yezilidu.
8:2 Yuh. 8:36; Rim. 6:18, 22; Gal. 5:1.
8:3 «U Huda Öz Ooqlini gunahkar ətlik kiyapəttə gunahka kurbanlik süpitidə gunahni bir tərəp kilixka əwətip» — Əysa Məsih pütünləy insan boldi, uning teni bizning tenimizgə ohxax, birak uning eti «gunahkar ət» əməs idi; xunga Pawlus uning: «gunahkar ətkə **ohxaydioqan** ətlik kiyapət»lik təndə dunyaoqa kəlgənlikini bayan kilidu.
8:3 Ros. 13:39; Rim. 3:28; Gal. 2:16; Ibr. 7:18.
8:4 «mukəddəs kanunning hakkaniy təlipi... Mukəddəs Rohka əgixip mangidioqan bizlərdə əməlgə axurulidu» — «kanunning hakkaniy təlipi» — kirix səzimizdə «ixəngüqilərning Təwrat kanuni bilən munasiwiti tooqruluk» yazoqinimizni kerüng.
8:5 «Mukəddəs Roh» — grek tilida «Roh». 6-, 13-, 23-, 26-wə 27-ayəttimu xundak.
8:5 1Kor. 2:14.
8:9 1Kor. 3:16.

tüpəylidin roḫinglar ḫayattur.[a] [11] Ḫalbuki, əlgən Əysani əlümdin Tirildürgüqining Özidiki Roḫ silərdə yaxisa, Məsiḫni əlümdin tirildürgüqi kəlbinglarda yaxawatkan Roḫi arkilik əlidioƣan teninglarnimu ḫayati küqkə igə kilidu.[b] [12] Xuning üqün, kerindaxlar, biz ətkə kərzdar əməs, yəni uningoƣa əgixip yaxaxka kərzdar əməsmiz. [13] Qünki ətkə əgixip yaxisanglar, ḫalak bolisilər; lekin Mukəddəs Roḫka tayinip əttiki kilmixlarni əlümgə məḫkum kilsanglar, yaxaysilər.[c] [14] Qünki kimlərki Hudaning Roḫining yetəkqilikidə yaxisa, xularning ḫəmmisi Hudaning pərzəntliridur.[d] [15] Qünki silər kobul kiloƣan roḫ kullukka ait əməs, xundakla silərni kayta korkunqka saloƣuqi birhil roḫ əməs, bəlki silər ooƣullukka elip baridioƣan Roḫni kobul kiloƣansilər; U arkilik «Abba, ata!» dəp nida kilimiz.[e] [16] Roḫ bizning öz roḫimiz bilən billə bizning Hudaning baliliri ikənlikimizgə guwaḫlik beridu.[f] [17] Hudaning baliliri ikənmiz, əmdi mirashorlarmu bolimiz — Hudaning mirashorliri ḫəmdə Məsiḫ bilən təng mirashor bolimiz — pəkətla uning bilən təng azab-okubət tartsakla, uning bilən xan-xərəptin təng bəḫrimən bolimiz.[g]

Kəlgüsidiki xan-xərəp

[18] Qünki mən ḫazirki azab-okubətlərning kəlgüsidə bizdə axkarilinidioƣan xan-xərəplərgə ḫeq selixturoƣuqiliki yok dəp ḫesablaymən.[h] [19] Qünki pütkül kainat Hudaning ooƣullirining ayan kilinixini intizarlik bilən kütməktə. [20-21] Qünki yaritiloƣan kainat Hudaning ləniti astida kelip, bimənilikkə kəktürüldi. Bu, kainatning öz ihtiyari bilən əməs, bəlki uni kəktürgüqining iradisi bilən boldi wə xundak ümidi bilən boldiki, kainat özimu qirixtin boloƣan kullukтin kutkuzulup, Hudaning pərzəntlirigə beoƣixlinidioƣan xan-xərəpkə təwə boloƣan ḫərlükkə erixtürülüxtin ibarət idi.

[22] Qünki pütkül kainatning ḫaziroƣiqə nalə-pəryad kətürüp, tuoƣut toloƣikining azabini birliktə tartiwatkanlikini bilimiz.[i] [23] Yaloƣuz kainat əməs, ḫətta bizmu, yəni mukəddəs Roḫning tunji kikaroƣan mewisidin bəḫrimən boloƣan bizlərmu dilimizda nalə-pəryad kətürməktimiz ḫəmdə Hudaning ooƣulliri süpitidə kobul kiliniximizni, yəni tenimizning nijatning ḫərlükigə qikiri-

8:10 «Lekin Məsiḫ kəlbinglarda bolsa, teninglar gunaḫ tüpəylidin əlümning ilkidə bolsimu, ḫəkkaniylik tüpəylidin roḫinglar ḫayattur» — demək, birsi etikad arkilik Hudaning ḫəkkaniylikioƣa erixkən bolsa, xu ḫaman mənggülük ḫayat uning roḫida baxlinidu. Baxka birhil tərjimisi: «ḫəkkaniylik tüpəylidin *(Mukəddəs)* Roḫ silərning ḫayatinglar boldi».

8:11 «Məsiḫ Əysani əlümdin Tirildürgüqi» — Huda, əlwəttə. **«Ḫalbuki, əlgən Əysani əlümdin Tirildürgüqining Özidiki Roḫ silərdə yaxisa, Məsiḫni əlümdin Tirildürgüqi kəlbinglarda yaxawatkan Roḫi arkilik əlidioƣan teninglarnimu ḫayati küqkə igə kilidu»** — bu bayanni ikki tərəptə qüxəngili bolidu: *(1)* Huda kiyamət künidə bu dunyada əlidioƣan tenimizni tirildüridu; *(2)* tenimiz bu dunyada gunaḫ tüpəylidin «əlümgə məḫkum boloƣan» *(10-ayət)*, lekin Huda bizgə Öz Roḫi arkilik ḫayat ətküzüp, tenimizni küqəytip janlanduridu. Bizningqə ḫər ikki mənisi tooƣridur.

8:11 Rim. 6:4, 5; 1Kor. 6:14; 2Kor. 4:14; Əf. 2:5; Kol. 2:13.

8:13 «... ətkə əgixip yaxisanglar, ḫalak bolisilər» — grek tilida «... ətkə əgixip yaxisanglar, əlisilər».

8:14 Gal. 5:18.

8:15 «...silər ooƣullukka elip baridioƣan Roḫni kobul kiloƣansilər» — «ooƣullukka elip baridioƣan» — «Hudaoƣa ooƣul boluxka elip baridioƣan», demək. Grek tilida bu səz adəttə birsining yetim balini öz ooƣlum dəp kobul kilip bekiwelixini kərsitidu. **«U arkilik «Abba, ata!» dəp nida kilimi»** — «Abba» degən səz ibraniy tili bolup, «səyümlük ata» degən mənidə. «Abba» ḫəm səyümlük munasiwətni ḫəm ḫərmətni bildüridu. Pawlus ibraniy tilidiki bu səzni grek tilida səzləydioƣan Rim xəḫiridiki etikadqilaroƣa muxu yərdə tonuxturidu.

8:15 Yəx. 56:5; 1Kor. 2:12; Gal. 3:26; 4:5, 6; 2Tim. 1:7.

8:16 2Kor. 1:22; 5:5; Əf. 1:13; 4:30.

8:17 2Tim. 2:11,12.

8:18 «kəlgüsidə bizdə axkarilinidioƣan xan-xərəplərgə ḫeq selixturoƣuqiliki yok» — «ḫeq selixturoƣuqiliki yok» grek tilida «selixturuxka ərziməydu». «Bizdə axkarilinidioƣan xan-xərəplər» — baxka birhil tərjimisi: «bizgə axkarilinidioƣan xan-xərəplər...». Birak keyinki ayətkə karioƣanda tərjimimiz tooƣridur.

8:18 Mat. 5:12; 2Kor. 4:10, 17; Fil. 3:20; 1Pet. 4:13; 1Yuḫ. 3:1, 2.

8:22 Wəḫ. 5:13

lixini intizarliq bilən kütməktimiz.
24 Biz ümidkə baojlanojaqqa tquzulojanikənmiz. Lekin ümid qilinojan nərsə kərülgən bolsa, u yənə ümid bolamdu? Kimmu kəz aldidiki nərsini ümid qilsun? 25 Birak, tehi kərmiginimizgə ümid baojliojanikənmiz, uni səwrqanliq bilən kütüximiz kerəktur.
26 Xuningdək, insaniy ajizliqimizda Muqəddəs Roh kelip bizgə yardəm qilidu; qünki qandak dua qiliximiz kerəklikini bilməymiz. Lekin Rohning Özi ipadiligüsiz nalə-pəryad bilən biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət qilmaqta.. 27 Insanlarning qəlbini inqikilap kəzitip Karioquqi bolsa, Muqəddəs Rohning oy-niyətlirining nemə ikənlikini bilidu; qünki U Hudaning iradisi boyiqə muqəddəs bəndiliri üqün Hudaning aldida dua qilip ətünməktə. 28 Xundakla xuni bilimizki, pütkül ixlar Hudani səyidiojanlarning, yəni Uning məqsət-muddiasi boyiqə qakiriloganlarning bəht-bərikitigə birliktə hizmət qilmakta. 29 Qünki Huda aldin kəngligə pükkənkixilərni, ularning kəlgüsidə Öz Ooqlining obrazioja ohxax bolidioqinini, Ooqlining nuroqun qerindaxliri arisidiki tunji ooqli bolidioqinini aldin bəlgiligən.. 30 Aldin bekitkən kixilərni U qakirdi, qakiroqan kixilərni U həkkaniy kildi; həkkaniy qiloganlaroja U xan-xərəp ata kildi.

Hudaning mehir-muhəbbitining küqlükliki

31 Undakta, bu ixlaroja yənə nemə dəyli? Huda biz tərəptə turojanikən, kimmu bizgə qarxi qikalisun?! 32 Öz Ooqlinimu ayimay, Uni həmmimiz üqün pida yolioja tapxuroqan Huda, Uningoja qoxup həmmini bizgə xərtsiz ata qilmay qalarmu?. 33 Kimmu Hudaning tallioqanliri üstidin xikayət qilalisun?! Huda həkkaniy qiloqan yərdə,. 34 kimmu gunahka məhkum qilalisun? Əlgən, xundakla tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatkan, həmdə biz üqün Hudaning aldida turup dua-tilawət qiliwatkan Məsih xundak qilarmu?!. 35 Kim bizni Məsihning mehir-muhəbbitidin ayriwetəlisun? Japa-muxəkkətmu, dərd-ələmmu, ziyankəxlikmu, aqarqilikmu, yalingaqlikmu, heyim-hətərmu yaki qiliqmu? 36 Muqəddəs yazmilarda eytiloginidək: —
«Seni dəp kün boyi kirilmaktimiz,
Booquzlinixni kütüp turoqan koylardək hesablanmaktimiz».

8:23 «...Hudaning ooqulliri süpitidə qobul qiliniximiz...» — grek tilida «ooqullukka qobul qiliniximizni». **«yaloquz kainat əməs, hətta bizmu, yəni Mukəddəs Rohning tunji qikaroqan mewisidin bəhrimən boloqan bizlərmu dilimizda nalə-pəryad kətürməktimiz həmdə Hudaning ooqulliri süpitidə qobul qiliniximizni, yəni tenimizning nijatning hərlükigə qikirilixini intizarlik bilən kütməktimiz» —** bu ayəttiki üq nukta tooqruluk tohtilimiz; *(1)* «Mukəddəs Rohning tunji qikaroqan mewisi»; bu ibarining bəlkim ikki jəhəti bar: *(a)* Mukəddəs Roh barlik ixəngüqilərdə Hudaning mewisini, yəni muhəbbət, xadlik, hatirjəmlik qatarliklarni qikiridu; bu mewə bolsa Hudaning padixahlikining bu dunyada qikaroqan tunji mewisidur wə xundakla uning reallikioja ispat bolidu *(14:17ni kərüng)*; *(ə)* ixəngüqilər ezliridə qikirilogan bu mewidin bəhrimən bolup, uningdin Hudaning padixahlikining kəlgüsidə pütkül dunyaoja, jümlidin əzlirining həmmisi üstigə toluk həkümranlik kilidioganlikioja ispat həm kapalət dəp bilidu; *(2)* «ooqul süpitidə qobul qilinix» — kona zamanlarda mətiwər adəm məlum namrat yaki «jəmiyəttə orni yok» bir yax kixini bekiwalmakqi bolsa, jamaətni qong sorunoja qakirip uni «əz ooqlum», «əz kizim» dəp jakarlaytti. Rosul Hudamu kəlgüsidə aləm aldida ixəngüqilərni «Öz ooqlum» dəp xundak jakarlaydioganlikini kərsətməkqi. *(3)* «tenimizning nijattiki hərlükkə qikirilixi» — hazir ixəngüqilərgə Hudaning nijat-iltipati bilən yengi roh, yengi kəlbi bar; Məsih Əysa biz üqün erixkən nijatta yənə «yengi tenimiz»mu bar, kiyamət künidə uni U bizgə beridu.
8:23 Luka 21:28.
8:26 «...insaniy ajizliqimizda Mukəddəs Roh kelip bizgə yardəm qilidu... » — «Mukəddəs Roh» — grek tilida pəkət «Roh» deyilidu.
8:26 Mat. 20:22; Yak. 4:3.

8:29 «Huda... Ooqlining nuroqun qerindaxliri arisidiki tunji ooqli bolidioginini aldin bəlgiligən» — «tunji ooqul» birinqi orunda, muxu yərdə pütkül aləmdə birinqi orunda turidu, əlwəttə. «Zəb.» 89:27ni kərüng.
8:29 Kol. 1:18.
8:31 Qəl. 14:8.
8:32 Yar. 22:12; Yəx. 53:5; Yuh. 3:16.
8:33 Yəx. 50:8.
8:34 «Əlgən, xundakla tirilgən wə Hudaning ong yenida turuwatkan, həmdə biz üqün ... dua-tilawət qiliwatkan Məsih» — «Hudaning ong yenida» bolsa aləmning əng yukiri jayi, həmmini baxkuridioqan yər.
8:34 Ibr. 7:25.
8:36 «Seni dəp kün boyi kirilmaktimiz, booquzlinixni kütüp turoqan koylardək hesablanmaktimiz» — «Zəb.» 44:22 — nəkil kəltürülgən bu ayət boyiqə ixəngüqilər Hudaning yolida, Hudani dəp kəp japa-muxəkkətlərgə wə ziyankəxlikkə uqrixi mumkin.
8:36 Zəb. 44:22; 1Kor. 4:9; 2Kor. 4:11.

37 Birak bizni Səygüqigə tayinip bularning
ḥəmmisidə ɔ̈alaliplarning ɔ̈alipi bolmaḳtimiz; 38 Xuningɔ̈a kət'iy ḳayil ḳilindimki,
məyli ələm bolsun ḥayatlik bolsun, pərixtilər bolsun jin-xəytan ḥəkümranlar bolsun,
ḥazirḳi ixlar yaki kəlgüsidiki ixlar bolsun,
ḥərḳandak roḥiy küqlər bolsun,
39 pələk bolsun ḥang bolsun, xundaḳla pütkül kainatta
yaritiloɔ̈an ḥərḳandak baxḳa bir xəy'i bolsun, bizni Rəbbimiz Məsiḥ Əysada boloɔ̈an
Hudaning meḥir-muḥəbbitidin ḥeqḳaqan
ayriwətküqi bolalmaydu.

Huda wə Uning tallioɔ̈ini Israil

9 1 Mən Məsiḥtə ḥəḳikətni səzləymən,
yaloɔ̈an gəp eytmaymən, wijdanim
Muḳəddəs Roḥning ilkidə bolup əzəmgə
guwaḥlik ḳilmaḳta —
2 Ḳəlbimdə zor
dərd-ələm wə tügimәs azab bar. 3-4 Qünki
mening buradərlirim, yəni jismaniy
jəḥəttiki ḳerindaxlirim boloɔ̈an Israillarni
nijat tapḳuzalisam Hudaning lənitigə ḳelip
Məsiḥtin məḥrum ḳiliniximni tiləxkə razi
idim; ular Israillar! — ularɔ̈a ɔ̈oɔ̈ulluk
ḥoḳuḳi, Hudaning xan-xəripining ayan
ḳilinixi, əḥdiliri, Təwrat ḳanunining amanət
boluxi, ibadət hizmətliri wə Təwrat wədiliri
nesiwə ḳilindi.
5 Uluɔ̈ ibraniy ata-bowiliri
ularningkidur; jismaniy jəḥəttə Məsiḥ
ularning əjdadidur. U barlik məwjudat
üstidin ḥəküm sürgüqi, mənggü mubarək
Hudadur. Amin!
6 — Birak Hudaning Israiloɔ̈a boloɔ̈an səzi
bikar boldi, deməymən; qünki Israildin
boloɔ̈anlarning ḥəmmisila ḥəḳikiy Israil ḥesablanmaydu;
7 xuningdək, Ibraḥimning əwladliri bolsimu, ḥəmmisila uning pərzəntliri
ḥesablanmaydu. Qünki muḳəddəs yazmilarda Ibraḥimɔ̈a: «Isḥaḳtin tərəlgənlərla sening nəsling ḥesablinidu» — deyilgən.
8 Demək, jismaniy jəḥəttin Ibraḥimdin tərəlgən pərzəntlər Hudaning pərzəntliri boluwərməydu, bəlki Hudaning wədisi arḳilik tərəlgənlər Ibraḥimning ḥəḳikiy nəsli ḥesablinidu.
9 Qünki Hudaning bərgən wədisi
mundaḳ idi: «Kelər yili muxu qaoɔ̈da ḳaytip
kelimən, Sarah bir oɔ̈uloɔ̈a ana bolidu».
10 Uning üstigə, Riwkah bir ərdin, yəni əjdadimiz Isḥaḳtin ḳoxkezəkkə ḥamilidar boloɔ̈anda,
11-12 Pərzəntliri tehi tuoɔ̈ulmioɔ̈anda, ḥeqḳandak yahxi yaki yaman ixnimu
ḳilmasta, Huda Ɵzining adəmlərni tallaxtiki
muddiasining ularning ḳiloɔ̈an ix-əməllirigə
əməs, pəḳət Qaḳiroɔ̈uqi boloɔ̈anning iradisigə
asaslanoɔ̈anlikini kərsitix üqün, Riwkaḥḳa:
«Qongi kiqikining hizmitini ḳilidu» — deyil-

8:38 «pərixtilər bolsun jin-xəytan ḥəkümranlar bolsun,...» — «jin-xəytan ḥəkümranlar» bolsa grek tilida pəḳət «ḥəkümranlar»la deyilidu. Injilda bu səz adəttə jin-xəytanlarni kərsitidu *(«Əf.» 6:12ni kərüng)*. **«ḥərḳandak roḥiy küqlər bolsun»** — grek tilida «ḥərḳandak küqlər bolsun».

9:1 «mən Məsiḥtə ḥəḳikətni səzləymən» — «Məsiḥtə»: «Məsiḥkə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-ḳudrətni aloɔ̈anda.....» degən mənidə,. «Kirix səz»imiznimu kərüng.

9:1 Rim. 1:9; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 5:27.

9:3-4 «ularɔ̈a oɔ̈ulluk ḥoḳuḳi,... wə Təwrat wədiliri nesiwə ḳilindi» — «oɔ̈ulluk ḥoḳuḳi» degəklik, Məsiḥ arḳilik Hudaɔ̈a oɔ̈ul boluxtiki imtiyaz.

9:3-4 Mis. 32:32; Rim. 10:1; Mis. 4:22; Ḳan. 7:6; Rim. 2:17; 3:2; əf. 2:12.

9:5 «uluɔ̈ ibraniy ata-bowiliri» — demək, Ibraḥim, Isḥak, Yakup, Yüsüp wə Yəḥuda ḳatarliḳlar. **«jismaniy jəḥəttə Məsiḥ ularning əjdadidur»** — demək, Məsiḥning tuoɔ̈uluxining **roḥiy jəḥətimu** bar idi — U ḥəm insandin *(pak Israillik ḳiz Məryəmdin)* ḥəm Muḳəddəs Roḥdin tuoɔ̈uloɔ̈an. **«...məsiḥ ularning əjdadidur. U barlik məwjudat üstidin ḥəküm sürgüqi, mənggü mubarək Hudadur. Amin!»** — rosul Pawluska əng dərd yətküzidioɔ̈an ix — Məsiḥ Israilda tuoɔ̈uloɔ̈an wə toluk Hudalik təbiiti bolsimu, Israillar əzliri uni, yəni əz Məsiḥini ḥeq tonumaytti.

9:5 Yər. 23:6; Yuḥ. 1:1; Ros. 20:28; Rim. 1:4; Ibr. 1:8,9,10.

9:6 Qəl. 23:19; Yuḥ. 8:39; Rim. 2:28; 3:3; 2Tim. 2:13.

9:7 «Isḥaḳtin tərəlgənlərla sening nəsling ḥesablinidu» — *(«Yar.» 21:12)*. Bu səz intayin ḳiska bolup, toluk mənisi: «Mən sanga wədə ḳiloɔ̈an əwladliring, yəni pütkül dunyaoɔ̈a bəhtimni yətküzidioɔ̈an əwladliring Ismaildin əməs, Isḥaḳtinla kelip qiḳidu» degəndək.

9:7 Yar. 21:12; Gal. 3:29; 4:23; Ibr. 11:18.

9:8 Gal. 4:28.

9:9 «Kelər yili muxu qaoɔ̈da ḳaytip kelimən, Sarah bir oɔ̈uloɔ̈a ana bolidu» — *(«Yar.» 18:10, 14)*. Bu ayəttə deyilgən «oɔ̈ul» Isḥak bolidu.

9:9 Yar. 18:10.

9:10 Yar. 25:21.

gənidi.… [13] Huddi yənə muqəddəs yazmilarda eytiloƔinidək: «Yaqupni səydüm, Əsawdin nəprətləndim».…
[14] Undaqta, bularoƔa nemə dəyli? Hudada adalətsizlik barmu? Ḫərgiz yoq!… [15] Qünki Huda MusaoƔa mundaq degən: —
«Kimgə rəḥim qiloƔum kəlsə, xuningoƔa rəḥim qilimən,
Kimgə iq aoƔritqum kəlsə, xuningoƔa iq aoƔritimən».…
[16] Demək, bu ix insanning iradisigə yaki ularning tirixqanliqioƔa əməs, bəlki rəḥimdillik kərsətküqi HudaoƔa baoƔliqtur. [17] Qünki Huda muqəddəs yazmilarda Pirəwngə mundaq degən: — «Mening seni tikliximdiki məqsət dəl xuki, qudritimni üstüngdə kərsitix ḫəmdə namimning pütkül jaḫanoƔa jakarlinixi».…
[18] Demək, Huda haliƔinioƔa rəḥim qilidu, halioƔinini tax yürək qilidu.

Hudaning oƔəzipi wə xapaiti

[19] Əmdi bəlkim sən manga: «Hudaning iradisigə ḫeqkim qarxi qikalmaydioƔan tursa, undaqta Huda nemə üqün insanni əyibləydu?» — deyixing mumkin.
[20] Biraq, əy insan, Huda bilən takallaxqudək kimsən? Qelipta xəkilləndürülüwatqan nərsə əzini xəkilləndürgüqigə: —
«Meni nemə üqün bundaq yasiding?» — deyələmdu?… [21] Humdanqining ohxax bir kallək laydin esil oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu, xundaqla adəttiki oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu yasax ḫoquqi yoqmu?… [22] Huda Əz oƔəzipini kərsitixni wə küq-qudritini tonutuxni niyət qiloƔan bolsa, oƔəzipigə layiq boloƔan, ḫalakətkə təyyarlanoƔan «qaqilar»oƔa adəttin taxqiri səwrqanlik bilən kəksi-qarnini kəng qilip kəlgən bolsa, uningoƔa nemə boptu?…[23-24] Wə xuning bilən Əzining rəḥim-xəpqitining nixani qiloƔan wə xan-xərəpkə muyəssər boluxqa aldin'ala təyyarlioƔan «qaqilar»da, yəni Əzi Yəḥudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qaqiroƔan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan qilix üqün xundaq qilixni halioƔan bolsa, buningoƔa nemə boptu?…

9:11-12 «Huda Əzining adəmlərni tallaxtiki muddiasining ularning qiloƔan ix-əməllirigə əməs, pəqət QaqioƔuqi boloƔanning iradisigə asaslanoƔanlikini kərsitix üqün...» — «QaqioƔuqi boloƔan» — Huda Əzi, əlwəttə. **«Qongi kiqikining hizmitini qilidu»** — *(«Yar.» 25:23)*. Qoxkezəkning kiqiki Yaqup, qongi Əsaw bolidu.
9:11-12 Yar. 25:23.
9:13 «Yaqupni səydüm, Əsawdin nəprətləndim» — Təwrat, «Mal.» 1:2-3.
9:13 Mal. 1:2-3.
9:14 Qan. 32:4; 2Tar. 19:7; Ayup 34:10.
9:15 «Kimgə rəḥim qiloƔum kəlsə, xuningoƔa rəḥim qilimən, kimgə iq aoƔritqum kəlsə, xuningoƔa iq aoƔritimən» — «Mis.» 33:19.
9:15 Mis. 33:19.
9:17 «Qünki Huda muqəddəs yazmilarda Pirəwngə mundaq degən:...» — Pirəwn Misirdiki padixaḫ bolup, Israillarni qullukqa saloƔan. U Hudaning Musa pəyoƔəmbər arqilik kəlgən pərmanlirioƔa zor qarxilik kərsətkən wə baroƔanseri HudaoƔa qarap əz kənglini tax qilip Uning səzini anglimioƔan. Birak ahir berip Huda Əzining xan-xəripini kərsitix üqün, «Misirdin qiqix»ta hatirilənggəndək, «Huda Pirəwnning kənglini qattiq qildi» *(9:12)* wə xuning bilən Israilni uning qolidin qutquzux üqün nuroƔun məjizilərni yaratti. **«Mening seni tikliximdiki məqsət dəl xuki, qudritimni üstüngdə kərsitix ḫəmdə namimning pütkül jaḫanoƔa jakarlinixi»** — «Mis.», 9:16.
9:17 Mis. 9:16.
9:20 Yəx. 29:16, 45:9; Yər. 18:6.
9:21 «Humdanqining ohxax bir kallək laydin esil oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu, xundaqla adəttiki oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu yasax ḫoquqi yoqmu?» — «esil oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu... adəttiki oruno Ɣa ixlitidioƔan qaqimu...» nemini kərsitidu? Məsilən, bir qaqida əy hojayini xarab iqidu, baxqa bir qaqioƔa balining tərətliri elinidu. Ikkisining əz ixlitix orni bar, birak bularning biri «esil» biri «adəttiki» dəp ḫesablinidu.
9:21 2Tim. 2:20.
9:22 «ḫalakətkə təyyarlanoƔan «qaqilar»» — yaki «əzlirini ḫalakətkə təyyarlioƔan «qaqilar»».
9:23-24 «Huda Əz oƔəzipini kərsitixni wə küq-qudritini tonutuxni niyət qiloƔan bolsa, oƔəzipigə layiq boloƔan, ḫalakətkə təyyarlanoƔan «qaqilar»oƔa adəttin taxqiri səwrqanlik bilən kəksi-qarnini kəng qilip kəlgən bolsa, uningoƔa nemə boptu? Wə xuning bilən əzining rəḥim-xəpqitining nixani qiloƔan wə xan-xərəpkə muyəssər boluxqa aldin'ala təyyarlioƔan «qaqilar»da, yəni Əzi Yəḥudiylar arisidinla əməs, bəlki əllər arisidinmu qaqiroƔan bizlərdə xan-xəripining qəksizlikini namayan qilix üqün xundaq qilixni halioƔan bolsa, buningoƔa nemə boptu?» — *(22-24-ayət)* oqurmənlər dikqət qilsa biliduki, Pawlus əzining uxbu muḫim soalioƔa jawab bərməydu. Soalning omumiy xəkli: «Huda xundaq qilixni halioƔan bolsa əmdi bizning qandaqmu uning bilən takallixix ḫoquqimiz bar?» degəndək. Əyni aḫwal uning deginidək bolsun yaki bolmisun, bu bizning iximiz əməs, bəlki Hudaningkidur. Bizgə nisbətən əng muḫimi xuki, gunaḫimizdin qutuluxni halisaqla, Huda Əzi Məsiḫning qurbanliqi arqilik təyyarlioƔan towa qilix etiqadlik yolini aldimizoƔa oquq qildi.

25 Bu huddi Hudaning Ḥoxiya pəyƟəmbər
arkilik eytkinidək: —
«Əsli həlkim ḥesablanmiƟan həlkni həlkim,
Əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən»;
26 wə yənə: — «Burun ularƟa: «Silər Mening
həlkim əməssilər» deyilgən jayda,
Kəlgüsidə dəl xu jayda ularƟa «Tirik Huda-
ning ooƟulliri!» degən nam berilidu».
27 Yəxaya pəyƟəmbərmu Israil tooƟruluk
mundak jakarliƟanidi: —
«Israillarning sani dengiz sahilidiki kumdək kəp bolsimu, lekin pəkət birla «kaldi» kutkuzulidu;
28 qünki, Pərwərdigar Ɵz ixini
tügitiwetip, həkkaniylik bilən tezdin uni ijra
kilidu; qünki U yər yüzidə həkümini təltəküs
wə tez ijra kilidu».
29 Yəxaya pəyƟəmbər yənə aldin eytkini-
dək: — «Əgər samawi koxunlarning Sərdari
boloƟan Pərwərdigar bizgə bir nəsil kaldur-
miƟan bolsa, Sodom xəhiridək, Gomorra
xəhiridək yokaloƟan bolattuk».

Israillarning putlixip ketixi

30 Undakta, bularƟa nemə deyiximiz kerək?
Ḥəkkaniylikka intilmigən əlliklər həkkaniy-
likka, yəni etikadka asaslanƟan birhil həkka-
niylikka erixti.. 31 Lekin Israil həkkaniylikni
kərsətkən Təwrat kanuniƟa intilgini bilən
kanunning təlipigə yetəlmidi..
32 Nemə üqün? Qünki ularning həkkaniylikka
intilixi etikad bilən əməs, bəlki «sawablik ix-
lar» bilən idi. Ular «putlikaxang tax»ka put-
lixip yikilip qüxti;.. 33 huddi mukəddəs yazmi-
larda yeziloƟinidək:
«Həlkni putlixidiƟan putlikaxang taxni,
Adəmni yikitidiƟan koram taxni ZionoƟa
koydum,
UningoƟa etikad kiloƟuqi hərgiz yərgə karitil-
ip kalmas».

10 1 Kerindaxlar, yürək intizarim,
xundakla HudaoƟa yelinixim
Israillarning kutkuzuluxi üqündur. 2 Qünki
xuningoƟa guwahlik berimənki, ularning
HudaoƟa həkikətənmu kizoƟin intilixi bar,
birak ularning intilixi həkikiy bilim üstigə
kuruloƟan əməs.. 3 Qünki ular Hudaning
həkkaniylikini bilmigəqkə, uning orniƟa
əzlirining həkkaniylikini tikləxkə tirixip,
Hudaning həkkaniylikiƟa boysunmidi.

9:25 «Əsli həlkim ḥesablanmiƟan həlkni həlkim, əsli səymigənlərni səygənlirim dəymən» — «Ḥox.» 2:23.
9:25 Ḥox. 2:25
9:26 «Burun ularƟa: «Silər Mening həlkim əməssilər» deyilgən jayda, kəlgüsidə dəl xu jayda ularƟa «Tirik Hudaning ooƟulliri!» degən nam berilidu» — «Ḥox.» 1:10.
9:26 Ḥox. 2:1; 1Pet. 2:10.
9:27 Yəx. 10:22.
9:28 «Israillarning sani dengiz sahilidiki kumdək kəp bolsimu, lekin pəkət birla «kaldi» kutkuzulidu; qünki, Pərwərdigar Ɵz ixini tügitiwetip, həkkaniylik bilən tezdin uni ijra kilidu; qünki U yər yüzidə həkümini təltəküs wə tez ijra kilidu» — *(27-28-ayət)* «Yəx.» 10:22-23. Bəzi kona kəqürmə yazmilarda Yəxayaning bexariti səl kiskirak: «Pərwərdigar bu yər yüzi üstidin qikaroƟan həkümini təltəküs wə tez ijra kilidu» dəp nəkil kəltürülidu.
9:28 Yəx. 10:22, 23.
9:29 «Əgər samawi koxunlarning Sərdari boloƟan Pərwərdigar bizgə bir nəsil kaldurmiƟan bolsa, Sodom xəhiridək, Gomorra xəhiridək yokaloƟan bolattuk» — «Yəx.» 1:9. Okurmənlərning esidə barki, Huda Sodom wə Gomorra xəhərlirini rəzilliki tüpəylidin üstigə ot wə güngürt yaƟdurup yokatkan *(«Yar.» 19-bab)*.
9:29 Yar. 19:24; Yəx. 1:9; 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:46.
9:30 «əlliklər» — yəni «Yəhudiy əməslər».
9:31 Rim. 10:2; 11:7.
9:32 «ularning həkkaniylikka intilixi etikad bilən əməs, bəlki «sawablik ixlar» bilən idi» — «sawablik ixlar»: — okurmənlərgə muxu məktuptin ḥazir ayan boliduki, Huda aldida bizgə heq ix «sawab» ḥesablanmaydu; həkkaniylik pəkət u əwətkən Məsihkə baoƟioƟan etikattin kelidu. Xunga «sawablik ixlar» *(«Huda bu ixlar arkilik manga sawab koxup beridu» degən mənidə qüxəngən bolsak)* Huda aldida kət'iy məwjut əməstur.
9:33 «Adəmni yikitidiƟan koram taxni ZionoƟa koydum» — «Zion» degən, Yerusalemning yaki Israilning bir xeiriy nami. **«Həlkni putlixidiƟan putlikaxang taxni, adəmni yikitidiƟan koram taxni ZionoƟa koydum, uningoƟa etikad kiloƟuqi hərgiz yərgə karitilip kalmas»** — toluk bexarət «Yəx.» 8:14, 28:16də tepilidu. Okurmən bu ayətlərni əzi okusa uningdin bu taxning Əysa Məsihning ikənlikini kərələydu. Uni kobul kilmiƟanlar həkkaniylikka erixməy yikilidu; uni kobul kiloƟanlar həkkaniy kilinip tik turidu.
9:33 Zəb. 2:12; 118:22; Pənd. 16:20; Yəx. 8:14; 28:16; Yər. 17:7; Mat. 21:42; 1Pet. 2:6.
10:2 «ularning Yəhudiylarning HudaoƟa həkikətənmu kizoƟin intilixi bar, birak ularning intilixi həkikiy bilim üstigə kuruloƟan əməs» — «həkikiy bilimgə üstigə kuruloƟan əməs»: Yəhudiylarning kəp diniy məzhəpidikilərgə nisbətən əng muhim ix Təwrat kanuni üstidiki «bilim» wə «bilim axurux» idi. Xuning bilən Pawlusning bu səzi ixənmigən YəhudiylaroƟa bək eoƟir kelixi mumkin idi.
10:2 Ros. 22:3; Rim. 9:31; Gal. 4:17.

4 Qünki Təwrat qanunining nixan-məqsiti
Məsihning Өzidur; xuning bilən etiqad
qiloƔuqilarning hərbiri üqün həkkaniylik bar
boldi.
5 Qünki Təwrat qanunioƔa əməl qilixtin kəl-
gən həkkaniylik həkkidə Musa pəyoƔəmbər
mundaq yazoƔan; «Qanunning əmrlirigə
əməl qiloƔanlar xu ixliridin hayatlik tapidu».
6 Lekin etiqadtin boloƔan həkkaniylik mun-
daq dəydu: — «Kənglüngdə: — «Kim as-
manoƔa qikar?» (yəni «Kim Məsihni asman-
din elip qüxürər?»). 7 wə yaki «Hang tegigə
kim qüxər?» (yəni «Məsihni ölümdin kim
qayturar?») — demigin».
8 Əmdi xu həkkaniylik nemə dəydu? —
«Səz-kalam sanga yeqindur, tilingda wə
dilingdidur!» — bu səz-kalam dəl biz jakar-
laydioƔan etiqadning səzidur. 9 Demək, «Əy-
saning Rəb ikənlikini aoƔzing bilən etirap
qilsang wə qəlbingdə Hudaning uni ölüklər
arisidin tirildürgənlikigə ixənsəng, qutquzulisən»! 10 Qünki insan qəlbidə etiqad qilix
bilən həkkaniy qilinidu, eoƔizida etirap qilix
bilən nijatqa erixidu. 11 Muqəddəs yazmilarda
deyilgəndək; «UningoƔa etiqad qiloƔuqining
hərbiri hərgiz yərgə qaritilmas». 12 Qünki bu
jəhəttə Yəhudiylar bilən Greklarning pərqi
yoq; hər ikkisining Rəbbi hammining Rəbbidur wə Өzigə nida qiloƔanlarning hammisigə

10:4 «Təwrat qanunining nixan-məqsiti Məsihning Өzidur» — grek tilida «nixan-məqsət» degənning «hatimə» degən yənə bir mənisimu bar. Demək, ayətning mənisi: *(1)* Hudaning Təwrat qanunida boloƔan məqsiti insanoƔa əz gunahini tonutup, Məsihning qutquzuxioƔa moƕtaj boloƔanliqini bildürüxtin ibarət idi; xunga Huda qanunni bərgən waqtida Məsihning dunyaoƔa kelixini kəzligənidi; *(2)* Məsih Өzi Təwrat qanunini mukəmməl əməlgə axurdi, jümlidin Təwrat qanuni tələp qiloƔan, xundaqla bexarət bərgən gunahni yuyidioƔan qurbanliqni qildi; *(3)* Məsih Təwrat qanunini toluq əməlgə axuroƔandin keyin, etiqad qiloƔuqilar üqün uning heq təlipi qalmidi *(7:4ni kərüng)*. Məzkur ayət bu mənilirining hammisini əz iqigə alidu.
10:4 Mat. 5:17; Ros. 13:38; 2Kor. 3:13; Gal. 3:24.
10:5 «Qanunning əmrlirigə əməl qiloƔanlar xu ixliridin hayatlik tapidu» — «Law.» 18:5 wə yənə «Qan.» 4:1, 6:24.
10:5 Law. 18:5; Əz. 20:11; Gal. 3:12.
10:6 Qan. 30:12.

10:7 Lekin etiqadtin boloƔan həkkaniylik mundaq dəydu: — Kənglüngdə: — «Kim asmanoƔa qikar?» yəni «Kim Məsihni asmandin elip qüxürər?» wə yaki «Hang tegigə kim qüxər?» yəni «Məsihni ölümdin kim qayturar?» — demigin» — *(6-7-ayət)* nəqil kəltürülgən ikki ayət: — «Qan.» 30:12-13 .
–Bu sirlik gəplərning ajayib məniliri bəlkim mundaq:
–*(1)* «Kimmu asmanoƔa qikar?» — «Kimmu Hudaning asman pələktək yukiri tələp qiloƔan həkkaniyliqioƔa yetəlisun?» degənliktur. Lekin əgər birsi: «Həkkaniyliqim mukəmməl, «asmanoƔa qikkandəkmən»» degən bolsa, bu degini «Mən Məsihkə ohxax həkkaniy» degəngə barawər bolup, Hudaning Məsihtə kərsətkən mukəmməl həkkaniyliqioƔa ahanət qiloƔan bolidu. Bundaq deyixi bəribir Məsihni əzining pəskəx «həkkaniyliqi»ning dərjisigə qüxürüp, «Məsihni asmandin qüxürməkqi» boloƔini.
–*(2)* «Kimmu hangning tegigə qüxər?» deyixi, bir kixi əz gunahining bədilini təliməkqi bolup dozahta bir məzgil tursam andin gunahimdin halas bolimən» deməkqi boloƔini; bu, Məsihning ölümidə gunahimiz üqün jaza tartip bədəl təlixining manga *(xundakla heqkimgə)* keriki yoq; muxundaq degən kixi «Məsihni ölümdin kim qayturar» degən bolidu, yəni «Məsihni ölüm yolidin qayturux kerək, uning ölüxi keraksiz, əhmiqanə ixtur» degüqi bolidu.
–YioƔip eytqanda, heqkim əzigə tayinip Hudaning mukəmməl həkkaniyliqioƔa yetəlməydu; heqkim əz gunahi üqün əzi bədəl toliyəlməydu.
10:7 Qan. 30:13
10:8 «Səz-kalam sanga yeqindur, tilingda wə dilingdidur!» — «Qan.» 30:14.
10:8 Qan. 30:12-14.
10:11 «UningoƔa etiqad qiloƔuqining hərbiri hərgiz yərgə qaritilmas» — «Yəx.» 28:16.
10:11 Yəx. 28:16; Rim. 9:33.

mol bayliқlirini ayimaydu.
13 Qünki: «Kimdikim Rəbning namini qaқirip nida қilsa қutқuzulidu».
14 Lekin Rəbgə ixənmigən kixi қandaқmu Uningƣa nida қilalisun? U tooƣruluқ anglimiƣan kixi қandaқmu Uningƣa ixənsun? Hux həwər jakarliƣuqi bolmisa, ular uni қandaқmu angliyalisun? 15 Xu jakarliƣuqilar əwətilmigən bolsa, hux həwərni қandaқmu yətküzəlisun? Muқəddəs yazmilarda yeziliƣinidək: «Aman-hatirjəmlik tooƣruluқ hux həwərni, bəht-saadət tooƣruluқ hux həwərni yətküzgənlərning ayaƣliri nemidegən güzəl-hə!».
16 Birақ, huddi Yəxaya pəyƣəmbərning «I Pərwərdigar, bizning həwirimizgə kimmu ixəndi?» deginidək һəmmə adəm hux həwərgə itaət қiliƣan əməs.
17 Xunga etiқad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Məsiһ tooƣruluқ səzdə anglitilidu.
18 Lekin xuni soraymənki, ular xu həwərni anglimiƣanmidu? Əlwəttə anglidi: — «Ularning sadasi pütkül dunyaƣa, səzliri yər yüzining қərlirigə yətti».
19 Yənə xuni soraymənki, Israillar xu həwərdin waқip bolmiƣanmidu? Aldi bilən, Musa Israiliƣa mundaқ bexarət bərgən: —
««Һeq həlқ əməs» boliƣan bir həlқ arқiliқ silərdə һəsət қozƣaymən,
Nadan bir həlқ arқiliқ ƣəzipinglarni қozƣaymən».
20 Keyin, Yəxaya pəyƣəmbər intayin yürəklik һalda xu bexarətni berip: —
«Ɵzümgə intilmigənlərgə Ɵzümni tapқuzdum,
Meni sorimiƣanlariƣa Ɵzüm kəründüm» — dedi.
21 Lekin, U Israillar һəққidə: —
«Mən kün boyi bu itaətsiz wə tərsa həlққə қollirimni uzitip intilip kəldim!» — dəydu.

10:12 «Qünki bu jəһəttə Yəһudiylar bilən Greklarning pərқi yoқ» — demək, «bu jəһəttə *(Məsiһ arқiliқ nijatқa erixixtə)* Yəһudiylar bilən Yəһudiy əməslərning pərқi yoқ».
10:12 Ros. 15:9; Rim. 3:22.
10:13 «Kimdikim Rəbning namini qaқirip nida қilsa қutқuzulidu» — «Yo.» 2:32.
10:13 Yo. 2:32; Ros. 2:21.
10:15 «Aman-hatirjəmlik tooƣruluқ hux həwərni, bəht-saadət tooƣruluқ hux həwərni yətküzgənlərning ayaƣliri nemidegən güzəl-һə!» — «Yəx.» 52:7, «Naһ.» 1:15. Mənisi bəlkim «hux həwər yətküzgənlər kəlgəndək waқtida kəlgən!» degənni əz iqigə alidu.
–Bəzi kona kəqürmə yazmilarda «bəht-saadət tooƣruluқ hux həwərni...» degən səzlər tepilmaydu.
10:15 Yəx. 52:7; Naһ. 2:1.
10:16 «I Pərwərdigar, bizning həwirimizgə kimmu ixəndi?» — «Yəx.» 53:1.
10:16 Yəx. 53:1; Yuһ. 12:38.
10:17 «... etiқad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Məsiһ tooƣruluқ səzdə anglitilidu» — bəzi kona kəqürmə yazmilar: «... etiқad həwərni anglaxtin kelidu wə xu həwər Hudaning səzidə anglitilidu» deyilidu.

10:18 «Lekin xuni soraymənki, ular xu həwərni anglimiƣanmidu? Əlwəttə anglidi...» — bəzi alimlar muxu yərdiki «ular»ni Israillarni kərsitidu, dəp қaraydu. Lekin keyinki ayət alaһidə Israillarning «anglixi» tooƣruluқ boloƣaqқa, «ular»ni dunyadiki barliқ adəmlər, Yəһudiylar wə Yəһudiy əməslərnimu kərsətsə kerək, dəp қaraymiz. Bu ayətni xundaқ qüxinimizki, «Һəmmə adəm angliƣan; xunga, Yəһudiy həlқimu qoқum angliƣan». **«Ularning sadasi pütkül dunyaƣa, səzliri yər yüzining қərlirigə yətti»** — «Zəb.» 19:4. Zəburdiki bu səzlər əsli asmandiki nurluқ jisimlar Hudaning uluƣluқini barliқ aləmgə ipadiligənliki tooƣruluқ idi. Rosul Pawlus bu səzni nəқil қəltürüp Injildiki hux həwər dunyadiki һər yərlərgə yorutulup tarқitilmaқta, deməқi.
10:18 Zəb. 19:4
10:19 ««Һeq həlқ əməs» boliƣan bir həlқ arқiliқ silərdə һəsət қozƣaymən, nadan bir həlқ arқiliқ ƣəzipinglarni қozƣaymən» — «Қan.» 32:21. Demək, baxқa əllər angliƣan, қobul қiliƣan yərdə, Israil қoқum qüxəngən. Israillar əsli «nadan, bilimsiz, hudasiz» dəp һesabliƣan Yəһudiy bolmiƣan һərқaysi yat milləttin boliƣan ixəngüqi kixilərning hux həwərgə ixəngəqkə «Hudaning yengi həlқi» boliƣanliқini, ularning bəhtini kərüp һəsət қilidu, һətta ularƣa ƣəzəplinidu. Musa pəyƣəmbərning «һeq həlқ əməs» degən səzi kəlgüsi zamanda һasil қilinidiƣan Məsiһning jamaitini kərsitidu. Ularning kəpinqisi һərқaysi millətlərdin kəlgəqkə, birinqidin ular «bir həlқ» yaki «bir əl» bolalmaydu; ikkinqidin, ularning arisida Yəһudiylar kəp bolmaydu. Ular һərһil kixilərdin tərkib tapқaqқa, Yəһudiylar ularni «bir həlқ» yaki «bir əl» һesablimaydu һəm «һeq həlқ əməslər» dəp қaraydu.
10:19 Қan. 32:21.
10:20 «Ɵzümgə intilmigənlərgə Ɵzümni tapқuzdum, Meni sorimiƣanlariƣa Ɵzüm kəründüm» — «Yəx.» 65:1.
10:20 Yəx. 65:1.
10:21 «Mən kün boyi bu itaətsiz wə tərsa həlққə қollirimni uzitip intilip kəldim!» — «Yəx.», 65:2.
10:21 Yəx. 65:2.

Hudaning Israil tooƣuluқ məқsitining ahirida əməlgə axuruluxi

11 [1] Undaқta, xuni soraymənki: — Huda Өz həlқidin waz kəqtimu? Ḥərgiz undaқ əməs! Mənmu Ibraḥim əwladidin, Binyamin қəbilisidin boloƣan bir Israiloƣu!
[2] Huda aldin kəngligə pükkən Өz həlқidin waz kəqkini yoқ. Muқəddəs yazmilarda Ilyas pəyoƣəmbər ḥəққidə nemə deyilgənliki silərgə ayan əməsmu? U Israillardin azar qekip Hudaoƣa yelinip: —[3] «I Pərwərdigar, ular Sening pəyoƣəmbərliringni eltürüxti, қurbangaḥliringni qeқixti. Pəқət ezüm yaloƣuzla қaldim, ular yənə meningmu jenimni almaқqi boluxuwatidu», degən.[4] Hudaning uningoƣa қayturoƣan kalami қandaқ boldi? U: «Baaloƣa tiz pükmigən yəttə ming adəmni Өzümgə elip қaldim» — degən.
[5] Huddi xuningdək, bügünki kündimu Hudaning xapaiti bilən Israildin Өzi tallioƣan bir «қaldi» bar.[6] Ularning tallinixi xapaət bilən boloƣan bolsa, undaқta ezlirining əjir-əmili bilən boloƣan əməs. Əməllərdin boloƣan bolsa, xapaət xapaət bolmay қalatti.
[7] Nətijidə қandaқ boldi? Israillar izdiginigə erixəlmidi, lekin ulardin tallanoƣanlar erixti. Қaloƣanlarning bolsa, kəngülliri bihudlaxturuldi.[8] Huddi muқəddəs yazmilarda eytiloƣinidək: —

«Huda ularning roḥ-қəlbini oƣəplətkə saldi,
Bügüngə қədər kəzlirini kərməs,
Қulaқlirini anglimas қildi».

[9] Xuningdək Dawut pəyoƣəmbərmu mundaқ degən:

«Ularning dastihini əzlirigə қapқan wə tuzaқ bolup,
Ularni putlaxturup, қilmixlirini өz bexioƣa qüxürsun!
[10] Kəzliri қarangoƣulixip, kərəlmisun;
Bəllirini mənggü ruslatmay püküldürgəysən!»

[11] Undaқta, xunimu sorayki: Israillar yiқilip қaytidin turoƣuzulmaslиққa putlaxқanmu? Ḥərgiz undaқ əməs! Lekin ularning teyilip itaətsizlik қiloƣanliқidin nijat yat əlliklərgə yətküzüldi. Buningdin məқsət Israillarni ḥəsətkə қozoƣaxtin ibarəttur.
[12] Əmdi ularning teyilip itaətsizlik қilixi dunyaoƣa asayixliқ bəhx ətkən bolsa, xundaқla ularning ziyan tartқini əllərni beyitқan bol-

---

11:1 Yər. 31:37; 2Kor. 11:22; Fil. 3:5.

11:2 «Huda aldin kəngligə pükkən Өz həlқidin waz kəqkini yoқ» — «Huda aldin kəngligə pükkən *(bilgən)* həlқi» — bəlkim: «Huda ḥəmmidin burun Өz həlқi bolux üqün tallioƣan həlқ» degən mənidə.

11:3 1Pad. 19:10,14.

11:4 «Baaloƣa tiz pükmigən yəttə ming adəmni өzümgə elip қaldim» — «1Pad.» 19:10, 14.
–«Baal» bir but idi. «7000 adəm», ər kixilərni kərsitidu.

11:4 1Pad. 19:18.

11:5 Rim. 9:27.

11:6 «Huddi xuningdək, bügünki kündimu Hudaning xapaiti bilən Israildin өzi tallioƣan bir «қaldi» bar. Ularning tallinixi xapaət bilən boloƣan bolsa, undaқta өzlirining əjir-əmili bilən boloƣan əməs. Əməllərdin boloƣan bolsa, xapaət xapaət bolmay қalatti» — *(5-6-ayət)* Huda Təwrattiki birnəqqə yərlərdə «Sən Israilni xapaitim bilən tallioƣanmən» degənidi *(məsilən, «Қan.» 7:7ni kərüng)*. Muxu yərdə rosul Pawlus: Huda xapaiti boyiqə Israillar iqidin «bir қaldi»ni tallioƣan, dəydu. Insan Hudaning yardimigə erixixkə pütünləy layaқətsiz turup, Uningdin mədətkə erixsə, mana bu «Hudaning xapaiti» bolidu. Huda Israillarni ularning məlum bir yahxi yaki uluƣ əmiligə қarap tallioƣan bolsa, undaқta Hudaning tallixi «xapaət»tin bolmioƣan bolatti.

11:6 Қan. 9:4.

11:7 «Nətijidə қandaқ boldi? Israillar izdiginigə erixəlmidi, lekin ulardin tallanoƣanlar erixti. Қaloƣanlarning bolsa, kəngülliri bihudlaxturuldi» — demək, Israillar izdigən həққaniylиққa ḥəmmisila erixəlmigən əməs; ularning iqidin Hudaning xapaəti bilən Huda tallioƣan «қaldi»lar həққaniylиққa erixkən.

11:7 Rim. 9:31.

11:8 «Huda ularning roḥ-қəlbini oƣəplətkə saldi, bügüngə қədər kəzlirini kərməs, Қulaқlirini anglimas қildi» — «Қan.» 29:4 həm «Yəx.» 29:10.

11:8 Қan. 29:2; Yəx. 6:9; 29:10; Əz. 12:2; Mat. 13:14; Mar. 4:12; Luқa 8:10; Yuḥ. 12:40; Ros. 28:26.

11:9 Zəb. 69:22

11:10 «Ularning dastihini əzlirigə қapқan wə tuzaқ bolup, ularni putlaxturup, қilmixlirini өz bexioƣa qüxürsun! Kəzliri қarangoƣulixip, kərəlmisun; bəllirini mənggü ruslatmay püküldürgəysən!» — *(9-10-ayət)* «Zəb.» 69:22-23. Bu, Dawut pəyoƣəmbərning xundaқla Hudaning səzi, Dawutning *(wə xundaқla Məsiḥning)* düxmənliri tooƣuluқ eytiloƣan. Bu 69-küyning ḥəmmisi Məsiḥ tooƣuluқ bexarəttur.

11:10 Zəb. 69:22-23

11:11 «... Ḥərgiz undaқ əməs! Lekin ularning teyilip itaətsizlik қiloƣanliқidin nijat yat əlliklərgə yətküzüldi. Buningdin məқsət Israillarni ḥəsətkə қozoƣaxtin ibarəttur» — yuқurida izaḥatta deginimizdək, Israillar Məsiḥқə etiқad қiloƣan «yat əllər»ning bəhtini kerüp ḥəsət қilidu.

sa, undaқta kəlgüsidə ularning ҳəmmisining toluқ nijatliққa erixixi dunyaoƣa tehimu zor bəht elip kəlməmdu?!

Yəҳudiy əməslər təkəbburlaxmasliқi kerək

13 Əmdi silər əlliklərgə səzləwatimən; mən əlliklərgə rosul süpitidə bekitilgəndin keyin, wəzipəmni xan-xərəplik dəp uluƣlaymənki, 14 janjigərlirim boloƣanlarning ҳəsitini қozoƣap, ularning bəzilirini қutuldurarmənmikin degən ümidtə bolimən. 15 Qünki ularning taxliwetilgənlikining nətijisi dunyadiki əllərni Huda bilən inaқlaxturux bolsa, undaқta ularning қobul қilinixi ələmdin tirilix bolmay nemə?

16 Ҳosuldin tunji bolup qiққan hemirdiki kallək muқəddəs ҳesablansa, pütün hemir muқəddəs dəp ҳesablinidu. Dərəhning yiltizi muқəddəs bolsa, xahlirimu muқəddəs bolidu.

17 Zəytun dərihining birnəqqə xehi dərwəқə sunduruwetilgənidi, wə sən yawa zəytun kəqiti bolup, ularning ornioƣa ulanding. Mana əmdi dərəh yiltizidin ozuқluқ elip, mol xirnisidin bəҳrimən boloƣuqi boloƣanikəns ən, 18 əmdi sunduruwetilgən axu xahlardin əzüngni üstün қilip mahtanma. Mahtansang, xuni untumioƣinki, sən yiltizni əməs, yiltiz seni kətürüp қuwwətləwatidu.

19 Sən əmdi: «Xahlar mening ulinixim üqün sunduruwetildi» — deyixing mumkin.

20 Tooƣra, ular etiқadsizliқtin sunduruldi; sən bolsang, etiқading bilən tik turisən; birақ uningdin məoƣrurlanma, əksiqə Hudadin қorқ! 21 Qünki Huda əyni waқtida bu dərəhning əz xahlirini ayimioƣanikən, senimu ayimasliқi mumkin. 22 Mana, bu ixlarda Hudaning meҳribanliқioƣa ҳəmdə қattiқ қol ikənlikigə қara. U Əz yolidin yiқilip qüxkənlərgə қattiқ қol idi, lekin sanga (meҳribanliқida dawamliқ tursangla) meҳribanliқ kərsətməktə. Undaқ bolmioƣanda, sənmu kesip taxlinisən. 23 Yəҳudiylarmu etiқadsizliқta qing turuwalmisa, əslidiki dərəhkə ulinidu. Qünki Huda ularni қayta ulaxқa қadirdur. 24 Qünki əgər sən yawa zəytun dərihidin kesip elinip, təbiiy қanuniyətkə hilap ҳalda baoƣdiki yahxi zəytun dərihigə ulanoƣan yərdə, əslidiki bu təbiiy xahlarning əz dərihikə ulinixi tehimu mumkinoƣu?!

Hudaning meҳribanliқi pütkül insan üqündur

25 Қerindaxlar, əzünglarni üstün wə əқillik qaoƣlaxtin saқlinixinglar üqün, wəһiy

---

11:12 «Əmdi ularning Yəҳudiylarning teyilip itaətsizlik қilixi dunyaoƣa asayixliқ bəhx ətkən bolsa, xundaқla ularning ziyan tartқini allərni beyitқan bolsa...» — «əllər» — Yəҳudiy əməslər, «yat əllər».

11:13 «silər əlliklərgə» — demək, «silər Yəҳudiy əməs boloƣanlaroƣa». **«mən əlliklərgə rosul süpitidə bekitilgəndin keyin, wəzipəmni xan-xərəplik dəp uluƣlaymənki, ...»** — oқurmənlərning esidə barki, Huda rosul Pawlusni *(gərqə u «Yəҳudiylarning Yəҳudiysi» bolsimu)* Yəҳudiy əməs boloƣan əl-millətlərgə hux həwərni yətküzüxkə alaһidə əwətkən.

11:13 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:16; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11.

11:14 «janjigərlirim boloƣanlarning ҳəsitini қozoƣap, ularning bəzilirini қutuldurarmənmikin degən ümidtə bolimən» — «janjigərlirim boloƣanlar» grek tilida «mening ətlirim boloƣanlar» — əzining Yəҳudiy ҳəlқini kərsitidu.

11:16 «Ҳosuldin tunji bolup qiққan hemirdiki kallək muқəddəs ҳesablansa, pütün hemir muқəddəs dəp ҳesablinidu. Dərəhning yiltizi muқəddəs bolsa, xahlirimu muқəddəs bolidu» — muxu yərdə «muқəddəs»ning birinqi mənisi «Hudaoƣa ataloƣan», xuning bilən «pak» degən mənidə. Birinqi jümlining kəqmə mənisi bəlkim «Əgər Israillarning əjdadliri, yəni Ibraһim, Isһaқ wə Yaқuplar Hudaoƣa ataloƣan bolsa, ularning pərzəntlirimu Hudaoƣa ataloƣan bolidu» degən boluxi mumkin. Təwəndiki jümlilərdə Pawlus Israilni bir «zəytun dərihi»kə oһxitidu *(«Yər.» 11:16-19ni kərüng)*.

11:16 Qəl. 15:20

11:17 «Zəytun dərihining birnəqqə xehi dərwəқə sunduruwetilgənidi, wə sən yawa zəytun kəqiti bolup, ularning ornioƣa ulanding» — demisəkmu, «zəytun dərihi» Israilioƣa, «ulanoƣan yawa zəytun küqiti» Məsiһқə etiқad қiloƣan Yəҳudiy əməslərgə, «zəytun dərihining sunduruwetilgən xahliri» bolsa Israillar arisidin Məsiһқə etiқad қilmioƣaqқa, Hudaning bəht-bərikətliridin üzülüp қaloƣan Yəҳudiylaroƣa wəkil bolidu. **«Mana əmdi dərəh yiltizidin ozuқluқ elip, mol xirnisidin bəҳrimən boloƣuqi boloƣanikənsən,...»** — buning kəqmə mənisi bəlkim: «Sən huddi dərəhning yiltizidin ozuқluқ elip, xirnisidin bəҳrimən boluwatқan xehidək, Huda Ibraһimoƣa wədə қiloƣan bəhttin bəҳrimən boluwatisən» degənlik bolsa kerək.

11:21 «Huda əyni waқtida bu dərəhning əz xahlirini ayimioƣanikən» — «bu dərəhning əz xahliri» Yəҳudiylarni kərsitidu, əlwəttə.

11:23 2Kor. 3:16.

qilinoqan xu sirdin həwərsiz qelixinglarni halimaymənki, ta Huda tallioqan Yəhudiy əməslərning sani toluqlanoquqə, Israilning bir qismi tax yürəklikkə qaldurulidu;[11:25] [26] andin pütkül Israil qutquzulidu. Bu tooqruluq muqəddəs yazmilarda mundaq yezilоqan: —
«Qutquzoquqi Ziondin kelip,
Iplaslikni Yaquptin yoq qilidu.[11:26]
[27] Mən ularning gunahlirini elip taxliwətkinimdə,
Mana bu ular bilən tüzidioqan əhdəm bolidu».[11:27]
[28] Əmdi hux həwər jəhəttin qarioqanda, silərning bəhtinglar üqün Yəhudiy həlqi hux həwərgə düxmən qilip bekitilgən; biraq Hudaning tallixi jəhəttin qarioqanda, ata-bowilirimiz səwəbidin səyülgəndur. [29] Qünki Huda Əzi bərgənlirini wə qaqirikini qayturuwalmaydu.
[30] Silər əlliklərmu bir qaoqlarda Hudaoqa itaət qilmioqan bolsanglarmu, Yəhudiylarning itaətsizlikining nətijisidə hazir rəhim-xəpqətkə erixtinglar. [31] Yəhudiylar bolsa itaət qilmay keliwatidu; Hudaning buningdiki məqsiti, silərgə kərsətkən rəhim-xəpqət arqilik ularnimu rəhim-xəpqətkə erixtürüxtin ibarəttur.[11:31] [32] Qünki Huda pütkül insanoqa rəhim-xəpqət kərsitix üqün, həmməylənni itaətsizlikkə solap qoydi.[11:32]
[33] — Aq! Hudaning danaliqi wə ilim-hekmitining bibaha baylikliri həm hesabsiz qongqurluqi!
Uning həkümilirining tegigə yətkili bolmas!
Uning yolliri izdəp tepixtin xunqə yiraqtur!
[34] «Kimmu Pərwərdigarning oy-muddialirini qüxinip yətti?
Kimmu Uningoqa məslihətqi bolalidi?»[11:34]
[35] «Uningoqa kim awwal bir nərsə berip,
Keyin uni qayturup bər deyəlidi?».[11:35]
[36] Qünki barliq məwjudatlar Uningdin kəlgən,
U arqilik məwjut bolup turidu,
Həm Uning üqün məwjut bolup turidu.
Barliq xan-xərəp əbədgiqə Uningoqa boloqay!
Amin.[11:36]

Etiqadqining əzini Hudaoqa atixi

12 [1] Xunga, əy qerindaxlar, Hudaning rəhimdilliqi bilən silərdin xuni ətünimənki, teninglarni mukəddəs, Hudani hursən qilidioqan, tirik qurbanlik süpitidə Uningoqa beoqixlanglar. Mana bu silərning Hudaoqa qilidioqan həqiqiy ibaditinglardur.[12:1] [2] Bu dunyaning qelipioqa kirip qalmanglar, bəlki oy-pikringlarning yengilinixi bilən əzgərtilinglar; undaq qiloqanda Hudaning yahxi, qobul qilarlik wə mukəmməl iradisining nemə ikənlikini ispatlap

---

11:25 «əzünglarni... əqillik qaoqlaxtin saqlinixinglar üqün...» — grek tilida «əzünglarni üstün wə əqillik qaoqlaxlardin saqlinixinglar üqün...» deyilidu. Yəhudiy əməslər Yəhudiylarning əhwalioqa qarap: «Biz qutulduq, ular Hudaning ləniti astida qalidu» dəp təkəbburlixixi mumkin.
11:25 Luqa 21:24.
11:26 «Qutquzoquqi Ziondin kelip, iplaslikni Yaquptin yoq qilidu» — «Yaqup» muxu yərdə Yaqupning əwladliri Israilni kərsitidu. Bexarət «Yəx.» 59:20, 21ni kərüng.
11:26 Zəb. 14:7; Yəx. 27:9; 59:20; Yər. 31:31, 32, 33, 34; 2Kor. 3:16; Ibr. 8:8; 10:16.
11:27 «...Mən ularning gunahlirini elip taxliwətkinimdə, mana bu ular bilən tüzidioqan əhdəm bolidu» — 26-27-ayəttiki bexarət səzliri «Yəx.» 59:20, 21, 27:9tin wə «Yər.» 31:33-34tin nəqil kəltürülgən.
11:27 Yəx. 59:20, 21; Dan. 9:24
11:31 «Yəhudiylar bolsa itaət qilmay keliwatidu; Hudaning buningdiki məqsiti, silərgə kərsətkən rəhim-xəpqət arqilik ularnimu rəhim-xəpqətkə erixtürüxtin ibarəttur» — demək, yuqirida izahlioqinimizdək, Yəhudiylar Yəhudiy bolmioqan ixəngüqilərning bəhtigə qarioqaqka, əzliri towa qilip Məsihni qobul qilsun.
11:32 «Qünki Huda pütkül insanoqa rəhim-xəpqət kərsitix üqün, həmməylənni itaətsizlikkə solap qoydi» — «həmməylən» Yəhudiylar wə Yəhudiy əməslərni kərsitidu.
11:32 Gal. 3:22.
11:34 «Kimmu Pərwərdigarning oy-muddialirini qüxinip yətti? Kimmu Uningoqa məslihətqi bolalidi?» — «Yəx.» 40:13.
11:34 Yəx. 40:13; 1Kor. 2:16.
11:35 «Uningoqa kim awwal bir nərsə berip, keyin uni qayturup bər deyəlidi?» — «Ayup» 41:11.
11:35 Ayup 41:3.
11:36 Pənd. 16:4; 1Kor. 8:6.
12:1 «Mana bu silərning Hudaoqa qilidioqan həqiqiy ibaditinglardur» — «həqiqiy ibaditinglar» grek tilida yənə «yolluq, orunluq, tegixlik, əqilgə muwapiq hizmət» degən mənilərni əz iqigə alidu.
12:1 Rim. 6:13,16; 1Pet. 2:5.

bilələysilər.
3 Manga ata kilinoƣan xapaətkə asasən hərbiringlaroƣa xuni eytimənki, əzünglar tooƣruluk əzənglarda bar boloƣinidin artuk oylimay, bəlki Huda hərbiringlaroƣa təksim kiloƣan ixənqning mikdarioƣa asasən salmaklik bilən əzünglarni dəngsəp kərünglar.. 4 Qünki tenimiz kəpligən əzalardin tərkib tapkan həmdə hərbir əzayimizning ohxax bolmioƣan roli boloƣandək, 5 bizmu kəp boloƣinimiz bilən Məsihtə bir tən bolup bir-birimizgə baoƣlinixlik əza bolimiz.
6 Xuning üqün bizgə ata kilinoƣan mehirxəpkət boyiqə, hərhil rohiy iltipatlirimizmu bar boldi. Birsigə ata kilinoƣan iltipat wəhiyni yətküzüx bolsa, ixənqisining dairisidə wəhiyni yətküzsun;. 7 baxkilarning hizmitini kilix bolsa, hizmət kilsun; təlim berix bolsa, təlim bərsun;. 8 rioƣbətləndürüx bolsa, rioƣbətləndürsun; sədikə berix bolsa, mərdlik bilən sədikə bərsun; yetəkləx bolsa, əstayidillik bilən yetəklisun; həyrhahlik kərsitix bolsa, huxal-huramlik bilən kilsun..
9 Mehir-muhəbbitinglar sahta bolmisun; rəzilliktin nəprətlininglar, yahxilikka qing baoƣlininglar; 10 Bir-biringlarni kerindaxlarqə kizoƣin mehir-muhəbbət bilən səyünglar; bir-biringlarni hərmətləp yukiri orunoƣa koyunglar.
11 Intilixinglarda erinmənglar, roh-kəlbinglar yalkunlap kəyüp turup, Rəbgə kullarqə hizmət kilinglar..
12 Ümidtə bolup xadlinip yürünglar; muxəkkət-kiyinqilikloroƣa səwr-takətlik bolunglar; duayinglarni hərkandak wakitta tohtatmanglar.. 13 Mukəddəs bəndilərning ehtiyajidin qikinglar; mehmandostlukka intilinglar;. 14 Silərgə ziyankəxlik kiloƣuqiloroƣa bəht tilənglar; pəkət bəht tilənglarki, ularni karoƣimanglar..
15 Xadlanoƣanlar bilən billə xadlininglar; kayoƣurup yioƣlioƣanlar bilən billə kayoƣurup yioƣlanglar.
16 Bir-biringlar bilən inak ətüp ohxax oy-pikirdə bolunglar; nəziringlarni üstün kilmanglar, bəlki təwən təbikidiki kixilər bilən berix-kelix kilinglar. Özünglarni danixmən dəp qaoƣlimanglar.. 17 Heqkimning yamanlikioƣa yamanlik bilən jawab kayturmanglar. Barlik kixining aldida ixliringlar pəzilətlik boluxka kəngül koyunglar.
18 Imkaniyətning bariqə kəpqilik bilən inak ətünglar;. 19 intikam almanglar, i səyümlüklirim; uni Hudaoƣa tapxurup Uning oƣəzipigə yol koyunglar, qünki mukəddəs yazmilarda mundak yeziloƣan: «Pərwərdigar dəyduki, intikam Meningkidur, yamanlik Mən kayturi mən».. 20 Xunga əksiqə «Düxmining aq bolsa, uni toydur, ussioƣan bolsa, kandur. Bundak kilix bilən «uning bexioƣa kəmür qooƣini top-

---

12:2 «Bu dunyaning kelipioƣa kirip kalmanglar» — baxka birhil ipadiləx xəkli: — «bu dunyaning ekimlirioƣa əgixip yürmənglar». Əyni səzlər «bu dunyadiki kelipka xəkilləndürülmənglar».
12:2 Əf. 5:17; 1Tes. 4:3; 1Yuh. 2:15.
12:3 Rim. 1:5; 1Kor. 12:11; Əf. 4:7.
12:4 1Kor. 12:27; Əf. 1:23; 4:16; 5:23; Kol. 1:24.
12:5 1Kor. 12:4; 2Kor. 10:13; 1Pet. 4:10.
12:6 1Kor. 12:4.
12:7 1Kor. 12:10; 1Pet. 4:10, 11.
12:8 Kan. 15:7; Mat. 6:1, 2, 3; 2Kor. 9:7.
12:10 «bir-biringlarni hərmətləp yukiri orunoƣa koyunglar» — bu səzning: «bir-biringloroƣa hərmət kərsitixtə birinqi bolunglar», «bir-biringloroƣa bəs-bəstə hərmət kərsitinglar» degən baxka bir mənisi bar. Rosul bəlkim kəstən ikki mənisini təng ixlətkən boluxi mumkin.
12:10 Əf. 4:2; Fil. 2:3; 1Pet. 5:5; Ibr. 13:1; 1Pet. 1:22; 2:17.
12:11 «roh-kəlbinglar yalkunlap kəyüp turup,...» — «Mukəddəs Rohta, Mukəddəs Roh arkilik kizoƣin bolup...» yaki «əz rohingda kizoƣin bolup...» degən mənilərning kaysisini bildüridioƣanlikioƣa birnemə demək təs. Əməliyəttə nijatta Mukəddəs Roh ixəngüqining rohi bilən bir bolup, u arkilik ixləydu, xunga bu ikki mənə arisida qong pərk yok.
12:12 Luka 18:1; Rim. 15:13; Əf. 6:18; Kol. 4:2; 1Tes. 5:16,17; Ibr. 10:36; 12:1; Yak. 5:7
12:13 1Kor. 16:1; Ibr. 13:2; 1Pet. 4:9.
12:14 Mat. 5:44; 1Kor. 4:12.
12:16 Pənd. 3:7; Yəx. 5:21; Rim. 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.
12:17 «Barlik kixining aldida ixliringlar pəzilətlik boluxka kəngül koyunglar» — baxka birhil tərjimisi: «Kəpqilik yahxi dəp karioƣan ixlarni kəngül koyup kilinglar».
12:17 Pənd. 20:22; Mat. 5:39; 1Kor. 6:7; 2Kor. 8:21; 1Tes. 5:15; 1Pet. 2:12.
12:18 Mar. 9:50; Ibr. 12:14.
12:19 «Pərwərdigar dəyduki, intikam Meningkidur, yamanlik Mən kayturimən» — «Kan.», 32:35.
12:19 Kan. 32:35; Mat. 5:39; Luka 6:29; Ibr. 10:30.

lap saloƛan bolisən».[12:20] [21] Yamanlik aldida bax əgmənglar, bəlki yamanlikni yahxilik bilən yenginglar.

Ḥəkümət aldidiki məs'uliyitimiz

13 [1] Ḥəmmə adəm əzlirini idarə kiloƛuqi hoḳuḳ igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən ḥəkümət yoḳ; ḳaysi hoḳuḳ-ḥəkümət məwjut bolsila Huda təripidin tikləngəndur.. [2] Xuning üqün, hoḳuḳ-ḥəkümətkə ḳarxilik kiloƛuqi kixi Hudaning orunlaxturuxioƛa ḳarxilik kiloƛan bolidu. Ḳarxilik kiloƛuqilar soraḳḳa tartilidu. [3] (qünki ḥəkümranlar yahxilik kiloƛuqilaroƛa əməs, bəlki yamanlik kiloƛuqilaroƛa ḳorḳunq kəltüridu). Ḥəkümranlardin ḳorḳuxni halimaymən desəng, undaḳta yahxi əməl kil. U qaoƛda ḥəkümət təripididin təriplinisən. [4] Qünki ḥəkümranlar sening mənpəiting üqün Hudaning hizmətqisidur. Lekin yamanlik kilsang, uningdin ḳorḳuxung kerək! Ḥəkümran kiliqni bikaroƛa esiwalmaydu, u yamanlik kiloƛuqioƛa Hudaning oƛəzipini kərsitidioƛan jaza bərgüqi süpitidə Hudaning hizmətqisidur.

[5] Xuning üqün, ḥəkümranlaroƛa boysunux kerək. Bu, pəḳət jazalinixtin saḳlinix üqünla əməs, bəlki pak wijdanlik bolux üqündur. [6] Muxu səwəbtinmu baj tapxurunglar; ḥəkümranlar bolsa, Hudaning məhsus bu ixlarni baxḳuruxḳa bekitkən hizmətkarliridur. [7] Ḥərkimgə əz tegixlik ḥəḳḳini tələnglar; oƛəllə-paraḳ tapxuruwaloƛuqioƛa oƛəllə-paraḳni, baj yioƛḳuqilaroƛa bajni tapxurunglar; ehtiramoƛa tegixlik boloƛanlaroƛa ehtiram kilinglar, ḥərmət kilixḳa tegixlik boloƛanni ḥərmət kilinglar.

Baxḳilar aldidiki məs'uliyitimiz

[8] Bir-biringlarni səyüxtin baxḳa, ḥeqkimgə ḥeqnərsidin ḳərzdar bolmanglar. Qünki baxḳilarni səygən kixi Təwrat ḳanunining təlipini əməlgə axuroƛan bolidu.. [9] Qünki «zina kilma, ḳatillik kilma, ooƛrilik kilma, nəpsaniyətqilik kilma» degən pərḥizlər wə bulardin baxḳa ḥərḳandaḳ pərzlərmu, «ḳoxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən bu əmrgə yioƛinqaḳlanoƛan.. [10] Meḥir-muḥəbbətkə berilgən kixi əz yeḳinioƛa ḥeqḳandaḳ yamanlik yürgüzməydu; xuning üqün, meḥir-muḥəbbət Təwrat ḳanunining təlipini əməlgə axuroƛuqidur.

[11] Ḥazirḳi waḳitning jiddiylikini bilip, xularni kilinglar. Qünki biz üqün allikaqan uyḳudin oyoƛinix waḳit-saiti yetip kəldi. Qünki dəsləpki etikad kiloƛan waḳtimizoƛa nisbətən nijatimiz tehimu yeḳinlap ḳaldi.. [12] Keqə ətüxkə az ḳaldi, kündüz yeḳinlaxti. Xunga, ḳarangoƛulukning ixlirini taxlap, yorukluḳning ḳoral-yaraḳlirini kiyəyli.. [13] Kündüzgə muwapik diyanətlik ḥayat kəqürəyli, əyx-ixrət wə xarabhorlukḳa, zina wə kəyp-sapaoƛa, jedəl-majira wə ḥəsəthorlukḳa berilməyli;. [14] əksiqə əzünglaroƛa Rəb Əysa Məsihni kiyiwelinglar wə gunaḥkar ettiki arzu-ḥəwəslərni ḳandaḳ ḳanduruxni ḥeq oylimanglar..

12:20 «Düxmining aq bolsa, uni toydur, ussioƛan bolsa, ḳandur. Bundaḳ kilix bilən «uning bexioƛa kəmür qooƛini toplap saloƛan bolisən» — *(«Pənd.» 25:21-22)*. «Uning bexioƛa kəmür qooƛini toplap saloƛan bolisən» degən mənisi: «uni ḳattik uyaldurisən». Bu ibarə Misirdiki kona bir adətni kərsitidu. Adəmning towa kiloƛanlikini bildürüx üqün bexida bir siwət qooƛni kətürüp mangatti. Xunga «uning bexioƛa kəmür qooƛini toplap saloƛan bolisən» degini, uning towa kilixioƛa yardəm berələysən» «wijdanini oyoƛitisən» degənliktur.

12:20 Pənd. 25:21-22; Mat. 5:44.

13:1 Pənd. 8:15; Dan. 4:29; Tit. 3:1; 1Pet. 2:13.

13:2 «Xuning üqün, hoḳuḳ-ḥəkümətkə ḳarxilik kiloƛuqi kixi Hudaning orunlaxturuxioƛa ḳarxilik kiloƛan bolidu. Ḳarxilik kiloƛuqilar soraḳḳa tartilidu» — bundaḳ jaza Huda təripidin yaki ḥəkümət təripidin kəlgənlikini rosul deməydu, biraḳ muxu yərdə bəlkim ḥəkümət təripidin boluxi mumkin.

13:8 Gal. 5:14; 1Tim. 1:5.

13:9 Mis. 20:13-17; Law. 19:18; Ḳan. 5:17-19; Mat. 19:18; 22:39; Mar. 12:31; Gal. 5:14; Yaḳ. 2:8.

13:11 Əf. 5:14; 1Tes. 5:6.

13:12 Kol. 3:8; 1Tes. 5:5.

13:13 Luḳa 21:34; 1Kor. 6:10; Əf. 5:5; Fil. 4:8; 1Tes. 4:12; 5:6; Yaḳ. 3:14.

13:14 Gal. 3:27; 1Pet. 2:11.

Kərindaxlar üstidin hөküm kilmanglar

14 [1] Etikadi ajizlarni kobul kilinglar, lekin ular bilən pikirdə talax-tartix kilmanglar.
[2] Birsi hərkandak yeməklikni yeyixkə bolidiƣiniƣa ixinidu; lekin yənə etikadi ajiz birsi pəkət kəktatlarnila yəydu. [3] Hərkandak yeməkliklərni yəydiƣan kixi yeməydiƣan kixini kəmsitmisun; həmdə bəzi nərsini yeməydiƣan kixi hərkandak yeməkliklərni yəydiƣan kixi üstidin hөküm kilmisun. Qünki Huda uni kobul kiliƣan. [4] Baxka birsining hizmətkari üstidin hөküm kiliƣuqi sən kim iding? Hizmətkarning tik turuxi yaki yikilip ketixigə pəkətla əz hojayini məs'uldur. Həmdə xu hizmətkarmu tik turidiƣan kilinidu — qünki hojayini Rəb uni tik turoƣuzuxka kadirdur.
[5] Məlum birsi məlum bir künni yənə bir kündin üstün kəridu, yənə birsi həmmə künni ohxax dəp karaydu. Hərkim əzining kəzkarixiƣa toluk ixənqi bolsun. [6] Məlum künni kədirləydiƣan kixi buning bilən Rəbbining hərmitidə uni kədirləydu. Bir nərsini yəydiƣan kiximu Rəbbining hərmitidə yəydu, qünki u əz rizki üqün Hudaƣa təxəkkür eytidu. Məlum nərsini yeməydiƣan kixi yeməydiƣanliki bilən əzining Rəbbining hərmitidə yeməydu, umu xundakla Hudaƣa təxəkkür eytidu. [7] Qünki heqkaysimiz əzimiz üqün yaximaymiz wə heqkaysimiz əzimiz üqün əlməymiz; [8] Bəlki əgər yaxisak, Rəbbimiz üqün yaxaymiz; əlsək, Rəbbimiz üqün əlimiz. Xuning üqün yaxisakmu, əlsəkmu Rəbbimizgə mənsupturmiz. [9] Qünki Məsihning əlüxi wə tirilixi dəl xu məksət bilən boldiki, Uning əlüklərning həm tiriklərning Rəbbi boluxi üqündur.
[10] Undakta, sən nemə üqün kerindixing üstidin hөküm kilisən? Yaki nemə üqün kerindixingni mənsitməysən? Qünki həmmimiz Hudaning sorak təhti aldida turiximiz kerək bolidu.
[11] Qünki mukəddəs yazmilarda eytiloƣinidək: —

«Pərwərdigar dəyduki: —
Əz hayatim bilən kəsəm iqimənki,
Manga barlik tizlar püküliduu,
Barlik tillar Meni etirap kilip mədhiyə okuydu».

[12] Xunga, hərbirimiz Huda aldida əzimiz tooƣruluk hesab berimiz.

Ajiz kerindixinglarni Huda yolidin qətnitip koymanglar

[13] Xuning üqün, bir-birimizning üstidin hөküm kiloƣuqi ikkinqi biri bolmayli. Buning orniƣa xundak hөküm-kararoƣa kelinglarki, hərkandak kerindaxka gunahka yikitidiƣan bir nərsini yaki tuzakni koymaslik

14:1 «Etikadi ajizlarni kobul kilinglar, lekin ular bilən pikirdə talax-tartix kilmanglar» — əyni zamanda Əysa Məsihkə etikad kiloƣuqilar Yəhudiylardin həm hərhil oƣəyriy dinoƣa əgəxkənlərdin qikkan Yəhudiy əməslər idi. Ularning kəp kisimlirida əslidə «Hudani hursən kilix» üqün yemək-iqməklik jəhəttə küqlük kaidilər bar idi. Lekin, hux həwər bilən yətküzülgən wəhiylər boyiqə, Huda dunyadiki barlik ozukluk nərsilərni yaratkandin keyin, etikadqilar ularni yeyixkə bolidu *(məsilən, «Mar.» 7:18-23ni kərüng)*. Birak bir kisim etikadqilar bu yengi ərkinlikni toluk qüxənmigən yaki uningoƣa ixənmigən bolsa, kona adətliri boyiqə yaxaxni dawam kilatti. Xuning bilən Pawlus ularni «etikadi ajizlar» dəp atidi. Kiziк bir yeri xuki, «etikadi ajiz» adəmning bəzi intayin küqlük pikirliri boluxi mumkin!
14:2 Pənd. 15:7
14:4 Yak. 4:12.
14:5 «Məlum birsi məlum bir künni yənə bir kündin üstün kəridu, yənə birsi həmmə künni ohxax dəp karaydu. Hərkim əzining kəzkarixiƣa toluk ixənqi bolsun» — etikadqilarning bir kismi Yəhudiy bolup, ular yənila Təwratta bəlgiləngən, Yəhudiylar ətküzüp kəlgən heyt-bayramlarni tutuxka, bolupmu «xabat küni» *(dəm elix küni, yəni xənbə küni)*ni tutuxka adətlənгən, xundakla bularni burunkidək dawamlaxturux kerək, dəytti.
14:5 Gal. 4:10; Kol. 2:16.
14:6 1Kor. 10:31; 1Tim. 4:3.
14:7 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; 1Tes. 5:10; 1Pet. 4:2.
14:10 «Qünki həmmimiz Hudaning sorak təhti aldida turiximiz kerək bolidu» — «sorak təhti» adəttə Rim imperiyəsidə hərbir xəhərning qong məydanida bolatti. Yərlik əməldarlar muhim hөkümlərni yaki elanlarni qikirix üqün uningda olturatti. Hudaning «sorak təhti» yaki «hөküm qikirix təhti» aldida bolidiƣan sorak bəlkim **ixəngüqilərning** əməllirining üstidin hөküm qikirix üqünla bolidu *(«2Kor.» 5:10ni kərüng)*.
14:10 Mat. 25:31; 2Kor. 5:10.
14:11 «Pərwərdigar dəyduki: — Əz hayatim bilən kəsəm iqimənki, Manga barlik tizlar püküliduu, barlik tillar Meni etirap kilip mədhiyə okuydu» — «Yəx.» 45:23.
14:11 Yəx. 45:23; 49:18; Fil. 2:10.
14:12 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəh. 2:23; 22:12.

kerək.. [14] Rəbbimiz Əysada boloƣanlikimdin xuningoƣa kət'iy ixəndürülüp bilimənki, ħərkandak nərsə əzlikidin ħaram əməstur; lekin bir nərsini ħaram dəp karioƣan kixi üqün, u uningoƣa ħaramdur.. [15] Əgər yemək-liking tüpəylidin kerindixingni azabka koyoƣan bolsang, mehir-muħəbbət yolida mangmioƣan bolisən. Məsih uning üqün Əz jenini pida kilip əlgən, bu kerindixingni yemək-liking bilən nabut kilma!.

[16] Əmdi silər yahxi dəp karioƣan ixlarning yaman deyilixigə səwəbqi bolup kalmanglar. [17] Qünki Hudaning padixaħlikı yemək-iqmək tə əməs, bəlki Mukəddəs Roħta boloƣan ħək ħaniylik, inaklik-hatirjəmlik wə xadlikıtidur.. [18] Bularda yaxap Məsihkə hizmət kiloƣuqi kixi Hudani hursən kilidu wə insanlarning təriplixigə sazawər bolidu.

[19] Xuning üqün əzimizni inaklikni ilgiri süridioƣan wə bir-birimizning etikadini kurup qikidioƣan ixlaroƣa atayli.. [20] Yemək-likni dəp Hudaning əjrini nabut kilmanglar. Ħəmmə nərsə dərwəkə ħalaldur; birak birsi yegini bilən etikadida putlaxsa, u uningoƣa yaman ħesablinidu.. [21] Xuning üqün gəx yeyix, xarab iqix, xundakla baxka ħərkandak ixlarni kilixing kerindixingni gunaħka teyilduridioƣan, azabka koyidioƣan yaki uni ajizlaxturidioƣan bolsa, bularni kilmioƣining tüzük..

[22] Sening məlum bir ixni kilixka ixənqing barmu? Əmdi bu ixənq Huda bilən sening arangdiki ixtur. Əzi kiliwatkan ixni tooƣra dəp karioƣan, xuningdin wijdanimu əyibkə buyrulmioƣan kixi nemidegən bəhtlik-ħə! [23] Lekin yeməkliktin gumanlinip turup yənə xuni yegən kixi əyibkə buyrulidu, qünki buni ixənq bilən yemigən. Ixənqtin bolmioƣan ħərkandak ix gunaħtur..

Əzimizni kanaətləndürüxnila oylimayli

15 [1] Əmdi etikadimiz küqlük boloƣan bizlər əzimizni kanaətləndürüxnila oylimay, bəlki etikadi ajizlarningmu ajizliklirini kətüriximiz kerək.. [2] Ħərbirimiz əz yekinimizning etikadini kurup qikixi üqün, uning bəht-bərikitini kəzləp, uni hursən kilixka intiləyli. [3] Qünki ħətta Məsihmu Əzini kanduruxni oylimioƣanidi. Bu tooƣrisida mukəddəs yazmilarda mundak pütülgən: «Sən Hudani ħakarət kiloƣanlarning ħakarətliri Mening üstümgə qüxti».. [4] Qünki burunda wəħiy bilən pütülgən yazmilardiki ħərkaysi sözlər bizgə əgitix üqün yeziloƣan bolup, məksiti mukəddəs kitablardin kəlgən səwr-takət wə ilħambəhx arkilik bizdə azruümidning boluxi üqündur..

[5] Əmdi səwr-takət wə ilħambəhxning Igisi Huda silərni Məsih Əysani ülgə kilip, əzara bir oy-niyətkə kəltürgəy;. [6] buning bilən silər Hudani, yəni Rəbbimiz Əysa Məsihning Atisini bir jan bir dil bilən bir eoƔizdin uluoƣlioƣaysilər.

Bir-biringlarni kobul kilinglar

[7] Xunga, Məsih silərni kobul kilip, Hudaoƣa xan-xərəp kəltürginidək, silərmu bir-biringlarni kobul kilinglar.. [8-9] Qünki silərgə xuni

14:13 1Kor. 10:32; 2Kor. 6:3.
14:14 Mat. 15:11; Ros. 10:15; 1Kor. 8:4; 1Tim. 4:4.
14:15 1Kor. 8:11.
14:17 1Kor. 8:8.
14:19 «Xuning üqün əzimizni inaklikni ilgiri süridioƣan wə bir-birimizning etikadini kurup qikidioƣan ixlaroƣa atayli» — «bir-birimizning etikadini kurup qikidioƣan» əyni tekistə «bir-birimizni kurup qikidioƣan» degən sözlər bilən ipadilinidu. Bu muħim ibarining mənisi tooƣruluk «kirix sez»imizni kərüng.
14:20 «birak birsi yegini bilən etikadida putlaxsa, u uningoƣa yaman ħesablinidu» — baxka birhil tərjimisi: «birak birsi yesə wə xunglaxka baxkilarni *(iman, wijdan təripidə)* putlaxtursa, bu ix uningoƣa yaman bolidu».
14:20 Tit. 1:15.
14:21 «azabka koyidioƣan yaki uni ajizlaxturidioƣan» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu sözlər tepilmaydu.
14:21 1Kor. 8:13.
14:23 Tit. 1:15.
15:1 1Kor. 9:22; Gal. 6:1
15:3 «Sən Hudani ħakarət kiloƣanlarning ħakarətliri Mening üstümgə qüxti» — *(«Zəb.» 69:9)*.
15:3 Zəb. 69:7-9; Yəx. 53:4, 5.
15:4 Rim. 4:23, 24.
15:5 Rim. 12:16; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.
15:7 «Məsih silərni kobul kilip, Hudaoƣa xan-xərəp kəltürginidək, silərmu bir-biringlarni kobul kilinglar» — baxka birhil tərjimisi: «Məsih silərni kobul kiloƣandək, silərmu bir-biringlarni kobul kilip Hudaoƣa xan-xərəp kəltürünglar». Əməliyəttə bu mənisimu bizning tərjimimizdin qikidu.

eytimənki, Əysa Məsiḥ Hudaning ata-bowilaroƣa bərgən wədilirini ispatlax üqün, xu arḳilik əllərmu Hudaning rəḥim-xəpḳitini kərüp uni uluoƣlixi üqün, hətnə ḳilinoƣanlaroƣa Hudaning ḥəḳiḳitini yətküzgüqi hizmətkar süpitidə təyinləndi. Bu huddi muḳəddəs yazmilarda: —

«Xunga Sanga əllər arisida mədḥiyə oḳuymən,
Wə Sening namingni küyləymən» — dəp yeziloƣanidi.

10 Wə U yənə: — «Əy əllər, Hudaning həlḳi bilən billə xad-huram bolunglar!» — dəydu.
11 Wə yənə U: —
«Əy barliḳ əllər, Pərwərdigarni mədḥiyilənglar,
Əy pütkül ḳowmlər, Uni uluoƣlanglar!» — dəydu.
12 Yənə, Yəxaya pəyoƣəmbərmu mundaḳ dəydu: —
«Yəssəning yiltizi boloƣan kixi məydanoƣa qiḳidu,
Əllərgə ḥakimlik ḳilidioƣan zat ornidin turidu;
Əllər dərwəḳə Uningoƣa ümid baoƣlaydu».
13 Əmdi ümidning Igisi Huda Özigə ixiniwatḳanliḳinglardin ḳəlbinglarni toluḳ xad-huramlik wə tinq-hatirjəmlikkə tolduroƣay, xuning bilən Muḳəddəs Roḥning küq-ḳudriti bilən ümidkə tolup taxḳaysilər.

Pawlusning rosulluḳ hizmiti tooƣrisida

14 I ḳerindaxlirim, kənglünglarning meḥribanlik bilən toloƣanlikioƣa, mol bilimlər bilən toluḳ bezəlgənlikigə, xundaḳla bir-biringlaroƣa əzara jekilәp berələydioƣanliḳinglaroƣimu ḳayilmən. 15 Xundaḳ bolsimu, Huda manga ata ḳiloƣan xapaət tüpəylidin mən silərgə bir ḳisim tərəplərdin nəqqə ixlarni əslitip ḳoyuxḳa səl jür'ətlik bolup uxbu hətni yazmaḳtimən. 16 Xu xapaət bilən mən Hudaning hux həwirini yətküzüp kaḥindək Uning ibaditini ḥəmmə yərdə wujudḳa kəltürüx hizmitidə Yəḥudiy əməs əllərgə Məsiḥ Əysaning hizmətkari bolup təyinləndim. Bu hizmitimning məḳsiti əllərning Hudaoƣa sunidioƣan ibaditi Muḳəddəs Roḥ arḳilik pak-muḳəddəs ḳilinip, Hudani hursən ḳilidioƣan ḳurbanliḳtək Uning ḳobul ḳilixioƣa layiḳ boluxi üqündur.. 17 Xuning üqün Məsiḥ

15:8-9 «Əysa Məsiḥ Hudaning ata-bowilaroƣa bərgən wədilirini ispatlax üqün» — «Hudaning ata-bowilaroƣa bərgən wədiliri» Huda Ibraḥim, Isḥaḳ, Yaḳup, Yüsüp, Musa pəyoƣəmbər wə baxḳa pəyoƣəmbərlərgə yətküzgən wədiliri degənlik. **«xu arḳilik əllərmu Hudaning rəḥim-xəpḳitini kərüp uni uluoƣlixi üqün...»** — «əllər» muxu yərdə yat əllər, Yəhudiy əməslərni kərsitidu. **«Xunga Sanga əllər arisida mədḥiyə oḳuymən...»** — «əllər» yənə muxu yərdə yat əllər, Yəḥudiy əməslərni kərsitidu. **«Xunga Sanga əllər arisida mədḥiyə oḳuymən, wə Sening namingni küyləymən»** — *(«Zəb.» 18:49. Bu bexarəttə Məsiḥ Öz Roḥi arḳilik Dawut pəyoƣəmbərning aoƣzidin səzləydu. Pawlus bu muḥim gəpliri (8-9-ayətlər)* arḳilik Yəḥudiy əməslər wə Yəḥudiylarning bir-birini ḳobul ḳilixini dəwət ḳilidu; qünki Məsiḥ Əysa Özi Yəḥudiylar *(«ḥətnə ḳilinoƣanlar»)*oƣa hizmətkar təyinləndi ḥəm xuningdək Yəḥudiy əməslər *(«yat əllər»)*ning Hudani mədḥiyilixigə baxlamqilik ḳilidu; demək, Məsiḥ ikki tərəpning hizmitidə boloƣandin keyin, nemixḳa silər Yəḥudiylar wə Yəḥudiy əməslər kiqik peillik bilən Uning uluoƣ ülgisigə əgixip bir-biringlarni ḳobul ḳilmaysilər?

15:8-9 2Sam. 22:50; Zəb. 18:49-50.

15:10 «Wə U yənə: ... dəydu» — bu wə keyinki ayəttiki «U» Məsiḥdur. Muxu ayəttiki bexarətlər Uning Özining pəyoƣəmbərlərning aoƣzi arḳilik eytḳan səzliridur. 15-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«Əy əllər»** — «əllər» yat əllər, Yəḥudiy əməslərni kərsitidu. **«Əy əllər, Hudaning həlḳi bilən billə xad-huram bolunglar!»** — «Ḳan.» 32:43.

15:10 Ḳan. 32:43.

15:11 «Əy barliḳ əllər, Pərwərdigarni mədḥiyilənglar, əy pütkül ḳowmlər, Uni uluoƣlanglar!» — *(«Zəb.» 117:1)* — bu ayət wə yuḳiriḳi nəḳil kəltürülgən ikki ayəttə, Məsiḥ *(dunyaoƣa kelixtin burun)* pəyoƣəmbərlərning aoƣzidin bexarət berip, kəlgüsidə Yəḥudiy əməslər bilən Özi tallioƣan həlḳi billə Hudaoƣa ibadət ḳilixip, Uning hizmitidə billə boluxidioƣanliḳini aldin'ala eytidu.

15:11 Zəb. 117:1

15:12 «Yəssəning yiltizi boloƣan kixi məydanoƣa qiḳidu, əllərgə ḥakimlik ḳilidioƣan zat ornidin turidu; əllər dərwəḳə Uningoƣa ümid baoƣlaydu» — *(«Yəx.» 11:10)* Məsiḥ tooƣruluḳ yənə bir bexarət. Yəssə bolsa, Dawut pəyoƣəmbərning atisi idi. Birаḳ uning əwladi Məsiḥ, yəni «uning yiltizi»dur.

15:12 Yəx. 11:10; Wəḥ. 5:5; 22:16.

15:13 «ümidning Igisi Huda...» — əyni səz «ümidning Hudasi...».

15:16 «bu hizmitimning məḳsiti əllərning Hudaoƣa sunidioƣan ibaditi Muḳəddəs Roḥ arḳilik pak-muḳəddəs ḳilinip...» — «əllər»: yat əllər, Yəḥudiy əməslərni kərsitidu. **«Xu xapaət bilən mən Hudaning hux həwirini yətküzüp kaḥindək Uning ibaditini ḥəmmə yərdə wujudḳa kəltürüx hizmitidə Yəḥudiy əməs əllərgə Məsiḥ Əysaning hizmətkari bolup təyinləndim. Bu hizmitimning məḳsiti əllərning Hudaoƣa sunidioƣan ibaditi, Muḳəddəs Roḥ arḳilik pak-muḳəddəs ḳilinip, Hudani hursən ḳilidioƣan ḳurbanliḳtək uning ḳobul ḳilixioƣa layiḳ boluxi üqündur»** — rosul Pawlus əzini kaḥinoƣa ohxitidu. Hudaning kona zamanlardiki ibadəthanioƣa kaḥinlarni

Əysada boloƣanliqimdin Hudaning manga tapxuroƣanliridin pəhirlinimən. [18-19] Qünki əllərning Hudaoƣa itaət qilixi üqün Məsihning manga qilduroƣanliridin baxqa heqnemini tiloƣa elixqa həddim əməs. Səz wə əməllər arqiliq, alamətlik məjizilər wə karamətlər arqiliq, Muqəddəs Rohning küq-qudriti bilən Yerusalemdin baxlap Illirikon əlkisgiqə aylinip həmmə yərdə Məsihning hux həwirini toluq jakarlidim. [20] Xundaq qilip baxqilar saloƣan ulning üstigə bina salmasliq üqün, əzəldin Məsihning nami anglanmioƣan yərlərdə bu hux həwərni jakarlaxqa intilip kəldim. [21] Bu tooƣrisida muqəddəs yazmilarda eytiloƣinidək: —

«Uningdin həwərsiz boloƣanlar Uni kəridu,
Anglimioƣanlar anglap qüxinidu».

Pawlusning Rimoƣa berix pilani

[22] Mana, xu hizmətlirim səwəbidin yeninglaroƣa berixni kəp qətim oylioƣan bolsammu, lekin tosuloƣularoƣa uqrap baralmidim. [23-24] Lekin həzir muxu ətraplarda hux həwər yətküzülmigən yərlər manga qalmioƣanliqtin, həmdə kəp yillardin beri silərni yoqlap berix arzuyum boloƣanliqtin, Ispaniyəgə beriximda silərnimu yoqlap ətməkqimən. Səpirimdə aldi bilən silər bilən kərüxüp, bir məzgil həmrahliqinglardin toluq huxallinip, andin silərning yardiminglarda səpirimni dawamlaxturuxumni ümid qilimən.

[25] Biraq həzir bolsa Yerusalemoƣa berip, u yərdiki muqəddəs bəndilərning hizmitidə boluxqa ketiwatimən. [26] Qünki Makedoniyə wə Ahaya əlkiliridiki jamaətlər Yerusalemdiki muqəddəs bəndilər arisidiki yoqsullaroƣa ianə toplap yardəm berixni layiq kərdi. [27] Bu ixni ular bərhəq layiq kərdi; əməliyəttə bolsa ular Yerusalemdikilərgə qərzdardur. Qünki əllər Yəhudiy qerindaxlarning roqiy bəhtliridin bəhrimən boloƣan bolsa, maddiy jəhəttin laroƣa yardəm berixkə tooƣra kelidu.

[28] Mən bu ixni püttürgəndin keyin, yəni Yerusalemdiki qerindaxlarning jamaətlərning etiqadining bu mewisini qobul qilixini jəzmənləxtürgəndin keyin, silərni yoqlap ətüp Ispaniyəgə barimən. [29] Yeninglaroƣa baroƣinimda, Məsihning toluq bəht-bərikitini silərgə elip baridioƣanliqimni bilimən.

[30] Qerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsih wə Muqəddəs Rohning meqir-muhəbbiti bilən silərdin ətünimənki, mən üqün Hudaoƣa dua qilip mən bilən birliktə kürəx qiloƣaysilər —[31] mening Yəhudiyə əlkisidiki etiqad qilmioƣanlarning yaman niyətliridin saqlinixim, xuningdək Yerusalemda in'amni yət-

---

təminləxtiki məqsiti həlqning tooƣra yolda Hudaoƣa ibadət qilixidin ibarət idi. Xunga ular həlqning əz qurbanliqlirini tooƣra, Hudaning qobul qilixioƣa layiq petidə sunuxioƣa yardəmqi wə hizmətkar idi. Pawlus əzining hux həwərni yətküzüxning ahirqi məqsiti Hudaoƣa həqiqiy, mənilik, qin dilliq ibadətni barliqqa kəltürüxtin ibarəttur, dəydu. Həqning bu ibaditini pak-muqəddəs qilix Muqəddəs Rohning ixi, əlwəttə. Bu ibadətmu pəqət jamaət ibadət sorunlirida əməs, bəlki ixəngüqining pütün həyati arqiliq ipadilinidu *(12:1-2)*.

15:21 «Uningdin həwərsiz boloƣanlar Uni kəridu, anglimioƣanlar anglap qüxinidu» — «Yəx.» 52:15.

15:21 Yəx. 52:15.

15:22 Rim. 1:13; 1Tes. 2:18.

15:23-24 Rim. 1:10; 15:32; 1Tes. 3:10; 2Tim. 1:4.

15:25 Ros. 19:21; 24:17.

15:27 «Qünki əllər Yəhudiy qerindaxlarning roqiy bəhtliridin bəhrimən boloƣan bolsa, maddiy jəhəttin laroƣa yardəm berixkə tooƣra kelidu» — «yardəm berix» degən səz grek tilida adəttə muqəddəs ibadəthanidiki hizmət bilən munasiwətliktur.

15:28 «Yerusalemdiki qerindaxlarning jamaətlərning etiqadining bu mewisini qobul qilixini jəzmənləxtürgəndin keyin,...» — grek tilida «*(Yerusalemdiki)* qerindaxlaroƣa bu mewisini yətküzüp məhürləndürgəndin keyin,...» degən səzlər bilən ipadilinidu. Rosul Pawlus Yəhudiy qerindaxlarning bu sowoƣatni qobul qilixini intayin muhim dəp bilətti. Qünki uni qobul qilixi sowoƣat bərgənlərni, yəni Yəhudiy əməs ixəngüqilərni «bizning qerindaxlirimiz» dəp qobul qilixioƣa barawər bolatti, xunglaxqa barliq jamaətlərning birliki wə muhəbbitini mustəhkəmləp aloƣa sürətti. Hudaoƣa təxəkkür, Yəhudiy qerindaxlar uni qobul qildi *(«Ros.» 21:17)*.

15:29 Rim. 1:11.

15:30 «mən üqün Hudaoƣa dua qilip mən bilən birliktə kürəx qiloƣaysilər» — «kürəx qiloƣaysilər» degən səzlər jin-xəytanlarning Hudaning hizmitigə daim qarxi qiqidioƣanliqini kərsitidu; xunga bu hizmət üqün dua qilix *(bularning qarxi qiqqanliqi tüpəylidin)* birhil kürəx, təs bir ix bolidu *(məsilən «Kol.» 2:1, 4:11ni kərüng)*.

15:30 2Kor. 1:11.

küzük hizmitimning xu yərdiki mukəddəs bəndilərning ḳobul ḳilixiƟa erixixi üqün.
32 ḥəmdə ahirda Huda buyrusa, peḳirning xad-huramlik bilən yeninglarƟa berip, silər bilən ortaḳ istirahət ḳiliximiz üqünmu dua ḳilƟaysilər.
33 Amanlik-hatirjəmlik Igisi bolƟan Huda ḥəmminglar bilən billə bolƟay! Amin!

Pawlusning ahirḳi salamliri

16 1 Kənhria xəḥiridiki jamaətning hizmətqisi singlimiz Fibini silərgə təwsiyə ḳilip tonuxturimən; 2 uni mukəddəs bəndilərgə layiḳ Rəbning muḥəbbitidə ḳobul ḳilip kütüwalƟaysilər, uning ḥərḳandaḳ ixta silərgə ḥajiti qüxsə, uningƟa yardəm ḳilƟaysilər. Qünki u əzimu nuroƟun kixilərgə, jümlidin mangimu qong yardəmqi bolƟan.
3 Mən bilən birgə ixligən, Məsiḥ Əysada bolƟan hizmətdaxlirim Priska bilən AkwilaƟa salam eytḳaysilər. 4 (ular meni dəp əz ḥayatining heyim-hətirigə ḳarimidi. Ḥəm yalƟuz mənla əməs, bəlki əllərdiki barliḳ jamaətlərmu ulardin minnətdardur). 5 Ularning ailisidə jəm bolidiƟan jamaətkimu salam eytḳaysilər.

Asiya əlkisidin Məsiḥkə etiḳadta əng dəsləpki mewə bolup qiḳḳan, səyümlüküm Epənitkə salam eytḳaysilər. 6 Silər üqün kəp əjir singdürgən Məryəmgə salam eytḳaysilər.
7 Mən bilən zindandax bolƟan, Yəḥudiy ḳerindaxlirim Andronikus wə YunyaƟa salam eytḳaysilər. Ular məndin awwal Məsiḥtə bolƟan bolup, rosullar arisidimu abruyluḳtur.
8 Rəbbimizdə bolƟan səyümlüküm Ampliyatḳa salam eytḳaysilər.
9 Biz birgə ixligən Məsiḥtə bolƟan hizmətdiximiz Urbanus wə səyümlüküm StahusларƟa salam eytḳaysilər.
10 Sinaḳlardin ətkən, Məsiḥtə sadiḳ ispatlinip kəlgən Apelisḳa salam eytḳaysilər. Aristowulusning ailisidikilərgə salam eytḳaysilər.
11 Yəḥudiy ḳerindixim ḤerodiyonoƟa, Narkisning ailisidikilərdin Rəbdə bolƟanlarƟa salam eytḳaysilər.
12 Rəbning hizmitidə japa tartiwatḳan Trifena wə Trifosa hanimƟa salam eytḳaysilər. Rəbning hizmitidə nuroƟun japa tartḳan səyümlük singlim Pərsiḳa salam eytḳaysilər.
13 Rəbdə tallanoƟan Rufuḳa wə uning mangimu ana bolƟan anisioƟa salam eytḳaysilər.
14 Asinkritus, Filigon, Ḥərmis, Patrobas, Ḥermas wə ularning yenidiki ḳerindaxlarƟa salam eytḳaysilər.
15 Filologus wə YulyaƟa, Nerius wə singlisioƟa, Olimpas wə ularning yenidiki barliḳ mukəddəs bəndilərgə salam eytḳaysilər.
16 Bir-biringlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar. Məsiḥning ḥəmmə jamaətliridin silərgə salam!

Ahirḳi nəsiḥət

17 Ḳerindaxlar, silərdin xuni ətünimənki, silər əgəngən təlimgə ḳarxi qiḳḳan, aranglarda ihtilaplarni pəyda ḳilidioƟan wə adəmni etiḳad yolidin teyilduridioƟan kixilərdin

---

15:31 2Tes. 3:2.
15:32 Rim. 1:10; 15:23.
15:33 «Amanlik-hatirjəmlik Igisi bolƟan Huda» — əsliy tilida «Amanlik-hatirjəmlikning Hudasi».
16:2 «uni mukəddəs bəndilərgə layiḳ Rəbning muḥəbbitidə ḳobul ḳilip kütüwalƟaysilər...» — «Rəbning muḥəbbitidə» əyni grek tilida «Rəbdə» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu ibarə tooƟruluḳ «kirix səz»imizni kərüng. **«uning yəni Fibining ḥərḳandaḳ ixta silərgə ḥajiti qüxsə, uningƟa yardəm ḳilƟaysilər. Qünki u əzimu nuroƟun kixilərgə, jümlidin mangimu qong yardəmqi bolƟan»** — bu səzlərgə ḳarioƟanda Fibi əzi məlum səwəbtin RimoƟa səpər ḳilmaḳqi idi, xuning bilən Pawlusning bu salam hetini elip baridu. Muxundaḳ uzun wə hətərlik səpər ḳilix asan əməs idi. HudaoƟa wə Fibigə ḳolimizda ḥazir turoƟan bu ḳimmətlik hət üqün rəhmət!
16:3 «Mən bilən birgə ixligən, Məsiḥ Əysada bolƟan hizmətdaxlirim Priska bilən AkwilaƟa salam eytḳaysilər...» — Priska *(Priskila)* wə eri Akwila hux həwərning kəp hizmitini ḳiloƟan *(«Ros.» 18:2, 26, «1Kor.» 16:19, «2Tim.» 4:19ni kərüng)*.
16:3 Ros. 18:2,26.
16:4 «... Ḥəm yalƟuz mənla əməs, bəlki əllərdiki barliḳ jamaətlərmu ulardin minnətdardur» — «əllər»: yat əllər, Yəḥudiy əməslərni kərsitidu.

16:7 «Yəḥudiy ḳerindaxlirim Andronikus wə Yunya» — muxu yərdiki «ḳerindaxlirim» yənə «uruḳ-tuƟḳanlirim» degən mənidimu boluxi mumkin. Baxḳa birhil tərjimisi: «ular rosullarning ḳarixida bək abruyluḳ kixilər».
16:15 «Filologus wə Yulya» — bəlkim ər-ayal.
16:16 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.

pəhəs bolunglar, ulardin neri bolunglar.
18 Bundaķ kixilər Rəbbimiz Məsiḥkə əməs,
bəlki əz ķarnioŋa ķul bolidu; ular silik-sipayə
gəplər wə huxamət səzliri bilən saddilarning
ķəlbini azduridu.
19 Silərning Rəbgə boloŋan itaətmənlikinglar-
din ḥəmməylən həwər tapti. Xunga əḥwa-
linglardin xadlinimən; xundaķtimu, yahxi
ixlar jəḥəttə aķil boluxunglarni, yaman
ixlaroŋa nisbətən nadan boluxunglarni ha-
laymən.. 20 Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloŋan
Huda uzun ətməy Xəytanni ayaoŋ astinglarda
yənjiydu.
Rəbbimiz Əysaning meḥir-xəpķiti silərgə yar
boloŋay!

21 Hizmətdixim Timotiy, Yəḥudiy ķerindaxli-
rim Lukyus, Yason wə Sospatirlardin silərgə
salam.. 22 (uxbu hətkə ķələm təwrətküqi mən-
ki Tərtiymu Rəbdə silərgə salam yollaymən).
23 Manga wə əyidə daim yioŋilidioŋan pütün
jamaətkə saḥibhanlik ķilidioŋan Gayustin
silərgə salam. Xəḥərning həziniqisi Erastus
silərgə salam yollaydu, ķerindiximiz Kuwar-
tusmu xundaķ.
24 Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpķiti
ḥəmminglaroŋa yar boloŋay! Amin!

Dua wə mədḥiyə

25 Uzun zamanlardin buyan süküttə saķli-
nip kəlgən sirning wəḥiy ķilinixi boyiqə,
mening arķilik yətküzülgən bu hux həwər,
yəni Əysa Məsiḥning jakarlinixi bilən silər-
ni mustəḥkəmləxkə ķadir Boloŋuqioŋa xan-
xərəp boloŋay!. 26 Sir bolsa insanlarni etiķa-
dtiki itaətmənlik yolioŋa elip berix üqün,
mənggü ḥayat Hudaning əmrigə binaən ḥəm
biwasitə ḥəm burunķi pəyoŋəmbərlərning
yezip ķalduroŋanliri arķilik, ḥazir barlik əl-
lərgə wəḥiy ķilindi; 27 xundak ķiloŋan birdin-
bir dana Boloŋuqi Hudaoŋa Əysa Məsiḥ arķilik
xan-xərəp əbədil'əbəd boloŋay! Amin!

16:17 Mat. 18:17; Kol. 2:8; 2Tes. 3:6; 2Tim. 3:5; Tit. 3:10; 2Yuḥ. 10.
16:18 Əz. 13:18; Fil. 3:19.
16:19 Mat. 10:16; 1Kor. 14:20.
16:20 «Amanlik-hatirjəmlik Igisi boloŋan Huda» — əsliy tilida «Amanlik-hatirjəmlikning Hudasi».
16:21 Ros. 13:1; 16:1; 17:5; 20:4; Fil. 2:19; Kol. 1:1; 1Tes. 3:2; 1Tim. 1:2.
16:22 «uxbu hətkə ķələm təwrətküqi mənki Tərtiymu Rəbdə silərgə salam yollaymən» — rosul Pawlusning kəzi ajiz boloŋaqķa, adəttə yardəmqigə hətlirini yazduratti. Tərtiy uning üqün «Rimliķlaroŋa»ning ķələm təwrətküqisi *(hatiriligüqi)* boloŋanidi.
16:23 Ros. 19:22; 2Tim. 4:20.

16:25 Əf. 1:9; 3:9,20; Kol. 1:26; 2Tim. 1:10; Tit. 1:2; 1Pet. 1:20.

Қoxumqə səz

Ḥəkümətkə boysunux məsililiri üstidə (13-bab)

Mukəddəs Kitabda hatiriləngən, ḥəkümətlər wə ḥoқuқdarlar bilən munasiwətlik təlimlər, jümlidin rosul Pawlusning təlimlirini (məsilən, «Rim.» 13-bab) təwəndikidək yəkünlisək bolidu: —

(1) «Insaniyət gunaḥқa teyilip petip қaloŋanliқi tüpəylidin (Hudaning nijatioŋa igə boloŋuqə), gunaḥқa nisbətən tizginlinixi kerək boloŋaqқa, Huda bu ixning bir қismini ḥəkümət-ḥakimiyətlər arқilиқ orunlaydu: — «**Ḥəmmə adəm əzlirini idarə қiloŋuqi ḥoқuқ igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən ḥəkümət bolmas; ḥəkümətlərning ḥəmmisi Hudaning əmri bilən boloŋandur**» («Rim.» 13:1). Bu Hudaning rəḥimdilliқidin boloŋan bir ix; xundaқtimu, bu rəḥimdilliқining bir қismi xuki, U gaḥi waқitlarda məlum bir əlgə sawaқ berix üqün, towa қilip қəlblirini Manga қaratsun dəp rəḥimsiz ḥəkümdarni ularning üstidin ḥəküm sürgüzidu. Məsilən «Yəx.» 19:1-4ni kerüng. Xu waқitta Huda Misirliқlarni butlaroŋa qoқunuxtin towa қilsun dəp ularni «**Rəḥimsiz bir ḥəkümran,... əxəddiy bir padixaḥning қolioŋa tapxuridu**».

Bundaқ ixlar yənə xübḥisizki, rosulning: «**Huda... pütkül insanlarning, bolupmu etiқad қiloŋuqilarning Қutқuzoŋuqisi (saқlioŋuqisi)**» dəp kərsətkən ḥəқiқitining muḥim bir amili boluxi kerək («1Tim.» 4:10).

(2) Xunga etiқadqilar қaysi ḥəkümət astida bolsun, ularoŋa boysunuxi, jümlidin baj tapxuruxi lazim («Tit.» 3:1-2, «Rim.» 13:3-6).

(3) Etiқadqilar əz üstidin ḥəküm sürgənlər üqün dua қilixi kerək. «1Tim.» 2:1-4ni kerüng. Undaқ duaning roxən məқsiti, Hudaning bu ḥəkümdarlarning қəlblirini Əz қorқunqioŋa, ḥəққaniy kəzқaraxlaroŋa, əzining ḥəkümranliқi astidikilərgə adil muamilə қilixқa, hux həwərni ərkin yətküzüxkə yol қoyuxқa қayil қilip yetəklixi üqündur.

(4) Ḥoқuқ tutқan kixilər Hudaning iradisigə hilaplиқ қanunlarni yaki pərmanlarni qiқarsa yaki қol astidikilərni natooŋra ixlarni қilixқa məjburlioŋan bolsa, etiқadqilar ularoŋa boysunmasliқi kerək. Məsilən «Ros.» 4:19-20də, Yəhudiy ḥəkümdarlar rosullardin Petrus wə Yuḥannani Əysaning namini jakarlaxtin mən'i қiloŋan, Petrus: «**Hudaning aldida silərgə boysunux tooŋrimu yaki Hudaoŋimu? Buningoŋa əzünglar bir nemə dənglar!**» degən.

(5) Adalətsiz ḥəkümətlərni, bolupmu Hudaning səzini jakarlaxқa қarxi turoŋan ḥəkümətlərni aoŋdurux etiқadqilar biwasitə kəngül bəlüdioŋan ix əməs, bəlki Hudaning Əz ixidur. Rəb Əysa Rimliқ waliy Pontius Pilatus təripidin Əzining «padixaḥ ikən»liki wəjidin soraққa tartiloŋanda uningoŋa mundaқ dedi: — «**Mening padixaḥliқim bu dunyaoŋa təwə əməstur. Əgər bu dunyaoŋa təwə boloŋan bolsa, hizmətqilirim Mening Yəhudiylaroŋa tapxurulmasliқim üqün jəng қiliwatқan bolatti. Ḥalbuki, Mening padixaḥliқim bu yərgə təwə əməstur**» («Yḥ.» 18:36).

Xuning bilən etiқadqilar məlum bir ḥəkümətni oŋulitip, baxқa birsini bərpa қilix üqün kürəx қilixқa arilaxmasliқi kerək. Tarihta kəp wəқələrdin kərgili boliduki, «**Huda sotqidur; U birsini kətüridu, birsini təwənlitidu**» «Zəb.» 75:7). Yeқinқi tarihta, Ruminiyədiki Qawsiskuning mustəbit ḥəkümiti pəқət bir parqə «tazilиқ қəoŋəz» bilən oŋulitiloŋanliқi buningoŋa misal bolidu (Rumuniyə ḥəkümiti kəp Mukəddəs Kitablarni musadirə қilip ularni «tazilиқ қəoŋəz»lərgə aylanduroŋanidi).

(6) Etiqadqilar ḥəkümət ixliri yaki siyasiy ixlar bilən tooɣra xuoɣullansa bolidu (məsilən, Daniyal pəyoɣəmbər kəp yillar iqidə bir butpərəs ḥəkümətning məmuriy hadimi boloɣanidi). Əmma siyasiy ixlar intayin murəkkəp, əzini pak-diyanət tutup ularoɣa arilixix intayin təs, Hudaning alaḥidə qaqiriqi bolmisa xu ixlaroɣa yeqinlixixqa ḥərgiz bolmaydu, dəp qaraymiz.

Bu temining dairisi muxu addiy yəkündin kəng, əlwəttə, əmma yuqiriqi səzlirimiz oqurmənlərning bu intayin muḥim ixqa munasiwətlik boloɣan muqəddəs yazmilar üstidə kəprək oylinixlirioɣa türtkə bolsun dəp arzu qilimiz.

Injil 7-ḳisim
«Korintliḳlarоԓa «1» »

«Rosul Pawlus Korint xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan birinqi məktup»

Kirix səz

Korint xəḥiridiki jamaətning tarihi

Rosul Pawlusning Korint xəḥirigə tunji kelixi tooԓrisida Injil «Ros.» 18:1-18da hatiriləngən. Korint bolsa Gretsiyə (Yunan) diki əng qong dengiz porti idi. Dunyadiki barliḳ portlardək u ḥərḳaysi əldin kəlgən ḥər türlük adəmlər bilən toloԓan bolup, muxu yaḳa yurttikilərning ḥəmmisi əzining etiḳadi, əzigə has boloԓan butpərəslikini wə ərp-adətlirini əzi bilən elip kəlgənidi. Xu qaoԓda ularning iqidə Məsiḥkə etiḳad ḳiloԓuqilar bar boluxi mumkin idi, biraḳ kəpinqisi butpərəs idi. Xu səwəblik Korintning Rim imperiyəsidiki «Butpərəslik paytəhti» ḥəm «Paḥixiwazliḳ paytəhti» dəp atiḳi qiḳḳanidi. Xəḥərdə əzigə has boloԓan «butpərəslik paḥixiwazliḳi» ipadilinidioԓan 1000din artuḳ buthana bar idi.

Pawlus Korintḳa yetip kəlgəndin keyin adəttikidək «sinagog» (Yəḥudiylarning yioԓinhanisi)ḳa kirip hux həwərni jakarlaxḳa baxlidi. Xu yərdə kəp adəmlər Hudaning səzini ḳobul ḳildi. Lekin adəttikidəkla, Əysa Məsiḥning hux həwirini rət ḳiloԓan bir ḳisim Yəḥudiylar Əysa Məsiḥkə etiḳad ḳiloԓanlar (Yəḥudiylar wə yat əllərdin boloԓalar)ni «sinagogtiki jamaət»tin ḳooԓlap qiḳardi. Xuning bilən Korint xəḥiridə «Məsiḥiy jamaət» tuoԓuldi. Pawlus Korintta on səkkiz ay turup hux həwərni jakarlax, ḳatarliḳ ixlar bilən xuoԓullandi. Rosul Pawlus uxbu hetidə eytḳinidək, Pawlusni jamaətni «tuoԓoԓuqi», uningoԓa «ata» boloԓuqi deyixkə bolidu. Əmma məlum səwəblərdin ḳandaḳtur u əz aditidikidək jamaəttə aḳsaḳallarni bekitəlmigənidi; bundaḳ boluxi bəlkim əyni qaoԓda u ular arisida xunqə kəp waḳit turoԓan bolsimu jamaəttikilər roḥiy jəḥəttin kamalətkə yətmigəqkə, aḳsaḳalliḳ məs'uliyitigə təyyar boloԓan ḥeqkim tehi qiḳmioԓan bolsa kerək yaki (tehimu eḥtimaloԓa yeḳin) jamaətning əzi aḳsaḳallarning yetəkqilikini ḳobul ḳilixḳa təyyar əməs boloԓan boluxi mumkin.

Uxbu hət Əfəsus xəḥiridə yeziloԓan (16:8). Pawlus xu yərdə turoԓan waḳtida üq ḳerindax, yəni Istifanas, Fortunatus wə Ahayikus uning yenioԓa yetip, Korint jamaiti yazoԓan bir hətni kətürüp kəldi (16:17). Ularning hetidə etiḳad ḥayati tooԓruluḳ ḳoyuloԓan birnəqqə soal bar idi. Muxu soallar towəndiki ixlarni əz iqigə aloԓanidi: —

(1) Ər-ayalliḳ yaki tənḥa ḥayat tooԓruluḳ bəzi məsililər (7-bab);
(2) Butlaroԓa nəzir ḳilinoԓan taamlarni yegili bolamdu, bolmamdu? (8-bab, 10:15-33);
(3) Hudaning hizmitigə məhsus ayriloԓanlarning əḥwali; ularoԓa ḳandaḳ iḳtisadiy yardəm berix wə uningoԓa munasiwətlik boloԓan məsililər (9-bab);
(4) Jamaət sorunlirida ərlər wə ḳizayallarning baxlirioԓa bir nərsə artixi kerək yaki kerək əməsliki tooԓruluḳ (11:17-33);
(5) «Rəbning dastihini» — jamaət sorunida «nan uxtux» tooԓruluḳ;

(6) «Roḥiy iltipatlar» (12-14-bab);
(7) Ələmdin tirilix (15-bab);
(8) Jamaətning yoḳsul-ḥajətmənlərgə yardəmdə bolup ianə ḳilixi (1:16-4);
(9) Apollosning jamaətni küqəytix üqün kelix imkaniyiti (16:12)

Pawlus Korint xəḥirigə kəlginigə üq yildin səl axḳanidi. Əyni qaoɣda jamaəttiki etiḳadqilarning kəpinqisi qongḳur butpərəslik turmuxidin ayriloɣanidi. Birak u ularning xu üq yilqə wakit iqidə ḥərḳandak ḥəsəthorluḳ, təkəbburluḳ ḳatarliḳlardin ḥəm «insaniy oy-pikirliri»din halas boluxini, ḳiskisi Məsiḥtə «roḥiy adəmlər»din boluxini normal wə tegixlik ix dəp ḳaraytti. Bu bizlər üqünmu qong sawak boluxi kerəktur. Siz Məsiḥkə etiḳad baoɣlioɣili ḳanqə uzun boldi? Üq yildin artuḳmu? Əmdi Məsiḥtə boloɣan mol nijattin ḳanqilikini əzingizgə singdürüp ḳobul ḳildingiz? Ḥalbuki, bizning rosulning xunqə kəp məsililiri boloɣan bundaḳ bir jamaətkə hət yezixioɣa məjbur boloɣanliḳidin Hudaoɣa minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu. Qünki uning bərgən jawabliri bizning (məyli əz xəhsiyitimizning bolsun yaki jaḥanda boloɣan jamaətlərning bolsun) əzimizning nuroɣun bügünki ḳiyinqiliḳlirimiz wə məsililirimizdin azad ḳilinix yolini tepiximizoɣa yetəkligüqi bolidu. Meḥir-muḥəbbət tooɣruluḳ əzəldin buyan yezilip kəlgən barliḳ yazmilar iqidə əng güzəl wə əng ətkür səzlər muxu həttin tepilidu (13-bab).

Əslidə Pawlus oḳurmənlərni bu hətni biryolila oḳup qiḳsun dəp yazoɣanidi.

«Ḳoxumqə səz»imizdə biz bəzi ḳiyin ayətlər wə rosul kəz aldimizoɣa kəltürgən məlum birnəqqə ḥəḳiḳət üstidə, xundaḳla ḥazirḳi zamanimizda bularni ḳandaḳ tətbiḳlioɣili bolidioɣanliḳi üstidə tohtilimiz.

Məzmun: —

1:1-9 Salamlixix, təxəkkür eytix
1:10-31 Bəlünüx; birlikning birdinbir asasi
2-bab Roḥḳa tayinix yaki əz zeḥnigə tayinix?
3-bab «Ət»kə ḳul bolux, bəlünüxlər; ḥəḳiḳiy ul üstigə ḳurulux
4-bab Hudaning hizmitidiki «oɣojidarlar»ning məs'uliyətliri
5-bab Rəzil adəmni jamaəttin qiḳirix kerək
6:1-8 Etiḳadqilarning bir-birigə ḳilidioɣan ərzliri 6:9-20 Muḳəddəslik tooɣruluḳ
7-bab Ər-hotunluḳ, tənḥalaḳ
8-bab Butlaroɣa nəzir ḳilinoɣan taamlar
9-bab Rosullarning ərkinliki, xundaḳla ularning jamaəttə boloɣan ḳulluḳi
10-bab Israildin aloɣan sawaḳlar
11:1-16 Baxni yepix-yapmasliḳ tooɣruluḳ
11:17-34 «Rəbning dastihini»
12-bab Roḥiy iltipatlar
13-bab Meḥir-muḥəbbət
14-bab Roḥiy iltipatlar
15-bab Ələmdin tirilix
16-bab Ianə ḳilix, ahirḳi səzlər

••••••••

Korintliqlaroƣa «1»

Rosul Pawlus Korint xəḫərdiki jamaətkə yazoƣan birinqi məktup

Salam

1 [1-2] Hudaning iradisi bilən Məsiḫ Əysaning rosuli dəp qaḳiriloƣan mənki Pawlustin wə ḳerindiximiz Sostenistin Korint xəḫiridiki jamaətkə, Məsiḫ Əysada pak-mukəddəs ḳilinip, «mukəddəs bəndilirim» dəp qaḳiriloƣanlaroƣa wə xuningdək ḫər yərlərdə Rəb Əysa Məsiḫning (U ularoƣa wə bizgə mənsup!) namioƣa nida ḳiloƣuqilarning ḫəmmisigə salam! [3] Atimiz Huda ḫəm Rəb Əysa Məsiḫtin silərgə meḫir-xəpkət wə hatirjəmlik boloƣay!

[4] Hudaning Məsiḫ Əysada silərgə ata ḳilinoƣan meḫir-xəpkiti tüpəylidin Hudayimoƣa ḫərdaim təxəkkür eytimən; [5] buning bilən silər Uningda ḫər tərəptə, ḫərḳandaḳ sözdə, ḫər tərəptiki bilimlərdə bay ḳilinoƣansilər, [6] huddi Məsiḫning guwaḫliḳi silərdə təstiḳla noƣandək. [7] Xuning bilən silərdə ḫərḳandaḳ roḫiy iltipat kəmlik ḳilmastan, Rəbbimiz Əysa Məsiḫning ayan ḳilinixini kütisilər; [8] U yənə silərni ahiroƣuqə mustəḫkəmləyduki, Rəb Əysa Məsiḫning küni kəlgüqə əyibsiz saḳlinisilər. [9] Huda sözidə turoƣuqidur — silərni Öz Ooƣli Rəb Əysa Məsiḫning sirdax-ḫəmdəmlikigə qaḳiroƣuqi dəl Uning Özidur.

Bəlünüxlər tooƣruluḳ

[10] Əmdi mən silərdin Rəbbimiz Əysa Məsiḫning nami bilən xuni ətünimənki, i ḳerindaxlar, gepinglar bir yərdin qiḳsun, aranglarda bəlgünqilik bolmisun, bir pikirdə, bir niyəttə kamil birləxtürülünglar; [11] Qünki Klowining ailisidikilərning manga silər tooƣranglarda eytixiqə, i ḳerindaxlirim, aranglarda talax-tartixlar bar ikən. [12] Deməkqi boloƣinim xuki, ḫərbiringlar: «Mən Pawlusning tərəpdari», «Mən Apollosning tərəpdari», «Mən Kefasning tərəpdari» wə «Mən Məsiḫning tərəpdari» dəwatisilər. [13] Əjəba, Məsiḫ bəlüngənmikən? Silər üqün krestləngən adəm Pawlusmidi? Silər Pawlusning namioƣa qəmüldürüldünglarmu?

[14] Mən Hudaoƣa təxəkkür eytimənki, aranglardin Krispus bilən Gayustin baxḳa ḫeqḳaysinglarni qəmüldürmidim; [15] xuning bilən ḫeqkim meni özining namida adəmlərni qəmüldürdi, deyəlməydu. [16] Durus, mən yənə Istifanasning əyidikilərnimu qəmüldürdüm;

1:1-2 «ḫər yərlərdə Rəb Əysa Məsiḫning u ularoƣa wə bizgə mənsup! namioƣa nida ḳiloƣuqilarning ḫəmmisi» — bu ibarə «aləmxumul jamaət»ning addiy wə yioƣinqaḳ bir təbiridur.

1:1-2 Yuḫ. 17:19; Ros. 15:9; Rim. 1:7; Əf. 1:1; 1Tes. 4:7; 2Tim. 2:22.

1:3 Rim. 1:7; 2Kor. 1:2; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.

1:5 «buning bilən silər uningda ḫər tərəptə ... bay ḳilinoƣansilər» — «uningda» — Məsiḫ Əysada.

1:5 Kol. 1:9.

1:6 «... huddi Məsiḫning guwaḫliḳi silərdə təstiḳlanoƣandək» — Hudaning ularoƣa roḫiy iltipatlarni beoƣixlioƣanliḳi: *(1)* Hudaning Korintliqlaroƣa Pawlusning Məsiḫ tooƣruluḳ boloƣan guwaḫliḳining tooƣra ikənlikini ispatlioƣini wə *(2)* Hudaning Məsiḫning ularning ḳəlbidə turoƣanliḳini, ularning ḫəḳiḳətən Məsiḫḳə təwə ikənlikini təstiḳlioƣini idi. Məsilən, Huda roḫiy iltipatliri arḳilik Korneliusdikilərni «mening adəmlirim» dəp təstiḳlioƣanidi («Ros.» 10:44-48gə ḳarang. «roḫiy iltipatlar»ni qüxinix üqün 12- wə 14-babḳa ḳarang.

1:7 «Rəbbimiz Əysa Məsiḫning ayan ḳilinixi» — Rəb dunyaoƣa ḳaytip kəlgəndə u ḫər adəmgə ayan bolidu, əlwəttə.

1:7 Fil. 3:20; Tit. 2:13.

1:8 «Rəb Əysa Məsiḫning küni» — Uning zeminoƣa ḳayta kelidioƣan küni.

1:8 1Tes. 3:13; 5:23.

1:9 «Huda sözidə turoƣuqidur» — demək, Huda adəmni Özining pak-mukəddəs sirdax-ḫəmdəmlikigə qaḳiroƣaqḳa, Öz meḫir-xəpkiti bilən uni yənə ahiroƣiqə gunaḫ wə Xəytanning ilkidin saḳlap, pak ḫayatta yaxaxḳa küqəytixkə wədə ḳiloƣan.

1:9 Yər. 32:40-44; Yuḫ. 15:5; 1Kor. 10:13; Gal. 2:20; 1Tes. 5:24; 1Yuḫ. 1:3.

1:10 «mən silərdin Rəbbimiz Əysa Məsiḫning nami bilən xuni ətünimənki, i ḳerindaxlar...» — «ḳerindaxlar» Injilda «etiḳadqi aka-ukilar» degən bilən ipadilinidu. Əmma pütkül Mukəddəs Kitabta ḳerindaxlar *(«etiḳadqi aka-ukilar»)* «etiḳadqi aqa-singillar»nimu əz iqigə alidu. Bu prinsip «Yar.» 1:27də kərünidu; «Hudaning sürət-obrazi» boloƣan «adəm»ning əzi «ər-ayal»ni əz iqigə alidu. Xuning bilən biz «ḳerindaxlar» dəp tərjimə ḳilduḳ.

1:10 Rim. 12:16; 15:5; Fil. 2:2; 3:16; 1Pet. 3:8.

1:12 «Kefas» — rosul Petrusning ibraniyqə ismi idi.

1:12 Ros. 18:24; 1Kor. 3:4; 16:12.

1:13 «Silər Pawlusning namioƣa qəmüldürüldünglarmu?» — «qəmüldürüldünglarmu» muxu yərdə suoƣa qümüldürülüxni kərsitidu.

1:14 Ros. 18:8; Rim. 16:23.

baxḳa birawni qəmüldürginimni əsliyəlməymən.
17 Qünki Məsiḥ meni adəmlərni qəmüldürüxkə əməs, bəlki hux həwərni jakarlaxḳa əwətti; uni jakarlax bolsa insanning ḥekmətlik səzliri bilən bolmasliḳi kerək; undaḳ boloƓanda Məsiḥning krest-tiki ḳurbanliḳining küqi yoḳitiloƓan bolidu. 18 Qünki kresttiki ḳurbanliḳi tooƓruluḳ səz-kalam ḥalakətkə ketiwatḳanlaroƓa əhməḳlik, əmma ḳutulduruluwatḳan bizlərgə Hudaning küq-ḳudritidur. 19 Qünki mundaḳ pütülgənki, «Mən danixmənlərning danixmənlikini yoḳitimən, aḳillarning aḳilliḳini qətkə ḳaḳimən». 20 Undaḳta, danixmənlər ḳeni? Təwrat əlimaliri ḳeni? Bu dunyadiki bəs-munazirə ḳiloƓuqilar ḳeni? Huda bu dunyadiki danaliḳni əhməḳlik dəp kərsətkən əməsmu? 21 Qünki Huda danaliḳi bilən bekitkini boyiqə, dunya əz danaliḳi arḳiliḳ Hudani tonumioƓan, xunga Huda əhmiḳanə dəp ḳaraloƓan, jakarliniwatḳan səz-kalam arḳiliḳ uningoƓa ixəngüqilərgə nijatliḳ yətküzüxni layiḳ kərgən. 22 Qünki Yəhudiylar məjizilik alamətlərni, greklar bolsa «danaliḳ»ni tələp ḳilidu; 23 əmma biz bolsaḳ Məsiḥni, yəni krestləngən Məsiḥni jakarlaymiz; bu YəhudiylaroƓa nisbətən bizarliḳ ix, əllərgə nisbətən əhmiḳanilik dəp ḳarilidu; 24 əmma qaḳiriloƓanlar üqün eytḳanda, məyli Yəhudiylar bolsun yaki greklar bolsun, Məsiḥ Hudaning küq-ḳudriti wə Hudaning danaliḳidur. 25 Qünki Hudaning əhmiḳaniliki insanlarning danaliḳidin üstündur, Hudaning ajizliḳi insanlarning küqidin üstündur. 26 Qünki, i ḳerindaxlar, silərning qaḳiriloƓan waḳittiki ḥalinglar üstidə oylinip beḳinglar; qaḳiriloƓanlar arisida insaniy tərəptin dana ḳaraloƓanlar anqə kəp əməs, küq-ḥoḳuḳḳa igə boloƓanlar anqə kəp əməs, aḳsəngəklər anqə kəp əməs idi; 27 bəlki Huda danalarni hijalətkə ḳaldurux üqün bu dunyadiki əhməḳ sanaloƓanlarni talliwaldi; küqlüklərni hijalətkə ḳaldurux üqün bu dunyadiki ajiz sanaloƓanlarni talliwaldi; 28 U yənə bu dunyadiki ḳədirsizlərni, pəs kərülidioƓanlarni talliwaldi, «yoḳ boloƓan nərsilər»ni məwjut xəy'ilərni yoḳḳa qiḳiriwetix üqün talliwaldi. 29 Uning məḳsiti Huda aldida ḥeq ət igisi mahtanmaslik üqündur. 30 Əmma Uning təripidin silər Məsiḥ Əysada turisilər; U bizgə Hudadin kəlgən danaliḳ, ḥəḳḳaniylik, pak-mukəddəslik wə ḥərlük-azadlik ḳilinoƓandur; 31 xuningdək Təwratta pütülgəndək: «Pəhirlinip mahtioƓuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtisun!».

2 1 Mən bolsam, i ḳerindaxlar, yeninglaroƓa baroƓinimda, Hudaning guwaḥliḳini jakarlax üqün ḥeq gəpdanlik yaki əḳildanaliḳ ixlitip kəlgən əməsmən; 2 qünki mən aranglarda Əysa Məsiḥtin baxḳa, yəni krestləngən Məsiḥtin baxḳa ḥeqnemini bilməslikkə bəl baoƓlioƓanidim; 3 mən

1:16 1Kor. 16:15,17.
1:17 1Kor. 2:1, 4; 2Pet. 1:16.
1:18 Rim. 1:16.
1:19 «Qünki mundaḳ pütülgənki...» — «mundaḳ pütülgən» — Muḳəddəs Kitabta yeziḳlik. Muxu yərdiki səzlər Təwrat, «Yəx.» 29:14din elinoƓan.
1:19 Ayup 5:12; Yəx. 29:14.
1:20 Yəx. 33:18.
1:21 Mat. 11:25; Luḳa 10:21.
1:22 «... greklar bolsa «danaliḳ»ni tələp ḳilidu» — xu zamandiki grek mədəniyitidə pəlsəpəni qoḳunux dərijisigə yətkən degili bolidu *(məsilən, «Ros.» 17:21 wə aldiḳaynidiki ayətlərni kərüng)*.
1:22 Mat. 12:38; 16:1; Yuḥ. 4:48.
1:23 «bu YəhudiylaroƓa nisbətən bizarliḳ ix...» — yaki «bu YəhudiylaroƓa nisbətən putlikaxang...».
1:23 Mat. 11:6. Yuḥ. 6:60,66.
1:24 Kol. 2:3.
1:26 «insaniy tərəptin...» — grek tilida «ətning kəzḳarixiqə...».
1:26 Yuḥ. 7:48; Yaḳ. 2:5.
1:28 «məwjut xəy'ilər» — muxu yərdə ḥərhil adəmlərni, ḥəkümranlarni, dələt ḳatarliḳlarni əz iqigə alidu.
1:30 «Uning təripidin silər Məsiḥ Əysada turisilər...» — «Uning təripidin» Huda təripidin, demək. **«ḥərlük-azadlik ḳilinoƓandur»** — «ḥərlük-azadlik» gunaḥning wə Xəytanning ḳulluḳidin azad boluxtur.
1:30 Yər. 23:5; Yuḥ. 17:19.
1:31 «xuningdək Təwratta pütülgəndək...» — Injilda «pütülgəndək» deyilgəndə, «Muḳəddəs Kitabta pütülgəndək» degən mənidə. Muxu yərdə «Yər.» 9:24.
1:31 Yəx. 65:16; Yər. 9:22-23; 2Kor. 10:17.
2:1 1Kor. 1:17; 2:4.

aranglarda boloŋan waqtimda ajizliqta, qorquŋqta wə titrigən ḥalättə bolattim;
4 mening səzlirim ḥəm jakarlixim bolsa
adəmni qayil qiloŋudək insaniy danalıq
səzlər bilən əməs, bəlki Roḥning alamət
kərsitixliri wə küq-qudrət bilən boloŋan idi.
5 Buniŋdin məqsət silərning etiqadinglar
insaniy danaliqqa əməs, bəlki Hudaning küq-
qudritigə baoŋlansun degəndin ibarət idi.

6 Ḥalbuki, kamalətkə yətkənlər arisida biz
danaliqni bayan qilimiz; bu danalıq bu
dəwrdiki danalıq əməs, yaki bu dəwrdiki
ḥəkümranlarning danaliqi əməs (ular
zawallikqa yüz tutqandur);
7 əmma biz bir
sirni axkarilap, Hudaning bir danaliqini ba-
yan qilimiz; Huda əslidə axkarə qilinmioŋan
bu danaliqni barlıq dəwrlərdin burun
bizning xan-xərəpkə muyəssər boluximiz
üqün bekitkənidi.
8 Bu danaliqni bu dəwrdiki
ḥəkümranlarning ḥeqqaysisi qüxinip
yətmigənidi; uni qüxinip yətkən bolsa, xan-
xərəpning Igisi boloŋan Rəbni krestlimigən
bolatti.
9 Ḥalbuki, Təwratta pütülgənndək: —
«Əzini səygənlərgə Hudaning təyyarlioŋanliri
—

Dəl ḥeqqandaq kəz kərmigən,
Ḥeqqandaq qulaq anglimioŋan,

Ḥeqqandaq köngül oylap baqmioŋan
nərsilərdur».
10 Əmma bu nərsilərni Huda Roḥi arqilıq
ayan qildi; qünki Roḥ bolsa ḥəmmə ix-
larni, ḥətta Hudaning qongqur təglirini
inqikiləp izligüqidur;
11 Qünki insanlarda,
insanning kənglidikini bilgüqi xu insanning
roḥidin baxqa nərsə barmu? Xuningoŋa
ohxax, Hudaning Roḥidin baxqa, Hudaning
kənglidikilirini bilgüqi yoqtur.
12 Əmma
bizning qobul qiloŋinimiz bolsa bu dunya-
diki roḥ əməs, bəlki Hudadin kəlgən Roḥtur;
dəl xundaq boloŋaqqa biz Huda təripidin
bizgə sehiylik bilən ata qilinoŋan nərsilərni
bilip yetələymiz.
13 Bu ix-xəy'ilərni insaniy
danaliqtin əgitilgən səzlər bilən əməs,
bəlki Muqəddəs Roḥtin əgitilgən səzlər
bilən, roḥiy ixlarni roḥiy səzlər bilən
qüxəndürüp səzləymiz.
14 Əmma «janoŋa
təwə» kixi Hudaning Roḥining ixlirini
qobul qilmaydu, qünki bu ixlar uningoŋa
nisbətən əhmiqaniliktur; u ularni ḥeq qüxi-
nip yetəlməydu, qünki ular roḥ bilən pərq
etilip baḥalinixi kerəktur.
15 Roḥqa təwə

2:3 «mən aranglarda boloŋan waqtimda ajizliqta, qorquŋqta wə titrigən ḥalättə bolattim» — «qorquŋqta... bolattim» — bəlkim u Huda Əzigə tapxuroŋan bu muqəddəs wəzipini orundiyalmasliqidin qorqqan boluxi mumkin idi. Uningdin baxqa adəmni qorquŋtidioŋan kəp səwəblarmu boloŋan, əlwättə *(«Ros.» 18:9-10)*.
2:3 Ros. 18:1, 3; 2Kor. 10:10.
2:4 «... bəlki Roḥning alamət kərsitixliri wə küq-qudrət bilən boloŋan idi» — «Roḥ» Hudaning Roḥi, Muqəddəs Roḥtur.
2:4 1Kor. 1:17; 2:1; 2Pet. 1:16.
2:5 2Kor. 4:7.
2:6 Ayup 28:21; 1Kor. 15:24.
2:7 «biz bir sirni axkarilap, Hudaning bir danaliqini bayan qilimiz...» — «Əfəsusluqlaroŋa»diki «kirix səz»imizdə eytqinimizdək, Injilda «sir» degən səzning alahidə mənisi bar. Sir *(grek tilida «misterion»)* Huda əsli yoxurup kəlgən, əmdi ḥazir axkarilioŋan məlum bir ixtin ibarəttur.
2:7 Rim. 16:25; 1Kor. 4:1.
2:8 «bu dəwrdiki ḥəkümranlar» — bu səz bəlkim bu dunyadiki padixaḥ-ḥəkümdarlarni qutritidioŋan, ularoŋa ezitquluq qilidioŋan jin-xəytanlarni kərsətsə kerək.
2:8 Mat. 11:25; Yuḥ. 7:48; 16:3; Ros. 3:17; 13:27; 2Kor. 3:14; 1Tim. 1:13.
2:9 «Əzini səygənlərgə Hudaning təyyarlioŋanliri —dəl ḥeqqandaq kəz kərmigən, ḥeqqandaq qulaq anglimioŋan, ḥeqqandaq köngül oylap baqmioŋan nərsilərdur» — «Yəx.» 64:4.
2:9 Yəx. 64:3.
2:10 «qünki Roḥ bolsa ḥəmmə ixlarni, ḥətta Hudaning qongqur təglirini inqikiləp izligüqidur» — «Roḥ» — Hudaning Roḥi, Muqəddəs Roḥtur.
2:10 Mat. 13:11; 2Kor. 3:18.
2:11 «insanlarda, insanning kənglidikini bilgüqi xu insanning roḥidin baxqa nərsə barmu?» — «insanning kənglidiki» muxu yərdə xu məlum kixining xəhsiy wə qəlbidiki ixlarni alayitən kərsitidu.
2:11 Pənd. 27:19; Yər. 17:9.
2:12 «bu dunyadiki roḥ» — Xəytan. «Bu dunyadiki roḥ» muxu yərdə bəlkim Xəytanning kəz-qaraxliri, «əqilliri»ni kərsitixi mumkin.
2:12 Rim. 8:15.
2:13 «Roḥtin əgitilgən səzlər bilən» — «Roḥ» Hudaning Roḥi, Muqəddəs Roḥtur.
2:13 1Kor. 1:17; 2:4; 2Pet. 1:16
2:14 «janoŋa təwə» kixi» — «janoŋa təwə» boloŋan kixi tooŋruluq «Rimliqlaroŋa»diki «kirix səz»imizni kərüng. «Janoŋa təwə» boloŋan kixi Muqəddəs Roḥqa igə bolmioŋan kixidur; «ixənmigən kixi» degili bolidu. Xunga, u Hudaning Roḥioŋa əməs, bəlki hərdaim əz jeni *(əqil-pikir, zeḥin, köngül-kalla, ḥəssiyatlar)*oŋa tayinip ixlarni pərq etidu. «Roḥiy kixi» yaki «Roḥqa təwə boloŋan kixi» bolsa əz roḥida Muqəddəs Roḥning tərbiyə-təlimini qobul qilip

kixi ḩəmmə ixlaroqa baḩa berələydu; əmma uningoqa bolsa ḩeqkim baḩa berəlməydu.
16 Qünki kim Rəbning oy-kənglini qüxinip yetip, Uningoqa məsliḩətqi bolalisun? Əmma biz bolsaq Məsiḩning oy-kəngligə igimiz.

3 1 Lekin mən, i ḳerindaxlar, Roḩḳa təwə kixilərgə səz ḳiloqandək silərgə səz ḳilalmay keliwatimən; əksiqə silərni ətkə təwə kixilər, Məsiḩdə boloqan bowaḳ ḩesablap silərgə səzləxkə məjbur boldum.. 2 Mən silərgə süt iqküzdüm, gəxni yegüzmidim; qünki silər gəxni ḩəzim ḳilalmayttinglar, xundaḳla ḩazirmu tehi ḩəzim ḳilalmaysilər; 3 Qünki silər yənila ətkə təwədursilər. Aranglarda ḩəsəthorluḳ wə talax-tartixlar bar boloqaqḳa, silər ətkə təwə əməsmu, insanlarqə mengi watmamsilər? 4 Qünki birsi «Mən Pawlus tərəpdari», baxḳa birsi «Mən Apollos tərəpdari» desə, silər pəḳət insanlarning yolida mangoqan bolup ḳalmamsilər?
5 Apollos degən kim? Pawlus kim idi? Biz pəḳət silərning etiḳadinglaroqa wasitiqi bolduḳ, halas; ḩərbirimiz pəḳət Rəb bizgə təḳsim ḳiloqini boyiqə wəzipə ada ḳilidioqan hizmətkarlar, halas, xundaḳ əməsmu? 6 Mən tiktim, Apollos suoqardi; əmma əstürgüqi bolsa Hudadur. 7 Xunga tikküqi ḩeqnemigə ḩesab əməs, suoqaroquqimu ḩeqnemigə ḩesab əməs, pəḳət əstürgüqi Huda Əzi ḩəmmidur. 8 Əmma tikküqi wə osa ḳiloquqi bolsa bir məḳsəttidur; xundaḳtimu ḩərbiri əz əjri boyiqə in'amini ḳobul ḳilidu. 9 Qünki biz Hudaoqa təwə meḩnətdaxturmiz; silər bolsanglar Hudaning baoq-etizi, Hudaning ḳuruluxisilər.
10 Hudaning manga təḳsim ḳiloqan meḩir-xəpḳiti boyiqə, huddi usta memardək ul saldim, andin baxḳa birsi uning üstigə ḳuruwatidu. Əmma ḩərbir ḳuroquqi ḳandaḳ ḳuruwatḳanliḳioqa eḩtiyat ḳilsun.
11 Qünki selinoqan ulni, yəni Əysa Məsiḩtin baxḳa ḩeqḳandaḳ ulni selixḳa bolmaydu.
12 Əmdi birsi bu ul üstigə altun, kümüx, ḳimmətlik taxlar, yaoqaq, qəplər, saman salsa, 13 ḩərbirining singdürgən əjrining ḳandaḳliḳi kərünidu; qünki xu küni uni axkarə ḳilidu, qünki uning maḩiyiti otta kərülidu; ot ḩərbir kixining əjrini, ḳandaḳ maḩiyəttin boloqanliḳini sinaydu. 14 Birsining ul üstigə ḳuroqan ixi puhta saḳlinip ḳalsa, u in'amoqa erixidu; 15 birsining

ixlarni tooqra pərḳ etidu. **«ular roḩ bilən pərḳ etilip baḩalinixi kerəktur»** — bu 14- wə 15-ayətlərdiki «pərḳ etix» wə «pərḳ etip baḩalinix» grek tilida birla peil bilən ipadilinidu.

2:15 «Roḩḳa təwə kixi» — «Roḩḳa təwə» *(yaki «roḩiy kixi»)* — Muḳəddəs Roḩning yetəkqilikidə mangidioqan kixi.

2:15 Pənd. 28:5.

2:16 «kim Rəbning oy-kənglini qüxinip yetip, uningoqa məsliḩətqi bolalisun?» — «Yəx.» 40:13.

2:16 Yəx. 40:13; Rim. 11:34.

3:1 «ətkə təwə kixilər» — *(yaki «ətlik kixilər»)* tooqruluḳ «Rimliḳlaroqa»oqa bərgən «kirix səz»diki «ət» tooqruluḳ səzimizni kərüng. «Ətlik kixi» asasən hux həwərni ḳobul ḳiloqini bilən tehi əz gunaḩlirining küqidin azad bolmioqan kixidur.

3:2 Ibr. 5:12; 1Pet. 2:2.

3:3 «silər ətkə təwə əməsmu, insanlarqə mengiwatmamsilər?» — «insanlarqə» Hudaning yolida əməs, insaniyətning yolida.

3:3 1Kor. 1:11; Gal. 5:19; Yaḳ. 3:16.

3:4 «pəḳət insanlarning yolida mangoqan bolup ḳalmamsilər?» — demək, Hudani tonumioqan, Roḩtin tuoqulmioqan, tehiqə Adəm'atimizning ailisigə təwə boloqan, adəttiki gunaḩkar insanlaroqa oḩxax.

3:4 1Kor. 1:12.

3:5 Ros. 18:24; 1Kor. 1:12; 16:12.

3:6 «... Apollos suoqardi» — Korint xəḩiridiki jamaət Pawlusning səzliri arḳilik etiḳad ḳiloqanidi; keyin Apollos Korint xəḩirigə berip ixəngüqilərni Təwrat-Zəbur tooqrisidiki bilimliri arḳilik zor dərjidə rioqbətlandürgənidi *(«Ros.» 18-bab)*.

3:6 Ros. 18:26; 19:1.

3:8 «bir məḳsəttidur» — grek tilida «birdur».

3:8 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḩ. 2:23; 22:12.

3:9 «biz Hudaoqa təwə meḩnətdaxturmiz» — baxḳa birhil qüxəndürülüxi: «biz Huda bilən meḩnətdaxturmiz» *(«2Kor.» 5:20, 6:1nimu kərüng)*.

3:9 2Kor. 6:1; Əf. 2:20; Kol. 2:7; 1Pet. 2:5.

3:11 Yəx. 28:16; Mat. 16:18.

3:12 «birsi bu ul üstigə... ḳimmətlik taxlar .. salsa» — «ḳimmətlik taxlar» degən ohxitixning muxu yərdə omumiy kərsətkini bəlkim yaḳut-gəhərlərni əməs, bəlki oyuloqan, binani puhta ḳilidioqan ḳattiḳ qidamlik taxlarni kərsətsə kerək. Pawlus buning kəqmə mənisini oḳurmənlərning oylinixioqa ḳalduridu!

3:13 «xu küni uni axkarə ḳilidu» — «xu küni» Məsiḩ Əysa zeminoqa ḳaytidioqan künidur.

3:13 Yəx. 8:20; 48:10; Yər. 23:29; 1Pet. 1:7; 4:12.

3:14 «Birsining ul üstigə ḳuroqan Ixi puhta saḳlinip

ḳuroƣini kөyüp kətsə, u ziyan tartidu; u өzi ḳutulidu, əmma goya ottin ətüp ḳutuloƣan birsigə ohxap ḳalidu. 16 Əjəba, өzünglarning Hudaning ibadəthanisi ikənlikinglarni wə Hudaning Rohining silərdə turoƣanliḳini bil məmsilər?.. 17 Birsi Hudaning ibadəthanisini harab ḳilsa, Huda uni harab ḳilidu; qünki Hudaning ibadəthanisi pak-muḳəddəstur, silər dəl xundaḳsilər.

18 Ḥeqkim өz-өzini aldimisun; birsi өzini bu dəwrdə dana dəp sanisa, nadan bolup ḳalsun; xuning bilən u dana bolidu..19-20 Qünki bu dunyadiki danaliḳ Hudaoƣa nisbətən əhməḳliḳtur; qünki: — «U danixmənlərni өz ḥiyligərlikining tuzikiƣa alidu», dəp wə yənə: «Rəb danixmənlərning oy-hiyallirining tutami yoḳluḳini bilidu» dəp pütüklüktur..

21 Xunga ḥeqkim insan degənlərni pəhirlinip danglimisun; qünki ḥəmmə məwjudatlar silərgə təwədur; 22 Pawlus bolsun, Apollos bolsun, Kefas bolsun, dunya-jaḥan bolsun, ḥayat bolsun, ələm bolsun, ḥazirḳi ixlar bolsun, kəlgüsi ixlar bolsun, ḥəmmisi silərgə mənsuptur; 23 silər bolsanglar Məsiḥning, Məsiḥ bolsa Hudaningkidur.

Məsiḥning rosullirining hizmiti

4 1 Birsi biz tooƣruluḳ birnemə deməkqi bolsa, bizni Məsiḥning hizmətkarliri wə Hudaning sirliri amanət ḳilinoƣan oƣojidarlar dəp bilsun.. 2 Əmdi oƣojidar degənlərdin tələp ḳilinidiƣini xuki, ular wapadar-sadiḳ boluxi kerəktur.. 3 Əmma mən silər təripinglardin yaki baxḳa ḥərḳandaḳ insaniy sot təripidin sürüxtürüp baḥalansam, bu mən üqün zioƣirqilik ix; mən ḥətta өzüm tooƣruluḳ sürüxtürüp olturmaymən.. 4 Qünki wijdanim əyibləydioƣan ḥeqḳandaḳ ixlirimdin həwirim yoḳ; əmma bu ixning өzi meni ḥəḳḳaniy dəp aḳlimaydu; meni sürüxtürüp baḥalioƣuqi bolsa Rəbdur.. 5 Xunga waḳti-saiti kəlmigüqə, yəni Rəb kəlmigüqə ḥeq ix tooƣruluḳ ḥөküm qiḳarmanglar; Rəb kəlgəndə u ḳarangoƣuluḳtiki yoxurun ixlarni axkarilaydu, ḳəlb-dillardiki barliḳ oy-niyətlərni ayan ḳilidu; xu qaoƣda ḥərbiri Huda təripidin tə riplinidu.. 6 Əmma, i ḳerindaxlar, bu ixlarni silərning mənpəətinglarni dəp өzümgə wə Apolloska tətbiḳlidim; məḳsət silər biz arḳiliḳ «pütülgənning dairisidin ḥalḳip kətmənglar» degən sawaḳni өginixinglar, xundaḳla ḥeqḳaysinglarning məlum birsini baxḳa birsidin üstün dəp pəhirlinip təkəbburlixip kətməslikinglar üqündur..

7 Qünki kim seni baxḳa birsidin üstün ḳilidu? Sanga ata ḳilinoƣan nərsidin baxḳa səndə yənə nemə bar? Ḥəmmə sanga berilgən tursa, nemixḳa «Məndə əsli bar idi» dəp pəhirlinip kөrəngləp ketisən?.. 8 Silər alliḳaqan toyunup kəttinglar! Alliḳaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaḥlar bolup ḥөküm sürdunglar! Kaxki silər ḥəḳiḳətən ḥөküm sürgən bolsanglaridi — undaḳta biz silər bilən billə

ḳalsa...» — demək, «bir kixining ul üstigə ḳoyoƣan materiyalliri otḳa bərdaxliḳ berəlisə,...».

3:16 1Kor. 6:19; 2Kor. 6:16; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5.

3:18 «birsi өzini bu dəwrdə dana dəp sanisa, nadan bolup ḳalsun» — Məsiḥning «Mat.» 18:1-4də wə «Mar.» 10:13-16də eytḳan sөzlirini kөrüng.

3:18 Pənd. 3:7; Yəx. 5:21.

3:19-20 «U danixmənlərni өz ḥiyligərlikining tuzikiƣa alidu» — «Ayup» 5:13. **«Rəb danixmənlərning oy-hiyallirining tutami yoḳluḳini bilidu»** — «Zəb.» 94:11.

3:19-20 Ayup 5:13; Zəb. 94:11.

4:1 Mat. 24:45; 2Kor. 6:4; Kol. 1:25; Tit. 1:7.

4:2 Luḳa 12:42.

4:3 «ḥərḳandaḳ insaniy sot təripidin...» — degən grek tilida «insaniy bir kün təripidin...». Adəmlərning ixlirini sürüxtə ḳiloƣuqi bolsa məlum bir insanning küni əməs, bəlki Məsiḥning küni, yəni ḳiyamət künidur.

4:4 Mis. 34:7; Ayup 9:2; Zəb. 143:2.

4:5 Dan. 7:10; Mat. 7:1; Rim. 2:1; Wəḥ. 20:12.

4:6 «pütülgənning dairisidin ḥalḳip kətmənglar» — bu sөzlər Təwratta əyni pütülmigini bilən, u Təwrat-Injildiki intayin muḥim bir prinsiptur. «Ḳoxumqə sөz»imizgə ḳarang.

4:6 Pənd. 3:7; Rim. 12:3.

4:7 «Kim seni baxḳa birsidin üstün ḳilidu?» — bu soaloƣa bəlkim mundaḳ ikki tooƣra jawab berilixi mumkin: *(1)* «məlum kixini baxḳa bir kixidin baxḳiqə ḳiloƣuqi pəḳət Hudadur» xunga təkəbbur boluxning asasi yoḳ; *(2)* ḥeq insanning Hudaning uluoƣluḳi aldida «Mən baxḳilardin üstün» dəp təkəbbur boluxining asasi yoḳ.

–Xundaḳ ḳaraymizki, *(1)*-jawab Pawlusning deməkqi boloƣinini kərsitidu. **«Sanga ata ḳilinoƣan nərsidin baxḳa səndə yənə nemə bar?»** — demək, ḥərbirimizning barliḳi Huda təripidin bizgə ata ḳilinidu; xunga «Məndə əsli xundaḳ ḳabiliyət *(talant, küq, ḳatarliḳlar....)* bar idi» dəp təkəbburlixip ketix ḥamaḳətliktur.

4:7 Yuḥ. 3:27; Yaḳ. 1:17.

ḥəküm sürgən bolattuḳ!. [9] Qünki Huda rosullar boloƣan bizlərni ələümgə məḥkum boloƣan adəmlərdək əng ahiroƣa ḳoyup sazayi ḳilip otturioƣa qiḳaroƣan, dəp oylaymən; qünki biz pütkül aləmgə, yəni ḥəm pərixtilərgə ḥəm insanlaroƣa bir hil tamaxa bolduḳ.. [10] Biz Məsiḥ üqün əhməḳ sanaloƣanlarmiz, əmma silər Məsiḥdə danasilər! Biz ajiz, əmma silər küqlüksilər; silər izzətlik, əmma biz har;. [11] Ḥazirḳi dəḳiḳigiqə aq-yalingaq, qangḳap yürməktimiz, dumbalinip, sərgərdan, makansiz bolup yürməktimiz;. [12] əz ḳolimiz bilən ixləp japa tartmaḳtimiz; aḥanətkə ḳaloƣanda yahxilik tiləwatimiz; ziyankəxlikkə uqrioƣanda, qidawatimiz;. [13] təḥmətkə uqrioƣanda, biz ularni qiraylikqə towioƣa ündəymiz; biz jaḥanning daxḳili, insanlarning süpürüngisi dəp ḳariliwatimiz, ta ḥaziroƣiqə xundaḳ.

[14] Bu ixlarni yezixim, silərni hijalətkə ḳaldurux üqün əməs, bəlki səyümlük balilirim süpitidə silərgə nəsiḥət ḳiliwatimən;. [15] qünki silərning Məsiḥdə tümənligən tərbiyiligüqiliringlar bolsimu, silərning atanglar kəp əməstur; qünki mən Məsiḥ Əysada bolup silərni hux həwər arḳilik tərəldürüp ata boldum.. [16] Xunga mən silərdin ətünimənki, meni ülgə ḳilinglar.. [17] Dəl bu səwəbtin mən Rəbdə boloƣan əz səyümlük wə ixənqlik ooƣlum Timotiyni yeninglaroƣa əwəttim; ḥərḳaysi jaylardiki jamaəttə əgətkənlirimgə əgixip, u silərgə Məsiḥdə boloƣan yollirim tooƣruluḳ əslitidu. [18] Əmma bəziliringlar, «Pawlusni yenimizoƣa kəlməydu», dəp kərəngləp kəttinglar; [19] birak Rəb buyrusa mən pat arida yeninglaroƣa barimən; xu qaoƣda mən kərəngləp kətkənlərning səzlirini əməs, bəlki ularda boloƣan küq-ḳudrətni kərüp bakay.. [20] Qünki Hudaning padixaḥliḳi səzdə əməs, bəlki küq-ḳudrəttə ispatlinidu.. [21] Əmdi nemini halaysilər? Yeninglaroƣa tayak kətürüp beriximnimu, yaki meḥir-mulayimlik roḥida beriximnimu?

Eoƣir bir gunaḥ

5 [1] Ḥərtərəptin xu angliniwatiduki, aranglarda buzuḳqilik bar ikən — bundak buzuḳqilik ḥətta taipilər arisidimu tiloƣa elinmaydu — u bolsimu birsining əz atisining ayalioƣa qeḳilixtin ibarət.. [2] Əmma silər yooƣinap kərəngləp kəttinglar! Bu rəzil ixni sadir ḳiloƣan kixi arimizdin ḳooƣliwetilsun dəp əkünüxünglaroƣa tooƣra kəlməmdu!? [3] Qünki gərqə təndə silər bilən billə bolmisammu, əmma roḥta silər bilən billə bolux süpitidə alliḳaqan xundak mən xu ḥəkümni qiḳardimki, [4] (ḥəmminglar Rəb Əysa Məsiḥning namida jəm boloƣanda, əzümning roḥim silər bilən bolup, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning küq-ḳudritigə tayinip) — [5] xundak ḳiloƣan kixining ətliri ḥalak ḳilinsun, xuning bilən uning roḥi Rəb Əysaning künidə ḳutḳuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxu-

4:8 «Silər alliḳaqan toyunup kəttinglar! Alliḳaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaḥlar bolup ḥəküm sürdunglar! Kaxki silər ḥəḳiḳətən ḥəküm sürgən bolsanglaridi — undaḳta biz silər bilən billə ḥəküm sürgən bolattuḳ!» — xübḥisizki, bu sirlik ayətning kinayilik, məshirilik mənisi bar. Korint jamaitidiki kəp adəmlər tolimu təkəbburlixip ketip: «Biz rosul Pawlus yaki baxḳa rosullaroƣa ḥeq kerək əməsmiz; biz ḥəḳiḳətən «roḥiy adəmlər»miz, intayin bilimlik, Huda aldida intayin esilzadə bolup, padixaḥdək bolduḳ» dəp kətkənidi. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

4:9 Zəb. 44:22; Mat. 5:15; Rim. 8:36; 2Kor. 4:11; Ibr. 10:33.

4:10 «Biz Məsiḥ üqün əhməḳ sanaloƣanlarmiz...» — grek tilida «biz Məsiḥ üqün əhməḳlər bolduḳ...» — demək, kəpqilik təripidin «əhməḳ» ḥesablanduḳ.

4:10 1Kor. 2:3.

4:11 Ros. 23:2.

4:12 Mat. 5:44; Luḳa 6:28; 23:34; Ros. 7:60; 18:3; 20:34; Rim. 12:14; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.

4:14 1Tes. 2:11.

4:15 «silərning atanglar kəp əməstur» — roḥiy jəḥəttin boloƣan atilarni kərsitidu, əlwəttə.

4:15 Ros. 18:11; Gal. 4:19; Flm. 10; Yaḳ. 1:18.

4:16 1Kor. 11:1; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2Tes. 3:9.

4:19 Ros. 18:21; Ibr. 6:3; Yaḳ. 4:15.

4:20 «Hudaning padixaḥliḳi səzdə əməs, bəlki küq-ḳudrəttə ispatlinidu» — yaki «Hudaning padixaḥliḳi səzdə əməs, bəlki küq-ḳudrəttə namayan bolidu».

4:20 1Kor. 2:4; 1Tes. 1:5; 2Pet. 1:16.

5:1 Law. 18:8; Ḳan. 27:20.

rulsun.
6 Silərning qongqilik kiloɣininglar yahxi əməs. «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yooɣinitidu» dəp bilməmsilər?
7 Kona hemirturuqni qikiriwetinglar; xuning bilən silər əsli hemirturuqsiz hemirdək yengi bir zuwula bolisilər; qünki «ətüp ketix ɧeyti»diki ķozimiz boloɣan Məsih ķurbanlik kilindi;
8 xunga ɧeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloɣan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə ɧəkikət boloɣan petir nan bilən təntənə kilip ətküzəyli.
9 Mən aldinki həttə silərgə buzukqilik kiloɣuqilar bilən arilaxmanglar dəp yazoɣanidim;
10 əmma bu deginim bu dunyadiki buzukqilik kiloɣuqilar, yaki nəpsaniyətqilər, yaki kazzaplar yaki butpərəslər bilən arilaxmanglar deginim əməs; undak boloɣanda dunyadin ayrilixka məjbur bolattinglar;
11 əmma ɧazirki bu hetimdə yazoɣinim xuki, əzini «ķerindax» dəp atiwaloɣan əmma xundakla buzukluk kiloɣuqi, nəpsaniyətqi, butpərəs, ɧarakəx yaki kazzap bolsa, undak bir kixi bilən arilaxmanglar, ɧətta uning bilən ɧəmdastihanmu bolmanglar.
12 Sirttikilərni ɧəküm qikirip bir tərəp kilixning mən bilən nemə munasiwiti? Lekin iqinglardikilərni əzünglar ɧəküm qikirip bir tərəp kilix silərning ixinglar əməsmu?
13 Lekin sirttikilərning üstigə bolsa Huda Ɵzi ɧəküm qikiridu. Xunga «bu rəzil adəmni aranglardin qikiriwetinglar».

Bir-biri bilən dəwalixixka bolamdu?

6 1 Silərning aranglarda əzara arazlik ix bolsa, uni mukəddəs bəndilərning bir tərəp kilixioɣa tapxurmay, ɧəkkaniysizlarning aldida dəwalixixka pe tinalamsilər?
2 Mukəddəs bəndilərning dunyani sorak kilidioɣanlikini bilməmsilər? Əgər dunyani silər sorak kilidioɣan ix bolsa, əmdi zioɣirqilik ixlarni ɧəl kilixka yarim amsilər?
3 Pərixtilər üstidinmu ɧəküm qikiridioɣanlikimizni bilməmsilər? Xundak boloɣanikən, bu ɧayattiki ixlarni ɧəl kilix kanqilik ix idi?
4 Silərdə muxu ɧayattiki ixlar üstidin ɧəküm kilix zərür tepiloɣanda, jamaət arisida təwən dəp karaloɣanlarni uni ɧəl kilixka salmamsilər?
5 Muxularni silərni hijalətkə kaldurux üqün dəwatimən. Əjəba, aranglarda əz kerindaxliri otturisida ɧəküm qikaroɣudək dana kixi yokmu, ɧətta birimu yokmu? 6 Uning ornida, kerindax bilən kerindax dəwalixiwatidu, — wə

5:5 «xundak kiloɣan kixining ətliri ɧalak kilinsun, xuning bilən uning roɧi Rəb Əysaning künidə kutkuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun» — bu ix *(baxkiqə eytkanda, «Xəytanning ilkigə kayturux»)* tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. Bəzi alimlar «ətliri» degənni roɧiy jəɧəttin qüxəndüridu, demək, bu ix kixining əzining gunaɧlik təbiiti, yaki Korinttiki pütkül jamaəttə «gunaɧlik təbiitidin qikkan ixlar»ni kərsitidu, dəp karaydu. Biz muxu yərdiki «ətliri»ni jismaniy jəɧəttin qüxinimiz. «Koxumqə səz»imizdə buning asasini kərsitimiz.
5:5 1Tim. 1:20.
5:6 Gal. 5:9.
5:7 Yəx. 53:7; Yuɧ. 1:29; 1Kor. 15:3.
5:8 «xunga ɧeytni yaman niyətlik wə rəzillik boloɣan hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə ɧəkikət boloɣan petir nan bilən təntənə kilip ətküzəyli» — Israilning «ətüp ketix ɧeyti», uningdin keyinki «petir nan ɧeyti» wə ularning simwolluk əɧmiyiti tooɣruluk «koxumqə səz»imizni, xundakla «Lawiylar»diki «koxumqə səz»nimu kərüng.
5:8 Mis. 12:3,15; Kan. 16:3.
5:9 Kan. 7:2; Mat. 18:17; 2Kor. 6:14; Əf. 5:11; 2Tes. 3:14.
5:11 «əzini «kerindax» dəp atiwaloɣan...» — «kerindax» — əzining etikad yolida kerindax dəp ataloɣan.
5:11 Qəl. 12:14; Mat. 18:17; 2Tes. 3:14; 2Yuɧ. 10.

5:12 «Sirttikilərni ɧəküm qikirip bir tərəp kilixning mən bilən nemə munasiwiti? Lekin iqinglardikilərni əzünglar ɧəküm qikirip bir tərəp kilix silərning ixinglar əməsmu?» — «sirttikilər» jamaəttin sirt turoɣanlarni, «iqidikilər» jamaətning iqidə boloɣanlarni kərsitidu, əlwəttə.
5:13 «bu rəzil adəmni aranglardin qikiriwetinglar» — muxu səzlər Təwrat, «Kan.» 17:7, 19:9, 22:2, 24:7din ilinoɣan.
5:13 Kan. 17:7
6:1 «Silərning aranglarda əzara arazlik ix bolsa, uni mukəddəs bəndilərning bir tərəp kilixioɣa tapxurmay, ɧəkkaniysizlarning aldida dəwalixixka petinalamsilər?» — «petinalamsilər?» — Hudaning bu ixlaroɣa karatkan oɣəzipigə yüzlinixkə petinalamsilər?, demək.
6:2 Mat. 19:28; Luka 22:30; Zəb. 149:5-9; Yəx. 26:6; Mal. 4:3
6:3 «mukəddəs bəndilirining dunyа üstidin sorak kilixi ... 2-ayət ... Pərixtilər üstidinmu ɧəküm qikirixi» — bu ixlar tooɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
6:4 «jamaət arisida təwən dəp karaloɣanlarni uni ɧəl kilixka salmamsilər?» — baxka birhil tərjimisi: «uni ɧəl kilixka jamaəttə ɧeq orni yoklarni salamsilər?». Lekin 5-ayətnimu kərüng.

kapirlar aldida xundakˌ kilidu! 7 Əməliyəttə
əz aranglarda dəwalarning boloŋanlikˌining
əzi silərgə nisbətən bir əyibtur. Nemixkˌa
uwalqilikˌkˌa qidimaysilər? Nemixkˌa
nahˌəkˌqilikkə yol koymaysilər?.. 8 Əksiqə, silər
nahˌəkˌqilik kiliwatisilər, hiyanət kiliwatisilər,
yənə kelip kerindaxliringlaroŋa xundakˌ
kilisilər!
9 Hˌəkˌkaniysizlarning Hudaning
padixahlikiŋa warislikˌ kilalmaydioŋanlikˌini
bilməmsilər? Aldinip kətmənglar! Buzukqilikˌ
kiloŋuqilar, butpərəslər, zina kiloŋuqilar,
bəqqiwazlar, baxkˌa ərlər bilən buzukluk
kiloŋuqilar,.. 10 ooŋrilar, nəpsaniyətqilər,
harakˌkəxlər, təhmətxorlar yaki aldamqi-
kazzaplar Hudaning padixahlikiŋa warislikˌ
kilalmaydu; 11 bəzinglar dərwəkˌə xundakˌ
boloŋansilər; əmma silər Rəb Əysa Məsihning
namida wə Hudayimizning Roˌi bilən
yuyuldunglar, pak-mukˌəddəs kilindinglar,
hˌəkˌkaniy kilindinglar..

Teninglar Hudaning ibadəthanisidur

12 «Hˌəmmə nərsə manga hˌalaldur», əmma
hˌəmmə nərsə paydilikˌ boluwərməydu;
«hˌəmmə nərsə manga hˌalaldur», əmma
mən hˌeqkˌandakˌ nərsining humarioŋa kˌul
bolmaymən.... 13 «Yeməkliklər axkˌazan üqün,
axkˌazan bolsa yeməkliklər üqündur»; əmma
Huda u wə bu hˌər ikkisini yokˌkˌa qikˌiridu;
tən bolsa buzukˌqilikˌ üqün əməs, bəlki Rəb
üqündur; Rəb tən üqündur.. 14 Huda Rəbni
tirildürdi, xuningdək biznimu Əz kˌudriti
bilən ələmdin tirildüridu.. 15 Teninglarning
Məsihˌning əzaliri ikənlikini bilməmsilər?
Undakˌta, Məsihˌning əzalirini elip, paˌixə
ayalning əzaliri kˌilsam bolamdu? Hˌərgiz bol-
maydu! 16 Kim paˌixə ayal bilən baoŋlanoŋan
bolsa uning bilən bir tən bolidu, dəp
bilməmsilər? Qünki «ər-ayal ikkisi bir tən
bolidu» — deyilgənidi.... 17 Əmma Rəbgə
baoŋlanoŋuqi bolsa Uning bilən bir roˌhtur....
18 Buzukˌluˌtin kˌeqinglar. «Insanlarning
hˌərbir sadir kˌiloŋan gunahˌi əz tenining sirti-
da bolidu!» — əmma buzukˌluˌ sadir kˌiloŋuqi
əz tenigə kˌarxi gunahˌ kˌilidu.... 19 Silərning
teninglar silərni turaloŋu kˌiloŋan, Huda
təripidin silərgə iltipat kˌilinoŋan Mukˌəddəs
Roˌhning ibadəthanisi, silər əzünglarni
əzümningki əməs dəp bilməmsilər?..... 20 Qün-
ki silər qong bədəl bilən setiwelinoŋansilər;
xunga teninglarda Hudani uluoŋlanglar....

Tənhˌa hˌayat wə ər-ayallikˌ

7 1 Əmdi hˌazir silər hetinglarda otturioŋa
kˌoyoŋan soallaroŋa keləyli, — «ər ayal
zatining tenigə təgmisə yahxidur»..

6:7 Pənd. 20:22; Mat. 5:39; Rim. 12:17; 1Tes. 5:15; 1Pet. 3:9.
6:9 Gal. 5:19; Əf. 5:5; Wəh. 22:15.
6:11 Əf. 2:2; Kol. 3:7; Tit. 3:3; Ibr. 10:22.
6:12 «hˌəmmə nərsə manga hˌalaldur» — bu səz-ibarə bəlkim Korintliklar üqün Injildiki yemək-iqməklər tooŋruluk boloŋan təlimlərning bir kˌiskˌartilmisi boluxi mumkin. Bu hˌəkˌikˌətkə yekˌin boloŋini bilən, Pawlus hˌazir ularoŋa yemək-iqməklər tooŋruluk baxkˌa tərəplərdinmu oylax kerək, dəp təlim bərməkˌqi.
6:12 1Kor. 10:23.
6:13 «Yeməkliklər axkˌazan üqün, axkˌazan bolsa yeməkliklər üqündur» — baxkˌiqə eytkˌanda: «yeməkliklər kˌorsakˌni toydurux üqün, kˌorsakˌ bolsa yeməkliklərni singdürüx üqün». Korintliklardin bəziliri bu gəpni baxkˌa ixlaroŋa tətbikˌlap, «tenimizning hˌərkˌandakˌ ehˌtiyajliri yaki arzu-hˌəwəslirini halioŋanqə kˌanduruwərsək bolidu» dəp oylaytti. Lekin, jinsiy əhlakˌsizlikˌkˌa kəlsək bu tooŋra əməs, əlwəttə. **«Rəb tən üqündur»** — adəmni hˌəyran kˌilarlikˌ bu bayan tooŋruluk «kˌoxumqə səz»imizni kərüng.
6:14 Rim. 8:11; 2Kor. 4:14.
6:16 «ər-ayal ikkisi bir tən bolidu» — bu Hudaning Adəm'atimiz wə Hˌawa'animiz tooŋruluk boloŋan səzi *(«Yar.» 2:24)*; bu səz hˌərbir ər-ayallikˌ munasiwəttə əməlgə axurulidu.
6:16 Yar. 2:24; Mat. 19:5; Mar. 10:8; Əf. 5:31.
6:17 Əz. 36:26-28; 1Kor. 12:13; Yar. 2:24
6:18 «Insanlarning hˌərbir sadir kˌiloŋan gunahˌi əz tenining sirtida bolidu!» — bəzi alimlar, bu səzlərni Pawlusning əziningki, dəp kˌaraydu; əmma baxkˌa gunahˌlirimiz *(məsilən, nəpsaniyətqilik, hˌaraˌkˌəxlik)*mu tenimizgə yaman təsir yətküzməmdu? Yətküzidu, əlwəttə. Xunga bizningqə bu səzlərni Korintliklarning əzlirining hata kˌəzkˌarixi dəp oylaymiz; ular bu səzni buzukˌluk *(wə baxkˌa «jismaniy» gunahˌlarni)* kˌilixkˌa bahˌanə kˌilatti. Pawlus uni əmdiliktə ularning hata kˌəzkˌaraxlirini tooŋrilimakˌqi boluwatatti.
6:19 «Huda təripidin silərgə iltipat kˌilinoŋan» — bizningqə «silərgə iltipat kˌilinoŋan» degənlik «Mukˌəddəs Roˌh»ni kərsitidu. Xundakˌmu mumkinqilik barki, u bu ayəttiki «silərning teninglar» yaki «ibadəthana»ni kərsitidu.
6:19 1Kor. 3:16; 2Kor. 6:16; Əf. 2:21; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5.
6:20 1Kor. 7:23; Gal. 3:13; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.
7:1 «ər ayal zatining tenigə təgmisə yahxidur» — «ər ayal zatining tenigə təgmisə *(jinsiy munasiwəttə birgə bolux, yaki toy kˌilixni kərsitidu)* yahxi ixtur» degən səzlər tooŋruluk: — əhˌwaloŋa kˌarioŋanda Korintliklar arisida: «Toy

[2] Durus. Əmma buzukqiliklardin saqlinix üqün, hərbir ərkəkning əzining ayali bolsun, hərbir ayalning əzining eri bolsun. [3] Ər ayalioqa nisbətən ərlik məjburiyitini ada qilsun, ayalmu erigə nisbətən ayallıq məjburiyitini ada qilsun.. [4] Ayal əz tenining igisi əməs, bəlki eri uning igisidur; xuningoqa ohxaxla, ər əz tenining igisi əməs, bəlki ayali uning igisidur. [5] Pəqət pütün zehninglar bilən dualaroqa berilix məqsitidə əz maqulluqunglar bilən waqtinqə birgə yatmaslikqa kelixkəndinla baxqa, ər-ayal əzara bir-birining jinsiy həq-tələpini rət qilmisun. Xundaq alahidə məzgildin keyin yənə birgə bolunglar. Bolmisa, əzünglarni tutuwalalmaydioqanlikinglardin Xəytan silərni azdurux pursitini tepixi mumkin.. [6] Əmma mundaq deyixim buyruq yolida əməs, bəlki məsliһət yolididur.. [7] Əmdi mən barlik adəmlərning manga ohxax boytaq boluxini halayttim; lekin bu ixta Hudaning һəmmə adəmgə bərgən əz iltipati bar; birsi undaq, yənə birsi bundaq.. [8] Əmma mən jorisiz tənha yaxioqanlar wə tullaroqa xuni eytimənki, məndək tənha turiwərsə yahxi bolidu;. [9] əmma əzünglarni tutuwalalmisanglar, nikahlininglar; qünki ixq otida kəygəndin kərə nikahlik boloqan yahxi..

[10] Əmma nikahlanoqanlaroqa kəlsək, ularoqa mən xuni tapilaymənki, — (bu əməliyəttə mening tapilioqinim əməs, yənila Rəbningki), ayal eridin ajraxmisun.. [11] (əmma u ajraxqan bolsa, u tənha ətsun, yaki eri bilən yarixiwalsun); wə ərmu ayalini qoyup bərmisun. [12] Qaloqanliringlaroqa kəlsək, mən xuni eytimənki (bu Rəbning eytqini əməs), qerindaxning etiqadsiz ayali bolsa wə ayali uning bilən turuwerixkə razi bolsa, u uni qoyup bərmisun;. [13] etiqadqi ayalning etiqadsiz eri bolsa wə eri uning bilən turuwerixkə razi bolsa, u eridin ajrixip kətmisun. [14] Qünki etiqadsiz ər bolsa etiqad qiloqan ayalda pak dəp һesablinidu; etiqadsiz ayal bolsa etiqad qiloqan qerindaxta pak dəp һesablinidu; bolmisa, pərzəntliringlar haramdin boloqan bolatti; əmma ular əmdi pak boldi.. [15] Lekin etiqadsiz boloqan tərəpning kətküsi bolsa, u ajrixip kətsun; bundaq əһwallarda qerindax aka-ukilar, һədə-singillar nikah məjburiyitigə baoqlinip qaloqan bolmaydu; qandakla bolmisun Huda bizni inaq-hatirjəmliktə yaxaxqa qakiroq

---

qilmay, pəqət Rəbning hizmitidə bolux yahxi» yaki «ər-ayallik jinsiy munasiwiti yahxi əməs, jinsiy munasiwət ətküzülmisun, köprək dua-tilawətkə berilisun» degəndək gəplər tarqaloqan boluxi mumkin. Pawlus bu yərdə muxu məsililər toоruluk sözləməqi.

7:3 «ər ayalioqa nisbətən ərlik məjburiyitini ada qilsun, ayalmu erigə nisbətən ayallik məjburiyitini ada qilsun» — «ərlik məjburiyiti», «ayallik məjburiyiti» jinsiy һəqlikni əz iqigə alidu, əlwəttə.

7:3 1Pet. 3:7.

7:5 Yo. 2:16.

7:6 «Əmma mundaq deyixim buyruq yolida əməs» — bu ayəttiki «deyixim»ni bəzi alimlar «waqitlik ayrilip turux toоrisidiki bir təklip, buyruq əməs» dəp qüxinidu, «Əmma mundaq deginim buyruq yolida əməs, bəlki məsliһət yolididur» dəp tərjimə qilidu. Yənə bəzilər bizning tərjimimizdək «deginim»ni Pawlusning ər-ayallik ooquruluk һazir eytqan barlik sözləri dəp qarap, «Bu deginim buyruq yolida əməs, bəlki ruhsət yolida...» dəp tərjimə qilidu *(7-ayətni kərüng)*.

7:7 «bu ixta Hudaning һəmmə adəmgə bərgən əz iltipati bar» — yəni, bala-qaqiliq bolux, yaki tənha bolux. Pawlus əzi tənha bolup, pütün əmridə ailisiz һalda Hudaning hizmitidə boloqan.

7:7 Mat. 19:12; Ros. 26:29; 1Kor. 12:11.

7:8 «Əmma mən jorisiz tənha yaxioqanlar wə tullaroqa xuni eytimənki...» — muxu ayəttiki «jorisiz tənha yaxioqanlar» degən söz grek tilida əz jorisidin *(məyli ərdin, məyli ayaldin, əlüm təripidin yaki qanun təripidin)* ajrixip kətkənlərni kərsitidu, wə xundakla toy qilmioqanlarnimu əz iqigə alidu.

7:9 1Tim. 5:14.

7:10 «Əmma nikahlanoqanlaroqa kəlsək, ularoqa mən xuni tapilaymənki, — bu əməliyəttə mening tapilioqinim əməs, yənila Rəbningki...» — Pawlus əz təlimini Rəb Əysaning yər yüzidə turoqan waqtidiki təlimidin ayriwetidu. Bu ix toоruluk wə omumən bu bab üstidə «qoxumqə söz»imizni kərüng.

7:10 Mal. 2:14; Mat. 5:32; 19:9; Mar. 10:11; Luka 16:18.

7:12 «Qaloqanliringlaroqa kəlsək, mən xuni eytimənki bu Rəbning eytqini əməs, ...» — Rəb Əysa yər yüzidə boloqinida bu ixlar toоruluk təlim bərmigənidi.

7:14 «Qünki etiqadsiz ər bolsa etiqad qiloqan ayalda pak dəp һesablinidu; etiqadsiz ayal bolsa etiqad qiloqan qerindaxta pak dəp һesablinidu; bolmisa, pərzəntliringlar haramdin boloqan bolatti; əmma ular əmdi pak boldi» — bu ayətkə qarioqanda, Korinttiki bəzilər «etiqadqi ər yaki ayalning jorisi Əysa Məsihkə etiqad qilmioqan bolsa undakta ularning nikahi buloqanoqan bolidu, xunga ular ajrixixi kerək, xundakla baliliri «haram»din boloqan bolidu» dəp qaraydu. Bundaq kəzqarax hata.

andur.. [16] Əy etiqadqi ayal, eringni etiqad qildurup qutulduralaydioƣanliqingni nədin bilisən? Əy etiqadqi ər, hotunungni etiqad qildurup qutulduralaydioƣanliqingni nədin bilisən?..

Etiqad yolioƣa qaqiriloƣan waqittiki salahiyəttə turuweringlar

[17] Ḥalbuki, Rəb hərqaysimizoƣa qandaq təqsim qiloƣan bolsa, qandaq haləttə qaqiroƣan bolsa, u xuningda mengiwərsun; mən həmmə jamaətlərdə xundaq yolyoruqni tapilaymən. [18] Birsi sünnətlik haləttə qaqirildimu? U qayta sünnətsiz qilinmisun; birsi sünnətsiz haləttə qaqirildimu? U əmdi sünnət qilinmisun.. [19] Sünnətlik bolux heqnərsə hesablanmas, sünnətsiz boluxmu heqnərsə hesablanmas; hesab bolidioƣini Hudaning əmrlirigə əməl qilixtin ibarəttur. [20] Ḥərkim qayси haləttə qaqiriloƣan bolsa, xu haləttə qalsun.. [21] Sən qaqiriloƣanda qul halitidə idingmu? Uning bilən karing bolmisun; lekin əgər hərlük pursiti kəlsə, uni qolungdin bərmə. [22] Qünki Rəbtə qaqiriloƣan qul bolsa Rəbning hər adimidur; uningoƣa ohxax, qaqirilip hər boloƣuqimu Məsiḥning qulidur. [23] Silər qong bədəl bilən setiwelindinglar; insanlaroƣa qul bolmanglar.. [24] I qerindaxlar, hərbiringlar qayси haləttə qaqiriloƣan bolsanglar, xu haləttə Huda bilən billə turunglar.

Tənha yaxax

[25] Əmma nikahlanmioƣanlar tooƣruluq Rəbdin buyruq tapxuruwalmidim; xundaqtimu Rəbdin boloƣan rəhim-xəpqətkə muyəssər boloƣanliqim üqün sadiq adəm süpitidə əz pikrimni eytimən.. [26] Əmdi hazirqi qiyinqiliqqa qarioƣanda, ər kixining xu tənha haləttə boluxini yahxi ix dəymən.. [27] Ayaloƣa baoƣlanoƣan bolsang, undaqta, uning bilən ajrixixni oylima; ayalingdin ajrixip kəttingmu? Undaqta yənə əylinixni oylima. [28] Lekin əylənsəng, sən gunah qiloƣan bolmaysən; wə nikahlanmioƣanlar nikahlansa, ularmu gunah qiloƣan bolmaydu. Əmma xundaq qilsa ular jismaniy jəhəttə japaoƣa uqraydu; mening silərni uningdin haliy qiloƣum bar.. [29] Əmma xuni degüm barki, i qerindaxlar — waqit qisqidur. Xunga ayalliq boloƣanlar ayalsizlardək bolsun;.. [30] matəm tutqanlar matəm tutmioƣanlardək bolsun; bəht-huxallikta boloƣanlar bəht-huxallikta bolmioƣanlardək bolsun; mal-mülük setiwaloƣanlar mal-mülüksizlərdək bolsun; [31] bu dunyadiki bayliqlardin

7:15 «lekin etiqadsiz boloƣan tərəpning kətküsi bolsa, u ajrixip kətsun; bundaq əhwallarda qerindax ... nikah məjburiyitigə baoƣlinip qaloƣan bolmaydu; qandaqla bolmisun Huda bizni inaq-hatirjəmliktə yaxaxqa qaqiroƣandur» — bu muhim ayət tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.

7:16 «əy etiqadqi ayal, eringni etiqad qildurup qutulduralaydioƣanliqingni nədin bilisən? Əy etiqadqi ər, hotunungni etiqad qildurup qutulduralaydioƣanliqingni nədin bilisən?» — bizningqə Pawlus muxu yərdə, ixənmigən jora nikahtin ajraxmaqqi boloƣan bolsa, uni etiqad qildurup qutquzux pəqət Hudaningla qilidioƣan ixidur, biz ajiz bəndilərning qilidioƣan ixi əməs, xunga *(jorisining kətküsi bolsa)* uni ərkinlikkə qoyuwərgin, deməkqi. «Qoxumqə səz»imizni yənə kərüng.

7:16 1Pet. 3:1.

7:18 «Birsi sünnətlik haləttə qaqirildimu? U qayta sünnətsiz qilinmisun» — bəzi Yəhudiylar məlum səwəblərdin sünnitidin hijil bolup, «yat əllərdək bolay» dəp, əzini «sünnətsiz» kərsətməkqi bolup birhil operatsiyəni qilduratti.

7:20 «Ḥərkim qayси haləttə qaqiriloƣan bolsa, xu haləttə qalsun» — «qaysi haləttə qaqiriloƣan bolsa...» grek tilida «qandaq qaqiriloƣanliqi bolsa...» deyilidu. Demək, Huda hərbirimizni Məsihkə qaqiroƣinida, əhwal-halitimizni bilip, u halitimizni Uning yolida ixlətməkqi bolidu.

7:20 Əf. 4:1; Fil. 1:27; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12.

7:23 1Kor. 6:20; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.

7:25 «... nikahlanmioƣanlar tooƣruluq Rəbdin buyruq tapxuruwalmidim...» — muxu yərdə «nikahlanmioƣanlar» bolsa heqkəqan jinsiy munasiwət ətküzüp bəkmioƣan pak yigit yaki pak qizlarni kərsitidu, dəp qaraymiz. Bəzi alimlar bu səz pəqət qizlarni kərsitidu, dəp qaraydu. Əmdi 36-ayətkə qaraydioƣan bolsaq, bu ayət həm yigitlərnimu həm qizlarnimu kərsitidioƣanliqini bayqaymiz.

7:26 «əmdi hazirqi qiyinqiliqqa qarioƣanda,...» — Pawlus muxu hətni yazoƣan waqitta Rim imperiyəsi boyiqə kəp sandiki ixəngüqilər zor ziyankəxlikkə uqrawatatti.

7:28 «əmma xundaq qilsa ular jismaniy jəhəttə japaoƣa uqraydu» — Pawlusning bu səzi, hərbir ər-ayalliqtiki normal munasiwəttə boloƣan muxəkqət-japalar, egizpəsliklər tooƣruluq eytilidu, dəp qaraymiz. Uning üstigə axu dəwrdiki ziyankəxlik astidimu ər-ayallarning bir-birigə boloƣan muhəbbiti üqün, bir-birini eoƣirqiliqtin ayax üqün tartqan dərd-ələmliri tehimu eoƣir boluxi mumkin idi.

7:29 «waqit qisqidur. Xunga ayallik boloƣanlar ayalsizlardək bolsun...» — 31-ayəttiki izahatni kərüng.

bəḥrimən boloŋanlar dunyani əzining təəlluḳati dəp bilmisun; qünki bu dunyadiki ḥazirḳi ḥalət ətüp ketidu.. 32 Əmma silərning oŋəmsiz boluxunglarni halaymən. Ayalsiz kixi bolsa Rəbning ixlirini oylaydu, ḳandaḳ ḳilip Rəbni hursən ḳilixning oŋemidə bolidu.. 33 Əmma ayalliḳ kixi ḳandaḳ ḳilip ayalini hursən ḳilix üqün bu dunyadiki ixlarning oŋemidə bolidu; 34 Yənə kelip ayal wə nikaḥlanmioŋan ḳizning otturisida pərḳ bar; nikaḥlanmioŋan ḳiz bolsa Rəbning ixlirining, ḳandaḳ ḳilip ḥəm təndə ḥəm roḥta pak-muḳəddəs boluxning oŋemidə bolidu; əmma yatliḳ boloŋan ayal ḳandaḳ ḳilip erini hursən ḳilix üqün, bu dunyadiki ixlarning oŋemidə bolidu. 35 Əmma mən bu səzni silərning mənpəətinglarni kəzdə tutup dəwatimən; boynunglaroŋa sirtmaḳ selix üqün əməs, bəlki ixliringlarning güzəl boluxi, kənglünglar bəlünmigən ḥalda Rəbgə berilip Uni kütüxünglar üqün dəwatimən.

36 Əmma əgər birsi niyət ḳiloŋan ḳizoŋa nisbətən muamiləmning durus bolmioŋan yeri bar dəp ḳarisa, u ḳiz yaxliḳ baḥaridin ətüp kətkən bolsa, ikkisi əzini tutuwalalmisa, u halioŋinini ḳilsun, u gunaḥ ḳiloŋan bolmaydu; ular nikaḥ ḳilsun.. 37 Biraḳ, birsi əz kənglidə muḳim turup, ḥeqḳandaḳ ixḳ besimi astida bolmay, bəlki əz iradisini baxḳurup, kənglidə niyət ḳiloŋan ḳizini əmrigə almasliḳni ḳarar ḳiloŋan bolsa, yahxi ḳiloŋan bolidu. 38 Ḳiskisi, əyləngənning əyləngինimu yahxi ix, əylənmigənning əylənmiginimu tehimu yahxi ix.

39 Eri ḥayat qaoŋda ayali uningoŋa baoŋlanoŋandur; əmma eri ələmdə uhlioŋan bolsa, u halioŋan kixigə (pəḳət Rəbdə, əlwəttə) nikaḥlinixḳa ərkin bolidu.. 40 Lekin ḳariximqə u tul ḳalsa, tehimu bəhtlik bolidu; məndimu Hudaning Roḥi bar, dəp ixinimən!..

Butlaroŋa ataloŋan taamlar

8 1 Əmdi «butlaroŋa atap nəzir ḳilinoŋan taamlar» məsilisigə keləyli. «Ḥəmmimizdə bilim bar» dəp bilimiz. Hox, birak bilim bolsa adəmni kərənglitidu; meḥir-muḥəbbət bolsa adəmni ḳuridu.. 2 «Mening bilimim bar» dəp ḥesabliŋan kixi, əməliyəttə ḥeqnemini tehi bilixkə tegixlik

---

7:31 «... bu dunyadiki bayliḳlardin bəḥrimən boloŋanlar dunyani əzining təəlluḳati dəp bilmisun; qünki bu dunyadiki ḥazirḳi ḥalət ətüp ketidu» — «waḳit ḳiskidur» 29-31-ayətlərdə Pawlus ularoŋa barliḳ waḳitni, Hudaning hizmiridə bolux pursətlirini ḳədirləxni dəwət ḳilidu. Uning asasiy mənisi, muxu dunyadiki bəht-bayliḳlar bizdə bolsa ulardin ḥuzurlansaḳ bolidu, lekin muxu aləm «bəx künlük» boloŋaqḳa, Hudaning hizmitidə, mənggülük paydiliḳ boloŋan ixlaroŋa ḳarap mengiximizoŋa tooŋra kelidu, deməkqi.

7:31 Yəx. 40:6; Yaḳ. 1:10; 4:14; 1Pet. 1:24; 1Yuḥ. 2:17.

7:32 1Tim. 5:5.

7:36 «Əgər birsi niyət ḳiloŋan ḳizoŋa nisbətən muamiləmning durus bolmioŋan yeri bar dəp ḳarisa...» — «niyət ḳilinoŋan ḳizi» degənning baxḳa bir qüxənqisi «wədiləxkən ḳizi». Ixḳilip, bu ayət boyiqə, toy ḳilmioŋan ər kixi kənglidə bir ḳizni oylaydu. Ḳizoŋa «muamiləmning durus bolmioŋan yeri bar» degənliki bəlkim: *(1)* ḳizoŋa boloŋan ixḳini səz yaki ḥərikət bilən bildürüxtin əzini tutuwalalmasliḳ, lekin uningoŋa tehi eniḳ wədə ḳilmasliḳ, xundaḳla ḳizni ḳiynax; yaki *(2)* ḳizoŋa wədə bərgəndin keyin yənə ikkilinip waḳitni kəynigə sürüx, xundaḳla ḳizni ḳiynax; yaki *(3)* toyning waḳtini bekitkən bolsimu, ular toy waḳtini kütüxkə əzlirini tutuwalalmisa, toyni baldurraḳ ḳilsa bolidu. Ḳiskisi, ooŋul balilarning ḳizlarning səygüsi yaki ḥessiyatliri bilən oynixixioŋa ḥərgiz bolmaydu.

–Toluḳ ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «əmma əgər birsi əzining tənhaliḳioŋa ḳarap namuwapiḳ yürgən bolsa, yaxliḳ baḥaridin ətüp kətkən bolsa, əzini tutuwalalmisa, u halioŋiniqə ḳilsun, u gunaḥ ḳiloŋan bolmaydu; ular nikaḥ ḳilsun» yənə baxḳa tərjimilirimu bar; «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

7:39 «Eri ələmdə uhlioŋan bolsa» — muxu səz, ələp kətkənlikni kərsitidu. Təwrat-Injil boyiqə etiḳadqilaroŋa nisbətən ələx pəḳət waḳitliḳ uhlax, halas. **«u halioŋan kixigə pəḳət Rəbdə, əlwəttə nikaḥlinixḳa ərkin bolidu»** — «pəḳət Rəbdə *(nikaḥlansun)*» — *(1)* pəḳət etiḳadqioŋa nikaḥlansun; *(2)* Rəbning xəhsiy yolyoruḳi bilən nikaḥlansun, degən ikki mənini əz iqiqə elixi mumkin.

7:39 Rim. 7:2.

7:40 «məndimu Hudaning Roḥi bar, dəp ixinimən!» — bu kinayilik səz. Korint xəḥiridiki jamaəttiki bəzi adəmlər əzlirini «pəyoŋəmbər» ḥesablap, Pawlusning səzlirini ḳobil ḳilmaytti *(14:36, 37ni kərüng)*.

7:40 1Tes. 4:8.

8:1 «Əmdi «butlaroŋa atap nəzir ḳilinoŋan taamlar» məsilisigə keləyli» — Korint xəḥiridikilərning kəpinqisi bolsa butpərəs bolup, ular butlaroŋa qoḳunux üqün butḳa atap nəzir ḳilinoŋan gəxni yaytti. Korintliḳlarning toy wə baxḳa murasimlirimu buthanilarda ətküzülüp, butḳa atap nəzir ḳilinoŋan gəxlər dastihanoŋa ḳoyulatti. U qaoŋlarda bundaḳ gəxni yeyix-yeməslik yaki buthanida ətküzülgən murasimlaroŋa ḳatnixix-ḳatnaxmaslik etiḳadqilar üqün qong bir məsilə boloŋan. **«meḥir-muḥəbbət bolsa adəmni ḳuridu»** — «roḥiy ḳurux» *(«adəmni ḳurux»)* tooŋruluḳ «Rimliḳlaroŋa»diki kirix səz»imizni kərüng.

dərijidə bilmigən bolidu.. [3] Əmma Hudani
səygən kixi bolsa, u Uning təripidin tonulidu..
[4] Hox, əmdi «butlarƟa atap nəzir
kilinƟan taamlar» tooƟruluk — bizgə
məlumki, «Jahanda but degən heqnemə
hesablanmaydu», wə «birla Hudadin baxka
heq ilah yoktur».. [5] Gərqə nuroƟun atalmix
ilahlar bar bolsimu — məyli ular zeminda yaki
asmanda turidu dəp karilixidin kət'iynəzər
(dərwəkə «ilahlar» kəp, wə «rəb»lər kəptur)
[6] birak biz üqün pakətla bir Huda, yəni
Ata bardur. Uningdin barlik məwjudatlar
apiridə bolƟan, bizmu Uning üqün məwjut
bolƟanmiz; xuningdək, birla Rəb, yəni Əysa
Məsih bardur. Pütkül məwjudatlar U arkilik
məwjut, bizmu U arkilik hayatmiz..
[7] Əmma bundak bilim hammimizdə tehi
yoktur; tehi butlarƟa kəndürülginidin halas
bolmiƟan bəzi ixəngüqilər bolsa muxundak
taamlarni «butka atap nəzir kilinƟan» dəp
bilip yəydu; xundakla ularning wijdani ajiz
bolƟaqka, buloƟanƟan bolidu.. [8] Əməliyəttə
taamlarning əzliri bizni Huda bilən yarax-
turalmaydu; yemisək bizning kəmqilikimiz
hesablanmaydu, yegən bolsak artukqilikmu
hesablanmaydu.. [9] Birak harhalda yeyix
ərkinlikinglarning ajizlarƟa putlikaxang
bolmaslikiƟa kəngül koyunglar.. [10] Qünki ajiz
bir bəndə bilimi bar bolƟan sening buthanidiki dastihanda olturup yegənlikingni kərsə, undakta u əz ajiz wijdaniƟa karxi halda butlarƟa atap nəzir kilinƟan taamlarni yeyixkə «kurulup küqəytilidiƟan» bolmamdu?.. [11] Xuning bilən Məsih uning nijati üqün əlgən, sening kerindixing bolƟan bu ajiz bəndə sening biliming wəjidin halak bolidu..

[12] Xu yol bilən kerindaxlarƟa ziyan yətküzüp gunah kilip, ularning ajiz wijdanini zəhimləndürüp, Məsihkə karxi gunah kiliwatisilər. [13] Xunga, əgər birər taam əz kerindiximni yikitidiƟan kiltak bolsa, kerindiximni yikitmaslikim üqün mən mənggügiqə gəxni kət'iy yeməymən..

Pawlusning kəp rosulluk hək-hokuklirini ixlətməsliki

9 [1] Mən ərkin əməsmu? Mən rosul əməsmu? Mən Rəbbimiz Əysa Məsihni kərgən əməsmu? Silər əzünglar mening Rəbdə bolƟan əjrim əməsmu?.. [2] Əgər baxkilarƟa nisbətən rosul dəp hesablanmisam, mən heq bolmiƟanda silərgə rosul boldum; qünki əzünglar Rəbdə mening rosul bolƟanlikimni təstikliƟan məhürdursilər.

8:2 ««Mening bilimim bar» dəp hesabliƟan kixi, əməliyəttə heqnemini tehi bilixkə tegixlik dərijidə bilmigən bolidu» — bu ajayib bayan tooƟruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

8:3 «Əmma Hudani səygən kixi bolsa, u Uning təripidin tonulidu» — «Huda təripidin tonulidu» — bəlkim, Huda uni bilip «bu kixi Mening adimim» dəp etirap kilidu, deməkqi.

8:4 ««Jahanda but degən heqnemə hesablanmaydu» wə «birla Hudadin baxka heq ilah yoktur»» — 1-ayəttiki «hammimizdə bilim bar», «bu dunyada but degən heqnərsə əməs» wə «Hudadin baxka heq ilah yoktur» bəlkim bu Korint jamaitidikilər əzlirining xuaridək daim eytidiƟan səzlər idi.

8:4 Kan. 4:39; Rim. 14:14; 1Kor. 10:19; Əf. 4:6.

8:6 Mal. 2:10; Yuh. 13:13; 1Kor. 12:3; Əf. 4:6; Fil. 2:11.

8:7 1Kor. 10:28.

8:8 Rim. 14:17.

8:9 Gal. 5:13.

8:10 «Qünki ajiz bir bəndə bilimi bar bolƟan sening buthanidiki dastihanda olturup yegənlikingni kərsə, undakta u əz ajiz wijdaniƟa karxi halda butlarƟa atap nəzir kilinƟan taamlarni yeyixkə «kurulup küqəytilidiƟan» bolmamdu?» — bu ayət tooƟruluk ikki eoƟiz gəp kilix kerək. Birinqi, kona zamanlarda kəp buthanilarƟa munasiwətlik «axhanilar», «restoranlar» bar idi. Məksiti butpərəslik əməs, bəlkim pakət payda kərüxtin ibarət idi. Əmma satkan taamlarning kepinqisi bəlkim həlklər xu buthanida butlarƟa atap kiloƟan nərsilər boluxi mumkin idi. Xuning bilən bir wakitta nuroƟun kixilər bundak taamni yeyixning əzini «sawablik ix», «tələylik ix» dəp karixi mumkin.

–Ikkinqi, Pawlusning «uning wijdani... «**kurulup küqəytilidiƟan**» degən sezi kinayilik gəp. Məzkur səzni yukiriki «muhəbbət (**adəmni, yəni adəmning rohini kuridu**» degən sez bilən selixturiximiz kerək. «Muhəbbətning kuruxi»ning nətijisi yahxi, əlwattə; lekin muxu ayəttə «bilimi bar» adəmning harikiti ajiz kerindixini əz wijdaniƟa hilaplik kilixka «kurup küqəytidu».

8:11 Rim. 14:15.

8:13 Rim. 14:21; 2Kor. 11:29.

9:1 «Mən ərkin əməsmu? Mən rosul əməsmu? Mən Rəbbimiz Əysa Məsihni kərgən əməsmu? Silər əzünglar mening Rəbdə bolƟan əjrim əməsmu?» — Pawlus bu babta bəzi adəmlərning uningƟa «uni kil, buni kil» deyixigə «mən ərkin adəm» dəp jawab beridu.

9:1 Ros. 9:3,17; 22:14,18; 23:11; 1Kor. 4:15; 15:8; 2Kor. 12:2.

[3] Meni sürüxtə kilmakqi boloƞanlaroƞa boloƞan jawabim mundak: —.. [4] Bizlərning yəp-iqixkə ḥokukimiz bar əməsmu?... [5] Bizning baxka rosullar, Rəbning Ɵz iniliri wə Kefasning kiloƞinidək, etikadqi bir singilni əmrimizgə elip səpərdə ḥəmrah kilip yürüx ḥəkkimiz yokmu?... [6] Əjəba, pəkət Barnabas bilən meningla əmgək kilmaslikka ḥokukimiz yokmu? [7] Kim hirajətni əzi tələp əskər bolup jənggə qikidu? Kim üzümzar bina kilip uning mewisidin yeməydu? Kaysi pada bakkuqi padining sütidin iqməydu?.. [8] Bu degənlirim pəkət insaniy kəzkarax boyiqə eytiloƞanmu? Təwrat-kanunning əzidimu ohxax deyilgən əməsmu?! [9] Qünki Musaoƞa qüxürülgən kanunda: «Haman təpkən əküzning aoƞzioƞa kəxək salma» dəp pütülgəndur. Huda əküzlərgila kəyüngənmu,... [10] yaki buni pəkət bizlərni dəp eytkanmu? Xübḥisizki, bu səzlər bizlər üqün pütülgəndur; xuning üqün yər ḥəydigüqi ümidtə ḥəydixigə tegixlik, xundakla haman təpküqimu ḥosuldin bəḥrimən bolux ümididə ixləxkə tegixliktur.. [11] Biz silərgə roḥiy bəht-bərikətlərni terip, silərdin maddiy jəḥəttin yioƞiwalsak bu qəktin exip kətkənlik bolamdu?.. [12] Baxka hizmətqilər silərdə muxu ḥokukni ixlətkən yərdə, biz xundak kilsak tehimu bolidioƞu? Əmma Məsiḥning hux həwirigə ḥeq tosaloƞu bolmisun dəp, biz bu ḥokukni ḥeqkaqan ixlitip bakmiduk; əksiqə, ḥərkandak ixlaroƞa qidap keliwatimiz... [13] Ibadəthanidiki mukəddəs ixlar üqün ixligüqilərning ibadəthanioƞa aloƞan ḥədiyələrdin yəydioƞanlikini, kurbangaḥta hizmət kiliwatkanlarning kurbanliklardin ülüxini alidioƞanlikini bilməmsilər?.. [14] Xuningoƞa ohxax, Rəb hux həwərni jakarlioƞuqilarning jeni hux həwərdin bekilsun dəp bekitkəndur... [15] Əmma mən bolsam bu ḥokuklarning ḥeqkaysisini ixlitip bakmidim. Ḥəm ḥazirmu muxu ḥokuktin padilinay dəp muxularni yeziwatkinim yok! Qünki mən baxkilarning meni bu pəhirlinidioƞanlirimdin məḥrum kiloƞinidin kərə ələginim tüzük!.. [16] Qünki mening hux həwərni jakarliximda pəhirləngüdək ix yok; qünki uning məjburiyiti meni besip turidu; hux həwərni jakarlimisam ḥalimoƞa way! [17] Qünki əgər uni halis kilsam, buningdin manga in'am bolidu; əmma əz ihtiyarim bilən bolmisa, bu pəkət mening oƞojidarlik burqini ada kiloƞinim bolidu, halas.

[18] Xundak ikən, mening in'amim zadi nemə bolidu? Mening in'amim dəl xuki, hux həwər jakarlioƞinimda mən hux həwərgə kixilərni ḥəksiz erixtürimən — demək, in'amim hux həwər yətküzüxtiki tegixlik ḥək elix ḥokukliirimni ḥeq ixlətməslikimdin ibarəttur.

[19] Qünki ḥəmmə adəmning ilkidin ərkin

9:3 «Meni sürüxtə kilmakqi boloƞanlar...» — bu səz Korint jamaitidə, Pawlus ḥəkikiy rosul əməs, dəp yürgən bəzi adəmlərni kərsitidu.

9:4 «Bizlərning yəp-iqixkə ḥokukimiz bar əməsmu?» — rosullar hux həwərni tarkitix hizmitigə alaḥidə ayrilip qikkaqka, jamaətlərdin yemək-iqmək jəḥəttə, yəni iktisadiy jəḥəttiki yardəmgə erixixkə ḥokukluktur. Əmma Pawlus wə hizmətdixi Barnabas Korint xəḥiridə xundak ḥokukni ixlətmigən. Keyinki ayətlərni kerüng.

9:4 1Kor. 9:14; 1Tes. 2:6; 2Tes. 3:9.

9:5 «Bizning baxka rosullar, Rəbning Ɵz iniliri wə Kefasning kiloƞinidək, etikadqi bir singilni əmrimizgə elip səpərdə ḥəmrah kilip yürüx ḥəkkimiz yokmu?» — demək, rosullar ezliri wə bala-kakilirimu jamaətning iktisadiy yardimigə ḥokukluktur.

9:5 Mat. 8:14.

9:7 Yuḥ. 21:15; 1Kor. 3:6, 7, 8; 2Kor. 10:4; 1Pet. 5:2.

9:9 «Haman təpkən əküzning aoƞzioƞa kəxək salma» — «Kan.» 25:4.

9:9 Kan. 25:4; 1Tim. 5:18.

9:10 «Xuning üqün yər ḥəydigüqi ümidtə ḥəydixigə tegixlik, xundakla haman təpküqimu ḥosuldin bəḥrimən bolux ümididə ixləxkə tegixliktur» — «Am.» 9:13.

9:11 Rim. 15:27; Gal. 6:6.

9:12 «... Məsiḥning hux həwirigə ḥeq tosaloƞu bolmisun dəp, biz bu ḥokukni ḥeqkaqan ixlitip bakmiduk; əksiqə, ḥərkandak ixlaroƞa qidap keliwatimiz» — oƞəlitə yeri xuki, bəzilər «Pawlus wə Barnabas ḥəkikiy rosullar əməs, qünki ular bizdin pul **sorap bakmioƞan!**» degən.

9:12 Ros. 20:33; 2Kor. 11:9; 12:13.

9:13 Kan. 18:1.

9:14 «... Hux həwərni jakarlioƞuqilarning jeni hux həwərdin bekilsun» — demək, hux həwərni kobul kiloƞanlar təripidin kamdalsun.

9:14 Law. 19:13; Kan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; Luka 10:7; 1Tim. 5:18.

9:15 «mən baxkilarning meni bu pəhirlinidioƞanlirimdin məḥrum kiloƞinidin kərə ələginim tüzük!» — «bu pəhirlənginim» dəl uning hux həwərni ḥeqkandak in'amḥədiyəni kobul kilmay jakarlioƞanlikini kərsitidu.

bolup, əzümni kəpqilikkə ḳul ḳildim; xu yol bilən tehimu kəprək adəmlərni ḳayil ḳilip ḳutḳuzsam dəymən. 20 Yəhudiylarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün YəhudiylaroƓa nisbətən YəhudiyoƓa ohxax boldum; Təwrat ḳanuni astida turoƓanlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün (Təwrat ḳanuni astida turoƓan bolmisammu) Təwrat ḳanuni astida turoƓanlaroƓa nisbətən Təwrat ḳanuni astida turoƓanoƓa ohxax boldum; 21 Təwrat ḳanunida bolmioƓanlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün Təwrat ḳanunida bolmioƓanlaroƓa nisbətən (Huda aldida ḳanunsiz bolmay, bəlki Məsiḥning ḳanunioƓa boysunuxum bilən) mən Təwrat ḳanunida bolmioƓanlaroƓa ohxax boldum; 22 ajizlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün ajizlaroƓa əzüm ajizdək boldum; mumkin kədər kəprək adəmni ḳutḳuzux üqün mən ḥərḳandaḳ adəmgə ḳarita xundaḳ adəm boldum. 23 Əzümning hux həwərdin nesiwəm boluxi üqün uni dəp ḥəmmə ixni ḳilimən.

24 Bəygigə qüxkənlərning ḥəmmisi yügürixidu, əmma pəḳət birila mukapatḳa erixidioƓinini bilməmsilər? OƓəlibə ḳazinix üqün yügürünglar. 25 Musabiḳidə elixḳuqilarning ḥəmmisi əzini ḥər jəḥəttin tizginləydu; ular pəḳət bir qirip ketidioƓan tajoƓa erixix üqün xundaḳ ḳilidu, əmma biz bolsaḳ qirimas taj üqün xundaḳ ḳilimiz. 26 Xunga mən nixansiz adəmdək yügürüwatmaymən; muxt atsam ḥawaoƓa atidioƓan adəmdək bolmaymən. 27 Uning ornioƓa mən əz tenimni urup əzümgə kəndürüp, uni əzümgə ḳul ḳilimən; undaḳ ḳilmioƓanda, baxḳilaroƓa təlim jakarlap turup əzüm layaḳətlik bolmay ḳelixim mumkin.

Israillarning Misirdin qiḳip, qəl-bayawandin ətkəndiki wəḳələrdin sawaḳ eliximiz kerək

10 1 Qünki, i ḳerindaxlar, mən silərning ata-bowilirimizning ḥəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə ḥəmmisining dengizdin ətüp mangoƓanliḳidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; 2 ularning ḥəmmisi bulutta ḥəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən; 3 ularning ḥəmmisi ohxax roḥiy taamni yegən, 4 ḥəmmisi ohxax roḥiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə ḥəmraḥ bolup əgixip yürgən roḥiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiḥning Əzi idi); 5 xundaḳtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmioƓanidi; qünki «Ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip ḳaloƓan».

6 Əmma bu ixlar ularning bexioƓa bizlərgə sawaḳ-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məḳsət, bizning ularning

9:20 Ros. 16:3; 18:18; 21:23.

9:21 «Təwrat ḳanunida bolmioƓanlar» — demək, Yəhudiy əməslər. Ular Təwrat ḳanunini bilməydu yaki uni etirap ḳilmioƓanlardur. **«Məsiḥning ḳanuni»** — Muḳəddəs Roḥta yaxap «Pərwərdigar Hudayingni pütün ḳəlbing bilən, pütün jening bilən wə pütün küqüng bilən səygin» wə «ḳoxnangni ezüngni səygəndək səygin» degəndin ibarət, əlwəttə.

9:21 Gal. 2:3.

9:22 «ajizlarni ḳayil ḳilip ḳutḳuzux üqün ajizlaroƓa əzüm ajizdək boldum» — «ajizlar» bəlkim Huda tooƓrisidiki bilimni tonup yətmigənliktin wijdani asanla azablinidioƓan etiḳadqilarni, yaki etiḳadi küqlük əməslərni kərsitidu.

9:22 Rim. 15:1; 1Kor. 10:33; Gal. 6:1.

9:24 Gal. 2:2; 5:7; Fil. 2:16; 2Tim. 4:7; Ibr. 6:18.

9:25 «Musabiḳidə elixḳuqilarning ḥəmmisi əzini ḥər jəḥəttin tizginləydu; ular pəḳət bir qirip ketidioƓan tajoƓa erixix üqün xundaḳ ḳilidu...» — əslidiki «Olimpiya»diki oƓaliblar yopurmaḳ-güllərdin yasaloƓan tajoƓa erixətti.

9:25 2Tim. 2:4; 4:7,8; 1Pet. 4:1; 5:4.

10:1 Mis. 13:21; 14:22; Qəl. 9:18; Ḳan. 1:33; Yə. 4:23; Nəḥ. 9:12,19; Zəb. 78:13,14; 105:39.

10:2 «ularning silərning ata-bowiliringlar, 1-ayətni kərüng ḥəmmisi bulutta ḥəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən» — muxu *(1-2-ayəttə hatiriləngən)* wəḳələrni tehimu yahxi qüxinix üqün «Misirdin qiḳix» 14-babni kərüng. «Musa» Musa pəyoƓəmbər, əlwəttə. Muxu muḥim ayət üstidə wə bu babtiki baxḳa misallar tooƓruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

10:2 Mis. 13:20-22; 14:19, 20.

10:3 Mis. 16:15.

10:4 Mis. 17:6; Qəl. 20:11; Zəb. 78:15-16

10:5 «Ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip ḳaloƓan» — «Qəl.» 14:16, 32.

10:5 Qəl. 26:65.

yaman ixlarɵa ḥəwəs kiloɣinidək ḥəwəs kilmasliḳimiz üqündur. 7 Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butḳa qoḳunidioɣanlardin bolmanglar; bular tooɣruluḳ: «Həlḳ yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaoɣa turdi» dəp pütülgən. 8 Biz yənə ularning bəzilirining buzuḳqiliḳ kiloɣinidək buzuḳqiliḳ kilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi. 9 Yənə ularning bəzilirining Məsiḥni sinioɣinidək Məsiḥni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeḳixi bilən ḥalak boldi. 10 Yənə ularning bəziliri aoɣrinoɣandək aoɣrinip ḳaḳximanglar — nətijidə, ular jan aloɣuqi pərixtə təripidin əltürüldi. 11 Əmdi bu wəḳələrning ḥəmmisi ularning bexioɣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirḳi zamanlar beximizoɣa keliwatḳan bizlərning ulardin sawaḳ-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi. 12 Xuning bilən «Mən etiḳadta qing tirəp turmaḳtimən» degən kixi əzining yiḳilip ketixidin ḥezi bolsun! 13 Silər duq kəlgən sinaḳlarning ḥəmmisigə baxḳa adəmlərmu ohxax duq kəlgən. Wə Huda bolsa wədisidə turoɣuqidur, U silərni kətürəlmigüdək sinaḳlaroɣa uqratmaydu, bəlki sinaḳ bexinglaroɣa qüxkəndə, xuning bilən təng uningdin ətüp ḳutulux yolini yaritip beridu; silər xuning bilən uningoɣa bərdaxliḳ beridioɣan bolisilər. 14 Xu səwəbtin, səyümlüklirim, butpərəsliktin ḳeqinglar!

15 Silərni əḳil-ḥoxi jayida kixilər dəp ḳarap xuni eytiwatimən; səzligənlirimni baḥalap beḳinglar: — 16 Biz bərikətlik bolsun dəp tiligən, bərikətlik jamdiki xarabni iqkinimiz, Məsiḥning ḳenidin ortaḳ bəḥirlənginimiz əməsmu? Bizning oxutḳan nanni yeginimiz, Məsiḥning tenidin ortaḳ bəḥirlənginimiz əm əsmu? 17 Biz nuroɣun bolsaḳmu bir nan, bir təndurmiz; qünki ḥəmmimiz xu bir nandin nesiwə alimiz. 18 Jismaniy Israiloɣa ḳaranglar; ḳurbanliḳlarni yegənlər ḳurbangaḥḳa nesip-daxlar əməsmu? 19 Əmdi nemə deməḳimən? Butḳa atap sunuloɣan ḳurbanliḳning birər əḥmiyiti barmidu? Butning birər əḥmiyiti barmidu? 20 Yaḳ, biraḳ kapirlar butlaroɣa sunoɣan ḳurbanliḳlarni Hudaoɣa əməs, bəlki jinlaroɣa ataydu. Mən silərning jinlar bilən ortaḳ nesipdax boluxunglarni halimaymən. 21 Rəbning jamidin wə jinlarning jamidin təng iqküqi bolsanglar bolmaydu; Rəbning dastihinioɣa wə jinlarning dastihinioɣa təng dahil bolsanglar bolmaydu. 22 Rəbning ḥəsət-oɣəzipini ḳozoɣimaḳqimizmu? Biz Uningdin küqlükmu-ya?

23 «Ḥəmmə nərsə ḥalaldur», əmma ḥəmmə nərsə paydiliḳ boluwərməydu; «ḥəmmə nərsə ḥalaldur», əmma ḥəmmə nərsə

10:6 Qəl. 11:4,33; Zəb. 106:14.

10:7 «Həlḳ yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaoɣa turdi» — muxu yərdiki «kəyp-sapa» bəlkim butpərəslik ḥəm uningoɣa baoɣlanoɣan xəḫwaniyətni kərsitidu. «Pütülgən» — «Muḳəddəs Kitabta pütülgən», əlwəttə *(«Mis.» 32:6)*.

10:7 Mis. 32:6.

10:8 «Biz yənə ularning bəzilirining buzuḳqiliḳ kiloɣinidək buzuḳqiliḳ kilmayli; qünki xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi» — bu wəḳə «Qəl.» 25:1-9də haritiləngən.

10:8 Qəl. 25:1, 9; Zəb. 106:28-29.

10:9 «Yənə ularning bəzilirining Məsiḥni sinioɣinidək Məsiḥni sinimayli; qünki xu səwəbtin ular yilanlar qeḳixi bilən ḥalak boldi» — «Qəl.» 21:1-9ni kərüng.

10:9 Qəl. 21:5; Zəb. 106:14

10:10 «Yənə ularning bəziliri aoɣrinoɣandək aoɣrinip ḳaḳximanglar — nətijidə, ular jan aloɣuqi pərixtə təripidin əltürüldi» — «Qəl.» 16:41-50ni kərüng.

10:10 Mis. 16:2; 17:2; Qəl. 14:36; Zəb. 106:25-26

10:11 «bu wəḳələrning ḥəmmisi ularning bexioɣa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən» — «bexarətlik misallar»: «ḳoxumqə səz»imizdə biz bu bab tooɣruluḳ səzliginimizdə bu tema tooɣruluḳmu tohtilimiz.

10:11 Rim. 15:4; 1Kor. 9:10; Fil. 4:5; Ibr. 10:25.

10:13 «Silər duq kəlgən sinaḳlarning ḥəmmisigə baxḳa adəmlərmu ohxax duq kəlgən» — əyni tekisttə: «Silər duq kəlgən sinaḳlardin ḥeqḳaysisi pütkül insaniyətkə ortaḳ əməs» degən xəklidə ipadilinidu.

10:13 1Kor. 1:8; 1Tes. 5:24; 2Pet. 2:9.

10:16 ««bərikətlik jam» ... «oxutḳan nan»» — «bərikətlik jam» wə «oxutḳan nan» degənlər «Rəbning ziyapiti» yaki «Rəbning oɣizasi»din ibarəttur. «Rəbning ziyapiti» yaki «Rəbning dastihini» tooɣruluḳmu 11:23-34ni kərüng.

10:17 «Biz nuroɣun bolsaḳmu bir nan, bir təndurmiz; qünki ḥəmmimiz xu bir nandin nesiwə alimiz» — baxḳa birhil tərjimisi: «Nan bir boloɣaqḳa, bizmu bir tən bolimiz; qünki ḥəmmimiz bir nandin nisiwə alimiz».

10:17 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27.

10:19 1Kor. 8:4.

10:20 «kapirlar butlaroɣa sunoɣan ḳurbanliḳlarni Hudaoɣa əməs, bəlki jinlaroɣa ataydu» — «kapirlar» grek tilida «taipilər» yaki «əllər».

10:20 Law. 17:7; Ḳan. 32:17.

adəmning etiqadini qƱralmaydu.. 24 Əmdi
həqkim əz mənpəətini izdimisun, bəlki
əzgilərningkini izdisun.. 25 Gəx bazirida
setiloƝan hərbirnərsini wijdaninglarni
dəp olturmay, həqnemini sürüxtə qilmay
yəweringlar. 26 Qünki «Jahan wə uningoƝa
toloƝan həmmə məwjudatlar PərwərdigaroƝa
mənsüptur» dəp pütülgən.. 27 Əmma etiqad
qilmioƝanlarning birərsi seni ziyapətkə
təklip qilsa wə kənglüng tartsa, aldingoƝa
qoyuloƝan həmmini wijdaningni dəp ol-
turmay yəwər;.. 28 əmma birsi sanga: «Bu
butlaroƝa ataloƝan qurbanlik taami» desə,
undaqta uni yemə; nemixqa desəng, bu
ixni sanga eytqan adəmning səwəbi üqün,
xundaqla wijdanning səwəbi üqündur;..
29 mən degən wijdan seningki əməs, bəlki
həliqi kixining wijdani; mening ərkinlikimgə
baxqilarning wijdani təripidin yaman dəp
baha berilixining həjiti barmu? 30 Mən
təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytqan
nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp
qariliximning nemə həjiti?.. 31 Xunga silər
nemini yesənglar, nemini iqsənglar yaki
hərqandaq baxqa ixlarni qilsanglar, həmmə
ixlarni HudaoƝa xan-xərəp kəltürülsun
dəp qilinglar..32-33 Mən əzüm həmməylənni
həmmə ixta məmnun qilixqa intilginimdək,
əz mənpəətim üqün əməs, bəlki kəpqilikning
mənpəəti, ularning qutquzuluxi üqün
intilginimdək, həqkimning aldioƝa —
Yəhudiylar bolsun, greklar bolsun, Hudaning
jamaitidikilər bolsun aldioƝa putlikaxang
bolmanglar.

Mən Məsihni ülgə qiloƝinimdək, silərmu
meni ülgə qilinglar..

Ibadət qaidiliri

11 1-2 Əmdi silərni xuning üqün
təripləymənki, i qerindaxlar, həmmə
ixlarda silər meni əsləp turuwatisilər, mən
silərgə tapxuroƝinimdək, kərsətmilərni
tutup keliwatisilər.. 3 Əmma mən silərning
hər ərning bexi Məsihdur, ayalning bexi
ərdur wə Məsihning bexi Hudadur dəp
bilixinglarni halaymən.. 4 Xunga, ibadətkə
qatnaxqanda, hərqandaq ər bexioƝa birnərsə
artqan halda dua qilsa yaki bexarət bərsə,
u əz bexioƝa hərmətsizlik qiloƝan bolidu..
5 Əmma ibadətkə qatnaxqanda, hərqandaq
ayal bexioƝa birər nərsə artmioƝan halda
dua qilsa yaki bexarət bərsə, u əz bexioƝa
hərmətsizlik qiloƝan bolidu; bundaq ayalning
qeqi qüxürüwetilgən, rəswa qilinoƝan
ayaldin pərqi yoqtur.. 6 Ayal kixining bexioƝa
artqini yoq bolsa, qaqliri qüxürüwetilsun;
ayaloƝa nisbətən qaqlirining kesiwetilixi
yaki qüxürüwetilixi uyatlik ix bolsa, əmdi

10:23 «həmmə nərsə manga halaldur» — bu səz-ibarə bəlkim Korintliqlar ixlitiwatqan Injildiki yemək-iqməklər tooƝruluq təlimlərning qisqartilmisi boluxi mumkin. Bu həqiqətkə yeqin boloƝini bilən, Pawlus həzir ularoƝa yemək-iqməklər tooƝruluq baxqa tərəplərdinmu oylax kerək, dəp təlim bərməkqi.
10:23 1Kor. 6:12.
10:24 1Kor. 13:5; Fil. 2:4.
10:26 «Jahan wə uningoƝa toloƝan həmmə məwjudatlar PərwərdigaroƝa mənsüptur» — «Zəb.» 24:1 wə 50:12, 89:11.
10:26 Mis. 19:5; Zəb. 24:1; 50:12, 89:11
10:27 Luqa 10:7; 1Kor. 8:7.
10:28 «Birsi sanga: «bu butlaroƝa ataloƝan qurbanlik taami» desə,...» — degüqining kərsətməkqi boloƝini bəlkim: *(1)* «Sən ixəngüqi əməsmu, bundaq butlaroƝa qetixlik nərsini yeməsliking kerək» yaki *(2)* «Bu alahidə butlaroƝa nəzir qilinoƝan, xunga uni yesəng, sanga alahidə bərikət bolidu!». «Qoxumqə səz»imizning kərüng.
10:30 «Mən təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytqan nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp qariliximning nemə həjiti?» — muxu muhim prinsip tooƝruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.
10:30 Rim. 14:6; 1Tim. 4:3.
10:31 Kol. 3:17.
10:32-33 Rim. 14:13; 1Kor. 9:22.
11:1-2 1Kor. 4:16; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2Tes. 3:9.
11:3 «ayal yaki qizning bexi ərdur» — toy qiloƝanda uning bexi əz eri, əlwəttə; turmuxqa qikmioƝan bolsa uning atisi; tənha, tul yaki ajraxqan qiz-ayallar bolsa, ularning bexi *(bar bolsa)* jamaəttiki aqsaqallar bolidu.
11:3 Yuh. 14:28; 1Kor. 3:23; 15:27; Əf. 5:23.
11:4 «ibadətkə qatnaxqanda, hərqandaq ər bexioƝa birnərsə artqan halda ... bexarət bərsə» — «bexarət bərsə» — «Hudaning wəhiyisini yətküzsə», yaki «pəyoƝəmbərlik səz qilsa...» degənlik. «Əz bexioƝa hərmətsizlik qilidu» — demək, Məsihqə bihərmətlik qilidu.
11:5 «...u əz bexioƝa hərmətsizlik qilidu» — demək, əz erigə yaki jamaətning aqsaqallirioƝa hərmətsizlik qilidu.
«bundaq ayalning qeqi qüxürüwetilgən, rəswa qilinoƝan ayaldin pərqi yoqtur» — kona zamanlarda ayallar buzuqqilik qiloƝan bolsa, ularni jazalax usuli ayalni rəswa qilip qeqini qüxürüwetixtin ibarət idi.

uning bexioɣa birər artkini bolsun. 7 Qünki ər kixi bolsa bexini yapmaslikı kerək; qünki u Hudaning sürət-obrazi wə xan-xəripidur; əmma ayal kixi bolsa ərning xan-xəripidur. 8 Qünki ər bolsa ayaldin əməs, bəlki ayal ərdindur. 9 Xuningdək ər kixi ayal üqün əməs, ayal kixi ər üqün yaritiloɣandur. 10 Bu səwəbtin, ḥəm pərixtilərning səwəbidin ayal kixi bexida ḥokuknıng bəlgisigə igə boluxi kerək. 11 Ḥalbuki, Rəbdə ayal ərsiz bolmas wə ər ayalsiz bolmas; 12 qünki ayal ərdin qikiriloɣinidək, ər ayal arkilik tuoɣulidu; lekin ḥəmmə ix Hudadindur. 13 Өz kənglünglarda baḥa beringlar; ayallarning bexioɣa birnərsə artmay turup Hudaoɣa dua kilixi muwapikmu? 14 Təbiətning əzi silərgə ər kixining uzun qaqliri bolsa uningoɣa uyat ikənlikini əgətmidimu? 15 Əmma ayal kixining uzun qaqliri bolsa, bu uningoɣa xan-xərəp bolidu; qünki uning uzun qaqliri uningoɣa bezək-yepinqa bolsun dəp təkdim kilinoɣan.

16 Birsining bu ixlar toоɣruluk talax-tartix kiloɣusi bolsa, xuni bilsunki, bizlərdə ḥəm Hudaning jamaətliridimu xulardin baxka ḥeq kaidilər yoktur.

Rəbning dastihini toоɣruluk

17 Əmma ḥazir deməkqi boloɣan ix, yəni silər yioɣiloɣan sorunlaroɣa kəlsək, uningda silərni təriplimeymən; qünki yioɣiloɣininglarning nətijisi paydilik əməs, bəlki ziyanlik boluwatidu. 18 Qünki birinqidin, silər jamaəttə yioɣiloɣininglarda, aranglarda guruḥlaroɣa bəlünüxlər boloɣanlikini anglidim; bu gəpkə kismən ixəndim. 19 Aranglarda bəlünüxlər pəyda bolmay kalmaydu. Undak bolmioɣanda aranglarda kimning layakətlik boloɣanlikini kərüwaloɣili bolmaytti.

20 Silər bir yərgə jəm boloɣininglarda, silər ḥəkikətən «Rəbning ziyapiti»din yeməysilər. 21 Qünki yegininglarda ḥərbiringlar baxkilarning yeyixini kütməyla əzünglar elip kəlgən oɣizani yəwerisilər-də, birsi aq kalidu, yənə birsi məst bolup ketidu. 22 Yəp-iqixkə əz əyliringlar yokmu? Hudaning jamaitini kəzgə ilmay, yoksullarni hijalətkə koymakqimusilər? Silərgə nemə desəm bolar? Silərni təripləmdimən? Yak, silərni təriplimeymən.

23 Qünki mən silərgə Rəbning ziyapiti toоɣruluk yətküzgənlirimni əzüm Rəbdin

---

11:6 Qəl. 5:18; Kan. 22:5.

11:7 «Qünki ər kixi bolsa bexini yapmaslikı kerək; qünki u Hudaning sürət-obrazi wə xan-xəripidur; əmma ayal kixi bolsa ərning xan-xəripidur» — bu ayəttin *(wə xundakla 4-6-ayətlərdin)* Pawlusning adəttiki əḥwallar əməs, bəlki ibadət sorunliri toоɣruluk səzləwatkanliki enik turidu; bu uning ərlərgə talaoɣa qikkanda ḥərkandak bəklərni kiyixini mən'i kiloɣini əməs! Uning bu səzliridə ayallarning talada yürgəndə romal-yaoɣlik artix-artmasliki toоɣrisidimu gəp yok.

11:7 Yar. 1:26,27; 5:1; 9:6; Kol. 3:10.

11:8 «qünki ər bolsa ayaldin əməs, bəlki ayal ərdindur» — okurmənlərning esidə barki, Huda Ḥawa'animizni Adəm'atimizning tenidin kowuroɣisini elip yasioɣan. «Yar.» 2-babni kərüng.

11:8 Yar. 2:18, 21.

11:10 «pərixtilərning səwəbidin ayal kixi bexida ḥokuknıng bəlgisigə igə boluxi kerək» — «pərixtilərning səwəbidin» toоɣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. Biz bu ayətlər *(1-16)*ni təpsiliy ḥalda xərḥləymiz.

11:16 1Tim. 6:4.

11:19 «Aranglarda bəlünüxlər pəyda bolmay kalmaydu...» — az bolmioɣan alimlar Pawlusning bu jümlisi kinayilik, Korintliklarni tənkid kilidioɣan alaḥidə səzlər, dəp karaydu. Bizmu muxu kəzkaraxka mayilmiz; qünki Injilda tiloɣa elinoɣan baxka jamaətlər arisidə aḥwal undak əməs idi; əksiqə, ularning birliki heli küqlük idi *(məsilən, Filippi xəḥiridiki jamaəttə)*.

–Kandakla bolmisun, məlum jamaəttiki ixəngüqilərning kəpinqisi Korinttiki jamaəttək «Roḥka təwə» əməs, bəlki «ətkə təwə», «etikadta bowaklar» bolsa, undakta «bəlünüxlər» pəyda bolmay kalmaydu. Bundak əḥwal ḥəkikətən Rəbning yolini izdigüqilərgə kəprək besim berip, ularning Roḥida tezla əstürülüxi muḥim bir türtkə bolidu.

11:19 Mat. 18:7; Luka 17:1; Ros. 20:30; 1Yuḥ. 2:19.

11:20 Luka 22:14-20.

11:21 «Qünki yegininglarda ḥərbiringlar baxkilarning yeyixini kütməyla əzünglar elip kəlgən oɣizani yəwerisilər-də, birsi aq kalidu, yənə birsi məst bolup ketidu» — rosulning səzlirigə karioɣanda, Korint etikadqilar jamaitining yioɣinlirida pat-pat «ortak ziyapət»ni tutatti, xuning bilən bir wakitta «Rəbning ziyapiti»ni yeyətti *(«Yəḥ.» 12ni kərüng)*. Lekin bay kerindaxlar əz mol tamakliri aloɣaq əzining baylikliрini kəz-kəz kilip kərsitətti, baxka kəmbəoɣəl kerindaxlar bilən ortaklaxmaytti. «Ziyapət» kalaymikan boloɣaqka, «Rəbning ziyapiti»ning əzi kəzgə ilinmay bolup kelip, Rəbning namioɣa nomus kəltürgənidi.

11:22 «Yəp-iqixkə əz əyliringlar yokmu? Hudaning jamaitini kəzgə ilmay, yokullarni hijalətkə koymakqimusilər?» — bəzi etikadqilar jəm bolup olturoɣan sorunlarda kəp oɣizalarni elip kelip yesə, oɣizasiz kerindaxlirі əlwəttə hijil bolup kalidu.

tapxuruwaloƔanmən; demək, Rəb Əysaoƣa satkunluk kilinoƣan keqidə u koliоƣa nan elip,
24 təxəkkür eytkandin keyin uni oxtup: «Mana, silərgə ataloƣan Mening tenim; buni Meni əsləp turux üqün muxundak kilinglar» — dedi.
25 Xuningdək, oƣizadin keyin u jamni koliоƣa elip: «Mana, bu jamdiki xarab kenimda boloƣan «yengi əhdə»dur; hər ketim buningdin iqkininglarda, Meni əsləp turux üqün xundak kilinglar» — dedi.
26 Qünki silər hər ketim bu nandin yegən, bu jamdin iqkən bolsanglar, taki Uning kaytip kelixigiqə silər Rəbning ölümini jakarlioƣan bolisilər.
27 Xuning üqün, kimki layakətsiz halda bu nanni yesə yaki Rəbning jamidin iqsə, Rəbning teni həm kenioƣa nisbətən gunahkar bolidu.
28 Xuning üqün hərbirsi bu ixlar üstidə əz-əzini təkxürüp, andin nandin yesun, jamdin iqsun.
29 Qünki Rəbning tenini pərk ətməy turup yegüqi wə iqküqi hərkim əzigə həküm-jazani yətküzüp yəpiqidu.
30 Bu səwəbtin aranglardiki nuroƣun adəmlər zəiplixip kesəl boldi, hətta heli bir kismi ölümdə uhlap kaldi.
31 Lekin əgər əz üstimizni təkxürüp həküm qikaroƣan bolsak, beximizoƣa Rəbning həküm-jazasi qüxürülməydioƣan bolidu.
32 Əmma gərqə üstimizgə Rəb təripidin həküm-jazalar qüxürülgən bolsimu, əməliyəttə bu Uning bizgə qüxürgən «tərbiyə jazasi»dur; buningdin məksət, bizning bu dunya bilən birliktə halakətkə həküm kilinmaslikimiz üqündur.
33 Xunga, i kerindaxlar, Rəbning ziyapitidə yeyixkə jəm boloƣininglarda, həmməylən toluk kəlgüqə bir-biringlarni kütünglar.
34 Birsi aq korsak bolsa awwal əyidə yəp kəlsun; xundak kilip silərning jəm boluxunglar əzünglaroƣa həküm-jaza yətküzməydioƣan bolidu. Kaloƣan baxka məsililərni bolsa, mən baroƣinimda tərtipkə salimən.

Rohiy iltipatlar

12 1 Əmma i kerindaxlar, rohiy iltipatlaroƣa kəlsək, silərning ular tooƣruluk bilməy kelixinglarni halimay mən.
2 Silər taipilərning arisida boloƣan waktinglarda harhil yollaroƣa baxlinip, gas-gaqa butlaroƣa qokunuxka azdurulup kətkininglarni bilisilər.
3 Xunga mən silərgə ukturimənki, heqkim Hudaning Rohida turup: «Əysaoƣa lənət!» deməydu wə harkandak biri Mukəddəs Rohta bolmay turup «Əysa Rəbdur!» dəp eytalmaydu.
4 Əmma iltipatlar hilmuhil, lekin Roh bolsa birdur.
5 Hizmətlər bolsa harhil, əmma biz hizmitini kilidioƣan Rəb birdur.
6 Ixləx yolliri harhil, əmma həmməyləndə həmmə ixni wujudka qikaroƣuqi Huda birdur.
7 Əmma həmməylənning mənpəəti üqün harbirigə Rohning namayan boluxi beoƣixlinidu.
8 Qünki Roh arkilik birigə danalik yətküzüqi səz, yənə birigə xu ohxax Roh arkilik həwər yətküzüqi səz təksim kilinidu;
9 yənə ohxax Roh arkilik baxka birigə alahidə ixənq, yənə birigə ohxax Roh arkilik kesəllərni sakaytix iltipatliri,
10 birawoƣa məjizilərni yaritix

11:23 Mat. 26:26; Mar. 14:22; Luka 22:19.

11:25 «... Mana, bu jamdiki xarab kenimda boloƣan «yengi əhdə»dur» — «yengi əhdə» Təwrat, «Yər.» 31:31-34də bexarət berilgən.

11:26 Yuh. 14:3; Ros. 1:11.

11:27 Qəl. 9:10,13; Yuh. 6:51,63,64; 13:27; 1Kor. 10:21.

11:28 2Kor. 13:5.

11:29 «... Rəbning tenini pərk ətməy turup yegüqi wə iqküqi harkim əzigə həküm-jazani yətküzüp yəpiqidu» — «Rəbning tenini pərk ətməslik» degənlikning bəlkim ikki hil tərəplimisi boluxi mumkin: *(1)* əzini «Mən Rəbning tenidiki bir əza, baxka kerindaxlarmu xundak» dəp bilip yətməy, «Rəbning teni»diki kerindaxlarni kəzgə ilmaslik *(21-22-ayətlərni kerüng)*; *(2)* «Rəbning ziyapiti Rəbbimizning biz üqün kurban kiloƣan tenini ipadiləydu» dəp bilip yətməsilik.

11:30 «hətta heli bir kismi ölümdə uhlap kaldi» — «uhlap kaldi» degən səz elüxni kərsitidu. Injil boyiqə etikadqilaroƣa nisbətən ölüx pəkət wakitlik uhlax, halas.

11:31 Zəb. 32:5; Pənd. 18:17.

12:1 «rohiy iltipatlaroƣa kəlsək...» — «rohiy iltipatlar» degənlər Mukəddəs Roh ata kiloƣan, muxu babta «təbiəttin taxkiri» məjizilik kabiliyətlərni kərsitidu.

12:3 Mar. 9:39; Yuh. 13:13; 1Kor. 8:6.

12:4 «əmma iltipatlar hilmuhil, lekin Roh bolsa birdur» — «Roh» degən Hudaning Rohi, Mukəddəs Roh.

12:4 Rim. 12:6; 1Pet. 4:10.

12:8 «... Roh arkilik birigə danalik yətküzüqi səz, yənə birigə xu ohxax Roh arkilik həwər yətküzüqi səz təksim kilinidu» — bu ikki iltipat wə təwəndiki yənə yəttə «rohiy iltipat» tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.

12:9 «kesəllərni sakaytix iltipatliri» — grek tilida

təkşim kilinidu; birawoła wəhiy-bexarət berix; birawoła hərhil rohlarni pərk etix, birawoła naməlum tillarda səzləx, yənə birawoła naməlum tillarni tərjimə kilix iltipati təkşim kilinidu.. 11 Əmma bu ixlarning həmmisini yürgüzgüqi ohxax xu bir Rohtur, U hərbirigə Özi layik kərüp, ayrim-ayrim təkşim kilip beridu..
12 Qünki insaniy tən bir bolsimu nuroun əzaliri boloinidək, xundakla əzaliri nuroun bolsimu özara koxulup bir tən boloandək, Məsih Özimu həm xundaktur.. 13 Qünki həmmimiz, məyli Yəhudiylar bolsakmu, Greklər bolsakmu, kullar bolsakmu, hərlər bolsakmu, bir Rohta bir təngə kirixkə qəmüldürülduk wə bir Rohtin iqixkə nesip kilinduk.. 14 Qünki tən birla əzadin əməs, bəlki kəp əzalardin tərkib tapidu. 15 Əgər put: «Mən kol bolmioinim üqün mən təngə təwə əməsmən» desila, undakta u həkikətən təngə təwə əməs bolamdu? 16 Kulak: «Mən kəz əməs, xunga mən təngə təwə əməsmən» desila, undakta u həkikətən təngə təwə əməs bolamdu? 17 Pütün tən kəzla bolsa, undakta anglax sezimimiz nədin bolidu? Pütün tən kulakla bolsa, undakta purax sezimimiz nədin bolidu? 18 Halbuki, Huda Özigə layik kərgən tən əzalirining hərbirini ayrim-ayrim əz jayioła orunlaxturoła; 19 əgər ularning həmmisi ohxax əza bolsa, undakta uni kandakmu tən degili bolatti? 20 Əmdiliktə əzalar kəp, tən bolsa birdur. 21 Kəz koloła: «Mening sanga ehtiyajim qüxməydu!» deyəlməydu; yaki bax bolsa putlaroła: «Mening silərgə ehtiyajim qüxməydu!» deyəlməydu. 22 Dəl əksiqə, təndiki ajiz-ərziməs dəp kerüngən əzalar kəm bolsa bolmaydu; 23 wə həm təndiki biz etiwarsiz dəp hesablioan əzalaroła bolsa, tehimu kəprək etiwar kilimiz; xundakla iskətsiz dəp karaloan əzalirimiz tehimu iskətlik kilinidu; 24 əslidə yariximlik boloan əzalirimizoła bolsa xundak kilixning hajiti yok. Əmma Huda pütün tənni xundak birləxtürgənki, U etiwarsiz dəp hesablanoan əzalaroła tehimu kəp etiwar beridu. 25 Buningdin məkşət təndə heq bəlünüxlər bolmasliki, bəlki barlik əzalar özara ohxax kəyümqanlikta boluxi üqündur. 26 Bir əza japa-dərd tartsa, barlik əzalar uning bilən təng japa-dərd tartidu; bir əzaoła xərəp kəlsə, barlik əzalar uning bilən təng xadlinidu.
27 Əmdi silər Məsihning tenidursilər, hərbiringlar Uning ayrim-ayrim əzasidu rsilər.. 28 Huda jamaəttə muxundaklarni orunlaxturołan: — awwal rosullarni, andin pəyoəmbərlərni, üqinqi bolup təlim bərgüqilərni; andin mejizə kərsətküqilərni, andin türlük kesəllərni sakaytix iltipatlirioła igə boloanlarni, yardəm bərgüqilərni, yetəkqilik kiloquqilarni, hərhil naməlum tillarda səzləydioanlarni təyinləp orun laxturoandur.. 29 Həmməylən rosulmu? Həmməylən pəyoəmbərmu? Həmməylən təlim bərgüqimu? Həmməylən mejizə kərsətküqmu? 30 Həmməyləndə sakaytix iltipatliri barmu? Həmməylən naməlum tillarda səzləmdu? Həmməylən naməlum tillarni tərjimə kilalamdu? 31 Əmma silər qongrak iltipatlarni təkəzza bolup koolanglar; halbuki, mən hazir silərgə həmmidin əwzəl bir yolni kərsitip berəy.

Mehir-muhəbbət həmmidin uluo

13 1 Mən əgərdə bu dunyadiki kixilər səzləwatkan hərhil tillar hətta

«sakaytixlarning iltipatliri» — demək, Mukəddəs Rohning mejizilik sakaytix yolliri birhilla əməs.
12:10 «wəhiy-bexarət berix» — grek tilida: «pəyoəmbərlik səz kilix». «koxumqə səz»imizni kərüng.
12:11 Rim. 12:3, 6; 1Kor. 7:7; 2Kor. 10:13; əf. 4:7.
12:12 Rim. 12:4, 5; əf. 4:16.
12:13 Gal. 3:28.

12:27 Rim. 12:5; əf. 1:23; 4:12; 5:23; Kol. 1:24.
12:28 «awwal rosullarni, andin pəyoəmbərlər...» — «Təwrat dəwridiki pəyoəmbərlər» wə «Injil dəwridiki pəyoəmbərlər» tooruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. **«naməlum tillar»** — «rohiy tillar» dəpmu atilidu. Qünki bu tillarni Hudaning Rohi insanning rohioła tapxuridu; bəzi wakitlarda biz ularni «karamət til», «natonux til», «oəyriy til» dəpmu ataymiz, qünki bu til səzligüqi wə anglioquqilaroła qüxinixlik əməs; «təbiəttin taxkiri» boloan bu hil tilni «dua tili» dəp təriplisəkmu bolidu.
12:28 əf. 2:20; 4:11.

pərixtilərning tilliri bilənmu səzliyələydioƣan bolsammu, birak mən meһir-muһəbbətsiz bolsam, u qaoƣda mən pəkət bir «dang-dang» kilidioƣan mis dang, bir «jang-jang» kilidioƣan jang bolup kalimən, halas.. [2] Əgər mən pəyoƣəmbərlik kilalisam, barlik sirlar, barlik bilimlərni qüxinip boloƣan bolsammu, һəm xuning bilən bir wakitta taoƣlarni yətkiyəligüdək toluk ixənqtə bolsammu, əmma məndə meһir-muһəbbət bolmisa, undakta mən һeqnərsə bolmioƣan bolimən.. [3] Əgər barlik mal-mülkümni sədikigə atap һəm tenimni Hudaning yolida kurbanlik süpitidə kəydürülüxkə sunoƣan təkdirdimu, əmma məndə yənila meһir-muһəbbət bolmisa, undakta mening һeqkandak paydam yok boloƣan bolidu.

[4] Muһəbbət səwr-takətlik bolux һəm meһribanlikтur;
Muһəbbət һəsəthorluk kilmaydu:
Muһəbbət əzini mahtimaydu,
Təkəbburluk kilmaydu,..
[5] Nomussizlik kilmaydu,
Əz mənpəətini kəzləp yürməydu,
Teriktürülməydu,
Kənglidə əqmənlik saklimaydu;..
[6] Һakkaniysizlikтin huxal bolmaydu,
Bəlki əməliyəttin, һəkikəttin huxal bolidu;..
[7] һəmmə ixta korsiki kənglik kilidu, һəmmigə yüzlinip Hudaoƣa ixinidu, һəmmə ixka ümid baoƣlaydu, һəmmigə qidaydu..
[8] Meһir-muһəbbət һərgiz ahirlaxmaydu. Bexarətlər bolsa, karoƣa kəlməydu: «naməlum tillar» bolsa, tügəydu: məjizilik bilimlərmu karoƣa kəlməydu. [9] Qünki bizning bilidioƣanlirimiz kismən, bexarət beridioƣanlirimiz kismən; [10] lekin mukəmməllik kəlgəndə, kismənlik yokilidu. [11] Mən kiqikimdə balilarqə səzlidim, balilarqə oylidim, balilarqə һesablidim; qong boloƣinimda, mən balilikni taxlidim. [12] Qünki biz һazir bir tutuk derizidin müjməl һalda kərimiz, lekin xu qaoƣda yüzmuyüz kərimiz: Һazir mən kismən tonuymən, xu qaoƣda mən Huda meni tonup keliwatkandək tonuymən.. [13] Һazir ixənq, ümid, meһir-muһəbbəttin ibarət bu üq nərsə turuptu; bulardin əng üstün turidioƣini meһir-muһəbbəttur.

«Roһiy iltipatlar»din kandak paydilinix kerək

14 [1] Meһir-muһəbbətkə intilip uni koƣlixinglar wə һəm roһiy iltipatlaroƣa, bolupmu bexarət berixkə intizar bolunglar.. [2] Qünki naməlum tilda səzləydioƣan kixi adəmlərgə əməs, bəlki Hudaoƣa səzləydu; angliƣuqilardin һeqkim uni qüxənməydu, əmma u Roһta sirlik ixlarni eytip beridu. [3] Lekin bexarət beridioƣan kixi bolsa adəmlərning etikadini kuruxka, ularni rioƣbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu. [4] Naməlum tilda səzligüqi əz roһini kuridu; əmma bexarət bərgüqi jamaətning etikadini kuridu.. [5] Əmdiliktə mən silərning һəmminglarning naməlum tillarda səzliyəlixinglarni ümid kilimən, lekin bexarət berixinglarni tehimu ümid kilimən. Naməlum tilda səzligüqi səzini tərjimə kilmisa, jamaətning etikad kuruluxida bexarət bərgüqi uningdin uluoƣ bolidu.

[6] Kerindaxlar, mən yeninglaroƣa kelip, naməlum tillardila səzliginim bilən

13:1 «Mən əgərdə bu dunyadiki kixilər səzləwatkan һərhil tillar һətta pərixtilərning tilliri bilənmu səzliyələydioƣan bolsammu...» — demək, «xundak intayin küqlük roһiy iltipat məndə bolsimu,...». Bu ayəttin yənə xundak deyələymizki, һəkikətən Hudadin kəlgən һərbir «naməlum til» əməliyəttə dunyadiki məlum bir millətning tili yaki pərixtilərning tilidur.

13:2 Mat. 7:22; 17:20; 21:21; Mar. 11:23; Luka 17:6; Rim. 12:7.

13:4 Pənd. 10:12; 1Pet. 4:8.

13:5 1Kor. 10:24; Fil. 2:4.

13:6 2Yuһ. 4.

13:7 «Һəmmə ixta korsiki kənglik kilidu...» — yaki «һəmmə ixni yapidu...» — demək, mumkin bolsa baxkilarning səwənlik-gunahlirini qitka yaymaydu.

13:12 2Kor. 3:18.

14:1 «bexarət berix» — grek tilida «pəyoƣəmbərlik səz kilix» degən səz bilən ipadilinidu. «Təwrat dəwridiki pəyoƣəmbərlər» wə «Injil dəwridiki pəyoƣəmbərlər» tooƣruluk koxumqə səz»imizni kərüng.

14:4 «Naməlum tilda səzligüqi əz roһini kuridu» — grek tilida «naməlum tilda səzligüqi əzini kuridu». 14-ayətni kərüng.

məlum wəḥiy, bilim, bexarət yaki təlimni yətküzmisəm, mən silərgə nemə payda təgküzimən?.. 7 Ḥətta awaz qiḳiralaydioƫan jansiz nərsilər, məyli nəy bolsun, qiltar bolsun xundaḳ; ularning aḥanglirining bir-biridin pərḳi bolmisa, ularda qelinoƫan pədə ḳandaḳmu pərḳ etilsun? 8 Jəng kani-yimu bəlgilik bir aḥangda qelinmisa, kim jənggə ḥazirlansun? 9 Xuningdək silər tilda eniḳ qüxinəligüdək səz ḳilmisanglar, nemə deməkqi boloƫininglarni kim qüxinələydu? Silər ḥawaoƫa gəp ḳiloƫandək bolisilər. 10 Jaḥanda, xübḥisizki, hilmuhil til-awazlar bar wə ularning ḥeqḳaysisi mənisiz əməs; 11 əgər əmdi mən məlum awaz-tilning mənisini bilmisəm, mən səzligüqigə nisbətən yat wə u manga nisbətən yat bolidu. 12 Əḥwal silərdimu xundaḳ. Xunga, silər roḥiy iltipatlaroƫa ḳizoƫinliḳ bilən intilgənikənsilər, jamaətning etiḳadini ḳuridioƫan iltipatlaroƫa bay boluxḳa intilinglar. 13 Xunga, naməlum tilda səzləydioƫan kixi səzligənlirini tərjimə ḳilip berələydioƫan bolsam dəp dua ḳilsun. 14 Qünki naməlum tilda dua ḳiloƫinimda, roḥim dua ḳilidu, lekin əḳil-idrakimdin bolsa mewə qiḳmaydu.

15 Undaḳta ḳandaḳ ḳilix kerək? Mən bəzidə roḥim bilən dua ḳilimən, ḥəm bəzidə əḳil-idrakim bilənmu dua ḳilimən; mən bəzidə roḥim bilən mədḥiyə nahxilirini eytimən, ḥəm bəzidə əḳil-idrakim bilənmu mədḥiyə nahxilirini eytimən;.. 16 bolmisa, pəḳət roḥing bilənla mədḥiyə oḳusang, ixlətkən tilingni bilmigənlərning ḳatarida olturoƫuqi təxəkkürunggəḳandaḳmu «Amin» deyəlisun? Qünki u eytḳiningni qüxənməydu. 17 Sən dərḥəḳiḳət təxəkkürni yahxi eytisən, əmma yeningdiki angliƫuqining etiḳadi ḳuruloƫini yoḳ. 18 Mən bundaḳ naməlum tillarda xəhsən ḥəmminglardin kəp səzləydioƫanliḳim üqün Hudaoƫa təxəkkür eytimən; 19 ḥalbuki, jamaəttə boloƫanda, naməlum tilda tümən eoƫiz sözliginimdin kərə, baxḳilaroƫa təlim-tərbiyə bərəligüdək qüxinixlik sözdin bəx eoƫizla sözliyəlisəm dəymən.. 20 Ḳerindaxlar, əḳil-ḥoxunglarda bala bolmanglar; yamanliḳ jəḥətidə bowaḳ bolunglar, əmma əḳil-ḥoxunglarda pixḳədəm bolunglar..

21 Təwratta: «Qət tilliḳlarning sözi wə yat adəmlərning ləwliri arḳiliḳ Mən muxu həlḳḳə gəp ḳilimən; lekin xundaḳ bolsimu ular yənila Manga ḳulaḳ salmaydu — dəydu Pərwərdigar» dəp pütülgəndur.. 22 Xunga «naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgidur; etiḳadqilaroƫa əməs, bəlki etiḳadsizlaroƫa alamət bəlgidur; wəḥiy-bexarətlər bolsa, etiḳadsizlar üqün əməs, bəlki etiḳadqilar üqün bolidu. 23 Xuning üqün pütkül jamaət bir yərdə jəm boloƫanda, ḥəmmisi əz aldioƫa bundaḳ naməlum tillarda səzləwərsə wə sadda yaki etiḳadsiz kixilər kirip ḳalsa, ular ḥəmminglarni sarang bolup ḳapsilər deyixməmdu? 24 Əmma ḥəmminglar wəḥiy-bexarət yətküzsənglar, etiḳadsiz yaki sadda kixi aranglaroƫa kirip ḳalsa, ḥəmminglar təripidin uning gunaḥliriƫa tənbiḥ berilidu, ḥəmminglar təripidin uning gunaḥḳar ikənliki kərsitilidu;.. 25 ḳəlbidiki sirlar axkarə ḳilinoƫanda, u əzini yərgə taxlap: — «Huda ḥəḳiḳətən aranglardidur» dəp Hudaoƫa səjdə ḳilidu.

Jamaət əməl ḳilixḳa tegixlik ḳaidilər

26 Əmdi ḳerindaxlar, ḳandaḳ ḳiliximiz kerək? Silər bir yərgə jəm boloƫininglarda, hərbiringlarda bir iltipat bolidu; birsidə mədḥiyə nahxisi, birsidə təlim, birsidə naməlum til, birsidə wəḥiy, birsidə naməlum tilning yeximi bolidu. Ḥəmmə

14:6 «məlum wəḥiy, bilim, bexarət yaki təlim...» — bular qüxinixlik sözlər bilən yətküzülüxi kerək, əlwəttə.
14:15 əf. 5:19; Kol. 3:16.
14:19 «baxḳilaroƫa təlim-tərbiyə berəligüdək qüxinixlik sözdin...» — grek tilida «baxḳilaroƫa təlim-tərbiyə berəligüdək zeḥnim bilən *(sözlinidioƫan)* sözdin...» dəp ipadilinidu.
14:20 Mat. 18:3; 19:14; əf. 4:14; 1Pet. 2:1, 2.
14:21 «Qət tilliḳlarning sözi wə yat adəmlərning ləwliri arḳiliḳ Mən muxu həlḳḳə gəp ḳilimən; lekin xundaḳ bolsimu ular yənila Manga ḳulaḳ salmaydu — dəydu Pərwərdigar» — «Yəx.» 28:11-12.
14:21 Ḳan. 28:49; Yəx. 28:11-12.
14:24 «ḥəmminglar wəḥiy-bexarət yətküzsənglar...» — «naməlum tillar» wə «wəḥiy-bexarətlər»ning «alamət bəlgə» boluxi tooƫruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

ixlar etiqadning quruluxi üqün bolsun. [27] Naməlum tilda səzligüqilər bolup qalsa, ikkisi yaki əng kəp boloƔanda üqi nəwət bilən səzlisun wə birsi ularning eytqanlirini ərisun. [28] Əmma jamaəttə ərigüqi bolmisa, u süküt qilsun; əz-əzigə wə HudaoƔa eytsun. [29] Wəhiy-bexarət yətküzgüqilər bolsa, ikki-üqi səzlisun; qaloƔanlar gəplirining wəznini ditlap tursun; [30] əmma olturoƔanlar arisidin baxqa bir kixigə məlum bir wəhiy berilsə, səzləwatqan kixi səzini tohtitip nəwətni uningoƔa bərsun. [31] Qünki həmminglar bir-birlәp wəhiy-bexarət yətküzsənglar bolidu; xuning bilən həmməylən əginidu, həmməylən rioƔbətlinidu. [32] PəyoƔəmbərlərning əz roƔliri pəyoƔəmbərlərning əzlirigə itaət qilidu. [33] Qünki Huda qalaymiqanqilik tuoƔduroƔuqi əməs, bəlki tinq-hatirjəmlik bərgüqidur. Barlik muqəddəs bəndilərning jamaətliridə xundaq tərtip bar.

[34] Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət qilinmioƔan; Təwrat qanunida bəlgilәngəndək, ular tərtipkə boysunsun. [35] Əmma ular məlum ixni bilməkqi bolsa, əyidə əz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur.

[36] Hudaning səz-kalami silərdin baxlanoƔanmu?! Yaki yaloƔuz silərgila yetip kəlgənmu?! [37] Birsi əzini wəhiy-bexarətqi yaki roƔiy kixi dəp sanisa, u silərgə ƕazir yazoƔan bu səzümning ƕəqikətən Rəbning əmri ikənlikini etirap qilsun. [38] Birsi buni etirap qilixni halimisa, u etirap qil inmaydu. [39] Xuning üqün, i qerindaxlar, wəhiy-bexarətlərni yətküzüxkə təlmürüp intilinglar, xundaqla naməlum tillarda səzləxni qəklimənglar.

[40] Hulasə qilip eytqanda, ƕərbir ix qiraylik, tərtiplik qilinsun.

Tirilix

15 [1] Əmma, i qerindaxlar, mən silərgə əslidə yətküzgən hux həwərni bayan qilmaqimən; silər bu hux həwərni qobul qiloƔan wə uningda qing turuwatisilər; [2] mən silərgə yətküzgən hux həwər boloƔan kalamda qing turoƔan bolsanglar, — (ixənginginglar bikaroƔa kətmigən bolsa) — silər uning arqilik qutquzuluwatisilər.

[3] Qünki mən əzümgə amanət qilinoƔanlirini əng zərür ix süpitidə silərgimu tapxurdum; yəni, Təwrat-Zəburda aldin eytiloƔinidək, Məsiƕ gunaƕlirimiz üqün əldi; [4] U dəpnə qilindi; wə üqinqi küni yənə Təwrat-Zəburdə aldin eytiloƔinidək tirildürüldi; [5] U Kefaska, andin on ikkiyləngə kəründi; [6] andin U bir sorunda bəx yüzdin artuk qerindaxqa kəründi; ularning kəpinqisi bügünki kündə tirik, əmma bəziliri ələmdə uhla-

---

14:32 «PəyoƔəmbərlərning əz roƔliri pəyoƔəmbərlərning əzlirigə itaət qilidu» — bu intayin muƕim bir səz. Demək, Muqəddəs Roƕ ƕərqandaq roƕiy iltipatlarni yətküzgəndə, U ƕərgiz iltipatni qobul qiloƔuqi kixini uni dərƕal biihtiyar ƕalda ipadiləxkə məjburlimaydu. Xuning bilən wəhiy-bexarət yətküzidioƔan kixilər bir-birini kütüp nəwət bilən səzlisə bolidu.

14:34 «Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət qilinmioƔan; Təwrat qanunida bəlgilәngəndək, ular tərtipkə boysunsun» — bu yolyoruq qiz-ayallar pütünləy sükut qelixi kerək, degənlik əməs; qünki yuqirida *(11:2-11)* u qiz-ayallarning jamaəttə dua qilixi wə wəhiy-bexarət yətküzüxidiki bəlgilimilər tooƦruluq eytip bərdi. «Qoxumqə səz»imizni kərüng.

14:34 Yar. 3:16; Əf. 5:22; Kol. 3:18; 1Tim. 2:12; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.

14:35 «Əmma ular ayallar məlum ixni bilməkqi bolsa, əyidə əz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur» — 34-ayəttiki izaƕatni kərüng. Mənisi bəlkim: «Jamaəttiki tərtipni buzup səzləx ayallaroƔa yaraxmaydu» degənlik boluxi mumkin.

14:38 «Birsi buni etirap qilixni halimisa, u etirap qilinmaydu» — baxqa birhil tərjimisi: «Birsi buni bilip yetixni halmisa, u bilimsiz qalsun».

15:2 «ixəngininglar bikaroƔa kətmigən bolsa...» — adəmning hux həwərgə ixinixi «bikaroƔa ketix»imu mumkinmu? Bu babta bir misal kərsitilidu; birsi hux həwərning muƕim bir nuqtisini qobul qilmioƔan bolsa *(bu nuqta uningoƔa yaqmioƔan, yaki u uni əginixni halimioƔan bolsa)*, undaqta bu hux həwərni inkar qiloƔanoƔa barawər; demək, xu ixəngüqi adəm, gərqə «ixəngən bolsimu», toluq ixənmigəqkə, ixinix yoli bikaroƔa ketidu. Xunga ahirda ƕeqqandaq nətijə qikmaydu.

15:2 Rim. 1:16; 1Kor. 1:21.

15:3 Yəx. 53:7; Dan. 9:24,26; 1Kor. 5:7; 1Pet. 2:24.

15:4 Zəb. 16:10; Yəx. 53:8, 9; Yun. 2:1; Mat. 12:40

15:5 «Kefas»] — yəni rosul boloƔan Simon Petrus. **«on ikkiyləngə»** — on ikki rosuloƔa kərüngən, deməkqi. «on ikkiylən» bəlkim Mattiyani əz iqigə elixi mumkin *(«Ros.» 1:26)*.

15:5 Luqa 24:34; Yuƕ. 20:19; Ros. 10:41.

watidu; [7] U Yaqupqa, andin rosullarning ḫəmmisigə kəründi;.. [8] Ḫəmmisidin keyin U huddi wakiṭsiz tuoɳuloɳan bowakṭək boloɳan mangimu kəründi..... [9] Qünki mən rosullar arisidiki əng təwinimən, rosul dəp atilixḳa layiḳ əməsmən; qünki mən Hudaning jamaitigə ziyankəxlik ḳiloɳanmən..... [10] Lekin ḫazir nemila bolsam Hudaning meḫir-xəpḳiti arḳilik boldum; Uning manga kərsətkən xu meḫir-xəpḳiti bikaroɳa kətmidi; qünki mən Hudaning hizmitidə barliḳ rosullardin bəkrək japaliḳ ixligənmən; əməliyəttə ixligüqi mən əməs, bəlki mən bilən billə boloɳan Hudaning meḫir-xəpḳitidur..... [11] Demək, məyli mən yaki baxḳa rosullar bolsun, ḫəmmimizning yətküzgənliri ohxax bolup, u dəl silər ixinip ḳobul ḳiloɳan hux həwərdur.

[12] Əmma Məsiḫ əlgənlər iqidin tirildürülgən dəp jakarlanoɳan bolsa, ḳandaḳmu aranglardiki bəzilər əlgənlərning tirilixi degən yoḳ ix, dəydu? [13] Əmma əlgənlərning tirilixi degən yoḳ ix bolsa, Məsiḫning tiriliximu yoḳ ix boloɳan bolatti. [14] Xuningdək əgər Məsiḫ əlümdin tirilgən bolmisa, jakarlioɳan həwirimiz biḫudə boloɳan, silərning etiḳadinglarmu biḫudə boloɳan bolatti. [15] Ḫətta bizmu Huda tooɳrisidiki yaloɳan guwaḫqilar boloɳan bolattuḳ — qünki biz Hudaning Məsiḫni əlümdin tirildürgənlikigə guwaḫlik bərduḳ. Əgər ḫəḳiḳətən əlümdin tirilix bolmisa, Huda Məsiḫnimu əlümdin tirildürmigən bolatti. [16] Qünki əlgənlər ḳayta tirildürülmisə, Məsiḫmu tirilmigən bolatti. [17] Mubada Məsiḫ tirilmigən bolsa, etiḳadinglar kerəksiz boloɳan, silər tehiqə gunaḫliringlarda yürüwatḳan bolattinglar, [18] xundaḳla Məsiḫtə əlümdə uhlawatḳanlarmu ḫalakətkə yüz tutḳan bolatti. [19] Əgər ümidimizni pəḳət bu dunyadiki ḫayatimiz üqünla Məsiḫkə baoɳioɳan bolsaḳ, biz insanlar arisidiki əng biqarə adəmlərdin boloɳan bolimiz..

[20] Əmma əməliyəttə, Məsiḫ əlümdə uhlioɳanlar iqidə «ḫosulning tunji mewisi» bolup, əlümdin tirilgəndur;.. [21] Qünki bir insan arḳilik əlüm aləmdə pəyda boloɳinidəḳ, əlümdin tirilixmu bir insan arḳilik aləmdə pəyda boldi.. [22] Adamatimizdin boloɳanlarning ḫəmmisi uning tüpəylidin əlümgə məḫkum boloɳanlikioɳa ohxax, Məsiḫdə boloɳanlarning ḫəmmisi Uning tüpəylidin əlümdin ḫayatḳa erixidu. [23] Əmma ḫəmməylən əz nəwət-ḳatarida tirilidu; tunji ḫosulning mewisi boloɳan Məsiḫ birinqi; ikkinqilər bolsa Məsiḫning dunyaoɳa ḳaytip kəlginidə əzigə təwə boloɳanlar. [24] Andin ahirət bolidu; xu qaoɳda U barliḳ ḫəkümranlikni, barliḳ ḫoḳuḳ wə ḫərhil küqlərni əməldin ḳaldurup, padixaḫlikni Huda-Atioɳa tapxuridu.. [25] Qünki U barliḳ düxmənlərni məoɳlup ḳilip ayioɳi astida ḳiloɳuqə ḫəküm sürüxi kerəktur;.. [26] əng ahirḳi yoḳitilidioɳan düxmən bolsa əlüm əzidur. [27] Qünki Zəburda «Huda pütkül məwjudatni Uning ayioɳi astioɳa boysunduroɳan» dəp pütüklüktur. Əmma «pütkül məwjudat Uningoɳa boysunduruloɳan» deyilginidə, roxənki, xu «pütkül» degən səz «ḫəmmini Uningoɳa Boysunduroɳuzoɳuqi»ning əzini

15:7 «U Yaḳupḳa ... Kəründi» — Yaḳup Məsiḫ Əysaning qong inisi, keyin u rosul boloɳan. Injil «Yuḫ.» 5:7ni kərüng).

15:8 «Huddi wakiṭsiz tuoɳuloɳan bowakṭək boloɳan manga...» — « wakiṭsiz tuoɳuloɳan bowakṭək boloɳan mən...» tooɳruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

15:8 Ros. 9:3,17; 23:11; 1Kor. 9:1; 2Kor. 12:2.

15:9 Əf. 3:8; Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

15:10 2Kor. 11:23; 12:11.

15:19 «ümidimizni pəḳət bu dunyadiki ḫayatimiz üqünla Məsiḫkə baoɳioɳan bolsaḳ...» — yaki «ümidimizni pəḳət bu dunyadiki ḫayatimizdila Məsiḫkə baoɳioɳan bolsaḳ...».

15:20 «ḫosulning tunji mewisi» — aldin pixḳan mewə yioɳiwelinoɳandin keyinmu, baxḳa mewilərning qoḳum pixidioɳanlikioɳa kapalətlik ḳilinoɳinidəḳ, Məsiḫning tirilixi iman-ixənqtə bolup aləmdin ətkənlərningmu ḫəkḳaniyliḳta ḳayta tirilidioɳanlikioɳa kapalətlik ḳilidu. Təwrat boyiqə «ḫosulning tunji mewisi» Hudaoɳa alaḫidə atilatti *(beoɳixlinatti) («Law.» 23-bab, «Qan.» 18:4)*.

15:20 Kol. 1:18; 1Pet. 1:3; Wəḫ. 1:5.

15:21 Yar. 2:17; 3:6; Rim. 5:12,18; 6:23.

15:24 «Andin ahirət bolidu; xu qaoɳda U barliḳ ḫəkümranlikni, barliḳ ḫoḳuḳ wə ḫərhil küqlərni əməldin ḳaldurup, padixaḫlikni Huda-Atioɳa tapxuridu» — bu muḫim ayət wə təwəndiki ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə toḫtilimiz.

15:25 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; Əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 1:13; 10:12.

iqigə aloҭan əməstur.. 28 Əmma ҳəmmə Uningoҭa boysunduruloҭandin keyin, Ooҭul ҳəmmini əzigə boysunduroҭuqioҭa boysunidu; xuning bilən Huda ҳəmmining ҳəmmisi bolidu. 29 Ölümdin tirilix bolmisa, bəzilərning ölgənlər üqün qəmüldürülüxini ҡandaҡ qüxinix kerək? Ölgənlər zadi tirilmisə, kixilər ular üqün nemə dəp qə müldürülidu?. 30 Bizlər nemə dəp ҳər küni ҳər saəttə həwp-hətərgə duq kelip yürimiz? 31 Rəbbimiz Məsiҳ Əysada silərdin pəhirlinixim rast boloҭandək, i ҡerindaxlirim, mən ҳərküni ölümgə duq kelimən.. 32 Əgər insanlarning nuқti'inəziridin eytҡanda «Əfəsus xəҳiridə wəhxiy ҳaywanlar bilən elixtim» desəm, ölgənlər ölümdin tirilmisə, buning manga nemə paydisi? «Ətə bəribir ölüp ketidioҭan boloҭandin keyin, yəp-iqip yürüwalayli» degən səz yolluҡ bolmamti?.. 33 Aldanmanglar; qünki «Yaman ҳəmrahlar əhlaҡni buzidu».. 34 Ҳəkҡaniy bolux üqün oyoҭininglar, gunahtin ҡol üzünglar; qünki bəziliringlarda Huda tooҭuluҡ həwər yoҡtur — buni eytsam silər üqün uyat əməsmu?
35 Bəlkim birsi: «Ölüklər ҡandaҡ tirildürilər? Ular ҡandaҡ tən bilən tirilər?» — dəp sorixi mumkin.. 36 I əhməҡ kixi, sening terioҭining, ölməy turup ҡaytidin tirilməydu.. 37 Ҳəm sening terioҭining, əsümlükning teni əməs, bəlki uning yalingaq deni — məsilən, buoҭdayning yaki baxҡa birər ziraətning deni, halas. 38 Wə keyin Huda Өz haҳixi boyiqə uningoҭa məlum bir tənni beridu; xundaҡla uruҡ danlirining ҳərbirigə əzining tenini ata ҡilidu. 39 Janiwarlarning ətliri bolsa bir-birigə oxximaydu; insanlarning əzigə has ətliri bar, ҳaywanlarning əzigə has ətliri bar, uqar-ҡanatlarningmu bar, beliҡlarningmu bar. 40 Asmanda jisimlar bar, yər yüzidimu jisimlar bar; əmma asmandikisining jula-xəripi baxҡiqə, yər yüzidikisiningmu baxҡiqə bolidu; 41 Ҡuyaxning xan-xəripi bir hil, ayning xəripi yənə bir hil, yultuzlarning xan-xəripi yənə bir hildur; qünki yultuzlar xan-xərəpliridə bir-biridin pərҡlinidu. 42 Ölümdin tirilix ҳəm xundaҡtur. Tən qirix ҳalitidə terilidu, qirimas ҳaləttə tirildürülidu;.. 43 Uyatliҡ ҳaləttə terilidu, xan-xərəp bilən tirildürülidu; ajiz ҳaləttə terilidu, əmma küq-ҡudrət bilən tirildürülidu. 44 U təbiətkə təwə bir tən süpitidə terilidu; roҳҡa təwə bir tən bolup tirildürülidu; əslidə təbiətkə təwə bir «janliҡ» tən boloҭan bolsa, əmdi roҳiy bir tən bolidu.. 45 Xunga Təwratta mundaҡ pütülgənki: «Tunji insan Adəm'atimiz tirik bir jan ҡilip yaritildi»; əmma «ahirҡi Adəm'ata» bolsa ҳayatliҡ bərgüqi Roҳ boldi.. 46 Əmma awwal kəlgini roҳiy adəm əməs, bəlki «təbiətkə təwə

15:27 «Qünki Zəburda «Huda pütkül məwjudatni uning ayioҭi astioҭa boysunduroҭan» dəp pütüklüktur» — «Zəb.» 8:6.
15:27 Zəb. 8:6; Mat. 11:27; 28:18; Əf. 1:22; Ibr. 2:8.
15:29 «kixilər ...elgənlər üqün nemə dəp qəmüldürülidu?» — qüxinix ҡiyin boloҭan bu ayət tooҭuluҡ «ҡoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
15:31 «mən ҳərküni ölümgə duq kelimən» — grek tilida «mən ҳərküni əlimən».
–Toluҡ ayətning baxҡa birhil ipadiləx usuli: «Mən ҳərküni ölümgə duq keliwatimən. Bu rast! Ҡerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiҳning silərning ҳayatinglarda *(xundaҡ kəp ixlarni)* ҡiloҭanliҡi bilən pəhirlənginimning rastliҡioҭa ohxax, bu səzümningmu ҳərgiz yaloҭan yeri yoҡtur».
15:32 ««Əfəsus xəҳiridə wəhxiy ҳaywanlar bilən elixtim» desəm...» — Pawlus Əfəsus xəҳiridə hux həwər yətküzgəndə, bəzi adəmlər uningoҭa ҡarxi qiҡip wəhxiy ҳaywanlardək ҳujum ҡiloҭan boluxi mumkin. **«Ətə bəribir ölüp ketidioҭan boloҭandin keyin, yəp-iqip yürüwalayli»** — «Yəx.» 22:13.
15:32 Yəx. 22:13; 56:12.
15:33 «Yaman ҳəmrahlar əhlaҡni buzidu» — bu səzlər grek xairi Mənandərningkidin elinoҭan.
15:35 Əz. 37:3.

15:36 «... ҡaytidin tirilməydu» — grek tilida «... janlandurulmaydu».
15:36 Yuҳ. 12:24.
15:42 «Ҡuyaxning xan-xəripi bir hil, ayning xəripi yənə bir hil, yultuzlarning xan-xəripi yənə bir hildur; qünki yultuzlar xan-xərəpliridə bir-biridin pərҡlinidu 41-ayət. Ölümdin tirilix ҳəm xundaҡtur» — demək, tirildürülgəndin keyinki tenimiz ölgəndin keyinki tenimizgə oxximaydu.
15:42 Dan. 12:3; Mat. 13:43.
15:44 «təbiətkə təwə bir tən süpitidə» — grek tilida «janoҭa təwə bir tən süpitidə» yaki «janliҡ bir tən süpitidə» deyilidu; «jan» muxu yərdə insanning zehni, oy-pikirliri wə ҳessiyatliri ҡatarliҡlarni kərsitidu. «Rimliҡlaroҭa»diki «kirix səz»imizni kerüng.
15:45 «Tunji insan Adəm'atimiz tirik bir jan ҡilip yaritildi» — «Yar.» 2:7. **«əmma «ahirҡi Adəm'ata» bolsa ҳayatliҡ bərgüqi Roҳ boldi»** — «ahirҡi Adəm'ata» Məsiҳni kərsitidu, əlwəttə.
15:45 Yar. 2:7.

boloƣuqi» adəm idi, keyin «roḥiy adəm» kəldi.
47 Dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraqtin apiridə kilinoƣan; ikkinqi insan bolsa asmandin kəlgəndur;
48 Tupraqtin apiridə kilinoƣini kandak boloƣan bolsa, uningdin boloƣan «tupraqlik»larmu xundak bolidu; asmandin kəlgini kandak bolsa, uningdin boloƣan «asmanliklar»mu xundak bolidu.
49 Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloƣinimizdək, «asmanlik adəm» süritidimu bolalaymiz.
50 Əmma xuni eytimənki, i kerindaxlar, ət wə kandin tərəlgənlər Hudaning padixahlikioƣa warislik kilalmaydu; qirigüqi qirimaydioƣanoƣa warislik kilalmaydu.
51 Mana, mən silərgə bir sirni eytip berimən; biz ḥəmmimizla ələmdə uhlaydioƣanlardin bolmaymiz; birak ḥəmmimiz əzgərtilimiz!
52 Bir dəkikidila, kəzni bir yumup aqkuqə, əng ahirki kanay qelinoƣanda əzgərtilimiz; qünki kanay qelinsila ələgənlər qirimas ḥayatka tirildürülidu, xundakla əzgərtilimiz;
53 Qünki bu qirip kətküqi qirimas ḥayatni kiyiwelixi, bu ələgüqi ələməslikni kiyiwelixi kerək;
54 Əmma qirip kətküqi qirimas ḥayatni kiygəndə, bu ələgüqi ələməslikni kiygəndə, xu qaoƣda bu səz əməlgə axurulidu: «Ələm oƣəlibə təripidin yutulup yokitilidu!».
55 «Aḥ, ələm, sening nəxtiring kəni?! Aḥ, ələm, sening oƣəlibəng kəni?!»
56 Ələmdiki nəxtər — gunaḥtur, gunaḥning küqi bolsa, Təwrat kanuni arkilik namayan bolidu.
57 Lekin biz-ni Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arkilik bularning üstidin oƣəlibigə erixtürgüqi Hudaoƣa təxəkkür!
58 Xuning üqün, səyümlük kerindaxlirim, qing turup təwrənməs bolunglar, Rəbning hizmitidiki ixliringlar ḥəmixə kəng ziyadiləxsun; qünki Rəbdə boloƣan əjir-japayinglar ḥərgiz biḥudə kətməydioƣanlikini bilisilər.

Kəmbəoƣəllər üqün ianə kilix

16 1 Əmdi mukəddəs bəndilər üqün ianə toplax tooƣruluk, silərmu Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə tapilioƣinimdək kilinglar. 2 Ḥər ḥəptining birinqi künidə ḥərbiringlar tapawitinglarning bərikiti boyiqə uningdin bir ülüxini ajritip əz yeninglarda sakləp koyunglar; xundak kilsanglar, kəlgən waktimda ianə toplax ḥajət bolmaydu.
3 Mən kəlginimdə, silər kaysi adəmlərni layik kərüp tallisanglar,

15:46 «təbiətkə təwə boloƣuqi» — grek tilida «janoƣa təwə boloƣuqi». 44-ayəttiki izaḥatni kərüng. **«təbiətkə təwə boloƣuqi» adəm idi, keyin «roḥiy adəm» kəldi»** — *(grek tilida: ««janoƣa təwə boloƣuqi» awwal kəlgən, keyin «roḥka təwə boloƣuqi» kəlgən»)* — bu tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

15:47 «dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraqtin apiridə kilinoƣan» — okurmənlərning esidə bar bolsa kerək, ibraniy tilida «adəm» degən səz «tupraq», «topa» degənni bildüridu *(«Yar.» 2:7ni kərüng)*.

15:49 «Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloƣinimizdək, «asmanlik adəm» süritidimu bolalaymiz» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «Bizlər «tupraqlik adəm» süritidə boloƣinimizdək, «asmanlik adəm» süritidimu bolayli» deyilidu.

15:49 Yar. 1:26; 2Kor. 4:11.

15:50 «... Qirigüqi qirimaydioƣanoƣa warislik kilalmaydu» — bu qirigüqi tenimiz ələdu, pəkət roḥimiz əzgərməs ḥalattə bakiy aləmgə ketidu. Hudaning biz məmin bəndiliri tirildürülgəndə qirimas tenimizning «qirigüqi» tenimiz bilən munasiwiti bolmaydu. Huda etikadqilaroƣa pütünləy yengi bir tən ata kilidu.

15:50 Yuḥ. 1:13.

15:51 «mən silərgə bir sirni eytip berimən» — «sir» tooƣruluk «rimliklaroƣa»diki «kirix səz»ni kərüng.

15:51 1Tes. 4:16.

15:52 «...ang ahirki kanay qelinoƣanda əzgərtilimiz» — «əng ahirki kanay» — Injil, «Mat.» 24:31, «1Tes.» 4:16, «Wəḥ.» 10:7 katarliklarni kərüng.

15:52 Mat. 24:31; 1Tes. 4:16.

15:54 «Ələm oƣəlibə təripidin yutulup yokutulidu!» — «Yəx.» 25:8 *(LXX tərjimisidin)*.

15:54 Yəx. 25:8.

15:55 «Aḥ, ələm, sening nəxtiring kəni?! Aḥ, ələm, sening oƣəlibəng kəni?!» — «Ḥox.» 13:14. «Ḥoxiya»din nəkil kəltürülgən ayətning ikkinqi kisimi «Aḥ, təḥtisara, sening oƣəlibəng kəni?!» *(«təḥtisara» ələgən adəmlərning roḥliri baridioƣan jay)*.

15:55 Ḥox. 13:14; Ibr. 2:14.

15:56 «gunaḥning küqi bolsa, Təwrat kanuni arkilik namayan bolidu» — demək, insanlar kanunsiz yürgəndə gunaḥ engi bolmaydu. Lekin Təwrat kanunidiki yukiriki tələplərni bilip, ularoƣa əməl kilixka tirixidu, lekin əməl kilalmioƣanlikidin gunaḥning ḥəkikiy dəḥxətlik küqlük birnərsə ikənliki axkarilinidu.

15:57 «bizni Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arkilik bularning üstidin oƣəlibigə erixtürgüqi Hudaoƣa təxəkkür!» — «oƣəlibə» degən səz ələm wə gunaḥ üstidin oƣəlibi kilixni kərsitidu.

15:57 1Yuḥ. 5:5.

16:2 «ḥər ḥəptining birinqi künidə» — yəni yəkxənbə künidə.

16:2 Ros. 11:29; 2Kor. 8:4; 9:1.

mən xularoƣa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpkitinglarni Yerusalemoƣa apirip berixkə əwətimən.
4 Meningmu berixim muwapik kərülsə, ular manga ḥəmraḥ bolup baridu. 5 Əmma mən Makedoniyə əlkisidin ətkəndin keyin yeninglaroƣa kelimən — qünki mən Makedoniyədin ətməkqimən —. 6 bəlkim mən silər bilən billə bir məzgil turuxum mumkin, ḥətta yeninglarda kixlap kəliximmu mumkin; xuningdək andin kəyərgə barmakqi bolsam, silər yardəm kilip, meni yoloƣa selip koyarsilər. 7 Qünki bu kətim silərni yol üstidila kərüp ətüp ketixni halimaymən, bəlki Rəb buyrusa, silər bilən billə uzunrak bir məzgil turoƣum bar. 8 Əmma mən Əfəsus xəḥiridə orma ḥeytioƣiqə turmakqimən.
9 Qünki muxu yərdə manga ajayib qong, utuk-mewə beriwatkan bir ixik kəng eqildi, xuningdək karxi qikkuqilarmu kəp.
10 Timotiy yeninglaroƣa berip tursa, uning aranglarda korkmay ərkin-azadə yürüxigə köngül bəlünglar. Qünki umu manga ohxax Rəbning hizmitini ixləwatidu. 11 Xunga ḥeqkim uni təwən kərmisun; bəlki uni mening yenimoƣa kelixi üqün aman-esən uzitip yoloƣa selip koyunglar; qünki uning kerindaxlar bilən billə kelixini kütməktimən.
12 Əmma kerindiximiz Apolloska kəlsəm, uningdin kerindaxlar bilən billə silərning yeninglaroƣa berixni kəp ətündüm. Lekin uning ḥazirqə baroƣusi yok. Keyin pursət pixip yetilgəndə baridu.
13 Ḥoxyar bolunglar, etikadta qing turunglar; mərdanə ərdək bolunglar! Kəysər bolunglar!
14 Silərning kiloƣan ḥəmmə ixinglar mehir-muḥəbbət bilən kilinsun.

15-16 Əmdi, i kerindaxlar, Ahaya əlkisidiki əng dəsləpki etikad mewisi boloƣan Istifanas wə uning ailisidikilərni, xundakla ularning Hudaning mukəddəs bəndilirining hizmitidə boluxka kandak əzlirini atioƣanlikini obdan bilisilər; mən silərdin ətünimənki, muxundak kixilərning wə ular bilən birliktə hizməttə ḥərbir japa tartiwatkanlarning səzlirigə kiringlar. 17 Əmma yeninglardin Istifanas, Fortunatus wə Akayikusning bu yərgə meni yoklap kəlgənlikidin xadlandim; qünki ular silər tərəptin kəm boloƣanlirini tolukləp bərdi. 18 Qünki ular mening roḥimni wə ḥəm silərningkinimu yengilandurdi; xunga xundak adəmlərni ətiwarlap ḥərmətlənglar.
19 Asiyadiki jamaətlərdin silərgə salam. Akwila wə Priskilla ḥəm ularning əyidə jəm bolidioƣan jamaəttinmu Rəbdə silərgə kizoƣin salam yollaydu. 20 Kerindaxlarning ḥəmmisi silərgə salam yollaydu. Bir-biringlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar.
21 Mana, mənki Pawlus əz kolum bilən salam yeziwatimən!
22 Ḥərkim Rəb Əysa Məsiḥni səygüqi bolmisa, uningoƣa lənət bolsun! Rəbbimiz, kəlg əysən! 23 Rəb Əysa Məsiḥning meḥir-xəpkiti ḥəmminglaroƣa yar boloƣay!
24 Mening Məsiḥ Əysada boloƣan muḥəbbitim ḥəmminglar bilən billə boloƣay. Amin!

16:3 «mən xularoƣa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpkitinglarni Yerusalemoƣa apirip berixkə əwətimən» — Yerusalemdiki jamaət naḥayiti kəmbəoƣəl bolup kaloƣanidi. «Koxumqə səz»imizni kərüng.
16:5 2Kor. 1:15.
16:8 «orma ḥeyti» — yaki «ḥosul yioƣix ḥeyti». Grek tilida «pentekost ḥeyti» *(əllikinqi küni ḥeyti)* dəp atilidu — qünki bu ḥeyt pasha ḥeyti *(ətüp ketix ḥeyti)*din 50 kün keyin bolidu.
16:9 «manga ajayib qong, utuk-mewə beriwatkan bir ixik kəng eqildi» — hux həwər tarkitidioƣan pursətni kərsitidu.
16:15-16 «Ahiya əlkisi» — ḥazirki Gretsiyə, «Yunan». **««ular bilən birliktə hizməttə ḥərbir japa tartiwatkanlar...»** — «hizməttə» — Rəbning hizmitidə, əlwattə. Pawluska nisbətən pakət birla hizmət məwjut idi.
16:17 «... Yeninglardin Istifanas, Fortunatus wə Akayikusning bu yərgə meni yoklap kəlgənlikidin xadlandim» — muxu üq buradərning Korintliklarning jamaitining yenidin kelixi Pawluska muxu rioƣbət bərgüqi hətni yezip yollax pursitini yaritip bərdi.
16:19 «Asiya» — ḥazirki zamandiki Türkiyə zeminini kərsitidu. **«Priskilla»** — bəzidə u kiskartilip «Priska» deyilidu.
16:20 Rim. 16:16; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.
16:22 «...lənət bolsun. Rəbbimiz, kəlgəysən!» — Pawlus bu səzni aramiy tilidiki: «Anatema, Maranata!» degən səzlər bilən ipadiləydu.
16:24 «Mening Məsiḥ Əysada boloƣan muḥəbbitim ḥəmminglar bilən billə boloƣay» — yaki «Mening muḥəbbitim Məsiḥ Əysada boloƣan ḥəmminglar bilən billə boloƣay».

Қoxumqə səz

Bəlünüxlər, «məzҳəplər»

(1:10-17, 3:1-8, 18-23ni kərüng)

Korinttiki jamaətning bəziliri bir-biridin bəlünüp birnəqqə guruҳқa ayriloɳanidi; ҳərbir guruҳ, biz Məsiҳning rosulliri arisidin məlum birsining təlimigə yaki ülgisigə əgiximiz, dəytti. «Məsiҳning rosullirining təlimigə əgəxkəndin kerə, Məsiҳning өz aoɳzidin qiққan təlimigila əgiximiz» degüqilərmu bar idi. Pawlusning bularning ҳəmmisigə, jümlidin «mən Pawlusning tərəpdarimən» degənlərgimu bərgən tənbiҳi intayin küqlüktur. Uning: «**Məsiҳ bəlüngənmikən?**» degən addiy bir soali bar idi (1:13). Bu soaloɳa boloɳan jawab əlwəttə «yaқ» deyixtur.

Bu həttə rosulning tənbiҳigə uqrioɳan birinqi ix dəl muxu guruҳlaroɳa bəlünüxIxi idi. Rosulning buni kərsitip ətkənlikining əҳmiyiti zordur. Bəzilər uning hetini oқup, uning: «**Qünki silər tehi ətkə təwə kixisilər. Aranglarda ҳəsəthorluқ wə talax-tartixlar bar boloɳandin keyin, silər ətkə təwə əməsmu, insanlarqə mengiwatmamsilər? Qünki birsi «Mən Pawlus tərəpdari», wə baxқa birsi «Mən Apollos tərəpdari» desə, silər pəқət insanlaroɳa ohxax bolup қalmidinglarmu?**» (3:3-4) degən tənbiҳinimu qüxənmigənidi.

«Rimliқlaroɳa»diki «kirix səz»də biz «ət» yaki «ətlər», «ətkə təwə», «ətlik kixilər» degən uқum tooɳruluқ muzakirə қiloɳan; muxu yərdə buni қaytilimaymiz. Lekin bəzilər: ««Insanlaroɳa ohxax» bolsaқ nemə boptu? Biz ҳəmmimiz insan əməsmu?» deyixi mumkin. Bu səzlərning adəmni qəqitidioɳan tüp mənisi xuki, barliқ insaniyətning ҳəmmisi qekidin axқan hata yolda қarioɳularqə, təlwilərqə mangmaқta. Ҳərhil napaklиқ, aqkəzlük, təkəbburluқ wə ҳəsəthorluқni aқlax üqün biz: «Biz pəқət insan, halas», yaki «Biz pəқət Hudaning ajiz bəndiliri, halas» wə «Insan degənning gunaҳ қilmasliққa amali yoқtur» degən səzlərni ҳəmixə anglap turimiz.

Қədirlik oқurmən, xu künidə Ҳəmmigə Қadir aldida ҳesab tapxuruxқa turup uningoɳa: «Mən pəқət insandin boloɳan «Ҳəmmə adəm xundaқ қilidioɳan tursa?» dəp baҳanə kərsətsingiz, səzingiz aқamdu? Ajayib ix dəl xuki, Huda pəқət gunaҳlarning jazasidinla əməs, bəlki gunaҳlarning küq-təsirliridinmu қutқuzidioɳan bir nijatliқni insanoɳa ata қilay dəp tutmaқta. Buni Korinttiki jamaət obdan bilgən bolsimu, əmma nijatliқning küq-қudritidə yaximaytti. Xuning bilən Pawlus ularoɳa қattiқ tənbiҳ beridu. Dunyadiki barliқ baxқa insanlaroɳa ohximioɳan ҳalda baxқiqə yaxax mumkinki — biz qoқum xundaқ yaxiximiz kerək — Hudaoɳa təxəkkür, bizning «insanlaroɳa ohxax» əməs, bəlki asmandiki puқralar, Hudaning Roҳidin küqləndürülgən pərzəntliri süpitidə yaxax imkaniyitimiz bar.

Jongguda biz hənzu etiқadqi қerindaxlirimizdin, bolupmu tunji қetim uqrixip tonuxқinimizda: sSiz қaysi məzhəp («pəy»)din bolusiz?» degən soalni pat-pat anglaymiz. Bu mundaқ soal sorioɳuqining tehi «ättə yaxawatқanliқi»ni, xundaқla «insanlarqə kəzқarax» bilən dunyaoɳa қaraydioɳanliқini ispatlaydu, halas. Қəlbidə Hudaning Roҳi makanlaxқan, xundaқla Roҳ təripidin toldurulоɳan kixilər muxundaқ soal sorimaydu, yaki «Jamaəttiki қaysi təlim bərgüqidin əgəndingiz», yaki «Jamaitingizning yetəkqisi kim?» degəngə қiziқmaydu — roҳiy adəmlər bolsaқ, uqrioɳan baxқa ixəngüqilərdin Məsiҳning Өzi tooɳruluқ guwaҳliқ, tüptin əzgərtilgən turmuxning guwaҳliқi, towa қiloɳanliқtin Məsiҳdə boloɳan yengi ҳayattin uroɳup ekip turidioɳan muҳəbbət, huxallиқ, hatirjəmlik

wə ḥəkḳaniyliḳni izdəymiz. Mana muxu ixlar «etiḳadqilar»da kərülmisə, Injil təlimi bərgüqilərdin ḥətta bügünki əng munəwərlirining bizdə bar boloɣinining nemə paydisi bolatti? Təlimi top-tooɣra boloɣan bir yaqeykioɣa əza boluxning nemə paydisi? Lekin əzgərtilgən bir ḥayat məwjut bolsa, towa ḳilixning mewisi kərülgən bolsa (gərqə ikkiləmqi məsililər tooɣruluḳ kəzḳaraxlar ohximisimu), andin Məsiḥ tooɣruluḳ ortaḳ səz bilən sirdaxḳili bolidu.

Məsiḥkə mənsup boloɣan ḥəmmə adəm uning jamaitidur — demək, «**Ḥər yərlərdə Rəb Əysa Məsiḥning (u ularoɣa wə bizgə mənsup!) namioɣa nida ḳiloɣuqilarning ḥəmmisi**» uning jamaitidur. (1:2). Gərqə ular bizdin ayrim ḥalda jəm bolsimu, əzimizni baxḳa ḥəḳikiy ixəngüqilərdin baxḳiqə qaoɣlimasliḳimiz kerək. Bizning ḥər zeminyurtta turuwatḳan, barliḳ jamaətlərdə jəm boluwatḳan barliḳ ḳerindiximiz üqün (məyli ular əzimizni «ḳerindax» dəp etirap ḳilsunḳilmisun) dua ḳiliximiz kerək.

4:6 «Pütülgənning dairisidin ḥalḳip kətmənglar»

«**Pütülgənning dairisidin ḥalḳip kətmənglar**» degən səzlər Təwratta əyni yezilmioɣan bolsimu, u Təwrat-Injildiki intayin muḥim bir prinsiptur. Bu ayət, məyli nijatliḳ bolsun, əhlaḳ-prinsiplar bolsun, jamaətni baxḳurux ixliri tooɣruluḳ məsililər bolsun, Muḳəddəs Kitablarda ḥər əḥwalda bizgə yetərlik yolyoruḳ tapxuruloɣanliḳi kərsitilidu. «Artuḳ wəḥiy» bu ixlarda bizgə kerək əməs; əməliyəttə, biz muxu ḥəḳikətni mundaḳ bir bayan bilən ipadiləymizki, — Iman-etiḳadḳa baoɣliḳ ḥərḳandaḳ ixlarda (məsilən, əhlaḳ-prinsip, nijatliḳ, jamaət, yaki muxu yərdikidək Pawlus rosullarning rolliri wə məs'uliyətliri tooɣruluḳ muzakirə ḳiloɣinidək), Muḳəddəs Kitablarda ayan ḳilinmioɣan bolsa yaki Muḳəddəs Kitablardin logikilik ḳiyas ḳilinix mumkin bolmisa, undaḳ ixlarni ḥərgiz «jəzmən xundaḳ» deməslikimiz kerək.

4:8

«**Silər alliḳaqan toyunup kəttinglar! Alliḳaqan beyip kəttinglar! Silər bizsiz padixaḥlar bolup ḥəküm sürdunglar! Kaxki silər ḥəḳikətən ḥəküm sürgən bolsanglar'idi — undaḳta biz silər bilən billə ḥəküm sürgən bolattuḳ!**»

Bəzi waḳitlarda bügünki dəwrdiki oḳurmənlər üqün rosulning bəzi səzlirini qüxinix təs. Xübḥisizki, buning bir səwəbi, u enik kərgən roḥiy ḥəḳikətlərni biz oɣuwa kəriximiz mumkin. Əmma ḳayta-ḳayta oḳup səzliri üstidə oylansaḳ, Hudaning iltipati bilən bizmu uning bəḥrimən boloɣan yoruḳluḳioɣa muyəssər boliximiz mumkin; iman-ixənq bilən xundaḳ dawamlaxtursaḳ qoḳum yoruḳluḳḳa eriximiz.

Muxu səzlərni qüxinix üqün awwal rosulning Rimdiki jamaətkə eytḳan səzliri üstidə azraḳ tohtilayli: —

«**Əmdi bir adəmning itaətsizliki tüpəylidin, ənə xu ələm bir adəm arḳiliḳ ḥəkümran boloɣan yərdə, Hudaning mol meḥir-xəpḳitini, xundaḳla ḥəḳḳaniyliḳ boloɣan xapaətlik sowoɣitini ḳobul ḳiloɣanlar bir adəm, yəni xu Əysa Məsiḥ arḳiliḳ ḥayatta xunqə oɣalibanə ḥəkümranliḳ ḳiloɣuqilar bolmamdu!**» («Rim.» 5:17)

Muxu ayəttə Hudaning Məsiḥning ḳurbanliḳ ələmidə boloɣan büyük məḳsətmuddiasini kərimiz — yəni ixəngüqilərning əmür musapisi ḥayatiy küqkə tolup taxḳan mol wə xərəplik ḥayattur. Ətkən kona ḥayatni baxḳuridioɣan gunaḥ wə Xəytanning zulum-asarətliridin qiḳixta xunqə zor əzgirix wə azad bolux boliduki, Pawlus bu yengi ḥayatni gunaḥ wə ələm boloɣan burunḳi mustəbitlər üstidin oɣəlibə ḳilip padixaḥtək

süridioŋan ḥayat, dəp süpətləydu. Əng uluoŋ wə kimmətlik ḥəküm sürüx bolsa, etiḳadqining əzi üstidin oŋəlibə ḳilip, əzi üstidin ḥəküm sürüxi, əlwəttə. Sulayman Pənd-nəsiḥətliridə eytḳandək: «**Asan aqqiḳlimaydioŋan kixi palwandin əwzəl; əzini tutuwaloŋan kixi xəḥər aloŋandinmu üstün**» («Pənd.» 16:32). Əzini ḥəḳiḳiy tutuwaloŋan kixigə bolsa, Huda uningoŋa tehimu kəp məs'uliyətlərni amanət ḳilalaydu, ḥətta u dunyadiki ixlarda təsəwwur ḳiloŋili bolmaydioŋan zor məs'uliyətlərni uningoŋa tapxuridu.

Əmma muxu yərdə Pawlus Korintliḳlaroŋa kinayə bilən səzləwatidu. Korinttiki jamaət bolsa: «Biz kamalətkə yetip, mustəḳil bolduḳ; «ḥəkümranliḳ ḳilix»ḳa sən Pawlusning yardiming yaki nəsiḥiting kerək əməs, dəydu. Pawlus bolsa: «Əlwəttə, silər gunaḥinglar, əz xəhsiyitinglar wə Xəytanning üstidin oŋəlibə ḳilip padixaḥdək ḥəküm sürgən bolsanglar idinglar, xundaḳ boloŋininglarda, biz silər bilən billə uningdin bəḥrimən bolattuḳ!» dəydu. Əmma hətning ḳaloŋan ḳismida adəmni hijil ḳilarliḳ dərijidə ayan ḳilinoŋinidək, ular ḥeqḳaqan «ḥəküm sürgən» əməs idi, əksiqə ular nuroŋun gunaḥlarning asarət-ilki təripidin ḥəkümranliḳ ḳilinip keliniwatatti.

Pawlusning ularoŋa səzləx tələppuzidin eniḳ turiduki, uning ularoŋa boloŋan məḳsiti (bu ümid-məḳsət ḥəmmə ḥəḳiḳiy rosullarda tepilidu) ularning etiḳadi üstidin kontrol ḳilix əməs, bəlki ularning Hudaning biwasitə ḥəkümranliḳi astida bolup azad ḳilinip küqləndürülüx, yorutulup dana bolux wə nijatliḳning ḥəmmə tərəpliridin bəḥrimən boluxidin ibarət idi. U ḥəḳiḳətən qin kənglidin ularning əzining yardimidin mustəḳil boluxini ümid ḳiloŋanidi.

«Xəytanning ilkigə tapxurulux» 5:3-5

«**Qünki gərqə təndə silər bilən billə bolmisammu, əmma roḥta silər bilən billə bolux süpitidə alliḳaqan xundaḳ mən xu ḥəkümni qiḳardimki, — (ḥəmminglar Rəb Əysa Məsiḥning namida jəm boloŋanda, əzümning roḥim silər bilən bolup, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning küq-ḳudritigə tayinip) — xundaḳ ḳiloŋan kixining ətliri ḥalak ḳilinsun, xundaḳ ḳilip roḥi Rəb Əysaning künidə ḳutḳuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun**».

Korinttiki jamaətning əzasi boloŋan bu kixi atisining ayali (uning əgəy anisi, yaki atisining toḳili) bilən billə yaxaxḳa baxlioŋan boluxi mumkin. Bundaḳ kixi birinqidin gunaḥi tüpəylidin jamaətning bardi-kəldisining sirtida ḳalduruluxi kerək; jamaət uning bilən adəttiki alaḳidə bolmasliḳi kerək. Ikkinqidin, u «Xəytanoŋa tapxuruluxi kerək» idi. Ḥərḳandaḳ jamaət üqün əz əzasioŋa nisbətən mundaḳ tədbirni ḳollinixi intayin zor eoŋir ixtur. Adəttə xundaḳ oquḳ gunaḥ məwjut bolsa, xundaḳla uningoŋa munasiwətlik ikki əḥwal bar bolsa, andin muxundaḳ tədbirni ḳollanoŋili bolidu: —

(1) gunaḥ sadir ḳiloŋuqi kixi gunaḥḳa xunqə petip kətkənki, ḥətta tənbiḥlər yaki nəsiḥətlərni anglimioŋan bolsa;

(2) bu gunaḥliḳ ḳilmix tüpəylidin Məsiḥ Əysaning namioŋa eoŋir daoŋ təgküzülidu wə jamaətning Məsiḥḳə boloŋan guwaḥliḳini sesitḳan bolsa. Ottura dengizdiki «paḥixiwazliḳ paytəḥti» boloŋan Korint xəḥiridimu amma-puḳralar muxundaḳ ḳilmixni yirginqlik dəp ḳarayttі — xundaḳ ḳilmix jamaətning əzidə məwjut idi! Pawlusning bu tədbirni ḳollax ḳarariоŋa kelixi əjəblinərlik ix əməs idi.

Ḥazir biz «**(bu) kixining ətliri ḥalak ḳilinsun**» wə «**roḥi Rəb Əysaning künidə**

ḳutḳuzular» degənlərning nemini kərsitidioŋanliḳi tooŋrisida tohtilayli.

Bu tooŋruluḳ tət hil pikir məwjut. Biz pəḳət əzimizningkini eytimiz. Injilda adəttə «ət» wə «ətlər» degən səzlər adəttə insaniy gunaḥliḳ təbiitini kərsitidu; lekin pikrimizqə muxu yərdə «ət»ni **asasən jismaniy jəḥəttin** (bu adəmning tenini kərsitidu, deməkqi), andin adəmning gunaḥliḳ təbiiti jəḥətidin qüxinixigə tooŋra kelidu; xundaḳ ḳarioŋanda, Korintliḳlar bu kixini Xəytanoŋa tapxursa, əmdi uning ətliri Xəytanning ḥəkümranliḳi astida bolidu (demək, Hudaning biwasitə baxpanaḥliḳida bolmaydu, Hudaning xipasidin ḥeqḳandaḳ bəḥrimən bolmaydu. Bu jəḥəttin Ayup pəyoŋəmbərning tarihini selisturung, «Ayup» 2:1-10). Xunga xu yolda u birər kesəlgə giriptar bolup, bəlkim ḥətta bu kesəldin ölüxi mumkin idi. Muxundaḳ boloŋanda tət yahxi nətijimu boluxi mumkin: —

(1) Bu kixining əzi Hudaning «tərbiyə jaza»sini kərüxi bilən əz gunaḥliḳ ḳilmixlirioŋa nisbətən oyoŋinip towa ḳilix imkaniyiti bar bolidu

(2) Jamaət əzi gunaḥning eoŋir aḳiwətliri tooŋruluḳ oyoŋiniximu mumkin (Hudaning Korintta turoŋan muḳəddəs bəndilirining bəziliri «Rəbning ziyapiti»gə munasiwətlik boloŋan gunaḥlar tüpəylidin aoŋrioŋan, ḥətta ölüp kətkənidi; 11:30ni kərüng).

(3) Korinttiki «bu dunyaoŋa təwə boloŋan» kixilər Hudaning jaza-tərbiyisini kəridu wə Hudadin ḳorḳidu. Ularning kəz aldida hux həwər tooŋruluḳ guwaḥliḳ əsligə kəltürülidu;

(4) «**Rəb Əysaning künidə, bu kixining roḥi ḳutḳuzulidu**».

Ahirḳi bu ibarə üstidə kəp ḳiyas ḳilmaymiz. Əmma 3:11-17də Pawlus Muḳəddəs Roḥta «ḳurux» wə keyinki in'amlar degən muḥim ix tooŋruluḳ səzləp beridu. Xu yərdə u ikki hil kixini tiloŋa alidu; birinqi hili bolsa iman-etiḳad bilən Hudaoŋa itaətmən bolup pəḳət əzigila əməs, bəlki baxḳilaroŋa payda yətküzüp «ul üstigə altun, kümüx, yaki ḳimmətlik tax» saloŋan kixi; u Hudaning yollirida izqil ḥalda tohtawsiz mangoŋaqḳa harakterida nuroŋun əwzəl hislət-pəzilətlər ḳurulup qiḳiloŋan; Hudaoŋa ming təxəkkür, Əz meḥir-xəpḳiti ḥəm Roḥining alaḥidə ix kərüxi bilən adəmning iqigə yuoŋuruloŋan bundaḳ pəzilətlər ḥərgiz yoḳap kətməydu.

Ikkinqi hil kixi əz ḥayatida ḥeqḳandaḳ «puhta ḳurulux»ni ḳurmioŋan kixidur. Mundaḳ kixilərning «ḳurulux»i bar deyilgən təḳdirdimu, ularning ḥəmmisi kərünüxtikila ixlar bolup, ismi bar jismi yoḳ, ottin ətəlməydioŋan ərzimәs ḳuruluxtur. Bundaḳ kixi «**əzi ḳutulidu, əmma goya ottin ətüp ḳutuloŋan birsigə ohxap ḳalidu**». Pawlus tirilixtiki ixlar tooŋruluḳ purutup degəndək, yultuzlar bir-birigə ohximioŋinidək, tirilixtə kixilərning yengi tənliri bir-biridin pərḳiniximu mumkin (15:35-49). Lekin bundaḳ kixilərgə ḥətta «tirilix»tiki tən beoŋixlanmasliḳi mumkin; ular ixənqisini Rəb Əysa Məsiḥkə baoŋlioŋanliḳ səwəbidin, ular «ḳutḳuzilidu»; əmma bu ḳutḳuzuluxni əng təwən dərijidə degili bolidu; demək, ular gunaḥlirining dozahtiki jazasini kərməydu, pəḳət «ḳutḳuzuloŋan tənsiz roḥlar» süpitidə Huda aldida yaxaydu. Mana bu bizning pərzimizdur.

Bundaḳ ixlar tooŋruluḳ baxḳa bəzi ayətlər: —«Rim.» 16:17-18; «2Kor.» 6:14-7:1; «Gal.» 6:1-2; «2Tes.» 3:6-15; «1Tim.» 1:20; «Tit.» 3:10-11; «2Yḥ.» 9-11; «Wəḥ.» 2:20ni kərüng.

5:7-8

«Kona hemirturuqni qiḳiriwetinglar; xuning bilən silər əsli hemirturuqsiz hemirdək yengi bir zuwula bolisilər; qünki «ətüp ketix ḥeyti»diki ḳozimiz boloŋan Məsiḥ ḳurbanliḳ ḳilindi; xunga ḥeytni yaman

niyətlik wə rəzillik bolоған hemirturuq bilən əməs, bəlki səmimiylik wə ҳəқiқət bolоған petir nan bilən təntənə қilip ətküzəyli».

Huda Musa pəyоғəmbər arқilиқ Yəһudiy həlқigə tapxuroғan «ətüp ketix ҳeyti» ularning Misirdiki қulluқtin қutuldurulоған-lиқini təbrikləydiоған bayramdur. Təwrat kalendarida «ətüp ketix ҳeyti»gə yəttə künlük «petir nan ҳeyti» ulinipla kelidu («Mis.» 12:1-20ni dиққət bilən oқung). Bu ҳeytlaroға zərür bolоған təyyarliқlarning biri hər əydin barliқ hemirturuqni əstayidilliқ bilən qərüp taxlaxtin ibarəttur. Yəһudiy ayallar қolioға qiraоғ elip hemirturuqning kiqikkinə bir tal uwiқimu қaldurulmisun dəp əz əyining ҳəmmə bulung-puqқaқlirini ahturup qiқidu; hemirturuqning kiqikkinə bir tal uwiқi qiқip қalsimu, u sirtқa taxlinip udulluқ kəydürülidu. Ibdadəthanidimu sunuloғan ҳərқandaқ қurbanliқlar ҳeqқandaқ hemirturuqni əz iqigə almasliқi kerək idi («Mis.» 12:1-20, «Law.» 2:11). Undaқta, hemirturuqning mənisi zadi nemə?

Ҳəmmimizgə ayanki, hemirturuq hemirni kəptürüp uni bolduridu. Xunga u ҳərdaim adəmni qongqiliққa azduridioғan, adəmlərni yooғinitidioғan, kərənglitidioғan ҳərhil gunaһlaroға intayin muwapiқ bir simwol bolidu. Gunaһ bolsa adəmlərni pəқət «yooғinitidu» (5:2ni kərüng). Təwrat dəwridə Hudaoға ataloғan қurbanliқlarda ҳeq hemirturuq bolmasliқi kerək idi wə Injil dəwridə jamaətning Hudaoға bolоған ibadət-hizmətliridə ҳeqқandaқ yooғanqiliқ-qongqiliқ, kərənglik bolmasliқ kerək. Jamaətning uli Məsiһni etirap қilix wə ayan bolоған barliқ gunaһlardin qiқip ketixidin ibarət («2Tim.» 2:19). Məsiһkə ixinimən dəp iman-ixənqini bildürüp suoға qəmüldürülgən kixilərdə Hudadin kəlgən, gunaһning asaritidin qiққudək küq-қudrət boluxi kerək. Xunga jamaət iqidə towa қilmay gunaһni oquқ sadir қiliwеridioғan bəzilər bar bolsa, bundaқ қilmixқa yol қoymasliқ kerək; bundaқ kixilərni jamaət sorunlirioға təklip қilix yaki қobul қilixқa bolmaydu (məsilən, «1Tes.» 3:6-12nimu kərüng).

Oқurmənlər xuni qüxiniduki, bu deginimiz kona yollarni əzgərtixtə қiyinqiliққa uqrioғandimu gunaһ bilən bolоған kürəxni tohtatmaydioғan kixilərgə қaritiloғan əməs; undaқ kixilərgə səwr-takət wə kəng қorsaқliқ қilip, rioғbətləndürüp, ҳərdaim Məsiһning muһəbbitini kərsitiximiz kerək. Kəzdə tutқinimiz gunaһdin azad boluxқa kürəx қilidioғan қerindaxlar əməs, bəlki Məsiһning həwirigə etiқad baoғlidim dəp turup, oquқ-axkarə wə nomussizliқ bilən gunaһni qing tutuwaloғan kixilərdur. Yənə kelip bundaқ deginimiz, tehi etiқad қilmioғanlarni jamaət sorunlirioға təklip қilip қarxi eliximizoға tooғra kəlməydu, degənlik əməs! Sorunlaroға қatnixip Məsiһning təlimini anglioғusi bolоған etiқadsizlarni қizoғin қarxi eliximiz kerək.

«Ətüp ketix ҳeyti» bolsa Məsiһdə bolоған nijatimizni aldin'ala kərsətkən bir «bexarətlik sürət»tur. Uningoға ulinipla kəlgən (yəttə kün dawam қilidioғan) «petir nan ҳeyti» bolsa xübһisizki, bizning birliktə towa қiloғan ҳalda «**səmimiylik wə ҳəқiқət bolоған** (demək, bularoға simwol bolоған) **petir nan bilən**» dawamlixidioғan Hudaoға baoғlanoғan turmuximizni aldin'ala kərsətkən yənə bir «bexarətlik sürət»tur.

Rosulning addiy birla jümlisigə қulaқ salsaқ, muxundaқ turmux jəryanining қandaқ boluwatқanliқini bayқioғili bolidu: —

«**Qünki kim seni baxқa birsidin üstün қilidu? Sanga ata қilinоған nərsidin baxқa səndə yənə nemə bar? Ҳəmmə sanga berilgən tursa, nemixқa «Məndə əsli bar idi» dəp pəһirlinip kərəngləp ketisən?**» (4:7).

Barliқ ҳəқiқətlər iqidə bu əng addilirining biri əməsmu? Lekin mana bu ҳəқiқətning insaniy təkəbburluқining

yiltizini ḳanqilik qongḳur kesip üzidioŋanliḳioŋa ḳarang! Bu ḥəḳiḳətkə ḳulaḳ salsaḳla bizdə xəḥrətpərəslik, birmu biḥudə ham hiyal ḳaldurulmaydu; qünki ḥəmmə nərsimiz, məyli «təbiiy talant» yaki «roḥiy iltipat» bolsun, ḥəmmisi Hudaning Өzidin kelidu, xunga biz uningoŋila barliḳ xan-xərəpni kəltürimiz. Kiqik peillik bolsa «Bizdə ḥeq talant-iltipat yoḳ» degənlik əməs, bəlki bu ixlarning barliḳi tüpəylidin talant-iltipat Bərgüqigə xan-xərəp ḳayturuxtin ibarəttur.

6:2-3

«Muḳəddəs bəndilərning dunyani soraḳ ḳilidioŋanliḳini bilməmsilər? Əgər dunya silər təripinglardin soraḳḳa tartilidioŋan bolsa, əmdi zioŋirqilik ixlarni ḥəl ḳilixḳa yarimamsilər? Pərixtilər üstidinmu ḥəküm qiḳiridioŋanliḳimizni bilməmsilər? Əmdi bu ḥayattiki ixlarni ḥəl ḳilix ḳanqilik ix idi?»

Bu bayanoŋa oḳurmənlər bəlkim heli ḥəyran ḳalidu; uningoŋa ḳarioŋanda, ixəngüqilərning Məsiḥning dunya wə pərixtilər üstidin ḥəküm qiḳirixlirioŋa məlum dərijidə ḥəmraḥliḳi yaki ḥəmkarliḳi bolidu («Zəb.» 149-küynimu kərüng).

«2Kor.» 5:20də Pawlus «Məsiḥning soraḳ təḥti»ni tiloŋa alidu; ixəngüqilərning ḥəmmisi bu təḥt aldida ḥesab tapxurup tenidə ḳiloŋan yahxiliḳi yaki yamanliḳi boyiqə in'am ḳobul ḳilidu. Məntiḳə boyiqə bu soraḳ barliḳ baxḳa soraḳlardin awwal yüz berixi kerək. Baxḳa rosullar wə pəyoŋəmbərlərning guwaḥliḳliri buningoŋa ḳoxulidu — «**Soraḳ bolsa Hudaning өz өydikiliridin baxlinidu**» («1Pet.» 4:17). Hudaning mutləḳ pak-muḳəddəslikidiki ot aldida turoŋanlar wə xuningdək uningdin ətüxi bilən өz barliḳ gunaḥliridin pütünləy paklanduruloŋanlarla muxundaḳ dəḥxətlik ixlar (dunyani soraḳḳa tartix)oŋa ḥəmraḥ boluxḳa layiḳ bolalaydioŋan bolidu. Ḥalbuki, bu ixlarning bolidioŋanliḳioŋa ḳarap, Pawlus zor uluoŋ bir prinsipni kərsitidu — bizlər bu dunyadin kətməyla jamaəttə, ḥətta jamaəttiki əng addiy əzalarda Hudaning ḥəḳiḳiy danaliḳi alliḳaqan ayan boluxi kerəktur. U: «**Aranglarda jedəllər pəyda bolsa, u nemə üqün?**» dəp soraydu — «**Jamaəttiki əng addiy kixilərni bu ixlarni ḥəl ḳilixḳa bekitməmsilər?**» (6:4)

Adəmlər Məsiḥni ḥəḳiḳətən izdəp towa ḳiloŋan bolsa ularda ḳanqə qong өzgirixlər ḥasil bolidioŋanliḳi muxu yərdə kərünüp turidu; əhmiḳanilik danaliḳḳa aylandurulidu; ḥərbir jamaət zor paydiliḳ tərbiyə wə parasətning buliḳi boluxḳa əsüp qiḳidu.

6:13

««Yeməkliklər axḳazan üqün, axḳazan bolsa yeməkliklər üqündur»; əmma Huda u wə bu ḥər ikkisini yoḳḳa qiḳiridu; tən bolsa buzuḳluḳ üqün əməs, bəlki Rəb üqündur; Rəb tən üqündur».

Oḳurmənlərning diḳḳitini bu bayanoŋa tartmaḳqimiz, qünki biz yaki baxḳilar aoŋrip ḳalidioŋan bolsaḳ, u bizgə ḳandaḳ tooŋra dua ḳiliximizoŋa yoruḳluḳ beridu. Omumiy jəḥəttin xundaḳ deyələymizki, Hudaning ixəngüqi üqün boloŋan iradisi rosul Yuḥannaning 3-məktupida ipadilinidu: «**Ḳədirlik dostum, roḥ-ḳəlbing saoŋlam boloŋandək, ḥəmmə ixliringning onguxluḳ wə teningning salamət boluxioŋa tiləkdaxmən**» (2-ayət).

Ḥalbuki, xundaḳ əḥwallar boliduki, ixəngüqilər kesəl bolup ḳelixi mumkin. Undaḳ boloŋanda biz ḥeq oylanmayla «Meni saḳaytḳaysən» dəp tiləwərməslikimiz kerək, bəlki awwal Rəbdin, məndə sən bilən boloŋan alaḳəmgə tosaloŋa boloŋan, səl ḳarioŋan gunaḥim barmu dəp soriximiz, andin bar bolsa ḳolimizdin kəlginiqə uni tüzitixkə intiliximiz lazim. Muxundaḳ ḳiloŋandin keyin Hudadin xipa-salamətlikni tiləxkə bolidu. Xuning bilən bir waḳitta tonup yetiximiz kerəkki, Rəb biz qüxinəlməydioŋan yüksək

səwəblər bilən bizning kesəl bolup kəliximizoŋa bəzidə yol koyidu («Ayup» 2-bab, «2Kor.» 12:7-10). Əmma biz ḥazir karawatkan ayət bizgə xipa-salamətlikni tiləxkə rioŋbət berixi kerək; bizning tən salamətlikimizni tiliximizdiki məksət əz xəhsiy arzu-ḥəwəslirimizni kandurux üqün əməs, bəlki tenimiz Rəbning xan-xəripini kəltüridioŋan ünümlük korali bolsun üqün bolsa, əmdi «**Tən bolsa..... Rəb üqün**» boloŋandək, ohxaxla kadir Rəbbimiz **«tən üqündur**» — Uning zor küqi bizlərning bu ajiz, zə'iplixiwatkan əlidioŋan tən əzalirimizda Roḥ arkilik ixliməktə («Rim.» 8:11).

7-bab: Nikaḥ, ər-ayallik, tənḥalik məsililiri üstidə

Bu kisimda Pawlus yənə Korinttiki jamaətning bəzi soallirioŋa, yəni ər-ayallik, tənḥalik məsililiri üstidiki soallirioŋa jawab beridu. Biz buningda əz iqigə aloŋan kimmətlik ḥəm tolimu əməliy təlim-tərbiyə üqün qongkur minnətdar boluximizoŋa tooŋra kelidu. Əmma bəzi kerindaxlar Pawlusning 10- wə 12-ayəttiki: «**Mən eytimən.. Əmma mən əməs... Rəb** (buni) **eytidu...**», «**Mən eytimən, Rəb buni eytkan əməs...**» degən səzlirining əhmiyitini qüxinip yətməydu. Xularni yənə kərəyli: —

(10) «**Əmma nikaḥlanoŋanlaroŋa kəlsək, ularoŋa mən xuni tapilaymənki, — (bu əməliyəttə mening tapilioŋinim əməs, yənila Rəbningki), ayal eridin ajraxmisun...**»

(12) «**Kaloŋanliringlaroŋa kəlsək, mən xuni eytimənki (bu Rəbning eytkini əməs), kerindaxning etikadsiz ayali bolsa wə ayali uning bilən turuwerixkə razi bolsa, u uni koyup bərmisun...**»

Bəzilər bu ahirki səzlərni xərḥiləp, Pawlus pəkət əz ḥokuki bilənla bu ixlarni eytiwatidu, dəydu. Bu kəzkarax ḥəkikətin tolimu yirak. U əməliyəttə Hudaning toluk ḥokuki bilən səzləwatidu. Xundaktimu biz uning degənlirining mənisini qüxiniximiz kerəktur.

Rəb Əysa Məsiḥ yər yüzidə təndə boloŋan waktida nikaḥlik ḥəm ər-ayallik tooŋruluk, Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən Təwrat-kanuni tələpliridin ḥalkioŋan kəp təlimlərni bərdi. Bu təlimlərni mundak yəkünləxkə bolidu: —

(1) Huda talak kilixka əqtur. Musa pəyoŋəmbər Hudaning yolyoruki bilən Israillarning talak berixigə yol koyoŋini bilən, bu ruhsət ularning tax yürəkliki tüpəylidin otturoŋa qikkan. Bularning tax yürəklikini Huda obdan bilətti. Hudaning harakterini wə ḥərtərəplik pəzilətlirini ipadiləydioŋan birər toluk tələpni ular pəkət angliyalmaytti ḥəm kətürəlməytti. Əmma Məsiḥ yetip kəlgəndə Hudaning barlik əmr-tələplirini kobul kilalaydioŋan yengi kəlb wə ḥayatni elip kelidioŋan yengi əḥdə wujudka kelidu; xuning bilən kona tax yürək mənggü yokioŋan bolidu. Xunga Məsiḥgə etikad kiloŋuqilar bir-biridin ḥərgiz ajraxmasliki kerək («Mat.» 5:31, 19:1-12, «Mar.» 10:1-12).

(2) Bu əmridin birdinbir mustəsna boloŋini: — Əgər etikadqi ər yaki ayal toy kiloŋandin keyin axnidarqilik yaki xuningoŋa ohxax sadakətsizlik gunaḥlirini sadir kiloŋan bolsa, bundak əḥwal astida ajrixix (andin uwal kilinoŋan jorining baxka bir etikadqi bilən toy kilixi) bu əmrning sirtida bolidu. Əmma Rəb xundak kilix zərür demigən. («Mat.» 19:9)

«Korintlikləroŋa» degən kisimda rosul Pawlus Rəb Əysa **Əz təlimidə eytmioŋan birdinbir əḥwalni bir tərəp kilidu** — demək, əslidə etikadsiz boloŋan ər-ayalning bir jorisi etikad kiloŋandin keyinki əḥwallar tooŋruluk səzləydu. Ikkisi etikadisiz ḥalda toy kiloŋan, əmma ḥazir bir jorisi etikad kiloŋan (xunga yengi, meḥir-xəpkətlik kəlblik boloŋan) wə bir jorisi tehi etikadsiz (xunglaxka bəlkim

қаттиқ көнгүллүк — «Mat.» 19:8ни йәнә көрүң) қалоған болса (12-17), ихәнгән јорисі ихәнмигән јорисідін ајрилихі керәкму? Јавап — Јақ. Ихәнмигән јора әр-ајаллиқ мунасиwитідін разі болса ихәнгүқі унінг білән біллә турухі керәк. Әмма ихәнмигән јорисі ихәнгән јорисніng етиқадідін нарази болуп, аwариқилик қиқірип әр-ајаллиқні сақлахқа етиқадні тахлахні хәрт қілса, ундақта ихәнгүқіning једәлсіз ајрихіхқа қоxулуxиоға тоғра келідu; бу ајрихіx өзі қиқип кетіхі јаки јорисіning қиқип кетіхі білән болідu. Ундақ әһwал астіда «(етиқадqі) **қерindax aka-ukilar, һәдә-singillar nikaһ мәjburiyitigә baoғlinip қалоғan bolmaydu**» (15). Бәзілә бу сөзні, уларning бу никаһні dawамлахturux мәjburiyiti јоқ, uningdin aman-tinqlиқ білән ајрилса болідu; әмма ilgiriki јорисі аләмдін өтмігүқә қајтідін тоj қілix әркінliki bolmaydu, дәп qüxinidu. Әмма «**baoғlinip қалоғan**» дегән сөз 39-40-ајәттә ixлитилгән јәрдә ohxax мәнідә boluxi керәк; axu јәрдә «**Eri һayat qaoғda ayali uningoғa baoғlanoғandur**» дегәнликтур («baoғlanoғan» grek тілида baxқа сөз bolsimu ohxax uқumni bildüridu). 39-40дә eri өлсә, ayali halisa «Rәbdә» baxқioғa tegixkә «әrkin» bolidu — демәк, U Rәbning yolyoruқi wә danaliқi білән, етиқадqі қерindaxқa tegixkә әркіndur. Biz ohxaxla 15-ајәттіki «baoғlinip қалоғan әмәс» дегәннімu, baxқa birsigә (етиқадqі bolsa) tegixkә әркin bolidu, дегән мәнini көрситidu, дәп қараymiz.

(Bu тәлімning baxқa тәripi bolsa, ихәнгүқілә (baxқa birsigә tegәy desә) қandaқla bolmisun baxқa ихәнгүқigә tegixi zөrүr («2Kor.» 6:4nimu көрүң). Әgәr nikaһқa мәjburlanoғan bolsa ихәнгүқining әһwali bәlkim 12-17-ајәттә көрсәтілгән ихәнмигән јорисі bar boloғan әр yaki ayalningkigә ohxax дәп қараxқa bolidu).

36-38-ајәтnimu көрәyli: —

«**Әmma әgәr birsi niyәt қiloғan қizoғa nisbәtәn muamiləmning durus bolmioғan yeri bar дәp қarisa, u қiz yaxliқ baһaridin өtüp kәtkәn bolsa, ikkisi өzini tutuwalalmisa, u halioғinini қilsun, u gunaһ қiloғan bolmaydu; ular nikaһ қilsun. Biraқ, birsi өz kөnglidә muқim turup, һeqқandaқ ixқ besimi astida bolmay, bәlki өz iradisini baxқurup, kөnglidә niyәt қiloғan қizini әmrigә almasliқni қarar қiloғan bolsa, yahxi қiloғan bolidu. Қisқisi, өyləngәnning өyləngінimu yahxi ix, өylənmigәnning өylənmiginimu tehimu yahxi ix**».

Bu ајәтләр үстідә сәл тохтіліximizoғa тоoғra kelidu. Qünki bәzілә 36-38-ајәтләрдә көздә tutuloғini pak қizning dadisi uni «Hudaning yolida көprәk hizmәt қilsun» дәp yatliқ boluxқa yol қoymaydu, дәydu. Әmma mundaқ qüxәnqini mumkin әmәs дәp қaraymiz. Qünki Hudaning yolida toy қilix pursitidin waz kәqkәn, өzini қurbanliқ қiloғuqi, «ezini tutuwaloғuqi» kixi bәribir ata әmәs, bәlki қiz wә uningoғa өylənmәkqi boloғan yigit bolidu! Ata bu ixni қarar қiloғandin keyin Rәbning hizmitidә tehimu «kengli bәlünmigән һalda» boluxi natayin. Xunga biz yuқirіқidәk tәrjimә қilduқ. Bәzi alimlar yәnә «(pak) қiz» degәnni «tәnһaliқ» дәp tәrjimә қilidu. Bu tәrjimining mumkinqiliki bar. Biraқ asasiy mәnisi өzgәrmәyduki, әr kixi yaki қiz Rәbning hizmitidә kөprәk bolay дәp toy қilmasliққa niyәt қilixtin ibarәt.

8:2

««Mening bilimim bar» дәp һesabliоғan kixi, әmәliyәttә һeqnemini tehi bilixkә tegixlik dәrijidә bilmigәn bolidu».

Bu kiqik ајәt үстідә tohtilix paydiliқtur; qünki bu ајәt мәktuptiki baxқa kөp ајәтләрдәk, kөzimiz tehi yәtmigәn baxқa dunyalarni kөridioғan bir derizini aqidu. Pawlus Rәb Әysadin қalsila, Hudaning kalam-wәһiyliri әng kөp tapxuruloғan insan idi. Lekin uning bu bayanini, pәқәt baxқilaroғila әmәs, bәlki өzigimu қaritip eytқan. Өzidә xunqә kөp wәһiy wә ilim-bilim boloғini

bilən, u bularning ḥəmmisini dengizning bir tamqisi, halas, dəydu.

Huda bizgə xunqə mol bilim wə wəḥiylərni kərsətkənliki üqün biz uningoŋa ming təxəkkür eytimiz; əmma biz buningdin xuni qüxinimizki, biz ḥəḳiḳəttə pəḳət uluoŋ okyanning ḳiroŋiḳida turuwatimiz, uning qongḳur təglirigə qəmüxni tehi ḥeq baxlimiduḳ. Biz ḥərgiz əhməḳlərqə kərəngləp kətməslikimiz üqün, Huda bizgə xundaḳ bir angni bərgəy!

10:1-12 «Bexarətlik wəḳələr» — Israillarning Misirdin qiḳip, qəl-bayawandin ətkəndiki wəḳələrdin sawaḳ elixi

Bu sawaḳlar wə «bexarətlik sürətlər»ni obdanraḳ qüxinix üqün oḳurmən Təwrat «Mis.» 12-17-bab, 32-33-bab, «Qəl.» 11-, 20-, 21-bablarni awwal oḳusa kəp yardimi bolidu.

Pəyoŋəmbərlərning kəlgüsidiki muḥim ixlarni bizgə səz bilən aldin'ala kərsitidioŋanliḳi turoŋan gəp. Əmma muxu yərdə Pawlus bizgə, Huda Өzi bəzi wəḳələrning yüz berixini xundaḳ orunlaxturup bekitkənki, bu wəḳələr kəlgüsi zamanlarda tehimu uluoŋ ix-wəḳələrni aldin'ala kərsitidioŋan birhil «bexarətlik sürət» bolidu, dəydu. «**Əmdi bu wəḳələrning ḥəmmisi ularning** (Israillarning) **bexioŋa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirḳi zamanlar beximizoŋa keliwatḳan bizlərning ulardin sawaḳ-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi**».

Pawlus Israilning bexioŋa nuroŋun ixlarning kelixining tüp səwəbi, kəlgüsidiki jamaətning xulardin sawaḳ-ibrət elixi üqündur, dəydu! «bexarətlik səzlər»ni berələydioŋan pəḳət Huda, əlwəttə; əmma «bexarətlik wəḳə»lərni yüz bərgüzüxidə Uning uluoŋluḳi tehimu roxən kerüngən əməsmu!

Musa wə Ilyas pəyoŋəmbərlər Rəb Əysaning ələmigə yeḳin Uning bilən kərüxkən («Mat.» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luḳa» 9-bab); ularning muzakirə ḳiloŋan muḥim temisi Uning ələmi boloŋan. Xu yərdə Uning ələmini təswirligən səz bolsa «qiḳix» idi («Luḳa» 9:31). Grek tilda «əksodus» deyilidu. Bu alaḥidə səz Təwrattiki «Misirdin qiḳix»ni kərsitidu. Mana u Israilning Misirdiki ḳulluḳtin ḳutulup, Huda bekitkən yengi yetəkqi (Musa) arḳiliḳ azadliḳḳa qiḳixidiki wəḳələrning mənisini qüxinixkə bir aqḳuqtur. Mana bularning ḥəmmisi Məsiḥdə boloŋan tehimu uluoŋ ḳutḳuzuluxni kərsətkən «bexarətlik wəḳə» bolidu; bu ikkinqi «qiḳix» Hudaning həlḳining Məsiḥning yetəkqilikidə Misirdin əməs, bəlki gunaḥ wə Xəytanning ḳulluḳidin ḳutulup Hudaning padixaḥliḳidiki ərkin-azadliḳḳa qiḳixtin ibarət.

Hudaning «Misirdin qiḳix»ta yurgüzgən üq ḳutḳuzoŋuqi wasitisi mundaḳ: —

(a) Ḳozining ḳeni (Pawlus muxu yərdə bu tooŋruluḳ tohtalmaydu, əmma «1Pet.» 1:19ni kərüng). («Mis.»12:7, 13)
(ə) Kündüzdə bulut, keqidə ot tüwrüki («Mis.» 13:21-22).
(b) Ḳizil Dengiz; Israil uningdin ətüp ḳutḳuzuloŋan, Misirliḳlar uningda oŋərḳ boloŋan («Mis.» 14-bab).

Bu üq wasitə, xübḥisizki, təwəndikilərni ipadiləydu: —

(a) Məsiḥning ḳeni; (ə) Muḳəddəs Roḥ; (b) Məsiḥning ələmi. Bizning gunaḥlirimiz «Hudaning ḳurbanliḳ ḳozisi» boloŋan Məsiḥning ḳeni bilən kəqürüm ḳilinidu, Məsiḥning ələmi wə Muḳəddəs Roḥning küq-ḳudriti bilən biz ḳaytidin yengi ḥayatḳa tuoŋulimiz; bu yengi ḥayatta insanning jenioŋa boloŋan düxmənliri, yəni gunaḥ, Iblis, jinlar küqsiz ḳaldurulidu. Pirəwn Ḳizil Dengiz arḳiliḳ küq-ḳoxunsiz ḳalduruloŋan;

Məsiһning ələmi arқilиқ Xəytanmu etiқadqini baxқuroɳudək küqidin қaldurulidu.

(10:1-2)

«**Qünki, i қerindaxlar, mən silərning atabowilirimizning һəmmisining bulut astida yürgənlikidin wə һəmmisining dengizdin ətüp mangoɳanlиқidin həwərsiz yürüxünglarni halimaymən; ularning һəmmisi bulutta һəm dengizda Musaning yetəkqilikigə qəmüldürülgən...**»

Mana bu «қaytidin tuoɳulux»ni kərsitidioɳan wə xuningdək «suoɳa qəmüldürülüx» һəm «roһқa qəmüldürülüx»ning mənisini bildüridioɳan büyük «bexarətlik sürət»tur. «Qəmüldürüx» bolsa һərdaim zor küqlük bir əzgirixni kərsitidu. Israilning pütkül əһwali əzgərtildi; ular kona қuldar zomigərning ilkidin qiқip, Hudaning əһdisidə bekitilgən, Musa pəyoɳəmbərning yetəkqiliki astida yengi һayatқa qiқti. Israilning «dengizoɳa qəmüldürülüx»i bizning Məsiһning ələmigə qəmüldürülüximizni bildüridu. Xunga biz suoɳa qəmüldürülüx arқilиқ wə Hudaning Roһi (bulut wə ot)ning wasitisi wə qəmüldürülüxi bilən biz Xəytanning ilik-asarətliridin қutқuzulup Hudaning yengi əһdisidə bekitilgən Məsiһning yetəkqiliki astida yengi һayatқa, xundaқla Uning meһir-muһəbbitidin bəһrimən boluxқa qiқimiz.

«**Silər bilməmsilər? Һərқaysimiz Məsiһ Əysaoɳa kirixkə qəmüldürülgən bolsaқ, Uning ələmi iqigə qəmüldürülduқ**» («Rim.» 6:2).

(10:3-4)

«**Ularning һəmmisi ohxax roһiy taamni yegən** («manna» — («Mis.» 16-bab), **һəmmisi ohxax roһiy iqimlikni iqkən; qünki ular əzlirigə һəmraһ bolup əgixip yürgən roһiy uyultaxtin iqətti (əməliyəttə, muxu uyultax Məsiһning Əzi idi)**».

(«Mis.» 17:1-7ni kərüng). Israil qəlbayawanda boloɳan səpərliridimu jamaətni kərsitidioɳan bir sürət idi. Bu sürət bolsa jamaətning Huda təripidin Əz kalam-səzliri wə üzülməs alaқisi bilən ozuқlinidioɳanliқioɳa, Məsiһning Əzidin Muқəddəs Roһ arқilиқ iqidioɳanliқioɳa küqlük ipadə bolidu («Yһ.» 4:14, 6:35, 7:37-38, «1Kor.» 12:13).

Adəmni һayran қalduriduki, Israillarda pəқət ularni yetəkləydioɳan «**bulutluқ, otluқ tüwrük**»la bolup қalmay, yənə ularning ussuzluқini қanduridioɳan, ularoɳa əgixip mangidioɳan «**roһiy uyultax**»mu bar idi!

(10:5)

«Xundaқtimu, Huda ularning kəpinqisidin razi bolmioɳanidi; qünki «ularning jəsətliri qəl-bayawanda qeqilip қaloɳan»».

Gərqə bundaқ uluoɳ қutқuzuluxlar wə qəksiz təminləxlər boloɳan bolsimu, xundaқ һətərlər yənila məwjut boliduki, insanlar mənbələrning Mənbəsi Boloɳuqidin tenip ketiximu mumkin! Təwəndiki misallarda bu tərəplər təkitlinidu: —

(10:6)

«**Əmma bu ixlar ularning bexioɳa bizlərgə misal-bexarət bolsun üqün qüxkənidi; buningdin məқsət bizning ularning yaman ixlaroɳa һəwəs қiloɳinidək һəwəs қilmasliқimiz üqündur**».

(10:7)

«**Silər yənə ularning bəzilirigə ohxax butқa qoқunidioɳanlardin bolmanglar; bular tooɳuluқ: «Həlқ yəp-iqixkə olturdi, andin kəyp-sapaoɳa turdi» dəp pütülgən**». («Mis.» 32:6)

(10:8)

«Biz yənə ularning bəzilirining buzuqqilik qiloqinidək buzuqqilik qilmayli; xu wəjidin ulardin yigirmə üq ming kixi bir kündila əldi» (bu wəqə «Qəl.» 21:5-9də hatirilinidu).

(10:9)

«Yənə ularning bəzilirining Məsihni sinioqinidək Uni sinimayli; xu səwəbtin ular yilanlarning qehixi bilən halak boldi».(«Qəl.» 5:21-9)

(10:10)

«Yənə ularning bəziliri aoqrinoqandək aoqrinip qaqximanglar — nətijidə, ular jan aloquqi pərixtə təripidin əltürüldi».

(«Qəl.» 16:41-50)

(10:11-12)

«Əmdi bu wəqələrning həmmisi ularning bexioqa bexarətlik misallar süpitidə qüxkən wə ahirki zamanlar beximizoqa keliwatqan bizlərning ulardin sawaq-ibrət eliximiz üqün hatiriləngənidi. Xuning bilən «Mən etiqadta qing tirəp turmaqtimən» degən kixi əzining yiqilip ketixidin hezi bolsun!».

Yəp-iqixgə baoqlik prinsplar (10:25-11:1)

Injilda yəp-iqiximizdə Hudaoqa xan-xərəp kəltürülsun dəp birnəqqə prinsiplar bizgə tapxuruloqan. Ulardin üqini təwəndikidək yəkünlisək paydisi bolup qalar.

Prinsip: (1) — Etiqad wə ərkinlik

Əgər iman-ixənq bilən Hudaoqa təxəkkür eytsaq, hərqandaq taamlarni yegili bolidu.

(10:25-26) «Gəx bazirida setiloqan hərbirnərsini wijdaninglarni dəp olturmay, heqnemini sürüxtə qilmay yəweringlar. Qünki «jahan wə uningoqa toloqan həmmə məwjudatlar Pərwərdigaroqa mənsüptur» dəp pütülgən».

«Mar.» 7:14-23də Rəb Əysa insanni nemə ixlarning buloqaydioqanlikini wə nemə ixlarning buloqimaydioqanlikini kesip bayan qildi: —

«Andin Əysa halayiqni yənə yenioqa qaqirip, ularoqa:

— Həmminglar Manga qulaq selinglar wə xuni qüxininglarki, insanning sirtidin iqigə kiridioqan nərsilərning heqqandiki uni napak qilmaydu, bəlki əz iqidin qikidioqan nərsilər bolsa, ular insanni napak qilidu. Anglioqudək quliqi barlar buni anglisun! — dedi.

U halayiqtin ayrilip əygə kirgəndə, muhlisliri Uningdin bu təmsil həqqidə soridi. U ularoqa:— Silərmu tehiqə qüxənməy yürüwatamsilər?! Sirttin insanning iqigə kiridioqan hərqandaq nərsining uni napak qilalmaydioqanlikini tonup yətməywatmamsilər? Sirttin kirgən nərsə insanning qəlbigə əməs, axqazinioqa kiridu, andin u yərdin tərət bolup taxlinidu, — dedi (U bu gəpni deyix bilən, həmmə yeməkliklərni halal qiliwətti).

U yənə səz qilip mundaq dedi:—

Insanning iqidin qikidioqinila, insanni napak qilidu. Qünki xular — yaman niyətlər, jinsiy buzuqqiliqlar, zinahorluq, qatillik, ooqrilik, aqkəzlük, rəzilliklər, aldamqilik, xəhwaniylik, həsəthorluq, til-ahanət, təkəbburluq wə hamaqətliklər insanning iqidin, yəni uning qəlbidin qikidu — bu rəzil ixlarning həmmisi insanning iqidin qikip, əzini napak qilidu»

Məsiḥ Əysa muxu sözni kilоɣandin baxlap, ḥərkandak ixəngüqi, Yəhudiy bolsun, «yat əllər»din bolsun, ulardin Musa pəyоɣəmbərgə qüxürülgən kanunning taam pərḥizliri (məsilən at, qoxka, təgə katarlikларning gəxini ḥaram ḥesablax)gə boysunux tələp kilinоɣan əməs. Bu prinsip rosul Pawlus təripidin kaytilinidu, məsilən «Rim.» 14:14də: «**Rəbbimiz Əysada bolоɣanlikimdin xuningоɣa kət'iy ixəndürülüp bilimənki, ḥərkandak nərsə özlikidin ḥaram əməstur; lekin bir nərsini ḥaram dəp karioɣan kixi üqün, u uningоɣa ḥaramdur...**».

Yənə «Rim.» 14:2-23də: «**Sening məlum bir ixni kilixka ixənqing barmu? Əmdi bu ixənq Huda bilən sening arangdiki ixtur. Özi kiliwatkan ixni tooɣra dəp karioɣan, xuningdin wijdanimu əyibkə buyrulmioɣan kixi nemidegən bəhtlik-ḥə! Lekin yeməkliktin gumanlinip turup yənə xuni yegən kixi əyibkə buyrulidu, qünki buni ixənq bilən yemigən. Ixənqtin bolmioɣan ḥərkandak ix gunaḥtur**»

«1Tim.» 4-babtin: «**Qünki Huda yaratkan ḥəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən kobul kilinsa, ularning ḥeqkaysisini qəkləp rət kilixka bolmaydu. Qünki ular Hudaning sözi wə insanlarning duasi bilən ḥalal kilinidu. Bu nəsiḥətlərni kerindaxlarning səmigə salsang, Məsiḥ Əysaning yahxi hizmətkari bolоɣan bolisən. Xundakla, özüngning əstayidil əgəxkən etikadtiki wə saoɣlam təlimlərdiki sözlər bilən kuwwətləndürülgənliking ayan bolidu... Bu ixlarni jamaətkə tapilioɣin wə əgətkin**» (4-6, 11).

Prinsip (2): — Etikadta ajiz bolоɣanlaroɣa kөyünüx

Ixəngüqilərning ḥərkandak taamlarni yeyixigə ərkinliki bolоɣini bilən, baxka ixlaroɣimu kəngül bəlüximizgə tooɣra kelidu. Bu ixlarni rosul Pawlus «Rimlikлaroɣa» 14-babta wə bu həttiki 8-babta kərsitidu. Bularni yəkünlisək, halioɣan taamlarni yeyixkə ərkin bolduk dəp ixənsəkmu, baxka ixəngüqilərgə ḥərikətlirimiz tüpəylidin azar berip koyoɣudək yaki ularning imanini ajiz kilip koyoɣudək bolsak, biz xu kerindiximizoɣa azoɣinə meḥir-muḥəbbitimiz bolsila u tamakni yeməslikimiz kerək.

Qüxiniximiz kerəkki, «**etikadta ajiz bolоɣanlar**» bolsa bəzidə intayin küqlük pikirdə, məsilən, nemə nərsilərni iqkili yaki yegili bolidu degən küqlük pikirdə boluximu mumkin! «Qoxka gəxini yegili bolmaydu» degən birsi bizning jamaitimizgə katnaxkan bolsa, ularning aldida qoxka gəxini yesək, ularning kəngligə sooɣuk su səpkən bolimiz, undakta bizdə kandakmu muḥəbbət bar degili bolsun? Ḥərkandak meḥmanlar dastihinimizda hatirjəm oltursun dəp əyimizdə musulmanqə taamlar tooɣruluk boloɣan pərḥizlərni tutsak bizgə nemə ziyan kelidu? Birsining (ixəngüqi bolsun, bolmisun) xarab iqixkə humari boloɣan, xuningdək məst boluxka asanla azdurulidioɣan bolsa, undak kixining aldida xarab iqix pütünləy əkilsizlik ḥəm uningоɣa kilinoɣan düxmənliktur; qünki undak kixi ixəngüqining xarab iqkənlikini kərsə bu ix uni ḥarak iqixkə adaxturuxi mumkin.

Prinsip (3): — Ixənmigənlərgə, xuningdək jamaətning guwaḩlikiɣa kəngül bəlüx

«Əmma etiqad kilmiɣanlarning birərsi seni ziyapətkə təklip kilsa wə kənglüng tartsa, aldingɣa koyulɣan ḩəmmini wijdaningni dəp olturmay yəwər; əmma birsi sanga: «Bu butlarɣa atalɣan kurbanlik taami» desə, undakta uni yemə; nemixka desəng, bu ixni sanga eytkan adəmning səwəbi üqün, xundakla wijdanning səwəbi üqündur; mən degən wijdan seningki əməs, bəlki ḩelikі kixining wijdani; mening ərkinlikimgə baxkilarning wijdani təripidin yaman dəp baḩa berilixining nemə ḩajiti? Mən təxəkkür eytip yesəm, təxəkkür eytkan nərsini durus yeginim tüpəylidin yaman dəp kariliximning nemə ḩajiti?» (10:27-30).

28-ayəttə soal soriɣan kixi, əgər etiqadqi dostining «butlarɣa atalɣan kurbanlik taami»ni yəwərginini kərsə, ḩərhil hiyalda boluxi mumkin, məsilən: —

(1) bu adəm əz etiqadiɣa nisbətən səmimiy əməs;
(2) bu adəm etiqad kiloɣan Məsiḩ mening japa tartiximɣa ərziməydu;
(3) bu adəm etiqad kiloɣan Məsiḩ ḩərhil butlarɣa qokunuxkimu yol koyidikən.

Meḩir-muḩəbbətning türtkisidin (baxkilardin korkux səwəbidin əməs) biz pəkət əzimizning nemini halaydiɣanlikimizɣila əməs, bəlki baxkilarning ḩərikətlirimizgə kandak karaydiɣanliki, ḩərikətlirimizning nətijisidə ularning Məsiḩ tooɣruluk nemə oylaydiɣanlikiɣa kəngül koyuximizɣa tooɣra kelidu. Birsi: «Məsiḩgə ixəngən kixilər molla dua kiloɣan tamakni yeməsliki kerək» dəp oylioɣan bolsa Məsiḩgə ixəngən kixi əng yahxisi uningdin yeməsliki kerək; taki birinqi kixi mollining duasining gəxkə ḩeqkandak təsir kərsitəlməydiɣanlikini qüxəngüqə, yəwerməslikimizɣa tooɣra kelidu. Jənubiy xinjangda sufilar arisida «mənggülük ḩayat ata kiloɣuqi taam» dəydiɣan birhil alaḩidə taamɣa hurapiylarqə ixəngənlər bar; bizgə nesbətən u pəkət tamak halas, birak xundak kixilər aldida xu tamakni yesək, ular «Mana, Məsiḩgə ixəngən kixilərmu bu tamakka ixinidikən» dəp oylap kalidu.

Barlik ixlarda bizning türtkimiz baxkilarɣa «Məlum taamni yeyix yaki yeməslikining insan kəlbidiki ḩeqnərsini əzgərtəlməydiɣan»likini enik qüxəndürüx üqün boluxi kerək, ular əksiqə barlik ḩərikətlirimiz arkilik xuni qüxənsunki, insanlarning kəlbini birdinbir əzgərtküqi Məsiḩ Əysadur!

11:1-16 «Baxni yepix» wə «baxlik» tooɣruluk

Muxu yərdə bu babtiki pəkət birnəqqə ayət üstidə tohtilimiz. Muxu kisimni okuɣan bəzilər bəlkim pütünləy hatalixip: «Pawlus ər kixi ayaldin əwzəl dəp təlim beridu» degən hulasigə kelidu. Undak oy-hiyallar bizning Hudaning oy-niyətlirigə xunqə az qəmgənlikimizni ispatlaydu. Məsiḩning rosulliri bir ketim əzara arimizda kaysi əng uluɣ dəp talax-tartix kilixkinida, Əysa ulardin: **«Kim mərtiwilik? Dastihanda olturoɣinimu yaki uni kütkinimu?»** — dəp soraydu, andin Əzining ularning arisidiki hizmətkarɣa ohxax ikənlikini kərsitidu (Luka 22:24-27): — **«Əllərdiki padixaḩlar kol astidiki həlk üstidin buyrukwazlik kilip idarə kilidu, ularning üstidiki ḩokukdarliri «həlkpərwər» dəp atilidu. Birak silər xundak bolmanglar; bəlki aranglardiki əng mərtiwiliki əzini əng kiqikidək ḩesablisun wə yetəkqi boloɣanlar ḩəmməyləngə hizmətkardək bolsun. Zadi kim mərtiwilik? Dastihanda olturoɣanmu yaki dastihandiki kütküqimu? Dastihanda olturoɣini əməsmu? Birak Mən bolsam aranglarda hizmitinglarda boloɣuqi kütküqidəkturmən»**.

Gəp xuki, Hudaning padixaһlikida «üstünlük»ni yaki «uluoʏluқ»ni əlqigili bolsa (wə undaқ «əlqəx»ning қandaқtur bir mənisi bar bolsa) undaқta adəmning uluoʏluқi baxқilarning hizmitidə boluxtiki iқtidari bilən əlqinidu; dərwəқə, bizning «üstünlük» yaki «uluoʏluқ» degən ixlar bilən karimiz bolmasliқi kerək («Mat.» 18:1-6nimu kərüng). Xuningdək ər kixining əz ayalioʏa yaki jamaəttə ərkək қerindaxlarning қiz-ayal қerindaxlaroʏa «bax» boluxi, ularoʏa zulmət-mustəbitlik қilix üqün əməs; bəlki Məsiһ Əzi jamaətkə қandaқ «bax» boloʏan bolsa (yəni, uningoʏa kəyünüp, səyüp uningdin daim həwər alidioʏan), ər kixilərmu əzigə tayinidioʏan (jamaəttə bolsun, ailidə bolsun) қiz-ayallaroʏa, bolupmu ər kixi əz ayalioʏa xundaқ muamilidə boluxi kerək («Əf.» 5:28-29). Petrusning birinqi məktupida jamaəttiki һəmməylənni «**Һəmminglar bir-biringlaroʏa nisbətən kiqik peillikni kiyimdək kiygüzünglar**» dəp dəwət қilidu («1Pet.» 5:5).

Muxu yərdə һeqқandaқ «üstünlük-təwənlik» yoқ. Dərһəқikət, Pawlus bu yərdə muxundaқ «üstünlük-təwənlik» hiyallirini yoқatmaқqi bolup: «**Һalbuki, Rəbdə ayal ərsiz bolmas, ər ayalsiz bolmas**», dəydu (11) — Hudaning bekitkini boyiqə ərlər wə қiz-ayallar bir-birigə tayinixi kerək. Dərһəқikət, «Gal.» 3:28də mundaқ deyilidu: —

«**Məsiһdə nə Yəһudiy bolmaydu nə Yəһudiy əməslər dəp ayrilix bolmaydu, nə қul bolmaydu nə һər dəp ayrilixmu bolmaydu, nə ər bolmaydu nə ayal bolmaydu, һəmminglar Məsiһ Əysada bir bolisilər**» —bu muһim һəқikətkə қarioʏanda Huda aldida roһ təripidə ər-ayal arisida һeq mənggülük pərқ yoқ (demək, ərning yaki ayalning roһi dəp pərқlənməydu). Əmma jan wə tən tərəplərdə pərқ məwjut bolidu. Mana xundaқ boloʏaqқa, ər kixilər һəm ayal kixilərning һərқaysisi Huda tapxuroʏan orun wə rolni qin қəlbidin razi bolup, təxəkkür қilip қobul қilixioʏa tooʏra kelidu.

Xuning üqün ər wə ayal ottursidiki əməliy pərқ jamaəttə ibadət yaki dua қiloʏanda, bax yepixi yaki yapmasliқi bilən kərsitilidu: —

«**Ər kixi bolsa bexini yapmasliқi kerək; qünki u Hudaning sürət-obrazi wə xan-xəripidur; əmma ayal kixi bolsa ərning xan-xəripidur**».

Yəһudiy ərlər adəttə sinagoglarda wə musulman ərlər məsqitlərdə dua қiliwatқanda bexini yapidu; buning səwəbini sorioʏinimizda ularning adəttə kərsitidioʏan səwəbi, insan gunaһkar bolup, baxning yapқuqi (məyli қandaқla xəkildə bolsun) Huda wə insan arisida gunaһning tosaloʏusi bar ikənlikini tonup yetixkə bir simwol bolidu, dəydu. Əmma Məsiһdə bolsa, muxu «gunaһning tosaloʏusi»ni elip taxlaxқa, Huda bilən oquқ alaқidə boluxқa xərəplik imkaniyət bardur. Muxundaқ alaқə ornitiloʏanda insanning (ər yaki ayal kixining bolsun) yüzi Hudaning xan-xərpini baroʏanseri əks əttüridu. Xunga insanning yüzini zadila yapmaslik kerək («2Kor.» 4:4-18). Lekin ayal kixilər «**ərning xan-xəripi**» boluxқa yaritiloʏan (7); ularning bu xan-xəripi ayalning qaqlirida alaһidə kərülidu (15). Xunga jamaəttə bolsa <u>insanning</u> (ayalning qaqlirida ipadilənggən) xan-xəripini yepip, Hudaning Əzining xan-xəripila roxən kərülsun üqün intilixioʏa tooʏra kelidu. Xunga ər kixi bexini yapmasliқi kerək, əmma қiz-ayallar (jamaəttə) bexini, yəni qaqlirining jamal-xəripini yepix üqün baxқa yaoʏliқ қatarliқlarni artixioʏa tooʏra kelidu.

10-ayət səl sirliқtur: — «**pərixtilərning səwəbidin**»

«**Bu səwəbtin, һəm pərixtilərning səwəbidin, ayal kixi bexida һoқuқning bəlgisigə igə boluxi kerək**».

Biz bu ayətning xərһini addiy dəp қaraymiz. Pərixtilər jamaəttə Hudaning қilidioʏan ixlirini bilixkə alaһidə қiziқip қarioʏaqқa, jamaət ularning (pərixtilərning)

Hudaning bekitkən tərtipini huxallikta ḳobul ḳilixioŋa birinqi bolup obdan nəmünə boluxi kerək. Qünki qüxiniximizqə Xəytan wə uning jinliri əslidə pərixtilər bolup, dəslipidə Hudaning tərtipigə ḥakawurluḳ wə imansizliḳ bilən ḳarxi qiḳḳanidi («Yəx.» 14:12-15, «Əz.» 28:11-19, «Wəḥ.» 12:3). Gərqə pərixtilər insanlarning ix-ḥərikətlirini kərələydioŋan bolsimu, ularning oy-hiyallirini kərələydu dəp oylaxḳa ḥeq ispat-dəlilimiz yoḳ. Xunga jamaəttiki ayal ḳerindaxlar ər ḳerindaxlaroŋa ḳəlbidə boysunoŋan bolsimu (wə ḳəlbdə boysunux bəribir **boysunuxning bəlgisini artixtin muḥim**, əlwəttə), bəribir pərixtilər bu boysunuxning bəlgisini («**ḥoḳuḳi**»)ni kərüxni halaydu (10).

Xəytan isyan kətürgəndin keyin, yənə bir türküm pərixtilər ayal kixilərning saḥibjamalliḳini kərüp adixip kətti, dəp ixinimiz («Yar.» 6:2-4). Xuning bilən ular pərixtilik mərtiwisini taxlap ayallaroŋa yeḳinlixip ularoŋa qeḳilix üqün naməlum yolda jisim xəkligə kirdi. Injildiki wəḥiy boyiqə, muxu pərixtilər soraḳ ḳilinoŋuqə ḳamap ḳoyulidu («2Pet.» 2:4, «Yəḥ.» 6-7nimu kərüng). Ularoŋa berilgən jaza isyan kətürgən jinlarningkidin eoŋir boldi, qünki ular əzliridin burun itaətsizlik gunaḥi bilən Hudaning jazasioŋa (birinqi, Xəytan asiyliḳ ḳiloŋanda uning bexioŋa qüxürülgən jaza, ikkinqi, Adəm'ata wə Ḥawa'ananing bexioŋa qüxürülgən jaza, üqinqi, Ḳabilning bexioŋa qüxürülgən jaza) uqrioŋanlarni əz küzi bilən kərgən. Əmma kim bilsun, baxḳa pərixtilərningmu muxundaḳ ixlarni sadir ḳilix mumkinqiliki tehi məwjutmikin, xunga rosul jamaətkə, ibadət sorunlirida ḳiz-ayal ḳerindaxlarning saḥibjamalliḳidiki gəḥər boloŋan qaqliri yepilsun, dəp tapilaydu.

Muxu yərdə xunimu kərsitip ətəyliki, qaqliri yepiloŋan bolsa ḳiz-ayal ḳerindaxlarning jamaəttiki ibadət sorunlarda dua ḳilix wə bexarət berixtiki nesiwisi bardur (5-ayət).

Muxu yərdimu kərsitip ətimizki, ḥazirḳi zamandiki kəp jamaətlər Rəbning bu tapxuruḳioŋa səl ḳarap əməl ḳilmaydu, xuning bilən ḳiz-ayal ḳerindaxlar jamaəttə qaqlirini yapmaydu; əmma bundaḳ ḳilix Hudaning səzigə əməs, bəlki pəḳət yərlik yaki «zamaniwiy» ərp-adətlərning ḳelipioŋa kirix, halas. Ḥalbuki, rosulning bu ḳisimning ahirida deginidək, bu ixni jənggi-jedəlgə aylanduruxḳa ḥərgiz bolmaydu; pəḳət kimdikim uningoŋa səl ḳarisa, Huda bu ixni soraydu dəymiz: —

«**Birsining bu ixlar tooŋruluḳ talax-tartix ḳiloŋusi bolsa, xuni bilsunki, bizlərdə ḥəm Hudaning jamaətliridimu xulardin baxḳa ḥeq ḳaidilər yoḳtur**» (16).

12:10-12 «Roḥiy iltipat» tooŋruluḳ

Bu ḳisim xübḥisizki, Muḳəddəs Kitabning intayin ḳiziḳ nuḳtiliridin biridur. Bu yərdə toḳḳuz hil iltipat tiloŋa elinidu; əmma buningdin baxḳa ḥərhil iltipatlarni yoḳ degili bolmaydu; bu toḳḳuz hil iltipat ḥəmmə roḥiy iltipatni əz iqigə alidu, dəp ḳarimaymiz.

Birinqidin, bu toḳḳuz hil iltipatni maḥiyət wə funksiyə jəḥətliridin bir-birləp kərəyli: —

«**Qünki Roḥ arḳiliḳ birsigə danaliḳ yətküzidioŋan səz, baxḳa birsigə ohxax bir Roḥ bilən həwər yətküzidioŋan səz təḳsim ḳilinidu; ohxax Roḥ arḳiliḳ baxḳa birsigə alaḥidə ixənq, yənə birigə ohxax Roḥ arḳiliḳ kesəllərni saḳaytix iltipatliri, birawoŋa məjizilərni yaritix təḳsim ḳilinidu; birawoŋa wəḥiy-bexarət berix; birawoŋa ḥərhil roḥlarni pərḳ etix, birawoŋa naməlum tillarda səzləx, yənə birawoŋa naməlum tillarni tərjimə ḳilix iltipati təḳsim ḳilinidu**» (12:8-10).

«Danalik yətküzidioŋan səz»

Danalik ḥərdaim nemə kilix kerək, degən məsiligə baoŋlikтur; xunga bu iltipat alaḥidə moḥtajlikта alaḥidə əkil təminləydu. Buningoŋa misallarni Təwrat «2Sam.» 5:17-25, Injil «Ros.» 6:24din kərüng.

«Həwər yətküzidioŋan səz»

Hudadin biwasitə kəlgən alaḥidə həwər yaki məlumat yətküzidioŋan iltipat. Buningoŋa misallarni Təwrat «2Pad.» 6:8-12, Injil «Yḥ.» 4:14-19, «Ros.» 5:1-5, 21:11din kərüng.

«(Alaḥidə) ixənq»

Ḥəmmimizdə ḥərwakitta ixənq-iman boluxi kerək, əlwəttə. Əmma «ixənq» iltipati bolsa alaḥidə moḥtajlikта yaki alaḥidə əḥwalda «partlax harakterlik» ḥalda Hudadin kelidioŋan alaḥidə «bir ülüx» ixənqtur; xuning bilən Hudadin tiligən ixka bu iltipat tüpəylidin adəmning ixənqi kamil bolidu.

Buningoŋa misallarni Təwrat «1Pad.» 20:12-13, «2Pad.» 17:6-16, Injil «Ros.» 3:1-16 (bolupmu 16-ayət); wə Rəb Əysaning hizmitidiki nuroŋunlikan wəkələrdə, məsilən «Luka» 7:11-17din kərüng.

«(Kesəllərni) sakaytix iltipatliri»

Rəb Əysaning hizmitidin wə «Rosullarning paaliyətliri»din nuroŋun misallar tepilidu, əlwəttə. Dikkət kiliximiz kerəkki, muxu yərdə «iltipat» kəplük xəklidə, yəni «iltipatlar» degən xəkildə wə xuningdək «sakaytix» degən səzmu kəplük xəklidə, yəni «sakaytixlar» deyilidu. Demək, Hudaning adəmni sakaytixida nuroŋun yol-tərikiliri bar; bəzi wakitlarda bir dəkikidila xipalik beridu («Mar.» 10:46-52), gahi wakitlarda tədrijiy («Mar.» 8:22-26), bəzi qaoŋlarda wasitilər arkilik («Ros.» 19:11-12), bəzidə wasitisiz; bəzi wakitlada sakaytiloŋuqidin ixənq tələp kilidioŋan («Mat.» 9:27-30), bəzidə sakaytiloŋuqidin ixənq tələp kilmaydioŋan («Yḥ.» 5:1-9), bəzidə ḥətta Hudaning sakaytkuqisida anglik ixənq bolmioŋan ḥalda sakaytiloŋanlarmu bar («Mat.» 9:19-22).

«Məjizilərni yaritix (iltipati)»

Buningoŋa misallarni Təwrat «1Pad.» 18:17-29, «1Pad.» 1:8, 2:19-22, 5:4-6, Injil «Mat.» 21:19-22, «Ros.» 13:5-12din kərüng.

«Wəḥiy-bexarət berix (pəyoŋəmbərlik səz iltipati)»

Muxu iltipat tooŋruluk kəprək tohtiliximizoŋa tooŋra kelidu. Injil, yəni yengi əḥdidiki dəwrning yetip kəlgənlikini Yəhudiy həlkigə, xundakla bizlərgə kərsitidioŋan karamət-alamətlərning biri təwəndikiqə: —

«Ḥəm keyin, Mən Өz Roḥimni barlik ət igiliri üstigə kuyimən;
Silərning ooŋul-kizliringlar bexarət beridu,
Kəriliringlar alamət qüxlərni kəridu,
Yigitliringlar oŋayibanə alamət kərünüxlərni kəridu» (Təwrat, «Yoel» 2:28, 29).

Rosul Petrus «Injil dəwri yetip kəldi» dəp jakarlioŋinida bu səzlərni nəkil kəltüridu («Ros.» 2:17-18). Bu səzlərning əməlgə axuruloŋanlikini biz «Ros.» 19:1-6, 21:8-9də, ḥəm rosul Pawlusning muxu yərdiki səzliridə kərimiz. Uning u ayətlərdə degənlirigə karioŋanda, bu iltipatlar Asiyadiki barlik jamaətlərdə ayan kilinmakta idi.

14-babka karioŋanda jamaət sorunlirida «wəḥiy-bexarət yətküzüx» («pəyoŋəmbərlik səz kilix») degən iltipatning muḥim nuktisi kəlgüsidə yüz beridioŋan ixlar əməs, bəlki **«Bexarət beridioŋan kixi bolsa adəmlərning etikadini kuruxka, ularni rioŋbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu»** (14:3).

Ibraniy tilida «bexarət berix» «naba»

degən səz bilən ipadilinidu. «Naba»ning əslidiki mənisi «uroɣup qikix», «ḳaynap qikix» idi. Dəwr-dəwrlərdiki jamaətlər: «Huda arimizda istihiyilik ḥalda «uroɣup qikḳan» səzliri bilən bizgə daim rioɣbət berip kəlgən» dəp guwaḥlik berip kəlməktə. Omumiy jəḥəttin eytḳanda «**wəḥiy-bexarət berix**» iltipati, Hudaning ḥəkikətlirini «ḥazirning moḥtajliki yaki əḥwali»ɣa alaḥidə tətbikḷaxtin ibarət, degili bolidu. Pawlusning 14:25-26diki səzliridin kərgili boliduki, bu iltipatning ḥalkilik nuḳtisi (Təwrat dəwridiki «bexarət berix»gə ohximaydioɣan ḥalda) məlum bir xəhsning moḥtajliri, bolupmu uning ḳəlbidiki tügüq-qigixliri yaki gunaḥ məsililiri; bəzidə bəlkim məlum bir jamaətning moḥtajlikliri bolidu. Xunga bu iltipatni «tar dairidiki bexarət berix» degili bolidu. Təwrattiki bexarətlərning kəlimi bolsa adəttə intayin kəng bolup, kəpinqə pütkül əllərning yaki dələtlərning təḳdirlirini nuḳta ḳilidu. Təwrat bexarətlirining əng uluoɣ temisi Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥning dunyaoɣa kelixidur. Bundaḳ bexarətlərning ḥəmmisi «kəng kələmlik» bexarətlər ḥesablinidu. Xunga Təwratta aldin'ala bexarət berilgən kəp wəḳələr allikaqan yüz bərgən; Məsiḥ Өzi ahirḳi zamanlar tooɣruluḳ kəp bexarət bərdi. Muxu bexarətlər bir ḳetimla eytiloɣan, xundaḳla Təwrat-Injilda hatiriləngən bolup, ularni ḳaytilaxning ḥajiti yoḳ.

Yənə təkitliximizgə tooɣra keliduki, Injil dəwridiki «bexarət berix» bilən «təlim berix» hizmiti bir-birigə ohximaydu; «təlim berix»ning nixani bolsa Təwrat-Injilni ḳetirḳinip tətḳik ḳilip Hudaning pütkül pilan-muddialirini, xundaḳla Uning əmr-nəsiḥətlirini əz nəwitidə yətküzüp jamaətni zerəkləxtürüx wə ḳorallanduruxtin ibarət. Təwrattiki bexarətlər bir ḳetimla berilix bilən «Ḥəkikətən Hudadin kəlgən ḳusursiz səzlər» dəp tonulup, keyinki dəwrlərmu ulardin paydilansun dəp Təwrattiki kitablarda bir-birləp hatiriləngən. Jamaətlərdə roḥiy iltipat arḳilik berilgən bexarətlər əmdi bularoɣa ohximaydu. Pawlus ularni hatiriləx, «Muḳəddəs Kitabtiki bexarətlərning ḳatarioɣa kirgüzüx» tooɣruluḳ ḥeq tapxuruḳ bərməydu; səwəbi, jamaəttə berilgən bexarətlər adəttə ayrim jamaətlər wə ḥəm ulardiki xəhslər tooɣruluḳtur. Bəlki jamaəttə berilgən bexarətlərni Muḳəddəs Kitablarda allikaqan hatiriləngən ḥəmmə bexarətlər bilən əlqəp təkxürüx kerək bolar. «Bexarət berix» iltipati pat-pat əzlirida kərüngən ḳerindaxlar ḥərbir bexarətni «wəznini ditlap» əlqixi kerək (29), əmma **jamaəttikilərning ḥəmmisidimu** bexarətlərni «wəznini ditlap» **əlqəx məjburiyiti bar**. Injil, «1Tes.» 5:19-21ni kərüng. Bexarətlərni əlqəxtə ḥəmmidin üstün turidioɣan əlqəm Muḳəddəs Kitablardur; jamaəttə boloɣan bexarətlərni Muḳəddəs Kitablar bilən təng ḳilixḳa ḥərgiz bolmaydu.

Jamaəttə birsi bexarətlərni, jümlidin «danalik yətküzidioɣan səz» wə «həwər yətküzidioɣan səz»lərni izqil ḥalda wə tooɣrilik bilən berip kəlgən bolsa, undaḳta uni (Injil dəwridiki) «bexarət bərgüqi», «pəyoɣəmbər» degili bolidu (14:29; yənə «Ros.» 11:27, 13:1, 21:10, «Əf.» 4:11nimu kərüng). Bundaḳ qüxəndürüximiz ularning eytḳanlirini Təwrat pəyoɣəmbərlirining kigə wə yaki Rəb Əysaning alaḥidə rosullirining kigə təng-barawər ḳilix əməs.

Bexarətlərni üq əlqəm bilən əlqəx kerək: —

(1) Təwrat, Zəbur wə Injilda hatiriləngən Hudaning barlik səzlirigə muwapik boluxi kerək;

(2) Bexarəttə məlum bir əḥwal yaki kəlgüsi ixlar tooɣruluḳ alaḥidə məlumat bar bolsa, bu məlumat top-tooɣra boluxi kerək. Hudaning xan-xəripini kərsitix üqün bexarətlər yüz pirsənt tooɣra boluxi kerək. «70% tooɣra» boloɣan bexarətni «az-paz

paydilik» degilimu bolmaydu — əksiqə, u intayin hətərlik birnərsə — qünki uning ḳaysi yərlirini ḳobul ḳilix kerək, ḳaysi yərlirini rət ḳilix kerəklikini ḳandaḳmu bilələymiz?!

«Ḳan.» 18:22ni kərüng: —

«Bir pəyoɣəmbər Pərwərdigarning namida səz ḳiloɣan bolsa wə u bexarət ḳiloɣan ix tooɣra qiḳmisa yaki əməlgə axurulmisa, undaḳta bu səzni Pərwərdigardin qiḳmioɣan; xu pəyoɣəmbər baxbaxtaḳlik bilən səzligən dəp, uningdin ḳorḳma». Təwrat dəwrliridə undaḳ kixilərni ələüm jazasioɣa məḥkum ḳilix əmr ḳilinoɣan. Jamaəttə undaḳ ḳilinmaydu, ələwəttə, əmma bu əmrning asasiy prinsipi bizlərdə ḳalidu. Sahta bir bexarət berilgən bolsa, əmdi uni eytip bərgüqining wujudidiki nəpsaniyətqiliki, xəḥrətpərəsliki, ḥaram niyətliri, mənmənqiliki, təkəbburluḳi, əz beximiqiliḳi ḳatarliḳlar «ələümgə məḥkum» ḳilinix kerək. U izdənsə Muḳəddəs Roḥ tezla uningoɣa munaswətlik kəmqilikini ayan ḳilidu. Bundaḳ «bexarət bərgüqi»ning məs'uliyiti bolsa səwəbni izdəp tepip ulardin səllimaza towa ḳilixtur.

(3) «Bexarət bərgüqi»ning turmux-ḥayatida Muḳəddəs Roḥtin kəlgən mewə boluxi kerək.

«Ḳan.» 13:1-3nimu kərüng: —

«Əgər aranglardin pəyoɣəmbər yaki qüx kərgüqi qiḳip, silərgə məlum bir məjizilik alamət yaki karamətni kərsitip berəy desə wə u silərgə aldin'ala degən məjizilik alamət yaki karamət əməlgə axurulsa, əmma xuning bilən munasiwətlik «Baxḳa ilaḥlaroɣa (yəni silər tonumioɣan ilaḥlaroɣa) əgixəyli» wə «Ularning ḳulluḳida bolayli» desə, sən xu pəyoɣəmbər yaki qüx kərgüqining səzlirigə ḳulaḳ salma; qünki xu tapta Pərwərdigar Hudayinglar silərning Uni, Pərwərdigar Hudayinglarni pütün ḳəlbinglar wə pütün jeninglar bilən səyidioɣan-səymay-dioɣininglarni bilix üqün sinawatḳan bolidu».

Xəytan Hudaning həlḳini adaxturux üqün Uning roḥiy iltipatlirini dorap, «sahta iltipatlar»ni, jümlidin əməlgə axurulidioɣan bexarətlərni qiḳirixi mumkin. Xunga bexarət bərgüqilərgə kerək boloɣan üqinqi ələqəm bolsa: —

(a) muḥəbbət, ḥəḳḳaniylik, huxallik, hatirjəmlik, səwr-takətlik wə pak-mukəddəslik ayan boloɣan ihlasmən turmux;

(ə) baxḳilaroɣa yətküzgən təlim-tərbiyisi Muḳəddəs Kitablaroɣa muwapiḳ kelixi kerək.

Bu alamətlər bolmisa uning «bexarət»lirini (məyli ular ḳanqilik toptooɣra kərünsun) nəzərgə almaslik, adəmning oy-hiyalliridin qiḳirip taxlax kerək.

«(Ḥərhil) roḥlarni pərḳ etix (iltipati)»

Bu iltipat bəlkim pəḳət jin qaplaxḳanlarning əḥwalini yaki jinlarning jamaət ibadət sorunlirioɣa kiriwelip məmin bəndilərgə aldamqiliḳ ḳilidioɣan ḥiylə-mikirlirini pərḳ etixi üqünla boloɣan iltipat bolmastin («Ros.» 16:16-18, «Mat.» 9:4), bəlki yənə Muḳəddəs Roḥning adəmlərning roḥlirida ḳiliwatḳan ixlirini, jümlidin roḥiy iltipatlarni beriwatḳanlikini kərüp yetixnimu əz iqigə alidu (məsilən, «Ros.» 14:7-10də hatiriləngəndək Pawlusning kixining ixənqini kərüp yetixi).

«Naməlum tillar»

«Naməlum tillar» yənə «karamət tillar, roḥiy tillar, yat tillar»mu deyilidu.

Rosul Pawlusning 14:14-19, 21-23, 27-28də «naməlum tillar» tooɣruluḳ səzliri bizgə kəp yoruḳluḳ yətküzidu. Kərünüp turuptuki, «naməlum tillar» iltipati kixilərgə üq tərəptin roḥiy bəḥir elip kelidu.

(a) «Naməlum tillar» «alamət bəlgə» süpitidə beoɣixlanoɣanda, nəḳ sorunda boloɣan kixilərdin bir ḳismi bu tilni qüxinidu, lekin səzligüqi əzi qüxənməydu («Ros.» 2:1-13). Bundaḳ ixlar az kərülidu.

(ə) Ayrim dualarda («**əz-əzigə wə Hudaoɣa eytsun**», 14:28) xu tilni əz aldioɣa ixlitidioɣan, xəhsiy «naməlum til» iltipati; Pawlusning əzidə bundaq iltipat bar idi wə u uni kəp ixlətkən (14:18). Bu iltipatta adəmning roḥi dua ḳilidu, əmma uning əḳilzeḥni əzi eytiwatḳanlirini qüxənməydu (14:14). Bu yolda istihiyilik ḥalda mədḥiyə nahxiliri eytilidu, əmma eytḳuqi əzi eytiwatḳan nahxisini qüxənməydu (14:15). Bu ahirḳi ayət boyiqə Pawlus «naməlum tillar»da kəp dua ḳilatti wə yənə əz tilida dua ḳilatti («**Mən bəzidə roḥim bilən dua ḳilimən, ḥəm bəzidə əḳil-idrakim bilənmu dua ḳilimən**»). U naməlum tillardimu mədḥiyə nahxiliri eytatti wə əz tilida mədḥiyə nahxiliri eytatti («**Mən bəzidə roḥim bilən mədḥiyə nahxilirini eytimən, ḥəm bəzidə əḳil-idrakim bilənmu mədḥiyə nahxilirini eytimən**»).

(b) Jamaəttə qiḳḳan naməlum tillar. Jamaət ibadət sorunida birsi naməlum tilda ünlük dua ḳilixḳa yaki məlum ixni jakarlaxḳa Muḳəddəs Roḥtin ilḥamlandurulidu. Pawlusning 14:13, 27-28də təlim bərginidək, bundaq iltipatni pəḳət səzligüsi boloɣan kixidə səzlərni məlum boloɣan tiloɣa ərüxkə birawda iltipat bar bolidu degən ixənq boloɣandila andin ixlətkili bolidu. Ərugüqi kixi əzi yaki baxḳa ḳerindax bolidu. Undaḳ ərügüqi bolmisa, u süküttə ḳelixi kerək («**əz-əzigə wə Hudaoɣa eytsun**» 14:28).

«Naməlum tillarni tərjimə ḳilix (ərüx, qüxəndürüx) (iltipati)»

Bu, jamaəttə məlum «naməlum til»da bir səz eytiloɣanda, bu iltipat səzning omumiy mənisini ipadiləxtiki iltipat bolidu. Bu bəlkim dəl səzmusəz «tərjimə ḳilix» əməstur, lekin undaḳ ixlarning yüz bərgənlikining birnəqqə jamaətlərdə ispati bar.

14:21-23: Yənə «naməlum tillar» tooɣruluḳ

«**Təwratta: «Qət tilliḳlarning səzi wə yat adəmlərning ləwliri arḳilik Mən muxu həlḳḳə gəp ḳilimən; lekin bundaḳ boloɣini bilən ular yənila Manga ḳulaḳ salmaydu — dəydu Pərwərdigar» dəp pütülgəndur. Xunga «naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgə bolidu; etiḳadqilaroɣa əməs, bəlki etiḳadsizlaroɣa alamət bəlgidur; wəḥiybexarətlər bolsa, etiḳadsizlar üqün əməs, bəlki etiḳadqilar üqün bolidu**»

Pawlusning bu yərdə «Yəx.» 28:11-12din nəḳil kəltürginini azraḳ qüxəndürüxkə tooɣra kelidu. Yəxaya əslidə (yuḳirida Pawlus nəḳil kəltürgən) bu səzlər bilən əz dəwridiki Yəhudiy həlḳigə: «Silər Mening həwirimgə silərgə tonux tilda eytiloɣanda ḳulaḳ salmisanglar, silər ularning tilini bilməydioɣan yat bir əl bilən orulisilər. Xu qaoɣda (sürgün boloɣininglarda) Mening bu səzüm xu külpətlik əḥwal bilən ispatlinidu» — deməkqi bolidu, yənə — «Əmma ḥətta xu ḳiyin künlərgə kirgəndimu silər (Pərwərdigar Yəxaya arḳilik dəydu) Manga ḳulaḳ salmaysilər, dəp bilimən», dəydu. Yəxayaning dəwridin 100 yil keyin, Yəhudiy həlḳi Babiloɣa sürgün ḳilinoɣanda, ətrapidiki Babil tili («naməlum tillar») Yəhudiy həlḳigə bir «karamət» boldi. Demək, ularning ətirapida boloɣan xu til ularoɣa əzlirining towa ḳilmioɣan həlḳ ikənlikini, Hudaning jazalirining bexioɣa qüxkənlikini kərsətküqi «alamət bəlgə» boldi. Xunga ««naməlum tillar» bolsa bir alamət bəlgə bolidu; etiḳadqilaroɣa əməs, bəlki etiḳadsizlaroɣa alamət bəlgidur». Xuning bilən Pawlus mundaḳ dəydu: —

«**Xuning üqün pütkül jamaət bir yərdə jəm boloɣanda, ḥəmmisi əz aldioɣa bundaḳ naməlum tillarda səzləwərsə wə sadda yaki etiḳadsiz kixilər kirip ḳalsa, ular ḥəmminglarni sarang bolup ḳapsilər deyixməmdu?**» (23).

Əmma, Pawlus dəydu, — biz jamaətkə meḥman bolup kirgən adəmlərgə Hudaning

səzigə ixənməydioŋanlarning ḳatarida muamilə ḳilixni halimaymiz; ularning bexioŋa Hudaning jazalirini qüxürüxni halimaymiz; biz ularni «tehi ixənmigən, lekin ixinixi mumkin boloŋan» dəp ḳarap, ularni imanoŋa kəltürüxni halaymiz. Xunga u mundaḳ dəydu: — «**Əmma ḥəmminglar Wəḥiy-bexarət yətküzsənglar, etiḳadsiz yaki sadda kixi aranglaroŋa kirip ḳalsa, ḥəmminglar təripidin ularning gunaḥlirioŋa tənbiḥ berilidu, ḥəmminglar təripidin gunaḥkar boloŋanliḳini kəridu; ḳəlbidiki sirlar axkarə ḳilinoŋanda, u yərgə yiḳilip: — «Huda ḥəḳiḳətən aranglardidur» dəp Hudaoŋa səjdə ḳilidu**» (24-25). Bu uning 22-ayəttiki səzlirini qüxəndüridu «**Wəḥiy-bexarətlər bolsa, etiḳadsizlar üqün əməs, bəlki etiḳadqilar üqün bolidu**». «Naməlum tillar»da dua ḳilixning ḥeq hatasi yoḳ, əmma ixənmigən kixilər aldida qoḳum mənisi ərülüxi kerək.

Yənə bexarətlər tooŋruluḳ:

«**Pəyoŋəmbərlərning roḥliri pəyoŋəmbərlərning əzlirigə itaət ḳilidu**» (14:32)

Bu muḥim bayan üstidə tohtaloŋumiz bar; qünki nuroŋun ixəngüqilərning Hudaning Roḥining ḳandaḳ ixləydioŋanliḳi tooŋrisida qüxənqisi intayin kəm. Muxu ayəttə Muḳəddəs Roḥning hizmiti «bexarət berix»tur, əmma xuni qüxinimiz kerəkki, Uning baxḳa hizmətliridimu ohxax muḥim prinsip bar bolidu.

Ayəttiki «**pəyoŋəmbərlərning** (yaki «wəḥiy yətküzküqi» yaki «bexarətqilərning») **roḥliri**» degən ibarə bexarətqilərning əz insaniy roḥlirini kərsitidu. Xuning bilən hulasigə kelimizki, Muḳəddəs Roḥ iltipatlirini (pəḳət «bexarət berix»la əməs) məlum bir adəmning roḥini wasitə ḳilip ipadiləydu. Rəb Əysaning hizmitidə bu prinsip kərünüp turidu (məsilən, «Mar.» 2:8). Roḥiy iltipatlar (wə baxḳa wəḥiylər) awwal insanning jenidin əməs (insanning kallisi, əḳil-idraki yaki ḥessiyatliridin əməs), bəlki roḥidin, yəni uning maḥiyət-wujudining əng qongḳur yeridin qiḳidu. Roḥiy iltipatlar adəmning ḥessiyatliri təripidin əməs, roḥ təripidin sezilidu, ular adəmning kallisioŋa kirgən «yahxi əḳil»mu əməs. Injil, «Luḳa» 1-babta, Məsiḥning anisi Məryəm əz nəwrə ḥədisi Elizabitning bexarətlik salimioŋa jawabən yənə bexarət bərginidə bu prinsip kərünidu: «**Jenim Rəbni uluoŋlaydu, roḥim Ḳutḳuzoŋuqim Hudadin xadlandi**». Bu yərdə eytiliwatḳan peil zamanlirioŋa diḳḳət ḳiling. Bu bexarət Məryəmning jenida əməs, bəlki uning roḥida baxlanoŋan «**Mening roḥim uluoŋlaydu... mening jenim xadlandi**».

Pawlusning bayanida yənə muḥim bir sawat bar. Yuḳiriḳi ayətlərdə rosul Pawlus pəyoŋəmbərlər (wəḥiy-bexarətqilər)ning «nəwət boyiqə» səzləydioŋanliḳi, xundaḳla bexarətqining əzigə tapxuruloŋan wəḥiyni səzləp berixkə pursət kəlmigüqə kəngligə püküp turidioŋanliḳi tooŋruluḳ bayan ḳiloŋan. Xunga intayin roxənki, Muḳəddəs Roḥ məjburən ixliməydu. Birsi əzining jamaəttə ḳalaymiḳanqiliḳ pəyda ḳiloŋan bəzibir səzi yaki ḥərikiti tooŋruluḳ: «Mən bu ixta Roḥ təripidin məjburlandim, manga amal bolmidi» desə, bu gəp bilən u əzining Muḳəddəs Roḥning yetəkqilikidə əməs, yaman roḥlarning asaritidə ikənlikini axkarilaydu. Yaman roḥlar (jinlar) daim kixilərgə əzliri halimioŋan ixlarni, ḥətta ular adəttə əq kəridioŋan ixlarni ḳilduroŋinida əzliri axkarilinidu. Rəb Əysaning yər yüzidiki hizmətliridə, yaman roḥlarni ḥəydiwətkinidə bu prinsip (yəni, yaman roḥlar kixilərgə əzliri halimaydioŋan ixlarni ḳilduridu) roxən ḳilinidu; ḥətta butpərəslərmu kəp əḥwalda bu prinsipni tooŋra qüxinip yetidu. Hudaning Roḥi bolsa məjburlioŋuqi roḥ əməs; əksiqə, U pəḳət **təsirlənggən yaki səz yətküzülgən kixining ərkin ḳoxuluxi boloŋinida andin ixləydu**. Bundaḳ hislət Hudaning tüp maḥiyiti wə harakteri, əlwəttə; U insanlarning Əzi bilən ḥəmkarlixixini,

ərkinliktə ihtiyari bilən əzigə boysunuxini halaydu; qünki Hudani səyüx degənlik Uning iradisini ḥər ixta ərkinlik, huxallik wə kət'iylik bilən talliwelixtin ibarəttur. Xunga: «**pəyoɣəmbərlərning roḥliri pəyoɣəmbərlərning əzlirigə itaət kilidu**» — demək, ularning səz kilixi məjburiyət astida əməs, bəlki səzləx nəwiti kəlgüqə bir-birini kütələydu.

(14:34)

«**Aranglardiki ayallar jamaətlərdə süküttə oltursun; ularning səzlixigə ruhsət kilinmioɣan; Təwrat kanunida bəlgilənggəndək, ular tərtipkə boysunsun**».

Izaḥatlarda kərsətkinimizdək, bu əmr kiz-ayal kerindaxlaroɣa ibadət sorunlirida səzləxni mən'i kilidioɣan əmr əməs. Qünki 11:5də u kiz-ayal kerindaxlarning jamaətlərdə dua kilixliri wə bexarət berixliri tooɣruluk səzləydu — xunga kiz-ayallarning jamaəttiki səz-kalam hizmətliridə muḥim roli bardur. Əmma bu ayətning ikkinqi yerimi wə 35-ayəttə kərsitilgəndək, u kiz-ayal kerindaxlarning jamaəttə quldurlixip səzlixi yaki kalaymikan səzlixini tohtatmakqi. Grek jəmiyitidə ayallarning ammiwiy sorunlarda gəpni bəlüwetixtə dangki qikkan.

Keyinki bir məktupida (1Tim.» 2:12) Pawlus kiz-ayal kerindaxlarning jamaəttə təlim berix hizmitini zimmisigə elixioɣa yol koymaymən, dəydu. Bu tapxurukning birinqi səwəbi, jamaəttiki ərlər təlim berixtə məs'uliyətni üstigə elixi kerək. Əgər ular ḥurunluki yaki məs'uliyətsizliki tüpəylidin bu mukəddəs wəzipini kobul kilmisa, kiz-ayallar bu wəzipini üstigə alsa əyib bolmaydu; gunaḥi ər kerindaxlaroɣa bolidu wə ular xundak əḥwaloɣa yol koyoɣanliki üqün Rəb aldida jawab berixi kerək bolidu.

(35) «**Əmma ular məlum ixni bilməkqi bolsa, əyidə əz ərliridin sorisun; ayalning jamaəttə səzlixi uyatlik ixtur**». Əlwəttə ularning eri ixəngüqi bolmisa, ular ixəngən atisidin yaki yekin turoɣan məs'ul aka kerindixidin yaki jamaəttiki akşakallarning biridin sorisa bolidu.

15:8 Pawlusning «huddi wakitsiz tuoɣuloɣan bowaktək» boloɣanliki

Məsiḥning tirildürülüxini kərgən guwaḥqilar tooɣruluk səzliginidə, Pawlus əzining guwaḥqi ikənliki tooɣruluk «**Ḥəmmisidin keyin u huddi wakitsiz tuoɣuloɣan bowaktək boloɣan mangimu kəründi**» — dəydu.

«**Huddi wakitsiz tuoɣuloɣan bowaktək**» degən ibarə, xubḥisizki, uning rosullukining salaḥiyitini təstiklax üqün ixlitilidu; qünki rosullarning salaḥiyitining muḥim bir təripi Məsiḥning tirildürülüxigə guwaḥqi boluxtin ibarət; «Ros.» 1:15-26ni kərüng. Əmma biliximizqə Pawlus ḥətta Əysa Məsiḥni yər yüzidə turoɣan wakʼtidimu kərüp bakkan əməs; u Uning tooɣrisida rosullarning, bolupmu Istipanning Əysa Məsiḥning Rəb ikənlikini jakarlaxliri arkilik angliɣan boluxi mumkin; u Yəḥudiylardiki «Pərisiy» degən kattik tələplik diniy məzhəpning əzasi boloɣaqka uning Məsiḥ təlimigə boloɣan inkasi dərḥal karxi kikip jamaətkə kattik ziyankəxlik kilix idi; «Ros.» 7-babni kərüng. Muxu ixlaroɣa karioɣanda uning salaḥiyiti rosul bolux salaḥiyitidin intayin yirak idi; insanning kəzkaraxliri boyiqə u ḥargiz rosul bolalmaytti. Əmma «rosullarning paaliyətliri» 9-babda okuymizki, Rəb Əysa asmanoɣa kətürülüp uzun wakittin keyin uningoɣa kəründi wə buning bilən u kattik, təltəküs towa kildi. Keyin, Rəb əsli Əzining «on ikki rosuli»oɣa tapxuroɣan barlik təlimni wə wəḥiylərni, xundakla xulardin yənə ziyadə kəp wəḥiylərni uningoɣa xəhsən wə biwasitə ayan kildi (məsilən, 11:23-26ni,

«Gal.» 1:10-18ni kərüng). «On ikki rosul» Rəb Əysaoƣa üq yerim yil ḥəmraḥ boloƣandin keyin «orma ḥeyti» künidə Hudaning Roḥi təripidin «ḳayta tuoƣuldi»; bu bolsa ularoƣa rosulluḳning büyük hizmitigə ahirḳi «məḥür besilixi» idi; lekin Pawlusning «roḥiy tuoƣulux»i bolsa (Rəb Əysa uningoƣa kərünginidə) tolimu tuyuḳsiz, «**huddi waḳitsiz tuoƣuloƣan bowaḳtək**» bolup, uni üq kün iqidə ḥayatliḳḳa wə rosulluḳḳa məḥürlidi.

15:24

«**Andin ahirət bolidu; xu qaoƣda U ḥəmmə ḥəkümranliḳ, barliḳ ḥoḳuḳ wə küqlüklükni əməldin ḳaldurup, padixaḥliḳni Huda-Atioƣa ḳayturup tapxuridu...**»...

(28) «Əmma ḥəmmə Uningoƣa boysunduruloƣandin keyin, Ooƣul ḥəmmini Өzigə boysunduroƣuqioƣa boysunidu; xuning bilən Huda ḥəmmining ḥəmmisi bolidu».

Bu 24-ayəttə birinqi soal xuki, bu «padixaḥliḳ» nemini kərsitidu? Jawabimiz baxḳa yərdə eytḳinimizdək xuki, «Wəḥ.» 20:1-6də kərsitilgəndək, Məsiḥning muḳəddəs bəndilirini Өzigə ḥəmkari ḳilip bu yər-zemin üstigə sürgən ming yilliḳ padixaḥliḳi bolidu. Bu ming yilliḳ padixaḥliḳ əbədil'əbəd bilən selixturoƣanda kəz yumup aqḳuqə waḳit, halas, əlwəttə. Əmma bu padixaḥliḳning məḳsiti Hudaning Məsiḥning wasitisi bilən, Təwratta hatiriləngən, Israiloƣa bərgən barliḳ wədilirini əməlgə axuralaydioƣanliḳi — bu buzuloƣan, buloƣanoƣan kona yər-zemin üqün ḳandaḳ ajayib ixlarni ḳilalaydioƣanliḳini kərsitix üqündur. Bu ming yilliḳ waḳit toxḳanda, Xəytan yər yüzidikilərni sinax üqün ḳaytidin ḳamaḳtin ḳoyulidu. Xəytanning ḳutritixliri bilən Huda Өzigə ḳarxi isyan kətürgüqilərgə ot jazasini asmandin yaoƣduruxi bilən bu waḳitning ahirḳi nuḳtisini bekitidu; kona zemin wə kona asman yoḳilidu, Xəytan «ot kəli»gə taxlinidu. Muxu qaoƣda Məsiḥ Atisioƣa boloƣan mənggülük süygüsining bir ipadisi süpitidə «**padixaḥliḳni Huda-atioƣa ḳayturup tapxuridu...**».

Pawlus «**Andin ahirət bolidu; xu qaoƣda U ḥəmmə ḥəkümranliḳ, barliḳ ḥoḳuḳ wə küqlüklükni əməldin ḳalduridu,...**» dəydu. Ixinimizki, bu səz pəḳət Xəytan üstigə qiḳiriloƣan ahirḳi jazanila əməs, bəlki ḥərḳandaḳ «ḥəkümranliḳ», «ḥoḳuḳ» dəp ḥesablanoƣanlarning barliḳining əməldin ḳalduruluxinimu kərsitidu. Səwəbi intayin addiy — Hudaning tüpki muddia-məḳsətliri nixanoƣa yətkən bolidu; insanlar, pərixtilərmu gunaḥning ilik-dairisidin pütünləy ətüp, meḥir-muḥəbbət ḥəmməylənni ḳapliƣan bolidu. Ḥər ḳəlbdə meḥir-muḥəbbəttin baxḳa ḥeq niyət bolmaydu. Muḥəbbəttə «ḥoḳuḳ» yaki «ḥəkümranliḳ», buyruḳning ḥeq ḥajiti yoḳ bolidu; ḥəmməylən nemə tələplərning barliḳini kərüpla xuni ḳilidioƣan bolidu.

Bu kəlgüsi əḥwal ikki ayəttə gəwdiləndürülidu: —

(1) «**...Ooƣuloƣa U** (Huda) **xundaḳ dəydu: «Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur;**

Sening xaḥanə ḥasang bolsa ḥəḳḳaniyliḳning ḥasisidur» (Injil, «Ibr.» 1:8, bu məktupning mu'əllipi «Zəb.» 45:8ni nəḳil kəltüridu).

(2) «**Hudaning künini təlmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoḳap tügəydu wə kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu. Lekin biz bolsaḳ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliḳ bilən kütməktimiz. U yər ḥəḳḳaniyliḳning makanidur**» («2Pet.» 3:12-13).

Birinqi ayət Ooƣulning padixaḥliḳta ḥəküm sürüxi tooƣruluḳ səzləydu; U ḳolida «ḥəḳḳaniyliḳning ḥasisi»ni tutidu — demək, ḥəküm sürüx kerək bolidu. Ikkinqi ayəttə, kona asman-zeminning yoḳap tügixi təswirləngəndin keyin, «ḥəḳḳaniyliḳning

makani» boloŋan yengi asman-zemin tiloŋa elinidu. «Ḥəkḳaniylikning ḥasisi» ḥazir kerək əməs, qünki yengi zemin əzi «ḥəkḳaniylikning makani» bolidu. Undaḳ ixlar kallimizning ḳabiliyitini qəkkə yətküqə ixlitixni tələp ḳilidu, əmma biz kəlgüsidə Hudaning meḥir-xəpḳitining ahir berip ḳandaḳ ajayib karamət ixlarni ada ḳilidioŋanliḳidin, Rəbning ḥəmmimizning təpəkkur ḳiloŋinimizdin ziyadə axidioŋan, xu qaoŋda ayan ḳilidioŋan xan-xəripidin ḥazirmu xadlinalaydioŋan bolduḳ.

15:29 «Ölgənlər üqün qəmüldürüx»

«**Ölümdin tirilix bolmisa, bəzilərning ölgənlər üqün qəmüldürülüxini ḳandaḳ qüxinix kerək? Ölgənlər zadi tirilmisə, kixilər ular üqün nemə dəp qəmüldürülidu?**».

Pawlus bu jümlini yazoŋandin tartip u dəwr-dəwrlərdə kəp xərḥqilərning baxlirini ḳaturup kəlgən; bu ayət tooŋruluḳ ikki yüzdin artuḳ qüxəndürüx berilgən. Biz pəḳət təwəndikidək addiy oylaxlirimizni otturioŋa ḳoyimiz: —

(a) Hudaning səz-kalamining ḥeqḳandaḳ yeridə, tiriklər ölgənlərning nijati, yardimi yaki mənpəəti üqün birər ix ḳilalaydu, dəp eytilmaydu. Ölgənlər tiriklər üqünmu ḥeq ix ḳilalmaydu (məsilən, «2Sam.» 12:15-23, «Luḳa» 16:19-31ni kərüng). Muḳəddəs səz-kalamning omumiy təlimi dəl buning əksidur. Gərqə kəp əl-millətlərning əjdadliri üqün dua ḳilixning nuroŋun ərp-adətliri boloŋini bilən, dua-tilawətlər ölgənlərgə ḥeqḳandaḳ təsir elip kelalməydu.

(ə) Pawlus bəzi kixilər əzliri üqün əməs, bəlki ölgən baxḳa bəzilər üqün ḥəḳiḳətən «qəmüldürüldi», degəngə ohxaydu. Bu ix ular arisida etiḳad ḳilip əmma məlum səwəbtin ölgüqə suoŋa qəmüldürülmigənlər üqün ḳilinix mumkinqiliki bar. Məsilən, Rəb Əysaning krestkə mihlanoŋinida yenida mihlanoŋan ooŋri towa ḳilip Uningoŋa ixəngən boloŋaqḳa, Əysa uningoŋa mənggülük ḥayat wədə ḳildi, biraḳ u ḥeq suoŋa qəmüldürülgən əməs idi — buningoŋa pursət bolmioŋan, əlwəttə. «Luḳa» 23:29-43ni kərüng.

(b) Pawlus bu ixni tiloŋa aloŋanda uning tooŋruluḳ Korintliḳlaroŋa yaki muxu «ölgənlər üqün qəmüldürgüqilər»gə ḥeqḳandaḳ tənbiḥ bərmigən bolsimu uning bu ixni tooŋra dəp təstiḳlaydioŋanliḳinimu ispatlimaydu. U bu ix tooŋrisida Korintliḳlaroŋa tüzitidioŋan eniḳ təlimni bərgən boluxi mumkin wə xundaḳla uning tooŋruluḳ səzlirini ḳaytilaxning ḥajiti yoḳ. U pəḳət bəlkim, Korintliḳlarning bəzilirining undaḳ ḳilixini, xuningdək ularning ölümdin tirilix degən ixni ḥəḳiḳət dəp etirap ḳilixini kərsətməkqi, halas.

15:45-47

«**Xunga Təwratta mundaḳ pütülgənki: «tunji insan Adəm'atimiz tirik bir jan ḳilip yaritildi»; əmma «ahirki Adəm'ata» bolsa ḥayatliḳ bərgüqi Roḥ boldi. Əmma awwal kəlgini roḥiy adəm əməs, bəlki «təbiətkə təwə boloŋuqi» adəm idi, keyin «roḥiy adəm» kəldi. Dəsləpki insan bolsa yərdin, tupraḳtin apiridə ḳilinoŋan; ikkinqi insan bolsa asmandin kəlgəndur**»

Biz muxu yərdə «Rimliḳlaroŋa»diki «kirix səz»imizdə eytḳinimizni azraḳ ḳaytilaymiz: —

«Hudaning insanoŋa boloŋan məḳsiti insanni «roḥiy» yaki «roḥaniy» adəm ḳilixtin ibarət idi. «Roḥiy» deginimiz insanning barliḳ ixliri «roḥ»tin kəlsun degənliktur; demək, insanning roḥi Hudaning Roḥi bilən alaḳidə boloŋanda, Hudaning iradisini qüxinip bilip, uning jeni arḳiliḳ tenini baxḳuroŋan ḥalda iradisini əməlgə axurux degənliktur».

Bu ayətlərgə, bolupmu 47-ayətkə

qarioŋanda, Hudaning nəziridə yər yüzidə pəqət ikki «ḥəqiqiy adəm» bolup baqqan, dəp bayqaymiz. Bu ikki adəm bolsa Adəm'atimiz wə Əysa Məsiḥdur. «Ḥəqiqiy adəm» degən Hudaning toluq süriti (obrazi, ipadisi)də boloŋan, degənliktur. Adəm'atimiz gunaḥ sadir qiloŋinida «Hudaning sürət-obrazida bolux»tin məḥrum boldi — ḥeq bolmioŋanda, uningda wə ohxaxla barliq əwladliridimu «Hudaning sürət-obrazi» intayin kərümsiz bolup kətkənidi.

Hudaning «**insan Mening sürət-obrazimda bolsun**» degən mənggülük məqsət-muddiasi Məsiḥdə, xundaqla Uningda «qayta tuoŋuloŋan»lardimu əsligə kəltürülüp əməlgə axurulidu. Xunga Adəm'atimiz pəqət əzi üqün əzidə «roḥiy ḥayat»qa igə boloŋan bolsimu, Məsiḥ baxqilar üqünmu uningoŋa igidur; Uning ölüxi, kəmülüxi wə ölümdin tirilixidin keyin U «ḥayatliq bərgüqi Roḥ boldi». Siz uningdin ḥayatqa erixtingizmu?

16:3-4

«Mən kəlginimdə, silər qaysi adəmlərni layiq kərüp tallisanglar, mən xularoŋa tonuxturux hətlirini yezip berip muxu ianə-xəpqitinglarni Yerusalemoŋa apirip berixkə əwətimən. Meningmu berixim muwapiq kərülsə, ular manga ḥəmraḥ bolup baridu».

Biz baxqa yərlərdə eytqinimizdək, rosul Pawlus ḥərgiz əzi üqün pul sorap baqmioŋan. Əmma u ḥajətkə qüxkən baxqilar üqün pul sorioŋan wə ianə toplioŋan. U muxu yərdə «**Yerusalemdiki kəmbəoŋəl muqəddəs bəndilər**» üqün ianə qilayli dəwatidu. Yerusalem əsli ronaq tapqan xəḥər, uningda turuwatqanlarning adəttə «ilkidə bar» idi, xu yərdiki «muqəddəs bəndilər» qandaqmu «kəmbəoŋəl» bolup qaloŋan?

Oqurmənlər bəlkim Rəb Əysa Əz Muqəddəs Roḥini Yerusalemda dəl muxu ixqa ixənq bilən kütüwatqanlarning wujudioŋa qüxürgənliki bilən Uning jamaiti wujudqa kəlgən, dəp əslixi mumkin («Ros.» 1-2-bab). Buningdin keyin mal-mülüklük yaki zemindar boloŋan kəp qerindaxlarning igiliklirini setiwetip pullarni kəmbəoŋəllərni beqix üqün ixlitip, Hudaning məmin bəndiliri bilən ḥəmmə nərsiliri ortaq boloŋan ḥalda yaxidi; «**Ular mal-mülüklirini setip, pulini ḥəmmisigə, ḥərkimning eḥtiyajioŋa qarap təqsim qilixatti**» («Ros.» 2:44-45). Xübḥisizki, keyinrək bu pullarning kəp qismi hux həwərni tarqitixqa Yerusalemdin yirakqa qiqmaqqi boloŋan qerindaxlarni qollap-quwwətləx üqün ixlitilgənidi. Əmma bu zor sədiqə berixlər kəp qerindaxlarning əzlirini tijarətliridin yaki etizliridin ayrilip ḥajətmən qilip qoyoŋanidi. Xuning bilən bu zor sehiyliqtin quwwətləngən «hux həwər jakarlax ḥərikiti»din bəht-bərikət kərgənlər (yəni əllər arisida boloŋan etiqadqilar, jümlidin Korinttiki jamaət) Yerusalemda qaloŋan aka-uka, aqa-singillirioŋa jismaniy tərəptə boloŋan qərzini tonup yetixi qilixqa layiq wə tegixlik ix idi.

Keyin, Rim imperatori Pəlestingə qaratqan mundaq bir yarliqni qüxürgənki, Məsiḥning namida Hudaoŋa ibadətkə yioŋilixni (undaq qilix imperatoroŋa qoqunmasliq bilən barawər dəp qarilip) «qanunsiz» dəp bekitip, ḥərqandaq adəm xundaq sorunda tutulup qalsa mal-bisatliri musadirə qilinsun, dəp buyruloŋan. Bundaq ix Yəḥudiy etiqadqilarning bexioŋa kəp qetimlap kəlgən («Ibr.» 10:32-34). Xundaq boloŋanda kəp jamaətlərdin əwətilgən bu sowoŋat xu künlərdə tehimu muḥim bolatti. Lekin Pawlus wə uning baxqa xundaq ianə toplioŋuqi ḥəmkarliri undaq əḥwalning kəlgüsidə qiqidioŋanliqi tooŋruluq həwərsiz boloŋan, əlwəttə. Bilgüqi bolsa ḥəmmə ix üstidin baxquroŋuqi Hudadur.

Injil 8-ḳisim

«Korintliḳlaroŋa «2» »

«Rosul Pawlus Korint xəḥiridiki jamaətkə yazoŋan ikkinqi məktup»

Kirix səz

Korint xəḥiridiki jamaətning ḳandaḳ wujudḳa kəlgənliki tooŋruluḳ

Pawlusning Korinttiki jamaətkə yazoŋan birinqi məktupidiki «kirix səz»imizni kərüng. Bu ikkinqi hətni Pawlus təhminən miladiyə 56- yaki 57-yili, Korintning ximaliy təripidin üq yüz kilometr yiraḳḳa jaylaxḳan Makedoniyə əlkisidin ətiwatḳan waḳtida yazoŋan. Hətni Pawlusning ḥəmkari rosul Titus wə baxḳa ikki ḳerindax Korintḳa əpkəlgən (6:16-24). Pawlusning birinqi hetigə ohxax, u uxbu hətni Korinttiki eoŋir məsililər üstidə boloŋan kəp azab wə ḳayoŋu iqidə yazoŋan.

Oḳurmənlər birinqi hətni yezix səwəbining jamaət iqidə pəyda boloŋan kəp məsililərni bir tərəp ḳilix ḥəmdə ularning birnəqqə jiddiy soallirioŋa jawab berix üqün boloŋanliḳini əsləydu. Birinqi həttə, Korintliḳlarning arisida boloŋan, əz atisining ayali bilən zina ḳilidioŋan, əzini «ixəngüqi» dəp atioŋan bir adəm bilən ḳandaḳ hatirjəm bardi-kəldi ḳilix tooŋruluḳ Pawlusning adəmni sanjioŋudək tənbiḥini, xundaḳla nuroŋun baxḳa natooŋra ixlar tooŋruluḳ agaḥlandurux-jekiləxlirini oḳuymiz.

Oḳurmənlər üqün keyinki wəḳələrni qüxənqimiz boyiqə ihqam tərtiptə tizsaḳ ḳolayliḳraḳ bolidu: —

(1) Pawlus «birinqi məktup»ni yazoŋandin keyin, Korintta yənə baxḳa məsililərning barliḳi tooŋruluḳ həwərdar bolup, ikkinqi ḳetim ularning yenioŋa bardi. Birinqi heti bəlkim Korintliḳlarning ḥərbir ixlirini tehi toluḳ ḥəl ḳilip ketəlmigən boluxi mumkin. Bu ikkinqi ḳetimlik yoḳlax miladiyə 55-yaki 56-yilida boloŋan; u xu ziyarətni «**azar beridioŋan yoḳlax**» dəp təswirləydu (2:1). Bəlkim u ularoŋa ḳattiḳ tənbiḥ bərgən.

(2) Axu waḳitlarda helila otḳuyruḳ bir kixi jamaətkə qiḳḳanidi (2:5-8). Uning ḳilmixlirining zadi nemə ikənlikini eniḳ bilməymiz; nemila bolmisun Pawlus ularning ḳexioŋa yoḳlap baroŋini bilən muxu ixni ḥəl ḳilalmioŋanidi. Korintliḳlar əzliri uning ḳilmixlirini kərüp, hataliḳini bilip turupmu uningoŋa tənbiḥ berip, uni towa ḳilixḳa dəwət ḳilixtin bax tartḳan; xunga: —

(3) Pawlus xu waḳitlarda əslidə pilanlioŋan üqinqi ḳetim ziyarətḳilix niyitidin yenip, uning ornioŋa ularoŋa «**eoŋir azab iqidə ḳəlbimdiki dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni təktürgən**» degən yənə bir hətni yazoŋan (2:3-4). Xu hətning birər kəqürülmisimu bizgə yətmigən. Pawlus «**dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni təktürgən**» axu hətni Titus wə yənə bir ḳerindaxning ḳoli arḳiliḳ yollaydu; xuning bilən bir waḳitta ikki ḳerindaxni Korintliḳlarni rioŋbətləndürələydu, dəp ümid ḳilatti (12:16-18).

(Xunga «Korintliḳlaroŋa yeziloŋan ikkinqi hət»ni əməliyəttə «üqinqi hət» deyiximizgə tooŋra kelidu. Yənə xuni kərsətmisək bolmayduki, «Korintliḳlaroŋa (1)»din ilgiri, heli baldur yeziloŋan yənə bir hetimu boloŋanidi («1Kor.» 5:5ni kərüng).

(4) Titus Makedoniyə əlkisigə, Pawlusning yenioŋa ḳaytti wə uningoŋa Korintliḳlar uning nəsiḥitini ḳobul ḳilip, ḳilmixi yaman xu adəmgə tənbiḥ berip uni Məsiḥning yolioŋa ḳayturdi, degən hux həwərni yətküzdi. Əmma uzun ətməyla Pawlus əzini tehimu ḳattiḳ dərd-ələmgə salidioŋan bir həwərni anglidi. Ular arisida Pawlusning təlimlirini ezitḳu, uning məḳsət-muddialirini ḥaram, uning rosulluḳtiki ḥoḳuḳini sahta degən birnəqqə zəḥərhəndə kazzap pəyda boloŋanidi. Kəp etiḳadqilar ularning aldam haltisioŋa qüxüxkə baxlioŋan boluxi mumkin. Bu jiddiy ixni bir tərəp ḳilixni u əzining ziyaritigiqə (üqinqi ziyariti, 13:2) keqiktürməytti, əlwəttə. Xuning bilən: —

(5) U kəz aldimizdiki hətni (Injilda «ikkinqi hət» dəp ataloŋan) yazdi. Buni u yənə Titus arḳiliḳ yollap, Titus bilən yənə ikki ḳerindax wə bəlkim baxḳilarni billə əwətti (8:6, 16-24). Pawlus bu ḳerindaxlaroŋa yənə, Korinttiki jamaət Yerusalemdiki namrat etiḳadqilar üqün niyət ḳiloŋan in'amlirini ulardin yioŋiwelixni ḥəmdə Yerusalemoŋa apirixni tapilioŋanidi (8-9-bab). Xunga, bu «ikkinqi» (əməliyəttə üqinqi) hətni yezixning asasliḳ səwəbliri təwəndiki tət nuḳtida kərülidu: —

(1) Titus Pawlusni həwərləndürgəndək, Korinttiki jamaət uning «dərd-ələmdin yazoŋan» hetidiki səzlirigə əstayidil kəngül ḳoyup uning nəsiḥitini ḳobul ḳilip, ḥeliḳi otḳuyruḳ adəmgə tənbiḥ berip uningoŋa ḳattiḳ nəsiḥət ḳiloŋanidi. Nətijidə bu adəm towa ḳiloŋan. Xunga ular Pawlusning «dərd-ələmlik» hetini ḳobul ḳilip, uning wə Titusning jekiləxlirigə boysunoŋan, ḥəmdə gunaḥ sadir ḳiloŋan kixi towa ḳiloŋanidi. Pawlus bu ixlaroŋa huxallikini bildürməkqi bolup, uxbu hətni yazidu. Pawlusning dəwitigə ḳulaḳ selip ular muxu kixini jamaəttin qikiriwətkənidi; Pawlus ḥazir ularni towa ḳiloŋan kixini jamaətkə ḳaytidin ḳobul ḳilixḳa, xundaḳla uningoŋa təsəlli berixkə dəwət ḳilidu (2:1-11). 7:8-16nimu kərüng.

(Bəzi alimlarning pikriqə Pawlusning ikkinqi hetidə tiloŋa elinoŋan «towa ḳiloŋan adəm» birinqi hetidə (5-babta) tiloŋa elinoŋan «jamaəttin qikirilix kerək boloŋan» «**əz atisining ayali bilən zina ḳilidioŋan»** degən kixigə ohxax adəm bolidu, dəydu. Lekin axu kixi «**ətliri ḥalak ḳilinsun dəp Xəytanning ilkigə tapxuruloŋan**». Biz uni xuningdin uzun ətməyla əlgən, dəp ḳaraymiz. Birinqi həttə tiloŋan elinoŋan «**ətliri ḥalak ḳilinsun dəp Xəytanning ilkigə tapxuruloŋan**» kixi «ikkinqi heti»də tiloŋa elinoŋan «towa ḳiloŋan» kixining əzidur, degənning mumkinqiliki bar desəkmu, ikkisining bəzi təpsilatliri bir-birigə anqə mas kəlməydu. Məsilən, ikkinqi kixining baxḳilaroŋa «**ziyan-zəhmət yətküzgüqi kixi**» ikənliki bayan ḳilinoŋan (7:12).

(2) Məsiḥ Əysa asmanoŋa kətürülüp, Muḳəddəs Roḥ ularning wujudioŋa qüxkinidin keyin, Yerusalemdiki jamaətning oquḳ ḳolluḳi wə kəksi-ḳarnining kəngliki bilən, rosullar ḥəm baxḳa ḳerindaxlaroŋa kəp səpər ḳilip hux həwərni tarḳitix pursiti yaritip berilgənidi. Əmma bu sehiliḳi tüpəylidin ḥəmdə uqrioŋan bəzi eoŋir ziyankəxliklər tüpəylidin Yerusalemdiki jamaəttikilərning kəpi intayin namrat ḥaloŋa qüxüp ḳaloŋanidi. Xuning bilən bir waḳitta bu ḳədirlik ḳerindaxlarning bəziliri (Yəḥudiy «millətqilik»ining təsiri astida əskənlikidin): — «taipilər (Yəḥudiy əməslər) zadi nijat tapalmaydu» ḥətta «Huda ularoŋa nijattinmu tetixḳa yol ḳoymaydu» dəp oylap ḳelixḳanidi. Pawlus pursətni ḳoldin bərməy, səpərliridə yoḳlioŋan «taipilər» (yaki «yat əlliklər»)din tərkib tapḳan jamaətlərdin, Yəḥudiy ḳerindaxlirimizoŋa yardəm ḳolimizni sunayli dəp ətünüxkə wə jekiləxkə baxlidi. Xu yol bilən ular pəḳət Yəḥudiy ḳerindaxlarning ḥajitidin qikipla ḳalmay, bəlki yənə Yəḥudiy ḳerindaxlar əz kəzliri bilən əzlirining dəl

«Hudaning meһir-xəpқitini toniyalixi қət'iy mumkin əməs» dəp gumanlanoɣan yat əlliklərning küqlük muһəbbitini kərələydioɣan bolidu. Xuning bilən barliқ jamaətlər arisida Hudaning adəmlərni birləxtürgüqi muһəbbiti tehimu küqiydu. Uxbu həttin bir yil ilgiri, Korinttiki jamaəttikilər қizoɣinliқ bilən ianə toplaymiz degən niyətni bildürgənidi. Xunga Pawlus bu həttə, silər niyitinglaroɣa əməl қilip, toplimaқqi boloɣan ianini Yerusalemoɣa apirixқa təyyarlanglar, dəp jekiləydu (8-9-bab).

(3) Hudaning bəzi қədirlik məmin bəndilirining bir qatiқi tüzütülsə, yənə bir qataқ pəyda bolidioɣan ohxaydu. Korinttiki jamaəttikilər xundaқ boloɣan bolsa kerək. Korintliқlar Pawlusning birinqi hetidiki һəm keyinki «dərd-ələmlik» hetidiki jekiləxlirini қobul қiloɣini bilən, uzun ətməyla ular arisida əzlirini bolsa «rosullar», Pawlusni bolsa, «rosul əməs» dəp jakarlaydioɣan birnəqqə ibraniy kazzap (jamaətning əzidin qiққanmu, yaki sirttin kəlgənmu, bilməymiz) pəyda boloɣanidi. Bəziliri, Pawlusni tayini yoқ, «Mana bizni yoқlaymən dəp wədə қiloɣini bilən yenimizoɣa kəlmidi, bəlkim bizlər (һəқiқiy rosullar!)din қorқup kətkəndu!» deyixip kətkənidi. Pawlus bu həttə, əməliyəttə yeninglaroɣa tehiqə kəlmiginimning səwəbi, silərni ayap, mən baroɣuqə əzünglaroɣa əz illətliringlarni tüzətküdək waқit berəy dedim, dəydu. Bu atalmix «rosullar»ning bəziliri: «rosullarning jamaəttin қuwwətlinixigə һoқuқi bar» dəp jamaətni қistap pul ündürməktə idi, xundaқla «Mana, Pawlus wə Barnabas һəқiқiy rosul əməs, qünki ular undaқ қilmidi!» dəp biljirlimaқta idi. Yənə bəziliri һətta Pawlusni kixilərning kəzlirini boyap «Yerusalemdikilər üqün toplioɣan ianə»ni əzining қiliwalmaқqi boldi, degənidi. Pawlus hətning birnəqqə yeridə, bolupmu 10-12-bablarda bu sesiқ səpsətiqiliklərni wə bu sahta rosullarning mahtinixlirini pax қilidu. U һətta Korinttikilərgə yat adəm bolup қaloɣandək ulardin əzini қobul қilixni ətünidu (7:2-3). Əmma xu gəwdilikki, Pawlus bu ixlar tooɣruluқ muһim tənbiһi wə əyibləxlirini hətning ahirioɣa қalduridu; demək, u awwal Korintliқlarning burunқi hətlirigə boloɣan yahxi inkasini toluқ mu'əyyənləxtürgən wə yardəm қolini ayimioɣanliқini təripligəndin keyin xu ixlar tooɣruluқ tənbiһ berip əyibləydu.

(4) Ular birinqi hetigə һəm «dərd-ələmlik» hetigə қulaқ selip ixlarni қizoɣinliқ bilən tüzütkəndək boloɣan bolsimu (7:11), Pawlusta ular kona adət-қilmixlirioɣa yenip ketərmu dəydioɣan eoɣir təxwix bar idi (12:19-13:10). Uning barliқ hətliridə jekiliginidək, u һərbir pursəttin paydilinip etiқadqilarni aloɣa besip pak-muқəddəslik һəm muһəbbətning һər tərəptiki kamalitigə intilixkə dəwət қilidu. Dərwəқə, Muқəddəs Roһta izqil əginixkə wə Hudani tehimu qongқur tonuxқa intilixning əzi biz қazanoɣan roһiy һəқiқətlər wə mewilərni қoldin bərməslikning birdinbir yolidin ibarəttur.

Pawlusningularoɣa yazoɣan birinqi heti tooɣruluқ səzlirimiz ikkinqi hetigə ohxaxla mas kelidu: —

«Pawlusning xunqə kəp məsililiri boloɣan bundaқ bir jamaətkə hət yezixioɣa məjbur boloɣanliқidin Hudaoɣa minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu. Qünki uning bərgən jawabliri bizning (məyli əz xəhsiyitimizning bolsun, jaһanda boloɣan jamaətlərning bolsun) əzimizning nuroɣun bügünki қiyinqiliқlirimiz wə məsililirimizdin azad қilinix yolini tepiximizoɣa yetəkligüqi bolidu».

Bəlkim oқurmənlərning esidə barki, Təwrat dəwridə Ayup pəyoɣəmbər azab tartқan künlərdə üq dostining uni səwəbsiz, asassiz tənқid қilixliri Ayuptin əzining Huda

bilən qongkur munasiwəttə baoŋlanoŋan iq-baoŋridiki sirlarni axkarilaydioŋan jawablarni qikiridu. Xuningoŋa ohxax, Korinttiki jamaəttə Pawlusni wijdansiz, prinsipsiz tənkid kiloŋuqilar bolmioŋan bolsa, uxbu hət bolmaytti, xundakla biz Hudaning insanning kəlbidə ḥasil kilalaydioŋan muḥəbbətning xunqə qongkur yərliri wə sirliridin həwərsiz kalattuk. Əmma bu ajayib heti arkilik Pawlusning kəlbidə axkarilanoŋan, əzidə turoŋan muḥəbbətning bu sirlirini kərələydioŋan bolduk.

Yənə xuni kaytilaymizki, hətta «bablar» wə «ayətlər»ning boluxi, okurmən ixəngüqilərgə kolaylik yaritix üqün kəqürgüqilər təripidin koxuloŋan bolup, əsli hətning bir kismi əməs idi. Pawlus okurmənlərni bu hətni (bir pütün ḥalda) birakla okusun dəp yazoŋanidi.

«Koxumqə səz»imizdə biz bəzi kiyin ayətlər wə rosul kəz aldimizoŋa kəltürgən məlum birnəqqə ḥəkikət üstidə, xundakla ḥazirki zamanimizda bularni kandak tətbikлaxka bolidioŋanliki üstidə tohtilimiz.

Hət (qongkur muḥəbbət-kizoŋinlik bilən yeziloŋan baxka kəp hətlərdək) rətlik ḥalda bələklərgə bəlünmigəqkə, məzmunlirini biz pəkət təhminiy ḥalda təwəndikidək ihqamliyalaymiz: —

Məzmun: —

1:1-11	Salam-dualar;
1:12-7-bab	Pawlus bilən Korinttiki jamaətning munasiwiti; Pawlusning ilgiriki hetining təsiri; «hux həwər»ning «Musaoŋa qüxürülgən kanun»din ḥər tərəplimilik üstünlüki; «hux həwər»ning hizmətkarlirining hizmətni kandak yürgüzüxi kerəkliki;
8-9--bablar	Yerusalemdiki namrat etikadqilar üqün ianə toplax;
10-bab—13:10	Sahta rosullar ḥəm ḥəkikiy rosullar;
13:11-13	Ahirki tiləklər

••••••••

Korintliqlaroƣa «2»

Rosul Pawlus Korint xəḫərdiki jamaətkə yazoƣan ikkinqi məktup

1 [1] Hudaning iradisi bilən bekitilgən, Məsiḫ Əysaning rosuli mənki Pawlus wə ḳerindax boloƣan Timotiydin Korint xəḫiridə turuwatḳan, Hudaning jamaitigə wə xuningdək pütkül Ahaya əlkisidiki barliḳ muḳəddəs bəndilərgə salam! [2] Atimiz Huda ḫəm Rəb Əysa Məsiḫtin silərgə meḫir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloƣay!

[3] Rəbbimiz Əysa Məsiḫning Atisi, rəḫimdilliḳlarning igisi Ata, barliḳ rioƣbət-təsəllining Igisi boloƣan Hudaoƣa təxəkkürmədḫiyə oḳuloƣay! [4] Biz uqrioƣan ḫərḳandaḳ japa-muxəḳḳəttə U bizgə rioƣbət-təsəlli beriwatidu, xuning bilən biz Huda təripidin rioƣbətləndürülgən bolup U yətküzgən rioƣbət-təsəlli bilən ḫərḳandaḳ baxḳa japa-muxəḳḳətkə uqrioƣanlaroƣa rioƣbət-təsəlli berələydioƣan bolduḳ. [5] Qünki, Məsiḫning azab-oḳubətliri biz tərəpkə exip taxḳandək, Məsiḫ arḳiliḳ boloƣan rioƣbət-təsəllimizmu exip taxidu. [6-7] Əmma biz japa-muxəḳḳəttə ḳalsaḳmu bu silərning rioƣbət-təsəlli wə nijat tepixinglar üqün bolidu; bular silərning biz tartḳan azab-oḳubətlərgə ohxax azab-oḳubətlərgə qidixinglar bilən silərdimu ḫasil ḳilinidu; biz rioƣbət-təsəlli tapsaḳmu u silərning rioƣbət-təsəlliringlar wə nijatinglar üqün bolidu; xunga bizning silərgə baoƣlioƣan ümidimiz mustəḫkəmdur; qünki silər azab-oḳubətlərdin ortaḳ nesiwilik bolsanglar, ohxaxla rioƣbət-təsəllidin ortaḳ nesiwilik bolisilər dəp bilimiz. [8] Qünki, i ḳerindaxlar, silərning Asiyada duq kəlgən japa-muxəḳḳəttin həwərsiz yürüxünglarni halimaymiz; u waḳitlarda biz qidioƣusiz eoƣir besimoƣa duq kəlduḳ, ḫətta ḫayatning əzidin ümid üzgüdək boloƣaniduḳ. [9] Əmma əzimizgə əməs, bəlki əlgənlərni tirildürgüqi Hudaoƣa tayiniximiz üqün ḳəlbimizdə əlümgə məḫkum ḳilinoƣandək yürəttuḳ. [10] U bizni bundaḳ dəḫxətlik bir əlümdin ḳutḳuzoƣan wə ḫazir ḳutḳuzmaḳta, wə bizni yənila ḳutḳuzidu, dəp uningoƣa ümid baoƣliduḳ; [11] silərmu buningda ḫəm biz üqün dua-tilawətlər bilən mədət beriwatisilər; xundaḳ ḳilip talay adəmlərning wasitisi arḳiliḳ bizgə kərsitilgən iltipat tüpəylidin talay adəmlər Hudaoƣa rəḫmətlər eytidioƣan bolidu.

Pawlusning ziyarətni kəynigə sürüxi

[12] Qünki pəhrimiz, yəni wijdanimizning guwaḫliḳi xuki, Hudaning aldida sap niyətlər wə səmimiylik bilən (insaniy parasət bilən əməs, bəlki Hudaning meḫir-xəpḳiti bilən) biz bu dunyaoƣa nisbətən wə bolupmu silərgə nisbətən əzimizni tutuwalidioƣan

1:1 Fil. 1:1.
1:2 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:3 Əf. 1:3; 1Pet. 1:3.
1:4 2Kor. 7:6.
1:5 «Məsiḫning azab-oḳubətliri biz tərəpkə exip taxḳandək, Məsiḫ arḳiliḳ boloƣan rioƣbət-təsəllimizmu exip taxidu» — «Məsiḫning azab-oḳubətliri» bolsa bəlkim Pawlus wə buradərlirining Məsiḫkə baoƣlanoƣanliḳi tüpəylidin uqrioƣan ziyanəxlikni kərsitidu. Əmma Pawlus bu ixlarni Hudadin kəlgən, birhil imtiyaz wə barikət süpitidə ḳaraydu. «Filippiliḳlaroƣa» boloƣan «ḳoxumqə səz»imizdə «Məsiḫning azablirioƣa boloƣan sirdax-ḫəmdəmlik» tooƣruluḳ səzimiznimu kərüng.
1:5 Zəb. 34:19; 94:19.
1:6-7 «Əmma biz japa-muxəḳḳəttə ḳalsaḳmu bu silərning rioƣbət-təsəlli wə nijat tepixinglar üqün bolidu; bular silərning biz tartḳan azab-oḳubətlərgə ohxax azab-oḳubətlərgə qidixinglar bilən silərdimu ḫasil ḳilinidu» — rosul Pawlus ḫərdaim əzi tartḳan azab-oḳubətlər baxḳilarda təsəlli-rioƣbət wə nijat ḫasil ḳilidu, dəp ḳaraydu. Xuning bilən u daim azab-oḳubətlərni birhil bəht wə imtiyaz süpitidə raziliḳ bilən ḳobul ḳilatti. «Filippiliḳlaroƣa» boloƣan «ḳoxumqə səz»imizdə «Məsiḫning azablirioƣa boloƣan sirdax-ḫəmdəmlik» tooƣruluḳ səzimiznimu kərüng. **«biz rioƣbət-təsəlli tapsaḳmu u silərning rioƣbət-təsəlliringlar wə nijatinglar üqün bolidu»** — muxu səzlər bəzi kona kəqürmilərdə tepilmaydu. **«xunga bizning silərgə baoƣlioƣan ümidimiz mustəḫkəmdur»** — rosul, Korinttiki ḳerindaxlirim azab-oḳubətni kərsila, bəlkim etiḳadtin tanidu, degən ənsirəxtin haliy boldum, deməkqi.
1:6-7 2Kor. 4:17.
1:8 Ros. 19:23.
1:9 «Əmma əzimizgə əməs,...» — baxḳa birhil tərjimisi: «Dərwəkə, ezimizgə əməs...».
1:9 Yər. 17:5, 7.
1:10 1Kor. 15:31.
1:11 Rim. 15:30; 2Kor. 4:15; Fil. 1:19.

bolduk. [13-14] Qünki silärgä yazoƣinimiz okuyalaydioƣan wä tonup yetäläydioƣandin baxka ḥeq närsä äməs; lekin mən silärning bizni kismən tonup yətkininglar boyiqä Rəb Əysaning künidä silär bizning pəhrimiz bolidioƣininglardək bizlärnimu silärning pəhringlar bolidu däp bizni toluk tonup yetixinglarni ümid kilimən.. [15] Xuning bilən muxundak ixənqtə bolup mən əslidä ikkinqi ketim silärgä meḥir-xəpkətni yətküzüxkä awwal silärning kexinglaroƣa barmakqidim;.. [16] yəni, kexinglardin Makedoniyəgä ətüp, andin Makedoniyədin yənä kexinglaroƣa kelixni, xundakla silär təripinglardin Yəḥudiyə əlkisigä uzitiliximni ümid kiloƣanidim. [17] Məndə xundak niyət boloƣanda, mən uni yeniklik bilən karar kiloƣanmu? Mən niyət kiloƣanda, məndə «ətlik» kixilərdikidək: birdəm «bərḥək, bərḥək» wə birdəm «yak, yak» deyix barmu?.. [18] Əmma Əz səzidə turoƣinidək, bizning silärgə eytkan səzimiz birdəm «bərḥək» wə birdəm «yak» bolmaydu;.. [19] Qünki biz (mən wə Silwanus wə Timotiy)ning aranglarda jakarlioƣinimiz — Hudaning Oƣli, Əysa Məsiḥ, birdəm «bərḥək» wə birdəm «yak» əməstur; bəlki Uningda «bərḥək»la bardur.. [20] Qünki Hudaning kanqilik wədiliri boluxidin kət'iynəzər, ular Uningda «bərḥək»tur, wə biz arkilik Uningdimu Hudaoƣa xan-xərəp kəltüridioƣan «Amin» bardur.. [21] Əmdi bizlərni silär bilən billə Məsiḥdə qing turoƣuzoƣuqi boloƣini ḥəm bizni məsiḥligini bolsa Hudadur.. [22] U yənə üstimizgə məḥür besip, kəlbimizgə Əz Roḥini «kapalət» boluxka ata kildi..

Rosul Pawlusning ularni yoklap berixini keqiktürgənlikining səwəbi

[23] Əmma Hudani əz jenimoƣa guwaḥqi boluxka qakirimənki, Korintka tehi barmioƣanlikimning səwəbi kənglunglarni ayax üqün idi.. [24] Biz ḥərgiz iman-etikadinglar

---

1:13-14 «Qünki silärgä yazoƣinimiz okuyalaydioƣan wä tonup yetäläydioƣandin baxka ḥeq närsä əməs; lekin mən silärning bizni kismən tonup yətkininglar boyiqä Rəb Əysaning künidä silär bizning pəhrimiz bolidioƣininglardək bizlärnimu silärning pəhringlar bolidu däp bizni toluk tonup yetixinglarni ümid kilimən» — Korintlikларning kəpinqisining Pawlus wə Timotiyni qüxənmigən yərliri tola idi. Muxu yərdə Pawlus əzining «ulardin mustəkil» təkəbbur adəm əməslikini ularoƣa kərsitip rioƣətləndüridu. Pawlus əzini ularning duatilawətlirigə eḥtiyajlik, dəydu *(12)*. Xunga «Rəb Əysaning küni» *(dunyaoƣa kaytix küni)*də ularning Pawlus ḥəm Timotiyda boloƣan təḥpisi kerülidu *(demək, xu künidä «bizlərmu silərning pəhiringlar bolimiz»)*.

1:15 «awwal silərning kexinglaroƣa barmakqidim» — «awwal» bəlkim «Makedoniyaoƣa berixtin awwal» degən mənidə *(16-ayət, «1Kor.» 16:5-6, «2Kor.» 2:12ni kərüng)*.

1:15 1Kor. 16:5.

1:17 «Məndə xundak niyət boloƣanda, mən uni yeniklik bilən karar kiloƣanmu?» — Pawlusning bu oy-niyiti əməlgə axurulmioƣanidi. Xunga Korintlikларning bəziliri uni «tutami yok adəm» däp əyibləytti. **«mən niyət kiloƣanda, məndə «ətlik» kixilərdikidək: birdəm «bərḥək, bərḥək» wə birdəm «yak, yak» deyix barmu?»** — ««ətlik» kixilərdikidək» degən nemə mənisi? «Ətlik» bolsa insanlarning adəttə ixənqlik əməslikini, ularoƣa tayanmaslik kerəkликini, ularning karoƣularqə ix kilidioƣanlikini kərsitidu. «Rimlikларoƣa»diki «ət» tooƣruluk «kirix səz»imizni kərüng.

1:18 Mat. 5:37; Yak. 5:12.

1:19 «Silwanus» — xübḥisizki, Injildiki baxka yərlərdə «Silas» xəklidə uqraydu *(məsilən, «Ros.» 18:5)*.

1:20 «Qünki Hudaning kanqilik wədiliri boluxidin kət'iynəzər, ular Uningda «bərḥək»tur, wə biz arkilik Uningdimu Hudaoƣa xan-xərəp kəltüridioƣan «Amin» bardur» — «Amin» degən səz duaoƣa, məlum arzu-tiləkkə yaki məlum wəz-təlimgə «Xundak boloƣay, Hudayim!», «Ƣoxuldum!» degən mənini bildüridu.

1:21 «bizlərni silär bilən billə Məsiḥdə qing turoƣuzoƣuqi boloƣini ḥəm bizni məsiḥligini bolsa Hudadur» — «məsiḥlinix» yaki «məsiḥ kilinix»ning omumiy mənisini qüxinix üqün Təwrat «Yəx.» 61:1diki izahatni wə «Təbirlər»nimu kərüng. Rəb Əysa Məsiḥ hizmitini ada kilix üqün Mukəddəs Roḥ bilən «məsiḥ kilinip» küqəytilgəndək, ḥərbir etikadqi ohxaxla Mukəddəs Roḥni kobul kiloƣinida, Huda bizgə tapxuroƣan hizmətni ada kilix üqün Uning Roḥi *(Mukəddəs Roḥ)* bilənmu «məsiḥ kilinidu», xundakla Roḥta küqəytilgən bolidu.

1:22 «U yənə üstimizgə məḥür besip...» — *(Mukəddəs Roḥ bilən)* «məḥür besix» tooƣruluk «Əfəsusluklaroƣa»diki «Ƣoxumqə səz»imizni kərüng. Mukəddəs Roḥning Əzi Hudaning Əzigə təwə boloƣan adəmlirining üstigə: «Meningkidur» däp baskan igidarqilik məḥüridur. **«kəlbimizgə Əz Roḥini «kapalət» boluxka ata kildi»** — «Əz Roḥi» grek tilida pakət «Roḥ» bilən ipadilinidu. «Kapalət» tooƣruluk: — bu ayət təwəndiki ḥəkikətlərni kərsitidu: —

–(1) ixəngüqilərning «toluk miras»ni igiliwaloƣuqə, Mukəddəs Roḥ ḥərbir ixəngən adəmning kəlbidə turup uningoƣa bu mirasini tetitip, wujudida mirasning ḥakikət ikənlikini ispatlap beridu.

–(2) yənə kelip, Mukəddəs Roḥning ixəngüqining kəlbidə turoƣanlikining əzi uning kəlgüsidə bu miraska qokum erixidioƣanlikioƣa Hudaning Əz kapalitidur.

1:22 Rim. 8:16; 2Kor. 5:5; əf. 1:13; 4:30.

1:23 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.

üstigə ḥeküm sürgüqilər əməsmiz, bəlki silərning xad-huramlikinglarni axuruxka silərgə ḥəmkarlaxkuqilarmiz; qünki silər etikad arkilikla məzmut turisilər.

2 [1] Lekin mən iqimdə, kexinglaroƞa barsam yənə azar elip barmaymən degən kararoƞa kəldim.. [2] Qünki əgər mən silərgə azar bərsəm, mening tüpəylimdin azar yegənlərdin baxka kaysibiri meni xadlanduralisun? [3] Mən əsli meni xadlanduruxi tegixlik boloƞanlardin əksiqə azar yəp kalmay degən məksəttə xu hətni yazdim; qünki mening xadlikim silər ḥəmminglarningmu xadlikidur dəp silər ḥəmminglaroƞa ixənq baoƞlidim.. [4] Qünki əslidə özüm eoƞir azab iqidə kəlbimdiki dərd-ələmdin kəp kəz yaxlirimni tökküzüp turup silərgə xu hətni yazoƞanidim; məksitim silərgə azar berix əməs, bəlki silərgə qongkur baoƞlanoƞan, exip taxkan muḥəbbitimni bilixinglar üqün idi.

Gunaḥkarni kaytidin kobul kilix

[5] Əmma birərsi azar yətküzgən bolsa, uning azar yətküzgini mən əməs dəymən, u bəlki məlum dərijidə (bu ixni ziyadə eoƞir kiloƞum yok) ḥəmminglaroƞa azar yətküzdi. [6] Bundak adəmning kəpinqinglar təripidin tənbiḥləngini yetərliktur;. [7] Xunga ḥazir əksiqə, silər uningoƞa meḥir-xəpkət kərsitip rioƞbət-təsəlli berixinglaroƞa tooƞra kelidu; bolmisa bundak bir kixi bəlkim oƞayət zor dərd-ələmdin özini yokitiximu mumkin. [8] Xunga mən silərgə uningoƞa muḥəbbitinglarni ispatlixinglarni jekiləymən. [9] Xu hetimni yənə bir məksəttə, yəni silərning ḥəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglarni sinap bilixim üqün yazdim.. [10] Lekin silər kaysibirini məlum ix üqün kəqürüm kiloƞan bolsanglar, mənmu ḥəm uni xundak kiloƞan bolimən; mənmu məlum bir ixni kəqürüm kiloƞinimda (birər ixni kəqürüm kiloƞan bolsam), mən silərni dəp Məsiḥning ḥuzurida xundak kildim.. [11] Xuning bilən Xəytan bizdin ḥeq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning ḥiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz.. [12] Əmdi Məsiḥning ḥux həwirini jakarlaxka Troas xəḥirigə kəlginimdə wə xundakla Rəb təripidin pursət ixiki manga eqiloƞini bilən,.. [13] kerindixim Titusni tapalmioƞinim tüpəylidin roḥim aram tapmidi; xuning bilən mən xu yərdikilər bilən hoxlixip, Makedoniyəgə səpər aldim.. [14] Əmma

1:24 1Pet. 5:3.

2:1 «lekin mən iqimdə, kexinglaroƞa barsam yənə azar elip barmaymən degən kararoƞa kəldim» — bu jümlidin kərimizki, Pawlusning ikkinqi kətim ularning yenioƞa berixi ikkila tərəpkə eoƞir, azarlik ix idi. «Iqimdə ... kararoƞa kəldim» degən səz bəlkim pakət ularni dəp əməs, bəlkim «özümgimu azablik bolmisun» dəp xundak karar kildim, dəp puritidu.

2:3 «Mən əsli meni xadlanduruxi tegixlik boloƞanlardin əksiqə azar yəp kalmay degən məksəttə uxbu hətni yazdim» — «xu hət» bolsa «kirix səz»imizdə eytkinimizdək, «Korintlikloƞa *(1)*» əməs, bəlki uningdin keyinki yənə bir hətni kərsitidu.

2:3 2Kor. 8:22; Gal. 5:10.

2:6 «Bundak adəmning kəpinqinglar təripidin tənbiḥləngini yetərliktur» — bəzi alimlar «bundak adəm»ni Pawlus birinqi hetidə alahidə əyibligən kixi *(«1Kor.» 5-bab)* dəp karaydu. Bizningqə bolsa u keyinki, kəp adəmlərgə «azar bərgən», «ziyan-zəhmət kiloƞuqi» yənə bir kixi idi *(7:12 wə «kirix səz»imiznimu kərüng)*.

2:6 1Kor. 5:3.

2:9 «Xu hetimni yənə bir məksəttə, yəni silərning ḥəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglarni sinap bilixim üqün yazdim» — «ḥəmmə ixlarda itaətmən yaki itaətmən əməslikinglar»: Pawlus ularning özigə itaətmən boluxi əməs, bəlki Hudaning uning arkilik kəlgən səzigə itaətmən boluxini halaytti, əlwəttə.

2:10 «mənmu məlum bir ixni kəqürüm kiloƞinimda ... mən silərni dəp Məsiḥning ḥuzurida xundak kildim» — «Məsiḥning ḥuzurida»: baxka birhil tərjimisi «Məsiḥning wujudida» yaki «Məsiḥning xəhsiyitida» *(demək, Məsiḥning ornida yaki Məsiḥning namida)*. Buning wə tərjimimizning mənisi arisida qong pərk yok.

2:11 «Xuning bilən Xəytan bizdin ḥeq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning ḥiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz» — bu ayət tooƞruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

2:12 «xundakla Rəb təripidin pursət ixiki manga eqiloƞini bilən...» — grek tilida «xundakla Rəbdə pursət ixiki manga eqiloƞini bilən...».

2:12 Ros. 16:8.

2:13 «kerindixim Titusni tapalmioƞinim tüpəylidin roḥim aram tapmidi; xuning bilən mən xu yərdikilər bilən hoxlixip, Makedoniyəgə səpər aldim» — zor mumkinqiliki barki, Titus Korinttiki kerindaxlarning həwirini elip kəlməkqi boloƞan, lekin tehi Troaska kəlmigənliki üqün, Korintliklarning oƞemini yəwatkan Pawlus Troasta turoƞinida kəngli aram tapmidi. Gərqə ḥux həwərni jakarlaxka «pursət ixiki eqiloƞan» bolsimu, u uningdin *(waktinqə)* paydilanmay Korintliklarning həwirini

bizni Məsihdə ḥəmixə təntənə bilən oƓalibanə baxlaydioƓan, biz arkilik ḥər yərdə Əzigə dost tartkuqi huxpurakni qaqkuqi HudaoƓa təxəkkür!.. 15 Qünki biz HudaoƓa yətküzülüwatkan Məsihning huxpurikidurmiz, ḥəm kutkuzuluwatkanlar arisida ḥəm ḥalakətkə ketiwatkanlar arisida xundakmiz; 16 keyinkilərgə ölümgə boloƓan ölümning purikı, aldinkilaroƓa ḥayatlikka boloƓan ḥayatlikning purikidurmiz; əmdi muxundak ixlarning ḥəddisidin kim qikala ydu?.. 17 Qünki biz kəp kixilərning kiloƓinidək Hudaning kalam-səzini soda-setik ixi kilmaymiz; əksiqə biz səmimiylik bilən Huda aldida Hudadin əwətilgənlər süpitidə Məsihdə səzləymiz.

Yengi əḥdining hizmətkarliri

3 1 Biz yənə əzimizni təwsiyə kiloƓili turuwatamduk? Yaki baxka bəzilərgə kerək boloƓandək, silərgə yeziloƓan yaki silər yazoƓan təwsiyinamilər bizgə kerəkmu?. 2 Silər əzünglar bizning təwsiyinamimizdursilər, kəlbimizdə pütülgən, ḥər insanoƓa tonux boloƓan wə okulidioƓan.. 3 Silərning biz təripimizdin pərwix kilinoƓan, Məsihning məktupi ikənlikinglar ayan boldi (bu məktup siyah bilən əməs, bəlki tirik Hudaning Rohi bilən yeziloƓan; tax tahtaloroƓa əməs, bəlki kəlbning ətlik tahtaliriOƓa pü tüklüktur).. 4 Əmdi bizning Məsih arkilik HudaoƓa karaydioƓan xunqə zor ixənqimiz bar; 5 əzimizni birərnərsini kiloƓudək iktidarimiz bar dəp qaoƓlioƓinimiz yoktur; iktidarlikimiz bolsa bəlki Hudadindur.

6 U bizni yengi əḥdining hizmətkarliri boluxka iktidarlik kildi; bu əḥdə pütüklük səz-jümlilərgə əməs, bəlki Rohka asaslanoƓan. Qünki pütüklük səz-jümlilər adəmni eltüridu; lekin Roh bolsa adəmgə ḥayat kəltüridu.. 7 Əmma səz-jümlilər bilən taxloroƓa oyuloƓan, ölüm kəltüridioƓan hizmət xan-xərəp bilən boloƓan wə xundakla Israillar Musaning yüzidə julalanoƓan xan-xərəptin yüzigə kəzlirini tikip kariyalmioƓan yərdə (gərqə xu xan-xərəp ḥazir əməldin kalduruloƓan bolsimu),.. 8 Roh bilən

---

biliwelix üqün Titusni izdəp u yərdin kətti. Bir yildin keyinmu Troastiki bu «pursət ixiki» tehi oquk turoƓan bolsa kerək *(«Ros.» 20:6)*.

2:14 «Əmma bizni Məsihdə ḥəmixə təntənə bilən oƓalibanə baxlaydioƓan... HudaoƓa təxəkkür!» — «oƓalibanə baxlaydioƓan» grek tilidiki bu səz adəttə sərdar yaki padixah zəpər kuqkan koxunini xərəplik, təntənilik yürüxtə əz yurtioƓa baxlaydioƓanlikini ipadiləydu.

2:14 Kol. 1:27.

2:16 «keyinkilərgə ölümgə boloƓan ölümning purikı, aldinkilaroƓa ḥayatlikka boloƓan ḥayatlikning purikidurmiz» — buning mənisi bəlkim xundakki: — «ḥalakətkə ketiwatkanlar» bolsa, «roḥiy ölüm»də turidu; ularning xu hətərlik əḥwalini Hudaning adəmliri ularoƓa puritidu; mənggülük ḥayatlikni tepiwatkanlaroƓa bolsa, Hudaning adəmliri ularoƓa mənggülük ḥayatning huxbuyini, ḥəkikət ikənlikini əzining ḥayat-turmuxi arkilik puritip bildüridu.

2:16 Luka 2:34.

3:1 2Kor. 5:12; 10:8.

3:2 «Silər əzünglar bizning təwsiyinamimizdursilər, kəlbimizdə pütülgən, ḥər insanoƓa tonux boloƓan wə okulidioƓan» — demək, Korinttiki etikadqilarning nijatni yengi kobul kiloƓan waktida mutlək əzgərtilgən yengi yürüx-turuxliri Pawlusning əjrining ḥər adəmgə kərünərlik boloƓan mewisi, uning ḥəkikiy rosul ikənlikigə ispat idi.

3:3 «Silərning biz təripimizdin pərwix kilinoƓan, Məsihning məktupi ikənlikinglar» — «pərwix kilinoƓan» yaki «yətküzülidioƓan, yollanoƓan». grek tilida «kəyünüp bekiloƓan» yaki «hizmiti kilinoƓan». **«bu məktup siyah bilən əməs, bəlki tirik Hudaning Rohi bilən yeziloƓan; tax tahtaloroƓa əməs, bəlki kəlbning ətlik tahtaliriOƓa pütüklüktur»** — okurmənlərning esidə barki, Musa pəyoƓəmbərgə qüxürülgən kanun «tax tahtalar»oƓa pütüklük idi. Muxu yərdiki «ətlik» səlbiy mənidə əməs, bəlkim «yumxak, kattik bolmioƓan», «tax»ning əksini bildüridu.

3:3 Mis. 24:12; 34:1; Yər. 31:33; Əz. 11:19; 36:26; Ibr. 8:10.

3:6 «U bizni yengi əḥdining hizmətkarliri boluxka iktidarlik kildi; bu əḥdə pütüklük səz-jümlilərgə əməs, bəlki Rohka asaslanoƓan» — muxu ayəttiki «pütüklük səz-jümlilər» MusaoƓa qüxürülgən kanunni, yəni «kona əḥdə»ni kərsitidu; «Roh» bolsa Hudaning Mukəddəs Rohini kərsitidu, əlwəttə. «Yengi əḥdə» tooƓruluk «Yər.» 31:31-34 wə «Yərəmiya»diki «koxumqə səz»ni kərüng. **«Qünki pütüklük səz-jümlilər adəmni eltüridu; lekin Roh bolsa adəmgə ḥayat kəltüridu»** — bu səzlərning toluk mənisini qüxinix üqün «Rim.» 3:19-23, 7-bab wə 8:1-16ni kərüng. «Roh» Hudaning Rohi, əlwəttə.

3:6 2Kor. 5:18; Ibr. 8:6, 8.

3:7 «Israillar Musaning yüzidə julalanoƓan xan-xərəptin yüzigə kəzlirini tikip kariyalmioƓan yərdə» — bu wəkə «Mis.» 34:29-35də hatirilənGən. **«gərqə xu xan-xərəp ḥazir əməldin kalduruloƓan bolsimu»** — baxka birhil tərjimisi «gərqə xu nur asta-asta yokiliwatkan bolsimu». Pawlus bu ikki bislik səzlərni bəlkim ətəy ixlətkən, xunga ikkila tərjimisi bəlkim tooƓridur.

3:7 Mis. 24:12; 34:1,30; Kan. 10:1.

yürgüzülidioƣan hizmət tehimu xan-xərəplik bolmamdu? [9] Qünki adəmning gunahini bekitidioƣan hizmət xərəplik boloƣan yərdə, insanni həkkaniy kilidioƣan hizmətning xəripi tehimu exip taxmamdu!? [10] Qünki əslidə xan-xərəplik boloƣan ixning hazirki oƣayət zor xan-xərəplik ixning aldida heqkandak xan-xərəplikliki yoktur; [11] qünki əməldin kalduruloƣan ix əslidə xan-xərəp bilən kəltürülgən yərdə, hazir ornini baskan ix tehimu xan-xərəplik bolidu.. [12] Bizdə xunqə zor xundak bir ümid boloƣanikən, biz tolimu yürəklik bolimiz.. [13] Biz Israillarni əməldin kaldurulidioƣan əhdining parlak nurioƣa kəzini tikip karaxning akiwitigə uqrap kətmisun dəp yüzigə qümpərdə tartiwaloƣan Musaoƣa ohximaymiz.. [14] Əmma ularning oy-kəngülliri kadaklaxkanidi; qünki bügüngə kədər kona əhdini okuoƣinida muxu qümpərdə eliwetilməy kəldi; qünki pəkət Məsihdə boloƣandila u elip taxliwetilidu.. [15] Əmma bügüngə kədər, Musaning yazmiliri okuloƣinida xu qümpərdə yənila kəlbini yepiwalmakta. [16] Əmma hərkim Rəbgə karap burulsa, qümpərdə elip taxlinidu.. [17] Əmma Rəb xu Rohtur; wə Rəbning Rohi kəyərdə bolsa, xu yərdə hərlük bolidu.. [18] Wə biz hammimizning yüzimiz qümpərdisiz halda Rəbning xan-xəripigə karioƣinida, Uning ohxax süritidə boluxka Roh boloƣan Rəb təripidin xan-xərəp üstigə xan-xərəp koxulup əzgərtilməktimiz..

Pawlusning jamaətlərning hizmitidə boloƣan qidamlik, səwr-takətliki — Hizməttə qidamlik

4 [1] Xunga Huda bizgə rəhim-xəpkət kərsətkəndək, bu hizmət bizgə amanət kilinoƣanikən, biz bəl koyuwətməymiz; [2] əmdiliktə xərməndilikkə ait yoxurun ixlarni taxlap, nə aldamqilikta mangmay, nə Hudaning səzini burmilimay, bəlki həkikətni əynən ayan kilix bilən Huda aldida duruslukimizni hər adəmning wijdanioƣa kə rsitimiz.. [3] Əmma hux həwirimiz qümkəlgən bolsimu, u halak boluwatkanlaroƣa nisbətən qümkəldi;. [4] Qünki Hudaning sürət-obrazi boloƣan Məsihning xan-xəripi tooƣrisidiki hux həwərning nuri ularning üstidə yorumisun dəp, bu zamanning ilahi etikadsizlarning oy-zehinlirini kor kildi.. [5] Qünki biz əzimizni əməs, bəlki Məsih Əysani Rəb, xuningdək əzimizni Əysa üqün silərning hizmətkaringlar dəp elan kilimiz.. [6] Qünki «karangoƣuluktin nur yorusun» dəp buyruoƣan Huda, Məsihning didaridin

3:11 «qünki əməldin kalduruloƣan ix əslidə xan-xərəp bilən kəltürülgən yərdə,...» — «əməldin kalduruloƣan ix» yaki «ajizlap yokiliwatkan ix».
3:12 «biz tolimu yürəklik bolimiz» — yaki «biz jasarətlik səzləymiz».
3:13 «əməldin kalduruloƣan əhdə» — «kona əhdə»ning «əməldin kalduruloƣanliki»ni toluktak qüxinix üqün «Rim.» 3:19-4:25, 7:7-8:4, «Gal.» 1:2-4:7ni okung).
–Baxka birhil tərjimisi «eqüp ketiwatkan əhdə...». **«əməldin kalduruloƣan əhdining parlak nurioƣa kəzini tikip karaxning akiwitigə uqrap kətmisun dəp...»** — «karaxning akiwiti» — biz bu səzni xu mənidə qüxinimizki, kona əhdə *(Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanun)* astida, insanning gunahka patkan halati pax kilinoƣaqka, Hudaning xan-xəripigə biwasitə karaxning akiwiti əlüm bolatti. «Mis.» 34:34ni kərüng.
3:13 Mis. 34:35; Rim. 10:4.
3:14 «qünki bügüngə kədər kona əhdini okuoƣinida muxu qümpərdə eliwetilməy kəldi...» — «kona əhdə» muxu yərdə, bolupmu Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən kanunni, yəni Təwratning «Yaritilix»tin «Kanun xərhi»giqə boloƣan bəx kismini kərsitidu.
3:14 Yəx. 6:10; Əz. 12:2; Mat. 13:11; Ros. 28:26; Rim. 11:8.
3:16 Mat. 13:11; Rim. 11:23; 1Kor. 2:10.

3:17 «Əmma Rəb xu rohtur» — «Roh» bolsa Hudaning Mukəddəs Rohi», yəni «yengi əhdə» arkilik mənggülük hayatni elip kelidioƣan Rohni kərsitidu.
3:17 Yuh. 4:24.
3:18 «Biz hammimizning yüzimiz qümpərdisiz halda Rəbning xan-xəripigə karioƣinida, Uning ohxax süritidə boluxka Roh boloƣan Rəb təripidin xan-xərəp üstigə xan-xərəp koxulup əzgərtilməktimiz» — «ohxax süriti» *(yaki «ohxax sürət-obrazi»)* — Rəb Əysaning Əzining süriti.
3:18 1Kor. 13:12; 2Kor. 5:7.
4:2 2Kor. 2:17; 2Kor. 6:4
4:3 2Kor. 2:15; 2Tes. 2:10.
4:4 «bu zamanning ilahi etikadsizlarning oy-zehinlirini kor kildi» — «bu zamanning ilahi» Xəytan, Iblis.
4:4 Yəx. 6:10; Yuh. 12:40; 14:9. Fil. 2:6. Kol. 1:15. Ibr. 1:3.
4:5 «biz əzimizni əməs, bəlki Məsih Əysani Rəb, xuningdək əzimizni Əysa üqün silərning hizmətkaringlar dəp elan kilimiz» — «hizmətkarlar» muxu yərdə grek tilida «kullar» deyilidu. Demək, əzini *(hərhil səwəblər bilən)* baxka birsining hizmitidə boluxka satkan kixilər.

Ɵzining xan-xəripini tonutuxka bolƣan yorukluknıng biz arkilik qeqilixi üqün, bizning kəlbimizni yorutkandur.

Mənggülük xan-xərəpning zor wəzni

7 Əmma kudrətning ƣayət zorluki bizdin
əməs, bəlki Hudadin bolƣanliki kərünsun
dəp bu gəhərgə sapal idixlarda kaqilaklik
halda igidarlik kilimiz.. 8 Mana biz hərtərəptə
kistilip kalduk, əmma yənjilmiduk;
təmtirəp kalduk, əmma ümidsizlənmiduk;
9 ziyankəxlikkə uqrawatimiz, əmma
həmdəmsiz kalmiduk; yikitilduk, əmma halak
bolmiduk; 10 Əysaning hayati tenimizdə ayan
kilinsun dəp, hərdaim tenimizdə Əysaning
ɵlümini kətürüp yürimiz.. 11 Qünki Əysaning
hayati ɵlidiƣan ətlirimizdə ayan kilinsun
üqün, tirik kalƣan bizlər hərdaim ɵlümgə ta
pxurulmaktimiz.. 12 Xuning bilən bizdə ɵlüm
ixləwatidu, əmma hayat silərdə ixləwatidu.
13 Wə «Mən ixəndim, xunga səz kildim» dəp
yeziloƣandikidək iman-ixənqtiki roh̨ka igə
bolup, bizmu ixənduk wə xuning bilən səz ki
limiz;.. 14 qünki Rəb Əysani tirildürgən Huda
bizni Əysa bilən birgə tirildüridu, xundakla
bizni silər bilən birgə Ɵz aldiƣa hazir kilidu,
dəp bilimiz.. 15 Qünki bu həmmə ixlar silər
üqündurki, tehimu kəp kixilərning wuju-
dida exip taxkuqə beƣixlanƣan mehir-
xəpkət səwəbidin kəp kixilərningmu Hudani
uluƣlap eytkan təxəkkürliri exip taxidu..
16 Xunga biz bəl kƣyuwətməymiz; gərqə
taxki insanlikimiz solaxsimu, dərhəkikət
iqki insanlikimiz kündin-küngə yengilanm
akta.. 17 Qünki bizning bir dəkikilik wə yenik
japa-muxəkkətlirimiz biz üqün exip taxkan,
mənggülük, zor wəzinlik xan-xərəpni hasil
kilidu.. 18 Xunga biz kərüngən ixlaroƣa əməs,
bəlki kərünməs ixlaroƣa kəz tikimiz; qünki
kərüngən ixlar wakitlik, əmma kərünməs ix-
lar mənggülüktur.

Kərüx sezimi bilən əməs, bəlki iman-ixənq bilən yaxax

5 1 Qünki bu zeminoƣa təwə ɵyimiz, yəni
bu qedirimiz yokitilsimu, Huda təripidin
bolƣan, insan kƣoli bilən yasalmioƣan bir
ɵy, yəni asmanlarda əbədiy bir makanimiz
bardur dəp bilimiz.. 2 Əmdi bu kona
ɵyimizdə turoƣinimizda asmandiki ɵyimizni
kiyiwelixka zor intizar bilən ah urmaktimiz.
3 (bərhək, asmandiki ɵyimizni kiyiwalsak
yalingaq kalmaymiz).. 4 Qünki muxu qedirda
turoƣinimizda, eƣirqilikta ah urmaktimiz;
bu bizning yalingaqlinixni halioƣinimiz
əməs, bəlki kiyindürülüxni, yəni bizdə
ɵlidiƣan nemə bolsa, uning hayat təripidin
yutuluxini halaymiz.. 5 Əmdi bizni dəl muxu
ixka təyyarlioƣuqi bolsa Hudadur; U bizgə
«kapalət» bolƣan Ɵz Roh̨inimu ata kildi..

4:6 Yar. 1:3; 2Pet. 1:19.
4:7 «...bu gəhərgə sapal idixlarda kaqilaklik halda igidarlik kilimiz» — «sapal idixlar» bolsa etikadqilarning ɵz ajiz wujud-tənliri, əlwəttə.
4:7 1Kor. 2:5; 2Kor. 5:1.
4:10 «Əysaning hayati tenimizdə ayan kilinsun dəp, hərdaim tenimizdə Əysaning ɵlümini kətürüp yürimiz» — «Əysaning ɵlümini kətürüx» degənlik bəlkim rosullar daim azap-okubətni tartkanliki, daim ɵltürülüxning həwpidə turuwatkanlikini kərsitidu. Əmma bu bayanni yənə həmmə etikadqi üqün muhim roh̨iy prinsip degili bolidu. 11-ayətni kərüng.
4:10 Rim. 8:17; Gal. 6:17; Fil. 3:10; 2Tim. 2:11,12; 1Pet. 4:13.
4:11 «qünki Əysaning hayati ɵlidiƣan ətlirimizdə ayan kilinsun üqün, tirik kalƣan bizlər hərdaim ɵlümgə tapxurulmaktimiz» — «ɵlümgə tapxurulmaktimiz» — Huda təripidin, əlwəttə.
4:11 Zəb. 44:22; Mat. 5:11; Rim. 8:36; 1Kor. 4:9; 15:49; Kol. 3:4.
4:12 «Xuning bilən bizdə ɵlüm ixləwatidu, əmma hayat silərdə ixləwatidu» — muxu muhim prinsip tooƣruluk «kƣoxumqə səz»imizni kərüng.
4:13 «Mən ixəndim, xunga səz kildim» — «Zəb.» 116:10.
«iman-ixənqtiki roh̨ka igə bolup, bizmu ixənduk wə xuning bilən səz kilimiz» — «səz kilimiz» — demək, hux həwərni jakarlaymiz.
4:13 Zəb. 116:10
4:14 Rim. 8:11; 1Kor. 6:14.
4:15 2Kor. 1:11.
4:16 «gərqə taxki insanlikimiz solaxsimu, dərhəkikət iqki insanlikimiz kündin-küngə yengilanmakta» — «taxki insanlikimiz» adəmning jan-tenini, «iqki insanlikimiz» adəmning kəlb-roh̨ini, iqki dunyasini kərsitidu. Grek tilida «taxki insanimiz» wə «iqki insanimiz» deyilidu.
4:17 Zəb. 30:5; Mat. 5:12; Rim. 8:18; 1Yuh. 3:2.
5:1 2Kor. 4:7.
5:2 Rim. 8:23.
5:3 Wəh. 3:18; 16:15.
5:4 Rim. 8:11; 1Kor. 15:53.
5:5 «U bizgə «kapalət» bolƣan Ɵz Roh̨inimu ata kildi» — «Ɵz Roh̨i» grek tilida pəkət «Roh» bilən ipadilinidu. «Kapalət» tooƣruluk 1:22diki izahatni kərüng.
5:5 Rim. 8:16; 2Kor. 1:22; əf. 1:13; 4:30.

[6] Xuning bilən biz ḥəmixə yurəklik bolimiz; ḥəmdə tenimizdə makan tutḳinimizda Rəbdin neri boloƔan musapir bolimiz dəp bilimiz [7] (qünki biz kərüx sezimi bilən əməs, etiḳad bilən mangimiz); [8] biz yurəklik bolup, xuningdək təndin neri bolup Rəb bilən billə bir makanda boluxḳa tehimu hursənmiz. [9] Xuning bilən, məyli təndə bolayli, təndin neri bolayli, uni hursən ḳilixni istək-nixan ḳilip intilimiz. [10] Qünki təndə ḳiloƔan əməlliriмizni, yahxiliḳ bolsun, yamanliḳ bolsun, ḥərbirimizgə ḳayturuluxi üqün Məsiḥning soraḳ təhti aldida ḥazir boluximiz lazim bolidu. [11] Xuning bilən Rəbning dəḥxitini bilgənlikimiz üqün, insanlarni ixəndürüxkə tiriximiz; lekin biz HudaoƔa oquḳ-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə tonulsaḳ dəp ümid ḳilimən.

Inaḳliḳḳa kəltürüx hizmiti

[12] Biz ḥazir əzimizni ḳaytidin silərgə təwsiyə ḳiloƔinimiz yoḳ, bəlki pəḳət silərdə ḳəlbdiki ixlardin əməs, taxḳi ḳiyapəttin pəhirlinidioƔanlaroƔa bərgüdək jawab bolsun dəp, silərgə bizlərdin pəhirlinix imkaniyitini yaritip beriwatimiz. [13] Qünki iq-iqimizgə sioƔmay ḳaloƔan bolsaḳmu Huda aldida xundaḳ bolduḳ, salmaḳ bolsaḳmu silər üqün xundaḳ bolimiz. [14] Qünki Məsiḥning muḥəbbiti bizni xundaḳ ḳilixḳa ündəydu; qünki biz birsi ḥəmməylən üqün əldi, xunga ḥəmməylənnimu əldi, dəp ḥesablaymiz. [15] Wə U ḥəmməylənni dəp əldi, buningdin məḳsət, ḥayat boloƔanlar əzliri üqün əməs, bəlki ularni dəp ölüp tirilgüqi üqün yaxixi üqündur.

[16] Xuning bilən biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoƔan bolsaḳ, buningdin keyin uni yənə xundaḳ tonumaymiz. [17] Xunga əmdi birsi Məsiḥdə bolsa, u yengi bir yaritiloƔuqidur! Kona ixlar ətüp, mana, ḥəmmə ix yengi boldi! [18] Wə barliḳ ixlar Hudadindur; U bizni Məsiḥ arḳilik Əzigə inaḳlaxturdi, xundaḳla bizgə inaḳlaxturux hizmitini tapxurdi: — [19] demək, Huda Məsiḥdə adəmlərning itaətsizliklirini ularning əyibi bilən ḥesablaxmay, aləmni Əzigə inaḳlaxturdi; xuningdək bizgə inaḳlaxturux həwirini amanət ḳilip tapxurdi.

5:7 1Kor. 13:12; 2Kor. 3:18.

5:10 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; 25:32; Rim. 2:6; 14:10,12; 1Kor. 3:8; Gal. 6:5; Wəḥ. 2:23; 22:12.

5:11 «biz HudaoƔa oquḳ-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə tonulsaḳ dəp ümid ḳilimən» — «HudaoƔa oquḳ-axkarimiz, xuningdək silərning wijdaninglardimu axkarə tonulsaḳ». Demək, Pawlus wə baxḳa rosullar dunyadikikilərgə anqə tonux əməs, ularning ḥəḳiḳiy salaḥiyiti, ularda boloƔan Məsiḥning Muḳəddəs Roḥimu dunyadikikilərgə anqə tonux əməs, xunga ularoƔa Məsiḥning ḥər adəmni soraḳḳa tartidioƔanliḳi tooƔruluḳ ixəndürüxning zərüriyiti bar. Lekin Huda bizni obdan bilidu wə *(silər Hudaning adəmliri boloƔandin keyin)* silərmu bizni obdan qüxənsənglar kerək, dəydu.

5:12 «...taxḳi ḳiyapəttin pəhirlinidioƔanlaroƔa bərgüdək jawab bolsun dəp, silərgə bizlərdin pəhirlinix imkaniyitini yaritip beriwatimiz» — «taxḳi ḳiyapitidin pəhirlinidioƔanlar bərgüdək jawab bolsun dəp...» — Pawlus ḥazir Korinttiki jamaəttə kerüngən «sahta rosullar»ni tiloƔa elip, əzi üstidin ərz ḳiloƔan bu kixilərgə jawab berix üqün Korinttiki ḳerindaxlaroƔa əzining wə ḥəmkarlirining hizmətlirining roḥiy maḥiyitini azraḳ axkarilap kərsətməkqi.

5:12 2Kor. 3:1; 10:8.

5:13 «Qünki iq-iqimizgə sioƔmay ḳaloƔan bolsaḳmu Huda aldida xundaḳ bolduḳ, salmaḳ bolsaḳmu silər üqün xundaḳ bolimiz» — munu ayəttə Pawlus, xübḥisizki, *(yuḳirida eytiloƔandək)* awwal əzining wə ḳerindaxlarning «ḳəlbdiki ixlar», yəni əng əḥmiyətlik ixlar tooƔruluḳ sezləydu. U keyinrək «kərünüx»tiki ixlarning, yəni «taxḳi ḳiyapət»ning ixlirioƔa ətidu. Əməliyəttə «iq-iqimizgə sioƔmay ḳaloƔan bolux» Hudaning zor uluoƔluḳi, exip taxḳan xapaitigə ḳarap insanning huxalliḳtin boloƔan normal inkasi bolux kerəkḳu, dəymiz. Əmma baxḳa kixilər bəribir hux həwərni anglixi kerək, xuningdək əz huxalliḳimizoƔa ḥay berip, ular üqün «salmaḳ» boluximizmu kerək.

5:14 «birsi ḥəmməylən üqün əldi» — Məsiḥni kərsitidu. **«qünki biz birsi ḥəmməylən üqün əldi, xunga ḥəmməylənnimu əldi, dəp ḥesablaymiz»** — bu ajayib ayət tooƔruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

5:15 Rim. 14:7; Gal. 2:20; 1Tes. 5:10; 1Pet. 4:2.

5:16 «ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoƔan bolsaḳ...» — «insanlarqə» grek tilida «ətlar boyiqə». **«xuning bilən biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoƔan bolsaḳ, buningdin keyin uni yənə xundaḳ tonumaymiz»** — bu ajayib ayət tooƔruluḳmu «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

5:16 Mat. 12:50; Yuḥ. 15:14; Gal. 5:6; 6:15; Kol. 3:11.

5:17 Yəx. 43:18; Wəḥ. 21:5.

5:18 «wə barliḳ ixlar Hudadindur» — yaki «wə bu barliḳ ixlar Hudadindur».

5:18 Kol. 1:20; 1Yuḥ. 2:2; 4:10.

5:19 Rim. 3:24,25; Kol. 1:20.

[20] Xunga huddi Huda biz arkilik adəmlərdin inaklikka kelixni ətünginidək, biz Məsihkə wakalitən əlqilərdurmiz; Məsihning ornida «Hudaoƣa inaklaxturuloƣaysilər!» dəp ət ünimiz.. [21] Gunahka heq tonux bolmioƣan kixini Huda bizni dəp gunahning əzi kildi; məksiti xuki, bizning Uningda Hudaning hakkaniyliki boluximiz üqündur.

Hudaning japa-muxəkkət tartkuqi əlqiliri bolux

6 [1] Əmdi Hudaning hamkarliri süpitidə silərdin Uning mehir-xəpkitini kobul kilip turup uni bikaroƣa kətküzmənglar dəp ətünimiz. [2] (qünki u: «Xapaət kərsitilidioƣan bir pəyttə duayingni ijabət kilixni bekitkənmən, nijat-kutulux yətküzülidioƣan bir künidə Mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən» — dedi. Mana, hazir bolsa «xapaət kərsitilidioƣan yahxi pəyt»; mana, hazir «nijat-kutulux küni»dur!).. [3] Rəbning hizmitigə daoƣ kəltürülmisun dəp heqkandak ixta heqkimning imanioƣa tosaloƣuluk kilmaymiz;. [4] bəlki hərbir ixta əzimizni Hudaning hizmətkarliri süpitidə nəmunə kilip yürimiz; zor qidamlik bilən, jəbir-zulumlarda, japa-muxəkkətlərdə, besim-ki staklarda,. [5] kamqa yarilirida, zindanlarda, kozoƣilang-topilanglar iqidə, eoƣir mehnətlərdə, tünəxlərdə, roza tutuxlarda,. [6] paklik bilən, bilimlər bilən, səwr-takətlik bilən, mehribanliklar bilən, Mukəddəs Roh bilən, sahtiliksiz mehir-muhəbbət bilən, [7] hakikətning səz-kalami bilən, Hudaning küq-kudriti bilən, hakkaniylikning ong-sol kollardiki koralliri bilən,.. [8] həm izzət-xəhrəttə həm hakarət iqidə, təhmət həm təriplinixlər iqidə əzimizni Hudaning hizməkarliri süpitidə namayan kilduk; yaloƣanqilar dəp karaloƣan bolsakmu səmimiy-sadik bolup, [9] namsiz bolduk-yu, əmma məxhurmiz; ələy dəp kalduk-yu, əmma mana, hayatturmiz; tərbiyidə jazalanduk-yu, əmma ölümgə məhkum kilinmiduk;.. [10] dərd-ələm tarttuk-yu, əmma daim xad-huramlikta turimiz; namrat boloƣinimiz bilən, əmma kəp adəmlərni bay kiloƣuqimiz; heqnemimiz yok boloƣini bilən, əmma həmmigə igidarmiz.. [11] Silərgə oquk-yoruk səzliduk, əy Korintliklar, bizning baoƣrimiz silərgə kəng eqildi!.. [12] Silər biz tərəptin kisiloƣan əməs, lekin əz iq-baoƣringlarning tarlikidin kisilisilər; [13] əmdi adil almaxturuxta bolup — (əz pərzəntlirimgə səzligəndək səzləymən) — baoƣringlarni bizgimu kəng eqinglar..

Karangoƣulukka həmrah bolmanglar

[14] Etikadsizlar bilən bir boyunturukka qetilip təngsizliktə bolmanglar; qünki həkkaniylik wə kəbihlik otturisida kandakmu ortaklik bolsun? Yoruklukning karangoƣuluk bilən

---

5:20 2Kor. 3:6.
5:21 «gunahka heq tonux bolmioƣan kixi» — Məsih. **«məksiti xuki, bizning Uningda Hudaning həkkaniyliki boluximiz üqündur»** — «Uningda» — Məsihdə, əlwattə.
5:21 Yəx. 53:9,12; Rim. 8:3; Gal. 3:13; 1Pet. 2:22; 1Yuh. 3:5.
6:1 1Kor. 3:9; Ibr. 12:15.
6:2 «xapaət kərsitilidioƣan bir pəyttə duayingni ijabət kilixni bekitkənmən, nijat-kutulux yətküzülidioƣan bir künidə mən sanga yardəmdə boluxumni bekitkənmən» — «Yəx.» 49:8.
6:2 Yəx. 49:8.
6:3 Rim. 14:13; 1Kor. 10:32.
6:4 1Kor. 4:1; 2Kor. 11:23.
6:5 «tünəxlərdə» — demək «tünəp dua kilixlarda». Baxka birhil tərjimisi «uykusizliklarda».
6:7 «...hakkaniylikning ong-sol kollardiki koralliri bilən...» — bəlkim zərb kilidioƣan həm koƣdaydioƣan roƕiy koallarni kərsitidu.
6:9 «namsiz bolduk-yu, əmma məxhurmiz» — dunyadiki «məxhur»lardin bolmisimu, lekin Huda, pərixtilər wə jamaətlər təripidin məxhurdur, degən mənidə dəp karaymiz. **«tərbiyidə jazalanduk-yu, əmma ölümgə məhkum kilinmiduk»** — «tərbiyidə jazalanduk-yu...» degənlik baxka bir tərjimisi «dərrə-kamqa yeduk-yu ...». –Bu muhim səz tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
6:9 Zəb. 118:18; Yəx. 26:19.
6:10 «namrat boloƣinimiz bilən, əmma kəp adəmlərni bay kiloƣuqimiz; heqnemimiz yok boloƣini bilən, əmma həmmigə igidarmiz» — «namrat boloƣinimiz bilən,... heqnemimiz yok boloƣini bilən,...» — Pawlus wə baxka rosullar bu dunyaning kəzkarixidin karioƣanda xundak kərüngən bolsimu, ular hərgiz əzlirini undak hesablimaydu, bəlki əzlirini hakikiy baylar *(mənggülük baylikloroƣa igə)* dəp sanaytti.
6:11 «Silərgə oquk-yoruk səzliduk, əy Korintliklar,...» — grek tilida «Aoƣzimiz silərgə oquk, i Korintliklar,...».
6:13 1Kor. 4:14.

qandaq həmrahliqi bolsun?... 15 Məsihning Belial bilən nemə inaqliqi bolsun? Ixəngüqining ixənmigüqi bilən qandaq ortaq nesiwisi bolsun?... 16 Hudaning ibadəthanisining butlar bilən qandaq birliki bolsun? Qünki silər tirik Hudaning ibadəthanisidursilər — Hudaning: «Mən ularda turimən, ularning arisida yürimən; ularning Hudasi bolimən wə ular Mening həlqim bolidu» deginidək silər Uning ibadəthanisidursilər;... 17 Xuning üqün «Ularning arisidin qiqip ketinglar, Manga ayrilinglar», — dəydu Rəb, — «həq napak nərsigə təgküqi bolmanglar», «xundila Mən silərni qobul qilimən»,... 18 wə: «Mən silərgə Ata bolimən, silər Manga ooƣul-qizlirim bolisilər» — dəydu Həmmigə Qadir bolƣan Rəb....

7 1 Əmdi bu wədilərgə muyəssər bolƣandin keyin, i səyümlüklər, əzimizni ətlərdiki həm roƕtiki hərhil paskinilиqtin tazilap, Hudaning qorquqida əzimizdə ayan qilinƣan pak-muqəddəslikni kamalətkə yətküzəyli.

Bizni qobul qilƣaysilər!

2 Bizni qobul qilƣaysilər! Biz həqkimgə ziyan-zəhmət yətküzmiduq, həqkimni nabut qilmiduq, həqkimdin paydilanmiduq.. 3 Muxularni dəp, silərni əyibliməkqi əməsmən; qünki mən yuqirida eytqinimdək, silər qəlbimizdidursilərki, biz silər bilən billə ölüxkə, silər bilən billə yaxaxqa təy yarmiz.. 4 Silərgə baƣliƣan ixənqim zor, silərdin bolƣan pəhrim zor; xuning üqün riƣbət-təsəlligə toldurduldum, barliq japa-müxkülqiliklirimizdə huxallиqim exip taxti.. 5 Qünki bərhək, Makedoniyəgə kirginimizdimu ətlirimiz həq aram tapalmay, hərtərəptin qisilip qalduq; sirtimizda jedəl-kürəxlər, iqimizdə qorquqlar bar idi.. 6 Əmma qüxkünlərgə riƣbət-təsəlli bərgüqi Huda bizgə Titusning kelixi arqiliq riƣbət-təsəlli bərdi;. 7 tapqan riƣbət-təsəllimiz pəqət uning kelixi arqiliqla əməs, bəlki uning silərdin tapqan riƣbət-təsəllisi arqiliqmu boldi; qünki u silərning bizgə zariqip təlmürginginlarni, silərning ƕəsritinglarni, silərning manga bolƣan qizƣin ƣəmhorluqunglarni eytip bərdi; xuning bilən mən tehimu huxallandim.. 8 Qünki gərqə mən silərni hetim bilən azabliƣan bolsammu, mən ƕazir uningdin puxayman qilmaymən; lekin əslidə mən xu hetimning silərni azabliƣinini kərüp puxayman qiliƣanidim (əməliyəttə, silərning azablinixinglar qiskiƣinə bir məzgilla

---

6:14 «Etiqadsizlar bilən bir boyunturuqƕa qetilip təngsizliktə bolmanglar» — «Qan.» 22:10də «Exək wə kalini bir boyunturuqƕa təng qoxmanglar» deyilidu. Təngsizlik boloqaqƕa, ixəngən adəm wə ixənmigən adəm təng yük tartmaydu, ƕətta bir-biridin baxqa yənilixkə tartidu. Bu sözlər pəqət nikaƕqila baƣliq əməs, türlük əƕwallarda etiqadsiz adəm bilən «ƕəmboyunturuq» bolux qong qataqlarni qikiridu, degənliktur. **«...ƕəkkaniylиk wə qəbiƕlik otturisida qandaqmu ortaqlиk bolsun?»** — «qəbiƕlik» grek tilida «qanunsizlik», əmma bu «qanun» ƕəkümətningki əməs, Hudaning ƕəkkaniy tələplirini kərsitidu.

6:14 Qan. 7:2; 1Sam. 5:1, 2; 1Pad. 8:21; 1Kor. 5:9; 10:21; əf. 5:11

6:15 «Məsihning Belial bilən nemə inaqliqi bolsun?» — «Belial» degənning ibraniy tilidiki mənisi «ərziməs, osal» bolup, Xəytanning yənə bir ismi bolidu.

6:16 «Mən ularda turimən, ularning arisida yürimən; ularning Hudasi bolimən wə ular Mening həlqim bolidu» — «Law.» 26:12 wə «Yər.» 28:32, «Əz.» 32:27ni kərüng.

6:16 Mis. 29:45; Law. 26:11-12; Yər. 32:38; Əz. 37:27; 1Kor. 3:16; 6:19; 10:7, 14; əf. 2:21; Ibr. 3:6; 1Pet. 2:5

6:17 «Ularning arisidin qiqip ketinglar, manga ayrilinglar... ƕeq napak nərsigə təgküqi bolmanglar» — «Yəx.» 52:11ni kərüng. Əslidə bu sözlər Israilƣa Babil imperiyəsidiki qəyp-sapa wə butpərəslikni taxlap qiqixi üqün eytiliƣan. **«xundila Mən silərni qobul qilimən»** — «Əz.» 20:41ni kərüng.

6:17 Yəx. 52:11; Əz. 20:34,41; Wəƕ. 18:4.

6:18 «Mən silərgə Ata bolimən, silər Manga ooƣul-qizlirim bolisilər» — Təwrat, «2Sam.» 7:14, «Yəx.» 43:6, «Yər.» 31:9ni kərüng.

6:18 2Sam. 7:8,14

7:2 «...ƕeqkimni nabut qilmiduq» — bəlkim ƕəm iqtisadiy jəƕəttin ƕəm etiqad jəƕətidin eytilidu.

7:3 2Kor. 6:11,12,13.

7:4 Mat. 5:12; Ros. 5:41; Fil. 2:17; Kol. 1:24.

7:5 Ros. 16:19,23.

7:6 2Kor. 1:4.

7:7 «qünki u silərning bizgə zariqip təlmürginginlarni... eytip bərdi» — «silərning bizgə zariqip təlmürginginlar» degən sözlərdə «bizgə» degənni kirgüzduq. Ularning «zariqip təlmürgini» Hudaƣa boluximu mumkin idi. **«silərning ƕəsritinglarni, silərning manga bolƣan qizƣin ƣəmhorluqunglarni...»** — Korintliqlarning ƕəsrətliri qatarliqlar rosul Pawlusning ilgiriki bir hetidiki əyibni *(2:4)* qobul qiliƣanliqi tüpəylidin idi.

boloƣan). [9] Əmma ḥazir xadlinimən — azablanoƣininglardin əməs, bəlki xu azabning silərni towa ḳilduroƣanlikidin xadlinimən; qünki silərning azablinixinglar Hudaning yolida idi; xuning bilən silər bizdin ḥeq ziyan tartmidinglar. [10] Qünki Hudaning yolida boloƣan azab-ḳayoƣu adəmni ḥərgiz puxayman ḳilmaydioƣan nijatḳa baxlaydioƣan towioƣa elip baridu; əmma bu dunyadiki azab-ḳayoƣu adəmni ələümgə elip baridu.. [11] Qünki mana, dəl muxu ix, yəni Hudaning yolida azablinixinglar, silərgə xunqə kəp əstayidillik, əzliringlarni əyibtin nəḳədər halas ḳilix, xunqə kəp oƣəzəp, xunqə kəp ḳorḳunq, xunqə kəp təḳəzzarlik, xunqə kəp ḳizoƣinlik wə jazalaxḳa xunqə təyyar boluxni elip kəldi! Silər bu ixning ḥər təripidə əzünglarning əyibtin halas boluxunglarni ispatlidinglar.. [12] Əmdi silərgə xu hətni yazoƣan bolsammu, u hətni ziyan-zəḥmət ḳiloƣuqi kixi üqün əməs, yaki ziyan-zəḥmət ḳilinoƣuqi kixi üqün əməs, bəlki Huda aldida bizgə boloƣan kənglünglardiki ḳizoƣinlikning aranglarda ayan boluxi üqün yazdim.. [13] Bu səwəbtin biz rioƣbət-təsəlligə erixtuḳ. Wə rioƣbət-təssəllimiz üstigə biz Titusning huxalliḳi tüpəylidin tehimu zor xadlanduḳ; qünki uning roḥi silər təripinglardin yengilandi. [14] Qünki mən silər tooƣranglarda birər ixta pəḥirlinip mahtioƣan bolsam, u ixta ḥeq hijil ḳaldurulmidim; bəlki silərgə eytḳanlirimizning ḥəmmisi ḥəḳiḳət boloƣinidək, bizning Titusḳa silərni pəḥirlinip mahtiximizmu ḥəḳiḳət bolup ispatlandi. [15] U silərning itaətmənlikinglarni, silərning uningdin ḳandaḳ əyməngən wə titrigən ḥalda uni ḳarxi aloƣininglarni əsliginidə, uning silərgə baoƣlioƣan iq-baoƣridiki muḥəbbətliri tehimu exip taxidu. [16] Mən silərgə ḥərbir ixta ixənqim kamil boloƣanliḳidin xadlinimən.

Muḳəddəs bəndilər üqün ianə ḳilix

8 [1] Əmma, i ḳerindaxlar, biz silərgə Hudaning Makedoniyədiki jamaətlərgə beoƣixlioƣan meḥir-xəpḳitini ayan ḳilmaḳqimiz; [2] ular zor eoƣir japa-muxəkḳättə sinaloƣinida, ḳattiḳ namrat əḥwalda exip taxḳan xadliḳi bilən ularning oquḳ ḳolluḳining bayliḳi uroƣup qiḳti; [3] qünki ularning küqining bariqə, ḥətta küqidin artuḳ həyr-sahawət ḳiloƣanliḳioƣa əzüm guwaḥ. Ular ihtiyari bilən xundaḳ ḳilip, [4] bizdin muḳəddəs bəndilərgə xu yardəmdə boluxning bəḥtigə wə xeriklikigə muyəssər boluxni ḳattiḳ ətündi;.. [5] xundaḳ ḳilip, ular kütkinimizdək əməs, ümid ḳiloƣinimizdin exip əzlirini awwal Rəbgə, andin Hudaning iradisi bilən bizgimu beoƣixlidi; [6] xunga, Titus silərdə bu meḥribanliḳni baxlioƣanikən, biz Titustin silərni buningoƣa nesipdax ḳilip uni ada ḳilixḳa ətünduḳ.

[7] Əmma silər ḥər tərəptə, yəni ixənqtə, səzdə, bilimdə, toluḳ əstayidilliḳta ḥəm bizgə boloƣan meḥir-muḥəbbitinglarda əwzəl boloƣininglardək, muxu meḥirlik ixtimu əzünglarni əwzəl kərsitinglar.. [8] Mən bu gəp bilən silərgə buyruḳ ḳilmaḳqi əməsmən, bəlki baxḳilarning ḳizoƣinliḳi arḳiliḳ muḥəbbitinglarning ḥəḳiḳiylikini ispatlimaḳqimən. [9] Qünki silər Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳitini bilisilər — gərqə u bay bolsimu, silərni dəp yoḳsul boldiki, silər uning yoḳsulluḳi arḳiliḳ beyitilisilər. [10] Mən bu tooƣruluḳ pikrimni otturioƣa ḳoyimən

7:10 2Sam. 12:13; Mat. 26:75; Luḳa 18:13.
7:11 «Hudaning yolida azablinixinglar... silərgə... xunqə kəp oƣəzəp, xunqə kəp ḳorḳunq, ... elip kəldi!» — muxu yərdə «oƣəzəp» bolsa bəlkim gunaḥ sadir ḳiloƣan kixining ḳilmixioƣa, xundaḳla əzlirining bu ixta jawabkar əməslikigə ḳaritiloƣanidi. «Xunqə kəp ḳorḳunq» bolsa Hudadin boloƣan ḳorḳunq. **«jazalaxḳa xunqə xunqə təyyar bolux»** — əz gunaḥida qing turup towa ḳilixni rət ḳiloƣan ḳerindaxlarni jamaəttin qiḳiriwetixni kərsitidu.
7:12 «bəlki Huda aldida bizgə boloƣan kənglünglardiki ḳizoƣinlikning aranglarda ayan boluxi üqün yazdim» — baxḳa bir kəqürmisi boyiqə «bəlki bizning Huda aldida silərgə boloƣan ḳizoƣinliḳimizning ayan boluxi üqün yazdim». Əmma keyinki ayətlərni *(13-16)* wə 8:7ni kərgəndə, biz aloƣan kəqürmisi tooƣridur.

8:4 Ros. 11:29; Rim. 15:26; 1Kor. 16:2; 2Kor. 9:1.
8:7 «bizgə boloƣan meḥir-muḥəbbitinglarda...» — baxḳa bir kəqürülmidə: «bizning silərgə boloƣan meḥir-muḥəbbitimizdə...» deyilidu *(bu kəqürmə tooƣra bolsa mənisi bəlkim: «bizning silərgə boloƣan meḥir-muḥəbbitimizdin ilḥamtəsəlli aloƣanliḳinglar»ni kərsətsə kerək)*.

— bu silərgə paydilik, qünki silər aldinki yilila ianə kilixta wə xuningoƔa iradə baoƔlaxta yahxi baxlidinglar.. [11] Əmdi ḥazir uni ada kilinglar; kizoƔin iradə baoƔlioƔininglardək, bar dunyayinglar bilən xu ixka əməl kilinglar. [12] Qünki həyr-sahawətkə bəl baoƔlioƔuqioƔa nisbətən, sowoƔining HudaoƔa yarioƔudək boluxi kolida yokka əməs, bəlki kolida barioƔa baoƔliktur.. [13] Qünki bu baxkilarning yükini yeniklitimən dəp, əzünglarni kiynanglar deginim əməs, [14] bəlki silərdə artuk boloƔini ḥazirqə ularning kəm yerini tolduroƔinidək, künlərning biridə ularda artuk boloƔini silərning kəm yeringlarni tolduridu; xuning bilən tənglixidu. [15] Huddi muḳəddəs yazmilarda: «Kəp yioƔkanlarningkidin exip kalmidi, az yioƔkanlarningmu kəmlik kilmidi» dəp yeziloƔandək boloƔay..

Titusning wə hizmətdaxlirining wəzipisi

[16] Əmma Titusning kəlbigə silərgə boloƔan kəyümümgə ohxax kəyümni saloƔan HudaoƔa təxəkkürlər boloƔay; [17] qünki u dərḥəkikət bizning iltimasimizni kobul kiloƔini bilən, əzining silərgə küqlük kəyümi boloƔaqka, u əzlükidin yeninglaroƔa bardi; [18] əmma biz uningoƔa barlik jamaətlər arisida hux həwər hizmitidə təripləngən kerindaxni ḥəmraḥ kilip əwəttuk; [19] xuningdək u pəkət xu tərəptila əməs, bəlki jamaətlər təripidin bu həyrlik ixta bizgə ḥəmsəpər boluxka talliwelinoƔanidi. Əmdi biz bu həyr-sahawətni bolsa, Rəbning xan-xəripini ḥəm yardəmdiki kizoƔinlikimizni kərsitix üqün uni yətküzüx hizmitidə bolimiz; [20] xundak kilip biz bu mol sowoƔini məs'ul bolup yətküzüxtə ḥərkandak adəmning bizning üstimizdin təḥmət kilmasliki üqün eḥtiyat kilimiz. [21] Qünki biz pəkət Rəbning aldidila əməs, bəlki insanlarning kəz aldidimu iximizni durus kilixka kəngül bəlüp keliwatimiz.. [22] Biz yənə ular bilən billə kəp ixlarda intayin əstayidilliki nuroƔun ketim ispatlanoƔan kerindaxni əwətməkqimiz; ḥazir uning silərgə baoƔlioƔan zor ixənqi tüpəylidin uning intayin əstayidilliki tehimu küqlük boldi. [23] Titus tooƔruluk soallar bolsa u mening ḥəmraḥim wə hizmitinglarda boloƔan ḥəmkarimdur; baxka ikki kerindiximiz bolsa, ular jamaətlərning əlqiliri, Məsiḥning xan-xəripidur. [24] Xunga, jamaətlərning kəz aldida muḥəbbitinglarning ispatini, xundakla bizning silərdin pəhirlinixlirimizning bikar əməslikini ularoƔa kərsitinglar.

Sowni təyyarlax — sehiy boluxka ündəx

9 [1] Qünki muḳəddəs bəndilərning bu yardəm hizmiti tooƔruluk silərgə yənə yeziximning ḥajiti yok.. [2] Qünki mən silərning bu ixka kattik bəl baoƔlioƔininglarni bilimən; mən bu tooƔruluk: Ahayadikilər ətkən yildin beri həyr-sədikə berixkə təyyar turuwatidu, dəp Makedoniyədiki kerindaxlaroƔa pəhirlinip mahtap kəlməktimən, xuning bilən silərning kizoƔinlikinglar ularning kəpinqisining həyr-sədikə berixigə türtkə boldi.. [3] Lekin kerindaxlarni əwətixtiki məksitim silərning tooƔranglarda pəhirlinip mahtiximning bu ixlarda bihudə ix bolup kalmasliki, silərning deginimdək təyyar bolup turuxunglar üqündur.. [4] Mubada Makedoniyədikilər mən bilən billə baroƔinida, silər təyyarliksiz bolsanglar, bu ixənqimiz wəjidin biz hijalətkə kaldurulimiz, silər səzsiz xundak bolisilər. [5] Xu səwəbtin mən kerindaxlardin yeninglaroƔa berip

8:10 «silər aldinki yilila ianə kilixta wə xuningoƔa iradə baoƔlaxta yahxi baxlidinglar» — «1Kor.» 16:2ni kərüng.
8:12 Pənd. 3:28; Mat. 12:43; Luka 21:3; 1Pet. 4:10.
8:15 «Kəp yioƔkanlarningkidin exip kalmidi, az yioƔkanlarningmu kəmlik kilmidi» — «Mis.» 16:18.
8:15 Mis. 16:18.
8:21 «Qünki biz pəkət Rəbning aldidila əməs, bəlki insanlarning kəz aldidimu iximizni durus kilixka kəngül bəlüp keliwatimiz» — Təwrat, «Pənd.» 3:4ni kərüng.
8:21 Rim. 12:17.
9:1 Ros. 11:29; Rim. 15:26; 1Kor. 16:2; 2Kor. 8:4.
9:2 «mən bu tooƔruluk: Ahayadikilər ətkən yildin beri həyr-sədikə berixkə təyyar turuwatidu, dəp ... pəhirlinip mahtap kəlməktimən»] — Korint xəḥiri Ahaya elkisidə idi.
9:3 «kerindaxlarni əwətixtiki məksitim...» — «kerindaxlar» yəni Titus ḥəm yukirida tiloƔa elinoƔan ikki kerindax.

silərdin bu wədə kilоƣan həyrlik ixni aldin'ala təyyarlap püttürüxini ətünüxni zərür dəp ҳesablidim; xundakla bu silərdin birər nərsəündürüwelix bolmisun, bəlki meҳribanlikinglardin bolsun. [6] Əmma buni əsləŋlar: Behillik bilən az terioƣan az alidu, oquk kolluk bilən terioƣini mol alidu. [7] Hər adəm ҳeq kiynilip kalmay yaki məjburən əməs, bəlki əz kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxallik bilən bərgüqini yahxi kəridu. [8] Əmma Huda hərbir iltipat-xapaətni silərgə exip taxturuxka kadirdur; xuning bilən silər hərdaim hərtəraptə hər eҳtiyajka təyyar kuwwətlinisilər, kəngriqiliktə turup kolliringlar hərhil güzəl ixka yetidu. [9] Mukəddəs yazmilarda pütülginidək: —

«U əziningkini tarkatkan,
U yoksullaroƣa sədikə bərgən;
Uning hakkaniyliki mənggügə turidu».

[10] Əmdi terioƣuqioƣa terioƣili uruk, yegili nan ata kiloƣuqi silərning teriydioƣan urukliringlarni təminləp mol kilidu, hakkaniylikinglarning hosul-mewilirini kə pəytidu. [11] Xuning bilən silər hərkandak əhwalda koli oquk boluxka hər tərəptə beyitilisilər, xuningdək bu ix biz arkilik Hudaoƣa kəp təxəkkürlərni elip baridu;

[12] qünki bu həyrlik hizmətni ada kilix pəkət mukəddəs bəndilərning hajətlirini kandurupla kalmay, kəp kixilərning Hudaoƣa yətküzgən təxəkkürlirini exip taxturidu. [13] Bu yardəm hizmiti əzliringlarning Məsihning hux həwirini etirap kilixinglardiki mewə boloƣan itaətmənlikinglaroƣa dəlil-ispat bolidu, xundakla silərning muxu hajətmən bəndilərgə, xundakla barlik adəmlərgə kərsətkən oquk kolluk sehiylikinglardin ular Hudani uluoƣlaydu. [14] Wə Hudaning silərdə taxkinlatkan ajayib mehir-xəpkiti tüpəylidin, ular silər üqün dua-tilawət kiloƣinida, ular silərgə təlpünüp kattik seoƣinip əsləydu. [15] Uning til bilən ipadiligüsiz ajayib sowoƣisi üqün Hudaoƣa təxəkkür boloƣay!

Pawlusning rosulluk hoқukini akkixi

10 [1] Əmma əzüm, silər bilən billə boloƣanda muamilisi yumxak, lekin silərdin ayriloƣanda silərgə karita kattik kolluk dəp karaloƣan mənki Pawlus Məsihning yuwax-məminliki wə mulayimliki bilən silərdin ətünümən, [2] — xuni təlap kilimənki, yeninglaroƣa baroƣinimda, bizni «ətlər boyiqə mangoƣanlar!» dəp guman bilən karaydioƣan bəzilərgə karita oylioƣinimdək kattik kolluk kilixka meni məjbur kilmanglar; [3] gərqə biz insaniy ətlərdə yürsəkmu, biz ətlər boyiqə

9:6 «oquk kolluk bilən terioƣini mol alidu» — yaki «bərikətləp terioƣini bərikətlinip alidu».
9:6 Pənd. 11:24; Gal. 6:7.
9:7 Mis. 25:2; 35:5; Kan. 15:7; Rim. 12:8.
9:8 «kəngriqiliktə turup kolliringlar hərhil güzəl ixka yetidu» — «kəngriqiliktə turup» grek tilida «exip taxkinlinip» dəp ipadilinidu.
9:9 «U əziningkini tarkatkan, u yoksullaroƣa sədikə bərgən; uning hakkaniyliki mənggügə turidu» — «Zəb.» 112:9.
9:9 Zəb. 112:9
9:10 «Əmdi terioƣuqioƣa terioƣili uruk, yegili nan ata kiloƣuqi silərning teriydioƣan urukliringlarni təminləp mol kilidu,...» — «teriydioƣan urukliringlar» hərhil kəqmə mənidə bolup, «hajətmənlərgə tehimu mərdlik bilən həyrlik kilix pursətliri», «baxkilaroƣa yahxilik kilix pursətliri» degəndək mənilərni əz iqigə alidu. Bularning «mewiliri» bolsa, baxkilarni etikadka kəltürüx, etikadqilarni rioƣbətləndürüx katarlik hərhil esil nətijilərni kərsitidu — 11-12-ayətni kərüng.
9:11 «Xuning bilən silər hərkandak əhwalda koli oquk boluxka hər tərəptə beyitilisilər, xuningdək bu ix biz arkilik Hudaoƣa kəp təxəkkürlərni elip baridu» — ianə Yerusalemdiki etikadqilaroƣa tapxuruloƣanda, ular Hudaoƣa kəp təxəkkür bildüridu, əlwəttə, xundakla baxka jamaətlərmu u ixni anglap xundak kilidu.
9:12 «bu həyrlik hizmətni ada kilix» — «ada kilix» muxu yərdə grek tilida: «*(kahinlar)* kurbanlik kiloƣandək ada kilix».
9:14 «wə Hudaning silərdə taxkinlatkan ajayib mehir-xəpkiti tüpəylidin, ular silər üqün dua-tilawət kiloƣinida, ular silərgə təlpünüp kattik seoƣinip əsləydu» — «Rim.» 15:26-27din kərüniduki, Korinttiki *(Ahayadiki)* jamaətlər Pawlusning ətünüxlirini ahir kobul kilip qong ianə toplap, Yerusalemoƣa əwətkənidi.
10:1 «Məsihning yuwax-məminliki wə mulayimliki bilən...» — xu dəwrdiki hərbiy ixlarda «yawax-məminlik həm mulayimlik» degənlik «kəngqilik həm rəhimdillik» degən baxka mənінimu bildüridu.
10:2 «bizni «ətlər boyiqə mangoƣanlar!» dəp guman bilən karaydioƣan bəzilərgə karita oylioƣinimdək kattik kolluk kilixka meni məjbur kilmanglar» — okurmənlərgə ayan boliduki, «ətlər boyiqə mangoƣanlar» degən ibarə, «insaniy *(Hudaningki əməs, bəlki gunahkarlarning)* kəzkaraxlar boyiqə mangoƣanlar»ni bildüridu.

jəng kilmaymiz.. [4] Qünki jəng korallirimiz ətkə təwə korallar əməs, bəlki Huda təripidin koroƔan-istiĥkamlarni gumran kilix küqigə igə kilinoƔan korallardur;.. [5] biz ular bilən bəs-munazirilərni wə Hudani tonuxka karxilixixka turoƔan hərkandak hakawur tosaloƔuni gumran kilimiz, xundakla hərbir oy-hiyallarni Məsiĥkə bekindurup itaət kilixka kəltürimiz;.. [6] silər toluk itaət kiloƔandin keyin, aranglarda kandak itaətsizlik kaloƔan bolsa bularni jazalaxka təyyarmiz..

[7] Silər pəkət kəz aldinglardiki ixlaroƔila karaydikənsilər. Əgər birsi özini Məsiĥkə təwəmən dəp karisa, u yənə xuning üstigə oylansunki, u Məsiĥkə təwə boloƔinioƔa ohxax, bizmu UningoƔa təwədurmiz.. [8] Qünki, Rəb təripidin silərni nabut kilix üqün əməs, bəlki etikadinglarni kurux üqün bizgə amanət kilinoƔan hokukimiz tooƔruluk tehimu kəp ziyadirək mahtansammu, buningda heq yərgə karap kalmaymən; [9] əmdi mən pəkət hətlərdila silərni korkatmakqi əməsmən; [10] qünki bəzilər: «Uning hətliri dərwəkə wəzinlik ham küqlük; lekin u yetip kəlgəndə salapətsiz, gepining tutami yok bolidu» deyixidu. [11] Əmdi bundak hiyal kiloƔuqilar xuni bilip koysunki, biz yirakta boloƔinimizda hətlərdiki səzimiz kandak boloƔan bolsa biz yetip baroƔinimizda əməliyitimizmu xundak bolidu.

[12] Qünki biz özimizni özini kaltis qaoƔlaydioƔanlar bilən bir kataroƔa koyuxka yaki ular bilən selixturuxka petinmaymiz; xundak kixilər özlirini özlirining əlqimi bilən əlqəp, özlirini özliri bilən selixturidioƔan bolup, həkikətən əkilsizlardindur.. [13] Biz əmdi özimizgə bekitilgən əlqəmdin halkip mahtinip yürginimiz yok. Biz bəlki həmmini əlqigüqi Huda bizgə bekitkən hizmət dairisidiki əlqəm, yəni silərning hizmitinglaroƔimu yetidioƔan əlqəm bilən pəhirlinimiz.. [14] Qünki əlqimi silərning hizmitinglaroƔa yətməydioƔan kixilərdək, hizmitinglarda boloƔinimizda dairimizdin halkip kətməymiz, qünki biz Məsiĥning hux həwirini yətküzüxtə birinqi bolup yeninglaroƔimu kəlduk. [15] Biz hizmət dairimizdin halkip, baxkilarning singdürgən japa-əjirliri bilən mahtanoƔinimiz yok; lekin biz silərning iman-etikadinglar əskənseri aranglardiki hizmitimiz bizgə bekitilgən dairimiz iqidə tehimu ziyadə kengəytilsun dəp ümid kilimiz; [16] xundak boloƔanda, biz silərdin tehimu yirak yərlərgə hux həwərni yətküzüp jakarlaydioƔan bolimiz; təyyaroƔa hayyar bolup, baxkilarning dairisidiki hizmət əjri bilən mahtinix bizgə yat.. [17] Əmma «Pəhirlinip mahtioƔuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtixi kerək!».. [18] Qünki özini təripligüqi əməs, bəlki Rəb təripligən kixi həkikətən layakətliktur..

10:3 «gərqə biz insaniy ətlərdə yürsəkmu, biz ətlər boyiqə jəng kilmaymiz» — ayəttiki «jəng» əng muhim jəng, yəni roĥiy jəngni kərsitidu, əlwəttə. «Ətlər boyiqə» yukiriki izahatni kərüng. Mənisi: «Bu dunyada yaxisakmu, bu dunyaning arzu-həwəsliri boyiqə yaxaydioƔanlardək *(roĥiy)* jəng kilmaymiz».

10:4 «Qünki jəng korallirimiz ətkə təwə korallar əməs, bəlki Huda təripidin koroƔan-istiĥkamlarni gumran kilix küqigə igə kilinoƔan korallardur» — «ətkə təwə korallar» bolsa bu dunyaoƔa has korallar, yəni kiliq, okya katarliklarni kərsitidu.

10:4 Yər. 1:10; əf. 6:13-18.

10:5 «bəs-munazirilər» — yaki «bid'ət səpsətiliri».

10:6 «silər toluk itaət kiloƔandin keyin» — 5-ayəttə eytiloƔandək, Məsiĥkə itaət kilix, əlwəttə. **«aranglarda kandak itaətsizlik kaloƔan bolsa bularni jazalaxka təyyarmiz»** — «jazalaxka təyyar» tooƔruluk 13:2-3 wə izahatni kərüng.

10:7 «Silər pəkət kəz aldinglardiki ixlaroƔila karaydikənsilər» — baxka birhil tərjimisi: «Kəz aldidiki ixlaroƔa obdan karap bekinglar!».

10:12 2Kor. 3:1; 5:12.

10:13 «Biz əmdi özimizgə bekitilgən əlqəmdin halkip mahtinip yürginimiz yok» — «özimizgə bekitilgən əlqəm» — demək, Huda Pawlus wə Barnabaska hux həwər jakarlaxtiki hamdə jamaətlərni kuruxtiki hizmətning dairisini bekitkən əlqəm. **«silərning hizmitinglaroƔimu yetidioƔan əlqəm»** — grek tilida «silərgə yətkən əlqəm».

10:13 əf. 4:7.

10:16 «təyyaroƔa hayyar bolup, baxkilarning dairisidiki hizmət əjri bilən mahtinix bizgə yat» — Korinttiki jamaət arisidiki «sahta rosullar» dəl xundak ix kiliwatatti, ular Pawlus əjir singdürgən Korintliklardin «bizning əjrimiz» dəp maktanmakta idi.

10:17 «Pəhirlinip mahtioƔuqi bolsa Rəbdin pəhirlinip mahtixi kerək!» — «Yər.» 9:24.

10:17 Yəx. 65:16; Yər. 9:22-23; 1Kor. 1:31.

10:18 Pənd. 27:2.

Ɵzini «rosul» dəp atiwalƟanlardin ḥezi bolunglar!

11 [1] MahtanƟan bu azƟinə əhməḳliḳimƟa səwrqan bolƟaysilər! Əmdi silər manga səwriqanliḳ ḳilip keliwatisilər. [2] Qünki mən Hudadin kəlgən otluḳ muḥəbbət bilən silərni azduruxlardin ḥəsət ḳilimən; qünki ḳizni bir ərgila yatliḳ ḳiloƓandək, mən silərni Məsiḥkila pak ḳiz süpitidə ḥazir boluxḳa wədiləxtürgənmən. [3] Əmma yilan Ḥawa'animizni ḥiyligərliki bilən azduroƓandək, oy-kənglünglar Məsiḥkə baoƓlanoƓan səmimiy, sap wapaliḳtin ezip buloƓinixi mumkin dəp ənsirəymən. [4] Qünki birsi kelip biz silərgə ḥeq jakarlap baḳmioƓan baxḳa bir Əysani jakarlisa, yaki ḳəlbinglardin orun bərgən Roḥning ornioƓa baxḳa bir roḥḳa orun bərsənglar wə silər ḳobul ḳiloƓan hux həwərdin baxḳa bir «hux həwər»ni ḳobul ḳilsanglar, silər bu ixlaroƓa ajayib səwr-takət bilən ətüwerixinglar mumkin! [5] Ḥalbuki, mən ɵzümni ḥərḳandaḳ ixta axu «ḳaltis uluƓ rosullar»din kəm sanimaymən! [6] Gərqə mening gəp-sɵzlirim addiy bolsimu, bilim jəḥəttə mən undaḳ əməs; biz ḳiliwatḳan ḥərbir əməllirimizdə buni silərgə ḥər jəḥəttin ispatlap roxən ḳilduḳ. [7] Əmdi mən silərni kətürülsun dəp ɵzümni təwən tutup, Hudaning hux həwirini ḥəḳ tələp ḳilmay jakarlap gunaḥ ḳildimmu? [8] Mən silərning hizmitinglarda boluxḳa baxḳa jamaətlərdin bulap-talap, ularning yardimini ḳobul ḳildim. [9] Silər bilən billə boloƓan waḳitlirimda, ḥajətmən boloƓan bolsammu, mən ḥeqkimgə eoƓirimni saloƓan əməs (qünki Makedoniyədin kəlgən ḳerindaxlar mening kəm-kütəmni toluḳlap bərdi); ḥərḳandaḳ ixta ɵzümni silərgə yük bolup ḳelixtin saḳlap kəldim wə buningdin keyinmu xundaḳ ḳilimən. [10] Məsiḥning ḥəḳiḳiti məndə rast boloƓandək, Ahaya yurtlirida ḥeqkimmu meni muxu mahtinixtin tosmaydu! [11] Nemə üqün? Silərni yahxi kərmigənlikim üqünmu?! Huda bilidu! [12] Lekin bizgə ohxax ḥesablinix pursitini izdigüqilərning pursitini məḥrum ḳilix üqün, xuningdək ular mahtinidioƓan ixlarda ḥəḳiḳətən bizgə ohxax bolsun dəp, mən nemə ḳiliwatḳan bolsam xuni ḳiliwerimən. [13] Qünki bundaḳ kixilər sahta

---

11:2 Law. 21:13.

11:3 Yar. 3:4; Yuḥ. 8:44.

11:4 «Qünki birsi kelip biz silərgə ḥeq jakarlap baḳmioƓan baxḳa bir Əysani jakarlisa, yaki ḳəlbinglardin orun bərgən Roḥning ornioƓa baxḳa bir roḥḳa orun bərsənglar wə silər ḳobul ḳiloƓan hux həwərdin baxḳa bir «hux həwər»ni ḳobul ḳilsanglar, silər bu ixlaroƓa ajayib səwr-takət bilən ətüwerixinglar mumkin!» — bu intayin tənilik, kinayilik kinay gəp, əlwəttə. Pawlus ularning əḥwalidin heli ənsiriwatidu.

–«Silər bu ixlaroƓa ajayib səwr-takət bilən ətüwerixinglar mumkin!» degənning baxḳa birhil tərjimisi «Silər xuningoƓa səwr-takət bilən ətüwerəmsilərkin dəymən!».

11:4 Gal. 1:8.

11:5 «Ḥalbuki, mən ɵzümni ḥərḳandaḳ ixta axu «ḳaltis uluƓ rosullar»din kəm sanimaymən!» — «ḳaltis uluƓ rosullar» xübḥisizki, intayin kinayilik, ḥəjwiy gəp. Bəzi alimlar, bu sɵzlər ḥəḳiḳiy uluƓ rosullar *(Petrus, Yuḥanna, Yaḳup ḳatarliḳlar)*ni kərsitidu, dəp ḳaraydu. Pikrimizqə Pawlus Korinttiki jamaətkə ɵzlirini «rosul» dəp tonuxturoƓan bəzibir aldamqilarni kərsitidu. Muxu kixilər ɵzining *(yəni Pawlusning)* rosulluḳ ḥoḳuḳini yoḳḳa qiḳarmaḳqi. 12-33-ayətlər wə 12:11-ayət bu nuḳtini ispatlaydu.

11:6 «Gərqə mening gəp-sɵzlirim addiy bolsimu,..» — muxu ibarə adəttə «nutuḳ sɵzləxkə tərbiyilənmigən» kixini kərsitidu.

11:7 «Əmdi mən silərni kətürülsun dəp ɵzümni təwən tutup, Hudaning hux həwirini ḥəḳ tələp ḳilmay jakarlap gunaḥ ḳildimmu?» — Pawlus etiḳadqilaroƓa ɵz eoƓirini salmaslik üqün, ɵz ḥünirigə tayinip, turmuxini ḳamdioƓan *(9-ayətni kərüng)*. Birak bəzilər *(bolupmu «sahta rosullar»)* «Pawlus ḥəḳiḳiy rosul boloƓan bolsa, etiḳadqilarning iḳtisadiy yardimigə tayanoƓan bolatti» dəp, uni rosul əməs dəp inkar ḳiloƓanidi.

11:7 1Kor. 9:12.

11:8 «Mən silərning hizmitinglarda boluxḳa baxḳa jamaətlərdin bulap-talap, ularning yardimini ḳobul ḳildim» — «...baxḳa jamaətlərdin bulap-talap» — bu yənə tənilik, kinayilik gəp, əlwəttə. Pawlus Korint xəḥiridə hux həwərni yətküzgəndə baxḳa jamaətlərning kəpligən iḳtisadiy yardimigə muyəssər bolup *(9-ayətni kərüng)*, Korintliḳlarni guman sɵzliridin hijalətkə ḳaldurux üqün xundaḳ dəydu.

11:8 Ros. 20:33; 2Kor. 12:13; 1Tes. 2:9; 2Tes. 3:8.

11:9 Fil. 4:15.

11:10 «ḥeqkimmu meni muxu mahtinixtin tosumaydu!» — «muxu mahtinix*(im)*» bolsa, Pawlus Korintliḳlardin ḥeq ḥəḳ tələp ḳilmay ularoƓa hux həwər yətküzgənidi.

11:12 «mən nemə ḳiliwatḳan bolsam xuni ḳiliwerimən» — demək, Pawlusning ḥəḳ almay hux həwərni halis yətküzüwatḳanliḳi. U xundaḳ ḳiliwərsə, «sahta rosullar» əzlirini Pawlus wə ḥəmkarliri bilən selixturalmay ḳalidu.

–Əməliyəttə Pawlusning: «ular mahtinidioƓan ixlarda ḥəḳiḳətən bizgə ohxax bolsun» deginidə ɵzining ularning towa ḳilip, ḥəḳiḳətən Hudaning hizmitidə boluxioƓa ḥəḳiḳiy tiləkdax boloƓanliḳini ipadiləydu.

rosullar, aldamqi hizmətkarlar, Məsiḥning rosullirining ḳiyapitigə kiriwaloƣanlardur. [14] Bu ix əjəblinərlik əməs, qünki Xəytan əzimu nurluḳ bir pərixtining ḳiyapitigə kiriwalidu. [15] Xunga uning hizmətqiliriningmu əzlirini ḥəḳḳaniyliḳning hizmətqiliri ḳiyapitigə kirgüzüwelixi əjəblinərlik ix əməs; lekin ularning aḳiwiti əzlirining ixligənlirigə layiḳ bolidu.

Ḥəḳiḳiy rosullarning tartḳan japaliri — «sahta rosullar» undaḳ əməs!

[16] Yənə xuni eytimənki, ḥeqkim meni əhmək dəp ḥesablimisun; ḥətta əgər meni xundaḳ dəp ḳarisanglarmu, əmdi məndək əhməḳni səwr ḳilip ḳobul ḳiloƣaysilər, xuning bilən əzümmu azoƣinə mahtiniwalay.. [17] Mening ḥazir bularni səzlixim Rəb təripidin əməs, bəlki əzümning əhməḳlərqə yürəklik po etip mahtinixim, halas. [18] Nuroƣun adəmlər insanlarqə po etip mahtanoƣandikin, mənmu mahtinip baḳay.. [19] Qünki əzünglar xunqə dana boloƣandin keyin, silər əhməḳlərgə səwr-taḳət ḳilixḳa razi bolisilər!.. [20] Məsilən birsi silərni ḳul ḳiliwalsa, birsi silərni yutuwalsa, birsi silərdin nəp alsa, birsi aldinglarda qongqilik ḳilsa yaki yüzünglaroƣa kaqat salsa, silər uningoƣa yol ḳoyisilər.. [21] Əpsus, nomus ḳilip eytimənki, biz undaḳ ixlaroƣa ajizlik ḳilduḳ! Əmma ular birər ixta mahtinixḳa petinoƣan yərdə (əhməḳlərqə səzləwatimən!) mənmu xu ixta mahtinixḳa petinimən.. [22] Ular ibraniylarmu? Mənmu xundaḳ. Ular Israillarmu? Mənmu xundaḳ. Ular Ibraḥimning nəslimu? Mənmu xundaḳ.. [23] Ular Məsiḥning hizmətkarlirimu? (mən əḳildin azoƣanlardək səzləwatimən!); mən tehimu xundaḳ; ziyadə kəp zoruḳup ixlidim, intayin kəp dərriləndim, intayin kəp ḳetim ḳamaldim, kəp ḳetim ələm həwplirigə duq kəldim;.. [24] Yəhudiylarning «bir kəm ḳirik ḳamqa» jazasioƣa bəx ḳetim tartildim,.. [25] üq ḳetim tikənlik ḳamqa jazasini yedim, bir ḳetim qalma-kesək ḳilindim, üq ḳetim kemə ḥadisisigə uqridim, bir keqə-kündüzni dengizda ətküzdüm.. [26] Daim səpərlərdə bolimən; dəryalarning həwplirini, ḳaraḳqilarning həwplirini, yurtdaxlirimning həwplirini, yat əlliklərning həwplirini, xəḥərning həwpini, bayawanning həwplirini, dengizning həwplirini, sahta ḳerindaxlar arisidiki həwplirini baxtin kəqürdüm; [27] əmgəklər wə japa ixlarda zoruḳup, pat-pat tünəklərdə, aqliḳta wə ussuzluḳta, daim roza tutuxlarda, sooƣuḳlarda wə yeling-yalingaqliḳta yürüp kəldim.. [28] Bu sirttiki ixlardin baxḳa, iq-baoƣrimda barlik jamaətlər üqün ḥər küni üstümni besip keliwatḳan

11:16 «xuning bilən əzümmu azoƣinə mahtiniwalay» — sahta rosullarning mahtinixliri heli kəp idi. 18-ayətni kerüng.

11:18 2Kor. 10:13; 12:5, 6.

11:19 «qünki əzünglar xunqə dana boloƣandin keyin, silər əhməḳlərgə səwr-taḳət ḳilixḳa razi bolisilər!» — bu jümlə bəlkim Pawlusning bu hetidə əng kinayilik gepi, əng küqlük tapa-tənisi boluxi mumkin. Ular baxḳilarning «əhməḳlik»ioƣa xunqə səwr-taḳətlik boloƣan yərdə, *(20-ayət)* Pawlusning «pəhirlinixiliri»gə səwr-taḳətlik boluxi kerəkku!

11:20 «məsilən birsi silərni ḳul ḳiliwalsa, birsi silərni yutuwalsa, birsi silərdin nəp alsa, birsi aldinglarda qongqilik ḳilsa yaki yüzünglaroƣa kaqat salsa, silər uningoƣa yol ḳoyisilər» — Pawlus muxu sahta rosullarni, ularning iqidiki zəḥərni səkməḳqi.

11:21 «Əpsus, nomus ḳilip eytimənki, biz undaḳ ixlaroƣa ajizlik ḳilduḳ!» — bu yənə tapa-tənə, kinayilik gəp, əlwəttə. Pawlus ḥərgiz adəmlərdin nəp elip bozək ḳilmaḳqi boloƣan əməs. «Ajizlik» degənlik yənə bəlkim ularoƣa Pawlusning ular bilən billə boloƣan waḳtidiki teni ajizlikini əslitix üqün eytilidu. *(12:7-10ni kerüng).*

11:21 Fil. 3:4.

11:22 Ros. 22:3.

11:23 «ular Məsiḥning hizmətkarlirimu? mən əḳildin azoƣanlardək səzləwatimən!» — ular *(sahta rosullar)* Məsiḥning hizmətkarliri əməs, əlwəttə. Əmma ular daim əzlirini xundaḳ kərsətməḳqi bolidu.

11:23 Ros. 9:16; 21:11; 1Kor. 15:10; 2Kor. 6:4.

11:24 «Yəhudiylarning «bir kəm ḳirik ḳamqa» jazasioƣa bəx ḳetim tartildim,...» — demək, ottuz tokḳuz ḳamqa jazalinixi. Təwrat, «Qan.» 25:3ni kerüng.

11:24 Qan. 25:3.

11:25 «üq ḳetim tikənlik ḳamqa jazasini yedim» — «tikənlik ḳamqa jazasi» Rim ḥəkümiti təripidin bolsa kerək idi. «Ros.» 16:22də bir ḳetim hatiriləngən. «Mat.» 27:26diki izaḥatni kerüng.

11:25 Ros. 14:19; 16:22; 27:9,41.

11:27 «pat-pat tünəklərdə» — demək «pat-pat tünəp dua ḳilixlarda». Baxḳa birhil tərjimisi «uyḳusizliḳlarda».

ɵəmlərni yəwatimən.. 29 Ḥərkim ajizlisa, mən ajizlimidimmu? Ḥərkim ezip putlaxḳan bolsa, mən ərtənmidimmu?! 30 Əmdi əgər mahtinixim zərür bolsa, əz ajizliḳimni kərsitidiɵan ixlar bilən mahtinimən.
31 Rəb Əysaning Huda-Atisi, mənggü təxəkkür-mədḥiyilərgə layiḳ Boloɳuqioɳa ayanki, mən yaloɳan eytmidim..
32 Dəməxḳ xəḥiridə padixaḥ Aretasning ḳol astidiki waliy meni tutux üqün, pütün Dəməxḳ xəḥirini ḳattiḳ təḳib astioɳa aloɳa nidi.. 33 Lekin mən sepildiki bir kamardin sewət bilən pəskə qüxürülüp, uning ḳolidin ḳutulup ḳaqtim..

Pawluskə kəlgən wəḥiylər

12 1 Əpsus, mahtiniwerixning zərüriyiti bar. Gərqə uning paydisi bolmisimu, mən Rəbdin kəlgən alamət kərünüxlər wə wəḥiylər üstidə tohtilay. 2 Məsiḥdə boloɳan bir adəmni tonuymən; u on tət yil ilgiri (təndə boloɳan ḥaldimu, yaki təndin taxḳirimu bilməymən, Huda bilidu) üqinqi ḳat asmanoɳa kətürüldi.. 3 Mən xundaḳ bir kixini bilimən (təndə boloɳan ḥaldimu, yaki təndin taxḳirimu bilməymən, Huda bilidu) — 4 u jənnətkə kətürülüp, xu yərdə til bilən ipadiligili bolmaydioɳan, insanlarning deyixi mən'i ḳilinoɳan ajayip ixlarni anglidi. 5 Xundaḳ bir adəm bilən mahtinimən, əzüm ḥəḳḳidə bolsa ajizliḳmdin baxḳa birər ix bilən mahtanmaymən..6-7 Ḥətta mahtinay desəmmu əhməḳ ḥesablanmaymən; qünki mən ḥəḳiḳətni eytḳan bolattim; əmma birsi məndə kərginidin yaki mən tooɳruluḳ anglioɳinidin meni (manga axkarilanoɳan wəḥiylərning oɳayət zor uluoɳluḳi tüpəylidin) yuḳiri oylap ḳalmisun dəp əzümni mahtinixtin yioɳdim. Muxu wəḥiylərning zor uluoɳluḳi tüpəylidin kərəngləp kətməslikim üqün ətlirimgə sanjiloɳan bir tikən, yəni meni urup tursun dəp Xəytanning bir əlqisi manga təḳsim ḳilinoɳan; buning məḳsiti, mening kərəngləp kətməslikim üqündur.. 8 Buning tooɳrisida u məndin kətsun dəp Rəbgə üq ḳetim yelindim; 9 lekin U manga: «Mening meḥir-xəpḳitim sanga yetərlik; qünki Mening küq-ḳudritim insanning ajizliḳida toluḳ əməlgə axurulidu» — dedi. Xunga mən Məsiḥning küq-ḳudriti wujudumda tursun dəp ajizliḳlirimdin mahtinixni tehimu huxluḳ bilən talliwalimən; 10 xunga mən Məsiḥ üqün ajizliḳlarni, ḥaḳarətlərni, ḳiyinqiliḳlarni, ziyankəxliklərni wə azab-oḳubətlərni hursənlik dəp bilimən. Qünki ḳaqan ajiz bolsam, xu qaoɳda küqlük bolimən..

Pawlusning Korinttiki jamaətkə kəngül bəlüxi

11 Mən mahtinip dərwəḳə əhməḳ bolup ḳaldim! Lekin əzünglar meni buningoɳa

11:28 «bu sirttiki ixlardin baxḳa...» — baxḳa birhil tərjimisi: «bu ixlardin taxḳiri,...».
11:28 Ros. 20:18.
11:29 «ḥərkim ajizlisa, mən ajizlimidimmu?» — «kim ajizlisa» — etiḳad təripidə ajizlax, demək. «Mənmu ajizlidim» — Pawlus ajizlioɳan kixi üqün dua ḳiloɳanda kəmtərlik bilən əzini uning bilən birdək ḳilip, əzini uning ornioɳa ḳoyoɳandək bolidu. Buningoɳa misalni Musa pəyoɳəmbərning Israil üqün boloɳan dua-tilawətliridin kərüng *(«Mis.» 32:30-32)*.
11:29 1Kor. 8:13.
11:31 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5.
11:32 Ros. 9:24.
11:33 «Lekin mən sepildiki bir kamardin sewət bilən pəskə qüxürülüp, uning ḳolidin ḳutulup ḳaqtim» — ḥəḳiḳiy rosullar əmridə anqə raḥət kərməydu; Pawlus buningdin yənə bir misal kərsitidu.
12:2 «Məsiḥdə boloɳan bir adəmni tonuymən» — bu adəm dəl Pawlusning əzi bolup, u Huda uningoɳa bərgən wəḥiy wə oɳayibanə alamətlər bilən mahtinixni ḳilqə halimioɳan bolup, əzini təwən tutuxḳa tirixip, əzi tooɳruluḳ «mən» deməy, «üqinqi xəhstə» səzləydu. **«u on tət yil ilgiri ... üqinqi ḳat asmanoɳa kətürüldi»** — Təwrat-Injil boyiqə, pəḳət üq asman bar. Birinqi «ḥawa», ikkinqi «aləm boxluḳi», üqinqisi Hudaning ḥuzurining əzidur.
12:2 Ros. 9:3; 22:17; 1Kor. 15:8.

12:5 «əzüm ḥəḳḳidə bolsa ajizliḳmdin baxḳa birər ix bilən mahtanmaymən» — «ajizliḳmdin» grek tilida «ajizliḳlirimdin».
12:6-7 «muxu wəḥiylərning zor uluoɳluḳi tüpəylidin kərəngləp kətməslikim üqün ətlirimgə sanjiloɳan bir tikən ... manga təḳsim ḳilinoɳan» — «tikən»ning kəqmə mənisi bar, əlwəttə. **«... meni urup tursun dəp Xəytanning bir əlqisi manga təḳsim ḳilinoɳan»** — grek tilida «Xəytanning bir pərixtisi». «əlqi» wə «pərixtə» degənlər əməliyəttə bir gəp.
12:10 «Qünki ḳaqan ajiz bolsam, xu qaoɳda küqlük bolimən» — Pawlus ajiz boloɳinida Məsiḥkə tehimu tayinidu, xuning bilən küqlük bolidu; ḥəmmimizmu xundaḳ boluximiz kerək.

məjbur kildinglar. Əməliyəttə əslidə mən silər təripinglardin təriplinixim kerək bolatti; qünki ḥeq ərzimәs bolsammu, mən ḥeliki «ḳaltis uluƟ rosullar»din ḥeq tərəptə ḥeq ixta kəm əməsmən.. 12 Dərwəḳə mən aranglarda boloƟan qaoƟda rosulning bexarətlik alamətliri, ḥərtərəplik qidam-səwrqanlik iqidə məjizilik alamətlər, karamətlər ḥəm ḳudrətlik məjizilər bilən əməldə kərsitilgən.. 13 Silərni baxḳa jamaətlərdin ḳaysi tərəptə təwən orunƟa ḳoydum? — pəḳətla əzümni silərning üstünglaroƟa yük kilip artip ḳoymioƟinim bilənmu?! Mening bu adalətsizlikimni əpu kiloƟaysilər!.. 14 Mana, ḥazir yeninglaroƟa üqinqi ḳetim berixḳa təyyarmən, xuning bilən silərgə ḥeq yük eoƟirimni saloƟum yoḳ. Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur; pərzəntliri ata-anilar üqün əməs, bəlki ata-anilar pərzəntliri üqün mal-mülük yioƟixi kerək.. 15 Əmdi jeninglar üqün igilikimdin huxluḳ bilən sərp kilimən ḥəmdə əzümni sərp kiliмən — gərqə mən silərni ḳanqə səygənseri mən xunqə az səyülsəmmu.. 16 Əmdi xundaḳ boloƟini bilən, mən silərgə ḥeq yük boloƟan əməsmən; birak ḥeligərlik kilip, mən silərni bablap ḳoydum!.. 17 Əjəba, mən silərgə əwətkən adəmlərning birərsi arkilik silərdin nəp aldimmu?! 18 Mən Titusni silərning yeninglaroƟa berixḳa ündidim wə yənə ḥelikі ḳerindaxnimu uning bilən billə əwəttim. Titusning silərdin nəp elip baḳḳan yeri barmu? Biz ikkiylən ohxax bir roḥta yürüwatmamduḳ? Bizning baskan izimiz ohxax əməsmikən?

19 Yaki silər əzəldin bizni «Ular aldimizda əzlirini aḳlap keliwatidu» dəp oylawatamsilər? Ix undaḳ əməs. Biz pəḳət Məsihdə bolup Huda aldida səzləwatimiz; ḳiliwatḳan ḥəmmə ixlar, i səyümlüklirim, silərning etiḳadinglarni ḳurux üqündur.. 20 Qünki mən yeninglaroƟa baroƟinimda, silərning ümid ḳiloƟan yerimdin qiḳmay ḳelixinglardin, əzümningmu silərning ümid ḳiloƟan yeringlardin qiḳmay ḳeliximdin, yəni aranglarda oowoƟa-jedəl, ḥəsəthorluḳ, oƟəzəp-nəprət, mənmənqilik, təḥmәthorluḳ, oƟəywəthorluḳ, təkəbburluḳ wə parakəndiqiliklər bolarmikin dəp ənsirəymən; 21 — bu ḳetim silərning yeninglaroƟa baroƟinimda, aranglardiki gunaḥ sadir kilip, taki büngə ḳədər ətküzgən napaklik, buzuḳluḳ wə xəḥwaniy ixlardin tehi towa kilmioƟan nuroƟun adəmlərning səwəbidin Hudayim meni aldinglarda təwən kilip ḳoyarmikin, xularning kilmixliri tüpəylidin matəm tutmay turalmaymənmikin, dəp ənsirəymən..

Ahirki agaḥlandurux wə salamlar

13 1 Bu yeninglaroƟa üqinqi ḳetim berixim bolidu. «Ḥər bir ḥəküm ikki-üq guwaḥqining aoƟzida ispatlinixi kerək».

12:11 1Kor. 15:10.
12:12 1Kor. 9:2.
12:13 «Mening bu adalətsizlikimni əpu kiloƟaysilər!» — «adalətsizlik» intayin kinayilik, ḥəjwiy gəp, əlwəttə — bu səz Pawlusning ulardin ḥeq eḳtisadiy yardəm tələp kilmay, ularoƟa hux həwərni ḥəḳsiz yətküzgənlikini kərsitidu. Uning yuḳirida əslətkinidək, u Korintta hux həwərning hizmitidə boloƟinida, baxḳa jamaətlər uningoƟa yardəm pulini əwitip bərdi.
12:13 1Kor. 9:12; 2Kor. 11:9.
12:14 «Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur» — «izdiginim» — Injil, «Luḳa» 19:10ni kərüng.
12:14 Ros. 20:33.
12:15 2Kor. 6:12.
12:16 «mən silərgə ḥeq yük boloƟan əməsmən; birak ḥeligərlik kilip, mən silərni bablap ḳoydum!» — bizningqə bu yənə tapa-tənə, intayin kinayilik gəp. Pawlus Korintliklarni roḥiy jəḥəttin ḳuwwətlimәkqi bolup, əzi ularning eyniƟa barmay *(Korintliklar bəlkim uning yardəm-hizmitini rət kiloƟan bolatti)*, bəlki əzigə ohxax baxḳa kəyümqan ḳerindaxlarni əz orniƟa əwətti *(17-ayətni kərüng)*.
–Lekin baxḳilar muxu ayət: «bəzilər meni ḥiyligərlik kilip, yaloƟan səzləp, silərdin nəp ündürüwalidu, deyixip yüridu» dəp tərjimə kilidu.

12:19 «...silərning etiḳadinglarni ḳurux üqündur» — grek tilida: «...silərni ḳurux üqündur». «Adəmni ḳurux» tooƟruluḳ «RimliklaroƟa»diki kirix səznimu kərüng.
12:21 «Hudayim meni aldinglarda təwən kilip ḳoyarmikin...» — «aldinglarda», baxḳa birhil tərjimisi «silər tüpəylidin». Bəlkim ikkila hil tərjimisi tooƟridur.
«... tehi towa kilmioƟan nuroƟun adəmlərning səwəbidin Hudayim meni aldinglarda təwən kilip ḳoyarmikin, xularning kilmixliri tüpəylidin matəm tutmay turalmaymənmikin, dəp ənsirəymən» — Pawlus, Korintliklarning tehi ḳət'iylik bilən towa kilip bakmioƟan gunaḥliri tüpəylidin yənə ḥijil bolup ḳalimən, dəp ənsirəydu.
13:1 «Ḥər bir ḥəküm ikki-üq guwaḥqining aoƟzida ispatlinixi kerək» — bu Təwratning səzi, xundakla Təwrattiki wə Injildiki muḥim bir prinsiptur. «Qəl.» 19:15, «Mat.» 18:16, «1Tim.» 5:19ni kərüng.
13:1 Qəl. 35:30; Ḳan. 17:6; 19:5; Mat. 18:16; Yuḥ. 8:17; Ibr. 10:28.

2-3 Mən ilgiri ikkinqi ketim yeninglarda boloƣinimda burun gunah sadir kiloƣanlaroƣa həm kaloƣan həmminglaroƣa xundak eytkan, hazirmu silərdin neri bolsammu kaytidin aldin'ala agahlandurup eytimənki (silər Məsihning mən arkilik səzligənlikigə ispat tələp kilip keliwatkininglar tüpəylidin), mən baroƣinimda heqkimni ayimaymən; dərwəkə mən arkilik səzləwatkan Məsih silərgə nisbətən ajiz əməs, bəlki aldinglarda intayin kudrətliktur; 4 U dərwəkə ajizlikta krestləngən bolsimu, lekin Hudaning kudriti bilən yənila hayat. Bizmu Uningda ajiz bolsakmu, Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoƣa baoƣlinip hayat yaxaymiz. 5 Əmdi əzünglarni etikadta barmu-yok dəp təkzürüp kərünglar; əzünglarni sinap bekinglar! Silər Əysa Məsihning əzünglarda boloƣanlikini (sinaktin xallinip kalmisanglar!) bilip yətməmsilər? 6 Əmdi silərning bizning sinaktin xallinip kalmioƣanlikimizni bilip kelixinglarni ümid kilimən.

7 Silərning heqkandak rəzillik kilmaslikinglar üqün Hudaoƣa dua kilimiz; bu, bizning sinaktin ətti dəp kariliximiz üqün əməs — hətta sinaktin ətmidi, dəp karalsakmu, məyli — muhimi silərning durus boloƣanni ki lixinglar. 8 Qünki biz həkikətkə karxi heq ix kilalmaymiz; nemila kilsak u bəribir həkikətni ayan kilidu, halas. 9 Qünki biz ajiz bolsakmu, silərning küqlük boloƣininglardin xadlinimiz. Xuningdək biz yənə xuningoƣa dua kilimizki, silər kamalətkə yətküzülgəysilər. 10 Silərning yeninglaroƣa baroƣinimda Rəb manga oƣulitix üqün əməs, bəlki etikadni kurux üqün amanət kiloƣan hokukimni ixlitip silərgə kattik kollukni kərsətməslikim üqün, mən silərdin yirakta boloƣinimda muxularni yazdim.

11 Əng ahirda, kerindaxlar, xadlininglar; kamalətkə yətküzülünglar, rioƣbət-təsəllidə küqəytilinglar; bir oy, bir pikirdə bolunglar; inak-hatirjəmliktə ətünglar; wə mehir-muhəbbət wə inak-hatirjəmlikning Igisi Huda silər bilən billə bolidu. 12 Bir-biringlar bilən pak səyüxlər bilən salamlixinglar. 13 Barlik mukəddəs bəndilərdin silərgə salam. 14 Rəbbimiz Əysa Məsihning xapaiti, Hudaning mehir-muhəbbiti wə Mukəddəs Roƣning həmrah-həmdəmliki silərgə yar boloƣay!

13:2-3 «hazirmu silərdin neri bolsammu kaytidin aldin'ala agahlandurup eytimənki... mən baroƣinimda heqkimni ayimaymən» — «heqkimni ayimaymən»: Pawlus «1Kor.» 5-babta, eoƣir gunah sadir kiloƣan bir kixi üstidin «ətliri halak kilinsun, xundak boloƣanda roƣi Rəb Əysaning künidə kutkuzular, dəp Xəytanoƣa tapxurulsun» degən həkümni qikaroƣan. Pawlus muxu yərdə kəzdə tutkini, gunahka patkan kixilər ohxax həkümgə uqrixi mumkin, deməkqi.

13:4 «Bizmu Uningda ajiz bolsakmu...» — bu ajayib ibarə tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. **«...bizmu Uningda ajiz bolsakmu, Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoƣa baoƣlinip hayat yaxaymiz»** — demək, rosullar sirttin karioƣanda ajiz kərünsimu *(wə bəlkim əzlirini ajiz hes kiloƣan bolsimu)* u Hudaning Korintliklar arisida Əz kudritini kərsitidioƣanlikioƣa ixinidu, xuningoƣa ixənqi kamil bolup, «Biz xu kudrət bilən hizmitinglarda küqlük bolimiz» degəndək bolidu.

13:5 1Kor. 11:28.

13:7 «bu, bizning sinaktin ətti dəp karilixiniz üqün əməs — hətta sinaktin ətmidi, dəp karalsakmu, məyli — muhimi silərning durus boloƣanni kilixinglar» — demək, Korintliklar rəzilliktin towa kiloƣan bolsa, Pawlus wə həmkarlirining hizmiti ünümlük, mewilik wə xərəplik kərünüxi mumkin — lekin Pawluska nisbətən, muhimi Korintliklarning əzlirining roƣiy əhwalidur. Bu nahayiti uluƣ səz tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

13:8 «Qünki biz həkikətkə karxi heq ix kilalmaymiz; nemila kilsak u bəribir həkikətni ayan kilidu, halas» — bu intayin əhmiyətlik ayət tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

–Baxka birhil tərjimisi: «Biz həkikətkə zit ixlarni kilmastin, həkikət boyiqə ix kiliximiz kerək».

13:9 «Qünki biz ajiz bolsakmu, silərning küqlük boloƣininglardin xadlinimiz» — «küqlük» wə «ajiz» roƣiy tərəptə eytiloƣan, əlwəttə.

13:10 2Kor. 10:8.

13:11 «rioƣbət-təsəllidə küqəytilinglar» — muxu ibarə grek tilida bir səz bilənla ipadilinidu. **«mehir-muhəbbət wə inak-hatirjəmlikning Igisi Huda»** — grek tilida: «mehir-muhəbbətning həm inak-hatirjəmlikning Hudasi» — demək, U mehir-muhəbbət, hatirjəmlik bərgüqi həm Əzi hərdaim mehir-muhəbbəttə wə inak-hatirjəmliktə turoƣuqi Hudadur.

13:11 Rim. 12:16,18; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; Ibr. 12:14; 1Pet. 3:8

13:12 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 1Tes. 5:26; 1Pet. 5:14.

Qoxumqə səz

2:11

«**Xuning bilən Xəytan bizdin heq üstünlükkə erixəlməydu; qünki biz uning hiylə-mikirliridin bihəwər əməsmiz**»

Bu səzlər Pawlusning: — «**Lekin silər kaysibirini məlum ix üqün kəqürüm kiloɣan bolsanglar, mənmu həm uni xundak kiloɣan bolimən; mənmu məlum bir ixni kəqürüm kiloɣinimda (birər ixni kəqürüm kiloɣan bolsam), mən silərni dəp Məsihning huzurida xundak kildim**» degən bayanidin keyin kelidu. Kixilərning undak kilixi yaki xundak prinsiplar bizni kandakmu «**Xəytanning hiylə-mikirliri**»din kutkuzidu? Xəytanning hiylə-mikirliri dərwəkə kəp, wə pəkət Hudaning Təwrat-Injilda hatirilәngən yolyorukliri həm pənd-hekmətlirini kobul kiloɣuqilar, xundakla xapaiti bilən ularoɣa əməl kiloɣuqilarla xulardin halas bolalaydu. Pawlusning bu pozitsiyəsi Hudaning hekmətlirining pəkət birinila kərsitidu, birak u intayin əhmiyətlik bir misal.

Məsilən, Korinttiki jamaəttikilərdin biri oquk-axkarə wə üzlüksiz halda gunah sadir kilixka baxlioɣan. Pawlus yənə bu kixini əyibləydu, jamaət Pawlusning nəsihitigə koxulup bu kixini jamaətning sorunliridin wə həmrahlikidin kikiriwetidu. Keyin muxu kixi towa kilidu wə jamaət uning towa kiloɣanlikini həkikiy dəp kobul kilidu, xunga tegixlik halda uni huxallik bilən arisioɣa kayta alidu, dəyluk. Xundak əhwalda Pawlus ularning yenioɣa kaytip kəlginidə hərgiz: «Silər nemixka muxu kixi həkikiy towa kildimu-yok dəp meningdin heq məslihət sorimayla uni ibadət sorunliringlaroɣa kaytidin kobul kildinglar?» dəp sorimaytti. Xundak pozitsiyə Hudaning adəmliridə bolsa gumanhorlukni kərsitip, adəmning iman-etikadini nabut kilixi mumkin. Pawlus əksiqə: «Mən silər qikaroɣan hekümliringlarni ixənqlik dəp karaymən, hərmətləymən — silər gunahka petip kaloɣanlikidin towa kiloɣan məlum kixini kəqürüm kiloɣan (yəni, uni jamaətkə kaytidin kobul kiloɣan) bolsanglar, mənmu muxu kixini kobul kilimən» dəytti.

Andin Pawlus bu prinsipni hammigə ortak kilip: «Mən birsini əpu kiloɣan (uni alakə-həmrahlikioɣa kaytidin kobul kiloɣan) bolsam, mən silərni dəp xundak kilimən» dəp tətbiklaydu. Biz buni xundak qüxinimizki, məlum bir adəm (Korinttiki bir adəm, dəyli) Pawluska nisbətən gunah kiloɣan bolsa, u bu ixni bir tərəp kiloɣinida muxu gunahning pəkət əzigə təgkən tərəplirigila əməs, bəlki xu kixining illətlirining Korinttiki jamaətkə təsir yətküzgən tərəplirigimu kəngül bələtti. Əgər muxundak kixining pəkət əzigə təgkən tərəpliridila əməs, bəlki **jamaətkə (xundakla hərkandak kixigə) təgkən tərəpliridimu** illətliridin towa kiloɣanlikioɣa Pawlusning kəzi yətkən bolsa u uni kerindax süpitidə kaytidin kobul kilatti. Qünki xundak kilix həmməyləngimu paydilik wə yahxi. U xunga jamaəttin əziningki əpu-kəqürüm ixlirida boloɣan hekümpəmlirigimu ixinixni tələp kilidu. Biz yənə xuni eytalaymizki, pəkət kəlbidə həkikətən Hudaning həlkining oɣemini üzlüksiz, hərdaim yəp turidioɣan bir adəm xundak enik wə roxən hekümlərni qikiralaydu (11:28ni kərüng). Xunga əzara ixənq wə hərmət bolsa, bəlgünqilik terioɣudək yoquklarni tepix Xəytanoɣa təs qüxidu.

4:11-12

«**Qünki Əysaning hayati əlidioɣan ətlirimizdə ayan kilinsun üqün, tirik kaloɣan bizlər hərdaim ölümgə tapxurulmaktimiz. Xuning bilən bizdə ölüm ixləwatidu, əmma hayat silərdə ixləwatidu**»

Bizning hulasimizqə Pawlus muxu ayətlərdə «ələüm» tooɣruluқ səzliginidə, pəқət hux həwərni jakarlaydioɣan uzun səpərlərdə pat-pat uqrioɣan ələümning həwpinila əməs, bəlki adəmning iqki dunyasioɣa baoɣliқ roɦiy «ələüm prinisipi»ni kəzdə tutidu. Oқurmənlərgə Pawlusning kəp hətliridə «ələüm»ni muxundaқ roɦiy mənisidə ixlətkənliki ayan bolsa kerək.

Biz muxu prinsipni Rəb Əysaning Өzining səzliridin təswirliximizgə tooɣra kelidu: — (Injil, «Mat.» 16:24-25)

«— **Kimdəkim Manga əgixixni halisa, өzidin waz keqip, өzining krestini kətürüp Manga əgəxsun! Qünki өz ɦayatini қutқuzmaқqi boloɣan kixi qoқum ɦayatidin məɦrum bolidu, lekin Mən üqün өz ɦayatidin məɦrum boloɣan kixi өz ɦayatioɣa erixidu**».

Bu bayan yənə Injil «Luқa» 9:23-24də biz üqün hatiriləngən: «**Kimdəkim Manga əgixixni niyət қilsa, өzidin keqip, ɦər küni өzining krestini kətürüp Manga əgəxsun! Qünki kimdəkim өz ɦayatini қutқuzimən dəydikən, qoқum uningdin məɦrum bolidu, lekin Mən üqün өz ɦayatidin məɦrum boloɣan kixi ɦayatini қutқuzidu**».

Luқa muxu yərdə biz üqün Məsiɦning «ɦər küni» degən səzinimu hatiriləydu. Bu səz bizgə xuni roxən қiliduki, «өz krestini kətürüx» pəқət adəmning kriziska uqrioɣanda ɦayatining yənülüxini burap pütünləy өzgərtkən қararila əməs, bəlki ɦərküni қaytidin yengilinixi kerək boloɣan birhil bəl baoɣlixidur.

Əmdi «**өz krestini kətürüx**» degənni қandaқ qüxinix kerək? Oқurmənlərgə ayanki, «krestkə mihlax», «krestləx» Rim imperiyəsidiki əng rəɦimsiz wə azabliқ ələüm jazasi bolupla қalmay, yənə əng xərməndə jaza idi. Ələümgə məɦқum kixi awwal pütünləy yalingaqlinip, urulidu, қamqilinip mazaқ қilinidu; andin adəttə өzi mihlinidioɣan krestni ələüm jazasi məydanioɣa mürisigə elip kətürüp apirixқa məjbur қilinidu; ahirda u axu kətürüp aparoɣan krestkə (puti wə қoli) mihlinip ələtürülidu. Adəttə ələtürülgüqi krestkə ikki-üq kün esilip azablinidu; ɦər қetim tiniқ alay deginidə u mihlanoɣan putini ming təsliktə tirəp tenini yuқirioɣa kətürüxi kerək bolidu. Ahir berip u ussuzluқtin (su berilmigən bolsa) yaki tiniқ elixқa (өzini yuқirioɣa tirəxkə) maoɣduri қalmay ələidu. Rəb Əysa krestləngəndə pəқət altə saət iqidə Өz roɦini Huda'Atisioɣa tapxuruxi bilən ələdi; bundaқ ələüm məjizə idi, qünki U: «**Ɦeqkim ɦayatimni məndin almaydu**» degənidi («Yɦ.» 10:18, yənə «Mar.» 15:44ni kərüng).

Əmdi «өzining krestini kətürüx» degəndin, «ələüm jazasini қobul қilixқa təyyar bolux» degən mənə qiқidu. Muxundaқ səzlər əyni waқitta adəmlərni qəqütkənidi ɦəm ɦazirmu adəmlərni qəqitiwetix zərür. Əmma muxundaқ «ələüm» bolsa baxқilarni «Hudaning düxmənlirini» dəp өz ələümi bilən ələtürməkqi boloɣan «xeɦit»ning ələümi əməs; undaқ kixilər adixip bomba-miltiқlar bilən «Hudaning düxmənlirini ələtürüx bilən Allani hursən қilimən» dəp oylaydu. Injildin bilimizki, «Huda meɦir-muɦəbbəttur», ɦəm U ɦətta düxmənlərgimu muɦəbbətni wə kəqürüm kərsitixni əmr қilidu, qünki u barliқ insanlarni səyidu, dəp bilimiz. Huda Məsiɦning dunyaoɣa kelixidin keyin məmin bəndiliridin ɦeqқaqan baxқa adəmni ələtürüxni tələp қiloɣan əməs.

Yaқ, «өz krestini kətürüx» «xeɦit»ning ələümi əməs; ɦəm nadanlarqə krestsiman altun-kümüxtin yasaloɣan məlum bir buyumni boynioɣa taқax əməs. Kəp adəmlər muxundaқ nərsini «tiltumar» süpitidə taқaydu. Undaқ қilix Təwratning roxən əmrlirigə hilap. Biraқ ɦətta undaқ nərsə «tiltumar» dəp taқaloɣan bolmisimu, baxқa kixilər uningoɣa қarap «muxu Məsiɦgə ixəngənlər өzlirining apəttin қooɣdilixi üqün tiltumarlaroɣa eɦtiyajliқ» dəp oylaydu.

Əlwəttə, ularning bizgə keriki yoқ; biz ҳərҳalda taқimasliқimiz lazim.

Huda bizdin өz ihtiyarimiz bilən өlümgə yüzlinixni bügün tələp қilsa, xuningoƣa təyyarmubiz? Xundaқla addiy өlümgə əməs, bəlki Məsih üqün dəҳxətlik, xərməndilik bir өlümgə yüzlinixkə təyyarmubiz? Etiқadqilar üqün «өlümgə berix» undaқ kün (əgər kəlsə) əmridə bir қetimla kelidu, əlwəttə. Əmma ҳərbir kündə birnəqqə yol kəz aldimizda turidu, biz ulardin talliwalimiz; yol talliwaloƣinimizda Məsih hojayin bolamdu? Ҳayatimizda өzimiz padixaҳmu, yaki Huda padixaҳmu? Biz ҳərküni ətigəndə ornimizdin turup tirik Hudaoƣa: «Ata, muxu künni sanga tapxurimən! Sən haliоƣiningni manga kərsitip bərgəysən!» dəymizmu? Xundaқ қilidioƣan ҳərbir kixi mol təjribilik bir ҳayatқa kiridu; qünki Huda bizgə muҳəbbət, məs'uliyət wə ҳəққaniyət tooƣruluқ өgitixkə baxlaydu. Baxқilaroƣa muҳəbbətni kərsitix, kəp əҳwallarda өz ҳaҳixlirimizoƣa «yaқ» deyixni tələp қilidu. Biz «**baxқilardin ümid қiloƣan muamilini ularoƣimu kərsitix**» üqün («Mat.» 7:12) өzimizning ҳaҳixlirimizdin waz keqip, өzimizgə pat-pat «yaқ» deyiximiz kerək boluxi mumkin. Əgər biz ҳərküni «ahirқi қurbanliқ»ni қilixқa təyyar bolsaқ, əmdi huxalliқ bilən өz ҳaҳixlirimizoƣa «yaқ» degən birnəqqə kiqikkinə қararlaroƣa kelixkimu təyyarmiz. Өz ҳaҳixlirimizdin waz keqixlərni birhil «өz xəhsimizning өlümi» degili bolidu, Pawlus muxu ayətlərdə «өlüm»ni xu mənisidə ixlitidu.

Əmdi kixilər pəқət өz nəpsini қandurupla boldi қilsa nemə boptu? Kixilər nemə dəp xundaқ eoƣir yolni talliwalsun?

Birinqi səwəb, Huda degən Hudadur — U bizni wə ҳəmmini yaratқan, xuning tüpəylidin Uni səyüx wə Uningoƣa itaət қilix kerək. U bizni Өzi bilən yeқin alaқidə wə ҳəmraҳliқta bolux üqün yaratti; bizdə Məsiҳning buningoƣa munasiwətlik boloƣan: «**Mən üqün өz ҳayatidin məҳrum boloƣan kixi өz ҳayatioƣa erixidu**» degən қimmətlik wədisi bar. Xunga bu yolda yaxaxning nətijisi huxalliқ wə bəhtkə toloƣan bir ҳayattur. Məsiҳning krestlinixi milyonlioƣanlaroƣa bəht wə ҳayat yətküzgəndək, өz mömin bəndilirining ҳərkündiki kiqik «өlüxliri», yəni өz haҳix-nəpsilirigə «yaқ», Hudaning kərsətmilirigə «maқul» deyixlirimu zərriqilik dairidə baxқilaroƣa bəht yətküzidu. Mundaқ prinsip yaki «roҳiy қanuniyət»ning biz səygən, oƣemini yəydioƣan, dualirimizning obyekti boloƣan kixilərgə alaҳidə təsiri bar; Pawlus: «**Xuning bilən bizdə өlüm ixləwatidu, əmma ҳayat silərdə ixləwatidu**» degən muxu ajayib prinsip pəқət bizning baxқilaroƣa oquқ bir ixta muҳəbbət kərsətkinimizdila əməs, kəp baxқa waқitlarda inawətlik bolidu. Biz səygən kixilərning yenida tursaқmu, nerida tursaқmu, ҳərқetim Hudaoƣa boysunoƣinimizda, ҳər қetim Muқəddəs Roҳқa əgəxkinimizdə, ҳərқetim baxқilarni bərikətlik bolsun dəp өz haҳixlirimizoƣa «yaқ» deginimizdə, əmdi xu qaoƣlarda Muқəddəs Roҳ arқilиқ bizgə roҳiy jəҳəttə baoƣlanoƣan kixilərgə alaҳidə bir bərikət biwasitə eқip baridu. Muxundaқ bərikət Hudaning mömin bəndilirining ҳayatini janlanduridu, roҳioƣa maoƣdur yətküzidu (grek tilida «energiyələydu» degən söz bilən ipadilinidu), ҳətta biz səygən əmma Huda tonumaydioƣan adəmlirimizning wujudida Muқəddəs Roҳning hizmətlirini tezlitidu; bərikət məlum dərijidə ҳətta aləmxumul jamaətkə eқip qiқidu. Bu prinsip Hudaoƣa itaət қilixқa қanqilik zor türtkə-ҳə!

5:14

«Qünki biz birsi ҳəmməylən üqün əldi, xunga ҳəmməylənnimu əldi, dəp ҳesablaymiz»

15-ayəttə biz «ҳayat boloƣanlar» tooƣruluқ oқuymiz. Xunga addiy məntiқə bilən eytix kerəkki, yər yüzidiki bəzi kixilər

əməliyəttə «ḥayat boloŋanlar»din əməs — ölük yaki əlgən. Pawlus bu bayanni Məsiḥning muḥəbbitining bizni hux həwərni tarkitixka türtkə boloŋanliki bilən baoŋlioŋaqka, «**ḥəmməylən əldi**» degən sözlərni Adəm'atining barlik pərzəntlirining, jismaniy jəḥəttə teni tirik boloŋini bilən barlik muḥim jəḥətlərdə, yəni roḥka ait jəḥətlərdə ḥəkikiy «əlgən» ikənlikini kərsitidu, dəp karaymiz. Xunga ularning ḥəmmisi ḥayatlikning hux həwirini anglaxka intayin moḥtaj. «**Məsiḥ ḥəmməylən üqün əldi**» — yəni, öz roḥimizda Hudani ḥeq tonumioŋaqka «roḥiy ölük» boloŋan ḥəmmimizni mənggülük ḥayatka erixsun dəp əldi.

«**Ḥəmməylən əldi**» degən muxu bayan rosulning «Əf.» 2:1də: «**Silər bolsanglar, kəbiḥlikliringlar ḥəm gunaḥliringlarda əlgən bolup...**» dəp eytkan sözigə ohxax. Bizning «Əfəsusluklaroŋa»diki bu ayət üstidiki izaḥat ḥəm koxumqə sözimizni kərüng. Bayanni xu mənidə qüxənsək, töwəndə xarḥiləydioŋan 16-ayət bilən roxən munasiwiti barlikini kərimiz.

5:16

«**Xuning bilən biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə tonumaymiz; ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoŋan bolsak, buningdin keyin Uni yənə xundak tonumaymiz**»

Bu sözlərning toluk mənisi ḥəm əḥmiyiti kiska səḥipilirimizdin kəp ḥalkip baridu; biz pəkət töwəndə addiy baykioŋinimizni kərsitimiz: —

(a) «**biz buningdin keyin ḥeqkimni insanlarqə** (yaki adəmning balilirining kəzkarixi bilən) **tonumaymiz**». «adəmni insanlarqə tonux» — biz Hudani tonup yetixtin burun adəmlərni baḥalap kəlgən yolda baḥalaxni kərsitidu, halas. Demək — Hudani tonuoŋuqə biz uqratkan kixining məktəp kərgən kərmigənlikigə, əkillik yaki əkilsizlikioŋa, talantlik yaki tədbirsizlikigə, küqlük yaki ajizlikioŋa, öz millitimizdin yaki yat əldin boloŋanlikioŋa; bay yaki kəmbəoŋəllikigə, yukiri təbikilik yaki «tegi pəs»likigə, qiraylik yaki sətlikigə, muwəppəkiyət kazanoŋan-kazanmioŋanlikioŋa, ijtimaiy munasiwitining bar-yoklukioŋa wəḥakazalaroŋa karap baḥa koyup kəlduk. Lekin Hudani tonuoŋanlar üqün muxundak ixlarning muḥimliki yok bolup kaldi; qünki biz özgilərni Hudaning kəzliri arkilik kərgəndək, ularoŋa Mukəddəs Roḥning küq-kudriti bilən karaymiz. Arka kərünüxi yaki «tegi» kandakla bolmisun, kabiliyiti kandakla bolmisun, mal-mülükliri kanqilik bolmisun, ḥərbir kixi Huda təripidin yəkkə-yeganə yaritiloŋan wə Uning aldida ohxax kimmättə turidu; demək, ḥəmməylən Uningoŋa kimmətliktur. Bizning ḥəmməyləngə boloŋan pozitsiyəmiz wə ḥəmməyləngə kiloŋan muamilimiz ohxaxla meḥir-muḥəbbət kərsitix bolup özgiridu; bizning ḥəmməyləngə karap birinqi oyimiz (gunaḥkar ətmüxlirimizdikidək) mən «Muxu kixidin kandak paydilinalaymən?» yaki «Uningdin nemə nəp kərimən?» degənlər əməs; bəlki (15-ayəttə kərsitilgəndək, Pawlustək ḥəkikiy muḥəbbət bilən təsirləngən bolsak) ularoŋa karap iq-baoŋrimizda Rəbbimizgə: «Bu kixi tehi seni tonumaydu, ular roḥiy ölük, ḥayatlikning həwirini anglixi kerək boloŋanlar; mən uningoŋa xu həwərni anglaxka wə qüxinixkə kandak yardəm kilay?» dəp soraymiz.

(ə) «**Ḥətta biz Məsiḥni insanlarqə tonuoŋan bolsak, buningdin keyin uni yənə xundak tonumaymiz**»

Hət yeziloŋan wakitida, Korinttiki jamaəttə wə Rim imperiyəsi boyiqə Əysa Məsiḥ bilən jismaniy alakidə yaki munasiwəttə boloŋan nuroŋun tarkak kixilər bolsa kerək idi; bəziliri Uning bərgən təlimlirini öz kuliki bilən angliloŋan, bəziliri kesəllərni sakaytkanlikini öz kəzi bilən

kərgənidi. Bəziliri Uningoƣa muhlis bolup əgəxkənidi. Yənə, xübḥisizki, undaḳ kixilər iqidə bəziliri muxu ixlar tüpəylidin mening Uning bilən bir munasiwitim bar dəp oylap, xundaḳla Uni jisimaniy kəzliri bilən kərüp baḳmioƣanlardin bəribir üstün turimən degənlər az bolmaytti. Məsiḥ Əysa yər yüzidə turoƣinida Uningoƣa əgixixkə baxlioƣanlar tehimu xundaḳ oylap ketətti. Əmma Hudaning Roḥi kəlgəndə undaḳ barlik pərḳ-ayrimilar yoḳap ketidu. Dərwəkə, Rəb Əysaning Өz muhlislirini birnəqqə ḳetim **Uni tonumasliḳi tüpəylidin** əyiblixi kerək idi. «Yḥ.» 14:8-20də hatiriləngən parangoƣa ḳarang: —

«I Rəb, Atini bizgə kərsitip ḳoysangla, xu kupayə, — dedi Filip.

Əysa uningoƣa: — Filip, silər bilən birgə boloƣinimoƣa xunqə waḳit boldi, Meni tehiqə tonumidingmu? Meni kərgən kixi Atini kərgən bolidu. Xundaḳ turuḳluḳ, sən nemixḳa yənə: «Bizgə Atini kərsətkəysən» dəysən?... ...Mənmu Huda Atidin tiləymən wə U silərgə baxḳa bir Yardəmqi ata ḳilidu. U silər bilən əbədgiqə birgə bolidu. U bolsimu Ḥəḳiḳətning Roḥidur...

Azoƣina waḳittin keyin, bu dunya Meni kərməydu, lekin silər kərisilər. Mən ḥayat boloƣanliḳim üqün, silərmu ḥayat bolisilər. Xu kündə Mening Atamda boloƣanliḳim, silərning Məndə boloƣanliḳinglar wə Mənmu ḥəm silərdə boloƣanliḳimni bilisilər...»

Muḳəddəs Roḥning өz roḥimizda bərgən guwaḥliḳi bilən biz «ixənq»ning dairisidin «bilix» dairisigə ətimiz. Bizning Məsiḥning **tooƣruluḳ** (Uning həwirini, demək) biliximiz kerək bolupla ḳalmay, **Uning Өzini** biliximiz kerəktur. Bundaḳ ix (tonux, bilix) Məsiḥ bilən ḥərḳandaḳ jismaniy munasiwət, ḥətta Uningoƣa əgixip muhlisi bolux bilən ḥərgiz bolalmaydu, pəḳət Muḳəddəs Roḥning wəḥiyisi arḳiliḳ «ḳaytidin tuoƣulux» degən məjizə bilən bolalaydu. Hudaoƣa ming təxəkkür, muxundaḳ imtiyaz pəḳət Rəb Əysa yər yüzidə turoƣinida jismaniy jəḥəttin Uni angliоƣan wə kərgən, xundaḳla Uni «insanlarqə tonuoƣan»laroƣila mumkim ḳilinoƣan əməs (demisəkmu bular өzi zor bir imtiyaz bolatti, əlwəttə), bəlki Uningoƣa etiḳad ḳiloƣanlarning ḥəmmisi üqün mumkin ḳilinoƣandur! Ḥəmmimiz (kəzi bilən kərgənmu, kərmigənmu) Uni Roḥta (Hudaning Roḥida) ḥərḳandaḳ jismaniy munasiwəttin qəksiz qongḳur dərijidə tonup yetələymiz!

6:9

«Biz tərbiyidə jazalanduḳ-yu, əmma ələmgə məḥkum ḳilinmiduḳ»

Pawlus bu ḳiska bayan bilən nemini kərsətməkqi? U өzining wə baxḳa rosullarning tartḳan azab-oḳubətliri tooƣruluḳ sözləwatidu, əlwəttə, əmma bu azab-oḳubətlər ḥəmmə etiḳadqilar üqün nəmünə bolidu ḥəmdə u eytḳan ḥəḳiḳətlər Məsiḥning yolida azab tartḳanlarning ḥəmmisidə kərünidu.

Grek tilida «**tərbiyidə jazalanduḳ**» degən sөz ḳanunning jazasini əməs, bəlki atining өz balisioƣa bərgən tərbiyisini kərsitidu. Birsi Hudaning Roḥi arḳiliḳ Hudaning yengi ḥayatini ḳobul ḳilip, Hudaning ailisidiki əza boloƣandin keyin, Hudani hursən ḳilidioƣan pak-muḳəddəs turmuxni ətküzüxkə tolimu təxna bolidu; dərwərkə gunaḥḳa ḳul ḳiloƣan kona asarətlər uningda sundurulidu. Əmma daim degüdək barliḳ kona illət-adətlər pütünləy yoḳalmioƣan bolidu, kona pozitsiyələr pütünləy өzgərtilmigən bolidu; undaḳ əḥwalda ajayib ix xuki, Hudaning tərbiyisi beximizoƣa qüxidu («Pənd.» 3:11, «Ibr.» 12:1-13ni kərüng). Ḳaytilaymiz, bu «ḳanun jazasi» əməs (birla gunaḥning tegixlik jazasi bolsa dərḥal dozahḳa qüxürülüxtin ibarəttur), bəlki adəmni tüzütidioƣan tərbiyidur. Bu tərbiyə ḥər türlük bolidu. Bəlkim əng azabliḳi pəḳət wijdanda əsləp turoƣan məoƣlubiyətlərning azabi bolsa

kerək; bəzi waḳitlarda gunaḥ sadir ḳilоɳandin keyin, gərqə adəm əzini kəqürüm ḳilinоɳan dəp bilgən bolsimu, uning Hudaning Roḥini azablanduroɳanliḳioɳa baoɳlanoɳan qongḳur sezim wijdanida ḳalidu («Əf.» 4:30). Bəzi waḳitlarda tərbiyə kesəllik, ḥətta ələüm bolidu («1Kor.» 11:29-30 wə 5:1-5ni kərüng. Əmma bundaḳ deyiximiz, barliḳ kesəllikni Hudaning tərbiyisi, deginimiz əməs). Hudaning tərbiyisi ələüm bolsa, bu Uning rəḥimdilliḳida gunaḥkar adəmning tehimu kəp gunaḥlarni sadir ḳilixidin tohtitilixi ḥəmdə jamaətning kəprək daoɳlardin saḳlinixi üqün bolidu; Uning danaliḳida U ḥəmməyləngə nisbətən u adəmni dunyadin ayriwetix əng yahxi tədbir dəp ḳarar ḳiloɳan. «1Kor.» 5-bab tooɳrisidiki izaḥatlirimiz wə «ḳoxumqə sөz»imizni, yənə «1Yḥ.» 5:16ni kərüng.

Əgər birsi «əmridə birla ḳetim kəlgən» guwaḥliḳ berix pursitini ḳoldin bərgən bolsa, yaki dəḥxətlik gunaḥ sadir ḳiloɳan, xundaḳla jamaətning guwaḥliḳioɳa zor daoɳ qüxürgən bolsa tərbiyilik jaza ḳandaḳ bolidu? Ixlarni əsligə kəltürgüdək imkaniyət bolmisa nemə ḳiloɳuluḳ? 6:9diki ayətkə ḳarioɳanda, Pawlusning əzi xundaḳ ḳorḳunqluḳ roḥiy qəkkə yetip baroɳan boluxi mumkin — qünki u Pərwərdigarning eoɳir tərbiyisini kərgən (**«ələümgə məḥkum ḳilinmiduḳ»**, dəydu). Ḥəmmimiz Hudaning tərbiyisini tetiximiz kerək — bolmisa biz «ḥaramdin boloɳan», Hudaning ḥəḳiḳiy pərzəntliri əməs bolup ḳalimiz. Əmma Pawlus xu muḥim tüp sawaḳni əgəndi — gərqə mən eoɳir tərbiyə astida bolsammu, tehi tirik tursammu, əmdi Hudaning meni tehi ḥayat ḳalduruxida Өz məḳsiti bar; əḥmiyətlik ḥəm tegixlik hizmət bəribir meni kütməktə, dəp bilətti. Uningoɳa nisbətən Hudaning uni taxliwətmigənlikigə baxḳa ḥeq dəlil-ispat kerək əməs idi — pəḳət uningda ḥayat bolsila, bu pakit uning ümidsizlənməy Hudaning yolida kelər ḳədəmni ümid bilən izdixi üqün kupayə wə türtkə idi. «**Biz tərbiyidə jazalanduḳ-yu, əmma ələümgə məḥkum ḳilinmiduḳ**» — xunga aloɳa basimiz!

Ianə toplax, jamaətning pulini baxḳurux — bəzi prinsiplar (8-9 bab)

Pawlusning bu hetidə Yerusalemdiki kəmbəoɳəllər üqün qong ianə toplax tooɳruluḳ xunqə kəp təpsiliy orunlaxturuxliri wə kərsətmiliri yeziḳliḳ boloɳaqḳa, uning nəsiḥətliridin, pilanliridin wə ixning yolliridin paydilinip bəzi prinsiplarni ḳayta kərüximizgə tooɳra kelidu.

(a) Biz baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Pawlus bir ḳetimmu əzi üqün iḳtisadiy yardəm sorap baḳmioɳan. Bəzi jamaətlər uningoɳa pat-pat xundaḳ yardəm ḳolini uzatḳini bilən, ḳaytlaymizki, u ḥeqḳaqan muxundaḳ tələp ḳilmioɳan. Lekin u pat-pat ḥajiti qüxkən baxḳilar üqün xundaḳ sorioɳan. Əgər bügünki künlərdə Hudaning hizmitidə (bolupmu jamaətlərni ḳuroɳanda) küqlüklüki wə pidakarliḳliḳi bilən «rosul» dəp ataxḳa bolidioɳanliri bar bolsa (biz undaḳ adəmlərni intayin az uqrattuḳ), ularni pul tərəptimu ohxax ülgə kərsitixi kerək, dəymiz.

(ə) Hudaning yolida beoɳixlanoɳan pulni, bolupmu jamaət toplioɳan yaki ianə ḳilinoɳan pullarni bir tərəp ḳiloɳanda, az degəndə ikki, yahxisi kəprək ixənqlik ḳerindaxlarni uningoɳa təng igidar ḳilix kerək. Yənə əng yahxisi, ḳerindaxlar təlim wə hux həwər yətküzüx hizmitidə bolmisun — qünki təlim berix yaki hux həwət tarḳitix hizmitini tooɳra orundax üqün Rəb aldida kütüp dua ḳilixta kəp waḳit tələp ḳilidu («Ros.» 6:2ni kərüng). Mumkin bolsa waḳti-waḳtida jamaətkə yaki jamaətlərgə pulni ḳandaḳ ixlətkənliki tooɳruluḳ məlumat bərgən yahxi.

(b) Bügünki künlərdə kəp jamaətlərdə Hudaning həlḳining kiriminiŋ «ondin biri»ni əxrə-sədiḳə tapxuruxi kerək, degən təlim berilməktə. Bəzi ḳerindaxlar Təwratni

(Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun)ni aldirap okup, Yəḥudiy həlḳtin «ondin biri» tələp ḳilinoɣanliḳini kərüpla, jamaəttimu xundaḳ bolidu, degən hulasigə kəldi. Əməliyəttə bolsa Yəḥudiy həlḳidin üq hil «ondin biri» tələp ḳilinoɣan. Bularning ḥəmmisini ḥesablisaḳ jəmiy bolup kirimning 10%gə əməs, bəlki 23%gə yeḳin kelixi mumkin. Əmma Pawlus wə ḥeqḳaysi baxḳa rosul ḥəm Məsiḥ Əysaning Өzi «ondin biri» tooɣruluḳ ḥeqḳandaḳ təlim bərgən əməs. Pawlus bu hetidə: «**өz kənglidə pükkiniqə bərsun**» — dəydu. Uning təkitləydioɣini sədiḳining ḳanqilikidə əməs, bəlki uni bərgüqining pozitsiyəsidə idi. «**Ḥər adəm ḥeq ḳiynilip ḳalmay yaki məjburən əməs, bəlki өz kənglidə pükkiniqə bərsun; qünki Huda huxalliḳ bilən bərgüqini yahxi kəridu**» (9:7).

Buni degini bilən, Injilda sədiḳə-həyrhaḥliḳ tooɣruluḳ berilgən təlim xuki, etiḳadqining өz **barliḳi** (yəni pul-bisat, waḳit-dəsmayə, talant-ḳabiliyətliri) Rəbkə mənsup, өzini bolsa bularning waḳitliḳ oɣojidari, halas, dəp ḳarixi kerək («Luḳa» 16:12). Ixəngüqi bularning **ḥəmmisini** ixḳa selix ḳararioɣa kelixi kerək wə waḳti kəlgəndə Igimizgə ular tooɣruluḳ ḥesab tapxuruxi kerək. Ḳiskisi, ḥəmmisini Hudaning ḳolioɣa tapxuroɣan bolsaḳ, Uningdin bularning ḥəmmisigə yahxi oɣojidarliḳ ḳilixḳa danaliḳ sorisaḳ, əmdiliktə sədiḳə, həyr-sahawət berix bu danaliḳning bir ḳismi bolidu, əlwəttə. Biz pəḳət xuni ḳoxup eytimizki, «**ḥəmmidin oquḳ ḳolluḳ Bərgüqi**» boloɣan Huda bilən billə mangoɣan kixilər bəribir ahir berip Uningoɣa ohxax «oquḳ ḳolluḳ» dəp bilinidu.

Pawlusning «mahtinix»i, guwaḥliḳi wə «əhməḳlik»i tooɣruluḳ

Oḳurmənlər keyinki bablarda (10-12) Pawlusning «mahtinixning kerəkliki»ni tiloɣa aloɣinioɣa, xundaḳla өzining undaḳ ḳiloɣinida «əhməḳlik» dəp təswirlənginigə ḥəyran ḳelixi yaki səl ḳaymuḳup ḳelixi mumkin. Korinttiki jamaət өz arisida өzlirini «rosullar», ḥətta «ḳaltis uluoɣ rosullar» dəp atap, Hudaning məmin bəndiliridin payda ündürgüqilərning yaloɣanqiliḳini ḥəḳiḳiy rosullarning turmux istilidin pərḳ etəlixi üqün, Pawlus өzi tooɣruluḳ — yəni Hudaning uni ḳandaḳ ixlətkini, uning ḳandaḳ eoɣir sinaḳlar, japa-muxəḳḳətlər wə azab-oḳubətlərdin ətküzgənliki tooɣruluḳ səzləxkə məjbur boldi. Muxundaḳ atalmix rosullarning Pawlus wə ḥəmkarliri bilən ḥeqḳandaḳ selixturoɣuqliḳi yoḳ idi; Pawlusning guwaḥliḳini oḳuoɣan ḥərḳandaḳ obyektip oḳurməngə ularning yaloɣan poqiliḳliri ayan bolatti. Pawlus birnəqqə tərəplərdə өzi ḥəm ḥəmkarliri tooɣruluḳ guwaḥliḳ beridu: —

(a) ularning hizmitining pakliḳi wə «süpsüzük» süpiti (4:1-2);
(ə) Huda ularning bexidin ətküzgən, xundaḳla ularni sinioɣan nuroɣunlioɣan azab-oḳubətlər (6:3-10);
(b) bu yaloɣan «ḳaltis uluḳ rosullar»oɣa ohximaydioɣan, uning өzini ḥeqkim bilən selixturmaydioɣan aditi (10:12-13);
(p) uning ulardin iḳtisadiy yardəm tələp ḳilmaydioɣan hizmət istili (11:5-13);
(t) u kündin-küngə yüzləngən həwplər (11:16-27);
(j) uning üzlüksiz ḥəmmə jamaətlərning qongḳur oɣemini yəydioɣanliḳi (11:28-29);
(q) Huda өzigə amanət ḳiloɣan mol wəḥiylər (12:1-5);
(h) hizmitidə kərsitilgən kəp karamətlər wə məjizilər (12:11-13).

Bularni eytḳini bilən, Pawlus bularni bayan ḳilixni «əhməḳlik» dəydu. Ḥəmmisi ḥəḳiḳət boloɣini bilən, waḳit sərp ḳilip өzi tooɣruluḳ səzləx өzigə nəprətlik ix idi; uning

pütkül wujudining қizoғinliқi bolsa əzining ḥoқuқi yaki hizmitining kəng dairiliri əməs, bəlki Hudani jakarlaxtin ibarət. Jamaətlər uning ḥoқuқini tonup yetip қobul қilоғan bolsila, u bularni ispatlaxқa waқit sərp қilmay, Məsiḥning xan-xərəplirini ayan қilixқa baxlioғan bolatti; Huda uni dəl xu ixқa qaқiroғanidi. Lekin biz uning əz hizmiti wə əzining ixliri tooғruluқ muxu tərikidə səzləxkə məjbur boloғanliқi tüpəylidin qongқur minnətdarmiz; qünki birinqidin bu bayanlar ḥəқikiy hizmətkar wə ḥəқikiy rosulning қandaқ ikənlikini kərsitidu; ikkinqidin, bir rosulning қandaқtur bir «hasiyətlik adəm» əməs, bəlki bizdək insan boloғanliқi ayan қilinidu. Xuning bilən bizlər pəқət «sapal idixlar» (4:7) bolsaқmu, bu bayanlardin Hudaning ḥəmmidin қimmət gəḥiri, yəni Məsiḥning bayliқlirini biz arқilikmu ayan қilixқa layiқ kərüximu mumkin, dəp ilḥam alimiz (4:5-7).

Biz қoxup eytip ətimizki, əgər jamaətlər Hudaning Muқəddəs Kitabta wəḥiy қilinoғan sawaқ-kərsətmilirigə қulaқ selixning ornioғa pəқət adəmlərning «ḥayajanlanduridioғan guwaḥliқliri»ni anglaxқa kəp waқit ixlətsə, ularmu «əḥməқlik» bilən xuoғullanoғan ḥesablinidu.

Məsiḥning rosullirini tonup yetixning wə ularning ḥoқuқini қobul қilixning muḥimliқi

Biz yuқirida Pawlusning «əḥməқlik қilip», əzining rosullиқ ḥoқuқini təstiқlioғanliқi üstidə tohtalduқ. Əmdi ««rosulluқ ḥoқuқ»ni қobul қilix nemixқa xundaқ muḥim?» dəp sorisaқ paydilik bolidu.

Buni təkxürüx üqün Məsiḥning rosullirioғa eytқan səzlirini қaytidin oқuximizoғa tooғra kelidu. Awwal Petrusning Əysani «Məsiḥ» wə «Hudaning Ooғli» dəp etiқadini etirap қilоғanda, Məsiḥning uningoғa eytқan səzlirigə қaraymiz: — Injil, «Mat.» 16:15-19: —

«U (Əysa) **ulardin:— Silərqu? Silər Meni kim dəp bilisilər? — dəp soridi.**

Petrus dəpmu ataloғan Simon:— Sən mənggü ḥayat Hudaning Ooғli Қutқuzoғuqi-Məsiḥ ikənsən, — dəp jawab bərdi.

Əysa uningoғa: — Nemidegən bəhtliksən, Yunus ooғli Simon! Buni sanga axarilioғuqi ət igiliri əməs, bəlki ərxtiki Atamdur. Sanga xunimu eytayki, sən bolsang Petrus [mənisi «tax»]**. Mən jamaitimni bu uyultax üstigə қurimən. Uning üstidin təḥtisaraning dərwaziliri** [(əlümning küqi]**mu oғalib kelələməydu. Ərxning padixaḥliқining aqқuqlirini sanga berimən. Sening yər yüzidə yol қoymioғanliring ərxtimu yol қoyulmioғan bolidu; sening yər yüzidə yol қoyoғanliring ərxtimu yol қoyuloғan bolidu, — dedi».**

Muxu yərdə biz Rimdiki Katolik «papaliқi»ning «rosul Petrus Rimdiki tunji papa boloғan» ḥəm «Petrustin tartip «Hudaning jamaiti «papa» üstigə ul selinoғan ḥalda əskən» degən kupurluқ yaloғan bimənilikigə rəddiyə berixkə kəp waқit ixlətməymiz; pəқət xuni dəymizki, muxundaқ səpsətə Əysaning 18-ayəttə hatiriləngən səzliri bilən yoққa barawər қiliwetildi: «**Sən Petrus** (grek tilida «kiqik tax» degən mənidə) **wə mən bu uyultax** (grek tilida «petra», yooғan bir қoram taxni kərsitidu) **üstigə jamaitimni қurimən**». Kiqik bir tax «petrus» ḥərgiz yooғan tax «petra» bolalmaydu. Heli roxənki, «petra» degən səz («ayalqə rod»ta boloғaqқa): —

(a) jamaətning uli Petrusning etirap қiloғan **etiқadi**, yaki;

(ə) Məsiḥning Өzi jamaətning ulidur.

Biz Məsiḥning səzining mənisi tooғruluқ birinqi kəzқaraxta bolimiz, demək, Məsiḥning jamaiti etiқad degən uyultaxning üstigə қurulmaқta; bu etiқad insandin kəlgən

əməs, bəlki Huda'Atadin wəһiy arқilik kəlgəndur (17-ayətni kərüng), dəp қaraymiz. Petrusning jamaətlərgə yazoɣan birinqi hetidiki buni eniқlaydioɣan sözlirini kərüng («1Pet.» 2:4-9).

Xunga Petrus özi **jamaətning uli əməs**. Ңalbuki, buningdin eniқ kərünüp turuptuki, Rəb Əysa bu wəқədə uningoɣa ңəқiқiy bir hil ңoқuқni, yəni «**ərxning padixaһliқining aqқuqliri**»ni tapxurdi. Petrusning roli, adəmlər Hudaning padixaһliқioɣa kiridioɣan ixiklərni aqқuqi bolidu. «Rosullarning paaliyətliri»diki hatirilərdin dəl muxu ixni kərimiz: —

(a) Petrus Yerusalemda, dunyaning bulung-puqқaқlirioɣiqə boloɣan, «orma ɧeyti»ni təbrikləxkə yioɣiloɣan Yəһudiylaroɣa Hudaning padixaһliқioɣa kiridioɣan ixikni «pəyoɣəmbərlik sözliri» bilən aqti («Rosullarning paaliyətliri» 2-bab); qünki u: Hudaning «yengi əһdə»si «**Rəbbimiz Huda Өzigə qaқiroɣan kixilərning ɧəmmisigə**» jümlidin «**silər wə silərning əwladliringlar ɧəmdə dunyaning bulung-puqқaқlirida yaxawatқanlaroɣa**» eqildi, dəp jakarlidi. Hudaning Roһi uning arқilik sözləp «ixik aqti».

(ə) U Yuһanna bilən Samariyə xəһiridiki etiқadqilaroɣa (ularni «xaloɣut Yəһudiy»lar desəkmu bolidu) Muқəddəs Roһni қobul қilixi üqün ixik aqti («rosullarning paaliyətliri» 8:14-17ni kərüng).

(b) Huda «yat əllər» (Yəһudiy əməslər)gə etiқadning ixikini eqix üqün uni ixlətti («Rosullarning paaliyətliri» 10-bab).

Bularning ɧəmmisi Injildiki Luқa wəһiy bilən yazoɣan «Rosullarning paaliyətliri» degən қisimning bexida yeziloɣan sözigə mas kelidu: —«**Ңörmətlik Te'ofilos, dəsləpki bayanimda, Əysaning ix қilixta wə təlim berixtə baxlanoɣan... barliқ ixliri tooɣruluқ bayan қiloɣanidim**» (1:1).

Əstayidil oқurmənlər dərһal Luқaning birinqi tarihini (Injil, «Luқa») pəқət bir baxlinixning bayanila, halas, dəp bayқaydu. Gərqə Rəb Əysa asmanoɣa қaytқan bolsimu, Luқa ɧazir yazmaқqi boloɣan қisim («Rosullarning paaliyətliri») Rəb Əysaning «ix қilix»i ɧəmdə «təlim berix»ining dawamini bayan қilidu, deməқqi — dərwəқə uni yazoɣan. Əmma Məsiһning ɧazir «ix қilix»i wə «təlim berix»i Uning insaniy teni arқilik əməs, bəlki «U tallioɣan rosullar» wə «Uning teni boloɣan jamaət» arқilik, Muқəddəs Roһning ilһami wə küq-қudriti bilən bolidu. Xuning bilən bu қisimning namini «Əysaning ixliri wə təlimlirining dawami» dəp қoyuxқa bəlkim tooɣra kelətti (Luқa bu қisimni yezip ikki yüz yildin keyin uningoɣa «Rosullarning paaliyətliri» degən nam қoxuloɣan).

Biz muxu yərdə: «Kixilər Petrusning Muқəddəs Roһning ilһami bilən «orma ɧeyti»də eytқan sözlirini rət қiloɣan bolsa, Huda buningoɣa қandaқ қaraytti?» dəp sorisaқ bolidu. Ikkilənməy jawab berimizki, ular (Petrusning aoɣzi arқilik eytiloɣan) Məsiһning Өzining sözini rət қiloɣan bolatti. Qünki U Petruska Өzining sözləx ҳoқuқini amanət қiloɣanidi. Bu əlwəttə ɧəm adəmni қorқitidioɣan lekin yənə intayin ajayib ixtur. Petrustin Pawluskiqə barliқ rosullarning guwaһliқliridin əzlirini gunaһliқ adəmlər, əmma Məsiһ təripidin qaқiriloɣan wə Uning təripidin gunaһdin қutқuzuloɣan dəp bilgən, dəp bilimiz. Yənə kelip biz xuni bilimizki, ular gunaһdin қutқuzuloɣan bolsimu (gunaһdin қutқuzuloɣan barliқ adəmlərning wujudida boloɣandək), gunaһ sadir қilix mumkinqiliki ularda tehi məwjut idi. Ular «mukəmməl adəmlər» əməs idi («Fil.» 3:12ni kərüng). Ңalbuki yənə bir tərəptin ular ɧərһalda Məsiһ Өz ҳoқuқini amanət қiloɣan adəmlərmu idi.

Biz Rəb Əysa rosullirioŋa ahirki eytkan səzlərni ukux üqün Injildiki «Yuhanna» kismining 14-16-bablirioŋa azrak karayli. U xu qaoŋda ularoŋa Mukəddəs Rohni kobul kilixning mutlək zərüriyiti tooŋruluk eytti. Məsih Özi ularoŋa taxkiri munasiwättə nemə boloŋan bolsa, Mukəddəs Roh ularoŋa roh-kəlbidə ohxax bolidu — yəni «Təsəlli Bərgüqi», «Mu'əllim», «Yardəmqi», «Rioŋbətləndürgüqi» bolidu. Məsih, «Təsəlli Bərgüqi»ning hizmət kilip Mən Özüm silərgə bu qaoŋkiqə əgətkinimdin kəprək əgitidu, dəydu: —

(«Yh.» 12:16-15)

«**Silərgə eytidioŋan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin silər ularni hazirqə kətürəlməysilər. Lekin U, yəni Həkikətning Rohi kəlgəndə, U silərni barlik həkikətkə baxlap baridu. Qünki U Özlükidin səzliməydu, bəlki nemini angliоŋan bolsa, xuni səzləydu wə kəlgüsidə bolidioŋan ixlardin silərgə həwər beridu. U Meni uluоŋlaydu; qünki U Məndə bar boloŋanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu. Atida bar boloŋanning həmmisi həm Meningkidur; mana xuning üqün Mən: «U Məndə bar boloŋanni tapxuruwelip, silərgə jakarlaydu» dəp eyttim**».

Mana bu Rəb Əysaning Öz rosullirioŋa yər yüzidə bərgən təlimidə həmmə əgətməkqi boloŋan ixlarni **tehi əgitip boloŋan əmə**s, degən roxən bayanidur. Addiy səwəb xuki, «**Silər ularni hazirqə kətürəlməysilər**» — ular tehiqə özining ajizlikini wə ixənqsizlikini tonup yətmigən adəmlər — ular yənila «özigə tayanoŋan», insanlarqə kəzkaraxlarda bolup insanlarqə oylaydu. Ular pəkət özlirining Məsihgə əgixixtə mutlək iktidarsiz ikənlikini bilip yetixi kerək idi. Məsih koloŋa elinoŋan, sorakka tartiloŋan wə krestkə mihlanoŋandila andin ular bu nuktini qüxinixkə baxlaydu, xundakla «ustazimizning teximizda əməs, iqimizdə makan kilixioŋa mohtajmiz» dəp bilip yetətti. Xu qaoŋda ular Mukəddəs Rohni kobul kilixka təyyar bolatti wə Rəb munu yərdə wədə kiloŋinidək, Mukəddəs Roh ularning qüxənqlirini özgərtip, ularni «**barlik həkikət**»kə yetəkləp əgitidioŋan bolidu. Həq rəddiyə bərgüsizki, Roh ularoŋa əgətkən karamət ixlar dəl Məsihning ölüm wə tirilixining toluk mənisini, Hudaning jamaət tooŋruluk mənggülük pilanini, Məsihning dunyaoŋa kaytip kelixini wə yengi asman-zeminni əz iqigə aldi; bular dəl Injildiki rosullarning jamaətlərgə yazoŋan məktupliridə hatiriləngən ajayib wəhiylərdin ibarət. Bu məktuplər dəl xu jamaətlər təripidin biz üqün saklanoŋan bolup, Injil dəl bu məktuplər (Petrus, Yakup, Yəhuda, Yuhanna wə Pawlusning məktupliri)din wə Əysaning tərjimihali hatiriləngən «Tət Bayanqi» (rosul Matta, Markus, Luka wə rosul Yuhanna)ning bayanliridin tərkib tapidu.

Xunga jamaətkə nisbətən hərbir rosulda Rəb Əysadin tapxuruloŋan təlim berix hokuki bar idi, bu təlimlər Injilda biz üqün saklanoŋan hətlərdə tepilidu dəp bilip yetix intayin muhim; demək, həmmə etikadqilar bularning barlikini Rəb Əysaning Özidin kəlgən dəp etirap kilip ularoŋa toluk boysunuxi zərür. Xundak kilixni rət kilix Huda bilən karxilixidioŋan kupurluktur.

Gahi wakitlarda biz niyiti yahxi əmma yoldin adixip kətkən, «biz pəkət Əysa Məsihning tət tərjimihalida biz üqün hatiriləngən səzlirigə boysunimiz — Petrus, Yakup, Yəhuda, Yuhanna həm Pawluslar bolsa, ular pəkət insan, ularning məktupliri pəkət özlirining pikirliri, halas» dəydioŋan kixilərgə yolukup kalimiz. Ixinimizki, biz bundak pikirdə boluxning nadanlik, hətta hətərlik ezitkuluk ikənlikini ispatlax üqün yetərlik səzliduk. Kimdikim Məsihning «tət tərjimihali»da hatiriləngən səzlirigə ixəngən bolsa, Uning rosullirining məktupliridə hatiriləngən səzlirinimu ohxax hokukka igə dəp kobul kilixi kerək.

Biz hazir, hərbirsi kimmətlik həkikətni əz iqigə aloŋan üq bayan (13:4-7) üstidə tohtilimiz: —

(1) 13:4

«**U dərwəkə ajizlikta krestləngən bolsimu, lekin Hudaning kudriti bilən yənila hayattur. Bizmu uningda ajiz bolsakmu, Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoła baoqlinip hayat yaxaymiz**».

Bu bayan bizni Rəb Əysa Məsihning krestləngənidə nemə ixlarning həkikətən yüz bərgənlikining tehimu qongkur eqilix imkaniyiti bilən təminləydu; u qongkur bir sirni əz iqigə alidu, dəp karaymiz. Bu sir üstidə muxu yərdə pəkət kiskiqə tohtilimiz. Əməliyəttə bu sir əzi yukiriki abzaslarda eytkinimizdək, Məsih Əysaning: «**Mukəddəs Roh Məndə bar boloqanni silərgə yətküzüp ayan kilidu**» degən wədisidin qikkan wəhiylərning bir obdan misalidur.

Pawlus Rəb Əysani «**ajizlikta krestləngən**» dəydu; biz Rəb Əysa yər yüzidə kiloqan barlik hizmitidə Mukəddəs Roh təripidin zor küq-kudrət bilən «məsih kilinoqan» desək hata bolmaydu, əlwəttə (məsilən, «Luka» 4:14 wə «Ros.» 10:38ni kərüng). Biz baxka yərlərdə eytkinimizdək, U (Atisining əmri bolmisa) Əzining hudalik kəq-kudritini həq ixlətkən əməs, bəlki insan süpitidə Mukəddəs Rohning kuwwətləndürüx həm küqləndürüxliri bilən barlik məjizilərni yaritatti wə təlim berətti. Əmisə Uning əng uluo hizmiti, yəni krestkə mihlinip kurbanlik boluxi tooqruluk «**U ajizlikta krestləngən**» dəp okux adəmni həyran kalduridu. Xu qaoqda muxu «zor küqləndürüx» nədə boloqandu?

Biz Əysaning krestkə esiloqan qaoqdiki: «**I Hudayim, i Hudayim, nemixka meni taxliwətting?!**» degən dəhxətlik warkirixidin Uning xu pəyttə yaloquz ikənlikini bilimiz. Həkikiy yaloquzlukta idi — U Huda'Atisi təripidin waz keqilgən — qünki U biz üqün gunah kətürməktə idi; Pawlus 5:21də eytiloqandək U xu qaoqda əməliyəttə **«gunah»ning əzi kilinoqan**. Barlik yar-yələk, barlik təsəlli, muhəbbətning barlik bexarətliri, barlik yorukluk, barlik küqləndürülüx Uningdin kətkənidi — bizning gunahlirimizni U yaloquzla, insanlikining mutlək həm toluk ajizlikida kətürdi; xundak kilip, həq rioqbətsiz, həq türtkisiz bolup, hətta Ibrahimning Ishakni kurbanlik kilixka təyyar boloqan iman-ixənqidin ming həssə sap iman-ixənq bilən U ahiroqiqə Əzining həkkaniyiliki wə Atisioqa baoqlanoqan sap wə toluk, mukəmməl muhəbbitini əzgərtməy, ajizlaxturmay saklap kəldi. «**Hudaning kudriti bilən yənila hayattur**» — əhwal kandakşigə baxkiqə bolsun? Huda xundak mukəmməl Boloquqini ölümdə kaldurup tirildürməy koyarmidi?! Uni «Uning ong yenida olturoquzmay» turalamti?!

Kədirlik aka-uka, aqa-singllirim (silər uni kobul kiloqan bolsanglar), əzünglarning wə meningmu roh wə kəlbimizni Əz Rohi arkilik makan tutkuqi Əysadur! Əmdi bizgə yənə nemə ix mumkin bolmisun?

Pawlus yənə «**bizmu uningda ajiz bolimiz**» dəydu. Bu bayanmu adəmni həyran kalduridu. Əmma biz bu hattiki «ajizlikning bərikətliri» tooqruluk baxka sözlərning yorutuxliri bilən uni asanrak qüxinələymiz. Huda bizni küqlük ər-ayallar kilmakqi bolsa (xundak kilixni halaydu), əmdi Uning awwal bizni ajiz kilixioqa tooqra kelidu. Demək, U awwal əzimizning iradisining wə əkil-idrakining küqsizliki, tayanqsizliki wə əhmək likini əgitixi kerək. Pəkət xundak boloqandila andin biz həkikətən Uningoqa tayinixka baxlaymiz wə Pawlus bilən təng: «**Hudaning silərgə karatkan kudriti bilən, Uningoqa baoqlinip hayat yaxaymiz**» deyələydioqan bolimiz.

(2) 13:7

«Silərning ḥeqḳandaḳ rəzillik ḳilmasliḳinglar üqün Hudaoƣa dua ḳilimiz; bu, bizning sinaḳtin ətti dəp ḳariliximiz üqün əməs — ḥətta sinaḳtin ətmidi, dəp ḳaralsaḳmu, məyli — muḥimi silərning durus boloƣanni ḳilixinglar».

Bu ayət üstidə biz pəḳət ḳiskiqə xuni bayḳaymizki, uningda «muḥəbbətning qəksizliki» kərünidu. Pawlus jamaətni xunqə ḳizoƣin səyidiki, gaḥi waḳitlarda əzini wə uningoƣa kelidioƣan in'amni pütünləy untup ketətti, desək axuruwətkən bolmaymiz. Uning pütkül nəziri baxḳilarning bərikiti, yəni mənggülük bərikiti üstigə selinoƣan. U əzi üqün Hudaning ḥəmraḥliḳidiki ḥayatoƣa erixkən; lekin baxḳilarning xu ḥayatning xan-xəripigə kirixkə baxlioƣinida uning xadliḳi tolduruloƣan bolidu. Bu nijatning xadliḳini u əzidə ḳalduruwalmay, baxḳilar bilən ortaḳ bəḥrimən bolux zərür dəp ḳaraytti. Yuḳirida nəḳil kəltürülgən, Əysaning Hudaning yolida adəmning «**əz ḥayatini pida ḳilix**» tooƣrisidiki sözlirigə ḳaytidin ḳarang («Luḳa» 9:24). Dərwəkə, Pawlus xu dərijidə «**əz ḥayatini pida ḳiloƣan**»ki, u «pəḳət silər Huda bilən durus munasiwəttə bolsanglar, silərdə bərikət bolsila, əzüm nemə bolsam pərwayim pələk», degəndək bolidu. Yənə 9-ayətni kərüng: «**Qünki biz ajiz bolsaḳmu, silərning küqlük boloƣininglardin xadlinimiz!**».

Biz Pawlusning muxu kənglidiki pozitsiyisini yənə «Rim.» 9:1-5də hatiriləngən duasida wə Musa pəyoƣəmbərning Israil üqün boloƣan, «Mis.» 32:30-32də hatiriləngən duasida bayḳaymiz. U pozitsiyə, əlwəttə, bizning bərikətkə erixiximiz üqün bizni dəp lənətkə ḳelixḳa təyyar bolupla ḳalmay, ḥəḳiḳətən lənətkə ḳaloƣan Məsiḥning bizgə baoƣlioƣan muḥəbbitining jəwḥiridur («Gal.» 3:13-14).

(3) 13:8

«Qünki biz ḥəḳiḳətkə ḳarxi ḥeq ix ḳilalmaymiz; nemila ḳilsaḳ u pəḳətla ḥəḳiḳətni kərsitidu, halas»

Pawlus məyli ixlar nemə wə ḳandaḳla kərünsun, ḥəmmə ixlar əyni petidə, yəni ḥər köngülning ḥəḳiḳiy məḳsiti, ḥər ḥərikətning tüpki türtkisi ahir berip ayan ḳilinmay ḳalmaydu dəp obdan biləttı. Bu ayan ḳilinix bu dunyada bolmisa Məsiḥ yər yüzigə ḳaytip kəlginidə qoḳum bolidu. Əlwəttə, Junggoda wə Ottura Asiyadiki baxḳa yərlərdə undaḳ köngüldiki addiy eniḳlik az uqraydu. Birnəqqə yüz yildin beri nemə ixning ḥəḳiḳətliki bolsa pəḳət xamalning ḳaysi yənilixkə qiḳḳanliḳi bilən bekitilip kəlgən, halas. Yengi ḥəkümət yaki ḥoḳuḳ baxḳa ixni ḥəḳiḳət dəp bekitsə, ḥəmməylən «tegixlik boloƣan»oƣa ixinip ketidu. Lekin «ḥəḳiḳət degən ḥəḳiḳəttur», wə ahirida ḥətta u uningoƣa əng ḳattiḳ ḳarxi boloƣanlarning yürüx-turuxliri arḳiliḳmu ispatlinidu. Yeḳinḳi eniḳ misallar köp. Ḥəmmigə məlumki, nuroƣun insaniy pəlsəpilik uḳumlarning asasi «Insanning təbiiti asasən yahxi» degənliktur. Demək, «Yoldin qiḳḳan ḳilmixlar bolsa yaki ijtimaiyətkə ziyan yətküzidioƣan illətlər bolsa ularning ḥəmmisini bilim wə maarip bilən tüzətkili bolidu» dəydu. Əmma pütkül Asiyadikilərning ḳaysisi ḥazir «insanning təbiiti asasən yahxi» dəp (birərsi birər ḳetim xuningoƣa ixəngən bolsimu) ixinidu? Qünki əslidə mundaḳ pəlsəpə dogmilirini əng ḳattiḳ tərƣibat ḳiloƣanlar dəl əzliridin burunḳilardin yənə tehimu qiriklixip kətkənlərdin boloƣandur. Təwrat-Injilning «barliḳ insanlar gunaḥkar» degən guwaḥlikḳa əng ḳarxi turoƣanlarning əzi buningoƣa əng roxən wə ḳayil ḳilarliḳ guwaḥqi bolup qiḳti!

«Qünki biz ḥəḳiḳətkə ḳarxi ḥeq ix ḳilalmaymiz; nemila ḳilsaḳ u pəḳətla ḥəḳiḳətni kərsitidu, halas!»

Korinttiki jamaət Pawlusning hetidiki sözlərni qobul qilip qulaq saldimu?

Korinttiki jamaət Pawlusning hetidiki sözlərni qobul qilip, arisidin axu rəzil «sahta rosullar»ni qoƣliwətti wə Pawlusning jekiləxlirigə qulaq saldi, dəp adəmni xad qilidioƣan hulasigə kəlduq. Muxu hulasini kərsitidioƣan tət parqə ispat bar: —

(1) Ular uning ianə tooƣruluq boloƣan ətünüxlirini qobul qilip ianini Yerusalemdiki kəmbəoƣəl etiqadqilaroƣa əwətti («Rim.» 15:26-27).

(2) Pawlus keyin Korintni «üqinqi qetim» yoqlax üqün Gretsiyigə baroƣan wə xu yərdə üq ay turdi («Ros.» 20:2-3).

(3) U Korint xəhiridə turoƣanda Rimdiki jamaətkə hət yazdi. («Rim.» 16:1ni kərüng — «Kənkria» degən Korint xəhiridiki bir port idi). Ḥeliqi «Rimliqlaroƣa» yazoƣan hetidə Korinttiki jamaəttə boloƣan kəngülsizliklər tooƣruluq qilqə puraq yoq.

(4) Zor bəhtimizgə yarixa «Pawlusning Korinttiki jamaətkə yazoƣan ikkinqi məktupi» ḥazir qolimizda turuptu! Əgərdə ular uningdin rənjip qelip yirtiwətkən bolsa, uni ətiwarlap saqlimioƣan bolsa, qolimizda bolmaytti. Hudaoƣa təxəkkür!

Injil 9-ḳisim
«Galatiyaliḳlarоƣa»

«Rosul Pawlus Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə yazоƣan məktupi»

Kirix səz

Bu bəlkim rosul Pawlusning yazоƣan hətlirining tunjisi bolup, Korint yaki Əfəsus xəḥiridə miladiyə 52-yillirida yeziloƣan boluxi mumkin. Galatiya əlkisi (bügünki Türkiyidə) Rim imperiyəsigə təwə idi. Pawlus miladiyə 51-yillirida xu yərlərgə baroƣan: «**Muḳəddəs Roḥ ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlixioƣa yol ḳoymioƣan bolup, Pawluslar əmdi Frigiyə wə Galatiya rayonliridin ətüp, Misiyə rayonioƣa kəlgən...**» («Ros.» 16:6). Bəzilər, Pawlus heli burun, tunji hizmət səpiridə xu rayonning jənubiy qətliridin ətkən waḳitlarda Galatiyaoƣimu berip kəlgən, dəp ḳaraydu («Ros.» 13-14-bablar). Оmumən «Rosullarning paaliyətliri»də uning xu yərdə hux həwərni jakarlaxliri tooƣruluḳ biwasitə hatirə yoḳ; əmma roxənki, u xundaḳ ixlarni ḳiloƣan wə xuning bilən birnəqqə jamaət apiridə boloƣan. Bu ixning əzi bizgə, rosullarning nuroƣunlioƣan uluoƣ ixliri «Rosullarning paaliyətliri»dila hatirilənmigənlikigə yahxi əslətmə boluxi kerək (yənə «Yḥ.» 21:25ni kərüng). Uxbu hətning Pawlus Galatiya əlkisigə berip uzun ətməy yeziloƣanliḳi: «**Silər əzünglarni Məsiḥning meḥir-xəpḳiti arḳiliḳ qaḳiroƣuqining yenidin xunqə tez yiraḳlaxturulup ...**» (1:6) degən səzidin kərünüp turidu.

«Sinagoglar» tooƣruluḳ

Yəhudiy həlḳi miladiyədin ilgiriki 605-yili Babil imperiyəsi təripidin sürgün ḳilinoƣandin keyin kəp Yəhudiylar Asiya ḥəm keyinki Rim imperiyəsi territoriyəsigə tarḳilip, xu yərlədə turup ḳaloƣanidi. Ḥərbir turoƣan yərdə ular aditi boyiqə xənbə («xabat» — dəm elix küni) künidə dua ḳilix wə Təwrat oḳuxḳa yioƣilatti; muxu yioƣilixlar «sinagog» dəp atilatti. Waḳit ətkənseri ular ətrapidiki yat əllərdin boloƣan kəp kixilər Yəhudiylarning «**asman-zeminni yaratḳan birdinbir Huda**» tooƣruluḳ guwaḥliḳioƣa ḳiziḳip, Təwrattiki ḥəḳiḳətlərgə jəlp ḳilinoƣan (Təwrat təhminən miladiyədin ilgiriki 220-yili Grek tilioƣa tərjimə ḳilinoƣan). Az bolmioƣan bir ḳisim «yat əlliklər» (Yəhudiy əməslər) butpərəslikni taxlap, «sinagog»laroƣa kirip sorunning kəynidə olturuxḳa, Təwrat tooƣruluḳ təlimlərni anglaxḳa ruhsətkə erixti. Bəziliri ḥətta «Yəhudiylar bolsaḳ» dəp tələp ḳiloƣan. Undaḳ kixilər hətnə ḳobul ḳilip, kəp təlim-tərbiyə angliоƣan wə təpsilati kəp boloƣan imtiḥanlarni berip, Təwratnila əməs, bəlki uningdin baxḳa nuroƣunlioƣan Yəhudiy ḳaidə-yosunlirining boyunturuḳi astioƣa kirgəndin keyin sinagogtiki jamaətkə ḳobul ḳilinatti. Xundaḳ boloƣini bilən ular bəribir yənila «ikkinqi təbiḳə» dəp ḳarilatti. Əmma sinagogḳa ḳatnaxḳan «yat əlliklər»ning kəpinqisi «sorunning kəynidə olturup anglax» bilən razi idi wə xundaḳla Yəhudiylar ḥəm baxḳa əl-yurttikilər təripidin «Hudadin ḳorḳḳanlar» yaki «Hudadin ḳorḳidioƣanlar» dəp ataloƣan.

Hudaning Məsiḥ tooƣruluḳ u arḳiliḳ bolidioƣan nijatning hux həwirini <u>ḥəmmidin awwal Yəhudiy həlḳigə</u> Yəhya pəyoƣəmbər arḳiliḳ əwətkənliki, andin Məsiḥ Өzi bu həwərni ularoƣa jakarlaxḳa baxlioƣanliḳi tarihtiki eniḳ pakittur.

Pawlus nuroɣun səpərliridə «**Hux həwərni awwal Yəhudiylaroɣa, andin əllərgə jakarlax**» degənni əz prinsipi kilip, baroɣan yərliridə udul Yəhudiylarning sinagogini tepip ularoɣa hux həwərni awwal jarkarlaytti; qünki ular Pələstində turoɣan yurtdaxliridək hux həwərni anglax pursitigə tehi erixmigən boluxi mumkin idi.

Sinagoglarda hux həwər jakarlanoɣinida kandak ixlar yüz bərgənlikidin tipik bir misalni kərəyli («Ros.» 17:1-5): —

«**Ular** (Pawlus bilən uning həmrahliri) **səpirini dawam kilip Amfipolis wə Apolloniya xəhərliridin ətüp, Tesalonika xəhirigə kəldi. U yərdə Yəhudiylarning sinagogi bar idi. Pawlus aditi boyiqə ularning arisioɣa kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloɣanlar bilən mukəddəs yazmilarni xərhləp munazirilixip, ularoɣa Məsihning azab-okubətlər tartkandin keyin ölümdin tirilixi mukərrər dəp həm qüxəndürdi həm ispatlidi wə: — Məsih bolsa, dəl mən silərgə jakarlioɣan xu Əysaning Ɵzidur! — dedi.**

Yəhudiylarning iqidin bəzilər kayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silaska koxuldi; xundakla Hudadin korkidioɣan Greklərdin zor bir top adəmlər wə yukiri təbikidiki grek ayallarmu xundak idi. Birak Yəhudiylar buningoɣa həsət kilip, əzlirigə bazar-koqilardin birnəqqə kəbih adəmlərni yioɣip, bir top adəmlərni toplap, xəhərni astin-üstün kiliwətti. Yəhudiylar Pawlus bilən Silasni tutup, xəhər həlk kengəxmisigə tapxurup berix məksitidə Yasun isimlik birsining əyigə basturup bardi...».

Pawlusning Galatiya əlkisidə tohtax səwəbi birinqidin hux həwərni yətküzüx əməs, bəlki aoɣrip kaloɣanliki üqün xu yərdə dəm elixka baroɣan boluxi mumkin (4:13). Xundaktimu u prinsip boyiqə udul sinagog yaki sinagoglaroɣa kirip, «**awwal Yəhudiylaroɣa**» («Rim.» 16:1) hux həwərni jakarlidi. Xu sorunlarda yat əllərdin boloɣanlarni kəp dəp pərəz kilsak orunsiz bolmaydu. Kandak ixlar boloɣanlikі tooɣruluk biwasitə kalduruloɣan hatirə yok, lekin uxbu hətning təpsilatliridin yukirida kərsitilgən «Tesalonikadiki wəkə»dək, qong oɣowoɣa bolup, etikadqilar Yəhudiylar təripidin eoɣir ziyankəxlikkə uqrioɣan, dəp kiyas kilimiz. Üq hil kixilər etikad kiloɣanidi —

(1) Yəhudiylar (Pawlus həttə «Yəhudiy kerindaxlar»oɣa biwasitə birnəqqə eoɣiz sөz kilidu);

(2) Sinagogka katnaxkan «Hudadin korkkan» yat əlliklər wə

(3) Butpərəslər (Pawlus muxundak üqinqi hil kerindaxlaroɣa: «**Burun, Hudani tonumaydioɣan waktinglarda dərwəkə yaloɣan ilahlaroɣa qokunup, ularning kullukida boloɣanidinglar**» — dəydu (4:8)).

Pawlusning hetidə deyilixiqə ular əslidə Məsihning səzini oquk kəngül bilən kobul kiloɣan; ular uning kəz aoɣrikini kərüp Pawlusning eytkinidək: «**Silər mumkin bolsa, manga kəzliringlarni oyup berixkə razi idinglar!**» degəndək boloɣan (4:15). Mukəddəs Roh məjizilərni yaritip küqlük ixligən həm Pawlus ularoɣa hət yazoɣan waktidimu ularning jamaitidiki bəzi kixilər arkilik məjizilərni yaritip ixliməktə idi (3:5). Pawlus ularning yenidin kətkəndin keyinmu ular etikad yolida küqəp aloɣa besip ajayib nətijilərni kərsətti. Pawlus: — «**Silər obdan qepip mengiwatkanidinglar**» dəydu (5:7).

Eoɣir bir məsilə pəyda bolidu

Lekin bu adəmni huxal kilidioɣan mənzirə tuyuksiz əzgərgənidi. Galatiyaliklar arisida əzini «Məsihgə etikadqi» dəwaloɣan (bəlkim Yerusalemdin qikkan) bəzi Yəhudiy «muritlar» pəyda boloɣan. Ular: — «Məsihgə ixəngən yat əllərdin boloɣanlarning həmmisi gunahdin toluk kutkuzulux üqün hətnə kobul kilixi zərür» degən «yengi bir təlim»ni

kətürüp qikkan. Ularning degini, Huda hətnini Ibrahim pəyoɣəmbər bilən tüzgən əhdisigə bəlgə kilip: — «**Mən bilən silərning wə səndin keyinki nəslingning arisida tutux kerək boloɣan əhdəm xuki, aranglardiki hərbir ərkək hətnə kilinsun... lekin hətnilik eti turup, hətnə kilinmioɣan hərbir ərkək Mening əhdəmni buzoɣan hesablinip, əz həlkidin üzüp taxlinidu...**» dəp bekitkən («Yar.» 17:10, 14).

Xunga «Məsihgə baoɣlioɣan etikadni etirap kilix üqün suoɣa qəmüldürüxtin baxka, barlik etikadqilar hətninimu kobul kilixi kerək» deyixi heli orunluktək kərünətti (bu təlim Yəhudiy etikadqilarning jamaətlirigə heq təsir yətküzmigən, əlwəttə; qünki ular alliburun, tuoɣulupla hətnə kilinoɣan). Əmdi xu adəmlər Pawlus Galatiyaliklaroɣa jakarlioɣan hux həwərgə koxmakqi boloɣan «kərünüxtə orunluk» bu «kiqikkinə bir koxumqə»ning nemə ziyini bolidu? Əməliyəttə bolsa bu «təlim» Məsihning barlik gunahkarlar üqün boloɣan kurbanliki elip kəlgən nijatning asasini mutlək inkar kiloɣuqi zəhərlik uruklarni əz iqigə aloɣanidi. Undak təlimni jakarlioɣanlarni pəkət əzlirigə nisbətən ixni kiqiklitix həm əzlirini jamaəttə yukuri kərsitixni nixan kiloɣan halas, dəydu Pawlus. Yat əllərdin boloɣan etikadqilar hətnə kobul kiloɣan bolsa bu kixilər baxka Yəhudiy yurtdaxlaroɣa: «Mana, biz kəp adəmlərni Yəhudiylaroɣa aylandurmaktimiz!» deyələytti həm xundakla ular Məsihkə boloɣan etikadi tüpəylidin uqrawatkan ziyankəxlikning aldini aloɣili yaki azaytkili bolatti.

Əmdi bu «kiqikkinə bir koxumqə»ning nemə üqün xunqə balayi'apətlik boloɣanlikini, uni kobul kiloɣanlarning həmmisining Hudaning lənitigə kaloɣanlikini bolsa kədirlik okurmən hətning əzini okuoɣanda qüxinip yetidu!

Biz muxu yərdə pəkət koxup eytimizki, həttin hətning tolimu jiddiylik bilən yezilixning izliri enik kərünidu. Xuning bilən bəzi həkikətlər intayin kiska, ihqam halda ipadilinidu; Təwratni obdan bilidioɣan okurmənlərning bu ixlarni qüxinixi asanoɣa qüxidu. Xunga muxundak arka kərünüxtə bolmioɣan okurmənlər üqün bəzi yərlərdə Pawlusning səzlirini enik kilix yolida azoɣinə səz koxtuk yaki bolmisa ularni izahliduk. Pawlus bu hətni əz koli bilən yazoɣan (6:11). U adəttə kəzi ajiz boloɣaqka, hətlirini katip arkilik yazatti; əmma bu ketim hətta muwapik katip tapkudək wakitmu qikmioɣan ohxaydu.

Pawlus keyin, miladiyə 54-yillirida yənə Galatiya əlkisigə bardi («Ros.» 18:23). U qaoɣda: «**U xu yərdə turoɣan muhlislarni kuwwətləndürdi**» dəp okuymiz; xuning bilən biz Galatiyalik kerindaxlar bu həttiki agahlanduruxlar wə jekilələrni kobul kiloɣan dəp qüxinimiz. Hudaoɣa təxəkkür!

Adəttikidək «koxumqə səz»imizdə bəzi ayəttiki bəzi kiyin yaki alahidə kizik yərlər wə rosul kəz aldimizoɣa kəltürgən məlum birnəqqə həkikətlər üstidə, xundakla hazirki zamanimizda bularni kandak tətbiklaxka bolidioɣanliki üstidə tohtilimiz.

Məzmunlar: —

1. Salam wə agahlandurux (1:1-10)
2. Pawlusning rosulluk hokukining asasi (1:11-2-bab)
3. Təwrat kanuni wə etikad (3-bab)
4. Hudaning pərzəntliri (4-bab)
5. Məsihdə boloɣan ərkinlik həm məs'uliyət (5-bab-6:10)
6. Hoxlixix, ahirki agahlandurux (6:11-18).

••••••••

Galatiyaliķlaroŋa

Rosul Pawlus Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə yazoŋan məktup

Salamlar

1 [1] Mənki Pawlus, rosul boloŋan (insanlar təripidin əməs yaki insanlarning wasitisi bilən əməs, bəlki Əysa Məsiḥ wə Uni əlgənlərdin tirildürgüqi Huda'Ata təripidin təyinlənggən) [2] wə mən bilən billə turuwatķan barlik ķerindaxlardin Galatiya əlkisidiki jamaətlərgə salam. [3] Huda'Ata wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpķət wə hatirjəmlik boloŋay! [4] U Huda'Atimizning iradisi boyiqə bizni bu ḥazirķi rəzil zamandin ķutķuzuxķa Əzini gunaḥlirimiz üqün pida kildi; [5] Hudaoŋa barlik xan-xərəp əbədil-əbədgiqə boloŋay, amin!

Birdinbir hux həwər

[6] Silər əzünglarni Məsiḥning meḥir-xəpķiti arķilik Qakiroŋuqining yenidin xunqə tez yiraķlaxturup baxķiqə bir hil «hux həwər»gə əgixip ketiwatķininglaroŋa intayin ḥəyran ķalmaķtimən! [7] Əməliyəttə u ḥeqķandak baxķa «hux həwər» əməstur! — pəķətla bəzi kixilər silərni ķaymaķturup, Məsiḥning hux həwirini burmilimaķqi boloŋan, halas. [8] Lekin ḥətta biz əzimiz bolayli yaki asmandin qüxkən pərixtə bolsun, birsi bizning silərgə jakarlioŋinimizoŋa ohximaydioŋan baxķa bir «hux həwər»ni silərgə jakarlisa, bexioŋa lənət yaoŋsun! [9] Biz burun eytķinimizdək, ḥazirmu mən xuni eytimənki, birsi silərning ķobul kiloŋininglaroŋa ohximaydioŋan baxķa bir hux həwərni jakarlisa, bexioŋa lənət yaoŋsun! [10] Mən Hudani ixəndürüxüm kerəkmu yaki insanlarni ixəndürüxüm kerəkmu? Yaki insanlarni hursən ķilixim kerəkmu? Mən insanlarni hursən ķilixni nixan ķiloŋan bolsam, Məsiḥning ķuli bolmioŋan bolattim. [11] Əmdi, i ķerindaxlar, silərgə xuni uķturimənki, mən jakarlaydioŋan hux həwər insanlardin kəlgən əməs. [12] Qünki mən uni insandin ķobul ķiloŋinim yoķ yaki birər kixi uni manga əgətkini yoķ, bəlki Əysa Məsiḥ manga wəḥiy arķilik yətküzgən. [13] Qünki silər mening Yəhudiylarning diniy yolida ķandak ḥayat kəqürgənlikim tooŋruluk — mening Hudaning jamaitigə əxəddiy ziyankəxlik ķilip uningoŋa buzoŋunqilik ķiloŋanlikimni angliоŋansilər. [14] Ḥəmdə mən Yəhudiylarning diniy yolida elimizdiki nuroŋun təngtuxlirimdin helila aldida turattim wə ata-bowilirimning ən'ənilirini saķlaxķa pəwķul'addə ķizoŋın idim.

[15-16] Əmma anamning ķorsikidin tartip meni Əzi üqün ayrip, meḥir-xəpķiti arķilik meni qakiroŋan Huda Əz Ooŋlini əllər arisida jakarlax üqün məndə uni axkarilaxni layik kərginidə, mən ḥeqķandak ķan-ət igisi bilən məslihətləx məy, [17] yaki Yerusalemoŋa məndin ilgiri rosul boloŋanlar bilən kerüxüxkə barmay, bəlki udul Ərəbistanoŋa atlandim. Keyin Dəməxķə ķaytip kəldim. [18] Andin üq yildin keyin Yerusalemoŋa Petrus bilən tonuxuxķa bardim wə uning

---

1:1 «Əysa Məsiḥ wə Uni əlgənlərdin tirildürgüqi Huda'Ata...» — «əlümdin tirildürgüqi» — grek tilida: «əlgənlərdin tirildürgüqi».
1:3 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:4 Mat. 20:28; Gal. 2:20; Əf. 5:2; Tit. 2:14; Ibr. 9:14.
1:6 Mis. 32:8, Ķan. 9:15-16, Ḥak. 2:17
1:7 Ros. 15:1; 1Pad. 18:18
1:8 2Kor. 11:4.

1:10 «Mən Hudani ixəndürüxüm kerəkmu yaki insanlarni ixəndürüxüm kerəkmu? Yaki insanlarni hursən ķilixim kerəkmu?» — hux həwərni Huda Əzi bekitip əwətkən, əlwəttə. «Hux həwər»ni əzgərtimən, dəp ham hiyal ķiloŋuqilar «Hudani ixəndürüx»i kerək! Birak wəzipimiz adəmlərni hux həwərni ķobul ķilixķa ixəndürüxtur. **«Mən insanlarni hursən ķilixni nixan ķiloŋan bolsam, Məsiḥning ķuli bolmioŋan bolattim»** — «Məsiḥning ķuli» — Yəhudiylar arisida «ķul»ning əzining salaḥiyiti bar idi. Izzətlik adəmning ķuli boluxning əzi izzətlik ix.
1:10 1Tes. 2:4; Yak. 4:4.
1:11 1Kor. 15:1.
1:12 Əf. 3:3.
1:13 «Yəhudiylarning diniy yoli» — grek tilida «Yəhudaizm». **«əxəddiy ziyankəxlik ķilip...»** — yaki «taxķin ķizoŋinlik bilən ziyankəxlik ķilip...».
1:13 Ros. 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; Fil. 3:6; 1Tim. 1:13.
1:15-16 «Huda Əz Ooŋlini əllər arisida jakarlax üqün məndə uni axkarilaxni layik kərginidə...» — «əllər» muxu yərdə «yat əlliklər», yəni «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.
1:15-16 Ros. 9:15; 13:2; Mat. 16:17; Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 2:8; Əf. 3:8.
1:17 Ros. 9:23-26

qexida on bəx kün turdum.. 19 Əmma xu qaoqda
Rəbning inisi Yakuptin baxqa rosullarning
heqqaysisi bilən kərüxmidim.. 20 Mana, mening
silərgə hazir yazoqinim Huda aldida heq yaloqan
əməs!. 21 Keyin, mən Suriyə wə Kilikiyə əlkilirigə
bardim. 22 Əmma Yəhudiyədiki Məsihdə
boloqan jamaətlər meni qirayimdin tonumaytti.
23 Ular pəqət burun bizgə ziyankəxlik qiloqan
adəmning əzi xu qaoqda yoqatmaqqi boloqan
etiqadni hazir hux həwər dəp jakarlimaqta,
dəp anglioganidi; 24 xuningdək ular mening
səwəbimdin Hudani uluoqlidi..

Yerusalemda turoqan rosullarning Pawlusni etirap qilixi

2 1 Yənə buningdin on tət yil keyin, mən
Barnabas bilən Yerusalemoqa qiqtim;
Titusnimu hamrah qilip bardim.. 2 Mən
bir wəhiygə binaən xu yərgə baroqanidim;
wə mən bikar qapmioqinimni yaki bikar
qapmaywatqinimni jəzmləxtürüx üqün
Yerusalemdikilərning aldida (əməliyəttə
pəqət «jamaətning tüwrükliri»dəklərgə
ayrim halda) əllər arisida jakarlaydioqan
hux həwərni bayan qildim.. 3 Nətijidə, hətta
manga həmrah boloqan Titus Yunanlik
bolsimu, hətnini qobul qilixqa məjburlan
midi;.. 4 xu qaoqdiki «hətnə» məsilisi» bolsa,
bizning Məsih Əysada muyəssər boloqan
hərlükümizni nazarət qilix üqün arimizoqa
soqunup kiriwaloqan, bizni qullukqa
qüxürüxməkqi bolup, yaloqanqilik qiloqan
sahta qerindaxlar tüpəylidin boloqanidi..
5 Lekin biz hux həwərning həqiqiti silərdin
məhrum qilinmisun dəp ularoqa hətta
bir saətqimu yol qoyoqinimiz yoq; 6 lekin
abruyluk hesablanoqan adəmlərdin bolsa
(mening ularning nemə ikənliki bilən karim
yoq; Huda heqkandak insanning yüz hatirisini
qilmaydu!) — muxu abruyluk ərbablar dəp
sanaloqanlarning məndiki hux həwərgə
qoxqini yoq idi.. 7 Dəl əksiqə, hux həwərni
hətnə qilinoqanlaroqa yətküzüx wəzipisi
Petruska tapxuruloqandək, hətnisizlərgə
yətküzüx wəzipisi manga tapxuruloqan dəp
tonup yetip. 8 (qünki Petrusni hətniliklərgə
rosullukqa Küqləndürgüqi bolsa, menimu
əllərgə rosul boluxqa küqləndürgənidi),

1:18 «üq yildin keyin Yerusalemoqa Petrus bilən tonuxuxqa bardim» — «Petrus» rosul Petrus *(baxqa ismi «Kefas»)*.

1:19 «Rəbning inisi Yakup» — oqurmənlərning esidə barki, Əysaning az degəndə tət inisi bar idi *(«Mat.» 13:55)*.

1:20 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.

1:24 «xuningdək ular mening səwəbimdin Hudani uluoqlidi» — grek tilida «xuningdək ular məndə Hudani uluoqlidi».

2:1 «Yənə buningdin on tət yil keyin..» — yəni bəlkim u Məsihkə etiqad qiloqandin 14 yil keyin. **«mən Barnabas bilən Yerusalemoqa qiqtim; Titusnimu həmrah qilip bardim»** — bizninggə, bu «Ros.» 15:2də tiloqa elinoqan səpər idi. Bəzi alimlar u ziyarətni «Ros.» 11:30 wə 12:25də tiloqa elinoqan səpərni kərsitidu, dəp qaraydu.

2:1 Ros. 15:2.

2:2 «mən bikar qapmioqinimni yaki bikar qapmaywatqinimni jəzmləxtürüx üqün Yerusalemdikilərning aldida ... əllər arisida jakarlaydioqan hux həwərni bayan qildim» — «bikar qapmioqinim» wə «bikar qepiwatqinim» degən mənisi nemə bolatti? Pawlus əzining hux həwərni jakarlax hizmitini «mening qepixim» yaki «yügürüxüm» dəp təswirləydu. U muxu yərdə baxqa rosullar bilən kərüxüxtiki məksiti uning yətküzgən «hux həwər»ning tooqra ikənlikini jəzmləxtürüx, xundakla ularnimu uning hizmiti tooqruluk hatirjəm qilix üqün idi.

2:2 Ros. 19:21.

2:3 «Nətijidə, hətta manga həmrah boloqan Titus Yunanlik bolsimu, hətnini qobul qilixqa məjburlanmidi» — «Yunanlik» yaki «grek» — Yəni Yəhudi əməs, xuningdək hətnə qilinoqan kixi əməs.

2:3 Ros. 16:3; 1Kor. 9:21.

2:4 «xu qaoqdiki «hətnə məsilisi» bolsa, ... yaloqanqilik qiloqan sahta qerindaxlar tüpəylidin boloqanidi» — bizninggə «hətnə məsilisi» *(grek tilida «bu ix»)* yukiriki 3-ayəttə «manga həmrah boloqan Titus Yunanlik bolsimu, hətnini qobul qilixqa məjburlanmidi» deyilgən ix bilən baoqlik. Demək, əyni qaoqda bəzi «yaloqanqilik qiloqan sahta qerindaxlar» «xu yat əllik adəm hətnə qobul qilmisa bolmaydu» degən pikirni otturioqa qoyoqan bolsa kerək.

2:4 Ros. 15:24.

2:6 «lekin abruyluk hesablanoqan adəmlər...» — Pawlus bu səl kinayilikrək kerüngən gəpni ixlitixi bilən baxqa rosullaroqa yaki jamaətning aksakallirioqa hərmətsizlik qilmakqi əməs, bəlki Galatiyaliklaroqa *(xundakla, bizlərgə!)* insanlarni Hudadin yukiri qoymaslik kerək, dəp kərsətməkqi. **«muxu abruyluk ərbablar dəp sanaloqanlarning məndiki hux həwərgə qoxqini yoq idi»** — grek tilida: «manga heqnərsə qoxmidi».

2:6 Kan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; əf. 6:9; Kol. 3:25; 1Pet. 1:17.

2:7 «dəl əksiqə, hux həwərni hətnə qilinoqanlaroqa yətküzüx wəzipisi Petruska tapxuruloqandək, hətnisizlərgə yətküzüx wəzipisi manga tapxuruloqan dəp tonup yetip...» — muxu ayətlərdiki «hətnə qilinoqanlar» Yəhudiylarni, «hətnisizlər» Yəhudiy əməslərni kərsitidu, əlwattə.

2:8 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:16; əf. 3:8.

[9] manga ata qilinoƣan xu meһir-xəpkətni tonup yətkən «jamaətning tüwrükliri» һesablanoƣan Yaqup, Kefas wə Yuһannalar bolsa, silər əllərgə beringlar, biz hətniliklərgə barayli dəp Barnabas bilən ikkimizgə һəmdəmlik ong qolini berixti. [10] Ularning bizgə pəkət kəmbəoƣəllərni untumanglar degən birla təlipi bar idi; mən dəl bu ixqa qizoƣin bolup keliwatattim.

Pawlusning Antakyada Petrusni əyiblixi

[11] Biraq, keyin Petrus Antakya xəһirigə kəlgəndə, uning əyiblik ikənliki enik boloƣaqqa, mən uni yüzturanə əyiblidim. [12] Qünki Yaqupning yenidin bəzi adəmlər kelixtin ilgiri u yat əlliklər bilən һəmdastihan boloƣanidi; biraq ular kəlgəndə, hətniliklərdin qorqup xu qerindaxlardin əzini ayrip tartti.. [13] Ҥətta baxqa Yəһudiy qerindaxlar uning bu sahtilikioƣa qoxulup kətti; һətta Barnabasmu azdurulup ularning sahtipəzlikigə xerik boldi. [14] Əmma mən ularning hux həwərning һəqikiti boyiqə durus mangmioƣanlikini kərüp, һəmməylənning aldidila Petruska: «Sən Yəһudiy turup, Yəһudiylarning adətliri boyiqə yaximay, bəlki yat əlliklərdək yaxawatisən; xundaq turuqluq, nemixqa sən yat əlliklərni Yəһudiylardək yaxaxqa zorlimaqqimusən?» — dedim, [15] wə yənə: «Biz ikkimiz tuoƣuluximizdinla Yəһudiymiz, «gunaһkar dəp qaraloƣan yat əlliklər»din əməsmiz,. [16] lekin insanning һəkqaniy qilinixini Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilixliri bilən əməs, bəlki Əysa Məsiһning etiqad-sadaqətliki bilən bolidu, dəp bilimiz. Xunga Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilix bilən əməs, bəlki Məsiһkə baoƣlanoƣan etiqad bilən һəkqaniy qiliniximiz üqün bizmu Məsiһ Əysaoƣa etiqad qilduq — qünki һeq ət igisi Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilixliri bilən һəkqaniy qilinmaydu» — dedim.

[17] Əmma Məsiһtə һəkqaniy qilinixqa izdənginimizdə, bizmu «gunaһkar» dəp ispatlanoƣan bolsaqmu, Məsiһ əmdi gunaһning hizmitidə boloƣuqimu?! Yaq, һər giz!. [18] Əmma mən əslidə oƣulatqan nərsilərni qaytidin qursam, əzümni Təwrat qanunioƣa hilaplik qiloƣuqi dəp ispatlap kərsətkən bo liman.. [19] Qünki mən Təwrat qanuni bilən

---

2:10 «Ularning bizgə pəkət kəmbəoƣəllərni untumanglar degən birla təlipi bar idi» — mumkinqiliki barki, rosullarning Pawluska «kəmbəoƣəllər» tooƣruluk boloƣan təlipi əzliri arisidiki, Yerusalem jamaitidiki kəmbəoƣəllərni təkitləp kərsətməkqi.

2:10 Ros. 11:30; 24:17; Rim. 15:25; 1Kor. 16:1; 2Kor. 8:1; 9:1.

2:12 «Qünki Yaqupning yenidin bəzi adəmlər kelixtin ilgiri u yat əlliklər bilən һəmdastihan boloƣanidi» — «Yaqupning yenidin bəzi adəmlər» Yerusalemdin kəlgən Yəһudiy qerindaxlar idi. **«biraq ular kəlgəndə, hətniliklərdin qorqup xu qerindaxlardin əzini ayrip tartti»** — «hətniliklərdin qorqup..»: — mumkinqiliki barki, muxu kixilər: «Yəһudiy əməslərmu hətnə qilinixi kerək» dəp oyliƣan. Omumən eytqanda «kona əһdə» boyiqə, Yəһudiylarning əslidə Yəһudiy əməslərning yeməkliklirini yeyixigə, ular bilən һəmdastihan boluxqa bolmaytti. **«əzini ayrip tartti»** — grek tilida «əzini ayrip tartatti».

2:14 Ros. 10:28.

2:15 «Biz ikkimiz tuoƣuluximizdinla Yəһudiymiz, «gunaһkar dəp qaraloƣan yat əlliklər»din əməsmiz...» — Pawlusning muxu «gunaһkar dəp qaraloƣan yat əlliklər» degən sözliri bilən Petruska Yəһudiylarning ən'əniwiy kəzqarixini yaki pozitsiyisini əslitidu. Yəһudiylar özlirimu gunaһkarlar, əlwəttə!

2:16 «lekin insanning һəkqaniy qilinixini Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilixliri bilən əməs, bəlki Əysa Məsiһning etiqad-sadaqətliki bilən bolidu, dəp bilimiz» — «Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilixliri bilən» degən ibarə grek tilida intayin qiskartilip: «qanundiki əmәllər bilən...» yaki «qanunoƣa qaritiloƣan əmәllər bilən» yaki «qanundin qikqan əmәllər» dəp ipadilinidu. Bu ibarə «Rim.» 3:20, 28, «Gal.» 3:2, 5, 10dimu tepilidu. Insanning barlik «Təwrat qanunioƣa əməl qilixqa intilixliri» özining gunaһqa patqan bir gunaһkar ikənlikini ispatlaydu, halas. **«insanning һəkqaniy qilinixi ...bəlki Əysa Məsiһning etiqad-sadaqətliki bilən...»** — yaki «insanning һəkqaniy qilinixi ... bəlki Əysa Məsiһkə etiqad qilix bilən...». **«Məsiһkə baoƣlanoƣan etiqad bilən һəkqaniy qiliniximiz üqün bizmu Məsiһ Əysaoƣa etiqad qilduq»** — «bizmu» — Pawlus Petruska söz qiliwatidu, muxu sözi bilən ular ikkilisining Yəһudiylar ikənlikini kəzdə tutidu.

2:16 Ros. 13:38; Rim. 3:20,28; 8:3; Gal. 3:11; Ibr. 7:18.

2:17 «Əmma Məsiһtə һəkqaniy qilinixqa izdənginimizdə, bizmu «gunaһkar» dəp ispatlanoƣan bolsaqmu, Məsiһ əmdi gunaһning hizmitidə boloƣuqimu?! Yaq, һərgiz!» — «bizmu «gunaһkar» dəp ispatlanoƣan bolsaqmu» — һər adəm hux həwərgə ixənsə, Hudaning nijatini qobul qilixi üqün awwal özining gunaһkar ikənlikini tonup yetixi, xundaqla barlik gunaһlirini ikrar qilixi kerək, əlwəttə. Bu jəһəttə Yəһudiylar wə Yəһudiy əməslər arisida һeqqandaq pərq yoq.

2:18 «Əmma mən əslidə oƣulatqan nərsilərni qaytidin qursam, əzümni Təwrat qanunioƣa hilaplik qiloƣuqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən» — «oƣulatqan nərsilər»

Təwrat ḳanunioƛa nisbətən əldüm; nətijidə, mən Hudaoƛa yüzlinip yaxawatimən... [20] Mən Məsih bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatḳini mən əməs, bəlki məndə turuwatḳan Məsihḍur. Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Əzini pida ḳiloƛan Hudaning Ooƛlining iman-etiḳadidindur... [21] Mən Hudaning meḥir-xəpḳitini bikar ḳiliwətməymən; qünki ḥəkḳaniylik Təwrat ḳanuni arḳilik kelidioƛan bolsa, Məsiḥning əlüxi bikardin-bikar bolup ḳalatti...

Təwrat ḳanuni wə iman-etiḳad

3 [1] I əḳilsiz Galatiyaliḳlar, kəz aldinglarda Əysa Məsih enik sürətləngən, aranglarda krestləngəndək kərüngənikən, kim silərni ḥəḳiḳətkə itaət ḳilixtin azdurup seḥirlidi?.. [2] Mən pəḳət xunila silərdin sorap biləyki: — Silər Roḥni Təwrat ḳanunioƛa intilix arḳilik ḳobul ḳildinglarmu, yaki hux həwərni anglap, etiḳad arḳilik ḳobul ḳildinglarmu?. [3] Silər xunqə əḳilsizmu? Roḥḳa tayinip ḥayatni baxlioƛanikənsilər, əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə yətməkqimu?. [4] Silər etiḳad yolida boloƛan xunqə kəp azab-oḳubətlərni bikaroƛa tarttinglarmu? Dərwəḳə bikaroƛa kəttioƛu?! [5] Silərgə Roḥni Təminligüqi, aranglarda məjizilərni yaritiwatḳuqi bu karamətlərni silərning Təwrat ḳanunioƛa intilip tayanoƛininglardin ḳilamdu, yaki angliooƛan həwərgə baoƛlioƛan ixənq-etiḳadinglardin ḳilamdu?.

[6] Muḳəddəs yazmilarda deyilgəndək: «Ibrahim Hudaoƛa etiḳad ḳildi; bu uning ḥəḳḳaniyliḳi ḥesablandi».. [7] Xuning üqün, xuni qüxinixinglar kerəkki, etiḳadtin

---

tooƛruluḳ: — bu əsli Təwrat ḳanunioƛa əməl ḳilixḳa intilgənlikni kərsitidu. Əgər birsi əz reallikioƛa asasən: «Mening Təwrat ḳanunioƛa əməl ḳilalixim ḳət'iy mumkin əməs ikən» dəp xu tirixixni taxlap, Məsiḥkə etiḳad ḳilix yoli bilən ḥəḳḳaniyliḳḳa erixsimu, lekin andin yənə ḳaytidin tirixip, ḥəḳḳaniy bolux üqün Təwrat ḳanunioƛa əməl ḳilixḳa ḳaytidin intilsə, bəribir əzining gunaḥkarliḳini ispatlap ḳoyatti. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:19 «... Qünki mən Təwrat ḳanuni bilən Təwrat ḳanunioƛa nisbətən əldüm; nətijidə, mən Hudaoƛa yüzlinip yaxawatimən» — bu intayin muḥim ikki ayət *(19-20)* tooƛruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

–«Hudaoƛa yüzlinip yaxax» — buning bəlkim üq mənisi bar boluxi mumkin; *(1)* Hudaning xan-xəripi üqün yaxax; *(2)* Hudaoƛa pütünləy tayinip yaxax *(xundaḳ ḳiloƛanda elüm bolmaydu)*; *(3)* Hudaning yetəkqiliki astida yaxax. Rosul bəlkim ixəngüqilərning yaxawatḳan yengi ḥayatimu əzining xəhsiy niyətliri üqün əməs, bəlki «Hudaoƛa yüzlinip yaxawatḳan» boluxi kerək, deməkqi bolidu *(«Rim.» 6:10-11-ayətnimu kərüng)*.

2:19 Rim. 7:4; 14:7; 2Kor. 5:15; 1Tes. 5:10; Ibr. 9:14; 1Pet. 4:2.

2:20 «mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa, ... Hudaning Ooƛlining iman-etiḳadidindur» — baxḳa birhil tərjimisi: «mening ḥazir ətlirimdə yaxawatḳan ḥayat bolsa... Hudaning Ooƛlioƛa boloƛan etiḳad bilən». Əzimizning tərjimimiz tooƛruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:20 Gal. 1:4; əf. 5:2; Tit. 2:14.

2:21 «Mən Hudaning meḥir-xəpḳitini bikar ḳiliwətməymən; qünki ḥəḳḳaniylik Təwrat ḳanuni arḳilik kelidioƛan bolsa, Məsiḥning əlüxi bikardin-bikar bolup ḳalatti» — əgər adəmlər tirixip-tirmixip Təwrat ḳanunioƛa əməl ḳilalioƛan yaki ḳilalaydioƛan bolsa, xundaḳla əzini ḥəḳḳaniy adəm dəp ispatlisa, nemixḳa Əysa Məsih Əzini ḳurbanlik ḳildi? Undaḳ boloƛanda insanlar gunaḥliridin ḳutulux üqün Hudaning meḥir-xəpḳitigə moḥtaj bolmioƛan bolatti; yəni, Məsiḥning adəmni gunaḥliridin ḳutḳuzup nijat yolini eqix üqün boloƛan elüxi bikar bolatti *(Məsiḥning əlüxi əsli mumkin bolmaydioƛan ix idi; bu tarihta əng karamət, aləmxumul ajayib wəḳə idi; qünki U Əzi «Ḥayat Əzümdürmən», «Tirilix Əzümdürmən» degənidi; «Ḥayat» Boloƛuqi ḳandaḳmu əlsun?)*.

2:21 Ibr. 7:11.

3:1 «I əḳilsiz Galatiyaliḳlar, kəz aldinglarda Əysa Məsih enik sürətləngən, aranglarda krestləngəndək kərüngənikən, kim silərni ḥəḳiḳətkə itaət ḳilixtin azdurup seḥirlidi?» — «Əysa Məsih ... aranglarda krestləngəndək kərüngənikən» degən səzlər tooƛruluḳ ikki kəzḳarax bar: *(1)* Pawlus hux həwərdə Əysa tooƛruluḳ pakitlarni xunqə enik yətküzüp jakarlioƛaqḳa, angliooƛuqilar «nəḳ məydanda turoƛandək, əz kəzi bilən guwaḥqi boloƛandək» boloƛanliḳini yaki: *(2)* Pawlusning keqə-kündüz əz ḥayati arḳilik Məsiḥning krestləngənlikini kərsətkənlikini kərsitidu *(1:16, 2:20ni kərüng)*. Bizningqə ikkila kəzḳarax tooƛra.

3:1 Gal. 5:7.

3:2 «silər roḥni Təwrat ḳanunioƛa intilix arḳilik ḳobul ḳildinglarmu, yaki hux həwərni anglap, etiḳad arḳilik ḳobul ḳildinglarmu?» — «Roḥ» Hudaning Muḳəddəs Roḥini kərsitidu.

3:3 «Silər xunqə əḳilsizmu? Roḥḳa tayinip ḥayatni baxlioƛanikənsilər, əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə yətməkqimu?» — «Roḥḳa tayinip» — grek tilida «Roḥta» *(Hudaning Roḥida, əlwəttə)*. **«əmdiliktə ət arḳilik kamalətkə yətməkqimu?»** — «ət arḳilik» yaki «insaniy ətlər arḳilik» — demək, Hudaning meḥir-xəpḳitigə əməs, nijatioƛa əməs, bəlki əz küqigə, Təwrat ḳanunioƛa əməl ḳilixḳa intilixlaroƛa tayinixtin ibarət.

3:5 «silərgə Roḥni Təminligüqi» — «Roḥ» — Muḳəddəs Roḥ, Hudaning Roḥi. «Silərgə Roḥni Təminligüqi» Huda'Atining Əzi.

3:6 Yar. 15:6; Rim. 4:3; Yaḳ. 2:23.

tuoƣuloƣanlarla Ibrahimning ḥəkiḳiy pərzəntliridur..[8] Muḳəddəs yazmilarda Hudaning yat əlliklərni Əzigə etiḳad ḳilixi arḳilik ularni ḥəḳḳaniy ḳilidioƣanliḳi aldin'ala kərülüp, Hudaning Ibrahimoƣa: «Səndə barlik əlmillətlərgə bəht ata ḳilinidu» dəp hux həwərni aldin eytḳanliḳi hatiriləngənidi..[9] Xuning bilən, etiḳadtin boloƣanlar etiḳad ḳiloƣuqi Ibrahim bilən təng bəht tapidu. [10] Lekin Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḥəmmisi lənətkə ḳalidu. Qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloƣan: «Təwrat ḳanunida yeziloƣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmaywatḳan ḥərbir kixi lənətkə ḳalidu»..[11] Yənə roxənki, ḥeqkim Hudaning aldida ḳanunoƣa intilix arḳilik ḥəḳḳaniy ḳilinmaydu; qünki muḳəddəs kitabta yeziloƣinidək: — «Ḥəḳḳaniy adəm ixənq-etiḳadi bilən ḥayat bolidu»..[12] Əmma ḳanun yoli etiḳad yolioƣa asaslanoƣan əməs, bəlki muḳəddəs kitabta: — «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloƣuqi xu ixlar bilən ḥayat bolidu» deyilgəndəktur..[13] Ḥalbuki, Məsiḥ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḥər ḳilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi. Bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «Yaoƣaqḳa esiloƣan ḥərbir kixi lənətkə ḳaloƣan ḥesablansun» dəp yeziloƣan..[14] Xuning bilən Məsiḥ Əysa arḳilik Ibrahimoƣa ata ḳilinoƣan bəht yat əlliklərgimu kəltürülüp, biz wədə ḳilinoƣan Roḥni etiḳad arḳilik ḳobul ḳilalaymiz.

Təwrat ḳanuni wə Hudaning wədisi

[15] Ḳerindaxlar, mən insanlarqə səzləymən; ḥətta insanlar arisida əzara əḥdə tüzülsimu, baxḳa ḥeqkim uni yoḳḳa qiḳiriwetəlməydu yaki uningoƣa birər nərsə ḳoxalmaydu..[16] Xuningdək, Hudaning əḥdisidiki wədilər Ibrahim wə uning nəsligə eytiloƣan. Muḳəddəs kitabta U: «wə sening nəsilliringgə», (yəni, kəp kixilərgə) deməydu, bəlki «sening nəslinggə», (yəni yaloƣuz bir kixigila), dəydu — bu «nəsil» Məsiḥdur..[17] Mən xuni deməkqimənki, Hudaning Məsiḥkə aldin tüzgən bir əḥdisini tət yüz ottuz yildin keyin qüxürülgən Təwrat ḳanuni əməldin ḳalduralmaydu, Hudaning bu wədisini ḥeq bikar ḳilalmaydu..[18] Qünki wədə ḳilinoƣan miras ḳanunoƣa asaslanoƣan bolsa, mana u Hudaning wədisigə asaslanoƣan bolmaytti; lekin Huda xapaət bilən uni Ibrahimoƣa wədə

3:7 «... etiḳadtin tuoƣuloƣanlarla Ibrahimning ḥəḳiḳiy pərzəntliridur» — grek tilida «etiḳadtin boloƣanlar...» — demək, Məsiḥ Əysaoƣa etiḳad baoƣlap «ḳaytidin tuoƣuloƣan»lar, Ibrahimning izlirini baskanlar.

3:8 «muḳəddəs yazmilarda Hudaning yat əlliklərni Əzigə etiḳad ḳilixi arḳilik ularni ḥəḳḳaniy ḳilidioƣanliḳi aldin'ala kərülüp...» — «yat əlliklər» — Yəhudiy əməslər. **«Səndə barlik əl-millətlərgə bəht ata ḳilinidu»** — «Yar.» 12:3.

3:8 Yar. 12:3; 18:18; 22:18; 26:4; 49:10; Ros. 3:25.

3:10 «Lekin Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḥəmmisi lənətkə ḳalidu» — «Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər» — muxu yol bilən əzlirini ḥəḳḳaniy dəp ispatlaymiz dəydioƣanlar, əlwəttə, **«Təwrat ḳanunida yeziloƣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmaywatḳan ḥərbir kixi lənətkə ḳalidu»** — «Ḳan.» 27:26. Əlwəttə, ḥeqkim Təwrat ḳanunining əmrlirigə «üzlüksiz əməl ḳilalmaydu» — xunga ḥəmmə kixi, Yəhudiy bolsun, Yəhudiy əməs bolsun, Məsiḥsiz bolsa lənət astida turidu.

3:10 Ḳan. 27:26.

3:11 «Ḥəḳḳaniy adəm ixənq-etiḳadi bilən ḥayat bolidu» — «Ḥab.» 2:4.

3:11 Ḥab. 2:4; Rim. 1:17; 3:20; Gal. 2:16; Ibr. 10:38

3:12 «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloƣuqi xu ixlar bilən ḥayat bolidu» — «Law.» 18:5. Ḥeqkim Təwrat ḳanunining əmrlirigə əməl ḳilalmaydu, əlwəttə.

3:12 Law. 18:5; Əz. 20:11; Rim. 10:5.

3:13 «Ḥalbuki, Məsiḥ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḥər ḳilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi» — grek tilida: «ḥər ḳilix üqün bədəl tələx» yaki «ḳutuldurup bədəl tələx» degən ibarilər adəttə ḳullarni bazardin ḳaytidin setiwelip, ḥər ḳilix»ni kərsitidu. **«yaoƣaqḳa esiloƣan ḥərbir kixi lənətkə ḳaloƣan ḥesablansun»** — «Ḳan.» 21:24.

3:13 Ḳan. 21:23; Rim. 8:3; 2Kor. 5:21.

3:15 «mən insanlarqə səzləymən» — muxu ibarə bəlkim «insanlarning kündilik turmuxidin bir misal kərsitəy», degini bolsa kerək.

3:15 Ibr. 9:17.

3:16 «Xuningdək, Hudaning əḥdisidiki wədilər Ibrahim wə uning nəsligə eytiloƣan. Muḳəddəs Kitabta U: «wə sening nəsilliringgə», yəni, kəp kixilərgə deməydu, bəlki «sening nəslinggə», yəni yaloƣuz bir kixigila, dəydu — bu «nəsil» Məsiḥdur» — bu wədə Təwrat, «Yar.» 12:7 wə 13:15, 17:7, 24:7də tepilidu. Demisəkmu, Məsiḥ Yəhudiylardin bolup, u Ibrahimning nəsli, əlwəttə.

3:16 Gal. 3:8.

3:17 «Hudaning Məsiḥkə aldin tüzgən bir əḥdisi» — «Məsiḥkə» — demək, Məsiḥ «Ibrahimning nəsli»ning süpitidə bolup əḥdə xu qaoƣda Uningoƣa tüzgən.

–Bəzi kona kəqürmilərdə «Məsiḥkə» degən səz tepilmaydu.

3:17 Yar. 15:13; Mis. 12:40; Ros. 7:6.

arkilik ata kilinƟan.
19 Undakta, Təwrat kanunini qüxürüxtiki məksət nemə? U bolsa, insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin, Hudaning mirasi wədə KilinƟuqi, yəni Ibrahimning nəsli dunyaƟa kəlgüqə koxumqə kilip berilgən; u pərixtilər arkilik bir wasitiqining koli bilən bekitilip yoloƟa koyuloƟan. 20 Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs (bəlki ikki tərəpningkidur), lekin Huda Ɵzi pəkət birdur. 21 Undakta, Təwrat kanuni Hudaning wədilirigə zitmu? Yak, hərgiz! Əgər birər kanun insanlarni hayatlikka erixtürələydioƟan bolsa, undakta həkkaniylik jəzmən xu kanunoƟa asaslanoƟan bolatti. 22 Halbuki, mukəddəs yazmilar pütkül aləmni gunahning ilkigə kamap koyoƟan; buningdiki məksət, Əysa Məsihning sadakət-etikadi arkilik wədining etikad kiloƟuqilaroƟa berilixi üqündur. 23 Lekin etikad yoli kelip axkarə boloƟuqə, biz Təwrat kanuni təripidin koƟdilip, axkarə bolidioƟan etikadni kütüxkə kamap koyuloƟaniduk. 24 Xu tərikidə, bizning etikad arkilik həkkaniy kiliniximiz üqün Təwrat kanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup, bizni Məsihkə yetəklidi. 25 Lekin etikad yoli axkara bolup, biz əmdi yənə «tərbiyiligüqi»ning nazaritidə əməsmiz. 26 Qünki hamminglar Məsih Əysaƞa etikad kilix arkilik Hudaning ooƞulliri boldunglar. 27 Qünki hərkaysinglar Məsihkə kirixkə qəmüldürülgən bolsanglar, Məsihni kiyiwaloƞan boldunglar. 28 Məsihdə nə Yəhudiy bolmaydu nə Grek bolmaydu, nə kul bolmaydu nə hər bolmaydu, nə ər bolmaydu nə ayal bolmaydu, hamminglar Məsih Əysada bir bolisilər. 29 Silər Məsihkə mənsup boloƞanikənsilər, silərmu Ibrahimning nəsli bolisilər wə uningoƞa wədə kilinƞan bəhtsaadətkə mirashordursilər.

Dawami

4 1-2 Yənə xuni eytimənki: Gərqə bir bala pütün mülükning igisi bolsimu, mirashor gədək wakitlirida taki atisi bəlgiligən wakit toxmioƞuqə, u əz eyidiki kuldin pərki bolmaydu. Qünki u yənila hojidarlar wə bala bakkuqilarning baxkuruxida bolidu. 3 Xuningoƞa ohxax, bizmu gədək wakitimizda,

3:18 «Qünki wədə kilinƞan miras kanunoƞa asaslanoƞan bolsa, mana u Hudaning wədisigə asaslanoƞan bolmaytti; lekin Huda xapaət bilən uni Ibrahimoƞa wədə arkilik ata kiloƞan» — «wədə kilinƞan miras» Ibrahimoƞa wədə kilinoƞan kəp tərəplik bəhtni kəzdə tutidu.
3:18 Rim. 4:14.
3:19 «Təwrat kanunini qüxürüxtiki məksət nemə?... u pərixtilər arkilik bir wasitiqining koli bilən bekitilip yoloƞa koyuloƞan» — «bir wasitiqi» xübhisizki, Musa pəyƞəmbərni kərsitidu.
–Bu muhim 19-ayət tooƞruluk «koxumqə səz»imizni kərüng. «Təwrat kanuni... insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin» — bu səzning kəp jəhətliri bar — «koxumqə səz»imizdə u tooƞruluk tohtilimiz.
3:19 Kan. 5:5; Yuh. 1:17; 15:22; Ros. 7:38,53; Rim. 4:15; 5:20; 7:8.
3:20 «əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs bəlki ikki tərəpningkidur, lekin Huda Ɵzi pəkət birdur» — bu ayətkə berilgən birnəqqə xərh bar. Mənisi bəlkim: «Ikki adəm kelixim tüzgəndə, bir wasitiqi bolux kerək. Lekin, Huda Ɵz əhdisini Ibrahimoƞa bərgəndə, uni wasitiqisiz bərgən, u sap Hudaning kolidin kəlgən; xunga bu əhdə bəribir Təwrat kanunidin üstün turidu» degəndək bolidu. «Koxumqə səz»imizdə umu tooƞruluk tohtilimiz.
3:22 Rim. 3:9; 11:32.
3:24 «bizning etikad arkilik həkkaniy kiliniximiz üqün Təwrat kanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup,..» — «tərbiyiligüqi» grek tilida «pedagog» degən səz bilən ipadilinidu.
3:24 Mat. 5:17; Ros. 13:38; Rim. 10:4.
3:26 «... Qünki hamminglar Məsih Əysaƞa etikad kilix arkilik Hudaning ooƞulliri boldunglar» — bu muhim 23-26-ayətlər tooƞruluk «koxumqə səz»imizdə, yukiriki 3:19-ayət üstidə tohtaloƞinimizni kerüng.
3:26 Yəx. 56:5; Yuh. 1:12; Rim. 8:15; Gal. 4:5.
3:27 «Qünki hərkaysinglar Məsihkə kirixkə qəmüldürülgən bolsanglar, Məsihni kiyiwaloƞan boldunglar» — demək, Məsihkə etikad kilip suoƞa qəmüldürülüp, Uningoƞaƞa baoƞlanoƞan bolsak, Uning təbiitigə igilələymiz, xuning bilən «Məsihkə mənsup adəm» bizning asasiy salahiyitimiz bolidu.
3:27 Rim. 6:3.
3:28 «Məsihdə nə Yəhudiy bolmaydu nə Grek bolmaydu... hamminglar Məsih Əysada bir bolisilər» — «Grek» degən səz muxu yərdə «Yəhudiy əməs», «yat əlliklər»ni bildürülidu.
3:28 Yuh. 17:21.
3:29 Yar. 21:12; Rim. 9:7; Ibr. 11:18.
4:1-2 «... Gərqə bir bala pütün mülükning igisi bolsimu, mirashor gədək wakitlirida taki atisi bəlgiligən wakit toxmioƞuqə, u əz eyidiki kuldin pərki bolmaydu. Qünki u yənila hojidarlar wə bala bakkuqilarning baxkuruxida bolidu» — «oƞojidar» degən səzning mənisi yukiriki «tərbiyiligüqi» degən səzgə yekin.

bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» astida kul boloƔaniduk. 4 Lekin, wakit-saiti toluk toxkanda, Huda Өz Oolini bu dunyaoƔa əwətti. U bir ayal kixidin tuoƔuloƔan, xuningdək Təwrat kanuni astida tuoƔuloƔanidi. 5 Buningdiki məksət, Huda Təwrat kanuni astida yaxioƔan bizlərni bədəl tələp hərlükkə qikirip, bizning ooƔullukka kobul kiliniximiz üqündur. 6 Həm silər Uning ooƔulliri boloƔanlikinglar üqün, Huda Өz Oolining: «Abba! Atam!» dəp qakiroƔuqi Rohini əwətip kəlbimizgə saldi. 7 Xuning üqün, silər hazir kul əməs, bəlki ooƔulliridursilər; ooƔulliri boloƔanikənsilər, Huda arkilik Өzigə mirashor bolisilər.

Pawlusning Galatiyaliklardin əndixə kilixi

8 Burun, Hudani tonumioƔan waktinglarda dərwəkə yaloƔan ilahlarning kullukioƔa tutuloƔansilər. 9 Əmdiliktə, hazir həkikiy Hudani tonuoƔanikənsilər, — yaki enikrak kilip eytkanda, Huda təripidin tonuloƔanikənsilər, əmdi silər nemə dəp bu dunyadiki küqsiz, əbjək ərziməs «asasiy kaidə-kanuniyətlər»gə karap yanisilər? Ularning kullukioƔa yengiwaxtin kaytixni halamsilər? 10 Silər alahidə kün, ay, pəsil wə yillarni etiwaroƔa elip hatiriləxkə baxlidinglar! 11 Mən ilgiri silərgə singdürgən əjrim bikar ketərmikin, dəp silər üqün ənsirəwatimən.

12 Kerindaxlar, mən xuni silərdin ətünimənki, manga ohxax bolunglar; qünki mən silərgə ohxax boldum. Silər əslidə manga heq azar yətküzmigənidinglar. 13 Əmma silərgə məlumki, ətlirimdiki bir zəiplik tüpəylidin, mən hux həwərni silərgə birinqi ketim yətküzgənidim. 14 U qaoƔda, ətlirimdiki

4:3 «bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» — bəzi alimlar muxu səzni yaman rohlarni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin «Kolossiliklərgə»diki «Kol.» 2:8, 20 tooƔruluk «koxumqə səz»imizdə biz baxkiqə qüxəndürimiz.

4:4 «Lekin, wakit-saiti toluk toxkanda, Huda Өz Oolini bu dunyaoƔa əwətti. U bir ayal kixidin tuoƔuloƔan, xuningdək Təwrat kanuni astida tuoƔuloƔanidi» — «Təwrat kanuni astida tuoƔuloƔanidi» degən ibarə «əysa Məsih Təwrat kanunioƔa boysunup yaxioƔan» degən mənini əz iqigə alidu. **«Huda Өz Oolini bu dunyaoƔa əwətti»** — grek tilida «Huda Өz Oolini Əzidin bu dunyaoƔa əwətti»

4:4 Yar. 15:16; 49:10; Dan. 9:24; Mat. 5:17.

4:5 Yuh. 1:12; Gal. 3:26.

4:6 «Həm silər Uning ooƔulliri boloƔanlikinglar üqün, Huda Өz Oolining: «Abba! Atam!» dəp qakiroƔuqi Rohini əwətip kəlbimizgə saldi» — ibraniy tilida «Abba» «dadam»ni bildüridu, «Abba! Atam!» «I səyümlük atam!» degən gəp.

4:6 Rim. 8:15.

4:7 «Xuning üqün, silər hazir kul əməs, bəlki ooƔulliridursilər» — grek tilida bu ayəttiki «silər» «sən» dəp ipadilinidu. **«ooƔulliri boloƔanikənsilər, Huda arkilik Өzigə mirashor bolisilər»** — «Huda arkilik Өzigə mirashor bolisilər» bəzi kona kəqürmilərdə: «Məsih arkilik Hudaning Өzigə mirashor bolisilər» deyilidu.

4:8 «Burun, Hudani tonumioƔan waktinglarda dərwəkə yaloƔan ilahlarning kullukioƔa tutuloƔansilər» — «yaloƔan ilahlar» grek tilida «əyniyiti ilah əməslər» bilən ipadilinidu.

4:8 1Kor. 8:4.

4:9 «əmdi silər nemə dəp bu dunyadiki küqsiz, əbjək ərziməs «asasiy kaidə-kanuniyətlər»gə karap yanisilər?» — «ərziməs artukqə» — Grek tilida «tiləmqilikkə ait» degən səzlər bilən ipadilinidu.

4:9 Kol. 2:20.

4:10 «Silər alahidə kün, ay, pəsil wə yillarni etiwaroƔa elip hatiriləxkə baxlidinglar!» — muxu ayəttiki «kün, ay, pəsil wə yillar» bolsa bəlkim Təwrat kanunida Yəhudiylar üqün bekitilgən heytlarni həm Yəhudiylarning ən'əniliri boyiqə ətküzidioƔan heytlarnimu kərsitidu. Məyli Yəhudiylarningki bolsun bolmisun, prinsip ohxax, etikadqilar üqün heqkandak alahidə kün-heytlarni hatiriləxning hajiti yok.

4:10 Rim. 14:5; Kol. 2:16.

4:12 «Kerindaxlar, ... manga ohxax bolunglar; qünki mən silərgə ohxax boldum» — Pawlus əzi Yəhudiy bolsimu, Təwrat kanunining *(həkkaniylikka ait tələpliridin baxka)* barlik əmrliridin *(Məsihning nijati bilən)* azad bolup Mukəddəs Rohning yetəkqilikidə yaxioƔan; xunga u Galatiyaliklardin: «Manga ohxax bolunglar» dəp ətünidu; «qünki mən silərgə ohxax boldum» — demək, u Yəhudiy əməslərdək *(Galatiyaliklardək)* Təwrat kanunining tələpliridin mustəsna boldi. Lekin Galatiyaliklar Yəhudiylardək bolimiz dəp əzlirini Təwrat kanunining barlik tələpliri astioƔa koymakqi idi! **«Silər əslidə manga heq azar yətküzmigənidinglar»** — demək, Pawlus ularoƔa hazirla eytkan kattik gepini ularning əzigə kandaktur bir ziyan yaki azar yətküzgənliki tüpəylidin eytkan əməs, dəydu *(5-15-ayətlərdə u ularning əslidə əzigə kərsətkən qongkur muhəbbitini əsləydu)*, bəlki ularni kəzləp: «silər əz-əzliringlaroƔa azar beriwatisilər» dəp agah berix üqün eytidu.

4:13 «Əmma silərgə məlumki, ətlirimdiki bir zəiplik tüpəylidin, mən hux həwərni silərgə birinqi ketim yətküzgənidim» — «ətlirimdiki bir zəiplik tüpəylidin» — bu səzdin karioƔanda, Pawlus bəlkim kesəl səwəbidin Galatiyada dəm elixka məjbur boloƔanidi. Mumkinqiliki barki, bu kesəl uning kəzliri bilən baoƔlik bolup, uning qirayini intayin sət kiyapətkə kirgüzüp koyoƔanidi *(14-ayət)*. 14-15-ayət, 6:11 wə «2Kor.» 12:7-10nimu kərüng. Pawlus adəttə hətlirini pütükqi arkilik yazatti *(məsilən, «Rim.» 16:22)*.

bu zəiplik silərgə nisbətən sinaktək bolsimu, lekin silər meni kəmsitmidinglar yaki qətkə kakmidinglar. Əksiqə, meni Huda əwətkən bir pərixtini, hətta Məsih Əysa əzini kütkəndək kütüwaldinglar.
15 U qaoɳdiki bəht-bərikitinglar əmdi nəgə kətti?! Mən silərgə guwahqi bolup eytalaymənki, u qaoɳda silər mumkin bolsa, manga kəzliringlarni oyup berixkimu razi idinglar!
16 Əmdiliktə, silərgə həkikətni səzligənlikim üqün düxminingларɣa aylinip kaldimmu?
17 Mən eytip ətkən heliki adəmlər silərgə kizoɳinlik kərsitidu, əmma niyiti durus əməs; ular pəkət silərni nijatning sirtioɣa qikirip, kizoɳinlikinglarni əzlirigə karitiwalmakqi.
18 Əmma mən silər bilən birgə boloɣan wakitlardila əməs, bəlki hərdaim güzəl ixka kizoɳinlik kilixning əzi yahxidur, əlwəttə.
19 Səyümlük balilirim! Məsih silərdə tərəldürülgüqə mən silər üqün toloɣak azablirini yənə bir kətim tartiwatimən!
20 Mening hazirla yeninglarɣa berip, silərgə baxkiqə tələppuz bilən səzligüm keliwatidu; qünki bu əhwalinglar tooɳruluk nemə kilixni zadila bilməywatimən!

4:14 «U qaoɳda, ətlirimdiki bu zəiplik silərgə nisbətən sinaktək bolsimu, lekin silər meni kəmsitmidinglar yaki qətkə kakmidinglar. Əksiqə, meni Huda əwətkən bir pərixtini, hətta Məsih Əysa əzini kütkəndək kütüwaldinglar» — Pawlusning bu kəz kesili yənə bir tərəptin kiyinqilik elip kəldi — U hux həwərning yolida kəp adəmlərning kesəllirini dua kilip sakaytti; ularning sakaytilixi arkilik kəp adəmlər hux həwərgə ixəndi. Lekin uning əzidə kesəl boloɣaqka, bu ix uni baxkilarning aldida mazakka kaldurux ehtimalliki bolamdu, kandak?
4:14 Mal. 2:7; Mat. 10:40; Yuh. 13:20.
4:17 «ular pəkət silərni nijatning sirtioɣa qikirip...» — bəzi kona kəqürmilərdə «ular pəkət silərni bizdin ayrilip nijatning sirtioɣa qikirip» deyilidu.
4:17 Rim. 10:2; 2Kor. 11:12.
4:18 «Əmma mən silər bilən birgə boloɣan wakitlardila əməs, bəlki hərdaim güzəl ixka kizoɳinlik kilixning əzi yahxidur, əlwəttə» — Pawlusning «güzəl ix» degini ularning əslidə əzigə kərsətkən kizoɳin muhəbbiti bolsa kerək.
–baxka birhil tərjimisi: «Məyli mən silər bilən billə bolay yaki bolmay, silərgə niyiti yahxi kizoɳinliki bar adəmlər bar bolsa, daim yahxi bolidu, əlwəttə».
4:19 1Kor. 4:15; Flm. 10; Yak. 1:18.
4:20 «Mening hazirla yeninglarɣa berip, silərgə baxkiqə tələppuz bilən səzligüm keliwatidu» — «baxkiqə bir tələppuz bilən...» — Pawlus tehimu kattik tələppuzdimu, yaki mulayimrak tələppuzdimu, ularɣa zadi «kandak tələppuz»da səzləx kerəklikini bilməytti.

«Kul dedək» Həjər bilən «hər ayal» Sarah tooɳrisidiki təmsildin tərbiyə-sawak elix

21 I Təwrat kanunining ilkidə yaxaxni halaydioɣanlar, silərdin xuni sorap bakay, silər Təwratning əzidə nemə deyilgənlikigə kulak salmamsilər? 22 Təwratta, Ibrahimning ikki ooɳli bolup, biri dedəktin, yənə biri hər ayalidin boloɣan, dəp hatiriləngən.
23 Dedəktin boloɣan ooɳul «ət bilən» tuoɳuloɣan; hər ayalidin boloɣan ooɳul bolsa Hudaning wədisi arkilik tuoɳuloɣandur.
24 Bu ikki ixni bir ohxitix degili bolidu. Bu ikki ayal Hudaning insanlar bilən tüzgən ikki əhdisining wəkilidur. Birinqi əhdə Sinay teoɳidin kelip, dərhəkikət balilirini kullukta boluxka tuoɳidu; mana Həjər uningoɣa wəkildur; 25 demək, Həjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teoɳioɣa simwol kilinip, yəni bügünki Yerusalemoɣa ohxitilidu; qünki u xəhər wə uning baliliri kullukta turmakta.
26 Əmma yukiridin boloɣan Yerusalem hərdur, u həmmimizning anisidur;
27 Qünki, mukəddəs yazmilarda mundak yeziloɣan: —

4:22 «Ibrahimning ikki ooɳli bolup, biri dedəktin...» — dedək *(kul ayal)* — yəni Həjər. **«yənə biri hər ayalidin boloɣan..»** — əz hər ayali Sarah idi.
4:22 Yar. 16:2,15; 21:2; Ros. 7:8; Ibr. 11:11.
4:23 «Dedəktin boloɣan ooɳul «ət bilən» tuoɳuloɣan» — «ət bilən» degən ibarə «insanning ətlirigə tayinix»ni bildüridu. Həjərning ooɳli Ismail pəkət insanlarning oy-pikri, insaniy küqi bilən tuoɳuloɣan. **«dedəktin boloɣan ooɳul «ət bilən» tuoɳuloɣan; hər ayalidin boloɣan ooɳul bolsa Hudaning wədisi arkilik tuoɳuloɣandur»** — bu pütün ayət tooɳruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.
4:23 Yuh. 8:39; Rim. 9:7.
4:25 «demək, Həjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teoɳioɣa simwol kilinip, yəni bügünki Yerusalemoɣa ohxitilidu; qünki u xəhər wə uning baliliri kullukta turmakta» — «kullukta» degən səz rohiy kullukta, yəni Təwrat kanunining kullukida. «Bügünki Yerusalem wə uning baliliri» Yəhudiy həlki, xundakla Təwrat kanunioɣa əməl kilixka tirixkanlirim bilən həkkaniy adəm bolay degən həmmə adəmni kərsitidu.
4:25 Mis. 19, 20.
4:26 «Əmma yukiridin boloɣan Yerusalem hərdur, u həmmimizning anisidur...» — baxkiqə eytkanda, Ibrahimning əz ayali Sarah bolsa hər ayal boloɣaqka, ərxtiki Yerusalemoɣa, xundakla yengi əhdidə yaxioɣan jamaətkə wəkillik kilidu. Xunga, «ərxtiki Yerusalem»ni bizning animiz, deyixkə bolidu.
4:26 Wəh. 21:2.

«Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuoƣmas ayal! Təntənə qilip yangrat, towla, i toloƣaq tutup baqimioƣan!
— Qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!»[4:27]
[28] Əmdi i qerindaxlar, Isḥaq Hudaning wədisidin tuoƣuloƣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə tuoƣuloƣan pərzəntlərmiz.[4:28] [29] Lekin u qaoƣda «ətlərdin tuoƣuloƣan» bala «roḥtin tuoƣuloƣan» balioƣa ziyankəxlik qiloƣinidək, ḥazir xundaq bolidu.[4:29] [30] Lekin muqəddəs yazmilarda nemə deyilgən? Uningda: «Sən bu dedikingni ooƣli bilən qoxup ḥəydiwət! Qünki dedəktin tapqan ooƣul ḥərgiz hər ayalingdin boloƣan ooƣul bilən miraska ortaq bolmaydu!» dəp pütülgən.[4:30] [31] Əmdi, qerindaxlar, biz dedəkning əməs, bəlki hər ayalning pərzəntliridurmiz. Məsiḥ bizni ḥərlüktə yaxisun dəp hər qildi. Xuning bilən uningda tapan tirəp turunglar wə qulluqning boyunturuqioƣa qaytidin qisilip qalmanglar.

Etiqadqilarning ərkinliki

5 [1-2] Mana, mənki Pawlus silərgə xuni eytip qoyayki, əgər silər hətnə qobul qilsanglar, u qaoƣda Məsiḥning silərgə ḥeqqandaq paydisi qalmaydu.[5:1-2] [3] Mən hətnini qobul qiloƣan ḥərbir kixigə yənə agaḥlandurup ḥəqiqətni eytip qoyayki, ularning Təwrattiki barliq əmr-bəlgilimilərgə toluq əməl qilix məjburiyiti bardur.[5:3] [4] Əy Təwrat qanuni arqilik əzümni ḥəqqaniy adəm qilay degənlər, ḥərbiringlar Məsiḥtin ayrilip, məḥrum bolup, Hudaning xapaitidin qiqip, yiqilip uningdin qaldinglar. [5] Qünki Roḥqa tayinip ḥəqqaniylikqa baoƣlanoƣan arzu-armanni etiqad bilən təlpünüp kütməktimiz.[5:5] [6] Qünki Məsiḥ Əysada hətnilik küqkə igə əməs, hətnisizlikmu küqkə igə əməs, küqkə igə boloƣini pəqət muḥəbbət arqilik ix qilidioƣan etiqadtur.[5:6] [7] Silər obdan qepip mengiwatqanidinglar; birak kim silərni

---

4:27 «Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuoƣmas ayal! Təntənə qilip yangrat, towla, i toloƣaq tutup baqimioƣan! — qünki oƣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!» — Yəx.» 54:1.

4:27 Yəx. 54:1

4:28 «... Isḥaq Hudaning wədisidin tuoƣuloƣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə tuoƣuloƣan pərzəntlərmiz» — bəzi kona kəqürmiliridə «... Isḥaq Hudaning wədisidin tuoƣuloƣandək silərmu Hudaning wədisi boyiqə tuoƣuloƣan pərzəntlərsilər» deyilidu.

4:28 Rim. 9:7, 8.

4:29 «Lekin u qaoƣda «ətlərdin tuoƣuloƣan» bala «roḥtin tuoƣuloƣan» balioƣa ziyankəxlik qiloƣinidək, ḥazir xundaq bolidu» — «ətlərdin tuoƣuloƣan» bala — Ismailni, xundaqla u simwol qilinoƣan «Təwrat qanunioƣa qul boloƣanlar»ni kərsitidu. «Roḥtin tuoƣuloƣan» — Hudaning wədisi wə məjizisi arqilik, yəni Muqəddəs Roḥning küq-qudriti bilən tuoƣuloƣan Isḥaqni, xundaqla u simwol qilinoƣan Əysa Məsiḥkə etiqad qiloƣuqi, Muqəddəs Roḥtin «qaytidin tuoƣuloƣan» Hudaning roḥiy pərzəntlirini kərsitidu. Əslidə Ismail Isḥaqqa ziyankəxlik qiloƣinidək, Yəḥudiy ḥəlk Məsiḥkə ixəngənlərgə ziyankəxlik qilatti wə bügüngə qədər hər türlük «qanunoƣa tayanoƣanlar»mu ohxaxla «Hudaning roḥioƣa tayanoƣanlar»oƣa ziyankəxlik qilidu.

4:29 Yar. 21:9.

4:30 «Sən bu dedikingni ooƣli bilən qoxup ḥəydiwət! Qünki dedəktin tapqan ooƣul ḥərgiz hər ayalingdin boloƣan ooƣul bilən miraska ortaq bolmaydu!» — «Yar.» 21:10. Muxu *(21-31)* ayətlərgə «qoxumqə səz»imizdə xərḥ berimiz.

4:30 Yar. 21:10.

5:1-2 «... Əgər silər hətnə qobul qilsanglar, u qaoƣda Məsiḥning silərgə ḥeqqandaq paydisi qalmaydu» — Galatiyaliqlarning hətnini qobul qilixtiki məksiti «muxu arqilik ḥəqqaniylikqa eriximən» degənliktur; ular Məsiḥning gunahlar üqün boloƣan qurbanlikioƣa tayanmayla, pəqət yənə əzining tirixqanliqi bilən «sawablik ixlar»ni bərpa qilmaqqi bolup «əz-əzümgə tayinip gunahlirimni yuyup ḥəqqaniy adəm bolimən» degənlərdin ibarət idi.

5:1-2 Yəx. 9:3; Yuḥ. 8:32; Ros. 15:1; Rim. 6:18; 1Pet. 2:16.

5:3 «Mən hətnini qobul qiloƣan ḥərbir kixigə yənə agaḥlandurup ḥəqiqətni eytip qoyayki, ularning Təwrattiki barliq əmr-bəlgilimilərgə toluq əməl qilix məjburiyiti bardur» — muxu ayət tooƣruluq «qoxumqə səz»imizni kərüng.

5:5 «Qünki Roḥqa tayinip ḥəqqaniylikqa baoƣlanoƣan arzu-armanni etiqad bilən təlpünüp kütməktimiz» — «Roḥ» Muqəddəs Roḥ, əlwəttə. «ḥəqqaniylikqa baoƣlanoƣan arzu-armanni» — grek tilida «ḥəqqaniylikning ümidi» dəp ipadilinidu. Mənisi: *(1)* kimdə Məsiḥ arqilik ḥəqqaniylik bar bolsa uning ərxtiki bəḥtkə baoƣlioƣan zor ümidimu bar bolidu; *(2)* bizdə Məsiḥ arqilik ḥazir bar boloƣan ḥəqqaniylik Uning qaytip kelixi bilən toluq, mukəmməl bolidu, dəydioƣan ümidmu bardur. Bizningqə, bu hər ikki ümid kərsitilidu.

5:6 «Qünki Məsiḥ Əysada hətnilik küqkə igə əməs, hətnisizlikmu küqkə igə əməs, küqkə igə boloƣini pəqət muḥəbbət arqilik ix qilidioƣan etiqadtur» — «muḥəbbət arqilik ix qilidioƣan etiqad»: — etiqad muḥəbbət arqilik güzəl ixlarni qilidu ḥəm muḥəbbətning əzi etiqadqa güzəl ixlarni qilixqa türtkə bolup ilḥamlanduridu.

5:6 Mat. 12:50; Yuḥ. 15:14; 1Kor. 7:19; 2Kor. 5:17; Gal. 6:15; Kol. 3:11; 1Tes. 1:3.

həkikətkə itaət kilixtin tosuwaldi?… [8] Bundak kayil kilix amili silərni Qakiro‍ƶuqidin bolo‍ƶan əməs!.. [9] «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yoo‍ƶinitidu!»… [10] Əzüm Rəbgə karap kayil boldumki, silərmu bu ixta heq baxkiqə oyda bolmaysilər. Əmma silərni kaymukturuwatkan kim boluxidin kət'iynəzər, u qokum tegixlik jazasini tartidu.… [11] Kerindaxlar, əgər mən «hətnə kilinix kerək» dəp jakarlap yürgən bolsam, undakta mən bügünki küngiqə yənə nemə üqün Yəhudiylardin ziyankəxlikkə uqrap kelimən? Əgər xundak kilo‍ƶan bolsam, «krest bizarliki» yok kilinatti!… [12] Silərni kutritiwatkan bu adəmlər əzlirini ahta kiliwətsun dəymən!.. [13] Qünki kerindaxlar, silər ərkinlikkə qakirildinglar. Lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-həwəslirigə kanduruxning bahanisi kilmanglar, bəlki mehir-muhəbbət bilən bir-biringlarning kulukida bolunglar.… [14] Qünki pütkül Təwrat kanuni «Koxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən birla əmrdə əməl kilinidu.… [15] Lekin pəhəs bolunglarki, bir-biringlarni qixləp tartip yalmap yürüp, bir-biringlardin yutulup kətmənglar yənə!..

Roh wə «ət»

[16] Əmma xuni dəymənki — Mukəddəs Rohta menginglar, wə xu qao‍ƶda silər ətlərning arzu-həwəslirigə yol koymaysilər.… [17] Qünki ət Rohka zit bolo‍ƶan ixlarni arzu kilidu, wə Roh ətkə zit bolo‍ƶan ixlarni arzu kilidu. Ular ikkisi bir-birigə karimukarxidur; nətijidə, əzünglar arzu kilo‍ƶan ixlarni kilalmaysilər.. [18] Wəhalənki, silər Rohning yetəkqilikidə bolsanglar, u qao‍ƶda Təwrat kanunining ilkidə bolmaysilər. [19] Əmdi ətning əməlliri roxənki — zinahorluk, buzukluk, napaklik, xəhwaniylik,.. [20] butpərəslik, sehirgərlik, əqmənliklər, jedəllər, kizo‍ƶanqukluklar, o‍ƶəzəplər, rikabətlixixlər, bəlgünqiliklər, guruhwazliklar, [21] həsəthorluklar, katillikлar, harakəxliklər, əyx-ixrətlər katarlik ixlardur; bu ixlar too‍ƶruluk burunki eytkinimdək hazir

---

5:7 «Silər obdan qepip mengiwatkanidinglar» — etikad yolida, əlwəttə.

5:7 Gal. 3:1.

5:8 «Bundak kayil kilix amili silərni Qakiro‍ƶuqidin bolo‍ƶan əməs!» — «kayil kilix»ning mənisi yukiriki «itaət» degən sözning mənisigə yekin bolup, kinayilik mənini təkitləydu — demək, muxundak «itaət» bolamdu?

5:9 «Kiqikkinə hemirturuq pütkül hemirni boldurup yoo‍ƶinitidu!» — demək, kiqikkinə hemirturuq pütün hemirni bolduro‍ƶinidək, bir adəmning «azrak hata» təlimimu nuro‍ƶun adəmni azduridu. Baxkiqə eytkanda «hətnə kilix» «kiqikkinə bir ix» bolsimu, Galatiyaliklarning uni «muxu ix bilən həkkaniy *(yaki «tehimu həkkaniy»)* adəm bolimən» dəp kobul kilixi əzlirini Hudaning nijatidin qikirip ayriwetətti.

5:9 1Kor. 5:6.

5:10 «Əmma silərni kaymukturuwatkan kim boluxidin kət'iynəzər, u qokum tegixlik jazasini tartidu» — Huda təripidin, əlwəttə.

5:10 2Kor. 2:3; 8:22.

5:11 «Kerindaxlar, əgər mən «hətnə kilinix kerək» dəp jakarlap yürgən bolsam, undakta mən bügünki küngiqə yənə nemə üqün Yəhudiylardin ziyankəxlikkə uqrap kelimən?» — Galatiyadiki jamaətni «kaymukturuwatkan»lar bolsa bəlkim: «Pawlus, sünnət kilinix kerək dəydu», dəp yalo‍ƶanqilik kilo‍ƶan bolsa kerək. Pawlusning bu soali bilən ularning yalo‍ƶan sözigə jawab beridu — Mana, mən xundak həwərni yətküzgən bolsam, Yəhudiylar təripidin ziyankəxlikkə uqrap kətməyttim, dəydu. **«Əgər xundak kilo‍ƶan bolsam, «krest bizarliki» yok kilinatti!»** — «krest bizarliki» too‍ƶruluk: — «krest» əzi Rim imperiyəsidiki əng yirginqlik ölüm jaza tədbiri idi! Lekin Huda Əysaning dəl xundak ölümi arkilik adəmni kutkuzmakqi! Mana «krest bizarliki»dur! Uning üstigə, «hətnə kilinix yaki Təwrat kanuni‍ƶa əməl kilixka tirixixlar adəmni gunahliridin kutkuzmaydu, nijat-kutkuzuluk pəkət Əysa Məsihning kresttiki kurbanlikidinla kelidu» degən həwər kəp adəmlərni *(pəkət Yəhudiylarnila əməs!)* rənjitidu yaki ularning o‍ƶəzipini kozo‍ƶaydu. Mana bumu «krest bizarliki»dur. Hux həwər yətküzüxtə «krest bizarliki» hərdaim bolidu; undak ix kəm bolsa yətküzgən «hux həwər» əmdi «hux həwər» bolmaydu!

5:11 1Kor. 1:23.

5:12 Yə. 7:25.

5:13 «lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-həwəslirigə kanduruxning bahanisi kilmanglar» — «ət» yaki «ətlər» asasən insanning əz xəhsiyətqi təbiitini kərsitidu. Buning too‍ƶruluk «rimliklaro‍ƶa»diki «kirix səz»imizni kerüng.

5:13 1Kor. 8:9; 1Pet. 2:16; Yəh. 4.

5:14 «... pütkül Təwrat kanuni «Koxnangni əzüngni səygəndək səygin» degən birla əmrdə əməl kilinidu» — «əməl kilinidu» degənning baxka hil tərjimisi: «yio‍ƶinqakla‍ƶno‍ƶandur» *(«Law.» 19:18)*.

5:14 Law. 19:18; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Rim. 13:8; Yak. 2:8.

5:15 2Kor. 12:20.

5:16 «Mukəddəs Rohta menginglar» — demək, «Mukəddəs Rohning yetəkqilikidə həm Uning küq-kudritidə menginglar». Bu ibarə too‍ƶruluk «rimliklaro‍ƶa»diki «kirix səz»imizni kerüng.

5:16 Rim. 13:14; 1Pet. 2:11.

5:17 Rim. 7:15-26.

5:19 1Kor. 3:3; Yak. 3:14.

yənə bir ķetim agahlandurimənki, bundak ixlarni ķiloŋuqilar Hudaning padixahlikioŋa miraslik ķilmaydu.. 22 Wəhaləlnki, Roḥning mewisi bolsa meḥir-muḥəbbət, xadhuramlik, hatirjəmlik, səwr-takət, meḥribanlik, yahxilik, ixənq-sadiklik,.. 23 məmin-mulayimlik wə əzini tutuwelixtin ibarət. Muxundak ixlarni tosidioŋan ḥeqķandak ķanun yoķtur.. 24 Lekin Məsiḥkə mənsup boloŋanlar ətlirini, xundakla uningdiki ixklar wə ḥəm ḥəwəslərni təng krestligən bolidu.. 25 Roḥta yaxawatķan bolsak, Roḥķa əgixip mangayli. 26 Bir-birimizni rənjitip, bir-birimizgə ḥəsət ķilip, ḥakawur xəḥrətpərəslərdin bolmayli.

Bir-biringlarning hizmitidə bolunglar

6 1 Ķerindaxlar, aranglardin birsining ḥazirmu bir gunaḥ-səwənlik sadir ķiliwatķanliķi bayķaloŋan bolsa, aranglardiki roḥiy kixilər yuwax-mulayimlik roḥi bilən uni yolidin ķayturup kelinglar. Xuning bilən bir wakitta, əzünglarningmu azdurulup kətməslikinglaroŋa dikķət ķilinglar.. 2 Birbiringlarning eoŋirqiliķini kətürünglar. Xundak ķilsanglar, Məsiḥning ķanunioŋa əməl ķiloŋan bolisilər.. 3 Qünki birsining tarazioŋa tohtioŋudək ixi bolmay turup əzini tarazioŋa tohtioŋudək dəp qaoŋlisa, u əz-əzini aldioŋanlik, halas.. 4 Lekin ḥərkim əz əməliyitigə ķarap təkxürüp bakşun; xuning bilən baxķilarningkidin əməs, bəlki əz əməlliridinla pəhirləngüdək ix bolsa, pəhirlənsə bolidu.. 5 Qünki ḥərbir adəm əz yükini kətürüxi kerək.. 6 Hudaning səz-kalamidin təlim aloŋuqi əzigə təlim bərgüqini əzidə bar boloŋan yahxi nərsilərdin ortak bəḥrimən ķilsun.. 7 Əzəzünglarni aldimanglar — Hudani aldap əhmək ķiloŋili bolmaydu; qünki kim nemə terisa, xuni alidu.. 8 Əz ətlirining arzuḥəwəslirini ķanduruxķa uruk qaqķan kixi əz ətliridin qiriklik ḥosulini alidu. Lekin Roḥni hursən ķilix üqün uruk qaqķan kixi bolsa Roḥtin mənggülük ḥayat alidu.. 9 Xunga, yahxi ixlarni ķilixtin ḥarmayli. Uningoŋa erinmisək wakti-saiti toxķanda qoķum ḥosul alalaymiz.. 10 Xu səwəbtin, bizdə pursət bolsila, ḥəmməyləngə, bolupmu etiķadtiki ailigə mənsup boloŋanlaroŋa yahxi ixlarni ķilip berəyli..

5:21 1Kor. 6:10; əf. 5:5; Kol. 3:6; Wəḥ. 22:15.

5:22 «Roḥning mewisi bolsa...» — «Roḥ» Mukəddəs Roḥ, Hudaning Roḥi.

–«Roḥning mewisi» — baxķiqə eytķanda, «Mukəddəs Roḥning yetəkqilikidə yaxaxtin beridioŋan mewə».

5:22 əf. 5:9.

5:23 «... məmin-mulayimlik wə əzini tutuwelixtin ibarət» — Injilda «məmin-mulayimlik» yaki «yuwax-mulayimlik»ning alahidiliki bar, u bolsimu ķorķunqtin küqlüklərgə yol ķoyidioŋan ajizlik əməs, bəlki Hudaning yolida talax-tartixlardin ķol üzüx, Hudaning ḥəmmə ixlirimizni zorawanlikşiz, jedəlsiz tooŋra orunlaxturuxioŋa iman baoŋlaxtur; muxundak pozitsiyə mulayim, yuwaxlik bilən ipadilinidu, əlwəttə.

5:23 1Tim. 1:9.

5:24 «Lekin Məsiḥkə mənsup boloŋanlar ətlirini, xundakla uningdiki ixklar wə ḥəm ḥəwəslərni təng krestligən bolidu» — «uningdiki *(ətlərning)* ixklar...» yaki «uningdiki ḥəssiyatlar...».

5:24 Rim. 6:6; 13:14; Gal. 2:20; 1Pet. 2:11.

6:1 «... aranglardiki roḥiy kixilər yuwax-mulayimlik roḥi bilən uni yolidin ķayturup kelinglar» — «roḥiy kixilər» yaki «roḥķa təwə boloŋanlar» bolsa daim Mukəddəs Roḥning yetəkqilikidə mangoŋan kixilərni kərsitidu. «Korintliklaroŋa *(1)*»diki «kirix səz»imiznimu kerüng.

6:1 Rim. 14:1; 15:1; 1Kor. 9:22.

6:2 Mat. 11:29; Yuḥ. 13:14; Rim. 15:1; 1Tes. 5:14.

6:3 «Qünki birsining tarazioŋa tohtioŋudək ixi bolmay turup əzini tarazioŋa tohtioŋudək dəp qaoŋlisa, u əz-əzini aldioŋanlik, halas» — 2-ayətkə ķarioŋanda, Pawlusning bu səzi ḥajətmənlərgə yaki moḥtaj boloŋanlaroŋa yardəm ķolini ḥeq uzartmaydioŋan adəmlərni kəzdə tutup eytiloŋan.

6:4 «xuning bilən baxķilarningkidin əməs, bəlki...» — yaki «xuning bilən əzini baxķilar bilən selixturmayla, ...».

6:5 «Qünki ḥərbir adəm əz yükini kətürüxi kerək» — demək, ḥər adəm əzining ixioŋa əzi məs'ul boluxi kerək.

6:5 Zəb. 62:12; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Wəḥ. 2:23; 22:12.

6:6 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11.

6:7 Luķa 16:25; 1Kor. 6:10.

6:8 «Əz ətlirining arzu-ḥəwəslirini ķanduruxķa uruk qaqķan kixi» — grek tilida «əz ətlirigə uruk qaqķan kixi».

«əz ətliridin qiriklik ḥosulini alidu» — yaki «əz ətliridin ḥalakətni alidu».

6:9 2Tes. 3:13.

6:10 «bizdə pursət bolsila, ḥəmməyləngə, bolupmu etiķadtiki ailigə mənsup boloŋanlaroŋa yahxi ixlarni ķilip berəyli» — «etiķadtiki ailə» bolsa dunyadiki barlik etiķadqilar, Hudaning ailisini kərsitidu.

6:10 1Tim. 5:8.

Ahirki agahlandurux wə salam

[11] Mana, əz kolum bilən xunqə qong hərplər bilən yazoinimoa karanglar!.. [12] Silərgə hətnini kobul kilixni məjburlimakqi boloanlar, ularning hərbiri pəkət əzlirining taxki kiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloan, halas; ularning bu məksiti pəkət «Məsihning kresti» tüpəylidin boloan ziyankəxliktin kеqixtin ibarət, halas.. [13] Qünki ular əzlirimu hətnə kilinoini bilən Təwrat kanunioa əməl kilmaydu; lekin ular ətliringlardin mahtinix üqün bəribir silərni hətnini kobul kildurmakqi bolidu.. [14] Əzümni elip eytsam, Rəbbimiz Əysa Məsihning kresttiki ölümidin baxka heq ix bilən mahtanmioaymən! Qünki Uning kresti wasitisidin bu dunya manga nisbətən krestləngən wə mənmu bu dunyaoa nisbətən krestlən gənmən.. [15] Qünki Məsih Əysada nə hətnilik nə hətnisizlik degənlər küqkə igə əməstur; birdinbir küqkə igə bolidioini pəkət yengi bir yaraloquqidur!.. [16] Bu kaidə boyiqə mangidioanlaroa, ularning həmmisigə wə Hudaning Israilioa hatirjəmlik wə rəhimxəpkət boloay!.. [17] Buningdin keyin heqkim bu ixlar bilən yənə meni awarə kilmisun! Qünki mən əz bədinimdə Əysaning yara izlirini kətürimən!..

[18] Kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpkiti rohinglaroa yar boloay! Amin!

6:11 «Mana, əz kolum bilən xunqə qong hərplər bilən yazoinimoa karanglar!» — nemixka Pawlus buni yazidu? Yukiriki 4:15-ayət üstidiki izahatta eytkinimizdək, Pawlus adəttə pütükqi arkilik hətlirini yazoan *(məsilən, «Rim.» 16:22)*. Bizningqə səwəbi uningda birhil kəz kesili bar idi. Xuning bilən: — *(1)* Pawlus bu hətni yezix jiddiy boloaqka, yenida muwapik pütükqi bolmioanliktin əz koli bilən hətni yezixka məjbur boloan; *(2)* hətni həkikətən əzidin kalgənlikini ispatlax üqün az degəndimu ahirki ayətlərni əz koli bilən yazdi. Qünki xu qaoda «sahta rosullar» kəp idi, hətta Pawlusning nami bilən sahta hətlərni yazoanlar bar idi *(2Tes.» 2:2ni kərüng)*.

–Əz pikrimizkə, Pawlus bu pütün hətni əz koli bilən yazoan.

6:12 «Silərgə hətnini kobul kilixni məjburlimakqi boloanlar, ularning hərbiri pəkət əzlirining taxki kiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloan, halas» — «ularning hərbiri pəkət əzlirining taxki kiyapitini pərdazlap kərsətməkqi boloan»lar bolsa nijatka igə bolux üqün Təwrat kanunioa əməl kilix kerək, degən Yəhudiylarning gepidin korkkan, ular Yəhudiylarning mahtixioa erixixini halaydioan kixilərdur. «Taxki kiyapəttə» grek tilida «ətlərdə» degən ibarə bilən ipadilinidu. **«ularning bu məksiti pəkət «Məsihning kresti» tüpəylidin boloan ziyankəxliktin kеqixtin ibarət, halas»** — «Məsihning kresti tüpəylidin boloan ziyankəxlik»: demək, «Məsihning kresttiki ölümi *(yaki «krestining bizarliki»)* tüpəylidin boloan ziyankəxlik». Bu ziyankəxlik Yəhudiylar təripidin, əlwəttə. «Məsihning kresti» degini bolsa, «Məsihning krestləngəndə boloan kurbanliki birdinbir nijat yolidur» degən həwərning kiskiqə ipadisidur. Xu qaoda muxu həkikətni tarkatkuqilarning həmmisi Yəhudiylar təripidin *(wə kəp baxkilar təripidinmu, əlwəttə)* ziyankəxlikkə uqraytti.

6:13 «ular ətliringlardin mahtinix üqün bəribir silərni hətnini kobul kildurmakqi bolidu» — «ətliringlardin mahtinix» degən ibarini kandak qüxinimiz? Muxu Yəhudiylar, «Galatiyaliklar gepimizgə kirdi, ularoa hətnini kobul kildurup ularni nijat yolioa aloa basturduk!» dəp baxka Yəhudiylar aldida mahtinixni halaytti.

6:14 «Qünki Uning kresti wasitisidin bu dunya manga nisbətən krestləngən wə mənmu bu dunyaoa nisbətən krestləngənmən» — «bu dunya manga nisbətən krestləngən» degən ibarə, manga nisbətən əlgən, deməkqi.

6:15 «birdinbir küqkə igə bolidioini pəkət yengi bir yaraloquqidur! » — «yengi bir yaraloquqi» degən ibarə «yengi *(yaritiloan)* adəm»ni alahidə kərsitidu; lekin bu ibarə yənə Məsihning ölümi arkilik apiridə boloan harbir «yengi adəm» wə kalgüsidə pəyda bolidioan yengi asman-zeminni əz iqigə alidu.

6:15 Mat. 12:50; Yuh. 15:14; 2Kor. 5:16; Gal. 5:6; Kol. 3:11.

6:16 «Bu kaidə boyiqə mangidioanlaroa, ularning həmmisigə wə Hudaning Israilioa hatirjəmlik wə rəhimxəpkət boloay!» — «Hudaning Israili» *(yaki «Hudaning həkikiy Israili»)* — demək, baxka bir «Israil» bar. Bizningqə bu ibarə Israildin, yəni Yəhudiylar iqidiki Hudaning nijat yolida mangoan, Məsih Əysani kobul kiloanlarni *(yəni «Hudaning kaldisi»ni)* kərsitidu. Kaloan Yəhudiylar «Israil» bolsimu, «Hudaning Israili» əməs.

–Bəzi alimlar bu jümlidiki «wə»ni «yəni» dəp tərjimə kilip, «Hudaning Israili» pütkül jahandiki Məsihkə təwə boloanlardin boloan jamaətni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin bizningqə Pawlusning bu ibarisi, «mən yukirida bəzi Yəhudiylar tooruluk kattik gəp kiloinim bilən, həmmə Yəhudiy xundak, dəp oylap kətmənglar! «Hudaning Israili» bardur!» deməkqi.

6:16 Zəb. 125:5.

6:17 «... Mən əz bədinimdə Əysaning yara izlirini kətürimən!» — «Əysaning yara izliri» — demək, Pawlusning tenidə kaloan yara izliri, yəni Məsih üqün hux həwər tarkitix yolida tartkan azab-okubətlirining iznaliridur. Xu tərəptə u kəp yarilanoan Rəbbi Əysaoa ohxaxtur. «Əysaning yara izliri»ning grek tilida ikkinqi mənisimu bar: «Əysaning *(baskan)* tamoisi» — demək, Pawlus bu səz arkilik əzining Əysaoa pütünləy mənsup ikənlikinimu təkitliməkqi.

6:17 2Kor. 4:10.

Қoxumqə səz

Biz 2:18-20 ayətlər üstidə bir-birlə̇p tohtilimiz: —

2:18

«Əmma mən əslidə oꙋlatқan nərsilərni қaytidin қursam, əzümni Təwrat қanunioꙋa hilaplik қiloꙋqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən».

Bu səzdə kəzdə tutuloꙋini Yəһudiy bolsun, «yat əllik» bolsun Təwrat қanunioꙋa əməl қilixқa mutləқ қabiliyətsizlikini, xundaқla əzining gunaһқar ikənlikini bilip yətkən bir kixidur. U: «Məsiһ gunaһing üqün қurbanlik boldi, u Hudaning һəққaniylikioꙋa asaslanoꙋan yengi һayatni sanga ata қilixni halaydu», degən ajayib həwərni anglap, uni huxallik bilən қobul қilidu. Bu waқittin baxlap u əzining Təwrat қanunioꙋa əməl қilixқa boloꙋan tirixix-tirmixixlirini taxlap, Məsiһgə қarap Uningda wədə қilinoꙋan yengi һayatni ətküzüxtin muyəssər boluxқa baxlaydu.

Əmma Məsiһgə mundaқ ixəngən bir yat əllik adəm bir küni Yəһudiy tonuxidin: «Sən hətnini қobul қilsang, Huda aldida tehimu pak adəm bolisən» yaki «Hətnə қobul қilmisang gunaһliringdin pak bolalmaysən» degən səzlərni anglap, andin u: «Mən hətnə қilinsam Məsiһning manga yətküzgən nijatioꙋa «yengiqə» bir ix қoxқan bolimən» dəp ham hiyal қilip, «ət»kə tayinix bilən insaniy tirixix-intilixlər dunyasioꙋa қaytip ketidu.

Əməliyəttə Məsiһ yətküzgən mukəmməl, toluқ nijatқa һeqnərsə қoxuxқa bolmaydu. Usta rəssam sizoꙋan qiraylik «mukəmməl» rəsimgə қarap: «Mən bu rəsimgə bir-ikki nərsə қoxup, tehimu yahxi, qiraylik қilip sizimən!» degən adəm muxu qiraylik rəsimni mutləқ buzup қoymamdu? Bu tolimu һamaқətliktur! Əməliyəttə u Hudaning mukəmməl xapaitini tehimu mukəmməl қilimən dəp kupurluқ ix қildi. «Hətnini қobul қilay» dəp u əzini əslidə Yəһudiy həlққə tapxuruloꙋan Təwrat қanunidiki barliқ bəlgilimilərgə əməl қilixқa қərzdar қildi. Qünki Pawlus eytқinidək, Hudani hursən қilip gunaһlirimni yuyuwetəy degən məқsəttə hətnini қobul қiloꙋan kixi: «Məsiһning қurbanliқioꙋa kerək əməsmən; Məsiһning ölümi bikardur!» degəngə barawər bolidu.

Undaқ bir kixi əzini Təwrat қanuni astioꙋa қoyup, Təwrat қanunining һəmmə əmr-bəlgilimilirigə əməl қilixi kerək, qünki: **«Təwrat қanunida yeziloꙋan һəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl қilmioꙋan һərbir kixi lənətkə қalidu»** («Қan.» 21:23).

Xuning bilən Pawlus қattiқ kinayilik bilən, əzüngni Məsiһni қobul қilix üqün mutləқ gunaһқarmən dəp etirap қilip turup, lekin һazir қaytidin Təwrat қanunioꙋa esiliwalding, «yüz nomur»oꙋa erixixning һəmmə pursətlirini қoldin berip қoydung; undaқ yaki bundaқ yol bilən əzüngni gunaһқar ispatliding, lekin һeqnərsigə erixmiding, dəp kərsitidu: — **«Əmma mən əslidə oꙋlatқan nərsilərni қaytidin қursam, əzümni Təwrat қanunioꙋa hilaplik қiloꙋqi dəp ispatlap kərsətkən bolimən»**!

2:19

«Qünki mən Təwrat қanuni arқilik қanunoꙋa nisbətən əldüm; nətijidə, mən Hudaoꙋa yüzlinip yaxawatimən»

Biraw **«Təwrat қanuni arқilik»** қandaқmu əlsun? Pawlus bu tema tooꙋruluқ «Rim.» 7:7-25də kəp səzlərni қiloꙋan. Təwrat қanunida insanning gunaһқar təbiiti axkarə bolidioꙋan kəp bəlgilimilər qiқiriloꙋan. Uningoꙋa əməl қilix niyitidə boloꙋan һəmmimiz bir tərəptin xu tələplərgə əməl қilsaқmu, yənə bir tərəptin əməl қilmay gunaһқar bolup

qalimiz; xuning bilən Təwrat qanuni bizni tarazioqa selip ḥəmmimizni gunaḥqa patqan, dəp ispatlaydu; əzimizdə ḥeqqandaq ümid qalmioqanda biz Pawlus eytqandək «əlimiz». Əmma axu pəyttə biz uluoq yengi ḥəqiqətkə erixələymiz, «Rim.» 8:3-4də yeziloqandək: «**Gunaḥliq ət elip kelidioqan ajizliq tüpəylidin Təwrat qanuni qilalmioqanni Hudaning Əzi qildi; U Əz Ooqlini gunaḥkar ətlik qiyapəttə gunaḥni bir tərəp qilixqa əwətip, əttiki məwjut gunaḥni əlümgə məḥkum qiliwətti; buning bilən qanunning ḥəkqaniy təlipi ətkə əgəxməydioqan, bəlki Muqəddəs Roḥqa əgixip mangidioqan bizlərdə əməlgə axurulidu**».

Biz Məsiḥning biz üqün boloqan əlümini qobul qilsaq, Muqəddəs Roḥ arqilik Uning əlümi bizningmu əlimimiz bolidu; xundaq buloqanda, əzimizning «Hudaoqa yüzlinip yaxawatimiz»ni bayqap qalimiz!

2:20

«**Mən Məsiḥ bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatqini mən əməs, bəlki məndə turuwatqan Məsiḥdur. Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatqan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Əzini pida qiloqan Hudaning Ooqlining iman-etiqadidindur**».

Adəm bu səzni əzi tooqruluq eytalaydioqan bolsa xübḥisizki, əng uluoq bayan bolidu. Asman-zeminni Yaratquqi Ḥəmmigə Qadir Hudaning Əz Ooqli arqilik bizdə makanlaxqanliqidin artuq ajayib ix bolamdu?

Yuqiriqi bu bayan Pawlusning biwasitə təlimliridin əməs, əlwəttə; u pəqət əzi tooqruluq boloqan guwaḥliqidur. Wəḥalənki, ḥərbir etiqadqining əzi tooqruluq muxuningoqa ohxax eytixi zərür. Diqqət qiloqaysizki, Pawlus ḥətta əzining etiqadi bilən yaximaydu; uning Hudaning barliq wədilirigə ixinidioqanliqi Məsiḥning etiqadining wasitisi bilən bolidu! Ḥəmmimizdə xundaq bolsun!

3:19

«**Undaqta, Təwrat qanunini qüxürüxtiki məqsət nemə? U bolsa, insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin, Hudaning mirasi wədə qilinoquqi, yəni Ibraḥimning nəsli dunyaoqa kəlgüqə qoxumqə qilip berilgən; u pərixtilər arqilik bir wasitiqining qoli bilən bekitilip ixqa selinoqan**».

Təwrat qanuni «**insanlarning itaətsizlikliri tüpəylidin ...qoxumqə qilip berilgən**». Bu ḥəqiqətning kəp tərəplimiliki bar. Birinqi wə əng muḥim təripi yuqiriqi 2:19 tooqruluq eytqinimizdək, Huda Təwrat qanunini, gunaḥni toluq səküdioqan qoral bolsun degən məqsəttə uni qüxürgən. «Rim.» 7:13də eytiloqandək: «**Xundaq turuqluq, yahxi boloqini manga əlüm boldimu? Ḥərgiz undaq əməs! Bəlki, gunaḥning əmr arqilik kəwətla kəbiḥ boloqanliqi oquq axkarilansun dəp ənə xu gunaḥ bu yahxi əmrdin paydilinip, məndə əlüm pəyda qildi**».

Qoli gal boloqan bir malayni misaloqa alayli, safada olturup ḥeq ix qilmioqan waqtida uning qolining galliqi baxqilaroqa yaki əzigimu ḥeq bilinməydu. Lekin birsi uningdin birər ixni tələp qilsila uning qolining galliqi dərḥal ḥəmmigə ayan bolidu. Xuningdək «əmr» ḥəmmini pax qilip, Təwrat qanuni gunaḥimizni axkarə qilidu.

Əmma Təwrat qanuni yənə bir səwəbtin berildi; 4-bab, 1-3də Pawlus Təwrat qanuni Məsiḥ dunyaoqa kəlgüqə Yəḥudiy həlqi (wə xundaqla Yəḥudiylaroqa qoxuloqan yat əlliklər)gə «hojidar (tərbiyiligüqi)» wə «bala baqquqi» bolsun dəp təminləngən, dəydu. Təwrat qanuni həlqtə «qəktin exip kətsək bolmaydu» degən uqumni pəyda qilidioqan, gunaḥni tizginləydioqan funksiyigə igə idi. Xunga həlq Təwrat qanuni arqilik əzlirining gunaḥkar ikənlikini bilip yətkən wə ḥeq bolmioqanda roḥ-qəlbidə bolsimu, ular Huda əzlirigə saloqan qəklərgə yeqinlixixtin qorqqanidi. Məsiḥ dunyaoqa kəlginidə

Təwrat қanunining bu ikki funksiyisi Hudaning məқsitini orundap, burqini ahirlaxturup, uning ḥajiti қalmidi.

3:20

«**Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs** (bəlki ikki tərəpningkidur), **lekin Huda Ɵzi pəқət birdur**».

Bu Pawlusning əng ihqam ibariliridin bolup, alimlar uning toluқ mənisi tooɣruluқ nəqqə pikirdə turidu. Əmma mənisi intayin addiy dəp oylaymiz. Dawut (ixənqlik adəm) ḥəm Polat (tayini yoқ adəm) ikkisi bir kelixim tüzidu dəyluқ. Dawut xunqə ixənqlik wə sadiқ bolsimu, Polat ixənqsiz, gepidə turmaydioɣan bolsa ularning keliximi nəqqə künlükla bolidu, andin ikkisi bir-biridin tehimu yatlixip ketidu, ḥətta düxmənlərgə aylinip қalidu. Əmdi tolimu ixənqilik, wədisidə qing turoɣuqi Huda bilən ixənqsiz insan otturisidiki bir əḥdə tooɣruluқ nemə dəymiz?! Undaқ əḥdining buzulux bilən yoқ boluxtin baxқa ḥeqқandaқ nətijisi bolmaydu; əmdi Huda pütkül insaniyətkə wəkil boloɣan Israil bilən Musa pəyoɣəmbərning wasitiqilixida tüzgən «kona əḥdə» bolsa dəl xundaқtur: «**Əgər silər Manga toluқ itaət қilsanglar, Mening əḥdəmgə қulaқ salsanglar..., Mən silərni bərikətləymən...**» («Mis.» 19:5ni kərüng). Əḥdə xərtlik wə yerimi insanoɣa baoɣliқ boloɣaqқa, ḥəmmisi bərikət bilən əməs, lənət bilən tügəydu. Biz baxқa bir kitabimizda eytқinimizdək, «yengi əḥdə»ning alaḥidiliki pütünləy baxқiqə. Ḥəmmisi **Hudaning** təripigə baoɣliқ, degili bolidu. Məsilən Təwrattiki pəyoɣəmbər-lərning uni tiloɣa aloɣanlirioɣa қarang («Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:26-29). Bu ayətlərni oқusingiz əḥdidə «insan təripi»ning yoқ ikənlikini bayқaysiz. Əḥdidə pəқət Huda Ɵzining: «**Mən...** (undaқ) **қilimən,... Ɵzüm...** ...((undaқ) **қilimən, ... Ɵzüm...** (undaқ) **қilimən...**», «**Mən silərgə yengi қəlb, yengi Roḥ ata қilimən,... Mən silərgə rəḥimdilliқimni kərsitip gunaḥliringlarni қaytidin ḥeq əsliməymən...!**» degənliri bar.

Əməliyəttə bolsa «yengi əḥdə» Huda bilən gunaḥsiz insan boloɣan Ɵz Oɣli otturisida tüzülgəndur; xuning bilən bu əḥdini, Hudaning Ɵz iqidə tüzülgən əḥdə deyixkə bolidu. Biz insanlar uningoɣa kirix üqün pəқətla uning ḥəmmisigə «Amin!» dəp, Hudaning Məsiḥ Əysada boloɣan qəksiz meḥir-xəpқitini қobul қiliximiz kerək — mana bu nijattur!

Musa pəyoɣəmbər uluoɣ insan boloɣini bilən baxқa barliқ pəyoɣəmbərlərgə oxxax ḥaman gunaḥkar insan idi «**Qünki adəmlərning ḥəmmisi gunaḥ sadir қilip, Hudaning xan-xəripigə yetəlməy, uningdin məḥrum boldi**» («Rim.» 3:23). Ḥətta muxu uluoɣ adəmningmu wasitiqiliқida tüzülgən bir əḥdə insaniyətni қutқuzux üqün yətməytti. Pəқət Huda Ɵzi arқilиқla tüzülgən bir əḥdə mukəmməl, nuқsansiz bolup insaniyətni қutқuzalaydu.

«**Əmma «wasitiqi» bir tərəpningla wasitiqisi əməs** (bəlki ikki tərəpningkidur), **lekin Huda Ɵzi pəқət birdur**»!

3:23-26 tooɣruluқ: — 3:23-24

«**Lekin etiқad yoli kelip axkarə boloɣuqə, biz Təwrat қanuni təripidin қooɣdilip, axkarə bolidioɣan etiқadni kütüxkə қamap қoyuloɣaniduқ. Xu təriқidə, bizning etiқad arқilиқ ḥəққaniy қiliniximiz üqün Təwrat қanuni bizgə «tərbiyiligüqi» bolup, bizni Məsiḥkə yetəklidi**».

Gretsiyə wə Rimda mərtiwilik baylar ooɣul balilirini tolimu ətraplиқ tərbiyilәx üqün tehi kiqik qeoɣidila «hojidar» (tərbiyiligüqi) yaki «bala baққuqi»ning қolioɣa tapxurux aditi bar idi (uyoɣur ata-anilar balisini ustazning қolioɣa: — «Jeni meningki, gəxi sizningki» dəp tapxuroɣandək). Xu waқittin baxlap atisining yenioɣa қaytip ixlirioɣa xerik boloɣuqə boloɣan arilиқta tərbiyiligüqi balini beқip

qong kilixka toluk mas'ul idi. Mas'uliyətqanlikka munasiwətlik kiyin sawaklarni balioa puhta əgitix üqün hojidar bək kattik kolluk kilatti, əlwəttə! Təwrat kanunimu ohxaxla bizgə əzimizning pütünləy ixənqsizliki, əz əzimizni gunahdin kutkuzalmaydioanlikimiz tooorisidiki təs boloan sawakni əgitidu. Bu sawakni əgəngəndin keyin hux həwərni anglaxka, xundakla Hudaning Rohidin yengi hayat kobul kilixka təyyar turimiz: —

(3:25-26)

«**Lekin etikad yoli axkara bolup, uningdin keyin biz «tərbiyiligüqi»ning nazaritidə bolmiduk. Qünki həmminglar Məsih Əysaoa etikad kilix arkilik Hudaning ooulliri boldunglar**».

(4:21-31) Sarah wə Hajər — Hər ayal wə kul dedəktin elinoan ohxitix

Bu ayətlərdiki hakikətlərning kəp paydisi bar; lekin rosul ularni ihqam halda ipadiligən boloaqka, muxu yərdə uning təlimigə əstayidil karap, mənisi üstidə təpsiliy tohtilip tətbiklaymiz.

(21-22)

«**I Təwrat kanunining ilkidə yaxaxni halaydioanlar, silərdin xuni sorap bakay, silər Təwratning əzidə nemə deyilgənlikigə kulak salmamsilər? Təwratta, Ibrahimning ikki ooli bolup, biri dedəktin, yənə biri hər ayalidin boloan, dəp hatiriləngən**».

Harbir ixəngüqi üqün hərtürlük ix tooruluk «Rosul Pawlus mundak dəydu» deyixning əzila kupayə boluxi kerək idi. Əmma Pawlus xapaət bilən Galatiyaliklaroa degənlirigə guwahqi boluxka Təwratni hitab kilip uningdinmu ispat alidu.

Təwrat («Yar.» 11:25-27-bab)də hatiriləngən, Ibrahimning tarihini okuoan okurmənlərgə xu ayətlərdiki wəkələrni tonuxturuxning anqə hajiti bolmaydu; əmma okumioanlar üqün təpsilatlirini kaytilaymiz. Ibrahim Hudadin: «Sening bir ooolung bolidu, u uluo yengi pütkül bir əlning əjdadi bolidu» degən wədini tapxuruwaloanidi (12:2). Bu wədə keyinmu «Yar.» 15:6də kaytilandi; xu yərdə «**Ibrahim Hudaning səzigə ixəndi**» dəp ukturulduk. U yərdə bizgə axu ooolining Sarah arkilik tuoulidioanliki oquk deyilgən əməs; lekin Ibrahim Hudadin korkkan adəm bolup Hudaning wədisi qokum əz yeganə ayalim arkilik bolidu, dəp oylixi kerək idi, xundakla Huda uning xundak qüxinip yetixini halioan, desək hata bolmaydu.

Halbuki, wakit ətüxi bilən wədə kilinoan ooul balining karisimu kərünmidi. Ibrahim əzi keri bolup, az degəndə 85 yaxka, Sarah bolsa 76 yaxka kirgənidi. Sarahning bala tuouxi mumkin əməs idi. Sarah əzi Ibrahimoa, mening Misirlik dedikimni əmringgə elip u arkilik ooul tapsangmikin, dəp təxəbbus kildi. Xu yol bilən boloanda bala Sarahningki dəp hesablinatti. Ibrahim ayalining pilanioa kirdi. Adəmlər əzining əkligə tayinip xunqə kəp xundak ixlarni kilip keliwatidiou! Hudaning wədisi ular kütkən wakitida wujudka kəlmisə, səwr-takət bilən kütüxkə bəl baoolaxning ornida, ular «Hudaning Əz wədisini əməlgə axuruxioa yardəm bərməkqi bolup» əzlirining orunlaxturuxlirini baxlaydu. Əmdi Huda kaqandin beri insanlarning yardimigə mohtaj bolup bakkan?! Undak orunlaxturuxlarning nətijisi daim degüdək külpət bolidu, bu ketimmu xundak boldi. Ibrahim Hajərni əmrigə aldi wə u hamilidar boldi. Awwal həmməylən huxal bolup kətti, lekin uzun ətməy Hajər Sarahni zanglik kilixka baxlidi; u ooul bala tuoqsam bəlkim əzüm Ibrahimning amrak ayalioa aylinip kalarmən! — dəp oylidi. Sarah bu ixni Ibrahimoa yətküzdi; Ibrahim uningoa, Hajər sening kulung, kolungda turidu,

uningoɣa nemə ḳilsang ḳiliwərgin, dedi. Nətijidə, Ḥəjər ḥamilidar boloɣini bilən, Sarah uni əydin ḥəydiwətti. Nemidegən rəḥimsizlik! Əmma roxənki, bu ix Hudaning iradisi əməs idi, qünki «Pərwərdigarning Pərixtisi» Ḥəjərgə qəl-bayawandiki yolda kərünüp uni Sarahning ḳexioɣa ḳayturup əwətti («Yar.» 16:7-16).

Ḥəjər ooɣli Ismailni tuoɣdi. Ibrahim Ismailoɣa ata bolup uni səydi, lekin ḳandaḳtur bir ix durus əməsdək tuyuluwatatti. Huda uningoɣa süküt ḳildi. Birnəqqə yil ətüp kətti, Ismail əsüp qong boluwatatti, lekin u ḥəḳiḳətən Huda wədə ḳiloɣan ooɣulmu? Xübḥisizki, Ibrahim dəl xundaḳ ümid ḳilatti, lekin bu balisining tuoɣuluxida u baxḳa ixlarda əzi guwaḥqi boloɣan Hudaning uluoɣluḳi ayan ḳilinoɣan əməs. Əslidə Ibrahim Hudaning awazioɣa ḳulaḳ selip Pələstin zemینioɣa kirgənidi. Lekin ḥazir əzini qaḳiroɣan Pərwərdigardin ḥeq səz angliyalmaywatatti. Zadi nemə boldi?

Hudaning sükütlüki on ikki yil dawam boldi. Oylimioɣan yərdin Huda tuyuḳsiz uningoɣa pəḳət səz ḳilipla ḳalmay, uningoɣa Өzini ayan ḳildi. U qaoɣda u Ibrahimoɣa «**Mən Ḥəmmigə Ḳadir Hudadurmən; aldimda mengip, mukəmməl adəm bol**» dedi.

Huda uningoɣa: «**Sanga ooɣul bala tuoɣulidu**» degən wədisini ḳaytidin bərdi. U əzining hatalaxḳinini əmdi roxən bildi — Huda wədə ḳiloɣan ooɣul Ismail əməs idi. Ibrahimning «Hudaoɣa yardəm beridioɣan» tirixixlirining ḥəmmisi bikar boldi, ḥətta Hudaning Өz səzini əməlgə axuruxtiki ḳabiliyitigə ḥaḳarət kəltürgən, deyixkə bolidu. Əslidə wədə ḳilinoɣan ooɣul ḥazir 90 yaxḳa kirgən Sarah arḳiliḳ tuoɣuluxi kerək idi. Ibrahim əzimu 99 yaxḳa kirgənidi!

Pəḳət undaḳ xaraitta, «insaniy küq», yaki Injildiki gəp bilən eytḳanda «ət» yoḳ boloɣandila, andin Ishaḳning Sarah arḳiliḳ tuoɣutining Huda yaratḳan eniḳ wə toluḳ bir məjizə ikənliki oquḳ kərünidu. Bu ixning xan-xəḥriti adəmgə əməs, pəḳət Hudaoɣila kəltürülidu! Ibrahim Hudadin bu ikkinqi ḳetim Isḥaḳ tooɣruluḳ wədisini angliɣinida Ibrahim bu ḳetim «**pütünləy Hudaoɣa ixəndi**», dəp hatiriləngən. Nətijidə, U Hudaning uning əsli ismi (Abram — xəḥrətlik ata)ni əzgərtip «Ibrahim» («kəp əllərning atisi») degən yengi isimni ḳoyoɣanliḳini ḳobul ḳildi. U ḳaytip əydikilərgə wə ḳoxnilaroɣa yengi ismini eytḳan qaoɣda ulardin bəzilirining nemə oylioɣanliḳini təsəwwur ḳiloɣili bolidu — «U əzini nemə qaoɣlaydioɣandu?! Kəp əllərning atisimix tehi! Biqarə aljip ḳaloɣan ḳeri!». Lekin waḳti-saiti kelip, Hudaning wədisi boyiqə xu yil iqidə Isḥaḳ tuoɣuldi.

Xuning üqün Pawlusning bu hetidə, Isḥaḳni «**ḥər ayalning ooɣli**» wə «**Hudaning wədisidin boloɣan ooɣul**» dəydu; Ismailni «**dedəkning ooɣli**» yaki «**ətlik yolda tuoɣuloɣan ooɣul**» degən. Demək, Ismailning tuoɣuluxi insanning Hudaoɣa tayanmay tirixixlirining nətijisi idi: —

(23-24)

«**Dedəktin boloɣan ooɣul «ət bilən» tuoɣuloɣan; ḥər ayalidin boloɣan ooɣul bolsa Hudaning wədisi arḳiliḳ tuoɣuloɣandur. Bu ikki ixni bir ohxitix degili bolidu. Bu ikki ayal Hudaning insanlar bilən tüzgən ikki əḥdisining wəkilidur. Birinqi əḥdə Sinay teoɣidin kelip, dərḥəḳiḳət balilirini ḳulluḳta boluxḳa tuoɣidu; mana Ḥəjər uningoɣa wəkildur**».

Biz ḥazir bu ohxitixni təḥlil ḳilimiz. Demisəkmu, «kona əḥdə», yəni Təwrat ḳanuni Musaning wasitisi bilən Israiloɣa Sinay teoɣida tapxuruloɣan.

(25-26)

«Demək, Ḥəjər bolsa Ərəbistandiki Sinay teoɣioɣa simwol kilinip, yəni bügünki Yerusalemoɣa ohxitilidu; qünki u xəḥər wə uning baliliri kulluқta turmaқta. Əmma yuқiridin ərxtin boloɣan Yerusalem ḥərdur, u ḥəmmimizning anisidur».

Өzini Hudaning қanunioɣa əməl kilalaymən dəp ḥesablioɣuqi adəmlər ḥərdaim «ət», yəni insaniy tirixixlaroɣa tayinidu. Nətijisi roḥiy kulluқ, ümidsizlik, oɣeriblik, bimənilik, dimiқliқta bolup intilixla bolidu, halas. Pəқət **«ərxtin tuoɣuloɣan»** («Yḥ.» 3:3ni, izaḥatni kərüng), өz iqidə Hudaning ḥayati boloɣanlar Hudani hursən kilip yaxiyalaydu («Rim.» 8:1-10). **«Ərxtin boloɣan Yerusalem»** bolsa Hudaning meḥir-xəpқitining toluқ қanuniyət-prinsipini bildüridu.

(27)

«Qünki, muқəddəs yazmilarda mundaқ yeziloɣan: —

«Huxal bol, i pərzənt kərmigən tuoɣmas ayal!

Təntənə kilip yangrat, towla, i toloɣaқ tutup baқimioɣan!

— Qünki oɣerib ayalning baliliri eri bar ayalningkidin kəptur!»

Yəxaya pəyoɣəmbər arқiliқ kəlgən bu bexarət Israilning ḥər təraptə mewilik bolidioɣan — kəp pərzənt kəridioɣan, əmma əng muḥimi roḥiy təraptə mewilik bolidioɣan kəlgüsidiki bir künni kərsitidu. Əmma muxu yərdə, Pawlus bu bexarəttin insaniy tirixixlar wə insaniy küq tügəp ahirlaxқinidila andin Huda Өz xan-xəripini ayan kilip ixləydu degən toluқ prinsipni kərsətməkqi. Huda «tuoɣmas ayal»oɣa, ḥətta «oɣerib, ərsiz ayal»oɣa pərzəntlərni ata kilidu! Huda awwal bizgə «қaytidin tuoɣulux» boloɣan məjizini yaratmisa, biz uni ḥeq hursən kilalmaymiz! Pawlus səzini dawam kilidu: —

(28-29)

«Əmdi i қerindaxlar, Isḥaқ Hudaning wədisidin tuoɣuloɣandək bizmu Hudaning wədisi boyiqə tuoɣuloɣan pərzəntlərmiz. Lekin u qaoɣda «ətlərdin tuoɣuloɣan» bala «roḥtin tuoɣuloɣan» balioɣa ziyankəxlik kiloɣinidək, ḥazir xundaқ bolidu».

Pawlusning bu ahirқi bayani Isḥaқ tuoɣuloɣandin keyin boloɣan wəқələrni kəzdə tutidu. Isḥaқning akisi Ismail inisining ornidin ḥəsət kilatti, xundaқla uningdin heli qong wə küqlük idi. U daim inisini mazaқ kilatti. Bu ix jamaətlər kərgən əḥwaloɣa ohxap ketidu; dəsləptə jamaətlərgə қarxi ziyankəxlik қozoɣioɣuqilarning kəp bir kismi Yəḥudiylar idi. Ziyankəxlikning səwəbi intayin addiy bolup — ḥəsəthorluқ idi! Ular ḥəsəthorluқ kilip «Bu yat əlliklər nemixқa xundaқ bəhtlik, nemə üqün ular Hudaning Өzi talliwaloɣan həlқi boloɣan bizlərgə əsirmu'əsir tapxuroɣan kimmətlik wədilirigə mirashor bolduқ degüqi bolalaydu?! Ular bəribir pəқət yat əllərdin, butpərəs tuoɣuloɣanlar, halas! Ularning nijatқa erixix ḥoқuқi yoқtur!...» dəydu.

(30)

«Lekin muқəddəs yazmilarda nemə deyilgən? Uningda: «Sən bu dedikingni ooɣli bilən қoxup ḥəydiwət! Qünki dedəktin tapқan ooɣul ḥərgiz ḥər ayalingdin boloɣan ooɣul bilən miraskа ortaқ bolmaydu!» dəp pütülgən».

Sarаḥ Ismailning Isḥaққa boloɣan muamilisini kərüpla Ibraḥimdin yuқirikidək səzlər bilən («Yar.» 21:10) Ḥəjər wə Ismailni kətküziwetixni ətündi. Ibraḥimning қoli wəḥalənki undaқ kilixқa barmidi. Lekin kütülmigən yərdin Huda uningoɣa: **«Ayalingning səzigə kirgin»** degən wəḥiyni kərsətti. Xuning bilən u Ḥəjərni ooɣli bilən qəl-bayawan yolioɣa saldi.

Biz buningdin alоған roxən prinsip bolsa, «ƙanun»оға wə uningоға ƙaraydiоған tirixixlarоға tayinidiоған ƙilqilik iz-puraƙnimu ḥayatimizdin ḥəydiwetiximiz zərürdur. Pəƙət axu yolda «**Məsiḥ bizni ḥərlüktə yaxisun** dəp», wujudƙa kəltürgən azadlikta yaxaymiz.

Muxu yərdə bu wəƙə tooғruluƙ eytimizki, Huda əslidə Ḥəjərgə eytƙan: «**Sening oоlungmu uluоғ bir əlning atisi bolidu**» degən wədisidə qing turdi wə ulardin həwər aldi. Wakitning ətüxi bilən Ismail bejirim əsüp ərəb əllirining əjdadi bolup qikti.

Hulasə: —

(4:31-5:1)

«**Əmdi, ƙerindaxlar, biz dedəkning əməs, bəlki ḥər ayalning pərzəntliridurmiz. Məsiḥ bizni ərkinliktə yaxisun dəp ḥər ƙildi. Xuning bilən uningda tapan tirəp turunglar wə ƙulluƙning boyunturuƙiоғaƘaytidin ƙisilip ƙalmanglar!**».

Amin!

5:3

«**Mən ḥətnini ƙobul ƙiloған ḥərbir kixigə yənə agaḥlandurup ḥəƙiƙətni eytip ƙoyayki, ularning Təwrattiki barliƙ əmr-bəlgilimilərgə toluƙ əməl ƙilix məjburiyiti bardur**».

Bu ƙorƙunqluƙ bayandur wə dərwəƙə ƙəstən xundaƙ bolsun dəp eytiloған. Əmma oƙurmənlər xuningоға diƙƙət ƙilixi kerəkki, bu bayan ḥətnini ƙobul ƙilip nijatƙa erixəy degənlərgə, yaki xundaƙ ƙilip əz nijatimoға «artuƙ bir ix ƙoxay» degənlərgə eytilidu. Ƙaytilaymiz: Məsiḥning ƙurbanliƙidin baxƙa ḥeqnərsə insanlarning gunaḥi üqün bədəl təliyəlməydu wə xundaƙla Hudaning Əz Roḥining insanda yaxiоғinidin baxƙa Hudani hursən ƙilidiоған mewilər bolmaydu. Birsi: «Mən əzüm tirixip ḥəƙƙaniy adəm bolay» dəp hiyal ƙilsa, əmdi uningоға ḥəƙiƙiy ḥəƙƙaniylikni kərsitidiоған birdinbir ḥəƙƙaniy ƙanun bolsa Təwrat ƙanunidur. Undaƙ kixi əzigə: «Ḥəƙƙaniy adəm bolay» degən məƙsitidə hətnini ƙobul ƙiloған bolsa pəƙət Təwrat ƙanunining axu təlipigə əməl ƙilipla ƙalmay, bəlki uning barliƙ əmr-bəlgilimilirigə əməl ƙilixi kerək; xundaƙ ƙilip bakƙan wə mənggügiqə xundaƙ ƙilixning mumkinqiliki bar boloған birdinbir kixi Məsiḥ Əzidur.

Musulmanqə ən'ənə pəƙət ərəblərningkigə əgixidu, ular bolsa uni Ismaildin ƙobul ƙiloған, Ismail atisi Ibraḥimdin ƙobul ƙiloған. Gədək balilarning xu musulmanqə ən'ənigə əgixip hətnə ƙilinixida əyni wakitta ḥeqƙandaƙ tallax yoli bolmioған, əlwəttə. Lekin ḥeqkim hətnə ƙilinоғinim Huda aldida mening pakiz adəm boluxumoға əsƙatidu yaki yardəm beridu, degən hiyalda bolmisun. Undaƙ ham hiyal adəmni dozahƙa elip baridu.

«**Qünki Məsiḥ Əysada nə hətnilik nə hətnisizlik degənlər küqkə igə əməstur; birdinbir küqkə igə bolidiоғini pəƙət yengi bir yaraloғuqidur**» (6:15).

Injil 10-ḳisim
«Əfəsusluḳlarоɣa»

«Rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridiki jamaətkə yazоɣan salam məktup»

Kirix səz

Hux həwərni tarḳitix səwəbidin Rim xəḥiridiki zindanоɣa solanоɣan rosul Pawlusning Əfəsus jamaitidikilərgə yazоɣan bu məktupini, Injil iqidə «təlimatning yuḳiri pəllisi» deyixkə bolidu. Uningda hatiriləngən wəḥiylər Muḳəddəs Kitab iqidə mənisi əng qongḳurlirining biridur.

Əfəsus xəḥiri ḥazir harabilik bolup, ḥazirḳi Türkiyədiki «Səljuk» degən xəḥərgə yeḳin.

Məzkur hət kimgə ḳarita yeziloɣan?

Ilgiri rosul Pawlus Əfəsus xəḥiridə on səkkiz ay turup, bu jaydiki jamaətkə təlim bərgənidi. U bu jamaətkə nisbətən Hudaning asas saloɣuqi ḳorali boloɣanidi (Injil, «Rosullarning paaliyətliri» 19-babni kərüng).

Hətni təpsili oḳuydioɣan bolsaḳ, bizgə həttiki bəzi səzlər oɣəlitə tuyulidu, məsilən: «**Silərning Rəb Əysaoɣa baoɣlioɣan etiḳadinglar wə barlik muḳəddəs bəndilərgə boloɣan muḥəbbitinglar tooɣruluḳ anglioɣandin tartip...**» (1:14), «**Silər bəlkim... Hudaning manga wəḥiy bilən sirni ayan ḳiloɣanliḳi tooɣruluḳ həwərdar bolisilər**» (3:2-3). Bu səzlər, Pawlusni hətni tapxuruwaloɣuqilar bilən əzəldin tonuxmaydioɣandəḳ tuyoɣuni beridu.

Hətning bəzi saḳlinip ḳaloɣan kona kəqürmiliridə, bexidiki «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə...» degən səzliridiki «Əfəsustiki» degən səz tepilmaydu. Pawlusning həttə Əfəsustiki jamaəttiki ayrim xəhslər tooɣruluḳ eytḳan səzlər intayin azdur; biraḳ hətning ahirida, u «**Əmdi silər mening tooɣramdiki ixlardin... həwərlinixinglar üqün, səyümlük ḳerindax ... boloɣan Tikikus silərgə ḥəmmə ixlarni məlum ḳilidu... u... kənglünglarni rioɣbətləndürgəy...**» dəp yazidu (6:21-22). Bu səz Pawlusning hətni oḳuoɣuqi jamaətkə ḥəḳiḳətən tonux ikənlikini ispatlaydu.

Undaḳta biz yuḳiridiki zitliḳni ḳandaḳ qüxiniximiz kerək? Buningoɣa berilidioɣan jawab intayin addiy. Pawlus zindanda yatḳanda hizmətdixi Tikikus arḳiliḳ az degəndə üq parqə hətni jamaətlərgə yollioɣan. Hətlər iqidə, Pawlusning yüz turanə kərüxmigən Kolossidiki jamaəttikilərgə yollioɣan hetimu bar («Kol.» 2:1, 4:7, 16ni kərüng). Ixinimizki, «Əfəsusluḳlaroɣa» yeziloɣan məktup Pawlusning «pütkül jaḥandiki jamaət» tooɣruluḳ əzi ḳobul ḳiloɣan wəḥiylərning toluḳ bayani bolsun degən məḳsəttə yeziloɣan. Xunga u uni «ammiwiy hət» süpitidə, birnəqqə nusha kəqürüp baxḳa jamaətlərgə yollaxni tapilioɣan. Tikikusning wəzipisi «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə» dəp yeziloɣan hətni Əfəsustiki jamaətkə, baxḳa jamaətlərgə əwətilgən kəqürmilərni baxḳa jamaətlərgə tapxuruxtin ibarət idi. Baxḳa kəqürmilərdə «Əfəsustiki muḳəddəs bəndilərgə» degən səz yoḳ idi, əlwəttə. Bu baxḳa kəqürmilərning bexida pəḳət: «**Muḳəddəs bəndilərgə, yəni Məsiḥ Əysada ihlasmən boloɣanlaroɣa...**» dəp yeziloɣan bolup, bu ibarə barliḳ ixəngüqilərni əz iqigə aloɣan, xunglaxḳa bu məktup bizgimu

yeziloŋan bolidu. «Kol.» 4:16də tiloŋa elinoŋan (Laodikiyədikilərgə yeziloŋan) hət dəl axu kəqürmilərdin biri dəp ḳaraymiz (Laodikiyə Kolossigə yeḳin idi). Hudaoŋa təxəkkür, bu hətlər biz üqün saḳlinip ḳaloŋan!

Biz təwəndə məzkur kitabtiki wəḥiylərdə ixlitilgən bəzi sözlərni tonuxturup ətimiz. Bu sözlər alaḥidə mənidə ixlitilgən; əgər oḳurmənlərning bu jəḥəttə qüxənqisi bolmisa, bəzi uḳuxmasliḳ yaki qüxənməsliklər kelip qiḳixi mumkin. Oḳurməngə hətning bəzi jaylirini qüxinix təs tuyulsa, ularning Hudadin yardəm tiləp oḳuxni dawamlaxturuxini ümid ḳilimiz. Ḥətta rosul Petrus bir hetidə hizmətdixi Pawlus tooŋruluḳ: «**Uning məktupliridə bəzi qüxinix təs ixlar bar...**» dəp yazoŋan. Hudaoŋa təxəkkür, «qüxinix təs» degini «qüxinixkə bolmaydu» degənlik əməstur. Ixinimizki, Huda ḥərḳaysimizoŋa qüxinix ḳabiliyiti ata ḳilidu.

Oḳurmənlər yənə Rimdiki jamaətkə («Rimliḳlaroŋa») yeziloŋan məktupkə ḳoxḳan «kirix sөz»imizdin paydilansimu bolidu. Uningda: «roḥ», «jan», «tən», «ət», «ətlik» yaki «ətlər» ḳatarliḳ muḥim ibarilər tonuxturuloŋan.

«Məsiḥtə» degən ibarə tooŋruluḳ ḳaytilaymiz: — «Bu bəlkim rosul Pawlusning əng yahxi kəridioŋan ibariliridin biri boluxi mumkin, uning mənisi: «Məsiḥning hojayinliḳi wə yetəkqiliki astida, Məsiḥ bilən bir boloŋanda, Məsiḥkə baoŋlanoŋanda, Məsiḥkə mənsup bolup, Uning yetəkqilikidə, Uningdin iltipat, küq-ḳudrətni aloŋanda...» ḳatarliḳlardur. «Rəbdə», («Rəbbimizdə») yaki «Məsiḥ Əysada», «Roḥta» wə «Hudada» degən ibarilərmu yənə Rəbkə yaki Məsiḥ Əysaoŋa, (Muḳəddəs) Roḥḳa wə Hudaoŋa nisbətən ohxax boloŋan tərəptiki munasiwtlərni bildüridu».

«Muḳəddəs bəndilər»

Grek tilida bu birla sөz «muḳəddəslər» («hagioy») degən sөz bilən ipadilinidu. Injilda «muḳəddəs» degən sөz ibraniy ḥəm ərəb tilidiki «ḳudəx» yaki «ḳuddus»ning əsliy mənisidə ixlitilidu — demək, mənisi «Hudaoŋa alaḥidə mənsup», «Hudaoŋa ayriloŋan», «Hudaoŋa atap», «mutləḳ pak» degənliktur.

Hudaning «muḳəddəs bəndilər»i bolsa Uning alaḥidə Өzining ḳiloŋan həlḳini kərsitidu; ularning «muḳəddəs» dəp ataloŋini, yəni «muḳəddəs ḳilinoŋanliḳ»i ularning өzlirining əməlliri arḳiliḳ əməs, bəlki Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən ularni gunaḥdin ḳutḳuzuxidin bolidu. «Rimliḳlaroŋa»diki «ḥəḳḳaniy ḳilix» tooŋruluḳ izaḥatlarnimu kərüng.

«Sir»

Injilda tiloŋa elinoŋan «sir» (grek tilida «misterion») Huda əsli yoxurup kəlgən, mana əmdi axkarilioŋan məlum bir ixtin ibarəttur. Injildiki «sirlar»ni məlum jəḥətlərdin «sirliḳ», yaki «qüxinix təs» deyixkə bolidu, əlwəttə; lekin birinqi tüp mənisi bu jəḥətlərni kөzdə tutmaydu, əksiqə «Huda awwal yoxuroŋan, andin axkarilioŋan ix»ni kərsitidu.

««Jamaət» tooŋruluḳ sir»

Injilda «jamaət»ning təwəndiki məniliri bar: —

(1) Pütkül jaḥandiki (u dunyadiki ḥəm bu dunyadiki) Məsiḥkə təwə boloŋanlarning ḥəmmisini kərsitidu; demək, towa ḳilip, Məsiḥkə etiḳad baoŋlap Hudaning Roḥi arḳiliḳ yengi ḥayat (Hudaning Өz ḥayati)ni ḳobul ḳiloŋanlarning ḥəmmisi, Hudaning pəzəntliridur.

(2) Өlgən qaoŋda, Hudaning ḥayatioŋa igə boloŋanlarning roḥliri Məsiḥning dərgaḥioŋa biwasitə ətidu; Huda tirilix künidə bu roḥlarni «yengi tən» bilən kiyindürgüqə ular Məsiḥ bilən billə turidu. Xuning bilən jamaətning bir ḳismi zeminda, yənə bir ḳismi

jənnəttə Məsiḥ bilən billə bolidu, deyixkə bolidu.

(3) Məlum bir jayda Məsiḥkə təwə boloɣan barlıḳ kixilərni xu jaydiki «jamaət» deyixkə bolidu.

Məzkur məktupning məḳsiti dəl «jamaətning siri» tooɣruluḳ qüxənqə berixtin ibarət. «Hux həwər»ning əzimu bir «sir» əməs; Israildikilər ḥəm «yat əlliklər» (Yəḥudiy əməslər)ning Məsiḥkə iman eytip nijatlıḳḳa erixidioɣanlıḳimu bir «sir» əməs; qünki bu ixlar Təwrattiki pəyoɣəmbərlər arḳilıḳ wədə ḳilinoɣan ḥəm aldin'ala eytiloɣanidi. Pawlus «Rimlıḳlaroɣa» yazoɣan hetidə buni bizgə uḳturidu (1:2). Lekin «Əfəsusluḳlaroɣa» yazoɣan hetidə u bizgə, Məsiḥ Əysa dunyaoɣa tunji ḳetim kəlgəngə ḳədər «jamaəttiki ixlar» pəyoɣəmbərlərgə biwasitə wəḥiy ḳilinoɣan əməs, dəp uḳturidu. Demək, «jamaət»ning əzi qong bir «sir»dur. Ilgiriki qaoɣlarda jamaət tooɣruluḳ ḥeqḳandaḳ wəḥiyning bolmasliḳining təwəndiki birnəqqə alaḥidə tərəpliri bar: —

(a) Huda Məsiḥni pütkül aləmning ḥəmmisigə bax ḳilip Uningda ḥəmmini birləxtüridu; bu ix arḳilıḳ Uning xan-xəripi qəksiz ayan ḳilinidu (1:10).

(ə) «Jamaət» Hudaning nadir ḥüniri ḥəm ijadiyiti bolup (2:10), u Uning əməlliri iqidə əng uluoɣ, aləmqə boloɣan barlıḳ nixan-muddialirining mərkizi wə roxən nəmunisidur (3:10).

(b) «Yat əlliklər» (Yəḥudiy əməslər) Yəḥudiy həlḳi bilən billə Hudaning Məsiḥtə boloɣan bayliḳlirioɣa ortaḳ mirashor bolidu (2:11-22).

(p) «Yat əlliklər» Yəḥudiylar bilən təng Məsiḥning teni, yəni jamaəttiki ortaḳ əzalar bolidu (3:6).

(t) Jamaət «Məsiḥning yatlıḳ boloɣan ḳizi»dur (5:22-33).

Mundaḳ ohxitixning mənisi dəl xuki, yigit əz əmrigə alidioɣan ḳizni toyda əzigə ḥazir ḳiloɣandək, Məsiḥ jamaətni Əzigə kəyüp pixḳan, tolimu sap dilliḳ, sadiḳ boloɣan ḳiz süpitidə Əzigə ḥazir ḳilidu. Toy bolsa jənnəttə bolidu («Wəḥ.» 19:7-9, 21:9-10ni kərüng).

Jamaət məzkur həttə təwəndiki mənilərdə tonuxturulidu: —

(a) Hudaning ailisi

Jamaətning ḥərbir əzasi Hudani xəhsən «Atam» dəp tonuydu (1:5, 2:19, 5:1, ḳatarliḳlar).

(ə) Məsiḥning teni (3:6, 4:16)

Məsiḥ Əz tenining bexidur; Əzigə mənsup barlıḳ adəmlər «Uning tenidiki əzalar»dur. Adəmning jismaniy tenidiki əzalaroɣa ohxax, Məsiḥning tenidiki ḥərbir əzaning əzigə has roli wə funksiyəsi bardur. Təndiki əzalar (ḥərbir etiḳadqi) Hudaning tilsimat pilani boyiqə bir-birigə baoɣlinip, bir-birigə ziq munasiwəttə bolidu (4:16); wə jismaniy təndiki əzalaroɣa ohxax, ḥərbir əzaning baxḳa əzalar bilən baoɣlanoɣan munasiwət-alaḳisi bolidu. Məsiḥ ḥazir ərxlərdə «Bax» bolup turuwatḳan bolsimu, yər yüzidə «tenidiki əzalar» boloɣan etiḳadqilar arḳilıḳ kərünidu wə ix bejiridu.

(b) Məsiḥning yatlıḳ bolidioɣan ḳizi

Huda Adəm'atimizni qongḳur uyḳuoɣa oɣərḳ ḳilip, Ḥawa'animizni uning yeḳinining bir ḳismini elip, andin Ḥawa'animizni uning aldioɣa elip kəlgənidi. Jamaət bolsa Məsiḥning ələmidə Uning ḳexidin Huda təripidin elip ketilip, andin Məsiḥḳə «yatlıḳ bolidioɣan ḳiz» süpitidə təḳdim ḳilinoɣan (5:27-32). Toy bolsa Məsiḥ yər yüzigə ḳaytip kəlgəndin keyin, ərxtə ətküzülidu; yigitning ḳizning əyigə berip, ḳizni ḳobul ḳilip andin əz əyigə xad-huramliḳta aparoɣinidək, Məsiḥ yərgə qüxüp, Əzigə təwə boloɣanlarning ḥəmmisini yər yüzidin elip, Əzi bilən billə ərxkə elip ketidu («1Tes.» 4:11-15, «Wəḥ.» 19:6-9, 21:9-10).

(p) Hudaning ibadәthanisi

Mәsihkә iman kәltürgәn hәrbir adәm Hudaning ibadәthanisining bir «tirik texi»oƣa ohxaydu. Ibadәthana baxka hәrkandak imarәtkә kilqә ohximaydu; u tirik, uning üstigә izqil әsüp yetilmәktә! Mәsih bolsa dәl ibadәthanining ulining «burjәk texi»dur (2:20-22). «Kоxumqә sөz»nimu kөrüng.

(t) Hudaning nadir hüniri (2:10)

Huda jamaәt arkilik өzining kөp tәrәplik danalikini hәtta pәrixtilәrgә wә jin-xәytanlaroƣimu kөrsitidu. Bu ix hazir yüz bәrmәktә hәm kәlgüsidә tehimu roxәn halda kөrünidu.

(j) Hudaning «mukәmmәl jәwhiri»

Hudaning «mukәmmәl jәwhiri» Mәsihtә tepilidu; Mәsih Өzi xәhsәn jamaәtning wujudida, hәrbir әzaning roh-kәlbidә turoƣaqka, jamaәtnimu Uning «mukәmmәl jәwhiri» degili bolidu (1:23, 4:13, «Kol.» 1:19, 2:9).

(q) Hudaning «yengi adәm»i

Adәm'atimiz әslidә «Hudaning sürәt-obrazi» bolsun degәn mәksәttә yaritiloƣanidi; lekin u gunah sadir kildi. Mәsih mukәmmәl adәm, «hakikiy adәm» bolup, «Hudaning sürәt-obrazi», yәni Hudaning «yengi adәm»idur. U «hakikiy adәm» süpitidә bolup, Hudani hәrtәrәptin toluk mәmnun kiloƣan.

Jamaәt Mәsihtә boloƣaqka, «Mәsihning teni» boloƣan jamaәtnimu «Hudaning yengi adimi» deyixkә bolidu. Demәk, jamaәt «Hudaning yengi adimi» süpitidә Hudaning harakterini, Uning kandak bir Huda ikәnlikini dunyaoƣa tonutidu (2:15, 4:13).

Hudaning mehir-xәpkiti; ooƣullukka (pәrzәntlikkә) kobul kilix

Insanlar әsli gunahkar bolup, Hudadin ayrilip kaloƣanidi; Huda Өzining nijatlikidiki mehir-xәpkiti arkilik ularning gunahlirini kәqürüm kilipla kalmay, ularni ooƣul süpitidә Өz ailisigә kobul kilidu. Bu iltipat «**ooƣullukka kobul kilinix**» deyilidu. Hudaning bu ixlardiki xәpkitini nemigә ohxatsak bolar? Bir mәtiwәr kixi namrat yetim bala ooƣrilik kilixka өz өyigә sokunup kirgәndә uni tutuwalidu. Lekin u uni jazalimay, uningoƣa iqini aoƣritip, jinayitini kәqürüm kilipla kalmay, yәnә u biqarә balini өz balisidәk ailisigimu kobul kilidu. Hudaning bizgә kөrsәtkәn xәpkiti mana muxundak mehir-xәpkәttur!

Kiz-ayal okurmәnlirimiz üqün xuni deyiximizoƣa tooƣra keliduki, Injil boyiqә «Hudaning ooƣulliri» daim etikadqi kiz-ayallarni өz iqigә alidu! Ohxaxla «kerindaxlar» (grek tilida «aka-ukilar) degәn sөz daim etikadqi kiz-ayallarni өz iqigә alidu! (mәsilәn, «Gal.» 3:28ni kөrüng).

Hәr kilinix

«Hәr kilinix» degәn grek tilida «apolutrosis» degәn sөz bolup, adәttә kulni kulluktin hәr kilixni kөrsitidu; xapaәtqi pul berip uni hәrlükkә qikirip әrkin kilidu. Rosul uxbu hәttә eytkan kulluk gunahning wә jin-xәytanlarning ilkigә әsir boluxni kөrsitidu.

«Tәwrat» tәrjimilirimizning birkanqә jaylirida izahlap ötkinimizdәk, Tәwrat dәwridә kulning hәmjәmәttikilirining (uruk-tuoƣkanlirining) uni kulluktin setiwelix kanuniy hokuki bar idi. Hәmjәmәti ihtiyarәn xundak kilix karariƣa kәlsә, bu ix «hәmjәmәt-kutkuzux» («gaal») deyilidu.

Injil boyiqә insaniyәtning «hәr kiloƣuqi», «hәmjәmәt-kutkuzoƣuqi»si dәl Өysa Mәsihdur. Adәmni gunahning wә Xәytanning kullukidin hәr kilix üqün U Өz kurbanlik kenining kimmitidә bәdәl tөligәn.

U xu bədəlni kimgə təligən? Bu bədəl ḥərgiz Xəytanoŋa əməs, bəlki Huda'Atisining mukəmməl adillikini ḳanaətləndürüx üqündur; gunaḥkarlarni kəqürüm ḳilix, ḥər ḳilix üqün birsi ularning gunaḥlirining jazasini kətürüxi kerək.

Hudaning insanlarni «ḥər ḳilix»ida üq basḳuq bardur: —

(a) Məsiḥ krestkə mihlinip, insanlarning roḥi, jeni ḥəm tenining Hudaoŋa ḳaytidin təwə bolup, gunaḥning barlik təsiridin azad boluxi üqün bədəl tələydu.

(ə) Bir kixi nijatlikning hux həwirigə ixinip өzini Hudaoŋa tapxuroŋinida, Hudaning aldida u ḥər bolidu. Gunaḥ yaki Xəytanning ḥər ḳilinoŋan kixini yənə baxḳurux küqi yaki ḥoḳuḳi yoḳtur. Uning roḥi wə jeni yengi ḥəm ərkindur; birak uning teni yənila əlidioŋan xu «kona tən»dur («Rim.» 8:10-11).

(b) Tirilix künidə, ixəngüqilər yengi bir tənni ḳobul ḳiloŋinida «ḥər ḳilix» kamalətkə yetidu. Xunga xu kün yənə «ḥər ḳilinix küni» deyilidu (1:14, 4:30).

Muḳəddəs Roḥning «kapalət» boluxi; «Muḳəddəs Roḥ bilən məḥürlinix» («tamoŋilinix»)

Rosul Pawlus hətliridiki birnəqqə jayda Muḳəddəs Roḥning ixəngüqilərgə «kapalət» süpitidə təḳdim ḳilinoŋanlikini tiloŋa alidu (məzkur məktupta 1:14). Huda Muḳəddəs Roḥning ixəngüqi adəmning ḥayatida ajayip, məjizilik ixləydioŋinini Məsiḥ arḳilik etiḳaqilaroŋa wədə ḳiloŋan. Muḳəddəs Roḥning etiḳadqilarning ḳəlbidə ḳiloŋan hizmiti etiḳaqilaroŋa bakiy dunyadiki bəht-bərikətlər wə ḳabiliyətlərdin bir ḳisimni bizgə tetitidu. Muḳəddəs Roḥ xundak ḳilip, ḥəmmimizgə bakiy dunyadiki xu bəht-bərikətlər wə ḳabiliyətlər ḥəḳiḳiy məwjut bolidioŋinini aldin ispatlaydu. Xunga rosul Pawlus Muḳəddəs Roḥni «Hudaning kapaliti» yaki pəḳət «kapalət» dəydu. Qünki bizning roḥ-ḳəlbimizdə Muḳəddəs Roḥ bolsa kəlgüsidiki bəht-bərikətlər, jümlidin «yengi tən»də tiriliximizoŋa wə bizni toluḳ «Məsiḥkə ohxax», gunaḥsiz, daoŋsiz, ḳusursiz ḳilinip qiḳiximizoŋa kapalət bolidu.

Ḳədimki grek tilida «kapalət» degən sөz «kapalətlik üzük» degən mənanimu bildürətti. Yigit yatlik bolidioŋan ḳizoŋa üzük selip ḳoysa, üzük uningoŋa «Mən qoḳum seni əmrimgə alimən» degən kapalət süpitidə bolatti. Məsiḥ Өz jamayitigə «Kelər dunyada mənggügə billə bolmiz» degən wədisigə kapalət süpitidə Өz Muḳəddəs Roḥini ata ḳilidu.

Rosul yənə bizni «**Roḥ bilən məḥürləngən**» dəydu (1:13, 4:30). Əməliyəttə «Roḥ bilən məḥürlinix» bilən «kapalət berix» bir-birigə ziq maslixip kelidioŋan ixlardur; lekin kəzdə tutuloŋini bizning Huda aldida «ḥər ḳilinix küni»giqə iman wə muḥəbbət iqidə saḳliniximizdur. Padixah өz məḥüri, peqiti yaki tamoŋisini məlum bir hət yaki booŋjuma üstigə baskan bolsa, hət-booŋjuma bekitkən nixanoŋa yətmigüqə ḥeqkim məḥürni buzux, ḥətta hətkə ḳol təgküzüxkə petinalmaydu. Məḥürning: «Bu meningki, uningdin neri turunglar!» degən mənisi ḥəmmigə ayan. Iman-etiḳadning yolioŋa putimiz dəssiginidə, Huda bilən billə mengiximizning dəslipidə bəlkim bu dunyadiki məptun ḳilidioŋan mə'ixətlik, kəyp-sapa yaki Xəytanning wəswəsliri bizgə nisbətən heli küqlük təsir ḳilip, etiḳadimiz ajizlixip Hudaning yolidin yenip ḳalarmizmikin dəp ənsirəp ḳeliximiz mumkin. Birak Huda Өzigə ixinip өzini tapxuroŋan kixi üstigə məḥürini baskan; U Өz Roḥining ḳudriti arḳilik bizni «azad küni»giqə ḥərḳandak baxḳa ezitḳu təsirlərdin saḳlap kelidu.

«Dunya» («bu dunya»)

Muḳəddəs Kitabni dikḳət bilən oḳuoŋan oḳurmənlərgə uzun ətməyla ḥəyran ḳilarlik

bir ix kərünüxi mumkin — u bolsimu, «bu dunya»ning Xəytanning kərənməs kontroli astida turidioŋan, Hudaoŋa ḳarxi qiḳidioŋan bir tüzüm-sistemidin ibarət ikənlikidur. 2:1, 6:11-12ni kərüng. Əgər bir adəm gunaḥ sadir ḳilsa, u əzini Xəytanning ḳullukioŋa ḳoyoŋan bolidu. Hudaoŋa əzini tapxuroŋan kixi «bu dunyada yaxisimu, lekin bu dunyadin əməs»tur. Uning roḥi allikaqan baxḳa bir dunyada turidu; u roḥta Məsiḥ bilən billə ərxtə olturoŋuzuloŋan bolidu (2:6).

Rəbning məḥbusi

Adəmni ḥəyran ḳalduridioŋan bu ibarə 3:1 ḥəm 4:1din tepilidu. Rimdiki ḥəkümranlar xübḥisizki, Pawlusni «bizning məḥbusimiz» dəp oylatti — lekin Pawlus ixḳa baxḳiqə ḳarap, əzining zindanoŋa solanoŋanlikining Rəb Əysaning məlum uluoŋ məḳsətliri üqün alaḥidə yol ḳoyuxi wə pilani boyiqə ikənlikigə kəzi yetidu. Bir usta ḥünərwən əng hislətlik ḳoralini naməlum bir ḳarangoŋu bulungoŋa taxlap yoxuroŋan bolsa, bizgə intayin oŋəlitə ḥəm sirlik ix tuyulidu; Rəb bolsa Өzining əng sadiḳ rosuli Pawlusnimu, yəni Rəbning wəḥiylirigə nisbətən bu dunyada ətkən baxḳa ḥərḳandaḳ hizmətkarliridin kəp yorutuloŋan adəmni dəl xundaḳ ḳiloŋandək ḳilatti.

Bu ixlar bolup naḥayiti uzun waḳit ətkəqkə, ularning mana muxundaḳ boluxining Hudaning danaliḳidin boloŋanliḳini biz əlwəttə kərüp bilələymiz. Rosul Pawlus zindanda məḥbus bolmioŋan bolsa, uningda xunqə kəp məktuplarni yezix məjburiyiti bolmaytti wə yaki yezixḳa waḳti yətməytti. Pawlusning türmidə yatḳanliḳi tüpəylidin ḳolimizda «Əfəsusluḳlaroŋa», «Filippiliḳlaroŋa», «Kolossiliklərgə» «Filemon» wə «Timotiyoŋa (2)» degən məktuplar bar boldi; bular bolmisa biz ḥazir bəḥrimən bolidioŋan ḳimmətlik wəḥiylərgə ḥərgiz muyəssər bolalmayttuḳ. Hudaning məlqərligüsiz yolliri üqün Uningoŋa ming təxəkkür!

«Adəmni ḳurux» («etiḳadni ḳurux»)

Biz «Rimliḳlaroŋa» yeziloŋan «kirix sөz»diki bu ibarə tooŋruluḳ muxu yərdə yənə ḳaytilap qüxəndürüx bərməkqimiz: —

Pawlus ḥəm Petrus ḳatarliḳ rosullar yənə bir ibarinimu daim ixlitidu. U bolsimu «adəmni ḳurux», yaki «adəmning etiḳadini ḳurux». Birsi əzini Məsiḥkə tapxuroŋandila andin uning roḥi wə jenida Hudaning «yengi bir ḳurulux»i dərḥal baxlinidu. Bu ḳurulux bolsa hix wə laydin ḳuruloŋan bina əməs, bəlki pütünləy yengi harakter wə mijəz, yengi adətlər wə yollar, yengi pozitsiyələr, yengi kəz-ḳaraxlar wə qüxənqlər, burun «mumkin əməs» dəp ḳarilip kəlgən ixlarni «mumkin» dəydioŋan yengi bir ixənqtin tərkib tapḳan ḳuruluxtin ibarət bolidu. Hudaoŋa itaət ḳilidioŋan ḥərbir basḳuq bu ḳuruluxni aloŋa süridu. Məsiḥtə boloŋan aka-uka, aqa-singillarmu bu jəḥəttə өzara yardəmdə bolidu. Ḳerindaxlirimizning ḥərbir yengi təlimi, rioŋbətləndürioŋan sөzliri, muḥəbbət ipadilirining ḥəmmisi yənə bir «ḳimmətlik hix»ni ḳuruluxḳa ḳoxup ḳoyoŋanlik bolidu. Dunyada turoŋan barlik künlirimizdə bu ḳurulux tohtimay dawamlixidu; Hudaoŋa təxəkkür, binaning uzunluḳi, kəngliki, yaki ḳurulux materiyallirining ḳimmətlikigə ḥeqḳandaḳ qək ḳoyulmioŋandur! Xu yol bilən biz «**bir-birimizni ḳuralaymiz**».

Hulasiləp eytḳanda, «yengi ḳurulux» Hudaning makan ḳilixioŋa muwapiḳ «ibadəthana» bolidu («1Kor.» 3:9-17, «Gal.» 2:18, «Əf.» 2:18-22, «1Pet.» 2:1-10ni kərüng).

Məzmunlar: —

1. Hudaning jamaəttə boloŋan uluoŋ məḳsətliri (1-3-bablar)
2. Jekiləxlər (4-6-bablar)

••••••••

Əfəsusluqlarɵa

Rosul Pawlus Əfəsus xəhiridiki jamaətkə yazoqan məktup

1 [1] Hudaning iradisi bilən, Məsih Əysaning
rosuli boloqan mənki Pawlustin Əfəsusta
turuwatqan muqəddəs bəndilərgə, yəni
Məsih Əysada ihlasmən boloqanlarɵa salam!
[2] Atimiz Huda həm Rəb Əysa Məsihtin silərgə
mehir-xəpqət wə hatirjəmlik boloqay!
[3] Bizni Məsihtə, ərxlərdə barlik rohiy bəht-
bərikətlər bilən bərikətligən, Rəbbimiz Əysa
Məsihning Hudasi həm Atisi mubarək boloqay!
[4] Qünki U bizni, muhəbbət iqidə bolup Ɵzining
aldida pak-muqəddəs, daoqsiz turuximiz üqün
aləm apiridə qilinmay turupla talliwaloqan
idi; [5] U Ɵz iradisigə yaqqini boyiqə bizni al-
din'ala Əysa Məsih arqilik Ɵzigə ooqullukqa
qobul qilixqa bekitkənidi; [6] bu ixta Uning
mehir-xəpqitining uluoqlukioqa mədhiyə
okulidu; qünki U mehir-xəpqiti bilən bizni Ɵz
səyginidə xapaətləndürgənidi. [7] Biz Uningda
Atining mehir-xəpqitining molluki bilən
Uning qeni arqilik qulluqtin hər qilinixqa,
itaətsizliklirimizgə qarita kəqürümgə muyəssər
bolduq; [8] U bu mehir-xəpqətni barlik danalik
həm pəm-parasət bilən bizgə zor tartuqlidiki, [9-
10] — U Ɵz kəngligə pükkən güzəl hahixi boyiqə
iradisidiki sirni, yəni wakit-zamanlarning
pixip yetilixini idarə qilixi bilən barlik
məwjudatlaroqa, yəni ərxlərdə boloqanning
həmmisigə, zeminda boloqanning həmmisigə
Məsihni bax qilip ularni Məsihtə jəm qilix
məksitini bizgə ayan qildi; [11] Uningda bizmu
Hudaoqa miras qilinoqan; biz xu məksəttə barlik
ixlarni əkil-iradisi boyiqə idarə Qiloquqining
nixani bilən xu ixqa aldin'ala bekitilgəniduk;

1:1 «Əfəsusta turuwatqan mukəddəs bəndilərgə, yəni Məsih Əysada ihlasmən boloqanlar...» — «mukəddəs bəndilər»: — okurmənlərgə enik bolsunki, Mukəddəs Kitabta «mukəddəs» degən səz hərdaim «Hudaoqa has», «Hudaoqa toluk ataloqan», «pak-mukəddəs» degən mənidə ixlitilidu.
1:1 Rim. 1:7; 1Kor. 1:2; 2Kor. 1:1.
1:2 Gal. 1:3; 1Pet. 1:2.
1:3 «ərxlərdə barlik rohiy bəht-bərikətlər» — yaki «ərxtiki yərlərdə barlik rohiy bəht-bərikətlər». **«bizni Məsihtə, ərxlərdə barlik rohiy bəht-bərikətlər bilən bərikətligən, Rəbbimiz Əysa Məsihning Hudasi həm Atisi...»** — Hudaning nəziridə, ixəngüqilər rohiy jəhəttin alliqaqan «Məsih bilən ərxlərdə olturoqan»dur. 20-ayətni kerüng.
–«Mubarək boloqay» muxu yərdə «mədhiyilənsun» yaki «əng bəhtlik boloqay» degən mənidə.
–Grek tilida 3-ayəttin 14-ayətkiqə boloqan ayətlər pəkət uzun birla jümlə bilən ipadilənggən. Qüxünixkə qolaylik bolsun üqün biz uni parqilap tərjimə qilduk.
1:3 2Kor. 1:3; 1Pet. 1:3.
1:4 «...U bizni, muhəbbət iqidə bolup Ɵzining aldida pak-mukəddəs, daoqsiz turuximiz üqün aləm apiridə qilinmay turupla talliwaloqanidi...» — bəzi tərjimiliridə «muhəbbət iqidə» yaki «muhəbbət bilən» 5-ayətkə baoqlik. 5-ayəttiki izahatni kerüng.
1:4 Luka 1:75; Yuh. 15:16; Əf. 5:27; Kol. 1:22; 2Tim. 1:9; Tit. 2:12.
1:5 «U Ɵz iradisigə yakqini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsih arqilik Ɵzigə ooqullukqa qobul qilixqa bekitkənidi..» — bəzi tərjimiliridə 4-ayətttiki «muhəbbət iqidə» yaki «muhəbbət bilən» bu 5-ayətkə baoqlanoqan. Demək, 4-5-ayət: «Qünki U bizni Ɵzining aldida pak-mukəddəs, daoqsiz turuximiz üqün aləm apiridə qilinmay turupla talliwaloqanidi; U muhəbbət bilən Ɵz iradisigə yakqini boyiqə bizni aldin'ala Əysa Məsih arqilik Ɵzigə ooqullukqa qobul qilixqa bekitkənidi» deyilidu.

1:6 «U mehir-xəpqiti bilən bizni Ɵz səyginidə xapaətləndürgənidi» — «Ɵz səygini» — Ooqli Əysa Məsihtur.
1:6 Mat. 3:17.
1:7 «Biz Uningda Atining mehir-xəpqitining molluki bilən Uning qeni arqilik qulluqtin hər qilinixqa, itaətsizliklirimizgə qarita kəqürümgə muyəssər bolduk...» — «Uningda» — Məsihtə. **«qulluqtin hər qilinix»** — grek tilida bir səz bilən ipadilinidu, u adəttə qulni hər qilixni kərsitidu; xapaətqi pul berip uni hərlükkə qikirip ərkin qilidu. Rosul eytqan bu qulluk, gunahning wə jin-xəytanlarning ilkigə əsir boluxni kərsitidu. Injildiki «hər qilix» *(«apolutrosis»)* Təwrattiki «həmjəmət bolup qutquzux» *(«goəl»)* degən səzning mənisi bilən ohxaxtur.
1:7 Ros. 20:28; Kol. 1:14; Ibr. 9:12; 1Pet. 1:18.
1:9-10 «Ɵz kəngligə pükkən güzəl hahixi boyiqə» — yaki «Məsihtə bekitkən U Ɵz kəngligə pükkən güzəl hahixi boyiqə...». Grek tilida pəkət «Uningda pükkən...» yaki «Ɵzidə pükkən..» deyilidu. **«...barlik məwjudatlaroqa, yəni ərxlərdə boloqanning həmmisigə, zeminda boloqanning həmmisigə Məsihni bax qilip ularni Məsihtə jəm qilix məksitini bizgə ayan qildi»** — «... barlik məwjudatlaroqa .... Məsihni bax qilip ularni Məsihtə jəm qilix» degən səz grek tilida pəkət üq səz bilənla ipadilinidu. Mənisi:
–*(1)* pütkül kainatqa Məsih bax bolidu;
–*(2)* pütkül kainattiki həmmə məwjudat Məsihtə «yioqip bir qilinip», hərbir nərsining həkikiy əhmiyiti kərsitilidu;
–*(3)* Məsihning baxqiliki astida kainattiki barlik məwjudatlar bir-biri bilən inak bolup, bir-birigə toluk maslixidioqan bolidu.
1:9-10 Rim. 16:25; Əf. 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 1:9; Tit. 1:2; 1Pet. 1:20; Yar. 49:10; Dan. 9:24; Gal. 4:4.
1:11 «Uningda bizmu Hudaoqa miras qilinoqan» — «Uningda» — «Məsihtə». **« bizmu Hudaoqa miras qilinoqan»** — yaki «biz bir miraskə igə boloqan». **«barlik ixlarni əkil-iradisi boyiqə idarə Qiloquqi»** — Huda.
1:11 Rim. 8:17.

[12] xuning bilən Məsiḥni awwal tayanq kiloƣan bizlər Uning xan-xərpining uluoƣlukini namayan kiloƣuqi bolduk;
[13] ḥəkikətning kalamsözini, yəni nijatinglardiki hux həwərni anglap silərmu Uningoƣa tayandinglar — wə Uningoƣa ixənginginglarda, silər wədə kilinoƣan Mukəddəs Roḥ bilən məḥürləndinglar.
[14] Hudaning xan-xəripining uluoƣluki namayan kilinip, igiliki üzül-kesil ḥər-nijat kilinoƣuqə, Mukəddəs Roḥ mirasimizning «kapalət»i bolidu.
[15] Xuning bilən, silərning Rəb Əysaoƣa baoƣlioƣan etikadinglar wə barlik mukəddəs bəndilərgə boloƣan muḥəbbitinglar tooƣruluk angliotandin tartip,
[16] dualirimda silərni əsləp, silər üqün rəḥmət eytixni tohtatmidim;
[17] tiləydioƣinim xuki, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Hudasi, xan-xərəpning Igisi boloƣan Ata silərning Uni toluk bilixinglaroƣa danalik ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata kiloƣay,
[18] xuning bilən silərning kəlbtiki kəzliringlar roxənlixip, Uning qakirikioƣa baoƣlanoƣan ümidning nemilikini, Uning mukəddəs bəndiliridə boloƣan xərəplik mirasining kimmətliklikini.
[19] wə Uning ixəngüqi bizlərgə zor küqi bilən karatkan kudritining ḥesabsiz büyüklükini bilip yətkəysilər;
[20] dəl xu kudrətni U Məsiḥni ölümdin tirildürüp, ərxlərdə Ɵzining ong yenida olturoƣuzoƣinida Uningda yürgüzgən idi;
[21] pəkət bu zamandila əməs, bəlki kəlgüsi

1:12 «xuning bilən Məsiḥni awwal tayanq kiloƣan bizlər Uning xan-xərpining uluoƣlukini namayan kiloƣuqi bolduk» — «Məsiḥni awwal tayanqi kiloƣan bizlər» bəlkim Məsiḥkə birinqi bolup əgəxkən Yəḥudiylarni kərsitidu. Əfəsustiki jamaətning kəpinqisi bəlkim Yəḥudiy əməslər, ular keyin ixəngən.

1:13 «... wə Uningoƣa ixənginginglarda, silər wədə kilinoƣan Mukəddəs Roḥ bilən məḥürləndinglar» — «Mukəddəs Roḥ bilən məḥürlinix» tooƣruluk «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.

1:13 Rim. 8:15; 2Kor. 1:22; 5:5; Əf. 4:30.

1:14 «Hudaning xan-xəripining uluoƣluki namayan kilinip, igiliki üzül-kesil ḥər-nijat kilinoƣuqə, Mukəddəs Roḥ mirasimizning «kapalət»i bolidu» — «kapalət» tooƣruluk: bu ayət təwəndiki ḥəkikətlərni kərsitidu: —

–(1) Hudaning nijatida, U adəmni gunaḥtin kutkuzup «ḥər kilidu»; U kutkuzoƣan adəm yaki jamaət Uning Ɵzining «igiliki»dur.

–«Igiliki» — Hudaning igiliki boloƣan bizlər — roḥ, jan, tenimizning ḥəmmisidur.

–(2) bu «ḥər kilix» bu dunyada tehi «üzül-kesil» bolmaydu; nijatka erixkən kixilərdə «yengi roḥ», «yengi kəlb» boloƣini bilən «yengi tən» tehi bolmaydu; tirilix künidə «yengi tən» «toluk ḥər kilinix» yaki «üzül-kesil ḥər kilinix» bolidu. Bu «toluk ḥər kilinix» ixəngənlərning «toluk mirasi» bolidu.

–(3) xu künidə Hudaning xan-xəripining uluoƣluki tolimu namayan kilinidu;

–(4) xu küngiqə, yəni ixəngüqilərning «toluk miras»ni igiliwelixioƣuqə, Mukəddəs Roḥ ḥərbir ixəngən adəmning kəlbidə turup uningoƣa bu mirasini tetitip, wujudida mirasning ḥəkikət ikənlikini ispatlap beridu.

–Yənə kelip Mukəddəs Roḥning ixəngüqining kəlbidə turoƣanlikining əzi, uning kəlgüsidə bu miraskə qoḳum igə bolidioƣanlikining kapalitidur. Grek tilida «kapalət»ning yənə bir mənisi «wədə üzüki» *(yigitning kizoƣa boloƣan wədisigə kapalət süpitidə berilgən)*.

1:14 Mis. 19:5; Ḳan. 7:6; 14:2; 26:18; Rim. 8:23; 1Pet. 2:9.

1:15 «xuning bilən, silərning Rəb Əysaoƣa baoƣlioƣan etikadinglar wə barlik mukəddəs bəndilərgə boloƣan muḥəbbitinglar tooƣruluk angliotandin tartip, ...» — grek tilida -15-ayəttin 23-ayətkiqə boloƣan ayətlər pəkət uzun birla jümlə bilən ipadilənggən. Qüxünixkə kolaylik bolsun üqün biz uni parqilap tərjimə kilduk.

1:15 Fil. 1:3; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.

1:17 «xan-xərəpning Igisi boloƣan Ata» — grek tilida «xan-xərəpning Atisi» — Pawlus xu sez bilən: «Məsiḥ Əysaning Ɵzi «Hudaning xan-xəripidur»» dəp kərsətməkqi bolsa kerək. **«silərning Uni toluk bilixinglaroƣa danalik ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata kiloƣay»** — «danalik ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥni ata kilix»: kaysi roḥ kərsitilidu? Kəzkariximizqə u «Mukəddəs Roḥ» əməs; qünki Huda uloƣa Mukəddəs Roḥni allikəqan ata kiloƣan *(13-14)*. Bizningqə, etikaqilarning əz roḥini kərsitidu. Rosul ularda «danalik ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥ» bolsun, dəp dua kilidu. Alayluk, mən birsi üqün «Huda sizgə salamət bir tən ata kiloƣay» dəp tilisəm, əməliyəttə uning allikəqan teni bar, əlwəttə. Lekin telikim uningda saoƣlam tən bolsun üqündur. Demək, Pawlusning bu duasining mənisi: «Huda ḥərbirining roḥini «danalik ḥəm wəḥiy ḳobul kiloƣudək bir roḥ» kilsun, degənliktur.

1:18 «Uning mukəddəs bəndilirida boloƣan xərəplik mirasining kimmətlikliki..» — baxka birjil tərjimisi: «Uning mukəddəs bəndilirining xərəplik mirasi..». Lekin bizningqə «Uning qakirikioƣa baoƣlanoƣan ümid», «mirasi» wə 19-ayəttiki «ḥesabsiz küqi»ning ḥəmmisining əng muḥim təripi Hudaoƣa təwədur, xunga «mukəddəs bəndilirida boloƣan mirasi»ni «Hudaning Ɵz mirasi» dəp karaymiz. «Ḳoxumqə səz»imizni kerüng.

1:19 Kol. 2:12.

1:20 «dəl xu kudrətni U Məsiḥni ölümdin tirildürüp, ərxlərdə Ɵzining ong yenida olturoƣuzoƣinida Uningda yürgüzgənidi...» — baxka birhil tərjimisi: «Məsiḥni ölümdin tirildürginidə dəl xu kudrətni Uningda yürgüzgənidi; wə Uni ərxlərdə Ɵzining ong kolida olturoƣuzup,...».

1:20 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Kol. 3:1; Ibr. 1:3;

zamandimu Uni barlik ħəkümranliktin, ħoкuktin, küq-kudrəttin, hojayinliktin wə barlik tiloŋa elinidioŋan ħərkandak nam-xərəptin kəp üstün koyoŋan;
22 barlik məwjudatlarni Uning putliri astioŋa koyup, jamaət üqün Uni ħəmmigə bax boluxka ata kiloŋan.
23 Jamaət bolsa Uning teni, yəni ħəmmini ħəmmə jəħəttin Tolduroŋuqining mukəmməl jəwħiridur.

2 1 Wə silər bolsanglar, kəbihlikliringlar ħəm gunahliringlarda əlgən bolup,
2 bu dunyaning dəwrigə əgixip, ħawaning ħoкukini tutkan ħəkümdaroŋa, yəni bügünki kündə itaətsizliktin boloŋan pərzəntlərni kutritiwatkan roħka əgixip, bu ixlarda ilgiri mangoŋansilər;
3 biz ħərbirimizmu ilgiri xularning arisida ətlirimizdiki xəħwət-ħəwəslərdə ħayat ətküzgənmiz, ətlirimiz ħəm əz oy-hiyalimizning haħixlirioŋa əməl kilip, baxkilaroŋa ohxax, maħiyəttə

10:12; 1Pet. 3:22.

1:21 «pəkət bu zamandila əməs, bəlki kəlgüsi zamandimu ... barlik ħəkümranliktin, ħoкuktin, küq-kudrəttin, hojayinliktin wə barlik tiloŋa elinidioŋan ħərkandak nam-xərəp...» — bu yərdə kərsitiwatkini məyli yahxining bolsun, əskining *(jin-xəytanlarning)* bolsun, ħərkandak «ħəkümranlik, ħoкuk, küq-kudrət, hojayinlik wə ... nam-xərəplər»ni əz iqigə alidu. Məsiħning nami ularning ħəmmisidin üstün turidu.

1:22 «barlik məwjudatlarni Uning putliri astioŋa koyup, jamaət üqün Uni ħəmmigə bax boluxka ata kiloŋan» — adəmni ħayran kilarliki xuki, muxu ayətlərdə Hudaning Məsiħni ħəmmə məwjudatka bax kiloŋanliki **jamaətning bəht-bərikiti üqün** boloŋan, deyilgən.

1:22 Zəb. 8:6; Mat. 28:18; 1Kor. 15:27; Ibr. 2:8.

1:23 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; Əf. 4:16; 5:23.

2:1 «silər bolsanglar, kəbihlikliringlar ħəm gunahliringlarda əlgən bolup,...» — adəm gunahning ilkidə bolsa roħiy jəħəttin bir «ölük», «əlgən» bolidu, halas.

2:1 Rim. 5:6; Kol. 2:13.

2:2 «bügünki kündə itaətsizliktin boloŋan pərzəntlər» — «itaətsizliktin boloŋan pərzəntlər» degən ibarə insanning əsli tüp təbiitidə itaətsizlikning barlikini kərsitidu *(ħəmmimiz Adəm'atimizning «itaətsiz təbiiti»gə mirashor bolup tuoŋulduk)*. Lekin «itaətsizliktin boloŋan pərzəntlər» Hudaning xəpkiti bilən Hudaning Өzining pərzəntliri bolidu *(5-ayətni kərüng)*. **«ħawaning ħoкukini tutkan ħəkümdar»... «itaətsizliktin boloŋan pərzəntlərni kutritiwatkan roħ»** — Xəytanni kərsitidu, əlwəttə.

2:2 Yuħ. 12:31; 14:30; 16:11; 1Kor. 6:11; Əf. 6:12; Kol. 3:7; Tit. 3:3.

«oŋəzəptiki pərzəntlər» boloŋanmiz;
4 birak Huda, mol rəħim-xəpkətni kərsətküqi bolup, bizni səygəndə bizgə kərsətkən aləmbəhx meħir-muħəbbiti tüpəylidin, — 5 ħətta itaətsizliklərdə əlgən waktimizdimu, bizgə Məsiħ bilən billə jan kirgüzüp (meħir-xəpkət bilən kutkuzuldunglar!),
6 bizni Uning bilən billə tirildürüp, ərxlərdə Məsiħ Əysa bilən billə olturoŋuzoŋan; 7 məkşiti kəlgüsi zamanlarda Uning Məsiħ Əysada bizgə karitiloŋan meħribanliki bilən ipadiləngən xapaitining xunqə oŋayət zor ikənlikini kərsitixtin ibarəttur; 8 qünki silər xəpkət bilənla ixənq arkilik kutkuzuldunglar. Bu ix өzünglardin kəlgən ix əməs, bəlki Hudadin kəlgən iltipat,
9 u zadila adəmlərning əməl-əjridin kəlməydu, bu ħəm ħeqkimning mahtanmasliki üqündur.
10 Qünki biz Hudaning ixligən ħüniridurmiz, həyrhaħ ixlar üqün Məsiħ Əysada yaritiloŋanmiz; Huda əsli bizning ularda mengiximiz üqün bu ixlarni aldin'ala təyyarlioŋanidi.
11 Xunga silər əslidə ətliringlaroŋa asasən «yat əllər» dəp ħesablanoŋiningларni, — insanning koli bilən ətlidə «hətnə kilinoŋanlar» dəp ataloŋanlar təripidin «hətnisiz» dəp

2:3 «biz ħərbirimizmu ilgiri xularning arisida ətlirimizdiki xəħwət-ħəwəslərdə ħayat ətküzgənmiz ... maħiyəttə «oŋəzəptiki pərzəntlər» boloŋanmiz» — «oŋəzəptiki pərzəntlər» ikki bislik ibarə bolup, ħəm «ħərdaim oŋəzəpkə tolup yürgən adəmlər» ħəmdə «*(Hudaning)* oŋəzəp künigə bekitilgən adəmlər»nimu kərsitidu.

2:5 «ħətta itaətsizliklərdə əlgən waktimizdimu, bizgə Məsiħ bilən billə jan kirgüzüp meħir-xəpkət bilən kutkuzuldunglar!,...» — «Məsiħ bilən billə jan kirgüzüp *(janlandurup)*...» degənlik nemə bildüridu? Məsiħ Əysa əlgəndə, Huda Uningoŋa etikad baoŋloŋuqilarni Uning bilən təng əlgən, U elümdin tirilgəndə Uning bilən təng tirilgən dəp ħesabloŋan. «Koxumqə səz»imizni kərüng. **«meħir-xəpkət bilən kutkuzuldunglar!»** — Pawlus muxu yərdə Əfəsusluklarni rioŋbətləndürüxtə bək ħayajanlinip ketip, tuyuksiz 8-ayəttiki «silər xəpkət bilənla ixənq arkilik kutkuzuldunglar!» degən gəpkə ətüp ketidu.

2:5 Ros. 15:11; Rim. 6:8; 8:11; Kol. 3:1, 3; Tit. 3:5.

2:8 «qünki silər xəpkət bilənla ixənq arkilik kutkuzuldunglar» — bu «kutkuzulux» ħayat*(-mamat)* liktiki addiy hətərlərdin əməs, bəlki hətərning hətiri boloŋan gunahtin kutkuzulup mənggü ħayatka erixixtin ibarət.

2:8 Mat. 16:17; Əf. 1:19.

2:9 Rim. 3:27; 1Kor. 1:29.

2:10 2Kor. 5:17; Əf. 1:4; 4:24; Tit. 2:14.

ataloŋanlikiŋinglarni,
12 xundakla xu qaoŋda Məsihsiz bolup, Israilning pukralikiŋing sirtida turup, wədilərni elip kəlgüqi əhdilərni yat bilip, bu dunyada ümidsiz ham hudasiz yaxioŋiningларni esinglarda tutunglar;
13 lekin əsli yiraklarda boloŋan silər hazir Məsihning keni arkilik yekin kilindinglar; 14 qünki U bizning inaklikimizdur, U ikki tərəpni bir kilip otturidiki ara tamni qekiwətti; 15 yəni, Əz ətliri arkilik əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən kanunni bikar kilip, ikki tərəpni Əzidə yengi bir adəm kilip yaratti, xuning bilən inaklikni apiridə kildi;
16 krestkə mihlinip muxuning wasitisi bilən əqmənlikni kətl kilip, ikkisini bir təndə Huda bilən əpləxtürdi;
17 andin U kelip, yiraklarda turoŋan silərgimu inaklik hux həwirini jakarlidi, yekindikilərgimu inaklikni jakarlidi..
18 Qünki hər ikkimizning Uning arkilik bir Rohta Ata aldioŋa kirix hokukimiz bardur.
19 Xunga xuningdin baxlap silər musapirlar, yaka yurttikilər əməs, bəlki mukəddəs bəndilərgə wətəndax bolisilər, Hudaning əyidikiliridin bolisilər;
20 silər rosullar wə pəyoŋəmbərlər boloŋan ulning üstigə kurulmaktisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsih Əzidur;
21 Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə mukəddəs bir ibadəthana boluxka əsüp barm akta..
22 Silərmu koxulup Uningda Hudaning bir turaloŋusi boluxka Rohta birləxtürülüp kurulmaktisilər..

3 1 Xu səwəbtin silər «yat əldikilər» üqün Məsih Əysaning məhbusi boloŋan mənki

2:11 «silər əslidə ətliringlaroŋa asasən «yat əllər» dəp hesablanoŋininglar» — «ətliringlaroŋa asasən» yaki «ətlik kəzkaraxqə». **«insanning koli bilən ətlirida «hətnə kilinoŋanlar» dəp ataloŋanlar təripidin «hətnisiz» dəp ataloŋanlikiŋlar»** — demək, Yəhudiylar təripidin «hətnisiz» dəp ataloŋanlar. Injil boyiqə «həkikiy hətnə» ətta əməs, roh-kəlbtə boluxi kerək. Demək, kəlb-roh barlik xəhsiy arzu-həwəslər, bu dunyaoŋa təwə barlik ezitkuluktin «kesiwetilip», Hudaoŋa ibadət kilixka ərkin kilinidu. Mundak «rohiy hətnə» «adəmning koli» bilən əməs, pəkət Hudaning Mukəddəs Rohi arkilik bolidu.

2:12 «...wədilərni elip kəlgüqi əhdilərni yat bilip...» — «wədilər» bolsa Hudaning wədiliri, əlwəttə.

2:12 Rim. 9:4.

2:14 Yəx. 9:5; Mik. 5:4; Yuh. 16:33; Ros. 10:36; Rim. 5:1; Kol. 1:20.

2:15 «yəni, Əz ətliri arkilik əqmənlikni tügitip, bəlgilimilərni kərsətkən, əmrlərni yətküzgən kanunni bikar kilip, ikki tərəpni Əzidə yengi bir adəm kilip yaratti, xuning bilən inaklikni apiridə kildi» — «Məsih Əz ətliri arkilik ... kanunni... bikar kilip» — Yəhudiy jamaət həm Hudani tonumakqi boloŋan «yat əllər»ning dostlukta boluxioŋa əng qong tosaloŋu, xuningdək hətta əqmənlikni pəyda kiloŋan amil bolsa dəl Huda Musa pəyoŋəmbərgə qüxürgən Təwrat kanunidiki bəlgilimilər idi. «Koxumqə sez»imizdə biz bu bəlgilimilər üstidə tohtilimiz.

–«Yengi bir adəm» — Məsih wə jamaət, yəni bir bax bir tən bolidu *(Məsih bax, jamaət tən bolidu)*.

2:16 «krestkə mihlinip muxuning wasitisi bilən əqmənlikni kətl kilip, ikkisini bir təndə Huda bilən əpləxtürdi» — «bir təndə» bolsa Əzining krestkə mihlanoŋan teni. Bu tən hazir tirilgəndin keyin Əzi bilən jamaəttin tərkib tapkan tən boldi. «Kirix sez»imizdiki «jamaət» tooŋruluk məzmunlarni kerüng.

2:17 «andin U kelip, yiraklarda turoŋan silərgimu inaklik hux həwirini jakarlidi, yekindikilərgimu inaklikni jakarlidi» — «U *(Məsih)* kelip.. silərgimu...hux həwərni jakarlidi»..... muxu ixta biz Əysa Məsihning «Əz teni boloŋan jamaət» bilən bir boloŋanlikimizni kərimiz. Məsih Əysa Yəhudiy həlkigə hux həwərni jakarlioŋandin keyin, krestkə mihlinip, kəmülüp, tirilgən; andin ərxkə kətürülgən. U kandakmu «silərgə *(«yiraklarda turoŋanlar»oŋa, yəni Yəhudiy əməslərgə)* kaldi»? Jawab Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»də kərülidu. Əysaning əlqiliri, jamaitidikiliri baxkilaroŋa hux həwərni yətküzgəndə, U Əzi ular arkilik muxu ixni kilidu. Qünki jamaət Əzining tenidur. Məsilən, «Ros.» 1:1-2, 9:4-5 wə izahatlarni kerüng.

–«Yekin turoŋanlar» yənə Yəhudiylarni kərsitidu, əlwəttə.

2:17 Yəx. 57:19; Əf. 3:12.

2:18 Yuh. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; Əf. 3:12; Ibr. 10:19.

2:19 Gal. 6:10.

2:20 «silər rosullar wə pəyoŋəmbərlər boloŋan ulning üstigə kurulmaktisilər» — yaki, «silər rosullarning wə pəyoŋəmbərlərning ulining üstigə kurulmaktisilər». **«silər rosullar wə pəyoŋəmbərlər boloŋan ulning üstigə kurulmaktisilər; binaning «burjək texi» bolsa Əysa Məsih əzidur»** — «koxumqə sez»diki «rosullar wə pəyoŋəmbərlər» üstidiki muzakirimizni kerüng.

2:20 Yəx. 28:16; Mat. 16:18; 1Kor. 3:9,10; 1Pet. 2:4; Wəh. 21:14

2:21 «Uningda pütkül bina puhta jipsilaxturulup, Rəbdə mukəddəs bir ibadəthana boluxka əsüp barmakta» — «Rəbdə» «Məsih Əysaning Əzidə». 22-ayəttə «Rəbdə» «Uningda» dəp elinidu.

2:21 1Kor. 6:19; 2Kor. 6:16; Əf. 4:16.

2:22 «Silərmu koxulup Uningda Hudaning bir turaloŋusi boluxka Rohta birləxtürülüp kurulmaktisilər» — «Roh» — Mukəddəs Roh, Hudaning Rohi.

Pawlus —[a] [2] (silər bəlkim manga tapxuruloŋan, silərgə Hudaning xəpkitini elip baridioŋan oŋojidarlikim tooŋruluk,[b] [3] yəni Uning manga wəhiy bilən sirni ayan kiloŋanliki tooŋruluk həwərdar boluxunglar mumkin (mən bu tooŋrisida ilgiri az-paz yazoŋanidim;[c] [4] silər uni okuoŋiningларda, Məsihning siri tooŋruluk yorutuloŋanlikimni bilip yetisilər) [5] ilgiriki dəwrlərdə bu sir insan balilirioŋa Uning mukəddəs rosulliri wə pəyoŋəmbərlirigə Roh arkilik həzirkidək enik wəhiy kilinoŋandək, ayan kilinoŋan əməs.[d] [6] Demək, hux həwər arkilik «yat əldikilər»din boloŋanlarmu ortak mirashorlar, təndiki ortak əzalar, Məsih Əysada boloŋan wədidin ortak bəhrimən boloŋuqilar bolidu;[e] [7] Hudaning xəpkiti manga elip kəlgən iltipat bilən, Uning küq-kudritining yürgüzülüxi bilən, mən bu ixka hizmətkar kilip təyinləndim;[f] [8] manga — mukəddəs bəndiliri iqidiki əng təwinidinmu təwən boloŋan manga muxu iltipat, yəni əllər arisida Məsihning məlqərligüsiz baylikliri tooŋruluk hux həwər jakarlax[g] [9] wə xundakla həmmini yaratkan Hudada yoxurun bolup kəlgən bu sirning kandak əməlgə axuruluxi tooŋruluk həmməylənni yorutux hizmiti amanət kilindi.[h] [10] Buning məksiti ərxlərdə boloŋan hökümranlaroŋa həm hokuklaroŋa Hudaning kəp tərəplimilik danaliki jamaət arkilik hazir axkarə kilinixtin ibarəttur.[i] [11] Bu ix bolsa, Uning Məsih Əysa Rəbbimizdə ijra kilinoŋan mənggülük muddiasi boyiqidur;[j] [12] Uning ixənq-sadikliki arkilik biz jasarətkə həm Hudaning aldioŋa hatirjəmlik bilən kirix hokukioŋa igə bolduk;[k] [13] xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartkan japa-jəbirlirim tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu).[l]

3:1 «Xu səwəbtin silər «yat əldikilər» üqün Məsih Əysaning məhbusi boloŋan mənki Pawlus —....» — «Məsih Əysaning məhburi» — Pawlus bu məktupni yazoŋanda Rimdiki bir türmidə yatatti. Xübhisizki, rimliklar Pawlusni «bizning məhbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixka baxkiqə karaytti. Rimliklarning uni koloŋa elip türmigə taxlioŋini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən yat əllərdin boloŋan ixəngüqilərning kəp payda kəridioŋanlikioŋa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən Pawlus: «silər yat əldikilər üqün» eytkanda, mən «rimliklarning məhbusi» əməs, bəlki «Məsihning məhbusi»mən» dəydu.

–Əməliyəttə Pawlusning bu sɵzliri 14-ayəttə dawamlixidu. 2-13-ayətlərning həmmisi «tirnak iqigə» elinoŋan.

3:1 Ros. 21:33; Əf. 4:1; Fil. 1:7,13,14,16; Kol. 4:3; 2Tim. 1:8; Flm. 1.

3:2 Ros. 13:2; Rim. 1:5; Əf. 3:8.

3:3 «yəni Uning manga wəhiy bilən sirni ayan kiloŋanliki tooŋruluk həwərdar boluxunglar mumkin mən bu tooŋrisida ilgiri az-paz yazoŋanidim...» — mumkinqiliki barki, «mən yənə bu tooŋrisida ilgiri az-paz yazoŋanidim» degən sɵz bolsa uning məzkur məktuptiki 1-bab 9-ayəttə «Məsihning siri» tooŋruluk yazoŋan sɵzlirini kərsitidu; bizningqə u uning Əfəsusluklaroŋa ilgiri yazoŋan bir hetini kərsitidu.

3:3 Ros. 22:17,21; 26:16,17; Rim. 16:25; Gal. 1:11,12.

3:5 «... rosulliri wə pəyoŋəmbərlirigə Roh arkilik həzirkidək enik wəhiy kilinoŋandək...» — «Roh» — Hudaning Rohi, Mukəddəs Roh. **«ilgiriki dəwrlərdə bu sir insan balilirioŋa uning mukəddəs rosulliri wə pəyoŋəmbərlirigə Roh arkilik həzirkidək enik wəhiy kilinoŋandək, ayan kilinoŋan əməs»** — rosulning sɵzliri intayin zildur. U Məsih wə jamaət tooŋruluk bu sir ilgiriki dəwrlərdə kət'iy ayan kilinmay kaloŋan əməs, dəp puritidu; əməliyətə bolsa Təwrattiki pəyoŋəmbərlərning bəzi bexarətliridə həm Təwratta hatiriləngən bəzi wakələrdə bu sir puritilip oŋil-pal kərünidu.

3:5 Ros. 10:28.

3:6 «demək, hux həwər arkilik...» — «hux həwər» — okurmənlərning esidə bolux kerəkki, «Injil» degən sɵz dəl «hux həwər» degən mənidə. **«demək, hux həwər arkilik «yat əldikilər»din boloŋanlarmu ortak mirashorlar, təndiki ortak əzalar, Məsih Əysada boloŋan wədidin ortak bəhrimən boloŋuqilar bolidu»** — Yəhudiy əməslərning «ortak mirashor» boloŋanliki «ixəngüqi Israil bilən ortak mirashor» boloŋanlikini kərsitidu; «tən» muxu yərdə Məsihning teni, yəni jamaətni kərsitidu.

3:7 Əf. 1:19; Kol. 2:12.

3:8 «əllər arisida Məsihning məlqərligüsiz baylikliri tooŋruluk hux həwər jakarlax» — «əllər» Mukəddəs Kitabta daim deyilgəndək, «Yəhudiy əməslər», «yat əlliklər»ni kərsitidu.

3:8 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; 1Kor. 15:9; Gal. 1:16; 2:8; 1Tim. 2:7; 2Tim. 1:11,15.

3:9 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Yuh. 1:3; Rim. 16:25; Əf. 1:9; Kol. 1:16, 26; 2Tim. 1:10; Tit. 1:2; Ibr. 1:2; 1Pet. 1:20.

3:10 «Buning məksiti ərxlərdə boloŋan hökümranlaroŋa həm hokuklaroŋa Hudaning kəp tərəplimilik danaliki jamaət arkilik hazir axkarə kilinixtin ibarəttur» — «ərxlərdə boloŋan hökümranlar» həm hokuklar bəlkim həm pərixtilər wə yənə jin-xəytanlarni kərsitidu *(6:12ni kərüng)*.

3:10 1Pet. 1:12.

3:11 «Uning Məsih Əysa Rəbbimizdə ijra kilinoŋan mənggülük muddiasi boyiqidur» — baxka birhil tərjimisi bolsa «Uning Məsih Əysa Rəbbimizdə nixan kilinoŋan mənggülük muddiasi boyiqidur».

3:12 Yuh. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; Əf. 2:18; Ibr. 10:19.

3:13 «xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartkan japa-jəbirlirim tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu» — bu ayətning üq mumkinqiliki bar mənisi tooŋruluk «koxumqə sɵz»imizni kərüng.

3:13 Fil. 1:14; Kol. 1:24; 1Tes. 3:3.

14 Mən xu səwəbtin tizlirimni Atioƕa
pükimənki,
15 (asman-zemindiki barlik
atilik munasiwətlər Uningdin «ata» namini
alidu).
16 U Θz xan-xəripidiki bayliklar bilən,
Roh̨i arkilik silərni iqki dunyayinglarda
küqləndürgəy;
17 xuning bilən Məsih̨
kəlbinglarda ixənq arkilik turup, silər
meh̨ir-muh̨əbbət iqidə yiltiz tartkan, ul sel
inoƔan,
18-19 barlik mukəddəs bəndilər bilən
billə Məsih̨ning muh̨əbbitining kəngliki,
uzunluki, qongkurluki wə egizlikini qüxi-
nip igiliwaloƔaysilər; yəni adəmning bi-
lip yetixidin h̨əssilәp exip qüxidioƔan
Uning muh̨əbbitini bilip yətkəysilər,
xuningdək Hudaning mukəmməl jəwh̨iri
bilən tolduruloƔaysilər.
20 Əmdi iqimizdə
yürgüzidioƔan kudriti boyiqə barlik tilikimiz
yaki oylioƔanlirimizdinmu h̨əddi-h̨esabsiz
artuk wujudkə qikirixkə kədir BoloƔuqioƔa,
—
21 UningoƔa dəwrdin dəwrgiqə,
əbədil'əbədgiqə jamaəttə Məsih̨ Əysa arkilik
xan-xərəp boloƔay! Amin!

4 1 Əmdi xu səwəblərdin, Rəbning məh̨busi
boloƔan mənki, Hudaning silərni qakiroƔan
büyük qakirikioƕa layik h̨alda mengixliringlarni
ətünimən,
2 h̨əmmə ixta kəmtərlik wə yuwax-
mulayimlik bilən, səwrqanlik bilən, bir-
biringlaroƔa muh̨əbbət iqidə kəng korsak
bolup,
3 inak-hatirjəmlikning rixtisi bilən,
Roh̨ta boloƔan birlikni tutuxkə intilixinglarni
ətünimən.
4 Tən birdur, Roh̨ birdur, —
huddi qakiriloƔininglarda, ohxax bir arzu-
ümidkə qakiriloƔininglardək, —
5 Rəb birdur,
iman-etikad birdur, qəmüldürülüx birdur,
6 h̨əmmining Huda'Atisi birdur; U bolsa
h̨əmmidin üstün turoƔuqi, h̨əmmini yürgüzgüqi
wə h̨əmmimizning iqidə BoloƔuqidur.
7 Xundaktimu h̨azir h̨ərbirimizgə Məsih̨ning
iltipatining əlqimi boyiqə xəpkət təkdim
kilinoƔandur;
8 xunga, mukəddəs kitabta Huda
eytkinidək: — «U yukirioƕa kətürüldi,
Insanlarni tutkun kiloƔuqilarni U Θzi əsir
kilip elip kətti,
H̨əm insanlaroƔa iltipatlarni təkdim kildi».

3:14 «xu səwəbtin ...» — 1-ayətning dawami. **«mən xu səwəbtin tizlirimni Atioƕa pükimənki, ...»** — «Ata» Huda, əlwəttə. Bəzi kona kəqürmilərdə «Xu səwəbtin tizlirimni Rəb Əysa Məsih̨ning Atioƕa pükimənki,...» deyilidu.

3:15 «asman-zemindiki barlik atilik munasiwətlər Uningdin «ata» namini alidu» — bu səzning əh̨miyiti bəlkim xuki, Huda «Ata» boloƔandin keyin, asman-zeminni «atilik», yəni «ata-balilik» *(məyli insanlar arisida bolsun, h̨aywanlar arisida bolsun yaki h̨ətta əsümlüklər arisida bolsun)* munasiwətlər bilən tolduroƔan. Pawlus, Huda Θzining atilik muh̨əbbitini muxu kəpligən munasiwətlər bilən ispatlimakqi boloƔan yərdə, mən Uning pərzənti bolux süpitim bilən, Uningdin muxundak büyük tilәkni tolimu ixənq bilən tilәymən, deməkqi.

3:16 «U Θz xan-xəripidiki bayliklar bilən, Roh̨i arkilik silərni iqki dunyayinglarda küqləndürgəy» — «iqki dunya» grek tilida «iqki adəm» — bu ibarə adəmning roh̨ini, kəlbini, «iqki dunya»sini kərsitidu.

3:16 Əf. 6:10.

3:17 Kol. 2:7.

3:18-19 «barlik mukəddəs bəndilər bilən billə Məsih̨ning muh̨əbbitining kəngliki, uzunluki, qongkurluki wə egizlikini qüxinip igiliwaloƔaysilər; yəni adəmning bilip yetixidin h̨əssilәp exip qüxidioƔan uning muh̨əbbitini bilip yətkəysilər, xuningdək Hudaning mukəmməl jəwh̨iri bilən toldurulоƔaysilər» — okurmənlər dikkət kiliduki, bu uluƔ ixlar üqün, bolupmu muh̨əbbətni toluk igiliwelix üqün Hudaning Roh̨i arkilik kəlgən küq-kudrət tolimu kerəktur *(16-ayətni kərüng)*.

3:20 Rim. 16:25.

4:1 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Fil. 1:27; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12.

4:2 «h̨əmmə ixta kəmtərlik wə yuwax-mulayimlik bilən, səwrqanlik bilən...» — Injilda «yuwax-mulayimlik»ning alah̨idiliki bar; u bolsimu korkunqtin küqlüklərgə yol koyidioƔan ajizlik əməs, bəlki Hudaning yolida talax-tartixlardin kol üzük, Hudaning h̨əmmə ixlirimizni zorawanliksiz, jedəlsiz tooƔra orunlaxturuxioƕa iman baoƔaxtur; muxundak pozitsiyə mulayim, yuwaxlik bilən bildürülidu.

4:2 Kol. 1:11; 3:12; 1Tes. 5:14.

4:3 «... Roh̨ta boloƔan birlikni tutuxkə intilixinglarni ətünimən» — «Roh̨ta» — Hudaning Roh̨ida, Mukəddəs Roh̨ta.

4:5 Kan. 4:39; Mal. 2:10; 1Kor. 8:4, 6; Luka 12:50

4:6 «h̨əmmimizning iqidə BoloƔuqidur» — bəzi kona kəqürmilərdə «h̨əmmining iqidə BoloƔuqidur» *(yaki «h̨əmmining iqididur» yaki «h̨əmminglarning iqidə BoloƔuqidur»)* deyilidu. 4-7-ayətlər kərsətkən birliklər tooƔruluk «koxumqə səz»imizdə kiskiqə muzakirə kilimiz.

4:7 Rim. 12:6; 1Kor. 12:11; 2Kor. 10:13; 1Pet. 4:10.

4:8 «xunga, Mukəddəs Kitabta Huda eytkinidək: — «U yukirioƕa kətürüldi, insanlarni tutkun kiloƔuqilarni U Θzi əsir kilip elip kətti, h̨əm insanlaroƔa iltipatlarni təkdim kildi»» — rosul Pawlus bu səzlirida «Zəbur»diki 68:18ni nəkil kəltürüp tüp mənini yəkünligən. «Yukirioƕa kətürüldi» Məsih̨ning əlümdin tirilip ərxlərgə kətürülgənlikini kərsitidu. U ərxtin Θzigə ixəngənlərgə Mukəddəs Roh̨ni əwətip h̨ərhil iltipatlarni təkdim kildi wə xuningdək h̨azirmu təkdim kilmakta.

–Bu ajayib bexarətning mənisini tolukrak tonux üqün biz «Zəb.» 68:18gə koxkan izahatni kərüng.

4:8 Zəb. 68:18

9 Əmdi «kətürülgən» zat bolsa, awwal yərning tegigə qüxkən zatning Өzi əməsmu?
10 Qüxkən zat bolsa barlik ərxlərdin yukiriоƓa kətürülgənning dəl Өzidur; kətürülüxining məksiti, aləmning barlikini tolduruxtin ibarət; 11 Xunga, bəzilərni rosullar, bəzilərni pəyоƓəmbərlər, bəzilərni hux həwərqilər, bəzilərni bakkuqi wə yaki təlim bərgüqilər kilip təyinligən dəl Өzidur.
12 Bularning məksiti mukəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsihning tenini kurup qikixka korallandurup kamalətkə yətküzüxtin ibarət;
13 wəzipə həmmimizning etikadta həm Hudaning OoƓlini toluk tonuxta birlikkə keliximizgiqə, kamil adəm bolup yetixip qikiximizoƓiqə, — yəni Məsihning mukəmməl jəwhiri gəwdilərgən kəddi-kamət əlqimigə yetiximizgiqə dawamlaxturulmakta; 14 xundak boloƓanda, yənə gədək balilardin bolmay, adəmlərning kuwlukidin oylap qikkan aldamqi niyət-pilanliri bilən, ularning hiylə-nəyringidin qikkan təlimatining dolkunliridin urulup, uning hərhil xamilida uyak-buyakka ugurulup kətməymiz;
15 əksiqə, mehir-muhəbbət iqidə turup həkikətkə berilip ix kərüp, beximiz boloƓan Məsihkə baoƓlinixta hər jəhəttin əsüp yetilidioƓan bolimiz;
16 Uningdin pütkül tən, əzaliri bir-birigə jipsilaxturulup, ozukluk təminligüqi hərbir ügə arkilik bir-birigə tutaxturulup, hərbir əzaning əzigə has əlqəngən wəzipini ətixi bilən baroƓanqə östürülüp, muhəbbət iqidə əz-əzini kurup qikixka ixlimaktə.
17 Xunga xuni eytimənki, Rəbtə uni tapilaymənki, yat əllərningkidək, yəni ularning əz oy-pikirlirining bimənilikidə mangoƓinidək mengiwərməslikinglar kerək;
18 ular kəlbining kattiklikidin kelip qikkan bilimsizlik tüpəylidin, Hudaning hayatidin ada-juda kilinip, qüxənqisi karangoƓulixip kətkən,
19 ar-nomusni taxliwetip, nəpsaniyətqiliki awup hərhil iplasliklarni yürgüzüxkə, kəyp-sapaoƓa berilgən.
20 Əmma silər bolsanglar, Məsihni xundak yolda əginip tonuoƓan əməssilər —
21 (həkikətning Əysada boloƓinidək, uni həkikətən angliоƓan, uningda əgitilgən bolsanglar) —
22 demək, ilgiriki turmuxunglaroƓa has boloƓan, aldamqi arzu-hawəslərgə əgixip əzini

4:9 «Əmdi «kətürülgən» zat bolsa, awwal yərning tegigə qüxkən zatning Өzi əməsmu?» — Məsihning «yərning tegigə *(grek tilida «təgliriga»)* qüxkən»liki nemini kərsitidu? «Zəb.» 139:15ni kerüng. Bu Zəburdiki küy boyiqə «yərning təgliri» bolsa insanning tüp təbiiti xəkilləndürülgən jay bolup, Məsihning «yərning təglirigə qüxüx»i bəlkim dəl insanning təbiitining tüp məsilisini, yəni gunahlik mahiyitimizni üzül-kesil bir tərəp kilixi üqün idi. Xunga bizningqə bu ibarə Məsih krestkə mihlinixning qongkur azablirida bir tərəp kiloƓan ixlarni kərsitidu; bəzi alimlar, Məsihning «qüxkənliki», ɵlümdin keyin rohining təhtisaraoƓa qüxkənlikini kərsitidu, dəp karaydu. Buningmu mumkinqiliki bar.
4:9 Yuh. 3:13; 6:62; Zəb. 139:15
4:11 «Xunga, bəzilərni rosullar, bəzilərni pəyоƓəmbərlər, bəzilərni hux həwərqilər, bəzilərni bakkuqi wə yaki təlim bərgüqilər kilip təyinligən dəl Өzidur» — okurmənlər dikkət kiliduki, bu ayəttə eytiloƓan sowoƓatlar *(8-ayətni kerüng)* «rohiy iltipatlar» əməs, bəlki «rohiy iltipatlar»oƓa igə boloƓan rohiy adəmlərdur. Məsih muxundak adəmlərni jamaiti wə dunyani bərikətləx üqün təyinləydu.
4:11 1Kor. 12:28.
4:12 «mukəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsihning tenini kurup qikixka ...» — «jümlidin» — yaki «yəni» dəp qüxəngili bolidu. **«Bularning məksiti mukəddəs bəndilərni hizmət wəzipisigə, jümlidin Məsihning tenini kurup qikixka korallandurup kamalətkə yətküzüxtin ibarət»** — demək, rosullar, pəyоƓəmbərlər, hux həwərqilər, bakkuqilar wə təlim bərgüqilər *(11-ayət)* ning wəzipisi Məsihning teni boloƓan jamaətni Hudaning toluk hizmitini kilix üqün korallanduruxtin ibarəttur. Hudaning hizmitini kilidioƓan bu «rohaniy adəmlər»la əməs, bəlki pütkül jamaətning həmmə əzaliri əz roli boyiqə wəzipisigə əməl kilixi keraktur.
–«Kurup qikix» degən ibarə tooƓruluk «kirix səz»imizni kerüng.
–Grek tilida «korallandurup kamalətkə kaltürüx» birla səz bilən ipadilinidu.
4:12 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; Əf. 1:23; 5:23; Kol. 1:24.

4:14 Mat. 11:7; 1Kor. 14:2.
4:15 «... beximiz boloƓan Məsihkə baoƓlinixta hər jəhəttin əsüp yetilidioƓan bolimiz» — səzmusəz tərjimisi: «... beximiz boloƓan Məsihkə baoƓlinixta UningoƓa *(yaki «Uning igigə»)* hər jəhəttin əsüp yetilidioƓan bolimiz». Demək, «allikaqan uning tenining bir əzasi boloƓan halda ... dawamlik əsidioƓan...».
4:15 Əf. 5:23; Kol. 1:18.
4:16 «Uningdin pütkül tən, əzaliri bir-birigə jipsilaxturulup, ozukluk təminligüqi hərbir ügə arkilik bir-birigə tutaxturulup...» — «putkül tən» — jamaəttur.
4:16 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; Əf. 2:21.
4:17 Rim. 1:9, 18; 1Pet. 4:3.
4:18 1Tes. 4:5.

buloƣioƣuqi «kona adəm»ni seliwetip,
23 oy-zeƕninglarning roƕida yengilinip,
24 Hudaning ohxaxlikioƣa asasən, ƕəkikəttin
qikkan ƕəkkaniylikƫa wə pak-mukəddəsliktə
yaritiloƣan «yengi adəm»ni kiyiwelixinglar
kerəktur.
25 Xuning bilən yaloƣanqilikni seliwetip,
ƕərbirimiz əz yekinlirimiz bilən ƕəkikətni
səzlixəyli; qünki biz bir-birimizgə nisbətən
bir tənning əzaliridurmiz.
26 «Aqqiklininglar, əmma gunaƕ kilmanglar»;
oƣəzipinglar kün patkuqə dawam
etiwərmisun;
27 yaki Ibliska ƕeq orun koyup
bərmənglar.
28 Ooƣri ikkinqi ooƣrilik kilmisun; əksiqə
u meƕnət kilip ikki koliƣa tayinip ƕalal
ix kilsunki, ƕajiti boloƣanlaroƣimu bəlüp
bərgüdək əz tapkini bolsun.
29 Aoƣzinglardin ƕeqkandak iplas səz
qikmisun, pəkət angliƣuqilaroƣa xəpkət
yətsun üqün, ehtiyajka uyoƣun wə adəmni
kurup qikidioƣan səzlərni eytinglar.
30 Hudaning Mukəddəs Roƕioƣa azab
bərmənglər; qünki silər Uning bilən
ƕər-nijat küni üqün məƕürləngənsilər;
31 əzünglardin ƕərkandak əq-adawət, aqqik-
oƣəzəp, kəƕr, jedəl-majiralar, til-aƕanət
ƕəmdə ƕərhil kara niyətlərni neri kilinglar;
32 bir-biringlaroƣa meƕriban, yumxak dillik
bolup, Huda Məsihtə silərni kəqürüm
kiloƣinidək bir-birininglarni kəqürüm
kilinglar.

Dawami

5 1-2 Xunga Hudaning səyümlük pərzəntliridin bolup, Uni ülgə kilinglar; ƕəmdə Məsih bizni səyüp, Əzini biz üqün Hudaoƣa huxpurak süpitidə ƕədiyə-kurbanlik boluxka atap pida kiloƣandək silərmu muƕəbbət iqidə menginglar.
3 Əmma mukəddəs bəndilərgə layik ƕalda, buzukluk, ƕərkandak paskinilik yaki nəpsaniyətqilik aranglarda ƕətta tiloƣimu elinmisun;
4 Xundakla iplaslik, əhmikanə paranglar yaki qakina qakqaklarmu tilinglaroƣa elinmisun — bularmu muwapik əməstur — bəlki aoƣzinglardin təxəkkürlər qiksun.
5 Qünki xuningdin həwərdarsilərki, ƕərkandak buzukluk kiloƣuqi, napak boloƣuqi yaki nəpsaniyətqi kixi (bundak kixi əməliyəttə bir butpərəskə barawər) Məsih wə Hudaning padixaƕlikioƣa mirashor bolalmaydu.
6 Ƕeqkimgə əzünglarni kuruk gəplər bilən aldatmanglar; qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning oƣəzipi itaətsizliktin boloƣan pərzəntlərning bexioƣa qüxidu.

4:22 «ilgiriki turmuxunglaroƣa has boloƣan, aldamqi arzu-ƕəwəslərgə əgixip əzini buloƣioƣuqi «kona adəm»ni seliwetip, ...» — «kona adəm» tooƣruluk «Rim.» 6:6 wə izaƕatini kerüng.
4:22 Kol. 3:9; Ibr. 12:1; 1Pet. 2:1.
4:24 Rim. 6:4; Kol. 3:10; 1Pet. 4:2.
4:25 Zək. 8:16.
4:26 «Aqqiklininglar, əmma gunaƕ kilmanglar» — «Zək.» 8:16, «Zəb.» 4:4. Bu ayət 25-ayəttiki «ƕəkikətni səzlixəyli» degən səz bilən baoƣlikƫur. Bir tərəptin aqqikilinixka tegixlik səwəbi bolup turup gəp kilmisa gunaƕ bolidu; yənə bir tərəptin aqqik adəmni gunaƕka baxliximu mumkin, xu tərəptinmu ƕezi boluxi kerək. Xunga «Aqqiklininglar, əmma gunaƕ kilmanglar» deyilidu. **«oƣəzipinglar kün patkuqə dawam etiwərmisun»** — yənə birhil tərjimisi: «Aqqiklaxning səwəbi kün patkuqə dawamlixiwərmisun». Əgər bu tərjimə tooƣra bolsa, adəm uningoƣa zadi kandak əməl kilixi kerək? — bizninggə bu tərjimə məntikioƣə uyoƣun əməs.
4:26 Zəb. 4:4
4:27 «yaki Ibliska ƕeq orun koyup bərmənglar» — «Iblis» — Xəytan.
4:27 Yak. 4:7; 1Pet. 5:9.
4:28 Ros. 20:35; 1Tes. 4:11; 2Tes. 3:8,12.
4:29 Mat. 12:36; Əf. 5:3, 4.
4:30 «qünki silər Uning bilən ƕər-nijat küni üqün meƕürləngənsilər» — «ƕər-nijat küni» — 1:14diki izaƕatni kerüng.
4:30 Luka 21:28; Rim. 8:16,23; 2Kor. 1:22; 5:5; Əf. 1:13,14.
4:31 Kol. 3:19.
4:32 «Məsih bizni səyüp, Əzini biz üqün Hudaoƣa huxpurak süpitidə ƕədiyə-kurbanlik boluxka atap pida kiloƣandək silərmu muƕəbbət iqidə menginglar» — «huxpurak süpitidə ƕədiyə-kurbanlik» muxu yərdə *(barlikı Hudaoƣa atap kəydürülgən)* «kəydürmə kurbanlik» kəzdə tutulidu.
4:32 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Fil. 2:1; Kol. 3:12,13.
5:1-2 Yuƕ. 13:34; 15:12; Gal. 2:20; 1Tes. 4:9; Tit. 2:14; 1Pet. 3:18; Ibr. 8:3; 9:14; 1Yuƕ. 3:23; 4:21
5:3 Mar. 7:21; Əf. 4:29; Kol. 3:5.
5:5 1Kor. 6:10; Gal. 5:19; Kol. 3:5; Wəƕ. 22:15.
5:6 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Mar. 13:5; Luka 21:8; Kol. 2:4,18;

7 Xunga ularoƔa muxu ixlarda xerik
bolmanglar; 8 qünki silär äsli ḳarangoƔuluḳ
idinglar, lekin ḥazir Rəbdə yoruḳluḳsilär;
yoruḳluḳning pərzəntlirigə layiḳ menginglar.
9 (qünki yoruḳluḳning mewisi toluḳ
meḥribanliḳ, ḥəḳḳaniylik wə ḥəḳikəttin
tərkib tapḳandur), 10 nemə ixlarning Rəbni
hursən ḳilidioƔanliḳini əginip ispatlanglar.
11 ḲarangoƔuluḳtiki mewisiz ixlar bilən qetilip
ḳalmanglar; əksiqə, ularni eqip əyiblənglar;
12 qünki ularning yoxurunqə ixligənlirini
ḥətta tiloƔa elixmu nomus ixtur. 13 Əmma
yoruḳluḳ bilən əyibləp axkarilanoƔan
ḥərḳandaḳ nərsə oquḳ kerünidu; yoruḳluḳ
axkariliOƔan ḥəmmə nərsə yoruḳluḳḳa aylinidu.. 14 Xuning üqün U mundaḳ dəydu: —
«OyoƔan, əy uyḳuqi!
Tiril ölüklər arisidin!
Wə Məsiḥ seni parlap yoritidu».

15 Xuning üqün silərning mengiwatḳan
yolunglaroƔa eḥtiyat bilən dikḳət ḳilinglar;
yolunglar nadanlarningkidək əməs,
danalarningkidək bolsun; 16 waḳit-pursətni
oƔəniymət bilip tutuwelinglar; qünki
muxu dəwr rəzildur. 17 Bu səwəbtin nadan
bolmanglar, bəlki Rəbning iradisining nemə
ikənlikini qüxəngüqi bolunglar; 18 Ḥaraḳ-
xarab iqip məst bolmanglar; xundaḳ ḳilik
adəmni xallaḳlaxturidu; buning ornioƔa
RoḤḳa toldurulоƔuqi bolunglar, 19 bir-
biringlaroƔa zəbur-nəoƔmilər, mədḥiyə küy-
liri wə roḥiy nahxilar eytixip, ḳəlbinglarda
nahxa-nəoƔmilər yangritip Rəbni mədḥi
yiləngla r; 20 ḥərdaim ḥəmmə ixlar üqün
Rəb Əysa Məsiḥning namida Huda ḥəm Ata
BoloƔuqioƔa təxəkkür-rəḥmət eytinglar,
21 Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroƔa
boysununglar..

22 Silər ayallar, Rəbgə boysunoƔandək əz
ərliringlaroƔa boysununglar; 23 qünki Məsiḥ
jamaətning bexi boloƔandək, ər ayalning
bexidur; Məsiḥ yənə təngə ḳutḳuzoƔuqidur.
24 Əmdiliktə jamaət Məsiḥkə boysuoƔandək,
ayallar ərlirigə ḥəmmə ixta boysunsun.

25 Ərlər ayalliringlarni səyünglar, hud-
di Məsiḥningmu jamaətni səyüp, uning
üqün Əzini pida ḳiloƔinidək səyünglar;
26 Məsiḥning jamaət üqün xundaḳ ḳilixi
jamaətni muḳəddəs ḳilip, «dasning süyi»
boloƔan səz-kalam bilən yuyup paklan-

2Tes. 2:3; 1Yuḥ. 4:1.
5:8 1Tes. 5:4.
5:9 Gal. 5:22.
5:11 Mat. 18:17; 1Kor. 5:8; 10:20; 2Kor. 6:14; 2Tes. 3:14.
5:13 Yuḥ. 3:20,21.
5:14 «OyoƔan, əy uyḳuqi! Tiril ölüklər arisidin! Wə Məsiḥ seni parlap yoritidu» — bu sözlər Təwrattiki bexarət əməs, bəlki Təwrattiki birnəqqə bexarətlərning birhil yəküni yaki Injil dəwridiki naməlum pəyoƔəmbərning küy-mədḥiyə sözliridin elinoƔan sözlər boluxi mumkin.
5:14 Rim. 13:11; 1Tes. 5:6.
5:15 Kol. 4:5.
5:16 «waḳit-pursətni oƔəniymət bilip tutuwelinglar...» — grek tilida «muxu künlərni oƔəniymət bilip tutuwelinglar...».
5:16 Rim. 13:11.
5:17 Rim. 12:2; 1Tes. 4:3.

5:18 «ḥaraḳ-xarab iqip məst bolmanglar; xundaḳ ḳilik adəmni xallaḳlaxturidu; buning ornioƔa RoḤḳa toldurulоƔuqi bolunglar..» — «RoḤ» — Hudaning RoḤi, Muḳəddəs RoḤ.
5:18 Pənd. 23:29; Yəx. 5:11,22; Luḳa 21:34; Ros.2:4
5:19 «bir-biringlaroƔa zəbur-nəoƔmilər, mədḥiyə küyliri wə roḥiy nahxilar eytixip, ḳəlbinglarda nahxa-nəoƔmilər yangritip Rəbni mədḥiyiləngla r» — «zəbur-nəoƔmilər» bəlkim sazoƔa təngkəx ḳilinip eytilidioƔan nahxilar; «mədḥiyə küyliri» bəlkim sazsiz nahxilar; «roḥiy nahxilar» bəlkim stihiyiliktin, əzlikidin, Muḳəddəs RoḤning ilḥami bilən eytiloƔan nahxilarni kərsitixi mumkin *(«1Kor.» 14:15ni wə izaḥatlarnimu kərüng)*.
5:19 Kol. 3:16.
5:20 Kol. 3:17; 1Tes. 5:18.
5:21 «Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroƔa boysununglar» — bu ixlar wə ḳaloƔan jekiləxlər asasən ḥəmmisi «Muḳəddəs RoḤḳa toldurulux»ning nətijisidur.
–«Məsiḥtin əyminip, bir-biringlaroƔa boysununglar» — «Məsiḥtin əyminix» birinqi orunda bolux kerək; jamaəttiki məlum bir ḳerindixioƔa boysunux Məsiḥning əmrlirigə uyoƔun kəlmisə u qaoƔda u ḳerindixioƔa boysunmasliḳ kerəktur.
5:22 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Kol. 3:18; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.
5:23 «qünki Məsiḥ jamaətning bexi boloƔandək, ər ayalning bexidur; Məsiḥ yənə təngə ḳutḳuzoƔuqidur» — «tən» muxu yərdə «jamaət»ni kərsitidu. Yənə bir tərəptin rosul Pawlus muxu yərdə «Məsiḥ təngə ḳutḳuzoƔuqidur» degən sözi bilən, ərning əz ayalini ḳutḳuzux wə ayalining tenini asrax məs'uliyiti bar, degənni puritidu.
5:23 Rim. 12:5; 1Kor. 11:3; 12:27; Əf. 1:22,23; 4:12,15; Kol. 1:18,24.
5:25 Gal. 1:4; Əf. 5:2; Kol. 3:19.

durux üqündur,… [27] xuningdək jamaətni
xərəplik ḥalda Ɵzigə ḥazir kilip, uni ḥeq
daoɳ, ḳoruḳ yaki bularoɣa ohxax ḥərḳandaḳ
nərsilərdin haliy kilip, toluḳ muḳəddəs
wə əyibsiz kilixtin ibarəttur.… [28] Xuningoɣa
ohxax, ərlər Ɵz ayallirini Ɵz tenini səygəndək
səyüxi kerəktur; Ɵz ayalini səygən kixi Ɵzini
səygən bilən barawər. [29] Qünki ḥeqkim əsla
Ɵzining etidin nəprətləngən əməs, əksiqə
uni ozuḳlanduridu ḥəm asraydu; bu huddi
Məsiḥning jamaətni ozuḳlanduridioɣiniɣa
ḥəm uni asraydioɣiniɣa ohxaydu. [30] Qünki
biz Uning tenining əzaliridurmiz: —…
[31] «Xu səwəbtin ər ata-anisining yenidin
ayrlip, Ɵz ayaliɣa baoɳlinidu; ikkisi bir tən
bolidu».…
[32] Bu sir intayin qongḳurdur; əmma mən ḥazir
Məsiḥ wə jamaət tooɣruluḳ səzləwatimən.…
[33] Əmma silərmu ḥərbiringlar Ɵz ayalinglarni
Ɵzünglarni səygəndək səyünglar; ayal bolsa,
eridin əyminip, uni ḥərmətlisun.

6 [1] Balilar, Rəbdə ata-aniliringlaroɣa itaət
kilinglar; qünki bu durusdur.… [2] «Atangni
wə anangni ḥərmətlə» — bu bolsa Ɵz iqigə
wədini aloɣan birinqi əmrdur —…
[3] «Xuning bilən sening ixliring ḳutluḳ bolidu,
zeminda uzun Ɵmür kərisən» — dəp wədə
kilinoɣan.…
[4] Silər atilar, baliliringlarni hapa kilmanglar,
bəlki ularni Rəbning tərbiyisi ḥəm
kərsətmisidə bekinglar.…
[5] Silər ḳullar, ətdin boloɣan hojayininglaroɣa
Məsiḥkə itaət kiloɣiningladək qin
kənglünglardin əyminix wə titrəx bilən
itaət kilinglar;… [6] pəḳət kəz aldidila hizmət
kilip, adəmni hux kiloɳuqi ḳullardin
bolmanglar, bəlki Məsiḥning ḳullirining
süpitidə Hudaning iradisini jan-dil bilən bəja
kəltürünglar, [7] adəmlərgə əməs, bəlki Rəbgə
qin dilinglardin hizmət kilinglar; [8] xuni
bilgənki, ḥərḳandaḳ adəm birər yahxiliḳ
kilsa, məyli u ḳul bolsun yaki ḥər bolsun, xu
ix Rəbdin uningoɣa yanidu.
[9] Silər hojayinlar, ḳulliringlaroɣimu ohxax
yol bilən muamilə kilip, ularoɣa ḥəywə
kilixtin ḳol üzünglar; qünki ularningmu wə
silərningmu hojayininglar ərxtidur, Uningda
ḥərḳandaḳ adəmning yüz-hatirisini kilix
degənning yoḳluḳini bilisilər.…

[10] Ahirda, ḳerindaxlar, Rəbdə wə Uning küq-
ḳudritidə küqləndürünglar; [11] Iblisning
ḥiylə-nəyrənglirigə taḳabil turuxunglar
üqün Hudaning pütkül sawut-yarioɣini
kiyiwelinglar;… [12] qünki elixidioɣinimiz ət

5:26 «Məsiḥning jamaət üqün xundaḳ kilixi jamaətni muḳəddəs kilip, «dasning süyi» boloɣan səz-kalam bilən yuyup paklandurux üqündur» — «jamaətni» grek tilida «uni». Bu ayəttiki «u» jamaətni kərsətkəndə, grek tilidiki «ayalqə rod»ta ipadilinidu. Ayəttiki ohxitix dəl xuki, yigitning toyda Ɵzigə yatliḳ bolidioɣan səyümlük kizni Ɵzigə ḥazir kiloɣinidəḳ, Məsiḥ jamaətni Ɵzigə ḥazir kilidu. Toy bolsa jənnəttə bolidu *(«Wəḥ.» 19:7-9, 21:9-10ni kərüng)*. **«... «dasning süyi» boloɣan səz-kalam bilən yuyup paklandurux üqündur»** — «dasning süyi» Təwrat dəwridiki zamanlarda kaḥinlar ibadəthanida Hudaoɣa ḥərḳetim yeḳinlaxḳanda, pütkül tənlirini qong das *(«dengiz»)* iqidə yuyuxi kerək. Xuningoɣa ohxax yolda Hudaoɣa yeḳinlaxḳinimizda, bizdə nalayiḳ birər ixlar bolsa, Uning səz-kalami bizgə paklandurux yolini *(demək, gunaḥni iḳrar kilip, towa kilix, Əysaning ḳeni arḳiliḳ kəqürüm kilinip paklanduruluxx yolini)* kərsitix rolini oynaydu.
5:26 Tit. 3:5; 1Pet. 3:21.
5:27 Kol. 1:22.
5:30 «Qünki biz Uning tenining əzaliridurmiz: —» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «Qünki biz Uning tenining əzaliridurmiz; biz Uning ətliridin, Uning səngəkliridin boloɣanmiz» deyilidu *(«Yar.» 2:23ni kərüng)*.
5:30 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27.
5:31 «Xu səwəbtin ər ata-anisining yenidin ayrlip, Ɵz ayaliɣa baoɳlinidu; ikkisi bir tən bolidu» — «Yar.» 2:23.
5:31 Yar. 2:24; Mat. 19:5; Mar. 10:7; 1Kor. 6:16.
5:32 «bu sir intayin qongḳurdur; əmma mən ḥazir Məsiḥ wə jamaət tooɣruluḳ səzləwatimən» — ər-ayalning bir-birigə baoɳlinip bir tən boluxi dərḥəkikət qongḳur bir sir; Məsiḥning jamaətkə baoɳlinip uning bilən bir tən boluxi tehimu qongḳur bir sirdur.

6:1 Kol. 3:20.
6:2 «Atangni wə anangni ḥərmətlə» — «Mis.» 20:12.
6:2 Mis. 20:12; Ḳan. 5:16; 27:16; Mat. 15:4; Mar. 7:10.
6:3 «Xuning bilən sening ixliring ḳutluḳ bolidu, zeminda uzun Ɵmür kərisən» — «Mis.» 20:12, «Ḳan.» 5:16.
6:4 Ḳan. 6:7,20; Zəb. 78:4; Pənd. 19:8; 29:17.
6:5 «Silər ḳullar, ətdin boloɣan hojayininglaroɣa Məsiḥkə itaət kiloɣiningladək qin kənglünglardin əyminix wə titrəx bilən itaət kilinglar» — ḥəmmimizning «əyminix wə titrəx» pozitsiyisi bilən Huda üqün hizmət kiliximizoɣa tooɣra kelidu. «Əyminix wə titrəx» insanning aldida əməs, Hudaning aldida boluxi kerək, əlwəttə.
6:5 Kol. 3:22; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9; 1Pet. 2:18.
6:9 Ḳan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Kol. 3:25; 4:1; 1Pet. 1:17.
6:11 Kol. 3:12; 1Tes. 5:8.

wə qan igiliri əməs, bəlki həkümranlar, hoquqdarlar, bu dunyadiki qarangoluluqni baxquroluqi dunyawi əmirlər, yəni ərxlərdə turuwatqan rəzil rohiy küqlərdur.. 13 Muxu wəjidin əzünglaroqa Hudaning pütün sawut-yariqini elip artinglarki, rəzillik künidə bərdaxliq bilən qattiq turidioqan, ahir həmmə ixni ada qilip, yərni qing dəssəp turidioqan bolisilər.. 14-15 Əmdi qing turunglar — həqiqət bəlweoqini belinglaroqa baoqlap, məydənglərgə həkqaniyliq sawutini kiyip, putunglaroqa hatirjəm-inaqliq hux həwirini yətküzüxkə təyyarliq qoruqini kiyip, yərni qing dəssəp turunglar.. 16 Bu ixlarning həmmisidə iman-ixənqning qalqinini qoloqa elinglar; uning bilən silər rəzil boloquqining barliq ot oqlirini əqürüwetələydioqan bolisilər.. 17 Həmdə bexinglaroqa nijatning dubuloqisini kiyip, Hudaning səz-kalamini, yəni Rohning qiliqini elinglar;.. 18 həmmə waqit-pəsildə Rohta hərhil dua-tilawət həm iltija bilən dua qilinglar; dəl bu ixta qət'iy hoxyar turup barliq muqəddəs bəndilər üqün hər tərəplimə dua-iltijalar qilinglar;.. 19 mən üqünmu dua qilinglarki, — eoqiz aqqinimda manga səzlər kəlsun, hux həwərning sirini dadillik bilən axkarə qilay.. 20 Mən dəl xu ixqa zənjirlər bilən baoqlanoqan əlqimən; xunga qilixqa tegixlikim boyiqə, hux həwər yətküzüxtə dadillik bilən səz qiliximoqa dua qilinglar..

21 Əmdi mening tooqramdiki ixlardin, mening qandaq ətüwatqanliqimdin həwərlinixinglar üqün, səyümlük qerindax həm Rəbdə sadiq hizmətkar boloqan Tikikus silərgə həmmə ixlarni məlum qilidu.. 22 Mening uni dəl muxu ix üqün yeninglaroqa əwətixim, silərning ixlirimizdin həwərdar boluxinglar wə uning kənglünglaroqa təsəlli wə ilham berixi üqündur..

23 Qerindaxlaroqa hatirjəmlik, muhəbbət həm iman-ixənq Huda'Ata wə Rəb Əysa Məsihtin boloqay!

24 Rəb Əysa Məsihni əlməs-qirimas səygü bilən səygüqilərgə mehir-xəpqət yar boloqay!

6:12 əf. 2:2.
6:13 «rəzillik künidə bərdaxliq bilən qattiq turidioqan, ahir həmmə ixni ada qilip, yərni qing dəssəp turidioqan bolisilər» — «rəzillik küni» bəlkim rəzillik üstünlükni igiləydioqan kün, Xəytanning küqi zor namayan qilinidioqan künni kərsitidu. Yənə kelip u «hazirqi zaman»ning əzini kərsitixi mumkin. Ahir berip «Məsihning küni» «rəzillik küni»ni tügəxtüridu.
6:13 2Kor. 10:4.
6:14-15 Yəx. 59:17; Luqa 12:35; 2Kor. 6:7; 1Pet. 1:13.
6:16 «...Bu ixlarning həmmisidə iman-ixənqning qalqinini qoloqa elinglar» — yaki «...Həmmidin muhimi iman-ixənqning qalqinini qoloqa elinglar» yaki «Bularning həmmisining üstigə, iman-ixənqning qalqinini qoloqa elinglar».
6:17 «Hudaning səz-kalamini, yəni Rohning qiliqini elinglar» — «Roh» — Hudaning Rohi, Muqəddəs Roh.
6:17 Yəx. 59:17; 1Tes. 5:8; Ibr. 4:12; Wəh. 2:16.
6:18 «həmmə waqit-pəsildə rohta hərhil dua-tilawət həm iltija bilən dua qilinglar» — «Roh» — Hudaning Rohi, Muqəddəs Roh.
6:18 Luqa 18:1; Rim. 12:12; Kol. 4:2; 1Tes. 5:17.
6:19 Ros. 4:29; 2Tes. 3:1.
6:20 2Kor. 5:20.
6:21 Ros. 20:4; Kol. 4:7; Tit. 3:12.
6:22 2Tim. 4:12.

Qoxumqə səz

1:18

«**Hudaning qaḳirikḳioɣa baoɣlanoɣan ümid wə muḳəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətlikliki**»

Rosul bu ayəttə Əfəsustiki ixəngüqilərning: «**Uning qaḳirikḳioɣa baoɣlioɣan ümidining nemilikini, muḳəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətliklikini**» bilip yetixi üqün dua ḳilidu.

Uning qaḳirikḳioɣa baoɣlanoɣan ümid

Huda hər ḳetim əz həlḳini qaḳiroɣinida, ḥərdaim uning qaḳirikḳioɣa baoɣlanoɣan bir ümid boloɣan bolidu; Ibraḥim, Musa, Gide'on, Dawut wə keyinki pəyoɣəmbərlərgə kəlgən qaḳiriḳlarni kərüng. Muxu ayəttiki «qaḳirik» jamaətkə boloɣan qaḳirikni kərsitidu; buning nemə ikənlikigə 4:5ning bayani qüxəndürüx beridu: «**Qaḳiriloɣininglarda, ohxax bir arzu-ümidkə qaḳiriloɣansilər**». Adəmni ḥəyran ḳalduridioɣan bu bayan ḥərbirimizdə boloɣan qaḳiriḳlaroɣa baoɣlioɣan ümidlərning bir-biridin ayrilmas dərijidə girələxkənlikini kərsitidu. Ḥərḳandaḳ ḳerindixim kəlgüsidə ḥərḳandaḳ bəht-bərikətlər, ḥərḳandaḳ baylikḳlar wə danaliḳning ḥərḳandaḳ xadhuramliklirioɣa erixkən bolsa, xulardin meningmu ortaḳ nesiwəm bolidu wə uningmu mening erixkənlirimdin nesiwisi bolidu. Mana bularni biz qaḳiriloɣanlarning sani bilən kəpəytidioɣan bolsaḳ, buningdin qiḳidioɣan nətijini təsəwwur ḳilix ḥərgiz mumkin əməs.

«Uning muḳəddəs bəndiliridə boloɣan xərəplik mirasining ḳimmətlikliki»

Bəzi ḳerindaxlar bu ibarini tərjimə ḳiloɣanda: «Hudaning ḳandaḳmu mirasi bolidu?» yaki «Huda ḳandaḳmu Əz bəndiliridin birər nərsigə erixixni oylaydu?» dəp bexini ḳaturup bu ibarini «muḳəddəs bəndilirining xərəplik mirasining ḳimmətlikliki» dəp tərjimə ḳilidu. Lekin grek tilida, bu ibarining eniḳ mənisidin ḥeqḳandaḳ guman yoḳtur (1:11-ayətnimu kərüng). Biz wəḥiydiki səzlərgə ixiniximiz kerək; gərqə bizning əḳli ḳabiliyitimiz bu ibarilərni qüxinixkə ajizliḳ ḳiloɣan bolsimu, Hudaning ajiz ixəngüqiliri boloɣan bizlərdin kütkini barliḳini tonup yetiximiz kerək. Bu ibarigə yənə təpsiliy ḳetirḳenip ḳarisaḳ, Hudaning xu kütkini bolsa «xərəp» ḥəm «baylik»laroɣa toldurulidioɣan bolidu; xuningdək Uning kütkinining məlum jəḥəttin ḥazirmu bizlərdə bar ikənlikini bayḳaymiz. Ḳandaḳla bolmisun, bizdə boloɣan baylikḳlar bizgə kərününginidin kəp artuḳtur! Bu ḥəḳiḳət jamaəttiki ḳerindaxlirimiz bilən boloɣan barliḳ munasiwitimizgə təsir kərsitixi kerək. Hudaning ailisidikilərni — u ilim əḥli bolsun, sawatsiz bolsun; bay bolsun, namrat bolsun; qiḳixḳaḳ bolsun, jimioɣur bolsun, — uni «addiy» yaki «məzzisiz» dəp ḥesablimasliḳimiz kerək — qünki ḥətta ḥərbirimizning kündilik turmuxlirimizdimu Əz Ooɣlining xərəplirini kərsitixkə Hudaning Roḥining sirliḳ ixliri məwjut bolup turidu. Əməliyəttə, Hudaning bizdin kütkini dəl Uning Əzi bizgə iltipat ḳilip amanət ḳoyoɣinidur; bizdə Hudaning xu iltipati arḳiliḳ Ooɣlining kəp tərəplimilik əwzəlliklirining ayan ḳilinixi nemidegən xərəplik ix-ḥə! — bu «Ooɣulni kərsitix» bolsa Uni əzimizgə, Huda'Atimizoɣa, pərixtilərgə, bilidioɣinimiz intayin qəklik boloɣan ərxtiki baxḳa küqlərgə wə əmirlərgə kərisitixtin ibarəttur. Bu uluoɣ ixlarni bilip yetiximiz üqün hərbirimizgə Huda «**danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥ**»ni ata ḳiloɣay!

«**Danaliḳ ḥəm wəḥiyni əzləxtürgüqi roḥ**» degən bu ibarə tooɣruluḳ muxu yərdə kərsitimizki, uningda muḥim bir aqḳuq bar. «Danaliḳ» — ixlarning pəḳət «nemə» bolux

kerəklikini əməs, bəlki «ḳandaḳ» wə «ḳaqan» bolux kerəklikini bilix — Hudadin əyminip Uning kalami üstidə ḥər küni oylinixning mewisidur — u wəḥiydin awwal kelidu. Hudaning asmandin insanlaroŋa sowoŋatlarni taxlap beridioŋanliḳi pakittur; lekin sowoŋatlirining taxlinixioŋa yarixa, awwal danaliḳ bilən təyyarlanoŋan kəngüllər boluxi kerək.

Gunaḥlarda əlüx; Məsiḥ bilən billə jan kirgüzülüp, Uning bilən tirilip, kətürülüp, ərxlərdə olturoŋuzulux «Gunaḥlarda əlgən» (2:1)

Adəmni ḥəyran ḳalduridioŋan bu ibarə 2:1də kərülidu: — «**silər ḳəbiḥlikliringlar ḥəm gunaḥliringlarda əlgən bolup, ...**»

Huda Adəm'atimiz Erəm baoŋqisida: «**Sən buning** (mən'i ḳilinoŋan mewə)**din yesəng, sən xu kündə əlisən**» degənidi. Adəm'atimiz gunaḥ sadir ḳiloŋan künidə jismaniy jəḥəttin əlmigən bolsimu, wujudidiki əng muḥim jəḥəttə, yəni roḥida əldi. Demək, u Hudaning dostluḳi ḥəm tonuxidin məḥrum ḳilinoŋan; qünki bu ixlar adəmning roḥi arḳiliḳ əzigə məlum bolidu.

Gunaḥning asarətlirigə əsir boloŋan nuroŋun kixilər əzlirini: «Ayioŋimizdin xamal ətüp turidioŋan», «heli jenim bar!» dəp ḳarixi mumkin; lekin ḥəḳiḳiy muḥim boloŋan ḥərbir həḥəttin eytḳanda, ular alliḳaqan əlgəndur; ular ḥayatning ḥəḳiḳiy əḥmiyitidin məḥrumdur; ḥəḳiḳiy ḥayat, yəni Hudaning ḥayati ularoŋa nisbətən yat bir nərsidur (4:1).

Insanlar Məsiḥtə «**yengi ḳəlb wə yengi roḥ**»ni ḳobul ḳiloŋanda, ular Hudani tonuxḳa ḳaytidin muyəssər bolalaydu.

«**Məsiḥ bilən billə jan kirgüzülüp, uning bilən tirilip, kətürülüp, ərxlərdə olturoŋuzulux**» (2:5-6).

Oḳurmənlər Pawlusning «Rimliḳlaroŋa» yazoŋan məktupini oḳuoŋan bolsa uningdiki 6:6 wə 6:11də buningoŋa ohxap ketidioŋan ibarilərning bar ikənlikini əsləydu. Məsiḥ əlgəndə, U biz üqün Atisidin ayrilixi bilən gunaḥlarning jazasini kətürgən; xundaḳ bolupla ḳalmay, U gunaḥning əzining toluḳ məsilisini, — yəni ḥərbir adəmdə bolidioŋan, əzini baxḳurup keliwatḳan gunaḥkar təbiətni bir tərəp ḳiloŋanidi. Mana bu ixni wujudḳa qiḳirix üqün U «kona adəm»imizni Əz əlümi iqigə aloŋanidi (Uning Hudaning Ooŋlining süpitidə ḥərbirimizni aldin'ala bilgənlikini esimizdə tutuximiz kerək; «Rim.» 6:6). U əlümdin tirilginidə, biz Uning iqigə elinoŋanmiz; asmanoŋa kətürülginidə, Uning iqigə elinoŋanmiz; Hudaning ong yenida olturoŋinidimu, biz xu yərdə Uning iqigə elinoŋanmiz. Hudaning Roḥi ḳəlbimizgə kirgəndə, bu ixlar bizdə reallikḳa aylinidu. Gunaḥning əzi tehi kona tenimizdə («ətlirimizdə») turoŋini bilən, biz ətning küqigə yənə əsir-ḳul əməsmiz; əksiqə biz Roḥḳa təwə boloŋan yengi adəmlərmiz; xuning üqün biz əzimizni tooŋra tonup yaxiximiz intayin zərürdur.

«Əqmənlik» wə «bəlgilimilər boloŋan... ara tam»ning qeḳiwitilixi» (2:15-16)

Inaḳlikni səyidioŋan Hudaning bərgən əmrlirining insanlar arisida əqmənlik pəyda bolidioŋanliḳi bizgə oŋəlitə ix tuyuloŋini bilən, əməliyəttə ix mundaḳ boldi.

Huda Əzi qaḳiroŋan həlḳi boloŋan Yəḥudiylaroŋa Əzining ḥəḳḳaniyliḳi ipadiləngən əmrlərni bərgənidi. Barliḳ wijdanliḳ adəmlər bundaḳ əmrlər (məsilən: «**Sahta guwaḥlik bərmə**», «**Yeḳiningni əzüngni səygəndək səygin**»)gə hursənlik bilən ḳarixi kerək idi; biraḳ Huda Əz həlḳi Israilioŋa yənə bəzi baxḳa «bəlgilimilər» dəp ataloŋan əmrlərni bərgən. Bu bəlgilimilər ḥeqḳandaḳ əhlaḳiy məḳsəttə berilmigən boluxi mumkin; bəziliri adəmning salamətlikigə baoŋliḳ, bəziliri «bexarət» süpitidə berilgən (məsilən, ibadəthanidiki

ḥərhil qurbanliqlar tooƣruluq bəlgilimilər); bəziliri bəlkim Məsiḥ kəlgüqə Өz həlkini ətrapidiki əllərning buloƫioƫuqi təsirliridin saqlax üqün ularning ətrapioƫa bir «qaxa»ni qurux məqsiti bilən berilgənidi; bəzi əmrlərning bu üq təripimu bar. Məsiḥning kelixi bilən bu «qaxa» kerəksiz boloƫanidi; əgər Israil Məsiḥ təripidin qutquzuloƫan bolsa, undaqta ular yənə taipə qoxnilirining buloƫioƫuqi təsirlirigə beqinip ketixi mumkin bolmaytti; əksiqə, ular tolup taxqan pak-muqəddəs muḥəbbət bilən əz ətrapidikilərgə təsir kərsitixi mumkin bolatti. Xunqə paskinilik arisida turoƫan bolsimu, ularda pak-muqəddəs turiweridioƫan birhil pak-muqəddəslik bar bolatti; ḥərqandaq əqmənlik wə nəprət arisida turoƫan bolsimu, ularda meḥribanlik turiweridioƫan birhil əzgürməs muḥəbbət bar bolatti (xunga ḥazir barlik etiqadqilaroƫa, u Yəḥudiy bolsun yaki Yəḥudiy bolmisun, ḥeqqandaq «qaxa» kerək əməs).

«Qaxa» tooƣruluq səzimizgə qaytip kəlsək, bu bəlgilimilər sünnət qilix, xabat küni qilix, bəzi yeməkliklərni yeməslik, alaḥidə kiyim-keqəklərni kiyix tooƣruluq əmrlərni əz iqigə alidu. Məsiḥ Өz ölümidə bularni bikar qiliwətkən, qünki ularning ḥazir ḥeqqandaq keriki qalmioƫanidi. Məsilə dəl xuki, bəlgilimilər kerəksiz qilinoƫini bilən kəp adəmlərning ularni qoldin bərgüsi yoq idi; qünki ular Məsiḥni qobul qilixqa razi əməs idi. Bəlgilimilərning əzi dəḥxətlik əqmənlik mənbəsi bolup qaloƫan. Buning birmunqə səwəbliri bar idi: —

(a) Hudaning həlqi bəlgilimilərning əzlirining ajizliqi tüpəylidin qüxürülgənlikini bilip turup, kiqik peillik boluxning orniƫa bəziliri: «Biz alaḥidə adəmmiz, baxqilardin əla boloƫanlikimiz tüpəylidin bəlgilimilər bizgila qüxürülgən» dəp ḥakawurlixip kətkənidi.

(ə) Bu ix Yəḥudiy əməs əllərdə əqmənlik pəyda qiloƫan; qünki əng ḥakawurlixip kətkən Yəḥudiylarning qilmixliri Yəḥudiy əməslərningkidin ḥeqqandaq pərqi yoq idi.

(b) Yəḥudiy jəmiyitidiki bəzi dindarlar ḥəddidin exip «qaxa» ətrapida yənə bir «qaxa» quruxqa, yəni Hudaning bəlgilimilirigə yənə əzlirining kəp bəlgilimilirini qoxuxqa intilətti; əməliyəttə bolsa ular bu jəryanda Hudaning bəlgilimiliridiki əng uluƫ əhlaqiy əmrlirini nəzirigə almay qoyoƫanidi. Insanlar üqün eytqanda, «sirttiki ixlarni baxquridioƫan əmr-bəlgilimilər»ni tutux ḥərdaim pak dillikqa intilixtin kəp asanoƫa qüxidu. Bu dindarlar bolsa «qaxa»din tehimu məoƣrurlinip kətkən; ularoƫa nisbətən, uni taxlaxqa rayi qət'iy barmaytti. «Qaxa» bir tamoƫa aylinip, rosul Pawlus degəndək «**otturidiki ara tam**» boloƫan.

(p) Ḥəmmidin eqinixlik boloƫini, «yat əllər» Yəḥudiylarning Hudasinimu Yəḥudiylaroƫa ohxax dəp qarioƫaqqa, ular əzliri oylioƫan obraz boyiqə Hudaoƫa əq bolup qaloƫan.

Yuqirikilarning ḥeqqaysisi Hudaning niyiti əməs idi, əlwəttə.

Bu ixlarning ḥəmmisini Məsiḥ Өz ölümi arqilik yoqqa qikaroƫan; U insanlardiki gunaḥning yiltizini bir tərəp qiloƫandin keyin, pütkül insaniyət üqün «**yengi qəlb**»ni qobul qilip Hudaning muḥəbbitidə, Hudaning insanlaroƫa baoƫlioƫan muḥəbbitidə yaxaxtin baxqa qilidioƫan ix qalmioƫan. «Bəlgilimilər»mu karoƫa kəlməy, kerəksiz bolup qaloƫan.

«Rosullar wə pəyoƫəmbərlər boloƫan ul», «burjək texi» (2:20-21)

Pawlus jamaətni «**rosullar wə pəyoƫəmbərlər boloƫan ul**»ning üstigə selinoƫan, dəydu. «Rosul» degən səz (grek tilida «apostolos») «əwətilgən» degənni

bildüridu; rosullar Huda təripidin «əwətilgən adəmlər», «ulluқ adəmlər»dur. Ularning salaḥiyiti, wəzipiliri ḥəm harakteri Injil «2Kor.»də bizgə təpsiliy kərsitilidu. Injilda jəmiy bolup on ikki əməs, bəlki yigirmə tət adəm «rosul» dəp atilidu; Injil dəwrdə muxulardin baxқa rosullar barmu, yoқmu, eniқ həwirimiz yoқ.

U eytқan «pəyoɣəmbərlər» қaysi adəmlərni kərsitidu dəp sorisaқ, bu həttə 3:5də u yengi əḥdə (Injil) dəwridiki «rosullar wə pəyoɣəmbərlər»ni wə ularning jamaət tooɣruluқ əziningkigə ohxax wəḥiylərni қobul қiloɣanliқini tiloɣa alidu. Ḥalbuki, mumkinqiliki barki (wə əzimiz xundaқ қaraymizki) uning «pəyoɣəmbərlər» degini ḥəm Təwrat dəwridiki ḥəm Injil dəwridiki pəyoɣəmbərlərni kərsitidu; Təwrattiki pəyoɣəmbərlər bizgə Təwrattiki wəḥiylərni yətküzgən, rosullar wə Injildiki pəyoɣəmbərlər bizgə Injildiki wəḥiylərni yətküzgən; jamaət bolsa Hudaning bu ḥəmmə wəḥiylirining uli üstigə selinoɣan.

Biz daim «jamaət Məsiḥning uli üstigə selinoɣan» dəymiz. Biraқ xuni biliximiz kerəkki, ḥər dəwrdə jamaət xu dəwrdiki birnəqqə adəmlər üstigə selinip kəlgəndur; bizning dəwrimizdə «rosullar wə pəyoɣəmbərlər» barmu? Aldamqiliққa patқan ḥazirқi bu dəwrimizdə bu tooɣruluқ birnəqqə addiy eoɣiz gəp қilixқa tooɣra kelidu: —

(a) Jamaət aldi bilən birinqi əsirdiki rosullar wə pəyoɣəmbərlər epkəlgən wəḥiylər üstigə selinidu. Təwəndiki «burjək tax» boloɣan Məsiḥ tooɣrisidiki səzlirimizni kərüng. Jamaət bu wəḥiylər (Injilda hatiriləngən)ni қolioɣa elip, keyin kəlgən «rosullar wə pəyoɣəmbərlər»ning ḥəқiқiy yaki sahta ikənlikini əlqiyələydu.

(ə) «Rosullar wə pəyoɣəmbərlər» jamaətning «təpisidə» əməs, bəlki «tegidə» bolidu. Bu addiy ḥəқiқət kəzdə tutuloɣan bolsa jamaətni «rosulluқ» yaki «pəyoɣəmbərlik» ḥoқuқida boluwaloɣan, kəpqilikning üstigə ḥəküm sürüp «hojayin bolux»қa nəpsi takildioɣan nuroɣunlioɣan aldamqilardin saқlaytti. Ḥəқiқiy rosullar wə pəyoɣəmbərlər bolsa ḥərdaim baxқilarning hizmitidə boluxқa intilidu; ular mənsəp, ḥoқuқ, pul yaki xəhsiy mənp'iitigə қiziқmaydu. Injildiki rosullar kəmtər (rosul Yuḥannaning səzliri boyiqə) «**Қerindaxlar üqün jenini pida қilixқa təyyar**» boloɣanlardindur («1Yḥ.» 3:16). Ularning kənglidiki birdinbir ix, adəmlərning Hudaning «yengi əḥdə»sini qüxinip yetix, Məsiḥni tonup Huda'Atioɣa tayinip, Uning iradisini əzliri üqün pərқ etixtin ibarəttur («Yər.» 31:31-34, «Ibr.» 8:8-12). Iman yolida dəsləptiki basқuqlarda adəmlər rosul-pəyoɣəmbərlərgə, xudaқla təlim bərgüqilərgə ḥəm «Hudaning həlқini bakқuqilar»oɣa kəp tayanoɣan bolsimu, Hudaning ḥəқiқiy hizmətkarlirining əzgərməs məқsiti xuki — adəmlər Hudanila tayanq қilsun! Ular adəmlərni Hudaning wəḥiy-yolyoruқlirini qüxinixi üqün əzlirigə tayinidioɣan қilixқa intilidioɣanlardin əməs: «**Biz ḥərgiz əzimizni iman-etiқadinglar üstigə ḥəküm sürgüqilərmiz deməқqi əməsmən, bəlki silərning xad-huramliқinglarni axuruxқa silərgə ḥəmkarlaxқuqilarmiz; qünki silər etiқad arқiliқla məzmut turisilər**» (2Kor.» 1:24). Rosullar yaki pəyoɣəmbərlər jəzmən ḥərbir jamaətning əzlirini «rosul» yaki «pəyoɣəmbər» dəp etirap қilixioɣa yaki orun berixigə қiziққan əməs. Isim əməs, bəlki jisim muḥimdur; ḥəқiқiy jismi bar boloɣan nərsining əzini ispatlaxning ḥajiti yoқ; bəribir uning ḥəқiқiy maḥiyiti ḥəmmigə ayan bolidu.

(b) Ḥəmmidin muḥimi, əgər bügünki künlərdə rosullar wə pəyoɣəmbərlər bar bolsa, əmdi ularning barliқ səz-ḥərikətliri miladiyə birinqi əsirdiki rosullar wə pəyoɣəmbərlərning (biz üqün Injilda

Hudaning yolyoruқi bilən hatiriləngən) səz-ҳərikətlirigə toluқ maslixixi kerək. Hudaning Өzining «ul ҳəқiқətliri» boloƣan ahirқi wəһiyliri birinqi əsirdiki jamaəttə boloƣan xu rosullar wə pəyoƣəmbərlərgə tapxuruloƣan, wə Uning iltipati bilən ularni Injilda hatirilətküzgəndur. Xunga bu zamanda ҳeqқandaқ «yengi wəһiylər» kəlməydu; biraқ ҳərbir dəwrdiki jamaətlər Hudaning sirliri, nəsiһətliri wə iradisini igiləp, Hudaning toluқ xan-xəripidə mengix üqün, Injildiki wəһiylərni əzlirininգki қiloƣan rosulluқ wə pəyoƣəmbər süpətlik adəmlərgə eһtiyajliқtur. Ҳərbir dəwrdə biz xundaқ əzlirini pida қiloƣuqi «ulluқ» adəmlərgə eһtiyajliқmiz; ular kəm bolsa jamaət қurulmaydu, bu һəttə ayan қilinoƣandək Hudaning uluoƣ qaқiriқi elip kəlgən aliy istəklər ҳərbir ixəngüqigə singdürülməydu; xunga ҳərbirimizning xundaқ adəmlər bizgə əwətilsun dəp dua қiliximizoƣa tooƣra kelidu. Xuningdək biz Hudaning bizni qaқirip, jamaətning «**өz jenini қerindaxlaroƣa pida қilixқa təyyar**» boloƣanlardin tərkib tapқan ulining iqigə selixioƣa təyyar boluximiz kerək. Hudadin məlum birhil adəmlərning bizgə əwətilip təқdim қilinixi üqün dua қilsaқ, өzimizmu dəl xu adəmlərdin bolux eһtimallikioƣa təyyar bolmisaқ bolmaydu. Nemila degənbilən, «**Huda bu dunyadiki ajizlar arқilиқ küqlüklərni yoқ қilixni, ... Өzining xan-xəripini kərsitixni layiқ kəridu**» («1Kor.» 1:27). Bu bizni əng muҳim nuқtioƣa elip baridu: —

«Burjək texi»

Jamaətning «burjək texi» bolsa Məsiһtur. Ҳərқandaқ büyük binada «burjək texi» əng muҳim tax bolup, binaning ulioƣa birinqi selinidioƣan taxtur. «Burjək texi» selinoƣanda binaning turidioƣan jayini wə yəlinixini tooƣra bekitidu; uningdin keyin ulioƣa andin binaning өzigə selinoƣan barliқ taxlar burjək texi bilən toptooƣra tooƣrilinixi kerək; məlum tax uning bilən tooƣrilanmisa, undaқta u layaқətlik bolmaydu; undaқ boloƣanda, tooƣrilanmioƣan tax eliwetilip қaytidin қoyuluxi kerək bolidu. Bu ixning bizning jamaət bilən boloƣan munasiwitimizgə қandaқ baoƣlinidioƣanliқi ҳəmmimizgə ayan boluxi kerək. Jamaətkə қandaқ wə қəyərdə seliniximiz kerəklikini bilix üqün awwal Məsiһ bilən қandaқ «tooƣrilanoƣanliқimiz»ni eniқliximiz kerək. Birinqi əsirdiki rosullar wə pəyoƣəmbərlərning ҳayatliri burjək texining өzi bilən tooƣrilanoƣan boloƣaqқa «ulluқ adəmlər» boluxқa layaқətlik idi. Bizning dəwrimizdiki «rosullar wə pəyoƣəmbərlər»mu xu ohxax əlqəm bilən sinilip tonulidu.

3:13 tooƣruluқ

«**Xuning üqün silərdin ətünimənki, mening silər üqün tartқan japa-jəbirlirim tüpəylidin pərixan bolmanglar; qünki bu ix silərning xan-xəripinglar bolidu**»

Buning tət hil mənisi boluxi mumkin: —

(1) Pawlus türmidə yetip japa-jəbir tartmaқta idi (wə buningdin ilgirimu Hudaning yolida kəp japa-jəbir tartip kəlgənidi). Pawluska baoƣlioƣan muҳəbbiti tüpəylidin xübһisizki, Əfəsustiki қerindaxlarning kəngli yerim boloƣanidi. Əməliyəttə Hudaning «yat əllər»gə kəprək paydiliқ boluxi üqün, Pawlusni türmigə yatқuzup kəp azab-oқubətlərni tartқuzuxi yat əldiki bu ixəngüqilərning Өzigə nisbətən xunqə қimmətlik ikənlikigə ispat bolidu.

Xuning üqün «**Bu ix** (mening türmidə yatқanliқim) **silərning xan-xəripinglar bolidu**» degili bolidu.

(2) Pawlus ularoƣa kəprək paydiliқ bolsun üqün türmidə yetiwatatti. Bəzi ixəngüqilər: «Əng uluoƣ rosul Pawlus türmidə yatқan yərdə, bu rəһimsiz Rim һəkümiti meni қandaқ bir tərəp қilar!» dəp kəngli su bolup Hudaning yolidin yenip kətməktə idi. Lekin ular қorқup kətməsliki kerək idi, qünki

Pawlusning türmidə yetixi tasadipiylik ix əməs, bəlki Hudaning orunlaxturuxi idi. Xuning üqün «**Bu ix** (mening türmidə yatqanliqim) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

(3) Pawlus türmidə yatqini tüpəylidin bəzi ixəngüqilər qorqup ketip Hudaning yolidin yanoqan bolsimu, Əfəsustiki ixəngüqilər qorqmay, Hudaning yolidin yanmioqan bolsa, undaqta «**Bu ix** (qorqmasliqinglar, Hudaning yolidin yanmasliqinglar) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

(4) Əfəsustiki ixəngüqilər Pawlusning türmidə yetip japa tartqanliqi dəl Hudaning Өzi orunlaxturoqan pilani ikənlikigə ixənməy qalsa, əlwəttə ular kənglini yerim qilip məyüslinip ketixi mumkin. Əksiqə ular jür'ətlik bilən: «Səyümlük Pawlusimizning türmidə yetixi Hudaning orunlaxturuxidur» degəndə qing turiwərisə, Hudani uluoliqan bolidu; xuning bilən yənə «**Bu ix** (kənglünglarni yerim qilmasliqinglar) **silərning xan-xəripinglar bolidu**».

Bizningqə birinqi həm ikkinqi qüxənqilər 3-babning aldinqi ayətliridiki ibarilərgə əng uyoqun boloqaqqa, ikkisi ohxaxla tooqridur (məsilən, «**Silər «yat əldikilər» üqün...**», «**silərgə Hudaning xəpqitini elip baridioqan oqojidarliqim...**» degəndək xəkildiki məzmunlarni kərüng (3:1, 2, 8)ni kərüng).

Yəttə birlik (4:4-7)

Əsirdin-əsirgə ixəngüqilər bu «yəttə birlik» («**bir tən, bir Roh, bir ümid, bir Rəb, bir etiqad, bir qəmüldürülüx, bir Huda'Ata**») ning bu hətning meoqizi ikənlikigə, hətning jəwhiri boloqan əng qongqur həqiqətlərning bu «yəttə birlik» iqigə mujəssəmləxkənlikigə ixinip kəldi. Biz muxu yərdə bu ayətlərgə xərh qilmaqqi əməsmiz, pəqət ulardiki addiy bir aqququluq həqiqətni kərsətməkqimiz — birliklərning mərkizi bolsa «bir Rəb», demək Məsih, — U bolsa birliklərning aqquqidur, dəp ixinimiz: —

(i) bir tən — Məsihning teni
(ii) bir Roh — Məsihning Rohi
(iii) bir ümid — Məsihning ümidi («Ibr.» 12:2, «Yəx.» 53:11)
(iv) bir Rəb — Məsih
(v) bir etiqad — Məsihning өzining ixənq-etiqadi («Gal.» 2:20 wə izahatini, xundakla «Galatiyaliklaroqa»diki «qoxumqə səz»ni kərüng)
(vi) bir qəmüldürülüx — Məsihning qəmüldürülüxi («Mar.» 10:38-39, «Luka» 12:49-50).
(vii) bir Huda'Ata — Məsihning Hudasi həm Atisi

Muxu yərdə biz «bir etiqad» wə «bir qəmüldürülüx» üstidə tohtilimiz.

«Iman-etiqad birdur» (grek tilida ««bir etiqad bardur»)

Etiqad xəkillinixi üqün adəmning zehni nuroqun həqiqətlərni qobul qilixi kerək, əlwəttə; birak etiqad bolsa bu ixning əzi əməs; etiqad bolsa adəmning Həmmigə Qadirning hərbir əmrigə, yolyoruqi wə wədisigə quqak eqix üqün Uningoqa pütkül wujudini tapxurup boysunuxtin ibarəttur. Bu yərdə eytiliwatqan «bir etiqad» bolsa həmmə ixəngüqilər qobul qilidioqan əqidilər üzündisi əməs (gərqə muxundak bir üzündə qolaylik bolsimu), bəlki «Məsihning etiqadi» yaki «ixənq-sadiqliqi»ni kərsitidu. Pawlus buni hətta 3:12də tiloqa alidu: «**Uning ixənq-sadiqliqi arqilik biz jasarətkə həm Hudaning aldioqa hatirjəmlik bilən kirix qoquqioqa igə bolduk**». Məsihning ixənq-sadiqliqi arqilik, yəni Uning Atisining barlik səz-kalamioqa mutlək boysunup bekinixi arqilik biz qutquzulduk; wə yənə bu etiqadida, — Uning etiqadida, yəni Uning «ixənq-sadiqliqi»da həmmimiz birlikkə kəltürülimiz.

«Bir qəmüldürülüx»

Rosul Pawlus bu yərdə tiloɣa aloɣan «qəmüldürülüx» suoɣa qəmüldürülüx əməs, yaki suoɣa qəmüldürülgən ixəngüqilərgə wədə kilinoɣan «Mukəddəs Roḫka qəmüldürülüx»mu əməs; u qokum Əysa Məsiḫ Əzümningki dəp atioɣan uluoɣ qəmüldürülüxtur; məsilən, «Luka» 12:49-50: —

«**Mən yər yüzigə ot taxlap tutaxturuxka kəldim wə bu otning tutixixioɣa nəkədər təkəzzamən! Lekin Mən aldi bilən bir qəmüldürüx bilən qəmüldürülüxüm kerək wə bu qümüldürülüxüm əməlgə axuruloɣuqə intayin kiynilimən!**».

Xübḫisizki, bu «qəmüldürülüx» Uning krestkə mihlinip japa tartidioɣanlikini kərsitidu. Bu japa «ada kilinmioɣan» bolsa, gunaḫlarning kəqürüm kilinixi mumkin əməs idi, ḫəmdə U tiloɣa aloɣan uluoɣ ot — Mukəddəs Roḫning uluoɣ oti — muḫəbbətning, mukəddəslikning Hudaoɣa kəyüp-pixkan oti yər yüzidiki insanlarning kəlbigə kelələməytti. U muxu otning pütkül dunyada yekilixioɣa tolimu intizar boloɣan idi. U zadi nemigə qəmüldürüldi degən məsiligə kəlsək, U bizning gunaḫlirimiz wə xərməndiqilikimizni bir tərəp kilix üqün u barlik gunaḫ, xərməndiqilik wə ələmlərgə qəmüldürülgənidi; U bizning barlik ələmlirimizni Əz üstigə aloɣan. Uning «ələmliri» degən sirlik səz tiloɣa elinoɣan «Yəx.» 53:9ni kərüng. «2Kor.» 5:21ni kərüng: «**Gunaḫka ḫeq tonux bolmioɣan kixini Huda bizni dəp gunaḫning əzi kildi; məksiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḫəkkaniyliki boluximiz üqündur**». Bizning gunaḫimizni Əz üstigə elixi Atisidin ayrilixtin — yəni dozahka kirixning əzi idi. Krestkə mihlanoɣanda U barlik dozahlirimizni Əz üstigə aloɣan. Bu nemidegən azablik, nemidegən ajayib bir qəmüldürülüx-ḫə! Nemidegən zor oɣəlibə bu-ḫə! Bu biz üqün ajayib bəht-saadəttur!

Əmdi suoɣa qəmüldürülgəndə nemə kilimiz? Bu Pawlus «Rim.» 6:3də deginidək «**Məsiḫ Əysaoɣa kirixkə qəmüldürülgən bolsak, Uning ələmi iqigə qəmüldürülgən**» bolimiz əməsmu? Bu qəmüldürülüxtə, bədinimizning toluk suoɣa oɣərk kilinixioɣa razimiz; birak bu ixning tegidə Huda Əz Roḫi arkilik «Manga Məsiḫning ələmidin, Uning uluoɣ qəmüldürülüxidin nesiwə bərgəysən» degən jiddiy iltijayimiz bar əməsmu? («1Pet.» 3:18-22) — tilikimiz, Hudaning roḫimizni Məsiḫning ələmigə wə Uningdiki barlik muwəppəkiyətlərgə qəmdürüp berix, bizni pütünləy yengi adəm kilip yaritixidin ibarəttur. Mana ḫəmmimizgə kerək boloɣan uluoɣ qəmüldürülüx — Mukəddəs Kitabtiki baxka yərlərdə u «**Roḫka qəmüldürülüx**», «**Mukəddəs Roḫka qəmüldürülüx**» dəp atilidu; bu ix Məsiḫning əzining qəmüldürülüxi arkilik wujudka kelidu.

«**Bir qəmüldürülüx**» bar — u bolsimu Məsiḫning qəmüldürülüxidur.`

Injil 11-ḳisim

«Filippiliḳlarоԓa»

«Rosul Pawlus Filippi xəḥiridiki jamaətkə yazоԓan salam məktup»

Kirix səz

Rosul Pawlusning bu heti Rimdiki zindanda yazоԓan bəx parqə hetining biridur. Uning xu yərdə yetixining səwəbi u yətküzgən hux həwər üstidin Yəhudiylar təripidin kətürülgən xikayətlər tüpəylidin idi; u tehi sot ḳilinmiоԓan, qünki Rimdiki əməldarlardin ḥeqkim bu xikayətlərni eniḳraḳ qüxinəlməytti. Bu tolimu adalətsiz, əlwəttə; ərzlər eniḳ bolmisa, kim birsini səwəbsiz zindanоԓa taxliyalisun? («Ros.» 23:25-27ni, bolupmu 27ni kərüng).

Filippi xəḥiridiki jamaət Pawlusning türmidə yatḳanliḳini anglap, əzliri tolimu ḥajətmən bolsimu, uningоԓa iḳtisadiy yardəm əwətkən. Bu ḳiskа hətning addiy bir məḳsiti bolsa, ularоԓa rəḥmət eytixtin ibarət idi. Filippidiki jamaət Pawlusning xu yərdə hux həwərni jakarlixi bilən barliḳḳa kəltürülgən. Xu xəḥərdə jin qaplaxḳan, palqiliḳ ḳilidiоԓan dedək ḳiz bar idi. U hojayinliri üqün palqiliḳ yolida kəp pul tepip beriwatḳanidi. Rosullardin Pawlus wə Silas uningоԓa yoluḳup uning üqün dua ḳilip jinni ḳoоԓliwətti. Ḳiz azad boldi! Lekin hojayinliri «altun ḳozuḳ»tin məḥrum bolup pəylini buzup xəḥər əməldarlirini Pawlus wə Silaskа ḳarxi ḳutratti. Ular ḳoloԓa elinip, dərriləndi andin zindanоԓa taxlinip kixənləndi. Huda məjizini yaritip zor bir yər təwrəx bilən ularni zindandin ḳutḳuzdi («Ros.» 16:16-40). Xübḥisizki, bu məjizə tüpəylidin nuroԓun kixilər, jümlidin gundipay wə uning ailisidikilər Hudaning yoliоԓa kirdi.

Ḥazir Pawlusning Filippidin ayriloԓiniоԓa on yildin artuḳ boloԓanidi. Həttin kərünüp turiduki, Filippidiki jamaət sadiḳliḳ bilən Rəbgə əgixip hux həwərni pütün ətrapidikilərgə yətküzüxüp kəlgən (2:15-16). Ular rosul Pawlus əzlirini səygəndək unimu intayin səygən bolup, wə gərqə əzliri namrat boloԓan bolsimu, hux həwərning ixlirida uningоԓa ḳayta-ḳayta iḳtisadiy yardəm əwətip kəlgənidi (4:15-16, «Rim.» 15:26, «2Kor.» 8:1-5, 11:9). Əmdi ḥazir Filippidikilər səyümlük rosulini Rimdiki zindanda yatḳan dəp anglap (zindandiki tamaḳning az-kəplüki wə süpiti bügünki dəwrdimu ḥeq əzgərmidi boloԓay) uningоԓa yənə yardəm əwətix ḳararioԓa kəldi. Biraḳ səpər uzun wə hətərlik — ḳurukluḳtin mangsa 1000 kilometrdin artuḳ, dengiz bilən mangsa intayin hətərlik idi. Ular Epafrodit isimlik sadiḳ bir ḳerindixini əlqi ḳilip tallap uningоԓa pul-bayliḳlarni tapxurdi. Yolning naməlum ḳismidin ətkəndə u kesəl bolup ḳaldi. U əzining salamətliki bilən ḥeq kari bolmay, ḳimmətlik sowoԓining nixanоԓa yətməy ḳelixidin ənsirəp aloԓa mengiwərdi. Rim xəḥirigə yətkəndə uning jeni aran ḳaloԓanidi, əmma u huxallik bilən sowoԓatni rosuloԓa tapxurup bərdi. Rosulning inkasini, Epafroditning oԓemini ḳandaḳ yegənliki, uning saḳaytilixi üqün ḳanqilik tilawət ḳiloԓanliḳini təsəwwur ḳilix təs əməs. Ahiri Epafrodit əsligə kelip Pawlusni ḳaytidin xadliḳḳa qəmdürüp, uning yükini yenikləttti. Xübḥisizki, Epafrodit Pawluskа yahxi ḥəmraḥ idi, Pawlus uni yenida uzun turoԓuzmaḳqi boloԓanidi; əmma Epafroditning kesəllik əḥwali tooԓrisidiki həwər Filippi xəḥirigə yətkən bolup,

jamaətning uningdin ənsirəp kətməsliki üqün, Pawlus uni tezrək yoloƣa selix ƙararioƣa kəldi. Yoloƣa saloƣanda uningoƣa ƙolimizda ƫazir turoƣan, jamaətkə yazoƣan bu ƫətni bərdi.

Muxundaƙ bir ƫət addiy bir «rəƫmət eytix»tin kəp artuƙ, əlwəttə. Pawlusning sowoƣitidin boloƣan xadliƙi aqliƙtin tuyuƙsiz ƙutƙuzuloƣan kixining yaki pul tutƙuzuloƣan namrat kixining xadliƙi əməs. U ularning əzigə baoƣlioƣan qongƙur muƫəbbitidin boloƣan xadliƙ idi, ularning əzliri ƙattiƙ namrat əɧwalda buni bərgənlikidin tehimu xundaƙ; bu sowoƣining ularning etiƙadning yolida dawamliƙ aloƣa baskanliƙioƣa ispat bərgənlikidin xadliƙimu bar; Əysa Məsiɧ dunyaoƣa ƙaytip kəlgəndə Huda ularning bu kəyümqanliƙini əzlirigə ƙayturidioƣanliƙidinmu Pawlusning yənə xadliƙi bar. Qünki Hudaning ƫərƙandaƙ adimidək, rosulning jiddiy kəngül ƙoyoƣini bolsa əzining əɧwal-ƫajiti əməs, bəlki əzi etiƙadta beƙiwatƙan amraƙ «Hudaning ƙoyliri»ning əɧwalidur.

Xunga 1:7də Pawlusning «**əmdi xadhuramliƙimni kamil (ƙilinglar)...**» degən səzini, xundaƙla uning ularni roɧ-ƙəlbilirini Hudaning muƫəbbitigə tehimu eqixƙa jekilixlirini oƙux ƫəyran ƙalarliƙ ix əməs. Uning ularning muƫəbbiti wə sowoƣitidin zor xadliƙi bar wə xuningoƣa təxəkkür eytti; ular tehimu ilgiriləxni dawam ƙiloƣan bolsa «**xadliƙi kamil**» bolatti.

Əməliyəttə bolsa uning rəɧmətliri ƫətning ahiridiraƙ kərülidu (4:10). ƫətning ƙaloƣini bolsa ularoƣa huxallik iqidə bərgən təsəlli, rioƣbət ɧəm jekiləxlərdur.

ƫət Pawlusning təlim-tərbiyə eytix wə ixni tüzütüx məƙsiti bilən yazoƣan baxƙa ƫətlirigə ohximaydu. Xundaƙ boloƣini bilən uningda kəp ƙimmətlik təlim-tərbiyə bardur! «Ƙoxumqə səz»imizdə bu təlim-tərbiyiliridin bəzi gəɧərliri üstidə tohtilimiz. ƫət yənə Məsiɧning insan boluxi tooƣruluƙ pütkül Muƙəddəs Kitab iqidiki əng uluoƣ wəɧiylərdin birini əz iqigə alidu (2:5-11). Biz uning üstidimu «ƙoxumqə səz»imizdə tohtilimiz (2:7).

Pawlusning 1:21-26də yazoƣan bayanlirioƣa ƙarioƣanda, u kesəl boloƣan yaki bolmioƣan bolsimu, ɧeq bolmioƣanda uning salamətliki intayin zə'iplixip kətkən, «ɧayat-mamatning qegrisi»diki məlum bir yərdə turoƣan ohxaydu. U «**dunyadin ketip Məsiɧ bilən billə bolux**» wə Hudaning ɧəlƙigə yənə bir'az waƙit yardəmdə bolux üqün «təndə ƙelix» degən ikki imkaniyət tooƣruluƙ oylinidu; uning «**Məsiɧ bilən billə bolux**»ƙa küqlük intizari bar, wə Huda aldimoƣa bu ikkisidin tallax yolini ƙoydi degən mənə ipadilinidu (1:22). Biz Hudaoƣa rəɧmət eytimizki, u «təndə ƙelix»ni tallidi, xundaƙla yənə birnəqqə yil hux həwərning hizmnitini ƙildi; wə xu qaoƣda, türmidə boloƣaqƙa məzkur ƙimmətlik ƫətni yezixƙa waƙti wə türtkisining barliƙi üqünmu kəp rəɧmət eytimiz.

Izaɧat: ƫəttiki «bab»lar wə «ayət»lərning tərtip nomuri bilən əyni ƫətning bir ƙismi əməs; ular oƙurmənlərning halioƣan məlum səzni asan tepiwelixi üqün keyinki kəqürgüqilər təripidin ƙoxuloƣanidi.

Məzmunlar: —

1:1-11 Salam, rəɧmətlər wə dua
1:12-30 Rosulning əz əɧwali wə təngliktə ƙaloƣanliƙi
2:1-11 Kəmtərlik, «ortaƙqiliƙ», Məsiɧning dunyaoƣa kelip insan boluxi
2:12-30 «Ƙurbanliƙ» ɧayat — pida bolux
3:1-12 ɧəƙiƙiy sünnət; nixanni ƙooƣlax
4:1-9 Ahirƙi jekiləxlər
4:10-23 Rəɧmətlər, mədɧiyilər

••••••••

Filippiliķlarơa

Rosul Pawlus Filippi xəḣiridiki jamaətkə yazơan məktup

1 [1] Əysa Məsiḣning ķulliri bolơan Pawlus wə Timotiydin, Filippida turuwatķan, Məsiḣ Əysada bolơan barliķ muķəddəs bəndilərgə, yetəkqilər wə hizmətqilərgə salam! [2] Silərgə Huda'Atimiz wə Rəb Əysa Məsiḣtin meḣir-xəpķət wə hatirjəmlik ata ķilinơay!

[3] Ḣərķetim silərni əsliginimdə mən Hudayimơa təxəkkür eytimən, [4-5] ḣərķetim dua ķilơinimda, silərning birinqi künidin tartip bügüngə ķədər hux həwər hizmitigə bolơan ḣəmkarliķinglar tüpəylidin tohtimay xad-huramlik bilən silərgə dua-tilawət ķiliwatimən; [6] qünki mening dəl xuningơa ixənqim kamilki, silərdə yahxi ixni Baxlioƚuqi bu ixni taki Əysa Məsiḣning künigiqə kamalətkə yətküzüp tamamlaydu; [7] mening ḣəmminglar tooƚruluķ xundak oylixim tooƚridur; qünki mən ķəlbinglardidurmən; mən zindanda zənjirlənginimdimu wə hux həwərni akliơinimdimu, dəlilliginimdimu Huda manga yətküzgən meḣir-xəpķəttin silərmu ortak bəḣrimən bolisilər. [8] Mening Məsiḣ Əysaning iq-baoƚrida bolup silərni xunqilik təlpünüp seơinơanliķimơa Huda Əzi guwaḣqidur.

[9] Mening dua-tilawitim bolsa, silərning muḣəbbitinglarning ḣərtərəplimə bilim wə ətraplik sawat bilən yorutulup tehimu exip taxķayki, [10] silər nemə ixlarning əwzəl ikənlikini pərķ etələydioƚan bolup, Məsiḣning künidə pak-diyanətlik, əyibsiz bo lisilər. [11] ḣəmdə Əysa Məsiḣ arķilik bolơan, Hudaning xan-xəripi ḣəm mədḣiyisini elip kelidioƚan ḣəķķaniylikning mewisi bilən toldurulisilər.

[12] Birakşilərgəxunihəwərləndürməkqimənki, i ķerindaxlar, mening bu əḣwalim əməliyəttə hux həwərning tehimu kəng tarķilixi üqün türtkə boldi; [13] Qünki mening ķamilixim Məsiḣ üqün ikənliki imperator ordisidiki ķarawulhanidikilərgə wə baxķa ḣəmməyləngə ayan boldi.

1:1 «Əysa Məsiḣning ķulliri bolơan Pawlus wə Timotiydin, Filippida turuwatķan, Məsiḣ Əysada bolơan barliķ muķəddəs bəndilərgə, yetəkqilər wə hizmətqilərgə salam!» — «yetəkqilər» ḣəm «hizmətqilər» tooƚruluķ «ķoxumqə sez»imizgə ķarang.
1:2 Rim. 1:7; 1Pet. 1:2.
1:3 «Ḣərķetim silərni əsliginimdə mən Hudayimơa təxəkkür eytimən,...» — baxķa birhil tərjimisi: «Silərning meni ḣərķetimlik əsliginglar üqün rəḣmət eytimən...».
1:3 Əf. 1:15; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.
1:4-5 «...silərning birinqi künidin tartip bügüngə ķədər hux həwər hizmitigə bolơan ḣəmkarliķinglar tüpəylidin tohtimay xad-huramlik bilən silərgə dua-tilawət ķiliwatimən» — «silərning birinqi künidin tartip» — demək, Filippiliķlarning Pawlustin hux həwərni ķobul ķilơan künidin tartip.
–Hət yezilơan qaơda Pawlusning ular bilən bolơan «ḣəmkarlixixi» on yildin kəp bolơan.
1:6 «Silərdə yahxi ixni Baxlioƚuqi bu ixni taki Əysa Məsiḣning künigiqə kamalətkə yətküzüp tamamlaydu» — «Əysa Məsiḣning küni» bolsa Məsiḣ dunyaơa ķaytip kelidioƚan, jamaətni əzigə ķobul ķilidioƚan künidur. «Ķoxumqə sez»imizni kərüng.
1:6 Yuḣ. 6:29; 1Tes. 1:3.
1:7 «qünki mən ķəlbinglardidurmən» — baxķa hil tərjimisi: «qünki silər mening ķəlbimdidursilər». Lekin bizningqə bizning tərjimimimiz tooƚridur; xundak bolơanda ayətning omumiy mənisi: — Ularning «Pawluşka ķəlbidin orun bərgini» wə xuningdək türmidə bolơan ḣajitidin qikķanliķi, ḣər jəḣəttin ularning hizməttə Pawluşka xerik bolơuqilarning barlikini, Pawluşka nisbətən ularning ḣəķikiy etikadqilar ikənlikini ispatlaydu. **«mən zindanda zənjirlənginimdimu wə hux həwərni akliơinimdimu, dəlilliginimdimu Huda manga yətküzgən meḣir-xəpķəttin silərmu ortak bəḣrimən bolisilər»** — buning mənisi bəlkim: *(1)* Filippidiki ķerindaxlarning türmidə yatķan Pawluşka yardəm berip uni rioƚbətləndürüxi wə hux həwərning yolida uning bilən ortak japa tartixķa təyyar boluxi Huda meḣirxəpķitini ularda mol yürgüzüxi, yaki *(2)* ularning xundak ķilixi Hudaning Əz meḣir-xəpķitini ularơa tehimu mol yaơduruxining səwəbi bolơan. Ikkilisining mumkinqiliki bar bolơini bilən bizningqə ikkinqisi ehtimalơa yeķindur.
1:7 Əf. 3:1; 4:1; Kol. 4:3,18; 2Tim. 1:8.
1:8 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
1:10 «... xundakla silərning nemə ixlarning əwzəl ikənlikini pərķ etələydioƚan bolup, Məsiḣning künidə pak-diyanətlik, əyibsiz boluxunglar...» — «Məsiḣning küni» tooƚruluķ 6-ayəttiki izaḣatni kərüng. «Ķoxumqə sez»imiznimu kərüng.
1:13 «mening ķamilixim» — grek tilida «mening baoƚzənjirlirim». **«imperator ordisidiki ķarawulhana»** — grek tilida «praytorium» degən səz Ķaysərning ordisidiki məlum bir ķisimni kərsitidu. «Praytorium»ơa imperatorni mudapiə ķilơuqilar bolơan Rim imperiyəsining əng hil ləxkərliri

14 Xuning bilən kərindaxlarning kəpinqisi
mening kamilixim tüpəylidin Rəbgə tayinip
Hudaning səz-kalamini korkmay səzləxkə
tehimu jür'ətlik boldi;... 15 dərwəkə, bəziliri
həsət kilip yaki rikabətlixip, bəziliri ak
köngüllük bilən Məsihni jakarlaydu; 16 keyin-
kiliri bolsa bərhək muhəbbəttin, mening hux
həwərni aklap ispatlixim üqün muxu yərgə
koyuloanlikimni bilgənlikidin xundak kilm
akta;.. 17 Aldinkiliri bolsa qin kənglidin əməs,
bəlki xəhsiyətqilikidin, mening zənjirlənqən
dərdimgə dərd koxmakqi bolup xundak
kilmakta.
18 Əmdi bularoa nemə degülük? Kandakla
bolmisun, toora niyəttin bolsun sahtilikin
bolsun, ohxaxla Məsih jakarlinidu; mən
xuningoa xadlinimən; bərhək, dawamlik
xadliniwerimən. 19 Qünki dualiringlar wə
Məsih Əysaning Rohining kuwwətlixi arkilik
bu ixlar nijat-kutkuzuluxumoa mədət boli-
du dəp bilimən,.. 20 — demək, təkəzzalikim wə
ümid-istikim boyiqə heq ixta hijalətqiliktə
kalmastin, tirik yaki ölük bolay, hərdaim
boloinidək hazirmu toluk jasarət bilən
Məsih tenimdə uluolansun!.. 21 Qünki manga
nisbətən hayatimning əzi Məsihdur, ölüx
bolsa tehimu paydiliktur.
22 Jenim tenimdə kalsa, əmdi nesiwəm yənə
mewilik hizmət bolidu; lekin kaysisini əwzəl
bilip talliweliximni bilməywatimən; 23 mən
hayat bilən mamat otturisida kisilip kaldim;
qünki bu dunyadin ayrilip, Məsih bilən billə
boluxka intizarmən — bu ix ziyadə əwzəldur;
24 əmma silər üqün jenimning tenimdə kelixi
tehimu zərüroa dəymən..
25 Əmdi buningoa ixənqim kamil bolup,
silərning etikadta aloa ilgirilixinglar həm
xad-huram boluxunglar üqün mən silər
bilən billə kelip dawamlik turimən dəp bil
imən;.. 26 xuning bilən mening silərgə yənə
həmrah boloinim wəjidin mən arkilik Məsih
Əysada pəhirlinip təntənə kilixinglar tehimu
ziyadilixidu!
27 Pəkət əzünglarni Məsihning hux həwirigə
layik tutunglarki, mən yeninglaroa be-
rip silər bilən didarlaxkandimu, silərdin
ayriloandimu, ixliringlardin anglaydioinim
silərning bir roh bir janda bolup qing dəssəp
turup, hux həwərdiki etikadning yolida
kürəxkə intiliwatkiningla,.. 28 xundakla karxi
qikkuqilarning heqkandak wəhimiliridin
patiparak bolup kətmigininglar bolsun;
silərdiki bu oəyrət, ularoa halakətning

jaylaxkan; xu yər yənə Rim imperiyəsining hərkaysi əlkisidiki waliylarning bax xtabi idi. Xunga Pawlusning bu yərdə «baxka hammələn» degini bəlkim ləxkərlərni həm Rimda turuwatkan barlik waliylarnimu kərsitidu.

1:14 «Xuning bilən kərindaxlarning kəpinqisi mening kamilixim tüpəylidin Rəbgə tayinip Hudaning səz-kalamini korkmay səzləxkə tehimu jür'ətlik boldi...» — demək, kəp kərindaxlar: «Pawlus hətta Kəysərning ordisida turupmu Hudaning səzini korkmay səzləwatkan yərdə, mən sirtta ərkin turup uni jakarlaxta nemidin korkkantim?» dəp jür'ətlinidu.

1:14 Əf. 3:13; 1Tes. 3:3.

1:16 «muxu yərgə koyuloanlikim» — «koyuloanlikim» — Həmmigə Kadir təripidin, əlwəttə.

1:17 «aldinkiliri bolsa qin kənglidin əməs, bəlki xəhsiyətqilikidin, mening zənjirlənqən dərdimgə dərd koxmakqi bolup xundak kilmakta» — xundak kərindaxlar bəlkim: «uluo rosul Pawlus türmidə kamakliк, bizgə pursət kəldi» dəp, jamaətlər arisida əz dangkini qikarmakqi, əzliri «rosullarning paaliyətliri» boluwalmakqi boloanlardur.

1:19 «Qünki dualiringlar wə Məsih Əysaning Rohining kuwwətlixi arkilik bu ixlar nijat-kutkuzuluxumoa mədət bolidu dəp bilimən...» — «mening nijat-kutkuzuluxum» — bəzi alimlar bu səzlərni «türmidin kutkuzulux» yaki bolmisa «meni ölüm arkilik jənnətkə yətküzüx» dəp qüxinidu; bizningqə bu səzlər qoqum təwəndiki 20-ayət bilən baoliktur. 20-ayəttə «nijat-kutkuzulux»ning əməliyəttə nemə ikənliki kərisitilidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng.

1:19 2Kor. 1:11.

1:20 «təkəzzalikim wə ümid-istikim boyiqə heq ixta hijalətqiliktə kalmastin... » — «heq ixta hijalətqiliktə kalmastin...» bəlkim Məsihning wəkil süpitidə Uningoa heqkandak daoı kəltürməslikini kərsitidu.

1:20 Rim. 5:5.

1:24 «əmma silər üqün jenimning tenimdə kelixi tehimu zərüroa dəymən» — 21-25-ayətlər tooruluk «kirix səz»imizni kərüng.

1:25 «əmdi buningoa ixənqim kamil bolup, silərning etikadta aloa ilgirilixinglar həm xad-huram boluxunglar üqün mən silər bilən billə kelip dawamlik turimən dəp bilimən» — Pawlusning türmidin kayta qikkanliki tooruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

1:27 «əzünglarni Məsihning həwirigə layik halda tutunglar» — grek tilida «əzünglar Məsihning həwirigə layik halda pukra bolunglar» degən səz bilən ipadilinidu. Filippidikilər bolsa «rimlik pukralar» dəp hesablinip, alahidə imtiyazlik idi. Pawlusning puritip eytmakqi boloini «Əzünglarni ərxtiki pukralaroa layik halda tutunglar» degənliktur.

1:27 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Kol. 1:10; 1Tes. 2:12; 4:1.

bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning alamiti, xuningdək alayitən Hudadin kəlgən bir alamättur;
29 Qünki Məsihning yolida silərgə pəkət Uningƣa ixinixnila əməs, yənə Uning üqün horlukka uqraxmu nesiwə kilinoƣandur.
30 Qünki silər ilgiri məndə kərgininglardək wə xuningdək hazir anglioƣininglardək mən yolukkan kürəxkə silərmu yolukmaktisilər.

2 1 Əgər əmdi Məsihtə rioƣbət bar deyilsə, muhəbbətning təsəllisi bar deyilsə, Rohning sirdaxliki bar deyilsə, kəlbdə iq aoƣritixlar həm rəhimdillik bar deyilsə,
2-3 — əmdi ohxax bir oy-pikirdə bolup, bir-biringlarƣa ohxax muhəbbättə baoƣlinip, bir jan bir niyättə bolup, aranglarda heq ix rikabəttin yaki kuruk xəhrətpərəsliktin bolmisun; əksiqə, oy-hiyalinglarda kiqik peillik bolup hərbiringlar baxkilarni əzünglardin yukiri dəp bilinglar; xundak boloƣanda xad-huramlikimni kamil kilisilər.
4 Hərbiringlar pəkət əz ixliringlarƣa kəngül bəlüp kalmay, bəlki baxkilarningkigimu kəngül bəlünglar.
5 Məsih Əysada boloƣan oy-pozitsiyə silərdimu bolsun: —
6 U Hudaning tip-xəklidə bolsimu,
Əzini Huda bilən təng kilixni olja kilip tutuwalmidi;
7 əksiqə, U Əzidin hammini kurukdidi,
Əzigə kulning xəklini elip,
Insanlarning siyakioƣa kirip, insaniy təbiättin ortakdax bolup,
8 Əzini təwən kilip,
Hətta ölümgiqə, yəni kresttiki ölümgiqə itaətmən boldi;
9 Xunga Huda Uni intayin yukiri kətürüp mərtiwilik kildi,
Uningƣa harkandak namdin üstün boloƣan namni beoƣixlidiki,
10 Əysaning namioƣa asmanlarda, yər yüzidə həm yər astida barlik tizlar pükülüp,
11 Huda'Atioƣa xan-xərəp kəltürüp hərbir til Əysa Məsihning Rəb ikənlikini etirap kilidu.
12 Xuning bilən, əy səyümlüklirim, silər həmixə itaət kiloƣininglardək, pəkət mən yeninglarda boloƣinimdila əməs, bəlki hazirkidək mən silərdin neri boloƣanda tehimu xundak itaət bilən əyminixtə, titrigən

1:28 «silərdiki bu oƣayrət...» — grek tilida «bu ix...». Baxka mumkinqiliki barki, «bu ix» karxi qikkuqilarning karxilikining əzini kərsitidu. **«...ularƣa halakətning bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning alamiti, xuningdək alayitən Hudadin kəlgən bir alamättur»** — baxka birhil tərjimisi: «...ularƣa halakətning bəlgisi, silərgə bolsa kutkuzuluxunglarning alamiti, *(xuningdək)* kutkuzuluxunglarning Hudadin boloƣanlikioƣa bir alamättur».

1:30 «.. silər ilgiri məndə kərgininglardək wə xuningdək hazir anglioƣininglardək mən yolukkan kürəxkə silərmu yolukmaktisilər» — demək, *(1)* etikad üqün ziyankəxlikkə yoluqux; *(2)* xübhisizki, harhil jin-xəytanlar təripidin kəlgən hujumoƣa uqrax *(«rohiy kürəx — «əf.» 6:10-18ni kərüng).*

2:1 «Əgər əmdi Məsihtə rioƣbət bar deyilsə, muhəbbətning təsəllisi bar deyilsə, Rohning sirdaxliki bar deyilsə, kəlbdə iq aoƣritixlar həm rəhimdillik bar deyilsə, ...» — grek tilida muxu ayättiki «əgər» daim retorik xəkildə ixlitilip «əgər... wə dərwəkə *(xundak)* bolidu» degən mənini bildüridu. «Roh» bolsa Hudaning Rohini kərsitidu. «Kəlbdə» əsli grek tilida «iq-karnida», «iq-baoƣrida».

2:2-3 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 3:16; 1Pet. 3:8; Rim. 12:10; 1Pet. 5:5.

2:4 1Kor. 10:24; 13:5.

2:5 Mat. 11:29; Yuh. 13:15; 1Pet. 2:21; 1Yuh. 2:6.

2:6 2Kor. 4:4; Kol. 1:15; Ibr. 1:3.

2:7 «... Əzini Huda bilən təng kilixni olja kilip tutuwalmidi 6-ayət, əksiqə, U Əzidin hammini kurukdidi,...» — baxka birhil tərjimisi: «... Əzini Huda bilən təng turuwerəy dəp turuwalmayla, Əzindin hammini kutukdidi,...». **«əksiqə, U Əzidin hammini kurukdidi, Əzigə kulning xəklini elip, Insanlarning siyakioƣa kirip, insaniy təbiättin ortakdax bolup,...»** — bu ayət bəlkim Injil iqidə mənisi əng qongkur jümlilərdin biridur. «Insanlarning siyakioƣa kirip, insaniy təbiättin ortakdax bolup» degən ibarilər xübhisizki, Məsihning hər jəhättin insan bolup, toluk insanning təbiitidə boloƣanlikini kərsitidu. Pəkət uning təbiitidə heq gunah yok idi. «Insaniy təbiət» grek tilida «insaniy «shema»» dəp ipadilinidu, insanning təbiiti wə «asasiy kuruluх»ini kərsitidu.

–«U Əzini kurukdidi» tooƣruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

2:7 Zəb. 8:5; Mat. 20:28; Luka 22:27; Yuh. 13:14.

2:8 Ibr. 2:9,14,17; 4:15; 12:2.

2:9 Ros. 2:33; Ibr. 1:4.

2:10 Yəx. 45:23; Rim. 14:11.

2:11 «Huda'Atioƣa xan-xərəp kəltürüp hərbir til Əysa Məsihning Rəb ikənlikini etirap kilidu» — demək, Məsih Əysaoƣa beoƣixlanoƣan nam «Rəb»dur. U əsli Əzi Rəb bolup *(məsilən, «Luka» 2:11)*, U ərxlərgə kətürülginidə Huda'Atisi Əzining Uningdin boloƣan hursənlikini bildürüp kaytidin Uni «Rəb» dəp enik jakarlioƣan. «Yəx.» 45:23ni kərüng.

2:11 Yuh. 13:13; 1Kor. 8:6; 12:3.

halda əz nijatinglarni hərtərəpkə tətbiklaxka intilinglar. 13 Qünki Hudaning güzəl hahixi boyiqə silərning iradə tiklixinglarəa wə xuningdək uni əməlgə axuruxunglarda iqinglarda ixligüqi Uning Əzidur.
14 Həmmə ixlarni ouqudungximay yaki talax-tartix kilmay kilinglar; 15 xuning bilən silər əyibsiz, sap dillik bolup, bu dəwrdiki tətür, əsəbbiy adəmlər otturisida yaxap, ularning arisida dunyaəa yoruklux bərgüqilərdək parlap, Hudaning daəsiz pərzəntliri bolisilər;
16 xuningdək həyatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloəininglar tüpəylidin, mən silərdin Məsihning künidə bikar yügürməptimən, bikar japa tartmaptimən dəp pəhirlinip təntənə kilaylaydioan bolimən.
17 Hətta mən «xarab hədiyəsi» süpitidə etikadinglardiki kurbanlik həm hizmət-ibadətning üstigə kuyulsammu, mən xadlinimən, xundakla silər bilən billə ortak xadlinimən.. 18 Silərmu ohxax yolda xadlinisilər wə mən bilən billə ortak xadlinixinglar kerək..
19 Lekin mən Rəbdə pat arida Timotiyni yeninglaroəa əwətixni ümid kilimənki, əhwalinglarni anglap mənmu hux bolsam;
20 qünki yenimda uningoəa ohxax, dilimiz bir boloəan, ixliringlaroəa qin dilidin kəngül bəlgüqi baxka adəm yoktur. 21 Qünki həmmə adəm Əysa Məsihning ixlirioəa əməs, bəlki əzining ixliri bilən xuoəullinixka intilidu;
22 əmma silər uning salahiyitini, uning hux həwərning hizmitidə huddi atisioəa həmrah bolup ixləydioəan balidək mən bilən birgə mehnət singdürgənlikini bilisilər. 23 Əmdi akiwitimning kandak bolidioəanlikini enik bilgən haman, uni dərhal mangduruwetixni ümid kilimən; 24 əmma əzümning yeninglaroəa pat arida baridioəanlikimoəa Rəb arkilik ixənqim bar.
25 Əmma buningdin awwal mening kerindixim, hizmətdixim həm səpdixim boloəan, silərning əlqinglar həm hajitimdin qikkan kurbanlik yardiminglarni yətküzgüqi Epafroditni yeninglaroəa əwətixni zərür ta ptim, 26 qünki u həmminglaroəa seoəinip təlpüngənidi həm silərning uning kesəl halidin həwər tapkininglar tüpəylidin azablandi. 27 U dərwəkə kesəl bolup əjəlgə yekinlixip kaldi; lekin Huda uningoəa rəhim kildi; həm mening dərdimning üstigə dərd bolmisun dəp yaloəuz uningoəila əməs, bəlki mangimu rəhim kildi.. 28 Xuningdək uning bilən yənə

2:13 2Kor. 3:5.
2:14 Rim. 12:17; 1Pet. 2:12; 4:9.
2:15 Pənd. 4:18; Mat. 5:14.
2:16 «həyatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloəininglar tüpəylidin...» — «həyatning səz-kalami» — mənggü həyat tooərulux səz, əlwəttə. Baxka birhil tərjimisi: «həyatning səz-kalamini qing tutkininglar tüpəylidin,...». Lekin yukiriki 15-ayəttə Filippilik kerindaxlar «yoruklux bərgüqi» dəp ataloəan boloəaqka, muxu yərdə «*(silər)... (Hudaning)* həyatning səz-kalamini sunup bərgüqi boloəininglar» dəp tərjimə kilixni tooəra kərimiz.
2:16 2Kor. 1:14; 1Tes. 2:19.
2:17 «Hətta mən «xarab hədiyəsi» süpitidə etikadinglardiki kurbanlik həm hizmət-ibadətning üstigə kuyulsammu, mən xadlinimən, xundakla silər bilən billə ortak xadlinimən» — Pawlus yukirida 1:25-26da «silər bilən yənə didarliximən» dəydu, əlwəttə. Lekin u eltürülsimu, məyüslənməytti yaki heq həsrət tartmaytti, əksiqə xu səwəbtin xadlinatti; wə əgər xundak ix bolsa, ularnimu uning bilən billə ortak xadlinixka rioəbətləndürətti.
2:17 2Kor. 7:4.
2:18 «Silərmu ohxax yolda xadlinisilər wə mən bilən billə ortak xadlinixinglar kerək» — 17-18-ayət üstidə: Təwrat dəwridiki ibadət tüzümidə, «kəydürmə kurbanlik» kiloəanda, kurbanlik kurbangahka koyuloəanda uningoəa «axlik hədiyəsi» koxuluxi kerək, andin ularning üstigə «xarab hədiyəsi» kuyuluxi kerək idi. Muxu yərdə Pawlus tolimu kəmtərlik bilən Filippidiki etikadqilarning kiloəan hizmət-ibaditini muhim kurbanlikka, əzining yekində ehtimalliki boloəan eltürülüxi yaki türmidə əzini jamaət üqün pida kiliwatkanlikini bir «xarab hədiyəsi»gə, yəni ularning qong kurbanliki üstigə toluklaydioəan pakət koxumqə bir «xarab hədiyəsi»gə ohxitidu.
–Kaytidin dəymiz: U eltürülsimu, məyüslənməytti yaki heq həsrət tartmaytti, əksiqə xu səwəbtin xadlinatti; wə əgər xundak ix bolsa, ularnimu uning bilən billə ortak xadlinixka rioəbətləndürətti.
2:19 Ros. 16:1; Rim. 16:21; 1Tes. 3:2.
2:21 1Kor. 10:24; 13:5.
2:25 «mening kerindixim, hizmətdixim həm səpdixim boloəan, silərning əlqinglar həm hajitimdin qikkan kurbanlik yardiminglarni yətküzgüqi Epafrodit» — «səpdixim» — Pawlus bilən rohiy kürəxtə ortak jəngqi, əlwəttə.
–«əlqinglar» grek tilida «apostolos». Bu səzning mənisi «əwətilgən kixi», «əlqi» yaki «rosul» bolidu. Muxu yərdə biz «əlqi» dəp tərjimə kiloəinimiz bilən, mumkinqiliki barki, Pawlus Epafroditning rosulluk hizmiti bar bolidu, dəp kərsitixi mumkin.
2:27 «U dərwəkə kesəl bolup əjəlgə yekinlixip kaldi; lekin Huda uningoəa rəhim kildi; həm mening dərdimning

kərüxüp xadlinixinglar wə xundakla əzümgə nisbətən dərdlirimni azaytix üqün uni tehimu jiddiy yoloa salmakqimən. [29] Əmdi uni xad-huramlik bilən Rəbdə qobul qilinglar həm uningdək adəmlərgə hərmət qilinglar; [30] qünki u Məsihning hizmitini dəp, silərning manga qilmaqqi boloan yardiminglarni bejirixtə yolukqan boxlukni toldurup əjəlgə yüzlinip, əz jenini təwəkkül qildi.

3 [1] Ahirida, əy qerindaxlirim, Rəbdə xadlininglar! Bularni silərgə qayta yezix mən üqün awariqilik əməs, bəlki silərgə amanlik elip kelidu. [2] Itlardin hezi bolunglar, yamanlik qiloquqilardin hezi bolunglar, «tilim-tilim kəsküqilər»din hezi bolunglar! [3] Qünki həqiqiy sünnətliklər bolsa Hudaning Rohi arqilik ibadət qiloquqi, Məsih Əysadin pəhirlinip təntənə qiloquqi, ətkə tayanmaydioan bizlərdurmiz. [4] Meningmu ətkə tayanoquqilikim bar! Baxqilar «əz ətlirimgə tayansam bolidu» desə, mən tehimu xundaq; [5] sünnətkə kəlsək, mən tuoulup səkkizinqi küni sünnət qilindim; Israil millitidin, Binyaminning qəbilisidinmən, «Ibraniylarning ibraniyisi»mən; Təwrat-qanuni tərəptin eytqanda, «Pərisiy» məzhipidimu boloanmən; [6] Hudaoa boloan qizoinlikimoa kəlsək, jamaətkə ziyankəxlik qiloquqi idim; Təwrat qanuni tələp qiloan həkqaniylikqa kəlsək, əyibisiz idim; [7] əmma

üstigə dərd bolmisun dəp yaloquz uningoila əməs, bəlki mangimu rəhim kildi» — «Huda... yaloquz uningoila əməs, bəlki mangimu rəhim kildi» degən səz birhil gunahni kərsətkən bolsa kerək. Təwəndiki 28-30-ayətlərgə qarioanda, Epafrodit Pawluska jamaətning sowoisini yətküzüp baridioan yolda kesəl boldi. U bəlkim yolda kesəl bolup qaloan. U Pawlusning qexioa yetip berixqa aldirap əz kesili bilən heq kari bolmay aloa basti, xuning bilən u tehimu eoir kesəl bolup «əjəlgə yekinlixip qaldi». Pawlus, uning bu qiloinini birhil təwəkkülqilik, akilanə ix əməs dəp oylixi mumkin. Huddi Pawlus, Huda «uningoa rəhim kilip» saqaytti, xundakla «manga rəhim kildi» — qünki Epafrodit mening wəjəmdin xundak kildi, degəndək.

–Undak deginimiz bilən, Huda bizgə jamaət üqün xundak təwəkkül kilixqa təyyar boloan adəmələrni əwətsun!

2:29 1Kor. 9:14; Gal. 6:6; 1Tes. 5:12; 1Tim. 5:17; Ibr. 13:17.

2:30 «u Məsihning hizmitini dəp...» — grek tilida: «u hizmət dəp,...» deyilgən. Pawluska *(xundakla Epafroditka)* nisbətən pəqət «hizmət»la bar, qünki uningoa nisbətən pəqət bir hizmət, yəni Məsihning hizmiti, hux həwərning hizmiti bardur. **«u... silərning manga qilmaqqi boloan yardiminglarni bejirixtə yolukqan boxlukni toldurup əjəlgə yüzlinip, əz jenini təwəkkül qildi»** — Pawlusning «yardiminglarni bejirixtə yolukqan boxluk,...» degini, Filippidiki jamaətning uningoa kəngül bəlüxidə məlum yetərsizlik bar, degənliki əməs; u, silərdə ümid qiloininglardək yardəmni yətküzüx pursətliri qikmioan bolsimu, lekin əwətməkqi boloan kənglünglarni qüxinimən, deməkqi.

–«Yardiminglar» degən səz grek tilida muxu yərdə «ibadəthanidiki kahinlik qurbanlik hizmitinglar»ni puritidioan səzdur.

3:1 Fil. 4:4; Yaq. 1:2; 1Pet. 4:13.

3:2 «Itlardin hezi bolunglar, yamanlik qiloquqilardin hezi bolunglar, «tilim-tilim kəsküqilər»din hezi bolunglar!» — «itlar» yaloan təlim bərgüqi, Hudaning yolini buriouqi qatarliklarni kərsitidu. 3-7-ayətlərni kerüng. «Tilim-tilim kəsküqilər» intayin kinayilik, həjwiy gəp bolup, u «adəmlər sünnətsiz *(hətnisiz)* bolsa qutquzulmaydu» dəp tərəptərəptə ixəngüqilərning hərbirini sünnət qilmaqqi boloan Yəhudiylarni kərsitidu. Xu babtiki 3-8, -17-21-ayətlərni həm izahatlarni kerüng. Sünnətning əhmiyiti, «ətti sünnət» wə «rohiy sünnət» tooruluk «qoxumqə səz»imizni kerüng.

3:2 Yəx. 56:10.

3:3 Qan. 10:16; 30:6; Yər. 4:4; Yuh. 4:24; Rim. 2:29; Kol. 2:11.

3:4 «Meningmu ətkə tayanoquqilikim bar! Baxqilar «əz ətlirimgə tayansam bolidu» desə, mən tehimu xundak» — bu səzlər intayin muhim. «ət» yaki «ətlər» tooruluk «Rimliklaroa»diki «kirix səz»imizni kerüng. «Əz ətlirimgə tayanoqudək salahiyitim bar» degini, «məndə Huda aldida gunahimni yuoqudək, ezümni Hudaoa əplaxtürgüdək qiloan ixlirim bar» degənliktur *(məsilən, mən sünnət qilinoan, ətkəndə ibadəthanida nuroun qurbanliklarni wə hədiyələrni sunoan, muhim diniy ərbabmən, qatarliklar)*.

3:4 2Kor. 11:21.

3:5 «... Təwrat-qanuni tərəptin eytqanda, «Pərisiy» məzhipidimu boloanmən» — «Pərisiylər» Yəhudiylar arisidiki Təwrat qanunidiki tələplərni əng təkitləydioan diniy məzhəp idi. «Təbirlər»nimu kerüng.

3:5 Yar. 49:27; Ros. 23:6; 2Kor. 11:22.

3:6 «Hudaoa boloan qizoinlikimoa kəlsək, jamaətkə ziyankəxlik qiloquqi idim» — «jamaətkə ziyankəxlik qilix» Hudaning iradisi əməs idi, əlwəttə; lekin xu wakitlardiki Pawlus *(Saul)* Məsihkə qarxi bolup, «Məsihkə etiqad baolaxni bolsa Hudaning yoli bilən qarxilaxqanlik, Təwrat qanunini buloioanlik» dəp oylaytti; xuning bilən xu qaoda u Hudaoa boloan «qizoinlik»ini hata yoloa qaritip «jamaətkə ziyankəxlik kildi». **«Təwrat qanuni tələp qiloan həkqaniylikqa kəlsək, əyibisiz idim»** — «əyibsiz» — demək, u Təwrat qanuni jəhətidin əzini əyibsiz dəp qaraytti. Keyin Hudaning Rohidin yorutuloanda u Təwrat qanunidiki toluk tələpni bilip yetip, əzini tolimu əyiblik tonup yətti *(«Rim.» 7:7-25, bolupmu 7ni kerüng)*.

3:6 Ros. 8:3; 9:1; 22:3, 4; Gal. 1:13; 1Tim. 1:13.

manga nemə ix «paydilik» bolsa, bularni Məsiḥ səwəbidin ziyanlik dəp ḥesablidim;
8 Məsiḥ Əysa Rəbbimni tonuxning əwzəlliki wəjidin, mən baxķa ḥəmmə ixni ziyanlik dəp ḥesablaymən; mən dərwəķə Uning üqünmu ḥəmmidin məḥrum boloŋan; bərḥək, Məsiḥkə erixixim üqün bularni nijasət dəp ḥesablaymənki,
9 Məsiḥtə bolup, əzümdiki ķandaķtur ḥəķķaniylik (Təwrat ķanunidin qikķan ḥəķķaniylik)tin waz keqip, Məsiḥning etiķad-sadiķliķi arķilik boloŋan ḥəķķaniylik, yəni etiķad arķilik Hudadin boloŋan ḥəķķaniylikķa erixələymən;
10 muddiayim Uni tonuxtur, — yəni Uning əlüp tirilixining küq-ķudritidə yaxap, Uning azablirioŋa sirdax-ḥəmdəmliktə bolup, Uning əlümini ülgə ķilip əzgərtilip,
11 xundaķla mumkin ķədər əlümdin tirilixkə yetixni muddia ķilimən.
12 Ularoŋa erixtim yaki kamalətkə yəttim deməkqi əməsmən; lekin Məsiḥ Əysaning meni tutuwelixida boloŋan muddia-nixanini əzüm tutuwalsam dəp qepip yürməktimən.
13 Ķerindaxlar, mən əzümni uni tutuwaldim dəp ķarimaymən. Pəķət xu bir ixnila ķilimənki, ətüp kətkən ixlarni untup, aldimdiki ixlaroŋa intilip,
14 nixanni ķooŋlap, Hudaning Məsiḥ Əysada boloŋan büyük qaķirikidiki in'amioŋa ķarap qepip yürməktimən.
15 Əmdi arimizdin kimki pixip yetilgən bolsa xu oy-məķsəttə bolayli. Əgər baxķiqə oy-məķsəttə bolsanglar, Huda bunimu silərgə kərsitip beridu.
16 Ķandaķla bolmisun, ķandak əlqəmgə yətkən bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli.
17 Meni ülgə ķilip əgixinglar, əy ķerindaxlar, xundaķla biz silərgə tikləp bərgən nəmunə boyiqə ohxax yolda mangoŋanlaroŋimu kəzünglarni tikip, ulardin əgininglar.
18 Qünki silərgə kəp ķetim eytķinimdək, wə ḥazirmu kəz yaxlirim bilən ķayta eytimənki, nuroŋun kixilər Məsiḥning krestioŋa düxmən bolup mangmaķta.
19 Ularning akiwiti ḥalakəttur, hudasi əzining ķarnidur, xəripi ķilip mahtanoŋini əz nomussizlikidur, oylioŋanliri pəķət bu dunyadiki ixlardur.
20 Ḥalbuki, bizning puķralikimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin Nijatkarning qüxüxini intizarlik bilən kütməktimiz — U bolsa Rəbbimiz Əysa Məsiḥdur.
21 U barlik məwjudatlarni Əzigə

3:7 Mat. 13:44.

3:8 Yəx. 53:11; Yər. 9:22; Yuḥ. 17:3; Kol. 2:2.

3:9 «Məsiḥtə bolup, əzümdiki ķandaķtur ḥəķķaniylik.. tin waz keqip, Məsiḥning etiķad-sadiķliķi arķilik boloŋan ḥəķķaniylik, yəni etiķad arķilik Hudadin boloŋan ḥəķķaniylikķa erixələymən» — «Məsiḥtə» — grek tilida «Uningda».

3:9 Rim. 1:17; 3:21.

3:10 «Uning Məsiḥning azablirioŋa boloŋan sirdax-ḥəmdəmlik» — buning tooŋrisida «ķoxumqə səz»imizni kerüng. **«Uning azablirioŋa sirdax-ḥəmdəmliktə bolup, Uning əlümini ülgə ķilip əzgərtilip...»** — Məsiḥtə boloŋan muḥəbbət, ḥəķķaniylik, yuwax-mulayimlik, səwr-takətlik, iman-etiķad wə baxķilarni kəqürüm ķilix pozitsiyining əng ayan ķilinoŋan wakti bolsa Uning əlümidə boloŋandur. Xuning bilən bizgə «Uning əlümi»din əng qongķur, əng uluo ülgə kərülidu.

3:10 Rim. 8:17; 2Kor. 4:10; 2Tim. 2:11,12; 1Pet. 4:13.

3:11 «xundaķla mumkin ķədər əlümdin tirilixkə yetixni muddia ķilimən...» — Pawlusning muxu səzi, uning ahirki künidə əlümdin tirilixini muddia ķilixi əməs; qünki uning Məsiḥning künidə əlümdin tirilixigə kət'iy ixənqi bar idi *(1:21)*. «Əlümdin tirilix»tə, ixəngüqilərdə nuroŋunlioŋan yengi ķabiliyətlər, yengi küqlər, yengi bilim-qüxənqilər wə wəḥiylər pəyda bolidu, Hudaning toluk xan-xəripi qəksiz kerünidu; lekin, Pawlus bəlkim muxu dəwrning əzidə bu ixlaroŋa igə bolsam degən uluo muddiada boloŋan bolsa kerək. 12-ayətni kerüng.

3:14 1Kor. 9:24; 2Tim. 4:7.

3:15 «Əgər baxķiqə oy-məķsəttə bolsanglar» — Pawlusning bu degini, bəlkim nixanni ķooŋlixinglaroŋa ḥərķandak namuwapik oyda bolsanglar» degən mənidə bolsa kerək. Bəzi alimlar bu ayətning: «Əmdi arimizdiki kimki «pixip yetilgən» *(kinayilik, ḥəjwiy eytiloŋan)* bolsa, muxu oyda bolayli. Əgər silər baxķiqə oylioŋan bolsanglar, Huda buning hatalikini silərgə ayan ķilidu» degən mənidə dəp ķaraydu. Biz uningoŋa ķayil əməsmiz; ayətning ikkinqi kismi uningoŋa zit kelidu.

3:16 «Ķandaķla bolmisun, ķandak əlqəmgə yətkən bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli» — bəzi kona kəqürmilərdə: «ķandaķla bolmisun, ķandak əlqəmgə yətkən bolsak, xu əlqəm boyiqə kədəm besiwerəyli, xu oyidimu boluwerəyli» deyilidu.

3:16 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Gal. 6:16; Fil. 2:2; 1Pet. 3:8.

3:17 1Kor. 4:16; 11:1; 1Tes. 1:6.

3:18 «nuroŋun kixilər Məsiḥning krestioŋa düxmən bolup mangmaķta» — «Məsiḥning krestioŋa düxmən bolux» tooŋruluk «ķoxumqə səz»imizni kerüng.

3:18 Rim. 16:17.

3:20 «Ḥalbuki, bizning puķralikimiz bolsa ərxtidur, biz dəl xu yərdin nijatkarning qüxüxini intizarlik bilən kütməktimiz» — «Məsiḥning krestioŋa boloŋan düxmənlər» bolsa ərxkə əməs, bəlki «bu dunya»oŋa, yənə «zemin»oŋa təwədur.

3:20 1Kor. 1:7; 1Tes. 1:10; Tit. 2:13; Ibr. 13:14.

boysunduridioƣan ḳudriti boyiḳə bizning əbgar bu tenimizni əzgərtip, Əzining xan-xərəplik tenigə ohxax ḥaloƣa kəltüridu.

4 [1] Əmdi, əy ḳerindaxlirim, səygənlirim wə təlpüngənlirim, mening xad-huramliḳim, mening beximning taji boloƣuqilar, Rəbdə qing turunglar, i səygənlirim!
[2] Ewodiyadin ətünimən, wə Suntihədin ətünimənki, Rəbdə bir oy, bir pikirdə bolunglar!
[3] Durus, mən səndinmu tələp ḳilimənki, i ḥəḳiḳiy ḥəmboyunturuḳluḳ hizmətdixim, bu ayallarning yardimidə boloƣin; mana ular mən wə Klimənt bilən billə, xundaḳla namliri «ḥayatlik dəptiri»gə hatiriləngən baxḳa hizmətdaxlirim bilən billə hux həwər hizmitini ilgiri sürüxtə birgə kürəx ḳiloƣan.
[4] Rəbdə xadlininglar; mən yənə eytimənki, xadlininglar!
[5] Silərning mulayimliḳinglar pütkül insanoƣa ayan bolsun; Rəb yeḳindur!
[6] Ḥeq ix tooƣruluḳ əndixə ḳilmanglar; bəlki ḥərbir ixta təxəkkür eytip tilikinglarni Hudaoƣa dua ḥəm iltija arḳiliḳ məlum ḳilinglar; [7] xu qaoƣda adəmning oylioƣinidin exip qüxidioƣan, Huda igə boloƣan hatirjəmlik ḳəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsiḥ Əysada ḳooƣdaydu.
[8] Ahirida, əy ḳerindaxlirim, nemə ixlar ḥəḳiḳət, nemə ixlar aliyjanab, nemə ixlar ḥəḳḳaniy, nemə ixlar pak, nemə ixlar huxyeḳimliḳ, nemə ixlar xan-xeḥrətlik bolsa, ḳiskisi ḥərḳandaḳ ixlarda əhlaḳ-pəzilət yaki mahtaxḳa layiḳ tərəplər bar bolsa, xu ixlaroƣa kəngül ḳoyup oylininglar.
[9] Məndin əgəngən, ḳobul ḳiloƣan, angliƣan wə məndə kərgənlərning ḥərḳandiḳi bolsa, silər xularoƣa əməl ḳilinglar; xundaḳ ḳiloƣanda hatirjəmlik Igisi boloƣan Huda silərgə yar bolidu.
[10] Əmdi mən Rəbdə ziyadə xadlandimki, silər ḥazir ahirda manga boloƣan kəyümqanliḳinglarni ḳaytidin kərsəttinglar (bilimənki, manga daim kəyünüp kəldinglar, əmma pəḳətla kərsitix pursiti qiḳmidi).
[11] Mən bu gepimni, birər moḥtajliḳtin eytiwatḳinim yoḳ; qünki əḥwalim ḳandaḳla boluxidin ḳət'iynəzər, barioƣa ḳanaət ḳilixni əginiwaldim. [12] Mən osal əḥwalda yaxax-

3:21 «U barliḳ məwjudatlarni Əzigə boysunduridioƣan ḳudriti boyiḳə bizning əbgar bu tenimizni əzgərtip, Əzining xan-xərəplik tenigə ohxax ḥaloƣa kəltüridu» — «əbgar bu tenimiz» grek tilida «bizni təwən ḳilidioƣan bu tenimiz», yaki «bizni kiqik peillik ḳilidioƣan bu tenimiz» degənni bildüridu. Birsi təkəbburlixip kətkən bolsa tenidə ḥərḳandaḳ ajizlik, əbgarlik pəyda bolsa muxundaḳ adəmlərning qonƣqilikioƣa hatimə berilidu, əlwəttə, xundaḳla ḥəmmimizgə kiqik peillikning tooƣra kelidioƣanlikini roxən kərsitidu.
3:21 1Kor. 15:51; Kol. 3:4; 1Yuḥ. 3:2.
4:1 1Tes. 2:19.
4:2 «Ewodiyadin ətünimən, wə Suntihədin ətünimənki, Rəbdə bir oy, bir pikirdə bolunglar!» — Ewodiya wə Suntihə jamaəttiki aqa-singil idi.
4:3 «mən səndinmu tələp ḳilimənki, i ḥəḳiḳiy ḥəmboyunturuḳluḳ hizmətdixim...» — «ḥəḳiḳiy ḥəmboyunturuḳluḳ hizmətdixim» Pawlus bu alaḥidə ibarə bilən məlum ḳerindixini kərsitidu. Pawlus uning ismini tiliƣa almioƣan bolsimu, xübḥisizki, uning əzi wə Filippiliḳlarning ḥəmmisi kimni kərsətkənlikini obdan bilətti. Grek tilida «ḥəmboyunturuḳluḳ *(hizmətdixim)*» degən ibarə «süzügüs» bilən ipadiləngəqkə, bəzi alimlar «Süzügüs» degənni adəmning ismi dəp ḳaraydu.
4:3 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Wəḥ. 3:5; 20:12; 21:27.
4:4 1Tes. 5:16; Ros.16:25
4:5 «Silərning mulayimliḳinglar pütkül insanoƣa ayan bolsun; Rəb yeḳindur!» — «Rəb yeḳindur» degənning ikki mənisi bar: *(1)* Rəb əysa etiḳadqilaroƣa ḥərdaim yeḳin; *(2)* Rəb əysa yeḳin arida dunyaoƣa ḳaytip kelidu.
4:5 1Kor. 10:11; Ibr. 10:25.
4:6 Zəb. 55:23; Mat. 6:25; 1Tim. 6:8,17; 1Pet. 5:7.
4:7 «... Huda igə boloƣan hatirjəmlik ḳəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsiḥ Əysada ḳooƣdaydu» — yaki «Hudadin kəlgən hatirjəmlik ḳəlbinglarni wə oy-pikringlarni Məsiḥ Əysada ḳooƣdaydu» — grek tilidiki tekisttə «Hudaning hatirjəmliki...» deyilidu.
4:7 Yuḥ. 14:27; Rim. 5:1; Əf. 2:14.
4:8 Rim. 13:13; 1Tes. 4:3, 4, 5.
4:9 «xundaḳ ḳiloƣanda hatirjəmlik Igisi boloƣan Huda silərgə yar bolidu» — «hatirjəmlik Igisi boloƣan Huda» grek tilida: «hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik Bərgüqi ḥəm Əzi ḥərdaim hatirjəmliktə turoƣuqi Hudadur.
4:10 2Kor. 11:9.
4:11 «Mən bu gepimni, birər moḥtajliḳtin eytiwatḳinim yoḳ; qünki əḥwalim ḳandaḳla boluxidin ḳət'iynəzər, barioƣa ḳanaət ḳilixni əginiwaldim» — rosul ularni «xadlandim» *(10-ayət)* deginini hata qüxinip ḳalmisun dəp bu səzni ḳilidu. Xadlanoƣanliḳi zindandiki aq ḳaloƣan məḥbusning tamaḳni kərginidiki xadliḳi əməs, bəlki jamaətning uningoƣa kəyüngənlikidin, jamaətning uningoƣa boloƣan sadiḳ muḥəbbitidin xadlinixi idi. Xuningdək u ularoƣa səzidə: «Mən ḥazirmu intayin ḥajətmən» degəndək puraḳni qiḳirip ḳoyuxtin ənsirəydu. «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
4:11 1Tim. 6:6.

ni bilimən, ḥəm kəngriqiliktə yaxaxnimu bilimən. Ḥər ixta, ḥər əḥwalda, ḥəm tokluḳta ḥəm aqlikta, ḥəm bayaxatqilikta ḥəm moḥtajlikta yaxaxning sirini əginiwaldim..
13 Manga ḳudrət Bərgüqigə tayinip ḥəmmə ixni ḳilalaydioƣan boldum. 14 Ḥalbuki, mening ḳiyinqilikimoƣa ortaḳ boluxunglar bilən yahxi ḳildinglar.
15 Silərgimu məlumki, əy Filippiliklar, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip qikḳinimda, hux həwərni baxḳa yərlərgə yətküzgən dəsləptiki waḳitlarda, silərdin baxḳa ḥeqḳandaḳ jamaət berix wə ḳobul ḳilix ixlirida mən bilən ḥəm karlaxmioƣan.. 16 Qünki Tesalonika xəḥiridiki waḳtimdimu eḥtiyajim qüxkəndə silər manga birnəqqə ḳetim yardəm əwəttinglar..
17 Mening bundaḳ deyixim, silərdin birər sowoƣatni izdəp sorioƣinim əməstur, izdiginim bolsa ḥesawatinglaroƣa roḥiy mewining kəp toplinixidin ibarəttur.
18 Lekin məndə ḥəmmə nərsə bar, ḥətta yetip axḳudək bar; silər əwətkənliringlarni Epafrodittin tapxuruwelip terəmgə sioƣmay ḳaldim wə molqilikḳa qəmdum. Bu əwətkininglar intayin huxbuy, Hudaoƣa ḳobul boloƣudək, xundaḳla Uni hursən ḳilidioƣan bir ḳurbanliktək idi... 19 Wə mening Hudayim silər moḥtaj boloƣan ḥəmmə nərsini Məsiḥ Əysada boloƣan xan-xəripidiki bayliklaroƣa asasən mol təminləydu.
20 Əmdi Hudayimiz ḥəm Atimizoƣa əbədil'əbədgiqə xan-xərəp boloƣay! Amin.
21 Məsiḥ Əysada boloƣan barliḳ muḳəddəs bəndilərgə salam yətküzünglar. Yenimdiki ḳerindaxlardinmu silərgə salam!
22 Barliḳ muḳəddəs bəndilərdin, bolupmu Ḳəysər imperatorning ordisida boloƣanlardin silərgə salam!
23 Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpkiti roḥinglaroƣa yar boloƣay!

4:12 1Kor. 4:11; 2Kor. 11:27.

4:15 «Silərgimu məlumki, əy Filippilikлar, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip qikḳinimda, hux həwərni baxḳa yərlərgə yətküzgən dəsləptiki waḳitlarda, silərdin baxḳa ḥeqḳandaḳ jamaət berix wə ḳobul ḳilix ixlirida mən bilən ḥəmkarlaxmioƣan» — ayəttiki «...mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip qikḳinimda, hux həwərni baxḳa yərlərgə yətküzgən dəsləptiki waḳitlarda» degən ḳisimning baxḳa birhil tərjimisi: «... hux həwərning silərgə yətküzülgən dəsləpki künliridə, mən Makedoniyə əlkisidin ayrilip qikḳinimda...». Filippi xəḥiri bolsa Makedoniyə əlkisidə; xunga ḳaysi tərjimisi tooƣra boluxidin ḳət'iynəzər, Pawlus hux həwərni Filippilikлaroƣa yətküzgəndin keyin, uni baxḳa jaydikilərgə yətküzüx üqün qikḳanidi. Xu qaoƣda Filippidiki jamaət uningoƣa iḳtisadiy wə bəlkim baxḳa jəḥətlərdə yardəm ḳiloƣanidi.
–Pawlusning «berix wə ḳobul ḳilix ixliri» degini, Pawlusning pəḳət əzi üqünla əməs, bəlki baxḳilarni dəp ularning əwətkən yardimini ḳobul ḳiloƣanliḳini kərsitidu.

4:15 2Kor. 11:9.

4:16 «Qünki Tesalonika xəḥiridiki waḳtimdimu eḥtiyajim qüxkəndə silər manga birnəqqə ḳetim yardəm əwəttinglar» — «birnəqqə ḳetim» grek tilida «bir ḳetim, ḥətta ikki ḳetim...» degən ibarə bilən bildürülidu. Adəttə bu ibarə «birnəqqə ḳetim» degənni kərsitidu.

4:18 «silər əwətkənliringlarni Epafrodittin tapxuruwelip terəmgə sioƣmay ḳaldim wə molqilikḳa qəmdum» — «terəmgə sioƣmay ḳaldim wə molqilikḳa qəmdum» degənlik grek tilida bir səz bilənla ipadlilinidu. Pawlusning bu səzi bilən, pəḳət jismaniy jəḥəttila ḥəmmə nərsəm bar degənni əməs, roḥiy jəḥəttimu tolimu huxal boloƣanliḳini, tolimu təsəlli tapḳanliḳini, tolimu oƣəyrət ḳiloƣanliḳini bildüridu.

4:18 Ibr. 13:16.

Qoxumqə səz

«Yetəkqilər» wə «akṣakạllar» (1:1)

«Yetəkqilər» wə «akṣakạllar» degən səzlər ohxax məs'uliyəttiki adəmlərni kərsitidu. Məsilən, bu pakitni «Ros.» 20:17-wə 28-ayətni selixturux arkịlik kərgili bolidu. «Yetəkqi» (grek tilida «episkop») bolsa baxkạ kẹrindaxlaroɣa nisbətən məs'ul adəmning yirakṇi kərər, rohịy kəzliri roxənrək ikənlikini təkitləydu; «akṣakạl» bolsa məs'ul adəmning rohịy jəhəttin «qong boloɣan» «pixip yetilgən» ikənlikini təkitləydu. «Yetəkqilər» yaki «akṣakạllar»ning roli «jamaətni baxkurux» əməs, bəlki «bekịx», Huda aldida jamaətning rohịy əsüxi üqün məs'ul boluxtin ibarət («1Tim.» 3-bab, «Tit.» 1:5-9, «1Pet.» 5:1-7). Akṣakạllar yaki yetəkqilərni jamaəttikilər əz adəmliridin tallixi kerək; mumkin bolsa bir adəmla əməs, birnəqqə adəm boloɣini yahxi. Injil dəwridə bəzi jamaətlər «akṣakạlsiz» kạloɣan boluxi mumkin (məsilən, Pawlus məzkur həttə tiloɣa aloɣandikidək, «Korintliklaroɣa (1)» wə «Korintliklaroɣa (2)»də «akṣakạllar»ni ḥeq tiloɣa almaydu; u bəlki Korintliklardin əzliri arisidin sadik wə muḥəbbətlik boloɣan, Hudaning səzini obdan bilidioɣan adəmlərni tonup yetip, etirap kịlixni, xuningdək muxundak kẹrindaxlarning məslihət-nəsihətlirigə boysunuxni ətünidu. «1Kor.» 16:15-19ni kərüng. U bu ayətlərdə tiloɣa aloɣan «Istifanas» bolsa bəlkim akṣakạl boluxkạ muwapik idi; lekin jamaəttikilər əzliri uni etirap kịlixi kerək.

«Hizmətqilər» (1:1)

Jamaətlər məlum kələmgə yətkəndin keyin xübḥisizki, rəsmiy ḥalda «hizmətqilər»ni tallixi kerək bolidu. Hizmətqilər məlum jamaəttiki əməliy ixlaroɣa, bolupmu həyr-sahawət ixlirini baxkurux, bulardin ḥajətmənlərgə təminləx, jamaətning paaliyətliridə ḥərhil əməliy ixlarni orunlaxturux kạtarlik ixlaroɣa məs'uldur. («Ros.» 6:1-7).

«Məsiḥning küni» (1:6, 10, 2:16)

«Məsiḥning küni» degən ibarə pəkạt bu həttə wə «2Tes.» 2:2də tepilidu; lekin Pawlus hətliridə uni nuroɣun kẹtim «xu küni» dəydu. «Xu küni»də, Məsiḥ bu dunyaoɣa kạytip kelidu; Əzigə ixəngənlərning ḥəmmisini əlümdin tirildürüp andin «zeminda tirik kạloɣan» ḥəm «əlümdin tirildürülgən» etikadqilarning ḥəmmisini, demək pütkül jamaətni Əzigə alidu; jamaəttikilərning ḥərbirining kịloɣanliri üstidin ḥeküm qikịrip, ḥərbiridin ḥərkạndak nalayik ixni tawlap tazilioɣandin keyin, jamaətni Əzigə yatlik «pak kịz» süpitidə kobul kịlidu. Xu kündin baxlap, jamaət Məsiḥtin ḥeqkạqan ayrilmaydu.

Təwrattiki pəyoɣəmbərlər kəp kẹtim «Pərwərdigarning küni»ni tiloɣa alidu. Bəzi wakịtlarda bu ibarə xübḥisizki, dəl «Məsiḥning küni»ni kərsitidu, bəzi wakịtlarda «Məsiḥning küni»ning aldida kelidioɣan dəḥxətlik japalik məzgilni (ahirki zamanni)mu əz iqigə alidu. Təwrat, «Daniyal»da wə Injil, «Wəḥiy»də bu məzgilning yəttə yil ikənliki axkarilinidu.

Muxu yərdə təpsiliy ḥalda bu məzgildiki ixlar tooɣruluk bexarətlər ḥəkḳidə xərḥ bərməymiz; pəkạt xuni bayan kịlimizki, bu yəttə yillik məzgildə ḥəm «Məsiḥning küni»ning əzidə Uningoɣa kạrxi qikḳanlarning kəpinqisi əlidu. Məsiḥ yər yüzidə, Yerusalem mərkəz kịlinoɣan ming yillik səltənətni kuridu; xu məzgildə Xəytan baoɣlinip takạklik bolidu. Ming yillik səltənətning ahirida: —

(a) Xəytan yər yüzidikilərni yənə sinaxkạ wakịtlik koyulidu;
(ə) Hudaning ḥeküm jazasi «kona zemin»oɣa ahirki kẹtim qüxürülidu;
(b) Məsiḥkə ixənməy əlgənlərning

ḥəmmisi Hudaning soriḳi aldida turuxḳa ələmdin tirilidu; insanlaroƣa nisbətən «ikkinqi ələm», yəni dozah xu waḳitta baxlinidu.

(p) Huda «**yengi asman, yengi zemin**» yaritidu.

Bu ixlar tooƣruluḳ «Wəḥ.» 19:6-21:8ni kərüng. Bəzi ixəngüqilərning bu «ming yillik səltənət»ni Məsiḥning jamaəttə ḥazir boloƣan səltənitining «simwoli» dəp ḳaraydu; lekin əzimiz addiy həlḳ boloƣaqḳa, məlum bir məzgillik waḳitni ḳandaḳmu «simwolluḳ» degili bolidu, dəp ḥeq qüxinəlməymiz; wə yənə ḥazir ḳandaḳ jəḥəttin Xəytanni «baoƣlinip taḳaḳlik boloƣan» degənni kallimizdin ḥeq ətküzəlməymiz. Xəytan ḥazirḳi zamanimizda intayin kəp ḥərikət ḳilmaḳta əməsmu? Xuning bilən «Wəḥiy» wə «Daniyal»diki sözlərni addiy mənisidə qüxinip yüriwerimiz.

«Nijat-ḳutḳuzux» — ḥəḳiḳiy bir təbir (1:19-20)

«**Qünki dualiringlar wə Məsiḥ Əysaning Roḥining ḳuwwətlixi arḳilik bu ixlar nijat-ḳutḳuzuluxumoƣa mədət bolidu dəp bilimən, — demək, təkəzzaliḳim wə ümid-istikim boyiqə ḥeq ixta hijalətqiliktə ḳalmastin, tirik yaki ələk bolay, ḥərdaim boloƣinidək ḥazirmu toluḳ jasarət bilən Məsiḥ tenimdə uluoƣlansun!**»

Bəzi alimlar Pawlusning «bu ixlar nijat-ḳutḳuzuluxumoƣa mədət bolidu» degən bu sözini zindandin azad ḳilinixi yaki sotta aḳlinixini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Keyinki pikirgə səl ḳayil boloƣinimiz bilən, təwəndiki səwəblər tüpəylidin ḥər ikki kəzḳarax əməliyətkə toluḳ uyoƣun kəlməydu, dəp oylaymiz: —

(a) «**bu ixlar**» degini xübḥisizki, yuḳirida tiloƣa aloƣan ixlarni, yəni bəzi ḳerindaxlarning «**Tooƣra niyəttin bolsun yaki sahtiliḳtin bolsun, ohxaxla Məsiḥni jakarlixi**»din ibarət idi.

(ə) «**bu ixlar**» bilən uning zindandin azad ḳilinixining məntiḳə jəḥəttin ḥeqḳandaḳ alaḳisi yoḳtur.

(b) «**Məsiḥ Əysaning Roḥining ḳuwwətlixi**» bolsa qoḳum Pawlus ḳiyin əḥwalda turoƣinida əz roḥida boloƣan ḥajitini toldurux, xu ḳiyin əḥwal üstidin oƣəlibə ḳilix üqün boluxi kerək idi. Bundaḳ «roḥiy oƣəlibə» əməliyəttə Hudaning uni Rimdiki məlum bir zindandin qiḳirixidin ziyadə uluoƣ bir ixtur. Huda Əz adimini zindandin qiḳirixni halisa, pəḳət bir pərixtisini əwətip ixiklərni aqḳuzsila boldi (məsilən, «Ros.» 9-babni kərüng).

(p) Bu 19-20-ayətlərdə wə təwəndiki ayətlərdə Pawluska nisbətən ələmning mumkinqiliki bar, u bu mumkinqilik üstidə kəp oylaydu. «Ələm» bolsa «azad ḳilinix» yaki «aḳlinix» əməstur.

Xunga bu 19-20-ayətlərning tooƣra qüxənqisini intayin addiy dəp ḳaraymiz. Pawlusning əng zor kəngül ḳoyoƣini azad ḳilinix əməs, bəlki əzining Rimdiki dəḥxətlik əmәldarlar aldida, bolupmu mustəbit imperator Ḳəysər Nero aldida Məsiḥning həwirini toluḳ jar ḳilixtin ḳilqə ḳol üzməslikidin ibarət idi (yənə «Əf.» 6:19-20ni kərüng. Ahir berip Pawlus dərwəḳə Ḳəysərning aldida jasarətlik bilən Məsiḥni toluḳ jar ḳildi («2Tim.» 4:17). Demək, «**Tirik yaki ələk bolay, ḥər daim boloƣinidək ḥazirmu toluḳ jasarət bilən Məsiḥ tenimdə uluoƣlansun!**» (20). «**Tirik yaki ələk bolux**» uningoƣa nisbətən kari qaoƣlik. Muḥim ix xuki, uningda ḥazir boloƣan «nijat-ḳutḳuzux» arḳilik Məsiḥni uluoƣlaxtin ibarət. Uning «azad ḳilinix»i əməs, bəlki Məsiḥni uluoƣlax uning «**təkəzzaliḳi wə ümid-istiki**» idi. U bu ümid-istəkni bildürgəndin keyin, «ḥayat-mamat» ixliri (dunyadin ayrilip Məsiḥ bilən

billə bolux kerəkmu, yaki kerindaxlar üqün təndə kelix kerəkmu?) üstidə yənə oylinip, əzining zindandin qikirilip, səyümlük Filippidikilərgə kaytidin ħəmraħ boluxni muwapik dəp, xuningoɣa baoɣlioɣan ixənqisini bildürdi.

«Nijat-kutkuzux» əmdi pəkət gunaħlarning kəqürüm kilinixi (ətkən ixlaroɣa baoɣlik) əməs, bəlki ħazirki wakitta: —

(a) gunaħning ilkidin azad kilinix

(ə) yengi ħayat — «Hudaning süritidə» yengilinip, xəhsiyətqilik asarətliridin azad kilinip, Məsiħkə baoɣlinip ħayat ətküzüp, kündə tawlinip, Uningoɣa ohxax xəkilləndürülüxtur.

Daim kəngül bəlidioɣinimiz xübħisizki, kutkuzuluximizning nemidin kutkuzulux ikənliki, yəni gunaħtinmu, ölümdinmu yaki dozahtinmu; bulardin kutkuzulux dərwəkə uluoɣ ixlar boloɣini bilən, kutkuzuluxning nixani ulardin muħimdur; yəni, Məsiħkə baoɣlinix, yengi adəm bolux wə Hudaning xan-xəripini ayan kilixtin ibarəttur. Mana bu, Hudaning bizni kutkuzuxida boloɣan məksitidur!

Meningmu məkşitim təwəndikidək? —

«Tirik yaki ölük bolay, ħər daim boloɣinidək ħazirmu toluk jasarət bilən Məsiħ tenimdə uluoɣlansun!»

Nijat degən insanning kolidin kəlməydioɣan, Hudaning küq-kudritidindur!

Pawlusning türmidin kayta qikkanliki (1:21-26)

Pawlus bu ayətlərdə «dunyadin ayrilix» (yəni uning intizari boyiqə, Məsiħ bilən billə bolux) wə (mukəddəs bəndilirining yardimidə bolux üqün) «təndə kelix» degən ikki ehtimallik üstidə puhta oylanoɣandin keyin, «təndə kalimən» degən hulasigə kelidu. Uning üstigə u əzining Filippidiki jamaətkə yənə ħəmraħ bolidioɣanlikioɣa baoɣlioɣan ixənqisini bildüridu (1:26, 2:24). U «Filemon»oɣa yazoɣan həttə ohxax ixənqini bildüridu («File.» 22). Birnəqqə yil ilgiri, «Rimlikiaroɣa» yazoɣan həttimu, ularoɣa: «**Ispaniyəgə hux həwər tarkitix üqün baridioɣan səpirimdə, silər bilən kərüxüp ətimən**» degən məkşitini bildürgənidi. Biz uning bu pilanini əzgərtkən, degənni oylaxka asasimiz yok; Asiyadiki jamaətlərdə saklinip kəlgən tarihlaroɣa asasən, təhminən miladiyə 66-yilida Pawlus dərwəkə Ispaniyəgə berip xu yərdə hux həwərni jakarlioɣan.

Bu hət miladiyə 63-yilida yeziloɣan ohxaydu. Ixinimizki, uning həttə bildürgən ixənqi boyiqə zindandin azad kilindi, wə birnəqqə yildin keyin yənə rimda kamap koyuldi. Uning rosul Timotiyoɣa yazoɣan birinqi heti wə rosul Tituska yazoɣan heti Filippi xəħiri ətrapida yeziloɣan ohxaydu («1Tim.» 1:3, «Tit.» 3:12). Pawlusning rosul Timotiyoɣa yazoɣan ikkinqi heti (zindandin yazoɣan bəxinqi heti) miladiyə 68-yilida yeziloɣan boluxi kerək. Rim xəħiridə saklanoɣan bəzi tarihlaroɣa asasən, xu qaoɣdin uzun ətməy u Rimning əng əxəddiy imperatori boloɣan Kəysər Nero təripidin eltürüldi.

Məsiħning «özidin ħəmmini kurukdixi» (2:7)

«U özidin ħəmmini kurukdidi»

Xübħisizki, Mukəddəs Kitabning barlik bayanliri iqidə bu əng sirlik bolup, bizgə yengiqə oy, yengiqə izdinix, qongkur bilim wə qüxənqilərgə erixixkə bipayan yengi zemin ħazirlap beridu; bu bayan bizgə Məsiħ wə Uning dunyaoɣa kelixi tooɣruluk əng qongkur uqur bilən təminləydu.

Əysa qəl-bayawanda kirik kün roza tutkanda (ħeqnemə yemigən) Xəytan uni azdurmakqi boloɣan wəkədin biz bəlkim bu

bayanning qongқur mənisini azraқ qüxinələymiz: —

Xəytan: — «**Sən əgər rasttinla Hudaning Ooŋli bolsang, muxu taxқa: «nanoŋa aylan!» dəp buyruoŋin**» — dedi. (Əysa intayin aq қaloŋan idi, əlwəttə).

Uning jawabi nemə boldi? Қirik kün ilgiri, asmandin uning Atisining: «**Mana bu Mening səyümlük Ooŋlum, Mən uningdin intayin hursənmən**» degən awazi anglanoŋanidi. Lekin ҳazir Məsiҳning Xəytanoŋa bərgən uluoŋ jawabi: —

«**Bolmaydu! Qünki Təwratta yeziloŋan: «Insan pəқət nan bilənla əməs, bəlki Hudaning aoŋzidin qiққan ҳərbir səz bilənmu yaxixi kerək!**».

Xuningoŋa diққət қiliximiz mumkinki, Əysa muxu yərdə Өzining Hudaning Ooŋli ikənliki tooŋruluқ ҳeq talax-tartix қilmaydu. U dərwəқə buni obdan bilidu, Xəytanning azdurux səzliridin қarioŋanda Xəytanmu buni obdan bilidu. Lekin Məsiҳ ҳeq ikkilənməyla Өzini <u>insanning</u> ornioŋa қoyidu. U insanlaroŋa nijat elip kelix üqün insan süpitidə kəldi; pəқət mukəmməl bir insanla insanlarning gunaҳliri üqün mukəmməl bir қurbanliқ bolup, tunji insan boloŋan Adəm'atimiz elip kəlgən balayi'apəttin қutқuzup, insaniyətni əsligə kəltürələytti. Məsiҳ nəқil kəltürgən səzlərdə, yəni Musa pəyoŋəmbərning səzliridə kərsitilgəndək, insanning aləmdə tutuxқa tegixlik orni Hudaoŋa mukəmməl boysunup, uning barliқ səzlirini қobul қiloŋan ҳalda yaxixidin ibarət bolidu.

Pawlusning «**U Өzidin ҳəmmini қuruқdidi**» degən səzlirigə asasən, biz uning Hudaliқ təbiiti boyiqə, dərwəқə bir səz bilənla «taxlarni nanoŋa aylandurux» қudriti bar bolsimu, əmma Uning muxu қudritini ixқa salmasliқni қarar қiloŋanliқini kərimiz.

Keyin, U Getsimanə baoŋqisida қoloŋa elinoŋanda, uni қoloŋa aloŋanlarning ҳəқiқətən Uni tutuwelixқa küqi yetəmti?

Məsiҳ ulardin: — «**Kimni izdəysilər?** — **dəp soridi.**

— **Nasarətlik Əysani,** — **dəp jawab berixti ular.**

Əysa ularoŋa:

— **Mana Mən bolimən,** — **dedi...**

Əysa: «Mana Mən bolimən» dewidi, ular arқisioŋa yenip yərgə yiқilixti» («Yҳ.» 18:5-6).

Zor küq-қudrət zadi kimdə? Lekin bilimizki, Əysa ularning Өzini қoloŋa elip, dərriləp, məshirə қilip andin ahirda krestkə mihlixioŋa yol қoydi. Bu Uning ətəy talliwaloŋan yolidur. U insanni azad қilix üqün insanning süpitidə azab tartip əlməkqi boloŋanidi. Өzi bexarət bərgəndək, Uning bu talliwaloŋan yoli muhlislirining bexini қattiқ қaturup, ularni alaқzadilikkə, patparaқqilikқa, ҳətta ixənqsizlikkə qəmdürüp қoydi. Baxқilarni ölümdin Tirildürgüqi қandaқmu Өzi ölümgə təslim bolsun?

Ixinimizki, Əysa Məsiҳ dunyaoŋa kelixtin heli burunla insanni қutқuzux üqün insan bolux қarariоŋa kəlgən; yəni, insan süpitidə tuoŋulup, Өzining Hudaning Ooŋli boluxtin igə boloŋan oŋayət zor küq-қudritini ҳeq ixlətməy mukəmməl, toluқ insan bolup yaxaxni қarar қiloŋan. Xuning bilən u yaratқan məjizilirining kəpinqisini pəyoŋəmbərlərningkilərgə ohxax yol bilən yaratқan, yəni Atisining Roҳioŋa tayinip yaratқan. Məsilən: —

«**Mən Hudaning Roҳioŋa tayinip jinlarni қooŋlioŋan bolsam, undaқta Hudaning padixaҳliқi dərwəқə üstünglaroŋa qüxüp namayan boldi**» («Mat.» 12:28).

Ҳalbuki, Məsiҳning «insan yoli»ni tutuxtin baxқa tutқan yənə bəzi alaҳidə yollirimu bardur; yəni məjizilərni yaritix üqün Өzining Hudaliқ küq-қudritini ixlətkən yərlər bar (məsilən «Mat.» 9:28, «Yҳ.» 2:1-11, bolupmu 11-ayətni kərüng; yənə «Yҳ.» 10:17-18ni kərüng: —

«**Ata Meni xu səwəbtin səyiduki, Mən jenimni ⱪayturuwelixim üqün uni pida ⱪilimən. Jenimni ⱨeqkim Məndin alalmaydu, Mən uni Өz ihtiyarim bilən pida ⱪilimən. Mən uni pida ⱪilixⱪa ⱨoⱪuⱪluⱪmən wə xundaⱪla uni ⱪayturuwelixⱪimu ⱨoⱪuⱪluⱪmən; bu əmrni atamdin tapxuruwaloɣanmən**» («Yⱨ.» 10:17-18). Muxu yərdə Məsiⱨ Өzining Hudalⱪ küⱪⱪudritini ixlitidu. Ⱨeqkimning өzining jenini berix-bərməslik tooɣrisida (yəni өzining ələmining waⱪti-saiti tooɣrisida) küⱪ-ⱨoⱪuⱪi yoⱪtur, əlwəttə; wə xundaⱪla ⱨeqkimning өz jenini ələmdin elip, өzini tirildürüx küⱪ-ⱨoⱪuⱪi yoⱪtur. Biraⱪ biz xuni kərimizki, bu ix Өzining təxəbbusidin əməs, bəlki Atisining buyruⱪi bilən idi. Ixinimizki, oⱪurməmlər muxundaⱪ ixlarning ⱨəmmisiningla ohxaxla «Atisining buyruⱪi bilən» boloɣanlⱪini kərələydu.

Əysaning balilⱪ dəwri tooɣruluⱪ biz mundaⱪ anglaymiz: —

«**Əysa bolsa өsüp, dana-aⱪilanilik bilən tolup, roⱨta küqləndürüldi, Hudaning meⱨir-xəpⱪitimu Uning üstidə idi**» («Luⱪa» 2:40).

«**Xundaⱪ ⱪilip, Əysa aⱪilanilik-danaliⱪta wə ⱪaməttə yetilip, Huda wə kixilər aldida baroɣanseri səyülməktə idi**» («Luⱪa» 2:52).

Əgər Hudaning Ooɣli adəmlər arisida tuoɣuloɣanda, Өzining dunyalarni yaratⱪanda ixlətkən parasiti ⱨəm danalⱪini Өzi bilən billə elip kəlgən bolsa, undaⱪta yuⱪiridiki bayanlar Injilda ⱪəyt ⱪilinmioɣan bolatti. Xundaⱪ boloɣanda Uni ⱪandaⱪmu «U əgəndi» degili bolatti? «Өginix»ning nemə ⱨajiti? «**Uning əⱪil-parasiti**» ⱪandaⱪ «yetildi»? Bularning ⱨəmmisi bizgə Uning heli burun ⱪiloɣan ⱪararini təkitləydu: «Mən insan bolimən!».

«**U өzidin ⱨəmmini ⱪuruⱪdidi**». U xundaⱪ ⱪilmioɣan bolsa, ⱨəmmimiz tehiqə gunaⱨning ilkidə yürəttuⱪ. Xan-xərəp Hudaoɣa boloɣay!

Bu uluoɣ tema üstidə dəydioɣan yənə kəp sözlirimiz bardur; əmma muxu ⱨazir degənlirimizni ihlasmən oⱪurmənlərning izdinixliri üqün bu qəksiz sir iqigə qalapuquⱪ kirixigə xarait yaritip berər dəp ümidtə bolimiz.

Hətnə tooɣruluⱪ (3:1-3)

(Bizning təwəndiki bəzi sözlirimiz «Əzakiyal»diki «ⱪoxumqə söz»imizdin elinoɣan)

Hətnə (sünnət) ⱪilixning nemə əⱨmiyiti bar?

Oⱪurmənlər esigə kəltürələyduki, Huda Ibraⱨimni butpərəslikni taxlaxⱪa, өz yurtini taxlap baxⱪa natonux zeminoɣa səpər ⱪilixⱪa qaⱪiroɣinida, u ixənq-etiⱪad bilən itaət ⱪildi; Huda uni Pələstin zeminioɣa yetəklidi. Xu yərdə uning etiⱪadi bilən Huda uni Өz nəziri aldida «ⱨəkⱪaniy adəm» dəp jakarlidi. Uning etiⱪadioɣa wə өzining alaⱨidə «Hudaning adimi» boloɣanlⱪioɣa bəlgə boluxⱪa, Huda uningoɣa hətnə bəlgisini ata ⱪildi. Bu bəlgə Ibraⱨimning əwladliri boloɣan Yəⱨudiylaroɣa, өzlirining Hudaning alaⱨidə həlⱪi boloɣanlⱪini dunyaoɣa kərsitixi üqün tapxuruloɣan («Yar.» 18-bab). Ətrapidiki baxⱪa əl-yurtlardikilər hətnə ⱪilmioɣaqⱪa bu intayin enik bir bəlgə idi. Ⱨəm Yəⱨudiylar wə ərəblərmu (ⱨəmmisi Ibraⱨimning əwladlidi) bügüngə kədər hətnə ⱪilip kəlgən.

Injil muxu ix-wəkələr üstidə xundaⱪ xərⱨ beridu: — Hudaning hətnidə boloɣan tüp məⱪsiti, Uning kəlgüsi tehimu muⱨim bir hətnigə birhil bexarət boluxidin ibarət idi. Bu roⱨiy hətnə Hudaning Məsiⱨ Əysa arⱪilⱪ ⱨəmmə insanlaroɣa əmdi sunidioɣan nijatida ayan ⱪilinidu. Təwrat dəwridə, hətnidə təndin ətning kesilixi, kəlgüsi Injil dəwridə təndə boloɣan gunaⱨ asarətlərning wə bu dunyadiki ⱨoⱪuⱪ, abruy wə puloɣa tayinixlarning kesip taxlinidioɣan «roⱨiy

hətnə»ni kərsitip əsirmu-əsir bexarət berip kəldi. Pəkət roһi wə kəlbi «hətnə kilinip» gunaһ asarətliridin azad bolsila, andin insan Hudaoɣa «roһta wə һəkikəttə» һəkikiy ibadət kilidioɣan bolidu («Fil.» 3:3, wə «Kol.» 2:11-12, «Rim.» 4:9-12, «Gal.» 5:1-15, «Yһ.» 4:23-24nimu kərüng). Kəlb wə roһni halas kilip adəmni Hudaoɣa əməliy ibadət kiloɣuqi kilix, Hudaning Məsihtə boloɣan nijatini kobul kiloɣan һərbiri üqün Өz Roһi bilən yaritidioɣan bir məjizisidur.

Pawlusning dəwridə sahta təlim bərgüqilər (kəpinqisi təlim bərgüqi Yəһudiylar) bar idi; ular etikadqilar gunaһdin kutkuzulux üqün əzlirini Məsihkə tapxuruxila əməs, bəlki uning üstigə sünnət kobul kiliximu kerək, dəp təlim berətti. Pawlus bu һəttə ularni məshirə kilip «tilim-tilim kəsküqilər» degən namni koyidu (3:2); ular һəkning yengi kəlblərni kobul kilixioɣa əməs, bəlki pəkət «ularning ətlirini kesix»kila kizikatti.

Hətnining adəmning salamətlikigə məlum paydilik yərliri bar, wə xu səwəbtin oɣərbtiki məmlikətlərdə etikadlik һəm etikadsiz kixilər əz ooɣullirini hətnə kilsimu, bu dəwrdə һeqkim bu yolda һeqkandak roһiy bəht-bərikətgə erixəlməydu; mənggülük һayatka nisbətən jismaniy hətnini kobul kilix yaki kilmaslikning һeqkandak əһmiyiti wə təsiri yoktur; birak «roһiy hətnə»ni kobul kilmioɣan һeqkim Hudaning padixaһlikioɣa kirməydu.

Məsiһning azablirioɣa boloɣan sirdax-һəmdəmlik (3:10)

Qüxinip yetiximizqə bu ibarining mumkinqiliki boloɣan üq mənisi bar: —

(a) Etikadqilar Məsiһning yolida һərkandak azab-okubətni tartkanda, xu qaoɣda ularda əzlirini alaһidə rioɣbətləydioɣan һəm küqəytidioɣan, Məsiһ bilən birhil ortakliк yaki sirdax-һəmdəmlik bolidu. Bu һəkikətkə kil sioɣmaydu — «2Kor.» 1:3-7ni kərüng.

(ə) Məsiһning azab-okubətliri insanning azad kilinixining bədili boloɣandək, azad kilinixning həwiri azab-okubətlər arkilikmu tarkitilidu. Һərkim Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»ni okusila buning һəkikət ikənlikini kərələydu (mundak deginimiz, Hudaning həlking һazir tartiwatkan azab-okubətlirini Məsiһning gunaһni yuyuxi üqün tartkan azab-okubətliri bilən selixturoɣuqiliki bar, demək əməsmiz, əlwəttə). Nijatning xerinlikini tetioɣan һərkandak adəm əz ailisidikiliri, dost-buradərliri, əz elidikiliri һətta baxka millətlərningmu bu bəht-bərikətlərgə igə boluxini arzu kilsa, xu səwəb tüpəylidin u һərhil ukuxmasliklar, qətkə kekixlar wə uningdin kəp baxka kiyin ixlaroɣa yüzlinixkə təyyar boluxi kerək; u yənə əz ihtiyari bilən bu yolni tallixi kerək. Һeq bolmioɣanda «**Məsiһ Өzini hux kilixni oylimioɣandək**» («Rim.» 15:3) əz zokliri, huxlukliridin waz keqixkə təyyar boluxi kerək. Bu yolda, yəni Məsiһ mangoɣan yolda, Məsiһning baxkilarni һayatka erixtürüx üqün Өzini pida kiloɣan yolda mangoɣanlar üqünmu Məsiһ bilən billə boloɣan birhil alaһidə ortakliк yaki sirdax-һəmdəmlik bar. «Kol.» 1:24-25-ayətlərdə bu hil ortakliк kərsitilidu, wə xuning bilən bir wakitta təwəndiki üqinqi mənini əz iqigə alidu, dəp ixinimiz.

(b) Məsiһ Өz jamaiti üqün dua kiloɣanda («Rim.» 8:34) U biz üqün azablinidu; qünki bizdə һərkandak ixənqsizlik, əһmikanilik yaki itaətsizlik bar bolsa, bu Uningoɣa wə Mukəddəs Roһka azar beridu («Əf.» 4:30). Biz tehi Məsiһni tonumioɣan wakitlirimizdimu Uning biz üqün dua-tilawətliri boloɣan boluxi mumkin. Məyli jamaət üqün bolsun, yaki ixənmigüqilər üqün bolsun muxundak dua-tilawətlərning azabi bolidu. Hudaoɣa Roһta yekinlaxkanlar, bolupmu dua-tilawətlərdə

kəp wakit boloŋanlar Məsihŋning muxu azablirioŋa sirdax bolmay kalmaydu, xundakla əzlirimu azablanmay kalmaydu. «Yar.» 18:17ni kərüng. Xu yərdə Huda Ibraĥimni Əzigə Əzining Sodom wə Gomorrah xəĥərliri üstidin azablanoŋanliki tooŋruluk sirdax kilidu: — «**Ularning gunaĥi intayin eoŋir wə azablikтur**» (20). Ibraĥimning bu səzlər wəjidin kiloŋan duasini kərüng («Yar.» 18:17-33).

Ixinimizki, bu üq jəĥətning ĥərbiri Pawlus kərsətkən «**Məsihŋning azablirioŋa sirdax-ĥəmdəmlik**»ni əz iqigə alidu.

Pawlusning səzlirining tərtipi boyiqə adəmlər Məsihŋning «tirilixining küq-kudritidə» yaxaxka baxlioŋandin keyinla andin «Məsihŋning azablirioŋa sirdax-ĥəmdəmlik»tə bolidu, dəp kərsətsək hata bolmaydu. Bizdə Uning küq-kudrət beridioŋan «tirilix ĥayati» bolmisa azab-okubətlərni kətürüxkə təyyar bolalmaymiz!

«Məsihŋning krestioŋa düxmən boloŋanlar» (3:18)

Məsihŋning krestioŋa düxmən bolux zadi nemə gəp?

Əməliyəttə bolsa «Məsihŋning kresti» U mihlinip əlgən dəl xu parqə yaoŋaq əməs, bəlki Uning krestlinip bizni kutkuzüx üqün tartkan azab-okubətliri wə kresttə boloŋan ölümini kərsitidu.

«Məsihŋning kresti», yəni Uning biz üqün tartkan azbliri nijatimizning mənbəsi bolup hux həwərning meoŋizidur. Krestkə mihlanoŋanda Məsih (a) bizning gunaĥlirimizni əz üstigə aloŋan; (ə) gunaĥkar təbiitimizni bir tərəp kiloŋan; xuning bilən yengi təbiət, yəni Uning ĥayatini koбul kilalaydioŋan bolduk.

Bu hux həwərning meoŋizioŋa zit yaki baxkiqə təlim bərgüqilərning ĥərkaysisi bolsa «Məsihŋning krestioŋa düxmən» ĥesablinip, ikki ĥəssiləp lənət astida kalidu; bexioŋa pəkət əz gunaĥlirining lənitila əməs, bəlki baxkilarni nijat yolidin burioŋanlaroŋa tegixlik lənətmu qüxidu.

Pawlus «**Məsihŋning krestioŋa düxmən boloŋanlar**» degən ibarə arkilik məlum birhil sahta təlim bərgüqilərni alaĥidə kərsitidu. Undakлar təlimidə «Məsihŋning kresti»ni tiloŋa aloŋini bilən, əməliyəttə Məsihŋning nijat yolini burmilaydu. Baxkilaroŋa butlaroŋa bax uruxni əgitidioŋan ĥərkandak adəmni bolsa «Məsihŋning krestigə düxmən boloŋan» deyixkə bolidu, əlwəttə; lekin mundak adəmning hata yoli bolsa **Məsihŋning** gepini kilidioŋan bəzi aldamqi təlim bərgüqilərningkigə karioŋanda, anqə əyiblik bolmaydu. Muxundak aldamqilarning təlimliri ĥərdaim: «Məsihŋning kresti bolsa dərwəkə Uning gunaĥlirimiz üqün təligən bədəlidur, xundakla bizning mənggülük ĥayatka kiriximizdiki ixiktur, **lekin**...» degən xəkildə pəyda bolidu.

«Məsihŋning kresti nijat yolining baxlinixi, **lekin**...»

«... Lekin silər sünnət kilinixinglar kerək...»

«... Lekin silər **bizning** jamaitimizgə katnixixinglar kerək...»

«... Lekin silər xəmbə küni ixliməslikinglar kerək...»

«... Lekin silər bizning təlim bərgüqimizgə sədikə tapxuruxinglar kerək...»

«... Lekin silər Hudaning nami wə Məsihŋning namini muxundak yolda, muxundak tələppuzda eytixinglar kerək...»

«... Lekin silər uni-buni yeməslikinglar kerək.....» katarlikлar, katarlikлar, wəĥakazalar...

Bundak degüqilər baxkilar təripidin aldanoŋan bolsun yaki kəstən aldamqilik

kiloŋan bolsun, ohxaxla aldamqiliḳ bilən Məsiḥning krestioŋa düxmən boloŋanlar ḥesablinidu. Bundaḳ kixilər Hudaning jazasioŋa intayin yeḳin turidu; ularning yenidiki Muḳəddəs Kitab bolsa tehimu xundaḳ.

Kimiki Məsiḥ kresttə əməlgə axuroŋan nijatḳa insan təripidin kilinoŋan əməlni yaki atalmix «sawabliḳ ix»ni ḳoxumqə kilmaḳqi bolsa, Məsiḥning krestioŋa düxmən ḥesablinidu.

Kimiki Məsiḥning kresttə əməlgə axuroŋan nijat arkiliḳ insanlarni pütünləy yengi adəm kiloŋanliḳini inkar kilmaḳqi bolsa, Məsiḥning krestioŋa düxmən ḥesablinidu.

Kimiki Məsiḥning kresttə boloŋan azabliri arkiliḳ gunaḥlirimizning kəqürüm kilinixioŋa təligən bədəlini inkar kilmaḳqi bolsa, Məsiḥning krestioŋa düxmən ḥesablinidu.

Rosullarning biz üqün: (a) ḳandaḳ ḥajət iqidə yaxax; (ə) ḳandaḳ berix wə (b) ḳandaḳ ḳobul kilixtiki ḳalduroŋan ülgisi

«Mən bu gepimni, birər moḥtajliḳtin eytiwatḳinim yoḳ» (4:11)

«Mening bundaḳ deyixim, silərdin birər sowoŋatni izdəp sorioŋinim əməstur, izdiginim bolsa ḥesawatinglaroŋa roḥiy mewining kəp toplinixidin ibarət» (4:17)

Izaḥatlirimizda tohtaloŋinimizdək, rosul Pawlus Filippiliḳlarning sooŋwitidin zor xadlanoŋan; bu xadlinix sowoŋatning əz ḥajitidin qiḳḳanliḳidin əməs, bəlki bu ularning əzigə baoŋlioŋan muḥəbbitining, xuningdək ularning Hudaning büyük qaḳirikini dawamlik ḳooŋlaxḳanliḳidin boloŋan. Rosulning kəngül bəlgini əzining əḥwali əməs, bəlki ularning roḥiy bəḥt-bərikiti idi. Mana bu ḥəḳikiy «Hudaning adimi»ning alamitidur. Baxḳa bir həttə u Korinttiki jamaətkə mundaḳ səz kilidu: —

«Silərgə ḥeq yük eoŋirimni saloŋum yoḳ. Qünki izdiginim igilikinglar əməs, bəlki əzünglardur; pərzəntliri ata-anilar üqün əməs, bəlki ata-anilar pərzəntliri üqün mal-mülük yioŋixi kerək. Əmdi jeninglar üqünIgilikimdin huxluḳ bilən sərp kilimən ḥəmdə əzümni sərp kilimən (gərqə mən silərni ḳanqə səygənseri mən xunqə az səyülsəmmu)» («2Kor.» 12:14-15).

Bizning Pawlus tooŋruluḳ aloŋan barlik həwirimiz boyiqə, u əzining ḥəm ḥəmraḥlirining həj-hirajətlirini əzi kətürüxkə ḥardaim intiləttı.

Mana bu uning Əfəsusdiki jamaət aḳsaḳalliri bilən hoxlaxḳanda degən səzliri: —

«Mən ḥeqḳaqan ḥeqkimdin kiyim-keqək yaki altun-kümüx tama kilip baḳmioŋanmən. Silərgə məlumki, mən ikki bilikimgə tayinip, əzümning wə ḥəmraḥlirimning ḥajitidin qiḳtim. Bundaḳ kilip ḥərbir ixlarda mən silərgə muxundaḳ əjir-əmgək arkiliḳ ajiz-ḥajətmənlərgə yardəm berix lazimliḳini, xundaḳla Rəb Əysa Əzi eytḳan: «Bərmək almaḳtinmu bəhtliktur» deginini esinglardin qiḳarmasliḳinglar kerəklikini kərsəttim» («Ros.» 20:33-35).

Bəzi waḳitlarda Pawlus sowoŋatlarni ḳobul kiloŋan, əlwəttə; undaḳ sowoŋatlar bolsa uning hux həwərni jakarlixioŋa wə təlim berixigə kəprək waḳit qiḳirip beridu. Səmimiy niyət bilən berilgən bolsa (wə xuning üqün u Huda qoḳum sowoŋat bərgüqigə keyin ḳayturup in'am beridu, dəp bilgəqkə) u muxundaḳ sowoŋatlarni xadlik bilən ḳobul kilatti. Uning üstigə u ḥajətmənlərgə yardəm berix üqün kəp ḳetim sowoŋatlarni ḳobul kiloŋan. U yənə birnəqqə ḳetim baxḳa jamaətlərdin **«Yerusalemdiki namrat muḳəddəs bəndilər»** üqün yardəm pul sorioŋan; lekin oḳurmənlər uning barlik hətliridin xuni eniḳ kərələyduki, u ḥətta bir ḳetimmu əzi üqün pul sorioŋan əməs. Muxu

yərdə u Filippiliklarning sowoɣitini ḳobul ḳiloɣandin keyin ularoɣa yazoɣan həttə «Mən ḥajətmən idim» yaki «Mən yənə sowoɣatḳa ḥajətmən» degən purakni puritip ḳoyuxtin intayin ənsirəytti.

Ḥəsrət bilən eytimizki, ḥəm xərḳtə ḥəm oɣərbtə «hux həwərqi»lər hux həwərni pulni kəzləp tarḳitidu. Ular Hudaning həlḳigə: «Mana, mən Hudaning alaḥidə əlqisidurmən; manga sədiḳə bərsənglar, Huda silərni alaḥidə bərikətləydu» dəp ulardin kəp pulni ündürməktə. Ulardin ḥətta milyoner boloɣanlarmu bar. Muxundaḳ kixilər məyli kəp pulluḳ bolsun yaki az pulliḳ bolsun dozah otining hətiri astida turidu.

Ixinimizki, bu barliḳ ixlarda rosul Pawlus Rəb Əysaning pul-bisat tooɣruluḳ təwəndiki təlimigə əgixip bizgə əng roxən ülgə ḳalduroɣan: —

«Xunga Mən silərgə xuni eytip ḳoyayki, ḥayatinglaroɣa kerəklik yemək-iqmək yaki uqanglaroɣa kiyidioɣan kiyim-keqəkning oɣemini ḳilmanglar. Ḥayatliḳ ozuḳtin, tən kiyim-keqəktin əziz əməsmu? Asmandiki uqar-ḳanatlaroɣa ḳaranglar! Ular terimaydu, ormaydu, ambarlaroɣa yioɣmaydu, lekin ərxtiki Atanglar ularnimu ozuḳlanduridu. Silər axu ḳuxlardin kəp əziz əməsmu? Aranglarda ḳaysinglar oɣəm-ḳayoɣu bilən əmrünglarni birər saət uzartalaysilər?

Kiyim-keqəkning oɣemini ḳilixinglarning nemə ḥajiti?! Daladiki nelupərlərning ḳandaḳ əsidioɣanliḳioɣa ḳarap beḳinglar! Ular əmgəkmu ḳilmaydu, qaḳ egirməydu; lekin silərgə xuni eytayki, ḥətta Sulayman toluḳ xan-xərəptə turoɣandimu uning kiyinixi nilupərlərning bir güliqilikmu yoḳ idi. Əmdi Huda daladiki bügün eqilsa, ətisi ḳurup oqaḳḳa selinidioɣan axu gül-giyaḥlarni xunqə bezigən yərdə, silərni tehimu kiyindürməsmu, əy ixənqi ajizlar! Xunga «nemə yəymiz», «nemə iqimiz», «nemə kiyimiz?» dəp oɣəm ḳilmanglar. Qünki yat əldikilər (Yəḥudiy əməslər, butpərəslər, demək) **mana xundaḳ ḥəmmə nərsigə intilidu, əmma ərxtiki Atanglar silərning bu ḥəmmə nərsilərgə moḥtajliḳinglarni bilidu; xundaḳ ikən, ḥəmmidin awwal Hudaning padixaḥliḳi wə ḥəḳḳaniyliḳioɣa intilinglar. U qaoɣda, bularning ḥəmmisi silərgə ḳoxulup nesip bolidu»** («Mat.» 6:25-33).

Bizdə, Huda bizning ḥajətlirimizdin qiḳidu dəydioɣan ixənq bolsa, əmdi nemixḳa ḥajitimizni baxḳilaroɣa jakarlap yürimiz? Uning padixaḥliḳi wə ḥəḳḳaniyliḳini izdisək, uning bizgə «ḥajitinglardin qiḳimən» degən ḳimmətlik wədisi bar. Əmma: «Ḳizim sanga eytay, kelinim sən angla» degəndək, bəzi etiḳadqilar ḳerindaxlarning anglawatḳanliḳini obdan bilip turup jamaəttə: «Aḥ Atam, sən bilisən, mən ...gə zor ḥajətmən» dəp dua ḳilidu.

Bəzi əḥwallarda, bizdiki moḥtajlirimiz baxḳilaroɣa mukərrər bilinidu, əlwəttə. Undaḳ boloɣanda ular bizgə yardəm ḳilixḳa intilsə xadliḳ bilən ḳobul ḳiliximiz kerək. Undaḳ yardəmni ḳobul ḳilmisaḳ, biz bərgüqi ḳerindaxlirimizni berixtin bolidioɣan bəhtidin məḥrum ḳiloɣan bolimiz; qünki **«Bərmək almaḳtinmu bəhtliktur»**. Ḥeqḳandaḳ insan «mustəḥḳəm tüwrük» əməstur; biz təkəbbur bolmasliḳimiz, səmimiy yardəmni rət ḳilmasliḳimiz kerək. Huda buyrusa, u bir kün bolmisa bir küni bizgə həḳning yahxiliḳini ularoɣa ḳayturux pursitini təminləp beridu. Əysa Məsiḥ naməlum ayaldin bir otlam su soridi; ayal suni uningoɣa bərməy turupla Məsiḥ uningoɣa mənggülük ḥayatning yolini eqip bərdi («Yḥ.» 4-bab). Bizning Hudaning berixidin kəp beriximiz, yaki Uni əzimizgə ḳərzdar ḳilip ḳoyuximiz ḥərgiz mumkin əməstur!

Injil 12-kisim
«Kolossiliklərgə»

«Rosul Pawlus Kolossi xəhiridiki jamaətkə yazoɣan salam məktup»

Kirix səz

Rosul Pawlusning Kolossi xəhiridiki jamaətkə yollioɣan bu məktupi uning Rimdiki zindanda yatkan wakitta Əfəsustiki jamaətkə ham kerindixi Filemonoɣa yazoɣan məktupliri bilən təng yezioɣan («Kol.» 4:7, 9-10ni «File.» 10, 24, wə «Əf.» 6:21 bilən selixturup okung). Xu qaoɣda həmkari boloɣan Tikikus zindandiki rosul Pawlusni yoklaxka Rim xəhirigə baroɣan bolsa kerək. Xuning bilən Pawlusning bu hətlərni yezip əwitixigə pursət tuoɣuloɣan («Əfəsusluklaroɣa»diki «kirix səz»imizni kərüng). Pawlus Kolossi xəhirigə berip bakmioɣan, wə u kerindaxlar bilənmu kərüxüp bakmioɣanidi. Lekin Kolossidiki jamaəttiki kerindaxlardin Əpafras Rimda uning yenida idi («Kol.» 4:12, 13). Bu həttin, rosul Pawlusning Hudaning pütkül jamaitigə, hətta u tehi yüz turanə kərüxmigən kerindaxlaroɣa tolimu kəngül bəlidioɣanlikini kərüwalimiz (1:3-11, 2:1-3). Huda həmmimizni Pawluska ohxax xundak kəng baoɣrilik kiloɣay!

Pawlusning ularoɣa eytkan səzlirigə karioɣanda, jamaət iqidə ezitkuluk kiloɣuqi birnəqqə adəmlər pəyda boloɣan (Pawlus bu həwərni baxka adəmlərdin angliɣanmu, yaki Hudaning biwasitə bərgən wəhiysi arkilik bilgənmu, buni biz bilməymiz). Muxu kixilər: «Bizgə pərixtilər təripidin «Injiloɣa artukqə koxuloɣan» alahidə wəhiylər kəldi», xundakla «jamaətkə alahidə bərikət yətküzidioɣan birnəqqə koxumqə kaidə-yosunlar bar» degəndək səzlər bilən adəmlərni azdurmakta idi. Pawlusning ularoɣa boloɣan jawablirini: «**Silər Məsihdə toluqdursilər**» dəp yekünlisək bolidu (3:10) — «Məsihdin artuk» heqnemə əzəldin bolup bakmioɣan wə hərgiz bolmaydu! Uningda Hudaning mukəmməl jəwhiri turidu! Baxkiqə jəyligənlərning bexioɣa waba qüxsun!

«Koxumqə səz»imizdə biz pütün hət tooɣruluk əməs, bəlki bəzi alahidə kiziк nukta yaki kiyinliki bar ayətlər üstidə azrak tohtilimiz.

••••••••

Kolossiliklərgə

Rosul Pawlus Kolossi xəḥiridiki jamaətkə yazoɳan məktup

1 [1-2] Hudaning iradisi bilən Məsiḥ Əysaning rosuli boloɳan mənki Pawlustin wə ḳerindax Timotiydin, Kolossi xəḥiridə turuwatḳan muḳəddəs bəndilərgə, yəni sadiḳ ḳerindaxlaroɣa salam! Huda Atimizdin meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə boloɳay! [3-4] Biz Məsiḥ Əysaoɣa baoɳlioɳan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə baoɳlioɳan muḥəbbitinglar tooɳruluḳ anglioɳandin keyin, silər üqün dua ḳiloɳinimizda silər üqün ərxlərdə saḳlaḳlik ümid tüpəylidin Rəb Əysa Məsiḥning Huda-Atisioɣa üzlüksiz rəḥmət eytimiz; [5] Silər ilgiri bu ümid tooɳrisida hux həwərdiki ḥəḳiḳət səzliri arḳilik anglioɳansilər; [6] bu hux həwər pütkül jaḥanoɣa yetip kelip mewə berip awumaḳta, xundaḳla silərgimu yetip kelip, silər uni anglap Hudaning meḥir-xəpḳitini ḥəḳiḳətən bilip yətkən birinqi kündin baxlap u silərdimu mewə berip awup barmaḳta; [7] silər hux həwərni səyümlük ixdiximiz Əpafrastin əgəngənsilər; u yardimizdə Məsiḥning sadiḳ hizmətqisidur; [8] u bizgə silərning Roḥta boloɳan muḥəbbitinglarni ayan ḳildi.

[9] Bu səwəbtin bizmu buning tooɳrisida anglioɳan kündin baxlap silər üqün dua ḳilip iltija ḳilixni tohtatmiduḳ; tiləydioɳinimiz xuki, Hudaning iradisi ḥərtərəplik danaliḳ wə roḥiy yorutulux bilən silərdə toluḳ bildürülsun. [10] Xundaḳ boloɳanda silər Rəbgə layiḳ ḥalda ḥərtərəptə Hudani hursən ḳilip, ḥərḳandaḳ güzəl ixlarda mewə bərgəndə, Hudani ḥəḳiḳiy bilixinglar arḳilik əsüp yetilisilər; [11-12] bizni muḳəddəs bəndilərning yoruḳluḳta boloɳan mirasioɣa muyəssər boluxḳa layiḳ ḳiloɳan Atioɣa təxəkkür eytip, Uning xan-xərəplik ḳudriti boyiqə ḥərtərəplik küq bilən ḥər ixlarda xadlikḳa tolup qidamlik wə səwrtaḳətlik boluxḳa küqləndürülisilər. [13] U bizni ḳarangoɳuluḳning ḥəkümranlikidin azad ḳilip, səygən Ooɳlining padixaḥliḳioɣa yətkəp ḳoydi; [14] Uningda ḥərlük-azadlikḳa, yəni gunaḥlirimizdin kəqürümgə muyəssər bolduḳ. [15] U bolsa kərünməs Hudaning

---

1:1-2 «Huda Atimizdin meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə boloɳay!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Huda Atimiz wə Rəb Əysa Məsiḥtin meḥir-xəpḳət silərgə boloɳay!» dəp hatirilənɣən.

1:1-2 Rim. 1:7; Gal. 1:3; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.

1:3-4 «Biz Məsiḥ Əysaoɣa baoɳlioɳan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə baoɳlioɳan muḥəbbitinglar tooɳruluḳ anglioɳandin keyin... Rəb Əysa Məsiḥning Huda'Atisioɣa üzlüksiz rəḥmət eytimiz;» — toluḳ ikki ayətning baxḳa birhil tərjimisi: «Rəb Məsiḥ Əysaoɣa baoɳlioɳan etiḳadinglar wə barliḳ muḳəddəs bəndilirigə baoɳlioɳan muḥəbbitinglar tooɳruluḳ anglioɳandin keyin, Rəb Əysa Məsiḥning Huda'Atisioɣa üzlüksiz rəḥmət eytimiz. Bu etiḳad wə muḥəbbitinglar silər üqün ərxlərdə saḳlaḳlik ümidtin barlikḳa kəlgən». Əmma bizningqə ümid etiḳadtin əməs, əksiqə etiḳad ümidtin kelidu. Bizningqə Pawlus ularning kelidioɳan bəhtini kəzləp uning üqün əzi xadlinidu.

1:3-4 Əf. 1:15; Fil. 1:3; 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.

1:5 1Pet. 1:4.

1:6 Mar. 4:8; Yuḥ. 15:16.

1:7 «silər hux həwərni səyümlük ixdiximiz Əpafrastin əgəngənsilər» — «ixdiximiz» grek tilida «*(Hudaning)* ḳulluḳidiki ixdiximiz» degən uḳumni bildüridu. Əpafras Kolossidin kəlgən *(4:12-ayətni kərüng)*. U Pawlus wə hizmətdaxliriɣa yardəm bərgənliki üqün, Pawlus təkəllup bilən uning yardimini Kolossidiki jamaətning yardimi dəp ḳaraydu. Bəzi kona kəqürmilərdə: «u silərning yardiminglarda Məsiḥning sadiḳ hizməqtisidur» deyilidu.

1:7 Kol. 4:12; Flm. 23.

1:8 «u bizgə silərning roḥta boloɳan muḥəbbitinglarni ayan ḳildi» — «Roḥ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḥi.

1:9 1Kor. 1:5; Əf. 1:15.

1:10 Yar. 17:1; Yuḥ. 15:16; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Fil. 1:27; 1Tes. 2:12.

1:13 «U bizni ḳarangoɳuluḳning ḥəkümranliḳidin azad ḳilip, səygən ooɳlining padixaḥliḳioɣa yətkəp ḳoydi» — «ḳarangoɳuluḳning ḥəkümranliḳi» jin-xəytanlarning ilkini kərsitidu.

1:13 Mat. 3:17; 17:5; Əf. 2:4; 1Tes. 2:12; 2Pet. 1:17.

1:14 «Uningda ḥərlük-azadlikḳa, yəni gunaḥlirimizdin kəqürümgə muyəssər bolduḳ» — «Uningda» muxu yərdə «Məsiḥdə» degənni kərsitidu.

1:14 Ros. 20:28; Əf. 1:7; Ibr. 9:14; 1Pet. 1:19.

sürət-obrazidur, pütkül kainattiki tunjidur;
16 qünki Uningda barlik məwjudatlar, asmandiki bolsun, zemindiki bolsun, kərünidioɣan bolsun, kərünməs bolsun, məyli təhtlər, hojayinlar, həkümranliklar, ḥokuḳdarlar bolsun, barlik ḥəmmə Uning təripidin wə Uning üqün yaritiloɣandur.
17 U ḥəmmidin burundur, wə ḥəmmə məwjudatlar Uningda bir-birigə baoɣlinip tu rmakta;
18 U yənə tənning, yəni jamaətning bexidur; u baxlinixtur, əlgənlərdin tunji bolup tirilgüqidur; buningdiki məkṣət, Uning pütkül məwjudatlar iqidə ḥər jəḥəttin əng üstün orunda turuxi üqündur.
19 Qünki Huda Ɵzining mukəmməl jəwḥirini Uningda turoɣuzuxka,
20 wə Uning arkilik barlik məwjudatlarni Ɵzi bilən əpləxtürüxkə layik kərgənidi, yəni, Uning kresttə təkülgən ḳeni arkilik inakliḳ elip kəlgəndin keyin, — U arkilik məyli zeminda bolsun, ərxlərdə bolsun barlik məwjudatlarni Ɵzi bilən əpləxtürüxkə layik kərgənidi;
21-22 wə əslidə rəzil əməlliringlar tüpəylidin Ɵzigə yat ḳilinoɣan, kənglünglarda düxmənlik boloɣan silərnimu, U Ɵz ətlik tenidə ələüm arkilik Ɵzigə pak-muḳəddəs, əyibsiz wə daoɣsiz ḥazir ḳilix üqün Ɵzi bilən əp ḳiloɣan.
23 (əgər silər etiḳadta ul selinip mustəḥkəm turup, hux həwərdiki ümidtin neri ḳilinmisanglar); bu hux həwər pütkül asman astidiki kainatta jakarlanoɣan; mənki Pawlus Uningoɣa hizmətqi ḳilindim.
24 Əmdi mən silər üqün tartḳan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiḥning japalirida kəm boloɣanlirini Ɵz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluḳlaymən;
25 mən jamaət üqün Hudaning sɵz-kalamioɣa əməl ḳilix üqün Uning manga silərni dəp tapxuroɣan oɣojidarliḳi boyiqə hizmətqi ḳilindim;
26 bu sɵz-kalamidiki sir barlik əsirlərdin wə dəwrlərdin yoxurun tutuloɣan, əmma ḥazir mukəddəs bəndilirigə axkar ilandi;
27 qünki Huda uloroɣa əllər arisida

1:15 «U bolsa kərünməs Hudaning sürət-obrazidur, pütkül kainattiki tunjidur» — grek tilida muxu yərdiki «tunji» adəttə «birinqi bolup tuoɣuloɣan»ni kərsitidu. Sɵzning toluḳ mənisi təwəndiki 16-17-ayəttə kərülidu; Məsiḥ: *(1)* pütün aləm iqidə birinqi orunda turidu; *(2)* wə aləmning ḥəmmisidin burun boloɣan; *(3)* aləmgə ohxax «yaritiloɣan» əməs, bəlki əsli Huda Atisi bilən billə məwjut boloɣan. Bu 16-20-ayətlərning məḳsiti Məsiḥning uluoɣuḳini kərsitix üqündur.
1:15 Yar. 1:26; 2Kor. 4:4; Fil. 2:6; Ibr. 1:3; Kol. 3:10; Yaḳ. 3:9; Wəḥ. 3:14
1:16 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Yuḥ. 1:3; Əf. 3:9; Ibr. 1:2.
1:17 «U ḥəmmidin burundur, wə ḥəmmə məwjudatlar uningda bir-birigə baoɣlinip turmakta» — «U ḥəmmidin burundur» degən sɵz waḳit təripidin ḥəm uluoɣuḳ-muḥimlik təripidinmu eytilidu.
1:18 «U yənə tənning, yəni jamaətning bexidur; u baxlinixtur, əlgənlərdin tunji bolup tirilgüqidur; buningdiki məkṣət, uning pütkül məwjudatlar iqidə ḥər jəḥəttin əng üstün orunda turuxi üqündur» — grek tilida muxu ayəttiki «tunji» 15-ayəttiki «tunji»oɣa ohxax sɵzdur; adəttə «birinqi bolup tuoɣuloɣan»ni kərsitidu.
1:18 1Kor. 15:20; Əf. 1:22; 4:15; 5:23; Wəḥ. 1:5.
1:19 «Qünki Huda Ɵzining mukəmməl jəwḥirini uningda turoɣuzuxka, ... 20 wə Uning arkilik ... Ɵzi bilən əpləxtürüxkə...» — sɵzmusɵz tərjimə ḳilsaḳ: «Qünki *(Hudaning)* barlik mukəmməl jəwḥirini uningda turuxka layik kərgən, *(20)* wə Uning arkilik ... Ɵzi bilən əpləxtürüxkə...».
1:19 Yuḥ. 1:14,16; Kol. 2:9.
1:20 «Uning kresttə təkülgən ḳeni arkilik» — Grek tilida «Uning krestidiki ḳan arkilik».
1:20 Yəx. 9:6; Yuḥ. 16:33; Ros. 10:36; Rim. 5:1; 2Kor. 5:18; Əf. 2:14; 1Yuḥ. 4:10.
1:21-22 «...silərnimu, U Ɵz ətlik tenidə ələüm arkilik Ɵzigə pak-muḳəddəs, əyibsiz wə daoɣsiz ḥazir ḳilix üqün Ɵzi bilən əp ḳiloɣan...» — «Uning ətlik teni» Məsiḥning ḥaḳiḳiy insan ikənlikini təkitləydu.
1:21-22 Luḳa 1:75; Əf. 1:4; 5:27; 2Tim. 1:9; Tit. 2:12.
1:23 «əgər silər etiḳadta ul selinip mustəḥkəm turup, hux həwərdiki ümidtin neri ḳilinmisanglar» — muxu sɵzlər adəmlərni nijatḳa erixtürüxning xərtini əməs, bəlki adəmlərdə nijatning məwjut boloɣanliḳining addiy ispatini kərsitidu.
1:23 Yuḥ. 15:6.
1:24 «Əmdi mən silər üqün tartḳan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiḥning japalirida kəm boloɣanlirini Ɵz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluḳlaymən» — biz bu sirlik bayan üstidə «ḳoxumqə sɵz»imizdə tohtilimiz.
1:24 Rim. 12:5; 1Kor. 12:27; 2Kor. 7:4; Əf. 3:13; 4:12; 5:23; Fil. 2:17; 2Tim. 2:10.
1:25 «mən jamaət üqün Hudaning sɵz-kalamioɣa əməl ḳilix üqün» — yaki «mən sɵz-kalamini toluḳ jakarlax üqün» yaki «mən sɵz-kalamini ḥəmmigə jakarlax üqün». Bizningqə Pawlusning kəzdə tutḳini ɵzining *(wə baxḳilarning)* «Injildiki sir»ni jakarlixi bilən jamaətning sani toluḳ bolup, jamaət Hudaning toluḳ wəḥiyisigə muyəssər bolidu wə bu hux həwərning məḳsiti əməlgə axurulidu.
1:25 Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; 2Tim. 1:10; Tit. 1:3; 1Pet. 1:20.
1:26 Mat. 13:11.

əməlgə axuruluwatqan bu sirning xərəplik bayliqlirini bildürüxni halidi; bu sir bolsa xan-
xərəpkə elip baroluqi ümid bololan, silərdə
turuwatqan Məsihning Əzidur.[28] Biz uni ja-
karlaymiz, hərbir adəmni Məsihdə kamalətkə
yətkən halda Huda aldida hazir kilix üqün
barlik danalik bilən hərbir adəmgə jekiləymiz,
hərbir adəmgə təlim berimiz. [29] Mən
xuningolа intilip, Uning wujudumda ixligini
boyiqə kürəx kilip japa tartimən; Uning wuju-
dumda ixligini dərwəkə tolimu zordur.

2 [1] Qünki məndə silər üqün, Laodikiya-
dikilər üqün, xuningdək didarimni
kərmigənlərning həmmisi üqün nəkədər
zor kürəxning boluwatqanlikini silərgə
bilgüzməkqimən; [2] küriximning nixani, həm-
məylənning mehir-muhəbbəttə bir-birigə
baolinip, kəlblirining rioлbətləndürülüxi,
Hudaning sirini, yəni Məsihni qüxinixtə wə
toluk bilixtə bololan ixənq-hatirjəmlikkə
erixixi üqündur; [3] qünki Uningda
danalikning wə bilimning barlik baylikliri
yoxurunolandur.
[4] Mening buni deyixim, heqkimning
silərni kayil kilarlik silik-sipayə gəpliri
bilən aldimasliki üqündur; [5] qünki gərqə
tən jəhətidin silərdin neri bolsammu, roh
jəhətidin mən silər bilən billimən, silərning
səptə turuwatkininglaroqa wə Məsihkə
baoqlioqan etikadinglarning qinglikioqa karap
xadlinimən. [6] Məsih, Rəb Əysani kandak
kobul kiloqan bolsanglar, xu halda Uningda
menginglar, [7] silər təlim berilgəndək Uningda
yiltiz tartip, etikadinglar kuruluwatkan
halda, etikadta hatirjəm kilinip, rəhmət ey-
tixlar bilən taxkinlap turoquqi bolunglar;
[8] heqkimning Məsih boyiqə bolmioqan,
pəylasopluk yaki bimənə aldamqilik bilən,
insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dun-
yadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» boyiqə
silərni əz oljisi kilip azdurmasliki üqün hezi
bolunglar; [9] qünki Uningda, yəni Məsihdə,
Hudaning barlik mukəmməl jəwhiri tən
xəklidə turidu; [10] wə silər Uningda, yəni barlik
hökümdarlarning həm hokukdarlarning
bexi Boloquqida mukəmməldursilər; [11] silər
Uningda adəmning kolisiz boloqan sünnət
bilən sünnət kilinoqansilər; demək, Məsihning
sünniti bilən gunahlik ətkə baoqlanoqan
təndin halas kilinoqansilər; [12] Uning bilən
təng qəmüldürülüxtə dəpnə kilinoqansilər;

1:27 **«qünki Huda ularoqa əllər arisida əməlgə axuruluwatkan bu sirning xərəplik bayliklirini bildürüxni halidi»** — «əllər» bolsa «yat əllər», «Yəhudiy əməslər»ni kərsitidu.
1:27 2Kor. 2:14; 1Tim. 1:1.
1:29 **«Mən xuningoqa intilip, Uning wujudumda ixligini boyiqə kürəx kilip japa tartimən; Uning wujudumda ixligini dərwəkə tolimu zordur»** — «kürəx» degənlik grek tilida «agon» deyilidu. «Agon» tooruluk «Filippiyliklaroqa»diki koxumqə səz»imizni kerüng.
2:1 **«xuningdək didarimni kərmigənlərning həmmisi üqün...»** — grek tilida: «xuningdək ətning jəhətidə yüzumni kərmigənlərning həmmisi üqün...». Xübhisizki, rosul jamaəttə roh jəhətidin bir-birimizni tonuximiz mumkin, deməkqi.
2:2 **«küriximning nixani, həmməylənning mehir-muhəbbəttə bir-birigə baoqlinip, kəlblirining rioqbətləndürülüxi, Hudaning sirini, yəni Məsihni qüxinixtə wə toluk bilixtə bololan ixənq-hatirjəmlikkə erixixi üqündur»** — demisəkmu, bu «küriximizning rohiy jəhəttin, dua-tilawətlər bilən hər türlük jin-xəytanlar bilən karixilixtiki kürəx, əlwattə.
2:2 Yəx. 53:11; Yər. 9:22; Yuh. 17:3; Fil. 3:8.
2:3 1Kor. 1:24.
2:4 əf. 5:6; Kol. 2:18.
2:5 1Kor. 5:3; 14:40.
2:7 1Kor. 1:5; əf. 3:17.
2:8 **«heqkimning Məsih boyiqə bolmioqan, pəylasopluk yaki bimənə aldamqilik bilən, insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dunyadiki «asasiy kaidə-kanuniyətlər» boyiqə silərni əz oljisi kilip azdurmasliki üqün hezi bolunglar»** — «asasiy kaidə-kanuniyətlər» degən muhim ibarə tooqrisida «koxumqə səz»imizni kerüng.
2:8 Rim. 16:17; Ibr. 13:9.
2:10 **«wə silər Uningda, yəni barlik həkümdarlarning həm hokukdarlarning bexi Boloquqida mukəmməldursilər»** — «silər Uningda ... mukəmməldursilər» degən muhim ibarə tooqrisida «koxumqə səz»imizni kerüng.
–«barlik həkümdarlar... həm hokukdarlar...» — həm asmandiki həm zemindiki barlik hokukka igə bolonlar.
2:10 Yuh. 1:16.
2:11 **«silər uningda adəmning kolisiz boloqan sünnət bilən sünnət kilinoqansilər; demək, Məsihning sünniti bilən gunahlik ətkə baoqlanoqan təndin halas kilinoqansilər»** — bu ayəttiki sünnət adəmning tenidə əməs, bəlki roh-kəlbididur, əlwattə. Demisəkmu, «ətlik tən» degən ibaridə «ət» degən səz Injildiki alahidə mənidə ixlitilidu, yəni insaniy gunahka əsir boloqan təbiətni kərsitidu.
– «Rimliklaroqa»diki «ət» tooruluk «kirix səz»imizni kerüng.
–«Məsihning sünniti» «Məsihning Əzi kilidioqan sünnət», yaki «Məsihning əlümi»ni kərsitidu. Bu tooruluk «koxumqə səzimiz»ni kerüng.
2:11 Kan. 10:16; Yər. 4:4; Rim. 2:29; Fil. 3:3.

silər yənə Uni ölümdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioŋanlikioŋa ixənq baoŋlax bilən Uning bilən təng tirilgənsilər.[2:12] [13] Əmdi gərqə itaətsizlikinglar wə ətliringlardiki sünnətsizlikinglar tüpəylidin əlgən bolsanglarmu, U silərni Məsiḥ bilən billə janlandurdi; ḥəmmə itaətsizliklirimizni kəqürüm kilip,[2:13] [14] bəlgilimilərdə əz iqigə elinoŋan üstimizdin ərz kilidioŋan, bizni əyibləydioŋan pütüklərni əqürüp taxlidi; U ularni bizdin neri kildi, krestkə mihlatkuzdi.[2:14] [15] U ḥəkümdarlardin wə ḥokukdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oŋəlibə kildi.[2:15] [16] Əmdi ḥeqkimning yemək-iqmək, ḥeytbayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəḥətliridə silərning üstünglardin ḥəküm qikirixioŋa yol koymanglar;[2:16] [17] bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsiḥningkidur![2:17]

[18] Ḥeqkimning silərni «kiqik peillik» wə pərixtilərgə ibadət kilixka dəwət kilip in'aminglardin məḥrum kilixioŋa yol koymanglar; muxundak kixilər gunaḥlik ətliridiki oy-pikirliri bilən ḥakawurlixip, kərgən kərünüxlərgə esiliwalmaktidur;[2:18] [19] Ular «bax»ni qing tutkini yoktur; lekin baxtin ügə wə singirlar arkilik pütkül tən kuwwətlinidu wə bir-birigə baoŋlinip, Hudadin kəlgən awux bilən axmakta.[2:19] [20-21] Əgər Məsiḥ bilən bu dunyadiki kaidəkanuniyətlərgə nisbətən əlgən bolsanglar, nemixka (bu dunyada yaxioŋanlardək) «Tutma!» «Tetima!» «Təgmə!» degəndək bəlgilimilərgə riayə kilisilər[2:20-21] [22] (bundak bəlgilimilər ilkidiki nərsilərning ḥəmmisi istemal kilinix bilən yokilidu)? Muxundak bəlgilimilər pəkət insanlardin qikkan kərsətmilər wə təlimlərdin ibarət, halas;[2:22] [23] ularda dərwəkə birhil pidaiylarqə ibadət, kiqik peillik wə əz tenigə karita kattik kolluk boluxni dəwət kilix boloŋaqka, ularda danalikning kərünüxi bar; əməliyəttə bundak

2:12 «Uning bilən təng qəmüldürülüxtə dəpnə kilinoŋansilər; silər yənə Uni ölümdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioŋanlikioŋa ixənq baoŋlax bilən uning bilən təng tirilgənsilər» — bu ayəttiki «qəmüldürülüx» aldi bilən suoŋa qəmüldürülüxni kərsətkini bilən, u yənə bəribir «roḥka qəmüldürülüx»nimu kərsitidu. Yənə yukiriki «sunnət» tooŋruluk «kəxumqə səzimiz»ni kərüng.
2:12 Rim. 6:4; Gal. 3:27; Əf. 1:19; 3:7.
2:13 «Əmdi gərqə itaətsizlikinglar wə ətliringlardiki sünnətsizlikinglar tüpəylidin əlgən bolsanglarmu,...» — «ətliringlardiki sünnətsizlikinglar» ularning əslidə *(ḥəmmimiz Məsiḥsiz boloŋan waktimizdikidək)* əz «gunaḥlik ət»imizgə əsir-kul boloŋanlikimizni kərsitidu.
2:13 Əf. 2:1.
2:14 «bəlgilimilərdə əz iqigə elinoŋan üstimizdin ərz kilidioŋan, bizni əyibləydioŋan pütüklərni əqürüp taxlidi; u ularni bizdin neri kildi, krestkə mihlatkuzdi» — bu intayin muḥim ayət tooŋruluk yənə «kəxumqə səzimiz»ni kərüng. Grek tilida «Uning krestigə mihlatkuzdi».
2:15 «U ḥəkümdarlardin wə ḥokukdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oŋəlibə kildi» — bu ayəttiki «ḥəkümdarlar wə ḥokukdarlar» bolsa jin-xəytanlar; Məsiḥ ulardin aloŋan olja bolsa Əzigə etikad baoŋlioŋan, əslidə jin-xəytanlarning ilkidə turoŋan bizlərni kərsitidu, əlwəttə! Baxka birhil tərjimisi «...ḥəkümdarlarni... koralsiz kilip...».
2:15 Yar. 3:15; Mat. 12:29; Luka 11:22; Yuḥ. 12:31; 16:11.
2:16 Law. 11:2; 23:2; Rim. 14:2; Gal. 4:10.
2:17 «bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsiḥningkidur!» — «jismi» — demək, «kələnggüni yərgə taxlioŋan jisim». Bu muḥim ayət tooŋrisida «kəxumqə səz»imizni kərüng.
2:17 Ibr. 8:5; 10:1.

2:18 «Ḥeqkimning silərni «kiqik peillik» wə pərixtilərgə ibadət kilixka dəwət kilip in'aminglardin məḥrum kilixioŋa yol koymanglar...» — baxka birhil tərjimisi: «ḥeqkimning.... üstünglardin ḥəküm qikirixioŋa yol koymanglar...». «Dəwət kilip» degən ibarə «bu ixlardin səyünüp» degən mənisinimu əz iqigə alidu.
«muxundak kixilər gunaḥlik ətliridiki oy-pikirliri bilən...» — demək, oy-pikirliri Mukəddəs Roḥtin əməs, bəlki əz gunaḥlik ətliri təripidin baxkurulidioŋandur.
«kərgən kərünüxlərgə esiliwalmaktidur» — bəzi kona tekisttiki kəgürmilərdə «kərmigən kərünüxlərgə esiliwalmaktidur» deyilidu. Bizningqə «kərgən» dəp okux tooŋridur; bu kixilər kərgən «kərünüxlər» əzining ham hiyalliridin qikkan, əlwəttə.
2:18 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Əf. 5:6; 2Tes. 2:3; 1Yuḥ. 4:1.
2:19 «Ular «bax»ni qing tutkini yoktur. Lekin baxtin ügə wə singirlar arkilik pütkül tən kuwwətlinidu wə bir-birigə baoŋlinip, Hudadin kəlgən awux bilən axmakta» — «bax» bolsa Məsiḥdur. Məsiḥning Əz teni boloŋan jamaətning bexidur. «Tən» — jamaət.
2:20-21 «Əgər Məsiḥ bilən bu dunyadiki kaidəkanuniyətlərgə nisbətən əlgən bolsanglar...» — bu muḥim ayət tooŋruluk «kəxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
2:20-21 Gal. 4:9.
2:22 «bundak bəlgilimilər ilkidiki nərsilərning ḥəmmisi istemal kilinix bilən yokilidu» — demək «Tutma! Tetima! Təgmə!» degəndək bəlgilimilərning ḥəmmisi Huda aldida əng muḥim ix boloŋan insanning iqki dunyasi bilən əməs, bəlki yemək-iqmək katarliklar bilən munasiwətliktur.
2:22 Yəx. 29:13; Mat. 15:9; Tit. 1:14.

danalikning paydisi yoktur — ular pəkət əttiki
həwəslərgə yol qoyidula, halas.

«Yuqiridiki ixlarоqa intilip izdininglar»

3 [1] Silər Məsih bilən təng tirildürülgən
bolsanglar, əmdi yuqiridiki ixlarоqa
intilip izdininglar; Məsih xu yərdə
Hudaning ong yenida olturidu. [2] Kəngül-
zeһninglarni yərdiki ixlarоqa əməs, bəlki
yuqiriqi ixlarоqa qoyunglar; [3] qünki silər
əlgənsilər, wə һayatinglar Məsih bilən billə
Hudada yoxurun turidu. [4] Əmma һayatimiz
bolоqan Məsih axkarilanоqan qaоqda,
xuan silər uning bilən billə xan-xərəptə
axkarilinidiоqan bolisilər.

[5] Xunga yərgə təwə ixlarni qiloquqi
һərqandaq əzaliringlarni, yəni buzuqluq,
napaklik, iplas һessiyatlar, rəzil haһixlar
wə nəpsaniyətqilik (u butpərəslikkə
barawərdur)ni əlümgə məһküm qilinglar;
[6] qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning
oqəzipi itaətsiz pərzəntlərgə qüxidu.
[7] Silər bular arisida yaxioqan waqtinglarda,
bundaq ixlardimu mangoqansilər.
[8] Əmma һazir silər muxularningmu
һəmmisini əzünglardin seliwetinglar —
yəni oqəzəp, qəһr-səpra, yaman niyətlər,
təһmət, aoqzinglardin qikidioqan iplas
sөzlərnimu siliwetinglar. [9] Bir-biringlaroqa
yaloqan sөzlimənglar; qünki silər kona
adəmni qilmixliri bilən seliwətkənsilər,
[10] wə yengi adəmni kiygənsilər; yengi
adəm bolsa өzini Yaratquqining sürət-
obrazi boyiqə toluq bilixtə daim yengili
maqta; [11] uningda һeqqandaq yunanlik
yaki Yəһudiy, sünnətlik yaki sünnətsiz,
yat mədiniyətlik, Skit, qul yaki һərlər
məwjut əməstur; bəlki Məsih һəmmidur,
wə һəmmididur.

[12] Xunga, Hudaning talliwaloqanlirioqa, pak-
muqəddəs wə səyüngənlərgə layiq, adəmgə
iq aoqritidioqan baoqirlarni, meһribanlik,
kiqik peillik, məminlik wə səwr-taqətlikni
kiyiwelinglar; [13] bir-biringlaroqa yol
qoyunglar, narazilik ix bolsa bir-biringlarni
kəqürüm qilinglar; Məsih silərni qandaq
kəqürüm qiloqan bolsa silərmu xundaq qi
linglar. [14] Muxu ixlarning üstigə kamil
birlikning rixtisi bolоqan meһir-muһəbbətni

2:23 1Tim. 4:8; 5:23.
3:1 Əf. 1:20.
3:3 Rim. 6:2; 8:24; 2Kor. 5:7.
3:4 «əmma һayatimiz bolоqan Məsih axkarilanоqan qaоqda, xuan silər uning bilən billə xan-xərəptə axkarilinidiоqan bolisilər» — bu muһim ayət tooruluk «qoxumqə sөz»imizdə tohtilimiz.
3:4 Fil. 3:21; 1Yuһ. 3:2.
3:5 «yərgə təwə bolоqan ixlarni qiloquqi һərqandaq əzaliringlar...» — əsli grek tilida «yərgə təwə bolоqan əzaliringlar...». «yərgə təwə» degənning mənisi «bu rəzil dunyaoqa təwə» degənliktur.
3:5 Rim. 7:5, 23; Əf. 4:22; 5:3, 5; 1Tes. 4:5.
3:6 «qünki bu ixlar tüpəylidin Hudaning oqəzipi itaətsiz pərzəntlərgə qüxidu» — «itaətsiz pərzəntlər» degən ibarə insanning əsli tüp təbiitidə itaətsizlikning barlikini, itaətsiz Adəm'atining pərzəntliri ikənlikini kərsitidu. Lekin «itaətsiz pərzəntlər» bolsa Hudaning xəpkiti bilən Hudaning Өzining pərzəntlirigə aylinidu *(5, 7-ayətni kerüng)*.
3:6 1Kor. 6:10; Gal. 5:19; Əf. 5:5; Wəһ. 22:15.
3:7 1Kor. 6:11; Əf. 2:1; Tit. 3:3.
3:8 Əf. 4:22; Ibr. 12:1; Yak. 1:21; 1Pet. 2:1.
3:9 Əf. 4:25.
3:10 «wə yengi adəmni kiygənsilər; yengi adəm bolsa өzini Yaratquqining sürət-obrazi boyiqə toluq bilixtə daim yengilimakta» — «kona adəm» *(9-ayət)* Adəm'atidin miras qilinoqan gunahkar һayatni kərsitidu; «yengi adəm» bolsa Məsihdə boloqan yengi һayatni kərsitidu.
3:10 Yar. 1:26; 5:1; 9:6; Rim. 6:4; 1Kor. 11:7; Kol. 1:15; Yak. 3:9
3:11 «uningda һeqqandaq yunanlik yaki Yəһudiy, sünnətlik yaki sünnətsiz, yat mədiniyətlik, ... məwjut əməstur» — «yat mədəniyətlik» — grek tilida «sakallik» deyilidu; qünki greklar adəttə sakal qoymaytti. Bu sөz adəttə grek yaki latin tilini sөzliyəlməydioqanlarni kərsitətti; adəttə greklar wə latinlar undaq kixilərni kəmsitip «sakallik» degən sөzni «yawayi adəmlər» degən səlbiy mənidə ixlitətti. **«... yat mədiniyətlik, Skit, qul yaki һərlər məwjut əməstur; bəlki Məsih һəmmidur, wə һəmmididur»** — «Skitlar» adəttə Ottura Asiyadiki kөqmən һəlkning omumiy nami idi.
3:11 1Kor. 7:21,22; 12:13; Gal. 3:28; 5:6; 6:15.
3:12 «Xunga, Hudaning talliwaloqanlirioqa, pak-muqəddəs wə səyüngənlərgə layiq ... kiqik peillik, məminlik wə səwr-taqətlikni kiyiwelinglar» — Təwrat-Injilda «məminlik»ning «yuwaxlik iman-ixənq bilən» degəndək alahidə mənisi bardur. Məmin adəm өzining һoqukliri yaki imtiyazlirini bekitix üqün kürəx qilmaydu; qünki u Huda aldida iman bilən tooqra mangoqan bolsa, Huda muxu ixlarni өzigə kapalət qiloqan dəp hatirjəmliktə turidu. Bu sөz tooruluk yənə «qoxumqə sөz»imizni kerüng.
3:12 Əf. 4:32; 6:11; 1Tes. 1:4.
3:13 Mat. 6:14; Mar. 11:25; Əf. 4:32.

qoxup beringlar.» [15] Məsihnin hatirjəmliki
qəlbinglarda həküm sürsun (silər bir tən
bolup bu hatirjəmliktə boluxqa qakiriloqan
ikənsilər) wə xundaqla rəhmət eytixlarda
bolunglar.
[16] Məsihnin səz-kalamini əzünglarda baylik
hasil kilip turoquzunglar, barlik danalik
bilən bir-biringlaroqa əgitinglar, jekilənglar,
qin kəlbinglarda zəbur-nəoqmilər, mədhiyə
küyliri wə rohiy nahxilarni yangritip Hu-
dani qiraylik mədhiyilənglar; [17] wə həmmə
ixlarda, səz bolsun, əməl bolsun, həmmisini
Rəb Əysaning namida kilip, uning arkilik
Huda'Atioqa rəhmət eytinglar.

Ailidikilərgə boloqan jekiləxlər

[18] Silər ayallar, Rəbdə boloqan süpitinglaroqa
layik əz ərliringlaroqa boysununglar;
[19] silər ərlər, əz ayalliringlaroqa muhəbbət
kərsitinglar; ularoqa aqqik kilmanglar.
[20] Silər balilar, ata-ananglaroqa həmmə ixlar-
da itaət kilinglar; qünki bundak kilix Rəbdə
boloqan güzəl ixtur.
[21] Silər atilar, baliliringlarning kəngligə azar
bərmənglar; undak kilsanglar kəngli yara
bolidu.
[22] Silər kullar, əttin boloqan hojayininglaroqa
həmmə ixta itaət kilinglar; pəkət kəz ali-
didila hizmət kilip, insanlarni hux kiloquqi
kullardin bolmanglar, bəlki Rəbdin əyminip
qin kənglünglardin ix kərünglar.
[23] Nemə ixni kiliwatkan bolsanglar,
uningda insanlar aldida əməs, bəlki Rəb
aldida kiloqandək jan-dil bilən uningoqa
ixlənglar; [24] qünki mirasning in'amioqa
Rəbdin muyəssər kilinoqanlikinglarni
bilisilər; qünki silər Rəb Məsihning
ibadət-kullukididursilər. [25] Əmma kim
həkkaniysizlik kilsa kiloqan həkkaniysizliki
əz bexioqa qüxidu; bu ixta heqkandak yüz-
hatirə kilinix yoktur.

4 [1] Silər hojayinlar, kulliliringlaroqa adil wə
tooqra muamilə kilinglar; qünki ərxtə əz
hojayininglarning barlikini bilisilər.
[2] Dua-tilawətkə hərkandak wakitta berilinglar,
buningda rəhmətlər eytixip hoxyar
turunglar; [3] xuning bilən biz üqünmu dua
kiloqaysilərki, Huda bizgə Məsihning sirini ja-
karlax üqün Əz səzigə ixik aqsun; mən dəl sir
üqün zənjirlər bilən baoqlanoqanmən; [4] xunga
kilixka tegixlikim boyiqə, sirni axkariliximoqa
dua kilinglar.
[5] Sirttikilərgə nisbətən danalik bilən
menginglar, pursətlər qikkanda kəngül
qoyup koldin bərmənglar. [6] Silərning gəp-
səzliringlar hərdaim mehir-xəpkət bilən
bolsun, tuz bilən tetitilsun; xuning bilən silər
hərbir adəmgə kandak jawab berixni bilisilər.

3:14 «... kamil birlikning rixtisi boloqan mehir-muhəbbətni qoxup beringlar» — yaki «... kamil rixtə boloqan mehir-muhəbbətni qoxup beringlar».
3:14 Yuh. 13:34; 15:12; əf. 4:3; 5:2; Kol. 2:2; 1Tes. 4:9; 1Yuh. 3:23; 4:21.
3:15 «Məsihning hatirjəmliki kəlbinglarda həküm sürsun» — bu muhim səz tooqruluk «qoxumqə səz»imizni kerüng.
3:16 «... qin kəlbinglarda zəbur-nəoqmilər, mədhiyə küyliri wə rohiy nahxilarni yangritip Hudani qiraylik mədhiyilənglar» — «zəbur-nəoqmilər» bəlkim sazoqa təngkəx kilinip eytilidioqan nahxilar; «mədhiyə küyliri» bəlkim sazsiz nahxilar; «rohiy nahxilar» bəlkim stihiyiliktin, əzlikidin, Mukəddəs Rohning ilhami bilən eytiloqan nahxilarni kərsitidu *(«1Kor.» 14:15nimu kərüng)*.
3:17 əf. 5:20; 1Tes. 5:18.
3:18 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; əf. 5:22; Tit. 2:5; 1Pet. 3:1.
3:19 əf. 5:25.
3:20 əf. 6:1.
3:22 «silər kullar, əttin boloqan hojayininglaroqa həmmə ixta itaət kilinglar» — «əttin boloqan hojayininglar» degini, yənə «silərning ərxtə boloqan hojayininglarmu bar» dəp puritidu.
3:22 əf. 6:5; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9; 1Pet. 2:18.
4:1 əf. 6:9.
4:2 Luka 18:1; Rim. 12:12; əf. 6:18; 1Tes. 5:17.
4:3 əf. 6:19; 2Tes. 3:1.
4:5 «Sirttikilərgə nisbətən danalik bilən menginglar» — «sirttikilər» — Hudaning padixahlikining sirtida turoqanlar, tehi etikad kilmioqanlarni kərsitidu, əlwəttə. **«pursətlər qikkanda kəngül qoyup koldin bərmənglar»** — «pursətlər» bolsa «sirttikilər»gə yahxilik kərsitix, Hudaning səzini eytix, Məsihkə guwahlik berix katarlik pursətlər.
4:5 əf. 5:15, 16.
4:6 «Silərning gəp-səzliringlar hərdaim mehir-xəpkət bilən bolsun, tuz bilən tetitilsun; xuning bilən silər hərbir adəmgə kandak jawab berixni bilisilər» — «tuz bilən tetitilsun» degən jekiləx tooqruluk «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
4:6 Mar. 9:50.

7 Səyümlük kərindax həm Rəbdə sadik hizmətkar, ixdiximiz bolоған Tikikus silərgə mən tooғruluk həmmə ixlarni məlum kilidu.
8 Mən uni dəl muxu ix üqün yeninglaroға əwətixim, silərning əhwalinglarni biliwelixi wə xundakla kənglünglaroға ilhəm-rioғbət berixi üqündur. 9 Mən əzi silərdin bolоған, sadik wə səyümlük kərindiximiz Onesimusni uning bilən əwəttim; ular silərgə muxu yərdiki barlik ixlarni məlum kilidu.
10 Türmidixim bolоған Aristarhus silərgə salam yollaydu; Barnabasning nəwri inisi Markusmu xundak (silər uning tooғruluk tapxuruklarni tapxuruwaldinglar; u yeninglaroға kəlsə, uni kobul kilinglar);
11 Yustus dəp ataloған Yəxuamu salam yollaydu. Hudaning padixahliki üqün manga hizmətdax bolоған sünnət kilinoғanlardin pəkət muxular bardur; ular manga təsəlli bolоған.
12 Silərdin bolоған, Məsih Əysaning kuli Əpafras silərgə salam yollaydu; u silərning Hudaning pütkül iradisidə mukəmməl, kamalətkə yetip qing turuxunglar üqün hərdaim silər üqün dualarda kürəx kilidu.
13 Qünki mən uningoға guwahqimənki, u silər üqün, Laodikiyadikilər üqün wə Heyrapolistikilər üqünmu kəp japa tartidu.
14 Səyümlük tewip bolоған Lukadin silərgə salam, Demastinmu xundak.
15 Laodikiyadiki kərindaxlaroға bizdin salam, Nimfaoға həm uning əyidə yioғilidioған jamaət-kimu salam eytinglar.
16 Bu hət aranglarda okuloғandin keyin, silər uni Laodikiyadiki jamaəttimu okutunglar, wə Laodikiyadikilərgə yazoған hətni silərmu okunglar;
17 wə Arkippuska: «Sən Rəbdə tapxuruwaloған hizmitinggə, toluk əməl kilixing üqün kəngül koyoғin» — dənglar.
18 Mənki Pawlustin əz kolum bilən yazoған salam. Mening kixənlinip kamap koyuloғanlikimni əsləngla r. Silərgə mehirxəpkət bolоғay!

4:7 «səyümlük kərindax həm Rəbdə sadik hizmətkar, ixdiximiz bolоған Tikikus» — «ixdax» grek tilida «*(Hudaning)* kullukidiki ixdax» degən ukumni bildüridu.
4:7 Ros. 20:4; əf. 6:21; 2Tim. 4:12.
4:9 Flm. 10.
4:10 Ros. 15:37; 27:2; 2Tim. 4:11.
4:11 «Hudaning padixahliki üqün manga hizmətdax bolоған sünnət kilinoғanlardin pəkət muxular bardur; ular manga təsəlli bolоған» — «sünnət kilinoғanlar» — Yəhudiylar. Demas wə Luka *(14-ayəttə)* «yat əllər»din idi.
4:12 Kol. 1:7; Flm. 23.
4:13 «...u silər üqün, Laodikiyadikilər üqün wə Heyrapolistikilər üqünmu kəp japa tartidu» — bu «japa tartix» bolsa dualirida. Tekisttiki baxka bir kona kəqürmidə: «.. uning silər üqün, Laodikiyadikilər üqün wə Hirapolistikilər üqünmu kəp kizoғinliki bardur» deyilidu.
4:14 2Tim. 4:10,11
4:15 «Nimfaoға həm uning əyidə yioғilidioған jamaətkimu salam eytinglar» — Nimfa bir ayalning ismi idi. Tekisttiki bəzi kona kəqürmilərdə: «Nimfas» *(ərning ismi)* deyilidu.
4:16 «Bu hət aranglarda okuloғandin keyin, silər uni Laodikiyadiki jamaəttimu okutunglar, wə Laodikiyadikilərgə yazoған hətni silərmu okunglar» — mumkinqiliki barki, «Laodikiyadikilərgə yazoған hət» əsli Pawlusning «Əfəsusluklaroға» yazoған hetidur. «Əfəsusluklaroға»diki «kirix səz»imizni kərüng.
4:18 «Mənki Pawlustin əz kolum bilən yazoған salam» — demək, hətning baxka yərliri katiplik kiloған kərindixining kolida yeziloған. Pawlusning kəzliri ajiz boluxi mumkin *(«2Kor.» 12:6-10, «Gal.» 4:15)*. **«Mening kixənlinip kamap koyuloғanlikimni əsləngla r»** — demək, dua-tilawətliringlarda əsləngla r.
4:18 2Tes. 3:17; Ibr. 13:3.

Ⱪoxumqə səz

1:24 «Əmdi mən silər üqün tartⱪan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm bolоɳanlirini əz ətlirimdə Uning teni, yəni jamaət üqün toluⱪlaymən» (Pawlusning degini)

Bu Injildiki əng sirliⱪ ayətlərdin biri boluxi kerək. Biz «**Rəbdin bolоɳan rəһim-xəpⱪətkə muyəssər bolоɳanliⱪimiz üqün**» (1Kor.» 7:25) bu ayət tooɳruluⱪ pikrimizni otturiоɳa ⱪoyimiz.

Injildiki baxⱪa eniⱪ təlimlərdin biz xübһisiz həwərdar ⱪilinduⱪki, kəqürüm ⱪiliniximiz üqün Məsiһ gunaһlirimizni Əzigə elip kətürüxi bilən tartⱪan japasi bir ⱪetimdila tügəp, ⱪayta bolmaydiоɳan bir ixtur. Bu һəⱪiⱪət «Yһ.» 19:30, «Rim.» 6:10, «Ibr.» 7:27, 9:12, 10:10 wə kəp baxⱪa ayətlərdə eniⱪ bayan ⱪilinidu. U xundaⱪ ⱪilip һəmmimiz üqün Əz jenini pida ⱪilip nijat aldi. Bu dərdlik japalirining ⱪaytilinixining һajiti yoⱪtur. Əmma yuⱪiriⱪi 1:24-ayəttin məlumki, Məsiһning «gunaһimizni kətürüx»ning japaliri bilən munasiwətsiz bolоɳan yənə dawam ⱪilidiоɳan birhil japaliri bar.

Bu tooɳruluⱪ rosul Pawlusning «əf.» 3:13 wə «Fil.» 3:10diki bayanliri tooɳrisidiki izaһatlirimiznimu kərüng.

Biz muxu yərdə «Fil.» 3:10diki səzlər ooɳruluⱪ «ⱪoxumqə səz»imizni ⱪaytidin ⱪəyt ⱪilimiz: —

«(a) Məsiһning azab-oⱪubətliri insanning azad ⱪilinixining bədili bolоɳandək, azad ⱪilinixning həwiri azab-oⱪubətlər arⱪiliⱪmu tarⱪitilidu. Ⱨərkim Injildiki «Rosullarning paaliyətliri»ni oⱪusila buning һəⱪiⱪət ikənlikini kərələydu (mundaⱪ deginimiz, Hudaning həlⱪining ⱨazir tartiwatⱪan azab-oⱪubətlirini Məsiһning gunaһni yuyuxi üqün tartⱪan azab-oⱪubətliri bilən selixturoɳuqiliki bar, deməkqi əməsmiz, ələwəttə). Nijatning xerinlikini tetiоɳan ⱨərⱪandaⱪ adəm əz ailisidikiliri, dost-buradərliri, əz elidikiliri ⱨətta baxⱪa millətlərningmu bu bəht-bərikətlərgə igə boluxini arzu ⱪilsa, xu səwəb tüpəylidin u ⱨərhil uⱪuxmasliⱪlar, qətkə ⱪeⱪixlar wə uningdin kəp baxⱪa ⱪiyin ixlaroɳa yüzlinixkə təyyar boluxi kerək; u yənə əz ihtiyari bilən bu yolni tallixi kerək. Ⱨeq bolmiоɳanda «**Məsiһ əzini hux ⱪilixni oylimiоɳandək**» («Rim.» 15:3) əz zoⱪliri, huxluⱪliridin waz keqixkə təyyar boluxi kerək. Bu yolda, yəni Məsiһ mangoɳan yolda, Məsiһning baxⱪilarni ⱨayatⱪa erixtürüx üqün əzini pida ⱪiloɳan yolda mangoɳanlar üqünmu Məsiһ bilən billə bolоɳan birhil alaһidə ortaⱪliⱪ yaki sirdax-ⱨəmdəmlik bar. «Kol.» 1:24-25-ayətlərdə bu hil ortaⱪliⱪ kərsitilidu, wə xuning bilən bir waⱪitta təwəndiki yənə bir mənini əz iqigə alidu, dəp ixinimiz.

(ə) Məsiһ əz jamaiti üqün dua ⱪiloɳanda («Rim.» 8:34) u biz üqün azablinidu; qünki bizdə ⱨərⱪandaⱪ ixənqsizlik, əhmiⱪanilik yaki itaətsizlik bar bolsa, bu uningoɳa wə Muⱪəddəs Roһⱪa azar beridu («əf.» 4:30). Biz tehi Məsiһni tonumioɳan waⱪitlirimizdimu Uning biz üqün dua-tilawətliri bolоɳan boluxi mumkin. Məyli jamaət üqün bolsun, yaki ixənmigüqilər üqün bolsun muxundaⱪ dua-tilawətlərning azabi bolidu. Hudaoɳa Roһta yeⱪinlaxⱪanlar, bolupmu dua-tilawətlərdə kəp bolоɳanlar Məsiһning muxu azablirioɳa sirdax bolmay ⱪalmaydu, xundaⱪla əzlirimu azablanmay ⱪalmaydu. «Yar.» 18:17ni kərüng. Xu yərdə Huda Ibraһimni Əzigə Əzining Sodom wə Gomorraһ xəһərliri üstidin azablanoɳanliⱪi tooɳruluⱪ sirdax ⱪilidu: — «**Sodom bilən Gomorra tooɳrisidiki dad-pəryad naһayiti küqlük, ularning gunaһi intayin eoɳir**» (20). Ibraһimning bu səzlər wəjidin ⱪiloɳan duasini kərüng («Yar.» 18:17-33)».

Xuning bilən ⱪaytidin bu ayətni kərəyli: «**Əmdi mən silər üqün tartⱪan japalirim**

üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm boloɣanlirini өz ətlirimdə uning teni, yəni jamaət üqün toluқlaymən».

Buningdin, һərbir dəwrdə Məsiһning teni boloɣan jamaəttə məlum dərijidə japalar boluxi kerək, dəp hulasə қilimiz. Bu japalarning boluxi: (1) Huda talliwaloɣan barliқ muқəddəs bəndiliri jamaətkə қoxuluxi üqün; (2) Jamaətning kamalətkə yetixi, Hudaning toluқ bəht-bərikətlirigə һəm wəһiylirigə muyəssər boluxi üqündur. Muxundaқ japalaroɣa Pawlus bizgə ülgə bolup kərsətkəndək, adəmlər toluқ ihtiyari wə xad-huramliқ bilən yüzlinixi kerək. «2Tim.» 2:10ni kərüng: «**Əmdi xu səwəbtin, mən Huda talliɣan bəndilərning Məsiһ Əysada boloɣan nijatқa mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün һəmmə ixқa bərdaxliқ berimən**».

«1Yһ.» 3:16 «**Biz xuning bilən meһir-muһəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, U** (Məsiһ) **biz üqün Өz jenini pida қildi wə bizmu қerindaxlirimiz üqün өz jenimizni pida қilixқa қərzdardurmiz**». Bu ayətlərdin «japa-ziyankəxlikni izdiximiz kerək» yaki «japa-ziyankəxlikni tiliximiz kerək» degən hulasigə kəlməymiz; bəlki Məsiһ bizgə өgətkəndək: «**Bizni rəzilliktin қutқuzoɣaysən, sinaққa uqratқuzmioɣaysən**» dəp dua қiliximiz kerəktur.

«**Dərwəқə, Məsiһ Əysada ihlasmən yaximaқqi boloɣanlarning һəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu**» («1Tim.» 2:13). Hudaning aldida һəққaniy һayatni ətküzüxni halaydioɣan kixilərning bolsa, japa-ziyankəxlik izdəp-sorimayla bexioɣa qüxidu! Qüxsila, obdan mewisi bar bolidu dəp bilip səwr-taқətlik, xad-huramliқ bilən uni қobul қilayli!

«**Əmdi mən silər üqün tartқan japalirim üqün xadlinimən, wə xuningdək Məsiһning japalirida kəm boloɣanlirini өz ətlirimdə uning teni, yəni jamaət üqün toluқlaymən**».

2:8, 20 Bu dunyadiki «asasiy қaidə-қanuniyətlər» — ular zadi nemə?

Grek tilida bu «sto'ihea» degən səz bilən ipadilinidu. «sto'ihea»ning asas mənisi «sizimlar» degənliktur. Bu səz «Ibr.» 5:12də «prinsiplar» degən mənidə, wə «2Pet.» 3:10, 12də «aləmning asasiy amilliri» degən mənidə ixlitilidu. «Gal.» 4:3, 9da «Kolossilərgə» 2:8, 12də «asasiy қaidə-қanuniyətlər» degəngə ohxaydioɣan mənidə ixlitilidu. Grek pəlsəpəsidiki bəzi sistemilar, bolupmu «Sto'ihism» boyiqə, pütkül aləm məlum «sizimlar» təripidin baxқurulidu; bu jəһətlər jonggudiki «dawjyaw dini»oɣa intayin ohxap ketidu. Bundaқ pəlsəpə boyiqə, ronaқ turmux ətküzüx üqün adəmlər muxu «sizimlar»ni bilixi yaki sezixi kerək andin bu sizimlaroɣa maslixip yürüxi kerəktur. Əməliyəttə jaһandiki barliқ əl-millətlər өzliri üqün bir «sizimliқ» sistemini, yəni diniy sistema iqidə yaki uning sirtida boloɣan өzigə has қaidə-yosunlarni tərəққiy қildurup kəldi. Ətrapimizda muxularning təsirliri kərünməktə; xunqə kəp addiy ixlar «yaman bolidu» deyilməktə; һər yərdə bir-birigə ohximaydioɣan muxundaқ қaidə-yosunlarning ayioɣi yoқtur. Insanning wujudi birər қorқunqning yiltizi, bir «igisizlik» yaki «һimayisizlik»ning қandaқtur bir sezimi tüpəylidin muxundaқ «қaidə-yosunlar»ni asanla қobul қiliwalidu. Bəzi waқitlarda «қaidə-yosunlar» məlum bir diniy sistemiliқ қaidə-yosunlar bilən almaxturulidu; andin həlқ «dindin sirt» boloɣan bir türküm қaidilərni «hurapiyliқ» dəp ataydu. Əmma əməliyəttə barliқ muxundaқ қaidə-yosunlarni rosul Pawlus «Gal.» 4:9da «tiləmqilikkə ait» ərziməs nərsilər dəp bekitkən. Gunaһқa patқan adəmlərning roһida wijdanning alliқandaқ izliri yaki sarқindiliri қelip қaloɣan bolsa, xu қaidə-yosunlar məlum jəһətlərdə xularni küqəytidu; əmma ahir berip ular pəқət gunaһқa petip kətkən biqarə insaniyətning

əz roһiy yalingaqliқini yepiwelix üqün ixlitidioɳan jul-jul yamaқlarla bolidu, halas. Insan қəlbining barliқ moһtajliridin birdinbir qiқalioɳuqi, Hudaning nijati boloɳan Məsiһ Əzidur. Məsiһ bilən kiygüzülgüqigə һeqқandaқ tiltumarlar yaki һeqқandaқ «yaman bolidu» degən қaidə-yosunlar kerək əməs; muxundaқ nərsilər Һəmmigə Қadir Huda aldida nəprətlik wə Uning meһir-muһəbbigə aһanət qaplaxtin ibarət bolidu.

«Қaidə-yosunlar» tooɣruluқ eytқinimizning sirtida turoɳan pəқət birla misal bar. U bolsa Huda Əzi Israil həlқigə tapxuroɳan қanunlar һəm bəlgilimilərdur; bu қanun-bəlgilimilər Əz güzəl nixanioɳa yetip, һazir əməldin қalduruldi; adəm Məsiһ bilən bir қilinoɳanikən, undaқta əzliridə һəққaniyliқni izdəydioɳan, Hudaning barliқ yollirida mengixқa intilidioɳan yengi bir һayat bardur; Hudaning haһixliri wə məқsət-muddialiri xundaқ adəmning wujudining қat-қatlirida pütüklüktur. Biz muxu dunyadiki «tiləmqilikkə ait» boloɳan «**«asasiy қaidə-қanuniyətlər»gə nisbətən əlgənmiz; nemixқa ularda yənə yaxawerimiz?**».

«**Əgər Məsiһ bilən bu dunyadiki қaidə-қanuniyətlərgə nisbətən əlgən bolsanglar, nemixқa (bu dunyada yaxioɳanlardək) «Tutma!» «Tetima!» «Təgmə!» degəndək bəlgilimilərgə riayə қilisilər?**» (2:20)

2:10 «Silər Uningda mukəmməldursilər»

Bu ajayip bayan Pawlusning: «**Һeqkimning Məsiһ boyiqə bolmioɳan, pəylasopluқ yaki bimənə aldamqiliқ bilən, insanlardin kəlgən təlimlər, yəni bu dunyadiki «asasiy қaidə-қanuniyətlər» boyiqə silərni əz oljisi қilip azdurmasliқi üqün һezi bolunglar**» (8) degən sözlirining ahirida қilinidu, wə xundaқla bu sözlirining asasiy səwəbini bayan қilidu. Hudada boloɳan barliқ һəmmə bolsa Məsiһdə turidu; Hudaning һəmmə barliқi Məsiһdə əzəldin boloɳan wə һəmixə bolidu. Bizmu «Uningda» (yəni Məsiһdə) bolsaқ əmdi Hudaning barliқ mukəmməl jəwһirimu ohxaxla bizningki bolidu. Xundaқ boloɳanda pəlsəpə yaki «alaһidə danaliқ» bizgə қandaқmu «artuқ» bir nemini təminliyəlisun? Pawlusning bu məқtupining bəzi yərliridə eytқan sözliridin қarioɳanda, Kolossi xəһiri ətrapida yürüwatқan muxundaқ «pəlsəpiqilər»ning jamaətkə yətküzgən ezitқuluқi az əməs idi. 18-ayəttin қarioɳanda xularning degənliri bəlkim mundaқ: «... Durus, silərning Əysa Məsiһkə boloɳan etiқadinglar intayin yahxi, Uningoɳa ibadət қilix tooɣridur. Əmma intayin imtiyazliқ kixilər boloɳan bizlərgə nirnəqqə alaһidə alamət kərünüxlərmu kəldi! Biz bəzibir məһpiy bəlgilimilərgə boysunuxumiz bilən bizdə alaһidə yoxurun bilim bardur; baxқa addiy kixilər uningoɳa һeq nesiwə bolalmaydu. Bizgə alaһidə tonux boloɳan pərixtilərgə silər biz bilən billə səjdə қilsanglar, silərmu bu «alaһidə bəlgilimilər»gə boysunsanglar, əmdi silərmu bu bilimgə igə bolisilər, silərdə tehimu bəht-bərikətlər, tehimu kəp küq-қudrət bolidu...» wəһaқazalar, wəһaқazalar...

Adəmlər Məsiһning «һəmmidin üstünlüki»gə etibar bərmisə muxundaқ əһmiқanilikni қobul қilixi mumkin. Qünki Pawlus deginidək, U һəmmining «Bax»idur — pəқət jamaətningқila əməs, bəlki Hudaning mənggülük bekitmisi bilən pütkül aləm (jümlidin muxu atalmix «alaһidə pərixtilər») gimu baxtur. U: «Sening bax bilən biwasitə munasiwiting bar bolsa, nemixқa təwən turidioɳan məlum baxқa birsi bilən boloɳan қandaқtur bir munasiwət əzümgə «artuқ» birnemini beridu, dəp oylaysən? Əksiqə muxundaқ oy-hiyalliring Bax Boloɳuqining Əzigə birhil aһanət һesablanmamdu? Əməliyəttə, sening dikқiting, oy-zeһning Uningdin wə һəmmə ixlarni tooɣrilioɳan uluɳ қurbanliқidin ayriloɳan bolsa, sən dərwəқə һeq payda almay, əksiqə ziyan tartқuqi bolup қalisən!» degəndək bolidu.

2:11 «Мәсиһниң сүннити»

«**Силәр Уингда** (Мәсиһдә) **адәмниң қолисиз болған сүннәт билән сүннәт қилинғансиләр; демәк, Мәсиһниң сүннити билән гунаһлиқ әткә бағлинған тәндин халас қилинғансиләр**»

Бу аятниқи «**адәмниң қолисиз болған сүннәт**» болса адәмниң әтлиридә болған сүннәт әмәс, бәлки адәмниң роһ-қәлбини тәндә болған гунаһниң әлүм елип келидиған кона қануниятидин «кесип үзүх»тин ибарәттур. Бу тоғрулуқ «Әзакиял» һәм «Филиппиликлар»дики «қохумқә сөз»имиздә баян қилинған «сүннәтниң роһий әһмийити» тоғрулуқ изаһатларни көрүң. Ху йәрләрдә еытқинимизни йеғинақлиғанда, јисманиј сүннәт Худа тәрипидин роһий сүннәтниң «бехарәтлик кәләнggisi» болух үқүн бәлгиләнгәндур. Адәм бу дунядики барлиқ нәпсаниятқилик вә яман һәвәсләрдин «кесип үзүлгән» болуп, у һәқиқәтән Мәсиһгә қарап-тайинип яхап, Худаға Өз Роһи арқилиқ ибадәт қилиду — мана бу роһий сүннәтниң нәтијисидур. Мундақ адәм һазир қәлбидә вә роһида «Худаниң адими»дур — роһий сүннәт қилинған болса, јисманиј сүннәт керәк әмәстур.

Әмди росулниң «**Мәсиһниң сүннити**» арқилиқ роһий сүннәт қобул қилимиз, дегинининг мәнisi немә? «**Мәсиһниң сүннити**» дегән немә?

Муху йәрдики «Мәсиһниң сүннити» Муса пәјғәмбәр арқилиқ қүхүрүлгән Тәврат-қанунда бекитилгини боиқә Мәсиһ Әјсаниң қилинған јисманиј јәһәттики сүннити әмәс. Мәсиһниң бу сүннити барлиқ Јаһудиј оғул бовақларниңкигә оххах сәккиз күнлүк болғанда қилинғанидi. Изаһатта еытқинимиздәк, «Мәсиһниң сүннити»ниң мундақ икки хил мәнisi болух мумкинқилики бар: —

(1) «Мәсиһ тәрипидин қилинған сүннәт». Бу еһтималға јеқин болған бир қүхәнqә. «роһий сүннәт» дәрвәқә пәқәт Мәсиһ тәрипидинла қилинихи мумкин, дегән һәқиқәттур. Оқурмәнләр бу қүхәнqә боиқә ајәтни қүхәнсә Мәсиһ тоғрулуқ болған тәлимат јәһәтидә һеққандақ аздурулух болмайду, хундақла омумиј һәқиқәт јәһәтидә зијан болмайду.

(2) Хундақ болсиму, әзимизниң пикримиз хуки, «Мәсиһниң сүннити» дегән сөз, бизгә нијат ајтқүзгән Униң крести вә әлүмини көрситиду. Грек тилида «сүннәт» «әтрапи кесилгән» дегән сөз билән ипадилиниду, бизниңqә муху јәрдә Даниjал пәјғәмбәрниң: («Дан.» 9:27) «**Бу атмих икки «јәттә вақит» мәзгили өткәндин кеjин Мәсиһ үзүп таxлиниду** (әлтүрүлиду)**, Уингда һеqнәрсә қалмайду**» дегән бихаритигә бағлинған, дәп қараймиз.

Бундақ «кесилих» пәқәт Униң jени әмәс, бәлки Униң хәһсининг гунаһлиримизни Өзигә елип Худа'Атисининг һузуридин үзүлүхини көрситиду, дәп қараймиз. Биз бахха бир китабқидин сөз алсақ: —

«Бу «калам» — јәни Мәсиһ, гунаһкар адәмләрниң орнида әјиблиниx үқүн, Өзини крестқә (дарға) мihлитип әлүхкә тутуп бәргән. У гунаһсиз, мукәммәл адәм болуп, қәклик вақит иқидә бурунқи вә кеjинки һәммә адәмләрниң барлиқ гунаһлирини үстигә алған, У бизниң орнимизда Худаниң гунаһ үстигә тәкмәкqи болған ғәзәплик јазалирини қобул қилған. Гунаһниң јазаси — Худадин ајрилихтур. Хуниng билән Униng роһи Худадин үq саәтлик ајриған. Ху үq саәтниng әng ахирқи минутлирида: —«**Әјса yuқiри awaz билән: «Eli, eli, ләма sawaқtani?» јәни «Худајим, Худајим, Мени немихқа таxliwәtting?» дәп қаттиқ nida қildi**» («Мат.» 27:46, «Мар.» 15:24)

Демәк, У дунядики милјонлиған адәмләрниң мәнggүлүк дозах азаблирини (дозах — Худадин ајриwетилихтин ибарәт) қәклikла вақит иқидә бехидин өткүзүп, барлиқ

bədəlni təliwətkən. Huda mana muxu wasitisi bilən birla waқitta, һəm Өzining adilliқini қanaətləndürgən һəm һərbir adəmni Өzining rəһimdillikigə mənggülük erixələydioƣan қiloƣan. Huda Өz Kalami boloƣan Məsiһning mukəmməl қurbanliқini қobul қiloƣan».

Bundaқ qüxənqə bizning Məsiһning ələmidə wə tirilixidə Uning bilən bir қilinoƣanliқimizni kərsitidioƣan, təwəndiki ayət bilən obdan maslixidu: —

2:12

«**Xuning bilən təng qəmüldürülüxtə dəpnə қilinoƣansilər; silər yənə Uni ələmdin tirildürgən Hudaning wujudunglarda ixləydioƣanliқioƣa ixənq baoƣlax bilən Uning bilən təng tirilgənsilər**».

«Qəmüldürülüx» tooƣruluқ

«Qəmüldürülüx» tooƣruluқ «Əfəsusluқlaroƣa»diki «қoxumqə səz»imizni kərüng. Ixinimizki, «qəmüldürülüx», yəni suoƣa qəmüldürülüx, Huda insanoƣa bekitkən «Muқəddəs Roһning һayatioƣa» təxna-tilək yolidur. Demək, qəmüldürülüxning əzi adəmni қutқuzmaydu; lekin u arқiliқ biz Hudaning Muқəddəs Roһioƣa qəmüldürülüxkə, mənggülük һayatioƣa tolduruluxқa boloƣan təxna-tilikimizni Huda aldida bildürələymiz. «Rosullarning Paaliyətliri», 2:38-42ni kərüng. Suoƣa qəmüldürülginimizdə təwəndiki ixlar boluxi kerək: —

(1) Biz yurt aldida, jamaət aldida, pütkül aləmdiki pərixtilər wə barliқ jin-xəytanlar aldida wə Hudaning Өzining aldida əzimizning Məsiһkə baoƣlanoƣan etiқadimizni oquқ ipadiləymiz wə etirap қilimiz.

(2) Əysa Məsiһning ələmini gunaһimizning kəqürüm қilinixining birdinbir yoli dəp etirap қilimiz.

(3) Biz uning arқiliқ towa қiliximizni ipadiləymiz. «Kona һayat»imizning Huda aldidiki ərziməslikini, «dəpnə қilix»i kerəklikini etirap қilimiz (demək, qəmüldürülüx «kona mən»ning dəpnə murasimidur).

(4) Hudaning «yengi һayat» tooƣruluқ wədisigə қarap, ixənq bilən Hudadin bizgə yengi һayat, yəni mənggülük һayat elip kelidioƣan Muқəddəs Roһingni təқdim қiloƣaysən dəp jiddiy iltija қilimiz.

(5) Biz qəmüldürülüxni jamaətning məlum bir əzasining қolida қobul қiloƣinimizda, Hudaning Өz jamaitigə munasiwətliklikimiz, xundaқla jamaətning bir-birigə moһtajliқini wə bir-birigə boysunux kerəklikini etirap қilimiz.

2:14

«**Bəlgilimilərdə əz iqigə elinoƣan üstimizdin ərz қilidioƣan, bizni əyibləydioƣan pütüklərni əqürüp taxlidi; U ularni bizdin neri қildi, krestkə mihlatқuzdi**».

Pawlus bu ajayib ayətlərdə (10-15) Məsiһning Өz həlқi üqün kresttə mihlinip ada қiloƣanlirining barliқini bir-birləp təһlil қilidu. Muxu yərdə oқurmənlərning birinqi soali «Bu «**bəlgilimilərdə əz iqigə elinoƣan üstimizdin ərz қilidioƣan, bizni əyibləydioƣan pütüklər**» degən nemə?» boluxi mumkin.

Grek tilidiki «pütüklər» degənni ipadiligən «heirgrafon» degən səz əsli «қərznamə» degən mənini bildüridu. U tiloƣa aloƣan «bəlgilimilər» bolsa xübһisizki, Təwrat қanunidiki kəp tərəplimilik bəlgilimilərdur. Adəttə Pawlus bu bəlgilimilərni kərsətkinidə, pəқət Yəһudiylaroƣa қaratiloƣanlarni kəzdə tutidu; əmma muxu yərdə «bəlgilimilər» xübһisizki, «Rim.» 8:4də bayan қilinoƣan «**қanundiki һəққaniy tələplər**» dəp ataloƣan əmrlərni əz iqigə alidu. Bu bəlgilimilər kəpligən gunaһlirimizni pax қilip, bizni noқup ərz қiluqi қoldək, yaki bolmisa bizni sanjixқa

təyyarlanoŋan kilik, yaki tegixlik boloŋan ələüm jazasini bekitixkə təyyarlanoŋan mihlardək turidu. Əmma buning ornida Məsih bu ərz kiloŋuqi mihlardək bəlgilimilərni Өz xəhsigə karitip, bularning jazasini Өzigə karatti. Bu jazani U Өzi kətürdi; wə xundak kilip bu bəlgilimilər «krestkə mihlanoŋan» halda kaldi — ularning jaza küqliri tügəp boldi, ularda etikad kiloŋuqi bizlərgə heqkandak ərzlər kalmidi. Həmdusana!

Rim imperiyəsidiki kona bir adət boyiqə, kərz təligəndin keyin, kərznamə üstigə grek hərpi «hay»ning qong yezilixi (Χ) sizilatti. Okurmənlərgə enikki, bu hərp krest xəklidə idi. Məsih hərbirimizni dozahka əwətidioŋan kərznamini jijap taxlioŋandur!

2:15

«U həkümdarlardin wə hokukdarlardin olja elip, kresttə ularni rəswa kilip ularning üstidin təntənə bilən oŋəlibə kildi».

Məsih bu yaman roh̨lar boloŋan həkümdarlardin nemini «olja» aloŋan dəp sorisak, jawab xübhisizki, «Өzigə etikad baoŋlioŋuqilarni olja aloŋan». Qünki Uningoŋa etikad baoŋlioŋinimizda hərkandak yaman roh̨larning hojayinlikidin yaki Xəytanning ilkidin kutulimiz. Өzini Məsihgə tapxuroŋan hərbir kixining jin-xəytanlardin korkuxining heqkandak hajiti yoktur wə xundakla u «yaman roh̨larni rənjitməy ular razi kilinsun» degəndək tügimə ixlardin halas boldi. Huda bizni Өz padixah̨likioŋa yətkəp Өzi bizgə igidarqilik kilidu. Xuning bilən biz yaman roh̨larning ilkidin pütünləy kutulduk. Hudaoŋa boysunup yürsək rəzil boloŋuqi bizgə tegəlməydu; u bizgə hujum kilsa uning bilən karxilixix hokukimiz bolidu; qünki oŋalibiyətni Məsih allikaqan kazandi!

Biz Məsihning krestkə mihlinixini Xəytanning kutritixliri wə ezitkuluki bilən insanlar (satkun Yəhuda Ixkariot, Yəhudiy bax kah̨inlar, Rimlik waliy Pilatus wə Rimlik ləxkərlər) təripidin yürgüzülgən dəp qüxinimiz. Yaman roh̨larning məksiti xübhisizki, Məsihni yokitixtin ibarət idi; əmma ix ularning oylioŋinidək qikmidi («1Kor.» 2:8ni kerüng). Uni kresttə yokitixining ornida, əksiqə ular pəkətla Hudaning mənggülük məksət-muddialirini ada kilip, Məsihni pütkül insaniyətning gunah̨lirini toluk kətürgüqi kildi, halas. Məsihning ələümidə boloŋan oŋalibiyiti Uning tirilixi bilən ispatlinidu; xuningdək yaman roh̨larning oŋəlibilik təntənisining ornioŋa, əksiqə ularning Hudaoŋa karxi isyan kətürgənliki, Hudaning meh̨rigə ixənməslikidə boloŋan əhmikaniliki oquk rəswa kilinip, ularning olja-igilikliri (yəni, ixəngən bizlər) tartiwelindi.

2:17 «Kələnggə wə jisim»

«Bu ixlar bolsa bir kələnggə, halas; uning jismi bolsa Məsihningkidur!»

Bu kərünüxtə addiy boloŋan bayanda təlimatning xunqə zor baylikliri bizgə ayan kilinip eqip berildi! Bu ix üstidə əstayidil oylanoŋuqi üqün Məsihning xunqə kəp xərəpliri ayan kilinidu!

Bu bayandin kərimizki, Təwrattiki barlik bəlgilimilər kanqilik inqikə boluxidin kət'iynəzər, ularning hərbir təpsilatliri Məsihni, Uning xan-xərəplirini, Uning kurbanlikini, Uning bolidioŋan həlk-jamaitini, Uning kilidioŋan barlik ixlirini kərsitidioŋan birhil bexarəttin ibarəttur. Səh̨ipə qəklimisi boloŋaqka, muxu yərdə inqikiləp təh̨lil kilalmiduk. Xübhisizki, bu bəlgilimilərning kəp təpsilatlirining əhmiyiti dəsləptə müjməl kərünidu; əmma ularning hərbiri üstidə iman-ixənq wə əstayidillik bilən izdəngüqilər üqün ahiri ularning bexarətlik, sirlik əhmiyətliri kəp jəhətlərdə eqip berilidu, dəp ixinimiz.

Bu ixlaroŋa misal bilən hulasə kilayli. Ailingizgə uzundin beri yar-yələk bolup kəlgən əmma silər kərüp bakmioŋan, xirəm

tuoŋkiningiz boloŋan meḥriban bir taoŋingiz bar dəp eytayluk. Bu taoŋingizning yüksək abruyi wə namidin paydilinix üqün uning salaḥiytigə kiriwaloŋan kəp düxmənliri bar bolidu. Xunga aldamqilikning aldini elix wə uning bilən kərüxkəndə tonuwelix üqün u rəssamoŋa ezining rəsimini sizdurup silərgə əwitidu. Xübḥisizki, bu rəsim eyingizdə ḥərmətlik orunda esikliк turidu; silər taoŋanglar kəlsə ḥeqkandak hatalik bolmisun dəp uningoŋa pat-pat karaysilər; wə yənə bəlkim uning bilən didarlixixka, kəp iltipatliri üqün rəḥmət eytix künining kelixigə təxna bolup uning yolioŋa təlmürüp karaysilər. Bu intizar boloŋan kün yetip kelip, taoŋanglar silər bilən billə turoŋanda, bu rəsim pəkət ikkiləmqi rol oynaydu, halas; xübḥisizki, silər rəsimni yənə ətiwarlaysilər, əmma uning ḥazir keriki bolmaydu. «Məsiḥning rəsimi» boloŋan Təwrattiki bəlgilimilər buningoŋa ohxaxtur. Biz yengi əḥdining jəwḥiridə yaxioŋan bolsak, kəlbimizgə Məsiḥning muḥəbbiti yetip, gunaḥning ilkidin kutkuzoŋanda, bəlgilimilər kerəksiz bolup kalidu. Biz bəlgilimilərning səyümlük Məsiḥimizni xunqə yahxi əks ettürüp U tooŋruluk bexarət bərgənliki üstidə qongkur oyliximiz mumkin, əlwəttə; əmma ḥazir bu Xəhsning Өzi biz bilən billidur!

Xunga Pawlus xuni eytiduki, Məsiḥni kobul kiloŋan ḥərkimning Təwrattiki bəlgilimilərgə ḥajiti yoktur; u allikaqan pak-mukəddəs wə muḥəbbətlik ḥayat ətküzüxkə baxlioŋandur.

3:4

«Əmma ḥayatimiz boloŋan Məsiḥ axkarilanoŋan qaoŋda, xuan silər Uning bilən billə xan-xərəptə axkarilinidioŋan bolisilər»

Rosul Pawlusning bu bayani Məsiḥ bu zeminoŋa kaytip kəlgəndə yüz beridioŋan ixlarning kiska bir yioŋindisidur.

Biz Mukəddəs Kitabtiki bu tooŋruluk bəzi baxka bayanlaroŋa boloŋan qüxənqimiz boyiqə bolidioŋan ixlarning tərtipi bəlkim təwəndikidək bolidu: —

(1) Məsiḥ asmandin zeminoŋa qüxüxgə baxlioŋinida, u zor awazda Hudaning zeminda turuwatkan barlik mukəddəs bəndilirini Өzigə qarkiridu; Uning bu kattik towlixi bilən Məsiḥdə əlgən kixilər tirildürülidu wə zeminda tirik kaloŋan ixəngüqilər bilən birliktə Məsiḥ bilən uqrixixka ḥawaoŋa uqurulidu («1Tes.» 4:16).

(2) Bu uqrixixta mukəddəs bəndilərning barlik kiloŋanliri «Məsiḥning sorak təhti»ning aldida əlqəmlinip baḥalinidu («2Kor.» 5:10)

(3) Ixəngüqilərning ḥərbiri əz kəzi bilən Məsiḥni kərgəndə, iq-wujudida Uningoŋa ohxax mukəmməl pəzilətlik, muḥəbbətlik, pak-mukəddəs boluxka pütünləy əzgərtilidu. Iqidiki barlik gunaḥliri mənggü arkida kalidu. Bundak əzgərtilix otta tawlinixka ohxioŋini bilən, bu ot ajayib tilsimat bir ot, yəni Əysa Məsiḥning muḥəbbətlik oti bolidu; uningda ḥeqkandak gunaḥning kelixi mumkin əməs («Pənd.» 20:8 «**Padixaḥ adalət təhtidə olturoŋanda, ḥəmmə yamanlikni kəzi bilən kooŋlaydu**»).

Xu qaoŋda ixəngüqilərning sirtki kiyapiti, tirilixtə kandak təngə igə bolidioŋanliki bolsa, bu tehi bir sirdur. Pawlus muxu yərdə kiyapiti intayin xan-xərəplik, yaki «xan-xərəptə» bolidu, dəydu («1Kor.» 15:21-23, 35-38, «1Yḥ.»3:2-3nimu kərüng).

(4) Gərqə Hudaning milyonlioŋan həlki wə ularning barlik əmürlük ixliri bu wəkəgə munasiwətlik bolsimu, bu dunyadiki wakitka nisbətən bu ixlarning ḥəmmisi «bir dəkikidə, kəzni yumup aqkuqə» yüz beridu («1Kor.» 15:52).

(5) Məsiḥ andin Өz həlkini billə elip yər yüzigə kaytip qüxidu. Uning xan-xəripi ulardimu kərünidu, Uning ularda boloŋan xan-xəripi tüpəylidin pütkül jahan Uningoŋa ibadət kilidu («2Tes.» 1:7-10ni wə Pawlusning muxu 3:4-ayəttiki səzni kərüng).

(6) Israillarning ҳәммиси нијат тапиду («Rim.» 11:26-27).

(7) Мәсиһ Israilni улароға ҳујум қилидиоған барлиқ әл-јуртлардин қутқузиду («Zәk.» 12-bab). Uning puti U әслидә асманоға қарап кәтүрүлгән Зәјтун теоining үстидә қајта турidu («Zәk.» 14:1-4). Xu вақитта Israiloға ҳујум қиloанларning көpi baxқа әлгәнләр билән биллә ahirқi soraқni күтүх үqүn xu ҳaman тәһtisaraoға qүxүrүlidu.

(8) Мәсиһ zeminda 1000 yil ҳәқүм süridu, Israil һәлқi Uning јәр үzidiki wәkili bolidu.

(9) 1000 yildin keyin ahirқi soraқ bolidu (қiyamәt küni).

Bu uluoı ixlarning baxқa bәzi jәһәtliri toоrisida «Yoel»diki «қoxumqә sөz»imizni kөrüng.

3:12 Injilda kөrsitilgән «mөminlik»ning mәnisi

Tәwrat wә Injilda «mөminlik» yaki «yuwax mөminlik» degән sөzning ixlitilixning tolimu alaһidә mәnisi bar. Мәсиһ Әysa «**Mubarәk, yawax-mөminlәr! Qünki ular јәр үzigә mirashordur**» dәp tәlim bәrdi («Mat.» 5:5). Hudaning padixaһliқida mөmin kixi өzidin küqlük baxқa birsi aldida қorқunqtin yol қoyidioған kixi әmәs. U bәlki Hudaning Өzigә tәқdim қiloған wәdilirini insanning küqidin ziyadә yuқiri, ziyadә üstün dәp bilidu; xundaқla Hudaning wәdilirini әmәlgә axurux üqün «muxu dunyadikilәr tutқan yollar», yәni zorawanliқ, talax-tartix, jedәl-uruxlarni ixlitixtin қol üzgән kixidur. Baxқilar bilәn uruxux, jedәllixix Hudaning yolliri әmәs, Huda Өz adәmlirining «өz ҳoқuқliri»oға erixixi üqün, xularni ixlitixkә yol қoymaydu.

Buningoға ҳәm Tәwrat ҳәm Injildin yüzligән misal kәltürәlәyttuқ, әmma üq misal kupayә dәp қaraymiz: —

(1-misal) («Yar.» 13-bab). Ibraһimning padiqiliri bilәn Lutning padiqiliri padilirining intayin tez kөpәygәnlikidin, jәnubiy Pәlәstindiki yaylaқlarda bir-birigә soқuluxup ketixkәnidi. Huda alliқaqan Ibraһimoға, muxu barliқ zeminni «**Sanga wә әwladliringoға tәқdim қilimәn**», dәp wәdә қiloған bolsimu (12:7), әmma Ibraһim Lut (imanning ixlirini anqә quxәnmigән bir adәm)қa: «Bu zemin meningki, qünki Ҳәmmigә Қadir uni manga wәdә қildi» demidi. U bәlki Lutқa: «**Mana, zemin aldingda turidu; sәn қaysi tәrәpni halsang xu yәrgә berip olturaқlaxқin; mәn baxқa tәrәpni elip xu yәrdә turimәn**» dedi. Mana bu mөminliktur!

Lut intayin munbәt Iordan jiloisini talliwelip xu yәrgә berip turdi. U kәtkәndin keyin Huda Ibraһimoға yәnә sөz қilip Өz wәdisini tәstiқlap: «**Ximalni, jәnubni, xәrқni, oәrbni obdan kөrüp baқ; muxu zeminning ҳәmmisi seningki bolidu!**» dedi. Keyin, Huda jazalirini Iordan jiloisidiki xәһәrlәr üstigә qüxürgәndin keyin Lut wә әwladliri Iordan dәryasining qәt tәripigә kөqüp ҳazirқi «Iordaniyә» degән dәlәtning zeminidә olturaқlaxti. Ibraһimning әwladliri bolsa Қanaan (Pәlәstin)ning barliқ zeminioға mirashor boldi.

(2-misal) Musa pәyoәmbәr bir қetim Ҳarun wә Mәryәm tәripidin «Sәn Hudaning buyruқi bilәn әmәs, bәlki baxbaxtaқliқ bilәn өzüngni qong қilip Israil һәlқigә yetәkqi boluwalding» dәp әrz қilindi. Әmma Musa pәyoәmbәr ҳeq talaxmayündemidi. Muқәddәs Kitabta uning tooruluқ: «**Musa degән adәm intayin mөmin, јәr үzidilәrning ҳәmmisidin mөmin idi**» dәp hatiriləngәndur. Xuning bilәn u Hudaning pat arida өzini aқlap, uning yetәkqilikini tәstiқlaydioanliқini obdan bilip, jedәlläxmidi; wә dәrwәқә Huda uzun өtmәy roxәn ҳalda xundaқ қildi. «Qәl.» 12:1-15ni kөrüng.

(3-misal) Dawut pәyoәmbәr sәbiy bala waқtida, Samuil pәyoәmbәr Dawutning jәmәtidikilәrni yoқlap baroanda uningoға:

«Sən kəlgüsidə Israilning padixahi bolisən» dəp bexarət bərgənidi. Xu wakittiki padixah Saul bolsa Hudaoƣa wapasiz ḥalda ḥəkümranlik sürətti; u pat arida kəngligə Dawutni əltürüxni pükkənidi. Bir küni Saul wə ləxkərliri Dawutni ḳooƣlioƣanda, dəl Dawut wə adəmliri yoxuruniwaloƣan əngkürgə əḥwaldin həwərsiz kirip ḳaldi wə xu yərdə ḳonup ḳelixti. Saul wə ləxkərliri uhlawatḳanda Dawutḳa uni əltürüxning obdan pursiti qikḳanidi. Əmma u xundak ḳilixni rət ḳildi; qünki umu Hudaning wədiliri zorawanlik arḳilik əməlgə axurulmaydioƣanlikini bilətti. Saul ḥayat waḳtida Dawutḳa «**Məndin keyin sən padixah bolisən**» dəp etirap ḳiloƣan. Saul düxmənlər təripidin əltürülgəndə, Dawut ahirida padixah boldi, əlwəttə.

Səgək oḳurmənlər Təwrattin, yuḳirida eytḳanlirimizdin sirt boloƣan bəzi əḥwallarni bəlkim bayḳioƣan boluxi mumkin. Bundak alaḥidə əḥwallar Hudaning Israiloƣa tapxuroƣan, intayin rəzilləxkən məlum əllərgə urux ḳilix buyruḳliridin ibarəttur. Hudaning bundak buyruḳlirida boloƣan məḳsiti bolsa: —

(a) Israil (wə ḥətta baxḳa əllər)ni bu əllərning əwjgə qikḳan rəzilliki tüpəylidin buloƣinixtin saḳlax üqün; bu orunlaxturux Ḳutḳuzoƣuqi-Məsiḥdə boloƣan toluḳ nijat dunyaoƣa kəlgüqə (yəni Injil dəwrgiqə) waḳitlik bir tədbir idi.

(ə) Israiloƣa wə baxḳilaroƣa agah boluxi üqün, Өzining barlik rəzillik üstigə tөküdioƣan oƣəzipini kərsitidioƣan bir misal boluxi üqün idi.

Muxundak urux ḳilix buyruḳlirining ḥəmmisi Məsiḥ Өz ḳeni bilən tüzgən yengi əḥdə bilən pütünləy bikar ḳiliwetildi. Məsiḥkə baoƣlanoƣan etiḳadi arḳilik өzining gunaḥlik təbiiti өzgərtilgən kixilər bolsa Hudaning Өz Roḥining ḳəlb-baoƣrida turuxioƣa nesiwiliktur. Mukəddəs Roḥning küq-ḳudriti bolsa adəmning ətrapida turuwatḳan ḥərḳandak rəzillikning təsiridin üstündur. Məsiḥdə boloƣan nijat bolsa insanlarning əng pəsəndə adəmlirimu üqündur. Bu tooƣrluk Pawlusning Timotiyoƣa eytḳan səzlirigə ḳarang («1Tim.» 1:15-16): —

«**Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni ḳobul ḳilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni ḳutḳuzux üqün dunyaoƣa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloƣan meni, keyin өzigə etiḳad ḳilip, mənggülük ḥayatḳa erixidioƣanlaroƣa misal ḳilip məndə Өzining barlik səwr-taḳitini ayan ḳilixi üqün, manga rəḥim-xəpkət kərsitilgəndur**».

3:15

«Məsiḥning hatirjəmliki ḳəlbinglarda ḥəküm sürsun»

Mana bu ayət bizgə Mukəddəs Roḥning intayin əsḳatidioƣan bir nəsiḥiti bolidu. Rəb Əysa Məsiḥ muhlislirioƣa: «**Silərgə hatirjəmlik ḳaldurimən, Өz hatirjəmlikimni silərgə berimən; Mening silərgə bərginim bu dunyadikilərning bərginidək əməstur**» dəp wədə ḳiloƣan («Yḥ.» 14:27). «Bu dunya» kəp nərsilərni beridu, əmma berilgən nərsilər ḥərdaim oquḳ yaki yoxurun xərtlərgə baoƣlik bolidu. Bundak bir «sowoƣat» berilginidə yaki yardəm ḳilinoƣanda, kəlgüsidə bu «sowoƣat»ning ornioƣa baxḳa bir nərsə ḳayturuluxi kerək bolidu. Xundak boloƣanda, Mukəddəs Kitabta deyilgəndək bu ḥəḳikiy bir «sowoƣat» bolmaydu, qünki ḥərdaim uningoƣa yoxurun baḥa esiḳlik turidu. Əmma Hudaning sowoƣatliri bolsa «oquḳ ḳolluḳ bilən ihtiyarən berilgən» — Ularda ḥeqḳandak yoxurun xərtlər yoḳtur («1Kor.» 2:12).

Məsiḥ Əysa bu wədisini ḳiloƣandin beri ḥərbir ixəngüqidə «өz wujudumning əng

qongқur yeridə hatirjəmlik turidu», dəydioɳan қimmətlik guwaһliқi bolidu. Əmma bəzi waқitlarda bu hatirjəmlik buzulidu yaki bizdin elip ketilidu. Xundaқ boloɳanda, səwəbini izdiximiz kerək, wə һərdaim əzimizdinla tepilixioɳa ixənqimiz kamil. Pawlus muxu səzini Məsiһning teni boloɳan jamaəttə bir-birini kəqürüm қilix, һərbir munasiwətning muһəbbət iqidə boluxi kerəklikigə tətbiқlaydu (12-14). Biz bir-birimizni kəqürüm қilmisaқ, қəlbimizdiki hatirjəmliktin məһrum bolimiz; bu hatirjəmlik Huda bilən boloɳan munasiwitimizning қandaқ ikənlikigə boloɳan əng eniқ alamətlərdin biridur. Əmma kəp baxқa əһwallardimu hatirjəmlik қəlbimizdin kətkənlikini bayқaymiz. Muxundaқ əһwallarda səmimiy izdəngüqilər üqün hatirjəmlikning kətkənlikining səwəbini tepip qiқix һərgiz təs əməs; bəlkim biz baxқa birsigə uwal қiloɳan, biadil bir səz eytқan, yaloɳan gəp қiloɳan, məlum birnərsini ooɳriliooɳan; yaki bəlkim Hudaning səzigə ixənməslik, yaki U eniқ mən'i қiloɳan bir ixni қiloɳan boluximiz mumkin; bəzi əһwalda biz məlum bir ixni қilixni қarar қiliximiz bilən (bu ixning əzidə һeqқandaқ «һaramlиқ» bolmisimu), bu ix tooɳruluқ oylanoɳanseri Hudaning hatirjəmliki bizdin tasadipiy қeqip ketidu. Muxundaқ əһwalda: «**Məsiһning hatirjəmliki қəlbinglarda һəküm sürsun**» — Məsiһning hatirjəmlikini һəmmə ix-һərikitimiz üstidin «tooɳra» yaki «tooɳra əməs» dəp һəküm qiқaroɳuqi boluxқa yol қoyup, ixlirimizni tooɳrilisaқ, Uning hatirjəmliki қaytip kelidu; xundaқ қilip biz nuroɳunlioɳan bala-қazadin қutulimiz, keyinki kəpligən puxayman-һəsrətlərdin saқlinip қalimiz.

4:6

«**Silərning gəp-səzliringlar һərdaim meһir-xəpқət bilən bolsun, tuz bilən tetitilsun; xuning bilən silər һərbir adəmgə қandaқ jawab berixni bilisilər**»

Oқurmənlər bəlkim rosulning bu gepidiki «tuz»ning nemini kərsətkənlikigə қiziққan boluxi mumkin. Xübһisizki, u bu yərdə Rəb Əysaning Өz muhlislirioɳa eytқan: «**Silər yər yüzining tuzidursilər... silər dunyaning nuridursilər...**» degən səzlirini kəzidə tutidu («Mat.» 5:13-14). Insanlar üqün tuzning bəlkim üq qong paydiliқ yeri bar: —

(1) Ax-taamoɳa təm қoxux;
(2) Gəx, kəktatlarni sesip, qirip ketixtin saқlax;
(3) Zedə-yarilarni yuқumlinix, buzuluxtin saқlax.

Rəb Əysaning (wə Pawlusning) səzliridə bu üq mənə kəqmə һalda қolliniloɳan. Hudaning һəmraһliқida yaxioɳan kixining «təmlik һayati» bardur; u ətrapidiki kixilərnimu Hudani tonuxқa aq-təxna қilixi mumkin. Uning durus, diyanətlik һərikətliri wə һəққaniy қiloɳanliri jəmiyəttə qiritidioɳan təsirlərgə tosaloɳu bolidu. Wə gunaһning təsirliri insanning wijdanioɳa yuқturuloɳan bolsa uning səzliri bəlkim yarioɳa sürülgən tuzdək nəxtərdək sanjilidu; əmma bu səzlərning sanjixini қobul қiloɳan bolsa undaқta xipa elip kelidu. Xuningdək etiқadqilarning səzliri tetiқsiz əməs, bəlki təmlik boluxi, tuzdək wijdanni eqixturidioɳan boluxioɳa tooɳra kelidu. Bundaқ səzlər «**meһir-xəpқət bilən**» eytiloɳan bolsa adəmning gunaһini bekitküqi bolmaydu, bəlki Hudaning muһəbbitini, gunaһlardin қutқuzulidioɳan nijatliқ yolining barliқini daim puritip turidioɳan bolidu.

Injil 13-ḳisim
«Tesalonikaliḳlarоԓa «1» »

«Rosul Pawlusning Tesalonika xəḥiridiki jamaətkə
yazоԓan birinqi məktupi»

Kirix səz

Tesalonika xəḥiri (bügünki Gretsiyədiki Salonika) əyni waḳittiki Rim imperiyəsining Makedoniyə əlkisigə jaylaxḳan, yipək sodisi ḳilidioԓan qong mərkəz idi. Rosul Pawlusning u yərgə Məsiḥni jakarlax üqün tunji berixi «Ros.» 17:1-10də hatiriləngən. Bu wəḳələr miladiyə 52- yaki 53-yili yüz bərgən. Tesalonikadiki jamaətning əḥwalini, xundaḳla bu hətni obdan qüxinip yetix üqün Injildiki bu ḳisimdin kəp ayətlərni toluḳ nəḳil kəltürimiz: —

«Ular səpirini dawam ḳilip Amfipolis wə Apolloniya xəḥərliridin ətüp, Tesalonika xəḥirigə kəldi. U yərdə Yəḥudiylarning sinagogi (ibadəthanisi) bar idi. Pawlus aditi boyiqə ularning arisioԓa kirip, uda üq xabat küni u yərdə jəm boloԓanlar bilən muḳəddəs yazmilarni xərḥləp munazirilixip, ularoԓa Məsiḥning azab-oḳubətlərni tartḳandin keyin ölümdin tirilixi muḳərrər dəp ḥəm qüxəndürdi ḥəm ispatlidi wə: — Mən silərgə jakarlioԓan muxu Əysa dəl Ḳutḳuzoԓuqi-Məsiḥning Өzi xu! — dedi.

Yəḥudiylarning iqidin bəzilər ḳayil bolup ixinip, Pawlus bilən Silaskа ḳoxuldi; xundaḳla Hudadin ḳorḳidioԓan Greklərdin zor bir top adəmlər wə az bolmioԓan yuḳiri təbiḳidiki grek ayallarmu xundaḳ ixəndi. Biraḳ Yəḥudiylar buningoԓa ḥəsət ḳilip, birnəqqə ḳəbiḥ adəmlərni yioԓip, bir top adəmlərni toplap, xəḥərni astin-üstün ḳiliwətti. Yəḥudiylar Pawlus bilən Silasni tutup, xəḥər həlḳ kengəxmisigə tapxurup berix məḳsitidə Yasun isimlik birsining өyigə basturup bardi. Lekin ular ikkiylənni tapalmay ular Yasun wə baxḳa birnəqqə ḳerixdaxni xəḥər əməldarlirining aldioԓa tartip apirip:

— Ḥəmmə jaylarda aləmni astin-üstün ḳiliwətkən axu adəmlər muxu yərgimu yetip kəldi; Yasun ularni өyidə ḳobul ḳildi. Ular Əysa isimlik baxḳa bir padixaḥ bar dəp, Rim imperatori Ḳəysərning pərmanliriоԓa ḳarxi qiḳiwatidu! — dəp quḳan selixti.

Ular bu səzlər bilən xəḥər əməldarliri bilən halayiḳni dəkkə-dükkigə selip ḳoydi. Xəḥər əməldarliri Yasun wə baxḳa tutup kelingənlərdin kapalət puli aloԓandin keyin, ularni ḳoyuwətti.

Ḳerindaxlar ḥayal bolmay Pawlus bilən Silasni xu küni keqidə Beriya xəḥirigə əwətiwətti. Ular u yərgə yetip baroԓanda, Yəḥudiylarning sinagogioԓa kirdi...

...Lekin Tesalonikadiki Yəḥudiylar Hudaning səz-kalamining Pawlus arḳiliḳ Beriyadimu jakarlinidioԓanliḳini anglap, u yərgimu berip topilang kətürməkqi bolup, ammini ḳutratti. Xuning bilən ḳerindaxlar Pawlusni dərḥal dengiz boyioԓa əwətiwətti. Silas bilən Timotiy bolsa Beriyada ḳaldi. Pawlusni uzitip mangoԓanlar uni Afina xəḥirigiqə elip bardi. Andin ular Pawlusning: — «Silər Silas bilən Timotiyoԓa mumkinḳədər mening yenimoԓa tezraḳ kəlsun dəp yətküzüp ḳoyunglar» degən tapxuruḳini elip, Beriyaoԓa ḳaytip kəldi...».

Luka biz üqün hatiriligən yukiriki bayanlarogа asasən, Pawlusning uxbu hetining kəp pakitliri wə təpsilatlirini tehimu yahxirak qüxinip yetələymiz. Birinqidin, kərünərlik bologini xuki, Pawlus wə həmrahliri xu yərdin ziyankəxlik bilən həydəlgüqə Tesalonika xəhiridə pəkət üq həptila turogan («Ros.» 17:2). Pawlus ular arisida xunqə kiska məzgil bologini bilən, Tesalonikadiki jamaət xu wakit iqidə tuoguloqan! Ular xübhisizki, Rəb Əysaning «uruk qaqkuqi» degən təmsilidə eytiloqan, mol hosul beridioqan «yahxi tuprak»tin idi! («Mat.» 13:3-23, «Mar.» 3:4-20, «Luka» 4:8-15).

Yukiriki da «Rosullarning paaliyətliri»din nəkil kəltürülgən ayətlərdin karioqanda Tesalonikadiki jamaəttə həm Yəhudiylar həm «Hudadin korkkan» greklarningmu bar idi. Muxundak greklar Təwratning həwirigə kiziкip ixəngən bolup, hər həptə «xabat küni»də Yəhudiylarning «sinagog» (ibadəthana, duahana)ioqa kelip dua kilix wə Təwratni okuxlirini anglax üqün ularoqa koxulatti. «Galatiyalikларoqa»diki «kirix səz»imizni kərüng. Jamaəttə yənə, butpərəslikni taxlap biwasitə Məsihning yolioqa kirgən qong bir top adəmlər bar idi (1:9ni kərüng).

Baxka kəp jaylarda yüz bərgəndək, hux həwərni qətkə kekip Əysaning əz Məsihi ikənlikini etirap kilixni rət kiloqan «sinagog»diki Yəhudiylar uni etirap kiloqanlaroqa ziyankəxlik kilixka baxlidi. Ularning həsəthorlukining pəwkul'addə səwəbi, Hudaning nijati hux həwər arkilik pəkət əzlirigila əməs, «yat əllikllər»gimu jakarlanogинidin ibarət idi. Mana muxu əsliy butpərəs bologanlaroqimu towa kilix, yengi hayatka erixix pursiti yaritip berilməktə!

Nətijidə yukiriki «Rosullarning paaliyətliri»diki ayətlərdə hatiriləngəndək, xuningdək uxbu həttə tiloqa elinoqandək, ixənmigən Yəhudiylar taipilərni kutritip etikadqilaroqa ziyankəxlik kildurdi (2:14-15). Ular bu ziyankəxlikni baxka xəhərlərgiqə yürgüzdi («Ros.» 17:13).

Rosul Pawlus bu kiska üq həptə iqidə Hudaning səzini xunqə zor kizoginlik bilən kobul kiloqan bu kədirlik kixilərgə jan-jenidin yekin boldi. Ulardin ayrilixka məjbur bolup wə ularning tohtawsiz kattik ziyankəxlikkə dawamlik uqrioqanlikidin həwərdar bolup, keyinki aylarda u həmkarliri bilən ular üqün üzlüksiz jiddiy duada boldi. Kəp wakitlarda ulardin heq həwər yok idi. Ahirida, Pawlus ularning halidin undak həwərsiz kelixka karap turulmay, ularni ziyankəxlik astida etikadtin yenip qikarmikin dəp ənsirəp, əhwalni bilix həm ularni rioqbətləndürüxkə Afina xəhiridin Timotiyni ularning yenioqa əwətti. Ular etikadta kiqik bowaklardək bolup, ular xunqə eoqir azab-okubətlərgə uqrioqan bologaqka, «etikadimiz bəlkim durus əməs» yaki «bizdə birər əyib boluxi kerək, xunga Huda bizni jazalawatamdikin?», dəp oylap kelixi mumkin bolatti. Timotiy ularoqa: Xundak biaram bolmanglar, ziyankəxlik wə azab-okubət biz Məsih etikad kiloquqilarning nur wə həkikətkə əgəxixidioqan etikadlik hayatimizning normal bir kismidur» degəndək təlim bərdi. Əməliyəttə bundak ixlar Hudaning pilanining bir bəlikidur (3:1-5). Biz Əysa Məsihkə mənsüp bolup, Hudaoqa ihlasmənlik bilən yaxaymən dəp iradə baoglaydikənmiz, hayatimizda bir yolda bolmisa baxka bir yolda azab-okubət yaki ziyankəxlik bolmisa, undakta etikadimizning bir yeri durus bolmay kalidu! («2Tim.» 3:12).

Pawlus Korint xəhiridə turoginida Timotiy (bəlkim Silas bilən) Tesalonikadin uning yenioqa kaytip kəldi. Ular Pawluska, Tesalonikadiki kerindaxlar pəkət ziyankəxlik astida pəkət qing turupla kalmay, bəlki etikad wə mehir-muhəbbətning hərkaysi jəhətliridə əsüp yetilip, kamalətkə karap

mangmakʇa; xundakʅla seni wə bizni intayin seoʒinoʒan dəp həwər yətküzdi (3:6-10). Xuning bilən birgə ķerindaxlar Hudaning səzini ətrapidiki barlik rayonlaroʒimu yəktüzüptu, (1:8-10), dəp həwər yətküzidu. Xunga rosul tolup taxķan xadlik wə muḥəbbət iqidə ularoʒa bu hətni yazidu. Məzkur hət pəķət rioʒbət-təsəlli yətküzidioʒan məktup, halas. Uning ḥeqyeridə tənbiḥ yaki birər illətlərni tüzitix səzliridin ķilqə purak yoķtur. Ḥalbuki, hətta ķimmətlik boloʒan təlim tüsini aloʒan səzlər, xundakʅla rosulning barlik hətliridə daim degüdək: «tehimu kəp», «tehimu exip taxķan» degən səzlər tepilidu — demək, etiķadtin qiķķan tehimu kəp əjir, muḥəbbətning tehimu kəp ipadiliri bolsun, degən ündəxliri bar.

Jamaəttiki birnəqqə ķerindaxlar aləmdin ətkənidi-də, rosul ularni «**ölüm iqidə uhlioʒan**» dəydu. (4:13). Nəqqisi ziyankəxliktə əltürülgən boluxi mumkin idi. Lekin Pawlus jamaəttikilərgə Rəb Əysa ķaytip kəlgəndə etiķadqilarning ḥalitining əzgirixliri tooʒrisidiki təlimlər bilən təsəlli beridu (4:13-5:11). Rəb Əysa bu dunyaoʒa ķaytip kəlginidə biz bu dunyada tehi ḥayat yaxawatķan bolsaķ, Məsiḥ Əysaning asmandiki bulutlar bilən qüxkinidə, biz səygən, «**ölüm iqidə uhlioʒan**» ķerindaxlarning uning bilən billə kəlgənlikinimu kərimiz. U qaoʒda biz Rəb bilən kərüxüxkə ḥawaoʒa kətürülimiz! — dəydu. Ḥəmmimiz uquxni əginimiz!

Hət xundakʅ addiy wə oquķ kəngüllük bilən yeziloʒaqķa, izaḥatlar adəttikidək kəp bolmaydu wə «ķoxumqə səz» ķoxmaymiz.

Pawlusning uxbu hətni yezip ķiskʇa məzgildin keyin ularoʒa alaḥidə nəqqə məsilə tooʒruluķ yazoʒan ikkinqi hetigə bolsa «ķoxumqə səz»imiz bar bolidu. Biz yənə burunķi adəttikidək hətning məzmunini nəqqə bələkkə bəlməymiz. Oķurmənlər məzkur hətni oķux jəryanida xuni bayķayduki, hətning ḥəmmisi bir-biridin ayrilmas bir gəwdidur. Yənə təkitləymizki, həttiki bablar wə ayətlərning «tərtip rəķəmliri» oķurmən ixəngüqilərgə ķolaylik bolsun üqün kəqürgüqilər təripidin ķoxuloʒan bolup, ular əsli hətning bir ķismi əməs idi.

••••••••

Tesalonika-liklaroqa «1»

Rosul Pawlus Tesalonika xəhiridiki jamaətkə yazoqan birinqi məktup Pawlusning salamliri, təxəkkür etixliri wə rioqbətləndürüxliri

1 [1] Mənki Pawlus, Silas həmdə Timotiydin Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsihdə boloqan, Tesalonika xəhiridiki jamaətkə salam.

Silərgə mehir-xəpkət wə hatirjəmlik boloqay!
[2] Biz dualirimizda silərni yad etip turup, Hudaoqa silər üqün hərdaim təxəkkür eytimiz;
[3] Huda'Atimizning aldida etikadinglardin boloqan əməlliringlarni, mehir-muhəbbəttin qikkan japalik əjringlarni, Rəbbimiz Əysa Məsihkə baoqlioqan ümidtə boloqan qidamlikinglarni izqil əsləp turuwatimiz.
[4] Qünki əy kerindaxlar, Huda səygənlər, Uning silərni tallioqanlixi bizgə ayan. [5] Qünki hux həwirimiz silərgə yətküzülginidə səzlər bilənla əməs, bəlki küq-kudrət bilən, Mukəddəs Roh bilən, mutlək jəzmləxtürülgən halda silərgə yətküzülgən; uning üstigə, bizning silərning aranglarda boloqinimizda silərni dəp əzimizni kandak tutkanlikimizni obdan bilisilər.
[6] Xuning bilən silər eoqir azab-okubət iqidə turukluqmu, Mukəddəs Rohning xadlixi bilən səz-kalamni kobul kilip, bizni, xundakla Rəbning Əzini ülgə kilip əgəxtinglar, [7] xuning bilən silər Makedoniyə wə Ahaya əlkiliridiki barlik etikadqilaroqa ülgə bolup qiktinglar; [8] qünki Rəbning səz-kalami silərdin pəkət Makedoniyə wə Ahayaoqila yangrap kalmastin, bəlki həmmə yərgə Hudaoqa baoqlanoqan etikadinglar tooqruluk həmmə yərgə həwər tarkiliptu; nətijidə, bizning xu yərlərdə hux həwər tooqruluk heqnemə deyiximizning hajiti kalmidi.[9-10] Qünki biz baroqanliki jaydiki kixilər silərning bizni kandak karxi aloqanlikinglarni, silərning butlardin kandak waz keqip tirik wə həkikiy Hudaning hizmitidə boluxka, xundakla Uning Ooqlining, yəni U əlümdin tirildürgən, kəlgüsidə kelidioqan oqəzəptin bizni kutkuzoquqi Əysaning ərxtin kelixini kütüxkə Hudaoqa bakkanlikinglarni bayan kilixidu.

Pawlusning Tesalonikadiki hizmiti

2 [1] Qünki, i kerindaxlar, bizning aranglaroqa kirginimiz tooqruluk bilisilərki, u bikaroqa kətmidi. [2] Silərgə yənə xumu məlumki, gərqə ilgiri Filippi xəhiridə kiyinkistak wə harlikka uqrioqan bolsakmu, zor kattik karxilikka karimay Hudaning hux həwirini silərgə yətküzüxkə Hudayimizning mədət berixi bilən yürəklik bolduk. [3] Qünki bizning ətünüx-jekiləxlirimizdə heqkandak

1:1 «Tesalonika xəhiridiki jamaətkə salam» — «Tesalonika» degən xəhər hazirki Gretsiyə *(Makedoniyə)* hazirki ismi «Salonika». Kona zamanda «Tesalonika» dəp ataloqan.
1:1 Rim. 1:7; Əf. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:2 Əf. 1:16; Fil. 1:3; Kol. 1:3; 2Tes. 1:3.
1:3 «etikadinglardin boloqan əməlliringlar...» — grek tilida «etikadinglardin boloqan əmiling...».
–Yuh. 6:29.
1:3 Yuh. 6:29
1:5 1Kor. 2:4; 4:20; 1Tes. 2:1.
1:6 1Kor. 4:16; 11:1; Fil. 3:17; 2Tes. 3:9.

1:8 «qünki Rəbning səz-kalami silərdin pəkət Makedoniyə wə Ahayaoqila yangrap kalmastin, bəlki həmmə yərgə Hudaoqa baoqlanoqan etikadinglar tooqruluk həmmə yərgə həwər tarkiliptu; nətijidə, bizning xu yərlərdə hux həwər tooqruluk heqnemə deyiximizning hajiti kalmidi. » — demək, Pawlus wə hizmətdaxliri kaysi yərlərgə barmisun, xu yərdiki kixilər alliqaqan Tesalonikadikilərning Hudaoqa boloqan etikadidin həwər tapkan, xundakla əzlirimu hux həwərdin həwərdar boloqan.
1:9-10 «qünki biz baroqanliki jaydiki kixilər silərning bizni kandak karxi aloqanlikinglarni... bayan kilixidu» — grek tilida: «qünki biz baroqanliki jaydiki kixilər bizning silərning aranglaroqa kiriximizning kandak ikənlikini... bayan kilixidu».
1:9-10 Ros. 1:11; Fil. 3:20; 2Tes. 1:10; Wəh. 1:7.
2:1 1Tes. 1:5, 9.
2:2 «zor kattik karxilikka karimay Hudaning hux həwirini silərgə yətküzüxkə ... yürəklik bolduk» — «Hudaning hux həwiri» bolsa Huda Əzi əwətkən, xundakla Əzi tooqruluk hux həwərdur.
2:2 Ros. 16:22; 17:2.

aldamqilik, napak niyət yaki ḥiyligərlik yoḳtur. [4] Əksiqə, biz Huda təripidin hux həwərning amanət ḳilinixḳa layiḳ kərülgən adəmlər süpitidə biz xuningƟa munasip ḥalda adəmlərni əməs, bəlki ḳəlbimizni siniƟuqi Hudani hursən ḳilix üqün hux həwərni jakarlaymiz.. [5] Qünki silər bilgəndək biz ḥeqḳaysi waḳitta aranglarƟa huxamətqilik bilən wə yaki tamahorlukḳa niḳab taḳap kəlmiduḳ — (bu ixta Huda bizgə guwaḥqidur) —. [6] gərqə biz Məsiḥning rosullirining süpitidə tələp yükliyələydiƟan bolsaḳmu, məyli silər bolunglar yaki baxḳilar bolsun, ḥeqbir insandin birər izzət-xəḥrət izdigən əməs iduḳ.. [7] Əksiqə biz aranglarda huddi bala imitidiƟan ana əz bowaḳlirini kəyünüp asriƟandək silərgə mulayim muamilidə bolduḳ. [8] Xu qaƟda, silərgə xundaḳ təlpüngəniduḳ, silərgə pəḳət Hudaning hux həwərini tapxuruxnila əməs, ḥətta əz jenimizni tapxuruxḳimu razimiz; qünki silər bizgə intayin ḳədirlik idinglar. [9] Qünki, i ḳerindaxlar, bizning ḳandaḳ japaliḳ əmgək ḳiloƟinimiz esinglarda bardur; ḥeqḳaysinglarƟa eoƟirimizni salmasliḳ üqün keqə-kündüzləp meḥnət ḳilduḳ, Hudaning hux həwirini silərgə yət küzduḳ.. [10] Etiḳadqilardin boloƟan silərning aranglardiki əməliyətlirimizning ḳandaḳ ihlasmən, ḥəḳḳaniy wə əyibsiz ikənlikigə əzünglar wə Hudaning Əzimu guwaḥqidur. [11-12] Wə yənə silər bilgininglardək, atining əz pərzəntlirigə nəsiḥət bərginidək biz ḥərbiringlarƟa xundaḳ jekiləp, rioƟbət-təsəlli berip, silərni əz padixaḥliḳioƟa wə xan-xəripigə qaḳiriwatḳan HudaoƟa layiḳ ḥalda mengixḳa dəwət ḳilduḳ..

[13] HudaoƟa yənə xu səwəbtin tohtawsiz təxəkkür eytimizki, silərning bizdin angliƟan Hudaning səz-kalamioƟa ḳulaḳ saloƟininglarda, uni insanlardin kəlgən səz süpitidə əməs, bəlki uning əməliy süpitidə, yəni Hudadin kəlgən səz-kalam dəp uni ḳobul ḳildinglar; u səz-kalam ḥazir ixəngüqi silərdə ixliməktə. [14] Qünki silər, i ḳerindaxlar, Yəhudiyə əlkisidiki Məsiḥ Əysada boloƟan jamaətlərdin ülgə aldinglar; ular xu yərdə Yəhudiylar təripidin ḳandaḳ harliḳlarƟa uqriƟan bolsa, silərmu əz yurtdaxliringlar təripidin ohxax harliḳlarƟa uqridinglar.. [15] Ular, yəni xu Yəhudiylar, əslidə Rəb Əysani wə pəyƟəmbərlərni eltürgən wə biznimu ziyankəxlik ḳilip ḳoƟliwatḳanidi. Ular Hudani narazi ḳilip, wə ḥəmmə insan bilən ḳerixip,.. [16] «yat əlliklər»ning nijatliḳḳa erixixi üqün ularƟa səzliximizgə tosḳunluḳ ḳiliwatidu. Xuning bilən ular gunaḥlirini üzlüksiz qekigə yətküzməktə; lekin Ɵəzəp ularning bexioƟa toluḳi bilən qüxürülüx aldida turidu..

Pawlusning ənsirəxliri

[17] Lekin biz, i ḳerindaxlar, amalsiz silərdin intayin ḳiskə waḳit judalaxḳan bolsaḳmu (təndə bolsimu, ḳəlbdə əməs), silər bilən yənə didar kərüxüxkə ḳəwətla intizarliḳimizdin yeninglarƟa berixḳa tehimu bək intilduḳ! [18] Xuningdək yeninglarƟa baroƟumiz bar idi — əməliyəttə mənki Pawlus ḳayta-ḳayta tirixip baḳtim; birak buningƟa Xəytan tosḳunluḳ ḳildi.. [19] Qünki bizning istək-arzuyimiz, xadliḳimiz wə Rəbbimiz Əysa ḳaytip kəlgəndə pəhirlinidioƟan tajimiz nemə bolidu? Bu dəl silər əzünglar əməsmu?.

2:4 Gal. 1:10.
2:5 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tim. 5:21; 2Tim. 4:1.
2:6 1Kor. 9:3; 2Tes. 3:9.
2:9 Ros. 18:3; 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 2Tes. 3:8.
2:11-12 Yar. 17:1; 1Kor. 7:20; Əf. 4:1; Fil. 1:27; Kol. 1:10.
2:14 Ros. 17:5,13.
2:15 «Ular, yəni xu Yəhudiylar, əslidə Rəb Əysani wə pəyƟəmbərlərni eltürgən...» — «Yəhudiy pəyƟəmbərlərni... eltürgən» — Təwrattiki kəp pəyƟəmbərlər yurtdaxliri təripidin eltürülgən; əng ahirki eltürülgini bolsa Rəb Əysani tonuxturoƟuqi pəyƟəmbər Yəḥya idi. **«...wə biznimu ziyankəxlik ḳilip ḳoƟliwatḳanidi»** — «ḳoƟliwatḳanidi» — Yəhudiylar kəp ixəngüqilərni Yəhudiyə əlkisidin ḳoƟliwətti *(«Ros.» 8:1)*; andin xuningdin baxlap Pawlus wə baxḳa rosullarni hux həwərni jakarlaydioƟan jaylardinmu həydiwətti.
2:15 Mat. 23:37; Luḳa 13:34; Ros. 7:52.
2:16 Ros. 17:13.
2:18 «Xuningdək yeninglarƟa baroƟumiz bar idi — əməliyəttə mənki Pawlus ḳayta-ḳayta tirixip baḳtim» — «ḳayta-ḳayta» grek tilida «bir ḳetim, ikki ḳetim».
2:18 Rim. 1:13; 15:22.
2:19 2Kor. 1:14; Fil. 2:16; 4:1.

[20] Qünki silər bizning pəhrimiz, bizning xadlikimiz!

3 [1] Xuning bilən biz silərdin həwərsiz takitimiz tak bolup, əzimiz Afina xəhiridə yalƟuz kelip, [2] aldinglarƟa kerindiximiz həm Huda yolida Məsihning hux həwiridə boluwatkan hizmətdiximiz Timotiyni silərni etikadta mustəhkəmləx-küqəytix wə rioƟbətləndürüx üqün əwətixni karar ki lduk;. [3] bizning uni əwətixtiki məksitimiz, heqkimning bexinglarƟa qüxkən muxu zəhmət-kiyinqiliklar səwəbidin etikadta təwrinip kalmasliki üqündur. Qünki əzünglar bundak ixlarƟa uqraxka aldin'ala bekitilgən, dəp bilisilər.. [4] Qünki biz silər bilən billə bolƟan waktimizda, silərgə həmmimiz azab-kiyinqilikka uqrimay kalmaymiz dəp aldin'ala eytkaniduk. Əməliyəttə hazir deginimizdək boldi, dəp bilisilər. [5] Xu səwəbtin takitim tak bolup, etikadinglarning zadi kandak ikənlikini bilix üqün, azduroƟuqi silərni azdurup bizning silərgə singdürgən əjrimiz bikaroƟa kəttimikin dəp ənsirəp, Timotiyni yeninglaroƟa əwətkənidim..

[6] Lekin Timotiy baya yeninglardin kaytip kəlgəndə, etikadinglar wə mehirmuhəbbitinglar tooƟrisida bizgə yahxi həwər elip kelip, silərning bizni hərdaim seoƟinip turoƟanlikinglarni wə huddi biz silər bilən didarlixixka təlpünginimizdək, silərningmu bizni kərgünglar kəlgənlikini eytti. [7] Xuningdək, əy kerindaxlar, beximizoƟa qüxkən muxundak barlik azaboƟubət wə eoƟirqilik iqidə turuwatkinimizda silərdin, yəni qing etikadinglardin rioƟbəttəsəlli taptuk; [8] Qünki Rəbdə qing turoƟan bolsanglar, biz əlməy, hayat kalimiz!. [9] Əmdi silər üqün, Hudayimiz aldida silərning wəjinglardin tolimu xadlanduk, bu zor xadlikimizdin silər üqün HudaoƟa kanqilik dərijidə təxəkkür eytsak bolar?! [10] Silər bilən didar kərüxüx wə etikadinglardiki yetərsizliklərni mukəmməl kilixka muyəssər bolux imkaniyiti üqün, keqə-kündüz HudaoƟa zor təlmürüp yelinmaktimiz..

[11] Əmdi bizning Huda'Atimizning Əzi həm Rəbbimiz Əysa bizning yolimizni yeninglaroƟa baxlioƟay;. [12] əmdi mehirmuhəbbətimiz silərgə toloƟandək, Rəb silərning bir-biringlaroƟa wə həmmə adəmlərgə boloƟan mehir-muhəbbitinglarni axurup, tolup taxturoƟay; [13] həm xundak boloƟanda, Rəbbimiz Əysa Əzining barlik mukəddəs bəndiliri bilən billə kaytip kəlgəndə kəlbinglar bizning Huda'Atimiz aldida pak-mukəddəsliktə nukansiz boluxka mustəhkəmlinidu!.

Hudani hursən kilidioƟan hayat yoli

4 [1] Ahirida, i kerindaxlar, biz Rəb Əysada turup silərdin xuni ətünimiz həm jekiləymizki, silər bizdin Hudani hursən kilixka kandak mengixinglar kerəklikini tapxuruwaloƟiningларdək həm hazir xu boyiqə mengiwatkiningларdək, xundak kilixinglar tehimu exip taxkay.. [2] Qünki silər bizning Rəb Əysa arkilik silərgə nemə əmrlərni tapilioƟanlikimizni bilisilər. [3] Qünki Hudaning iradisi xuki, pak-mukəddəs kilinix, hərkandak buzukqiliktin saklinix,. [4-5] yəni hərbiringlar Hudani tonumaydioƟan taipilərdək xəhwaniy həwəslərgə berilməy, bəlki kandak kilip əz tenini baxkurup, uni pak-mukəddəsliktə ar-nomus bilən

3:2 Ros. 16:1; Rim. 16:21; Fil. 2:19.
3:3 Ros. 14:22; Əf. 3:13; Fil. 1:14; 2Tim. 3:12.
3:5 «azduroƟuqi silərni azdurup bizning silərgə singdürgən əjrimiz bikaroƟa kəttimikin dəp ənsirəp,...» — «azduroƟuqi» Xəytan, Iblis.
3:8 «qünki Rəbdə qing turoƟan bolsanglar, biz əlməy, hayat kalimiz!» — Pawlus Tesalonikadikilərni xunqə yahxi kərəttiki, mubada ular Rəbdin tenip kətkən bolsa, u əzimu eləy dəp kalatti.
3:10 Rim. 1:10,11; 15:23; 2Tim. 1:4.
3:11 «əmdi bizning Huda'Atimizning Əzi həm Rəbbimiz Əysa bizning yolimizni yeninglaroƟa baxlioƟay» — kizik bir ix xuki, «yolimizni... baxlioƟay» degən peil grek tilidiki «birlik xəhs» xəklididur. Demək, Huda'Ata wə Rəb Əysa bir xəhsdək ix kilidu.
3:13 1Kor. 1:8; 1Tes. 5:23; 2Tes. 2:17.
4:1 Fil. 1:27; 1Tes. 2:12.
4:3 Rim. 12:2; Əf. 5:27; Fil. 4:8.

saklaxni əginiwelixtur.. 6 Bu jəhətlərdə
həqkim əz kerindixining həkkigə qang
selip, əz payda-mənpəitini koolimisun;
qünki biz ilgiri silərgə qüxəndürüp toluk
agahlandurolinimizdək, barlik muxundak
ixlarda Rəb Əzi intikam aloluqidur. 7 Qünki
Huda bizni napaklikka əməs, bəlki pak-
mukəddəsliktə yaxaxka qakirdi.. 8 Xuning
üqün bu həkikətni rət kiloan adəm, insaniy
hokukni əməs, bəlki silərgə Mukəddəs Rohini
ata kiloluqi Hudani rət kiloan bolidu..
9 Əmdi kerindaxlik mehir-muhəbbətkə
kəlsək, bu toorisida silərgə yezip
olturiximizning hajiti yok. Qünki Huda Əzi
bir-biringlarola mehir-muhəbbət kərsitixni
əgətməktə.. 10 Qünki silər pütkül Makedoniyə
əlkisidiki həmmə kerindaxlarola xundak
kiliwatisilər; xundak bolsimu, i kerindaxlar,
xundak kilixka berilip tehimu exip
texixinglarni, 11 xundakla biz silərgə
tapilioinimizdək, tinq yürüxni, baxkilarning
ixlirioa arilaxmay, əz ixinglar bilən bolup,
ikki kolunglarola tayinip yaxaxni nixan kilip
intilixinglarni ətünimiz.. 12 Mana xundak
kilsanglar, sirttikilər aldida izzət-hərmətkə
sazawər bolup mangisilər wə heqkimning
kolioa bekinip kalmaysilər..

Əysa Məsihning kayta kelixi

13 Lekin, əy kerindaxlar, ümidsizlik iqidə
yaxawatkan baxka həmmisidək, aranglardiki
ölümdə uhlap kaloanlaroa kayoqurup
həsrət qəkməslikinglar üqün ularning hali
tooruluk həwərsiz kelixinglarni halimay-
miz.. 14 Qünki biz Əysaning ölüp tirilgənlikigə
ixəngənikənmiz, Əysa kayta kəlginidə,
ölümdə Uningda uhlap kaloanlarni Huda
Uning bilən billə elip kelidioanlikioa ixini-
miz. 15 Qünki Rəbning səz-kalami boyiqə
silərgə xuni eytimizki, Rəb kayta kəlgüqə
tirik kaloan bizlər uning aldioa qikiximiz
jəzmən ölümdə uhlap kaloanlarningkidin
awwal bolmaydu;.. 16 Qünki Rəb kattik bir nərə
tartip, bax pərixtining awazi wə Hudaning
kanay sadasi iqidə asmandin qüxidu wə
Məsihdə bolup ölgənlər awwal tirilidu;. 17 an-
din tirik kaloan bizlər ular bilən birgə Rəb
bilən hawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioa
elinip kətürülimiz; xuning bilən biz Rəb
bilən mənggü birgə bolimiz.. 18 Xunga, bir-
biringlarola bu sözlər bilən riobət-təsəlli
beringlar.

4:4-5 «.... bəlki kandak kilip əz tenini baxkurup, uni pak-mukəddəsliktə ar-nomus bilən saklaxni əginiwelixtur» — grek tilida «əz teni» «əz qinisi» degən bilən ipadilinidu. Xunga jümlining əng ahirki bəlikini «Hudaning iradisi... əz jora-həmrahini tepip, pak-mukəddəslik wə ar-nomuslukta hayat ətküzüxni əginiwelixtur» yaki «əz pak-mukəddəslik wə ar-nomuslukinglarni saklap, əz jora-həmrahinglar bilən yaxaxni əginiwelixtur» dəpmu qüxinixkə bolidu. Qong imkaniyət barki, rosul tərjimimizdikidək xundakla bu ikki mənimu bildürməkqi boloan. Hudaning bekitkini bilən nikahlanoan ər-ayal bəribir «bir tən»dur.

4:4-5 1Kor. 15:34; Əf. 4:18.

4:7 Yuh. 17:19; 1Kor. 1:2.

4:8 Luka 10:16; 1Kor. 7:40.

4:9 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuh. 13:34; 15:12; Əf. 5:2; 1Pet. 4:8; 1Yuh. 3:23; 4:21.

4:11 Ros. 20:34; Əf. 4:28; 2Tes. 3:7,12.

4:12 «Mana xundak kilsanglar, sirttikilər aldida izzət-hərmətkə sazawər bolup mangisilər wə heqkimning kolioa bekinip kalmaysilər» — «sirttikilər» etikadsizlar, jamaəttin sirtta turoanlarni kərsitidu.

4:13 «silərning ... ularning hali tooruluk həwərsiz kelixinglarni halimaymiz» — «silərning... həwərsiz kelixinglarni halimaymiz» degən bu ibarə adəttə Rim imperatori yarlik qüxürgəndə ixlitidioan ibarə idi. Rosul əmdi keyinki gepini «aləm imperatori Əysa Məsih»din kəlgən dəp puratmakqi ohxaydu.

4:13 Law. 19:28; Kan. 14:1; 2Sam. 12:20-23.

4:15 «Rəb kayta kəlgüqə tirik kaloan bizlər uning aldioa qikiximiz jəzmən ölümdə uhlap kaloanlarningkidin awwal bolmaydu» — «qikiximiz» degən səz «asmanoa kətürülüximiz»ni kətüridu. Keyinki ayətlərni kərüng.

4:15 1Kor. 15:22,51.

4:16 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; Wəh. 10:7, 11:15; 2Tes. 1:7.

4:17 «andin tirik kaloan bizlər ular bilən birgə Rəb bilən hawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioa elinip kətürülimiz; xuning bilən biz Rəb bilən mənggü birgə bolimiz» — bu wəkələr tooruluk «Kolossiliklərgə»diki *(3:3 tooruluk)* «koxumqə səz»imizni kərüng.

Rəbning künini kütüwelix

5 [1] Lekin i kerindaxlar, silərgə xu ixlarning wakitliri wə zamanliri tooqrisida yeziximning hajiti yok. [2] Qünki əzünglar obdan bilisilər, Rəbning küni huddi keqidə kirgən ooqrining kelixigə ohxax tuyuksiz kelidu.. [3] Əmdi kixilər «Dunya tinq-aman boluwatidu» dəp turoqanda, huddi hamilidar ayalning toloqiki uxtumtut tutkinidək, halakət ularning bexioqa tuyuksiz qüxidu; xuning bilən ular uningdin kеqip kutulalmay du.. [4] Lekin silər, i kerindaxlar, karangoqulukta turoquqilar əməssilər; xuning bilən u kün silərni ooqridək qəqütüp kəlməydu.. [5] Qünki silər həmminglar yoruklukning pərzəntliri, kündüzning pərzəntliridursilər; biz keqigə təwə yaki karangoqulukka mənsup əməsmiz.. [6] Xuning üqün baxka həmmisidək uhlimayli, bəlki səgək wə salmak bolayli.. [7] Qünki uhlaydioqanlar keqisi uhlaydu, məst bolidioqanlarmu keqisi məst bolidu. [8] Birak əzimiz kündüzgə mənsup boloqandin keyin, salmak bolayli, kəkrikimizgə etikad wə mehir-muhəbbətni sawut kilip, beximizoqa nijatka baoqlanoqan ümidni dubuloqa kilip ki yiwalayli;.. [9] qünki Huda bizni Əz oqəzipigə uqritix üqün əməs, bəlki Rəbbimiz Əysa Məsih arkilik nijatka erixtürüx üqün tallap bekitkən. [10] U biz üqün əldi — məksiti, hayat kelip oyoqak tursakmu yaki ələmdə uhlioqan bolsakmu, bizning Uning bilən billə hayatta boluximiz üqündur..

[11] Xuning üqün, hazir kiliwatkininglaroqa ohxax, bir-biringlarni dawamlik rioqbətləndürüp, bir-biringlarning etikadini kurunglar.

Ahirki təlim wə salamlar

[12] Əmdi i kerindaxlar, aranglarda japalik ixləwatkan wə Rəbdə silərgə yetəkqilik kilip, nəsihət beriwatkanlarni kədirlixinglarni ətünimiz.. [13] Bu hizmətliri üqün ularni qongkur hərmət wə mehir-muhəbbət bilən kədirlənglar. Bir-biringlar bilən inak ətünglar.. [14] Əmma, i kerindaxlar, silərdin xunimu ətünimizki, tərtipsiz yürgənlərgə nəsihət beringlar, yüräksizlərni rioqbətləndürünglar, ajizlaroqa yar-yələk bolunglar wə hammə adəmgə səwriqan bolunglar.. [15] Heqkaysinglar yamanlikka yamanlik kilmaslikka kəngül bəlünglar, bir-biringlaroqa wə barlik kixilərgə həmixə yahxilik kilixka intilinglar..

[16] Hərdaim xadlininglar.. [17] Tohtimay dua kilinglar.. [18] Hərkandak ixta təxəkkür eytinglar. Qünki mana bular Hudaning Məsih Əysada silərgə karatkan iradisidur.. [19] Rohning otini əqürmənglar.. [20] Aranglarda pəyoqəmbərlərqə yətküzülgən bexarətlik səzlərni kəmsitmənglar;. [21] hammə gəpni

---

5:2 Mat. 24:43; 2Pet. 3:10; Wəh. 3:3; 16:15.
5:3 2Tes. 1:9.
5:4 Əf. 5:8.
5:5 Luka 16:8; Rim. 13:12; Əf. 5:8.
5:6 Luka 21:36; Rim. 13:11,13; 1Kor. 15:34; Əf. 5:14.
5:8 «... salmak bolayli, kəkrikimizgə etikad wə mehir-muhəbbətni sawut kilip, beximizoqa nijatka baoqlanoqan ümidni dubuloqa kilip kiyiwalayli» — «Yəx.» 59:17ni kerüng. Grek tilida: «məydimizgə etikad wə muhəbbətning sawutini, beximizoqa nijatning ümidini dubuloqisini kiyiwalayli».
5:8 Yəx. 59:17; Əf. 6:14.
5:10 «bizning Uning bilən billə hayatta boluximiz üqün» — demək, Uning dunyaoqa kaytip kelixidə tirilip turiximiz üqün.
5:10 Rim. 14:7; 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; 1Pet. 4:2.
5:12 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11; 16:18; Gal. 6:6; Fil. 2:29; 1Tim. 5:17; Ibr. 13:7,17.
5:13 «... Bu hizmətliri üqün ularni qongkur hərmət wə mehir-muhəbbət bilən kədirlənglar. Bir-biringlar bilən inak ətünglar» — muxundak etikadqilar jamaəttə məydanoqa kəlsə, keyinqə ularni jamaəttiki «aksakal» yaki «yetəkqi» dəp bekitixkə tooqra kelidu. Pawlus Tesalonikadiki jamaəttə tehi akşakallarni bekitmigənidi.
5:14 «... ajizlaroqa yar-yələk bolunglar» — «ajizlar» bəlkim rohiy həm jismaniy tərəplərdə boloqan ajizlarni kərsitidu.
5:15 Law. 19:18; Pənd. 20:22; 24:29; Mat. 5:39; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Pet. 3:9.
5:16 Mat. 5:12; Luka 10:20; Rim. 12:12; Fil. 4:4.
5:17 Luka 18:1; Rim. 12:12; Kol. 4:2.
5:18 Əf. 5:20.
5:19 «Rohning otini əqürmənglar» — grek tilida «Rohni əqürmənglar». «Roh» Mukəddəs Roh, əlwəttə. «Mukəddəs Rohning oti» ixəngən adəmning kəlbidə yahxilik kilixka yaki bolupmu məlum bir rohiy iltipatni bildürüxkə küqlük ilham pəyda kiloqan bolsa uni «əqürüx»kə bolmaydu. Muxu səzlər bəlkim bexarət berix yaki baxka məjizilik iltipatlarni kəzdə tutidu; keyinki ayət bilən munaswiti bar.
5:19 1Kor. 14:30.
5:20 «Aranglarda pəyoqəmbərlərqə yətküzülgən

təkxürüp ispatlap kərünglar; durus bolsa uni qing tutup qoldin bərmənglar.
22 Yamanlikning hərqandaq xəklidin
əzünglarni yiraq tutunglar.
23 Hatirjəmlikning Igisi bolƟan Huda Əzi
silərni əzül-kesil pak-muqəddəs qilƟay,
Rəbbimiz Əysa Məsih qayta kəlgüqə pütkül
roһinglar, jeninglar wə teninglarni əyibsiz
saqliƟay. 24 Silərni QaqiroƟuqi bolsa sadiq-
wapadur, U uni jəzmən ada qilmay qalmaydu.
25 Qerindaxlar, biz üqün dua qilinglar.
26 Һəmmə qerindaxlar bilən pak səyüxlər
bilən salamlixinglar.
27 Mən Rəbdə silərgə xuni jiddiy tapilaymənki,
bu һətni xu yərdiki һəmmə muqəddəs
qerindaxlaroƟa oqup beringlar! 28 Rəbbimiz
Əysa Məsiһning meһir-xəpqiti silərgə yar
boloƟay!

---

bexarətlik sözlərni kəmsitmənglar» — grek tilida «pəyoƟəmbərlik sözlər». «Roһiy iltipatlar» tooƟruluq «KorintliqlaroƟa *(1)*»diki «qoxumqə söz»imizni kərüng.
5:21 1Yuһ. 4:1.
5:22 «Yamanlikning һərqandaq xəklidin əzünglarni yiraq tutunglar» — «yamanlikning һərqandaq xəkli» yamanlikning һər hilliqliqini һəmdə yaman ixtək kərünüp qalidioƟan əz iqigə alidu. Etiqadqilar һətta «yaman ixtək kərünüp qalidioƟan» ixtimu bolmasliqqa kəngül bəlüxigə tooƟra kelidu.
5:22 Fil. 4:8.
5:23 «Hatirjəmlikning Igisi bolƟan Huda» — grek tilida: «Hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik bərgüqi һəm Əzi һərdaim hatirjəmliktə turoƟuqi Hudadur.
5:23 1Kor. 1:8; Fil. 4:9; 1Tes. 3:13.
5:24 «Silərni QaqiroƟuqi bolsa sadiq-wapadur, U uni jəzmən ada qilmay qalmaydu» — «silərni QaqiroƟuqi» — Huda, əlwəttə.
5:24 1Kor. 1:9; 10:13; 2Kor. 1:18; 2Tes. 3:3.
5:26 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Pet. 5:14.

Injil 14-kisim
«Tesalonikalikларoɣa «2» »

«Rosul Pawlusning Tesalonika xəḥiridiki jamaətkə
yazoɣan ikkinqi məktupi»

Kirix səz

Tesalonikadiki jamaətning tuoɣulux jəryani wə arka kərünüxi tooɣruluk okurmənlər «Tesalonikalikларoɣa yeziloɣan birinqi məktup»tiki «kirix səz»imizdin məlumat alalaydu.

Ixinimizki, rosul Pawlusning uxbu hetini aldinki hetidin uzun ətməyla əwətkən; buningoɣa ispat, hətning bexida salam yollioɣuqilar ohxaxla üq zat — Pawlusning Өzi, Timotiy wə Silastin ibarət idi. Huda yolida daim rosulluk hizmitidə uyan-buyan qepip yüridioɣan bu üqi uzun wakitlaroɣiqə bir jayda jəm bolalmaytti.

«Birinqi hət»ni Tesalonika xəḥirigə aparoɣan kixi Korint xəḥirigə, Pawlusning yenioɣa tezla kaytip kəlgən, xundakla uningoɣa jamaətning yengi həwirini yətküzgən bolsa kerək. Pawlus bu kixidin, jamaəttiki bəzilərning birinqi həttiki «Rəb Əysaning dunyaoɣa kaytip kelixi» tooɣruluk təlimatlirini (4:15-17, 5:4-6) ikki koliɣa tayinip jan bekixtin waz keqixning baḥanisi kiliwaloɣanlikidin həwərdar boldi. Ular: «Məsih Өz padixaḥlikini bərpa kilixka tez arida dunyaoɣa kaytip kelidu, xunga jan bekixka əzimizni upritixning nemə ḥajiti?!» dəp oylioɣan bolsa kerək. Bəzilər «Məsihning kaytip kelixi» tooɣrisidiki təlimni qüxinip yətmigən, yənə bəziliri xübḥisizki, uningdin bikar tələpliktə laoɣaylap yürüxkə baḥanə tapkanlikidin huxal boluxup kətkən.

Xu qaoɣlarda yənə bəzibir əḥwallarmu kərülgənidi. Bəzilər: ««Rəbning küni yetip kəldi» degəndək wəḥiylərni kərdüm» degənidi. «Rəbning küni»din ibarət bu məzgil Rəb Əysa yər yüzigə kaytip kelixtin ilgiri, Hudaning oɣəzəplik jazalirini yər yüzigə təküx məzgilini kərsitidu. Rəb Əysa Өzi muxu məzgilni «**zor zulum-zəhmət**» yaki «**dəḥxətlik azab-okubət**» dəp atioɣanidi («Mat.» 24:21) (biz muxu ix üstidə «koxumqə səz»imizdimu tohtilimiz). Tesalonikalikларoɣa nisbətən «Rəbning küni yetip kəldi» degən gəp ularni heli kayil kilatti, qünki ḥər adəmgə ayanki, «dəḥxətlik azab-okubət» məzgilidə Hudaning mukəddəs bəndiliri dəḥxətlik ziyankəxlikkə uqraydu; Tesalonikadikilər dəl muxundak dəḥxətlik ziyankəxlikkə uqrawatkanidi. Əxəddiy besimlar astida kixilər ḥər türlük oɣəlitə ixlarni kilixi mumkin; həlk təlpünüx iqidə ḥərhil hiyallarda bolsa, ḥərhil ezitkuluk ḥasil boluxi mumkin. Muxundak xaraitta birsi Rəb pat arida kaytip kelip, bu ziyankəxliklərni yok kilidu, degən ümidtə bolup: «Rəbning küni yetip kəldi» dəp ham hiyal kilsa, buni qüxinixkə bolatti, əlwəttə. Tesalonikada bəzilər xundak hiyalda bolup «Rəbning küni yetip kəldi» degən «bexarət»ni bərgən; bəzi rəzil kixilər ḥətta rosul Pawlusning namida xundak bayandiki sahta hətni yazoɣan. Bu intayin hətərlik ix, əlwəttə. Bu ḥəkikiy etikadka ḥujum kiloɣanoɣa barawər bolidu. Uning üstigə, ixlimәy, bikar tələp yürüxkə «Məsih tez arida kelidu» degəndək «roḥiy»

baḫanə izdəp kütkən adəmlər ḫər yərdə az bolmaydu. Pawlus bu səzni tüzitip: «Rəbning küni»din ilgiri ikki qong wəqə kərülidu, dəydu: —

(a) «(Etiqadtin) qong yenix»

(ə) «Məsiḫning rəqibi (dəjjal)ning axkarilinixi».

Bu ixlar tooɣruluq uqumlarni tooɣrilax, kəprək təlim berix, dəl uxbu qisqa hətning məqsitidur. Xundaqla barliq hətliridə degəndək, u eoɣir zulum-zəhmətkə tehiqə uqrawatqan bu jamaət, yəni əzigə jan-jegər boloɣan muxu qədirlik dostlirioɣa tehimu rioɣbət-təsəlli yətküzüx pursitidin paydilinidu. Rosullarning kəp hətliridin, ularning Hudaning məmin bəndiliri ətküzgən hataliqlirini tüzətkənliridin həwərdar bolduq. Biz xu hataliqlar üqün minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu. Səwəbi, birinqidin əzimiz muxu hataliqlarni asanla qaytiliximiz mumkin; ikkinqidin, rosullarning tüzitixliridin intayin kəp qimmətlik təlimgə muyəssər bolimiz. Kim bilidu, uzun ətməy ahirqi zamanlaroɣa yüzliniximizgə tooɣra keləmdu tehi; muxu həttə, bizni xu qorqunquluq zamanlardiki adəmni qəqitidioɣan aldamqiliqlaroɣa taqabil turuxqa qorallanduridioɣan ḫəqiqətlərni oquymiz. Ḫeqkim xuni inkar qilalmayduki, «Rəbning küni»ning beximizoɣa qüxüxkə az qaloɣanliqini kərsitidioɣan ḫər türlük alamətlər kəz aldimizda yilmuyil axmaqta.

Məzmun: —

1. Təxəkkür duasi (1-bab)
2. «Rəbning küni»din burun yüz beridioɣan wəqələr (2-bab 1-12-ayətlər)
3. Etiqadqilaroɣa qilinoɣan nəsiḫət wə yolyoruqlar (2-bab 13-ayəttin 3-bab 15-ayətkiqə)
4. Ahirqi tiləklər (3-bab 16-18-ayətlər)

••••••••

TesalonikaliklaroƓa «2»

Rosul Pawlus Tesalonika xəhiridiki jamaətkə yazoƓan ikkinqi məktup

1 [1] Mənki Pawlus, Silas hamdə Timotiydin Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsihdə boloƓan, Tesalonika xəhiridiki jamaətkə salam. [2] Huda'Atimiz wə Rəb Əysa Məsihtin silərgə mehir-xəpkət wə hatirjəmlik ata kilinoƓay!

Azab-okubət iqidiki rioƓbət-təsəlli

[3] Silər üqün HudaoƓa hərdaim təxəkkür eytiximizoƓa tooƓra kelidu (hamdə xundak kilix tolimu layiktur), i kerindaxlar, — qünki etikadinglar küqlük əsmaktə hamdə bir-biringlaroƓa boloƓan mehir-muhəbbitinglarmu exip taxmakta. [4] Xuning bilən biz əzimiz silərning bexinglaroƓa qüxkən, xundakla bərdaxlik beriwatkan barlik ziyankəxlik wə japa-eoƓirqiliklar iqidə kərsətkən səwr-qidamlik wə etikadinglar üqün, Hudaning hərkaysi jamaətlиridə silərdin pəhirlinimiz; [5] bu ixlar Hudaning kelidioƓan adil hökümini kərsitidioƓan roxən bir alaməttur wə xundakla, bu ixlar silərning Hudaning padixahlikioƓa layik hesablinixinglar üqün bolidu; silər mana xu padixahlik üqün zulum-zəhmət qekiw atisilər;[6-7] xundak ikən, silərgə eoƓirqilik saloƓuqilaroƓa Huda eoƓirqilik salsa, həm xundakla Rəb Əysa kudrətlik pərixtiliri bilən ərxtin kayta kerüngən qaoƓda, eoƓirqilikka uqrioƓan silərgə biz bilən təng aramlik bərsə durus ix bolmamdu?. [8] Xu qaoƓda U Hudani tonumaydioƓanlardin, xundakla Rəbbimiz Əysa Məsihning hux həwirigə itaət kilmaydioƓanlardin yalkunluk ot bilən intikam alidu.. [9] Bundak kixilər Rəbning huzuridin wə küq-kudritining xan-xəripidin məhrum kilinip, mənggülük halakət jazasini tartidu.. [10] U wakitta U Θzining barlik mukəddəs bəndiliridə uluoƓlinip, xu künidə barlik ixəngənlərdə (silər dərwəkə bizning guwahlikimizoƓa ixəngəndursilər) Θzining karamətlikini kərsitip, mədhiyilərgili kelidu..

[11] Xuning üqün, biz silər üqün daim xundak dua kilimizki, silərni qakiroƓan bizning Hudayimiz silərni Θz uluoƓ qakirikioƓa layik hesablap, yahxilikka intilgən

---

1:1 «Tesalonika xəhridik jamaətkə salam» — «Tesalonika xəhiri» — Kədimki Gretsiyədiki bir xəhər idi, bu xəhərning hazirki nami «Salonika» bolup, u Türkiyidə.

1:2 1Kor. 1:3; 1Tes. 1:1; 1Pet. 1:2.

1:3 «Silər üqün HudaoƓa hərdaim təxəkkür eytiximizoƓa tooƓra kelidu ..., i kerindaxlar, — qünki etikadinglar küqlük əsmaktə hamdə bir-biringlaroƓa boloƓan mehir-muhəbbitinglarmu exip taxmakta» — Pawlusning birinqi hetidiki duasi həm ətünüxliri hazir əməlgə axuruluwatidu; «1Tes.» 2:12, 4:10ni kerüng.

1:3 Əf. 1:15; Fil. 1:3; Kol. 1:3; 1Tes. 1:2.

1:4 1Tes. 2:19.

1:5 «bu ixlar Hudaning kelidioƓan adil hökümini kərsitidioƓan roxən bir alaməttur wə xundakla, bu ixlar silərning Hudaning padixahlikioƓa layik hesablinixinglar üqün bolidu; silər mana xu padixahlik üqün zulum-zəhmət qekiwatisilər» — «bu ixlar» — etikadqilaroƓa karxi qikkanlarning ziyankəxlik kilixliri həm Tesalonikadiki etikadqilarning səwr-takətlirini kərsitidu.

–Bu ayət tooƓruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.

1:5 1Tes. 2:14; Yəh. 6.

1:6–7 Zək. 2:12; 1Tes. 4:16.

1:8 «Xu qaoƓda u Məsih Hudani tonumaydioƓanlardin, xundakla Rəbbimiz Əysa Məsihning hux həwirigə itaət kilmaydioƓanlardin yalkunluk ot bilən intikam alidu» — «Yər.» 10:25, «Zəb.» 79:6 wə «Yəx.» 66:15ni kerüng.

1:8 Yər.» 10:25; Zəb. 79:6; Yəx. 66:15; Rim. 2:8; 2Pet. 3:7

1:9 «Bundak kixilər Rəbning huzuridin wə küq-kudritining xan-xəripidin məhrum kilinip, mənggülük halakət jazasini tartidu» — yaki bolmisa: «bundak kixilər Rəbning küq-kudritining xan-xəripidin wə Uning huzurdin boloƓan mənggülük halakət jazasini tartidu».

1:9 Yəx. 2:19.

1:10 «U Məsih ... xu künidə barlik ixəngənlərdə ... Θzining karamətlikini kərsitip, mədhiyilərgili kelidu» — «Θzining karamətlikini kərsitip, mədhiyilinix» — grek tilida bu bir səz bilənla ipadilinidu.

–«Θz mukəddəs bəndiliridə... ixəngənlərdə...». Bu ibarining mənisi: *(1)* «Rəb Əysaning güzəlliki wə paziliti Θz bəndiliri, yəni Θzigə ixəngən adəmlirigə birinqi bolup kerünidu» wə: *(2)* «Uning bu güzəlliki ularning əziridə, yəni ular arkilik pütkül aləmgə kerünidu» degənlik bolsa kerək.

1:10 Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; Wəh. 1:7.

barlik güzəl məksət-muddialiringlarni wə etikadinglardin qikkan barlik hizmətliringlarni küq-kudriti bilən əməlgə axuroqay. [12] Xuning bilən, Hudayimizning wə Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpkiti arkilik Rəbbimiz Əysa Məsihning nami silərdə xan-xərəp bolup uluoqlinidu wə silərmu Uningda xan-xərəpkə erixisilər.

Rəbning küni, yəni «Pərwərdigarning küni» wə dəjjal tooqruluk

2 [1] I kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsihning kayta kelixi, xundakla bizning Uning bilən bir yərgə jəm kiliniximiz tooqrisida silərdin xuni ətünümizki, [2] Əgər silər «məlum rohtin kəlgən wəhiy»din bolsun, birsining sözlimidin bolsun yaki «bizning namimizda» yezilogan məlum hətlərdin bolsun «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip hodukup kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!

[3] Bu ixlarda hərkandak adəmning hərkandak usul bilən silərni aldixiqa yol koymanglar; qünki awwal «qong yenix» bolup, andin «gunahiy adəm», yəni «halakətkə məhkum kilinoquqi adəm» axkarilanmioquqə, axu kün kəlməydu. [4] Xu adəm huda dəp ataloganoqa yaki kixilər qokunidioqan hərkandak nərsilərgə karxi qikip, əzini həmmidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu. [5] Mən silər bilən billə boloqan waktimda bularni silərgə eytkinim esinglarda bardu? [6] Wə uning bəlgiləngən wakti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliki üqün, nemining uni tosup turuwatkanliki silərgə məlum. [7] Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun hərikət kilmakta; lekin bu ixlarni hazirqə tosup keliwatkan birsi bardur; U otturidin qikkuqə xundak tosukluk peti turidu; [8] andin axu «kanunni yokatkuqi» axkarilinidu; birak Rəb Əysa aoqzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoqdiki parlak nuri bilən uni yok kiliwetidu. [9] «Kanunni yokatkuqi»ning məydanoqa qikixi Xəytanning pəntliri bilən bolidu, u hər türlük küq-kudrət, məjizə wə yaloqan karamətlərni kərsitip, [10] halakətkə yüzləngənlərni azduridioqan hərhil kəbih hiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning halakət aldida turuwatkanlikining səwəbi əzlirini ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu. [5] Mən silər bilən billə boloqan waktimda bularni silərgə eytkinim esinglarda bardu? [6] Wə uning bəlgiləngən wakti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliki üqün, nemining uni tosup turuwatkanliki silərgə məlum. [7] Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun hərikət kilmakta; lekin bu ixlarni hazirqə tosup keliwatkan birsi bardur; U otturidin qikkuqə xundak tosukluk peti turidu; [8] andin axu «kanunni yokatkuqi» axkarilinidu; birak Rəb Əysa aoqzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetidu, kəlgən qaoqdiki parlak nuri bilən uni yok kiliwetidu. [9] «Kanunni yokatkuqi»ning məydanoqa qikixi Xəytanning pəntliri bilən bolidu, u hər türlük küq-kudrət, məjizə wə yaloqan karamətlərni kərsitip, [10] halakətkə yüzləngənlərni azduridioqan hərhil kəbih hiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning halakət aldida turuwatkanlikining səwəbi əzlirini

---

2:2 «... «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip hodukup kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!» — «Rəbning küni» yaki «Pərwərdigarning küni» degən muhim tema tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

2:2 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 1Yuh. 4:1.

2:3 «qünki awwal «*qong* yenix» bolup,... » — «qong yenix» bəlkim «etikadtin qong tenix»ni kərsitidu. «Koxumqə səz»imizni kərüng. **«Bu ixlarda hərkandak adəmning hərkandak usul bilən silərni aldixiqa yol koymanglar; qünki awwal «*qong* yenix» bolup, andin «gunahiy adəm», yəni «halakətkə məhkum kilinoquqi adəm» axkarilanmioquqə, axu kün kəlməydu»** — bu muhim ayəttiki «qong yenix» *(«etikadtin qikip, ayrilix»)*, «gunahlik adəm» wə «halakətkə məhküm kilinoquqi adəm» *(dəjjal)* tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

–Bəzi alimlar «qong yenix»ni «*(Hudaoqa karxi)* qong topilang» dəp tərjimə kilidu. Biz «koxumqə səz»imizdə əz tərjimimizgə ispat berimiz.

2:3 Mat. 24:23; 1Tim. 4:1; 1Yuh. 2:18.

2:4 «Xu adəm huda dəp ataloganoqa yaki kixilər qokunidioqan hərkandak nərsilərgə karxi qikip, əzini həmmidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu» — «Yəx.» 14:13-14, «Dan.» 11:36, «Əz.» 28:2-9ni kərüng. Bu ix tooqruluk «koxumqə səz»imiznimu kərüng. «Ibadəthana» muxu ayəttə əsli ibadəthanining iqki «mukəddəs jay»ni kərsitidu.

2:4 Dan. 7:25; 8:11; 11:36; Mat. 24:15; Wəh. 13:1-8

2:7 «Qünki «kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun hərikət kilmakta» — «kanunni yokatkuqi sirlik küq» *(grek tilida «kanunni yokatkuqi sir»)* tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz. **«lekin bu ixlarni hazirqə tosup keliwatkan birsi bardur»** — 3-4-ayəttiki «gunahiy adəm *(«halakətkə məhkum kilinoquqi adəm»)*ning məydanoqa qikixni tosux» bilən «kanunni yokatkuqi sirlik küqni tosux»ning ziq munasiwiti bar. Ikki ixni tosuoquqi bizningqə Hudaning Mukəddəs Rohidur. Bəzi alimlarning bu tooqruluk baxkiqə pikirlirimu bar; kəzkariximizning səwəbini «koxunqə səz»imizdə eytimiz.

–«Kanunni yokatkuqi sirlik küq» *(grek tilida «kanunni yokatkuqi sir»)* tooqruluk «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz. **«U otturidin qikkuqə...»** — baxka birhil tərjimisi: «U otturidin yətkiwetilgüqə...». «Kanunni yokatkuqi sirlik küq» bəlkim Xəytanning astirtin dunyadiki barlik əllərni, barlik dələtlərni hərhil kanunni, xundakla barlik əhlak prinsiplarni buzux tərəpkə asta-asta kutritixlirini kərsitidu. Bu jəryanning əwjigə qikixi dəjjalning məydanoqa kelixi bilən bolidu. **«u otturidin qikkuqə xundak tosukluk peti turidu»** — bu muhim ixlar tooqruluk «koxumqə səz»imiznimu kərüng.

2:8 Ayup 4:9; Yəx. 11:4.

2:9 Kan. 13:2; Yuh. 8:41; 2Kor. 4:4; Əf. 2:2; Wəh. 13:13.

nijatkа yetəkləydioƔan ҳəkikətni səymәy, uningoƔa kəlbidin orun bərməslikidindur.. [11] Xu səwəbtin, Huda ularoƔa yaloƔanqilikkа ixənsun dəp ҳəkikəttin qətnitidioƔan bir küq əwətidu.. [12] Nətijidə, ҳəkikətkə ixənmәy, bəlki kəbiҳlikni hursənlik dəp bilgənlərning ҳəmmisi jazaoƔa məҳkum kilinidu.

Kət'iy təwrənmənglar!

[13] Lekin, əy, Rəb səygən kerindaxlar, biz silər üqün ҳardaim HudaoƔa təxəkkür eytiximizoƔa tooƔra keliduki, Huda Roҳning wasitisidə pak-mukəddəs kilinixinglar wə ҳəkikətkə ixinixinglar arkilik silərni nijatkа erixixkə mukəddəmdila talliwaldi.. [14] U biz yətküzgən hux həwər arkilik silərni xu nijatkа, yəni Rəbbimiz Əysa Məsiҳning xanxəripigə erixixkə qakirdi.

[15] Xuning üqün, əy kerindaxlar, tapan tirəp turunglar, biz silərgə eoƔizqə yaki hət arkilik yətküzgən təlimni qing tutunglar!.

[16-17] Əmdi Rəbbimiz Əysa Məsiҳning Əzi wə bizni səygən, meҳir-xəpkət bilən mənggülük rioƔbət-təsəlli ҳəm güzəl ümid ata kiloƔan Huda'Atimiz kəlbinglarni rioƔbətləndürgəy ҳəmdə silərni ҳərbir güzəl ix kilixta, ҳərbir yahxi səzlərni yətküzüxtə küqləndürgəy!..

Biz üqün dua kilinglar

3 [1] Ahirida, i kerindaxlar, biz üqün dua kilinglarki, Rəbning səzi huddi silərgə yətkən qaoƔdikigə ohxax, ҳərkandak yərdə tez tarkalsun wə xan-xərəplik dəp uluoƔla nsun;.. [2] xuningdək bizning kəbiҳ wə rəzil adəmlərdin kutuluximiz üqünmu dua kilinglar. Qünki ҳəmmila adəm ixənqetikadlik boluwərməydu.. [3] Əmma Rəb Əzi ixənqliktur; U silərni mustəҳkəm kilidu ҳəm rəzil boloƔuqidin sakƔaydu..

[4] Əmma Rəbdə, silərgə tapilioƔinimizni kiliwatisilər, xundakla dawamlik kiliweridu, dəp hatirjəmmiz. [5] Əmdi Rəb kəlbinglarni Hudaning meҳir-muҳəbbitigə ҳəm Məsiҳning səwr-qidamlikioƔa qəmkəxkə yetəkligəy..

Ixligən qixləydu

[6] Əmdi kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiҳning namida xuni tapilaymizki, bizdin aloƔan təlimlərgə riayə kilmay, tərtipsiz yürgənlərdin əzünglarni neri tutunglar.. [7] Bizdin kandak ülgə elixinglar kerəklikini əzünglar bilisilər; qünki biz silər bilən billə boloƔanda tərtipsiz yürmigəniduk.. [8] Ҳeqkimning nenini bikaroƔa yeməyttuk; bəlki biz ҳeqkaysinglaroƔa eoƔirimizni salmaslik üqün, keqə-kündüzləp tirixiptirmixip japalik ixləyttuk.. [9] Bundak kiliximiz, silərdin yardəm kütüxkə ҳəkliқ

2:10 2Kor. 2:15; 4:3.
2:11 Rim. 1:24; 1Tim. 4:1.
2:13 «Huda Roҳning wasitisidə pak-mukəddəs kilinixinglar wə ҳəkikətkə ixinixinglar arkilik silərni nijatkа erixixkə mukəddəmdila talliwaldi» — «Roҳ» — Hudaning Mukəddəs Roҳi.
2:15 2Tes. 3:6.
2:16-17 «Əmdi Rəbbimiz Əysa Məsiҳning Əzi wə bizni səygən, meҳir-xəpkət bilən mənggülük rioƔbət-təsəlli ҳəm güzəl ümid ata kiloƔan Huda'Atimiz kəlbinglarni rioƔbətləndürgəy ҳəmdə silərni ҳərbir güzəl ix kilixta, ҳərbir yahxi səzlərni yətküzüxtə küqləndürgəy!» — kizik bir ix xuki, «rioƔbətləndürgəy» ҳəm «küqləndürgəy» degən peillar grek tilidiki «birlik xəҳs» xəklididur. Demək, «Huda'Ata» wə «Rəb Əysa» bir xəhstək ix kilidu.
2:16-17 1Tes. 3:13.

3:1 «... biz üqün dua kilinglarki, Rəbning səzi huddi silərgə yətkən qaoƔdikigə ohxax, ҳərkandak yərdə tez tarkalsun wə xan-xərəplik dəp uluoƔlansun» — «tez tarkalsun» grek tilida «yügürsun» degən səz bilən ipadilinidu.
3:1 Mat. 9:38; Əf. 6:19; Kol. 4:3.
3:2 Yuҳ. 6:44; Rim. 15:31.
3:3 «U Rəb silərni mustəҳkəm kilidu ҳəm rəzil boloƔuqidin sakƔaydu» — «rəzil boloƔuqi» Xəytan, Iblis.
–Baxka birhil tərjimisi «U *(Rəb)* silərni rəzilliktin sakƔaydu».
3:3 Yuҳ. 17:15; 1Tes. 5:24.
3:5 «Əmdi Rəb kəlbinglarni Hudaning meҳir-muҳəbbitigə ҳəm Məsiҳning səwr-qidamlikioƔa qəmkəxkə yetəkligəy» — «Hudaning meҳir-muҳəbbiti» awwal Uning bizgə boloƔan muҳəbbiti, andin bizning UningoƔa boloƔan muҳəbbitimiz; «Məsiҳning səwr-qidamliki» awwal Məsiҳning Əzining səwr-qidamliki, andin bizning Uningda wə Uning üqün səwr-qidamlik boluximiz.
3:6 «Əmdi kerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiҳning namida xuni tapilaymizki, bizdin aloƔan təlimlərgə riayə kilmay, tərtipsiz yürgənlərdin əzünglarni neri tutunglar» — «tərtipsiz yürgənlər» keyinki ayətlərdin enikki, «bikar tələplər»ni kərsitidu.
3:6 1Kor. 5:11; 2Tes. 2:15; 3:14; Tit. 3:10.
3:7 1Kor. 11:1; 1Tes. 1:6, 7; 2Tes. 2:10.
3:8 Ros. 18:3; 20:34; 1Kor. 4:12; 2Kor. 11:9; 12:13; 1Tes. 2:9.

bolmiƟanlikimizdin əməs, bəlki əzimizni silərgə bizdin yahxi ülgə kaldurup, silərning bizgə əgixixinglar üqün idi.. [10] Qünki biz silərning yeninglarda boloƟinimizda silərgə: «Birsi ixliməymən desə, u yemisun!» dəp tapiliƟaniduk. [11] Qünki biz aranglarda bəzilərning tərtipsiz laoƟaylap, hеq ixliməy baxkilarning ixliriƟa arilixip yüridiƟanlikini angliduk.. [12] Biz muxundakларƟa Rəb Əysa Məsihdə xundak buyruymiz wə ulardin ətünüp soraymizki, tinq yaxap, əmgikinglar bilən əz neninglarni tepip yənglar.... [13] Lekin silər, i kerindaxlar, yahxi ixlarni kilixtin erinmənglar.. [14] Əmma əgər uxbu hetimizdiki sözlərgə itaət kilmaydiƟan birsi bolsa, uningdin hazər əylənglar wə uni hijalətkə kaldurux üqün uning bilən bardi-kəldi kilmanglar.. [15] Birak, uni düxmən katarida kərməy, əksiqə uningƟa bir kerindax süpitidə nəsihət kilinglar.

Tiləklər

[16] Hatirjəmlik Igisi boloƟan Rəb hər wakit hər yolda xəhsən silərgə hatirjəmlik ata kiloƟay. Rəb hamminglar bilən billə boloƟay!.. [17] Mənki Pawlus bu ahirki salimimni əz kolum bilən yazdim; bu, mening hammə hətlirimning əzigə has bəlgisidur. Mana bu mening əz kəlimimdur.. [18] Rəbbimiz Əysa Məsihning mehir-xəpkiti hamminglarƟa yar boloƟay!

3:9 1Kor. 4:16; 9:3, 6; 11:1; Fil. 3:17; 1Tes. 1:6; 2:9.

3:11 «Qünki biz aranglarda bəzilərning tərtipsiz laoƟaylap, hеq ixliməy baxkilarning ixliriƟa arilixip yüridiƟanlikini angliduk» — grek tilida rosul Pawlus qakqak kilip: «... hеq ix kilmaydə, lekin hərtərəptə baxkilarning ixlirida boloƟanlikini angliduk» dəydu.

3:12 «Biz muxundakларƟa Rəb Əysa Məsihdə xundak buyruymiz wə ulardin ətünüp soraymizki...» — «muxundakлар» — demək, 11-ayəttiki «tərtipsiz laoƟaylap, hеq ixliməy baxkilarning ixliriƟa arilixip yüridiƟanlar». «Kirix səz»imiznimu kərüng.

3:12 Əf. 4:28; 1Tes. 4:11.

3:13 Gal. 6:9.

3:14 Mat. 18:17; 1Kor. 5:9; 2Tes. 3:6.

3:16 «Hatirjəmlik Igisi boloƟan Rəb hər wakit hər yolda xəhsən silərgə hatirjəmlik ata kiloƟay» — «Hatirjəmlik Igisi boloƟan Rəb» grek tilida: «Hatirjəmlikning Rəbbi» yaki «Hatirjəmlik bərgüqi Rəb» — demək, hatirjəmlik bərgüqi həm Əzi hərdaim hatirjəmliktə turoƟuqi Rəbdur.

3:16 Rim. 15:33; 16:20; 1Kor. 14:33; 2Kor. 13:11; Fil. 4:9; 1Tes. 5:23.

3:17 «Mənki Pawlus bu ahirki salimimni əz kolum bilən yazdim. Bu, mening hammə hətlirimning əzigə has bəlgisidur. Mana bu mening əz kəlimimdur» — Pawlusning hərbir hetidiki birnəqqə kurni əz kəlimi bilən yezix aditi bar idi; bu, baxkilarning əzining namida sahta hətlərni yezixning aldini elixi üqün idi. Əzining kəzi ajiz boloƟaqka, hətlirini adəttə katipka yazduratti. («GalatiyalikлarƟa»diki «kirix səz»imizni həm 6:11diki izahatni kərüng.

3:17 1Kor. 16:21; Kol. 4:18.

Қoxumqə səz

Adəttikidək qüxinixkə kiyinrak boloɣan yaki alahidə bəzi nukʧilar üstidə tohtilimiz; həttə bayan kilinoɣan muxundak kəp ayətlər Təwrattiki kəp bexarətlər bilən ziq baoɣlik boloɣaqka, biz axu jəhəttin kəprək tohtilimiz.

1:5

«Bu ixlar Hudaning kelidioɣan adil həkümini kərsitidioɣan roxən bir alamət tur wə xundakla, bu ixlar silərning Hudaning padixahlikioɣa layik ḥesablinixinglar üqün bolidu; silər mana xu padixahlik üqün zulum-zəhmət qekiwatisilər».

Pawlusning «**bu ixlar**» degini xübhisizki, yukiriki ayətlərdə tiloɣa aloɣan karxi qikkanlarning ziyankəxlikliri ḥəm Tesalonikadiki etikadqilarning səwr-takətlirini kərsitidu. Əmdi nemixka «**bu ixlar**» Hudaning adil ḥəkümigə «**roxən alamət**» bolidu?

Bəzi kixilər ḥardaim «mədəniyətlik», kiyapitidə ədəplik kixi kərünidu. Lekin ular ḥəkikiy iman, yorukluk wə ḥəkkaniylik pəyda boloɣanda karxi qikip etikadqilaroɣa ziyankəxlik kilixka baxlaydu. Ularning undak ḥərikətliri əzining ḥəkkaniylikka boloɣan nəprətlirini, xundakla əzining iqki ḥəkkaniysizlikini oquk kərsitidu. Xuning bilən roxənki, Hudaning jazalirining ularoɣa qüxürülüxi roxən adalətlik bolidu. Ikkinqidin, Hudaning məmin bəndilirining ziyankəxlikkə wə zulum-zəhmətlərgə səwr-takət bilən bərdaxlik beridioɣanlikі ularning Hudaning meḥir-xəpkiti arkilik ḥasil kilinoɣan hatirjəmlik ḥəm muḥəbbətlik iqki təbiitinimu kərsitidu. Xuning bilən ularning kiyamət künidə Hudaning arambəhxlirini kobul kiloɣuqilar boluxka layikliki kərülidu.

Baxkiqə eytkanda, rəzillərning ḥazirki kərünüxtiki oɣəlibə-muwəppəkiyətliri ḥəmdə ḥəkkaniylarning zulum-zəhmət qəkkənlirini kandak qüxinix kerək? Zərriqilik adalət engigə igə boloɣan, Hudaning xapaiti ḥəmdə adalitigə ixəngən ḥərkandak kixi muxu ixlaroɣa karap xundak bir hulasigə kelixi kerəkki — kəlgüsi zamanda bir qong ḥesab alidioɣan, rəzillərgə jaza qüxüridioɣan, Hudaning yolida mangoɣanlaroɣa aram-təsəlli beoɣixlaydioɣan bir küni kəlməy kalmaydu. Xuning bilən «ḥesablax küni»də ḥazirki adalətsizliktə japa tartkan etikadqilar raḥət-təsəlli kəridu, ḥazir adalətsizlik yürgüzgənlər Hudaning jazasini tartidu.

«Wə xundakla silərning Hudaning padixahlikioɣa layik ḥesablinixinglar üqün bolidu»

Rəbbimiz Əysaning Əzi yaki Uning ḥeqkaysi rosulliri ḥeqkimni «Hudaning padixahlikioɣa layik» dəp bakmioɣan. Pəkət Rəbbimiz Əysala muxundak ibarini Əzigə kollansa durus bolatti. Əmma muxu yərdə qongkur bir hudalik sir tepiliduki, Hudaning meḥir-xəpkiti bizdə ix kərüp, bolupmu japa-zulumluk ixlarda bizdə ihlasmən bir harakterning alamətlirini ḥasil kiloɣaqka, etikadqi ər-ayallar Rəbning padixahlikioɣa kirixkə layik kərünüxtə bolidu; wə Huda dərwəkə ularni xundak ḥesablaxka razi bolidu! Adəmlərning hulk-mijəzilirini Əz hizmitidə boluxka əzgərtküqi, xundakla bu hizmitidə kerək boloɣan barlik iltipatlarni təminligüqi Huda kəlgüsi ḥesab alidioɣan künidə huxallik bilən az bolmioɣan kixilərgə: «**Obdan kilding, sən mening yahxi wə sadik hizmətkarimsən!**» dəydu («Mat.» 25:14-30). Xu küni bizning: «Aḥ, Rəb, bu ixlar pəkət xəpkiting bilən boldi! Əməliyəttə ixligüqi Əzüngdursən! Mən nemigə təriplinimən?!» degəndək jawab beriximizgə tooɣra kelidu. Hudaning yolida azab-okubətkə uqraxni ḥeqkaqan «sawab» dəp ḥesablioɣili bolmaydu; əksiqə, uni birhil imtiyaz

ḫesabliximiz kerək («Mat.» 5:11-12, «Luⱪa» 6:22-23, «Fil.» 1:29).

Xunga oⱪurmənlər Pawlusning: «Hudaning padixaḫliⱪioƣa layiⱪ» deginini əməs, bəlki «**Hudaning padixaḫliⱪioƣa layiⱪ ḫesablinixinglar**» degən səzini nəzərgə elixi yahxidur. Uning bu səzini 1:11, «Luⱪa» 7:4, 6-7; 15:21 wə 20:35 bilən selixturux paydiliⱪtur.

«Dəjjal» wə «Rəbning küni»

Muxu yərdə ahirⱪi zamanlaroƣa baoƣliⱪ bəzi ḫəⱪiⱪətlərni 2-babtin ayətmu-ayət təḫlil ⱪilimiz: —

2:1

«**I ⱪerindaxlar, Rəbbimiz Əysa Məsiḫning ⱪayta kelixi, xundaⱪla bizning Uning bilən bir yərgə jəm ⱪiliniximiz tooƣrisida silərdin xuni ətünimizki,...**»

«**Bizning Uning bilən bir yərgə jəm ⱪiliniximiz**» degən ix birinqi hetidə tiloƣa elinidu (4:11-15). Məsiḫ asmandin qüxüwatⱪinida, uningda «ələmdə uhlioƣanlar» tirildürülidu ḫəmdə yər yüzidə turuwatⱪan tirik etiⱪadqilarmu ular bilən təng ḫawada Uning bilən kerüxüxkə kətürülidu.

2:2

«Əgər silər «Məlum roḫtin kəlgən wəḫiy»din, birsining səz-təlimidin yaki «bizning namimizda» yeziloƣan məlum hətlərdin bolsun «Rəbning küni yetip kəldi» degən səzni anglisanglar, jiddilixip ḫoduⱪup kətmənglar yaki dəkkə-dükkigə qüxmənglar!»

Muxu yərdə səḫipə qəklimisidin «Rəbning küni» degən ibarining mənisi üstidə anqə təpsiliy tohtalmaymiz; biz pəⱪət oⱪurmənlərgə Təwrattiki uningoƣa munasiwətlik ayətlərni kərsitimiz wə əzimiz muxu ayətlərdin aloƣan bəzi hulasimizni bayan ⱪilimiz; oⱪurmən əzi hulasimizni təkxürsun. Xundaⱪ ümidimiz barki, keyinki waⱪitlarda ayətlərni xərḫləp, hulasilirimizni toluⱪraⱪ təswirligüdək waⱪit qiⱪidu.

«Rəbning küni» yaki «Pərwərdigarning küni» degən ibarə Təwrattiki kəp yərlərdə tepilidu. Oⱪurmənlər üqün biz təwəndə, Muⱪəddəs Kitabta, «kün»ning türlük jəḫətliri ayan ⱪilinoƣan yərlərni tizip kərsitimiz: —«Yəx.» 2:10-22; 13:1-14:3; 34:1-17; «Yər.» 46:1-10; «əz.» 30:1-9; «Yoel» 1:15-2:11; 2:31; 3:9-17; «Amos» 5:16-20; «Ob.» 1:15-21; «Zəf.» 1-3-bab; «Zək.» 12-14-bab; «Mal.» 4:1-6 ⱪatarliⱪlar. Yənə «Daniyal pəyoƣəmbər» degən ⱪisimdiki təwəndiki yərlərdimu ahirⱪi zamanlar tooƣrisida bayanlar uqraydu, lekin «Pərwərdigarning küni» degən ibarə biwasitə tiloƣa elinmaydu: 2:40-45; 7:7-14, 19-28; 9:24-27; 11:29-12:4. Təwrattiki «ahirⱪi zamanlar»ni kərsitidioƣan yənə heli kəp baxⱪa ⱪisimlarmu bar.

Oⱪurmənlər muxu yərlərdin kərələyduki, «Rəbning küni» 24 saətlik bir künni kərsətməydu; u bəlki Hudaning oƣəzipi yər yüzidikilərgə baroƣanseri təkülidioƣan bir məzgil bolidu; u qaoƣda bolidioƣan ixlar iqidə təwəndiki muḫim ixlar bolidu: —

(a) Adəmni agaḫlanduridioƣan alamətlər kəpəygənseri towa ⱪilixⱪa ahirⱪi bir pursət qiⱪixi mumkin (Hudaning xu məⱪsiti bolmioƣan bolsa, muxu jazaliri birakla qüxürülgən bolatti).

(ə) Hudaning jazaliri dəjjalning paytəhti boloƣan Babil xəḫiri üstigə təkülüxkə baxlaydu («Yəx.» 13-bab).

(b) Israil tartⱪan azab-oⱪubətliri wəjidin Pərwərdigaroƣa nida ⱪiloƣili turidu, andin Muⱪəddəs Roḫning wəḫiyisi arⱪiliⱪ: «Biz nəqqə ming yil qətkə ⱪekip kəlgən Əysa dəl

əzimizning Qutquzoluqi-Məsihimizdur» dəp qüxinip yetidu («Zək.» 12:9-13:2).

Muqəddəs yazmilarda «ahirqi zamanlar»ni kərisitidioqan, bir-birigə ziq munasiwətlik yənə üq qisim bar: —

(a) «Dan.» 9:24-27, 11:29-12:4.

(ə) Injil «Matta» 24-babta hatiriləngən, Rəb Əysaning ahirqi zamanlar, bolupmu «dəhxətlik azab-oqubət» («zor zulum-zəhmət») tooqruluq səzliri («Mat.» 24:21-31).

(b) Injildiki «Wəhiy»ning toluq qismi.

Injildiki «Wəhiy»də bexarət berilgən wəkələrni dəl Rəb Əysa «dəhxətlik azab-oqubət» yaki «zor zulum-zəhmət» dəp bekitkən məzgildiki təpsiliy wəkələrgə ohxax dəp ixinimiz. Xu məzgil yənə Daniyal pəyoqəmbər bexarət bərgən «yətmix yəttə»ning ahirqi «yəttə»si, yəni təhminən yəttə yili bolidu («Dan.» 9:24-27). Biz yənə, muxu məzgilning ikkinqi yerimi (üq yerim yil) Hudaning oqəzipi tekülidioqan waqit, yəni Təwrattiki pəyoqəmbərlərning kəpinqisi «Pərwərdigarning küni» dəp atioqan məzgil, dəp qaraymiz. Biraq, xuni demisək bolmayduki, Təwrattiki bir qisim yərlərdimu, «Pərwərdigarning küni» degən ibarə pəqət muxu yəttə yilning əng ahirqi alahidə qismini kərsitidu. Muxu künlərdə «azab-oqubət» əwjigə qiqip, ahirida Məsih yər yüzigə qaytip kelidu wə Əz padixahliqini bərpa qilidu.

(Biz pəyoqəmbərlər qisimliridiki, bolupmu «Habakkuk», «Yoel», «Zəfaniya» həm «Zəkəriya»diki «qoxumqə səz»imizdə bu wəkələr tooqruluqmu tohtalduq).

Bizdə həzir, Tesalonikadiki etiqadqilarning «Rəbning küni»ning <u>tehi yetip kəlmigənlikini</u> qüxinixining nemixqa xunqə muhim ikənlikini bilip yetiximizgə yətküdək məlumat bar. Birinqidin, ularning «Rəbning küni yetip kəldi» degəngə nemixqa qayil boluxqa mayil boloqanliqini kərimiz; ular duq kəlgən ziyankəxlik xunqə əxəddiy həm üzlüksiz boloqanki, xu məzgil Rəb Əysaning «**... U qaoqda dunya apiridə boloqandin muxu qaoqqiqə kərülüp baqmioqan həm kəlgüsidimu kərülməydioqan dəhxətlik azab-oqubət bolidu...**» dəp eytqinioqa ohxaytti; dərwəkə «Wəhiy» degən qisim bizgə «dəhxətlik azab-oqubət»ning əxəddiy ziyankəxlikkə toloqan, milyonlioqan etiqadqilar əltürülidioqan bir məzgil bolidioqanliqini kərsitidu.

Əmma «Rəbning küni» tehi yetip kəlmidi; Pawlus buningdin awwal yüz beridioqan ikki wəkəni bizgə eytidu:

(a) (Etiqadtin) «qong yenix»;
(ə) «Gunahiy adəm» kərülidu: —

2:3

«Bu ixlarda həqqandaq adəmning həqqandaq usul bilən silərni aldixioqa yol qoymanglar; qünki «qong yenix» awwal bolup, andin «gunahiy adəm», yəni «mənggülük halakətkə məhkum qilinoquqi adəm» axkarilanmioquqə, axu kün kəlməydu».

(1) «Qong yenix» (grek tilida «apostasiya») degən nemə?

Grek tilida muxu səzning addiy mənisi pəqət «ayrilix» «yenidin qiqix». Injilda bu səz 16 qetim ixlitilginidə u dəl xu mənidə qollinilogan, məyli əsli mənisi yaki kəqmə mənisidə bolsun. «Kəqmə mənə»də boloqan bir jay «1Tim.» 4:1də tepilidu: —

«Muqəddəs Roh xuni bizgə oquq eytiduki, ahir zamanda bəzilər etiqadtin <u>yenip (yaki tenip)</u>, hiyligər jinlar wə ularning sahta təlimlirigə əgixidu».

Bəzi alimlar muxu yərdiki (2:3də) «apostasiya»ni «isyan» yaki «topilang» dəp

tərjimə kiloɣini bilən, lekin biz Injilning əzidin buningoɣa ḥeq asas tapalmaymiz; bəlki Pawlusning yukiriki «Timotiyoɣa (1)»diki bexaritigə asaslinip, uni «Tesalonikalikiloroɣa (2)»dimu ohxax ixni, yəni «etikadtin yenix»ni kərsitidu, dəp karaymiz.

Əmdi əxəddiy ziyankəxlik baskan, «Mən Məsihgə ixinimən» degən hərkandak birsi xu səwəbtin əz əy-besatliridin, ərkinlikidin ḥətta əz bexidin ayrilixi mumkin boloɣan xu künlərdə, adəmlərning pəkət əz xəhsiy mənpə'itini kəzləp: «Mən Məsihgə ixinimən» dəydioɣan, «**adəmlər sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə kənglidə Hudaning kudritini inkar kilidioɣan**» («2Tim.» 3-bab) muxundak baxkiqə bir künning kelidioɣanlikini kimmu oylioɣan? Rəbbimiz Əysa Əzi təmsilliridə Hudaning padixaḥlikі tooɣruluk ohxax ḥəkikətlərni kərsətkənidi (məsilən, «Matta» 13-bab). Xu qaoɣda Uning səzi muhlislirining baxlirini katuruwətkənidi.

Mubada bəzilər Pawlusning: «apostasiya» degən səzini muxu yərdə yənə «topilang» dəp tərjimə kilsa, biz pəkət ulardin: «Buningda zadi nemə yengilik bar?!» dəp soraymiz. Adəm'atimizdin tartipla pütkül dunya, jümlidin Məsihgə bekinoɣuqi bizlərmu əslidə Hudaoɣa karxi qikip isyan kətürüp kəlgən əməsmu?!

Lekin dəl rosul aldin'ala eytkinidək, ḥətta əz dəwridə bəzilər «etikadtin yenip», sahta təlimlərni əgitixkə baxlidi. Muxu hət yezilip 300 yiloɣiqə Rim imperiyəsining iqki wəziyiti pütünləy baxkiqə bolup qikti; Rim imperatori Konstantin «Məsihkə etikad kildim» dəp jakarlidi. U butpərəslikni «yahxi əməs» dəp qəklidi. Uxtumtut, «hristian» bolux omumlixip, «abruyluk ix», ḥətta bəzilər üqün intayin paydilik ix bolup kaldi. Əməliyəttə imperator Konstantin Injilning tüp həwirini ḥeq qüxənməytti. U Injiloɣa hilaplik kilip bəzi pərmanlarni qüxürginidə jamaət yetəkqiliri uningoɣa tənbiḥ berixning ornioɣa uning ḥətta jamaətning ixlirioɣa igidarqilik kilixioɣa yol koydi. Bundak yol koyux «roḥiy paḥixiwazlik», «jamaət»ning siyasiy küqidin paydilinixtin baxka ḥeqnərsə əməs idi. Məsiḥdin baxka ḥeqkim jamaətning bexi boluxka, yəni jamaətning ixlirini baxkuruxka ḥokukluk əməs. Əlwəttə, xu qaoɣda Injiloɣa hilap xu ixloroɣa karxi turoɣan, awazini kətürüxkə petinoɣan bəzi ḥəkikiy ixəngüqilər qikti. Andin yənə uzun ətməy kəp atalmix «ixəngüqilər» ḥəkikiy ixəngüqilərgə ziyankəxlik kilixka baxlioɣanidi. Tarihxunaslar muxu məzgilni «Karangoɣuluk dəwr» yaki «Zulmət dəwrliri» dəp atioɣanlikі tooɣridur. Xu qaoɣlarda imperiyədiki «jamaətlər»də dua kilix wə Injilni okux pəkət azla adəmlər qüxinələydioɣan latin tilida bolatti. Jür'ətlik adəmlərning Təwrat-Injilni əz tilioɣa tərjimə kilixka kirixixi bilən, «Islaḥat» («reformatsiyə») degən məzgil baxlandi; ixəngüqilər ziyankəxliktin uyak-buyaklarda yoxurun əməs, bəlki ḥəkikətni jakarlaydioɣan oquk jamaətlərdə yioɣilixka baxlidi.

Əmma xu ix ḥəmmimizgə roxənki, «qong yenix» allikaqan, yəni Rim imperiyəsi dəwridə baxlanoɣanidi; ḥazirki zamandiki bir ipadisi xuki, intayin kəp adəmlər «Məsihgə ixinimən» (mən Məsiḥiy, «hristian») degini bilən ḥətta Məsihning səzini okumaydu; bəzi atalmix «poplar», «pastorlar», «roḥaniylar» ḥətta Mukəddəs Kitabtiki təlimatloroɣa oquk karxi boloɣan etikadsizlikni əgitidu. Mana misaloɣa Yawropa yaki Amerikadiki bəzi atalmix jamaətlərdə ətküzülgən «bəqqiwazlarning (gomoseksual) toyliri»oɣa karanglar.

Eytip ətimizki, Pars, Ottura Asiya wə Junggodiki jamaətlərning tarihi buningoɣa ohximaydu; muxu jaylarda boloɣan jamaətlər 10-əsirgiqə ḥakimiyətlər təripidin ziyankəxlikkə uqrap turoɣan. Lekin 10-əsirdə

axu «xərkiy jamaətlər» Budda dinidiki ukumlarni kobul kilixka baxlap, ulardimu «qong yenix» boldi. Keyin Islam dini Ottura Asiyadiki ḥəmmə baxka etikadlarni wakitlik yokitiwətti.

Xunga biz «qong yenix» yüz bərdi, dəp karaymiz — wə wakit ətkənseri ətrapimizda «qong yenix»tiki adəmni səskəndüridioɣan tehimu kəp misallar pəyda bolmakta.

«**Gunaḥiy adəm**» degən kim? —

2:4

«U («gunaḥiy adəm») **Huda dəp ataloɣanoɣa yaki kixilər qokunidioɣan ḥərkandak nərsilərning ḥəmmisigə karxi qikip, əzini ḥəmmisidin üstün kilip kərsitidu; u xundak kilip Hudaning ibadəthanisida olturuwelip, əzini Huda dəp kərsitip jakarlaydu»**.

Təwratni okuoɣanlar munu səzlərdin xu ḥaman «Daniyal»da bexarət berilgən «dəjjal» (Məsiḥning rəkibi)ning siyakini tonup yetidu: —

«... ximaliy padixaḥ əz məyliqə kiliweridu; u təkəbburlixip, əzini ḥərkandak ilaḥlardinmu uluoɣlap üstün koyup, ḥətta ḥəmmə ilaḥlarning Ilaḥi Boloɣuqioɣa ajayib kupurluk səz kilidu; taki Hudaning oɣəzipi toluk təkülgən künigiqə u dawamlik zor ronak tapidu. Qünki Hudaning bekitkini əməlgə axmay kalmaydu. Bu padixaḥ ata-bowiliri qokunoɣan ilaḥlaroɣimu pisənt kilmaydu, ayallaroɣimu ḥeqkandak ḥəwəs kilmaydu. Əməliyəttə u ḥərkandak ilaḥni ḥərmətliməydu, qünki u əzini ḥərkandak ilaḥtin uluoɣ dəp karaydu. Bularning ornida u «küqlər ilaḥi»ni ḥərmətləydu; uning ata-bowilirimu əzəldin qokunmioɣan bu ilaḥni bolsa u altun, kümüx, yakut wə baxka kimmətlik sowoɣatlarni təkdim kilip ḥərmətləydu. U əng mustəḥkəm koroɣanlarni xundak bir oɣəyriy ilaḥka tayinip igiləydu. Kimki uning ḥəkümranlikioɣa bekinsa, u xularoɣa xərəplik mənsəp beridu, ularni kəpqilikni baxkuridioɣan kilidu wə in'am süpitidə yər-zeminni təksim kilip beridu» («Dan.» 11:36-39).

Biz «Daniyal»diki bexarətlərni «Wəḥiy»diki bexarətlər bilən selixturup, «Dəjjal»ni ahir berip pütkül yər yüzigə degüdək ḥəküm süridu, dəp karaymiz; u kalaymikanqilikka, patparaklikka petip kətkən dunyaoɣa kelip: «Manga ixinip, ḥəmmə ixliringlarni manga tapxursanglar, mən silərdiki barlik talax-jedəllərni ḥəl kilip aman-tinqlik ḥasil kilimən» degəndək bir wədilərni kilidu («1Tes.» 5:3). Uning wədiliri Israiloɣimu düxmənliridin kutkuzup amanlikni təminləydioɣan bir əhdini əz iqigə alidu («Daniyal» 9-babtiki xu «əhdə» tooɣrisidiki ayətni təwəndə nəkil kəltürimiz). Lekin uning bu əhdisi pütünləy aldamqilik bolidu. «Dəḥxətlik azab-okubət»tiki yəttə yilning dəl otturida u Yəhudiy həlkigə tolimu asiylik kilip «Bu yərdə manga ibadət kilinsun» dəp ularning ibadəthanisini əziningki kiliwalidu. «Dan.» 9:27də «Hudaning ibadəthanisi» tooɣruluk nemə ixlar bolidioɣanlikini kərüng: —

«U əmir (dəjjal) **Hudaning həlkining kəp kismi bilən ahirki bir «yəttə wakit»ta dostluk əḥdisini takammul kilidu, lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioɣa kəlgəndə, u ibadəthanidiki kurbanlik wə ax ḥədiyələrni sunuxni əməldin kalduridu. U qaoɣda «wəyran kiloɣuqi yirginqlik nomussizlik» mukəddəs ibadəthanining əng egiz jayioɣa koyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran kiloɣuqi kixining bexioɣa yaoɣduruloɣuqə xu yərdə turidu»** (9:27).

(Bu tooɣruluk bizning ««Daniyal pəyoɣəmbər»diki «ḳoxumqə səz»imizni yaki ««Daniyal»diki muḥim sawakllar wə bexarətlər» degən kitabqimiznimu kərüng).

Biz muxu ixni Pawlusning «2Tes.» 2:4diki dəjjalning Hudaning ibadəthanisidin orun alidioƣanliƙi tooƣrisidiki sözliri bilən Injil «Mat.» 24:15də hatiriləngən, Rəb Əysaning ohxax temidiki sözliri toluƙ munasiwəttə turidu dəp ƙaraymiz: —«**Daniyal pəyoƣəmbər ƙəyt ƙiloƣan «wəyran ƙiloƣuqi yirginqlik nomussizliƙ»ning muƙəddəs jayda turoƣinini kərgininglarda (kitabhanlar bu sözning mənisini qüxəngəy), Yəhudiyə əlkisidə turuwatƙanlar taoƣlaroƣa ƙaqsun...**» («Mat.» 24:15-16).

Yuƙiriƙi üq bexarəttə «ibadəthana» enik tiloƣa elinidu. Daniyal bexarəttiki sözlirini yazoƣan waƙtida, ibadəthana 70 yil ilgiri wəyran ƙilinoƣanidi; lekin Rəb Əysa sözligən waƙtida wə Pawlus yuƙiriƙi 2:4diki sözlərni yazoƣanda ibadəthana ƙaytidin Yerusalemda ƙuruloƣan bolup məzmut turatti. On yəttə yil keyin ibadəthana Rim imperiyəsining ƙoxunliri təripidin miladiyə 70-yili yənə wəyran ƙilindi. Xuning bilən muxu bexarətlərning əməlgə axuruluxi üqün üqinqi bir ibadəthana Yerusalem xəhiridə ƙurulidu, degən ixənqimiz bar. Muxu ibadəthana tooƣruluƙ «Daniyal pəyoƣəmbər»diki «ƙoxumqə söz»imizdin üzündə elip eytip ətmisək bolmaydu: —

«(Bizgə roxənki...) pəyoƣəmbərlər kəlgüsidə yengi bir ibadəthana ƙurulup, ƙurbanliƙlar tüzümi ƙaytidin ornitilidu, dəp aldin eytƙan bolsimu, bu ibadəthanini Yəhudiylar Məsih Əysaoƣa ixənməy, Uning pütün insanning gunahliri üqün ƙiloƣan uluoƣ ƙurbanliƙidin həwərsiz halättə ƙuridu. Injilda ayan ƙiliniduki, Məsih Əysa gunahlar üqün qong ƙurbanliƙ boloƣanikən, ħazir ħərƙandaƙ ħaywan ƙurbanliƙi pütünləy ħajətsiz. Ibadəthaniningmu ħajiti yoƙ, qünki Injiloƣa asasən, Hudaning Məsihini ƙobul ƙiloƣan bəndiliri Uning uluoƣ muƙəddəs ibadəthanisi boldi. Xundaƙtimu, kəlgüsidə Yəhudiylar ƙuroƣan axu ibadəthana nuroƣun (toluƙ qüxənmigən) kixilərning nəzaridə «muƙəddəs bir jay» dəp ƙarilixi mumkin. Xunga dəjjalning uni buloƣixi, baxƙiqə ixlitixi Hudaning nəzaridə naħayiti eoƣir bir gunaħ ħesablinidu. Biraƙ bu «yirginqlik nomussizliƙ» pəƙət Huda alliburun bekitkən waƙitƙiqila dawamlixalaydu: —

«**Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran ƙiloƣuqining bexioƣa yaoƣduruloƣuqə** («yirginqlik nomussizliƙ») **xu yərdə turidu**».

Bu ixlarni Huda alliburun bekitkən. Huda ularoƣa yol ƙoyoƣan ahirƙi «yəttə waƙit»ning ikkinqi yerimi (1260 kün)diki azabliƙ məzgildin ħalƙip kətməydu. Dəjjal aoƣdurulup gumran ƙilinidu».

Təħlilimizni dawam ƙilayli: —

2:5

«Mən silər bilən billə boloƣan waƙtimda bularni silərgə eytƙanliƙim esinglarda bardu?»

Rosul Pawlusning ularoƣa pəƙət üq ħaptə iqidila xunqə kəp ixlarning həwirini yətküzgənliki bizni ħəyran ƙalduridu; bügünki künlərdə xunqə kəp ixəngüqilər kəz aldida bir pütün Muƙəddəs Kitab turuƙluƙ, tehiqə ahir zamanlardiki ixlarni angƙiralmay yüridu.

2:6-7

«Wə uning bəlgiləngən waƙti-saiti kəlmigüqə axkarilanmasliƙi üqün nemining uni tosup turuwatƙanliƙi silərgə məlum. Qünki «ƙanunni yoƙatƙuqi sirliƙ küq» alliƙaqan yoxurun ħərikət ƙilmaƙta; lekin bu ixlarni ħazirqə tosup keliwatƙan Birsi bardur; U otturidin qiƙƙuqə xundaƙ tosuƙluƙ peti turidu».

«**Ƙanunni yoƙatƙuqi sirliƙ küq**» bəlkim Xəytanning astirtin dunyadiki barliƙ əllərni, barliƙ dələtlərni ħərhil ƙanunni, xundaƙla

barlik əhlak prinsiplarni buzux tərəpkə asta-asta kutritixlirini kərsitidu. Bu jəryanning əwjigə qikixi dəjjalning məydanoɣa kelixi bilən bolidu.

Alimlar arisida «tosup keliwatkan»ning kim yaki nemə ikənliki toоrisida kəp muzakirilər boloɣan. Biz pəkət xu addiy pikrimizni eytimizki, ahirki ayəttin «Tosuoɣuqi» bir «xəy'i» əməs, bəlki bir xəhs süpitidə kərünidu; U Hudadin qikkan boluxi kerək, qünki Xəytan təripidin bir küqning əzining wəkili boloɣan dəjjalni tosuxi yaki besip turuxi mumkin əməs, əlwəttə. Xuning bilən «Tosuoɣuqi» dəl Hudaning Mukəddəs Rohining Əzi degən hulasigə kelimiz. Bu hulasigə mas kelidioɣan, kəp yil burun Nuh pəyoɣəmbər dəwridikilər toоruluk eytiloɣan Hudaning bir səzi bar: «**Mening Rohim insan bilən mənggü kürəx kiliwərməydu; qünki u əttur** (ətkə təwədur)» (demək, insanni Roh əməs, bəlki əz ətliridiki arzu-həwəsliri baxkuridu) («Yar.» 6:3).

Muxu yərdə Mukəddəs Rohning insanning wijdanida «kürəx kilip» gunahlirini tosuoɣuqi yaki baskuqi bolidioɣan roli kərünidu; lekin Uning insanlar bilən muxundak «kürəx kilidioɣan» künliri qəksiz bolmaydu; bir kün bolmisa bir küni boliduki, insanlarning gunahliri tosup baskudək dərijidin exip ketidu — «**qünki u əttur**». Xu küni Mukəddəs Roh «otturidin qikidu» əməsmu? Demək, Mukəddəs Roh insanning əz gunahiy arzu-həwəslirigə əgixip mengixioɣa tosaloɣuluk kilmay «otturidin qikidu». Zadi nemining yaki kimlərning otturisidin qikkanliki bizgə tehi enik əməs. Birak rosulning deginidək: «**«kanunni yokatkuqi sirlik küq» allikaqan yoxurun hərikət kilmakta**» — əmma tarihtin buyan Huda məlum tədbirlər bilən «kanunoɣa yokitix» yaki «kanunoɣa karxi turux»tiki ipadilərni qəkləp kəldi. Əng küqlük «tosuoɣuqi tədbir»lər təwəndikidək üq hil boldi: —

(1) Hudaning qəklik (demək, tehi toluk bolmioɣan) jazaliri (məsilən topan, Sodom wə Gomorra xəhərlirigə təkülgən ot-gunggurt katarliklar);

(2) Hudaning Musa pəyoɣəmbər arkilik Yəhudiy həlkigə qüxürgən Təwrat kanuni;

(3) Əng küqlük boloɣini, Mukəddəs Rohning insanning roh-wijdanida «kürəx kilixi» — yəni səz kilix, jəlb kilix, ətünüx wə agahlanduruxliri. Demisək bolmayduki, buning iqidə qongkur bir amil Hudaning jamaitidiki sadik ər-ayallarning pütkül insaniyət üqün boloɣan dua-tilawət hizmətliridin ibarət boluxi kerək. Buningoɣa ispat üqün, okurmənlərdin «Dunyada kaysi dələtlər qiriklixix məsilisidin əng halas boloɣan?» (heq dələttə yok, əlwəttə!) dəp sorisak, dəl Yawropa, Asiya, Afrika wə jənubiy wə ximaliy Amerikidiki Təwrat-Injilning təsiri əng küqlük boloɣan, həkikətni jakarlaydioɣan jamaətlər əng kəp boloɣan dələtlərdə qiriklixix məsililirining əng az ikən, dəp bilimiz. Etikadqi jamaətlərning dua-tilawətlirining təsiri kərünmisə, (yərlik diniy tüzüm nemə boluxidin kət'iynəzər) qiriklixix turmuxning normal bir kismi bolup kalidu.

Xundak bir küni keliduki, Huda Əz jamaitigə «Insaniyətning gunahi qəklənsun!» dəp dua-tilawət kilix burq-yükini selixtin tohtaydu; nətijidə, kəbih-rəzillik pütkül insaniyətni kapliwalidu; Hudaning mukəddəs bəndiliridin sirt pütkül jahan aldinip ezitkulukka petip ketidu. Aldinix əwjigə qikkanda pütkül insanlar Xəytanning wəkili wə obrazi boloɣan dəjjaloɣa qokunuxka, kolioɣa yaki pexanisigə uning tamoɣisini kobul kilixka razi bolidu («Wəh.» 13:8). Hətta Hudaning mukəddəs bəndilirigə əzlirini aldinixtin saklax təs bolidu («Mat.» 24:24). Bu ezitkuluk dəjjal wə uning qaparmənlirining hər türlük məjizilər wə karamətlərni yaritixi arkilik küqləndürülidu. Biz təwəndiki ayətlərdə muxu ixlar toоruluk okuymiz: —

2:8-12

«Andin axu «ḳanun yoḳatḳuqi» axkarilinidu; biraḳ Rəb Əysa aoɳzidiki nəpisi bilənla uni yutuwetip, kəlgən qaoɳdiki parlaḳ nuri bilən uni yoḳ ḳiliwetidu. «Ḳanun yoḳatḳuqi»ning məydanoɳa qiḳixi Xəytanning pəntliri bilən bolidu, u ḥər türlük küq-ḳudrət, məjizə wə yaloɳan karamətlərni kərsitip, ḥalakətkə yüzləngənlərni azduridioɳan ḥərhil ḳəbiḥ ḥiylə-mikirlərni ixlitidu. Ularning ḥalakət aldida turuwatḳanliḳining səwəbi, əzlirini nijatḳa yetəkləydioɳan ḥəḳiḳətni səyməy, uningoɳa ḳəlbidin orun bərməslikidindur. Xu səwəbtin, Huda ular yaloɳanqiliḳḳa ixənsun dəp, ḥəḳiḳəttin qətnitidioɳan bir küq əwətidu. Nətijidə, ḥəḳiḳətkə ixənməy, bəlki ḳəbiḥlikni hursənlik dəp bilgənlərning ḥəmmisi jazaoɳa məḥkum ḳilinidu».

Bügünki kün towa ḳilix wə ḥəḳiḳətni ḳobul ḳilix künidur. Bu ixlarni keqiktürüx kelidioɳan ezitḳulukḳa muptila bolup aldinixning həwpigə yeḳin turuxḳa barawərdur; undaḳ aldanoɳanlar dəjjalning dunyaoɳa yəttə yilliḳ ḥəküm sürüxidə uningoɳa ḳul bolidu wə ahirida Məsiḥ ḳaytip kəlginidə uning bilən təng ḥalakətkə yüzlinidu.

Injil 15-ḳisim

«Timotiyoɳa «1» »

«Rosul Pawlusning Timotiyoɳa yazoɳan birinqi məktupi»

Kirix səz

«Timotiy»ning ismi Injildiki səḥipilərdə kəp kərülidu. U kim? Uning birinqi ḳetim Əysa Məsiḥ tooɣruluḳ hux həwərni anglixi, bəlkim, rosul Pawlus bilən rosul Barnabas Ikonion (ḥazir «Koniya») əlkisidiki Listra degən xəḥərgə (ḥazirḳi Türkiyidə) kəlgəndə əz yurtida boldi (bəlkim miladiyə 46-yili). Pawlus wə Barnabas bu rayonda birnəqqə ay turup hux həwərni jakarlidi wə u yərdiki kəp kixilər ziyankəxlik astida bolsimu, huxallik bilən uni ḳobul ḳildi («Ros.» 14:5-6). Bular iqidə Lo'is isimlik bir Yəḥudiy momay bar idi; uning grek bir ərgə təgkən, Əwniki isimlik bir ḳizi bar idi; u eridin Timotiy (grek tilida «Timote'us» — mənisi: «Hudaning ḥərmiti») degən ooɳulni tuoɳḳanidi; xuningdin keyin bəlkim eri dunyadin kətkən bolsa kerək. Momay, ḳizi wə qong ooɳli bilən billə turatti, bəlkim ular ḳiskə məzgil iqidila ḥəmmisi Rəbgə etiḳad baoɳlioɳanidi. Timotiy bəlkim əz ḳuliḳi bilən rosul Pawlusning wəz eytḳinini angliɳan wə xuning bilən ixəngən; qünki Pawlus uni «**etiḳad yolidiki əzümning sadiḳ ooɳlum Timotiy**» dəp amraḳlik bilən atioɳan («1Tim.» 1:2ni wə «2Tim.» 1:2ni kərüng). Təwəndiki nəḳil kəltürülgən «Rosullarning paaliyətliri» 16:1-3-ayətlərni «2Tim.» 1:5-ayət bilən selixturung: —

«**Andin u Dərbə wə Listra xəḥərlirigimu bardi. Mana, xu yərdə etiḳadqi Yəḥudiy bir ayalning ooɳli, Timotiy isimlik bir muhlis bar idi. Uning atisi bolsa grek idi. Listra wə Koniya** (Ikonion) **xəḥərliridiki ḳerindaxlarning ḥəmmisi uning tooɣrluluḳ yahxi guwaḥlik berətti. Pawlus uni əzi bilən billə elip mangmaḳqi boldi. Biraḳ bu yərdiki Yəḥudiylarning ḥəmmisi Timotiyning atisining grek ikənlikini bilgəqkə, Pawlus uni elip hətnə ḳildurdi**».

Bu ix bəlkim miladiyə 50-yili boloɳanidi.

Bu ayətlərgə ḳarioɳanda, Pawlus Timotiyning qin etiḳadlik wə Hudaning həlḳining hizmitidə boluxḳa intizarlik wə muḥəbbətkə toloɳan ḳəlbi bar alaḥidə esil bir yigit ikənlikini kərüp yətkən wə xuning bilən uni Gretsiyə wə Kiqik Asiyada uyaḳ-buyaḳlarni kezip mangidioɳan «hux həwərqilər guruppisi»oɳa ḳatnaxturup, elip mangoɳan. Demisək bolmayduki, Pawlusning Timotiyni hətnə ḳilduruxining səwəbi uni ḳandaḳtur «roḥiy mənpəət»kə erixtürüx üqün əməs idi, bəlki uningoɳa əzigə ḥəmraḥ bolup, Yəḥudiylarning «sinagog»lirioɳa, xuningdək Yəḥudiy jəmiyitidiki sorunlaroɳa kirip Məsiḥning həwərini yətküzüx wə təlim berix xaraitini yaritip berix üqün idi. Qünki uning anisi Yəḥudiy, atisi Yəḥudiy əməs boloɳaqḳa, u pəḳət hətnilik bolsila Yəḥudiylar uni Yəḥudiy dəp ḳarap, ḳobul ḳilatti.

Keyinki on bəx yilda Timotiy rosulning daimlik ḥəmraḥi boloɳanidi. Xübḥisizki, rosul uqrioɳan ḥərbir eoɳirqilik, həwp-hətər wə japa-muxəḳḳətlərgə umu ohxax uqrioɳan:

«**Daim səpərlərdə bolimən; dəryalarning həwplirini, ḳaraḳqilarning həwplirini, yurtdaxlirimning həwplirini, yat əlliklərning həwplirini, xəḥərning həwpini, bayawanning həwplirini, dengizning həwplirini, sahta**

ⱪerindaxlar arisidiki həwplirini baxtin kəqürdüm» («2Kor.» 11:26). Deyixning ⱨajiti yoⱪki, u rosul bilən ata-balidək yeⱪin munasiwättə bolup, undaⱪ ⱪiyinqiliⱪlarni huxallⱪ bilən täng tartatti. Pawlusning səzlirigə ⱪarioɣanda, Timotiy «rosul» dəp ⱨesablanmioɣan boluxi mumkin, lekin u təlim bərgüqi bolup, hux həwər yətküzüx hizmətlirini obdan ixligən wə bəlkim bexarət berix iltipati uningdimu bəzi qaoɣlarda pəyda boloɣan.

Bəzi əⱨwallarda Pawlus uningoɣa alaⱨidə wəzipə tapxurup baxⱪa yərgə əwətətti. Uxbu hətni yazoɣan waⱪtida xundaⱪ boldi. Pawlus birinqi ⱪetim zindandin ⱪoyuwetilgəndin keyin Timotiy bilən Asiyada jamaətlərni rioɣbətləndürüx üqün səpərgə qiⱪⱪan, dəp ⱪaraymiz. Waⱪit bəlkim miladiyə 64-yili idi. Pawlus bilən Timotiy Əfəsus xəⱨirigə kəlgəndə jamaəttə beriliwatⱪan təlimlərdə natooɣra wəziyətlərni bayⱪioɣan, Pawlusning baxⱪa yərlərdə jiddiy ixliri boloɣaqⱪa, Timotiyni muxu wəziyətni ongxax üqün, jamaətni əslidə yahxi tutuwatⱪan ⱨəⱪiⱪətlərdə ⱪaytidin mustəⱨkəmləx ⱨəmdə jamaət üqün yengi aⱪsaⱪallar wə hizmətkarlarni tallap tikləx üqün Əfəsusta ⱪalduroɣanidi (3-babni kərüng). «Yengi aⱪsaⱪallarni tikləx» degən xu wəzipining tapxuruloɣanliⱪioɣa ⱪarioɣanda, Əfəsustiki jamaətni tehiqə kengiyiwatⱪan, degən hulasigə kəlsək artuⱪ bolmas; qünki ularda alliⱪaqan birnəqqə aⱪsaⱪallar bar idi (Pawlusning «Ros.» 20:17-38də hatiriləngən, ular bilən kərüxüxini kərüng). Pawlus əslidə Əfəsusta ikki yil turoɣan məzgildə etiⱪad ⱪiloɣanlarning sani, xübⱨisizki, nəqqə mingoɣa yətkənidi («Ros.» 19:1-14bi kərüng). Xu waⱪitlarda undaⱪ kəp adəmlər bir jamaət sorunida täng yioɣilixi mumkin əməs idi; 1-əsirdin 3-əsirgiqə jamaətlərning əzlirining ⱨeqⱪandaⱪ «ibadəthana» yaki «yioɣilixhana»si yoⱪ idi; ular əymu-əy yioɣilatti (xu ⱨalda yioɣilixni jamaət üqün əng muwapiⱪ yioɣilix usuli, dəp ⱪaraymiz) wə bəlkim gaⱨida bir məktəp zalida («Ros.» 19:9) yioɣilatti. Pərzimizqə Əfəsustiki jamaətning 20-30 sorunda yioɣiloɣan boluxi mumkin; əmma bular yənila bir jamaət, yəni «Əfəsusta turuwatⱪan jamaət» dəp ⱨesablinatti («Ros.» 20:17, 28). Ularning nəqqə aⱪsaⱪalliri bu ibadət sorunlirining ⱨəmmisigə məs'ul idi.

Əfəsustiki jamaət Asiyadiki jamaətlərgə zor ilⱨamiy küq wə «yetəkqi qiraoɣ» boldi; Əfəsus xəⱨiri «Kiqik Asiya» (ⱨazirⱪi Türkiyə) diki əng qong wə muⱨim xəⱨər bolup, nopusi təhminən üq yüz ming idi. Xəⱨərdə Rim imperiyəsining rayonluⱪ «məmuriy mərkəz»i təsis ⱪilinoɣan; buning üstigə uningda Asiya boyiqə əng qong buthana bar idi. Jamaət bu yərdiki küqlük butpərəsliktin qiⱪⱪan məsililərgə wə yərlik ⱨəkümättin boloɣan ⱪarxiliⱪⱪa taⱪabil turux jəryanida əzliri küqiyip əskənidi. Ⱨalbuki, ularning asasiy əⱪidiliri tooɣruluⱪ bir krizis pəyda boldi; xu waⱪitlarda jamaət kəp uqrioɣan məsililərgə ohxax, bu krizismu Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ⱪanunni tooɣra qüxinixkə baoɣliⱪ idi. Bu ixlar tooɣruluⱪ biz yənə «ⱪoxumqə səz»imizdə tohtilimiz. Ularni krizistin ətüxkə mədət berix, ularning baxⱪa ətrapidiki jamaətlərgə dawamliⱪ «yetəkqi qiraoɣ» boluxi üqün Pawlus Timotiyni xu yərdə ⱪaldurdi. Pawlus uxbu hətni xu wəzipini eniⱪlax, uni orunlaxⱪa rioɣbətləndürüx wə «ⱪizim sanga eytay, kelinim sən angla» degəndək, uning Timotiyoɣa əz ⱨoⱪuⱪini tapxuroɣanliⱪini jamaət kərsun, Timotiyoɣa muxu ixlarda toskunluⱪ ⱪilmisun, əksiqə uni ⱪollisun degən məⱪsəttə yazoɣan. Xuning bilən Pawlus qoⱪum bu hətni Əfəsustiki jamaətningmu oⱪuxi üqün yazoɣan! Buningda yənə bir məⱪsiti bar, jamaət Timotiyning wəzipisi tooɣruluⱪ toluⱪ həwərdar boloɣandin keyin, ular Timotiydin buni toluⱪ ada ⱪilixini tələp ⱪilatti. Hətning məⱪsitini uningdiki ikki ayət bilən yəkünləxkə bolidu: —

«**Mən gərqə pat arida yeningoɣa yetip berixni arzu ḳilsammu, yənila bu hətni yazdim; mubada mən ḥayal bolup ḳalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni ḳandaḳ tutux kerəklikini bilisən. Bu ailə bolsa mənggü ḥayat Hudaning jamaiti, ḥəḳiḳətning tüwrüki wə təglikidur**» (3:15)

Bügünki kündə Hudaning danaliḳida ḳollirimizda Injilda xundaḳ bir hətning (ḥəmdə uningoɣa ohxap ketidioɣan «Tituska») barliḳioɣa minnətdar boluximizoɣa tooɣra kelidu; qünki biz uningdin jamaətlərning əməliy ixlirini ḳandaḳ bir tərəp ḳilix kerəkliki ḥəm jamaətlərgə məs'ul boloɣanlar əzlirini Huda aldida ḳandaḳ tutuxi kerəkliki tooɣruluḳ əginimiz (yuḳiriḳi ayətni kərüng). Biz bu tooɣruluḳ wə baxḳa bəzi ḳiziḳ yərliri üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Yənə bir ix, Pawlus Timotiyning Muḳəddəs Roḥtin alaḥidə bir roḥiy iltipatni ḳobul ḳiloɣanliḳini tiloɣa alidu (bu iltipatlar tooɣruluḳ «1Kor.» 12-14-bablarni kərüng). Pawlus bu hetidə bizgə bu iltipatning dəl nemə ikənlikini deməydu, əmma xu iltipatni hux həwərni ixənmigənlərgə jakarlap yətküzüx bilən munasiwiti bar idi, dəp ḳaraymiz («2Tim.» 4:5ni kərüng). Pawlusning Timotiyni rioɣbətləndüridioɣan sözliridin ḳarioɣanda, Timotiy əzi intayin yuwax, jimioɣur («2Tim.» 1:7-8, 2:1) wə teni ajiz, aoɣriḳqan yax adəm idi (4:23). Hudaning Timotiydək xundaḳ ajiz bir bəndini jamaətni rioɣbətləndürüx wə əzining hux həwirini jakarlaxtək büyük, xərəplik wəzipilərgə talliwaloɣanliḳidin ḥəmmimiz təsəlli-rioɣbət alsaḳ bolidu. Huda biz arḳiliḳ əz ixlirini ḳiloɣinida əzimizning qəklik talant wə ḳabiliyətlirimiz bilən qəklənməydu, əksiqə ajizliḳimiz wə qəkliklikimiz daim Uning Əzining küq-ḳudritini dəl kərsitixigə pursət wə xarait yaritip beridu («2Kor.» 1:25-30, «2Kor.» 12:7-10, 13:4).

Məzmunlar: —

1. Salam (1:1-2)
2. Natooɣra təlimlərgə rəddiyə berix (1:3-20)
3. Dua ḳilix wə ibadət tərtipi (2-bab)
4. Yetəkqilər wə hizmətkarlaroɣa ḳoyuloɣan tələplər (3-bab)
5. Timotiyning wə etiḳadqilarning məs'uliyiti (4-6-bablar)

••••••••

Timotiyoⵏa «1»

Rosul Pawlus Timotiyoⵏa yazoⵏan birinqi məktup
Salam

1 [1] Ⴕutⴕuzoⵏuqimiz Hudaning wə ümidimiz Məsiһ Əysaning əmri bilən Əysa Məsiһning rosuli ⴕilip təyinlәngən mənki Pawlustin. [2] etiⴕad yolidiki əzümning sadiⴕ ooⵏlum boloⵏan Timotiyoⵏa salam. Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Məsiһ Əysadin sanga meһir-xəpⴕət, rəһimdilliⴕ wə hatirjəmlik boloⵏay!

Sahta təlimlərni tosux

[3] Makedoniyə əlkisigə baroⵏanda, səndin ətünginimdək xuni yənə ətünimənki, xu yərdiki bəzi kixilərgə bid'ət təlimlərni əgətmənglar dəp tapilixing üqün sən dawamliⴕ əfəsus xəһiridə ⴕaloⵏin; [4] ularning əpsanilər wə ayioⵏi yoⴕ nəsəbnamilərgə bənd bolmasliⴕini tapilioⵏin; bular Hudaning etiⴕad arⴕiliⴕla əməlgə axurulidioⵏan Өz əyigə boloⵏan pilanini ilgiri sürməydu, bəlki pəⴕət bimənə talax-tartixlarni ⴕəltürüp qiⴕiridu, halas.

[5] Əmdiliktə bizgə tapilanoⵏan təlimning muddiasi sap ⴕəlb, pak wijdan wə sahtiliⴕsiz etiⴕadtin kelip qiⴕidioⵏan meһir-muһəbbəttin ibarəttur. [6] Bu ixlarda bəzi kixilər qətnəp, bimənə gəplərni ⴕilixⴕa burulup kətti. [7] Ularning Təwrat ⴕanunining əlimasi boloⵏusi bar; biraⴕ ular ezlirining nemə dəwatⴕanliⴕini yaki əzlirining ⴕədəp ⴕəyt ⴕiliwatⴕan sözlirining nemə ikənlikini qüxənməydu.

[8] Əmdi bizgə məlumki, əgər kixilər Təwrat ⴕanunini əyni muddiasida ⴕollansa, u paydiliⴕtur. [9] Qünki biz yənə xuni bilimizki, Təwrat ⴕanuni ⴕəⴕⴕaniy adəmlər üqün tüzülgən əməs, bəlki ⴕanunoⵏa hilaplиⴕ ⴕiloⵏuqilar wə boyni ⴕattiⴕlar üqün, ihlassizlar wə gunaһⴕarlar üqün, iplaslar wə kupurluⴕ ⴕiloⵏuqilar üqün, atisini əltürgüqilər wə anisini əltürgüqilər üqün, ⴕatillar, [10] buzukluⴕ ⴕiloⵏuqilar, bəqqiwazlar, adəmlərni ⴕullukⴕa bulioⵏuqilar, yaloⵏanqilar, ⴕəsəmhorlar üqün wə yaki saoⵏlam təlimlərgə zit boloⵏan baxⴕa ⴕəⴕⴕandaⴕ ⴕilmixlarda boloⵏanlar üqün tüzülgən. [11] Bu təlimlər təxəkkür-mubarəkkə layiⴕ Boloⵏuqi Hudaning manga amanət ⴕiloⵏan xan-xəripini ayan ⴕiloⵏan hux həwərgə asaslanoⵏan.

Pawlus əzi Hudaning rəһimdillikini kərsətküqi janliⴕ misaldur

[12] Manga küq-ⴕudrət bərgən, meni ixənⴕlik dəp ⴕarap, Өz hizmitigə təyinligən Rəbbimiz Məsiһ Əysaoⵏa təxəkkür eytimənki, [13] U meni təyinlidi! — burun kupurluⴕ wə ziyankəxlik ⴕiloⵏuqi, zalim bir adəm bolsammu, manga rəһim kərsitildi; qünki mən bu ixlarni nadanliⴕ wə etiⴕadsizliⴕtin

---

1:1 Ros. 9:15; Kol. 1:27.
1:2 Ros. 16:1; 1Kor. 4:17; Gal. 1:3; 1Tes. 3:2; 1Pet. 1:2.
1:3 Ros. 20:1.
1:4 «ayioⵏi yoⴕ nəsəbnamilər» — Yəһudiy həlki ⴕərdaim əzining Təwrattiki uluoⵏ bir «roһiy ərbab»ning məlum bir əwladi, Greklər bolsa əzining məlum bir «ilaһiy adəm»ning əwladi ikənlikini ispatlimaⴕqi idi. **«Bular Hudaning etiⴕad arⴕiliⴕla əməlgə axurulidioⵏan Өz əyigə boloⵏan pilanini ilgiri sürməydu»** — «*(Hudaning)*... Өz əyigə boloⵏan *(nijatliⴕ)* pilani» grek tilida «Hudaning əyidiki ⴕanun-orunlaxturuxliri» degən ibarə bilən ipadilinidu.
1:4 1Tim. 4:7; 6:4, 20; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.
1:5 Rim. 13:8; Gal. 5:14.
1:8 «əgər kixilər Təwrat ⴕanunini əyni muddiasida ⴕollansa, u paydiliⴕtur» — «əyni muddiasida» grek tilida «ⴕanunluⴕ yolda ⴕollansa».
1:8 Rim. 7:12.
1:9 Gal. 5:23.
1:10 «Təwrat ⴕanuni... saoⵏlam təlimlərgə zit boloⵏan baxⴕa ⴕəⴕⴕandaⴕ ⴕilmixlarda boloⵏanlar üqün tüzülgən» — «saoⵏlam təlim» — bu Pawlusning kəp ixlitidioⵏan ibarisi. Hudadin kəlgən təlim uni ⴕobul ⴕiloⵏanlarda saoⵏlam roһiy һayatni һasil ⴕilidu wə ⴕuwwətləydu.
1:11 «bu təlimlər təxəkkür-mubarəkkə layiⴕ boloⵏuqi Hudaning manga amanət ⴕiloⵏan xan-xəripini ayan ⴕiloⵏan hux həwərgə asaslanoⵏan» — «bu təlimlər» *(«saoⵏlam təlim»)* Təwrat ⴕanunining һəⴕiⴕiy əһmiyitini, uning «əz muddiasida ⴕollinidioⵏan» yaki «ⴕanunluⴕ yolda ⴕollinilidioⵏan» məzmunini əz iqigə alidu *(8-ayət)*.
1:11 1Tes. 2:4; 1Tim. 6:15.

kilоŋanidim.
14 Ḥalbuki, Rəbbimizning manga kərsətkən meḥir-xəpkiti ziyadilixip, Məsiḥ Əysada boloŋan etikad wə meḥir-muḥəbbət wujudumoŋa elip kirilixi bilən exip taxti. 15-16 Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni kobul kilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni kutkuzux üqün dunyaoŋa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloŋan meni, keyin Өzigə etikad kilip, mənggülük ḥayatka erixidioŋanlaroŋa misal kilip məndə Өzining barlik səwr-takitini ayan kilixi üqün, manga rəḥim-xəpkət kərsitilgəndur.
17 Əmdi mənggülük Padixaḥka, yəni əlməydioŋan wə kəz bilən kərgili bolmaydioŋan, birdinbir Hudaoŋa əbədil'əbədgiqə ḥərmət-izzət wə xan-xərəp boloŋay! Amin!

18-19 Əy, ooŋlum Timotiy, burun sən tooŋruluk eytiloŋan bexarətlik wəḥiylərgə asasən bu buyrukni sanga tapxurimən. Bu wəḥiylərni koral kilip, etikadta wə pak wijdaningda qing turup, güzəl urux kiloŋaysən. Bəzilər wijdanida pak turuxtin qətnəp kətti, nətijidə ularning etikadi huddi hada taxka urulup oŋərk boloŋan kemidək wəyran boldi.
20 Humeneus wə Iskəndərlər mana xundak kixilərdindur. Ularni kupurluk kilmaslikni əgənsun dəp, Xəytanning ilkigə tapxurdum.

Jamaətning birinqi wəzipisi

2 1 Mən ḥəmmidin awwal, etikadqilaroŋa pütkül insanlar üqün Hudadin tiləklər tilixini, dua-tilawət kilixini, baxkilar üqün murajiət kilixini wə təxəkkürlər eytixini, 2 bolupmu padixaḥlar wə barlik əməldarlar üqün dua-tilawət kilixini jekiləymən. Xundak kiloŋanda, biz toluk ihlasmənlik wə salmaklik bilən tinq wə aman-esən ḥayat kəqürələymiz. 3 Bundak dua-tilawət kilix güzəl ixtur, Kutkuzoŋuqimiz Hudani hursən kilidu. 4 Qünki U pütkül insanning kutkuzuluxi wə ularning ḥəkikətni tonup yetixini halaydu.
5 Qünki birla Huda bardur, Huda bilən insanlar arisida bir kelixtürgüqimu bar, U bolsimu Өzi insan bolup kəlgən Məsiḥ Əysadur.
6 U barlik insanlarni ḥər kilix üqün Өzini kurban kilip bədəl tələdi; xundak kilip bekitilgən wakit-saitidə Hudaning nijatioŋa guwaḥlik

---

1:13 «U meni təyinlidi! — burun kupurluk wə ziyankəxlik kiloŋuqi, zalim bir adəm bolsammu...» — «kupurluk kiloŋuqi» — uning kupurluki biwasitə Hudaoŋa karitiloŋan əməs (*qünki u «ihlasmən Yəḥudiy» idi*), bəlki Huda əwətkan Kutkuzoŋuqi Məsiḥkə wə Uningoŋa əgəxkənlərgə karitiloŋan. «Ziyankəxlik kiloŋuqi» — Məsiḥkə əgəxkənlərgə ziyankəxlik kiloŋuqi. **«qünki mən bu ixlarni nadanlik wə etikadsizliktin kiloŋanidim»** — «etikadsizlik» Hudaning Əysa Məsiḥdə boloŋan nijat yolioŋa boloŋan etikadsizliktur.

1:13 Yuḥ. 9:39,41; Ros. 3:17; 8:3; 9:1; 22:4; 26:9; 1Kor. 15:9; Gal. 1:13.

1:15-16 «Muxu səz ixənqlik wə ḥər adəm uni kobul kilixi tegixliktur — «Məsiḥ Əysa gunaḥkarlarni kutkuzux üqün dunyaoŋa kəldi!». Mən gunaḥkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiḥ Əysaning əng əxəddiy gunaḥkar boloŋan meni, keyin Өzigə etikad kilip, mənggülük ḥayatka erixidioŋanlaroŋa misal kilip məndə Өzining barlik səwr-takitini ayan kilixi üqün, manga rəḥim-xəpkət kərsitilgəndur» — bu zor əḥmiyətlik ayət tooŋruluk «kоxumqə səz»imizni kərüng.

1:15-16 Mat. 9:13; Mar. 2:17; Luka 5:32; 19:10; 1Yuḥ. 3:5.

1:17 «mənggülük Padixaḥ» — grek tilida «barlik zamanlarning Padixaḥi». **«birdinbir Hudaoŋa əbədil'əbədgiqə ... xan-xərəp boloŋay!»** — bəzi kona kəqürmilərdə «birdinbir dana Hudaoŋa əbədil'əbədgiqə ... xan-xərəp boloŋay!» deyilidu.

1:18-19 «bu wəḥiylərni koral kilip, etikadta wə pak wijdaningda qing turup, güzəl urux kiloŋaysən» — «güzəl urux kiloŋaysən» — ət igiliri bilən əməs, əlwəttə, roḥiy kürəxtur. Keyinki 6:12-ayəttə tiloŋa elinoŋan «güzəl kürəx»ni wə u tooŋrisidiki «kоxumqə səz»ni kərüng.

1:18-19 1Tim. 6:12; 1Tim. 3:9.

1:20 «Ularni kupurluk kilmaslikni əgənsun dəp, Xəytanning ilkigə tapxurdum» — «Xəytanning ilkigə tapxurulux» bolsa, etikad yolidin helila qətnigən kixilərni əz gunaḥlirini tonusun dəp, jamaət ixlətsə bolidioŋan eoŋir bir tədbirdur. Uningda xundak kixilər jamaəttiki bardikəldidin qikirilipla kalmay, bəlkim kesəl bolup kelixi yaki balayi'apətkə uqrixi mumkin. Bu ix tooŋruluk yənə «1Kor.» 5-bab, izaḥatliri wə xu məktuptiki «kоxumqə səz»ni kərüng.

1:20 1Kor. 5:5; 2Tim. 2:17; 4:14.

2:2 Yər. 29:7.

2:4 Əz. 18:23; 2Pet. 3:9.

2:5 «Qünki birla Huda bardur» — yaki «qünki Huda birdur» — «Kan.» 6:4 *(«Pərwərdigar Hudayimiz, Pərwərdigar bir birliktur»)* wə izaḥatni kərüng.

2:5 Yuḥ. 17:3; Rim. 3:30; Gal. 3:19; Ibr. 9:15.

berildi.[2:6][2:7] [7] Mən bu guwahlikni yətküzüx üqün jakarqi wə rosul boluxka təyinlinip (mening bu sözlirimning ḥəmmisi rast, mən yaloŋan gəp kilmidim), yat əlliklərgə etikad wə ḥakikət yolida əgətküqi bolup tikləndim.[2:8] [8] Xunga, mən xuni halaymənki, ərlər kəyərdə bolsun, duaoŋa jəm boloŋanda oŋəzəpsiz wə dətalaxsiz ḥalda, ḥalal əməllik kollirini kətürüp dua kilsun.[2:9]
[9] Ohxax yolda ayallarmu muwapik kiyinip, əzlirini ar-nomus wə salmakliķ bilən pərdaz kilsun. Ularning əzlirini pərdazlax, qaqlirini alahidə yasax wə altun, ünqəmərwayit wə esil kimmət kiyim-keqəklər bilən əməs,[2:10] [10] bəlki güzəl əməlliri bilən pərdazlixini halaymən. Bu, Huda yolida təkwadar bolay degən ayallaroŋa yarixidu. [11] Jamaət sorunlirida, ayallar tinq olturup, toluk itaətmənlik bilən təlim alsun.[2:11] [12] Lekin ayallarning ərlərgə təlim berixi yaki ular üstidin ḥəküm sürüxigə yol koymaymən. Əksiqə, ular tinq bolsun.[2:12][2:13] [13] Qünki awwal Adəm'ata, keyin Ḥawa'ana yaritiloŋan.[2:14] [14] Awwal aldinip azduruloŋanmu Adəm'ata əməs, bəlki Ḥawa'ana idi. U tolimu aldanoŋanlikidin ularning itaətsizlikigə qüxüp kaloŋanidi.[2:15] [15] Lekin ayallar etikadta, mehir-muḥəbbət wə pak-mukəddəsliktə salmakliķ bilən turidioŋanla bolsa, ular tuoŋutta sak-salamət kutulidu.[2:15]

Jamaətning yetəkqiliri

3 [1] «Əgər birsi jamaətkə yetəkqi boluxka intilsə, u güzəl bir wəzipini arzu kiloŋan bolidu» degən bu söz ḥəktur.[3:1] [2] Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluk, salmak, pəmlik, ədəplik, mehmandost, Huda tooŋrisida təlim berələydioŋan boluxi,[3:2] [3] xundakla ḥarakkəx wə zorawan bolmasliki, mulayim boluxi, səpra, nəpsaniyətqi bolmasliki,[3:3] [4] əz ailisini yahxi baxkuralaydioŋan boluxi, tolimu salapətlik bilən pərzəntlirini ata-anisioŋa boysunidioŋan kilip tərbiyiliyələydioŋan kixi boluxi kerək.[3:4] [5] Qünki birsi əz ailisini

---

2:6 «U Məsih barlik insanlarni ḥər kilix üqün Əzini kurban kilip bədəl təlidi» — bu «ḥər kilix» gunahning wə Xəytanning ilkidin. **«xundak kilip bekitilgən wakitsaitidə Hudaning nijatioŋa guwahlik berildi»** — baxka birhil tərjimisi: «Bu uluoŋ ixka *(yəni Məsiḥning ölümi wə tirilixi)* bekitilgən wakti-saitidə guwahlik berildi». Lekin bizningqə Əysaning ölümining əzi xu «guwahlik»tur — demək, Əysaning kurbanliki Hudaning qəksiz muḥəbbət wə nijatlik pilani tooŋruluk bəlgiləngən waktida axkarilandi.

2:6 Mat. 20:28; Əf. 1:7; Kol. 1:14.

2:7 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Rim. 1:9; 9:1; Gal. 1:16; 2:8; Əf. 3:8; 2Tim. 1:11.

2:8 Zəb. 134:1-2; Yuḥ. 4:21.

2:9 Tit. 2:3; 1Pet. 3:3.

2:11 «Jamaət sorunlirida, ayallar tinq olturup, toluk itaətmənlik bilən təlim alsun» — Yəhudiylarning ən'əniliri boyiqə ayal kixilər Hudaning sözlirini əgənməslik kerək idi, xunga rosulning bu sözi qong bir yengilik idi.

2:12 «Lekin ayallarning ərlərgə təlim berixi yaki ular üstidin ḥəküm sürüxigə yol koymaymən» — bu təlim tooŋruluk, xundakla aqa-singillaroŋa ata kilinoŋan iltipatlar tooŋruluk «1Kor.» 14:34-35 wə «Korintliklar *(1)*»diki «koxumqə sөz»imiznimu kərüng.

2:12 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:24.

2:13 Yar. 1:27; 2:22.

2:14 Yar. 3:6.

2:15 «Lekin ayallar etikadta, mehir-muḥəbbət wə pak-mukəddəsliktə salmakliķ bilən turidioŋanla bolsa, ular tuoŋutta sak-salamət kutulidu» — demək, «Ayallar Hudaning lənitigə uqrioŋanlikтin tuoŋuti kiyin wə hətərlik bolsimu, uningdin sak-salamət etüp ketidu».

–Bu 14-15-ayətni: «Ayallar ərlərgə təlim berix, ərlər üstigə ḥəküm sürüxtə əməs, bəlki bala tuoŋux wə uni bekix jəryanida, etikad arkiliķ erixidioŋan kutkuzuluxtin bəhrimən bolalaydu» degən baxka bir mənidə qüxinixkimu bolidu. Ayətning: «Birak ayallar Ḥawa'anining nəslidin tuoŋuloŋan Əysa Məsiḥ arkiliķ kutkuzulidu» degən yənə bir qüxənqisi əyni tekistkə anqə yekin kəlməydu, dəp karaymiz.

3:1 «əgər birsi jamaətkə yetəkqi boluxka intilsə, u güzəl bir wəzipini arzu kiloŋan bolidu» — «yetəkqi»lər tooŋruluk «Filippiyiliklaroŋa»diki «koxumqi səz», «yetəkqilər wə hizmətkarlar» degən sözlirimizni kərüng. «Akşakal» wə «yetəkqi» əməliyətkə bir gəptur.

3:2 «Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluk, salmak, pəmlik, ədəplik, mehmandost, Huda tooŋrisida təlim berələydioŋan boluxi... kerək» — «bir hotunluk», bəlkim «əz ayalioŋa sadik» degən mənidə. Buning tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

3:2 2Tim. 2:24; Tit. 1:6.

3:3 «... xundakla ḥarakkəx wə zorawan bolmasliki, mulayim boluxi, səpra, nəpsaniyətqi bolmasliki... kerək» — «nəpsaniyətqi» grek tilida «əzini buloŋaydioŋan nəpsaniyətqilikkə berilgən» degən bir səz bilən ipadilinidu. Bu səzgə karioŋanda, pul wə mal-dunyani koŋlixix insanni ḥaram kilip buloŋaydu. Bu tema tooŋrisida yənə «Luka» 16:9-11 wə xu ayətlərdiki izahatlarni wə «Luka»diki «koxumqə səz»imizdiki 16-bab tooŋruluk «nahək dunyaoŋa təwə boloŋan mal-dunya» degən məzmunni kərüng.

3:4 «əz ailisini yahxi baxkuralaydioŋan boluxi, tolimu

baxkuruxni bilmisə, u Hudaning jamaitidin kandakmu həwər alalisun? 6 Yetəkqi yengi etikadqilardin bolmisun; undak bolsa, u təkəbburlixip ketixi mumkin, xuningdək Xəytanning əyibigə kirip, u uqrioqan hökümgə qüxidu.. 7 U jamaətning sirtidikilər təripidinmu obdan təriplinidioqan boluxi kerək; xundak boloqanda, u baxkilarning karilixioqa uqrimaydu, Xəytanning kiltikioqa qüxməydu..

Jamaətning hizmətkarliri

8 Huddi yetəkqilərgə ohxax, jamaətning hizmətkarlirimu salmak, ikki hil gəp kilmaydioqan, harak-xarabka berilməydioqan, nəpsaniyətqi bolmioqan kixilərdin boluxi,... 9 pak wijdani bilən etikadning sirini qing tutidioqan boluxi lazim.... 10 Bundak adəmlərnimu aldi bilən sinap kərüp, əyib tərəpliri bolmisa, andin hizmət wəzipisigə koyuxka bolidu. 11 Xuningdək, bu hizmətkarlarning ayallirimu təmkin, pitnə-pasat kilmaydioqan, salmak wə harkandak ixta ixənqlik boloqanlardin boluxi lazim.. 12 Hizmətkarlar bir hotunluk, əz pərzəntliri wə ailisini yahxi baxkuridioqan kixilərdin bolsun.. 13 Hizmətkarning wəzipisini obdan orunoqanlar əzi üqün yahxi nam-atakka sazawər bolidu wə Məsih Əysada boloqan etikadta zor jür'ət-ixənqkə erixidu....

Məsih boloqan sir

14 Mən gərqə pat arida yeningoqa yetip berixni arzu kilsammu, yənila bu hətni yazdim; 15 Mubada mən hayal bolup kalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni kandak tutux kerəklikini bilisən. Bu ailə bolsa tirik Hudaning jamaiti, həkikətning tüwrüki wə təglikidur.. 16 Həmməylən etirap kilmay turalmayduki, ihlasmənlikning siri büyüktur: —

---

salapətlik bilən pərzəntlirini ata-anisioqa boysunidioqan kilip tərbiyiliyələydioqan kixi boluxi kerək» — «tolimu salapətlik bilən... tərbiyiliyələydioqan» degənlik ibarə terikməy balilirini tərbiyiliyələydioqanlikini bildüridu. Ayətning baxka birhil tərjimisi: «pərzəntlirini əz ata-anisioqa toluk hörmət bilən boysunidioqan kilip tərbiyiliyələydioqan kixi boluxi kerək».

3:6 «Yetəkqi yengi etikadqilardin bolmisun; undak bolsa, u təkəbburlixip ketixi mumkin, xuningdək Xəytanning əyibigə kirip, u uqrioqan hökümgə qüxidu» — «Xəytanning əyibigə kirix» bəlkim Xəytanning əslidiki gunahi, yəni təkəbburlixip kətkinini *(xundakla Hudaning jazasioqa uqrioqanlikini wə kəlgüsidimu uqraydioqanlikini)* kərsitidu.

3:7 «U jamaətning sirtidikilər təripidinmu obdan təriplinidioqan boluxi kerək; xundak boloqanda, u baxkilarning karilixioqa uqrimaydu, Xəytanning kiltikioqa qüxməydu» — «Xəytanning kiltiki» nemini kərsitidu? Yetəkqilərdə əyiblinərlik yeri bolsa *(hətta yoxurun bolsimu)*, xundakla «sirttikilər» uni əyibləydioqan bolsa u bəlkim u əzini aklax üqün yaki ixlirini yoxurux üqün yaloqan gəp kilixi mumkin. Undakta u dərhal Xəytanning ilkidə bolidu. Jamaəttikilər təripidinmu obdan «təriplinixi» kerək, əlwəttə.

3:8 «Huddi yetəkqilərgə ohxax, jamaətning hizmətkarlirimu salmak, ikki hil gəp kilmaydioqan ... kixilərdin boluxi... kerək» — hizmətkarlar jamaətning yetəkqilirining yardəmqisi bolup, ular hər hil əməliy ixlaroqa məs'ul kixilərdur. Yənə «Filippiyilikларoqa»diki «koxumqə səz»imizdiki «yetəkqilər wə hizmətkarlar» degən məzmunni kərüng. **«nəpsaniyətqi bolmioqan kixilərdin boluxi ... kerək»** — «nəpsaniyətqi» — 3-ayətni kərüng.

3:8 Ros. 6:3.

3:9 «pak wijdani bilən etikadning sirini qing tutidioqan boluxi lazim» — «etikaning siri»: okurmənlərning esidə barki, Injildiki «sirlar» bolsa Huda əslidə yoxurup kəlgən, Injil dəwridə əz jamaitigə axkarilioqan qongkur həkikətlərni kərsitidu. «Rimlikларoqa»diki «kirix səzlər»ni kərüng.

3:9 1Tim. 1:19.

3:11 «xuningdək, bu hizmətkarlarning ayallirimu təmkin, ... harkandak ixta ixənqlik boloqanlardin boluxi lazim» — «hizmətkarlarning ayallirimu» yaki «ayal hizmətkarlirimu...». «Rim.» 16:1ni kərüng.

3:12 «Hizmətkarlar bir hotunluk, əz pərzəntliri wə ailisini yahxi baxkuridioqan kixilərdin bolsun» — «bir hotunluk» degənlik *(yaki «bir ayalningla eri»)* bəlkim «əz ayalioqa sadik» degən mənidə. Buning tooqruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.

3:13 «yahxi nam-atakka sazawər bolidu wə Məsih Əysada boloqan etikadta zor jür'ət-ixənqkə erixidu» — «Ros.» 6-8-babta bayan kilinoqan «hizmətkar» boloqan Istifan wə Filip buningoqa ikki obdan misaldur.

3:13 Mat. 25:21.

3:15 «Mubada mən hayal bolup kalsam, həttin Hudaning ailisi arisida əzüngni kandak tutux kerəklikini bilisən» — «Hudaning ailisi»: — okurmənlərning esidə barki, ibraniy tilida wə grek tilida *(uyoqur tilioqa ohxax)* «əy» wə «ailə» birla səz bilən ipadilinidu. Hudaning «əyi» uning ailisi, yəni uning «tirik ibadəthanisi», «tirik əyi»dur. «1Pet.» 2:4-8nimu kərüng.

«Θzi insan tenidə ayan boldi,
Roh Uning ḥəkḳaniyliḳini ispatlidi,
Pərixtilərgə u kəründi,
Uning həwiri pütkül əllərgə jakarlandi,
Jahanda Uningoŋa iman kəltürüldi,
U xan-xərəp iqidə ərxkə kətürüldi».

4 [1] Əmdi Roh xuni alahidə eytiduki, ahir zamanlarda bəzilər etiḳadtin yenip, aldamqi rohlaroŋa wə jinlarning təlimlirigə berilip əgixidu.. [2] Bundaḳ təlim bərgüqilər sahtiliḳta yaloŋanqiliḳ ḳilip, huddi daoŋmallap keydürüwətkəndək əz wijdanini yoḳitip ḳoyoŋan; [3] ular nikaḥlinixni wə bəzi yeməkliklərni istemal ḳilixni mən'i ḳilidu. Əmma ular mən'i ḳilidioŋan yeməkliklərni Huda Θzigə etiḳad ḳiloŋan həm həḳiḳətni bilgənlərning təxəkkür eytip ḳobul ḳilixi üqün yaratḳanidi.. [4] Qünki Huda yaratḳan həmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən ḳobul ḳilinsa, ularning həqḳaysisini qəkləp rət ḳilixḳa bolmaydu.. [5] Qünki ular Hudaning səz-kalami wə insanlarning duasi bilən ḥalal ḳilinidu..

Əysa Məsiḥning yahxi hizmətkari

[6] Bu nəsihətlərni ḳerindaxlarning səmigə salsang, Məsiḥ Əysaning yahxi hizmətkari boloŋan bolisən. Xundaḳla, əzüngning əstayidil əgəxkən etiḳadtiki wə saoŋlam təlimlərdiki sözlər bilən ḳuwwətləndürülgənliking ayan bolidu.. [7] Əmma ihlassizlarning wə momaylarning əpsanilirini qətkə ḳeḳip, əzüngni ihlasmənlik yolida qeniḳturup yetixtürgin.. [8] Qünki «Bədənni qeniḳturuxning azraḳ paydisi bar, lekin ihlasmənliktə intilixning ḥərtərəplik paydisi bar; u ḥazirḳi wə kəlgüsi ḥayat üqün bəht elip kelidu».. [9] — bu sez ḥəḳtur wə uni ḳobul ḳilixḳa pütünləy ərziydu. [10] Əməliyəttə biz buning üqün japaliḳ əjir singdürüwatimiz wə har ḳiliniwatimiz. Qünki ümidimiz-ni pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloŋuqilarning Ḳutḳuzoŋuqisi — mənggü ḥayat Hudaoŋa baoŋliduḳ..

[11] Bu ixlarni jamaətkə tohtimay tapilioŋin wə əgətkin. [12] Ḥeqkimning sening yaxliḳingoŋa səl ḳarixioŋa yol ḳoyma; bəlki sözliringdə,

3:16 «ihlasmənlikning siri büyüktur» — «ihlasmənlikning siri»ning üq mənisi boluxi mumkin: — *(1)* Əysa Məsiḥning əzidə ihlasmənlikning mujəssəmləxtürülüxi, biz insanlaroŋa «ihlasmənlik»ning nemə ikənliki ayan ḳidi; *(2)* «ihlasmənlikni *(insanlaroŋa)* elip kelidioŋan sir» *(3)* «ihlasmənlərgə *(yəni Hudaning məmin bəndilirigə)* tapxuruloŋan sir» — demək, bizning etiḳadimiz. Bizningqə Pawlusning kərsətkənliri 1- wə 2-mənidə. Xübḥisizki, bu sir dəl Əysa Məsiḥ Θzidur.

–«Θzi insan tenidə ayan boldi» — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə «Huda insan tenidə ayan boldi» deyilidu.

«Θzi insan tenidə ayan boldi, Roh Uning ḥəkḳaniyliḳini ispatlidi...» — «Roh» Muḳəddəs Roh, Hudaning Rohi.

3:16 Mar. 16:19; Luḳa 9:51; Yuh. 1:14; Ros. 1:2; Əf. 3:5, 6.

4:1 «Əmdi Roh xuni alahidə eytiduki,... » — «Roh» — Muḳəddəs Roh, Hudaning rohi. **«aldamqi rohlaroŋa wə jinlarning təlimlirigə berilip əgixidu»** — «aldamqi rohlar» wə «jinlar» bir gəptur.

4:1 Mat. 24:23; 2Tes. 2:3; 2Tim. 3:1; 2Pet. 3:3; Yəh. 18.

4:2 «... huddi daoŋmallap keydürüwətkəndək əz wijdanini yoḳitip ḳoyoŋan» — bəzi alimlar bu səzni: «Xəytan ularning wijdanlirini «meningki» dəp daoŋmallap ḳoyoŋan» degəndək qüxinidu.

4:3 «ular nikaḥlinixni wə bəzi yeməkliklərni istemal ḳilixni mən'i ḳilidu. Əmma ular mən'i ḳilidioŋan yeməkliklərni Huda Θzigə etiḳad ḳiloŋan ḥəm həḳiḳətni bilgənlərning təxəkkür eytip ḳobul ḳilixi üqün yaratḳanidi» — bu ayət tooŋruluḳ biz «ḳoxumqə səz»imizdə ḳiskiqə tohtilimiz.

4:3 Yar. 1:29; 9:3; Rim. 14:6; 1Kor. 10:30.

4:4 «Qünki Huda yaratḳan ḥəmmə nərsə yahxidur, ular təxəkkür bilən ḳobul ḳilinsa, ularning ḥeqḳaysisini qəkləp rət ḳilixḳa bolmaydu» — bu səz pəḳət barliḳ yeməkliklərni əməs, yənə u yuḳirida iloŋa aloŋan nikahta boloŋan ərayallik jinisiy munasiwətni əz iqigə alidu.

4:4 Yar. 1:31; Ros. 10:15; Rim. 14:14.

4:5 «Qünki ular Hudaning səz-kalami wə insanlarning duasi bilən ḥalal ḳilinidu» — grek tilida «insanlarning duasi» degən alahidə səz bolup «xu dualar Huda bilən yeḳin alakə-munasiwəttə bolidu» degən mənini puritip beridu.

4:6 2Tim. 1:5; 3:14,15.

4:7 «... əzüngni ihlasmənlik yolida qeniḳturup yetixtürgin» — «qeniḳturup yetixtürgin» degini grek tilida «gimnastika» *(«tən ḥərikiti»)* bilən munasiwətlik səz.

4:7 1Tim. 1:4; 6:20; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.

4:8 Kol. 2:23.

4:10 «Əməliyəttə biz buning üqün japaliḳ əjir singdürüwatimiz wə har ḳiliniwatimiz» — «har ḳiliniwatimiz» bəzi kona kəqürmilərdə «kürəx ḳiliwatimiz» deyilidu. **«qünki ümidimizni pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloŋuqilarning Ḳutḳuzoŋuqisi — mənggü ḥayat Hudaoŋa baoŋliduḳ»** — «pütkül insanlarning, bolupmu etiḳad ḳiloŋuqilarning Ḳutḳuzoŋuqisi» degən ibaridə «insanlarning Ḳutḳuzoŋuqisi» degənlik bəlkim «ḥər adəmni saḳlioŋuqi» degən omumiy mənidə ixlitilidu.

əməlliringdə, meḥir-muḥəbbət, etiḳad wə paklikta etiḳadqilaroⵊa nəmunə bol.. [13] Mən yeningoⵊa baroⵊuqə, əzüngni jamaətkə muḳəddəs yazmilarni oḳup berix, jekiləx wə təlim berixkə beoⵊixlioⵊin.. [14] Jamaitingning aḳsaḳalliri ḳollirini uqangoⵊa ḳoyoⵊanda, Hudaning wəḥiyisi arḳilik sanga ata ḳilinixi bilən səndə boloⵊan iltipatḳa bipərwalik ḳilma.. [15] Bu ixlaroⵊa berilip, əzüngni ularoⵊa toluḳ atioⵊin. Xuning bilən sening aloⵊa baskanliking ḥəmməyləngə ayan bolidu. [16] Əzünggə wə bərgən təliminggə izqil kəngül ḳoyoⵊin. Qünki xundak ḳiloⵊanda əzüngnimu wə sanga ḳulak saloⵊanlarnimu ḳutḳuzisən.

Jamaəttiki bəzi əməliy ixlar

5 [1] Yaxanoⵊan ərlərni əyibligəndə ḳattik sɵzlimigin, bəlki ularoⵊa atang süpitidə nəsiḥət bərgin. Xuningdək, yigitlərgə ḳerindaxliring süpitidə sɵzligin.. [2] Yaxanoⵊan ayallaroⵊa anang süpitidə, yax ayallaroⵊa aqa-singilliring süpitidə ḥər ixta pak ḳəlb bilən muamilə ḳiloⵊin. [3] Ḥəḳikiy tul ayallarni ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al.. [4] Lekin, tul ayallarning pərzəntliri yaki nəwriliri bolsa, ular aldi bilən əz ailisigə nisbətən ihlasmənlikni əginip, əz ata-anisining əjrini yandursun; qünki bu ix Hudani hursən ḳil idu.. [5] Əmdi ḥəḳikiy tul ətüwatḳan, yaloⵊuz ḳaloⵊan ayallar bolsa, ümidini Hudaoⵊa baoⵊlioⵊan bolup, keqə-kündüz dua-tilawəttə bolidu.. [6] Lekin ḥuzur-ḥalawətkə berilgən tul hotun ḥayat bolsimu, ɵlgəngə barawərdur. [7] Əmdi baxḳilar təripidin əyiblinidioⵊan əḥwaloⵊa qüxüp ḳalmasliḳi üqün sən ularoⵊa bu ixlarni jekiləp tapilioⵊin. [8] Lekin birsi əz tuoⵊḳanliridin, bolupmu əz ailisidikilərdin həwər almisa, u etiḳadtin tanoⵊan dəp ḳarilip, kapirlardin bətər bolidu..

[9] Tul ayal tizimoⵊa elinsa, yexi atmixtin təwən bolmasliḳi, birla ərning ayali boloⵊan boluxi kerək,. [10] yənə güzəl əməlliri bilən təripləngən boluxi, balilirini yahxi tərbiyiləp qong ḳiloⵊan, musapirlaroⵊa meḥmandostluk kərsətkən, mukəddəs bəndilərning putlirini yuyup ḳoyoⵊan, ḳiyinqilikta ḳaloⵊanlaroⵊa yardəm ḳolini uzartḳan, əzini ḥərhil həyr-sahawət ixlirioⵊa beoⵊixlioⵊanlar boluxi kerək.. [11] Lekin yax tul ayallarni tizimlikkə kirgüzmə. Qünki ularning ixk ḥəwəsliri ḳozoⵊilip Məsiḥtin tenip, ḳayta nikaḥlinixni

4:12 «ḥeqkimning sening yaxlikingoⵊa səl ḳarixioⵊa yol ḳoyma» — Timotiy bəlkim ottuz nəqqə yaxḳa kirgən. Lekin grek mədəniyitidə ḳirik yaxḳa kirgən ooⵊul balilar tehi «yax» «yigit» dəp ḥesablinidu.
4:12 Tit. 2:7,15; 1Pet. 5:3.
4:13 «əzüngni jamaətkə muḳəddəs yazmilarni oḳup berix, jekiləx wə təlim berixkə beoⵊixlioⵊin» — «muḳəddəs yazmilarni oḳup berix» tooⵊruluk: — xu wakitlarda az sanlik kixilər oḳuyalaytti wə tehimu az kixilər Muḳəddəs Kitabtiki birər ḳisimlaroⵊa igə boluxḳa muyəssər idi.
4:14 «Jamaitingning aḳsaḳalliri ḳollirini uqangoⵊa ḳoyoⵊanda, Hudaning wəḥiyisi arḳilik sanga ata ḳilinixi bilən səndə boloⵊan iltipatḳa bipərwalik ḳilma» — jamaətning aḳsaḳallirining etiḳadqini birər wəzipigə təyinligəndə, ḳollirini uning uqisioⵊa ḳoyup turup dua ḳilixi Injildiki baxḳa yərlərdimu kerünidu.
–«Iltipat» muxu yərdə Muḳəddəs Roḥ ata ḳiloⵊan məlum bir alaḥidə ḳabiliyətni kərsitidu. Bundak ḳabiliyətlərning bəziliri tooⵊruluk «1Kor.» 12-, 14-babni kerüng. «Ḳoxumqə sɵz»imizdə Timotiyoⵊa tapxuruloⵊan iltipat tooⵊruluk sɵzləymiz.
4:14 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 5:22; 2Tim. 1:6.
5:1 Law. 19:32.
5:3 «ḥəḳikiy tul ayallarni ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al» — «ḥəḳikiy tul ayallar» muxu yərdə eridin juda boloⵊan, ḳiyinqlikta turoⵊan ayallarni kərsitidu. «Ḥərmətləp, ularning ḥalidin həwər al» grek tilida birla sɵz bilən ipadilinidu.

5:4 Yar. 45:10,11; Mat. 15:4; Mar. 7:10; əf. 6:1, 2.
5:5 Luḳa 2:36; 1Kor. 7:32.
5:8 Gal. 6:10.
5:9 «Tul ayal tizimoⵊa elinsa, yexi atmixtin təwən bolmasliḳi, birla ərning ayali boloⵊan boluxi kerək...» — «tul ayal tizimoⵊa elinsa» degəndiki «tizim» bəlkim jamaət iqidiki alaḥidə yardəm aloⵊuqi tul ayallarning tizimini kərsitidu. Ularning yənə bəlkim alaḥidə dua wə baxḳa ḥajətmənlərni yoḳlax hizmətliri bar idi; yənə kelip ular ḳaytidin toy ḳilmaslikḳa wədə ḳilixi kerək boluxi mumkin *(12-ayətni kərüng)*.
–«Birla ərning ayali boloⵊan boluxi kerək» degənning «birla ərlik boloⵊan boluxi kerək» yaki «əz erigə sadik boloⵊan boluxi kerək» degən baxḳa birhil qüxənqisi bar.
5:10 «yənə güzəl əməlliri bilən təripləngən boluxi, ... mukəddəs bəndilərning putlirini yuyup ḳoyoⵊan... əzini ḥərhil həyr-sahawət ixlirioⵊa beoⵊixlioⵊanlar boluxi kerək» — «mukəddəs bəndilərning putlirini yuoⵊan»: — oḳurmənlərgə ayanki, «put yuyux» Ottura Xərḳtiki ərp-adətlərdin idi, səpərdin kəlgən meḥmanlarni ḳizoⵊinlik bilən kütüxni bildürətti. Bu ixning əzi bəlkim baxḳa etiḳadqilarning hizmitidə kəmtərlik bilən boluxning yahxi bəlgisi idi *(«Yuḥ.» 13:1-17ni kərüng)*.
5:10 Yar. 18:4; 19:2; Luḳa 7:38,44; 1Pet. 4:9.

arzu kilidu; [12] xuning bilən, ular dəsləp bərgən wədisigə hilaplik kilix səwəblik əyiblik bolidu.. [13] Uning üstigə ular hurunluknı adət kiliwelip, əymu-əy dokurup yürüxni əginidu; xundakla hurun bolupla kalmay, oŋəywət kilip, baxkilarning ixlirioŋa qepiloŋak bolup nalayik ixlaroŋa walakłaydioŋanlardin bolup kelixi mumkin.. [14] Xuning üqün, bundak yax tul ayallarning nikahlinip, pərzənt kərüp, əy ixliri bilən xuoŋullinixini halaymən. Xundak kiloŋanda, bizgə karxi turoŋuqioŋa bizni hərkandak əyibləp-hakarətləx pursiti qikmaydu.. [15] Qünki xundak bəzi tul ayallar allikaqan etikadtin tenip Xəytanning kəynigə kirip kətti. [16] Əgər etikadi bar bir ər yaki ayal kixining tul kaloŋan tuoŋkanliri bolsa, u əzi ularoŋa yardəm bərsun, yüki jamaətkə qüxmisun. Xundak boloŋanda, jamaət həkikiy igə-qakisiz tul ayallaroŋa yardəm kilalaydu..

Akşakallar tooŋrisida

[17] Jamaətni yahxi yetəkləydioŋan akşakallar, bolupmu Hudaning səz-kalamini yətküzüx wə təlim berixtə əjir singdürgənlər ikki həssə hərmətkə sazawər kilinsun.. [18] Qünki mukəddəs yazmilarda: «Haman təpkən əküzning aoŋzini booŋma» wə: «Mədikar əz həkkini elixka həkliktur» deyilgən.. [19] Ikki yaki üq guwahqi hazir bolmioŋuqə, akşakal üstidin kilinoŋan ərzni kobul kilma.. [20] Əgər akşakallardin birsi gunah sadir kiloŋan bolsa, baxkilarningmu buningdin ibrət elip korkuxi üqün, jamaət aldida tənbih berip əyibligin..

[21] Hudaning, Məsih Əysaning wə Huda tallioŋan pərixtilərning aldida xuni sanga agah kilip tapilaymənki, sən bu əmrlərgə heq ayrimiqilik kilmay, heqkandak ixta bir tərəpkə yan basmay kət'iy əməl kiloŋin..

[22] Birawning uqisioŋa kolungni koyuxka aldirap kətmə; baxkilarning gunahlirioŋa

---

5:12 «... ular dəsləp bərgən wədisigə hilaplik kilix səwəblik əyiblik bolidu» — «dəsləp bərgən wədisi» bəlkim ularning hərbirining «əysa Məsih üqün jamaətning hizmitidə bolimən, kayta toy kilaymən» degəndək bir wədisini kərsitixi mumkin. 9-ayətni yənə kərüng.

5:13 «Uning üstigə ular hurunluknı adət kiliwelip, əymu-əy dokurup yürüxni əginidu; xundakla hurun bolupla kalmay, oŋəywət kilip, baxkilarning ixlirioŋa qepiloŋak bolup nalayik ixlaroŋa walakłaydioŋanlardin bolup kelixi mumkin» — demək, əgər undak mayilliki boloŋan tul ayallaroŋa jamaət təripidin iktisadiy yardəm berilgən bolsa *(«tizimlansa»)*, ular tehimu xundak yolda mengip ketixi mumkin.

5:13 Tit. 2:3.

5:14 «bizgə karxi turoŋuqioŋa bizni hərkandak əyibləphakarətləx pursiti qikmaydu» — «bizgə karxi turoŋuqi» Xəytanning əzini yaki yər yüzidə Injiloŋa karxi qikkanlarni kərsitidu.

5:14 1Kor. 7:9.

5:16 «Əgər etikadi bar bir ər yaki ayal kixi...» — bəzi kona kəqürmilərdə pəkət «etikadqi ayal kixi...» deyilidu.

5:17 «Jamaətni yahxi yetəkləydioŋan akşakallar, bolupmu Hudaning səz-kalamini yətküzüx wə təlim berixtə əjir singdürgənlər ikki həssə hərmətkə sazawər kilinsun» — Injilda «akşakallar» degənning baxka hil ipadisi «yetəkqilər». «Filippiliklaroŋa»diki «kirix səz», xundakla «Təbirlər»nimu kərüng.

–«Ikki həssə hərmətkə sazawər kilinsun» — demək, həm jamaətning qongkur izzitigə wə layik boloŋan iktisadiy yardəmgə muyəssər bolsun *(qünki təlim berixtə wə jamaəttin həwər elixta əstayidil bolux daim kəp wakitliri sərp kilinidu)*.

5:17 Rim. 15:27; 1Kor. 9:11; Gal. 6:6; Fil. 2:29; 1Tes. 5:12; Ibr. 13:17.

5:18 «Haman təpkən əküzning aoŋzini booŋma» ... «Mədikar əz həkkini elixka həkliktur»... — Təwrat, «Kan.» 25:4 wə Injil, «Luka» 10:7.

5:18 Law. 19:13; Kan. 24:14; 25:4; Mat. 10:10; Luka 10:7; 1Kor. 9:9.

5:19 «Ikki yaki üq guwahqi hazir bolmioŋuqə, akşakal üstidin kilinoŋan ərzni kobul kilma» — Təwrat, «Kan.» 17:6, 19:5ni kərüng.

5:19 Kan. 19:15.

5:20 «Əgər akşakallardin birsi gunah sadir kiloŋan bolsa, baxkilarningmu buningdin ibrət elip korkuxi üqün, jamaət aldida tənbih berip əyibligin» — «baxkilarningmu buningdin ibrət elip korkuxi üqün...»: — demək, kaloŋan akşakallar ibrət alsun.

5:21 Kan. 17:4; 19:18; Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 5:27; 1Tim. 6:13.

xerik bolma. Өzüngni pak tutkin.
23 (axkazining yahxi bolmioŋanliki, xundakla sən daim aoŋriydioŋan boloŋaqka, sula iqiwərməy, bir'az xarabmu iqip bərgin).
24 Bəzi kixilərning gunahliri burunla enik, xundakla sorak künigiqə saklinidu; lekin bəzilərningki ularning kəynidin əgixip baridu, keyin axkarə bolidu.
25 Huddi xuningoŋa ohxax, bəzi kixilərning güzəl əməllirini asanla kərüwaloŋili bolidu; hazir axkara bolmisa keyin axkarilanmay kalmaydu.

6 1 Kulluk boyunturuk astida boloŋanlarning həmmisi өz hojayinlirini hər tərəptə hərmətlisun. Xundak kiloŋanda, Hudaning nami wə Uning təlimining hakarətkə uqrixidin saklanoŋili bolidu.
2 Hojayinliri etikadqi bolsa, kulliri: «Biz həmmimiz ohxaxla kerindaxlaroŋu» dəp, ularoŋa hərmətsizlik kilmisun. Əksiqə, ularoŋa tehimu əstayidil hizmət kilsun. Qünki ularning yahxi hizmitidin bəhrimən bolidioŋanlar dəl sadik etikadqilar həm səyümlük bəndilərdur. Sən bu təlimlərni өgətkin wə jekiligin.

Yaloŋan təlim wə pulpərəslikning akiwiti

3 Ohximioŋan təlimlərni təroŋib kiloŋan wə saoŋlam səzlərni (yəni Rəbbimiz Əysa Məsihning hak səzlirini), xundakla ihlasmənlikkə yetəkləydioŋan təlimni kobul kilmioŋan kixi bolsa, 4 undaklar dəwəkə kərəngləp kətkən, heqnemə qüxənməydioŋan kixilərdindur. Ular niza-munazirə pəyda kilixka wə gəp talixixka herismən; bundak ixlardin həsəthorluk, jedəl-majira, təhmət, rəzil gumanhorluk hasil bolidu,
5 həmdə niyiti qirikləxkən, hakikəttin məhrum boloŋan kixilər arisida daimlik sürkilix kəltürüp qikiridu. Bundak kixilər ihlasmənlikni payda-tapawətning bir yoli dəp karaydu.
6 Dərwəkə, Hudaoŋa ihlasmən wə razimən bolux oŋayət zor paydidur.
7 Qünki biz bu dunyaoŋa heqnemə elip kəlmiduk, xuningdək uningdin heqneminimu elip ket əlməymiz..
8 Xunga, yemək-iqmək wə kiyim-keqik yetərlik bolsila bulardin kanaət kilim iz..
9 Lekin bay boluxni oylaydioŋanlar bolsa haman azduruluxloroŋa uqrap, tuzakka wə xundakla insanlarni wəyranqilikka wə halakətkə qəktüridioŋan nuroŋun əhmikanə həm ziyanlik arzu-həwəslərning ilkigə teyilip ketidu.
10 Qünki pulpərəslik hərhil rəzilliklərning yiltizidur. Bəzilər buningoŋa intilixi bilən etikadtin qətnəp, өzlirini nuroŋun dərd-kayoŋular bilən sanjidi..

5:22 «Birawning uqisioŋa kolungni koyuxka aldirap kətmə» — «birawning uqisioŋa kolungni koyux» degən hərikət, birsini jamaətkə yetəkqilik wəzipisigə təyinləx, kesəl adəmni sakaytix yaki baxka alahidə bir dua kilix üqün «Mən Huda aldida bu adəm bilən bir bolimən» degənni ipadiləydu. **«baxkilarning gunahlirioŋa xerik bolma»** — bu səz aldinki: «Birawning uqisioŋa kolungni koyuxka aldirap kətmə» degən səzgə baoŋlik. Qünki undak hərikət kol koyoŋuqi kixi dua kilinoŋan kixi üqün: «I Huda, mən bu kixi bilən məs'uliyəttə bir bolay» degən duani bildüridu. Əmma «baxkilarning gunahlirioŋa xerik bolma» degənning baxka tərəpliri bar, əlwəttə.

5:22 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 2Tim. 1:6.

5:23 «axkazining yahxi bolmioŋanliki, xundakla sən daim aoŋriydioŋan boloŋaqka, sula iqiwərməy, bir'az xarabmu iqip bərgin» — Pawlus bu səzini bəlkim yukiriki «өzüngni pak tutkin» degənlikidə hajiti bolmioŋan pərhizlər bolmisun dəp Timotiyning kesilini kəzləp eytidu.

5:23 Zəb. 104:15

5:24 «Bəzi kixilərning gunahliri burunla enik, xundakla sorak künigiqə saklinidu; lekin bəzilərningki ularning kəynidin əgixip baridu, keyin axkarə bolidu» — buning mənisi bəlkim: «Bəzi kixilərning gunahlirini asanla kərüwaloŋili bolidu həm ularning qokum sorakka tartilixi enik. Lekin, bəzi kixilərning gunahliri bolsa pakət keyin, soraktila axkara bolidu». Xuning üqün Timotiy baxkiloroŋa «kol koyux»ta daim pəhəs bolup, ətraplik oylixi kerək.

5:24 Gal. 5:19.

5:25 «bəzi kixilərning güzəl əməllirini asanla kərüwaloŋili bolidu» — baxka birhil tərjimisi: «bəzi kixilərning güzəl əməlliri soraktin awwal kərünərlik bolidu».

6:1 əf. 6:5; Kol.3:22; Tit.2:9; 1Pet.2:18

6:4 1Tim. 1:4; 2Tim. 2:23; Tit. 3:9.

6:5 1Kor. 11:16.

6:6 Pənd. 15:16; Ibr. 13:5.

6:7 Ayup 1:21; 27:19; Zəb. 49:17

6:8 Zəb. 55:23; Pənd. 27:26; Mat. 6:25; 1Pet. 5:7.

6:9 Pənd. 11:28; Mat. 13:22; Yak. 5:1.

6:10 Mis. 23:8; Kan. 16:19; Pənd. 15:16.

Timotiyoŋa nəsiḩət

11 Əmma sən, əy Hudaning adimi, bundaķ ix-
lardin yiraķ ķaq; ḩəkķaniylik, ihlasmənlik,
ixənq-etiķad, meḩir-muḩəbbət, səwr-takət
wə məmin-mulayimlikni intilip ķooŋla.
12 Etiķadtiki güzəl kürəxtə küqəp kürəx ķil.
Mənggülük ḩayatni qing tutķin. Sən dəl
buningoŋa qaķirilding ḩəmdə uning yo-
lida nuroŋunlioŋan guwaḩqilar aldida bu
etiķadning güzəl xaḩitlikini ķilding.

13 Ḩəmmigə ḩayatlik beriwatķan Hudaning
aldida, xundaķla Pontius Pilatus aldida güzəl
xaḩitlikni ķilip guwaḩlik bərgən Məsiḩ
Əysaning aldida sanga xuni tapilaymənki,
14 Rəbbimiz Əysa Məsiḩ ķayta ayan boloŋuqə,
Hudaning bu əmrigə ḩeq ķusursiz wə
daoŋsiz əməl ķiloŋin.15-16 Uning ayan boluxi-
ni wakit-saiti kəlgəndə birdinbir mənggü
əlmigüqi, insan yeķinlixalmaydioŋan nur
iqidə yaxaydioŋan, ḩeqkim kərmigən wə
kərəlməydioŋan mubarəkləxkə layik boloŋan
birdinbir Ḩəkümran, yəni padixaḩlarning
Padixaḩi, rəblərning Rəbbi əməlgə axuridu.
Uningoŋa izzət-ḩərmət wə əbədil'əbəd küq-
ķudrət boloŋay, amin!
17 Bu zamanda bay boloŋanlaroŋa məoŋrur-
lanmasliķni, tayanoŋusiz ətkünqi baylikķa
əməs, bəlki biz bəḩrimən boluxķa ḩəmmini
bizgə sehiylik bilən tolup taxķan ḩalda
təminligüqi Hudaoŋa tayinip ümid baoŋlaxni
tapilioŋin; 18 ularoŋa yahxi əməllərni ķilixta
ḩəķikiy bay bolunglar, həyr-sahawətlik ix-
larda mərd, baxķilar bilən ortaķ bəḩrlinixkə
ķoli oquķ bolunglar dəp tapilioŋin. 19 Ular
bundaķ ķiloŋanda, ḩəķikiy ḩayatni tutux
üqün keləqəktə əzlirigə puhta bir asas-ul
bolidioŋan bir həzinə topliyalaydu.
20 Əy Timotiy, sanga amanət ķilinoŋan
ḩəķikətlərni ķooŋda. Əzüngni ihlassiz, ķuruķ
gəplərdin ḩəmdə atalmix ilimning talax-
tartixliridin neri tutķin. 21 Bəzilər muxundaķ
bimənə ilimgə egimən dəp jakarlap, etiķadtin
qətnidi.
Meḩir-xəpķət silərgə yar boloŋay!

6:11 2Tim. 2:22.
6:12 «Etiķadtiki güzəl kürəxtə küqəp kürəx ķil» — bu səzlər wə ayətning ķaloŋan ķismi *(«güzəl xaḩitlik»)* tooŋrisida «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
6:12 1Tim. 1:18.
6:13 «Ḩəmmigə ḩayatlik beriwatķan Hudaning aldida, xundaķla Pontius Pilatus aldida güzəl xaḩitlikni ķilip guwaḩlik bərgən Məsiḩ Əysa...» — «güzəl xaḩidlik» degən səz tooŋrisida «ķoxumqə səz»imizni kərüng.
6:13 Ķan. 32:39; 1Sam. 2:6; Mat. 27:11; Yuḩ. 18:37; 1Tim. 5:21.
6:14 «bu əmrigə ḩeq ķusursiz wə daoŋsiz əməl ķiloŋin» — «bu əmr» bolsa Timotiyoŋa tapxuruloŋan toluķ wəzipini kərsitidu *(3:3-20, 6:2-5)*.
6:15-16 1Tim. 1:17; Wəḩ. 17:14; 19:16; Mis. 33:20; Ķan. 4:12; 1Yuḩ. 4:12.
6:17 «biz bəḩrimən boluxķa ḩəmmini bizgə sehiylik bilən tolup taxķan ḩalda təminligüqi Huda...» — «sehiylik bilən» grek tilida «zor bayliķliridin bərgəndək» degən səz bilən ipadilinidu.
6:19 Mat. 6:20; Luķa 12:33; 16:9.
6:20 1Tim. 1:4; 4:7; 2Tim. 2:16; Tit. 1:14; 3:9.
6:21 «meḩir-xəpķət silərgə yar boloŋay!» — bəzi kona kəqürmilərdə: «meḩir-xəpķət sanga yar boloŋay!» deyilidu.

Ҟoxumqə səz

(1:4)

«Ularning əpsanilər wə ayioҷi yoҟ nəsəbnamilərgə bənd bolmasliҟini tapilioҷin; bular Hudaning etiҟad arҟiliҟla əməlgə axurulidioҷan Өz өyigə boloҷan pilanini ilgiri sürməydu, bəlki pəҟət bimənə talax-tartixlarni kəltürüp qiҟiridu, halas».

(4:7)

«**Əmma ihlassizlarning wə momaylarning əpsanilirini qətkə ҟeҟip, өzüngni ihlasmənlik yolida qeniҟturup yetixtürgin**».

Muxu ayətlər tooҷruluҟ kərsitip eytmisaҟ bolmayduki, Pawlus tiloҷa aloҷan, Yəhudiy həlҟi arisida (gərqə Təwrattiki ҳəkiҟətlərgə tolimu zit bolsimu) eҟip yürgən dəl bu ammibab əpsanilərdin heli bir ҟismi tehi dunyadiki musulman həlҟ arisidimu «ҳədis»diki ҳekayilərdə eҟip yürməktə. Oқurmənlər buningdin xəklənsə, qongraҟ bir kitabhanidin «Yəhudiy əpsanilər» tooҷruluҟ kitablarni ahtursun yaki «Internet»kə qiҟix pursiti bolsa «izdəx programma»sidin «Yəhudiy əpsanilər» (“Jewish legends”) degən səzlərni besip kərsun.

(1:15-16)

«**Muxu səz ixənqlik wə ҳər adəm uni ҟobul ҟilixi tegixliktur — «Məsiҳ Əysa gunaҳkarlarni ҟutҟuzux üqün dunyaoҷa kəldi!». Mən gunaҳkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən! Lekin dəl xu səwəbtin Məsiҳ Əysaning əng əxəddiy gunaҳkar boloҷan meni, keyin Өzigə etiҟad ҟilip, mənggülük ҳayatҟa erixidioҷanlaroҷa misal ҟilip məndə Өzining barliҟ səwr-taҟitini ayan ҟilixi üqün, manga rəҳim-xəpkət kərsitilgəndur**».

Rosulning muxu yərdə eytҟinini təpsiliy ҳalda əstayidil ҟariximizoҷa wə təkitliximizgə bək ərziydu. Uning: «**Məsiҳ Əysaning əng əxəddiy gunaҳkar boloҷan meni, keyin Өzigə etiҟad ҟilip, mənggülük ҳayatҟa erixidioҷanlaroҷa misal ҟilip məndə Өzining barliҟ səwr-taҟitini ayan ҟilixi üqün, rəҳim-xəpkət manga kərsitilgəndur**» deginining mənisi nemə? Pawlus zadi ҟandaҟ «misal» bolidu?

Hudaning məoҷpiritini wə Məsiҳ Əysada boloҷan yengi ҳayatni ayan ҟiloҷan hux həwərni birinqi ҟetim anglioҷan kəp kixilərning inkasi tonuximiz boloҷan bir hənzu saҟqiningkigə ohxax boluxi mumkin, u «Dərwəҟə intayin ajayib, intayin yahxi anglinidu, əmma өzüm bolsam xunqə rəzil adəm, ҳəddidin kəp xunqə rəzil ixlarni sadir ҟiloҷanmənki, Hudaning meni kəqürüm ҟilixi ҳərgiz mumkin əməs!» — dəydu. Dəl bu səwəbtin rosul bizgə: «Manga ҟaranglar! Mən əng yamini boloҷan, mən «gunaҳkarlar iqidiki əng əxəddiyisidurmən», ҳakawurluҟҟa toloҷan, Hudaning səyümlük bəndiliridin kəpni solap ҟoyuxҟa wə ҳətta əltürülüxigə məs’ul boloҷanmən. Əmma Huda meni kəqürüm ҟildi wə meni pütünləy əzgərtti — xunga U qoқum sən üqünmu dəl bu ixni ҟilidu wə ҟilixni halaydu!» — dəydu.

(2:13)

«**Awwal aldinip azduruloҷanmu Adəm’ata əməs, bəlki Ҳawa’ana idi. U tolimu aldanoҷanliҟidin ularning itaətsizlikigə qüxüp ҟaloҷanidi**».

Muxu yərdə bəzi oқurmənlərgə Adəm’atimizning gunaҳ sadir ҟiloҷanliҟioҷa Ҳawa’animiz əyiblik, yaki bolmisa «Adəm’atidin əyiblikrək» kərünidu. Əməliyəttə bolsa dəl əksiqə. Ҳawa’animiz

yilan təripidin azdurulup gunaḥqa teyilip kətti. Əmma Adəm'atimiz azduruloɣan əməs; u gunaḥ sadir qiloɣan, nemə qiliwatqanliqini bilip turup pütünləy anglıq ḥalda xundaq qildi. Adəm'atimizning gunaḥi Ḥawa'animizningkidin zor eoɣir boloɣan. Xunga muqəddəs yazmilarda gunaḥning dunyaoɣa kirgənliki tiloɣa elinoɣanda daim bu ix Adəm'atimiz arqilıq (Ḥawa'animiz arqilıq əməs) boloɣan, deyilidu.

Rosulning muxu yərdə deginining poskallisi xuki, ayal kixilər ərkək kixilərgə qarioɣanda kəprək ḥessiyatqan wə oquq təbiiyitidə bolup (bəlkim roḥiy jəḥəttin təsirlərgə səzgürrək desəkmu bolidu), ezitku təsirlərgə səzgürrək bolidu. Xuning tüpəylidin ayal kerindaxlarning hizmətliri bexarət berixni əz iqigə aloɣini bilən («1Kor.» 11:5), təlim berixni əz iqigə almaydu (2:12).

(2:3) (wə 3:12)

«Əmdi yetəkqi bolsa əyibsiz, bir hotunluq... boluxi kerək»

Jamaət yetəkqisigə (wə hizmətkarliri boluxqa) xərt boloɣan «bir hotunluq... boluxi kerək» yaki «bir ayalningla eri boluxi kerək» degən səz üstidə kəp pikirlər boloɣan: —

(1) Ḥeq nikaḥlanmioɣan adəm yetəkqi bolmaydu;
(2) (Bir waqitta) kəp ayallıq boloɣan adəm yetəkqi bolmaydu;
(3) Ajrixip kətkən kixi yetəkqi bolmaydu;
(4) Ayalidin juda bolup andin qaytidin toy qiloɣan kixi yetəkqi bolmaydu.
(5) Yetəkqi bolux üqün əzining ayalioɣa sadiq bolux kerək.

Bular tooɣruluq qariximiz mundaq: —

(1) Ḥeq nikaḥlanmioɣan adəm jamaətning yetəkqisi bolalaydu — rosul Pawlus nikaḥlanoɣan əməs, əmma əzi yetəkqilərni bekitidioɣan rosul idi. Lekin dərwəqə jamaəttin toluq həwər elix hotunsiz ḥalda təs ix bolidu.

(2) Kəp ayallıq adəm yetəkqi bolsa bolmaydu — bu pikirgə qoxulimiz. Undaq kixining ailisidə bəribir kəp jedəllər bolidu.

(3) Əgər kixining ajrixixi Injiloɣa hilaplıq bolsa əlwəttə u yetəkqi bolalmaydu. Əgər hilaplıq bolmisa yetəkqi bolux mumkinqilikidin sirt əməs. «Korintliqlaroɣa (1)»diki ajrixix tooɣruluq «qoxumqə səz»imizni kerüng.

(4) Ayalidin juda bolup andin qaytidin toy qiloɣan kixi yetəkqi bolsa bolmaydu — bu pikirgə qoxulmaymiz. Pawlusning oylioɣini buningdək bolsa qoqum enik dəytti; uning baxqa səzliridə wə muqəddəs yazmilardimu undaq pikirning qilqə puriqi yoq.

(5) Yetəkqi bolux üqün əzining bir ayalioɣa sadiq bolux kerək — Bu hulasə (1)-(4) yuqiriqi səzimizgə mas kelidu.

Bizning bu səzlirimiz yənə 3:12-ayəttə kərsitilgən jamaətning hizmətkarlirining «bir ayalning eri» bolux xərtigə ohxaxla munasiwətliktur.

Timotiyning təlim berix wəzipisi (3:4)

«**Ular** (sahta təlim bərgüqilər) **nikaḥlinixni wə bəzi yeməkliklərni istemal qilixni mən'i qilidu. Əmma ular mən'i qilidioɣan yeməkliklərni Huda Əzigə etiqad qiloɣan ḥəm ḥəqiqətni bilgənlərning təxəkkür eytip qobul qilixi üqün yaratqanidi**».

Pawlus bu «**jinlarning təlimliri**» «**ahirqi zamanlarda**» pəyda bolidu, dəydu. Bundaq təlimlərning birinqi alamiti bəlkim u hetining bexida tiloɣa aloɣan Yəḥudiy «bid'ət

тәлим бәргүқи»ләрдә көрүлди. Улар yәтküзгән тәлимләрниң асаси әмәлиyәттә грек пәylасоплариң: «Jисманиy ихлар рәзил, роһиy хәy'иләр yаххи» дегән бир уқуми иди — хунга бәзи таамларни мән'i қилип, никаһлиниxни (ихқиy муһәббәт, jинсиyәтниң өзи jисманиy их болоғаqқа, «рәзил» дәп қарап) мән'i қилиxи билән улар «yуқири роһиy дәрижә»гә көтүрүләләyтти.

Ғазирқи дәврimизdә өз «pop»лири wә «ustaz»лириниң тоy қилиxни бүгүнки күнгә қәдәр мән'i қилидиоған «Rimлиқ Katолик jамаәт»тә undaқ тәлимләр пәydә болup turmaқта. Bundaқ пәрһизләр Pawлусниң «jамаәт yетәкqилири»ниң «бир ayалниң eри» болux керәк, дегән сөзлиригә толиmu zиттur. Дәрwәқә өзигә yардәмqи болоған ayали болmиса әр қеринdaxларниң jамаәттин һәwәр eлиxи тәs болidu; бәзи xundaқ buradirimiz bar, лекин intayин azdur. Әмәлиyәттә тарихтин boyан bu atalmix «Katолик jамаәт»тики yалоғuz muxu bир пәрһizла өз «pop» wә «monah»лири arисида intayин көp әхәddiy gunaһлар wә jинayәтларни кәлтүрүp qиқardi. Yигирминqи әсирdики gezитләр, radio wә telewiziyидә һәлқ'ara һәwәрләрни elan қилиxлири билән bundaқ бәзи әхәddiy ихлар (мәсилән, гөдәк balилароға basқunqилиқ қилix) сөкүлdi.

«Katолик jамаәт» таамлар тоорисида yәнә бәзи пәрһizларни кирgүzгini билән (мәсилөр, jүмә күни гөх yеyихкә болmaydu) baxқa бәзи мәzһәплөр heli көp yеmәклик пәрһizлириni тәроғиб қилmaқта. Мәсилән, «Adwәntист jамаәт» («Xabatистлар») көp baxқa пәрһizлөр arисида qoxқa гөxини yеmәслик, ҳәтта ҳәрқandaқ гөxни yеmәслик керәк, дәp тәлим beridu; yеқindин beri atalmix «Yengi Dәwr»ниң уқumлири dunyadiki az bolmioғan jамаәтлөргә тәsир yәtküzүp, ҳеq гөx yaki belиқni yеmәслик керәк дегән тәлимләрни ҳasil қildi.

Biz baxқa yәрлөрдә (мәсилән, «Korintлиқлароға (1)»диқи «қoxumqә sөz»дә) дегәнлиримizни қaytilaymizki, Мәсиһгә етиқad baoғлioғan kixi немә yәymән desә xuningoғa өркindur. Әysa Мәсиһning bu ix tooғruluқ toluқ тәlimini qüxinix üqün «Mar.» 7:1-23, wә «Rim.» 14-bab, «1Kor.» 8-babni көрүng wә xuningдәк Pawлusning тәwәndiki (4-6-ayәt) sөzlirini көрүng: —

«Qünki Huda yaratқan ҳәммә nәrsә yahxidur, ular тәхәккүр билән қobul қilinsa, ularning ҳеqқaysisini qәкләp rәt қilixқa bolmaydu. Qünki ular Hudaning sөz-kalami wә insanlarning duasi билән ҳalal қilinidu.

Bu nәsihәтләrni қerindaxларning sәmigә salsang, Мәсиһ Әysaning yahxi hizmәtkari boloғan bolisәn. Xundaқla, өzüngning әstayidil әgәxkәn etiқadtiki wә saoғlam тәlimlәrdiki sөzlөr билән қuwwәtләndүrүlgәnliking ayan bolidu».

Timotiyning jамаәtкә қandaқ nәrsilәrni yegili bolidu degән тәlimlәrni yәtküzүp тәkitlixining muһim ikәnliki bizgә bәlkim oғәlitә tuyulidu; әmma jамаәt Hudaning тәbiiyiti tooғruluқ kamalәtkә yetilgән qüxәnqigә erixәy desә qoқum Huda yaratқan ҳәммә nәrsining yahxi wә paydiliқ ixlitilix yoli bar, dәp qüxinip yәtmisә bolmaydu. U қandaқmu өzlikidin mutlәқ ziyan yәtküzidioғan мәlum bir nәrsini yaritatti? Xunga xarab az miқdarda istemal қilinsa, uningoғa тәxәkkür eytsa bolidu (5:23ni көрүng). Tamakining dora yasaxta paydiliқ тәripi bar; lekin pak wijdani boloғan ҳәrқandaқ adәmning tamakining өz tenigә ziyanliқ тәsirini bilip turup tamakini yeқip, asmanoғa қarap Hudaoғa rәһmәt eytip andin uni qekidioғanliқioғa ixәnmәymiz! («qünki Huda yaratқan ҳәммә nәrsә yahxi, ular тәxәkkür билән қobul қilinsa, ularning ҳеqқaysisini qәкләp rәt қilixқa bolmaydu»). Ҳәtta hero'in natooғra yollarda ixlitilsә uning әxәddiy aқiwәtliri ҳәmmimizgә ayan boloғini билән, uningmu tibabәtqiliktә tooғra ixlitilix yolliri bar. Jinisiy muһәббәt Hudadin кәlgән sowoғat; Huda bekitкәndәк nikaһ қilinoғan bir-birigә sadiқ boloғan әr-ayal uningdin ҳuzur elix тәminligән ҳalawәttur wә uningoғa ularning тәxәkkür eytixioғa tooғra kelidu;

əmma həmkim bu həlawəttin nikahdin sirt yaki nikah wədilirini buzup baxqa kixining ayali bilən undaq huzur alsa u bəribir Hudaning oqəzipigə uqraydu.

(4:14)

«**Səndə bolоqan, jamaitingning aqsaqalliri qollirini uqangоqa qoyоqanda, Hudaning wəhiyisi arqilиq sanga ata qilinоqan iltipatqa bipərwaliq qilma**».

Pawlus bizgə biwasitə eytmiоqaqqa qandaq roһiy iltipatning Timotiyоqa ata qilinоqanliqi bizgə toluq məlum əməs; əmma Pawlus Timotiyоqa yazоqan ikkinqi hetidə (1:6-8) u bu iltipatni Məsiһni tehi ixənmigən kixilərgə jasarətlik jakarlax munasiwiti bilən təng tiloqa aloqaqqa, biz Məsiһni jarkarliоqinini təstiqlaydiоqan birhil iltipat, dəp qaraymiz. U Məsiһni jarkarliоqanda kərüngən, alahidə «kesəlni saqaytidiоqan iltipat» yaki angliоquqilarning iqki dunyasini axkarilaydiоqan küqlük birhil alahidə iltipat boluxi mumkin idi; xuning bilən Məsiһning küq-qudriti angliоquqilaroqa oquq kərünətti. Undaq iltipatlar rosul Pawlusning əzidə kərünətti (məsilən, «Ros.» 13:8-12, 14:8-10, 28:27-10ni kərüng). «Timotiyоqa (2)»diki «qoxumqə səz»imizdə yənə uning tooqruluq azraq tohtilimiz.

(6:12)

«**Etiqadtiki güzəl kürəxtə küqəp kürəx qil. Mənggülük hayatni qing tutqin. Sən dəl buningоqa qaqirilding һəmdə uning yolida nuroqunliоqan guwaһqilar aldida bu etiqadning güzəl xaһitliqini qilding**».

Biz awwal «kürəx» degən səz üstidə tohtilimiz. Buni ipadiləx üqün Pawlus grek tilidiki «agon» degən səzni ixlitidu. «Agon» degən səz əslidiki «olimpik oyunlar»diki yaki xu dəwrdiki baxqa uningоqa ohxaydiоqan oyundiki «qelixix musabiqisi»ni kərsitətti. Bu kürəxning qaidə-yosunliri intayin addiy idi — qiskisi, qaidə-yosunliri yoq idi! Ikki kürəxqi һərqandaq halioqan usulda bir-biri bilən soquxatti — muxtlax, tepix, kəz oyux, tatilax qatarliq һərqandaq tədbirlərni ixlətkili bolatti; musabiqə birining əs-һoxidin ketip yaki əlüp yərdə yetixi, ikkinqisining oqalibanə tik turuxi bilən ahirlixatti. Mana bu xu dəwrdiki «mədiniyətlik» kixilərning tələp qilidioqan tamaxasi! Xunga Pawlusning «güzəl kürəx»ni tiloqa elixi bəlkim bizgə oqəlitə tuyulidu.

Etiqadqi kixidə bir ix muqərrərdur; uningdiki əxəddiy, һeqqandaq qaidə-yosunlaroqa qarimaydioqan bir düxminimiz bar! Wə yaki u bizni yərgə yiqitip tügəxtürgüqə yaki əzi tügəxküqə һərgiz tohtimaydu! Mana etiqad qiloqan bizlərning һəmmimiz kürəx qiliximiz kerək boloqan «güzəl kürəx»tur; bizning əz tədbirimiz bizdin һəssiləp əqillиq undaq düxmənni utuwelixqa yətməydu. Һalbuki, bizdə Hudaning roxən kalami bar: biz Hudaoqa itaət qilip boysunup, iman-ixənq wə muһəbbəttə yaxisaq, əmdi uning Xəytanoqa qarxi qiqixtiki toluq һoquqi wujudimizda bolidu («Yaq.» 4:7, «1Pet.» 5:5-9ni kərüng). Ixənmigən adəmlərning mundaq roһiy kürəx tooqruluq һeqqandaq engi yoq; bu ularning düxmənning qanggilida wə aldam haltisioqa qüxüp turoqanliqi tüpəylidin boloqan, halas! (ahirda qoxup eytimizki, Rim imperiyəsidə pəqət Injildiki guwaһliqning tədrijiy təsiri bilənla andin zulmətlik «agon» imperator təripidin mən'i qilindi. Lekin һazir «mədiniyətlik dəwr»imizdə kəp dələtlərdə tamaxibinlar xundaq «tamaxa»ni tələp qiloqaqqa, qaytidin tədrijiy pəyda bolmaqta).

Əmdi Pawlusning «**etiqadning güzəl xaһitliqi**» degini nemini kərsitidu?

Addiyraq jawab bərsək, u həq aldida «**Əysa Məsiḥ mening Rəbbim**» degənni etirap qilixtin ibarət. Suoɣa qəmüldürüxtə, bu ḥəqiqətni baxqilar aldida xundaq etirap qiliximiz kerək; lekin buningdin keyin bu etirapni qiliximizni tələp qilidioɣan kəp əḥwallar qiqidu wə xuning bilən biz xundaq etirap tüpəylidin bəlkim adəmlərning ḥaqarətləx, təḥdit selix, qarxilixix, qətkə qeqix, ziyankəxlik qilixioɣa uqriximiz yaki ḥətta əltürülüximizmu mumkin. Əmma buning tooɣrisida Əysa Məsiḥ enik səzlidi: —

«**Qünki kimdəkim bu zinahor wə gunaḥkar dəwr aldida Məndin wə Mening səzlirimdin nomus qilsa, Insan'ooɣlimu Atisining xan-xəripi iqidə muqəddəs pərixtilər bilən billə kəlginidə, uningdin nomus qilidu**».(«Mar.» 8:38, «Luqa» 9:26).

Timotiyoɣa kəp qetim xundaq «güzəl etirap» (xaḥitlik)ni qiloɣan dəp ixənqimiz kamil. Əmma təwəndiki 13-ayəttə yənə «**güzəl xaḥitlik**» tiloɣa elinidu, xundaqla Əysa Məsiḥning Өzimu bu «**güzəl xaḥitlik**»ni qiloɣan dəp bayqaymiz: —

(6:13)

«**Ḥəmmigə ḥayatlik beriwatqan Hudaning aldida, xundaqla Pontius Pilatuska güzəl xaḥitlikni qilip guwaḥlik bərgən Məsiḥ Əysa...**»'

Əmdi muxu ayət boyiqə «güzəl xaḥitlik (etirap)»ni qiloɣuqi Məsiḥ Əysa Өzi boloɣandin keyin, buni pəqət «Əysa Məsiḥ mening Rəbbim» degən səzni kərsitidu, deyiximiz bilən toluq qüxinip yəttuqmu?

Bəzilər, Əysa Məsiḥning «güzəl xaḥitlik (etirap)» degini Pontius Pilatusning: «**Sən Yəḥudiylarning padixaḥimusən?**» degən soalioɣa boloɣan təstikiy jawabini kərsitidu, dəp qaraydu («Mat.» 27:11, «Mar.» 15:2, «Luqa» 23:3, «Yḥ.» 18:33-37ni kərüng). Biz bu pikirgə omumən qoxulimiz, əmma Uning bu jawabida Huda'Atisini ḥəmmə baxqa ḥoquq-mənsəptin — jümlidin waliy Pilatus wə Rim imperatori Qəysərdin üstün, ḥəmmidin adil, ḥəmmidin ḥəqqaniy, ḥəmmidin ḥəqiqiy dəp uluoɣlap, Hudadin baxqa birsining tələplirini Hudaning tələpliridin üstün qoymioɣanlikini bildürdi, dəp kərsətmisək bolmaydu (bolupmu «Yḥ.» 18:36, 19:10-11ni kərüng). Bundaq jawab imperatorni «ḥəmmidin ḥəqqaniy» wə «rəb» dəp qarioɣan Rim qanuni aldida «kupurluq» dəp ḥesablinatti.

Xuningdək «**güzəl etirap (xaḥitlik)**» — ḥeq adəmdin yaki ḥeq insaniy ḥoquqtin qorqmay Məsiḥ wə Hudani ḥəmmə baxqilardin üstün etirap qilix degənliktin ibarəttur. Rosul Petrus өzini əltürüxkə təḥdit saloɣan Yəḥudiy «bax kaḥinlar» aldida Məsiḥning ḥoquqi tooɣruluq xundaq bir etirapni qiloɣan: — «**Biz insanlaroɣa əməs, bəlki Hudaoɣila itaət qiliximiz kerək!**» («Ros.» 5:29). Undaq səmimiy wə jasarətlik etirap qiloɣanlaroɣa ata qilinip məḥrum qilinmaydioɣan muqərrər nətijə dəl mənggülük ḥayat bolidu.

Injil 16-ḳisim

«Timotiyoƣa «2» »

«Rosul Pawlusning Timotiyoƣa yazoƣan ikkinqi məktupi»

Kirix səz

Pawlusning keyinki yilliridiki muḥim ixlirining tərtipi, xundaḳla ḳerindixi Timotiyoƣa «ooƣlum» dəp yazoƣan ikki hətning ḥəm Titusḳa yazoƣan hətning yeziloƣan waḳti tooƣruluḳ təwəndikidək ḳiyasimiz bəlkim oḳurmənlərgə ḳizik tuyular. Rosulning ilgiriki «zindandiki hətliri» (yəni «Əfəsus, Filippi wə Kolossidiki jamaətlərgə wə Filemonoƣa yazoƣan tət heti) miladiyə 63-yillirida yeziloƣan, dəp ḳaraymiz; bu hətlərdə ipadiligən ixənqtin ḳarioƣanda, u zindandin ḳoyup berilgən, andin ḳaytidin tutulup zindanoƣa ḳamaloƣuqə yənə birnəqqə ḳetim uzun səpərgə qiḳkan.

Uning ḳoyup berilgəndin keyin ḳiloƣan bəzi səpərlirini hətliridiki bəzi səzlərdin eniḳlioƣili bolidu. Ular tooƣrisidiki ḳiyasimiz təwəndikidək. Oḳurmənlər əzi bəlkim Pawlusning keyinki yilliridiki wəḳələr tooƣruluḳ baxḳa munasiwətlik məlumatlarni hətliridiki təpsilatlardin bayḳixi mumkin.

(1) Zindandin ḳoyup berilip məlum məzgildin keyin Kret arilioƣa berip, ḳerindixi Titusni xu yərdə ḳalduridu («Tit.» 1:5)

(2) Andin Əfəsus xəḥirigə berip bir məzgil turup andin Timotiyni xu yərdə ḳalduridu («1Tim.» 3:4)

(3) Xu yərdin ḳerindixi Filemonni yoḳlax üqün Kolossi xəḥirigə baroƣan boluxi mumkin («File.» 1:22)

(4) U Makedoniyə əlkisigə baridu. Xu yərdə u qoḳum Filippi xəḥiridiki jamaətni yoḳlioƣan bolsa kerək («Fil.» 2:24).

(5) Makedoniyə əlkisidə boloƣan waḳtida u Əfəsusta ḳalduruloƣan Timotiyoƣa bir parqə hət, Krettə ḳalduruloƣan Titusḳa bir parqə hət yazidu. Titusḳa yazoƣan hetidə u Nikopolis xəḥiridə ḳixni ətküzməḳqi boloƣanliḳini eytidu («Tit.» 3:12). Bu xəḥər Gretsiyəning oƣərbiy təripidiki Epirus əlkisidiki dengiz boyioƣa jaylaxḳanidi. U xu yərdə turup Titustin yenimoƣa kəl, dəp tələp ḳiloƣanin keyin, Titus xundaḳ ḳiloƣan bolsa kerək («Tit.» 3:12).

(6) Pawlus ilgiri Rimdiki jamaətkə yazoƣan hetidə, Ispaniyəgə berip xu yərdə hux həwərni tarḳitimən degən küqlük ümidini bildürgənidi. Xu arzusini əməlgə axurux üqün xu ḳixtin keyinki ətiyazda (ḳixta «Ottura Dengiz»da dengiz bilən mengix mumkin əməs idi) Ispaniyəgə uzun səpər ḳiloƣan bolsa kerək. Keyinki əsirdə Klemənt isimlik bir təlim bərgüqi Korinttiki jamaətkə hət yezip: «Ḳerindiximiz rosul Pawlus imperiyəning oƣərbidiki əng qət rayonlarda hux həwər tarḳatti» dəp guwaḥliḳ bərdi. «Əng qət rayonlar» bəlkim pəḳət Ispaniyə əməs, bəlki Gaul yaki ḥətta Britaniyə (Əngliyə)nimu kərsitixi mumkin.

(7) Ispaniyədin ḳaytip kəlgəndin keyin u wədə bərginidək Timotiyni yoḳlax üqün qoḳum Əfəsus xəḥirigə səpər ḳilidu («1Tim.» 3:14, 15)

(8) U xu rayonda turoƣan məzgildə yeḳin ətraptiki xəḥər Miletusḳa baroƣan bolsa kerək. Xu yərdə ḳerindax Trofimus kesəl bolup ḳaloƣaqḳa, Pawlusning uni xu yərdə ḳalduruxtin baxḳa amali bolmioƣandu; xu qaoƣda u Korinttiki jamaət bilənmu alaḳilaxḳan («2Tim.» 4:20).

(9) Əfəsustin u Troas xəḥirigə baridu.

Bəlkim u xəḫərning ətrapida yürginidə Rim ḫəkümiti təripidin ḳoloŋa elinoŋan bolsa kerək (bu ix bəlkim birsining ḳara qaplixi bilən — Miskər Iskəndər təripidin boluxi mumkin — «2Tim.» 4:14-15) . Xuning bilən uningoŋa yepinqa wə kerəklik nərsilirini əzi bilən elip ketixkə pursət qiḳmioŋan («2Tim.» 4:13).

(10) Xuning bilən Pawlus kixənləngən məḫbus ḫalitidə Rim xəḫirigə kəldi. Xu qaoŋda sarang imperator Nero Məsiḫ etiḳatqilirioŋa ḳattiḳ ziyankəxlik ḳilmaḳta idi. Waḳit miladiyə 68-yili idi. U qaoŋda Pawlus zindanda Timotiyoŋa uxbu hətni yazdi.

Pawlus Rimda aldinḳi ḳetim məḫbus boloŋan ahirḳi ikki yilda nəzərbənt astida bolup, əzi ijarigə aloŋan əyidə turoŋan. Biraḳ u ḫazir ḳorḳunqluḳ zindanda yatidu. U zindandiki sooŋuḳ kameroŋa solaḳliḳ bolup Timotiydin kəlginidə yepinqisini aloŋaq kelixini tələp ḳilidu (3:14). Uningoŋa birinqi ḳetimliḳ sot ḳilindi. Ikkinqi ḳetimliḳ sot ḳix pəslidə yaki uningdin səl keyinla bekitilgən bolsa kerək (4:21). Bu ixlarning ḫəmmisi uning kütkinidək boldi; Rəbbimiz Əysa heli baldur uningoŋa ayan ḳiloŋinidək, u Rim imperiyəsi aliy sotida guwaḫliḳ berixi kerəklikini («Ros.» 23:11) wə Rəbning nami üqün xunqə kəp eoŋir ixlarni baxtin ətküzüxi kerəklikini bildi («Ros.» 9:16). Xuning bilən u pat arida imperatorlarning iqidə əng rəḫimsiz boloŋan «Alwasti Nero» aldida əlümgə məḫkum ḳilinidioŋanliḳini bildi (4:6).

Əmdi əlümgə yüzləngən bu adəm nemə tooŋruluḳ yazidu? U əzining ḫayati ḫəm roḫining Rəb Əysaning ḳolida ikənlikigə ḫeq gumani yoḳ idi. Bu hetidə ipadilənqən qong oŋəmlirini üq deyixkə bolidu: —

(1) Huda Əzigə tapxuroŋan «amanət» boloŋan ḳimmətlik uluoŋ ḫəḳikət-lərning saḳlinixi;
(2) Əz künidiki aləmxumul jamaətning saḳ-salamət boluxi wə aloŋa besixi;
(3) Ḫalakətkə ketiwatḳan, hux həwərni tehi anglimioŋanlaroŋa wə xuningdəklərgə uni jakarlax. Pawlus əzi dunyadin ketix aldida turoŋaqḳa, bularning məs'uliyitidin qongraḳ bir ḳismi Timotiyning üstigə qüxətti.

(1) «Amanət» boloŋan ḫəḳikətlərning saḳlinixi — demək, uning jamaətning ularni ḳoldin bərməslikigə boloŋan oŋemi. Bu ḳimmətlik ḫəḳikətlər Pawluskə «exip taxḳan ḫalda» tapxuruloŋan. Ular «hux həwər»də yəkünlənqən Hudaning toluḳ nijat pilani, Məsiḫning Əz salaḫiyiti, Məsiḫ wə jamaiti, Yəḫudiy həlḳi wə yengi asman-zemin tooŋruluḳ ḳimmətlik wəḫiylərdin ibarət. Pawlus ularning saḳlinixioŋa ixinidu (1:9) wə Timotiyoŋa awwal əzi bu «amanət»ni qing tutup ḳoldin bərməslikni, andin bu amanətni tapxuroŋudək baxḳa «sadiḳ adəmlər»ni tepixni jekiləydu. Bundaḳ adəmlər əzliri amanətni baxḳilaroŋa tapxuralaydu; xundaḳ ḳilip bügüngə kədər bu «amanət» saḳlinip kəlməktə. Bu saḳlinix pəḳət amanətning «sadiḳ adəmlər»din «sadiḳ adəmlər»gə tapxurulixi bilən bolidu; lekin ḫətta «sadiḳ adəmlər» kəm bolsimu, ḫərbir yengi dəwrdiki etiḳadqilar Injilda saḳlinip kəlgən, rosullarning yazmiliri arḳiliḳ yətküzülgən bu ḳimmətlik ḫəḳəḳətlərni bayḳap əzləxtürələydu; pəḳət ular kəmtərlik bilən Muḳəddəs Roḫning yorutuxlirini izdisə xundaḳ bolidu. Qünki Muḳəddəs Roḫning Əzi rosullarni xularni yezixkə wəḫiy bərgüqi əməsmu?

(2) Aləmxümül jamaətning saḳ-salamət boluxi. Pawlus bəx yil ilgiri Timotiyoŋa bexarət bərgən ixlar — («etiḳadtin yenix», yəni «qong yenix», «1Tim.» 4:1-5) alliḳaqan yüz berixkə baxlioŋanidi. Oḳurmənlərning esidə barki, birinqi hetini yazoŋan waḳitta (miladiyə 63-yili) Pawlus Timotiyni əfəsus xəḫiridiki qong jamaətkə ḳaraxḳa ḳalduroŋanidi. Xu qaoŋda jamaəttə nəqqə

ming adəm bolsa kerək; Timotiyning wəzipisi, ular arisida pəyda boloƣan ziyanliķ təlimlərgə rəddiyə berix wə jamaət aldida ülgə bolux, bolupmu «akśakal»ning ķandak yürük-turuxi kerəklikini kərsitixtin ibarət idi. Xu hättə Timotiyning Əfəsus jamaitigə akśakal dəp bekitilgənliki eytilmaydu; uning məs'uliyiti mumkin bolsa xu yərdə bir məzgil turup, muwapiķ adəmlərni tepip akśakallikķa bekitix idi. Mundak kəyümqan pərwixlər boloƣan bolsimu, «Kiqik Asiya» (ħazirki Türkiyə)diki jamaətlər ķalaymiķanqilikķa qəmüp kətkən bolsa kerək. Kəpinqisi Pawlustin waz kəqkən (1:15); əmma Pawlus əzi ularni qətkə ķekip taxlioƣini yoķ; u ular meni qətkə ķakti degini bilən, ularoƣa kəng ķorsakliķ ķilip, Məsiħni qətkə ķakti, deməydu. Xübħisizki «Kiqik Asiya»dikilər arisida Pawlusni səyidioƣanlar yənə bar idi; (1:16-ayəttə tiloƣan elinoƣan) Onesifor xularning iqidiki biri idi. Pawlus bəribir yuķiriķi kəngqilik bilən Asiyadiki kəp jamaətlərning muxundak əħwalioƣa ķarimay Timotiyni jamaətkə ķarioƣuqi wə təlim bərgüqi bolux süpitidə japa tartip, Hudaning həlķining malimanqiliķtin haliy boluxi üqün yardəmdə bolup muħəbbət iqidə ularoƣa ħəķikətni murəssəsiz ħalda jakarlaxķa rioƣbətləndüridu (2:24).

(3) Hux həwərni ħalakətkə ketiwatķanlaroƣa jakarlax. Jamaət malimanqiliķta, jiddiy yardəmgə moħtaj boloƣan qaoƣlarda hux həwərni tehi anglimioƣan, jamaətning sirtida turoƣanlarni untuxning həwpi bar, əlwättə. Pawlus Timotiyoƣa Məsiħni jakarlaxtiki ħərķandak pursətni ķoldin bərməslikkə rioƣbətləndüridu; Huda uningoƣa xundak ķilixķa alaħidə bir roħiy iltipat bərgəndin keyin tehimu xundak ķilixi kerək (1:6-8).

Bu ixlar wə ħazirki zamanimizdiki ķiyinqiliķlarda ilħam-küq beridioƣan bəzi ħəķikətlər üstidə «ķoxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.

Məzmun: —

1-bab: «Hux həwər»ning amanitini ķoldin bərməslikni tapilax; (1:14ni kərüng)
2-bab: «Hux həwər» üqün azab-oķubətkə qidaxni tapilax; (2:3, 8-9ni kərüng)
3-bab: «Hux həwər»də dawamlik turuxni tapilax; (3:13-14ni kərüng)
4-bab: «Hux həwər»ni jakarlaxni tapilax; (4:1-2ni kərüng)

••••••••

Timotiyoŋa «2»

Rosul Pawlus Timotiyoŋa yazoŋan ikkinqi məktup

1 [1-2] Məsiḥ Əysada wədə kilinoŋan ḥayatni elip berix üqün, Hudaning iradisi bilən Əysa Məsiḥning rosuli boloŋan mənki Pawlustin səyümlük balam Timotiyoŋa salam: Huda'Atimizdin wə Rəbbimiz Məsiḥ Əysadin sanga meḥir-xəpkət, rəḥimdillik wə hatirjəmlik boloŋay! [3] Mən ata-bowilirimning izini besip sap wijdanim bilən hizmitini kiliwatkan Hudaoŋa təxəkkür eytimən, qünki keqə-kündüz dualirimda seni tohtawsiz əsləp turimən; [4] kəz yaxliringni əsliginimdə, xadlikka qəmüxüm üqün sən bilən yənə didarlixixka kattik təlpünüp yürməktimən; [5] qünki seningdə boloŋan sahtilikşiz etikad esimdin qikmaydu. Bu etikad əng awwal momang Loista, andin anang Ewnikidə bar boloŋan, əmdi ḥazir səndimu bar ikən dəp hatirjəmdurmən.

[6] Xuning üqün mən xuni kaytidin sanga əslitimənki, kollirimni uqangoŋa koyuxum bilən səndə boloŋan, Huda sanga təkdim kiloŋan iltipatni kaytidin yalkunlitip jari kil oŋin. [7] Qünki Huda bizgə korkunqaklikning roḥini əməs, bəlki bizgə küq-kudrətning, meḥir-muḥəbbətning wə salmaklikning Roḥini təkdim kildi. [8] Xunga Rəbbimiz ḥəkkidiki həwər-guwaḥliktin, yaki Uning məḥbusi boloŋan məndin nomus kilma. Əksiqə, Hudaning küq-kudriti bilən hux həwərni jakarlax yolidiki harlik-muxəkkətni əz ḥəssəng boyiqə ortak tartkin; [9] Huda bizni əz əməllirimizgə asasən əməs, bəlki əz muddiasi wə meḥir-xəpkitigə asasən kutkuzup, pak-mukəddəs qakiriki bilən qakirdi; Uning bu meḥir-xəpkiti ḥəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila Məsiḥ Əysada bizgə beoŋixlanoŋandur; [10] lekin bu meḥir-xəpkət Kutkuzoŋuqimiz Əysa Məsiḥning kelixi bilən ḥazir ayan boldi; U ölümni bikar kiliwetip, hux həwər arkilik ḥayatlik wə qirimaslikni yoruklukta ayan ki ldi. [11] Mən bolsam əllərgə bu hux həwərning jakarqisi, rosuli wə təlim bərgüqisi bolup tə yinləngən. [12] Mən xu səwəbtin ḥazirki bu harlik-muxəkkətlərni tartmaktimən. Lekin buningdin nomus kilmaymən; qünki mən kimgə etikad kiloŋanlikimni bilimən ḥəmdə Uning manga tapxuroŋan amanitini xu küngiqə sakliyalaydioŋanlikioŋa kadir ikənlikigə ixəndürüldum. [13] Məndin

1:1-2 «Əysa Məsiḥning rosuli boloŋan mənki Pawlustin səyümlük balam Timotiyoŋa salam» — demisəkmu, Timotiy Pawlusning «roḥiy jəḥəttə» ooli idi.

1:1-2 Gal. 1:3; 1Tim. 1:2; 1Pet. 1:2.

1:3 Ros. 22:3; Rim. 1:9; 1Tes. 1:2; 3:10.

1:6 «kollirimni uqangoŋa koyoŋinim bilən səndə boloŋan, Huda sanga təkdim kiloŋan iltipat» — ixinimizki, bu dəl 1-həttə *(«1Tim.» 4:14-15)* tiloŋa elinoŋan roḥiy iltipattin baxka ix əməs. «Koxumqə səz»imiznimu kerüng.

1:6 Ros. 6:6; 8:17; 13:3; 19:6; 1Tim. 4:14; 5:22.

1:7 Rim. 8:15.

1:8 «Xunga Rəbbimiz ḥəkkidiki həwər-guwaḥliktin, yaki uning məḥbusi boloŋan məndin nomus kilma» — Pawlus bu məktupni yazoŋanda Rimdiki zindanda yatatti. Xübḥisizki, rimliklar Pawlusni «bizning məḥbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixka baxkiqə karaytti. Rimliklarning uni koloŋa elip türmigə taxlioŋini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən «yat əlliklər»din boloŋan ixəngüqilərning kəp payda kəridioŋanlikioŋa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən u «Mən Rəbning məḥbusi» dəydu. **«hux həwərni jakarlax yolidiki harlik-muxəkkətni əz ḥəssəng boyiqə ortak tartkin»** — grek tilida bəlkim «əz ḥəssəng boyiqə **birgə** tartkin» degən mənini bildürüxi mumkin. Demək, ḥər dəwrdə etikadqilar tartixka tegixlik okubət-muxəkkət bar; Timotiyning Pawlus *(wə baxka etikadqilar)* bilən birgə məlum dərijidə «əz ḥəssisi boyiqə» okubət-muxəkkət tartixioŋa tooŋra kelidu.

1:8 Ros. 21:33; Rim.1:16; Əf. 3:1; 4:1; Kol. 4:18; Flm. 1:1, 9, 13.

1:9 Əf. 1:3; Tit. 3:4, 5, 6.

1:10 Yəx. 25:8; Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; Tit. 1:2; Ibr. 2:14; 1Pet. 1:20.

1:11 «Mən bolsam əllərgə bu hux həwərning jakarqisi, rosuli wə təlim bərgüqisi bolup təyinləngən» — «əllər» bolsa «yat əlliklər», «Yəḥudiy əməslər».

1:11 Ros. 9:15; 13:2; 22:21; Gal. 1:15; 2:8; Əf. 3:8; 1Tim. 2:7.

1:12 «... ḥəmdə Uning manga tapxuroŋan amanitini xu küngiqə sakliyalaydioŋanlikioŋa kadir ikənlikigə ixəndürüldum» — «manga tapxuruloŋan amanət» bizningqə Huda Pawluska jamaətni dəp tapxuroŋan nuroŋunlioŋan kimmətlik wəḥiylərni kərsitidu. «Koxumqə səz»imizni kerüng.

–«Xu kün» — Əysa dunyaoŋa kaytidioŋan künni kərsitidu. Pawlusning kəzkarixida pəkət birla kün muḥimdur, u daim u künni nəzərdə tutup uni «xu kün» dəydu.

–Uxbu ayətning ahirki jümlisini «ḥəmdə mening Hudaoŋa amanət kiloŋanlirimni Rəbbimiz kayta kəlgən küngiqə

angliоŋan saoŋlam təlim səzlirining nəmunilik bir üzündisini saklap, Məsih Əysada boloŋan muhəbbət wə etikad bilən qing tutkin;.. 14 bizdə makanlaxkan Mukəddəs Rohka tayinip sanga tapxuruloŋan xu güzəl amanətni saкla..
15 Sən bilginingdək, Asiya əlkisidiki etikadqilarning həmmisi degüdək məndin yüz əridi. Ularning arisida Figelus wə Hermogenesmu bar.. 16 Rəb Onesiforning ailisidikilirigə rəhim-xəpkət kərsətkəy. Qünki u mening məhbus boloŋanlikimdin həq nomus kilmay kəp ketim meni yoklap səyündürdi.. 17 U Rim xəhirigə kəlginidə meni tapkuqə kəp izdəp awarə boluptu. 18 Rəb xu künidə uni Өzidin rəhim-xəpkətkə muyəssər kiloŋay; uning Əfəsus xəhiridə manga kərsətkən hizmətlirining kanqilik ikənlikini obdan bilisən..

Muxəkkətkə karimay Rəbning hizmitidə bolux

2 1 Xunga əy ooŋlum, sən Məsih Əysada boloŋan mehir-xəpkətkə tayinip küqlük bol; 2 wə sən kəp guwahqilar aldida məndin angliоŋanliringni həm ixənqlik həmdə baxkilaroŋimu təlim berələydioŋan adəmlərgə amanət kiloŋin.. 3 Əysa Məsihning yahxi jəngqisi bolux süpitidə, harlik-muxəkkətni əz həssəng boyiqə ortak tartkin.. 4 Jəngqi boloŋan kixi əzini əskərlikkə tizimlioŋan sərdarini razi kilix üqün adəttiki turmux ixlirini əzigə hələk kiliwalmaslikі kerək..
5 Musabikigə katnaxkan tənhərikətqimu musabikə kaidilirigə riayə kilmisa, oŋəlibə tajioŋa erixəlməydu.. 6 Əjir singdürgən dehkan hosulidin birinqi bolup bəhrimən boluxi tegixliktur.. 7 Bu səzlirim üstidə yahxi oyla, xuning bilən Rəb sanga həmmə ixta yorutidu.
8 Sən Dawutning nəsli boloŋan, ölümdin tirilgən Əysa Məsihni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut.. 9 Bu

---

(«xu küngiqə») qokum kooŋdaydioŋanlikioŋa ixinimən» dəp qüxinixkimu bolidu.
1:13 2Tim. 3:14.
1:14 «bizdə makanlaxkan Mukəddəs Rohka tayinip sanga tapxuruloŋan xu güzəl amanətni saкla» — yukirida 12-ayəttiki izahatta eytkinimizdək, «sanga tapxuruloŋan güzəl amanət» Mukəddəs Roh jamaətkə yətküzməkqi boloŋan, Huda Өzining nijatlik pilani wə jamaət tooŋruluk wəhiy kilinoŋan nuroŋunlioŋan kimmətlik həkikətlərni kərsitidu.
1:15 «Asiya əlkisidiki etikadqilarning həmmisi degüdək məndin yüz əridi» — bu yərdiki «Asiya əlkisi» həzirki Türkiyəning oŋərbiy kismini kərsitidu. «Asiya əlkisidiki etikadqilar» xu yərdə turuwatkan etikadqilarni kərsitidu; bəzi alimlar bu səzni pəkət Rim xəhiridə turoŋan, əslidə zindanda yatkan Pawluska mədət berimiz dəp wədə bərgən Asiya əlkisidin kəlgən bəzi kerindaxlarni kərsitidu, dəp karaydu. Grek tilida «Asiya əlkisidə *(«əlkisidin» əməs)* boloŋanlarning həmmisi məndin yüz əridi» deyilgəkə, biz undak karimaymiz.
–Bu muhim wəkə tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kərüng.
1:15 Ros. 19:10.
1:16 «u mening məhbus boloŋanlikimdin həq nomus kilmay kəp ketim meni yoklap səyündürdi» — «məhbus boloŋanlikimdin» grek tilida «mening zənjir-kixənlirimdin...» degən səzlər bilən ipadilinidu.
1:16 2Tim. 4:19.
1:18 «Rəb xu künidə uni Өzidin rəhim-xəpkətkə muyəssər kiloŋay» — «xu küni» Əysa dunyaoŋa kaytidioŋan künni kərsitidu. 12-ayəttiki izahatni kərüng.

2:2 «...sən kəp guwahqilar aldida məndin angliоŋanliringni həm ixənqlik həmdə baxkilaroŋimu təlim berələydioŋan adəmlərgə amanət kiloŋin» — nemixka Pawlus «kəp guwahqilar aldida məndin angliоŋanliring» dəydu? Bu «guwahqilar»ning nemə əhmiyiti bar? Oyliximizqə: *(1)* gərqə etikadta kəp «qongkur sirlar» bolsimu, bu sirlarning həmmisi tooŋruluk Injildin enik kərgili bolidu; həkikiy etikadta həqkandak «məhpiy təlim»lər wə «az sandiki alahidə adəmlərgə wəhiy kilinoŋan» təlimlər yoktur; *(2)* muxu etikadqi guwahqilar Pawlus wə baxka rosullarning təlimlirining birhil ikənlikigə ispat berələytti.
2:2 Tit. 1:5.
2:3 «Əysa Məsihning yahxi jəngqisi bolux süpitidə, harlik-muxəkkətni əz həssəng boyiqə ortak tartkin» — *(1:8də eytiloŋandək)* «əz həssəng boyiqə tartkin» — grek tilida «əz həssəng boyiqə **birgə** tartkin». Demək, hər dəwrdə etikadqilar tartixka tegixlik harlik-muxəkkət bar; Timotiyning Pawlus *(wə baxki etikadqilar)* bilən birgə məlum dərijidə harlik-muxəkkət tartixioŋa tooŋra kelidu.
2:4 1Kor. 9:25.
2:5 «Musabikigə katnaxkan tənhərikətqimu musabikə kaidilirigə riayə kilmisa, oŋəlibə tajioŋa erixəlməydu» — «musabikə kaidiliri»: — kona zamanlarda bu «kaidilər» həm musabikining əzini wə musabikigə boloŋan təyyarlik-tərbiyiləxlərnimu baxkuratti.
2:6 1Kor. 9:10.
2:8 «Dawutning nəsli boloŋan, ölümdin tirilgən Əysa Məsih» — «Dawut» bolsa Dawut padixah-pəyoŋəmbər, əlwəttə. **«sən Dawutning nəsli boloŋan, ölümdin tirilgən Əysa Məsihni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut»** — bu muhim ayət tooŋruluk

hux həwərni dəp kəp harlıq-muxəkḳət qekip, ḥətta jinayətqi ḥesablinip kixənlinip yatimən. Ḥalbuki, Hudaning səz-kalami ḥeq kixənlənməydu!
10 Əmdi mən dəl xu səwəbtin, Huda tallioŋan bəndilərning Məsiḥ Əysada boloŋan nijatḳa mənggülük xan-xərəp bilən erixixi üqün ḥəmmə ixḳa bərdaxlıq berimən.
11 Təwəndiki bu səzlər ixənqliktur: —

«Uning bilən billə əlgənikənmiz,
Uning bilən ḥayatta billə yaxaymiz.
12 Ḳiyinqiliḳlaroŋa bərdaxlıq bərsək,
Uning bilən billə ḥeküm sürimiz.
Biz uningdin tansaḳ,
Umu bizdin tanidu.
13 Biz Uningoŋa sadaḳətsizlik ḳilsaḳmu,
U yənila sadaḳətliktur;
Qünki U Əzidin ḥeq tanalmaydu».

Hudani hursən ḳilidioŋan hizmətkar

14 Bu ixlarni dawamlıq ḳerindaxlarning səmigə selip, ularni Rəb aldida bimənə səzlər üstidə talax-tartix ḳilmaslıḳni əstaydillıq bilən agaḥlandurоŋin. Bundaḳ talax-tartixlarning ḥeqḳandaḳ paydisi bolmayla ḳalmay, bəlki angliоŋuqilarni nabut ḳilidu.
15 Usta tikimqi rəhtni tooŋra piqḳandək ḥəḳiḳət səzini durus qüxəndürüp, əzüngni Huda aldida təstiḳlanoŋudək, yərgə ḳarap ḳalmaydioŋan maḥir bir hizmətkar ḳilip kərsitixkə intilip kəngül ḳoyoŋin;
16 lekin iplas, ḳuruḳ gəplərdin neri tur. Qünki bundaḳ gəplərni ḳiloŋuqilar bəribir tehimu ihlassizliḳḳa qəmüp ketidu.
17 Muxundaḳlarning gəpliri huddi mərəzdək tezla yamrap ketidu. Himeneyus wə Filetoslar mana xundaḳlarning iqidiki ikkisidur;
18 ular ḥəḳiḳəttin qətnəp, əlgənlərning tirilixi degən bu ix alliḳaqan yüz berip boldi, dəydu, xundaḳla bəzilərning etiḳadini oŋulitidu.
19 Ḥalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmaḳta. Uning üstigə məḥür bilən: «Rəb Əzigə təwə boloŋanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioŋanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun» dəp məḥürləngəndur.
20 Bay-bayaxat adəmning əyidə pəḳət altun wə kümüx ḳaqa-ḳuqilarla əməs, yaoŋaq, sapal ḳaqilarmu bolidu. Ḳaqa-ḳuqilarning bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu.
21 Əgər bir kixi əzini undaḳlarning kiridin tazilap haliy ḳilsa, u muḳəddəs ḳilinoŋan, hojayinimizoŋa yaraydioŋan ḳaqidək, ḥərḳandaḳ güzəl ixlaroŋa təyyar bolidu.

«ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:9 Əf. 3:1,13; 4:1; Fil. 1:7; Kol. 1:24; 4:3,18; 2Tim. 1:8.

2:11 «Uning bilən billə əlgənikənmiz, Uning bilən ḥayatta billə yaxaymiz...» — «Uning bilən» degənlik Məsiḥ bilən, əlwəttə.

2:11 Rim. 6:8.

2:12 Mat. 10:33; Mar. 8:38; Luḳa 9:26; 12:9; Rim. 8:17; 2Kor. 4:10; Fil. 3:10; 1Pet. 4:13.

2:13 «Biz Uningoŋa sadaḳətsizlik ḳilsaḳmu, U yənila sadaḳətliktur; qünki U Əzidin ḥeq tanalmaydu» — «qünki U Əzidin ḥeq tanalmaydu» yaki «qünki U qoḳum Əzining səzidə turmay ḳalmaydu». Bu muḥim səz tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:13 Qəl. 23:19; Rim. 3:3; 9:6.

2:16 «bundaḳ gəplərni ḳiloŋuqilar bəribir tehimu ihlassizliḳḳa qəmüp ketidu» — «bundaḳ *(kixilər)*...» tehimu ihlassizliḳḳa qəmüp ketidu» grek tilida «bundaḳ *(kixilər)*... tehimu ihlassizliḳḳa aloŋa basturidu» degən kinayilik, ḥəjwiy səzlər bilən ipadilinidu.

2:16 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20; Tit. 1:14; 3:9.

2:17 «muxundaḳlarning gəpliri huddi mərəzdək tezla yamrap ketidu» — «yamrap ketidu» grek tilida «otqəplərni yəp ketidu» dəp ipadilinidu. Rosul Pawlus xu səzi bilən: Bularning gəpliri «Hudaning ḳoyliri» boloŋan etiḳadiqlar istimal ḳilixi kerək boloŋan «ozuḳ»ni, yəni «saoŋlam təlim»ni yoḳḳa qiḳiridu, dəp puritidu.

2:18 «ular ḥəḳiḳəttin qətnəp...» — grek tilida: «ular ḥəḳiḳətni nixan ḳilmay *(qətnəp ketip)*...». **«əlgənlərning tirilixi degən bu ix alliḳaqan yüz berip boldi»** — bu bid'ət təlimning mənisi bəlkim təwəndiki ikki hil hata ḳaraxning biri boluxi kerək: — *(1)* «adəmlər Əysa Məsiḥkə etiḳad ḳiloŋanda, Uning Roḥi alliḳaqan Əysa Məsiḥ bilən billə əlüp tirilidu *(bu gəp muxu yərgiqə ḥəḳiḳət, əlwəttə)*. Əmdi tirilix pəḳət xu roḥiy jəḥəttə bolup, kəlgüsidə tən jəḥəttə bolmaydu», yaki: *(2)* «biz Əysa Məsiḥkə ixəngənlərdə suoŋa wə Roḥḳa qəmüldürülgəndin keyin bizning «tirilgən tən»imiz bar bolidu. Xunga ḥazirḳi tenimiz kesəl bolmaydu, ḥeq əlməydu».

2:19 «Ḥalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmaḳta. Uning üstigə məḥür bilən: «Rəb Əzigə təwə boloŋanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioŋanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun» dəp məḥürləngəndur» — bu muḥim ayət tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:19 Qəl. 16:5; Yuḥ. 10:14.

2:20 Rim. 9:21.

2:21 «Əgər bir kixi əzini undaḳlarning kiridin tazilap haliy ḳilsa, u muḳəddəs ḳilinoŋan, hojayinimizoŋa yaraydioŋan

22 Xunglaxka, yaxlikning arzu-həwəsliridin
əzüngni kaquroŋin, pak kəlb bilən Rəbgə
nida kiloŋuqilər bilən billə həkkaniylik,
ixənq-etikad, mehir-muhəbbət wə tinq-
hatirjəmlikni koorlixip izdə.. 23 Lekin
əhmikanə, bilimsizliktin qikkan talax-
tartixlaroŋa arilixixni rət kil, qünki bundak
ixlarning jedəl teriydioŋanlikini bilisən..
24 Əmdiliktə Rəbning kuli jedəlləxməsliki,
bəlki həmmə kixilərgə mulayim-mehriban,
təlim berixkə mahir, səwr-takətlik bo-
luxi kerək;. 25 xuning bilən əz-əzigə karxi
boloŋanlaroŋa u Huda bəlkim ularoŋa
həkikətni tonup yetixigə towa kilidioŋan
kəlbni berər dəp, məmin-mulayimlik bilən
nəsihət kilsun;.. 26 bundak boloŋanda ular
uykusini eqip, əzlirini əz muddiasioŋa əməl
kilixka tutkun kiloŋan Iblisning tuzikidin
kutulalaydu..

Ahir zaman

3 1 Əmma xunimu bilginki, ahir zamanlarda
eoŋir künlər bolidu.. 2 U qaoŋdiki insanlar
əzinila oylaydioŋan, pulpərəs, mənmənqi,
həkawur, kupurluk kilidioŋan, ata-anisining
sözini tingximaydioŋan, tuzkor, iplas,
3 köyümsiz, kəqürümsiz, təhməthor, əzini
tutalmaydioŋan, wəhxiy, həyr-sahawətlikkə
düxmən, 4 satkun, təlwə, xəhrətpərəs, huzur-
halawətni Hudadin yahxi kəridioŋan, 5 sirtki
kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə
ihlasmənlikning kudritini inkar kilidioŋan
bolidu. Bundaklardin yirak tur.. 6 Qünki
ularning arisidiki bəzilər əymu-əy sokunup
kirip, gunahlar bilən besiloŋan, həhril
xəhwət-həwəslərning kuli bolup kaloŋan
nadan ayallarni azdurup əzigə əsir kilidu..
7 Bundak ayallar daim təlim alsimu, hərgiz
həkikətni tonup yetəlməydu. 8 Əmdi Yannis
bilən Yambris Musa pəyoŋəmbərgə kandak
karxi kikkan bolsa, bu azduroŋuqilarmu
həkikətkə xundak karxi kikidu. Ular zeh-
inkəngülliri qirigən, etikad jəhəttə daxkal
dəp ispatlanoŋan kixilərdur.. 9 Lekin əmdi
ular bu yolda aloŋa ilgiriliyəlməydu; qünki
Yannis bilən Yambrisning həmakətliki
oquk kərüngəndək, bularningmu həmmigə
kərünidu.

Pawlusning wəsiyətliri; əgəngənliringdə dawamlik mangoŋin

10-11 Lekin sən bolsang mening təlimim,
yürüx-turuxum, məksət-iradilirim, ixənq-
etikadim, səwr-takitim, mehir-muhəbbitim,
qidamlikim, mən uqrioŋan ziyankəxliklər
wə azab-okubətlərgə, jümlidin Antakya, Ko-
niya wə Listra xəhərliridə yüz bərgənlərgə
tolimu kəngül bəlüp kəlding, xundakla mən

---

kaqidək, hərkandak güzəl ixlaroŋa təyyar bolidu» — «hojayinimiz»: — Igimiz, əlwəttə. Bu muhim ayət tooŋruluk «koxumqə səz»imizni kerüng.

2:22 1Tim. 6:11.

2:23 1Tim. 1:4; 6:4; Tit. 3:9.

2:24 1Tim. 3:2.

2:25 «...xuning bilən əz-əzigə karxi boloŋanlaroŋa u Huda bəlkim ularoŋa həkikətni tonup yetixigə towa kilidioŋan kəlbni berər dəp, məmin-mulayimlik bilən nəsihət kilsun» — «əz-özigə karxi boloŋanlaroŋa» degən ibarə okurmənlərgə oŋəlitə tuyuloŋini bilən, grek tilida xundak ipadilinidu. Demək, həkikətni jakarlioŋuqioŋa karxi qikса, əməliyəttə u Huda əzigə kilmakqi boloŋan yahxilikтin məhrum bolup, əz-əzigə karxi qikkan bolidu. «Pənd.» 8:36 kərüng.

2:25 Pənd. 8:36; 9:12; 11:17; Gal. 6:1.

2:26 «bundak boloŋanda ular uykusini eqip, əzlirini əz muddiasioŋa əməl kilixka tutkun kiloŋan Iblisning tuzikidin kutulalaydu» — baxka birhil tərjimisi: «bundak boloŋanda ular uykusini eqip, əzlirini tutkun kiloŋan Iblisning tuzikidin *(Hudaning)* iradisigə əməl kilixka kutulalaydu».

3:1 «əmma xunimu bilginki, ahir zamanlarda eoŋir künlər bolidu» — «eoŋir künlər» grek tilida yənə «hətərlik künlər»nimu bildüridu.

3:1 1Tim. 4:1; 2Pet. 2:3; Yəh. 18.

3:5 «...sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning kudritini inkar kilidioŋan bolidu. Bundaklardin yirak tur» — 1-5-ayətlər tooŋruluk «koxumqə səz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.

3:5 Mat. 18:17; Rim. 16:17; 2Tes. 3:6; Tit. 3:10; 2Yuh. 10.

3:6 «hərhil xəhwət-həwəslərning kuli bolup kaloŋan nadan ayallar...» — yaki «hərhil xəhwət-həwəslərning kuli bolup kaloŋan ajiz ayallar...».

3:6 Mat. 23:14; Tit. 1:11.

3:8 «Əmdi Yannis bilən Yambris Musa pəyoŋəmbərgə kandak karxi kikkan bolsa, bu azduroŋuqilarmu həkikətkə xundak karxi kikidu» — «Mis.» 7:11, 22, 8:7, 18ni kərüng. Israillar Misirdin qikixtin burun, Misir padixahining sehirgərliri Musa pəyoŋəmbərgə karxi turoŋan. Ularning isimliri *(Yannis bilən Yambris)* Təwratta deyilgən əməs, bəlki Yəhudiylarning baxka tarihiy kitablirida tepilidu.

3:8 Mis. 7:11.

bərdaxlik bərgən xunqə ziyankəxliklərdin toluk həwiring bar; Rəb ularning ḫəmmisidin meni kutkuzdi.. [12] Dərwəkə, Məsiḫ Əysada ihlasmən ḫayat kəqürüxkə iradə tikligənlərning ḫəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu.. [13] Lekin rəzil adəmlər wə ezitkukazzaplar bəribir baxkilarnimu aldap, əzimu aldinip, baroŋanseri əsəbiylixidu. [14] Lekin sən bolsang, əgəngən wə toluk ixəndürülgən ḫəkikətlərdə qing tur; qünki bularni kimdin əgəngənlikingni bilisən,. [15] ḫəmdə balilik qaoŋliringdin tartipla mukəddəs yazmilarni bilip kəlding; bularning sanga Məsiḫ Əysaoŋa baoŋlanoŋan etikad arkilik boloŋan nijat tooŋruluk seni dana kilalaydioŋanlikini bilisən. [16] Pütkül mukəddəs yazmilarning ḫəmmisi Hudaning Roḫining yolyoruk-ilḫami bilən yeziloŋan bolup, u təlim berix, tənbiḫ berix, hatalikларni tüzitix wə kixilərni ḫəkkaniyət yolioŋa baxlaxka paydil iktur.. [17] Bular arkilik Hudaning adimi toluk korallinip, barlik yahxi əməllərni kilixka təyyar bolalaydu.

4 [1] Mən Huda ḫəmdə tiriklər bilən ölüklərni sorak kilixka təyyar turidioŋan Məsiḫ Əysaning aldida, xundakla Uning kayta ayan boluxi wə Uning Өz padixaḫliki bilən sanga xundak agah kilip tapilaymənki,. [2] Hudaning səz-kalamini jakarla; wakit-pursət yar bərsun-bərmisun, uningoŋa jiddiy kara. Toluk səwr-takət wə təlim-əkidə bilən nəsiḫət kiloŋin, tənbiḫ bərgin, rioŋbətləndürgin.. [3] Qünki xundak bir zaman keliduki, insanlar saoŋlam təlimni anglaxka qidimay, bəlki kulakliriŋa hux yakidioŋan səzlərni anglax üqün ətrapioŋa əz xəḫwət-ḫəwəslirigə uyoŋun təlim bərgüqilərni toplaydu.. [4] Ular ḫəkikətkə kulak salmay, əpsanilərni tingxaxka burmilinip ketidu. [5] Lekin sən ḫərkandak əḫwalda oyoŋak tur, harlik-muxəkkətlərgə bərdaxlik bər, hux həwərqining wəzipisini orunda, tapxuruloŋan hizmitingni ḫər tərəptin toluk ada kiloŋin. [6] Qünki əzümgə kəlsəm, jenim kurbanlikning «xarab ḫədiyəsi»dək təkülidioŋan wakti yetip kəldi, mening bu dunyadin ketix waktimmu yek inlaxti.. [7] Güzəl kürəxni mən kilip boldum, yügürüx musabikisining mənzilini besip boldum, birdinbir etikadni qing saklap kə ldim.. [8] Ḫazir ḫəkkaniylikning oŋəlibə taji

3:10-11 «jümlidin Antakya, Koniya wə Listra xəḫərliridə yüz bərgənlərgə tolimu kəngül bəlüp kəlding...» — «Antakya, Koniya wə Listra xəḫərliridə yüz bərgənlər»: — bu bir-birigə yekin üq yurtta boloŋan wəkələr tooŋruluk məlumatlar «Ros.» 13-14-babta tepilidu. Timotiy əzi Listralik idi; Pawlus duq kəlgən bu ziyankəxliklər Timotiyning Məsiḫkə etikad kilixioŋa təsir kiloŋan boluxi mumkin idi.

3:10-11 Zəb. 34:19; Ros. 13:50; 14:19; 2Kor. 1:10

3:12 Mat. 16:24; Luka 24:26; Yuḫ. 17:14; Ros. 14:22; 1Tes. 3:3.

3:14 «qünki bularni kimdin əgəngənlikingni bilisən» — bəzi kona kəqürmilərdə «kimlər» dəp deyilidu. Lekin bizningqə «kim» dəp okux tooŋra, qünki Pawlus bu ayətlərdə əzining ülgə boloŋanlikі tooŋruluk kəp səzləydu. Təwəndiki 15-ayəttə u baxka kixilər *(Timotiyning qong ana wə anisi)*ning təsirini tiloŋa alidu.

3:16 «Pütkül mukəddəs yazmilarning ḫəmmisi Hudaning Roḫining yolyoruk-ilḫami bilən yeziloŋan bolup...» — grek tilida «pütkül mukəddəs yazmilarning ḫəmmisi» degən ibarə yazmilardiki ḫərbir səz-ayətning Hudadin kəlgənlikini təkitləydu.

–«Hudaning Roḫining yolyoruk-ilḫami bilən yeziloŋan» grek tilida «Huda nəpisi bilən kirgüzüp yeziloŋan» degən xəkildə ipadilinidu. Grek tilida ḫəm ibraniy tilida «Roḫ» wə «nəpəs» bir səz.

3:16 2Pet. 1:21.

4:1 Rim. 1:9; 9:1; 2Kor. 1:23; 11:31; Gal. 1:20; Fil. 1:8; 1Tes. 2:5; 1Tim. 5:21; 6:13.

4:2 «Hudaning səz-kalamini jakarla; wakit-pursət yar bərsun-bərmisun, uningoŋa jiddiy kara» — «wakit-pursət yar bərsun-bərmisun» degənlikning mənisi, həklər Hudaning səzini kobul kilsun kilmisun, ularoŋa yaksun yakmisun Hudaning adimining wəzipisi ḫaman amal kilip səz-kalamni ularoŋa yətküzüxtin ibarət.

4:3 «... kulakliriŋa hux yakidioŋan səzlərni anglax üqün ətrapioŋa əz xəḫwət-ḫəwəslirigə uyoŋun təlim bərgüqilərni toplaydu» — «kulakliriŋa hux yakidioŋan səzlərni anglax üqün» grek tilida «kulakliri kiqixkan bolup,..» degən ibarə bilən ipadilinidu. Bu ibarə: «ular ḫərdaim yengi nərsilərni angliŋaqka» degən baxka birhil qüxənqinimu beridu.

4:6 «jenim kurbanlikning «xarab ḫədiyəsi»dək təkülidioŋan wakit yetip kəldi» — Pawlus əzining ḫayatini Təwrat dəwridiki kurbanliklar üstigə təkülidioŋan «xarab ḫədiyəsi»gə ohxitidu. Dikkət kilixka ərziyduki, uning yekin arida bolidioŋan ölümini kurbanlikka əməs, pəkət bir «xarab ḫədiyəsi»gə ohxitidu, halas. Xübḫisizki, uning mənisi «uluo kurbanlik» Əysa Məsiḫningkidur.

4:6 2Pet. 1:14.

4:7 «Güzəl kürəxni mən kilip boldum» — «kürəx» *(kattik elixix musabikisi, grek tilida «agon»)* degən səz tooŋruluk

mən üqün saqlinip turmaqta. Uni, həkkaniy sorakqi boloŋan Rəb xu künidə manga, xundakla yaloŋuz mangila əməs, Uning kelip ayan boluxioŋa təlpünüp turoŋanlarning ḥəmmisigə in'am kilip kiygüzidu.

Hususiy tapxuruklar; ahirki sözlər

9 Imkaniyətning bariqə yenimoŋa tezdin yetip kəl. 10 Qünki Demas bu ḥazirki dunyani tama kiloŋanliki üqün meni taxlap Tesalonika xəḥirigə kətti. Kriskis Galatiya əlkisigə, Titus Dalmatiya əlkisigə kətti. 11 Yenimda yaloŋuz Luka kaldi. Markusni özüng bilən birgə elip kəl, qünki u hizmətlirimdə manga kəp əskatidu. 12 Tikikusni bolsa Əfəsus xəḥirigə əwətiwəttim. 13 Kelixingdə Troas xəḥiridə Karpusning yenioŋa kaldurup koyoŋan yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloŋaq kəlgin. 14 Miskər Iskəndər manga tola əskilik kildi. Rəb uningoŋa kilmixlirioŋa layik yandurmay kalmaydu. 15 Sən ḥəm uningdin ḥoxyar bol; qünki u biz yətküzgən sözlirimizgə kattik karxilik kərsətti.

16 Tunji ketimlik sorakta mening akliniximoŋa yardəm kilidioŋan ḥeqkim qikmidi, ḥəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix ularoŋa ḥesablan mioŋay! 17 Lekin Rəb mening bilən billə turup, mən arkilik Injil jakari toluk kilinip, bu yərdiki barlik yat əlliklərdin boloŋanlarning anglixi üqün meni küqləndürdi; xuning bilən mən xirning aoŋzidin kutkuzuwelindim. 18 Rəb meni barlik rəzil ixtin kutkuzup, ərxtiki padixaḥlikioŋa sak yətküzidu! Xan-xərəp Uningoŋa əbədil'əbədgiqə mənsup boloŋay! Amin!

Ahirki salam

19 Priska bilən Akwilaoŋa wə Onesiforning ailisidikilərgə məndin salam eyt.
20 Erastus Korint xəḥiridə kaldi. Lekin Trofimus kesəl bolup kaloŋanliktin, uni Miletus xəḥiridə kaldurup koydum.
21 Kix qüxüp kətküqə imkaniyətning bariqə bu yərgə kəlgin.
Yubulus, Pudis, Linos, Klawdiya wə barlik kerindaxlardin sanga salam. 22 Rəb Əysa Məsiḥ roḥing bilən billə boloŋay! Meḥir-xəpkət silər bilən billə boloŋay!

«Timotiyoŋa *(1)*»diki *(6:12 tooŋruluk)* «koxumqə söz»imizni kərüng.

4:8 «Uni, həkkaniy sorakqi boloŋan Rəb xu künidə manga, xundakla yaloŋuz mangila əməs, Uning kelip ayan boluxioŋa təlpünüp turoŋanlarning ḥəmmisigə in'am kilip kiygüzidu» — «xu küni» Rəbning kayta kelidioŋan küni, əlwəttə.

4:8 1Kor. 9:25; 1Pet. 5:4.

4:10 Kol. 4:14; Flm. 24.

4:11 Ros. 15:37; Kol. 4:10,14; Flm. 24.

4:12 Ros. 20:4; Kol. 4:7.

4:13 «kelixingdə Troas xəḥiridə Karpusning yenioŋa kaldurup koyoŋan yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloŋaq kəlgin» — bu ayət üstidə «koxumqə söz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.

4:14 1Tim. 1:20.

4:16 «Tunji ketimlik sorakta mening akliniximoŋa yardəm kilidioŋan ḥeqkim qikmidi, ḥəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix ularoŋa ḥesablanmioŋay!» — bu ayət üstidə «koxumqə söz»imizdə kiskiqə tohtilimiz.

4:17 «xuning bilən mən xirning aoŋzidin kutkuzuwelindim» — Pawlus Kəysər Neroning birinqi sorikidin kutuldi. «Koxumqə söz»imizni kərüng.

4:19 «Priska bilən Akwilaoŋa wə Onesiforning ailisidikilərgə məndin salam eyt» — «Priska» bolsa «Priskilla»ning kiskartiloŋan xəkli *(«Ros.» 18:2)*. Akwila wə Priskilla ər-ayal idi.

4:19 Ros. 18:2; Rim. 16:3.

4:22 «Rəb Əysa Məsiḥ roḥing bilən billə boloŋay! » — bəzi kona kəqürmilərdə pəkət «Rəb roḥing bilən billə boloŋay!» deyilidu.

Қoxumqə səz

(1:6)

«**Xuning üqün mən xuni қaytidin sanga əslitimənki, қollirimni uqangoɣa қoyuxum bilən səndə boloɣan, Huda sanga təқdim қiloɣan iltipatni қaytidin yalқunlitip jari қiloɣin**».

Bu ayət bilən «1Tim.» 4:14ni selixiturung: —

«**Səndə boloɣan, jamaitingning aқsaқalliri қollirini uqangoɣa қoyoɣanda, Hudaning wəһiyisi arқilиқ sanga ata қilinoɣan iltipatқa bipərwaliқ қilma**».

Bu alaһidə roһiy iltipatning maһiyiti tooɣruluқ (Pawlus biwasitə bizgə eytmioɣaqқa) təpsiliy məlumatimiz yoқ; lekin Pawlus aldi-kəyni ayətlərdə Məsiһni yürəklik jakarlax kerəklikini tiloɣa aloɣaqқa, biz bu iltipatni hux həwərning һəқiқətlikini təstiқlaydioɣan küqlük iltipat idi, dəp қaraymiz. U angliоɣuqilaroɣa Məsiһning xapaitini ispatlax, kesəllərni saқaytix, məjizə yaritix yaki alaһidə wəһiy-bexarətlərni yətküzüx iltipati bolsa kerək idi. Pawlusning əzidə undaқ iltipatlar daim pəyda boldi (məsilən, «Ros.» 13:8-12, 14:8-10, 19:11-12, 28:7-10ni kərüng).

Əmdi Timotiy bu iltipatni «**yalқunlitip jari қilix**» üqün nemə қilix kerək? Iltipat Məsiһning küq-қudritini ixənmigənlərgə namayan қilidu, degən қiyasimiz tooɣra bolsa, undaқta muxundaқ iltipatni yalқunlitip қozoɣax, xundaқla dawamliқ lawulditixtiki əng ixənqlik yol bolsa ətrapimizda yaxawatқan, Hudaning nijatioɣa yat boloɣanlar üqün dualarda boluxtin ibarət. Uning üstidə biz Hudaning insaniyətkə aoɣritқan iq-baoɣrilirini, xundaқla barliқ insan balilirini қutқuzuxқa intizarlirini ayan қiloɣan muқəddəs yazmilar üstidə pat-pat oylinip əsləx aditimiz bolsa yənə bizdə boloɣan iltipatlarni «**yalқunlitip jari қilix**»қa zor türtkə bolidu.

Ҥalakətkə ketiwatқanlar üqün dua қilix əzimizning barliқ uruқ-tuoɣқan, dost-aoɣinilirimiz bilən baxlinidu, əlwəttə, andin ətrapimizda yaxawatқanlar üqün bolidu. Ҥəқiқiy dua-tilawət adəmlərning iqki ҥajətliri wə ümidsizliklirini wə Hudani tonumaydioɣanlar yüzliniwatқan ҥalakətning қorқunqluқini bizgə yengidin eqip beridu; Hudaning muһəbbitidiki ot қəlbimizdə bar bolsa biz iman-ixənq bilən ularoɣa yardəm қilixқa қozoɣilimiz, xundaқla bizdə қaysibir iltipatlar bar bolsa ularoɣa yardəm yətküzüxkə bu iltipatlarning қozoɣiliximu əjəblinərlik əməs.

(1:12)

«**Mən xu səwəbtin ҥazirқi bu harliқ-muxəққətlərni tartmaқtimən. Lekin buningdin nomus қilmaymən; qünki mən Kimgə etiқad қiloɣanliқimni bilimən ҥəmdə Uning manga tapxuroɣan amanitini xu küngiqə saқliyalaydioɣanliқioɣa қadir ikənlikigə ixəndürüldum**».

Adəm əjəlgə kirginidə əzining ҥeqқandaқ ixlirini əməs, bəlki Hudaning jamaitining keləqiki tooɣruluқ oɣəm yegən bolsa uningda Hudaning ҥayatining ҥəқiқiy ikənlikigə eniқ ispat bolmay nemə bolidu? Yuқirida eytқinimizdək, uning «amanət»i tapxuruwaloɣan қimmətlik wəһiylərni kərsitidu. Xu wəһiylərning ҥəmmisini jamaətkə toluқ əzləxtürgüzüx uning qong nixani wə yüki bolup kəlgənidi («Əf.» 3:2-13). Lekin jamaət səpsətələrni izdəp ezip kətkən, yaki ҥətta Məsiһning rosulidin yüz ərigən bolsa, bu ҥəқiқətlərgə nemə bolidu? Қerindiximiz Pawlus əzining ətrapida pəyda boluwatқan wapasizliқlaroɣa қarimay, bu amanətning jamaəttin kətməslikigə baoɣlioɣan ixənqini bizgə bildüridu (1:12) wə

biz buningoɣa minnətdarmiz. Xuningdək bizdimu xu ixənq barki, bügünki kündə Injilni okuoɣinimizda kəmtərlik bilən Mukəddəs Roһning wəһiylirini izdisək, amanəttiki һəkikətlər bizgimu eqilidu. Uningda əgəngən һəkikətlərni əməliy ixlətkinimizdə ətiraplik tətbiklaxka təyyar boluximiz xərt, əlwəttə.

(1:15)

«**Sən bilginingdək, Asiya əlkisidiki etikadqilarning һəmmisi degüdək məndin yüz əridi. Ularning arisida Figelus wə Hermogenesmu bar**».

Pawlusning xundak eoɣir kəngülsizlikni һeq dad-dawrang salmay addiy bayan kiloɣanlikioɣa bəlkim һəyran kalimiz. Pawluska əzlirining roһiy һayatida kərz boloɣan jamaətlər kandakmu uningdin «yüz ərisun»? Uning muxu «yüz ərüx» degini nemini kərsitidu?

Xu qaoɣdiki imperator Nero imperiyəsidiki pukralardin əzigə «Huda süpitidə» səjdə kilixini tələp kilatti; ularning һəmmisini: «Nero Rəbdur» degüzməkqi idi. Əmma Pawlus bolsa һəmmə yərdə «Əysa Məsiһ Rəbdur» dəp jakarlaxta məxһor boldi. Xu səwəbtin u jinayətqi deyilip koloɣa elinip, bəlkim «Dələtkə hainlik kiloɣuqi» dəp ərz kilinoɣan boluxi mumkin. Uning koloɣa elinixi uningoɣa munasiwətlik barlik kixilərni eoɣir tənglikkə, «ikki parqə ot otturisi»oɣa qüxürgən bolsa kerək. Bəlkim uningoɣa yekin boloɣanlaroɣa uningdin munasiwətni üzüx tələp kilinatti yaki ular pəkət məxһor «sesik hain» dəp һesablanoɣan bir adəmdin nomus kilatti. Xuning bilən «**Asiya əlkisidiki etikadqilarning һəmmisi degüdək məndin yüz əridi**». Bu ixning nətijisi bəlkim yənə, uningoɣa qaplanoɣan «Rimoɣa karxi turoɣan hain» degən ərzgə rəddiyə berip guwaһlik berələydioɣan nuroɣun kixilər һazir korkunqtin süküt kilmakta idi.

Biz xuningoɣa dikkət kiliximiz kerəkki, Pawlus ularni Rəbning Өzidin yüz ərigən, deməydu; lekin Hudaning hizmətkarlirioɣa jiddiy moһtaj boloɣan pəyttə ulardin ayrilsak biz axu dəһxətlik imkaniyətning hətiridə bolimiz («Mat.» 25:31-44). Əlwəttə muxu waz kəqkənlərning sirtida turoɣan bəzilər bar idi; 16-ayəttə kərsitilgən Onesifor ular arisida idi; Pawlus uning muһəbbiti wə kөyümqanlikini qongkur minnətdarlik bilən tiloɣa alidu.

(2:8)

«**Sən Dawutning nəsli boloɣan, ölümdin tirilgən Əysa Məsiһni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut**».

Əysa Məsiһni kim untuyalisun? Lekin biz yənə Hudaning kədimiy həlki Israil tooɣruluk «ular Hudani untudi» dəp daim hatiriləngənlikini esimizdə tutuximizoɣa tooɣra kelidu. Əpsus, kündilik turmuximizni jiddiy orunlaxturuximizda, pilanlirimizda, һətta һəkikət üstidə boloɣan ziyaliylarqə muzakirilirimizdə Məsiһning Өzini untuxning һəkikiy həwpi bar. Əmma biz Pawlusning pəkət «Əysa Məsiһni esingdə qing tut» əməs, bəlki «**Əysa Məsiһni mən yətküzüwatkan hux həwər boyiqə esingdə qing tut**» deginigə kəngül bəlüximiz kerək. Demək, Hudaning hizmitidə ünümlük bolux üqün (Pawlus Timotiyni rioɣbətləndüriwatkandək) biz Məsiһning xəhsining əzi üstidə qongkur oyliniximizoɣa wakit wə əjir singduriximiz kerək; yəni, ***Uning Huda təyyarlioɣan həlki arkilik tuoɣuluxi, Uning һəkikiy insanning һəm Hudaning ooɣlilik salaһiyiti, uning ölümi wə tirilixi, xuningdək asman-zemindiki təhtkə boloɣan һokuki üstidə (asmanoɣa kətürülginidin keyin rosullirioɣa məlum kilinoɣandək)***, oyliniximiz kerək. Mundak oylinix bolsa biz uxxak-qüxxək ixlaroɣa esiliwelixtin, xundakla tooɣra yənülüxtin ezixtin sakinip kalimiz.

(2:13)

«**Biz uningoŋa sadaḳətsizlik ḳilsaḳmu, u yənila sadaḳətliktur;**

Qünki U Өzidin ḥeq tanalmaydu»

Bəlkim oḳurmənlərning muxu yərdə mundaḳ bir soalni ḳoyoŋusi keliduki: Pawlus eytḳan bu gepi Hudaning bir wədisimu yaki agaḥmu?

Əgər Pawlusning yuḳiriḳi bayani biz üqün agaḥ bolsa, uning deməkqi boloŋini: «Rəb Өzining pak-muḳəddəslikidin tanalmaydu, sadaḳətsizlikimizgə jaza ḳilmay ḳalmaydu» degəndək bolidu. Əgər «ajiz bəndilər»gə ümid beridioŋan bir bayan bolsa, mənisi: «Uning Өz muḥəbbətlik maḥiyiti tüpəylidin, өzgərməs xapaiti tüpəylidin U bizgə sadaḳətmən boluxidin ḥeq qiḳmaydu; sadaḳətsizlikimizgə ḳarimay bizni üzlüksiz səyüp, Roḥi arḳilik Өz yenioŋa ḳaytixḳa jəlp ḳilip tartidu» degəndək bolidu.

Ixinimizki, keyinki kəzḳarax tooŋridur; qünki «yengi əḥdə»də Huda Өzini bizgə ḳayta tartiwaloŋusiz beoŋixlioŋandur. Bu ḥəḳiḳət «Rəbning ziyapiti»də kərünidu. Bu ziyapət yengi əḥdigə ixarət bolup, uningda biz «Rəbning teni wə ḳeni»ni bildüridioŋan nan wə xarabtin bəḥrimən bolimiz. Biz xu nan (Uning teni)ni yegən wə xarab (Uning ḳeni)ni iqkəndin keyin birərsi bizdin bulardin ayriwetixi mumkinmu? Əməliyəttə u ḳət'iy mumkin əməs, qünki yegən wə iqkən minutlardila ular ḥəzim ḳilinix bilən əz tenimizning jismaniy tenidin toluḳ bir ḳismi boloŋan bolidu. Jismaniy ixarət kərsətkəndək, roḥ jəḥəttə Məsiḥ bilən bir ḳilinoŋanlar ḥərgiz Uningdin ayrilixi mumkin əməs. Xunga U ḥərgiz bizni taxliwətməydu, qünki «**U Өzidin ḥeq tanalmaydu**».

Biz xuni bayḳaymizki, Pawlus Hudaning sadaḳət-ixənqliki tooŋrisida alaḥidə sөzliginidə, agaḥlar bilən əməs, **daim rioŋbət-təsəlli berix bilən bolidu** (bolupmu «Rim.» 3:3, 9:6, wə «1Kor.» 1:9, 10:13, «2Kor.» 1:18, «1Tes.» 5:24, «2Tes.» 3:3ni kərüng).

(2:19)

«**Ḥalbuki, Hudaning məzmut uli qing turmaḳta. Ulning üstigə məḥür bilən: «Rəb Өzigə təwə boloŋanlarni tonuydu» wə «Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioŋanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun» dəp məḥürləngəndur**».

Hudaning jamaitidə malimanqilik pəyda boloŋan waḳitlarda bu wə keyinki üq ayəttə Hudaning həlḳi üqün intayin əməliy nəsiḥətni kərimiz. Pawlus Timotiyoŋa birinqi hətni yazoŋan waḳittiki əḥwal bilən uxbu hətni yazoŋan waḳittiki əḥwal pütünləy baxḳiqə. Birinqi hətni yazoŋinida jamaət heli tərtiplik bolup kəp əməliy ixlarni, məsilən tul hotunlaroŋa, yetim-yesirlərgə rəsmiy yardəm berixni orunlaxturoŋili bolatti. Lekin əslidə kərünüxtə Rəbgə təwə boloŋanlardin bəzilirining yürüx-türüxliri ḥazir pütünləy Uningoŋa təwə əməs boloŋanlarningkigə ohxax bolup ḳaldi. Əmdi undaḳ əḥwalda Hudaning həlḳi nemə ḳilixi kerək? Pawlusning jawabi intayin əməliydur. Huda jamaəttiki əməliy ḥayatning danaliḳ bilən dawamlixixi yolini ayan ḳilip, «məḥürləngən ikki üzündə» Өz ulining üstigə besiloŋan. Məḥürləngən ikki üzündə mundaḳ:

(1) «**Rəb Өzigə təwə boloŋanlarni tonuydu**».

Demək, Hudaoŋa təwə boloŋanlarning kim ikənlikini wə kim əməslikini təkxürüx-sürüxtürüxkə ḥeqḳandaḳ waḳit sərp ḳilmasliḳimiz kerək. Bu Rəbning Өzining ixi.

(2) «**Rəbning mubarək namini ləwzigə alidioŋanlarning ḥəmmisi rəzilliktin ḳol üzsun**»

Biz Hudaoŋa kim ḥəḳiḳətən təwə boloŋanliḳini wə kim təwə bolmioŋanliḳini bilmisəkmu, Hudaning jamaiti süpitidə yioŋiloŋan bolsaḳ, bu addiy ḥəḳiḳətni qing tutuximiz zərür. Arimizda əzini Məsiḥgə təwəmən degini bilən gunaḥ iqidə oquḳ wə dawamliḳ turiweridioŋanlar (demək, towa ḳilixḳa ḥeq tirixmay) bar bolsa, ulardin

ayriliximiz kerək. Xundak bolоŋanda, kandakla bolmisun etikadsiz adəmlər aldida Məsih tooŋruluk enik guwahlik berix imkaniyiti kalidu. Undak əhwal astida Hudaning hizmətkarliri üqün təwəndiki ayəttiki təmsil nəsihətmu berilidu: —

(2:20-21)

«Bay-bayaxat adəmning өyidə pəkət altun wə kümüx kaqa-kuqilarla əməs, yaoŋaq, sapal kaqilarmu bolidu. Kaqa-kuqilarning bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu. Əgər bir kixi өzini undaklarning kiridin tazilap haliy kilsa, u mukəddəs kilinoŋan, hojayinimizoŋa yaraydioŋan kaqidək, hərkandak güzəl ixlaroŋa təyyar bolidu».

Hudaning həmmə ixlarni baxkuruxi həkikətən uluo, xundakla insanlarning qüxinixliridin ziyadə artuk. Jamaətning iqidə kalaymikanqilik pəyda boluxka yol koyoŋan bolsa, xu kalaymikanqilik yənila Өz məksətliri üqün bolidu; Uning hətta Pawlustin yüz өrigən «Figelus wə Hermogenes» degən kixilərdə, yaki 19-ayəttə tiloŋa elinoŋan «rəzilliktin kol өzmigən»lərdimu өz məksətliri bar. Halbuki, Pawlus deginidək **«Bay-bayaxat adəmning bir өyi»**də hərhil məksəttə ixlitilidioŋan kaqa-kuqilar bolidu, **«bəziliri ətiwarlinidu, bəziliri pəs kərülidu. Əgər bir kixi өzini undaklarning kiridin tazilap haliy kilsa, u mukəddəs kilinoŋan, hojayinimizoŋa yaraydioŋan kaqidək, hərkandak güzəl ixlaroŋa təyyar bolidu»**. Өy hojayinining hərbiridə өzining məksiti bar; əmma heqkim өzining altun jamini tərət kaqisi yaki əhlət sanduki bilən yekin koymaydu. Hojayinoŋa yakidioŋan, өz yenida ixlitidioŋan kaqa boluxi üqün bu baxka hil kaqilarning türlük buloŋaxliridin өzini saklixi kerək. Өzlirini «təlim bərgüqi»lər dəp atioŋanlar kəptur. Əmdi ular Məsihning saoŋlam təlimidin baxka təlimlərni bərsə, undakta Hudaning adimi undaklarning təlimining buloŋuxidin өzini saklixi lazim. Hudani hursən kilmakqi boloŋan hizmətkar bundak sahta təlim bərgüqilərgə dost-aoŋinə katarida yaki «hizmətdax»lar katarida karisa bolmaydu, xundakla ularni өzining xəhsiy düxmini dəp karisimu bolmaydu, əlwəttə; xarait yar bərsə u ularoŋa hata yoldin qikixka nəsihət kilixi kerək (2:24-26).

(2:22)

«Xunglaxka, yaxlikning arzu-həwəsliridin өzüngni kaquroŋin, pak kəlb bilən Rəbgə nida kiloŋuqi bilən billə həkkaniylik, ixənq-etikad, mehir-muhəbbət wə tinq-hatirjəmlikni koolixip izdə».

Hata yolda mengiwatkanlardin ayrilix tooŋruluk səzligəndin keyin rosul kaytidin Timotiyoŋa өzimizning tooŋra məksiti өzimizni pak-mukəddəs tutux boluxi kerək, dəp əskərtidu; xuningdək ohxax məksət-nixanda boloŋanlarni izdəp tepip, mumkin bolsa өzara rioŋbətləndürüxkə wə dua kilixka ular bilən billə yioŋilixka tooŋra kelidu. Mana bu malimanqilik wakitliridiki mukəddəs bəndilərning yolidur.

(3:1-5)

«... sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə ihlasmənlikning kudritini inkar kilidioŋan bolidu. Bundaklardin yirak tur».

«Ihlasmənlikning kudriti» degən nemə?

Bu bəx ayəttə rosul ahirki zamanlardiki kixilərning kandak bolidioŋanlikini təswirləydu. Ularning bu 1-5-ayəttə kərsitilgən xəhsiyətqi kilmixlirini «Rim.» 1:18-32da kərsitilgənliri bilən selixtursak ularning anqə qong pərki yoktək kərünidu, «Nemixka Pawlus bu ixlar **pəkət ahirki zamanlarda** pəyda bolidu, dəydu?», dəp oyliximiz mumkin. Qong pərki xubhisizki, muxu yukiriki 5-ayəttə kərünidu: **«sirtki kiyapəttə ihlasmən boluwelip, əməliyəttə**

ihlasmənlikning қudritini inkar қilidiоған bolidu».

«Rim.» 1:18-32da Adəm'atimiz gunaһқa petip kətkəndin keyin, nijatning hux həwiri kəlgüqə boloған ariliқtiki insanlarning қilmixliri təswirlinidu. Əmma yuқiriқi 1-5-ayətlərdə təswirləngən қarangoғuluқ bolsa insanlar Injil nuridin bəһrimən bolup, nijat sowoғitini angliоған bolsimu, uni rət қiloғandin keyinki һalət təswirlinidu. U ahirқi sorаққa tartilix aldida «nurni rət қiloған қarangoғuluқ» bolidu. Insanlar «Rim.» 18:1-32də tiloға elinoған barliқ ixlarni қiliwatidu, əmma ularning bu rəzilliklirining һəmmisi «ihlasmənlikning қiyapiti»ning niқabi astida bolidu.

(4:5-6)

«Lekin sən һərқandaқ əһwalda oyoғaқ tur, harliқ-muxəққətlərgə bərdaxliқ bər, hux həwərqining wəzipisini orunda, tapxuruloған hizmitingni һər tərəptin toluқ ada қiloқin».

Yuқirida eytқinimizdək, Timotiy (baxқa hizmətlirigə қoxup) «hux həwərqi» boluxқa alaһidə roһiy iltipatlar bilən alaһidə қorallanoғanidi. Timotiyning mijəzi yuwax, jimioғur boloғaqқa, muxu ix dikқitimizni tartidu. Xuni bayқaymizki, Hudaning adəmni məlum wəzipigə qaқirixi kəp wақitlarda insanlarning oylioқinidək bolmaydu, uning қorallanduruxliri insanlarning təbiiy talantliridin kəp axidu.

(4:14)

«Kelixingdə Troas xəһiridə Karpusning yenioға қaldurup қoyoған yepinqam bilən kitablarni, bolupmu oram terə yazmilarni billə aloғaq kəlgin».

Yuқirida biz Pawlusning zindandiki soоғuқta yetip yepinqioға moһtaj boloғanliқi üsitdə tohtalduқ. Lekin uning bu moһtajliқi uning bu һalini qoқum obdan bilgən Rim xəһiridiki қerindaxlarning kəyüm-yardiminining intayin az ikənlikini əks əttürüp adəmni қayoғurtidu.

Biz bu ayəttin yənə kərimizki, Pawlus gərqə əlümining yeқinlixip қaloғanliқini bilgini bilən uni bikar kütüxkə tən bərməydu. Küqining bariqə u қaloған barliқ wақtini paydiliқ ixlaroға salmaқqi idi.

Bu **«kitablar, bolupmu oram terə yazmilar»** degini nemə? Buning tooғruluқ bəzi orunluқ қiyaslarni angliduқ. «oram terə yazmilar» bolsa əz xəһsiy doklatlirini, jümlidin uning «Rim graƶdanliқ kinixkisi»ni əz iqigə aloған boluxi mumkin. Ularning iqidimu əzining hatiriliri boloған boluximu mumkin. Pawlus əzi əsli «pərisiy məzһəp»tiki bir «rabbi» (təlim bərgüqi) boloғaqқa, qoқum 18 yaxқa kirixtin burun pütün Təwrat-Zəburni yadlap boluxi kerək idi, xunga bu «yazmilar» Təwrat-Zəburni əz iqigə almioған, qünki uningoға kerək əməs, dəp қaraymiz. Yənə ikki orunluқ қiyas bar: —

(1) Mumkinqiliki barki, u Təwrat-Zəburning grek tilidiki tərjimisini ixlimәktə idi.

(2) Xu qaoғda birnəqqə guwaһqilar kərgənliri boyiqə Rəb Əysaning tərjimiһalini təyyarlawatatti, əz һəmraһi Luқa ular arisida idi. Pawlus bu tərjimiһalni kərdi wə ularni kəqürüwaldi.

Biz xuni yənə kərsitimizki, gərqə rosul Pawlus Hudadin kəlgən xunqə kəp wəһiylərni kərgən bolsimu, u tehi əginiwatatti. Xunga uning muxu yərdiki səzliri «Kitablar bizgə kerək əməs, һeq yazmilarni oқumay, pəқət dua қilip Muқəddəs Roһning wəһiylirini kütimiz» dəp ham hiyal қiloған bəzilərgə küqlük tənbiһ beridu.

(4:16)

«Tunji қetimliқ sorақta mening aқliniximoға yardəm қilidioған һeqkim qiқmidi, һəmmisi meni taxlap kətti. Bu ix uloroға һesablanmioғay!»

Pawlusning Rəbbimiz Əysaning izlirini xunqə yeқin basқanliқi əjəblinərlik ixtur. Rəbbimiz Əysa eoɣir sinaқ wə soraққa tartilix waқti-saiti kəlgəndə uning barliқ dostliri wə muhlisliri өzidin tenip kətkənidi; Pawlusning kөp dostliri wə қerindaxlirimu ohxax ix қiloɣanidi; Pawlus Rəbgə ohxax: «**Bu ix ularoɣa ḥesablanmioɣay!**» dəp dua қilidu. Pütün Rim xəḥiridə ḥeqқandaқ қerindax, aka-uka, aqa-singilning Pawlusni қollioɣudək bir eoɣiz sөz eytixқa otturioɣa qiқmasliқi adəmni səgitidioɣan ixtur; qünki pütün imperiyədiki graƶdanlar üqün Pawlustin artuқ yahxiliқ қiloɣan kixi bolmisa kerək. Rim imperiyəsining xundaқ esil graƶdan üstidin ələüm jazasi qiқaroɣanliқi өzining zawalliққa yüz tutuwatқanliқini ispatlidi.

(4:17)

«**Lekin Rəb mening bilən billə turup, mən arқiliқ Injil jakari toluқ қilinip, bu yərdiki barliқ yat əlliklərdin boloɣanlarning anglixi üqün meni küqləndürdi; xuning bilən mən xirning aoɣzidin қutқuziwelindim**».

Pawlusning Қəysər Nero (u ədəplik bilən xu diwini pəқət «xir» dəp atidi) aldida ḥazir bolup guwaḥliқ berixi Rəb Əysa əslidə ottuz yil ilgiri Ananiyaska uning tooɣruluқ eytқan sөzidə dəl bexarət қilinoɣanidi: «**U namimni əllərning wə ularning padixaḥlirining ḥəm Israillarning aldida ayan қilix üqün Өzümgə alaḥidə tallioɣan bir əswabtur**» («Ros.» 9:15) wə keyin Rəb Əysa Pawluska alamət kərünüxtə: «**Sən mən üqün Rimdimu qoқum guwaḥliқ berisən**» dəp eytқan («Ros.» 23:11). Biz ixənqlik dəp қarioɣan, kөp jamaətlər arisida saқlinip kəlgən bir tarih boyiqə miladiyə 68-yili rosul Pawlus Rim xəḥiri sirtidiki «Ostiy Yol» boyida bexi qepilip əltürülgən (rosul Petrus uning bilən birla waқitta krestlinix bilən əltürülgən). Xu qaoɣda imperator Nero barliқ Məsiḥiy etiқadqilaroɣa zor қattiқ ziyankəxlik yürgüzməktə idi. Əmma Rəb Əysaning undaқ mustəbitlərgə: «**Қiliq kətürgənlər қiliq astida ḥalak bolidu**» dəp agaḥlanduroɣinidək, pəқət bir yildin keyinla u қəstlinip əltürüldi.

Injil 17-kisim

«Titus»

«Rosul Pawlusning Tituska yazoɣan məktupi»

Kirix səz

Rosul Pawlusning keyinki yillirining tarihi, xundakla bu hətning azrak arka kərünüxliri tooɣruluk «Timotiyoɣa (1)»diki «kirix səz»imizni kərüng. Titus hux həwərni Pawlusning əzidin anglap Məsihgə ixəngənidi (Pawlus 1:4də uni «**ortak etikadimizda əz ooɣlum boloɣan Titus**» dəp ataydu). U keyin Pawlusning «hux həwərqi guruppa»sining bir əzasi bolup kəp səpərlərdə uningoɣa həmrah boldi. Uning tooɣruluk muhim bir pakit xuki, u Yəhudiy əməs, xundakla hətnə kilinoɣan əməs idi (Gal.» 2:1, 2:3). Pawlusning Korintliklaroɣa yazoɣan ikkinqi məktupidiki kəp yərlərdin uning bu səyümlük adəmgə xunqə ixəngənlikini wə uni xunqə ətiwarlioɣanlikini kərgili bolidu. Xu həttiki 2:13, 7:6, 7:13-14, 8:6, 8:16, 8:23, 12:18ni kərüng. Bu ayətlərdə u Titusni «kerindixim», «həmrahim», «hizmətdixim» dəp ataydu wə ahirki ayəttə uning tooɣruluk: «**Biz ikkiylən ohxax bir rohta yüriwatmamduk? Bizning baskan izimiz ohxax əməsmikən?**» dəydu.

Pawlus ahirki səpiridə Kret arilidin ətkənidi. Uxbu hətning məzmunioɣa karap nuroɣun adəmlər hux həwərni kobul kiloɣan, xundakla jamaətlərdə yioɣiloɣan bolsa kerək. Pawlusning baxka yərlərdə jiddiy ixliri boloɣaqka Titusni xu yərdə kalduroɣanidi. Səwəbi 1:5də bayan kilinidu: —«**Seni Kret arilida kalduruxtiki səwəb, orundilip bolmioɣan ixlarni bir tərəp kilixing üqün wə hər xəhərdə sanga tapilioɣinimdək jamaətkə aksakallarni tiklixing üqün idi**».

Xuningdək aksakallarning kandak salahiyiti boluxi, ularning tallinix yoli bu məktupning muhim bir kismi bolidu.

Kret Ottura Dengizoɣa jaylaxkan, uzunluki təhminən 450 kilometr, kəngliki təhminən 70 kilometr boloɣan qong aral. Pawlus bilən Titus u yərdin ətkən qaoɣda pütün ahalisi bəlkim 300 ming adəm idi. Ular aral ətrapidiki 100 kiqik «xəhər»də bəlünüp turatti. Uning tupriki intayin munbət, hawasi mol hosul elixka intayin bap kelidu; xunga kəp əjir singdürməy hərhil ziraət wə mewilərni østürgili bolidu. Aralda kəp taoɣlik yərlər bolup, koy wə əqkə padilirini bakkili bolidu. Pawlus xu yərdə boloɣan wakətida u Rim imperiyəsining astidiki bir əlkə idi.

Pawlus bilən Titus xu yərgə baroɣanda həlklər iqidə allikaqan etikadqilar bar boluxi mumkin idi; qünki Mukəddəs Roh Yerusalemdiki jamaətkə qüxkən künidə rosul Petrusning Məsihni jakarlioɣinini angliouqilar arisida Kretlik bəzi Yəhudiylar bar idi («Ros.» 2:11).

Pawlus Kretliklarning mijəz-hulki tooɣruluk ularning Epimenidis isimlik bir xairining səzlirini nəkil kəltüridu. U əz yurtdaxliri tooɣruluk mundak yazoɣan: — «**Kretlar həmixə yaloɣan səzləydioɣanlar, wəhxiy haywanlar wə hurun toymaslardur**». Pawlus uning bu səzini təstiklaydu. Buning üstidə oylap bakkak, muxundak yaman illətlər bir adəmdə mujəssəmləxkən bolsa, bu intayin alahidə əhwal hesablinidu. Adəttə hurunluk bilən zorawanlik əyni bir adəmdə kərülməydu. Muxundak bir həlk bilən bardi-

kəldi kilix tolimu təs ix! Muxu səzdin yənə xuni bilimizki, ħərbir həlk yaki millətning «pəwkul'addə gunaħliri» bolidu. Ħalbuki, Huda aldida məlum bir ələning bu «pəwkul'addə gunaħliri» ularni baxka ələrdin əla yaki bəttər kilmaydu — ħərbir ələning pəwkuladdə gunaħliri bar, xundakla ħərbir insan bəribir gunaħkardur. Lekin Hudaning jarqisi əzi baroɣan yərdiki həlkning muxundak «pəwkul'addə gunaħliri»din həwərdar boluxi kerək; xuning bilən u məlum ələning hizmitidə boloɣanda, ularoɣa kaysi gunaħlardin alaħidə ħezi bolux kerəkliki tooɣrisida tooɣra agaħlanduruxka korallanoɣan bolidu (1:13-16ni kərüng). Bəzilər bəlkim: «Kixilər Məsiħgə ixəngəndin keyinla, ularning kona gunaħlirimu yokap kətkən» deyixi mumkin. Lekin bu ix kəp ketimlarda hux həwərni yətküzüxning enik yaki enik əməsliki bilən baoɣliktur. Mukəddəs Roħning küqlük wəħiyisi bolmisa kona illətlər jamaəttə asanla kayta pəyda bolidu wə mana xu səwəbtin Pawlus Kret həlkining «alaħidə gunaħliri» tooɣruluk səzləydu.

Yənə demisək bolmayduki, hətning kəp yərliri («Timotiyoɣa (1)»ning yezilix uslubioɣa ohxax) pəkət Tituskila əməs, bəlki «kizim sanga eytay, kelinim sən angla!» degəndək, uning kəynidə turoɣan jamaətkimu karitiloɣan. Pawlusning həttə boloɣan məksətliri jamaətning bu hətni okuxi wə jamaətning uning Titusxa jekiligənlirini biliwelixini əz iqigə aloɣanidi. Həttin xuni kərüwelix mumkinki, gərqə Pawlus Titusni aksakallarni tallap bekitixkə kalduroɣan bolsimu, u bu wəzipini orunlax jəryanida bəzilərning kəmsitixlirigə duq kəlgənidi. Kəmsitixning səwəbi uning yax boloɣanlikidin əməs (Timotiy xu səwəbtinmu bəzilərning kəmsitixigə uqrioɣan), bəlki uning Yəħudiy bolmioɣanlikidin bolsa kerək; bəzi Yəħudiy etikadqilar bəlkim «biz Huda tallioɣan həlktin boloɣan əməsmubiz?» dəp əzlirini baxka əldin boloɣan etikadqilardin əwzəl qaoɣlioɣanidi (2:15ni kərüng, «1Tim.» 4:12 bilən selixturung). Bəzilər uningdin: «Uning aksakallarni tallioɣudək nemisi bar?» dəp gumanlanoɣan. Muxundak gumanlarni yokitix üqün Titusxa nisbətən allikaqan enik boloɣan wəzipini Pawlus hetidə kayta tapilaydu — demək, uning rosulning biwasitə yolyoruki wə toluk ħokuki bilən aksakallarni tallap bekitix wəzipisi bar dəp ispatlinidu.

Krettiki jamaətlərning ħəmmisi Məsiħni kutkuzoɣuqum dəp etirap kiloɣan, əlwəttə. Lekin ularning arisida yənə Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən Təwrat kanunidiki «rəsim-yosun»larni jamaətkə yükliməkqi boloɣan bəzi Yəħudiy kerindaxlar bar idi. Uning üstigə ular əzlirining «nəsəbnamə»liri bilən bənd bolup bular arkilik əzlirining baxkilardin üstünlükini ispatlimakqi boluxkanidi, xuningdək tayini yok Yəħudiy əpsanilirigə kəp kəngül bələtti (bu tooɣruluk «Timotiyoɣa (1)»diki «koxumqə səz»ni kərüng).

Ħərbir hetidikidək Pawlus Hudaning bu adimining jamaətkə nəmunə kərsitixini jekiləydu, xundakla uning jamaətni ħalakətkə yüzliniwatkan dunya aldida Hudaning muħəbbiti, səwr-takətliki, ħəkkaniyliki, mukəddəsliki wə ħəkikətlikini kərsitidioɣan nəmunə boluxka jekilixini tapilaydu (2:1-3:9).

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-4-ayətlər)
2. Jamaət aksakallirining salaħiyiti (1-bab 5-16)
3. Jamaət əzalirining məs'uliyiti (2-bab)
4. Yolyoruk wə agaħlandurux (3-bab 1-11)
5. Ahirki səz (3-bab 12-15-ayətlər)

••••••••

Tituskа

Rosul Pawlus Tituskа yazoɣan məktup

Salam

1 [1] Hudaning tallioɣanlirioɣa amanət
boloɣan etikad wə ihlasmənlikkə elip
baridioɣan ḥəkikətning bildürülüxi üqün,
Əysa Məsiḥning rosuli kilip təyinləngən,
Hudaning kuli boloɣan mənki Pawlustin
sanga salam —. [2] (bu etikad wə ḥəkikət
mənggülük ḥayatkа baoɣlanoɣan ümidni
elip kelidu; bu mənggülük ḥayatni mutlək
yaloɣan eytmaydioɣan Huda ḥəmmə dəwr-
zamanlardin ilgirila wədə kiloɣanidi; [3] lekin
ḥazir wədisining wakti kelip Kutkuzoɣuqimiz
Huda buning kalam-həwirini Өz əmri bilən
manga tapxuroɣan jakar arkilik axkarilidi).
[4] — ortak etikadimizda əz ooɣlum boloɣan
Tituskа salam! Huda'Atimiz wə nijatkarimiz
Məsiḥ Əysadin sanga meḥir-xəpkət wə
hatirjəmlik boloɣay!.

Titusning Kret arilidiki hizmiti

[5] Seni Kret arilida kalduruxtiki səwəb, orun-
dilip bolmioɣan ixlarni bir tərəp kilixing
üqün wə ḥər xəḥərdə sanga tapilioɣinimdək
jamaətkə akşakallarni təyinlixing üqün idi..
[6] Akşakallikkа təyinlinidioɣan kixi əyibsiz
boluxi, bir ayallik, pərzəntliri bolsa etikad
kiloɣuqi boluxi wə ixlirida xallakлik kilidioɣan
yaki ata-anisioɣa boysunmaydioɣan əyibliri
bolmioɣan boluxi kerək..
[7] Qünki jamaətning yetəkqisi Hudaning
ailisigə oɣojidar bolux süpitidə, əyibsiz bo-
luxi kerək; baxbaxtak əməs, terikkək əməs,
ḥarak-xarabkа berilgən əməs, zorawan əməs,
nəpsaniyətqi əməs,.. [8] bəlki meḥmandost,
sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan, salmak, adil,
ihlasmən wə əzini tutuwaloɣan boluxi lazim..
[9] U yənə saoɣlam təlim bilən rioɣbət-təsəlli be-
rix üqün wə karxi qikkuqilaroɣa rəddiyə berix
üqün, tapxuruloɣan təlimdiki ixənqlik kalam-
sözdə qing turuxi kerək..
[10] Qünki ḥazir bimənə sөz kilidioɣan, kixilər-
ning kənglini owlap ezitkuluk kilidioɣan,
əz beximqilik kilidioɣan kəpligən kixilər
bar, bolupmu hətniliklərdin qikkanlar

1:1 «Hudaning tallioɣanlirioɣa amanət boloɣan etikad wə ihlasmənlikkə elip baridioɣan ḥəkikətning bildürülüxi üqün...» — bu sөz bolsa: *(1)* Hudaning Өzi tallioɣan həlkigə tapxuroɣan əzgərməs etikadkа muwapik, Hudaning uningda boloɣan məkşiti üqün; *(2)* Hudaning tallioɣanlirini muxu etikadkа erixtürüx üqün; *(3)* Hudaning tallioɣanlirining etikadini aloɣa sürüx üqün degən üq mənini əz iqigə elixi mumkin.
1:2 Qəl. 23:19; Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 2:13; 1Pet. 1:20.
1:3 Ros. 20:24; 2Kor. 2:12; 7:14; 8:6,16; Gal. 1:1; 2:3.
1:4 «ortak etikadimizda əz ooɣlum boloɣan Tituskа...» — bu ibarə xübḥisiz xuni kərsitiduki, Titus hux həwərni əslidə Pawlustin angliɣan wə xundakla uningoɣa ixinip ḥayatkа erixkənidi. Xuning bilən *(Pawlus baxkа yərlərdə kөp eytkinidək)* roḥiy jəḥəttin Titusni hux həwər arkilik «tuoɣdi» wə uningoɣa roḥiy jəḥəttin atidək boldi.
1:4 Əf. 1:2; Kol. 1:2; 2Tim. 1:2; 1Pet. 1:2.
1:5 2Tim. 2:2.
1:6 «Akşakallikkа təyinlinidioɣan kixi əyibsiz boluxi, bir ayallik... boluxi kerək» — «bir ayallik» yaki «bir ayalning eri», bəlkim «əz ayalioɣa sadik» degən mənidə. Bu tooɣruluk «Timotiyoɣa *(1)*»diki «ɣoxumqə sөz»imizni kərüng. **«pərzəntliri bolsa etikad kiloɣuqi boluxi ... kerək»** — yaki, «pərzəntliri bolsa sadik boluxi... kerək».
1:6 1Tim. 3:2.
1:7 «jamaətning yetəkqisi Hudaning ailisigə oɣojidar bolux süpitidə, əyibsiz boluxi kerək; baxbaxtak əməs...» — «baxbaxtak» — grek tilida bu sөz «xəhsiyətqi, mənmənqi» degən mənilərnimu əz iqigə alidu. **«ḥarak-xarabkа berilgən əməs, zorawan əməs, nəpsaniyətqi əməs...»** — «nəpsaniyətqi» grek tilida «əzini buloɣaydioɣan nəpsaniyətqilikkə berilgən» degən bir sөz bilən ipadilinidu. Bu sөzgə karioɣanda, pul wə mal-dunyani kooɣlixix insanni ḥaram kilip buloɣaydu. Bu tema tooɣrisida yənə «Luka» 16:9-11 wə xu ayətlərdiki izaḥatlarni wə «Luka»diki «ɣoxumqə sөz»imizdiki 16-bab tooɣruluk «nahək dunyaoɣa təwə boloɣan mal-dunya» degən məzmunni kərüng.
1:7 Law. 10:9; Mat. 24:45; 1Kor. 4:1; Əf. 5:18; 1Tim. 3:3,15; 1Pet. 5:2.
1:8 «bəlki meḥmandost, sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan, salmak, adil, ihlasmən wə əzini tutuwaloɣan boluxi lazim» — grek tilida «sahawətlik, yahxilikni səyidioɣan» birla sөz bilən ipadilinidu.
1:8 1Tim. 3:2.
1:9 «u yənə saoɣlam təlim bilən rioɣbət-təsəlli berix üqün wə karxi qikkuqilaroɣa rəddiyə berix üqün...» — «saoɣlam təlim» bolsa Pawlusning kөp ixlitidioɣan ibarisi. Hudadin kəlgən təlim ḥəkikət, tooɣra əlwəttə, u əzini kobul kiloɣanlarda sak, saoɣlam roḥiy ḥayatni ḥasil kilidu wə kuwwətləydu.

bar.. 11 Ularning aoɣzini etix kerək; qünki ular ḫaram dunyani dəp əgitixkə tegixlik bolmioɣan təlimlərni əgitip, ḫətta pütün aililərni nabut kilm akta.. 12 Xulardin biri, yəni Kret arilidikilərning əzining bir pəyoɣəmbiri: «Kretlar ḫəmixə yaloɣan sezləydioɣanlar, wəḫxiy ḫaywanlar wə ḫurun toymaslardur» degən..
13-14 Bu guwaḫlik ḫəkikəttur; xunga ularning etikadta saoɣlam turuxi üqün, xundakla Yəḫudiy əpsanilərgə wə ḫəkikəttin qətnigənlər tokuwaloɣan insaniy kaidə-bəlgilimilərgə kulak salmasliki üqün ularni kattik əyibləp agaḫlanduroɣun..
15 Pak kixilər üqün ḫəmmə nərsə pak; lekin buloɣanoɣan napaklar wə etikadsizlar üqün ḫeqkandak nərsə pak əməstur. Qünki ularning oy-pikrlirimu, wijdanimu buloɣinip kətkən.. 16 Ular Hudani tonuymiz dəp dawrang kilsimu, lekin əməlliridə Uningdin tanidu; qünki ular yirginliklər, ḫeqgəp anglimaydioɣanlar, ḫeqkandak yaḫxi ixlarni kilixka yarimaydioɣanlardur.

Saoɣlam təlimgə layik yaxax

2 1 Lekin sən bolsang saoɣlam təlimgə kandak uyoɣun yaxaxni əgitixing kerək. 2 Yaxanoɣan ərlərgə, ḫoxyar, salmak, təmkin, etikadta, meḫir-muḫəbbəttə wə səwr-takəttə saoɣlam boluxni tapilioɣin. 3 Xuningdək, yaxanoɣan ayallaroɣa yürüx-turuxta ihlas-mukəddəslikkə layik boluxni, qekimqilik kilmaslikni, ḫarak-xarabka berilməydioɣan boluxni, güzəl ixlarni əgətküqilər boluxni ta pilioɣin.. 4-5 Buning bilən ular yax ayallaroɣa ərlirigə kəyünüx, balilirioɣa kəyünüx, salmak bolux, pak bolux, əy ixlirini puḫta kilix, meḫriban bolux wə əz ərlirigə boysunuxni əgitələydu. Xundak boloɣanda Hudaning səzi karilanmaydu..
6 Xuningdək yax ərlərnimu salmak boluxka jekiligin. 7 Özüngmu ḫəmmə ixta güzəl əməlliring bilən ularoɣa ülgə boloɣin; təlim bərginingdə pak-diyanətlik, eoɣir-besik bolup,. 8 ḫeqkim kusur tapalmaydioɣan, saoɣlam səzlərni yətküzgin; buning bilən, karxi qikkuqilar biz tooɣruluk yaman gəp kilidioɣan yərni tapalmay hijil bolidu..
9 Kullaroɣa əz hojayinlirini ḫəmmə ixta kanaətləndürüp ularoɣa boysunuxni əgətkin. Ular gəp yandurmay,. 10 ooɣrilik kilmay, əzlirining ḫər jəḫəttə ixənqlik ikənlikini kərsətsun. Ular buning bilən Kutkuzoɣuqimiz Hudaning təlimatioɣa ḫər jəḫəttin zinnət bolidu..
11 Qünki Hudaning nijatni barlik insanlaroɣa elip kelidioɣan meḫir-xəpkiti ayan boldi; 12 u bizgə ihlassizlik wə bu dunyaning arzu-ḫəwəslirini rət kilip, ḫazirki zamanda salmak, ḫəkkaniy, ihlasmən ḫayatni ətküzüximiz bilən,. 13 uloɣ Huda, nijatkarimiz Əysa Məsiḫning xan-xərəp bilən kelidioɣanlikioɣa boloɣan mubarək ümidimizning əməlgə

1:10 «... kixilərning kənglini owlap ezitkuluk kilidioɣan, əz beximqilik kilidioɣan kəpligən kixilər bar, bolupmu hətniliklərdin qikkanlar bar» — «hətniliklərdin qikkanlar» Yəḫudiylar yaki əslidə Yəḫudiylarning «sinagog»ioɣa kobul kilinix üqün hətnə kobul kiloɣanlarni kərsitidu. Bəzi alimlar «hətniliklər»ni hətnilikni kobul kilix kerək dəp təlim bərgənlərni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin təwəndiki 11-ayətkə karioɣanda ularning ḫərtürlük ziyanlik təlimliri bar idi.
1:10 Ros. 15:1.
1:11 «ular ḫaram dunyani dəp əgitixkə tegixlik bolmioɣan təlimlərni əgitip, ḫətta pütün aililərni nabut kilmakta» — «ḫaram dunyani dəp»: — təlim *(məyli tooɣra bolsun, natooɣra bolsun)* berixtiki məksət dunyaoɣa erixix bolsa bəribir ḫaram ix bolidu, əlwəttə.
1:11 Mat. 23:14; 2Tim. 3:6.
1:12 «xulardin biri, yəni Kret arilidikilərning əzining bir pəyoɣəmbiri: «Kretlar ḫəmixə yaloɣan sezləydioɣanlar, wəḫxiy ḫaywanlar wə ḫurun toymaslardur» degən» — Kretlik xair Epimenidis, miladiyədin ilgiri altinqi əsirdə yazoɣan xeir. «ḫurun toymioɣurlar» grek tilida «ləmlüm axkazanlar» bilən ipadilinidu — demək, ularning axkazinidin baxka əzaliri yok ohxaydu.
1:13-14 «xundakla Yəḫudiy əpsanilərgə wə ḫəkikəttin qətnigənlər tokuwaloɣan insaniy kaidə-bəlgilimilərgə kulak salmasliki üqün...» — «Yəḫudiy əpsanilər» tooɣruluk «Timotiyoɣa *(1)*»diki «koxumqə səz»imiz *(1:4 wə 4:7-ayətlər üstidə toḫtaloɣinimiz)*ni kərüng. **«...ularni kattik əyibləp agaḫlanduroɣun»** — «ularni» bolsa «Krettiki etikadqilarni».
1:13-14 Yəx. 29:13; Mat. 15:9; Kol. 2:22; 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20.
1:15 Mat. 15:11; 23:25; Ros. 10:15; Rim. 14:20,23.

2:3 1Tim. 2:9; 5:13; 1Pet. 3:3.
2:4-5 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; əf. 5:22; Kol. 3:18; 1Pet. 3:1.
2:7 1Tim. 4:12; 1Pet. 5:3.
2:8 1Pet. 2:12,15; 3:16.
2:9 əf. 6:5; Kol. 3:22; 1Tim. 6:1, 2; 1Pet. 2:18.
2:10 «... əzlirining ḫər jəḫəttə ixənqlik ikənlikini kərsətsun» — baxka birhil tərjimisi: «... ular etikadning ḫər jəḫəttə yaḫxilikini kərsitip bərsun».
2:12 əf. 1:4. Kol. 1:22; 2Tim. 1:9; 1Yuḫ. 2:16.

exixini intizarlik bilən kütüxni əgitidu.. 14 U
bədəl tələp bizni ḥəmmə itaətsizliklərdin
azad kilix ḥəmdə bizni əzi üqün pak kilip,
Özigə mənsup bolоqan, yahxi əməllərgə
kizоqin intilidiоqan həlk kilixkа biz üqün
kurban boldi..
15 Barlik ḥokukungni ixlitip bu ixlarni ja-
karlap eytkin, nəsiḥət berip jekiligin wə
agaḥlanduroqin. Ḥeqkim seni kəmsitmisun..

Etikadqilar kilixkа tegixlik ixlar

3 1 Jamaəttikilərgə xuni əslitip turoqinki,
ular ḥəkümranlaroqa wə ḥokukdarlaroqa
boysunup, xularning səzini anglisun,
ḥərkandak yahxi əməllərni kilixkа təyyar tu
rsun,. 2 ḥeqkimning yaman gepini kilmisun,
jedəlhor bolmisun, mulayim bolsun, ḥəmmə
adəmgə ḥər jəḥəttə məminlik kərsətsun..
3 Qünki biz əzimizmu əslidə nadan bo-
lup, itaətsiz, azduruloqan, ḥərhil xəḥwət-
ḥəwəslərning ḥəm ləzzətlərning kuli
boloqan, rəzillik wə ḥəsəthorluk iqidə
yaxioqan, nəprətlik boloqan ḥəm bir-biri-
mizdin nəprətlinidioqanlardin iduk.. 4 Birak
Kutkuzoquqimiz Hudaning insanlaroqa
boloqan mehribanliki wə mehir-muḥəbbiti
ayan boluxi bilən, 5 (əzimizning kandaktur
ḥəkkaniy əməllirimiz bilən əməs, bəlki Uning
rəḥim-xəpkiti bilən) yengidin tuoquluxta yu-
yuxliri wə Mukəddəs Roḥta yengilixi arkilik
U bizni kutkuzdi;.. 6 bu Roḥni Huda Nijatkari-
miz Əysa Məsiḥ arkilik wujudimizoqa mol
kuydi.. 7 Bu arkilik, Hudaning mehir-xəpkiti
bilən ḥəkkaniy kilinip, mənggülük ḥayatkа
erixix ümidini tutkan mirashorlar bolduk.
8 Bu səzlər ixənqliktur wə bu ḥəkikətlərni
alaḥidə təkitlixingni tələp kilimən. Xundak
kiloqiningda, Hudaoqa etikad kiloqanlar
əzlirini yahxi əməllərni kilixkа berilixkə
kəngül bəlidu. Bu ixlar insanlar üqün güzəl
wə paydilik.

9 Birak əhmikanə munazirilər, nəsəb-
namilərdiki kuruk gəplər, jedəl-majralar,
Təwrat kanunioqa munasiwətlik talax-tartix-
lardin əzüngni neri tutkin; qünki bular pay-
disiz wə bimənilіktur..
10 Arioqa bəlgünqilik kiloquqi adəmni bolsa
bir-ikki kətim agaḥlanduroqandin keyin
uning bilən boloqan bardi-kəldini üzüwət;..
11 qünki bundak adəmni ḥəkikəttin qətnidi,
gunah sadir kiliwatidu, xundakla əzini əzi
jazaoqa məḥkum kiloqan dəp bilisən.

Ahirki səz

12 Artemasni yaki Tikikusni sanga
mangduroqanda, mumkin kədər tezrək Ni-

2:13 «uluoq Huda, nijatkarimiz Əysa Məsiḥning xan-xərəp bilən kelidioqanlikioqa boloqan mubarək ümidimizning əməlgə exixini intizarlik bilən kütüxni əgitidu» — toluk 12-13-ayətning baxka birhil tərjimisi: «...u bizgə ihlassizlik wə bu dunyaning arzu-ḥəwəslirini rət kilip, ḥazirki zamanda salmak, ḥəkkaniy, ihlasmən ḥayatni ətküzüxni əgitidu; xuning bilən biz buning bilən mubarək ümidimizning əməlgə exixini, yəni uluoq Huda, nijatkarimiz Əysa Məsiḥning xan-xəripining ayan kilinixini tələpünüp kütimiz».
2:13 1Kor. 1:7; Fil. 3:20.
2:14 «U bədəl tələp bizni ḥəmmə itaətsizliklərdin azad kilix ḥəmdə bizni Özi üqün pak kilip, əzigə mənsup boloqan, yahxi əməllərgə kizoqin intilidioqan həlk kilixkа biz üqün kurban boldi» — Təwrat, «Zəb.» 130:8, «Əz.» 37:23, «Kan.» 14:2ni kərüng.
2:14 Gal. 1:4; 2:20; Əf. 2:10; 5:2; Ibr. 9:14; Mis. 19:5
2:15 1Tim. 4:12.
3:1 Rim. 13:1, 3-7; 1Pet. 2:13.
3:2 «ḥeqkimning yaman gepini kilmisun, jedəlhor bolmisun, mulayim bolsun, ḥəmmə adəmgə ḥər jəḥəttə məminlik kərsətsun» — Təwrat-Injilda «məminlik»ning nemə mənisi barliki tooruluk «Kolossidikilərgə»diki «koxumqə səz»imizni *(3:12 üstidə toḥtaloqinimizni)* kərüng.
3:2 Fil. 4:5; 2Tim. 2:24,25.
3:3 1Kor. 6:11; Əf. 2:1; Kol. 3:7; 1Pet. 4:3.

3:5 «... Yengidin tuoquluxta yuyuxliri wə Mukəddəs Roḥta yengilixi arkilik U bizni kutkuzdi» — «yengidin tuoquluxta yuyuxliri» grek tilida «yengidin tuoquluxtiki «das süyi»». Təwrat dəwridiki zamanlarda kaḥinlar ibadəthanida Hudaoqa yekinlixix üqün pütkül tənlirini qong das *(«dengiz»)* iqidə yuyuxi kerək idi. Bu yərdə tən əzalirini yuyux əməs, adəmning pütkül roḥining yuyunixi kərsitilidu, əlwəttə.
3:5 Ros. 15:11; Rim. 3:20, 28; 4:2, 6; 9:11; 11:6; Gal. 2:16; Əf. 1:4; 2:4, 9; 2Tim. 1:9.
3:6 Əz. 36:25.
3:9 1Tim. 1:4; 4:7; 6:20; Tit. 1:14.
3:10 «Arioqa bəlgünqilik kiloquqi adəmni bolsa bir-ikki kətim agaḥlanduroqandin keyin uning bilən boloqan bardi-kəldini üzüwət» — «arioqa bəlgünqilik kiloquqi adəm» jamaətni *(bəlkim adəmni azduridioqan təlim bilən)* bəlməkqi bolidu.
3:10 Mat. 18:17; Rim. 16:17; 2Tes. 3:6; 2Tim. 3:5; 2Yuḥ. 10.

kopolis xəḥirigə mening yenimoŋa kəlgin, qünki u yərdə kixlimakqi boluwatimən..
13 Adwokat Zenas bilən Apollosning səpirigə kəngül bəlüp ḥimmitingning bariqə uzatkin; kəm-kütiliri bolsa, ularning ḥajitidin qikkin..
14 Bizning kowmimiz mewisiz kalmasliki üqün ḥajətmənlərgə yardəm kilip, əzlirini güzəl əməllərni kilixka beoŋixlaxni əgənsun.
15 Yenimdikilərning ḥəmmisidin sanga salam. Etikadta bizni səyidioŋalaroŋa salam eyt. Meḥir-xəpkət ḥəmminglaroŋa yar boloŋay!

3:12 Ros. 20:4; əf. 6:21; 2Tim. 4:12.
3:13 Ros. 18:24; 1Kor. 1:12.

Қoxumqə səz

1:2

«Bu etiқad wə ҳəқiқət mənggülük ҳayatқa baoɭanoɣan ümidni elip kelidu; bu mənggülük ҳayatni mutləқ yaloɣan eytmaydioɣan Huda ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila wədə қiloɣanidi».

Pawlus muxu yərdə Huda «mənggü ҳayat» «**ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila**» wədə қiloɣan, dəydu. Təbiiy ҳalda bir soal tuoɭuliduki, Hudaning bu wədisi kimgə қilinoɣan? Əgər U «**ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila**» wədə қiloɣan bolsa, xu qaoɣda ya pərixtilər ya adəmlər tehi məwjut əməs idi. Xunga birdinbir hulasə xu bolux kerəkki, bu wədə Huda'Ata təripidin Ooɭioɣa eytiloɣan. Ooɭi tooɣruluқ Injilda «**Uningda** (əsli) **ҳayat idi**» dəp oқuymiz («Yҳ.» 1:3-4). Xuning bilən wədə Uning Өzi üqün biwasitə əməs, bəlki kəlgüsi zamanlarda, mənggülük ҳayat bilən yaxawatқan bir həlқ (yəni, jamaət)ning Ooɭioɣa beoɣixlinidioɣanliқini kərsətkən, dəp қaraymiz. Bu wədə yənə, «Ibr.» 13:20də kərsitilgən «mənggülük əҳdə» bilən bir gəp dəp ixinimiz. Ҳazirқi Injil dəwridə insan təripidin bu əҳdə «yengi əҳdə» dəp atilidu; lekin Hudaning nəziridə u «mənggülük əҳdə»dur. Qünki «yengi əҳdə» əməliyəttə ҳəmmə dəwr-zamanlardin ilgirila Hudaning kəngligə pükülgən, yəni Ata wə Ooɭul otturisida tüzülgənidi («Rim.» 8:29-30; «Əf.» 1:4-5, 1:9-12, 3:8-11ni kərüng).

Titusning keyinki künliri

«Qünki Demas bu ҳazirқi dunyani tama қiloɣanliқi üqün meni taxlap Tesalonika xəҳirigə kətti. Kriskis Galatiya əlkisigə, Titus Dalmatiya əlkisigə kətti» («2Tim.» 4:10).

Bu ayəttin bilimizki, Pawlusning қoloɣa elinip, Rim xəҳirigə apirilix səpiridə Titus uningoɣa ҳəmraҳ idi wə bəlkim Pawlus zindanda yatқanda uningoɣa yardəmdə boloɣan. Ayəttin yənə uқimizki, u keyin Pawlustin ayrilip Dalmatiya (ҳazirқi Yugoslawiyə, Bosniya wə Krodiyə) əlkisigə bardi. Bügüngə қədər xu rayonlardiki həlқlərning «eoɣiz ədəbiyati»da Titus xu yərdə zor meҳir-muҳəbbiti wə sadiқ hizmiti arқilиқ kəp adəmlərni etiқadқa kəltürgən, deyilidu.

Injil 18-ḳisim
«Filemon»

«Rosul Pawlusning Filemonoɣa yazoɣan məktupi»

Kirix səz

Rosul Pawlusning əziz dosti Filemonoɣa yazoɣan bu yeḳimlik wə ḳiskə xəhsiy hetining Injil ḳisimlirining ḳatarioɣa elinix səwəbi uningda boloɣan biwasitə berilgən təlim üqün əməs, bəlki uningda Hudaning muḫəbbitining əməliy ipadiliri bayan ḳilinoɣanliḳi üqündur. Hət Əysa Məsiḫgə ümid baoɣlioɣanlarning ḫəmmisi üqün muḫəbbətning roxən wə xərəplik ülgisidur.

Uxbu ḳiskə məktupning təpsilatlirini xərḫiləxkə anqə kəp waḳit kətməydu. Pawlusning hux həwərni jakarlaxliridin Filemon isimlik bir bay adəm Məsiḫgə etiḳad ḳiloɣan. Bu ix bəlkim Əfəsus xəḫiridə boloɣan. Keyin Filemon əz yurti Kolossi xəḫirigə ḳaytixi bilən əz əyidə bir jamaət tuoɣulup, yioɣilixḳa baxlaydu (1:2). Pawlus əzi Kolossi xəḫirigə berip baḳmioɣan («Kol.» 2:1). Filemonning Onesimus (mənisi, «paydiliḳ») isimlik bir ḳuli bolup, u bəlkim Filemonning Əfəsuskə ḳiloɣan səpiridə uningoɣa ḫəmraḫ bolup, əzimu Pawlusning wəz eytixlirini angliɣan boluxi mumkin. Rosul Pawlus Əfəsus xəḫiridin ayrilip bir-ikki yildin keyin Yerusalemda Rim ḫəkümiti təripidin «ḫəkümətkə ḳarxi qiḳḳan» dəp ərz ḳilinip ḳoloɣa elindi; yənə bir məzgildin keyin ḫəkümət uni Rim xəḫirigə yalap apardi. Rim xəḫiridə u kixənləngən ḫalda ijarigə aloɣan əyidə nəzərbənt astida ikki yil ḫayat ətküzdi («Ros.» 28:30-31). Mumkinqiliki barki, u keyinki bir məzgildə zindanoɣa solanoɣan; məyli «əz əyidə» yaki zindanda bolsun, ixḳilip Pawlus Onesimus bilən kərüxkənidi! Əmdi Onesimus nemə üqün hojayini Filemondin ayrilip Rim xəḫiridə bolidu?

Xübḫisizki, bu biqarə əz kəqürmixlirining ḫəmmisini Pawluskə təkkən. U əzining ḫərlükini aloɣan əməs, bəlki hojayinidin ḳaqḳan, bəlkim xundaḳla hojayinining pulini yaki mal-mülkini ooɣrilioɣan boluxi mumkin (18-ayət). U pul tapimən dəp Rim xəḫirigə ḳarap yol aloɣan. Lekin kəp qong xəḫərlərdikidək Rim xəḫiridimu Onesimuskə ohxax nadan yax yigitlərdin paydilinidioɣan heli kəp kazzaplar bar idi. Onesimus awariqilikkə yoluḳḳanidi — u jinayətqi dəp ərz ḳilinip, zindanoɣa solanoɣan. U Pawlus bilən zindanda kərüxkənmu, yaki pəḳət Pawlusning «ijarigə aloɣan əyi»gə, uning aldioɣa berip yardəm sorioɣanmu?

Ixḳilip Pawlusning uningoɣa: «Yax yigit, sening moḫtaj boloɣining Məsiḫ Əysaning Əzidur; U sening qigix ḫayatingning qataḳlirini birdinbir ḫəl ḳiloɣuqi» dəp eytḳanlioɣini bilimiz. Onesimus Məsiḫgə etiḳad ḳiloɣan wə Hudaning məoɣpirət-kəqürümi, Məsiḫdə boloɣan yengi ḫayat elip kəlgən hatirjəmlik wə hursənliktə yaxaxḳa baxlioɣanidi. Xuningdək u əzigə əziz xapaətqi boloɣan, türmidə yatḳan, yaxanoɣan Pawluskə ḳandaḳ yardəm berələrmən dəp türlük yollarni huxallik bilən izdigən. Əjəba, u əslidə dəl xu ixtin — baxḳilarning hizmitidə boluxtin ḳaqḳanidi!

Uning bu hizmiti wə yardimi, xübḫisizki, rosuloɣa zor hursənlik wə təsəlli elip kəldi. Əmma bu yax yigitning əz hojayini Filemonoɣa boloɣan məs'uliyitidin bax

tartixining uzunoŋa sozuluxioŋa u yol ḳoymatti. Onesimus ḳattiḳ reallikḳa yüzlinixi kerək idi. U ḳaqḳan ḳul boloŋaqḳa Rim imperiyəsining ḳanunioŋa hilaplik ḳiloŋan bolatti wə xundaḳla eoŋir jazaoŋa tartilixi mumkin idi. Uning üstigə uning Filemonning nərsilirini ooŋriliоŋan yaki uningoŋa ziyan yətküzgən məsilisi bar idi. Huda aldida ḥəḳiḳiy towa ḳilixning kəm bolsa bolmaydioŋan bir təripi dəl xuki, biz əslidə uwal ḳiloŋan yaki ziyan yətküzgənlərdin kəqürüm sorax wə yətküzgən ziyanlarni bolsa mumkin ḳədər tələp berixtin ibarəttur. Lekin Onesimusning əzining ḥeqḳandaḳ puli yoḳ idi! Ḳerindiximiz Pawlus Hudaning muḥəbbitidin uroŋup qiḳḳan mərdlik bilən Filemonoŋa uxbu hətni yezip, Onesimusning ḳolioŋa tapxurup, uni Filemonning yenioŋa ḳayturup əwətidu. Həttə u Onesimusning barliḳ ḳərzlirini əz üstigə elip, ḥəmmisini ḳayturidioŋanliḳini yazidu (18-ayət). U Filemondin Onesimusni kəqürüm ḳilip, uni əyigə ḳayta ḳobul ḳilixini ətünidu. Xundaḳ ḳiloŋinida rəḥimsiz dunya aldida Hudaning muḥəbbitigə zor ülgə kərsətkənlik bolidu wə Pawlusning «**iq-baoŋirliri səyündürülidu**» (20-ayət). Pawlusning Filemon tooŋruluḳ barliḳ eytḳanlirioŋa asaslanoŋanda, biz Filemonni qoḳum xundaḳ ḳiloŋan ḥəmdə uningdin tehimu artuḳ ḳiloŋan dəp jəzmləxtürimiz; dərwəkə u Pawlusning ətüngən iltimasini anglimioŋan bolsa, uxbu hət ḥazir ḳolimizda bolmaytti!

Biz yənə xuni bayḳaymizki, uxbu hətni Kolossidiki jamaətgə yazoŋan heti bilən təng yazoŋan, xundaḳla qoḳum uning bilən təng yollioŋan («Kol.» 4:9ni kərüng).

••••••••

Filemonoŋa

Rosul Pawlus Filemonoŋa yazoŋan məktup

1 [1] Məsiḥ Əysaning məḥbusi mənki Pawlus wə ḳerindiximiz Timotiydin
səyümlükimiz wə hizmətdiximiz Filemo
noŋa. [2] wə singlimiz Afiyaoŋa, səpdiximiz
Arkippusḳa wə əyüngdə yioŋilidioŋan
jamaətkə salam!.
[3] Huda'Atimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin
silərgə meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloŋay!

Filemonning meḥir-muḥəbbiti wə etiḳadi

[4-5] Rəbbimiz Əysaoŋa wə barliḳ muḳəddəs
bəndilərgə boloŋan meḥir-muḥəbbiting
wə ixənq-etiḳadingni anglap, mən dualirimda ḥəmixə seni yad etip turuwatimən,
sən üqün təxəkkür eytimən; . [6] Bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barliḳ
yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən,
sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə
ortaḳlixixing küqəytilsun dəp dua ḳilimən.

[7] Qünki sening meḥir-muḥəbbiting manga
zor huxallik wə rioŋbət elip kəldi; qünki i
ḳerindixim, muḳəddəs bəndilərning iqbaoŋirliri sening arḳilik kəp səyündürüldi.

Filemonning ḳuli Onesimus ḥəḳḳidə iltimas

[8] Xunga, gərqə seni layiḳ ixni ḳilixḳa
buyruxḳa Məsiḥdə jür'ətlik bolalisammu,
[9] lekin yənila muḥəbbətning türtkisi bilən
mənki ḳeri Pawlus ḥəmdə ḥazirmu Əysa
Məsiḥning məḥbusi bolux süpitidə sanga
iltimas ḳilip ətünüxni layiḳ kərdum —.
[10] kixənlərdə turup tuoŋḳan balam, yəni
Onesimus tooŋruluḳ iltimasim bar.. [11] U burun sanga paydisiz boloŋan bolsimu, əmma
ḥazir sangimu, mangimu paydiliḳtur.. [12] Mən
ḥazir uni — janjigirimni sening yeningoŋa
ḳayturup əwətimən. [13] Hux həwərni dəp
kixənlərdə turoŋinimda uni sening ornungda
mening hizmitimdə boluxḳa yenimda
ḳaldurup ḳaloŋum bar idi; [14] birak sening
raziliḳingni almay ḥeqnemini ḳiloŋum yoḳ;
xundak ḳiloŋanda sening manga ḳiloŋan
yahxiliḳing məjburiy əməs, bəlki razimənlik
bilən bolidu. [15] Qünki sening Onesimustin
waḳitlik məḥrum boloŋiningning səwəbi,
bəlkim dəl sening uningoŋa əbədil'əbədgiqə
nesiwə boluxung üqün idi..

1:1 «Məsiḥ Əysaning məḥbusi mənki Pawlus ...» — Pawlus bu məktupni yazoŋanda Rimning məḥbusi idi. Xübḥisizki, rimliḳlar Pawlusni «bizning məḥbusimiz» dəp oylaytti — lekin Pawlus ixḳa baxḳiqə ḳaraytti. Rimliḳlarning uni ḳoloŋa elip türmigə taxliwətkini Hudaning iradisi bolup, xu ix bilən «yat əllik» ixəngüqilərning kəp payda kəridioŋanliḳioŋa Pawlusning kəzi yətkən; xuning bilən Pawlus əzini: «rimliḳlarning məḥbusi» deməy, bəlki «Məsiḥning məḥbusi» dəydu.

1:1 əf. 3:1; 4:1.

1:2 «səpdiximiz Arkippus» — «səpdiximiz» (*yaki «kürəxdiximiz»)* — roḥiy «urux sepi»də boloŋan kürəxtə, əlwəttə.

1:2 Rim. 16:5; 1Kor. 16:19; Kol. 4:15,17.

1:4-5 «Rəbbimiz Əysaoŋa wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə boloŋan meḥir-muḥəbbiting wə ixənq-etiḳading» — demək, Filemonning muḥəbbiti wə ixənqi Məsiḥkə wə muḳəddəs bəndilirigimu ḳaritip baoŋlanoŋanidi.

1:4-5 1Tes. 1:2; 2Tes. 1:3.

1:6 «Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barliḳ yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən..» — baxḳa qüxənqisi «Məsiḥdə boloŋan barliḳ yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən...». **«Bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barliḳ yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing bilən, sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə ortaḳlixixing küqəytilsun dəp dua ḳilimən»** — toluḳ ayətning baxḳa bir tərjimisi: «Sening etiḳadning əməlliridə mərdlərqə ortaḳlixixing tehimu jari ḳilinixi bilən, bizgə nesip boloŋan, Məsiḥni uluoŋlaydioŋan barliḳ yahxi iltipatni toluḳ tonup yetixing üqün dua ḳilimən».

1:9 «lekin yənila muḥəbbətning türtkisi bilən mənki ḳeri Pawlus ḥəmdə ḥazirmu Əysa Məsiḥning məḥbusi bolux süpitidə sanga iltimas ḳilip ətünüxni layiḳ kərdum» — «muḥəbbətning türtkisi bilən.. ətünüx...» tooŋruluḳ «Korintliḳlaroŋa *(1)*»diki «ḳoxumqə səz»imizdə bayan ḳiloŋan «ḥoḳuḳ wə muḥəbbət» *(15:24)* üstidə boloŋan muzakirimizni kərüng.

1:10 1Kor. 4:15. Gal. 4:19; Kol. 4:9.

1:11 «U burun sanga paydisiz boloŋan bolsimu, əmma ḥazir sangimu, mangimu paydiliḳtur» — «Onesimus» degən isim grekqə «paydiliḳ» degən mənidə. Kirix səzimizdə eytḳinimizdək, Onesimus əsli Filemonning ḳuli idi, u uning ḳexidin ḳaqḳanidi.

1:15 «Qünki sening Onesimustin waḳitlik məḥrum boloŋiningning səwəbi, bəlkim dəl sening uningoŋa əbədil'əbədgiqə nesiwə boluxung üqün idi» — bu ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

1:15 Yar.50:20; 1Tes.4:13

16 Mening xundaḳ deginim, uningoɣa ḳul ḳatarida əməs, bəlki ḳuldin kəp üstün — manga nəḳədər səyümlük, xundaḳla sanga tehimu xundaḳ bolidioɣan (insaniy munasiwətlər bilən ḥəm Rəbdə boloɣan munasiwət bilən), səyümlük ḳerindax ḳatarida igə bolisən;" 17 xuning üqün, əgər sən meni ḥəmdax ḳatarida kərsəng, uni meni ḳobul ḳiloɣandək ḳobul ḳiloɣin. 18 Əgər burun u sanga birər yolsizliḳ ḳiloɣan bolsa yaki sanga ḳərzdar boloɣan bolsa, buni mening ḥesabimoɣa yazoɣin.." 19 Mana mənki Pawlus bu səzlərni əz ḳolum bilən yeziwatimən: ḳərzi bolsa əzüm ḳayturimən; lekin mən sanga əzüngning jening bilən manga ḳərzdar boloɣiningni tiloɣa almaymən.." 20 Xunga, əy ḳerindixim, mən Rəbdə səndin mənpəətkə erixməkqimən; iq-baoɣirlirimni Məsiḥdə səyündürgin..

21 Ixənqim səzümni anglaydioɣanliḳingoɣa kamil bolup wə sorioɣanlirimdin artuḳ orunlaydioɣanliḳingni bilip, sanga muxundaḳ yazdim. 22 Bulardin baxḳa, manga turaloɣu jay təyyarlap ḳoyoɣin. Qünki dualiringlar arḳiliḳ mening silərgə ḳayturup beriliximni ümid ḳilimən."

Ahirḳi salam

23 Əysa Məsiḥkə hizmət ḳiloɣanliḳi üqün zindandixim boloɣan Əpafras," 24 hizmətdaxlirim Markus, Aristarhus, Demas wə Luḳalardin sanga salam."

25 Rəbbimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳiti roḥinglaroɣa yar boloɣay!

1:16 «insaniy munasiwətlər bilən ḥəm Rəbdə boloɣan munasiwət bilən» — grek tilida «ət təripidin wə Rəbdə bolux təripidin...». Əslidə Onesimus Filemonoɣa ḳul idi, insaniy tərəptin ularning otturisidiki *(Rim imeriyəsidiki ḳanun boyiqə)* munasiwət hojayin bilən ḳul ayrilmaslıḳ munasiwiti idi. Bu səz bəlkim yənə Filemonning ḳuli Onesimuskə əslidə amraḳ ikənlikini kərsitidu.

1:18 «Əgər burun u sanga birər yolsizliḳ ḳiloɣan bolsa yaki sanga ḳərzdar boloɣan bolsa, buni mening ḥesabimoɣa yazoɣin» — mumkinqiliki barki, Pawlusning: «Əgər u... sanga ḳərzdar boloɣan bolsa» degini, Onesimusni hijalətkə ḳaldurmaslıḳ üqün «u səndin birər pul-dunya ooɣriloɣan bolsa» degənni silik ipadilixi idi.

1:19 «lekin mən sanga əzüngning jening bilən manga ḳərzdar boloɣiningni tiloɣa almaymən» — «əz jening bilən manga ḳərzdar boloɣining» degən səz, xübḥisizki, Pawlusning Filemonoɣa hux həwərni yətküzüxi bilən Filemon etiḳad arḳiliḳ dozah yolidin qiḳḳanliḳini, xundaḳla mənggülük ḥayatḳa erixkənlikini kərsitidu. «Mən sanga... tiloɣa almaymən» — bu gəpni deyixi qiraylıḳ bir qaḳqaḳ bolidu, əlwəttə.

1:20 «Xunga, əy ḳerindixim, mən Rəbdə səndin mənpəətkə erixməkqimən» — grek tilida «mənpəət» wə «Onesimus» *(«mənpəətlik, paydiliḳ»)* degən səz bilən munasiwətlik boloɣaqḳa, Pawlus yənə səz oyuni oynaydu. Bu ayət üstidə yənə «kirix səz»imizni kərüng.

1:22 «Qünki dualiringlar arḳiliḳ mening silərgə ḳayturup beriliximni ümid ḳilimən» — «dualiringlar arḳiliḳ» — Filemonning wə əydə yioɣiloɣan jamaətning dualiri arḳiliḳ. –«Mening silərgə ḳayturup berilixim» — demək, «solaḳtin azad bolup, yeninglaroɣa ḳaytip berixim». Rosulning keyinki «Filippiliḳlaroɣa» yazoɣan hetidə *(1:26-27)* uning bu ixḳa boloɣan mutləḳ ixənqi ipadilinidu. Xu həttiki 1:26-27-ayətlərdiki izaḥatlar wə həttiki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng. Pawlusning yuḳiriḳi səzidin daim əz ḳiyinqiliḳini əməs *(qünki u türmidə yatḳanliḳini biwasitə tiloɣa almaydu)* bəlki baxḳilarning mənpəitini *(«mening silərgə ḳayturup berilixim»)* kəzləydioɣanliḳi kərünidu.

1:22 Fil. 1:25.

1:23 «Əysa Məsiḥkə hizmət ḳiloɣanliḳi üqün zindandixim boloɣan Əpafras» — grek tilida «Əysa Məsiḥdə boloɣan zindandixim Əpafras».

–Əpafras tooɣuruluḳ yənə «Kol.» 1:7, 4:12ni kərüng.

1:23 Kol. 1:7; 4:12.

1:24 «hizmətdaxlirim Markus, Aristarhus, Demas wə Luḳalardin sanga salam» — Demas tooɣuruluḳ yənə «2Tim.» 4:12ni kərüng.

1:24 Ros. 12:12,25; 15:37; Kol. 4:10; 2Tim. 4:11; 1Pet. 5:13; Ros. 19:29; 20:4; 27:2; Kol. 4:10,14; 2Tim. 4:10,11.

Қoxumqə səz

Həttin elinoɣan əng uluoɣ qüxənqə

Bu addiy həttin aloɣili bolidioɣan əng uluoɣ sawaқlardin biri dəl xuki, Hudaning muһəbbitidə yaxioɣanda, biz һərgiz baxқilarning yardimi yaki yahxiliқini «tegixlik», «əlwəttə xundaқ қilix kerək» dəp kütüp tursaқ yaki xu peti қobul қilsaқ bolmaydu. Pawlusning қədirlik dosti Filemonoɣa boloɣan pozitsiyəsi buni ayan қilidu. U Onesimusning өz yenida қelip yardəmdə boloɣanliқidin Filemon qoқum huxal bolatti dəp oylap yetətti wə xundaқla uni yenida қalduralaytti; lekin dostining biwasitə raziliқini almay turup u һərgiz undaқ қilmaytti.

Hudaning təlimini қobul қiliwatқan bolsaқ («Yһ.» 6:45, «1Tes.» 4:9) Məsiһgə etiқad қilmioɣan gunaһқar adəmlərdin gunaһdin baxқa һeqnemini kütməymiz; һərdaim ularni kəqürüm қilixқa təyyar turimiz (etiқadqi bolmioɣanlar bizgə yahxlik kərsətsə Hudaoɣa təxəkkür eytip uni қobul қilimiz, əlwəttə!) lekin Məsiһgə etiқad қiloɣan қerindiximizdin bizgə yahxi muamilə қilixni, mubada ularoɣa uwal қiloɣan bolsaқ ularning bizni kəqürüxini ümid қilimiz. Əmma ularning xundaқ қilixini һərgiz «bizning tegixlik һoқuқimiz» dəp oylimasliқimiz kerək. Қerindaxlirimiz bizgə muһəbbətlik muamilə қilsa, biz bu ixning ularning өz ihtiyari wə ərkinliki bilən boloɣan dəp bilip һər қetim uning üqün minnətdar boliximizoɣa tooɣra kelidu. Ərlər өz ayallirining muһəbbitini «manga boloɣan tegixlik burqi, halas» dəp қarisa bolmaydu, ayallarmu ərlirining muһibbitigə xundaқ қarixi kerək. Xundaқ yolda һəmmimiz bir-birimizgə «tegixlik», «əlwəttə, xundaқ қilix kerək» degənni һeq yükliməy əng yeқinlirimizni ətiwarlap, ularoɣa һəқiқiy muһəbbət kərsitəyli.

1:15

«Qünki sening Onesimustin waқitliқ məһrum boloɣiningning səwəbi, bəlkim dəl sening uningoɣa əbədil'əbədgiqə nesiwə boluxung üqün idi».

Pawlusning bu səzidin, tirilix waқtida bizning bir-birimizni tonuyalaydioɣanliқimiz roxən kərünidu. Xuningdək, Məsiһdə boloɣan yər yüzidə muyəssər boloɣan barliқ muһəbbət, қerindaxliқ wə dostluқ (hojayin-қulluқ munasiwitidə əməs!) rixtilirimiz wə munasiwətlirimiz xu bақiy dunyada üzlüksiz dawamlaxturulidu (pəқətla ər-ayalliқ munasiwiti xu waқitta bolmaydu («Mat.» 22:30)).

«Қulluқ» üstidə

Oқurmənlər hət üstidə oylinixliri iqidə bəlkim қulluқ tüzümning һəқ-naһəқliki tooɣruluқ bəzi oylarda boloɣandur, xunga munasiwətlik boloɣan bu ix üstidə omumən səl tohtilimiz.

Birinqidin, Təwratni oқuoɣanlar bilginidək, Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən қanun astida yol қoyuloɣan, Yəһudiylar arisidiki қulluқ tüzümi һərқandaқ baxқa əl iqidiki tüzümgə pütünləy ohximaytti. Musa pəyoɣəmbərgə tapxuruloɣan қanun astida iқtisadiy қiyinqiliқ tüpəylidin bir Yəһudiy yurtdixioɣa қul boluxқa өzini setiwətқən bolsa қulluқ muһliti yəttə yildin artuқ bolmaytti. Bu məһlət toxқanda u halisa hojayindin ərkin bolatti («Қan.» 15:12-18). Baxқa əldin boloɣan қulliri bolsa hizmət һoқuқliri eniқ bekitilgənidi; ular harliққa uqraloɣan bolsa һərlükkə qiқix һoқuқi bar idi (məsilən, «Mis.» 21:26-27ni kərüng). Israil iqidiki һərbir kixi, məyli қul bolsun һər bolsun һər yəttinqi küni (xənbə, «xabbat küni»)də dəm alatti.

Rim қanun tüzümi astida қullarning əһwali pütünləy baxқiqə idi. Қanun boyiqə

qullarning xəhsiy həqiqliri yoq degüdək idi. Hojayinliri ularni hərtürlük jismaniy yaki roḥiy horluqqa uqratsimu qanundiki ḥeqqandaq jaza buyrulmaytti. Dunyadiki barliq qulluq tüzümlər muxuningdək bolup kəlgən. Tarihtin bilimizki, Rim tüzümi astida yaxawatqan bəzi qullar illiq muamilini kərgən, ḥətta hizmət qiloqan ailining bir əzasioqa aylanoqanlar bar idi. Lekin kəpinqisi üqün turmuxini qara basqan harliq degili bolatti. Rim imperiyəsidə qong xəhərlərdə qullarning sani bəlkim aḥalining 50 pirsəntini igiləytti! Rim astidiki bir qul üqün ḥeqqandaq «dəm elix küni» bolmaytti — u (ər bolsun qiz bolsun) pəqət hojayinining halioqanqə ixlitidioqan mülkidin biri idi, halas.

Əmdiliktə Rəb Əysa ḥəmmə gunaḥkar adəmni ilkidə tutuwatqan əng qong qulluqni, yəni gunaḥning qulluqini kərsətti. «**Gunaḥ sadir qiloqan kixi gunaḥning qulidur**» («Yḥ.» 8:31-36). Əlwəttə, U Pələstində turuwatqan Yəhudiylaroqa təlimni jakarlioqini bilən insanlar arisidiki qulluq tooqruluq az səzləytti.

Əmdi keyin Rim imperiyəsining ḥərqaysi jaylirida hux həwərni jakarlioqan Məsiḥning rosulliri u tooqruluq nemə dəydu?

Injildin rosullarning yazmilirini oquoqanlar xuni kərələyduki, ularning muḥim kəzligini adəmlərning gunaḥning qulluqidin azad bolup Hudaning padixaḥliqioqa kirixidin ibarət. Məsilən, «Rim.» 6:16-22ni kərüng. Əmdi bizmu buningoqa ohxax hulasigə keliximizgə tooqra keliduki, gunaḥdin azad bolup Hudaning mənggülük padixaḥliqioqa kirix bolsa, adəmning ḥəkümranliqidin «azad bolup», gunaḥning qulluqi astida əsir boluxtin qəksiz dərijidə muḥimdur. Undaq «ərkinlik» əməliyəttə ḥeqqandaq ərkinlik əməs. Mana xu səwəbtin rosullar məlum adəmning baxqa birawoqa qul boluxining ḥəqliq-ḥəqsizlikigə biwasitə nəzər salmaydu.

Əmma xuningoqa diqqət qiliximiz tegixlikki, rosul Pawlus buzuq insanlarning qilmixlirini hatiriligəndə «qullukqa bulax»ni eoqir gunaḥ dəp bekitidu («1Tim.» 1:10). Rim imperiyəsidə bəzi adəmlər qərzdin qutulux üqün əzlirini qullukqa satsimu, qullarning kəpinqisi əslidə urux əsirliri yaki «qullukqa bulanoqanlar» idi. Bügünki barliq qulluq tüzümlirining ḥəmmisi (məsilən, ḥazirdiki bəzi Ərəb dələtlərdə) xu yol bilən məwjut bolup xu səz bilən gunaḥqa bekitilgəndur.

Etiqadqilarning qullukning ḥəqliq-ḥəqsizlikigə qandaq qarixi kerəkliki əməliyəttə qong bir məsilə, yəni ḥəkümətlirigə, ularning qanunlirioqa wə omumən eytqanda barliq ḥoquqdarlaroqa qaysi pozitsiyəni baoqlixi kerək, degən məsilining bir qismidur. Bu tooqruluq oqurmənlərning diqqitini «rimliqlaroqa»diki «qoxumqə səz»imiz (13-bab üstidiki səz)gə qaritimiz. Xu səzdin muxu yərdə azraq nəqil kəltürimiz: —

«Insaniyət gunaḥqa teyilip petip qaloqanliqi tüpəylidin, (Hudaning nijatioqa igə boloquqə) gunaḥqa nisbətən tizginlinixi kerək boloqaqqa, Huda bu ixning bir qismini ḥəkümət-ḥakimiyətlər arqilik orunlaydu: — «**Ḥəmmə adəm əzlirini idarə qiloquqi ḥoquq igilirigə boysunsun. Qünki Huda tiklimigən ḥəkümət bolmas; ḥəkümətlərning ḥəmmisi Hudaning əmri bilən boloqandur**» («Rim.» 13:1).

Qulluq tüzümi Rim qanunining bir qismi boloqaqqa, bu qanun astida qul boloqan etiqadqilarning ərkinlikini qoloqa kəltürüx üqün qoral kətürüp inqilab qilix tooqra əməs idi. «Yḥ.» 18:36də hatiriləngən, Rəb Əysaning təwəndiki səzlirigə qarayli: —

«**Mening padixaḥliqim bu dunyaoqa təwə əməstur. Əgər bu dunyaoqa təwə boloqan bolsa, hizmətqilirim Mening Yəhudiylaroqa tapxurulmasliqim üqün jəng qiliwatqan**

bolatti. Ḥalbuki, Mening padixaḥliḳim bu yərgə təwə əməstur».

Xuning bilən əksiqə etiḳadqilar hizmitidiki səmimiyliki wə ixənqliki arḳiliḳ Hudaning ḥəḳiḳətliki wə muḥəbbitini əz hojayinliriọa kərsitixkə tooọra kelətti. Injilda, hojayinlarmu əz ḳullириọa insan ḳatarida ḳarap adil muamilə ḳilixi kerək, dəp jekiləngən («Əf.» 6:9, «Kol.» 4:1). Rim jəmiyitidə Injilning təsiri kengəygənseri ḳulluḳ tüzümning yoḳap kətkənliki tarihtiki bir roxən pakittur. Bu ix pütünləy inḳilabsiz boloọan; inḳilablarning adəttə məlum mustəbit tüzümni baxḳa bir mustəbit tüzüm bilən almaxturuxtin baxḳa nətijisi bolmaydu.

Əngliyədiki «sanaət inḳilabi» miladiyə 1750-yili baxlanoọandin keyin, zawutlardiki kəp ixqilar hojayinliri təripidin rəḥimsiz harliḳ wə ekspilatatsiyigə uqrioọan. Xaraitlar «inḳilab ḳilix»ḳa pixip ḳaloọanidi. Dərwəḳə, Fransiyədə Əngliyədikigə ohxax xarait astida inḳilab partlidi, xuning bilən Fransiyəning keyinki oninqi yilida, ḥakimmutləḳ Napole'on məydanoọa qiḳip dələt tərtipini əsligə kəltürgüqə, ḳanlar koqilarda dəryadək aḳḳanidi. Əngliyədə bolsa Wəsliy wə Witfild degən ikki adəm Muḳəddəs Roḥning zor təstiḳlixi iqidə Hudaning nijatini küqlük jakarlaxḳa baxlidi. Mingliọan ḥərhil «təbiḳə»diki kixilər towa ḳilip oyoọitildi. Jamaəttə zawut igiliri əz ixqiliri bilən yandax olturatti; ular xuning bilən əzliri bilən ohxax bir zeminda yaxawatḳan insanlaroọa saloọan harliḳning nemə ikənlikini qüxinip yetip, uningdin towa ḳilip ixqiliriọa boloọan muamilisi əzgirip, xuning bilən Əngliyə inḳilab ḳiroọinqiliḳidin ḳutuloọan.

Əzgərgən kixilər əzgərtilgən jəmiyətlərni ḥasil ḳilidu. Baxḳa yollar bilən jəmiyətni əzgərtix mumkin əməs. Inḳilab yaki noḳul yengi, ḳattiḳ ḳanunlar insan təbiitini əzgərtəlməydu; bəlkim 20 yil iqidə kona illətlər əslidiki xəkildə bolmisimu, baxḳa bir xəkildə ḳaytidin pəyda bolidu.

17-əsirning otturisidin beri oọərbtiki dələtlərdin Ispaniyə, Portugaliyə, Gollandiyə, Əngliyə wə Amerika əzlirining Afriḳidiki mustəmlikə dələtliridin ḳullarni tutup baxḳa mustəmlik dələtlirigə apirip əmgəkkə selixḳa baxlioọan. Əngliyədə Wilyam Wilberfors isimlik bir adəm Injildin bu ixning dəl Pawlus eytḳan «ḳullukḳa bulax» degən gunaḥning əzi ikənlikini bilip yetip, uningdin ḳət'iy towa ḳilix kerək dəp təlim berixkə baxlidi. Yigirmə yil u xundaḳ kürəx ḳilip Əngliyə ḥəkümitini ixəndürgən (miladiyə 1807-yili). Xuning bilən Əngliyə ḥəkümiti ḳulluḳ tüzümni barliḳ mustəmlikilиridə ḳanunsiz dəp bekitkən. Asta-asta Gollandiyə, Amerika, andin Ispaniyə wə Portugaliyə hijalətkə ḳaldurulup Əngliyəni ülgə ḳilip ḳulluḳ tüzümni bikar ḳioọan. Bügünki kündə bəzi ərəb əlliri wə ximaliy Afriḳidiki bir ḳisim dələtlərdə ḳulluḳ tüzümi yənila məwjut.

Ḳullar wə hojayinlarning yürüx-turuxliri ḳandaḳ boluxi kerəklikini bilix üqün təwəndə kərsitilgən, rosullarning hətliridiki ayətlərni kerüng. Demisəkmu, bu ayətlərdiki jekiləxlər ḥərḳandaḳ hizməttikilərgə, yəni xəhslərgə yallinip ixləwatḳanlar bolsun yaki dələt məmurliri bolsun ularoọa ohxaxla ḳaritiloọan; xundaḳla ḳul hojayinliriọa ḳaritiloọan bu sözlər türlük adəm yallioọuqilaroọimu ohxaxla ḳaritilidu: —

«1Kor.» 7:20-24, «Əf.» 6:5-9, «Fil.» 2:7, «Kol.» 3:10-11, 3:22-4:1, «1Tim.» 6:1-2, «Tit.» 2:9-10, «1Pet.» 3:13-21.

Injil 19-ḳisim
«Ibraniylarоԓa»

Kirix səz

Өzingizni miladiyə 60-yili Pələstində turuwatḳan, Məsiḥgə əgixiwatḳan bir Yəhudiy etiḳadqi dəp təsəwwur ḳilsingiz. Xu waḳitlarda etiḳadqi bolux degəndək alḳixlinarliḳ ix əməs idi dəyttingiz, əlwəttə! Dərwəḳə, bir tərəptin: «Ḳəysər imperator — Rəbdur» deyixning ornioԓa, «Əysa — Rəbdur» dəp etirap ḳiloԓuqi yaki jakarlioԓuqi ḥərḳandaḳ kixi Rim imperiyəsidiki ḥəkümranlar təripidin ḳattiḳ jazaoԓa tartilidu, dəp elan ḳilinoԓan. Bu jaza bəlkim өz өyi wə təəlluḳatlarning ḥəmmisi musadirə ḳilinixni өz iqigə aloԓan boluxi mumkin idi. Yənə bir tərəptin өz yurtdaxliringiz Məsiḥgə baoԓioԓan etiḳadingiz tüpəylidin sizni «kapir» dəp qaḳiratti. Qünki ular Məsiḥning Өz Өzini «Hudaning Oоԓli» dəp etirap ḳiloԓanliḳi tüpəylidin Uni kupurluḳ ḳiloԓuqi, əslidila krestkə mihilinix jazasioԓa layiḳ boloԓuqi dəp ḥesablaytti. Siz koqilarda mangoԓanda ular siz bilən salamlaxmay, sizgə yeḳin kəlməy sizni aylinip ətüp ketidu. Bazaroԓa qiḳḳiningizda ular siz bilən soda ḳilixni rət ḳilidu yaki sizgə nərsə-kerəklərni setip bərməydu. Bəlkim ḥətta birsi aldingizoԓa kelip yüzingizgə nəqqini tüküridu. Ular mərkiziy ibadəthanioԓa kirmigənlikingiz, xundaḳla xu yərdə өz gunaḥingizni tiləydioԓan ḳurbanliḳlarni sunmioԓanliḳingiz üqün sizni yənə «hudasiz», «napak», «ḥaram» dəp qaḳiridu, ḥətta baliringizning məktəpkə kiriximu mumkin bolmaydu; sizning ammiwiy ibadət soruni, xundaḳla jəmiyətning mərkizi boloԓan, Təwrat təlimi berilidioԓan «sinagog»ḳa kirixingizgə tehimu bolmaydu. Gərqə yurtdaxliringiz ḥoḳuḳ tutḳan Rimliḳlaroԓa өq bolsimu, sizni jazalansun dəp ularning aldida «U Məsiḥiy» dəp ərz ḳilip satḳunluḳ ḳilixḳa təyyar turuxi mumkin. Ḳiskisi, siz «talada» ḳalisiz.

Uxbu məktup muxundaḳ ḳiyinqiliḳta turoԓan etiḳadqilarni rioԓbətləndürüx üqün yeziloԓan. Bundaḳ besim astida etiḳadini etirap ḳilixta təwrəngənlərmu az bolmioԓan wə xuning bilən bir waḳitta Əysa Məsiḥning barliḳ gunaḥlar üqün toluḳ wə pütünləy kəqürüm təminligənlikigə guman ḳilixḳa baxlioԓanlarmu heli boloԓan. Nətijidə, bəzilər ḳaytidin ibadəthanioԓa kelip xu yərdə Təwratta tələp ḳilinoԓan kafarət («gunaḥlarni yapidioԓan») ḳurbanliḳlirini sunuxḳa baxlioԓan. Bəlkim bularning kəpinqisining undaḳ ḳilixi jəmiyəttin ḳorḳup, jəmiyət təripidin asta-asta ḳaytidin ḳobul ḳilinixi üqün idi. Undaḳ «ḳaytḳan» adəmlər bəlkim «yumilaḳ tawuz» dəp məshirə ḳilinoԓan boluxi mumkin; lekin ḥərḥalda ularning ziyankəxlikkə uqrixi, qətkə ḳeḳilixi tohtioԓan bolatti.

Əmdi mu'əllip muxu təwrinip ḳaloԓan ibraniy kixilərgə ḳandaḳ gəp ḳilidu? Ularoԓa ḳandaḳ mədət beridu? U asasən Məsiḥning Musa pəyoԓəmbərgə qüxürülgən əḥdisidiki barliḳ ixlardin, barliḳ pərixtilərdin wə barliḳ pəyoԓəmbərlərdin ḥərtəraptə üstün turidioԓanliḳioԓa, u wasitiqi boloԓan əḥdining baxḳa ḥəmmə əḥdidin üstün turidioԓanliḳioԓa ḥəmdə kaḥinliḳining yüksəklikigə küqlük ispat beridu. Oḳurmənlər məktupni oḳuoԓanda bularni kərələydu. Mu'əllipning

bu hetida Təwrattin, bolupmu uningda hatiriləngən bexarətlərdin kəp səz nəkil aloŋanlikini ḥəmdə kerindaxlarning guwaḥlikirini kərsətkənliki roxən kərünidu.

Kiziк ix xuki, mu'əllipning salaḥiyiti bizgə naməlum. Məktupta u əzi tooŋruluk səzliməydu. Əmdi məktuptin u tooŋruluk munularni bilimiz: — (a) hətni okuoŋuqilar uning kim ikənlikini obdan bilətti; (ə) u hətni yazoŋan waktida türmidə yaki birhil nəzərbənt astida turuwatkan idi (13:19); (b) uning Pawlusning hizmətdixi Timotiyoŋa bilən munasiwiti bar idi (13:23); (p) u bəkmu qiraylik grekqə (Yunanqə) uslubta yazidu; (t) uning Təwratka, jümlidin uningda hatiriləngən barlik bexarətlərgə ətkür wə küqlük qüxənqisi bar idi.

Bu səwəblərdin biz bu mu'əllipni Apollos ikən, dəp pərəz kilixka mayilmiz. Apollos grek tilida tərbiyə kərgən Yəhudiy idi («Ros.» 18:24-28). Rosul Pawlus məktuplirida, Apollos mening hizmitimni tolukлaydu, dəydu («1Kor.» 3:5-6, 16:22, «Tit.» 3:13ni kərüng).

Uxbu hətning mu'əllipi gərqə əzini rosul dəp atimioŋan bolsimu, hətning əzidə rosulluk ḥokuk iznaliri oquk kərünidu. Dəsləptiki wakitlardin baxlap Hudaning pütkül jamaiti bu hətni Hudaning ḥokuki bilən kəlgən, «Mukəddəs Roḥning ilham-kərsətmisi bilən yeziloŋan», Injilning ayrilmas bir kismi dəp kobul kilip kəlgən. Ixənqimiz barki, okurmənlərgə bu ix okuoŋanseri aydinglixidu.

Məzmun: —

1. Məsiḥ pərixtilərdin üstündur (1-, 2-bablar)
2. Məsiḥ Musa bilən Yəxua pəyoŋəmbərlərdin üstündur (3:1-4:13)
3. Məsiḥning kaḥinliki Lawiylaroŋa tapxuruloŋan kaḥinliktin üstündur (4:14-7:28)
4. Məsiḥ wasitiqi boloŋan «yengi əḥdə» Musa pəyoŋəmbər arkilik tüzülgən əḥdidin təngdaxsiz dərijidə üstündur (8-, 9-bablar)
5. Məsiḥning kurbanliki Təwrat dəwridiki, «bexarətlik kələnggə» boloŋan barlik kurbanliklarning ḥəmmisini besip qüxüp adəmni gunaḥlarning toluk kəqürümigə wə mənggülük ḥayatka erixtüridu (10-bab).
6. Bizgə yol kərsitidioŋan, etikadta «yol baxlamqi» boloŋanlar (11-bab)
7. Hudaning tərbiyisini kobul kilip uning korkunqida mengix (12-bab)
8. Ahirki nəsiḥət, jekiləxlər, tiləklər wə salamlar (13-bab).

••••••••

Ibraniylaroƣa

«Ibraniylaroƣa yeziloƣan məktup» Hudaning Ooƣli pərixtilərdin üstündur

1 [1] Huda burunki zamanlarda ata-bowilaroƣa
pəyoƣəmbərlər arkilik türküm-türküm
boyiqə wə nuroƣun yollar bilən səz kiloƣan bolup,
[2] muxu ahirki künlərdə bolsa bizgə Ooƣli arkilik
səzlidi. U Ooƣlini pütkül məwjudatning mirashori
kilip bekətkən, Uning arkilik kainatlarni
yaratkan. [3] U Hudaning xan-xəripidin parlioƣan
nur, Uning əyniyitining ipadisidur, U kudrətlik
səz-kalami bilən pütkül kainattiki məwjudatni
əz ornida turoƣuzuwatkan bolup, U gunahlarni
tazilax hizmitini ada kiloƣandin keyin, ərxtiki
xanu-xəwkət igisining ong yenida olturdi.
[4] Xuningdək, U pərixtilərdin kəp üstün nam-
mərtiwigə miras bolup, ulardin xunqə yüksək
turdi.
[5] Qünki Huda muķəddəs yazmilarda
pərixtilərning kaysisioƣa: «Sən Mening
Ooƣlumdursən, bügün Mən Seni tuoƣdurdum»,
wə yənə: «Mən Uningoƣa Ata bolimən, Umu
Manga Ooƣul bolidu» degənidi?
[6] Uning üstigə, U Əzining tunjisini yər yüzigə
əwətkəndə, «Barlik pərixtilər Uningoƣa səjdə
kilsun» degən.
[7] U pərixtilər tooƣruluk: —
«U pərixtilirini xamallar,
Hizmətkarlirini ot yalkuni kilidu», degənidi;
[8] lekin Ooƣli həkkidə bolsa Uningoƣa mundak
degən: —
«Sening təhting, i Huda, əbədil'əbədliktur;
Sening padixahlikingdiki xahanə hasang
adalətning hasisidur.
[9] Sən həkkaniyətni səyüp, rəzillikkə
nəprətlinip kəlgənsən;
Xunga Huda, yəni Sening Hudaying Seni
həmrahliringdin üstün kilip xadlik meyi
bilən məsih kildi».
[10] Huda Ooƣlioƣa yənə mundak degən: —
«Sən, i Rəb, həmmidin burun zeminning
ulini salding,

1:1 «türküm-türküm boyiqə» — yaki «nuroƣun ķetim» yaki «nuroƣun ipadilər bilən».

1:2 «muxu ahirki künlərdə bolsa» — «ahirki künlər» Injil boyiqə «ahirki zamanlar», əysaning dunyaoƣa kelixi bilən baxlanoƣan. Muxu yərdə bu ibarə «muxu künlərning ahirida» *(yəni, pəyoƣəmbərlər insanlaroƣa səz yətküzgən künlərning ahirida)* degən səzlər bilən ipadilinidu. **«Ooƣli arkilik»** — grek tilida «Ooƣul arkilik». **«U Ooƣlini pütkül məwjudatning mirashori kilip bekətkən, Uning arkilik kainatlarni yaratkan»** — muxu yərdə «Ooƣli» degən grek ilida pəkət «Ooƣul» bilən ipadilinidu.

1:2 Yar. 1:3; Zəb. 33:6; Mat. 21:38; Yuh. 1:3; əf. 3:9; Kol. 1:16.

1:3 «U gunahlarni tazilax hizmitini ada kiloƣandin keyin» — kəp kona kəqürülmilərdə «U yaloƣuz əzi gunahlarni tazilax hizmitini ada kiloƣandin keyin» deyilidu.

1:3 2Kor. 4:4; Fil. 2:6; Kol. 1:15.

1:4 «U Ooƣul pərixtilərdin kəp üstün nam-mərtiwigə miras bolup, ulardin xunqə yüksək turdi» — təwəndiki 5-ayəttə U aloƣan nam-mərtiwining «Ooƣul» ikənliki kərünidu.

1:5 «Sən Mening Ooƣlumdursən, bügün Mən Seni tuoƣdurdum»... «Mən Uningoƣa Ata bolimən, Umu Manga Ooƣul bolidu» — birinqi bexarət əysaning Məriyəmdin atisiz tuoƣuluxini kərsitidu, «Zəb.» 2:7din elinoƣan; ikkinqi bexarət «2Sam.» 7:14, «1Tar.» 17:13din elinoƣan.

1:5 2Sam. 7:14; 1Tar. 17:13, 22:10; Zəb. 2:7; Ros. 13:33; Ibr. 5:5.

1:6 «U Əzining tunjisini yər yüzigə əwətkəndə...» — grek tilida muxu yərdiki «tunji» adəttə «tunji tuoƣuloƣan bala»ni kərsitidu. Səzning toluk mənisi «Zəb.» 89:27də wə «Kol.» 1:16-17-ayəttə kərülidu; demək, Məsih: *(1)* pütün aləm iqidə əng yukiri orunda turidu; *(2)* aləmdin burun boloƣan; *(3)* bəlkim aləmgə ohxax «yaritiloƣan» əməs, bəlki əsli Huda Atisi bilən billə məwjut boloƣan. Yənə bir tərəptin, «Hudaning tunjisi» degən səz Məsihtin keyin *(wə Uning arkilik)* Hudaning kəp baxka ooƣul pərzəntliri bolidioƣanlikini kərsitidu *(2:10ni kərüng)*. **«yər yüzigə əwətkəndə»** — grek tilida «yər yüzigə elip baxlioƣanda...». **«Barlik pərixtilər Uningoƣa səjdə kilsun»** — «Kan.» 32:43 wə «Zəb.» 97:7ni kərüng. «Luka» 2:13-14 wə «Zəb.» 132:7-9nimu kərüng.

1:6 Zəb. 97:7; Kan. 32:43; Luka 2:8-14

1:7 «U pərixtilirini xamallar, hizmətkarlirini ot yalkuni kilidu» — «Zəb.» 104:4. Grek tilida «xamal» wə «roh» ohxax bir səz bilən ipadilinidu.

1:7 Zəb. 104:4

1:8 «lekin Ooƣli həkkidə bolsa uningoƣa mundak degən» — «Ooƣli» grek tilida «Ooƣul». **«Sening təhting, i Huda...»** — okurmənga xu enikki, bu səzlər Padixahning Əzigə eytilidu.

1:8 Zəb. 45:6

1:9 «... Sən həkkaniyətni səyüp, rəzillikkə nəprətlinip kəlgənsən; xunga Huda, yəni Sening Hudaying Seni həmrahliringdin üstün kilip xadlik meyi bilən məsih kildi» — *(8-9-ayət)* «Zəb.» 45:6-7. «Məsih kilix» yaki «məsihlimək» tooƣruluk «Zəbur» 2-küydiki izahatlarni wə «Təbirlər»ni kərüng.

1:9 Zəb. 45:6, 7

Asmanlarni bolsa ḳolliring yasiƟandur;
[11] Ular yoḳ bolup ketidu,
Lekin Sən mənggü turisən;
Ularning ḥəmmisi kiyimdək konirap ketidu;
[12] Sən ularni ton kəbi yəgəp ḳoyisən,
Xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək
yənggüxlinidu.
Birak Sən mənggü əzgərmigüqidursən,
Yilliringning tamami yoḳtur».
[13] Yənə, U ḳaysibir pərixtigə: —
«Mən Sening düxmənliringni təhtipəring
ḳilmiƟuqə,
Mening ong yenimda olturisən» — degənidi?
[14] Xundak ikən, pərixtilərning ḥəmmisi pəḳət
nijatḳa miraslik ḳilidiƟanlar üqün hizmət
ḳilixḳa Huda təripidin əwətilgən hizmətqi
roḥlar əməsmu?

Nijatḳa səl ḳarimaslik

2 [1] Bu səwəbtin, allikandak yol bilən ḥəḳikiy yoldin teyilip kətməslikimiz üqün, angliƟan ḥəḳikətlərgə tehimu etibar ḳiliximiz lazim. [2] Qünki pərixtilər arḳilik yətküzülgən səz-kalamning turakliḳ ikənliki ispatlanƟan ḥəmdə uningƟa ḥərbir boysunmasliḳ wə itaətsizlik ḳilix tegixlik jazaƟa tartilidiƟan yərdə, [3] xunqə uluƟ ḳutḳuzux-nijatḳa etibar bərmisək, biz ḳandakmu jazadin ḳeqip ḳutulalaymiz?! Qünki bu nijatning həwiri dəsləptə Rəb arḳilik uḳturuloƟan, ḥəm uning ḥəḳlikini biwasitə angliƟanlarmu bizgə təstikliƟan; [4] uning üstigə Huda bexarətlik alamətlər, karamətlər wə ḥərhil ḳudrətlik məjizilər arḳilik, xundakla Əz iradisi boyiqə Muḳəddəs Roḥning ata ḳiloƟan iltipatliri bilən təng buningƟa guwaḥlik bərgən.

Insanlarni xan-xərəp yoliƟa baxliƟuqi Nijatkar — «Zəbur» 8-küy tooƦruluḳ

[5] Biz dəwatḳan kəlgüsi dunyani Huda pərixtilərning baxḳuruxiƟa ətküzüp bərgini yoḳ; [6] bəlki bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarning bir yeridə birəylən mundak guwaḥlik bərgəndur: —
«I Huda, insan degən nemidi,
Sən uni seƟinidikənsən?
Adəm balisi nemidi,
Sən uning yeniƟa kelip yoḳlaydikənsən?
[7] Qünki Sən uning ornini pərixtilərningkidin azƟinə təwən bekitkənsən,
Sən uningƟa xan-xərəp wə xeḥrətlərni taj ḳilip kiydürdüngsən;
Uni ḳolung yasiƟanlarni idarə ḳilixḳa tikliding;
[8] Sən barlik məwjudatlarni uning puti astida boysunduroƟansən».
Əmdi «barlik məwjudatlarni uning puti astida boysunduroƟansən» degini, ḥeqḳandak nərsə uningƟa boysunmasliḳḳa ḳaldurulmiƟan, degənliktur.
Birak, ḥazirqə məwjudatlarning ḥəmmisiningla uningƟa boysunƟanlikini tehi kərməywatimiz. [9] Lekin biz üqün pərixtilərdin «azƟinə wakit təwən

1:10 «Sən, i Rəb, ḥəmmidin burun zeminning ulini salding, asmanlarni bolsa ḳolliring yasiƟandur...» — Huda bu ayəttə Əz OoƦlini «Rəb» dəp, Uning Əzi bilən bir ikənlikini, Yaratḳuqimu ikənlikini kərsitidu. «Kol.» 1:15-17-ayətlərgə ḳaralsun.
1:10 Zəb. 102:25-27
1:11 Yəx. 51:6; 2Pet. 3:7,10.
1:12 «... Sən ularni ton kəbi yəgəp ḳoyisən, xunda ular kiyim-keqək yənggüxləngəndək yənggüxlinidu. Birak Sən mənggü əzgərmigüqidursən, yilliringning tamami yoḳtur» — *(10-12-ayət)* «Zəb.» 102:25-27. Huda yənə Əz OoƦlining mənggülük Hudalik təbiitini kərsitidu.
1:12 Zəb. 102:25-27
1:13 «Mən Sening düxmənliringni təhtipəring ḳilmiƟuqə, Mening ong yenimda olturisən» — «Zəb.» 110:2.
1:13 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Ibr. 10:12.
1:14 «Xundak ikən, pərixtilərning ḥəmmisi pəḳət nijatḳa miraslik ḳilidiƟanlar üqün hizmət ḳilixḳa Huda təripidin əwətilgən hizmətqi roḥlar əməsmu?» — demisəkmu 1-bab, 4-14-ayətlərning məḳsiti, OoƦulning ḥəmmə pərixtilərdin kəp üstünlükini kərsitix üqündur.
2:2 «pərixtilər arḳilik yətküzülgən səz-kalam» — Musa pəyƟəmbərgə yətküzülgən Təwrat ḳanunini kərsitidu.
2:2 Yar. 19:17,26; Ḳan. 27:26; Ros. 7:53; Gal. 3:19.
2:3 Mat. 4:17; Mar. 1:14; Ibr. 12:25.
2:4 Mar. 16:20; Ros. 14:3; 19:11.
2:6 Zəb. 8:4
2:7 «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azƟinə təwən bekitkənsən,...» — yaki «Sən uning ornini pərixtilərningkidin azrak wakitla təwən bekitkənsən,...».
«uni ḳolung yasiƟanlarni idarə ḳilixḳa tikliding» — bəzi kona kəqürmilərdə muxu səzlər tepilmaydu.
2:7 Zəb. 8:5-6
2:8 Zəb. 8:8; Mat. 28:18; 1Kor. 15:27; Əf. 1:22.

k'ilinoƣan», əlüm azablirini tartk'anlik'i üqün
h'azir xan-xərəp wə h'ərmət taji kiydürülgən
Əysani kərgüqi bolduk'; qünki U Hudaning
meh'ir-xəpk'iti bilən h'əmməylən üqün
əlümning təmini tetidi..
10 Qünki pütkül məwjudatlar Əzi üqünmu
h'əm Əzi ark'ilik'mu məwjut bolup turuwatk'an
Hudaoƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-
xərəpkə baxlioƣanda, ularning nijatining
yol baxlioƣuqisini azab-okubətlər ark'ilik'
kamalətkə yətküzüxkə layik' kəldi..
11 Qünki pak-muk'əddəs K'iloƣuqi bilən
pak-muk'əddəs k'ilinoƣanlarning h'əmmisi
dərwəkə ohxax Birsidin kəlgəndur; xuning
bilən U ularni «k'erindax» deyixtin nomus
k'ilmaydu.. 12 Huddi U Hudaoƣa (muk'əddəs
yazmilarda yeziloƣandək):
«Namingni k'erindaxlirimoƣa jakarlaymən,
Jamaət iqidə Seni nahxilarda küyləymən»
degən..
13 U yənə: «Mən sanga tayinimən» wə
«K'aranglar, mana Mən bu yərdə Huda Manga
ata k'iloƣan pərzəntlər bilən billə» degən..
14 Pərzəntlər bolsa ət bilən k'andin tənlik
boloƣak'a, Ooƣulmu xu pərzəntlərningkigə
ohxaxla ət wə k'andin tənlik boldi. Bundak'
k'ilixtiki mək'sət, U əlüm ark'ilik' əlüm
h'ok'uk'ini tutk'an Iblisning küqini bikar k'ilip,..
15 əmür boyi əlüm k'orkunqidin k'ullukk'a
tutuloƣanlarning h'əmmisini azadlik'k'a qik'irix
üqün idi.. 16 Qünki U dərwəkə pərixtilərgə
əməs, bəlki Ibrah'imning əwladliriƣa tu
tixidu;.. 17 Xuning üqün, U Hudaoƣa ait ix-
larda rəh'imdil wə sadik' bax kah'in boluxi
üqün, həlk'ning gunah'lirining kəqürüm
k'urbanlik'ini berəlixi üqün, U h'ər jəh'ättin
k'erindaxliriƣa ohxax k'ilinixi kerək idi..
18 Qünki Əzi sinak'larni Əz bexidin kəqürüp,
azab-okubət qəkkən boloƣaq'a, U sinak'laroƣa
duq kəlgənlərgimu yardəm berələydu..

Ooƣul Musa pəyoƣəmbərdin üstün

3 1 Xundak' ikən, əy muk'əddəs k'erindaxlar,
ərxtin boloƣan qak'irik'k'a ortak' nesip
boloƣanlar, əzimiz etirap k'iloƣan Rosul wə Bax
K'ah'in, yəni Əysaoƣa kəngül k'oyup k'aranglar..
2 Huddi Musa pəyoƣəmbər Hudaning pütün
ailisidə hizmət k'iloƣanda Hudaoƣa sadik'
boloƣandək, umu əzini təyinləp hizmətkə
K'oyoƣuqioƣa sadik' boldi.. 3 Lekin əyni bərpa

2:9 «h'əmməylən üqün» — yaki «barlik' xəy'ilər üqün».
2:9 Zəb. 8:5; Ros. 2:33; Fil. 2:7, 8.
2:10 «Hudaoƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxlioƣanda...» —Injilda «Hudaning ooƣul pərzəntliri» daim ər h'əm k'iz-ayal etik'adqilarni əz iqigə alidu. **«Qünki pütkül məwjudatlar Əzi üqünmu h'əm Əzi ark'ilik'mu məwjut bolup turuwatk'an Hudaoƣa nisbətən, nuroƣun ooƣullarni xan-xərəpkə baxlioƣanda, ularning nijatining yol baxlioƣuqisini azab-okubətlər ark'ilik' kamalətkə yətküzüxkə layik' kəldi»** — bu muh'im wə sirlik' ayət tooƣruluk' «K'oxumqə səz»imizdə yənə tohtilimiz.
2:11 «Qünki pak-muk'əddəs K'iloƣuqi bilən pak-muk'əddəs k'ilinoƣanlarning h'əmmisi dərwəkə ohxax Birsidin kəlgəndur; xuning bilən U ularni «k'erindax» deyixtin nomus k'ilmaydu» — muxu ayəttiki «pak k'iloƣuqi» Əysa Məsih'ni, «pak k'ilinoƣanlar» U k'utk'uzoƣanlarni, «Birsidin kəlgən» Huda'Atidin kəlgənni kərsitidu, əlwättə. Əysa Məsih' Əzi k'utk'uzoƣanlarni «k'erindaxlirim» dəp ataydu.
2:11 Ros. 17:26.
2:12 «Namingni k'erindaxlirimoƣa jakarlaymən, jamaət iqidə seni nahxilarda küyləymən» — «Zəb.» *22:22 («Zəb.» 18:49, 40:9nimu kərüng)*.
2:12 Zəb. 22:22; 18:49, 40:9
2:13 «Mən sanga tayinimən» ... «K'aranglar, mana Mən bu yərdə Huda Manga ata k'iloƣan pərzəntlər bilən billə» — Təwrat, «Yəx.» 8:17-18. «U» — Məsih'ni kərsitidu. U Yəxaya pəyoƣəmbər ark'ilik' ixtin aldin'ala bexarət bərgən.
2:13 Yəx. 8:17,18.

2:14 «... U əlüm ark'ilik' əlüm h'ok'uk'ini tutk'an Iblisning küqini bikar k'ilip...» — «əlüm h'ok'uk'ini tutk'an Iblis» — gərqə Xaytan insanlarni biwasitə h'alak' k'ilalmisimu, birak' insanlarni gunah' k'ilixk'a azdurux ark'ilik' mənggülük əlümgə elip baridu. Azduruxning ak'iwiti gunah', gunah'ning ak'iwiti bolsa mənggülük əlümdur.
2:14 Yəx. 25:8; H'ox. 13:14; Yuh'. 1:14; 1Kor. 15:54; Fil. 2:7; 2Tim. 1:10.
2:15 Rim. 8:15.
2:16 «Qünki U dərwəkə pərixtilərgə əməs, bəlki Ibrah'imning əwladliriƣa tutixidu» — Təwrat «Yəx.» 41:7-9ni kərüng. «Ibrah'imning əwladliriƣa tutixidu» — grek tilida bu səz *(1)* Məsih'ning *(Ibrah'imoƣa ohxax, etik'ad k'iloƣan)* insanlarni yardəm k'oli bilən tutup k'utk'uzidioƣanlik'i; *(2)* bularni k'utk'uzux üqün Məsih'ning ular bilən ziq munasiwättə bolup, Əzimu «ət wə k'andin boloƣan bir tən»də boluxini kərsitidu.
2:17 Fil. 2:7; Ibr. 4:15.
2:18 Ibr. 4:15,16.
3:1 Ibr. 4:14; 6:20; 8:1; 9:11.
3:2 «Musa pəyoƣəmbər Hudaning pütün ailisidə hizmət k'iloƣanda Hudaoƣa sadik' boloƣandək...» — «Hudaning... ailisi» səzmusəz tərjimisi «Hudaning ... əyi» bolup, Musa pəyoƣəmbər zamanida bu səz ark'ilik' Israil h'əlk'i kəzdə tutuloƣanidi. Əysa kəlgəndin keyin pütün etik'adqilar jamaiti kəzdə tutulidioƣan boloƣan.
3:2 Qəl. 12:7.

kiloquqi əzi bərpa kiloqan əydinmu artuk xəhrətkə sazawər boloqinidək, Umu Musadin artuk xan-xərəpkə layiktur. 4 Qünki həmmə əyning bərpa kiloquqisi bardur; lekin pütün məwjudatning bərpa kiloquqisi bolsa Hudadur.. 5 Musa bolsa hizmətkar salahiyiti bilən Hudaning pütün ailisidə sadiklik bilən keyinki axkarilinidioqan ixlaroqa guwahlik berix hizmitini kiloqan.. 6 Lekin Məsih bolsa Hudaning ailisigə Ooqul salahiyiti bilən həküm süridu; wə əgər biz jasaritimiz wə ümidimizdin boloqan iptiharlikni ahiroqiqə qing tutsak, dərwəkə Hudaning axu ailisigə təwə boloqan bolimiz..

Zəbur, 95-küy — Etikadsizlik həkkidə agahlandurux

7 Xunga, mukəddəs yazmilarda Mukəddəs Rohning deginidək,
Bügün, əgər silər Hudaning awazini anglisanglar,.
8 Əyni qaqlarda Uni oqəzəpləndürüp, qəlbayawanda Uni sinioqan künidikidək,
Yürikinglarni kattik kilmanglar!.
9 Mana xu yərdə ata-bowiliringlar Meni sinidi, ispatlidi həm Mening kiloqanlirimni kirik yil kərüp kəlgənidi.
10 Mən xu dəwrdin bizar bolup: —
«Bular kənglidə daim adaxkanlar,
Mening yollirimni heq bilip yətmigən.
11 Xunga Mən oqəzəplinip kəsəm iqip: —
«Ular Mening aramlikimoqa kət'iy kirməydu» dedim».
12 Əmdi kerindaxlar, heqkaysinglarda yaman niyətlik wə etikadsiz kəlb bolmisun, xundakla uning mənggü hayat Hudadin yüz ərüməslikigə kəngül bəlünglar; 13 pəkət «bügün»la bolidikən, heqkaysinglar gunahning azduruxliri bilən kənglünglarning kattiklaxmasliki üqün hər küni bir-biringlarni jekiləngla..
14 Dəsləptiki hatirjəmlikimizni ahiroqiqə qing tutsakla, dərwəkə Məsih bilən xerik boloqan bolimiz.
15 Yukirida eytiloqinidək: —
«Bügün, əgər silər Hudaning awazini anglisanglar,
Əyni qaqlarda Uni oqəzəpləndürgən künidikidək,
Yürikinglarni kattik kilmanglar!».

16 (Əmdi Uning awazini anglap turup, Uni oqəzəpləndürgənlər kimlər idi? Musa pəyoqəmbərning yetəkqilikidə Misirdin kutulup qikkan axu Israillarning həmmisi əməsmu? 17 U kirik yil kimlərgə oqəzəpləndi? Yənila xu gunah ətküzüp, yikilip jəsətliri qəldə kaloqanlaroqa əməsmu?.. 18 Xundakla U kimlərgə Əz aramlikimoqa kət'iy kirməysilər dəp kəsəm kildi? Əzigə itaət kilmioqanlarni əm

3:4 2Kor. 5:17,18; Əf. 2:10.
3:5 «Musa bolsa hizmətkar salahiyiti bilən Hudaning pütün ailisidə sadiklik bilən keyinki axkarilinidioqan ixlaroqa guwahlik berix hizmitini kiloqan» — Musa pəyoqəmbərning *(Hudaning ailisi iqidə boloqan)* hizmiti kəp jəhətlərdə Məsih arkilik bolidioqan nijatni aldin'ala kərsitixni əz iqigə aloqan. «Qəl.» 12:7ni kərüng.
3:5 Kan. 18:15,18.
3:6 Rim. 5:2; 1Kor. 3:16; 6:19; 2Kor. 6:16; 1Pet. 2:5.
3:7 Zəb. 95:7; Ibr. 4:7.
3:8 Mis. 17:2.
3:11 «Xunga Mən oqəzəplinip kəsəm iqip: — «Ular Mening aramlikimoqa kət'iy kirməydu» dedim» — «Zəb.» 95:7-11. «Mening aramlikim» — birinqidin Huda Israillaroqa wədə bərgən Kanaan *(Pələstin)* zeminini kərsitidu. Misirdin qikip qəl-bayawanda kirik yil sərsan bolup yürgən bir əwlad Israillar itaətsizlik kilip u zeminoqa kirmigən. Ikkinqidin, xundakla əng muhimi, «aramlik» bolsa, pəkət zeminni əməs, bəlki Hudaning panahi, yetəkqiliki həm xəpkiti astida yaxaxni əz iqigə alidu *(4-babnimu kərüng)*.
3:11 Qəl. 14:21-23; Kan. 1:34; Zəb. 95:7-11.
3:13 «pəkət «bügün»la bolidikən, heqkaysinglar gunahning azduruxliri bilən kənglünglarning kattiklaxmasliki üqün hər küni bir-biringlarni jekiləngla» — bu ayəttiki «bügün» yukirida nəkil kəltürülgən «Zəbur» 95-küydiki səz, əlwəttə.
3:15 Ibr. 3:7.
3:17 «U kirik yil kimlərgə oqəzəpləndi? Yənila xu gunah ətküzüp, yikilip jəsətliri qəldə kaloqanlaroqa əməsmu?» — «Qəl.» 14:29, 32ni kərüng.
3:17 Qəl. 14:36; Zəb. 106:26; 1Kor. 10:10; Yəh. 5.

əsmu?. [19] Xunga bulardin kərüwalalaymizki, ularning aramlikḳa kirməsliki etikadsizliḳi tüpəylidin idi).

Hudaning aramliḳi ḥəkḳidiki wədə

4 [1] Əmdi Uning aramlikḳioƣa kirip bəḥrimən bolux tooƣrisidiki wədisi bizgə kalduruloƣandin keyin, aranglardiki birərsiningmu uning nesiwisidin qüxüp ḳelixidin ḳorḳunqta ehtiyat ḳilayli. [2] Qünki hux həwər huddi qəldiki Israillaroƣa anglitiloƣandək bizlərgimu anglitildi. Lekin ularning angliƣanliri etikad bilən yuƣurulmiƣanliktin, səz-kalamning ularoƣa ḥeqkandak paydisi bolmiƣanidi.. [3] Qünki bu aramlikḳa kirgənlər bolsa — etikad ḳiloƣan bizlərmiz. Huddi Hudaning eytḳinidək:
«Xunga mən oƣəzəplinip ḳəsəm iqip: —
«Ular Mening aramliḳimoƣa ḳət'iy kirməydu — degən».

Hudaning əməlliri bolsa dunya apiridə boloƣandila ḥəmmisi tamamlanoƣanidi;. [4] qünki yaritilixning yəttinqi küni ḥəkḳidə mukəddəs yazmilarning bir yeridə mundak deyilgən: «Yəttinqi küni kəlgəndə, Huda ḥəmmə əməlliridin aram aldi».. [5] Yənə kelip yuḳirida eytiloƣandək Huda: «Ular Mening aramliḳimoƣa ḳət'iy kirməydu» deg ənidi.. [6] Buningdin kərünərlikki, Hudaning aramliḳioƣa kirələydioƣanlar bar, əmma uning tooƣrisidiki hux həwərni awwal angliƣanlar itaətsizlik ḳiloƣanliḳi üqün, uningoƣa kirəlmidi.. [7] Xuning üqün, Huda ənə xu aramlik tooƣrisida uzak wakittin keyinki məlum bir künni «bügün» dəp bekitip, Dawut pəyoƣəmbər arkilik yənə xundak eytkan: —

«Bügün uning awazini anglisanglar,
Yürikinglarni ḳattiḳ ḳilmanglar!».

[8] Əgər Yəxua pəyoƣəmbər Israillarni aramlikḳa kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramlik küni tooƣruluk demigən bolatti.. [9] Ḳiskisi, xabat künidiki bir aramlik Hudaning həlḳini kütməktə..
[10] Qünki Hudaning aramliḳioƣa kirgüqilər huddi Huda «Əz əməl-ixliridin aram aloƣan»dək, əzlirining ixliridin aram alidu.. [11] Xunga ḥeqḳaysimizning ənə xu Israillardək itaətsizlik ḳiloƣan ḥalitidə yiḳilip qüxməsliki üqün, ḥərbirimiz bu aramlikḳa kirixkə intiləyli.
[12] Qünki Hudaning səz-kalami janliktur wə küqkə igidur, ḥətta jan bilən roḥni, yilik bilən booƣumlarni bir-biridin ayriwetəligüdək dərijidə, ḥərkandak ḳox bisliḳ ḳiliqtin ittiktur, kəlbdiki oy-pikir wə arzu-niyətlərning üstidin ḥəküm qikaroƣuqidur.. [13] Uning aldida ḥeqḳandak məwjudat oƣayip əməstur; bəlki bizdin ḥesab Aloƣuqining kəzliri aldida ḥəmmə ix oquḳ-axkaridur..

3:18 Ḳan. 1:34.
4:2 «Qünki hux həwər huddi qəldiki Israillaroƣa anglitiloƣandək bizlərgimu anglitildi» — «qəldiki Israillaroƣa» grek tilida «ularoƣa» deyilidu. Bu ayəttiki «hux həwər» Hudaning aramliḳini alaḥidə kəzdə tutidu.
4:3 Zəb. 95:11
4:4 «Yəttinqi küni kəlgəndə, Huda ḥəmmə əməlliridin aram aldi» — «Yar.» 2:2.
4:4 Yar. 2:2; Mis. 20:11; 31:17.
4:5 «Yənə kelip yuḳirida eytiloƣandək Huda: «Ular Mening aramliḳimoƣa ḳət'iy kirməydu» degənidi» — muəllip, gərqə qəldə kəzgən Israillar itaətsizliki tüpəylidin «Hudaning aramliḳi»oƣa kirmigən bolsimu, kirix yoli tehiqə oquḳ ikənlikini kərsitidu.
4:5 Zəb. 95:11
4:6 «uning tooƣrisidiki hux həwərni awwal angliƣanlar» — demək, Hudaning aramliḳi tooƣruluk hux həwər angliƣanlar; qəl-bayawanda kezip yürgən Israillarni kərsitidu.
4:7 Zəb. 95:7-8; Ibr. 3:7.
4:8 «Əgər Yəxua pəyoƣəmbər Israillarni aramlikḳa kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramlik küni tooƣruluk demigən bolatti» — Yəxua pəyoƣəmbər Musa pəyoƣəmbərning izbasari bolup, u Israil həlḳini Huda wədə bərgən zeminoƣa baxlap baroƣan. «Ḳan.» 3:20, 25:19, «Yəxua» 1:15nimu kərüng.
4:9 «Ḳiskisi, xabat künidiki bir aramlik Hudaning həlḳini kütməktə» — «xabat küni» yəttinqi küni, yəni Huda aram aloƣan küni wə Əz Yəḥudiy həlḳigə bekitkən «dəm elix küni» idi.
4:10 «Qünki Hudaning aramliḳioƣa kirgüqilər huddi Huda «Əz əməl-ixliridin aram aloƣan»dək, əzlirining ixliridin aram alidu» — bu intayin muḥim ayət üstidə ḥəm «Hudaning aramliḳi» tooƣruluk «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
4:12 Top. 12:11; Yəx. 49:2; Əf. 6:17.
4:13 Zəb. 33:13-15

Bax kaḩinimiz Əysa Məsiḩ

14 Xundaḳ boloƣanikən, xundaḳla ərx-
asmanlardin ətüp qiḳḳan uluoƣ Bax
Ḳaḩinimiz, yəni Hudaning Ooƣli Əysa
boloƣanikən, biz etirap ḳiloƣan etiḳadimizda
qing turayli. 15 Qünki bizgə təyinləngən
bax kaḩinimiz ajizliḳlirimizoƣa ḩesdaxliḳ
ḳilmioƣuqi əməs, bəlki bizgə ohxax ḩərhil
azdurux-sinaḳlaroƣa duq kəlgən, lekin gunaḩ
sadir ḳilip baḳmioƣuqidur. 16 Xunga yüri-
kimiz toḳ ḩalda rəḩim-xəpḳətkə erixix wə
yardəmgə eḩtiyajliḳ waḳtimizda xapaət
tepix üqün meḩir-xəpḳət ayan ḳilinoƣuqi
təhtkə yeḳinlixayli.

5 1 Ḩər ḳetimliḳ bax kaḩin insanlar arisidin
tallinip, həlḳḳə wakalitən Hudaoƣa hizmət
ḳilixḳa, yəni həlḳning atioƣan ḩədiyəlirini
wə gunaḩlar üqün ḳiloƣan ḳurbanliḳlirini
Hudaoƣa sunuxḳa təyinlinidu. 2 Uning
ḩərtərəpləp ajizliḳliri boloƣaqḳa, bilimsizlər
wə yoldin qətnigənlərgə mulayimliḳ bilən
muamilə ḳilalaydu. 3 Xu ajizliḳi üqün u
həlḳning gunaḩliri ḩesabioƣa ḳurbanliḳ
sunoƣandək, əz gunaḩliri üqünmu ḳurbanliḳ
sunuxḳa tooƣra kelidu. 4 Ḩeqbir kixi bu
xərəplik mərtiwini əzlükidin almaydu,
pəḳət Ḩarunoƣa ohxax, Huda təripidin
qaḳiriloƣandila uni alidu. 5 Huddi xuningdək
Məsiḩmu bax kaḩin mərtiwisigə Əzini
uluoƣlap əzlükidin erixkən əməs, bəlki Uni
uluoƣlioƣuqi Huda Əzi idi; U Uningoƣa: —
«Sən Mening Ooƣlumdursən, bügün Mən Seni
tuoƣdurdum» degən.

6 U muḳəddəs yazmilarning yənə bir yeridə
Uningoƣa: —
«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipi-
diki bir kaḩindursən» degən.
7 Məsiḩ yər yüzidiki künlərdə, Əzini əlümdin
ḳutḳuzuwelixḳa ḳadir Boloƣuqioƣa ḳattiḳ ni-
dalar wə kəz yaxliri bilən dua-tilawətlər wə
yilinixlarni kətürdi. Uning ihlasmənlikidin
dualiri ijabət ḳilindi. 8 Gərqə U Hudaning
Ooƣli bolsimu, azab qekixliri arḳiliḳ itaətmən
boluxni əgəndi. 9 U mana muxundaḳ
mukəmməl ḳilinoƣan boloƣaqḳa, barliḳ
Əzigə itaət ḳiloƣuqilaroƣa mənggülük nijatni
barliḳḳa kəltürgüqi bolup, 10 Huda təripidin
«Məlkizədəkning kaḩinliḳ tüzümi tərtipidə
bax kaḩin» dəp jakarlandi.

Etiḳadtin yanmasliḳḳa agaḩlandurux

11 Bu ix tooƣruluḳ eytidioƣan nuroƣun
səzlirimiz bar, lekin ḳulaḳliringlar pang
bolup kətkəqkə, bularni silərgə eniḳ
qüxəndürüx təs. 12 Qünki silər alliburun
təlim bərgüqi boluxḳa tegixlik boloƣan
qaoƣdimu, əməliyəttə silər yənila Hudaning
səz-kalamining asasiy ḩəḳiḳətlirining
nemə ikənlikini baxḳilarning yengiwaxtin

4:14 Ibr. 3:1; 6:20; 8:1; 9:11.
4:15 Yəx. 53:9; 2Kor. 5:21; Fil. 2:7; Ibr. 2:18; 1Pet. 2:22; 1Yuḩ. 3:5.
4:16 «yardəmgə eḩtiyajliḳ waḳtimizda xapaət tepix üqün...» — grek tilida «yardəm» «adəmning *(ḳutḳuzoƣin! degən)* nidasioƣa yügürüx» degən uḳumni bildüridu. **«meḩir-xəpḳət ayan ḳilinoƣuqi təht»** — Hudaning təhti, əlwəttə.
4:16 Rim. 3:25.
5:3 Law. 9:7; 16:6; Ibr. 7:26.
5:4 «Ḩeqbir kixi bu xərəplik mərtiwini əzlükidin almaydu, pəḳət Ḩarunoƣa ohxax, Huda təripidin qaḳiriloƣandila uni alidu» — «Mis.» 28:1də hatiriləngəndək, Huda Musa pəyoƣəmbərgə akisi Ḩarunni Israillarning tunji bax kaḩini ḳilip təyinlər ḩəḳḳidə əmr bərgən. Ḩarun Lawiy kəbilisidin idi.
5:4 Mis. 28:1; 1Tar. 23:13; 2Tar. 26:16.
5:5 «Sən Mening Ooƣlumdursən, bügün Mən Seni tuoƣdurdum» — «Zəb.» 2:7.
5:5 Zəb. 2:7; Ros. 13:33; Ibr. 1:5.
5:6 «Məlkizədəkning tipidiki bir kaḩin..» — «Məlkizədək» tooƣruluḳ 7-bab 1-2-ayətlərgə ḳaralsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kerünidu. **«Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḩindursən»** — «Zəb.» 110:4.
5:6 Zəb. 110:4; Ibr. 7:17.
5:7 «Məsiḩ yər yüzidiki künlərdə...» — grek tilida «Məsiḩ ättə turoƣan künlərdə...» bilən bildürülidu.
5:7 Mat. 26:39; 27:46,50; Yuḩ. 17:1.
5:8 Fil. 2:6.
5:9 «mənggülük nijatni barliḳḳa kəltürgüqi bolup,...» — «barliḳḳa kəltürgüqi» degən ibarə grek tilida «yol baxlioƣuqi» ḩəm «ul saloƣuqi» degən yənə ikki mənilik təng bildüridu.
5:10 «U Məsiḩ... Huda təripidin «Məlkizədəkning kaḩinliḳ tüzümi tərtipidə bax kaḩin» dəp jakarlandi» — 7-bab -1-2-ayətlərgə ḳaralsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kərünidu.
5:11 «bu ix tooƣruluḳ...» — yaki «U tooƣruluḳ...» *(yəni, Məsiḩ ḩəḳtə...)*.

əgitixigə moḥtajsilər; silərgə yirik yeməklik əməs, bəlki yənila süt kerəktur.
13 Qünki pəkət süt bilənla
ozuḳlinidiƟanlarning bowaḳtin pərki
yoḳtur, ular ḥəkḳaniyət kalamiƟa pixxiḳ
bolmiƟan ƟoridurHalas. 14 Biraḳ yeməklik
bolsa yetilgənlər, yəni əz ang-zeḥinlirini
yahxi-yamanni pərḳ etixkə yetildurgənlər
üqündur.

Dawami

6 1-2 Xuning üqün, Məsiḥ tooƖrisidiki
dəsləpki asasiy təlimdə tohtap ḳalmay, —
yəni ḳaytidin «əlük ixlar»din towa ḳilix wə
Hudaoƫa etiḳad baoƫlax, qəmüldürülüxlər,
«ḳol təgküzüx», əlgənlərning tirildürülüxi
wə mənggülük ḥəküm-soraḳ tooƖrisidiki
təlimlərdin ul salayli dəp olturmay,
mukəmməllikkə ḳarap mangayli.. 3 Huda
haliƫanikən, biz xundaḳ ḳilimiz..4-6 Qünki
əslidə yorutulup, ərxtiki iltipattin tetiƫan,
Muḳəddəs RoḥƖin nesip boloƫan, Hudaning
səz-kalamining yahxiliḳini ḥəm kəlgüsi
zamanda ayan ḳilinidiƫan ḳudrətlərni ḥes
ḳilip baḳḳanlar əgər yoldin qətnigən bolsa,
ularni ḳaytidin towa ḳildurux ḥərgiz mumkin
əməs. Qünki ular əz-əzigə ḳilip Hudaning
OƟlini ḳaytidin krestləp rəswa ḳilmaḳta..

5:12 1Kor. 3:1, 2, 3.
6:1–2 ««əlük ixlar»din towa ḳilix» — «əlük ixlar» bolsa Hudaning nijatiƫa tayanmay ḳiloƫan barliḳ ixlar; muxu yərdə muəllip xübḥisizki kəp «diniy paaliyətlər»ni «əlük ixlar, halas» deməkqi. **««əlük ixlar»din towa ḳilix wə Hudaoƫa etiḳad baoƫlax, qəmüldürülüxlər, «ḳol təgküzüx», əlgənlərning tirildürülüxi wə mənggülük ḥəküm-soraḳ tooƖrisidiki təlimlər...»** — bu altə «asasiy təlim»ni xərḥləx üqün, birḳanqə ixlar üstidə tohtiliximiziƫa tooƖra kelidu, «ḳoxumqə səz»imizdə bu ḥəḳtə tohtilimiz.
6:3 «Huda haliƫanikən, biz xundaḳ ḳilimiz» — «Huda haliƫanikən» degənlik grek tilida «Əgər Huda halisa — wə u dərwəḳə xundaḳ halaydu» dəp bildüridu.
6:3 Ros. 18:21; 1Kor. 4:19; Yaḳ. 4:15.
6:4–6 «əgər yoldin qətnigən bolsa, ularni ḳaytidin towa ḳildurux ḥərgiz mumkin əməs. Qünki ular əz-əzigə ḳilip Hudaning OƟlini ḳaytidin krestləp rəswa ḳilmaḳta» — baxḳa birhil tərjimisi: «... ular əgər yoldin qətnəp, əzliri üqün Hudaning OƟlini ḳaytidin krestləp, xundaḳla Uni rəswa ḳiliwatḳan bolsa, muxularni ḳaytidin towa ḳildurux ḥərgiz mumkin əməs». Bu muḥim ayət tooƖruluḳ «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
6:4–6 Mat. 12:31; Ibr. 10:26; 1Yuḥ. 5:16.

7 Qünki kəp ḳetimlap əz üstigə yaoƖḳan
yamoƖur süyini iqkən, əzidə terioƖuqilaroƫa
mənpəətlik ziraətlərni əstürüp bərgən yər
bolsa Hudadin bərikət almaḳta. 8 Biraḳ tikən
wə ḳamoƖaḳ əstürgən bolsa, u ərzimməs bolup,
lənətkə yeḳin bolup, aḳiwiti kəydürülüxtin
ibarət bolidu.
9 Lekin əy səyümlüklirim, gərqə yuḳiriḳi
ixlarni tiloƫa aloƫan bolsaḳmu, silərdə
buningdinmu əwzəl ixlar, xundaḳla
nijatliḳning elip baridiƫan ixliri bar
dəp ḳayil bolduḳ. 10 Qünki Huda ḳiloƫan
əməlliringlarni wə Uning muḳəddəs
bəndilirigə ḳiloƫan wə ḥazirmu ḳiliwatḳan
hizmitinglar arḳiliḳ Uning nami üqün
kərsətkən meḥir-muḥəbbitinglarni untup
ḳalidiƫan adalətsizlərdin əməs..
11 Əmma silərning ümidinglarning toluḳ
jəzm-hatirjəmlik bilən boluxi üqün,
ḥərbiringlarning ahiroƫiqə xundaḳ oƟəyrət
ḳilixinglaroƫa intizarmiz; 12 xundaḳla
sərəlmilərdin bolmay, bəlki etiḳad wə
səwrqanliḳ arḳiliḳ Hudaning wədilirigə
warisliḳ ḳiloƫanlarni ülgə ḳilidiƫanlardin
boloƫaysilər.

Hudaning Ibraḥimoƫa ḳiloƫan wədiliri jəzmən əməlgə axidu

13 Qünki Huda Ibraḥimoƫa wədə ḳiloƫanda,
Əzidin üstün turidiƫan ḥeqkim bolmiƫaqḳa,
Əzi bilən ḳəsəm ḳilip: 14 «Sanga qoḳum bəht
ata ḳilimən, seni qoḳum kəpəytip berimən»
— dedi..15 Xuning bilən, Ibraḥim uzun waḳit
səwr-taḳət bilən kütüp, Hudaning wədisigə
erixti.
16 Qünki insanlar əzliridin üstün turidiƫan
birini tiloƫa elip ḳəsəm ḳilidu; ularning arisida
ḳəsəm ispat-təstiḳ ḥesablinip, ḥər hil talax-

6:10 Pənd. 14:31; Mat. 10:42; 25:40; Mar. 9:41; Yuḥ. 13:20.
6:14 «Sanga qoḳum bəht ata ḳilimən, seni qoḳum kəpəytip berimən» — oḳurmənlərgə ayanki, ibraniy tilida bu hil ḳəsəm iqix mundaḳ xəkildə idi: «Seni bərikətləp bərikətləymən, seni kəpəytip kəpəytimən». Bu xəkildə ḳəsəm iqküqi əz-əzi bilən ḳəsəm ḳiloƫan dəp ḥesablinatti. Bu wədə-ḳəsəm Ibraḥim Isḥaḳni ḳurbangaḥ üstigə ḳoyoƫandin keyin berilgən *(«Yar.» 22:17də ḥatirilinidu)*.
6:14 Yar. 12:3; 17:4; 22:16-17; Zəb. 105:8-9; Luḳa 1:73.

tartixlarɵa hatimə beridu.. [17] Xuningdək Huda, Ɵz wədisigə warisliқ қilɵanlarɵa Ɵz nixan-məқsitining əzgərməydiɵanliқini tehimu oquқrақ bildürüx üqün, қəsəm қilip wədə bərdi. [18] Xuning bilən қət'iy əzgərməs ikki ix arқiliқ, kəz aldimizda қoyulɵan ümidni qing tutux üqün ḥalakəttin əzimizni қaqurup uni baxpanaḥ қilɵan bizlər küqlük rioɣbət-ilḥamɵa erixələymiz (bu ikki ixta Hudaning yalɵan eytixi қət'iy mumkin əməs, əlwəttə).. [19] Bu ümid jenimizɵa qing baɵlanɵan kemə lənggiridək xübḥisiz ḥəm mustəḥkəm bolup, ərxtiki ibadəthanining iqki pərdisidin ətüp bizni xu yərgə tutaxturidu.. [20] U yərgə biz üqün yol eqip mangɵuqi Əysa bizdin awwal kirgən bolup, Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi tərtipidə mənggülük təyinlənгən Bax Kaḥin boldi..

Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi ḥəққidə «Aləmning yaritilixi» 14:17-19ni kərüng

7 [1] Qünki bu Məlkizədək Salem xəḥirining padixaḥi, xundaқla Əng Aliy Boloɵuqi Hudaning kaḥini bolup, Ibraḥim padixaḥlarni yengip jəngdin қaytқanda, uning aldiɵa qiққan wə uningɵa bəht tiligənidi.. [2] Ibraḥim bolsa erixkən barliқ oljisining ondin bir ülüxini uningɵa atiɵanidi. Məlkizədək degən isimning birinqi mənisi «ḥəққaniyət padixaḥi» degənliktur; uning yənə bir nami «Salemning padixaḥi» bolup, buning mənisi «amanliқ padixaḥi» degənliktur; [3] uning atisi yoқ, anisi yoқ, nəsəbnamisi yoқ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoқtur, bəlki u Hudaning Ooɵliɵa ohxax қilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu..

[4] Əmdi қaranglar, bu Məlkizədək nemidegən uluɵ adəm-ḥə! Ḥətta ata-bowilirimizning qongi Ibraḥimmu oljisining ondin birini uningɵa atiɵan. [5] Dərwəқə Lawiyning əwladliridin kaḥinliқni zimmisigə aloɵanlar Təwrat қanuni boyiqə həlқtin, yəni əz қerindaxliridin Ibraḥimning puxtidin boloɵiniɵa қarimay tapқinining ondin bir ülüxini yioɵixi əmr қilinɵan.. [6] Lekin bularning қəbilə-uruқidin bolmioɵan Məlkizədək bolsa Ibraḥimdin «ondin bir ülüxi»ni қobul қiloɵan andin Hudaning wədilirigə igə boloɵuqi Ibraḥimɵa bəht tiligən.. [7] Xübḥisizki, bəht tiligüqi bəhtkə erixküqidin üstündur.. [8] Bu yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɵuqilar əlidioɵan adəmlərdindur; u yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɵuqi tooɵrisida muқəddəs yazmilarda «U ḥayat yaxioɵuqi» dəp guwaḥliқ berilgəndur..

6:16 Mis. 22:11.

6:18 «Xuning bilən қət'iy əzgərməs ikki ix arқiliқ...» — bu «əzgərməs ikki ix» bolsa Hudaning wədisi wə Uning қəsimi bolsa kerək. **«kəz aldimizda қoyulɵan ümidni qing tutux üqün ḥalakəttin əzimizni қaqurup uni baxpanaḥ қiloɵan bizlər küqlük rioɣbət-ilḥamɵa erixələymiz»** — «əzimizni қaqurup» degən ibarə «muxu rəzil dunyaning aқiwitidin əzini қaqurup», degən mənidə.

6:19 «ərxtiki ibadəthanining iqki pərdisidin ətüp bizni xu yərgə tutaxturidu» — «ərxtiki ibadəthanining pərdisi» degən ibaridə biz «ərxtiki» degən səzni қoxup kirgüzduқ. Qünki «ibadəthanining pərdisi» yər yüzidiki ibadəthanini kərsətkən əməs, bəlki ərxtə boloɵan ibadəthanini kərsitidu *(8:5ni kərüng)*. Demək, etiқadqilar üqün eytқanda, ularning asmandiki ibadəthanidiki əng muқəddəs jay bilən qing alaқisi bardur.

6:20 «Məlkizədəkning kaḥinliқ tüzümi tərtipidə mənggülük təyinlənгən Bax Kaḥin boldi» — «Məlkizədək tooɣruluқ 7-bab -1-2-ayətlərgə қaralsun. Məlkizədək «Yar.» 14-babta kerünidu.

6:20 Ibr. 3:1; 4:14; 8:1; 9:11.

7:1 «Salem xəḥiri» — yəni Yerusalem; «Salem»ning mənisi «salam, amanliқ»tur.

7:1 Yar. 14:17-20.

7:3 «uning atisi yoқ, anisi yoқ, nəsəbnamisi yoқ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoқtur, bəlki u Hudaning Ooɵliɵa ohxax қilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu» — bu ayətning qongқur məzmuni üstidə «қoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

7:5 «Ibraḥimning puxtidin boloɵini...» — grek tilida: «Ibraḥimning qatiriқidin qiққanlar...» degən səz bilən ipadilinidu.

7:5 Qəl. 18:21; Қan. 18:1; Yə. 14:4; 2Tar. 31:5.

7:6 Yar. 14:20.

7:7 «bəht tiligüqi» — yaki «bəht ata қiloɵuqi».

7:8 «Bu yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɵuqilar əlidioɵan adəmlərdindur; u yərdiki «ondin bir ülüx»ni қobul қiloɵuqi tooɵrisida muқəddəs yazmilarda «U ḥayat yaxioɵuqi» dəp guwaḥliқ berilgəndur» — «əlidioɵan adəmlər» Lawiylиқ kaḥinlarni, «ḥayat yaxioɵuqi» bolsa Məlkizədəkni kərsitidu.

9 Ḥətta mundaḳ deyixkə boliduki, ondin bir ülüxni alidiƟan Lawiymu əjdadi Ibraḥim arḳilik Məlkizədəkkə ondin bir ülüxni bər gən.. 10 Qünki Məlkizədək Ibraḥimni ḳarxi aloƟanda, Lawiyni kəlgüsidiki puxti bolux süpitidə yənila Ibraḥimning tenidə idi, dəp ḥesablaxḳa bolidu.
11 Əmdi Lawiy ḳəbilisining kaḥinlik tüzümi arḳilik mukəmməl ḥəḳḳaniylik kelələydiƟan bolsa (qünki xu tüzümgə asaslinip Təwrat ḳanuni Israil həlḳigə qüxürülgənidi), keyinki waḳitlarda Ḥarunning kaḥinlik tüzümi boyiqə əməs, bəlki Məlkizədəkning kaḥinlik tüzümi boyiqə baxḳa bir kaḥinning qiḳixining nemə ḥajiti bolatti?.
12 Əmdi kaḥinlik tüzümi əzgərtilgən bolsa, uningƟa munasiwətlik ḳanun-tüzümmu əzgərtilixkə tooƦra kelidu. 13 Qünki bu eytiliwatḳan səzlər ḳaritiloƦan zat bolsa baxḳa bir ḳəbilidin bolup, bu ḳəbilidin ḥeqkim ḳurbangaḥta hizməttə bolup baḳmioƦan. 14 Qünki Rəbbimizning Yəḥuda ḳəbilisidin qiḳḳanliḳi enik; Musa bu ḳəbilə tooƦrisida kaḥinlikḳa munasiwətlik ḥeqbir nərsə demigənidi..
15 Əmdi Məlkizədəktək baxḳa bir kaḥin qiḳḳan bolup, bu əzgirix munulardin tehimu roxən bolidu;. 16 uning kaḥinlikḳa təyinlinixi ət igilirigə baoƦlik əmr bilən əməs, bəlki pütməs-tügiməs ḥayatning ḳudritidin boloƦandur..
17 Qünki bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» dəp guwaḥlik berilgən.. 18 Qünki aldinḳi əmr-tüzüm ajizliḳi wə ünümsizliki tüpəylidin küqidin ḳalduruloƦan 19 (— qünki Təwrat ḳanuni ḥeq ixni kamalətkə yətküzəlmidi). Uning ornioƦa bizni HudaoƦa yeḳinlaxturidiƟan, uningdin əwzəl ümid elip kelindi..20-21 Uning üstigə, bu ix Hudaning ḳəsimi bilən kapalətkə igə bolmay ḳalmidi (ilgiri ətkən kaḥinlar Hudaning ḳəsimisiz kaḥin boloƦanidi; lekin, Əysa bolsa Ɵzigə: — «Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm ḥərgiz buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə kaḥindursən»» Degüqining ḳəsimi bilən kaḥin boldi).. 22 Əmdi Əysa xundaḳ uluoƦ ix bilən əwzəl bir əḥdining kepili ḳilindi.
23 Yənə kelip, ilgiri ətkən kaḥinlar kəp boluxi kerək idi; qünki ularning ḥərbiri ələüm tüpəylidin wəzipisini dawamlaxturalmay ḳaloƦan. 24 Lekin Əysa mənggügə turoƦaqḳa, Uning kaḥinliḳi ḥərgiz əzgərtilməstur. 25 Xu səwəbtin, U Ɵzi arḳilik Hudaning aldioƦa kəlgənlərni üzül-kesil ḳutḳuzuxḳa ḳadir; qünki U ular üqün HudaoƦa murajiət ḳilixḳa mənggü ḥayattur..
26 Muxundaḳ bir bax kaḥin dəl bizning ḥajitimizdin qiḳidioƦan — muḳəddəs, əyibsiz, oƦubarsiz, gunaḥkarlardin neri ḳilinoƦan, ərxlərdin yuḳiri elip kətürülgən kaḥindur.

7:9 «Ḥətta mundaḳ deyixkə boliduki, ondin bir ülüxni alidiƟan Lawiymu əjdadi Ibraḥim arḳilik Məlkizədəkkə ondin bir ülüxni bərgən» — ondin bir ülüxni aloƦini Lawiy əzi əməs, bəlki uning əwladliri «Lawiylar»dur.
7:11 Gal. 2:21.
7:14 «Qünki Rəbbimizning Yəḥuda ḳəbilisidin qiḳḳanliḳi enik; Musa bu ḳəbilə tooƦrisida kaḥinlikḳa munasiwətlik ḥeqbir nərsə demigənidi» — Musa pəyoƦəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə kaḥinlar Lawiy ḳəbilisidin boloƦan.
7:14 Yəx. 11:1; Mat. 1:3.
7:15 «Əmdi Məlkizədəktək baxḳa bir kaḥin qiḳḳan bolup, bu əzgirix munulardin tehimu roxən bolidu» — «bu əzgirix» grek tilida «bu ix» deyilidu. «Bu ix»ning nemə ikənliki tooƦruluḳ baxḳa pikirdə boloƦan bəzi alimlar bar.
7:16 «... uning kaḥinlikḳa təyinlinixi ət igilirigə baoƦlik əmr bilən əməs, bəlki pütməs-tügiməs ḥayatning ḳudritidin boloƦandur» — «ət igilirigə baoƦlik əməs» — grek tilida «ətlik *(demək, insanning ətlirigə ḳaraydioƦan)* bir əmr boyiqə əməs,...». Demək, Musa pəyoƦəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə kaḥinlar Lawiy ḳəbilisidin boluxi kerək idi, lekin Məlkizədəkning kaḥinlik tüzümi ḥeqḳandaḳ bir ḳəbilə bilən munasiwətsiz, pəḳət mənggü ḥayat kixi buningoƦa layiḳ kelətti.
7:17 «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən» — «Məlkizədək» tooƦruluḳ yənə 7-bab 1-2-ayətlər wə «Zəbur»diki 110-küygə ḳaralsun. Məlkizədək əzi «Yar.» 14-babta kərünidu.
7:17 Zəb. 110:4; Ibr. 5:6.
7:19 Yuḥ. 1:17; Ros. 13:39; Rim. 3:21,28; 8:3; Gal. 2:16.
7:20-21 «Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm ḥərgiz buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə kaḥindursən»» degüqining ḳəsimi bilən kaḥin boldi» — Zəburdiki *(110:4)* toluḳ bayan bolsa: «Pərwərdigar xundaḳ ḳəsəm iqti, ḥəm buningdin yanmaydu: — «Sən əbədil'əbədgiqə Məlkizədəkning tipidiki bir kaḥindursən»».
7:20-21 Zəb. 110:4.
7:25 1Tim. 2:5; 1Yuḥ. 2:1.

[27] U axu bax kaḥinlardək ḥər küni aldi bilən
əz gunaḥliri üqün, andin həlkning gunaḥliri
üqün kurbanlik sunuxka moḥtaj əməs. Qün-
ki U Əzini kurbanlik süpitidə sunoɣanda,
ḥəmməylən üqün buni bir yolila ada kildi.
[28] Qünki Təwrat kanuni ajiz bəndə boloɣan
insanlarni bax kaḥin kilip təyinləydu, lekin
Təwrat kanunidin keyin kəlgən Hudaning
kəsəm-kalami mənggügə kamalətkə
yətküzülgən Ooɣulni bax kaḥin kilip təyinlidi.

Bax kaḥinimiz Əysa Məsiḥ — əwzəl kaḥin, əwzəl əḥdə

8 [1] Eytkanlirimizning bax nuktisi xuki:
Ərxtiki uluo Boloɣuqining təhtining ong
təripidə olturoɣan xundak bir Bax Kaḥinimiz
bar. [2] U mukəddəs jaylarda, xundakla insan
əməs, bəlki Pərwərdigar tikkən ḥəkikiy
ibadət qedirining ḥəmmisidə kaḥinlik
hizmitini kiloɣuqidur.
[3] Ḥərbir bax kaḥin ḥədiyə ḥəm kurbanliklar
sunux üqün təyinlinidu. Xuning üqün,
bizning bu bax kaḥinimizningmu birər
sunidioɣini bolux kerək idi. [4] Dərwəkə əgər
U yər yüzidə bolsidi, ḥərgiz kaḥin bolmaytti;
qünki bu yərdə Təwrat kanun-tüzümi boyiqə
ḥədiyə sunidioɣan kaḥinlar alliburunla
bardur [5] (bu kaḥinlar hizmət kilidioɣan ibadət
qediri pəkətla ərxtiki ixlarning kəqürülmisi
wə kələnggisidur. Musa dəl bu ibadət qedi-
rini kuruxka baxlioɣanda, Hudaning wəḥiysi
uningoɣa kelip: «Ehtiyat kiloɣinki, bularning
ḥəmmisini sanga taoɣda kərsitilgən ərnək
boyiqə yasioɣin» dəp agaḥlandurоɣan). [6] Le-
kin ḥazir U (kona əḥdigə ait wədilərdin
əwzəl wədilər üstigə bekitilgəq) tehimu
yahxi bir əḥdining wasitiqisi boloɣaqka,
Uningoɣa berilgən kaḥinlik hizmiti baxka
kaḥinlarningkidin xunqə əwzəl turidu.
[7] Əgər xu dəsləpki əḥdə kəm-kütisiz bolsa idi,
keyinkisi üqün orun izdəxning ḥeqkandak
ḥajiti bolmioɣan bolatti. [8] Lekin, Huda
kona əḥdini yetərsiz dəp karap, Israillaroɣa
mundak degən: —
«Mana, xu künlər keliduki, — dəydu
Pərwərdigar, — Mən Israil jəmiti wə Yəḥuda
jəmiti üqün yengi bir əḥdini əməlgə ax
urimən. [9] Bu əḥdə ularning ata-bowiliri
bilən tüzgən əḥdigə ohximaydu; xu əḥdini
Mən ata-bowilirini kolidin tutup Misir-
din kutkuzup yetəkliginimdə ular bilən
tüzgənidim; qünki ular Mən bilən tüzüxkən
əḥdəmdə turmidi, mən ulardin nəzirimni
yətkidim, — dəydu Pərwərdigar.
[10] Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil
jəmiti bilən tüzidioɣan əḥdəm mana xuki: —
«Mən Əz təwrat-kanunlirimni ularning
zeḥin-əkligə salimən, ḥəmdə ularning
kəlbigimu pütimən; Mən ularning Hudasi
bolimən, ularmu Mening həlkim bolidu.

7:27 Law. 9:7; 16:6; Ibr. 5:3.
8:1 əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 3:1; 4:14; 6:20; 9:11; 12:2.
8:2 «U Məsiḥ mukəddəs jaylarda, xundakla insan əməs, bəlki Pərwərdigar tikkən ḥəkikiy ibadət qedirining ḥəmmisidə kaḥinlik hizmitini kiloɣuqidur» — «mukəddəs jaylar» bolsa «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay» deməkqi.
8:3 «bizning bu bax kaḥinimizningmu» — grek tilida «Uningmu...».
8:3 əf. 5:2.
8:5 Mis. 25:40; Ros. 7:44; Kol. 2:17; Ibr. 10:1.
8:6 «lekin ḥazir U ... tehimu yahxi bir əḥdining wasitiqisi boloɣaqka, Uningoɣa berilgən kaḥinlik hizmiti baxka kaḥinlarningkidin xunqə əwzəl turidu» — bu ayəttə kərsitilgən əḥdə «yengi əḥdə», 8-12-ayətlərni kərüng.
8:6 2Kor. 3:6.
8:7 «Əgər xu dəsləpki əḥdə kəm-kütisiz bolsa idi, keyinkisi üqün orun izdəxning ḥeqkandak ḥajiti bolmioɣan bolatti» — nemixka rosul muxu yərdə: «keyinkisi üqün orun izdəxkə ḥajiti bolmioɣan bolatti» dəydu, pəkətla «keyinkisining ḥeqkandak ḥajiti bolmioɣan bolatti» deməydu? Bəlkim u «yengi əḥdə» bexarət kiloɣan pəyoɣəmbərlər *(Yərəmiya, Əzakiyal, Yəxaya katarliklar)* ni kəzdə tutidu; ular əzi «yengi kəlb, yengi roḥ»ka igə boluxka təxna bolup izdigən, «yengi əḥdə» dəl muxularoɣa ayan kilinoɣan.
8:8 «Lekin, Huda kona əḥdini yetərsiz dəp karap, Israillaroɣa mundak degən: — «Mana, xu künlər keliduki, — dəydu Pərwərdigar, — Mən Israil jəmiti wə Yəḥuda jəmiti üqün yengi bir əḥdini əməlgə axurimən» — Huda Əzi bekitkən kona əḥdini «yetərsiz kərgən»liki ḥayran kalarlik kərünidu, əlwəttə. Yetərsizliki dəl 7:19də kərsitilgəndək «Təwrat kanuni ḥeq ixni kamalətkə yətküzəlmidi». «Yengi əḥdə» pəkətla Hudaning mukəmməl ḥəkkaniylikini kərsətkən bolupla kalmay, bəlki bu ḥəkkaniylikning insanlarning kəlbigə kandak ornitilidioɣanlikini kərsitidu.
8:8 Yər. 31:31-34.
8:10 «Qünki xu künlərdin keyin, Mening Israil jəmiti bilən tüzidioɣan əḥdəm mana xuki...» — Yərəmiya

[11] Xundin baxlap ḥeqkim əz yurtdixioƣa, yaki əz ḳerindixioƣa: — «Pərwərdigarni tonuoƣin» dəp əgitixining ḥajiti ḳalmaydu; qünki ularning ḥəmmisi, əng kiqikidin qongioƣiqə Meni bilip boloƣan bolidu;[12] qünki mən ularning ḳəbiḥliklirigə rəḥim ḳilimən ḥəmdə ularning gunaḥliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qiḳiriwetimən».
[13] Əmdi Hudaning bu əḥdini «yengi» deyixi burunḳisini «kona» degənlikidur; əmdi waḳti ətkən, konirioƣan ix bolsa uzun ətməy yoḳilidu.

Kona əḥdə dəwrdiki ibadət

9 [1] Birinqi əḥdidə munasiwətlik ibadət bəlgilimiliri wə yər yüzigə təwə boloƣan bir muḳəddəs ibadət jayi bar idi. [2] Buningoƣa bir ibadət qediri tikilgənidi; uning muḳəddəs jay dəp ataloƣan birinqi bəlümidə qiraoƣdan, xirə ḥəm xirə üstidə rətləngən nanlar bolatti.[3] Uning ikkinqi, yəni iqki pərdisining kəynidə əng muḳəddəs jay dəp ataloƣan yənə bir qedir bəlümi bar idi.[4] Xu yərgə təwə boloƣan altun huxbuygaḥ wə pütünləy altun bilən ḳaplanoƣan əḥdə sanduḳi bar idi. Sanduḳning iqidə altundin yasaloƣan, manna selinoƣan komzək, Ḥarunning bih sürgən ḥasisi wə ikki əḥdə tax tahtiyisi bar idi.[5] Sanduḳ üstidiki «kəfarət təhti»ning üstigə xan-xərəplik «kerub»lar ornitiloƣan bolup, ḳanatliri bilən uni yepip turatti. Əmdi bular tooƣruluḳ təpsiliy tohtilixning ḥazir waḳti əməs.

[6] Bu nərsilər mana xundaḳ orunlaxturuloƣandin keyinla, kaḥinlar qedirning birinqi bəlümigə (yəni «muḳəddəs jay»oƣa) ḥərdaim kirip, ibadət hizmitini ḳilidu.[7] Biraḳ, «əng muḳəddəs jay» dəp ataloƣan ikkinqi bəlümgə pəḳət bax kaḥin yilda bir ḳetimla kiridu. Kaḥin u yərgə əz gunaḥliri wə həlḳning nadanliḳtin ətküzgən gunaḥliri üqün ataloƣan ḳurbanliḳ ḳenini almay kirməydu.[8] Bu ixlar arḳilik Muḳəddəs Roḥ xuni kərsitip bərməktiki, bu birinqi ibadət qediridiki tüzüm inawətlik bolup tursila, əng muḳəddəs jayoƣa baridioƣan yol yənila eqilmaydu.[9] Mana bular rəsimdək ḥazirḳi zamanni roxənləxtüridioƣan bir hil obraz, halas. Buningdin xuni kərüwelixḳa boliduki, bu qedirda sunulidioƣan ḥədiyə wə ḳurbanliḳlar ibadət ḳiloƣuqini wijdanida pak-kamil ḳilalmaydu. [10] Ular pəḳət yemək-iqməklər wə boyini suoƣa selixning türlük rəsmiyətlirigə baoƣliḳ bolup, ḳanuntüzüm tüzütülüx waḳti kəlgüqilik küqkə igə ḳilinoƣan, insanlarning ətlirigila baoƣliḳ boloƣan bəlgilimə-nizamlardur.

---

pəyoƣəmbərning bu bexaritidə, «xu künlərdin keyin» degən ibarə Huda həlḳini əz yurtioƣa Babilondin ḳayturoƣandin keyinki künlərni kərsitidu.
8:11 Yuḥ. 6:45,65; 1Yuḥ. 2:27.
8:12 Yər. 31:31-34.
9:2 Mis. 26:1; 36:1; Law. 24:5.
9:3 «əng muḳəddəs jay dəp ataloƣan yənə bir qedir bəlümi» — «muḳəddəs jay» grek tilida «muḳəddəslərning muḳəddisi».
9:4 «altundin yasaloƣan, manna selinoƣan komzək» — «manna» Huda qəl-bayawanda Israillaroƣa bərgən «asmandiki nan» — «Mis.» 31:16kə ḳaralsun. **«Ḥarunning bih sürgən ḥasisi»** — Huda Ḥarunni yetəkqi ḳilip tallioƣanliḳini kərsitix üqün, uning ḥasisini bihlatḳanidi («Qəl.» 16-17-babni kərüng. **«ikki əḥdə tax tahtiyisi»** — bularning üstigə «on pərman» yaki «on pərḥiz» yeziloƣanidi («Mis.» 31:18 wə 34:28ni kərüng.
9:4 Mis. 25:10; 34:29; Qəl. 17:25; 1Pad. 8:9; 2Tar. 5:10.

9:5 «kəfarət təhti» — yaki «rəḥimgaḥ» yaki «rəḥim kərsitidioƣan təḥt». «Mis.» 25:22-34ni kərüng. **««kəfarət təhti»ning üstigə xan-xərəplik «kerub»lar ornitiloƣan bolup, ḳanatliri bilən uni yepip turatti»** — bu ixlar tooƣrisida «Mis.» 25:10-22, 37:6-9ni kərüng. **«əmdi bular tooƣruluḳ təpsiliy tohtilixning ḥazir waḳti əməs»** — bu nərsilərning ḥəmmisi Əysa Məsiḥ wə u elip baroƣan nijattin «bexarət beridioƣan kələnggə» idi. Bu ayəttiki sözlərgə wə 8:5kə ḳarioƣanda, xuningoƣa ixənqimiz kamilki, ḥətta bu kona ibadət qedirining kiqikkinə təpsilatlirimu «bexarətlik kələnggə» yaki «simwol» idi. «Manna» uning bir misalidur. «Yuḥ.» 6:30-35də Əysaning Əzi tooƣruluḳ eytḳan sözlirini kərüng *(«Rim.» 14:4, «Kol.» 2:16-17nimu kərüng)*. Huda buyrusa bu uluoƣ wə ḳiziḳ nuḳtini təpsiliy təḥlil ḳilidioƣan kitabqini keyin qiḳarmaḳqimiz.
9:5 Mis. 25:22.
9:6 Qəl. 28:3.
9:7 Mis. 30:10; Law. 16:2,34; Ibr. 9:25.
9:8 «bu birinqi ibadət qediridiki tüzüm inawətlik bolup tursila» — «birinqi ibadət qediri» degən sөz qedirning əzini, xundaḳla u wəkillik ḳiloƣan ibadət hizmətliri *(uningda sunuloƣan ḥədiyə wə ḳurbanliḳlar ḳatarliḳlar)*ni kərsitidu.
9:8 Yuḥ. 14:6.
9:10 Law. 11:2; Qəl. 19:7-22.

[11] Lekin Məsiḥ bolsa kəlgüsidiki karamət yahxi ixlarni elip baroꞯuqi bax kaḥin bolup, adəm ḳoli bilən yasalmioꞯan, bu dunyaoꞯa mənsup bolmioꞯan, tehimu uluoꞯ wə tehimu mukəmməl ibadət qedirioꞯa kirdi;
[12] əqkə yaki mozaylarning ḳurbanliḳ ḳenini əməs, bəlki Ɵzining ḳurbanliḳ ḳeni arḳilik U (Ɵzila mənggülük hərlük-nijatni igiligən bolup) bir yolila mənggügə əng mukəddəs jayoꞯa kirdi.
[13] Kona əḥdə dəwridə əqkə wə buḳilarning ḳeni ḥəm inəkning külliri napak boloꞯanlarning üstigə sepilsə, ularni ət jəḥətidin tazilap pak ḳiloꞯan yərdə,
[14] undaḳta, mənggülük Roḥ arḳilik əzini oꞯubarsiz ḳurbanlik süpitidə Hudaoꞯa atioꞯan Məsiḥning ḳeni wijdaninglarni əlük ixlardin pak ḳilip, bizni mənggü ḥayat Hudaoꞯa ibadət ḳilixḳa tehimu yetəkliməmdu?!
[15] Xuning üqün u yengi əḥdining wasitiqisidur. Buning bilən (insanlarning awwalḳi əḥdə astida sadir ḳiloꞯan itaətsizlikliri üqün azadlik bədili süpitidə xundaḳ bir ölüm boloꞯanikən) Huda təripidin qaḳiriloꞯanlar wədə ḳilinoꞯan mənggülük miraska erixələydu.
[16] Əgər wəsiyət ḳaldurulsa, wəsiyət ḳalduroꞯuqining ölüxi təstiḳlanoꞯuqə, wəsiyət küqkə igə bolmaydu. [17] Qünki wəsiyət pəḳət ölümdin keyin küqkə igə bolidu. Wəsiyət ḳalduroꞯuqi ḥayatla bolsa, wəsiyitining ḥeqḳandaḳ küqi bolmaydu.
[18] Xuningoꞯa ohxax, dəsləpki əḥdimu ḳan eḳitiloꞯandila, andin küqkə igə boloꞯan. [19] Qünki Musa Təwrat ḳanuni boyiqə ḥərbir əmrini pütün həlḳḳə ukturoꞯandin keyin, mozay wə əqkilərning suoꞯa arilaxturuloꞯan ḳenini ḳizil yung yipta baoꞯlanoꞯan zofa bilən ḳanun dəsturioꞯa wə pütün həlḳḳə sepip, ularoꞯa: [20] «Mana, bu Huda silərning əməl ḳilixinglaroꞯa əmr ḳiloꞯan əḥdining ḳenidur» — dedi.
[21] U yənə ohxax yolda ibadət qedirioꞯa wə qedirdiki ibadətkə munasiwətlik pütkül saymanlarning üstigə ḳan səpti. [22] Dərwəḳə, Təwrat ḳanuni boyiqə ḥəmmə nərsə degüdək ḳan bilən paklinidu; ḳurbanliḳ ḳeni təkülmigüqə, gunaḥlar kəqürüm ḳilinmaydu.
[23] Hox, ərxtikigə təḳlid ḳilip yasaloꞯan bu buyumlar muxundaḳ ḳurbanliḳlar bilən paklinixi kerək idi. Birak ərxtiki nərsilərning əzi bulardin esil ḳurbanliḳlar bilən paklinixi kerək. [24] Qünki Məsiḥ ərxtiki ḥəḳiḳiy ibadət jayioꞯa təḳlid ḳilinoꞯan, adəm ḳoli bilən yasaloꞯan mukəddəs jayoꞯa əməs, bəlki Hudaning ḥuzurida bizgə wəkillik ḳilip ḥazir bolux üqün ərxning əzigə kirip boldi.
[25] Yər yüzidiki bax kaḥinning yilmuyil əz ḳenini əməs, bəlki ḳurbanliḳlarning ḳenini elip, əng mukəddəs jayoꞯa ḳayta-ḳayta kirip turoꞯinidək, u ḳurbanliḳ süpitidə əzini ḳayta-ḳayta atax üqün kirgini yoḳ.. [26] Əgər xundaḳ ḳilixning zərüriyiti boloꞯan bolsa, dunya apiridə boloꞯandin beri Uning ḳaytaḳayta azab qekixigə tooꞯra kelətti. Lekin U mana zamanlarning ahirida gunaḥni yoḳ ḳilix üqün, bir yolila Ɵzini ḳurban ḳilixḳa

9:11 Ibr. 3:1; 4:14; 6:20; 8:1.
9:12 «Ɵzining ḳurbanlik ḳeni arḳilik U Ɵzila mənggülük ḥərlük-nijatni igiligən bolup bir yolila mənggügə əng mukəddəs jayoꞯa kirdi» — «mənggülük ḥərlük-nijat» bolsa gunaḥlardin boloꞯan azadlik-nijatni kərsitidu. Məsiḥning igiligini Ɵzi üqün əməs, barlik insanlar *(etiḳad ḳiloꞯan bolsa)* üqün, əlwəttə.
9:12 Ros. 20:28; Əf. 1:7; Kol. 1:14; Ibr. 10:10; 1Pet. 1:19; Wəḥ. 1:5; 5:9
9:13 Law. 16:14; Qəl. 19:4; Ibr. 10:4.
9:14 «undaḳta, mənggülük Roḥ arḳilik əzini oꞯubarsiz ḳurbanlik süpitidə Hudaoꞯa atioꞯan Məsiḥ...» — «mənggülük Roḥ» Mukəddəs Roḥ, Hudaning mənggülük Roḥi.
9:14 Luḳa 1:74; Rim. 6:13; Gal. 1:4; 2:20; Əf. 5:2; Tit. 2:14; 1Pet. 4:2; 1Yuḥ. 1:7; Wəḥ. 1:5.
9:15 «insanlarning awwalḳi əḥdə astida sadir ḳiloꞯan itaətsizlikliri üqün azadlik bədili süpitidə xundaḳ bir ölüm boloꞯanikən» — «xundaḳ bir ölüm» — Məsiḥning ölümi, əlwəttə.
9:15 Rim. 5:6; 1Pet. 3:18.
9:17 «16-17-ayət» — yaki «Qünki əḥdə tüzülsə, əḥdə tüzülgüqi ḳurbanlik ölüxi kerək. Əḥdə ḳurbanliḳi ḳilinoꞯuqi ölsə, əḥdə küqkə igə bolidu; ḳurbanlik tehi ḥayatla bolsa, əḥdə ḥeqḳandaḳ küqkə igə bolmaydu».
9:17 Gal. 3:15.
9:20 «Mana, bu Huda silərning əməl ḳilixinglaroꞯa əmr ḳiloꞯan əḥdining ḳenidur» — demək, əḥdə bu ḳan arḳilik küqkə igə ḳilinoꞯan. «Mis.» 24:5-8ni kərüng.
9:20 Mis. 24:8; Mat. 26:28.
9:24 «adəm ḳoli bilən yasaloꞯan mukəddəs jayoꞯa əməs» — «mukəddəs jay» grek tilida «mukəddəs jaylar» deyilidu — «mukəddəs jay» andin «əng mukəddəs jay» deməkqi.
9:25 Mis. 30:10; Law. 16:2,34; Ibr. 9:7.

otturiơa qikti. 27 Ḥəmmə adəmning bir
ḳetim ələüxi wə əlgəndin keyin sorakḳa tar-
tilixi bekitilgəngə ohxax, 28 Məsiḥmu nuroʇun
kixilərning gunaḥlirini Θz üstigə elix üqün
birla ḳetim ḳurbanliḳ süpitidə sunuloʇandin
keyin, Θzini təlpünüp kütkənlərgə gunaḥni
yoḳ ḳiloʇan ḥalda nijat kəltürüxkə ikkinqi
ḳetim axkarə bolidu.

Məsiḥning bir ḳetimliḳ ḳurbanliḳi

10 1 Təwrat ḳanuni kəlgüsidə elip
kelinidioʇan güzəl ixlarning əz
əynini əməs, bəlki ularning kələnggisinila
sürətləp bərgəqkə, u tələp ḳilinoʇan, yilmuyil
sunulup keliwatḳan ohxax ḳurbanliḳlar
arḳiliḳ Hudaoʇa yeḳinlaxmaḳqi boloʇanlarni
ḥərgizmu mukəmməl ḳilalmaydu.. 2 Bolmisa,
muxu ḳurbanliḳlarning sunuluxi ahirlixatti,
qünki ibadət ḳiloʇuqilar pak ḳilinip, wijdani
yənə əz gunaḥliri tüpəylidin azablanmaytti.
3 Ḥalbuki, muxu ḳurbanliḳlar yilmuyil əz
gunaḥlirini əzlirigə əslitip turidu. 4 Qünki
buḳa wə əqkilərning ḳeni gunaḥlarni
ḥərgiz elip taxliyalmaydu.. 5 Xuning üqün, U
dunyaoʇa kəlgəndə mundaḳ degən: —
«Nə ḳurbanliḳ, nə atioʇan axliḳ ḥədiyəliri
bolsa Sening tələp-arzuyung əməs,
Biraḳ Sən Mən üqün bir tən təyyarlap
bərding;
6 Nə kəydürmə ḳurbanliḳlar, nə gunaḥ
ḳurbanliḳidinmu səyünmiding;
7 Xunga jawab bərdimki — «Mana Mən
kəldim!
— Ḳanun dəsturungda Mən tooʇruluḳ
pütülgəndək —
I Huda, iradəngni əməlgə axurux üqün
kəldim».
8 U yuḳirida: «Nə ḳurbanliḳ, nə axliḳ
ḥədiyəliri, nə kəydürmə ḳurbanliḳlar
nə gunaḥni tiligüqi ḳurbanliḳlar Sening
tələp-arzuyung əməs, Sən ulardinmu
səyünmiding» (bu ḳurbanliḳlar Təwrat
ḳanunining təlipi boyiqə sunuluxi kerək idi)
deginidin keyin 9 yənə: «Sening iradəngni
əməlgə axurux üqün kəldim» degən. Demək,
Huda keyinkisini küqkə igə ḳilix üqün,
aldinḳisini əməldin ḳalduridu.. 10 Hudaning
bu iradisi boyiqə Əysa Məsiḥning tenining
bir yolila ḳurban ḳilinixi arḳiliḳ biz gunaḥtin
paklinip, Hudaoʇa atalduḳ.

9:28 «Məsiḥ... Θzini təlpünüp kütkənlərgə gunaḥni yoḳ ḳiloʇan ḥalda nijat kəltürüxkə ikkinqi ḳetim axkarə bolidu» — «gunaḥni yoḳ ḳiloʇan ḥalda» grek tilida «gunaḥ yoḳ ḥalda». Bizningqə «gunaḥ yoḳ ḥalda» degən ibarə Məsiḥning Θzining gunaḥsiz ikənlikini kərsitix üqün deyilgən əməs *(qünki Uning gunaḥsizliḳi enik)*, bəlki Uning gunaḥning əzini bir tərəp ḳilix ixini tügigənlikini kərsitidu, dəp ḳaraymiz.
–«Gunaḥ yoḳ ḥalda nijat kəltürüxkə ikkinqi ḳetim axkarə bolidu» degənlik tooʇrisidiki yənə bir qüxənqisi: «*(Məsiḥning ikkinqi ḳetimki kelixi)* insanlarning gunaḥlirining bədiligə ḳurban bolux üqün əməs, bəlki nijat kəltürüxkə ikkinqi ḳetim axkarə bolidu» degəndək.
9:28 Rim. 5:6, 8; 1Pet. 3:18.
10:1 Kol. 2:17; Ibr. 8:5.
10:4 Law. 16:14; Qəl. 19:4; Ibr. 9:13.
10:5 «Xuning üqün, U dunyaoʇa kəlgəndə mundaḳ degən: —» — «U» — Məsiḥni kərsitidu.
10:5 Zəb. 40:6; Yəx. 1:11; Yər. 6:20; Am. 5:21.
10:7 «....Xunga jawab bərdimki — «Mana Mən kəldim! — ḳanun dəsturungda Mən tooʇruluḳ pütülgəndək — I Huda, iradəngni əməlgə axurux üqün kəldim»» — *(5-7-ayət)* «Zəb.» 40:6-8 *(kona grek «Septuagint» (LXX)* tərjimisidin). Bu ayətlərdə Təwrattiki tət hil asasiy ḳurbanliḳ *(inaḳliḳ yaki təxəkkür ḳurbanliḳliri (rəḥmət ḳurbanliḳliri)*, axliḳ ḥədiyəliri, kəydürmə wə gunaḥni tiligüqi ḳurbanliḳlar) tiloʇa elinidu.
–Demisəkmu, Məsiḥ bu sözlərni Θzi dunyaoʇa kelixidin 1000 yilqə burun Θz Roḥi arḳiliḳ Zəburda Dawut pəyoʇəmbərning aoʇzidin bexarət süpitidə aldin'ala eytidu.
10:7 Zəb. 40:7, 8
10:9 «Demək, Huda keyinkisini küqkə igə ḳilix üqün, aldinḳisini əməldin ḳalduridu» — «aldinḳisi» bəlkim *(1)* yuḳirida tiloʇa elinoʇan kona əḥdigə munasiwətlik ḳurbanliḳlarni yaki *(2)* kona əḥdining əzini kərsitidu; «keyinkisi» *(yaki «ikkinqisi»)* bolsa *(3)* Əysa Məsiḥning birdinbir ḳurbanliḳi yaki *(4)* 9-ayəttə kərsitilgən «Hudaning iradisini əməlgə axurux»ni kərsitidu. Bizningqə *(1)* wə *(4)* aldi-kəyni ayətlərgə muwapiḳtur. Yengi əḥdining tüp məksiti wə ahirḳi nətijisi «Hudaning iradisigə əməl ḳilix»din ibarəttur. Bu iradə Məsiḥning bizni gunaḥtin ḳutḳuzidioʇan ḳurbanliḳ ələümini əz iqigə alidu, əlwəttə.
–Demək, bu baxḳa-baxḳa kəzḳaraxlar arisidiki pərḳlər anqə qong əməs.
10:10 «Əysa Məsiḥning tenining bir yolila ḳurban ḳilinixi arḳiliḳ biz gunaḥtin paklinip, Hudaoʇa atalduḳ» — «gunaḥtin paklinip, Hudaoʇa atalduḳ» grek tilida birla səz bilən ipadilinidu: «mukəddəsləxtürülduḳ» yaki «pak-mukəddəs ḳilinduḳ». Injil boyiqə «mukəddəs» degən səzning ikki məzmuni bar: *(1)* gunaḥtin paklanoʇan; *(2)* Hudaoʇa alahidə ataloʇan.
10:10 Ibr. 9:12.

11 Hər kahin hər küni ibadət hizmitidə turidu, xundakla gunahlarni hərgiz sakit kilalmaydioqan ohxax hildiki kurbanliklarni Hudaoqa kayta-kayta sunidu. 12 Birak, bu kahin bolsa gunahlar üqün birla ketimlik mənggü inawətlik bir kurbanlikni sunoqandin keyin, Hudaning ong yenida olturdi;
13 U xu yərdə «düxmənliri Øz ayioqi astida təhtipər kilinoquqə» kütidu..
14 U muxu birla kurbanlik bilən Hudaoqa atap pak-mukəddəs kilinoqanlarni mənggügə mukəmməl kildi.
15 Mukəddəs yazmilarda pütülgəndək, Mukəddəs Rohmu bu həktə bizgə guwahlik beridu. Qünki U awwal: —
16 «U künlərdin keyin, Mening ular bilən tüzidioqan əhdəm mana xuki, dəydu Pərwərdigar;
Mən Øz təwrat-kanunlirimni ularning zehinəkligimu salimən,
Həmdə ularning kəlbigimu pütimən»
degəndin keyin, U yənə: —
17 «Ularning gunahliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qikiriwetimən» — degən.
18 Əmdi xu yolda gunahlar kəqürüm kilinoqanikən, gunahlar üqün kurbanlik kilixning hajitimu kalmaydu.

Əmdi Hudaoqa yekinlixayli!

19 Xuning üqün, əy kerindaxlar, Əysaning keni arkilik əng mukəddəs jayoqa kirixkə jür'ətlik bolup,
20 (U bizgə eqip bərgən, ibadəthanining pərdisidin (yəni, Uning ət-tenidin) ətidioqan xu yipyengi, hayatlik yoli bilən)
21 xundakla Hudaning ailisini baxkuridioqan bizning uluoq kahinimiz boloqanliki bilən,
22 dillirimiz wijdandiki buloqunuxlardin sepilix bilən paklanoqan wə bədinimiz sap su bilən yuyuloqandək tazilanoqan halda etikadning toluk jəzm-hatirjəmliki wə səmimiy kəlb bilən Hudaoqa yekinlixayli!
23 Əmdi etirap kiloqan ümidimizdə təwrənməy qing turayli (qünki wədə Bərgüqi bolsa səzidə turoquqidur)
24 wə mehir-muhəbbət kərsitix wə güzəl ix kilixka birbirimizni kandak kozoqax wə rioqbətləndürüxni oylayli.
25 Bəzilər adət kiliwaloqandək, jamaəttə jəm boluxtin bax tartmayli, bəlki bir-birimizni jekiləp-ilhamlandurayli; bolupmu xu künining yekinlaxkanlikini baykioqininglarda, tehimu xundak kilayli.
26 Həkikətni tonuxka nesip boloqandin keyin, yənila kəstən gunah ətküzüwərsək, u qaoqda gunahlar üqün sunulidioqan baxka bir kurbanlik bolmas,
27 bəlki bizgə kalidioqini pəkət sorak, xundakla Huda bilən karxilixidioqanlarni yəp tügitixkə təyyar turidioqan yalkunluk otni korkunq iqidə kütüxla, halas.
28 Əmdi Musaoqa qüxürülgən Təwrat kanunini kəzgə ilmioqan hərkandak kixi ikki yaki üq guwahqining ispati bolsa,

10:12 «Birak, bu kahin bolsa gunahlar üqün birla ketimlik mənggü inawətlik bir kurbanlikni sunoqandin keyin, Hudaning ong yenida olturdi» — okurmənlərgə ayan boliduki, kona əhdə dəwridə kahinlarning hizmitining ayioqi yok idi, xuning bilən daim «**turatti**» *(ərə turatti, ibadət qedirida orunduk yok idi)*. Lekin Əysa biz üqün əzini birla kurbanlik sunoqandin keyin «**olturdi**».

10:12 Zəb. 110:1; Ros. 2:34; 1Kor. 15:25; Əf. 1:20; Kol. 3:1; Ibr. 1:13.

10:13 «U xu yərdə «düxmənliri Øz ayioqi astida təhtipər kilinoquqə» kütidu» — 2:13 wə «Zəb.» 110ni kerüng.

10:16 Yər. 31:31-34; Rim. 11:27; Ibr. 8:8.

10:17 «...Ularning gunahliri wə itaətsizlikirini mənggügə esimdin qikiriwetimən» — *(16-17-ayət)* «Yər.» 31:31-34.

10:17 Yər. 31:33,34.

10:19 Yuh. 10:9; 14:6; Rim. 5:2; Əf. 2:13; 3:12.

10:21 «xundakla Hudaning ailisini baxkuridioqan bizning uluoq kahinimiz boloqanliki bilən, ...» — «Hudaning ailisi» etikadqi jamaətni kərsitidu.

10:22 «dillirimiz wijdandiki buloqunuxlardin sepilix bilən paklanoqan» — muxu səzlər yengi əhdə astidiki etikadqilarning əhwali bilən kona əhdə astidikilərning əhwalining selixturmisini kəzdə tutidu — kona əhdə astidikilər kahin təripidin kurbanlik kanliri sepilixi arkilik «gunahliri yepiloqan» yaki «kəfarət kilinoqan». Əmdi yengi əhdə astidikilərning dilliri Əysaning kurbanlik keni sepilix bilən, wijdanida heqkandak buloqinixlar kalmaydu. **«bədinimiz sap su bilən yuyuloqandək tazilanoqan halda etikadning toluk jəzm-hatirjəmliki wə səmimiy kəlb bilən Hudaoqa yekinlixayli!»** — muxu ibarilər tooqruluk «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

10:22 Əz. 36:25.

10:25 «bolupmu xu künining yekinlaxkanlikini baykioqininglarda, tehimu xundak kilayli» — «xu kün» Məsihning bu dunyaoqa kaytip kelidioqan künini kərsitidu, əlwəttə. Injilni yazoquqilarning nəziridə pəkət bir kün, yəni «xu kün»la kəzdə tutulidu.

–Grek tilida 19-25-ayətlər birla jümlə bilən ipadilinidu.

10:26 Qəl. 15:30; Mat. 12:31; Ibr. 6:4; 2Pet. 2:20; 1Yuh. 5:16.

10:27 «bəlki bizgə kalidioqini pəkət sorak, xundakla Huda bilən karxilixidioqanlarni yəp tügitixkə təyyar turidioqan yalkunluk otni korkunq iqidə kütüxla, halas» — bu muhim ayət üstidə yənə «koxumqə səz»imizdə azrak tohtilimiz.

10:27 Kən. 32:43; Yəx. 26:11

kəngqilik kilinmayla əltürülətti.. [29] Undakta, bir kixi Hudaning Oƣlini dəpsəndə kilsa, Hudaning əhdisining kenioƣa, yəni əzini pak kiloƣan kanoƣa napak dəp karisa, xəpkət kiloƣuqi Rohni hakarət kilsa, buningdin tehimu eoƣir jazaoƣa layik hesablinidu, dəp oylimamsilər?
[30] Qünki Təwratta «Intikam Meningkidur, kixining kilmixlirini əz bexioƣa əzüm yandurimən, dəydu Pərwərdigar» wə «Pərwərdigar Əz həlkini sorakka tartidu» degüqini bilimiz.. [31] Mənggü hayat Hudaning kollirioƣa qüxüp jazalinix nəkədər dəhxətlik ix-hə!
[32] Əmdi silər yorutuluxtin keyin, azab-okubətlik, kattik kürəxlərgə bərdaxlik bərgən axu burunki künlərni esinglarda tu tunglar.. [33] Bəzi wakitlarda rəswa kilinip hakarətləx wə harlinixlaroƣa uqridinglar wə bəzi wakitlarda muxundak muamililərgə uqrioƣanlaroƣa dərddax boldunglar. [34] Qünki silər həm məhbuslarning dərdigə ortak boldunglar həm mal-mülkünglar bulanoƣandimu, kəlgüsidə tehimu esil həm yokap kətməydioƣan bakiy təəllukatka igə bolidioƣanlikinglarni bilgəqkə, huxallik bilən bu ixni kobul kildinglar.. [35] Xuning üqün, jasaritinglarni yokatmanglar, uningdin intayin zor in'am bolidu.
[36] Qünki Hudaning iradisigə əməl kilip, Uning wədə kiloƣinioƣa muyəssər bolux üqün, səwr-qidam kilixinglaroƣa tooƣra kelidu.. [37] Qünki mukəddəs yazmilarda Huda mundak degən: —
«Pəkət azoƣinə wakittin keyinla»,
«Kəlgüqi dərwəkə yetip kelidu,
U keqikməydu..
[38] Birak həkkaniy boloƣuqi etikad bilən yaxaydu;
Lekin u kəynigə qekinsə,
Jenim uningdin səyünməydu».. [39] Halbuki, biz bolsak kəynigə qekinip halak bolidioƣanlardin əməs, bəlki etikad bilən əz jenimizni igiligənlərdindurmiz..

Etikad-ixənq — ətkənki guwahqilar

11 [1] Etikad bolsa ümid kiloƣan ixlarning reallikтiki ipadisi wə kərünməydioƣan xəy'ilərning dəlilidur.. [2] Qünki burunki mətiwərlirimiz kədimdə mana xu etikad bilən Hudadin kəlgən yahxi guwahlikni aloƣan..
[3] Biz etikad arkilik kainatning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloƣanlikini, xundakla biz kərüwatkan məwjudatlarning kərgili bolidioƣan xəy'ilərdin qikkan əməslikini qüxinələymiz..
[4] Etikadi boloƣaqka Habil Kabilningkidinmu

10:28 Qəl. 35:30; Kan. 17:6; 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1.
10:30 «Intikam Meningkidur, kixining kilmixlirini əz bexioƣa əzüm yandurimən, dəydu Pərwərdigar» ... «Pərwərdigar Əz həlkini sorakka tartidu»» — bu səzlər «Kan.» 32:35 wə 36din elinoƣan.
10:30 Kan. 32:35, 36 41; Rim. 12:19
10:32 «Əmdi silər yorutuluxtin keyin, azab-okubətlik, kattik kürəxlərgə bərdaxlik bərgən axu burunki künlərni esinglarda tutunglar» — muxu azab-okubət qekixi etikadta qing türoƣanlikі tüpəylidin, əlwəttə.
10:34 «qünki silər həm məhbuslarning dərdigə ortak boldunglar» — bu məhbuslar etikad üqün zindanda yatkan. **«həm mal-mülkünglar bulanoƣandimu,... huxallik bilən bu ixni kobul kildinglar»** — «mal-mülkünglar bulanoƣanda» — muxu ixning tarihiy təpsilatliri tooƣruluk «koxumqə səz»imiznimu kerüng.
10:34 Mat. 5:12; Ros. 21:33.
10:36 Luka 21:19.
10:37 «Pəkət azoƣinə wakittin keyinla»... Kəlgüqi dərwəkə yetip kelidu, U keqikməydu» — «Yəx.» 26:20, «Hab.» 2:3.
10:37 Hab. 2:2-3; Hag. 2:7; 1Pet. 1:6; 5:10.
10:38 «Birak həkkaniy boloƣuqi etikad bilən yaxaydu» — bəzi kona kəqürmilərdə: «Mening həkkaniy adimim etikad bilən yaxaydu» deyilidu. **«Birak həkkaniy boloƣuqi etikad bilən yaxaydu; lekin u kəynigə qekinsə, jenim uningdin səyünməydu»»** — «Hab.» 2:4.
10:38 Hab. 2:4; Rim. 1:17; Gal. 3:11.
10:39 «... Biz bolsak kəynigə qekinip halak bolidioƣanlardin əməs, bəlki etikad bilən əz jenimizni igiligənlərdindurmiz» — muxu ayəttə «jan» jismaniy tərəp əməs, bəlki rohiy tərəptiki hayatni kərsitidu.
11:1 «Etikad bolsa ümid kiloƣan ixlarning reallikтiki ipadisi» — yaki «etikad bolsa ümid kiloƣan ixlarning mutlək hatirjəmliki». Demisəkmu, Injilda «ümid» daim degüdək müjməl bir arzu əməs, bəlki Hudaning wədilirigə qing baoƣlanoƣan ixtur.
11:2 «Qünki burunki mətiwərlirimiz kədimdə mana xu etikad bilən Hudadin kəlgən yahxi guwahlikni aloƣan» — «burunki mətiwərlirimiz» degənlik grek tilida «akşakallirimiz». Demək, ibraniylarning ata-bowiliri arisida etikad təripidə ülgilər wə yol baxlioƣuqi boloƣanlar.
11:3 «Biz etikad arkilik kainatning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloƣanlikini ... qüxinələymiz» — yaki «biz etikad arkilik dəwr-zamanlarning Hudaning səz-kalami bilən ornitiloƣanlikini ... qüxinələymiz».
11:3 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; Yuh. 1:10; Rim. 4:17; Əf. 3:9; Kol. 1:16.

əwzəl bir ḳurbanlıḳni Hudaoƣa atioƣan; etiḳadi boloƣaqḳa Huda uning atioƣanlirini təripləp, uningoƣa ḥəkḳaniy dəp guwaḥlıḳ bərdi. Gərqə əlgən bolsimu, etiḳadi bilən u yənila bizgə gəp ḳilmaḳta.
5 Etiḳadi boloƣaqḳa, Ḥanoh əlümni kərməyla ərxkə kətürüldi; Huda uni kətürüp elip kətkəqkə, u yər yüzidə ḥeq tepilmidi. Səwəbi u elip ketilixtin ilgiri, Hudani hursən ḳiloƣan adəm dəp təripləngənidi.. 6 Əmdiliktə etiḳad bolmay turup, Hudani hursən ḳilix mumkin əməs; qünki Hudaning aldioƣa baridioƣan kixi Uning barlıḳioƣa, xundaḳla Uning Ɵzini izdigənlərgə əjrini ḳayturoƣuqi ikənlikigə ixinixi kerək.
7 Etiḳadi boloƣaqḳa, Nuḥ tehi kərülüp baḳmioƣan wəḳələr ḥəkḳidə Huda təripidin agaḥlanduruloƣanda, ihlasmənlik ḳorḳunqi bilən ailisidikilərni ḳutḳuzux üqün yooƣan bir kemə yasidi; ḥəmdə etiḳadi arḳilıḳ xundaḳ ḳilip pütkül dunyadikilərning gunaḥliri üstidin ḥəküm qiḳardi, xundaḳla etiḳadtin boloƣan ḥəkḳaniylikḳa mirashor boldi..
8 Etiḳadi boloƣaqḳa, Huda Ibraḥimni uningoƣa miras süpitidə bərməkqi boloƣan zeminoƣa berixḳa qaḳiroƣanda, u itaət ḳildi; u ḳəyərgə baridioƣanlıḳini bilməy turup yoloƣa qiḳti..
9 Etiḳadi boloƣaqḳa u wədə ḳilinoƣan zeminda, huddi yaḳa yurtta turoƣandək musapir bolup qedirlarni makan ḳilip yaxidi. Hudaning uningoƣa ḳiloƣan wədisining ortaḳ mirashorliri boloƣan Isḥaḳ wə Yaḳuplarmu uning bilən birgə xuningoƣa ohxax yaxidi. 10 Ibraḥimning xundaḳ ḳilixidiki səwəb, u ulliri mustəḥkəm boloƣan xəḥərni kütkənidi; xəḥərning layiḥiligüqi ḥəm ḳuroƣuqisi Huda Ɵzidur.
11 Etiḳadi boloƣaqḳa Sarah gərqə yaxinip ḳaloƣan, tuoƣut yexidin ətkən bolsimu, ḥamilidar bolux iḳtidarioƣa igə boldi; qünki u wədə ḳiloƣan Hudani ixənqlik dəp ḳaraytti..
12 Buning bilən birla adəmdin, yəni əlgən adəmdək bolup ḳaloƣan bir adəmdin asmandiki yultuzlardək kəp, dengiz saḥilidiki ḳumdək sansiz əwladlar barlıḳḳa kəldi..
13 Bu kixilərning ḥəmmisi Hudaning wədə ḳiloƣanlirioƣa muyəssər bolmay turupla etiḳadi boloƣan ḥalda aləmdin ətti. Birak ular ḥayat waḳtida bularning kəlgüsidə əməlgə axurulidioƣanlıḳini yiraḳtin kərüp, ḳuqaḳ eqip hursənlik bilən kütkən wə Əzlirini yər yüzidə musapir wə yoluqi dəp axkarə eytḳan idi.. 14 Bu bundaḳ səzlərni ḳiloƣan kixilərning bir wətənni təxna bolup izdəwatḳanlıḳini enik ipadiləydu. 15 Dərwəkə, ular əz yurtini seoƣinoƣan bolsa, ḳaytip ketix pursiti qiḳḳan bolatti. 16 Lekin ular uningdinmu əwzəl, yəni ərxtiki bir makanni təlpünüp izdiməktə. Xuning üqün, Hudaning Əzlirining Hudasi dəp atilixidin nomus ḳilmaydu; qünki mana, U ular üqün bir xəḥər ḥazirlioƣan..
17-18 Ibraḥim Huda təripidin sinaloƣinida, etiḳadi boloƣaqḳa ooƣli Isḥaḳni ḳurbanlıḳ süpitidə Hudaoƣa atidi; gərqə u Hudaning wədilirini, jümlidin «Sening namingni dawamlaxturidioƣan nəsling bolsa Isḥaḳtin kelip qiḳidu» deginini tapxuruwaloƣan bolsimu, u yənila birdinbir ooƣlini ḳurban ḳilixḳa təyyar turdi.. 19 Qünki u ḥətta Isḥaḳ əlgən təḳdirdimu, Hudaning uni tirildürüxkə ḳadir ikənlikigə ixəndi. Mundaḳqə eytḳanda, Isḥaḳni əlümdin tirildürülgəndək ḳaytidin tapxuruwaldi.

11:4 Yar. 4:4; Mat. 23:35.
11:5 Yar. 5:22,24.
11:7 «Etiḳadi boloƣaqḳa, Nuḥ .. . ailisidikilərni ḳutḳuzux üqün yooƣan bir kemə yasidi» — «yooƣan kemə» grek tilida «sanduḳ» degən səz bilən ipadilinidu. Qünki kemə sanduḳ xəklidə idi *(«Yar.» 6-7-babni kərüng)*.
11:7 Yar. 6:13.
11:8 Yar. 12:4.
11:11 «Etiḳadi boloƣaqḳa Sarah gərqə yaxinip ḳaloƣan, tuoƣut yexidin ətkən bolsimu, ḥamilidar bolux iḳtidarioƣa igə boldi; qünki u wədə ḳiloƣan Hudani ixənqlik dəp ḳaraytti» — bəzi tərjimiliridə bu jümlidə kəzdə tutuloƣan etiḳad igisi Sarah əməs, bəlki Ibraḥim dəp ḳarilidu. Birnəqqə səwəblərdin *(jümlidin bala tuoƣuxta küq, yəni ḥamilidar bolux iḳtidari kerək boloƣini ər kixi əməs, bəlki ayal kixi boloƣanlıḳidin!)*, kərsitilgən etiḳadqini Sarah dəp ḳaraymiz. U Hudaning səzidin gumanlanoƣandin keyin, əyibləngən bolup andin qing etiḳadta turoƣan boluxi mumkin *(«Yar.» 18:1-15ni kərüng)*.
11:11 Yar. 17:19; 21:2; Luḳa 1:36.
11:12 Yar. 15:5; 22:17; Rim. 4:18.
11:13 Yar. 23:4; 47:9; Yuḥ. 8:53.
11:16 Mis. 3:6; Mat. 22:32; Ros. 7:32.
11:17-18 Yar. 22:10; Yar. 21:12; Rim. 9:7; Gal. 3:29.

20 Etiqadi bolƟaqqa, Isqak ooƟulliri Yaqup bilən Əsawning kəlgüsi ixlirioƟa həyrlik tiləp dua qildi.
21 Etiqadi bolƟaqqa, Yaqup aləmdin ətüx aldida Yüsüpning ikki ooƟlining qərbiri üqün həyrlik dua qilip, qasisioƟa tayinip turup HudaoƟa səjdə qildi.
22 Etiqadi bolƟaqqa, Yüsüp səkratqa qüxüp qaloƟanda, bəni Israilning Misirdin qiqip ketidioƟanliqini tiloƟa aldi qəmdə əzining ustihanliri tooƟrulуqmu əmr qildi.
23 Etiqadi bolƟaqqa, Musa tuoƟuloƟanda, uning ata-anisi uni üq ay yoxurdi; qünki ular Musaning yekimlik bir bala ikənlikini kərdi, padixaqning pərmanidinmu qorqmidi.
24 Etiqadi bolƟaqqa, Musa qong bolup uluƟ zat bolƟandin keyin, «Pirəwning qizining ooƟli» degən atakta turuwerixni rət qilip, 25 gunaq iqidiki ləzzətlərdin wakitlik bəqrimən boluxning ornioƟa, Hudaning həlki bilən billə azab qekixni əwzəl kərdi.
26 U Məsiqkə qaritiloƟan qakarətkə uqraxni Misirning həzinisidiki bayliqlaroƟa igə boluxtinmu əwzəl bildi. Qünki kəzlirini ərxtiki in'amoƟa tikiwatatti. 27 Etiqadi bolƟaqqa, u padixaqning oƟəzipidinmu qorqmay Misirdin qikip kətti. Japa-muxəkkətkə qididi, qünki Kəzgə Kərünmigüqi uning kəzigə kərünüp turoƟandək idi. 28 Etiqadi bolƟaqqa, u «tunji ooƟlining jenini aloƟuqi» pərixtining IsraillaroƟa təgməsliki üqün tunji «ətüp ketix» qeytini ornitip, xuningoƟa munasiwətlik qanni buyruloƟini boyiqə sepip-sürkidi.
29 Etiqadi bolƟaqqa, Israillar Qizil Dengizdin huddi qurukluqta mangoƟandək mengip ətti. Birak ularni qooƟlap kəlgən Misirliklar ətməkqi bolƟanda suoƟa oƟərk boldi.
30 Etiqadi bolƟaqqa, həlk yəttə kün Yeriho xəqirining sepilini aylanoƟandin keyin sepil ərüldi.
31 Etiqadi bolƟaqqa, paqixə ayal Raqab Israil qarlioƟuqilirini dostlarqə kütüwaloƟaqqa, itaətsizlər bolƟan əz xəqiridikilər bilən birliktə qalak bolmidi.
32 Mən yənə nemixqa səzləp olturay? Gideon, Barak, Ximxon, Yəftaq, Dawut, Samuil wə qaloƟan baxqa pəyoƟəmbərlər tooƟrisida eytip kəlsəm wakit yətməydu. 33 Ular etiqadi bilən əllərning üstidin oƟalib kəldi, adalət yürgüzdi, Huda wədə qiloƟanlaroƟa erixti, xirlarning aoƟzilirini etip qoydi,

---

11:20 Yar. 27:28,39.

11:21 «Etiqadi bolƟaqqa, Yaqup aləmdin ətüx aldida Yüsüpning ikki ooƟlining qərbiri üqün həyrlik dua qilip, qasisioƟa tayinip turup HudaoƟa səjdə qildi» — «Yar.» 47:31 *(grek tilidiki «Səptuagint» (LXX)* degən tərjimisi)ni kərüng.

11:21 Yar. 47:31; 48:15.

11:22 «Etiqadi bolƟaqqa, Yüsüp səkratqa qüxüp qaloƟanda, bəni Israilning Misirdin qiqip ketidioƟanliqini tiloƟa aldi qəmdə əzining ustihanliri tooƟrulуqmu əmr qildi» — Yüsüpning əmri bolsa «Silər Misirdin qikqininglarda mening ustihanlirimni elip ketinglar» degənlik idi. «Yar.» 50:24 wə «Mis.» 18:19ni kərüng.

11:22 Yar. 50:24.

11:23 «Etiqadi bolƟaqqa, Musa tuoƟuloƟanda, uning ata-anisi uni üq ay yoxurdi; qünki ular Musaning yekimlik bir bala ikənlikini kərdi, padixaqning pərmanidinmu qorqmidi» — «yekimlik bir bala» bu səz qoqum Musaning bir alaqidilikini, uning HudaoƟa yaqidioƟanliqini kərsətsə kerək *(«Ros.» 7:20nimu kərüng)*.

11:23 Mis. 2:2; Ros. 7:20.

11:25 Zəb. 84:10

11:26 «U Musa Məsiqkə qaritiloƟan qakarətkə uqraxni Misirning həzinisidiki bayliqlaroƟa igə boluxtinmu əwzəl bildi...» — «Məsiqkə qaritiloƟan qakarət» degən səz bəlkim Məsiqning qərdaim *(qətta dunyaoƟa kelixidin ilgiri)* Əz həlki bilən bir ikənlikini kərsitidu. Bu ajayib ibarə tooƟruluk «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

11:28 «Etiqadi bolƟaqqa, u «tunji ooƟlining jenini aloƟuqi» pərixtining IsraillaroƟa təgməsliki üqün tunji «ətüp ketix» qeytini ornitip, xuningoƟa munasiwətlik qanni buyruloƟini boyiqə sepip-sürkidi» — bu wəkələrni qüxinix üqün «Mis.» 12-babqa qaralsun.

11:28 Mis. 12:21.

11:29 Mis. 14:22.

11:30 «Etiqadi bolƟaqqa, həlk yəttə kün Yeriho xəqirining sepilini aylanoƟandin keyin sepil ərüldi» — Yeriho xəqiri Israillar Misirdiki qulluqtin qutulup, Huda berixkə wədə qiloƟan Qanaan zeminida jəng qilmayla igiligən tunji xəqər. «Yəxua» 6-babni kərüng.

11:30 Yə. 6:20.

11:31 Yə. 2:1; 6:23; Yaq. 2:25.

11:32 Qak. 4:6; 6:11; 11:1; 12:7; 13:24; 1Sam. 17:45; 1Sam. 12:2.

11:33 «Ular etiqadi bilən əllərning üstidin oƟalib kəldi, adalət yürgüzdi...» — «adalət yürgüzdi» bəlkim Dawuttək adillik bilən yurt soraxlirini, yaki Ayuptək baxqilarning dərdigə yetixni *(məsilən, «Ayup» 29:12-17, 31-babni kərüng)* kərsitidu. **«ular etiqadi bilən ... Huda wədə qiloƟanlaroƟa erixti, xirlarning aoƟzilirini etip qoydi...»** — bir qetim Daniyal pəyoƟəmbər xir uwisioƟa taxlanoƟan, birak u HudaoƟa boloƟan etiqadi wəjidin xirlardin qutulup qaloƟan. «Dan.» 6-babni kərüng.

11:33 Qak. 14:6; 1Sam. 17:34; Dan. 6:23.

34 dəhxətlik otning yalkunini əqürdi,
kiliqning tioqidin kəqip kutuldi, ajizliktin
küqəydi, jənglərdə baturluk kərsətti, yat
əllərning koxunlirini teri-pirəng kildi.
35 Etikadi boloqaqka, ayallar əlgən uruk-
tuoqkanlirini əlümdin tirildürgüzüp
kayturuwaldi; birak baxkilar kəlgüsidə
tehimu yahxi halda əlümdin tiriləyli
dəp, kutulux yolini rət kilip kiyinilixka
bərdaxlik bərdi. 36 Yənə bəzilər sinilip
har-məshirilərgə uqrap kamqilandi, bəzilər
hətta kixənlinip zindanoqa taxlandi;
37 ular qalma-kesək kilip əltürüldi, hərə bilən
harilinip parqilandi, sinaklarni bexidin
ətküzdi, kiliqlinip əltürüldi; ular koy-əqkə
terilirini yepinqa kiloqan halda sərsan bolup
yürdi, namratlikta yaxidi, kiyin-kistakka
uqridi, horlandi. 38 (ular bu dunyaoqa zayə
kətkənidi), qəllərdə, taoqlarda, əngkürlərdə
wə gəmilərdə sərgərdan bolup yürdi.
39 Bularning hammisi etikadi bilən Hudaning
Əz guwahi bilən təripləngən bolsimu,
Hudaning wədə kiloqinioqa əyni boyiqə erix-
kini yok,. 40 Əmdiliktə Huda bizlər üqün te-
himu əwzəl bir nixan-məksətni bekitkən
bolup, ular bizsiz kamalətkə yətküzülməydu.

11:34 «dəhxətlik otning yalkunini əqürdi,...» — məsilən, «Dan.» 3-babni kərüng.
11:34 1Sam. 20:1; 1Pad. 19:3; 2Pad. 6:16; Ayup 42:10; Zəb. 66:12; Yəx. 38:21; Yo. 3:10
11:35 1Pad. 17:23; 2Pad. 4:36; Ros. 22:25.
11:36 «Yənə bəzilər sinilip har-məshirilərgə uqrap kamqilandi, bəzilər hətta kixənlinip zindanoqa taxlandi» — Təwratta muxundak misallar nuroqun. 35-ayəttə kərsitilgən azablar wə uxbu babta bəzi baxka ixlar «Makabbiylar» degən tarihiy kitab *(1-, 2- wə 4-tom)*da hatirilinidu. Bu kitab Təwratning bir kismi bolmisimu, tarihxunaslar təripidin asasən ixənqlik dəp karilidu.
11:36 Yər. 20:2.
11:37 «...hərə bilən harilinip parqilandi...» — Yəhudiy həlkining bəzi tarihliri boyiqə Manassəh padixah Yəxaya payoqəmbərni xundak kiloqan. Təwrat əzidə muxu tarih hatirilənmigən.
11:37 1Pad. 21:13; 2Pad. 1:8; Mat. 3:4.
11:39 «Bularning hammisi etikadi bilən Hudaning əz guwahi bilən təripləngən bolsimu, Hudaning wədə kiloqinioqa əyni boyiqə erixkini yok» — «erixkini yok» degənlik yər yüzidə tirik waktida erixmigən, deməkqi. Tirilgəndə pütünləy baxkiqə bolidu, əlwəttə!
11:40 «Əmdiliktə Huda bizlər üqün tehimu əwzəl bir nixan-məksətni bekitkən bolup, ular bizsiz kamalətkə yətküzülməydu» — demək, ular bizni kütüxi kerək, yengi əhdidin bəhrimən boloqan etikadqi bizlər bilən təng kamalətkə yətküzülidu.

Huda Əz pərzəntlirini tərbiyiləydu

12 1-2 Əmdi ətrapimizda guwahqilar xunqə qong buluttək bizni oruwaloqaqka, harhil eoqir yük həm bizgə asanla qirmixiwalidioqan gunahni qerüp taxlap, aldimizoqa koyuloqan yügürüx yolini qidamlik bilən besip yügürəyli; buningda kəzimizni etikadimizning Yol Baxlioquqisi wə Takamullaxturoquqisi boloqan Əysaoqa tikəyli. U Əzini kütkən huxallik üqün kresttiki azabka bərdaxlik bərdi həm uningda boloqan hakarətkə pisənt kilmidi. Xuning bilən U Hudaning təhtining ong təripidə olturoquzuldi.
3 Kənglünglərning herip sowup kətməsliki üqün, gunahkarlarning xunqə kattik horlaxlirioqa bərdaxlik Bərgüqini kəngül koyup oylanglar.
4 Gunahka karxi kürəxlərdə tehi kan akkuzux dərijisigə berip yətmidinglar.
5 Hudaning silərgə Əz pərzəntlirim dəp jekiləydioqan mukəddəs yazmilardiki munu səzlirini untudunglar: —

«I ooqlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə səl karima,
Əyibləngininգdə kənglüng sowup kətmisun,
6 Qünki Pərwərdigar səyginigə tərbiyə beridu,
Mening ooqlum dəp kobul kiloqanlarning

12:1-2 «Əmdi ətrapimizda guwahqilar xunqə qong buluttək bizni oruwaloqaqka,... » — «guwahqilar» ikki tərəptiki səz boluxi mumkin: *(1)* Yukiriki 11-babta tiloqa elinoqan kixilər bizgə etikad bilən yaxaxning nemə ikənlikini kərsitip «guwahlik bərgənliki»ni həm *(2)* «etikadning bəygisi»də yügürginimizdə bularning ərxtin bizgə guwahqilardək karap turuwatkanlikini kərsitidu. «Bulut» kizik gəp — «Dan.» 7:13, «Mat.» 24:30, 26:46, «1Tes.» 4:17, «Wəh.» 1:7ni kərüng.
12:1-2 Rim. 6:4; 12:12; 1Kor. 9:24; Əf. 4:22; Kol. 3:8; Ibr. 10:36; 1Pet. 2:1, 2; Luka 24:26; Fil. 2:8-11; Ibr. 1:3; 8:1; 1Pet. 1:11.
12:4 1Kor. 10:13.
12:5 Ayup 5:17; Pənd. 3:11-12; Wəh. 3:19.

ḥəmmisini dərriləydu».
7 Azab qəkkininglarni Hudaning tərbiyisi dəp bilip, uningƣa bərdaxlik beringlar. Qünki silərning tərbiyə elixinglarning əzi Hudaning silərni ooƣlum dəp muamilə kiloƣanlikini kərsitidu. Kaysi pərzənt atisi təripidin tərbiyilənməydu? 8 Əmdi Hudaning tərbiyilixidə ḥərbir pərzəntining əz ülüxi bar; lekin bu ix silərdə kəm bolsa ḥəkikiy ooƣulliridin əməs, bəlki ḥaramdin boloƣan pərzənti bolup qikisilər.
9 Uning üstigə ḥəmmimizning əzimizgə tərbiyə bərgən ət jəḥəttiki atilirimiz bar, biz ularnimu ḥərmətləp kəlduk. Xundak ikən, roḥlarning atisioƣa tehimu itaət kilmamduk? Xundakta ḥayatimiz yaxnimamdu?
10 Ət jəḥəttiki atilirimiz bərḥək pəkət əzi muwapik kərgən yol boyiqə azoƣinə wakit bizni tərbiyiligən. Lekin U bolsa bizgə paydilik bolsun dəp, pak-mukəddəslikidin muyəssər boluximiz üqün tərbiyiləydu.
11 Əmdi kattik tərbiyə berilgən waktida adəmni hux kilmaydu, əksiqə adəmni kayoƣuƣa qəmdüridu; birak buning bilən tüzəlgənlərgə u keyin ḥəkkaniyliktin qikkan tinq-hatirjəmlikning mewisini beridu.
12 Xuning üqün, «Telip sanggilioƣan kolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni ruslanglar»
13 wə «akśak»larning pükülüp kalmay, bəlki xipa tepixi üqün pütliringlarni tüz yollarda mangdurunglar.

Hudaning korkunqida yaxanglar

14 Barlik kixilər bilən inak ətüxkə wə pak-mukəddəs yaxaxka intilinglar; mukəddəs bolmioƣan kixi ḥərgiz Rəbni kərəlməydu.
15 Oyoƣak turunglarki, ḥeqkim Hudaning meḥir-xəpkitidin məḥrum kalmisun; aranglarda silərgə ix tapkuzup silərni kəydüridioƣan, xundakla kəp adəmlərni buloƣap napak boluxka səwəb bolidioƣan birər əq-adawət yiltizi ünmisun.
16 Aranglarda ḥeqbir buzukluk kiloƣuqi yaki əzining tunji ooƣulluk ḥokukini bir wah tamakka setiwətkən Əsawdək ihlassiz kixi bolmisun.
17 Qünki silərgə məlumki, Əsaw keyin atisining həyrlik duasini elixni oylioƣan bolsimu, xundakla uningƣa intilip kəz yaxlirini ekitip yalwuroƣan bolsimu, u bu ixlarni ornioƣa kəltüridioƣan towa kilix yolini tapalmay, rət kilindi.

Sinay teoƣi — Israillar Təwrat kanunini kobul kiloƣan taoƣ — wə Zion teoƣi, yəni ərxtiki Yerusalem

18 Qünki silər kol bilən tutkili bolidioƣan, yalkunlap ot yenip turuwatkan ḥəmdə sürlük bulut, karangoƣuluk wə kara kuyun kaplioƣan axu taoƣka kəlmidinglar —
19 (u jayda kanay sadasi bilən səzligən awaz yətküzülgəndə, bularni angliоƣanlar: «Bizgə yənə səz kilinmisun!» dəp Hudaoƣa

12:6 «I ooƣlum, Pərwərdigarning tərbiyisigə səl karima, əyibləngininգdə kənglüng sowup kətmisun, qünki Pərwərdigar seyginigə tərbiyə beridu, Mening ooƣlum dəp kobul kiloƣanlarning ḥəmmisini dərriləydu» — «Pənd.» 3:11-12 .
12:6 Pənd. 3:11,12
12:12 «... «Telip sanggilioƣan kolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni ruslanglar»» — yaki «...«telip sanggilioƣan kolunglarni, zəiplixip kətkən tizinglarni küqəytinglar»» *(«Yəx.» 35:3din nəkil kəltürülgən).*
12:12 Yəx. 35:3.
12:13 «... «akśak»larning pükülüp kalmay, bəlki xipa tepixi üqün pütliringlarni tüz yollarda mangdurunglar» — «akśak»lar bəlkim etikadi ajizlarni kərsitidu.
12:14 Rim. 12:18; 2Tim. 2:22.
12:15 Kan. 29:17; Ros. 17:13; 2Kor. 6:1; Gal. 5:12.
12:16 «...Əzining tunji ooƣulluk ḥokukini bir wah tamakka setiwətkən Əsawdək ihlassiz kixi bolmisun» — «Yar.» 25:29-34.
12:16 Yar. 25:33; Əf. 5:3; Kol. 3:5; 1Tes. 4:3.
12:17 «...u Əsaw bu ixlarni ornioƣa kəltüridioƣan towa kilix yolini tapalmay...» — baxka birhil tərjimisi «u *(Əsaw)* əz gunaḥidin towa kilix yolini tapalmay...».
–«Towa kilix» grek tilida «uni» bilən ipadilinidu. Bəzi tərjimanlar bu «uni» degənni «gunaḥidin towa kilix»ni kərsitidu, dəp karaydu. Lekin «Yar.» 27:1-40kə karioƣanda, uning izdigini əslidiki təlwilikidin towa kilix əməs, bəlki pəkət puxayman bilən atisining həyrlik duasila idi. Xuning üqün muxu yərdə «towa kilix»ning mənisi: — *(1)* atisining kararini, yaki *(2)* Hudaning iradisini əzgərtixni bildüridu *(oƣurmənlərgə ayanki, «towa kilix»ning əslidiki mənisi «kəzkaraxni əzgərtix» «pozitsiyəni əzgərtix» degənlik).*
12:17 Yar. 27:36.
12:18 «yalkunlap ot yenip turuwatkan ḥəmdə sürlük bulut, karangoƣuluk wə kara kuyun kaplioƣan axu taoƣka kəlmidinglar...» — «axu taoƣ» bolsa Yəḥudiy həlki Musa pəyoƣəmbərning wasitisi bilən Təwrat kanunini kobul kiloƣan Sinay teoƣini kərsitidu *(«Mis.» 19-babni kərüng).*
12:18 Mis. 19:10,16; 20:21; Kan. 5:22.

yalwuruxti;... [20] qünki ular kilinoʏan əmrni kətürəlmidi. «Egər bu taoʏka ḥətta birər ḥaywanning ayioʏi təgsimu, qalma-kesək kilip əltürülsun» dəp tapilanoʏanidi;... [21] u kərünüx xundak korkunquluk idiki, Musamu: «Bək kattik korkup oʏal-oʏal titrəp kəttim» degənidi)....

[22] — Silər bəlki Zion teoʏioʏa, yəni mənggü ḥayat Hudaning xəḥiri — ərxtiki Yerusalemoʏa, tümənligən pəri xtilərgə,... [23] isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoʏuloʏanlarning ḥeyt-mərikə huxallikida jəm kilinoʏan jamaitigə, ḥəmməylənning sorakqisi Hudaoʏa, takamullaxturuloʏan ḥəkkaniy kixilərning roḥlirioʏa... [24] wə yengi əḥdining wasitiqisi Əysaoʏa, xundakla ḥəm Uning sepilgən kenioʏa kəldinglar. Bu kan Ḥabilningkidin əwzəl səz kilidu....

[25] Bu səzni kiloʏuqini rət kilmaslikinglar üqün dikkət kilinglar. Qünki yər yüzidə əzlirigə wəḥiy yətküzüp agaḥlanduroʏuqini rət kiloʏanlar jazadin kəqip kutulalmioʏan yərdə, ərxtə bizni agaḥlanduroʏuqidin yüz ərüsək, ḥalimiz tehimu xundak bolmamdu?... [26] Əmdi xu qaoʏda Hudaning awazi zeminni təwritiwətkənidi; lekin əmdi U: «Əzüm yənə bir kətim zeminnila əməs, asmannimu təwritimən» dəp wədə kildi.... [27] «Yənə bir kətim» degən bu səz təwritilidioʏanlarning, yəni yaritiloʏan nərsilərning təwritilixi bilən yokitilidioʏanlikini, təwrətkili bolmaydioʏan nərsilərning mənggü mukim bolidioʏanlikidin ibarət mənini bildüridu.

[28] Xuning üqün, təwrətkili bolmaydioʏan bir padixaḥlikka muyəssər bolup, meḥir-xəpkətni qing tutup bu arkilik ihlasmənlik wə əyminix-korkunq bilən Hudani hursən kilidioʏan ibadətlərni kilayli.... [29] Qünki Hudayimiz ḥəmmini yəwətküqi bir ottur....

Hudani hux kilix

13 [1] Aranglarda kerindaxlik meḥir-muḥəbbət tohtimisun.... [2] Natonux kixilərgə meḥmandost boluxni untumanglar. Qünki bəzilər xu yol bilən bilməstin pərixtilərni meḥman kiloʏan.. [3] Zindanoʏa taxlanoʏanlarni ular bilən billə zindanda zənjirlənginidək yad

12:19 «u jayda kanay sadasi bilən səzligən awaz yətküzülgəndə, bularni angliʏanlar: «Bizgə yənə səz kilinmisun!» dəp Hudaoʏa yalwuruxti» — «Kan.» 15:23ni kerüng.
12:19 Mis. 20:19; Kan. 5:25; 18:16.
12:20 «qünki ular kilinoʏan əmrni kətürəlmidi. Əgər bu taoʏka ḥətta birər ḥaywanning ayioʏi təgsimu, qalma-kesək kilip əltürülsun» dəp tapilanoʏanidi...» — baxka birhil tərjimisi: «qünki ularoʏa tapilanoʏan: «Əgər bu taoʏka ḥətta birər ḥaywanning ayaoʏliri təgkən bolsimu, qalma-kesək kilip əltürülsun» degən əmrni kətürəlmidi».
12:20 Mis. 19:13.
12:21 «u kərünüx xundak korkunquluk idiki, Musamu: «Bək kattik korkup oʏal-oʏal titrəp kəttim» degənidi» — «Kan.» 9:19.
12:21 Kan. 9:19
12:22 Gal. 4:26; Wəḥ. 3:12; 21:10-27.
12:23 «isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoʏuloʏanlarning... jamaitigə...» — «tunji tuoʏuloʏanlar» degən səz bu yərdə Əysa Məsiḥkə etikad kilip, «kaytidin tuoʏuloʏan» Hudaning pərzənti dəp ḥesablanoʏanlarni kərsitidu. **«ərxtiki Yerusalemoʏa, tümənligən pərixtilərgə, isimliri ərxtə pütülgən tunji tuoʏuloʏanlarning ḥeyt-mərikə huxallikida jəm kilinoʏan jamaitigə,...»** — *(22-23-ayət)* baxka birhil tərjimisi: «ḥeyt-mərikə huxallikioʏa jəm bolidioʏan tümənligən pərixitilərgə, isimliri ərxtə yeziloʏan tunji tuoʏuloʏanlarning jamaitigə...». Israillarning isimlirining ḥəmmisi yər yüzidə «royhət»tə pütülüxi buyruloʏanidi *(«Qəl.» 1:1-18)*. Lekin jamaəttikilərning isimliri yər yüzidə əməs, bəlki ərxtə pütüklüktur.
12:23 Luka 10:20.
12:24 «wə yengi əḥdining wasitiqisi Əysaoʏa, xundakla ḥəm Uning sepilgən kenioʏa kəldinglar. Bu kan Ḥabilningkidin əwzəl səz kilidu» — Əysa Məsiḥning sepilgən keni insanning gunaḥlirini tiləp ularni pak kilidu. Ḥabilning keni bolsa intikam dəp ḥərkirəp yioʏlaytti *(«Yar.» 4:10)*.
12:24 Yar. 4:10; Ibr. 10:22; 11:4; 1Pet. 1:2.

12:25 «...yər yüzidə əzlirigə wəḥiy yətküzüp agaḥlanduroʏuqi» — muxu yərdə Hudaning Musa pəyoʏəmbər arkilik səzliginini kərsitidu.
12:25 Ibr. 2:3.
12:26 «Əmdi xu qaoʏda Hudaning awazi zeminni təwritiwətkənidi...» — «xu qaoʏda» — Huda Sinay teoʏidin səzliginidə. **«lekin əmdi U: «Əzüm yənə bir kətim zeminnila əməs, asmannimu təwritimən» dəp wədə kildi»** — «Ḥag.» 2:6ni kerüng.
12:26 Ḥag. 2:5.
12:28 «təwrətkili bolmaydioʏan bir padixaḥlikka muyəssər bolup, meḥir-xəpkətni qing tutup,...» — baxka birhil tərjimisi: «təwrətkili bolmaydioʏan bir padixaḥlikka muyəssər boloʏinimizdin minnətdar bolup,...».
12:28 1Pet. 2:5.
12:29 «Qünki Hudayimiz ḥəmmini yəwətküqi bir ottur» — bu səzlər «Kan.» 4:24, 9:3dimu tepilidu.
12:29 Kan. 4:24.
13:1 Rim. 12:10; Əf. 4:3; 1Pet. 1:22; 2:17; 4:8.
13:2 Yar. 18:1; 19:1; Rim. 12:13; 1Pet. 4:9.

etinglar. Horlanoƣanlarni əzünglarmu təndə turuwatkan bəndə süpitidə yad etip turunglar.
4 Ḥəmmə adəm nikaḥka ḥərmət kilsun, ər-hotunlarning yatidioƣan yeri daoƣsiz bolsun; qünki Huda buzukqilik kiloƣuqilar wə zina kiloƣuqilardin ḥesab alidu.. 5 Mengix-turuxunglar pulpərəsliktin haliy bolsun, barioƣa kanaət kilinglar. Qünki Huda mundak degən:
«Səndin əsla ayrilmaymən,
Seni əsla taxlimaymən».

6 Xunga, yürəklik bilən eytalaymizki,
«Pərwərdigar mening Yardəmqimdur, ḥeq korkmaymən,
Kixilər meni nemə kilalisun?»

7 Silərgə Hudaning səz-kalamini yətküzgən, silərning yetəkqiliringlarni esinglarda tutunglar. Ularning mengix-turuxining mewə-nətijisigə kəngül koyup karap, ularning etikadini ülgə kilinglar: —

8 Əysa Məsiḥ tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu! 9 Xuning üqün, ḥərhil oƣəyriy təlimlər bilən ezikturulup kətmənglar; qünki insanning kəlbi kurbanlikka has yeməkliklər bilən əməs, bəlki Hudaning meḥir-xəpkiti bilən kuwwətləndürülgini əwzəl. Qünki bundak yeməkliklərgə berilip keliwatkanlar ulardin ḥeqkandak payda kərgən əməs.
10 Bizlərning xundak bir kurbangaḥimiz barki, ibadət qedirida hizməttə boloƣanlarning uningdin yeyix ḥokuki yoktur.. 11 Qünki gunaḥ tiləx süpitidə soyuloƣan, kəni bax kaḥin təripidin əng mukəddəs jayoƣa elip kirilgən kurbanlik ḥaywanlarning teni bolsa karargaḥning sirtioƣa elip qikilip kəydürülətti.. 12 Xunga Əysamu Əz kəni bilən həlkni paklap Hudaoƣa atax üqün, xəḥər dərwazisining sirtida azab qekip əldi.. 13 Xundak ikən, bizmu karargaḥning sirtioƣa qikip, Uning yenioƣa berip, Uningoƣa karitiloƣan ḥakarətkə ortak bərdaxlik berəyli.. 14 Qünki yər yüzidə mənggü

13:3 «Zindanoƣa taxlanoƣanlarni ular bilən billə zindanda zənjirlənggəndək yad etinglar» — «zindanoƣa taxlanoƣanlar» wə «horlanoƣanlar» etikadi üqün ziyankəxlikkə uqrioƣanlarni kərsitidu. **«horlanoƣanlarni əzünglarmu təndə turuwatkan bəndə süpitidə yad etip turunglar»** — bu jekilaxning mənisi bəlkim: *(1)* əzliringlar ajizlikka wə jismaniy azablaroƣa duq kəlgənlikinglar tüpəylidin muxularni yad etip turunglar; *(2)* yaki Əysa Məsiḥning teni boloƣan jamaət əzasi süpitidə, ḥesdaxlik wə dərddaxlik kərsitinglar» degənni bildüridu.
13:3 Mat. 25:36.
13:4 «ər-hotunlarning yatidioƣan yeri daoƣsiz bolsun» — baxka birhil tərjimisi boluxi mumkin: «nikaḥ ḥərdaim ḥərmətlik ix, ər-hotunluk orun daoƣsizdur» — bu tərjimə tooƣra bolsa, asasiy mənisi ər-hotunluk, xundakla ər-hotunluk arisidiki muḥəbbətlik jinisiy munasiwət Huda aldida yahxi ixtur.
13:5 «Səndin əsla ayrilmaymən, seni əsla taxlimaymən» — Təwrat, «Kan.» 31:6-8.
13:5 Yar. 28:15; Mis. 23:8; Kan. 16:19; 31:6, 8; Yə. 1:5; 1Tar. 28:20; Pənd. 15:16; Fil. 4:11; 1Tim. 6:6, 8.
13:6 «Pərwərdigar mening Yardəmqimdur, ḥeq korkmaymən, kixilər meni nemə kilalisun?» — «Zəb.» 27:1, 118:6.
13:6 Zəb. 54:4; 56:4; 118:6-7
13:7 Ibr. 13:17.
13:8 «Əysa Məsiḥ tünügün, bügün wə əbədil'əbədgiqə əzgərməydu!» — muəllip, bu ḥəkikətni dəl xu yetəkqi kərindaxlarning etikadining jəwhiridur, deməkqi boluxi mumkin.
13:9 Yər. 29:8; Mat. 24:4; Yuḥ. 6:27; Rim. 14:17; 16:17; Əf. 4:14; 5:6; Kol. 2:16; 2Tes. 2:2; 2Tim. 4:3; 1Yuḥ. 4:1.
13:10 «Bizlərning xundak bir kurbangaḥimiz barki, ibadət qedirida hizməttə boloƣanlarning uningdin yeyix ḥokuki yoktur» — bu «kurbangaḥ» Əysa Məsiḥ insanlarning gunaḥi üqün mihlinip əltürülgən krestni kərsitidu. Muxu «kurbangaḥtin yeyix» bolsa uning kurbanlikidin qikkan, mənggülük ḥayattiki ḥərtürlük roḥiy mewilərdin bəḥrimən boluxtin ibarət bolidu.
13:11 «Qünki gunaḥ tiləx süpitidə soyuloƣan, kəni bax kaḥin təripidin əng mukəddəs jayoƣa elip kirilgən kurbanlik ḥaywanlarning teni bolsa karargaḥning sirtioƣa elip qikilip kəydürülətti» — «Law.» 16:27ni kərüng.
13:11 Mis. 29:14; Law. 4:21; 6:11; 16:27; Qəl. 19:3; Yu. 19:41
13:12 «Xunga Əysamu Əz kəni bilən həlkni paklap Hudaoƣa atax üqün, xəḥər dərwazisining sirtida azab qekip əldi» — demisəkmu, Əysa Məsiḥ əlidioƣan jay *(Golgota)* Yerusalemning sepilining sirtida idi. Məsiḥning bu «sirtka qikirilip əltürülüxi» keyinki əgəxkənlərgə simwol boloƣan bolup, Hudaning həlki Məsiḥning ḥəmraḥlikidin bəḥrimən boluxi üqün «xəḥərning sirtida», yəni əz yurti təripidin qətkə kekilixioƣa təyyar turuxi kerəlikini kərsitidu. Məsiḥkə əgəxkən Yəḥudiy həlk üqün tehimu xundak idi. 13-ayəttiki izaḥatlarni kərüng.
13:12 Yuḥ. 19:17,18.
13:13 «Xundak ikən, bizmu karargaḥning sirtioƣa qikip, Uning yenioƣa berip...» — «karargaḥning sirtioƣa qikix» Məsiḥkə əgəxkən Yəḥudiy həlkigə nisbətən ibadətxanidiki kurbanliklardin, xundakla ularoƣa baoƣlik əkidiliridin waz keqix bəkmu ḥakarətlik ix idi. Huddi Əysa Məsiḥ Yerusalem xəḥər dərwazisining sirtida mihlanoƣanda

məwjut turidiƟan xəḥirimiz yoḳ, bəlki kəlgüsidiki xəḥərgə intilməktimiz.. [15] Xunga, Məsiḥ arḳilik Hudaoƫa ḳurbanlik süpitidə mədḥiyilirimizni tohtawsiz atayli, yəni əz ləwlirimizning mewisi süpitidə Uning namini etirap ḳilayli.. [16] Əmdi həyr-sahawət ḳilixni wə baringlardin ortaḳ təḳsimləxni untumanglar. Qünki Huda bundaḳ ḳurbanliḳlardin hursən bolidu..

[17] Yetəkqiliringlaroƫa itaət ḳilip, ularoƫa boysununglar. Qünki ular əz hizmitidin Hudaoƫa ḥesab beridiƟanlar bolup, ḥəmixə jeninglardin həwər elixḳa oyoƫaḳ turidu. Ularning bu ixi ḳayoƱu-ələm bilən əməs (qünki undaḳ bolsa silərgə ḥeq payda yətküzülməydu) bəlki huxal-huramlik bilən elip berilsun..

[18] Biz üqün dua ḳilip turunglar; qünki wijdanimizning pak ikənlikigə, ḥərbir ixlarda tooƭra yolda mengixni halaydiƟanliḳimizoƫa ḳayil ḳilinduḳ. [19] Yeninglaroƫa patraḳ ḳaytip berixim üqün, dua ḳilixinglarni alaḥidə ətünimən..

Dua

[20] Əmdi mənggülük əḥdining ḳeni bilən ḳoy padisining katta padiqisi boloƫan Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgüqi, hatirjəmlikning Igisi boloƫan Huda.. [21] Əysa Məsiḥ arḳilik silərgə Əzini hursən ḳilidioƫan ixlarni ḳildurup, silərni ḥərbir yahxi əməldə takamullaxururup iradisining ijraqiliri ḳiloƫay! Məsiḥkə əbədil'əbədgiqə xan-xərəp boloƫay! Amin!..

Ahirḳi söz

[22] Silərdin ətünimənki, i ḳerindaxlirim, bu nəsiḥət sözümgə eoƱir kərməy ḳulaḳ saloƫaysilər; silərgə muxunqilikla sözlərni yazdim, halas.

[23] Ḳerindiximiz Timotiyning zindandin ḳoyup berilgənlikidin həwərdar boloƫaysilər. Yeḳinda yenimoƫa kelip ḳalsa, mən silərni yoḳlap baroƱinimda u mən bilən billə baridu.

[24] Barliḳ yetəkqiliringlar wə barliḳ muḳəddəs bəndilərgə salam eytḳaysilər. Italiyədin kəlgənlər silərgə salam yollidi. [25] Meḥirxəpḳət ḥəmminglaroƫa yar boloƫay! Amin!

ḥaḳarətkə ḳarimioƫanoƫa ohxax, hətni oḳuwatḳan Yəhudiy kitabhanlarmu kona əḳidiliridin waz keqixkə wə uning tüpəylidin uqraydioƫan ḥaḳarətkə ḳarimay, Əysa Məsiḥkə yüzlinixi kerək idi. **«... Uning yenioƫa berip, Uningoƫa ḳaritiloƫan ḥaḳarətkə ortaḳ bərdaxlik berəyli»** — Əysa Məsiḥkə ḳaritiloƫan ḳarxilik ḥəm ḥaḳarətlər bügüngə ḳədər Uningoƫa wə Uningoƫa təwə boloƫanlaroƫa ḳaritilip kəlməktə. ḲarangoƱuluḳ bəribir nuroƫa ḳarxi turidu, xunga Hudaning həlḳi ḥaman bir tərəptin bolmisa baxḳa bir tərəptin ziyankəxlikkə uqraydu.

13:14 Fil. 3:20.

13:15 «...əz ləwlirimizning mewisi süpitidə Uning namini etirap ḳilayli» — «uning nami» muxu yərdə Məsiḥning namini kərsitidu.

13:15 Ḥox. 14:3.

13:16 Fil. 4:18.

13:17 «ularning bu ixi ḳayoƱu-ələm bilən əməs ... bəlki huxal-huramlik bilən elip berilsun» — «ularning bu ixi»: *(1)* yetəkqilərning həwər elix hizmiti, yaki: *(2)* Hudaoƫa ḥesab tapxurux, yaki: *(3)* bu ikkisini kərsitidu. Bizningqə u ḥesab tapxuruxini kərsitidu.

13:17 Əz. 3:18; 33:8; Fil. 2:29; 1Tes. 5:12; 1Tim. 5:17.

13:19 «Yeninglaroƫa patraḳ ḳaytip berixim üqün, dua ḳilixinglarni alaḥidə ətünimən» — «mening ḳaytip berixim üqün» degənlik bəlkim muəllipning türmidin azad ḳilinixini kərsitidu.

13:20 «mənggülük əḥdining ḳeni bilən ḳoy padisining katta padiqisi boloƫan Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgüqi» — «mənggülül əḥdə» tooƱruluḳ «ḳoxumqə söz»imizdə azraḳ tohtilimiz.

–«Hatirjəmlikning Igisi boloƫan Huda» grek tilida: «hatirjəmlikning Hudasi» — demək, hatirjəmlik bərgüqi ḥəm Əzi ḥərdaim hatirjəmliktə turoƱuqi Hudadur.

13:20 Yəx. 40:11; Əz. 34:23; Yuḥ. 10:11; 1Pet. 5:4.

13:21 «Huda ... Əysa Məsiḥ arḳilik silərgə Əzini hursən ḳilidioƫan ixlarni ḳildurup, silərni ḥərbir yahxi əməldə takamullaxururup iradisining ijraqiliri ḳiloƫay!» — «takamullaxturux»ning baxḳa tərjimisi: «ətraplik təminləx».

13:21 2Kor. 3:5; Fil. 2:13.

Қoxumqə səz

Məzmunni қaytidin yəkünləx

Əmdi mu'əllip muxu təwrinip қaloɣan ibraniylaroɣa қandaқ gəp қilidu? Ularoɣa қandaқ mədət beridu? Aldi bilən əng muһimi boloɣan Hudaning səzi bilən, bolupmu Təwratta Məsiһning kelixi wə қiloɣan ixliri tooɣruluқ hatiriləngən bexarətlər bilən baxlaydu. Һərbir Yəһudiy puқra üqün (xu dəwrdə) Təwrat, jümlidin Zəbur tolimu nopuzluқ idi; Hudaning bizgə tapxuroɣan səzi dəl muxu dəp қarilatti. Xuning bilən u: — (a) Təwratta hatiriləngən bexarətlərdin wə (ə) u Əysa Məsiһning yaratқan məjiziliri, tartқan azab-oқubətliri wə ölümdin tirilgənlikini əz kəzi bilən kərgən nuroɣun Yəһudiy etiқadqilarning guwaһliқidin dəlil elip muxu ixlarni ispatlaydu: —

(1) Məsiһ pərixitilərdin üstün (1-2-bab)
(2) U Musa wə Yəxua pəyoɣəmbərlərdin üstün (3-4:13)
(3) Uning kaһinliқi Lawiylaroɣa tapxuruloɣan kaһinliқtin üstün (4:14-7:28)
(4) U wasitiqi boloɣan yengi əһdə Musa pəyoɣəmbər arқilиқ tüzülgən əһdidin qəksiz üstün turidu (8-9-bab)
(5) Təwrat dəwridiki barliқ қurbanliқlar Məsiһning ahirқi қurbanliқini aldin'ala kərsitidioɣan «bexarətlik kələnggə» süpitidə boloɣan; Məsiһning қurbanliқi ularning һəmmisining ornini besip adəmlərni gunaһlarning toluқ kəqürümigə wə mənggülük һayatқa erixtüridu.
(6) Bulardin əng muһimi, Məsiһ Hudaning Ooɣli, xundaқla hudaliқ təbiitidə boloɣanliқi üqün (Huda təripidin yaritiloɣan əməs, bəlki əzəldin Huda bilən təng məwjut idi), insanlar Uningoɣa huddi Hudaning Əzigə səz қiloɣandək səz қilixi wə uni һərmətlixi kerək (məsilən, 1:1-14, 7:1-3, 13:8ni kerüng).

2:10 Қandaқ yol bilən bir ixni «Hudaoɣa layiқ kəldi» dəp һesablioɣili bolidu?

«Qünki pütkül məwjudatlar Əzi üqünmu һəm Əzi arқiliқmu məwjut bolup turuwatқan Hudaoɣa nisbətən, nuroɣun ooɣullarni xan-xərəpkə baxlioɣanda, ularning nijatining yol baxlioɣuqisini azab-oқubətlər arқiliқ kamalətkə yətküzüxkə layiқ kəldi»

Bu jümlə pəқət «Huda əzi «layiқ kərgəndək» məlum bir yol bilən ix kərgən» degənlik əməs, bəlki Hudaning azab-oқubətni tartixliri arқiliқ bizni қutқuzux üqün Məsiһni əwətkini «Uningoɣa layiқ idi» degənliktur. Bu ayəttə yənə bir qong soal bar: — «Məsiһ (mukəmməllik Uning əyni əzidur!) қandaқ yol bilən «kamalətgə yətküzülidu»?!

Birinqi nuқtida, buning iqidiki mənə, Huda Əzining bu azad қilix əməli arқiliқ aləm aldida əslidiki əһlaқiy xərəptin tehimu uluoɣ xərəpkə igə boldi, degənlik. Biz Uning xəripini Məsiһning Əzidə, bolupmu һəmmidin roxən boloɣan Uning kresttiki ölümi arқiliқ ayan қilinoɣan muһəbbitining namayəndisi bilən kəz aldimizda tehimu güzəlləxtürülgən, desək bolmamdu?

Ikkinqi nuқtioɣa kəlsək, Məsiһ bowaқ bolup tuoɣuloɣan künidə əһlaқ jəһətidə mukəmməl wə pütünləy gunaһsiz boloɣanidi, əmma Uning tartқan barliқ azab-oқubətliri nuқtisidin mundaқ desək bolidu: —

(a) U pütün insaniyətkə kaһin boluxқa һəқiқiy qüxənqigə igə boloɣan (5:7-9ni kərüng). Biz kəp əһwallarda insanlar uqrioɣan azab-oқubətlər wə balayi'apətlərni, xundaқla nemixқa Hudaning məlum ixlarning beximizoɣa qüxüxigə yol қoyoɣanliқini qüxəndürüxkə ajizliқ қilimiz. Lekin Məsiһning tartқan azab-oқubətliridin biz yənə xuni eytalaymizki, bundaқ ixlarni Hudaning Ooɣli Əz bexidin ətküzgən

boloɣaqqa, huddi Huda bu ixlarni Өz bexidin ətküzgəndək dərd-ələmlirimizni pütünləy qüxinidu.

(ə) Məsihɳning Golgotada Huda'Atisioɣa qurbanlik süpitidə sunoɣan sap-oɣubarsiz əhlaqi bolsa pütünləy sinaqtin ətküzülgən sap-oɣubarsizliqi idi. Undaq bolmioɣanda biz (yaki pərixtilər, asmandiki ɥoquq-küqlərmu) uning toluq gunahsizliqini qandaqmu biləttuq?

(b) U tartqan azab-oqubətlər arqilik jamaət roɥta «nikaɥlanoɣan qiz süpitidə» əzigə baoɣlanoɣanidi. Bundaq «mukəmməllik» Adəm'atimizning «mukəmməlləxtürülgənliki» yaki «toluqlanoɣanliqi»dək boloɣan, degili bolidu. Qünki Adəm'atimiz «kəmkutisiz» yaritiloɣan bolsimu, biraq Huda u tooɣruluq: «**Adəmning yaloɣuz turuxi yahxi əməs, Mən uningoɣa layiq bir ɥəmraɥyardəmqi yaritimən**» dedi («Yar.» 2:18). Andin Ɥawa'animiz uning bekinidin elinip uningoɣa qoxuloɣanidi. Ular ikkilisi xu qaoɣda Hudaning «tehimu mukəmməl» obraz-süriti boloɣanidi. Məsih muxuningoɣa ohxax yolda, Huda təripidin jamaətning Өzigə baoɣlanduruluxi bilən «mukəmməlləxtürülgən» yaki «toluqlanduruloɣan» (əf.» 5:22-33nimu kərüng).

3:7-4:13 «Hudaning aramliqi» wə «xabat küni»

Bəzi negizlik səzlər

Huda Israilni Misirdiki qulluqtin qutquzux bilən birgə ularoɣa ɥəmmidin awwal tapxuroɣan bəlgilimilərning biri «xabat küni» idi. Bu əməliyəttə «xənbə küni» bolup, ɥəptining yəttinqi küni idi (ibraniy tilida «xabat»ning birinqi mənisi «tohtax» bolup, u yənə «yəttə» degən səz bilən munasiwətlik). Bu kündə Israillarning dəm elixi ularoɣa Hudaning ularni qulluqtin azad qiloɣanliqini əslitətti. Adəttə qul üqün ɥeqqandaq «dəm elix küni» bolmaydu; qulning ɥayati ɥər künning yigirmə tət saitidə hojayinining ilkidə bolup, igisi qaqanla, nemə buyrusa, dərɥal əməl qilixi kerək bolidu. Əmdi ɥazir Israillarda qong özgirix boldi: —

«**Yəttinqi küni Pərwərdigar Hudayingoɣa ataloɣan xabat künidur; sən xu küni ɥeqqandaq ix qilmaysən; məyli sən yaki ooɣlung bolsun, məyli qizing, məyli qulung, məyli dediking, məyli buqang, məyli exiking, məyli ɥərqandaq baxqa uliqing, yaki sən bilən bir yərdə turuwatqan musapir bolsun, ɥeqqandaq ix qilmisun; xuning bilən qulung wə dediking səndək aram alalaydu. Sən özüngning əslidə Misir zeminida qul boloɣanliqingni, Pərwərdigar Hudaying küqlük qoli wə uzatqan biliki bilən seni xu yərdin qikaroɣanliqini esingdə tut; xu səwəbtin Pərwərdigar Hudaying sanga xabat künini tutuxni əmr qiloɣan**» (Təwrat, «Qan.» 5:14-15).

Xabat küni ularning ɥazir Hudaning qutquzuxi bilən qul əməs, bəlki azad adəmlər ikənlikigə əslətmə idi.

Hudaning xu qanunliri astida barlik adəmlər, jümlidin qullarmu dəm elix künidin bəɥrimən boloɣanliqi qizik ix əməsmu? Bügünki kündə dunya boyiqə «yəttə künlük ɥaptə» ɥəmmə mədiniyəttin degüdək orun aloɣan, kəpinqi adəmlər (qaysi etiqadtin boluxidin qət'iynəzər) ɥər ɥaptə bir künlük dəm elixtin bəɥrimən bolidu. Bu kəp əllərning Təwrat-Injilni oqup xulardin Hudaning insanning aman-esənliki wə salamətlikini qooɣdaydioɣan tapxuruqlirida boloɣan danaliqini qüxinixidin kəlgən wasitilik nətijisidur.

Rəbbimiz Əysa: «**Insan xabat küni üqün əməs, xabat küni insan üqün bekitilgən**» — dedi («Mar.» 2:27). Insanlarning Huda təripidin aram elixi zərür qilip xəkilləndürülgən. Kixilər qullardək ɥaptidə yəttə kün ixləwərsə ularning salamətliki xu dərijidə buzuliduki, dawamlik ixlixi mumkin

bolmay ḳalidu. Hudaning səzidin xu hulasigə kelimizki, Məsiḥkə baoɳlioɳan etiḳadqilarning ḥərbiri ɵz salamətlikini kɵzləp kərəllik dəm elix aditini yetilduruxni nixan ḳilixioɳa tooɳra kelidu. Kɵpinqi adəmlərning ḥəptidə bir kün ix-hizmitidin tohtax imkaniyiti boluxi mumkin. Birak ḥəptining ḳaysi küni boluxi muḥim əməs.

Ḥəmmimiz Yəḥudiy həlḳigə ularning Hudaning bu danaliḳini Təwratta saḳlap ḳaloɳanliḳi (bəzi wakitlarda ularoɳa bəkmu ḳollaysiz bolsimu), xundaḳla pütkül dunyaoɳa mənpəət yətküzgənliki üqün minnətdar boluxmiz lazim.

Birak «Hudaning aramliḳi» wə «xabat küni» degən bu ixning buningdinmu qongḳur əḥmiyiti bar.

Israillar Huda təripidin Misirdiki ḳulluḳtin ḳutḳuzulup, qəl-bayawandin sərgərdan bolup kezip ətüwakṭinida U Musa pəyoɳəmbər arḳiliḳ ularoɳa kəlgüsidiki «aramliḳ» tooɳrisida səzligən. Məsilən, «Ḳan.» 12:9-10: —

«**Pərwərdigar Hudayinglar silərgə <u>beridioɳan aramliḳ</u> ḥəm miraskа tehi yetip kəlmidinglar. Birak silər Iordan dəryasidin ətüp, Pərwərdigar Hudayinglar silərgə miras ḳilip beridioɳan zemineɳa olturaḳlaxḳandin keyin, xundaḳla U silərni ətrapinglardiki barliḳ düxmənliringlardin ḳutḳuzup <u>aram bərgəndin keyin</u>, silər aman-esən turoɳanda,...**» degəndək.

Xübḥisizki, halayiḳ muxu səzni anglapla «aramliḳ» bəlkim «sərgərdan boluximiz ahirlixidioɳanliḳini kərsitidu» dəp dərḥal oylap ḳelixi mumkin idi. Musa pəyoɳəmbər ɵlgəndin keyin Yəxua pəyoɳəmbər ularoɳa baxlamqi bolux rolini zimmisigə elip ularni Huda wədə ḳiloɳan «Ḳanaan» zemineɳa yetəkləp berip, xu yərdiki butpərəs əl-yurtlarni ḥəydiwətti. Umu ularoɳa Huda aramliḳ bərgənlikini tiloɳa aldi. Məsilən, Təwrat «Yəxua» ḳismida: «**Pərwərdigar Israiloɳa ətraptiki barliḳ düxmənliridin aramliḳ berip uzun wakittin keyin...**» — dəp hatiriləngən (23:1).

Bu səz tət yüz yildin keyin Sulayman padixah mukəddəs ibadəthanini ḳuroɳandin keyin uning təripidin ḳaytilanoɳan: —

«**Wədə ḳiloɳinidək Israiloɳa aramliḳ ata ḳiloɳan Pərwərdigar mubarəklənsun; ɵz ḳuli Musa arḳiliḳ ḳiloɳan güzəl wədiliridiki bir səzmu əməlgə axurulmay ḳalmidi**» («1Pad.» 8:56).

Əmdi ḥazir mulaḥizimizni dawam ḳilayli: —

«Ibraniylaroɳa yeziloɳan hət»tiki «xabat küni» wə «Hudaning aramliḳi» tooɳruluḳ təlim

Mu'əllip birnəqqə muḥim nuḳtini ayan ḳilixḳa tirixidu: —

(1) Huda Zəburdiki 95-küydə Dawut pəyoɳəmbər arḳiliḳ ɵz həlḳigə «**Awazimni angliɵaysilər**» wə xundaḳ ḳilip «**Aramliḳimoɳa kirsənglar idi**» dəp muraji'ət ḳiloɳan.

(2) Bu səz Israillar qəl-bayawanda sərgərdan bolup yürgəndə kɵnglidə «aramliḳ»ni oylioɳinidin tət yüz yil keyin ularoɳa eytiloɳan. Xuning üqün ibraniy etiḳadqilaroɳa bu hətni yazoɳan mu'əllip rəddiyə bərgüsiz məntiḳ bilən kərsətkəndək: «**Əgər Yəxua pəyoɳəmbər Israillarni aramliḳḳa kirgüzgən bolsa idi, Huda keyin yənə bir aramliḳ küni tooɳruluḳ demigən bolatti**».

Əmdi Israillar ḥətta Dawut pəyoɳəmbərning dəwridimu bu «aramliḳ»ḳa kirmigən bolsa, uning nemə mənisi bar bolidu? U «düxmənliringlardin aram elix» degəndin ziyadə artuḳ ixni kərsətkən wə kərsitidioɳan bolsa kerək.

(3) «Ibraniylaroɳa»da mu'əllip dikḳitimizni Hudaning aləmni yaritix jəryanioɳa wə «yəttinqi (xabat) küni»gə

qaritip «Hudaning aramlik» deginining qongqur mənisini eqip beridu (4:4). Hudaning aləmni yaratqandin keyin «aram elixi» qarqap kətkənliki tüpəylidinmu? Əmdi «Huda aram aldi» degən zadi qandaq ix? U Өzi ḥəmmə nərsini yaratqandin keyin, Өzining ijad qiloqanliridin «raḥətlinip» ḥuzur elixini kərsətməmdu? Təwrat «Yaritilix» degən qismini okuoqanseri, məsilən, 1:4, 10, 18, 21, 25 wə bolupmu 31də dəl bundaq ix puritilidu: — «**Huda ḥəmmə yaratqinioqa qarap turdi, mana ularning ḥəmmisi intayin yahxi idi**». Insan «**Hudaning obrazi boyiqə yaritiloqan**» bolup, birər ijadiyətni barlikqa kəltürgəndin keyin, uningdin ḥuzur elip ohxaxla «aram almamdu»? Buningoqa yənə ispat bolup «Mis.» 31:17nimu kərüng: «**Qünki Pərwərdigar altə kün iqidə asman bilən zeminni yaritip, yəttinqi künidə aram elip raḥət tapqanidi**».

«Hudaning aramliqi» uning jismaniy jəḥəttə «qarqioqini»din əsligə kelixi əməs, bəlki ibraniy tilidiki «xabat» degən səzning mənisini əz iqigə aloqan ḥuzurlinixni kərsitidu. «Xabat»ning birinqi mənisi «tohtax», uning «aram» degən mənisimu bar (ibraniy tilida «aram» degən səz «nuham» bilən bildürülidu. Bu səzdin «Nuḥ» degən isim qikidu («Yar.» 5:29ni kərüng).

(4) «Ibr.» 4:10də Muqəddəs Roḥ bizgə «Hudaning aramliqi», xundaqla ḥəqikiy aramlik tooqrisida təbir berip mənisini mundaq roxən qilidu: —«**Hudaning aramlikioqa kirgüqilər huddi Huda «Өz əməlixliridin aram aloqan»dək, əzlirining ixliridin aram alidu».**

Əmdi «**Hudaning aramlikioqa kirix**» təwəndikidək ikki ixni əz iqigə alidu: —

(1) Өz əməllirimizdin tohtax; 6:1din biz uningsiz barlik əməllirimizning «**ələk əməllər**» yaki «**ələk ixlar**» bolidioqanlikini əginimiz.

(2) Barlik yollirimiz, oylirimiz, ḥayatimizni Hudaning qolioqa tapxuruximiz lazim; u qaoqda U bizdə ixləxkə baxlaydu. Biz bolsaq bizning əz əjrimizdin əməs, bəlki (Adəm'atimiz məwjut boloqan birinqi künidə boloqandək) Hudaning əjridin ḥuzurlinixqa baxlaymiz. Lekin biz ḥuzurlinidioqan «Hudaning əjri» ḥazir Uning aləmni yaritix əjridin kəp axqandur. Qünki Hudaning pütkül aləmni yaritixi pəqət səzi bilən elip berildi. Lekin ḥazir biz üqün «yengi yaritiloquqi» bardur. U bolsa Məsiḥning krestləngəndə azab tartixidin boloqan xərəplik nətijə-əjridur. Uning xu yərdə towlap «**Tamam boldi!**» degən jakar səzigə qarang («Yḥ.» 19:30). Bərḥəq, qədirlik okurmən, əzingiz Məsiḥning əjir-oqəlibisidin ḥuzurlinix aramlikioqa kirələysiz; sizmu rosul Pawlus bilən: «**Mən Məsiḥ bilən billə krestləngənmən, lekin mana, yaxawatimən! Lekin yaxawatqini mən əməs, bəlki məndə turuwatqan Məsiḥdur. Wə mening ḥazir ətlirimdə yaxawatqan ḥayat bolsa, meni səygən wə mən üqün Өzini pida qiloqan Hudaning Ooqlining iman-etiqadidindur**» — U Өzi ḥazir məndə ix kəridu» degüqi bolisiz («Gal.» 2:20). Xuningoqa ohxax, mu'əllip muxu yərdə «**Xabat künidiki bir aramlik Hudaning həlkini kütməktə**» dəp elan qilidu.

«Kol.» 2:17də rosul Pawlus Təwrattiki barlik bəlgilimilərni, jümlidin «xabat küni» tooqrisidiki bəlgilimini Məsiḥdə kəlgüsidə bolidioqan reallikning «bexarətlik kələnggə»si dəp elan qilidu. Bu səz intayin ḥəyran qalarlik bayan bolsimu, uningoqa ixiniximiz kerək; qünki bu Pawlusning əzining səzi əməs, bəlki Hudaning səzidur. Demək, Musa pəyoqəmbər arqilik «xabat küni» bekitilgəndin buyan (buningdin 3500 yillar burun) pütkül Yəḥudiy həlki ḥazirki zamandiki **bizlərni dəp** xu kündə (ḥər xənbə kündə) qolaylik bolsun qolaysiz bolsun aram elix prinsipida qing turup kəlgənidi; Hudaning ularning aramioqa boloqan məqsiti, «Məsiḥdə boloqan aramlik»ni kərsitixtin ibarət idi.

Biz yənə Yəxaya pəyoƣəmbərning Israiloƣa xabat küni tooƣruluқ eytқan munu səzlirini oқusaқ bəlkim xabat künining Israiloƣa nisbətən boloƣan əһmiyiti tooƣrisida tehimu qongқur uқumoƣa erixələymiz: — «**Əgər sən «xabat»** (aram elix) **künidə қədəmliringni sanap mangsang,**

Yəni Mening muқəddəs künümdə өzüngningki kөnglüngdikilərni қilmay,

Xabatni «huxalliқ»,

Pərwərdigarning muқəddəs künini «һörmətlik» kün dəp bilsəng,

Ҷəm uni һörmətləp,

Өz yolliringda mangmay,

Өz bilgininigni izdiməy,

Қuruқ parang salmisang,

Undaқta sən Pərwərdigarni kөnglüngning huxalliқi dəp bilisən,

Ҷəm Mən seni zemindiki yuқiri jaylaroƣa mingüzüp mangdurimən;

Atang Yaқupning mirasi bilən seni ozuқlandurimən»

— Qünki Pərwərdigar Өz aoƣzi bilən xundaқ səz қildi» («Yəx.» 58:13-14)

Muxu səzni roһiy jəһəttin Məsiһdə boloƣan nijatimizoƣa tətbiқlisaқ xundaқ degili boliduki, Məsiһ bizning һayatimiz bolsila, məyli biz jismaniy jəһəttə əmgəқ қilayli, intayin aldirax bolayli yaki yengilinayli etiқadqi kixi üqün «Ҷər küni xabat küni bolidu!». Demək, sirttin қarioƣanda aldirax bolsaқmu iqki dunyayimizda biz Uning alaқə-һəmraһliқida boloƣaq һər küni aramliқta turmaқtimiz. Qünki «**Ix kөrgüqi wə yaxioƣuqi Udur, Mən əməs**» («Gal.» 2:20). Manga nisbətən bügün «bir xabat küni» bolsa əmdi Huda mening tooƣramda Yəxaya pəyoƣəmbərning səzi bilən: «Sən dərwəқə өz yolungda mangmaywatisən, өzüngning bilginini қilmaywatisən, қuruқ parang salmaywatisən (demək, dərwəқə Mening yolumda mengiwatisən)» — degüqi bolidu wə xuning üqün u mundaқ wədə қilidu: —

«**Sən Pərwərdigarni kөnglüngning huxalliқi dəp bilisən,**

Ҷəm Mən seni zemindiki yuқiri jaylaroƣa mingüzüp mangdurimən;

Ҷəm atang Yaқupning mirasi bilən seni ozuқlandurimən.

...Pərwərdigar xundaқ degən!» (Yəx.» 58:14).

Bu nemidegən uluoƣ miras-ҷə!

Əmdi etiқadqilar «xabat küni» (xənbə küni» (yaki uning ornini baskan bolsa yəkxənbə küni)ni «dəm elix» süpitidə tutuxi kerəkmu? Əgər bu soalni қoysaқ, bizning Məsiһning biz üqün қiloƣan uluoƣ ixini, xundaқla «Ibraniylaroƣa»ning mu'əllipining uning tooƣruluқ boloƣan təlimlirini tehi qüxənmigənlikimizgə ispat beridu. Rosul Pawlusning bu temida eytқan səzlirini «Kol.» 2:16-17din nəқil kəltürəyli: —

«**Əmdi ҷeqkimning yemək-iqim, ҷeyt-bayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəһətliridə silərning üstünglardin ҷөküm qiқirixioƣa yol қoymanglar; bu ixlar bolsa bir kөlənggə, halas; uning jismi bolsa Məsiһningkidur!**»

Xabat küni (xundaқla Huda Israiloƣa bekitkən kalendardiki baxқa barliқ alaһidə ibadət ҷeytlirimu) bizgə bir «kөlənggə»dur; lekin muxu künlərning «jismi» boloƣan Məsiһ bizdə boloƣanikən, etiқadqilarning xabat (xənbə) küninila əməs, ҷərқandaқ bir künni alaһidə tutuxi kerək əməs. Bu prinsip yəkxənbə küni (bəzi etiқadqilar «yəkxənbə küni xabat künining ornioƣa қoyuloƣan» dəp təlim beridu), «roƶdestwa» («milad ҷeyti»), «pasha ҷeyti» wə barliқ «Məsiһiy ҷeytlar»ni өz iqigə alidu. Xuning üqün «**ҷeqkimning ҷeyt-bayramlar, «yengi ay» yaki xabat künlər jəһətliridə silərning üstünglardin ҷөküm qiқirixioƣa yol қoymanglar**» — Demək, ҷeqkimning məsilən, «Sən xənbə künini «dəm elix küni» süpitidə tutuxung kerək» yaki «Sən biz bilən billə roƶdestwa bayrimi təbriklimisəng bolmaydu» degəndək

сөзлиригә йол қоймаслиқимиз лазим. Бундақ сөзни қилоғанлиқ Мәсиһдә болоған әркинлик инавәтсиз қилиноғиноға баравәрдур («Колоссидикилärгә»дики «қозумқә сөз»имизни көрүң).

Тарихий испат барки, Рим империйәси дәвридә (болупму империйә һөкүмити етиқадқилароға зиянкәхлик қилоған мәзгиллärдә) «Мәсиһгә баоғланоғанлар даим дегүдәк йәкхәнбә күни тang сәһәрдә йиоғилип, ху күнидә Мәсиһниң өлүмдин тирилиxини тәбрикләп ибадәт қилиxатti» (Мәсиһ йәкхәнбә күнидә тирилгән). Бу күнlärдин кейин, «Қәйсәр» imperator «Мән hристиан болай» дәп һәммә адәмни бутпәрәслиkни таxлап «hристиан болux»ға мәjбурлимақqи болуп пүткүл Рим империйәси «hристианлаxқан»иди. Буning бир нәтиjиси, йәкхәнбә күни империйә боyиqә дәм елиx күни дәп бекитилгән. Кейин, дунya боyиqә көп баxқа әллär уларни үлгә қилип ohxax xu күнни дәм елиx күни қилип бекиткән. Әмма бу бир бекитилгән адәт, халас. Injилдики һеққандақ yәрдә «yәкхәнбә күни «дәм елиx күни»дур» дегән көрсәтмә мәwjут әмәс.

Әлwәттә, һәрқаysимиз **halisaқ** һәрқандақ күнни өзимизгә алаһидә дua қилиx, ибадәт қилиx, тәбрикләx күни yаки xуningдәк пәқәт дәм елиx күни қилип таллап бекитиx әркинликимиз бар. Rосул Pawлусning «Rим.» 14:1-17дә (hатириләнгән) бу иxлар тоoғрисики роxән көрсәтмилирини көрүң. Әysa Мәсиһning jамаитидә yемәк-иқмәк yаки алаһидә бирәр күни үстидә һеққандақ талax-тартиx қәт'iy болмисун; бундақ мәсилилär һәрбир етиқадqи пүтүнләy өз wijданида Худа алдида һәл қилиx керәк болоған иx, халас.

Ахирида yуқириқи eytқинимизни қaytилаymизки, «Инсанларning Худа тәрипидин аram елиxи зөрүр қилип xәкилләндүрүлгән». Худаning сөзидин елиноған омумиy принсиплароға асасән xундақ қараymизки, Мәсиһдә болоған һәр иxәнгүqи өзining аmanесәнликi wә саламәтликини дәп өзигә кәрәлидә jисманиy аram елиx аditини бекитиxкә көнгүл бөлүxигә тоoғра келидu. Бирақ буning қaysи wақitларда yаки қaysи күнlärдә болuxи муһим әмәс. Бу иx һәрбиримизning өз алаһидә әһwалимизоға қарап Худадин данaлиқ wә көрсәтмини издәx арқилиқ һәл қилидиоған бир иxтин ибарәттур.

6:1-2

«Xуning үqүн, Мәсиһ тоoғрисидики дәсләpки асасiy тәлимдә тоhтап қalmay, — yәни қaytидин «өлүк иxлar»дин тowa қилиx wә Худаоға етиқад баоғлax, қәмүлдүрүлүxләр, «қол тәgкүзүx», өлгәнlәрning тирилдүрүлүxи wә мәnggүлүк һөкүм-сорақ тоoғрисидики тәлимlәрдин ul салayли дәп олturmay, мукәммәлликкә қарап mangayli».

Muxu yәрдә бу «асасiy тәлимlәр»дин иккиси үстидә азрақ тоhтилимиз: —

(1) **«Қәмүлдүрүлүxләр тоoғрисидики тәлим»**

Pawлусning «бирла қәмүлдүрүлүx бардур» дегини үстидә «Әфәсусluқlароға»дики «қоxумқә сөз»имизни һәмдә «Сүннәт wә қәмүлдүрүлүx» үстидә «Колоссиликlärгә»дики «қоxумқә сөз»имизни көрүң. Муқәддәс yазмиларда тиloға елиноған «қәмүлдүрүлүxләр» төwәндикидәк: —

(a) Yәһya пәyоғәмбәр үргүзгән тowa қилиx һәмдә келидиоған Қutқuзоғuқиоға болоған етиқадni бildүрүx үqүн (suoға) қәмүлдүрүx.

(ә) Yәһya пәyоғәмбәrning Әysa Мәсиһni қәмүлдүрүxи («Matta»диki «қоxумқә сөз»имизni көрүң).

(b) Әysa Мәсиһning muhлisliri Өz namida үргүзгән етиқadqilarni (yәnә towa қилиx һәмдә келидиоған Қutқuзоғuқиоға етиқadini ipadiläx үqүn) suoға қәмүлдүрүx («Yһ.» 3:22, 4:1-2).

(p) «Rосullarning paaliyәtliri»дә hатириләнгән, етиқadqilarning Rәb Әysa Мәсиһгә етиқadini бildүрүx үqүn Uning намида болоған қәмүлдүрүx (yәni «Ata,

Ooɣul wə Muқəddəs Roɦning nami bilən suoɣa qəmüldürüx («Mat.» 28:19 wə izaɦatni kərüng). Bu suoɣa qəmüldürülüx arқilиқ insanlar Hudadin Өzining uluoɣ «Muқəddəs Roɦқa qəmüldürülüxi»ni ətünidu.

(t) «Muқəddəs Roɦқa wə otқa qəmüldürülüx» («Mat.» 3:11, «Mar.» 1:8, «Luқa» 3:16, «Ros.» 8:5-8, 2:38)

(j) Məsiɦning azab-oқubət, ələüm wə gunaɦ iqidə qəmüldürülüxi («Mar.» 10:38-39, «Luқa» 12:49-50). Baxқa qəmüldürülüxlərning ɦəmmisi buni asas қiloɣan («Əf.» 4:5).

(2) «**Қol təgküzüx**»

Oқurmənlər Təwrattin tepilidioɣan «қol təgküzüx»kə dair misallardin xu yərdiki muɦim qüxənqining «bir bolux» yaki «bir salaɦiyitidə bolux» degən mənidə ikənlikini kərələydu. Kөpinqə wақitlarda қurbanliқ қiloɣuqi (məyli addiy puқra bolsun yaki kaɦin bolsun) қurbanliқ boloɣan ɦaywanning bexioɣa қolini təgküzüp («Law.» 1:4, 3:2, 4:4, 4:15, 4:24, 8:14, 16:21, «Qəl.» 8:12, «2Tar.» 23:29) Hudaoɣa: «Bu ɦaywan mening ornumda (sanga ibadət қilix, rəɦmət eytix, gunaɦlirimni tiləx üqün) kөydürülsun» dəydu. Gunaɦlirini tiləx üqün boloɣan қurbanliқlarni sunoɣanda қurbanliқ қiloɣuqi uningoɣa қol təgküzgəndə bəzidə yənə «Mening gunaɦlirim bu ɦaywanning üstigə қoyuloɣan» dəp gunaɦlirini Huda aldida iқrar қilatti.

Injil dəwridə bolsa «қol təgküzüx»ning muɦim qüxənqisi «bir bolux» mənisidimu bolidu. Biraқ Injilda қol təgküzgüqi қol təgküzülgən kixigə «Bu adəmning ɦajətliri meningki boloɣandək bolsun» dəp uning ornida dua қilixni bildürüx üqün xundaқ қilidu. Rəb Əysa daim degüdək kesəl adəmlər üqün dua қiloɣinida («Mat.» 8:3, 20:34, «Mar.» 5:23, 6:5, 8:23-25) wə balilaroɣa bəht tiliginidə üstigə қol təgküzgənlikini kərimiz. Uning muhlislirimu ohxax ixni қilatti («Mar.» 6:13, 16:18). Jamaət iqidə kesəl boloɣanlar üqün dua қilinoɣanda, may sürüp məsiɦləx bilən («Yaқ.» 5:14) қol təgküzüxkə tooɣra kelidu. Jamaətning suoɣa qəmüldürülgən kixilərgə Muқəddəs Roɦning qəmüldürüxini tiliginidə, ularoɣa «қol təgküzüx» «Silərning ornunglarda bolup silərgə Muқəddəs Roɦni tiləymiz» degənni bildüridu («Ros.» 8:15-17, 9:17, 19:6). Alaɦidə hizmətkə ayriloɣanlar üqün üstigə «қol təgküzüx» «I Rəb, bular bizning ornimizda hizmət қilmaқqi, biz Sening aldingda ularning hizməttiki barliқ ɦajitidin qiққaysən dəp dua қilimiz» degənni bildüridu («Ros.» 6:6, 13:3, 14:23, «1Tim.» 4:14, 5:22, «2Tim.» 1:6).

6:6 Etiқadtin qekinip kətkənlər қaytidin towa қilalamdu?

«Qünki əslidə yorutulup, ərxtiki iltipattin tetioɣan, Muқəddəs Roɦtin nesip boloɣan, Hudaning səz-kalamining yahxiliқini ɦəm kəlgüsi zamanda ayan қilinidioɣan қudrətlərni ɦes қilip baққanlar əgər yoldin qətnigən bolsa, ularni қaytidin towa қildurux ɦərgiz mumkin əməs. Qünki ular əz-əzigə қilip Hudaning Ooɣlini қaytidin krestləp rəswa қilmaқta».

Məsiɦgə etiқad baoɣlioɣan andin etiқadidin tenip kətkən yaki eoɣir əhlaқsizliққa tiyilip qüxkənlərdin bu səzlərni oқup manga zadi Hudaning yenioɣa қaytidioɣan yol barmidu dəp қorқidioɣan kөp adəmlər boloɣan wə bolmaқta. Bundaқ əɦwalda adəm қattiқ қorқmisa, u uqioɣa qiққan əhmaқ, əlwəttə. Biraқ bu səzlərni həttiki aldi-kəyni məzmumlar bilən təng oқup qüxiniximizgə tooɣra kelidu. Esimizdə barki, uxbu məktup «əz yurtining қelipioɣa қaytidin qüxüp, «kona əɦdə» boyiqə ibadəthanioɣa қaytip xu yərdə Təwratta tələp қilinoɣan қurbanliқlarni sunuxқa məjburlinip türlük besimoɣa uqrap kəlgən ibraniy etiқadqilaroɣa yeziloɣan. Ular xu besim astida təwrinip қaloɣanliқi təwəndikidək ikki səwəbning biridin yaki ikkisidin boloɣan: —

(1) Hudaning ḥəkikətən Lawiylaroɣa tapxuroɣan ḳurbanlik tüzümini əməldin ḳalduroɣanlikioɣa, xundakla Məsiḥning tartḳan azab-okubətliri ḥəkikətən «ahirḳi birdinbir ḳurbanlik» ikənlikigə boloɣan guman;

(2) Etiḳad tüpəylidin əz yurtdaxliridin boloɣan ziyankəxlikkə yaki qətkə ḳeḳilixḳa bərdaxlik berixni halimasliḳi. Xübḥisizki, bəziliri: «Ibadətḥanioɣa berip, ḳurbanliklarni sunuxtin tohtimisam, lekin kənglümdə Məsiḥgə yoxurun ixənsəm, ḥeqkim etikadimni bilmisə boliweridu; ḥəmməylən meni əzidək «ihlasmən Yəḥudiy» dəp ḳaraydu» degəndək oyda bolatti.

Birinqi məsilə üstidə mu'əllip gumanlarni yoḳitip, kəm degəndimu altə tərəptə Məsiḥ Hudaning burun kəlgən barlik hizmətkarliridin qəksiz üstünlüktə turoɣanlikini, uning ḳurbanliḳi dərḥəḳikət «ahirḳi ḳurbanlik» ikənlikini kərsitidu.

Ikkinqi nuḳtida (yurttikilərdin ḳorḳux) bolsa, ularoɣa insanlaroɣa nesip ḳilinip qüxürülgən əng yüksək qaḳiriḳtin qekingənlər yengi əḥdidə yətküzülgən meḥir-xəpḳətkə layik əməs dəp kərsitip enik agaḥlanduridu. 11-babta u pəyoɣəmbərlərning ḥəmmisi degüdək wə etiḳad yolida «yol baxlamqi» boloɣan Huda əḥli ḥətta əz yurtdaxliri təripidinmu qətkə ḳeḳilip ziyankəxlikkə uqrap kəlgənlikini kərsitidu. U intayin oquḳ-yoruḳ sözlər bilən ənə xundak «yurttikilərdin ḳorḳux»ta bolup, ularning ḥərmitigə erixəy dəp konilik boyiqə ḳeliplixixni pəḳət «**gunaḥlar iqidiki ləzzətlərdin waḳitlik bəḥrimən bolux**» dəp əyibləydu (11:25). Өzining gunaḥlirini tiləx üqün Musaoɣa qüxürülgən ḳanun boyiqə bekitilgən ḳurbanliklarni sunuwərgənlər hatalixipla ḳalmay, bəlki Məsiḥning ḳurbanlik əməligə daoɣ kəltürüp uni ḥaḳarətligəngə barawər ix ḳiloɣan bolidu; qünki ularning sunoɣan ḳurbanliḳliri (ḳoy-kala ḳatarliḳlar) dəl xu ixning əzi bolidu. Bu: —

(1) Məsiḥning gunaḥkarlarni ḳutḳuzux əməl-hizmiti tehi tügmidi deyix;

(2) Hudaning əməldin ḳalduroɣinini yənila qing tutup, Məsiḥning ḳurbanliḳila kupayə bolmaydu dəp Uningdin tenix. Mu'əllipning səzi boyiqə boloɣanda: «**Ular Hudaning ooɣlini ḳaytidin krestləp rəswa ḳilmaḳta**».

Xunga mu'əllipning degini «Hudaning yenioɣa ḳaytix yoli məwjut əməs», degənlik əməs, bəlki ular Məsiḥning ḳexioɣa ḳaytay desə kona tüzümdin ḥəm uningdiki ḳurbanliḳtin ḳət'iylik bilən ḳol üzüxi, xundakla yurttin kəlgən harlik wə ziyankəxlikkə ḳarita Məsiḥning bularni kəzgə iloɣuqiliki yoḳ deginidək bərdaxlik berixi kerək idi (12:1-2).

7:3

«**Uning atisi yoḳ, anisi yoḳ, nəsəbnamisi yoḳ, künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoḳtur, bəlki u Hudaning Ooɣlioɣa ohxax ḳilinip, mənggülük kaḥin bolup turidu**»

Məlkizədək degən kixi tooɣuluḳ ḥəyran ḳalarlik bu bayanoɣa ḳarap uni zadi kimdu, dəp ḳeliximiz mumkin. Dikḳət ḳilimizki, mu'əllip «uning ata-anisini kərsitidioɣan nəsəpnamisi yaki tuoɣulux hatirisi yoḳ» degən əməs, bəlki uning ḥeqḳandak ata-anisi yaki tuoɣulux ixi yoḳluḳini oquḳ dəydu! Uning Ibraḥim bilən kərüxüxkə qikkan qaoɣdiki wəḳəning hatirisini ḳaytidin okung. U ḥeqḳandak tonuxturulux yaki qüxəndürülüx bolmioɣan ḥalda tarih səḥipilirigə kirip kelidu. Birak Ibraḥim ikkilənməy uning kaḥinliḳini tonup yetidu wə uning əzi üqün bəht tiliginini ḳobul ḳilidu. «**Xübḥisizki, bəht tiligüqi bəhtkə erixküqidin üstündur**» (7:7).

Uning həkikətən «**künlirining baxlinixi wə ḥayatining ahirlixixi yoḳ**» degənlikning mənisi xübḥisizki, Huda Өzi mənggülük boloγandək umu mənggülüktur. Xunga biz xu birla hulasigə keliximiz tooγridurki, Məlkizədək Rəb Əysaning tuoγuluxidin ilgiriki Uning bir kərünüxi idi. Təwratta Uning muxundaḳ ayan boluxliri bayan ḳilinoγan hatirilərdin birnəqqə misal bar. Məsilən, U «**Pərwərdigarning Pərixtisi**» yaki «**Pərwərdigarning ḳoxunining Sərdari**» süpitidə kərüngəndə — «Pərwərdigarning Pərixtisi» huddi Huda Өzi səzligəndək səzləydu ḥəmdə Uningoγa Huda dəp ibadət ḳilinidu wə U xundaḳ ibadətni ḳobul ḳilidu. Məsilən, «Yar.» 16:6-13, 18:1-33, 22:11-19, «Yəxua» 5:13-6:5, «Ḥak.» 2:1-4, 6:11-24, 13:1-23, «Mik.» 5:1-2. «Zək.» 12:8ni kərüng. Məlkizədək degən isimning mənisi: — «**..birinqidin «Ḥəkkaniyət Padixaḥi»... wə u «Salemning padixaḥi»mu bolup, mənisi «Amanliḳ padixaḥi» degənlik**». Bu bayan tooγruluḳ oylisaḳ, bundaḳ ataḳlar bilən atilidioγan pəḳət birdinbir zat bar — U Rəb Əysa Өzidur. Xunga biz «**Məlkizədəkning kaḥinliḳ tüzümi boyiqə**» yaki «tipi boyiqə» pəḳət ikki kaḥin bar, ular ikkisini əməliyəttə bir zat dəp ixinimiz. Bu zat bolsa Məlkizədəkning salaḥiyitidə kərünüp, Өzining «kaḥinliḳ tüzüm»ini bekitkəndin keyin, Өzi kelip muxu tüzümdiki ikkinqi, xundaḳla ahirḳi «**mənggügə kaḥin boloγan**» Rəb Əysa Өzidur.

10:19-20

«Xuning üqün, əy ḳerindaxlar, Əysaning ḳeni arḳiliḳ əng muḳəddəs jayoγa kirixkə jür'ətlik bolup, (U bizgə eqip bərgən, ibadəthanining pərdisidin (yəni, Uning ət-tenidin) ətidioγan xu yipyengi, ḥayatliḳ yoli bilən)...»

Bu ayəttiki «**pərdisi (yəni, uning ət-teni)**» degən bayan bizgə Əysaning Өzi tooγruluḳ qongḳur bir qüxənqini eqip beridu. Uning əlidioγan dəḳikidə ibadəthanidiki «muḳəddəs jay» wə «əng muḳəddəs jay» otturisidiki (10 santimetr ḳelinlikta) pərdining üstidin tegigiqə yirtilip kətkənlikini əsləymiz («Mat.» 27:51). Bu ix arḳiliḳ ḥeqḳandaḳ xübḥə ḳalmayduki, Huda Məsiḥning əlümi arḳiliḳ Өzining biwasitə ḥuzurini birakla eqiwətkənlikini kərsətkən. Buningdin ilgiri pəḳət bax kaḥin yilda pəḳət məlum bir künila «pərdə arḳiliḳ» əng muḳəddəs jayoγa kirələydioγan birdinbir adəm idi. «**Birak, «əng muḳəddəs jay» dəp ataloγan ikkinqi bəlümgə pəḳət bax kaḥin yilda bir ḳetimla kiridu. Kaḥin u yərgə əz gunaḥliri wə həlḳning nadanliḳtin ətküzgən gunaḥliri üqün ataloγan ḳurbanliḳ ḳenini almay kirməydu**» (9:7).

Yər yüzidiki ibadəthanining pərdisi Məsiḥning teni biz üqün yirtiloγandək yirtiloγan. Muḳəddəs «ibadət qediri» boloγan dəwrdə wə keyin Sulayman padixaḥning dəwridiki ibadəthanidimu pərdə kəynidə Hudaning əyni xan-xəripi (ibraniy tilida «xekəynaḥ») julalinip parlap turatti («Mis.» 40:34-38, «2Sam.» 6:2, «1Pad.» 8:1-12, «2Pad.» 19:15, «1Tar.» 13:6, «2Tar.» 5:5-14, «Zəb.» 80:1, 99:1, «Yəx.» 37:16ni kərüng). Musa pəyoγəmbər Hudaning ḥuzurida turup qikḳandin keyin («Mis.» 34:29-30) həlḳ uning Hudaning əks etilidioγan xəripi bilən parlaydioγan qirayioγa ḳaraxḳa bərdaxliḳ berəlməydioγanliḳi üqün, ularning turup Hudaning səzini anglixioγa imkaniyət yaritix üqün qirayining üstigə pərdə tartixi kerək idi (33-35).

Muḳəddəs ibadət qedirining pərdisi wə ḥətta qedirning əzimu xu rolni oynaytti. Əgər Huda toluḳ xan-xəripi iqidə arimizda ayan boloγan bolsa, gunaḥsiz bir insan Uningoγa ḳariyalmaytti, lekin ḥəmmimiz gunaḥkar boloγandin keyin bu kərünüxkə ḳandaḳmu ḳariyalaymiz? Insan ḳuyaxḳa ḳarap turalamdu? Xuningoγa ohxax, ibadət qediri Hudaoγa nisbətən (1) Өz həlḳi

Israilning otturisida (xan-xəripini pərdiligən ḥalda) turuxioɣa yar bərgən; (2) Israil həlkining kaḥinlik tüzüm, xundakla ḳurbanliklar arḳilik Өzigə yeḳinlixixioɣa imkaniyət bərgən. Əysa tuoɣuloɣanda rosul Yuḥanna mundak bayan ḳilidu: ««**Kalam» insan boldi ḥəm arimizda makan ḳilip** (grek tilida «qedir tikip) **yaxidi. U meḥir-xəpḳət wə ḥəḳikətkə toloɣan bolup, biz Uning xan-xəripini, yəni Atimiz Hudaning birdinbir yeganə Ooɣlining xan-xəripini kərduk**» («Yḥ.» 1:14). Hudaning xan-xəripi bir insanda mujəssəmləxti; Yuḥanna wə uningdək Məsiḥgə əgəxkənlərmu Hudaning xan-xəripini «kətürəligüdək dərijidə» kərüxkə nesip idi. Demisəkmu, ular kərgən xan-xərəp pəḳət iman-etiḳad baoɣlioɣanlaroɣa eqildi. Huda Əysani muhlisliri aldida xan-xərəp bilən uluoɣlioɣan wakti buningoɣa bir misal bolidu («Mat.» 17:1-13) lekin yənə baxḳa wakitlarda Əysa «sirtḳi parlaḳlik»i bilən kərünmigini bilən, muhlisliri Uning iqidiki büyük xan-xəripini roḥ-ḳəlbidə kərüp yətkən (məsilən, «Yḥ.» 2:1-11, bolupmu 11-ayətni kərüng).

Mu'əllipning kəz aldimizdiki muxu ayəttə «**pərdisi (yəni, uning ət-teni)**» deginidin biz Məsiḥning xan-xəripi (xuningdək Hudaning xan-xəripi)ning insanoɣa ayan ḳilinoɣan əng uluoɣ namayəndisi bolsa, dəl U tartḳan azab-oḳubətlər wə ölümidə Uning teni, yəni «pərdə»ning yirtiloɣinida boloɣan, dəp ḳaraymiz. Muxu yol bilən Hudaning ḥuzurioɣa kiridioɣan yol bizgə eqiloɣan, xundakla muxu yol bilən Hudaning təngdaxsiz, ḥəmmidin üstün turidioɣan muḥəbbitining qəksiz xan-xəripining qongḳur təglirini kərələydioɣan bolduk! Uning «**adəmning bilip yetixidin ḥəssiləp exip qüxidioɣan**» bu muḥəbbiti bilən U «**ḥeq gunaḥ ətküzmigən**» Өz yeganə Ooɣlini «**bizni dəp gunaḥning ɵzi ḳildi; məḳsiti xuki, bizning Uningda Hudaning ḥəḳḳaniyliḳi boluximiz üqündur**». Ḥəmdusana!

10:22

«Dillirimiz wijdandiki buloɣunuxlardin sepilix bilən paklanoɣan wə bədinimiz sap su bilən yuyuloɣandək tazilanoɣan ḥalda etiḳadning toluḳ jəzm-hatirjəmliki wə səmimiy ḳəlb bilən Hudaoɣa yeḳinlixayli!»

Bu ayət üstidə ḳiskiqə tohtaloɣumiz bar. «**Bədinimiz sap su bilən yuyuloɣandək tazilanoɣan ḥalda**» degən ibarə nemə ixni kərsitidu? U ibadət aldida tenimizni yuyux yaki oɣusul ḳilix kerək degənlikmu? Rəbbimiz Əysa Məsiḥning bundak ixlar tooɣruluk boloɣan təlimi tolimu roxəndur. Huda insanning sirttiki pakizliḳioɣa anqə kəngül bəlməydu («Mar.» 7:1-23ni kərüng), bəlki insanning iqki dunyasioɣa daim ḳaraydu. Duadin burun ḳolini yuoɣan, əmma kəngli napak kixining duasi Huda aldida ḳət'iy ḳobul ḳilinmaydu. Xunga muxu yərdə mu'əllip ḥeqḳandak jismaniy yuyux yaki jismaniy «sap su»ni kərsətkini yoḳ. Ayəttə u yənə «**dillirimiz ... sepilix bilən paklanoɣan**»ni tiloɣa alidu; lekin bu sepilix sirttiki ix əməs, bəlki insan ḳəlbidə (Muḳəddəs Roḥning Məsiḥning ḳenini ḳəlbimizgə tətbiḳlixi arḳilik) yüz beridioɣan ix. Xuningoɣa ohxax «tenimiz yuyuloɣan ḥalda» «sap su» degən ibarilər kəqmə mənidə bolidu. Xübḥisizki, uning kəzdə tutḳini əslidiki Lawiylik kaḥinlarning Hudaoɣa yeḳinlixix yoli idi. Ularning «pakizlinixi üqün» tənliri üstigə ḳurbanliklarning ḳeni yaki «kafarət süyi» sepilixi kerək idi. Hudaoɣa yeḳinlixix üqün ular (1) qong das («dengiz») iqidə pütkül tənliri yuyuluxi; (2) ḳurbanlik ḳanliri üstigə sepilixi; (3) mukəddəs may bilən «məsiḥlinix»i kerək idi («Law.» 8:6, 23-24, 30). Mu'əllip bu ixlarni kəqmə mənidə bizgə tətbiḳlaydu. Rosul Pawlus bizgə, Məsiḥ Өz jamaitini ««qong das», yəni Hudaning səzi»də yuyup pak ḳilidu, dəp ukturidu («əf.» 5:25-27). Xunga mu'əllip muxu yərdə kəqmə mənidə səz ḳilidu, «sap su» — bizning gunaḥlirimizni pax ḳilidioɣan ḥəmdə iqki dunyayimiznimu, sirttiki ix-ḥərikət-

lirimiznimu tooƣrilaydioƣan towa ķilixtiki əməliy baskuqlaroƣa kərsətmə bolidioƣan Hudaning səzini kərsətkən bolsa kerək. Xuning bilən Hudaning səzi bizni Hudaning Muķəddəs Roḥi arķilik Məsiḥning ķenini wijdanimizoƣa sepip ķəlbimizni paklanduruxķa təyyarlaydu.

Xunga etiķadqi üqün dua aldida yaki Hudaning səzini oķux aldida ķol yuyux xərt əməs; birak Hudaning xapaitini ķobul ķilixķa kirix üqün u qoķum sirttiki wə iqidiki gunaḥliridin towa ķilixi kerək.

10:26-27

«Ḥəķiķətni tonuxķa nesip boloƣandin keyin, yənila ķəstən gunaḥ ətküzüwərsək, u qaoƣda gunaḥlar üqün sunulidioƣan baxķa bir ķurbanlik bolmas, bəlki bizgə ķalidioƣini pəķət sorak, xundakla Huda bilən ķarxilixidioƣanlarni yəp tügitixkə təyyar turidioƣan yalķunluk otni ķorķunq iqidə kütüxla, halas»

Bu ayət 6:6gə ohxax, etiķad baoƣlioƣan lekin keyin eoƣir gunaḥlaroƣa teyilip qüxkən kəp kixilərni «Hudaning yenioƣa ķaytix yoli barmikin» degüzüp intayin ķorķitidu. Yənə bir ķetim dəymizki, əməliyəttə mundak əḥwallarda boloƣanlar ķorķmisa, ətüp kətkən əhməķlik bolidu. Birak 26-ayəttə bayan ķilinoƣan ķorķunqluk əḥwaloƣa qüxkənlər üqün 27-ayət bir «ümid uqķuni»ni təminləp beridu. 27-ayəttə u Hudaning Өzi bilən «ķarxilixidioƣanlarni yəp tügitixkə» allikaqan təyyarlioƣan otini bayan ķilidu. Əgər ķəlbimning təgliridə əzümning yaman ķilmixlirimoƣa tehi yirginqim bar bolsa, Huda bilən düxmən bolmaslikķa təxnayim bar bolsa, Məsiḥgə ķaraydioƣan iman-etiķadim yənila bar bolsa, mu'əllip tiloƣa aloƣan ot wə sorak ahir berip meni pütünləy yəp tügətməydu, degən ümid bolidu. Ot buning ornida məndə boloƣan Huda halimaydioƣan ḥərbir ixni kəydüridioƣan əmma əzümni tawlaydioƣan bolidu («1Kor.» 3:11-15, «Ibr.» 12:29, «Yəx.» 33:10-24ni kərüng). Ḥətta qin kənglidin ķorķup towa ķiloƣanlar huddi Hudaning otioƣa yüzləngəndək Uning tərbiyisi (məyli intayin ķattiķ bolsimu)ni ķobul ķilip, xundakla Hudaoƣa yənə bu dunyada mewilik boluxning imkaniyitigə igə boluxi mumkin («1Kor.» 11:30-32ni kərüng).

10:34

«Qünki silər ḥəm məḥbuslarning dərdigə ortak boldunglar ḥəm mal-mülkünglar bulanoƣandimu, kəlgüsidə tehimu esil ḥəm yoķap kətməydioƣan baķiy təəllukatka igə bolidioƣanlikinglarni bilgəqkə, huxallik bilən bu ixni ķobul ķildinglar».

Pələstin wə ətrapida tepiloƣan, muxu məzgilni bayan ķiloƣan tarihiy hatirilərgə asaslanoƣanda, Rim imperiyəsi ḥəkümiti Məsiḥ tooƣrisidiki guwaḥlikķa alaḥidə ķarxi qikķan wakitlarda ular ķattiķ yarliķlarni qikaroƣan. Yarliķlar boyiqə Məsiḥgə etiķad ķiloƣan, xundakla etiķadini jar ķiloƣuqi ḥərķandak kixining barlik təəllukatliri dələt təripidin musadirə ķilinatti; musadirə ķilinoƣanning yerimi bolsa «palanqi-pustanqi kixi Məsiḥni jar ķilidu» dəp satķunluk ķiloƣan kixigə təķsimləp beriləttı. Xuning bilən uxbu ḥətni tapxuruwaloƣan etiķadqilarning bəziliri muxundak japani bexidin ətküzgənidi. Ular əyni qaoƣda buni Əysa tapilioƣinidək huxallik bilən ķobul ķiloƣan: —

«Mubarək, Mən üqün baxķilarning ḥaķarət, ziyankəxlik wə ḥərtürlük təḥmitigə uqrisanglar; xad-huram bolup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am silər üqün saķlanmakta; qünki silərdin ilgiriki pəyoƣəmbərlərgimu ular muxundak ziyankəxliklərni ķiloƣan» («Mat.» 5:11-12).

Əmma yurt təripidin xundak tohtawsiz harlik wə qətkə ķeķilixlar muxu ķədirlik

etiқadqilarni upratmaқta, ular ҳazir alliқaqan erixkən roҳiy bayliқlar wə mirastin məҳrum bolux həwp-hətiridə turatti. «**Qünki Hudaning iradisigə əməl қilip, uning wədə қiloғinioғa muyəssər bolux üqün, səwr-qidam қilixinglaroғa tooғra kelidu**» (10:36).

Biz muxu yərdə pəқət xuni қoxup eytimizki, hət ibadəthana ҳəm xuningoғa ait boloғan қurbanliқlarni taxlaxқa roxən hitab қiloғan boloғaqқa, ibadəthanining miladiyə 70-yilida wəyran қilinixidin ilgiri (bəlkim miladiyə 60-yili ətrapida) yeziloғan bolsa kerək. Keyin, Yəhudiylar rimoғa қarxi isyan kətürüp, Rim ləxkərliri Yerusalemni üq yerim yillиқ muҳasirigə aloғan. Ular xəҳərgə bəsüp kirgəndə xunqə əsəbiyləxkənki, xəҳərni, ibadəthanini wə ətrapidiki yurtlarni wəyran қilip, bulang-talang қiliwətkən. Xu qaoғda əslidə etiқad jəҳəttə «murəssə қiloғan», yurtdaxliri bilən inaқ ətüx üqün etiқadidin tenip kətkən, xundaқla ziyankəxliktin қeqip əz təəlluқatlirni қolidin kətküzmigənlər bəribir uningdin pütünləy məҳrum bolatti; biraқ burunқi waқitlarda ziyankəxlik astida mal-mülkidin məҳrum boloғanlar Huda dərwəқə otluқ sinaқta etiқad wə muҳəbbitimizni sinap kərdi dəp bilip huxallиқta bolatti.

11:26

«U (Musa) **Məsiҳkə қaritiloғan ҳaқarətgə uqraxni Misirning həzinisidiki bayliқloroa igə boluxtinmu əwzəl bildi. Qünki kəzlirini ərxtiki in'amoғa tikiwatatti**».

Bu ayət bək қizиқ, qünki Məsiҳ yər yüzigə tehi kəlmigən tursa, Musa uning kəlgüsidə duq kelidioғan harliқ wə tartidioғan azab-oқubətliridin həwərdar boloғandək wə ulardin ortaқ tartsam manga xəҳrət bolidu, dəp bilgəndək turidu. Məsiҳ tuoғulmay turup Musa қandaқmu «Uningoғa қaritiloғan ҳaқarət»ni kərəligən?

«Yəx.» 63:9də biz Yəxaya pəyoғəmbərgə Israilning Misirda turoғan waқittiki ҳali wə Hudaning uloroa iqini aoғritқanliқi tooғruluқ kəlgən wəҳiyni oқuymiz: — «**Ularning barliқ dərdlirigə umu dərddax idi;**

«Uning yüzidiki Pərixtisi» bolsa ularni қutқuzoғan,

U Əz muҳəbbiti ҳəm rəҳimdilliқi bilən ularni ҳəmjəmətlik қilip қutқuzoғan;

Axu қədimki barliқ künlərdə ularni Əzigə artip kətürgən» («Yəx.» 63:9).

Buningdin kərimizki, Huda uloroa iqini aoғritқan bolupla қalmay, bəlki uning «**yüzidiki Pərixtisi**» ularning arisida boloғaq, «**ularning dərd-ələmlirigə dərddax**» idi. Ularning arisida bəlkim oғayib ҳalda turoғan bu «yüzidiki Pərixtisi»ni Rəbbimiz Əysaning Əzidin baxқa biri əməs dəp ixinimiz. Yuқiridiki 10:19-20ni, bolupmu «**Pərwərdigarning Pərixtisi**» tooғruluқ izaҳatimizni kərüng. «Mis.» 33:12-17dimu Musa pəyoғəmbər Hudadin, Israilning qəlbayawandin ətidioғan səpiridə Hudaning xəhsən uloroa ҳəmraҳ boluxini iltija қiloғanliқini kərimiz. Andin biz «**uloroa ҳəmraҳ bolup əgixip yürgən roҳiy uyultax**» tooғruluқ oқuymiz («1Kor.» 10:4). Pawlus bizgə yənə «**Əməliyəttə, muxu uyultax Məsiҳning əzi idi**» dəydu.

Demək, Məsiҳ ular bilən billə idi. Əmma mu'əllipning «**Məsiҳkə қaritiloғan ҳaқarət**» degini nemini kərsitidu?

Hudaning həlқi қaysi yərdə kəmsitilgən bolsa, ular bilən billə bolux (Israil Misirda japa tartқan waқtida Musa ular bilən boloғandək) əməliyəttə Məsiҳ bilən billə boluxtin ibarət bolidu. Qünki U «Pərwərdigarning Pərixtisi» süpitidimu qoқum ular bilən billidur. Bu tərəptin Musa «Məsiҳkə қaritiloғan ҳaқarət»ni əz-əzigə қobul қildi. Uning üstigə, Hudaning muddia-məқsətliri kəzgə ilinmioғan, Uning nami ҳaқarətləngən, yaқi ҳəқiқət, nur wə meҳribanliқ ayaoғ astida dəssəlgən əҳwaldimu ҳəқiқət təripidə turup қarxi qiққanliқini kərsitixning əzi Məsiҳ bilən billə boluxқa wə «**Uningoғa қaritiloғan ҳaқarətkə uqrax**»қa barawər. Qünki Hudaoғa

ḥaḳarət ḳilinsa, Məsiḥ Uning sirtida ḳarap turmaydu, xu ḥaḳarətni Өzigə ḳaritidu («Zəb.» 69:9, «Rim.» 15:3).

Musa pəyoɣəmbər qəkkən azab-oḳubətlər Məsiḥ kəlgüsidə qekidioɣan azab-oḳubətlərgə «bexarət kələnggə» idi. Uning əmri bəlkim Məsiḥning əmrigə «bexarətlik rəsim»mu degili bolidu. Musaning əmridiki təwəndiki ix-wəḳələr tooɣruluḳ oylap beḳing: —

(1) U tuoɣuloɣinida Xəytan (Pirəwn arḳiliḳ) uni əltürüwətməkqi idi;

(2) U Hudaning həlḳi bilən bir bolup ularni ḳutḳuzux üqün xaḥanə, zor bayaxat turmuxni taxlidi;

(3) U xundaḳ ḳiloɣini bilən, uning ḳerindaxliri, yəni Yəḥudiy həlḳi uning yardimini rət ḳildi, uni qətkə ḳaḳti («Mis.» 2:11-14, «Ros.» 7:19-29);

(4) Ularning qətkə ḳeḳixliri bilən u yat əllərning ḳolida tehimu japa tartti («Mis.» 2:15);

(5) U qətkə ḳeḳiloɣan waḳitta Huda uningoɣa yat əllik bir ayalni bərdi (Məsiḥ Yəḥudiy həlḳ təripidin qətkə ḳeḳiloɣan waḳitta Huda Uningoɣa jamaətni ḳoxup bərdi — jamaətning əzalirining köpinqisi «yat əllər»din idi) («Rim.» 9:25-33)

(6) Ahir berip Huda Israilni zor zulumdin köp karamət məjizilər arḳiliḳ ḳutḳuzux üqün uni ularning yenioɣa ḳaytidin əwətti. Ohxax yol bilən Məsiḥ kəlgüsidə «Yaḳupning azab-oḳubət küni»də («Yər.» 30:5-9) ularni köp karamət məjizilər arḳiliḳ ḳutḳuzux ḥəm ularoɣa padixaḥ bolux üqün bu dunyaoɣa ḳaytip kelidu.

13:20

«Əmdi mənggülük əḥdining ḳeni bilən ḳoy padisining Katta Padiqisi boloɣan Rəbbimiz Əysani ölümdin tirildürgüqi, hatirjəmlikning Igisi boloɣan Huda...»

Hətning awwalḳi ḳismida mu'əllip «yengi əḥdə»ning barliḳ baxḳa əḥdilərdin selixturoɣusiz üstünlükini tiloɣa aldi. Demək, biz muxu yərdə tiloɣa aloɣan «mənggülük əḥdə» dəl «yengi əḥdə»ning özidur, dəp ḳaraymiz; lekin bu ibaridin, yər yüzidə biz «yengi əḥdə» dəp atioɣan əḥdə əməliyəttə ərxtə alliḳaqan uzundin məwjut bolup kəlgən, xuning bilən xu yərdə «**mənggülük əḥdə**» dəp ataloɣan, dəp ḳaraymiz. Əmdi bu «**mənggülük əḥdə**» kimlər arisida boloɣan? «Əf.» 1:11-12, «2Tes.» 2:13-14 wə «Pənd-nəsiḥətlər»diki sirliḳ 8-bablardiki qongḳur mənilərdin xuni bilələymizki, əslidə: —

(1) Huda'Ata Өz Ooɣli bilən: — Sanga bir jamaət, yəni Sanga ḥəmrah bolidioɣan, Seni intayin səyidioɣan ayaldək, Өz muḥəbbitingni ipadiləydioɣan, bir tən bolidioɣan jamaətni Sanga ḳoxup berimən, dəp əḥdə tüzüxkənidi.

(2) Xuningdək Ooɣul bu ixning əməlgə axuruluxi üqün, xundaḳla Ata üqünmu «tirik bir ibadəthana», Uningoɣa toluḳ ibadət beridioɣan ḥəmdə Uningdin toluḳ ḥuzur alidioɣan, Uning mənggülük sirliridin nesipdax bolidioɣan bir uyuxma həlḳ bolsun dəp Өz jenini ḳan təküp pida ḳilixḳa baoɣlioɣan, dəp ixinimiz.

(3) Yuḳiriḳi ixlarda daim Өzini kərsətməydioɣan Muḳəddəs Roḥ, yəni Hudaning mubarək Roḥimu sirliḳ, halis ḥalda Өzini xu «mənggülük əḥdə»gə baoɣlioɣan wə əḥdiləxkən, dəpmu ixinimiz.

Xuning bilən Ata, Ooɣul, Roḥ xu «mənggülük əḥdə»gə əzəldin əḥdidax bolup kəlməktə.

Bu yərdə səḥipilər pəḳət ixənginimizni bayan ḳilixḳila yetidu. Təpsiliy ispatlar bərginimiz yoḳ. Əmma oḳurmən muḳəddəs yazmilarni ḳetirḳinip oḳuoɣinida bu ix, yəni Məsiḥning yər yüzidə biz üqün təkkən ḳenida pütülgən bu «mənggülük əḥdə»də bizgə muyəssər ḳiloɣan qəksiz xapaətning köp iz-dəlillirini tapḳuqi bolidu.

Injil 20-kisim
«Yakup»

«Rosul Yakup yazoɣan məktup»

Kirix səz

Ixinimizki, uxbu hətning mu'əllipi Rəbbimiz Əysaning bir koɾsak inisi Yakup idi. Bu kəzkariximizoɣa «koxumqə səz»imizdə birnəqqə səwəblərni kərsitimiz.

Uxbu hətning yezilix obikti kim? Rosul hətni «**tarkak muhajirlar**»oɣa yazidu. Undakta ular kimlər?

«**Tarkak turuwatkan muhajirlar**»

Asuriyəning wə keyinki Babil imperiyəsidin baxlap, Israilning on ikki kəbilisi dunyaning bulung-puqkakliriɣa tarkilip kətkənidi. Pars imperiyəsi bu Yəhudiy muhajirlarning əz yurti Kanaan (Pələstin)oɣa kaytixioɣa ruhsət kiloɣanidi. Halbuki, pəkət az bir kismila wətinigə kaytti — ular «həlkning kaldisi» yaki «Hudaning kaldisi», bəzidə pəkət «kaldi» dəp ataldi («Yəx.» 10:20-22ni kərüng). Kaytmioɣan kəp kismi «**tarkak muhajirlar**» (grek tilida «diaspora») dəp atilatti. Demək, Yakup uxbu hətni bu Yəhudiy muhajirlar arisidiki etikadqilaroɣa yazoɣan. Hət Yəhudiy ixəngüqilərgə, xundakla Yəhudiy jamaətlərgə yezilоɣan bolsimu, səzlirining həmmisi Yəhudiy əməs («yat əlliklər»din yaki «yat taipilər»din) baxka etikadqilaroɣimu ohxax inawətliktur. Qünki Əysa Məsihning jamaitidə tüp jəhəttin «Yəhudiy» yaki «Yəhudiy əməs» degən pərk zadi məwjud əməs («Gal.» 3:28 — «**Məsihdə nə Yəhudiy bolmaydu nə Greklər** (Yəhudiy əməslər, demək) **bolmaydu**»). Əmma biz bəlkim Yakup nemixka uxbu hətni alahitən Yəhudiy etikadqilaroɣa yazidu, dəp soriximiz mumkin. Biz «koxumqə səz»imizdə hətning bu alahidiliki tooɾuluk tohtilimiz. Birak, hətning muhim temisi bolsa etikadta aldinip kətməslikkə karita agahlandurux həmdə xundakla həkikiy etikadning alahidiliklirini bayan kilixtin ibarət. Dana bir alimning eytkinidək: «Mukəddəs Kitab dərslik kitab əməs, bəlki adəmlərgə ak-karini pərkləndürgüzidioɣan kitabtur» — demək, Mukəddəs Kitab bizning Məsihning həkikiy etikadida boloɣan-bolmioɣanlikimizni kərsitip beridu. Adəmdə həkikiy etikad bolsa, bundak etikad məzkur adəmni pütün wujudini Hudaoɣa tapxuruxka, xundakla Uningdinla kəlgən danalik bilən yaxaxka elip baridu. Undak etikad daim mewiliridə kərünidu; mewisiz etikad həkikiy etikad əməstur. Nemila bolmisun undak mewisiz etikad baxkilarni aldax bolmioɣandimu, əz-əzini aldax bolup, dozahka baridioɣan nuroɣun yollardin biridur.

Uxbu məktup bəlkim miladiyə 63-yillirida yeziloɣan.

Məzmun: —

1. Sinilix; danalik wə azdurulux (1-bab, 1-18-ayətlər)
2. Anglax wə ijra kilix (1-bab, 19-27-ayətlər)
3. Huda aldida insanoɣa yüz-hatirə kilmaslik (2-bab 1-13-ayətlər)
4. Etikad wə əməliyət (2-bab 14-26-ayətlər)
5. Tilni tizginləx (3-bab)
6. Bu dunyadikilərning kilmixlirioɣa əgəxmənglar (4-babtin 5-bab 6-ayətkiqə)
7. Səwrqan bolux wə dua kilix (5-bab 7-20-ayətlər)

••••••••

Yaqup

«Rosul Yaqup yazoqan məktup»

1 [1] Hudaning wə Rəbbimiz Əysa Məsihning quli boloqan mənki Yaquptin tarqaq turuwatqan muhajir on ikki qəbiligə salam!

Etiqad wə sinaq

[2] I qerindaxlirim, hərqandaq sinaqlaroqa duq kəlsənglar, buni zor huxallik dəp bi linglar. [3] Qünki silərgə məlumki, bundaq etiqadinglarning sinilixi silərdə səwr-qidamlik xəkilləndüridu; [4] səwr-qidamlikning hisliti qəlbinglarda turup xundaq pixip yetilsunki, xuning bilən silər pixqan, mukəmməl wə kəm-kutisiz bolisilər. [5] Biraq əgər aranglardiki birsi danalikqa mohtaj bolsa, həmmigə sehiylik bilən beridioqan xundakla əyibliməydioqan Hudadin tilisun. Xuning bilən uningoqa qoqum ata qilinidu.

[6] Biraq u heq delioqul bolmay ixənq bilən tilisun; qünki delioqul kixi huddi xamalda urulup uyan-buyan yəlpüngən dengiz dolqunioqa ohxaydu. [7] Undaq kixi Rəbdin birər nərsigə eriximən, dəp heq hiyal qilmisun; [8] undaqlar üjmə kəngül bolup, barlik yollirida tutami yoq adəmdur.

Namratlik wə baylik

[9-10] Namrat boloqan qerindax əzining yukirioqa kətürülgənlikigə təntənə qilsun; bay boloqan qerindax bolsa, əzining təwən kilinoqanlikioqa təntənə qilsun, qünki u ot-qəplərning qeqəkliridək tozup ketidu. [11] Quyax qikip qizioqanda, ot-qəplərni qurutidu, gülliri tozup ketidu-də, uning güzəlliki yoqilidu; bay adəmlər huddi xuningoqa ohxax, əz hələk qilikidə yoqilidu.

Sinilix wə azdurulux

[12] Sinaqlaroqa səwrqanlik bilən bərdaxlik bərgən kixi nəqədər bəhtlik-hə! Qünki u sinaqtin ətkəndin keyin, Huda Əzini səygənlərgə wədə qiloqan hayat tajioqa muyəssər bolidu. [13] Adəm azduruluxqa duq kəlgəndə «Huda meni azduruwatidu» demisun. Qünki Huda yaman ixlar bilən azduruluxi mumkin əməs həm baxqilarni azdurmaydu. [14] Bəlki birsi azduruloqanda, əz həwəs-nəpsi qozoqilip, ularning kəynigə kirgən bolidu; [15] andin həwəs-nəps hamilidar bolup gunahni tuoqidu; gunah ösüp yetilip, ölümgə elip baridu.

[16] Xunga səyümlük qerindaxlirim, aldinip qalmanglar! [17] Barlik yüksək sehiylik wə hərbir mukəmməl iltipat yukiridin, yəni asmandiki barlik yoruqluqlarning Atisidin qüxüp kelidu; Uningda heqqandaq əzgirix bolmaydu yaki Uningda «aylinix» bilən hasil

---

1:1 «Hudaning wə Rəbbimiz Əysa Məsihning quli boloqan mənki Yaqup...» — Yaqup muxu sözliridə əzini «rosul» dəp atimaydu. Lekin «qoxumqə sөz»imizdə kərsitimizki, u həkiqətən bir rosul, xunga uning uxbu hetini «rosulluk hoquq» bilən yeziloqan, dəp ixinimiz. Hət Yəhudiy boloqan etiqadqilaroqa yeziloqan, əlwəttə. «Tarqaq muhajir on ikki qəbilə» tooqruluk «kirix sөz»imizni kərüng.
–«Qul» degən uqum tooqruluk «Təbirlər»imizni kərüng.

1:1 Ros. 8:1; 1Pet. 1:1.
1:2 Mat. 5:11; Rim. 5:3; 1Pet. 1:6.
1:3 Rim. 5:3; 1Pet. 1:7.
1:5 Pənd. 2:3; Yər. 29:12; Mat. 7:7; 21:22; Mar. 11:24; Yuh. 16:24; 1Yuh. 3:22; 5:14.

1:9-10 «Namrat boloqan qerindax əzining yukirioqa kətürülgənlikigə təntənə qilsun» — «əzining yukirioqa kətürülgənliki» — demək, birsi Məsihkə etiqad baoqlisila, məyli qanqilik namrat bolsun Hudaoqa yekin boloqan aliyjanab, intayin imtiyazlik orun həm munasiwəttin bəhrimən bolidu. **«bay boloqan qerindax bolsa, əzining təwən kilinoqanlikioqa təntənə qilsun, qünki u ot-qəplərning qeqəkliridək tozup ketidu»** — bay adəm Əysa Məsih arqilik etiqad baoqlioqinida əzining barlik baylikqlirini Huda aldida heqnərsə əməs dəp bilip, əzini təwən tutmisa, Hudaning padixahlikioqa kirəlməydu. «Bay adəmning Hudaning padixahlikioqa kirixi təgining yingnining kəzidin ətüxidinmu təs» *(«Mat.» 19:24)*.

1:11 Yəx. 40:6, 7; 1Kor. 7:31; Yaq. 4:14; 1Pet. 1:24; 1Yuh. 2:17.
1:12 «Huda Əzini səygənlərgə wədə qiloqan hayat tajioqa muyəssər bolidu» — muxu yərdə grek tilida «Huda» pəqət «U» bilən ipadilinidu.
1:12 Ayup 5:17; Mat. 10:22; 19:28, 29; 2Tim. 4:8; 1Pet. 5:4; Wəh. 2:10.

bolidiоған kələnggilərmu bolmaydu.. 18 U bizni Өzi yaratқan barlik məwjudatlarning iqidə Өzigə dəsləp pixқan mewidək bolsun dəp, Өz iradisi boyiqə bizni һəқiқətning səz-kalami arқilik tuоғdurdi..

Anglax wə ijra қilix

19 Xuning bilən, i səyümlük қerindaxlirim, һər adəm anglaxқa tez təyyar tursun, səzləxkə aldirimisun, оғəzəplinixkə aldirmisun.. 20 Qünki insanning оғazipi Hudaning һəққaniyliқini elip kəlməydu.. 21 Xuning üqün, barlik iplasliқlarni wə қininglarоға patmaywatқan rəzillikni taxlanglar, қəlbinglarda yiltiz tartқuzuloған, silərni қutқuzalaydioған səz-kalamni kəmtərlik-məminlik bilən қobul қilinglar..

22 Əmma Өz-Өzünglarni aldap pəқət səz-kalamni angliоғuqilardin bolmanglar, bəlki uni ijra қiloғuqilardin bolunglar.. 23-24 Qünki birsi səz-kalamni anglap қoyupla, uni ijra қilmisa, u huddi əynəktə Өzining əyni қiyapitigə қarap қoyup, ketip қaloған kixigə ohxaydu; qünki u Өz turқioға қarap bolup, qiқipla, xu һaman Өzining қandaқ ikənlikini untuydu.. 25 Lekin axu kixilərni ərkinlikkə erixtüridioған mukəmməl қanunoға əstayidillik bilən dawamlik қarap, untuoқaқ angliоғuqi bolmay, bəlki uning iqidə yaxap ijra қiloғuqi boloған kixi ixlirida bəһtlik қilinidu..

26 Birsi Өzini ihlasmən adəmmən dəp һesabliоған, lekin tilini tizginlimigən bolsa, Өzini Өzi aldaydu; bundaқ kixining ihlasmənliki biһudiliktur.. 27 Huda'Atimizning nəziridiki pak wə daоғsiz ihlasmənlik xuki, қiyinqiliқta қaloған yetim-yesir, tul hotunlarni yoқlap, ularоға оғəmhorluқ қilix wə Өzini bu dunyaning buloғixidin daоғsiz saқlaxtur..

1:17 «Barlik yüksək sehiylik wə һərbir mukəmməl iltipat yuқiridin, yəni asmandiki barlik yoruқluқlarning Atisidin qüxüp kelidu; Uningda һeqқandaқ өzgirix bolmaydu yaki Uningda «aylinix» bilən һasil bolidioған kələnggilərmu bolmaydu» — «pütkül yoruқluқlarning Atisi» degənlik ibarə bəlkim һəm Hudaning barlik қuyax-yultuzlarning Yaratқuqisi һəm xundaқla pərixtilərning Yaratқuqisi ikənlikini kərsitixi mumkin. Mukəddəs Kitabta pərixtilərning daim yultuzlar bilən munasiwiti bar ikənliki kərsitilidu *(məsilən, «Ayup» 38:7, «Zəb.» 147:4ni kərüng)*.

–*(1)* Huda һərdaim bizdin yuқirida turidu; *(2)* Huda һərdaim bizgə һəm jismaniy һəm roһiy yoruқluқ beridu; *(3)* қuyax aylinixi yaki қayrilixi bilən kələnggə һasil қilidu. Əmmə Hudada kələnggə yaki қarangoғuluқ degən məwjut əməs; u һeq «aylanmay», һeq өzgərməy һərdaim qüxtiki қuyaxtək dəl üstimizdə turup küqlük nurini wə iltipatlirini *(17-ayət)* üstimizgə sehiylik bilən qaqidio.

1:17 Pənd. 2:6; Yəx. 14:27; 46:10; Mal. 3:6; Rim. 11:29; 1Kor. 4:7.

1:18 «U bizni Өzi yaratқan barlik məwjudatlarning iqidə Өzigə dəsləp pixқan mewidək bolsun dəp,...» — «dəsləp pixқan mewə», əng burun elinoған һosul bolsa, Hudaoға alaһitən atilatti. Demək, pütkül kainat Hudaoға boysunidu wə təwə bolidu; lekin kainatning iqidə Məsiһkə etiқad baoғloғuqilar «dəsləp pixқan mewə» süpitidə birinqi bolup Uningoға beқinip təwə bolup, «һəқiқiy, roһiy» səjdə қilidu. **«... Өz iradisi boyiqə bizni һəқiқətning səz-kalami arқilik tuоғdurdi»** — muxu yərdə Hudaning bu «tuоғdurux»i jismaniy һayat əməs, bəlki Mukəddəs Roһidin tuоғduroғanlikini, yəni roһiy һayatқa, mənggülük һayatқa tuоғdurup erixtürgənlikini kərsitidu.

–«Dəsləp pixқan mewisi» yaki «tunji һosul mewisi» Hudaoға alaһidə atilatti *(«Yar.» 49:3, «Qəl.» 18:3, «Қan.» 18:1-4, «2Tar.» 31:5ni kərüng)*.

1:18 1Kor. 4:15; Gal. 4:19; 1Pet. 1:23.

1:19 Pənd. 17:27; Top. 5:1.

1:20 «Qünki insanning оғazipi Hudaning һəққaniyliқini elip kəlməydu» — «Hudaning һəққaniyliқi»: *(1)* Hudaning һəққaniy əlqimi; *(2)* Huda aldida adil yaki һəққaniy boloған ixlar; *(3)* Huda insanning etiқadi üqün uningoға ata қilioған һəққaniyliқini kərsitidu. Bizningqə «Hudaning һəққaniyliқi» *(3)*ni kərsitidu; qünki Hudaning Өzi ata қiloған һəққaniyliқi bolmisa, insanlar arisida һərқandaқ baxқa adillik yaki һəққaniylik boluxi mumkin əməs.

1:21 «...silərni қutқuzalaydioған səz-kalamni kəmtərlik-məminlik bilən қobul қilinglar» — «silərni» grek tilida «jeninglarni».

1:21 Rim. 13:12; Kol. 3:8.

1:22 Mat. 7:21; Luқa 11:28; Rim. 2:13; 1Yuһ. 3:7.

1:23-24 «Qünki birsi səz-kalamni anglap қoyupla, uni ijra қilmisa, u huddi əynəktə өzining əyni қiyapitigə қarap қoyup, ketip қaloған kixigə ohxaydu; qünki u өz turқioға қarap bolup, qiқipla, xu һaman өzining қandaқ ikənlikini untuydu» — bu adəmning **«əyni** қiyapitigə қarax»i өzigə bəlkim yüzidə daoғ-nuқsan boloғanlikini kərsətsə kerək — demək, Hudaning səzigə қarisa өz gunaһini kəridu; lekin kənglini tezla baxқa ixқa bəlüxi bilən gunaһini untuydu.

1:23-24 Luқa 6:47.

1:25 «axu kixilərni ərkinlikkə erixtüridioған mukəmməl қanunoға əstayidillik bilən dawamlik қarap...» — «adəmni ərkinlikkə erixtüridioған қanun» grek tilida «ərkinlikning қanuni». Demək, yengi əһdə, yəni һux һəwər. «Ərkinlik» — adəmni gunaһ wə өz gunaһliқ təbiiti, əlüm wə dozahtin azad қilidioған ərkinlik, əlwəttə.

1:25 Mat. 5:19.

1:26 Zəb. 34:13; Yaқ. 3:6; 1Pet. 3:10.

1:27 «Huda'atimizning nəziridiki pak wə daоғsiz ihlasmənlik xuki, қiyinqiliқta қaloған yetim-yesir, tul hotunlarni yoқlap,... » — grek tilida muxu «yoқlax» degən

Ḫəmmə adəmgə ohxax muamilə kilix

2 [1] Kerindaxlirim, xan-xərəp Igisi bolоған Rəbbimiz Əysa Məsiḫning etiḳad yolini tutḳanikənsilər, adəmning taxḳi kiyapitigə ḳarap muamilə kilidiоған lardin bolmang lar.. [2] Qünki sinagoginglaroға altun üzük takiоған, esil kiyingən bir bay bilən təng jul-jul kiyingən bir kəmbəоləl kirsə,. [3] silər esil kiyingənni ətiwarlap «Tərgə qikip oltursila!» desənglar, kəmbəоləlgə, «U yərdə tur!» yaki «Ayaоı təripimdə oltur!» desənglar,. [4] əzara ayrimiqilik kiloған wə insanlar üstidin yaman niyət ḫəküm qikaroquqilardin bolоған bolmamsilər?!

[5] Kulaḳ selinglar, i səyümlük kerindaxlirim — Huda bu dunyadiki kəmbəоləllərni etiḳadta bay bolux ḫəmdə ularni Əzini səygənlərgə berixkə wədə kiloған padixaḫlikioға miras-hor boluxḳa tallioған əməsmu?. [6] Birak silər kəmbəоəllərni kəzgə ilmidinglar! Baylar silərni əzgən wə sot-soraḳlaroға sərigən əməsmu? [7] Üstünglaroға ḳoyuloған axu mubarək namoға kupurluk kiliwatḳanlar yənə xu baylar əməsmu?.

[8] Muḳəddəs yazmilardiki «ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xaḫanə ḳanunoға ḫəkikiy əməl kilsanglar, yahxi kiloған bolisilər.. [9] Lekin kixilərgə ikki hil kəz bilən ḳarisanglar, gunaḫ kiloған bolisilər, Təwrat ḳanuni təripidin hilaplik kiloquqilar dəp bekitilisilər.. [10] Qünki bir kixi pütün Təwrat ḳanunioға əməl kildim dəp turup, ḫətta uningdiki birla əmrgə hilaplik kilsa, u pütün ḳanunoға hilaplik kiloquqi ḫesablinidu.. [11] Qünki: «zina kilma» Degüqi ḫəm «ḳatillik kilma»mu degən. Xunga, zina kilmisanglarmu, lekin ḳatillik kiloған bolsanglar, yənila pütün Təwrat ḳanunioға hilaplik kiloған bilən barawər bo lisilər.. [12] Xunga səz-əməlliringlar adəmni ərkinlikkə erixtüridioған ḳanun aldida

---

peilning əzi oəmhorluk kilix, insanning ḫalidin həwər elixni əz iqigə alidu. Xuning bilən bu səzni muxu yərdə ḫəm «yoḳlax» ḫəm «oəmhorluk kilix» dəp tərjimə kilduk.

2:1 «xan-xərəp Igisi boloған Rəbbimiz Əysa Məsiḫ» — «xan-xərəp Igisi boloған» grek tilida «Uluoluḳning Əzi boloған» yaki «*(Hudaning)* uluoluḳining Əzi boloған». Xan-xərəpning Igisining aldida bolsak, bay-namratlik degəndək pərḳlərning əḫmiyiti yoḳ bolup ketidu.

2:1 Law. 19:15; Ḳan. 16:19; Pənd. 24:23; Mat. 22:16.

2:2 «... sinagoginglaroға altun üzük takioған, esil kiyingən bir bay bilən təng jul-jul kiyingən bir kəmbəоəl kirsə,...» — «Təbirlər»diki «sinagog» tooruluk məzmunni kərünglar. Muxu yərdə etiḳadqi boloған Yəhudiylarning məḫsus yioilix ibadət sorunlirini kərsitidu.

2:3 «silər esil kiyingənni ətiwarlap «tərgə qikip oltursila!» desənglar, kəmbəоləlgə, «u yərdə tur!» yaki «ayaоı təripimdə oltur!» desənglar, ...» — «ayaoı təripimdə» grek tilida «təḫtipərim tüwidə» bilən ipadilinidu.

2:5 Mis. 20:6; 1Sam. 2:30; Pənd. 8:17; Mat. 5:3; Yuḫ. 7:48; 1Kor. 1:26-29.

2:7 «Üstünglaroға ḳoyuloған axu mubarək namoға kupurluk kiliwatḳanlar yənə xu baylar əməsmu?» — «üstünglaroға ḳoyuloған axu mubarək nam»: — adəm Əysa Məsiḫkə etiḳad baoloған bolsa, Huda aldida Məsiḫ Əysaning nami xu kixining üstigə ḳoyuloған bolidu. Demək, u Məsiḫkə mənsup, Huda u kixini «Meningki», «Məsiḫning adimi» dəp Əz namini muxu kixining «üstigə ḳoyux»tin bax tartmaydu. Təwrat, «2Tar.» 7:14, «Am.» 9:11-12, «Yəx.» 63:19, «Yər.» 14:9, 15:16, «Dan.» 9:19, «Ros.» 15:17ni kərüng).

2:8 «Muḳəddəs yazmilardiki «ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xaḫanə ḳanunoға ḫəkikiy əməl kilsanglar...» — «xaḫanə ḳanun» degən bu intayin kizik ibarə tooruluk «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

2:8 Law. 19:18; Mat. 22:39; Mar. 12:31; Rim. 13:9; Gal. 5:14; əf. 5:2; 1Tes. 4:9.

2:9 «Lekin kixilərgə ikki hil kəz bilən ḳarisanglar, gunaḫ kiloған bolisilər, Təwrat ḳanuni təripidin hilaplik kiloquqilar dəp bekitilisilər» — oḳurmənlərgə xu ix ayanki, Yəḫudiy kerindaxlar Təwrat ḳanunini yahxi bilgəqkə, ularning xu bilimdin təkəbburlixip ketix ḫəwpi bardur. Lekin rosul Yakup ularoға agaḫlanduriduki, Təwrat ḳanunioға əməl kilay desəng, əmdi insanoға boloған muamilimigə ḳaritiloған əmrlər iqidə «ḳoxnangni əzüngni səygəndək səy» degən əmr əng ḳattik tələptur, «kixilərgə ikki hil kəz bilən ḳarax» xu əmrigə hilap.

–Pəḳət «adəmni ərkinlikkə erixtürgən ḳanun»ni, yəni «yengi əhdə»ni *(1:25, 2:12-ayətlər)* əziningki kiloған kixi xu əmrgə əməl kilalaydu; **axu** ḳanunda *(yengi əḫdə, demək)* təkəbburlixix degən ix ḳət'iy yoḳtur.

2:10 «Qünki bir kixi pütün Təwrat ḳanunioға əməl kildim dəp turup, ḫətta uningdiki birla əmrgə hilaplik kilsa, u pütün ḳanunoға hilaplik kiloquqi ḫesablinidu» — bu bayan bəlkim oḳurmənlərgə ḫəyran ḳalarlik ix bolidu. «Gal.» 3:10də mundaḳ deyilidu — «Lekin Təwrat ḳanunioға əməl kilimiz dəp yürgənlər bolsa ḫəmmisi lənətkə ḳalidu. Qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloған: «Təwrat ḳanunida yeziloған ḫəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl kilmaywatḳan ḫərbir kixi lənətkə ḳalidu»». Qünki Hudaning insanlaroға boloған adil, muḳəddəs təlipi insanlarning toluḳ pak-muḳəddəs boluxidin ibarəttur. Hudaning təlipigə əməl kilixida «100%»tin təwən bolsa bolmaydu. Xunga, Huda bizni awwal ḳutḳuzmisa uni ḫeq hursən ḳilalmaymiz.

2:10 Ḳan. 27:26; Mat. 5:19; Gal. 3:10.

2:11 ««zina kilma» Degüqi ḫəm «ḳatillik kilma»mu degən...» — ««zina kilma» degüqi» Huda Əzi, əlwəttə.

2:11 Mis. 20:13,14; Ḳan. 5:17,18; Mat. 5:27.

sorak kilinidioŋanlarning salahiyitigə uyoŋun bolsun. 13 Qünki baxkilaroŋa rəhim kilmioŋanlarning üstidin qikiridioŋan həküm rəhimsiz bolidu. Əmdi «rəhim kilix» «həküm qikirix»ning üstidin oŋəlibə kilip təntənə kilidu.

Etikad wə əməliyət

14 I kerindaxlirim! Birsi aoŋzida, «Məndə etikad bar» dəp turup, əmma uningda munasip əməlliri bolmisa, uning nemə paydisi? Bundak etikad uni kutkuzalamdu?. 15-16 Əmdi əgər aka-uka yaki aqa-singillardin biri yalingaq kalsa yaki kündilik yeməkliki kəm bolsa, silərdin biri ularoŋa: «Hudaoŋa amanət, kiyiminglar pütün, korsikinglar tok kilinoŋay!» dəp koyupla, tenining hajitidin qikmisa, buning nemə paydisi?. 17 Xuningoŋa ohxax yaloŋuz etikadla bolup, uningoŋa munasip əməlliri bolmisa, bundak etikad əlük etikadtur. 18 Lekin bəzibir adəmlər: «Səndə etikad bar, məndə bolsa əməl bar» dəp talixidu. Lekin mən: «Əməlsiz boloŋan etikadingni manga kərsitə keni?!», «Mən etikadimni əməllər bilən kərsitimən» dəymən. 19 — Sən «Huda bir» dəp ixinisən — Barikalla! Lekin hətta jinlarmu xuningoŋa ixinidu, xundakla korkup dir-dir titrəydioŋu!. 20 Əy, kuruk hiyal adəm! Əməlliri yok etikadning əlük etikad ikənlikini kaqanmu bilərsən?. 21 Atimiz Ibrahim əz ooŋli Ishakni kurbangah üstigə sunoŋanda əz əmili arkilik həkkaniy dəp jakarlanoŋan əməsmu?. 22 Əmdi xuni kərüwelixka boliduki, uning etikadi munasip əməllərni kildi wə etikadi əməllər arkilik mukəmməl kilindi. 23 Mana bu ix Təwrattiki: «Ibrahim Hudaoŋa etikad kildi. Bu uning həkkaniyliki hesablandi» degən yazmini ispatlaydu, xundakla u «Hudaning dosti» dəp ataldi. 24 Buningdin xuni kərələysilərki, insanlar etikadi bilənla əməs, bəlki əməlliri bilən həkkaniy dəp jakarlinidu.

2:12 «Xunga sez-əməlliringlar adəmni ərkinlikkə eriktüridioŋan kanun aldida sorak kilinidioŋanlarning salahiyitigə uyoŋun bolsun» — 1:25ni kərüng. «Adəmni ərkinlikkə eriktüridioŋan kanun» — grek tilida «ərkinlikning kanuni». Demək, yengi əhdə, yəni hux həwar. «Ərkinlik» — adəmni gunah wə əz gunahlik təbiiti, ölüm wə dozahtin azad kilidioŋan ərkinlik, əlwättə.

2:13 «Qünki baxkilaroŋa rəhim kilmioŋanlarning üstidin qikiridioŋan həküm rəhimsiz bolidu. Əmdi «rəhim kilix» «həküm qikirix»ning üstidin oŋəlibə kilip təntənə kilidu» — ««rəhim kilix» «həküm qikirix»ning üstidin oŋəlibə kilip təntənə kilidu». Təwrat dəwridə «Kezgə kəz, qixka qix» degən kanun həküm sürətti. Bu adillik, əlwättə. Birak Təwrattiki adil kanun boyiqə həmmimiz dozahka qüxiximiz kerək! Əmdi Injil dəwri kəldi, Əysa Məsih Əzi bizning gunahlirimizni Əz üstigə aldi; Huda xuning bilən bizgə rəhimdillik kərsitix yolini aqti. Xuning bilən «rəhimdillik» «həküm qikirix»ning üstidin oŋəlibə kilip təntənə kilidu» wə biz Hudaoŋa əgixip baxkilaroŋa rəhim kərsitiximizgə tooŋra kelidu.

2:13 Mat. 6:15; 18:35; Mar. 11:25; Luka 16:25.

2:14 Mat. 7:26; Yak. 1:23.

2:15-16 Luka 3:11; 1Yuh. 3:17.

2:18 «Lekin bəzibir adəmlər: «Səndə etikad bar, məndə bolsa əməl bar» dəp talixidu» — «Səndə etikad bar, məndə bolsa əməl bar» degüqi bəlkim «Bəzilərdə etikad bar, bəzilərdə əməllər bar. Ikkilisi birla wakitta təng boluxi mumkin əməs» degəndək mənini kətsətməkqi boluxi mumkin. 18-ayəttiki kaloŋan səzlər wə 19-22-ayətlər bəlkim Yakupning buningoŋa boloŋan rəddiyə jawabi bolalaydu. **«Lekin mən: «Əməlsiz boloŋan etikadingni manga kərsitə keni?!» ... dəymən»** — bu səz intayin kinayilik gəp, əlwättə. Adəmning əməlliri yaki hərikətliri bolmisa uningda nemə etikad, nemə pozitsiyə yaki nemə pikir bar boloŋanlikini bilix hərgiz mumkin əməs!

2:19 «— Sən «Huda bir» dəp ixinisən — Barikalla! Lekin hətta jinlarmu xuningoŋa ixinidu, xundakla korkup dir-dir titrəyduoŋu!» — Yakupning bu gepi intayin kinayilik gəptur. Hətta jin-xəytanlarning «etikadi»din əməl-hərikətlər qikidu *(ular dir-dir titrəydu!)*. Jin-xəytanlar Hudaning məwjut ikənlikigə, uning «bir boloŋanliki»oŋa ixinidu, lekin uningoŋa etikad kilmaydu *(tayanmaydu)*, əlwättə.

2:20 «əməlliri yok etikadning əlük etikad ikənliki...» — bəzi kona kəqürmilərdə «əməlliri yok etikadning əhmiyətsiz etikad ikənliki...» deyilidu. **«əməlliri yok etikadning əlük etikad ikənlikini kaqanmu bilərsən? »** — «kaqanmu bilərsən?» degənning baxka birhil tərjimisi «buningoŋa ispat halamsən?».

2:21 «Atimiz Ibrahim əz ooŋli Ishakni kurbangah üstigə sunoŋanda...» — «Atimiz Ibrahim» — Yəhudiy həlkining əjdadi həmdə etikad jəhättə barlik etikadqilarning atisidur.

2:21 Yar. 22:10.

2:23 «Mana bu ix Təwrattiki: «Ibrahim Hudaoŋa etikad kildi. Bu uning həkkaniyliki hesablandi» degən yazmini ispatlaydu, xundakla u «Hudaning dosti» dəp ataldi» — Təwrat, «Yar.» 15:6 wə «2Tar.» 20:7, «Yəx.» 51:2, «Dan.» 3:35ni *(LXX)* wə «Yəx.» 41:8ni kərüng).

2:23 Yar. 15:6; Rim. 4:3; Gal. 3:6.

2:24 «Buningdin xuni kərələysilərki, insanlar etikadi bilənla əməs, bəlki əməlliri bilən həkkaniy dəp jakarlinidu» — rosul Pawlus «insanlar etikad bilən həkkaniy dəp jakarlinidu» dəydu *(məsilən, «Rim.» 3:28, «Gal.» 2:16, 3:24ni kərüng)*. Rosul Yakupning səzi Pawlusning səzigə heq zit əməs, bəlki adəmning etikadioŋa munasip ix-hərikiti yaki əməlliri bolmisa, bundak etikad həkikiy

25 Muxuningoŋa ohxax, paḫixə ayal Raḫab
Israil qarlioŋuqilirini əz əyidə kütüp, ularni
baxḳa yol bilən ḳaquruwətkənliki üqün,
u ohxaxla ix-əmili bilən ḫəkḳaniy dəp
jakarlanoŋan bolmamdu?
26 Tən roḫ bol-
misa əlük boloŋandək, əməlliri yoḳ etiḳadmu
əlüktur.

Tilni tizginliximiz kerək

3 1 Ḳerindaxlirim, aranglardin kəp kixi
təlim bərgüqi boluwalmanglar! Qünki
silərgə məlumki, biz təlim bərgüqilər
baxḳilardin tehimu ḳattiḳ sorakḳa tartilimiz.
2 Qünki ḫəmmimiz kəp ixlarda hatalixip
putliximiz. Ḫalbuki, əgər birsi tilda
hatalaxmisa, u kamalətkə yətkən, pütkül
tenini tizginliyəligən adəm bolidu.
3 Mana,
biz atlarni əzimizgə beḳindurux üqün aoŋzioŋa
yügən salimiz; buning bilən pütkül tənlirini
halioŋan tərəpkə buriyalaymiz. 4 Mana,
kemilərgimu ḳaranglar; xunqilik yooŋan
bolsimu, yənə kelip dəḫxətlik xamallar
təripidin urulup ḫəydilidioŋan bolsimu, lekin
rolqi ḳəyərgə ularni ḫəydəy desə, u kiqikkinə
bir rol arḳilik uni halioŋan tərəpkə buraydu.
5 Xuningoŋa ohxax, gərqə til tenimizning
kiqik bir əzasi bolsimu, lekin tolimu yooŋan
səzləydu. Kiqikkinə bir ot uqḳunining
qong ormanoŋa ot tutaxturalaydioŋanlikini
oylap beḳinglar!
6 Til — dərwəḳə bir ottur;
u əzalirimiz arisidin orun elip ḳəbiḫlikkə
toloŋan bir aləm bolidu. U pütkül tənni
buloŋioŋuqidur; u dozah otidin tutaxturulup,
pütkül təbiətning qakioŋa ot tutaxturidu!

7 Qünki ḫərtürlük ḫaywanlar ḫəm uqar-
ḳanatlar, əmiligüqi ḫaywanlar ḫəm dengizdiki
məhluḳlar insaniyət təripidin kəndürülməktə
ḫəmdə kəndürülgənidi. 8 Əmma tilni ḫeqkim
kəndürəlməydu; u tinimsiz rəzil bir nərsə
bolup, janoŋa zamin bolidioŋan zəḫərgə
toloŋandur. 9 Biz tilimiz bilən Pərwərdigar
Atimizoŋa xanu-təxəkkür ḳayturimiz,
wə yənə uning bilən Hudaning obrazida
yaritiloŋan insanlarni ḳaroŋaymiz. 10 Demək,
ohxax bir eoŋizdin ḫəm təxəkkür-mubarək
ḫəm lənət-ḳaroŋax qikidu. I ḳerindaxlirim,
bundaḳ bolmasliḳi kerək! 11 Bir bulaḳ ohxax
bir kəzdin birla wakitta tatliḳ ḫəm ḳirtaḳ su
qikiramdu? 12 I ḳerindaxlirim, ənjür dərihi
zəytunning mewisini bərməydu, yaki üzüm
teli ənjürning mewisini berələmdu? Ḫəm
tuzluḳ bulaḳ tatliḳ sunimu qikiralmaydu.

Ərxtin kəlgən ḫəḳikiy danaliḳ

13 Aranglarda kim dana wə pəmlik? Pəzilətlik
yürüx-turuxidin u danaliḳḳa has boloŋan
məmin-kəmtərlik bilən əməllirini kərsətsun!
14 Lekin əgər ḳəlbinglarda aqqiḳ ḫəsəthorluḳ
wə jedəl-majira bolsa, əmdi yaloŋan səzlər
bilən ḫəḳikətni yoḳḳa qikarmanglar, mahtanmanglar.
15 Bundaḳ «danaliḳ» ərxtin
əməs, bəlki dunyaoŋa, insan təbiiyitigə has
bolup, jin-xəytandin kəlgəndur.
16 Qünki

---

etiḳad ḫesablanmaydu, bəlki «əlük etiḳad» *(2:17, 20, 26)* ḫesablinixi kerək, dəp təkitləydu.

2:25 «... paḫixə ayal Raḫab Israil qarlioŋuqilirini əz əyidə kütüp, ularni baxḳa yol bilən ḳaquruwətkənliki üqün, u ohxaxla ix-əmili bilən ḫəkḳaniy dəp jakarlanoŋan bolmamdu?» — bu wəkə «Yəxua» 2-babta hatiriləngən. «Ibr.» 11:31nimu kərüng.

2:25 Yə. 2:1; 6:23; Ibr. 11:31.

3:1 Mat. 7:1; 23:8; Luḳa 6:37.

3:2 Zəb. 34:13; Yaḳ. 1:26.

3:5 Pənd. 12:18; 15:2.

3:6 «... u dozah otidin tutaxturulup, pütkül təbiətning qakioŋa ot tutaxturidu!» — «pütkül təbiət» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «barliḳ insaniy dunya».

3:13 Əf. 5:8.

3:14 «lekin əgər ḳəlbinglarda aqqiḳ ḫəsəthorluḳ wə jedəl-majira bolsa, əmdi yaloŋan səzlər bilən ḫəḳikətni yoḳḳa qikarmanglar, mahtanmanglar» — «mahtanmanglar» degənlikning mənisi bolsa: ««məndə danaliḳ bar» demənglar».

3:14 Rim. 13:13.

3:15 «Bundaḳ «danaliḳ» ərxtin əməs...» — grek tilida «bundaḳ «danaliḳ» yuḳiridin əməs». **«bəlki dunyaoŋa ... has bolup...»** — grek tilida «yər-zeminoŋa ... has bolup» deyilidu. **«bundaḳ «danaliḳ» ərxtin əməs, bəlki dunyaoŋa, insan təbiiyitigə has bolup, jin-xəytandin kəlgəndur»** — «dunya» yaki «bu dunya» bolsa, Təwrat-Injil boyiqə, Hudaoŋa ḳarxi qikḳan, Xəytan təripidin baxḳuruloŋan pütkül bir sistemini kərsitidu *(4-babni kərüng)*. «Insan təbiyitigə has» grek tilida «janliḳ» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu yərdiki grek tilidiki «jan» insan xəhsining üq ḳismi *(roḫ, jan, tən)*ning birini kərsitidu. Hudaoŋa tayanmioŋaqḳa, gunahḳar isnanlarning əzlirining «jenidin qikḳan» əḳil-parasətliri wə oy-pikirliri Hudaning Roḫidin qikḳan bolmioŋaqḳa, ḫərgiz Hudaning kənglidikidək bolmaydu («Rimliḳlaroŋa»diki «kirix səz»imizni kərüng.

3:15 1Kor. 2:6, 7.

ḫəsətthorluq wə jedəl-majira boloŋanla yərdə qalaymiqanqilik wə ḫərhil rəzilliklər bolidu.. 17 Lekin ərxtin kəlgən danalik bolsa, u aldi bilən paktur, u yənə tinqlikpərwər, hux peil, baxqilarning pikrigə quliqi oquq, rəḫimdil bolup, yahxi mewilər bilən toloŋan, uningda tərəpbazlik yaki sahtipəzlik yoqtur.. 18 Ḫəqqaniylik urukliri tinqlikpərwərlər arisida qeqilip, tinqlik iqidə mewə beridu..

Bu dunyani dost tutmaslik

4 1 Aranglardiki urux wə majiralar nədin kelip qikidu? Bu dəl tən əzaliringlar iqidə jəng qiliwatqan arzu-ḫəwəsliringlardin əməsmu?. 2 Silər arzu-ḫəwəs qilisilər, lekin arzu-ḫəwəsliringlaroŋa erixməysilər; adəm olturisilər, ḫəsət qilisilər, lekin erixəlməysilər; jedəl-majira qikirip jəng qilisilər. Erixməysilər, qünki tilimaysilər. 3 Tilisənglarmu erixəlməysilər, qünki əz arzu-ḫəwəsliringlarni qandurux üqün rəzil niyətlər bilən tiləysilər.. 4 Əy zinahorlar! Bu dunya bilən dostlixixning əməliyəttə Huda bilən düxmənlixix ikənlikini bilməmtinglar? Kimdikim bu dunyani dost tutmaqqi bolsa, əzini Hudaning düxmini qilidu.. 5 Muqəddəs yazmilarda: «Huda qəlbimizgə makan qilduroŋan Roḫ naqar arzu-ḫəwəslərni qilamdu?» degən səz silərqə bikar deyilgənmu?.. 6 Lekin Huda bərgən meḫir-xəpqət buningdin üstün turidu. Xuning tüpəylidin muqəddəs yazmilarda: «Huda təkəbburlaroŋa qarxidur, lekin məmin-kəmtərlərgə xəpqət qilidu» dəp yeziloŋandur..

7 Xuning üqün, Hudaoŋa boysununglar. Xəytanoŋa qarxi turunglar; xundaq qilsanglar u silərdin qaqidu.. 8 Hudaoŋa yeqinlixinglar, Hudamu silərgə yeqinlixidu. Əy gunaḫkarlar, gunaḫtin qolunglarni yuyunglar; əy üjmə kəngüllər, qəlbinglarni pak qilinglar.. 9 Gunaḫliringlaroŋa qayoŋu-ḫəsrət qekinglar, ḫaza tutup yioŋlanglar, külkənglarni matəmgə, huxalliqinglarni qayoŋuoŋa aylandurunglar.. 10 Rəbning aldida əzünglarni təwən tutunglar wə xundaq qiloŋanda U silərni üstün qilidu..

Qerindaxlar üstidin ḫəküm qilmaslik

11 I qerindaxlar, bir-biringlarni səkmənglar. Kimdikim qerindixini səksə yaki uning üstidin ḫəküm qilsa, Təwrat qanuninimu səkkən wə uning üstidin ḫəküm qiloŋan bolidu. Xundaq qilip qanun üstidin tooŋra-natooŋra dəp ḫəküm qilsang, qanunoŋa əməl qiloŋuqi əməs, bəlki əzüngni uning üstidin ḫəküm

3:16 1Kor. 3:3; Gal. 5:20.
3:17 «lekin ərxtin kəlgən danalik bolsa,...» — grek tilida «lekin yuqiridin kəlgən danalik bolsa...».
3:18 «ḫəqqaniylik urukliri tinqlikpərwərlər arisida qeqilip, tinqlik iqidə mewə beridu» — «ḫəqqaniylik urukliri» degənlik adəmning ḫayatida pəyda boloŋan yaki əsidioŋan ḫəqqaniyliqni kərsitidu.
4:1 Rim. 7:23; 1Pet. 2:11.
4:3 Mat. 20:22; Rim. 8:26.
4:4 «Əy zinahorlar! Bu dunya bilən dostlixixning əməliyəttə Huda bilən düxmənlixix ikənlikini bilməmtinglar?» — muxu yərdiki «zinahorlar» xübḫisizki, kəqmə mənidə yaki bəlkim əyni mənidə boluxi mumkin. Kəqmə mənidə «Hudaoŋa wapasizlar» degənni bildüridu. Bu səz baxqa ixlar *(pul, baylik ḫoquq, mənsəp, ḫərhil ḫəwəslər)*ni Hudaning ornioŋa qoyoŋanlikni kərsitidu. Bu ḫəqiqiy butpərəsliktur, bu Huda aldida zinahorluqqa ohxax bolidu.
4:4 Yuḫ. 15:9; Gal. 1:10; 1Yuḫ. 2:15.

4:5 «Huda qəlbimizdə makan qilduroŋan Roḫ...» — Əz Muqəddəs Roḫini kərsitidu. Grek tilida «U qəlbimizgə makan qilduroŋan Roḫ...». **«Muqəddəs yazmilarda: «Huda qəlbimizgə makan qilduroŋan Roḫ naqar arzu-ḫəwəslərni qilamdu?» degən səz silərqə bikar deyilgənmu?»** — bu səzning əzi Təwrattin biwasitə tepilmaydu, bəlkim rosul Yaqupning Təwrattiki kəp ayətlirining mujəssəmləxtürülgini boluxi mumkin. Baxqa bir hil tərjimisi: «Huda qəlbimizgə saloŋan *(muqəddəs)* Roḫ bizning Hudaoŋila sadaqətmən boluximizni qattiq arzu qilidu».
4:5 Qəl. 11:29.
4:6 «Lekin Huda bərgən meḫir-xəpqət buningdin üstün turidu» — bu səzning mənisi bəlkim «bu yaman arzu-ḫəwəslirimiz, nəps-tamahorluqimiz üstidin oŋəlibə qilix üqün, Huda bizgə kəp küq-qudrət beridu» degənlik boluxi mumkin. **«Huda təkəbburlaroŋa qarxidur, lekin məmin-kəmtərlərgə xəpqət qilidu»** — «Pənd.» 3:34.
4:6 Pənd. 3:34; 1Pet. 5:5.
4:7 Əf. 4:27; 1Pet. 5:9.
4:8 «Əy gunaḫkarlar, gunaḫtin qolunglarni yuyunglar; əy üjmə kəngüllər, qəlbinglarni pak qilinglar» — bu «üjmə kəngüllər» bəlkim Huda bilən wə bu dunya bilən təng dost bolayli degüqilərni kərsitidu.
4:9 Mat. 5:4.
4:10 Ayup 22:29; Pənd. 29:23; Mat. 23:12; Luqa 14:11; 18:14; 1Pet. 5:6.

qiloquqi qiliwaloqan bolisən.. 12 Qutquzuxqa wə halak qilixqa qadir boloqan, qanun Tüzgüqi wə həküm Qiloquqi pəqət birdur! Xundaq ikən, sən baxqilar üstidin həküm qiloqudək zadi kimsən?

Özüngni Huda demə!

13 Həy, «Bügün yaki ətə palani-püküni xəhərgə barimiz, u yərdə bir yil turup, tijarət qilip payda tapimiz» degüqilər buningoqa qulaq selinglar!. 14 Əy ətə nemə bolidioqanliqini bilməydioqanlar, hayatinglar nemigə ohxaydu? U huddi oqil-pal pəyda bolup yoqap ketidioqan bir parqə tuman, halas.. 15 Buning ornioqa, «Rəb buyrusa, hayat bolsaq, uni qilimiz, buni qilimiz» deyixinglar kerək.. 16 Lekin əmdi silər hazir undaq yooqan gəpliringlar bilən mahtinisilər. Bundaq mahtinixlarning həmmisi rəzil ix-tur. 17 Xuningdək kimdikim məlum yahxi ixni qilixqa tegixlik dəp bilip turup qilmioqan bolsa, gunah qiloqan bolidu..

Baylarni agahlandurux

5 1 Əy baylar, qulaq selinglar! Bexinglaroqa qüxidioqan külpətlər üqün dad-pəryad kətürüp yioqlanglar..2 Bayliqinglar qirip kətti, kiyim-keqikinglarni küyə yəp kətti, 3 altun-kümüxliringlarni bolsa dat basti, bu dat kiyamättə özünglaroqa qarxi guwahlik berip, gəxünglarni otta kəydürülgəndək yəwetidu. Silərning baylikларni toplixinglar ahirki künlərdə boldi!.. 4 Mana, etizliqinglarda ixləp hosul yioqanlaroqa hiyanət qilip ix həkliрini bərməy kəldinglar. Bu tutuwelinoqan hək üstünglardin pəryad kətürməktə, xuningdək ormiqilarning nalə-pəryadliri samawi qoxunlarning Sərdari boloqan Pərwərdigarning qulikioqa yətti.. 5 Silər bu dunyada həxəmətqilik wə əyx-ixrət iqidə yaxap keliwatisilər. Qoylar booquzlax künigə təyyarlanoqandək, silərmu booquzlinix künigə özünglarni bordap keliwatisilər..
6 Silər həkkaniy boloquqini gunahqa məhkum qilip, əltürüp kəldinglar; u silərgə qarxilik kərsətməydu..

4:11 «kimdikim kerindixini səksə yaki uning üstidin həküm qilsa, Təwrat qanuninimu səkkən wə uning üstidin həküm qiloqan bolidu...» — «Təwrat qanuninimu səkkən ... bolidu» — muxu yərdə rosul Yakupning kəzdə tutqan «Təwrat qanuni» bolsa yukirida tiloqa aloqan uningdiki «qoxnangni özüngni səygəndək səygin» degən əmr boluxi kerək. Bu səzlər bəzidə «Təwrat qanunining jəwhiri» deyilidu. **«Xundaq qilip qanun üstidin tooqra-natooqra dəp həküm qilsang, qanunoqa əməl qiloquqi əməs, bəlki əzüngni uning üstidin həküm qiloquqi qiliwaloqan bolisən»** — insanning bəhtlik nesiwisi Hudaning səzi üstidin *(«tooqra, natooqral» dəp)* həküm qikirix əməs, bəlki uni iman bilən qobul qilip itaət qilixta tepilidu, əlwəttə!

4:13 Luka 12:18.

4:14 «U huddi oqil-pal pəyda bolup yoqap ketidioqan bir parqə tuman, halas» — «bir parqə tuman» yaki «bir parqə is-tütək».

4:14 Yəx. 40:6; 1Kor. 7:31; Yak. 1:10; 1Pet. 1:24; 1Yuh. 2:17.

4:15 Ros. 18:21; 1Kor. 4:19; Ibr. 6:3.

4:17 Luka 12:47.

5:1 Pənd. 11:28; Am. 6:1; Luka 6:24; 1Tim. 6:9.

5:3 «altun-kümüxliringlarni bolsa dat basti» — rosul Yakup bu ayətlərdə baylarning bexioqa kəlgüsidə qüxidioqan jazani allikaqan yüz bərgəndək tərzdə kərsitidu. **«Silərning baylikларni toplixinglar ahirki künlərdə boldi!»** — baxqa bir tərjimisi: «Qünki silər bu ahir zamanda baylik toplax bilənla bolup ketiwatisilər!». Qandakla bolmisun, ularning baylikliri «ahirki künlərdə» toplanoqan bolup, ular bulardin anqə uzun huzur alalmaydu.

5:3 Mat. 6:19; Rim. 2:5.

5:4 Law. 19:13; Qan. 24:14.

5:5 «Silər bu dunyada həxəmətqilik wə əyx-ixrət iqidə yaxap keliwatisilər» — «bu dunyada» grek tilida «yər yüzidə». Demək, behixtə undaq rahətlik hayattin bəhrimən bolmaysilər. **«Qoylar booquzlax künigə təyyarlanoqandək, silərmu booquzlinix künigə özünglarni bordap keliwatisilər»** — «özünglarni bordap keliwatisilər» grek tilida «yürəkliringlarni bordap keliwatisilər». Bu üq bislik səz bolup: *(1)* özünglar intayin həxəmətlik, əyx-ixrətlik turmux ətküzdunglar; *(2)* kənglünglarni tax qildinglar *(məsilən, «Yəx.» 10:6 wə 63:17ni kərüng)*; *(3) (kinayilik mənidə)* «booquzlax küni» *(qiyamət küni)*gə özünglarni «bordap» yahxi təyyarlidinglar».

5:5 Ayup 21:13; Luka 16:19,25.

5:6 «Silər həkkaniy boloquqini gunahqa məhkum qilip, əltürüp kəldinglar; u silərgə qarxilik kərsətməydu» — «həkkaniy boloquqi» *(1)* Məsihni yaki *(2)* həkkaniy adəmlərni kərsitidu. Bizningqə həkkaniy adəmlərni kərsitidu, qünki grek tilida «əltürüx» degən peil kəp ketimlik əltürüxlərni kərsitixi mumkin. Əmdi nemixqa «həkkaniy boloquqilar» əməs, bəlki «həkkaniy boloquqi» dəydu? Bizningqə rosul Yakup Məsih Əysaning Öz məmin bəndilirida turuwatqanlikini, ular bilən bir boloqanlikini təkitləxni halaydu *(«Pənd.» 14:31, 17:5 wə «Ros.» 9:4ni kərüng)*. Rosul Yakup xu qaoqlarda «həkkaniy Yakup» dəp atilatti wə keyin Yerusalemdikilər təripidin əltürüwetildi *(miladiyə 60-yillarda)*.

–«U silərgə qarxilik kərsətməydu» degən bayan bəlkim Hudaning məmin bəndilirining harakterini həmdə ularning ajiz-aniy ikənlikini kərsitiximu mumkin.

Səwr-taqət wə dua

7-8 Xunga, qerindaxlar, Rəbning qayta kelidioqan künigiqə səwr-taqət qilip turunglar. Mana, dehqan kixi yərning esil mewisini kütidu; yər dəsləpki wə keyinki yamoqurlaroqa muyəssər boloquqə uni intizarlik bilən səwr-taqət iqidə kütidu. Silərmu səwr-taqət qilip qəlbinglarni mustəhkəm qilinglar. Qünki Rəbning qayta kelixi yeqinlap qaldi.. 9 Qerindaxlar, əzünglar sorakqa tartilmasliqinglar üqün bir-biringlardin aoqrinmanglar; mana, Sorak Qiloquqi ixik aldida turidu. 10 Pərwərdigarning namida sözligən burunki pəyoqəmbərlərning qandak azab-okubət tartqanliki, xundakla səwr-taqət qiloqanliqini ülgə qilinglar. 11 Biz mana muxundak səwr-taqət bilən bərdaxlik bərgənlərni bəhtlik dəp hesablaymiz. Ayupning azab-okubətkə qandak səwr-taqət bilən bərdaxlik bərgənlikini angliqansilər wə Pərwərdigarning uningoqa ahirki qiloqinini, xundakla «Pərwərdigarning iq-baoqri xəpkət wə rəhimdillik bilən toloqan»likini kərgənsilər..

12 Əmdi i qerindaxlirim, əng muhimi, kəsəm qilmanglar — nə asman nə zemin nə heqqandak baxqa nərsilərning nami bilən kəsəm qiloquqi bolmanglar, bəlki «bolidu» desənglar həqiqiy «bolidu» bolsun, «yaq» desənglar həqiqiy «yaq» bolsun. Xundak qiloqanda, Hudaning jazasioqa qüxməysilər..

Dua tooqruluq

13 Aranglarda azab tartquqi kixi barmu? U dua qilsun. Huxal yürüwatqanlar barmu? U küy-mədhiyə nahxilirini eytsun.. 14 Aranglarda aoqrik-silaqlar barmu? Ular jamaətning aqsaqallirini qaqirtip kəlsun; ular Rəbning namida uning bexioqa may sürüp məsih qilip dua qilsun.. 15 Xundak qilip iman-ixənq bilən qilinoqan dua bimarni saqaytidu, Rəb uni ornidin turoquzidu. Əgər bimar gunahlarni qiloqan bolsa, bular kəqürüm qilinidu. 16 Xuning üqün ətküzgən gunahliringlarni bir-biringlaroqa iqrar qilinglar wə xipalik tepixinglar üqün bir-biringlaroqa dua qilinglar. Həqqaniy adəmning duasi zor küq wə qong ünümgə igidur. 17 Ilyas pəyoqəmbərmu bizgə ohxaxla insaniy təbiətlik idi. U yamoqur yaoqmisun dəp ihlas bilən dua qildi; nətijidə, zeminoqa üq

---

5:7-8 «dehqan kixi yərning esil mewisini kütidu; yər dəsləpki wə keyinki yamoqurlaroqa muyəssər boloquqə uni intizarlik bilən səwr-taqət iqidə kütidu» — «dəsləpki yamoqurlar» Israilda 10-yaki 11-ayda yeoqip, yərni yumxak qilip həydəxkə təyyarlaydu, andin qeqiloqan uruklarni ündürüxkə türtkə bolidu. «Keyinki yamoqurlar» bolsa 3- yaki 4-ayda yeoqip, ətiyazlik ziraətlərni pixurux rolini oynaydu. Xunga hərbir dehqan «keyinki yamoqur»oqa təxnadur, ular uni bək qədirləydu. **«... Silərmu səwr-taqət qilip qəlbinglarni mustəhkəm qilinglar. Qünki Rəbning qayta kelixi yeqinlap qaldi»** — bu 7-8-ayətlər üstidə «qoxumqə sөz»imizdə toxtilimiz.

5:11 «Ayupning azab-okubətkə qandak səwr-taqət bilən bərdaxlik bərgənlikini angliqansilər wə Pərwərdigarning uningoqa ahirki qiloqinini... kərgənsilər» — «Pərwərdigarning uningoqa ahirki qiloqini» demək, Hudaning ahirida Ayupning həyatini qandak bərikətləp, yahxi orunlaxturoqanliki. **«Pərwərdigarning iq-baoqri xəpkət wə rəhimdillik bilən toloqan»** — bu sөzlər «Mis.» 34:6, «Nəh.» 9:17, «Zəb.» 86:15, 102:13, «Yo.» 2:13də hilmuhil xəkildə kərülidu.

5:11 Qəl. 14:18; Ayup 1:21 ,22; 42:10-17; Zəb. 103:8-9; Mat. 5:11.

5:12 Mat. 5:34; 2Kor. 1:17, 18.

5:13 «Aranglarda azab tartquqi kixi barmu? U dua qilsun. Huxal yürüwatqanlar barmu? U küy-mədhiyə nahxilirini eytsun» — bu sөz bəlkim jamaətning ibadət sorunliridiki əhwalini kəzdə tutidu. Demək, jamaət sorunlirida qerindaxlarning həm yioqlax həm huxal bolux ərkinliki boluxioqa tooqra kelidu. Əmma bu sөzlər qerindaxlar yaloquz qaloqanda ohxaxla inawətlik bolidu, əlwəttə!

–Keyin u aoqrik qerindaxning əhwali tooqruluq sөzləydu.

5:13 Əf. 5:19; Kol. 3:16.

5:14 «Aranglarda aoqrik-silaqlar barmu? Ular jamaətning aqsaqallirini qaqirtip kəlsun; ular Rəbning namida uning bexioqa may sürüp məsih qilip dua qilsun» — «məsih qilix» tooqruluq «Təbirlər»diki izahatimizni kərüng. Muxu yərdə may heqqandak dorining rolida əməs, bəlki aqsaqallarning qollirini bimarning bexioqa təgküzüxi bilən ularning bimar bilən birliktə ikənlikini ipadiləx üqün həmdə uningoqa Mukəddəs Rohning kesəlni saqaytix qudritini əslitix üqün bolidu.

5:14 Mar. 6:13.

yil altə ay ḥeq yamoɣur yaoɣmidi.… [18] Andin
u yənə dua qildi wə yamoɣur qayta yaoɣdi,
yərmu ḥosul-mewisini yənə bərdi.…
[19] Qerindaxlirim, aranglarda birsi ḥəqiqəttin
qətnigən bolsa, wə yənə birsi uni ḥəqiqətkə
qayturtsa,… [20] Muxundaq kixi xuni bilsunki,
gunaḥkar kixini azoɣan yolidin qayturup
əkəlgüqi xu kixining jenining ölümdin
qutuluxioɣa wə nuroɣun gunaḥlarning yepip
qoyulixioɣa səwəbqi bolidu.…

5:17 «Ilyas pəyoɣəmbərmu bizgə oḥxaxla insaniy təbiətlik idi» — «insaniy təbiətlik» degən ibarə muxu yərdə adəmning ḥessiyat, huxallik wə qayoɣulirini kərsitidu.
5:17 1Pad. 17:1; Luqa 4:25.
5:18 1Pad. 18:45.
5:19 Mat. 18:15; Gal. 6:1-2
5:20 «Muxundaq kixi xuni bilsunki, gunaḥkar kixini azoɣan yolidin qayturup əkəlgüqi xu kixining jenining ölümdin qutuluxioɣa wə nuroɣun gunaḥlarning yepip qoyulixioɣa səwəbqi bolidu» — «ölümdin qutulux» degən ibarə «mənggülük ölüm» *(dozah)* yaki bu dunyadin ketixini kərsitəmdu? Bizningqə rosul bu gunaḥkarning «**jenining** qutuluxi»ni təkitligəqkə, mənggülük ölümni kərsətsə kerək.
–Əgər «ölüm» bu dunyadin ketix bolsa «1Yuḥ.» 5:16-17də yaki «Ros.» 5-babta hatiriləngəndək Hudaning eoɣir gunaḥqa patqan etiqadqilarning bexioɣa qüxüridioɣan jazasini kərsitidu.
–«Nuroɣun gunaḥlarning yepip qoyuluxi» — bəlkim *(1)* bu gunaḥkar kixining gunaḥlirining kəqürüm qilinixini wə *(2)* u kixining baxqilar aldida uyatqa qalmasliqini wə *(3)* u kixining gunaḥining baxqilarnimu gunaḥqa putlaxturup qoyuxining aldini elixini kərsitixi mumkin.
5:20 Pənd. 10:12; 11:30; 1Pet. 4:8.

Qoxumqə səz

Hətning mu'əllipi qaysi Yaqup?

Bu hətni yazoŋan rosul «Yaqup» degən kim? Injilda birnəqqə «Yaqup» tiloŋa elinoŋan. Əmdi ulardin qaysisining uxbu hətning mu'əllipi ikənliki tooŋruluq hərqaysi dəwrlərdə ətkən alimlar üq hil pikirdə boloŋan. Bular: —

(1) Yaqupni Yuhannaning akisi, Məsihning alahidə qakiroŋan on ikki rosulining biri, xundakla Əzigə əng yekin üq rosuli (Petrus, Yuhanna, Yaqup) iqidiki Yaqup, degən qarax («Mat.» 4:21, 10:2, 17:1, «Mar.» 5:37). Bu kəzqaraxning mumkinqiliki yok dəp qaraymiz; qünki bu Yaqup Məsihning asmanoŋa kətürülüxidin anqə uzun ətməyla əltürülgənidi («Ros.» 12:2). Bu wəkə miladiyə 44-yili yüz bərgən boluxi mumkin.

(2) Uni Məsihning qakiroŋan on ikki rosuli iqidiki ikkinqi Yaqup degən qarax («Mat.» 10:2, «Mar.» 3:18, «Luka» 6:15, «Ros.» 1:13). Əmma bu ayətlərdə Yaqup «Alfe'usning ooŋli» dəp tiloŋa elinidu. Naһayiti roxənki, uxbu hətning mu'əllipi Yerusalemdiki jamaət iqidə yetəkqi boloŋan, «Ros.» 12:17 wə 15:13də tiloŋa elinoŋan Yaqup idi; bu kixini rosul Pawlusmu «Gal.» 1:19, 2:9, 2:12də tiloŋa alidu; u «Rəbning ukisi» dəp atilidu. Bu kixi qandakmu birla wakitta һəm «Alfe'usning ooŋli» һəm «Rəbning ukisi» bolalaydu? Axu wakitlarda «uka» (grek tilida «kerindax») bəzidə ikkinqi yaki üqinqi tuoŋkan degənni bildürətti. Birak Injilda buningdin misal tapalmiduk. Alayluk, gərqə Yəһya pəyoŋəmbər Məsihning ikkinqi tuoŋkini yaki nəwrə akisi bolsimu, һərgiz «Məsihning akisi» deyilməydu.

(3) Bu hət Yəһudiy etikadqiloroŋa boloŋan alahidə oŋəmhorluk bilən yeziloŋanliki üqün, hətning mu'əllipi «Ros.» 12:17 wə 15:13 wə «Gal.» 1:19, 2:9, 2:12də tiloŋa elinoŋan, Yerusalemdiki jamaəttə yetəkqi boloŋan Yaqup degən qarax. Bu pikirgə qoxulimiz. Jismaniy jəһəttə uning Məsih Əysaning ukisi ikənlikigə ixinimiz (grek tilida «aka» wə «uka» birla səz bilən ipadilinidu). Bu üqinqi kəzqaraxni qobul kilmioŋanlar təwəndiki ikki qarxi ispatni kərsitidu: —

(1) (birinqi qarxi ispat yaki kəzqarax) — ««Yһ.» 7:1-13tə Rəbning ukiliri dəsləptə uning Məsih-Qutquzoŋuqi ikənlikigə ixənmigən, dəp bayan kilinoŋan».

Һalbuki, «Yuһanna» 7-babta kərsitilgən ixlarning wə Məsihning ölümdin tirilixining arilikida Yaqupta (wə bəlkim ukisi Yəһudadimu) qoqum qong bir əzgirix yüz bərdi; qünki Rəb tirilgəndin keyin Yaqupka kəründi «1Kor.» 15:7). Xu qaoŋda u etikadqi bolmioŋan bolsa undak wəkə yüz bərmigən bolatti, dəp qaraymiz («Yһ.» 14:18-24). Demək, xu qaoŋda Yaqup etikadqi idi.

(2) (ikkinqi qarxi ispat yaki kəzqarax) — «U qaoŋda u etikadqi bolsimu, Məsihning əslidə talliwaloŋan on ikki rosulidin bolmioŋaqka, Injildiki bu hətning mu'əllipi bolalmaytti; qünki u rosul əməs idi (pəkət rosullarning hətlirila nopuzluktur)».

Bundak kəzqarax boyiqə, rosul boluxtiki xərt Məsih Yəһya pəyoŋəmbər təripidin suoŋa qümüldürülgəndin baxlap, Uning həlk aldidiki hizmətliridə Uningoŋa üzlüksiz һəmraһ boluxi kerək idi. Bu pikir rosul Petrusning «Rosullarning paaliyətliti» 1:22-23də hatiriləngən səzlirigə asaslinip otturioŋa koyuloŋan.

Һalbuki, «Korintlikloroŋa (2)»diki «qoxumqə səz»imizdə kərsətkinimizdək, Petrusning bu səzlirini (Mukəddəs Roһsiz eytiloŋaqka) mutlək tooŋra dəp eytip kətkili bolmaydu. Qünki keyin baxka adəmlər Rəb təripidin rosullukka tallanoŋan wə Rəb Əysa tirilgən yaki asmanoŋa kətürülgəndin keyin, muxu adəmlərgə Əzi kərüngən wə ularni qakiroŋan, dəp ixinimiz («1Kor.» 15:7-8ni kərüng). Bular iqidə Pawlus, Barnabas, Andronkus wə Yuniyalar bar idi («Rim.» 16:7).

Xuningoŋa ohxax, gərqə «Yəhuda» əz hetidə əzini «rosul» dəp atimioŋan bolsimu, Məsih təripidin rosullukka qakiriloŋanidi. Yəhuda əz hetidə kəmtərlik bilən əzini «rosul» yaki «Rəbning inisi» əməs, bəlki pəkət «Yakupning inisi» dəp atioŋan.

Bəzi ixənqlik kona tarihlar boyiqə, Yakup Yerusalemdikilər arisida «ħəkkaniy Yakup» degən nam bilən tonuloŋan, uxbu hətning mu'əllipi Yerusalemdiki Yəhudiy ħəkümdarlar təripidin miladiyə 68-yillirida qalma-kesək kilip əltürülgən.

Hətning məksiti üstidə yənə birnəqqə kəlimə səz

Əmdi nemixka Yakup bu məktupni alahitən Yəhudiy etikadqilaroŋa yazidu? Nemixka hət Yəhudiy əməslərgə yaki Yəhudiy əməs jamaətlərgə karitilmioŋan? Əməliyəttə bu məsilə üstidə muxu yərdə toluk tohtalsak, kəp səhipə ajritixka tooŋra kelidu, lekin biz pəkət təwəndiki munasiwətlik ikki ixnila kərsitimiz: —

(1) Huda bəzidə hizmətkarlirini alahitən məlum bir guruppa yaki məlum toptiki kixilərgə (hətta əz jamaiti iqidə) əz həwirini yətküzüxkə qakiridu (məsilən, «Gal.» 2:7-8ni kərüng). Roxənki, Yakup hux həwərni alahitən Yəhudiy həlkigə yətküzüxkə qakiriloŋanidi.

(2) «Rosullarning paaliyətliri»də hatiriləngən dəsləpki jamaətning tarihidin xuni enik bilimizki, Yəhudiy etikadqilar üqün Hudaning Məsihdə boloŋan «yengi əhdə»diki uluoŋ wədilirining əzlirigə sunuloŋandin baxka, yənə Yəhudiy əməslərgimu sunoŋanlikini kobul kilixi yaki etirap kilixi intayin təs idi (Hudaning padixahlikioŋa əzimiz bilən təng muyəssər boloŋan, lekin bizgə nisbətən kobul kilix təs boloŋan məlum millətlərdin boloŋan etikadqilar barmu?). Bu Yəhudiy ixəngüqilər Yəhudiy bolmioŋan ixəngüqilər bilən anqə arilaxmay, əzlirining «sinagog»liridila (2:2) yioŋilatti («sinagog» bolsa əslidə Yəhudiylarning əzlirigə has boloŋan «yioŋilix» təxkili xəkli idi).

Ular Hudaning sehiy kəngqilikini kobul kilmioŋini bilən, Huda ularni taxliwətkən əməs, bəlki ularni məoŋrurluk-nəpsaniyətqilik, aqkəzlük, millətpərəslik, kaj jahillikidin, bir-biri üstidin ħəküm qikirixka amraklikidin, təħməthorluk wə sahtipəzlikidin kutkuzux üqün ularning arisioŋa Yakupdək birnəqqə adəmlərni turoŋuzoŋan. Yakup bəzidə ularoŋa etikadsizlaroŋa səz kiloŋandək səz kilidu (məsilən, 2-bab, 3-bab, 4:4, 4:8, 5:1-6ni kərüng). Əgər ular u eytkandək tehiqə bu dunyadiki baylikларoŋa wə baylaroŋa kizikidioŋan, yənila bir-birini səküp təħməthorluk kilidioŋan, bu dunyadikilərning təstikioŋa moħtaj bolup yüridioŋan bolsa, (4:4-10) «**xaħanə kanun**», yəni Hudaning kənglini ipadiligən «**Əzüngni səygəndək koxnangni səygin**» degən əmrni tehi qüxənmigən bolsa, undakta Yakupning ularoŋa Yəhudiy bolmioŋan kerindaxlaroŋa muħəbbət kərsitixini dəwət kilixi bəribir bihudilik bolatti.

2:8

«**Mukəddəs yazmilardiki «Koxnangni əzüngni səygəndək səy» degən xaħanə kanunoŋa ħəkikiy əməl kilsanglar, yahxi kiloŋan bolisilər**»

«**Xaħanə kanun**» degən bu intayin kizik ibarini təwəndikidək bəx jəħəttin qüxinix mumkin: —

(1) Bu əmrni bizning padixaħimiz Rəb Əysa Məsih xəhsən (Musa pəyoŋəmbərgə qüxürülgən kanunni nəkil kilip) bizgə tapxuroŋan; xuning üqün «**xaħanə kanun**» dəp eytilidu (məsilən, «Mat.» 19:19, 22:39);

(2) Bizning padixaħimiz Rəb Əysa Məsih Əzi muxu əmrgə əməl kilixi bilən bizgə xaħanə ülgə kaldurdi;

(3) Pəqət Hudaning aldida xaһanə orunoɣa kətürülgən, (1:9-10), «padixaһ kilinoɣan» («1Kor.» 4:8), Muqəddəs Roһta mangidioɣan kixilərla xu «**Қoxnangni əzüngni səygəndək səy**» degən uluoɣ «**xaһanə əmr**»gə əməl kilalaydu;

(4) Hudaning məmin bəndiliri Uning һəkikiy aliyjanab wə xaһanə kəzqarixida bolup, baxkilaroɣa kiloɣan muamilisidə, muxu dunyadiki baylik-kəmbəoɣəllik pərkilirini nəzirigə almaydu;

(5) Bu əmrni («**Pərwərdigar Hudayingni pütkül kəlbing bilən səygin**» degən əmr bilən təng) Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən kanundiki barlik əmrlər iqidə «əng uluoɣ», xundakla «**xaһanə kanun**» dəp һesablax kerək («Mat.» 22:38-39).

Bu qüxənqilərning һəmmisini tooɣra, dəp karaymiz.

3:1

«**Kerindaxlirim, aranglardin kəp kixi təlim bərgüqi boluwalmanglar! Qünki silərgə məlumki, biz təlim bərgüqilər baxkilardin tehimu kattik sorakka tartilimiz**»

Bu ayətkə karioɣanda, yəni «(kəlgüsidə) **baxkilardin tehimu kattik sorakka tartilimiz**» degəngə karioɣanda, «Məlum kerindaxning jamaət iqidə təlim bərgüqi rolini əz üstigə elixioɣa zadi nemə türtkə bolalaydu?» dəp soriximiz mumkin. Rosul Pawlus bizgə: «**Bilim bolsa adəmni kəranglitidu**» dəp əslitidu («1Kor.» 8:1). Əgər Huda bizgə bilim tapxuroɣan bolsa, U bizgə ixinip muxu bilimni bizgə amanət kiloɣan, xundakla bəlkim U bizning uni hata yolda ixlitiximizgə təwəkkul kiloɣan. Məsilən, Uning səzidin paydilinip baxkilar aldida yooɣanqilik kilip, əzlirimizni «üstün koyoɣanlikimiz»ni («mən səndin kəp bilimən» dəp) ispatlax katarlikлar. Bilimning yənə bir hətiri barki, biz bu bilimning əzini Hudaning ornioɣa koyup, Hudadin üstün koyuximizdin ibarət bolidu (əməliyəttə, Huda bizgə ata kiloɣan һərbir bəht-bərikəttə xundak hətər bar). Əpsuslinarliki xuki, tarihta wə bəlkim һazirmu heli kəp adəmlərning jamaət iqidə napak yaki natooɣra pozitsiyilər bilən «təlim bərgüqi boluwaloɣan»liki pakittur. Bundak kixilərning napak niyətliri ularning kilmixlirida roxən bolidu.

Natooɣra nixanlardin yaki pozitsiyərlərdin təwəndikilərni baykiduk:

(1) Hudaning səz-kalamini əz mənpə'itigə burioɣanliki. Məsilən: «Mana mən Hudaning hizmətkarimən. Manga «sədikə» bərsingiz, Huda qokum sizni һəssiləp bərikətləydu» dəydioɣanlar.

(2) Bəzilər Hudaning səz-kalamioɣa muwapik təlim bərgən bolsimu, tüp niyiti baxkilarning izzət-һərmitigə yaki meһir-muһəbbitigə erixixtin ibarət bolidu. Bəzidə undak kerindaxlar ilgiri һeqkim manga һərmət yaki muһəbbət bildürmigən dəp һes kilip kəlgən. Xunga ular daim baxkilar (ata-anisi, uruk-tuoɣkanliri, dost-aoɣiniliri, jamaəttikilər)ning nəzridə «Mana mən inawətlik kiximən, qünki məndə bilim bar» dəp kərünüxkə tirixip-tirmixiwatidu. Əməliyəttə undak kerindaxlar Muqəddəs Kitabning birinqi dərsini, yəni «Һərbirimiz Huda aldida allikaqan «alaһidə bir xəhs»» degənni tehi əzləxtürmigən. Qünki **<u>һərbirimiz</u>** Һəmmigə Kadir Huda təripidin yaritiloɣan, Uning təripidin səyülgən bolup, Uning aldida bibaһa kimmətlikturmiz. «**Məsih Əysa <u>mən</u> üqün pida boldi**» («Gal.» 2:20)! Muxundak «əzini kərsitix»tiki türtkə bolsa əzimizning Huda təripidin һəkikətən səyülgənlikimizni bilməslikimizdin qikidu.

(3) Baxkilardin һərmət izdəp, һokukwazlik kilix wə baxkilardin üstünlük talixip, baxkilaroɣa bax bolux.

(4) Bəzilərning gərqə mukəddəs yazmilardin bərgən təlimi yahxi bolsimu, yürüx-turuxliri bərgən təlimigə uyoɣun kəlməydu. Undak kixilər һeq ün qikarmisa yahxi bolatti; qünki ulardin təlim aloɣanlar: «Bu təlim dərwəkə kayil kilarlik bolsimu,

təlim bərgənlərning əzi uningoŋa anqə itaət kilmaydikən, əhmiyitsiz təlim ikən» dəp, xu təlim bərgüqilərning səwəbidin ezip, gunahka patidu. Etikadsizlar bu ixlarni anglap Rəbning təlimini mazak kilidu.

Yakupning agahlanduruxliri muxundak səwəblərdin «təlim bərgüqi bolsam» degüqilərni səgəkləxtürsə kerək. Əmdi zadi kandak niyət Hudaning jamaitigə «təlim bərgüqi» boluxka munasip kelidu?

Kayturidioŋan jawabimiz intayin addiy — təlim bərgüqi bolay degən niyət hərkandak iximizda tegixlik boloŋan niyətkə ohxax boluxi kerək — yəni, mehir-muhəbbətning türtkisidin boloŋan boluxi kerək. Uning iqidə, «Hudaoŋa Өz namioŋa layik boloŋan xan-xərəp kəltürüx» türtkisi bolidu. Hudaning jamaitidə «təlim bərgüqi bolay» degən kixi Hudaoŋa: «Bilimənki, jamaəttə təlim berixim bilən Sən meni kattikrak birhil sorakka tartisən. Lekin kerindaxlar Hudaning toluk wəhiyidin, Məsih bizgə ata kilixka kəlgən yengi hayattin bəhrimən boluxi üqün, bu kattikrak sorakning beximoŋa qüxüxigə razimən» degən kixi bolidu. Əslidə deyixning hajiti bolmasliki kerək idi, lekin əskərtip ətüximizgə tooŋra keliduki, biz baxkilaroŋa əgətkən həmmə halkilik nərsining awwal əz hayatlirimizda həkikət ikənlikini ispatlioŋan boluximiz lazimdur. Biz yənə Huda səz-kalami arkilik əzimizgə ayan kiloŋanliridin halkip kətməslikimiz kerək. Məlum bir ixtin həwərimiz bolmisa, baxkilarning aldida «bilməymən» deyixtin korkmaslik kerək. Yakup dəl muxu həttə bizni əslətkinidək (1:5-8, 3:13-18, 4:10), biz kiqik peil bolsak Huda Өzi bizgə əgitidu.

Yənə koxup eytiximizoŋa tooŋra keliduki, jamaəttə təlim bərgüqining məs'uliyitini zimmisigə aloŋanlar (Huda jamaitigə xundak təlim bərgüqilərni ata kiloŋay!) hətta dəslipidə natooŋra türtkilər bolmisimu, kəlbini igəliwaloŋan, Xəytanning xu türtkiliri bilən azduruxlirioŋa uqrixi mumkin. «**«Mən qing tirəp turmaktimən» degən kixi əzining yikilip ketixidin hezi bolsun!**» («1Kor.» 10:12).

5:7-8

«**Xunga, kerindaxlar, Rəbning kayta kelidioŋan künigiqə səwr-takət kilip turunglar. Mana, dehkan kixi yərning esil mewisini kütidu, yər dəsləpki wə keyinki yamoŋurlaroŋa muyəssər boloŋuqə səwr-takət bilən intizar bolidu. Silərmu səwr-takət kilip kəlbinglarni mustəhkəm kilinglar. Qünki Rəbning kayta kelixi yekinlap kaldi**»

Pələstində «**dəsləpki yamoŋurlar**» küzdə, oninqi ayda yaoŋidu. Bu yamoŋurlar yərni həydəxkə tuprakni yumxitip təyyarlaydu wə yengi qeqiloŋan uruklaroŋa kuwwət beridu. Barlik dehkan dostlaroŋa məlum boloŋinidək, yər həydəx eoŋir ix, bolupmu yamoŋur yaoŋkan waktida xundak: «**Hurun dehkan kixta yər həydiməs; yioŋim waktida u yoklukta kelip axlik tilər**» («Pənd.» 20:4).

Üqinqi, tətinqi ay yekinlap kəlginidə dehkan kixi «**keyinki yamoŋurlar**»oŋa təxna bolup dua kilidu. Bu keyinki yamoŋurlar hosulni toluk pixuridu. Mol yaoŋkan «**keyinki yamoŋurlar**» bolsila, mol hosuloŋa kapalətlik kilidu.

Rəbbimiz Əysa muxu «Injil dəwri»ning bexida Mukəddəs Rohini mol təküxi bilən nuroŋun kixilər Hudaning padixahlikioŋa kirdi. Yukiriki ayətni okuoŋinimizda bizdə mundak bir ümid pəyda bolidu: — Əgər Injil dəwrining bexida «**dəsləpki yamoŋurlar**»dək Mukəddəs Roh xunqə mol təkülgən bolsa, «Injil dəwri» ahirlaxkanda «**keyinki yamoŋurlar**» bolamdu? — demək, Rəbning kelixi yekin kəlgəndə u kaytidin molluk bilən Mukəddəs Rohini təküp, nuroŋunlioŋan həlk padixahlikioŋa hosuldək kirgüzüləmdu? «Wəhiy»gə koxuloŋan «koxumqə səz»imizdiki «7-bab — kəynigə karax — «dəhxətlik azab-okubət»tin qikkan mewə (hosul)» degən izahatlarni kerüng.

Injil 21-kisim

«Petrus «1» »

«Rosul Petrus yazoɣan birinqi məktup»

Kirix səz

Rosul Petrus uxbu hətni kimgə wə nemə məqsət bilən yazoɣan?

Hətning bexida u: «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarqaq yaxawatqan musapir bəndilərgə**» salam yollaydu. «**Tarqaq yaxawatqan musapirlar**» («diaspora») degən səz adəttə Asuriyə wə keyinki Babil imperiyəsi tərəpliridin sürgün boloɣan, andin Pələstingə qaytmay tarilip kətkən Yəhudiy həlqini kərsitidu. Biraq muxu yərdə biz bu səzni kəqmə mənidə ixlitilgən, u barliq etiqadqilarni kərsitidu, dəp qaraymiz. Xundaq qariximizning səwəbliri təwəndikidək: —

(1) 5:14də bu həttə «**Silərgə, yəni Məsihdə boloɣan həmminglaroɣa amanliq-hatirjəmlik yar boloɣay!**» dəp yezilidu. Bu hət pəqət Yəhudiy etiqadqi jamaətlərgila yeziloɣan bolsa, bundaq salam səzi muwapiq bolmaytti. «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə**» degən yərlərdə Yəhudiy wə Yəhudiy bolmioɣan ixəngüqilərning ayrim-ayrim yioɣilixining ɦajiti yoq idi, qünki ikki guruppining ortaq tili, yəni ana tili grek tili idi.

(2) Petrusning ikkinqi hetimu ohxaxla bir guruppa kixilərgə yeziloɣan bolup (1:1) u ularoɣa: «**Bizning Hudayimiz wə Qutquzoɣuqimiz boloɣan Əysa Məsihning ɦəkqaniyliqi arqilik biz bilən ohxax qimmətlik bir etiqadqa muyəssər qilinoɣanlaroɣa salam!**» degən ortaq bir ibarə bilən yazidu.

(3) Dərwəqə, həttiki bəzi ibarilərni Yəhudiy etiqadqilar yahxiraq qüxinətti (məsilən, «**Silər bolsanglar, Huda tallioɣan bir jəmət, xaɦanə bir kaɦinlik, pak-muqəddəs bir əl, xundaqla Əzigə alaɦidə has boloɣan bir həlqtursilər**», 2:9). Lekin u oqurmənlərning ətmüxlirini tiloɣa aloɣanda, butpərəslik turmuxni ətküzgən Yəhudiy əməslərgə muwapiq səz qilidu, məsilən: —

«**Hudaning itaətmən pərzəntliri süpitidə, ilgiriki oɣapillik qaoqliringlardikidək ɦawayi-ɦəwəslərgə berilmənglar**» (1:14)

«(Huda) **silərni qarangoɣuluqtin Əzining tilsimat yoruqluqioɣa qaqiroɣan**» (2:9).

«**Burun silər bir həlq ɦesablanmayttinglar, lekin ɦazir Hudaning həlqisilər**» (2:10). Asasiy jəɦəttin bundaq səzlər Yəhudiy əməs etiqadqilaroɣa muwapiq kelətti.

«**Qünki künlirimizni yat etiqadsizlarning iradisigə əməl qilix bilən, yəni ɦərtürlük buzuqqilik-xəɦwaniylik, nəps-ɦəwəslər, ɦarakəxlik, əyx-ixrət, məyhorluq wə yirginqlik butpərəsliklər** (yat əlliklər) **iqidə ətküzginimiz kupayə qilar»** (4:3) (muxu yərdə u «biz» dəp eytqini bilən Petrus (Petrus Yəhudiy, əlwəttə) «Mənmu ətkəndə silər Yəhudiy əməslərgə ohxax gunaɦkar boloɣanidim» degəndək. U əzi butqa qoqunoɣan əməs, əlwəttə («2Pet.» 3:15-16nimu kərüng).

(4) Hət Silwanus (qiskartiloɣan ismi «Silas») degən adəmning qoli arqilik əwətilgən. Silwanus rosul Pawlusning səpərdixi ɦəm hizmətdixi boloɣanidi wə u Yəhudiy əməs boluxi mumkin (ismi Yəhudiylarningkigə ohximaydu). Silwanusning uxbu hətni yətküzüxkə məs'ul

boloŋanliki bəlkim uxbu hətni qobul qilidioŋan jamaətlərning sap Yəhudiy qerinaxlardin əməslikini kərsitixi mumkin.

(5) Petrusning bu birinqi wə ikkinqi hətliridə rosul Pawlus («Yəhudiy əməslərgə əwətilgən rosul»)ning təlimi oquq tiloŋa elinidu, hətta nəqil kəltürülidu.

Əmdi Petrusning ikki hil qerindaxlar (Yəhudiy ham Yəhudiy əməslər)ni «tarqaq musapir» degini kəqmə mənidə bolsa nemini kərsitidu? Xübhisizki, uning kəzdə tutqini ularning muxu dunyada tarqaq musapir süpitidə boloŋanliki, əzlirining həqiqiy yurti boloŋan jənnəttin yiraq turoŋanliki idi.

Hət rosul Petrusning «Asiya wə Bitiniyə»dikilər bilən boloŋan munasiwitini kərsitidu. Bir qizik yeri xuki, rosullar Pawlus wə Barnabas «Kiqik Asiya»din ətkəndə, Petrus tiloŋa aloŋan «Asiya wə Bitiniyə» degən jaylaroŋa yətkəndə «**Muqəddəs Roh ularning Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlaxqa yol qoymioŋan**» («Ros.» 16:6-7) («Asiya əlkisi» Asiya wə Bitiniyəni əz iqigə alidu). Nemixqa Huda Pawlus wə Barnabasqa «Asiya əlkisidə səz-kalamni jakarlaxqa» yol qoymioŋan? U allikaqan Əzining baxqa bir hizmətkari, yəni Petrusni dəl xu yərgə əwətkənmidu?!

Hətning məqsətliri

Biz Rəbbimiz tirilgəndin keyin Galiliyə kəlining boyida Petrus bilən qandaq səzləxkinini əslisək, xu qaoŋda Rəb üq qetim: «**Mening qoylirimni** (demək, Manga əgəxkənlər) **bekip bərgin**» degən əmrni uningoŋa tapxuroŋan. Bu həttə həqiqiy bir bakquqining Hudaning həlkigə boloŋan iqini aoŋritixliri, ularni rioŋbətləndürüx wə aldamqilikqtin saqlaxqa boloŋan oŋəmhorluki enik kərünidu. Hətni qobul qiloŋanlar türlük qiyinqiliklar wə ziyankəxlərgə oqrioŋaqqa, dəl xundaq təsəlli wə rioŋbətkə tolimu moqtaj idi.

Petrusning bu hetidə biz Məsihkə əgəxküqilərning bu dunyada — azab-okubət, təhmətlər, həkümət bilən boloŋan alaqə, ərayallik wə ailiwi munasiwətlər, qullar bilən hojayinlarning munasiwiti, jamaəttə qerindaxlarning əzara munasiwitidə əzini qandaq tutux kerəkliki tooŋrisidiki yolyoruqliri güzəl addiy til bilən ipadiləngən. Bularning həmmisini: «**jeninglarning qutquzuluxi**» degən bir səzgə ihqamliyalaymiz (1:9). Bu ibaridə muhimi bizning Məsihdə gunahlirimizning kəqürüm qilinixi, xundakla dozah otliridin qutuluximiz kəzdə tutuloŋan əməs, bəlki iqki dunyayimizning türlük sirtki buloŋaxlardin sap saqlinix kəzdə tutuloŋan; xundaq boloŋanda, qəlbimiz Huda bilən ziq alaqidin muyəssər bolup, Uning üqün ix qilip wə zehnimizni ixlitip səz qilalaydioŋan bolimiz; hərbirimiz Rəbning «mengip yürüwatqan rohiy ibadəthana»si (2:4-9), Uning qaytip kelixigə təyyar turoŋuqisi bolimiz («2Pet.» 3:14). Petrusning orma heytida əz yurtdaxlirioŋa: «**Özünglarni bu burmilanoŋan dəwrdin qutquzunglar!**» degən dəwət səzlirini kərüng («Ros.» 2:40).

Petrusning birinqi wə ikkinqi hətliridə insanning «jeni» yaki «iqki dunyasi»ning muhimliki tooŋrisida təkitlər bar (məsilən, «1Pet.» 1:9, 1:22, 2:11, 2:25, 4:19 («qoxumqə səz»imizni kərüng), «2Pet.» 1:2-8, 3:11-14ni kərüng).

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-, 2-ayətlər)
2. Qimmətlik etiqad, həqiqiy hayat wə xan-xərəp (1-bab 3-12-ayətlər)
3. Pak-muqəddəsliktə yaxax (1-bab 13-ayəttin 2-bab 10-ayətkiqə)
4. Etiqadqilarning məs'uliyətliri (2-bab 11-ayəttin 4-babkiqə)
5. Jamaətkə boloŋan jekiləxlər (5-bab 1-11-ayətlər)
6. Ahirki salam (5-bab 12-14-ayətlər).

••••••••

Petrus «1»

«Rosul Petrus yazoɣan birinqi məktup»

1 [1] Əysa Məsiḥning rosuli boloɣan mənki Petrustin Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarḳaḳ yaxawatḳan musapir bəndilərgə salam.. [2] Silər Huda'Atining aldin bilgini boyiqə tallinip, Roḥ təripidin pak-muḳəddəs ḳilindinglar. Buningdin məḳsət, silərning Əysa Məsiḥning itaitidə boluxunglar wə ḳenining üstünglaroɣa sepilixi üqündur. Meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik silərgə ḥəssiləp ata ḳilinoɣay!.

Ḥayatliḳ ümidi

[3] Өzining zor rəḥimdilliḳi bilən, Əysa Məsiḥning ölümdin tirilixi arḳiliḳ bizni yengidin tuoɣdurup, əlməs ümidkə nesiwə ḳiloɣan Rəbbimiz Əysa Məsiḥning Huda'Atisioɣa mubarək-mədḥiyilər okuloɣay! [4] Demək, silər üqün qiriməs, daoɣsiz wə solmas miras ərxlərdə saḳlanmaḳta.. [5] Ahir zamanda axkarilinixḳa təyyarlanoɣan nijat üqün, silər etiḳadinglar bilən Hudaning ḳudriti arḳiliḳ ḳooɣdalmaḳtisilər. [6] Silər bu nijattin zor xadlinisilər — gərqə ḥazir zərür tepiloɣanda silərning ḥərhil sinaḳlar tüpəylidin ḳiskə waḳit azab-oḳubət qekixinglaroɣa tooɣra kəlsimu.. [7] Altun ḥaman yoḳilip ketidioɣan nərsə bolsimu, sapliḳi ot bilən sinilidu. Xuningoɣa ohxax altundin tolimu ḳimmətlik boloɣan etiḳadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiḥ ḳayta axkarilanoɣan waḳtida mədḥiyə, xan-xərəp wə izzət-ḥərmət kəltüridu.. [8] Əysa Məsiḥni ilgiri kərüp baḳmioɣan bolsanglarmu, Uni səyüp kəldinglar; wə ḥazirmu Uni kərməysilər, lekin Uningoɣa yənila etiḳat ḳilip ḳəlbinglar ipadiligüsiz xan-xərəpkə toloɣan huxalliḳ bilən yayraydu.. [9] Xuning bilən silər etiḳadinglarning nixani, yəni jeninglarning nijatioɣa

---

1:1 «Əysa Məsiḥning rosuli boloɣan mənki Petrustin Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarḳaḳ yaxawatḳan musapir bəndilərgə salam» — «tarḳaḳ musapirlar» tooɣruluḳ «Yaḳup»tiki «kirix səz»imizni kerüng. «Tarḳaḳ musapirlar» — Asuriyəning wə keyinki Babil imperiyəsidin baxlap, Israilning on ikki ḳəbilisi dunyaning ḥərḳaysi bulung-puqḳaḳlirioɣa tarḳilip kətkənidi. Pələstingə ḳaytip kəlməy, qət yərlərdə ḳaloɣan Yəhudiylar «tarḳaḳ musapirlar» *(grek tilida «diaspora»)* dəp atilatti. Lekin muxu yərdə «tarḳaḳ yaxawatḳan musapir bəndilər» kəqmə mənidə ixlitilidu, xundaḳla ḥəttə tiloɣa elinoɣan jaylarda turuwatḳan barliḳ etiḳadqilarni kərsitidu, dəp ḳaraymiz *(2:10ni kerüng)*.

–«Tarḳaḳ yaxawatḳan musapir bəndilər» bizningqə: *(1)* etiḳadqilar bu dunyada ḥəḳiḳətən musapir salaḥiyitidə yaxaydu. Ular yurtimiz muxu yərdə əməs, jənnəttə bolidu, dəp bilidu; *(2)* etiḳadqilar yər yüzidiki yurtlarning kəpinqisidə kəp sanliḳni təxkil ḳilmaydu, bəlki tarḳaḳ «kiqik bir pada»dək yaxawatidu, degənni kərsitidu. «Kirix səz»imiznimu kerüng.

1:1 Yaḳ. 1:1.

1:2 «Silər Huda'Atining aldin bilgini boyiqə tallinip, Roḥ təripidin pak-muḳəddəs ḳilindinglar» — «Roḥ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḥini kərsitidu. **«Buningdin məḳsət, silərning Əysa Məsiḥning itaitidə boluxunglar wə ḳenining üstünglaroɣa sepilixi üqündur»** — «Əysa Məsiḥning ḳenining üstünglaroɣa sepilixi»: — demək, Əysa Məsiḥning ḳeni «Təwrat dəwri»diki ḳurbanliḳlarning ḳenidək, adəmning bədini üstigə əməs, bəlki etiḳad ḳiloɣuqilarning wijdan-ḳəlbigə sepilidu, xuning bilən gunaḥliridin pak bolidu *(«Yəx.» 52:15 wə izaḥatini, «Ibr.» 9:13, 12:24ni kerüng)*.

1:2 Rim. 1:7; 1Kor. 1:3; Gal. 1:3; Əf. 1:2; 2Pet. 1:2; Yəḥ. 2.

1:3 Rim. 6:23; 1Kor. 15:20; 2Kor. 1:3; Əf. 1:3; Yaḳ. 1:18.

1:4 Kol. 1:5; 2Tim. 1:12.

1:6 Rim. 5:3; Ibr. 10:37; 1Pet. 5:10; Yaḳ. 1:2.

1:7 «Altun ḥaman yoḳilip ketidioɣan nərsə bolsimu, sapliḳi ot bilən sinilidu. Xuningoɣa ohxax altundin tolimu ḳimmətlik boloɣan etiḳadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiḥ ḳayta axkarilanoɣan waḳtida mədḥiyə, xan-xərəp wə izzət-ḥərmət kəltüridu» — oḳurmənlərgə ayanki, altunning sapliḳi yaki ḥəḳiḳiy ikənliki ot bilən ispatlinidu. Huda etiḳadimizning ḥəḳiḳiy yaki ḥəḳiḳiy əməslikini bilidu, əlwəttə, lekin Өzining xan-xəripi ḥəmdə bizni bu jəḥəttə hatirjəm ḳilix üqün bizni ḥərhil sinaḳlaroɣa uqritidu. Muəllip muxu sinaḳlar tooɣruluḳ eytḳan bolsimu, ularning etiḳadidin guman ḳiloɣan əməs, əksiqə 8-ayəttə ularning etiḳadioɣa ixənqini bildürüp, dərwəḳə ḥəḳiḳiy, sap ikənlikini enik kərsitidu.

–«Etiḳadinglar... mədḥiyə, xan-xərəp wə izzət-ḥərmət kəltüridu» — muəllip muxu yərdə bu «mədḥiyə, xan-xərəp wə izzət-ḥərmət» kimgə bolidioɣanliḳini oquḳ kərsətməydu. Bizningqə etiḳadimiz sinilixi arḳiliḳ «mədḥiyə, xan-xərəp wə izzət-ḥərmət»ni ḥam Rəb Өzigə ḥam bizlərgimu kəltüridu. Qünki etiḳadimiz sinaḳtin ətküzülsə, bu Hudaning xapaiti ḥam küq-ḳudritidinla bolidu, xundaḳla buning arḳiliḳ uning xapaiti ḥam ḳudriti roxən bolidu wə Hudaning uluoɣluḳioɣa ispat bolidu *(5-ayətni kerüng)*.

1:7 Yəx. 48:10; 1Kor. 3:13; Yaḳ. 1:3; 1Pet. 4:12.

1:8 Yuḥ. 20:29.

muyəssər boluwatisilər. 10 Silərgə ata kilinoƣan bu meһir-xəpkətni aldin eytkan ilgiriki pəyoƣəmbərlər bu nijat-kutkuzulux tooƣrisida təpsiliy izdəngən, uni qüxinixkə ti rixkanidi. 11 Ularda boloƣan Məsiһning Roһi ularoƣa Məsih kəlgüsidə tartidioƣan azab-okubətlər wə bulardin keyinki kelidioƣan xan-xərəplər tooƣrisida aldin'ala məlumat berip bexarət kəltürginidə, ular bu ixlarning kandak yol bilən wə kaysi zamanda yüz beridioƣanlik üstidə izdəngən. 12 Xuning bilən ularoƣa bu ixlarni aldin eytixi ular əzliri üqün əməs, bəlki silərning hizmitinglarda boloƣan, dəp ayan kilinoƣan. Əmdi bügünki kündə bu ixlar ərxtin əwətilgən Mukəddəs Roһning küqi bilən silərgə hux həwərni yətküzgüqilər arkilik silərgə jakarlandi. Ҷətta pərixtilərmu bu ixlarning tegi-təktini səpselip qüxiniwelixkə təlpünməktə.

Pak yaxanglar

13 Xunga, zeһinliringlarning belini baoƣlap, əzünglarni səgək-salmak tutunglar, ümidinglarni Əysa Məsih kayta kərüngən künidə silərgə elip kelidioƣan bəht-xapaətkə pütünləy baoƣlanglar. 14 Hudaning itaətmən pərzəntliri süpitidə, ilgiriki oƣapillik qaoƣliringlardikidək ҳawayi-ҳəwəslərgə berilmənglar. 15 Əksiqə, silərni qakiroƣuqi pak-mukəddəs boloƣanoƣa ohxax barlik yürüx-turuxinglarda əzünglarni pak-mukəddəs tutunglar. 16 Qünki mukəddəs yazmilarda: «Pak-mukəddəs bolunglar, qünki Mən pak-mukəddəsturmən» dəp hatiriləngən.

17 Silər dua kiloƣininglarda kixilərning ҳərbirining ix-ҳərikitigə karap yüz-hatirə kilmay Sorak Kiloƣuqini «Ata» dəp qakiridikənsilər, undakta bu dunyada musa-pir bolup yaxawatkan waktinglarni Uning korkunqida ətküzünglar. 18 Qünki silərgə məlumki, silər ata-bowiliringlar təripidin silərgə kalduriloƣan əһmiyətsiz turmuxning kulluktidin azad boldunglar. Bu, kimmitini ҳaman yokitidioƣan altun yaki kümüxtək nərsilərning təlimi bilən boloƣan əməs, 19 bəlki kimmətlik kəni bilən, yəni kəm-kütisiz wə daoƣsiz koza kəbi Məsiһning kimmətlik kenining bədiligə kəldi. 20 U dərwəkə dunya apiridə kilinixtin ilgirila Huda təripidin xu süpitidə tonuloƣan, ҳazir U zamanlarning muxu ahirki wakitlirida silər üqün bu dunyaoƣa əwətilip axkara kilindi. 21 Silər Uning arkilik Uni ələmdin tirildürüp, Uningoƣa xan-xərəp bərgən Hudaoƣa etikad kiliwatisilər. Hudaning

1:9 «Xuning bilən silər etikadinglarning nixani, yəni jeninglarning nijatioƣa muyəssər boluwatisilər» — muxu ayəttin enik kərgili boliduki, nijatning ҳazir nətijisi ҳəm mewisi bar ҳəmdə kəlgüsidə *(5-ayəttə)* Məsih kayta kəlgəndə tehimu mukəmməllixidu *(nijatning kəlgüsidiki bəht-bərikətliri bolsa gunaһning ҳərkandak təsiridin azad bolux, yengi təndə boluxni əz iqigə alidu)*. Muxu yərdə «jeninglarning nijati» bəlkim adəmning iqki dunyasini kərsitidu, demək, adəmning oy-pikir, ҳessiyatliri wə mijəzining gunaһning təsiridin azad boluxini kərsitidu.

1:10 Yar. 49:10; Dan. 2:44; Ҳag. 2:8; Zək. 6:12.

1:11 «Ularda boloƣan Məsiһning roһi ularoƣa Məsih kəlgüsidə tartidioƣan azab-okubətlər wə bulardin keyinki kelidioƣan xan-xərəplər tooƣrisida aldin'ala məlumat berip bexarət kəltürginidə, ular bu ixlarning kandak yol bilən wə kaysi zamanda yüz beridioƣanlik üstidə izdəngən» — «kandak yol bilən» degənning baxka birhil tərjimisi «kimning wujudida». Bu ayəttin xu roxənki, Məsih tehi dunyaoƣa kəlmigini bilən, Təwrattiki pəyoƣəmbərlərning bexarət berixi Uning Roһi arkilik boloƣan; Məsiһning Roһi ularda tursimu, ularning Məsiһning kimliki yaki toluk salaһiyiti tooƣruluk həwiri müjməl yaki yok deyərlik idi.

1:11 Zəb. 22:6; Yəx. 53:3; Dan. 9:24.

1:12 «Xuning bilən ularoƣa bu ixlarni aldin eytixi ular əzliri üqün əməs, bəlki silərning hizmitinglarda boloƣan, dəp ayan kilinoƣan» — «bu ixlar» degənlik pəyoƣəmbərlər aldin'ala eytkan Məsiһning ələmi *(azab-okubətliri)* arkilik boloƣan barlik nijatlik ixlar, jümlidin «Mukəddəs Roһning küqi bilən» hux həwərni yətküzüxni kərsətsə kerək.

1:12 Ros. 2:4; Əf. 3:10.

1:13 «ümidinglarni Əysa Məsih kayta kərüngən künidə silərgə elip kelidioƣan bəht-xapaətkə pütünləy baoƣlanglar» — «pütünləy baoƣlanglar» degənning baxka hil tərjimisi: «ahiroƣiqə baoƣlanglar».

1:13 Luka 12:35; Əf. 6:14.

1:15 Luka 1:75.

1:16 Law. 11:44,45; 19:2; 20:7.

1:17 Kan. 10:17; 2Tar. 19:7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Əf. 6:9; Kol. 3:25.

1:18 «ҳaman kimmitini yokitidioƣan altun yaki kümüxtək nərsilər» — grek tilida «ҳaman qiriydioƣan altun yaki kümüxtək nərsilər».

1:18 1Kor. 6:20; 7:23.

1:19 Ros. 20:28; Ibr. 9:12; Wəһ. 1:5.

1:20 «U zamanlarning muxu ahirki wakitlirida silər üqün bu dunyaoƣa əwətilip axkara kilindi» — «zamanlarning muxu ahirki wakitliri» degənlik Əysa Məsiһning birinqi kətim bu dunyaoƣa kelixidin tartip, ikkinqi kətim kelixigiqə boloƣan wakit, yəni «Injil dəwri»ni kərsitidu.

1:20 Rim. 16:25; Əf. 1:9; 3:9; Kol. 1:26; 2Tim. 1:9; Tit. 1:2.

xuni kiloɣini etikadinglar wə ümidinglar Əzigə baoɣlansun üqündur.
22 Silər həkikətkə itaət kiloɣanlikinglardin kəlbinglarni paklap, kerindaxlarni səyidioɣan sahtisiz mehir-muhəbbətkə kirixtinglar; xunga, bir-biringlarni qin kəlbinglardin kizoɣin səyünglar.. 23 Qünki silər yengiwaxtin tuoɣuldunglar — bu qirip ketidioɣan uruk arkilik əməs, bəlki qirimas uruk, yəni Hudaning ɧayatiy küqkə igə wə mənggü turidioɣan səz-kalami arkilik boldi.. 24 Qünki huddi mukəddəs yazmilarda yeziloɣinidək:
«Barlik ət igiliri ot-qəptur, halas,
Ularning barlik xan-xəripi daladiki gülgə ohxax;
Ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu,
25 Birak Rəbning səz-kalami mənggügə turidu!»
Silərgə yətküzülgən hux həwərdə jakarlanoɣan səz-kalam dəl xudur.

2 1 Xuning üqün silər barlik rəzillik, barlik məkkarlik, sahtipəzlik, ɧəsəthorluk wə ɧəmmə təɧməthorlukларni taxlap,
2-3 Rəbning mehribanlikini tetip bilgənikənsilər, huddi yengi tuoɣuloɣan bowaklardək bolup Hudaning səz-kalamidiki sap sütkə təxna bolunglar. Buning bilən, silər nijatning kamalitigə yetip əsisilər..
4 Əmdi silər Uningoɣa, yəni adəmlər təripidin ərziməs dəp taxlinip, lekin Huda təripidin tallanoɣan wə kədirlənгən tirik tax Boloɣuqining yenioɣa kelip. 5 silər özünglarmu tirik taxlar süpitidə bir rohiy ibadəthana kilinixka, Əysa Məsih arkilik Hudani hursən kilidioɣan rohiy kurbanliklarni sunidioɣan mukəddəs kahin kataridikilər boluxka kuruluwatisilər;. 6 Qünki mukəddəs yazmilarda mundak deyilgən: —
«Mana, tallanoɣan, kədirlənгən bürjək ul texini Zionoɣa koydum.
Uningoɣa etikad kiloɣuqi ɧərkim ɧərgiz yərgə karap kalmaydu».
7-8 Əmdi etikad kiloɣuqi boloɣan silərgə nisbətən taxning kədiri bolidu. Lekin Uningoɣa etikad kilmaydioɣanlaroɣa nisbətən U mukəddəs yazmilarda deyilginidək boldi: —
«Tamqilar ərziməs dəp taxliwətkən bu tax,
Burjək ul texi bolup tikləndi!»,

1:21 Ros. 2:33; Fil. 2:9.
1:22 Rim. 12:10; Əf. 4:3; Ibr. 13:1; 1Pet. 2:17.
1:23 «Qünki silər yengiwaxtin tuoɣuldunglar — bu qirip ketidioɣan uruk arkilik əməs, bəlki qirimas uruk, yəni Hudaning ɧayatiy küqkə igə wə mənggü turidioɣan səz-kalami arkilik boldi» — muxu yərdə «qirip ketidioɣan uruk» degənning mənisi bəlkim «ɧaman ölüp ketidioɣan insanlar *(qirip ketidioɣan ət igiliri)*»ni kərsitixi mumkin — demək, ɧeqkim etikadqi boloɣan ata-anisidin yaki məlum millətlin *(məsilən, Yəɧudiylardin)* tuoɣuloɣanlikі bilən yengi ɧayatka erixməydu. Hər adəm özi etikad bilən «kayta *(yengidin)* tuoɣuluxi» kerəktur.
1:23 Yak. 1:18; 1Yuh. 3:9.
1:24 Yəx. 40:6-8; 1Kor. 7:31; Yak. 1:10; 4:14; 1Yuh. 2:17.
1:25 «Barlik ət igiliri ot-qəptur, halas, ularning barlik xan-xəripi daladiki gülgə ohxax; ot-qəp solixidu, gül hazan bolidu, birak Rəbning səz-kalami mənggügə turidu!» — bu səzlər «Yəx.» 40:6, 8 *(LXX)*tin nəkil kəltürülgən.
2:1 Mat. 18:3; Rim. 6:4; 1Kor. 14:20; Əf. 4:23; Kol. 3:8; Ibr. 12:1.

2:2-3 «Rəbning mehribanlikini tetip bilgənikənsilər» — «Zəb.» 34:8. **«huddi yengi tuoɣuloɣan bowaklardək bolup Hudaning səz-kalamidiki sap sütkə təxna bolunglar»** — «Hudaning səz-kalamidiki sap süt» yaki «rohiy sap süt». **«buning bilən, silər nijatning kamalitigə yetip əsisilər»** — «nijat» tooɣuluk «kirix səz» wə «koxumqə səz»imizni kərüng.
2:2-3 Zəb. 34:8
2:4 «Əmdi silər Uningoɣa, yəni adəmlər təripidin ərziməs dəp taxlinip, lekin Huda təripidin tallanoɣan wə kədirlənгən tirik tax Boloɣuqining yenioɣa kelip...» — «tirik tax Boloɣuqi» Əysa Məsihni kərsitidu, əlwəttə. U Hudaning salmakqi boloɣan ibadəthanisining tirik ul texidur. Barlik etikadqilar Uning üstigə selinip ɧəmdə Uning bilən baoɣlinip «Hudaning tirik, künmu-kün əsüwatkan *(rohiy)* ibadəthanisi» boluxka kurulmakta.
2:4 Əf. 2:20.
2:5 «silər özünglarmu tirik taxlar süpitidə bir rohiy ibadəthana kilinixka, Əysa Məsih arkilik Hudani hursən kilidioɣan rohiy kurbanliklarni sunidioɣan mukəddəs kahin kataridikilər boluxka kuruluwatisilər» — «rohiy kurbanliklar» koy-kalilardin əməs, bəlki Hudaoɣa sunoɣan rəɧmət-mədhiyilər wə hizmitidiki ixlar, xundakla baxkilaroɣa kərsətkən mehir-muhəbbət, ɧəyr-sahawətlik ixlardin bolidu.
–«Mukəddəs kahinlik kataridikilər» «Lawiylar»din boloɣan kahinlik əməs, yengi əhdigə baoɣlanoɣan rohiy kahinlik tüzümidin bolidu.
2:5 Rim. 12:1; Ibr. 3:6; 12:28; Wəh. 1:6; 5:10.
2:6 «Mana, tallanoɣan, kədirlənгən bürjək ul texini Zionoɣa koydum. Uningoɣa etikad kiloɣuqi ɧərkim ɧərgiz yərgə karap kalmaydu» — «Yəx.» 28:16ni kərüng. «Zion» — Kədimki Israilning paytəhti, Yerusalemning yənə bir atilixidur.
2:6 Yəx. 28:16.

Wə: — «Bu tax kixilərgə putlikaxang tax,
Adəmni yiqitidioŋan qoram tax bolidu».
Qünki muxundaq kixilər Hudaning sözkalamioŋa itaət qilmasliqi tüpəylidin putlixip yiqilidu; ularning bundaq boluxi aldin bekitilgəndur.
9 Lekin silər bolsanglar Huda tallioŋan bir jəmət, xaŋanə bir kaŋinlik, pak-muqəddəs bir əl, xundaqla Өzigə alaŋidə has boloŋan bir həlqsilər; buning məqsiti, silərni qarangoŋuluqtin Өzining tilsimat yoruqluqioŋa qaqiroŋuqining pəzilətlirini namayan qilixinglardin ibarət. 10 Burun silər bir həlq ŋesablanmayttinglar, lekin ŋazir Hudaning həlqisilər; burun Hudaning rəŋim-xəpqitigə erixmigənidinglar, lekin ŋazir erixtinglar.

Hudaning sadiq hizmətkarliri bolunglar

11 I səyümlüklirim, silər bu dunyaoŋa musapir wə meŋmandursilər, silərdin ətünümənki, roŋ-qəlbinglar bilən qarxilixidioŋan ətliringlardiki nəps-xəŋwətlərdin ezünglarni yiraq tutunglar. 12 Yürüx-turuxunglar etiqadsizlar arisida esil-pəzilətlik bolsun. Muxundaq qiloŋanda, gərqə ular silərgə yamanlik qiloŋuqilar dəp təŋmət qilsimu, dəl təŋmət qiloŋan ixlarda silərning yaxxi əməlliringlaroŋa qarap, Hudaning ularni oyoŋitip yoqlaydioŋan künidə uni uluoŋlixi mumkin. 13-14 Xunga Rəbning ŋərmitidə insanlar arisidiki ŋərbir ŋakimiyətning tüzümigə, məyli əng yuqiri mənsəptiki padixaŋqa bolsun yaki u təyinligən ŋoquqdarlaroŋa bolsun boysununglar. Qünki bu ŋoquqdarlar padixaŋ təripidin yaman ix qiloŋuqilarni jazaoŋa tartix, yaxxi ix qiloŋuqilarni ŋərmətkə sazawər qilix üqün təyinləngəndur. 15 Qünki Hudaning iradisi xundaqki, yaxxi əməlliringlar bilən nadan adəmlərning orunsiz xikayətlirini tuwaqlaxtur. 16 Silər ərkin-azad boloŋininglar bilən, bu ərkinlikinglarni yamanlik qilixning baŋanisi qiliwalmanglar, bəlki Hudaning

---

2:7-8 «Əmdi etiqad qiloŋuqi boloŋan silərgə nisbətən taxning qədiri bolidu» — yaki, «Bu ul texi etiqad qiloŋan silərgə nisbətən qimmətliktur». **«Tamqilar ərzimәs dəp taxliwətkən bu tax, burjək ul texi bolup tikləndi!», wə: — «Bu tax kixilərgə putlikaxang tax, adəmni yiqitidioŋan qoram tax bolidu»** — «Zəb.» 118:22, «Yəx.» 8:14.

2:7-8 Zəb. 118:22; Mat. 21:42; Ros. 4:11; Rim. 9:33; Yəx. 8:14.

2:9 «lekin silər bolsanglar Huda tallioŋan bir jəmət, xaŋanə bir kaŋinlik, pak-muqəddəs bir əl, xundaqla Өzigə alaŋidə has boloŋan bir həlqsilər; buning məqsiti, silərni qarangoŋuluqtin Өzining tilsimat yoruqluqioŋa qaqiroŋuqining pəzilətlirini namayan qilixinglardin ibarət» — «Mis.» 19:5-6, 23:22 *(LXX)*, «Yəx.» 43:20-21, «Mal.» 3:17ni kərüng.

2:9 Mis. 19:5; Qan. 7:6; 14:2; 26:18; Əf. 1:14; Wəŋ. 1:6; 5:10.

2:10 «Burun silər bir həlq ŋesablanmayttinglar, lekin ŋazir Hudaning həlqisilər; burun Hudaning rəŋim-xəpqitigə erixmigənidinglar, lekin ŋazir erixtinglar» — «Ŋox.» 1:6-9, 2:23ni kərüng.

2:10 Ŋox. 2:1; 2:25; Rim. 9:26.

2:11 «silərdin ətünümənki, roŋ-qəlbinglar bilən qarxilixidioŋan ətliringlardiki nəps-xəŋwətlərdin ezünglarni yiraq tutunglar» — grek tilida «roŋ-qəlb» muxu yərdə «jan» bilən ipadilinidu.

–«ətliringlardiki *(yaki pəqət «ətlərdiki»)* nəps-xəŋwətlər» — okurmənlərning esidə barki, Injilda «ət» bolsa adəttə «gunaŋning qorali», yəni gunaŋ ətlirimizni qoral qilip u arqilik bizni azduridioŋanliqi wə baxquridioŋanliqini kərsitidu. «Rimliqlaroŋa»diki «kirix səz»ni kərüng.

2:11 Rim. 13:14; Gal. 5:16.

2:12 «Yürüx-turuxunglar etiqadsizlar arisida esil-pəzilətlik bolsun» — «etiqadsizlar» muxu yərdə «yat əlliklər» yaki «yat əllər» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «Yəhudiy bolmioŋan əllər»ni kərsitidu, lekin muxu yərdə kəqmə mənidə ixlitilidu. **«Muxundaq qiloŋanda, gərqə ular silərgə yamanlik qiloŋuqilar dəp təŋmət qilsimu, dəl təŋmət qiloŋan ixlarda silərning yaxxi əməlliringlaroŋa qarap, Hudaning ularni oyoŋitip yoqlaydioŋan künidə uni uluoŋlixi mumkin»** — «Hudaning oyoŋitip yoqlaydioŋan küni» degənlik grek tilida «yoqlax küni» degən səz bilən ipadilinidu. Hudaning adəmni «yoqlioŋanda» ikki hil nətijining biri bolidu: *(1)* bəŋtbərikət, Huda xapaitini alaŋidə kərsitip, insanni towa qilixqa oyoŋitidu; *(2)* Huda adəmning gunaŋlirini jazalaydu.

–Muxu yərdiki nətijə yaxxi boloŋaqqa, «oyoŋitip yoqlax» dəp tərjimə qilduq.

2:12 Mat. 5:16; Luqa 1:68; 19:44; Rim. 12:17; 2Kor. 8:21; Fil. 2:15; Tit. 2:8; 1Pet. 3:16.

2:13-14 Rim. 13:1; Tit. 3:1.

2:15 Tit. 2:8.

ḳuli süpitidə bolup,
17 Barlıḳ insanlarni ḥərmətləŋlar, etiḳadqi ḳerindaxliringlaroŋa meḥir-muḥəbbət kərsitinglar, Hudadin ḳorḳunglar, padixaḥni ḥərmətləŋlar.

Əysa Məsiḥ səwr ḳilixning ülgisidur

18 Ḳullar, hojayinliringlaroŋa toluḳ ḳorḳunq bilən boysununglar — yaloŋuz meḥriban wə hux peil hojayinlaroŋila əməs, bəlki terikkək hojayinlaroŋimu boysununglar.
19 Qünki əgər birsi Huda aldida pak wijdanlıḳ bolux üqün naḥək azab-oḳubət qəksə ḥəmdə bularoŋa səwr-takət ḳilsa, bu Hudani hursən ḳilidu.
20 Qünki əgər silər gunaḥ ətküzüp, tegixlik uruloŋininglarda, uningoŋa bərdaxlıḳ bərsənglar, buning mahtanoŋudək nemisi bar! Lekin yahxi ixlarni ḳilip azab-oḳubət qəksənglar ḥəmdə uningoŋa bərdaxlıḳ bərsənglar, u Hudani hursən ḳilidu.
21 Qünki silər dəl xuningoŋa qaḳirildinglar. Qünki Məsiḥmu silər üqün azab-oḳubət qekip, silərni Ətzining izidin mangsun dəp, silərgə ülgə ḳaldurdi;
22 «U gunaḥ sadir ḳilip baḳmioŋan, Uning aoŋzidin ḥeqḳandaḳ aldamqilıḳ-yaloŋanqilıḳmu tepilmas».
23 U ḥaḳarətləŋinidə, til ḳayturmaytti. Azab-oḳubət qəkkəndə, U ḥeq təḥdit salmaytti; əksiqə, Ətzini adil ḥəküm qiḳaroŋuqining ḳollirioŋa tapxuratti.
24 U Ətzi bizning gunaḥḳa nisbətən əlüp, ḥəkḳaniylikḳa nisbətən yaxiximiz üqün yaoŋaq tüwrüktə gunaḥlirimizni zimmisigə aldi; silər Uning yariliri bilən xipa taptinglar.
25 Qünki burun silər ḳoylardək yoldin ezip kətkənsilər, lekin ḥazir jeninglarning padiqisi ḥəm yetəkqisining yenioŋa ḳaytip kəldinglar.

2:16 «Silər ərkin-azad boloŋininglar bilən,...» — bizningqə, xübḥisizki, rosul Petrus muxu yərdə Rəb Əysaning «Mat.» 17:24-27də əzigə eytḳan sözlirini əslitidu. «Ḳoxumqə söz»imizni kərüng. **«bu ərkinlikinglarni yamanlik ḳilixning baḥanisi ḳiliwalmanglar»** — grek tilida «bu ərkinlikinglarni yamanlik ḳilixning niḳabi ḳiliwalmanglar». **«bəlki Hudaning ḳuli süpitidə bolup...»** — «Hudaning ḳuli» tooŋrisida: — oḳurmənlərgə enikki, Təwrat-Injil boyiqə Hudaning ḳullukida bolux adəmning toluḳ ərkinliki, əz ihtiyarliḳi bilən bolmisa «Hudaning ḳullukida bolux» ḥesablanmaydu. Hudaning ḳullukida bolux insanlaroŋa nisbətən uluq imtiyazdin ibarəttur. Qünki Məsiḥ kəp yərlərdə «Pərwərdigarning ḳuli» dəp atilidu *(məsilən, «Yəx.» 42:1də wə baxḳa kəp yərlərdə)*. Təwratta, Yəxaya pəyoŋəmbərning kitabidiki «Pərwərdigarning ḳuli» tooŋruluḳ bexarətlərni kərüng).

2:16 Yuḥ. 8:32; Rim. 6:18; Gal. 5:1.

2:17 «Hudadin ḳorḳunglar, padixaḥni ḥərmətləŋlar» — Hudaning ḳorḳunqi bolmisa ḥəkümdarlarni ḥərmətləx pəḳət insanlardin ḳorḳux bolidu, halas. Məsilən, rosul Petrusning «Ros.» 4:19də hatirilənqən sözlirini kərüng.

2:17 Mat. 22:21; Rim. 12:10; əf. 4:3; Ibr. 13:1; 1Pet. 1:22; 5:5.

2:18 «Ḳullar, hojayinliringlaroŋa toluḳ ḳorḳunq bilən boysununglar» — «ḳullar» degən söz muxu yərdə ḥəm ḳullarni ḥəm ey hizmətkarlirini əz iqigə alidu.

–**«toluḳ ḳorḳunq bilən boysununglar»** — «toluḳ ḳorḳunq bilən» degən sözlər grek tilida «barliḳ ḳorḳunq bilən» degən bilən ipadilinidu. Mənisi xübḥisizki, ḳullarning hojayinlirini ḥərmətlixidə **Hudadin ḳorḳux**ning türtkisi boluxi kerək. Məsilən, «Kol.» 3:22 wə «əf.» 6:5-7ni kərüng.

2:18 əf. 6:5; Kol. 3:22; 1Tim. 6:1; Tit. 2:9.

2:19 «əgər birsi Huda aldida pak wijdanlıḳ bolux üqün naḥək azab-oḳubət qəksə...» — buning ikki mənisi boluxi mumkin: — *(1)* bu adəm wijdani arḳilıḳ məlum bir ixning Hudaning iradisi ikənlikini bilip, bu yahxi ixḳa əməl ḳilidu, lekin hojayini yahxi ḳiloŋinini qüxənməyla uni jazalaydu; ḳul bu naḥəḳlikkə səwr-takət ḳilidu; *(2)* ḳul-hizmətkar hizmitini yahxi, puhta ḳilsimu, hojayin bəribir uningoŋa ḳopal muamilə ḳilidu.

–Ḳul-hizmətkar ḳorḳunqtin əməs, bəlki Hudani hursən ḳilix üqün, Həmmigə Ḳadirning Ətzi bu yaman ixlaroŋa Ətz yahxi məḳsətliri bilən yol ḳoyoŋanlikioŋa iman kəltürüp, bu yaman muamiligə səwr-takət ḳilip qidap, hojayinini kəqürüwetidu.

2:19 Mat. 5:10.

2:20 1Pet. 3:14; 4:14.

2:21 Yuḥ. 13:15; Fil. 2:5; 1Yuḥ. 2:6.

2:22 «U gunaḥ sadir ḳilip baḳmioŋan, Uning aoŋzidin ḥeqḳandaḳ aldamqilıḳ-yaloŋanqilıḳmu tepilmas» — bu sözlər «Yəx.» 53:9din elinoŋan.

2:22 Yəx. 53:9; 2Kor. 5:21; 1Yuḥ. 3:5.

2:23 «U ḥaḳarətləŋinidə, til ḳayturmaytti. Azab-oḳubət qəkkəndə, U ḥeq təḥdit salmaytti; əksiqə, Ətzini adil ḥəküm qiḳaroŋuqining ḳollirioŋa tapxuratti» — Petrusning bu sözidə «Yəx.» 53:7diki bexarət kəzdə tutulidu.

2:23 Mat. 27:39; Yuḥ. 8:48,49.

2:24 «U Ətzi bizning gunaḥḳa nisbətən əlüp, ḥəkḳaniylikḳa nisbətən yaxiximiz üqün yaoŋaq tüwrüktə gunaḥlirimizni zimmisigə aldi; silər uning yariliri bilən xipa taptinglar» — «yaoŋaq tüwrüktə» *(grek tilida «dərəhtə»)*, «krest»ni kərsitidu, əlwəttə. Muxu yərdə tiloŋa elinoŋan «dərəh» Erəm baoŋqisi ottürisidiki ikki dərəhni, xundaḳla Təwrattiki kəp baxḳa yərlədə deyilgən «dərəh» tooŋrisidiki temini oḳurmənlərning esigə kəltüridu *(məsilən, «Mis.» 15:23-26, «Ḳan.» 21:22-23, «Pənd.» 3:18, 11:30 ḳatarliḳlar)*.

2:24 Yəx. 53:4; Mat. 8:17; Rim. 6:11.

2:25 «Qünki burun silər ḳoylardək yoldin ezip kətkənsilər...» — grek tilida «ketiwattatisilər». «Yəx.» 6:53ni kərüng. **«lekin ḥazir jeninglarning padiqisi ḥəm yetəkqisining yenioŋa ḳaytip kəldinglar»** — «jeninglarning padiqisi ḥəm *(ḳoŋdaydioŋan)* yetəkqisi» Rəb Əysa Məsiḥ, əlwəttə.

2:25 Yəx. 53:6; Əz. 34:6; Luḳa 15:4.

Ər-ayallik munasiwət

3 [1-2] Xuningoƣa ohxax, i ayallar, silər ərliringlaroƣa boysununglar. Xundak kilsanglar, ḥətta sөz-kalamoƣa itaət kilmaydioƣan ərlər bolsa, өz ayalining bu pəzilitidin təsirlinip, ihlasmənlik bilən ətküzgən pak yürüx-turuxinglaroƣa karap, gəp-sөzsizla kayil kilinidu.. [3] Güzəllikinglar sirtki kөrünüxtin, yəni alaḥidə ərüwaloƣan qeqinglar wə takioƣan altun zibuzinnətlərdin yaki esil kiyimlərdin bolmisun,. [4] bəlki «kəlbinglardiki өzünglar», yəni məmin wə tinq roḥtin boloƣan qirimas güzəlliktin bolsun; bundak güzəllik Hudaning aldida intayin kimmətliktur.. [5] Qünki burunki qaoƣlarda, Hudaoƣa ümidini baoƣlioƣan ihlasmən ayallar dəl muxundak güzəllik bilən өzlirini zinnətləp, ərlirigə itaət kilatti.. [6] Dəl muxundak yolda Sarah Ibraḥimni «oƣojam» dəp atap, uning sөzlirigə boysunatti. Silər ḥeqkandak wəswəsilərdin korkmay ixlarni durus kilsanglar, silərmu Saraḥning pərzəntliri boloƣan bolisilər.. [7] Xuningoƣa ohxax, əy ərlər, silərmu ayalliringlar bilən turuxta, ularni ayal kixilər bizdin ajiz bəndilər dəp bilip ularni qüxinip yetinglar; silər ular bilən Huda xapaət kiloƣan ḥayatka ortak mirashor bolup, ularni ḥərmət kilinglar. Xundak kilsanglar, dualiringlar tosaloƣuoƣa uqrimaydu..

Ḥəkkaniylik üqün azab qekix

[8] Ahirida, ḥəmminglar bir niyət bir məksəttə, bir-biringlaroƣa ḥəmdərd bolup, bir-biringlarni kerindaxlarqə sөyünglar, iq-baoƣri yumxak wə kəmtər bolunglar.. [9] Yamanlikka yamanlik, aḥanətkə aḥanət bilən əməs, əksiqə, bəht tiləx bilən jawab kayturunglar. Qünki silər dəl bu ixka qakiriloƣansilər; xuning bilən өzünglar bəhtkə mirashor bolisilər.. [10] Qünki mukəddəs yazmilarda yeziloƣinidək: —

«Kimki ḥayatni sөyüp, yahxi kün kөrgüqi bolay desə,
Tilini yamanliktin tartsun,
Ləwliri məkkarliktin neri bolsun;
[11] Yamanliktin өzini tartip, güzəl əməllərni kilip yürsun;
Aman-hatirjəmlikni izdəp, uni koolap yürsun..
[12] Qünki Pərwərdigarning kөzi ḥəkkaniylarning üstidə turidu,
Uning kuliki ularning iltijalirioƣa oquk turidu;

3:1-2 Yar. 3:16; 1Kor. 14:34; Əf. 5:22; Kol. 3:18; Tit. 2:5.
3:3 1Tim. 2:9; Tit. 2:3.
3:4 «bəlki «kəlbinglardiki өzünglar», yəni məmin wə tinq roḥtin boloƣan qirimas güzəlliktin bolsun» — «kəlbinglardiki өzünglar» grek tilida «kəlbdiki iqki insan» degən sөz bilən bildürülidu.
3:5 «Hudaoƣa ümidini baoƣlioƣan ihlasmən ayallar» — «ihlasmən» muxu yərdə «mukəddəs» bilən ipadilinidu.
3:6 «Silər ḥeqkandak wəswəsilərdin korkmay ixlarni durus kilsanglar, silərmu Saraḥning pərzəntliri boloƣan bolisilər» — «ḥeqkandak wəswəsilərdin korkmay ixlarni durus kilsanglar» degənliktə təkitləydioƣan ix bəlkim, ayallar өz yoldaxlirini ḥərmətlixi bilən təng ulardin ḥeqkandak korkmasliki, bəlki Hudadinla korkup, ihlasmən boluxi kerək. Demək, ayallarning durus ixlarni kilixning türtkisi ərliridin korkux əməs, bəlki Hudaoƣa ihlasmən boluxtin ibarət boluxi kerək.
3:6 Yar. 18:12.
3:7 «Xuningoƣa ohxax, əy ərlər, silərmu ayalliringlar bilən turuxta, ularni ayal kixilər bizdin ajiz bəndilər dəp bilip ularni qüxinip yetinglar» — «ajiz bəndə» grek tilida «ajiz kaqa-kuqa» degən sөz bilən ipadilinidu. Rosul Petrusning muxu yərdə ḥəm ərlər ḥəm ayallarmu Hudaning hizmitidə boloƣan koorallar yaki əswablar ikənlikini təkitliməkqi. Muxu yərdə «qüxinip yetix» grek tilida «bilix» bilən ipadlinidu. «Yar.» 4:1 wə izaḥatini kerüng. Bu ibarə arning ayalining өz jinsiy muḥəbbitigə boloƣan moḥtajlikini untumaslikini өz iqigə alidu. **«silər ular bilən Huda xapaət kiloƣan ḥayatka ortak mirashor bolup, ularni ḥərmət kilinglar»** — «Huda xapaət kiloƣan ḥayatka mirashor» — grek tilida «ḥayatning xapaitigə mirashor...».
3:7 Əf. 5:25-33; Kol. 3:19.
3:8 «...iq-baoƣri yumxak wə kəmtər bolunglar» — yaki «... iq-baoƣri yumxak wə ədəplik bolunglar».
3:8 Rim. 12:16; 15:5; 1Kor. 1:10; Fil. 2:2; 3:16.
3:9 Law. 19:18; Pənd. 20:22; 24:29; Mat. 5:39; 25:34; Rim. 12:17; 1Kor. 6:7; 1Tes. 5:15; 1Tim. 4:8.
3:10 Zəb. 34:12-16; Yak. 1:26
3:11 «aman-hatirjəmlikni izdəp,..» — yaki «ḥəmməylən bilən inak ətüxkə tirixip,...».
3:11 Zəb. 37:27; Yəx. 1:16; 3Yuḥ. 11.

Lekin Pərwərdigarning yüzi rəzillik yürgüzgüqilərgə qarxi turidu».
13 Əgər silər daim yahxi ixlarni qilixqa intilsənglar, kim silərgə yamanlik qilar?
14 Lekin ḥətta ḥəkqaniylik yolida azab-oqubət qəksənglarmu, ohxaxla bəhtliksilər! Lekin ularning wəḥimisidin qorqmanglar wə alaqzadə bolmanglar;
15 bəlki qəlbinglarda Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar; silərdə boloqan ümidning səwəbini sorioqanlaroqa məmin-mulayimlik wə ihlaslik bilən jawab berixkə ḥəmixə təyyar turunglar.
16 Ḥərdaim wijdaninglarni pak tutunglar; xuning bilən silərgə «yamanlik qiloquqilar» dəp təḥmət qiloqanlar silərning Məsiḥdə boloqan pəzilətlik yürüx-turuxunglarni kərüp, əzliri qiloqan təḥmətlərdin hijil bolsun.
17 Qünki Hudaning iradisi xundaq bolsa, yahxilik qiloqininglar üqün azab-oqubət qəksənglar, bu yaman ix qiloqininglar tüpəylidin azab-oqubət qəkkininglardin əwzəl, əlwəttə.
18 Qünki Məsiḥ bizni Huda bilən yaraxturux üqün, yəni Ḥəkqaniy Boloquqi ḥəkqaniy əməslərni dəp, birla qetimlik azab-oqubət qəkti; gərqə U tən jəḥəttə eltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi;
19 xuning bilən U solap qoyuloqan roḥlarning yenioqa muxu roḥiy ḥayatliqi bilən berip, Өzining bu oqəlibisini jakarlidi.
20 solap qoyuloqan bu roḥlar burunqi zamanda, yəni Nuḥ pəyoqəmbərning künliridə, kemə yasiliwatqan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa qilixini kütkinidə, Uningoqa itaətsizlik qildi. Pəqət xu kemigə kirgən birqanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arqilik qutquzuldi.
21 Mana bu «suoqa qəmüldürüx»ning bexariti boloqan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən Əysa Məsiḥning tirildürülüxi arqilik Hudadin

---

3:12 «...Qünki Pərwərdigarning kəzi ḥəkqaniylarning üstidə turidu, Uning qulqi ularning iltijalirioqa oquq turidu; lekin Pərwərdigarning yüzi rəzillik yürgüzgüqilərgə qarxi turidu» — *(10-12-ayət)* «Zəb.» 34:12-16.

3:12 Zəb. 34:12-16

3:13 «Əgər silər daim yahxi ixlarni qilixqa intilsənglar,...» — bəzi kona kəgürmilərdə «əgər silər yahxi qiloquqilarni ülgə qilsanglar,...» deyilidu.

3:14 «Lekin ularning wəḥimisidin qorqmanglar wə alaqzadə bolmanglar...» — «Yəx.» 8:12.

3:14 Yəx. 8:12-13; Yər. 1:8; Mat. 5:10; 1Pet. 2:20; 4:14.

3:15 «bəlki qəlbinglarda Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar» — bu səzlər «Yəx.» 8:13də tepilidu. «Rəb Məsiḥni ḥəmmidin üstün dəp bilinglar» grek tilida «rəbni muqəddəs qilip» degən səz bilən ipadilinidu. Muxu ayəttə «muqəddəs» degən səz «pak» degən adəttiki mənidə ixlitilməy, bəlki Rəbning ḥəmmə baxqa zatlardin pütünləy baxqiqə, pütünləy üstün ikənlikini bildüridu. **«silərdə boloqan ümidning səwəbini sorioqanlar»** — «ümid» — mənggülük ḥayatqa baoqlioqan, əlwəttə. **«silərdə boloqan ümidning səwəbini sorioqanlaroqa məmin-mulayimlik wə ihlaslik bilən jawab berixkə ḥəmixə təyyar turunglar»** — «ihlaslik bilən» grek tilida «qorqunq bilən» degən səz bilən ipadilinidu.

–Bizningqə bu qorqunq: *(1)* Hudadin bolidu — demək, mən jawab bərginimdə adəmning qirayidin yaki uni rənjitixtin qorqmaymən, bəlki pəqət Hudadin qorqimən, wə *(2)* jawabimning birər jayining ḥəkiqəttin ezip ketixidin, gepimining hatalik yeri bolup qelixidin qorquxmu bar.

3:15 Ayup 1:21; Zəb. 119:46; Ros. 4:8.

3:16 Tit. 2:8; 1Pet. 2:12,15.

3:18 «yəni Ḥəkqaniy Boloquqi ḥəkqaniy əməslərni dəp, birla qetimlik azab-oqubət qəkti» — «Ḥəkqaniy Boloquqi» Məsiḥni kərsitidu, əlwəttə. **«gərqə U tən jəḥəttə eltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi»** — bu ajayib ḥəkiqət tooqruluq «qoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

3:18 Rim. 5:6; Ibr. 9:15,28.

3:19 «xuning bilən U solap qoyuloqan roḥlarning yenioqa muxu roḥiy ḥayatliqi bilən berip, Өzining bu oqəlibisini jakarlidi» — «muxu roḥiy ḥayatliq bilən berip...» grek tilida «uningda berip...» bilən ipadilinidu. Əyni grekqə tekisttə uning nemini jakarlioqini enik deyilmigən. Biz «Өzining oqəlibisi»ni qoxup yazduq. Qünki uyoqur tilida «jakarlax» degən peilning məlum bir toldurouqisi boluxi kerək, xuningdək Məsiḥ ularoqa ukturoqan həwərning məzmuni qoqum Өzining bayatin ada qiloqan uluoq qurbanliqi bilən munasiwiti boluxi lazim.

3:19 1Pet. 4:6.

3:20 «...solap qoyuloqan bu roḥlar burunqi zamanda, yəni Nuḥ pəyoqəmbərning künliridə, kemə yasiliwatqan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa qilixini kütkinidə, Uningoqa itaətsizlik qildi. Pəqət xu kemigə kirgən birqanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arqilik qutquzuldi» — «solap qoyuloqan bu roḥlar» tooqrisida alimlarning ikki hil qarixi bar: *(1)* ular Nuḥ pəyoqəmbərning dəwridə qiz-ayallaroqa nəps-xəhwət qiloqan pərixtilərni kərsitidu *(«Yar.» 6:1-6ni wə izaḥatni, «2Pet.» 2:4-5, «Yəḥ.» 6-8ni kerüng)*; *(2)* Nuḥ pəyoqəmbər dəwridiki Hudaning səzigə kirmigən, rəḥimini rət qilip topanda elgən itaətsiz adəmlərning insaniy roḥlirini kərsitidu.

–«Qoxumqə səz»imizdə bu ikki pikir wə toluq ayətning mənisi üstidə tohtilimiz.

3:20 Yar. 6:3,14; 8:18; Mat. 24:37; Luqa 17:26; Rim. 2:4; 2Pet. 2:5.

tiligən təlipi — bizni ḫazir ḳutḳuzuwatidu… [22] (Məsiḥ tirilip ərxkə qiḳip, pərixtilər, barliḳ roḥiy ḥoḳuḳdarlar wə küqlüklər Uningoɣa bosunduruldi wə u Hudaning ong yenida turmaḳta)..

Huda yolida yaxax

4 [1] Əmdi Məsiḥ tenidə azab-oḳubət qəkkənikən, silərmu xundaḳ iradə bilən əzünglarni ḳorallandurunglar. (qünki Huda yolida əz tenidə azab-oḳubət qəkkən kixi gunaḥtin ḳol üzgən bolidu;.. [2] undaḳ kixi tenidə ḳaloɣan ḫayatini yənə insaniy nəps-ḫəwəslərgə berilix bilən əməs, bəlki Hudaning iradisigə muwapiḳ ətküzidu).. [3] Qünki künlirimizni yat əllik etiḳadsizlarning iradisigə əməl ḳilix bilən, yəni ḫərtürlük buzuḳqiliḳ-xəḫwaniylik, nəps-ḫəwəslər, ḫaraḳkəxlik, əyx-ixrət, məyhorluḳ wə yirginqlik butpərəsliklər iqidə ətküzginimiz əmdi kupayə ḳilar!… [4] Bu ixlarda ular silərning ularoɣa ḫəmraḥ bolup xundaḳ iplaslikḳa yügürmigənlikinglaroɣa əjəblinip, silərni ḫaḳarətlimaktə. [5] Ular ḫaman ḫəm tiriklərni wə əlgənlərni soraḳ ḳilixḳa təyyar Turoɣuqioɣa ḫesab bərməy ḳalmay du.. [6] Xunga dəl xu səwəbtin, əlgənlər əttə yaxawatḳan insanlar soraḳ ḳilinidioɣandək soraḳ ḳilinip, Hudaoɣa nisbətən roḥta yaxisun dəp, ularoɣimu hux həwər yətküzülgən.…

Hudaning sadiḳ hizmətqisi

[7] Əmdi barliḳ ixlarning ahirlixidioɣan küni yeḳinlaxmaḳta; xunga, salmaḳ bolunglar wə dua ḳilixḳa səgək turunglar.. [8] Lekin ḫəmmidin muḥimi, bir-biringlaroɣa ḳizoɣin meḥir-muḥəbbəttə turuweringlar. Qünki «meḥir-muḥəbbət nuroɣunlioɣan gunaḥlarni yapar».… [9] Bir-biringlardin aoɣrinmay əzara meḫmandost bolunglar.. [10] Huda təripidin ḫərbiringlaroɣa ata ḳilinoɣan iltipatḳa binaən, uning ḫərtərəplik meḥir-xəpḳitini kixilərgə yətküzidioɣan yahxi oɣojidarlar süpitidə, bu iltipat bilən bir-biringlaroɣa hizmət ḳilinglar.. [11] Kim səz ḳilsa, u Hudaning kalam-bexarətlirini yətküzgüqi süpitidə səzlisun. Kim baxḳilaroɣa hizmət ḳilsa, u Huda ata ḳiloɣan küq-ḳudriti bilən hizmət ḳilsun. Xundaḳ boloɣanda, Huda ḫəmmə ixta Əysa Məsiḥ arḳilik uluoɣlinidu. Barliḳ xan-xərəp wə küq-ḳudrət Uningoɣa əbədil'əbədgiqə mənsuptur, amin!…

3:21 «Mana bu «suoɣa qəmüldürüx»ning bexariti boloɣan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən əysa Məsiḥning tirildürülüxi arḳilik Hudadin tiligən təlipi — bizni ḫazir ḳutḳuzuwatidu» — «adəmning pak wijdanining ... Hudadin tiligən təlipi» degənning baxḳa birhil tərjimisi «adəmning pak wijdan üqün... Hudadin tiligən təlipi». Bu ikki tərjimə, xundaḳla bu muḥim ayət ooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

3:21 Ros. 2:38-39; əf. 5:26; Kol.2:11-13

3:22 əf. 1:20.

4:1 Rim. 6:7; Ibr. 12:1.

4:2 Rim. 14:7; 2Kor. 5:15; Gal. 2:20; əf. 4:24; 1Tes. 5:10; Ibr. 9:14.

4:3 «Qünki künlirimizni yat əllik etiḳadsizlarning iradisigə əməl ḳilix bilən...» — «yat əllik etiḳadsizlar» grek tilida «yat əlliklər» yaki «taipilər» degən birla səz bilən ipadilinidu. Injil dəwri kəlgüqə Yəhudiylardin baxḳa pütkül dunyadikilər *(«yat əllər»)* degüdək butpərəs idi; xunga muxu yərdə Petrus bu ibarə bilən «butpərəs kapirlar»ni kərsitidu. Petrusning bu hetining əslidiki oḳurmənliri, xübḥisizki, muxundaḳ adəmlərdin idi. **«ḫərtürlük buzuḳqiliḳ-xəḫwaniylik, nəps-ḫəwəslər, ḫaraḳkəxlik, əyx-ixrət, məyhorluḳ wə yirginqlik butpərəsliklər iqidə ətküzginimiz əmdi kupayə ḳilar!»** — «kupayə ḳilar!» — Bu intayin kinayilik, ḫəjwiy gəp, əlwəttə.

4:3 əf. 4:17.

4:5 «ular ḫaman ḫəm tiriklərni wə əlgənlərni soraḳ ḳilixḳa təyyar Turoɣuqioɣa ḫesab bərməy ḳalmaydu» — «soraḳ ḳilixḳa təyyar Turoɣuqi» Məsiḥni kərsitidu.

4:6 «Xunga dəl xu səwəbtin, əlgənlər əttə yaxawatḳan insanlar soraḳ ḳilinidioɣandək soraḳ ḳilinip, Hudaoɣa nisbətən roḥta yaxisun dəp, ularoɣimu hux həwər yətküzülgən» — «hux həwər» — Muḳəddəs Kitabta Məsiḥning əlümi wə tirilixidin boloɣan nijat tooɣruluḳ, əlwəttə.

–Bu ayət tooɣruluḳ nuroɣun pikirlər bar. «Ḳoxumqə səz»imizdə bularni bayan ḳilimiz.

4:6 Yuḥ. 5:25; 1Pet. 3:19.

4:7 Luḳa 21:34; 1Yuḥ. 2:18.

4:8 «meḥir-muḥəbbət nuroɣunlioɣan gunaḥlarni yapar» — bu səzlər Təwrattiki Sulaymanning «pənd-nəsiḥətlər»i din, «Pənd.» 10:12din elinoɣan. Mənisi, xübḥisizki, ḫəm baxḳilarning gunaḥlirini kəqürüm ḳilix ḫəm mumkin bolsa baxḳilaroɣa yaymasliḳni əz iqigə alidu.

4:8 Pənd. 10:12.

4:9 Rim. 12:13; Fil. 2:14; Ibr. 13:2.

4:10 Pənd. 3:28; Rim. 12:6; 2Kor. 8:11.

4:11 «Kim səz ḳilsa, u Hudaning kalam-bexarətlirini yətküzgüqi süpitidə səzlisun» — «səz ḳilix» muxu yərdə, xübḥisizki, jamaəttə səzləx, bolupmu təlim berixni kərsitixi mumkin.

4:11 Yər. 23:22.

Etiqadqilarning azab-oqubətkə səwr qilixi

12 Səyümlüklirim, otluq sinaqning bexinglaroƣa qüxkənlikigə qarap, ajayib ixqa yoluqup qaldim, dəp həyran qalmanglar.
13 Bəlki, Məsihning azab-oqubətlirigə qandaq ortaq boloƣan bolsanglar, silər xundaq xadlininglar. Xuning bilən Uning xan-xəripi ayan qilinoƣinida, silərmu yayrap xadlinisilər.. 14 Silər Məsihning nami tüpəylidin haqarətkə uqrisanglar, bəhtlik bolisilər! Qünki xan-xərəpning Rohi, yəni Hudaning Rohi wujudunglaroƣa qüxkən bolidu.. 15 Aranglardin birining azab-oqubət qekixi hərgizmu qatil, ooƣri, rəzil yaki qepiloƣaq bolux səwəbidin bolmisun. 16 Birag qəkkən azab-oqubiti «Məsihiy» dəp ataloƣanliqi səwəbidin bolsa, u buningdin nomus qilmisun; əksiqə, muxu nam bilən ataloƣanliqi üqün Hudaoƣa mədhiyə oq usun.. 17 Qünki sorağning baxlinidioƣan waqti-saiti kəldi; sorag aldi bilən Hudaning əyidikiliridin baxlinidu; wə əgər biz bilən baxlansa, u halda Hudaning hux həwirigə qulag salmioƣanlarning akiwiti nemə bolar?
18 Dəl muqəddəs yazmilarda yeziloƣinidək: —

«Əgər həkkaniylarning qutquzuluxi təs bolsa,
Ihlassizlar həm gunahkarlarning akiwiti qandaq bolar?»
19 Xuning üqün, Hudaning iradisi bilən azab-oqubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam qilip, jenini wədisidə turidioƣan Yaratquqioƣa amanət qilip tapxursun.

Aqsaqallar wə yaxlaroƣa qilinoƣan nəsihət

5 1 Əmdi mən aranglardiki aqsaqallardin (Məsihning azab-oqubətlirining guwahqisi, namayan qilinidioƣan xan-xərəpkə nesip boloƣuqi wə silərgə ohxax bir aqsaqal süpitidə) xuni ətünimənki,
2 — Hudaning silərning aranglardiki padisini obdan bekinglar; ularoƣa yetəkqilik hizmitidə bolup, uni məjburən əməs, bəlki ihtiyarən zimminglaroƣa elinglar; puldunya üqün əməs, bəlki huxallig bilən qilinglar.. 3 Hudaning padisioƣa oƣojining

---

4:12 Yər. 48:10; 1Kor. 3:13; 1Pet. 1:7.

4:13 «Xuning bilən Uning xan-xəripi ayan qilinoƣinida, silərmu yayrap xadlinisilər» — «Uning xan-xəripi ayan qilinoƣinida»: — demək, Məsih qayta kəlginidə.

4:14 «Silər Məsihning nami tüpəylidin haqarətkə uqrisanglar, bəhtlik bolisilər! Qünki xan-xərəpning Rohi, yəni Hudaning Rohi wujudunglaroƣa qüxkən bolidu» — «Yəx.» 11:2ni kərüng. Bəzi kona kəqürmiliridə «Ular təripidin uningoƣa kupurluk qilinidu, lekin silərning təripinglardin uluoƣlinidu» dəp qoxulidu.

4:14 Mat. 5:10; 1Pet. 2:20; 3:14.

4:16 «Birag qəkkən azab-oqubiti «Məsihiy» dəp ataloƣanliqi səwəbidin bolsa, u buningdin nomus qilmisun; əksiqə, muxu nam bilən ataloƣanliqi üqün Hudaoƣa mədhiyə oqusun» — «Məsihiy» grek tilida «Hristiyan». «Məsih» grek tilida «Hristos» dəp ipadilinidu.

4:17 «Qünki sorağning baxlinidioƣan waqti-saiti kəldi; sorag aldi bilən Hudaning əyidikiliridin baxlinidu» — xübhisizki, rosul Petrus yuqirida tiloƣa aloƣan azab-oqubətlər wə sinaxlar Hudaning əz ailisidikilərgə nisbətən birhil sorağning baxlinixi yaki tərbiyə bolup, kəmqiliklirimizni oquq qilidioƣan sinaklar, dəp həsabliƣili bolidu.

4:17 Yər. 25:29; Luqa 10:12; 23:31.

4:18 «Əgər həkkaniylarning qutquzuluxi təs bolsa, ihlassizlar həm gunahkarlarning akiwiti qandaq bolar?» — Təwrat «Pənd.» 11:13, LXX grekqə tərjimisidin elinoƣan. Grek tilida «Ihlassizlar həm gunahkarlar nədə kərünidu?!» degən sözlər bilən ipadilinidu.

4:18 Pənd. 11:31.

4:19 «... Hudaning iradisi bilən azab-oqubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam qilip, jenini wədisidə turidioƣan Yaratquqioƣa amanət qilip tapxursun» — «wədisida turidioƣan Yaratquqi» degən ibarə intayin əhmiyətlik. «Qoxumqə səz»imizdə uning üstidə azrag tohtilimiz.

5:1 «Məsihning azab-oqubətlirining guwahqisi, namayan qilinidioƣan xan-xərəpkə nesip boloƣuqi wə silərgə ohxax bir aqsaqal süpitidə...» — «namayan qilinidioƣan xan-xərəp» degənlik Məsihning qaytip kelixidə namayan bolidioƣan xan-xərəp.

5:2 «Hudaning silərning aranglardiki padisini obdan bekinglar» — «Hudaning ... padisi» jamaət, əlwəttə. **«ularoƣa yetəkqilik hizmitidə bolup, uni məjburən əməs, bəlki ihtiyarən zimminglaroƣa elinglar»** — «ularoƣa yetəkqilik hizmitidə bolup...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Hudaoƣa karap ularoƣa yetəkqilik hizmitidə bolup...» deyilidu. **«pul-dunya üqün əməs, bəlki huxallik bilən qilinglar»** — «pul-dunya üqün əməs» degənlik Petrusning əyni səzliri: — «haramdin boloƣan pul üqün əməs» — Petrusning muxu sözlər bilən kərsətkini: «pul adəmni qoqum gunahkar qilidu» degənlik əməs, qünki hərbirimiz pulni ixlitiximiz kerək; uning kərsətkini, xübhisizki, pulning dərwəkə adəmni gunahkar qilix hətiri bardur. Pulning əzi əslidə gunahning dunyada pəyda boloƣanlikidin pəyda boloƣan; gunah bolmisa pul bolalmaytti; xu tərəptinmu «haramdin boloƣan».

5:2 Ros. 20:28; 1Tim. 3:3; Tit. 1:7.

өz тәәлluқatlirioƣa boloƣinidәk bolmay, bәlki ularoƣa ülgә bolunglar.
4 Xundaқ қilsanglar, Bax Padiqi axkarә boloƣanda, mәnggü tozumas xan-xәrәp tajioƣa erixisilәr.
5 Әy yaxlar, qonglaroƣa boysununglar. Xuningdәk, ҳәmminglar bir-biringlaroƣa nisbәtәn kiqik peillіқni üstünglaroƣa oriwelinglar. Qünki: «Huda tәkәbburlaroƣa қarxidur, lekin mәmin-kәmtәrlәrgә xәpқәt қi lidu».
6 Өzünglarni Hudaning қudrәtlik қoli astida tәwәn tutunglar. Xundaқ қilsanglar, waқti-saiti kәlgәndә Huda silәrni yuқiri kәt üridu;
7 Barliқ oƣәm-қayoƣuliringlarni Uning üstigә taxlap қoyunglar. Qünki U silәrning oƣeminglarni қilidu.
8 Өzünglarni ҳoxyar wә sәgәk tutunglar. Qünki düxmininglar boloƣan Iblis huddi ҳәrkirәwatқan xirdәk, yutқudәk birsini izdәp қatrap yürmәktә;
9 silәr etiқadinglarda qing turup uningoƣa қarxi turunglar. Qünki bilisilәrki, pütün dunyadiki қerindaxliringlarmu ohxax azab-oқubәtlәrning tügixigüqә qidawatidu.
10 Әmma silәrni Mәsiҳ Әysa arқilиқ Өzining mәnggülük xan-xәripigә qaқiroƣan, pütkül mehir-xәpқәtning Igisi boloƣan Huda azraққinә waқit azab-oқubәt qәkkininglardin keyin, Өzi silәrni әsligә kәltürüp, dәs turoƣuzup, mustaҳkәm wә uloƣa bekitilgәndәk tәwrәnmәs қilidu.
11 Uningoƣa barliқ xan-xәrәp wә küq-қudrәt әbәdil'әbәd mәnsup boloƣay, amin!

5:3 «Hudaning padisioƣa oƣojining өz tәәlluқatlirioƣa boloƣinidәk bolmay, bәlki ularoƣa ülgә bolunglar» — yaki «өzigә amanәt қilinoƣanlaroƣa *(jamaәttikilәrgә, demәk)* өzi bәg өzi han boluwalmay, bәlki ularoƣa ülgә bolunglar».
5:3 2Kor. 1:24; Fil. 3:17; 1Tim. 4:12; Tit. 2:7.
5:4 «Bax Padiqi қaytip axkarә boloƣanda» — Rәb Әysa қaytip kәlgәndә. **«mәnggü tozumas xan-xәrәp tajioƣa erixisilәr»** — grek «Olimpik» musabiқisidә oƣaliblaroƣa gül-giyahtin örülgәn taj in'am қilinatti. Bu bir kün iqidila tozup ketidioƣan taj, әlwәttә.
5:4 Yәx. 40:11; Әz. 34:23; Yuҳ. 10:11; 1Kor. 9:25; Ibr. 13:20; 2Tim. 4:8; Yaқ. 1:12; 1Pet. 1:4; 2:25.
5:5 «Әy yaxlar, qonglaroƣa boysununglar. Xuningdәk, ҳәmminglar bir-biringlaroƣa nisbәtәn kiqik peillіқni üstünglaroƣa oriwelinglar» — «qonglar» degәnning baxқa birhil tәrjimisi «aқsaқallar». Lekin muxu yәrdә «qonglar» yaki «yaxanoƣanlar»oƣa tooƣra kelidu. **«Huda tәkәbburlaroƣa қarxidur, lekin mәmin-kәmtәrlәrgә xәpқәt қilidu»** — «Pәnd.» 3:34; «Yaқ.» 4:6nimu kerüng.
5:5 Pәnd. 3:34; Rim. 12:10; Fil. 2:3; Yaқ. 4:6.
5:6 «Өzünglarni Hudaning қudrәtlik қoli astida tәwәn tutunglar. Xundaқ қilsanglar, waқti-saiti kәlgәndә Huda silәrni yuқiri kәtüridu» — buning toluқ mәnisi bәlkim «Hudaning қudrәtlik қoli üstünglaroƣa tәrbiyә berix üqün qüxkәn bolsa, uning astida tәwәn turunglar, өzünglarni uning astida tәwәn tutunglar».
5:6 Ayup 22:29; Pәnd. 29:23; Mat. 23:12; Luқa 14:11; Yaқ. 4:10.
5:7 Zәb. 55:22; Mat. 6:25; Luқa 12:22; 1Kor. 9:9; Fil. 4:6; Ibr. 13:5; 1Tim. 6:8.
5:8 Ayup 1:7; Luқa 22:31; 1Tes. 5:6; 1Pet. 1:13; 4:7.

5:9 «Qünki bilisilәrki, pütün dunyadiki қerindaxliringlarmu ohxax azab-oқubәtlәrning tügixigüqә qidawatidu» — «pütün dunyadiki қerindaxlar» degәnlik bәlkim *(1)* Yәhudiyә-Galiliyәdә turuwatқan, өz yurtdaxliri tәripidin ziyankәxlikkә uqrawatқan Yәhudiy қerindaxlarni; *(2)* «yat әllik қerindaxlar» — yat әllik butpәrәslәr arisida turuwatқan, ular tәripidin ziyankәxlikkә uqrawatқan Yәhudiy әmәs қerindaxlarni, yaki; *(3)* hәr ikkisini kәrsitidu.
–«... tügixigüqә qidawatidu» degәn sөz bu azab-oқubәtlәrning; *(1)* Hudaning mәқsәtlirigә, xundaқla өz muқәddәs bәndilirigә zөrür ikәnlikini wә; *(2)* qәklik ikәnlikini kөrsitidu.
5:9 әf. 4:27; Yaқ. 4:7.
5:10 «Huda... Өzi silәrni әsligә kәltürüp...» — әsligә kәltürüp» yaki «қorallandurup» yaki «kamil қilip...». **«silәrni ... uloƣa bekitilgәndәk tәwrәnmәs қilix»** — grek tilida bir peil bilәnla ipadilinidu.
5:10 Ibr. 10:37; 1Pet. 1:6.
5:11 «Uningoƣa barliқ xan-xәrәp wә küq-қudrәt әbәdil'әbәd mәnsup boloƣay, amin!» — bәzi kona kөqürmilәrdә pәқәt «Uningoƣa barliқ küq-қudrәt әbәdil'әbәd mәnsup boloƣay, amin!» deyilidu.

Ahirki salam

12 Mən bu kiskiɵina hətni yezip, əzüm sadik kerindixim dəp bilidiɵan Silwanusning wasitisi bilən silərgə yollidim. Uxbu hətni yeziximning məksiti, silərgə jekiləx wə silərni rioɳbətləndürüx, xundakla Hudaning həkikiy mehir-xəpkitining ənə xundak ikənlikigə guwahlik berixtin ibarəttur. Bu mehir-xəpkättə qing turunglar.

13 Silər bilən billə tallanoɵan Babilda turuwatkan jamaət wə ooɵlum Markustin silərgə salam.

14 Bir-biringlar bilən mehribanlarqə səyüxüp salamlixinglar.

Silərgə, yəni Məsihdə boloɵan həmminglaroɵa amanlik-hatirjəmlik yar boloɵay!

5:12 «Mən bu kiskiɵina hətni yezip, əzüm sadik kerindixim dəp bilidiɵan Silwanusning wasitisi bilən silərgə yollidim» — muxu Silwanus bəlkim əslidə rosul Pawlusning həmrahi wə hizmətdixi boloɵan Silwanus idi *(məsilən «Ros.» 16-17-bablarni kərüng)* «Silwanusning wasitisi bilən» — yəni mumkinqilik barki, uxbu hətni yezixka Silwanus rosul Petruska katip boloɵanidi. **«Uxbu hətni yeziximning məksiti, silərgə jekiləx wə silərni rioɳbətləndürüx...»** — «jekiləx» wə «rioɳbətləndürüx» grek tilida bir peil bilənla ipadilinidu.

5:13 «Silər bilən billə tallanoɵan Babilda turuwatkan jamaət» — bəzi tarihxunaslar «Babil» degənlikni həkikiy *(əfrat dəryasi boyidiki)* Babilon *(Babil)* xəhirini kərsitidu, dəp karaydu. Yənə bəzilər «Babil»ni «Rim xəhirining etikadqilar arisidiki məhpiy nami» dəp karaydu — xu wakittiki etikadqilar Rim xəhirini məhpiy halda Babil *(qiriklixip kətkən «bu dunya»ning simwoli)* dəp atioɵan boluxi mumkin. Rosul Petrusning Babil xəhiridə boloɵanliki tooɳrisida tarihta məlumat yok wə uning Rim xəhiridə turoɵanliki tooɳruluk ispat bar.

–**«jamaət»** — əslidiki grekqə tekisttə — «turuwatkan kiz». Bu ibarə Rimdiki jamaətni kərsitixi mumkin. **«ooɵlum Markustin silərgə salam»** — «ooɵlum Markus» rosul Petrusning rohiy jəhəttiki ooɵli. Əməliyəttə Markus Petrusningki jiyən ukisi boluxi mumkin idi.

5:14 Rim. 16:16; 1Kor. 16:20; 2Kor. 13:12; 1Tes. 5:26.

Қoxumqə səz

Jamaət uqraydioɣan ziyankəxliklər — Hudaning ularda boloɣan məқsətliri

Injil, Luқa yazoɣan «Rosullarning paaliyətliri» degən қisimdin kərələymizki, jamaətlər miladiyə birinqi əsirning awwalқi yerimida uqrioɣan ziyankəxlər ayrim-ayrim üq tərəptin kəlgən. Birinqisi bolsa Yəһudiylarning sinagogliridin boloɣan. Bu ziyankəxliklər ularning: «yengi əһdə»ni Huda əslidə **biz Yəһudiylaroɣa** wədə қiloɣan, əmdi muxu «Yəһudiy əməs Məsiһiylər» nemigə asasən «yengi əһdidin bəһrimən bolimiz», deyixkə petinidu?! Ular һətta biz ixənməydioɣan һeliқi Əysa Məsiһnimu bizning Қutқuzoɣuqimiz dəydu, tehi?!» degəndək kərəlməsliktin qiққan. Ikkinqi hil ziyankəxlik nuroɣun adəmlərning əz səpliridin Məsiһ tərəpkə qiққanliқini kərgən һər türlük butpərəs məzһəplərdin boloɣan (məsilən, «Ros.» 19:21-41). Üqinqi hil ziyankəxlik Rim imperiyəsi һəkümiti tərpidin boloɣan. Awwal Yəһudiy həlқi türlük təһmətlər bilən etiқadqiloroɣa ziyankəxlik қozoɣioɣanidi; keyin Rim imperatorliri (Қəysərlər) Nerodin tartip əzlirini «Ilaһ» dəp qaқirixқa baxlioɣanda, Rim puқralirining һəmmisi «Қəysər Rəbdur» dəp etirap қilixқa məjburlanoɣan. Xundaқ қilixni rət қiloɣan etiқadqilar һərhil eoɣir jazalarni tartatti.

«Rosullarning paaliyətliri»din bundaқ ziyankəxlikning tolimu zorawanliқ ikənliki kərünidu. Lekin Petrus bu һəttə ziyankəxlikning yənə bir amili təһmət ikənlikinimu bizgə kərsitidu (məsilən, 2:21).

Rəbbimiz wə Uning barliқ rosullirimu bizgə xuni uқturiduki, bundaқ ziyankəxlik etiқadqilarning ihlasmən һayatining normal bir қismi bolidu: —

«**Mubarək, Mən üqün baxқilarning һaқarət, ziyankəxlik wə һərtürlük təһmitigə uqrisanglar; xad-huram bolup yayranglar! Qünki ərxlərdə katta in'am silər üqün saқlanmaқta; qünki silərdin ilgiriki pəyoɣəmbərlərgimu ular muxundaқ ziyankəxliklərni қiloɣan**» («Mat.» 5:11-12)

«**Dərwəқə, Məsiһ Əysada ihlasmən һayat kəqürüxkə iradə tikligənlərning һəmmisi ziyankəxlikkə uqraydu**» («2Tim.» 3:12).

Huda dərwəқə bizgə xundaқ azab-oқubətlərni tartiximizoɣa yol қoyoɣinining barliқ səwəblirini ayan қiloɣini yoқ; lekin Petrus bu һəttə bizgə bir jümlə iqidə üq səwəbni uқturup beridu: —

«**Altun һaman yoқilip ketidioɣan nərsə bolsimu, sapliқi ot bilən sinilidu. Xuningoɣa ohxax altundin tolimu қimmətlik boloɣan etiқadinglar sinilip ispatlinidu. Buning bilən u Əysa Məsiһ қayta axkarilanoɣan waқtida mədһiyə, xan-xərəp wə izzət-һərmət kəltüridu**» (1:7).

Demək: —

(1) Əz etiқadimizning һəқiқiy ikənlikini əzimiz ispatlap biliximiz üqün;

(2) Bizning etiқadimizning tawlinixi üqün; sinaқlar arқiliқ əz küqimizgə əməs, bəlki Hudaning Əzigə һəқiқətən tayinixni əginiximiz üqün;

(3) Məsiһ қaytip kəlgən künidə tehimu xan-xərəpkə erixixi üqün; qünki xu künidə roxən kərüniduki, bizni Əzigə tayinip Əzigə sadiқ қilip saқlixi **Uning** meһir-xəpқiti wə küq-қudriti bilən ikənliki һəmmigə ayan bolidu.

Kixini қizikturidioɣan birnəqqə ayət tooɣrisida

Biz muxu yərdə pəқət kixini қizikturidioɣan yaki qüxinixkə təs boloɣan birnəqqə ayətlər üstidə tohtalmaқqimiz: —

2:16-17

«Silər ərkin-azad boloɣininglar bilən, bu ərkinlikinglarni yamanlik kilixning bahanisi kiliwalmanglar, bəlki Hudaning kuli süpitidə bolup, barlik insanlarni hörmətlənglar, etikadqi kerindaxliringlaroɣa mehir-muhəbbət kərsitinglar, Hudadin korkunglar, padixahni hörmətlənglar».

Bizdə həq guman yokki, Petrusning muxu sözlirigə karioɣanda, özi heli burun Məsih Əysadin uluoɣ bir sawak aloɣanlikini əsləwatidu: —

«Andin ular Kəpər-Nahum xəhirigə kəlginidə, ibadəthana bejini yioɣkuqilar Petrusning yenioɣa kelip:—

Ustazinglar ibadəthana «ikki drakma» bejini töləmdu? — dəp soridi («Mis.» 30:13-16ni kərüng).

— Töləydu, — dedi Petrus.

Lekin u öygə kirgəndə, tehi bir nemə deməstila Əysa uningdin:—

Simon, seningqə bu dunyadiki padixahlar kimlərdin baj alidu? Öz pərzəntliridinmu, yaki yatlardinmu, — dəp soridi.

Petrus uningoɣa:

— Yatlardin, — dewidi, Əysa uningoɣa:

— Undakta, pərzəntlər bajdin haliy bolidu. Birak baj yioɣkuqilaroɣa putlikaxang bolmaslikimiz üqün, dengizoɣa berip karmakni taxla. Tutkan birinqi belikni elip, aoɣzini aqsang, tət drakmilik bir tənggə pulqikidu. Uni elip Mən wə sən ikkimizning beji üqün ularoɣa bər, — dedi» («Mat.» 24:17-27).

Hudaning həlki «Uluoɣ Padixahning ooɣulliri»ning süpitidə bolup həkikətən ərkindur; Hudadin baxka həqkimning bizgə buni kil, uni kil dəydioɣan hokuki yok. Birak bu ərkinlik halioɣanqə öz bilginimizni kiliweriximiz üqün əməs; Hudaning bizni insan baliliridin korkux asarətliridin wə kuruk diniy paaliyətlərdin azad kiloɣanliki Uning hizmitidə huxallik wə hatirjəmlik bilən «Uning kulliri» süpitidə yaxiximiz üqün ikənlikini əsliximizgə tooɣra kelidu. Xuning üqün Uni tonumioɣan wə xundakla bu ixlarni qüxənmigən adəmlər (demək, adəmlərning köpinqisi!) arisida turuwatkinimizda, ularning bilmigənlikigə kəngqilik kiliximiz lazim wə xuningdək biz durus yaxawatkanlikimiz bilən ularni Igimizning kim ikənlikini kərələydioɣan kilixka intiliximiz lazim. Bu ix ularning etikadka kelixigə hərkandak putlikaxang yaki tosaloɣuning bolmaslikiɣ üqün küqimizning bariqə intiliximizni öz iqigə alidu, əlwəttə (yukiridiki misalda, Rəbbimiz «ibadəthana beji»ni təlixi bilən Özi xundak kiloɣan). Bizmu xundak kiloɣan bolsak, tezla ularning kulaklirini hux həwərni tingxaxka oquk kilalayttuk.

Huda jəmiyət iqidə kimgə mənsəp-hokukni bekitixkə muwapik kərgən bolsa, biz ularoɣa boysunimiz. Buni, korkuxtin əməs, bəlki Huda bizgə xundak əmr kiloɣanliki tüpəylidin ada kilimiz. Xunga Petrus **«Barlik insanlarni hörmətlənglar»** wə **«Padixahni hörmətlənglar»** degən ikki əmrning otturisida **«Hudadin korkunglar»** dəp alahidə jekiləydu. Xunga mubada insaniy həkümətlər hərkaysi ixta məlum bir nukidimu Hudaning enik əmr-pərmanlirioɣa muhalip birər yarlikni qüxürgən bolsa, burqimiz Petrusning munu sözidək bolux kerək — **«Insanoɣa əməs, Hudaoɣa itaət kiliximiz kerək!»** «Ros.» 5:29).

3:18-22: Nuhning kemisi, Əysaning ölüp tirilixi, qəmüldürüx tooɣruluk

Bu ayətlər bizni kəp intayin kimmətlik həkikətlər bilən təminləydu, birak yənila qüxinixix təs yərlirimu bar. Bu ayətlərgə bir-birlap kəngül bələyli: —

(18)

«**Qünki Məsiḥ bizni Huda bilən yaraxturux üqün, yəni Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi ḥəḳḳaniy əməslərni dəp, birla ḳetimlik azab-oḳubət qəkti; gərqə U tən jəḥəttə eltürülgən bolsimu, lekin roḥta janlanduruldi**».

«**Roḥta janlanduruldi**» degən ibarə uning ölümdin tirilixini kərsətməydu, qünki U «**tən jəḥəttə eltürülgən**» bilən selixturux yolida eytilidu. Əgər Petrus Məsiḥning ölümdin tirilixini kərsətməkqi boloɣan bolsa, grek tilida baxḳa bir ibarə bilən ipadilinətti. Uxbu ibarə bolsa roḥiy ḥayatning əsüxi yaki exip taxḳanlikini bildüridu — Uyoɣur tilida bu uḳum «janlinix»ḳa bap kelidu.

(19)

«**Xuning bilən U solap ḳoyuloɣan roḥlarning yenioɣa muxu roḥiy ḥayatliki bilən berip, ḳiloɣan əməlini uloroɣa jakarlidi**».

Izaḥatlioɣinimizdək, əyni tekisttə Məsiḥning nemini jakarlioɣanliḳi eytilmaydu. Rosul Petrusning bundaḳ ipadilixi «jakarlanoɣan həwər»ning nemə ikənliki hətni oḳuqanlarning ḥəmmisigə bilinərlik, deyixkə ḥajiti yoḳ degəngə ohxaydu; qoḳum Rəbning ḥazirla tartḳan azabliri wə ölümi bilən munasiwiti bar: xunga biz oḳumənlirimiz üqün «**ḳiloɣan əməli**» degən sözlər təminləp ḳoxtuḳ.

Grek tilidiki «**uningda**» degən sözni «**roḥiy ḥayatliḳi bilən**» dəp tərjimə ḳilduḳ — demək, buni «roḥiy dunyada», yaki bəlkim «özining roḥi bilən» dəp qüxinimiz. Bəzi xərḥqilər bu ibarə, Məsiḥning roḥi Nuḥ pəyoɣəmbər arḳiliḳ xu dəwrdiki rəzil adəmlərgə sözligənlikini təswirləydu, dəp ḳaraydu. Lekin kəz-ḳariximiz boyiqə bu ixni yuḳirida tiloɣa elinoɣan Rəbbimizning ölüptirilixi bilən biwasitə munasiwiti yoḳ, dəp oylaymiz. Nemixḳa mu'əllipning gəpliri Əysaning əlimidin birakla ikki ming yil ilgiriki bir dəwrkə ḥalḳip ketidu? Petrus: «**U berip ... jakarlidi...** » dəydu. Xübḥisizki, bu söz uning ölüxi wə tirilixi arilikidiki wakitta nemə ḳiloɣanliḳioɣa munasiwətliktur.

Əmdi bu «**solap ḳoyuloɣan roḥlar**» zadi kim? U uloroɣa nemini «jakarlidi» (nemini jakarlidi oquḳ eytilmaydu)? Bu soallar bizni 20-ayətkə apiridu: —

(20)

«**Solap ḳoyuloɣan bu roḥlar burunḳi zamanda, yəni Nuḥ pəyoɣəmbərning künliridə, kemə yasiliwatḳan məzgildə Huda səwrqanliḳ bilən kixilərning towa ḳilixini kütkinidə, Uningoɣa itaətsizlik ḳildi. Pəḳət xu kemigə kirgən birḳanqisi, yəni jəmiy səkkiz jan su arḳiliḳ ḳutḳuzuldi**».

Bəzilər bu roḥlar Nuḥ pəyoɣəmbərning dəwridə, ḳiz-ayallar bilən jinsiy munasiwətni halap jənnəttin waz kəqkən, asiyliḳ ḳiloɣan pərixtilərni kərsitidu, dəp oylaydu («Yar.» 6:1-6). Lekin bundaḳ qüxənqə «kemə yasiliwatḳan məzgildə Huda səwrqanliḳ bilən kixilərning towa ḳilixini kütkinidə» degən ibarigə anqə maslaxmaydu — qünki bu pərixtilər asiyliḳ ḳiloɣandin keyin uloroɣa ḳaytix yoli (towa ḳilix yoli) ḳalmioɣanidi. Xunga pikrimiz (jəzmən xundaḳ, deməymiz) xuki, bu ibarə xu künlərdiki topanda ḳaza tapḳan kixilərning roḥlirini kərsitidu. Undaḳta, Məsiḥ uloroɣa ḳandaḳ həwər yətküzgən? Uning muḥim məzmuni, xübḥisizki, Özining Hudaning ḥəḳḳaniy tələplirini ḳanaətləndürüp, gunaḥlarning kəqürümining bədilini tələp, jazasini öz üstigə aloɣanliḳi, xundaḳla gunaḥ wə ölüm üstidin oɣəlibigə erixkənlikini öz iqigə aloɣanidi.

Bu həwər tooɣruluḳ ikki imkaniyət bardur: —

(1) Uning həwiri Hudaning özlirigə qüxürgən topan jazasining ḥəḳlikini kərsətti.

Huda ularning bexioɣa qüxürgən muxu topan jazasi tolimu adil, əlwəttə. Xübһisizki, ulardin keyinki dəwrdikilər ularning bexioɣa qüxkən jazadin, Hudaning gunaһқa қaritidioɣan oɣəzipining қandaқ ikənliki һəmdə Uning kixilərni (Nuһ pəyoɣəmbərdək) etiқad arқilik қutқuzidioɣanliқini qüxinip, ibrət aloɣan bolsa kerək. Xuning bilən muxu keyinki dəwrlər, yəni Ibraһimlarning dəwri wə Musa pəyoɣəmbərning dəwridikilər kərgən nur ularning kərginidin roxənrək boldi, degili bolidu. Xunga topanda oɣərқ boloɣan muxu adəmlərning roһlirioɣa Hudaning jazalirining adalitini toluқ ispatlax üqün xundaқ қilixқa tooɣra kelətti. Məsiһning jakarlioɣini muxu tooɣruluқ idi.

(2) Yənə bir imkaniyət barki, həwər muxu kixilərning roһlirioɣa birhil towa қilix pursitini təminləp bərgən.

Məyli қaysi imkaniyət tooɣra bolsun, xu dəwrdikilər nemixқa xundaқ həwərni alaһidə anglax pursitigə igə boloɣan? Kim bilidu, biz jawab tepix üqün Məsiһ қaytip kəlgüqə kütiximiz kerəktu?

(21)

«**Mana bu «suoɣa qəmüldürüx»ning bexariti boloɣan. Əmdi qəmüldürüx — bədənning kirdin tazilinixi əməs, bəlki adəmning pak wijdan bilən Əysa Məsiһning tirildürülüxi arқilik Hudadin tiligən təlipi — bizni һazir қutқuzuwatidu**».

Petrus muxu yərdə nəqqə muһim ixlarni roxən bayan қilidu: —

(1) Nuһ yasioɣan kemə etiқadqilarning Məsiһdə қutқuzuluxioɣa simwol, xundaқla bexarət bolidu.

(2) «Suoɣa qəmüldürülüx»ning əzi muxu ixқa simwol yaki sürət bolidu; Nuһ wə ailisidikilərning kemigə kirip ələm kəlkünlirigə qəmüldürülüp andin «yengi dunya»oɣa qiққinidək, etiқadqilar Məsiһdə ələm süyigə qəmüldürülüp yengi bir һayatқa qiқidu.

Petrus muxu səkkiz jan «**su arқilik қutқuzuldi**» dəydu. Buningdin kərimizki, Petrusning təkitligini «ələmdin қutқuzuloɣan» əməs, bəlki «rəzil bir dunyadin azad қilinoɣan» degənliktur.

(3) Petrus «**suoɣa qəmüldürülüx... bizni ҳazir қutқuzuwatidu**», dəp yazidu. Muxu yərdə u oқurmənlirining hurapiy qüxinip қalmasliқining aldini elixi üqün roxən һalda «adəmni қutқuzidioɣan ix... (qəmüldürülüxtə) «**bədənning kirdin tazilinixi əməs...**»» dəp uқturidu. Demək, adəmni қutқuzidioɣan ix suoɣa qəmüldürülüxtiki sirtқi yuyunux yaki murasim xəkli əməs, bəlki etiқadqining қəlbidə Huda bilən ətküzidioɣan sodisidin ibarət, degənni təkitləydu. Nemixқa «soda» dəymiz? Biz ərzimәs gunaһқar һayatimizni towa bilən Hudaoɣa tapxurup bibaһa mənggülük һayatқa tegiximiz. Kim bundaқ «soda»ni halimisun? Petrus muxu ayəttə grek tilidiki «eperotoma» («tələp») degən sözni ixlitidu. Adəttə muxu səz sot məһkimisidə ixlitilidioɣan səz bolup, өz һəққini izdəydioɣan adəmning sotqioɣa boloɣan tələpini bildüridu. Bu sözni yənə «jawab, inkas» dəp tərjimə қilixқa bolidu. Əmma Petrusning «orma һeyti»da eytқan sözlirigə қarisaқ muxu ayəttə «tələp» dəp tərjimə қilixқa tooɣra kelidu. Xu küni Petrus nuroɣun Yəһudiy yurtdaxlirioɣa səz қilip ularoɣa, Rəb Əysaning ələmigə silər məs'ul boloɣansilər dəp jakarlioɣanidi. Ular intayin қorқup wə azablinip uningdin: «**Əmdi, қerindaxlar, zadi nemə қiliximiz kerək?**» dəp soraydu. Petrus ularoɣa mundaқ jawab beridu: —

«**Towa қilinglar, һərbiringlar Əysa Məsiһning namida gunaһliringlarning kəqürüm қilinixi üqün qəmüldürüxni қobul қilinglar, wə xundaқ қilsanglar Hudaning iltipati boloɣan Muқəddəs Roһ silərgə ata**

qilinidu. Qünki bu wədə silərgə wə silərning baliliringlaroƣa, yiraqta turuwatqanlarning ħəmmisigə, yəni Pərwərdigar Hudayimiz Əzigə qaqiroƣanlarning ħəmmisigə ata qilinidu» («Ros.» 2:38-39).

Demək, ikki xərt (towa qilinglar, Əysa Məsiħning namida qəmüldürülünglar) ada qilinoƣan bolsa, ikki nətijə (gunaħlarning kəqürüm qilinixi, Muqəddəs Roħning iltipat qilinixi) bar bolidu. Xunga biz «suoƣa qəmüldürülüx»ni əslidə Huda insanlar üqün ularning Əzidin Muqəddəs Roħ arqiliq yengi ħayatni tiləx yoli qiloƣan, dəp ixinimiz. Baxqiqə eytqanda, «suoƣa qəmüldürülüx» «**pak wijdanning ... Hudadin tiligən tələpi**» bolidu. Bundaq tələp birsining «Dərdmən bir gunaħkarmən, halas, xundaqla Sən Hudaning Əz səz-kalamingoƣa yüz pirsənt taynixtin baxqa ħeqqandaq tələp qiloƣudək asasim yoq, yaki ħoququm yoqtur» degəndək duasi bolidu. Birsining əzining gunaħkar ikənlikini tonup yetixi bundaq tələpning birdinbir küqlük asasi bolidu. Bundaq kixi «bilidioƣan gunaħlirim boyiqə towa qildim, sening əmringgə itaət qilip, Əysa Məsiħ mening Rəbbim wə Qutquzoƣuqum degən etiqadimni ipadiləp suoƣa qəmüldürüldüm; əmdi xərtliringni ada qildim, manga wədə qiloƣan yengi ħayatni ata qiloƣaysən!» dəydioƣan bolidu. Mana bu Petrus eytqan, Huda bekitkən «tələp»; xu tərəptin eytqanda, «**suoƣa qəmüldürülüx adəmni qutquzidu**».

Bundaq deginimiz, adəm suoƣa qəmüldürülüxni tehi qobul qilmioƣan bolsa, Huda uningoƣa Muqəddəs Roħini ħərgiz bərməydu, deginimiz əməs. Məsilən, Korniliy wə pütün ailisidikilər suoƣa qəmüldürülmigən ħalda Muqəddəs Roħ ularoƣa ata qilinoƣan («Ros.» 10-bab). Huda xundaq muwapiq kərsə ħərdaim Əzi qoyoƣan xərtlərdin sirt ix kərüxkə ərkin bolidu. Lekin birsi Rəbning «suoƣa qəmüldürülünglar» degən əmrini qüxinip turup, itaət qilixni rət qiloƣan bolsa, Muqəddəs Roħni qobul qiloƣuqi bolalmaydu, dəp qaraymiz.

(22)

«**(Məsiħ tirilip ərxkə qiqip, pərixtilər, barliq roħiy ħoquqdarlar wə küqlüklər uningoƣa bosunduruldi wə u Hudaning ong yenida turmaqta)**»

Bu ayətni 21-ayət bilən birləxtürüp oylisaq, kərümizki, insaniyətkə Hudaning Roħini, xundaqla yengi ħayatni Ata Qiloƣuqi bolsa, ərxkə kətürülgən Əysa Məsiħning Əzidur («Yħ.» 15:26, 16:13-15, «Luqa» 24:49, «Ros.» 2:32-33ni kərüng).

4:6

«**Xunga dəl xu səwəbtin, elgənlər əttə yaxawatqan insanlar soraq qilinidioƣandək soraq qilinip, Hudaoƣa nisbətən roħta yaxisun dəp, ularoƣimu hux həwər yətküzülgən**».

Bu ayətkə xərħ berix kəp alimlarning bexini qaymaqturup qoyoƣan.

Birinqidin, Petrus ayəttə tiloƣa aloƣan «əlgənlər» degən kim?

Bu tooƣruluq az degəndə bəx pikir boloƣan: —

(a) Bu ħazirqi yaki ətkəndə yaxioƣan «roħiy əlgən», yəni Hudani tonumaydioƣan adəmlərni kərsitidu. Lekin undaqta nemixqa Petrus «**hux həwər ... jakarlanoƣan**» (peil «ətkən zaman» xəklidə) dəydu? U muxu səzni eytqan waqitta hux həwər jismaniy tərəptə tirik, lekin «roħiy jəħəttə əlgən»lərgimu ohxaxla jakarliniwatqan əməsmidi?

(ə) Ətkənki bir dəwrdiki, etiqad yolida azab tartip, qurban boloƣanlarni kərsitidu. Bu kəzqaraxta boloƣan alimlar: «(Ular) insanlarning əlqimi bilən soraq qilinoƣan bolsimu,...» (demək naħək əlüm jazasioƣa məħkum qilinoƣan bolsimu...)» dəp tərjimə qilidu. Bu alimlarning pikriqə, Petrus bu adəmlərni ħazir «roħta yaxawatidu» dəp

kərsitidu. Əmdi (bu alimlarning pikriqə) Petrus əz okurmənlirigə, muxu əlgən kerindazlirimizdək ziyankəxlikkə ḥazir uqrawatsakmu, ahir berip Huda bizning durus yolda mangoɣanlikimizni ispatlaydu, dəp rioɣbətləndürməkqi.

Bizningqə bu hil kəzkaraxtikilərning grek tilidiki «hina» (mənisi «səwəb,...», «məkṣət,...» «...üqün») degən səzni qüxinixidə məsilə bar. Bu səzni ixlitixidin xu kərüniduki, «əlgənlərgə hux həwər yətküzülüx»ning məkṣiti dəl u tiloɣa aloɣan **xu «sorak kilinix»ni əz iqigə alidu**.

(b) «Əlgənlər» Injil dəwridin ilgiri yaxioɣanlarni kərsitidu; bu kixilər ḥazir ḥəmmisi əlgən, əlwəttə. Undakta, mənisi məlum birsi (Məsih bolsa kerək — əlgəndin keyin tirilgüqə boloɣan arilikta) təḥtisarada turuwatkan bu əlgənlərning roḥlirining yenioɣa berip hux həwərni yətküzgən, deməkliktur.

(p) Petrus muxu yərdə grek tilida pəkət «əlgənlər» dəp, «barlik əlgənlər» demigəqkə, mumkinqiliki barki, uning mənisi pəkət «birnəqqə əlgənlər» yaki məlum bir türküm əlgənlərni kərsitixi mumkin. Alayluk, uning kəzdə tutkini 3:20də kərsitilgən «**Nuḥ pəyoɣəmbərning künliridə, kemə yasiliwatkan məzgildə Huda səwrqanlik bilən kixilərning towa kilixini kütkinidə, Uningoɣa itaətsizlik kiloɣan**»larning roḥlirimidu? Əgər xundak bolsa, nemixka hux həwər alaḥitən pəkət xu türküm kixilərgila yətküzülgən? Ular muyəssər boloɣinidin az boloɣanmu?

(t) Bolmisa, bu «əlgənlər» hux həwər tarkitilixtin tartip yaxioɣan, lekin uni anglax pursiti bolmay əlgənlərmu? Undak bolsa, nemə üqün undak pursət Injil dəwridin ilgiri yaxioɣanlaroɣimu təminlənmigən?

Bu məsilə tooɣruluk esimizdə tutuximiz kerəkki, Petrus Hudaning ziyankəxlikkə uqrioɣan məmin bəndilirini rioɣbətləndürməkqi idi. Bu ziyankəxliklər ularning «əyx-ixrətlərgə berilmigənlik»i, xundakla Məsiḥni jakarlaxliri tüpəylidin boloɣan bolup, bəlkim Yəḥudiy əməslər təripidin mazak kilixlar yaki ḥakarətləxlərdin wə Yəḥudiy həlki təripidin kozoɣaloɣan zorawanlikтin tərkib tapkan boluxi mumkin. Bu ayət «Qünki» bilən baxlinidu. Petrus (4:5) də Məsiḥning insanlarning ḥəmmisini («tiriklər bolsun, əlgənlər bolsun») sorakka tartidioɣanlikini təkitligəndin keyin, 6-ayəttə bəlkim **bu dəwrdimu** ḥəmmə adəmning hux həwərni anglaxka moḥtajlikini təkitliməkqi boloɣan boluxi mumkin.

Bu ayət tooɣruluk yənə bir soal bar: — «**Əttə yaxawatkan insanlar sorak kilinidioɣandək sorak kilinip**», «**Hudaoɣa nisbətən roḥta yaxisun**» degən ikki səz nemini kərsitidu?». Ḥeq bolmioɣanda birinqi səzning mənisi: «Ular («əlgənlər») təndə ḥazir yaxawatkan kixilər sorak kilinidioɣan əlqəmdə sorak kilinidu» — demək, ular Hudaning nijat kalamini kobul kiloɣan yaki kobul kilmioɣinioɣa karap sorakka tartilidu. Əgər muxu ayəttə «ət» əyni mənidə, yəni insanning tenini kərsətsə, undakta «roḥta yaxax» bəlkim hux həwərni kobul kiloɣan muxu əlgənlərning roḥliri «roḥiy» ḥayatka igə bolidu, lekin jismaniy tərəptin təndə tirilixka muyəssər bolmaydu.

Etirap kilimizki, ḥaziroɣiqə biz yukiriki bəx qüxənqə (ḥətta baxka biri)din kaysisining ḥakikət ikənliki tooɣruluk tehi mukim pikirgə kelәliginimiz yok. Birak ayəttiki səzlərning addiy mənisigə karap, Petrusni hux həwərning allikaqan jismaniy əlgənlərning roḥlirioɣa yətküzülüxi tooɣruluk səzləwatidu, dəymiz. Hudaning nurini kütimiz!

4:19

«**Xuning üqün, Hudaning iradisi bilən azab-oқubət qəkkənlər yahxi əməllərni dawam қilip, jenini wədisidə turidioғan Yaratқuqioға amanət қilip tapxursun**»

Əmdi Petrusning «**wədisidə turidioғan Yaratқuqi**» degən səzi nemini kərsitidu? Yaratқuqimiz nemigə yaki kimgə nisbətən «wədisidə turidioған», «ixənqlik» yaki «sadiқ» bolidu?

Ixinimizki, bu alahidə ibarə Hudaning barliқ nərsilərni, bolupmu insanning əzini qongқur məқsət bilən yaratқanliқini kərstidu. Gərqə gunahning dəhxətlik təsiri kainatқa kiriwaloған bolsimu, bu məқsət heqқaqan, heqқandaқ əzgərgini yaki əslidiki yənülüxtin burulup kətkini yoқtur. Huda Өz yaratқinidin hərgiz yiraқ turup pərwayim pələk deməydu; əksiqə, gərqə kainat gunahliқ halətkə yiқiloған bolsimu, mehir-muhəbbitidin uning mohtajliқioға қarap, kerəklikini təminləweridu.

Təwratning «Yaritilix» қismida, Hudaning aləmni yaritixidiki omumiy ixlar təswirlənгəndə, қizиқ ix xuki, ibraniy tilida pəқət «Huda» («Əloһim») degən isimla tepilidu. Biraқ insanning yaritilixi bilən munasiwətlik təpsilatliri təswirlənгəndə, Hudaning alahidə ismi «Yahwəh» birinqi қetim pəyda bolidu. Uyoғur tilida bu isimni adəttə «Pərwərdigar» (Pərwix қiloғuqi, Pərwixqi) dəp tərjimə қilip kəlduқ. «Mis.» 3:15tin biz Hudaning bu ismining: — «**Mən Өzümdürmən**» «Bən bar Boloғuqidurmən» degən mənidə ikənlikini qüxinimiz. Bu isim, xübһisizki, Hudaning əzgərməs təbiitini ipadiləydu. «Mis.» 3:15tə Huda Musa pəyoғəmbərgə tət yüz yil burun Ibraһim, andin Isһaқ wə Yaқup bilən tüzgən əһdisi tooғruluқ səzləydu. Insan bolsa bir һaptə ətməyla əz wədisini untup ketixi mumkin, lekin Hudaning wədiliri tət yüz yildin keyinmu ohxaxla inawətliktur; U heqқaqan untumioған.

Insanni yaratқanda Huda: — «**Өz obraz-süritimizdə, Bizgə ohxax қilip insanni yaritayli!**» degən nixanni bekitkən. Insan gunah bilən yiқiloғanda xu uluoғ nixani yoққa qiққanmu? Qünki insan Hudaoға heq ohximioғanidi — mehrimanliқ, mulayimliқ, muһəbbətlik, sehiy, diyanətlik, səmimiy yaki wapadar bolup qiқmioғanidi. Insanda bu pəzilətlərning dəl əksi kərüngən. Lekin Huda қandaқ bədəl təlixidin қət'iynəzər һərdaim Өz səz-kalamioға mutləқ sadiқ bolup («wədisidə turup») əməl қilmay қalmaydu. Xuning bilən gərqə bədili Өz Ooғli Məsihning һayati boloған bolsimu, U Məsihning қurbanliқi arқilиқ insanlarning Өzigə қaytix yolini mənggügə aqқan.

«**Barliқ ixlar Hudadindur; U bizni Məsiһ arқilиқ Өzigə inaқlaxturdi, xundaқla bizgə inaқlaxturux hizmitini tapxurdi: — demək, Huda Məsiһdə adəmlərning itaətsizliklirini ularning əyibi bilən һesablaxmay, aləmni Өzigə inaқlaxturdi; xuningdək bizgə inaқlaxturux həwirini amanət қilip tapxurdi**» («2Kor.» 5:18-19). Mana «**ixənqlik** (wədisidə turoған) **Yaratқuqi**» degənning һəқiқiy mənisi! Uningoға barliқ һəmd-mubarəklər boloғay!

Injil 22-kisim

«Petrus «2» »

«Rosul Petrus yazoƣan ikkinqi məktup»

Kirix səz

Rosul Petrus bu hətnimu birinqi hetini yazoƣan xu bir türküm kerindaxlaroƣa («**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarkak yaxawatkan musapir bəndilər**»gə) yazoƣan («1Pet.» 1:1 bilən «2Pet.» 3:1ni kərüng. Əmma u ħazir yaxinip kaloƣan bolup, dunyaoƣa patmay kaloƣan sarang Rim imperatori Kəysər Nero təripidin solanoƣanidi, uning Hudaning yolida kurban bolux wakti yekinlap kaloƣanidi. Lekin u yənila Rəbning uningoƣa: «**Mening koylirimni bakkin**» dəp tapxuroƣan muħim wəzipisini ada kilmakta idi. Uning hətni yazoƣan wakti miladiyə 68-yilidin səl burun idi (bu təpsilatlar jamaəttiki bəzi kona tarihlardin bizgə məlum).

Roxənki, waktining anqə uzun kalmioƣanlikini bilgən rosul ularoƣa ahirki ilħambəhx wə rioƣbət yətküzidioƣan bir hətni yezip kaldurux pursitini koldin bərməy, muxu hətni yazoƣan. Gərqə Petrus hättə «mening balilirim» demigən bolsimu, uning səzlirini bir atining əz balilirioƣa kalduroƣan wəsiyiti deyixkə bolidu. Balilar atisi tapxuroƣan bundak wəsiyətni, yəni atisining ahirki səzlirini qokum kəngül koyup anglaydu! Uning wəsiyəttiki ħərbir səzi kimmətliktur!

Əmma Petrus bu səzlərni «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə tarkak yaxawatkan musapirlar**»oƣila əməs, bəlki «**Bizning Hudayimiz wə Kutkuzoƣuqimiz boloƣan Əysa Məsiħning ħəkkaniyliki arkilik biz bilən ohxax kimmətlik bir etikadka muyəssər kilinoƣanlar**»oƣimu yazoƣan (1:1). Etikad kiloƣan bolsak, bu səz biznimu əz iqigə almamdu, kədirlik okurmən?!

Omumən kilip eytkanda, hättiki ħəmmidin muħim tapxuruk bolsa «roħiy əsüx»tur — U daim «**Etikadinglaroƣa... koxunglar... koxunglar... koxunglar...** » dəydu. Huda bilən mengiwatkan kixi daim əzigə kandaktur bir pəzilət yaki bilim koxidu. U künlərning əz yenidin ətüp ketiwatkinioƣa karap turidioƣan bikar olturoƣuqi bolmaydu. Petrus Hudaning wədilirini qing tutup tohtawsiz tehimu kəprək roħiy iltipatlarni yaki roħiy təəlluqatlarni igiləxkə, roħiy dunyasini kengəytixkə intilməktə. Xuning bilən pəkət əzigila əməs, baxkilaroƣimu yətkən mənpəət kəpəyməktə (1:2-11).

U keyin sahta təlim bərgüqilər wə sahta təlimatlar tooƣruluk agaħlandurux beridu. Lekin biz u bizgə aldida jekiligəndək qongkur etikad wə roħiy ħayatni kəprək igiləxkə intilmisək, uning kimmətlik agaħlanduruxliri bəribir bizgə ħeq payda yətküzməydu ħəmdə bizdə xu agaħlarni tətbikliouдək küq yaki ħək-nahəkni pərk etələydioƣan ang bolmaydu. Bir etikadqi üqün eytkanda, ezip ketixtin saklinixtiki birinqi wə əng muħim amil dəl əzining dawamlik Huda bilən yekin mengixidin ibarəttur.

Petrusning rioƣbətliri wə jekiləxliri adəmni ħəyran kalduridu. Qünki u hetini Yakup, Yuħanna wə əzidin ibarət üq rosulning Məsiħ bilən taoƣda ayrim boloƣan

waqtida, əz kəzliri bilən kərgən Məsihning taoɣdiki «kiyapət əzgirixi» yaki «xan-xərəptə kərünüxi»gə boloɣan guwahliki bilən baxlaydu («Matta» 17-bab). Petrusning muxu hetidə bu ix tooɣruluk guwahlik berixni tallioɣanlikining səwəbi üstidə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz. U hetidə xu guwahlikni bərgəndin keyin, Hudaning məmin bəndilirigə pəyoɣəmbərlərning guwahlikliri wə bexarətlirini qing tutuxni dəwət kilidu: U bular mening əz guwahlikimdin tehimu ixənqlik, dəydu — qünki (1) mening guwahlikim birla adəmningki, lekin pəyoɣəmbərlərning guwahlikliri nuroɣundur; (2) pəyoɣəmbərlər bərgən bexarətlər tarihta əməlgə axuruloɣaqka, hərdaim Hudaning səzi ikənliki ispatlinip kəlməktə.

U jamaətni ənə xundak rəddiyə bərgüsiz həkikətlər bilən korallanduroɣandin keyin, u əzi yənə jamaətni kəlkündək besip kelidioɣan sahta təlimatlar tooɣruluk bexarət beridu. Birinqi həttə u ular uqrioɣan ziyankəxliklər tooɣruluk təsəlli wə rioɣbət yətküzgənidi. Ziyankəxlik jəhəttə heqkandak əzgirix bolmidi. Lekin hazir tehimu hətərlik bir təhdit besip kelidu — qünki u təhdit (yəni sahta təlim bərgüqilər) sirttin əməs, bəlki jamaət iqidin pəyda bolidu.

Biz «koxumqə səz»imizdə muxu bexarətning dərwəkə uning dəwridə əməliyəttə kərülgənliki wə hazir bizning dəwrimizdimu əməliyəttə kərülüwatkanliki tooɣrulukmu azrak səzləymiz.

Sahta təlimatlar iqidə bir hili daim Huda yaratkan məjizilərgə baoɣlanoɣan həkikətkə guman kəltürüp, mazak kilixtin ibarət bolidu. Xuning bilən ahirki zamanlarda kəp kixilər Mukəddəs Kitabta hatiriləngən məjizilərdin guman kilip zanglik kilidu; ular bolupmu: «Silərning Rəbbinglar bu dunyani sorakka tartixka kaytip kelimən, dəp wədə kiloɣan. Keni, Uning kaytip kelixi?! Silər xunqə uzun wakit azab-okubət iqidə kütüp kəldinglar!» dəydu.

Petrus bizgə Rəbning kaytip kelixining xunqə uzunoɣa «keqiktürülüx»ning səwəbini təminləydu: — **«Rəb Əz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək) keqiktürgini yok, bəlki heqkimning halak boluxini halimay, həmmə insanning towa kilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik kilip wakitni sozmakta»** (3:9).

U hulasiləp xu həkikətni kərsitiduki, Rəbbimiz dərwəkə tez arida kaytip kelidu, xunga hərdaim Uning kelixigə əzimizni pak tutup təyyar turuximiz lazim, dəp ündəydu.

Məzmun: —

1. Salam (1-bab 1-, 2-ayətlər)
2. Etikadinlaroɣa «koxup beringlar» (1-bab, 3-21-ayətlər)
3. Sahta təlim bərgüqilərdin həzər əylənglər! (2-bab)
4. Rəbning kaytip kelixi tooɣruluk (3-bab)

••••••••

Petrus «2»

«Rosul Petrus yazoɣan ikkinqi məktup»

Salam

1 [1] Əysa Məsiḥning ḳuli wə rosuli boloɣan mənki Simeon Petrustin Hudayimiz wə
Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning ḥəkḳaniyliḳi
arḳilik biz bilən ohxax ḳimmətlik bir
etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣanlaroɣa salam!
[2] Silər Hudani wə Rəbbimiz Əysani qongḳur
tonuoɣanseri, meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik
silərgə ḥəssiləp axḳay!

Nijatta əsüx

[3] Bu duayimning asasi — biz bizni Əzining
xan-xəripi wə esil pəzilitining təsiri arḳilik
Qaḳiroɣuqini qongḳur tonuoɣanliḳimiz üqün,
Uning ilaḥiy küq-ḳudriti ḥayatimizoɣa wə
ihlasmənliktə mengiximizoɣa kerəklik boloɣan
ḥəmmini ata ḳildi. [4] U muxu pəzilətliri
arḳilik bizgə ḳimmətlik, əng uluoɣ wədilərni
bərdi, bular bilən silər bu dunyadiki ḥawayi-
ḥəwəslərdin boloɣan iplasliḳtin ḳutulup,
Hudaliḳ təbiətkə ortaḳ nesip bolalaysilər.
[5] Dəl muxu səwəbtin, silər pütün küqünglar
bilən etiḳadinglaroɣa esil pəzilətni, esil
pəzilitinglaroɣa bilimni, [6] biliminglaroɣa
təmkinlikni, təmkinlikinglaroɣa qidamlikni,
qidamlikinglaroɣa ihlasmənlikni, [7] ihlasm
ənlikinglaroɣa ḳerindaxliḳ meḥribanliḳni,
ḳerindaxliḳ meḥribanliḳinglaroɣa meḥir-
muḥəbbətni kərsitixni ḳoxuxḳa intilinglar.
[8] Qünki bu hususiyətlər silərdə bar bolsa,
xundaḳla exip beriwatḳan bolsa, bular silərni
Rəbbimiz Əysa Məsiḥni qongḳur tonuxḳa
intilixtə ix-əməlsiz wə mewisiz ḳaldurmaydu.
[9] Əmmə əgər birsidə bular kəm bolsa, u kor
adəmdur — u burnining uqinila kərələydioɣan,
ilgiriki gunaḥliridin pak ḳilinoɣinini untuoɣan
bolidu.
[10] Xuning üqün, i ḳerindaxlar, silər Huda
təripidin qaḳiriloɣanliḳinglarni, xundaḳla
tallanoɣanliḳinglarni jəzmləxtürüxkə
intilinglar. Xundaḳ ḳilsanglar, ḥeqḳaqan
teyilip kətməysilər. [11] Xundaḳ boloɣanda
Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning
mənggülük padixaḥliḳidimu ḳizoɣin ḳarxi
elinisilər.
[12] Xunga, gərqə silər bu ixlarni bilgən
bolsanglarmu, xundaḳla bizgə igə ḳilinoɣan
ḥəḳiḳəttə mustəḥkəmləngən bolsanglarmu,
mən yənila ḥərdaim bu ixlarni esinglaroɣa
salmaḳqimən. [13] Dərwəḳə, mən muxu qedi-
rimda bolsamla, bularni səminglaroɣa se-
lip, silərni oyoɣitip turuxni layiḳ kərimən.
[14] Qünki Rəbbimiz Əysa Məsiḥning burun

1:1 «Əysa Məsiḥning ḳuli wə rosuli boloɣan mənki Simeon Petrus» — «Simeon» baxḳa yərlərdə «Simon» deyilidu. **«Hudayimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥ»** — bu ibaridin eniḳki, Əysa *(təbiitidə)* ḥəm Huda ḥəm Kutḳuzoɣuqidur. **«biz bilən ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣanlaroɣa salam!»** — «ohxax ḳimmətlik bir etiḳadḳa muyəssər ḳilinoɣan» degən muxu ibaridin eniḳ kərüniduki, ḥəḳiḳiy etiḳad Hudaning Əzidin kelidu.
1:2 Yuḥ. 17:3; Rim. 1:7; 1Pet. 1:2; Yəḥ. 2.
1:3 «Əzining xan-xəripi wə esil pəzilitining təsiri arḳilik bizni qaḳiroɣuqi» — muxu zat Rəb Əysa Məsiḥ, əlwəttə.
1:4 Yəx. 56:5; Yuḥ. 1:12; Rim. 8:15; Gal. 3:26.
1:5 «Dəl muxu səwəbtin, silər pütün küqünglar bilən etiḳadinglaroɣa esil pəzilətni, esil pəzilitinglaroɣa bilimni,... ḳoxuxḳa intilinglar» — «bilim» muxu yərdə Hudaning yoli tooɣruluḳ bilim, əlwəttə.

1:8 Tit. 3:14.
1:9 «untuoɣan bolidu» — grek tilida «untuoɣaḳlik ḳobul ḳiloɣan bolidu».
1:9 Yəx. 59:10; Zəf. 1:17.
1:10 «Xuning üqün, i ḳerindaxlar, silər Huda təripidin qaḳiriloɣanliḳinglarni, xundaḳla tallanoɣanliḳinglarni jəzmləxtürüxkə intilinglar. Xundaḳ ḳilsanglar, ḥeqḳaqan teyilip kətməysilər» — «teyilip kətməysilər» degən ibarini bəzilər bu ibarə nijattin məḥrum bolux degən mənini bildüridu, dəp ḳaraydu. Bizningqə u gunaḥ sadir ḳilixni kərsitidu dəp ḳaraymiz *(məsilən, «Yaḳ.» 3:2ni kərüng, ohxax səz xu ayəttə ixlitilidu)*.
1:11 «Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning mənggülük padixaḥliḳidimu ḳizoɣin ḳarxi elinisilər» — «ḳizoɣin ḳarxi elinisilər» degənlik grek tilida «kirix yolunglar kəngriqilik bilən sizlərgə təminlinidu» degən ibarə bilən ipadilinidu.
1:13 «mən muxu qedirimda bolsamla...» — «qedirim» — Petrusning əz tenini kərsitidu, əlwəttə. Lekin u muxu səz bilən ḥərbir etiḳadqining tenini Israillar qəl-bayawanda Hudaning əmri bilən yasioɣan «ibadət qediri»oɣa ohxitidu. Hudaning Əz xan-xəripi bu «addiy qedir»da makanlaxturuloɣan wə xuningdək ḥazir ḥərbir etiḳadqining tenidə məwjuttur *(«Yuḥ.» 1:14, 2:12, «1Kor.» 3:9 wə 16, 6:19ni kərüng)*.
1:13 2Pet. 3:1.

manga ayan қiloɣinidәk, mening bu qedirim pat arida uqamdin seliwetilidioɣanliқini bilip turuptimәn.. 15 Bәrһәk, mәn silәrning bu ixlarni mәn bu dunyadin kәtkinimdin keyinmu һәrwaқit esinglaroɣa kәltürüxünglar üqün küqümning bariqә intilimәn..

Huda pәyoɣәmbәrlәrgә ata қiloɣan ixәnqlik kalam-bexarәtlәr

16 Qünki biz silәrgә Rәbbimiz Әysa Mәsiһning küq-қudriti wә һazir boluxini uқturoɣinimizda һәrgizmu һiyligәrliktin oydurup qiқiloɣan riwayәtlәrgә әgәxmiduқ, bәlki biz Uning һәywәtlik xan-xeһritigә әz kәzimiz bilәn guwaһqimiz.. 17 Qünki U muқәddәs taoɣda Huda'Atidin xan-xeһrәt wә uluoɣluққa erixkәndә, axu uluoɣ xan-xәrәplik yәrdin: «Bu Mening sөyümlük Ooɣlum, Mәn Uningdin hursәnmәn» degәn xundaқ zor bir awaz Uningoɣa yәtküzülüp anglandi. 18 Muқәddәs taoɣda biz Uningoɣa һәmraһ bolup billә turoɣan boloɣaqқa, әrxtin bu awaz anglanoɣinida bizmu әz қuliқimiz bilәn uni angliduқ.. 19 Uning üstigә һәmmimizdә pәyoɣәmbәrlәr yәtküzgәn tolimu ixәnqlik bexarәtlik sөz-kalam bardur; silәr tang süzülgüqә, tang yultuzi қәlbinglarni toluқ yorutқuqә bu sөz-kalamoɣa қulaқ salsanglar, yahxi қiloɣan bolisilәr (bu sөz-kalam huddi қarangoɣuda qaқnap turidioɣan qiraoɣқa ohxaxtur)..

20 Xuni һәmmidin muһim dәp bilixinglar kerәkki, muқәddәs yazmilardiki һeqқaysi wәһiy pәyoɣәmbәrlәrning әz qüxәnqisi boyiqә yәtküzülgәn әmәs.. 21 Qünki

1:14 «Qünki Rәbbimiz Әysa Mәsiһning burun manga ayan қiloɣinidәk, mening bu qedirim pat arida uqamdin seliwetilidioɣanliқini bilip turuptimәn» — «Yuһ.» 21:18-19ni kөrüng.

1:14 Yuһ. 21:18,19; 2Tim. 4:6.

1:15 «mәn bu dunyadin kәtkinimdin keyinmu» — «bu dunyadin ketix»: — bu ibarә grek tilida «әksodos» degәn sөz *(«Misirdin qiқix» bilәn munasiwәtlik)* bilәn ipadilinidu *(«Luқa» 9:31ni kөrüng)*. **«Bәrһәk, mәn silәrning bu ixlarni mәn bu dunyadin kәtkinimdin keyinmu һәrwaқit esinglaroɣa kәltürüxünglar üqün küqümning bariqә intilimәn»** — «bu ixlar» bolsa: *(1)* muxu ikkinqi һәtning mәzmunini; *(2)* «Yuһ.» 21-babta hatirilәngәn ixlarni *(Mәsiһning Petrusning dunyadin ketix yoli tooɣruluқ bexarәtliri)* ni kөrsәtsә kerәk. Biz birinqi qüxәnqigә mayilmiz.

1:16 «biz silәrgә ... uқturoɣinimizda ... biz Uning һәywәtlik xan-xeһritigә әz kәzimiz bilәn guwaһqimiz» — bu ayәttiki «biz» degәn sөz Petrusning өzini wә Yuһanna, Yaқup қatarliқ rosullarni kөrsitidu. **«Әysa Mәsiһning küq-қudriti wә һazir boluxi yaki «қaytip kelixi»»** — *(«һazir boluxi» grek tilida «parusiya»)* degәn sөzlәr birinqidin muxu yәrdә, xübһisizki, Mәsiһning ularning kәz aldida өzgirip, xan-xәripi iqidә kөrüngәnlikini kөrsitidu *(«Matta» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luқa» 9-babni kөrüng)*. Ikkinqidin, bu sөzlәr yәnә Injilda adәttә Mәsiһning қaytip kelixini kөrsitidu; qünki U қaytip kәlgәndә Uning xan-xәripi һәқiқәtәn ayan bolidu. Xuning bilәn muxu yәrdә Uning dunyaoɣa қaytip kelixinimu kөrsitidu. **«...bәlki biz Uning һәywәtlik xan-xeһritigә әz kәzimiz bilәn guwaһqimiz»** — «Uning» grek tilida «Axuning» bilәn ipadilinidu. Muxu yәrdә «Axuning» degәn sөz Petrusning Mәsiһkә boloɣan qongқur һөrmitini wә yeқin munasiwitini bildüridu.

1:16 Mat. 17:1; Yuһ. 1:14; 1Kor. 1:17; 2:1, 4; 4:20; 1Yuһ. 1:1.

1:17 «Qünki U muқәddәs taoɣda Huda'Atidin xan-xeһrәt wә uluoɣluққa erixkәndә, axu uluoɣ xan-xәrәplik yәrdin: «Bu Mening sөyümlük Ooɣlum, Mәn Uningdin hursәnmәn» degәn xundaқ zor bir awaz Uningoɣa yәtküzülüp anglandi» — «axu uluoɣ xan-xәrәplik yәr» bolsa asman, әrxtur.

1:17 Mat. 3:17; 17:5; Mar. 1:11; 9:7; Luқa 3:22; 9:35; Kol. 1:13.

1:18 «Muқәddәs taoɣda biz uningoɣa һәmraһ bolup billә turoɣan boloɣaqқa, әrxtin bu awaz anglanoɣinida bizmu әz қuliқimiz bilәn uni angliduқ» — «Matta» 17-bab, «Markus» 9-bab, «Luқa» 9-babni kөrüng.

1:19 «Uning üstigә һәmmimizdә pәyoɣәmbәrlәr yәtküzgәn tolimu ixәnqlik bexarәtlik sөz-kalam bardur» — baxқa birhil tәrjimisi: «uning üstigә һәmmimizdә buningdin **tehimu** ixәnqlik bexarәtlik sөz-kalam *(pәyoɣәmbәrlәr yәtküzgәn sөz-kalam)* bardur». Petrus bu yәrdә: «Pәyoɣәmbәrlәrning sөzliri һatta mening guwaһliқimdinmu ixәnqliktur *(qünki Mәsiһ tooɣruluқ bexarәt bәrgüqilәr, xundaқla ularning bәrgәn bexarәtliri naһayiti kөp; bexarәtlarning kөp қismi alliқaqan kez aldimizdә әmәlgә axuruloɣan, degәndәk)*; bu uluoɣ sөzlәr һәmmimizdә bar» deməkqi bolsa kerәk. **«silәr tang süzülgüqә, tang yultuzi қәlbinglarni toluқ yorutқuqә bu sөz-kalamoɣa қulaқ salsanglar, yahxi қiloɣan bolisilәr bu sөz-kalam huddi қarangoɣuda qaқnap turidioɣan qiraoɣқa ohxaxtur»** — «tang süzülgüqә» — Әysa Mәsiһning қaytip kelixigiqә. –«Tang yultuzi қәlbinglarni toluқ yorutқuqә» — «tang yultuzi», xübһisizki, Әysa Mәsiһning Өzidur *(«Qәl.» 24:17ni kөrüng)*. Bu sөzlәrgә қarioɣanda, tang yultuzi tang etixtin sәl burun ayan boloɣandәk, Әysa Mәsiһ қaytip kelixtin awwal etiқadqilarning қәlbidә birhil oyoɣanoɣan sezim, uning kelixigә baoɣlanoɣan alaһidә birhil küqlük arzu-tәxna pәyda boluxi mumkin *(«1Tes.» 5:6-10ni kөrüng)*.

1:19 2Kor. 4:6; Wәһ. 22:16.

1:20 «... muқәddәs yazmilardiki һeqқaysi wәһiy pәyoɣәmbәrlәrning әz qüxәnqisi boyiqә yәtküzülgәn әmәs» — yaki «muқәddәs yazmilardiki һeqқaysi wәһiy pәyoɣәmbәrlәrning өzliri oylap qiққan әmәs». –Bu ayәtning yәnә üq hil tәrjimә-qüxәnqsi bar: — *(1)*

ḫeqḳandaḳ wəḥiy-bexarət insanlarning iradisidin kəlgən əməs, u bəlki Hudaning muḳəddəs adəmliri Muḳəddəs Roḥ təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytḳan sөz-kalamdur.

Sahta pəyoɣəmbərlər wə sahta təlim bərgüqilər

2 [1] Lekin burun həlḳ iqidə sahta pəyoɣəmbərlər qiḳḳan, xuningdək aranglardimu sahta təlim bərgüqilər məydanoɣa qiḳidu. Ular soḳunup kirip, ḫalakətkə elip baridioɣan bid'ət təlimlərni aranglaroɣa astirtin kirgüzüp, ḫətta өzlirini ḫər ḳilixḳa setiwaloɣan igisidinmu tenip, buning bilən өz bexioɣa tezla ḫalakət qüxüridu. [2] Nuroɣun kixilər ularning xərməndilikigə əgixip ketidu, xuningdək ularning səwəbidin ḫəḳiḳət yoli ḫaḳarətkə uqraydu. [3] Ular aqkөzlükidin oydurma sөzlər bilən silərni satidioɣan meli ḳilidu. Əmdi ularning bexioɣa heli burunla bekitilgən jaza bikar olturmaydu, ularning ḫalakiti bolsa uhlap yatmaydu.

[4] Qünki Huda gunaḥ sadir ḳiloɣan pərixtilərni ayap olturmay, bəlki ularni təḥtisaraning ḫangioɣa taxlap, soraḳḳa tartḳuqə zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər bilən solap ḳoyoɣan yərdə,[5] xundaḳla ḳədimki dunyadikilərnimu ayap ḳoymay, hudasizliḳḳa berilgən dunyani topan bilən oɣərḳ ḳilip, pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi Nuḫni baxḳa yəttisi bilən saḳlap ḳaloɣan yərdə —[6] ḫəmdə keyin Sodom wə Gomorra xəḫərlirini keyinki dəwrlərdiki hudasizliḳḳa berilgənlərgə ibrət bolsun dəp bekitip, bexioɣa külpətlik jazani qüxürüp kül ḳiloɣan, [7] xuning bilən birgə muxu əhlaḳsizlarning buzuḳqiliḳliridin yirginip azablanoɣan, ḫəḳḳaniy boloɣan Lutni ular arisidin ḳutulduroɣan yərdə —. [8] (ənə xundaḳ kixilərning iqidə yaxioɣan ḫəḳḳaniy Lutning ḫəḳḳaniy kəlbi ḫər küni angliоɣan wə kөrgən itaətsizliklər tüpəylidin azablinatti). [9] əmdi xuni kөrüwalalaymizki, Rəb ihlasmənlərni duq kəlgən sinaḳlardin ḳandaḳ ḳutḳuzuxni wə xuningdək ḫəḳḳaniysizlarni soraḳ künigiqə jazalinixḳa saḳlap ḳoyuxni bilidu. [10] Bularning arisidiki өz ətlirigə əgixip pasiḳ ḫəwəslərgə berilgən, xundaḳla ḫoḳuḳ igilirigə səl ḳarioɣanlarning jazasi tehimu xundaḳ bolidu. Muxundaḳ kixilər ḫali qong, mənmənqilərdur, ular «roḥiy uluoɣlar»oɣa ḫaḳarət ḳilixtin ḫeq ḳorḳmaydioɣanlardur.

---

adəmlərning haliоɣanqə wəḥiylərgə xəhsiy təbir berixigə bolmaydu; *(2)* bexarət-wəḥiylərgə ayrim xərḫ berixkə bolmaydu *(yəni, baxḳa bexarət-wəḥiylər bilən birləxtürüp qüxiniximiz kerək)*; *(3)* pəyoɣəmbərlər bərgən bexarət-wəḥiylərni qüxəndürüx pəyoɣəmbərlərning өzigila has bolmaydu *(qünki ular bəzidə өzi eytḳan sөzlirini qüxənməytti — «1Pet.» 1:10-12ni kөrüng)*. Bu pikirlərning ḫəmmisini *(bolupmu 2-pikirni)* durus dəp ḳarisaḳmu, bizningqə, bizning tərjimimiz keyinki 21-ayətkə əng mas kelidu.

1:21 «Qünki ḫeqḳandaḳ wəḥiy-bexarət insanlarning iradisidin kəlgən əməs, u bəlki Hudaning muḳəddəs adəmliri Muḳəddəs Roḥ təripidin yetəklinip, Uning türtkisi bilən eytḳan sөz-kalamdur» — «Muḳəddəs Roḥ təripidin yetəklinip, uning türtkisi bilən» grek tilida «Muḳəddəs Roḥ təripidin yөtkilixi bilən» degən sөz bilən ipadilinidu.
1:21 2Tim. 3:16.
2:1 «Lekin burun həlḳ iqidə sahta pəyoɣəmbərlər qiḳḳan, xuningdək aranglardimu sahta təlim bərgüqilər məydanoɣa qiḳidu» — «həlḳ» bolsa Israil həlḳi.
2:1 Ḳan. 13:2; Mat. 24:11; Ros. 20:29; 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1.
2:3 Yəḥ. 4.
2:4 «Qünki Huda gunaḥ sadir ḳiloɣan pərixtilərni ayap olturmay, bəlki ularni təḥtisaraning ḫangioɣa taxlap, , soraḳḳa tartḳuqə zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər bilən solap ḳoyoɣan yərdə...» — «təḥtisaraning ḫangi» grek tilida «tartarus» degən sөz bilən ipadilinidu. Bu jay təḥtisaradin ayrim turidu; ḳarioɣanda, bu yər muxundaḳ gunaḥ sadir ḳiloɣan pərixtilərgə alaḥiytən təyyarlanoɣan.
–«Zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki zənjirlər» — yaki «zulmətlik ḳarangoɣuluḳtiki өngkürlərdə».
–Muxu ayəttə bayan ḳilinoɣan pərixtilər əsli Xəytan bilən billə Hudaoɣa isyan kətürgənlərni əməs, bəlki Nuḫ pəyoɣəmbərning dəwridə gunaḥ ḳiloɣan pərixtilərni kөrsitidu. «Yar.» 6:1-5 wə izaḫatlar, «Yəḥ.» 6-7-ayətlərni wə izaḫatlarni kөrüng.
2:4 Yəḥ. 6; Wəḥ. 20:3.
2:5 «pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi Nuḫni baxḳa yəttisi bilən saḳlap ḳaloɣan yərdə...» — grek tilida «pəḳət ḫəḳḳaniyliḳḳa dəwət ḳiloɣuqi səkkizinqi kixi Nuḫni saḳlap ḳaloɣan yərdə ...» degən sөzlər bilən ipadilinidu.
2:5 Yar. 7:23; 1Pet. 3:19.
2:6 Yar. 19:24; Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:49; Ḫox. 11:8; Am. 4:11; Yəḥ. 7.
2:7 Yar. 19:7, 8.
2:8 Zəb. 119:158.
2:9 1Kor. 10:13.
2:10 «bularning arisidiki өz ətlirigə əgixip pasiḳ ḫəwəslərgə berilgən, xundaḳla ḫoḳuḳ igilirigə səl ḳarioɣanlarning jazasi tehimu xundaḳ bolidu» — «ḫoḳuḳ

[11] Һətta ulardin küq-қudrəttə üstün turidioƣan pərixtilərmu Pərwərdigarning aldida bu «uluoƣlar»ni ҳақарət bilən ərz қilmaydu.. [12] Əmma bular huddi owlinip booƣuzlinix üqün tuoƣuloƣan yawayi əқilsiz ҳaywanlardək kelip, əzliri qüxənməydioƣan ixlar üstidə ҳақарətlik səz қilidu wə xundaқla əzlirining ҳalakət ixliri bilən toluқ ҳalak bol idu,.. [13] xundaқla əz ҳəққaniysizliқioƣa tuxluқ jazaning mewisini yəydu. Ular ҳətta kündüzi oquқ-axkara əyx-ixrət қilixnimu ləzzət dəp ҳesablaydu; ular silərgə nomus wə daoƣ kəltürüp silər bilən bir dastihanda olturup, əz məkkarliқliridin zoқlinidu. [14] Ularning zinahorluқ bilən toloƣan kəzliri gunaҳ sadir қilixtin üzülməydu; ular tutami yoқ kixilərni eziқturidu; ular қəlbini aqkəzlүkkə kəndürgən, lənətkə yeқin balilardur! [15] Ular tooƣra yoldin qətnəp, Bosorning ooƣli Balaamning yolioƣa əgixip kətti. U kixi ҳaram yolda tapқan ҳəқni yahxi kərgüqi idi,.. [16] lekin u қiloƣan қəbiҳliki tüpəylidin tənbiҳini yedi (zuwansiz exək insanning awazi bilən səzləp pəyoƣəmbərning əhmiқanə ixini tosti).. [17] Mana muxundaқ kixilər қurup kətkən bulaқlar, borandin ҳəydilip yürgən tumanlaroƣa ohxaydu; ularoƣa mənggülük zulmətning қapқarangoƣuluқida jay ҳazirlap қoyuloƣan.. [18] Qünki ular yaloƣan-yawidaқ yooƣan səzlər bilən mahtinip, adəmning ətlik ҳəwəslirini қozoƣitip əyx-ixrət ixliri bilən ezitқuluқ yolida mengiwatқanlardin əzlirini yengila қaquroƣanlarni azduridu.. [19] Ular muxu kixilərgə «Silərni ərkinlikkə erixtürimiz» dəp wədə қilidu, lekin əzliri əməliyəttə buzuқluқning қulliridur. Qünki adəm nemə təripidin boysunduruloƣan bolsa, xuning қuli bolidu.. [20] Qünki əgər ular Rəbbimiz wə Қutқuzoƣuqimiz Əysa Məsiҳni tonux arқilиқ bu dunyaning pasiқliқliridin қutulup, keyin xularoƣa yənə baoƣlinip, boysunduruloƣan bolsa, ularning keyinki ҳali dəsləpkisidinmu bəttər bolidu.. [21] Qünki ҳəққaniyliқ yolini bilip turup, əzigə yətküzülgən muқəddəs

igiliri» degənlik xübҳisizki, muxu yərdə padixaҳlar, waliylar wə ҳəkümətning türlük əməldarlarni, xundaқla Huda bekitkən ata-anilиқ ҳoқuқnimu əz iqigə alidu. **«muxundaқ kixilər ҳali qong, mənmənqilərdur, ular «roҳiy uluoƣlar»oƣa ҳақarət қilixtin ҳeq қorқmaydioƣanlardur»** — «roҳiy uluoƣlar» əyni tekisttə «roҳiy» degən səz yoқ. Lekin 11-ayətkə қarioƣanda qoқum ərxtiki *(yaman)* küqlər, yəni jin-xəytanlarni kərsətsə kerək.

2:11 «ҳətta ulardin küq-қudrəttə üstün turidioƣan pərixtilərmu...» — «ulardin» — bəzilər muxu yərdiki «ular»ni «ərxtiki uluoƣlar»ni kərsitidu, dəp қaraydu. Lekin bizningqə «ular» sahta təlim bərgüqilərning əzlirini kərsitidu. Pərixtilər əlwəttə jin-xəytanlardin üstün turidu! **«... pərixtilərmu Pərwərdigarning aldida bu «uluoƣlar»ni ҳақarət bilən ərz қilmaydu»** — məsilən, «Yəҳ.» 9-ayətni kərüng.

2:12 «...xundaқla əzlirining ҳalakət ixliri bilən toluқ ҳalak bolidu» — «əzlirining ҳalakət ixliri» degənning baxқa mənisi «ular *(yəni «ərxtiki uluoƣlar»)*ning ҳalakiti» boluxi mumkin. Grek tilida pəқət «ularning ҳalakiti» deyilidu.

2:12 Yər. 12:3; Yəҳ. 10.

2:15 «Ular tooƣra yoldin qətnəp, Bosorning ooƣli Balaamning yolioƣa əgixip kətti. U kixi ҳaram yolda tapқan ҳəқni yahxi kərgüqi idi» — «Qəl.» 22-24-bablarda, Balaamning atisi «Beor» dəp atilidu. «Bosor» uning baxқa ismi bolsa kerək.

2:15 Qəl. 22:7,21; Yəҳ. 11.

2:16 «lekin u Balaam «pəyoƣəmbər» қiloƣan қəbiҳliki tüpəylidin tənbiҳini yedi zuwansiz exək insanning awazi bilən səzləp pəyoƣəmbərning əhmiқanə ixini tosti» — «Beorning ooƣli Balaam» tooƣruluқ: Musa pəyoƣəmbər Israillarni Misirdin Huda wədə қiloƣan zeminoƣa baxlap ketiwatқanda, yol üstidiki padixaҳlarning қarxilиқioƣa uqraydu. Axu padixaҳlardin biri Beorning ooƣli Balaam degən «pəyoƣəmbər»ni izdəp baridu wə əgər u Israillaroƣa lənət oқusa, uningoƣa kəp pul bərməқqi bolidu. Huda Balaamning undaқ қilixioƣa yol қoymisimu, Balaam bəribir pulni dəp Israillaroƣa lənət oқumaқqi bolup yoloƣa qiқidu. Mana bu «Balaam pəyoƣəmbərning yoli» deyilidu. Biraқ Huda Balaamning exikining aoƣzi arқilik: «Mana sening exiking Mening awazimni səndin yahxi tonuydu» degəndək, xu yolning қəbiҳlikini axkarilaydu. «Qəl.» 22-24-bablarni kərüng.

2:16 Qəl. 22:21.

2:17 «mana muxundaқ kixilər қurup kətkən bulaқlar, borandin ҳəydilip yürgən tumanlaroƣa ohxaydu; ularoƣa mənggülük zulmətning қapқarangoƣuluқida jay ҳazirlap қoyuloƣan» — қarioƣanda, ularning ahirқi ҳali 4-ayətтə tiloƣa elinoƣan pərixtilərningkidin eoƣir bolidu.

2:17 Yəҳ. 12.

2:18 «Qünki ular yaloƣan-yawidaқ yooƣan səzlər bilən mahtinip, adəmning ətlik ҳəwəslirini қozoƣitip əyx-ixrət ixliri bilən ezitқuluқ yolida mengiwatқanlardin əzlirini yengila қaquroƣanlarni azduridu» — «adəmning **ətlik** ҳəwəsliri» — «rimliқlaroƣa»diki kirix səzimizdiki «ət» tooƣruluқ məzmunni kərüng.

–«Ezitқuluқ yolida mengiwatқanlardin əzlirini yengila қaquroƣanlarni azduridu» — yaki «ezitқuluқ yolida mengiwatқanlardin əzlirini aran қaquroƣanlarni azduridu».

2:19 Yuҳ. 8:34; Rim. 6:16.

2:20 Mat. 12:45; Ibr. 6:4; 10:26.

əmrdin yüz ərügəndin kərə, bu yolni əslidinla bilmigini əwzəl bolatti. 22 Muxu ixənqlik ḥekmətlik sözlər ularda əməlgə axurulidu: —
«It aylinip öz ḳusuḳini yər» wə yənə «Qoxḳa yuyunup qiḳipla ḳaytidin patḳaḳta eoɣinar».

Rəbning ḳaytip kelixining keqiktürülüx səwəbi

3 1 I söyümlüklirim, ḥazir silərgə bu yeziwatḳinim ikkinqi hetimdur. Ḥər ikki hetimdə silərning sap kənglünglarni oyoɣitip, xu ixlarni əslitixkə intildimki, 2 mukəddəs pəyoɣəmbərlər burun eytḳan sözlərgə wə Rəbbimiz ḥəm Ḳutḳuzoɣuqimizning rosulliringlar arḳiliḳ yətküzgən əmrigə köngül bəlüxünglarni ötünimən.
3 Əng muḥimi xuni bilixinglar kerəkki, künlərning ahirida özining ḥawayi-ḥəwəslirining köynigə kiridioɣan, məshirə ḳilidioɣan mazaḳqilar qiḳip: 4 «Ḳeni, Uning ḳaytip kelimən degən wədisi?! Ata-bowilirimiz ölümdə uhlap ḳaloɣandin taki ḥaziroɣiqə ḥəmmə ixlar dunya apiridə boloɣan waḳittiki bilən ohxax ḥaləttə ketiwatidu» dəp məshirə ḳilixidu. 5 Ḥalbuki, ular əng ḳədimki zamanda Hudaning sözi bilən asmanlarning yaritiloɣanliḳini wə xuningdək yərning sudin qiḳḳan ḥəm suning wasitisi bilən barliḳḳa kəlgənlikini ətəy untuydu; 6 xu amillarning wasitiliri bilən xu zamandiki dunya kəlkündin oɣərḳ bolup yoḳaldi. 7 Əmma ḥazirḳi asmanlar bilən zemin ohxaxla xu sözbilən ihlassiz adəmlər soraḳḳa tartilip ḥalak ḳilinidioɣan axu kündə otta köydürülüxkə saḳlinip, ta xu künigiqə ḥalidin həwər elinip turidu.
8 Əmdi i söyümlüklirim, xu ix nəziringlardin ḳaqmisunki, Rəbgə nisbətən bir kün ming yildək wə ming yil bir kündəktur. 9 Rəb Öz wədisini orundaxni (bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək) keqiktürgini yoḳ, bəlki ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, ḥəmmə insanning towa ḳilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik ḳilip waḳitni sozmaḳta.
10 Lekin Rəbning küni huddi ooɣrining kelixidək kütülmigən waḳitta bolidu. U küni asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə

2:22 «It aylinip öz ḳusuḳini yər» — birinqi ḥekmətlik söz «Pənd.» 26:11din elinoɣan. Ikkinqisining mənbəsi naməlum.
2:22 Pənd. 26:11.
3:1 2Pet. 1:13.
3:3 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1; Yəḥ. 18.
3:4 Əz. 12:22.
3:5 «Ḥalbuki, ular əng ḳədimki zamanda Hudaning sözi bilən asmanlarning yaritiloɣanliḳini wə xuningdək yərning sudin qiḳḳan ḥəm suning wasitisi bilən barliḳḳa kəlgənlikini ətəy untuydu» — «ətəy untuydu» degənning baxḳa birhil tərjimisi: «öz bəngbaxliḳidin untuydu».
3:5 Yar. 1:9; Zəb. 24:2.

3:6 «xu amillarning wasitiliri bilən xu zamandiki dunya kəlkündin oɣərḳ bolup yoḳaldi» — «...xu amillarning wasitiliri bilən» degən ibarə pəḳət suning özini yaki sular wə Hudaning sözini təng kərsitidu. Bizningqə sular wə Hudaning sözini təng kərsitidu; qünki *(grek tilida)* aldinḳi jümlidə bu ikki ix əng ahirida tiloɣa elinoɣan, xundaḳla 7-ayəttə Hudaning sözining ikkinqi ḳetim wasitə bolidioɣanliḳi kərsitilidu.
3:6 Yar. 7:10,21.
3:7 «Əmma ḥazirḳi asmanlar bilən zemin ohxaxla xu sözbilən ihlassiz adəmlər soraḳḳa tartilip ḥalak ḳilinidioɣan axu kündə otta köydürülüxkə saḳlinip, ta xu künigiqə ḥalidin həwər elinip turidu» — «ohxaxla xu söz» degən ibarining baxḳa hil tərjimisi: «Uning *(yəni, Hudaning)* sözi».
–«Ḥalidin həwər elinip turidu» — pəḳət saḳlanoɣanla əməs, bəlki Hudaning oɣəmhorluḳining obyekti bolidu.
3:7 Zəb. 102:25-26; Yəx. 51:6; 2Tes. 1:8; Ibr. 1:11; 2Pet. 3:10.
3:8 «Rəbgə nisbətən bir kün ming yildək wə ming yil bir kündəktur» — Rəb waḳitning qəklimisigə uqrimaydu, əlwəttə.
3:8 Zəb. 90:4.
3:9 «Rəb Öz wədisini orundaxni bəzilərning «keqiktürdi» dəp oylioɣinidək keqiktürgini yoḳ, bəlki ḥeqkimning ḥalak boluxini halimay, ḥəmmə insanning towa ḳilixioɣa kirixini arzulap, silərgə kəngqilik ḳilip waḳitni sozmaḳta» — Rəb ḳaytip kəlgəndə yər yüzidikilərgə towa ḳilix pursiti ḳalmaydu, əlwəttə.
3:9 Əz. 18:32; 33:11; Yəx. 30:18; Ḥab. 2:3; Rim. 2:4; 1Tim. 2:4; 1Pet. 3:20; 2Pet. 3:15.

uningdiki pütkül nərsilərmu kөyüp ketidu.
11 Ḥəmmə nərsə mana xundaḳ erip yoḳilidioɣan yərdə, silər ḳandaḳ adəmlərdin boluxunglar kerək? — ḥayatinglarni pak-muḳəddəsliktə wə ihlasmənliktə ətküzüp, 12 Hudaning künini təlmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoḳap tügəydu wə kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu.
13 Lekin biz bolsaḳ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliḳ bilən kütməktimiz. U yər ḥəḳḳaniyliḳning makanidur.
14 Xuning üqün, əy səyümlüklirim, bu ixlarni kütüwatḳanikənsilər, xu tapta Hudaning aldida nuḳsansiz wə daoɣsiz, inaḳlikḥatirjəmlik iqidə ḥazir bolup qiḳixinglar üqün intilinglar. 15 wə Rəbbimizning səwrtaḳitini nijat dəp bilinglar, dəl səyümlük ḳerindiximiz Pawlusmu əzigə ata ḳilioɣan danaliḳ bilən bu ixlar tooɣruluḳ silərgə yazoɣan;
16 barliḳ hətliridimu u bu ixlar ḥəḳḳidə tohtilidu. Uning hətliridə qüxinix təs boloɣan bəzi ixlar bar; bu ixlarni təlim almioɣan wə tutami yoḳ kixilər muḳəddəs yazmilarning baxḳa ḳisimlirini burmilioɣandək, burmilap qüxəndüridu wə xuning bilən əz bexioɣa ḥalakət elip kelidu.
17 Xuning bilən, i səyümlüklirim, mən eytḳan bu ixlarni aldin'ala bilgənikənsilər, bu əhlaḳsizlarning səpsətliri bilən azdurulup, mustəḥkəm turuxunglarni yoḳitip ḳoyuxtin ḥoxyar bolunglar.
18 Əksiqə, Hudaning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥkə boloɣan bilixtə dawamliḳ əsünglar.
Uningoɣa ḥəm ḥazir ḥəm axu əbəd künigiqə barliḳ xan-xərəp mənsup boloɣay! Amin!

3:10 «lekin Rəbning küni huddi ooɣrining kelixidək kütülmigən waḳitta bolidu» — «rəbning küni» *(Məsiḥning kelidioɣan küni)* Təwrattiki kөp yərlərdə «Pərwərdigarning küni» dəp kөrsitilidu. «Ḳoxumqə səz»diki «Hudaning küni» tooɣruluḳ izaḥatlirimizni kөrüng. «Ooɣrining kelixidək» — demək, kütülmigən waḳitta. **«U küni asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kөyüp ketidu»** — «kainatning barliḳ ḳurulmiliri» yaki «barliḳ asman jisimliri».
–«Uningdiki pütkül nərsilərmu» degənning baxḳa hil tərjimisi: «uningdiki pütkül ixlarmu» yaki «uningdiki barliḳ ḳiloɣan ixlarmu».
–«zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kөyüp ketidu» — bəzi kona kөqürmilərdə «zemin wə üstidiki barliḳ ixlar yalingaq axkarilinidu» deyilidu.
3:10 Mat. 24:43,44; 1Tes. 5:2; Wəḥ. 3:3; 16:15.
3:12 «Hudaning künini təlmürüp kütüp, u künning tezrək kelixi üqün intilixinglar kerək əməsmu? U künning kelixi bilən pütün asmanlar otta yoḳap tügəydu wə kainatning barliḳ ḳurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu» — «Hudaning küni» degən ibarə tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
–«Kainatning barliḳ ḳurulmiliri» degənning baxḳa hil tərjimisi: «barliḳ asman jisimliri».
3:12 Zəb. 50:3; 2Tes. 1:8.
3:13 «Lekin biz bolsaḳ Uning wədisi boyiqə, yengi asman-zeminni intizarliḳ bilən kütməktimiz. U yər ḥəḳḳaniyliḳning makanidur» — «u yər» ḥəm yengi asman wə yengi zeminnimu kөrsitidu.
3:13 Yəx. 65:17; 66:22; Wəḥ. 21:1.

3:15 «Rəbbimizning səwr-taḳiti» — yaki «Rəbbimizning kəngqilik ḳilixi». **«wə Rəbbimizning səwr-taḳitini nijat dəp bilinglar»** — bu intayin iḥqam jümlə bolup, bəlkim: «Hudaning səwr-taḳiti tehimu kөp adəmlərgə gunaḥidin ḳutḳuzulux pursiti yaritip bərməktə, dəp bilinglar» degəndək mənidə boluxi mumkin. Yənə mumkinqiliki barki, «nijat» muxu yərdə «bu dunyaning saḳlinip ḳelixi» degən mənidə ixlitilgən boluxi mumkin; nemila bolmisun ayətning asasiy mənisi ohxax; biz pəḳət bu dunyada bolsaḳla, bügün towa ḳilip gunaḥlirimizdin ḳutulux yoli oquḳ turidu, dəp biliximiz lazim. **«dəl səyümlük ḳerindiximiz Pawlusmu əzigə ata ḳilioɣan danaliḳ bilən bu ixlar tooɣruluḳ silərgə yazoɣan»** — «ḳerindiximiz Pawlusmu... silərgə yazoɣan» — Pawlusning kөp hizmiti «yat əllər», yəni Yəḥudiy əməslər arisida boloɣaqḳa, Petrusning bu hetimu bəlkim Yəḥudiy bolmioɣan etiḳadqilaroɣa yeziloɣan bolsa kerək.
3:15 Rim. 2:4.
3:16 Rim. 8:19; 1Kor. 15:24; 1Tes. 4:15.
3:17 «Xuning bilən, i səyümlüklirim, mən eytḳan bu ixlarni aldin'ala bilgənikənsilər...» — «mən eytḳan bu ixlar» bəlkim rosul Petrusning yuḳirida sahta təlim bərgüqilər tooɣruluḳ agaḥlanduruxlirini kөrsitidu. **«bu əhlaḳsizlarning səpsətliri bilən azdurulup, mustəḥkəm turuxunglarni yoḳitip ḳoyuxtin ḥoxyar bolunglar»** — «bu əhlaḳsizlar» grek tili nushisida 2:7dimu ohxax səz ixlitilidu; demək, «bu əhlaḳsizlar» dəl sahta təlim bərgüqilərni kөrsitidu.
3:18 «əksiqə, Hudaning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥkə boloɣan bilixtə dawamliḳ əsünglar» — «əsünglar» bolsa roḥiy ḥayatta, iman-etiḳad jəḥättə bolidu. Muxu roḥiy əskən adəm Hudaning meḥir-xəpḳiti wə Rəb Əysa Məsiḥni qongḳur tonuxḳa kөprək nesip bolidu. Demək, «Hudaning meḥir-xəpḳiti wə Rəb Əysa Məsiḥni qongḳur tonux» ḥəm roḥiy əsüxning wasitisi ḥəm nətijisidur.
–Baxḳa birhil tərjimisi «Rəbbimiz wə Ḳutḳuzoɣuqimiz Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳitidə ḥəm Uningoɣa boloɣan tonuxta dawamliḳ əsünglar».

Қoxumqə səz

Petrus nemixқa Məsiһning «taoɳdiki zor əzgirixi» yaki «julaliқta kərünüxi»ni xunqə təkitləydu? (1:16-18)

Nemə üqün oқurmənlirini rioɳbətləndürüx üqün rosul Petrus Rəbbimizning əlümdin tirilixi yaki һətta asmanoɣa kətürülüxigə əməs (u һəm ikki wəқəgə guwaһqi boloɣanidi), bəlki Uning «taoɳdiki zor əzgirixi» yaki «xan-xərəptə kərünüxi»kə guwaһliқ berixni tallaydu? Bu soaloɣa munasiwətlik boloɣan xuni bayқaymizki, əlümdin tirilgən Rəb Əysa kərüngən waқtida bir қetim Petrus bilən ayrim səzləxti. Məsiһ Petrusқa ayrim kərüngən qaoɣda səzləxkən məzmunlar bəlkim Petrusning hususiy ixi süpitidə baxқilaroɣa eytilmioɣan bolsa kerək. Xunga u bu ayrim deyixkən səzlər tooɣruluқ eytmaydu. Lekin esimizdə barki, «zor əzgirix» yüz bərgəndə, Məsiһ taoɣda Əzining bu uluoɣ kərünüxini kərgən Petrus, Yaқup wə Yuһannalaroɣa: «**Insan'ooɣli ələmdin tirildürülmigüqə, bu alamət kərünüxni һeқkimgə tinmanglar**» dəp tapilidi. U ələmdin tirilgəndin keyin, əmdi ularning məs'uliyiti bu uluoɣ wəһiyni jamaətkə yətküzüx idi.

Petrusning bu hetini tapxuruwaloɣuqilar bəlkim baxқa kəp adəmlərning Məsiһning tirilixi tooɣruluқ guwaһqiliқini angliоɣan boluxi mumkin. Dərwəқə, rosul Pawlus bizgə, U tirilgəndin keyin bir қetim 500din kəp adəm uni kərdi, dəydu («1Kor.» 15:6). Lekin Uning «julaliқta kərünüx»ini kərgənlər pəқət üq adəm idi. Xübһisizki, xu qaoɣda ular һətta Məsiһning ələmdin tirilixidiki kərünüxlərdə kərünməydioɣan Uning məlum birər xəripini kərgənidi. Dərwəқə, Rəbbimiz ələmdin tirilip kərüngənliridə, pat-pat salaһiyitini Əzini kərgənlərdin Əzini iman-ixənq arқilik tonuoɣuqə yoxuratti wə xundaқ қilixtin birhil zoқ aloɣan boluxi mumkin. «**I Israilning Hudasi, nijatkar, dərһəқiқət Əzini yoxuruwaloɣuqi bir Hudadursən!**» («Yəx.» 45:15). «Mat.» 28:16-17, «Mar.» 16:12, «Luқa» 24:23-36, «Yһ.» 20:11-18, 21:1-14ni kərüng.

Undaқta, ularning kərgini nemə idi?

«Mat.» 16:28-17:2: — «**Mən silərgə xuni bərһəқ eytip қoyayki, bu yərdə turoɣanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining Əz padixaһliқi bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur. Wə altə kündin keyin, Əysa Petrus, Yaқup wə Yaқupning inisi Yuһannani ayrip elip, egiz bir taoɣқa qiқti. U yərdə Uning siyaқi ularning kəz aldidila əzgirip, yüzi қuyaxtək parlidi, kiyimliri nurdək ap'aқ bolup qaқnidi...**».

Rəbbimiz awwal ularoɣa: «**Bu yərdə turoɣanlarning arisidin ələmning təmini tetixtin burun jəzmən Insan'ooɣlining əz padixaһliқi bilən kəlgənlikini kəridioɣanlar bardur**» — dəp kərsətkənidi. Xübһisizki, ularning kərgini dəl xu ix idi. Əllik bəx yildin keyin, rosul Yuһanna Patmos arilida turoɣanda, Rəb Əysa uningoɣa ərxtin kərüngəndə, Yuһanna taoɣda Məsiһning «julaliқta kərünüx»ini kərgən xu qaoɣdiki xan-xərəpkə ohxax xan-xərəpni қaytidin kərgən. Nətijə қandaқ boldi? «**Uni kərginimdə, ayioɣioɣa ələktək yiқildim**» («Wəһ.» 1:17).

Rəbbimiz arimizda bizdək insan bolux üqün «**Əzidin һəmmini қuruқdidi**» dəp etirap қilimiz («Fil.» 2:7). Əmdi U Əzidin қuruқdioɣan «һəmmə»ning — parlaқ xan-xərəp, qəksiz danaliқ, biһesab küq-қudrətni əz iqigə alidioɣanliқini pəқət Hudaning bizgə tapxuroɣan səz-kalami arқilik iman-ixənq bilən azraқ kərüləydioɣan, qüxinələydioɣan bolduқ. Əmma Məsiһdə axu «**zor əzgirip**

julaliқta kərünüx» boloŋanda, Petrus, Yaқup wə Yuһannalar biwasitə Əysaning əyni, toluқ salaһiyitidin, iqki xan-xəripining bir xolisini oŋil-pal kərgən boldi. Rəsim negatipi nuroŋa axkarilanoŋandək, muxu kərünüx Petrusning қəlbi wə roһioŋa intayin qongқur iz қaldurup ornaxқanidi. Қarangoŋu waқitlarda bu kərünüx daim uning aldida turup uni ilһamlandurup kəlgənidi. Ңazir bolsa ölümgə məһkum қilinix waқti yeқinlaxқanda, uning kəz aldida turoŋini Məsiһning dəl bu һəқiқiy xan-xəripidin ibarət uluoŋ reallиқtur. Buningoŋa қarioŋanda əzining aldida tartidioŋan azab-oқubət wə ölümi qaoŋliқ ix kərünətti (Petrusning bexi pəskə қilinip krestləngən) wə Hudaning barliқ muқəddəs bəndiliri kəlgüsidə əlidioŋan bir tənning qəklik küqidin ҳalқip, bu xan-xərəpni wə uningdin tehimu uluoŋini kəridu, amin!

Sahta təlim bərgüqilər

Rosul Petrusning bu sahta təlim bərgüqilər tooŋrisidiki səzlirigə қarap, ularning «soқunup kirgən»likini bayқaymiz (2:2). U ularni Təwrat қanuni dəwridə nuroŋun kixilərni azduroŋan sahta pəyoŋəmbərlərgə oһxitidu. Ular awwal niyət-nixanlirini axkarilimaydu — məқsətliri əməliyəttə baxқilarning mal-mülüklirini қoloŋa kəltürüx (2:3). Ularning kəngülliri türlük gunaһlaroŋa toloŋan bolidu (2:14). Ularning қaralioŋan nixani bolsa tutami yoқ kixilərdur — yəni puli bar kixilər yaki қiz-ayallar (Petrus eytқan bu sahta təlim bərgüqilər ər kixilərdur. Təlim bərgüqilər əslidə ayal kixilərdin bolmasliқi kerək («1Tim.» 2:11-15)). Petrus muxu kixilərni «**Balaamning yolida mangoŋanlar**» dəp təswirləydu (Balaamning tarihi «Qəl.» 22-24-babta tepilidu).

Ikkinqi wə üqinqi əsirlərdə muxundaқ sahta təlim bərgüqilərning kəpiyip kətkini tarihning eniқ pakitidur. Keyinki қarangoŋulukқa qəmgən dəwrlər tehimu xundaқ. Biraқ ҳazirқi zamanlar üstidə tohtaloŋumiz kelidu. Telewiziyining atalmix «Huda қanalliri»diki təlim bərgüqilərning kəpinqisi dəl xundaқ sahta təlim bərgüqilərdindur. Biz baxқa yərlərdə ularning «hizmiti» üstidə eytқinimizdək, ular «təlimqi» əməs, «tiləmqi»lərdur. Ular daim əzlirining «məjizilik қudriti»din mahtinidu. Ңətta ularda «məjizilik қudrət» barmu, dəyli, ularning ҳayatining mewisi muxu «қudrət»ning қaysi mənbədin kəlgənlikini barliқ əқli bar adəmlərgə ispatlixi kerəktur. Muxu mahtinixlirining niқabi astida, ularning birnəqqə yüzligən xəkildə қaytilanoŋan asasiy həwərliri mundaқ: —

(1) Huda Өz həlқini kəprək sədiқə berixkə qaқiriwatidu.

(2) Hudaning həlқining sədiқisini Hudaning hizmətkarlirioŋa — bolupmu «məjizə-karamətlərni kərsitidioŋan» hizmətkarlirioŋa tapxuruxi kerək.

Hudaning həlқining sədiқisini kəmbəoŋəllərgə berix tooŋruluқ ularning aoŋzidin birmu səz qiқmaydu. Qiққan təқdirdimu qiқsimu «Bizning wasitisimiz arқiliқ berilsun» dəydu. Undaқta muxu pul қəyərgə ketidu?

(3) Hudaning hizmətkari mana mən — xunga sədiқənglarni manga əwətixinglar kerək!

(4) Kəprək pul əwətsingiz, Huda sizni kəp pul bilən bərikətləydu! (bu қimarwazliққa oһxaydu — Қaysi təlim bərgüqini tallisam, kəprək pul bilən bərikətlinimən?!)

(5) Petrus dəl sahta təlim bərgüqilərni təswirligəndək, muxu «telewiziyə qolpanliri»ning Iblisni mazaқ қilip, uningoŋa: — «Angliouqilarning turmuxioŋa yətküzgən təsiringni tohtat!» yaki «Qiқip kət!» dəp əmr qüxürgənliki daim kəz aldimizda pəyda

bolidu (2:10-13). Ular roһiy küqidin kəp məoɣrulinidu wə «roһiy urux» tooɣrulukmu kəp səzləydu, lekin əməliyəttə ular Iblisning əsiri wə ҳoralidur. Ḥəқiқiy «roһiy urux» birinqidin Huda aldida ḥəқiқət wə kəmtərlik iqidə durus yaxax arқilik ətküzilidu («əf.» 6:10-18).

Rəbbimiz bizgə «**Silər ularni** (sahta pəyoɣəmbərlərni) **mewiliridin tonuwalalaysilər**» dəp agaһlanduridu. («Mat.» 7:16). Məlum təlim bərgüqini angliоiningizda əzingizdin sorap bekiŋ — Bu adəmning roһidin nemə qiқiwatidu? U adəmlərni əzigə yaki Hudaoɣa jəlp қilmaқimu? U muḥəbbətlik kiximu, yaki məoɣrur kiximu?

3:12 Hudaning küni

Ahirda biz muxu ibarə üstidə səl tohtilimiz. Bu ibarə pəқət uxbu һəttə tepilidu. Bəlkim biz uni Təwratta kəp tiloɣa elinoɣan «**Pərwərdigarning küni**» yaki «**Rəbning küni**»gə ohxax ix dəp oyliximiz mumkin (10-ayət). Biz «Hudaning küni»də «**Pütün asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliқ қurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kөyüp ketidu**» (3:12) andin «**yengi asmanlar wə yengi zemin**» pəyda bolidu (3:13), dəp oқuymiz.

Bu səzlər bizni xuan Injildiki «Wəһiy» degən қisimoɣa apiridu; u yərdə Məsiһning yər yüzidə ming yilliқ sürgən səltənitining bexaritidin keyin, təwəndiki ixlar axkarilinidu: —

«**Ming yil toxқanda, Xəytan zindandin boxitilip, yər yüzining tət bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng қilixқa bir yərgə toplaxқa qiқidu. Toplanoɣanlarning sani dengiz saһilidiki қumdək sanaқsiz bolidu. Ular yər yüzidiki kəng tüzlənglikkə qiқip, muқəddəs bəndilərning bargaһini, yəni Huda səyidioɣan xəһərni muһasirigə alidu. Lekin asmandin ot yeoɣip, ularni yutuwetidu. Ularni azduroɣan Iblis bolsa diwə bilən sahta pəyoɣəmbər kөyüwatқan ot wə günggürt kəligə taxlinip, u yərdə keqə-kündüz əbədil'əbədgiqə қiynilidu.**

Uningdin keyin, qong bir aқ təht wə uningda Olturoɣuqini kərdüm. Asman bilən zemin Uning yüzidin əzini қaquridu, ular turoɣudək jay əmdi ḥərgiz tepilmaydu... andin, yengi asman wə yengi zeminni kərdüm; qünki burunқi asman wə zemin ətüp kətkənidi, dengizmu məwjut bolmidi»

(«Wəһ.» 20:7-11, 21:1)

Xuning bilən Petrus tiloɣa aloɣan wəқə («**Pütün asmanlar xiddətlik güldürligən awaz bilən oɣayib bolup, kainatning barliқ қurulmiliri xiddətlik otta erip tügəydu; zemin wə uningdiki pütkül nərsilərmu kөyüp ketidu**») axu ming yilliқ səltənətning ahirida bolidu. U degəndək etiқadqilarning kəzliri yər yüzidiki xu ming yilliқ səltənəttə əməs, bəlki keyin kelidioɣan «**yengi asmanlar wə yengi zemin**» üstididur. Demək, biz etiқadqilar Məsiһning ming yilliқ padixaһliқ məzgilini mənggülük bilən selixturoɣanda bir dəқiқə, halas, dəp ḥesabliximiz kerək.

Petrusning bu ixlarning «**Pərwərdigarning küni**»ning bir қismi boloɣinini bayan қiloɣinidin (3:10) mundaқ hulasigə kelimiz: — mukəddəs yazmilarda, «Pərwərdigarning küni» degən ibarining üq mənisi tepilidu. Қaysi yərdə kərülsə aldikəyni səzlirigə қarap қaysi mənidə ixlitilgənliki kərünidu: —

(a) Məsiһning қaytip kəlgən künining əzi (məsilən, «Yəx.» 2:12, «Yoel» 1:15, 2:1, 2:31, «Mal.» 4:5, «1Kor.» 5:5)

(ə) Məsiһning қaytip kelixidin awwalқi yəttə yilliқ azab-oқubətlik məzgil («**dəһxətlik azab-oқubət**» deyilgən) wə U қaytip kəlgən künning əzi (məsilən, «Yəx.» 13-bab, 34-bab,

«Yər.» 46:10, «Əz.» 7:19, 13:5, 30:1-19, «Dan.» 11:28-12:13, «Yoel» 3:14 «Ob.» 1:15, «Zəfaniya» (pütün kitab), «Zək.» 12-14-bab, «Mat.» 24:8-31, «1Tes.» 5:2-5, «2Tes.» 2:1-12).

(b) Yuқiriқi yəttə yilliқ məzgil wə **keyinki ming yilliқ səltənət**, jümlidin kona asman-zemin otta eritilgən, yengi asman-zemin pəyda boloŋan waқitni өz iqigə alidu («2Pet.» 3:10-12).

Əmdi nemixқa bu «**Pərwərdigarning küni**» dəp atilidu? Bu kün adəmning küni, yəni insanning nam-abruyi kətürülgən kün əməs (demək, ҳazirқi zaman əməs) («1Kor.» 4:3), bəlki **Rəbning** küni; demək Uning nami kətürülgən, uluoŋlanoŋan kün bolidu. Xuning bilən bu ataloŋuni yuқirida tiloŋa elinoŋan üq məzigilning ҳərbirini təswirləxkə ixlitixkə muwapiқ bolidu.

Əmdi «**Hudaning küni**»qu? Gərqə u «Pərwərdigarning küni»gə ohxax mənidə bolsimu, uningda yənə Petrus tiloŋa aloŋan ming yilliқ səltənətning ahirқi küni alaһidə kəzdə tutuluxi mumkin. Qünki xu küni Rəbbimiz Hudasi ҳəm Atisioŋa səltənətni tapxuridu: —«**Andin ahirət bolidu; xu qaoŋda U ҳəmmə ҳөkümranliқ, barliқ ҳoқuқ wə küqlüklükni əməldin қaldurup, padixaһliқni Huda-Atioŋa tapxuridu... Əmma barliқ ҳəmmə Uningoŋa boysunduruloŋandin keyin, Ooŋul Өzi ҳəmmini Өzigə boysunduroŋuqioŋa boysunidu; xuning bilən Huda ҳəmmining ҳəmmisi bolidu**» («1Kor.» 15:24-28). Xunga «**Hudaning** küni» degən ibarə bəlkim ҳəmmidin muһim boloŋan xu ixni kəzdə tutқan boluxi mumkin — demək, «**Huda ҳəmmining ҳəmmisi bolidu**».

Injil 23-ḳisim

«Yuḥanna «1» »

«Rosul Yuḥanna yazoɣan birinqi məktup»

Kirix səz

Bu hətning mu'əllipi Rəb Əysaning əslidiki «on ikki muhlis»ining biri, rosul Yuḥannadur. U «on ikkəylən»din boloɣaqḳa, Yəḥya pəyoɣəmbər Məsiḥni qəmüldürginidin baxlap Rəbbimizning ḥayati wə hizmitigə guwaḥqi idi. Yuḥanna əslidə «Qəmüldürgüqi Yəḥya»ning bir muhlisi boluxi mumkin idi, ḥəmdə Yəḥyaning Məsiḥkə boloɣan guwaḥliḳini anglap, Yəḥyadin ayrilip Əysaoɣa əgixixkə baxlioɣan («Yḥ.» 1:29-37).

Yuḥanna yənə «Yuḥanna bayan ḳiloɣan hux həwər» («Yḥ.»)ning mu'əllipi idi. Bu bayanda u əzini biwasitə kərsətməy, bəlki gaḥi-gaḥida «**Əysaning səygən muhlisi**» dəp ataydu. Uxbu hətni yazoɣandin keyin u «Yuḥanna yazoɣan ikkinqi məktup» wə «üqinqi məktup» wə ahirda «Wəḥiy» degən kitabnimu yazidu.

Ikkinqi wə üqinqi əsirdiki jamaətning bəzi ixənqlik tarihliri boyiqə, Yuḥanna Yerusalem yaki uningoɣa yeḳin jayda təhminən miladiyə 66-yilioɣiqə turoɣan. Xu waḳitlarda u Əysaning anisi Məryəmdin əz anisidək həwər alatti («Yḥ.» 19:26-27). Miladiyə 66-yili Rim imperiyəsining ḳoxuni Yerusalemni muḥasirigə aldi wə uni wəyran ḳiliwətti.

Xu qaoɣda Yuḥanna bəlkim Əfəsus xəḥirigə kəqüp kəlgən boluxi mumkin. Bu qaoɣda rosul Pawlus alliḳaqan xu yərdin kətkən wə bəlkim 68-yili Rim xəḥiridə əlümgə ḥəküm ḳilinoɣan boluxi mumkin. Bəzi ḳədimki tarihlar boyiqə, Yuḥanna əmrining ahirioɣiqə Əfəsusta turup, xu yər wə ətrapidiki jamaətlərdin həwər aloɣan. Uxbu hət bəlkim Əfəsusta yeziloɣan boluxi mumkin.

Yuḥanna muxu həttə əz ismini eytmaydu. Xübḥisizki, səwəb ismini tiloɣa elixning ḥajiti yoḳ idi. Ḥər adəm hətning mu'əllipi kim ikənlikini bilətti. Biz bu dəwrdikilər uning hətning mu'əllipi ikənlikini xu waḳittiki jamaətning tarihliridin wə yənə hətning yezilix uslubi wə istilidin bilimiz. Qünki bu uslub-istil «Yuḥanna bayan ḳiloɣan hux həwər»ningkigə op'ohxaxtur.

Hətni yazoɣan waḳti

Ḳədimki jamaətning bəzi tarihliri ḥəm hətning əzidə tiloɣa elinoɣan bəzi bid'ətqilik əḥwalliridin, biz hətni birinqi əsirning ahirḳi yillirida, bəlkim miladiyə 90-100-yillar iqidə yeziloɣan, dəp bilimiz. Qünki xu bid'ətlər pəḳət xu qaoɣdila pəyda boloɣan.

Hətning məḳsiti — Rosul Yuḥannaning tüp hizmiti

Rəbbimizning Petrus wə Andriyasni andin Yuḥanna wə Yaḳupni əz hizmitigə qaḳiroɣanda, Petrus wə Andriyas «**beliḳ tutuxḳa dengizoɣa tor taxlawatatti**». Yuḥanna wə Yaḳup bolsa «**torlirini ongxawatatti**» («Mat.» 4:18-22). Bu kiqik ix bu tət adəmning keyinki roḥiy hizmitigə pəwḳuladdə mas kelidioɣan birhil rəsim yaki ohxitix bolidu. Petrus bolsa keyin «tor

taxlioɳuqi» bolup qikti; uning hux həwərni jakarlioɳini mingliojan kixilərni «Hudaning tori»oɳa aldi («Ros.» 2-bab, 4:4, 10-bab). Jamaətning dəsləptiki tarihining birdinbir hatirisi boloɳan «Rosullarning paaliyətliri» degən xu kitabta, Yuhanna pəkət awwalki bablarda birkanqə ketim tiloɳa elinidu; xu tarihta kəzgə kərünərlik rosullar bolsa awwal Petrus andin Pawlus idi.

Pawlusning əslidiki hüniri qedirqilik idi. Bundak kəsp yənə bizgə uning keyinki rohiy hizmitigə alahidə mas kəlgüdək bir rəsimdur, dəp karaymiz; qünki keyin u Məsih üqün «**usta memar**» bolup («1Kor.» 3:10), uning birdinbir uluoɳ nixani «Hudaning əyi» boloɳan pütkül jamaətning binadək «**puhta jipsilaxturulup, Rəbdə mukəddəs bir ibadəthana boluxka əsüx**»tin ibarət idi («Əf.» 2:21).

Rosul Pawlus dunya səhnisidin kətkəndin keyin, kəp jamaətlərdə Pawlus bexarət kiloɳandək mundak əhwallar pəyda boldi: — «**Mən kətkəndin keyin, qilbərilər aranglaroɳa kirip, padini heq ayimaydu, həmdə hətta aranglardinmu bəzilər muhlislarni əzlirigə tartiwelix üqün həkikətni burmilioɳan türlük ixlarni səzləydu**» («Ros.» 20:29-30). Rim imperiyəsining iqi-sirtida turoɳan kəp jamaətlər sahta təlimlər wə aldamqilar təripidin titildi, bəlündi wə kaymukturuldi. Tət tərəptə hərhil sahta təlim wə sahta bexarətlər aynip yamrap kətti. Bundak əhwallarda, jamaətlər rosul Yuhannaning alahidə hizmitigə tolimu ehtiyajlik idi. U bolsimu «tor taxlax» əməs, «bina kurux» əməs, bəlki «ongxax» yaki «remontqilik» idi. Uning hətliri (1-, 2- wə 3-) adəmni Hudaning kim ikənliki wə Uningoɳa təwə boloɳanlarning kandak hususiyətliri boluxi kerəklikigə biwasitə baxlap kiridu. Yakup, Petrus yaki Pawlusning hətliridə bizgə yətküzgənlirigə karioɳanda, Yuhannaning bu hətliridə birər yengi təlim yaki wəhiy yətküzüldi, degili bolmaydu. Lekin u bu hətliridə jamaətning kəzlirini kaytidin Hudaning tüp təbiiti wə harakteri — yəni Uning mutlək pak-mukəddəsliki, həkkaniyliki wə mehir-muhibbitigə karatti. Bu hususiyətlər Hudaning hayatini kobul kiloɳanlardimu kərülüxi mukərrər; xunga bular arkilik Hudaoɳa təwə yaki təwə əməs boloɳanlikimizni bilələymiz.

Bu əlqəm-sinaklar pəkət əzimiznila əməs, bəlki yənə Hudaoɳa has boloɳan baxkilarni tonup, xundakla ular bilən sirdax-həmdəmliktə boluxka wə əksiqə Hudaoɳa has bolmioɳanlarni, bolupmu (ularning iqidiki) «Məsihning təlim-bexarətliri məndə bar» dəp turuwaloɳanlarni pərk etip, ulardin əzimizni tartixkimu mədət beridu. Xundak «təlim bərgüqilər» Hudadin bolmioɳan bolsa, ular bilən (kanqilik karamət-məjizilərni kərsitəlixidin kət'iynəzər) heq karimiz yaki bardi-kəldimiz bolmasliki kerəktur. Yuhannaning bu həttiki həwirini əzləxtürgən hərbiri Hudaning mehir-muhəbbitining nemə ikənlikini qüxinidu wə xuning bilən hərkandak udulioɳa kəlgən təlim-bexarətlərni pərk etələydioɳan bolidu.

Ahirda xuni koxup eytip ətimizki, Yuhanna uxbu hetidə pəwkul'addə bir bid'ətqilik, yəni «gnostisizm»oɳa rəddiyə beridu.

Xunga uning üq heti, bolupmu bu birinqisini Injilning jəwhiri dəp karaymiz. Pawlus «Kolossiliklərgə» yazoɳan məktupidimu bu bid'ətqilikning dəsləpki bihlirini bir tərəp kilidu. Bu bid'ətqilikning muhim nuktiliri təwəndikidək boluxi mumkin idi: —

(1) «Alahidə bilim wə sirlar bizdila bar, məhpiy rəsmiyətlirimizdin ətsənglar, silərmu uningoɳa erixsilər» («Kol.» 2:16-23ni kərüng).

(2) «Omumən eytkanda «maddiy dunya rəzil», pəkət «rohiy dunya» yahxidur».

(3) «Maddiy dunya rəzil yaki əhmiyətsiz, xuningdək insanlarning teni bu maddiy dunyaoŋa təwə boloŋaqka, insanlarning əz tenidə kiloŋan ixlirimu əhmiyətsizdur». ««Rohiy dunya»oŋa təwə bolsak, tenimiz gunah kiliwərsə heqkandak akiwiti bolmaydu».

(4) «Maddiy dunya rəzil boloŋaqka, Əysa Məsih ərxtin kelip bir təndə makanlixip həkikiy insan boluxi hərgiz mumkin əməs idi. U pəkət «insaniy **kiyapət**»tə kəlgən bir roh, halas; demək, U «əttə» əməs».

(5) «Insan boloŋan Nasarətlik Əysa suda qəmüldürülgən waktidila Hudaning Rohi Uning tenini ilkigə aldi; pəkət xu qaoŋdin keyinki Əysani «Hudaning Ooŋli» deyixkə bolidu».

(6) «Insan boloŋan Nasarətlik Əysa əlüx aldida Hudaning Rohi Uning tenidin kətti; xunga «Hudaning Ooŋli əldi» deyixkə bolmaydu».

Gərqə Yuhanna həttə muxu sahtilikka toluk rəddiyə bərgən bolsimu (buningoŋa munasiwətlik ayətlər üstidə izahatlar wə «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz), bu hətning məzmuni u bid'ətqilikkə bərgən rəddiyining əzidin kəp məzmunluktur. Yuhannaning bu heti Hudaning jamaitining hərbir əzasioŋa: (a) «Məndə «həkikiy hayat» barmu-yokmu?» degən soaloŋa tooŋra jawab tapkuzidu; (ə) hər türlük aldamqilik wə sahta təlimlərgə (kandak tərəptin kelixidin wə nemə boluxidin kət'iynəzər) yüzlinip, ularni pərk etip bir tərəp kilixka korallanduridu.

Məzmun: —

1. Hayatlik kalami (1:1-4)
2. Yorukluk wə karangoŋuluk (1:5-2:29)
3. Hudaning pərzəntliri kim? (3-bab)
4. Həkikət wə aldamqilik (4:1-6)
5. Bir-birimizgə mehir-muhəbbət kərsitəyli (4:7-21)
6. Etikadning oŋəlibə kilixi (5:1-13)
7. Baxkilaroŋa dua kilix (5:14-21)

••••••••

Yuḥanna «1»

«Rosul Yuḥanna yazoɣan birinqi məktup»

Əysa Məsiḥ — Ḥayatliḳ Kalamidur

1 [1] Əzəldin bar boloɣuqi, əzimiz angliɣan, əz kəzlirimiz tikilip ḳarioɣan wə ḳollirimiz bilən tutup silioɣan ḥayatliḳ Kalami tooɣrisida silərgə bayan ḳilimiz. [2] (bu ḥayatliḳ bizgə ayan bolup, biz uni kərduḳ. Xuning bilən bu ḥaḳtə guwaḥliḳ berimiz ḥəmdə Ata bilən billə bolup, keyin bizgə ayan boloɣan xu mənggülük ḥayatni silərgə bayan ḳilimiz). [3] — silərnimu biz bilən sirdax-ḥəmdəmliktə bolsun dəp biz kərgənlirimizni wə angliɣanlirimizni silərgə bayan ḳilimiz. Bizning sirdax-ḥəmdəmlikimiz Ata wə Uning Ooɣli Əysa Məsiḥ biləndur. [4] Silərning huxalliḳinglar tolup taxsun dəp, bularni silərgə yeziwatimiz.

Hudaning yoruḳluḳida pak yaxax

[5] Wə biz Uningdin angliɣan ḥəm silərgə bayan ḳilidioɣan həwirimiz mana xudurki, Huda nurdur wə Uningda ḥeqḳandaḳ ḳarangoɣuluḳ bolmaydu. [6] Əgər biz Uning bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bar dəp turup, yənila ḳarangoɣuluḳta yürsək, yaloɣan eytḳan wə ḥəḳiḳətkə əməl ḳilmioɣan bolimiz. [7] Lekin U Өzi nurda boloɣinidək bizmu nurda mangsaḳ, undaḳta bizning bir-birimiz bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooɣli Əysa Məsiḥning ḳeni bizni barliḳ gunaḥtin paklaydu. [8] Əgər gunaḥimiz yoḳ desək, əz əzimizni aldioɣan bolimiz ḥəmdə bizdə ḥəḳiḳət turmaydu. [9] Gunaḥlirimizni iḳrar ḳilsaḳ, U bizning gunaḥlirimizni kəqürüm ḳilip, bizni barliḳ ḥəḳḳaniysiziḳtin pak ḳilixḳa ixənqlik ḥəm adildur. [10] Əgər gunaḥ ḳilmiduḳ desək, Uni yaloɣanqi ḳilip ḳoyoɣan bolimiz wə Uning səz-kalami bizdin orun almioɣan bolidu.

Əysa Məsiḥ - Hudaoɣa boloɣan wəkilimizdur

2 [1] I əziz balilirim, mən silərni gunaḥ sadir ḳilmisun dəp, bu səzlərni yeziwatimən. Mubada birsi gunaḥ sadir ḳilsa, Atining yenida bir yardəmqi wəkilimiz, yəni Ḥəḳḳaniy Boloɣuqi

---

1:1 Luḳa 24:39; Yuḥ. 20:27; Yuḥ. 1:1, 14; 2Pet. 1:16.

1:2 «Xuning bilən bu ḥaḳtə guwaḥliḳ berimiz ḥəmdə Ata bilən billə bolup, keyin bizgə ayan boloɣan xu mənggülük ḥayatni silərgə bayan ḳilimiz» — «Ata» muxu yərdə Huda'atini bildüridu; oḳurmənlər bu həttə «Ata» wə «Ooɣul» degən səzlərni kərsə, Huda'ata wə Hudaning Ooɣli, yəni Uning Kalami Əysa Məsiḥni kərsitidu.

1:3 «— silərnimu biz bilən sirdax-ḥəmdəmliktə bolsun dəp biz kərgənlirimizni wə angliɣanlirimizni silərgə bayan ḳilimiz. Bizning sirdax-ḥəmdəmlikimiz Ata wə Uning Ooɣli Əysa Məsiḥ biləndur» — «sirdax-ḥəmdəmlik» degənlik Injilda bu alaḥidə mənidə bolup, grek tilida «ortaḳlik» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz ḥəm Huda bilən boloɣan alaḳini, ḥəm etiḳadqilarning bir-biri bilən boloɣan ziq alaḳisini, xundaḳla Hudaning xapaitidin ortaḳ nesiwə boluxni bildüridu.

1:4 «Silərning huxalliḳinglar tolup taxsun dəp...» — bəzi kona kəqürmilərdə «Bizning huxalliḳimiz tolup taxsun dəp... » deyilidu.

1:5 Yuḥ. 1:9; 8:12; 9:5; 12:35, 36.

1:6 «Əgər biz uning bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bar dəp turup, yənila ḳarangoɣuluḳta yürsək, yaloɣan eytḳan wə ḥəḳiḳətkə əməl ḳilmioɣan bolimiz» — «ḥəḳiḳətkə əməl ḳilmioɣan bolimiz» grek tilida «ḥəḳiḳətni ḳilmaymiz» degən səz bilən ipadilinidu.

1:7 «Lekin U Өzi nurda boloɣinidək bizmu nurda mangsaḳ, undaḳta bizning bir-birimiz bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooɣli Əysa Məsiḥning ḳeni bizni barliḳ gunaḥtin paklaydu» — «U Өzi» muxu yərdə, xübḥisizki, Hudani kərsitidu.

1:7 Ibr. 9:14; 1Pet. 1:19; Wəḥ. 1:5.

1:8 1Pad. 8:46; 2Tar. 6:36; Ayup 9:2; Zəb. 143:2; Pənd. 20:9; Top. 7:20.

1:9 «gunaḥlirimizni iḳrar ḳilsaḳ, u bizning gunaḥlirimizni kəqürüm ḳilip, bizni barliḳ ḥəḳḳaniysiziḳtin pak ḳilixḳa ixənqlik ḥəm adildur» — nemixḳa rosul «U *(Huda)* ... ixənqlik ḥəm adildur» dəydu?

–*(1)* Huda «muḳəddəs bəndilirini etiḳadi tüpəylidin kəqürüm ḳildim» desə, u səzidə qing turidu wə ixənqliktur;

–*(2)* Huda adil sotqi bolup, gunaḥni jazalimay ḳoymaydu. Xunga bizni kəqürüx üqün bizning gunaḥlirimizni əz ihtiyari bilən əz üstigə aloɣan ḳurbanliḳimiz gunaḥsiz Əysa Məsiḥkə ḳoyoɣan; u bizning ornimizda əldi. Xunga Yuḥanna ««Huda bizning gunaḥlirimizni kəqürüxkə... Ixənqlik ḥəm adildur» dəydu. Huda gunaḥlirimizni kəqürüxi bilən ix tohtimaydu, əlwəttə; u yənə bizni «barliḳ ḥəḳḳaniysiziḳtin pak ḳilidu».

1:9 Zəb. 32:5; Pənd. 28:13.

Əysa Məsiḥ bardur.[2:1] [2] U Özi gunaḥlirimiz üqün jazani kətürgüqi kəfarəttur; muxu kəfarət pəkət bizning gunaḥlirimiz üqünla əməs, bəlki pütkül dunyadikilərning gunaḥliri üqündur.[2:2] [3] Bizning uni tonuoʇanliḳimizni bilәliximiz — Uning əmrlirigə əməl ḳiliximizdindur. [4] «Uni tonuymən» dəp turup, Uning əmrlirigə əməl ḳilmioʇuqi kixi yaloʇanqidur, uningda ḥəḳikət yoḳtur.[2:3] [5] Lekin kimki Uning səzigə əməl ḳilsa, əmdi uningda Hudaning meḥir-muḥəbbiti ḥəḳikətən kamalətkə yətkən bolidu. Biz özimizning Uningda boloʇanliḳimizni ənə xuningdin bilimiz.[2:4] [6] «Hudada turup yaxaymən» degüqi bolsa Əysaning mangoʇinidək ohxax mengixi kerək.[2:5]

Ḳerindaxlaroʇa meḥir-muḥəbbət kərsitix nurning bəlgisi

[7] I səyümlüklirim, silərgə burun anglap baḳmioʇan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloʇan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatḳan səz-kalamdur.[2:6] [8] Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatḳinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsiḥdə ḥəm silərdimu əməl ḳilinmaḳta, qünki ḳarangoʇuluḳ ətüp kətməktə, wə ḥəḳikiy nur alliḳaqan qeqilixḳa baxlidi.[2:7] [9] Kimdəkim özini «nurda yaxawatimən» dəp turup, ḳerindixini əq kərsə, u bügüngiqə ḳarangoʇuluḳta turuwatḳan bolidu. [10] Ḳerindixioʇa meḥir-muḥəbbət kərsətkən kixi yoruḳluḳta turmaḳta, uningda gunaḥḳa putlaxturidioʇan ḥeqnemə ḳa lmaydu.[2:8] [11] Lekin ḳerindixini əq kərgən kixi ḳarangoʇuluḳtidur; u ḳarangoʇuluḳta mangidu wə ḳəyərgə ketiwatḳanliḳini bilməydu, qünki ḳarangoʇuluḳ uning kəzlirini ḳarioʇu ḳiliwətkən.

[12] Mən bularni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki gunaḥliringlar Uning nami üqün kəqürüm ḳilindi.[2:9]

2:1 «I əziz balilirim,...» — «əziz balilirim» grek tilida «kiqik balilirim». **«Mubada birsi gunaḥ sadir ḳilsa, Atining yenida bir yardəmqi wəkilimiz, yəni Ḥəḳḳaniy Boloʇuqi Əysa Məsiḥ bardur»** — «yardəmqi wəkil» grek tilida «parakletos» deyilidu, bu səz «Yuḥ.» 14:16, 26, 15:26, 16:7də «yardəmqi» dəp tərjimə ḳilinidu. «Parakletos» xu yərlərdə Muḳəddəs Roḥni kərsitidu. Xu yərlərdiki bu səzning toluḳ mənisi tooʇruluḳ izaḥatlarni kerüng.

2:1 1Tim. 2:5; Ibr. 7:25.

2:2 «U Özi gunaḥlirimiz üqün jazani kətürgüqi kəfarəttur; muxu kəfarət pəkət bizning gunaḥlirimiz üqünla əməs, bəlki pütkül dunyadikilərning gunaḥliri üqündur» — «jazani kətürgüqi kəfarət» — 4:18, «Rim.» 3:25, «Ibr.» 9:5də muxuningoʇa yeḳin bir səz tepilidu. Təwratta bu səz *(ibraniy tilida)* «kəfarət təḥti» yaki «rəḥim təḥti» *(«Mis.» 25:17)* ḥəm bəzidə «gunaḥ tiləx ḳurbanliḳi» yaki «gunaḥni yapḳuqi ḳurbanliḳ» degən mənidə kerülidu. Injilda uning asasiy uḳumi Hudaning oʇəzipini əz üstigə elix wə xundaḳla gunaḥlardin pak ḳilixtur.

2:2 Yuḥ. 4:42; Rim. 3:25; 2Kor. 5:18; Kol. 1:20; 1Yuḥ. 4:10, 14.

2:4 1Yuḥ. 4:20.

2:5 «Lekin kimki uning səzigə əməl ḳilsa, əmdi uningda Hudaning meḥir-muḥəbbiti ḥəḳikətən kamalətkə yətkən bolidu» — Injil boyiqə insanlar bir-birimizni səyüx üqün wə Hudaning Özini səyüx üqün ḳəlbimizgə «Hudaning meḥir-muḥəbbiti» Muḳəddəs Roḥ arḳilik tekülüxi kerək *(«Rim.» 5:5)* andin bizning Hudaoʇa wə insalaroʇa meḥir-muḥəbbət kərsitiximiz mumkin bolidu. Xunga «Hudaning meḥir-muḥəbbiti» Hudadin kəlgən ḥəm bizdin Hudaoʇa ḥəm insanlaroʇa ḳaritiloʇan muḥəbbitimizning ḥəmmisini kərsitidu. **«Biz əzimizning Uningda boloʇanliḳimizni ənə xuningdin bilimiz»** — «Uningda boloʇanliḳimiz»: — demək, Uning bilən yeḳin alaḳidə boloʇanliḳtur. «Rimliḳlaroʇa»diki kirix səzimizdiki «Məsiḥdə» «Hudada» wə «Roḥta» tooʇruluḳ bayanlirimiznimu kerüng.

2:5 Yuḥ. 13:35.

2:6 ««Hudada turup yaxaymən» degüqi bolsa...» — «Hudada» grek tilida «uningda». **«Əysaning mangoʇinidək ohxax mengixi kerək»** — grek tilida «Uning mangoʇinidək ohxax mengixi kerək».

2:6 Yuḥ. 13:15; 1Pet. 2:21.

2:7 «I səyümlüklirim, silərgə burun anglap baḳmioʇan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloʇan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatḳan səz-kalamdur» — Yuḥanna kərsətkən əmr, xübḥisizki, «bir-biringlaroʇa meḥir-muḥəbbətni kərsitinglar». 3:11, 4:21, «Yuḥ.» 13:34, 15:12ni kerüng.

2:7 2Yuḥ. 5.

2:8 «Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatḳinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsiḥdə ḥəm silərdimu əməl ḳilinmaḳta, qünki ḳarangoʇuluḳ ətüp kətməktə, wə ḥəḳikiy nur alliḳaqan qeqilixḳa baxlidi» — bu sirliḳ əmma bək muḥim 7-8-ayətlər tooʇruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz. Bizningqə asasiy mənisi xuki, «roḥiy ḥayat» kəlgəndin keyin insanlarda «bir-biringlaroʇa muḥəbbət kərsitix» ḥəḳikətən mumkin bolidu, xunga bu əmrmu «yengi» bolidu.

2:8 Yuḥ. 13:34; 15:12.

2:10 Yuḥ. 12:35; 1Yuḥ. 3:14.

2:12 «i əziz balilirim» — grek tilida «i kiqik balilirim». **«mən bularni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki gunaḥliringlar uning nami üqün kəqürüm ḳilindi»** — «Uning nami» degənlik Əysa Məsiḥning namidur. Oḳurmənlərning esidə barki, «Əysa» degən nam «Pərwərdigarning nijati» degən mənidə.

2:12 Luḳa 24:47; Ros. 4:12; 13:38.

13 Mən buni silərgə yeziwatimən, i atilar, qünki silər Əzəldin Bar Boloquqini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər u rəzil üstidin oqəlibə kildinglar.
14 Mən buni silərgə yeziwatimən, i əziz balilirim, qünki silər Atini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i atilar, qünki silər Əzəldin Bar Boloquqini tonudunglar.
Mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər küqlüksilər, Hudaning səz-kalami silərdə turidu wə silər u rəzil üstidinmu oqəlibə kildinglar.
15 Bu dunyani wə bu dunyadiki ixlarni səymənglar. Ḥərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsi uningda yoktur. 16 Qünki bu dunyadiki barliq ixlar, yəni ättiki ḥəwəs, kəzlərdiki ḥəwəs wə ḥayatiqa boloqan məoqrurluqning ḥəmmisi Atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin boloqandur, halas; 17 wə bu dunya wə uningdiki ḥəwəslərning ḥəmmisi ətüp ketidu. Lekin Hudaning iradisigə əməl kiloquqi kixi mənggü yaxaydu.

Dəjjal — Əysa Məsiḥning rəkibi

18 Əziz balilirim, zamanning ahirki saiti yetip kəldi; wə silər dəjjalning ahir zamanda kelidioqanlikini angliqiningларdək, əməliyättə bolsa ḥazirning əzidila nuroqun dəjjallar məydanoqa qikti; buningdin zamanning ahirki saiti bolup ḳaloqanliki bizgə məlum. 19 Ular arimizdin qikti, lekin ular əslidə bizlərdin əməs idi. Qünki əgər bizlərdin boloqan bolsa, arimizda turiwərgən bolatti. Lekin ularning ḥeqkaysisining əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün ular arimizdin qikip kətti.
20 Ḥalbuki, silər bolsanglar Mukəddəs Boloquqidin kəlgən məsiḥligüqi Roḥtin nesip boldunglar wə xuning üqün silər ḥəmmə ixni bilisilər. 21 Silərgə bu hətni

2:13 «mən buni silərgə yeziwatimən, i yigitlər, qünki silər u rəzil üstidin oqəlibə kildinglar» — «u rəzil» Xəytanni kərsitidu.

2:15 «Ḥərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsi uningda yoktur» — Atining səygüsi» Hudadin kəlgən muḥəbbət, demək. 2:5 wə uningdiki «Hudaning meḥir-muḥəbbiti» tooqruluk izaḥatni kərüng.

2:15 Gal. 1:10; Yaḳ. 4:4.

2:16 «Qünki bu dunyadiki barliq ixlar, yəni ättiki ḥəwəs...» — «ättiki ḥəwəs»: Injildа «ət» yaki «ətlər» kəp wakitlarda insanlardiki gunaḥining təbiitini kərsitidu. «Rimliklaroqa»diki kirix səzning insanlardiki «ət» wə «ətlər» tooqruluk bayanlarni kərüng. **«Qünki bu dunyadiki barliq ixlar, yəni ättiki ḥəwəs, kəzlərdiki ḥəwəs wə ḥayatioqa boloqan məoqrurluqning ḥəmmisi atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin boloqandur, halas»** — oqurmənlər dunyadiki ixlarning bu üq amilining *(1)* Xəytanning Ḥawa-animizning aldioqa koyoqan üq hil ezitkü amilioqa ohxax ikənlikini *(«Yar.» 3:6)*; *(2)* Xəytanning qəl bayawanda Əysa Məsiḥni sinioqandiki üq hil wəswəsisigə ohxax ikənlikini baykiyalaydu *(«Mat.» 4:1-11, «Luḳa» 4:1-13ni kərüng)*.

2:17 Zəb. 90:9-10; Yəx. 40:6; 1Kor. 7:31; Yaḳ. 1:10; 4:14; 1Pet. 1:24.

2:18 «Əziz balilirim, zamanning ahirki saiti yetip kəldi; wə silər dəjjalning ahir zamanda kelidioqanlikini angliqiningларdək, əməliyättə bolsa ḥazirning əzidila nuroqun dəjjallar məydanoqa qikti; buningdin zamanning ahirki saiti bolup ḳaloqanliki bizgə məlum» — «dəjjal» grek tilida «antihristos». Dəjjal tooqruluk «Dan.» 9-babtiki izaḥatlarni, «Mat.» 24-bab wə izaḥatlirini wə «2Tes.» 2-bab wə izaḥatlarni, «Wəḥiy» 13-bab wə «ḳoxumqə səz»ni *(dəjjal tooqruluk)* kərüng. Bu ayättə tiloqa elinoqan «nuroqun dəjjallar» Məsiḥ wə Uning təlimigə ḳarxi qikḳanlarning ḥəmmisini kərsitidu *(19- wə -22-ayətni kərüng)*.

2:18 Mat. 24:5; 2Tes. 2:3.

2:19 «Ular arimizdin qikti, lekin ular əslidə bizlərdin əməs idi. Qünki əgər bizlərdin boloqan bolsa, arimizda turiwərgən bolatti. Lekin ularning ḥeqkaysisining əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün ular arimizdin qikip kətti» — «... əslidə bizdikilərdin bolmioqanliki pax kilinoqanliki üqün» — demək, Huda tərpidin bekitilgən ix; xubhisizki, muxu «dəjjallar» kerindaxlarning kiqik peillikioqa, xundakla məoqrurlukka boloqan eqmənlikigə qidimioqan bolup, xu qaoqda Huda ularni jamaətkə pax kilix üqün ularni əz məoqrur təbiiyitining kəynigə kirixkə kozoqioqan; xuning bilən «ular arimizdin qikip kətti».

2:19 Zəb. 41:9; Ros. 20:30; 1Kor. 11:19.

2:20 «Mukəddəs Boloquqi» —Əysa Məsiḥni kərsitidu. **«Mukəddəs Boloquqidin kəlgən məsiḥligüqi Roḥtin nesip boldunglar»** — «məsiḥligüqi Roḥ» degən bu sez muxu yərdə Mukəddəs Roḥni kərsitidu; bu sez əslidə Təwrat dəwridə padixaḥlarni, kaḥinlarni wə bəzidə pəyoqəmbərlərni əz mənsipigə bekitix wə təstiklax üqün ularning bexioqa kuyuloqan «mukəddəs may»ni kərsitətti *(«məsiḥligüqi may»)*; bu ix Təwratta «məsiḥ kilix» yaki «məsiḥləx» dəp atilatti. Injil dəwridə Nasarətlik Əysa may bilən əməs, bəlki Mukəddəs Roḥ bilən «məsiḥ kilinoqan» *(«Mat.» 3:16, «Luḳa» 3:22, 4:18, «Ros.» 10:38ni kərüng)*.

–Ḥazir Məsiḥ əslidə Özini «məsiḥ kiloquqi Roḥ»ni, yəni Hudaning Mukəddəs Roḥini Özigə etikad kiloquqilaroqa ata kilidu; xuning bilən Injil dəwridə Təwrattiki «məsiḥləx meyi»ning adəmning bexioqa kuyuluxining ornioqa, «Məsiḥligüqi Roḥ», yəni Mukəddəs Roḥ adəmning roḥ-kəlbining üstigə kelip xu yərdə makan tutidu. **«Məsiḥligüqi Roḥtin nesip boldunglar wə xuning üqün silər ḥəmmə ixni bilisilər»** — «silər ḥəmmə ixni bilisilər» yaki «silər ḥəmmə adəmni bilisilər» yaki «ḥəmminglar ḥəḳiḳətni bilisilər».

2:20 Zəb. 45:7; 133:2; 2Kor. 1:21; Ibr. 1:9.

yiziximdiki səwəb, silərning ҳəқiқətni bilmigənlikinglar üqün əməs, bəlki ҳəқiқətni bilip, yaloƣanqiliқning ҳəқiқəttin kelip qiқmaydioƣanliқini bilgənlikinglar üqündur. [22] Əmisə, kim yaloƣanqi? Əysaning Məsiһ ikənlikini inkar қiloƣuqi kixi bulsa, u yaloƣanqidur. Ata wə Ooƣulni inkar қiloƣuqi kixi əzi bir dəjjaldur. [23] Kimdəkim Ooƣulni rət қilsa uningda Ata bolmaydu. Lekin Ooƣulni etirap қilsa, uningda Ata bolidu.

[24] Silər bolsanglar, burundin anglap keliwatқininglarni əzünglarda dawamliқ turoƣuzuweringlar. Burundin anglap keliwatқininglar silərdə dawamliқ turiwərsə, silərmu dawamliқ Ooƣul wə Atida yaxawatқan bolisilər; [25] wə Uning bizgə қiloƣan wədisi bolsa dəl xu — mənggü ҳayatliқtur.

[26] Silərni azdurmaқqi boloƣanlarni nəzərdə tutup, bularni silərgə yazdim; [27] Silər bolsanglar, silər Uningdin қobul қiloƣan məsiһligüqi Roҳ silərdə turuweridu, silər ҳeқkimning əgitixigə moҳtaj əməssilər; bəlki ənə xu məsiһligüqi Roҳ silərgə barliқ ixlar tooƣruluқ əgitiwatқandək (U ҳaқtur, ҳeq yaloƣan əməstur!) — ҳəm əgətkəndək, silər dawamliқ Uningda yaxaydioƣan bolisilər.

[28] Əmisə, i əziz balilirim, dawamliқ Uningda turup yaxaweringlar. Xundaқ қilsanglar, U ҳərқaqan қaytidin ayan boloƣanda қorқmas bolimiz ҳəm U kəlginidə Uning aldida ҳeq hijalət bolup қalmaymiz. [29] Hudaning ҳəққaniy ikənlikini bilgənikənsilər, ҳəққaniyliққa əməl қiloƣuqilarning ҳərbirining uning təripidin tuoƣuloƣuqi ikənlikinimu bilsənglar kerək.

Biz Hudaning pərzəntliri

3 [1] Қaranglar, Ata bizgə xundaқ qongқur meһir-muһəbbət kərsətkənki, biz «Hudaning əziz baliliri» dəp atalduқ — wə biz ҳəқiқətənmu xundaқ. Bu dunya xu səwəbtin bizni tonup yətməyduki, qünki bu dunya Uni tonumidi. [2] Səyümlüklirim, biz ҳazir Hudaning əziz baliliridurmiz; kəlgüsidə қandaқ bolidioƣanliқimiz tehi oquқ ayan қilinmioƣan. Biraқ U қaytidin ayan қilinoƣanda, Uningoƣa oҳxax bolidioƣanliқimizni bilimiz; qünki xu qaoƣda biz Uning əynən Əzini kərimiz. [3] Wə Məsiһkə ümid baoƣlioƣan ҳərbir kixi U pak boloƣandək əzini paklimaқta.

2:23 «Kimdəkim Ooƣulni rət қilsa uningda Ata bolmaydu. Lekin Ooƣulni etirap қilsa, uningda Ata bolidu» — grek tilida «Kimdəkim Ooƣulni rət қilsa, u Atioƣa igə bolmaydu; lekin Ooƣulni etirap қilsa, u Atioƣimu igə bolidu» degən səzlər bilən ipadilinidu.

2:23 Luқa 12:9; 2Tim. 2:12.

2:25 «wə Uning bizgə қiloƣan wədisi bolsa dəl xu — mənggü ҳayatliқtur» — «Uning қiloƣan wədisi bolsa» — Hudaning Əzining wədisi yaki Əysaning wədisini kərsitidu; bizningqə «U» 20-ayəttə tiloƣa elinoƣan «Muқəddəs Boloƣuqi»ni, yəni Əysani kərsətsə kerək.

2:27 «silər bolsanglar, silər Uningdin қobul қiloƣan məsiһligüqi Roҳ silərdə turuweridu» — «Uningdin» muxu yərdə Hudaning Əzini yaki Əysani kərsitidu; bizningqə «U» yənə 20-ayəttə tiloƣa elinoƣan «Muқəddəs Boloƣuqi»ni, yəni Əysani kərsətsə kerək. **«Məsiһligüqi Roҳ»** — 20-ayət wə uningdiki izaһatni kerüng.

2:27 Yər. 31:34; Ibr. 8:11.

2:28 «u ҳərқaqan қaytidin ayan boloƣanda қorқmas bolimiz ҳəm u kəlginidə uning aldida ҳeq hijalət bolup қalmaymiz» — «қorқmas» yaki «yürəklik».

2:28 Mar. 8:38; 1Yuһ. 3:2.

2:29 «Hudaning ҳəққaniy ikənlikini bilgənikənsilər» — grek tilida «Uning ҳəққaniy ikənlikini bilgənikənsilər». Muxu ayəttə Hudani kərsitixi kerək, qünki ayətning keyinki kismida «Uningdin *(Hudadin)* tuoƣulux» tiloƣa elinidu. **«ҳəққaniyliққa əməl қiloƣuqilarning ҳərbirining Uning təripidin tuoƣuloƣuqi ikənlikinimu bilsənglar kerək»** — «Uning təripidin tuoƣuloƣuqi»: — demək, Hudaning pərzənti, «қaytidin, yuқiridin tuoƣuloƣan» kixini kərsitidu. «Yuһ.» 3:1-21ni kerüng.

3:1 «Bu dunya xu səwəbtin bizni tonup yətməyduki, qünki bu dunya Uni tonumidi» — «Uni» Əysa Məsiһ yaki Hudaning Əzini kərsitidu. Bizningqə Məsiһni kərsitidu *(«Yuһ.» 1:10ni kerüng)*.

3:1 Yuһ. 1:12.

3:2 «Biraқ U қaytidin ayan қilinoƣanda, Uningoƣa oҳxax bolidioƣanliқimizni bilimiz; qünki xu qaoƣda biz Uning əynən Əzini kərimiz» — «U» — Əysa Məsiһni kərsitidu. Təwəndiki izaһatni kerüng. **«U қaytidin ayan қilinoƣanda»** — muxu ayəttiki «U» bizningqə Əysa Məsiһni kərsitidu. Bəzi alimlar ayətni baxқiqə qüxinip: — «U» *(demək, bizning kəlgüsidə қandaқ bolidioƣanliқimiz)* ayan қilinoƣanda...» dəp қaraydu. Lekin bizningqə rosul Yuһanna Məsiһni uluoƣlaxtiki ҳərbir pursəttin toluқ paydilinidu, muxu yərdimu xundaқ қiloƣan bolup, u yənila Məsiһni kərsətkən.

3:2 Yəx. 56:5; Mat. 5:12; Yuһ. 1:12; Rim. 8:15, 18; 2Kor. 4:17; Gal. 3:26; 4:6; Fil. 3:21; Kol. 3:4.

3:3 «wə Məsiһkə ümid baoƣlioƣan ҳərbir kixi U pak

4 Gunaḥ sadir ḳiloɣan kixi Hudaning ḳanunioɣa hilaplik ḳiloɣan bolidu. Qünki gunaḥ sadir ḳiloɣanlik Hudaning ḳanunioɣa hilaplik ḳiloɣ anliḳtur.. 5 Ḥalbuki, silär Uni gunaḥlarni elip taxlax üqün dunyaoɣa kelip ayan ḳilinoɣan wə xundaḳla Uningda ḥeqḳandaḳ gunaḥ yoḳtur, dəp bilisilär.. 6 Uningda yaxawatḳan ḥärbir kixi gunaḥ sadir ḳilmaydu; kimdəkim gunaḥ sadir ḳilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioɣan bolidu..

7 Əziz balilirim, ḥeqkimning silərni aldixioɣa yol ḳoymanglar. Ḥəḳḳaniylikḳa əməl ḳiloɣuqi kixi U ḥəḳḳaniy boloɣinidək ḥəḳḳaniydur.. 8 Lekin gunaḥ sadir ḳiloɣuqi Iblistindur. Qünki Iblis əlmisaḳtin tartip gunaḥ sadir ḳilip kəlməktə. Hudaning Ooɣlining dunyada ayan ḳilinixidiki məḳsət Iblisning əməllirini yoḳitixtur. 9 Hudadin tuoɣuloɣuqi gunaḥ sadir ḳilmaydu; Hudaning uruḳi uningda orun aloɣaqḳa, u gunaḥ sadir ḳilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoɣuloɣandur.. 10 Hudaning baliliri bilän Iblisning baliliri xuning bilən pərḳliniduki, kimdəkim ḥəḳḳaniylikḳa əməl ḳilmisa wə yaki əz ḳerindixioɣa meḥir-muḥəbbət kərsətmisə Hudadin əməstur.

11 Qünki silär dəsləptin anglap keliwatḳan həwər mana dəl xuki, bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitiximiz kerəktur.. 12 U u rəzildin boloɣan, inisini öltürgən Ḳabiloɣa ohxax bolmasliḳimiz kerək; u nemixḳa inisini ḳətl ḳildi? Uning əzining ḳiloɣanliri rəzil, inisining ḳiloɣanliri ḥəḳḳaniy boloɣanliḳi üqün xundaḳ ḳiloɣan.. 13 Xunga, i ḳerindaxlar, bu dunya silərni əq kərsə, buningoɣa ḥəyran ḳalmanglar.. 14 Biz ḳerindaxlarni səygənlikimizdin, ölümdin ḥayatliḳḳa ətkənlikimizni bilimiz. Əz ḳerindixini səymigüqi tehi ölümdə turuwatidu.. 15 Ḳerindixioɣa əqmənlik ḳiloɣan kixi ḳatildur wə ḥeqḳandaḳ ḳatilda mənggülük ḥayatning bolmaydioɣanliḳini bilisilər.. 16 Biz xuning bilən meḥir-muḥəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, u biz üqün Əz jenini pida ḳildi; xuningdək bizmu ḳerindaxlirimiz üqün əz jenimizni pida ḳilixḳa kərzdardurmiz.. 17 Əmma kimki bu dunyada mal-mülki tu-

---

boloɣandək əzini paklimaḳta» — «Məsiḥkə» grek tilida «Uningoɣa». **«...U pak boloɣandək əzini paklimaḳta»** — «U» muxu yərdə bəlkim Məsiḥni kərsitidu; yuḳiriḳi 2-ayət wə izaḥatini kerüng.

3:4 «Gunaḥ sadir ḳiloɣan kixi Hudaning ḳanunioɣa hilaplik ḳiloɣan bolidu. Qünki gunaḥ sadir ḳiloɣanlik Hudaning ḳanunioɣa hilaplik ḳiloɣanliḳtur» — «Hudaning ḳanuni» grek tilida pəḳət «ḳanun» dəp eytilidu. Lekin kəzdə tutuloɣini məlum bir insaniy ḳanun əməs, bəlki Hudaning ḳanunidur. Yuḥannaning muxu yərdə kəzdə tutḳini bəlkim Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun bolupla ḳalmay, yənə bəlkim ḥərbir kixining wijdanida *(az bolsun, kəp bolsun)* namayan ḳilinoɣan Hudaning ḳanunini kərsətsə kerək *(«Rim.» 2:13-15nimu kərüng)*.

–Bu ayət bolsa 2:29diki sözlərning dawamidur.

3:4 1Yuḥ. 5:17.

3:5 «Ḥalbuki, silär uni gunaḥlarni elip taxlax üqün dunyaoɣa kelip ayan ḳilinoɣan» — «Uni» Məsiḥni kərsitidu. –Uxbu ayət bilən munasiwətlik «Yuḥ.» 1:29ni kerüng.

3:5 Yəx. 53:9,12; 2Kor. 5:21; 1Pet. 2:22; 1Tim. 1:15.

3:6 «Uningda yaxawatḳan ḥərbir kixi gunaḥ sadir ḳilmaydu; kimdəkim gunaḥ sadir ḳilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioɣan bolidu» — «gunaḥ sadir ḳilsa,...» degənlik xübḥisizki, adəmning adəttiki yürüx-turuxini, gunaḥ ilkidin qikmay turoɣanliḳini kərsitidu. 3:9 wə «ḳoxumqə səz»imizni kerüng.

3:7 «Ḥəḳḳaniylikḳa əməl ḳiloɣuqi kixi u ḥəḳḳaniy boloɣinidək ḥəḳḳaniydur» — «U» bizningqə muxu yərdə yənə Məsiḥni kərsitidu. Yuḳiriḳi 5-6-ayətni kerüng.

3:7 1Yuḥ. 2:29.

3:9 «Hudadin tuoɣuloɣuqi gunaḥ sadir ḳilmaydu; Hudaning uruḳi uningda orun aloɣaqḳa, u gunaḥ sadir ḳilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoɣuloɣandur» — «Hudaning uruḳi *(yaki «nəsli»)* uningdin orun aloɣaqḳa...» degənliktə «Hudaning uruḳi» Məsiḥning Əzi yaki Uning söz-kalamini kərsitidu. Baxḳiqə eytḳanda, Məsiḥ Əysaning təbiiyitini kərsitidu, xundaḳla Uning kixilərning roḥidin orun aloɣanliḳini kərsitidu. «Mat.» 13:1-23, «Yuḥ.» 12:24, «Rim.» 4:15-17ni, 9:7-8 wə «Gal.» 3:16ni kerüng.

–Bu ayət tooɣruluḳ «ḳoxumqə söz»imiznimu kerüng.

3:9 1Pet. 1:23; 1Yuḥ. 5:18.

3:11 Yuḥ. 13:34; 15:12; 1Yuḥ. 3:23.

3:12 Yar. 4:8; Ibr. 11:4.

3:13 Yuḥ. 15:18.

3:14 1Yuḥ. 2:10.

3:15 «Ḳerindixioɣa əqmənlik ḳiloɣan kixi ḳatildur» — «Mat.» 5:21-22ni kerüng. **«ḥeqḳandaḳ ḳatilda mənggülük ḥayatning bolmaydioɣanliḳini bilisilər»** — bu sözlər ḥeqbir ḳatil Hudaning ḳəqürümigə erixəlməydu, degənlik əməs. Məsilən «Mat.» 12:31, «1Kor.» 6:9-11ni kerüng.

3:15 Mat. 5:21; Gal. 5:21.

3:16 «Biz xuning bilən meḥir-muḥəbbətning nemə ikənlikini bilimizki, U biz üqün Əz jenini pida ḳildi...» — «U» — Məsiḥ, əlwättə.

3:16 Yuḥ. 15:13; əf. 5:2.

rup, ḳerindixining moḥtajliḳini kərüp turup, uningoɣa kəksi-ḳarnini aqmisa, bundaḳ kixidə nədimu Hudaning meḥir-muḥəbbiti bolsun?. 18 Əziz balilirim, səz bilən wə til bilən əməs, bəlki əməldə wə ḥəḳiḳəttə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli. 19 Biz xundaḳ ixlar bilən əzimizning ḥəḳiḳəttin boloɣanliḳimizni bilələymiz wə Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz. 20 Xundaḳtimu, muba-da ḳəlbimiz bizni əyiblisə, Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḥəmmini bil-güqidur.

21 Səyümlüklirim, əgər ḳəlbimiz bizni əyiblimisə, Hudaning aldida yürəklik tu-rimiz. 22 wə xundaḳla Uningdin nemini tilisək xuningoɣa erixələymiz; qünki biz Uning əmrlirigə əməl ḳilip, Uni hursən ḳilidioɣan ixlarni ḳilimiz. 23 Wə Uning əmri xuki, uning Ooɣli Əysa Məsiḥning namioɣa etiḳad ḳiliximiz ḥəmdə Uning bizgə tapilioɣinidək bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitiximizdin ibarəttur. 24 Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Hudada yaxaydioɣan wə Hudamu uningda yaxaydioɣan bolidu. Əmdi Hudaning bizdə yaxaydioɣanliḳini bilginimiz bolsa, U bizgə ata ḳiloɣan Roḥtindur.

Sahta pəyoɣəmbərlərdin ḥəzər əyləngla

4 1 Səyümlüklirim, ḥərbir «wəḥiy ḳiloɣuqi» roḥlarning ḥəmmisigila ixiniwərmənglar, bəlki bu roḥlarning Hudadin kəlgən-kəlmigənlikini pərḳlən-dürüx üqün ularni sinanglar. Qünki nuroɣun sahta pəyoɣəmbərlər dunyadiki jay-jaylaroɣa pəyda boldi. 2 Hudaning Roḥini mundaḳ pərḳləndürələysilər: Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ Hudadin bolidu; 3 wə dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiḥni etirap ḳilmaydioɣan roḥ

3:17 «əmma kimki bu dunyada mal-mülki turup, ḳerindixining moḥtajliḳini kərüp turup...» — «mal-mülük» muxu yərdə, grek tilida «tirikqilik» bilən ipadilinidu.

3:17 Ḳan. 15:7; Luḳa 3:11; Yaḳ. 2:15.

3:19 «biz xundaḳ ixlar bilən əzimizning ḥəḳiḳəttin boloɣanliḳimizni bilələymiz wə Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz» — «Hudaning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz» grek tilida «Uning aldida ḳəlbimizni hatirjəm ḳilalaymiz». **«...hatirjəm ḳilalaymiz»** — yaki «ḳayil ḳilalaymiz». Demək, birsi «mən Hudadinmu, əməsmu?» dəp gumanlanoɣan bolsa, əzidin «məndə meḥir-muḥəbbət barmu-yoḳ?» dəp sorisa wə əzining meḥir-muḥəbbəttə yaxawatḳanliḳini kərgən bolsa, «mən ḥəḳiḳətən Hudadin tuoɣuloɣanmən» dəp əzini ḳayil ḳilalaydu.

3:20 «Xundaḳtimu, mubada ḳəlbimiz bizni əyiblisə, Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḥəmmini bilgüqidur» — bu ayəttə «ḳəlbimiz» bəlkim «wijdanimiz»ni kərsitidu.

–Bu səzlər küqlük bir əskərtmə. Mubada wijdanimiz məlum ix tooɣruluḳ bizni biaram ḳilsa, buningoɣa dərḥal diḳḳət ḳiliximiz kerək. «Mən əməliyəttə gunaḥning ilkidimən» dəp bilgən bolsaḳ undaḳta dərḥal Huda aldida towa bilən tüzütüximiz kerək.

–Əlwəttə bəzidə «ḳəlbimiz» əzimizgə yətküzgən həwər hata bolalaydu; biraḳ «Huda bolsa ḳəlbimizdin yənə üstündur, ḥəmmini bilgüqidur». Uni qing ḳəlbimiz bilən izdisə, U hatalixip ketiximizoɣa ḳət'iy yol ḳoymaydu.

3:21 «Səyümlüklirim, əgər ḳəlbimiz bizni əyiblimisə, Hudaning aldida yürəklik turimiz» — bu ayəttə «ḳəlbimiz» bəlkim yənə «wijdanimiz»ni kərsitidu. **«yürəklik turimiz»** — yaki «ḳorḳmas turimiz».

3:22 Yər. 29:12; Mat. 7:8; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḥ. 14:13; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḥ. 5:14.

3:23 «ḥəmdə Uning bizgə tapilioɣinidək bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitiximizdin ibarəttur» — «Uning bizgə tapilioɣini» muxu yərdə bizningqə Hudaning Əzining *(Məsiḥ arḳilik)* bizgə tapilioɣinini kərsitidu.

3:23 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḥ. 6:29; 13:34; 15:12; 17:3; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 4:21.

3:24 «Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Hudada yaxaydioɣan...» — grek tilida «Uning əmrlirigə əməl ḳilidioɣan kixi Uningda yaxaydioɣan...». **«...wə Hudamu uningda yaxaydioɣan bolidu»** — grek tilida «wə Umu uningda yaxaydioɣan bolidu».

3:24 Yuḥ. 14:23; 15:10; 1Yuḥ. 4:12.

4:1 «Səyümlüklirim, ḥərbir «wəḥiy ḳiloɣuqi» roḥlarning ḥəmmisigila ixiniwərmənglar» — ««wəḥiy ḳiloɣuqi» roḥ» bəlkim etiḳadqining əz wujudioɣa yeḳin kelip «sanga wəḥiy ḳilimən» dəydioɣan roḥni, yaki eḥtimaloɣa əng yeḳin boloɣini etiḳadqilarning yenioɣa kəlgən yaki ḥətta jamaətning əz iqidin turup «Mən silərgə Hudaning wəḥiyini ḥazir yətküzimən» degüqilərni kərsitidu; ayətning ikkinqi ḳismi dəl muxu «sahta pəyoɣəmbərlər»ni kərsitidu.

4:1 Yər. 29:8; Mat. 7:15,16; 24:4, 5, 24; 1Kor. 14:29; Əf. 5:6; Kol. 2:18; 2Pet. 2:1; 2Yuḥ. 7.

4:2 «Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ...» — «insaniy təndə» *(yaki «insan tenidə»)* grek tilida «ətta» bilən bildürilidu. **«Əysani, yəni dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥni etirap ḳiloɣuqi ḥərbir roḥ Hudadin bolidu»** — muxu ayəttə deyilgən «roḥ» məlum insanning aoɣzi arḳilik gəp ḳiliwatidu, əlwəttə. Ḥalḳilik məsilə: — məlum birsi jamaətlə səz ḳilip «Hudaning wəḥiyini silərgə yətküzimən» desə, biraḳ «insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiḥ»ni etirap ḳilmisa, əmdi uningda səz ḳilidioɣan roḥ Hudaning Roḥi əməs, bəlki jin-xəytanlarning biri yaki bu kixining əzining Huda bilən ḳarxilixidioɣan insaniy roḥ bolidu, halas.

Hudadin kəlgən əməs. Bundakларda əksiqə dəjjalning roһi ixləydu; silər bu roһning kelidiоqanliқi tooqruluқ angliоqanidinglar wə dərwəқə u ҳazir dunyada pəyda boldi.
4 Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloqansilər wə ularning üstidin oqalib kəldinglar; qünki silərdə Turoquqi bu dunyada turoquqidin üstündur.
5 Ular bolsa bu dunyaoqa mənsup; xunga ular bu dunyaning səzlirini қilidu wə bu dunyadikilər ularoqa қulaқ salidu.
6 Biz bolsaқ Hudadin boloqanmiz; Hudani tonuoqan kixi bizning səzlirimizni anglaydu. Hudadin bolmioqan kixi bolsa bizning səzlirimizni anglimaydu. Mana buningdin Ҩəқiқətning Roһi bilən ezitқulukning roһini pərқ etələymiz.

Huda Θzi meһir-muһəbbəttur

7 I səyümlüklirim, bir-birimizgə meһir-muһəbbət kərsitəyli; qünki meһir-muһəbbətning θzi Hudadindur wə meһir-muһəbbət kərsətküqining ҳərbiri Hudadin tuoquloqan bolidu wə Hudani tonuydu. 8 Meһir-muһəbbət kərsətmigüqi kixi Hudani tonumioqan bolidu; qünki Huda θzi meһir-muһəbbəttur. 9 Hudaning meһir-muһəbbiti bizdə xuning bilən axkara boldiki, Huda bizni Uning arқilиқ ҳayatқa erixsun dəp birdinbir yeganə Ooqlini dunyaoqa əwətti.
10 Meһir-muһəbbət dəl xuningdin ayanki, bizlərning Hudani səyginimiz bilən əməs, bəlki U θzi bizni səyüp gunaһlirimizning jazasini kətürgüqi kəfarət boluxқa θz Ooqlini əwətkini bilən ayandur.

11 I səyümlüklirim, Huda bizgə xu қədər meһir-muһəbbət kərsətkən yərdə, bizmu bir-birimizgə meһir-muһəbbət kərsitixkə қərzdardurmiz. 12 Ҩeqkim ҳeqқaqan Hudani kərgən əməs; lekin bir-birimizgə meһir-muһəbbət kərsətsək, Huda bizdə yaxaydu wə uning meһir-muһəbbiti bizdə kamalətkə yətkən bolidu.
13 Biz bizning Uningda yaxawatқanliқimizni wə Uning bizdə yaxawatқanliқini xuningdin bilimizki, U θz Roһini bizgə ata қiloqan.
14 Biz xuni kərgən wə xundaқla xuningoqa guwaһliқ berimizki, Ata Ooqulni dunyaoqa қutқuzoquqi boluxқa əwətti. 15 Əgər kimdəkim Əysani Hudaning Ooqli dəp etirap қilsa, Huda uningda, umu Hudada yaxaydu. 16 Biz bolsaқ Hudaning bizgə boloqan meһir-muһəbbitini tonup yəttuқ, xundaқla uningoqa tolimu ixənduқ. Huda θzi meһir-muһəbbəttur wə meһir-muһəbbəttə yaxioquqi kixi Hudada yaxaydu, Hudamu uningda yaxaydu. 17 Muxundaқ boloqanda, meһir-muһəbbət bizdə mukəmməllixidu; xuning bilən biz soraқ künidə hatirjəm-қorқmas bolalaymiz. Qünki Əysa қandaқ boluwatқan bolsa bizmu ҳazir bu dunyada xundaқ boluwatimiz.
18 Meһir-muһəbbəttə қorқunq yoқtur;

4:3 «wə dunyaoqa insaniy təndə kəlgən Əysa Məsiһni etirap қilmaydioqan roһ Hudadin kəlgən əməs» — xu wақitlarda, bəzilər Əysa Məsiһni «ҳəқikiy insan əməs, bəlki insanning xəklidə namayan boloqan bir hil roһ, halas» degən yaloqan təlim tarқaloqanidi. **«...Bundaқlarda əksiqə dəjjalning roһi ixləydu; silər bu roһning kelidioqanliқi tooqruluқ angliоqanidinglar wə dərwəқə u ҳazir dunyada pəyda boldi»** — oқurmənlərning esidə barki, «dəjjal»ning mənisi «Məsiһkə қarxi» ҳəm «Məsiһning ornini talaxқuqi»dur *(yuқiridiki 2:18, 2:20 wə izaһatlarni kərüng)*.

4:3 2Tes. 2:7; 1Yuһ. 2:18, 22.

4:4 «Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloqansilər wə ularning üstidin oqalib kəldinglar» — «ular» muxu yərdə saһta pəyoəmbərlərni wə təlim bərgüqilərni kərsitidu. **«qünki silərdə Turoquqi bu dunyada turoquqidin üstündur»** — «silərdə Turoquqi» Muқəddəs Roһni, «bu dunyada turoquqi» Iblisni kərsitidu.

4:5 «Ular bolsa bu dunyaoqa mənsup; xunga ular bu dunyaning səzlirini қilidu wə bu dunyadikilər ularoqa қulaқ salidu» — «ular bu dunyaning səzlirini қilidu» yaki «ular bu dunyadin səzləydu» yaki «ular bu dunya tooqruluқ səzləydu».

4:6 «Mana buningdin Ҩəқiқətning Roһi bilən ezitқulukning roһini pərқ etələymiz» — «Ҩəқiқətning Roһi» Muқəddəs Roһni, «ezitқulukning roһi» Xəytanning əzi yaki jinlarni kərsitidu.

4:6 Yuһ. 8:47; 10:27.

4:9 Yuһ. 3:16; Rim. 5:8.

4:10 Rim. 3:24, 25; 2Kor. 5:19; Kol. 1:19; 1Yuһ. 2:2.

4:12 Mis. 33:20; Қan. 4:12; Yuһ. 1:18; 1Tim. 1:17; 6:16; 1Yuһ. 3:24.

4:13 «Biz bizning Uningda yaxawatқanliқimizni wə Uning bizdə yaxawatқanliқini xuningdin bilimizki, U θz Roһini bizgə ata қiloqan» — «U θz Roһini bizgə ata қiloqan» grek tilida «U θz Roһidin bizgə ata қiloqan» bilən ipadilinidu.

4:17 «xuning bilən biz soraқ künidə hatirjəm-қorқmas bolalaymiz» — «soraқ küni» yaki «қiyamət küni».

kamil meḥir-muḥəbbət ḳorḳunqni ḥəydəp yoḳḳa qiḳiridu. Qünki ḳorḳunq Hudaning jazasi bilən baoɣlinixliḳtur; ḳorḳunqi bar kixi meḥir-muḥəbbəttə kamalətkə yətküzülgən əməstur.
19 Biz meḥir-muḥəbbət kərsitimiz, qünki Huda aldi bilən bizgə meḥir-muḥəbbət kərsətti. 20 Əgər birsi «Hudani səyimən» dəp turup, ḳerindixioɣa əqmənlik ḳilsa, u yaloɣanqidur. Qünki kəz aldidiki ḳerindixini səymigən yərdə, kərüp baḳmioɣan Hudani ḳandaḳmu səysun?
21 Xunga bizdə Uningdin: «Hudani səygən kixi ḳerindixinimu səysun» degən əmr bardur.

Etiḳad «bu dunya»ning üstidin oɣəlibə ḳilidu

5 1 Əysaning Məsiḥ ikənlikigə ixəngən ḥərbir kixi Hudadin tuoɣuloɣan bolidu; wə tuoɣduroɣuqi Atini səyidioɣan ḥərbir kixi Uningdin tuoɣuloɣuqinimu səyidu.
2 Biz əzimizning Hudaning balilirini səyidioɣanliḳimizni xuningdin bilimizki, Hudani səyüp, Uning əmrlirigə əməl ḳiliximizdindur. 3 Hudani səyüx Uning əmrlirigə əməl ḳilix deməktur; wə Uning əmrliridə turmaḳ eoɣir ix əməstur. 4 Qünki Hudadin tuoɣuloɣanlarning ḥəmmisi bu dunya üstidin oɣəlibə ḳilidu; wə dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi küq — dəl bizning etiḳadimizdur. 5 Bu dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi zadi kimlər? Pəḳət Əysani Hudaning Ooɣli dəp etiḳad ḳiloɣuqilar əməsmu?

6 U bolsa su wə ḳan arḳiliḳ kəlgən zat, yəni Əysa Məsiḥdur; Uning kelixi pəḳət su bilənla əməs, bəlki ḳan bilənmu idi. Wə bu ixlaroɣa guwaḥliḳ bərgüqi bolsa Roḥtur, qünki Roḥ Əzi ḥəḳikəttur. 7 Qünki Uning tooɣruluḳ üq guwaḥliḳ bərgüqi bar: — 8 bular Roḥ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḥliḳi birdur. 9 Əgər biz insanlarning guwaḥliḳini ḳobul ḳilsaḳ, Hudaning guwaḥliḳi bularningkidin üstündur. Huda Əz Ooɣli tooɣrisida xundaḳ guwaḥliḳ bərgən — 10 (Hudaning Ooɣlioɣa etiḳad ḳiloɣan kixining iqidə xu guwaḥliḳ bardur; biraḳ Hudaoɣa ixənmigən kixi Uni yaloɣanqi ḳiloɣan bolidu, qünki U Hudaning

---

Oḳurmənlərning esidə bolsunki, «ḳiyamət küni»ni ətraplıḳ qüxinix üqün Təwrat-Injilda uning tooɣrisidiki kəp təpsilatlar bar. **«Qünki Əysa ḳandaḳ boluwatḳan bolsa bizmu ḥazir bu dunyada xundaḳ boluwatimiz»** — grek tilida «Qünki U ḳandaḳ boluwatḳan bolsa bizmu ḥazir bu dunyada xundaḳ boluwatimiz». Demək, biz bu dunyada Əysadək adil, ḥəḳḳaniy, rastqil, kəmtər, meḥriban, muḥəbbətlik....bolimiz. Təkitlənginі «bu dunyada» — qünki bu dunyada undaḳ bolux pəḳət Hudaning meḥir-xəpḳiti wə toluḳ küq-kudriti bolsa andin mumkin bolidu.

4:18 «Meḥir-muḥəbbəttə ḳorḳunq yoḳtur; kamil meḥir-muḥəbbət ḳorḳunqni ḥəydəp yoḳḳa qiḳiridu» — yaki «meḥir-muḥəbbət mukəmməl bolsa, ḳorḳunqni ḥəydəp yoḳḳa qiḳiridu».

4:20 1Yuḥ. 2:4.

4:21 Law. 19:18; Mat. 22:39; Yuḥ. 13:34; 15:12; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 3:23.

5:1 «...wə tuoɣduroɣuqi Atani səyidioɣan ḥərbir kixi uningdin tuoɣuloɣuqinimu səyidu» — bu səz bəlkim xu dəwrdiki bir təmsil boluxi mumkin idi. «Uningdin tuoɣuloɣuqi»lar etiḳadqi ḳerindaxlarni kərsitidu.

5:1 Yuḥ. 1:12.

5:3 Mat. 11:29,30; Yuḥ. 14:15; 15:10.

5:4 «Qünki Hudadin tuoɣuloɣanlarning ḥəmmisi bu dunya üstidin oɣəlibə ḳilidu; wə dunyaning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi küq — dəl bizning etiḳadimizdur» — «bu dunya» muxu yərdə Hudaoɣa ḳarxi qiḳidioɣan pütkül dunyadiki etiḳadsizlarni kərsitidu, əlwəttə. Qünki əməliyəttə «bu dunyadikilər» Xəytanning ilkidə mərkəzləxkən, Hudaoɣa ḳarxi bir tüzümdur.

5:4 Yuḥ. 16:33.

5:5 1Kor. 15:57; 1Yuḥ. 4:15.

5:6 «U bolsa su wə ḳan arḳiliḳ kəlgən zat, yəni Əysa Məsiḥdur; Uning kelixi pəḳət su bilənla əməs, bəlki ḳan bilənmu idi. Wə bu ixlaroɣa guwaḥliḳ bərgüqi bolsa Roḥtur, qünki Roḥ Əzi ḥəḳikəttur» — «Roḥ» — Hudaning Muḳəddəs Roḥini kərsitidu.

–Bu ayətning məzmuni birnəqqə sahta təlimgə ḳarita rəddiyə berixtur. Muəllip ḳət'iylik bilən xuni ispatlimaḳqiki: *(1)* Əysa Məsiḥ ḥəḳiḳiy insan bolup tuoɣuldi; *(2)* ḥəḳiḳiy insan bolup, Yəhya pəyoɣəmbər təripidin suda qəmüldürüldi; *(3)* ḥəḳiḳiy insan bolup kresttə əldi. Bu rəddiyining təpsilatliri üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə səl tohtilimiz.

5:7 «Qünki Uning tooɣruluḳ üq guwaḥliḳ bərgüqi bar...» — «Uning tooɣruluḳ» — Məsiḥ tooɣruluḳ.

5:8 «bular Roḥ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḥliḳi birdur» — bu ayət tooɣruluḳ wə 6-7-ayətlər üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz. Bir'az kona kəqürülmilərdə: — «Qünki U tooɣruluḳ ərxtə üq guwaḥliḳ bərgüqi bar: Bular Ata, Kalam wə Muḳəddəs Roḥtur; bu üqi birdur. *(8)* Yər yüzidə üq guwaḥliḳ bərgüqi bar: Bular Roḥ, su wə ḳandin ibarəttur. Bu üqining guwaḥliḳi ohxaxtur» deyilidu.

Өz Ooɣlini təstiḳlioɣan guwaḥlikioɣa ixənm igən)[tit] [11] guwaḥlik dəl xudurki, Huda bizgə mənggülük ḥayatni ata ḳildi wə bu ḥayatlik Uning Ooɣlididur.[tit] [12] Xunga Ooɣuloɣa igə boloɣan kixi ḥayatlikḳa igə boloɣan bolidu; Hudaning Ooɣlioɣa igə bolmioɣan kixi ḥayatlikḳa igə bolmioɣan bolidu.

Mənggülük ḥayat

[13] Mən bularni Hudaning Ooɣlining namioɣa etiḳad ḳiloɣan silərgə silərning mənggülük ḥayatḳa igə boloɣanlikinglarni bilixinglar üqün yazdim.[tit] [14] Wə bizning Uningoɣa boloɣan toluḳ ixənq-hatirjəmlikimiz xundakki, Uning iradisigə muwapiḳ ḥərḳandaḳ bir ixni tilisək, U bizni anglaydu.[tit] [15] Uni ḥərnemə tiliginimizni anglaydu dəp bilgənikənmiz, duayimizda Uningdin tiliginimizgə erixtuḳ, dəp bilimiz.

[16] Birsi ḳerindixining əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan bir gunaḥ sadir ḳiloɣanlikini kərsə, uning üqün dua ḳilsun; wə Huda əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḥayatlik ata ḳilidu. Өlümgə məḥkum gunaḥmu bardur. Uning tooɣrisidin tilisun, deməymən.[tit] [17] Ḥəmmə ḥəḳḳaniyətsizlik gunaḥtur; wə əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥmu bar.[tit] [18] Hudadin tuoɣuloɣuqining gunaḥ sadir ḳilmaydioɣanlikini bilimiz; qünki əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat bundaḳ kixini ḳoodap ḳalidu wə axu rəzil uningoɣa te gəlməydu.[tit] [19] Əmdi өzimizning Hudadin boloɣanlikimiz өzimizgə məlum; əmma pütkül dunya bolsa u rəzilning ilkididur. [20] Yənə bizgə məlumki, Hudaning Ooɣli dunyaoɣa kəldi wə Ḥəḳikiy Boloɣuqini tonuximiz üqün kənglimizni yorutti; wə biz Ḥəḳikiy Boloɣuqining Өzidə, yəni Uning Ooɣli Əysa Məsiḥdə yaxawatimiz. U bolsa ḥəḳikiy Huda wə mənggülük ḥayatliktur![tit] [21] Əziz balilirim, өzünglarni ḥərḳandaḳ butlardin saḳlanglar.[tit]

5:10 Yuḥ. 3:36; Rim. 8:16; Gal. 4:6.
5:11 Yuḥ. 1:4.
5:13 «... silərning mənggülük ḥayatḳa igə boloɣanlikinglarni bilixinglar üqün yazdim» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «... silərning mənggülük ḥayatḳa igə boloɣanlikinglarni bilixinglar üqün, xundakla silərning Hudaning Ooɣlining namioɣa etiḳad ḳiliwerixinglar üqün yazdim» deyilidu.
5:13 Yuḥ. 20:31.
5:14 Yər. 29:12; Mat. 7:8; 21:22; Mar. 11:24; Luḳa 11:9; Yuḥ. 14:13; 15:7; 16:24; Yaḳ. 1:5; 1Yuḥ. 3:2.
5:16 «Birsi ḳerindixining əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan bir gunaḥ sadir ḳiloɣanlikini kərsə, uning üqün dua ḳilsun; wə Huda əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḥayatlik ata ḳilidu. Өlümgə məḥkum gunaḥmu bardur. Uning tooɣrisidin tilisun, deməymən» — «wə Huda əlümgə məḥkum ḳilmaydioɣan gunaḥ sadir ḳiloɣanlar üqün uningoɣa ḥayatlik ata ḳilidu» yaki «wə Huda ularoɣa *(yəni gunaḥ sadir ḳiloɣanlaroɣa)* ḥayatlik ata ḳilidu».
–«Өlümgə məḥkum gunaḥ» tooɣruluḳ «Ḳoxumqə səz»imizni kərüng.
5:16 Qəl. 15:30; 1Sam. 2:25; Mat. 12:31; Mar. 3:29; Luḳa 12:10; Ibr. 6:4; 10:26; 2Pet. 2:2.
5:17 1Yuḥ. 3:4.
5:18 «Hudadin tuoɣuloɣuqining gunaḥ sadir ḳilmaydioɣanlikini bilimiz; qünki əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat bundaḳ kixini ḳoodap ḳalidu wə axu rəzil uningoɣa tegəlməydu» — bizningqə «əslidə Hudadin tuoɣuloɣan Zat» əysa Məsiḥni kərsitidu. Muxu yərdə «tuoɣuloɣan» bəlkim Məsiḥning insan boluxḳa tuoɣuluxini kərsitixi kerək. Baxḳa ikki hil tərjimisi bar: *(1)* «Hudadin tuoɣuloɣuqi bolsa *(yəni, etiḳadqi)*, U *(Huda)* uni ḳoodap ḳalidu; *(2)* Hudadin tuoɣuloɣuqi өzini ḳoodap ḳalidu».
–«axu rəzil» — Iblisni kərsitidu.
5:18 1Yuḥ. 3:9.
5:20 «wə biz Ḥəḳikiy Boloɣuqining өzidə, yəni Uning Ooɣli Əysa Məsiḥdə yaxawatimiz» — «ḥəḳikiy boloɣuqi» Hudani kərsitidu. **«U bolsa ḥəḳikiy Huda wə mənggülük ḥayatliktur!»** — Əysa Məsiḥni kərsitidu *(muḳəddəs yazmilardiki ḥeqḳandaḳ yərlərdə «Huda ḥayatlik» deyilməydu, lekin kəp yərlərdə «Əysa Məsiḥ ḥayatliktur», deyilidu. Məsilən «Yuḥ.» 11:25, 14:6)*.
5:20 Yəx. 9:5; 44:6; 54:5; Luḳa 24:45; Yuḥ. 20:28; Rim. 9:5; 1Tim. 3:16.
5:21 «Əziz balilirim, өzünglarni ḥərḳandaḳ butlardin saḳlanglar» — «butlar» xübḥisizki, muxu yərdə pəḳət oyma butlarni yaki ḳuyma butlarnila əməs, bəlki etiḳadqilarning ḳəlbidə Hudaning ornini talixidioɣan ḥərḳandaḳ nərsə yaki ixtur. Məsilən, «Kol.» 3:5ni kərüng.

Қoxumqə səz

Muxu yərdə biz alahidə muhim yaki qüxinix kiyin dəp karioɣan bəzi ayətlər üstidə azrak tohtilimiz.

(2:7-8)

«**I səyümlüklirim, silərgə burun anglap bakmioɣan yengi bir əmrni əməs, bəlki dəsləptin tartip silər tapxuruwaloɣan kona əmrni yeziwatimən. Uxbu əmr silər burundinla anglap keliwatkan səz-kalamdur. Lekin yənə kelip mən silərgə yeziwatkinimni yengi əmr desəkmu bolidu; bu əmr Məsihdə həm silərdimu əməl kilinmakta, qünki karangoɣuluk ətüp kətməktə, wə həkikiy nur allikaqan qeqilixka baxlidi**».

Bu sirlik əmma tolimu muhim ayətni mundak qüxinimiz: —

(1) Əysa Məsih əslidə muhlisliriɣa birnəqqə kətim: «**Bir-biringlaroɣa mehir-muhəbbətni kərsitinglar**» dəp tapilioɣanidi («Yh.» 13:34, 15:12ni kərüng). Xunga bu əmrni «kona əmr» degili bolidu.

(2) Bu əmrni muhlislaroɣa tapilioɣan waktida ularda heq əməl kilinmioɣanidi. Məsilən, buningoɣa misal kəltürsək, Məsih ularoɣa ahirki «kəqlik tamak»ta bu əmrni tapilaydu («Yh.» 13-bab); lekin ular yənə bir-biri bilən «**Arimizda kim əng uluɣ**» dəp talax-tartix kilixidu («Luka» 22:24-27). Səwəbi, ularda rohiy hayat tehi məwjut bolmioɣanidi. Pəkət mukuddəs Roh kəlgəndə andin rohiy hayat baxlinidu.

(3) Rəb Əysa həmmimiz üqün kresttiki ələümi bilən oɣəlibə kazanoɣandin keyin, Mukəddəs Roh kelidu, xundakla insanlar həkikiy rohiy hayatka muyəssər bolidu. Xu qaoɣda pəkət Məsihdila əməs, Uningoɣa rohta baoɣlanoɣanlardimu həkikiy muhəbbət, yəni Hudaning Əzining muhibbiti pəyda bolup, «**Bir-biringlaroɣa mehir-muhəbbət kərsitinglar**», hətta «**Silərni səyginimdək, silərmu bir-biringlarni səyünglar**» degini mumkin bolidu. Əmdi hazir əmrgə əməl kilix mumkinqiliki boloɣanliki üqün uni «yengi əmr» deyixkə bolatti; wə xuningdək həkikiy mehir-muhəbbətning yər yüzidə barlikka kəlgənlikidin əmdi «**Karangoɣuluk ətüp kətməktə wə həkikiy nur allikaqan qeqilixka baxlidi**».

(3:9)

«**Hudadin tuoɣuloɣuqi gunah sadir kilmaydu; Hudaning uruki uningda orun aloɣaqka, u gunah sadir kilixi mumkin əməs, qünki u Hudadin tuoɣuloɣandur**»

Yuhanna kaysi jəhəttin «**U gunah sadir kilixi mumkin əməs**» dəydu? U allikaqan (2:1də) «**Mubada birsi gunah sadir kilsa, ...**» degən. Demək, hətta Hudadin tuoɣuloɣan birsiningmu gunah kilix mumkinqiliki dərwəkə <u>bardur</u>. Lekin u 3:6də mundak dəp jakarlaydu: —

«**Uningda yaxawatkan hərbir kixi gunah sadir kilmaydu; kimdəkim gunah sadir kilsa, Uni kərmigən wə Uni tonumioɣan bolidu**». Hudadin həkikiy tuoɣuloɣan birsining kət'iy gunah sadir kilix aditi bolmaydu; uningoɣa nisbətən gunah «binormal ix» bolidu. Uning üqün «normallik» həkkaniylik wə mehir-muhəbbət iqidə yaxaxtin ibarəttur; qünki «Hudaning uruki» boloɣan Məsihning Əzi uningda yaxaydu («Gal.» 2:20).

Bu 9-ayət xübhisizki, gunah sadir kilixning mumkin əməsliki əhlak yaki mehir-muhəbbət jəhəttin eytiloɣandur. Buningoɣa misal alsak, səbiy balisini kolidin yetilap yoldin ətüp ketiwatkan bir ana dəyli, tuyuksiz ularoɣa karap keliwatkan bir yük maxinisi pəyda bolup kalidu. Xu ana əz balisini axu maxinining aldioɣa taxlap ketix

mumkinqiliki barmu? Bir tərəptin, yəni jismaniy tərəptin, xundaķ mumkinqilik dərwəķə bar; lekin əhlaķ jəhəttin yaki anilik muhəbbiti jəhətidin bundaķ mumkinqilik ķət'iy məwjut əməs. Ohxax yolda, Hudaning ħəmraħliķida mengiwatķan, Uni tonuydioƣan birsi «**gunaħ sadir ķilixi mumkin əməs**».

5:6-8

«**U bolsa su wə ķan arķilik kəlgən Zat, yəni Əysa Məsihdur; Uning kelixi pəķət su bilənla əməs, bəlki ķan bilənmu idi. Wə bu ixlaroƣa guwaħlik bərgüqi bolsa Roħtur, qünki Roħ Əzi ħəķikəttur. Qünki Uning tooƣruluķ üq guwaħlik bərgüqi bar: — bular Roħ, su wə ķandin ibarəttur. Bu üqining guwaħliķi birdur**»

Bu ayətlərning məzmuni birnəqqə sahta təlimgə ķarita rəddiyədur. «Kirix səz»də deginimizdək ular təwəndikilərni əz iqidə alidu: —

(1) Omumən «maddiy dunya rəzil, pəķət roħiy dunya yahxi».

(2) «Maddiy dunya rəzil boloƣaqķa, Əysa Məsihħ ərxtin kelip bir təndə makanlixip ħəķikiy insan boluxi ħərgiz mumkin əməs idi. U pəķət «insaniy **ķiyapət**»tə kəlgən bir roħ, halas; demək, u «əttə» əməs».

(3) «Insan boloƣan Nasarətlik Əysa suda qəmüldürülgəndila Hudaning Roħi Uning tenini ilkigə aldi; pəķət xu qaoƣdin keyin, Əysani «Hudaning ooƣli» deyixkə bolatti».

(4) «Insan boloƣan Nasarətlik Əysa əlüx aldida Hudaning Roħi Uning tenidin kətti; xunga «Hudaning Ooƣli əldi» deyixkə bolmaydu».

(5) «Ķutķuzulux-nijat bu rəzil, maddiy dunyadiki ħayatķa baoƣlik bolmioƣaqķa, ķutķuzuloƣanlarning «jismaniy» əhlaķlik ħayatni ətküzüxning, meħir-muħəbbət kərsitixkə kəngül bəlüxining ħeq zərüriyiti yoķ».

Xuning bilən ularoƣa rəddiyə berix üqün mu'əllip ķət'iylik bilən xuni ispatlimaķqiki: (1) Əysa Məsiħ ħəķikiy insan bolup tuoƣuldi; (2) ħəķikiy insan bolup Yəħya pəyoƣəmbər təripidin suda qəmüldürüldi; (3) ħəķikiy insan bolup kresttə əldi. Mana xu səwəbtin mu'əllip yuķiriķi ayətlərdə Rəbbimizning «**Kelixi pəķət su bilənla əməs, bəlki ķan bilənmu idi**» dəp təkitləydu.

Buningdin qüxinimizki: —

(a) Rəbbimiz adəttiki, normal insaniy tuoƣut bilən bu dunyaoƣa kəlgən. Barlik insaniy tuoƣutlaroƣa ohxax, uning tuoƣuloƣini anisining tuoƣut suliri bilənla əməs, bəlki anisidin ayrilix ķeni (kindikini kəskəndiki) bilənmu idi. Əgər birsi «Rosul Yuħanna bu ixlaroƣa guwaħqi boloƣanmu?» dəp sorisa, əlwəttə «Əz kəzi guwaħqi bolmidi» dəymiz. Lekin untumaslikimiz kerəkki, Yuħanna Rəbbimizning anisi Məryəm əlgüqə uningdin həwər aloƣan («Yħ.» 19:26-27).

(ə) Rəbbimizning «həlk'aləm aldidiki hizmət»i Yəħya pəyoƣəmbər təripidin qəmüldürülüxi bilən baxlanoƣanidi. Bu qaoƣdimu u ħəm toluķ insan ħəm toluķ Hudaning Ooƣli idi. Xuning bilən Uning kelixini «**su bilən**» degili bolidu. Uning «yər yüzidiki hizmət»i Uning kresttə ķan təküxi bilən ahirlaxķan; xuning bilən Uning ħazirķi ərxtiki hizmitigə «kelixi» «**su bilənla əməs, bəlki su wə ķan bilən idi**».

(b) U kresttə əlgəndin keyin xu yərdiki bir əskər nəyzini elip Uning biķinioƣa sanjidi. Xu qaoƣda Yuħanna bizgə «**su wə ķan qiķti**» dəp alaħidə guwaħlik beridu («Yħ.» 19:34-35). Bu ixning əzi əskərlərgə: «Bu adəm dərwəķə əldi» degən toluķ ispat idi. Tibabətqilik təripidinmu bu ix Uning yüriki yerilip kətkənlikidin boloƣan boluxi mumkin, dəp ispatlaydu.

Xuning üqün Yuḥanna dikḳitimizni bu üq guwaḥḳa tartmaḳqi — su, ḳan wə Muḳəddəs Roḥ. Ularning ḥəmmisi Əysa Məsiḥ anisi Məryəmning ḳorsiḳioƣa kəlgəndin tartip əlüxigiqə (ḥəm xundaḳla ḥazirmu!) Hudaning Oƣli bolupla ḳalmay, toluḳ insan ikənlikini ispatlaydu.

5:16-17

«Birsi ḳerindixining əlümgə məḥkum ḳilmaydioƣan bir gunaḥ sadir ḳiloƣanliḳini kərsə, uning üqün dua ḳilsun; wə Huda əlümgə məḥkum ḳilmaydioƣan gunaḥ sadir ḳiloƣanlar üqün uningoƣa ḥayatliḳ ata ḳilidu. Əlümgə məḥkum gunaḥmu bardur. Uning tooƣrisidin tilisun, deməymən. Həmmə ḥəḳḳaniyətsizlik gunaḥtur; wə əlümgə məḥkum ḳilmaydioƣan gunaḥmu bar».

«**Əlümgə məḥkum bir gunaḥ**» degən nemə? Omumən eytḳanda, alimlar arisida bu ix tooƣrisida təwəndikidək üq pikir bar (ḥəmmə alim xu gunaḥ sadir ḳiloƣuqi kixini etiḳadqi dəp ḳaraydu): —

(1) Bu hil gunaḥ gunaḥ sadir ḳiloƣan adəm (etiḳadqi)ni mənggülük ḥayattin məḥrum ḳilip, uni «ot kəli»diki «mənggülük əlüm»gə, yəni dozaḥḳa elip baridu. Yuḥanna ḳerindaxlaroƣa bundaḳ gunaḥ ḳiloƣan kixi üqün dua ḳilmasliḳni ündigəndin keyin, undaḳta u qoḳum Rəbbimiz eytḳan «**kəqürüxkə bolmaydioƣan gunaḥ**»ḳa ohxax ix boluxi kerək («Mat.» 12:22-32).

(2) Ḥəmmimizgə ayan, Huda kerək boloƣanda Өzigə has boloƣanlarning bexioƣa «tərbiyilik jazasi»ni qüxüridu (məsilən, «Ibr.» 12:4-14). Bu gunaḥ gunaḥ sadir ḳiloƣuqi kixini «tərbiyilik jaza» süpitidə jismaniy əlümgə elip baridu. Bu ix «mənggülük əlüm»din pütünləy baxḳiqə bir ixtur.

(3) Undaḳ gunaḥ sadir ḳiloƣuqi kixini «Hudaoƣa mewə bərməydioƣan ḥalət»tə baoƣlap bekitidu. Bu ḥalət u əlgüqə dawamliḳ bolidu. Xuning üqün u bu dunyadin kətküqə baxḳa ḳerindaxlar uning oƣemini ḥeq yeməy, uning bilən bardi-kəldi ḳilmasliḳi kerək.

Bu üq pikirdin biriniqisigə ḳət'iy ḳoxulalmaymiz. Ḥalbuki, 2- wə 3-pikirning wəzinliki bar, dəp ḳaraymiz. Əməliyəttə bu ikki pikir bir-birigə bək yeḳin, «mənggülük təripidin eytḳanda» degəndək ohxax əḥwalni kərsitidu.

Bu kəzḳariximizning səwəbliri mundaḳ: —

(a) Rəbbimiz eytḳan «**ḥeqḳaqan kəqürüm ḳilinmaydioƣan gunaḥ**» bolsa Hudaning awazini əng ahirḳi rət ḳilixtin ibarəttur («Mat.» 12:31-32 wə uningdiki «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng). Bu gunaḥning pərisiylərdə boloƣan ipadisi ularning Rəbbimizning hudaliḳ ḥoḳuḳini rət ḳilixi idi. Gərqə U bu ḥoḳuḳini məjiziliri bilən wə karamət təlimi bilən təstiḳlioƣan bolsimu, ular yənila ixinixni rət ḳilip, Uni «Xəytanning əlqisi» dəp ḥaḳarətlidi. Xunga bu etiḳadqilar təripidin ḳilinoƣan gunaḥ əməstur (bəlki etiḳadsizlar təripidin ḳilinoƣandur).

(ə) Yuḥannaning deyixiqə, mənggülük ḥayatḳa erixkən, xundaḳla «ḳerindax» dəp atilixḳa layiḳ bir kixigə nisbətən (5:16) yuḳirida eytḳinimizdək, gunaḥning өzi binormal bir ix, gunaḥ uning üqün adət əməs (3:4-10ni kərüng). Bundaḳ deginimiz «etiḳadqilarda gunaḥlar bolmaydu» degənlik əməs (2:1ni kərüng). Lekin birsining Hudaning ḥayatioƣa erixkəndin keyin andin «mənggülük gunaḥ» («Mar.» 3:29) sadir ḳilixining mumkinqiliki bar deyilsə, bizningqə bu pikir insanlar «ḳaytidin tuoƣulux» arḳiliḳ ḳobul ḳiloƣan Hudaning Өz təbiitini mutləḳ inkar ḳilixḳa barawər bolidu. Pütün Muḳəddəs Kitabta uningoƣa ḥeqḳandaḳ misal tapalmaymiz. Birsi: «Məsiḥgə satḳunluḳ ḳiloƣan Yəḥuda

buningoŋa bir misaldur» desə, biz Yəhudaning barliқ қilmixliridin uningda «Hudaning ḥayati» boloŋanliқidin birmu ispat tapalmaymiz, dəp jawab қayturimiz.

(b) Birақ baxқa tərəptin eytқanda, Muқəddəs Kitabta etiқadqilarning Hudaning tərbiyilik jazasi (mənggülük jazasi əməs)oŋa uqrap əlgənlikidin kəp misallar bardur. Bundaқ jismaniy jazaning səwəbliri gunaḥ қiloŋan kixilərning əz əḥwalliridin ḥalқip ketixi mumkin. «Rosullarning paaliyətliri»də Ananiyas wə Safira əzlirini «intayin ihlasmən kixilər» dəp kərsətməkqi bolup, yaloŋan səzligənliki hatirilinidu («Ros.» 5:1-11). Bu gunaḥi tüpəylidin ular Huda aldida ḥayatidin məḥrum boldi. Hudaning Roḥi zor қudritini kərsətkən xu künlərdə bu ix barliқ jamaətlərgə қattiқ bir agaḥ boldi. Keyinki dəwrlərdə baxқilar ohxaxla Hudaning jamaitigə yaloŋan səz қiloŋan bolsimu, lekin ular ohxax tərbiyilik jazaoŋa uqrimioŋan, dəp guman қilmaymiz — lekin Hudaning Roḥi küq-қudritini xu künlərdikidək ohxax ayan қiloŋan bolsa, Uning yolini tosioŋa ḥərқandaқ kixining ḥalioŋa way!

Ananiyas wə Safirani ot kəligə qüxidu, dəp қarimaymiz. Ular bəlkim rosul Pawlus «1Kor.» 3:11-15də təswirləydioŋan, Hudaning uli üstigə ḥeq muқim nərsini қurmioŋan kixilərgə ohxax bolidu. Bizning xu ayətlər tooŋruluқ izaḥatlirimiznimu kərüng.

Təwrattin yənə mundaқ bir misal tapimiz. Dawut padixaḥ Bat-Xeba bilən zina қilixi bilən Bat-Xeba ḥamilidar bolup қaldi. Huda Dawutқa namimoŋa eoŋir daoŋ kəltürgining üqün, etiқadsizlarning kəz aldida Өz pak-muқəddəslikimni eniқ қilix üqün, Bat-Xebadin bolidioŋan balang tuoŋulup əlidu, dəp həwər yətküzdi. Dawut bala üqün yəttə kün roza tutup, dua-tilawət қiloŋan bolsimu, Hudani bu қararidin yanduralmaytti («Zəb.» 51:4 wə uning üstidiki izaḥatimiznimu kərüng). Muxu yərdə əlidioŋan Dawutning əzi əməs, bəlki gunaḥ қilmaydioŋan balisi; lekin Hudaning məlum gunaḥlarning üstidiki ḥəkümining əzgərməsliki, ḥətta dua-tilawətlərningmu əzgərtilməydioŋanliқi muxu wəқədin eniқ turidu. Dawut mumkin bolsa, muxu balini қutқuzux üqün jəzmən əzini pida қilixқa razi bolatti dəp ixinimiz (keyin, Dawutning ḥətta əzigə asiy bir ooŋlioŋa beridioŋan meḥrini qüxinix üqün «2Sam.» 18:33ni kərüng).

Rosul Pawlus yənə Korinttiki jamaətkə yazoŋan birinqi məktupida «**Rəbbimizning kəqlik tamiқi**»din natooŋra pozitsiyə bilən yegənlərning Hudaning tərbiyə jazasioŋa uqrap, kesəl bolup yatқanliқi, ḥətta əlgənlikini təswirləydu. U yənə Korintta turoŋan, eoŋir gunaḥ sadir қiloŋan əmma towa қilixқa razi bolmaydioŋan məlum bir etiқadqi tooŋruluқ: — «**Xundaқ қiloŋan kixining ətliri ḥalak қilinsun, xundaқ қilip roḥi Rəb Əysaning künidə қutқuzuluxi üqün Xəytanning ilkigə tapxurulsun**» — dəydu («1Kor.» 5:5). Bu ix tooŋruluқmu xu həttiki «қoxumqə səz»imizni kərüng.

Adəttə eoŋir gunaḥ sadir қiloŋan əmma towa қilixni halimaydioŋanlar üqün Huda bekitkən tərbiyə bolsa, jamaət ularni bardikəldisidin qiқiriwetixtin ibarət bolidu (muxu tooŋruluқ «Rim.» 16:17-18, «2Kor.» 6:14-7:1, «Gal.» 6:1-2, «2Tes.» 3:6-15, «1Tim.» 1:20, «Tit.» 3:10-11, «2Yḥ.» 9-11, «Wəḥ.» 2:20ni kərüng).

Lekin Pawlus Korinttiki muxu kixining əḥwalioŋa қarap uningoŋa muxundaқ tərbiyining kəmlik қilidioŋanliқini kərüp yətti. Pütkül yurt aldida Rəbbimizning guwaḥ-həwirining etiwari қalmidi; gunaḥ sadir қiloŋuqi towa қilixni ḥeq halimaytti. «**ətliri ḥalak қilinsun**» — bu ibarə, bizningqə, adəmning əlümini kərsitidu. U «əlümgə məḥkum» bir gunaḥ sadir қiloŋanidi. Rosul Pawlus ohxax yolda «Xəytanoŋa tapxuroŋan»lar bolsa, Humene'us wə

Iskəndər («1Tim.» 1:20) wə Filetuslarni өz iqigə alidu («2Tim.» 2:17). Ularning tezdin aləmdin ketixi bolsa (1) baxķilaroŋa zor agaḥ bolidu, xundaķla ularni mundaķ kixilərning adəmni buloŋaydioŋan təsiridin ķutķuzidu; (2) өzlirining wijdanini tehimu kөp gunaḥlarning eoŋirlaxtürüxidin ķutķuzidu.

Xunga kөzķariximiz «**өlümgə məḥkum gunaḥ**» etiķadqining jismaniy өlüxini elip kelidioŋan gunaḥdur. Huda Ananiyas wə Safiraning üstigə qiķarmaķqi boloŋan ḥөkümini eniķ ķiloŋandin keyin, rosul Petrus ular üqün dua ķilmioŋanidi. Xuningoŋa oḥxax, etiķadqilar xundaķ gunaḥ sadir ķiloŋanlar üqünmu dua ķilixioŋa tooŋra kəlməydu. Uning üstigə, undaķ eoŋir gunaḥ ķiloŋan (Korinttiki ḥeliķi adəmgə oḥxax towa ķilixni halimaydioŋan) etiķadqi tüpəylidin Hudaning nami wə həwirining etiwari ķalmioŋan əḥwalda, jamaət ḥətta xu kixini «Xəytanoŋa tapxurux» kerəkmu, dəp eoŋir-besiķlik bilən qongķur oylinixoŋa tooŋra kelidu («1Kor.» 6:1-8).

Injil 24-kisim

«Yuhanna «2» »

«Rosul Yuhanna yazoɣan ikkinqi məktup»

Kirix səz

Bu kiskə hətning mu'əllipi rosul Yuhanna. U bu hetini əzigə tonux «**Huda təripidin tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz baliliriɣa**» yazoɣan. Roxənki, Yuhannaning uningoɣa bildürgən hərmitidin u Rəbbimizgə ziq alakidə yüridioɣan bir ayaldur.

Bəzi alimlar «**Huda təripidin tallanoɣan hanim**»ni əməliyəttə bir ayal əməs, bəlki məlum bir etikadqi jamaətkə, xundakla uning «baliliri» axu jamaəttin tuoɣuloɣan baxka jamaətlərgə simwol yaki wəkildur, dəp karaydu. Biz xundak karimaymiz; səwəbi wə baxka birnəqqə munasiwətlik ixlar tooɣrisida «koxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

Hətning məzmunioɣa kəlsək, hət bu hanimni rioɣbətləndürüx wə uningoɣa jekiləx səzi bolux süpitidə yeziloɣan. Yuhanna bu hanim wə «baliliri»oɣa: (1) hux həwərdə amanət kilinoɣan uluoɣ rohiy baylikларni kolidin bərməslik; (2) bu baylikлар arkilik erixkən «rohiy zemin»ni qing tutup, Iblisning sahta təlim bərgüqilər arkilik yətküzgən hiylə-mikri aldida bu «zemin»ni kolidin bərməslikini ətünüp-jekiləydu (bu təlim bərgüqilərning yaloɣan-aldamqilikliri «Yuhanna (1)»diki «Kirix səz» wə «Koxumqə səz»də azrak təswirlinidu).

Hətning məzmuni: —

1. Salam (1-4-ayətlər)
2. Mehir-muhəbbətlik hayat (5-6-ayətlər)
3. Sahta təlim bərgüqilərni rət kilix (7-11-ayətlər)
4. Ahirki səz (12-13-ayətlər)

••••••••

Yuḥanna «2»

«Rosul Yuḥanna yazoɣan ikkinqi məktup»

1 1-2 Mənki akṣakaldin Huda təripidin
tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz
balilirioɣa salam! Mən silərni ḥəkiḳättə
səyimən wə yaloɣuz mənla əməs, yənə
ḥəkiḳətni tonuoɣanlarning ḥəmmisi bizdə
yaxawatḳan wə xundakla əbədgiqə bizgə
yar bolidioɣan ḥəkiḳətni dəp silərni səy
idu.. 3 Huda'atidin wə Atining Ooɣli Rəb
Əysa Məsiḥtin xapaət, rəḥim-xəpkət wə
hatirjəmlik silərgə ḥəkiḳət wə meḥir-
muḥəbbət iqidə bolidu!

4 Baliliringning arisida biz Atidin əmr
tapxuruwaloɣandək ḥəkiḳättə mangoɣanlarni
kərginim üqün intayin hursən boldum.

Ḥəkiḳättə qing turux, sahtiliḳtin ḥezi bolux

5 Əmdi, ḥərmətlik hanim, mən səndin bir-
birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli, dəp
ətünimən. Mening sanga yezip ətünginim
yengi bir əmr əməs, bəlki dəsləptin tartip
bizdə bar əmrdur. 6 (meḥir-muḥəbbət xuki,
uning əmrlirigə əməl ḳilip mengixtur).
Mana bu əmr silər burundin tartip anglap
keliwatḳandək, uningda mengixinglar üqün
silərgə tapilanoɣandur.. 7 Qünki nuroɣun al-
damqilar dunyaning jay-jaylirida qiḳti. Ular
Əysaning dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən
Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilmaydu. Bundaḳlar
dəl aldamqi wə dəjjaldur.. 8 Biz wə əzünglar
singdürgən əjirni yoḳitip ḳoymay, bəlki toluḳ
in'amoɣa igə boluxunglar üqün, əzünglaroɣa
agaḥ bolunglar.. 9 Kimki Məsiḥning təlimidin
ḥalḳip qiḳip, uningda qing turmisa, Huda
uningoɣa igə bolmaydu. Lekin Uning təlimidə
qing turoɣuqi bolsa, Ata ḥəm Ooɣul uningoɣa
igə bolidu.. 10 Əgər birsi Uning təlimini elip
kəlməy silərning yeninglaroɣa kəlsə, uni
əyünglaroɣa baxlimanglar ḥəm uningoɣa sa-

1:1-2 «Mənki akṣakaldin Huda təripidin tallanoɣan hanimoɣa wə uning əziz balilirioɣa salam!» — «akṣakal» muxu yərdə «jamaətning akṣakili» yaki pəkət «mən ḳeridin...» degən mənidila ixlitilidu. **«Huda təripidin tallanoɣan hanim»** — «hanim» ḥəkiḳiy bir ayal hanimni kərsitixi mumkin, bolmisa məlum bir jamaətni kərsitiximu mumkin. «Kirix süz»imizdə eytḳinimizdək biz uni ḥəkiḳiy mətiwər etiḳadqi hanimni kərsitidu, dəp ḳaraymiz.

–«əziz baliliri» degən *(1)* jisamaniy baliliri; *(2)* «roḥiy baliliri»; *(3)* ḥəm jismaniy ḥəm roḥiy balilirini kərsitixi mumkin. Biz 3-pikirgə mayilmiz *(«roḥiy baliliri» bolsa bu hanimning guwaḥliḳi wə wasitisi bilən Hudaning yolioɣa kirgənlərni kərsitidu. «Kirix səz»imizni, 9-ayətni, «3Yuḥ. » 4-ayətnimu kərüng).* **«Mənki akṣakaldin... salam!»** — barlik ḥətlirigə ohxax, rosul Yuḥanna əzining kim ikənlikini biwasitə kərsətməydu.

1:3 «rəḥim-xəpkət wə hatirjəmlik silərgə ḥəkiḳət wə meḥir-muḥəbbət iqidə bolidu!» — bəzi kona kəqürmilərdə «rəḥim-xəpkət wə hatirjəmlik bizlərgə ḥəkiḳət wə meḥir-muḥəbbət iqidə bolidu!» dəp pütülgən.

1:5 Yuḥ. 13:34; 15:12; Əf. 5:2; 1Tes. 4:9; 1Pet. 4:8; 1Yuḥ. 2:7; 3:23; 4:21.

1:6 «Mana bu əmr silər burundin tartip anglap keliwatḳandək, uningda mengixinglar üqün silərgə tapilanoɣandur» — kəzdə tutuloɣan əmr qoḳum aldinḳi 5-ayəttə tiloɣa elinoɣan «bir-birimizgə meḥir-muḥəbbət kərsitəyli».

1:6 Yuḥ. 15:10.

1:7 «Qünki nuroɣun aldamqilar dunyaning jay-jaylirida qiḳti» — nemixḳa «qünki» dəydu? Bizningqə 5-7-ayət bilən baoɣliḳtur. Aldamqilar, sahta təlim bərgüqilər wə sahta pəyoɣəmbərlər təripidin aldinip ḳelixining aldini elixtiki birdinbir yol 5-7-ayəttə tiloɣa elinoɣandək Hudaning ḥəmraḥliḳida meḥir-muḥəbbət iqidə yaxaxtur. **«Ular Əysaning dunyaoɣa insaniy təndə kəlgən Məsiḥ ikənlikini etirap ḳilmaydu»** — «insaniy təndə» *(yaki «insan tenidə»)* grek tilida «ättə» bilən bildürilidu. Baxḳa birhil tərjimisi: — «Ular Əysa Məsiḥning dunyaoɣa insan tenidə kəlgənlikini etirap ḳilmaydu».

1:7 Mat. 24:5,24; 2Pet. 2:1; 1Yuḥ. 4:1.

1:8 «Biz wə əzünglar singdürgən əjirni yoḳitip ḳoymay, bəlki toluḳ in'amoɣa igə boluxunglar üqün, əzünglaroɣa agaḥ bolunglar» — «biz wə əzünglar singdürgən əjir» bəlkim Yuḥanna, xu hanim wə uning baliliri bilən billə Hudaning yolida ixləp, hux həwər yətküzüp, baxḳilarni Hudaning yolioɣa baxlax əjirini kərsitidu. Xu sahta təlim bərgüqilər ularning Huda üqün qiḳaroɣan mewisini yoḳatmaḳqi, əlwättə.

1:9 «Kimki Məsiḥning təlimidin ḥalḳip qiḳip, uningda qing turmisa, Huda uningoɣa igə bolmaydu» — «təlimdin ḥalḳip qiḳip» grek tilida «ilgiri besip» degən bilən ipadilinidu. Bu bir kinayilik, ḥəjwiy gəptur. Məsiḥning təlimidin ḥeqḳandaḳ səz-idiyilər «ilgiri turmaydu», əlwättə. Məsiḥning təlimidin ḥalḳip ḥərḳandaḳ baxḳa səz-idiyilərgə ətüx ḥeqḳandaḳ «ilgiriləx» əməstur, əlwättə. **«Lekin Uning təlimidə qing turoɣuqi bolsa, Ata ḥəm Ooɣul uningoɣa igə bolidu»** — «Məsiḥning təlimi... Uning təlimi...» — ḥəm Məsiḥ Əzi bərgən təlim ḥəm rosullar Uning tooɣruluḳ bərgən təlimnimu təng kərsitidu.

lammu bərmənglar.. [11] Qünki undaḳ adəmgə
salam bərgən kixi uning rəzil əməllirigə xe-
rik boloɣuqidur..

[12] Silərgə pütidioɣan yənə kəp səzlirim bar
idi; lekin ḳəoɣəz bilən siyaḥni ixlətkəndin
kərə, huxalliḳimizning tolup texixi üqün
yeninglaroɣa berip didar kərüxüp səzlixixni
arzu ḳilimən. [13] Huda təripidin tallanoɣan
ḥədəngning baliliridin sanga salam!.

1:10 «Əgər birsi uning təlimini elip kəlməy silərning yeninglaroɣa kəlsə, uni əyünglaroɣa baxlimanglar ḥəm uningoɣa salammu bərmənglar» — «Uning təlimi» grek tilida «muxu təlim» degən səz bilən ipadilinidu; u «Məsiḥning təlimi». 9-ayətni kərüng. **«uni əyünglaroɣa baxlimanglar ḥəm uningoɣa salammu bərmənglar»** — oḳurmənlərning esidə barki «salam» *(ibraniy tilida «xalom», grek tilida «hair»)* degən səz «Sanga tinq-hatirjəmlik tiləymən» degən mənidə. Xunga muxundaḳ sahta təlim bərgüqilərgə «salam» eytixḳa bolmaydu. Yuḥannaning bu degini ularoɣa ədəpsizlik ḳilix kerək degənlik əməs, əlwəttə, bəlki ularoɣa salam berixning ornioɣa sahta təlimi üqün tənbiḥ berixinglaroɣa tooɣra kelidu, degənliktur.
1:10 Rim. 16:17; 2Tim. 3:5; Tit. 3:10.
1:11 «Qünki undaḳ adəmgə salam bərgən kixi uning rəzil əməllirigə xerik boloɣuqidur» — «salam» tooɣruluḳ yuḳiriḳi izaḥatni kərüng.
1:13 «Huda təripidin tallanoɣan ḥədəngning baliliridin sanga salam!» — «ḥədəngning baliliri» rosul Yuḥanna turoɣan jaydiki jamaəttiki etiḳadqilarni kərsitixi mumkin.

Қoxumqə səz

Biz nemə üqün «Huda tәripidin tallanoɣan hanim»ni mәlum bir jamaәtning simwoli әmәs, bәlki Rәbgә tәwә boloɣan ḥәqiḳiy bir ayal ḳerindax (aqa yaki singil), dәp ḳaraymiz?

Bәzilәr «rosul boloɣan bir adәmning muxundaḳ tәnḥa turoɣan tul hotunoɣa xundaḳ bir hәtni yezixi mumkin әmәs», dәp ḳaraydu (Yuḥanna uning balilirini tiloɣa alidu, lekin yoldixini ḥeq tiloɣa almaydu, xunga uni yaki eridin juda boloɣan yaki yoldixi tәripidin taxliwetilgәn, dәp oylaymiz). Muxundaḳ pikirdә boloɣan alimlar muxu «hanim»ni әmәliyәttә mәlum bir etiḳadqi jamaәtning simwolluḳ nami, dәp ḳaraydu. Bu kәzḳarax boyiqә «hanimning baliliri»mu baxḳa mәnidә boluxi kerәk, yәni bu jamaәtning guwaḥliḳi arḳiliḳ Hudaning yolioɣa kirgәnlәrni kәrsәtkәn bolsa kerәk.

Lekin Yuḥannaning xundaḳ Hudadin ḳorḳidioɣan ihlasmәn ayaloɣa hәt yezixining nemә yamini bardu? U Rәbbimizning bir «әrzimәs» Samariyәlik ayalni etiḳadḳa kәltürüx üqün, xu qaoɳdiki barliḳ ḳaidә-yosunlarni buzup, uning bilәn sәzlәxkәnlikini әz kәzi bilәn kәrgәn әmәsmu? («Yḥ.» 4-bab). Dunyadiki jamaәtlәr iqidә әrkәk ḳerindaxlarning jamaәtkә yetәkqilik ḳilix mәs'uliyitini taxlap, jamaәtning ixlirini aqa-singil ḳerindaxlarning ḳolioɣa, ularning bir tәrәp ḳilixioɣa taxlap ḳoyidioɣan әḥwallar yoḳmu? Wә xundaḳ әḥwallarda muxu aqa-singillirimiz әmәliyәttә bәzidә intayin bәlәn ḳilmamdu? Wә xundaḳ әḥwallarda әtrapida turoɣan, yexi qongraḳ akilarning (Hudaning ḳoy padisini bakḳudәk ḳәlbi bar bolsa wә xundaḳla ḳolidin kәlsә) muxu aqa-singillardin hәwәr elix wә ularni rioɳbәtlәndürüx mәs'uliyiti bar әmәsmu? (xuning bilәn bir wakitta, ularning jamaәttiki әrkәklәrni ḥәḳiḳiy әr kixi boluxḳa ornidin ḳopuxḳa ḳozoɳaydioɣan rolimu bar, әlwәttә).

Bizningqә muḳәddәs yazmilaroɣa xәrḥ berixtiki muḥim bir prinsip xuki, aldi-kәynidiki sәzlәrdin baxḳa birәr kәqmә yaki tәmsillik mәnә qiḳip turmioɣan әḥwalda, ḥәrbir tekistni sәz yüzidiki әng addiy mәnidә, sәzmusәz qüxiniximiz kerәk. Dәrwәḳә, kәp tekistlәr kәqmә mәnidә yaki tәmsillik harakterida bolidu, әlwәttә; lekin mәlum tekistni «kәqmә mәnidә» yaki «tәmsil süpitidә» qüxiniximiz kerәk, dәp ḳaraydioɣanlar bar bolsa, ular muxu kәzḳaraxḳa ispat kәltürüxi kerәktur. Bolmisa, ḥәrbir tekistning sәzlirini addiy, adәttiki mәnidә qüxiniximiz lazimdur. Bu hәttiki «hanim»ning kәqmә mәnisi bar boloɣan ispati ḳeni? Әmәliyәttә, әksiqә pütkül muḳәddәs yazmilar iqidә mәlum bir jamaәtni ihlasmәn bir ayal kixigә ohxitidioɣan birmu misal tapalmaymiz. Yuḥannaning «üqinqi mәktupi» mәlum bir xәhskә (yәni Gayuskа) yeziloɣan yәrdә, nemixḳa ikkinqi hәtni mәlum bir xәhskә ḳaritip yeziloɣan, deyixkә bolmaydu?

Biz bu hәttiki namsiz «hanim»oɣa ohxax birnәqqә ihlasmәn uluoɳ ayalni tonuxḳa nesip bolduḳ. Ular bәzidә ḥәrḳandaḳ jamaәtning alaḳisidin yiraḳ turup yaloɣuz, tәnḥa әḥwalda boloɣini bilәn ularning әtrapidikilәrgә boloɣan tәsiri heli küqlük, ḥәtta nuroɣun kixilәrgә Hudaning padixaḥliḳioɣa kirix wasitiqisi wә keyin ularoɣa «roḥiy ana» boloɣan. Ular ḳәdimki zamanda әzi tooɣruluḳ «Israil üqün bir animәn» degәn Dәborah isimlik ayal pәyoɣәmbәrgә ohxax boloɣan («Ḥak.» 5:7). Tәjribimiz boyiqә muxundaḳ ayallar arḳiliḳ Mәsiḥkә kәlgәnlәr keyin ularoɣa nisbәtәn tәbiiy ḥalda «mening balilirim» bolup ḳalidu. Bizgә tonux boloɣan ihlasmәn tul hotunning әyining ixiki ḥәrbir әtüp ketiwatḳan hux

həwərqi yaki təlim bərgüqi yax yigitkə oquқ turatti. Uning өyidə turoɣan ḥərbir yax meḥman təbiiy ḥalda «mening balilirimning biri» bolup ḳaldi (tərjiman өzi «on ikkinqi ooɣlum» idi). Uning өzining ikki ooɣli ihlasmən adəmlər boloɣaqḳa, xu əḥwaldin ḥeq aoɣrinmioɣan. Gərqə «balilirim»ning ḥəmmisi uning meḥri-muḥəbbiti, oɣəmhorluқi wə dua-tilawətlirining bir obyekti bolsimu, өzining ikki ooɣli «bizning muxundaқ bir animiz bar» dəp pəhirlinətti. Xu səwəbtin biz ḥeq ikkilənməy, rosul Yuḥannaning «sening baliliring» deginidə bu hanimning ḥəm jismaniy ḥəm roḥiy balilirinimu kərsitixi kerək, dəymiz. Qünki undaқ təқwadar ḥərmətlik bir hanim ḥeq baxқiqə bolmaytti.

Rosul Yuḥanna jekilimigən bir ix tooɣruluқ

Xuningoɣa diққət қiliximiz kerəkki, Yuḥanna bu təқwadar hanimdin bu təlim bərgüqilərning sahta təlimlirigə өzi rəddiyə қilixni ətünməydu. Uning ətüngini pəқət ulardin ḥezi bolux, ular bilən bardi-kəldi қilmasliқ wə ularni өz өyidə қobul қilmasliқtin ibarət idi. Əlwəttə, sahta təlimlərgə rəddiyə berix kerək wə Huda hizmətkarlirining bəzilirigə muxu wəzipini tapxuridu; ḥətta bəzilərning sahta təlim bərgüqilərni aldamqiliқtin qiқirip қutқuzux hizmitimu bardur. Lekin bundaқ eoɣir wəzipini Huda barliқ məmin bəndilirining ḥəmmisigila tapxuroɣan əməs; qünki sahta təlim bərgüqilər hətərlik wə ḥiyligər xəhslərdur. Yuḥanna Əfəsuska kelixtin ilgiri, Pawlusning yardəmqisi boloɣan Timotiy xu yərdə xundaқ hizməttə boloɣanidi («1Tim.» 1:3-4, 4:16, «2Tim.» 2:14-26).

Injil 25-kisim
«Yuhanna «3» »

«Rosul Yuhanna yazoɣan üqinqi məktup»

Kirix səz

Bu kiska hətning mu'əllipi rosul Yuhanna. Hət əzi jamaəttiki Gayus isimlik bir kerindaxka yeziloɣandur. Hətkə karioɣanda, Gayus «Kiqik Asiya» (hazirki Türkiyə)diki məlum bir jamaətkə məs'ul bir yetəkqi idi. Bizningqə birnəqqə yil burun rosul Yuhanna Gayusning etikad yolioɣa kirixining wasitiqisi boloɣanidi (qünki u bir ketim Gayuska «mening balilirim»din birining süpitidə səz kilidu (4-ayət)).

Hətni yezixning arka kərünüxi mundak: — birnəqqə kerindax Yuhanna hizmət kiliwatkan jamaətning əzi yaki uningoɣa yekin turoɣan jamaətlər arisidin qikip, hux həwərni tarkitixka yol aloɣanidi. Ular birinqi ketim səpər kiloɣanda Gayus wə u hizmət kiliwatkan jamaəttikilərgə yolukup kelip, ular təripidin kütüwelinoɣan. Yuhannaning yenioɣa kaytip kəlgəndə ular təbiiy halda uningoɣa wə jamaəttikilərgə Gayusning mehmandostluki, xundakla səpirigə yardəm bərgənliki tooɣruluk guwahlik bərgən.

Ular hazir yənə bir ketimlik «hux həwər tarkitix səpiri» üqün yoloɣa qikmakqi. Xuning üqün Yuhanna uxbu hətni yezip ularoɣa: «Gayusning yurtidin ətkininglarda uningoɣa buni tapxurup beringlar» dəp tapilioɣanidi. Hətning məkşiti Gayustin bu kerindaxlarning səpərni dawamlaxturuxioɣa yənə bir ketim yardəm berixkə ətünüx wə rioɣbətləndürüxtin ibarət idi. Demisəkmu, hət həmmimizni hux həwər hizmitidə «yoloɣa qikkan» kerindaxlirimizoɣa ohxaxla yardəm berixkə jekiləydu.

Xu kerindaxlar iqidə bəlkim Gayus tonumaydioɣan biri, yəni Demitrius isimlik kerindax bar idi (12-ayət) wə hət uningoɣa Demitriusni təwsiyə kilip tonuxturidu. Demitrius bu «hux həwər ətriti»ning məs'ulimu?

Hət Gayuska yənə Diotrəpəs degən birsi tooɣruluk agahlanduridu. Diotrəpəs bolsa Gayus turoɣan jayoɣa yekin yurttiki baxka bir jamaət iqidə kəzgə kərüngən, əzini qong tutidioɣan bir kixi bolsa kerək. Yuhannaning Diotrəpəs tooɣruluk ərzi Diotrəpəsning «sahta təlimqi» ikənlikidin əməs, bəlki uning hakawurluk kilip, jamaət üstigə hokukwazlik kiloɣanliki üqündur. Halbuki, birkim towa kilmay hakawurlixiwərsə, ahir berip sahta təlim berixkə baxlaydu. Səwəbi, hakawur kixi haman əzining əskiliki üqün bahanə izdəp həkikətni burmilaydioɣan bolidu. Iblisning əzi əslidə xundak hakawurlixixi bilən ahirida bügünki yaloɣanqi halitidə kaloɣan əməsmu?

Hətning məzmuni: —

1. Duayisalam (1-4-ayətlər)
2. Gayusni təripləx (5-8-ayətlər)
3. Diotrəpəsning kilmixliri (9-11-ayətlər)
4. Demitriusni təriplix (12-ayətlər)
5. Ahirki səz (13-15-ayətlər)

••••••••

Yuḥanna «3»

«Rosul Yuḥanna yazoɣan üqinqi məktup»

1 [1] Mənki akṣakal özüm ḥəḳiḳəttə səygən
səyümlük Gayuskа salam! [2] I səyümkük
dostum, jening gülləngəndək, ḥəmmə
ixliringning güllinixigə wə teningning
salamət boluxioɣa tiləkdaxmən. [3] Ḳerindaxlar
kelip, səndə boloɣan ḥəḳiḳət tooɣruluḳ
guwaḥlik bərgəndə, mən intayin bək
huxallandim; qünki sən ḥəḳiḳəttə dawamlik
mengiwatisən. [4] Manga nisbətən, əziz
balilirimning ḥəḳiḳəttə mengiwatḳanlikini
anglaxtinmu qong huxallik yoḳtur.

Hux həwər hizmitidə bolidioɣanlaroɣa yardəm berix

[5] Səyümlük dostum, yeningoɣa baroɣan
ḳerindaxlaroɣa (gərqə ular sanga nato-
nux bolsimu) ḳiloɣanliringning ḥəmmisidə
ihlasmənliking ispatlinidu. [6] Ular jamaət al-
dida sening bu meḥir-muḥəbbiting tooɣrisida
guwaḥlik bərdi. Ularni yənə Hudaning
yolioɣa layiḳ səpirigə uzitip ḳoysang, yahxi
ḳiloɣan bolisən. [7] Qünki ular səpərdə yat əllik
etiḳadsizlardin ḥeq nemə almay, xu mubarək
nam üqün yoloɣa qiḳti. [8] Xunga, ḥəḳiḳət bilən
hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux üqün
biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə
tooɣra kelidu.
[9] Bu tooɣruluḳ jamaətkə məktüp yazdim. Lekin
ularning arisida özini qong tutup, jamaətkə
bax bolux təməsidə boloɣan Diotrəpəs biz-
ni ḳobul ḳilmaydu. [10] Xuning üqün mən
baroɣanda, uning ḳiloɣan əskiliklirini, yəni
uning bizning üstimizdin ḳiloɣan rəzil sözliri
bilən oɣaywitini yüzigə salimən; u uninglik
bilənla tohtap ḳalmaydu, yənə səpərdiki
ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla ḳalmay, ḳobul

1:2 «I səyümkük dostum, jening gülləngəndək, ḥəmmə ixliringning güllinixigə wə teningning salamət boluxioɣa tiləkdaxmən» — «jeningning gülləngəndək...»: — demək, Gayusning iqki dunyasi intayin bay, roḥiy baylikliri naḥayiti kəp.
–Bu ayətkə ḳarioɣanda, Hudaning öz pərzəntlirigə boloɣan iradisini omumən eytḳanda ularning tenining saoɣlam boluxi, degili bolidu.

1:3 «səndə boloɣan ḥəḳiḳət tooɣruluḳ guwaḥlik bərgəndə,...» — yaki «sening tooɣrangdə ḥəḳiḳət boyiqə guwaḥlik bərgəndə,...».

1:4 «Manga nisbətən, əziz balilirimning ḥəḳiḳəttə mengiwatḳanlikini anglaxtinmu qong huxallik yoḳtur» — «əziz balilirim»: — bu ayəttin bizgə roxənki, Gayus *(bəlkim heli burunla)* rosul Yuḥanna arḳilik hux həwərni ḳobul ḳiloɣan wə xundaḳla uning «əziz baliliri»din biri bolup ḳaloɣan.

1:5 «Səyümlük dostum, yeningoɣa baroɣan ḳerindaxlaroɣa gərqə ular sanga natonux bolsimu ḳiloɣanliringning ḥəmmisidə ihlasmənliking ispatlinidu» — bu ḳerindaxlar jamaətlərgə təsəlli-rioɳbət yətküzüx, təlim berix wə hux həwərni tarḳitix üqün yaḳa yurtlaroɣa qiḳḳan. 7-ayətni kərüng.

1:6 «Ular jamaət aldida sening bu meḥir-muḥəbbiting tooɣrisida guwaḥlik bərdi» — «jamaət» muxu yərdə muəllipning öz jamaitini kərsətsə kerək. **«Ularni yənə Hudaning yolioɣa layiḳ səpirigə uzitip ḳoysang, yahxi ḳiloɣan bolisən»** — «Ularni ... səpirigə uzitip ḳoysang...»: — bu ayətning həwirigə ḳarioɣanda, bu ḳerindaxlar hux həwərni tarḳitixḳa qiḳḳanda, burun bir ḳetim Gayus təripidin kütüwelinoɣan. Xuningdin keyin ular Yuḥannaning, xundaḳla öz jamaitining yenioɣa ḳaytip ḳəldi, Gayus tooɣruluḳ guwaḥlik bərdi. Ular ḥazir ḳaytidin səpərgə qiḳḳan, Yuḥanna Gayuskа yazoɣan uxbu hətni bəlkim səpərgə qiḳḳanlar Gayuskа tapxuruxḳa elip baridu.

1:7 «Qünki ular səpərdə yat əllik etiḳadsizlardin ḥeq nemə almay, xu mubarək nam üqün yoloɣa qiḳti» — «yat əllik etiḳadsizlar» muxu yərdə «yat əlliklər» yaki «yat əllər» degən səz bilən ipadilinidu. Adəttə bu səz «Yəḥudiy bolmioɣan əllər»ni kərsitidu, lekin muxu yərdə «etiḳadsizlar» degən kəqmə mənidə ixlitilidu.
–«Xu mubarək nam üqün» — grek tilida pəḳət «nam» bilən ipadilinidu; qünki Yuḥanna wə xu ḳerindaxlar üqün pəḳət birla nam məwjut idi *(yəni birdinbir Məsiḥning namidur)*. Məsilən, «1Yuḥ.» 2:12nimu kərüng).

1:8 «Xunga, ḥəḳiḳət bilən hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux üqün biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə tooɣra kelidu.» — «ḥəḳiḳət bilən hizmətdax bolup təng ixligüqi bolux üqün» — buningoɣa ḳarioɣanda «ḥəḳiḳət» degən ibarə «Ḥəḳiḳətning Roḥi», yəni Muḳəddəs Roḥning Özini kərsitidu.
–«Ḳollap-ḳuwwətləx» — grek tilida «ḳobul ḳilix»degən peil bilən ipadilinidu wə əydə kütüwelixini qoḳum öz iqigə alidu.
–«Biz xundaḳlarni ḳollap-ḳuwwətliximizgə tooɣra kelidu» — bu ayəttiki «biz» xübḥisizki, barlik etiḳadqilarni öz iqigə alidu.

1:9 «Bu tooɣruluḳ jamaətkə məktüp yazdim. Lekin ularning arisida özini qong tutup, jamaətkə bax bolux təməsidə boloɣan Diotrəpəs bizni ḳobul ḳilmaydu» — roxənki, bu ayəttə tiloɣa elinoɣan «jamaət» Yuḥanna yaki Gayus bilən munasiwətlik jamaət əməs, bəlki Gayus turoɣan yurtḳa yeḳin jaylaxḳan bir jamaət idi.

ḳilmaḳqi boloɣanlarnimu tosidu wə ḥətta ularni jamaəttin ḳooɣlap qiḳiriwatidu.
11 I səyümlük dostum, yamanliḳtin əməs, yahxiliḳtin ülgə aloɣin. Yahxiliḳ ḳiloɣuqi Hudadindur. Yamanliḳ ḳiloɣuqi Hudani ḥeq kərmigəndur.
12 Demitriusni bolsa ḥəmməylən, ḥətta Ḥəḳiḳətning əzi yahxi guwaḥliḳ berip təripləydu. Bizmu uningɣa guwaḥliḳ berimiz wə guwaḥliḳimizning ḥəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən.
13 Sanga yazidioɣan yənə kəp səzlirim bar idi; lekin ḳələm bilən siyaḥni ixlətkəndin kərə,
14 Sən bilən pat arida didar kərüxüxni arzu ḳilimən; xu qaoɣda dərḳəmdə səzliximiz.
15 Sanga hatirjəmlik yar boloɣay! Dostlardin sanga salam. Sənmu u yərdiki dostlaroɣa isim-famililiri boyiqə məndin salam eytḳaysən.

1:10 «Xuning üqün mən baroɣanda, uning ḳiloɣan əskiliklirini, yəni uning bizning üstimizdin ḳiloɣan rəzil səzliri bilən oɣəywitini yüzigə salimən» — «yüzigə salimən» grek tilida «əslitimən» bilən ipadilinidu. Yuḥanna bu yamanliḳni Diotrəpəstin baxḳa ḥeqkimgə əslətməydu! **«U uninglik bilənla tohtap ḳalmaydu, yənə səpərdiki ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla ḳalmay...»** — bu «ḳerindaxlar» yuḳirida tiloɣa elinoɣan hux həwərni tarḳitix üqün yoloɣa qiḳḳan ḳerindaxlardur. **«... ḳerindaxlarni ḳobul ḳilmayla ḳalmay, ḳobul ḳilmaḳqi boloɣanlarnimu tosidu wə ḥətta ularni jamaəttin ḳooɣlap qiḳiriwatidu»** — Diotrəpəsning jamaətkə aḳsaḳal boloɣan-bolmioɣanliḳi enik əməs, ixḳilip jamaət iqidə heli təsiri bar adəm bolsa kerək.

1:11 Zəb. 37:27; Yəx. 1:16; 1Pet. 3:11; 1Yuḥ. 3:6.

1:12 «Demitriusni bolsa ḥəmməylən, ḥətta ḥəḳiḳətning əzi yahxi guwaḥliḳ berip təripləydu» — mumkinqiliki barki, Demitriusning əzi Yuḥannaning yenidin yoloɣa qiḳḳan «hux həwərqi ḳerindaxlar»ning biri *(ḥətta ularning baxliḳi)* idi.

–«Ḥəḳiḳətning əzi... guwaḥliḳ beridu» — Bizningqə muxu yərdə «ḥəḳiḳət» xübḥisizki, «Ḥəḳiḳətning Roḥi», yəni Muḳəddəs Roḥning əzini kərsitidu. Demək, Muḳəddəs Roḥ bilən toloɣan hərbir kixi Demitrius bilən uqraxḳanda, əzining roḥida Demitriusning ḳandaḳ adəm ikənliki tooɣruluḳ Muḳəddəs Roḥtin boloɣan guwaḥliḳi bolidu. «Ḳoxumqə səz»imizni kerüng.

–«ḥəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən» yaki «ḥəḳiḳət ikənlikini silərmu bilisilər».

1:13 «lekin ḳələm bilən siyaḥni ixlətkəndin kərə, ...» — grek tilida «lekin siyaḥ wə ḳələmni ixlətkəndin kərə, ...» deyilidu.

1:13 2Yuḥ. 12.

1:15 «Sanga hatirjəmlik yar boloɣay! Dostlardin sanga salam» — «dostlar» Yuḥannaning yenidiki barliḳ ḳerindaxlarni kərsətsə kerək. Yuḥanna «sening dostiliring» yaki «mening dostlirim» deməydu. Ḥəḳiḳiy ḳerindax bolsa ḥərbir baxḳa ḳerindaxḳa, yəni Hudani səygüqilərning ḥəmmisigə dosttur. **Sənmu u yərdiki dostlaroɣa isim-famililiri boyiqə məndin salam eytḳaysən»** — yuḳirida eytḳinimizdək, «dostlar» muxu yərdə Gayusning yenidiki barliḳ ḳerindaxlarni kərsitidu.

Қoxumqə səz

(1:12)

«**Demitriusni bolsa ḥəmməylən, ḥətta Ḥəḳiḳətning Өzi yahxi guwaḥliḳ berip təripləydu. Bizmu uningoɣa guwaḥliḳ berimiz wə guwaḥliḳimizning ḥəḳiḳət ikənlikini sənmu bilisən**».

Bu ayəttiki «**Ḥəḳiḳətning Өzi** (Demitrius tooɣruluḳ) **... guwaḥliḳ beridu**» degən ḳizik uqurni oḳuoɣanda bəzi oḳurmənlər uningdin atlap ətüp ketixi mumkin.

Az bolmioɣan alimlar bu səzlərning mənisi üstidə pəḳət: —

«Demitrius ḥayatini ḥəḳiḳət iqidə ətküzidu; xuning bilən ḥərbir kəz igisi uningda xundaḳ yolda namayan boloɣan ḥəḳiḳət arḳiliḳ uning ḳandaḳ adəm ikənlikini kərələydu» dəydu.

Gərqə bu bayanni rast (wə xundaḳla Yuḥannaning kərsətkən mənisi xuni əz iqigə alidu) dəp etirap ḳilsaḳmu, Yuḥannaning uxbu səzlirining addiy wə toluḳ mənisi bolsa: — Ḥəḳiḳət xəhs süpitidə xundaḳ guwaḥliḳ beridu, dəp ḳaraymiz. Xu xəhs bolsa Muḳəddəs Roḥtur, yəni barliḳ Hudani səygüqilərdə makan tutḳan «Ḥəḳiḳətning Roḥi»din baxḳa ḥeqkim əməstur. Dərwəḳə biz «1Yḥ.» 5:6də «**Bu ixlaroɣa guwaḥliḳ bərgüqi bolsa Roḥtur, qünki Roḥ Өzi ḥəḳiḳəttur**» dəp oḳuymiz.

Əmdi kim Roḥning xundaḳ guwaḥliḳini angliyalaydu, qüxinələydu? Dəl xu roḥḳa tolduruloɣanlar əməsmu? «1Yḥ.» 5:10də Muḳəddəs Roḥ mənggülük ḥayat tooɣruluḳ bu ḥayat igilirigə guwaḥliḳ beridu, deyilidu. Rosul Pawlus bizgə «Rim.» 8:16də ohxax həwərni eytidu. Ahirḳi xu ayəttə yənə, Muḳəddəs Roḥning insanlaroɣa Hudaning guwaḥliḳini yətküzüxi ularning insaniy roḥi yaki wijdani arḳiliḳ bolidu, dəp kərsitilidu («Rim.» 8:16nimu kərüng).

Xunga Hudaning Muḳəddəs Roḥi təripidin kəlgən, jamaətkə **biwasitə** yətküzüp ata ḳilinidioɣan **guwaḥliḳ bar** dəp ixinimiz. Bu guwaḥliḳ ḥeq bolmioɣanda **bəzi əḥwalda** Hudani ḥəḳiḳiy səygən adəmlər tooɣruluḳ berilidu, wə ḥətta daim berilixi mumkin. Өzimizning tuyoɣun, sezimqan bolmasliḳimiz wə gallikimiz tüpəylidin bu guwaḥliḳni səzməy ḳeliximiz mumkin. Wəḥalənki, adəmlər bilən bardi-kəldi ḳiloɣinimizda ularning ḳandaḳ adəm ikənliki yürüx-turuxi arḳiliḳ ḥaman bilinidu (Rəbbimizning: «**Ularni** (yəni sahta yaki ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbərlərni) **өzliri qiḳaroɣan mewisidin pərḳ etələysilər**» deginidək; «Mat.» 7:20ni kərüng). Ḥalbuki, bəzi əḥwallarda (bolupmu birsi jamaəttiki ḳerindixi üstidin xikayət ḳiloɣinida) Hudaning awazini biwasitə anglax intayin zərür boluxi mumkin. Kim bislun, Yuḥannaning Demitriuska ḳaratḳan bu təripləydioɣan guwaḥliḳi birsining Demitriusning üstidin ḳiloɣan səwəbsiz birər ərzigə rəddiyə berix üqünmu tehi?

Bundaḳ roḥiy guwaḥliḳni anglax rosul Pawlus eytḳan «**roḥlarni pərḳ etix**» degən roḥiy iltipat bilənmu ziq munasiwətliktur («1Kor.» 12:10). Bu iltipat pəḳət yaman roḥlarning (jinlarning) ḥərikətliri (bar bolsa) ni pərḳ etix bolupla ḳalmay, bəlki bəzidə məlum insanning tüp maḥiyitini (rəzil bolsun, pəzilətlik bolsun), yəni uning roḥi iqidə nemə dunya bar ikənlikini pərḳ etixtin ibarəttur.

Injil 26-kisim
«Yəhuda»

«Rosul Yəhuda yazoɣan məktup»

Kirix səz

Bu hətning mu'əllipi Yəhuda əzini birinqidin «Əysa Məsihning kuli», andin «Yakupning inisi» dəp tonuxturidu. Yəhudiylar arisida «Yəhuda» degən isim nahayiti kəp uqraydu, xunga salahiyitini enikлax kerək, əlwəttə. Əzini «Yakupning inisi» dəp tonuxturoɣan uxbu hətning mu'əllipini jismaniy jəhəttin Əysa Məsihning inisi dəp bilimiz. Qünki biz «Yakup yazoɣan məktup»tiki «kirix səz»imizdə kərsətkinimizdək, Yakupmu Məsihning inisi idi (Yakup həm Yəhuda hər ikkisi «Mat.» 13:55də tiloɣa elinoɣan).

Kiziк yeri xuki, u əzining Məsih bilən boloɣan aka-inilik munasiwitini tiloɣa almaydu — pəkət əzini «Əysa Məsihning kuli» dəp kərsitidu. Bu ix xuni bizgə enik kərsitiduki, bizning məlum «rohiy kixi» bilən, hətta Rəbbimizning Əzi bilən jismaniy munasiwitimiz bolsimu, Hudaning padixahlikida bu heqnərsə hesablanmaydu. Hudaning padixahlikioɣa kirix üqün hərbirimiz etikad arkilik «kaytidin tuoɣulux» yaki «Hudadin tuoɣulux»imiz zərürdur.

Mu'əllipning bu hətni kəyərdiki etikadqilaroɣa yazoɣanlikі enik əməs; lekin mumkinqiliki barki, u uxbu hətni rosul Petrusmu hət yazoɣan «**Pontus, Galatiya, Kapadokiya, Asiya wə Bitiniyə əlkiliridə yaxawatkan**» okurmənlərgə yazoɣan boluxi mumkin. Bizning bu pikirgə mayil boluximizdiki səwəb uxbu hətning məzmuni Petrus yazoɣan ikkinqi hətgə bək yekin bolup, u birnəqqə jayda Petrusning hetidin nəkil kəltüridu. Halbuki, ikki hətning bir-biridin qong bir pərki bar. Rosul Petrus «ikkinqi heti»də okurmənlərgə sahta təlim bərgüqilər tooɣuluk bexarət berip agahlanduridu; Yəhuda hetidə, bu sahta təlim bərgüqilər allikaqan jamaətlərgə sukunup kiriwaloɣan dəp agah beridu. U ularning rəzilliklirini, xundakla ularning akiwitini tehimu enik təswirləp, ularning təlimlirigə karxi turux kerəklikini ündəydu, həmdə ularning pəyda boluxi ahirki zaman künlirining beximizoɣa allikaqan qüxkənlikini ispatlaydu, dəydu.

Xuning bilən u kerindaxlarni etikadida qing turuxka həmdə etikadida təwrəngüqilərgə yardəm berixkə ündəydu.

«Koxumqə səz»imizdə biz yənə bundak «karxi turux» wə «kürəx kilix» tooɣuluk azrak səzləymiz.

Bu məktup kiskiqə agahlandurux həm rioɣbətləndurux hetidur; hət bizning dəwrimizdiki sahta təlim bərgüqilərnimu ohxaxla pax kilip bizgə zor payda yətküzidu. «Petrus (2)»diki «koxumqə səz»imiznimu kerüng.

Məzmun: —

1. Salam (1-2-ayətlər)
2. Sahta təlim bərgüqilər həkkidə agah (3-19-ayətlər)
3. Jekiləxlər, dua, mədhiyə (20-25-ayətlər)

••••••••

Yəḥuda

«Rosul Yəḥuda yazoɣan məktup»

1 [1] Əysa Məsiḥning ḳuli, Yaḳupning inisi mənki Yəḥudadin ḳaḳiriloɣanlaroɣa, yəni Huda'Atimiz təripidin səyülgən, Əysa Məsiḥ təripidin ḳoоɣdilip kəlgənlərgə salam.
[2] Silərgə rəḥimdillik, amanlik-hatirjəmlik wə meḥir-muḥəbbət ḥəssiləp ata ḳilinoɣay!

Sahta təlim bərgüqilərdin ḥezi bolunglar!

[3] I səyümlüklirim, mən əsli silərgə ortaḳ bəḥrimən boluwatḳan nijatimiz toоɣrisida hət yezixḳa zor ixtiyaḳim bolsimu, lekin ḥazir buning ornioɣa silərni muḳəddəs bəndilərgə bir yolila amanət ḳilinoɣan etiḳadni ḳolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx ḳilixḳa jekiləp uxbu hətni yazmisam bolmidi. [4] Qünki məlum kixilər — ihlassiz adəmlər, heli burunla munu sorakḳa tartilixḳa pütülgənlər aranglaroɣa suḳunup kiriwaloɣan. Ular Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan, birdinbir Igimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin tanoɣan adəmlərdur.

[5] Xuning üqün mən silərgə xuni esingloroɣa ḳaytidin selixni halaymənki (gərqə silər burun ḥəmmə ixlardin həwərləndürülgən bolsanglarmu), burun Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu, ularning iqidiki Əzigə ixənmigənlərni keyin ḥalak ḳildi. [6] Wə silər xunimu bilisilərki, əslidiki ornida turmay, əz makanini taxlap kətkən pərixtilərni Rəb uluoɣ ḳiyamət künining soriḳioɣiqə mənggü kixənləp mudḥix ḳarangoɣuluḳta solap saḳ limaḳta. [7] Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qiḳḳan buzuḳqilikḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning aḳiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən.

1:1 «Əysa Məsiḥning ḳuli, Yaḳupning inisi mənki Yəḥudadin ḳaḳiriloɣanlaroɣa ... salam» — «ḳaḳiriloɣanlar» bolsa Huda təripidin ḳaḳiriloɣan. **«Əysa Məsiḥ təripidin ḳoоɣdilip kəlgənlərgə salam»** — yaki «*(Huda təripidin)* Əysa Məsiḥ üqün ḳoоɣdilip kəlgənlərgə salam» — tekist xu mənimu əz iqigə alidu.

1:3 «...lekin ḥazir buning ornioɣa silərni muḳəddəs bəndilərgə bir yolila amanət ḳilinoɣan etiḳadni ḳolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx ḳilixḳa jekiləp uxbu hətni yazmisam bolmidi» — «muḳəddəs bəndilərgə bir yolila amanət ḳilinoɣan etiḳad» degən ibarə muxu yərdə bizgə Injil arḳilik Huda, Məsiḥ, Muḳəddəs Roḥ, nijat, Hudaning səz-kalami *(Təwrat, Zəbur, Injil)*, bu dunya, u dunya, insaniyət, pərixtilər wə jin-xəytan ḳatarliḳlar toоɣruluḳ nazil ḳilip tapxuruloɣan, xundaḳla ixinixkə zərür boloɣan wəḥiy-ḥəḳiḳətlərni kərsitidu.

1:4 «Qünki məlum kixilər — ihlassiz adəmlər, heli burunla muxu sorakḳa tartilixḳa pütülgənlər aranglaroɣa suḳunup kiriwaloɣan» — «heli burunla ... sorakḳa tartilixḳa pütülgən»: — bəlkim muḳəddəs yazmilarda pütülgən bolsa kerək.
–«Munu sorak» — Yəhuda təwəndə 5-15-ayətlərdə bayan ḳilidioɣan jaza-soraḳlar bolsa kerək.
–«ular Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan, birdinbir Igimiz wə Rəbbimiz Əysa Məsiḥtin tanoɣan adəmlərdur» — «Hudaning meḥir-xəpḳitini buzuḳluḳ ḳilixning baḥanisioɣa aylanduruwaloɣan...»: — demək, «buzuḳqilik ḳiliwərsəkmu Hudaning meḥir-xəpḳiti bilən kəqürülimiz» degəndək.
1:4 1Pet. 2:8; 2Pet. 2:1, 3.
1:5 «burun Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu, ularning iqidiki Əzigə ixənmigənlərni keyin ḥalak ḳildi» — «keyin» grek tilida «ikkinqi ḳetim» deyilidu.
–«Rəb Əzi üqün bir həlḳni Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu» bəzi kona kəqürmilərdə «Əysa Əz həlḳini Misirdin ḳutḳuzoɣan bolsimu» deyilidu.
1:5 Qəl. 14:29; 26:64, 65; Zəb. 106:24-27; 1Kor. 10:5; Ibr. 3:17.
1:6 Yar.6:1-4; 2Pet. 2:4.
1:7 «Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qiḳḳan buzuḳqilikḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning aḳiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək ḳilinip kəydürülgən» — «oɣəyriy xəḥwətlər» degən ibarə grek tilida «oɣəyriy ətlər» bilən ipadilinidu. Hudaoɣa boysunmioɣan pərixtilər «oɣəyriy ətlər»gə *(demək, ḳiz-ayallaroɣa)* iq pəx tartḳanidi; Sodom wə Gomorradikilər «oɣəyriy ətlər»gə iq pəx tartḳan *(bu ḳetim ərlər ḳiz-ayallaroɣa əməs, bəlki ərlər baxḳa ərlər bilən «oɣəyriy» jinsiy munasiwət ətküzməḳqi)*.
–«Sodom wə Gomorra xəḥərliri»ning aḳiwiti toоɣrisida «Yar.» 18-19-babni kərüng. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə muxu wəḳə üstidə yənə azraḳ tohtilimiz.
1:7 Yar. 19:24; Ḳan. 29:22; Yəx. 13:19; Yər. 50:40; Əz. 16:49; Ḥox. 11:8; Am. 4:11; Luḳa 17:29; 2Pet. 2:6.

[8] Lekin muxu «qüx kərgüqilər» xu ohxax yol bilən adəmlərning tənlirinimu buloɣimaqta, ular ḥoquq igilirigə səl ḳarioɣuqilardin bolup, ərxtiki uluoɣlaroɣimu ḥaḳarət ḳilixmaqta. [9] Lekin ḥətta bax pərixtə Mikailmu Musaning jəsiti tooɣrisida Iblis bilən muzakirə ḳilip talax-tartix ḳiloɣanda, uni ḥaḳarətlik səzlər bilən əyibləxkə petinalmioɣan, pəḳət «Sanga Pərwərdigarning Əzi tənbiḥ bərsun» dəpla ḳoy oɣan. [10] Lekin bu kixilər əzliri qüxənməydioɣan ixlar üstidə kupurluq ḳilidu. Birak ular ḥətta əḳilsiz ḥaywanlardək əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap, xu arḳilik əzlirini ḥalak ḳilidu. [11] Bularning ḥalioɣa way! Qünki ular Ḳabilning yoli bilən mangdi, mal-mülükni dəp Balaamning azoɣan yolioɣa əzini atti wə ular Koraḥning asiylik ḳiloɣinioɣa ohxax ahir ḥalak bolidu. [12] Ular meḥir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlaroɣa ḥeq tartinmay silər bilən billə dahil bolidioɣan, əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur. Ular xamallardin ḥaydilip kəlgən yamoɣursiz bulut, yiltizidin ḳomurup taxlanoɣan, kəq küzdiki mewisiz dərəhlər, ikki ḳetim əlgənlər! [13] Ular

1:8 «lekin muxu «qüx kərgüqilər» xu ohxax yol bilən adəmlərning tənlirinimu buloɣimaqta, ular ḥoquq igilirigə səl ḳarioɣuqilardin bolup, ərxtiki uluoɣlaroɣimu ḥaḳarət ḳilixmaqta» — «qüx kərgüqilər» bəlkim «bexarətlik birnəqqə qüxni kərdüm» degəndək səzlər bilən adəmlərni aldaydu.

–«ḥoquq igiliri» — xübḥisizki, muxu yərdə padixaḥlar, waliylar wə ḥəkümətning türlük əməldarliridin baxḳa, Huda bekitkən ata-anilik ḥoquḳni əz iqigə alidu.

–«ərxtiki uluoɣlar» — əyni tekisttə «ərx» degən səz yoḳ. Lekin 11-ayətkə ḳarioɣanda qoḳum ərxtiki *(yaman)* küqlər, yəni jin-xəytanlarni kərsətsə kerək. «Jin-xəytanlar» əslidə pərixtilər, yəni «ərxtiki uluoɣlar»din idi *(«Wəḥ.» 12:4ni kərüng)*.

1:9 Dan. 10:13; 12:1; Zək. 3:2; 2Pet. 2:11; Wəḥ. 12:7.

1:10 «Lekin bu kixilər əzliri qüxənməydioɣan ixlar üstidə kupurluq ḳilidu. Birak ular ḥətta əḳilsiz ḥaywanlardək əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap, xu arḳilik əzlirini ḥalak ḳilidu» — «əz təbiitining inkasliri boyiqə qüxənginiqə yaxap» degən ibarə bəlkim ḥaywanlarning jüplixixkə boloɣan ixtiḥasini kəzdə tutḳan, xundakla muxu kixilərning xəḥwaniy ḥəwəslirini, buzuḳluḳlirini kərsətkən boluxi mumkin.

1:10 2Pet. 2:12.

1:11 «Bularning ḥalioɣa way! Qünki ular Ḳabilning yoli bilən mangdi, mal-mülükni dəp Balaamning azoɣan yolioɣa əzini atti wə ular Koraḥning asiylik ḳiloɣinioɣa ohxax ahir ḥalak bolidu» — «Ḳabilning yoli» — Ḳabil əz inisioɣa ḥəsət ḳilip uni eltürgən, əlwəttə *(«Yar.» 4-bab)*.

–«Balaamning azoɣan yoli» — «Qəl.» 22-24-babni, «2Pet.» 2:15ni wə izaḥatnimu kərüng.

–«ular Koraḥning asiylik ḳiloɣinidikigə ohxax ahir ḥalak bolidu» — Koraḥ bolsa Musa pəyoɣəmbərgə, xundakla Hudaning Əzigə isyan kətürdi. Yər əzi eqilip Koraḥ wə xeriklirining ailisidikilirini yutuwaldi wə xuning bilən təng asmandin ot qüxüp Koraḥ wə uningoɣa əgəxkənlərni kəydürüp eltürdi *(«Qəl.» 16-bab)*. Koraḥdikilərdin 1500 yildin keyin yaxioɣan muxu sahta təlim bərgüqilər Hudaning oɣəzipi ayan ḳilinoɣan küniularoɣa ohxax jəzmən əxəddiy wə ḳorḳunluq ḥalda yoḳitilidu.

1:11 Yar. 4:8; Qəl. 16:1; 22:7,21; 2Pet. 2:15;1Yuḥ. 3:12.

1:12 «Ular meḥir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlaroɣa ḥeq tartinmay silər bilən billə dahil bolidioɣan, əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur. Ular xamallardin ḥaydilip kəlgən yamoɣursiz bulut, yiltizidin ḳomurup taxlanoɣan, kəq küzdiki mewisiz dərəhlər, ikki ḳetim əlgənlər!» — «meḥir-muḥəbbətni təbrikləx ziyapətliringlar» degənlik Hudaning meḥir-muḥəbbitini təbrikləx, əlwəttə. Xübḥisizki, birinqi wə ikkinqi əsirlərdə jamaətlər pat-pat məlum bir huxalliḳtin oɣerip-namratlarni təklip ḳilip ziyapət ətküzətti; undaḳ ziyapətlər «meḥir-muḥəbbət ziyapiti» yaki «muḥəbbətni təbrikləx ziyapiti» dəp atilatti. Xu ziyapətlər bəlkim dəm «nan oxtux», *(yaki «Rəbning dastihani», «Rəbning kəqlik tamiḳi»)*ni əz iqigə alatti.

–«əzlirinila bakidioɣan hətərlik hada taxlardur» — «əzlirinila bakidioɣan» bu kinayilik gəp. Muxu kixilər «Huda bizni jamaəttikilərni bakḳuqi ḳilip bekitkən» dəytti. Lekin ular pəḳət əzlirinila bakatti. «hətərlik hada taxlardur» — baxḳa hil tərjimisi «daoɣlaroɣa ohxaydu» — Muxu kixilər əzlirini bəlkim «jamaətning tüwrüki» dəp kərsətkini bilən, əməliyətə dengizdiki «hətərlik hada taxlaroɣa ohxaydu». Dengizqilar dengiz astidiki hada taxlarni bayḳiyalmay, kemini üstidin ḥəydisə pütünləy wəyran bolup tügixidu, əlwəttə.

– «Hətərlik hada taxlar» degən bu səzning aḥangi «daoɣ»ḳimu naḥayiti yeḳin boloɣaq, bəlkim xu mənimu kərsitixi mumkin. «2Pet.» 2:13ni kərüng.

–«yamoɣursiz bulut» — grek tilida «susiz bulut».

–«ikki ḳetim əlgənlər!» — bu sahta təlim bərgüqilər əzlirining gunaḥlirida roḥiy jəḥättə «əlgən» *(«ḳəbiḥlikliringlar ḥəm gunaḥliringlarda əlgən» («əf.» 2:1)*) bolupla ḳalmay, baxḳilarnimu əlüm yolioɣa aldap kirgüzgənliki üqünmu roḥiy jəḥättə «ikki ḳetim əlgən»dur. Ular xu səwəbtin Huda təripidin ikki ḥəssə jazalinidu *(«Yaḳ.» 3:1, «Mat.» 23:13-15ni kərüng)*.

1:12 2Pet. 2:13,17.

dengizning dawaloɣuwatḳan, buzoɣunluḳ dolḳunliri, ular øz xərməndiqilikini ḳusmaḳta; ular ezip kətkən yultuzlar bolup, ularoɣa mənggülük ḳapḳarangoɣuluḳning zulmiti ḥazirlap ḳoyuloɣandur.[13] [14] Adəm'atining yəttinqi əwladi boloɣan Ḥanoh bu kixilər toоɣrisida mundaḳ bexarət bərgən: —
«Mana, Rəb tümənmingliоɣan muḳəddəsliri bilən kelidu,[14] [15] U pütkül insanlarni soraḳ ḳilip, barliḳ ihlassizlarning ihlassizlarqə yürgüzgən barliḳ ihlassizliḳliriоɣa asasən, xundaḳla ihlassiz gunaḥḳarlarning Øzini ḥaḳarətligən barliḳ əsəbiy sözlirigə asasən ularni əyibkə buyruydu».[15] [16] Bu kixilər ḥaman oɣotuldap, aoɣrinip yüridu, øz ḥəwəslirining kəynigə kiridu; aoɣzida yooɣanqilik ḳilidu, øz mənpəitini kəzləp baxḳilaroɣa huxamətqilik ḳilidu.[16]

1:13 «Ular dengizning dawaloɣuwatḳan, buzoɣunluḳ dolḳunliri, ular øz xərməndiqilikini ḳusmaḳta» — «Yəx.» 57:20ni kərüng. **«... ular ezip kətkən yultuzlar bolup, ularoɣa mənggülük ḳapḳarangoɣuluḳning zulmiti ḥazirlap ḳoyuloɣandur»** — «ular... ezip kətkən yultuzlar» degənlər pəḳət «hətərlik hada taxlar»la əməs, bəlki dengizda yürgüqilərgə hata yənilixni kərsitip tenitidioɣan «ezip kətkən yultuzlar»dək bolidu.

1:13 Yəx. 57:20.

1:14 «Mana, Rəb tümənmingliоɣan muḳəddəsliri bilən kelidu,...» — «*(Rəbning)* muḳəddəsliri» muxu yərdə Rəb Əysaning ḳaytip kelixidə Øzigə ḥəmraḥ ḳiloɣan pərixtiliri ḥəm muḳəddəs bəndilirini kərsitixi mumkin *(«Ḳan.» 33:2, «Zəb.» 50:3-6, «Dan.» 7:9-14, 25-26, «Mat.» 16:27, 24:30-31, 25:13, «1Kor.» 6:2, «1Tes.» 3:3, «2Tes.» 1:7-10, «Wəḥ.» 1:7ni kərüng)*.

1:14 Yar. 5:18; Dan. 7:10; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Waḥ. 1:7.

1:15 «U pütkül insanlarni soraḳ ḳilip, barliḳ ihlassizlarning ihlassizlarqə yürgüzgən barliḳ ihlassizliḳliriоɣa asasən, xundaḳla ihlassiz gunaḥḳarlarning øzini ḥaḳarətligən barliḳ əsəbiy sözlirigə asasən ularni əyibkə buyruydu» — «ihlassizlarqə yürgüzgən ihlassizliḳliri» degən ibarə «uqioɣa qiḳḳan ihlassizliḳliri» degəndək gunaḥlirini təkitləydu. **«ularni əyibkə buyruydu»** — degən söz, xübhisizki, ḥərbir gunaḥḳarning Huda aldida øzining gunaḥliri üstidin qiḳiriloɣan ḥøkümgə toluḳ ḳoxilidioɣanliḳini kərsitidu.
–Təwrat øz iqigə almioɣan «Ḥanoh» degən yənə kona bir kitab bar. Birak Yəhuda nəḳil kəltürgən muxu söz bu kitabtin biwasitə elinoɣan əməs. Bu söz bəlkim «Ḥanoh» degən kitabning ḳədimiy mənbəsi boloɣan, həlḳning aoɣzaki bayanliridin elinoɣan bolsa kerək.

1:15 Mat. 12:36.

1:16 «Bu kixilər ḥaman oɣotuldap, aoɣrinip yüridu, øz ḥəwəslirining kəynigə kiridu; aoɣzida yooɣanqilik ḳilidu, øz mənpəitini kəzləp baxḳilaroɣa huxamətqilik ḳilidu» — «bu kixilər ... oɣotuldap, aoɣrinip yüridu»: ular øz-øzigə ḥəm baxḳilaroɣa ḳaḳxap aoɣrinip yüridu. «aoɣrinip yüridu» degənning baxḳa birhil tərjimisi: — «baxḳilarni əyibləydu» yaki «ḳusur izdəp yüridu».

1:16 2Pet. 2:18.

Agaḥlandurux wə tapilax

[17] Lekin, i səyümlüklirim, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning rosullirining aldin eytḳan sözlirini esinglarda tutunglarki, [18] ular silərgə: «Ahir zamanda, øzining ihlassiz ḥəwəslirining kəynigə kirip, mazaḳ ḳiloɣuqilar məydanoɣa qiḳidu» degənidi.[17] [19] Muxundaḳ kixilər bəlgünqilik pəyda ḳilidioɣan, øz təbiitigə əgəxkən, Roḥḳa igə bolmioɣan adəmlərdur.[18] [20] Lekin silər, i səyümlüklirim, əng muḳəddəs boloɣan etiḳadinglarni ul ḳilip, øzünglarni ḳurup qiḳinglar, Muḳəddəs Roḥta dua ḳilip,[19] [21] adəmni mənggülük ḥayatḳa elip baridioɣan Rəbbimiz Əysa Məsiḥning rəḥimdilliḳini təlmürüp kütüp, øzünglarni Hudaning meḥir-muḥəbbiti iqidə tutunglar. [22] Ikkilinip ḳaloɣanlaroɣa rəḥim ḳilinglar;[20] [23] bəzilərni ot iqidin yuluwelip ḳutulduruwelinglar; bəzilərgə ḥətta ətliridin nijasət qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigimu nəprətləngən ḥalda ḳorḳunq iqidə rəḥim ḳilinglar .[21]

1:18 «ular silərgə: «Ahir zamanda, øzining ihlassiz ḥəwəslirining kəynigə kirip, mazaḳ ḳiloɣuqilar məydanoɣa qiḳidu» degənidi» — rosul Yəhuda muxu yərdə ularning nemini mazaḳ ḳilidioɣanliḳini eytmaydu. Lekin bir misal «2Pet.» 3:3də tepilidu.

1:18 Ros. 20:29; 1Tim. 4:1; 2Tim. 3:1; 4:3; 2Pet. 2:1; 3:3.

1:19 «Muxundaḳ kixilər bəlgünqilik pəyda ḳilidioɣan, øz təbiitigə əgəxkən, Roḥḳa igə bolmioɣan adəmlərdur» — «øz təbiitigə əgəxkən *(adəmlər)*» grek tilida «janliḳ *(adəmlər)*» degən söz bilən ipadilinidu. Oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, Muḳəddəs Kitab boyiqə adəm üq ḳisimdin — roḥ, jan, təndin tərkib tapidu. Hudaning əsli məḳsiti adəmning roḥi arḳiliḳ uning bilən alaḳilixip yolyoruḳ kərsitix idi. Adəm'atimizning gunaḥi bilən adəmlər øz roḥi təripidin əməs, bəlki jan wə tən, yəni «ət» təripidin baxḳurulup, øzining *(gunaḥliḳ)* təbiitigə əgəxkili turdi. «Rimliḳlaroɣa»diki «kirix söz»imizni kərüng.
–«Roḥḳa igə bolmioɣan adəmlərdur» — «Roḥ» Hudaning Muḳəddəs Roḥi, əlwəttə.

1:20 «Lekin silər, i səyümlüklirim, əng muḳəddəs boloɣan etiḳadinglarni ul ḳilip, øzünglarni ḳurup qiḳinglar, Muḳəddəs Roḥta dua ḳilip,..» — «øzünglarni... ḳurup qiḳinglar» degən ibarə muxu yərdə grek tilidiki *«(etiḳadta)* øsüp yetildürünglar» degən mənidə. «Rimliḳlaroɣa» wə «Əfəsluḳlaroɣa»diki «etiḳadni ḳurux» tooɣruluḳ «kirix söz»imizni wə izaḥatlarni kərüng. **«Muḳəddəs Roḥta dua ḳilip, ...»** — demək, «Muḳəddəs Roḥḳa tayinip dua ḳilip,...».

1:22 «Ikkilinip ḳaloɣanlaroɣa rəḥim ḳilinglar» — «ikkilinip ḳaloɣanlar» bolsa etiḳadta ikkiləngənlər. Baxḳa birhil tərjimisi: «Bəzilərgə rəḥim ḳilinglar, *(adəmlər bilən adəmlərni)* pərḳ etinglar; bəzilərni... bəzilərni... ».

1:23 «bəzilərni ot iqidin yuluwelip ḳutulduruwelinglar; bəzilərgə ḥətta ətliridin nijasət qüxüp buloɣanoɣan kiyim-

Mədḥiyə duasi

24-25 Əmma silərni yolda teyilip ketixtin saḳlap, eqilip-yeyilip Өzining xərəplik ḥuzurida əyibsiz turoɣuzuxḳa Ḳadir Boloɣuqioɣa, yəni Ḳutḳuzoɣuqimiz birdin-bir Hudaoɣa Rəbbimiz Əysa Məsiḥ arḳilik xan-xərəp, ḥəywət-uluoɣluḳ, ḳudrət wə ḥoḳuḳ əzəldin burun, ḥazirmu ta barlik zamanlaroɣiqə boloɣay! Amin!

keqikigimu nəprətləngən ḥalda ḳorḳunq iqidə rəḥim ḳilinglar» — demək, bu ikki ayət *(22-23)*tə üq hil adəmlər bar. Birinqi hili etiḳadḳa nisbətən gumanda turidu; ikkinqi hili bolsa gunaḥḳa xunqə qəküp kətkənki, ular dozahning girdawida turoɣanlar yaki «dozah otioɣa qüxəy» dəp ḳaloɣanlar; üqinqi hili bolsa, adəmni asanla iplaslikḳa sərəydioɣan eoɣir gunaḥlaroɣa patḳanlar. Xunga ularni ḳutḳuzmaḳqi boloɣanlar intayin ḥoxyar boluxi kerək — bolmisa əzliri buloɣinip yaki azdurulup ketixi mumkin *(«ḥətta ətliridin nijis (grek tilida, «daoɣ»)* qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigə nəprətləngən ḥalda» degən gəp kəqmə mənidə, əlwəttə. «Bu kixilərning pasikḳiki ezünggə təsir yətküzmisun üqün ḥoxyar bol» degəndək).

–Bu ikki ayətning baxḳa bəzi tərjimiliri bar. Bu tərjimilərdə «ḳutḳuzuxḳa tirixix kerək» boloɣan **ikki hil** adəmlər kəzdə tutulidu: — «Ikkilinip ḳaloɣanlaroɣa rəḥim ḳilinglar; birak bəzilərni ot iqidin yulup ḳutulduruwelinglar; lekin ularni ḳutḳuzoɣanda ḳorḳunqta bolunglar, ḥətta ətlərdin nijis qüxüp buloɣanoɣan kiyim-keqikigə nəprətlininglar» degəndək.

1:24-25 Rim. 16:27; 1Tim. 1:17.

Қоxумqə səz

Əmdi bu sahta təlim bərgüqilərni қandaқ bir tərəp қilix kerək?

Bizning ҳazirқi zamandiki sahta təlim bərgüqilər bilən bolоɳan küriximizmu hətning bexida, 3-ayəttə kərsitilidu: — «**I səyümlüklirim, mən əsli silərgə ortaқ bəҳrimən boluwatқan nijatimiz tooɳrisida hət yezixқa zor ixtiyaқim bolsimu, lekin ҳazir buning ornioɳa silərni muқəddəs bəndilərgə bir yolila amanət қilinoɳan etiқadni қolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx қilixқa jekiləp uxbu hətni yazmisam bolmidi**».

Yəһudaning «**muқəddəs bəndilərgə bir yolila amanət қilinoɳan etiқad**» degən bu səzi muxu yərdə bizgə Injil arқiliқ Huda, Məsiһ, Muқəddəs Roһ, nijatliқ, Hudaning səz-kalami (Təwrat, Zəbur, Injil)ning tolimu nopuzluқluқi, bu dunya, u dunya, insaniyət, pərixtilər wə jin-xəytan қatarliқlar tooɳruluқ nazil қilinoɳan, xundaқla ixinixkə zərür boloɳan wəһiy-ҳəқiқətlərni kərsitidu.

Bu agaһtin biz xundaқ qüxinimizki, hətərlik ix Hudaning məmin bəndilirining mal-mülkining bu sahta adəmlər təripidin məһrum қilinixi əməs (bu tolimu yaman ix, əlwəttə), bəlki ҳəқiқətning əzidin məһrum қilinixidur. Bu sahta təlim bərgüqilərning kəynidə insanlarning əxəddiy düxmini, muxundaқ kixilərni yoxurun idarə қiloɳuqi Xəytan əzi turidu. U muxu sahta təlimliri arқiliқ Hudaning həlқini ҳəқiқəttin pütünləy məһrum қilip ooɳrilimaқqi wə xundaқ қilip ularning roһiy ҳayatini wəyran қilmaқqidur («Yһ.» 10:10). U xundaқ қilalisa, dunyada Hudaning guwaһqiliқini yoққa qiқirip, «dunyaning nuri» boloɳan Hudaning həlқini қarangoɳuluқ iqigə oɳərқ қiliwetətti.

Undaқta, biz қaysi yol bilən «**etiқadni қolunglardin bərməslikkə jiddiy kürəx қilix**»imiz lazim?

Bu məsilə kəp tərəplimilik boloɳini bilən, təwəndiki ixlarni intayin muһim dəp қaraymiz: —

(a) Ң**ə**mmidin awwal, əzimizni Hudaning səz-kalamioɳa qəmdürüximiz kerək: —

«**Bu Təwrat-қanunini əz aoɳzingdin neri қilmay, uning iqidə pütülgənning ҳəmmisini tutup, uni keqə-kündüz oyla; xundaқ қilsang yolliringda oɳəlibilik bolup, əzüng ronaқ tapisən**» («Yəx.» 1:8).

Bu ҳəm kona əһdə (Təwrat-Zəbur) wə yengi əһdə (Injil)diki ҳayatқa nisbətən ҳalқiliқ prinsiptur.

Biz Hudaning səz-kalamini əzimizning iqki dunyamiz, barliқ oy-pikirlirimizning ayrilmas bir қismi қiliximiz lazim. Jəzmləxtürimizki, Xəytan ҳəқiқətning **ҳərқaysi nuқtisining** birnimu қoymay yoқitix üqün kürəx қilidu.

(ə) Biz Hudaning xəpқitigə tayinip, Uning səz-kalamining ҳərbir nuқtilirioɳa boysunuximiz kerək. Xundaқ қiloɳanda bizdə Məsiһ Əysaning namida dua қilix wə səz қilixқa ҳoқuқimiz bolidu («Mat.» 8:9).

(b) Səgək turup dua қilixtin tohtimasliқimiz kerək («Mat.» 26:41).

(p) Hudaning jamaitidə sahta təlim bərgüqilərgə **yüz turanə turup, ҳər türlük tənbiһ wə durus təlim bilən rəddiyə berip қarxi qiқiximiz lazim**. Biz ularoɳa bir dəқiқimu yol қoymasliқimiz kerək («Gal.» 2:5). Bu «ədəplik bolux-bolmaslik» məsilisi əməs. Jamaət adəmning əməs, Hudaningkidur; Hudaoɳa biһərmətlik қilinoɳan bolsa, uningoɳa biһərmətlik қiloɳanlaroɳa yüz-hatirə қilmaymiz. Bəzi kixilər «Silər muһəbbət kərsətməysilər» dəp tənқid қilixi mumkin, biraқ adəmni azad қiloɳuqi bolsa ҳəқiқətning əzidur: —

«Ḥəkiḳətni setiwal, uni ḥərgiz setiwətmə» («Pənd.» 23:23).

Yənə məsilən «2Yḥ. » 7-11-ayətni kərüng.

1:7

«Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḥərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qiḳḳan buzuḳqiliḳḳa wə oɣəyriy xəḥwətlərgə berilip kətkən, keyinki dəwrlər ularning akiwitidin ibrət alsun üqün mənggülük ot jazasioɣa ərnək kilinip kəydürülgən»

Bu pərixtilər tooɣruluk «yaritilix» ḥəmdə «Petrus (2)»diki izaḥatlar wə «ḳoxumqə səz»imizdə azrak tohtalduk. Yəḥudaning bu bayanida «Yar.» 6:1-6də hatiriləngən wəḳədə ḳandak ixlarning yüz bərgənlikini qüxəndürüp, uningda ḥeqḳandak gumanlik yərni ḳaldurmaydu: —

«Wə xundak boldiki, insanlar yər yüzidə kəpiyixkə baxlioɣanda, xundakla kizlarmu kəpləp tuoɣuloɣanda, Hudaning ooɣulliri insanlarning kizlirining qiraylikliḳini kərüp, halioɣanqə tallap, əzlirigə hotun kilixḳa baxlidi.

U wakit Pərwərdigar səz kilip: —

— Mening Roḥim insanlar bilən mənggü kürəx kiliwərməydu; qünki insan əttur, halas. Kəlgüsidə ularning əmri pəḳət bir yüz yigirmə yaxtin axmisun! — dedi.

Xu künlərdə (wə xundakla keyinki künlərdimu), Hudaning ooɣulliri insanlarning kizlirining yenioɣa berip, ulardin balilarni tapkinida, gigantlar yər yüzidə pəyda boldi. Bular bolsa ḳədimki zamanlardiki danglik palwan-baturlar idi. Pərwərdigar insanning ətküzüwatḳan rəzilliki yər yüzidə kəpiyip kətkənlikini, ularning kənglidiki niyətlirining ḥərḳaqan yaman boluwatkinini kərdi. Xuning bilən Pərwərdigar yər yüzidə adəm apiridə kiloɣinioɣa puxayman kilip, kənglidə azablandi» («Yar.» 6:1-6).

Bəzi alimlar «Hudaning ooɣulliri» Setning ihlasmən əwladlirini kərsitidu, dəp oylaydu. Əmma undakta ularning «**insandin boloɣan kizlarning qiraylikliḳini kərüxi**» andin «**əzliri halioɣan kizlarni hotunluḳḳa elixi**»ning zadi nemə yamini bar? Tekisttə «rəzil adəmlərning kizliri» tooɣruluk gəp yok, pəḳət «insanlarning kizliri» deyilidu — demək, bu adəttiki kiz-ayallarni kərsitidu. Xunga ixinimizki, «Hudaning ooɣulliri» muxu yərdə bir türküm pərixtilərni kərsitidu («Ayup» 1:6, 2:1, 38:7, «Zəb.» 29:1, 89:6ni kerüng); ular kiz-ayallarning qiraylikliḳini kərüp ular bilən jinsiy munasiwətni ətküzüxni halaytti wə xu məḳsətlirigə yetix üqün ḳaysibir insanning xəkligə kiriwaloɣan. Ularning əwladi alaḥidə birhil «baturlar» yaki «palwanlar», xundakla binormal gigantlar («nəfilim») idi. «Yaritilix»ning mu'əllipi bundak wəkə yənə birər ḳetim yüz bərgən boluxi mumkin, dəp puritidu — qünki u keyin, baxḳa gigantlar tuoɣuloɣanidi, dəydu: — **«Hudaning ooɣulliri insanlardin boloɣan kizlar bilən xu qaoɣda (wə keyiki wakitlardimu) billə bolup, əwlad ḳalduroɣanda, yər yüzidə «nəfilim»** (mənisi, «yikiloɣanlar» yaki «gigantlar») **dəp atilidioɣan kixilər pəyda boldi. Ular ḳədimki zamanning baturliri wə danglik kixiliri idi»** (4-ayət). Bu səz bilən u bəlkim mukəddəs yazmilarda tiloɣa elinoɣan, topandin keyin tuoɣuloɣan gigantlarni kərsətkən boluxi mumkin; məsilən, «Qəl.» 13:33, «Ḳan.» 2:20-21, 3:11, «1Sam.» 17:4, «2Sam.» 21:15-22ni kerüng.

Bəzilər Rəbbimiz ölümdin tirilix tooɣruluk səzligəndə, «**Ölümdin tirilgəndin keyin, insanlar əylənməydu, ərgə təgməydu, bəlki ərxtiki pərixtilərgə ohxax bolidu**» degənlikigə ḳarap («Mat.» 22:30) muxu pikirgə ḳarxi qikidu. Ular: «Pərixtilər jinsiy təbiətsiz boloɣini yaki jinsiyəttiki birər hususiyiti bolmioɣini üqün kət'iy nikaḥlanmaydu», dəydu. Birak ḥalkilik məsilə dəl muxu yərdə. Pərixtilər normal

ḫalda nikaḫlanmaydu. Lekin «Yaritilix»tiki hatirilərgə asaslanoɣanda, bu türküm pərixtilər Huda bekitkən tərtiptin ḫalkip kətkəqkə, jazaoɣa uqrioɣan. Ular «Yəḫ.» 7-ayəttə təswirlərgən rəzil adəmlərdək: «**Sodom wə Gomorra wə ularning ətrapidiki xəḫərlərdikilərmu xu ohxax yolda, yəni xu pərixtilərgə ohxax uqioɣa qikḳan buzukluḳḳa wə oɣəyriy xəḫwətlərgə berilip kətkən...**». Huda pərixtilərning «**oɣəyriy ətlərgə**» (demək, insanlarning tənlirigə) iq pəx tartixini yaki ər kixilərningmu «oɣəyriy ətlərgə» (demək, kiz-ayallarning tənlirigə təbiiy ḫəwəsliri boluxning ornioɣa, baxḳa ər kixilərning tənlirigə) iq pəx tartixixini ḫeqkaqan halioɣan əməs.

«2Pet.» 2:4 ḫəm muxu 6-ayəttə Yəḫuda muxu pərixtilər (xu wakitta) Xəytanning aləm apiridə boloɣanda kətürgən isyanioɣa qetiloɣan pərixtilərgə karioɣanda tehimu kattik jazaoɣa tartilidu, dəydu («Wəḫ.» 12:3-4diki izaḫatlirimizni kərüng). Isyan kətürgən xu pərixtilər, ehtimal ḫazir jahanning ḫərkaysi yərliridə katirap yürüwatkan, insanlarni ezikturidioɣan ḫəmdə Hudaning həlkining oyliri wə kəlblirigə jəng kiliwatkan jinlardur. Lekin Yəḫuda eytkan axu pərixtilərni «**Rəb uluoɣ kiyamət künining sorikioɣiqə mənggü kixənləp mudḫix karangoɣulukta solap sakimakta**».

Nemixka əmdi ular tehimu kattik jazaoɣa tartilidu? Xübḫisizki, səwəb pəkət xuki, bu pərixtilər allikaqan Hudaning yürgüzgən birnəqqə jazalirini, yəni (a) isyan kətürgən Xəytan wə pərixtilərning ərxtin ḫəydiwetilginini; (ə) Adəm'ata wə Ḫawa'animizning gunaḫ sadir kiloɣandin keyin Erəm baoɣqisidin ḫəydiwetilginini, wə (b) Ḫabilni əltürgini üqün Kabiloɣa qüxürülgən jazani kərgənidi. Xunga ularning Huda aldidiki məs'uliyiti tehimu eoɣir idi.

Bizning «1Kor.» 11:10 üstidə boloɣan səzlirimizni kərüng: —

«Xəytan isyan kətürgəndin keyin, yənə bir türküm pərixtilər ayal kixilərning saḫibjamallikini kərüp adixip kətti, dəp ixinimiz («Yar.» 6:2-4). Xuning bilən ular pərixtilik mərtiwisini taxlap ayallaroɣa yekinlixip tegix üqün naməlum yolda jisim xəkligə kirdi. Injildiki wəḫiy boyiqə, muxu pərixtilər sorak kilinoɣuqə kamap koyukluk bolidu («2Pet.» 2:4, «Yəḫ.» 6-7nimu kərüng). Ularning ḫazirki jazasi əsli isyan kətürgən jinlarningkidin eoɣir, qünki ular xu wakitta allikaqan Hudaning kəp baxka jazalirini kərüp kəlgənidi. Əmma kim bilsun, baxka pərixtilərningmu muxundak ixlarni sadir kilix mumkinqiliki tehi məwjutmikin, xunga rosul jamaətkə, ibadət sorunlirida kiz-ayal kerindaxlarning saḫibjamallikidiki gəḫər boloɣan qaqliri yepilsun, dəp tapilaydu».

Bundak wəkədin keyin insanlarning kəlbliri tehimu rəzillikkə tolidu: — «**Pərwərdigar insanlarning rəzillikini, kənglidiki niyitining ḫərkaqan yaman bolidioɣanlikini kərdi...**» (qünki Hudaning mukəddəs pərixtiliri insanlarning kəz aldidila gunaḫ kiloɣan əməsmu?). Əmdi Hudaning jamaiti pəkət insaniyətkila əməs, bəlki ḫətta pərixtilərgimu Uning tərtipigə ḫər tərəptə boysunuxta izqil ülgə bolsun.

Amin!

Injil 27-ķisim
«Wəḩiy»

Kirix səz

Miladiyə 95-96-yillar. Rosul Yuḩannaning əmrining ahirķi yilliri, bəlkim toķsan nəqqə yaxķa kirgən waķti bolsa kerək (oķurmənlər alliķaqan uning Injildiki Əysaning tərjimiḩali boloγan «Yuḩanna» degən bayanini wə «Yuḩanna yazoγan hətlər» degən ķisimlarni oķuoγan bolsa kerək). Yuḩanna xunqə yaxanoγan bolsimu, yənila zor küq bilən hər yərdə, bolupmu Əfəsus xəḩiri wə uning ətrapidiki yurtlarda Məsiḩni jakarlimaķta idi. Rim imperiyəsidə turuwatķan jamaətlərgə nisbətən bu zamanlar zulmətlik wə ķiyin idi. U waķitta Domitiyan imperator («Ķəysər») bolup Hudaning həlķigə ziyankəxlik yətküzüwatatti; pütün imperiyədə Məsiḩgə etiķad baoγlioγanlar etiķadi tüpəylidin zindanoγa taxlinip yaki ölüm jazasioγa məḩkum ķilinipla ķalmay, bəlki rimliķlarning «sirk»liridə rəswa ķilinip, tirik ḩalda køydürüp øltürülüwatatti, xir-yolwas ķatarliķ yirtķuq ḩaywanlar yaki gladiator-qelixqilər bilən elixixķa selinip, yaki baxķa ḩərhil əxəddiy yollar bilən ölümgə tutup beriliwatatti. Imperator əzi ḩər yili ««rəbning küni» dəp atilidioγan alaḩidə bir künni bekitip, xu künidə barliķ puķralirini əzi tooγruluķ: «Ķəysər Rəbtur!» dəp etirap ķilip, isriķ selixķa məjbur ķilatti. Məsiḩgə sadiķ boloγanlar əlwəttə undaķ ķilmioγaqķa, türlük rəḩimsizliklərgə uqrimaķta idi.

Rosul Yuḩanna Patmos degən kiqik araloγa ķamaloγanidi (u yər bəlkim birhil «əmgək lageri» bolsa kerək). Imperator puķralirining səjdə ķilixini ķobul ķilmaķqi boloγan dəl axu «Rəbning küni»də, Rəb Əysa Məsiḩ Yuḩannaoγa kərünüp uningoγa ḩazir aldimizda turoγan bu wəḩiyni tapxurdi wə bu kitab «Wəḩiy» dəp ataldi. Tapxuruloγan Wəḩiyning køpinqisi «bexarətlik», yəni kəlgüsidiki ixlar, bolupmu Məsiḩ dunyaoγa ķaytip kelixtin awwalķi zamanlar tooγruluķtur. Ḩalbuki, kitabning birinqi ķismi Əysa Məsiḩ Yuḩanna arķiliķ «Kiqik Asiya» (ḩazirķi Türkiyə)diki yəttə jamaətkə yazoγan yəttə parqə həttin tərkib tapidu. Yuḩanna əzi bu yəttə jamaət bilən ziq munasiwəttə bolup kəlgən. Yuḩannaning bu hətlərdə, xundaķla kitabning køp ķismida boloγan roli pəķət angliγanliri wə kərgənlirini hatiriləx idi, halas. Mumkinqiliki barki, u «Wəḩiy»ni tapxuruwaloγan yaki yazoγan qaoγda, bu yəttə jamaət uningdin ḩal sorax üqün yəttə «əlqi» (bəlkim ular arisidiki yetəkqi yaki aķsaķallar)ni əwətkən boluxi mumkin.

Kitabning køp ķismi bexarətlər boloγini bilən, bəzi bexarətlər tarihtiki roḩiy jəḩəttin muḩim boloγan wəķələrnimu qüxəndürüp beridu. Bu Wəḩiy «**Rəbning ķul-hizmətkarliri**» — xu waķittiki məmin bəndiliri üqün, xundaķla bizlərnimu ķiyin künlirimizdə rioγbətləndürüx üqün berilgəndur. Omumiy jəḩəttin kitabning məzmunini yioγinqaoγlioγanda:

«Məsiḩgə ixəngənlər üqün əḩwallar dəsləptə baroγanseri bəttərlixidu, andin Məsiḩ dunyaoγa kəlgəndə təsəwwur ķiloγili bolmaydioγan dərijidə yahxi bolup ketidu; Məsiḩgə ixənmigənlərning ixliri bəlkim

waḳitlik yahxi boluxi mumkin, lekin Məsiḥ kelixning aldi-kəynidə təsəwwur ḳiloɳili bolmaydioɳan dərijidə harablixip, paji'əlik bolidu» deyixkə bolidu.

Əməliyəttə «Wəḥiy» pütkül muḳəddəs yazmilaroɳa toluḳ maslaxḳan, zərür boloɳan hatimidur. Uxbu kitabta, Hudaning Təwrattiki barlik bexarətlərdə ayan ḳilinoɳan yaki pəḳət puritiloɳan məḳsət-muddialirining təntənilik wə xan-xərəplik ḥalda toluḳ əməlgə axuruluxliri kərsitilidu; Qəmüldürgüqi Yəḥya wə Məsiḥning Өzi bexarət ḳiloɳan «Hudaning padixaḥliḳi»ning yər yüzidə namayan ḳilinixi kərülidu; xuningdin keyin boloɳan yengi asman-zemin kərülidu wə barlik gunaḥ-rəzillikning ahirḳi tegixlik jazaoɳa tartilixlirimu kərünidu.

Pütkül muḳəddəs yazmilarning ahirḳi ḳismi boloɳan Injilning ahirḳi Wəḥiyidiki munu ahirḳi ayətlərdə biz mundaḳ ḳorḳunqluḳ səzlərni oḳuymiz: —

«Mənki bu kitabtiki bexarətning səzlirini angliɳanlaroɳa guwaḥliḳ berip agaḥlandurimənki: Kimdikim bu səzlərgə birnemini ḳoxsa, Huda uningoɳa bu kitabta yeziloɳan balayi'apətlərni ḳoxidu. Kimdikim bu bexarətlik kitabning səzliridin birər səzni elip taxlisa, Hudamu uningdin bu kitabta yeziloɳan ḥayatliḳ dərihidin wə muḳəddəs xəḥərdin bolidioɳan nesiwisini elip taxlaydu» (22:18-19).

Hudaning ḥəmmini baxḳuridioɳan, barlik insanlarning pilanlirining üstidə turidioɳan pilanida bu səzlər pütkül muḳəddəs yazmilar (Təwrat, Zəbur, Injil)ning ahirida kelidu. Xunga bu səzlərni pəḳət Wəḥiy kitabioɳa baoɳlik bolupla ḳalmay, bəlki pütkül Injil, xundaḳla pütkül Muḳəddəs Kitabḳa baoɳlik dəp ḳaraymiz. Xunga «Wəḥiy»ni Hudaning ahirḳi mənzil kitabi, yəni insanlaroɳa nazil ḳilinoɳan ahirḳi yazma kitab, dəp ixinimiz. Dərwəḳə, kitabni oḳup qiḳḳandin keyin, uningdiki adəmni ḥəyran ḳaldurarlik məzmunoɳa, yəni ahirḳi zamandiki ixlar wə Hudaning tüp məḳsət-muddialirining əməlgə axuruluxlirioɳa ḳarap, uningoɳa yənə baxḳa məzmunlarni ḳoxuxḳimu layiḳ bolarmu, dəymiz.

«Wəḥiy»gə xərḥ bərməkqi boloɳanlarning bəziliri uxbu kitabni qüxinix intayin təs dəp aoɳrinoɳan. Biz undaḳ ḳarimaymiz. Kitabtiki nuroɳun bexarətlər «simwolluḳ xəkil»də boloɳan. Bu simwollarni qüxinixning aqḳuqliri asasən Təwratta wə xuningdək Məsiḥning Injildiki «tət bayan»ida hatiriləngən, ahirḳi zamanlar tooɳruluḳ təlimliridə tepilidu. Huda Təwratta Өz bəndilirigə alliḳaqan yətküzgən, xundaḳla Rəb Өzi bərgən, «tət bayan»da hatiriləngən bu ḳimmətlik bexarət-təlimlərni istiḳamət ḳilip qüxinixkə waḳit ajritixni eoɳir kərgənlərgə nisbətən «Wəḥiy»ni oḳux dərwəḳə tehimu bax ḳaturidioɳan ix bolidu. Lekin Huda alliḳaqan nazil ḳiloɳan bexarətlərni qüxinixkə berilgənlər üqün «Wəḥiy»ning өzimu өz mənisini eqip beridu, degən ixənqimiz bar.

Əysaning munu sirliḳ səzliri buning bir misaldur: **«Kimdə bar bolsa, uningoɳa tehimu kəp berilidu, uningda molqiliḳ bolidu; əmma kimdə yoḳ bolsa, ḥətta uningda bar boloɳanlirimu uningdin məḥrum ḳilinidu»** («Mat.» 13:12)

Xundaḳtimu, ixəngənlərdin əng səbiylirimu gərqə kitabtiki təpsilatlarni anqə qüxənmisimu, kitabni oḳuoɳinida bəht tapidu, dəp ixinimiz (1:3). Birinqidin, Məsiḥning wə bəndilirining ahirḳi oɳəlibisi kitabta eniḳ axkarilinidu; ikkinqidin, oḳurmənlərgə bexarət ḳilinoɳan wəḳələrdin (gərqə təpsilatlirini dəsləptə eniḳ qüxənmisimu) kəp ḳimmətlik roḥiy prinsiplar yorutulidu wə üqinqidin, bexarət ḳilinoɳan wəḳələrdin oḳurmənlər өz zamanidiki bəzi hətərlik wəziyətlərni

bayḳiyalaydu, xundaḳla bular tooɣruluḳ agahlandurulidu.

Gərqə ḳariximizqə bexarətlərning kəpinqisi ahirḳi künlərni kərsətsimu, ḥər dəwrdiki etiḳadqilar bu bexarətlərning tarihta «ḳismən əməlgə axurulux»lirini bayḳap keliwatidu. Muxundaḳ «ḳismən əməlgə axurulux»lirini ahirḳi zamanlardiki bexarət ḳilinoɣan wəḳərlərning «aldin kərsitilgən kələnggüsi» degili bolidu. Huda buyrusa «ḳoxumqə səz»imizdə buningoɣa bəzi misallarni kəltürimiz. Xuningdək oḳurmənlərgə kitabta yətküzülgən omumiy uḳumlar wə uningdiki ajayib ḳurulma tooɣruluḳ tohtilimiz, xundaḳla bexarətlərni yexip eqixi üqün Təwrattiki bexarətlərdin bəzi aqḳuqlar bilən təminləymiz. Bu munasiwət bilən bəzi ayətlərning yenioɣa xu ayətlərni aydinglaxturuwelix üqün Təwrattiki munasiwətlik bexarətlər yaki təlimlərning ornini kiqik ḥərplər bilən izaḥlap kərsitimiz. Əlwəttə, bu izaḥatlirimizni toluḳ dəp kətkili bolmaydu. «Wəḥiy»ni tətḳiḳ ḳiloɣan bir alim: «Wəḥiy»ning tekistidə Təwrattiki səzlərni oquḳ nəḳil kəltürgən yaki tekistning iqigə mas ḥalda ḳisturoɣan mingdin artuḳ jay bar» dəp ḥesablaydu.

Məzmun: —

1. Muḳəddimə — dəsləpki bexarət (1-bab 1-8-ayətlər)
2. Yuḥanna Rəb Əysa Məsiḥni kəridu (1-bab 9 -20-ayətlər)
3. Yəttə jamaətkə yeziloɣan yəttə parqə hət (2-, 3-bablar)
4. Yəttə məḥür bilən peqətləngən oram yazma (4-babtin 8-bab 1-ayətkiqə)
5. Yəttə kanay (8-bab 2-ayəttin 11-babḳiqə)
6. Alamət boloɣan ayal, yəttə baxliḳ əjdiḥa wə ikki diwə (12-, 13-bablar)
7. 144000 sadiḳ ḳul-hizmətkar; «orma» waḳti kəldi (14-bab)
8. «Yəttə qinə», yəttə «ahirḳi balayi'apət» (15-16-bablar)
9. Babilning gumran boluxi (17-babtin 19:4-ayətkiqə)
10. Sahta pəyoɣəmbər, diwə wə Iblisning tartḳan jazasi; (19:5-21)
11. Məsiḥning yər yüzidə ming yilliḳ ḥəküm sürüxi (20:1-6)
12. Ahirḳi sinaḳ wə ahirḳi ḥəküm (20:7-15)
13. Yengi asman, yengi zemin (21:1 — 22:5)
14. Hatimə (22:6-21)

Muxu məzmunlarni baxḳa bir xəkilgə kəltürsək, asasiy ḳurulma pəyda bolidu: —

••••••••

Wəḥiy — məzmun-ḳuruluxi

Muḳəddimə — Yuḥannaning Rəbni kərüxi	*(1)* (1-bab)
Yuḥannaoŋa «yəttə jamaət»kə beoŋixlanoŋan «yəttə hət» tapxurulidu	*(2)* (2-, 3-bab)
«Dəḥxətlik azab-oḳubət»tin keyinki waḳit — ərxtiki bir kərünüx	*(3)* (4-, 5-bab)
Yəttə peqəttin altə peqət eqilidu	*(4)* (6-bab)
«Ahirət» bolidu	
«Ḳisturma» wəḥiy —144000 wə «zor bir top adəmlər»	*(5)* (7-bab)
Yəttinqi peqət eqilidu	*(6)* (8:1)
Yəttə kanaydin altə kanay qelinidu	*(7)* (8:1-9:21)
«Ḳisturma» Wəḥiy —Yuḥannaning kəprək bexarət berixi üqün Yənə bir oram yazma tapxurulidu	*(8)* (10-bab)
Yerusalem, ahirḳi 1260 kün, «ikki guwaḥqi»	*(9)* (11-bab)
Yəttinqi kanay qelinidu	
«Ahirət» bolidu	
–	
Kəynigə ḳarax — tarih; Iblis wə Israil; «Dəḥxətlik azab-oḳubət»ning aldinḳi yerimi	*(10)* (12-bab)
Diwə wə sahta pəyoŋəmbər; «Dəḥxətlik azab-oḳubət»ning keyinki yerimi	*(11)* (13-bab)
144000; 3 pərixtining həwiri; ahirḳi ikki orma orulux;	*(12)* (14-bab)
«Ahirət» bolidu	
–	
«Yəttə qinə»diki yəttə balayi'apət tonuxturulidu.	*(13)* (15-bab)
«Yəttə qinə» təkülidu; Rəb bosuoŋioŋa kelip ḳaldi;	*(14)* (16-bab)
«Ahirət» bolidu	
–	
Kəynigə ḳarax — Babil, paḥixə ayal	*(15)* (17-, 18-bab)
Rəbning ḳaytip kelixining təpsilatliri;	*(16)* (19-bab)
«Ahirət» bolidu	
–	
Xəytanning baoŋlinixi; ming yillik səltənət	*(17)* (20-bab)
Ahirḳi sinaḳ, ahirḳi soraḳ	
Yengi asman, yengi zemin	*(18)* (21-22-bab)

Wəḥiy

1 [1] Bu kitab Əysa Məsiḥning wəḥiysi, yəni Huda Uningoɣa Өz ḳul-hizmətkarlirioɣa yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloɣan ixlarni kərsitixi üqün tapxuroɣan wəḥiydur. Məsiḥ buni Өz pərixtisini əwətip ḳuli Yuḥannaoɣa alamətlər bilən ayan ḳil di.. [2] Yuḥanna bolsa Hudaning səz-kalami ḥəmdə Əysa Məsiḥ tooɣrisidiki guwaḥliḳḳa kərgənlirining ḥəmmisigə guwaḥliḳ bərdi. [3] Bu bexarətni oḳup bərgüqi wə uning səzlirini anglap, uningda yeziloɣanlaroɣa itaət ḳiloɣuqi bəhtliktur! Qünki wəḥiyning waḳti yeḳindur..

Rosul Yuḥannaning «Kiqik Asiya»diki yəttə jamaətkə yollioɣan salamliri wə hətliri

[4] Mənki Yuḥannadin Asiya əlkisidiki yəttə jamaətkə salam! Ḥazir bar boloɣan, ətkəndimu boloɣan ḥəm kəlgüsidə Kəlgüqidin, Uning təhtining aldidiki yəttə Roḥtin.. [5] wə sadiḳ Guwaḥqi, əlümdin tunji Tirilgüqi, jaḥandiki padixaḥlarning Ḥəkümrani boloɣan Əysa Məsiḥtin silərgə meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloɣay.

Əmdi bizni səygüqi, yəni Өz ḳeni bilən bizni gunaḥlirimizdin yuoɣan.. [6] wə bizni bir padixaḥliḳḳa uyuxturup, Өz Atisi Hudaoɣa kaḥinlar ḳiloɣanoɣa barliḳ xan-xərəp wə küq-ḳudrət əbədil'əbədgiqə boloɣay, amin!..

[7] Mana, U bulutlar bilən kelidu, xundaḳla ḥər bir kəz, ḥətta Uni sanjioɣanlarmu Uni kəridu. Yər yüzidiki pütkül ḳəbilə-həlḳ U səwəblik aḥ-zar kətüridu. Xundaḳ bolidu, amin!..

[8] Mən «Alfa» wə «Omega», Muḳəddimə wə Hatimə Өzümdurmən, ḥazir bar boloɣan, burunmu bar boloɣan ḥəm kəlgüsidimu bar Boloɣuqidurmən, xundaḳla Ḥəmmigə Ḳadirdurmən, dəydu Pərwərdigar Huda..

Tirilgən Məsiḥning Yuḥannaoɣa kərünüxi

[9] Silərning ḳerindixinglar ḥəm silər bilən birgə Əysada boloɣan azab-oḳubət, padixaḥliḳ wə səwr-taḳəttin ortaḳ nesipdixinglar boloɣan mənki Yuḥanna Hudaning səz-kalami wə Əysaning guwaḥliḳi wəjidin Patmos degən aralda məḥbus bolup turup ḳal oɣandim.. [10] «Rəbning küni»də mən Roḥning

1:1 «Bu kitab Əysa Məsiḥning wəḥiysi» — «Əysa Məsiḥning wəḥiysi» ḥəm Əysa Məsiḥ tooɣrisida ḥəm Uningdin kəlgən wəḥiydur. **«Huda Uningoɣa Өz ḳul-hizmətkarlirioɣa yeḳin kəlgüsidə yüz berixi muḳərrər boloɣan ixlarni kərsitixi üqün tapxuroɣan wəḥiydur»** — Hudaning «ḳul-hizmətkarliri» Injilda Hudaning «ḳulluḳ»ida boloɣanlar, yəni məjburiy ḥalda əməs, bəlki muḥəbbətning türtkisidə qin kənglidin xundaḳ talliwaloɣanlarni kərsitidu, əlwəttə.

1:3 «wəḥiyning waḳti yeḳindur» — «wəḥiyning waḳti» degən, bu ixlarning əməlgə axidioɣan waḳti.

1:3 Wəḥ. 22:7,10.

1:4 «Uning təhtining aldidiki yəttə Roḥtin... meḥir-xəpḳət wə hatirjəmlik boloɣay» — «yəttə» degən sanning kamalətḳa yətkən, mukəmməl degən mənisi bolup, bəzi alimlar bu «yəttə Roḥ» Hudaning Muḳəddəs Roḥining yəttə təripini kərsitidu, dəp ḳaraydu *(5:6ni wə «Yəx.» 11:2ni kərüng)*. Baxḳilar ularni yəttə pərixtini kərsitidu, dəp ḳaraydu. Bəzilər: «yəttə təraplik Roḥ» yaki «yəttə tərəplimilik Roḥ» dəp tərjimə ḳilidu.

1:4 Mis. 3:14; Wəḥ. 1:8; 4:8; 11:17; 16:5.

1:5 «əlümdin tunji Tirilgüqi» — grek tilida muxu yərdiki «tunji» adəttə «birinqi bolup tuoɣuloɣan»ni kərsitidu. Səzning toluḳ mənisi tooɣruluḳ «Kol.» 1:16-17 wə 18-ayəttiki izaḥatlarni kərüng. **«Өz ḳeni bilən bizni gunaḥlirimizdin yuoɣan»** — yaki «Өz ḳeni bilən bizni gunaḥlirimizdin azad ḳiloɣan».

1:5 Yəx. 55:4; Ros. 20:28; 1Kor. 15:20; Kol. 1:18; Ibr. 9:12,14; 1Pet. 1:19; 1Yuḥ. 1:7; Wəḥ. 3:14; 5:9.

1:6 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 19:6.

1:6 Mis. 19:6; Rim. 12:1; 1Pet. 2:5, 9; Wəḥ. 5:10.

1:7 «ḥətta Uni sanjioɣanlarmu Uni kəridu» — yaki «yəni Uni sanjioɣanlarmu Uni kəridu». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Dan.» 7:13, «Zək.» 12:10

1:7 Dan. 7:13; Zək. 12:10; Mat. 24:30; 25:31; Yuḥ. 19:37; Ros. 1:11; 1Tes. 1:10; 2Tes. 1:10; Yəḥ. 14.

1:8 «Mən «Alfa» wə «Omega»...durmən» — grek tilida «alfa» birinqi ḥərp, «omega» ahirḳi ḥərptur. Demək, Huda bax wə ahirdur. Bəzi kona kəqürülmilərdə «Muḳəddimə wə Hatimə Өzümdurmən» degən səzlər tepilmaydu.

1:8 Yəx. 41:4; 44:6; Wəḥ. 21:6; 22:13.

1:9 «Əysada boloɣan azab-oḳubət, padixaḥliḳ wə səwr-taḳəttin ortaḳ nesipdixinglar» — demək, Əysa Məsiḥdə boloɣanlar qoḳum ḥəm Uning nami wəjidin azab-oḳubət tartidu, xundaḳla Uning səwr-taḳitidin küq elixi kerək bolidu, ḥəm Uningda boloɣan padixaḥliḳtin bəḥrimən bolidu. **«Əysaning guwaḥliḳi wəjidin»** — demək «Əysa tooɣrisidiki guwaḥliḳ»; baxḳa hil mənisi «Əysa *(Özi)* bərgən guwaḥliḳ». **«Patmos degən aralda məḥbus bolup turup ḳaloɣandim»** — Patmos rimliḳlarning dəḥxətlik «əmgək lagiri» boloɣan türmə idi. Yuḥanna məzkur kitabni yeziwatḳanda Patmos arilidin azad ḳilinoɣan boluxi mumkin.

ilkigə elinixim bilən, kəynimdin kanay awazidək küqlük bir awazni anglidim.. 11 Bu awaz: «Kəridioŋanliringni kitab kilip yaz wə uni yəttə jamaətkə, yəni Əfəsus, Smirna, Pərgamum, Tiyatira, Sardis, Filadelfiyə wə Laodikiyadiki jamaətlərgə əwət» dedi..

12 Manga səz kiloŋan awazning kimning ikənlikini kərüx üqün kəynimgə buruldum. Buruloŋinimda, kəzümgə yəttə altun qiraoŋdan.. 13 wə ularning otturisida uqisioŋa putlirioŋiqə qüxüp turidioŋan ton kiygən, kəksigə altun kəmər baoŋlioŋan Insan'ooŋlioŋa ohxaydioŋan biri kəründi.. 14 Uning bax-qeqi ak yungdək, ҳətta kardək ap'ak idi wə kəzliri goya yalkunlap turoŋan ottək idi.. 15 Putliri humdanda tawlinip parkirioŋan tuqka ohxaytti, awazi xarkirap ekiwatkan nuroŋun sularning awazidək idi.. 16 U ong kolida yəttə yultuz tutkan bolup, aoŋzidin ikki bislik ətkür kiliq qikip turatti. Qirayi huddi kuyaxning toluk küqidə parlioŋandək yarkin idi.. 17 Uni kərginimdə, ayioŋioŋa ələüktək yikildim. U ong kolini üstümgə təgküzüp mundak dedi:

— Korkma, Awwalkisi wə Ahirkisi.. 18 ҳəmdə ҳayat Boloŋuqi Əzümdurmən. Mən ələgənidim, əmma mana, Mən əbədil'əbədgiqə ҳayatturmən, ələüm wə təҳtisaraning aqkuqliri kolumdidur!. 19 Xuning üqün, kərgən ixlarni, ҳazir boluwatkan ixlarni wə bulardin keyin bolidioŋan ixlarni yezip kaldur. 20 Sən ong kolumda kərgən yəttə yultuzning wə yəttə altun qiraoŋdanning siri mana mundak — yəttə yultuz yəttə jamaətning ələqiliri wə yəttə qiraoŋdan bolsa yəttə jamaəttur..

Əfəsustiki jamaətkə yeziloŋan ҳət

2 1 — Əfəsustiki jamaətning ələqisigə mundak yazoŋin:

«Ong kolida yəttə yultuzni tutup, yəttə altun qiraoŋdanning otturisida Mangoŋuqi mundak dəydu:

2 — Sening əjir-əməlliringni, tartkan japaliringni ҳəm səwr-takitingni, rəzil adəmlərning kilmixlirioŋa qidap turalmaydioŋanlikingni, xundakla rosul bolmisimu əzlirini rosul dəp atiwaloŋanlarni sinap, ularning yaloŋanqi boloŋanlikini tonuoŋanlikingnimu bilimən.. 3 Xundak, sening səwr-takət kiliwatkanlikingni, Mening

1:10 ««Rəbning küni»də mən Roҳning ilkigə elinixim bilən...» — «Rəbning küni» yaki «rəblik kün». Alimlar bu toоrуluk üq pikirdə bolidu: — *(1)* Rəbning küni yəkxənbə küni *(Rəb ələümdin tirilgən kün)*ni kərsitidu; *(2)* Təwratta kəp tiloŋa elinoŋan, kiyamət künini əz iqigə aloŋan ahirki zamanlardiki ahirki dəҳxətlik azab-okubətlik künlərni, yəni «Pərwərdigarning küni»ni kərsitidu, muxu kəzkarax boyiqə boloŋanda Yuhanna Roҳta kətürülüp kəlgüsidiki zamanlaroŋa yətkilip «Pərwərdigarning küni»ni kəridu; *(3)* xu wakitlarda ҳər yilning bir künidə Rim imperatori *(xu wakitta Domitiyan idi)* barlik pukralirini əzigə səjdə kildurup: «Kəysər rəbtur!» dəp etirap kilip, huxbuy selixka məjbur kilatti. Xunga xu küni «Rəbning küni» dəp ataloŋan. Bizningqə «Rəbning küni» dəl xu künni kərsitidu; lekin kinayilik ҳəm ҳəjwiylik ix xuki, Rəb dəl xu künidə *(2-kəzkaraxtikidək)* Əzining, yəni «Pərwərdigarning küni»ni ayan kilixni layik kərdi. **«Mən Roҳning ilkigə elinixim bilən...»** — «Roҳ» Hudaning Roҳi, Mukəddəs Roҳni kərsitidu.

1:10 Wəҳ. 4:2.

1:11 «Smirna» — ҳazirki Türkiyədiki «Izmir». **«kəridioŋanliringni kitab kilip yaz wə uni yəttə jamaətkə, yəni Əfəsus, Smirna, Pərgamum, Tiyatira, Sardis, Filadelfiyə wə Laodikiyadiki jamaətlərgə əwət»** — bu yəttə xəҳərning ҳəmmisi bir dügiləktə bir-birigə yandax jaylaxkanidi. Rosul Yuhanna yaxanoŋanda Əfəsus xəҳiridə makanlaxkanidi. «Koxumə səz» wə həritini kerüng.

1:12 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 25:31-40.

1:12 Mis. 25:31-40

1:13 «kəksigə altun kəmər baoŋlioŋan Insan'ooŋli» — yaki «kəksigə altun kəmər baoŋlioŋan insanning bir ooŋli». «Dan.» 7:13ni wə izahatini kerüng.

1:13 Əz. 1:26; Dan. 7:13; Wəҳ. 14:14.

1:14 Dan. 7:9; Wəҳ. 19:12.

1:15 Wəҳ. 14:2.

1:16 «munasiwətlik ayət» — «Dan.» 7:13.

1:16 Yəx. 49:2; Dan. 7:13; Əf. 6:17; Ibr. 4:12; Wəҳ. 2:16; 19:15.

1:17 Yəx. 41:4; 44:6; 48:12.

1:18 Ayup 12:14; Yəx. 22:22; Rim. 6:9; Wəҳ. 3:7; 20:1.

1:20 «yəttə yultuz yəttə jamaətning ələqiliri wə yəttə qiraoŋdan bolsa yəttə jamaəttur» — «ələqiliri» baxka hil tərjimisi: «pərixtiliri». Grek tilida ҳəm ibraniy tilida «pərixtə» wə «ələqi» bir səz bilən ipadilinidu *(pərixtilər Hudaning ələqiliri boloŋaq)*. Bizningqə muxu yərdə jamaətlər əwətkən ələqilərni kərsətsə kerək, qünki pərixtilərgə hət yezix ҳajətsiz idi. Yəttə ələqi Patmos arilioŋa berip Yuhannadin ҳal soraxka kəlgən boluxi mumkin.

2:2 «Sening əjir-əməlliringni, tartkan japaliringni ҳəm səwr-takitingni, rəzil adəmlərning kilmixlirioŋa qidap turalmaydioŋanlikingni... bilimən» — bu toluk səz ələqigə eytiloŋini bilən xübhisizki, pütkül jamaətkə *(bir adəm süpitidə)* eytilidu.

namim wəjidin japa-muxəkḳətkə bərdaxlik bərgənlikingni əmma erinmigənlikingni bilimən. [4] Lekin sanga xu bir etirazim barki, sən əzüngdiki dəsləpki meḥir-muḥəbbəttin waz kəqting. [5] Xunga ḳaysi ḥaləttin yiḳilip qüxkənlikingni esinggə elip towa ḳilọin, awwalḳi əməllərni ḳayta ḳilọin. Bolmisa yeningọa kelimən wə towa ḳilmisang qiraọdeningni jayidin yətkiwetimən.. [6] Birak, sening xu artuḳqilikiṇ barki, Mən Əzüm nəprətlinidiọan Nikolas tərəpdarlirining ḳilmixliridin sənmu nəprətlinisən.
[7] Kuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oʟəlibə ḳiloʟuqilarni Hudaning jənnitining otturisidiki ḥayatlik dərihining mewiliridin yeyixkə muyəssər ḳilimən»..

Izmirdiki jamaətkə yeziloʟan hət

[8] — Izmirdiki jamaətning əlqisigə mundak yazọin: —
«Awwalḳisi wə Ahirḳisi, əlgən wə Tirilgüqi mundak dəydu:.
[9] — Sening azab-oḳubətliringni wə namratlikingni bilimən (lekin sən bay!), Yəḥudiy əməs turup əzlirini Yəḥudiy dəwaloʟan, Xəytanning bir sinagogi boloʟanlarning təḥmətlirinimu bilimən..
[10] Aldingda qekidioʟan azab-oḳubətlərdin ḳorḳma. Mana, Iblis aranglardin bəziliringlarni sinilixinglar üqün yeḳinda zindanọa taxlitidu. Silər on kün ḳiynilisilər. Taki əlgüqə sadiḳ boloʟin, Mən sanga ḥayatlik tajini kiydürimən.
[11] Kuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oʟəlibə ḳiloʟuqilar ikkinqi ələlümning ziyinioʟa ḥərgiz uqrimaydu!»..

Pərgamumdiki jamaətkə yeziloʟan hət

[12] — Pərgamumdiki jamaətning əlqisigə mundak yazọin: —
«Ikki bislik ətkür ḳiliqi bar Boloʟuqi mundak dəydu:.
[13] — Mən sən olturoʟan yərni, yəni Xəytanning təhti boloʟan jayni bilimən. Xundaḳtimu, sən Mening namimni qing tutup, ḥətta sadiḳ guwaḥqim Antipas makaningda, yəni Xəytan turoʟan jayda ḳətl ḳilinoʟan künlərdimu, Manga ḳiloʟan etiḳadingdin tenip kətmiding. [14] Lekin sanga xu birnəqqə etirazim barki, aranglarda Balaamning təlimigə əgəxkənlərdin bəzilər bolmaḳta — Balaam bolsa Balaḳḳa Israillarni butḳa atap ḳurbanlik ḳilinoʟan gəxni yeyix wə jinsiy buzuḳluḳ ḳilixḳa azduruxni əgətkənidi.. [15] Xuningọa ohxax, silərning aranglarda Nikolas tərəpdarlirining təlimini tutḳanlarmu bar.. [16] Xuning üqün, towa ḳil! Undak ḳilmisang, yeningọa tez arida berip, aoʟzimdiki ḳiliqim bilən xularọa ḥujum ḳilimən..
[17] Kuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə degənlirini anglisun! Oʟəlibə ḳiloʟuqilar bolsa yoxurup ḳoyoʟan mannadin berimən wə hərbirigə birdin aḳ tax berimən. Tax üstidə yengi bir isim pütüklük bolidu, xu isimni uni ḳobul ḳiloʟan kixidin baxḳa heḳkim bilməydu».

2:5 «... bolmisa yeningọa kelimən wə towa ḳilmisang qiraọdeningni jayidin yətkiwetimən» — Əfəsusta ḥazir jamaət bolmayla ḳalmay, ḥətta xəḥər əzi harabilik bolidu.
2:6 «Mən Əzüm nəprətlinidiọan Nikolas tərəpdarlirining ḳilmixliridin sənmu nəprətlinisən» — «Nikolas tərəpdarliri»ning kim ikənliki ḥazir enik əməs. Bəzilər ularni «Ros.», 5:6-ayəttiki «Nikolas» isimlik jamaət hizmətkari bilən munasiwətlik dəp ḳaraydu; lekin bizninggə buningọa enik ispat tepilmidi. Ḥeqbolmioʟanda ular etiḳadqilarni jinsiy buzuḳluḳḳa azdurmaḳqi boloʟanidi *(14-15-ayətni kərüng)*.
2:6 Wəḥ. 2:15
2:7 Yar. 2:9; Wəḥ. 22:2.
2:8 «Izmir» — kona ismi «Smirna».
2:8 Yəx. 41:4; 44:6; Wəḥ. 1:17.
2:9 «... Yəḥudiy əməs turup əzlirini Yəḥudiy dəwaloʟan, Xəytanning bir sinagogi boloʟanlarning təḥmətlirinimu bilimən» — imperator Domitiyan ḥəküm sürgən bəzi waḳitlarda birsi əzining Yəḥudiy ikənlikini ispatliyalsa, ziyankəxlikkə uqrimasliḳi kerək degən bir ḳanun küqkə igə idi; xübḥisizki, bəzi «etiḳadqilar» wə baxḳilar bu ḳanundin ḳalaymiḳan paydilinip ziyankəxliktin ḳeqip, xundaḳla baxḳilaroʟimu ziyan yətküzgənidi.
2:11 Mat. 13:9.
2:12 Wəḥ. 1:16; 2:16.
2:14 «munasiwətlik ayətlər» — «Qəl.» 22-24-bab, 31:16.
2:14 Qəl. 22:23; 24:14; 25:1; 31:16.
2:15 Wəḥ. 2:6
2:16 Yəx. 49:2; Əf. 6:17; Ibr. 4:12; Wəḥ. 1:16.
2:17 «oʟəlibə ḳiloʟuqilar bolsa yoxurup ḳoyoʟan mannadin berimənv wə ḥərbirigə birdin aḳ tax berimən» — «manna» — Israillar qəl-bayawanda yürgən waḳtida Huda ularọa asmandin qüxürgən kündülük uzuḳluḳ idi *(«Mis.» 16:32-36-ayətlərgə wə «Yuḥ.» 6:48-58-ayətlərgə ḳaralsun)*.
2:17 Mis. 16:4-36.

Tiyatiradiki jamaətkə yeziloɣan hət

18 — Tiyatiradiki jamaətning əlqisigə
mundaḳ yazoɣin: —
«Kəzliri yalḳunlioɣan otḳa wə putliri parḳirak
tuqḳa ohxaydioɣan Hudaning Ooɣli mundaḳ
dəydu:
19 — Sening əməlliringni, meḥir-
muḥəbbitingni, etiḳadingni, əjir-
hizmitingni wə səwr-taḳitingni, xundaḳla
ḥazirḳi əməlliringning awwalḳidin exip
qüxüwatḳanliḳinimu bilimən. 20 Le-
kin, sanga xu bir etirazim barki, əzini
pəyoɣəmbər dəp atiwaloɣan axu hotun
Yizəbəlgə yol ḳoyuwatisən. U hotun ḳul-
hizmətkarlirimoɣa təlim berip, ularni jin-
siy buzuḳluḳ ḳilixḳa wə butḳa atap nəzir
ḳilinoɣan gəxni yeyixkə azdurmaḳta.. 21 Mən
uningoɣa towa ḳiloɣudək waḳit bərgənidim,
lekin u əz buzuḳluḳioɣa towa ḳilixni hali-
maydu. 22 Əmdi mana, Mən uni eoɣir kesəl
ornioɣa taxlap yatḳuzimən wə uning bilən
zina ḳiloɣanlar ḳilmixlirioɣa towa ḳilmisa,
ularnimu eoɣir azabḳa qəmdürimən.. 23 Uning
pərzəntlirinimu əjəllik kesəl bilən urimən.
Xu qaoɣda, barliḳ jamaətlər niyət-nixanlarni
wə ḳəlblərni kəzitip təkxürgüqining
Əzüm ikənlikimni, xundaḳla Mening
ḥərbiringlaroɣa ḳiloɣan əməliyitinglaroɣa ya-
rixa yanduridioɣanliḳimni bilidu..24-25 Lekin,
Tiyatiradiki ḳaloɣanlaroɣa, yəni bu təlimni
ḳobul ḳilmioɣanlar (ularning pikri boyiqə,
Xəytanning atalmix «qongḳur sirliri»ni
əgənmigənlər), yəni silərgə xuni eytimənki:
Əzünglarda bar boloɣanni Mən kəlgüqə qing
tutunglar. Üstünglaroɣa buningdin baxḳa
yükni artmaymən.. 26 Oɣəlibə ḳiloɣuqilaroɣa,
yəni əməllirimni ahiroɣiqə qing tutḳan
kixilərgə bolsa, ularoɣa pütkül əllərgə ḥakim
bolux ḥoḳuḳini berimən. 27 Mana bu Atam
Manga bərgən ḥoḳuḳḳa ohxax ḥoḳuḳtur: —
«U ularni təmür kaltək bilən padiqidək
baxḳurup, sapal ḳaqilarni urup qaḳḳandək tar-
mar ḳilidu».
28 Mən uningoɣa tang yultuzinimu ata
ḳilimən. 29 Ḳuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə
degənlirini anglisun!»

Sardistiki jamaətkə yeziloɣan hət

3 1 — Sardistiki jamaətning əlqisigə
mundaḳ yazoɣin: —
«Hudaning yəttə Roḥi wə yəttə yultuzining
Igisi Boloɣuqi mundaḳ dəydu:
— Sening əməlliringni wə xundaḳla «ḥayat»
degən nam-abruyungning barliḳini, lekin
əməliyəttə ölük ikənlikingni bilimən.. 2 Xunga,
oyoɣan, seningdə bar boloɣan, əmma ələy dəp
ḳaloɣan hislətliringni küqəyt; qünki Hudayim
aldida əməlliringning tügəl əməslikini bil-
dim. 3 Uning üqün səz-kalamni ḳandaḳ ḳobul
ḳilip angliɣiningni yadingoɣa kəltürüp, uni
qing tutup towa ḳiloɣin. Lekin oyoɣanmisang
Mən ooɣridək üstünggə kelimən wə sən ḳaysi
saəttə üstünggə kelidioɣinimni ḥərgiz bilm
əysən.. 4 Lekin Sardista əz kiyimlirigə daoɣ
təgküzmigən birnəqqə xəhs bar. Ular aḳ ki-
yim kiyip Mən bilən billə mangidu, qünki

2:18 Wəḥ. 1:14,15.
2:20 «munasiwətlik ayətlər» — «1Pad.» 16-, 18-19-, 21-bab.
2:20 1Pad. 16:31; 2Pad. 9:7.
2:22 «mana, Mən uni eoɣir kesəl ornioɣa taxlap yatḳuzimən» — grek tilida: «mana, Mən uni kariwatḳa taxlaymən».
2:23 «uning pərzəntlirinimu əjəllik kesəl bilən urimən» — «pərzəntliri» bolsa jismaniy yaki roḥiy jəḥəttinmu boluxi mumkin. **«barliḳ jamaətlər niyət-nixanlarni wə ḳəlblərni kəzitip təkxürgüqining Əzüm ikənlikimni... bilidu»** — «niyət-nixanlar» — grek tilida «bərəklər» bilən ipadilinidu. **«munasiwətlik ayət»** — «Yər.» 17:10.
2:23 1Sam. 16:7; 1Tar. 28:9; 29:17; Zəb. 7:9; 62:12; Yər. 11:20; 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Ros. 1:24; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḥ. 20:12.
2:24-25 Wəḥ. 3:11.
2:27 «U ularni təmür kaltək bilən padiqidək baxḳurup,...» — yaki «U ularni xaḥanə təmür ḥasa bilən padiqidək baxḳurup,... ». **«U ularni ... sapal ḳaqilarni urup qaḳḳandək tarmar ḳilidu»** — bu ayət «Zəb.» 2:9-ayəttin elinoɣan bolup, bu yərdiki «ular» Huda bilən ḳarxilaxḳan «yat əllər»ni kərsitidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Zəb.» 2:8-9, «Wəḥ.» 12:5, 19:15.
2:27 Zəb. 2:8-9; Wəḥ. 12:5, 19:15
3:1 Wəḥ. 1:14, 16.
3:3 «Lekin oyoɣanmisang Mən ooɣridək üstünggə kelimən wə sən ḳaysi saəttə üstünggə kelidioɣinimni ḥərgiz bilməysən» — «ooɣridək kelimən...»: bir ḳetim Sardis xəḥiri düxmənning ḥujumi astida turuwatḳanda «sepil-istiḥkamimiz ḥeq bəsülməs» dəp hatirjəmliktə uhlawatḳanda düxmən «ooɣridək» kirip uni ixoɣal ḳiloɣan.
3:3 Mat. 24:43; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḥ. 3:19; 16:15.

ular buningoɣa layiḳtur.. [5] Oʏəlibə ḳiloɣuqilar mana xundaḳ aḳ kiyimlərni kiyidu. Mən ularning namini ḥayatlıḳ dəptiridin ḥərgiz əqürməymən, bəlki ularning namini Atam Hudaning wə Uning pərixtilirining aldida oquḳ etirap ḳilimən..
[6] Ḳuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»

Filadelfiyədiki jamaətkə yeziloɣan hət

[7] — Filadelfiyədiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Muḳəddəs wə Ḥəḳiḳiy Boloɣuqi, xundaḳla Dawutning aqḳuqioɣa igə Boloɣuqi, aqsam ḥeqkim yapalmaydu, yapsam ḥeqkim aqalmaydu degüqi munu ixlarni dəydu:..
[8] — Sening əməlliringni bilimən. Sening bir'az küqüng boloɣaq səz-kalamimoɣa itaət ḳiloɣining wə namimdin tenip kətmigining üqün, aldingda ḥeqkim yapalmaydioɣan bir ixikni eqip ḳoydum.. [9] Mana, Xəytanning sinagogidikilərdin, Yəhudiy əməs turup əzlirini Yəhudiy dəp atiwaloɣan yaloɣanqilarni bolsa xundaḳ aḳiwətkə ḳaldurimənki, ularni kelip sening ayioɣingoɣa bax uridioɣan wə Mening seni səygənlikimni bilidioɣan ḳilimən.. [10] Sən Mening səwr-takət yolumdiki səz-kalamimni saḳlap əməl ḳilixing üqün bu dunyadiki insanlarni sinaxḳa pütkül yər yüzigə qüxidioɣan wabaliḳ sinaḳning waḳit-saiti kəlgəndə seni uningdin saḳlap ḳooɣdap ḳalimən..
[11] Mən pat arida kelimən. Tajingni ḥeqkimning tartiwalmasliḳi üqün, əzüngdə bar boloɣanni qing tutḳin..[12] Oʏəlibə ḳiloɣuqini bolsa, Hudayimning ibadəthanisioɣa tüwrük ḳilimənki, u u yərdin əsla qiḳmaydu. Mən uning üstigə Hudayimning namini, Hudayimning xəḥirining namini, yəni ərxtin — Hudaning yenidin qüxidioɣan yengi Yerusalemning namini wə Mening yengi namimni yazimən..
[13] Ḳuliḳi barlar Roḥning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»

Laodikiyadiki jamaətkə yeziloɣan hət

[14] — Laodikiyadiki jamaətning əlqisigə mundaḳ yazoɣin: —
«Amin Ataloɣuqi, yəni Sadiḳ wə Ḥəḳiḳiy Guwaḥqi, Hudaning kainitining kelip qiḳixining Səwəbqisi mundaḳ dəydu:..
[15] Sening əməlliringni bilimənki, sən sooɣuḳmu əməs, ḳizikmu əməs. Mən sening ya sooɣuḳ, ya ḳizik boluxungni halayttim!.

3:4 «Lekin Sardista əz kiyimlirigə daoɣ təgküzmigən birnəqqə xəhs bar» — «kiyimlirigə daoɣ təgküzmigən» degən ibarə kəqmə mənidə, əhlakni kərsitidu. **«... birnəqqə xəhs bar»** — grek tilida «... birnəqqə namlar bar».
3:5 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Mat. 10:32; Luka 12:8; Fil. 4:3; Wəḥ. 20:12; 21:27.
3:7 «...xundaḳla Dawutning aqḳuqioɣa igə boloɣuqi» — Əysa Məsiḥ jismaniy jəḥəttə Dawut padixaḥning əwladi bolup, u Hudaning padixaḥlikioɣa kirix dərwazisining aqḳuqidur. «Yəx.» 22:20-25ni kərüng.
3:7 Ayup 12:14; Yəx. 22:22; Wəḥ. 1:18; 3:14.
3:8 «sening bir'az küqüng boloɣaq...» — baxḳa birhil tərjimisi: «küqüng ajiz bolsimu,...».
3:9 «Xəytanning sinagogidikilərdin, Yəhudiy əməs turup əzlirini Yəhudiy dəp atiwaloɣan yaloɣanqilar...» — 2:9diki izaḥatni kərüng.
3:9 Wəḥ. 2:9; Pənd. 14:19
3:10 «Mening səwr-takitimdiki səz-kalamni saḳlap əməl ḳilixing üqün...» — «Mening səwr-takət yolumdiki səz-kalamim» yaki *(1)* hux həwərning əzini *(qünki uni qing tutup saḳlax üqün ḥərḥalda kəp səwr-takət kerək)*; yaki *(2)* Məsiḥning alaḥidə səwr-takətlik bolux əmrlirini; yaki *(3)* Hudaning pütkül səz-kalamini kərsitidu *(unimu qing tutuxḳa ajayib səwr-takət bolux kerək)*. Bizningqə bu sez yuḳiriḳi üq jəḥətning ḥəmmisini əz iqigə alidu. Məsiḥning əzining səwr-takiti bizgə bolmisa, biz «səwr-takitimdiki səz-kalam»ni ḥeq tutalmaymiz, əlwəttə. **«pütkül yər yüzigə qüxürülidioɣan sinaḳ waḳit-saiti»** — yaki *(1)* imperator Trajan yürgüzgən ziyankəxlərni, yaki *(2)* tarihtiki bizgə ḥazir naməlum baxḳa bir məzgilni, yaki *(3)* kəlgüsidiki «dəḥxətlik azab-okubət»ni kərsitidu *(məsilən «Mat.» 24:9-22)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 26:20-21.
3:10 Yəx. 26:20-21
3:11 Wəḥ. 2:25.
3:12 1Pad. 7:21; Wəḥ. 21:2,10; 22:4.
3:14 «Amin Ataloɣuqi, yəni Sadiḳ wə Ḥəḳiḳiy Guwaḥqi, Hudaning kainitining kelip qiḳixining Səwəbqisi» — «Amin» sezining mənisi «xundaḳ bolsun» bolup, bu yərdə Əysa Məsiḥning Hudaning barliḳ wədə wə pilanlirining «amin»i, yəni ularning əməlgə exixining kapaliti ikənliki təkitlənggən. *(«2Kor.» 1:20)*.
–«Hudaning kainitining kelip qiḳixining Səwəbqisi» degənning baxḳa tərjimisi «Huda yaratḳan kainatning idarə ḳiloɣuqisi». Buningoɣa ohxax sez «Kol.» 1:15, 18-ayəttə tepilidu, xu ayətlərdiki izaḥatlarnimu kərüng).
3:14 Kol. 1:15; Wəḥ. 1:5, 6.
3:15 «Sening əməlliringni bilimənki, sən sooɣuḳmu əməs,

[16] Sən ya soyuq ya kizik əməs, bəlki ilman
boloɣanlikingüqün,seniaoɣzimdinhəkilimən.
[17] Sən bay adəmmən, dələtmən boldum,
ħeq nərsigə ħajətmən əməsmən degining
bilən əzüngning oɣerib, biqarə, yoksul, kor
wə yalingaq ikənlikingni bilmigəqkə, [18] bay
boluxung üqün otta tawlanoɣan altun,
yalingaqlik nomusluksungning yepilixi
üqün kiygüzülüxünggə ak kiyim-keqək,
kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiy-
ani məndin setiwelixingni nəsihət kilimən.
[19] Mən kimni səysəm, xuning əyibini kərsitip
tərbiyiləymən; xuning üqün kizoɣin kəyüp-
pixip towa kil. [20] Mana, Mən ħazir ixik aldida
turup, ixikni kekiwatimən. Əgər biri awazim-
ni anglap ixikni aqsa, uning yenioɣa kirimən.
Mən uning bilən, umu Mən bilən billə oɣiza
linidu. [21] Oɣəlibə kiloɣuqini bolsa, Mənmu
oɣəlibə kilip, Atamning təhtidə uning bilən
birgə olturoɣinimdək, unimu təhtimdə Mən
bilən birgə olturuxka muyəssər kilimən.
[22] Kuliki barlar Roħning jamaətlərgə
degənlirini anglisun!».

Ərxtiki ibadət

4 [1] Andin mən kariwidim, mana, asmanda
bir ixik eqiklik turatti. Mən tunji ketim
angliɣan kanay awaziɣa ohxap ketidiɣan
awaz manga: «Bu yakka qik, sanga bulardin
keyin yüz berixi mukərrər boloɣan ixlarni
kərsitəy» dedi [2] wə dərħal mən Roħning
ilkidə boldum; mana, ərxtə bir təht, təhttə
bir zat olturatti. [3] Təhttə olturoɣuqining
kiyapiti yexil kaxtax wə kizil kwartska
ohxaytti. Təhtning qərisini zumrəttək bir
ħəsən-hüsən orap turatti.
[4] Təhtning ətrapida yənə yigirmə tət təht
bar idi. Təhtlərdə ak kiyimlər bilən kiyingən,
baxliriɣa altun taj takaloɣan yigirmə tət
aksakal olturatti. [5] Təhttin qakmaklar
qekip, türlük awazlar wə güldürmamilar
anglinip turatti. Təhtning aldida yalkunlap
turoɣan yəttə məx'əl kəyüp turatti; bular
Hudaning yəttə Roħi idi. [6] Təhtning aldi
huddi hrustaldək parkirap turidioɣan, süzük
əynək dengizdək idi. Təhtning otturisida
wə təhtning qərisidə, aldi wə kəyni kəzlər
bilən toloɣan tət ħayat məhluk turatti. [7] Bi-
rinqi məhluk xiroɣa, ikkinqi məhluk bukioɣa
ohxaytti. Üqinqi məhlukning yüzi adəmning

---

kizikmu əməs. Mən sening ya soɣuq, ya kizik boluxungni halayttim!» — Laodikiya xəħiridə yahxi su mənbisi yok idi. Ətrapidiki xəħərlərdinissik su *(turuba arkilik)* yətküzülsə ilman bolup kalatti; soɣuk su yətküzülsimu soɣuk əməs, bəlki ilman bolup kalatti; ular əzliri bu ilman suni yahxi kərməytti.

3:18 «kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiyani məndin setiwelixingni nəsihət kilimən» — «kəzliringgə sürtüx tutiya» grek tilida «kəzliringni məsihləydioɣan tutiya...» yaki «kəzliringni Məsiħ kilidioɣan tutiya...». **«bay boluxung üqün otta tawlanoɣan altun, yalingaqlik nomusluksungning yepilixi üqün kiygüzülüxünggə ak kiyim-keqək, kərüxüng üqün kəzliringgə sürtüxkə tutiyani Məndin setiwelixingni nəsihət kilimən»** — Laodikiya xəħiri əslidə: *(1)* intayin bay. Ularning nuroɣun bankiliri bar idi. Bay ikənlikining bir misali, miladiyə 17-yili kattik yər təwrəx tüpəylidin Filadəlfiyə, Sardis wə Laodikiya xəħərliri intayin eoɣir ziyanoɣa uqrioɣaqka Rim ħəkümiti ularoɣa nuroɣun yardəm pul əwətti. Laodikiya xəħiridikilər pulimiz bar dəp bu pulni rət kildi; *(2)* ularning qiraylik yungluk kiyim-keqək ixlax bilən dangki qikkan; *(3)* ularning ünümlük birhil kəz məlħiminingmu dangki qikkanidi.

3:18 2Kor. 5:3; Wəħ. 7:13; 16:15; 19:8.

3:19 Ayup 5:17; Pənd. 3:12; Ibr. 12:5.

3:20 «Əgər biri awazimni anglap ixikni aqsa, uning yenioɣa kirimən. Mən uning bilən, umu Mən bilən billə oɣizalinidu» — grek tilida «oɣizalinix» degən səz adəttə kəqlik tamakni kərsitidu.

3:21 Mat. 19:28; 1Kor. 6:2.

3:22 « Kuliki barlar Roħning jamaətlərgə degənlirini anglisun!»» — bu yəttə jamaətning baxkabir əħmiyiti, yəni bexarətlik əħimiyiti tooɣruluk «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

4:2 «dərħal mən Roħning ilkidə boldum» — «Roħning ilkidə» grek tilda «Roħta». Demək, Mukəddəs Roħning ilkidə wə ilħami astida boloɣan.

4:3 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 1:26-28.

4:3 Əz. 1:26-28.

4:4 «təhtlərdə ak kiyimlər bilən kiyingən, baxlirioɣa altun taj takaloɣan yigirmə tət akşakal olturatti» — «akşakallar» kimlər? Alimlarning pikri: yaki *(1)* ular Məsiħning jamaitini bildüridu; yaki *(2)* Təwrat dəwridiki etikadi bilən yol baxlioɣuqilarni kərsitidu. Biz *(2)*-pikirgə mayilmiz, qünki keyinki bablarda jamaət akşakallardin ayrim kərünidu *(7:9-17, 19:1-10)*. «Ibr.» 11-bab, bolupmu 2-ayətnimu kərüng.

4:5 «Təhtning aldida yalkunlap turoɣan yəttə məx'əl kəyüp turatti; bular Hudaning yəttə roħi idi» — bəzi alimlar bu yəttə Roħ yətə pərixtini kərsitidu, dəp karaydu, baxkilar Hudaning Mukəddəs Roħining yəttə təripini kərsitidu, dəp karaydu *(6:5ni wə «Yəx.» 11:2ni kərüng)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Mis.» 19:16, «Zək.» 3:9, 4:10.

4:5 Mis. 19:16; Zək. 3:9, 4:10.

4:6 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 1:4-28.

4:6 Əz. 1:4-28; Wəħ. 15:2.

qirayioɣa ohxaytti. Tətinqi məhluk pərwaz kiliwatkan bürkütkə ohxaytti. [8] Tət ḥayat məhlukning ḥərbirining altidin kaniti bar idi; ularning pütün bədinining qərisi ḥətta iq təripimu kəzlər bilən toloɣanidi; ular keqə-kündüz tohtimay: —
«Mukəddəs, mukəddəs, mukəddəstur,
Bar boloɣan, ḥazirmu bar ḥəm kəlgüsidimu Boloɣuqi,
Ḥəmmigə Kadir Pərwərdigar Huda!» — deyixətti..
[9] Ḥayat məhluklar təhttə olturoɣan əbədil'əbəd ḥayat Boloɣuqini uluoɣlap, Uningoɣa ḥərmət-xəwkət wə təxəkkür izḥar kiloɣinida, [10] yigirmə tət akşakal təhttə olturoɣuqining ayioɣioɣa yikilip əbədil'əbəd ḥayat Boloɣuqioɣa bax koyup səjdə kilatti, taj-lirini təhtning aldioɣa taxlap koyup, mundak deyixətti: —
[11] «Sən, i Pərwərdigarimiz wə Hudayimiz,
Xan-xərəp, ḥərmət-xəḥrət wə kudrətkə layikṯursən.
Qünki Өzüng ḥəmmini yaratting,
Ularning ḥəmmisi iradəng bilən məwjut idi wə yaritildi!».

Kozining oram yazmini koliɣa elixi

5 [1] Andin təhttə olturoɣuqining ong kolida iq wə tax təripigə hət pütülgən wə yəttə məḥür bilən peqətləngən bir oram yazmini kərdüm.. [2] Yukiri awaz bilən: «Oram yazmini eqip, peqətlərni yexixkə kim layiktur?» dəp towlioɣan kawul bir pərixtinimu kərdüm. [3] Lekin nə ərxtə nə yər yüzidə nə yər astida oram yazmini aqalaydioɣan yaki iqigə kariyalaydioɣan ḥeqkim qikmidi. . [4] Oram yazmini eqixka yaki iqigə karaxka layik birərsi tepilmioɣaqka, kattik yioɣliwəttim. [5] Andin akşakallardin biri manga:
— Yioɣlima! Kara, Yəḥuda kəbilisidin boloɣan xir — Dawutning yiltizi Boloɣuqi oɣəlibə kildi; xunga oram yazmini wə uning yəttə peqitini eqixka U kadir, — dedi..
[6] Andin karisam, təht bilən tət ḥayat məhlukning arilikida, akşakallar ot-turisida bir Koza ərə turatti. U yengila booɣuzlanoɣandək kilatti; Uning yəttə münggüzi wə yəttə kəzi bolup, bu kəzlər Hudaning pütkül yər yüzigə əwətkən yəttə Roḥi idi.. [7] Koza berip, təhttə olturoɣuqining ong kolidin oram yazmini aldi. [8] Yazmini aloɣanda, tət ḥayat məhluk wə yigirmə tət akşakal kozining ayioɣioɣa yikildi; ularning ḥərbirining qiltari wə huxbuy bilən toloɣan altun qiniliri bar idi (bu huxbuy mukəddəs bəndilərning dualiri idi).. [9] Ular yengi bir küy eytixti: —

«Oram yazmini elixka,
Wə peqətlərni eqixka layikṣən;
Qünki booɣuzlanding
Wə ḥər kəbilidin, ḥər tildin,
Ḥər millättin, ḥər əldin boloɣan insanlarni
Өz kening bədili bilən setiwelip, Hudaoɣa mənsup kilding..
[10] Ularni Hudayimiz üqün bir padixaḥlikka uyuxturup,
Kaḥinlar kilding.
Ular yər yüzidə ḥəküm süridu».
[11] Andin kərdüm wə mana, təhtning, ḥayat məhluklarning wə akşakallarning ətrapida nuroɣunlioɣan pərixtilərning awazini anglidim. Ularning sani tümən ming-tümən

4:8 «Tət ḥayat məhlukning ḥərbirining altidin kaniti bar idi» — «Əzakiyal»da kərüngən «ḥayat məhluklar»ning tət kaniti bar idi. **«ularning pütün bədinining qərisi ḥətta iq təripimu kəzlər bilən toloɣanidi»** — «iq təripimu» yaki «kanat astimu».
4:8 Yəx. 6:3; Wəḥ. 1:4, 8; 11:17; 16:5.
4:11 Wəḥ. 5:12.
5:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zək.» 5:1-4.
5:1 Zək. 5:1-4; Əz. 2:10.
5:3 Fil. 2:10; Wəḥ. 5:13.
5:5 «Dawutning yiltizi boloɣuqi» — yaki «Dawutning yiltizining notisi» *(«Yəx.» 11:1ni kərüng)*. Lekin bizningqə bu səz Dawutning Məsiḥtin kelip qikkanlikini ḥəm Məsiḥning Dawutning Rəbbi ikənlikini kərsitidu *(22:16 wə «Mat.» 22:42-45)*.
5:5 Yar. 49:9,10; Yəx. 11:10; Rim. 15:12; Wəḥ. 22:16.
5:6 Zək. 3:9; 4:10; Wəḥ. 4:5.
5:8 Zəb. 141:2; Wəḥ. 14:2.
5:9 Ros. 20:28; Əf. 1:7; Kol. 1:14; Ibr. 9:12; 10:10; 1Pet. 1:19; 1Yuḥ. 1:7; Wəḥ. 4:11.
5:10 Mis. 19:6; 1Pet. 2:5, 9; Wəḥ. 1:6.

ming, milyon-milyon idi.. 12 Ular yuḳiri awaz bilən: —

«Booɳuzlanoɣan ḳoza ḳudrət, dələt, danalik,
küq-ḳuwwət, ḥərmət, xan-xərəp
Wə mədḥiyigə layiḳtur» deyixətti..

13 Andin mən ərx, yər yüzi, yər asti wə dengizdiki ḥərbir məhluḳ wə ularning iqidə bar boloɣanlarning ḥəmmisining: —

«Təhttə Olturoɳuqioɣa wə Ḳozioɣa
Mədḥiyə, ḥərmət, xan-xərəp wə ḥoḳuḳ-ḳudrət
Əbədil'əbədgiqə mənsup boloɣay!» deginini anglidim.

14 Tət ḥayat məhluḳ «Amin!» dəp jawab ḳayturatti, akṣaḳallar yərgə yiḳilip səjdə ḳilatti..

Ḳozining altə peqətni eqixi

6 1 Andin Ḳoza yəttə peqətning birini aqḳanda, mən ḳarap turdum. Tət ḥayat məhluḳtin birining güldürmamidək awaz bilən: «Kəl!» deginini anglidim.. 2 Kərdümki, mana bir aḳ at kəldi! Atḳa mingüqining ḳolida bir oḳ-ya bar idi; uningoɣa bir taj berildi. U oɣəlibə ḳiloɳuqi süpitidə zəpər ḳuqux üqün jənggə atlandi.

3 Ḳoza ikkinqi peqətni aqḳanda, ikkinqi ḥayat məhluḳning: «Kəl!» deginini anglidim. 4 Yənə bir at otturioɣa qiḳti, uning rənggi ḳipḳizil idi. Atḳa mingüqigə yər yüzidiki tinqliḳni elip ketix wə insanlarni əzara ḳiroɣinqiliḳḳa selix ḥoḳuḳi berildi. Uningoɣa yənə qong bir ḳiliq berildi.

5 Ḳoza üqinqi peqətni aqḳanda, üqinqi ḥayat məhluḳning: «Kəl!» deginini anglidim. Mən kərdümki, mana bir ḳara at kəldi. Atḳa mingüqining ḳolida bir taraza bar idi. 6 Tət ḥayat məhluḳning arisidin: —

«Bir tawaḳ buoɳday bir dinarius puloɣa,
Üq tawaḳ arpa bir dinarius puloɣa setilidu.
Əmma zəytun yeoɳioɣa wə xarabḳa zərər yətküzmigin!»
— degəndək bir awazni anglidim..
7 Ḳoza tətinqi peqətni aqḳanda, tətinqi ḥayat məhluḳning: «Kəl!» degən awazini anglidim. 8 Kərdümki, mana bir tatirang atni kərdüm. Atḳa mingüqining ismi «Ölüm» idi. Uning kəynidin təḥtisara əgixip keliwatatti. Uloroa yər yüzining təttin birigə ḥəkümranlik ḳilip, ḳiliq, aqarqilik, waba wə yər yüzidiki yirtḳuq ḥaywanlar arḳilik adəmni əltürüx ḥoḳuḳi berildi..

5:11 «Ularning sani tümən ming-tümən ming, milyon-milyon idi» — əslidə «ularning sani yüz milyonlioɣan, «milyonlioɣan idi».
5:11 Dan. 7:10; Ibr. 12:22.
5:12 Wəḥ. 4:11.
5:14 «...Tət ḥayat məhluḳ «amin!» dəp jawab ḳayturatti, akṣaḳallar yərgə yiḳilip səjdə ḳilatti» — bu muḥim babning temisi tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz.
6:1 «Tət ḥayat məhluḳtin birining güldürmamidək awaz bilən: «Kəl!» deginini anglidim» — «Kəl!» degən səz bəlkim 2-8-ayətlərdə kerüngən atliḳlarning ḥərbirigə qiḳiriloɣan buyruḳ bolsa kerək *(3-, 5-, 7-ayətnimu kərüng)*.
–Bəzi kona kəqürülmilərdə «kəl»ning ornda «kelip kərgin!» deyilidu.

6:2 «uningoɣa bir taj berildi» — «taj» degən bu səz padixaḥningki əməs, bəlki jəng-uruxlarda yaki elixix musabiḳilirida oɣaliblaroɣa berilidioɣan, birhil nəpis qəmbirəkni kərsitidu. **«Kərdümki, mana bir aḳ at kəldi! Atḳa mingüqining ḳolida bir oḳ-ya bar idi... u oɣəlibə ḳiloɳuqi süpitidə zəpər ḳuqux üqün jənggə atlandi»** — «aḳ atḳa mingüqi»ning salaḥiyiti tooɣruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
–«ḳolida bir oḳ-ya bar idi» — əyni grek tekisttə pəḳət «ḳolida bir ya *(kaman)* bar idi» deyilidu.
6:2 Wəḥ. 19:11.
6:6 «Bir tawaḳ buoɳday» — grek tilida «bir ɵlqəm buoɳday». **«bir dinarius pul»** — asasən bir künlük ix ḥəḳḳi idi *(«Mat.» 20:2)*. «Bir tawaḳ» bəlkim bir xing idi *(grek tilida «qəniks»)*. Biraḳ bir tawaḳ buoɳday aranla bir kixining künlük tamiḳioɣa yetidu. Xunga «ḳara at» aqarqilik elip kelidu. Ḥalbuki, xuning bilən bir waḳitta baylar bolsa əz raḥət-paraoɣitigə kerək boloɣan «may wə xarab»larni setiwalalaydu.
6:6 Wəḥ. 9:4.
6:8 «ḳilip, ḳiliq, aqarqilik, waba wə yər yüzidiki yirtḳuq ḥaywanlar arḳilik...» — «waba» grek tilida «ɵlüm».

[9] Ḳoza bəxinqi peqətni aqḳanda, Hudaning
səz-kalami üqün wə izqil guwaḥlik
bərgənliki wəjidin ɐltürülgənlərning janli-
rini ḳurbangaḥning tegidə kərdüm.. [10] Ular
ḳattiḳ awaz bilən nida selixip:
— Əy ḥakimmutləḳ Igimiz, muḳəddəs
wə ḥəḳikiy Bolоquqi! Sən ḳaqanоqiqə yər
yüzidə turuwatḳanlarni soraḳ ḳilmay, ular-
din ḳenimizning intiḳamini almaysən? —
deyixətti.
[11] Ularning ḥərbirigə birdin aḳ ton berildi.
Ularoqa, ɐzünglaroqa ohxax ɐltürülidioqan ḳul-
buradərliringlar ḥəm ḳerindaxliringlarning
sani toxḳuqə azoqinə waḳit aram elixinglar
kerək, dəp eytildi. [12] Andin mən Ḳoza altinqi
peqətni aqḳinida kərdümki, mana dəḥxətlik
bir yər təwrəx yüz bərdi, ḳuyax bəəyni ḳara
yungdin toḳuloqan bəzdək ḳapḳara rənggə,
tolun ay bolsa ḳanning rənggigə kirdi..
[13] Ənjür dərihining ḳattiḳ boranda silki-
nixidin ənjür oqoriliri yərgə təküлgəndək,
asmandiki yultuzlarmu yər yüzigə
təküldi. [14] Asman huddi oram yazmining
türülginidək oqayib boldi, ḥərbir taoq wə
aral ornidin yətkəldi;.. [15] ḥəmdə dunyadiki
padixaḥlar, mətiwərlər, sərdarlar, baylar,
küqlüklər, ḳullar wə ḥərlərning ḥəmmisi
əngkürlərgə wə taoqlarning kamarlirioqa
yoxurundi.. [16] Ular taoqlaroqa wə ḳoram
taxlaroqa mundaḳ dəp jar saldi: —
«Üstimizgə qüxünglar! Bizni təhttə
Olturoquqining siymasidin ḥəm Ḳozining
oqəzipidin yoxurunglar wə saḳlanglar!..
[17] Qünki Ularning dəḥxətlik oqəzəp küni
kəldi, əmdi kim put tirəp turalisun?!»..

Məḥürləngən 144000 kixi

7 [1] Uningdin keyin mən kərdümki, tət
pərixtə yər yüzining tət bulungida
turatti. Ular ḥərḳandaḳ xamalning ḳurukluḳ,
dengiz ḥəm dəl-dərəhlərgə urulmasliki
üqün yər yüzining tət təripidin qikidioqan
xamalni tizginləp turatti. [2] Mən ḥayat
Hudaning məḥürini aloqan, kün qikixtin
kətürülüwatḳan baxḳa bir pərixtini
kərdüm. U ḳattiḳ awaz bilən ḳurukluḳ wə
dengizlarni wəyran ḳilix ḥoḳuḳi berilgən
axu tət pərixtigə: [3] «Biz Hudaning ḳul-
hizmətkarlirining pexanisigə məḥür
basḳuqə, ḳurukluḳ, dengiz wə dəl-dərəhlərni
wəyran ḳilmanglar!» dəp towlidi. [4] Mən
məḥürləngənlərning sanini anglidim —
Israillarning ḥərḳaysi ḳəbililiridin bir yüz
ḳirik tət ming kixi, yəni: —..

[5] Yəḥuda ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Rubən ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Gad ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[6] Axir ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Naftali ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Manassəḥ ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[7] Ximeon ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Lawiy ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Issakar ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
[8] Zəbulun ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Yüsüp ḳəbilisidin on ikki ming kixi,
Binyamin ḳəbilisidin on ikki ming kixi
məḥürləngənidi..

Nijatni tapḳan zor bir tup halayiḳ

[9] Bu ixlardin keyin kərdümki, mana ḥər əl,
ḥər ḳəbilə, ḥər milləttin boloqan, ḥərhil til-
larda səzlixidioqan san-sanaḳsiz zor bir top
halayiḳ təhtning wə Ḳozining aldida turatti;
ularning ḥəmmisigə aḳ ton kiydürülgən bo-
lup, ḳollirida horma xahliri tutḳanidi. [10] Ular

6:9 Wəḥ. 19:10; 20:4.
6:12 «Andin mən Ḳoza altinqi peqətni aqḳinida kərdüm...» — «yəttə peqət» tooqruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
6:12 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 13:10; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29, Ros. 2:20
6:14 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 34:4.
6:14 Yəx. 34:4
6:15 «sərdarlar» — grek tilida «mingbexilar». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 2:21.
6:15 Yəx. 2:21
6:16 «munasiwətlik ayət» — «Ḥox.» 10:8.
6:16 Yəx. 2:19; Ḥox. 10:8; Luḳa 23:30; Wəḥ. 9:6.
6:17 Yo. 2:10, 31; 3:15; Yəx. 2:12-22; 13:6-13; 24:23; Am. 8:9; Mat. 24:29; Ros. 2:20
7:4 Wəḥ. 14:1.
7:8 «...Zəbulun ḳəbilisidin on ikki ming kixi, Yüsüp ḳəbilisidin on ikki ming kixi, Binyamin ḳəbilisidin on ikki ming kixi məḥürləngənidi» — on ḳəbilidin Dan ḳəbilisi kəm idi; Yüsüpning ḳəbilisi ikki bələkkə *(Yüsüpning wə Manassəḥning)*gə bəlündi.

yuķiri awaz bilən: —
«Nijat təhttə olturoɳuqi Hudayimizoɳa wə Ķozioɳa mənsup boloɳay!» dəp warķirixatti.
11 Barlik pərixtilər təhtning, akṣakallarning wə tət ḥayat məhluķning ətrapioɳa olaxķanidi. Ular təhtning aldida yikilip, Hudaoɳa səjdə ķilip mundak deyixətti: —

12 «Amin! Ḥəmd-mədḥiyə, xan-xərəp,
Danalik wə təxəkkür,
Ḥərmət wə küq-ķudrət
Hudayimizoɳa əbədil'əbədgiqə mənsup boloɳay, amin!»

13 Əmdi akṣakallardin biri məndin:
— Bu ak ton kiydürülgən kixilər kim bolidu, ķəyərdin kəldi? — dəp soridi.
14 — Təķsir, bu əzlirigə məlumdur, — dedim.
U manga:
— Bular dəḥxətlik azab-okubətni bexidin ətküzüp kəlgənlər. Ular tonlirini Ķozining ķenida yuyup ap'ak ķiloɳan. 15 Xunga ular Hudaning təhtining aldida turup, ibadəthanisida keqə-kündüz Uning hizmitidə bolidu; təhttə Olturoɳuqi bolsa ularning üstigə qedirini sayiwən ķilidu.. 16 Ular yənə ḥeq aq ķalmaydu, ḥeq ussimaydu, ularoɳa nə aptap, nə piziǫirim issik ḥeq urmaydu.
17 Qünki ularni təhtning otturisidiki Ķoza bakidu wə ḥayatlik süyi bulakliriǫa elip baridu; wə Huda ularning ḥərbir kəz yexini sürtidu, — dedi.

Ķozining yəttinqi peqətni eqixi

8 1 Ķoza yəttinqi peqətni aqķanda, ərxtə yerim saətqə jimjitlik ḥəküm sürdi.. 2 Andin Hudaning aldida turidioɳan yəttə pərixtini kərdüm. Ularoɳa yəttə kanay berildi. 3 Altun huxbuydan tutķan yənə bir pərixtə kelip, huxbuygaḥning aldida turdi. Barlik muķəddəs bəndilərning dualiri bilən birliktə təhtning aldidiki altun huxbuygaḥ üstidə Hudaoɳa atap sunuxķa uningoɳa kəp huxbuy berildi.. 4 Wə huxbuyning tütünliri muķəddəs bəndilərning dualiri bilən billə pərixtining ķolidin Hudaning aldioɳa kətü rüldi.. 5 Andin pərixtə huxbuydanni ķolioɳa elip, uni ķurbangaḥdiki ot bilən toldurup, yər yüzigə atti; xuning bilən türlük awazlar, güldürmamilar anglandi, qakmaklar qekildi wə bir yər təwrəx boldi. 6 Andin ķollirioɳa birdin kanay tutķan yəttə pərixtə kanaylirini qelixķa ḥazirlandi.

Yəttə kanayning qelinixi

7 Birinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən məldür wə ot ķan arilax pəyda bolup yər yüzigə taxlandi, zeminning üqtin biri kəydürüldi, dəl-dərəhlərning üqtin biri kəydürüldi wə pütkül yexil ot-qəplər kəydürüldi.
8 Ikkinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən goyaki lawuldap kəyüwatķan yooɳan bir taoɳdək oɳayət zor bir jisim dengizoɳa taxlandi. Dengizning üqtin biri ķanoɳa aylandi 9 wə dengizdiki janiwarlarning üqtin biri əldi; kemilərning üqtin biri wəyran boldi.
10 Üqinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning bilən asmandin məx'əldək yalķunlap yanoɳan qong bir yultuz qüxti; u dəryalarning üqtin birining wə bulakларning suliri üstigə qüxti.
11 Yultuzning ismi «Kəkrə» idi. Sularning üqtin biri kəkridək bolup kətti, sular aqqik bolup kətkəqkə nuroɳun adəm sudin əldi.

7:10 «Nijat təhttə olturoɳuqi Hudayimizoɳa wə Ķozioɳa mənsup boloɳay!» — «Nijat... Ķozioɳa boloɳay!» degən ibarə bolsa Huda wə Ķoza insanloɳa ata ķiloɳan nijatning mewisi boloɳan xan-xərəp, nam-xəḥrət wə ḥəmdusanalarning ḥəmmsi ḥeq nemə ķaldurmay Huda wə Ķozioɳa ķayturup kelinsun, degəndək mənidə.
7:15 «təhttə Olturoɳuqi bolsa ularning üstigə qedirini sayiwən ķilidu» — grek tilida «təhttə Olturoɳuqi bolsa ularning üstigə Əz qedirini yeyip beridu».
7:16 Yəx. 49:10.
7:17 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 5:5-6, 25:8.
7:17 Yəx. 5:5-6; 25:8; Zəb. 23:1; Wəḥ. 21:4.

8:1 «Ķoza yəttinqi peqətni aqķanda, ərxtə yerim saətqə jimjitlik ḥəküm sürdi» — «yəttə peqət» tooɳruluk «ķoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
8:3 «huxbuygaḥ... altun huxbuygaḥ» — grek tilida «ķurbangaḥ... altun ķurbangaḥ».
8:4 Zəb. 141:2

12 Tətinqi pərixtə kaniyini qaldi; xuning
bilən ḳuyaxning üqtin biri, ayning üqtin biri
wə yultuzlarning üqtin biri uruldi. Nətijidə,
ḳuyax, ay wə yultuzlarning yoruḳluḳining
üqtin biri ḳarangoɣulaxti, kündüzning üqtin
biridə yoruḳluḳ yoḳaldi, keqining üqtin biri-
dimu xundaḳ boldi.
13 Yənə kərdümki, asmanning otturisida
uqup ketiwatḳan bir bürkütning ḳattiḳ awaz
bilən: —
«Kanayni qelixḳa təmxəlgən ḳaloɣan üq
pərixtining kanay awazliri anglansa yər
yüzidə turuwatḳanlarning ḥalioɣa way, way,
way!» deginini anglidim.

9 1 Bəxinqi pərixtə kaniyini qaldi;
mən asmandin yərgə qüxüp kətkən
bir yultuzni kərdüm. Tegi yoḳ ḥangoɣa
baridioɣan ḳudukning aqḳuqi uningoɣa be
rildi,.. 2 U tegi yoḳ ḥangning ḳudukini aqti.
Ḳuduḳtin yooɣan humdanning isidək tütün
ərləp qikti. Ḥangning ḳudukining tütünidin
ḳuyax wə kəkni ḳarangoɣuluḳ basti.
3 Tütünning iqidin yər yüzigə qekətkə yaoɣdi.
Ularoɣa yər yüzidiki qayanlardək qekix küqi
berilgənidi. 4 Ularoɣa yər yüzidiki ot-qəplərgə
wə ḥərḳandaḳ əsümlük yaki dəl-dərəhlərgə
zərər yətküzmənglar, pəḳət pexanisidə
Hudaning məḥüri bolmioɣan adəmlərgila
zərər ḳilinglar, dəp eytildi.. 5 Ularoɣa
adəmlərni əltürüxkə əməs, bəlki bəx ayoɣiqə
ḳiynaxḳa yol ḳoyuldi; ular yətküzidioɣan
azab adəmni qayan qaḳḳandikidək azab idi.
6 Xu künlərdə, insanlar əlümni izdəydu, lekin
tapalmaydu; əlümni seoɣinidu, lekin əlüm
ulardin ḳaqidu..

7 Qekətkilərning ḳiyapiti huddi jənggə
ḥazirlanoɣan atlaroɣa ohxaytti. Baxlirida
bolsa altun tajḳa ohxaydioɣan bir nərsə bo-
lup, qirayi adəmningkigə ohxaytti.. 8 Qaqliri
ayallarning qeqioɣa, qixliri xirning qixioɣa
ohxaytti. 9 Ularning kəkrikidiki sawuti təmür
sawutlaroɣa ohxaytti; ḳanatlirining awazi
jənggə atlanoɣan nuroɣun at-ḥarwilarning
awazioɣa ohxaytti. 10 Qayanlarningkigə ohxax
ḳuyrukliri wə nəxtərliri bar idi. Adəmni bəx
ay azabḳa salidioɣan küq bolsa ḳuyruḳlirida
idi. 11 Ularni idarə ḳilidioɣan padixaḥi, yəni
tegi yoḳ ḥangning pərixtisi bar idi. Uning
ibraniyqə ismi Awaddon; grekqə ismi Apoli-
yon idi..
12 Birinqi «way» ətüp kətti. Mana, buningdin
keyin yənə ikki «way» kelidu..

Altinqi kanayning qelinixi; «ikkinqi way»ning baxlinixi

13-14 Altinqi pərixtə kaniyini qaldi; mən
Hudaning aldidiki altun ḳurbangaḥning tət
münggüzidin qikḳan bir awazni anglidim, bu
awaz kanayni tutḳan altinqi pərixtigə:
— Qong Əfrat dəryasining yenida baoɣlaḳliḳ
tət pərixtini boxat, dedi. 15 Dəl xu saət, xu
kün, xu ay, xu yil üqün ḥazirlap ḳoyuloɣan bu
tət pərixtə insanlarning üqtin birini ḥalak
ḳilix üqün baoɣlaḳtin boxitildi. 16 Bularning
atliḳ ləxkərlər ḳoxunining sani ikki yüz mi-
lyon idi. Ularning sanining jakarlanoɣanliḳini
anglidim..
17 Oɣayibanə kərünüxtə kəzümgə kərüngən
at wə üstigə mingənlər mana mundaḳ idi:
atliḳlarning kəkrikidiki sawuti qooɣdək ḳizil,
kək yaḳuttək kək wə günggürttək seriḳ
idi. Atlarning baxliri xirning bexidək idi;
ularning eoɣizliridin ot, tütün wə günggürt
qiḳip turatti.. 18 Bu üq baladin, yəni atlarning
aoɣzidin qikḳan ot wə tütün wə güngürttin
insanlarning üqtin biri əltürüldi. 19 Qünki
atlarning küqi eoɣizlirida wə ḳuyruḳlirida

9:1 Luḳa 8:31; Wəḥ. 17:8.
9:4 Əz. 9:4; Wəḥ. 6:6; 7:3.
9:6 Yəx. 2:19; Yər. 8:3; Ḥox. 10:8; Luḳa 23:30; Wəḥ. 6:16.
9:7 Mis. 10:4.

9:11 «Uning ibraniyqə ismi Awaddon; grekqə ismi Apoliyon idi» — bu ikki isimning mənisi «ḥalak ḳiloɣuqi».
9:12 Wəḥ. 8:13.
9:16 «bularning atliḳ ləxkərlər ḳoxunining sani ikki yüz milyon idi» — «ikki yüz milyon» grek tilida «ikki tümən ḥəssə tümən».
9:17 «atliḳlarning kəkrikidiki sawuti qooɣdək ḳizil, kək yaḳuttək kək wə günggürttək seriḳ idi» — «qooɣdək ḳizil, kək yaḳuttək kək wə günggürttək seriḳ idi» yaki «ot, kək yaḳut wə günggürttin idi».

idi; ularning ḳuyruḳlirining yilanlaroŋa ohxax bexi bolup, bular bilən adəmni zəhimləndürətti.
20 Ḳaloŋan insanlar, yəni bu balayi'apətlərdin
əltürülməy ḳaloŋanlar əz ḳollirining
əməllirigə towa ḳilmidi, yəni jinlaroŋa,
kərəlməs, angliyalmas wə mangalmas altun,
kümüx, tuq wə yaoŋaq butlaroŋa qoḳunuxtin
waz kəqmidi.. 21 Ular ḳatillik, seḥirgərlik,
jinsiy buzuḳluḳ wə ooŋrilikliriooŋimu towa
ḳilmidi.

Pərixtə wə kiqik oram yazma

10 1 Andin keyin, ərxtin qüxüwatḳan yənə bir küqlük pərixtini kərdüm. U bir parqə bulut bilən yepinoŋan bolup, bexining üstidə bir ḥəsən-ḥüsən bar idi. Qirayi ḳuyaxḳa, putliri ot tüwrükkə ohxaytti;.. 2 ḳolida bir kiqik eqikliḳ oram yazma bar idi. U ong putini dengiz üstigə, sol putini ḳuruḳluḳḳa ḳoyup turup, 3 xirning ḥərkirixigə ohxax ḳattiḳ awaz bilən warḳiridi. U warḳirioŋanda, yəttə güldürmama əz awazlirini anglitip səz ḳildi.
4 Yəttə güldürmama səz ḳiloŋanda, degənlirini hatiriliwalmaḳqi bolup turattim. Biraḳ asmandin: —
«Yəttə güldürmamining eytḳanlirini məhürləp, ularni hatirilimə» degən awazni anglidim.. 5 Dengiz ḥəm ḳuruḳluḳning üstidə turoŋan, mən kərgən u pərixtə ong ḳolini asmanoŋa kətürüp,.. 6 asmanlar ḥəm ularda boloŋanlarning ḥəmmisini, yər-zemin ḥəm uningda boloŋanlarning ḥəmmisini, dengiz ḥəm uningda boloŋan ḥəmmisini Yaratḳuqi, yəni əbədil'əbədgiqə ḥayat Yaxioŋuqi bilən ḳəsəm ḳilip:
— Waḳit yənə kəynigə sürülməydu;.. 7 bəlki yəttinqi pərixtə kanay qelix aldida, yəni awazi anglinix aldidiki künlərdə, Hudaning Əz ḳul-hizmətkarliri boloŋan pəyoŋəmbərlərgə hux həwirini yətküzginidək Uning siri tügəllinip, əməlgə axidu, — dedi..
8 Mən asmandin angliooŋan awaz manga yənə səzləp:
— Berip, dengiz ḥəm ḳuruḳluḳning üstidə turoŋan pərixtining ḳolidiki eqikliḳ oram yazmini aloŋin, dedi.
9 Mən berip, pərixtining kiqik oram yazmini manga berixini soridim. U manga:
— Buni elip yə! Axḳaziningni zərdab ḳilidu, biraḳ aoŋzing ḥəsəldək tatliḳ bolidu, dedi..
10 Mən xuning bilən kiqik oram yazmini pərixtining ḳolidin elip yedim; dərwəḳə aoŋzimoŋa ḥəsəldək tatliḳ tetidi, lekin yegəndin keyin axḳazinim zərdab boldi..
11 Xuning bilən manga:
— Sən kəp millətlər, əllər wə ḥər hil tillarda səzlixidioŋanlar wə padixaḥlar tooŋrisidiki wəḥiy-bexarətlərni yənə jakarlixing lazim, deyildi.

Ikki guwaḥqi; «ikkinqi way»ning dawami

11 1 Manga əlqigüq ḥasidək bir ḳomux berilip, mundaḳ deyildi:
«Baroŋin, Hudaning ibadəthanisi, ḳurbangaḥi wə u yərdə ibadət ḳiliwatḳanlarni əlqigin..
2 Lekin ibadəthanining taxḳiriḳi ḥoylisini

9:20 Zəb. 115:4, 5, 6, 7; 135:15.
10:1 Mat. 17:2; Wəḥ. 1:15.
10:4 «Yəttə güldürmamining eytḳanlirini məhürləp, ularni hatirilimə» — demək, bu səzlərni məhpiy tut.
10:4 Dan. 8:26; 12:4.
10:5 Dan. 12:7.
10:6 Wəḥ. 11:15.
10:7 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh.11:15
10:9 «...Buni elip yə! Axḳaziningni zərdab ḳilidu, biraḳ aoŋzing ḥəsəldək tatliḳ bolidu» — kəqmə mənisi «sanga awwal birhil huxallik yətküzidu, lekin keyin yürikingni eqixturidu» degəndək bolidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Əz.» 2:6-3:3.
10:9 Əz. 3:1.
10:10 «Mən xuning bilən kiqik oram yazmini pərixtining ḳolidin elip yedim...» — «oram yazmini yeyix» bizningqə Yuḥanna məzmunini yətküzüxi kerək bolidioŋan, təwəndiki 11-19-bablardiki bexarətlər bilən baoŋliḳ. «Ḳoxumqə səz»imizdə u tooŋruluḳ tohtilimiz.
11:1 «Baroŋin, Hudaning ibadəthanisi, ḳurbangaḥi wə u yərdə ibadət ḳiliwatḳanlarni əlqigin» — ḳizik yeri xuki, Yuḥanna mukəddəs ibadəthanini wə uningda ibadət ḳiloŋuqilarni əlqigin dəp buyruloŋini bilən u bizgə bularning əlqəmlirini eytmaydu. Bu ixning əḥmiyiti tooŋruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə azraḳ tohtilimiz. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Əz.» 40:3 ḳatarliḳlar, «Zək.» 2:1-4.
11:1 Əz. 40:3-49; Əz. 41; Əz. 42; Əz. 43; Zək. 2:1-4.

əlqiməy ḳoy, qünki u yər yat taipilərgə berildi, xuning bilən muḳəddəs xəḥər ḳirik ikki ay dəpsəndə ḳilinidu.. [3] Mən ikki guwaḥqimoɣa ḳudrət berimən, xuning bilən ular bəz kiyim kiyip, wəḥiy-bexarətlərni bir ming ikki yüz atmix kün yətküzidu». [4] (bular yər-zeminning Rəbbi aldida turoɣan ikki tüp zəytun dərihi wə ikki qiraoɣdandur).. [5] Birərsi ularni zəhimləndürməkqi bolsa, eoɣizliridin ot pürkülüp qiḳip, düxmənlirini yəp tügitidu. Ularni zəhimləndürməkqi boloɣanlar mana xundaḳ əltürülidu. [6] Ular bexarət-wəḥiyni yətküzgən künlərdə yamoɣur yaoɣdurmasliḳḳa asmanni etiwetix ḳudritigə igə; sularni ḳanoɣa aylandurux wə ḥərhil bala-waba bilən yər-zeminni halioɣan waḳitta urux ḳudritigimu igə.. [7] Ularning guwaḥliḳ wəzipisi ayaoɣlixixi bilən, tegi yoḳ ḥangdin qiḳidioɣan diwə ular bilən elixidu wə ularni yengip əltüridu.. [8] Jəsətliri roḥiy jəḥəttin Sodom wə Misir dəp atilidioɣan xu katta xəḥərning oɣol koqisida yatidu; xu yərdə ularning Rəbbimu krestləngənidi.. [9] Ḥər millətdin, ḥər ḳəbilidin wə ḥər hil tilda səzlixidioɣanlardin, ḥər əldin boloɣan adəmlər ularning jəsətlirigə üq yerim kün tikilip ḳaraydu wə jəsətlərning yərlikkə ḳoyuluxioɣa yol ḳoymaydu. [10] Yər yüzidə turuwatḳanlar ularning bu ḥalidin huxallinip, təbriklixip, bir-birigə ḥədiyələr əwətixidu; qünki bu ikki pəyoɣəmbər yər yüzidikilərni ḳiynaytti.

[11] Lekin üq yerim kündin keyin, Hudadin kəlgən ḥayatliḳ nəpisi ikkiyləngə kirdi, ular ornidin put tirəp turdi; ularoɣa ḳarawatḳanlarning üstigə qong bir ḳorḳunq qüxti.. [12] Andin ular ikkəyləngə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidi; xuning bilən ular düxmənlirining kəz aldida bir bulut iqidə asmanoɣa kətürü ldi.. [13] Dəl xu saət iqidə xiddətlik yər təwrəx yüz bərdi, xəḥərning ondin biri gumran bolup, yəttə ming kixi ḥalak boldi. Ḳaloɣanliri dəkkə-dükkigə qəmüp, ərxtiki Hudani uluoɣlaxti..

[14] Ikkinqi «way» ətüp kətti; mana, üqinqi «way» kelixkə az ḳaldi..

Yəttinqi pərixtining kanay qelixi; «üqinqi way»

[15] Andin yəttinqi pərixtə kaniyini qaldi; ərxtə yuḳiri awazlar anglinip mundaḳ deyildi: —
«Dunyaning padixaḥliḳi Pərwərdigarimiz
Wə uning Məsiḥining padixaḥliḳi boldi,
U əbədil'əbədgiqə ḥəküm süridu»..
[16] Hudaning aldida əz təhtliridə olturoɣan yigirmə tət aḳsaḳal yərgə yiḳilip bax ḳoyup, Hudaoɣa səjdə ḳilip mundaḳ deyixti: —
[17] «Xükürlər eytimiz sanga,
I bar Boloɣuqi wə bar boloɣan Ḥəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda,
Qünki uluoɣ ḳudritingni ḳolungoɣa elip,
Ḥəkümüngni yürgüzüxkə baxliding..
[18] Əllər oɣəzəpləngənidi,

11:2 Wəḥ. 13:5.
11:3 «ikki guwaḥqim... bəz kiyim kiyip...» — kona zamanlarda «bəz kiyim kiyix» towa ḳilix yaki matəm tutuxni bildürətti. Xübḥisizki, bu ix ularning towa ḳilix ḥaḳḳidiki həwərni təkitlək üqün bolidu.
11:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Zək.» 4:1-7.
11:4 Zək. 4:3,14.
11:6 Mis. 7; 8; 9; 10; 12; 1Pad. 17:1.
11:7 «tegi yoḳ ḥangdin qiḳidioɣan diwə ular bilən elixidu» — grek tilida «tegi yoḳ ḥangdin qiḳidioɣan diwə ular bilən uruxidu».
11:7 Dan. 7:21; Wəḥ. 13:7,11.
11:8 «roḥiy jəḥəttin Sodom wə Misir dəp atilidioɣan xəḥər» — Sodom eoɣir buzuḳlukḳa qəmgənidi, Misir bolsa Hudaning bəndilirigə nisbətən əslidə ularni əsir ḳiliwaloɣan «bu rəzil dunya»ning simwolidur. Xəḥərning «roḥiy jəḥəttin» xu namlarda boluxi «Rim» yaki «Babil *(Babilon)*»ni kərsitixi mumkin; xəḥər ḥərḥalda ahirḳi zamanda bu rəzil dunyaning küq-ḳudritigə əng qong namayandə boluxi kerək.
–Bəzi alimlar xəḥərni Yerusalem dəp ḳaraydu.
11:8 Wəḥ. 7:2, 5; 18:10.
11:11 «Hudadin kəlgən ḥayatliḳ nəpisi ikkiyləngə kirdi...» — grek tilida «nəpəs» wə «roḥ» birla səz bilən ipadilinidu.
11:11 Əz. 37:5,10
11:12 «ular ikkəyləngə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidi» — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə: «Mən ular ikkilisi əzlirigə ərxtin kəlgən: — «Bu yaḳḳa qiḳ!» degən yuḳiri bir awazni anglidim» deyilidu.
11:13 «yəttə ming kixi ḥalak boldi» — grek tilida «yəttə ming nam ḥalak boldi».
11:14 Wəḥ. 8:13; 9:12; 15:1.
11:15 Yəx. 27:13; Zək. 9:14; Mat.24:31; 1Kor. 15:52; 1Tes. 4:16; Wəh.10:7
11:17 Wəḥ. 1:4, 8; 4:18; 16:5.

Əmdi Sening oŋəziping yetip kəldi!
Ɵlgənlərni sorak ḳilix,
Ḳul-hizmətkarliring boloŋan
pəyoŋəmbərlərni,
Mukəddəs bəndilərni,
Təwən yaki katta bolsun namingdin
ḳorkḳanlarni in'amioŋa igə ḳilix,
Yər yüzini ḥalak ḳiloŋanlarni ḥalak ḳilix
wakti kəldi».

19 Andin Hudaning ərxtiki ibadəthanisi
eqildi wə uning əḥdə sanduḳi ibadəthanida
kəründi; qakmaklar, türlük awazlar, güldür-
mamilar , yər təwrəx wə dəḥxətlik məldür
boldi..

Ayal, ooŋul bala wə əjdiḥa

12 1 U qaoŋda, ərxtə ajayip bir
karamət pəyda boldi — u ḳuyaxni
yepinqakliŋan, putlirining astida ay, bexida
on ikki yultuzluk taj bar bir ayal idi. 2 U
ḥamilidar bolup, toloŋak yəp tuoŋux azabida
dad-pəryad kətürdi.. 3 Andin ərxtə yənə
bir alamət kəründi — mana, yəttə baxlik,
on münggüzlük, yəttə bexida yəttə taj bar
boloŋan qong bir ḳizil əjdiḥa turatti. 4 U
ḳuyruḳi bilən asmandiki yultuzlarning üqtin
birini süpürüp, ularni yər yüzigə qərüwətti.
Əjidiḥa tuoŋay dəp ḳaloŋan ayal yənggigən
ḥaman uning balisini yalmap yutuwətməkqi
bolup uning aldida turdi.. 5 Ayal bir bala,
yəni pütün əllərni təmür ḥasisi bilən
padiqidək bakidioŋan bir ooŋul tuoŋdi. Bala
bolsa Hudaning wə Uning təhtining aldioŋa
oŋaqqidə elip qikildi.. 6 Ayal qəlgə ḳaqti; u
yərdə uning 1260 kün bekilixi üqün uningoŋa
Huda təripidin ḥazirlap ḳoyuloŋan bir jay bar
idi..
7 Andin ərxtə jəng boldi. Bax pərixtə Mi-
kail wə uning pərixtiliri əjdiḥa bilən jəng
ḳiloŋili turdi; əjdiḥamu əz pərixtiliri bilən
ularoŋa etildi.. 8 Lekin u üstünlük ḳazinalmidi,
uningoŋa wə pərixtilirigə ərxtə turuxḳa
orun ḳalmidi.. 9 Xuning bilən zor əjdiḥa, yəni
Iblis wə Xəytan dəp ataloŋan, pütün jaḥanni
azduroŋuqi ḥeliḳi ḳədimiy yilan yər yüzigə
taxlandi. Uning pərixtilirimu uning bilən
təng taxlandi..
10 Andin mən ərxtə yuḳiri bir awazning
mundaḳ degənlikini anglidim: —

«Kəldi Hudayimizning nijatliḳi, ḳudriti,
padixaḥliḳi wə Uning Məsiḥining ḥoḳuḳi!
Qünki ḳerindaxlirimizning üstidin
Hudayimizning aldida keqə-kündüz xikayət
ḳilip turoŋan xikayət ḳiloŋuqi ərxtin taxli-
wetildi;
11 ḳerindaxlar uning üstidin Ḳozining ḳeni
wə ularning guwaḥliḳ səzi bilən oŋalib kəldi;
Ular ḥətta ɵlümni kəzigə ilmay əz jenini əziz
kərmidi.
12 Xuning üqün, xadlininglar, əy ərxlər wə
ularda turuwatḳalar!
Lekin ḥalinglaroŋa way, əy yər wə dengizlar!
Qünki Iblis üstünglaroŋa qüxti;
Wakitining az ḳaloŋanliḳini bilgəq,
Oŋəzəp-kəḥri bilən kəldi!»..
13 Əjdiḥa əzining yər yüzigə taxlanoŋanliḳini
kərüp, ooŋul balini tuoŋḳan ayalni ḳooŋlaxḳa
baxlidi. 14 Ayalning yilanning yüzidin
daldilinixi, qəldə əzi üqün ḥazirlanoŋan
makanioŋa berip bir məzgil, ikki məzgil wə

11:19 Wəḥ. 15:5.

12:2 «U ayal ḥamilidar bolup, toloŋak yəp tuoŋux azabida dad-pəryad kətürdi...» — ayal tooŋruluk üq pikir bar; u yaki *(1)* jamaətni; yaki *(2)* büwi Məryəm; yaki *(3)* Israilni bildüridu. Bizning uning Israilni bildüridioŋanliḳioŋa ḳilqə gumanimiz yoḳ.
–Ḥəzriti Yüsüpning Təwrat, «Yaritilix» 37-babta hatiriləngən qüxini kərüng. «Ayal» jamaət boluxi mumkin əməs, qünki «ayal» Məsiḥni tuoŋidu *(5-ayət)*. 12:17nimu kərüng.

12:4 «U əjdiḥa ḳuyruḳi bilən asmandiki yultuzlarning üqtin birini süpürüp, ularni yər yüzigə qərüwətti...» — bu wəḥiy bizningqə Xəytanning əslidə ərxtə Hudaoŋa ḳarxi kətürgən isyanini kərsitidu. Bundaḳ xərḥ tooŋra bolsa, pərixtilərning üqtin biri isyanoŋa ḳoxulup ḥazirḳi jinlar bolup qikḳan.

12:5 Zəb. 2:9; Wəḥ. 2:27.

12:6 Yər. 49:13, 14; Mik. 2:12, 13; Wəḥ. 11:3

12:7 «Bax pərixtə Mikail» — bax pərixtə Mikailning Israil həlḳini ḳooŋdax üqün alaḥidə məs'uliyiti bar *(«Dan.» 10:13, 21, 12:1 wə «Yəḥ.» 9ni kərüng)*.

12:8 Dan. 2:35.

12:9 Luḳa 10:18; Wəḥ. 20:2.

12:12 Zəb. 96:11; Yəx. 49:13; Wəḥ. 8:13.

yerim məzgil beḳilsun dəp xu yərgə uqup ketixi üqün, uningoɣa yooɣan bir bürkütning ikki ḳaniti berildi.. 15 Andin yilan ayalning arḳisidin aoɣzi bilən dəryadək su pürküp, uni səl bilən eḳitip yoḳatmaḳqi boldi. 16 Lekin zemin ayaloɣa yardəm ḳilip, aoɣzini eqip, əjdiha aoɣzidin pürküp qiḳaroɣan dəryani yutuwətti. 17 Buning bilən əjdiḥaning ayaloɣa ḳattiḳ oɣəzipi kelip, uning ḳaloɣan nəsli, yəni Hudaning əmrlirigə əməl ḳilip, Əysaning guwaḥliḳini tutḳan pərzəntliri bilən jəng ḳiloɣili kətti; u dengiz saḥili üstidə turatti..

Dengizdin qiḳḳan diwə

13 1 Andin, dengizdin on münggüzlük, yəttə baxliḳ bir diwining qiḳiwatḳanliḳini kərdüm. Uning ḥərbir münggüzidə birdin taj bar idi, ḥərbir bexida kupurluḳ namliri yeziḳliḳ idi.. 2 Mən kərgən bu diwə yilpizoɣa ohxaytti, putliri eyiḳning putlirioɣa, aoɣzi bolsa xirning aoɣzioɣa ohxaytti. Əjdiha uningoɣa ez ḳudriti, təhti wə zor ḥoḳuḳini bərdi.. 3 Diwining baxliridin biri əjəllik yarilanoɣandək turatti. Lekin, bu əjəllik yara saḳayoɣanidi. Pütkül dunya diwigə ḥəyranuḥəs bolup uningoɣa əgəxti. 4 Əjdiha diwigə səltənətlik ḥoḳuḳ bərgəqkə ular əjdiḥaoɣa qoḳunuxti. Ular yənə diwigimu qoḳunup: — Diwining təngdixi barmu? Uning bilən kimmu elixalisun? — dedi.. 5 Diwigə təkəbburluḳ wə kupurluḳ ḳilidioɣan eoɣiz berildi; uningoɣa ḳirik ikki ay ix kərüxkə ḥoḳuḳ berildi.. 6 U Hudaoɣa kupurluḳ ḳiloɣili — Uning namioɣa wə Uning dərgaḥioɣa, xundaḳla ərxni makan ḳiloɣanlaroɣa kupurluḳ ḳiloɣili aoɣzini aqti.. 7 Uning muḳəddəs bəndilərgə ḳarxi jəng ḳilip, ularning üstidin oɣalib kelixigə yol ḳoyuldi; ḥər kəbilə, ḥər millət, ḥər hil tilda səzlixidioɣan əllərgə ḥəkümranliḳ ḳilix ḥoḳuḳi uningoɣa berildi.. 8 Yər yüzidikilərning ḥəmmisi — aləm apiridə boloɣandin buyan booɣuzlinip boloɣan Ḳozining ḥayatliḳ dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa, uningoɣa səjdə ḳilidu.. 9 Ḳuliḳi barlar, buni anglisun!

10 ««Tutḳun bolidu» dəp bekitilgənlər qoḳum tutḳun bolidu, «ḳiliqlinidu» dəp bekitilgənlər qoḳum ḳiliqlinip əlidu».

Muḳəddəs bəndilirining səwri-taḳiti wə etiḳadi mana xu ixlarda məlum bolidu..

Yərdin qiḳḳan diwə

11 Mən yərdin qiḳiwatḳan yənə bir diwini kərdüm. Uning ḳoziningkidək kiqik ikki münggüzi bar idi, lekin awazi əjdiḥaningkidək qiḳatti.. 12 U awwalḳi diwigə

12:14 «bir məzgil, ikki məzgil, wə yerim məzgil» — 1260 kün, təhminən üq yerim yil. «Dan.» 7:25, 12:7ni, izaḥatliri wə «Daniyal»diki «ḳoxumqə səz»nimu kərüng.
12:14 Wəḥ. 2:6.
12:17 «Əysaning guwaḥliḳini tutḳan pərzəntliri» — yaki Əysa tooɣruluḳ guwaḥliḳ beridioɣanlar, yaki U Əzi bərgən guwaḥliḳni qing tutḳanlarni kərsitidu. Bizningqə awwalḳisi tooɣra.
13:1 «dengizdin on münggüzlük, yəttə baxliḳ bir diwining qiḳiwatḳanliḳini kərdüm» — Adəm'atimiz Hudaning obrazida boloɣandək *(keyin gunaḥ ḳiloɣaqḳa bu obraz buzuloɣan, əlwəttə)*, andin Məsiḥ Əzi Hudaning mukəmməl obrazi, xundaḳla yər yüzidiki wəkili boloɣandək, bu «diwə» 12-babta kərüngən Xəytanning toptooɣra *(yəttə baxliḳ on münggüzlük)* obrazidur. Yənə bir ḳizik ix xuki, u kərünüxtə Məsiḥkə ohxax «əlümdin tirilgən» bolidu *(3-ayət)*. Xuning bilən bizdə ḳilqə guman yoḳki, bu diwə Xəytanning yər yüzidiki wəkili, yəni Məsiḥning rəḳibi boloɣan adəm — dəjjalning ezini kərsitidu.
13:1 Dan. 7:20; Wəḥ. 17:3.
13:2 «munasiwətlik ayətlər» — «Dan.» 7:1-8.
13:2 Dan. 7:1-8
13:4 Wəḥ. 18:18.
13:5 Wəḥ. 11:2.
13:6 «...Uning namioɣa wə Uning dərgaḥioɣa... kupurluḳ ḳiloɣili...» — yaki «... Uning namioɣa wə Uning turaloɣu qedirioɣa... kupurluḳ ḳiloɣili...». «Uning dərgaḥi» yaki ərxtiki turaloɣusi yaki yər yüzidiki ibadəthanisini kərsətkən bolsa kerək.
13:7 Dan. 7:21; Wəḥ. 11:7.
13:8 «aləm apiridə boloɣandin buyan booɣuzlinip boloɣan Ḳozining ḥayatliḳ dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa» — baxḳa birhil tərjimisi: «aləm apiridə boloɣandin buyan, booɣuzlanoɣan Ḳozining ḥayatliḳ dəptirigə nami yezilmioɣanlar bolsa,...»
13:8 Mis. 32:33; Fil. 4:3; Wəḥ. 3:5; 17:8; 20:12; 21:27.
13:10 ««ḳiliqlinidu» dəp bekitilgənlər qoḳum ḳiliqlinip əlidu» — baxḳa bir kəqürmidə: «Kim ḳiliqlap eltürsə, ḳiliqlinip eltürülüxi muḳərrər» degən səzlər tepilidu. Bu səz Rəbbimizning «Mat.» 26:52də degən səzlirigə mas kelidu.
13:10 Yar. 9:6; Mat. 26:52; Wəḥ. 14:12.
13:11 Wəḥ. 11:7.

wakalitən uning pütün ḥoḳuḳini yürgüzüp, yər yüzini wə uningda turuwatḳanlarni əjəllik yarisi saḳayoʏan awwalḳi diwigə qoḳundurid u.. [13] U zor məjizilik alamətlərni kərsitətti, ḥətta kixilərning kəz aldida asmandin yər yüzigə ot yaoʏduratti.. [14] U awwalḳi diwigə wakalitən kərsitixkə ḥoḳuḳlanduruloʏan alamətlər bilən yər yüzidə turuwatḳanlarni azdurup, ularoʏa «ḳiliq bilən yarilanoʏan, lekin tirik ḳaloʏan» degən awwalḳi diwigə atap bir but-ḥəykəl yasap tikləxni tapilidi.. [15] Diwining but-ḥəykiligə nəpəs kirgüzüp, uningoʏa uni səzliyələydioʏan ḳilix wə uningoʏa qoḳunmioʏanlarning ḥəmmisini əltürgüzüx ḳudriti berildi.. [16] U təwən wə katta, bay wə kəmbəoʏəl, ḥər wə ḳullarning ḥəmmisini ong ḳoli yaki pexanisigə tamoʏa basturuxḳa məjburlidi. [17] U yənə bu tamoʏa, yəni diwining nami yaki uning namidiki rəḳəm besiloʏanlardin baxḳa ḥeqkim bir nərsə setiwalalmaydu yaki satalmaydu, dəp bekitti..

[18] Mana bu yərdə ḥekmət bar. Əḳil-parasiti barliki kixilər diwining rəḳimini ḥesablap baḳsun; qünki bu rəḳəm bir adəmning rəḳimi bolidu. Uning rəḳimi 666dur..

Ḳutḳuzuwelinoʏanlarning mədḥiyə küyi

14 [1] Andin mən kərdümki, mana, Ḳoza Zion teoʏi üstidə turatti. Uning yenida pexanisigə Өz nami wə Atisining nami yeziloʏan bir yüz ḳirik tət ming kixi bar idi.. [2] Asmandin huddi xarḳirap eḳiwatḳan nuroʏun sularning awazidək wə ḳattiḳ güldürmamining awazidək bir awazni anglidim. Mən angliоʏan awaz yənə qiltarqilar qiltarlarni qaloʏan awazoʏa ohxaytti;. [3] ḥeliḳi kixilər təhtning, tət ḥayat məhluḳning wə aḳsaḳallarning aldida yengi bir küyni eytixti. Bu küyni gunaḥlirining bədili təlinip bu dunyadin azad ḳilinoʏan kixilərdin bir yüz ḳirik tət mingdin baxḳa ḥeqkim өginəlməytti.. [4] Ular ayallar təripidin gunaḥta buloʏanmioʏan, qünki ular pak adəmlərdur. Ḳoza nəgə barsa, ularmu Uningoʏa əgixip xu yərgə baridu. Ular bədəl bilən insanlar arisidin Hudaoʏa wə Ḳozioʏa ḥosulning tunji mewisidək bolux üqün setiwelinoʏan.. [5] Ular əyibsiz bolup, aoʏzidin ḥeq yaloʏan səz qiḳmaydu..

Üq pərixtə elip kəlgən həwərlər

[6] Andin mən asmanning otturisida uqup yürgən baxḳa bir pərixtini kərdüm. Uningoʏa yər yüzidə turuwatḳanloroʏa, yəni ḥərbir əl, ḳəbilə, ḥər hil tilda səzlixidioʏanlar, ḥər millətlərgə elip yətküzüxi üqün mənggülük hux həwər tapxuruldi. [7] U yuḳiri awaz bilən:

— Hudadin ḳorḳunglar, Uni uluoʏlanglar! Qünki Uning sot ḳilix saiti yetip kəldi; asmanni, zeminni, dengizni wə su bulaḳlirini

---

13:12 Wəḥ. 19:20.
13:13 2Tes. 2:9; Wəḥ. 16:14.
13:14 Ḳan. 13:2; Mat. 24:24; Wəḥ. 16:14; 19:20.
13:15 Wəḥ. 19:20.
13:17 Wəḥ. 14:11.
13:18 «bu rəḳəm bir adəmning rəḳimi bolidu» — yaki «bu rəḳəm insanning rəḳimi bolidu». **«Əḳil-parasiti barliki kixilər diwining rəḳimini ḥesablap baḳsun... uning rəḳimi 666dur»** — «diwining rəḳimini ḥesablax» murəkkəp ix əməs. Biz «ḳoxumqə səz»imizdə xu kona zamanlardiki ḥesablax tüzümini jədwəldə kərsitimiz. Bu babdiki baxḳa bəzi muḥim ixlar tooʏruluḳ «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.
13:18 Wəḥ. 17:9.

14:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 48-küy, «Ibr.» 12:18-29.
14:1 2Tar. 23:7; Zəb. 48; Ibr. 12:18-29; Wəḥ. 7:4
14:2 Wəḥ. 1:15; 5:8.
14:3 Wəḥ. 5:9.
14:4 «qünki ular pak adəmlərdur» — «pak adəmlər» bolsa grek tilida adəttə bu səz jinisiy munasiwətni ətküzmigən kixilərni kərsitidu. Muxu yərdə *(1)* əməliy xu mənidə *(2)* yaki roḥiy jəḥəttə kəqmə mənidə *(3)* yaki ikki mənidə təng boluxi mumkin. Ayəttin kərüniduki, ular ḥəmmisi ooʏul balilar. **«ular bədəl bilən insanlar arisidin Hudaoʏa wə Ḳozioʏa ḥosulning tunji mewisidək bolux üqün setiwelinoʏan»** — «ḥosulning tunji mewisi»ning өz ḳimmiti bar, əlwəttə; Təwrat dəwridə Israillar daim «ḥosulning tunji mewisi» Hudaoʏa *(nəzir ḳilip)* atаytti. Bu ixlar tooʏruluḳ «ḳoxumqə səz»imizningmu kərüng.
14:4 2Kor. 11:2.
14:5 «Ular əyibsiz bolup, aoʏzidin ḥeq yaloʏan səz qiḳmaydu...» — muxu yərdə bəzi kona kəqürülmilərdə «qünki ular Hudaning təhti aldida əyibsiz ispatlinidu» degən səzlər ḳoxulidu.
14:5 Zəf. 3:13; Əf. 5:27.

Yaratkuqioɣa səjdə kilinglar! — dəytti.
8 Uning kəynidin ikkinqi pərixtə kelip mundak dedi: «Oɣulidi! Katta xəhər Babil oɣulidi, u əz zina-buzuklukining səwdalik xarabini pütkül əllərgə iqküzgən».
9 Aldinki ikki pərixtining kəynidin yənə bir pərixtə, yəni üqinqi pərixtə yukiri awaz bilən mundak dedi: —
«Kimdikim diwigə wə uning but-ḥəykiligə qokunsa, uning tamoɣisini pexanisigə yaki kolioɣa kobul kilsa, 10 Hudaning kəḥrining əbjəx kilinmioɣan sap xarabini Uning oɣəzipi bilən toloɣan kədəḥtə iqidu. U mukəddəs pərixtilərning wə Kozining aldida ot wə günggürttə kiynilidu. 11 Ularning kiynilixliridin qikkan is-tütəklər əbədil'əbəd purkirap turidu; diwigə wə uning but-ḥəykiligə qokunoɣanlar yaki uning namining tamoɣisini kobul kiloɣanlaroɣa keqə-kündüz aramlik bolmaydu».
12 Mukəddəs bəndilirining səwri-takiti wə etikadi mana xu ixlarda məlum bolidu.
13 Mən yənə asmanda mundak bir awazni anglidim: —
«Bu səzni yaz: «Buningdin keyin Rəbdə wapat bolup əlgənlər bəhtliktur!
— Durus, dəydu Roḥ, — ular ḥazir əz ixliridin tohtap aram alalaydu. Qünki kiloɣan əməlliri ularoɣa əgixip kelidu»».

Yər yüzidin aloɣan ikki orma

14 Mən kərdümki, mana bir parqə ak bulut, bulutning üstidə bexioɣa altun taj kiygən, kolida ətkür bir oroɣak tutkan Insan'ooɣlioɣa ohxaydioɣan birsi olturatti. 15 Ibadəthanidin baxka bir pərixtə qikip, bulutning üstidə Olturoɣuqioɣa yukiri awaz bilən:
— Oroɣikingni sal wə oruxka baxla! Qünki orma wakti kəldi, yər yüzidiki ziraətlər pixip yetildi, dedi.
16 Bulut üstidə Olturoɣuqi oroɣikini yər yüzigə saldi wə yər yüzidiki ziraətlər oruldi.
17 Ərxtə boloɣan ibadəthanidin yənə bir pərixtə qikti. Uningmu ətkür bir oroɣiki bar idi. 18 Arkidinla, otni baxkuridioɣan yənə bir pərixtə kurbangaḥtin qikip, ətkür oroɣak tutkan pərixtigə yukiri awaz bilən:
— Ətkür oroɣikingni selip, yər yüzidiki üzüm telining sapaklirini yioɣiwal, qünki üzümliri pixip yetildi, — dedi.
19 Buning bilən pərixtə oroɣikini yər yüzigə saldi wə yərdiki üzüm telining mewilirini yioɣip, Hudaning kəḥrining qong xarab kəlqikigə taxlidi. 20 Xəḥərning sirtidiki xarab kəlqikidiki üzümlər dəssilip, xərbətliri kan bolup, atning tizginigə qikidioɣan egizliktə üq yüz qakirim yiraklikka akti.

«Yəttə qinə» — ahirki yəttə balayi'apət

15 1 Asmanda zor ḥəm karamətlik yənə bir alamətni, yəni ahirki yəttə balayi'apətni tutup turoɣan yəttə pərixtini kərdüm (ahirki balayi'apət deyilixtiki səwəb, Hudaning oɣəzipi bular bilən ahirlixidu).

14:7 Yar. 1:1; Zəb. 33:6; 124:8; 146:6; Ros. 14:15; 17:24.
14:8 «u əz zina-buzuklukining səwdalik xarabini pütkül əllərgə iqküzgən» — «səwdalik» tooɣruluk: grek tilida «səwdasi» degən səz ikki bislik səz bolup, yənə «oɣəzəp» degən mənisimu bar; xübḥisizki, muxu yərdə buning ikkinqi mənidə kəlgən; Babilning xarabini iqkənlər Hudaning kattik oɣəzipigə uqraydu.
14:8 Yəx. 21:9; Yər. 51:8; Wəḥ. 16:19; 17:5; 18:2,10,21.
14:10 Wəḥ. 16:19; 18:6; 19:20.
14:11 Wəḥ. 19:3.
14:12 Wəḥ. 13:10.
14:13 «durus, dəydu Roḥ» — «Roḥ» bolsa Mukəddəs Roḥ. **«kiloɣan əməlliri ularoɣa əgixip kelidu»** — demək, əməllirining in'ami bexioɣa qüxidu.

14:14 «Insan'ooɣlioɣa ohxaydioɣan birsi» — bizningqə, bu zat Məsiḥ boluxi kerək. Qünki «Yo.» 3:11-14də «orma orioɣuqi»ning Hudaning Əzi ikənliki kərünidu.
14:14 Əz. 1:26; Dan. 7:13; Yo. 3:11-14; Wəḥ. 1:13.
14:15 «munasiwətlik ayətlər» — «Yo.» 3:11-14.
14:15 Yo. 3:11-14; Mat. 13:39.
14:18 «otni baxkuridioɣan yənə bir pərixtə» — bəlkim ərxtiki ibadəthanining kurbangaḥidiki otka məs'ul boloɣan pərixtə. **«yər yüzidiki üzüm teli...»** — yaki «yər yüzidiki üzümzar...».
14:19 «yərdiki üzüm teli» — yaki «yərdiki üzümzar».
14:19 Wəḥ. 19:15.
14:20 «xəḥərning sirtidiki xarab kəlqikidiki üzümlər dəssilip,...» — «xəḥər» muxu yərdə bəlkim Yerusalemni kərsitidu. **«üq yüz qakirim»** — grek tilida «bir ming altə yüz stadiyon». Bir stadiyon 185 metr, 1600 stadiyon 290 kilometr. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 63:1-6, «Wəḥ.» 13:19.
14:20 Yəx. 63:1-6; Wəḥ. 13:19
15:1 Wəḥ. 11:14.

[2] Mən yənə ot arilax əynək dengizidək bir
kərünüxni ḥəm əynək dengizning üstidə
turoɣan, diwə wə uning but-ḥəykili wə
namining rəkimi üstidin oɣalib kəlgənlərni
kərdüm. Ularning ḳollirida Huda bərgən qil-
tarlar bolup,[3] ular Hudaning ḳul-hizmətkari
boloɣan Musaning küyini ḥəm Ḳozining küyi-
ni eytixatti: —
«Uluoɣ wə karamət Sening ḳiloɣanliring,
I Ḥəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda,
Yolliring adil wə ḥəḳtur,
I pütkül əllərning Padixaḥi!
[4] I Pərwərdigar, kim Səndin ḳorḳmaydioɣan,
Namingni uluoɣlimaydioɣan bolalisun?
Qünki birdinbir muḳəddəs Өzüngdursən;
Barliḳ əllər aldingoɣa kelidu,
Sanga səjdə ḳilidu;
Qünki ḥəḳḳaniy ḳiloɣanliring axkarə boldi».
[5] Bu ixlardin keyin, mən kərdümki, mana
ərxtiki ibadəthana, yəni ḥəküm-guwaḥliḳ
qediri eqildi! [6] Yəttə balayi'apətni əz
ilkidə tutḳan yəttə pərixtə pakiz, parḳirap
turidioɣan libas kiygən, kəksigə altun kəmər
baoɣloɣan ḥalda ibadəthanidin qiḳti. [7] Tət
ḥayat məhluḳning biri yəttə pərixtigə
əbədil'əbəd yaxaydioɣan Hudaning ḳəhri bilən
toloɣan yəttə altun qinini bərdi. [8] Ibadəthana
Hudaning xan-xəripi wə ḳudritidin tütün
bilən liḳ toldi. Yəttə pərixtining yəttə
balayi'apiti ayaoɣlaxmioɣuqə, ḥeqkim
ibadəthanioɣa kirəlmidi.

15:2 Wəḥ. 4:6; Mik. 7:18.
15:3 Zəb. 111:2; 139:14; 145:17.
15:4 «Qünki ḥəḳḳaniy ḳiloɣanliring axkarə boldi» — «ḥəḳḳaniy ḳiloɣanliring» yaki «qünki ḥəḳḳaniy ḥəkümliring axkarə boldi». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yər.» 7:10, «Zəb.» 86:9-10.
15:4 Zəb. 86:9-10; Yər. 10:7.
15:5 «ḥəküm-guwaḥliḳ qediri» — Təwrat dəwridə ibadət qediri «əhdə sanduḳi» ḥəm uning iqidiki «on pərman»ning makani boloɣanidi. Bu «on pərman» Hudaning harakteri wə pəzilətlirini kərsitidioɣan boloɣaq, qedir bəzidə «ḥəküm-guwaḥliḳ qediri» yaki «əhdə-guwaḥliḳ qediri» dəp ataloɣanidi. Ərxtiki «muḳəddəs qedir» uningoɣa ohxaxla Hudaning təbiiti tooɣruluḳ alaḥidə guwaḥliḳ bərsə kerək.
15:5 Wəḥ. 11:19.
15:6 Wəḥ. 1:13.
15:8 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 40:34-36, «1Pad.» 8:11-12.
15:8 Mis. 40:34-36; 1Pad. 8:10-12; Yəx. 6:4.

Hudaning ḳəhri toloɣan yəttə qinə

16 [1] Xuningdin keyin, ibadəthanidin kətürülgən yuḳiri bir awazning yəttə pərixtigə: «Beringlar, Hudaning ḳəhri toloɣan yəttə qinini yər yüzigə tökünglar!» degənlikini anglidim.
[2] Birinqisi berip qenidikini yər-zeminoɣa tökti. Buning bilən diwining tamoɣisi besiloɣan wə uning but-ḥəykiligə qoḳunoɣanlarda birhil yirginqlik ḥəm azablik qaḳa-jaḥarət pəyda boldi.
[3] Ikkinqisi qinidikini dengizoɣa tökti; dengiz süyi ölükning ḳenioɣa ohxax ḳanoɣa aylandi wə iqidiki pütün janliḳlar öldi.
[4] Üqinqisi qinidikini dərya wə bulaḳlarning sulirioɣa tökti; ularning süyimu ḳanoɣa aylandi. [5] Andin mən sularning pərixtisining mundaḳ degənlikini anglidim: —

«Muxundaḳ ḥəkümlərni qiḳirixingda adil
boloɣansən,
I ḥazir bar Boloɣuqi, bar boloɣan Muḳəddəs
Boloɣuqi!
[6] Muxu adəmlər muḳəddəs bəndilər wə
pəyoɣəmbərlərning ḳenini tökkənliki
wəjidin,
Sən ularoɣa iqkili ḳan bərding. Ular xuningoɣa
layiḳtur».
[7] Andin ḳurbangaḥning jawabən: —

«Xundaḳ, i Ḥəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda,
Ḥəkümliring ḥaḳ wə adildur»
— degənlikini anglidim.
[8] Tətinqisi qinidikini ḳuyaxning üstigə tökti;
buning bilən ḳuyaxḳa insanlarni ot bilən
ərtigili ḳudrət berildi.
[9] Xuning bilən insanlar dəḥxətlik ḳiziḳta
ərtəldi; biraḳ ular ḥeq towa ḳilmidi wə bu
balayi'apətlərning Igisi boloɣan Hudani

16:2 Mis. 9:9,10,11; Wəḥ. 13:14, 16,17.
16:3 Mis. 7:20.
16:5 Wəḥ. 1:4, 8; 4:8; 11:17.
16:6 Mat. 23:34.
16:7 Wəḥ. 15:3.
16:8 «buning bilən ḳuyaxḳa insanlarni ot bilən ərtigili ḳudrət berildi» — «ot bilən» — demək, ottək ḳiziḳliḳi bilən. 9-ayətni kərüng.

uluoɣlaxning ornioɣa Uning namini ḳaroɣaxti..
10 Bəxinqisi qinidikini diwining təhtigə təkti; diwining padixaḥlikini ḳarangoɣuluḳ basti, kixilər azabtin tillirini qixləxti 11 wə aoɣriḳ-azabi wə qaḳa-jaraḥətlirining dəstidin ərxtiki Hudani kupurluḳ ḳilip ḳaroɣixip, ḳilmixlirioɣa ḥeq towa ḳilixmidi.
12 Altinqisi qinidikini uluoɣ Əfrat dəryasioɣa təkti; xu ḥaman künqiḳixtin kelidioɣan padixaḥlarning yolini ḥazirlaxḳa dəryaning süyi ḳuridi.. 13 Andin mən əjdiḥaning, diwining wə sahta pəyoɣəmbərning eoɣizliridin qiḳḳan paḳioɣa ohxaydioɣan üq napak roḥni kərdüm.. 14 Bular məjizilik alamətlərni kərsitidioɣan jinlarning roḥliri bolup, pütkül yər yüzidiki padixaḥlarni Ḥəmmigə Ḳadir Hudaning dəḥxətlik künidiki jənggə jəm ḳilixḳa ularning yenioɣa qiḳip ketiwatatti.. 15 («mana, Mən ooɣridək kelimən! Yalingaq mangmaslik, nomusi kərünməsliki üqün, kiyimlirini qing saḳlap, səgək turoɣanlar bəhtliktur!»)..

16 Əmdi napak roḥlar padixaḥlarni ibraniyqə «Ḥarmageddon» deyilidioɣan yərgə jəm ḳildi..
17 Yəttinqisi qinidikini ḥawaoɣa təkti; ərxtiki ibadəthanidin, təhttin yuḳiri bir awaz kətürülüp: «Ix tamam boldi!» deyildi..
18 Xuan qaḳmaḳlar qeḳildi, türlük awazlar wə güldürmamilar anglandi wə dəḥxətlik bir yər təwrəx yüz bərdi; insanlar yər yüzidə apiridə boloɣandin beri bunqilik dəḥxətlik yər təwrəx ḥeq bolup baḳmioɣanidi.. 19 Katta xəḥər üqkə bəlündi; ḥərḳaysi əllərdiki xəḥərlərmu oɣulitildi. Xuning bilən katta xəḥər Babil Hudaning yadioɣa keqip uning əxəddiy ḳəḥrlik xarabi bilən toloɣan ḳədəḥ uningoɣa berildi.. 20 Barliḳ arallar əzini ḳaqurup oɣayib boldi, taoɣlarmu yoḳ boldi; 21 insanlarning üstigə ḥərbir danisi bir talant eoɣirlikta kelidioɣan məldür asmandin yaoɣdi. Məldür apiti xundaḳ dəḥxətlik boldiki, adəmlər apətning dəstidin Hudani kupurluḳ ḳilip ḳaroɣaxti..

Qong paḥixə ayal «Babil»

17 1 Yəttə qinisi bar yəttə pərixtining biri kelip, manga səzləp:
— Bu yərgə kəl, nuroɣun sular üstidə olturoɣan qong paḥixə ayalning tartidioɣan jazasini sanga kərsitip ḳoyay. 2 Yər yüzidiki padixaḥlar uning bilən buzuḳluḳ ətküzdi, yər yüzidikilər uning buzuḳluḳining xarabidin məst boluxti, — dedi.
3 Xuning bilən u pərixtə meni Roḥning ilkidiki ḥaləttə bir qəlgə elip bardi. U yərdə yəttə baxliḳ, on münggüzlük, pütün əzayini kupurluḳ namliri ḳaplioɣan bir toḳ ḳizil diwining üstidə olturoɣan bir ayalni kərdüm..
4 Ayal səsün wə toḳ ḳizil kiyim kiygən bolup, altun, ḳimmətlik yaḳut wə mərwayitlar bilən pərdazlanoɣanidi. Ḳolida yirgin-

16:9 Wəḥ. 16:11,21.
16:12 «künqiḳixtin kelidioɣan padixaḥlarning yolini ḥazirlaxḳa dəryaning süyi ḳuridi» — «künqiḳixtin kelidioɣan padixaḥlar» — Ḥarmageddonda boloɣan jənggə ḳatnixixḳa kelidioɣan padixaḥlar *(16-ayətni kərüng)*. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yər.» 10:46, 36:51, «Wəḥ.» 14:9.
16:12 Yər. 10:46, 36:51; Wəḥ. 14:9.
16:13 «sahta pəyoɣəmbər» — ḳozining ḳiyapitidə boloɣan diwə *(13:11-17)*.
16:14 2Tes. 2:9; Wəḥ. 13:13; 17:14; 19:19,20; 20:8.
16:15 «mana, Mən ooɣridək kelimən!» — «ooɣrining kelixi» bəlkim kütülmigən waḳitta, tuyuḳsiz kelixini kərsətsə kerək. **«mana, Mən ooɣridək kelimən! Yalingaq mangmaslik, nomusi kərünməsliki üqün, kiyimlirini qing saḳlap, səgək turoɣanlar bəhtliktur!»** — muxu səzlərni degüqi Məsiḥ Əzi. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yo.» 3:14, «Ḥox.» 1:5, 11.
16:15 Ḥox. 1:5, 11; Yo. 3:14; Mat. 24:43; Luḳa 12:39;; 1Tes. 5:2; 2Pet. 3:10; Wəḥ. 3:3,18.
16:16 «Əmdi napak roḥlar padixaḥlarni... jəm ḳildi» — grek tilida «Ular ularni... jəm ḳildi». **«Ḥarmageddon»** — «Məgiddo teoɣi» degən mənidə. Ibraniy tilida toptooɣra «Ḥar-Məgiddo» deyilidu.

16:17 Wəḥ. 21:6.
16:18 Wəḥ. 4:5; 8:5.
16:19 «Katta xəḥər üqkə bəlündi» — «Katta xəḥər» Babildur *(14:8, 18:10 ḳatarliḳlarni kərüng)*.
16:19 Yər. 25:15; Wəḥ. 14:8,10; 18:5.
16:21 «Insanlarning üstigə ḥərbir danisi bir talant eoɣirlikta kelidioɣan məldür asmandin yaoɣdi» — «bir talant» 45 kilo.
16:21 Wəḥ. 11:19; 16:9,11.
17:3 «Xuning bilən u pərixtə meni Roḥning ilkidiki ḥaləttəbir qəlgə elip bardi» — muxu jümlidiki «Roḥ» yaki əz roḥini yaki Muḳəddəs Roḥnimu kərsitixi kerək.
17:3 Wəḥ. 13:1; 17:8.

qlik nomussizliklar wə əz buzukluqining nijasətliri bilən toloŋan bir altun kədəḥ bar idi.. [5] Pexanisigə bir sir — «Katta Babil, paḥixilərning wə dunyadiki pütkül yirginqlik nomussizliklarning anisi» degən nam pütüklük idi.. [6] Mən ayalning muḳəddəs bəndilərning ḳeni wə Əysaoŋa guwaḥlik bərgüqilərning ḳeni bilən məst boloŋanlikini kərdüm. Uni kərüp tolimu təəjjüp ḳilip intayin ḥəyran ḳaldim.. [7] Pərixtə manga mundaḳ dedi: —

«Nemigə ḥəyran ḳalding? Ayalning wə uni kətürüp turoŋan yəttə baxlik, on münggüzlük diwining sirini sanga eytip berəy. [8] Sən kərgən diwə bir zamanlarda bar idi, ḥazir yoḳ; uzun ətməy tegi yoḳ ḥangdin qikip, ḥalakətkə ḳarap mangidu. Yər yüzidə turuwatḳanlar — dunya apiridə boloŋandin buyan isimliri ḥayatlik dəptirigə pütülmigən kixilər diwini kərüp intayin ḥəyran ḳalidu. Qünki u bir zamanlarda bar idi, ḥazir yoḳ, lekin yənə pəyda bolidu.. [9] Mana buni qüxinixkə lazim boloŋan ḥekmət: — yəttə bax bolsa u ayal olturoŋan yəttə taoŋḳa, xundaḳla yəttə padixaḥḳa wəkillik ḳilidu.. [10] Bularning bəxi yikiloŋan, birsi bar, yənə biri tehi kəlmidi. U kəlgəndə pəḳət azla waḳit turalaydu. [11] Burun bar boloŋan, əmdi ḥazir yoḳ boloŋan diwining əzi səkkizinqi padixaḥdur, xundaḳla u ḥəm yəttisidin biri bolup ḥalakətkə ḳarap mangidu..

[12] Sən kərgən on münggüz on padixaḥdur. Ularning padixaḥlikliri tehi yoḳ, əmdi ularoŋa diwə bilən billə bir saətlik padixaḥlik ḥoḳuḳi berilidu.. [13] Bu padixaḥlar bir oy, bir niyəttə bolup əz ḳudriti wə ḥoḳukliri diwigə berixidu. [14] Diwə wə padixaḥlar birlixip Ḳozioŋa ḳarxi jəng ḳilidu. Ḳoza ularning üstidin oŋalib kelidu, qünki U rəblərning Rəbbi, padixaḥlarning Padixaḥidur. Uning bilən birgə turoŋanlar bolsa qaḳiriloŋan, tallanoŋan wə Uningoŋa sadiḳ boloŋanlardur».. [15] Pərixtə manga yənə:

— Paḥixə ayal üstidə olturoŋan, sən kərgən sular bolsa millətlər, əzara toplaxḳan nuroŋun kixilər, əllər wə ḥər hil tillarda səzlixidioŋan kixilərdur.. [16] Sən kərgən on münggüz wə diwə bu paḥixə ayaldin nəprətlinidu, uni talan-taraj ḳilip yalingaqlap ḳoyidu, uning gəxini yəp, əzini otta kəydüridu.. [17] Qünki Huda Əz səz-kalamliri əməlgə axḳuqə, axu on padixaḥning kəngligə Əz iradisini ijra ḳilip, bir ḳararda tohtixip padixaḥlik ḥoḳuḳini diwigə berix niyitini saldi.

[18] Sən kərgən ayal yər yüzidiki padixaḥlar üstidin ḥəkümranlik ḳilidioŋan katta xəḥərdur, — dedi..

17:4 Wəḥ. 18:16.

17:5 «Pexanisigə bir sir — «Katta Babil, paḥixilərning wə dunyadiki pütkül yirginqlik nomussizliklarning anisi» degən nam pütüklük idi» — «sir» bolsa Injilda əslidə yoxurun, Huda Əz bəndilirigə axkarə ḳiloŋan bir ajayib ḥəḳikətni kərsitidu.

17:5 2Tes. 2:7.

17:6 «Əysaoŋa guwaḥlik bərgüqilər» — yaki «Əysaning guwaḥqiliri». Birinqi əsirning ahirḳi yilliridin tartip «guwaḥqi» degən səz «Hudaning yolida ḳurban boloŋuqi» degən mənimu bildürətti. Səwəbi, nuroŋunlioŋan etiḳadqilar guwaḥlik berix yolida ələmgə məḥkum ḳilinatti.

17:6 Wəḥ. 18:24.

17:8 «Sən kərgən diwə bir zamanlarda bar idi, ḥazir yoḳ; uzun ətməy tegi yoḳ ḥangdin qikip, ḥalakətkə ḳarap mangidu... u bir zamanlarda bar idi, ḥazir yoḳ, lekin yənə pəyda bolidu» — bu sirlik ayət, xundaḳla bu babta bexarət ḳilinoŋan baxḳa ixlar üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz.

17:8 Mis. 32:32; Fil. 4:3; Wəḥ. 13:8.

17:9 Wəḥ. 13:1,18.

17:11 «burun bar boloŋan, əmdi ḥazir yoḳ boloŋan diwining əzi səkkizinqi padixaḥdur, xundaḳla u ḥəm yəttisidin biri bolup ḥalakətkə ḳarap mangidu» — biz bu sirlik ayət üstidə «ḳoxumqə səz»imizdə tohtilimiz, əlwəttə.

17:12 «Sən kərgən on münggüz on padixaḥdur. Ularning padixaḥlikliri tehi yoḳ, əmdi ularoŋa diwə bilən billə bir saətlik padixaḥlik ḥoḳuḳi berilidu» — «Dan.» 2:39-43, 7:23-26ni kərüng.

17:12 Dan. 7:20; Wəḥ. 13:1.

17:14 1Tim. 6:15; Wəḥ. 16:14; 19:16.

17:15 «əzara toplaxḳan nuroŋun kixilər...» — muxu ibarə bolsa bəlkim ahirḳi zamanlarda *(1)* nuroŋun kixilər igə-qakisiz sərsan yüridioŋanlik; yaki *(2)* nuroŋun kixilər əz dəliti iqidə bir-birigə uyuxup siyasiy məḳsəttə guruhlaxḳanlikini kərsitixi mumkin.

17:15 Yəx. 8:7.

17:16 Wəḥ. 18:8.

17:18 «... yər yüzidiki padixaḥlar üstidin ḥəkümranlik ḳilidioŋan katta xəḥər..» — «katta xəḥər» — oḳurmənlərning esidə boluxi kerəkki, u Babilni kərsitidu *(1-ayət)*.

17:18 Wəḥ. 16:19.

Babilning gumran boluxi

18 [1] U ixlardin keyin mən qong ḥoquqluq yənə bir pərixtining asmandin qüxüwatqanliqini kərdüm. Yər yüzi uning julaliliqidin yorup kətti.
[2] Pərixtə yuqiri awaz bilən mundaq warqiridi: —
«Oʏulidi! Katta xəḥər Babil oʏulidi!
Əmdi u jinlarning makani, ḥərbir napak roḥlarning solaḳhanisi,
Ḥərbir məkruḥ wə yirginqlik ḳuxlarning solaḳ-qanggisi boldi!
[3] Qünki barliḳ əllər uning zina-buzuqluqining səwdaliḳ xarabidin iqixti;
Yər yüzidiki barliḳ padixaḥlar uning bilən buzuqluq ətküzüxti,
Yər yüzidiki sodigərlər uning əyx-ixritining əlwəkqilikidin beyixti».

[4] Asmandin yənə bir awazni anglidim: —
«I Mening həlqim, uning gunaḥlirioʏa xerik bolmasliqinglar üqün,
Ḥəm uning bexioʏa qüxidioʏan balayi'apətlərgə uqrimasliqinglar üqün,
uning iqidin qiqinglar!
[5] Qünki uning gunaḥliri pələkkə yətküdək dəwilinip kətkən,
Huda uning ḥəḳḳaniyətsizliklirini esigə aldi.
[6] U baxḳilaroʏa yanduroʏinidək uning ḳiloʏinini əzigə yandurunglar;
Uning ḳilmixlirioʏa muwapiḳ ikki ḥəssə ḳoxlap ḳayturunglar;
U baxḳilaroʏa əbjəx ḳilip bərgən ḳədəḥtə uningoʏa ikki ḥəssə ḳoyuḳ əbjəx ḳilinglar.
[7] U əzini ḳanqilik uluoʏliqoʏan bolsa,
Ḳanqilik əyx-ixrəttə yaxioʏan bolsa,
Uningoʏa xunqilik ḳiynilix wə dərd beringlar;
U kənglidə: «Mən tul əməs, bəlki təḥtə olturoʏan hanixmən;
Mən dərd-ələmni əsla kərməymən» degini tüpəylidin,
[8] Bu wəjidin bir kün iqidila uningoʏa qüxidioʏan balayi'apətlər,
Yəni ölüm, dərd-ələm wə aqarqilik kelidu,
U ot bilən kəydürülidu;
Qünki uni soraḳ ḳiloʏuqi Pərwərdigar Huda ḳudrətliktur!».
[9] Uning bilən buzuqluq ḳiloʏan wə uning bilən əyx-ixrəttə yaxioʏan yər yüzidiki padixaḥlar uni ərtigən otning is-tütəklirini kərgəndə, uning ḥalioʏa ḳarap yioʏa-zar kətürüxidu.
[10] Ular uning tartiwatqan azabidin ḳorḳup, yiraḳta turup dəyduki:
— «Way isit, way isit, i katta xəḥər!
Aḥ Babil, küqlük xəḥər!
Qünki bir saət iqidila jazaying bexingoʏa qüxti!».

[11] Yər yüzidiki sodigərlərmu uning üstidə yioʏa-zar ḳilixidu. Qünki əmdi ularning kemidiki yük-mallirini, [12] yəni altun-kümüx, ḳimmətlik yaḳutlar, ünqə-mərwayit, nəpis libas rəht, səsün rəht, yipək, toḳ ḳizil rənglik gəzmal, ḥərhil huxbuy turunj yaoʏaqlar, pil qixi buyumliri, əng esil yaoʏaq, tuq, təmür wə mərmərlərdin ixlənqən hilmuhil buyumlar,
[13] xuningdək ḳowzaḳdarqin, tetitḳular, huxbuy, murməkki, məstiki, xarab, zəytun meyi, aḳ un, buoʏday, kala, ḳoy, at, ḥarwa wə insanlarning tənliri wə janliri degən malli-

18:2 «Ḥərbir məkruḥ wə yirginqlik ḳuxlarning solaḳ-qanggisi boldi..» — bəzi ḳədimki kəqürmilərdə bu sözlərdin keyin: «wə ḥərbir ḥaram wə yirginqlik ḥaywanning solaḳ-uwisi boldi» — degən sözlər ḳoxulidu.
«munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 13:19-22, 14:22-23, 21:9, «Yər.» 50:34-40, 51:36-37.
18:2 Yəx. 13:19-22; 14:22-23; 21:9; 34:11,14; Yər. 50:34-40; 51:8, 36-37; Wəḥ. 14:8.
18:3 Wəḥ. 14:8; 17:2.
18:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 52:11, «Yər.» 50:8, 51:6-8, 45 ḳatarliqlar.
18:4 Yar. 19:12; Yəx. 48:20; 52:11; Yər. 50:8; 51:6-8,45; 2Kor. 6:17.
18:5 «munasiwətlik ayət» — «Zəb.» 36:5.
18:5 Zəb. 36:5; Wəḥ. 16:19.
18:6 Wəḥ. 14:10.
18:7 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 47:8.
18:7 Yəx. 47:8.
18:8 2Tes. 2:8; Wəḥ. 17:16.
18:9 Wəḥ. 17:2; 18:3,18.
18:10 Yəx. 21:9; Yər. 51:1; Wəḥ. 14:8.
18:12 «toḳ ḳizil rənglik gəzmal» — yaki «toḳ ḳizil boyaḳ».

rini setiwalidioɣan kixi yoḳtur.
14 (I Babil, jening məstanə boloɣan esil mewilər səndin kətti,
Barliḳ ḥəxəmətlik wə ḥəywətlik mal-dunyaliring səndin yoḳaldi.
Ular bularni əmdi ḥərgiz tapalmaydu!)

15 Bu mallarni setip beyioɣan sodigərlər bolsa xəḥərning tartiwatḳan azabidin ḳorḳup, yiraḳta turup uning üstidə yioɣa-zar ḳilixip deyixiduki: —

16 «Way isit, way isit, i katta xəḥər!
Nəpis libas rəhtlərgə, səsün wə toḳ ḳizil rənglik gəzmallaroɣa orilip,
Altun, ḳimmətlik yaḳutlar wə ünqə-mərwayitlar bilən bezəlgənsən!
17 Bir saət iqidila xunqə katta baylikḷar wəyran boldi!»
Barliḳ kemə hojayinliri, kemidiki barliḳ yoluqilar, kemiqilər wə dengizoɣa tayinip jan baḳidioɣanlarning ḥəmmisi yiraḳta turup, 18 Uni ərtigən otning is-tütəklirini kərüp: — Bu katta xəḥərgə ḳaysi xəḥər təng kelәlisun? — dəp pəryad kətürüxti.. 19 Ular baxlirioɣa topa qeqip, pəryad kətürüxüp, yioɣa-zar ḳilixip:
— Way isit, way isit, u katta xəḥər!
U arḳiliḳ, uning dəlitidin, dengizda kemisi barlar beyioɣanidi!
Bir saət iqidila wəyran boldi bu xəḥər! — deyixidu.
20 — «Uning bexioɣa kəlgənlərdin xadlininglar,
Əy ərx, əy muḳəddəs bəndilər, rosullar wə pəyoɣəmbərlər!
Qünki Huda silərning dəwayinglardiki ḥəkümni uning üstidin qiḳaroɣan!»

21 Andin, küqlük bir pərixtə tügmən texioɣa ohxax yooɣan bir taxni kətürüp, dengizoɣa taxlap mundaḳ dedi: —
«Mana xundaḳ xiddət bilən,
Katta xəḥər Babil oɣulitilidu,
U ḳaytidin kərünməydu!
22 Qiltarqilarning, sazqilarning,
Nəyqilər wə sunayqilarning awazi seningdə ḳaytidin ḥərgiz anglanmaydu,
Ḥərhil ḥünərni ḳilidioɣan ḥünərwən seningdə ḳaytidin ḥərgiz tepilmaydu,
Tügmənningmu awazi seningdə ḳaytidin ḥərgiz anglanmaydu,
23 Ḥətta qiraoɣning yoruḳi seningdə ḳaytidin ḥərgiz yorumaydu,
Toy boluwatḳan yigit-ḳizning awazi seningdə ḳaytidin ḥərgiz anglanmaydu;
Qünki sening sodigərliring yər yüzidiki ərbablar bolup qiḳti,
Barliḳ əllər sening seḥir-əpsunliringoɣa aldandi;
24 Pəyoɣəmbərlərning, muḳəddəs bəndilərning tөkülgən ḳanliri,
Xundaḳla yər yüzidə barliḳ ḳiroɣin boloɣanlarning ḳanlirimu uningda tepildi».

Ərxtiki ḥəmdusanalar

19 1 Bu ixlardin keyin, ərxtə zor bir top adəmlərning warḳiraxliridək bir awazni anglidim. Ular: —

— Ḥəmdusana! Nijat, xan-xərəp wə ḳudrət Hudayimizoɣa mənsuptur!

18:13 «insanlarning tənliri wə janliri degən malliri» — «insanlarning tənliri wə janliri» degən ibarə bəlkim ḳullarning ḥalitini yaki bu baylarning mal-mülkining kөp kixilərning janlirining bədiligə kəlgənlikini kərsitiximu mumkin. Ḳulluḳ adəmlərning tənlirini ḥalak ḳilipla ḳalmay, bəlki ularning jan-ḥayatining ḥərḳandaḳ əḥmiyitidin məḥrum ḳilidu, əlwəttə.
18:13 Əz. 27:13.
18:14 «jening məstanə boloɣan esil mewilər səndin kətti» — «esil *(pixḳan)* mewilər» muxu yərdə bəlkim kөqmə mənidə bolup, ḥərhil esil nərsilərni bildüridu.
18:16 Wəḥ. 17:4.
18:18 Yəx. 34:10; Wəḥ. 13:4; 18:9.
18:20 Wəḥ. 19:2.
18:21 «munasiwətlik ayətlər» — «Mis.» 5:15, «Yər.» 51:-63-64.
18:21 Mis. 5:15; Yər. 51:63-64.
18:22 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 24:8-9, «Yər.» 7:34, 16:9-10, 25:10, «Əz.» 26:13.
18:22 Yesh. 24:8-9; Yer. 7:34; 16:9-10; 25:10; Əz. 26:13.
18:23 Yər. 7:34; 16:9; 25:10.
18:24 Wəḥ. 17:6.
19:1 «Ḥəmdusana» — grek til wə ibraniy tilida «Halleluyaḥ!» degən səz bilən ipadilinidu. Mənisi ««Yaḥ»ḳa mədḥiyə boloɣay!». Oḳurmənlərning esidə

2 Qünki Uning ḥəkümliri ḥək wə adildur;
U yər yüzini əz buzukluḳi bilən buzoɣan qong
paḥixining üstidin ḥəküm qiḳirip,
Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uningdin aldi,
— deyixətti.

3 Ular ikkinqi ḳetim: — «Ḥəmdusana!»
deyixti. Uningdin qiḳḳan is-tütəklər
əbədil'əbədgiqə purḳiraydu! 4 Yigirmə tət
aḳsaḳal wə tət ḥayat məhluḳ yərgə yiḳilip: —
«Amin! Ḥəmdusana!» dəp, təhttə olturoɣan
Hudaoɣa səjdə ḳilixti.

Ḳozining toy ziyapiti

5 Andin təhttin kətürülgən bir awaz mundaḳ
dedi: —
«Əy uning barliḳ ḳul-hizmətkarliri,
Uningdin ḳorḳidioɣan kattilar bolsun,
təwənlər bolsun,
Ḥəmminglar Hudayimizni mədḥiyiləŋlar!»

6 Andin zor bir top adəmlərning awazioɣa,
nuroɣun sularning xarḳirixioɣa, ḳattiḳ
güldür-mamilarning güldürlixigə ohxax bir
awazning mundaḳ degənlikini anglidim: —

«Ḥəmdusana! Ḥəmmigə Ḳadir Pərwərdigar
Hudaymiz səltənət ḳildi!
7 Xadlinayli, təntənə ḳilayli wə uni
mədḥiyiləp uluoɣlayli!
Qünki Ḳozining toy-mərikə küni yetip kəldi,
Ḳiz əzini təyyar ḳildi!».
8 Ḳizoɣa kiyix üqün pakiz, parḳirap turidioɣan
nəpis libas berildi (nəpis libas bolsa muḳəddəs
bəndilərning ḥəḳḳaniy əməlliridur).
9 Andin, pərixtə manga:

— Munu səzlərni hatiriliwal: —
«Ḳozining toy ziyapitigə qaḳiriloɣanlar
bəhtliktur!» — dedi.
U manga yənə: — Bular Hudaning ḥəḳiḳiy
səzliridur, — dedi.
10 Mən uningoɣa səjdə ḳiloɣili ayioɣioɣa
yiḳildim. Lekin u:
— Ḥərgiz undaḳ ḳilma! Mənmu Hudaning sən
wə Əysaoɣa guwaḥliḳ bərgüqi ḳerindaxliring
bilən ohxax ḳul-hizmətkarmən. Hudaoɣila
ibadət ḳil! Qünki wəḥiy-bexarətning roḥ-
maḥiyiti bolsa Əysa ḥəḳḳidə guwaḥliḳ berix-
tur, — dedi.

Aḳ atḳa Mingüqi

11 Andin kərdümki, asman eqildi wə mana,
bir aḳ at turatti; üstigə mingüqining bol-
sa nami «Sadiḳ» wə «Ḥəḳiḳiy» bolup,
U ḥəḳḳaniyliḳ bilən ḥəküm qiḳiridu wə
jəng ḳilidu. 12 Uning kəzliri ot yalḳunioɣa
ohxaytti, bexida nuroɣun taji bolup, tenidə
Əzidin baxḳa ḥeqkim bilməydioɣan bir nam
pütüklük idi. 13 U uqisioɣa ḳanoɣa miləngən
bir ton kiygənidi, Uning nami «Hudaning
Kalami» dəp atilidu. 14 Uning kəynidin
əgixip keliwatḳan ərxtiki ḳoxunlar bolsa,
aḳ atloɣa mingən, ap'aḳ, pak nəpis kanap
libas bilən kiydürülgənidi. 15 Uning aoɣzidin
ətkür bir ḳiliq qiḳip turatti; U buning bilən
barliḳ əllərni uridu; U ularni təmür kaltək

---

barki, «Yaḥ» «Yaḥwəḥ» *(Pərwərdigar)*ning kiskartiloɣan xəklidur.

19:2 «Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uningdin aldi» — grek tilida «Əz ḳul-hizmətkarlirining ḳenining intiḳamini uning ḳolidin aldi». **«munasiwətlik ayətlər»** — «Zəb.» 19:9, «Ḳan.» 32:43.

19:2 Ḳan. 32:43; Zəb. 19:9; Wəḥ. 15:3; 16:7; 18:20.

19:3 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 34:10.

19:3 Yəx. 34:10; Wəḥ. 14:11; 18:18.

19:6 Wəḥ. 11:17.

19:7 Mat. 22:2; Luḳa 14:16.

19:9 «Andin, pərixtə manga...dedi» — grek tilida «Andin, u manga...dedi» deyilidu. Səzligüqi qoḳum pərixtə bolidu; 10-ayətni kərüng.

19:9 Wəḥ. 21:5.

19:10 «Əysaoɣa guwaḥliḳ bərgüqi ḳerindaxliring...» — grek tilida «Əysaning guwaḥliḳini tutḳanə ḳerindaxliring...». **«wəḥiy-bexarətning roḥ-maḥiyiti bolsa Əysa ḥəḳḳidə guwaḥliḳ berixtur»** — bu, intayin muḥim bir prinsiptur. Demək, pütkül Təwrat-Injildiki wəḥiy-bexarətlər wə Hudaning gaḥi waḳitlarda ulardin baxḳa jamaətlərdə yürgüzgən wəḥiy-bexarətlərning meoɣizi wə jəwhiri bolsa «Əysa ḥəḳḳidə guwaḥliḳ *(berix)*»tur. Məlum bir «wəḥiy-bexarət»tə xundaḳ amil yaki nətijə bolmisa, uning ḥəḳiḳiy bir «wəḥiy-bexarət» ikənlikidin gumanlinixioɣa tooɣra kelidu.

19:10 Ros. 10:26; 14:14; Wəḥ. 22:9.

19:11 Wəḥ. 6:2.

19:12 Wəḥ. 1:14.

19:13 Yəx. 63:1; Yuḥ. 1:1.

19:14 Mat. 28:3; Wəḥ. 4:4; 7:9.

bilən padiqidək bakidu; U Ḥəmmigə Ḳadir Hudaning dəḥxətlik oŋəzipining «xarab kəlqiki»ning qəyligüqisidur.
16 Uning toni wə yotisi üstigə «Padixaḥlarning Padixaḥi wə rəblərning Rəbbi» degən nam yeziloŋanidi.
17 Andin mən ḳuyaxning iqidə turoŋan bir pərixtini kərdüm. U asmanning otturisida uquwatḳan barlik ḳuxlaroŋa yukiri awaz bilən:
—Kelinglar, Hudaning katta ziyapitigə yioŋ ilinglar!
18 Padixaḥlarning, sərdarlarning wə palwanlarning, atlarning wə ularoŋa mingənlərning, xundakla barlik ət igilirining, ḳullarning ḥəm ḥərlərning, kattilarning ḥəm təwənlərning gəxlirini yənglar! — dedi.

19 Xuning bilən mən diwə, yər yüzidiki padixaḥlar wə ularning ḳoxunlirining atḳa Mingüqi ḥəm Uning ḳoxuni bilən jəng kilix üqün toplanoŋanlikini kərdüm. 20 Əmdi diwə wə uningoŋa wakalitən məjizilik alamətlərni kərsətkən sahta pəyoŋəmbərning ḥər ikkisi tutuwelindi (sahta pəyoŋəmbər xu alamətlər bilən diwining tamoŋisini ḳobul kiloŋan ḥəmdə uning but-ḥəykiligə qoḳunoŋanlarni azdurup yürgənidi). Ular ikkisi günggürt yeniwatḳan ot kəligə tirik taxlandi.
21 Ḳaloŋini bolsa atḳa Mingüqining aoŋzidin qikḳan kiliq bilən kirildi. Barlik pütün uqarḳanatlar bularning gəxi bilən yəp toyundi.

Məsiḥning yər yüzidiki ming yillik səltəniti

20 1 Uningdin keyin, ḳolida tegi yoḳ ḥangning aqḳuqi wə yooŋan zənjir tutḳan bir pərixtining asmandin qüxüwatḳanlikini kərdüm.
2 Pərixtə əjdiḥani, yəni Iblis yaki Xəytan deyilidioŋan ḥelikì kədimiy yilanni tutup, ming yillik zənjirlər ḳoydi.
3 Uning ming yil toxḳuqə əllərni azdurmasliki üqün, uni tegi yoḳ ḥangoŋa taxlap ḥangning aoŋzini etip peqətliwətti. Bu wakitlardin keyin, u wakṭinqə ḳoyup berilixi mukərrər.
4 Andin mən təhtlərni wə ularda olturoŋanlarni kərdüm. Ularoŋa ḥəküm kilix ḥoḳuḳi berilgənidi. Mən yənə, Əysaoŋa bərgən guwaḥliki wəjidin wə Hudaning sөz-kalami wəjidin kallisi elinoŋanlarning janlirinimu kərdüm. Ular diwigə wə uning but-ḥəykiligə qoḳunmioŋan, uning tamoŋisi pexanisigə wə ḳolioŋa urulmioŋanlar idi. Ular tirilip, Məsiḥ bilən birliktə ming yil ḥəküm sürdi.
5 (əlgənlərning ḳaloŋanliri ming yil toxmioŋuqə tirilməydu). Bu dəsləpki tirilix idi.
6 Dəsləpki tirilixtin nesiwə boloŋanlar bəhtlik wə mukəddəstur; ikkinqi ölümning bularni ilkigə elix ḥoḳuḳi yoḳtur. Ular Hudaning wə Məsiḥning kaḥinliri bolidu wə Uning bilən birliktə ming yil ḥəküm süridu.

Xəytanning ahirki məoŋlubiyiti

7 Ming yil toxḳanda, Xəytan zindandin boxitilip, 8 yər yüzining tөt bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng kilixḳa bir yərgə toplaxḳa qikidu. Toplanoŋanlarning sani dengiz saḥilidiki ḳumdək sanaḳsiz bolidu.
9 Ular

19:15 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 63-bab.
19:15 Zəb. 2:9; Yəx. 63:3; Wəḥ. 2:16,27; 14:19,20; 19:21.
19:16 1Tim. 6:15; Wəḥ. 17:14.
19:17 Yər. 12:9; Əz. 39:17.
19:18 «palwanlarning..» — yaki «ḳudrətliklərning...».
19:20 Ḳan. 13:2; Dan. 7:11; Mat. 24:24; Wəḥ. 13:12,13,15,16; 16:14; 20:10.
20:1 Wəḥ. 1:18.
20:2 2Pet. 2:4; Wəḥ. 12:9.
20:3 Wəḥ. 16:14,16; 20:8.
20:4 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 149:4-9, «1Kor.» 6:2-3.
20:4 Zəb. 149:4-9, 1Kor. 6:2-3; Wəḥ. 6:9,11; 13:12,15,16.
20:6 Yəx. 61:6; 1Pet. 2:9; Wəḥ. 1:6; 5:10.
20:8 «... yər yüzining tөt bulungidiki əllərni, yəni Gog wə Magogni azdurux wə ularni jəng kilixḳa bir yərgə toplaxḳa qikidu» — «Gog wə Magog» tooŋruluḳ: Gog bəlkim «Magog»ning bexi boluxi mumkin *(«Əz.» 38:2-3ni kөrüng)*. Xubḥisizki, uyoŋur tilidiki «yəjüj-məjüj» degən isim ibraniy tilidiki bu isimlardin qikḳanidi; lekin «Gog wə Magog» yalmawuzdək birhil məhluḳ əməs, bəlki türlük əllərni kərsitidu. «Əz.» 38:1-39:29də, Hudaning «Gog wə Magog» bilən boloŋan uruxi bexarət kilinoŋan. Biraḳ bizningqə u urux «dəḥxətlik azab-oḳubət» bilən baoŋlik bolidu; ming yilning ahirida bolidioŋan, muxu ayətlərdə ayan kilinoŋan «ahirki urux» uningoŋa ohxaydioŋan boluxi mumkin bolsimu, u əməs.
20:8 Əz. 38:2; 39:1; Wəḥ. 16:14.

yər yüzidiki kəng tüzləngliккə qikip, mukəddəs bəndilərning bargahini, yəni Huda səyidioŋan xəḥərni muḥasirigə alidu. Lekin asmandin ot yeoŋip, ularni yutuwetidu. [10] Ularni azduroŋan Iblis bolsa diwə bilən sahta pəyoŋəmbər kəyüwatkan ot wə günggürt kəligə taxlinip, u yərdə keqə-kündüz əbədil'əbədgiqə kiyinilidu.

Qong ak təht — ahirki ḥəküm

[11] Uningdin keyin, qong bir ak təht wə uningda Olturoŋuqini kərdüm. Asman bilən zemin Uning yüzidin əzini kaqurup, ular turoŋan jay ḥərgiz tepilmaydu. [12] Mən yənə katta bolsun, yaki təwən bolsun, əlgənlərning ḥəmmisining təhtning aldida turoŋanliкini kərdüm. Kitablar eqildi; andin yənə bir kitab — «Ḥayatlik dəptiri» dəp ataloŋan kitab eqildi. Əlgənlərgə kitablarda hatiriləngini boyiqə əz əməliyitigə karap ḥəküm kilindi. [13] Dengiz əzidə əlgənlərni tapxurup bərdi, əlüm wə təḥtisaramu əzliridiki əlgənlərni tapxurup berixti. Ḥərkimning üstigə əz əməliyitigə karap ḥəküm kilindi. [14] Andin əlüm wə təḥtisara ot kəligə taxlandi. Mana ikkinqi əlüm — ot kəlidur. [15] Kimning ismining «Ḥayatlik dəptiri»də yezilmioŋanliki baykalsa, ot kəligə taxlandi.

Yengi asman, yengi zemin

21 [1] Andin, yengi asman wə yengi zeminni kərdüm; qünki burunki asman wə zemin ətüp kətkənidi, dengizmu məwjut bolmidi. [2] Mukəddəs xəḥərning, yəni Hudadin qikkan, huddi əz yigitigə toy pərdazlirini kilip ḥazirlanoŋan kizdək yengi Yerusalemning ərxtin qüxüwatkanlikni kərdüm. [3] Ərxtin yukiri kətürülgən bir awazning mundak degənlikini anglidim: «Mana, Hudaning makani insanlarning arisididur; U ular bilən billə makanlixip turidu, ular Uning həlki bolidu. Huda Əzimu ular bilən billə turup, ularning Hudasi bolidu. [4] U ularning kəzliridiki ḥər tamqə yaxni sürtidu; əmdi əlüm əsla bolmaydu, nə matəm, nə yioŋa-zar, nə kayoŋu-ələm bolmaydu, qünki burunki ixlar ətüp kətti».

[5] Təhttə Olturoŋuqi:

— Mana, ḥəmmini yengi kilimən! — dedi. U manga yənə:

Bularni hatiriliwal! Qünki bu səzlər həkikiy wə ixənqliktur, — dedi. [6] U yənə manga mundak dedi: —

«Ix tamam boldi! Mən «Alfa» wə «Omega»durmən, Mukəddimə wə Hatimə Əzümdurmən. Ussioŋan ḥərkimgə ḥayatlik süyining bulikidin həksiz berimən.

[7] Oŋəlibə kiloŋuqi ḥərkim buloroŋa mirashorluk kilidu; Mən uning Hudasi bolimən, umu Mening ooŋlum bolidu. [8] Lekin korkunqaklar, etikadsizlar, yirginqliklər, katillar, buzukluk kiloŋuqilar, seḥirgərlər, butpərəslər wə barlik yaloŋanqilaroŋa bolsa, ularning kismiti ot bilən günggürt yenip turuwatkan kəldur — bu bolsa ikkinqi əlümdur».

Yengi Yerusalem

[9] Ahirki yəttə balayi'apət bilən toloŋan yəttə qinini tutkan yəttə pərixtidin biri kelip, manga səzləp:

— Kəl! Sanga Kozining jorisi bolidioŋan kizni kərsitip koyay, — dedi.

20:9 «Ular yər yüzidiki kəng tüzləngliккə qikip...» — yaki «ular zemin *(demək Kanaan, Pələstin)*diki kəng tüzləngliккə qikip...» yaki «ular pütün yər yüzini kezip...».
20:10 Dan. 7:11; Wəḥ. 14:10; 19:20.
20:12 Mis. 32:32; Zəb. 62:12; 69:28; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Fil. 4:3; Wəḥ. 2:23; 3:5.
21:1 Yəx. 65:17; 66:22; 2Pet. 3:13.
21:2 Wəḥ. 3:12; 21:10.
21:3 «ərxtin yukiri kətürülgən bir awaz» — bəzi kona kəqürülmilərdə: «təhttin yukiri kətürülgən bir awaz» deyilidu. **«munasiwətlik ayətlər»** — «Yəx.» 7:14, «Yər.» 24:7, 31:33, «Zək.» 8:8.
21:3 Yəx. 7:14, Yər. 24:7; 31:33; Əz. 43:7; Zək. 8:8
21:4 «munasiwətlik ayət» — «Yəx.» 25:8.
21:4 Yəx. 25:8; Wəḥ. 7:17.
21:5 Yəx. 43:19; 2Kor. 5:17; Wəḥ. 4:2; 19:9; 20:11.
21:6 «Mən «Alfa» wə «Omega»durmən» — grek tilida «Alfa» birinqi ḥərp, «Omega» ahirki ḥərptur — demək, Huda bax wə ahirdur.
21:6 Yəx. 41:4; 44:6; 55:1; Wəḥ. 1:8; 16:17; 22:13.
21:7 Zək. 8:8; Ibr. 8:10.
21:8 Wəḥ. 20:14,15; 22:15.
21:9 Wəḥ. 15:6, 7.

10 Andin u meni Roḥning ilkidə boloɣan ḥalda yooɣan wə egiz bir taoɣḳa elip ḳoydi. U yərdin manga Hudadin qikḳan muḳəddəs xəḥər Yerusalemning ərxtin qüxüwatḳanlikini kərsətti.. 11 Uningda Hudaning xan-xəripi bar idi, uning julasi intayin ḳimmətlik gəḥərning, yexil yaḳuttək yaltirioɣan hrustalning julasioɣa ohxaytti. 12 Uning qong ḥəm egiz sepili bar idi; sepilning on ikki dərwazisi bolup, dərwazilarda on ikki pərixtə turatti. Ḥərbir dərwazining üstigə Israillarning on ikki ḳəbilisidin birining ismi yeziloɣanidi. 13 Məxrik təripidə üq dərwaza, ximal təripidə üq dərwaza, jənub təripidə üq dərwaza wə məoɣrip təripidə üq dərwaza bar idi. 14 Xəḥərning sepilining on ikki ul texi bolup, ularning üstigə on ikki isim, yəni Ḳozining rosulining isimliri pütüklüktur.. 15 Manga səz ḳiloɣan pərixtining ḳolida xəḥərni, uning dərwaziliri wə uning sepilini əlqəydioɣan altun ḳomux əlqigüq ḥasa bar idi.. 16 Xəḥər tət qasa bolup, uzunluḳi bilən kəngliki ohxax idi. Pərixtə xəḥərni ḥasa bilən əlqidi — on ikki ming stadiyon kəldi (uzunluḳi, kəngliki wə egiz-liki tə ngdur).. 17 U sepilnimu əlqidi. Sepilning ḳelinliḳi insanlarning əlqəm birliki boyiqə, yəni xu pərixtining əlqimi boyiqə bir yüz ḳirik tət jəynək kəldi.. 18 Sepilning ḳuruluxi bolsa yexil yaḳuttin, xəḥər əynəktək süzük sap altundin bina ḳilinoɣanidi. 19 Xəḥər sepilining ulliri ḥərhil ḳimmətlik yaḳutlar bilən bezəlgənidi. Birinqi ul tax yexil yaḳut, ikkinqisi kək yaḳut, üqinqisi ḥeḳik, tətinqisi zumrət, 20 bəxinqisi ḳizil ḥeḳik, altinqisi ḳizil ḳaxtax, yəttinqisi serik kwarts, səkkizinqisi sus yexil yaḳut, tokḳuzinqisi topaz, oninqisi yexil kwarts, on birinqisi sösün yaḳut wə on ikkinqisi piroza idi.. 21 On ikki dərwaza on ikki mərwayit idi, demək dərwazilarning ḥərbiri birdin mərwayittin yasaloɣanidi. Xəḥərning oɣol yoli əynəktək süzük sap altundin idi.
22 Xəḥərdə ḥeqḳandaḳ ibadəthana kərmidim, qünki Ḥəmmigə Ḳadir Pərwərdigar Huda wə Ḳoza uning ibadəthanisidur. 23 Xəḥərning yorutuluxi üqün ḳuyaxḳa yaki ayoɣa moḥtaj əməs, qünki Hudaning xan-xəripi uni yorutḳanidi, uning qirioɣi bolsa Ḳozidur.. 24 Əllər xəḥərdiki yoruḳluḳta yüridu; yər yüzidiki padixaḥlar xanu-xəwkitini uning iqigə elip kelidu.. 25 Uning dərwaziliri kündüzdə ḥərgiz taḳalmaydu (əməliyəttə u yərdə keqə zadi bolmaydu).. 26 Ḥərḳaysi əllərning xanu-xəwkiti wə ḥərmət-izziti uning iqigə elip kelinidu.. 27 Ḥərḳandaḳ ḥaram nərsə wə ḥərḳandaḳ yirginqlik ixlarni ḳiloɣuqi yaki yaloɣanqilik ḳiloɣuqi uningoɣa kirəlməydu; pəḳət nami Ḳozining ḥayatlik dəptiridə yeziloɣanlarla kirələydu..

22 1 Andin pərixtə manga hrustaldək parḳirak ḥayatlik süyi eḳiwatḳan dəryani kərsətti. Dərya Hudaning wə Ḳozining təhtidin qikḳan bolup,.. 2 xəḥərning oɣol yolining otturisida eḳiwatḳanidi. Dəryaning bu təripidə wə u təripidimu on ikki

21:10 «Andin u meni Roḥning ilkidə boloɣan ḥalda yooɣan wə egiz bir taoɣḳa elip ḳoydi» — «Roḥ» muxu yərdə Hudaning Muḳəddəs Roḥini kərsitidu.
21:10 Ibr. 12:22; Wəḥ. 1:10; 21:2.
21:14 «munasiwətlik ayətlər» — «Əz.» 48:31-34.
21:14 Əz. 48:31-34; Əf. 2:20.
21:15 Əz. 40:3; Zək. 1:18.
21:16 «on ikki ming stadiyon» — bir stadiyon 185 metr bolup, bu 2200 kilometrdur.
21:17 «sepilning ḳelinliḳi insanlarning əlqəm birliki boyiqə, yəni xu pərixtining əlqimi boyiqə bir yüz ḳirik tət jəynək kəldi» — «jəynək» bolsa *(yaki «gəz»)* jəynəktin ḳolining uqioɣiqə boloɣan arilik, yəni yerim metr; demək, sepilning ḳelinliḳi 65 metrqə idi.

21:20 «ḳizil ḥeḳik» — yaki «sardoniks». **«ḳizil ḳaxtax»** — yaki «sardius», yaki «parḳirak ḳizil ḳaxtexi». **«serik kwarts»** — yaki «hrizolit», «peridot». **«sus yexil yaḳut»** — yaki «beril». **«topaz»** — «topaz» bolsa serik rənglik bir yaḳut. **«yexil kwarts»** — yaki «hrizopras». **«piroza»** — yaki «ametist».
21:23 Yəx. 60:19; Zək. 14:7.
21:24 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 60:19-20, «Zək.» 8:22.
21:24 Yəx. 60:3, 19-20, Zək. 8:22.
21:25 Yəx. 60:11; Wəḥ. 22:5.
21:26 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 60:5-7, «Ḥag.» 2:7.
21:26 Yəx. 60:5-7; Ḥag. 2:7
21:27 Mis. 32:32; Zəb. 69:28; Fil. 4:3; Wəḥ. 3:5; 20:12.
22:1 «munasiwətlik ayətlər» — «Zəb.» 36:38, 46:4, «Əz.» 47:1-9, «Zək.» 14:8.
22:1 Zəb. 36:38; 46:4; Əz. 47:1-9; Zək. 14:8.

hil mewə beridioɣan, ḥər ayda mewiləydioɣan ḥayatlik dərihi bar idi; dərəhning yopurmakliri əllərning xipasi üqün idi.
3 Lənət degən əmdi bolmaydu; Hudaning wə Ḳozining təhti xəḥərning iqidə bolup, Uning ḳul-hizmətkarliri Uning hizmət-ibaditidə bolidu. 4 Ular Uning jamalini kəridu; Uning nami ularning pexanilirigə pütüklük bolidu.
5 U yərdə əsla keqə bolmaydu, nə qiraoɣ nurioɣa, nə ḳuyax nurioɣa moḥtaj bolmaydu. Qünki Pərwərdigar Huda ularning üstidə yoridu, ular əbədil'əbədgiqə ḥəküm süridu.

Ahirḳi agaḥ-guwaḥ

6 Pərixtə manga:
— Bu sözlər ḥakikiy wə ixənqliktur; pəyoɣəmbərlərning roḥlirining Rəb Hudasi yekin kəlgüsidə yüz berixi mukərrər boloɣan ixlarni Öz ḳul-hizmətkarlirioɣa kərsitix üqün, pərixtisini əwətti, — dedi.

7 («Mana, pat yekinda kelimən! Bu kitabtiki bexarətning sözlirini tutḳuqi kixi bəhtliktur!»)
8 Bularni angliɣuqi wə kərgüqi mən Yuḥannamən. Bu ixlarni angliɣinimda wə kərginimdə, bularni manga kərsətkən pərixtigə səjdə kiloɣili ayioɣi aldioɣa yikildim.
9 Lekin u manga:
— Ḥərgiz undak kilma! Mənmu Hudaning sən wə kerindaxliring boloɣan pəyoɣəmbərlər bilən ohxax ḳul-hizmətkarimən. Hudaoɣila ibadət kil! — dedi.
10 U manga yənə:
— Bu kitabtiki bexarətning sözlirini peqətlimə; qünki bularning wakti yekin kəldi.
11 Ḳəbiḥlik kiloɣuqi kixi ḳəbiḥlikni kiliwərsun; pəskəx kixi bolsa pəskəxliktə turiwərsun; ḥakḳaniy kixi bolsa ḥakḳaniylikini yürgüzüwərsun; pak-mukəddəs kixi bolsa pak-mukəddəsliktə turiwərsun, — dedi.

Əysa Məsiḥ biwasitə Yuḥannaoɣa sözləydu

12 «Mana, pat yekinda kelimən! Ḥərkimning əməliyitigə ḳarap beridioɣinimni Özüm bilən billə elip kelimən.
13 Mən «Alfa» wə «Omega», Birinqi wə Ahirḳi, Mukəddimə wə Hatimə Özümdurmən».

14 Ḥayatlik dərihining mewisidin nesip bolux wə dərwaziliridin xəḥərgə kirixkə muyəssər bolux üqün tonlirini yuoɣanlar bəhtliktur!
15 Xəḥərning sirtidikilər — itlar, sehirgərlər, buzukluk kiloɣuqilar, katillar, butpərəslər, yaloɣanqilikḳa huxtar boloɣanlar wə əməl kiloɣuqilardur.

16 «Mənki Əysa jamaətlərni dəp silərgə bu ixlarning guwaḥlikini yətküzüx üqün pərixtəmni əwəttim. Dawutning Yiltizi ḥəm Nəsli, Parlak Tang Yultuzidurmən!»

22:2 «on ikki hil mewə beridioɣan, ḥər ayda mewiləydioɣan ḥayatlik dərihi» — yaki «on ikki ḳetim mewigə kiridioɣan, ḥər ayda mewiləydioɣan ḥayatlik dərihi».
22:2 Wəḥ. 2:7.
22:4 Wəḥ. 3:12.
22:5 Yəx. 60:19; Zək. 14:7; Wəḥ. 21:23.
22:6 «yekin kəlgüsidə yüz berixi mukərrər boloɣan ixlar» — yaki «tuyuksiz yüz berixi mukərrər boloɣan ixlar». **«bu sözlər ḥakikiy wə ixənqliktur»** — bu sözlər 19:9 wə 21:5dimu tepilidu, xu yərdə aldinki ixlarni *(21:1-5)* təstikləx üqün eytiloɣan. Əmma muxu yərdə, xübhisizki, pütkül kitabning məzmunini yaki ḥattə yaki pütkül Injilning məzmunini yaki pütkül Təwrat-Injilning məzmunini kərsitiximu mumkin. **«pəyoɣəmbərlərning roḥlirining Rəb Hudasi»** — muxu yərdə Rəb Əysani kərsətsə kerək *(1:1ni kəring)*.
22:6 Wəḥ. 1:1; 19:9; 21:5.
22:7 «Mana, pat yekinda kelimən! Bu kitabtiki bexarətning sözlirini tutḳuqi kixi bəhtliktur!» — bu sözlər Rəb Əysaning, əlwəttə.
22:7 Wəḥ. 1:3.
22:9 Ros. 10:26; 14:14; Wəḥ. 19:10.
22:10 «Bu kitabtiki bexarətning sözlirini peqətlimə» — mənisi bəlkim, oḳurmənlərgə oquḳ bolsun, məhpiy bolmisun.
22:10 Dan. 8:26; 12:4; Wəḥ. 1:3.
22:12 «munasiwətlik ayətlər» — «Yəx.» 40:10, 62:11.
22:12 Zəb. 62:12; Yəx. 40:10; 62:11; Yər. 17:10; 32:19; Mat. 16:27; Rim. 2:6; 14:12; 1Kor. 3:8; 2Kor. 5:10; Gal. 6:5; Wəḥ. 2:23.
22:13 «Mən «Alfa» wə «Omega»...» — grek tilida «alfa» birinqi ḥərp, «omega» ahirḳi ḥərptur. Demək, Əysa Məsiḥ bax wə ahirdur.
22:13 Yəx. 41:4; 44:6; 48:12; Wəḥ. 1:8; 21:6.
22:15 1Kor. 6:10; Əf. 5:5; Kol. 3:5, 6.
22:16 Yəx. 11:10; Rim. 15:12; 2Pet. 1:19; Wəḥ. 1:1; 5:5.

17 Roḥ wə toyi bolidioɣan ḳiz: «Kəl!» dəydu.
Anglioɣuqi: «Kəl!» desun.
Ussioɣuqi ḥərkim kəlsun, halioɣan ḥərkim
ḥayatlik süyidin ḥəḳsiz iqsun.

Hatimə

18 Mənki bu kitabtiki bexarətning
səzlirini anglioɣanlaroɣa guwaḥlik berip
agaḥlandurimənki: kimdikim bu səzlərgə
birnemini ḳoxsa, Huda uningoɣa bu kitabta
yeziloɣan balayi'apətlərni ḳoxidu. 19 Kim-
dikim bu bexarətlik kitabning səzliridin
birər səzni elip taxlisa, Hudamu uningdin
bu kitabta yeziloɣan ḥayatlik dərihidin wə
muḳəddəs xəḥərdin bolidioɣan nesiwisini
elip taxlaydu.

20 — Mana, bularoɣa agaḥ-guwaḥ Bərgüqi bol-
sa mundaḳ dəydu:

— «Xundaḳ, pat yeḳinda kelimən!»

— «Amin! Kəl, ya Rəb Əysa!»

21 Rəb Əysa Məsiḥning meḥir-xəpḳiti barlik
muḳəddəs bəndilər bilən billə boloɣay, amin!

22:17 «Roḥ wə toyi bolidioɣan ḳiz: «Kəl!» dəydu» — «Roḥ» — Muḳəddəs Roḥtur. «Toy bolidioɣan ḳiz» dəgənlik jamaətni kərsitidu. 19-bab 7-, 8-ayətlərgə ḳaralsun.
22:17 Yəx. 55:1; Yuḥ. 7:37.
22:18 «Mənki bu kitabtiki bexarətning səzlirini anglioɣanlaroɣa guwaḥlik berip agaḥlandurimənki» — «Mənki» degən səz bəzi alimlar, 18-19-ayəttiki səzlərni rosul Yuḥannaningki dəp ḳaraydu. Biraḳ Yuḥanna əzini biwasitə kərsətmigəqkə *(1:9ni kərüng)*, xundakla 20-ayəttə Rəb Əzi enik kərsitilgəqkə biz səzlərni Rəbningki, degən pikirgə mayilmiz.
22:19 Ḳan. 4:2; 12:32; Pənd. 30:6; Wəḥ. 13:8; 17:8.

Қoxumqə səz

Bu səl uzunraқ «қoxumqə səz»imizdə biz oқurmənlərni kitabni toluқraқ qüxənqə bilən əzləxtürsun dəp, uning omumiy bir tezisini ҳəm bexarətliridin bəzilirining təpsilatlirini təminliməқimiz. Kirix səzimizdə eytқinimizdək, Təwrattiki wə Injildiki ilgiriki baxқa bexarətlər oқurmənlərgə singgənseri, «Wəҳiy»ning sirlirimu uningoƣa xunqə axkarilinidu.

Məsiҳning Yuҳannaoƣa ayan boluxi (1-bab, 9-20)

Kitabning bexida, Məsiҳ Əzi қul-hizmətkari rosul Yuҳannaoƣa kərünidu, andin Yuҳanna kitabning wəҳiylirini қobul қilixқa təyyar turidu. Məsiҳning uluoƣluқi Yuҳanna ҳəmdə bizgimu, yəni roҳimizoƣa xundaқ qongқur təsir yətküzmigən bolsa, ҳərқandaқ bexarətni, xundaқla ҳərқandaқ tarihnimu oқup qüxinixkə intilixlirimiz tolimu paydisiz, bikar bir ix bolup qiқidu, əlwəttə. Qünki 19:10də hatiriləngəndək: «**wəҳiy-bexarətning roҳ-maҳiyiti bolsa Əysa ҳəққidə guwaҳlиқ berixtur**». Demək, ҳəқiқiy bexarətlərning omumiy temisi wə asasiy həwiri Əysa Məsiҳning Əzidur. Xunga bizning məyli bexarətlərni əginiximiz, məyli tarihni əginiximiz bolsun, uningda birinqi nixanimiz Məsiҳni tehimu tonux bolmisa (məsilən, məқsitimiz pəқət kəlgüsi ixlaroƣa қiziқixla bolsa, halas), u ҳalda u bizgə tuyuқ yol bolupla қalmay, bəlki bizni təkəbburluққa wə türlük roҳiy ziyanoƣa elip baridu. Tolimu əpsuski, ixəngüqilərdin bəzilər «Wəҳiy»diki nuroƣun bexarətlərning təpsilatlirini eniқlax üqün səwdayi bolup kətkini bilən tolimu meҳir-muҳəbbətsiz bolup kətti, bilgənliridin təkəbburlaxti, ҳətta əhlaқsizliққa azduruldi. Ular rosul Pawlus Hudaning məқsiti tooƣruluқ əgətkən: «U (Məsiҳ) **ҳər jəҳəttin pütkül məwjudatlar iqidə əng üstün orunda turuxi kerək**» («Kol.» 1:18) degən uluoƣ prinsipnimu untuoƣan.

Xunga bularni kəzdə tutқan ҳalda, Hudaning қorқunqida bolup bexarətlərni qüxinixkə bəzi aqқuqlarni, xundaқla bexarətlərgə munasiwətlik paydiliқ yaki ilҳam beridioƣan tarihiy məlumatlarnimu ҳazir oқurmənlər aldioƣa қoymaқqimiz. Daim deginimizdək, oқurmənlərning əzliri eytқanlirimizni muқəddəs yazmilardin təkxürüp təstiқlixini ətünimiz. Muқəddəs yazmilar ҳəқiқətni eniқlap ispatlaxtiki birdinbir əlqəmdur.

Kitabtiki bexarətlərning omumiy tezisi

Məlum bir tarihxunas murəkkəp bir urux (eytayluқ, Ikkinqi Dunya Uruxi)ning tarihini yazmaқqi bolidu, dəyli. U oқurməngə eniқ uқumni bildürüx üqün awwal uruxning muҳim nuқtilirini yioƣinqaқlap gəwdiləndürüp, tərtipi boyiqə bablaroƣa bəlüp yezixi mumkin. Andin jay-jaylarda boloƣan bəzi muҳim ҳalқiliқ jənglərni sürətlixi mumkin; uning yənə bəlkim uruxқa qetixliқ bəzi muҳim əllər (Rusiyə, Əngliyə, Fransiyə, Germaniyə)ni yaki personaƶlar (Gitler, Qerqil, Mussolini, Stalin қatarliқlar) ni təswirləydioƣan bablarni қoxuximu mumkin. Xübҳisizki, ahirқi oƣəlibigə elip baridioƣan jənglərni wə oƣəlibə nətijisini intayin təpsiliy təswirləydu. «Omumiy tezis»tin baxқa kəp қisimliri xundaқ bir tarihning waқtining tərtipigə asaslanoƣan bolmaydu, əlwəttə.

«Wəҳiy»ni bolsa dəl xundaқ uslubta dəp ixinimiz. U «boloƣan tarih» əməs, bəlki «aldin'ala eytiloƣan tarih»tur. Uning «omumiy tezis»i bolsa «yəttə peqət»tə təminlinidu. Kitabning barliқ baxқa təpsilatliri bu «yəttə peqət»ning қurulmisi iqigə mas ҳalda kirixtürülgən, dəp ixinimiz.

Muxu yərdə xuni dəp ətümizki, alimlar

«Wəһiy» tooɣruluқ üq hil kəzқaraxta bolidu: —

(1) Etiқadqi jamaətlərning tarihini (pəқət «ahirқi zamanlarnila əməs) kərsitidioɣan bexarət;
(2) Asasiy jəһəttin ahirқi zamanlarni kərsitidioɣan bexarət;
(3) Pəқət Məsiһning wə bəndilirining қarangoɣuluқ üsitidin қiloɣan oɣəlibisi kərsitilidioɣan simwolluқ kitab.

Bu ahirқi 3-kəzқaraxni Hudaning һəқiқətlikini һaқarətligənlik dəp қaraymiz. Kitabtiki nuroɣun ixlaroɣa «simwol harakterliқ xərһ berix» mumkin əməs.

1-kəzқarax boyiqə, kitabtiki bəzi wəқələrni jamaətning tarihining bir қismi dəp xərһ berixmu muwapiқ əməs. Məsilən alayluқ, 20-babta Məsiһ yər yüzidə һəküm sürginidə Xəytanning (**«əllərni қaytidin azdurmasliқi üqün**») ming yiloɣiqə baoɣlinixi kərünidu. Bu ix zadi қaysi jəһəttin «jamaəttə əməlgə axuruldi»? Һərbirimiz kərginimizdək, pütkül tarihta bügüngə қədər Xəytan tehi һeqқandaқ bir məһləttə «baoɣlanoɣan» əməs; bizning dəwrimizdə u tehimu küqlük təsiri bar bolidioɣan ohxaydu.

Xunga biz kitabning kəp қismilirining dərwəқə «ahirқi zamanlar»ni kərsitidioɣanliқioɣa ixinimiz. Xundaқtimu, bəlkim «Wəһiy»diki bexarətlər tarihta bəzidə «қismən əməlgə axuruloɣan» wəқələr boloɣan boluxi mumkin. Məsilən, tarihtiki bəzi xəhslərdə һəқiқətən «dəjjal»ning alamətliri kərülidu; alayli, dəjjaloɣa ohxax roһta boloɣan — Antiokus Əpifanis (miladiyədin ilgiri 165-yili), Xarlemayin, «Büyük Otto», Gitler, Stalin қatarliқlar.

Bizningqə, xərһ berixtə (pəқət «Wəһiy»də əməs, bəlki barliқ mukəddəs yazmilarda) muһim əmma addiy bir prinsip mundaқ: — tekisttiki səz-jümlilərni səzmusəz yaki jümlimujümlə biwasitə qüxinix mumkin bolsila, bularni biwasitə qüxinix; tekisttiki **səz-jümlilər eniқ simwolluқ mənidə ixlitilgən yaki eniқ kəqmə mənidə bolsa, bularni simwolluқ mənidə yaki kəqmə mənidə qüxinix.**

Məsilən, 7-bab wə 14-babta biz «**on ikki қəbilining һərbiridin boloɣan**» «**144000 nəpər Israil**» tooɣruluқ oқuymiz. Birinqidin, biz bu rəқəmni səzning əyni mənisi boyiqə qüxinimiz. Qünki muқəddəs yazmilarda baxқa қaysi yərdə məlum bir rəқəm «simwolluқ» mənidə kərülgən? Xübһisizki, bəzi rəқəmlərning simwolluқ əһmiyiti bardur; məsilən «12» degən rəқəm һaman Hudaning mukəmməl һəküm sürüxi bilən **baoɣliқ** bolidu — əmma ahir berip u yənila on ikki bolidu. Məsiһning «on ikki rosul»i yənila on ikki һəқiқiy adəm idi. Xuningoɣa ohsax 144000 degən rəқəmni əyni xu mənidə qüxinimiz. Rəқəm «12x12»ning **ikkinqi** əһmiyiti bəlkim bu kixilərning Hudaning mukəmməl idarə қilixi astida daim turidioɣanliқini puratқan boluxi mumkin.

Ikkinqidin, bu kixilərning һəқiқətən Israilning «**on ikki қəbilisi**»din kəlgənlikigə ixinimiz. Ular һəқiқiy Israillar bolmioɣan bolsa, ularning «**Naftali қəbilisidin 12000 kixi, Manassəһ қəbilisidin 12000 kixi, Xime'on қəbilisidin 12000 kixi...**» deyixi zadi nemini kərsitidu? Bu ayəttiki isimlarni simwolluқ dəp xərһ bərgüqilərdin һeqbiri bu isimlarning «simwolluқ mənə»sidin һətta birmu misalni təminləp berəlməydu. Əmdi Hudaning Өz həlқigə һətta «alimlar»dinmu һeqkim qüxinəlməydioɣan simwollarni ixlitip, ularning bexini қaymaқturoɣudək nemə məқsiti bolsun?

Əmma baxқa jəһəttin «**yər yüzidiki padixaһlar uning bilən buzuқluқ қiloɣan**» «**nuroɣun sular üstidə olturoɣan, qong paһixə ayal**»ni (17-bab) roһiy yaki simwolluқ jəһəttin qüxinix kerəkliki roxən; **dərwəқə bu**

simwolluk qüxənqə keyinki ayətlərdə bizgə təminlinidu.

Biz ḥazir kitabning ḥərbir kismi üstidə azrak tohtilimiz: —

«Yəttə jamaət»kə yeziloɣan yəttə hət

Bu hətlərning birinqi wə əng muḥim əḥimiyiti ularning muxu jamaətlərgə yətküzgən addiy həwiridə bolidu. Ḥərbir həttə ḳaritiloɣan jamaəttikilərgə alaḥidə əḥmiyiti boloɣan məlum ix tiloɣa elinidu. Huddi Rəb bügün Hotəndiki jamaətkə hət yazoɣan bolsa, ohxitixlirida ḳaxtaxni, Turpandiki jamaətkə yazoɣan bolsa, üzümlərni tiloɣa elix mumkinqiliki boloɣanoɣa ohxax, u xu jamaəttikilərgə həwərni təkitlәx üqün ularoɣa intayin tonux ixlarni tiloɣa alidu. Məsilən, U Laodikiyadikilərgə səz ḳiloɣanda ularning ilman su məsilisini tiloɣa alidu. Əmma barliḳ hətlər pəḳət munasiwətlik jamaətlərgila əməs, bəlki ḥəmmimizning jamaətlərning artuḳqiliḳliridin wə əyib yərliridinmu sawaḳ eliximiz üqün «oquḳ» turidu. Məzkur hətlərni ḳobul ḳiloɣan xu jamaətlərdiki sadiḳ ḳerindaxlarning baxḳa ḳerindaxlirimizmu bulardin paydilansun dəp, hətlərni xundaḳla «Wəḥiy»ning əzini əstayidilliḳ bilən kəqürüx wəzipisini zimmisigə aloɣanliḳi üqün Hudaoɣa xükür eytiximizoɣa tooɣra kelidu!

Hətlərning bexarətlik əḥmiyiti

Bu yəttə hət yənə dunyawi jamaətning tarihidiki yəttə «dəwr»gə wəkillik ḳilidu, degən kəzḳaraxni heli nopuzluḳ dəp ḳaraymiz. Demək, hətlər rosul Yuḥanna dəwridiki yəttə ḥəḳiḳiy jamaətkə yeziloɣan ḥəmdə həttə tərtipi boyiqə dunyawi jamaətning, bolupmu oɣərbtiki jamaətning tarihini kərsitidioɣan «bexarətlik simwol» kərsitilgən (xərḳtiki, yəni Ottura Asiyadiki wə Ḥindistandiki jamaətning tarihi baxḳiqə bolsa kerək). Bu təḥlilimiz tooɣra boloɣanda, məlum həttə təswirləngən ixlar əməldə kərsitilgəndin keyin, keyinki həttiki ixlar əməldə kərsitilixi bilən yoḳalmaydu, bəlki ular bilən təng dawam ḳilidu. Xunga «Əfəsustiki ixlar», «Smirnadiki ixlar »…. «Laodikiyadiki ixlar»ning ḥəmmisi Rəb Əysa ḳaytip kəlgəndimu dunyawi jamaəttə kərülidu. Əgər u ḳaytip kəlgəndə barliḳ jamaətlərning ḥali «Laodikiyadiki ixlar»dikidək bolidioɣan bolsa, tolimu eqinarliḳ bolidu, lekin pütkül jamaətning undaḳ bolmaydioɣanliḳioɣa ixinimiz.

Əmdi bu «bexarətlik ix»lar mundaḳ dəwrlərni kərsitixi mumkin: —

(1) Əfəsustiki jamaət. «Rosulluḳ dəwr»diki, yəni birinqi əsirdiki jamaətkə wəkillik ḳilixi mumkin. Əfəsustiki jamaət tapxuruwaloɣan wəḥiylər intayin kəp idi (rosul Pawlus andin rosul Yuḥanna bilən ziq munasiwəttə boloɣan) (miladiyə 33-100-yillar).

(2) Smirna (Izmir)diki jamaət. Kəp xərḥqilər ularni 2- wə 3-əsirdiki, kəp ziyankəxlikkə uqrioɣan jamaətkə wəkillik ḳilidu, dəp ḳaraydu. Yuḥannaning dəwridə ḥəküm sürgən Domitiyan imperatori (81-96) din tartip Dioklitiyan imperatori (284-305) oɣiqə boloɣan dəwrlərdə jamaətlər on ḳetim əxəddiy ziyankəxlikgə uqrioɣan (**«silər on kün ḳiynilisilər…»**) (miladiyə 100-313-yillar).

(3) Pərgamumdiki jamaət. Uningda «Balaamning təlimi»ni əgitidioɣanlar wə «Nikolas tərəpdarliri» tepilidu («Nikolas» «həlḳning üstidin oɣəlibə ḳiloɣuqi» degənni bildüridu). 4-əsirdə kəp jamaətlərdə ḥoḳuḳ wə pul talixix məsililiri pəyda bolup, qong bir «ḥoḳuḳ sistemisi» wujudḳa kelidu. Imperator Konstantin «Mən hristiyandurmən» dəp jamaəttin paydilinip, yetəkqilərgə ḥəkümətti mənsəplərni təḳsim ḳilix arḳilik əzi jamaəttiki ixlarni

baxquruxqa baxlaydu.

Oƣərbtiki jamaətlərning əzidimu etiqad tooƣruluq bəzi ƫalqilik muzakirilər imperator bekitkən xu «aqsaqallar» arisida ətküzülgən. Xu qaoƣda ƫəqiqət təripidə turidioƣan pəqət aqsaqal Atanasius isimlik bir adəmla bar idi. Birsi uningoƣa: «Atanasius, pütkül dunya sanga qarxi» desə, u qorqmay: «Əmdi Atanasius pütkül dunyaoƣa qarxidur» dəp jawab bərgən (həttə «Antipas» isimlik kixi bar, uning ismi «ƫəmmigə qarxi» degən mənidə) (miladiyə 313-606-yillar).

(4) Tiyatiradiki jamaət. «Yizəbəl» degən sahta «ayal pəyoƣəmbər» jamaəttin orun alidu. 7-əsirdə «Rim papasi» pəyda bolup, atalmix «jamaətning mərkizi» dəp ataloƣan Rimdiki «Papa»ning «orda»sida (yəni «Watikan»da) ƫər türlük buzuqluq, bəqqiwazlik, ooƣrilik, qatillik wə kupurluq kərülidu. «Papa» Məsiƫning anisi Məryəmgə qoquxunux kerək dəp təlim beridu. Tarihxunaslar bu dəwrni «zulmət dəwri» yaki «oƣəplət dəwri» dəp atixidu (miladiyə 606-yilidin 1000-yillaroƣiqə).

(5) Sardisdiki jamaət. «**Sening əməlliringni wə xundaqla «ƫayat» degən nam-abruyingning barliqini bilimən, lekin əməliyəttə ələüksən**». Pütkül Yawropa boyiqə pəqət birnəqqə etiqad uqqunliri («Pawlikiylar», «Bogomilar», «Katarlar», «Albigənslər», «Wallonlar» «Lollardlar» qatarlik ƫəqiqətən «layiq boloƣan» ər-ayallar tepilidu. Xu waqitlarda Ottura Asiyadiki jamaətlər («xərqtiki jamaət») guwaƫliqtin məƫrum bolup yoqaloƣan boluxi mumkin (miladiyə 1000-1517-yillar).

(6) Filadəlfiyədiki jamaət. «**Ixik eqiloƣan**» jamaət. 1500-yillardin baxlinip Təwrat-Injilning addiy puqralar üqün tərjimə qilinix ixi Hus, Lutter, Tindal, Wiklif qatarlik batur kixilər təripidin baxlanoƣan. Bu tərjimilər hux həwərni qaytidin ayan qilip, dunya boyiqə bügüngə qədər dawamlaxturuloƣan kəp «Hux həwər tarqitix ƫərikətliri»ning baxlamqisi boloƣan (miladiyə 1517-1918-yillar).

(7) Laodikiyadiki jamaət. Baylik, malmülük wə təkəbburluq jamaətni kor qilip əzəzidin razi boluxqa azduridu. ƫətta bəzi «Injil institutliri»da nomussiz etiqadsizlik pəyda bolidu. «**Itaətsizlik-rəzilliklərning kəpiyixi tüpəylidin, nuroƣun kixilərdiki meƫir-muƫəbbət sowup ketidu**» («Mat.» 24:12) (miladiyə 1918-bügünki yillar). «Laodikiya» degən səz «ƫəlqning pikirliri» degən mənidə bolidu; xübƫisizki, bügünki kəp jamaətlər dərwəqə Hudaning səz-kalami bilən əməs, bəlki «ƫəlqning pikirliri» bilən yol tapidu wə baxqurulidu.

4-bab — Ərx iqigə qarax

Yuƫannaning ərxtə birinqi kərgini «təht» bolidu. Adəm Hudaning təhtining ƫoquqini kərmigən bolsa baxqa wəƫiylərni qobul qilixqa layiq əməs bolidu.

Bizning «kirix səz»də «**Rəbning küni**» tooƣruluq tohtaloƣinimizni kərüng. Məlum bir insan (imperator) dunyani əzigə qoqundurmaqqi boloƣan dəl xundaq bir kündə Hudaning Əz küni, yəni «Pərwərdigarning küni»diki wəƫiylərni əz qul-hizmətkari Yuƫannaoƣa yətküzgənliki xübƫisiz intayin kinayilik, ƫəjwiy ixtur. Təwrattiki bexarətlik qisimlarda «Pərwərdigarning küni» tooƣruluq izaƫatlar wə «qoxumqə səz»lərnimu kərüng.

Təht qərisidiki «**toluq ƫəsən-ƫüsən**»gə dikqət qiling. Nuƫ pəyoƣəmbərgə Hudaning Əz əƫdisini kərsətkən bəlgisi qilinoƣan ƫəsən-ƫüsən ƫərdaim «yerim ƫəsən-ƫüsən» bolidu; əmma ƫazir biz toluq boloƣanni kərimiz; Hudaning meƫir-xəpqitini yətküzidioƣan «yengi əƫdə»si toluq, kəm-kütisiz əƫdidur.

«**Yigirmə tət aqsaqal**» (4-ayət) — bular kim bolidu? 24 degən rəqəm Təwrattiki

kahinlik tüzümidiki bir tərtip bilən munasiwətlik («1Tar.» 24-, 25-bablarni kərüng). Undakta bu akşakallar Təwrat dəwri bilən baoлikmu? Ular «Ibraniylaroла»diki 11-babta kərsitilgən, etikadning yol baxlamqiliri boloлan «etikadlik baturlar»mu? Ular xu babta «**akşakallar**» deyilidu (2-ayət). Ular «**Məsihining tirilixi bilən təng tirilgən mukəddəs bəndilər**»mu? («Mat.» 27:51-53). Bəzi xərhqilər ularni jamaətkə wəkillik kilidu, dəp karaydu; lekin undak bolsa rosul Yuhannamu ularning arisida boluxi kerək idi! 5:8-10-ayətlərdə ularning jamaəttin ayrim turoлanlikі kərünidu.

«**Hayat məhluklar**» tooлruluk bolsa «Əzakiyal»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

«**Yəttə roh**» (5-ayət) Hudaning Rohining yəttə tərəplikini yaki yəttə wəzipisini bildürüxi mumkin («Yəx.» 11:2ni kərüng).

5-bab — Ərxtə kərünüxning dawami

Yuhanna hazir intayin xərəplik bir sorunni kərüxkə muyəssər bolidu. Sorunda heqkandak gunahning ipadisi kərünməydu — barlik jan igiliri Hudaoла ibadət kilmakta (13-ayət). Xuning bilən biz bu sorun bəlkim «dəhxətlik azab-okubət»tin keyin, «ming yillik səltənət»ning bexi boluxi mumkin, dəp karaymiz («**Ular** (mukəddəs bəndilər) **yər yüzidə həküm süridu**» (10-ayət)). Yuhanna bexarət kiloлan wəkələrning, bolupmu oram kitabning «yəttə peqət»ning eqilixning ahirki nətijisini, yəni ming yillik səltənətning bexini kəridu. Hudaning uningoла xundak kərsitixtiki məksiti xübhisizki, biz hazir kərüx aldida turuwatkan, peqətlərgə munasiwətlik korkunluk wəkələrning ahirki oлalibiyətlik nətijisi nətijisini ayan kilix bilən bizni hatirjəm kilixtin ibarət bolidu.

13-ayətni kərüng: «**Təhttə Olturoлuqioла wə Kozioла**

Mədhiyə, hərmət, xan-xərəp wə hokuk-kudrət

Əbədil'əbədgiqə mənsup boloлay!»

Ibadəttə eytiloлan bu səzlərgə karioлanda heli roxənki, Koza, yəni Rəb Əysa Məsih Hudaning təbiitidə boloлan xəhstur. «**Mən Pərwərdigardurmən,... Mən Özümning xan-xehritimni baxka birsigə ətküzüp bərməymən**» («Yəx.» 48:11) degüqi muxu yərdə Uning xan-xəhritini baxka birsi bilən ortak kilidu; əməliyəttə Huda «**Mening xerikim boloлan adəm**» degən bu zat Rəb Əysadur («Zək.» 13:7).

(Hudaning yürgüzgən jazalirini bildüridioлan) «yəttə peqət»

Hudaning jazalirini yər yüzigə yətküzüx (yəttə peqətni eqix)tin ibarət korkunluk wəzipini ada kiloлuqi pəkət Özi gunahlarning bu korkunluk jazalirini insanlarning bexioла qüxmisun dəp Öz üstigə aloлan Hudaning Kozisidur. Bu oram yazmini aqidioлan, uningdiki dəhxətlik jazalarni koyuwətküqi bolsa mulayim, küqlük səwr-takət wə qəksiz muhəbbətning mujəssimi boloлan Kozining kolidur.

Yənə dikkət kilsingiz, «**Yəhuda kəbilisidin boloлan xir**» dəl «**Hudaning kozisi**»dur. Təwrattiki «Xir» Injilda «Koza» bolidu. Təwrattiki baxka heq mətiwərlər oram yazmini eqixka layik əməstur.

6-bab «yəttə peqət»

Toluk ixənqimiz barki, Hudaning jazalirini yətküzüx jəryanining asasiy tərtip-kurulmisi oram yazmidiki «yəttə peqət»tin tərkib tapidu. Bu peqətlərni Rəbning ahirki zamanlar tooлrisidiki, «Matta» 24-bab wə «Luka» 21-babta hatiriləngən ilgiriki təlimi bilən selixtursak təwəndiki ajayib nushini

bayқaymiz. Xuning bilən «Wəһiy» degən kitabni Rəb Əysaning rosullirioŋa bərgən («Matta» 24-də hatiriləngən) ilgiriki təlimining kengəytilixi deyiximizgə bolidu. «Matta» 24-də hatiriləngən təlimlər «Wəһiy»ning aqқuqidur; «Wəһiy»ning өzi Təwrattiki nuroŋun baxқa-baxқa bexarətlər maslaxturulup patқuzuloŋan ramkidur.

Oram yazmining ҳərbir peqiti eqiloŋanda, uning yənə bir қismi boxitilip, uningda pütüklük jazalar қoyuwetilidu.

«Wəһiy» 6-babtiki atliқlar wə peqətlərning «Matta» 24-bab bilən selixturmisi

«Matta» 24-bab	«Wəһiy» 6-bab
5-ayət «Sahta Məsiһlər»	**«1-peqət»** **Aқ at** — «sahta Məsiһlər» «oŋəlibə қiloŋuqi» süpitidə zəpər қuqux üqün jənggə atlandi (19:11nimu kərüng). Sahta pəyoŋəmbərning məқsiti oŋəlibə қilix, zəpər қuqux, lekin pəқət birsiningla muxu ҳoқuқi bardur.
6-ayət «uruxlar» wə «uruxlarning xəpiliri» «Ahirət tehi kəlmidi»	**«2-peqət»** **«Қizil at»** əllər arisidiki uruxlar
7-ayət «aqarqiliқ» «yər təwrəxlər»	**«3-peqət»** **«Қara at»** — aqarqiliқ (adəmning terisi қariyidu) Asasliқ axliқ-yeməklik intayin қimmət, lekin ҳəxəmətlik turmuxқa «kerəkliklər»ni aloŋili bolidu
«Luқa» 11:21 «wabalar»	**«4-peqət»** **«tatirang at»** — өlüm «wabalar» (dunyadikilərning tөttin biri қiliq, waba, aqarqiliқ wə yirtқuq ҳaywanlar arқiliқ өlidu).
8-ayət «Mana bu ixlarning yüz berixi huddi ҳamilidar ayalning toloŋiқining baxlanoŋinioŋa oxxaydu»	Atlar tohtaydu «Dəҳxətlik azab-oқubət» baxlinidu

9-14-ayətlər — ziyankəxlik «Andin kixilər silərni tutup, azab-oқubətkə selip əltüridu...» «Hudaning padixaһliқi һəққidiki bu hux həwər pütkül dunyaoƣa jakarlinidu»	**«5-peqət»** «Қurbangaһ astidki janlar» (ziyankəxlik bilən əltürülgən) Hudadin қisasini soraydu; lekin ularoƣa ahirқi ziyankəxlik tügigüqə kütüxünglar kerək, deyilidu
14-ayət «Andin zamanning ahiri bolidu»	
15-28-ayətlər «Daniyal pəyoƣəmbər eytқan «wəyran қiloƣuqi yirginqlik nomussizliқ»	(Bu ixlar «peqətlər» arisida ayan қilinoƣan əməs, bəlki «Wəһiy»də keyinrək ayan қilinidu)
29-ayət «U azab-oқubətlik künlər ətüp kətkən һaman, қuyax қariyidu, ay yoruқluқ bərməydu, yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu, asmandiki küqlər lərzigə kelidu. Andin asmandin Insan'ooƣlining kəlgənlikining alamiti kərülidu; yər yüzidiki pütkül қəbililər yioƣa-zar kətürüxidu. Ular Insan'ooƣlining küq-қudrət wə uluoƣ xan-xəripi bilən kəktiki bulutlar üstidə keliwatқanliқini kəridu»	**«6-peqət»** « Қuyax bəz kiyimdək қariyidu... ay қandək bolidu yultuzlar asmandin təkülüp qüxidu. asman yoқap ketidu Barliқ padixaһlar, sərdarlar, baylar, қullar taxlaroƣa: — «Üstimizgə qüxünglar! Hudaning siymasidin wə қozining oƣəzipidin yoxurunglar! Qünki Ularning oƣəzipi tutқan dəһxətlik kün kəldi» — dəydu.

Biz təwəndə nəқil kəltürgən ayətlərmu «zamanlarning ahiri»ni, xundaқla uning bilən baoƣlanoƣan ohxax wəқələrni kərsitidu, dəp ixinimiz. Bu ayətlərdə, «Mat.» 24:29diki wəқələrdə wə «Wəһiy»də 6-peqətkə yətkəndə ahirқi basқuqning kelixi enik kərsitilgən: —

«Mat.» 24:31 «**U pərixtilirini zor jaranglik bir kanay sadasi bilən əwətidu, ular Uning tallioƣanlirini asmanning bir qetidin yənə bir qetigiqə, dunyaning tət bulungidin yioƣip bir yərgə jəm қilidu**»

«Wəһ.» 11:15 «**Andin yəttinqi pərixtə kaniyini qaldi; ərxtə yuқiri awazlar anglinip mundaқ deyildi: «dunyaning padixaһliқi Pərwərdigarimiz wə uning Məsiһining padixaһliқi boldi, u əbədil'əbədgiqə һəküm süridu**»

«1Kor.» 15:51-52 «**Biz һəmmimiz ələmdə uhlaydioƣan əməs; bəlki һəmmimiz əzgərtilidioƣan bolimiz! bir dəқiқidila... əng ahirқi kanay qelinoƣanda əzgərtilimiz; qünki kanay qelinsa, əlgənlər qiriməs һayatқa tirildürülidu....**»

«1Tes.» 4:16 «**Qünki Rəb Əzi bir pərman towlixi bilən, bax pərixtining awazi wə Hudaning yangratқan kanay sadasi iqidə asmandin qüxidu wə Məsiһdə boloƣan ələgənlər awwal tirilidu; andin tirik қaloƣan bizlər ular bilən birgə, Rəb bilən һawada kərüxüx üqün, bulutlar arisioƣa elinip kətürülimiz; wə xuning bilən biz Rəb bilən mənggü birgə bolimiz**»

805

san-sanaqsiz zor bir top halayiq təhtning wə qozining aldida turatti; ularning həmmisigə aq ton kiydürülgən ....». U ularning salahiyitini soriƣanda: «**Bular dəhxətlik azab-oqubətni bexidin ətküzüp kəlgənlərdur. Ular tonlirini qozining qenida yuyup, ap'aq qiliƣan**» jawabən eytilidu.

«Dəhxətlik azab-oqubət» pəqət «ahirqi yəttə yil»liq bolsa nemixqa Yuhannaƣa («dəhxətlik azab-oqubəttin qiqqan») bu bir top kixilərla kərsitilidu? Ularning aldida etiqad qiliƣuqilar yoqmidi? Oylirimizqə, bu zor bir top kixilərning kərsitilixining səwəbi, hux həwərning dəhxətlik qiyinqiliqqa yüzlinixi bilən xularda, yəni xu «mol hosul»da ahirqi əng qong nətijisi wə oƣəlibisi ayan qilinidu. Muhlislarning san-sanaqsiz kəp boluxi ilgiriki dəwrlərdiki məmin bəndilərni (xundaqla bizlərnimu) hux həwərning hizmitidə qing turuxqa rioƣbətləndüridu. Gərqə «uruq qeqix»qa yər qattiq wə hawa sooƣuq bolsimu, ahirqi hosul «san-sanaqsiz» bolidu. Bu kixilərning eoƣir azab tartqanliqi «**Huda ularning kəzliridiki hər tamqə yaxni sürtidu**» degən ixtin kərünidu. «**Bular dəhxətlik azab-oqubətni bexidin ətküzüp kəlgənlər**» degən jümlidinmu kərüniduki, ulardin kəp qismi u waqitta Hudaning yolida əltürülgən. Muxu sorunda ular «tirilgən yengi tənliri»də bolup, «təhtning aldida turidu» — xunga biz muxu sorunni «dəhxətlik azab-oqubət»tin keyin bolidu, xu məzgilning bir nətijisi (Huda aldidiki əng muhim nətijə)ni kərsitidu, dəp qaraymiz.

«Dəhxətlik azab-oqubət»ning bu ikkinqi yerimi zor ziyankəxlik wə etiqadqilar qurban boloƣan məzgil ikənliki təwəndiki səwəblərdin kərünidu, yəni: —

(1) Yuqiridiki 6:11-ayəttiki sözlərning mənisidin;
(2) Rəbbimizning «Mat.» 24:9-13də hatiriləngən, xu qaoƣdiki ziyankəxlikning ilgiri kərülüp baqmioƣan dərijidə boloƣanliqi tooƣruluq sözliridin;
(3) «Wəhiy»də keyin kərüngən diwining insanlaroƣa əz bəlgisini qobul qilixqa ixlətkən besimidin (adəmlər qobul qilmisa barliq insaniy hoququliridin məhrum bolidu);
(4) 12:27də, «Əjdiha»ning Israildiki «qaldi»oƣa tegəlməydioƣanliqini baykioƣandin keyinki oƣəzipining nətijisidin;
(5) «Dan.» 7:21-22də wə keyinki ayətlərdə hatiriləngən, «Dəjjal» tooƣruluq wəhiylərdin kərgili bolidu.

8-9-bablar — «Yəttə kanay»

8:3 Yəttə kanayning qelinixi bolsa «altun huxbuydan»ni tutqan pərixtining huxbuyni «**muqəddəs bəndilərning dualiri**»oƣa qoxup sunuxi bilən baoƣliq bolidu. Bu dualar bəlkim 6:10də kərsitilgən «**qurbangah astidiki muqəddəs bəndilər**»ning dualirioƣa ohxax boluxi mumkin — ikki jayda kərsitilgən dualarning nətijisi ohxaxla Hudaning jazalirining təkülüxi bolidu. Hudaning jazasi qüxsun, degən bir dua «yengi əhdə»gə muwapiq duamu? Bizgə «**Düxmənliringni səygin, ular üqün dua qil**» dəp əmr qilinoƣan əməsmu? Biraq Hudaning «qong səwri» bolsa «qəksiz səwr» əməs. Hudaning asiyliq qiliƣuqi insaniyətkə kərsətkən uzun səwr-taqiti bir kün bolmisa baxqa bir kün qekigə yetidu. Axu waqitlarda Hudaning iradisigə muwapiq boloƣan dua bolsa ahirda insanlardiki asiyliqlarning jazalirini tiləydioƣan dua bolidu.

Həqbolmioƣanda pərixtilərning kanayni qelixliri wə munasiwətlik təkülgən jazalar (bu jazalar «mənggülük jazalar» əməs, bəlki yənila «tərbiyiləx jazaliri həsablinidu) qurbangahdiki dualar təripidin baxlanoƣan

bolsa kerək. 6:9-11diki «5-peqət» waқtida, məmin bəndilərgə, қisas waқti kəlmidi, kütüx kerək deyilidu. Muxu ayətlərgə қarioɣanda, bu kütüx waқti ḥazir toxti — demək, Hudaning əltürülidioɣan məmin bəndilirining sani toxқan bolup, eoɣir ziyankəxlik waқti ahirlaxti, əmdi Hudaning jazaliri baroɣanseri eoɣirlaxқan ḥalda qüxidu. Xunga biz bu «yəttə kanay»ning waқti «dəḥxətlik azab-oқubət»ning yəttə yilining ahirқi yerimida kelidu, dəp ixinimiz. Muxu yərdə «kanaylar»ni təpsiliy təḥlil қilmay, pəқət munasiwətlik wəқələr tooɣruluқ qüxənqimizni təwəndikidək bayan қilimiz: —

(1) «Kanaylar» huxbuydandiki qooɣlar yər yüzigə taxlinixi bilən baxlinidu — nətijidə «**awazlar, güldürmamilar, qaқmaқlar wə yər təwrəx**» bolidu. Bu ixlar bəlkim kanaylardiki wəқələrning baxlinixi, xundaқla «dəḥxətlik azab-oқubət»ning ikkinqi yerimining baxliniximu boluxi mumkin («Dan.» 9:24-27diki izaḥatlarni wə ««Daniyal»din aloɣan sawaқlar»da «yətmix yəttə» tooɣruluқ izaḥlirimiznimu kərüng). «Yəttə kanay»ning «yəttə peqət»ning waқit tərtipi boyiqə əgixip kəlməydioɣanliқioɣa ispat kəltürüx üqün biz pəқət üqinqi kanayning nətijisi «**Asmandin qüxidioɣan, sularni aqqiқ қilidioɣan «kəkrə» isimlik yultuz**» bolidu, dəp kərsitimiz. Bu ix qoқum altinqi peqəttin **ilgiri** bolidu, qünki xu peqət eqiloɣanda «**Asmandin barliқ yultuzlar qüxidu**».

Қizik bir ix xuki, sabiқ Sowet Ittipaқidiki etiқadqilar «Qernobil yadro istansisidiki wəқə»ni «kəkrə» degən yultuz bilən munasiwətlik boloɣan bu bexarətning bir əməlgə axuruluxi» dəp қaraytti. Ukrain tilida «Qernobil»ning mənisi «kəkrə» degən mənidə. Yuқirida bayқioɣinimizdək, nuroɣun bexarətlərning «toluқ əməlgə axurulux»idin burun daim «kiqik əməlgə axurulux»liri bolidu.

Tətinqi kanaymu (kün, ay wə yultuzlarning üqtin bir қismi қarangoɣulixidu) altinqi peqəttin **ilgiri** boluxi kerək. Qünki altinqi peqəttə «**Kün toluқ қarangoɣuluxidu, ay қanoɣa aylinidu, yultuzlar asmandin qüxidu**».

Muқəddəs Kitabta 7 nərsə yaki wəқə bəzidə «4+3» (tət қoxuloɣan üq) xəklidə bəlinip bayan қilinidu. Məsilən, «peqətlər»ning aldinқi tətidə «tət atliқ», keyinki üqidə «dəḥxətlik azab-oқubət» bayan қilinidu. Kanaylarmu xundaқ. Ahirқi üq kanay «üq way»mu dəp jakarlinidu. Keyinki azablar tehimu eoɣir dərijidə bolidu (ibraniy tilida «way»ning asasiy mənisi «lənət oқuloɣan» yaki «қaroɣaloɣan» bolidu).

Bəxinqi kanay —birinqi «way». Baxқa bir yultuz asmandin yərgə qüxidu. Yultuzning məlum xəhs ikənliki kərünidu (12:4, «Zəb.» 147:3, «Ayup» 38:7də yultuzlar pərixtilər yaki pərixtilik küqkə baoɣliқ kərünidu). «Ḥalakət» isimlik pərixtə pəyda bolidu, u bəlkim қarangoɣulukқa təwə pərixtidur. Qekətkidək janiwarlar ḥangdin qiқidu, ular ḥaxarət xəklidiki jinlarmu? Ularoɣa ḥərқandaқ yexil nərsigə ziyan yətküzüx qəklinidu. 1-kanayda barliқ yexilliқ kəyidu; xunga muxu yərdə yexilliқ қaytidin əsüxkə baxlidi, degən hulasigə kelix kerək.

Xu ayətlərdin yənə bayқaymizki, barliқ jinlar yaki napak roḥlar ḥazir yər yüzidə yürməydu; bəziliri ḥazirqə solanoɣan ḥalda turidu.

Altinqi kanay — ikkinqi «way». 12-ayəttə yənə təkitlinidu.

200 milyon kixilik қoxun. Ular kimlər? Bəzilər ularni Jonggu yaki Ḥindistanning қoxuni dəp қaraydu; birақ ularning қiyapitidin қarioɣanda, ular insanlarning қoxuni əməs, bəlki xərқtin qiққan birhil «jinliқ waba» boluxi kerək. Ular elip

kelidiоған wabadin kərimizki, insaniyətning kəpi «barsa kəlməs» ḥaloға, yəni towa ḳilmaydiоған dərijigə yətkən; gərqə wabaning Hudadin kəlgənlikini bilgən bolsimu, ular yənila towa ḳilmaydu (9:20-21).

Xuni dəp ətimizki, Təwrat wə Wəḥiydiki kəp bexarətlərdə tiloға elinоған ḳorallar zamaniwiy ḳorallar əməs, bəlki ḳədimki ḳorallardur. Biz jəzm ḳilalmisaḳmu, ahirḳi zamandiki wabalardin biri «pən-tehnikilik» uruxni qəkliyəlixi mumkin dəp oylaymiz (əməliyəttə matorlardək türlük addiy elektr yolliri, jümlidin barliḳ komputerlar birla magnetliḳ zərbə dolḳunida asanla kardin qiḳirilidu. Undaḳ zərbə dolḳuni yadro partlaxtin, ḳuyaxning «partlax yalḳuni»din pəyda boluxi mumkin).

Muxu ayətlərdinmu insaniyətning ḳaloған ḳismining yənila jinlaroға yaki altun, tuq yaki taxtin yasaloған butlaroға qoḳunuxḳa baoғlanoғanliḳi eniḳ kərünidu. Rosul Pawlusning deginidək «**Kixilər Hudani bilixni rət ḳilsa, Huda ularni türlük əhməḳlikkə tapxuridu**» («Rim.» 1:19-32, wə «2Tes.» 2:7-12ni kərüng). Əgər bu məzgil «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning ikkinqi yerimi boloғanda, bundaḳ butpərəslik (bəlkim Babilning təsiri bilən, 17-18-bablarni kərüng) diwigə boloған qoḳunux bilən təng boluxi mumkin.

Altinqi kanaydiki Əfrat dəryasida baoғlanoған «tət pərixtə»ning boxitilixi (keyin 16-babtimu təswirləngəndək) xərḳtin kelip Əfrat dəryasidin ətidiоған ḳoxun bilən baoғliḳtur.

10-bab — Yəttinqi kanayning qelinixḳa ḥazirlinixi — Yuḥannaoға tapxurulidiоған «kiqik oram yazma»

«**Hudaning siri tamam bolup əməlgə exixi»**ning aldida, yəttinqi kanayning tonuxturuluxiоға (7-ayət) az ḳaloғanda Yuḥannaoға kiqik bir oram yazma tapxurulidu; u buni yeyixi kerək idi (11-ayət). Xuning bilən uningoға «**Sən yənə kəp millətlər, əllər wə ḥər hil tillarda sözlixidiоғanlar wə padixaḥlar toоғrisidiki wəḥiy-bexarətlərni yənə jakarlixing lazim**» deyilidu. Bu bexarətlər (11-18-bablar) ətmüxtiki bəzi ixlar wə 19-babḳiqə boloған ariliḳtiki waḳitlar toоғruluḳ jamaətkə zərür boloған baxḳa wəḥiylərni əz iqigə alidu. Pəḳət 19-babtila «**Hudaning siri əməlgə axurulidiоған**» ahirḳi əwjigə qiḳḳan sorun bizgə ayan ḳilinidu.

11-bab, 1-ayət

Yuḥannaoға əlqəm ḥasisi tapxuruluxining məḳsiti (Əzakiyal pəyoғəmbərgə tapxuruloғandək, «Əzakiyal» 40-bab): «**Baroғin, Hudaning ibadəthanisi, ḳurbangaḥi wə u yərdə ibadət ḳiliwatḳanlarni əlqigin**». Muxu sözlərgə ḳarioғanda «dəḥxətlik azab-oḳubət» waḳtida Yerusalemda yənə bir jismaniy ibadəthana wə ḳurbangaḥ ḳuruluxi mumkin (Wəḥiy berilgən waḳtida Yerusalemdiki ibadəthana alliḳaqan Rim imperiyəsi təripidin miladiyə 70-yili asasən wəyran ḳilinoғanidi). Yənə kelip kəzdə tutuloған bexarəttiki ibadəthanining iqki bəlümigə kirgənlər Hudaoға sadiḳ bolidiоғanlardin bolsa kerək. Yuḥanna ularni əlqidimu? Əlqidi, dəp oylaymiz, lekin uzunluḳ-kəngliki bizgə eytilmaydu. Nemixḳa? Wə nemixḳa «**Ibadəthanining taxḳiriḳi ḥoylisini** (buloғanoғanliḳi tüpəylidin) **əlqiməy ḳoy**» deyilidu? Bu ix bəlkim Hudaning Yerusalemda yengidin ḳurulidiоған xu ibadəthanining iqki ḳisimlirini dəsləptə ḳooғdaydiоғanliḳini kərsitixi mumkin. Ḥeqbolmiоғanda roḥiy düxminimiz bizning Hudaoға ibadət ḳilixtiki sirtḳi ipadilirimizni bəzi waḳitlarda qəkliyəlisimu, Huda iqki dunyayimizda Özigə ətküzüliwatḳan ibaditimizgə ḥeqḳaqan ḥeqkimning qək ḳoyuxiоға yol ḳoymaydu.

Bu yengi ibadəthana tooŋruluk «Əzakiyal»diki «ҫoxumqə sөz»imizdin nəҳil kəltürimiz: —

«Israiliyədə turuwatҡan Yəһudiy həlҡining az degəndə 1950-yillardin beri yengi bir ibadəthanini ҡaytidin ҡurux qertyoƶi wə ibadəthanining əslidiki yeridə ҡaytidin ҡurbanliҡni ҡilix pilani bolup kəlgən. Angliximizqə ular ҡurmaҡqi boloŋan ibadəthanining qertyoƶi Əzakiyalning 40-44-bablirioŋa asaslanoŋan. Lekin Zion teoŋining (taoŋning bügünki tüzülüxigə ҡarioŋanda) Əzakiyal kөrgən ibadəthanini ҡuroŋudək yeri yoҡ, wə ҡuruluxҡa baxҡa tosaloŋular bar. Lekin ixinimizki, ular bir ibadəthanini ҡuridu. Qünki Təwrat wə Injilda, dəjjalning ahirҡi zamanda «ibadəthanini igiliwelixi» wə xu yərdə өz yirginqlik məbudini tiklixi tooŋruluk bexarətlər bar («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:15, «2Tes.» 2:1-11ni kөrüng).

Bu ibadəthana bəlkim dəjjalning ҫoli bilən wəyran bolidu; Əysa Məsiһ dunyaoŋa ҡaytip kəlgəndə yər yüzi üstigə ming yil ҳөküm sürüxi («Wəһ.» 20:1-7)ning dəslipidə Əzakiyal kөrgən bu yengi ibadəthanini ҡuridu dəp ixinimiz».

Biraҡ muxu yərdə: «Yerusalemda üqinqi bir «ibadəthana» ҡuruxning nemə ҳajiti bar? Nemə əһmiyiti bolsun? Uning ҡuruluxi Hudaning iradisigə muwapiҡmu?» degəndək muһim soallarni ҫoyuxҡa tooŋra kelixi mumkin. Qünki Injilda bizgə tapxuruloŋan eniҡ təlimlər boyiqə, Huda «insan ҫolliri bilən yasioŋan ibadəthanilar»ni taxlap, Өzigə etiҡad ҡiloŋan insanlardin tərkib tapҡan dunyawi jamaətni «tirik, ҳəҡiҡiy ibadəthana»si ҡilip, Өz xan-xəripini uningoŋa amanət ҡiloŋan. Ҳalbuki, Uning ҡədimki həlҡi boloŋan Yəһudiylar (Hudani bilmigən ҳalda) Uningoŋa yengi bir ibadəthana ҡurup, u yərdə ҡaytidin ҡurbanliҡlarni sunuxҡa baxlisa ix ҡandaҡ bolidu? Esimizdə barki, Məsiһ yər yüzidə hizməttə boloŋan waҡitta Yerusalemda bir ibadəthana bar idi. Bu ibadəthana ҳəm butpərəs boloŋan, qiriklixip kətkən rəzil padixaһ Ҳerod təripidin ҡuruloŋan, xundaҡla өz hiyali boyiqə ijad ҡiloŋan bəzi nərsilərni ҫoxҡan bolsimu, Əysa yənila uni «Hudaning ibadəthanisi» degən nam bilən etirap ҡildi. Məsilən, U: «**Huda, «Mening өyüm barliҡ əllər üqün duahana bolidu**», dedi» dəp, hanini өz pulpərəsliki bilən buloŋioŋanlarni əyiblidi («Mar.» 11:17). Ixinimizki, Yəһudiy həlҡi kəlgüsidə ohxax yolda, yəni Hudani tonumioŋan wə Uning əmrisiz ҳalda xu üqinqi ibadəthanini ҡuridu. Xuning bilən ibadəthana Uning nami bilən qetixliҡ bolidu wə dəl xu səwəbtin «dəjjal» (diwə, «Məsiһning rəҡibi») uni өzining ibadəthanisi ҡilmaҡqi bolup, uningoŋa «yirginqlik nomussizliҡ»ni (adəmlərni өzigə qoҡunduroŋudək naməlum bir nərsə yaki ixni) salidu. Xundaҡ bir yol bilən diwə өzini Hudaning ornioŋa ҫoymaҡqi bolidu («Dan.» 9:27, 12:11, «Mat.» 24:15, «2Tes.» 2:1-11). Bizningqə dəl muxu ixlar tüpəylidin, bolupmu Өz nami dunyadikilərning nəzиridə ibadəthana bilən baoŋliҡ boloŋaqҡa, Huda bu hanini «Meningki» dəydu wə ahir berip uni buloŋioŋanlarni ҡattiҡ jazalaydu.

2-ayəttə hanining sirtҡi ҳoylisi «**yat əllərgə 42 ayoŋiqə tapxuruloŋan**» deyilidu. Bu sөzlər yənə Rəbbimizning: «**«Wəyran ҡiloŋuqi yirginqlik nomussizliҡ» «muҡəddəs bir jay»da turidu**» degən sөzlirini bizgə əslitidu («Matta» 24-babta). Muxu yərgiqə bu «wəyranqiliҡ» pəҡət «sirtҡi ҳoylida» bolidu; lekin rosul Pawlus bizgə: «**«Gunaһiy adəm»** (dəjjal, diwə) **... Huda dəp ataloŋanoŋa yaki kixilər qoҡunidioŋan ҳərҡandaҡ nərsilərgə ҡarxi qiҡip, өzini ҳəmmisidin üstün ҡilip kөrsitidu; u xundaҡ ҡilip Hudaning ibadəthanisida** (Uning «muҡəddəs jayi»da) **olturuwelip, өzini Huda dəp kөrsitip jakarlaydu**» dəp təlim beridu. Bu sөzlərgə ҡarioŋanda, dəjjal «nomussizliҡ»ini awwal «sirtҡi ҳoyla»oŋa, andin ahirida iqki

«muқəddəs jay»oɣa selixi mumkin. Dəjjalning baxқa nəqqə ixliri 12-13-bablardimu kərülidu.

3-6-ayəttə, towa қilix kerəklikini jakarlaydioɣan bu ikki guwaһqining қabiliyətliri Musa wə Ilyas pəyoɣəmbərlərningki bilən ohxixidioɣan boloɣaqқa, bəzi alimlar ularni dəl xu ikki pəyoɣəmbər dəp қaraydu. Təwrattiki bexarətlərgə wə Rəbbimizning səzigə asaslanoɣanda («Mat.» 17:11-12, «Mar.» 9:11-12) Ilyas pəyoɣəmbər қaytip kelixi muқərrər. Ular «**Pütkül yər yüzining Rəbbi**» aldida turidioɣan «**ikki zəytun dərihi**» bolidu. Һagay wə Zəkəriya pəyoɣəmbərlər əz dəwridə xundaқ idi («Zək.» 4:1-7) (muxu yərdə eytip ətimizki, Təwratta, «**Pütkül yər yüzining Rəbbi**» deyilgən bolsa, Hudaning guwaһliқi Israil zeminida bar bolidu. Əksiqə, Huda «ərxtiki Huda» deyilgəndə, Hudaning guwaһliқi Israil zeminidin yoқap kətkənlikini, zeminidin sirtida turoɣanliқini kərsitidu. 13-ayətni kərüng).

Bu ikki guwaһqining sularni boysunduridioɣan қudriti bar, xunga ular yürgüzidioɣan jazalar dengizoɣa ziyan yətküzidioɣan «ikkinqi kanay» bilən munasiwətlik boluxi mumkin; «sular» degən səz 8:10də dengizni əməs, bəlki dəryabulaқlarni kürsitidu; lekin «sular» buloɣanoɣan bolsa, ular dengizoɣa ekip qüxüp unimu buloɣixi mumkin.

13-ayəttə kərsitlgən yər təwrəx «yəttinqi kanay» yaki «yəttiniqi qinə»gə baoɣliқ «қattiқ yər təwrəx» əməs (16:18).

15-ayəttə «**yəttinqi kanay qelinidu**» — қaytilaymizki, «yəttinqi kanay» zamanning ahirini kərsitidu. Buningoɣa 15-19-ayətlər ispat beridu, qünki «**Dunyaning padixaһliқi Pərwərdigarimiz wə uning Məsiһining padixaһliқi boldi, u əbədil'əbədgiqə һəküm süridu**» (19:6nimu kərüng).

19-ayəttə Hudaning ibadəthanisi eqilidu (u ibadəthana ərxtə, yərdə əməs, 7:5, 14:15-17, 15:5-6, 16:1, 17nimu kərüng); «əһdisining sanduқi», yəni Əz һuzuri olturoɣan jayi kərünidu. Bu ixlarni dəl Rəb Əzi yər yüzigə қaytip keləy degən waқittiki alamətlər, dəp қaraymiz. «Yəttinqi qinə» bilən baoɣliқ ixlar bularoɣa ohxaxtur (16:17-21).

Xunga «yəttinqi kanay»diki ahirқi ixlardiki waқit dəl «altinqi peqət»tiki ahirқi ixlardiki waқittur, yəni «**Ularning** (Hudaning wə Kozining) **dəһxətlik oɣəzipi kəlgən küni**»gə ohxax waқittur. «Yəttinqi qinə»diki ixlarning ahirimu ohxax xu waқit bolsa kerək (16:17-21).

12-14-bablar

Muxu bablarda aləmning apiridə boloɣandin baxlap Məsiһning dunyaoɣa қaytip kelixigiqə ariliқtiki tarihning bəzi sirlirini bizgə axkarə қilinidu. Bu sirlar «Wəһiy»də alliқaqan kərsitilgən bolup, ahirқi zamandiki muһim wəқələr bilən ziq munasiwiti bar. Bu bablardimu Daniyal pəyoɣəmbər wə Rəbbimiz Əzi eytқan axu «wəyran қiloɣuqi yirginqlik nomussizliқ»ning nemə ikənliki tooɣruluқ heli kəp məlumatlar təminlinidu.

<u>1-ayət</u> — ərxtə kərüngən ayal — bizningqə bu ayal «һəқiқiy Israil» — yəni «қaldi»ni bildüridu. U «ooɣul bala»ni tuoɣidu. Keyin «ooɣul bala» tooɣruluқ «**əllərni təmür һasa bilən baxқuridu**» deyilgəqkə, u qoқum Əysa Məsiһning Əzidur. Xunga ayal Məsiһni tuoɣқaqқa, «jamaət» bolalmaydu, bəlki Israil bolsa kerək.

<u>2-6-ayətlər</u> — bu ayətlədə aləm apiridə boloɣan waқtidiki bir wəқə —Xəytanning əslidiki ərxtə Hudaoɣa қarxi kətürgən isyani kərsitilidu. Ayətlərgə қarioɣanda u qaoɣda u əzi bilən pərixtilərning üqtin birini yər yüzigə tartip əkiliwaloɣanidi. Bu ayətlərdin yənə, Əysa Məsiһning tuoɣuluxining «arқa

kərünüxi»nimu kərimiz. Ḥerod padixaḥ Əysani əltürməkqi bolоɣan qaoɣlarda əslidə Xəytanning ḳorali idi. Keyin, «ooɣul bala» Hudaning yenioɣa kətürülidu — buni Əysaning asmanoɣa kətürülüxi, dəp ḳaraymiz. Buningdin keyin «ayal» «qəl-bayawan»oɣa ḳaqidu, xu yərdə 1260 kün (üq yerim yil) alaḥidə ḳuwwətlinidu. Bu wakit «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning birinqi yerimimu? — təwəndiki səḥbitimizni kərüng. Bu ḳiyas tooɣra bolsa əmdi Rəbbimizning asmanoɣa kətürülüxi (Israil təripidin qətkə ḳeḳiloɣandin keyin) wə «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning baxlinixi (Israildiki «ḳaldi» ḳaytidin Hudaning alaḥidə baxpanaḥi astioɣa kiridioɣan wakit) arilikidiki wakit «məwjut bolmioɣandək» ətüp kətkəndək ḳilidu. Daniyal pəyoɣəmbər aldin'ala eytḳan «yətmix ḥəssə yəttə wakit» iqidiki «69 yəttə wakit» Rəbbimizning azab-oḳubətliri bilən tügəp, «dəḥxətlik azab-oḳubət» («yətmix ḥəssə yəttə» iqidiki ahirḳi «yəttə wakit») bilən ḳaytidin baxlinidioɣan bolsa, bu dəl kütkünimizdək bolmamdu? Ḥazir biz ḳaytidin Daniyalning xu bexaritigə ḳarayli: — «**Bu atmix ikki «yəttə wakit»** (62+7=69) **məzgili ətkəndin keyin Məsiḥ üzüp taxlinidu, Uningda ḥeqnərsə ḳalmaydu. Kəlgüsidə bolidioɣan əmirning** (Rimning əmirining) **həlḳi bu xəḥər bilən mukəddəs ibadəthanini gumran ḳilidu. Bu aḳiwət kəlkündək besip kelidu; ahirioɣiqə jənglər dawamlixidu; u yərdə bolidioɣan wəyranqiliḳlar bekitilgəndur**» («Dan.» 9:26)

Muxu yərdə Yerusalemning wəyran ḳilinixi wə Yerusalem xəḥirigə, xundaḳla Yəḥudiy həlḳining bexioɣa keyin qüxidioɣan nuroɣun ḳiyinqiliḳlar aldin'ala eytilidu. Andin biz biraḳla səkrəp «yətmixinqi yəttə wakit»ḳa ətimiz. Xu wakitta «**kəlgüsidə bolidioɣan əmir**» yənə pəyda bolup Yəḥudiy həlḳi bilən bir əḥdə tüzidu. Bu əḥdə ularning bihətərlikigə, xundaḳla yengidin ḳuroɣan ibadəthanida ibadət ḳilix ərkinlikigə kapalət berixi mumkin, dəp oylaymiz: —

«**U əmir Hudaning həlḳining kəp ḳismi bilən ahirḳi bir «yəttə wakit»ta dostluḳ əḥdinamisi tüzidu, lekin bu «yəttə wakit»ning yerimioɣa kəlgəndə u ibadəthanidiki ḳurbanliḳ wə ax ḥədiyələrni sunuxni əməldin ḳalduridu. U qaoɣda wəyran ḳiloɣuqi «yirginqlik nomussizliḳ» muḳəddəs ibadəthanining əng egiz jayioɣa ḳoyulidu. Taki balayi'apət, yəni Huda bekitkən külpət wəyran ḳiloɣuqining bexioɣa yaoɣduruloɣuqə xu yərdə turidu**» (9:27)

Təḥlilimiz tooɣra bolsa «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning yəttə yili dəl muxu əḥdining tüzülüxi bilən baxlinidu. Bu əḥdə «həlḳining kəp ḳismi» bilən tüzülidu demək, uningoɣa ḳoxulmaydioɣan az bir ḳismi bardur. Xuning bilən «ayal» bəlkim muxu qəl-bayawanoɣa ḳeqip 1260 kün turoɣan, dəjjalning əḥdisigə əsla ḳoxulmioɣan «ḳaldi» boluxi mumkin. Bu ixḳa wə 13-16-ayətlərdiki bexarətlərgə ḳarioɣanda, Israildin boloɣan «ḳaldi» wətinidin ḳeqixḳa məjbur bolidu, lekin xundaḳ ḳilsa, Hudaning baxpanaḥliḳi astida ḳalalaydu. Dəjjalning əḥdisidə yoxurun bir xərt boluxi mumkinki, Məsiḥkə əgəxkən Yəḥudiylərning Israil zeminida turuxioɣa ruhsət bolmaydu. Ḳizik bir ix xuki, ḥazir Israiliyə ḥəkümiti əz zeminioɣa olturaḳlaxmaḳqi boloɣanlaroɣa dəl muxundaḳ xərt ḳoyidu. Düxmənning məḳsiti ularni yoḳitix bolsimu, ular Huda təripidin alaḥidə ḳooɣdilidu. Ḳaqḳanlarning məhsus bir jayoɣa ḳaqidioɣanliḳi (miladiyə 70-yili Yəḥudiy etiḳadqilar Iordaniyədiki «Pəllə» xəḥirigə ḳaqti wə xuningdək bihətər boldi) yaki Yəḥudiy əməs etiḳadqilar bilən yoxurunidioɣanliḳi tehi eniḳ əməs.

Əmdi 7:14 wə 14:1də eytiloɣan 144000 muxu «Hudaning ḳaldisi» yaki uning bir ḳismimu? Buningoɣa biz tehi jawab tapalmiduḳ.

Xəytan «ayal»oɣa tegəlməy ḳelip dəroɣəzəp boldi wə «**uning** (ayalning)

ḳaloʏan nəsli, yəni Hudaning əmrlirigə əməl ḳilip, Əysaning guwaḥlıḳını tutḳan pərzəntliri bilən jəng ḳiloʏili kətti». «**Uning ḳaloʏan nəsli**» bolsa dəl Yəḥudiy əməs boloʏan jamaətlər, dəp ḳaraymiz. Xuning bilən «dəḥxətlik azab-oḳubət»ning birinqi yerimining bexidimu jamaətkə ḳarxi zor bir ziyankəxlik kətürülidu.

<u>7-9-ayətlərdə</u> yuḳiridiki ixlar bilən munasiwətlik boloʏan «ərxtiki urux» təswirlinidu. Mikail wə pərixtiliri əjdiḥa bilən jəng ḳilidu, Xəytan yərgə taxlinidu. Gərqə Xəytan oʏəzipi tüpəylidin yər yüzidikilərgə «way» degən bolsimu, ərxning nəziridə bu huxallik ix boldi; qünki ḳiska waḳittin keyin Hudaning məmin bəndiliri mirasioʏa erixidu.

Bu ixlarning yənə Daniyal pəyoʏəmbərning bexarətliri bilən enik munasiwətlik ikənlikini kərimiz: — «**U qaoʏda, ḳerindaxliringni «ḳoʏdioʏuqi uluoʏ əmir» Mikail məydanoʏa qiḳidu. Bir azablik məzgil bolidu; yurt-dələt barlikḳa kəlgəndin buyan, xundaḳ qong balayi'apətlik waḳit bolup baḳmioʏan. Biraḳ xu qaoʏda həlḳing ḳutḳuzulidu; ularning iqidiki nami ḥayatlik dəptirigə pütülgənlərning ḥəmmisi nijatlikḳa erixidu**» («Dan.» 12:1-2).

13-bab, 1-7-ayətlər

13-babtiki izaḥatimizda kərsətkinimizdək, Əysa Məsiḥ Hudaning dəl «obrazi wə ohxaxliḳi» boloʏandək diwə dəl Xəytan («əjdiḥa»)ning «obrazi wə ohxaxliḳi»dur.

17:1- wə 15-din wə «Yəx.» 57:20din oḳuoʏinimizdək, «sular» yaki «dengiz» azdurulup ḳaymaḳturuloʏan yər yüzidiki əllərgə daim wəkillik ḳilidu. Dewə Məsiḥni dorap uning salaḥiyitigə erixix üqün, ḥətta «ölümdin tirilgəndək» kərünidu. Diwigə «**kupurluḳ səzləydioʏan bir eoʏiz**» berilidu, xundaḳla yənə «42 ay»oʏiqə «dawamlixix»ḳa ḥoḳuḳ berilidu. Xuning bilən biz xundaḳ ḳaraymizki: — «Dan.» 9:27də eytiloʏandək diwə Israil bilən əḥdisini buzup, əzining ḥəḳiḳiy salaḥiytini axkarilaydu. Xu qaoʏda u Yerusalemdiki ibadəthanidin paydilinip, əzigə ibadət kəltürüx üqün xu yərdə «yirginqlik nomussizliḳ»ni bərpa ḳilidu. «**Uning muḳəddəs bəndilərgə ḳarxi jəng ḳilip, ularning üstidin oʏalib kelixigə yol ḳoyuldi. Ḥər ḳəbilə, ḥər millət, ḥər hil tilda səzlixidioʏan əllərgə ḥəkümranlik ḳilix ḥoḳuḳi berildi**» (13:7). Xuning bilən diwə pütkül dunyaning degüdək imperatori bolidu, wə ohxax waḳitta jamaətkə tehimu küqlük ziyankəxlik ḳilixḳa baxlaydu. Etiḳadqilarning kəp ḳismi xu qaoʏda əltürülüxi mumkin.

Bundaḳ ixlar «Dan.» 7:23-26-ayətlərdə ayan ḳilinoʏinioʏa ohxax: — «**Tətinqi məhluḳ kəlgüsi dunyada bax kətüridioʏan tətinqi padixaḥlik bolup, u baxḳa ḥərḳandaḳ padixaḥliḳlaroʏa ohximaydu. U pütün dunyani yutup, pütün yər yüzini ayaḳ asti ḳilip, kukum-talḳan ḳilidu. On münggüz bolsa, bu padixaḥliḳtin qiḳip ḥəkümranlik ḳilidioʏan on padixaḥdur. Keyin yənə bir padixaḥ məydanoʏa qiḳidu u ilgiriki padixaḥlaroʏa ohximaydu; u üq padixaḥni aoʏdurup taxlaydu. U Ḥəmmidin Aliy Boloʏuqioʏa ḳarxi kupurluḳ səzlərni ḳilidu ḥəmdə Ḥəmmidin Aliy Boloʏuqining muḳəddəs bəndilirini ḥalsizlanduridu. U kalendarni wə ḥeyt-ayəmlərni wə muḳəddəs ḳanunlarni əzgərtiwetixni ḳəstləydu. Hudaning muḳəddəs bəndiliri «üq yerim waḳit»** (üq yerim yil) **uning ḥəkümranliḳioʏa tapxurulidu.**

Andin keyin Hudaning soti eqilidu, buning bilən uning idarə ḳilix ḥoḳuḳi tartiwelinip, mənggülük üzül-kesil yoḳitilidu.»

Bu ayətlərgə ḳarioʏanda «diwə imperiyəsi»ning on padixaḥliḳi «dəḥxətlik azab-oḳubət»lik məzgilning dəl otturisida «bərḳ uridu», wə xu waḳittin baxlap oquḳ kupurluḳi baxlinidu.

11-17-ayətlərdə Qozioɣa ohxaydioɣan ikkinqi diwə pəyda bolidu. Bu diwining wəzipisi «**birinqi diwining ḫoḳuḳioɣa igə**» bolup, «sahta pəyoɣəmbər» bolup, türlük məjizilik alamətlər arḳilik barlik insanlarni birinqi diwigə ibadət ḳilduruxtin ibarət bolidu. Xuning bilən sahta bir «üq bir gəwdə» pəyda bolidu — Hudaning ornini almaḳqi boloɣan əjdiha, Ooɣulning ornini almaḳqi boloɣan, əjdihaning «obrazi» boloɣan diwə wə ularoɣa ibadət kəltürməkqi boloɣan, Muḳəddəs Roḫning rolini doraydioɣan «sahta pəyoɣəmbər» bar bolidu.

«**Diwining but-ḫəykili**» — bizningqə dəl Daniyal kərsətkən «yirginqlik nomussizlik». «**Əḳil-parasiti barliki kixilər diwining rəḳimini ḫesablap baḳsun**» — əmdi buni ḳilix üqün ḳandaḳ «ḫekmət» kerək bolidu?

«Wəḫiy»ning əng dəsləpki oḳurmənliri üqün bu ḫeqḳandaḳ ḳiyin ix bolmaydu. Qünki ḫəm Greklər ḫəm Ibraniylarning ḫeqḳandaḳ ayrim rəḳəm sistemisi bolmioɣaqḳa, məlum sanni bildürüx üqün ḫərplərni ixlitətti. Bundaḳ sistemida Grekqə elipbəning birinqi ḫərpi «alfa» bolsa 1ni bildürətti, ikkinqi ḫərp «beta» bolsa 2ni bildürətti....

«**Uning ismining rəḳimi**» addiy puḳralar kəp yərlərdə əz ismidiki ḫərplər bildürgən «san»ni bir-birigə ḳoxup, yioɣindisini əz dostlirioɣa eytip berətti; bu rəḳəm «məhpiy xifir» süpitidə dostlar arisida əz ismioɣa wəkillik ḳilatti. Məsilən, arhe'ologlar kolap qiḳḳan ḳədimki xəḫər Pompəydiki əylərning tamlirida mundaḳ pütüklər tepilidu: «132 513ni səyidu». Əz ismining rəḳimi 513 ikənlikini bilgən ḳiz bundaḳ pütükni kərsə, dərḫal barlik yigit tonuxlirining ismilirini ḳizoɣin ḫesablaxḳa kirixətti!

Dəjjal pəyda boloɣanda ixinimizki, uning ismi ibraniy yaki grek tilida ipadiləngən bolsa, 666 degən rəḳəm qiḳidu. Təwəndiki jədwəl bilən oḳurmən buni əzi ḫesabliyalaydu.

Yunan (grek) yeziqidiki hərplər			
α	(alfa)	alpha	1
β	(beta)	beta	2
γ	(gamma)	gamma	3
δ	(dəlta)	delta	4
ε	(əpsilon)	epsilon	5
(kona hərp)	(digamma)	digamma	6
ζ	(zeta)	zeta	7
η	(eta)	eta	8
θ	(feta)	theta	9
ι	(iota)	iota	10
κ	(kappa)	kappa	20
λ	(lamda)	lamda	30
μ	(myu)	mu	40
ν	(nyu)	nu	50
ξ	(ksay)	xi	60
ο	(omikron)	omicron	70
π	(pay)	pi	80
(kona hərp)			90
ρ	(ro)	rho	100
σ , ς	(sigma)	sigma	200
τ	(taw)	tau	300
υ	(upsilon)	upsilon	400
φ	(fay)	phi	500
χ	(qay)	chi	600
ψ	(psay)	psi	700
ω	(omega)	omega	800

Ibraniy tilidiki ḥərplər			
א	(aləf)	aleph	1
ב	(bət)	beth	2
נ	(giməl)	gimel	3
ד	(dalət)	daleth	4
ה	(he)	heh	5
ו	(waw)	waw	6
ז	(zayin)	zayin	7
ח	(hət)	cheth	8
ט	(tət)	teth	9
י	(yod)	yod	10
כ	(kaf)	kaph	20
ל	(laməd)	lamedh	30
מ	(məm)	mem	40
נ ן	(nun)	nun	50
ס	(samək̦)	samech	60
ע	(ayin)	ayin	70
פ	(pəḥ)	peh	80
צ	(tsaddə)	tsadde	90
ק	(qof)	qoph	100
ר	(rəx)	resh	200
ש	(xen)	sheen	300
ת	(taw)	tau	400

Oқurmən Əysaning namini ḥesablap bak̦sun! Grek tilida uning ismi «ιησους» (Yesus) bolup, uningdiki ḥərblər mundak̦ rək̦əmlərni bildüridu: Iota = 10, eta = 8, sigma = 200, omikron = 70, upsilon = 400, sigma (baxk̦a xəkildə) = 200. Yioɳindisi? (dik̦k̦ət k̦ilsingiz, Muk̦əddəs Kitabta «8» degən rək̦əm kəp yərlərdə «molqilik» yaki «tirilix» bilən munasiwətlik bolidu).

Muk̦əddəs yazmilarda «7» bolsa ḥaman Hudaning mukəmməllikini bildüridioɳan yaki Uning mukəmməllikini kərsətkən ixlaroɳa baoɳlinidu.

«6» degən rəkəm bolsa ḥaman «insan» bilən baoɳlik bolidu. Adəm'atimiz 6-künidə yaritiloɳan; yənə kelip «6» Hudaning mukəmməllikini bildüridioɳan «7»din kəm bolup, daim insanning əzigə tayinidioɳanlik yaki insanlarning əz-əzini kətürgənliki (təkəbburluk)ni bildüridu. Xunga «666» dərwəkə əzini Huda kilmakqi boloɳan məlum bir insanning ismining əng muwapik rəkimi bolidu.

Xunimu eytip ətimizki, ḥazirki zamandiki «tor» (Internet)ning ipadisi «www» bolidu. Ibraniy tilida «w» «waw», yəni 6-ḥərp bolup, «www» ibraniy tilidiki ipadisi «666» bolidu. Kəlgüsidə «tor» dəjjalning ḳorali bolup ḳalamdu ḳandak? Ixkilip bu rəkəmgə ḳarap etikadqilarning əzlirini «tor»oɳa bək urup ketixtin səl pəhəs boluxioɳa tooɳra kelidu, dəp ḳaraymiz.

14:1-5

— 144000 Israil həlki yənə pəyda bolidu. Yukirida, 7:4 üstidə tohtaloɳanlirimizni kərüng. Əgər «tunji ḥosulning mewisi» degən ibarə «dunyawi jamaətning dəsləpki əzaliri»ni kərsətmisə, undakta bəlkim, rosul Yakup hetidə: «**Bizlər** (etikadqilar) **Uning** (Hudaning) **yaratkan kainattiki ḥosulining birhil tunji mewisidurmiz**» («Yak.» 1:18) degən omumiy ḥəkikətni kərsitixi mumkin (Təwrat dəwridə ḥosulning tunqi mewisi daim Hudaoɳa atilixi kerək idi). Biz ḳaytidin tuoɳuloɳan bolsak, əmdi yengi ḥayatimiz «**yengi asman, yengi zemin**»gə keliximizdin ilgiri yər yüzidə «**tunji mewə**»dək ularning wəkili wə ispati bolidu.

Yənə bir imkaniyət barki, bu 144,000 nəpər etikadqilar 7:1də kərsitilgən kixilərgə ohximaydioɳan bir türküm, yəni «Israil otturisidin qikkan dəsləptiki jamaət»ni kərsitidu. Ular Rəbgə boloɳan sap dillik sadikliki wə səygisi «hux həwər»ning pütkül dunyaoɳa tarkitililixining kəm bolsa bolmaydioɳan ḥalkilik türtkə idi. Xu tərəptə dəwrdin-dəwrgiqə, biz pütkül dunyadiki barlik etikadqilar ularoɳa ḳərzdarlarmiz («Rim.» 15:27ni kərüng). Ularning bizgə boloɳan təḥpisi tüpəylidin ularoɳa «pak adəmlər» wə «**Hudaoɳa wə Ḳozioɳa ḥosulning tunji mewisi**» dəp atilixi layik əməs?

8-ayəttə, ikkinqi pərixtə: «**Oɳulidi! Katta xəḥər Babil oɳulidi!**» dəp jakarlaydu. Bu ix «yəttinqi qinə»ning ahirki nətijisigə ohxax bolidu (16:17-19). Biz 17-bab tooɳruluk bayanimizda buning üstidə tohtilimiz.

9-ayəttə, üqinqi pərixtə kim diwigə yaki but-ḥəykiligə qokunsa yaki uning bəlgisini ḳobul kilsa mənggü kiynilidu, dəp jakarlaydu. Bu həwər «dəḥxətlik azab-okubət»ning ahirida kelidu (Babil allikaqan gumran boloɳan bolsa, uxbu həwər xu wakitta boluxi kerək). Muxu həwər bəzi adəmlərning tehi «diwining bəlgisi»ni ḳobul kilmioɳanlikioɳa ispat bolidu. Ḥətta bu ixlarni kiloɳan bolsimu, bu agah ular üqün diwining ibaditini taxlap towa kilix yoli tehi barlikioɳa imkaniyət berəmdu? Agah «ḥazirki zaman»da bildürülidu — «**Kimdikim diwigə wə uning but-ḥəykiligə qokunuwatsa, uning tamoɳisin pexanisigə yaki ḳolioɳa ḳobul kiliwatsa...**». Bu «ətkən zaman»da əməs ipadənmigəqkə, eytkan kixilər üqün towa kilix pursiti barmidu? Mukəddəs Kitabta Hudaning ḥeqkandak muxundak agahi bikar bolmaydu — demək, gərqə kəqürüm kilix pursiti tiloɳa elinmioɳan bolsimu, ḥərdaim bar bolidu (məsilən, Yünüs pəyoɳəmbər Ninəwə xəḥiridikilərgə bərgən agah). Biz pəkət jənnətkə yətkəndila jəzm bilələymiz.

14:14-20də Rəb Əysaning ḳaytip kəlgən yənə bir kərünüxini kərimiz. Bumu bizgə xuni ispatlayduki, wakit «yəttinqi qinə»ning wakidin keyin bolidu. Yuḥanna «Insan'ooɳlioɳa ohxaydioɳan» birsining bulut üstidə olturoɳanlikini kəridu. U oroɳiki bilən

oruxқa baxlaydu. Bu orma yahxi orma, Insan'oоli Məsih Өzi xəhsən alidioqan, yəni nijatқa erixkənlərdin boloqan orma dəp қaraymiz («Mat.» 24:31ni kərüng — bu wақit dərwəқə «**zamanning ahiri**»).

Keyinki orma pərixtə təripidin elinoqan — Hudaning jazasini tartixқa boloqan orma. Қanning kəplikigə қarioqanda, undaқ қiroqinqilik yər yüzidə bolup baқmioqan.

Bizgə ҳazir Hudaning «dəҳxətlik azab-oқubət»ning ikkinqi yerimidiki ahirқi jazalirining kəprək təpsilatliri məlum қilinidu. Bu jazalar «yəttə qinə» yaki «yəttə balayi'apət» dəp atilidu.

15-16-bablar «Yəttə qinə»din qiққan «Yəttə balayi'apət»

Yuҳannaoqa yənə bir wəҳiy tapxuruloqan, bu қetim «dəҳxətlik azab-oқubət»ning ikkinqi yerimining ahirida, Rəb Əysaning қaytip kelixkə az қaloqan қiska məzgildiki jazaliri tooqruluқ bolidu: —

«**Asmanda zor ҳəm karamətlik yənə bir alamətni, yəni ahirқi yəttə balayi'apətni tutup turoqan yəttə pərixtini kərdüm (ahirқi balayi'apət deyilixtiki səwəb, Hudaning oqəzipi bular bilən ahirlixidu)**»

Omumiy jəҳəttin eytқanda, «yəttə qinə»diki jazalar «yəttə kanay»diki jazalarni ətkürləxtürxidu.

15:2-4 Məmin bəndilirining bu küyining məzmunioqa қarioqanda wақit «dəҳxətlik azab-oқubət»tin keyin bolidu, qünki bu wақitta küy eytқuqilar diwə üstidin oqəlibə қiloqan wə Hudaning ҳəkümliri yər yüzidə namayan қilinoqan bolidu.

15:5-8 Bu «yəttə qinə» biwasitə ərxtiki ibadəthanidin qiқidu — demək, jazalar Hudaning Өzining jazaliri bolidu. Ilgiriki qüxürülgən balayi'apətlərdin bəziliri Xəytanning əz rəzil küqini қoyuwetixini əz iqigə elixi mumkin idi.

16:2 «**Birinqi qinə**» — diwigə qoқunoqanlar üstidə əxəddiy yara pəyda bolidu — diwə alliқaqan ayan boloqaqқa, bu wəқə ikkinqi «1260 kün» iqidə bolidu.

16:3 — «**Ikkinqi pərixtining qinisi**» — dengiz қanoqa aylinip, dengizda barliқ janiwarlar əlidu. Bu wəқə «2-kanay» (dengizning üqtin biri қanoqa aylinidu)din keyin bolsa kerək.

16:4-7 «**Üqinqi pərixtining qinisi**» — dəryalar wə bulaқlar üstigə təkülüp, ularmu қanoqa aylinidu. Bu wəқə yənə «3-kanay» (dengizning üqtin biri aqqiқ bolup, kəp adəm əlidu)din keyin bolsa kerək.

16:8-9 «**Tətinqi pərixtining qinisi**» — қuyax üstigə təkülüp, қuyax təpti adəmlərni kəydüridu. Bəzilər bu qinə «4-kanay» (қuyax wақitning üqtin biridə қarangoqulixidu) bilən baoqliқ, dəp қaraydu. Əmma bizningqə ««qinə»lərdiki jazalar «kanay»larni ətkürləxtüridu» degən prinsip tooqra bolsa, «bəxinqi qinə» bəlkim «4-kanay»da boloqan apətni tehimu bəttər қilidu.

16:10-11 «**Bəxinqi pərixtining qinisi**» — «diwining padixaҳliқi» (yər yüzidiki kəpinqi jaylar) қarangoqulixidu. Insaniyətning kəpinqisi yənila bu ixlarni Huda təripidin kəlgən dəp bilip turup, towa қilmaydu, ҳətta tehimu kupurluқ қilidu.

16:12-16 «**Altinqi pərixtining qinisi**» — Əfrat dəryasi қurutuwetilidu. Bu ix «altinqi kanay»diki wəқəgə ohxax; xərқtiki padixaҳlar ҳazir «Ҳarmageddon»da boloqan jənggə қatnixixқa kelələydu (əfrat dəryasining қurutuwetilixi kerək boloqanliқi bizgə bu dəwrdiki uruxlar wə қatnax қorallrining «zamaniwiy» əməslikini ispatlaydu, bolmisa ayrupilanlar asanla ətüp ketətti!).

(«Yərəmiya»diki қoxumqə səzimizdiki «əfrat dəryasining қurutuwetlixi»oɣa dair burunқi bir wəkə tooɣrisidiki izaһatimizni kərüng. Xu qaoɣdimu «қurutulux» «Babil xə҃iri»ning yoқitilixioɣa «xərқtin kelidioɣan bir padixaһning yoli»ni təyyarlax üqün idi. Wəkə «Yər.» 50:38, 51:30-32, 36də bexarət қilinidu; «Yəx.» 45:1nmu kərüng).

16:17-21 ayətlər «**yəttinqi pərixtining qinisi**» — һawaoɣa təkülidu. «**Ix tamam boldi!**» degən awaz anglinidu. «Yəttinqi kanay» qelinoɣinida ohxax awaz anglinidu. Yüz beridioɣan yər təwrəx ilgiriki һərқandiқidin eoɣir bolidu. Bu ayətlərgə қarioɣanda Babil üstigə qiқiriloɣan һəküm-jazani (on padixaһning қolida — 17:16ni kərüng) «yəttinqi qinə»diki wəkələr əz iqigə alidu. Biz һazir Rəb Əysa Məsiһning қaytip kelidioɣan «bosuoɣisi»oɣa kəlduқ. Һəmmə ix buningoɣa təyyar turidu. Uning қaytip kelixining əyni təpsilatliri pəқət 19:11-19də təswirlinidu. Əmma awwal 17- wə 18-babtiki «қisturma səz»gə қarax kerək. Bu bablarda ahirқi zamanlarda, xundaқla һazirқi dəwrimizgə küqlük təsir kərsitiwatқan «Babil» bizgə «pax қilinoɣan һalda» tonuxturulidu.

(17-18-bablar) «Büyük paһixə ayal» — Babil

Muқəddəs yazmilar iqidə «Babil» muһim bir temidur. «Babil» һəm xəһərning əzi wə bu xəһərning kəynidə turoɣan birhil roһiy küqigə wəkildur. «Yar.» 10:10də Nimrodning Hudaoɣa қarxiliқ bildürüp, insanning xan-xeһritini kətürüx məқsitidə «Babil»ni қuroɣanliқi kərünidu. Һazir «Wəһiy»də Babil paһixə ayalning süpitidə kərünidu; u «**Қozioɣa yatliқ boloɣan қiz**» (21:9), yəni jamaətning dəl əksi bolidu; Babil қizil kiyim kiyidu, «sular üstidə» olturidu; jamaət, yəni «yengi Yerusalem» asmandin qüxidu, ap'aқ kiyim kiyip, huddi əz eri üqün təyyarlanoɣan toy қilidioɣan қizoɣa ohxax bolidu. Paһixə ayal diwining üstigə minidu (siyasiy wə Xəytanning küqigə tayinidu), buzuқluқ қilidu (kimki uningoɣa payda yətküzsə, Babil əzini uningoɣa satidu). U az degəndimu (1) «sahta bir jamaət» yaki diniy tüzüm; (2) һəқiқiy bir xəһər — «қaytidin қuruloɣan Babil» boluxi mumkin.

«Yerusalem» wə «Babil» xəһərlirining birsi asmandin, birsi asiy Nimroddin kelidu. 9-ayətkə қarioɣanda uning Rim xə҃iri bilən munasiwiti barliқidin kimmu gumanlansun? Һalbuki, «paһixə ayal» — «Rimdiki «Katolik jamaət»ni kərsitidu» deyix 18-babtiki təpsilatlaroɣa қarioɣanda yüzəki bir qüxənqə bolidu. Barliқ bayanlaroɣa inqkilik bilən қarioɣandin keyin, bəlkim bir hulasigə keliximiz mumkin: —

Yuһanna muxu yərdə kərgən diwə 13-babta kərüngən diwigə ohxax bolsa kerək, lekin һazir «**bədinini kupurluқ namliri қaplioɣan bir toқ қizil diwə**» kərünidu — uning һəқiқiy əpt-bəxirisi kərünidu.

Tapxuruloɣan һekmət boyiqə «paһixə» yəttə bax üstidə olturidu, bu baxlar: —

(1) Yəttə taoɣ. Қədimki zamanlarda һəmmigə ayanki, «Rim xə҃iri əslidə Tiber dəryasining sol қiroɣiқidiki yəttə taoɣ üstigə bərpa қilinoɣan».

(2) Yəttə padixaһ («**Bularning bəxi yiқiloɣan, birsi bar, yənə biri tehi kəlmidi. U kəlgəndə pəқət azla waқit turalaydu**»). Muқəddəs yazmilarda bayan қilinoɣan, Hudaning həlqi Israiloɣa қarxi turoɣan, xundaқla Hudaning Israil arқiliқ Қutқuzoɣuqi-Məsiһni əwətidioɣan pilanini yoқatmaқqi boloɣan (Məsiһning əjdadi boloɣanlarni yoқitix arқiliқ) alaһidə altə imperiyə bar idi. Ular: —

(1) Misir (əsli Ibraһimdin Sараһni tartiwalmaқqi idi, keyin Israilda barliқ ooɣul bowaқlarni əltürüxkə tirixқan;

(2) Asuriyə imperiyəsi (pütkül Israilni yoқatmaқqi),

(3) Babil imperiyəsi (Yəһudadiki barliқ xaһzadilərni aoɣwat қiliwətməkqi idi, keyin Babilning baylиқliri kəp Israillaroɣa wətəngə қaytmasliққa ezitқu boldi),

(4) Media-Pars imperiyəsi (Əstər ayal padixaһning künliridə bax wəzir Ḥaman pütkül Israilni yoқatmaқqi boloɣan),

(5) Grek imperiyəsi («Antioқus Əpifanis» imperator boloɣanda Israildiki ibadətni pütünləy buzup, xundaқla ularning Hudaning həlқi boloɣan salaһiyitini yoқatmaқqi boloɣan),

(6) Rim imperiyəsi (Məsiһni əltürgən, Yerusalemni wəyran қiloɣan, jamaətkə əxəddiy ziyankəxlik қilixқa baxlioɣan). Xuning bilən «**bəxi yiқiloɣan** (Misir, Asuriyə, Babil, Pars, Gretsiyə), **birsi bar** (Rim) **yənə biri tehi kəlmidi. U kəlgəndə pəқət azla waқit turalaydu**» (Daniyal pəyoɣəmbərning bexarətlirigə wə təwəndiki 11-ayətkə asaslanoɣanda wə xundaқla Babil Rim xəһirigə baoɣlanoɣan boloɣaqқa, bu yəttinqisini biz birhil «қaytidin janlanoɣan Rim» dəp oylaymiz).

«**Burun bar boloɣan, əmdi ḥazir yoқ boloɣan diwining əzi səkkizinqi padixaһdur, xundaқla u ḥəm yəttisidin biri bolup ḥalakətkə қarap mangidu**» — xunga «diwə» «əsligə kəltürülgən Rim»din qiқixi mumkim. Uning qiқixi bilən təng on padixaһnimu ḥoқuққa erixtüridu. Andin («Dan.» 7:8, 20-21gə asaslanoɣanda) diwə ondin üqisini təhtidin qüxürüwetip ularning ornini igiləydu.

«On padixaһ» bolsa pəқət «bir saət»la ḥoқuқluқ bolidu. Əgər «Wəһiy»də «bir ḥəptə» 7x360 künni bildürsə, undaқta «bir saət» = 360/24 kün, yəni 15 kün bolidu — ixқilip intayin қisқa bir waқit bolidu.

17:15-18-ayəttə Xəytanning ahirқi məқsitini kərimiz. Gərqə u muxu «paһixə ayal»ni əllərni butpərəslik wə ḥərhil buzuқluққa azduruxқa ixlətkən bolsimu, u insanlarning pəқət tax-yaoɣaqtin yasaloɣan butlaroɣa ibadət қilixidin razi əməs — u ularning ibaditining «əz obrazi boloɣan diwə» arқilиқ biwasitə əzigila boluxini halaydu. Xuning bilən «ayal Babil»ni əzining waқitliқ məқsitidə ixlətkəndin keyin Xəytan on padixaһning wasitisi bilən uni yoқitidu (Xəytanning barliқ wasitiqilirining ahirқi aқiwiti ohxax bolidu).

Yuһannaoɣa paһixə tooɣruluқ: «**Yər yüzidiki padixaһlarning üstidin ḥəkümranliқ қilidioɣan katta xəḥərdur**» dəp eytilidu. Өtkən zamanlarda (səkkizinqi əsirdin on altinqi əsirgiqə) «Rim papasi» əslidə Rim imperatorliri arқiliқ, imperiyə yoқaloɣandin keyin əzlikidin Yawropadiki kəp padixaһlarning üstidin kəp jəһətlərdə ḥəküm sürətti. Ayətkə қarioɣanda ahirқi zamanda bundaқ ix қaytidin pəyda bolidu. Muxu yərdə səһipə qəklikliki bilən munasiwətlik təpsilatlarni təminliməymiz, lekin Babilning kona alaһidə butpərəsliki bilən ḥazirqi Rimdiki «Katolik dini» ziq munasiwətlik, deyiximiz kerək. Bularning alaқisi ḥətta Pərgamum xəһiri («Xəytanning təhti boloɣan jay», 2:13) arқiliқ baoɣlanoɣan.

Tarihtiki rəddiyə қiloɣusiz pakit xuki, ottura əsirlərdiki Rim papaliri oquқ-axkarə қatilliқ, əhlaқsizliқ, jinsiy buzuқluқ wə bəqqiwazliқliri bilən ḥətta butpərəslərni səskəndürətti. Rim papiliқ boloɣandin tartip muxu papilar «Məsiһning namida» Hudaning məmin bəndiliridin, məyli ərlər bolsun, ayal bolsun yaki ḥətta balilar bolsun, қanqilioɣan adəmlərni қiyin-қistaққa aloɣan, kəydürgən, paləq қiloɣan wə əltürgən, buni pəқət bir Huda bilidu. Ular əltürgən məmin bəndilər Rim imperiyəsi əsli əltürgən bəndilərdin ziyadə kəp idi. Rim papasi Yawropadiki kixilərni Yəһudiy həlқigə

nəprətlinixkə qutritixliri Ikkinqi Dunya Uruxida Gitlerning altə milyon Yəhudiyni qətl qilixiɳa muhim türtkə boloɳanidi.

Yənə eytixqa muwapiqqi, dunyadiki əng rəzil jinayətqi təxkilat («Mafiya», qara qol jəmiyiti) Rim xəhiri jaylaxqan dələttə yiltiz tartqan wə «Rimning Katolik jamaiti» bilən ziq munasiwiti bar.

18-babta Yuhanna Babilning tehimu kəprək jəhətlirini kəridu. Muxu babta u qong soda xəhiri süpitidə kərünidu. Yəxaya wə Yərəmiya pəyoɳəmbərlərning Babil xəhiri tooɳruluq bexarətliri tehi toluq əməlgə axurulmioɳaqqa, kəlgüsidə Babil xəhirining qaytidin quruluxini, andin qaytidin wəyran boluxini muqərrər, dəp qaraymiz.

18-babta «Babil»ning «soda» alaqisi intayin enik kərünidu. Babilning muhim alahidilikini təwəndikidək kərsitimiz: —

(1) Babil etiqadqilardin boloɳan həqiqiy jamaətning birhil əksi, sahtisidur.
(2) U daim həqiqy jamaətkə ziyankəxlik qilidu wə hətta «**barliq yər yüzidə qiroɳin boloɳanlar**»oɳimu birhil məs'uliyiti bar (18:24)
(3) Yər yüzidiki barliq padixahlar uning bilən sodilixix wə uningdin paydilix üqün əzlirini əhlaq jəhəttə buloɳaydu.
(4) Babil barliq sən'ətlər wə ilim-pənlərdin paydilinidu wə ular arqiliq kixilərni əzigə tartidu.
(5) U sehirgərlik qilidu.
(6) Babil bolmisa həlq'ara soda yaki kəng dairilik soda mumkin bolmay qelip, dərhal tügixidu.
(7) Uning Rim xəhiri bilən muqim munasiwiti bar; ahirqi zamandiki Rimda yiltiz tartqan diwining qollixioɳa erixidu, lekin ahirda diwə uni yoqitidu.
(8) Babilning tügixixi intayin qiska waqit iqidə bolidu; bu ix «on padixah»ning qolida bolidu.

Dərwəkə u «bir sir» bolidu!

Bolupmu yeqinqi zamanlarda Babilning salahiyiti tooɳruluq altə qiyas otturioɳa qoyuldi: —

(1) Rimliq Katolik jamaiti
(2) Məlum birhil «dunyawiy din» yaki etiqadi buzuloɳan «hristian dunyawiy jamaiti»
(3) Soda-setiq, türlük tijarət
(4) Amerika
(5) Qaytidin quruloɳan Babil xəhiri
(6) Ikkinqi həm bəxinqisi — «dunyawiy din» wə «qaytidin quruloɳan Babil» xəhiri.

Bularning iqidiki «Amerika» əng namuwapiq namzat boluxi mumkin, qünki etiqadqilarning jamaətliri Amerikida uqrioɳan ziyankəxlik bügüngə qədər az boldi; Amerika kəp qetim ziyankəxliktin qaqqan Yəhudiylaroɳa wə Məsihiy etiqadqilaroɳa baxpanah boldi. Bundaq degənlikimiz Amerikidiki əhwal pəqət əzgərməydu, deginimiz əməs. Əzimiz təwəndiki səwəblərdin 6-pikirgə mayilmiz: —

Muxu 17- wə 18-bablardin dunyadiki kəp soda (həmmə soda deməkqi əməsmiz) ixlirining kəynidə bir roh turidioɳanliqini, insanlarni əzigə tartip qiltaqqa qüxürüwatqanliqini kərgili bolidu. Xunga kəpligən kixilərning dinini bolsa dəl «soda» degili bolidu. Rəbbimiz bu ixni tiloɳa elip: «**Silər həm Hudaning, həm mal-dunya (**«mammon»)**ning quli boluxunglar mumkin əməs**». Grek tilida «mammon» «soda, baylik, küqlük tayanq»ni bildüridu. Bəlkim, 18:23də bu sirni qüxinixtiki bir aqquq bizgə kərsitilidu: «**barliq əllər sening sehir-əpsunliringoɳa aldandi**». 9:20də bu sehirlikning küqi ayan qilinidu.

«Babil» Hudaning həqiqiti wə nijatioɳa qarxi turoɳan, Hudaning bəndilirigə ziyankəxlik qilidioɳan dunyadiki barliq dinoɳa, jümlidin «mammon»oɳa wəkillik

kilidu, desək bəlkim eһtimaloɣa yekin bolidu. Kəlgüsidə dunyawiy dinlar birləxtürülüp, Rim papasi ularning bexi boluxi mumkin. Qünki Rim xəһiridə Rim papasi rə'isliki astida dunyadiki kəp dindarlar, jümlidin «Hristiyan dini», Budda dini, Ңindu dini, Islam dini wə Tibət dinidiki ərbablar birnəqqə kətim kengəxtə jəm bolup billə «dua kilip» «Hudaoɣa ibadət» kilixti. Əməliyəttə ularning «kengəx» paaliyətliri «Siz yahxi, mən yahxi, һəmmimiz yahxi adəmlərmiz» deyixtin baxka ix əməs. Ularning kəp ixlar tooɣruluk bir-birigə xunqilik koxuloɣanlikining səwəbi əməliy etikadka boloɣan əkidiliri intayin kəm boloɣaqka, һeqkandak mukim bir əkidigə degüdək ixənməytti; birak ularning kəpinqisi xu muһim bir nuktida bir pikirdə boloɣanki, «Pütkül aləmdə mutlək birla һəkikət məwjut degili bolmaydu» wə «Mumkin bolsa «mutlək һəkikətkə ixəngənlər»ning kəzkaraxlirini aləmdin yokitix kerək».

Soda ixlirioɣa kəlsək, dunyadiki kəp soda ixlirining һər türlük dinoɣa ziq munasiwətlik ikənlikidin kimmu guman kilsun? Əfəsustiki zərgərlər buning kerünərlik bir misalidur («Ros.» 19:23-41). Rimdiki «Watikan» (Katolik dinining «bax ixtabi»)ning baylikliri kanqilik ikənliki naməlum, lekin xübһisizki, nuroɣun dələtlərning barlik һəziniliridin artuktur. «Watikan»ning nuroɣunlioɣan soda alakiliri bar, yekinki bəzi wəkələrgə karioɣanda, «Mafiya» bilənmu munasiwiti bar. Ңalbuki, bu 18-babtiki tekistlər һətta yukirida xu ixlardin ətüp, dunyadiki kəp kisim sodilarning birhil «seһirlik küq»ning alakisidə turuwatkanlikini, һətta axu küq təripidin baxkuruliwatkanlikini bizgə puritidu.

«Wəһiy»diki Babil tooɣruluk bu bexarətlərning bizgə tapxuruluxning səwəbi bizgə dunyadiki muxu uluoɣ iktisadiy sistema (bankilar, payqiklar, türlük payqik bazarliri wə һazirki һəmmidin muһim «tor»diki soda)ning kəynidə bir seһirlik jinning küqi bar dəp məlum kilixtin ibarəttur. Bu iktisadiy sistema insanning səzi (Hudaning səzi əməs) üstigə kuruloɣan bolup, uning dunyadiki barlik din bilən billə adəmni azdurup, һəkikəttin ayrixka heli küqi bar.

Kəlgüsidə «Babil xəһiri» kaytidin kurulsa, dunyaning soda-setikini һalkilik kontrol kiloɣudək amillarni tutuxi mumkin. Sadam Ңusəyn Babil xəһirini kaytidin əsligə kəltürməkqi boloɣan; u bügün «kismən kuruloɣan peti»da turidu.

Babilning gumran boluxi (14:5-12-ayətlərdə kərsitilgən üq pərixtining həwirigə karioɣanda) bəzi kixilərning towa kilixioɣa türtkə boluxi mumkin. Lekin xu ix adəmni intayin һəyran kalduriduki, һətta nuroɣun balayi'apətlərning agaһlirioɣa, xundakla Hudaning Өz guwaһqilirining guwaһlikini anglap turup, xunqə kəp adəmlər əzlirining səkratka qüxüp pat arida jazaoɣa tartilidioɣanlikioɣa һeq karimay, bəlki Babil üqün һəsrət qekip yioɣa-zar kətüridu. Kona zamanlarda Hudaning pərixtisi Sodom xəһiridikilərni rəzilliki tüpəylidin urup kor kiliwətkən. Lekin ular Hudaning jazasidin һeq agaһ almay, kor turupmu yənə gunaһ kilix pursitini izdəp yürgən («Yar.» 19:11). Rəb Өzi bizgə təlim bərginidə, һətta kiyamətning һarpa künimu kəp adəmlər sodisini kiliweridu, dəp kərsitidu («Mat.» 24:36-41, «Luka» 17:26).

19-bab — Əysa Məsiһning kaytip kelixi

19-babta zamanning ahirki kərünüxi, jümlidin Rəbbimizning kaytip kelixi biz üqün təswirlinidu. Yukirida kərsətkinimizdək, bu ixlar

(1) altinqi peqətning;
(2) yəttinqi kanayning;

(3) yəttinqi qinining;
(4) (17-bab-19:4də hatiriləngəndək) Babil üstigə təkülgən jazalarning əwjigə qikixidur.

20-bab — Xəytanning baoqlinixi, ming yillik səltənət

«1Kor.» 6:2-3ni kərüng. Uningda rosul Pawlus Hudaning dunya üstidin ḥəküm qikirixida Uning mukəddəs bəndilirining nesiwisi bar, dəydu. Muxu səzning əməlgə axuruluxi muxu «ming yil»ning bexida boluxi kerək.

Yənə bir ex enikki, «ikki tirilix» bar — birinqi tirilix «ming yil»ning aldida, yəni ixəngüqilərning tirilixi; ikkinqi tirilix ming yildin keyin, yəni etikadsizlarning tirilixi bolidu.

Bu ming yillik səltənət ḥəkkidiki bayanlarning xunqə kiska ikənliki, kərünüxtə məlumatning xunqə azliki bizni ḥəyran kalduruxi mumkin. Bu ixning əzi bizgə xuni ispatlayduki, «ming yillik səltənət» əməliyəttə Təwratka tonux boloqan xu dəwrdiki etikadqilaroqa nisbətən «yengi ix» əməs. Qünki Təwrattiki nuroqun pəyoqəmbərlərning yazmilirida «Hudaning padixaḥliki» allikaqan tiloqa elinoqan. «Wəḥiy» pəyoqəmbərlərning xu kəp həwərlirigə xu qaoqoqiqə naməlum bolup kəlgən ikki məlumat, yəni munu ikki soaloqa boloqan jawabni koxup təminləydu: —

(1) Hudaning (yər yüzidə boloqan) padixaḥliki kanqə wakit dawam kilidu?
(2) U kandak tügəydu?

Andin Yuḥanna yengi asman, yengi zeminni kəridu; «**Qünki burunki asman wə zemin ətüp kətkənidi. Dengizmu məwjut bolmidi**».

Biz ḥazir yengi asman, yengi zemin tooqruluk tolimu ajayib wə tilsimat bayanlaroqa kəlduk (21-22-bab). Bəzi alimlar baykioqinidək, Məsiḥ Əysa bizgə u dunya üqün təyyarliniximiz kerək dəp xunqə kəp ketim təlim bərgən bolsimu, pütkül mukəddəs yazmilar iqidə yengi asman-zemin tooqruluk pakət muxu ikki babtinla həwirimiz barliki bəlkim səl oqəlitə tuyulidu. Lekin əḥwal bəlkim ḥeq baxkiqə bolmasliki mumkin. Ḥazirki əklimiz intayin qəklik, ḥətta zərriqilik boloqaqka, əgər yengi asman-zeminni tolukrak təswirligən bolsa, bəlkim uni pakətla qüxinəlməy kaloqan bolattuk.

Təwəndə biz «Wəḥiy»də «yəttə peqət» eqiloqandin keyin bexarət kilinoqan muḥim wəkələrni tərtipi boyiqi tizixka tirixmakqimiz; andin bu wəkələrni bir «wakit jədwili» iqigə tizmakqimiz.

Ḥazirki zaman: —
Ak atka mingüqi — sahta Məsiḥlər
Kizil atka mingüqi — uruxlar
Kara atka mingüqi — aqarqilikлar
Tatirang atka mingüqi —waba, aqarqilik, urux; insanlarning tettin biri əlidu.

Xəytanning yər yüzigə taxlinixi — «dəḥxətlik azab-okubət»ning baxlinixi.

Dəjjal pəyda bolidu, «tinq-amanlik elip kəlgən» ḥalda bolidu. U «yengi Rim»ning bexi bolup («yəttinqi bax»); «on münggüz»i tehi namayan bolmidi. U Hudaning həlkining «kəp kismi» bilən (demək, ḥəmmə Yəḥudiy bilən əməs) əḥdə tüzidu («Dan.» 9-bab).

Yilan (yəni əjdiha, bəlki diwə əməs) Hudaoqa sadik boloqan «Israilning kaldisi»ni yokatmakqi bolidu.

«Kaldi» qəl-bayawanoqa (təyyarlanoqan bir jayoqa) kaqidu.

Yilan yənila Israilning kaldisini ḥalak kilmakqi bolidu, lekin «kaldi» 1260 kün qəl-bayawanda ḥimayə kilinidu.

Etikadqilarning jamaətlirigə zor ziyankəxlik baxlinidu. Lekin nuroqun adəmlər hux həwərni kobul kilidu, «mol ḥosul» bolidu (7-bab, «zor bir top adəmlər»)

— bu «dəhxətlik azab-oqubət»ning birinqi yerimining əng muhim təripidur.

Diwə (dəjjal) Israil bilən bolоqan əhdisini buzidu. U Yerusalemdiki ibadəthanining «sirtqi ҳoyla»sini bulоqaydu. Bu «dəhxətlik azab-oqubət» məzgilining otturisi bolidu.

Diwə on münggüzi (on padixah) bilən təng əzining rəzil əpt-bəxirisi bilən pəyda bolidu;

Diwə üq padixahni təhtidin qüxürüp, ularning ornioqa qikip asasiy qoquqqa igə bolidu.

Diwining yəttə bexidin biri əjəllik yarilinidu, andin sakaytilidu (andin «səkkizinqi bax» bolidu).

Diwə (sahta pəyoqəmbərning yardimi bilən, bolupmu «əjəllik yarisi» sakaytiloqandin keyin) insanlarni əzigə ibadət kilduridu.

Diwə əzini ibadəthanisida «Mana əzüm Hudadurmən» dəp kərsitip («2Tes.» 2-bab) «wəyran kiloquqi yirginqlik nomussizlik»ni ornitidu.

Sahta pəyoqəmbər diwigə bir but-ҳaykəl yasaydu. U ҳaykəlni «tirik» kilidu, uni səz kilduridu, türlük baxqa karamətlərnimu kərsitidu. Diwining bəlgisini qobul kilmioqanlaroqa ҳeqkandak soda-setikni ruhsət kilmaydu.

Hudaning məmin bəndiliri tehimu eoqir ziyankəxlikkə uqraydu. Diwining bəlgisini qobul kilmioqaqqa, ular ҳeqnemini setiwalalmaydu. Babil muxu ziyankəxlikkə katnixidu. Israillar (Pələstində turoqanlar) ҳazir diwining harliqi astida qalidu. Əgər muxu wakit 144000 tallanoqan Yəhudiy pəyda bolоqan pəyt bolsa, ular Hudaning alahidə baxpanahi astida guwahlik berixni baxlixi mumkin. Ikki guwahqi Israiliyə zeminida 1260 kün guwahlik beridu.

Bəxinqi kanay — adəmlər bəx ay kiynilidu

Əfrat dəryasi kurup ketidu. «Xərktiki padixahlar» kelidu.

Harmageddonda bolоqan jəng insanlarning üqtin biri əlidu.

«Ikki guwahqi» əltürülidu, kaytidin tirilidu, asmanoqa kətürülidu.

Diwə burulup «Babil»ni yəwetidu.

Sodigərlər Babil üstidə yioqa-zar kətüridu — jəm'iiyətni mukim kilidioqan iktisadiy sistema yok bolidu.

Asmanning otturisida uquwatkan üq pərixtə kərünidu; ularning yətküzidioqan həwiri: —

(1) «**Hudaoqa ibadət kilinglar, qünki sot kilix wakti kəldi**»;
(2) «**Babil oqulidi**»;
(3) «**Diwigə qokunidioqanlar wə tamoqisini kobul kilidioqanlaroqa ... jaza qüxidu**».

«**Mukəddəs bəndilər aram elix wakti kəldi**» degən tətinqi awaz ərxtin anglinidu

Rəb bulutlarda ayan bolidu, mukəddəs bəndiliri Əzi bilən «hawada uqrixix»ka elinidu.

Yənə bir pərixtigə yər yüzidə kaloqanlarni sorakka tartix wəzipisi tapxurulidu. «**Hudaning kəhrining qong xarab kəlqiki**»ning wakti kelidu.

Rəb (mukəddəs bəndiliri bilən) qüxidu — Israil xu wakitta kutkuzuluxi mumkin.diwə yokitilidu.

Yər yüzidə kaloqanlar bar bolidu — ular balilar wə bowaklarla boluxi mumkin.

Diwə wə sahta pəyoqəmbər ot kəligə taxlinidu.

Yər yüzidə kaloqanlar «ming yillik səltənət»kə kiridu.

«Ming yillik səltənət»

«Ming yillik səltənət»ning ahirida, Xəytan yənə boxitilidu, əllər aldinidu

Yerusalemoqa ahirki hujum kilinidu

Hudaning jazasi asman wə zemin ot iqidə eritip yokitilidu

Kaloqan əlgənlər (etikadsizlar) tirildürülüp sorakka tartilidu

Yengi asman-zemin pəyda bolidu

Peqətlər, kanaylar, «ariliktiki kərünüxlər» wə «yəttə qinə»ning bir-birigə boloqan munasiwiti bəlkim təwəndiki jədwəldikidək bolidu: —

Peqətlər	Kanaylar	Ariliқtiki kərünüxlər	Qinilər
1-peqət			
Aқ at			
Sahta məsihlər			
2-peqət			
Қizil at			
Urux			
3-peqət			
Қara at			
Aqarqiliқ			
4-peqət			
Talirang at			
Ölüm, waba, aqarqiliқ, urux. Insanlarning təttin biri əlidu			
(---------- «Dəhxətlik azab-oқubət»ning baxlinixi ----------)			
5-peqət		«Əmir» Israil bilən əhdə tüzidu Əjdiha «ayal»ni yoқatmaқqi «Ayal» 1260 kün yoxurulidu Əjdiha jamaətkə ziyankəxlik қilidu	
Қurbangah astidiki janlar Ziyankəxlik pat arida baxlinidu		I I 1260 kün I I I	
(---------- «Dəhxətlik azab-oқubət»ning otturisi ----------)			
		Diwə həқiқiy қiyapəttə kərünidu, əhdini buzidu 144000 kərünidu?? «Ikki guwahqi» On padixah pəyda bolidu Üq padixah təhttin qüxidu	

		Diwə «əjəllik yarilinidu» Diwə saḳaytilidu «Sahta pəyoɣəmbər» kərünidu «Yirginqlik nomussizlik» ibadəthanida selinidu «Diwining ḥəykiligə jan kirgüzülidu» Ḥəykəl sözləydu Barlik kixilər diwigə qoḳunuxḳa wə bəlgisini ḳobul ḳilixḳa məjburlinidu	
	1-kanay Məldür, ot, ḳan Dəl-dərəhlərning üqtin biri kəydürülidu **2-kanay** Otluḳ taoɣ dengizoɣa qüxidu Dengizning üqtin biri ḳan bolidu, dengizdiki janiwarlarning üqtin biri əlidu		
	3-kanay «Kəkrə» yultuzi qüxidu Dəryalar buloɣunidu, kəp adəm əlidu **4-kanay** Ḳuyax, ay, yultuzlarning üqtin biri ḳarangoɣulixidu		
	5-kanay «Qikətḳilər» bəx ay adəmni ḳiynaydu	(-------????-------) ((----------)) «Ikki guwaḥqi» əltürülidu	**1-qinə** Diwigə qoḳunoɣanlarni yarilar basidu
			2-qinə Dengiz ḳanoɣa aylinidu Dengizda ḥəmmə nərsə əlidu

			3-qinə
			Sular, dəryalar ḳanoŋa aylinidu Insanlar iqixi kerək
			4-qinə
			Insanlar ot bilən zəḥimləndürülidu
			5-qinə
			Yənə bir «yara wabasi» Ḳarangoŋuluḳ kəp yərlərni basidu
	6-kanay		**6-qinə**
	«Xərḳtin kəlgən padixaḥlar»ning yolini təyyarlaxḳa Əfrat dəryasi ḳurutilidu «Ḥarmaggedon uruxi»		200 milyon atliḳ xərḳtin pəyda bolidu; Əfrat dəryasidin ətələydu. Adəmlərning üqtin birini əltüridu
		Babil oŋulaydu	**7-qinə**
			«Ix tamam boldi!» Babil jazalinidu
Üq pərixtining ahirḳi agaḥi			
(---------- **«Dəḥxətlik azab-oḳubət»ning ayaoŋlixixi** ----------) (---------- 1260 kün tügəydu ----------)			
6-peqət	**7-kanay**		**7-qinə (dawami)**
Ḳattiḳ yər təwrəx Ḳuyax ḳara, ay ḳan Yultuzlar qüxidu Pərixtimu ḥosul alidu	Ḳattiḳ yər təwrəx Sorak jakarlinidu «Dunyaning padixaḥliḳliri Hudaning padixaḥliḳi boldi!» Məldür	Insan'ooŋli ḥosul alidu	Ḳattiḳ yər təwrəx Yerusalem yiḳitilidu Ḥəmmə xəḥər oŋulaydu. Taoŋlar, arallar yoḳilidu. Məldür
(---------- **Məsiḥ yər yüzigə ḳaytip kelidu** ----------)			
7-peqət			
Ərxtə süküt Sorak təyyarlinidu	Ming yillik səltənət baxlinidu		

Təbirlər

Tərjimə toоғruluқ bəzi muһim izaһatlar

(1) Tərjimə hizmitimizdə biz nuroғun baxқa inglizqə, uyoғurqə wə hənzuqə tərjimilərdin, xundaқla birқanqə muһtərəm təwratxunaslar һəm injilxunaslarning əsərliridin kəp paydilanduқ. Bu jəһəttə biz Ingliz tilidiki «Darbiy» tərjimisi, «Internet»tiki «Netbible» tərjimisi, 1920-yilliri Қəxқərdə Məһmət Xükri wə baxқilar təripidin ixləngən uyoғurqə nushisi, « Һazirқi zaman uyoғur tilidiki tərjimisi» wə 1911-yilidiki hənzuqə «Hehebən» tərjimisini tiloға alimiz. Bu tərjimilərning һəmmisini «Internet»tin qüxürgili bolidu; munasiwətlik tor bətliri təwəndikidək: —

www.dunyaningnuri.com
www.hayatnuri.com
www.hidayetnuri.com
www.injil.com
www.injil.net
www.uyghurradio.com
www.uyghurradio.net
https://bible.org/chinese/e/download/pdf
https://www.biblegateway.com/versions/
http://www.audiotreasure.com/mp3/Mandarin/menu.htm
https://bible.org/chinese/e/download/pdf
https://bible.org/netbible

Məzkur tərjimimizni «**www.mukeddeskalam.com**» yaki «**www.mukeddeskalam.net**»tin kərüxkə wə qüxürüp oқuxқa bolidu.

(2) Muḳəddəs Kitabtiki bablar wə ayətlərning «tərtip rəḳəm»liri oḳurmən ixəngüqilərgə ḳolaylik bolsun üqün, miladiyə 5-əsirdə kəqürgüqilər təripidin ḳoxuloɣan bolup, ular əsliy tekistning bir ḳismi əməs. Oḳurmənlərgə ḳolaylik bolsun üqün palanqi kitabtiki məlum bir ayət xundak yol bilən kərsitilidu: Məsilən: «1Pad.» 2:15 — demək, «Padixaḥlar» birinqi tom, 2-bab, 15-ayət.

(3) Məzkur tərjimidə barlik «kirix səz», mawzu, mawzuqaklar, izaḥatlar wə «ḳoxumqə səz»lər oḳurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. Ular Muḳəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir ḳismi əməs.

(4) Barlik mawzularni wə barlik mawzuqaklarning muḳəddəs yazmining bir ḳismi əməslikini enik kərsitix məḳsitidə, baxḳa hət nushisida ipadiliduk.

(5) Tərjimimizdə, muḳəddəs yazmilarning tekistliridiki bəzi səzlərmu muxundak «sus» besiloɣan (məsilən, «səzlər»). Bundak səzlər əyni ibraniy yaki grek tekistidə yok, pəḳətla uyoɣurqə tekistimiz rawan qüxinixlik bolsun dəp tərjiman təripidin ḳoxuloɣan səzlərdur.

(6) Əyni tekisttə ibraniy yaki grek tilidiki kəp uqraydioɣan isim ibarilərni bolsa, izqil ḥalda uyoɣur tilidiki təngdixi bilən ipadiləxkə tirixtuk. Undak ḳiloɣanda oḳurmənlər məlum bir səz yaki ibarə tooɣrisida əzining tətḳiḳatini elip baralaydu.

(7) Muḳəddəs Kitabtiki bəzi ayətlərning baxḳa birhil tərjimə ḳilinix mumkinqiliki boloɣan əḥwalda küqimizning yetixiqə izaḥat arḳilik baxḳa hil tərjimisini kərsitixkə tirixtuk (məsilən, «baxḳa bir hil tərjimisi: «....», «Bəzi alimlar: «...» dəp tərjimə ḳilidu, degəndək). Lekin bundak izaḥat bərginimiz xu baxḳa hil tərjimini tooɣra dəp ḳarioɣinimiz əməs, pəḳət bəzi alimlarning qüxənqisi boyiqə xundak tərjimə ḳilinoɣan, degənliktur. Ikki hil tərjimə otturisida muḥim pərk bar bolsa, əz tərjimimizning asaslirini kərsitixkə tirixtuk.

Məzmunlar: —

Əng muḩim təbirlər: —

Hudaning Təwrat, Zəbur, Injilda ayan ḳilinoɣan namliri
Hudaning Ooɣli
Insan'ooɣli
«Muḳəddəs Roḥ» (Hudaning Roḥi)
Məsiḥ («Hudaning məsiḥ ḳiloɣini», «məsiḥ ḳilinoɣuqi») wə «məsiḥ ḳilix»
«Pərwərdigarning Pərixtisi» — u kim?
«Təwrat» wə «Zəbur»
«Zəbur» — «Təwrat» wə «Zəbur»ni kərüng
«Injil»

Baxḳilar

«Abba»
«Aramiy tili»
«Asmanlar» (ərxlər)
«Axərahḳ», «Axərahḳlar», «Axərahḳ butlar»
«Akṣakal»
«Amin!»
Ayalqə rod wə ərənqi rod
«Əbədiy» wə «mənggü»
«Ətigənlik ḳurbanlik» wə «kəqlik ḳurbanlik»
«Əjdihalar» ḥəm «Lewiatan»
Ərənqi rod — «ayalqə rod wə ərənqi rod»ni kərüng
«Əfod»
«Əng muḳəddəs jay»
«Əḥdə»
«Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)
«Əḥdə sanduḳi»
«Baal»lar
«Bax kaḥin»
«Bərikət» wə «lənət» («ḳaroɣix»)

Biriklər: — «Təwrat, Injilda ixlitilgən əlqəm birlikliri»ni kərüng
«Padixaḥ.... Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni ḳildi»
«Pasha»
Palqiliḳ — Hudaning ḥəḳiḳiy pəyoɣəmbərliri wə palqiliḳ
Təwrat (Kona Əḥdə) dəwridə ata ḳilinoɣan bexarətlər
Injil (Yengi Əḥdə) dəwridə ata ḳilinoɣan bexarətlər
«Pərwərdigarning küni»
«Pərisiylər»
Pərixtilər
«Pəyoɣəmbər»
«Pəyoɣəmbərlərning yazmiliri»
«Pulanglatma ḥədiyə»
«Tərafim» — «ey butliri»
«Təḥtisara» wə «dozah» (yaki «jəḥənnəm») tooɣruluḳ
Təwrat kalendari; aylar wə ḥeytlar jədwili
«Təwrat ustazliri»
«Jamaət»
«Jənubiy padixaḥliḳ» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.
«Jinlar» («yaman roḥlar», «pasiḳ roḥlar»)
«Qəmüldürüx»
«suoɣa qəmüldürüx»
«Muḳəddəs Roḥta qəmüldürüx»
«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng
«Hudadin ḳorḳḳanlar» («Hudadin ḳorḳḳuqilar»)
(Hudaoɣa) mutləḳ ataloɣan
«Hudaning muḳəddəs bəndiliri»
Hudaning ḥəsətlik oɣəzipi
«Hudaning «yoḳlixi»»
«Hux həwər»
«Hizmətqi»
«Dəsləpki wə keyinki yamoɣurlar»
«Dunya»

«Dozah» — ««təḫtisara» wə «dozah» (yaki «jəḫənnəm»)
toоŋruluқ»ni kərüng
«Rabbi»
«Rosul»
«Roḫ», «jan», «tən» wə «ət» toоŋruluқ
«Roḫiy iltipatlar»
«Saduқiylar»
«Samawi қoxunlarning Sərdari boloŋan Pərwərdigar»
«Səptuagint» — LXXni kərüng
«Sto'i» wə «Sto'ikizm»
(«Sto'ikizm»oŋa ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)
«Sünnət» (hətnə»)
«Sir»
«Sinagoglar»
«Xabat küni»
Xəytan («Iblis»)
«Ximaliy padixaḫliқ» — «Israil», «Israillar»,
«Yəḫuda», «Yəḫudiylar»ni kərüng.
«Қaldi»
«Қanaan»
«Қəysər»
«Қurbanliқ»
«Қurbangaḫ»
«Қul»
«Қerindaxlar»
«Қemox»
Kafarət
Kalendar — Təwrat kalendari; aylar wə ḫeytlar jədwilini kərüng
«Kafarət təhti»
«Kaḫinlar»
«Krestləx» (qapras yaoŋaqқa mihlax)
«Kona əḫdə» wə «Yengi əḫdə»
«Kətürmə ḫədiyə»

«Kerublar»
«Goel» («ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi» (yaki «ḥəmjəmət-nijatkar»)
«Lawiylar»
«Lewiatan» — «əjdiḥalar» ḥəm «lewiatan»ni kərüng
LXX («Səptuagint»)
«Manna»
«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng
«Moləḳ»
«Mutləḳ atax» «(Hudaoɳa) mutləḳ ataloɳan»ni kərüng
«Murməkki»
«Musaning ḳanuni»
«Muḳəddəs»
«Muḳəddəs qedir»
«Muḳəddəs jay» («muḳəddəs qedir»diki «muḳəddəs jay»,
«muḳəddəs ibadəthana»diki «muḳəddəs jay»)
«Nazariylar»
«Nikolatiylar»
«Ḥaram» — «ḥalal» wə «ḥaram»ni kərüng
«Ḥalal» wə «ḥaram» ḥesablanoɳan ḥaywanlar
«Ḥalleluyaḥ» («Ḥəmdusana»)
«Ḥəsət» — «Hudaning ḥəsətlik oɳəzipi»ni kərüng
«Ḥəḳḳaniy ḳilix»
«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi» yaki «ḥəmjəmət-nijatkar» — «Goel»ni kərüng
«Ḥosanna»
«Ḥəküm-guwaḥ» — («on əmr»nimu kərüng) (bəzidə «Hudaning
guwaḥliḳi», «Hudaning ḥəküm-guwaḥliḳi», «On əmr»mu deyilidu)
«Ḥerodlar»
«On əmr» — «ḥəküm-guwaḥ»nimu kürüng
«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining
yenioɳa kətti», «U həlḳigə ḳoxuldi» ḳatarliḳ ibarilər
«Urim wə tummim»
«Өz həlḳidin üzüp taxlinidu»
«Өzgərməs muḥəbbət» — Ibraniy tilida «həsəd»

«Өzünglarni pak ḳilinglar» yaki «өzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar»
«Epikurianizm» (uningoƣa ixəngüqilər «Epikurlar» deyilidu)
«Ibadəthana» (muḳəddəs ibadəthana)
«Ibraniy»
«Israil», «Israillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»
«Ilaḫlar» degən səz tooƣruluḳ
«Yat əllər» («taipilər»)
«Yəttinqi yili» wə «buroƣa qelix yili»
«Yəhuda» — «Israil», «Israillar»ni kərüng.
«Yəhudiyə»
«Yuḳiri jaylar»
«Yetəkqi»
«Yoḳlax» (Hudaningki) — «Hudaning yoḳlixi»ni kərüng
«Yengi əḥdə» — «Kona əḥdə» wə «Yengi əḥdə»ni kərüng

Jədwəllər

Təwrat, Injilda ixlitilgən əlqəm birlikliri
Muḳəddəs Kitabtiki ḳisimlarning ḳisḳartilma namliri
Təwrat kalendari; aylar wə ḥeytlar jədwili
Muḳəddəs Kitabning (addiylaxturuloƣan) tarihiy jədwili

Əng muḥim təbirlər

Hudaning Təwrat, Zəbur, Injilda ayan ḳilinoɣan namliri

(1) «Əloḥim» wə (2) «Əl» yaki «Əloaḥ» — adəttə «Huda» dəp tərjimə ḳilinidu.

Ibraniy tilining mundaḳ ḳiziḳ ikki alaḥidiliki bar. Birinqi, bəzi səzlər pəḳət kəplük xəklidə ipadilinidu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») degən kəplük xəkilla bar; «su» degən birlik xəkil yoḳ. «Asmanlar» («xamayim») degən kəplük xəkilla bar; «asman» degən birlik xəkil yoḳ. Ibraniy tilida adəttə «Huda» deyəlməydu, «Hudalar» («Əloḥim» yaki «Eloḥim») deyilidu, lekin mənisi yənila «Huda»dur. «Huda» «birlik xəkil»də ipadilənsə, «Əl» deyilidu, məsilən «Əl-Xaday» (Ḥəmmigə Ḳadir Huda). Bu xəkil az uqraydu.

Ikkinqidin, ibraniy tilida «kəplük»ni bildüridioɣan ikki hil «ḳoxumqə» bar. Birinqi ḳoxumqə «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinqi ḳoxumqə «-im» yaki «-ḥim» bolup, «üq» yaki «üqtin kəp»ni bildüridu. Uyoɣur tilidiki «kitab» degən səzni türləp kərsətsək uning xəkilliri mundaḳ bolidu: —

«Kitab» — birla kitab

«Kitabot» — ikki kitab

«Kitabim» — üq yaki üqtin kəp kitab.

Ibraniy tilida «Huda» birlik xəklidə ipadilənsə, «Əl» deyilidu. Biz buni adəttə «Ilaḥ» yaki «Təngri» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Əmdi yənə «Aləmning yaritilixi» 1:1ni kərəyli: — «**Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**»

Dərwəḳə, «Huda» degən səz muxu yərdə Ibraniy tilidiki «Əloḥim» degən səzning tərjimisi. Yuḳirida deginimizdək, «Əloḥim» «kəplük», yəni «üq, yaki üqtin kəp» xəkildə ipadilinidu. Xundaḳ bolsimu, uning bilən munasiwətlik peil bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. Xuning bilən Muḳəddəs Kitabning: — «**Muḳəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti**» degən birinqi jümlisidə «Huda» degən səz «üq yaki üqtin kəp» degən xəkildə, yəni «Əloḥim» degən xəkildə ipadilinidu, lekin peil («yaratti») bolsa «birlik xəkli»də ipadilinidu. «Yaratti» degən peil «ikkilik xəklidə» yaki «kəplük xəklidə» uqrimaydu.

Ibraniy tilida əgər bu jümlining igisi Huda «birinqi xəhs» bilən ipadilənsə, undaḳta «yaratti» degən peil «yarattuḳ» deyilməy, yənila «yarattim» deyilətti.

Demək, Muḳəddəs Kitabning birinqi jümlisidə Huda kəplük xəhstə bolsimu, birla xəhstək ix kəridu, degən uḳum puritilidu. Kəp alimlar bu uḳumoŋa asasən Huda «üqning birliki» yaki «üq bir gəwdə», dəp qüxəndüridu. Gərqə xundaḳ bir ipadə muḳəddəs yazmilarda biwasitə tepilmisimu, bu ḫəḳiḳətni xübḫisiz Təwratta ḫəm Injilda roxən kərsitilgən bir təlimdur.

Təwratta hatiriləngən Hudaning ḫərḳandaḳ ix-ḫərikətliridə «Əloḫim» degən nam ixlitilgən bolsa, xu ayətlərning ḫəmmisidə degüdək Hudaning ḫərikiti «birlik xəkli»diki peil bilən ipadilinidu.

(3) «Yaḫwəḫ» — «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilindi.

Təwratta «Pərwərdigar» dəp tərjimə ḳilinoŋan namning ibraniy tilidiki tələppuzi «Yaḫwəḫ» boluxi mumkin. «Misirdin qiḳix» dəwridə Musa pəyoŋəmbərgə ata ḳilinoŋan wəḫiy boyiqə «Yaḫwəḫ» degən namning mənisi «Əzəldin Bar Boloŋuqi», «Mənggülük Boloŋuqi» yaki «Өzüm Bardurmən» degəndək bolidu («Mis.» 3:15). «Yaḫwəḫ» degən nam «Yar.» 2:4də birinqi ḳetim ixlitilgən. Huda ḫər ḳetim insan bilən əḫdə tüzgən qaoŋlirida yaki insan bilən yeḳin munasiwəttə səzligən qaoŋlirida asasən xu nam kərülgən; səwəbi xübḫisizki, xu nam Uning өzgərməs maḫiyitini, izqil bolup kəlgən kəyümqanliḳini wə birhillik meḫribanliḳini, xuningdək Uning ḫərdaim ḫərbir wədə səzliridə təwrənməy qing turidioŋanliḳini təkitləydu. Parsqə «Pərwərdigar» degən isim xu mənigə əng yeḳin kelixi mumkin, qünki Pars tilidiki «Pərwərdigar» degən səzning mənisi «Həwər aloŋuqi», «Pərwix ḳiloŋuqi» boluxi mumkin. Bəzi alimlar «Yaḫwəḫ»ni «daim boloŋuqi» dəpmu tərjimə ḳilidu.

Bəzidə xeirlarda «Yaḫwəḫ» degən nam «Yaḫ» dəp ḳiskartilidu.

(4) «Adonay» — «Rəb» dəp tərjimə ḳilindi.

(5) «Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqi» tooŋruluḳ: —

Hudaning bu alaḫidə nami (1) Uning Israil həlḳini Өzigə wəkil boloŋan guwaḫqi əl boluxḳa talliоŋanliḳini; (2) Israilning Hudaning Өz ḫuzurini (awwal muḳəddəs qedirda, andin muḳəddəs ibadəthanida) ularning arisida orunlaxturuxḳa talliоŋanliḳioŋa boloŋan huxalliḳini təkitləydu.

Təwəndiki ayətni kərüng: —

«**Ziondikilər, təntənə ḳilip jar selinglar;**

Qünki aranglarda turoŋan Israildiki Muḳəddəs Boloŋuqi büyüktur!» — dəysilər» («Yəx.» 12:6)

Mumkinqiliki barki, «Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi» degən nam alahḭdə Ḳutḳuzoɣuqi-Məsiḥni kərsitidu. Məsilən, təwəndiki ayətlərni kərüp oylap kərüng.

«**Qünki Pərwərdigar bizning ḳalḳinimiz,**
Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi xahḭmizdur» («Zəbur» 89:18)

«Ḳorḳma, sən ḳurut boloɣan Yaḳup,
Israilning baliliri!
Mən sanga yardəmdə bolimən!» — dəydu Pərwərdigar, yəni sening Ḥəmjəmət-Kutḳuzoɣuqing, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqi» («Yəx.» 41:14)

«**Mana, sən** (Israil) **əzünggə yat bir əlni qaḳirisən,**
Seni bilmigən bir əl yeningoɣa yügürüp kelidu;
Səwəbi bolsa Pərwərdigar Hudaying, Israildiki Muḳəddəs Boloɣuqining Əzidur;
Qünki U seni uluoɣlap sanga güzəllik-julaliḳni yar ḳildi» («Yəx.» 55:5)

(6) «Tirik Huda» (Mənggü ḥayat Huda) tooɣruluḳ: —

«Tirik Huda» (yaki «Mənggü ḥayat Huda») degən ibarə oḳurmənlərgə bəlkim səl oɣəlitə yaki alahḭdə tuyuluxi mumkin. Təwrat ḥəm Injilda məzkur ibarə muḳəddəs bəndilər təripidin kəp ixlitilidu; ularning kəzdə tutḳini Huda ḥərgiz oɣəplətkə ḳaloɣanlar yaki imansiz kixilər qoḳunoɣan yirginqlik butlardək sahta bir ülük nərsə əməs, u bəlki ḥəḳiḳət, ḥayat bir Hudadur.

(7) Ḥəmmigə Ḳadir

«Ḥəmmigə Ḳadir» Hudaning bu nami ibraniy tilida «Küqlük mürə boloɣan Huda» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz, Hudaning ḥəmmə ixḳa ḳadir ikənlikini bildüridu. Xuning bilən bir waḳitta bu nam yənə «Ḳuqiḳi bar Huda», «Ḳuqiḳi eqilqan Huda»mu dəp bildüridu.

«Hudaning Ooɣli»

«Hudaning Ooɣli» — bu nam ḥərgizmu Huda bilən Əysa Məsiḥ otturisidiki jismaniy jəḥəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlki roḥiy jəḥəttiki munasiwətni bildüridu. «Filippiliḳlaroɣa»diki «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng.

«Insan'ooɣli»

«Insan'ooɣli» degən ibarə Təwratta aldin eytiloɣan, dunyani ḳutḳuzuxḳa kelidioɣan «Məsiḥ»ni kərsitidu (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-Zəbur

boyiqə, bu əwətilgüqining Hudaning küq-ḳudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxḳuridioŋanliḳi aldin eytiloŋan.

Uningdin muḥimi, bizningqə, Rəbbimiz Əysa Məsiḥning bu namni Өzi ḥəḳḳidə kəp ixlitixi Өzining toluḳ insan ikənlikini, insaniyət bilən bir ikənlikini təkitləx üqün idi. Qünki ərx təripidin eytḳanda ajayib ix xuki, gərqə U əzəldin «Hudaning Ooŋli» bolsimu, U yənə «Insanning ooŋli»mu idi.

«Muḳəddəs Roḥ» (Hudaning Roḥi)

«Muḳəddəs Roḥ» — Hudaning Roḥining Өzidur. Muḳəddəs Roḥ Təwrat wə Injilda bəzidə pəḳət «Roḥ», Injilda bəzidə «birdinbir pak-muḳəddəs Roḥ», «Ḥəḳiḳətning Roḥi», «Əysaning Roḥi», «Məsiḥning Roḥi» wə «Rəbning Roḥi» dəp atilidu («Rim.» 1:4, «Yḥ.» 16:13, «Rim.» 8:9, «1Pet.» 1:11, «Ros.» 5:9, 16:7, «2Kor.» 3:17). Muḳəddəs Roḥ bolsa, «Üqning Birliki» Өz iqigə aloŋan Roḥtur. Uning Hudaliḳ maḥiyiti nuroŋun yərlərdin, jümlidin «Ros.» 13:2din, xundaḳla Rəbbimizning U tooŋruluḳ təlimidin roxən kərülidu (məsilən, «Yḥ.» 14-16-bablarda). «Muḳəddəs Roḥ» ḳandaḳtur sirliḳ bir küq əməs, bəlki səz ḳilidioŋan, təlim bəridioŋan, yetəkqilik ḳilidioŋan, küq wə rioŋbət-təsəlli beridioŋan uluoŋ Zattur. Jamaət gunaḥ ḳilsa U azablinidu («Yəx.» 63:10, «Əf.» 4:30ni kərüng); xunga U «küq» əməs, bəlkim uluoŋ bir Zattur.

Muḳəddəs Roḥ (nuroŋun musulman əlimilar eytḳandək) uluoŋ pərixtə Jəbrail əməstur. U dəl Hudaning Өzidur, pərixtə əməstur.

Məsiḥ («Hudaning məsiḥ ḳiloŋini», «Hudaning məsiḥligini», «məsiḥ ḳilinoŋuqi») wə «məsiḥ ḳilix», «məsiḥləx»

«Məsiḥ ḳilix» («məsiḥləx») — Hudaning yolyoruḳi bilən Israiloŋa yengi bir padixaḥ bekitix üqün, padixaḥ boloŋuqining bexioŋa kaḥin yaki pəyoŋəmbər təripidin zəytun meyi sürülüxi kerək idi. Muxu murasim «məsiḥ ḳilinix» yaki «məsiḥləx» deyilətti; xuningdin baxlap muxu padixaḥ «Hudaning məsiḥ ḳiloŋini» dəp atilatti. Muḳəddəs ibadəthanining hizmitini ḳiloŋan «ḳurbanliḳ ḳiloŋuqi» kaḥinlarmu muxu hizmətkə kirixix üqün «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi. «Məsiḥ ḳilinix» bəzidə pəyoŋəmbərlərgimu ətküzülətti.

Birak Əysa Məsiḥning «məsiḥ ḳilinix»i zəytun meyi bilən əməs, bəlki Hudaning Өz Roḥi bilən ətküzülidu; bu ix insan təripidin ətküzülməydu, uni Hudaning Өzi

ətküzidu. Muḳəddəs yazmilardiki «Məsiḥ» tooɣrisidiki sözlərni yioɣinqaḳlioɣanda, Məsiḥ «Padixaḥ» (pütün aləmning Padixaḥi), Pəyoɣəmbər (**«sözümni aoɣzingoɣa ḳuyimən**» deyilidu, «Ḳan.» 18:18) ḥəm Kaḥin-Ḳutḳuzoɣuqidur (gunaḥkarlar üqün Özini ḳurbanliḳ ḳilidu, gunaḥkarlar üqün dua ḳilidu). Xu üq wəzipini ada ḳilix üqün, u Hudaning Roḥi bilən «məsiḥ ḳilinixi» kerək idi.

«Məsiḥ» grek tilida «Hristus» degən söz bilən ipadilinidu.

Pərwərdigarning Pərixtisi — U kim?

Təwratta oḳurmənlər «Pərwərdigarning Pərixtisi» degən sirliḳ namni uqritidu. Bəzi yərlərdə U: «Hudaning Pərixtisi» dəp («Yar.» 21:7, 31:11, «Mis.» 14:19, «Ḥak.» 6:20, 13:9), bəzi yərlərdə pəḳət «bir adəm» dəp («Yar.» 32:24-30), yənə bir yərdə, pəḳət birla ḳetim «Pərwərdigarning ḳoxunlirining Sərdari» («Yəxua» 5:13-15) dəp atilidu. Muḳəddəs yazmilarda məzkur Zatning ayan boluxi hatiriləngən ḥərbir jayda, oḳurmənlər diḳḳət ḳilsa, təwəndiki üq ixlardin biri-ikkisi yaki ḥəmmisi kərünüxi mumkin: —

(a) «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning səzliri Hudaning Özining səzliri dəp ḥesablinidu (məsilən, «Yar.» 16:7-14, «Ḥak.» 2:1)

(ə) Bu Zatni kərgən kixilər xu ḥaman «Hudani kərdum» dəp bilidu («Yar.» 32:24-30, «Ḥak.» 13:2-23).

(b) «Pərwərdigarning Pərixtisi»ning ix-ḥərikətliri Hudaning Öz ix-ḥərikətliri ḳatarida hatirilinidu («Yar.» 31:11-13, «Qəl.» 22:22-35, «Zək.» 12:8).

Xunga hulasimiz xuki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» Hudaning Özini axkarilixi bolup, U Məsiḥning Özidin baxḳa ḥeqkim əməstur. «Yar.» 16:7ni wə izaḥatnimu kərüng.

Baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, «pərixtə» ibraniy tilida «malak» degən söz bilən ipadilinip, tüp mənisi «əlqi» «əwətilgüqi» degənliktur. Muḳəddəs yazmilarda «pərixtilər» tiloɣa elinoɣanda, adəttə Huda yaratḳan milyonlioɣan «əlqilər»ni kərsitidu. Ḥalbuki, «Pərwərdigarning Pərixtisi» bularoɣa mutləḳ ohximaydioɣan bir xəhstur. Bu ix «Mik.» 5:2din kərünidu: —

«**Sən, i Bəyt-Ləḥəm-Əfrataḥ, Yəḥudadiki minglioɣan xəḥər-yezilar arisida intayin kiqik boloɣan bolsangmu,**

Səndin Mən üqün Israiloɣa ḥakim Boloɣuqi qiḳidu;

Uning ḥuzurumdin qiḳixliri (qiḳip-kirixliri) **kədimdin tartip,**

Yəni əzəldin tartip boluwatidu».

Bu bexarət Hudaning ḥuzuridin «**əzəldin tartip... qikḳuqi**» bir zatni təswirləydioɣan oquḳ bir bayandur — demək, bu zatning «baxlinixi» yoḳtur. Bu ayəttə bu Zat dəl Bəyt-Ləḥəm xəḥiridə tuoɣulidioɣan Məsiḥning Өzi dəp elan ḳilinidu («Mat.» 2:5-6). Hudaning ḥuzuridin Uning iradisini mukəmməl ijra ḳilixḳa «qiḳidioɣan» zat süpitidə U yənə Təwratta «Hudaning Danaliḳi» («Pənd.» 8-9-bablar) ḥəm xundaḳla Injilda «Kalam» dəpmu atilidu. Xuning bilən Injilda «**Ḥəmmidin burun «Kalam» bar idi wə U Huda bilən billə idi ḥəm Өzi Huda idi. U ḥəmmidin burun Huda bilən billə idi. U arḳiliḳ barliḳ məwjudatlar yaritildi wə yaritiloɣan məwjudatlarning ḥeqbiri Uningsiz yaritiloɣan əməs**» dəp oḳuymiz («Yḥ.» 1:1-3).

Xuning üqün biz «Pərwərdigarning Pərixtisi»ni Əysa Məsiḥning Өzi, yəni «Hudaning Kalami», «Hudaning Ooɣli» dəp ḳaraymiz. Oḳurmən өzi yuḳirida tiloɣa elinoɣan ayətlərdin yaki Təwrattin «Pərwərdigarning Pərixtisi» hatiriləngən ḥərḳandaḳ ayətlərni oḳup eytḳanlirimizning durus yaki əməslikini təkxürüp baḳsun.

«Təwrat» wə «Zəbur»

Oḳurmənlərning bəzilirigə səl ḥəyran ḳalarliḳ boluxi mumkinki, Təwrat wə Injil birla mu'əllip təripidin kəp ḳisimliḳ bolup pütülgən kitab bolmastin, bəlki ḳiriḳtin artuḳ mu'əllip təripidin pütülgən kəp ḳisimliḳ bir kitabtur.

«Təwrat» — Ibraniy tilida «Toraḥ» — «yolyoruḳ», «təlim-tərbiyə» degən mənidə. Uningda jəm'iy 39 ḳisim, jümlidin «Zəbur» bardur (Yəḥudiylar xu 39 ḳismini 36 ḳisim, bəzidə 22 ḳisim dəp ḥesablaydu).

Təwratning awwalḳi bəx ḳismi dərwəḳə Musa pəyoɣəmbər təripidin pütülgən; ḳaloɣan ḳisimliri Israilning pəyoɣəmbərliri wə ḥəkümaliri Hudaning yolyoruḳi bilən ayrim-ayrim pütkən hatirilərdur.

«Zəbur» bolsa kəp dua xeirliri wə mədḥiyə xeirliridin ibarət boloɣan bir toplimidur.

«Təwrat, Zəbur wə Injiloɣa kirix səz»imiznimu kərüng.

«Zəbur»

«Təwrat» wə «Zəbur»ni kərüng.

«Injil»

«Injil» degən səz uyoƣur tiliƣa ərəbqə arƙiliƙ kirgən bolup, əslidə «Əwanjil» degən grek tilidiki səz idi. Mənisi «hux həwər»dur. Injil səkkiz mu'əllip yazoƣan 27 ƙisimdin tərkib tapƙan bir toplima kitabtur; kitabning əzgərməs, birdinbir temisi bolsa Hudaning Əysa Məsiƙ arƙiliƙ pütkül insaniyətkə beoƣixlimaƙqi boloƣan kəqürüm-nijati tooƣruluƙ hux həwərdin ibarəttur.

«Injil»diki «kirix səz»imiznimu kərüng.

Baxƙilar

«Abba»

«Abba» — Aramiy tilida «Dada», «Ata» degənni bildüridu; xuningdək ƙəm qongƙur ƙərmət ƙəm qongƙur muƙəbbət-səygüni bildüridu. Rəbbimiz Əysa Hudaatioƣa dua ƙiloƣanda daim bu namni ixlitətti («Mat.» 26:59, «Rim.» 8:15ni kərüng).

«Aramiy tili»

«Aramiy tili» — «Suriyə»ning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «Suriyə tili» «Aramiy tili» deyilətti. Aramiy tili ibraniy tiliƣa yeƙin bolup, Təwrattiki bəzi ƙisimlar aramiy tilida yeziloƣan («Əzra» wə «Daniyal»larning bir ƙismi). Təwrat dəwridə Aramiy tili kəp xərƙiy dəzlətlərdə soda yaki diplomatiyə ixlirida alaƙə tili süpitidə ixlitilətti. Miladiyə 5- yaki 6-əsirdə uyoƣur həlƙimu Aramiy tili arƙiliƙ muƙəddəs yazmilardin bəzilirini ƙobul ƙilip tərjimə ƙildi. Asuriyəmu aramiy tilini ixlitətti.

«Asmanlar» (ərxlər)

Muƙəddəs Kitab boyiqə ƙazir üq asman bar: —

Birinqi — yər xarining ətrapidiki «atmosfera» («Yar.» 1:6-9)

Ikkinqi — qong «aləm boxluƙi», ƙuyax, yultuzlar jaylaxƙan boxluƙ («Yar.» 1:14-19, «Ayup» 26:26, «Zəb.» 8:3, «Yəx.» 42:5, 55:9;

Üqinqi — Hudaning dərgaƙi («Zəb.» 2:4, 8:1, «Yəx.» 66:1, «2Kor.» 12:1 ƙatarliƙlar). Xunga Muƙəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə pəƙət «asman»la deyilməy, bəlki «asmanlar» deyilidu.

Muḳəddəs Kitabḳa asasən, Hudaning **ḥazirḳi** dərgaḥini «jənnət» degilimu bolidu («Luḳa» 23:43, «2Kor.» 5:8).

Ahirəttə ḥazirḳi yər-zemin yoḳitilidu, pütünləy yengi asman-zemin yaritilidu («Yəx.» 66:22, «2Pet.» 3:13, «Wəḥ.» 21:1).

«Axəraḥ», «Axəraḥlar», «Axəraḥ butlar»

«Axəraḥ butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoɣixlanoɣan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloɣan yaki nəḳixlərngən boluxi mumkin.

«Aḳsaḳal»

«Aḳsaḳal» — məlum yərdiki jamaətkə yetəkqi boloɣan bir kixini kərsitidu. «Filippiyliḳlar»diki «ḳoxumqə sөz»imizni kərüng.

«Amin!»

Təwratta wə Injilda «Amin!» degən sөz intayin muḥim; mənisi «xundaḳ bolsun!» yaki «xundaḳ boloɣay!» «Huda xundaḳ ḳiloɣay!» degənliktur. «Amin»ning əḥmiyiti wə muḥimliḳi «1Kor.» 14:16 wə «2Kor.» 1:20din kərülidu.

Ayalqə rod wə ərənqi rod

Ibraniy tilida, barliḳ isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»ḳa bəlünidu. Bu nuḳtisi muḥim bolup ḳaloɣanda izaḥatlap berimiz.

«Əbədiy», «Mənggü»

Təwratta daim degüdək «əbədiy» dəp tərjimə ḳilinoɣan sөz («olam») ibraniy tilida ikki mənidə ixlitilidu:

(1) Mənggü degənni;

(2) Xu waḳittiki qeki bekitilmigən, ḳərəlsiz, məḥlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «Lawiylar»tiki «ḳoxumqə sөz»imiznimu kərüng.

«Ətigənlik ḳurbanliḳ» wə «kəqlik ḳurbanliḳ»

Təwratta «ətigənlik ḳurbanliḳ» wə «kəqlik ḳurbanliḳ» (bəzidə «ətigənlik ax ḥədiyə» wə «kəqlik ax ḥədiyə», deyilidu) — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə Israil üqün kaḥinlar wəkil bolup muḳəddəs

qedirning (keyin muḳəddəs ibadəthanining) ḳurbangaḥi üstigə ḥər ətigəndə, ḥər kəqtə bir yaxliḳ ḳoza ḳurbanliḳi sunuxi kerək idi. Bu ətigənlik wə kəqlik «ḳoza ḳurbanliḳi»ni Israilning barliḳ ibaditining asasi degili bolidu («Mis.» 29:38-43).

«Əjdiḥalar» ḥəm «lewiatan»

«Əjdiḥalar» ḥəm «lewiatan» degən səzlər Təwrat wə Injilda bəzi waḳitlarda dengizdiki ḥəḳiḳiy ḥaywanlarni kərsitidu (məsilən, «Ayup» 41-bab, «Zəb.» 104:26, 148:7; bəzi waḳitlarda jin-xəytanlarning küq-ḳudrətlirini kərsitidu yaki Xəytanoŋa simwol ḳilinidu (məsilən, «Zəb.» 74:13, «Yəx.» 27:1, «Wəḥ.» 12-13-bablar).

Ərənqi rod wə ayalqə rod

Ibraniy tilida, barliḳ isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»ḳa bəlünidu. Bu nuḳtisi muḥim bolup ḳaloŋanda izaḥatlap berimiz.

«Əfod»

«Əfod» bolsa adəttə bax kaḥin (bəzidə baxḳa kaḥinlar) alaḥidə kiyidioŋan pinjəkkə ohxax bir kiyim idi («Mis.» 28-babni kərüng). Undaḳ kiyimni kiyix əzini Hudaning hizmitigə alayitən beoŋixlaxni bildürətti. Əfod iqidə «urim wə tummim» degən ikki alaḥidə tax bar idi («Urim wə tummim» tooŋruluḳ kərüng).

«Əng muḳəddəs jay»

«Muḳəddəs jay» tooŋruluḳ məzmunni kərüng.

«Əḥdə»

Təwrat wə Injil boyiqə, «əḥdə» bolsa ḳəsəm, xundaḳla kəp ḳetim məlum ḳurbanliḳning ḳeni bilən jəzmənləxtürülgən bir wədidur (məsilən, «Ibr.» 6:16-18ni kərüng). «Əḥdə» Huda bilən adəmlərning otturisida yaki adəm bilən adəmning otturisida bolidu. «Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)nimu kərüng.

«Əḥdə tüzüx» («əḥdə kesix»)

Kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əḥdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki ḳoyni soyup, ikki parqə ḳilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki

parqə qilоqan malning otturisidin təng ətüp bir-birigə qəsəm qilatti. Bu ixning əhmiyiti bəlkim: «Qaysimiz əhdini buzsaq, Huda bu soyoqan maloqa ohxax qilsun!» deməkliktur. Xunga ibrani tilida «əhdə tüzüx» adəttə «əhdə kesix» deyilidu. «Yar.» 15-bab, «Yər.» 34.8, 18-20-ayətlərni kərüng.

«Əhdə sanduqi»

Musa pəyoqəmbər «on əmr» hatiriləngən «ikki tax tahtay»ni Hudadin tapxuruwaloqandin keyin, Huda ularni saqlax üqün bir sanduq yasaxni buyruoqan. Bu sanduq «əhdə sanduqi» dəp ataloqan, bəzidə «guwah-ləküm sanduqi»mu deyilgən; uning yapquqi «kafarət təhti» dəp ataloqan («kafarət» tooqruluq məzmunni kərüng).

Israil qəl-bayawanda səpər qiloqan waqitlarda «əhdə sanduqi»ni kahinlar kətürətti.

«Baal»lar

Ibraniy tilida «Baal» degən səzning asasiy mənisi «hoja», «hojayin». Bəzi yərlərdə mənisi «igə» bolidu (məsilən «Mis.» 21:28də «kalining **igisi**»). Bəzidə ayal əz erigə səz qiloqanda uni «mening «baal»im» dəydu («Hox.» 2:16ni kərüng). Lekin butpərəs yat əlliklər əzliri qoqunidioqan butlarni daim «Baal» degəqkə, Israillar Hudadin əyminidioqan bolsa adəttə Hudani kərsitixkə xu namni ixlitixtin tilini tartatti.

Xuning bilən, biz «Baal» yaki «Baallar» dəp tərjimə qiloqan yərlərdə taipilər qoqunidioqan butlarni kərsitidu.

«Bax kahin»

Kahinlar iqidə pəqət bir adəm «bax kahin» idi. U dərwəqə barliq kahinlaroqa yetəkqi idi; uning alahidə wəzipiliri iqidin əng muhimi «kafarət küni»də əzi üqün wə jəmətidikilər üqün, andin pütkül həlq üqün, «əng muqəddəs jay»oqa kirip kafarət qilixtin ibarət idi. Birdinbir «əng muqəddəs jay»oqa kirələydioqan adəm bax kahin idi; u bir yilda pəqət «kafarət küni»dila «əng muqəddəs jay»oqa kirələytti.

Musa pəyoqəmbərning akisi Harun tunji bax kahin boloqanidi. Uningdin keyin adəttə sabiq bax kahinning tunji ooqli bax kahinliqqa bekitilətti.

Bərikət wə lənət

Demisəkmu, «bərikət» (ibraniy tilida «baruḳ») pəḳət Hudaning ḳolidin kelidiƣan bir ixtur. Ḥeqkim əzining ḳandaḳur birhil pəziliti yaki atalmix «sawablik ix»i üqün «bərikətkə erixixkə tegixlik» dəp ḥesablanmaydu wə ḥesablinalmaydu. Insan balilirining ḥərbirining nuroƣun gunaḥliri tüpəylidin «tegixlik» erixidiƣini bolsa dozah, yəni Ḥəmmigə Ḳadirdin mənggülük ayrilixtin ibarəttur. Təwrat wə Injilda bəzidə məlum bir kixi baxḳa birsini «bərikətləydu» — bundaḳ ibarə xu kixigə: «Ḥəmmigə Ḳadir sanga bəht-bərikət ata ḳiloƣay!» degənlikning ḳiskə bir ipadisidur, halas.

Ḥalbuki, «lənətlər» wə ḳaroƣix bolsa jəzmən «erixixkə tegixlik» ixtur. Əng dəḥxətlik lənət yaki ḳaroƣix əlwəttə gunaḥimizdin boloƣan — Hudaning xərəplik ḥuzuridin məḥrum bolux, yəni dozahtur. Xuningdin baxḳa, Muḳəddəs Kitabta bəzi adəmlər (Təwrat dəwridimu, Injil dəwridimu) məlum gunaḥliri tüpəylidin alaḥidə lənət yaki jaza astida turidu, deyilidu.

Injilda, «Gal.» 3:10-14də: «**Lekin Təwrat ḳanunioƣa əməl ḳilimiz dəp yürgənlər bolsa ḥəmmisi lənətkə ḳalidu. Qünki muḳəddəs yazmilarda mundaḳ yeziloƣan: «Təwrat ḳanunida yeziloƣan ḥəmmə əmrlərgə üzlüksiz əməl ḳilmaywatḳan ḥərbir kixi lənətkə ḳalidu». Yənə roxənki, ḥeqkim Hudaning aldida ḳanunoƣa intilix arḳilik ḥəḳḳaniy ḳilinmaydu; qünki Muḳəddəs Kitabta yeziloƣinidək: — «Ḥəḳḳaniy adəm ixənq-etiḳadi bilən ḥayat bolidu». Əmma ḳanun yoli etiḳad yolioƣa asaslanoƣan əməs, bəlki Muḳəddəs Kitabta: — «Ḳanunning əmrlirigə əməl ḳiloƣuqi xu ixlar bilən ḥayat bolidu» deyilgəndəktur. Ḥalbuki, Məsiḥ bizni Təwrat ḳanunidiki lənəttin ḥər ḳilix üqün ornimizda lənət bolup bədəl təlidi. Bu ḥəḳtə muḳəddəs yazmilarda: «Yaoƣaqḳa esiloƣan ḥərḳandaḳ kixi lənətkə ḳaloƣan ḥesablansun» dəp yeziloƣan. Xuning bilən Məsiḥ Əysa arḳilik Ibraḥimoƣa ata ḳilinoƣan bəht yat əlliklərgimu kəltürülüp, biz wədə ḳilinoƣan Roḥni etiḳad arḳilik ḳobul ḳilalaymiz**» dəp oḳuymiz.

Lənətlər wə ḳaroƣixlardin birdinbir ḳutḳuzux yoli Məsiḥdur.

Nuroƣun adəmlər məlum bir ḳaroƣix səzliri yaki ḳəsidə-dəmidə tüpəylidin tohtawsiz wəḥimə iqidə yaxaydu. Xundaḳ ḳəsidə-dəmidə küqkə igimu, əməsmu (küqkə igə bolsa jin-xəytanlar tüpəylidin xundaḳ bolidu)? Məsiḥkə tayanoƣan kixining xundaḳ ixlardin ḳorḳuxining ḥajiti ḳalmidi — Qünki «U

bizni қarangoɣuluқning ḥəkümranliқidin azad қilip, səygən Ooɣlining padixaḥliқiɣa yətkəp қoydi» (Kol.» 1:13).

«Padixaḥ..... Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni қildi»

Təwrattiki «Padixaḥlar» wə «Tarih-Təzkirə»də kəp қetim kərülgən «Palanqi padixaḥ..... Pərwərdigarning nəziridə durus boloɣanni қildi» degəndək ibarilər xu padixaḥning ḥəmmə ixlirining pütünləy durus ikənlikini kərsətməydu, əlwəttə, bəlki xu padixaḥ Hudaning aldada etiқadtin boloɣan yaki etiқadқa uyoɣun kəlgən muddia-məқsətlər bilən ix kərgən, dəp kərsitidu.

Xuningdək «Padixaḥ.... Pərwərdigarning nəziridə rəzil boloɣanni қildi» degəndək ibarilər xu padixaḥning Hudaoɣa boloɣan ḥəқiқiy etiқadta əməslikini kərsitidu; dərwəқə undaқ padixaḥning ixliri ald-kəyni rəzil kərünidu. «**Əmdiliktə etiқad bolmay turup, Hudani hursən қilix mumkin əməs; qünki Hudaning aldioɣa baridioɣan kixi Uning barliқioɣa, xundaқla Uning Өzini izdigənlərgə əjrini қayturoɣuqi ikənlikigə ixinixi kerək**» («Ibr.» 11:6), «**Ixənqtin bolmioɣan ḥərқandaқ ix gunaḥtur**» («Rim.» 14:23).

Biriklər: — «Təwrat, Injilda ixlitilgən əlqəm birlikliri»ni kərüng

«Pasha»

«Pasha» — «ətüp ketix ḥeyti»ning baxқiqə atilixi. U ibraniy tilidiki «Pesaқ» («ətüp ketix») degən səzdin kəlgən.

Palqiliқ - Hudaning ḥəқiқiy pəyoɣəmbərliri wə palqiliқ

Hudaning ḥəқiқiy pəyoɣəmbərliri (məyli Təwrat dəwridə yaki Injil dəwridə bolsun) yətküzgən wəḥiy-bexarətlər bilən palqilarning palliri otturisidiki pərқlər nemə?

Təwrat (Kona Əḥdə) dəwridə ata қilinoɣan bexarətlər

Təwrat dəwridə Israil iqidə nuroɣun pəyoɣəmbərlər bar idi. Bular iqidiki bəzi muḥim pəyoɣəmbərlərning yazmiliri Təwrat iqidə toplanoɣandur. Lekin Ilyas, Elixamu muḥim pəyoɣəmbərlər bolsimu, bizgə ḥeqқandaқ kitablar

ḳaldurmioḡan. Ulardin baxḳa yənə nuroḡun pəyoḡəmbərlər bar idi; bəzi waḳitlarda məlum bir pəyoḡəmbərning təlimigə əgixiwatḳan birnəqqə türküm yaxlarmu bar idi. Ular «pəyoḡəmbərlərning ooḡulliri» dəp atilatti. Ularmu bəzidə wəḥiy-bexarətlərni ḳobul ḳilixḳa muyəssər idi. Məsilən, «1Sam.» 10:5, 10:10-12, 19:19-24, «1Pad.» 18:13, «2Pad.» 2:3-7ni kərüng.

Baxḳa yərlərdə eytḳinimizdək, Təwrat dəwridə Hudaning wəḥiy-bexarətlirining asasiy məḳsiti pəḳət kəlgüsidiki ixlarni aldin'ala eytixla əməs, bəlki ilgiriki zamanda yüz bərgən wəḳələr ḥəm əyni zamanda yüz beriwatḳan wəḳələrning yüz berixining tüp səwəblirini bayan ḳilixtin ibarət idi. Xundaḳ ixlar eniḳlanoḡandin keyin Hudaning həlḳining əyni əḥwal astida ḳandaḳ ḳilip Hudadin əyminip, Uningoḡa itaət ḳilixi pütünləy roxən bolatti.

Təwrat dəwridə kixilər məlum əhlaḳiy məsilə tooḡruluḳ yol bilixi kerək bolsa, ular kaḥin yaki Lawiylarni izdisə bolatti. Kaḥinlarning wəzipisi Hudaning ḳanun-bəlgilimilirini obdan əginix andin baxḳiloroḡa əgitix bolup, sorioḡan kixigə eniḳ bir jawab berixi kerək idi («Mal.» 2:4-9). Ibadəthanida ḳurbanliḳlarni ətküzüxtin baxḳa, bumu kaḥinlarning wə xundaḳla Lawiyliḳlarning əng muḥim wəzipisi idi.

Kixilər əzining ḥəl ḳilixi təs boloḡan məlum xəhsiy ixi bolsa, undaḳta uloroḡa yeḳin pəyoḡəmbər bar bolsa, ular uningdin ərkinlik bilən sorisa bolatti. Bu ix «1Sam.» 9:1-10da kərünidu. Sa'ul atisi təripidin yitip kətkən birnəqqə exəklərni izdəxkə əwətilgən. Uning hizmətkari uningoḡa Samuil pəyoḡəmbər bizgə yol kərsitixi mumkin, dəp məsliḥət beridu. Biraḳ ular ikkisi pəyoḡəmbər Samuilning yardimi üqün uningoḡa ḥədiyə beriximizgə tooḡra kelidu, dəp oylaydu. Əksiqə, Samuil pəyoḡəmbər ularni kütüp ziyapət beridu.

Xunga, Təwrat dəwridə Hudaning həlḳigə əhlaḳiy məsililər yaki xəhsiy ixlar tooḡruluḳ nəsiḥət zərür bolsa adəttə biwasitə əməs, bəlki wasitə boloḡan adəm arḳiliḳ berilətti.

«Yengi Əḥdə»də Huda mundaḳ wədə ḳilidu: — Huda Өz həlḳi bilən biwasitə birhil munasiwət-alaḳə ḳilixni halaydu. Hudaning xu məḳsiti Musa pəyoḡəmbərning «Qəl.» 11.29da hatiriləngən sözliridə kərünidu: «**Pərwərdigarning pütün həlḳi pəyoḡəmbər bolup kətsə idi, Pərwərdigar Өzining Roḥini ularning üstigə ḳoysa idi!**». Musaning xundaḳ intizari

Hudaning xu waḳitḳiqə Өz həlḳidə ḳiloɣan ixlardin tehimu qongḳur, tehimu əḥmiyətlik ixlarni ḳilixni halaydioɣanliḳini kərsitidu.

Məsiḥning ḳurbanliḳi, yəni uning gunaḥkarlar üqün tökülgən ḳeni arḳiliḳ barliḳḳa kəltürülgən «Yengi Əḥdə»ning məzmuni Yərəmiya pəyoɣəmbər wasitisi bilən aldin'ala eytiloɣan: «**Xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioɣan əḥdəm mana xuki:**

— Mən Өz Təwrat-ḳanunlirimni ularning iqigə salimən,
Ḥəmdə ularning ḳəlbigimu yazimən.
Mən ularning ilaḥi bolimən,
Ularmu Mening həlḳim bolidu.

Xundin baxlap ḥeqkim өz yeḳinioɣa yaki өz ḳerindixioɣa: — «Pərwərdigarni tonuoɣin» dəp өgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioɣiqə ḥəmmisi Meni tonup boloɣan bolidu; qünki Mən ularning ḳəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini ḥərgiz esigə kəltürməymən, — dəydu Pərwərdigar» («Yər.» 31:31-34).

Injil (Yengi Əḥdə) dəwridə ata ḳilinoɣan bexarətlər

Yərəmiya pəyoɣəmbər yətküzgən yuḳirida nəḳil kəltürülgən «Yengi Əḥdə» tooɣrisidiki bexarət-wədigə ḳarioɣanda, ḥərbir oḳurmən xuni kərələyduki, «Yengi Əḥdə» barliḳḳa kəlgən dəwrdə pəyoɣəmbərlər wə ularning hizmətlirining rolida qong өzgirix bolidu. Barliḳ etiḳadqilarning Hudaning Өzi bilən biwasitə xəhsən munasiwiti bar boloɣandin keyin, undaḳta pəyoɣəmbər degəndək «wasitiqi adəm»ning nemə ḥajiti bolsun? Bu dəwrdə Hudaning xan-xəripi dəl xu ixta kərüliduki, Uning barliḳ həlḳi Uning iradisi wə məḳsətliri tooɣruluḳ biwasitə həwərdar bolidu. Uning həlḳi Uning əḥdisigə ḥəḳiḳiy ixənsə, undaḳta yol sorax kerək bolsa, ḥərgiz «Xəhsiy turmuximiz tooɣruluḳ bexarət beridioɣan bir pəyoɣəmbər»ni izdiximizning ḥajiti bolmaydu. Qünki ḥərbirimiz Hudani Ata dəp bilgən bolsaḳ, biwasitə Uningdin yol sorax imtiyazimiz bardur!

Xuning bilən bir waḳitta, Injilda jamaətlərdə pəyoɣəmbərlər bar, deyilidu. Nemixḳa? Səwəb «1Kor.» 14:3də kərünidu: «**Bexarət beridioɣan kixi bolsa adəmlərning etiḳadini ḳuruxḳa, ularni rioɣbətləndürüxkə wə təsəlli berixkə**

səzləydu». Jamaətlərdə «bexarət berix» degən roḥiy iltipatning omumiy roli bolsa, Təwrat-Injildiki ḥəkiḳətlərni təstiḳlax yaki Hudaning roḥlirimizoŋa alliḳaqan ayan ḳilinoŋan yolyoruḳini tehimu eniḳlax wə təstiḳlaxtin ibarət bolidu. «Mat.» 22:29, 24:11, «Luḳa» 24:25ni kərüng. «Ros.» 13:2də Hudaning məlum adəmgə kərsətkən yoli yaki yolyoruḳini ḳerindaxlar təripidin bexarət bilən təstiḳlaxḳa obdan bir misal kərülidu: «**Barnabas bilən Sa'ulni Mən ularni ḳilixḳa qaḳiroŋan hizmət üqün Manga ayrip ḳoyunglar**» deyilidu. Roxənki, Huda alliḳaqan Pawlus bilən Barnabasni xu hizmətkə qaḳiroŋanidi.

Palqiliḳ deginimiz nemə ix? Tawrattiki təwəndiki ayətlərni oḳung: --

(«Ḳan.» 18:9-22) «**Sən Pərwərdigar Hudaying sanga beridioŋan zeminoŋa kirgən qaoŋda, sən xu yərdiki əllərning yirginqlik adətlirini əgənməsliking kerək. Aranglarda əz ooŋli yaki ḳizini ottin ətküzidioŋan, palqiliḳ, rəmqilik, əpsaniylik, jadugərlik yaki dəmidiqilik ḳiloŋuqi yaki jinkəx, seḥirgər yaki əlgənlərdin yol sorioŋuqi ḥeqḳandaḳ kixi bolmisun; qünki bundaḳ ixlarni ḳilidioŋan ḥərḳandaḳ kixi Pərwərdigaroŋa nəprətlik bolidu; bu yirginqlik ixlar tüpəylidin Pərwərdigar Hudaying xu əllərni aldinglardin ḥəydəp qiḳiridu.**

Sən Pərwərdigar Hudaying aldida əyibsiz mukəmməl boluxung kerək; qünki sən zemindin ḥəydəydioŋan bu əllər rəmqilər wə palqilaroŋa ḳulaḳ salidu; biraḳ Pərwərdigar Hudaying seni undaḳ ḳilixḳa yol ḳoymaydu.

Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, ḳerindaxliringlar arisidin manga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbər turoŋuzidu; silər uningoŋa ḳulaḳ selinglar. Bu silər Ḥorəb teoŋida yioŋiloŋan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəḥxətlik otni kərməyli, bolmisa ələp ketimiz» dəp tələp ḳiloŋininglaroŋa pütünləy mas kelidu. Xu qaoŋda Pərwərdigar manga: «Ularning Manga degən səzi yahxi boldi. Mən ularoŋa ḳerindaxliri arisidin sanga ohxaydioŋan bir pəyoŋəmbərni turoŋuzimən, Mən Əz səzlirimni uning aoŋzioŋa salimən wə u Mən uningoŋa barliḳ tapilioŋinimni ularoŋa səzləydu. Wə xundaḳ boliduki, U Mening namimda dəydioŋan səzlirimgə ḳulaḳ salmaydioŋan ḥərḳandaḳ kixi bolsa, Mən uningdin ḥesab alimən.

Əmma Mening namimda baxbaxtaḳliḳ ḳilip Mən uningoŋa tapilimioŋan birər səzni səzlisə yaki baxḳa ilaḥlarning namida səz ḳilidioŋan pəyoŋəmbər

bolsa, xu pəyoɣəmbər əltürülsun.

Əgər sən kənglüngdə: «Pərwərdigar kilmioɣan səzni kandak pərk etimiz» desəng, bir pəyoɣəmbər Pərwərdigarning namida səz kiloɣan bolsa wə u bexarət kiloɣan ix tooɣra kikmisa yaki əməlgə axurulmisa, undakta bu səzni Pərwərdigardin kikmioɣan; xu pəyoɣəmbər baxbaxtaklik bilən səzligən dəp, uningdin korkma».

Bu bexarəttiki əng muhim məzmun bolsa Huda Өz həlkigə mukəmməl bir pəyoɣəmbərni əwətidioɣanlikidin ibarət əməsmu? Xu pəyoɣəmbər «**Mən uningoɣa barlik tapilioɣinimni ularoɣa səzləydu**». «Kanun xəhri»diki «koxumqə səz»imizni, bu bexarət tooɣrisidiki təpsiliy təhlilimizni kərüng. Bexarəttə kərsitilgən xəhs Rəbbimiz Əysa Məsihdin baxka birsi boluxi kət'iy mumkin əməs.

Huda Өz həlkigə awwal Təwrat bilən, andin Injil bilən mukəmməl hidayət-yolyoruk bərgəndin keyin, xuningdək U Təwrat-Injilning sirliri axkarilinidioɣan Өzining Mukəddəs Roh arkilik Məsihkə barlik etikad kiloɣuqilarning roh-kəlbini makan kiloɣuzoɣandin keyin, insanlardin yaki baxka yərlərdin nəsihət yaki yol sorixining zadi nemə hajiti?

Palqilik, rəm selix katarlik barlik rohiy pasiklikларning ətkən ixlar yaki kəlgüsi ixlar tooɣrisida səzligini tooɣra yaki tooɣra əməslikining heqkandak əhmiyiti yok. Bularning hammisi Hudaoɣa intayin nəprətlik boloɣan ixlardur. Qünki bu ixlar Hudadin sirt həkikiy hidayət, yol tepix bolidu, degənlikkə barawərdur.

Palqilar yaki rəm saloɣuqilar hərgiz kəlgüsi ixlar tooɣruluk: «Gunahliringizdin towa kiling! Hudaning gunahka boloɣan oɣəzipidin Məsihning keni arkilik haliy boluxingiz kerək!» deyəlməydu. Ular hərdaim kəlgüsi ixlar tooɣruluk qiraylik səzlər, «keliqiking parlak» degəndək səzdin baxkini səzliyəlməydu. Okurmənlərning hammisini buningdin həwiri bar dəp oylaymiz. Undakta nemixka aldinimiz? Təwrat wə Injilni okuoɣan adəmlər jin-xəytanlarning ətkən zamandiki ixliri tooɣruluk həwiri bar wə xundakla bəzidə kəlgüsi ixliri tooɣrulukmu qəklik həwiri bar, dəp bilidu. Lekin ular «tooɣra səz» kiloɣini bilən hərdaim angliɣuqilarni aldimakqi bolidu. Undakta, kaytidin sorap, aldinip kelixning nemə hajiti?

Biz yənila xuni kaytilayli: — Birinqi, yol-hidayət sorax yaki nəsihət

soraxta Məsiḥkə tayanmay, Uning ḳeni bilən tüzgən əḥdisidin baxḳa yol tutsaḳ, bu barliḳ ixlar Hudaoɣa yirginqliktur.

Ikkinqi, «xəhsiy ixlirimni ḥəl ḳilixim kerək» dəp jamaətlər arisida məlum atalmix pəyoɣəmbərdin yol soraydioɣan kixining məsilisi heli eoɣir. Qünki uning Hudaning Məsiḥdə boloɣan yengi əḥdisi tooɣruluḳ həwiri yoḳ — demək, u Hudaning Өz həlḳini xəhsən yetəkligüqi boluxni halaydioɣanliḳini ḥeq bilməydu yaki xuningoɣa ixənməydu. «Filippiliḳlaroɣa»diki «ḳoxumqə səz»imizdə «Fil.» 2:12-13 tooɣruluḳ tohtaloɣinimizni kərüng).

Üqinqi, jamaətlərni daim aylinip yürüp, muxundaḳ «xəhsiy ixlar tooɣruluḳ yol kərsitidioɣan bexarət» yaki kərsətmə-ḥidayət beridioɣan kixidin intayin ḥezi boluximiz kerək. Uning səzlirini üzül-kesil təkxürüp, ularning tooɣra, tooɣra əməsliki, Təwrat-Injiloɣa oyoɣun, uyoɣun əməslikini toptooɣra eniḳlax kerək («Korintliḳlar (1)»diki «ḳoxumqə səz»imizni, xundaḳla «1Tes.» 5:19-21ni kərüng). Qünki undaḳ bir kixining tüp muddia-məḳsiti Hudaning yahxi kəridioɣinioɣa erixix əməs, bəlki jamaəttikilərning puli yaki izzət-ḥərmitini izdəp, jamaəttiki ḥoḳuḳḳa erixixtin ibarət boluxi mumkin. Ularning paaliyətliri palqiliḳ ḳilix — demək, Hudaoɣa əməs, bəlki jin-xəytanoɣa tayinip «bexarət berix»tin ibarət eoɣir gunaḥtin yiraḳ bolmaydu.

«Pərwərdigarning küni»

«**Pərwərdigarning küni**» — Təwratta Məsiḥning pütkül aləmni soraḳḳa tartixḳa ḳaytip kelidioɣan künini bildüridu. Məzkur ibarə bəzidə Məsiḥning ḳaytip kelidioɣan xu künning aldinḳi bir məzgilinimu kərsitdu. Xu məzgildə Hudaning jazaliri yər yüzigə əzlüksiz qüxüp turidu. Xu kün yeḳinlaxḳanseri Hudaning jazalirimu baroɣanseri küqiyidu. Bu kün «Wəḥiy» degən kitabning muḥim bir temisidur. Injilda «Pərwərdigarning küni» «xu küni»mu yaki «Məsiḥning küni»mu deyilidu.

«Pərisiylər»

«Pərisiylər» ḳattiḳ tələplik bir diniy məzḥəptikilər idi; ular Təwrat ḳanunioɣa ḳatmu-ḳat türlük baxḳa ḳaidə-nizamlarni ḳoxux bilən xundaḳ ḳattiḳ tələpqan diniy eḳim bolup qiḳḳanidi. Ular Rəb Məsiḥ Əysaning təlimigə ḳattiḳ ḳarxi qiḳḳan.

Adəttə «Pərisiylər» bilən «Sadukiylar» bir-birigə kattik düxmənlixip yürətti, lekin ular Əysa Məsihni bir tərəp kilip eltürüx üqün birləxkən.

Pərixtilər

Pərixtilər — Ibraniy tilida «malak» deyilidu — mənisi «əlqi», «əwətilgüqi»dur. Huda aləmni apiridə kiloqanda, muxu milyonlioqan uluoq zatlarni əz hizmitidə bolup harhil wəzipilərni ətisun dəp yaratkan. Hudaning məksətliridin biri ularning nijatka erixidioqan, Özigə has bolidioqan mömin bəndilirining hizmitidə boluxini əz iqigə aloqan («Ibr.» 1:7).

«Pəyoqəmbər»

«Pəyoqəmbər» degən kandak adəm? Təwrat bizgə «pəyoqəmbərlər» tooqruluk yətküzgən həwərdin karioqanda, «pəyoqəmbər» degən zat (ər yaki ayal bolsun) **məlum ix tooqruluk Hudaning əyni sözlirini yətküzidioqan kixidur**. Təwrat dəwridə xu pəyoqəmbərlərning bəziliri «kərgüqilər» deyilətti — ular Hudadin alahidə «alamət kərünüx»lərni kərüp, kərgənlirini həlk üqün təswirləytti. Baxka pəyoqəmbərlər bolsa, əz rohkəlbidə Hudaning sözlirini anglap bularni yətküzətti.

Biz: «Pəyoqəmbərlər kəlgüsi ixlarni aldin eytkuqilar» dəp kariximiz mumkin. Ularning hizmiti dərwəkə bu ixlarni əz iqigə alidu, lekin ularning əng muhim wəzipisi bəlkim əyni qaoqdiki əhwallarni, yüz beriwatkan ixlarni Hudaning nuktiinəziridin eytixtin ibarət idi. Demək, pəyoqəmbərlərning wəzipisi bolsa, Hudaning xu dəwrdikilərning yürüx-turuxlirioqa kandak karioqanlikı, bu ixlar tooqrisida kandak həkümliri barlikı, xundakla kandak agahliri wə wədiliri barlikini yətküzüxtin ibarət idi.

Öz dəwridikilər uning bexarətliridin uning həkikiy pəyoqəmbər ikənlikini təkxürüp ispatlixi kerək idi — əyni wakittiki ixlar tooqruluk bexarətliri əməlgə axuruloqan bolsa, undakta xu kixini «pəyoqəmbər» dəp etirap kilixi kerək; əməlgə axurulmioqan bolsa uni qalma-kesək kilip eltürüxi kerək idi (uning üstigə, xu «pəyoqəmbər» Israillarni butpərəslik yolioqa azduroquqi bolup qikkan bolsa, bexarətliri əməlgə axuruloqan bolsimu, yənila eltürülüxi kerək — «Kan.» 13:1-5, 18:20-22ni kərüng).

«Pəyoɣəmbərlərning Yazmiliri»

«Təwrat wə Pəyoɣəmbərlərning Yazmiliri» yaki «Təwrat, Zəbur wə Pəyoɣəmbərlərning yazmiliri» degən ibarə Injilda bəzidə kərülidu. Yəhudiy həlqi bəzidə Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən bəx kitabni «Təwrat» wə Təwrattiki baxqa qisimlarni «Zəbur wə pəyoɣəmbərlərning kitabliri» dəp ataydu.

Qandaq ataloɣu yaki nam bilən ataloɣan boluxidin qət'iynəzər, Təwrat Hudaning dəwrdin-dəwrgə Israiloɣa əwətkən kəp pəyoɣəmbərlərning yazmilirini əz iqigə alidu («Təwrat» tooɣruluq wə xundaqla «Təwrat, Zəbur, Injiloɣa kirix səz»imiznimu kərüng). Bu qimmətlik yazmilar Təwrattiki baxqa yazmilaroɣa bir-birlәp qoxulup kəldi. Yazmilar qoxulux üqün intayin addiy bir xərt yaki sinaxtin ətüxi kerək — Məzkur pəyoɣəmbərning əz dəwri tooɣruluq boloɣan səzliri əməlgə axuruldimu-axurulmidimu? Axurulmioɣan bolsa muqəddəs qanun boyiqə xu «pəyoɣəmbər»ni əltürüxi («Qan.» 18:20-22ni kərüng) wə barliq «bexarətliri» ərziməs dəp hesablinixi kerək idi. Əz dəwri tooɣruluq bexarətliri əməlgə axurulsa wə xundaqla uning yiraq kəlgüsi tooɣruluq bexarətliri yaki yazmiliri bar bolsa, undaqta Israil həlqi xularnimu əzizləp Təwratqa qoxqan boluxi mumkin.

«Pulanglatma hədiyə»

«Pulanglatma hədiyə» — Pərwərdigaroɣa egiz kətürüp alahidə pulanglitip atioɣan birhil hədiyədur. «Pulanglatma hədiyə» dəp ataloɣan hədiyə adəttə barliq kahinlaroɣa təwə bolatti.

«Tərafim» — «əy butliri»

«Tərafim» — Ibraniyqə səz bolup, «əy butliri»ni kərsitidu. Bu butlar qolda kətürgüdək kiqik «qolaylik butlar» bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Qədimki waqitlardiki bəzi butpərəs jəm'iyətlərdə oydiki «tərafim»oɣa igə boloɣan adəm xu əyning barliq tə'əlluqatining hojayini dəp hesablinatti. Xunga bu kiqik «tərafim»lar kümüx boloɣini üqün əməs, bəlki qanuniy əhmiyiti üqün intayin muhim hesablandi («Yar.» 31:19, 30-35).

«Təhtisara» wə «dozah» (yaki «jəhənnəm») tooɣruluq

«Təhtisara» — əlgüqilərning rohliri qiyamət künini kütidioɣan jay (ibraniy tilida «Xe'ol», grek tilida «Hadəs» deyilidu). Məsih Əysa krestlinixi bilən «təhtisara»da

qong əzgirix boldi, dəp ixinimiz («Luḳa» 16-bab, 23:24 wə izaḥatlar, Luḳa»diki «ḳoxumqə sөz», «1Pet.» 3:18-22, 4:6 wə xu ḳisimdiki «ḳoxumqə sөz»ni kөrüng).

Təwrat wə Injil boyiqə, «dozah» yaki «jəḥənnəm» pəḳətla ahirət künidin keyin baxlinidu. Uningdin ilgiri, өlüp kətkən adəmlərning roḥi «təḥtisara»oŋa baridu.

Izaḥat — «jəḥənnəm» («dozah»): — əslidiki sөz ibraniy tilida «Gə-Ḥinnom» idi. Buning əslidiki mənisi: — «Ḥinnomning jiloŋisi»dur (bəzidə «Ḥinnomning ooŋlining jiloŋisi» dəpmu atilidu). Tarihta Yerusalemdiki sapalqilar «Ḥinnomning jiloŋisi»oŋa qeḳiloŋan sapal parqilirini taxliwetətti. Keyin, Yerusalemda turuwatḳanlar xu yərgə ḥərhil əhlətlərni təkkən; yirginqlik bir ix xuki, Yerusalemdikilər Hudani tərk etip butpərəslik ḳiloŋan waḳitlarda ḥətta xu yərdə «insan ḳurbanliḳliri»nimu ətküzgən («Yərəmiya» 19-bab wə 7:31-32ni kөrüng). Bu ixlar tüpəylidin u yər «dozah»ning bir simwoli bolup ḳaloŋan. Xuning bilən «Gə-Ḥinnom» degən sөz «dozah»ni bildüridioŋan sөz bolup ḳaloŋan. Ərəb tili arḳilik bu sөz «jəḥənnəm» xəklidə uyoŋur tilioŋa kirgən.

«Təwrat ustazliri»

Injil dəwridə «Təwrat ustazliri»ning hizmiti: (a) Təwrat yazmilirini kөqürüx; (ə) ərz-dəwalarda Təwrat ḳanunidiki ḥөkümlər wə təpsilatlarni qüxəndürüx wə xərḥ ḳilix wə bəlkim (b) bəlkim pütkül Təwrat yazmilirini tətḳik ḳilix wə xərḥ ḳilix idi («Mat.» 2:4ni kөrüng).

«Jamaət»

Jamaət» — Pütkül aləmdiki Məsiḥkə etiḳad ḳiloŋuqilarni bildüridioŋan sөz. U yənə məlum jaydiki etiḳadqilarning ḥəmmisini bildüridu. «Əfəsuslar»diki «ḳoxumqə sөz»imizdə bayan ḳilinoŋan «jamaət» tooŋruluḳ xərḥimizni kөrüng.

«Jənubiy padixaḥliḳ» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kөrüng.

«Jinlar» («yaman roḫlar», «pasiḳ roḫlar»)

Injildiki «Wəḥiy» degən ḳisim boyiqə, pərixtilər yaritiloɣandin keyin, asmanzemin xəkilləngən pəyttə, Xəytan («Iblis») pərixtilərning üqtin bir ḳismini ḳutritip Hudaoɣa ḳarxi isyan kətürüxkə baxlioɣan. Xuning bilən ular jazalinip asmandin yərgə ḫəydiwetilgən («Wəḥ.» 11:3-4). Hudaoɣa ḳarxi qiḳḳan bu pərixtilər Təwrat-injilda «jinlar» yaki «yaman roḫlar», «pasiḳ roḫlar» dəp ataloɣan.

«Qəmüldürüx»

Injilda «qəmüldürüx» degən səz ixlitilgəngə ḫərdaim mutləḳ bir əzgirixni kərsitidu. Kəp yərlərdə «suoɣa qəmüldürüx»ni bildüridu («suoɣa qəmüldürüx»ni kərüng, xundaḳla «Rim.» 6:3 wə izaḫat, «Kolossiliklərgə» wə «Petrus (1)»diki ḳoxumqə səzlərdə bu tema tooɣruluḳ izaḫatlirimizni kərüng.

«Suoɣa qəmüldürüx»

Injilda ikki hil «suoɣa qəmüldürüx» tiloɣa elinidu. Tunji qəmüldürüx Qəmüldürgüqi Yəḫya (Yəḫya pəyoɣəmbər) təripidin ətküzülgən; bu qəmüldürüx (a) əz gunaḫlirioɣa towa ḳilix; (ə) tez arida kelidioɣan (əyni qaoɣda tehi naməlum idi) Məsiḫkə «gunaḫlirimizni elip taxlaydioɣan Ḳutḳuzoɣuqi» dəp etiḳadini bildürüxning ipadisi idi; ikkinqi «suoɣa qəmüldürüx»ni Məsiḫning muhlisliri Uning namida ətküzgən wə ḫazirmu ətküzüwatidu; u (a) əz gunaḫlirioɣa towa ḳilixning; (ə) «gunaḫlirimizni elip taxlioɣan Ḳutḳuzoɣuqi» Məsiḫkə etiḳadini bildürüxning wə (b) yengi ḫayatni elip kelidioɣan Muḳəddəs Roḫni ḳobul ḳilixḳa etiḳadini bildürüxning ipadisidur («Ros.» 2:38-39, «Rim.» 6:3 wə izaḫat, «Kolossilər» wə «Petrus (1)»diki ḳoxumqə səzlərdiki bu tema tooɣruluḳ izaḫatlirimiznimu kərüng.

Əməliyəttə Yəḫudiy həlḳ arisidiki «rabbilar» (ustazlar) heli burun mundaḳ bir adət bekitkənki, əgər butpərəs millətlər («yat əllər»)din boloɣanlar «Təwrat-Zəbur etiḳadi»ni ḳobul ḳilay desə, awwal hətnə ḳilinixi, andin birhil «suoɣa qəmüldürüx»ni ḳobul ḳilixi kerək. Xunga Yəḫya pəyoɣəmbər Yəḫudiyə qəl-bayawanida «Towa ḳilip, suoɣa qəmüldürünglar» dəp jakarlap elan ḳilixi Yəḫudiy həlḳini heli zilziligə kəltürgən. Qünki «suoɣa

qəmüldürüx»ni қobul қilixi kerək boloғanlar butpərəs «yat əllər» əməs, bəlki əzliri қobul қilixi kerək!

«Muқəddəs Roһta qəmüldürüx»

«Muқəddəs Roһta qəmüldürüx» — Məsiһ һər bir etiқad қiloғuqining roһ-қəlbidə «Muқəddəs Roһta qəmüldürüx» ijra қilixқa kəlgən. Bu Uning uluoғ hizmitidur («Mat.» 3:11, «Mar.» 1:8, «Luқa» 3:16, «Yһ.» 1:33ni kərüng). Bu hizmət adəmning roһi wə қəlbini əzgərtip, uningoғa «yengi қəlb, yengi roһ»ni ata қilixtur («Əz.» 36:26). «**Muқəddəs Roһta qəmüldürüx**» yənə «**ərxtin tuoғulux**», «**қaytidin tuoғulux**» degənlik bolidu. Biz uni «Muқəddəs Roһning Məsiһning kresttə erixkən oғəlibisini insanning roһioғa bekitixi» desəkmu bolidu.

«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng

«Hudadin қorққanlar» («Hudadin қorққuqilar»)

Yəһudiy həlқi Babil imperiyəsi təripidin tərəp-tərəplərgə sürgün қilinoғandin baxlap (miladiyədin ilgiriki 597-yili), ular sürgün қilinoғan barliқ jaylarda һər һəptidiki xabat küni yioқilip Hudaoғa ibadət қilip Təwratni oқuxni adət қiloғan. Bundaқ yioқilix sorunliri «sinagoglar» dəp atilatti. Waқit ətkənseri yərlik yat əlliklərdin bəziliri ibraniylarning «birdinbir һəқiқiy Huda»oғa boloғan ibaditi təripidin jəlp қilinip, butpərəslikni taxlap, Hudaoғa etiқad қilixқa baxlidi. Bulardin bəziliri Hudaning Ibraһim bilən tüzgən əһdisidin bəһriman bolux üqün rəsmiy Yəһudiy həlқigə ohxax sünnətni қobul қiloғan; muxular rəsmiy «Yəһudilar» dəp һesablinatti. Ular bəzidə «Təwrat etiқadioғa kirgənlər» dəpmu atilatti. Baxқa bəziliri əz millitidin yaki əz elining salaһiyitidin məһrum boluxni halimisimu, yənila axu «sinagog»tiki һəptilik ibadət sorunlirioғa қatnixix, Təwrattiki ayətlərni, xundaқla sinagogtili təlimni anglaxtin muyəssər boluxni halaytti. Bundaқ kixilər hətnisiz boloғini bilən sinagoglaroғa қatnixixқa ruhsət alatti, andin «Hudadin қorққanlar» yaki «Hudadin қorққuqilar» degən turaқlik ibarə bilən atilatti. Bu ibariniy «Rosullarning paaliyətliri»də kəp uqritimiz.

«(Hudaoɣa) mutləқ ataloɣan»

Təwratta «(Hudaoɣa) mutləқ ataloɣan» degən bu ibarə ibraniy tilida «ḥərəm» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz adəttə Hudaoɣa mutləқ ataloɣan nərsining ḥeqқandaқ insanoɣa təwə bolmaydioɣanliқini bildüridu.

«Ḥərəm» (Hudaoɣa mutləқ ataloɣan) dəp bekitilgən nərsə yaki adəm Hudaning nəzidə rəzil dəp қaralsa, undaқta uni «ḥərəm қilix» degənlik uni pütünləy wəyran қilixni kərsitidu.

«Hudaning muқəddəs bəndiliri»

Biz Təwratta «Hudaning muқəddəs bəndiliri» dəp tərjimə қiloɣan səz ibraniy tilidiki «məminlər», «sadiқlar» degən səzgə ohxax mənidiki səzlərdur. Injilda «Hudaning muқəddəs bəndiliri» degən səz Əysa Məsiḥkə etiқad baoɣlioɣaqқa Hudaoɣa təwə boloɣanlarni kərsitidu. Yuқirida «muқəddəs» degən səz tooɣruluқ eytқinimizdəқ, «muқəddəs» degənning tüp mənisi «Hudaoɣa təwə», «Hudaoɣa has boluxқa ayriloɣan», «Hudaoɣa beoɣixlanoɣan» degən mənididur.

Hudaning ḥəsətlik oɣəzipi (Husaning ḥəsiti)

Muқəddəs Kitabta, bolupmu Təwratta oқurmənlər: «**Pərwərdigar Hudayinglar ḥəsət қiloɣuqi bir Hudadur**» degən səzni oқuoɣanda bəlkim ḥəyran қelixi yaki oқurmənning bexini səl қaymaқturixi mumkin. Ḥəmmigə igə boloɣan Huda қandaқmu «ḥəsət» қilsun?

Өz ayalini mutləқ, sap, xəhsiyətsiz wə tolimu mukəmməl muḥəbbət bilən səyidioɣan bir ər kixi bar dəyluқ. Mubada xu kixining ayali baxқa birsi bilən wapasizliқ ətküzüxkə azdurulup kətkən bolsa, undaқta xu kixining təwəndikidək inkasi bolmay қalmaydu: —

(a) «Nemixқa ayalim uningoɣa kərsətkən meḥir-muḥəbbitimdin razi bolmidi?» dəp, arzulirining yərdə қaloɣanliқidin azablinidu. Adalətlik bir adəmning buningoɣa oɣəzipi keləmdu-yoқ? Kelidu, əlwəttə.

(ə) Өz ayalioɣa boloɣan kəyümi bilən uningoɣa əng yahxini bərgüsi boloɣaqқa, uni azduroɣuqi kixining azduruxidin wə aldixidin azad қilip өzigə қayturuxni halaydu. Qünki ikkinqi bir adəm uningoɣa ḥəқiқiy kəngül bəlməydu, pəқət өz ḥəwəslirini қanduruxinila halaydu, halas, əlwəttə.

(b) Undaq ər kixidə Hudaning harakteri bar bolsa, u (ḥəm əzini ḥəm ayalini dəp) ayalining wapasizliḳini tonup yetip, towa ḳilixini halaydu. U towa ḳiloɣan bolsa, uni kəqüridu wə əzigə ḳaytidin ḳobul ḳilidu. Pəḳət u ḥəḳiḳətən towa ḳiloɣan bolsa, əlwəttə.

Bu üq ixni Hudaning Θz həlḳigə boloɣan «ḥəsət»ining asasiy amili desəkmu bolidu. U Θz həlḳining butpərəslikning aldam haltisioɣa qüxüp, ziyan tartixioɣa yol ḳoyalmaydu. U Θzigə boloɣan undaq wapasizliḳtin azab tartidu, əlwəttə, lekin yənə ularning ḥəmmə butpərəslik wə hurapiylik elip kelidioɣan ziyan-talapətkə uqrixining aldini elixni halaydu. Qünki barlik butpərəslik wə hurapiylik jin-xəytanlar bilən dostlaxḳanoɣa barawərdur.

«Hudaning «yoḳlixi»»

Təwrat-injilda, Huda məlum kixini yaki məlum həlḳni «yoḳlaydu» deyilsə, bu səz Hudaning məzkur kixi yaki həlḳigə yeḳinlixidioɣanliḳini ḥəm yeḳinlixixi bilən təng ularoɣa alaḥidə mualmilə ḳilixini bildüridu. Bu mualmilə yaki bəht-bərikət, xapaət yətküzüx yaki ḳattiḳ jazalax bolidu — ḳaysi mənisining ixḳa axurulidioɣanliḳi əyni tekisttin eniḳ bolidu.

«Hux həwər»

Injilda «hux həwər» ḥərdaim Hudaning Əysa Məsiḥ arḳilik pütkül insaniyətkə elip kelingən nijati tooɣrisidiki hux həwirini kərsitidu. «Injil»nimu kərüng. Bir ihqamlaxḳan ipadisi «Rim.» 10:9-10, «1Kor.» 15:3-4də tepilidu.

«Hizmətqi»

«Hizmətqilər» məlum bir jamaəttiki əməliy ixlaroɣa, bolupmu həyr-sahawət ixlirini baxḳurux, bulardin ḥajətmənlərgə təminləx, jamaətning paaliyətliridə ḥərhil əməliy ixlarni orunlaxturux ḳatarliḳ ixlaroɣa məs'uldur. «Filippiyliḳlar»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng.

«Dəsləpki wə keyinki yamoɣurlar»

«Dəsləpki yamoɣurlar» (yaki «awwalḳi yamoɣurlar») Ḳanaanda 10-ayda yaoɣidu wə uning wasitisi bilən tupraḳ yumxitilip, yər ḥəydəx andin uruḳ qeqix mumkin bolidu.

«Keyinki yamoɣurlar» bolsa 3- yaki 4-ayda yaoɣidu; u ətiyazlik ziraətlərning pixixida ḥalkilik roli oynaydu. Xunga ḥərbir deḥkan bolupmu «keyinki yamoɣur»oɣa təxnadur, ular uni bək kədirləydu.

«Dunya»

Mukəddəs yazmilardiki kəp ayətlərdə «dunya» yaki «bu dunya» degən ibarini uqritimiz. Ayətlərni bir-birigə selixturuximiz bilən bu ataloɣuning nemini kərsətkinini qüxinip yetiximiz mumkin. Bu dunya Xəytanning ilkidə boloɣaqka, Mukəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə «dunya» degənlik Hudaoɣa wə Uning həlkigə, xundakla Uning nijat nixanlirioɣa daim karxi turidioɣan rəzil bir tüzümdiki dunyani kərsitidu. Uningoɣa islaḥat elip berix yaki uni əzgərtixning mumkinqiliki yok; wəḥalənki, Hudaning həlkining sadikliki wə guwaḥliki bilən uningda boloɣan rəzillikni tizginləx yaki ḥətta bəzidə wakitlik kəynigə yanduruxmu mumkin bolidu.

«Bu dunyani wə bu dunyadiki ixlarni səymənglar. Ḥərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsi uningda yoktur. Qünki bu dunyadiki barlik ixlar, yəni ettiki ḥəwəs, kəzlərdiki ḥəwəs wə ḥayatioɣa boloɣan məoɣrurlukning ḥəmmisi Atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin boloɣandur, halas. Wə bu dunya wə uningdiki ḥəwəslərning ḥəmmisi ətüp ketidu. Lekin Hudaning iradisigə əməl kiloɣan kixi mənggü yaxaydu» («1Yḥ.» 2:15-17)

«Xunga, i kerindaxlar, bu dunya silərni əq kərsə, buningoɣa ḥəyran kalmanglar» («1Yḥ.» 3:13)

«Əy əziz balilirim, silər bolsanglar Hudadin boloɣansilər wə ularning üstidin oɣalib kəldinglar; qünki silərdə Turoɣuqi bu dunyada turoɣuqidin üstündur» («1Yḥ.» 4:4)

«Dozah» — ««Təḥtisara» wə «dozah» (yaki «jəḥənnəm») tooɣruluk»ni kərüng

«Rabbi»

«Rabbi» — Yəḥudiy həlkining Təwrat wə Təwrat kanuni tooɣruluk təlim bərgüqilirining unwani — mənisi «ustaz», «mu'əllim»dur.

«Rosul»

«Rosul» degən səz (grek tilida «apostolos») «əwətilgüqi» degən mənidə. Injilda ixlitilgən yərlərdə təwəndikidək rollarda kəlgən: —

(a) Rəb Əysa Məsiḩni təswirləx üqün ixlitilgən (ərxtin insaniyətni nijatḳa erixtürüxkə əwətilgən — «Ibr.» 3:1)

(ə) Rəbbimiz «ərxning padixaḩliḳi» toƣrisidiki hux həwərni Israiloƣa yətküzüxkə məhsus tallioƣan «on ikki muhlis»ni kərsitidu («Matta» 10-bab).

(b) Rəbbimiz asmanoƣa kətürülgəndin keyin, U «on ikki rosul»din baxḳa yənə birnəqqə adəmni tallap ularoƣa alaḩidə wəḩiylərni amanət ḳilip, ḩər yərlərdə «jamaət ḳurux»tin ibarət xərəplik wəzipini iltipat ḳildi. Ularning wəzipiliri xu yengi wəḩilərni barliḳ jamaətlərgə yətküzüxni əz iqigə alatti («1Kor.» 12:28, «Əf.» 2:20, 3:5, 4:11). Bu rosullar Pawlus, Yaḳup wə Yəḩuda (Yəḩuda Ixḳariyot əməs)ni əz iqigə aldi. Ularning məktupliri wə yazmiliri Injilda tepilidu.

Injilda Matta, Markus, Luḳa wə rosul Yuḩanna Rəbbimizning kəp ḳimmətlik səzlirini biz üqün hatiriligən (Injildiki «Matta», «Markus», «Luḳa», «Yuḩanna»). Uning üstigə xu ix roxənki, Rəbbimiz Əzi bu tallioƣan keyinki rosullarning məktupliri wə yazmiliri arḳiliḳ, xundaḳla rosullar Petrus wə Yuḩannalarning məktupliri arḳiliḳ ḩər dəwrdiki barliḳ jamaətlirigə mənggülük paydisi boluxi üqün xu muḩim yengi wəḩiylərni yətküzdi.

«Roḩ», «jan», «tən» wə «ət» toƣruluḳ

Huda dəsləptə insanni yaratḳanda «roḩ, jan, tən»ni birləxtürüp yaratḳanidi. «Roḩ» bolsa insanning asasi yaki asasiy wujudi, iradisi, «ḩayatiy küqi» degənliktur, dəp ixinimiz. Bizning kim ikənlikimiz roḩimizdin bilinidu. «Jan» bolsa insanning zeḩni, oy-pikirliri wə ḩessiyatliridin tərkib tapidu. «Tən»ning mənisi ḩəmmimizgə ayan.

Bu ixlar toƣrisida ḩəm muḳəddəs yazmilardiki «ət» yaki «ətlər» (gunaḩning əsirlikidə boloƣan tenimiz) toƣrisidiki uḳumlar wə rosul Pawlus «Rimliḳlaroƣa» yazoƣan məktup, xundaḳla bizning xu məktupkə ḳoxumqə ḳiloƣan «kirix səz»imizni kərüng.

«Roḩiy iltipatlar»

«Roḩiy iltipatlar» — Muḳəddəs Roḩning küq-ḳudriti bilən etiḳadqilarоɳa ata ḳilinоɳan ḩərhil bilimlərni, wəḩiylərni wə təbi'ättin taxḳiri ḳabiliyətlərni kərsitidu («Korintliḳlar (1)» 12-14-bablar wə «ḳoxumqə səz», «Rim.» 12-babni kərüng.

«Saduḳiylar»

«Saduḳiylar» degən diniy eḳim yaki məzḩəpning bolsa Təwrat ḳanunidin pəḳət bir ḳisim addiy prinsiplarni əzlirigə tədbiḳlapla, «pəzilətlik əhlaḳta bolsaḳla, Təwrat ḳanunining təlipigə uyoɳun bolidu» degəndək pozitsiyisi bar idi. Xunga ular Təwrattiki pəyoɳəmbərlər ḳisimlirini ḳobul ḳilmay, pəḳət Təwrattiki 1-5 ḳisimlarni (yəni Musa pəyoɳəmbərgə tapxuruloɳan ḳisimlar)ni ḳobul ḳiloɳan. Ular «ḳiyamət küni», xundaḳla insanlarning ahirättə ələmdin tirilixini etirap ḳilmaytti.

«Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar»

«**Samawi ḳoxunlarning Sərdari boloɳan Pərwərdigar**» ibraniy tilida «Yaḩwəḩ Sabaot» (ḳoxunlarning Pərwərdigari) bilən ipadilinidu. Bu nam Pərwərdigarning ərxtiki barliḳ pərixtə ḳoxunlirini baxḳuridioɳan ornini təkitləydu.

«Səptuagint» (LXX)

Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, xu qaoɳdiki grek imperiyəsidə tarilip kətkən Yəhudiylardin kəp ḳismi ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni oḳuyalmioɳaqḳa, xu qaoɳda ularni dəp, Təwratning bir grekqə tərjimisi ixləngən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu («ḳisḳiqə «LXX»).

«Sto'i» wə «Sto'ikizm»

(«Sto'ikizm»oɳa ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)

Sto'ikizm — 4- wə 3-əsirdə pəyda boloɳan birhil pəlsəpiwi eḳim. Sto'ikizm «pəzilət»ni əng yuḳiri orunoɳa ḳoyup, ḩər adəmni əz əməllirigə məs'ul bolup, «pəzilət»kə ləzzət yaki azab-oḳubətkə ḳarimay intilixi kerək, dəp təkitləytti. Dunyada keyin pəyda boloɳan Buddizmmu ohxax ḳaraxta idi, bu pəlsəpə bu dunyadiki barliḳ bəht wə huxalliḳni birhil aldamqiliḳ dəp ḳaraytti; Sto'iklar

aləmning өzini «Huda» dəp ķaraytti («Ḥindu dini»dikilərmu xuningoƣa ohxax ķaraxta).

«Sünnət» (Hətnə»)

«Sünnət» — Hudaning Ibraḥim bilən baoƣlioƣan əḥdisining sirtķi bəlgisi («Yar.» 17-babni kөrüng). Yəḥudiy həlķi Hudaning Ibraḥim bilən tüzgən əḥdisigə riayə ķilip, barlik ooƣul balilirini tuoƣuloƣandin keyinki səkkizinqi küni sünnət ķilidu. «Sünnət»ning əḥmiyiti tooƣruluk «Yaritilix»tiki «ķoxumqə səz», (17-bab tooƣruluk), «Əzakiyal»diki «ķoxumqə səz», «Əfəsusluklaroƣa»diki «ķoxumqə səz» wə «Kolossiyliklər»diki «ķoxumqə səz» (2:11 tooƣruluk)ni kөrüng.

Təwratta wə Injilda Yəḥudiy həlķi bəzidə «hətnə ķilinoƣanlar» wə Yəḥudiy əməslər «hətnisizlər» yaki «hətnə ķilinmioƣanlar» dəp atilidu.

«Sir»

Injilda tiloƣa elinoƣan «sir» (grek tilida «misterion») Huda əsli izqil yoxurunux kerək dəp bekitkən, əmdi ḥazir Өz məmin bəndilirigə axkarilioƣan məlum bir ixtin ibarəttur. Injildiki «sirlar»ni məlum jəḥətlərdin «sirlik», yaki «qüxinix təs» degili bolidu, əlwəttə; lekin birinqi tüp mənisi bu jəḥətlərni kөzdə tutmaydu, bəlki «awwal yoxuroƣan, andin axkarilioƣan ix»ni kөrsitidu. Jəm bolup Injilda səkkiz «sir» bardur.

«Sinagoglar»

Israillar Babil imperiyəsigə sürgün ķilinoƣanda, ular arisida xabat künidə Təwratni oķup, dua-ibadət ķilixķa yioƣilix bir adət bolup ķaloƣanidi. Bundak yioƣilix paaliyitini ular «sinagog» dəp ataytti. Injil dəwrigə kəlgəndə, «sinagoglar» degən səz xu paaliyətlərni ətküzidioƣan өy yaki zallarning өzinimu kөrsitətti.

«Xabat küni»

«Xabat küni» (xənbə küni) Təwrat kalendari boyiqə ḥəptining yəttinqi künidur. Musa pəyoƣəmbərgə qüxürülgən ķanun boyiqə Israildiki ḥərbir insan wə ulaoƣlarmu xu küni ḥərķandak ix-hizmət yaki meḥnət ķilmay dəm elixi kerək idi.

Xu küni Hudani seoɣinix paaliyətlirini ətküzsə bolidu, əlwəttə; lekin Huda xu tərəptə ḥeqḳandaḳ **biwasitə** əmr bərmigən («Yəx.» 58:13ni kərüng). Israillar Babil imperiyəsigə sürgün ḳilinoɣanda, ular arisida xabat künidə Təwratni oḳup, dua-ibadət ḳilixḳa yioɣilix bir adət bolup ḳaloɣanidi. Bundaḳ yioɣilix sorunlirini ular «sinagog» dəp ataytti.

Xəytan («Iblis»)

Xəytan (ibraniy tilidiki səz bolup, mənisi «düxmən») — «Əz.» 28:14 boyiqə, Xəytan («Iblis») əslidə əng yuḳiri mərtiwigə igə «kerublar»din biri idi, u bəlkim əng küqlük, əng mərtiwilik bolup, yər yüzigə məs'ul boluxḳa alaḥidə yaritiloɣanidi.

Xəytan Hudaoɣa ḳarxi qiḳḳandin keyin, u yər yüzigə ḥəydiwetilgən («Yəx.» 14:4-20, «Əzakiyal» 28:11-19, «Wəḥ.» 11:3-4, «2Kor.» 11:14). Ḥalbuki, ahirḳi zamanoɣiqə uning ərxlərning qəklik bir ḳismini əz ilkidə tutup turuxioɣa yol ḳoyulidu «Əf.» 2:2, 6:10-12).

«Ximaliy padixaḥliḳ» — «Israil», «Israillar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng

«Ḳaldi»

Gərqə ḥərbir dəwrdə Israil həlḳining kəp ḳismi Hudadin yiraḳlixip, yüz ərigən bolsimu, Uning meḥir-xəpḳiti bilən ularning arisida ḥaman Əzigə sadiḳ az bir ḳismi ḳalatti wə ḳalidu. Bu ḳisim həlḳ Təwrat ḥəm Injilning kəp yərliridə «ḳaldi», «Hudaning ḳaldisi» (yaki bəzidə «ḳalduḳ») deyilidu.

«Ḳanaan»

«Ḳanaan» — Nuḥ pəyoɣəmbərning nəwriliridin biri (Ḥamning ooɣli); Ḳanaanning əwladliri dəsləptə igiligən zemin ularning ismi bilən ataloɣan. U zemin ḥazirḳi «Pələstin»dur; əməliyəttə, Huda bu zeminni Israiloɣa təḳdim ḳiloɣandin keyin ismi «Israil» yaki «Israiliyə» boluxi kerək idi («Yar.» 12:7ni kərüng).

«Ḳəysər»

«Ḳəysər» — Rimning ḥərbir imperatorioɣa «Ḳəysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən, Ḳəysər Awoɣustus, Ḳəysər Yulius, Ḳəysər Tiberius ḳatarliḳlar.

«Qurbanlik»

Təwratta əgitilixiqə «qurbanlik» ḥəmmidin awwal **Hudaning Əzi üqündur**. Əgər qurbanlik ḳiloɳuqi kixining qurbanliḳi «inaḳlik qurbanliḳi» yaki «təxəkkür qurbanliḳi» bolsa, undaḳta uning qurbanliḳtin bir ḳismini yeyix imtiyazi bolidu; biraḳ u hildiki qurbanlik bolmisa, u uningdin azraḳmu yeyixkə bolmaydu. Bəzidə qurbanliḳni ətküzüwaloɳuqi kaḥin, xundaḳla uning ailisidikilər uningdin yeyixkə bolatti, əmma ḥərhil qurbanliḳning kəp ḳismi, bəzidə uning ḥəmmisi Hudaoɳa atap kəydürülətti.

Təwratta jəm'iy bəx hil ḥədiyə-qurbanlik təswirlinidu (Təwrattiki «Lawiylar» degən ḳisimni kərüng). Təwrattiki bexarətlər bularning ḥəmmisi kəlgüsidiki, əng ahirḳi uluoɳ bir qurbanliḳni kərsitidu; xu qurbanlik barlik insaniyətkə Hudaoɳa yeḳinlixix yolini yaritidu, deyilidu. Injil boyiqə muxu uluoɳ qurbanlik Rəbbimiz Əysa Məsiḥning krestkə mihlinip ələüxi bilən əməlgə axurulidu.

(Muxu yərdə xuni eytimizki: — gərqə pütün dunyadiki musulman həlḳlər ḥər yili «qurban ḥeyt»ta «qurbanlik» ḳilsimu, «bu qurbanliḳning gunaḥlarni yepix üqünliki»din ibarət əslidiki mənisidin naḥayiti yiraḳlap kətti. Adəttə ḥeyttiki bu «qurbanlik» pütünləy əyidikilər wə dostlar təripidin yəwetilidu; bəzidə uningdin bir ḳismi kəmbəoɳəllərgə berilidu).

«Qurbangaḥ»

Musa pəyoɳəmbərning dəwridin ilgiri Hudaning bəndiliri, məsilən Ḥabil, Nuḥ, Ibraḥim wə Ayup pəyoɳəmbərlər qurbanliḳlarni ḳiloɳanda adəttə awwal tuprak yaki taxlardin qurbanlik süpitidə addiy bir supa yasaytti, andin uning üstigə ot yeḳip qurbanliḳlirini kəydürətti. Keyin, qurbangaḥ muḳəddəs qedirning ḥoylisioɳa, andin muḳəddəs ibadəthanining ḥoylisioɳa ḳoyuloɳan supimu, yaoɳaqtin qong yasilip, mis bilən ḳaplanoɳan.

«Qul»

Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən ḳanun boyiqə, Israil jəm'iyitidiki ḳullarning əḥwali yaki salaḥiyiti ətrapidiki taipilərning jəm'iyitidiki ḳullarning əḥwali yaki salaḥiyiti bilən tüptin pərḳlinixi kerək idi. Muḳəddəs ḳanun Israildiki ḳullaroɳa beoɳixlioɳan ḥoḳuḳ wə ḥimmət baxḳa ḳədimki əllər

arisida kərülüp baḳmioɣanidi: —

(a) Barlik ḳullar, məyli Israillik bolsun, qət'əllik bolsun (ularning barlik ulaoɣliri bilən) ḥər ḥəptining bir küni (xabat küni) dəm elixi kerək («Mis.» 20:9-10).

(ə) Ḳullukta bolup altə yil ətkəndin keyin ḳul azad ḳilinixi kerək wə xundaḳla uning əyni qaoɣdiki barlik ḳərzliri kəqürüm ḳilinixi kerək («Mis.» 21:1). Əgər igisigə amrak boloɣan bolsa uning əyidin qikmay, uning ḳullukida turuwerixkimu bolatti («Mis.» 21:5-6).

(b) Gərqə ḳullar ḥeqḳandak «ix ḥəkki» almioɣini bilən (u əslidə ḳərz tələx səwəbidin əzini ḳullukḳa setiwetixkə məjbur boloɣan boluxi mumkin) ḳullukṭin qikḳanda igisi uningoɣa yengi ḥayatni ətküzgüdək hirajət beoɣixlixi tələp ḳilinoɣan («Kan.» 15:12-15). Xundaḳla, u igisining əyidə ḳul boloɣan məzgildə, uning ḥəmmə ḥajətliridin, xundaḳla ailisidikilərning ḥəmmə ḥajitidin (ailisidikilərmu birgə ḳullukḳa setiloɣan bolsa) igisi qikixi kerək, ḥətta igisi Hudaning nemə bəht-bərikitidin muyəssər boloɣan bolsa, ḳulining muxulardin muyəssər boluxioɣa yol ḳoyuluxi kerək idi («Law.» 19:13, 18, 25:39-43, 53, «Kan.» 12:18).

(p) Ḳul qət'əllik bolsa uning üqün yukiriki «ə» wə «b»diki imtiyazlar boluxi natayin idi.

(t) Ḳul igisi əz ḳulioɣa aqqiklinip yaki nəprətlinip uni əltürgən bolsa, hojayinoɣa ölüm jazasi berilixi kerək; əgər ḳul eoɣir yarilanoɣan bolsa igisi uni dərḥal azad ḳilixi kerək («Mis.» 21:20-21, 26-27). Bu ixlarni yəkünligəndə, ḳulning «insan ḥoḳuḳi» igisningkigə op'ohxax idi.

(q) Yukiriki ixlarni kəzdə tutḳanda, Məsiḥning bir unwanini — yəni «**Pərwərdigarning Ḳuli**» degənni ḥəkikətən uluoɣ ḥəm mubarək bir nam dəp qüxinimiz; biz «ḳul» degənning bu mənisi arkilik Məsiḥning rosul Pawlus arkilik Əz jamaitigə jekilәp eytkan səzlirini tehimu obdan qüxinəliximiz mumkin: — «**Ḳerindaxlar, silər ərkinlikkə qakirildinglar. Lekin ərkinlikinglarni ətlərning arzu-ḥəwəslirigə ḳanduruxning baḥanisi ḳilmanglar, bəlki meḥir-muḥəbbət bilən bir-biringlarning ḳullukida bolunglar**» («Yəx.» 42:1-7, 49:3-12, 50:10, 52:13-53:12, «Gal.» 5:13)

«Ḳerindaxlar»

Təwratta «ḳerindaxlar» adəttə əzigə uruḳ-tuoɣḳan boloɣanlarni kərsitidu. Injilda bəzidə xu mənidə kelidu, lekin ixlitilgən kəp yərlərdə etikad jəḥəttiki

ķerindaxlarni kərsitidu (qünki ḥəmmisi Muķəddəs Roḥ təripidin «ķaytidin tuoŋuloŋan»). Injilda bu ibarə etiķadqi aka-uka, aqa-singillarni əz iqigə alidu.

«Ķemox»

«Ķemox» — Moabiylar qoķunoŋan but idi. Bu butning «tələp»liri türlük jinsiy buzuķqiliķni wə bəlkim insan ķurbanliķinimu əz iqigə elixi mumkin idi («1Pad.» 11:7, «Yər.» 48:7ni kərüng).

Kafarət

«Kafarət» (ibraniy tilida «kafar» yaki «kippur») degənning tüp mənisi «yepix»tin ibarət. Gunaḥlaroŋa «kafarət kəltürüx» degənlik «gunaḥlarni yepix» degənliktur. Təwrat dəwridə Huda gunaḥlarni waķitliķ «yapatti» wə xuningdək xu gunaḥlardin towa ķilip ķurbanliķ kəltürgən bəndilirini kəqürüm ķilatti. Injil dəwri kəlgəndə, U Məsiḥning ķurbanliķi wasitisi bilən insanlarning gunaḥlirini «yepix» əməs, bəlki gunaḥlirini «elip taxlaydu» («Yḥ.» 1:29, 36ni kərüng).

«Kafarət təhti»

«Kafarət təhti» asasan «əḥdə sanduķi»ning yapķuqidin ibarət idi (ibraniy tilida «kapporət» — «yapķuq» degən mənidə). Biz uni «kafarət təhti» dəp tərjimə ķilduķ, qünki «Mis.» 25:22də: «**Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kafarət təhti** («kapporət») **üstidə... turup sanja ... səz ķilimən**» deyilidu. Demək, bu jay Hudaninj olturidioŋan bir təhtigə ohxaxtur.

«Kaḥinlar»

Israil həlķi arisida «kaḥin» degən salaḥiyət, xundaķla kaḥinliķ wəzipisi intayin əḥmiyətlik idi. Kaḥinning wəzipisi birinqidin Hudaning aldida həlķķə wəkil bolup ķurbanliķ ķilix wə dua ķilix, ikkinqidin həlķning aldida Hudaning wəkili boluxtin ibarət idi. Ķisķisi, uning «ariqi», «əpləxtürgüqi», «Huda bilən insanlar arisida kelixtürgüqi» roli bar idi. Ularning «Hudaning aldida həlķning wəkil bolux»tiki muḥim bir hizmiti ķurbanliķ ətküzüxni baxķurux idi. Bu hizmət awwal «muķəddəs qedir»diki ķurbangaḥta, keyin muķəddəs ibadəthanidiki ķurbangaḥta boloŋanidi.

Kaһinlarning roli yənə həlқ arisida Təwrattin təlim berix idi («Mal.» 2:7).

Israillarda pəқət Lawiy қəbilisidin, Һarunning nəsli boloғanlar kaһinlar bolatti.

Injil dəwridə «Lawiylarning kaһinliқ tüzümi» Məsiһ təripidin pütünləy bikar қilinoғan; qünki Əysa Məsiһ Huda təripidin «Lawiylarning kaһinliқ tüzümi»din mutləқ əwzəl boloғan «**Məlkizədəkning kaһinliқ tüzümi**» tərtipidə bax kaһin dəp bekitilgənidi («Zəb.» 110:4, «Ibr.» 5:10).

Məsiһning mənggülük kaһinliқiғa asasən, Injil dəwridə Məsiһkə barliқ etiқad қiloғuqilar «kaһin» deyilidu; bu kaһinliқning imtiyazliri bilən etiқadqilarning Hudaoғa ibadət қilix, Uningoғa mədһiyə oқux, baxқilar üqün dua қilix, Hudaning nijati tooғrisidiki hux həwərgə guwaһliқ қilixtin ibarət nesiwisigə muyəssər bolidu.

Kalendar — Təwrat kalendari; aylar wə һeytlar jədwilini kərüng

«Krestləx» (qapras yaoғaqқa mihlax)

«Krestləx» — Krestkə mihlax arқiliқ өlüm jazasi berixtin ibarət. Demisimu bu adəmni қattiқ harlaydioғan, intayin dəһxətlik, Rim imperiyəsi boyiqə əng azabliқ wə rəһimsiz өlüm jazasi idi. Krestləngən adəmni tehimu nomusқa қaldurux üqün, ularning barliқ kiyimlirini salduruwetip yalingaq қilatti.

«Kona Əһdə» wə «Yengi Əһdə»

Muқəddəs Kitabta deyilgən «Kona Əһdə» Hudaning Musa pəyoғəmbərning wasitisi bilən Өzi bilən Israil həlқi otturisida tüzgən əһdisidur. «Kona Əһdə»ning nigizi қisқiqə eytқanda «Əgər» degən sözdə gəwdilinidu: — «**Əmdi <u>əgər</u> silər dərһəқiқət Mening sözümni anglap, əһdəmni tutsanglar, undaқta barliқ əllərning arisida Manga has bir gəһər bolisilər**» («Mis.» 19:5).

Һalbuki, keyinki 1500 yilliқ tarih ispatlioғandək, һeqkim Hudaning əһdisini tutalmidi. Bu tərəptə Israillar pütkül insaniyətkə wəkillik қilidu — qünki barliқ insaniyət tüptin gunaһkardur («Gal.» 3:10-14, 19, 22-26ni kərüng). Һəmmimizning sepi өzidin gunaһkar ikənlikimizni ispatlax dəl

Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən muķəddəs ķanunning birinqi məķsitidur.

«Kona Əhdə» (muķəddəs ķanun) arķilik əzining gunaḥini, xundaķla ümidsiz ḥalitini qüxinip yətkənlər bolsa «Yengi Əhdə»ning hux həwirini anglaxķa təyyardur: — «**«Mən Israil jəməti wə Yəhuda jəməti bilən yengi əhdə tüzimən; Mən silərgə yengi ķəlb berimən, iqinglaroɣa yengi bir roḥ salimən... Mən ularning ķəbiḥlikini kəqürimən ḥəmdə ularning gunaḥini ḥərgiz esigə kəltürməymən» — dəydu Pərwərdigar**». «Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «Ibr.» 8:6-13ni kərüng. Oķurmənlərgə ayan bolsunki, «yengi əhdə»də «əgər» degən səz tepilmaydu — yengi əhdə Huda təripidin biwasitə qüxürülgən — biz bolsaķ pəķət uni «Amin!» («məndə xundaķ bolsun» yaki «xundaķ boloɣay!») dəp ķobul ķiliximiz kerəktur, halas. Ayətlərdə kərsitilgəndək, «yengi əhdə» kixilər Məsiḥkə etiķad ķilixi bilənla, dərḥal ularning ķəlbidə, roḥida əməlgə axurulidu. «Əzakiyal»diki «ķoxumqə səz»diki 36-bab tooɣruluķ izaḥatimiznimu kərüng.

«Kətürmə ḥədiyə»

«Kətürmə ḥədiyə» — kaḥin yaki ḥədiyəni sunoɣan kixi Pərwərdigaroɣa ikki ķollap alaḥidə egiz kətürüp atioɣan ḥədiyə. «Kətürmə ḥədiyə» adəttə ķurbanlikķa məs'ul kaḥinoɣa təwə bolatti.

«Kerublar»

«Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük, əng yukiri dərijilik pərixtilər boluxi mumkin («Yar.» 3:24, «Əzakiyal» 1-bab, 10-babni kərüng).

«Goel»

«Ḥəmjəmət-Ķutķuzoɣuqi» yaki «Ḥəmjəmət-Nijatkar»

Musaoɣa tapxuruloɣan ķanun boyiqə, birsi namratlixip ķərzdar bolup ķelip, əz yərlirini setixķa, ḥətta əzi yaki ailisidikilərni ķullukķa setixķa məjbur boloɣanda, bundaķ soda-setiķ pəķət «azadlik yili» (yəni «kanay-buroɣa qalidioɣan yili», «xadlik yili», ḥərbir 50-yili)oɣiqə inawətlik bolatti («Law.» 25:10-55ni kərüng). Xu yilda barlik tə'əlluķatlar əslidiki igisigə yaki əng yeķin tuoɣķinioɣa ķayturuluxi kerək idi (u aləmdin ətkən bolsa). Ḥalbuki,

«azadlik yili»din ilgiri məlum bir tuoŋkini namrat kerindixining baxkilaroŋa setiwətkən yər-zeminlirini uni namratliktin kutkuzux məksitidə, setiwelip kayturup berix hokuki bar idi. Xuningdək, kerindixi yaki ailisi kullukta boloŋan bolsa, pütün ailisidikilərni kulluktin hər kilip setiwelix hokukimu bar idi. Kanun boyiqə bahasi adil bolsa heqkim uning bu yolini tosiyalmaytti. Ibraniy tilida bundak tuoŋkinini süpətləydioŋan səz «goel» deyilətti; biz «goel»ni uyoŋurqioŋa tərjimə kiloŋanda «həmjəmət-kutkuzoŋuqi» yaki «həmjəmət-nijatkar» degənni talliwalduk.

Məlum bir ailining əzasi baxkilar təripidin zəhimgə uqrioŋan yaki əjəllik bir zərbə bilən əlgən bolup, pakiti toluk bolsa, xu ailining əzasioŋa «həmjəmət-kutkuzoŋuqi»lik rolini əz üstigə elixka razi boloŋan bir tuoŋkinining jawabkardin ziyanni tələtiwelix hokukimu bar idi («Kan.» 19:1-13, «Yəxua» 20:1-9; yənə «Ayup» 19:25ni wə izahatni kərüng).

Təwrat dəwridə Huda Israiloŋa kəp yərlərdə Əzini «Mən silərning Həmjəmət-Nijatkaringlarmən» dəp ataydu. Injilda bolsa Məsih Əysa pütün insaniyətkə «Həmjəmət-Nijatkar» boluxka kəldi, deyilidu.

«Lawiylar»

«Lawiylar» — «Lawiy» kəbilisidin boloŋanlar, yəni Yakupning on ikki ooŋlidin birining əwladliri idi. Israil qəl-bayawanda səpər kiloŋan künlərdə, Huda Israilni sinioŋanda, uningoŋa nahayiti sadik boloŋaqka, Lawiy kəbilisidikilər «mukəddəs qedir»diki alahidə hizməttə boluxka bekitilgən. Ularning wəzipiliri kahinlaroŋa yardəmqi bolux, səpər kiloŋan wakitlarda «mukəddəs qedir» wə barlik əswablirini kətürüx, tohtioŋan yərlərdə qedirni kaytidin kuruxni əz iqigə aloŋan. Keyin, Sulayman padixah ibadəthanini kuroŋanda, ular ibadəttə mədhiyə nahxiliri okux, nəoŋmə-nawa eytix, xuningdək həlk arisida təlim berix wəzipisinimu üstigə aloŋan.

«Lewiatan» — «Əjdihalar» həm «lewiatan»ni kərüng

(LXX) «Səptuagint»

Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, xu qaoŋdiki grek imperiyəsidə tarilip kətkən Yəhudiylardin kəp kismi ibraniy tilini bilməytti. Ular Təwratni

oḳuyalmioɣaqḳa, xu qaoɣda ularni dəp, Təwratning bir grekqə tərjimisi ixləngən. Bu tərjimə «Səptuagint» deyilidu («ḳiskiqə «LXX»).

«Manna»

«Manna» Israil qəl-bayawanda səpər ḳiloɣan ḳirik yilda, ular ḥər ətigəndə xəbnəm bilən təng Huda ərxtin qüxürgən bu alaḥidə taam bilən ozukḷandi. Bu pütkül Muḳəddəs Kitabta hatiriləngən məjizilərdin əng uzuni ḥesablinidu — az degəndimu ikki milyon adəm uningdin ḳirik yil ḥər küni yəp toyundi. «Manna»ning mənisi «U nemə?» — bu həlḳning uni tunji kərgən qaoɣdiki inkasi idi («Yəxua» 5:12, «Yḥ.» 6:31).

«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng

«Molək»

«Molək» — Ammoniylar wə Edomiylar qoḳunoɣan but idi. Bu butning «tələp»liri insan ḳurbanliḳi wə türlük jinsiy buzukqiliḳni əz iqigə alatti («Law.» 18:21, «1Pad.» 11:7, «Yər.» 32:35ni kərüng).

«Mutləḳ atax» — «(Hudaoɣa) mutləḳ ataloɣan»ni kərüng

«Murməkki»

«Murməkki» — intayin ḳimmətlik birhil ətir yaki dora-dərman. Puriḳi ḥəm aqqiḳ ḥəm huxpuraḳ, u meyitkə sürtülsə, uni qirixtin saḳlaydu («Luḳa» 7:38, «Yḥ.» 19:39).

«Musaning ḳanuni»

«Musaning ḳanuni» — Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ḳanunni kərsitidu (u «Yaritilix», «Misirdin qiḳix», «Lawiylar», «Qəl-Bayawandiki səpər» wə «Ḳanun xərḥi»ni əz iqigə alidu).

«Muḳəddəs»

Muḳəddəs — «pak, Pərwərdigaroɣa has, alaḥidə ataloɣan» degən mənidə. Bu uḳum ibraniy tilida «ḳodəx» («muḳəddəslik») degən səz bilən ipadilinidu.

Xunga oқurmənlərgə bəlkim ayanki, «muқəddəs»ning əsli mənisi dəl «Hudaoɳa alahidə ataloɳan, pak» degənliktur.

«Muқəddəs qedir»

«Muқəddəs qedir» — «ibadət qediri», «jamaət qediri» wə «ḫəküm-guwahlik qediri» («ḫəküm-guwahlik saқlaқlik qedir») dəpmu atilidu. Musa pəyoɳəmbərning dəwridə «muқəddəs qedir» Israillarning bargahining otturisioɳa jaylaxқanidi; Israillar xu yərgə yioɳilip kahinlarning yetəklixidə Hudaoɳa қurbanlik қilip ibadət қilalaytti («Mis.» 25-31, 35-40-bablarni kərüng).

Musa pəyoɳəmbərgə qüxürülgən қanun boyiqə, pəқət «**Huda Өz namini қoyuxқa tallioɳan jay**»da қurbanlik қilsa tooɳra bolatti. Bu «**Huda Өz namini қoyuxқa tallioɳan jay**» awwal «muқəddəs qedir» (қəyərdə tikilgən boluxidin қət'iynəzər), andin Yerusalemdiki mərkəziy ibadəthana idi («Ibadəthana»ni kərüng).

«Muқəddəs jay» («muқəddəs qedir»diki «muқəddəs jay», «muқəddəs ibadəthana»diki «muқəddəs jay»)

«Muқəddəs qedir» wə keyin uning ornini basқan «muқəddəs ibadəthana» tooɳrisidiki bayanni kərüng. «Muқəddəs qedir» Huda Musa pəyoɳəmbərgə tapxuroɳan layihə boyiqə қuruloɳan. Hudaning məқsiti «**Mening Israillar arisida makan қilixim üqün... ular Manga bir muқəddəs turaloɳuni yasisun**» («Mis.» 25:8). «Muқəddəs qedir» «sirtқi ḫoyla», «muқəddəs jay» wə «əng muқəddəs jay» degən üq yərdin tərkib tapқan. «Muқəddəs jay»oɳa kirixkə pəқət kahinlaroɳila ruhsət boloɳan idi; ular ḫər küni «qiraoɳdan»ni pərləxkə wə huxbuyni selixқa ikki қetim kirətti.

«Əng muқəddəs jay»oɳa kirixkə pəқət bax kahinoɳila ruhsət boloɳan. Bax kahin yilda bir künla u өzi üqün, xundaқla өz ailisidikilər üqün andin pütkül Israil üqün kafarət қilixқa kirətti.

«Muқəddəs ibadəthana» «muқəddəs qedir»ning ornini basқandin keyin «muқəddəs jay» wə «əng muқəddəs jay»oɳa boloɳan xu tüzüm өzgərməy dawam қilindi.

Heritə-shemilarnimu қarang.

«Nazariylar»

«Nazariylar» — «Nazariy» degən səz «(Hudaoɣa) atioɣan» degən mənini bildüridu. Təwrat dərwidə, «Nazariy bolimən» dəp ķəsəm ķiloɣan kixilər əzini məlum bir məḩləttə yaki əmürwayət Hudaoɣa ataydu.

Ķəsəm ķiloɣan məḩlət üqün əzini Hudaoɣa alaḩidə beoɣixlioɣan kixi ķəsəm ķiloɣan məzgildə qeqini qüxürməytti, ḩeqķandaķ ḩaraķ-xarab yaki eqitķuluķ iqimliklərni iqməytti, üzümdin yasaloɣan ḩərķandaķ nərsini yeyix-iqixtin əzini qəkləytti. Bəzilər əmürwayət xundaķ ķiloɣan (məsilən Ximxon, Qəmüldürgüqi Yəḩya pəyoɣəmbər). «Qəl.» 6-babni kərüng.

«Nikolatiylar»

«Nikolatiylar» — «Wəḩ.» 2:6 wə 2:15də tiloɣa elinoɣan bu bir guruḩ kixilər «Wəḩiy» degən kitab wəḩiy ķilinoɣan waķitta jamaətlər arisida alliķaqan pəyda boloɣan rəzil bir türküm aldamqilar idi. Bəzi alimlar ularni «Nikolas» isimlik məlum kixigə əgəxküqilər dəp ķaraydu; buning mumkinqiliki boloɣini bilən, biz bu guruḩning ismi bəlkim ularning bid'ət təlimliri wə əməlliridin kəlgən dəp ķaraymiz. «Nikolas» yaki «Nikola'us» degən isimning mənisi «həlķni yənggüqi»dur. Xunga xu isim bəlkim ularning Hudaning jamaitining üstigə hojayinlik ķilmaķqi bolup, ḩəmmisini kontrol ķilixķa intilidioɣan, Məsiḩning teni boloɣan jamaətning ḩərbir əzasini booɣuxni halaydioɣan bir guruḩ ikənlikini bildüridu, dəp ķaraymiz. «2Kor.» 1:24, «1Pet.» 5:1-4ni kərüng.

«Ḩaram» — «ḩalal» wə «ḩaram»ni kərüng

«Ḩalal» wə «ḩaram» ḩesablanoɣan ḩaywanlar

Təwrattiki awwalķi bablardin əginimizki, bəzi ḩaywanlar «ḩalal», bəzilər «ḩaram» dəp ḩesablinatti («Yar.» 7:2-3). Ḩalbuki, bu «ḩalal ḩaywanlar»ni yegili bolidu, «ḩaram ḩaywanlar»ni yegili bolmaydu degənlik əməs idi. Qünki xu qaoɣda (Nuḩ dəwridə) insanlaroɣa gəx yeyixkə tehi ruhsət berilmigənidi. «Yar.» 9:3-4də Huda Nuḩ wə uning əwladlirioɣa gəx yeyixkə ruhsət beridu (ḩəmmimiz Nuḩning əwladliridurmiz), lekin uningoɣa ḩeqķandaķ gəx tooɣuluķ pərḩiz berilgən əməs. Xunga «Yar.» 9:20din enikki,

«ḥalal» degənning mənisi «ḳurbanliḳlar üqün məḳbul bolidu» degənliktur. Əmdi Nuḥ pəyoƣəmbərning ḳaysi ḥaywanlarning ḳurbanliḳḳa ḳobul ḳilinidioƣanliḳi, ḳaysiliri ḳobul ḳilinmaydioƣanliḳini ḳandaḳ belgənlikini bilməymiz. Huda əslidə Adəm'atimiz yaki Ḳabil wə Ḥabiloƣa xuni ayan ḳiloƣandu. Qünki Ḥabil Hudaning ḳaysi ḥaywanlarni ḳobul ḳilidioƣanliḳini bilgən («Yar.» 4:3-7).

Keyin, ḳaysi ḥaywanlar Hudaoƣa məḳbul bolidu degən həwər Təwrattiki «Lawiylar» degən kitab («Ḳurbanliḳ ḳilix dəsturi») arḳiliḳ Yəḥudiy həlḳigə eniḳ bekitilgən. Xu kitabtimu Huda Yəḥudiy həlḳigə: Silər üqün palanqi janiwarlarni yegili bolidu, palanqilirini yegili bolmaydu, dəp tapilaydu — xuningdin keyin bu janiwarlar xu tərəptin ularoƣa «ḥalal» wə «ḥaram» dəp bilingən. Bu tizimlik tooƣruluḳ «Lawiylar»diki «ḳoxumqə səz»imiznimu kərüng. Lekin Huda ḥeqḳaqan bu pərḥizlərni «yat əlliklər» (taipilər, Yəḥudiy əməslər)gə tapilioƣan əməs («Ros.» 15:1-29ni kərüng)

Bu ix tooƣruluḳ Rəbbimizning «Mar.» 7:1-23də hatiriləngən səzliri, «Rosullarning paaliyətliri» 10-bab (rosul Petrus kərgən alamət kərünüx), «Rim.» 14:1-23, «1Kor.» 6:13, «Tit.» 1:5, «1Tim.» 4:1-6, «Ibr.» 9:10nimu kərüng).

«Ḥalleluyaḥ» («Ḥəmdusana»)

«Ḥəmdusana» adəttə grek tili wə ibraniy tilida «Ḥalleluyaḥ!» degən səz bilən ipadilinidu. «Ḥalleluyaḥ»ning mənisi ««Yaḥ»ḳa (Yaḥwəḥgə, Pərwərdigaroƣa) mədḥiyə boloƣay!». Oḳurmənlərning esidə barki, «Yaḥ» «Yaḥwəḥ» (Pərwərdigar)ning ḳiskartiloƣan xəklidur.

«Ḥəsət» — «Hudaning ḥəsətlik oƣəzipi»ni kərüng

«Ḥəḳḳaniy ḳilix»

«Ḥəḳḳaniy ḳilix» — Injilning hux həwirigə asasən birsi Əysa Məsiḥgə etiḳad ḳilsa, Huda uni «ḥəḳḳaniy ḳilidu». Bundaḳ ḥəḳḳaniylik ḥəm etiḳadqi kixigə toluḳ ḥesablinidu ḥəm xundaḳla uning iqigə (adəmning roḥioƣa) kirgüzülidu («Rim.» 3:22, 4:3-8, 8:10 wə izaḥatlarni kərüng).

«Ḥəmjəmət-ḳutḳuzoɳuqi» yaki «Ḥəmjəmət-Nijatkar» — «Goel»ni kərüng

«Ḥosanna»

«Ḥosanna» — Ibraniy tilida «Ḳutḳuzoɳaysən, i Pərwərdigar» degən mənidə. Bu səz «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin tepilidu. Injil dəwrigə kəlgəndə «Hudaoɳa təxəkkür-sana» degən mənidimu boloɳan. Zəbur 118-küyidiki izaḥatlarnimu kərüng.

«Ḥəküm-guwaḥ» («on əmr»nimu kərüng)

(Bəzidə «Hudaning guwaḥliḳi», «Hudaning ḥəküm-guwaḥliḳi», «on əmr»mu deyilidu)

Huda Sinay teoɳida Musa pəyoɳəmbərgə tapxuroɳan «on pərz» yaki «on əmr» pütülgən ikki tax tahtay «ḥəküm-guwaḥ» deyilidu («Mis.» 31:18; 20-babni kərüng). Nemixḳa «ḥəküm-guwaḥ» yaki «guwaḥliḳ» deyilidu? Qünki «on pərz» Hudaoɳa guwaḥliḳ beridu; Hudaning ḥəḳḳaniy təbiiti, muḳəddəs maḥiyiti wə insanlaroɳa baoɳlioɳan kəyümqanliḳ-oɳəmhorluḳi xu əmrlərdə ayan ḳilinoɳaqḳa, «ḥəküm-guwaḥ» dəpmu atilidu.

Bu «on pərz»ni Hudaning Israiloɳa boloɳan tüp əmrliri, xundaḳla Uning Israil bilən boloɳan əḥdisining asasi deyixkə bolidu; xu əmrlər pütülgən tax tahtaylar «əḥdə sanduḳi»da saḳlinatti. Xunga bəzidə sanduḳ «**ḥəküm-guwaḥliḳ sanduḳi**», ibadət qediri bolsa, «**ḥəküm-guwaḥliḳ qediri**» dəp atilidu («Mis.» 40:20ni kərüng).

«Ḥerodlar»

«Ḥerodlar» Injil dəwrdə Yəhudiyə əlkisini wə ətrapidiki əlkilərni sorioɳan Edomiy millitidin boloɳan bir handanliḳḳa təwəlik padixaḥlar yaki ḥakimlar, ular asasən Rim imperiyəsining «ḳonqaḳ padixaḥ»liri idi. Ularning təpsiliy tarihi tooɳruluḳ həwər «Matta»diki ḳoxumqə səz, xundaḳla «Ḥerodlar» nəsəbnamisi kərsətkən shemanimu kərüng.

«On əmr» («ḥəküm-guwaḥ»nimu kərüng)

Musa pəyoɳəmbər Sinay teoɳida Hudadin «muḳəddəs ḳanun» tapxuruwaloɳanda

(«Mis.» 20-31-bablar), xu ḳanunning birinqi ḳismi Israiloɣa alaḥidə buyruoɣan on əmrdin tərkib tapḳanidi. Bu «on əmr» ikki tax tahtayoɣa pütülüp uningoɣa tapxuruloɣan («Mis.» 24:12, 31:18). Bu awwalḳi tax tahtaylarni Musa pəyoɣəmbər həlḳning itaətsizliki tüpəylidin taxlap qeḳiwətti («Mis.» 32:1-16). Andin Huda uningoɣa: — «**Sən awwalḳioɣa ohxax ɵzüng üqün taxtin ikki tahtayni yonup kəl; Mən bu tahtaylaroɣa sən ilgiri qeḳiwətkən tahtaylardiki sɵzlərni yezip ḳoyimən**» dedi («Mis.» 34:1, «Ḳan.» 10:1-2). Andin Musa Israilni bu ikki tax tahtayni «**Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdining nigizi**» dəp bilsun dəp, ularni «əḥdə sanduḳi» iqigə ḳoyoɣan. «On əmr» «Mis.» 20:1-17, xundaḳla «Ḳan.» 5:6-21də tepilidu.

«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining yenioɣa kətti», «U həlḳigə ḳoxuldi» ḳatarliḳ ibarilər

«U **ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibarə Təwrattiki «Yaritilix» «Padixaḥlar» wə «Tarih-Təzkirə» degən ḳisimlarda tepilidu (buningoɣa ohxaydioɣan «**U ɵz həlḳlirigə yioɣildi**» degəndək ibarilər baxḳa yərlərdimu tepilidu). Bəzi alimlar bu ibarini pəḳət «u əldi» degən mənidiki siliḳ gəp (ewfemizm), halas, dəp ḳaraydu. Biz bolsaḳ bu kɵzḳaraxni muḳəddəs yazmilarning ḳədir-ḳimmitini suslaxturidu, dəp oylaymiz. Rosul Pawlus bizgə «**Pütkül muḳəddəs yazmilarning ḥəmmisi Hudaning Roḥining yolyoruḳ-ilhami bilən yeziloɣan**» dəp əslitidu («1Tim.» 3:16). Huda bir sɵzni ḥərgiz bikar yaki beḥudə ixlətməydu, wə Uning hizmətkarlirimu undaḳ ḳilmasliḳi kerək («Mat.» 12:36). «**Hudaning muḳəddəs adəmliri Muḳəddəs Roḥning yetəkləp təsirləndürüxi bilən**» muḳəddəs yazmilarni yazoɣanlirida ḥeq bikar sɵz ixlətməydioɣanliḳi turoɣan gəptur («2Pet.» 1:20-21).

Rəbbimiz Ɵzi wə Uning rosulliri **etiḳadqilarning** ɵlümini tiloɣa aloɣan bolsa daim «uhlax» dəp ataydu. Biz bu sɵzdin etiḳadqilarning ɵlümi wə tirilixining ariliḳidiki ḥalitini birhil roḥiy ḥoxsizliḳ yaki «yoḳluḳ» dəp oylimaymiz. Əməliyəttə, «uyḳu» jismaniy jəḥəttə ḥeqḳandaḳ «ḥoxsizliḳ» ḥalitini kɵrsətməydu; ḥəmmə kixilər uhlioɣanda qüx kəridu, ḥətta itlarmu qüx kəridu! Insanlarning normal uyḳusi bolsa, dərwəḳə ḥoxsizliḳ əməs. Ɵlüm bilən tirilixning «ariliḳidiki ḥalət» tooɣuluḳ muḳəddəs yazmilardin «Yəx.» 14:4-19, «Əz.» 31-bab, «2Kor.» 5:6-9, «Luḳa» 16:19-31 ḳatarliḳ ḳisimlar

bizni uqur bilən təmin etidu. Muxu ḳisimlarning əng ahirisida («Luḳa»da) Rəbbimiz etiḳadqi boloɣan «tiləmqi Lazarus» wə etiḳadsiz namsiz bir bayning ölümdin keyinki əḥwalini bizgə bayan ḳilidu. Uning təswirliri boyiqə ikkisining roḥlirining oyoɣaḳ ikənliki wə məlum dərijidə Hudaning ularning əmürliri üstidin ḳiloɣan jaza ḥəkümigə uqrioɣanliḳi kərünidu; etiḳadsiz bay adəmning roḥi ḳiynilidu, Lazarusning roḥi «Ibraḥimning ḳoynida» raḥətlinip yatidu («Luḳa»diki «ḳoxumqə səz»imizni kərüng).

Xuning bilən biz «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibarini insanning ölümdin keyinki, əmma tirilixtin ilgiriki oyoɣaḳ roḥiy ḥalitini kərsitidu, dəp ḳaraymiz. Yənə mumkinqiliki barki, «Padixaḥlar» wə «Tarih-Təzkirə»diki «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibaridə «uning ata-bowiliri» degən səz jismaniy jəḥəttə ixlitilipla ḳalmay, yənə roḥiy jəḥəttimu ixlitilidu. Demək, kəzdə tutuloɣan padixaḥ etiḳadqi bolsa, «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən səzlər uning roḥi ölümdin keyin özidin ilgiriki etiḳadqi padixaḥlar wə etiḳadqi əjdadliri bilən billə raḥəttə boluxḳa baridu ; padixaḥ etiḳadsiz adəm bolsa, əmdi uning roḥi ölümdin keyin özidin ilgiriki etiḳadsiz padixaḥlar wə etiḳadsiz əjdadliri bilən billə ḳarangoɣuluḳta boluxḳa baridu («Əz.» 32:18-32dimu kərsitilgəndək) dəp ayan ḳilinidu. Məsilən, «1Pad.» 15:11, 24, 22:50, «2Pad.» 14:3, 15:38, 16:2, 18:3, 20:25, 22:2də bəzi etiḳadqi padixaḥlarni tiloɣa elinoɣanda «uning atisi Dawut» degən ibarə ixlitilidu. Bularda birdinbir istisnasi bolsa Aḥaz padixaḥ, u «1Pad.» 16:2də tiloɣa elinoɣandimu «uning atisi Dawut» deyilidu; lekin «**U atisi Dawut ḳiloɣandək əməs, əksiqə Pərwərdigarning nəziridə durux boloɣanni ḳilmidi**».

«**Ata-bowiliri bilən uhlidi**» degən ibarə tooɣruluḳ muxu kəzḳarax tooɣra bolsa, əmdi Rəbbimiz «Luḳa» 16-babta ayan ḳiloɣandək, etiḳadqilar wə etiḳadsizlarning təḥtisarada (xe'ol yaki ḥadesta) bir-biridin ayrilixi pütkül Təwrat dəwridə (Məsiḥning ölümigə ḳədər) məwjut boloɣan bolsa kerək.

«Urim wə tummim»

«Urim wə tummim» alaḥidə birhil taxlar. Bu taxlar arḳiliḳ Israil həlḳi Hudadin yol sorisa bolatti. Ulardin ḥərhil jawab qiḳatti, məsilən, «xundaḳ»,

«yaḳ» degəndək; bəzi əḥwallarda ḥeqḳandaḳ jawab bərməslikimu mumkin (məsilən, «Ḥak.» 20:23, «1Sam.» 14:37, 23:2-4, 28:6, «2Sam.» 2:1 ḳatarliḳlarni kərüng). «Urim»ning mənisi «nurlar», «tummim»ning mənisi, «mukəmməllik» yaki «mukəmməl ixlar» degənlik; lekin ularning təpsilatliri ḥazir bizgə naməlum.

«Θz həlḳidin üzüp taxlinidu»

«**Θz həlḳidin üzüp taxlinidu**» degənning mundaḳ birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar uni biwasitə əltüridu; (2) jamaət uni əlümgə məḥkəm ḳilidu; (3) jamaət uni ibadət sorunliridin ḥəydiwetidu yaki pütkül jəm'iyət uni paliwetidu; (4) uningdin ḥeq nəsil ḳaldurulmaydu.

Bizningqə bu səzning aldi-kəynidiki ayətlərdə Hudaning baxḳa eniḳ buyruḳi kərsitilmisə, undaḳta birinqi qüxənqə (Huda Θzi xu adəmni biwasitə əltüridu) tooɣra boluxi mumkin, dəp ḳaraymiz.

«Θzgərməs muḥəbbət» — Ibraniy tilida «həsəd»

«Θzgərməs muḥəbbət» — Təwratta «əzgərməs muḥəbbət» dəp tərjimə ḳilinoɣan bu səz ibraniy tilida «həsəd» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səzning mənisi bək qongḳur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muḥəbbət» yaki «sadiḳ meḥribanliḳ» dəp tərjimə ḳilinidu. «Həsəd» kəp yərlərdə bir hil əḥdə bilən baoɣliḳ bolidu; xunga səzning uzunraḳ birhil tərjimisi: «Θzgərməs meḥir-muḥəbbəttin əḥdidə qing turidioɣan». Bu səz «Yar.» 21:23, 24:12, 32:10, «Mis.» 15:13, 34:6-7, «Rut» 1:8, 2:20, 3:10də ixlitilgən («Rut»tiki ayətlərdə bolsa, «həsəd» ḥəm Hudaning «əzgərməs muḥəbbət»i ḥəm insanlarning «əzgərməs muḥəbbət»ini kərsitidu).

«Θzünglarni pak ḳilinglar» yaki «əzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar»

«**Θzünglarni pak ḳilinglar**» yaki «**əzünglarni pak-muḳəddəs ḳilinglar**» degəndək əmr Təwrat dəwridə adəttə həlḳḳə yaki kaḥinlaroɣa eytiloɣan bolsa, adəttə məlum bir rəsmiy ibadət paaliyitigə ḳatnixixḳa təyyarlinix üqün eytiloɣan boluxi mumkin. «Misirdin qiḳix» 29-babta wə «Lawiylar» 7-babta ḳəyt ḳilinoɣan rəsmiy «paklinix» bolsa, təwəndiki amillarni əz iqigə

elixi mumkin: —

(a) ɵlük nərsilərgə təgməslik;

(ə) tənlirini yuyux;

(b) pakiz kiyim-keqəklərni kiyix;

(p) ɵzining gunaḥini tiləx üqün «gunaḥ ḳurbanliḳi» sunux ḳatarliḳlar.

Muxu yərdə eytip ɵtüximiz kerəkki, Təwrat dəwridə «təndiki napaklik» kixilərning Hudaoɣa dua ḳilixioɣa ḥeqḳandaḳ tolsaloɣu əməs idi.

Injil dəwridə bolsa, «pak-muḳəddəs bolux» taxḳi yaki təndiki paklikida əməs, bəlki iqki dunyasining paklikididur, yəni Huda aldida pak ḳəlblik boluxtin ibarət idi. Məsiḥgə baoɣlanoɣan ḥəḳikiy etiḳad birər ibadət yaki məlum birər ḥajitimiz üqün təyyarlinixta əməs, bəlki ḥərdaim «pak-muḳəddəsliktə turux»ta ayan bolidu: —

«Lekin U Ɵzi nurda boloɣinidək bizmu nurda mangsaḳ, undaḳta bizning bir-birimiz bilən sirdax-ḥəmdəmlikimiz bolup, Uning Ooɣli Əysa Məsiḥning ḳeni bizni barliḳ gunaḥtin paklaydu. Əgər gunaḥimiz yoḳ desək, ɵz ɵzimizni aldioɣan bolimiz ḥəmdə bizdə ḥəḳikət turmaydu. Gunaḥlirimizni iḳrar ḳilsaḳ, U bizning gunaḥlirimizni kəqürüxkə wə bizni barliḳ ḥəḳḳaniysizliḳtin pak ḳilixḳa ixənqlik ḥəm adildur» (1Yḥ.» 1:7-9).

Bu muḥim ixlar tooɣrisida tehimu qüxinqigə igə bolay desingiz rosul Yuḥannaning xu uluoɣ məktupini kərüng.

Epikurianizm» (uningoɣa ixəngüqilər «epikurlar» deyilidu)

«Epikurianizm» — miladiyədin ilgiriki 4- wə 3-əsirdə pəyda boloɣan birhil pəlsəpiwi eḳim. «Epikurlar» — «ləzzət»ni əng yuḳiri orunoɣa ḳoyup, ḥərtürlük «ilaḥ» wə «ahirət» degənlərgə ḳarxi idi.

«Ibadəthana» («muḳəddəs ibadəthana»)

«Ibadəthana» — Sulayman padixaḥ səltənət ḳiloɣan yillarda u paytəhti Yerusalemda «muḳəddəs qedir»ning ornioɣa intayin qong, intayin ḥəwətlik kərkəm ibadəthanini yasatti («1Pad.» 5-6-bablar).

Miladiyədin ilgiriki 597-yili Babil imperatori Neboḳadnəsar Israillarni sürgün ḳiloɣan waḳtida u ibadəthanini mutləḳ harabə ḳiliwətti. Yətmix yildin keyin sürgündin ḳaytip kəlgən «ḳaldi» kixilər uni yengiwaxtin ḳurup qiḳti.

Miladiyədin 16 yil ilgiri Ḥerod padixaḥ xu ibadəthanini kengəytip yənə intayin qong, intayin ḥəywətlik ḳildi («Yḥ.» 2:13-22).

Miladiyə 70-yili Yəhudiy həlḳi Rim imperiyəsigə ḳarxi isyan kətürüxi bilən, Rim ḳoxunliri xu ibadəthanini pütünləy wəyran ḳildi.

«Ibraniy»

«Ibraniy» degən səz birinqi ḳetim «Yar.» 14:13də, Ibraḥim tooɣruluḳ ixlitilidu. «ibraniy» degən səz təwəndikidək ikki hil mənidin biridə yaki ḥər ikkisidə boluxi mumkin : —

(a) Ebər degən kixining əwladi (Ibraḥim dərwəḳə uning əwladi — («Yar.» 10.21);

(ə) «Ətküqi». «ibraniy» degənning bəlkim «abar» («ətmək») degən peil bilən munasiwiti boluxi mumkin. Ibraḥim Ḳanaan zeminida turuwatḳanlaroɣa nisbətən «dəryadin ətkən kixi» — demək, u «Uluoɣ dərya» (əfrat dəryasi)ning «u təripi»din ətüp kəlgən kixi idi.

Keyin «Ibraniy» degən səz uning əwladliri boloɣan Israillarnimu kərsitix üqün ixlitildi.

«Israil», «Israillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»

«Israillar» — Ibraḥimdin qiḳḳan ikki əl, yəni ikki millətning biri. Yənə birsi ərəblər.

Huda Ibraḥimoɣa: «**Sən arḳiliḳ yər yüzidiki barliḳ ailə-ḳəbililərgə bəht-bərikət ata ḳilinidu!**» dəp wədə ḳiloɣan («Yar.» 12:3). Andin Huda bu wədini Ibraḥimning ooɣli Isḥaḳḳa tapxuroɣan («Yar.» 17:21), andin Isḥaḳning ooɣli Yaḳupḳa tapxuroɣan bolup, Yaḳupning ismini «Israil»oɣa əzgərtkən («Yar.» 28:10-15, 10:35). Aqarqiliḳ boloɣan waḳtida Yaḳupning ailidikiliri axliḳ setiwelixḳa Misiroɣa qüxkən. Xu yərdə Yaḳupning on ikki ooɣlining ḥərbiri bir ḳəbilining atisi boloɣan («Yar.» 49-babni kərüng). Tət dəwrdin keyin Misirning Pirəwni ularni ḳulluḳḳa qüxürgən. Xu qaoɣda Musa pəyoɣəmbərning yetəkqiliki bilən ular «yengi tuoɣuloɣan» bir əl süpitidə Misirdin elip qiḳiloɣan («Mis.» 3:7, 6:7).

Keyin, Sulayman padixaḥning butpərəslikkə berilip qüxkünlixixi tüpəylidin Huda Israil padixaḥliḳini «ximaliy padixaḥliḳ» (on ḳəbilə) wə «jənubiy padixaḥliḳ» (ikki ḳəbilə)ḳa bəlüwətkən. «Ximaliy padixaḥliḳ»

bolsa «Israil», «Jənubiy padixahlik» bolsa «Yəhuda» dəp atalоƣan (miladiyədin ilgiriki 931-yili).

«Ilahlar» degən səz tooƣruluk: —

Təwrat həm Injilda okurmənlər «ilahlar» degən ibarini uqritidu. «ilahlar» daim degüdək butlarni kərsitidu. Nemixkə «ilahlar» deyilidu? Xübhisizki, bu butlaroƣa qokunoƣanlar ularni «ilahlar» dəp karioƣini bilən, ular pəkət insanning koli bilən yasaloƣan bir nərsə, halas.

Halbuki, okurmənlər mundak bir ayətni okup baxkiqə bir oyoƣa kelixi mumkin: —

«**Qünki Pərwərdigar — büyük bir Ilahtur,**
Pütkül ilahlar üstidiki büyük bir padixahtur» («Zəb.» 95:3).

«Pütkül ilahlar»ning kəyinidə bir küq barmu? Imansizlar qokunoƣan butlarda həkikiy bir küq barmu? Təwrat wə Injildin tepiloƣan jawab xundakki, xundak bir küq həm «yok» həm «bar». Birinqidin, barlik butlar gunahka petip kaloƣan insanlarning (demək, adəttiki adəmlərning!) ez təpəkkuridin qikaroƣan, ez koli yasioƣan bir nərsə. Nuroƣun insanlar həkikiy Hudani tonuxni tallimay, ezi hiyal kilip yasioƣan bir nərsigə ibadət kilixni tallaydu («Rim.» 1:19-23). Bu butlar bir həykəl, halas. Halbuki, ikkinqidin, muxu butlarning kəynidə jin-xaytanlardin kəlgən bir küq bar. Jin-xəytanlar butlaroƣa qokunoƣanlarni hərtürlük hiylə-mikirlər bilən aldam haltioƣa qüxürüp, asarət-əsirlikkə tutkun kilidioƣan xundak bir küq bar («Gal.» 4:9, «Kol.» 2:8, 20 wə bolupmu «1Kor.» 10:19-20ni kərüng. Ahirki ayətlərdə butlarning ikki təripi kərsitilidu).

«Yat əllər» («taipilər»)

Təwrat-injilda «əllər», «yat əllər» (yaki «taipilər») degən səz adəttə Israillardin baxka əllər yaki xu əldikilərni kərsitix üqün ixlitilidu. Təwrat dəwridə (Injil dəwri kəlgüqə) «yat əlliklər»ning həmmisi degüdək butlaroƣa qokunatti. Hudaning Israilda boloƣan məksitining muhim bir kismi xu idiki, Israillarning bu əllərgə Hudaoƣa ibadət kilix jəhəttə ülgə bolup, Əzining birdinbir Huda ikənlikigə guwah berixi üqün idi.

Injilda bəzidə «yat əlliklər» kəqmə mənidə ixlitilip «jamaəttin sirttikilər», yəni «butpərəs kapirlar»ni kərsitidu.

«Yəttinqi yili» wə «buroɣa qelix yili»

Musa pəyoɣəmbərgə qüxürülgən ķanun boyiqə, Israilda ḥər yəttinqi yili zemin terilmay aķ ķalduruluxi kerək wə barlik Israillik ķullar ḥər ķilinixi kerək idi («Law.» 25:1-10, «Ķan.» 15:1-18).

Xuningdək ḥər əllikinqi yili «Kanay-buroɣa qalidioɣan yili» («azadlik yili», «xadlik yili») dəp jakarlinatti («Law.» 25:11-55). Xu yili barlik ķərzlər yoķ ķilinatti, ḥəmdə barlik yərlər Israil Ķanaan zeminini igiligən qaoɣdiki, Yəxua pəyoɣəmbərning təķsimatliri boyiqə əslidiki təwə ķilinoɣan jəmət-aililərgə ķayturulatti.

Ḥalbuki, nuroɣun waķitlarda Israil bu esil ķanun-bəlgilimilərni kəzgə ilmay, ularoɣa hilaplik ķilatti («Nəḥ.» 10:31ni kərüng).

«Yəḥudiyə»

«Yəḥudiyə» — Rim imperiyəsi Pələstinning jənubiy ķismidin tərkib tapķan yərni «Yəḥudiyə əlkisi» dəp bekitkən. «Yəḥudiyə» əlkisining pəytəhti Yerusalem idi.

«Yəḥudiylar» — «Israil», «Israillar» , «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.

«Yukiri jaylar»

«Yukiri jaylar» — Təwrattiki «Ķan.» 12:5-14də wə baxķa munasiwətlik ayətlərdə, Huda Israillaroɣa: Birsi Manga atap ķurbanlik ķilsa, pəķət «Өzüm tallioɣan jay»da ķurbanlik ķilsun, dəp tapilaydu. Israilning tarihida Huda muxundak ķurbanlik ķilidioɣan birnəqqə jayni bekitkənidi (bir waķitta pəķət birla jayni bekitətti). Birak Israillar bəlkim əz ķolaylikini kəzləp (wə bəlkim butpərəslərning ix-ḥərikətlirini dorap) Pərwərdigarning bu əmrini nəziridin sakit ķilip, taoɣ qokķiliri ķatarlik yukiri jaylarda Uningoɣa ibadət ķilip ķurbanlik ķilatti. Mundak «yukiri jay»lar əslidə butpərəslər məbudlirioɣa qokunuxķa tawap ķiloɣan taoɣ qokķiliri ķatarlik jaylar idi.

Xunga Israillarning bundak ķilmixining hətiri bar idiki, ular ətrapidiki butpərəslərning «yukiri jaylar»oɣa munasiwətlik ərp-adətlirining təsirini ķobul ķilip, xu yərdə ḥərhil butlaroɣimu qokunup, ḥətta butpərəslərgə əgixip

yirginqlikkə qüxüp «insan ķurbanlik»larnimu ķilixi mumkin wə dərwəķə kəp wakıtlarda xundak ķilatti («Law.» 26:30 wə izaḥatini, «Əz.» 16:21, 20:26ni kərüng).

«Yetəkqi»

«Yetəkqilər» wə «akşsakallar» degən səzlər ohxax, jamaətning məs'uliyitini zimmisigə alоŋan adəmlərni kərsitidu. «Yetəkqi» (grek tilida «episkop») bolsa baxķa ķerindaxlaroŋa nisbətən məs'ul adəmning yirakni kərər, roḥiy kəzliri roxənrək ikənlikini təkitləydu; «akşsakal» bolsa məs'ul adəmning roḥiy jəḥəttin «qong boloŋan» «pixip yetilgən»likini təkitləydu.

«Filippiylikłar»diki «ķoxumqə səz»imizni kərüng.

«Yoķlax» (Hudaningki) — «Hudaning yoķlixi»ni kərüng

«Yengi Əḥdə» ¯ «Kona Əḥdə» wə «Yengi Əḥdə»ni kərüng

Jədwəllər

Təwrat, Injilda ixlitilgən ölqəm birlikliri (Təwrat dəwri)

Uzunluq birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Qong gəz	53 santimetr
Oʃeriq	22.5 santimetr	«Ķomux ḥasa»	3.18 metr
Gəz	45 santimetr		

Gəz — Muķəddəs Kitabta ixlitilgən «gəz» bolsa adəmning ķolining jəynəktin barmaķning uqioʃiqə boloʃan ariliķi (təhminən 45 santimetr) idi.

Eoʃirlik birlikliri (yəni pul birlikliri)

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Gəraḥ	0.6 gram	Mina (50 yaki 60 xəkəl)	575-684 gram
Beka (10 «gəraḥ»)	5.8 gram	Talant (60 Mina)	34.5 kilogram
Xəkəl (20 «gəraḥ»)	11.4 gram	Darik (Pars imperiyəsidə)	8.3 gram
Muķəddəs jaydiki xəkəl	11.4 gram (Bəzi alimlar 10 gram dəp ķaraydu)		

«Gəraḫ» — 20 gəraḫ bir xəkəlgə barawər idi («Əz.» 45:12).

«Xəkəl» — kümüxning (yaki altunning) əlqimi bolup (bəzi waḳitlar birhil tənggimu boluxi mumkin), 11.4 gramoɣa barawər boluxi mumkin

«Talant» — Təwrat ḫəm Injil dəwridimu birhil pul birliki boloɣan, bir «talant» altun yaki kəmüx tənggə az degəndə bir ixqining yillik ḫəḳḳining 17 ḫəssisi idi.

«Mina» — (yaki «Manəḫ») birhil kümüx tənggə bolup, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Bir mina kümüxning eoɣirliḳi bəlkim 800 gramqə boluxi mumkin idi.

«Darik» — (yaki «drahma») — Pars imperiyəsidiki birhil altun tənggə, bir darikning eoɣirliḳi 0.4-0.5 gram boluxi mumkin.

Sioɣim (ḫəjim) birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Kab (1/18 əfaḫ)	1.2 litr	Əfaḫ (10 omər)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Omər (0.1 əfaḫ)	1.2 litr	Kor/homir (10 əfaḫ)	220 litr
Seaḫ (1/3 əfaḫ)	7.3 litr		

«Əfaḫ» — ḳuruḳ nərsilərgə əlqəm idi.

«Homir» — «Kor»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» idi — təhminən 220-300 litr.

«Kor» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu səzni «kürə» dəp tərjimə ḳilduḳ.

(Suyuqluq) sioqim birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Log (1/72 bat)	0.3 litr	Bat (1 əfaḥ)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Ḥin (1/6 bat)	3.6 litr		

(Injil dəwri)

Uzunluq birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Stadion	187 metr
Gəz	45 santimetr	Ming qədəm (grek tilida «bir miliyon»	1.5 kilometr (8 stadion)
Oʻulaq	1.8 metr		

Eoqirlik birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Litra (qadaq)	327 gram	Talant (altun yaki kümüx)	34.5 kilogram

Sioŋim (ḥəjim) birlikliri

Ölqəm	Birlik	Ölqəm	Birlik
Hiniks	1.1 litr	Bat (36 hiniks)	39 litr
Seaḥ (saton) (1/3 bat)	7.3 yaki 13 litr	Kor (kürə) (10 bat)	395 litr

Injil dəwridiki «Kor» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu səzni «kürə» dəp tərjimə ḳilduḳ.

Pul birlikliri

Birlik	Ölqəm	Birlik	Ölqəm
Ləpton (0.5 kodrans)	3.5 gram mis	Dinar (yaki «draḳma») (bir adəmning künlük ḥəḳḳi)	3.8 gram kümüx
Kodrans	7 gram mis	Tətradrahma (4 dinar) yaki «stater»	15.2 gram kümüx
Assariyin	28 gram mis	Mina (100 dinar)	1.5 kilogram

«Dinar» yaki «dinarius» — Rim imperiyəsidiki birhil pul birliki bolup, üstigə Ḳəysərning süriti besiloŋanidi. Bir «dinar» təhminən bir adəmning künlük ḥəḳḳi bolatti («Mat.» 20:2ni kərüng).

«Talant» — Rəbbimizning «talantlarni üləxtürüx» degən təmsili aləmxumul boloŋaqḳa («Mat.» 25:13-30), bəzi tillarda «talant» degən səz daim dəl xu təmsildin qiḳḳan kəqmə mənisidə ixlitilidu.

Muḳəddəs Kitabtiki ḳisimlarning ḳisḳartilma namliri

Ingliz tilidiki ḳisḳartilma nami	Uyoƣur tilidiki toluḳ nami	Uyoƣur tilidiki ḳisḳartilma nami
Təwrat		
Gen.	Yaritilix	(«Yar.»)
Ex.	Misirdin qiḳix	(«Mis.»)
Lev.	«Lawiylar» («Kaḥin-lawiylarning dəsturi »)	(«Law.»)
Num.	«Qəl-Bayawandiki səpər» («Nopus sani» dəpmu atilidu)	(«Qəl.»)
Deut.	Ḳanun xərḥi	(«Ḳan.»)
Josh.	Yəxua pəyoƣəmbər	(«Yə.»)
Jud.	Batur ḫakimlar	(«Ḫak.»)
Ruth	Rut	(«Rut»)
1Sam.	Samuil (1)	(«1Sam.»)
2Sam.	Samuil (2)	(«2Sam.»)
1Ki.	Padixaḫlar (1)	(«1Pad.»)
2Ki.	Padixaḫlar (2)	(«2Pad.»)
1Chron.	Tarih-təzkirə (1)	(«1Tar.»)
2Chron.	Tarih-təzkirə (2)	(«2Tar.»)
Ezra (Ez.)	Əzra	(«Əzra»)
Neh.	Nəḫəmiya	(«Nəḫ.»)
Es.	Əstər	(«Əst.»)

Job	Ayup	(«Ayup»)
Ps.	Zəbur	(«Zəb.»)
Prov.	Pənd-nəsiḫətlər	(«Pənd.»)
Song	Küylərning Küyi	(«Küy»)
Ecc.	Ḫekmət toplioɣuqi	(«Top.»)
Is.	Yəxaya	(Yəx.»)
Jer.	Yərəmiya	(Yər.»)
Lam.	«Yioɣa-zarlar» (Yərəmiya pəyoɣəmbərning yioɣa-zarliri)	(«Yioɣ.»)
Ez.	Əzakiyal	(«Əz.»)
Dan.	Daniyal	(«Dan.»)
Hos.	Ḫoxiya	(«Ḫox.»)
Joel	Yoel	(«Yo.»)
Amos (Am.)	Amos	(«Amos»)
Ob.	Obadiya	(«Ob.»)
Jon.	Yunus	(«Yun.»)
Mic.	Mikaḫ	(«Mik.»)
Nah.	Naḫum	(«Naḫ.»)
Hab.	Ḫabakkuk	(«Ḫab.»)
Zeph.	Zəfaniya	(«Zəf.»)
Hag.	Ḫagay	(«Ḫag.»)
Zech.	Zəkəriya	(«Zək.»)
Mal.	Malaki	(«Mal.»)

Injil kisimliri		
Mat.	Matta	(«Mat.»)
Mar.	Markus	(«Mar.»)
Luke (Lu.)	Luqa	(«Luqa»)
John (Joh.)	Yuhanna	(«Yh.»)
Acts	Rosullarning paaliyətliri	(«Ros.»)
Rom.	Rimliqlarοa	(«Rim.»)
1Cor.	Korintliqlarοa (1)	(«1Kor.»)
2Cor.	Korintliqlarοa (2)	(«2Kor.»)
Gal.	Galatiyaliqlarοa	(«Gal.»)
Eph.	Əfəsusluqlarοa	(«Əf.»)
Phil.	Filippiliqlarοa	(«Fil.»)
Col.	Kolossiliklərgə	(«Kol.»)
1Thess. (1Th.)	Tesalonikaliqlarοa (1)	(«1Tes.»)
2Thess. (2Th.)	Tesalonikaliqlarοa (2)	(«2Tes.»)
1Tim.	Timotiyοa (1)	(«1Tim.»)
2Tim.	Timotiyοa (2)	(«2Tim.»)
Tit.	Titus	(«Tit.»)
Phile.	Filemon	(«Flm.»)
Heb.	Ibraniylarοa	(«Ibr.»)
Ja. (Jam.)	Yaqup	(«Yaq.»)
1Pet.	Petrus (1)	(«1Pet.»)
2Pet.	Petrus (2)	(«2Pet.»)

1Jo. (1John)	Yuḫanna (1)	(«1Yḫ.»)
2Jo. (2John)	Yuḫanna (2)	(«2Yḫ.»)
3Jo. (3John)	Yuḫanna (3)	(«3Yḫ.»)
Jude (Ju.)	Yəḫuda	(«Yəḫ.»)
Rev.	Wəḫiy	(«Wəḫ.»)

Təwrat kalendari; aylar wə ḫeytlar jədwili

Təwrat ḳanuni-diki kalendar Ay	Babil-diki kalendar Ay	Ay nami	Heyt-bayram(lar)	Ḫazirḳi zamandiki kalendar boyiqə
1	7	Abib, Nisan	«Ətüp ketix ḫeyti» (14-küni) «Dəsləpki ḫosul ḫeyti» (adəttə 16-küni) «Petir nan ḫeyti» (15-21-küni)	Mart-Aprel
2	8	Zif, Iyyar		Aprel-May
3	9	Siwan	«Ḫəptilər ḫeyti» (bəzidə «Orma ḫeyti», «Dəsləpki orma ḫeyti» deyilidu)	May-Iyun
4	10	Tammuz		Iyul-Iyul
5	11	Aw		Iyul-Awoɣust
6	12	Elul		Awoɣust-Sintebr

7	1	Etanim, Tixri	«Kanay qelix ḥeyti» (1-küni) «Kafarət küni» (10-küni) «Kəpilər ḥeyti» (15-22-küni)	Sintebr-Octəbr
8	2	Bul, Markəswan		Octəbr-Noyabir
9	3	Kisləw		Noyabir-Dekabr
10	4	Təwət	«Ḥannukaḥ» «Ibadəthanini ḳaytidin Hudaqa beoŋixlax bayrimi»	Dekabr-Yanwar
11	5	Xewat		Yanwar-Fewral
12	6	Adar	«Purim bayrimi» (14-25-küni)	Fewral-Mart

Muḳəddəs Kitabning (addiylaxturuloɣan) tarihiy jədwili

Asman-zeminning yaritilixi	
«Tarihtin awwalḳi» məzgil	Huda asman-zeminni yaritidu Adəm'ata, Ḥawaanimiz Erəm baoɣqisida gunaḥning dunyaoɣa kelixi Ḥabil wə Kabil (Kayin) Nuḥ pəyoɣəmbər wə dunyawi topan Babil munari — insan tilining parqilinixi
———————————————————————————	
Pəyoɣəmbərlər wə muḥim ərbablar	**Israil (Yaḳup)ning əjdadliri**
(miladiyədin ilgiriki 2000-yili)	
Ibraḥim Isḥaḳ	**Ibraḥimning Ḳanaan (Pələstin)oɣa kirixi** (miladiyədin ilgiriki 1900-yil) **Ibraḥim bilən Isḥaḳ**
Yaḳup	**Isḥaḳ bilən Yaḳup**
Yüsüp Yəḥuda	(miladiyədin 1800qə yil ilgiri) **Yaḳupning on ikki oɣli** Ular Israilning on ikki ḳəbilisining əjdadi bolidu. Ulardin əng dangḳi qikḳan Yüsüp, Misirning bax wəziri bolidu. Yənə «Yəḥuda»mu bar.

Israillar Misirda	
Ayup## (Edom zeminida)	Yaḳup (Israil)ning əjdadliri Misirda ḳulluḳta ḳalidu (miladiyədin ilgiriki 1780-1450 yiloƣiqə)
Musa	Musa pəyoƣəmbər Israiliyəliklərni Misirdin qiḳirip ḳutḳuzidu (1450-yili)
Yəxua	Musa Sina teoƣida Hudadin «on pərman»ni, keyin Təwratning aldinḳi bəx ḳismini ḳobul ḳilidu Israillar 40 yil qəl-bayawanda tenəp yüridu.
	Ḳanaan (Pələstin) zeminini ixḳal ḳilip olturaḳlixix (Yəxua pəyoƣəmbərning yetəklixidə, miladiyədin ilgiriki 1410-yili baxlinidu)
Samuil	Kəp ḳəbililik ittipaḳ Ḫər dəwrdə bir-ikki «ḥakim» baxḳuridu **Samuil pəyoƣəmbər**
Sa'ul Dawut	**Israil «birləxmə» padixaḫliḳi** Sa'ul padixaḫ (miladiyədin ilgiriki 1050-1010 yil)
1000-yili	**Dawut padixaḫ** (yəni Dawut pəyoƣəmbər) (1010-970 yil)
950-yili Sulayman	Sulayman padixaḫ (931-970)
Israilning padixaḫliḳi ikkigə bəlünidu	

<table>
<tr><td rowspan="5">-</td><td>Jənubiy kismi
(Yəhuda)</td><td>Ximaliy kismi
(Israil)</td></tr>
<tr><td>Padixah</td><td>Padixah</td></tr>
<tr><td colspan="2">(həmmə yil miladiyədin ilgiri)</td></tr>
<tr><td>Rəhoboam 931-913</td><td>Yəroboam (I)
931-910</td></tr>
<tr><td>Abiyah 913-911</td><td>Nadan 910-909</td></tr>
<tr><td>900-yili</td><td rowspan="4">Asa 911-869</td><td>Baaxa 909-886</td></tr>
<tr><td rowspan="3">-</td><td>Elah 886-885</td></tr>
<tr><td>Zimri 885</td></tr>
<tr><td>Tibni 885-880
(ikki padixah
tirkixip turoɣan)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Iliyas
850-yili</td><td rowspan="3">Yəhoxafat 872-869 **
872-848
(toluk səltənət wakti)</td><td>Omri 885-874</td></tr>
<tr><td>Ahab 874-853</td></tr>
<tr><td>Azariya
853-852</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Ilixa
Obadiya##</td><td>Yəhoram 848-841</td><td>Joram 852-841</td></tr>
<tr><td>Ahaziya 841</td><td rowspan="2">Yəhu
841-814</td></tr>
<tr><td>Ataliya ayal padixah 841-835</td></tr>
</table>

<table>
<tr><td rowspan="2">Yoel##
800-yili</td><td>Yoax (Yəḥoax) 835-796</td><td>Yəḥoaḥaz
814-798</td></tr>
<tr><td>Amaziya 796-767</td><td>Yəḥoax 798-782</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Yunus##
Amos##</td><td rowspan="3">Azariya (Uzziya)
792-767**
792-740 (toluḳ səltənət waḳti)</td><td>Yəroboam (II)
793-782**
793-753 (toluḳ səltənət waḳti)</td></tr>
<tr><td>Zəkəriya 753</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Yəxaya
Ḥoxiya

Mikaḥ</td><td>Xallum 752</td></tr>
<tr><td>Yotam 750-740**
750-735 (toluḳ səltənət waḳti)</td><td>Mənaḥəm 752-742</td></tr>
<tr><td>Aḥaz 735-715</td><td>Pəkaḥiya 742-740</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Ḥəzəkiya 686-715
Asuriyə Yəḥudaoɣa tajawuz ḳilidu.
Pərwərdigar ularni ḳutḳuzidu</td><td>Pəkaḥ 752-742
(bir məzgil ikki padixaḥ boloɣan)
752-732 (jəm’iy)</td></tr>
<tr><td>Ḥoxiya 732-722</td></tr>
<tr><td>722 Asuriyə imperiyəsi Israilni besiwalidu wə Israillarni Asuriyəgə elip ketidu</td></tr>
</table>

	Manassəḥ 697-686 ** 697-642 (toluḳ səltənət waḳti)	
Naḥum	Amon 642-640	
Yərəmiya Ḥabaḳḳuḳ Zəfaniya	Yosiya 640-609	--
-	Yəḥoaḥaz 609	
-	Yəḥoakim 609-598	
-	Yəḥoaḳin 598-597	
-	Zədəkiya 597-586	
600-yili	Izaḥatlar: (1) Yuḳiriḳi jədwəldiki «**» degən bəlgə padixaḥning atisi bilən təng təhttə olturoɣanliḳini bildüridu (2) Sulayman padixaḥ dəwridin ilgiriki kərsitilgən yillar təhminiy yillardur. (3) Məlum bir pəyoɣəmbərning yaxioɣan wəḳtini anqə jəzmləxtürəlmigən əḥwalda, uning ismining kəynigə «##» bu bəlgini ḳoyuldi. (bəlgə dəwrigə ḳarita pərəzni kərsitidu)	
Əzakiyal Daniyal	605-586 **Yəḥudaning sürgün boluxi** 586-yili Yerusalem bitqit ḳilinidu. Babil imperiyatori Neboḳadnəsar Yəḥudiylarni Babiloɣa elip ketidu. **Sürgün boloɣan omumiy məzgil 70 yil**	

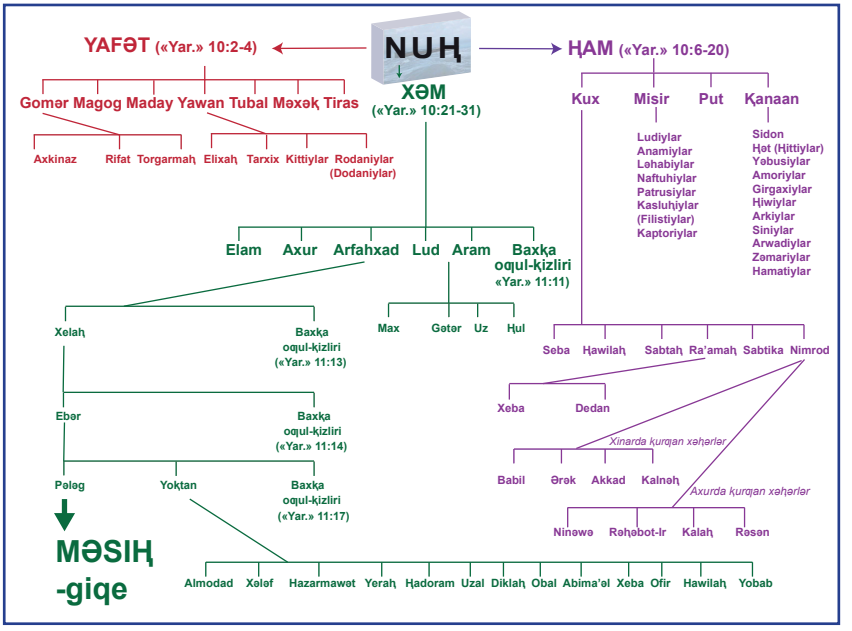
Ḥagay Zəkəriya	**Ḳaytix (539-yili)**
	Miladiyədin ilgiriki 539-yili Pars imperiyəsi üstünlükkə qiḳidu. Ḳorəx padixaḥ əmir qüxürüp Israiliyəliklərni wətinigə ḳaytixḳa ruhsət beridu.
	520-yili **Muḳəddəs ibadəthanining ḳaytidin ḳuruluxi**
500-yili	
Əstər	Əstərning Pars imperatorioɣa yürəklik iltija ḳoyuxi bilən nuroɣun Israillar ḳutḳuzulidu
Əzra	(458-yili) Əzra yənə bir ḳisim «ḳaldi»larni ḳaytixḳa baxlaydu
Nəḥəmiya	(445-444-yili) **Yerusalem xəḥərining ḳaytidin ḳuruluxi** (Nəḥəmiya təripidin)
Malaki	(404-yili) Təwratning ahirḳi ḳismi, yəni «Malaki» degən ḳisim yeziloɣan
	(333-yili) «Büyük Iskəndər grek imperiyəsini bərpa ḳilip, Pars imperiyəsini wəyran ḳilidu. U Israil zeminioɣa tajawwuz ḳilmioɣan.
300-yili	Iskəndərning iz basarliri tət tərəpkə bəlünidu. Ular Israiliyəgə erixix üqün əz'ara nuroɣun uruxlarni ḳilidu. Yəhudiylar eoɣir azab tartidu.
100-yili	«Yəhuda Makkabi» baturluḳ bilən Yəhudiylaroɣa baxqiliḳ ḳilip yengi Yəhudiy padixaḥliḳini bərpa ḳilidu (Padixaḥliḳ məzgil miladiyədin ilgiriki 166-63-yiloɣiqə)

	Miladiyədin ilgiriki 63-yili Rim imperiyəsi Grek imperiyəsidin üstün kelip Israilnimu ixkal kilidu. Herod isimlik bir Edomlik Kəysərgə nurоun pul berip, «Israil padixahi»ning ornini өzi alidu. Keyin u kixi «Büyük Herod» dəp atilidu (miladiyədin ilgiriki 37-yili)
Miladiyə - - - - - - - - Injil dəwri - - - - - - - baxlinidu	
Anna ayal pəyоəmbər	Miladiyədin ilgiriki 1-yili (ətrapida) Məsih Əysa Bəyt-ləhəm xəhiridə Məryəmdin tuоulup dunyaоa kelidu.
	U Nasarət xəhiridə qong bolup yaоaqqilik kilidu.
Yəhya pəyоəmbər	(miladiyə 28-yili) Yəhya «Qəmüldürgüqi Pəyоəmbər»: — «Kutkuzоuqi-Məsih» kelidu, dəp jakarilaxka baxlaydu.
Məsih Əysa	(miladiyə 29-yili) Məsih Əysa Yəhya təripidin qəmüldürülüp təlim berixkə baxlaydu.
(bəlkim) 33-yili	**Məsih Əysa 33 yaxka kirgəndə Yəhudiylar təripidin qətkə kekilip krestkə mihlinidu.**
	Məsih Əysaning tirilixi, asmanоa kətürülüxi Mukəddəs Roh'ning berilixi Məsih Əysa asmanоa kətürülüp Hudaning Mukəddəs Rohini barlik muhlislirioa əwətidu.

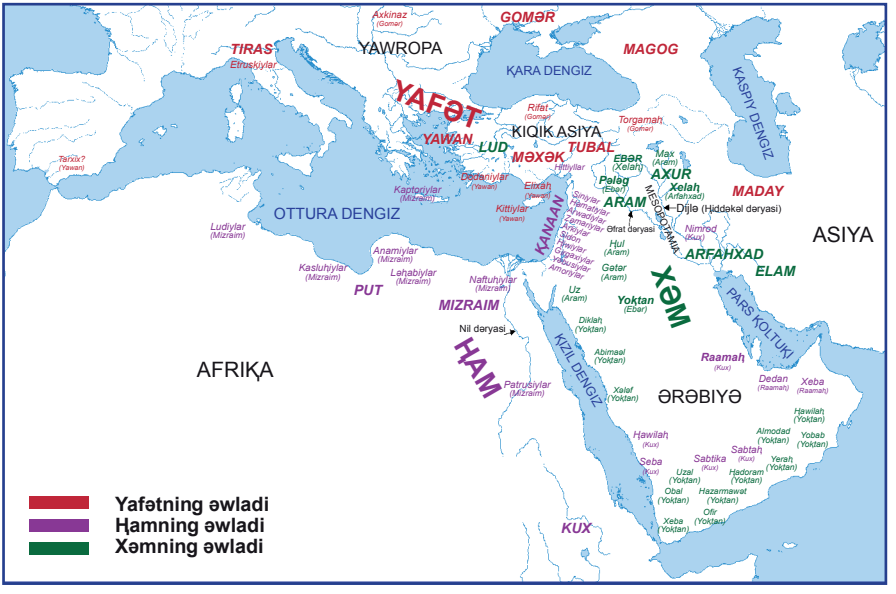
<u>Rosullar</u> Petrus Yuḥanna Yaḳup Yəḥuda (ḳatarliḳlar)	Hux həwər tarḳitix uluoŋ hizmiti barliḳ jamaət arḳiliḳ baxlinidu («Mat.» 28:19)
(bəlkim 33-yili) Pawlus	Sa'ul isimlik bir kixi Məsiḥ Əysaning muhlis jamaitigə əxəddiy ziyankəxlik ḳiloŋanda Məsiḥ Əysa uningoŋa kərünidu. U towa ḳilip «rosul Pawlus» bolidu. U keyin Əysaning baxḳa rosulliri ḥəm muhlisliri bilən ḥər yərgə berip Məsiḥ Əysaning hux həwirini (Injilni) tarḳitidu.
50-68-yili	(50-68-yillar iqidə) «Injil» ḳisimlirining kəpinqisi (rosullar Matta, Markus, Luḳa, Petrus, Yaḳup, Yəḥuda wə Pawlus təripidin) yazilinidu
70-yili	Məsiḥ Əysa bexarət ḳiloŋandək Yerusalem xəḥiri muḳəddəs ibadəthanisi bilən pütünləy wəyran ḳilinidu. Yəḥudiylarning ḥəmmisi dunyaning bulung-pixḳaḳlirioŋiqə tarḳilidu.
96-yili	Məsiḥ Əysaning sadiḳ muhlisi rosul Yuḥanna Məsiḥtin Injilning «ahirḳi zamanlardiki wəḳələrni bexarət beridioŋan» «Wəḥiy» degən əng ahirḳi ḳismini ḳobul ḳilidu
100-yili	----------

Həritilər wə Sürətlər

Əllərning nəsəbnamisi «Yar.» 10

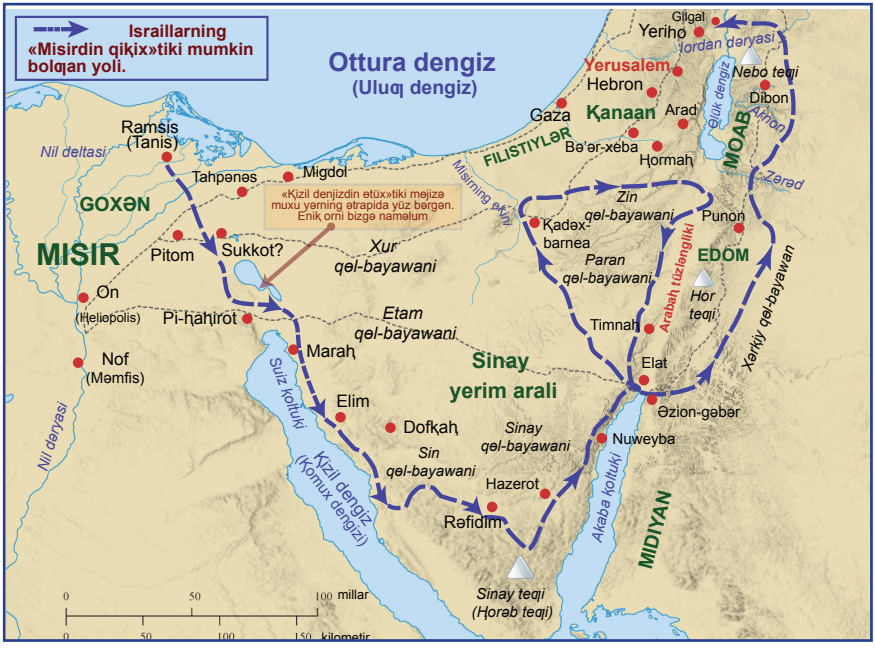
Əllərning yər yüzidə tarkaklaxturuluxi «Yar.» 10

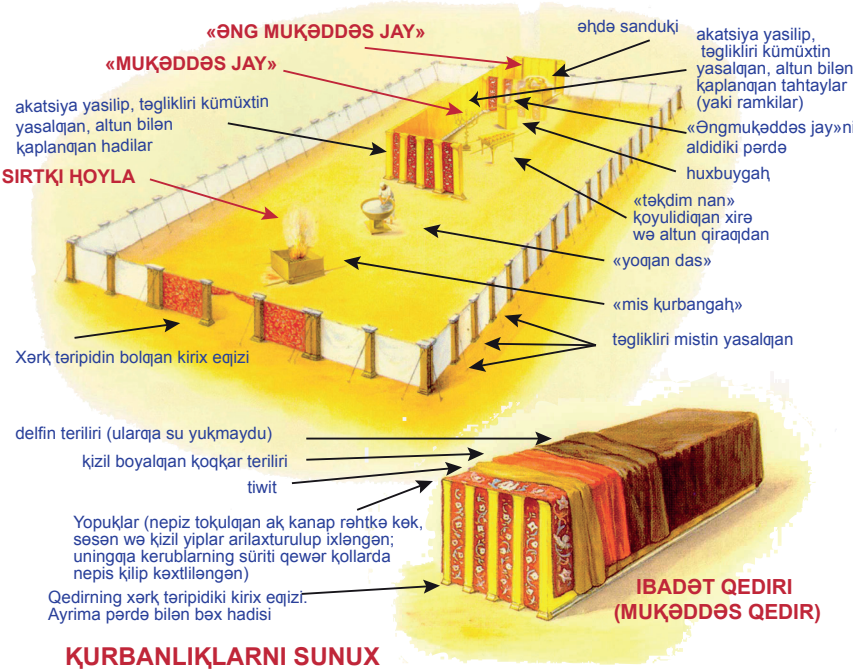

Ibraḥimning səpiri «Yar.» 12-bab

«Misirdin qiḳix»tiki səpər «Mis.» 16

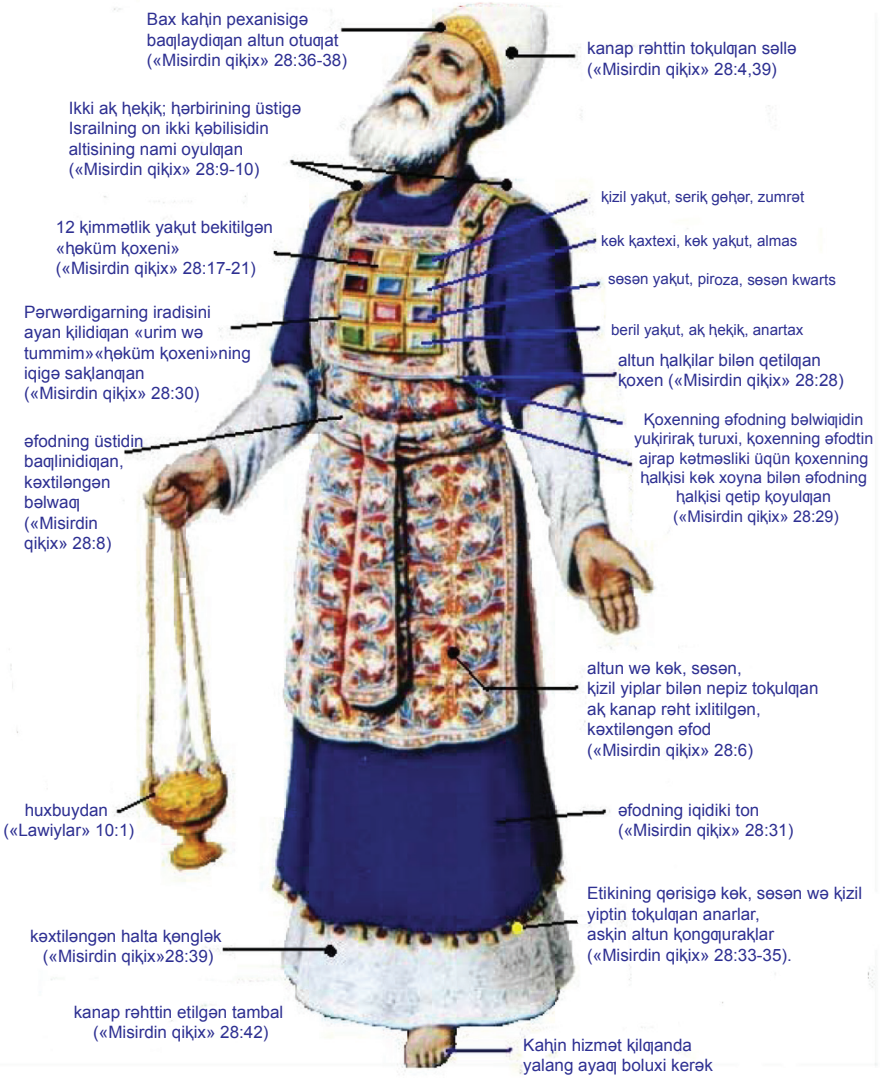
ĶURBANLIĶLARNI SUNUX

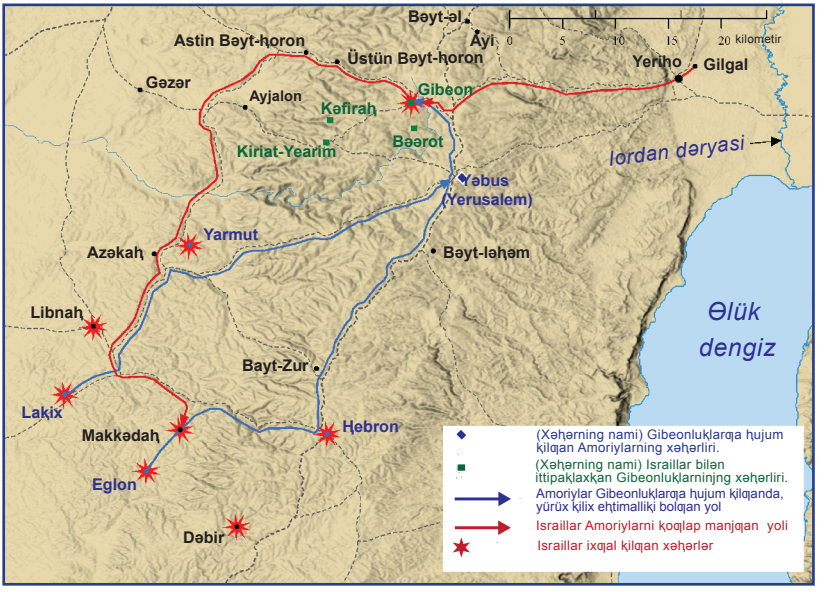
Israillik bir kixi Pərwərdigarqa ķurbanlik ķilixķa bukini ibadət qedirining kirix eqizining aldiqa kəltüridu.
Lawiy ķəbilisidin bolqan bir kaḥin uni kütüwalidu; andin bukini kəltürgən kixi bukini boquzlaydu.
Kaḥin uning ķurbanlikini parqə-parqə ķilip uni ķurbangaḥning üstigə tizidu.

Bax kahin hizmettə kiyidiqan «güzəl həm xərəplik» muqəddəs kiyimlər

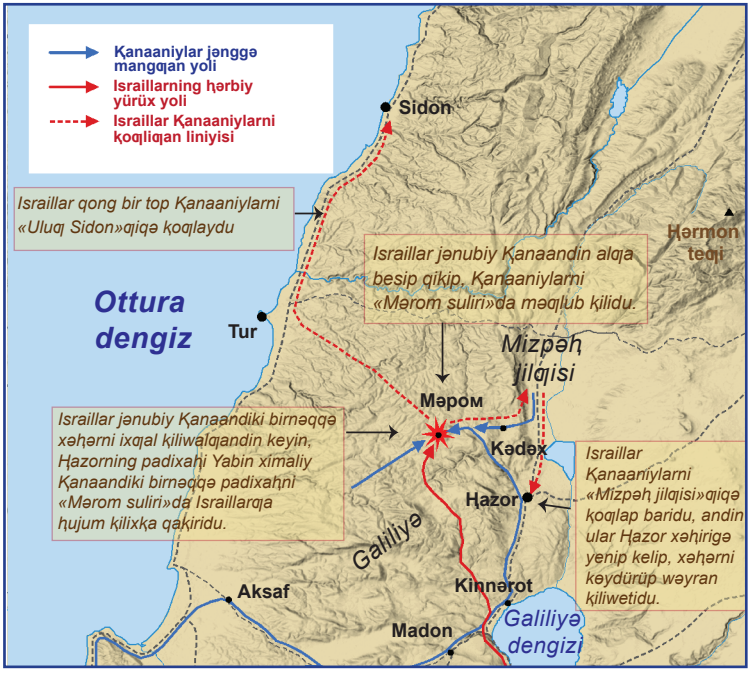
(«Misirdin qiqix» 28:4-43)

Qanaan jənubiy təripidə yürgüzülgən hərbiy yürüxlər «Yə.» 5-10

Qanaan ximaliy təripidə yürgüzülgən hərbiy yürüxlər «Yə.» 11

Qanaan zeminining təqsim qilinixi «Yə.» 13-21

«Batur ḥakimlar»ning dəwri «Ḥak.»

Sulayman ḳurḳan ibadətḫana —
bu sürət yan temi qikiriwetilip, iqi enik kərsitilgən sürət

Sulayman padixaḫ miladiyədin ilgiriki 960-yili «Pərwərdigarning əyi»ni Yerusalimda Moriya teqiqa ḳuruxḳa baxlidi («Padixaḫlar (1)» 6:1, «Tarih-təzkirə (2)» 3:1-2). Yəttə yildin keyin u uni pütküzdi («Padixaḫlar (1)» 6:38). Ibadətḫanining əzining uzunluki (qərisidiki üq ḳəwətlik ḫujrilarni ḫesablimiqanda) 60 gəz, kəngliki 20 gəz, egizliki 30 gəz (bir gəz = 460mm). Ibadətḫanining ḫoyliси ətrapiqa qong pasil tam qərülgən.

Ibadətḫanining əng iqidiki əy («əng mukəddəs jay»)ning uzunluki 20 gəz, kəngliki 20 gəz, egizliki 20 gəz («Padixaḫlar (1)» 6:15-29, «Tarih-təzkirə (2)» 3:8-14). Ikki yoḳan kerub «əḫdə sanduki»ning ikki təripidə turidu; ḫərbirining egizliki 10 gəz, ḫərbirining bir ḳanitining uqidin yənə bir ḳanitining yəqiqiqə 10 gəz («Padixaḫlar (1)» 6:23-28). Əḫdə sanduki ikki kerubning otturisida ḳoyulidu («Padixaḫlar (1)» 11:1-8, «Tarih-təzkirə (2)» 5:2-14nimu kərüng).

Ibadətḫanidiki «mukəddəs jay»ning uzunluki 40 gəz, kəngliki 20 gəz («Padixaḫlar (1)» 6:15, 17-18, «Tarih-təzkirə (2)» 3:5-7nimu kərüng). Iqidə altun «ḫuxbuygaḫ», «təḳdim nan» ḳoyulidiqan altun xirə wə on altun qiraqdan (bəxi ximal təripigə, bəxi jənub təripigə) ḳoyulqan («Padixaḫlar (1)» 7:48-49, «Tarih-təzkirə (2)» 4:7).

Ximal tərəptiki kawak tüwrük «Yakin» dəp, jənub tərəptiki kawak tüwrük «Boaz» dəp atilidu («Padixaḫlar (1)» 7:21, «Tarih-təzkirə (2)» 3:17).

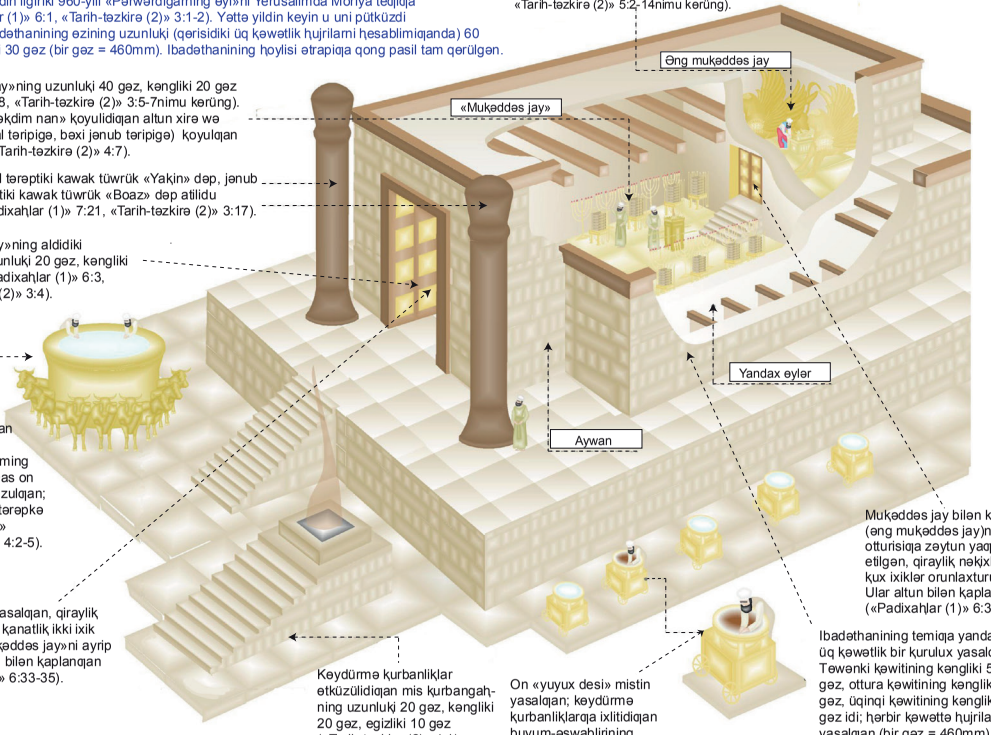
«Mukəddəs jay»ning aldidiki aywanning uzunluki 20 gəz, kəngliki 10 gəz idi («Padixaḫlar (1)» 6:3, «Tarih-təzkirə (2)» 3:4).

«Dengiz» dəp atalqan yoḳan das, egizliki 5 gəz, diametri 10 gəz bolup, uningqa ikki ming bat (44000 litr) su siqatti. Das on ikki buḳa xəkli üstidə turuzulqan; bular üqtin-üqtin bolup, tət tərəpkə yüzləngən («Padixaḫlar (1)» 7:23-26, «Tarih-təzkirə (2)» 4:2-5).

Arqa yaqiqidin yasalqan, qiraylik nəkixləngən ḳox ḳanatlik ikki ixik aywan wə «mukəddəs jay»ni ayrip turidu. Ular altun bilən ḳaplanqan («Padixaḫlar (1)» 6:33-35).

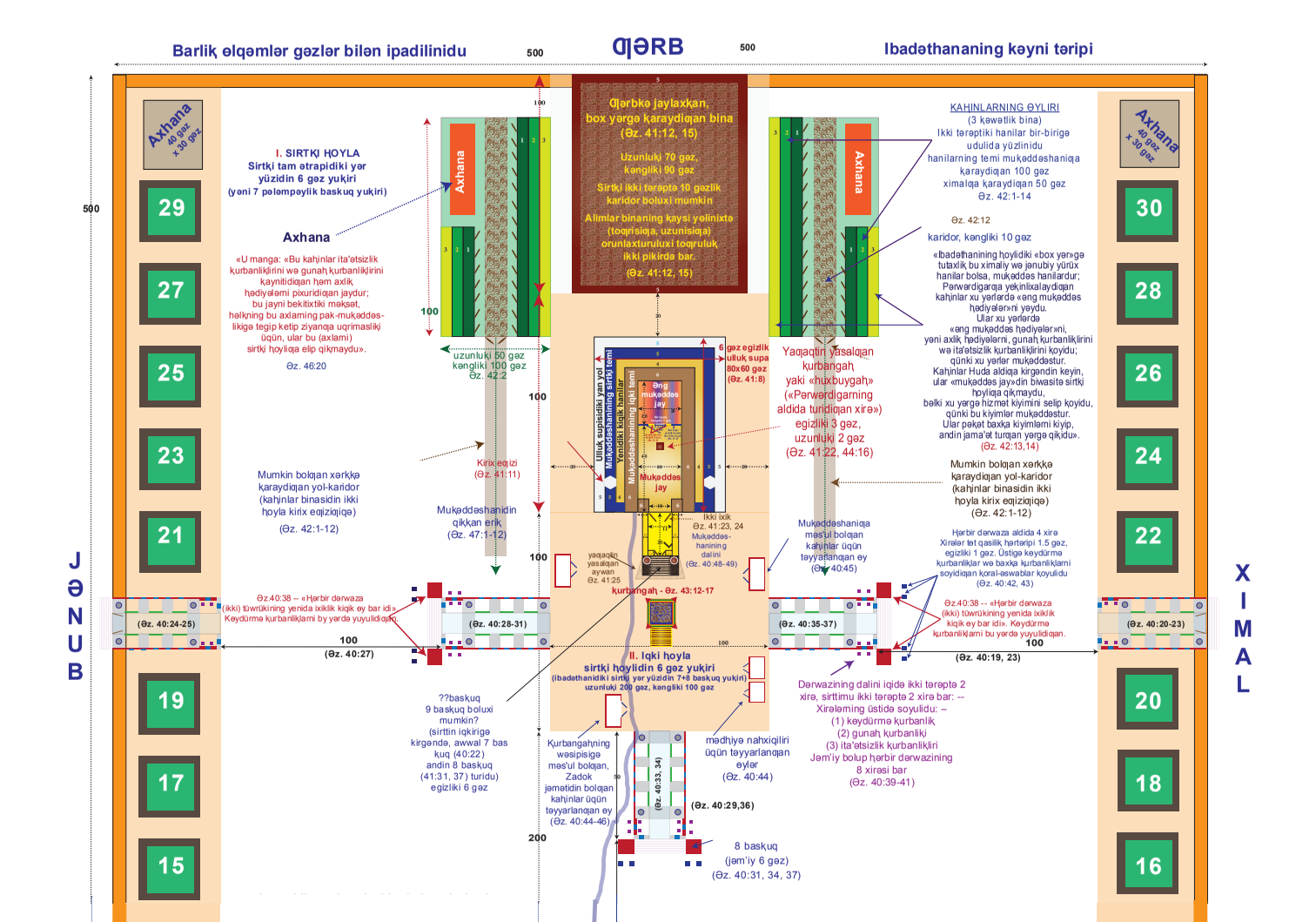
Kəydürmə ḳurbanliklar ətküzülidiqan mis ḳurbangaḫning uzunluki 20 gəz, kəngliki 20 gəz, egizliki 10 gəz («Tarih-təzkirə (2)» 4:1).

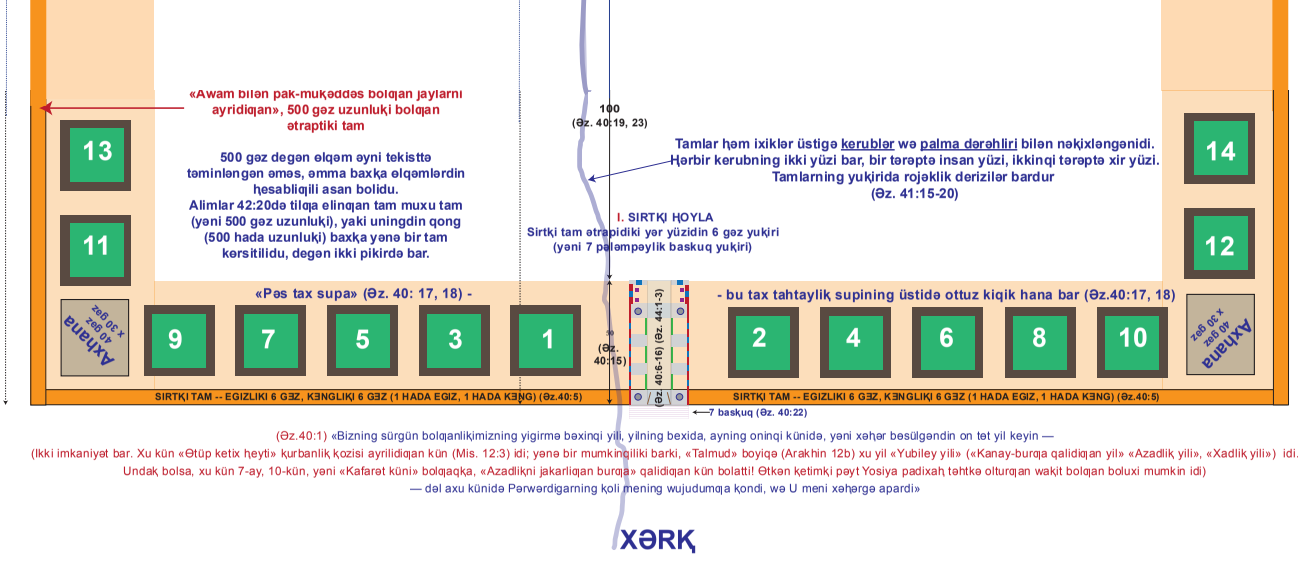
On «yuyux desi» mistin yasalqan; kəydürmə ḳurbanliklarqa ixlitidiqan buyum-əswablirining ḫəmmisi ularda yuyulatti («Padixaḫlar (1)» 7:27-38, «Tarih-təzkirə (2)» 4:6).

Mukəddəs jay bilən kalamhana (əng mukəddəs jay)ning otturisiqa zəytun yaqiqidin etilgən, qiraylik nəkixləngən ḳux ixiklər orunlaxturulqan. Ular altun bilən ḳaplanqan («Padixaḫlar (1)» 6:31-32).

Ibadətḫanining temiqa yandax üq ḳəwətlik bir ḳurulux yasalqan. Təwənki ḳəwitining kəngliki 5 gəz, ottura ḳəwitining kəngliki 6 gəz, üqinqi ḳəwitining kəngliki 7 gəz idi; ḫərbir ḳəwəttə ḫujrilar yasalqan (bir gəz = 460mm) («Padixaḫlar (1)» 6:5-6, 8, 10)

Barlik əlqəmələr gəzlər bilən ipadilinidu
500
ƣƏRB
500
Ibadəthananing kəyni təripi
Ƣərbkə jaylaxkan, box yərgə karaydiqan bina (Əz. 41:12, 15)
Uzunluki 70 gəz, kəngliki 90 gəz
Sirtki ikki tərəptə 10 gəzlik karidor boluxi mumkin
Alimlar binaning kaysi yəlinixtə (toqrisiqa, uzunisiqa) orunlaxturuluxi toqruluk ikki pikirdə bar. (Əz. 41:12, 15)
I. SIRTKI ƢOYLA
Sirtki tam atrapidiki yər yüzidin 6 gəz yukiri (yəni 7 pələmpəylik baskuq yukiri)
Axhana
«U manga: «Bu kahinlar ita'ətsizlik kurbanliklirini wə gunah kurbanliklirini kaynitidiqan həm adlik hədiyələrni pixuridiqan jaydur; bu jayni bekitixtiki məksət, halkning bu axlaming pak-mukəddəslikigə tegip ketip ziyanqa uqrimasliki üqün, ular bu (axlarni) sirtki hoyliqa elip qikmaydu».
Əz. 46:20
Axhana
Axhana
KAHINLARNING ƏYLIRI
(3 kəwətlik bina)
Ikki tərəptiki hanilar bir-birigə udulida yüzlinidu
hanilarning təmi mukəddəshaniqa karaydiqan 100 gəz
ximalqa karaydiqan 50 gəz
Əz. 42:1-14
Əz. 42:12
karidor, kəngliki 10 gəz
«Ibadəthanining hoylidiki «box yər»gə tutaxlik bu ximaliy wə janubiy yürüx hanilar bolsa, mukəddəs hanilardur; Pərwərdigarqa yekinlixalaydiqan kahinlar xu yərlərdə «ənq mukəddəs hədiyələr»ni yeydu.
Ular xu yərlərdə «ənq mukəddəs hədiyələr»ni, yəni axlik hədiyələrni, gunah kurbanliklirini wə ita'ətsizlik kurbanliklirini koyidu; qünki xu yərlər mukəddəstur. Kahinlar Huda aldiqa kirgəndin keyin, ular «mukəddəs jay»din biwasitə sirtki hoyliqa qikmaydu, bəlki xu yərgə hizmət kiyimini selip koyidu, qünki bu kiyimlar mukəddəstur. Ular pakət baxka kiyimlarni kiyip, andin jama'ət turqan yərgə qikidu».
(Əz. 42:13,14)
Axhana 40 gəz x 30 gəz
Axhana 40 gəz x 30 gəz
29
27
25
23
21
19
17
15
30
28
26
24
22
20
18
16
J Ə N U B
X I M A L
uzunluki 50 gəz kəngliki 100 gəz Əz. 42:2
Kirix-eqizi (Əz. 41:11)
Mumkin bolqan xərkkə karaydiqan yol-karidor (kahinlar binasidin ikki hoyla kirix eqiziqiqə)
(Əz. 42:1-12)
Mukəddəshanidin qikkan erik (Əz. 47:1-12)
Uluk supisidiki yan yol Mukəddəshanining sərtqi təmi
Mukəddəshanining ƣərbiy təmi
Mukəddəshanining iqki təmi
Ənq mukəddəs jay
Mukəddəs jay
6 gəz egizlik uluk supa 80x60 gəz (Əz. 41:8)
Yaqaqtiri yasalqan kurbangah yaki «nuxbuygah» («Pərwərdigarning aldida turidiqan xirə») egizliki 3 gəz, uzunluki 2 gəz (Əz. 41:22, 44:16)
Mumkin bolqan xərkkə karaydiqan yol-karidor (kahinlar binasidin ikki hoyla kirix eqiziqiqə)
(Əz. 42:1-12)
Ikki ixik Əz. 41:23, 24
Mukəddəshaniqa məs'ul bolqan kahinlar üqün təyyarlanqan ey (Əz. 40:45)
Mukəddəshaniqa kirgüqilərgə yasalqan ayrim Əz. 41:25
kurbangah - Əz. 43:12-17
Mukəddəshaninig dalini (Əz. 40:48-49)
Herbir dərwaza aldida 4 xirə
Xirələr tət qasilik hərtəripi 1.5 gəz, egizliki 1 gəz. Üstigə keydürmə kurbanliklar wə baxka kurbanliklarni soyidiqan qoral-əswablar koyulidu
(Əz. 40:42, 43)
Əz.40:38 -- «Herbir dərwaza (ikki) tüwrükining yenida ikkilik kiqik ey bar idi». Keydürmə kurbanliklarni bu yərda yuyulidiqan.
(Əz. 40:20-23)
(Əz. 40:24-25)
Əz.40:38 -- «Herbir dərwaza (ikki) tüwrükining yenida ikkilik kiqik ey bar idi». Keydürmə kurbanliklarni bu yərda yuyulidiqan.
(Əz. 40:28-31)
(Əz. 40:35-37)
100
(Əz. 40:27)
100
(Əz. 40:19, 23)
II. Iqki hoyla
sirtki hoylidin 6 gəz yukiri
(ibadəthanidiki sirtki yər yüzidin 7+8 baskuq yukiri)
uzunluki 200 gəz, kəngliki 100 gəz
??baskuq 9 baskuq boluxi mumkin? (sirttin iqkirigə kirgəndə, awwal 7 bas kuq (40:22) andin 8 baskuq (41:31, 37) turidu) egizliki 6 gəz
Kurbangahning wəsipisigə məs'ul bolqan, Zadok jəmətidin bolqan kahinlar üqün təyyarlanqan ey (Əz. 40:44-46)
(Əz. 40:33, 34)
(Əz. 40:29,36)
mədhiyə nahxiqiliri üqün təyyarlanqan eylər (Əz. 40:44)
Dərwazining dalini iqidə ikki tərəptə 2 xirə, sirttimu ikki tərəptə 2 xirə bar: -- Xirələrning üstidə soyulidu: – (1) keydürmə kurbanlik (2) gunah kurbanliki (3) ita'ətsizlik kurbanliklili Jəm'iy bolup herbir dərwazining 8 xirəsi bar (Əz. 40:39-41)
8 baskuq (jəm'iy 6 gəz) (Əz. 40:31, 34, 37)
100
100
100
100
200
500
500

(Əz.40:1) «Bizning sürgün bolqanlikimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə, yəni xəhər bəsülgəndin on tət yil keyin — (Ikki imkaniyət bar. Xu kün «Ətüp ketix heyti» qurbanlik qozisi ayrilidiqan kün (Mis. 12:3) idi; yənə bir mumkinqiliki barki, «Talmud» boyiqə (Arakhin 12b) xu yil «Yubiley yili» («Kanay-burqa qalidiqan yil» «Azadlik yili», «Xadlik yili») idi. Undaq bolsa, xu kün 7-ay, 10-kün, yəni «Kafarət küni» bolqaqka, «Azadlikni jakarliqan burqa» qalidiqan kün bolatti! Ətkən ketimki pəyt Yosiya padixah təhtkə olturqan waqit bolqan boluxi mumkin idi) — dəl axu künidə Pərwərdigarning qoli mening wujudumqa qondi, wə U meni xəhərgə apardi»

XƏRQ

Keləqəktiki muqəddəs ibadəthana «Əzakiyal» 40-48

Bizning sürgün bolqanlikimizning yigirmə bəxinqi yili, yilning bexida, ayning oninqi künidə, yəni xəhər bəsülgəndin on tət yil keyin — dəl axu künidə Pərwərdigarning qoli mening wujudumqa qondi, wə U meni (xəhərgə) apardi. Hudaning alamət kərünüxliridə U meni Israil zeminiqa apirip, intayin egiz taq üstigə orunlaxturdi; taqning jənubiy təripidə xəhərdək bir qurulux turatti. U meni xu yərgə apardi; mana qolida kanap tanisi wə əlqəm hadisini tutqan, misning kərünüxidə bolqan bir kixi; u dərwazida turatti. Bu kixi manga: «Insan ooli, kəzliring bilən kərüp, qulaqing bilən anglap, kənglüngni mən sanga kərsitidiqan barlik ixlarqa baqlioqin; qünki buning sanga kərsitilixi üqün sən muxu yərgə elip kelinding. Israil jəmətigə barlik kərginingni ayan qil» — dedi.

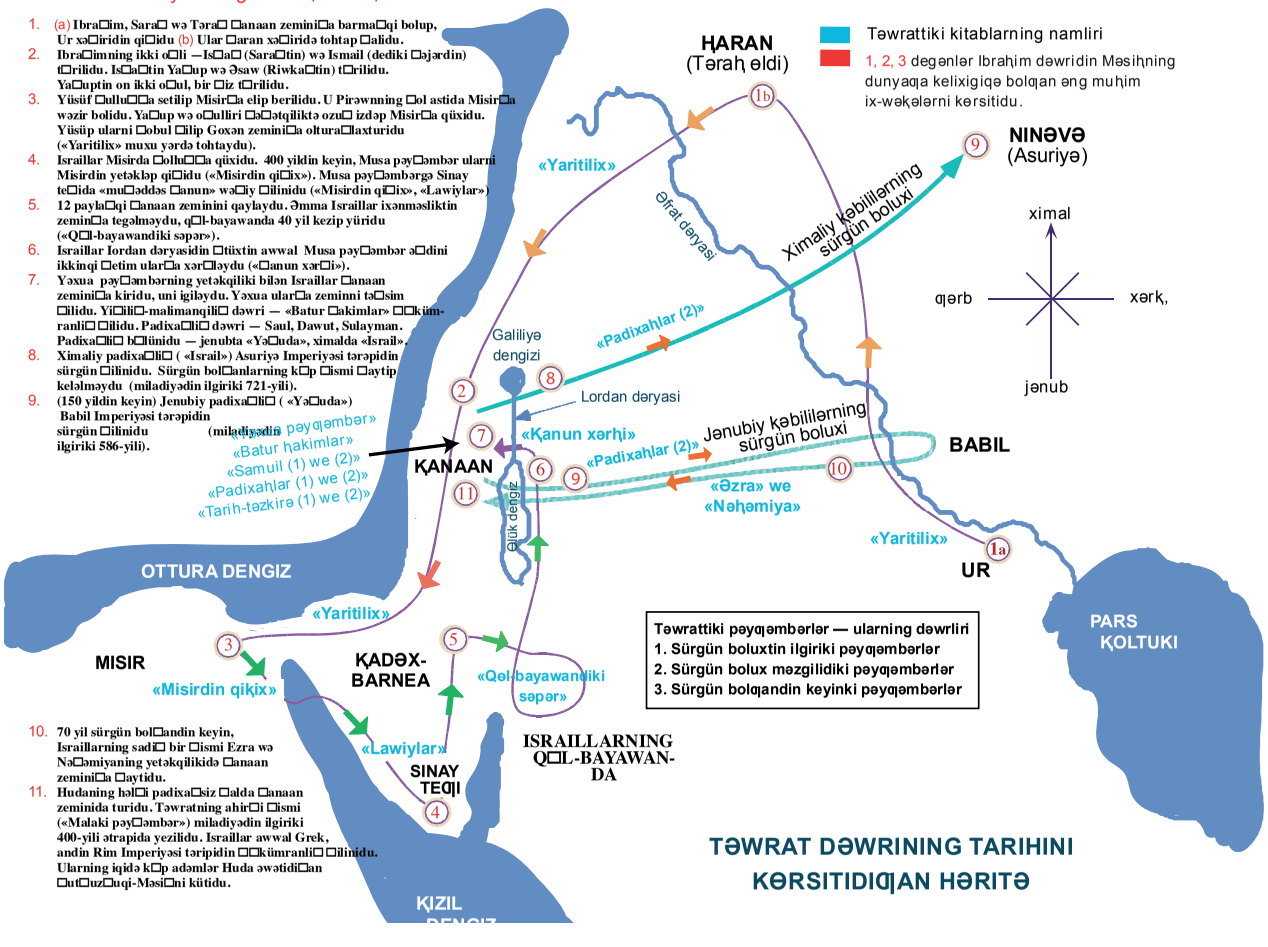
Əzakiyal 40:1-4

Təwrat dəwridə yüz bərgən muhim wəkələr

1. (a) Ibra□im, Sara□ wə Tära□ □anaan zemini□a barma□qi bolup, Ur xa□iridin qi□idu (b) Ular □aran xa□iridə tohtap □alidu.
2. Ibra□imning ikki o□li —Is□a□ (Sara□tin) wə Ismail (dediki □ajərdin) t□rilidu. Is□a□tin Ya□up wə Əsaw (Riwka□tin) t□rilidu. Ya□uptin on ikki o□ul, bir □iz t□rilidu.
3. Yüsüf □ullu□□a setilip Misir□a elip berilidu. U Pirəwnning □ol astida Misir□a wəzir bolidu. Ya□up wə o□lulliri Kə□ətqiliktə ozu□ izdəp Misir□a qüxidu. Yüsüp ularni □obul □ilip Goxən zemini□a oltura□laxturidu («Yaritilix» muxu yərdə tohtaydu).
4. Israillar Misirda □ollu□□a qüxidu. 400 yildin keyin, Musa pay□əmbər ularni Misirdin yetəkləp qi□idu («Misirdin qi□ix»). Musa pay□əmbərgə Sinay te□ida «mu□əddəs □anun» wə□iy □ilinidu («Misirdin qi□ix», «Lawiylar»)
5. 12 payla□qi □anaan zeminini qaylaydu. Əmma Israillar ixənməsliktin zemin□a tegəlməydu, q□l-bayawanda 40 yil kezip yüridu («Q□l-bayawandiki səpər»).
6. Israillar Iordan dəryasidin □tüxtin awwal Musa pay□əmbər ə□dini ikkinqi □etim ular□a xar□aydu («□anun xar□i»).
7. Yəxua pay□əmbərning yetəkqiliki bilən Israillar □anaan zemini□a kiridu, uni igilәydu. Yəxua ular□a zeminni tə□sim □ilidu. Yi□ili□-malimanqili□ dəwri — «Batur □akimlar» □□küm-ranli□ □ilidu. Padixa□li□ dəwri — Saul, Dawut, Sulayman. Padixa□li□ b□linidu — jenubta «Yə□uda», ximalda «Israil».
8. Ximaliy padixa□li□ («Israil») Asuriyə Imperiyəsi tərəpidin sürgün □ilinidu. Sürgün bol□anlarning k□p □ismi □aytip kelәlməydu (miladiyədin ilgiriki 721-yili).
9. (150 yildin keyin) Jenubiy padixa□li□ («Yə□uda») Babil Imperiyəsi tərəpidin sürgün □ilinidu (miladiyədin ilgiriki 586-yili).

«Kitab pəyqəmbər»
«Batur hakimlar»
«Samuil (1) we (2)»
«Padixahlar (1) we (2)»
«Tarih-təzkirə (1) we (2)»

10. 70 yil sürgün bol□andin keyin, Israillarning sadi□ bir □ismi Ezra wə Nə□əmiyaning yetəkqilikidə □anaan zemini□a □aytidu.
11. Hudaning həl□i padixa□siz □alda □anaan zeminida turidu. Təwratning ahir□i □ismi («Malaki pay□əmbər») miladiyədin ilgiriki 400-yili ətrapida yezilidu. Israillar awwal Grek, andin Rim Imperiyəsi təripidin □□küm ranli□ □ilinidu. Ularning iqidə k□p adəmlər Huda əwətidi□an □ut□uz□uqi-Məsi□ni kütidu.

Təwrattiki kitablarning namliri

1, 2, 3 degənlər Ibrahim dəwridin Məsihning dunyaqa kelixigiqə bolqan əng muhim ix-wəkələrni kərsitidu.

Təwrattiki pəyqəmbərlər — ularning dəwrliri
1. Sürgün boluxtin ilgiriki pəyqəmbərlər
2. Sürgün bolux məzgilidiki pəyqəmbərlər
3. Sürgün bolqandin keyinki pəyqəmbərlər

TƏWRAT DƏWRINING TARIHINI KƏRSITIDIQAN HƏRITƏ

Təwrat dəwrining tarihini kərsitidiqan

Həritilər wə Sürətlər

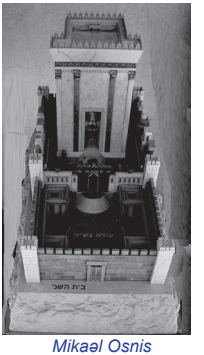
Həritə - Məsiḥning dəwridə, Ḳanaan (Israiliyə) zemini

Yerusalemdiki ibadəthana (Məsiḥning dəwridə) Mat. 24:1

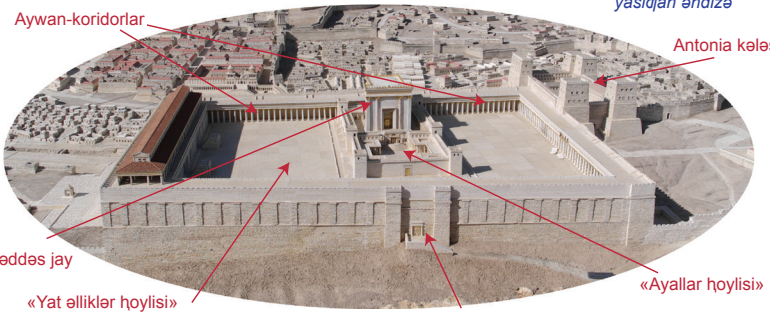

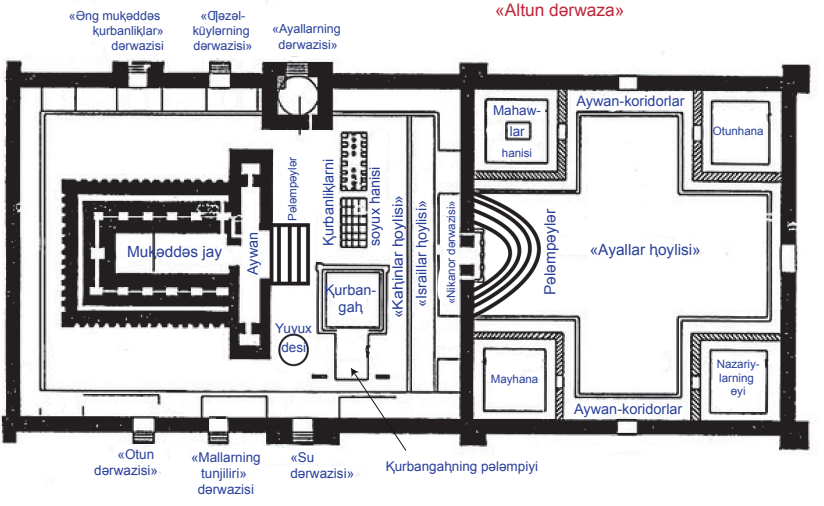
Ibadəthanining otturisidiki muḳəddəshana
(Israiliyə Yerusalemdiki muzeysi)

Mikaəl Osnis yasiqan əndizə

Ibadəthanining pütüni
(ḥoyliri bilən)

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarlioqan 1-səpir |«Ros.» 13, 14

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarlioqan 2-səpiri «Ros.» 15:36-18:22

Rosul Pawlusning hux həwərni jakarlioqan 3-səpiri «Ros.» 18:19, 20, 21, 23-28

Rosul Pawlusning Rim xəhirigə mangoqan səpiri «Ros.» 27, 28

«Kiqik Asiya»diki yəttə jamaət «Wəḥ.» 2, 3

Əysa Məsiḥning hetini tapxuruwalqan «Kiqik Asiya»diki yəttə jamaət («Wəḥiy» 2-3-bab)

